

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

VIII

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТОМ ВОСЬМИЙ

ПРИРОДА — РЯХТЛІВИЙ

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

КИЇВ — 1977

VIII том містить 15955 слів, не рахуючи тих, що даються як посилання (під літерою П 5496, під літерою Р 7459).

Редакційна колегія:

академік І. К. БІЛОДІД (голова), кандидати філол. наук А. А. БУРЯЧОК, В. О. ВИННИК, Г. М. ГНАТЮК, С. І. ГОЛОВАЩУК, доктори філол. наук Л. Л. ГУМЕЦЬКА, М. А. ЖОВТОБРЮХ, чл.-кор. АН УРСР Є. П. КИРИЛЮК, В. П. КОЗАЧЕНКО, кандидати філол. наук Л. С. ПАЛАМАРЧУК (заст. голови), Л. О. РОДНІНА, чл.-кор. АН УРСР В. М. РУСАНІВСЬКИЙ, доктор філол. наук Л. Г. СКРИПНИК, кандидати філол. наук Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА, Л. А. ЮРЧУК (секретар).

Редактори тому:

В. О. ВИННИК, В. В. ЖАЙВОРОНОК, Л. О. РОДНІНА,
Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА

Редакція мовознавства

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Восьмий том Словника уклали: В. М. Білопоженко (притасний — прищобкувати; регламент — розв'язуватися), В. В. Жайворонек (причавіти — прич²; розв'язаний — розкривавити), В. П. Забеліна (природа — присьорбувати; продуманий — прожуритися; прошарований — птема¹ни; розум — розумувати), Ш. Г. Кренцель (пролавірувати — прольотний²), С. А. Малахівська (провіз — продукція; розруб — розукрупнюватися; розутіжити — ряхтливий), А. Ф. Марахова (проз — прокушувати), [І. С. Назарова] (просемінар — простудитися), Н. Г. Озерова (розбіділ — розрощувати), Л. О. Родіна (простудійований — прошамотіти; пуансон — п'ять), Л. О. Симоненко (пром... — просвіщенний; р — ратифікуватися), М. М. Фещенко (про — провідця; розкривання — розподібноватися), Т. К. Черторизька (ра-тиця — регітня).

Том відредагували: В. О. Винник (природа — пристав; притасний — прищобкувати; розкривання — розподібноватися); В. В. Жайворонек (про — прожуритися; пролавірувати — просвіщенний; русалії — ряхтливий); Л. О. Родіна (приставання — присьорбувати; причаві-

ти — прич²; проз — прокушувати; просемінар — п'ять); Т. К. Черторизька (р — розкривавити; розбіділ — русак²).

Науково-технічне оформлення рукопису восьмого тому Словника здійснили Н. П. Дзятківська та Ш. Г. Кренцель.

Помічниками редакторів тому були В. П. Забеліна та Н. М. Неровня.

Над технічною підготовкою рукопису тому в машинісі працювали: Т. М. Башловка, М. П. Богуцька, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, О. І. Нечитайло, Н. П. Рабенко, Н. Ю. Шиян та інші.

Коректуру прочитали: Н. М. Неровня та О. І. Нечитайло.

Матеріали тому рецензували кандидати філологічних наук В. В. Німчук та І. П. Чепіга.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання на адресу: 252001, Київ-1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, або: 252004, Київ-4, вул. Репіна, 3, видавництво «Наукова думка».

II

ПРИРОДА, п. ж. 1. Органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія. «вони [К. Маркс і Ф. Енгельс] побачили, що не розвиток духу пояснює розвиток природи, а навпаки — дух слід пояснити з природи, матерії... (Ленін, 2, 1969, 7); А ти ідеш. На небокраї яка краса огніє сія! Я разом з природою співає душа закохана твоя (Сос., II, 1958, 21); Я трохи відкрив лише вузьеньку щілинку в таємницю природи і вже бачу, який ковалей я і жалюгідний. Ну, що я знаю? (Довж., I, 1958, 420); Дорош теж зайнявся тихим світлом добра. Природа входила в нього духом коріння, чистотою небесної синяви, бентежила хліборобське серце (Тют., Вир, 1964, 376); Повітря, вода, земля, небесні тіла, рослини, тварини, тобто все, що нас оточує, і, нарешті, ми самі — все це становить світ або природу (Курс фізики, I, 1957, 3); * Образно. Навколо шелестіло сухе кукурудзиння. Мати-природа щільно загорнула кожний качан у дванадцять ніжних, прозорих пелюшок і закутала в жовте волоссячко (Донч., IV, 1957, 43); // Сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу і т. ін. якої-небудь місцевості, країни; навколишнє географічне середовище. Захопленій красою Кавказу й Криму, полює він [Ю. С. Пушкін] і ласкаву природу України (Рильський, III, 1956, 183); Ось ці сторінки розказали мені про тайгу, про її природу, ріки, про людей, які живуть у тайзі (Донч., V, 1957, 208); Після розкішної і ласкавої природи Поділля його [Данила] все диуєвало в глибини польських древланських недрів (Стельмах, II, 1962, 55); Щедра піденна природа не остигла ще своєю буйною рослинністю прикрити рани війни (Гончар, III, 1959, 65); // Рослинний світ навколишньої місцевості. Природа! Ліс, безмежний густий ліс, де непорушно стоять крилаті дуби, де без всякого порядку змішалися клени з ясенями, каштана з ліщиною, дуби з соснами, напоюючи повітря ароматом своїх видихів (Досв., Вибр., 1959, 47); Все раділо зимі — природа і птиця, тільки люди ненавиділи і проклинали її, замерзаючи в окопах, по степах, по лісах, по болотах (Тют., Вир, 1964, 461); // Місцевість за межами великих міст, поселень, де багато зелені, свіжого повітря і т. ін. Сільська дитина росла серед природи (Коцюб., III, 1956, 46); Дове життя серед природи, звичка до самотності, до споглядання, без сумніву впливають на людину, надаючи їй рис, які не властиві жителю шумного міста (Довж., I, 1958, 493); Я знову був серед природи. Я скучив за нею.. Адже за роки партизанської боротьби я звик до лісу, до лук, до небесного простору (Збан., Над Десною, 1951, 203); // перев. у сполуч. із сл. в е с н я в а, осіння і т. ін. Особливості навколишньої місцевості у певну пору року. Її вражала розкішна картина осінньої природи, обсіпана сонячним промінням під чистим блакитним небом (Коцюб., I, 1955, 58);

Любий Миша! Тільки що ходила в ліс споглядати красу осінньої природи, а вернувшись, зараз сідаю писати тобі (Л. Укр., V, 1956, 17).

Вітвір природи див. вітвір; **Гбла природа** — місцевість без зелені, рослинності. Піреї — доволі бідне, з голою природою місто (Коцюб., III, 1956, 351); **Дар (дарі) природи** — те, що людина має, одержує безпосередньо від природи. Ти веєш ці скромні дари природи [кавуні і дині] додому, щоб присмачити ними не зовсім солодке життя своїх ближніх (Гончар, Тронка, 1963, 111); **Земля** — найбагатший дар природи. Земля — це хліб і достаток (Чорн., Визвол. земля, 1950, 37); **Кутіок (кутїочок) живої природи** — у школах, дитячих садках і т. ін. — кімната, приміщення, кутіочок, де з навчальною метою зосереджені рослини й невеликі тварини. На зиму забрали його [мавпеня] в школу, в кутіочок живої природи, тільки недовго прожило мавпеня там (Гончар, Тронка, 1963, 156); **З шкури тюленя він [Юра] обов'язково зробить чучело і віддасть його до шкільного кутіочка живої природи (Багмут, Цасл. день.., 1959, 119); Музей природи** — музей, що зберігає та експонує колекції рослинного й тваринного світу. 26 грудня 1963 року за поданням Інституту зоології АН УРСР Президія АН УРСР винесла постанову про створення Музею природи АН УРСР (Наука.., 2, 1969, 33); **На лоні природи; На лїно природи** див. лїно; **На природі** — те саме, що **На лоні природи (див. лїно)**. Ольга Йосипівна, викладач біології, яка здебільшого веде заняття на природі, в теплиці чи агролабораторії, попросила слова (Цюпа, Добротворець, 1971, 105); — Цей тиждень я багато їздила по околицях Мілана. Їздила з одним італійцем.. Кілька днів на природі дуже зближують людей (Ю. Янов., II, 1958, 88); **Продукт природи** — те саме, що **Вітвір природи (див. вітвір)**. Сама людина є часткою і найвищим продуктом природи і тому невіддільна від неї (Вісник АН УРСР, 4, 1971, 28).

Δ Живїя природа — рослинний і тваринний світ. Його душа була тепер у атмосфері поезії, серед живої природи, чутливої та видючої (Фр., IV, 1950, 25); **Мертва природа див. мертвий; Неживїя природа**: а) неорганічний світ; б) навчальний предмет, змістом якого є елементарні відомості про неорганічний світ. У мене з'явилися перші дві п'ятірки — з арифметики і неживої природи (Донч., V, 1957, 186).

◇ Диво (чудо) природи — щось незвичайне, виняткове. Сиваші, оце гниле таємне море, не перестають диавтати Дьяконова. Диво природи. Геологічна загадка (Гончар, II, 1959, 59); **Сестри й молоді лікарки.. зробили з мене якесь чудо природи: цюгчилини пригодили мацати мій пульс і все набувалися читати художню літературу (Ю. Янов., II, 1954, 78); Дитина природи** — те саме, що **Дитя природи (див. дитя)**. Жаль Марусі було розставатися з цією дивною панорамою, але коли перенесла погляд на опришка, — задивилася й на нього. І він же був

частиною сеї краси, дитиною сеї природи (Хотк., II, 1966, 139); *Дитя природи див. дитя.*

2. Сукупність фізичних та психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці. *Не бійся за мене, тут у мене в корекції. Одно, що моя природа тепер досить швидко може згоді...: заболить шия, та й лягай, а друге, що по тутешній конституції в її вже треба лягати спати (Л. Укр., V, 1956, 339); Природа людини завжди прагне більшого, замість щоденних, одноманітних форм поводження, набору слів (Ле, Міжгір'я, 1953, 51); — Мариса Павліна заваялась будь-що переінакшити людську природу, — іронізує Артур Пилинович... — Але ж це не так просто (Гончар, Бригантіна, 1973, 57); // Вдача, характер кого-небудь. Прозою ширше і більше можна обхотити життя... До свого ще треба додати і натуру, чи природу автора (Мирний, V, 1955, 377); // рідко. Природжені властивості, здібності, нахили. У мене до цього діла природи нема (Сл. Гр.); // Характерні риси поведінки тварин, птахів, комах. Незважаючи на те, що бджоли використовуються людиною протягом багатьох сотень років, природа їх залишилась майже незмінною (Наука..., 8, 1960, 37).*

3 (від, од) *природи* — від народження, за природженими особливостями, властивостями. *Режув, Рутульської породи, Троюродний був Турну сват, Хвастун і дурень од природи, Що ні робив, то все не в лад (Котл., I, 1952, 237); Вона з природи була трохи потайна, то й не признавалась перед чоловіком у багатьох справах (Март., Тв., 1954, 234); Вже мало хто пам'ятає у сеї чорного від природи її дьогтю смолочку Ілька Трохиценка (Стельмах, II, 1962, 361); Природа дала що; Природа наділила (обдарувала, одарувала і т. ін.) чим; Природа не пошкодувала чого — хтось від народження має своєрідну зовнішність, якісь особливі риси характеру, здібності і т. ін. Те, що природа дала, милою не зміши (Укр., присл., 1955, 294); [Р у ф і н:] Люба, ти знаєш, я ніколи не оживаю супроти тебе ні тієї сили, яку мені дала сама природа, ні того права, що дає закон (Л. Укр., II, 1951, 342); [Пан Маркел:] Але що правда, то правда: природа надавала щедро одарувала його [Кармелюка] (Вас., III, 1960, 232); Співає [батько] весело і сміливо, могутнім чудесним голосом, який обдарувала його природа (Гончар, I, 1959, 7); Дорош... мовчав, з цікавістю слідкуючи за чванством і людською глупотою, якої так не пошкодувала природа для жама (Тют., Вир, 1964, 147).*

3. Сукупність основних якостей, властивостей чогонбудь; суть, сутність. *Спостереження в телескоп і інші явища наукового дослідження з'ясували справжню природу Сонця, яка не має нічого в собі божественного (Астр., 1956, 95); Питання про рефлекторну природу відчуття і сприймання присвячені праці С. Н. Соколова та його співробітників (Рад. психол. наука..., 1958, 8); Природі українського дореволюційного театру завжди були властиві музичність і пісенність (Мист., 1, 1959, 16); Інтернаціональна природа радянської державності полягає в тому, що вона являє собою політичну єдність, яка уособлює єдність і неподільність корінних інтересів і цілей робітничого класу, трудящих усіх національностей (Наука і культура..., 1972, 36).*

За [свободою] *природою; рідко По самій [своєї] природі* — за своїми суттєвими ознаками, особливостями і т. ін.; у своїй суті. *Комунізм, учить партія, за своєю природою є суспільством, яке створюється зусиллями самих мас в інтересах всього народу (Ком. Укр., 4, 1968, 20); Радянське образотворче мистецтво за своєю природою є новаторським, бо відбиває ідеали нового суспільства, якого ще не знала світова історія (Мист., 5, 1961, 19);*

Опортуніст, по самій своїй природі, ухиляється завжди від певної і безповоротної постановки питання (Ленін, 8, 1970, 375).

ПРИРОДЖЕНИЙ, а, е. 1. Властивий від народження; вроджений, успадкований. *Захворювання серця вбуть природжені і набути (Хвор. дит. віку, 1955, 177); Оніса прихитила, що чогось втратила природжену сміливість (Н.-Лев., III, 1956, 34); По всіх п'есах дядя Ваня грав самого себе. Він уміє чарувати, має природжений гумор, знає смаки глядачів (Ю. Янов., II, 1954, 104); Військова виправка [начштабу], здавалося, була природженою (Баш, Нає. дорозі, 1967, 48).*

2. Який від народження має нахил, здібності до чогонбудь; природний. [В о л ь д е м а р:] *Я творча натура, щоб ти знав. Я, можна сказати, природжений танцюрист (Мороз, П'єси, 1959, 318); Запевняли [магровскі] його наперобій: — Ти ж природжений кок! (Ткач, Жди..., 1959, 43); Зневаживши пересуди сусідок, вона ширю віддала свою руку цьому гарячому, бурхливому старшині з вигнутими ногами природженого вершника (Гончар, III, 1959, 189).*

3. *рідко. Який належить кому-небудь з давніх-давен; споконвічний. — Не вільно русинові жити на природженій, споконвічній землі своїй, у руському місті Львові (Тулуб, Людолови, I, 1957, 179); // Давній, корінний. — Жаль було б розлучити цю пару, — мовив парторг. — А втім, це од нас, здається, не залежить. Ось вам справжні, природжені, корінні господарі озер! (Вол., Наддніпр. висоти, 1953, 85).*

ПРИРОДЖЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до природжений 1, 2.

ПРИРОДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до *природа* 1. *У прикметі й забобони Рибалки вірять, Та й мисливці теж, І від примарних не втекти мереж, Усі природні знайоми закони (Рильський, II, 1960, 122); Природні фактори — сонце, повітря і вода — тільки тоді допомагають заартавати організм, коли при використанні їх додержуються певні правила (Фіз. вихов., 1954, 56); // Створений природою, а не людиною. Вище грядок розкидався квітник, повний яскравих квітів, а на самій середині росли чотири акації, що майже лопались гілками і теорили великий природний холодник (Кобр., Вибр., 1954, 148); Пізніше виявилось, що вода, якою фашисти під час відступу затопили шатру, знайшла десь слабкий ґрунт, розмила його і прорвала цю природну греблю (Ткач, Плем'я..., 1961, 114); Природні пасовища; // Який є в природі. Алмаз є найтвердіша з усіх природних речовин і тому його використовують для різання скла, для буріння твердих порід, для обробки найтвердіших металів (Хімія, 9, 1956, 105); // Зумовлений, спричинений законами природи. Тисячолітній дуб, що виростає з маленького жолудя, — звичайне природне явище (Жур., Звич. турботи, 1960, 10); Після обстеження багатьох людей позитиво віку екені прийшли до висновку, що необхідно розрізняти природну і передчасну старість (Знання..., 5, 1965, 5); // Який здійснюється відповідно до законів природи. Якщо вентиляційне повітря переміщується під тиском... вітру, вентиляція називається природною (Довідник сіль. будівельника, 1956, 474).*

Природна зона (смуга); Природний пояс — територія, що характеризується сукупністю певних фізико-географічних особливостей. Земну кулю можна поділити на природні пояси, або зони... Кожна зона характеризується певними особливостями клімату, рослинного і тваринного світу (Фіз. геогр., 5, 1956, 121); ґрунти і рослинність на території СРСР розподіляються по смугах або зонах, які називаються природними (Фіз. геогр., 7, 1957, 53); *Природна смерть* — смерть, зумовлена, спричинена законами природи (старінням організм-

знавство. Хімія і фізика — рідні сестри в сім'ї природничих наук (Цікава хімія, 1954, 3); В. І. Ленін вважає, що розвиток природничих наук є необхідною передумовою для могутнього піднесення промисловості, зміцнення обороноздатності країни (Ком. Укр., 5, 1969, 26).

ПРИРОДНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. природний 2—4, 6. В артиста одне лиш призначення — бути ширим, правдивим в природності. Бучми нашого цінністі і значення — у народності (Тич., II, 1957, 38); Пристукнувши ногою, Гриць козириує, намагаючись зберести природність постави (Добр., Ол. солдатини, 1961, 43); Як і Гоголь, Квітка широко користується всіма багатощитими лексичними скарбами народної мови., оповідними синтаксичними зворотами, чим надає своїй мові невимуженої природності й простоти, соковитого емоційного забарвлення (Рад. літ-во, 2, 1967, 41).

ПРИРОДНО, присл. 1. Присл. до природний 1—3, 6. [К речет:] Коли життєве коло закінчується нормально і розпад матерії іде природно, то почуття страху зникає і людина спокійно чекає кінця (Корн., I, 1955, 114); Громадянська війна природно відрізняється від інших воєн тим, що форми боїв багатоманітніші.. (Ленін, 12, 1970, 44); Мій хлопчище.. Щез безслідно в каламутній халяі. Сталось се так скоро, так неждано, Так спокійно якось і природно, Що я.. не встиг сказати ані слова (Фр., XIII, 1954, 336); В поводженні з іншими Ляля трималася завжди просто й природно (Гончар, IV, 1960, 68); Цілком природно звучать пісні сина коваля, який зріс серед сільської бідноти (Рильський, III, 1956, 111); Він [«Кобзар»] дихав новим так само природно, як люди дихають повітрям, не помічаючи його (Жур., Дорога., 1948, 165).

2. у знач. встан. сл. Уживається для підтвердження думки, підсилення висловлення у знач. з р о з у м і л о, я с н о. Боярин, обдарований [князем] такими широкими правами, ставав силою в селі і, зовсім природно, дбає про.. укріплення своєї сили (Фр., VI, 1951, 39); — Мої люди дуже втомилися, — зітхнув капітан. — Вони ще не відспалили після бою на Дніпрі і, природно, їм треба в першу чергу відпочити (Тют., Вир, 1964, 335); Я, природно, не бажав би зв'язувати себе такою обіцячкою (Кулик, Записки консула, 1958, 125).

3. у знач. присудк. сл. Цілком нормально, закономірно; як і треба, як і повинно бути. Оця молодичка жила найближче, отже, цілком природно, що її цікавість була найпекучіша (Хотк., II, 1966, 254); Я не зможу бути безстороннім до них [румунів та угорців]. Та й хто з нас зможе відтепер не цікавитись ними, не стежити за розвитком їхнього життя, за їхнім рухом на новому шляху? Зрештою, хіба це не природно? (Гончар, III, 1959, 340); Любов Прозорівна молода й природно їй було всміхатися (Ле, Міжгір'я, 1953, 22); — Це природно, — сказав Мечик, — що ти захищави дічину (Донч., V, 1957, 469).

ПРИРОДНО.. Перша частина складних слів, що відповідає слову природний у 1 знач., напр.: природноеконічний, природноісторичний, природнокліматичний і т. ін.

ПРИРОДО.. Перша частина складних слів, що відповідає слову природа у 1 знач., напр.: природодобслідний, природокористування, природоохоронний, природоохоронець і т. ін.

ПРИРОДОСЛІДНИК, а, ч. Той, хто досліджує природу; природознавець, натураліст. З дитинства

спраглий до знань, до подорожей, Пржевальський задається метою стати природодослідником (Знання., 5, 1971, 19).

ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ, вця, ч. Фахівець з природознавства, а також викладач природознавства. Говорять учені природознавці, що ті вертеви води, котрі лежать на самому дні найглибших морських глибин [глибин], — се справдішня «мертва вода» (Фр., II, 1950, 338); У своїх лекціях в Московському університеті, науковці працяга та журнальних статтях М. Максимов, як природознавець, виступав матеріалістом-еволюціоністом (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 114); Дуже реалістично описано скіфські кочовища в природничо-історичному трактаті, який приписують грецькому природознавцю V ст. до н. е. Гіппократу (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 138); В. І. Ленін неодноразово доводив, що природознавці зможуть витримати натиск ідеалістичного світогляду лише в тому разі, якщо вони будуть твердо стояти на позиціях діалектичного матеріалізму (Укр. бог. ж., XVII, 2, 1960, 3).

ПРИРОДОЗНАВСТВО, а, с. 1. Сукупність наук про природу, які вивчають будову, властивості й перетворення неживої та живої природи; природничі науки. Найновіші відкриття природознавства — радії, електрони, перетворення елементів — блискуче підтвердили діалектичний матеріалізм Маркса.. (Ленін, 23, 1972, 40); Історія розвитку вітчизняної науки свідчить, що російські вчені, які працювали в різних галузях природознавства, здавна займали почесне місце в світовій науці (Наука., 11, 1958, 6); Характерною ознакою сучасного природознавства є творчий пошук (Знання., 4, 1970, 6).

2. Навчальний предмет у середній школі, змістом якого є основи науки про природу. І був учителем вищої початкової школи.. Викладав фізику, природознавство, географію, історію, гімнастику (Довж., I, 1958, 14); Учитель природознавства має зібрані учнями зразки місцевих ґрунтів і рослин (Рад. Укр., 13. III 1946, 4).

ПРИРОДОЗНАВЧИЙ, а, е. Стос. до природознавства. М. Ф. Гамалія народився в Одесі, де й закінчив у 1881 р. природознавчий факультет університету (Мікр. ж., XI, 2, 1949, 3); Природознавчі екскурсії, які Іван Михайлович часто влаштовує в степ або до моря, бувають справжнім святом для учнів (Донч., Ю. Васюта, 1950, 80).

ПРИРОДОЛЮБ, а, ч. Той, хто любить природу; любитель природи. Частиною своєї душі, душі пристрасного природолоба й бальника за природу вклав він у душу.. героїні повісті (Донч., VI, 1957, 624); Книжка [Мисливець і рибалка України].. зацікавить природолюбів (Рад. Укр., 25. III 1964, 3); Так уже повелося, що в березні відзначається День птахів. Дорослі і молоді природолюби встановлюють на деревах шпаківні, влаштовують житла для співочих птахів (Веч. Київ, 18. III 1969, 4).

ПРИРОДОЛЮБЕЦЬ, бця, ч., розм. Те саме, що природолоб. Стежкою тою годять природолобці літом зайджувати [оглядати] знаний камінь (Фр., VIII, 1952, 223); Любов до природи привела поета.. до захоплення теорією великого та благородного природолоба: Фомин перший у нашій поезії пише вірші і поему про Мічуріна (Мас., Життя., 1960, 144).

ПРИРОДОНЬКА, н, ж. Пестл. до природа.
ПРИРОДЖЕННИЙ, а, е, заст. Природжений. Хто ж то був у неї [Явдохи].. як усяк її цураєся, бачиши, що вона є природжена відьма (Кв.-Осн., II, 1956, 188); — В неї [Ваті] є природжена естетичність: все їй дається театром, сценою (Н.-Лев., IV, 1956, 103); — Малаєць — наш хазяїн — був природжений моряк.

В тих краях морем здебільшого ходять малайці (Ю. Янов., II, 1958, 152).

ПРИРОЗУМІЛИЙ, а, в, розм. Дієпр. акт. мнн. ч. до **прирозуміти**. «Не треба листів...» — хотів був гукнути Микола Павлович їй услід, але цікавість перечитати хитро прирозумілу принаду переважила, і він стримав себе (Л. Янов., I, 1959, 375).

ПРИРОЗУМІТИ, їю, їеш, док., розм. Розмірковуючи, дотуматися, дійти розумом до чого-небудь; вимірювати, змірявати, придумати. Треба прирозуміти, як ту бісову машину скасувати (Мирний, IV, 1955, 244); Взяти мула було нелегко. Він стояв, як пень, скосивши очі і абсолютно не зважаючи на нашу не досить величезну умовляння, поки Леонів не прирозуміє сісти на сани (Багмут, Опов., 1959, 63); // Вигадати, надумати що-небудь. Марко аж підкосив... — Це ти Мотрі жей снопи пересуваш? Так ні ж, цього я далі не попушу! Ач, що прирозуміли! (Л. Янов., I, 1959, 102); Тільки розвиднілось, шляхта висипала на вали. Цього тільки ї треба було козакам: вони зразу ж почали вигукувати, хто що прирозумів, намагаючись якнайдошкульніше висміяти противника (Панч, Гомон, Україна, 1954, 404); Жінка хитра на вигадки; от і прирозуміла Максима, що зробиш: давай вона щодня провадити мужиком своєму, що він хворий, усе нездужає, хоча йому зовсім не чулося ніякого лиха (Україна..., I, 1960, 250).

ПРИРОСИТИ, ошу, ошиш, док., перех. Трохи побризкати, покрити що-небудь. Доц приросив землю (Сл. Гр.); Приросивши землю, несміливі хмарки плиють у гори, лишивши сонцю і простір, і волю оживити збуджене життя (Лє, Міжгір'я, 1953, 291).

ПРИРОСЛИЙ, а, в. Дієпр. акт. мнн. ч. до **прирости**. Все тут [у скелях] якесь воже, приросле, неруливе...; сире сіре каміння поросло могом (Хотк., II, 1966, 45); Піднімаючись усе вище, побачив [Довбуш] по той бік долини дві голі, безліскі кичери, прирослі одна до одної (Гжицький, Опришки, 1962, 66); Довго потім задували люди, одірвані од зрунну ї не прирослі ще до іншого, — оцей сибалок і запах сухого полину, і димок од бур'яну (Ю. Янов., Мир, 1956, 112).

ПРИРОСТАННЯ, я, с. Дія за знач. **приростати**. Розроблена форма укріплення (фіксації) реплантованих зубів у кожному окремому випадку має важливе значення для їх приростання (Наука..., 8, 1958, 29); Батько... казав, що «воно» [Мишуна] має можливість жити родинним життям, і це прискорить його приростання (Ю. Янов., II, 1954, 145).

ПРИРОСТАТИ, аю, аєш, недок., **ПРИРОСТИ**, тў, тєш, док. 1. до чого і без додатка. Приєднуватися до чого-небудь у процесі росту, зростати з чимсь, утворюючи одне ціле. Люди казали, що ніби на свої очі бачили, як у Лаврі ходив якийсь чоловік, у якого руки приросли до материних кіс (Н.-Лєв., II, 1956, 340); Ні, не вернеться він тепер до їх, як не приросте одрубане зілля... (Григ., Вибр., 1959, 248); З'явилися за роком юнкери-патрулі, переходять дорогу... І Петько до землі приростає, мов зілля (Бичко, Сійся..., 1959, 393); * Образно. Молот уже так йому приріс до рук, що сміх його бере, коли бачить людину, яка не вміє поводитися з цим знаряддям, не вміє розбивати кам'яну брилу (Томч., Жменяки, 1964, 213); // **перен.** Щільно притулятися, притискатися до чого-небудь, ніби зливаючись в одне ціле; припадати. Стріляючи, він весь приростає до кулемета і, здавалось, він стріляє вже не лише руками, а всім своїм коротким пружимистим тілом (Гончар, III, 1959, 150); Охоплена жахом, фрау Мільх випустила з рук замок, метнулася у протилежний бік сцени і там приросла до стіни (Галан, I, 1960, 406); Порони ніби приросли до татарського берега,

марно чекаючи на проїжджих (Тулуб, Людолови, I, 1957, 407); Командир приріс до телефону, повернувшись спиною до всіх (Кучер, Чорноморці, 1956, 126); Страхи не було. Не було і відчуття еласного тіла. Лише очі прикипіли до того берега, і руки ніби приросли до кулемета (Коз., Гарячі руки, 1960, 148); // **перен.** Зважаючи, відчувати постійну потребу в комусь, чомусь, добре освоюватися з ким-, чим-небудь; прив'язуватися. Бояся [Павло], що Марина не поїде з ним у село, а поїдеши знідиш там, зтече назад. Але вона..., на подив Павлові, швидше за нього приросла до нового місця (Мухч., Серце..., 1962, 120); — Люди он давно переїздили, а ви, як реп'яхи оті, — не відірвеш від хутора. — Ех-хе-хе, — важко зіпнувся Андрій, — хто б то говорив отаке... Приросли ми там, дочко. Здається, й місця ліпшого немає (М. Ол., Чужі..., 1959, 24); // **перен.** З'єднуючись з чим-небудь, ставати його частиною. Жменяк ішов вулицею сусіднього села, яке зовсім приросло до міста, і тримав віжками коней (Томч., Жменяки, 1964, 89).

Ноги (ступні) прирослі до землі (до каменя, до місця і т. ін.) у кого, чиї — хтось не може зрушити з місця. Вона хоче кинуться у воду, рятувати його, а її ноги приросли до каменя, ніби пущили вербове коріння (Н.-Лєв., II, 1956, 342); Горленко начебто знов у великій кремлівській залі. В неї враз, як ось і тепер, обожніли тоді ноги, приросли були до місця... (Крот., Сини..., 1948, 5); **Приростати (прястості) до серця (до душі) кому** — ставати близьким, дорогим, рідним. Баба відвернулася — їй самій серце кралялось, а ся дитина, чужа, «панська» дитина, за одинадцять літ успіла прирости їй до серця (Фр., IV, 1950, 30); — Сава вже не Михайло! І він мій син! Адить, Докійко, тут приріс мені до серця змалку, як грудка! Я люблю його, бо що — і він мій син! Але він — то вже інша галузь (Коб., II, 1956, 21); **Приростати очима (поглядом, зором і т. ін.) до кого — чого** — не відводячи очей, пильно дивитися на кого-, що-небудь; дивлятися. Стефан підкрутив гніт і приріс очима до Миколи, на руках у якого загорнена в куртку лежить Параска (Галан, I, 1960, 514); **Приростати (прястості) серцем (душею і т. ін.) до кого** — відчувати прихильність, прив'язуватися до кого-небудь, полюбити когось. Лагідна зовиця з першого ж дня серцем приросла до своєї молоденької невісточки (Дім., I будуть люди, 1964, 222); У рідну хату повела дівчина бійця, душею приросла до нього, рада поводити свою долю із ним (Горд., Сильніше смерті, 1946, 26); **Язик [ніби (мов, ваче і т. ін.)] приріс [до піднебіння (до зубів)] у кого** — хтось на деякий час утратив здатність говорити під впливом якихось почуттів (з переляку, від несподіванки і т. ін.). Вхідними очима головалікар дивився на зніченого Потопальського. В того язик приріс до піднебіння — вже бачив, що йому перепаде на гостинці за таке самоуправство (Збан., Сеспель, 1961, 32).

2. до чого, **перен.** На деякий час втрачати здатність рухатися під впливом якихось раптових почуттів; зам'ярати на місці, ціпеніти. Несподівано закрипили двері, і від прокурора викликає [вийшов] Ласій. Ткачук з переляку аж приріс до підлоги (Збан., Передзвнив'я, 1960, 344); Окупила так і приросла від несподіванки до лави, потім скипіла багатурською зістю і гонором, очі її застрибали, мов ідучи кульки молодого пасльону (Стельмах, I, 1962, 167).

3. **розм.** Кількісно зростати; збільшуватися, примножуватися. Немилосердно скупився Окунь не тільки на одержі, але й на харчуванні, чавлячи піснотою і свою сім'ю, і наймитів. Так зате земельки щороку приростало, заселяючи його неспокійні очі (Стельмах, I, 1962, 364).

— **ПРИРОСТИ** **див.** **приростати.**

ПРИРОСТИТИ *див. прирощувати.*

ПРИРОСТОК, тка, ч., *грам.* Те саме, що **префікс**. Частина слова, що виступає перед коренем і здебільшого служить для уточнення лексичного значення слова, зветься **префіксом** (або **приростком**) (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 293).

ПРИРОШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **приросіти**. * Образно. Пісковий потяг за скобу, розчинилися двері, і знавцюр вдарив у вікон сквіжий, туманом прирощений світанок (Ле, Ю. Кудря, 1956, 74).

ПРИРОЩЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **приростити**.

ПРИРОЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. **приростити**.
2. Кількісне зростання; збільшення, примноження. Як періодичне прирощення капітальної вартості, або періодичний пайд функціонуючого капіталу, додаткова вартість набуває форми доходу, що виникає з капіталу (Маркс, Капітал, т. 1, кн. 1, 1952, 566).

ПРИРОЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прирощувати**. — В майбутньому зовсім не буде калік. Медицина досягне цього шляхом прирощування та відрощування кісток (Дмит., Наречена, 1959, 139); Нещасні випадки, прирощування живої шкіри на мертві опечені місця та прирощування кісток на місця переламів і розтрощення — це була його [професора] галузь (Смолич, Прескр. катастроф., 1956, 187).

ПРИРОЩУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ПРИРОСТИТИ**, ошу, остійш, *док.*, *перех.* Створювати умови, можливості для приростання чого-небудь. Інститут робив тільки перші експериментальні спроби виймати око з трупа і прирощувати його живій людині (Смолич, Прескр. катастроф., 1956, 183).

ПРИРУБ, у, ч., *буд.*, *рідко*. Те саме, що **прибудова**. Крім трьох куполів, будувала має з боків над невеликими прирубамі два маленьких куполки (Дерев. зодч. Укр., 1949, 45).

ПРИРУБАТИ *див. прирубувати.*

ПРИРУБІЖНИЙ, а, е, *рідко*. Розташований поблизу рубежу, кордону; прикордонний.

ПРИРУБУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ПРИРУБАТИ**, аю, ашш, *док.*, *перех.*, *розм.* Додатково нарубати чого-небудь. Прирубай ще трохи дроваць (Сл. Гр.).

ПРИРУДІЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мин. ч. до **прирудити**. У високих, прируділих травах, по степам гомоніли виводки пташини (Ле, Україна, 1940, 391).

ПРИРУДІТИ, іс, *док.*, *розм.* Стати трохи рудим; порудити.

ПРИРУДИТИ *див. прирубувати.*

ПРИРУЛЮВАТИ, юю, юсш, *недок.*, **ПРИРУЛИТИ**, лю, лішш, *док.* 1. *неперех.* Керуючи кермом, під'їжджати куди-небудь.

2. *перех.* Керуючи кермом, підводити що-небудь кудись, до чогось, доводити до якогось місця.

ПРИРУСЛОВИЙ, а, е. Який розташований уздовж русла ріки. Підвищена прируслова частина заплави р. Інгульця часто зайнята. різноманітними луками на дуже солонцюватих лучних ґрунтах (Росляк. Нижн. Придніпр., 1956, 52); Прирусловий ліс.

ПРИРУЧАННЯ, я, с. Дія за знач. **приручати**.

ПРИРУЧАТИ, аю, ашш, *недок.*, **ПРИРУЧИТИ**, ручу, рчійш, *док.*, *перех.* 1. Робити ручним свійським. — Ми одомашнюємо страусів, приручаємо диких актилоп... (Гончар, Таврія, 1952, 269); Ніхто б інший не знайшов шляху до пташиного серця, а Свиридон прируче чорногуза цілком (Ю. Янов., Мир, 1956, 105); Індійського слона можна легко приручити і використовувати на важких роботах (Фіз. геогр., 5, 1956, 149); // *перех.* Робити кого-небудь слухняним, покiрним. Вони [українські пані] жріяли обламати крила кріпаць-

кому поету [Т. Г. Шевченку], приручити його, зробити своїм, одвернути його серце від долі мільйонів кріпаків! (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 40); Гайсину не вперше доводилося мати справу з діочатами, і він уже знає, як треба з ними поводитися, щоб якнайскорше приручити (Панч, На калин. мості, 1965, 152).

2. *розм.* Те саме, що **доручати**. Він часом посилав її доглядати сапальниць на буряках або приручав одвезти полудень косарям, що Раїса говорила охоче (Коцюб., 1, 1955, 321); Гроші приручили [Говарніш] Зінківці одвезти в город та й положити в касу (Гр., II, 1963, 385).

ПРИРУЧАТИСЯ, аюся, ашшся, *недок.*, **ПРИРУЧИТИСЯ**, рчучуся, рчійшся, *док.* 1. Ставати ручним, свійським. Не всі різновидності дикої птиці однаково легко приручаються (Птахівн., 1955, 19); Великий головий мозок у них кулястий і має численні закрутки, і тому дуже складний на мозок людини. Ця обставина може пояснити пристрасть дельфінів до музики і здатність швидко приручатися (Наука., 3, 1966, 21); — Дичи, вона [чайка] зовсім ручною стала, — заговорила бабуся. — Та чого ж і не приручитись. Уже ж вони її годували, уже ж напихали (Збан., Мор. чайка, 1959, 207); // *перех.*, *розм.* Ставати слухняним, покiрним.

2. *перех.*, *розм.* Звикаючи, освоюючись, постійно залишатися де-небудь, у когось. — У воді..., як пірнали з хлопцями в річці, міг [Бгорич] триматися три, а то й більше годин. Так що, може, й приручився б назавжди у тих володазах, якби не війна (Югв., Давні рами, 1961, 79).

3. *тільки недок.* Пас. до **приручати**. Спочатку [в період неоліту] тварини приручалися з метою створення запасів м'ясної їжі, а потім і для одержання молока, шкіри, вовни та інших продуктів (Іст. УРСР, I, 1953, 18).

ПРИРУЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **приручати**. Уперше дикі кури були приручені в Індії і зейдти поширилися по всіх країнах (Зоол., 1957, 126); Хоч як приручені ведмеді, тигри або леви, однак лікувати їх небезпечно, навіть якщо вони й дозволяють себе гладити (Наука., 9, 1956, 32); — Оце ми до вас приїхали з вашою давньою парафіанкою, — починає друзю вже річ сестра Меланія: — Вона мені приручена (Вовчок, I, 1955, 255); // у знач. *прикм.* В тому саду надзвичайні оранжерей з рідкісними квітами, і приручені зайчики, кізочки та інші звірята бігають вільно по траві (Ів., Вел. очі, 1956, 30).

ПРИРУЧЕНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до **приручений**.

ПРИРУЧЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. **приручати**. У степовій та лісостеповій смугах населення переходило від мисливства до приручення тварин (Іст. СРСР, I, 1957, 9); Скотарство виникло [в період неоліту] в результаті приручення тварин (Іст. УРСР, I, 1953, 18).

2. *розм.* Справа, доручена кому-небудь.

ПРИРУЧИТИ *див. приручати.*

ПРИРУЧИТИСЯ *див. приручатися.*

ПРИРЯД, у, ч., *діал.* Зяряддя. Всякий рятуюнок оказався дарним [марним] при так страшнім вітрі і при недостатку прирядів до гашення [пожежі] (Фр., VIII, 1952, 125).

ПРИРЯДИТИ *див. приряджати.*

ПРИРЯДИТИСЯ *див. приряджатися.*

ПРИРЯДЖАТИ, аю, ашш, *недок.*, **ПРИРЯДИТИ**, ряджю, рядиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Наряджати.

ПРИРЯДЖАТИСЯ, аюся, ашшся, *недок.*, **ПРИРЯДИТИСЯ**, ряджшся, рядишся, *док.*, *діал.* Наряджатися.
ПРИРЯДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мин. ч. до **приряджати**. Пташеням випурхнуло, як метеличок, приряджене дитинчатко (Ле, Міжгір'я, 1953, 280).

ПРИСАДЖУВАЛЬНИЙ, а, е, *мет.* Те саме, що **присадний**.

ПРИСАДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. присаджува-
ти.

ПРИСАДЖУВАТИ, джук, джусеш, недок., **ПРИСА-
ДИТИ**, саджу, садити, док., *перех.* 1. Садити (рослини)
на додаток до посаджених раніше.

2. *за що, до чого, заст.* Змушувати когось сидіти де-
небудь (перев. дія виконання якоїсь роботи). *Горщик
сей черепком накрила [Сивилла], Поставила його на
жар, і тут Енея присадила, Щоб огоньок [вогник] він
родував [Котл., I, 1952, 155]; — Звукла бігати та гуля-
ти, так хто тебе присадить за роботу? [Кв.-Осн.,
II, 1956, 424].*

3. *перен.* Примушувати кого-небудь вгамовувати свої
пориви, надмірне захоплення чим-небудь і т. ін.;
осаджувати. — *Ви не можете, Степане Івановичу,
без жарту. — Не можу. А що? Я такий здавна. Тільки
Масло мене присади трохи (Хижняк, Невгамовна,
1961, 317); — Те, що ви його присадили, добре зробили.
Вважає себе абсолютним покорителем дівочих сердець...
[Збан., Малин. дзвін, 1958, 226]; // Різким зауваженням
примушувати кого-небудь замовкнути. «Королівна»,
не дослухавши моїх слів, зразу присадила мене [Вас., I,
1959, 185]; Вже й рота розтулила [Соломія], щоб
присадить Стелана, але він саме згадав про Ігоря, і вона
тільки ворухнула спраглими губами [Кучер, Трудна
любов, 1960, 130]; — Драгомире Яковичу, будь обереж-
нішим у виразах. Прямо скажу: я Вірною присади заре-
ди твого авторитету [Логв., Літа..., 1960, 40].*

4. Різко затримувати, уповільнювати хід, біг (коня);
зупиняти на повному скаку. *Шалено присади [Хома]
коня перед самим генералом, заступаючи від нього своїх
іздових [Гончар, III, 1959, 357].*

5. Опускати нижче, донизу. *Навіть біля клубу він
стоїть-стоїть, а тоді шасть! за куцу, витягне сукнину
з задньої кишені і вже наярює свої хромові, а тоді, озир-
нувшись, ще й присадиє халляку, щоб гармошкою
була... [Гончар, Тронка, 1963, 46]; // *перен.* Штучно
зменшувати, занижувати (ціни). *То власних землі рап-
том підвищить розмір оренди..., то паризькі покупці
присадиє ціни на пристойний урожай [Ю. Янов.,
II, 1954, 49].**

6. *мет.* Додавати присадні матеріали під час плав-
лення у плавильну піч. *Модифіковані — це такі чавунки,
в які перед розливанням у форми додають (присаджу-
ють) різні речовини для подібнення структури мета-
левої основи чавунку [Метод. викл. фрез. спр., 1958, 42].*

ПРИСАДЖУВАТИСЯ, джукся, джусешся, недок.
1. *діал.* Присадити. [Марія Михайлівна
(присаджується біля Сусялова):] *Не сумуйте, дорогий
Семене Пилиповичу! Я певна, що все буде гаразд [Коч.,
II, 1956, 210]; А там уже на двох жердках, злегка при-
саджуючись до землі, несуть хлопці цілу копію сіна
[Хотк., II, 1966, 340].*

2. *Пас.* до присаджувати.

ПРИСАДИБНИЙ, а, е. Розташований біля садоби.
*Отака щороку виростала на бригадировім присадибнім
городі кукурудза [Вишня, II, 1956, 80]; Для присадибного
саду найбільш цінними є скоростиглі сорти [Хлібороб
Укр., 11, 1966, 31]; // Пов'язаний з використанням діля-
нок землі, розташованих біля садоби. Присадибне земле-
користування; Присадибне садівництво.*

Присадибна ділянка — земля, що перебуває в осо-
бистому користуванні колгоспників, робітників і служ-
бовців радгоспів та інших мешканців сільської місцевості.
*Кожний колгоспний двір, крім основного прибутку
від громадського колгоспного господарства, має в особис-
тому користуванні невелику присадибну ділянку землі
і в особистій власності підсобне господарство на приса-
дибній ділянці [Конст. СРСР, 1963, 4]; Суперечка ігна*

*відбувається неподалік веранди, на присадибній ділянці,
де вони працюють обов: Ліна клопочеться біля своїх
гладіолусів, а батько... прополює сапою картоплю
[Гончар, Тронка, 1963, 164].*

ПРИСАДИСТИЙ, а, е. Те саме, що присаджуватий.
*Присадилий кінч [Сл. Гр.]; Поїжте дерев темніли не
тільки високі корпуси казарм, але й догги присадисти
будівлі гаражів [Загреб., Європа 45, 1959, 40].*

ПРИСАДІТИ *див.* присаджувати.

ПРИСАДКА, и, ж. 1. *розм.* Дія за знач. присадити,
присаджувати 1, 6.

2. *перев. мн., техн.* Хімічні речовини, що додаються
до деяких мастей і моторних палив для надання їм
в'язкості, антикорозійних властивостей, для поліп-
шення горіння і т. ін. *Щоб запобігти корозії [деталей],
до рідини... додають антикорозійні присадки, які повні-
стю захищають від корозії всі металеві деталі системи
охладження [Автомоб., 1953, 330]; Щоб уповільнити
окислення атомаси, до них звичайно вводять присад-
ки — розчинні хімічні елементи [Знання..., 9, 1966, 5].*

3. *мет.* Матеріал, який вводять у плавильну піч під
час плавлення для надання шлаку потрібних властивос-
тей, для розкислення або легування металу і т. ін.
*Присадки ванадію, цирконію, ренію, церію та інших
рідкісних металів поліпшують структуру і механічні
властивості основного металу [Наука..., 4, 1964, 24];
Вдавали одну і відразу ж готувалися до другої плавки.
Бригадир... підправаля загну стінку в печі, підручні...
давали присадку у кіш [Роб. газ., 2.III 1965, 2].*

ПРИСАДКУВАТИЙ, а, е. 1. Невисокий на зріст,
але міцний, кремений. *Отець Степан був невеликий на
зріст, присадкуватий, товстенький та кудлатий
[Н.-Лев., III, 1956, 21]; У вестибюль хазяїнково уні-
фішов Віктор Мартинов, присадкуватий, але міцний, як
із заліза [Коп., Тв., 1955, 293]; Назустріч йому від ко-
лодязя з двома відрами в руках ішла озрядна присадку-
вата дівчина [Тют., Вир, 1964, 35]; Постає Панаса
Карповича [Саксаганського] теж була міцна, хоч трохи
присадкувата [Минуле укр. театру, 1953, 150]; // у знач.
іж. присадкуватий, того, ч. Невисока на зріст, але міцна,
кременя людина. *Білялий щось гаряче доводив присад-
куватому, тому, що в рудою, з білою биндою на рукаві,
світрі [Коз., Блискавка, 1962, 8]; // Низький, з корот-
кими ногами (про тварин). *Чорні присадкувати буйволи...
звернули в селі до свого обійстя [Коцюб., I, 1955, 393];
Присадкуватий кінч.***

2. Низький, але широкий (про будівлі, виробн
і т. ін.). *Бричка зупинилася перед типовим провінціаль-
ним присадкуватим будиночком з палсадником і садком
[Ів., Тарас. шляхи, 1954, 345]; Над селами славає сосно-
вий дим з присадкуватих комінів [Кучер, Дорога...
1958, 128]; Господар мовчки підвіся в стільця, відкину
яду з присадкуватою, залпаною нечистими руками
скрині, напوماкши війняв пучок нанізаної на шорку
драни [Стельмах, I, 1962, 119]; // Невисокий, але гус-
тий, гіллястий (про рослини). *Присадкуватий чагарник
давше око [Рибак, Що сталося..., 1947, 72]; Ось дуб...
Віки стояв серед поля дужий, жидавий, присадкуватий
і ніяка сила його не брала [Збан., Єдина, 1959, 7]; Тільки
високі буюжки та присадкуватий полим ще росли й шумі-
ли під вітром на жовтогарячій пісній землі [Кучер,
Чорноморці, 1956, 437].**

ПРИСАДКУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість за
знач. присадкуватий.

ПРИСАДНИЙ, а, е, *мет.* Стос. до присадки
(у 3 знач.). *В металургії вже давно застосовуються
так звані присадні матеріали, які сприяють окисленню
речовин [Наука..., 10, 1969, 5]; Щоб з'єднати два куски
металу, потрібно спочатку підготувати крошки*

зварюваних поверхонь, видалити частину металу, а потім заповнити нестачу так званім присадним металом (Веч. Київ, 1. III 1967, 3).

ПРИСАДОК, дка, ч. 1. Легкий невисокий паркан. Через колючий дротаний присадок пережилася жіноча постать і крізь мерехтєво зеленої веранди простягла руку (Досв., Вибр., 1959, 393).

2. Невеликий обгороджений садок перед будинком. У присадках над тинами висів хміль і визирили на дорогу жовтогарячі соняшники (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 428); Одне вікно виходило в маленький присадок — мурована криниця, клумби й акації — улітку це маленький рай (Кач., II, 1958, 69).

ПРИСАПАТИ *див. присапувати.*

ПРИСАПУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСАПАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.*, с. г. Сапаючи, прикривати землею (насіння, добриво і т. ін.).

ПРИСВАТАТИ *див. присва́тувати.*

ПРИСВА́ТУВАТИСЯ *див. присва́туватися.*

ПРИСВА́ТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСВА́ТАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.*, розм. Знаходити для кого-небудь наречену, домовлятися про чиєсь одруження. Тим часом мати Василева.. заслала від Василя старости до багатишки, що задалегідь присватала (Барв., Опов., 1902, 387).

ПРИСВА́ТУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **ПРИСВА́ТАТИСЯ**, аюся, аешся, *док.*, *розм.* Просити у дівчини або жінки згоди на одруження, домовлятися з нею про одруження. [Сидір Свєридович:] А чи пам'ятаєш, Лядоно, як я присватувався до тебе! (Н.-Лев., II, 1956, 473); Та, видко, гроші має [Іван] невеликі, бо зачас присватувався до своєї господині, Парасочки, аби чим способом дівратися до вузлів з грішми (Стеф., I, 1949, 249).

ПРИСВІСНУТИ *див. присві́тувати.*

ПРИСВІСТ, у, ч. 1. Свист, яким супроводжують пісню, танець або якусь дію. В цю піану пору аж луна з виляскою йшла від селеш музик із присвистом та притоптуванням закаблукіє (Смоляк, Мвр., 1958, 71); Ідуть у поле трактористи — Плузгарі, Ідуть з піснями та присвистом На зорі (Воронько, Три покоління, 1950, 53); Все ближче бурчала пісня, і ось, коли вже на завершення пісні повітря несподівано розітнулось молодечьким кавалерійським присвистом, Яресько замер! (Гоцар, Таврія., 1957, 523).

2. Свистячий звук, що супроводжує голос, дихання, кашель, зітхання і т. ін. Я рішуче не можу чути того здушеного, з присвистом віддиху, що, здається, сповняє собою весь дім (Коцюб., I, 1955, 414); Кажан говорить з присвистом — може, в нього був такий зуб у роті в дірочку, що свистіть (Донч., II, 1956, 371); З верхньої полиці [вагона] чути хрипіння з якимсь дивним важким присвистом (Кол., На фронті., 1959, 17); Нараз чутно з дороги догве, надригне бухкання, з пущиками, з присвистом, із прокльонами (Мик., I, 1957, 36); // Свистячий звук, привук, утворюваний рухом повітря, тертям об який-небудь предмет і т. ін. А ось із присвистом гарматного снаряда шарпуну вітер і, здавалося, затріщали щогли на пароплаві (Трубл., Лахтак, 1953, 7); Терпко рипить сніг під ногами, з присвистом скавучить під полозками саней (Кир., Вибр., 1960, 300); Відюли наж'ятаю себе, я люблю вітраки, люблю.. гудіння млинових жорен, і присвист, і зітхання коша, коли він збирає в себе зерно (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 114).

ПРИСВІСТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСВІСНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Супроводжувати свистом пісню, танець. У горді знов заспівали парубки, присвистуючи (П. Куліш, Вибр., 1969, 297); Гнатові.. свербло потан-

цювати, але в нього ще боліла рука, тому він тільки притуплював ногами і присвистував губами (Тют., Вир, 1964, 210).

2. Уривчасто свистіти, насвистувати (перев. супроводжуючи якусь дію). Таке почуття нараз облопило Марусяка, мов д'зати [до хати] йде відкись здалека. Навіть присвистувати почав (Хотк., II, 1966, 250); Біла корита Митько напуває лисого. Присвистує. Гладить по шиї (Головко, I, 1957, 370); Стає [Іван], два пальці в рота тисне Та як соєсне ще й присвисте (Перв., Райдуга., 1960, 156).

3. Говорити з присвистом. Чернець розгорнув пергамент і.. почав читати тоненьким голоском. В роті не було кількох зубів, і він присвистував (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 595); Голос вірно і правдиво служив мені і в ролях, і в концертах. В комедіях він хрипів, зарчав, присвистував і часом робився тоненьким тенорком (Думки про театр, 1955, 129); // Утворювати уривчастий свистячий привук при диханні, кашлі і т. ін. Було чути, як тьох сонно присвистував носом у сусідній кімнаті (Трубл., I, 1955, 82); // Утворювати звук, що нагадує легкий свист. Оприс чула, як він [поранений] дихав і як у нього в грудях шорщ шваркотить і присвистує (Тют., Вир, 1964, 381); Дядько зикнує, трусонує віжками, цуєжнує батогом. І от під копанцями тьохнує, присвистує мерзлий сніг (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 108).

ПРИСВІДЧИТИ *див. присвідчувати.*

ПРИСВІДЧИТИСЯ *див. присвідчуватися.*

ПРИСВІДЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСВІДЧИТИ**, чу, чш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Посвідчувати, засвідчувати.

2. Доводити, переконувати. Присвідчиш ти мені, що мене любив (Чуб., V, 1874, 137).

ПРИСВІДЧУВАТИСЯ, уся, уешся, *недок.*, **ПРИСВІДЧИТИСЯ**, чуся, чшся, *док.*, *діал.* Переконуватися, пересвідчуватися. Присвідчилися, що земля круглобока (Сл. Гр.).

ПРИСВІЙНИЙ, а, е, *грам.* Який виражає належність. Присвійні прикметники виражають ознаку предмета за належністю його одиничному власникові, від назви якого вони утворені (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 184); Присвійні займенники.

ПРИСВІЙНІСТЬ, ності, ж., *грам.* Абстр. ім. до присвійний. Обмежене.. використання присвійних прикметників пояснюється вузько конкретною і надто індивідуалізованою віднесеністю ознаки, яку вони виражають, неможливістю передачі за їх допомогою колективної присвійності (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 185).

ПРИСВІЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСВІТИТИ**, свічу, світиш, *док.* 1. *неперех.*, кому, чим і без додатка. Спрямовуючи світло в потрібному напрямку, домагаючи краще бачити, розрізняти навколишні предмети, дорогу і т. ін.; світити. Служниця лізе вгору і присвічує ліхтарем в'язневі, що лізе слідом за нею (Л. Укр., II, 1951, 189); Попереду йшов Курлов, присвічуючи собі під ноги потайним трофейним ліхтариком. (Перв., Дикий мед, 1963, 262); — Ану, присвіти, — попросив він Тимка. Тимко черкнув обережно сірником, обкутав його долонями, направив світло Маркові в горщик (Тют., Вир, 1964, 257); * Образно. Ученням Леніна — не смолоскипом — присвічуєм туди, де висне тьма (Тич., Зростає.., 1960, 22); // до кого — чого. Наближаючи джерело світла до кого-, чого-небудь, робити його видним. Хшановський взяв сечку, підійшов до Василя тижесенько, як кіт до миші, і присвітив до її лица (Н.-Лев., II, 1956, 56); Спудеї з козаками, відчепивши олійного ліхтаря, що хитаєся за вітром над дверима шинку, присвітили до закоцублого й побачили, що то — Панько Пісторацький (Льч., Козацьк. роду., 1958, 422).

2. *перех.*, *чим*. Освітлювати кого-, що-небудь на короткий відрізок часу. *Кругом темно — хоч око виколи..* Помацки прийшлося йому пробиратися [до річки], хіба блискавиця присвічувала дорозу (Мирний, I, 1954, 309); Присвічуючи шкалу цигарками і ліхтариками, наводили востаннє перевіряли установки (Гончар, III, 1959, 155); В човні сидів літній чоловік; світло від сірника, що присвічував він ним годинника на руці, ореолом обкутувало його бюст (Досв., Вибр., 1959, 412); Глажує [вартовий] на перепустку, присвітивши її затемненим ліхтариком (Кучер, Голод, 1961, 411).

3. *неперех.* Випромінювати неяскраве світло; світити. Підсліпний каганчик ледве присвічує з комина, допомагає підсліпним від сліз очам оглядати злиденне добро (Мирний, IV, 1955, 297); Опрішки йшли селом серединою вулиці, а заду їм присвічувало полум'я: то.. вже розгорівся панський будинок (Хотк., Довбуш, 1965, 262); Сергієві навіть здалося, що він чує, як блискавиці сичать у темряві. Вони шалено металися по небу, присвічували понад землею (Мухк., Чорний хліб, 1960, 188).

4. *перех.*, *рідко*. Запалювати що-небудь для освітлення. — Засвіти каганця, — наказує дід. — Не можна, що ви, діду! — злякалася мама. — Нічого, у запічку присвіти. Газети наші прийшли! (Ів., Таємниці, 1959, 65); // Припалювати, прикурювати (цигарку, люльку). Присвічує [Круп'як] цигарку і бачить, як поміж сирими рум'янками Січкаря круглими таєрами залегли сліди вітряних лишай (Стельмах, II, 1962, 196).

ПРИСВІСНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до присвѣти; // присвѣно, безос. присудк. сл. Велика подія на шхаті новій: Ім'я кожному Присвѣно їй! (Мур., Піонерське слово, 1951, 112).

ПРИСВІСНЕННЯ, я, с. Дія за знач. присвѣти. *Передомною цінна книжка, — перша проба присвѣння нашій мові* спарбів сербської поезії народної в цілмі її об'ємі (Фр., XVI, 1955, 14); *По телеграфу прийнято з Москви Указ уряду про присвѣння Поліщуків звання Героя Радянського Союзу* (Гончар, III, 1959, 35); *Присвѣння звання «Льотчик-космонавт СРСР»* провадиться за поданням міністра оборони СРСР (Рад. Укр., 12.V 1961, 1).

ПРИСВІТИТИ *див.* присвѣювати.

ПРИСВІТИТИСЯ *див.* присвѣюватися.

ПРИСВІЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. присвѣювати. — Характеристичним у соціалістичне не змагання до знесення власності взагалі, а змагання до знесення форм власності буржуазної. Цебо спосіб присвѣювання, котрий дозволяє бідному лише тому жити, щоби працювати на других (Коб., I, 1956, 156).

ПРИСВІЮВАТИ, ю, юєш, *недок.*, **ПРИСВІЮТИ**, бо, бѣш, *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь чуже своєю власністю; привласнювати. — *Вся громада знівна на тебе за те, що ти [Тугар Вовк] присвѣюєш собі громадський ліс і полонину* (Фр., VI, 1951, 24); — *Я людина чесна, а не хочу присвѣювати чужого добра* (Тют., Вир, 1964, 457); *Присвѣю мою сокиру* (Сл. Гр.); // *Видавати що-небудь чуже за своє. Присвѣити чийсь винагид*; // *Заоплювати, брати на себе (владу, права, звання і т. ін.). — Ого! Може, й тут присвѣюєте ви собі право сязати активно в мого життя?* — спитала вона, пристопаючи до мене ближче (Коб., III, 1956, 41); *Король присвѣює собі виключне право (монополію) на виробництво та продаж мила, вина,.. заліза і продавав це право окремим багачам* (Нова іст., 1956, 7); *Присвѣювати владу*; // *заст.* Сприймати, засвоювати. *Усього вчиться [Іван] в школі, все присвѣює собі іграшкою, вивчується за прикмістю* (Круш., Буденний хліб., 1960, 60); // *рідко*. Робити що-небудь своєю постійною ознакою, властивістю. *Відподі ходила [попада] все на пальцяз*

і цей хід присвѣюла собі й до сьогодні (Марг., Тв., 1954, 234).

2. *Надавати кому-небудь певні звання, права, повноваження і т. ін.* *Президія Верховної Ради СРСР; ..и* нагороджує орденами й медаллями СРСР і присвѣює почесні звання СРСР (Конст. СРСР, 1963, 11); *Уряд присвѣює йому [І. В. Мічуріну] звання заслуженого діяча науки й рідне його місто Козлов* перейменував у Мічуринськ (Довж., I, 1958, 494); *Весною Василеві присвѣюли звання старшого лейтенанта* (Югв., Давні рани, 1961, 59); // *у сполуч. із сл. і м'я*. Називати установу, підприємство і т. ін. на честь якої-небудь видатної особи, визначної події або організації; // *розм.* Призначити комусь що-небудь, нагороджувати чимсь. *І став за двох служити Ікраєв Улабан. Ходив за двох в атаки Під кулеметний шкавал. І деї йому відзнаки Присвѣює генерал* (Бичко, Вогнище, 1959, 96).

3. *заст.* Приймати до себе (у сім'ю, товариство і т. ін.). *Ото ви присвѣюли собі цигана, а він у вашому селі і краде коні* (Сл. Гр.).

ПРИСВІЮВАТИСЯ, юєся, юєшся, *недок.*, **ПРИСВІЮТИСЯ**, бѣєся, бѣєшся, *док.* 1. *розм.* Ставати близьким, своїм; зріднуватися, освоюватися, зживатися з ким-небудь. *Із чужим як проживеш дні з двадцять, та й то присвѣюєшся, а то ж таки брат рідний* (Сл. Гр.); *Одним лиш поцілунком Присвѣюєлась вона [дівчина]. Шумить живим відлунком На Ворсклі тишина* (Воронько, Коли я.., 1962, 145).

2. *тільки недок.* Пас. до присвѣювати. 27 грудня 1988 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР було встановлено звання Героя Соціалістичної Праці, яке присвѣювалося за видатні заслуги перед країною в галузі господарського і культурного будівництва (Іст. УРСР, II, 1957, 443); *Звання сержанта присвѣювалося тим, хто закінчував школу з відмінними оцінками* (Рад. Укр., 12.VIII 1962, 3).

ПРИСВІЮВАЧ, а, ч. Те саме, що привласник.

ПРИСВІЮВАЧКА, и, ж. Жін. до присвѣювач.

ПРИСВЯТА, и, ж. 1. Дія за знач. присвятити, присвячувати. *Присягта збірників статей пам'яті славетних учених, що пішли з життя, — давня й благородна традиція* (Літ. Укр., 7.IX 1971, 3).

2. *Напис на початку твору, який вказує, кому присвячено або кому дарують цей твір.* *Мажарин.. вручив Катерині книзу «Ідеальне подружжя» Ван де Вельде з відповідною присягою* (Вільде, Сестри., 1958, 581); *Панас Мирний подарував їй рукопис своєї драми «Лиме-рівна» із зворушливою присягою: «Високоталановитій Марії Костянтинівні Заньковецькій присвячує здигований автор..»* (Рад. літ-во, 6, 1957, 60).

3. *Художній твір, написаний на честь кого-небудь.* *Він загадав навіть про день її народження і надіслав їй віршовану присягу* (Кол., Терен., 1959, 146); *Теллі поетичні присяги незабутньою товаришеві по перу [М. Рильському] прозвучали з уст А. Малишка, П. Воронька, Д. Павличка* (Літ. Укр., 23.III 1965, 2).

ПРИСВЯТИТИ *див.* присвячувати.

ПРИСВЯТНИЙ, ятній, ятнє. Стос. до присвяти (у 1 знач.). *Про раціональне призначення присвятих обрядів первісних людей свідчать, ґрунтуючись на широкому дослідницькому матеріалі, і радянські вчені* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 29).

ПРИСВЯЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до присвятити. *Наше мистецтво — це мистецтво, присвячене красивій і здоровій людині, людині-творцеві, людині-працівникові* (Рильський, IX, 1962, 165); *Геніальний твір К. Маркса «Капітал» присвячений теоретичному аналізу закономірностей виникнення, розвитку і загибелі капіталістичного ладу* (Ком. Укр., 6, 1966, 19); [А р-

ка д і й:] *Завтра в газеті буде твій портрет і цілі сторінки, присвячені проєктові (Корн., I, 1955, 94); // присвячено, безос. присудк. сл. Один з найбільших розділів нової експозиції [виставки] присвячено показові досягнень учених України, їх внескові у розвиток науково-технічного прогресу (Рад. Укр., 13. III 1971, 4); Немає сторінок у творі В. І. Леніна присвячено охороні природних багатств (Знання., 12, 1969, 3).*

◇ **ПРИСВЯЧЕНИЙ П'ЯТИ ДИВ. П'ЯТЬ.**

ПРИСВЯЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. присвятити. Про велику пошану поета до російського реалістичного мистецтва свідчить присвячення Шевченком геніальному мистецтву М. С. Щенкіно поезії «Заворожи мені, волхве...» (Лст. укр. літ., I, 1954, 231).

ПРИСВЯЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИСВЯТИТИ**, ячу, ятиш, док., перек. 1. Призначати, адресувати або підносити в дар щось кому-, чому-небудь (про твір літератури або мистецтва). *Всі кращі слова присвячують українські поети рідній Радянській Батьківщині (Рильський, IX, 1962, 119); Якось під час зустрічі Павло похвалився їй, що один сонет у своїй збірці присвячує їй, щоправда, зашифрувавши ім'я її ініціалами (Головко, II, 1957, 489).*

2. Витратити на кого-, що-небудь; приділяти. *Ізга.. далеко не весь день присвячувала доні (Л. Янов., I, 1959, 393); Сучасні радянські дослідники присвячують велику увагу саме питанням про зв'язки «Слова» з народно-поетичною теорією (Рильський, X, 1962, 8); Раїса присвятила хорому весь свій час, всі свої сили (Кочуб., I, 1955, 328); Ціле життя своє присвятив [М. В. Лисенко] збиранню української народної пісні (Довж., III, 1960, 23); // у сполуч. із сл. с в б е. Повністю віддаватися чому-небудь. *Монахи — люди, які присвячували себе служінню релігії (Лст. середніх віків, 1955, 11); Почавши своє життя як дрібний канцелярський службовець, Іван Карнович [Тобілевич] рішуче порвав з чиновницькою роботою і присвятив себе українському народному театрові (Рильський, III, 1955, 283).**

ПРИСВЯЧУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., **ПРИСВЯТИТИСЯ**, ячуся, ятиши, док. 1. тільки 3 ос. Призначитися, адресуватися або підноситися в дар кому-, чому-небудь (перев. про твір літератури або мистецтва). *Чи не через те цензура так прикро догляддалася, що збірник присвячувався Кулішеві? (Мирний, V, 1955, 410); Все, що думав зараз Черниш, якось неминуче пов'язувалося з Ясногородською, все, що він робив, уже мовби присвячувалося їй (Гончар, III, 1959, 391).*

2. Повністю віддаватися чому-небудь. *Мені здається, що мені треба присвятитися виключно науці, бо белетристика з мене не може вийти (Крим., Вибр., 1965, 584); Поки що — я сама не знаю, чому присвячуся. І се мов горе... (У. Кравч., Вибр., 1958, 337).*

3. перев. док., заст., рел. Стати святим. *Суботрус своїмни вважає за милість божею й думає, що то він вже присвятився (Н.-Лев., I, 1956, 396); — От я [Лисичка] постіпала, ..Щоб ти [Півник] сповідався та й запричастився, Щоби ти по смерті в небі присвятився (Фр., XIII, 1954, 260); // перек. Померти. — *Бачте, — кажу, — яка з вас сусіда? Через огорож живе, та й не знає, що я ген у ту неділю трохи не присвятилася. Якби не баба Безносиха, то я б і на той світ, до святого престолу (Л. Янов., I, 1959, 85).**

ПРИСЕРБИТИСЯ, блюся, бишся; мн. присерблятьс-ся; док., діал. Прехилитися, повернутися до кого-небудь. *Так вона до його прихилується, так присербилась, що й світ йому весь зав'язала (Вовчок, I, 1955, 220).*

ПРИСІВІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до присівіти. *Скряга.. вже молодий козак з довгими, трохи присівілими вусами (Коч., I, 1956, 139); Ше...иже опусти*

Діоген свою присівілу голову (Сенч., Опов., 1959, 374); У нас, на човні, він — Василь Микитович Дума.. Присівілий. Лобатий. Вилицюватий (Логв., Давні рани, 1961, 64).

ПРИСІВІТИ, івію, івієш, док. Трохи посівіти, почати світити.

ПРИСІЛАННЯ, я, с. Дія за знач. присилати.

ПРИСИЛАТИ, аю, аєш, недок., **ПРИСЛАТИ**, прашлію, пришлєш; мн. пришлють; док., перек. 1. Відправляти що-небудь поштою або посылним. *Чи не могли б Ви присилати мені листами коректу? (Кочуб., III, 1956, 204); Вони казали, що будуть присилати мені суди гроші і матеріали для друкування в Галичині (Л. Укр., V, 1956, 256); — Ти хоч би телеграму толкову прислав був (Головко, I, 1957, 480); // Передавати щось ким-небудь, через кого-небудь. — *Зайдіть лишень, — кажу, — то я неможатим якого гостинця дам. Скажете: тітка прислала (Вовчок, I, 1955, 11); Відчий комітет прислав їй особисту подяку (Кобр., Вибр., 1954, 101); Цар не хотів недоволення, корис Кутузова за здачу без бою Москви, обіцяв прислати план розгрому Наполеона, розроблений у Петербурзі (Кочура, Зол. грамота, 1960, 355).**

2. Направляти кого-, що-небудь кудись, з певною метою. — *Лікаря ми будемо присилати час від часу. Оксен обіцяє, а ти його знаєш (Тют., Впр, 1964, 444); — Нас громада прислала... ми громаді служимо... (Мирний, I, 1949, 381); — Дивуюся, що ти не прислав за нами цілу валку оцих колаєниць на вісімдесят душ... (Ле, Мінжир'я, 1953, 12); Він писав, що приїде у Млинки своєю доньку Олесю в гості до діда та баби і просив зустріти її на пристані (Донч., VI, 1957, 12); // за ким. Викликати когось куди-небудь через когось. *Мокрицький зник, що його маєстро може прислати за ним і о другій годині ночі (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 117); Вчений агроном не чекає, коли за ним пришлють з управи поліція: він пішов сам до старости (Д. Бедзак, Дніпро..., 1951, 5); // Направляючи когось куди-небудь, призначати на якусь посаду. *Відділ народної освіти прислав у село звязаного учителя, який недарма отримував щомісяця тридцять фунтів жита (Стельмах, II, 1962, 97); — Слово має товариш Дорош. Прислали його до нас секретарем партійної групи, і буде він робити на фермі (Тют., Впр, 1964, 120).***

ПРИСИЛАТИ (прислати) старостів (сватів); Присилати (прислати) (людей) за рушниками — те саме, що **Засилати (заслати) старостів (див. засилати). Шепелява Марія зістарілася, посивіла, бо Гнат не прислав старостів (Казки Буковини..., 1968, 29); Родичі переказали, що Лукіян Серєда згоден віддати за Грицька дочку — «нехай прислає сватів. І Грицько наважисся нарешті (Головко, II, 1957, 513); — Попроси, щоб сьогодні, або хоч завтра, нехай присла [сотник] людей за рушниками, а у неділю і весілля (Кв.-Осн., II, 1956, 207).**

ПРИСЛАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **ПРИСЛАТИСЯ**, прашлєюся, пришлєшся; мн. пришлєтьс-ся; док. 1. розм. Те саме, що засилатися 2. *Ой хоч сватай, хоч не сватай, Та хоч прислався, А щоб слава не пропала, Що рік ти кохався (Укр. нар. пісні, I, 1964, 210); [Я в д о х а:] Горік Шелігон двічі прислався, батько мало не виганяв сватів з хати (Кроп., II, 1958, 425); — Іду яром до крилиці, Корожило гнеться... Чом до мене, моя мати, Ніхто не пришлеться? (Нар. лірика, 1956, 251).*

2. тільки недок. Пас. до присилати. *Одкрилися нові місця з великою платою, і на ті посади прислались то безбороді, то в мозу учені хлопці, а який-небудь голений тридцятилітній служака обходився (Мирний, III, 1954, 185).*

ПРИСИПЛИТИ *див. присипляти.*

ПРИСИПКА, *н, ж., розм., рідко.* 1. Дія за знач. **присипляти**, **присипати**. *Просив би визначити мені якийсь термін для присипки рукопису (Кочуб., III, 1956, 209).*

2. Прислана ким-небудь річ і т. ін. *Ваш любий лист із присипкою зробив мені велику-велику отіху... (Крим., Вибр., 1965, 569); [Л а р и в о н:] Всім відомо, скільки [грошей] прислав Єфрем за весь час. Всі давно на пальцях перелічили всі присипки... (Кроп., IV, 1959, 342).*

ПРИСИЛУВАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мин. ч. до **присиплювати**; // **присиплювано**, *безос. присудк. сл.* Як її за нелюба присиплювано піти — то було перше страшне її нещастя (Гр., I, 1963, 397).

ПРИСИЛУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **присиплювати**.

ПРИСИЛУВАТИ, *ую, ушш, док., перех., розм.* Те саме, що **присипляти**. [Л в к о:] Бачите... я хотів у вас попитати, чи може мене батько або мати присиплювати женитися з ким я не хочу? (Гр., II, 1963, 519); — Ну й сидить.. над кандьором, а я не хочу знати до такого життя, і не присиплює, не приневолює ви мене довіку, — мовила Приська (Л. Янов., I, 1959, 156); *Анатоль присиплює себе розкрити очі (Кач., II, 1958, 320).*

ПРИСИЛЯТИ, *яю, яєш, недок., ПРИСИЛЯТИ*, *лю, лиш, док., перех., діал.* **Прив'язувати**. *Та як собі нагадаю, що мій любко Василь, То не годна-м присипити коровку до яєл (Коломийки, 1969, 168); Всіх в'язні присипили Душ по десять до ярма (Фр., XIII, 1954, 372).*

ПРИСИПАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мин. ч. до **присипати**. *Уступили у хату... долівка пісочком присипана (Мирний, III, 1954, 323); Безсалій спиткнувся об стовпечі, присипаний снігом, і хід прижемих думок порушився (Шиян, Гроза., 1956, 169); Застогнали санітарні машини, продаючись кризь обвалів й вогонь; забігали, заметушилися люди, розбираючи гори уламків, визволяючи тих, хто задихався, присипаний, придушений, обпалений, засліплений (Дім., Ідол, 1961, 266); * Образно. Розмова з шефом була густо присипана цукром і перцем (Рибак, Час., 1960, 655); // присипано, *безос. присудк. сл.* — Там на горбах, — показав рукою на невидимі за гіллям садю поля, — в одному бліндажі кулемет присипано (Гуц., З горіха., 1967, 41).*

ПРИСИПАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **присипати** 1.

Поряд з робочими органами культиваторів необхідно становляють захисні диски, які запобігали б присипанню рослин землею (Рад. Укр., 3.III 1961, 2).

ПРИСИПАТИ *див. присипати* 1.

ПРИСИПАТИ 1, *яю, яєш, недок., ПРИСИПАТИ*, *плю, плеш; мн. присиплять; док. 1. перех.* Покривати тонким шаром чого-небудь сипкого; посипати. *Збивав я пальці й рани пілом, гарчачим пілом присипав (Сос., Так нікто., 1960, 31). // безос. — Сорочки у двоєтнь не вмасти, а коли трохи борошном присипле — то нічого, можна обтрусити (Донч., VI, 1957, 254); * Образно. І тоді, як старість присипала снігом його волосся на голові, вона не наслідилася доторкнутися до чорних великих вусів (Н.-Лев., I, 1956, 449); // Прикидати, прикривати чим-небудь сипким. Там., де частина буряків лишатиметься тижасово в полі, їх слід складати в купи і присипати землею, щоб вони не в'яли (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 1); Я закрив ладу, натягав на неї зверху есакого моталоху і навіть присипав трохи жужелицею (Сміл., Сашко, 1957, 113); // Придушувати, привалювати чим-небудь сипким внаслідок обвалу, осипання тощо. І бомба навісна весь час його по всіх фронтах шукала, Глушила клякнадають раз, Землею стійки ж присипала (Шер., Дорога., 1957, 91); Один із Менделєвих закопів залаяла вода, а другий завалявся і присипав трьох робітників (Фр., II, 1950, 207).*

◇ **Присипати (присипати) пілом [забуття] див. пил;**

Присипати (присипати) піпелом глобу (глобу) див. піпел.

2. *перех.* Спадати на землю, час від часу посилюючись (про дощ, сніг). *Цілу ніч дощ прав [коней], ще й тепер присипав (Мирний, I, 1954, 356).*

ПРИСИПАТИ 2 *див. присипляти.*

ПРИСИПАТИСЯ *див. присипатися.*

ПРИСИПАТИСЯ, *яюся, яєшся, недок., ПРИСИПАТИСЯ*, *сиплюся, сиплюєшся; мн. присиплюється; док. 1.* Покриватися тонким шаром чого-небудь сипкого. * *Образно. — Не вдавайся у тузу, — каже Назар. — А сам почав уже сивим волосом, як сніжком, присипатись (Вовчок, I, 1955, 138).*

2. *тільки недок.* Пас. до **присипати** 1. *На каналах а білши пологими відкосами.. можна застосовувати поверхнеюї спосіб осолоджування. При цьому рослина по поверхні сль не присипається землею, а тільки добре перемішуються з нею (Наука., 2, 1958, 33).*

ПРИСИПКА, *н, ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **присипати**, **присипати** 1.

2. Порошкоподібна речовина для посипання чого-небудь. *Для того, щоб запобігти запліскам, слід користуватися прокип'яченою олією або присипками (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 23).*

ПРИСИПЛЯННЯ, *я, с.* Дія за знач. **присипляти**. *Кінематографія [в капіталістичних країнах] перетворювалася на могутню зброяду присипляння та одурманювання свідомості мас (Довж., III, 1960, 281).*

ПРИСИПЛЯТИ, *яю, яєш, рідко ПРИСИПАТИ*, *яю, яєш, недок., ПРИСАПАТИ*, *сплю, спіш; мн. присиплять; док., перех. 1.* Викликати сон у когось, примушувати спати кого-небудь. — *Насилу свій кагал прислав, тепер можна й рушати, — капилися Охріж (Тют., Вир, 1964, 383); Хороший літній ранок у сісі прислав молодю жінку. Спала вона в машині, якось уместившись на заському сидінні (Ле, Клеп. лист, 1960, 33); // Заколисуючи або співаючи коліскову пісню, навівати сон (на дитину). По низеньких латках, у нужді та латках Присипляла нею [піснею] сына кріпачка! (Мирний, V, 1955, 281); Був вечір. Старий Крайш лагодив на застра зброю, Кайла присипляла дитину (Тудор, Народження, 1941, 72); — Я тебе нагодувала І сповила і приспала; Колишу тебе й співаю: Спи, дитино! Баю, баю! (Щог., Поезії, 1958, 147); // Викликати стан, подібний до сну, за допомогою гіпнозу або наркотиків. * *Образно. Новітні утопісти присипляють своїх героїв, наводять на їх летаргію, гіпноз, і тоді аже.. весь.. катехізіс питає та відповідей просто сниться тиж героям (Л. Укр., VIII, 1965, 158).**

2. *перех.* Викликати, спричинювати забуття чого-небудь реального. *Тилій спокій ночі колише її, присипляє думки в голові, жалоці й радощі в серці... (Мирний, III, 1954, 150); І до чого ж нині важна голова! Не встиг, видно, видатний хірург приспати приданого ї. передуманого протягом ночі (Шовк., Людина., 1962, 222); // Послаблювати силу вияву якогонебудь почуття, переживання і т. ін., робити їх менш відчутними. *Ні поля, ні гаї, Ні пташки щибешай! Не приспали мої Суми — болі вразливі (Гр., I, 1963, 147); [К и л и в а:] І нащо я Жені виявила своє горе, краще було б придавити, приспати!.. (Кроп., II, 1958, 424); Ішов [Степан] і співав, щоб додати собі бадьорості і щоб залушити страх, який так і не зміг до кінця приспати горілка (Гжицький, Опрішки, 1962, 271); В листі.. так і було написано про ту силу, яка існує в Хомі і яку він прислав своїми дотепами, жартами, лінквуватістю (Рибак, Час., 1960, 741).**

3. *перех.* Робити бездіяльним, інертним; утримувати від активної участі в чому-небудь. *Коли письменник,*

художник, композитор бачить світ викривлено..., коли він своїми творами присипляє людей чи отруює людську свідомість — нема йому тоді ніякого виправдання! (Рильський, Веч. розмови, 1964, 261); — Що ж відієш, коли раніше довелося догого спати. Чи то пак догого нас присипляли. Я думаю часом, скільки б я зміг устигнути замолоду, якби раніше було інше життя, якби у Василівці була хоч маленька бібліотека (Коцюба, Нові береги, 1959, 366); Царські свободи — це та ж «колицанка», розрахована на те, щоб приспати народ (Рад. літ-во, 4, 1963, 120).

4. *перен.* Обманом, хитрошами змушувати когось певно забути про обережність, створювати ілюзію спокою, безпечності. — Треба і його [магната] добре приспати удаваною покорю (Тулуб, Людолови, II, 1957, 307); Отож, усе вже було готове, слід було тільки тишком посидіти в лісі й приспати ворога, створити ілюзію, що ніякої небезпеки поблизу нема, можете, ловлять, панове, спати і жити спокійно... (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 57); — Пане гетьмане, дурить тебе шляхта! — кричав полковник Пушкар, — хочуть приспати, доки стягнуть армію (Панч, Гомон. Україна, 1954, 394).

Присипляти (присп'яти) увагу (пильність, настороженість і т. ін.) чію — відвертати чію-небудь увагу від чого-небудь, послаблювати пильність до чогось. За Острополем Вишневецький зваля палати фальшиві огнища по стіну і тим присипляти пильність увіснених у собі дозорних з табору Косіньського (Ле, Наливайко, 1957, 56); [Г о с т о м и с л.] Мов залізним обручем Я обкрутив його, приспає його Славутию бачність, еколицав його [Святослава] (Фр., IX, 1952, 253); Там, де був Гарматій, можна було приспати хоч трохи увагу жандармського управління (Стельмах, I, 1962, 330); — Як собі хочеш, але ти мусиш приспати есесівську настороженість і розвіяти їм підозру (Коз., Гарячі руки, 1960, 57).

5. *перев. док., перен., рідко.* Задавити, задушити ненавродком під час сну. * Образно. Думи мої, думи мої. Лизго мені з зами... Чом ваз лизо не приспало, Як свою дитину (Шевч., I, 1963, 47); // Умертвяти, убити. Он, швернувся [Загнибіда], як кабан, вередус... Коли б не гріх, приспає би тебе — довітку не підвієся! (Мирний, III, 1954, 100); Та мить і... гранату Микола підняв, Рудого фашиста Навік приспає (Ус., Дорогами..., 1951, 135).

ПРИСИПНИЙ, а, е, рідко. Який викликає сон, дрімоту.

ПРИСИСАННЯ, я, с. Дія за знач. **присисати** і **присисатися**.

ПРИСИСАТИ, аю, аєш, *недок., ПРИССАТИ, сеу, ссєш, *док., перев., розм.* Те саме, що **присмоктувати**.*

ПРИСИСАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., ПРИССАТИСЯ*, сеуся, ссєшся, *док., розм.* Те саме, що **присмоктуватися**. Коли його [спрута] витязали, він обвивав лапами руку, присисався до неї і жер нас розлюченим оком (Коцюб., II, 1955, 417); Припає [чоловік] сухими, гарячими устами до барила з водою; здавалося, .. що ніколи не буде він мати сили одірватися од барила, — як н'яка, що присисався до тіла, поки її силоміць не одірвеш... (Григ., Вибр., 1959, 359); На призьбі коло Миколаї гати вигрівається кітка. Троє котенят присисалося до її грудей (Круш., Буденний хліб..., 1960, 25); — А може, то елемент [елемент] який, що контракт писав? Хіба їх мало до радянської глади присисалося? (Панч, II, 1956, 405); Я присисався до гарної бібліотеки... і так далеко зачитувався в красному письменстві, в німецькому і російському, що майже нерадо заглядав до римського.. права (Черемш., Тв., 1960, 382).

ПРИСИХАТИ, аю, аєш, *недок., ПРИСОХНУТИ, ну, веш і діал. **ПРИСИХНУТИ**, ну, вєш, *док.* 1. Починати сохнути, підсихати. Дозрівала вже кукурудза обабіч, присихали на качанах руді «борідки» (Козал., Ю. Крук, 1950, 88); Проколені медяницями бруньки в'януть, присихають і опадають (Шкідд. поля..., 1949, 31); Зерно коли присохне, перемиється — мук як сонце (Горд., II, 1959, 345); // *розм.* Починати гоїтися, затягуватися (про рану, виразку). — На рану, якщо вона, приміром, не дуже велика, прикладіть просто землі, замисивши її слиною. То вона присохне (Довж., I, 1958, 239); — Дуже вас прошу, — благає поранений, — не женіть мене звідси в санавгод... Воно тут заживе... Загоїться. Присохне... (Гончар, III, 1959, 43); // *перен., розм.* Ставати худим, виснаженим (про обличчя, тіло).*

◇ **Присохне (присихне)**, як на собаці: а) загоїться (про рану, виразку); б) безслідно зникне (про хворобу). — А що, Варко, полегшало тобі? — Та присохне, як на собаці (Мирний, I, 1954, 85); — Лягайте застра в військовий лазарет, — зрадів Лазаревський. — Може через хворобу вас все ж таки залишать тут. — Ні, — відрубав Шевченко. — Якось викручуватись — це не для мене. Потрусить трохи і минеться, присохне, як на собаці (Тулуб, В степу..., 1964, 47); в) забудеться, не поширяться далі (про щось непрямне). Сумна повернула додому Малакка й нікому не похвалилася, що бачила її чула. Негай вже оно присохне на ній, як на собаці (Коцюб., II, 1955, 29); Він подумав, що ніхто не бачив, ніхто не знав і все присохне, як на собаці (Чорн., Потік..., 1956, 358).

2. Засихаючи, прилипати, приставати до чого-небудь. Тканина присохла до напухлих рубців, задаючи йому нестерпного болю (Тулуб, Людолови, I, 1957, 54); На коліні присох шматочок глини, і Зеленцов старанно почав вишкрібати його нігтем (Кучер, Чорноморці, 1956, 529); // *перен.* Залишатися де-небудь, у когось, переходити до когось у власність. — Він був тоді солтисом, розливав з полицями пиво, і все наше присихало кожний раз до багачиків... (Козал., Сонце..., 1957, 40).

Живіть присох до сніпня (до хребта) довг. живіть; Язык присох [до піднебіння] у когось і без додатка — хтось утратив здатність говорити. Він хоче сказати щось, але язык присох до піднебіння (Кучер, Пов. і опов., 1949, 34); Чуєте, який я красномовний?... А примусьте мене зараз заговорити, хоч слоєчок витиснуть, коли язык присох до піднебіння (Речм., Твій побратим, 1962, 38); Зупинився [Гулька] в коридорі, метикуючи, як йому поводитись перед Зарічним. Однак мізкувати догого нічого. Документи в кишені, голова на в'язат, язык не присох — чого вагаться? (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 91).

3. *перев. док., до кого, перен.* Відчувати симпатію, прив'язатися до кого-небудь, дуже полюбити когось. За те хороше, людяне, що давав йому Сесіель, він непомітно присох до нього серцем (Збан., Сеспель, 1961, 287).

ПРИСІВ, у, ч. Те, що присіяне, посіяне додатково до чого-небудь.

ПРИСІВАННЯ, я, с. Дія за знач. **присівати**. **ПРИСІВАТИ**, аю, аєш і **ПРИСІЮВАТИ**, юю, юєш, *недок., ПРИСІЯТИ, ію, ієш, *док., перев.* і без додатка. 1. Сіяти що-небудь на додаток до того, що вже посіяно. Посіяли трішки — та й страшно: Чи зійде?.. чи ще присівати? (Фр., XII, 1954, 320); Присіяв [дідок] і зречки ланок. Усе погоріло. пропало (Мавж., Тв., 1955, 40).*

2. *діал.* Сіяти, засівати. Посіяти конопельки Обіцаєва [кум]. Як сіяв, присівав, Присіваючи, казав (Чуб., V, 1874, 1159).

ПРИСІВОК, вку, ч. 1. діал. Невелика ділянка землі, засіяна чим-небудь. *Навіщо дітей на чужу ниву посилати, як у батьків в свій присівок?* (Л. Янов., I, 1959, 387).

2. заст. Прибавка до грошової плати наймита у вигляді врожаю, який він збирає з наданої йому хазяїном ділянки землі. *На присівок дав му [йому] п'янадесятици* (Сл. Гр.).

ПРИСІД, у, ч.: ◇ За одним присідом: а) одночасно, разом. *За одним присідом вечора з обідом* (Укр., присл., 1963, 71); б) відразу, не встаючи. *Пішов [В. Стефаник] прямо до редакції, сказав дати паперу і за одним присідом написав свій «Лідпис»* (Письмен. зблизька, 1958, 117).

ПРИСІДАННЯ, я, с. Дія за знач. присідати. З гімнастичним приладом підійшов [Петерсон] до вікна, відчинив його й розпочав гімнастику з присіданням (Галац, I, 1960, 387); *Присядки [в танці] можуть бути двоє видів: напівприсядка і глибоке присідання* (Укр. нар. танці, 1969, 37).

ПРИСІДАТИ, аю, аєш, недок., **ПРИСІСТИ**, сіду, сідеши, док. 1. *неперех.* Згинаючи ноги в колінах, опускається до землі. *Замфір присідає під кущем, обережно, з любов'ю розгортає листя* (Коцюб., I, 1955, 190); *В цей час показує [Лясський] різні гімнастичні вправи... Він присідав на долівку, падав на руки й хутко підводився* (Досв., Вибр., 1959, 115); *Ми з Левадиною шусть у конопля та й присіли* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *Ягід було так багато, що він аж руками сплескує і присіє перед кущем напочіпки* (Тют., Вир, 1964, 437); // *Вітаючись, дякуючи і т. ін., на якусь мить опускає корпус, трохи згинаючи ноги в колінах; робити реверанс. Бруклі... вклоняється, присідаючи, і виходить, залишивши двері непричинені* (Л. Укр., III, 1952, 91); *Овация й оплески глядачі котилися, як могутні звилі. Берлінська команда [футболістів], прийнявши зустріч на свій разукон, присідала й кланялась, наче балетна трупа* (Ю. Янов., II, 1954, 25); *Здавалось, що в дверях заманчато два кінці сльезастої шалі... і вона декине ногою, присіде й зробить мені старомодний кнікс...* (Н.-Лев., VII, 1966, 267); // *Згинати ноги у колінах при ходьбі, бігу і т. ін. Вони [вовки] немаче змовались: один ліг в ярку догори черевом, а другий, крадучись та присідаючи до землі, обмичує теля заду і погнав його на ярок* (Коцюб., I, 1955, 32); * *Образно. На машину чекали четверо монтажників... Нарешті, важко присідаючи на вибох, на будівельний майданчик в'їзав панелевоз* (Веч. Київ, 27. IV 1961, 1); // *Опускатися на землю від слабості, втрати свідомості і т. ін. Мене зраджують сили, і я тихо присідаю на землю* (Мик., Повісті., 1956, 18); *Черниш... вдарив німця по тім'ю. Той одразу присіє, наче ввійшов у камінь* (Гончар, III, 1959, 119); // *перех.* Ставати або здаватися нижчим (про будівлю і т. ін.); *осідати. Сама хата, колісь висока, тепер помнжчала-присіла* (Мирний, IV, 1955, 249); *Матівієві кожна деревина, кожний кущик і горбочок були знайомі. Тільки все якесь менше, немаче постарілося, присіло за дванадцять літ* (Грчач, II, 1958, 306); *Чорна тінь укріла село і річку, а в проулак між тинами поночіло, хати присіли* (Тют., Вир, 1964, 327).

2. *неперех.* Сідати ненадовго, на якийсь час. *На згучки, окритих цвітом вітках вишень присідали ластівки* (У. Кравч., Вибр., 1958, 411); *Тимко присідав на купу сушого бур'яну, згорнувши на грудях руки, дивиться замрано на возонь* (Тют., Вир, 1964, 15); *Там [у млині] нікого не було — і Остап з Соломєю присіли на мішках* (Коцюб., I, 1955, 353); *Ліна вибралась [з машини] на повітря, присіла у затілку машини на траві* (Гончар, Тронка, 1963, 183); // *Сідати біля кого-, чого-небудь, поруч з кимсь, чимсь ненадовго, на якийсь*

час. *Мама присіла до мові постелі й почала гладити своєю білою рукою мою голову й обличчя* (Мирний, IV, 1955, 345); *Біля неї — дівчинка в білій сорочці присіла й стиха питала: — Холодно тобі?* (Головко, I, 1957, 89); — *А ви все ж таки художник... — сказав він і присіє поряд зі мною* (Донч., VI, 1957, 638); // *перех. док., з інфіт.* Сівши, взятися за яку-небудь роботу, справу. *Настя допомогла матері прибрати з столу, і присіла біля хати гаптувати заманець Сагайдичному* (Тудуб, Людолови, I, 1957, 60); *Я погодував із свого казанка сиву-пресиву бабусю з онуком і знову присіє дописувати тобі листівку* (Логв., Давні рани, 1961, 62); // *Сидячи, відпочивати якийсь час. Катря подавала батькові обід, прибирала з столу порожні миски і все не присідала* (Кучер, Трудна любов, 1960, 317); *Не присідаючи й на хвилину, цілий день буде вона [пташка] літати сюди-туди, щоб нагодувати ненажерливіх ротачик диточок своїх* (Тют., Вир, 1964, 202); *Грицько, чи присіє, чи ні — вже, дивись — опинився він за двоє, скочив верхи на барана* (Мирний, I, 1949, 151).

3. *перех. док., неперех., перех.* Стати стриманішим, спокійнішим; вгамуватися, притихнути. *Після материного «цить» дітки присіли, як квітки після дощу* (Григ., Вибр., 1959, 227).

4. *неперех., чим, рідко.* Покриватися, припадати (шлом і т. ін.). *[Парубки і дівчата (співують):] Біла постеленька порохом присіла* (Фр., IX, 1952, 93).

5. *перех., діал.* Нападати, насідати, накидатися на кого-небудь у великій кількості. *Як так будемо сидіти та й на бога надіятися, то нас воші присядуть* (Фр., VIII, 1952, 23).

◇ *Біда присіла (присіде і т. ін.) кого — те саме, що Біда обсіла (див. обсідати). Коли біда присіде тебе, то не до личка буде, і сонце почорніє перед очима* (Томч., Жменяки, 1964, 61); *Злідні присіли кого — те саме, що Злідні обсіли (див. обсідати).*

ПРИСІКАННЯ, я, с., розж. Дія за знач. присікати. *Коли присікання господаря набрали агресивного характеру, Швейк скинув його зі сходів униз і почав озлядати вершки кімнати* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 512).

ПРИСІКАННЯ, я, с. Дія за знач. присікати. **ПРИСІКАТИ**, аю, аєш, недок., **ПРИСІКІТИ**, січу, січеш, док., *перех., рідко.* Обрубувати, обсікати. — *Я переміняю у пирії, Штефаніку. Ти присічеш мене в одному місці, а я запущу коріння в іншому і тобі на зміст зазеленію ще буйніше* (Вільде, Сестри..., 1958, 75).

ПРИСІКАТИСЯ *див.* **ПРИСІКУВАТИСЯ.**

ПРИСІКАТИ *див.* **ПРИСІКАТИ.**

ПРИСІКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **ПРИСІКАТИСЯ**, аюся, аєшся, док., *розж.* 1. Докорати когось, звинувачувати когось (перев. безпідставно) у чомусь, використовуючи для цього будь-який привід; чіплятися, присікуватися. *Він почував себе винуватим перед Галею: він даремно присікувався до неї...* (Мирний, I, 1949, 398); *До конюхів він присікувався, що в них «збура горить, як у тиг циган»* (Тют., Вир, 1964, 34); — *Нема до чого сьогодні в лабораторіях причепитися, так він уже до цілого заводу починає присікуватися?* (Шовк., Інженери, 1956, 125); — *Ну, й хай привидляються собі на здоров'я... зараз нема за що вцепитися до нього, то треба, щоб і надалі ні до чого не можна було присікати* (Стельмах, II, 1962, 221).

ПРИСІКУВАТИСЯ до кожного слова — використовувати зміст сказаного як привід для докорів, звинувачень і т. ін. — *Ну, чого ти присікуєшся до кожного слова?* (Жур., Дорога..., 1948, 194).

2. *Настривно звертатися до когось з якими-небудь*

проханнями, вимогами і т. ін.; набридати комусь чим-небудь. *Ті селяни, що подавали йому значніші суми грошей на у величчя своїх синів.., почали присикуватися до нього* (Фр., VII, 1951, 331); *Хлопці присикуються до Хоми, щоб навчи [свистіти]* (Мик., Повісті., 1956, 6); — *До якого Матвія? — уже присикувався дядько, і собі підсудуючи порвану шапурку [шапку] на потилицю* (Тют., Вир, 1964, 286); — *Ти, Параско, добре радиш, — сказала Кайдашиха, — ходім та присикаймося до тієї дурисітки, може, вона знає, де Мелашка, та тільки не хоче признаватися* (Н.-Лев., II, 1956, 336).

ПРИСІЛИЙ, а, е, рідко. 1. Діспр. акт. мнв. ч. до присісти 4. *Он під брамою купка селян — ще обпалених сонцем від літа, але вже скудених, обдертих, присілих порохом* (Фр., VII, 1951, 291).

2. у знач. прикм. Який осів, став низьким. *Пана Лободу зустрічала [вдова] перший раз у снігах, як біскупового друга і самотнього гостя. Пригнувшись попрохала в присілих дверях* (Лев, Наливайко, 1957, 210).

ПРИСІЛОК, лка, ч. Невелике село, розташоване поблизу більшого, або частина великого села. — *Я родом з присілка Скрипчинців, — промовила Нимидора* (Н.-Лев., II, 1956, 174); *Село Вороничі порожкидане на великій просторі. Хоч невеличке, а ділиться на три присілки. Скоро кілька хаток при купі, то вже й присілок* (Март., Тв., 1954, 312); *Колоси імені Івана Франка — велике господарство. Чотири села. Більш як 20 присілоків, розсіяних по горах* (Рад. Укр., 15.IV 1971, 2).

ПРИСІЛОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до присілок. *Між пірамідальною горою та Шевченковою глибока узька долинка, а в тій долиніці йде узенька улочка з хатами по обидва боки. Цей присілочок зветься Монастирок* (Н.-Лев., II, 1956, 383).

ПРИСІНЕЧКИ, чок, мн. Зменш.-пестл. до присінок. *Поставила заточку з лободи, А сінечки, й присінечки, й кроковці З премудрого дерева, з морковці* (Укр. нар. пісні, II, 1965, 401).

ПРИСІНКИ, присіноків і рідко присінок, мн. (одн. присінок, нка, ч.). 1. Ганок з накряттям, піддашшям на двох стовпцях. *Молодіі до присінок Количенькі в'яжуть, А старі господарі Добривечір кажуть* (П. Куліш, Вибр., 1969, 334); *Вона підвелася з призьби і, закликаючи сина до хати, подибала повільною ходюю до присінок* (Коцюба, Нові береги, 1959, 231).

2. Прибудова перед входом до якого-небудь приміщення; невеликі сінці. *На подвір'ї.. здорова хата для челяді. Зимом там сиділи наймити, а влітку заганяли в присінок качки та гуси* (Н.-Лев., I, 1956, 145); *Не був то старопольський шляхетський двір.., не прикрашувалась зовнішністю.. різного роду прибудівками, присінками, з фантазією поприбудовуваними* (Хотк., Довбуш, 1965, 38); *Дід Петро, хитаючись, запросив шефія до ферми.. Відчинив двері у присінок, де запарювали січку..* (Вишня, II, 1956, 109).

3. заст. Тамбур залізничного вагона. *Прийшов поїзд, чхав — стоїть.. Висовується з зелених присінок корзиночка. Держить її паночка в голубому* (Тесл., З книги життя, 1949, 114).

ПРИСІНОК див. ПРИСІНКИ.

ПРИСІНЦІ, ів, мн. Те саме, що присінки. *Марта вийшла на присінци* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 25); *Ми наздогнали Михайла біля дверей хижки, де чатував жоєвір. Із пітьмих присінцив ми перейшли в маленьку котірку* (Досв., Вибр., 1959, 159).

ПРИСПАТИСЯ, ася, аєся, док., розм., рідко. Те саме, що присікатися. — *А як вовк присуне? — знотка приспається Галя* (Вовчок, I, 1955, 289).

ПРИСІСТИ див. ПРИСІДАТИ.

ПРИСІСТИСЯ, сядуся, сядешся, док., діал. Присісти

(у 2 знач.). У *Болехові присілася до мене якась пані* (Стеф., III, 1954, 123); *За грубою стояв ще вигідніший стіл.. Але присістися до нього не було як, бо там сидів розперши сам реставратор* (Март., Тв., 1954, 409); *У кімнаті до снідань, куди зайшли Комар і Таран, було ще кілька [кілька] молодих знайомих людей, до котрих обо присілися* (Мак., Вибр., 1954, 255).

ПРИСІШОК, шка, ч. 1. розм. Дерев'яна підпірка. *На його плечі знову навалилися незміряна велич і краса довоколишньої природи і жалюгідна мізерія життя людського: похилені, підперті присішками хати з чорними стрізами, порослими зеленим мохом* (Кол., Терев., 1959, 107).

2. заст. Стовпчик з розвилкою на кінці, в яку вкладають горизонтальну деревину (перев. при спорудженні клуні, сараю, повітки тощо). *В клуні пахло сіном.. З присішків над током понахилилися трудові селянські боги в запаутичених рамках* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 77).

3. тільки мн., заст. Стремена. *То тес промовляв* [Голота], *На присішках став, Без міри пороку підсипав, Татарину гостинця у груди посилав* (Укр. дум., 1955, 6).

ПРИСІЮВАТИ див. присівати.

ПРИСІЯТИ див. присівати.

ПРИСІК див. присісок.

ПРИСКАВКА, в, ж., розм. Те саме, що бризкалка.

В закутку було воако.. гостро пахтіє боліголов, і Яричка пригадала, як колись, давно-давно батько робив з його дудок прискавки, і вона, маленьке дівчатко, ходила з дудкою й оббрижувала водою курей, kota, порастят.. (Донч., IV, 1957, 246).

ПРИСКАКАТИ див. прискакувати¹.

ПРИСКАКОМ, приска., діал. Уривками. *Прискаком шила, бо ніколи добре сісти* (Сл. Гр.).

ПРИСКАКУВАТИ¹, ую, уеш, недок., **ПРИСКАКАТИ**, ачу, ачеш, док. Скачучи, наближатися, прибувати куди-небудь, до когось, чогось. *Ялівцев Лідор шмигнув з зривастим молодиком у хатину.. За хвилину до них в хатину прискакала, вистукуючи милицею по підлозі, дружина Лідора* (Цюпа, Грози., 1961, 42); *Баба-Хуза прискакала. Заревіла, Засвистіла, Лісовичку снігом окрила* (Іванович, Перебендя., 1960, 163); // перев. док. *Під'їхати, прибути конем, кінями. Як ворон до тебе В віконці закріч, — З-за моря прискаче Козаченько твій!* (Пісні та романси.. II, 1956, 13); *Аж ось верхи прискавав Семен з лісу. Він як зліз з коня, як став, мочазний.., так і захолов* (Коцюб., I, 1955, 122); *Коли Йосип Максимович прискавав верхи у Залчий вибалок, там уже було кілька десятків хлопців і дівчаток* (Донч., VI, 1957, 57).

ПРИСКАКУВАТИ², ую, уеш, недок., **ПРИСКОЧИТИ**, чу, чшп, док. 1. Стрибком або кількома стрибками наближатися до кого-, чого-небудь. *Я ходила в город годувати кроликів.. Мене знають добре. Дрібні, маленькі, прискакують безшелесно до мене, утирають свої мохнаті борідки об мої руки* (Коб., I, 1956, 220); *Сам [крамар] то збоку, то заду, то спереду, то прискакує, то одскакує* (Н.-Лев., I, 1956, 59); // розм. Супроводжувати яку-небудь дію стрибками; прятанцьовувати. *Явдоха, вигодячи з хати, стала весілюю стівати, та ще й прискакує* (Кв.-Осн., II, 1956, 210).

2. тільки док., розм. Швидко підбігти кудиись, до кого-, чого-небудь. *Дивний чоловік прискочив до хлопчини і взяв його на руки..* (Фр., V, 1951, 21); *Директор і не глянув на нього, тільки щось писав. Нараз підняв голову, зірвався, прискочив до Миколи, вхопив його за плечі і потермосив із цілої сили* (Мак., Вибр., 1954, 68); *Опинившись на поляні, верхник спішно розсідав коня,*

.. спритно прискочив до спорожнявлого пня, словає обріз і крадькома, як олень, помчає через букову гуцувину (Галан, Гори..., 1956, 34); // Раптово, несподівано з'являється де-небудь; наскочити. Хто йде, — гороз скубне: гребець скубне у жменю.. Прискочить дівчора, — і в пенелу смикне... (Г.-Арт., Байки..., 1958, 60); Поки світлок просвітив на шабаш, сім злодихів потім з мене збігло, усе чекає, що жандарми прискочать (Мур., Бук. повість, 1959, 173); // Швидко прийти, приїхати (про поїзд, скіпаж і т. ін.). До перому прискочив скорий поїзд і через годину поїмає далі (Ле, Міжгір'я, 1953, 359).

ПРИСКА́ЛЕНИЙ, а, е, розм. Дієпр. час. мин. ч. до приска́лити. Його праве око трохи прискалене від їдкого диму коротенької люлечки-зінькілки (Лльч., Козацьк. роду..., 1958, 38); Павло заговорив тихо, поволи, раз у раз підморозючи до злопців прискаленим оком (Кучер, Прошай..., 1957, 407); З кожним приїздом Артем Клімович стає трішки-трішки старішим. Частіше каїнає прискаленим оком, на чолі густішає зморщок (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 420).

ПРИСКА́ЛИТИ див. приска́лювати.

ПРИСКА́ЛОК, лка, ч., рідко. Те саме, що залом 2, 3. Майже на самій вершині, на невеликому прискалку було орляче гніздо (Тулуб, В стелу..., 1964, 121); Треба сплигнути [Романові] на цей найближчий прискалок. Так. А тепер уже дуже легко дістатися до заповідного місця (Донч., II, 1956, 276).

ПРИСКА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРИСКА́ЛИТИ**, лю, лиш, док., перек., розм. Те саме, що примружувати. Прибігла і Ганькує. Прискалювала око проти сонця, приділяючись на стрункого, загорлого в дорозі юнака (Ле, Хмельницький, I, 1957, 243); Гарчав [песик] на нього, зуби шквіри, кумедно прискалював око, наче кепкуючи з людських вад (Лльч., Козацьк. роду..., 1958, 459); Гладук намішкуювало прискалює око (Гончар, Людина..., 1960, 66); Заруба хитро прискалює око, ледве усміхнувся (Кучер, Прошай..., 1957, 329).

ПРИСКА́РЖИТИ див. приска́ржувати.

ПРИСКА́РЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИСКА́РЖИТИ**, жу, жиш, док., перек. і без додатка, розм., заст. Скаржитися на кого-небудь. — Не забуди жі тобі, як ти нас прискаржував (Свидн., Люборацькі, 1955, 48); — Вони не єміють полоти, — прискаржував Петрусь (Март., Тв., 1954, 149); — І ти... має совість брєзати на нього, прискаржувати, продали, отак-о звірам брата?! (Козл., Ю. Крук, 1957, 414); — Мій господар прискаржив мене за рабунок..., але я, бігме, нічого не рабував (Фр., II, 1950, 342).

ПРИСКА́ТИ, аю, аєш, недок., **ПРИСНУТИ**, ну, неш, док., розм. 1. *неперек.*, чим і без додатка. Розспати, розкидати щось дрібними шматочками, частинками. Озень жаво захоплював поліця, гудів і прискає малими вузликами (Кобр., Вибр., 1954, 28); Аж ось, здається, наче хтось приснув! З-за гори скакнула невеличка іскорка серед рожевого сайва й довою промінястою стрілою перетяла увесь степ (Мирний, IV, 1955, 308); // Швидко розлітатися на всі боки, розсипаючись дрібними шматочками, частинками. Я дуже боявся тих іскор, та проте страх любив дивитися, як вони, мов рій огнистих чмелів, вилітали з-під батькового молота і прискали на всі боки (Фр., IV, 1950, 120); Каміння з-під його ніг прискає на всі боки (Козл., Пов. і опов., 1949, 62); Його обличчя вкривало синіми дрібними цяточками і шрамами. Це від дрібних шматочків твердого вугілья.. Як довбає [Матвій] його, то воно прискало в обличчя, калічило до крові і залишало по собі сині вічні сліди (Ірчан, II, 1958, 261); Вона стала гострити його [свердло] на наждачному верстаті. Приснули стружок зірочки іскор (Донч., VI, 1957, 162); * Образ-

но. Очі комісарові так і прискають лукавими іскринками, а уста виринають вдоволеною посмішкою (Збан., Сеспель..., 1961, 46).

2. *неперек.*, чим і без додатка. Розспати, розкидати бризки рідини; бризкати. В тім місці шаліла тепер лота звила, розбиваючись о зубці скали і прискаючи далеко срібною піною (Фр., VI, 1951, 131); // Розмовляючи, розкидати бризки слини. Старий сердився. Він говорив скоро та прискає слиною, наче сукно мочив (Коцюб., I, 1955, 33); // Бурхливо текти, струменіти, розлітаючись бризками (про рідину). Насті здається, що не дерева стоять навкруги і ронять у повітрі вогняно-малиною пелюстки, а прискають у небо водограї крові, яка незабаром прольється в погодні (Тулуб, Людолови, II, 1957, 460); Дзвінко прискає і дзюрчить запашне затінене молоко у дерев'яні та алюмінієві цеберка... (Смоліч, Сорок вісім..., 1937, 371); * Образно. Аюта помітила, як приснув вишневий сік на Сашині щоки (Донч., II, 1956, 113).

3. *перек. і неперек.*, чим. Обдавати дрібними краплями, бризками якоїсь рідини кого-, що-небудь. Тут бачив злопець.. як волиці [візниці] борються або прискають водою й лякають дівчат (Вовчок, I, 1955, 296); Тим часом від Онукії нарава пучок зілля, емочие у відро, бризкає на бджоли, прискає водою з рота й заганяє до ушка (Н.-Лев., IV, 1956, 148); [Т е к л я:] Вже мати що не робила: і сльозною водою мене прискала і переполох вишвала (Кроп., I, 1958, 411).

4. *неперек.*, *перек.* Дуже сердитися, гніватися, не стримуючи себе; спалахувати гнівом. Ротмістр усе ще стубає і прискає перед Веругою, обсипаючи його лайкою (Панч, Гомон. Україна, 1954, 31); Соломія прискала, злилася, не змари на що би наважилася, так Саливан, добре знаючи жіничину вдачу... різно напустилася на неї, щоб прикусила язика (Горд., Дівчина..., 1954, 276); — Коли було часом дуже розсердитися [начальник], то присне ніби приском, наче його хтось кинув на гарячу сковороду (Н.-Лев., IV, 1956, 313).

5. *неперек.* Переривчасто випускати повітря через рот; ширхати. Микола вгонив кєарту й пожбуриє нею на шинкаря. Горілка потекла йому по лиці й по бороді. Шинкарь прискає, як кіт, поюхавши перцю (Н.-Лев., II, 1956, 260); Заглинувся [біс], члєнує і приснує, Тричі закрутився (Г.-Арт., Байки..., 1958, 73); // З шумом випускати повітря через ніздрі (перев. про коней). Біла ганку прискали осідлані коні (Тулуб, Людолови, I, 1957, 107); Коні парували, прискаючи ніздрями. Колеса вже не гзували в піску (Ле, Ю. Кудря, 1956, 241); // Не стримавшись, раптово прориватися сміхом. Хтось із наших прискає в кутку до сміху (Збан., Єдина, 1959, 224); Петро Олександрович, як завжди, намагався бути стриманим. Однак.. не довго міг витримати. Прискає з рєгету, уймає з кишені фуляр, акуратно розгортає і витирає слєзозі з очей (Полт., Повість..., 1960, 540); Дєхто з молоді приснує, затуляючись долонею (Л. Укр., III, 1952, 672).

6. *тільки док.*, *неперек.*, *рідко*. Швидко і спритно вистрибнути, вибігти звідки-небудь. Аж сєє бісєня Як хоче скочить, то аж в землю присідєє Та й присне разом відтієє! (Греб., I, 1957, 80); Ну, я й пуцу тебе [заїцю]: так як стріла, Приснеш ти з рук моїх прудко на волю (Щоґ., Поєзії, 1958, 120).

ПРИСКА́ТИСЯ, аюся, аєшся, недок. Обдавати дрібними краплями, бризками себе або кого-, що-небудь.

ПРИСКІ́К, кьку, ч.: ◇ З прискьком. Підскакуючи, підстрбуючи; вистрибом, високою. Біжать [хлопці] з прискою, наче молоді лошата, це й сорочки на бігу скидають (Сміль., Сад, 1952, 51).

ПРИСКІПАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. прискіпання. Вимогам і прискіпанням жінки не було кінця й краю (Сенч., Опов., 1959, 60).

ПРИСКІПАТИСЯ *див.* прискіпуватися.

ПРИСКІПЛИВИЙ, а, е, розм. 1. Який прискіпується до кого, чого-небудь. Залишитись у дідуся було б зовсім не погано. Хоч, правда, бабуся дуже вже прискіплива (Збан., Мор. чайка, 1959, 85); Військова кафедра. Це та кімната, де їх [студентів] стільки муштровано керівником кафедри, прискіпливим та педантичним майором Гончар, Людина..., 1960, 10); Дівчина.. поглядом погордливої зневаги зміряла з ніг до голови прискіпливого незнайомця (Смолич, Мир хатам..., 1958, 244); // Який виражає вимогливість. Прискіпливим поглядом оглядає [гість] Пакришневого друга, а той стоїть розгублений, не розуміючи, для чого він знадобився цьому незнайомцеві (Збан., Сеспель, 1961, 272).

2. Який містить у собі вимогливість. В багатьох його [Євгена Плузника] віршах думка стає тим, що називають рефлексією, — болісним і прискіпливим самоаналізом (Не люстрація..., 1967, 317); До дитячої літератури треба ставити особливо суворі вимоги, тут потрібна прискіплива критика (Літ. Укр., 4.XII 1962, 2).

ПРИСКІПЛИВІСТЬ, вості, ж., розм. Абстр. ім. до прискіпливий. Коли людина рається за місто, вона починає з особливою пильністю і прискіпливістю придиватися до всього, що її оточує (Загреб., День..., 1964, 291); Микола тут проявив такі знання і таку прискіпливість, що всі відразу визнали його за майстра своєї справи (Збан., Курил. о-ви, 1963, 248).

ПРИСКІПЛИВО, розм. Присл. до прискіпливий. Варвара Дормидонтієна, виявляючи підкреслену гостроту вичаючі її насторожено й прискіпливо (Коз., Листя..., 1967, 103); Дробот бере ручку і прискіпливо читає свої сторінки. Виположе слова-паразити (Жур., Нам тоді..., 1968, 30); Повернувся з сільради Бржезович. Довго і прискіпливо перевіряв фінансові справи школи (Збан., Малин. дівин, 1958, 204); Борис прискіпливо озглянув машину, зробив два пробні польоти над аеродромом і сказав: — Порядок! (Веч. Київ, 3.II 1966, 4).

ПРИСКІПУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. прискіпуватися. — Туристи не повинні знати, що в нас тут сталося. Ніякої нервозності, ніяких прискіпувань (Загреб., Шепіт, 1966, 384); Збори [колгоспників] зайшли в глухий кут. Пусті, як горох, слова, взаємні звинувачення, дрібне прискіпування (Мушк., Чорний хліб, 1960, 181).

ПРИСКІПУВАТИСЯ, усяя, уєся, недок., **ПРИСКІПАТИСЯ**, аюся, аєся, док., розм. 1. Використовувати (перев. безпідставно) що-небудь як привід для звинувачення, докору і т. ін.; прискіпуватися. Ліжко швиденько зайняв (Володимир) біля вікна, ближче до стола, а постіль перетрусив, прискіпуючись, мов санітатор (Рудь, Гомін..., 1959, 120); Лиша баба ще більше лютує, що вона [дівчина] мовчить, ще гірше коєрзує та так усе видирає, до чого б його прискіпався (Укр. казки..., 1951, 312); Над Шевченком нависла зароза арешту. Не було тільки причини прискіпатись до нього (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 41); — Та чого прискіпався (Оленка), як шевська смола? (Вишня, I, 1956, 379).

2. тільки недок. Дуже вимогливо, суворо ставитися до кого, чого-небудь. Не прискіпуйтесь, друзі, до людських слабостей! Талант — рідкість. Треба його систематично і обережно підтримувати (Ленін, 48, 1974, 178); Раді були [біженці] вже й тому, що до прийшлих тут не дуже й прискіпуються, котора мало цікавить

ся, хто ти є, був би лише здатен взяти до рук вила чи граблі (Гончар, Цяклов, 1970, 49).

ПРИСКОРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до прискорити. Ті нервово прискорені поляки, коломицьки та козачки були для них [панночок] мов остроги для коней (Фр., VII, 1951, 244); Ех, з якою охотою він [Ігор] бігом побіг би зараз додому! Форма суворовця зобов'язує, і хлопчик пішов звичайним, але трішечки прискореним кроком (Багмут, Шасл. день..., 1951, 119); // прискорено, безос. присудк. ся. За умов миколаївського режиму загинув Пушкін, передчасно помер Беліський, прискорено смертю Гоголя (Вітч., 10, 1964, 187).

2. у знач. прикм. Який відбувається частіше, в коротші, ніж звичайно, проміжки часу. Зловживання чаєм може викликати легку збудженість, неспокійний сон, прискорене серцевиття і порушення травлення (Укр. страви, 1957, 284); Її високі еруди раз у раз підіймаються від прискореного схвильованого дихання (Кучер, Чорноморці, 1956, 411).

3. у знач. прикм. Який здійснюється, відбувається швидше, у стилісні, ніж звичайно, за звичайних умов, строки. — У Володі прискорений випуск в училищі, він одержав призначення на ваш фронт, — ворухнула блідими губами Катерина Ксаверієна (Перв., Дикий мед, 1963, 39); Комуністична партія, її Центральний Комітет накреслили шляхи і засоби більш прискореного розвитку сільського господарства (Ком. Укр., 12, 1968, 10).

4. у знач. прикм., спец. Який характеризується постійним наростанням швидкості. Серед різноманітних змінних рухів зустрічаються рухи, в яких швидкість безперервно зростає. Такі рухи називаються прискореними (Курс фізики, I, 1957, 40).

ПРИСКОРЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. прискорити і прискоритися. Сам Ленін у ці дні стеміє за переходом Першої Кінної і захиляв для прискорення переходу вжити всіх заходів (Гончар, II, 1959, 371); З метою прискорення темпів розвитку економіки сільського господарства здійснюється деякий перерозподіл національного доходу на користь села (Ком. Укр., 11, 1966, 14).

2. спец. Величина, що характеризує зміну швидкості в часі. Величина, що вимірюється відношенням зміни швидкості до того проміжку часу, за який ця зміна відбулася, називається прискоренням (Курс фізики, I, 1957, 40); Акселерометр — прилад, що вимірює прискорення, особливо потрібний для самкерованих снарядів і ракет (Вітч., 4, 1964, 162).

Δ Прискорення вільного падіння — зміна швидкості падіння тіла у безповітряному просторі за одиницю часу. Всі тіла у даному місці падають з однаковим прискоренням. Це прискорення називається прискоренням вільного падіння (Курс фізики, I, 1957, 58).

ПРИСКОРЕНО. Присл. до прискорений 2, 3. Каштани по боках... каміння душу давить... по вулицях вузьких прискорено йдемо (Сос., I, 1957, 262); Остан прискорено зацьоволяв батогом, аж на війї стає (Епик, Тв., 1958, 530); Розчервонілий і збуджений, він прискорено дихав, широко вимагуючи руками (Кучер, Чорноморці, 1956, 381); В руках [Мухтарова] — її ніжні пальці. Чути, як прискорено пульсує кров, тремить жіноче серце (Ле, Міжгір'я, 1953, 51); На бистрині часу прискорено розвивається наша література (Рад. літ-во, 5, 1964, 14).

ПРИСКОРИТИ *див.* прискорювати.

ПРИСКОРИТИСЯ *див.* прискорюватися.

ПРИСКОРЮВАЛЬНИЙ, а, е, техн. Який прискорює що-небудь; признач. для прискорення чогось. Розвиток прискорювальної техніки теж зв'язаний великою мірою з використанням надпроевідників (Знання..., 2, 1971, 4).

ПРИСКОРЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мін. ч. до прискорювати; // у знач. прикм. Прискорюваний елект-

рони створюють струм, величина якого не перевищує одного ампера (Наука.., 5, 1960, 14).

ПРИСКОРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прискорювати** і **прискорюватися**.

ПРИСКОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСКОРИТИ**, ри, рипш, *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь швидшим, збільшувати швидкість чогось. *Кони прискорюють біг і веселіше тазнуть бричку* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 7); *Відчуваюся, що човен прискорює рух* (Трубл., Шхуна.., 1940, 151); *Петрій прискорив ходу, щоб скорше достатися наверх* (Фр., VIII, 1952, 112); *Екіпаж прискорив хід і був би викинує своїх їздців, якби погонич раптомо не стримав гарячих коней* (Кач., II, 1958, 230).

2. Робити що-небудь частішим; скорочувати проміжки між якимись діями. *Потяг набрав ходу, прискорюючи ритми* (Мик., II, 1957, 212).

Прискорювати (прискорити) крок (кроби) — іти швидше. *Я прискорюю крок. Паалик ледве встигав за мною* (Збан., Мор. чайка, 1959, 199); *Побачивши важкі зубчасті жури, прискорює він кроки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 66).

3. Впливаючи на який-небудь процес, розвиток чогось і т. ін., викликати швидше його протікання. — *Я думаю, що все має свій час і наступає само собою. Прискорювати які-небудь події або об'яви — то нерозумно* (Коб., I, 1956, 346); *Існування Радянського Союзу значно полегшило і прискорює будівництво соціалізму в країнах народної демократії* (Програма КПРС, 1961, 20); *Марксистсько-ленінське вчення, розкриваючи об'єктивні закони соціального прогресу, дає можливість передбачати і прискорювати хід суспільного розвитку* (Ком. Укр., 12, 1965, 52); *Об'єктивний стан справ показав, що війна прискорила розвиток капіталізму, і він уперед від капіталізму до імперіалізму, від монополії до одержавлення* (Ленін, 31, 1973, 342); *// Наближати початок або кінець чого-небудь; скорочувати час настання чогось. Вітаміни підвищують опірність організму різним інфекціям, а якщо людина вже захворіла — прискорюють одужання* (Веч. Київ, 20.1 1966, 3); *Андрій помер. Зворушення, прощання і подорож прискорили його кінець* (Коб., III, 1956, 306); *Він сподівався прискорити виліз на Лебединий острів* (Трубл., Шхуна.., 1940, 120).

ПРИСКОРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРИСКОРИТИСЯ**, пться, *док.* 1. Ставати швидшим, набувати більшої швидкості. *Розжарюваний катод випромінює електрони, які під впливом позитивно зарядженої сітки прискорюються і пролітають крізь отвори цього електрода* (Осн. радіотехн., 1957, 152); *Меланка прямувала до табору.. Непомітно прискорилася жода, дихати стало вільніше* (Жур., Вечір.., 1958, 16).

2. Ставати частішим; відбуватися швидше, в коротші, ніж звичайно, за звичайних умов, проміжки часу. *При фізичних вправах під впливом імпульсів.. приплив венозної крові до серця збільшується; підсилюється і прискорюється скорочення серця* (Фіз. вихов., 1954, 26).

3. Швидше відбуватися, протікати під впливом чогось (про який-небудь процес, розвиток чогось і т. ін.). *Поширення економічного вчення К. Маркса в Росії.. значно прискорилося після перекладу в 1872 році першого тому «Капіталу» на російську мову* (Ком. Укр., 4, 1968, 28).

ПРИСКОРЮВАЧ, а, ч. 1. *техн.* Прилад, пристрій для збільшення швидкості руху чого-небудь. *Щоб забезпечити швидкий перехід від режиму холостого ходу до режиму навантаження.. сучасні карбюратори устатковуються насосами-прискорювачами* (Автомоб., 1957, 82); *Для розгону ракет передбачається застосу-*

вати прискорювачі реактивних двигунів авіаційного типу (Наука.., 8, 1958, 18).

2. *перех.* Те, що прискорює який-небудь процес, хід, розвиток чого-небудь і т. ін. *Передача виробничого досвіду від покоління до покоління становить необхідну умову соціального прогресу, а його могутнім прискорювачем* (Ком. Укр., 4, 1962, 33); *В умовах комуністичного будівництва соціалістичне змагання поряд з економічними функціями дедалі більше виконує роль прискорювача у формуванні нових моральних рис трудівників* (Рад. Укр., 7.1 1973, 2).

△ **Прискорювач заряджених частинок (частінок)** — установка, в якій електрони, протони, атомні ядра та іони легких атомів досягають кінетичної енергії десятків мільярдів електрон-вольтів. *Серед багатьох установок, які використовуються у фізиці для дослідження атомного ядра, своїм масштабом вражають прискорювачі заряджених частинок* (Наука.., 5, 1960, 11); *В Радянському Союзі з 1954 року працює перша в світі атомна електростанція.. Збудовано найпотужніший у світі прискорювач часток — синхрофазотрон* (Рад. Укр., 8.X 1957, 1).

3. Речовина, що сприяє прискоренню якого-небудь процесу. *Винятково висока якість і раду інших виробів нашого заводу, а саме: ..алюристика кальцію, який є прискорювачем твердіння в'язучих матеріалів у будівельній справі* (Наука.., 6, 1959, 22).

ПРИСКОЧИТИ *див.* **прискакувати** 2.

ПРИСКРИНОК, *нка, ч., заст.* Невеличкий ящик для дрібних речей у верхній частині бокової стінки скрині, скриньки. *Яедола кинулась до прискринки, де завжди були гроші* (Мирний, IV, 1955, 39); *Ожила Христинка, метнулась до скрині, з розгону підвела важке віко, пергнулася, вилетіла з прискринки тоненький разочок наміста* (Стельмах, I, 1962, 157); *Він схопив скриньку і хитаво кришкою перед очима всієї компанії. Потому відсунув потайний прискриночок і в руці йому блиснула фінка* (Мик., II, 1957, 197).

ПРИСКРОННИЙ, а, е. Який міститься біля скровь. *Одверте обличчя його світилося посміхом, а в прискронних куточках очей красиво виділялися вії* (Стельмах, I, 1962, 405).

ПРИСКУБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перех.*, *рідко.* Скубити час від часу. *Мати золівку мис — пригаджує, а мачуха мис — прискубує* (Укр. присл., 1955, 138).

ПРИСЛАБНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* 1. Трохи захворіти; прихворіти.

2. Те саме, що **ослабнути** 1. *Так я зайшла до Станіслава, а поки вилізла, поки нічю до савки дотюпала, то так прислабла, що аж мені в голові закрутилося* (Коб., Вибр., 1954, 27).

ПРИСЛАННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **прислати**. *Гнат сидів за столом і.. перечитував телефонограми, прислані з району* (Тют., Вир, 1964, 98); *Ротом тепер командував гвардії старший лейтенант Кармазин, присланий з резерву* (Гончар, III, 1959, 198); *// прислано, безос. присудк. сл.* *Не сама вона йшла. Соцького Кирила прислано з волості за нею* (Мирний, III, 1954, 67).

ПРИСЛАТИ *див.* **присилати**.

ПРИСЛАТИСЯ *див.* **присилатися**.

ПРИСЛІННИТИ *див.* **прислінювати**.

ПРИСЛІНЮВАТИ, нюю, нюєш, *недок.*, **ПРИСЛІНИТИ**, ню, неш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Трохи змочувати слиною. *Прислінюючи в долонях недогарки, покровці підсидали до столу* (Літ. Укр., 27.VI 1962, 1).

ПРИСЛВНИК, а, ч. Незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, стану, якості, а також доповнює значення дієслова, вказуючи на різні обставини, за яких відбувається дія. *Залежно від змісту можуть наголо-*

шуватись і такі повнозначні частини мови, як займенники, прислівники, числітники (Худ. чит., 1955, 106).

ПРИСЛІВНИКОВИЙ, а, в. Стос. до прислівника. Словосполучення ділять на іменні..., дієслівні і прислівникові (Сл. лінгв. терм., 1957, 172).

ПРИСЛІВ'Я, я, с. Влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя. Листопадава okaza знов не приставила листів, і Шевченко зовсім закупає духом, але в грудні переборює себе і знову сія писати листи, бо ж, як каже прислів'я, «під лежачий камінь і вода не тече» (Тулуб, В степу..., 1964, 198); «Маніфест Комуністичної партії» має багато образних висловів, фразеологізмів, прислів'їв, які надають мові оригіналу образності, яскравості і передача яких при перекладі потребує неабиякого зусилля і вміння (Вісник АН, 1, 1957, 54).

○ Сінкати прислів'ями див. сінкати.

ПРИСЛІДЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИСЛІДЖИТИ**, джү, дїш і **ПРИСЛІДЖУВАТИ**, ую, уеш, док., *перех.*, розм. Те саме, що **всліджувати** 1. **Присліджили** ми кунцию (Фр., VIII, 1952, 45); Ці давні словища у глибини лісів Стрільці згують маточник.. **Ведмедю**, дурнику! Якби ти там сидів, То Войський би тебе повік не прислідив! (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 136).

ПРИСЛІДИТИ див. присліджувати.

ПРИСЛІДЖУВАТИ див. присліджувати.

ПРИСЛІПУВАТИЙ, а, в, розм. Те саме, що підсліпувати. Вона [будівля] стояла перед ним у всій своїй показності: дова-двога, низька, з невеличкими дверми і віконцями, позираючи де-де, мов присліпувати злодійські очка (Фр., V, 1951, 383); Стара баба, очевидно, й присліпуєта вишила на поріг (Ю. Янов., IV, 1959, 27); Чи вечер згуститься, чи око присліпуєтає мав полковник — йому довелося пляжно придивлятися до своїх драгунів (Ле, Наливайко, 1957, 273).

ПРИСЛІПУВАТО, розм. Присл. до присліпувати. Ворон присліпуєтато блимає чорним оком і думає свою незмінну тисячолітню думу (Мушк., День..., 1967, 88).

ПРИСЛОНЕНІЙ¹, а, в, рідко. Дієпр. пас. мнн. ч. до прислоніти¹. Усі столи і крісла були прислонені прекрасними покривалами (Кобр., Вибр., 1954, 97).

ПРИСЛОНЕНІЙ², а, в, рідко. Дієпр. пас. мнн. ч. до прислонити². Хатинка господаря Вільгельма Анзорге... До стіни прислонена в'язка пруття (Л. Укр., IV, 1954, 211).

ПРИСЛОНІТИ¹ див. прислонювати.

ПРИСЛОНІТИ² див. прислонювати.

ПРИСЛОНІТИСЯ див. прислонюватися.

ПРИСЛОНЮВАТИ, юю, юеш і **ПРИСЛОНЯТИ**, їю, їеш, недок., **ПРИСЛОНІТИ**, слюю, слбннш, док., *перех.*, рідко. Прикривати, затуляти кого-, що-небудь. Мотря сідає собі так, щоби шуба відчиненого вікна трохи прислонювала її (Вільде, Пов. і опов., 1949, 224); Прислонюючи очі лівою долонею, Целя.. поклонилася на схід сонця і млинула своїм звучним голосом: — ..Добрий день, сонце! (Фр., II, 1950, 290).

ПРИСЛОНЯТИ¹ див. прислонювати.

ПРИСЛОНЯТИ², їю, їеш, недок., **ПРИСЛОНІТИ**, слюю, слбннш, док., *перех.*, до чого, рідко. Прихляти, притуляти до чого-небудь. [Г і л ь з е:] Поклади ти тую сокиру. [Г о т л і б:] А хто ж скалоз наклеп? (Прислоняє сокиру до печі) (Л. Укр., IV, 1954, 257).

ПРИСЛОНЯТИСЯ, їюся, їешся, недок., **ПРИСЛОНІТИСЯ**, слююся, слбнншся, док., до чого, рідко. Прихлятися, притулятися до чого-небудь. Олімпіада Іваніана виходить, Люба.. прислоняється до вікна (Л. Укр., II, 1951, 71); Латочка нічого не сказав на цю пусту розмову і, затягнувши ший у комір сірчанини,

прислонився спиною до колеса, щоб трохи подрімати після обідю (Тют., Вир, 1964, 83).

ПРИСЛУГА, и, ж. І. заст. Хатня робітниця; наймичка. Нея знала, що послушниці «рекрутуються» з простих, без середньої освіти, дівчат, які, навіть прийнявши сан, виконують роботу прислуги (Вільде, Сестри..., 1958, 426).

2. збірн., заст. Слуги, челядь. — Зараз, серденько, баба прийде, — говорить [пан] панії, вмовляючи її. — Та де вона була? — Певно, щось робила, любко. Се моя вся прислуга (Вовчок, I, 1955, 121); Навкрузі розлагався голосний гомін людських голосів, брєньк [брєньк-кіт] склянок і біганина прислуги (Кобр., Вибр., 1954, 30).

3. збірн., рідко. Те саме, що обслуга. Народу натовпилося такого багато, що ледве можна було протоптатись. Прислуга в кофейні бігала, вешталася, мов неспомовита (Н.-Лев., V, 1966, 139); Прислуги [в клініці] базато, і все дуже зутко робиться (Л. Укр., V, 1956, 253); Поміж бійці пішли поголоски про якусь нову, німецького виробу, автоматичну «берту»..., що стріляє й коректується без орудійної [гарматної] прислуги (Смоляч, Театр..., 1940, 49).

4. діал. Послуга. Тухольці.. чи то з цікавості, чи з заичайної гостинності частенько сходилися з боярином і робили йому деякі прислуги (Фр., VI, 1951, 41); Зробіть мені одну прислугу. Напишіть мені зараз, як одержите цього листа, в якому готелі у Львові я міг би спитатися (Кочуб., III, 1956, 265); Видима річ, що винайти машини без гуркоту, значить, зробити велику прислугу людськості (Сам., II, 1958, 249).

◇ **Ведмєка прислуга** — те саме, що **Ведмєка пбслуга** (див. **ведмєкїй**). Вже мені не везе з перекладачами, що подіеш. Ведмежу прислугу роблять мені (Кочуб., III, 1956, 192).

ПРИСЛУГОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прислугбувати.

ПРИСЛУГОВУВАТИ, ую, уеш, **ПРИСЛУЖУВАТИ**, ую, уеш, рідко **ПРИСЛУГОВАТИ**, ую, уеш, недок., **ПРИСЛУЖИТИ**, служү, слүжнш, док. І. заст. Виконувати обов'язки слуги, прислуги. Крім Марисі, прислужуєє ще старша жінка Янова, до обов'язків якої входить наносити дрова з підвалу, витріпати килим та доріжки, натерти підлогу (Вільде, На порозі, 1955, 131); Іван.. почував себе ніби винним за те, що ця ще молода жінка змушена, відмовившись від власного життя, за мізерну платню прислужувати панам (Кол., Терен..., 1959, 85); Наймит.. купця готить, чужим людям прислужує (Вовчок, I, 1955, 309); // Подавати й прибирати страви, напої за столом. Вечеря була багата. За столом прислужували наймити лакеї в фраках та білих рукавичках (Н.-Лев., V, 1966, 306); Слуга відчиняє двері з сусідньої кімнати, інші слуги лагодяться прислужувати при столі (Л. Укр., III, 1952, 402); Артем, перша скрипка, душа оркестру, учень кращих закордонних професорів музики, прислужує за столом як лакей (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 175).

2. Робити кому-небудь послуги, догоджати комусь із чемності, ввічливості і т. ін. або запобігаючи перед ним. Насилає [Віталік] з банки перед Тонею мідій... сам їх розлушує і подає дівчині, подає трохи аж недбало, щоби вона не зазнавалася, не подумала, що він так уже біля неї упадає та прислужує (Гончар, Тронка, 1963, 231).

3. кому, перен. Іти на службу до когось, виконувати які-небудь ганебні чи принизливі обов'язки. — Мені краще вбивати їх [фашистів], аніж прислужувати їм (Д. Бедяк, Дніпро..., 1951, 55); Ніколи не забуду твою гляню розповідь про те, як.. мерзению прислужували німецькому фашизмові українські буржуазні націона-

лісти — люті вороги народу (Горд., Цвітін., 1951, 26).

4. тільки недок. Виконувати певні допоміжні обов'язки під час богослужіння. Вона побачила у вітарі гайдюка Сашку. На ньому був стихар з вишитими сріблом хрестами, і він тримає у руках кадилицю, прислуговуючи похові (Донч., III, 1956, 60); Саме в Дерманському монастирі.. відбулася церковна комедія освячення націоналістичного прапора. Церемонію освячення відбув сам Симон — єпископ Острозький, якому прислуговувала ціла зграя попів (Мельв., Коли кров., 1960, 41); Паламарем дражнили Марка за те, що він часом прислужував у алтарі [вітарі], надіваючи мальований стихар (Вас., II, 1959, 313).

ПРИСЛУГОВУЮЧИЙ, а, в, заст. Дієпр. акт. теп. ч. до прислугбувати. Прислуговуючі наймички та молодіці насилу настачали страви (Н.-Лев., III, 1956, 8).

ПРИСЛУГОВУВАТИ *див.* прислугбувати.

ПРИСЛУЖИТИ *див.* прислугбувати.

ПРИСЛУЖИТИСЯ *див.* прислужуватися.

ПРИСЛУЖЛИВИЙ, а, е. Який охоче робить кому-небудь послуги; послужливий. Куліш злякано дивився на дівчину, яку зник. бачити такою прислужливою та лагідною (Ільч., Серце жде, 1939, 417).

ПРИСЛУЖЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. прислужливий. Чужу любов треба покупити ціною своєї інтересності, добрачої едачі, прислужливості (Крим., II, 1972, 295).

ПРИСЛУЖЛИВО. Присл. до прислужливий. — Я скажу, — прислужливо переходив Яша (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 88).

ПРИСЛУЖНИК, а, ч. 1. Той, хто служить, виконує обов'язки слуги у когось; слуга. Дім зелено було забити, прислужників розпустити (Мідрний, IV, 1955, 236); Деорецький Жегмонт з своїми прислужниками клопотався над фейерверком (Рибак, Помилка..., 1956, 123).

2. зневажл. Той, хто виконує чиясь волю, прислужується кому-небудь; поплічник. — Тут дехто з ваших односельчан радиє вам віддати на ласку царських прислужників. Позана це порада! (Головко, II, 1957, 310); Вірних прислужників для здійснення своїх реакційних планів Ватікан знаходить в особі українських буржуазних націоналістів (Іст. укр. літ., I, 1954, 512).

3. Слуга у монастирі, церкві тощо; служка. Мціри, монастирський послушник, тобто монастирський прислужник, що має стати ченцем (Рильський, III, 1956, 197).

ПРИСЛУЖНИЦТВО, а, с., зневажл. Поведінка людини, яка прислужується, догоджає кому-небудь або виконує ганебні, приназливі обов'язки. Болячись залишитися на другий рік у третьому класі, нездара і тупиця, він тільки й рятуються своїм підлабузництвом та прислужництвом (Добр., Ол. солдатики, 1961, 201); Ставши на шлях прислужництва фашистам, оуніаці всіляко допомагали їм зміцнювати рабсько-кріпацький окупаційний режим (Літ. Укр., 31.III 1960, 2).

ПРИСЛУЖНИЦЯ, і, ж. Жін. до прислужник 1. Прислужниці арабки, туркені, негрятки й українки розносять кофе, фрукти й шермети (Н.-Лев., II, 1956, 446); [С а б і п а:] Нехай звелить мій пан мені крутити жорна, кіз доїти, носити воду, — все те буде легше, аніж прислужницею бути в пані (Л. Укр., III, 1952, 168); Невгамова Параска спозаранку розсипала всюди слуг та прислужниць — шукати дурноверного шляхтича (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 454).

ПРИСЛУЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прислужувати і прислужуватися. Се їй не було метою прислужування їм (Л. Укр., V, 1956, 160); Капіталісти з по-

міщиками, при ласкавій участі пп. Плетанових, Брешковських, Церетелі, Чернових і К°, зробили все, щоб споганити демократичну республіку, споганити її прислужуванням перед багатством.. (Ленін, 34, 1973, 312).

ПРИСЛУЖУВАТИ *див.* прислугбувати.

ПРИСЛУЖУВАТИСЯ, уюся, уеся, недок., **ПРИСЛУЖИТИСЯ**, служуся, служишся, док. 1. кому і без додатка. Удесливо догоджаючи кому-небудь, запобігаючи перед ким-небудь, домагатися прихильності, уваги до себе. Марусяк літає селами...; ограбував пару менших дворів, вїтма одного пошарпав, аби не так уже занадто одверто прислужувався полякам (Хотк., II, 1966, 180); Удень, щоб прислужитися панові, комірниця мимозидь усе нашіптувала: і такий цей Тарас, і який (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 50).

2. *перев. док., чим і без додатка.* Допомогти, стати у пригоді кому-, чому-небудь у чомусь. За Вашу ідею.. я завжди стояла і буду стояти, а наскільки прислужується їй ділом, се залежатиме від моїх сил і талану (Лі. Укр., V, 1956, 133); Рад був [пан Никодим] прислужитися йому, чим тільки міг (Кол., Терен..., 1959, 329); Ми хочемо прислужитися нашій державі і дамо армії військових голубів для зв'язку (Донч., I, 1956, 52); Видання УРЕ — першої національної української енциклопедії — велика подія в культурному житті нашої республіки, вона прислужиться всім українським народоді (Вітч., 6, 1968, 209); // Зробити послугу кому-небудь. Чабан Гадюку вбив, А кожара, що прислужився і в пору розбуді, Спророня тріснув так, що аж прилип до лоба (Іл., Вибр., 1951, 89); — Вважала [Дмитриха] за свій обов'язок похвалити мене перед суддею, що я дуже красно говорив. Думала, що цим мені прислужиться. А то якраз наваки (Март., Тв., I, 1954, 367); // Зробити щось приємне кому-небудь; догодити. Доля Тараса Григоровича вразила завязі до глибини душі. Хазяйка унадала біла гостя, не знаючи, чим же почастувати його, як прислужитись, а чоловік її дового мовчав, потім глибоко зітхнув (Тулуб, В степу..., 1964, 90); Діти дового, з нетерплячою радістю чекали гостей і тепер одне поперед одного хотіли чимось прислужитись офіцерам (Говчар, I, 1954, 82).

Добрим словом прислужитися кому — сказати кому-небудь щось приємне. Старший староста їй каже: — Позвольте вам поклонитись і добрим словом прислужитись (Кв.-Осн., II, 1956, 56).

3. Виконувати свою функцію, своє призначення. Бінокль дового прислужувався Грицькові Макаровицу, коли йому треба було знати, що робиться на подвір'ї у брата (Ю. Янов., II, 1954, 165); У цю хвилину на гору з проміжжю виврався Лазунський і оголосив урочисто: — Ну, починаймо! Усе добре. Проміжки ізоляовані. Наші коноплани шланзи добре нам прислужилися (Кюцюба, Нові береги, 1959, 407).

ПРИСЛУХАННЯ, я, с. Дія за знач. прислухатися. Мабуть, усе отаке старе, стародавнє кличе до прислухання ударам власного серця, до роздумування над життям (Хотк., I, 1966, 62).

ПРИСЛУХАТИ, аю, аєш, недок., *діал.* Прислухатися. Дарма Галя насторожає [насторожує] ушко і дового-дового догенько слуха й прислуха — усе тихо і темно (Вовчок, I, 1955, 301).

ПРИСЛУХАТИСЯ *див.* прислухатися.

ПРИСЛУХАТИСЯ, аюся, аєшся, **ПРИСЛУХУВАТИСЯ**, уюся, уеся, *рідко* **ПРИСЛУХОВУВАТИСЯ**, уюся, уеся, *недок.* **ПРИСЛУХАТИСЯ**, аюся, аєшся, док. 1. до чого і без додатка, *діал.* чому. Напружуючи слух, намагатися почути що-небудь. [Р і ч а р д (прислухатється, як тихше хода Джонатана надворі, далі

сїдав...): Який я одинокий (Л. Укр., III, 1952, 110); Адамко зівз з кобили, .. підійшов до мене, став прислухатися до мого кашлю, поклав мене на землю і взявся робити масаж (Ю. Янов., II, 1958, 246); Надя сидїла мовчки й прислухувалася, що говорилось в світлиці (Н.-Лев., V, 1966, 114); «Що це — піни співають?..» Гаїшца витягла шию, прислуховуючись (Коцюб., I, 1955, 247); Здалося — ніби голос Марусин. Крикнула й замовкла. Прислухався — нічого не чути (Хотк., I, 1966, 101); Лось розплющив одно око, підняв лівого голову вгору і прислухався (Гнщський, Чорне озеро, 1961, 50).

◇ Прислухатися обомá — дуже уважно слухати, намагаючись почути, зрозуміти що-небудь.

2. перен. Зважати, звертати увагу на кого-, що-небудь, ураховувати чийсь думку і т. ін. Мірошинченко, усміхаючись, поглянув на Дмитра. — Прислухайся, хлопче, до таких розмов, Це думи партії про життя — значить, наші думи (Стельмах, II, 1962, 177); Радитися з народом, уважно прислухатися до думок, пропозицій і зауважень трудящих — традиція Комуністичної партії, усіх її організацій (Ком. Укр., 6, 1969, 79); Чуйно прислуховуються [радянські літератори] до дум трудящих людей, своїми творами виловують маси в душі комунізму (Літ. газ., 6. I 1961, 1); — Обицяє вам, що мій допис в десятках примірників буде розісланий по всім газетам, і будьте певні, що до нього прислухатимся, зроблять вірні висновки і намілять вам шию (Тют., Вир, 1964, 153); Ми, письменники... чуємо часом докори: чому ви мало пишете про життя залізничників, про життя прикордонників? Що ж, і до цих докорів варто прислухатись, але головне завдання письменника — зображення людини (Рильський, IX, 1962, 175).

ПРИСЛУХОВУВАТИСЯ *див.* прислухатися.

ПРИСЛУХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прислухуватися. Півкілове життя в самій.. гуці природи, півкілове прислухування.. в дивній мірі розвинуло дідові почуття (Хотк., I, 1966, 82).

ПРИСЛУХУВАТИСЯ *див.* прислухатися.

ПРИСМАГАТИ, аю, аещ, *недок.*, ПРИСМАГНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Трохи засмагати під дією сонячного проміння й вітру. Біляче обличчя її присмагло на зимовому вітрі (Епін, Тв., 1958, 151); // Вкриватися смагом (про губи); запікати. У його губи присмагли (Сл. Гр.); // Достигаюча, червоніти (про ягоди). Ось де і ягоди вже присмагають. До Петра Цілий вишник поцятковано червоно (Мисик, Білі крипиці, 1967, 19); // Дуже висихати, пересихати на сонці (про рослину).

2. Підгоряти, обгоряти з поверхні. Печене порося аж присмагло (Сл. Гр.); Пішла й тітка Мотрона глянути до печі: чи присмагли калачи (Кач., II, 1958, 12).

3. розм., рідко. Покриватися осугою (у 1 знач.). На озері вода присмагла (Сл. Гр.).

ПРИСМАГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до присмагнути. Катра паже саїжем соком з молодїя абулі; боса, напоєні росю пружні ноги, обвіане вітром присмагле обличчя (Кач., II, 1958, 81); Між рідкою бородою та лиршавими губами темніли ніби присмагли. аж сині губи (Н.-Лев., I, 1956, 117); В'їздили в село.. Обабіч вулиці в поруділих присмаглих садках курились пожарища (Головок, I, 1957, 283); В земаїчці, куди, постукавши, гуртом заєли Дмитра, було тепло й чисто, як у добре доглянутій хаті, назло присмаглою сосниною (Хор., Незакічч. політ, 1960, 73).

ПРИСМАГНУТИ *див.* присмагати.

ПРИСМАЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до присмажати. На столі, біля якого сидів Башкув, стояла тарілка з двома жирними, добре присмаженими котлетами і зречаною кашею (Добр., Ол. солдатики, 1961, 75);

Кучерявий чуб був мало що темніший за лице, присмажене вітрами, сонцем і турботами (Ле, Наливайко, 1957, 413); — Коли їм [селянам] не згодні брати трохи присмаженого [життя], то хто ж їх до того силує? — байдуже спитала Марина (Мирний, IV, 1955, 258); // у знач. прикм. Тихо сієся на при'ає листя, на присмажени трави й злаба.. дрібний, як роса холодний, дощ (Вас., I, 1959, 123).

ПРИСМАЖИТИ *див.* присмажувати.

ПРИСМАЖИТИСЯ *див.* присмажуватися.

ПРИСМАЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, ПРИСМАЖИТИ, жу, жиш, *док.*, *перех.*, розм. 1. Готуючи страву, трохи припікати, підсмажувати її з поверхні. Ввійшов [Максим] у хату — в печі горить, молодиця щось присмажує (Коцюб., I, 1955, 299); — От якби цю ковбасу та присмажить ще на сковороді на салі! — сказав Радюк (Н.-Лев., I, 1956, 579).

2. Викликати потемніння або легке почервоніння шкіри обличчя, рук і т. ін. (про дію сонця, вітру); // Висушувати, пересушувати на сонці (рослину).

3. Трохи пошкоджувати що-небудь вогнем, жаром з поверхні або по краях; обпалювати. Моторний не має отого специфічного майстрівського вигляду, не носив на перенісі старих окулярів, не присмажує цигаркою вусів, бо був порівняно ще молодий (Ле, Право., 1957, 26).

ПРИСМАЖУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, ПРИСМАЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док.*, розм. 1. Ставати трохи припеченим, підсмаженим з поверхні (про страву). Метушило кинулася [Груня] до печі, вийняла пагучий глечик пареного молока, що аж присмажилось (Горд., II, 1959, 285).

2. Ставати темнішим або трохи червоніти від дії сонця, вітру (про шкіру обличчя, рук і т. ін.); // Висихати, пересихати на сонці (про рослину).

3. Трохи пошкоджуватися вогнем, жаром з поверхні або по краях; пригоряти, підгоряти; // Те саме, що обпикатися 1. Тепер перша річ нехай провадиться про Остапа, що він у огні опалювався, присмажувався (Вовчок, I, 1955, 330).

ПРИСМАК, у, ч. 1. Додатковий смак у чому-небудь. Йому здалося, що вода має якийсь неприємний, гіркуватий присмак (Жур., Звич. гурботи, 1960, 54); Особливого присмаку надавали їй [ковбасі] спеці.. — може, якісь гірські запахи травки (Вол., Надд. висоти, 1953, 227); Натуральні консерви зберігають смак і запах, властиві свіжим плодам, без сторонніх присмаків і запахів (Укр. страви, 1957, 296); // Взагалі смакові відчуття чого-небудь. Лице горіло, на губах відчувался присмак крові (Кол., Терен., 1959, 89); Губи його відчувають солоний присмак сізів (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 143); Набутидзе зціпив губи й відчує на губах знайомий присмак солодкого хлороформу (Панч, I, 1956, 101); * Образно. Кожна праця має свій присмак. Збір картоплі відірізняється від винобрання, як їзда волами від кінної... (Томч., Готель., 1960, 42).

2. перен. Відтінок, забарвлення. Семенові зробилось немовби ніяково за іронічний присмак своєї репліки (Смїл., Зустрічі, 1936, 80); // Відчуття, враження від чого-небудь (перев. неприємне). Нескінченні імена, ірзивища, факти, випадки, які б інтересні і значні вони не були, уповільнюють хід подій, відволікають увагу від головного предмета дослідження, вносять у літературний твір присмак недоречної енциклопедичності (Вітч., 10, 1970, 143); // Ледве помітний прояв чого-небудь. На арені Бова показує заичайні номери, хоч, правда, з деяким присмаком трюкацтва (Ткач, Арена, 1960, 133).

ПРИСМАКА, н, ж. 1. кул. Те, що додають у їжу для

надання їй певного смаку; приправа. Доктор.. боявся похитувати бурлацького борщу з гнилою таранею, з додатком паючки для присмаку (Н.-Лев., II, 1956, 21); Борщ був нізкимий. Ані м'яса в ньому, ані сала, ані будь-яких інших присмак (Збан., Сеспель, 1961, 386); — Я тебе ще голодом не заморил? Ось уже зараз картопелька буде.. Тільки присмаки нема до неї (Стельмах, Правда., 1961, 35).

2. *перев. мн., розм.* Вишукані, смачні страви. Печарня і справді чудова: тут і паляниці, і книші,.. маківники — усякі найдки і присмаки! (Вовчок, VI, 1956, 283); Випадало [панні Юзі] .. припрошувати панночок до кави з усякими присмаками (Л. Укр., III, 1952, 666); Монашки розставляли на столі миски з монастирськими присмаками. Свинячі ніжки з часником і олією, тушковані з цибулею й грибами голуби по-монастирськи (Загреб., Шепіт, 1966, 64).

ПРИСМАКОВИЙ, а, е, кул. Прикм. до присмака 1. Пудинг готують з сиру, додаючи яйця, цукор, борошно і присмакові продукти: масло, іюм, горіхи, ванілін тощо (Технол. пригот. їжі, 1957, 179).

ПРИСМАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до присмаляти. Сине полум'я, лизнувши соколине крило, обпалило його, і всім у носа шипіло поганий дух присмаленого пір'я (Льв., Козацьк. роду., 1958, 38); Не блискучим ефектним одягом полонив він глядачів, а відточеною красою свого юного, стрункого натренованого тіла. Присмалене на сонці, загартоване вітрами і водою, воно відливало трохи притемненим матовим полиском (Ткач, Арена, 1960, 173); Довго не забудуть [мандрівники] того хліба, вітром обпаленого, сонцем присмаленого, що хрумає на зубак (Вас., II, 1959, 167).

ПРИСМАЛЯТИ *див.* присмалювати.

ПРИСМАЛЯТИСЯ *див.* присмалюватися.

ПРИСМАЛЯВАННЯ, я, с. Дія за знач. присмалювати.

ПРИСМАЛЯВАТИ, юю, юш, *недок.*, **ПРИСМАЛЯТИ**, смалю, смалюш, *док.*, *перех.* 1. Трохи смалити, обпалювати що-небудь. — А нащо, татуню, кладете в огонь кінцець [кінцець] огнива? Так ладно видовдали і палите? — Ні, синку, не палю, а присмалюю трохи лише зверху (Фр., IV, 1950, 331); Якби хто мій фантазія крила присмалю, то може б і добре зробив (Л. Укр., V, 1956, 91).

◇ Присмалювати халівки (літкі) біля коза — залцятися до кого-небудь.

2. Викликати потемніння або легке почервоніння шкіри обличчя, рук і т. ін. (про дію сонця, вітру); Сонце присмалю обличчя; // Дуже висушувати, пересушувати (рослину).

ПРИСМАЛЯВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРИСМАЛЯТИСЯ**, смалюється, *док.* Трохи обпалюватися, підгоряти з поверхні. Така гаряча лежанка, що аж подушка присмалюється (Сл. Гр.).

ПРИСМАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до присмачати. Любить наш народ перепела.. коли він, присмачений сметаню, стоїть на столі (Вишня, II, 1956, 167); // *прим'ячено*, *безос.* *присудк.* *сл.* * Образно. Вейшовиши до купе, Таня сдилася над Іванком.. — Ну й хлопчина ж! — тихо вимовила вона, а молодому подружжю здалося, що похвалу її присмачено задрістю (Шовк., Людина., 1962, 231).

ПРИСМАЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСМАЧІТИ**, чү, чіш, *док.*, *перех.* Додавати присмаки в їжу, страву. Настя.. варила ці дні липку затірку, присмачуючи її замість шкварки жем'яноку потовченої колячи ці розбитою крашанкою (Стельмах, I, 1962, 207); Щоб присмачити сік [картопляний], можна додати до нього 1—2 краплі якої-небудь есенції (Лікар. рослини., 1958, 332);

* Образно. Вікно в садок, тож пахощі зела Присмачують мені приєркість лікія.. (Плужник, Вибр., 1966, 193).

ПРИСМАЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. присмачувати.

ПРИСМЕРК *див.* присмерки.

ПРИСМЕРКИ, ів, ж. (*одн.* присмерк, у, ч.). 1. Напівтемрява після заходу сонця або перед світанком; сутінки. Сонце зайшло, швидко сутеніє. У вечірніх присмерках, у снігових зав'яз [завогах] тонуть поля, розпливається ліс (Гончар, II, 1959, 129); Він зупинився, щоб іще трошечки помилуватися Бєвою горою, яка туманіла у світанковім присмерку (Тют., Впр, 1964, 110); // Напівміла у похмурий, несонячний день, при сонячному затемненні тощо. Вгори, за суцільними тучами зірваних, піднятих у повітря, летючих ґрунтів, стояло сонце посеред неба, маленьке, полжуре.., як при затемненні. Від неприродних денних присмерків ставало моторошно всьому живому (Гончар, I, 1959, 3); Місяць зійде над горизонтом уже в фазі повного затемнення в цей момент у присмерку його буде важко бачити на небі (Рад. Укр., 4.VI 1946, 4).

Присмерки спускаються (спускалися, насувають, насувалися, напливають, напливали і т. ін.); Присмерки спускається (спускався, насувається, насувався, напливає, напливав і т. ін.) — смеркає, сутеніє. Тьмарилось сине небо. Над землею насувалися тихо, задужо присмерки (Вас., I, 1959, 267); Заграва на сході почала сніжити, на землю спускався вечірній присмерк, в будиночках.. спалахували перші вогники (Сенч., Опов., 1959, 51); Сонце вже сіло, почав напливати присмерк (Досв., Гюлле, 1961, 63); У присмерках; У присмерку — увечері, після заходу сонця. У присмерку беркут прилетів на своє звичне сідало і довго вовтузився, чистив дзьобом велетенське пір'я, струшувався і намагався зручніше устисити на ночівлю (Тулуб, В степу., 1964, 152); Стрілися [Катерина і Валерій] знов під сокориную у присмерку після роботи (Довж., II, 1959, 161); Куці верболозу у присмерку дістають м'які контури (Вільде, Сестри., 1958, 245).

2. Напівморок у погано освітленому приміщенні. В хаті стояв присмерк, і тільки жовті смужечки світла пробивалися крізь шпари зачинених віконниць (Коцюб., II, 1955, 163); Лампа блідло горіла і блимала, пологілий присмерк товпився по кутках, навіваючи холод (Коцюба, Перед грозою, 1958, 202); Проста хата, з трьома стовпами, що підпирали сволок, була така закурена, що в ній завжди стояв присмерк (Кочура, Зол. грамота, 1960, 7); // Слабке, тьмяне освітлення. У вікна крізь різнокольорові шибки летіє м'яке райдужне світло, сповнюючи зали, фойє і коридори барвистим присмерком (Гончар, III, 1959, 290); Скупю рукою розкидаю по вулицях електролашти, і тому синій присмерк обкутє невеличкі однопверхові будиночки (Кир., Вибр., 1960, 288).

3. у *знач.* *прис.* присмерком, рідко присмерками. Після заходу сонця, в сутінках. Присмерком дочекали до хутора. В хуторянських хатах де-не-де світилось (Вовчок, I, 1955, 119); З лікарні вона присмерками поверталася з Безбородьком на кооперативній підводі (Стельмах, Правда., 1961, 138).

4. *перех.* Стан занепаду, безнадії, зневіри у власних силах. В той самий час, як для нас яскраво світило сонце комунізму, — все густішими і чорнішими стають присмерки капіталізму (Рад. Укр., 1. I 1951, 1); Нам цїєсти, рости, трудами молодіти, Ні присмерків, ні зла не знать (Ус., I сьогодні.., 1957, 248).

ПРИСМЕРКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до присмерки 1, 2. День летів у присмеркову пору, Харків дихав пахощами смола (Воровько, Три покоління, 1950, 63); Присмеркова тиша; // Який функціонує увечері, після заходу сонця.

Наше око має, по суті, два різних зорових органи, які розташовані в стійчій: апарати приміркового й денного зору (Наука..., 8, 1968, 61); // Який погано освітлюється; вапівтемний. Відомо багато видів світних риб, що, як правило, живуть у приміркових глибинах моря (100—400 метрів) (Наука..., 8, 1965, 15).

2. перен. Який виражає безнадію, зневіру у власних силах; занепадницький. Зразу ж після Жовтня зазвучали нові пісні. Ця нова творчість, на противагу примірковій переджовтневій музиці, була бадьорою, життєрадісною, романтичною, повною віри в людину (Рад. літ-во, 11, 1967, 10); // Журливий, сумний. В примірковій пісні колективної, В оповіді сивій про походи... Він дзвенів не раз, переливався, Споконвічний голубий Дунай (Рильський, II, 1960, 206); Вигляд у нього [зоотехніка] був такий, як у людини, що відкрила нову планету. Проте це аж ніяк не вплинуло на Бровка в бік розради його приміркового настрою (Добр., Тече річка..., 1961, 244).

3. Який виявляє найбільшу активність у примірки (про тварин). Приміркові птахи.

4. у знач. ім. приміркові, вих. мн. Тварини, які мають властивість виявляти найбільшу активність у примірки.

ПРИСМІРТНИЙ, а, е, рідко. Який перебуває в передсмертному стані. На пацієнту не пішов [Павло]: «не мене жінка приміртна» — одпрохався тим (Вовчок, I, 1955, 157); // у знач. ім. приміртний, ного, ч.; приміртна, пої, ж. Той (та), що перебуває в передсмертному стані. Доріє помирає... Михайло сидів біля неї, насила стримуючі ридання..., глибоке холодне чоло приміртної (Загреб., Європа 45, 1959, 557).

ПРИСМІРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до примірати. Той ж невіді оголосив [о. Квінтіліан] громаді на проповіді, що нимі гордяки будуть примірені (Фр., VIII, 1952, 76).

ПРИСМІРАТИ *див.* примірати.

ПРИСМІРАТИ *див.* примірати. а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до примірати. Приміралий кінь.

ПРИСМІРАТИ, ію, ієш, док. Те саме, що примірати. Щур побачив свою несилу, перестав змагатися, опустил руки, примірає — стоїть, як ляля (Вас., I, 1959, 245); Примірає відтоді Віктор... Тепер любомило еляти на хлопця (Речм., Твій побратим, 1962, 9).

ПРИСМІРНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до примірніти. — Уляно, а ти вийдеш сьогодні? — майже пошепки питається Давид... — Куди? — округляються повні, образу примірнілі уста (Стельмах, I, 1962, 103); Франка взяла за руку примірнілого хлопця і навшпинки повела на гору (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); Гнат лізе в кошк, витягає звідти примірнілу курку і грудочку масла (Тют., Вир, 1964, 67); * Образно. Ніколи я не знав, що так люблю... Понад Дніпром сріблясті верболи, Березу, що прозорі ронить слогои На тиху, примірнілу мураву (Рильський, II, 1960, 278).

ПРИСМІРНІТИ, ію, ієш, док. Стати тихим, смирним, спокійним; заспокоїтися. Три дні не їв, не спав три ночі Про нього... Примірніє потому Наш пак і їсти вже почав (Фр., X, 1954, 362); Давно батько був таким балакучим. Мусяй потай примітис, що він наче примірніє, став як який, душевний (Речм., Весн. грозн, 1961, 143); // Притихнути, замовкнути. Коли командир обернувся, вони образно примірніли (Кучер, Чорноморці, 1956, 343); Примірніли, задумались в сутінках заробітчани (Гончар, Таврія, 1952, 93); // Стати слухняним, покірним; вгамуватися. Павло нікого не слухав, а крутив за держак, і бугай ходив навколо нього пританцюючи. Зробивши кілька таких

кругів, він цілковито примірніє, і Павло спокійно відвіє його до волярні (Тют., Вир, 1964, 115); Згодом рисак примірніє, давав себе запрягти (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 104); // перен. Зменшитися у своєму вияві (про завзяття, енергію і т. ін.). Повернувся [Оксен] назад у село. Але вже не світилися його очі зухвалістю, примірніла в них парубоцька відчайдушність (Тют., Вир, 1964, 22).

ПРИСМІРАТИ, ію, ієш, недок., **ПРИСМІРАТИ**, рію, ріш, док., *перез.* Заспокоювати, вгамовувати когонебудь. [О л і м п і а д а:] Піді ти та приміри отого невігласа Якова. З якої це причини він задумав святим лобом у твар жбураяти? (Кроп., III, 1959, 321); Розкурилася співун, і стали інші дорікати, Щоб приміриє його тіпун... (Гл., Вибр., 1951, 195); Євген Панасович, дякуючи несподіваному отручання Насті, .. зумів із [жінок] примірити своїм словом (Речм., Весн. грозн, 1961, 107).

ПРИСМІХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *розм.* Посміхатися час від часу. Повів [голова] річ: — Якби ми так панькалися з коровами, так ми б теж в славі були... — На ті слова ярмарчани догідливо приміхувалися (Горд., Дівчина..., 1954, 311).

ПРИСМІШКА, а, ж., рідко. Жарт; насмішка. Вибачайте, коли се вишло неначе яка примішка (Л. Укр., V, 1956, 106); У хату... увійшли жінки, молодіці і навіть кілька дівчат. З гамором і примішками вони посіли свої законні місця (Кир., Вибр., 1960, 345).

ПРИСМІКТ, у, ч.: \diamond Із присміктом — дуже довго, не відриваючись (цілувати, смоктати цигарку і т. ін.).

ПРИСМОКТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до примісмотати. Човен, примісмотаний мулом; * Образно. — Ви, матінко, не плачте, я на вас зла не ношу, але з цього дворища піти не можу. Біля мене тут ножами Тижко ходить. А я примісмотана до нього на все життя (Тют., Вир, 1964, 510).

ПРИСМОКТАТИ *див.* примісмотувати.

ПРИСМОКТАТИСЯ *див.* примісмотуватися.

ПРИСМОКТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. примісмотувати.

ПРИСМОКТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСМОКТАТИ**, смочу, смочеш, *док.*, *перез.* 1. Смоктати потроху або час від часу. Пучку другої руки він смачно примісмотував (Мирний, I, 1954, 331); Вона й не помітила, як підійшов високий і трохи згорблений Субота. Лівою рукою він тримав ляльку, пизкав нею, примісмотуючи (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 599).

2. Затягувати в себе (про що-небудь липке, тягуче); засмоктувати.

ПРИСМОКТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСМОКТАТИСЯ**, смочуся, смочешся, *док.* 1. Прилипати, щільно приставати до кого, чого-небудь за допомогою присосків. Одним з найкращих «барометрів» вважаються медичні п'явки... Перед дощем вилазять з води і примісмотуються до стінок акариума (Наука..., 10, 1965, 44); — Здоров! — Черв'як гукнув Слимусі, Що примісмотався до кори на груші (Год., Заяча математика, 1961, 26); Боротьба тривала. Кашалот поспішав, а гостиніє нападала і захищався, намагавшись примісмотатися першим цупальцем (Наука..., 5, 1965, 17); * Образно. І здригається серце мов У стисканні невеличких пуп, А нудьга, як той спрут, Примісмоталась і кров з нього п'є... (Вороний, Вибр., 1959, 132); Тарас Шевченко не тільки тих німецьких колонізаторів ненавидів, що п'явками примісмоталися до українського народу, але також і тих, що пили кров людську в Чехії, Сербії, Моравії (Тич., III, 1957, 182); // *розм.* Енергійно осати. Терезка змінила пелюшки і взялася годувати дитину... Життя цього маленького чоловічка, який так

присмоктується до її грудей, залежить від неї! (Томч., Готель., 1960, 165); // розм. Довго, пристрасно цілувати кого-небудь. *Вініусь.. підняв за лікті господарю і присмоктався до її рожених пухких уст* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 397); *Він ішов Хрещатиком, а думка про Мен не давала спокою.. Невже, неже ж до її жагучих губ присмоктався брудними губами Меркінс?* (Хижняк, Килимок, 1961, 78).

2. *перен., анекдот.* Вигідно влаштовуватися, пристосовуватися де-небудь. *Який-небудь військовий хляст, особливо з нижчих чинів, що надійно присмоктався до запасного полку і знайшов собі притулок від воєнних бур, зазираючи в курінь, зичним голосом кричав: — Троянка, на сніданок!* (Тют., Впр, 1964, 340); // Придбуватися, прилучатися до когось, чогось з корисливою метою. [Я р о ш е в к о:] *Ділянка для таких людей [як Воронін] не має значення. Вони присмоктуються до нашої справи, як п'явки до живого організму...* (Лев., Драма., 1967, 368).

3. *перен. док., перен., розм.* Дуже захопитися, роблячи що-небудь. *Мабуть, якусь книжку цікаву доп'яв [Калістрат]. То вже як присмоктається, то й за вуза не відтягнеш* (Коп., Земля., 1957, 260).

ПРИСМОЛІТИ *див.* присмолювати.

ПРИСМОЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСМОЛІТИ**, смолію, смоліш, *док.*, *перен.* Трохи смолити, засмолювати що-небудь. *Діжечка тече в дні — присмолити трохи треба* (Сл. Гр.).

ПРИСМУТИТИ *див.* присмучувати.

ПРИСМУТИТИСЯ, смучуся, смутітись, *док.* Стати трохи смутним; трохи засмутитися. *Задощило, і фіلمування довелося припинити. Ягуар Ягуарович присмутітись* (Гончар, Циклон, 1970, 172).

ПРИСМУТОК, тку, ч. Легкий смуток. *Коси Лукії скручені на потилиці високим тугим вузлом. Дорошенко в присмутку дивиться на той вузол, йому аж трохи шкода стає, що Лукія віддаляється від нього* (Гончар, Тронка, 1963, 200); *Присмутко зійшов на гірника, і до діла потяглась рука* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 117).

ПРИСМУЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до **присмутити**. *Невеселою бралась за овечу купіль тільки Тоня, вона з дому вернулася чимось присмучена, навіть заплакана* (Гончар, Тронка, 1963, 323); * *Образно. Вони [ластівки] вже зірвалися і полинули над вечірньою, присмученою першими тінями землею* (Д. Бедзик, Серце., 1961, 245).

2. *у знач. прикм.* Смутний, невеселий. *Ніби востаннє надивлялись присмучені заробітчани на рідне село* (Гончар, Таврія, 1952, 18).

ПРИСМУЧЕНО. Присл. до **присмучений** 2. *Ляля теж встала.. Довірили, присмучено дивилася на свого керівника* (Гончар, IV, 1960, 33).

ПРИСМУЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСМУТИТИ**, смучу, смутіш, *док.*, *перен.* Трохи засмучувати.

ПРИСНИТИСЯ, сніюся, снішся, *док.*, *кому*. Привидітися у сні комусь; постати у сні перед ким-небудь; наснитися. *Мені в сю ніч приснився ясний місяць, високе небо* (Л. Укр., I, 1951, 135); *Важкий сон звалив у цей вечір Ганну, і приснилися їй дивні якісь хороми, а вона ходить по них із світилиць в світилицю і ніяк не може з них вибратися* (Гончар, II, 1959, 265); *Мені приснилися ночі солов'їні, Дівочі співі, пагоці левад, Весна, що дано тільки раз людині, і далечині, що не вернути назад* (Рильський, II, 1960, 195); // *безос.* *От мені приснилось.. ніби край могили Пасу я зягата, а я ще малий* (Шевч., II, 1963, 255); *Не знаю, чи справді воно так, чи то мені приснилось, чи, може, сні переплелися із спогадами* (Довж., I, 1958, 65).

I (й, навіть) [уви (у) сні] не присніється (не приснілось [б]и), приснитися не могло) кому — про щось дуже дивне, незвичайне, таке, що не можна уявити. — *А що, пакоє.., важ і не приснитися там бути, де я побував* (Кв.-Осн., II, 1956, 485); — *Моя душа сміє і зможе таке, що іншому й не приснитися..* (П. Куліш, Вибр., 1969, 196); — *Заходьте до мене.. Я щось таке надумав, що вам і не приснилось!* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18); *Світ новий прийшов до нас тільки після Великої Жовтневої революції. І світ цей дав людині стільки, що Сквородої навіть усі сні про це приснитися не могло* (Тч., III, 1957, 110); *Приснівся собі кому — комусь привиділися якісь сновидіння. Одної ночі приснився мені сон: стою я в зеленому житі, вище пояса; накрив мене колосиста пшениця і мах червоніє* (Вовчок, I, 1955, 58); — *Який мені на сю ніч сон дивний приснився!* (Фр., VIII, 1952, 171).

ПРИСНУТИ *див.* прискати.

ПРИСОВУВАТИ *див.* присувати.

ПРИСОВУВАТИСЯ *див.* присуватися.

ПРИСОГЛАСИТИ *див.* присоглашати.

ПРИСОГЛАСЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРИСОГЛАСИТИ**, глашю, гласиш, *док.*, *перен.*, до чого, з інфін. і без додатка, *книжн.*, *заст.* Запрошувати до чого-небудь, пропонувати щось. [Т а р а с:] *Хмельницький вже тепер в Орді, присоглашає хана, щоб нам поміг ударити разом на ляхів, бо нестерпуче стало жити з ними..* (К.-Карий, I, 1960, 147); *Вільше всього хотілось би Марці оддати Якилинку за свого брата.., тільки за цього вже ніяк не можна було б присогласити Якилинку йти, бо він був дуже старий для неї* (Григ., Вибр., 1959, 181); — *Сідай, Параско, на поріжку, — присогласила Настя, посухнувшись і даючи місце коло себе* (Мирний, IV, 1955, 102); — *Ви ж самі присогласили мене до прямоти та до щирості* (Крим., Вибр., 1965, 320).

ПРИСОК, рідко **ПРИСК**, ску, ч. Гарячий попіл з жаром; жар. *Затлієся присок дрібними зірками, та вогник не спалахнув ні на мить* (Л. Укр., I, 1951, 282); *В полі він під дикою грушею назбирав хмизу, розклав багаття, нашпортав [накопав] з чийогось поля трохи картоплі, поклав її у присок і прислухався до форкото [фуркання] копей, які попасалися у долину* (Стельмах, II, 1962, 238); * *Образно. Ніч південна — мов хурто. Золотий присок зір Жеєріє тихо в западі небеснім* (Пол., Вибр., 1968, 128); * *У порівн. Під гарячим небом, на гарячій, як присок, ріллі йому було важко, як у лозні; спина почала страшно боліти* (Н.-Лев., I, 1956, 502); *Пісок на дорозі пашиє, як приск, босом ногою гаряче було ступати* (Десняк, Десну., 1949, 265).

◇ [Аж (мов, наче, неначе і т. ін.)] **пріском** обейпало (посипало, осипало, обдало і т. ін.) кого; *Мов (наче, як і т. ін.) хто кінув (сипнув і т. ін.) [гарячого] пріску* ([гарячого] **пріском**) на кого — хтось раптово відчув страх, тривогу, неспокій, хвилювання і т. ін. *Марту аж пріском осипало: неже-таки прийшов [Гнат] за її приданим?* (Стельмах, II, 1962, 348); *О. Артемії встав з крісла і потім ніби підскокоче, неначе на його хто сипнув гарячим пріском* (Н.-Лев., IV, 1956, 127); **Всїпати** (насіпати, кіннути, вкїнути і т. ін.) **пріску** за очкур (за шазуку і т. ін.) *кому* — завдати кому-небудь неприємностей. [Е к о н о м:] *Гляди, щоб ми не всїпали тобі за очкур пріску!* (Вас., III, 1960, 461); [М и х а й л о:] *Слухай, Катре, не муч мене! Щоб я більше не чув про Дмитра! Не поминай мені про нього! Тут прийдеш до тебе порожкошувати душею, опитишся козаням.., а ти мені кїнеш пріску за лязуку* (Стар., Вибр., 1959, 194); *Мов (наче, як і т. ін.) [гарячим] пріском обейпав (обкїнув і т. ін.) хто кого* — хто-небудь несподівано завдав комусь неприємностей, поставив у незручне

становище і т. ін. *Мов приском старостів та молодого вража дітка обсапала, стало їм і соромно, і сердито на гаспидську дітку за таку одповідь* (Укр. казки, легенди..., 1957, 396).

ПРИСОЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до присо-
лїти. *Колворові нитки треба прати окремо, щоб один колір не перейшов на інший, і полоскати в присоленій воді* (В'язання..., 1957, 30); * У порівн. *З вулиці вийшли на широку, наче присолену сніжком, піщану площу* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 171).

ПРИСОЛІТИ *див.* присоблювати.

ПРИСОЛОДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до присолодіти; // у знач. прикм. * Образно. *Присолоджені резолюції, які в поті лиця складає перед зборами Степан Васильович, Коропов псував своїми поправками* (Земляк, Гніваний Страгон, 1960, 146).

ПРИСОЛОДЖЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до присолодженений. * Образно. *Елементарну несправність, штучність і присолодженість окремих рядків, строф і цілих віршів редактор дарувати не повинен* (Літ. Укр., 5.І 1965, 3).

ПРИСОЛОДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСОЛОДІТИ**, джу, діш, *док.*, *перех.* Робити що-небудь солодким або солодшим. * Образно. *Сама вибирала [пані Міхонська] щонайкращі кусники і клала йому на тарілку, сама налила йому склянку води, добула малинових конфітур [конфітурів], а притім не переставала припрошувати... та присолоджувати своїми чарними усмісками* (Фр., III, 1950, 432); *Присолоджував Гулак вірку долю свого роботащого наймита до того часу, поки Дорошук не розбрався, що воно й до чого* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 262).

◇ **Присолоджувати** (присолодіти) *язик*, *заст.* — зводити наклеп на кого-небудь. *Чи не ти язика присолодиш? Та він і руками й ногами відхристюється [відхрещується]. Не дух же святий називає інспектора! От ми і говорились докпатись до донощика* (Сл. Гр.).

ПРИСОЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСОЛІТИ**, солю, сблиш, *док.*, *перех.* Додавати в страву трохи солі. *За ковальське життя з Каленика Романовича зійшло стільки солі із потом, що він ладен був і узвар присолювати* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 33); — *Дажо, дажмо кадри для моря, — присолюючи шуху, голоніе Сухомлин* (Гончар, Тронка, 1963, 339); *Яремченко сьорбав картопляну юшку і, здається, за розмовою не помічав, яка вона на смак, аж поки сам господар не нагадав йому, що її треба присолити* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 12).

ПРИСОРОМІТИ *див.* присороблювати.

ПРИСОРОМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до присоробити. *Присоромлений на збораз Гуїван вийшов, скрадаючись, із-за скирт соломи, прислухався* (Кач., Вибр., 1953, 209); *Від хвилювання аж стітнів хлопцев, країй присоромлений* (Логв., Давні рани, 1961, 30); *Настя сиділа присоромлена, сердита, готова до сварки* (Гончар, Таврія, 1952, 52).

ПРИСОРОМЛЕНО, *присл.* Сором'язливо, зніяковіло. *Голов Васо зчував глузо й наче присоромлено* (Дмит., Наречена, 1959, 114); *Під час читання.. раптом починає [Петро Олександрович] тихо, присоромлено сміятися, ніяковіючи, коли присутні оглядалися на нього* (Полт., Повість..., 1960, 540).

ПРИСОРОМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСОРОМІТИ**, млю, миш; *мж.* присороблювати; *док.*, *перех.* Докорюючи комуся за що-небудь, примушувати його відчувати сором, зніяковіння, збентеження і т. ін. — *Старий тейй таким хазяїном у колгоспі став.. Молодих присоробляв, коли що не так* (Коцюба, Нові берега, 1959, 381); *Кузьма присоромив дочку: хіба годиться отак*

нерозумно поводитись на поважних зборах? (Грим., Незакінч. роман, 1962, 12); *Данько полегшено зітхнув. Серафима Іванівна не присоромила його, хоча й учився він найгірше з усіх учнів класу* (Мокр., Острів..., 1961, 5).

ПРИСОС, ч. і. род. у. Дія за знач. присасати, присисати і присасатися, присисатися.

2. род. а, слєц. Пристрій, за допомогою якого щось присмокується. *Один за одним присос підіймає листи і подає до преса* (Наука..., 9, 1959, 60); *Установка утримує будь-яку сталь силою атмосферного тиску. За лічені секунди присоси, зроблені з еластичної гуми, міцно підхоплюють вантаж вагою понад тонну* (Веч. Київ, 30.І 1967, 4).

ПРИСОСКОВИЙ, а, е. Прикм. до присосок.

ПРИСОСОК, ска, ч. Особливе утворення у рослин-паразитів та у деяких тваринних організмів для всмоктування поживних речовин або для присмокування до чого-небудь. *У безхвостих земноводних, що живуть на деревах, на пальцях розвинулися спеціальні присоски у вигляді дисків, багаті на лімфатичні судини та слизові залози* (Визначник земноводних..., 1955, 9); *Поріанько рідко можна спостерігати на рослинах поверхневу грибку, що паразитує на рослині з допомогою особливих присосок* (Шкідл. і хвор.-рослин, 1956, 11); *Шульця восьминога.. мають один або два ряди присосок, оточених розовими гачечками* (Наука..., 5, 1965, 17); *Рудоботі розбивали дірчасту руду з чудернацькими відростками, що дивовижно нагадували присоски ском'ятого спрута* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 316).

ПРИСОТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *між* чого, діал. Узятися за що-небудь, пристати, припасти до чогось. *Тільки що пан заснув добре, Іван підійнявся Та до панської торбини І сам присотався...* (Рудан., Тв., 1956, 132); *Зелоділілі за день гості присотались до вечері* (Кач., II, 1958, 371).

ПРИСОХ, а, ч., *заст.* Стовп у клуні чи іншій будівлі для підтримування покрівлі. *Становище Мартин хату довог., одного літа присохи становише, кроки положи, стіни запалі, прикидав на зиму так-сяк соломою; другою літа.. жінка глиною з гноєм стіни мазала* (Григ., Вибр., 1959, 355).

ПРИСОХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до присохнути. *Присохле на чагарниках воже листя глузо й м'яко шелестіло* (Сміл., Зустрічі, 1936, 157); — *Та-ак... бурмоче Гутман, старанно вишкрябуючи шматки присохлої до підлоги глини. Потім він лав воду й бере в руки шавбар* (Кол., На фронті..., 1959, 43); *На столі перед економом лежить стосик паперів, папка і стовпчики грошей та нагайка з налипшим волоссям і краплинами присохлої грязюки* (Стецьмах, I, 1962, 191).

ПРИСОХНУТИ *див.* присохвати.

ПРИСОЧИТИ, чу, чіпи, *док.*, *перех.* і без додатка, діал. Підстерігти, прослідити. *Я таки присочила, хто в нас капусту краде* (Сл. Гр.); — *Е, пострівай же.. Ми ж присочимо тебе!* — *та вже ото й чизали його, не спускали з очей* (П. Куліш, Вибр., 1969, 179); *Моя Марфуша.. почала вчорами нішком кудись вшачити...* — *Куди це ти внадилась? — нітюю. Мовчить. Вирішиє присочити* (Літ. Укр., 19.VI 1962, 3).

ПРИСПА, п, ж., діал. Призба. *Знати козацьку хату, Скрізь десяту: вона соломою не покрита, Приспою не осипана* (Укр. дум., 1955, 22); *Постукавши скрізь і побачивши, що.. нема нікого у хаті, Хома постояв, посумував, даал і приліг на присні та тут і замочував* (Кв.-Осв., II, 1956, 231); *Упоравшись, сидів [Демко] на присні та й думав* (Гр., I, 1963, 410).

ПРИСПАНІЙ, діал. **ПРИСПАТИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до приспати. *Збившись докупи, вони, приспані тишею, куняли* (Панч, О. Пархом., 1939, 131); *Приспа-*

ний довгою й кудною молитвою, він думками понісся в Білогородку, згадав товаришів (Ле, Наливайко, 1957, 117); Одного разу, коли дослідник прикріплював металеву шпильку до вуха приспаної левиці, вона раптом перестала дихати (Наука..., 9, 1971, 49); Я побачу знову твої [Дніпре] хвилі; Спасибі їм, воки, ласкаві, збудили У серце моє приспаве добро (Мавж., Тв., 1955, 129); [О л і з а р:] Що воля вийде, а цьому так вірю, як тому, що завтра буде день. Треба тільки частіше будить людей од аду, будить приспану волю, нагадувать правду (Вас., III, 1960, 445); Він збудив мою приспану свідомість, він розкрив мені очі на багато таких речей, які мені до того здавалися непорушними істинами... (Кол., На фронті..., 1959, 107); З доріг, що віддалися в зелений народ, Порушивши приспану тишу глибоку, Посунули поличка танків (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 203).

ПРИСПАННЯ, я, с. Дія за знач. приспівати. Франко стверджує, що справжнє поезія повинна кликати, запалювати народ до праці, до боротьби, що вона не опій для приспанья, не мушта скороминуща забавка (Іст. укр. літ., 1, 1954, 528).

ПРИСПАТИ *див.* приспяляти.

ПРИСПАТИЙ *див.* приспанний.

ПРИСПІВ, у, ч. Слова пісні, що повторюються після кожного куплета; рефрен. Важливу роль у композиції пісні відіграють заспів, приспів..., повтори (Рад. літ-во, 6, 1957, 31); Іноді після кожної або лише після окремих строф стоїть приспів, який доповнює і збагачує зміст пісні (Деякі лит. поет. майстерн., 1956, 157); // Спів, що супроводять яку-небудь музику. Служали [татарин] одноманітний, в'їдливий приспів до зурни: — О-ля-ля... О-на-на... (Коцюб., I, 1955, 396).

ПРИСПІВАТИ¹, *яю, а́шш, недок., ПРИСПІТИ, *ію, і́ш* і *рідко* **ПРИСПІНУТИ**, *ну, неш, док., розм.* 1. Наставати, наступати (про час, якусь подію і т. ін.). І літо минуло, і осінь приспіла І листям пожовклим всі стежки повила (Гл., Вибр., 1951, 240); Підросли дітки, збулась своєю клопоту, так друге лизо приспіло (Вовчук, I, 1955, 28); Коли приспіла пора, мати із слізми виряджала Оленку (Горд., Заробітчани, 1949, 31); Приспів час, він [Олекса] ще дужче окріпне, підійметься — і вже ніяким буревієм не схилити його (Мушк., Серце..., 1962, 189); // Відбуватися, починатися в певний час, припадати на певний час. Евакуація приспіла на ніч (Кач., II, 1958, 381).*

◇ **Приспів час на кого, кому, чий, еф.** — настав час помирати. Уже й на мене час приспів: Роздасться погороний спів... Засиплють яму і кінець... Другий десь найдеться співець (Пісні та романси..., II, 1956, 152); Він такечки зукнув до Ферідуна: — Не бий! бо не приспів йому ще час (Крмн., Вибр., 1965, 186).

2. *перев. док.* Підійти, прибути кудись, з'явитися де-небудь (перев. своєчасно, в потрібний момент). Татар приспіло небагато, але від того шарварку здавалося, що їх там незліченна сила... (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 384).

3. *тільки док., у сполуч. із сл. о х о т а, б а ж а в н я.* Дуже захотітися, закортіти. Дідові не дуже хотілось балакати, а Паньківці приспіла охота докомечне розпитать його (Н.-Лев., I, 1956, 54).

4. *безос.* Бути дуже потрібним, украй необхідним. — Треба мені ханатись в редакцію, — сказав Селазинс. — Прощайте! — Чого це вам так приспіло? — спитала в його Саяя (Н.-Лев., V, 1966, 180); [Ч о л о в і к:] Брат багатий Не підпустить і до хати! Кум до кума, — ище діло! Іди хоч тричі, як приспіло (Олесь, Вибр., 1958, 435).

5. Те саме, що дозрівати¹ 1, 2. Як же приспів [хліб], як кинулося усе, хто тільки здужа...; хто жне, хто пе-

рevesла крутить, хто зв'язує, а хто носить снопи (Кв.-Осн., II, 1956, 147); — У нас в цьому році і хліб є, і сало, і молоко. Вишні он скоро приспівть (Тют., Вир., 1964, 225); [К у к с а:] От старша дочка. Оришка, та вже й зовсім приспіла, до парубків аж горить... (Кроп., I, 1958, 176).

ПРИСПІВАТИ² *див.* приспівувати.

ПРИСПІВКА, *в, ж.* 1. Коротенька народна пісенька, перев. жартівливого, гумористичного характеру. Уляна.. вийшла на ганок. До неї долітали.. колгоспні приспівки. Бренькала балабайка (Логв., Літа., 1960, 114); Колись повертався з ярмарків батько, повертався завжди веселим... одразу брав ще зовсім малого тоді Данька на руки і починав чукикати, підкидаючи до стелі, з жартівливими приспівками-прижовками: Ой, чує, чує, чує! Недалеко Кременчук, А ще ближче Гостова, Сорочечка жовта! (Гончар, II, 1959, 137); Велике місце серед Шевченкових записів народної творчості займають короткі дво- і чотирирядкові весільні приспівки. На Поділлі та Волині такі приспівки жартівливого або гумористичного змісту дістали назву «весільних вітатів» (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 39).

2. Те саме, що **приспів**. Приспівки, або рефрени, належать до найстарших прикрас ліричної.. поезії (Муз. праці, 1970, 66).

ПРИСПІВУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. приспівувати. З німецьких окопів почулися звуки глибокої гармонії і явськ. невиразне приспівування на зразок нашого: тра-ля-ля, тра-ля-ля (Кучер, Голод, 1961, 129).

ПРИСПІВУВАТИ, *ую, уеш, недок., ПРИСПІВАТИ, *аю, а́шш, док. 1.* тільки *недок., неперех.* Співом, пісню супроводжувати якусь дію. Приспівує старий, косить, кладе горами покоси (Шевч., II, 1963, 17); Олександра, приспівуючи та притамуговуючи, побігла до сесві тербики й сіла полуднувати з сопальницями (Коцюб., I, 1955, 61); Коло скрині поралася Мар'яна: перекладала щось... розділялась до світла й тихо приспівувала (Вас., I, 1959, 271); Взв'язиш за руки, дівчата закружляли навкруг старого, приспівуючи: «А ви жито Сіліа, сіліа. А ми жито Жааи, жааи» (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 519).*

2. *перех.* Співати тихо, напівголосно; наспівувати. В кімнати на лежанці сиділа стара, гойдала унука, посадиши в колиці, та приспівувала дитячих пісень (Н.-Лев., I, 1956, 85); * Образно. Хмелина пісеньку таку Приспівує дубку: «Здоров, козаченьку-дубочку» (Гл., Вибр., 1951, 144).

3. *тільки недок., неперех.* Співати, наспівувати під музику, також або вторувати кому-небудь співом. Кобзар грає й приспівує (Шевч., I, 1963, 119); Бородавкін теж любив співати, але жав дуже різкий голос. Він почав приспівувать... і задерчав, як та струна, якою кушнірі [кушнірі] б'ють воєну (Н.-Лев., V, 1966, 245); Поміж гостями зазоплений сміх. Дехто приспівує, дехто плеще в долони у такт танкові (Вас., III, 1960, 190); Вона втінала Семеню голос. Він приспівував собі до танцю (Сміл., Зустрічі, 1936, 21).

4. *тільки недок., неперех., рідко.* Співати час від часу. Вже й синичка голосніше приспівує, горобці жетуються, відчуваючи прихід весни (Коп., Як воєн..., 1961, 18).

5. *перех. і неперех., перем., рідко.* Говорити що-небудь, перев. приймів для слухача. — Тут і видно, — відозвався [відізвався] він, — хто верх веде дома! Бабське панування!.. Встидайся, старий! У твоїй молодості приспівував ти інакше (Коб., I, 1956, 78).

6. *перех., заст.* Утрачати що-небудь через спів. Да ти, діво, свою долю у п'ятинку приспівала (Чуб., V, 1874, 602).

ПРИСПІНУТИ *див. приспівати* 1.

ПРИСПІТИ *див. приспівати* 1.

ПРИСПІЧИТИ, *вть, док., безос., кому, перев. з інфін., розж.* Дуже захотіти, закортіти. [Стась:] *Що ж це за свято таке у нас сьогодні?.. Ах, я пак забув, вибач мені, матуню: це тобі сьогодні приспівало підгігоричити пана бога* (Бас., III, 1960, 384); *Уже пертурбує [Микола] усе, що тільки було в хаті, але загадкової газети знайти не міг. Мати теж нічого не могла сказати. — Може, батько в неї оселедця загорнув. Чого це тобі так приспівало? Позастра повернетесь і скаже* (Панч, В дорозі, 1959, 159); — *Могли б уже дати спокій... — бурчав він, неохоче одягаючись, — отак приспівать людам умирати саме тоді, коли ти найкраще спиш* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 122).

ПРИСПІШАТИ *див. приспівувати.*

ПРИСПІШЕНИЙ, а, е, *діал.* 1. Діспр. пас. мин. ч. до приспівати 1.

2. у знач. *приж.* Швидкий, поспіваний. *Забейко очує, як йому закалатало серце. Мав враження, що його ввело у цей приспіваний рух друге маленьке серце, що билось в цій хвилині так тривожно* (Вільде, На порозі, 1955, 48).

ПРИСПІШЕНО, *діал.* Присл. до приспіваний 2. *Грудь її [Ольга] хвилювала приспівано, віддих зробився скорий, нерівний, уриваний* (Фр., II, 1950, 74).

ПРИСПІШИТИ *див. приспівувати.*

ПРИСПІШНИК, а, ч., *зневажл., рідко.* Те саме, що *поплічник* 2. *Мар'ян підводить зосереджений погляд на економ.. і з притиском говорить: — Хто ж вас просив хвалити мене? Хвалить отих вертлявих приспівників, які біля вас і одень, і вночі уживаються* (Стельмах, I, 1962, 523); *Зрозуміли силу Шевченкового слова кати — цар Микола і його приспівники — українські і російські пани* (Десняк, II, 1955, 474).

ПРИСПІШУВАТИ, ую, уеш і **ПРИСПІШАТИ**, *яю, яеш, недок., ПРИСПІШИТИ*, *шү, шійш, док., діал.* 1. *перех.* Прискорювати. *Ось вона ніби не замічає мене і йде далі проти мене. В мені спалахнуло знівом, і я приспівував ходу* (Коб., III, 1956, 26); *Турки не приспівали справи з чужинцем; вони ніби намагались якнайдовше протягнути цей приємний випадок побалакати про всякі новини* (Досв., Гюлле, 1961, 43); *Здалека побачивши, що всі на нього звертають увагу, приспівує [Дробницький] ходу* (Гжацький, У світ.., 1960, 164).

ПРИСПІШУВАТИ (*приспівати, приспівати*) *крік* (*кріки, крөку*) — те саме, що **Прискорювати** (*прискорити*) *крөк* (*крөки*) (*див. прискорювати*). *Він приспівує крөку. Коли вона пішла, то можна ще дізнати її* (Фр., VII, 1951, 237); *Боязко на боки Все зиркає [дівчинка] та приспівує кроки* (Мисик, Верховіття, 1963, 74); *На Вадима Успенського почали підозріло озиратися. Він роззубився ще більше і приспівує кроки* (Панч, В дорозі, 1959, 56).

2. *неперех.* *Поспімати.* — *Ох, лихо!.. — промовив Федір і придав години. Марина за ним приспівала* (Мирний, IV, 1955, 224); — *Глядити, Тамасію, аби ми не розбратилися! Майтесь гаразд! — крикнув [Іван] досадливо і приспівує звідси, ніби втікає від своїх слів і своїх думок* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 222).

3. *перех. і без додатка.* Підганяти. *Світлом пані посила по управляючого [управителя], а як він не смотів їй, сама побігла й приспівала його, щоб швидше поїхав* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 67); — *Ну? Що ж далі? — сповільшовано приспівала вона* (Тудуб, Людоловя, I, 1957, 70); *Після обіду.. помічник Носенка пропів своїми.. очима ув'язнених, покликав матір.. — Давай, давай,*

розкланялась! — приспівав тюремник (Збан., Єдина, 1959, 393).

ПРИСПОРЮВАННЯ, я, с., *діал.* Дія за знач. **приспорювати**. *Він.. звертає увагу людей на такі речі, як приспорювання доходу панам* (Фр., VIII, 1952, 71).

ПРИСПОРЯТИ *див. приспорювати.*

ПРИСПОРЮВАТИ, юю, юеш і **ПРИСПОРЯТИ**, *яю, яеш, недок., ПРИСПОРЯТИ*, *рю, рійш, док., діал.* 1. *перех. і без додатка.* Збільшувати. — *Якби ж не твоя мила, Я б тебе й не манила. Приспоряй, боже, ночі На мої карі очі Часочків на п'ять — Милому спокою дати* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 127); — *Боюсь, щоб сьогоднішній виступ від самого початку не приспорив нам ворогів* (Фр., VI, 1951, 218).

2. *неперех.* Збільшуватися. *Зранку сніжок потроху почав падати, есе прибільшуючи та приспоряючи* (Мирний, III, 1954, 8).

ПРИСПОРЯТИ *див. приспорювати.*

ПРИСПОЧКА, и, ж., *діал.* Зменш.-пестя. до **пріспа**. *Семенко все то сяде на приспочці, то зірветься, на вулицю вибіжить* (Черемш., Тв., 1960, 346).

ПРИСПУСКАТИ, *яю, яеш, недок., ПРИСПУСТИТИ*, *ушү, ұстиш, док., перех.* Трохи опускати донизу. *Зустрічала Валєнса, вона приспускала її і проходила повз нього швидкими кроками* (Собко, Граніт, 1937, 89); *Дівчина увійшла.., стала коло своєї мами і якось приспустила оченятка* (Вовчок, I, 1955, 375); * *Образно.* *Мовчала земля, мовчало небо, окризалась туюго зорі, ні приспустила своє чорне знамено..* (Кач., Вибр., 1953, 322).

ПРИСПУСКАТИСЯ, *ається, недок., ПРИСПУСТИТИСЯ*, *устяться, док.* Трохи опускатися донизу. *Приспускається бойовий прапор з орденською стрічкою на древку* (Веч. Київ, 16.IV 1957, 1); *Не знаючи, яку ж кару наслати на людей, бог вирішив сам приспуститись до землі і власними очима побачити, що там діється* (Бурл., Напередодні, 1956, 99).

ПРИСПУСТИТИ *див. приспускати.*

ПРИСПУСТИТИСЯ *див. приспускатися.*

ПРИСПУЩЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **приспустити**. *Як же ті приспущені оченятка усе бачили угорі, унизу, округи і скрізь* (Вовчок, I, 1955, 375); *Чому так тосно дивилася [Шура] своїми довірливими, скаламученими божев очима з-під безсило приспущених вій?* (Гончар, I, 1954, 213); *На щолах [катерів] гордо майорили військово-морські прапори. Вони не були приспущені* (Кучер, Голод, 1961, 191); *На приспущених талях висіла над бортом найкраща шлюпка, в якій сьогодні їздили на берег* (Трубул., Ляхтак, 1953, 45); // *приспущено, безос. присудж. сл.* *Приспущено кужачеві полотнища, безліч квітів, вітків* (Свята .. Рад. Укр., 1971, 79).

ПРИСПУЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. **приспустити**. *А що порте країна, репрезентована паном радником, не мала, то відігало навіть питання про гарматний салют і приспущення прапорів* (Кулик, Записки консула, 1958, 145).

ПРИССАТИ *див. присєсати.*

ПРИССАТИСЯ *див. присєсатися.*

ПРИСТАВ, а, ч. 1. У дореволюційній Росії — *начальник місцевої поліції*. В Акерманщині всі нові села *ділялись на посади; в кожному посаді був пристав, цебто поліція, і староста з писарем замість голосного голови* (Н.-Лев., II, 1956, 220); *Народу — видимо-невидимо. А старців так, мабуть, із цілою волості. Крім того, вся власть: і пристав, і старшина, і ще якісь незнайомі начальники* (Мик., II, 1957, 165).

Ставовий пристав — у дореволюційній Росії — *начальник поліцейської дільниці в сільській місцевості.*

Збивши куряву, на пожар прибіг на змілених конях ставовий пристав (Панч, II, 1956, 520); Дядьків я добре пам'ятаю: Степан був діловодом у ставового пристава (Думки про театр, 1955, 25); Судовий пристав — у революційній Росії — чиновник судового відомства, який виконував рішення суду. Пова Романа на лежких санчатах проїжджав закутаний башликом судовий пристав (Стельмах, Хліб..., 1959, 130).

2. У Московській Русі — службова особа, що була приставлена до кого-, чого-небудь для нагляду. Деякі з бояр пробували чинити опір, але їх негайно заарештували і посадили під нагляд польських приставів (Іст. СРСР, I, 1956, 162).

ПРИСТАВАННЯ, я, с. Дія за знач. приставати 4. — Оце я згадав про тих сзуїтів, про їх приставання до мене з пропанандою (Н.-Лев., VII, 1966, 77); Перед ним став учорашній вечір і сьогоднішній...; учора Христиня ерда забрала, а сьогодні попадає приставання з душі верне (Мирний, III, 1954, 220).

ПРИСТАВАТИ, таб, табш, недок., ПРИСТАТИ, апу, анеш, док. 1. Прилипати, приклеюватися до чого-небудь. Пальці послине [послинять], щоб тісто не приставало, то й вишне тіста, та на сковороду ує олію (Кв.-Осн., II, 1956, 13); Він розкушує його [плід грушки]: холодний терпкий сік осієжа уста, до піднебіння пристають дрібні насінки (Стельмах, II, 1962, 39); Відрізана скибка до хліба не пристане (Номис, 1864, № 8990); Йому спалося, що він диоисє на свої руки, чи не пристало до них чого... (Кочуб., II, 1955, 199); Дош одразу облив Кайма, мов з відра. Вода з голови стекла за комір, сорочка пристала до тіла (Грим., Кавалер..., 1955, 56); // Щільно прилягаючи, прикріплюватися або притулятися до кого-, чого-небудь. Дері покривилися, не пристають щільно (Мирний, IV, 1955, 249); У заті світилося. Хоч вікна були позатуляні матками, та не щільно пристали до вікон, і видно було згори вузенькі смужечки світла (Головки, II, 1957, 107); * Образно. Гірко дивитись на ту нилу, що оре Семен: так вона прийшла до його, Романової, ниви, так пристала, наче стовар припасує... (Кочуб., I, 1955, 112); // Щільно облягати (про одяг). Піднялася [Агля-Феліціас]. Висока, в чорнім вимовім костюмі, що тісно пристає до тіла (Коб., III, 1956, 418); Чи тепер якісь нові матеріали виробляють, що хустина до голови пристає не хоче? (Вільде, Троянда..., 1961, 270); // перек. Привертати чю-небудь послену увагу; міцно запам'ятовуватися. [Б о н д а р:] Ай, Тарас! А я думаю, що ти так вже загартувався з козацькім ділі, що пісна про коханця до тебе не пристає!.. (К.-Карий, I, 1960, 151); Коли Петро вперше побачив Тосю, вона саме сміялася чогось, і звук цього сміху пристає до його пам'яті, як бугає пристає вперше почута мелодія! (Вільде, На порозі, 1955, 231).

Сон не пристає (не претавав) до кого — кому-небудь не сплять (не спалось). Надія підхоплює. Сон уже не пристає до неї (Баш, Надія, 1960, 373).

◇ **ПРИСТАВА** душа (душня, серце, серденько і т. ін.) до кого-чого; Пристав душею (серцем і т. ін.) хто до кого-чого — хтось полюбив, уподобав кого-, чого-небудь. Полюбила такого, Що не має нічого: Немає свитки, ні кожуха, Та пристала моя душа (Укр. вар. пісні, I, 1964, 162); Чи ж мов серденько не пристало щиро до того коханця? (Л. Укр., IV, 1954, 275); Роман зразу пристає душею до тих книжок, любив їх читати і докладно розказував отім у школі те, про що читає (Н.-Лев., VI, 1966, 316); **ПРИСТАВАТИ** (пристати) до душі (серця, серденька і т. ін.) — те саме, що До (по) душі припадати (припасти, прийти, прийтис і т. ін.) (див. душа). [П р і с в к а:] Завжди тихий.. та віч-

ливий, — марю він пристає до моєї душі, до мого серця... (Мирний, V, 1955, 159); Тут чужая сторононька Та люди чужі, Не пристануть до серденька, Хоч і не лизі! (Пісні та романси..., II, 1956, 59); Язик пристає [у роті] — хто-небудь втратив здатність говорити. «Дозо благородіє» не забалакало; воно, правда, пориєало скажати щось, та язик пристає у роті, не повертаєсь (Мирний, I, 1954, 324).

2. розм. Передаватися комусь (перев. про хворобу). — Сичокчу! Пізно вже... ти спав би. Ну, я тебе перехрешу, щоб ніщо лихе до тебе сонного не пристаєало, — мовила Катря (Мирний, IV, 1955, 292); Тисячами збивались вони [чумаки] весною біля бериславської переправи з своїми рилучими мажарами, в полотняні штаня та сорочки, густо виквасаних [вмазаних] дьогтем, щоб чума не пристала... (Гончар, Таврія, 1952, 36).

3. перек. Закріплюватися за ним-небудь постійно (про назву, прізвище і т. ін.). [Д е ф о б:] Ну, пам'ятай..., до тебе ймення зрадницї пристане відникі і довіку (Л. Укр., II, 1951, 284); Назва якраз пристала до діла, з того часу Зелена горка [гірка] звалася більше Золотим горішком (Мирний, IV, 1955, 159).

4. розм. Набридати кому-небудь своїми вимогами, запитаннями і т. ін.; прискіпуватися. Соломія покрутилась, повертлась коло Романа, помовчала, а далі знов почала пристаєати: — Кажі-бо. Романо, чи даси мені грошей? (Н.-Лев., VI, 1956, 379); Діти бігали скрізь, бачили, як козачі зброю готують, пристаєали, щоб і їм зробили (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 437); — Хто ви такі? — пристаєає він до низенького дядька (Тют., Вир, 1964, 360); Пристає; як пан за подушню! (Укр. прясл., 1955, 169); От як уже всі добре усядуться та пристають пильно до баби, то вона всміхнеться.. «Ну, бабусю, серце, ну кажіть вже казочку, золушечка, золушечко!» (Дп. Чайка, Тв., 1960, 27); Шила [Яресьчица] дочці Вусті [бурлацьку торбу] .., а Дандко — найменший — пристає, ув'язав в одну душу: — Пошійте й мені! (Гончар, I, 1959, 5); // з км.—чкм. Постійно набридати одним і тим самим. [Г р и ц ь к о:] Матері отак судити та знівом карати свою дочку не приходитьсь. [О д а р к а:] Та чого ви пристаєли до мене з тією Хилкою? (Мирний, V, 1955, 237); День видаєсь похмурий, і, може, тому настрій у Миколи Павловича був позаний. А тут мати пристає з різними дурницями (Кочура, Зол. грамо-та, 1960, 319); // перев. недок. Переслідувати кого-небудь залицяннями. Як тільки Денис почав читати ті місця, де Возний пристаєає до Наталки з своїм залицянням, усі підняли регіт (Н.-Лев., VI, 1966, 354); [Х и м к а:] Почало літо минати, панч ще більше пристає (Мирний, V, 1955, 221); — Сама знаєш, для чого я так вирядилась. Щоб не звертали уваги оці.. прокляті палюки [фашисти]. Як забачать молоденьку дівчину, так і пристають (Хижняк, Тамара, 1959, 43).

◇ **ПРИСТАВАТИ** (пристати) з ноєм до гвіра див. ніж²; **ПРИСТАВАТИ** (пристати) реп'яхом; **ПРИСТАВАТИ** (пристати) мов (як, наче і т. ін.) реп'ях ([шівська] смола, м'яка у спліску і т. ін.) — те саме, що **ПРИСТАВАТИ** (пристати) з ноєм до гвіра (див. ніж¹). — Жарті жартами, а я оце поїду в Бендери та причепю причеплюєсь, реп'яхом пристаю до Бичковського, — обізвалась Христиня. — Я вже знаю, з якого боку приступити (Н.-Лев., VI, 1966, 79); Роями ціцями вони глотились по селу, швендіали по полю, по хатах. До кожного газди пристаєали мов реп'яхи до кожуха (Фр., I, 1955, 127); — Як шевська смола пристає був. Аж мусила з дому тікати через нього (Головки, I, 1957, 455); Замануєсь тому Макарові мій мундир лейб-гвардії. Уступи та й уступи, каже, я залачу тобі добре.. Пристає як смола (Баш, На землі..., 1957, 75); [Н а т а п а:] Тату! А рогачі

брати?.. А решето брати?.. [Голос Кряжа:] Та відчепись ти, пристала як муза у спасіку! (Зар., Антеї, 1962, 20).

5. до чого, куди, де, також у сполуч. із сл. до берега. Те саме, що причалювати 2. Ото було, як опівночі, то й пливають човни Дніпром, та й пристають під старо вербою (Вовчок, I, 1955, 90); [Н а с т я:] Не бійся, дочко!.. Поставлю знак запорожцям, щоб знали, куди пристають човнами (Н.-Лев., II, 1956, 463); — Ти, Іване, до берега приставай, — крикнув пан до одного з гребців, — а ти, Пилипе, отой човен тягни до берега (Мирний, I, 1954, 312); Скіфи [човни] літають по тихій холодній воді... Імня Варламова перша пристав до берега (Собко, Матв. затока, 1962, 306); Баркас підсакає на місці, хлюпає, як риба, і не міг пристати до берега (Коцюб., I, 1955, 390); Бійці натискали на весла, минуло кілька хвилин, серед повної тиші й тежряєи шалаанда ж яко пристала до землі (Ю. Янов., II, 1958, 198); Пристали рибалки до берега, витягли човни на берег, розкидали мокрі сітки по лозах (Н.-Лев., I, 1956, 69); * Образно. Поїзд оминув головну станцію Запоріжжя і, вігнувши гадючкою довгу валку вагонів, щосили подався ліворуч, щоб обійти наоколо міста і пристати до підземної малорушавної станції (Досв., Вибр., 1959, 398).

◇ Приставати (пристати) до берега якого — знаходити своє місце в житті, обирати професію, місце роботи і т. ін. — Час тобі, дитино, вже пристаєти до якогось берега, — говорила [мати] доньці спокійно та розважливо, — бо закрутить тебе хвиля, закаламуть тебе голову і пропадеш (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 281); Дорогою він запитав у Саки: — Що ж ти, брат, на одному місці не тримався? Електрозварником тобі не подобається, муляром — теж. Приставай до якогось берега (Ткач, Плем'я..., 1961, 57); [К о в а л ь:] То до якого ж берега пристаємо? [Ц а р:] Зараз нікого не скажу еам... На роздоріжжі я... Все думаю... (Зар., Антеї, 1961, 88).

6. переє. док., розм. Оселитися де-небудь, у когось. Напевне нікто не знає... де вона пристала на життя (Вовчок, I, 1955, 366); Давно вже шукала вона доброї душі, щоб пристала до неї та поможла спокійніше віку дожити (Л. Янов., I, 1959, 39); // до кого. Піти до кого-небудь служити, навчатися у когось ремеслу і т. ін. Два роки терпів Тарас таку кнауку, а настанці мусив втекти в містечко Лисянку, де пристав до маляр-дядька (Мирний, V, 1955, 309); // до кого. Одружившись, перейти жити до чоловіка або жінки. Після празників Горпина вийшла і собі заміж. Молодий тут уже пристає до молоді (Мирний, I, 1954, 61); Мати мусила швидко вийти заміж, щоб запобігти цілковитому розстроєві господарства. Пристав до неї молодий парубок, також з Ясениці, Гринь Гаврилик (Фр., I, 1955, 12); Відразу ж, як отік від Надії, Лизун прибієє в село Бабаї і пристає до модистки Векаї (Чаб., Тече вода..., 1961, 87).

Приставати (пристати) в прийми див. прийми; Пристати на грунт, заст.— придбавши земельний наділ, оселитися де-небудь постійно. Він швидко покинув сю службу, послухав одного товариша, що нараве йому йти до Борислава, заробити грошей, пристати на грунт (Фр., IV, 1950, 27).

7. Ідучи або йдучи, ненадовго зупинитися де-небудь. — Буду пристаати, не постіаючи з ним, то він і відв'яжеться від мене (Кв.-Осн., II, 1956, 408); Дід пристає серед кладки, лікти на поруччя кладе, на річку поглядає (Тудор, Народження, 1941, 219); Раптом вона почула якийсь звук. Наче тупотіння багатьох ніг назустріч. Вона пристала (Смодич, Прекр. катастр., 1956, 62); * Образно. Белетристика така химерна штука, як-от моя доля... то іде-іде, не треба краще, зате ж як при-

стане, то й волами не вивезеш (Л. Укр., V, 1956, 59); // Зупиняючись у дорозі, розташовуватися де-небудь тимчасово. Найняли [рибалки] музики і з музиканом, з церемонією перейшли город і пристали коло одного шинку (Н.-Лев., II, 1949, 76); — Коли вже ми спочинемо? Хоч би пристати де, просушитись (Мирний, I, 1954, 357); — Порамені еяють на ношак... давай пристаємо кудись до села і звільнимо свої руки, підемо далі з легкими руками (Ю. Янов., I, 1954, 283).

8. Приєднуватися до кого-, чого-небудь, йти за кимсь, чимсь. Парубки перескакували через перелаз і приставали до музик (Н.-Лев., II, 1956, 123); Рушав військо. Кони ржуть. На передки їздуть сіли, Вже по дорозі пристають То тут, то там бійці спізнілі (Шер., Дорога..., 1957, 133); По дорозі до рудого хлопчика пристало ще кілька малюків (Багмут, Шасл. день..., 1951, 120); Тут же [у Сибіру] до геодестів пристає велика партія супровідників (Видатні вітч. географі..., 1954, 22); // Прибаватися до череди, зграї і т. ін. (про тварин). Увійшовши в двір, Борис відразу побачив новину. До його голубів пристає чужий голуб. Він сидів трохи осторонь від інших, насторожено озирався, але іноді воркотів; значить, пристає по-справжньому, не збираєся тікати (Коп., Подарунок, 1956, 14); Теля пристало до чужої череди; * Образно. Мені сказали: радить еялітає у піднебесся молодим орлом. Йй не пристає до чужої зграї, Йй не охляти стомленим крилом (Дмит., Вітчизна, 1948, 139); // Приєднуючись до кого-небудь, робити те саме, що й він (вони). До Данилки пристає Ярико. Обидва танцюють з викрутасами (Григ., Вибр., 1959, 480); Одна дівчина почала пісні, до неї пристали другі дівчата й молодіці (Н.-Лев., II, 1956, 97); На селі досі разом з півнями гавкала й собака.. А це дужче, і друга пристала до неї, а потім завила (Головко, I, 1957, 347); // Приєднуючись, брати участь у якій-небудь справі; підтримувати когось, шось своєю участю. Не чурався Мілтон і тих забав, якими тоді займались молоді панічці... тільки не пристаєє ні до яких розпусних вигадок своїх товаришів, а це навіть ганяє їх за те (Л. Укр., VIII, 1965, 187); — Скажи, Петре, по щирості, ти міг би пристаєти до нашої справи? (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 3); // Ставати членом, учасником якої-небудь групи, спілки і т. ін. Далі й каже [Тур]: — Приставай, брате, в запорожці (П. Куліш, Вибр., 1969, 149); Зібрав [брат] усе добро, яке собі мав, покинув усьо придобу, залишив і спокій, етік і пристає сам до громади у Чорному лісі (Вовчок, I, 1955, 359); Оришка вже зовсім була до банкетів пристає (Вишня, I, 1956, 27); Таня й Оксана організували драматичний гурток, до них пристає і Тарас Тополя, який виявився завзятим аматором (Бойч., Молодість, 1949, 305); // до кого, на що. Ставати чимсь прихильником, прибічником, приєднуватися до певного світогляду, певних думок, тверджень і т. ін. Справа така: молоді москвофіли... пристали (прихильні виразили бажання пристаєти) до радикалів (Л. Укр., V, 1956, 49); Те, що секретар мієккому швидко пристає до бік Жадана, навіть назвав подібні лекції шарлатанством, ошелешило Шафороста (Баш, На. дорозі, 1967, 114); Під час громадянської війни Валентин Модестович не пристає ні до кого — ні до білих, ні до червоних (Шовк., Ізюверя, 1956, 159); // заст. Переходити до іншої віри. Польський король Сигізмунд III постановив силою завести по всій Україні унію... Значніші православні пани пристаєли до католицької віри й сполучувались (Н.-Лев., VII, 1966, 23); [Г а в р и л о:] До унії не пристаєє? Віру християнську не зраджуєє? (Корн., I, 1955, 217); Я ладна заприсягтись і землі з'єсти, що Параска, коли не пристаєє на нову віру до

штундіє, то швидко пристане (Н.-Лев., II, 1956, 18).

Приставати (пристати) до гурту (товариства, компанії і т. ін.) — приєднуватися до певного товариства. Хоч дівчата мали в класі свій куток, свої особливі туманниці, проте Галя, при своїй жвавій громадській вдачі, любіше приставала до хлоп'ячого гурту (Вас., I, 1959, 153); [М о ш к о:] Паненко, приставайте до отаманового товариства, тут вам буде добре (Вас., III, 1960, 189); [М а ш а:] Що ж, просимо вашої ласки. Дуже приємно вас бачити. Приставайте ж до нашої компанії (Мик., I, 1959, 245); Побачивши хлопців, Волк побіг до них і пристав до компанії (Коп., Сов. ранок, 1951, 80); **Приставати (пристати) до розмови (на розмову)** — брати участь у розмові, підтримувати розмову з ким-небудь. До розмови дівчина приставала лише в силу необхідності, більше відповідала на якісь запитання (Коз., Листи..., 1967, 101); Той [хлопець] прикури уже, а не відходить — може, їй собі до гурту чоловічого хотів пристати на поважну розмову (Головко, I, 1957, 311); **Приставати (пристати) на слівко (на думку, до думки, на пропозицію, до пропозиції і т. ін.)** — підтримувати чийсь думку, пропозицію. [К а з и д о р о г а:] Ну, що ж, панове, пристаєте на моє слово, чи будете лишньої ради шукати? (Фр., IX, 1952, 395); На думку Крицюка пристали начальники порту і більшість капітанів (Трубл., Лахтак, 1953, 11); Він одним з перших і найпалкіше пристає до думки про негайну втечу (Коз., Гарячі руки, 1960, 200); Панкратов знає, що ідея комсомольської розвідвальної мандрівки в тайгу має реальний ґрунт, знає він, що не одним з цих молодих робітників охоче б пристає на пропозицію записати його до складу розвідвачів (Довч., II, 1956, 16); Дівчина охоче пристала до його пропозиції (Гур., Новели, 1951, 117).

9. розм. Погоджуватися з ким-небудь у чомусь, давати згоду на щось. Остигло [остогідло] Горпині у своєражити, стала вона просити, щоб її одпустили, тільки семер не пристає на те (Григ., Вибр., 1959, 121); — Пристаєте на мою ціну? (Фр., III, 1950, 70); Карпо пристає на те, щоб дати половину груш Лаврінові (Н.-Лев., II, 1956, 339); // також з інфін. Погоджуватися щось зробити. Довго пам'ятка не пристаєла віддати Масю в науку (Свидч., Люборацькі, 1955, 38).

Приставати (пристати) на мир (угоду і т. ін.) — погоджуватися укласти мир (угоду і т. ін.) з ким-небудь. — Твоє військо побите? — спитала вона в Саїба. — Побите, і я пристає на безчесний мир з Карапетом (Н.-Лев., IV, 1956, 35); **Приставати (пристати) на мову яку** — погоджуватися з ким-небудь у чомусь. — Дурниці! — Про мене, нехай, нехай буде дурниця..., тільки нас не впутуй, — сказав Хома. — Ми на цю мову не пристаємо (Довж., I, 1958, 343); Не пристаєла мати на ту мову, Одржила сина з ким хотіла, Як хотіла — справила весілля (Перв., З глибини, 1956, 115).

10. кому, до чого, розм. Гармоніювати з зовнішністю; пасувати. Білий шовк чудово пристає до чорних брів, до чорних очей, до рум'яного лиця (Н.-Лев., I, 1956, 150); [І в а н:] Скинує би ти... зовсім козацький жупан, не пристає він тобі! (Вас., III, 1960, 24); Зелена байова керсетка, з червоними мушками, червона в букетах спідниця, на шії дорогі коралі, хрести, золоті дукати — це гарно пристає до хорошої дівочької вроди (Мирний, I, 1949, 127); * Образно. О ви, що полягли в таку сумну весну, як вдарили недосвіти-морози, — нащадки не складуть вінця вам на труну, вам не квітки пристали, тільки сльози (Л. Укр., I, 1951, 185); // перек. Відповідати (у 5 знач.) чому-небудь; задовольняти певні вимоги. Він, очевидно, з тим догем волоссям не пристає докладно до того образу, що вона створила в своїй уяві (Марг., Тв., 1954, 300); [Г р у і ч е в а:] Так же дого

пристати не може... гра в якусь надземну любов пристала зїба підліткам (Л. Укр., II, 1951, 56); [С т е п а н:] Ну, чи пристає така одежа до чорної роботи? (Кроп., II, 1958, 46).

Приставати (пристати) до лиця (виду) кому — бути до лица, личити, пасувати. Ясно-синій колір дуже пристаєє їй до лица (Н.-Лев., V, 1966, 139); Чорний здоровий платок, котрим була її голова і плечі аж до пояса прикриті, так пристає їй до лица (Мирний, IV, 1955, 145); Пристало як корві сидло (як свині в дощ, як свині нарітнішки і т. ін.) — зовсім, аж ніяк не пасує комусь.

11. *перев. док., безос., з інфін.* Годиться, слід, дозволено кому-небудь щось робити, якось поводитися (перев. з запереченням). Така, видно, фортуна чоловіку: не скотів Василько їздити на волаз, а в заводі робить біля кораблів, бо, видно, тепер людям вже не пристає погейкувати на воли: не ті часи (Стецьмах, I, 1962, 339); — Хїба ж пристало козакові Отут сидіти! — промовив я. — У темній лузі, у дїброві Витас славоцька моя (Гл., Вибр., 1951, 209); [І в а н:] Знаєте, Ядого, ви розумна людина, і не пристає вам за другими, як сороці, говорити пусті слова!.. (К.-Карпий, III, 1961, 13).

12. Дуже втомлюватися, знесилюватися від утоми. Степан знов став поганяти коні. Вони зразу підхоплювали, потім швидко пристаєла та й ішли собі зодво, незважаючи на батіг (Дн. Чайка, Тв., 1960, 40); — Підводи? — знову обізвався кизенький, в пілотці. — Це будуть підвозити тих, що пристаєватимуть (Коз., Ціна життя, 1960, 116); І так раз даждко позаню косякою, а вона й пристає, та він сам заїрїєся, а коня прив'язав до воза (Україна..., I, 1960, 286); Коло корчми стали [троїжки] — Дати коням одпочити, Та й дружки пристаєли Співаючи (Шевч., II, 1963, 211); Чим більше ішли, тим важчо здавалася огеча тушка. Незабаром Віктор і Олексій пристаєли (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 349); // з інфін. Стомлюватися щось робити. Я пристає шугати полядом з кінця в кінець земної кулі. Містер Ейбл, проте, навіть не втомився (Смолич, Сорок вісім., 1937, 45).

13. тільки *недок., з ким, діал.* Приятелювати. З яким пристаєши, сам таким стаєши (Номіс, 1864, № 116); З Грицьком уже ніхто не хотів пристаєати (Март., Тв., 1954, 340); — Ти мені з ним [Гушею] — гляди — не пристаєвай, бо як побачу, пане добродіє, то... (Коцюб., II, 1955, 12).

14. *мат.* Збігатися в усіх своїх точках при накладанні (про геометричні фігури). Трикутники пристаєли.

ПРИСТАВИТИ *див.* пристаєвати.

ПРИСТАВИТИСЯ *див.* пристаєватися.

ПРИСТАВКА, и, ж. 1. розм. Те саме, що поставка 1. Копронідос став потайним чернечим агентом для приставки пляшок з усіяким добром для чорноризців... (Н.-Лев., III, 1956, 380); Сімнадцять років тому мєє Івар приїхав до Парижа спекулювати на осьняних пристаєках (Смолич, Сорок вісім., 1937, 247).

2. Те, що приставлено, приєднано до чого-небудь; // додаткове пристосування, додаткова деталь. Вандура з пристаєками має такі переваги над звичайною: збільшує силу звучання інструмента, ліквідус розріє між басами і мелодією, завдяки чому збагачуються фактурні можливості (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 59); Телевізійні заводи планують випускати кольорові пристаєки (Наука., 12, 1968, 53); Вперше в цьому році самозидні вантажні судна виходять з пристаєками, що даєть можливість збільшити їх вантажопідійомність у два рази, а продуктивність флоту на 10—12 процентів (Веч. Київ, 11.III 1966, 1).

3. *грам., рідко.* Те саме, що префікс.

ПРИСТАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до **приставити**. Біля невеличкого столика, **приставленого** до круглого люмінатора, сидів, поклавши голову на руки, чоловік (Ю. Бедзик, *Вогонь..*, 1960, 59); З правого боку стояла висока драбина, **приставлена** до квадратної лави, що вела на горщиці (Голов., *Тополя..*, 1965, 41); *Розвела [Чайчиха] вогонь, поставила горшки з водою, потім пішла до комірчини... зачерпнула [зерна] в ночовки й понесла до оселі, щоб висипати його в горщиці, поставлені до печі (Стельмах, I, 1962, 210); Голова упала на груди; руки обвисли, мов не його руки, а приставлені, він їх не міг підняти угору (Мирний, I, 1954, 325); Олтар зостався од старої церкви. Він давніший і закрулений; до його вже потім приставлена новіша церква (Н.-Лев., II, 1956, 401); Разом замірялись [Васильок з Гервазієм] тікати в прерії та пампаси на вільне життя, доїздили аж до Боярки — і були **приставлені** додому з поліцейським унтером (Смолич, *Мир..*, 1958, 534); За стрячого, як застєдні годиться, Була **приставлена** Лисиця... (Гл., *Вибр.*, 1951, 43); Кожного разу перед тим, як вручати листи адресатам, їх переглядала спеціально **приставлена** для того Мандиком довірена людина (Цюпа, *Назустріч..*, 1958, 426); Одружившись, Петро пішов працювати у каменоломню, де спочатку кілька років добував камінь, а пізніше був **приставлений** до камендробарки (Томч., *Жмевяки*, 1964, 102); Чернець, що **приставлений** був доглядати за Олівєвськими, з вигляду суворий, відлюдкуватий, спершу лаяка Любу (Кочура, *Зол. грамота*, 1960, 516); Сьогодні **Северко** вже до іншого діла буде **приставлений** (Ішук, *Вербічани*, 1961, 10); // **приставлено**, **безос.** присудк. *с.* Незабаром **човен з телям** було взято на буксир і **щасливо приставлено** до берега (Донч., VI, 1957, 148); *Одної ночі мене було спіймано на гарачому і приставлено перед очі нашого боса (Мур., Бук. повість*, 1959, 90); [К а т р и ч:] *Головне, щоб твоя душа лежала до того діла, до якого тебе приставлено (Мороз, П'єси*, 1959, 305).*

ПРИСТАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. **приставляти**.

ПРИСТАВЛЯТИ, яю, яєш, **недок.**, **ПРИСТАВИТИ**, влю, виш; **жн.** **приставлять**; **док.**, **перех.** 1. Ставити щонебудь дуже близько, впритул до чогось. *Двері од некаркі забив я.. на стінку прибив килимок, а до нього приставив залізні ланки (Коцюб., I, 1955, 145); Приставивши до стіни велосипед, Сергій зайшов у олійницю (Мупк., *Чорний хліб*, 1960, 102); — З **плеча!** — **скокандував** полковник Дубля, і тисяча солдатів, як один, зірвали гвинтівки з пліч і **приставили** їх до ноги (Смолич, *Прекр. катастроф.*, 1956, 427); // **Притуляти** одним кіпцем до стіни, дверей і т. ін.; ставити похило, під кутом до чого-небудь. *Люди **приставляли** до стін рихтовання, **приставляли** драбини (Н.-Лев., IV, 1956, 36); Платон **припадає**, що у низ єдома ніколи не було **зажма**, до **дверей** **приставляли** коромисло — **знак**, що в **хаті** нікого нема (Зар., *На. світлі*, 1967, 83); *Тихо підійшли [опришки] до муру і **приставили** драбину (Гжвнський, Опришки*, 1962, 226); // **Наближаючи**, **прикладати** щонебудь до чогось. — *На, **молодице**, **напийся** **води**, — сказала одна баба, **приставляючи** тилку з водою **Василин** до губів (Н.-Лев., II, 1956, 92); — **Отут** **ми** **її** **примантачимо**, як **каже** **батько**, — **сказав** **він**, **приставляючи** до стіни **поллицю**, щоб **намітити**, де **заганяти** **цвеляки** (Коп., *Земля..*, 1957, 191); [Г і л ь з н х а (тільки прислухалась, **приставивши** **руку** до **вуха**):] *Та відчепітьсь геть (Л. Укр., IV, 1954, 255); — **Дизайте**, — сказав **Шорс**, — **приставивши** **лікарську** **трубку** до **широкої** **полковничої** **спини** (Довж., I, 1958, 172); // Ставити у певному місці, поруч, навпроти, біля кого-, чого-небудь і т. ін., **присувати** до когось, чогось (перев. про меблі). *Гості без усяких церемоній і.. **запросили** **самі** **приставляли** собі **крісла**,*****

*сиділи, де кому було до **вподоби** (Фр., VII, 1951, 105); **Дмитренко..** **опустився** за **стіл** на **лаву**. **Чіпка** **приставив** з **другого** **боку** **олійника**, **сів** **напроти** **гостя** (Мирний, I, 1949, 375); *Я **настоюла**, щоб **Василь** **Геонович** **знову** **ліг** — це **необхідно** при **лікуванні** **групу**, а **сама** **приставила** до **нього** **сталець** і **сіла** (Гур., *Осок*, друзі, 1946, 54); // Ставити біля вогню, **наближати**, **присувати** до вогню, до жару (посуд з водою, стравою). *Мати* **все** **заходжува** **лась** **варити** **вечерю**. **Підпаливши** **трусок** в **печі**, **вона** **приставляла** до **огню** **чашун** (Н.-Лев., VI, 1966, 301); *Чайчиха* після своєї **молитви** **метнулася** до **печі**, **охлаючи**, **розвела** **вогонь**, **приставила** **горшки** з **водою** (Стельмах, I, 1962, 210).**

Приставляти (приставити) **окріп** (куліш, страву і т. ін.); **Приставляти (приставити)** **на обід** (вечерю і т. ін.); **Приставляти (приставити)** **обідати** (вечеряти і т. ін.) — **кип'ятити** **воду** **або** **варити** **страву** в **печі**. *Іваніна* **не** **відповла**, — **не** **зотіла** **якщо** **заводитись**, — і **почала** **розпалювати** в **печі** **та** **приставляти** **куліш** (Л. Укр., III, 1952, 563); *Увечері* **дівчина** **хуленько** **затопила** **печі**, **приставила** **окріпу**, **нагріла** **троси**, **повилізала** в **корито**, **борошенця** **туди** **всипала** й **замішала** (Укр. казки, 1951, 335); *Встану* **одстоїта**, **запаю** в **печі**, **приставлю** **страву..** *Ет, як там* **варю** (Коцюб., I, 1955, 45); *Приставить [Маруся]* **обідати**, **то** **або** **у** **метоплену** **печі**, **або** **забуде** **чого** **положити**, **або** **усе** **у** **неї** **перекинить**, **що** **ї** **їсти** **не** **можна** (Кв.-Осн., II, 1956, 78).

◇ **Приставити до стінки** (стіни) — **розстріляти**. — *Чудні* **ви** **люди**, **добродії**. *По-вашому*, **краще** **було** **б**, **щоб** **нашого** **батька** **разом** **з** **усіма** **схопили** **та** **приставили** **до** **стінки**? (Речм., *Весн. грозн*, 1961, 57); **Приставляти (приставити)** **до ганебного стовпа** — те саме, що **Приковувати (прикувати)** **до ганебного стовпа** (див. **ганебний**). — *Весь світ* **тавару** **і** **приставля** **до** **ганебного** **стовпа** **агресорів..** — **казав** **промовець** (Збан., *Мор. чайка*, 1957, 157).

2. **Приробляти**, **прививати** щонебудь, **лагодячи**, **збільшуючи**, **оновлюючи** і т. ін. *Дід* **Грицай** **взяв** **струга** **та** **сокиру** **і** **заходився** **майструвати** **коло** **старих** **уликів**, **приставля** **нові** **дна** [дека] **до** **старих** **уликів** (Н.-Лев., III, 1956, 211); *Пристав* **нові** **дверці** **до** **старої** **лазеньки** (Номис, 1864, № 13295); // **Прибудовувати** до чогось. *Він* **приставив** **до** **старого** **дому** **дві** **кімнати** (Н.-Лев., III, 1956, 207).

3. **Доставляти**, **приносити** або **привозити** щонебудь **куди**, **комусь**. [П и л и п:] *Написано*, **щоб..** **по** **скільки** **там** **зверазів** **ловили** **та** **приставляли** **до** **волості..** (Кроп., II, 1958, 11); *Мешканці* **тих** **околиць** **користували** **ся** **для** **кухні** **виключно** **члхасторною** **водою**, **яку** **їм** **приставляли** **професійні** **водозови** **і** **водоноси** (Вільде, *Сестри..*, 1958, 516); *Коліс-то* **Лебідь**, **Рак** **та** **Щука** **Приставить** **хуру** **узляски** (Гл., *Вибр.*, 1951, 10); — *Добре*, **я** **даж** **три** **карбованці**, — **обізвався** **чоловік**, — **але** **можете** **приставити** **ляльки** **своєдні**, **бо** **пани** **ще** **хотять** **прибирати** **її** **на** **вечір** (Коцюб., I, 1955, 79); *Сила* **лісу** **лежала** **у** **штабелях**, **не** **встигали** **його** **вивозити** **залізничкою**, **а** **Гелка** **якщо** **мав** **суворий** **наказ** **приставити** **з** **верховини** **ще** **більше** **лісу** (Мур., *Бук. повість*, 1959, 177); // **Постачати** щонебудь **комусь**, **забезпечувати** **чим-небудь** **кого**. *Підпільники-більшовики* **з** **тютюнової** **фабрики** **Попових** **приставляли** **обортки** **до** **підпільної** **друкарні** **в** **необмеженій** **кількості** (Смолич, V, 1959, 384); *Антін* **Андрійович** **вирядив** **гніцкі..** **з** **наказом** **приставити** **до** **Коша** **осетрових** **бляхків**, **визиги**, **ікри** **та** **іншої** **рибної** **продукції** (Добр., *Очак*, розмир, 1965, 407); // **Доставляти** **кого-небудь** **куди** **під** **наглядом**, **у** **супроводі** **кого**. [Д в і р н и к:] *Щодо* **революціонерів**, **то** **я** **їх** **так** **бачу**, **вдень**. *Наче* **с** **пзнавати**.

Зелено таких в участок привставляти (Смил., Черв. троянда, 1955, 94); Староста коломийський дізнався про мій побут і наказав жандармам привставити мене до Коломиї, а що у мене не було грошей на підводу, то жандарм, ще згорого, в літню спеку погнав мене туди пішким (Фр., I, 1955, 18); Попрошавсь і пішов собі [цар] додому. Зараз же звелі, щоб розшукати і привставити йому Семена Палія (Укр.-казки, легенди., 1957, 244); // Транспортувати кого-, що-небудь до місця призначення. Карета швидкої допомоги привставила мене до хірургічної лікарні (Смоляч, VI, 1959, 21).

4. тільки док. Призначити кого-небудь для виконання якоїсь роботи, служби, для догляду за ким-небудь, допомоги комусь. Привставили мене, спасибі їм, до церкви дзвонарем, і от сорок сім літ дзвоню (Морд., I, 1958, 61); Почав Саїб підростати. Цариця привставила до його Гаруна-пашу, щоб він доглядав сина і оглядів, визовав його на раджу (Н.-Лев., IV, 1956, 15); — Таке нікудишнє оно: ні пастух у полі, ні поляльник у городі, ні помічник в домі.. До якої ж тебе роботи привставити? — задумався [Шолом'як] (Стецьмах, I, 1962, 344); Іван Тимофійович згадав його називали, привставив до живого любимого діла (Гончар, Таврія, 1952, 244); // з інфін. Доручити кому-небудь якусь роботу, завдання і т. ін. Баба Зінка привставила готувати обід молодичу, котрі добре знали куховарську справу (Н.-Лев., VI, 1966, 368); — Не платте, панно, — просила [Авничка] тижо, — ніхто важ нічого злого не зробить. Ось мене привставив отамак прислужувати вам (Гжицький, Опринки, 1962, 55); // Призначити кого-небудь для нагляду, охорони, супроводу і т. ін.— Як буди йти до голосування, привставте до мене хлопца з булавою (Март., Тв., 1954, 186); Хто хоче пастити і берегти свою отару, нехай її боронить, хай привставить собак і пастухів (Л. Укр., I, 1951, 169); Тут, у брудному заїзді, Павла поклали до окремої кімнати, з заграганим віконцем, привставили до нього двох жандармів (Кучер, Голод, 1961, 344).

5. діал. Прикидатися яким-небудь, удавати з себе когось. Опанас.. привставляє з себе такого бідного, що ні за що й другу конячку купити (Григ., Вибр., 1959, 160).

ПРИСТАВЛЯТИСЯ, яюся, яюся, недок., **ПРИСТАВЛЯТИСЯ**, влюся, влюся; *мн.* привставляється; *док.* 1. тільки недок. Пас. до привставляти 1—4.

2. діал. Прикидатися яким-небудь, удавати з себе когось.— Ви думаете, він грошенят не має? Ова! Він тільки привставляється нещасним, щоб батька на свої гроші йому.. не ховати, ні поминок, ні дев'ятик, ні сороковин не справляти (Григ., Вибр., 1959, 47); Я гляну на Хому — він аж язика висунув від цікавості. А Ладька, той ніби й байдуже. Та я знаю, що він привставляється (Мик., II, 1957, 153); Бує собі бідний овок, що трохи не додох з голоду: ніде нічого не піймає. От і пішов він до бога просити їжі. Приходить до бога та привставився таким бідним, таким бідним, ще гіршим, ніж бує (Україна., I, 1960, 115).

ПРИСТАВНИЙ, а, в. 1. Який привставляють до чого-небудь. Бурчак допитливо позирає то на Зою, що притулилась на приставному стільці в колі.. молоді, то на Олену Мурову, яка замріялась у передній раді (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 282); Троє [голім колагоспів] примостилося на дивані, що стояв в найдалшому кутку кабінету, і лише двоє сіло біля довгого приставного столу (Ряб., Жайворонки, 1957, 24); Навчили [слов'яни] робити облогу і здобувати фортеці, встановлювати при облозі міст стінопробивні тарани, каменеметальні машини, приставні драбини (Іст. СРСР, I, 1957, 27).

2. Який пришивається, прикріплюється і т. ін. до

чого-небудь.— Надпороти підкладку приставного ко-міра, і на бортовці зеленого киткою нашито цифру двадцять п'ять... (Кучер, Прошай., 1957, 216).

3. лінов. Те саме, що епенетичний. Приставний заук.
ПРИСТАВНИЙ крок — ходіння, при якому одна нога привставляється до другої після кожного кроку. Приставний крок — це виставлення ноги в будь-якому напрямі з наступним привставленням до неї другої ноги в основну стойку (Худ. гімна., 1958, 124).

ПРИСТАВНИЙ, а, е, мат. Який пристав (у 14 знач.) до іншого.

ПРИСТАЙНІСТЬ, пості, ж., мат. Абстр. ім. до пристайний.

ПРИСТАЙНИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мнв. ч. до пристайти. Овес як сидерат дає до 305 центнерів з гектара зеленої маси; маса його коріння (з приставим до кореневих волосків ґрунтом) досягає 12 тонн на гектарі (Колг. Укр., 7, 1956, 42); Тепер вона побачила красу його пишну, ероду молоду, маніру не просту, так присталу до нього (Мирний, III, 1954, 158).

2. у знач. прикм. Який втомився, знесилився. Пристайний кінь.

ПРИСТАНИЩЕ, а, с., рідко. Те саме, що пристановище. [Н а т а л к а:] Петре! Петре! Де ти тепер? Може.. проклинаєш Наталку, що через неї утратив пристанище (Котл., II, 1953, 6); З XVI віку Хортиця став пристанищем селян і міського населення, що тікало від кріпосного ґніту російських і польсько-литовських феодалів (Вітч., 4, 1967, 205); Може, ці мури лише тимчасове пристанище, звідки його не сьогодні-завтра визволять... (Л. Бедзик, Дніпро., 1951, 153).

ПРИСТАНОВИСЬКО, а, с., розж. Те саме, що пристановище. Я таки дуже рада, що маю тут таке добре пристановисько (Л. Укр., V, 1956, 420); Ну, хто б коли подумав би за ту розпронещасну Христю, хто б потурбувався за те, щоб вона мала якесь пристановисько, що обігріє би її загололе в самотній життя?... (Речм., Весп. грози, 1961, 448); — Тут тобі і їсти й пити подадуть, будеш як бариння, — любовно тішиє [батько] Олгу, що сиділа опечалена з нового пристановиська (Кач., II, 1958, 26).

ПРИСТАНОВИТИ *дів.* пристановляти.

ПРИСТАНОВИЩЕ, а, с. Місце, де можна укритися, відпочити, знайти притулок і т. ін. В хаті два столи, два таблички, а пристановища нема, і що ступнеш, то й спиткнешся, — усюди баюри під ногами (Барв., Опов., 1902, 31); [К а р м е л ю к:] Нема мені долі, нема мені пристановища у світі (Вас., III, 1960, 448); Мартинко з охотою помандрував з Бозуном. Довго йшли селами й хуторами України, бралися на північ. Часом широкий степ був їм пристановищем на ніч (Ле, Побратими, 1954, 7); Високо в небі дзвеніло пташиним дзвоном і далеким тривожним клякотом, неначе перелітні птахи не бачили собі пристановища внизу (Довж., I, 1958, 174); * Образно. Видно, світ неозорий заглядати в темні пристановища, де ховаються злидні од холоду! (Мирний, IV, 1955, 286); Погиба не раз із жажом заглядав у майбутнє і не бачив пристановища своєї душі (Стецьмах, II, 1962, 51); // Місце, де хтось живе, мешкає (іноді тимчасово). Обіцяла [дядьна].. після смерті оддати їй свою хату з городом. Хоч та хата й валилася, а городу того жменя, а все ж таки свій захист, своє пристановище (Мирний, IV, 1955, 296); Бує один із тих неприязних зимних вечорів осінніх, котрі заважають додому усе, що лиш має яке-небудь пристановище (Коб., I, 1956, 89); Ось його хата, біла, з теплою солом'яною стріхою, порослою зеленим оксамитовим могом, архітектурна прагматір пристановища людського (Довж., I, 1958, 324); Подався [Арсен] на Петровські лінії, до свого тимчасо-

вого пристановища (Дмит., Розлука, 1957, 62); * Образно. Голодний степ — це пристановище смерті, а не життя! (Ле, Міжгір'я, 1953, 25); // чие, для кого. Місце, де збираються, проводять час люди певного середовища. Це собі корчма звичайна, найпосліднішого гатунку, пристановище керманчиків (Хотк., II, 1966, 412); Рокіє зо два шхуна стояла нерухома і була пристановищем для рибальських дітей (Трубл., Шхуна., 1940, 7).

Без пристановища тиняться (блукати і т. ін.) — не мати притулку. Не один уже місяць Гайсин тиняється в цьому місті без діла й пристановища, потиняється і це (Панч, На калин. мості, 1965, 116); Шукати (знаходити, знайти і т. ін.) пристановище — шукати (знаходити і т. ін.) місце, де можна укритися, відпочити, знайти притулок і т. ін. — Хороший він, — сказала Ясногорська про Шовкуна, коли він, начепаючи через плече санітарну сумку з червоним хрестом, подався кудись шукати собі пристановища (Гончар, III, 1959, 217); Я одного разу таки збралася на старі місця.. Вийшла на станції й пішла в місто шукати пристановища на ніч (Перв., Днякий мед, 1963, 390); Молодиця не знала, що робити: куди вона подінеться, до кого звернеться, де перебуде той час, поки Степан знайде їй яке пристановище (Л. Янов., I, 1959, 243).

◇ Останнє пристановище: а) останнє місце, де можна знайти притулок, відтуди себе у безпеці. Смертельний жах обійняв контрреволюційний мабрід і білях воєнків, які збилися тут [в Одесі], в останньому пристановищі біля моря, і почували себе досі у зкій-такій безпеці (Смолиць, V, 1959, 194); Бродять по всьому узбережжю змучені, багато днів не розсідлувані коні, тоскно іржать до тих [вправелівців], що, кинувши їх, знайшли собі останнє пристановище на суднах (Говчар, II, 1959, 439); б) чия-небудь могила. Він думає про Люду, і жає стискає йому серце.. Хоч би знати, де саме її останнє пристановище. Її могила — ціле море (Трубл., Шхуна., 1940, 285); в) той (те), на кого (на що) можна покластися, що є опорою для кого-небудь. [Ш е р в у д:] Як бачите, життя знову поспіалося з мене. Ідея спокути через власне страждання була моїм останнім пристановищем (Лев., Драма., 1967, 512).

ПРИСТАНОВЛЯТИ, яю, яєш, недок., **ПРИСТАНОВИТИ**, повлію, повіши; мн. пристановляють; док., розм., рідко. Те саме, що приставляти.

ПРИСТАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до пристань 1. Прислухаючись до знайомого пристанського гомону, до гажірної сварки.. до скреготіння ледвідож.. Чкалов повторив: — Піду, Олексію Петровичу! (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 88); // Який міститься, розташовується на території пристані; підпорядкований пристані. Пристанський склад.

ПРИСТАНУТИ, ну, неш, док., розм. 1. Зупинитися на місці; припинити ходу. Бадіка Танасій, що йшов позаду, пристанув на хвилинку (Черемш., Тв., 1960, 99); Вартовий ще раз свиснув і пристанув під липою.. почав прикурювати люльку (Ірчан, II, 1953, 87).

2. перек. На мить перестати битися (про серце); замерти. Серце пристануло.

ПРИСТАНЦІЙНИЙ, а, е. Який міститься, розташовується біля, поблизу залізничної станції або прилягає до неї, підпорядкований їй. На голому місці пристанційного майдану вітер чистою міплюю виміє увесь сніг (Коп., Вибр., 1943, 187); Суд над Дьяконовим відбувався на станції Ново-Олексіївкя, тут же йому довелось жалити й затвердження смертного вироку, судячи під вартою в.. пристанційнім пакгаузі (Гончар, II, 1959, 237); Паровозні гудки. День і ніч викрикували вони над пристанційним селищем (Жур., Даша, 1961, 14); // Який

росте на території станції. Десь на пристанційних деревах — незлічливі сококоря та берестяк — лементували перші весняні птахи (Ткач, Плем'я., 1961, 142).

ПРИСТАНЦІЙНА ЗОНА — територія навколо залізничної станції. Женучи просто по полотну залізниці, кіннотники за кілька хвилин влетіли в пристанційну зону (Смолиць, V, 1959, 656).

ПРИСТАНЬ, і, ж. 1. Спеціально обладнане місце на березі водойми з плавучою або береговою спорудою для причалювання і стоянки суден, їх навантажування й розвантажування, посадки й висадки пасажирів. От і шосе скінчилося: відкрилася вузька заєзна провалина. Тут пристань для човнів (Н.-Лев., II, 1956, 415); Коли пароплав відходить від пристані, Аліна сиділа в жіночій каюті й нізачо не наважувалась вийти на палубу (Ю. Янов., II, 1954, 90); Він писав, що пришло у Малинку свою доньку Олесю в гості до діда та баби, і проси зустріти її на пристані (Довч., VI, 1957, 12); Пристані там не було, ні затоки, де б судням зоватись; Всюди лиш кручі, та скелі суворі, та рифи стирчали (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 108); // Сама плавуча або берегова споруда такого призначення. Поблизу хатики рибного інспектора ставили тимчасову пристань (Трубл., Шхуна., 1940, 325); Швидкою годую вони направились до порту і, посідавши на пристані, закинули євочки (Багмут, Шасл. день., 1951, 129); // перев. з'означ. Булиця міста або населений пункт, розташований на березі моря або річки. Озлаждаючи Графську пристань, вони дізналися від екскурсовода, що серед десантників-чорноморців, які першими влетіли на Графську пристань, був і їхній земляк (Гончар, Тронка, 1963, 170).

2. перек. Місце, де можна укритися, відпочити, знайти притулок і т. ін.; пристановище. [Г а й в о р о н:] Поїдеш? [К у р і в н и й:] Тут мені робити нічого... [Г а й в о р о н:] Знову будеш шукати якоїсь пристані? [К у р і в н и й:] Кудись пошлють (Зар., Антєй, 1962, 132); [Г у с а к (подає рушницю):] Беріть. У міцні руки передаю. А одріз дайте назад. Самому треба... Настають тригожні часи. Бачу, що пристані собі не знайдуть.. (Мик., I, 1957, 89).

◇ **Вічна пристань** — могила, кладовище. Біля Карлюжини — цыгтар, вічна пристань видатного драматурга [І. Карпенка-Карого] (Літ. Укр., 31.VIII 1962, 4).

3. перев. у сполуч. із сл. т в х а, перек. Місце, в якому можна знайти спокій, задоволення і т. ін.; відчуття спокою, задоволення і т. ін. Їй думалося, що, може, хутко тая хвиля розлучить їх з братом.. його занесе до любові дружини у тишу пристань, а її, Настю, покине тут на самотньому березі одиноку і ще смутнішу.. (Л. Укр., III, 1952, 589); Яснозори води, Обдбите в них сяєте лице природи, Заквітчана берегова трава І простих душ немудрії слова, — Чи ж це не пристань після бур життєвських..? (Рильський, I, 1960, 163); І чий моє слово для тебе привабне? Ні меду, ні ласки, ні пристані тихої. Та бачу, любов твою зовсім не слабше (Мал., Звенигора, 1959, 59); // Людина, яка створює для кого-небудь відчуття спокою, задоволення і т. ін. Заступниця усім і пристань нещасливим, Як кілята бліда у затінку садів, Струмила я соїй чар (Зеров, Вибр., 1966, 465); Може б, птіи до Анни, до моєї тихої пристані, до моєї ще ніким не вкраденої радості (Кол., На фронті.., 1959, 156).

ПРИСТАРИЙ, а, е, заст. Літній, немолодий. Устим пристарий чоловік (Сл. Гр.); Одна з жінок, вже пристара, з потемнілим лицем.., показала Какорі золоту гривну (Загреб., Диво, 1963, 165).

ПРИСТАРИТИ дис. пристарювати.

ПРИСТА́РІЛИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. акт. мнв. ч. до пристаріти.

2. у знач. прикм., перен. Який пристарівся. (у 2 знач.). Чому у Петербурзі і у Москві і досі дають на театрах хоть і дуже пристарілу «Наталку Полтавку», «Москаля Чарівника» і т. д.? Тому, що жива мова, живі типи завжди людям по серцю (Драг., I, 1970, 83).

3. у знач. прикм. Літній, немолодий. Віддалася [Лена] за пристарілого дивака і, страпиши з дитми здоров'я, дожила до того, що він ракує кусти хліба, котрі вона бере в рот (Коб., I, 1956, 370); * Образно. Плита могольна там лягла В тіні двох сосен пристарілих (Пушкін, Б. Онегін, перекл. Гільського, 1949, 168); // Власт. літній, немолодий людині. Пристаріле лице її покритою краскою (Мирний, IV, 1955, 145).

ПРИСТА́РІТИ, ію, ієш, док., розм. Стати літнім, немолодим. Як я пристарів, зуби з рота повиладали (Чуб., II, 1878, 270); Лукаш пристарів, садок його буяків, а материна могила уросла густою травою (Вовчок, VI, 1956, 227).

ПРИСТА́РІТИСЯ, іюся, ієшся, док., розм. 1. Те саме, що пристаріти. Зросли і Менандрові діти, і сам він пристарівсь: кучері чорні припали морозом, думки поорали колись прехороше обличчя (Дв. Чайка, Тв., 1960, 165); Чимало часу збігло.. Моторний Ферідун уже пристарівсь, І пиллом сад весни його припав (Крым., Вибр., 1965, 16); За днями дні летіли і минали; Пристарілось і те, що змолоду цілою (Гл., Вибр., 1957, 196); // Стати непридатним для вжитку після довгого користування. Нове ситце на клінці, а пристарівється, так і сміття носять (Номис, 1864, № 5316).

2. перен. Перестати бути сучасним, актуальним.

ПРИСТА́РКУВАТИЙ, а, е, розм. Літній, немолодий. Ректор патер Вінциентій був уже пристаркуватий, сивий, але повний на виду, здоровий, плечистий та тілестий чоловік (Н.-Лев., VII, 1966, 12); Пристаркуватий, з обвислими щоками офіцер, що їде попереду, раптом сербито набундючившись, дав шпори коюю (Гончар, II, 1959, 23); З Серафимою Маркієною Данило вже познайомився. Років сорока п'яти жінка, пристаркувата зовні, метушлива, говірка її жетерпальча (Коп., Лейтенанти, 1947, 97); // Власт. літній, немолодий людині. Жінка голосно схлипувала. Але її образу ж весело почав заспокоювати пристаркуватий бас: — Що це, Яєдох, з тобою? (Стецьмах, Правда., 1961, 25); // у сполуч. із с. дівчина, парубок і т. ін. Який довго не одружується. Суха пристаркувата дівка, вона міцно держала в заманних своїю землею пальцях ключ (Кощуб., I, 1955, 310); Це була стагна й висока, носата й досить уже пристаркувата дівчина (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 128); У драмі М. Старицького «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Карпенко-Карий грає багатого, вже пристаркуватого парубка Хому (Життя К.-Карого, 1957, 224); Малописьменна, проста дівчина піддалась тоді уможявненню пристаркуватого женига і своїх батьків, а тепер жила з ним без любові (Хор., Незакінч. політ., 1960, 21).

ПРИСТА́РЮВАТИ, ює, недок., **ПРИСТА́РИТИ**, ить, док., перек., розм. Робити кого-небудь літнім, немолодим; надавати комусь немолодого вигляду. Жінка та ніколи, здається, не сміялася, і, мабуть, тому уста її набрали вигляд підкови, що велими пристарювало тітку Несторою (Вільде, Сестри., 1958, 576); Думки ні до чого не доведуть, а пристарять, нехай їм усячина! (Вовчок, Вибр., 1937, 133); — Цифри за нас! — підвищує голос якась ніби зовсім молода людина, що її не в силі пристарити такі солідні розові окуляри (Крот., Сцени., 1948, 7).

ПРИСТА́ТИ див. **приставати**.

ПРИСТЕБНУТИ¹ див. **пристібати**.

ПРИСТЕБНУТИ² див. **пристібувати**¹.

ПРИСТЕБНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до **пристебнути**¹. Він не відривав руки від кишені, в якій були **пристебнуті** шпилькою гроші (Тют., Вир, 1964, 53).

ПРИСТЕБНУТИСЯ див. **пристібатися**.

ПРИСТЕПОВИЙ, а, б. Який містяться, розташовується поблизу степу, прилягає до степу. **Пристепова** смуга.

ПРИСТЕРЕГТИ див. **пристерігати**.

ПРИСТЕРІГАННЯ, я, с. Дія за знач. **пристерігати**.

ПРИСТЕРІГАТИ, аю, аєш, недок., **ПРИСТЕРЕГТИ**, ежю, ежеш, док., перек., розм. 1. Те саме, що **підстерігати**. — Більш крasti не будеш! — кричить пані. — Я тебе давненько **пристерігаю**, — аж от коли піймалась... (Вовчок, I, 1955, 136).

2. *такое без додатка.* Наглядати за ким-, чим-небудь. [Л е в к о:] У нас люди хороші! Такі хороші, такі хороші, що де їх і шукать таких. Хоч би тиждень гуляла — буде безпечно. Самі люди ще й **пристерезуть**, щоб хто лихий не нагодився... (Вас., III, 1960, 416); — І куди, думаю, такого молодого взяли?.. Наберемося, думаю, з ним халепи, треба самому **пристерезти**, шкода юнака (Ле, Нальвайко, 1957, 57).

ПРИСТИГАТИ, аю, аєш, недок., **ПРИСТИГНУТИ** і **ПРИСТИГТИ**, гту, гнеш; мнв. ч. **пристигнув**, вула, ло і **пристиг**, ла, ло; док., розм. 1. *неперек.* Починати досягати; ставати майже стиглим. Як стали **пристигати** дні, помічав він, що оце одень лежала така гарна дівочка, а на ранок устане: сама шкаралучина! (Укр., казки, 1951, 260); *Гоголю* [брусниці] вже **пристигають** — один бік білий, а другий червоний (Хотк., II, 1966, 315); «Калино-маліно, чого в лузі стоїш, Чом не процїтаєш?..» «.Процїту біленько — всі люди узнають, **Пристигну** червоно — зверху обламують» (Укр. нар. пісні, I, 1964, 488); Чоловік у землі копаться... аби те зерно зійшло, **пристигло**, а потому поки ще збереш, змолотиш! (Кобр., Вибр., 1954, 46); * *Образно.* [К у с а:] А вже, звісно, коли це злізе [зілля (дівчата)] **пристигло**, то швидше випитай його з дорю, бо як перестигне, то нішто й не покваниться... (Кроп., I, 1958, 176).

2. *перек.* Те саме, що **настигати** 1, 5. Де ти, друже, де ти: Середи [серед] нетяг Ніч тебе **пристигла**? (Граб., I, 1959, 218); Як тільки **Примаков** дізнавався про біду, що **пристигала** навіть малознакомому йому однопольчанина, він одразу йшов йому на виручку (Вітч., 8, 1967, 123).

3. *тільки док., неперек.* Наступити, вистати, відбутися (про час, подію і т. ін.). Свашечка зрозуміла, що **пристиг** час рішучого бою. Як люта фурия, вихопилася вона з хати і.. метнулася по всіх повітках невістки шукати (Л. Янов., I, 1959, 391); Снека страшна **пристигла** (Барв., Опов., 1902, 147).

ПРИСТИГАЮЧИЙ, а, е, розм. Дієпр. акт. теп. ч. до **пристигати** 1. На крик професора всі голови нахилилися додолу, мов жито від вітру похилив додолу **пристигаюче**, важке колосся (Фр., I, 1955, 242).

ПРИСТИГЛИЙ, а, е, розм. Дієпр. акт. мнв. ч. до **пристигнути** 1. **Пристигле** просо.

ПРИСТИГНУТИ див. **пристигати**.

ПРИСТИГТИ див. **пристигати**.

ПРИСТИДЖЕНИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мнв. ч. до **пристиджати**. **Пристиджені** його вельможі На йолоні були пожожи, Нішто з уст пари не пустив (Котл., I, 1952, 186); — От їм теж, мабуть, цікаво, а не питають, поки сам не скажу. — Ладно, — образив **пристиджений** гімназист. — Гадаєш, так уже й цікаво, що ти там надумав (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18).

ПРИСТИДИТИ, джү, дін, док., перек., розм. Те саме, що **присорбвати**. От Наум і каже: — Бачите, доцимо молодці, що ви наробили? Мене з стінкою смутили [збентежили], дочку пристидили (Кв.-Осн., II, 1956, 71); Маріє, друга пристиди, в руки він зуміє взяти поводи. Ти почуєш знаєв, як чорнавий тайї, не скажешшй і слова, повертає в біій (Голов., Поезії, 1955, 27); Хтось із хлопців повадився трасти груші в садку у доброї бабки Лутери. Я пристидив хлопців, і вони більше не пішли в той сад (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 3).

ПРИСТІБАТИ, аю, аєш і рідко **ПРИСТЬОБУВАТИ**, ую, уєш, недок., **ПРИСТЕБНУТИ**, ну, нєш, док., перек. 1. Прикріплювати що-небудь, застібаючи на гудзик, пряжку, гаплик і т. ін. З клуні вибігли заспані хлопці, пристібаючи шаблі (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); Вона дістала пару польових погонів і зупинилась. — Пристебни, будь ласка (Гончар, III, 1959, 402); Сто карбованців він поклав у бокову кишеню піджака і пристебнув їх шпилькою (Тют., Вир, 1964, 52); * Образно. — Не сьогодні-завтра тебе на війну приоплять, а ти замість того, щоб біля рідної матері жити, пристебнув до штанів гарнесеньку молодичку та по чужих дворах тиняєшся (Тют., Вир, 1964, 271).

2. перек. Приведувати що-небудь до чогось, пов'язувати з чимсь (часто з неохвальним відтінком). Всі буржуазно-поміщицькі партії [України] змушені були зв'язати на революційність мас і для обману їх пристебувати до своїх основних назв додаток «соціалістична» або «демократична», бо без цього не можна було виступати перед масами (Іст. УРСР, II, 1957, 16).

ПРИСТІБАТИСЯ, аюся, аєшся і рідко **ПРИСТЬОБУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, недок., **ПРИСТЕБНУТИСЯ**, нуся, нєшся, док. 1. до чого. Прикріплювати себе до чого-небудь за допомогою ременів, мотузки і т. ін. У Петимка від незвички до харколожних поворотів іноді забивало дух. Часом він повисав на ременях, якими пристебнувся до літака (Трубіл., Шхуна., 1940, 275); Космонавти пристебнулися до крисел. Командир корабля.. вклучив програму спуску (Рад. Укр., 18. I 1969, 1).

2. тільки недок. Прикріплюватися застібною. Зеєртають на себе увагу українські вироби з об'ємної пушистої шитки... спортивні куртки із водовідштовхуючої тканини з підкладкою, що пристебнується (Рад. Укр., 6.VI 1952, 4).

3. тільки недок. Пас. до пристібати, пристьобувати. **ПРИСТІБНИЙ**, а, є. Який пристібається до чого-небудь. На сходях не було жодних слідів боротьби. Лише біля брами у під'їзді Швейк знайшов відірваний пристібний колірчик (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 315).

ПРИСТІННИЙ, а, е. Який містяться, розташовується біля, поблизу стін або на стінах будівель; // Який стоїть або якого ставлять під стіною, біля стіни. У просторій кімнаті-почекальні при шаптовому двері, подібному до великої бетонової скрині, на широких пристінних лавах сиділо кілька чоловік (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 364); Не помагали нападникам ні пристінні штурмові вежі, ні стінобитні тарани (Загреб., Диво, 1968, 263); // Який росте біля стін, в'ється по стінах (про рослини). Пристінна культура.

ПРИСТІНОК, вка, ч. Невисока стінка, яка відгороджує частину приміщення. І стінки й пристінки побиті і подерті... То знаки еражик куль лишилися старі (Мицк., П. Тадеуш, перекл. Равльського, 1949, 205); Свиноматок тримаємо по 8—12 голів в одній квітці. Для поросат відвели квітку поруч. Настелили жи їм туди соломи, а в пристінку зробили невеличкі ходи (Рад. Укр., 1.I 1960, 2); // Частина приміщення, відго-

роджена такою стінкою. Приемно тепер зайти і в світлицю, і в дівочі світелки, і в пристінок, і в пекарню (Стельмах, I, 1962, 414).

ПРИСТОВБУРНИЙ, а, е, спец. 1. Який розташовується навколо стовбура дерева; // Який здійснюється біля стовбура дерева. Вони [садові фрези] призначені для механізованої пристовбурної обробки ґрунту — розпушення, видалення бур'янів і трави (Рад. Укр., 7.I 1971, 1).

Δ **Пристовбурна смуга** — ділянка землі між стовбурами дерев у вигляді смуги. Для знищення зимуючих гусениць грушевої плодожерки міжряддя орють на гяб або обробляють дисковими боронами і перекопують пристовбурні смуги восени (Хлібороб Укр., 5, 1966, 31); **Пристовбурний круг** — ділянка землі навколо стовбура дерева у вигляді кола. Остінне перекопування пристовбурних кругів частково знищує личинок (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 367); В невеликих садах поливати плодів дерева доцільно по пристовбурних кругах (Колг. Укр., 2, 1962, 26).

2. Який міститься, розташовується біля або навколо стовбура шахти. Навантажений калійною рудою поїзд у пристовбурному дворі [рудника] потрапить у зону дії локального кібернетичного пристрою, що керує роботою піднімальної установки (Знання., 5, 1967, 5).

ПРИСТОЙНИЙ, а, е. 1. Який відповідає встановленим правилам, нормам, звичаям і т. ін. Пушкін це отроком, без жодного над собою контролю, зачитувався творами легковажної, пустотливої, не завжди пристойної анакреонтичної поезії... (Ральський, X, 1962, 37); Варто було матері наварити Григорія Григоровича молодшого за його не зовсім пристойну поведінку, як він чимчикував до діда й голосно йому скаржився (Ю. Янов., II, 1954, 109); — Мужик ти був, Сидоре Сидоровичу, мужиком і залишився. Пристойний ти мені однаково, що корові сідало (Коз., Листв., 1967, 111); Погорм закінчено, і солдатам було доручено прибрати місто і надати йому пристойного вигляду (Смолич, II, 1958, 41); // Не здатний на погані вчинки, вихований, чесний (про людину); порядний. — Пан Серединський, як бачите, хлопець пристойний, здержаний, розумний (Н.-Лев., I, 1956, 134); Йшла вона осторонь — скромно — по тротуару, як і належить пристойній дівчині (Смолич, V, 1959, 93); Одягався [Григорій] охайно, був незмінно пристойний і зосереджений і завжди про щось, зважалося наж, думав (Довж., I, 1958, 66); // Який має приємний зовнішній вигляд. Лише ученик Володимир Лужицький, гарно прибраний, пристойний хлопець, зміг вивести Демидова з його задуми (Мак., Вибр., 1954, 52).

2. Який задовольняє певні вимоги, відповідає яким-небудь умовам; цілком задовільний, добрий. Тесть був чоловік небагатий...: має пристойну хатину, двадцять соток орного поля, а найголовніше — коня (Мур., Бук. повість, 1959, 4); Село Новобуєвка ніколи не мало пристойної школи, та й хлібороби не дуже охоче послали своїх дітей в науку.. І наука їхніх синів і доньок здебільшого починалася біля гусей, худоби і на панській економі (Стельмах, II, 1962, 97); Дуже важко знайти пристойного керівника для відділу капітального будівництва (Шовк., Інженери, 1956, 57); Думати, гадати піонерам було про що. На їхніх руках поранений, акому не тільки догляд, а головне — пристойне харчування потрібне (Ле, Клев. лист, 1960, 94); Вже який раз питала [мати], що йому дасть учительська кар'єра. Скільки років доведеться чекати пристойної посади та чи й дочекається? (Хижняк, Килимок, 1961, 92); // Значний щодо розміру, обсягу, кількості і т. ін. Пенсія пристойна, цілком заслужена, нарікати гріх (Логв., Давні рави, 1961, 28); Гарбер дістав пристойну нагороду і цілком щиро ва-

жає, ніби заслужив на неї (Кулик, Записки консула, 1958, 82).

Пристойний вік — не дуже молодий, літній, зрілий вік, зрілі літа. Він уже в пристойнім віці. Вже на тім'ї лисина. Та і літ йому за тридцять В паспорті записано (Дор., Літа., 1957, 165); **Пристойний зріст** — немалий, нормальний зріст. — Якби в мене хоч зріст був пристойний (Донч., V, 1957, 250).

3. **Погрібний** у даній ситуації; відповідний. Ольга увільнилась від його руки, відійшла обві, зберігаючи пристойну віддаль від нього (Вільде, Сестри., 1958, 258); Наливайко ніколи не забував свого п'ятківського борцу нозовика і щоразу готувався коли й не до випробування, то принаймні до пристойних похвонень своєї поведінки під П'яткою (Ле, Наливайко, 1957, 340); // кому, чому. Який личить, пасує, відповідає кому-, чому-небудь. — Хоч се діло й трудне, та воно тобі дуже пристойне (Барв., Опов., 1902, 170); — Гроші! Білу армію, не бійсь, утримувай! — з люттю закричав він в партер, але, спохватившись, відразу ж перейшов на пристойний своєму віку і стану спокійний тон: — Решту вам скаже мій політичний комісар (Довж., 1, 1958, 167).

ПРИСТОЙНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до пристойний 1; // Ввічливість, хороші манери, пристойна поведінка. Я прижилася до панни Анелі найближче, наскільки дозволяла пристойність, і стежив, як вона шила (Копюк, II, 1955, 255); — Пиди скажи йому (Іжакові): Небритого такого не прийму... Пристойність в нас на першім місці! (Год., Заяча математ., 1964, 17).

Межа (межі) пристойності — норма поведінки, прийнята у певному суспільному середовищі. Примушувати...десятирічну дівчину, насаджуючись, дуги у велику мідну трубу — те вийшло б за всякі межі пристойності (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 60); Безбородько потемніє на обличчі. Зухвальство маклера переступало межі пристойності (Вільде, Сестри., 1958, 421); **Правила пристойності** — правила поведінки, прийняті у певному суспільному середовищі. Чужоземці не раз дивувалися, як, поруч із сіпучою розкішною мажнатських прийомів, на них не додержувалося звичайнісіньких правил пристойності і чистоти (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97); Вбиралася Марина в коротку спідничку до колін — всупереч моді й правилам дівочої пристойності, а кофтинку носила картату, з шотландки, червоної і зеленіх клітин (Смолич, Мпр., 1958, 44); Говорила вона їдко, не вибираючи виразів, не дотримуючись правил звичайної пристойності (Збан., Малін. дзвін, 1958, 134).

ПРИСТОЙНО. Присл. до пристойний. [П а н а:] Пана отамане! Накажіть отим своїм гайдамакам, щоб вони з панною поводитися пристойно! (Вас., III, 1960, 188); Кімната власного будинку Трогима Корчака в одному з міст західних областей України. Прибрана вона небагато, але дуже пристойно (Собко, П'єса, 1958, 255); Як на чужоземця українською мовою Петушек говорить цілком пристойно, лише своєрідно інтонацією речення (Шовк., Іжжеверя, 1956, 19); — Уважить, малює він досить пристойно (Стельмах, I, 1962, 267); // у знач. присудк. сл. — А Сожко знає який? Зараз загориться, як пороз. «Пане гетьмане, — до Юрця, — старого пса не пристойно мішати в нашу компаню...» (П. Куліш, Ввбр., 1969, 58); — Може, це не зовсім пристойно звертатись з просьбою до незнайомої людини... — Цю незручність легко усунути... Давайте познайомитись... (Бурл., Напередодві, 1956, 39).

ПРИСТОСОВАНЕЦЬ, нця, ч. Людина, що безпринципно змінює свої погляди, череконання, смаки, уміло пристосовуючись до обставин. Створює (Ю. К. Смо-

лич у романі «Вісімнадцятилітні») досить яскравий тип безпринципного пристосованця, циніка, морально розкладеного Броньки Кульчицького, який закономірно опинився у ворожому таборі (Іст. укр. літ., II, 1956, 470); — Так от за кого ти мене приймаєш? За шкурника пристосованця? (Д. Бедзвк, Дніпро., 1951, 8).

ПРИСТОСОВАНІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до пристосувати. Повітпартком містився у невеликому казенного вигляду будинку, де колись, мабуть, була якась контора, бо й досі у ньому залишилися стойки-загорожі, високі, пристосовані для різникової роботи столики (Речм., Весн. грози, 1961, 63); Дорошенкова майстерня зараз являла всі ознаки того, що використовувалася не за прямим її призначенням. Масивний молберт був пристосований під своєрідну вішалку (Головко, II, 1957, 563); Переважна більшість господарств, які обержали порівняно високі врожаї ярої пшениці, добилає успіхів в основному завдяки тому, що використовувала на ній сортів, пристосовані до наших умов (Хлібороб Укр., 2, 1966, 12); Новіші будинки були пристосовані до духу часу (Вільде, Сестри., 1958, 109).

2. у знач. прикм. Який пристосовувався до чого-небудь. Більшість земноводних своїм забарвленням добре пристосована до середовища, а в багатьох забарвлення може ще й змінюватись залежно від зміни середовища (Визначник земноводних., 1955, 10); Якщо інтелект сучасної людини являє собою інструмент, так добре пристосований до пізнання природи, то причину цього треба шукати не в якійсь містичній «наперед встановленій гармонії», а в законах еволюції центральної нервової системи та обслуговуючих її рецепторів — органів чуття — у людини та її предків (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 406); Грунтуючись на численних експериментальних даних, встановили, що форма тіла китів краще пристосована для руху у воді, ніж форма сучасних суден (Ком. Укр., 11, 1964, 49).

ПРИСТОСОВАНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. пристосований 2. Вирішальне значення у визначенні хвороби мають ступінь і характер пристосованості організму в цілому і його окремих систем до навколишнього середовища (Курс патології, 1956, 28); В міру зростання ознак породності у коней помітно знижується пристосованість до природних умов (Конярство, 1957, 34); Прудивіть уважніше до зеленого світу. І ви помітите взаємну пристосованість рослин, які живуть в одному місці (Наука., 2, 1964, 20).

ПРИСТОСОВАНКА, и, ж. Жін. до пристосованець. **ПРИСТОСОВАНЦТВО**, а, с. Поведінка пристосованця. Принциповий керівник ніколи не піде ні на яку угоду з совістю, не опуститься до того, щоб на догоду кому-небудь знехтувати партійну етику. Йому не властиві такі пережитки, як кар'єризм, примиренство, пристосовництво і т. ін. (Ком. Укр., 5, 1961, 36); Сучасну Лесі Українці передову суспільність приваблювала в образі Кассандри насаперед її громадянська свідомість, полум'яний патріотизм, ідейна безкомпромісність, відраза до фальші, до пристосовництва (Рад. літ-во, 7, 1967, 87).

ПРИСТОСОВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до пристосованця. Умови шаленого наступу реакції після поразки 1905 — 1907 рр. породили пристосовництво, декадентську літературу, що оспівувала містику, порнографію, песимізм (Рад. літ-во, 2, 1958, 4); // Власт. пристосованцю. Пристосовницька тактика.

ПРИСТОСОВНІСТЬ, ності, ж. Здатність пристосовуватися до навколишнього середовища, до певних умов і т. ін. Аналіз релігійного руху на Україні [у 20-ті роки] свідчить про оформлення дрібнобуржуазної ідеології, і окрема сектанства, про значну пристосованість релігійних

організацій, про використання ними віруючих мас у своїх інтересах (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 305).

ПРИСПОСОБУВАНІСТЬ, ності, ж. Те саме, що **приспособленість**. *Тригала еволюція біологічних особливостей людини виробила в неї високу приспособуваність до фізичних та гімнічних умов біосфери (Наука..., 10, 1970, 12).*

ПРИСПОСОБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **приспособування** і **приспособуваність**.

ПРИСПОСОБУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **ПРИСПОСУВАТИ**, ую, уш, *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь придатним для використання з певною метою, в певних умовах. *Замість башти на ньому [танку] ребристо здіймається щось схоже на крап... Це тхось хитроумний, приспосовуючи танк до мирного життя, .. скинув з нього башту і натомість встановив звичайний робочий край (Гончар, Тронка, 1963, 184); Броню застав Олексу коло дверей. Схопившись за штагетти хвиртки, яку старий Завадка приспосовував для того, щоб кури не забігали до сіней, Олекса важко дивав (Вільде, Сестри..., 1958, 89); Практика показала, що приспосувати для збирання гороху навані комбайни дуже важко (Зерн. боб. культ., 1956, 40); Для друкування Гутенберг приспосовував спеціальний ручний верстат, який давав змогу за допомогою гвинта рівномірно притискувати папір до набору (Іст. середніх віків, 1955, 144); // *під що*. Переробляти, переобладнувати що-небудь, перетворюючи в щось інше. *Один із старих коренників приспосовуємо під телатник (Колг. Укр., 9, 1956, 26); Перш за все спально приспосували під вітальню модного типу (Вільде, Повнол. діти, 1960, 15); // Приврбляти що-небудь до чогось. *Їй спало на думку приспосувати до станка невеличкий прилад, який полегшив би роботу (Довч., Дочка, 1950, 166); // Виробляючи у когось, чогось потрібні особливості, риси і т. ін., робити відповідним певним умовам, потребам тощо. *Значення нервової системи полягає в тому, що вона регулює і поводить роботу всіх органів, приспосовує їх до умов середовища, які постійно змінюються (Анат. і фізіол. люд., 1957, 158); Людина, на відміну від тварин, дедалі більше приспосовує природу до своїх потреб, а не свій організм до природного середовища (Рад. літ-во, 5, 1965, 44); // Приводити щось у відповідність із чим-небудь. *Хома йшов, приспосовуючи свої кроки до кроків супутника (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 432); Казимир узяв мене під руку, і ми приспосували до єдиного ритму свій крок (Вільде, Пов. і онов., 1949, 57); // розм. Використовувати кого-небудь на якійсь роботі, примушувати чим-небудь займатися. *Я.. став правим крайнім заводської футбольної команди. Робили спроби приспосувати мене спеціально для бігу, та я виявився бездарю (Ю. Янов., II, 1954, 18); // перен. Змінювати що-небудь залежно від обставин, потреб, завдань і т. ін., використовуючи з певною метою; застосовувати що-небудь для обґрунтування або виправдання своїх дій, поведінки і т. ін. *...ми повинні зуміти приспосувати свою тактику і свої найближчі завдання до особливостей кожної даної ситуації (Ленін, 31, 1973, 43); Пана Іоанн ХХІІІ, з метою власного збагачення, фальшивує християнську релігію, витлумачував її і приспосовував відповідно до своїх потреб. Він був неперевершеним гендлярем на церковній ниві (Мельн., Паша..., 1960, 39); Скільки б шляхтян не говорили про демократизм, про братство і рівність, про «золоту вольність» і незалежність — всі ці чудові принципи.. вона приспосувала виключно до себе (Тулуб, Людолови, I, 1957, 24).*******

2. *розм.* Прилаштовувати, поміщати що-небудь десь. *Тепер він не барився. Розвів ватру, збігав до Дніпра,*

помив у казанку пішоно, набрав води, приспосовував біля вогнища триногу, повісив казанок (Збан., Куріл. о-ви, 1963, 56); Тарантас був місткий. Два чемодани Долгова стали позаду кузова, саквояж — на передній лавочці, поруч з клаунок Шевиченка, а Шевченків чемодан ящик приспосовував у себе в ногах, і тарантас рушив (Тулуб, В. степену... 1964, 85).

ПРИСПОСОБУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **ПРИСПОСУВАТИСЯ**, уюся, ушся, *док.* 1. Набуваючи відповідних рис, навичок, уміння і т. ін., освоюватися у певних умовах (про людину). *Тепер уже тхось добре знає всі можливі капризи тутешнього клімату і зміє так до них приспосовуватися, що й повітря заживає і не застуджується, а спочатку було не зміє, і через те раз таки розклеївся (Л. Укр., V, 1956, 387); Людина може існувати тільки тому, що вона приспосовується до природи і приспосовує її до своїх цілей (Наука..., 2, 1972, 48); Для космічних польотів добирають осіб, які найбільш стійкі з усіх показників і витривалі до дозованих подразнень, відносно швидко до них приспосовуються (Рад. Укр., 23. X 1962, 3); Калитка скупує землю і в селян, що розорилися, і в поміщиків, які не змогли приспосуватися до нових умов, не витримали конкуренції і змушені продавати свої маєтки (Життя К.-Карого, 1957, 110); // Виробляючи в собі відповідні якості, властивості і т. ін., ставати здатним, звичним до чого-небудь (про живі організми). *Відомо, що бур'яни приспосовуються до посівів тих культурних рослин, які мають однакові з ними біологічні властивості (Колг. Укр., 11, 1958, 23); Температурний фактор, безперечно, впливає на мікроорганізми атмосферного повітря. Проте в умовах високих шарів атмосфери мікроорганізми, очевидно, приспосовуються до різких змін температури, можуть дого перебувати при низьких температурах (Мікр. ж., ХХІІ, 6, 1960, 78); // Звикати до нового, незнайомого місця, середовища, незвичних умов життя і т. ін. *Вона відразу звилася в гірську атмосферу і вела в неї дітей. Та й о. Василь скоро приспосовувався (Хотк., II, 1966, 12); Наші галицькі селяни приспосувалися до кепського гарчу. Але се приспосування має також границю (Стеф., II, 1953, 63); Від усіх йому перепадало, бо ніяк він не міг приспосуватися до суворих звичаїв (Ів., Таємниця, 1959, 155); // розм. Зручно влаштовуватися, розташовуватися де-небудь. *Червонощока перушка квітла, яка так приспосовувалась, що з своєї позиції на ринку одна з перших завжди помічала свіжі повідомлення на церковному мурі, залишав гурт і бігав до своїх кошків з квітами (Вільде, Сестри..., 1958, 114); // Приводити свої дії, поведінку і т. ін. у відповідність із чим-небудь. *Дід ніколи не калчив ноги, розмовляючи з ним, не приспосовувався до дитячої говірки, а серйозно й статечно бесідував (Ю. Янов., II, 1954, 109); // Узгоджуватися одне з одним у якомусь відношенні, гуподібнюватися одне до одного. *Акомодація — фонетичне явище, при якому суміжні приголосні й голосні звуки приспосовуються один до одного, внаслідок чого властивості одного звука частково поширюються на інший (Сл. лінгв. терм., 1957, 9); // перен. Змінювати свої погляди, переконання, смаки, уміло приспосовуючись до обставин. — *Хіба можна так одверто і гостро! — азвак пробоц Мавоський.. — Тут, пане, треба бути дипломатом, уміти приспосовуватися до всіх обставин, бо інакше не топтатимеш рясту (Тулуб, Людолови, I, 1957, 23); Він пішов шляхом найменшого опору: підкорився своїм противникам і почав до них приспосовуватися (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 22); // перен. Змінюватися, набувати нових форм, ознак, якостей залежно від обставин, оточення і т. ін. *Сучасний капіталізм, як сказано в Тезах ЦК КПРС «50 років Великої Жовтневої********

соціалістичної революції», — це, насамперед, державно-монополістичний капіталізм, що пристосовується до умов боротьби двох світових систем (Ком. Укр., 4, 1968, 14).

2. тільки недок. Пас. до пристосовувати. Для шкільної пристосовувалися звичайно пошурі монастирські будівлі і селянські хати (Шк. гігієна, 1954, 15); Будівлі завжди споруджувались з місцевих матеріалів і якнайкраще пристосовувались до клімату (Дерев. зодч. Укр., 1949, 7).

ПРИСТОСУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до пристосування (у 1 знач.). Ми знаємо вже різкі обмеження пристосувальних здатностей тварин при вилученні у них великих пікулів (Фізіол. вищій нерв. діяльн., 1951, 18); Форма жолудя, його гладка поверхня, пружність.. є ознаками пристосувального характеру, що виникли в процесі природного добору та забезпечують вислизання значної частини плодів із дзьоба та лапок птаха [сойки] (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 350); Щоб зайняти й утримати своє місце в біосфері, їм [мікроорганізми] необхідні численні пристосувальні механізми. І вони їх виробили. Це — ускладнення клітинних структур, велика різноманітність ферментних систем (Наука., 2, 1972, 6).

ПРИСТОСУВАНЕЦЬ, вця, ч. Те саме, що пристосованець. Чого вона така неважна? На комсомольських зборах кричала про нероб та пристосуванця. Мальованій зрозуміє, що вона на нього натякала (Хижняк, Невгамова, 1961, 242); У комуністичному суспільстві немає і не може бути місця людям з дрібною душею, шкурникам і пристосуванцям (Мист., 1, 1959, 15).

ПРИСТОСУВАНКА, н, ж. Жін. до пристосованець.
ПРИСТОСУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. пристосувати, пристосовувати та дія і стан за знач. пристосуватися, пристосовуватися. Описана особливість [звнщення зайвих маток у бджіл].. є прикладом тонкого біологічного пристосування, яке спрямованого на благо тільки сім'ї і виду в цілому (Бджоля, 1955, 218); Відповідно до вимог навколишнього середовища змінюється діяльність організму — відбувається його пристосування (Заг. догляд за хворими, 1957, 7); У перші дні постембріонального життя відбувається процес пристосування новонародженого до нових умов існування (Фізіол. ж., 2, 1956, 79).

2. Пристрій, прилад, за допомогою якого здійснюється або полегшується певна робота. Найкраще різати смужки [тіста] спеціальним пристосуванням, що складається з велика з насадженнями на ньому на однаковій відстані один від одного дисками з зубинами (Укр. страви, 1957, 329); Для забивання паль молотами застосовують спеціальні пристосування, які називаються копрами (Довідник сіль. будівельника, 1956, 161); В Океанії робились човни з «балансиром» — пристосуванням, що забезпечувало стійкість у будь-якому положенні (Наука., 1, 1964, 50); // Природне утворення у рослин і тварин, що служить для самозбереження, захисту і т. ін. Пристосування для захисту від передчасного опадання насіння або опадання плодів є у багатьох бур'янів (Бур'яни., 1957, 8).

ПРИСТОСУВАТИ *диє.* пристосовувати.
ПРИСТОСУВАТИСЯ *диє.* пристосовуватися.

ПРИСТОЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРИСТОЯТИ**, бо, біш, док., розм. Зушлятися, затримуватися десь ненадовго; стояти десь недовго. — Хай стара хоч у свято виспитья. Ми їй і так не даємо спати, — доводили дівчата. Парубки згодились, хоч ще пристоявали (Мирний, III, 1954, 44); Пішла [Катря] швидко, аж підбігаючи іноді. І таки зразу за цегельнями й надзогнала людей, бо йшли нешвидко, сплячучись, пристояючи (Головко,

II, 1957, 291); [М у с і й:] Чого доброго ще поб'є [старшина] скрипку. Іванька, гайда в сіни та там поки пристоймо і, може, як-небудь викрадемося (Кроп., III, 1959, 29); Коли принесе [медсестра] книжки, чи з градушником прийде, чи й просто так, то неодмінно пристойть коло студента, і видно, що їй не хочеться зідіти йти (Гончар, Циклов, 1970, 127); // тільки недок., з ким. Проводити час, стоячи десь з ким-небудь. — Бачив я вчора у втонку, як вона з Опанасом біля колодязя пристоявала (Л. Янов., I, 1959, 470); Побачила [Устина], до кого Франка вибігала на вулицю, з ким пристоявала біля хвіртки... (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13); А там підіре я трохи.. Вже траплялось, що й з дівчатками десь біля перелазу пристоявав (Збан., Єдина, 1959, 17).

ПРИСТРАМІТИ, мліб, маіш; мн. пристрамять; док., перех., розм. Те саме, що присоромити. — Пане директоре! — виступив один.., — що ваші студенти розпусувалися дуже — це правда, тільки того, щоб вони були розбійники — ми не кажемо. І ми прогаємо вас тільки пристрамити їх (Вас., I, 1959, 244).

ПРИСТРАСНИЙ, а, е. 1. Дуже сильний, бурхливий, нестримний у своєму виявленні (про почуття, переживання і т. ін.). Про інтерес поета [Т. Шевченка] до польської літератури, про пристрасну любов до творчості Міцкевича є ряд свідчень (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 21); — Пристрасна воля до життя, незламна сила духу — ось що допомагає людині вийти переможцем з найтяжчого становища (Донч., VI, 1957, 199); Жінки поралися в горді, ви'язували з вузькіє насіння й висаджували з пристрасним запалом в нагріту весняним сонцем землю (Довж., I, 1958, 368); // Який проходить, відбувається дуже напружено, бурхливо. Дикі, пристрасні сварки, як життя, розсікали їхнє життя, досі таке спокійне, одноманітне, ащасливе, як ще недавно думала Марта (Коцюб., II, 1955, 305); Ти чуєш відгомін важких, поспішних кроків, Що прозвучали тут томо вже сорок років, Луну розмов, шум пристрасних марод, Що тут гриміли сорок літ назад? (Бажан, Рокн, 1957, 212); Пристрасне змагання все тісніше зближало трійку молодих людей (Вол., Надія, висоти, 1953, 26); Поеми Лесі Українки.. — це все твори великої філософської глибини, гостро проблемні, наповні атмосферою пристрасного шукання істини (Рильський, IX, 1962, 41); // Проїнятий сильними, нестримними почуттями. Через місяць надійшов другий лист, дозвезаний, пристрасний (Фр., II, 1950, 298); Яремченко не втримував старого. Слухав його мову — пристрасну, злу (Д. Ведзюк, Дніпро., 1951, 16); На фронт було спрямовано найкращі сили партії. Особистим прикладом і пристрасним словом вони надихали радянських воїнів на ратні подвиги, були зразком мужності і відаєги (Ком. Укр., 9, 1965, 58); // Сповнений бурхливих подій, хвилювання, неспокою. Великі представники українського народу, в їх числі славний Кобзар,.. Тарас Григорович Шевченко, прсвятивши все своє пристрасне, кипуче життя боротьбі за свободу і щастя українського народу (Рад. Укр., 17, IX 1949, 2); // Який виражає сильне почуття, хвилювання і т. ін. — Не вірте йому, дівчата, що він ото знов про доагий карбованець мовоє, — каже тітка Катерина пристрасним голосом (Гончар, Тронка, 1963, 276); Батько заграв.. Весела, пристрасна і гучна мелодія заповнила раптом все (Смолян, II, 1958, 36).

2. Який має жвавий, енергійний темперамент; здатний на сильні почуття. У навчанні і в роботі Серва був пристрасний і темпераментний до краю. Почуши на лекції якусь новину, свіжу думку, він не міг всидіти на стільці. На перерві його високий, майже дівочий голос було чути через увесь коридор (Гончар, IV, 1960, 65); Великого напруження і великої пристрасної вимагає

наука від людини. Будьте пристрасні в вашій роботі та в ваших шуканнях (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 230); Віля давнички перед юрбою з'являється Шабанов. Напружений до краю, пристрасний. В очах погляду одержимість. Голос гладкий, хриплий (Довж., I, 1958, 113); // Власт. такій людині. Хибна думка зродилась у нього від самотності, що в ній задихалась його пристрасна натура більше двох років (Довж., I, 1958, 345); Степан Чижмар був спокійним, витриманим.. Навіть злодунувати, декому байдужим здавався Степан, хоч справді був він гаряче, пристрасне серце (Скл., Карпати, II, 1954, 195); // Який із захопленням, гаряче віддається якому-небудь заняттю, якісь справи. Брати.. устаткували в своїй спальні все, що було потрібне, щоб.. перетворити її на елегантну курільню, де приготовано все, що розвеселяє серце пристрасного курця (Фр., VI, 1951, 204); Лесі раятом уявлялося, як це Мизгайло Федорович, пристрасний бібліограф і бібліофіл, вчиться у Франкові про неї слова (М. Ол., Леся, 1960, 121); Іван Франко — ширий і послідовний друг російського народу і пристрасний пропагандист передової російської літератури в Галичині (Рильський, IX, 1962, 39).

3. Пов'язаний з пристрасною (у 3 знач.). — Так, панно Целіно, любов моя справді така.. Гаряча, пристрасна і задрісна любов чоловіка з великим засобом фантазії, гарячої крові і самолюбства (Фр., II, 1950, 320); Якщо природа обдарувала Олену великим і пристрасним коханням, то й воля дала їй таку ж міцну (Томч., Жмеянки, 1964, 66); Сум і пристрасне чекання любові бриніло в молодій голосі (Стельмах, II, 1962, 217); // Сповнений любовної пристрасні. І раятом — як це сталося? В обіймах пристрасних дві постаті зім'ялись (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 165); Через скін Ярецької вираєно чути схвильованій, пристрасній шепіт Дусі, що, зрадівши, видно, цій перестріці, виринула сама, нарешті, відкритись Леєкові у своїй почуттях (Гончар, II, 1959, 368); // Який виражає любовну пристрасність. Ії личка горіли тим пристрасним жіночим жаром, що як приложити до них долоню, то не можна надовго держати: личко пече вогнем (Март., Тв., 1954, 263).

4. Здатний на сильне кохання, на пристрасть (у 3 знач.). З-під руки Льва Толстого вийшли і пристрасні Анна Кареніна, і її чудесний у навіній своїй грізності брат Стіва Облонський, і неупушаний Федір Протасов (Рильський, Веч. розмова, 1964, 24).

ПРИСТРАСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. **пристрасний**. Публіцистичні теорії Лесі Українки відзначаються своєю пристрасністю й полемічною спрямованістю, яскравим образним втіленням думок (Рад. літ-во, 4, 1963, 56); Він ненавидів [супротивників] усе життя пристрасно, невасиможу ненавидіти, забуваючи через цю велику пристрасність своєї натури, що супротивники були здебільшого просто обмеженими, необхідними людьми (Довж., I, 1958, 497); Тільки той може носити звання партійного керівника, хто гармонійно поєднує в собі переконатість і пристрасність борця за ідеали Комуністичної партії з бездоганною моральною чистотою (Ком. Укр., 3, 1961, 38); * Образно. Павличковій музі притаманна не так ніжність, як пристрасній реаліст, але навіть суворість (Вітч., 7, 1968, 150).

ПРИСТРАСНО. Присл. до **пристрасний** 1—3. **Пристрасно** любить [Олекса] співі і пісні і сам співає досить гарним тенором (Фр., V, 1951, 17); Хірург працює в незвичайним натхненні. Ніколи ще не працює він так пристрасно врятувати людське життя, як зараз (Довж., I, 1958, 321); Пристрасно і гнівно Ленін виступив проти спотворювачів марксизму (Біогр. Леніна,

1955, 100); Він грає [у карти] пристрасно, азартно, до самозабуття (Вол., Місячне срібло, 1961, 18); Як розповідають сучасники, Ленін говорив доступно, просто, зрозуміло, пристрасно, пошукано, без усяких ефектних прийомів (Ком. Укр., 4, 1961, 62); Ізко послухав жінки, в якій здужав [вистат].. пристрасно закохався, і волею її волю (Фр., VIII, 1952, 412); Маєка пристрасно пестить його, він скрикує з мукою вітхи (Л. Укр., III, 1952, 216); // розм. Дуже завзято, дуже сильно. Антін перевів погляд на ліжко, де старше дієча з усієї сили металено коліску з маям; воно так пристрасно гоїдало, що мала ледве-ледве трималась в колісці (Чорн., Визвол. земля, 1950, 11).

ПРИСТРАТІТИСЯ **ди**. **пристращуватися**.

ПРИСТРАТЬ, і, ж. 1. Сильне, бурхливе, нестримне у своєму виявленні почуття. Стійке й глибоке почуття, яке має дуже велику діючу силу, спрямовує всі помысли людини і накладає відбиток на всю її діяльність, наизвається пристрасною (Психол., 1956, 161); Світосі бурі, потреби, пристрасні, мов щось далеке і постороннє [стороннє], шумлять наді мною (Фр., IV, 1950, 346); Поет [М. Вайван] шукає і знаходить ті вольові, сильні, незборимі риси наших предків, ті гарячі і суворі пристрасні, які характеризують історію народу (Мал., Думки., 1959, 23); Ще від адамових усім відомо днів, Що пристрась до біди доводить нас шалено (Рильський, II, 1946, 211).

Пристрасті спалахують (розпалюються, закипають і т. ін.) — почуття, виникаючи, набувають, досягають великого напруження. Сенько був із тих людей, у яких пристрасні.. спалазували скоро (Фр., V, 1951, 74); Хома бачив, що розпалюються пристрасні, і не знав, як угазувати їх (Тулуб, Людолюби, I, 1957, 194); Хто хоч раз був на футбольному змаганні, той добре знає, що ніде так пристрасні не закипають, як на футболі (Дмит., Там, де сяє., 1957, 138); На жаль, у боротьбі думок, у наукових дискусіях, як і в усяких інших, пристрасні іноді розгоряються з такою силою, що початкова мета — з'ясування істини — підмінюється прагненням що б то не стало, будь-якими засобами домогтись перемоги над своїм противником (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 415); **Пристрасті** влягаються (вляглися, вгамовуються, вгамувалися, прохолодували і т. ін.) — сильні почуття стали менш напруженими, ослабли. **Пристрасті** в нас уляглись, скороспілки ілюзій обнали, З рах, що життя заведало, ще хіба шрами болять (Фр., XIII, 1954, 306); Високе небо незнайомого півдня, терпкий аромат близького поля діють на біійці, мов якийсь чарівний трунок: зникають денні сварки, взаможуються пристрасні, всі стають ближчі між собою, одвертіші, мирніші, тишіші (Гончар, III, 1959, 31); І Каринський, і Васюта побоювались, що й ця нарада прозодитиме неспокійно. Доба надто короткий строк, щоб прохолодули розбурхані вора пристрасні (Шовк., Інженери, 1956, 415); **Розпалювати** (розпаліти, збуджувати, збудіти і т. ін.) **пристрасті** — викликати у когось сильні почуття, спряяти їх виникненню. Жінки на чолі з Марією ретували далі. Христя намагалася заспокоїти їх, але це ще дуже розпалювало пристрасні (Кир., Вибр., 1960, 349); Всього було вдосталь у цій переповненій, по-південному яскравій Казовці, все горіло на сонці, драгуючи спралу уягу, збуджуючи пристрасні (Гончар, I, 1959, 37).

2. Велике внутрішнє збудження, душевне піднесення, стан натхнення. Франко — поет боротьби і труда, поет глибокої думки і невтомої пристрасні (Рильський, IX, 1962, 37); Всі поетичні думи і політичні ідеї Шевченка пройняті могутньою революційною пристрасною, вони служили вогненним закликом до перемоги

боротьби народних мас проти своїх поневолювачів (Ком. Укр., 1, 1964, 74); * Образно. Лисенко дуже тонко відчував специфіку українського музичного фольклору, створив епітетично його дум і історичних пісень, іскристу, воєнну пристрасть танців (Укр. клас. опера, 1957, 307); // до чого і без додатка, також з інфін. Сильний потяг, стійкий інтерес до якоїсь справи, заняття. Пам'ятає мою пристрасть до фотографічних екскурсій? (Коцюб., 1, 1955, 255); Коли .. дітей найшлася громадка, в ній [матері] прокинулася пристрасть зватися гроші (Коб., III, 1956, 299); Його мати ніколи нічого не робила абияк. Мабуть, від неї передався йому отой вогонь працелюбства, а надто пристрасть до праці біля землі (Хор., Місто..., 1962, 23); Порушуючи павський наказ, Шевченко давав волю й своїй давній пристрасті — він крадькома копіював сугдальські картини, що прикрашали панські покої (Слово про Кобзаря, 1961, 21); // до чого. Любов, інтерес до чого-небудь, захоплення чимсь. Усі в школі знали про Андріаду пристрасть до живої природи (Донч., IV, 1957, 290); Вадокія Зіновівна мала спокійну, лагідну вдачу, ніжну, глибоко поетичну душу і особливу пристрасть до пісень, до всього незвичайного і гарного (Життя К.-Карго, 1957, 8); // Предмет особливою потягу, інтересу. Кейми — то була, після математики і музики, третя безмежна батькова пристрасть (Смоляч, II, 1958, 8).

3 пристрастю — палко; з ватхненням. — Моє маленьке! Схучив? — Катря жагує, з пристрастю тупить його до себе, картаючи себе докорами і зарікаючись, що вона більш ніколи-ніколи не буде кидати саму дитину на улиці (Вас., II, 1959, 349); З якою пристрастю він сперечається Про діло кровне — про літературу! Як вірші він чужі й свої читає, Розмахуючи в запалі руками І з притиском на тилк словаг, які йому злюбилась! (Рильський, II, 1960, 326); — Літак той був моєї конструкції. Працював над ним дні і ночі, з пристрастю, з ентузіазмом (Донч., V, 1957, 249).

3. Сильне, нестримне почуття кохання, в якому велику роль відіграв фізичний потяг. Капітан слухав тих сльє, уриваних, поспішних, що дихали раз пристрастю, ніжною любов'ю, то знов розпонує і щирим жалем (Фр., VI, 1951, 481); Тут же за столом і дружина його з сестрою, гарненькою восьмикласницею Люсею, об'єктом гарячої пристрасті змурого й мовчазного завжди, як риба, вічного студента Мандрики (Головко, II, 1957, 277); Свою пристрасть і свою ніжність зберігала вона для людини, яку любить давно (Шнян, Гроза., 1956, 224); // Сильний фізичний потяг до особи протилежної статі. Як при кожній жінці, так і при ній, пристрасть завертала йому голову, а він давав приміту тої пристрасті лиш лунанням очей і сумом (Март., Тв., 1954, 257); Він, заточуючись, іде з нею до лаги, садить Мар'яну біля себе, і в цей час гаряча зовля пристрасті вимиває.. жалість (Стельмах, II, 1962, 291).

ПРИСТРАХАТИ, аю, аєш і ПРИСТРАШИТИ, шү, шіш, док., перех. Налякати кого-небудь, загрожуючи чимсь. Масло перелякався. Хотів пристрашити Подигуна, а нічого не виходить. Треба знайти на нього матеріали, щось викопати (Хажняк, Невгамовна, 1961, 126).

ПРИСТРАШИТИ *див.* пристрахати.

ПРИСТРАШКА, в, ж., розм. Те саме, що острашка 2.

ПРИСТРАЩАТИСЯ *див.* пристрапуватися.

ПРИСТРАЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся і ПРИСТРАЩАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, ПРИСТРАСТИТИСЯ, ашүся, астишся, *док.*, *розм.*, *рідко*. Те саме, що приохочуватися. Часто мені приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже пристращатися на сім світі до

чого-небудь..? (Кв.-Осн., II, 1956, 22); Графиня пристращалася чимраз більше до двох речей: вона робилася набожною,.. а друга річ — се була охота сватати молодих дічат і панчиків (Фр., VI, 1951, 348); Дивлячись на старшого брата, пристрастився до різьбярства і молодший (Літ. Укр., 26.II 1965, 1).

ПРИСТРЕЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до пристрелити.

ПРИСТРЕЛИТИ *див.* пристрілювати¹.

ПРИСТРІБАТИ *див.* пристрїбувати¹.

ПРИСТРІБНУТИ *див.* пристрїбувати².

ПРИСТРИБОМ, присл., розм. Підстрибуючи, стрібаючи.

ПРИСТРІБУВАТИ¹, ую, уєш, *недок.*, ПРИСТРІБАТИ, аю, аєш, *док.* Стрїбаючи, наближатися куди-небудь. І ось вона знову чує її [мелодію] — наче Янкедь, щоб утішити Таню, перекинувся в цєтрукника та й пристрїбав до неї в минулих роки (Дім., I будуть люди, 1964, 175).

ПРИСТРІБУВАТИ², ую, уєш, *недок.*, ПРИСТРІБНУТИ, аю, аєш, *док.* Те саме, що підстрибувати.

ПРИСТРІЙ, рою, ч., розм. Пристосування, обладнання, за допомогою якого виконується яка-небудь робота або спрощується, полегшується певний виробничий процес. Для підіймання і опускання затворів (гідротехнічної споруди) застосовують різні підйомні пристрої і механізми (Довідник сіль. будівельника, 1956, 112); Своїми руками він спорудив прилади і пристрїй до них, для того щоб переконатися у практичному здійсненні деяких положень своїх розрахунків (Рибак, Час., 1960, 432); Дошувальні пристрої, що працюють в городній бригаді, женуть в небо височенні водоєраї, вод'яним протоючим пилосм так і війнуло звідти на всіх (Гончар, Тронка, 1963, 40); Нові комбайни повинні бути оснащені різними пристроями і устаткуванням для більш раціонального та ефективного сумісного і роздільного збирання соломки і половки (Хлібороб Укр., 1, 1969, 25).

ПРИСТРІЛ, у, ч., спец. Те саме, що пристрілювання.

ПРИСТРІЛИТИ *див.* пристрїлювати¹.

ПРИСТРІЛКА, в, ж., спец. Дія за знач. пристрїляти, пристрїлювати². Пострїли на рієнніх частинах, чорні суцями здіймались по всій довжині німецьких траншей. Це була остання пристрїлка перед артилерійським ударом (Ю. Бєдзик, Полки..., 1959, 208); * Образно. І Хорли, і перший.. штурм Перекопу, і кримський рейд — все то була тільки пристрїлка перед незрівнянно тяжчими боями, які ось тепер почались (Гончар, II, 1959, 422).

ПРИСТРІЛЮВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. пристрїлювати². Забравався з командирами рот на вершину горба, що здіймався перед вогневою, Черниш терпляче вів пристрїлювання (Гончар, III, 1959, 391).

ПРИСТРІЛЮВАТИ¹, юю, юєш, *недок.*, ПРИСТРІЛИТИ і ПРИСТРЕЛИТИ, лю, лиш, *док.*, *перех.* Убивати або добивати пострілом кого-небудь. Не пройшли [половинки] й п'яти кілометрів, як почулися постріли: пристрїлювали тих, що вибилися з сил (Хижняк, Тамара, 1959, 256); Буде віддано наказ топтити в морі все .. і полетять з кримських урвищ у Чорне море нікому не потрібні тепер автомобілі, величезні обози разом з кіньми, грізна антантївська артилерія. Козаки в портах пристрїлюватимуть своїх коней (Гончар, II, 1959, 438); Мені здалося, що він виведе мене в степ і пристрїлить з свого нагана (Чаб., Катюша, 1960, 84); — Душі б свої не пошкодував [Гарасим] за той ліс. — І не пошкодував би, далєбі не пошкодував, і гріха б не побоявся пристрїлети злодіяку... (Л. Янов., I, 1959,

350); — Візьмеш рушницю, підеш у гори, ведмеда пристрелиш (Збав., Єдина, 1959, 160).

ПРИСТРІЛЮВАТИ ², юю, юєш, *недок.*, **ПРИСТРІЛЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перез.*, *спец.* 1. Пробними пострілами встановлювати правильний приціл вогнепальної зброї. *Затишай? Укріпай свої рубежі! Затишай? Пристрілюй окопи чужі!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 229); *Демис твердо й упевнено виконував свої нові обов'язки, зрештою, добре знайомі для нього. Ще вчора він пристреляв окремі ділянки мастку і самий будинок* (Гончар, III, 1959, 155).

2. Перевіряти точність, придатність вогнепальної зброї, випробовуючи її в стрільбі. *Він.. почав пристрелявати свій револьвер* (Ю. Янов., I, 1958, 107); *Придбали ви рушницю. Насамперед її треба пристреляти* (Вишня, II, 1956, 203).

ПРИСТРІЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИСТРІЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *док.*, *спец.* 1. Пробними пострілами визначати відстань до об'єкта і точність попадання. *Наші ще тільки пристрелявалися, як Шагайда вже передавав координати на есмінець* (Кучер, Чорноморці, 1956, 508); *Батарей сміливіше пристреляються до узенців, копають дорогу, дуплять в лоб, шукають слабого місця в броні* (Ю. Янов., I, 1954, 54); *Німіці не могли так швидко пристрелятися до цієї точки. Вони ще й засітки її не встигли* (Баш, На дорозі, 1967, 23); *Куля дзвинула зовсім низько — і її синій берет злетів з голови. Ворог таки пристрелявся* (Смоляч, Реве та стогне.., 1960, 478).

2. тільки *недок.* Пас. до пристрелявати².

ПРИСТРІЛЯНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мнв. ч. до пристреляти. *Цей бугор на шосе був пристреляний ще арапку* (Баш, Надія, 1960, 345); *По пристреляній дорозі йшли поранені в знеможі, йшов між ними й я* (Перв., I, 1958, 413); *На танкуці стояв кулемет, удосконалений і пристреляний, служивий і повороткий, вивернений, надійний «максим»* (Ю. Янов., II, 1958, 222); // *пристріляно*, *безос.* *присудк. сл.* * *Образно.* — *Все своє єміння застосували [махновці], все в них пристреляно та розміряно було, в одному тільки промахнулися.. Не вразували, на що здатен народ, коли він за права свої піднявся* (Гончар, II, 1959, 442).

◇ **Пристріляне око** у кого — хто-небудь має гострий зір, щільний, спостережливий погляд. *Холодними змруженими скалками з-під вушанки незнайомець розглядав Шаміля. Має, видно, око пристреляне, — такого не обдуриш* (Гончар, Циклон, 1970, 88).

ПРИСТРІЛЯТИ *див.* пристрелявати².

ПРИСТРІЛЯТИСЯ *див.* пристреляватися.

ПРИСТРІТИ, у, ч., *етн.* За марновірними уявленнями — хвороба, викликана чимсь злим поглядом. [С о ф і я:] *Що тобі, серденько, таке? Може, пристрїт? Я побіжу верну Варку, вона уміє шептати, її баба покійка навчила* (К.-Карий, I, 1960, 300); — *В селі баба Ковализа пристрїт одиштувала..* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 447); *За народними звичаями пристрїт замовляють, а виликають переполох* (Рад. літ-во, 2, 1957, 70).

ПРИСТРІТИ, їву, їнеш; *мин. ч.* пристрїв, стрїла, ло і пристрївав, стрїтила, ло; *док.*, *перез.*, *етн.* За марновірними уявленнями — заподіяти кому-небудь нещастя, хворобу своїм злим поглядом. — *Чи не пристрїв тебе, сестро, Костомара? У його, кажуть, ледячі очі: гляне на коня, завидуючи, то і коневі не микється* (П. Куліш, Вибр., 1969, 162); *Ой ти, пане мій, милий мужу мій, Нічим я тебе не пристрїтила* (Фр., XI, 1952, 473).

ПРИСТРОЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до пристроїти. *Вся хата була пристроєна святочно* (Коб., II, 1956, 236); *На другий день прийшла теща. Молода*

ще жінка,.. пристроєна по моді, у величезнім капелюсі (Мак., Вибр., 1954, 280); * *Образно.* *Літа молодості,.. пристроєні у квіти, повні оживляючої роси, стали зводні слухим, пухлим цвітцарем серед осінньої жрячки* (Коб., Вибр., 1954, 42); // *пристроєно*, *безос.* *присудк. сл.* *Весь дїм пристроєно в празничний вид, Усі раби дістали золні листи* (Фр., XIII, 1954, 219).

ПРИСТРОЇТИ *див.* пристроювати.

ПРИСТРОЮВАТИ *див.* пристроюватися.

ПРИСТРОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до пристроїти. *На грудях у Павла велика, пристроєна білими нитками кишеня, а над нею вишите чорною ниткою чотиризначне число* (Кучер, Трудна любов, 1960, 301).

ПРИСТРОЧИТИ *див.* пристроювати.

ПРИСТРОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСТРОЧИТИ**, строчю, строчиш, *док.*, *перез.* Пришхивати що-небудь до чогось строчкою. [Х в и л и м о н (показує черевки):] *Тут інакше не можна полатати, як тільки союзи [союзки] накласти; а щоб так, як ви кажете, — пристрочити, то так не можна* (Кроп., IV, 1959, 279); — *Каблуки там та халаяу пристрочити, підешу прилагодити, — це в мене, як яєчко, виходило, а з передами одна біда* (Збав., Єдина, 1959, 140); * *Образно.* [Х р а п к о:] *От Луку Семеновича до діла можна пристрочити, розказати йому все, що, де і як..* (Мирний, V, 1955, 173).

ПРИСТРОЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСТРОЇТИ**, бою, біш, *док.*, *перез.* 1. розм. Прилаштувати що-небудь десь, кудись, розмішувати, розташовувати щось де-небудь. *Блондин.. вже так пристроєно його ролика, так пристроєно* (Вишня, I, 1956, 307); *В ідеальній поруч з портретом батька урочисто пристроїли і мамин* (Собко, Звич. життя, 1957, 42); *Кіндрат цолюта приїздив на канікули додому і поводив себе, як панчик. Навіть в гарячу пору живи цілі дні просиджував у садку, де під буйною кроною старезної липи пристроїли йому столика і два ослінчики* (Ішук, Вербівчани, 1961, 18).

2. *ким, де, куди, розм.* Влаштувати кого-небудь на якусь посаду, квартиру і т. ін. [К в р и л о:] *Покійний Харко за спавби взяв та до крамничі пристроїти* [Х р а п к а] (Мирний, V, 1955, 142); — *Отака вона безосівна, — жаліється Соломія. — Я її до професора в Києві водила, хотіла артисткою зробити, і в сільраду секретарем пристроїла..* (Кучер, Трудна любов, 1960, 132); *Він не хотів навіть сказати, що має на думці пристроїти Ваську в них на квартирі* (Мяк., II, 1957, 100); // *Видавати заміж або женити, влаштувати родинне життя. — У вас он дочка; треба її до ума довести, треба її пристроїти* (Мирний, III, 1954, 30); [Н а г а ш а:] *Це ви мене хочете заміж видати? [К р я ж:] Всіх вас хочу пристроїти* (Зар., Антеї, 1962, 236); // *Вмішати що-небудь кудись. Тут, бачите, у нас залиша думка видати збірник пам'яті Гоголя. От би до нього і можна пристроїти «Серед степів»* (Мирний, V, 1955, 408); *Коли б Вам не було трудною помігти мені пристроїти хоч невелику частину видання в Одесі, а був би Вам дуже вдячний* (Коцюб., III, 1956, 223).

3. *військ.* Те саме, що пришикувати.

4. *діал.* Прикрашати, причепурювати. * *Образно.* *Часто Ольга.. малювала перед нею щастя материнства.. пристроювала в найчудовніші квіти свої уяви* (Фр., II, 1950, 318); *Він пристроював кожний.. епізод фантастично, говорив, мов поет* (Коб., II, 1956, 45).

ПРИСТРОЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИСТРОЇТИСЯ**, боюся, бієшся, *док.* 1. розм. Прилаштуватися де-небудь, куди-небудь, розмішуватися, розташовуватися десь. *Пристроїтися на стільці; // Робити приготування до чого-небудь. — Давайте сфотогра-*

буєсь на цьому місці, — запропонувала Леся. Ольга Петрівна заперечила: зай іншого разу, бо.. поки він [фотограф] пристроїтьсь... (М. Ол., Леся, 1960, 47).

2. *к.м. де, куди і без додатка, розм. Влаштуватися* ва якусь посаду, квартиру і т. ін. *Послушники переважно на зиму пристроюються, а повесі розлазяться по всіх усюдах* (Коцюб., III, 1956, 141); [Г р и ц ь к о:] *Ви беріть, скільки вам треба, поки скінчите науку. А там ой десь та пристроїтьсь, будете заробляти — тоді й віддасте* (Мирний, V, 1955, 182); *Погомоніла прохи, даді Оленка: — Я б вас прохала... як тепер пристроїтьсь мені учителькою?* (Тесл., З КНИГИ ЖИТТЯ, 1949, 115); [Р о м а н я к:] *З нашого села четверо на агрономії вчилися, а де вони? Два в області папери переписують, а два в столиці пристроїлись* (Корн., II, 1955, 240); // *Виходити заміж або женитися. Яків, слава богу, пристроївся тепер... І пара якраз по йому прийшлася — тиша та робота, і живуть вони мирно та щасно* (Мирний, IV, 1955, 41); // *рідко. Те саме, що пристосовуватися* 1. *Зовсім світ перевернувся! Про старе нічого вже було й думати, треба ж якось до нового пристроюватися* (Мирний, II, 1954, 260).

3. *військ. Те саме, що пришикуватися. Команда заспіла [застигла] кількик, особливо неквалящих, ще поза шеренгою, і вони, підходячи, пристроювались з лівого флангу* (Смольч, V, 1959, 690); *Допашиш, мовчки пристроївся [Яресько] в кінці колони до тих, що тягли артилерію* (Гончар, Таврія..., 1957, 381); * *Образно. Саша відчував себе, як риба в воді. Якось просто й легко, без вагань і труднощів, пристроювався він на ходу, наче солдат до роту, до столичного життя* (Полт., Повість..., 1960, 371).

4. *діал. Прикрасатися, причепурюватися. * Образно. Ціла хата. мусила пристроюватися, мов молодда для молодого. Все білицало, сяло в ній* (Коб., I, 1956, 254); *В золотев буйне жито пристроїлась нива, — та не дала мені серпа доля нещаслива* (У. Кравч., Вибр., 1958, 43).

5. *тільки недок. Пас. до пристроювати.*

ПРИСТРУГАТИ *див. пристругувати.*

ПРИСТРУГУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРИСТРУГАТИ, *приструж*, *пристружеш* і *пристругаю*, *пристругаєш*, *док., перех., спец.* *Обстругуючи що-небудь, підгавати, прилаштовувати до чогось. Я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, візую та пристругую* (Фр., II, 1950, 39).*

ПРИСТРУНИТИ *див. приструнчувати.*

ПРИСТРУННИК, а, ч. *Дерев'яна дощечка на музичних струнних інструментах, якою закріплюють нижні кінці струн; струнотримач. Обмацавши ручку, спідняк та верхняк кобзи та протерши пальцем голосник од пилу і перевіривши, чи не одстали приструнник та кобилька, поєві [кобзар] по всіх дванадцяти струнах зразу* (Бурл., О. Вересай, 1959, 64).

ПРИСТРУНОК, яка, ч. *Коротка струна в бандурі, кобзі і т. ін. На певному етапі кобзарі.. стали чіпляти на кувові кобзи додаткові струни — приструнки* (Знаєн., 7, 1971, 21); *Дрібно-дрібно перебирають пальці струни. Передзвони приструнків немов поєсають на гудіні басів* (Мист., 1, 1961, 25); *Рука [кобзаря] торкнулася до басів, вони озавилися сумом, а приструнки повели мелодію* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 183); * *Образно. Теорити хочу я.. Тесать, рубати, будувать, Озоту теслям додавать Тугими приструнками ямба* (Рильський, II, 1960, 46).

ПРИСТРУНЧИТИ *див. приструнчувати.*

ПРИСТРУНЧУВАТИ, ую, уєш і **ПРИСТРУНЮВАТИ**, ую, уєш, *недок., ПРИСТРУНЧИТИ, *чу*, *чиш* і **ПРИСТРУНИТИ**, ню, виш, *док., перех., розм.* *Впливаючи на кого-небудь, примушувати підкорятися; при-**

бирати до рук, ставити на місце когось. — Маковейо, — спокійно віз Роман, — .. тіба Денис, тіба офіцери щось зле тобі зичать, приструнчуючи тебе щоразу? Та вся рота вболіває за тобою, як за рідним сином! (Гончар, III, 1959, 301); *Над впертою дочкою Сава не мав ніякої глады і вилмаєз від матері, аби приструнювала її* (Чорн., Пісні..., 1958, 77); [О л і з а р:] *Сам великий князь, намісник краю, взявся за справу. Назнав холоду губернаторові... приструнчив поліцію, комісіям дав наказ — щотижня давати йому відомості, як іде справа* (Вас., III, 1960, 443); *Ом тільки б дечат хто приструнчив, просто нема життя через їхні жарти* (Ю. Янов., II, 1954, 130); *Він зайшов до хати, весь озоглений нестримним шаленим гнівом. Так не може тривати далі, зараз він приструнить свою непокірну онуку* (Земляк, Гайвний Стратіон, 1960, 427); * *Образно. [З о з у л я:] Невже ні в кого з вас не поворується серце жалем на мої правдиві слова, що я так широко вам кажу? [Л і х т а р е н к о:] Так говорять усі, кого приструнчить лихо* (К.-Карній, II, 1960, 338).

ПРИСТРУНЮВАТИ *див. приструнчувати.*

ПРИСТУК, у, ч., *розм. Легкий стук. Йі часто свисєз той самий сєм. Косарі клепають коси. Дзєнко, з пристуком, з протягом* (Загреб., День..., 1964, 32).

ПРИСТУКНУТИ *див. пристукувати.*

ПРИСТУКУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРИСТУКНУТИ, ну, неш, *док. 1. перех. і неперех., чим. Легенько стукати по чому-небудь. Марко пристукуєз костуром об підлогу і не зводив очей з Марії* (Жур., Звич. гурботя, 1960, 143); *Муляр ривним шаром розстилав густу сіру масу на поверхні гладки, клас цегалину, легенько пристукував її ручкою кельми* (Рад. Укр., 1. VI 1961, 2); *Капітан сіє, виїмаєз з кишені портсигар, пристукнуєз цигаркою об стіл і запалиє* (Жур., Вечір..., 1958, 102); // *Зіткнувшись, видаєз стук* (про предмети). *Коли Шалапут [кінь] з бугра спускаєз підтюпцем, колеса починають веселий танець: гунає бубон, пристукують забавлунки, чийсь підкієти так і силлюєт дрібушеккою* (Донч., Пісня..., 1947, 19); *Чийсь руки підгопили Горпину, понесли її, і міцно пристукнули двері* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 376); *Козацькою лавою наче перебігала зямля: брязнула збруя, шурхнули підкови по бруківі, пристукували забавлунки і, як візана, впала жертва, могильна тиша* (Смольч, Мир..., 1958, 305).*

2. *неперех. Супроводжувати якусь дію стуком. — Іване! потанцюй! — скрикнує Якіє.. Як та дзига, крутився він [Іван] на одному місці, пристукував ногами, сплескував руками* (Мирний, I, 1954, 201); *Навіть зода стала іншою, — він не дріботів, як раніше, а ходив, голосно пристукуючи підборами, наче марширував* (Донч., VI, 1957, 297); *Його кроки.. притихли десь за хвірткою, яку він зачинив за собою, пристукували* (Томч., Жменьки, 1964, 180).

ПРИСТУКНУТИ *каблуківми* (каблукѳом, забавлуківми, підборами, ногою і т. ін.) — *ставши по команді струнко, вітаючись, віддаючи честь і т. ін., стукнути підбором об підбор. Бармаш обірав себе на післяєві, обірав руку від кашкета і замість пристукнути каблукѳом став навшпиньки. Тихо, щоб не гупнути, не збудити полковника* (Коз., Гарячі руки, 1960, 146); — *Здрастуйте, Ганно Кирилівно, — .. радісно привітаєз Широєві і пристукуєз забавлуківми* (Собко, Справа..., 1959, 236); *Пристукнувши ногою, Гриць козириєз, намаєзачийсь зберегти природність постави* (Добр., Ол. солдатєкя, 1961, 43).

3. *тільки док., перех., перек., розм.* *Сильним ударом або пострілом убити чи позбавити пригодності когонебудь. — З одним поліцаєм у мене тає сталоєз. Почав ритися на воєі. Так я й пристукуєз занадто допитливогоєз*

полція (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 49); *Чинаріу ладний був пристукнути клятого цербера й світ за очі тікати з цього клятого жатку* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 74); // *чуж., басос.* — *Осо, не дай боже, як тебе дець пристукне міною, то я накажу тобі на могилу отаку плиту поставити* (Кучер, Голод, 1956, 74).

ПРИСТУП, у, ч. 1. Дія за знач. **ПРИСТУПАТИ**, **ПРИСТУПАТИ** і **ПРИСТУПАТИ**, **ПРИСТУПАТИСЯ**. *Ленін розробляє план приступу до соціалістичного будівництва* (Біогр. Леніна, 1955, 197); *Воданов та інші представники.. ідеалістичної метафізичної в своїй основі теорії вимагали негайного приступу до створення і вироблення пролетарської культури, без врахування конкретної-історичних умов* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 16).

З першого **пріступу** — одразу, з самого початку. *В той день все вдалося Залізнякаві з першого приступу: деталі наче самі припасувалися одна до одної без жодного перекосу* (Собко, Звич. життя, 1957, 144).

2. **Навальний напад війська на ворога; атака.** *Невеликий козацький загін, що сидів в Азові, мужньо відбив 24 приступи і примусив турків знати облогу* (Іст. СРСР, I, 1956, 169); // *Активні дії, спрямовані проти кого-, чого-небудь.* *Олександр Блок, відшукуючись на розстрілі 9 січня, приходить до думки про необхідність з боку робітників озброєного приступу і штурму* (Тич., III, 1957, 224).

Брати (взяті) пріступом: а) оволодівати яким-небудь опорним пунктом ворога навальним нападом, атакою. *Коли татари спробували взяти Кремль приступом, москвичі почали лити на них окріп, кидати каміння* (Іст. СРСР, I, 1956, 103); б) активно діяти, захоплювати щось. *Хоч кінями, то ніжк в село заскочити, зібра що коні в заетах потопити, та чи спішатся [козак], — все одно кожен жмет треба приступом брати* (Головко, II, 1957, 329); *На пріступу іти (піти), кідатися, кінутися і т. ін.); Пріступом іти (піти) на кого:* а) навально наступати на ворога. *Зброй полиск і гоїмн розкошистий, се немаче повстання гуде, наче сила народна узброєна без упику на приступ іде* (Л. Укр., I, 1951, 232); *Повстанці чекали цілу добу, а потім пішли на приступ [замку] (Павч, Гомон. Україна, 1954, 350); Проти жменьки прикордонників з усіх боків погнули сп'янілі від люті й горляки автоматники, пішли на приступ танки* (Збан., Між. людсьм, 1955, 46); *Міські заборона густо Скризь обсажені були, і половеці.. Приступом на них ішли* (Фр., XIII, 1954, 368); б) активно діяти, домагаючись, добиваючись чогось. *Художник тупцював біля своєї картини, ..зітхав важко і знову енерго йшов на приступ великого чудотворного шумовиння фарб, тонів і ліній* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 70); *Олеси це усе вже остогидло, й вона пішла на приступ на станогово* (Н.-Лев., III, 1956, 126); *На пріступ трубіти (жикати і т. ін.) — подавати сигнал до нападу, атаки.* — *Дав мені бог синя.. він по-батьківськи трубитиме козакам на приступи* (П. Куліш, Вибр., 1969, 70).

3. **чого, який.** Момент загострення хвороби; напад. *Приступ гострого апендициту починається раптом болем в правій здухвинній ділянці, у підложечковій ділянці або в ділянці пупка нудотою, блюванням, часто з підвищенням температури* (Лікар. експертиза..., 1958, 46); *Гойдало. Моряки не помічали хитанни, бо звалили до неї з коликми, а Махисев зблід, потім став зовсім зелений і зник, заховався в каюту, відчуваючи приступ морської хвороби* (Тулуб, В степу..., 1964, 265); *Старий Невкип'ялий, Прокіп Іванович, вже другий місяць лежав прикутий до постелі гострим приступом ревматизму* (Головко, А. Гармаш, 1971, 365); *У матері стався такий серцевий приступ, що її насилу врятували* (Коз., Листи..., 1967, 267); // *перен.* *Різкий вияв якого-*

небудь фізичного або душевного стану, почуття і т. ін. *Я б мовчав, я б нічого тобі не сказав, але мені не так було б трудно терпіти цей біль, бо його не трюдили б оті дикі приступи лютої...* (Л. Укр., III, 1952, 681); — *Ти коли це так навчився розмовляти з батьком?..* *Ледве стримав* [Суцурин] *приступ обурення* (Стельмах, II, 1962, 116); *Здолавши перший приступ сну, Крайнюк сидів над своїми записками, перебираючи в пам'яті фронтові зустрічі останніх днів* (Кучер, Голод, 1961, 148).

4. *перев. до кого — чого, розм.* Можливість входити кудись, відвідувати кого-, що-небудь, зустрічатися з кимсь, брати щось і т. ін.; *доступ.* *Палла [Палагна] поміж маржиною ватру.., аби до неї не мав приступу злий* (Коцюб., II, 1955, 336); *Стелла [ожина].. своє довге пруття й показувала згоди, ще недостигли, бо червоні.* *Але приступу до згід боронила завято.. гострими колочками* (Март., Тв., 1954, 303); * *Образно.* *Кілька днів блудила Маруся в накових підземеллях.. Фантастично проста різьба народної фантазії знаходила якийсь короткий приступ до її душі і завладоувала нею цілковито* (Хотк., II, 1965, 35).

Ні (ані) пріступу до кого; Пріступу нема до кого; заст. Ні (ані) пріступу до кого — нема можливість відвідувати кого-небудь, звернутися, підступитися до когось, зустрітися з кимсь. — *Вже деякі набігали козак, а нічого не відіють: обіклалися боронами та засіками озерами, і ні приступу до них* (Головко, II, 1957, 328); — *Оце вже Роман так замурується в своїй хатині з книжками, що до його ані пріступу! — говорила Соломія до матері* (Н.-Лев., VI, 1966, 374); *Мов підмінили Нестора: на селі був такий привітний, пригожий, а тепер приступу нема* (Горд., Заробітчани, 1949, 34); *Без ломаки до його ні пріступ!* (Укр.. присл., 1963, 130); — *І чого се, бабо, усі сердити такі сьогодні? Сказано, без палиці ані пріступ, — обізвався він до баби* (Мирний, I, 1954, 243).

ПРИСТУПАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРИСТУПАТИ**, ступлю, ступши; *мн.* **пріступлять**; *док. 1.* *до чого, з інфін. і без додатка.* Починати що-небудь робити, братися за якусь справу, роботу і т. ін. — *Час приступати до діла* (Н.-Лев., III, 1956, 379); — *Насамперед, приступати до всілякої розмови, треба починати аж із самірного початку* (Хотк., I, 1966, 51); *Вчора після вечери — він пригадав — розбирали наряди на роботу, щоб приступати зранку* (Сміл., Зустрічі, 1936, 28); — *Слажемись! Ти б приступи гуляти й там, де добрі люди сумують і плачуть вельми!* (Вовчок, I, 1955, 26); *Знає [Павло] з пліч вила і приступив до праці: так налягав на няз, що вони зазналися в ній по самий держак* (Тют., Впр, 1964, 116); *З понеділка Анатолій уже приступив до своїх обов'язків начальника ділянки шати «Велетень»* (Гур., Життя..., 1954, 97); *Після переможного закінчення війни радянський народ з величезною активністю приступив до мирної творчої праці* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 2).

2. *до кого — чого і без додатка, розм.* Наближатися, близько підходити до кого-, чого-небудь; підступати. — *Не замось гніву на нас на той світ... — могла [бабуся] далі, приступаючи до ліжка Тетяни та вклоняючись* (Л. Янов., I, 1959, 59); — *Як на те, кого здибає першого із знакомих? Пана Гнатковського! Кланяюся, пізнає мене, приступає ближче, подає руку* (Март., Тв., 1954, 207); *Василь приступив до неї, подорожає й пішов поруч з нею* (Н.-Лев., II, 1956, 60); *Всі звіри, що жили в тім лісі, хотіли хоч здалека придивитися новому гостеві, але нікто не смів приступити ближче* (Фр., IV, 1950, 95); *Коли Потопальський доповів, що зібрався всі, комісар приступив до столу* (Збан., Сеспель, 1961,

55); * Образно. Зостались [після пощесті] тільки ті, до кого й смерть боялася приступити (Мирний, IV, 1955, 255); // Наближатися, нападаючи на когось, щось. Не боляться [половці] жадних страм, Раз по разу приступали, Полк за полком підсували (Фр., XIII, 1954, 368); То приступали [супротивники], то одступали; то розмазували з усієї сили, що аж шабля свіщице (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); Ой, як приступить памота, як кинеться, наче ті звірі, — світу не видно! (Тич., I, 1957, 105); // перен. Зав'язувати з ким-небудь розмову, знайомство, ближчі стосунки і т. ін. Почали [дядько, Яків та Кохан] радитись, як приступити до тії панії (Вовчок, I, 1955, 74); [К а т р я:] Чи ти дурний, Зільку, дієчат не любиш, чи приступити до них не вмієш (Вас., III, 1960, 124).

[І (й)] не приступай; [І (й)] не (ані) приступити; [І (й)] приступити не можна (страшно) — про когонебудь гордого, сердитого, зарозумілого і т. ін. — Гарна була дівка.. А горда та пишна, що й не приступай! (Коцюб., I, 1955, 139); Дивиться [Варка], наче зараз тебе з'їсть, не солиши, словами і сіме, і руба, ані приступити... (Вовчок, VI, 1956, 293).

◇ Приступати (приступити) до бичка (бичка) — те саме що Брати (взяті) бичка за роги (див. бичк.). — Жарти жартами, а я оце поїду в Бендери та причеплю причеплюсь, реп'яхом пристаю до Бичковського, — обізвався Христина. — Я вже знаю, з якого боку приступити до бичка (Н.-Лев., VI, 1966, 79).

3. до кого і без додатка. Настійно звертатися до когонебудь, набридати комусь проханнями, вимогами і т. ін. — Готова [кавапка]?.. — Та... не знаю.. — По що ж ти ходив, коли так? — приступала до нього Собія (Л. Укр., III, 1952, 498); Багато людей вибивало Андрієві очі за дрібні попки. Андрій мотався і туди й сюди, мало не плакав, а нічого не міг одіяти: всі на нього тюкали і приступали (Григ., Вибр., 1959, 231).

◇ Приступати (приступити) з [гострим] ножем до горла — настійливо вимагати чого-небудь, домагатися чогось; змушувати когонебудь до чогось. — А от як ці брати приступлять з гострим ножем до горла, то поді й пізнають, що воно за брати (Мирний, IV, 1958, 203).

4. перен., розж. Раптово охоплювати когонебудь (про душевний стан, почуття, бажання і т. ін.). [К у ш - вірук:] А що тобі, отамане, зноу туга до серця приступає? (Вас., III, 1960, 19); Знаю, що такий батько лакомий заплакати, бо до нього приступає тоді і вітха і жаль (Март., Тв., 1954, 209); Толя мрія швиденько поплине.. І принесе з чарівної країни Краплю живої роси. І як приступить журба невсипуща Та до серденька твого, Та розсипа живуча-цілюща Буде житиця його (Л. Укр., I, 1951, 61); // безос. [О д а р к а:] Задуриє Марусі голову? Звія дівку з ума та й відсахнує! [М п к т а:] Нехай собі дуріє, коли приступа! (Кроп., I, 1958, 75); Зараз він мене етихожириє: «Коли вже так тобі приступило, друже, то добувай того пієня» (Вовчок, VI, 1956, 292); // Загрожувати комусь, наближатися до когось (про які-небудь неприємності, хворобу і т. ін.). Астма душила його. Остатнього часу надто часто вона приступала до нього (Л. Укр., III, 1952, 513); Зомічати стали [гості], що я усе мовчком сиджу... Тоді нападуть приступила... уразилися на мене, почали обносити (Вовчок, VI, 1956, 258); // безос. Незабаром приступило до мене, нечистий знов настав на мене оту Хаброню (Н.-Лев., III, 1956, 264).

Сон не приступає до кого — комусь не спиться. Тікає сон од очей безталанних, не приступає ж і до щасливих (Н.-Лев., I, 1956, 160).

5. тільки медок., перен., рідко. Міститися біля чого-

небудь, межувати з чимсь. Де він [шлях] обігав на гору та де вже улиці будинки купами до нього приступают, який же він гучний та людний! (Вовчок, I, 1955, 288); Видно, як амфітеатр [гір] наближається до Дніпра, піднімається все вище та вище і приступає до самого Дніпра (Н.-Лев., II, 1956, 386).

6. діал. Наступати ногами. Штани на нім задозгі так, що він мусив їх підкотити, аби не приступати заду за п'ятком (Март., Тв., 1954, 281).

ПРИСТУПАТИСЯ, аюся, аюся, аюся, недок., ПРИСТУПІТИСЯ, ступітиса, ступітиса; мн. приступляться; док., розж. Те саме, що приступати 1, 2. Я думаю, нема тяжчої та жаруднішої роботи, як робота українського галуцького публіциста, і приступатись до неї треба з міцною головою та твердою вдачею (Л. Укр., V, 1956, 87); [К а р п о:] Тонка то дуже справа, і не знаю я навіть, як до неї приступитися (Собко, П'єси, 1958, 8); Поважно, з острахом, наче до першої сповіді, приступивсь Семен до грамотки (Коцюб., I, 1955, 100); Славоко приступився до Шарлоти, здіймає капелюх і подає їй руку (Март., Тв., 1954, 299); Тут, підрісши, заглядали вони крізь щілини паркана і тяжко заздрили гімназістам, що гамля великого шкрятого м'яча, до якого їм, печерській голоті, і приступитися не було надії ніколи (Смолич, Мир., 1958, 36); — До Феді! Не ми будемо, коли не примусимо його признатися. До самого діда Власа приступимось! А таємницю добудемо (Ряб., Жайворонки, 1957, 187).

[І (й)] не приступайся; [І (й)] приступитися не можна (страшно): а) про когонебудь гордого, сердитого, зарозумілого і т. ін. Мотря думала теж про Галю. «..Може, таж така, що й не приступайся» (Мирний, I, 1949, 356); б) про що-небудь страшне, недоступне і т. ін. Колись новісінькі дощані ноші, тепер укітані небайлигими латками та наліпленими шарами цементу, лякали, хоч і не приступайся до них (Ле, Міжгір'я, 1953, 189); Оттак, бачиться, і стрельня [рушниця], що й приступитися страшно! (Кв.-Осн., II, 1956, 7).

ПРИСТУПЕЦЬ, шця, ч., розж. Те саме, що східець. Чорна тінь, стрибаючи через три приступці, метнулася з ганку в садок (Кач., Вибр., 1953, 278); Поїзд уже рушив, а скочив на приступці і замавав рукою (Перв., Материн., XII, 1960, 32).

ПРИСТУПІТИ див. приступати.

ПРИСТУПІТИСЯ див. приступатися.

ПРИСТУПКА, и, ж. Те саме, що східець. — Стара пісня, — урвав свого помічника Олієвро, долаючи останню приступку дерев'яного ганку (Ю. Бедзик, Вогонь..., 1960, 108); Переступаючи враз через дві приступки, подався [Карницький] до свого кабінету (Шовк., Інженери, 1956, 90); Меланка.. прудко метнулася через усю залу, збігла по приступках на сцену (Вол., Місячне срібло, 1961, 316); * У порівн. В цьому місці ціла гора наміня була завалена під муром, як приступка (Смолич, II, 1958, 90); // Частина чого-небудь, що видіється, виступає вперед; виступ, уступ на похилій або прямокутній поверхні. За будинком — невеликий садок. Він кількома приступками спускався до ріки, що лежала тепер під глибоким снігом (Грим., Кавалер..., 1955, 203); Сашко відсунув дикт і викинув із стованки скриньку з приступкою для стопи зверху та двома щітками і набором бачочок «гуталіну» усередині (Смолич, V, 1959, 17); // Підніжка у вагоні поїзда, в автомобілі, трамваї і т. ін. Трамвай був переповнений людьми. Скочивши на приступку, Духнович уже з дверей помажав друзям рукою (Гончар, Людина..., 1960, 37); Посеред двору стояло два газики. Всідалися в них прикордонники, заносив ногу на приступку сержант Гогішівлі (Загреб, Шепіт, 1966, 398); Рішуче повернулася [Надія], пружно і легко

стала на залізу приступку карети (Сміл., Сад, 1952, 241).

ПРИСТУПНИЙ, а, е. 1. Який підходить багатством, усім; доступний. *Трохим Паливода, не помітаючи, алазить з брички. На ньому піджак, куплений ще в Харкові. За приступку їм (Шиян, Гроза., 1956, 506); З спортивних ігор ціну [жінкам] найбільш приступний волейбол (Фіз. вихов., 1954, 53); // Який відповідає чим-небудь силам, здібностям, можливостям. [В а л е н т:] Я пробував усі мені приступні шляхи до слави. Вірші, проза, драма, наука — все те зрадило (Л. Укр., III, 1952, 291); — Всяка операція повинна бути масовою, приступною всім лікарям (Смолич, День., 1950, 263); // До якого відкрито доступ комусь. — Вчителі треба всіх загалом, чи жіцян, чи мужиків, бо просвіта повинна бути загальною й для всіх приступна (Н.-Лев., I, 1956, 627); Чиж пробував озайомитися з приступними для оборонців матеріалами (Сміл., Сад, 1952, 209).*

2. Легкий для розуміння; дохідливий. *Перша книжка для читання [«Читанка»].. повинна містити в собі приступний для дітей пізнавальний морально-громадський і естетично-виховний матеріал (Рильський, Веч. розмови, 1964, 96); Ідеї і образи, закладені в музично-ілюстраційному фольклорі, допомагають композиторові наблизити свій твор до масового слухача, створити його популярним і приступним до сприйняття (Мист., 6, 1955, 11); Вчені багатьох країн давно приступили до складання історико-етнографічних атласів. Це особливий вид наукового дослідження, який у найбільшій приступній формі (засобами картографування) дає змогу підсумувати й узагальнити досягнення етнографічної науки (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 13).*

3. До якого або яким можна пройти без перешкод. *Кругом були воєси не приступні, величезним камінням завалені доріжки (Фр., I, 1955, 366); Він упевнено прямує вгору, зупинюючись найприступніший шлях, де не треба видиратися на круті уступи й кам'яні бар'єри (Довч., II, 1956, 276).*

4. До якого можна легко доступитися; уважний до інших; не зарозумілий, не гордовитий. *Дивувалися [сусіди], — що ось така пишна, гарно вбрана [вбрана] пані та така приступна та приязна до селян (Дн. Чайка, Тв., 1960, 76); На заводі Шаборост устм здається сухуватим, скупили на ласку, називають не завжди приступним і вже ніколи не припускає панібратства (Ваш, Надія, 1960, 125).*

◇ **Приступний** на всі боки — який до всього доступний, всього доб'ється. *Жвавий, .. на всі боки приступний, він надумався поширити свої комерційні справи виданням.. книжок (Вас., I, 1959, 346).*

ПРИСТУПНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. **приступний**. *Чи то ясравість талану [В. Стефаняка], чи приступність сюжетів зробили його образу популярним, трудно зважити (Л. Укр., VIII, 1965, 259); Борімося за красу мови, за правильність мови, за приступність мови (Рильський, III, 1956, 80).*

ПРИСТУПНО, Присл. до **приступний**. *Янас почав приступно розписувати йому словами корин'я за і несправедливості. Він розказував йому, що людство ділиться на класи, на тих, що працюють, і на дармоїдів (Ірчан, II, 1958, 286); Ленін багато разів говорив про те, що від усіх, хто прагне ідейно просвітити народні маси, вимагається вміння говорити і писати справді популярно, приступно і зрозуміло мільйонам (Рад. літ-во, 12, 1967, 49); // у знач. **присудж.** сл. Кожен гадає шукать суцільне місце під хату, заслонене від вітрів, .. та звідки приступно людські й маржинні до головних доріг (Гжицький, Опришки, 1962, 15).*

ПРИСТУПОЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до **приступка**.

Самя стала на приступочку ганку, простягла хлопцеві руку (Собко, Звуч. турботи, 1957, 114).

ПРИСТЯЖКА, и, ж. 1. рідко. Те саме, що **підпрямка** 1. * **Образно**. — *Кого ж би ти попросити в сватів? — спитав Балабуха. — Вери, сину, дядька, отця Мельшеседка та пригоди ще на пристяжку й титку (Н.-Лев., III, 1956, 52).*

2. діал. Підпрямка (у 2 знач.).

ПРИСТЯЖНИЙ, а, е, рідко. 1. Якого підпрямують збоку від голобель для підмоги коріннякові; підпрямний. *Провалилася ігна тачанка на мосту..., а їй, Ганні, нічого не жалко, тільки кобилку свою любиму пристяжну гукає з берега: «Воля, Воля...» (Гончар, II, 1959, 263); **Пристяжний** кінь.*

2. у знач. іж. **пристяжний**, ного, ч.; **пристяжна**, ної, ж. Кінь, підпрямлений збоку від голобель для підмоги коріннякові. [Д р а в к о:] *Пристяжні ескав біжать! Добрі конячки!* (Кроп., I, 1958, 209); *Він ударив пристяжного батогом (Шиян, Партиз. край, 1946, 84); Він діловито поправив уздечку правої пристяжної, поторгав зриву корінника і вже потім поважно увівся на високі козла (Кочура, Зол. грамота, 1960, 51).*

ПРИСТЬОВАТИ *див.* **пристьобувати** 1.

ПРИСТЬОБУВАТИ 1, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСТЬОБАТИ**, аю, аеш і рідко **ПРИСТЕБНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перез.* **Приштовати** що-небудь до чогось великими стібками. *Кожіри було пошнивав [мати], а мені, раз колись, тільки пристьобала, бо сердилась (Барв., Опов., 1902, 62); Не зміла вишипати Солоха, як її сестри, не зміла прести так тонко, як вони, а все ж хоч полатище до полатища пристебне, хоч переділку перепряде — і за те добре (Марний, I, 1964, 60).*

ПРИСТЬОБУВАТИ 2 *див.* **пристібати**.

ПРИСТЬОВУВАТИСЯ *див.* **пристібатися**.

ПРИСУВАТИ, аю, аеш і **ПРИСОВУВАТИ**, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСУНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *перез.* **Сунучи**, наближати що-небудь до когось, чогось; підсунувати. *Не присувай соломи до воєно (Номіс, 1864, № 5887); Констанцій.. розкладає документи різні на столуку, присуває до столика крісло (Л. Укр., III, 1952, 270); Вчитель прийшло стрічає отця Вікентія, присуває стілець, запрошує сісти (Стельмах, I, 1962, 275); Ганна Петрівна присунула до дверей.. візку з водою (Вишня, Весна., 1949, 15); Майя та Люся присунули до дивана ще кілька стільців, бо на дивані всі не вмістилися (Забіла, Катруся., 1955, 19); // також у сполуч. із сл. до себе, з собою. **Сунучи**, наближати що-небудь до себе. *Він присував до себе ближче чадну лампу, закладає за вуха непокірні коси й обертався в деспота (Кочуб., I, 1955, 323); — Розкажіть, як ви потрапили до нас? — присуває [воєнок] до себе невеличкий листок паперу і нахилив над ним свій двоколяровий чуб (Стельмах, II, 1962, 158); Він присуває собі крісло і сія біла столу поруч з Чаплею (Фр., VIII, 1952, 19); Генерал сіє за стіл, присуває карту і, нахмуривши сиві брови, почав щось ворожити своїм червоним олівцем (Рябак, Опов., 1949, 13); // Частуючи когось, ставити ближче до нього їжу, питво. *За кілька хвилин самовар вже пихкає на столі, а мій хазяїн, запевняючи, що дуже радий нашій стрічі, присуває мені склянку чаю (Кочуб., I, 1955, 255); Несе [мати] в глиняній мисочці немудру вечерю, ставить на стіл, присуває дерев'яну сілничку, на якій лежить надірааний стручок перцю (Стельмах, I, 1962, 135); Яким нічого не говорю, — іє мовчки, що йому мати присувала (Н.-Лев., I, 1956, 190); Він відкинувся на спину крісла. Ольга Петрівна налила йому другу склянку, потім покрала пиріг і присунула тарілку (Бойч., Молодість, 1949, 227); // розм. **Зачиняти**, причиняти (ворота, хвіртку і т. ін.). *Вона пропустила нас у ворітця****

і присунула їх за нами, накинувши липовий зашморк на стовна (Досв., Вибр., 1959, 422); // Наближати щонебудь впритул до когось, чогось. — А пішла б за мене? — питає він, присовуючи до неї своє широке та озобате обличчя (Коцюб., I, 1955, 239).

2. тільки док., неперез., розм. Підійти, наблизитися до кого-, чого-небудь. Чоловіки й парубки присунули до Павла ближче (Вовчок, I, 1955, 174); Стало чути, як мостом через Здавич котилися якісь вози, уривками долинала пісня... Дівчата потихеньку присунули ближче до шляху (Смолич, Мир., 1958, 190); * Образно. Війна присунула в самий Київ. Останні червоноармійці перейшли Дніпро. На вулицях заревли німецькі марші (Ю. Янов., II, 1954, 33).

3. тільки док., неперез., перен., розм. Прийти, з'явитися куди-небудь (іноді з несповхальним відтінком). Як настає ранок — так він і пішов з дому, зібрав в обід прийде, а то часом і ввечері присуне (Мирний, IV, 1955, 116); — А як вояк присуне? — шенче знов Галя (Вовчок, I, 1955, 289); Одинадцята година дня, а студент-фізкультурник ще спить. Прокиметься, коли присунуть на дармовий сніданок його друзі (Вол., Місячне срібло, 1961, 53); // Прийти, важко ступаючи, ледве пересуваючи ноги. То було коли-не-коли хіба за хлібом присуне [дід Улас] в село, та смутний, та сердитий... А то трохи не цюдня плямється по селу (Мирний, IV, 1955, 237); // Прийти, з'явитися у великій кількості, суцільною масою. Він догадався, що це недаром ціла піщанська громада присунула (Мирний, I, 1949, 302); Все те юрмище, покинувши роботу й навіть базарування, як ніколи густо, присунуло на мумедю (Льч., Козацьк. роду., 1958, 202); // Бути доставленим, прибути у великій кількості (про товар). З кожним днем міняється й плата за роботу: то більшає, як багато товару присуне, то меншає (Мирний, I, 1949, 174).

ПРИСУВАТИСЯ, аюся, аєшся і **ПРИСОВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, недок., **ПРИСЇНУТИСЯ**, нуся, неюся, док. 1. Сунучись, наближатися до кого-, чого-небудь; підсуватися. Мати присувалася з гребнем ближче до хлопця, повагом витягувала дову нитку (Вас., I, 1959, 94); Закусивши салою, присунулись гості до миски й почали носити страву з миски до рота (Коцюб., I, 1955, 44); — Мамо! — Ганна зела очі. То був Геавс. Він присунувся на колінах до самої печі і прихилився своїм лицем до її лица (Л. Янов., I, 1959, 418); // Сідати близько біля кого-, чого-небудь. — Присовуйтесь ближче до нас, — сказала Марта Кирилівна і показала рукою на порожнє місце перед столом. Ложницький сія коло стола (Н.-Лев., VI, 1966, 30); — Сідайте, прошу вас, сідайте. — Боженко люб'язно подає інспекторові стілець і, коли той сіа, присунується до нього (Довж., I, 1958, 201); * Образно. — Мені треба читати. Присунуся ближче до сонечка, хай і воно заглядає в книжку, хай і воно читає... Ну, разом! (Коцюб., II, 1955, 20).

2. розм. Ідучи, ідучи і т. ін., наближатися до кого-, чого-небудь. Чоловіки присувалися все ближче і ближче до хорооводу (Хвижжя, Д. Галицький, 1958, 519); До дівочього гурту помялу, неначе й ненароком, присувалася гурток сільських парубків (Смолич, Мир., 1958, 177); Звір стоє нерухомо, ерешти переставив одну лапу, далі друку і трошки присунує до Остапа (Коцюб., I, 1955, 366); // Наближаючись до кого-, чого-небудь, підступати впритул, обступати з усіх боків і т. ін. — Що? — заревів Петру, присуваячись ближче до Іліє (Чаб., Балкан. весна, 1960, 444); Шорс тихо увійшов до кімнати разом з Петром Чижем. Присівши на шкільну лапу, він зразу ж опинився в центрі рідного кола. Всі, крім поранених, підвелися і присунулись до нього (Довж., I, 1958, 186); Шляхта присунулася ближче, гуртуючись

біля кафедри (Тулуб, Людолови, I, 1957, 31).

3. Сідати або ставати біля кого-небудь, щільно при-тулюючись. Віталій Стратонович ступав крок наперед. Левою випростовується, до нього тісніше присовуються брати (Стельмах, I, 1962, 76); Барвіночку зелененький, стелася низенько. А ти, жлий чорноброий, присунься близько (Коломійня, 1969, 131); Все коли вони виїздили за село, а хмара куряви закутала віз від цікавого ока, Гаїшца присунулася до Йона та торкнула його (Коцюб., I, 1955, 248); Заграв [гуцул] собі в калинову соплуку... й до молоді Марічки присунеться плечиком (Козл., Щури., 1956, 65); * Образно. Діждала [хмара] нічки темної — І до гори зеленої Присунулась спочити (Гл., Вибр., 1951, 70).

4. перен., розм. Ставати ближчим до кого-, чого-небудь (про неживі предмети). Чорний ліс ближче й ближче. Він присувається з кожним кроком, густий, нашорошений (Довч., VI, 1957, 22); Фронт присувається вже зовсім близько (Кач., II, 1958, 381); // тільки док. Бути розташованим поблизу чогось. Не був він [сусідній дім] завоаний від дороги в своїм саді, як наше мешкання, а навпаки — присунується ближче до неї (Коб., III, 1956, 11); Там, де Козача гора близько присунулась до ріки, берег був крутий і сповзав у воду, озояючи вузлувате, покручене коріння старих лип (Довч., IV, 1957, 175).

5. тільки недок. Пас. до **присувати**, **присовувати** 1. **ПРИСУД**, у, ч. 1. Ухвала суду про винність або невинність підсудного; вирок. Суд читає присуд: пустити на волю Андрія Тищенка, а Лукію Коломійцеву заслати на Сибір (Гр., I, 1963, 401); Суддя читає швидко, але виразно. В залі стояла цілковита тиша, тут були лише ті, кого по-справжньому хвилювала доля підсудних, хвилювала кожне слово присуду (Дор., Не повторю..., 1968, 263); **Військовий** в офіцерському плащі без відзнак став на підвищення й голосно відчеканив присуд військового трибуналу (Вільде, Сестри., 1958, 31); * Образно. Він лишився в шлюці сам. Один як палець. А вгорі пекуче сонце вершило над ним свій небагаанний присуд (Кучер, Голод, 1961, 308); Для мене це присуд одвічної долі — Кожат твої кучері з доброї волі (Крим., Вибр., 1965, 285); * У порівня. Як останній присуд, пролунали постріли двох гармат від штабу Косіньського (Ле, Наливайко, 1957, 98); // Чле-небудь рішення про покарання когось. До мундира його припилено записку: «Зрадник Кобильський розстріляний за присудом губкомун Комуністичної партії (більшовицької). Присуд виконав Петерс» (Бурл., М. Гонта, 1959, 202); Він бачив, як вели людія, як курінний оголосив йому свій присуд (Добр., Очак, розмир, 1965, 69).

2. кого, чий, який, перен. Категоричне судження про що-небудь, оцінка чогось, авторитетна думка про щось. [В а с л ь (до друзів):] Від того чи іншого вашого присуду мала залежати дальша моя діяльність, її напрямок (Сам., II, 1958, 102); [Р і ч а р д (до Анто-міо):] Не знаєте, як дорогий для мене і присуд ваш, і кожне ваше слово! (Л. Укр., III, 1952, 116); Крайнюк притих, наче зі'яв, але сторожею дослухається, жде присуду, який йому зараз винесе лікар Заброта (Кучер, Голод, 1961, 172); Гоголь уже скінчив читати. Склав акуратно свої записи і стурбовано поглядав на Пушкіна. Настала вирішальна хвилина: який буде присуд Пушкіна? (Полт., Повість., 1960, 601); Літературознавчу оцінку не можна вважати остаточною присудом, який прийдешнім поколінням лише доведеться повторювати: вона максимальною мірою прагне об'єктивності, неминуче залишаючись в певних межах суб'єктивного (Рад. літ-во, 11, 1971, 30).

Оголювати (виносити і т. ін.) прісуд — категорично оцінювати кого-, що-небудь. У поемі «Смерть

Гамлетів Бажан виступав войовничим партійним художником, що спирається на точне знання закономірностей суспільного розвитку. Він оголошує нещадний присуд всяким теорійкам про «надкласовість» інтелігенції (Іст. укр. літ., II, 1956, 126); Не просто спостерігає [писемники] і реально відбиває життя, а вносить над ним свій присуд, дає свою оцінку подіяям і героям (Рад. літ-во, 3, 1957, 118); Тонем [суб'єктивного] присуду — дуже категорично. — Важ доведеться відатися до нашого командувача, — тоном суворого присуду можила Марія. — Можливо ваше кааляття візьмуть до уваги (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 163).

3. Рішення якого-небудь органу; ухвала. — Ми, князю, не винні, що була така воля й присуд високого сейму. Ми не маємо права зрікатися його присуду... — промовив князь Домінік (Н.-Лев., VII, 1966, 229); Тарас каже бачить натовп народу на площі; от виїшли євїти ченці, читають присуд Ватікану (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 340); // також у сполуч. із сл. громада, народ, народний і т. ін. Постановою більшості певного колективу. [Р і ч а р д.] А в чім, по-вашому, громадська воля? [К е м б л ь.] А в тім, що ні король, ні парламент дають не смів присуду громади (Л. Укр., III, 1952, 26).

4. рідко. Те саме, що присудження. Софія Федорівна пише, що товариство згоджується... засудувати журі задала присуду премії (Мирний, V, 1955, 425).

ПРИСУДЖЕННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до присудити. Ридас, все на світі загубивши, присуджена до кари злочниця (Гр., I, 1963, 401); Під величезною липою стіа, засланій червоном сукном... біля яблуні — взяте у чогола знамено, яке присуджене армії за те, що вона виборола першість у змаганні (Тют., Вир, 1964, 398); // присуджено, безос. присудк. сл. Явдоху Гонтю було присуджено до десяти років каторжної тюрми (Донч., III, 1956, 14); Гроші, звичайно, присуджено з Семена, а що Семен не має чим заплатити, то продали три морси родючої землі (Коцюб., I, 1955, 127); Бронко вирішив, що тільки-но почнуть грати... він шмигне з залу і поді — шукай вітра в полі. Та першому «фантові» присуджено продаквалувати (Вільде, Сестри..., 1958, 234); — Раз уже присуджено тобі бути головою всього Війська, то просимо прийняти нашу суцільку (Добр., Очак. розмир, 1965, 123).

2. у знач. прикм., рідко. Який судився кому-небудь. Склячки крові, сліз, чорнила, поту Буде [поет] ще немарно й марно мить! Та свого присудженого льоту Відтепер не знизить ні на мить (Бажан, Роки, 1957, 287).

ПРИСУДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. присудити, присуджувати. Присудження премій буде проводитись щорічно (Донч., VI, 1957, 594); Встановлення і присудження премій імені Т. Г. Шевченка — це один яскравий вияв торжества лєнінської національної політики (Мист., 2, 1962, 7).

ПРИСУДЖУВАНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до присуджувати; // присуджувано, безос. присудк. сл. Присуджувано премії. Я тріумфував, бо всі ті костюми, яким я присудив премії, якраз дістали їх (Коцюб., III, 1956, 193).

ПРИСУДЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИСУДИТИ**, суджу, судиш, док., перех. 1. кого на що, до чого, кому що, також з інфін. Визначають когось винним, встановлювати йому яку-небудь міру покарання (про суд). Зійшлися судді, стали розбирати: Коли і як воно, і що їй [шucci] присудити? (Гл., Вибр., 1951, 90); Неодовзі вивели й інших засуджених... Одну тільки Марію Кожушну присудили на три роки умовно і з-під варту звільнили (Головко, II, 1957, 185); — Оце вона і є —

Горпинка.. Таке діло виїшло, що матір її, значить, Явдоху Гонтю, на каторжні роботи присудили... (Донч., III, 1956, 15); // з інфін. Вирішувати покарати когось в якійсь спосіб. Як зійшлися всі панове до ідної кімнати, Присудили Кармелюка на Сибір віддати (Укр.-думи..., 1955, 249); Князь присудив статі Юршєєві голову, але Богаса випрохала в батька йому животи (Н.-Лев., III, 1956, 303); Січові братчики присудили провчити його дубцями і відпустити на покаання (Стельмах, Хліб..., 1959, 18).

2. Вносити рішення про сплату, передачу чого-небудь комусь (про суд та інші установи). — Позивайся з ним [з мужиком]; ну, присудять штраф. Та що з того? Хати в нього не візьмеш — не можна; земля не його; худоби також не руш (Коцюб., I, 1955, 462); Волость присудила Лаєрїкові та матері батьківське добро, бо Карпо вже забрав свою частку ще за життям батька (Н.-Лев., II, 1956, 357); — Ви знаєте, що суд по закону присудив мені мою землю. — Суд і закон, пане, почався у вашому палаці, — понору перебіє його дід Дунай (Стельмах, I, 1962, 355); Іде [баба] і кляне свою невістку, що витолочила в неї траву, що ніяк од неї вона не відбере півкляні, що їй присудила районова земельна комісія (Випш, I, 1956, 65); // також з інфін., розм. Обмірковуючи, обговорюючи чіюсь долю, поведінку і т. ін., вирішувати що-небудь. — Слухай, хлопче, — мовив до нього вїт, коли його привели до громадської канцелярії. — Громада присудила, щоб ти жив у мене (Фр., IV, 1950, 44); Оришка весело оповїдала Христї... як одній жінці за крадіжку молока присудили цілий вік носити на шиї величкий глечичок (Мирний, III, 1954, 335); Пішла вона до сусідів Поради просити... Присудили сусїдоньки У наймак служити (Шевч., I, 1963, 228); Пізтір має давати лекції по історії, і товариство присудило йому не йти сьогодні після обїду на лїд, а сісти за роботу (Вас., I, 1959, 164).

3. Вносити рішення про присвоєння якого-небудь звання, вручення нагороди, премії і т. ін. кому-, чому-небудь. [Е н г е л ь г а р д т (тисне руку Шевченкові):] Важ присудив ученій наш конклав Високе академіка звання, І радий я вїтати вас душевно (Коч., III, 1956, 195); В 1906 р. Харківський університет присудив Франкові ступінь почесного доктора російської словесності (Рад. літ-во, 3, 1957, 54); Журі Всесоюзного конкурсу імені Миколи Островського присудило... другу премію за кращий твір про радянську молодь луганському письменникові В. Титову — автору широкої відомої повісті «Всім смертям на зло» (Вїтч., 9, 1963, 223).

ПРИСУДЖУВАТИСЯ, усться, недок. Пас. до присуджувати. Уряд Української РСР у травні 1961 року прийняв постанову про встановлення щорічних премій імені Т. Г. Шевченка, які будуть присуджуватись за видатні досягнення в галузі літератури і мистецтва (Мист., 2, 1962, 7); Щороку до Дня преси — 5 травня — за кращі журналістські твори присуджують премії імені Я. О. Гааяна (Веч. Київ, 6.III 1967, 2).

ПРИСУДИТИ див. присуджувати.

ПРИСУДКОВИЙ, а, е, грам. Стос. до присудка; предикативний. При великій кількості супроводжуючих підмет або присудок залежних слів логічна пауза між підметом та присудком частинкою стає обов'язковою, хоч ніяким розділовим знаком вона не відмічається (Худ. чит., 1955, 99); Форми на -но, -то завжди виконують присудкову функцію (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 33); Присудкове підрядне речення.

△ Присудкове слово — невідмінюване слово із значенням стану, що виступає як головний член у безособовому реченні. На означення раптової, несподіваної чи дуже швидкої дії Котляревський широко вживає незмінні

присудкові слова, що наближаються своїм значенням до дієслівних форм минулого часу однократного доконаного виду (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 162).

ПРИСУДКОВІСТЬ, вості, ж., грам. Властивість присудка; предикативність. З повнозначними частинами мови змикаються також безформні, незмінні слова, що служать для вицалення присудковості (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 295); *Потебня, розглядаючи питання про прикладку, височував на перший план те, що вона повднує з функцією означення певний елемент присудковості (предикативності) (Мовозн., VII, 1949, 52).*

ПРИСУДОК, дка, ч., грам. Один із двох головних членів двоскладного речення, що означає дію або стан предмета, вираженого підметом; предикат. Простий присудок виражається, як правило, особовою формою дієслова (напр. «Я пишу») (Сл. лінгв. терм., 1957, 140); *Своєрідна в Головка.. будова фрази. У нього багато інерцій, присудок часто стоїть на першому місці (Укр. літ., 10, 1957, 90).*

ПРИСУКАЛЬНИК, а, ч. У текстильному виробництві — робітник, який присукує нитку, пряжу.

ПРИСУКАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до присукальник.

ПРИСУКАТИ *див.* присукувати.

ПРИСУКАТИСЯ *див.* присукуватися.

ПРИСУКУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. присукувати.

ПРИСУКУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСУКАТИ**, присучу́, присучаш і присукаю́, присукаєш, *док.*, *перех.*, спец. Зсуваючи, преднувати, прикріплювати. Як швиш мережку, так нитку до нитки треба присукувати, щоб вузлика не було (Сл. Гр.); *В круговому в'язанні вузли залишаються на вивороті, але при виготовленні мамжети, комірів, поясів та всіх інших деталей кінчики ниток присукують для створення гладенької поверхні з обох боків (В'язання..., 1969, 30).*

ПРИСУКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРИСУКАТИСЯ**, присучитися і присукається, *док.*, спец. 1. Зсукуючись, преднуватися, прикріплюватися. Чогось ніяк нитка не присукується (Сл. Гр.).

2. тільки *недок.* Пас. до присукувати.

ПРИСУНЕНИЙ *див.* присутній.

ПРИСУНУТИ *див.* присутіти.

ПРИСУНУТИЙ, **ПРИСУНЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до присутіти. В маленькій майстерні — тільки два столи. Один присутній до вікна (Мухи., Серпе., 1962, 276); *Кімнатка старого Гільзе. Ліворуч віконце, перед ним верстат, праворуч ліжка, а до ліжка близько присутній стіл (Л. Укр., IV, 1954, 245); // присутно, присутено, безос. присудк. сл. До картини було присутно стілець, і за знаком матушки Раїси Самька заїзла на нього (Донч., III, 1956, 28).*

ПРИСУНУТИСЯ *див.* присутітися.

ПРИСУРГАНІТИСЯ, няся, нятсья, *док.*, діал. Приволоктися. — Чи не прокляті тобі відьми! Я присурганітсья, неначе їм зумисне хто дав знати за наш бал, — сказав з злістю Пуришинський (Н.-Лев., II, 1956, 89).

ПРИСУСІДЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИСУСІДИТИ**, джу, дшш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. Привласнюючи щось, преднувати до свого. — А в бідоці Параски — що?.. Не присідила Кауун останній загонець подя? — пригадав з другого вікна Клиш Загоруйко (Козл., На переломі, 1947, 140).

ПРИСУСІДЖУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **ПРИСУСІДИТИСЯ**, джуся, дшшся, *док.*, *розм.* Сідати біля кого-небудь, поряд з кимсь. У поїзд, що йшов на Ростов, сіла молода гарненька черничка.. До неї сразу ж присусідились молодий офіцерик з переважною рукою (Бурл.,

М. Гонта, 1959, 206); * *Образно. Так мане [манить] та невідома далечінь за горою, що вся загорілася, аж палав рожевим полум'ям. Від неї й той край степу червоніє, що присусідились до неї (Мирний, IV, 1955, 321); Дві кіски, як і в більшості сільських дієчат, закладені підковою.. Різко окреслений, з родимкою, що присусідилося до верхньої губи, рот (Логв., Давні рани, 1961, 137); // Преднуватися до кого-небудь, до гурту. Воно [дієч] все присусідилося до мами і купів з нею ходять те ж музей, то по магазинах (Л. Укр., V, 1956, 259); Наш Олексій почав уже курити, тільки ж потай миру. Раз у неділю ввечері зумислись [насмільвсь] виставити кінець чубука з кишені та й присусідились до ровесників (П. Кулиш, Вибр., 1969, 288); В тому кутку [камери], де вже присусідились мій напарник, сиділа кунка. чоловік десять — п'ятнадцять вусатих дядьків і сірих поломляних сороках (Зб'яв., Єдина, 1959, 116); // Встановлювати з ким-небудь зв'язок; зближатися з кимсь. Почав Гава міркувати, як би їм найлегше присусідитися до того вселадного в домі панича, і надумав оту штуку (Фр., III, 1950, 398); // Прилаштуватися де-небудь, використувуючи щось чуже. Різні прийоми і особливості були у наших рибалок. Дехто, приміром, любив міняти місця і присусідижуватись до чужих принад, із чого, однак, не виникало великих суперечок, а все більше сходило на жарти (Рильський, Веч. розмови, 1964, 44).*

ПРИСУСІДИТИ *див.* присусіджувати.

ПРИСУСІДИТИСЯ *див.* присусіджуватися.

ПРИСУТНІЙ, я, с. 1. Який перебуває в якому-небудь місці в певний час; протилежне в і д с у т н і й. *Каміюдати в члені ЦК присутній на засіданнія Плеуміє ЦК з правом дорадчого голосу (Статут КПРС, 1971, 17); [К о р е н с в:] Це дуже добре, що якраз присутній Борис Іванович. Бо справа ця стосується, напевно, і його (Дмит., Драм. тв., 1958, 373); Кушиш, як жінка, не могла бути присутньою при обмиванні небіжчика. Але вона до останньої хвилини не відходила од нього (Тулуб, В степу..., 1964, 20); // у знач. ім. присутній, ніх, мн. Ті, хто перебуває в якому-небудь місці в певний час. За кожним разом, коли вимовляв [Мустафа] з неможливим акцентом французькі слова, повертався на всі боки та позирав на присутніх (Коцюб., II, 1955, 136); Серед присутніх переважала молодь (Вільде, Сестри..., 1958, 463).*

2. Який є, існує в чому-небудь, дець; наявний. *Поєзія М. Рильського, перш за все, розумна, мисль поета присутня в кожному рядку, в кожній картині і явищі, події і предметі (Мал., Думки..., 1959, 12); Єдність і дружба наших братніх народів — це те, що присутнє в серці кожної радянської людини (Тич., III, 1957, 502); Пісня, прислів'я, приказка, дотеп, жарт, казка, легенда незмінно присутні в українській комедії, вони є органічними елементами твору (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 89).*

ПРИСУТНІСТЬ, вості, ж. 1. Чинсь перебування в якому-небудь місці у певний час; протилежне в і д с у т н і с т ь. *При обговоренні питання про прийом у партію присутність рекомендує не обов'язкова (Статут КПРС, 1971, 8); Коли їздив [пан Адам] з дамами, то сама його присутність, особливо ж у домах, де були панни, побільшувала пожертвування (Кобр., Вибр., 1954, 144); Всі запрошені радо дали згоду вшанувати своєю присутністю їх родинне торжество (Смолич, Мпр., 1958, 39).*

2. *Наявність, існування чого-небудь у чомусь, дець. Всі згоджувались, що тільки хвіст становить безперечну прикмету відьми і лиш присутність або відсутність його у Параскіці може покласти якийсь кінець справі (Коцюб., I, 1955, 280); У гура «кюж» такий, що він відчуває присутність одного грама спирту, розчиненого у воді... Ладозького озера! (Знанья..., 6, 1965, 8); Століт-*

тя тому цей газ [гелій] викинули в кратері вулкана, а трьома роками раніше встановили його присутність на Сонці (Хлібороб Укр., 3, 1970, 47).

◇ В присутності: а) при наявності кого-небудь десь; при наявності певної кількості людей. Читала я в тугешньому Літературному товаристві, в присутності 120 осіб (Л. Укр., V, 1956, 282); Критика, як відомо, найбільш дієва, коли вона висловлюється в присутності товаришів, колективу (Ком. Укр., 2, 1970, 13); Розмова відбувалась у присутності прибулих (Головко, II, 1957, 537); б) (канц.) при яких-небудь свідках. «Тисяча дев'яносто п'ятого року... жовтня місяця ми, нижчені-писани селяни-власники села Медвин,.. в присутності свого законного старости Окуня Дениса, сина Володимирового, постановили» (Стельмах, I, 1962, 626); в) при наявності чого-небудь у чомусь; за допомогою чогось. У присутності деяких каталізаторів температура дисоціації води може значно знизитися (Наука..., 6, 1967, 15).

ПРИСУТСТВЕНИЙ, а, е. Присутствене місце — у дореволюційній Росії — урядова установа; // Приміщення, де містилась така установа.

ПРИСУТСТВІЄ, я, с. У дореволюційній Росії — урядова установа. Мирові посередники повіту становили [після 1861 р.] повітовий з'їзд на чолі з повітовим предводителем дворянства. Далішим ступенем було губернське у селянських справах присутствіє, яке підлягало губернаторові (Іст. УРСР, I, 1953, 480); Не вигоріло діло раз, то наєряд, щоб вигоріло вдруге після стількох років тяганини по судах і присутствіях (Стельмах, I, 1962, 303); // Приміщення, де містилась така установа. На моїх очах у некрутському присутствіє виграли йому лоб, одляли москалем, а там знов погнали, не знаю вже куди (Стор., I, 1957, 216).

ПРИСУЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. присукати, присукувати.

ПРИСУШЕНИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до присушати. Повернувся старий уже заброханний поталими сідами, обіляний і наче аж присушений, як тарани, передвесінними вітрами (Ле, Надляйко, 1957, 129); * Образно. Присушений паперами і чужою горілкою, писар, в картатих панських галанцях, щось вичитував з паперів і раз од разу пимально поглядав на старшину (Стельмах, I, 1962, 214).

2. у знач. прикм. Який трохи присушився, підсох. Новиков щільно прикладає вухо до присушеної трави (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 571).

ПРИСУШИТИ див. присушувати.

ПРИСУШИТИСЯ див. присушуватися.

ПРИСУШУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. присушувати. Присушування грибів на сонці.

ПРИСУШУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИСУШИТИ**, сущу, сущш, док., перег., розм. 1. Те саме, що підсушувати. Присушувати гриби.

2. За марвовірними уявленнями — чарами привертати когось до себе; примушувати когось страждати від кохання. Так і морозять [хлопці] присушити козос. Аж тяжко дихатися, що з цією Зосею робиться... (Стельмах, I, 1962, 256).

ПРИСУШУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРИСУШИТИСЯ**, сущється, док., розм. 1. Те саме, що підсушуватися. 1. Гриби присушилися добре.

2. тільки недок. Пас. до присушувати.

ПРИСУШИТИ див. присукати.

ПРИСЯГА, я, ж. Урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі. Після злобна та присяги почалися вибори (Мирний, I, 1949, 382); Іде присяга. Присягає Вітчизні відданий моряк (Нагн., Пісня..., 1949, 63); Володи-

мир Іллів разом з червоноармійцями Замоскворіччя повторює слова першої присяги революційної армії (Ком. Укр., 2, 1970, 26); * У порів'язнайми слова заучуали.. новомо, як святилована присяга (Донч., Шахта..., 1949, 135); // Урочиста обіцянка, часто підкріплена згадуванням чогось дорогого, священного для того, хто обіцяє. Василь Опанасович покликав Симоно у господу й присвеляюдно взяв з нього присягу, що в дорозі не нап'ється (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 104); Я повинен був слухати його скарги й присяги, що він «кине все і поїде до білшовиків» (Кулик, Записки консула, 1958, 161); // Запевнення у правдивості сказаного, у вірності в коханні і т. ін. [Р у ф і в:] Я знаю, ти без присяги повіриши, що я не зрадник (Л. Укр., II, 1951, 444); Ей, не люби мене, дівчино! Як хочеш любовіце речистиз,.. Присяг, закласть і зітхань (Фр., XIII, 1954, 149); Ярмо шлюбних обов'язків не вабило вашу артистичну натуру, либонь думка про якусь присягу, наче прижму в любові, образала вас (Л. Укр., III, 1952, 699).

Давати (дати, складати, скласти, зложити, приймати, прийняти, привбснати, приснєсти і т. ін.) присягу:

а) давати урочисту офіційну обіцянку додержувати певних зобов'язань, клястися у вірності якій-небудь справі. Дати присягу — значить, на тортури і на смерть піти з нею (Д. Бедзак, Дніпро..., 1951, 135); Черкиши народиєся в ту зиму, коли країна прощаєлася з Іллїєм... коли люди старшого покоління складали присягу на вірність лєнінським заповітам (Гончар, III, 1959, 131); Скоро-скоро,.. стаєши на колїно під полум'яним стьомом, складе присягу на вірність народній справі юна розвідниця (Юхвід, Оля, 1959, 324); [Г о л о с п о к л и к а ч а:] Руфін покїрність хай докаже: присягу Імператору хай зложить (Л. Укр., II, 1951, 534); В цей день я прийматиму присягу (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 15); Старі бїйці й молоді лєнінці приносять присягу на вірність заповітам вчителя (Еллан, II, 1958, 24); б) урочисто обіцяти що-небудь, часто згадуючи щось дороге, священне для себе, запевняти у правдивості сказаного, у вірності в коханні і т. ін. В Акермані отаман пішов з рибалками в поліцію, взяв папирот на ціле літо й дав присягу, що він не зачепить того добра, що викине море на берег, і зараз передасть на кордон (Н.-Лєв., II, 1956, 67); Даремне хотїла я арфу свою почитити На віттях плакучих смутної верби І дати велику присягу, що в світі ніхто не почує Негайничих співів моїх (Л. Укр., I, 1951, 131); Держатися (додержувати, додержати і т. ін.) присяги — бути вірним своїм обіцянкам. — Та бог з тобою, Денисе!.. буду держатися присяги і тебе не попрєкнє [попрїкнє] ні у чїм (Кв.-Осн., II, 1956, 415); — А навіть як ми заклочилимо [укладемо] з ними спокїй, то чи ви лєвї, що вони будуть додержувати присяги? (Фр., IV, 1950, 97); Запєвнїти (запєвнїти, свїдчїти, засвїдчїти, показувати, показати і т. ін.) під присягою (заст. з-від присяги) — говорити щонебудь, запєвнїти в чомусь когось, присягаючи. Цар вислав на Красну площу бояр, які від його іменї під присягою запєвнїли, що Морозов буде усунутий від управління (Іст. СРСР, I, 1956, 175); Люди.. показали, що твій Лєвко ворьжжа [злюдожжа] (Кв.-Осн., II, 1956, 288); Зламати (поламати, порушити і т. ін.) присягу — не додержати даної урочистої обіцянки, порушити клятву. — Я присягу зламала! Я божила тобі вірність [божилася у вірності], а з Іваном полюбилася (Март., Тв., 1954, 156); «Як же з ними [говарїшамї] розв'язатись? .. присягу поламати?» Од такої дужки знову обгопить його сум (Мирний, I, 1949, 345); — Значить, ви порушили в бою присягу? — підносжить голос од урочистого авчання, мовив Андрїй.. Сержак не відповів (Ю. Бєдзак, Полки..., 1959, 201); Привбднати (привбєсти

і т. ін.) до присяги (заст. к присязі) кого; Підв'одити (підвести) під присягу кого; Прийма́ти (прийма́ти) прися́гу у кого, від кого — брати у кого-небудь урочисту офіційну обіцянку додержувати певних зобов'язань, клятву бути вірним якій-небудь справі. — Сожка вибрали одностайно гетьманом у Ковельці? — Одностайно, — каже [Василь Невольник], — і сам пресосящаний Методій був там і до присяги козаків приводив (П. Куліш, Вибр., 1969, 57); — Я тебе до присяги привів, що ти будеш вірний.. [Речі] посолитий (Метл. і Кост., Тв., 1906, 126); Пан писар збив людей чимало, поприводив їх до присяги і зібрав до волості (Кв.-Осн., II, 1956, 267); Всіж [латинців] в мундирі нарядивши, К присязі зараз привели (Котл., I, 1952, 187); За Бранським Баєров справді, не вагаючись, пішов би в вогонь і воду. Бранський приймає від нього присягу.. Бранського сама Батьківщина призначила йому в командирі (Гончар, III, 1959, 188); Смертна присяга див. смертний; Става́ти (ста́ти) під прися́гу — присягати на вірність кому-, чому-небудь. — Довіряєте ви його слову, панове, чи може хай стане він під присягу? (Тулуб, Людолови, I, 1957, 195).

ПРИСЯГАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. присягати і присягати.

2. Те саме, що присяга. Вона на всі його.. присягання має тільки одну й ту саму відповідь: «Іди своєю дорогою, а мені дай спокій» (Вільде, Сестри.., 1958, 328).

ПРИСЯГА́ТИ, аю, а́ш, а́ш, недок., **ПРИСЯГНУ́ТИ** і **ПРИСЯГТ́И**, гу́, гвеш; мик. ч. присягну́в, ну́ла, ло і присяг, ла, ло; док. 1. *неперех.* Давати присягу (у 1 знач.). Як ми Енею присягали, для його служби життя [життя] оддали (Котл., I, 1952, 222); Громада глузо присягав. Заприсягла. Питає суд: — Тепер скажіть, християни, хто отруїв його? (Шевч., II, 1963, 248); Приймали там мене в свід. До козмопольських лав, І я на сокачній землі Вітчизни присягав (Нагн., Вибр., 1957, 23).

Присяга́ти (присягну́ти, присягт́и) на вірність — давати присягу бути вірним, віддано служити кому-небудь. — Косинський перед тим, як очолити це бунтарське рушення, мав таємні зносини з турецьким султаном і присягав на вірність (Ле. Наливайко, 1957, 39); Щорс схильований підвівся.. Він Іллічу в житті своїм На вірність присягав довічму (Шер., Щастя.., 1951, 161).

2. *перех.* і *неперех.* Твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, підкріплюючи обіцянку якоюсь клятвою; клястися. Ой сусіде, сусідоньку, дай за мене дочку, Присягаю, що не буду пити горілочку (Коломийки, 1969, 247); Аниця присягала, що відробить [попові] та на толочку ходитиме (Март., Тв., 1954, 47); Андрій кинувся до панночки і підняв її.. — Ти не помереш! Присягаю моїм народженням! (Довж., I, 1958, 246); Говорили, що Іван Антонович присягнув скинути її [папцпалатку] тільки після повної капітуляції ворога (Гончар, III, 1959, 244); Я запропонував, щоб кожен з нас присягнув тут, що поки нас не виволить Червона Армія, ми будемо справжніми мужчинами, ніколи не будемо плакати і не матимемо жалю в серці до ворога (Сміл., Сашко, 1957, 97); Мирослава присягла, що буде твоєю, і Мирослава зуміє додержати присяги (Фр., VI, 1951, 33); // Перекопувати, запевняти кого-небудь у правдивості чогось. [К у з ь м і п:] Товариш комісар! я присягаю вам: Його вогнем відрізали від нас. [С п а р т а к:] Вогонь не може розлучити друзів (Дмит., Драм. тв., 1958, 14); — А я присягну, що то ти відма. Я знаю, що ти ходила гола навкруг хати з макітрою на голові (Март., Тв., 1954, 62); Старший сержант Оницько, парторг роти, не сходячи з місця, присягну, що «більше цього не буде» (Гончар, III, 1959, 199); — Перший раз

такого Голуба бачу. Я би присяг, що се Вудвуд (Фр., IV, 1950, 106); // Давати присягу у вірності в коханні, в подружньому житті. Не раз тобі я казала, що люблю мужа маю, Йому в церкві присягала і присяги не зламаю (Пісні та романси.., II, 1956, 49); Я люблю того сима, я присягла з ним жити і йому служити (Фр., VI, 1951, 135); // кого, діал. Віпчати. Маруся Гобликова через тиждень виходить заміж.. — Кажуть, що ніп присягне їх без виголосіє [не оголошуючи] (Томч., Жменяки, 1964, 145).

Присяга́ти (присягну́ти, присягт́и) бо́гом (небом і т. ін.) — божитися. Вже й клястється [чумак] на чім світ, Богом присягає.. (Рудан., Тв., 1959, 201); — Серденько-дієчино.. Клянусь тобі місяцем, зорями, Присягаю небом, землею і неклом, Що не буде іншої між нами! (П. Куліш, Вибр., 1969, 327).

ПРИСЯГА́ТИСЯ, аюся, а́шся, недок., **ПРИСЯГНУ́ТИСЯ** і **ПРИСЯГТ́ИСЯ**, гу́ся, гвешся; мик. ч. присягну́вся, ну́лася, лося і присягся, лся; док., розг. 1. Твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, підкріплюючи обіцянку якою-небудь клятвою; клястися. — Пам'ятаю, як я присягався: помщуся, люто помщуся (Кожуб., I, 1955, 144); Юнаки присягались в труді — у зорі і райдоци край одганути, в степан збудувати міста молоді (Нагн., Пісня.., 1949, 23); Князівна завжди вбачала в мені якогось генія і присягався, що зробить з мене очену людину (Минуло укр. театру, 1953, 17); — Допоможи це раз. Присягаюся бородою пророка, що більше ніколи не буду тобі докучати своїми справами, тільки ератуй Кульжан.. (Тулуб, В степу.., 1964, 371); Коли народ усім життям Присягя діло праве боронити, — Ного ніяким не розбить громад І жодним океаном не залити! (Рильський, II, 1960, 183); // Перекопувати, запевняти кого-небудь у правдивості чогось. — Та я вас і пальцем не торкну, побіла б мене саята земля, коли брешу. При свідках присягаюсь.. (Кожуб., I, 1955, 48); Яснопольський дячок Діонісій, вихиливши, щоправда, перед тим куманець медку, присягався, що на власні вуза чує, як у ніч під Новий рік нівень тричі заспіває.. (Рибак, Помилка.., 1956, 10); — Ії же богу, не брешу! А щоб же мені руки подсажали, щоб мені губи повизгивали, щоб я дитини своєї не побачила, коли я брешу! — присягався Онимька (Григ., Вибр., 1959, 47); Одного разу у нього побачили відтрапане від шапки вузо, і він перед бійцями, перед старшиною присягав, що то йому відкуси ротний кінь (Тют., Вир, 1964, 490); // Давати присягу вірності в коханні, в подружньому житті. Ти присягався, що я твоя буду, — Тепер мене покидаєш, іншої шукаєш (Чуб., V, 1874, 45); Лист був як лист. Дівчина присягався у своїй вірності, писала, що образ Усмана весь час стоїть перед нею, сниться їй (Гончар, Маша.., 1959, 12).

Присяга́тися (присягну́тися) бо́гом (Христом, хрестом і т. ін.) — те саме, що Присяга́ти (присягну́ти) бо́гом (небом і т. ін.) (див. присяга́ти). Як стали гомоніти по селу про голову й писаря, Грицько.. сповістив про це Христю й Христом-богом присягався, що те діло не втекло Чіпчимий рук (Мирний, I, 1949, 297); — Присягаюся хрестом! (Довж., I, 1958, 243); Присяга́тися (присягну́тися) собі — приймати яке-небудь тверде рішення; давати собі слово у чомусь. Політрукові він теж не признався і тепер присягаєся собі, що ніщо не знатиме про його болячку, бо то ж ганьба і сором (Трубіл., I, 1955, 62); Він забувся, як недавно присягався собі не їхати додому.. Він вискочив на вулицю і побіг до трамвайної зупинки (Тют., Вир, 1964, 58).

2. Те саме, що присяга́ти 1. Коронний гетьман Микола Потоцький.. обіцяв від імені короля повернути Україні потоптані права.. Гомоніла старшина і козак.

[Остриця:] Присягнися... [Потоцький:] Присягаю (Довж., I, 1958, 273); * У порівн. Замокляки хлопчики навк... Червоний стіг печально ник, мов присягає... (Сос., II, 1958, 405).

ПРИСЯГНУТИ *див.* присягати.

ПРИСЯГНУТИСЯ *див.* присягатися.

ПРИСЯГНУТИ *див.* присягати.

ПРИСЯГТИСЯ *див.* присягатися.

ПРИСЯДКА, *ж.* Присядання (в танці) з викиданням то одної, то другої ноги вперед або вбік. Перший [дід] присядку веде, Об землю міцно креше... А другий ослід йому іде (Мал., Звенигора, 1959, 242); Уся сцена ніби ожгла у веселому танці... Хвацько, з возником виконують парубки одчайдушні присядки (Мист., 4, 1960, 16); Значна частина рухів російських, українських та білоруських танців має... спільні назви (аміненний крок, доріжка... позвонче, присядка і т. ін.) (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 39).

У присядку; У присядки — навприсідки. А я в скоки та у боки, у присядки та у долоні (Чуб., V, 1874, 1143); Отець Маркіян підняв підрашник і пішов у присядку (Десняк, Вибр., 1947, 92).

ПРИСЯДОМ, *присл.*, *розм.* Те саме, що навприсідки. А він присядом до мене — Божом я до нього... (Ус., I сьогодні., 1957, 200).

ПРИСЯЖНИЙ, *а, е. 1. заст.* Який присягнув (у 1 знач.) кому-небудь. — Лоб вибритий, — се ознака, моя печат на мені, що я вже присяжний чоловік, царський слуга (Кв.-Осн., II, 1956, 388); // у знач. ім. присяжний, ного, ч. Те саме, що Присяжний засідател. Вибрано присяжних: двоє мужиків, чотири міські крамарі, а то якісь панки-урядовці (Гр., II, 1963, 307); Присяжні радилися недоого (Дочч., III, 1956, 14); // у знач. ім. присяжний, ного, ч. У Західній Україні (до 1939 р.) — помічник сільського старости. Двері отворилися [відчинилися], і ввійшла в хату пресвітера власть громадська: десятник і присяжний (Фр., III, 1950, 198); В громадській канцелярії сидів... вітй коло вікна за столом, а Семен... і присяжний подавше на ослоні (Март., Тв., 1954, 64).

△ Присяжний засідател. — у буржуазному суді — особа, що на певний час залучається до участі в розгляді справ. До реформи [1864 р.] суд був становим, закритим і підлягав владі губернатора. Тепер судовинство відбувалося з участю сторін, винність або невинність підсудного встановлювали присяжні засідателі, що підбиралися з місущих верств населення (Іст. УРСР, I, 1953, 481); Присяжний повірений — у дореволюційній Росії — офіційна назва адвоката (після 1864 р.). — А суди ж як потрапили? — Через присяжного повіреного Бардоського. Він виступав у нас на процесі, захищав... Симпатичний чоловік (М. Ол., Тудя, де бій, 1971, 180); У самарському суді Володимир Ілліч, будучи помічником присяжного повіреного, захищав знелюдених селян (Ком. Укр., 12, 1969, 13); Присяжний судий — те саме, що Присяжний засідател. Блищала полірована під зівр лава присяжних суддів, мов дзеркало (Фр., VI, 1951, 266); Суд присяжних — суд, у якому беруть участь присяжні засідателі. Поки що судять нас на землі трибунали і суди присяжних, які й дають не раз за різні політичні злочини по 10 та 15 років підсудному (Коал., Щур., 1956, 117); — Мене також оглядали судові лікарі, — сказав один молодик, — це було тоді, коли я... попов під суд присяжних (Гашек, Пригоди... Швейка, перекл. Масляка, 1953, 32).

2. *розм., також жарт. Завзятий, заперклий.* — Троянець я, Еней одважний, Латинці ворог я присяжний, — Еней так з човна закривав (Котля., I, 1952, 201); За «Бідних людей» [переклад] він мене так заховав,

що я вже думаю, чи не стати мені присяжним українським перекладачем? (Л. Укр., V, 1956, 59); [Настя:] Щойно двозоні П'ятиохий. Приготував для тебе якийсь сюрприз. Зараз прибіжить... Теїй улюблений друг і присяжний критик (Дмит., Драм. тв., 1958, 483).

ПРИСЬОРБНУТИ, *в, ьш, док., перек., розм.* Однокр. до присьорбувати. Знов присьорбує [Рустам] чаю, куточком ока простежив за Саїдом, який своєю байдужістю починав лжати таджика (Ле, Мікгір'я, 1953, 132); Варити кашу вожак чабанський беретше лише в особливий випадок, але коли вже почне, то чаклуватиме біля неї, нікого не підпускаючи, приготує, присьорбне, а відставивши в огонь, ще й в кожу закутає, щоб допрігала (Гончар, Тронка, 1963, 60).

ПРИСЬОРБУВАННЯ, *я, с., розм.* Дія за знач. присьорбувати і звуки, утворювані цією дією. Він сміявся, не виділяючи, а, напалка, ебираючи повітря в себе. Тому сміх виходив уривчастий, з присвистом і якимсь немаче присьорбуванням, немовби він заливається водою і от-от заглинеться (Смолич, Мир., 1958, 96).

ПРИСЬОРБУВАТИ, *ую, уш, недок., перек., розм.* Пити невеликими ковтками. — Сідай лиш, чаю вип'єш. Бери он і булку. Бере [Миколка], осмізався, присьорбує... (Тесл., 3 книги життя, 1918, 50); Коли всі наїлися і розілися навколо нього, присьорбуючи з піал пінзвий кумис, Джамтемир розовів про свою подорож (Тулуб, В степу..., 1964, 154); // Істи рідку страву, сьорбуючи. Обідають вони на веранді. Хоч борці Віталікіє зовсім розварилися та ще й пересолений, але вони обоє присьорбують страву очоче, мати навіть підхваляю (Гончар, Тронка, 1963, 95).

ПРИТАСНИЙ, *а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до притаїти.* Під впливом музики і цієї несподіванки щез мій меланхолійний настрій, розжеврилася іскри із вогні, притасних у моїй душі (У. Кравч., Вибр., 1958, 335); Властиво, панотець не має наміру сваритися... Хотів лишень побалакати. Коли ж бо сварка, притасна в серці, лиш чатувала на те, аби зяки обізвався (Март., Тв., 1954, 352); // у знач. прикм. Притасне легеньке зітхання та якийсь боязкий, соромливий погляд з блискучих очей [Христі] нагадували, що, може, Грицько й правду сказав... (Мирний, I, 1949, 277).

2. у знач. прикм. Який притаївся, причаївся. Здається, увесь ліс захряс притасною ворожою силою... (Вас., Незібр. тв., 1941, 224); Фронт спереду і ззаду. Поперед панські війська, позаду притасні куркульські банди (Ірчан, I, 1958, 280); — Насуваються ерізні дні. Ми повинні бути пильними і рішучими. Хай не заховається від нашого ока ні лоний, ні притасний ворог (Тют., Вир, 1964, 270).

ПРИТАСНО, *присл.* Нишком, зацівівшись; не виявляючи себе. Діти кинули гратися і притасно слідкували з печі за батьком (Кучер, Зол. руки, 1948, 9); Не злякалася його погрози, бо словаї були од усього світу, тож лежала і далі прихисилі й притасно вслухалася в неголосне бурмотіння онука (Загреб., Диво, 1968, 149).

ПРИТАІТИ *див.* притакувати.

ПРИТАІТИСЯ *див.* притакуватися.

ПРИТАКНУТИ *див.* притакувати.

ПРИТАКУВАННЯ, *я, с. Дія за знач. притакувати.* Із куп неписьменних слугачів почували притакування, а далі окрики (Фр., VII, 1951, 426); Коли гість поглядав на нього, він встаала своє байдуже так, так! Чуючи це одноманітне притакування, Лупан переходив на розмову про щось інше (Собко, Шлях..., 1948, 33).

ПРИТАКУВАТИ, *ую, уш, недок., ПРИТАКНУТИ*, *в, ьш, док. 1.* Виразити зглед з ким-небудь, схвалення висловленої кимсь думки (перев. словом «так» або якимим-небудь жестама). Говорив один тільки Глоба, водолаз

лише притакував (Собко, Скеля.., 1961, 51); Гаврило Іванович слухав його уважно, казикаючи та погладжуючи вусики і борідку, притакуючи головою та інколи придилюючись до виразу обличчя спірозмовника (Смолиць, Світанок.., 1953, 458); — Та такі — притакує Онуфрій, озамкує і сія на землі, підібгавши під себе ноги (Коб., II, 1956, 47); — Шкода талану, шкода таких незвичайних здібностей; усе те запропастилося, треба тому якось зарадити, — говорив один з учителів, і всі притакували (Ков., Світ.., 1960, 63).

2. кому. Повністю підтримувати кого-небудь, беззаперечно погоджуватися з кимсь у всьому. Радкож мав звичай прямо говорити правду й не притакувати нікому (Н.-Лев., I, 1956, 560); Жінки не притакували майстрові, лиш за сиротами мовчки уступалися (Черемш., Тв., 1960, 68).

3. Давати позитивну відповідь на яке-небудь запитання (перев. словами «так», «еґе» і т. ін.). — Шевченкового «Кобзаря» ви таки прочитаєте, добре? .. — Добре, — притакувала, засоромлена і по-своєму задоволена [Олена] (Вільде, Сестри.., 1953, 12); — То ви вперше в нашому Богдані? — Оля притакувала (Томч., Готель.., 1960, 10).

ПРИТАМАННИЙ, а, е. 1. кому, чому, рідко для кого-чого. Властивий комусь, чомусь, характерний, звичний для кого-, чого-небудь. З кімнати пахнуло пилкою і нагрітим повітрям, притаманним тільки кімнатам, де вже давно не ступала людська нога (Собко, Шлях.., 1948, 93); Кожна людина має свій, притаманний їй, своєрідний спосіб висловлювання (Смолиць, VI, 1959, 317); Для народного господарства України притаманний розвиток тісно взаємоумовлених галузей важкої промисловості — чорної металургії, гірничорудної, коксохімічної, машинобудівної, паливної (Ком. Укр., 7, 1970, 15).

2. заст. Справжній. — Пригадуєте ви того шибеника.. Павлушко звався, пам'ятаєте? Притаманний людий! Скільки він мені в печінках сидів (Довж., I, 1958, 452).

3. рідко. Належний кому-небудь; власний. Притаманне мов'язя (Сл. Гр.).

ПРИТАМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до притамувати. Виструмкнучиши перед батальйоном, Шевченко опускає свої сині, як небо, очі з притамованою в них іронією... (Тулуб, В степу.., 1964, 124); // у знач. прикм. В осінні беззоряні ночі того року в лісах і на болотах за Унечкою [містечком] часто чути було притамовані оклики: — Стій! Хто йде? (Скл., Легенд. нацидв., 1957, 38); Про Альошу тим часом ніби зовсім забули.. Та то була тільки притамована ворожість, бо кожний уважав його так чи інакше за причину всіх неприємностей (Мик., Повісті.., 1956, 92); Притамований біля зноє заворушився в душі (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

ПРИТАМОВАНО. Присл. до притамований. Заробітцями притихли.., придавлені вісткою, притамовано зітхали (Горд., II, 1959, 172).

ПРИТАМОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИТАМУВАТИ**, ую, уеш, док., перех. 1. Послаблювати, стримувати що-небудь, не даючи йому можливості виявитися на повну силу. Командир похитав головою, стиснув зуби і нахмури брови. Він схопився за праву ногу, притамовуючи стопаи (Коп., Сов. равок, 1951, 40); Тижко хилить стримжену голову, притамовує віддих у грудях (Тют., Вир, 1964, 348); [Степан:] Еге, старуята. А собою, кажеш, гарна? [І в. Товстоліс (замішаний), намаючись притамувати балакучість братів:] Так, так, подивись, подумаймо, ходім (Коч., II, 1956, 279); Під високою двоповерховою альтанкою, схожою на китай-

ську вежу, вона сіла притамувати биття серця й закурити (Смолиць, I, 1958, 79).

2. Стримувачись, переборювати або приховувати на деякий час вияв якого-небудь почуття. Щира посмішка пробивається на її зосереджено-стримане обличчя, але Галина притамовує її повагою до матері (Епік., Тв., 1958, 554); Притамовуючи в собі вороже почуття, він мовчазно відходив від машини (Копюба, Нові береги, 1959, 86); — Підемо до нас. Я навіть можу тобі дати назавсім ту забаву, — продовжував Василько, притамовуючи свій гонор (Турч., Зорі.., 1950, 54); Спробував він збільшувати ці толоки, та нічого не вийшло. Підусідки загорзали пустити його хутір димом. Довелося притамувати лють і скоритися (Тулуб, Людолови, I, 1957, 89).

3. Зменшувати гостроту якого-небудь відчуття; робити щось не таким відчутним. Навіть солоний подих моря не міг притамувати жару (Тулуб, Людолови, I, 1957, 184); Здавалося, що.. карусель і святковий настрій притамують незгоду і все обійдеться тихо-мирно (Чаб., Катюша, 1960, 28); — Я казав матері, най мені не несе [їсти]. Маю окрасць, сала трохи взяв, голод притамую, вдома пообідаю. Небагато залишилося віврати і заборонувати (Томч., Жменяки, 1964, 15); Цілу ніч кричала дитина.. От чому хитав головою Гарифулін, наче хоче притамувати власний біль (Донч., I, 1956, 121).

ПРИТАМОВУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до притамовувати. Страх бути спійманим притамовується надією безкарно екрати (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 339).

ПРИТАМУВАТИ дис. притамовувати.

ПРИТАНЦЬОВУВАТИ, ую, уеш, недок., розм.

1. Час від часу ганцювати (перев. перериваючи танець якоюсь іншою дією). Хаброма та Марта виступили серед хати, попіднімали руки вгору та давай пританцювувати одна до другої, та приспівувати молдавської пісні (Н.-Лев., III, 1956, 274); Між волами, в гурті своєї родини, якась з'являється й заплакана баба пританцювала і приспівувала (Вас., I, 1959, 115); // Супроводжувати спів танцями. І, наче вітаючи його, співав [Аза-Заньковецька] пристрасну пісню своєрідним ерудним голосом, пританцювуючи характерними дрібними па (Мянуле укр. театру, 1953, 116).

2. Час від часу робити ногами рухи, що нагадують танець. Артамонов намагався думати про батьків, як вони зробють, побачиши його, як будуть охати й агати, пританцювуючи від радості (Димт., Розлука, 1957, 127); Яришка стояла за ворітьми і пританцювала на місці, бо в неї змерзли ноги (Донч., IV, 1957, 151).

ПРИТАРАБАНИТИ, ню, нпш, док., перех., фам.

1. Привести кого-небудь кудись, до когось (перев. силою або умовлянням). — Вони [безпритульні] с... слово дали нам, що не тікатимуть з дороги, — потвердив Старик, — і ви-виконали. Ми їх без варти притарабанили (Мик., II, 1957, 562); — Дівчат! Дивіться, якого вам кидія привів! Тепер уже не буде угайки за снопами. Онисько, ось глянь, кого я до тебе притарабанив! (Л. Янов., I, 1959, 100).

2. Принести що-небудь (перев. велике, громіздке). [Л у і з а:] Що ти там притарабанила? Влетіла без духу. А кошк назад принесла повним (Л. Укр., IV, 1954, 248); [Х а р п т о в:] Дайте ви мені дзеркальце за п'ятнадцять копійок срібла, так я вам отаке здоровенне притарабаню й ціле, ай-йй, ціле!.. (Кроп., IV, 1959, 94); — Правда, хлопці? Гайда на станцію! Самі притарабанімо казан! (Мик., II, 1957, 565).

◇ Притарабанити метьча коє — уживається для вираження незадоволення з приводу появи когось небажа-

ного. — Де ті в лихої години базари, а їх щовечора притарабанітисся суди нетеча (Вас., I, 1959, 271).

ПРИТАРАБАНИТИСЯ, нюся, вшся, док., фам. Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось (перев. повільно, з труднощами). — Яку птицю думаєш ти оце брати? — А індику та гуси... та... — Ще випадай що! — крикнув Ясь. — Та нас же люди обсмють, як ми притарабанітисся з качками та з індиками! (Н.-Лев., I, 1956, 159); — Чого так пізно притарабанітисся? Вже скоро перші пісні заспівають (Стельмах, Правда..., 1961, 100).

ПРИТАСКАТИ див. притаскувати.

ПРИТАСКАТИСЯ див. притаскуватися.

ПРИТАСКУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИТАСКАТИ**, аю, аеш, док., перев., розм. 1. Приводить кого-небудь кудись, до когось (перев. силою або умовлянням). *Притаскали [козаків] Устю, і те ж усе було, що й з Веклою, тільки Устя, як плюснули її у воду, так тут їй і аминь!* (Кв.-Осн., II, 1956, 180); *Піймали Шуку молодці Та в шаплиці Гуртом до суду притаскали, Хоча чуби й жоренькі стали* (Гл., Вибр., 1957, 74); // тільки док., безос. Недоречно або невчасно прийти, приїхати кудись, до когось. [Г а п к а:] *І притаскала ж того лобуряку, Митрознала, розпустила тут свого азяка!* (Кроп., II, 1958, 145); *«Куди вона приїхала? Куди її притаскала?» — промайнуло у Прієвкі в голові* (Л. Янов., I, 1959, 142).

2. Привести що-небудь (перев. велике, громіздке). *Мій лицар жетнувся скоро, Притаскав оті якорі Чи страшенні гаки* (Мавж., Тв., 1955, 194); *Вона така рада, така рада мені: настановила мені й пиріжків, і балябушок, пляшку горілки притаскала...* (Л. Янов., I, 1959, 85).

◇ **Чортяка притаскала** (притаскав); **Чорті притаскали** кого — уживається для вираження незадоволення з приводу появи когось небажаного. [С и р о в а т к а:] *Дочку вам бог послав... Ну й діака. Моцак. [П і в е н ь:] У мене вдалася. Чого тебе чортяка притаскала?* (Мик., I, 1957, 39); — *Так от кого чорти притаскали до нього. Так от хто' щосили тарабанить у двері* (Стельмах, I, 1962, 51).

ПРИТАСКУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **ПРИТАСКАТИСЯ**, аюся, аешся, док., розм. Недоречно або невчасно приходити, приїздити куди-небудь, до когось. — *Навіщо ви її підмовляли йти в Київ? Чого ви притаскалися до нас з своїми брехнями, розпустили дурного азяка про чуда? .. — ретував Лаврін* (Н.-Лев., II, 1956, 337); — *Ось і приїхала! Притаскалася! Чого мене принесло сюди? Чого я тут не бачила? — докоряла собі діака, сідаючи знову на колоду* (Л. Янов., I, 1959, 137); — *Нам недоого пощастило побути на самоті, притаскався Іванчик* (Баш, На.. дорозі, 1967, 168).

ПРИТАЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. притаювати і притаюватися.

ПРИТАЮВАТИ, юю, юеш, недок., **ПРИТАЮТИ**, аю, айш, док., перев. Те саме, що затяювати.

ПРИТАЮВАТИСЯ, ююся, юешся, недок., **ПРИТАЮТИСЯ**, аюся, айшся, док. Те саме, що затяюватися 1.

ПРИТВОР, у, ч. 1. Передня частина церкви за паперто. *В церкві людей було поаністичко. У правому притворі стояли чоловіки та парубки, у лівому — діди* (Н.-Лев., I, 1956, 77); *Церква в селі, як квіточка вбрана; обсаджена ліпами, тополями, всякою садочною, а коло притвору дві жомори, шопи, возовню видно, кланью і тік* (Свидж., Люборацькі, 1955, 3); // заст. Передня частина будь-якого приміщення; передпокій, прихожа. *Та дядя Тарас уже не вгадав: — Ходім додому, відляйте шубку, беріть альбом, карандаш... — і, не дожидваючи, пішов до притвору* (Ільч., Серце жде, 1939, 77); *В притворі стояли*

високі липові кадовби (Бурл., О. Вересай, 1959, 69).

2. *діал., рідко. Те, чим починається, закривається що-небудь; засув.* * *Образно. Із зорями вела я розговори [розмови]... відкрила зорям я душі притоори...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 160).

ПРИТЕКТІ див. притікати.

ПРИТЕЛІПКУВАТИЙ, а, е, вульг. Трохи дурний; дурнуватий. *Ой густий очерет та й макухуватий. Чи ти ж мене не пізнає, прителіпкуватий?* (Укр. нар. пісні, I, 1964, 73).

ПРИТЕЛІПАТИСЯ, аюся, аешся, док., розм. Повільно, з труднощами прийти, приїхати куди-небудь, до когось. *Він так охляв, що почав салитися з ніг. Одного дня прителіпався до багача і каже: — Як працювати, коли у мене в череві проціста ходить? (Казки Буховнин..., 1968, 12); [К о п и с т к а:] Буваало й нап'явся отак та прителіпався додому без розуму... Прокинешся вранці — у кишені отвер, у голові ковалі* (М. Куліш, П'єси, 1960, 13); // Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось. *Ледве нашкребали на два келихи, — прошепотів він, щоб не почули приятелі, — а тут ти прителіпався!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 225); — *Дай мені слово, що більше не побжиш до тієї Олени... — До якої? — Ну, до Зарубиної, що нажмище в село прителіпалась...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 306).

ПРИТЕЛЮЩИТИ, шу, шши, док., перев., фам. Привести кого-небудь кудись, до когось (перев. сплюю або умовлянням).

ПРИТЕЛЮЩИТИСЯ, шуся, шшися, док., фам. Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось. — *Може, ще хто з самооборони притарабанівся на збори? — Нікого нема. Хотів Карпець прителющитися, так я його біля мосту маю не прикладом погнав на варту, щоб знав порядок* (Стельмах, II, 1962, 15).

ПРИТЕМКОМ, присл., рідко. У темряві, поночі. *Напав на його притемко та добре попобив, — так не вгадав, хто й був* (Сл. Гр.).

ПРИТЕМНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до притемніти. *А ще можна, не коплячись, обійти притемнені зеленю тінню вузькі алеї Історичного парку* (Ткач, Ждл., 1959, 40); *Ще гдалеку він помітив, що вікна в будинку згасли. Лише з материні кімнати вибивалося притемнене завісками світло* (Шовк., Людина..., 1962, 431); *Я підбіваю до неї [коняки], процюючись, охоплюю обома руками її голову і бачу, як у великих, роками притемнених очах стоїть людська печаль* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 151); // у знач. прикм. *Часто згадувалася йому ніч, коли двоє принесли в притемнену горницю виліплену з сльозивого воску церкву* (Загреб., Диво, 1968, 601); *Притемнене сонце за хмарами диму Пливило, як по чорній, холодній ріці* (Перв., I, 1958, 347).

ПРИТЕМНІТИ див. притемнювати.

ПРИТЕМНІТИСЯ див. притемнюватися.

ПРИТЕМНІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мнн. ч. до притемніти. — *Ви он куди погляньте. — Мамачук кивав їм у протилежний бік, на схід, уже притемнілий, де на стеновому країнебі, низом вириваючи з імли, де-не-де перламутрово білють змари-оболоки* (Гончар, Тронка, 1963, 123).

2. у знач. прикм., перен. Який утратив своє колишнє значення. *Одного зимового вечора дуже шумно і весело було в одній світлиці.. того славною і ласого колієт, а тепер геть-геть притемнілого міста* (Фр., I, 1955, 318).

ПРИТЕМНІТИ, іє, док. Стати темнішим; потемніти. — *От і не забудеться, — зовсім притемніли її очі, а бро-*

вената сумно зібралися в оборку (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 31); // *безос.* Стати темно; стемніти. Мислять зайшов десь за хату, і в хаті притемніло (Вас., I, 1959, 201); — Тільки притемніло трохи — вже й ні тут (Збав., Єдина, 1959, 133).

ПРИТЕМНЮВАТИ, юю, юєш і **ПРИТЕМНЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **ПРИТЕМНЯТИ**, нію, нієш, *док.*, *перех.*
1. Робити трохи темнішим. В тринадцять років він вже носив окуляри, це зробило трохи коротшим його довгий, пташиний ніс і притемнило неприємно світлі очі (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 93); // Робити не таким яскравим (про джерело світла); // Прикривати від світла, трохи затемнювати, затінювати. — Чого ж? Я сміливіше дивлюся, коли натраплю. Ви ж притемнюєте очі димчастими окулярами. — *заперечив Сикаян* (Ле, Міжгір'я, 1953, 390).

2. *перех.* Перевершувати кого-небудь своїми якостями, робити когось менш помітним. Регіна з усякого погляду притемнює її (Фр., VI, 1951, 295); // Применшувати чие-небудь значення, прикривати чийсь роль і т. ін. Замковий відчував... ще й інші тінюві закиди, які притемнювали його як завідувача відділом (Ле, Право..., 1957, 235).

3. *перех.* Робити похмурим, сумним (очі, погляд, обличчя і т. ін.). Її обличчя можна було б назвати молодим, аби на очі не наслоїлися горе, смуток і тіні страждань, вони притемнили синій погляд і в сполосі тримали повіки й вій (Стельмах, Правда..., 1961, 342).

ПРИТЕМНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ПРИТЕМНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **ПРИТЕМНЯТИСЯ**, ніюся, нієшся, *док.* 1. Ставати трохи темнішим. Обличчя його за ці роки [війни] підсохло, притемнилось, в сіро-блакитні очах крізь здивовання і радість пробивається сум — такий, видно, горе не обминуло людини (Стельмах, Правда..., 1961, 224).

2. *перех.* Ставати похмурим, сумним (про очі, погляд, обличчя і т. ін.).

3. *тільки недок.* Пас. до притёмнювати.

ПРИТЕМНЯТИ *див.* притёмнювати.

ПРИТЕМНЯТИСЯ *див.* притёмнюватися.

ПРИТЕРПІТИСЯ *див.* притерпіватися.

ПРИТЕРПІЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИТЕРПІТИСЯ**, терпівся, терпівся, терпівся; *ж.* притерпляється; *док.*, до чого, з чим і без додатка, *розм.* Звикати, привичаюватися до чого-небудь неприємного, незвичного; освоюватися. — Педагогами повинні працювати люди за покликанням. — А звідкіля ти знаєш, що вона не за покликанням? — А коли за покликанням, то хай притерпляється (Збав., Курял. о-ви, 1963, 127); Жінки, дієчата вимагували перед самим носом голови колосопу руками, а той стояв мовчазний і ніби байдужий до того, що тут відбувалося. Невже людина вже звикла до подібного, притерпівлася? (Чаб., Тече вода..., 1961, 162); // *перех. док.* Змиритися з чим-небудь. Потім життя трохи налагодилось. Притерпівлася мати з Пам'юковим керівництвом (Збав., Єдина, 1959, 21); — *Сергій!* — це трагічніше зашепотів Ігор. — Ти верзеш сам не знаєш що... Невже ти так притерпівся? Невже не проймає тебе жаль? (Шовк., Людина..., 1962, 336).

ПРИТЕРТИ *див.* притертати.

ПРИТЕРТИ, а, е. Діпр. пас. мнн. ч. до притертати. В немі таянувся на північ журавлі і лебеді, зрідка гублячи на землю своє притерте в дорозі пір'я (Стельмах, Хліб..., 1959, 193); Він аж сльозив від злиловання, оцей бідолашний чорноземний Ромео, в полотноїній сорочці і притертих на колінах штанях (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 130); І він до рук дав мені книжчину, Обтірану, зачитану ножами, Притерту часом, інколи сльозом, Долоною шорсткою, у смолі (Мал., Віщій голос,

1961, 56); // у знач. *прикм.* Стійкість на спрацювання притертих деталей збільшується [після обкатки] і тривалість служби зменшується, вузлів, механізмів і машини в цілому зростає (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 92); Галя вимтала долітку. Йому на заводі і туди шуршання притертого держача по доліці (Мирний, IV, 1955, 28).

ПРИТЕРТИСЯ *див.* притертатися.

ПРИТЕСАННЯ, я, с. Дія за знач. притесати.

ПРИТЕСАТИ *див.* притесувати.

ПРИТЯК, у, ч., *стол.* З'єднання дерев'яних брусків горіями.

ПРИТЯКА, я, ж. 1. Дерев'яний кілок або залізний прут, шворінь, яким прикріплюють волове ярмо до дьшла. Як визватить від із воза велику притяку. — *Любі бабі, помолов голою і пику* (Україна..., I, 1960, 343); *Хлопець не почує, як бразнуло об притяку кіляче* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 33); * У порівн. *Довгий сухий ніс стриміє, як притяка у возі* (Н.-Лев., II, 1956, 72).

2. *розм.* Стоянка для суден, човнів. По воді сновигали човни, а на притяці згрудилися байдаки й великі дуби (Панч, Гомон, Україна, 1954, 154).

3. *діал.* Доказ, довід. *Баби раді, що зорудували з моєї притяки своє діло* [в адвоката], *просять мене на могорич* (Марг., Тв., 1954, 208).

ПРИТИКАТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРИТКНУТИ**, ну, нєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. *перех. чим.* Простромлюючи чимсь, закріплювати у певному положенні, притискати що-небудь до чогось. *Тимофій Заброда з куція доколовує короткими кілками, якими притикали коноплі, вершівці* (Горд., Чужу ниву..., 1947, 236); // Убивати або ранили, проколюючи чим-небудь гострим. *Приткнує, як ужа вилами* (Номис, 1864, № 6787); // Устромлювати що-небудь кудись для збереження, скому і т. ін. *Коли у прочинених дверях церкви заблимали свічки, старий зупинився біля тичу, що підходив до церковної огорожі, оглянувся, бережно вийняв з халая ножа і приткнує його коло найнижчої зворостини та й пішов на сповідь* (Стельмах, I, 1962, 428); // у *що.* Засовуючи, заколюючи, прикріплювати щось до чого-небудь. *Зірвала [Уляна] квітку сівку, як зірницю, і другу, й третю вирвала на те: Одну приткне в мушкет, другу в порожницю. Коневі в гризу третю заплете* (Мал., Звенигора, 1959, 89).

2. *тільки недок.*, до чого, *діал.* Примикати до чого-небудь, безпосередньо межувати з чимсь. *До світлиці притикає скільки бічних кімнат, відділених від неї не дверима, а важкими запонами з дорожж тканин* (Л. Укр., II, 1951, 341); *Він уже змітився, скулився, щоби повзти поміж корчі малиннику, що в тім місці притикали до стіни будинку, коли почує за собою різкий златий голос* (Фр., VII, 1951, 127); *Купив [Сава] їй сам у поблизькій містечку, що притикало до ізнього села, люльку* (Коб., II, 1956, 163).

3. *перех. док.* Поспіхом або як-небудь покласти, примостити, прилаштувати щось. *Надія Григорієна просила приткнути десь у ящику навіть коробочку з Лялиними молочними зубами* (Гончар, IV, 1960, 46); *Він ніяково топтався на місці, не знаючи, куди приткнути свою облізлу залуку шалку* (М. Ол., Леся, 1960, 145); // Помістити, розташувати що-небудь. [Х р а к о:] *А тут одно... Гм! та це так густо написано, що нігде другого й приткнути... От, побий його морока, треба переписувати!* (Мирний, V, 1955, 121).

4. *до чого, рідко.* Прикладати, приставляти що-небудь до чогось. *Всі один по другім притикали ухо до смереки* (Фр., III, 1950, 130).

5. *перех. док.*, *перех.* Влаштувати кого-небудь на якусь роботу, посаду і т. ін. (*перех. з труднощами або*

на деякий час). [Н а д і я:] *Куди ж його приткнуть? Нездатний ні до якої роботи. У нього й руки не туди стоять* (Підс., Жарги..., 1968, 13); // *Надати, знайти кому-небудь місце, притулок. — Вас я візьму до себе, в каюту, а дічину абсолютно нікуди приткнуту* (Трубл., Шхуна..., 1940, 17); — *З квартирами в Мореннах важко, але кудись приткне [комендант штабу]* (Голов., Тополя..., 1965, 24); // *Надрукувати, опублікувати де-небудь. Жаль буде, коли мої образки зазіано придуть до «Жарода», ерешти Ви їх тоді де-небудь приткнете в «Життю і слові» чи деінде* (Л. Укр., V, 1956, 159); *Є в мене ще двос вірші, котрі зараз Вам подам.. Може, як не візьмете для видання Вашого, то приткнете їх у «Зорю» абоцю* (Сам., II, 1958, 443).

Приткнуті (свою) голову (себе) — знайти собі якийсь притулок. *Хіба мало таких, як я. Хіба трохи тиняється по світу, де б свою голову прихилити, де б себе приткнуту?!* (Мирний, I, 1949, 315).

6. *перев. док., рідко.* Використати певним чином. *Набирає він і грошей, і оджеї... Навіщо? Сам не знає, де його подіти, куди приткнуту* (Мирний, I, 1949, 233).

7. *до чого, перен.* Робити причетним до чого-небудь, уплутувати в щось. *Не притикай мене до того, бо я не чує і не бачив* (Сл. Гр.).

ПРИТИКАТИСЯ, аюся, а́сешя, *недок.*, **ПРИТКНУТИСЯ**, нуся, н́ешся, *док., розм.* 1. Розміщуватися, вмошуватися де-небудь, *перев.* не дуже зручно (про людей). *Настя просала ряно на лає, на котрому і влієся Якіє, а сама, заснувши сіни і погасивши каганець, приткнулася коло дітвори* (Мирний, IV, 1955, 88); *В Харкові, в спеку, в театрі «Муссурі» Десь я приткнувся в останнім ряду* (Перв., II, 1958, 110); *Приміщення аудиторії Вищих жіночих медичних курсів.. було тісне: сиділи на одному стільці по двос, приткнулися по підвіконнях* (Смолч, Мир..., 1958, 220); // *перев. док.* Розташуватися де-небудь, *перев.* на невеликій площі або в незручному, невідгідному місці (про будівлю, населений пункт тощо). *Андрійових батьків столаа дружка тата, В арю приткнулися край нашого двора* (Рвльський, Поема, 1957, 218); *Зрідка бачився [шкіпер] з жінкою, дівчми, сестрою І забув оце бідне рибальське село, Що приткнулось і мовчки стоїть під горою, Наче разом з камінням у землю вросло* (Перв., II, 1958, 92).

2. *до чого, рідко.* Притикати до чого-небудь, безпосередньо межувати з чимсь. *Каринський підійшов до невеликого барака, що приткнувся до ристування* (Шовк., Інженери, 1956, 51).

3. *перев. док., перен.* Знайти собі притулок, місце; влаштуватися як-небудь. — *Що він робитиме, як я помру? Куди воно здатме? Хто його годуватиме? Куди воно приткнеться?* (Л. Янов., I, 1959, 414); — *Так ото оженився я. Тут і радість батькам, і клопоти. Бо де ж його приткнутися новій сім'ї?* (М. Ол., Чусш., 1959, 7); *Він не знає, де приткнутися, прибувши в Москву* (Зван., Сеспель, 1961, 155); // *Влаштуватися на якусь роботу, посаду і т. ін. (перев. тимчасово, з надією на поліпшення). Після війни приткнулася [Лукина] сторожем при одному будинку відпочинку в лісі на Терезіві* (Вол., Місячне срібло, 1961, 327); // *Приєднатися, пристати до кого-небудь або до якоїсь компанії. Це приткнувся [Колісник] до Лошакова і тихо почав: — Ваше превосходительство! Я до вас маю просьбу маленьку* (Мирний, III, 1954, 284); *Перегуда все ходив та ходив, поки й приткнувся біля якоїсь теплої компанії* (Кучер, Труда любов, 1960, 267).

4. *перев. док.* Прихилитися, притулитися до кого-, чого-небудь. *Потім переєде [Марина] любий та добрий погляд своїх чорних іскрявих очей на невеличке Петрусьє личко, що приткнулося, мов до рідної матері, до її лома*

(Мирний, IV, 1955, 231); // *Обпертися об що-небудь. Не спав і Карпо Богун. Приткнеться до плетеної стіни й доого дивиться на страшні снопи вогниці, теж вслухається в п'яний галас ночі* (Ле, Україна, 1940, 280).

ПРИТИН, у, ч., *діал.* Притулок (у 1 знач.). *Серце мліє, смутні думки летять у невідомий край.. бо нема для неї притину на землі, як нема чоловікові захисту на широкому степу* (Стор., I, 1957, 334).

ПРИТИНАТИ, аю, а́ш, *недок.*, **ПРИТЯТИ**, тн́у, тн́еш, *док., перен., рідко.* 1. Прикріплювати, прив'язувати кого-, що-небудь до когось, чогось. *Притинали Серп'ягу до сузого дуба* (Сл. Гр.); *Колоду він добре приткнув до себе* (Кучер, Прощай..., 1957, 267).

2. Відгинаючи частину від чогось, трохи вкорочувати, зменшувати його.

◇ **Притяти крила кому** — підірвати міць, знесилити кого-небудь або обмежити поле його діяльності. [О в л у р:] *Ось боар приборкав він [князь], се правда! Всім воеводам, дукам крил [крила] притяя* (Фр., IX, 1952, 286); **Притяєв язик** (**язик**) *кому* — примусити кого-небудь менше говорити. *Притяєв трохи язик, бо він собі балу-балу* (Козл., На переломі, 1947, 15); — *Ти йому притни зяка, — додає Петто, скоє зиркнувши на порожнє обличчя Никонова* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентів, 1950, 78).

ПРИТИР, а, ч., *техн.* Інструмент, яким притирають одну до одної деталі. *Притирка зовнішніх циліндричних поверхонь провадиться за допомогою притира* (Токарна справа..., 1957, 153).

ПРИТИРАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для притирання чого-небудь. *Для підвищення продуктивності праці при притиранні користуються спеціальним притиральним верстатом* (Слюс. інстр., 1959, 90); *Тердославакий інструмент доводять на чаундних притиральних дисках, застосовуючи пасти з карбід бору* (Різальні інстр., 1959, 99).

ПРИТИРАНІСТЬ, вості, ж., *техн.* Здатність притиратися (у 1 знач.) до чого-небудь. *Для перевірки площинності і притираності вимірювальних поверхонь інструментів, приладів, калібрів і кінцевих мір доджини застосовуються плоскі.. скляні пластини* (Допуска..., 1958, 360).

ПРИТИРАННЯ, я, с., *техн.* Дія за знач. притирати 1. Одним з основних прийомів, які підвищують технічну надійність, потужність та тривалість строку служби машин, є обкатка. Її метою є притирання поверхонь деталей, які зазнають тертя під час роботи (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 91); *Треба навести і приклади застосування абразивних матеріалів для притирання, доводки та полірування, скориставшись з великої кількості плакатів з цих питань* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 186); *Перевірка герметичності клапана [двигуна] після притирання провадиться за допомогою спеціального приладу або нанесення олівець ліній на фаску клапана* (Підручник шофера..., 1960, 36).

ПРИТИРАТИ, аю, а́ш, *недок.*, **ПРИТЕРТИ**, тр́у, тр́еш, *док., перен.* 1. *техн.* Щільно підганяти що-небудь одне до одного спеціальною обробкою, шліфуванням або тертям у процесі роботи. *Ще у минулому сторіччі швед Йогансон з такою точністю наочисся притирати площини двос шматків гартованої сталі, що, коли їх скласти полірованими площинами, то тільки силою можна розняти їх знову* (Собко, Любов, 1935, 10).

2. Водити, гладити члм-небудь по поверхні чогось для вирівнювання, тісного прилягання і т. ін. *Поклавши намащену клеєм паперову деталь на місце, саід одразу переверити правильність її розміщення, приприти чистим аркушем паперу і притерти всю поверхню деталі*

м'якою чистою ганчіркою або ребром долони (Гурток «Умілі руки.», 1955, 27).

3. Трудяч, знімати щось з поверхні чого-небудь; стягати.

◇ **Притірти носа кому** — те саме, що **Утірти носа** (див. ніс). — *Не шкодило б, щоб і їй [Марині] притерти носа й показати, що ніхто не є її дурнем* (Кобр., Вибр., 1954, 165); **Притірти рогів кому** — примусити підкоритися, зробити покірним кого-небудь, приборкати когось. *Вже ми їм [хлопам].. притремо роги! Лиш тихо* (Фр., X, 1954, 307).

4. *перев. док.* Трохи зносити, стерти від користування (перев. одяг, взуття).

ПРИТИРАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРИТІРТИСЯ**, тріся, трієшся, *док. 1. техн.* Щільно підганятися до чого-небудь спеціальною обробкою, шліфуванням або тертям одне об одне в процесі роботи. * Образно. *Прогримали громи, прошуміли вихри революції, нове вклинилося в старе, притерлося до його* (Еллан, II, 1958, 14).

2. *перен.* Пристосовуватися, звикати до кого-, чого-небудь. *Треба було «живатися» в життя підприємства, зєкати, «притиратися» і зводити до одного знаменника колишні уявлення з дійсністю* (Коз., Листя..., 1967, 139).

3. Щільно притулятися, присовуватися до кого-, чого-небудь. *Притираються боком до змокрілого коня, він відкидає ворота і, розганяючи біліх гусей, поволі йде до тати* (Стельмах, Правда., 1961, 342).

4. *перев. док.* Трохи зноситися, стертися від користування (перев. про одяг, взуття).

5. тільки *недок.* Пас. до притирати.

ПРИТИРИТИ *див.* притирювати.

ПРИТИРИТИСЯ *див.* притирюватися.

ПРИТІРКА, и, ж., *техн.* Дія за знач. притірти 1 і притіртися 1. *Притиркою, або доводкою, називають остаточний метод обробки зовнішніх і внутрішніх, фасонних і плоских циліндричних і конічних поверхонь з метою одержання точних розмірів і високої чистоти поверхні* (Технол. різального інстр., 1959, 194).

ПРИТІРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИТІРИТИ**, рю, риш, *док., перен., фам.* Приводити кого-небудь кудись (перев. силою або умовлянням). [Д р а н к о (Ничипорові):] *Навіщо той чорт лисий [Кукса] притирює суди свою саякву?* (Кроп., I, 1958, 217).

2. Приносить що-небудь (перев. велике, громіздке). *Весело сидять посідали, Мочили сугарі в воді, Поки Онисько-кашовар Щербу притирює ваганами, Варену густо з сазанами* (Укр. поети-романтики., 1968, 572).

ПРИТІРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИТИРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., фам.* Недоречно або невчасно приходити, прийти кудись-небудь, до когось. — *Та се я, горобець.. Чого притирюєш? І яка лиза година по дневі носити? Осе напасть! і одень не дадуть заснути!*.. (Л. Укр., III, 1952, 481); [Г а н а (одна):] *Швидко на речаз! А яка з тебе робітниця? Пожила біля татка в городі, чайку попала, а тепер би тільки ніжилась. Ще й старий суди притирюється. Нужний [потрібний] він тут, як п'яте колесо до воза* (К.-Карий, I, 1960, 288).

ПРИТИСК, у, ч. 1. Дія за знач. притіснути, притискати і притискувати 1. *Кайдашица зачинила двері з притиском, а Мотря ще голосніше гукала* (Н.-Лев., II, 1956, 306); *Він з притиском загасив цигарку в попілниці* (Бойч., Молодість, 1949, 308); *Нур повільно човгав ногами по траві. Ступав важко, з притиском* (Ткач, Арена, 1960, 15).

2. Підкреслення, виділення чого-небудь, наголошен-

ня на чомусь; наголос. — *Дарма, що я тямлю, що не слід мені вж свого розказувати, — вона зробила притиск на слова «мені важ»* (Л. Укр., III, 1952, 697); *Говорачи, Андрій Петрович без притиску, але якось чудно наголошував то те, то те слово, буцімто в мові його був ще й інший сенс* (Шовк., Людина., 1962, 275); *Подкуди в романі [«Мати» А. Головка] (конкретно, в його «інтелегентській» частині) можна помітити деякий надмірний притиск на авторську тенденцію, що шкодить художній перекопності зображення* (Не ілюстрація..., 1967, 177); // *Те, що підкреслюється, виділяється або наголошується. Поет повторює той притиск: — Ви мені можете все розказувати* (Л. Укр., III, 1952, 697).

◇ З притиском: а) підкреслюючи, виділяючи що-небудь, наголошуючи на чомусь. *Все не перестав говорити [пошик]. Та не так собі просто говорити, а все з притиском.. в жестикуляції* (Хотк., Добуш, 1965, 13); *Жінки сумні й зовсім безнадійні вийшли в коридор. Чоловіки до них жартували: «Чи не делегація, була, яка бабська звідки прийшла, що в клункахми». А якийсь догадався: — Може, не делегація, а кооперація! — сказав із притиском на останньому слові* (Головка, II, 1957, 170); б) дуже пристрасно, енергійно. *Дідунько з великим притиском розпочав знов мову про те, що вже крайня пора взяти до Юзі губернатку* (Л. Укр., III, 1952, 635); *Щербатюк побазировів.. і заговорив з такою енергією і притиском, що з зуб його почали зриватися дрібні краплі піни* (Ряб., Жайворонки, 1957, 29).

3. різко. Несправедливе обмежування чіх-небудь прав та дій кимсь; гніт, утиск. *Симпатії і антипатії народні виявлялися тут [в інтермедії] оповні; в жартовливій [жартівливій] формі порушувало не раз найтяжчі рани народного життя: притиски з боку панів, нещастя релігійних роздоріж (Фр., XVI, 1955, 218).*

ПРИТИСКАННЯ, я, с. Дія за знач. притискати 1—4. *Допоміжний інструмент, як-от: олівці-притискачі для притискання твердосплавних пластинок, ложечки для пошипання бурюю і припосм, рекомєндуються виготовляти з міді або немагнітної сталі* (Технол. різального інстр., 1959, 109).

ПРИТИСКАТИ, аю, аєш і **ПРИТИСКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТИСНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* притіс, ля, до і притіснув, нула, ло; *док., перен. 1.* Щільно прикладати, притуляти кого-, що-небудь до когось, чогось. *Вони обов, Анатоль і Алла Михайлівна, тримались дуже близько один до одного, він притискав до себе ліктем її руку, а вона черкалає капелюшком об його жовтецьку шапку* (Л. Укр., III, 1952, 609); — *Господи, та що тут у вас скоїлося? — все більше блідла Уляна, притискуючи руки до грудей* (Тют., Впр, 1964, 93); *Лара схилилась над письмовим столом, в одній руці вона тримала рейсфедер, другою притисла лінійку до рисунка, напнутого на стіл* (Шовк., Інженери, 1956, 270); *Дядя Михайло помітив, що двері зачинені не щільно, й притиснує їх сам як треба* (Сміл., Сашко, 1957, 181); // *З певним зусиллям давити, натискати на кого-, що-небудь; надавлювати. Розказав [хлопчик] їй, яких він учора лаялок бачив, таких, що вимовляють «татов» й «мамо», як добре пучками прижати та притиснути* (Вовчок, I, 1955, 385); *Шкіряна торбичка вже на Юлдашевій долоні. Мить! і злонець притиснує її пальцями* (Донч., I, 1956, 142); *Чубенків кінв раптом зупинився, Чубенко машинально притис його шпорамі* (Ю. Янов., II, 1958, 214); *Взяв [гість] у попілниці паличку свою цигарку й притис, гаслячи, менає хотів і стола проткнути нею* (Ле, Міжгір'я, 1953, 32); // *Закріплювати що-небудь у певному положенні, щільно притисуючи, прикладаючи щось до нього. Мій приятель дарував мені на пам'ятку.. зуб мамута.. — Ним добре*

притискати папери, — сказав мені при тім (Мак., Вибр., 1954, 141); Він зупинився., подивився, як ми садимо, як пальцями притискуємо землю до корінців (Донч., V, 1957, 203); // Обнімаючи кого-небудь, притупляти до себе. Розпалана, несамомота, з дикими, палаючими очима, притискуючи до себе маленького Віктора, іде Жаннет (Ів., Таємниця, 1959, 145); Галя погнупилась і ще дужче притисла його до свого серця, до свого лиця... (Мирний, IV, 1955, 150); Іванко ще ніжніше обняв матір, притиснувши до себе і поклав голову на її плече (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 250); // перен. Викликати болісне відчуття тиску, скованості (в серці, грудях); стискати. Щось важке притисло серце, пригасило радість (Мушк., День..., 1967, 39).

2. Напряючи, наслідуючи, змушувати кого-небудь тісно присуватися до чогось, до якоїсь черешочки. Настя жгнулася, хотіла хоч руку випростати, що лежала у Петра на шиї, так не можна було: щось до стіни притиснуло (Вас., I, 1959, 226); Розлючені солдати навідають на машиниста, притисли до паровоза (Довж., I, 1958, 38); Хлопці, — серце миз, як завжди, він перед Сашко Козуб, — притиснули до кам'яної кладки невеличку купку діточок (Юхвід, Оля, 1959, 12); // Змушувати кого-небудь щільно припадати до чогось, шукаючи захисту від небезпеки. Ворог чинив страшенний опір, притискав наступальних бійців до землі сильним кулеметним і мінометним вогнем (Підс., Віч-на-віч, 1962, 162); // Наступаючи, відтіснати противника до такого місця, яке не дає йому можливості маневрувати, відступати далі. Ломать донці збиту з поля шляху, до річки притискують... (Кач., II, 1958, 441); Фронт на Херсонському мисі так зсувся й притиснувши рештки наших військ до моря, що на машини тепер дивилися, як на щось давно забуте й нікому не потрібне (Кучер, Голод, 1961, 182); Вибиваючи ворога з кварталу в квартал, радянські війська уже притиснули його з трьох напрямків до Дунаю (Гончар, III, 1959, 284); // Наближати впритул до чого-небудь силую вітру, течії тощо. Вершомет висловлює припущення, що стискання [криги] може повторитись, що крижане поле, в яке змерз Лазтак, може притиснутися до берега (Трубіл., Лазтак, 1953, 117).

3. перен. Позбавляти кого-небудь можливості заперечувати] що-небудь чи відмовлятися від чогось, змушуючи погодитися визнавати свою вину. Січкар ні разу не впіймався на цьому генді, але Мірошніченко притиснуло його за етасний у лісах поєві (Стельмах, II, 1962, 36); // Змушувати кого-небудь належно поводитися. [О р и с а:] Я, маю, про діда в газету нашу напишу. Ой ні, боюсь — в хату не пустить. [М а р т а:] Нічого, доню, ми його ще притиснемо. І його, і Курінного... (Зар., Антві, 1962, 89); // різко. Несправедливо обмежувати кого-небудь у правах та діях; притуплювати. Замість щоб халяпнувати по-божому, він... почав давати на прощент та на відробітки гроші, почав притискати людей... (Гр., II, 1963, 334); Так притисло їх твоє ярмо, Що довше вже не здужають держати (Фр., XII, 1954, 258).

◇ Біда притисла (притиснула, притисне); Життя притисло (притиснуло, притисне) — хтось потрапив у тяжке становище. [Т е о ф і л (до єпископа):] Про се либонь поміркувати варто, — він [Павса], бачиш, вірсти готов. [П а р в у с:] Ет, слухай! Біда притисне — всі готові вірсти, а де він був, як не було біди? (Л. Укр., II, 1951, 464); Як притиснуло життя і побачили люди, що одному не прожити — пішли всі в чез (Тулуб, Людолови, I, 1957, 176); До вігта притиснуть -- знитити, ліквідувати; Притискати (притиснути) до стій (стінки) кого — ставлячи кого-небудь у безвихідне або складне становище, змушувати визнати свою вину або прийняти якусь рішення. — Бог з вами,

не притискати вас до стіни... (Л. Укр., III, 1952, 697); {А р с е н:] Мені якби ще отого шахрая, Геннадія, до стінки притиснути! (Мороз, П'єси, 1959, 278).

4. Наголошувати на чому-небудь, підкреслювати щось у висловлюванні. — О-го-го! Наш Султан цілого трактора з болота вивез! — з гордощами за коня притиснує Лимаренко (Крот., Сини..., 1948, 56); — Ну, що ж... Гаразд. Коли вже малювати — то мушу малювати. Обов'язково намаляю, — притиснує він на останньому слові (Коз., Гарячі руки, 1960, 58).

5. перен. Починати несподівано або з великою силою (про мороз, холод). Напередодні під вечір мороз притиснує, та такий, що аж за щокі пощипував (Збан., Старший брат, 1952, 8); Під ранок притис мінний, по-січневому гострий мороз (Коз., Сальвія, 1959, 193); // Сильно охошувати кого-небудь, оволодівати кимсь, сковуючи руки, позбавляючи здатності думати, робити що-небудь (про сильне почуття). Жак кинув і придушив тебе. Зігнутий столом, не міг очей одвести, не міг віями ворухнути. Здавалося тобі, що так і скаж'янеш, жак притиснує ще дужче. А ти напружився й почав тремтіти (Головка, I, 1957, 81).

ПРИТИСКАТИСЯ, аюся, асься і **ПРИТИСКУВАТИСЯ**, уюся, усься, недок., **ПРИТИСНУТИСЯ**, нуся, несься; мн. ч. притісься, тіслася, лося і притісьнувся, нулася, лося; док. 1. Щільно притуплятися, припадати до кого-, чого-небудь. Вони вийшли з-за рогу, міцно тримаючись один одного, припадаючи і притискаючись до стіни (Смолнич, Мн разом..., 1950, 34); Петро поже, притискуючись усім тілом до снігу (Багмут, Щасл. день..., 1951, 89); Десятки питань ладні зрівнялись з Олесевого язика. Він притискується до батькового плеча й шепоче: — Все, як у казці... (Ю. Бедзик, Богонь..., 1960, 138); Мекаючи на всі ладі, вони закрудили ворота, і Тимко притисся з конем до паркана, перечікуючи, доки сланне овеця ріка (Тют., Впр, 1964, 35); Гуро акуратно зачинив двері, що автоматично притиснулася до стіни (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 74); // перен. Розміщуватися, розташовуватися дуже близько до чого-небудь. Вуличка була вся із крамниць, що щільно притислились одна до одної і тяглися обабіч неї (Досв., Гюлле, 1961, 111); Стара хатина, яку йому залишив батько, спиною майже притиснулася до скелі, що висить валунами над затою (Томч., Жмєякля, 1964, 95).

2. перен. док., перен., зневажл. Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось. Скільки йому цей Демко дошкуняє в громаді своєю правдою, а оце ще й сюди притисся, і тут упокое не дає! (Гр., I, 1963, 408); [Г а в н а:] Та ну тебе к бісу з тим Капказом [Капказом], ти вже набіде мені ним! І носиться з своїм Капказом, як дурень з ступою. Чого ти притисся сюди? (К.-Карий, I, 1960, 303); // розм. Прийти, добратися куди-небудь, до когось повільно, з труднощами. Чутти у вікно — на улиці регот, раз за разом поривами. Дедалі дужче. — Це, мабуть, притисся Перебендя з козкою, ніти послужати (Вас., II, 1959, 356).

3. тільки недок. Пас. до притискати, притискувати 1. У випадку застосування електроварювання.. кромки деталей переходять у тістоподібний стан, потім деталі притискаються одна до одної з певною силою (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 130); Коткуванням вузол куцення притискується до вологого ґрунту, в результаті підсилюється приплив до нього вологи (Хлібороб Укр., 11, 1963, 21).

ПРИТИСКАЧ, а, ч. Пристрій для притискання чого-небудь. Комуся закріплюють в призматичних гніздах [в операції «фрезування ланки»] за допомогою притискача (Технол. різального інстр., 1959, 132).

ПРИТИСКНИЙ, а, е. Признач. для закріплення чого-

небудь притисканням. Відхиленню ножа у вертикальній площині [різального апарата жатки] запобігають притисковий ланки, які кріпляться болтами до кутника пальцевого бруса (Зерн. комбайни, 1957, 96); Оброблювана деталь, як правило, закріплюється на столі верстата притисковими планками і болтами (Фрез. справа, 1957, 171).

ПРИТИСКУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що притисковий. Щоб зменшити кровотрату, накладають притискувальну пов'язку з тампоном, змоченим розчином адреналіну (Хвор. дит. віку, 1955, 36).

ПРИТИСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. притіскувати 1—4.

ПРИТИСКУВАТИ *див.* притіскувати.

ПРИТИСКУВАТИСЯ *див.* притіскуватися.

ПРИТИСНЕНИЙ, **ПРИТИСНУТИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мнж. ч. до притіснути. На підвіконні побачила [Ольга] учетверо складений, притиснений камінцем, папірець (Вільде, Сестри., 1958, 251); Він скаж'яліо стоє і дивися на гнучку постать своєї дружини, що ось-ось кинеться звіром на притиснуту до землі жертву... (Досв., Гюлле, 1961, 132); Частини 15-ої і 52-ої дивізій, які вдень просунались було вперед, зараз знову притиснуті до самого Сиваша (Гончар, II, 1959, 426); Свіжий вітер кілька днів тримав шхуну притиснутою до хвильського берега (Тулуб, В степу., 1964, 396).

ПРИТИСНУТИ *див.* притіснути.

ПРИТИСНУТИЙ *див.* притіснений.

ПРИТИСНУТИСЯ *див.* притіснутися.

ПРИТИХАТИ, аю, а́шн, недок., **ПРИТИХНУТИ**, ну, в́шн, док. 1. Переставати утворювати які-небудь звуки; затихати. Вся в споминах, як в золотому шумі, Праде [скрипка] прозору безкомечку нить, І притихає, і мовчить в думки, Щоб з силою новою забринить (Перв., II, 1958, 96); Соловейки притихли на хащину, теж умовка. Все кругом уже спало (Л. Укр., III, 1952, 479); // *перен.* Переставати виявляти ознаки діяльності; замовкати. Стало сею притихати, став із лісів вітерець повівати (Черемш., Тв., 1960, 150); Притихне, спустіє незабаром Казовка (Гончар, Таврія, 1952, 121); // Припешати розмову, гомін, крик і т. ін.; замовкати. Спершу Марта щебетала жваво й весело, але дедалі почала притихати (Гр., I, 1963, 411); Кулементик Павло здохав навіть ручний кулемент наставив Щорсу до грудей. — Що, Павле, обидати збираєшся? Підбодди, встигнеш, — сказав Щорс і раптом перекрив гвалт голосним: — Тизо!! — Натопс аразу притих (Довж., I, 1958, 205); // *безос.* Тизовши не знає уже, як покласти кінець тій прикрій сцені, коли враз почув, що в юрмі починає притихати (Коцюб., I, 1955, 204).

2. Поступово слабшати або припинятися зовсім (про які-небудь звуки). Вітерець гладив обличчя, плувався у воласті, вуличний шум наче кудись відійшов, притих, водняк краплі понесло в інший бік, тіло розслабилось на грудях осені (Томч., Готель., 1960, 38); Коли почали говорити про Званова, притихло чогання й перешіптування (Довж., II, 1956, 119).

3. Переставати рухатися, застигати на місці. Такими вечорами вона притихала дець у куточку і великими настороженими очима відслідковувала в темряву (Кол., Терен., 1959, 162); У полуденну спеку притихають тварини. Ховаються у затінок звірки, не чути пташиних голосів (Наука., 7, 1961, 50); — Змерз ти, мій зелений? — Івась хукав на його і грів своїм теплим зітханям. Колик прищурилась, притих (Мирний, I, 1954, 176).

4. *перен.* Послаблюватися в силі в'язу. Було вже таки пізно, і бучне весілля почало притихати: пішов оркестр, пішов хор... потягли по домінах потроху

і гості (Смолнич, Мир., 1958, 61); Опівдні битва притихла (Мак., Вибр., 1956, 486); Після події в Чорному яру крадіжки притихли (Гр., II, 1963, 258); Хомера притихла (хоч і не утихла), і теж до писання стало мало (Л. Укр., V, 1956, 85); // Ставати слабшим, ушухати (про явища природи). Після одного особливо голосного випадку грому став чути, як гроза, раптово літня гроза, притихає (Ю. Янов., II, 1954, 200); Надворі вітер притихав, а дощ мав спокійнішим темпом (Коб., III, 1956, 191); Вогонь притих, зігнувся, димив востаннє й скопав (Коцюб., II, 1955, 92); // *безос.* Нараз притихало і, розом прорвавши запону, Вихоплювавсь місяць за хмари (Перв., I, 1958, 213); // Ставати менш відчутним (про біль, хворобу і т. ін.). Нова перспектива заклала не мене, а мою істерію — вона притихла і не мучить мене от уже тижнів зо два (Л. Укр., V, 1956, 250).

5. *перен.* Переставати виявляти активність у чому-небудь (перев. негативну). — Почне [Зінько] казавити в громаді, почне коверзувати — може лига наробити. — Та він уже тепер притих, — озвався Сучок, — відколи оженився (Гр., II, 1963, 320); — Страш хотів вчитися, пробував. Але не йшло. Але почав я жити іншим життям. Побачив, що розумні люди не заважають, не б'ються і живуть спокійно, хоч бідно, та по-людськи. Став і я іншим чоловіком. Притих, переродився (Ірчан, II, 1958, 246); Німували ліси — люди працювали в полях і ніхто не проїжджав з китками по хворост ч дрова. навіть лісокради притихли (Стецьмах, II, 1962, 277); // Ставати тихим, смирним, лагідним; смирніти. Люди в грозу притихають, стають сумирними, лагідними і серйозними, як солдати перед атакою (Мокр., Слід., 1969, 144); З грошима вже йому і жінки не страшно: од нового оціпка, пласти, намшта з дукачами хоч яка притихне, хоч який пельку заткнеш (Стор., I, 1957, 53); За ці дні притихла гнівна душа Івана Дуная, і в столицю старий віз одну важку скорботу (Стецьмах, I, 1962, 403).

ПРИТИХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнж. ч. до притіхнути. А їх — дівчат — стоїть ціле коло, пообнімались — слухають, притихли од музики (Головко, I, 1957, 299); Черемва ніч розкинула свої воряні шати над таємнице притихлим степом, що стелився до синього виднокругу (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 426); // у знач. прикм. І от, натомлені, притихлою додою Вони вертаються (Рильський, I, 1960, 257); Олеся мовчки дивилась на притихлих школярів (Довж., Ю. Васюта, 1950, 79); Далі став помалу й дощик накрапати, і вогким холодком до тати зайшов притихлий вітерець (Л. Укр., I, 1951, 306).

ПРИТИХНУТИ *див.* притіхати.

ПРИТИЧИНА, и, ж., розм., *заст.* 1. Перешкода, завада. — Для мене нема і не буде ніякої притичини, щоб одвідати тебе й нагодувати (Н.-Лев., II, 1956, 235); Попався у сю веремію і наш дідущак Тарасович, та якось акуртується. Кому вже бог пошле довший вік, то ніякий гаспид, ніяка притичина йому його не вкоротить (Стор., I, 1957, 164); Повернули. Почали шукати справжній шлях. Шукали, перепитували. Найшли шлях, виїхали. Аж тут друга притичина сталася: почали з'їжджати з гори, як на кобилячній наристники лопнули (Ков., Кутя., 1960, 47).

2. Пригода. — Ну, та й притичина мені трапилась цього вечора! (Н.-Лев., IV, 1956, 159); А з Василем ось яка була притичина. Вийшовши з потіського саду, він ледве-ледве затюпав до Шміла, все воркотачи собі по дорозі (Фр., I, 1955, 170); [Б и ч о к:] Що там за притичина трапилась? [С т е х а:] Ох, зоренько ж та лишко тяжкес! Притихку, та це й переїсточку, цінують!.. (Кроп., I, 1953, 446).

3. Причина. — Та, правду сказати, я їй не видам за вас своєї дочки: є тому дежа притичина, — додала різким голосом Караласва (Н.-Лев., VI, 1966, 53); Управляющий [управитель] шука будь-якої притичини, аби вивести дідичку з її римовази, привезти до сварки, чи що (Дя. Чайка, Тв., 1960, 66); Обидва замислились. — Адже добре знає [Турбай], у чому притичина, — думає Ярослава (Вол., Місячне срібло, 1961, 216).

◇ Оце́ так (які) притичина!; Що за притичина! — уживається для вираження здивування, невдоволення, розгубленості і т. ін. з приводу чогось несподіваного чи незрозумілого. — Оце, яка притичина! Оце випадок!.. Немає щось недобре віщує... (Н.-Лев., IV, 1956, 94); Перелякаєш й Причепи і все намагався розуміти Савчині зуби. — Горіаки! Та голову набікі!.. Оце так притичина... (Тулуб, Людолові, I, 1957, 236); Починаю хвилюватись: що за притичина! Рішуче одмагаться: — Ніколи не писав і не буду! (Вас., II, 1959, 294).

ПРИТИЧКА, в. ж. Зменш. до притика 1.

ПРИТИШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до притишати. Світе милий, — який передзвін пішов у розбудженій душі Лукими Самійлаки від того негучного, притишеного відстанню гудіння! (Вол., Місячне срібло, 1961, 325); Секундна стрілка оберталася в яєно притишеному темні (Собко, Граніт, 1937, 32).

2. у знач. прикм. Який притих, став тихішим. Микола Іванович ще раз оглянув притишений клас, який зібрався на останній урок після прощального дзвінка (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 19); Платон притишеним голосом став розповідати Вадикові (Збан., Тасмача..., 1971, 380).

ПРИТИШЕННЯ, я, с. Дія за знач. притишати.

ПРИТИШЕНО. Присл. до притишений 2. Блаженське радно вислао на вірвоцні й відділяло дівчину від ясного, невідомого світу. За радно у кімнаті притишено розмовляли (Донч., III, 1956, 85); Орест притишено підсія до гурту і намагався розуміти, про що точиться дискусія (Досв., Вибр., 1959, 355); Над світом стьмареним плаве імла і джм, Підземні поїзди притишено гудуть (Бажан, Роки, 1957, 210).

ПРИТИШИТИ диє. притишувати.

ПРИТИШИТИСЯ диє. притишатися.

ПРИТИШУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИТИШИТИ**, шу, пиш, док., перек. 1. Робити тихішим, не дуже чути; приглушувати. Лиш він, мій приятель єдиний, мене Все слуха, — ніколи на сміх не здіме, — Він поваляюм своїм у поривах болю Притишує плач мій (Фр., XIII, 1954, 430); Христа навіть дихання притишила, слугаючи Артемову розповідь (Головко, А. Гармаш, 1971, 514); Потім заговорив [комісар], злегка притишивши голос. Від того розмова набирала більш інтимного, теплого характеру (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 183); // перек. Зменшувати, робити менш відчутним (біль, хворобу і т. ін.).

2. Робити повільнішим; уповільнювати. Я йду з Тимолофієм. Він притишує кроки, бо би інакше зіб'єти за ним довелося (Хотк., II, 1966, 382); Стояв перед двоєрцьким Василь, ледве дух переводив, притискав руки до грудей, наче хотів притишити шалений перестій серця (Рибак, Помпика..., 1956, 109); І видно: — на високій височині аероплан щось думає. Притишивши розвін, він зосереджено плаве, поволи круга завертає (Тич., III, 1957, 11); // Змушувати рухатися повільніше, переводити на повільніший рух (коня, машину і т. ін.). Кукса притишивши кобилу, нильно подивився на затриманих (Кучер, Трудна любов, 1960, 73).

Притишати хід — зменшувати швидкість, уповільнювати рух (про поїзд, автомобіль і т. ін.). Проїзали завод, міст, поїзд став притишувати хід (Багмут, Щасл. день..., 1951, 119); Коли пасажирський автобус,

притишивши хід, в'їзав на кічкаський міст, вона, визирнувши у вікно, відчула відволонення, радісну збудженість і гостре бажання якнайкорше довідатись, що дється тут (Копюба, Нові береги, 1959, 42).

3. перек., рідко. Стримувати, заспокоювати, вгамовувати кого-небудь. Старий і Ключника, оточено до чвар, Умія притишувать (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 126); Гаєрило тільки усміхнувся на ту забабу, а молодші брати набрали поані груди лугового повітря і так тюгукнули, що аж луна покотилася понад тижими плавсами. — Хватить [досить], а то люди сміятимуться, — притишував братів Гаєрило (Тют., Вир, 1964, 230); Треба притишити себе (Сл. Гр.).

ПРИТИШУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРИТИШИТИСЯ**, иться, док. 1. Ставати тихішим, не дуже чути. На хвилюку притишилось усе в кімнаті, немов війна дигнула вже собі своїм жаласливим подилом (Крот., Сняв..., 1948, 92); // перек. Ставати менш відчутним (про біль, хворобу і т. ін.); зменшуватися. Ярема рукою поправляє ганчірку, але від того біль не притишується (Кочура, Зол. грамота, 1960, 520).

2. Ставати повільнішим; уповільнюватися. На кожному підйомі притишується й без того поважний хід. А крутик підйомів на цій магістралі вистачає (Шовк., Інженери, 1956, 156); // Уповільнювати свій рух; рухатися тихіше, повільніше. Вода тухольського потоку на хвилю притишилася, немов злінивіла, задрімала в плоскі свої берега (Фр., VI, 1951, 117); Коли трохи притишиться поїзд перед Гребінкою, вискакуйте на бік (Ле, Ю. Кудря, 1956, 74).

3. перек., рідко. Заспокоюватися, вгамовуватися; // Іти на спад, припинятися. [З і н ь к о:] І коли це пильство притишиться?! (Кроп., II, 1958, 217).

4. тільки недок. Пас. до притишувати.

ПРИТИКАТИ, аю, аеш, недок., **ПРИТЕКТИ**, ечу, ечеш, док. 1. тільки з ос. Рухаючись пливом, надходити куди-небудь, наповнювати собою щось (про рідну).

2. перек. Постійно, безперервно прибувати куди-небудь (про людей). В Ростово-Суздальську землю притікало населення з інших земель, зокрема з Придніпров'я (Іст. УРСР, I, 1953, 74).

3. перек., рідко. З'являтися, приходити куди-небудь, до когось. [П е р у в (до Рябини):] Кого притече, той, немов, до вас притече! (Фр., IX, 1952, 395).

ПРИТІМ, спол. Те саме, що притімоу. Та єрешті ще тутешній піп не гірший від других, він собі старий, то хоч сидить тихо, притім досить доробушаний (Л. Укр., III, 1952, 571); — Можливо, це вам здається не щирою правдою, легковажним словом. А притім це доведено вже наукою, яка вивчає громадське життя (Стельмах, I, 1962, 368).

ПРИТІНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до притіняти. У віямі притіненних очей дівчини перекохується острах (Стельмах, I, 1962, 188); В притіненім покої лежить на отоманці мама (Вільде, Троянди..., 1961, 52); Кизил краще розвивається в місяцях злегка притіненних, а при надмірному затіненні позано плодоносить і дає дрібні плоди (Колг. Укр., II, 1961, 34).

ПРИТІНЕННЯ, я, с. Дія за знач. притіняти. Догляд розсадою [тютюву] в розсадниках полягає у своєчасному і належному поливанні, притіненні, провітрюванні (Техн. культ., 1956, 365).

ПРИТІНЯТИ диє. притінювати.

ПРИТІНЯТИСЯ диє. притінюватися.

ПРИТІНОК, яка, ч. 1. Місце, прикрите від променів сонця або іншого джерела світла; затінок. * Образно. Вуса їжачатся, як у старого кота, і навіть в притінку, що заліг серед сивих неголеного підборіддя, ховається усмішка (Перв., Невігдане життя, 1958, 147).

2. Те, чим прикривають що-небудь від променів сонця або іншого джерела світла для створення тіні. Зразу після садіння рослини поливають, і коли дуже суха сонячна погода, зразу притіняють папером або спеціальними притінками (Озелен. колг. села, 1955, 194).

ПРИТІНЮВАТИ, юю, юєш і **ПРИТІНЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **ПРИТІНЯТИ**, тіню, тіниш, *док.*, *перех.* Прикривати що-небудь від променів сонця або іншого джерела світла; робити тінь над чим-небудь. Кутки огороженого городу притінювали молоді сосни та грабові гаї (Кобр., Вибр., 1954, 84); Щоб запобігти пошкодженню росади сонячною спекотю, її у найжаркіші години дня притінують, використовуючи для цього рогожі, гілля та інші матеріали (Техн. культ., 1956, 366); Високі тополі від сонця двори притіняють (Наука і культура..., 1971, 282); // Від недостатнього освітлення роботи трох темних, не дуже виразних. Слабеньке світло трох притіняло його лице, воно здавалося сірим, землястим, тільки очі, як завжди, блищали (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 78).

ПРИТІНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ПРИТІНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **ПРИТІНЯТИСЯ**, тінюся, тінишся, *док.* 1. Прикриватися від променів сонця або іншого джерела світла.

2. тільки *недок.* Пас. до притінювати.

ПРИТІНЯТИ *див.* притінювати.

ПРИТІНЯТИСЯ *див.* притінюватися.

ПРИТІСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. притісувати.

ПРИТІСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТЕСАТИ**, тешу, тешеш, *док.*, *перех.* Обтісувати, підганяти, принаособувати що-небудь до чогось. Інші [майстри] в обтесаних уже стовпках довбали діри, інші.. притісували чопи (Фр., VI, 1951, 108).

ПРИТКНУТИ *див.* приткнутися.

ПРИТКНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до приткнуту 1, 3—6; // приткнутю, *безос.* присудк. сл. Порожні шафи з розчиненими дверцятами абияк приткнутю до стін (Шовк., Інженери, 1956, 4).

ПРИТКНУТИСЯ *див.* приткнутися.

ПРИТЛУМІТИ *див.* притлумлювати.

ПРИТЛУМЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до притлумити. Почнетися війна фанатична між недавніми співзвучками... та в вона й тепер, хоч і притлумлена (Л. Укр., VIII, 1965, 247); // у знач. прикм. Плачуть гудки. І чуєш, як на цілому світі відповідають їм фабрики й заводи притлумленим тужливим криком: — Леніна нема... (Еллан, II, 1958, 24).

ПРИТЛУМЛЮВАТИ, юю, юєш і **ПРИТЛУМЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **ПРИТЛУМІТИ**, лумляю, лумиш; *мн.* притлумляють; *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Те саме, що приглушувати 1. Скресит підйомних кранів, гудки пароплазів притлумляють гомен моря під стінами міста (Вітч., 10, 1971, 159).

2. Припиняти, ліквідувати або послаблювати що-небудь. Хтось з лямки іскру здув, а заасити не зміг, і злясся пожежар такий, аж загорівся сіг. У ратуші пан вїйт зліз на високу вежу і радис притлумить соломою пожежу (Л. Укр., I, 1951, 278).

3. *перех.* Не давати можливості чому-небудь виявлятися, розвиватися; глушити, заглушувати. Сумні «могильні» мотиви українських поетів дошевченківської доби не притлумлювали, не заковали свідомість народу, а роз'ястрували її (Літ. Укр., 1. IV 1969, 3); Люте миколаївська цензура, сякучи притлумити будь-який прояв вільної думки (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 30); Стала сама [Дозя].. нищити і притлумляти в душі його всяку іскорку.. приязання к собі (Фр., VIII, 1952, 282).

4. *перех.* Морально пригнічувати кого-небудь, вияв-

ляючи свою зверхність. Онопрій довго парубкував, служив при дворі, свого не має нічого, аж нараз пан кавав йому брати Марту. Се було його нещастя, бо Марта ввела його під ноги, притлумила, прибила до землі (Фр., III, 1950, 203).

ПРИТЛУМЛЯТИ *див.* притлумлювати.

ПРИТОВКІТИ *див.* **ПРИТОВКУВАТИ**.

ПРИТОВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОВКІТИ**, вчу, вчєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Поштовхами притискувати що-небудь до чогось. Забулькотів [Петро] із фляшки [пляшки] просто в горло порядку порцію, заткав потім фляшку корком і притовк його долонею (Фр., IV, 1950, 391); // Поштовхами трохи ущільнювати або розминати що-небудь (перев. з перехі). Вовода з слугою уялися за зброю, з патронташів дістали набой, одкусли зубами, притовки шокполами і насипали пороху одвоє (Голов., Поезія, 1955, 34).

2. *перех.* *док.* Притоптати, прим'яти що-небудь ногами. Притовкти траву; // Придавити, прибити, завдавши болю. Передня куфа [кухва] спала їй на ноги та притовкла ї, а задня, згубивши рівновагу, облягла її водою, але Параскіца не звернула на це уваги (Коцюб., I, 1955, 273); — Хто перший скавав, що не буде її сватати? — То ж я пожартував, а в золоті інше було. — В тебе, Левку, голова схожа на горнята-близнята; в одному борці, а в другому каша. — Відкинься, Юрію, бо навіть притовчемо (Стельмах, I, 1962, 544).

ПРИТОКА, я, ж. 1. Річка, що впадає в більшу річку. Гребці повинні були проплатити кілька кілометрів вниз по річці, потім по одній з приток угору (Ів., Вел. очі, 1956, 85); Запра о дв'ятій ранку він повинен бути в кількадесяти кілометрах звідси, на річці Трубіж, лівобережній притоці Дніпра (Дмит., Наречена, 1959, 151).

2. *діал.* Прявд, нагода. [А н я а:] Звір ти [Михайло], звір лютий! Наострився пожерти нас і тепер думаш, що найшов притоку (Фр., IX, 1952, 107); Заки догнали додому, то панотець вивадав їце одну притоку, щоб картати Явана. Він же через Івана та, мабуть, стратить гроші (Март., Тв., 1954, 224); Люди пригадують собі на війні, що існує смерть. Але саме тоді, коли вона часом висить, наче на волосочку, ми шукаємо притоки, щоб зайнятись якнайбільшими дурницями (Пісьмен. збірка, 1958, 101); // Причина. Стали [війт і присяжні] коло одного вузла, шпортають, штуркують.. «Що за притока?» — гадаю собі (Фр., II, 1950, 42).

ПРИТОЛОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до притолочити. Пробуджувався од довгого сну блаккі, притолочені, прибиті хугами і морозами озими (Ряб., Жайворонки, 1957, 135); Вона незручно розкинулася на притолоченому снігу, що підтанув від її крові (Стельмах, Хліб..., 1959, 656).

ПРИТОЛОЧИТИ, лочу, лочиш, *док.*, *перех.* Притоптати, прим'яти (траву, посіви і т. ін.).

ПРИТОМІТИ *див.* притомляти.

ПРИТОМІТИСЯ *див.* притомлятися.

ПРИТОМЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до притомити. І такий то був вечір.. рожевий, що аж усі козаки, молоді й старі, притомлені довгим погодом, порожевіли, як горяниці (Вовчок, I, 1955, 332); Стільки радості, стільки щастя приносила Маруся зі собою з тих проулочок, що наповнала веселістю весь дім. Як листочок.. злітає, трошки голодна, трошки притомлена, і радувала всіх (Хотк., II, 1966, 47).

2. у знач. прикм. Який притомнений, відчував втому. Притомлені косарі потяглися до густих кущів верболозу, звідки здіймався вгору синюватий дим (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 206); Знають бубайниці, де буде фальшфейніський прикажчик бажаним гостем, у чій ворота заверне його притомлений кінь (Гончар, Таврія, 1952,

34); // Який свідчить про втому. *Все в ній здавалося йому незвичайним: ..і чисте високе чоло, і світла притомлена блідість обличчя* (Гончар, Дорога..., 1953, 34); *Якою мене познайомили з чоловіком, якому за сімдесят.. У нього притомлені очі, приглушений голос* (Рад. Укр., 21.1 1969, 2).

ПРИТОМЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРИТОМІЯТИ**, томлю, томиш; *мн.* притомлять; *док.*, *перех.* Доводити до втому (перев. неповної); утомлювати. — *Притомив коника, притомив другого, скажи ми, дівчино, що буде із собою: чи будеш моя, а чи ні, не в'яли серденька ти мені?* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 514); *Певно, вона багато спала.. Зайвий сон притомив її. Притупив думки* (Дор., Не повторю..., 1968, 9).

ПРИТОМЛЯТИСЯ, яюся, яєшся, *недок.*, **ПРИТОМІЯТИСЯ**, томлюся, томишся; *мн.* притомляться; *док.* Відчувати втому (перев. з велику); утомлюватися. [О л е к с а:] *Правда, трохи притомився був, та як ізнов увійшов у свою хату, то зразу і поздоровився* (Вас., III, 1960, 46); *Дівчина з червоними руками, хоч і притомилася, але вдоволено посміталася* (Панч, Ерік..., 1950, 54); *Дорога душна, довга, дівчата спочатку співали, тоді понурились. Оленка притомилася* (Горд., II, 1959, 37).

ПРИТОМНИЙ, а, е. 1. Який не втратив свідомості, може свідомо, осмислено сприймати дійсність. [П а н с а:] *Присіццільо! Донечко моя! Прокинься! Опам'ятайся! [П р і с і ц і л л а (просто:)] Батьеньку, чого ти? Та ж я зовсім притомна* (Л. Укр., II, 1951, 458); *Дуже прогав би звістити мене, в якому стані його здоров'я тепер, які зовнішні ознаки терпів, чи він притомний, говорив, пізнає людей, чи починає володіти руками?* (Коцюб., III, 1956, 306); — *Як його звали? — Не знаю, — відповіла через декілька кроків Ленокка.. Не догадалися спитати, доки він був притомний* (Ю. Янов., II, 1954, 9).

2. *розм.* Який усвідомлює свої дії, має здоровий глузд. [П о е т:] *Годі вам, гурт ворогів і прихильних, Марні слова промовлять. Краще ідіть, научить божевіальних, Як їм притомними стати!* (Л. Укр., I, 1951, 105); — *Ти обережна в бесіді і притомна; се дар божий, і він допоможе тобі до багатства. Се твоє щастя. Іди!* (Коб., II, 1956, 122); *Що звали Олександра — зробить [Елена]; куди [куди] скаже — піде. Неначе й притомна, неначе й несловна розуму* (Хотк., Довбуш, 1965, 362).

3. *діал.* Присутній. *Що в селі зновиться [станеється], я найліпше знаю. А чому? Бо я все на свої очі видів, на свої вуза чує. Кождої справи свідомий, бо при кожній справі притомний* (Март., Тв., 1954, 210); *І мальований Козак, і обличчя притомних випивак плавали не в диму тютюнового (по татах тоді ще не курили), а в парі, хмільній та сивій, що вставала над казанком із варенухою* (Гляч., Козацьк. роду..., 1958, 355).

ПРИТОМНІСТЬ, ності, ж. 1. Стан за знач. притомний 1. [П р і с і ц і л л а (просто:)] *Батьеньку, чого ти? Та ж я зовсім притомна. [П а н с а:] Лихо тяжке з притомністю такою...* (Л. Укр., II, 1951, 458); *Коли до Юрія повернулася притомність, він помітив в кутку оселі стареньку ікону і лампадку, що спускалася зі стелі на закурених ланцюжках* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 184); *Коли вперше потрапив [Бровко] у руки поліції, мав заледве двадцять один. Не подивившись, гади, що молоді кості, і били так, що втрачав притомність* (Вільде, Сестри..., 1958, 567); *Влашши з п'ятишестиметрової височини, Сазно втратила притомність* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 58).

2. *розм.*, *рідко*. Чітке розуміння чого-небудь. *Може, вгодом напишу Вам децю про них [справи], але тепер вже ні, бо се тема досить довга і про неї треба говорити*

з більшою притомністю, ніж я тепер маю

 (Л. Укр., V, 1956, 326).

3. *діал.* Присутність.

ПРИТОМНІТИ, ію, ієш, *недок.* Приходити до пам'яті, починати свідомо, осмислено сприймати дійсність. *Він приходив до пам'яті не зразу, а поступово — неначе був у зомліні і тепер притомнів* (Смолич, Ми разом..., 1950, 71).

ПРИТОМНО. Присл. до притомний 1, 2. [М а р т і а в:] *Господь тебе покликав знов до роботи, — будь покірпа. Йди. [А л ь б і н а (не зміняючи виразу:)] Куди? [М а р т і а в:] Туди, де працювала з мужем. Там будеш між братами. [А л ь б і н а (притомніше:)] Ти мій брат, а ти мене від себе одсилавши* (Л. Укр., III, 1952, 324).

ПРИТОМУ, спол. Уживається в передувальних конструкціях, реченнях, що доповнюють, уточнюють попереднє повідомлення, думку, висловлену в попередньому реченні; до того ж. [Г о л о с и:] *А де ж Наталка, Роман? [К р и н я ц ь к а:] За моїми відомостями, вони в саду, і притому в найкращому настрої* (Мик., I, 1957, 419); *Які несхожі були у них [Пушкіна і Шевченка] дитинство та юність Російська сім'я, де говорено французькою мовою.. Притому сім'я дворянська, де з гордістю згадувано шістьсотрічну давність того дворянства...* (Рильський, X, 1962, 37).

ПРИТОН, у, ч. Місце зосередження, притулок антигромадських або аморальних, злочинних елементів; кубло. *Привітна й тиша своїм сімейним побитом, стала вона [Чіпчина хата] тепер притоном гулячі п'яної* (Мирний, I, 1949, 399); *Дехто нахилився, брав землі з-під ніг і, загорнувши в шматину, ховав у пазуху. Дурні... Скоро сувора служба відучить вас від оцих сантиментів. Бере вона вас звідси здоровиз, з аспим покладом, з любов'ю в серці, а верне чужими, з погоною зваробу, зазначеною в якимсь притоні.. скалічених душою* (Хотк., I, 1966, 140); — *Та ти й те знай ще, що в неї й притон отих самих конокрадів* (Головко, II, 1957, 138).

ПРИТОП, у, ч. Те саме, що притул. *Галля любила потанцювати! Вона швидко збагнула, в чім справа, ноги жваво заходили, а сама почала приспівувати: — Кабулк, носок і два притопа!* (Ів., Таємниця, 1959, 13); *Елементи народних припадків і притопа.*

ПРИТОВАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Те саме, що притопити 1. — *Ну, — сказав Котоський, — признаюсь. Притовав я сюди вже перед світанком — довечого і труднувато було пробиватись крізь застави* (Смолич, Світанок..., 1953, 368); *З-за будки виходять дівчата з лопатами і боязко спинаються. [Ф е д я:] Новенькі притопапи!* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 73).

ПРИТОПИТИ, топлі, топіш; *мн.* притоплять; *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що втопити 1. *Домця, ридаючи, причитувала: — Краще б ти мене, моя мати, не козала, як розжу.. Ніж мала мене за багатого давати, краще б ти мене маленькою в криниці притопила...* (Вас., II, 1959, 277).

ПРИТОПНУТИ, ну, веш, *док.* Однокр. до притопувати. — *Справимо весілля, аж дим стоятиме на всю округу! Закабулки не поспіло, коли гопака віршуй! — притопнув ногою Величай* (Коп., Земля..., 1957, 69); *Флегонт теж притопнув каблуками. Хлопці почали припаскувати в долоні. Флегонт мусив піти колою і дарити наєприсадки* (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 268).

ПРИТОПТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до притоптати. *Здійснилися загоди, подишу варті: На риск нариваючись, вежі цистерн Стояли, неначе фортеця, на варті При межах не трічі притоптанних стерж*

(Перв., II, 1958, 324); Біля входу в бліндаж наперекір усюму густо зеленню пробивалась за притоптаної землі трава (Жур., Вечір., 1958, 367); * Образно. Хоч і знісчена лихом, притоптана голодними злиднями, отже, як прикрила Марина ті злидні доброю одежею... зовсім молодого Марина виглядає!.. (Мирний, IV, 1955, 252); // притоптано, безос. присудк. сл. Вони побачили, що цей слід притоптано ведмежими лапами (Трубл., I, 1955, 171).

2. у знач. прикм. Якій стерся від тривалого користування. Сірі штани в темну смужку на підтяжках, комбіновані черевики — чорний лак з сірою зеброю — на викривлених і притоптаних каблуках — так виглядало вбрання Герміни (Томч., Готель., 1960, 206); Соснові сходи привели нас на притоптані пороги у домок той, де жие Іван (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 5).

ПРИТОПТАТИ *див.* притоптувати.

ПРИТОПТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. притоптувати.

В цю пізню пору аж дума з виляском йшла від веселих музик із присвистом та притоптуванням забавлуків у танцю (Смолнч, Мир., 1958, 71).

ПРИТОПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОПТАТИ**, топчу, топчеш, *док.*, *перех.* 1. Топчучи ногами, утрамбовувати що-небудь. Дівчина, вискочуючи з кабіни, притоптувала ґрунт чобітками (Жур., Вечір., 1958, 178); Землю навколо рослик під час садіння добре притоптуть (Озелен. колг. села, 1955, 124); Шпарко видають [легіні] вилами [сіно], заважають Аңичку там, на вершкю. Але дівча, як змійка, висинеться в тій навалі, мажне грабельками раз-два, притопче босими ногами — і знов стоїть, чекає, обскубуючи зубцями сіно вилку (Хотк., II, 1966, 341); // Натискуючи (пальцем, рукою) по поверхні чогось сипкого, ущільнювати, сиресовувати його. Стояла [мати] поруч і єсь час задумана дивилась на сина, — як він одривав скибку, як потрусив її сіллю, це й пальцем притоптає сінь, щоб не сипалась (Головко, II, 1957, 394); Степанович дістає люльку, підсипає її тютюну, притоптає його великим пальцем і закуриє (Юхвід, Оля, 1959, 164); // Притискуючи щось сипке, покривати ним поверхню чого-небудь. Під час роботи нігта на пальці збіє [снів], треба б до лікаря, але ж у нас сам знаєш як: попальцем з цигарки притоптає, кров засохла і далі гайда... (Гончар, Тронка, 1963, 211); // Наступаючи ногами, примінати що-небудь. Притоптувати трава; * Образно. Тільки й бачиш я рідний край, поки ріс, а там, як оддали у службу, так і пішов... блукати по світу, як те перекотило...: котилися, котилися, поки не зупинить тебе доля або не притопче лихо (Стор., I, 1957, 75); // Наступаючи ногою (ногами), гасити що-небудь. Повасив я вогонь мерціей, притоптає, ніском закидає (Жур., Вечір., 1958, 349); Притоптати цигарку; // *перех. док.* Придавати або роздавати когось, що-небудь (ногою, ногами). Притоптати чер'яка; // тільки *док.* Стерти внаслідок тривалого користування. Притоптати каблуки.

2. тільки *док.*, *перех.*, *розм.* Силою своєї влади, свого впливу і т. ін. пригнітити або принизити кого-небудь. — Ляхи.. думали, що як притопчуть козака або посполитого, то й легатиме (П. Куліш, Вибр., 1969, 117).

3. тільки *недок.*, чим і без додатка. Те саме, що притупувати. Зразу вродився веселий настрої. Деякі стали притоптувати ногами, інші вибували такт пісні рукою на спині свого сусіда (Вас., I, 1959, 101); Він встас, витягас з-за пазухи сопліаку і починає награвати, притоптуючи воєняними постолами (Чаб., Балкан. весна, 1960, 123).

ПРИТОПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, чим і без додатка. Те саме, що притупувати. По обіді Хома з церковним регентом ішов селом п'яний, як ніч, і, притопуючи

лакованим чоботом, горлав на всю вулицю: — Качайте мене, заплачу! (Довж., I, 1958, 84); Пішла! Он як, пішла танцювати з Лигуном. А той вже вигинається та притопує, аж згорбився (Чаб., Тече вода., 1961, 14); Катя розмовляла з Козленком, а сама в такт танцю вєсь час притопувала ногою у міцному черевику (Собко, Нам спокій..., 1959, 66).

ПРИТОРГОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОРГУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Збиратися купити що-небудь, домовлятися про ціну. За три дні веніціанці вигантажили свої галери, відправили привезене до Тіфліса і почали приторговувати хліб козацький (Тулуб, Людолови, II, 1957, 179); Де хліба приторгує [Тихон], де підводи маньме [найме], та усе недорого і дешевіш проти усіх (Кв.-Осв., II, 1956, 145); Здоровому чоловікові з широкою спиною, у якого Андрій землю приторгував, він сказав, що нехай заедаток зостається у нього (Григ., Вибр., 1959, 231).

2. тільки *недок.*, *неперех.* Займатися торгівлею як додатковою, неосновною справою.

ПРИТОРГОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТОРГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* 1. Те саме, що приторговувати 1.

2. тільки *недок.* Пас. до приторговувати 1.

ПРИТОРГУВАТИ *див.* приторговувати.

ПРИТОРГУВАТИСЯ *див.* приторговуватися.

ПРИТОРК, у, ч. Дія за знач. приторкнутися, приторкнутися, приторкуватися 1. Від цього легкого приторку [дитини] з плечей чоловіка скокуються щоденні турботи, веселішають очі (Стельмах, II, 1962, 104); Хто вечері тобі розкаже казки? Хто нестить приторком ласкавої руки? В твоїх жеселогах з тобою веселиться? (Рильський, Зим. записи, 1964, 33).

ПРИТОРКАТИСЯ, аюся, аєшся і **ПРИТОРКУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТОРКНУТИСЯ**, нуся, нєшся, *док.* 1. Дотикатися, доторкатися до когось, чого-небудь. Люди, зїтаючи, обіймали свого Івана, тиснули йому руку або просто приторкалися до його одєжі чи сивої, з прозеленню бороди (Стельмах, I, 1962, 440); — Таке життя, такий закон життя, — подумав Дорош, любовно розглядаючи майстерно зроблене гніздечко, але не приторкуючись до нього руками, щоб пташка не змадрувала геть (Тют., Вир, 1964, 202); Спати товариш привів мене в клас. Тільки приторкнувся до постелі — здалося, немов аж осміхнулася подушка, розкриваючи мені м'які обійми (Вас., I, 1959, 359).

2. *перех.* у *сполуч.* із *запереч.* п *в.* Пробувати, куштувати, їсти що-небудь. Ще більше засмучена вернула ся вона додому, дала вечеряти дітям, а сама й не приторкалася — слала постелі, замість вечері (Мирний, III, 1954, 136); Він сидів розчервонений єсь, не приторкався ні до чого істїногого і тільки приублював з бокала кислувате вино (Досв., Вибр., 1959, 260); — Я знову категорично повторив свій наказ про заборону пити морську воду, загрожуючи розстрілом кожному, хто до неї приторкнеться (Кучер, Голод, 1961, 206).

◇ [І] пальцем не приторкнутися (приторкнутися) до чого: а) нічого не робити. Він згадував свій город і виноградник, той лід, який завела там Параскіца власними руками... адже ні Марціць, ні він і пальцем не приторкнулися ні до чого (Коцюб., I, 1955, 265); б) нічого не чіпати, не брати. Це єдина його заслуца., що він і пальцем не приторкнувся до людського добра (Стельмах, II, 1962, 72).

ПРИТОРКНУТИСЯ *див.* приторкнутися.

ПРИТОРКУВАТИСЯ *див.* приторкнутися.

ПРИТОРЧЕНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мнн. ч. до приторчати. Граф озирнувся на своїх супутників, глянувши на приторчений до сідала Петровича порожній мішок

(Довж., III, 1956, 15); Біля сидел у хлопців приторочені величезні папуші жовтого кримського тютюну (Гончар, II, 1959, 441); Біля старого на підлозі стояла зелена скринька, зверху була приторочена пара стоптаних повстаків (Панч, Снів., 1959, 6).

ПРИТОРОЧИТИ *див.* приторочувати.

ПРИТОРОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОРОЧИТИ**, рочу́, рочиш, *док.*, *перех.* Прив'язувати, прикріплювати гороками що-небудь (до сидла). Приторочити сакви коло сидла (Сл. Гр.); — Мені ж наша Лукія до сидла приторочила торбинку пінона, в олії смаженого, торбу тарані, сухарців, буханців... (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 293); // *розм.* Взагалі прикріплювати або прив'язувати, що-небудь до чогось. Плац-палатку він приторочить до ранця. Туди ж покладе кілька буханок хліба (Загреб., Європа 45, 1959, 85).

ПРИТОРЦЮВАТИ *див.* приторцьовувати.

ПРИТОРЦЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИТОРЦЮВАТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.*, *стал.* Прикладати, приклеювати (паперу).

ПРИТОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **приточити**. Вискакує [Ванько] на вулицю — погратися з дітьми чи перед людьми похвалитися чобітками, дарма що приточені халляки на них красувались латками усіх кольорів (Стельмах, I, 1962, 207); Ваша історія з сойкою зовсім не до речі приточена (Фр., IV, 1950, 358).

ПРИТОЧИТИ *див.* приточувати.

ПРИТОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. приточувати. Неіасні випадки, приточування живої шкіри на жерте опечені місця на приточування кісток на місця переламів і розтрощень — це була його галузь (Смолич, Прекр. катастроф., 1956, 187).

ПРИТОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОЧИТИ**, точу́, точиш, *док.*, *перех.* 1. Приведувати, додавати що-небудь для збільшення чогось. Ой чий же то двір? Приточив би свій! Хороша дівчинонька, Я ходив би к ній (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 47); Йому бажало до свого добра приточити ще й жінчину, щоб вийшло одно та велике! (Мирний, II, 1954, 79); // Подовжувати який-небудь предмет, приведуючи щось до нього. Ой гуць гуць! сорочечки куць; будем робити, щоб приточити (Номис, 1864, № 9259); // Пришивати що-небудь до чогось. — Проворний, бізати вмієш?.. — запитає у Миколи хазяїн обмундирувальної майстерні. — Будеш приточувати вушка до чобіт... (Веч. Кнів., 12. X 1967, 3).

2. Приладувати, прикріплювати, підганяючи щось одне до одного. Скажеш — не вернеш, напишеш — не зітреш, відрубаш — не приточиш (Укр. присл., 1955, 263); Треба дерево заготовити, принести, зв'язати кілька платів, потім приточити їх, закріпити (Шняв, Партиз. край, 1946, 125).

3. *перен.* Говорити або писати щось на додаток до сказаного або написаного раніше, на підтвердження чого-небудь і т. ін. Всі почали смятатися, як діти, приточуючи приклади того, як селяни дурили ляхів, ховаючи опришки (Хотк., Довбуш, 1965, 369); Кожен постіпаєся щось додатк, своє слово приточити і разом на стіл поглядав, хотів побачити, що виходить на папері (Кочуба, Перед грозовою, 1958, 224); — Це Матвій тобі казку розповів, — з серцем промовив Плачидма. — Навряд, Якове Дорожтейовичу, не такий чоловік Матвій. А коли не йметь віри, підійть до нього, він слова не приточить (Стельмах, Хліб., 1959, 491).

ПРИТРАПИТИСЯ, иться, *док.*, *безос.*, *діал.* Трапитися. — Як же ж ви виглядаєте?.. Чи вам притрапилось яке нещастя? (Фр., IV, 1950, 171); Що їй могло тут притрапитись? Вона перебігла думками всі можливості лиха й не найшла його (Коб., III, 1956, 500); — Я боя-

лася, що з вами, може, щось погане притрапилось. Я так боялася за вас, Бронку (Вільде, III, 1968, 171).

ПРИТРИМАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **притримати**. Софія.. кінчала причиснування: золотисті кучері були вже вризтовані, майстерно-залотно підшпилені над чолом і притримані гребінцем-діадемою (Л. Укр., III, 1952, 498).

ПРИТРИМАТИ *див.* притримувати.

ПРИТРИМАТИСЯ *див.* притримуватися.

ПРИТРИМУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до **притримувати**. Двічі цокнув ключ, і притримувані ланцюжком двері відхилилися (Грим., Кавалер., 1955, 6).

ПРИТРИМУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТРИМАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Тримати або підтримуючи кого-, що-небудь, не давати йому падати, одускатися, рухатися і т. ін. З трудом лише притримувала його Регіна, щоб не впає під колеса вагону (Фр., VI, 1951, 320); Щоб не розридатися, вона швидко пішла до виходу, притримуючи білими руками борти шинелі (Гончар, III, 1959, 195); Семен ще тримаєся в сидлі. Випустивши шаблю, обома руками вхопився за гриву, нагнувся вперед, на шию коневі клася його голову. Описуючи часно підскоки і підгопи, притримає у сидлі (Ле, Хмельницький, I, 1957, 103); — От закінчимо війну, матінко, — заговорив полтрук, притримаючи рукою яду, — пустимо ткацькі фабрики (Щопа, Три явори, 1958, 10); // чим і без додатка. Притискаючи що-небудь, утримувати його в певному положенні. Під лівою папгою він притримує папку з паперами, правою невміло відкочує (Збан., Ліс. красуна, 1955, 83); Трофейний автомат метався на шиї, бив у груди, але він навіть не притримує його рукою (Кучер, Чорноморці, 1956, 366); Вона, притримуючи смуглою худю рукою дукачі, біжить поміж шатрами, розпушує големи п'ятами расну червоно у квітках спідницю, кричить щось (Тют., Впр, 1964, 69); // Притуляти руки, пальці до чого-небудь, триматися за щось. Терентій кидав жовтий погляд на Фросину, яка невеличкими сплетеними пальцями притримує серце (Стельмах, I, 1962, 28); Чиж плонує кров'ю і, притримуючи прострелені груди, майже несприятимий поповз у хату ємірати (Довж., I, 1958, 133).

◇ **Притримати язик (язиків)** [за зубами] — перестати говорити про що-небудь; помовчати. Легко підвієся на саяк, поруч з ним, спираючись на рожки, піднялися брати. — Я, дядьку, на вашому місці притримає би язика в своїй підвортині (Стельмах, I, 1962, 94); — Вірніє Назарієво, ви здатні притримати свій язик за зубами? Ну, хоча б до моїх наукових публікацій (Вол., Місячне срібло, 1961, 76).

2. Легенько підтримувати, тримати що-небудь якийсь час. — Живий, — зукнує Личков, — ажеж, живий! — Заледве осмікнувся йому Матвій, Припавши до залізного шолому, Що Никанор притримує в руці (Перв., II, 1958, 217); Дюкі досі зазвичай притримувала в жемі зібгану примочену пелену (Ле, В снові., 1960, 54); // Тримати що-небудь трохи довше, ніж звичайно, ніж треба. Коли до кінця матчу залишиться 10 хвилин, команда, яка перемагає, повинна робити ось що:.. посылати м'яч до глядачів, а глядачі.. повинні притримувати м'яч (Вишня, I, 1956, 408); Захар обережно потис призолу на холоді дівочу руку, аж притримав її в своїй, намагаючись зігріти, і ніби неохоче випустив (Ле, Право., 1957, 255); Просяночусь, Гайсин притримає її руку, затягнув у лайку (Панч, На кални. мості, 1965, 125); // *перен.* Зберігати що-небудь на деякий час; приберігати. Напислі з вір змари притримували сутім ранкову (Ле, Міжгір'я, 1953, 361); В роки розлику він марив землею свого дитинства... і коли якось

за вечерю в інтимній розмові сказав про це своєму другу по зброї Бесею Голованю, той тільки довшо притримав біля усів звернувши наслідку (Стельмах, II, 1962, 164); Хтось ранню ватру розіслав. Або пізно притримав до білого дня (Хотк., II, 1966, 140); — Вони були з Євєліною на вечері, і я.. притримав це запрошення, як свідчення вашого покровительства... (Люгв., Давні рани, 1961, 24).

3. Затримувати, уповільнювати, гальмувати рух кого-, чого-небудь. З гори порожній віз сам котився, і дишло збиало Антона з ніг. Тоді Катерина притримувала сова за ручицю (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44); У лісі Лево притримує коні, але і від їхньої ходи чути лай дерева обтримують крихку сріблясту оздобу (Стельмах, I, 1962, 71); Мати раптом, притримавши рукою колесо прядки, з докором глянула на Андріяку (Гончар, II, 1959, 156); // Робити повільнішим (біг, ходу тощо); притишувати. Поїзд почав притримувати гід. Віра захлинулася і пішла до матері (Коп., Сусіди, 1955, 21); Тепер вони йшли разом, у парі. Спочатку повільно. Флора Германіона нахилила притримувала біг [кованів] (Кочуба, Нові береги, 1959, 327); // Зупиняти кого-небудь на деякий час (перез. трамаючи за щось). На другий вечір Лево знову подався за Христинкою і знову притримав її біля хвіртки (Стельмах, I, 1962, 205); Федот.. теж пішов за ними, але в сім'я Йонька притримав його за рукав (Тют., Вир, 1964, 212); // Змушувати кого-небудь залишатися, зупинятися де-небудь на деякий час. Вечір вже насувався з-за гір. Доц нас таки добре притримає у дорозі (Томч., Готель..., 1960, 12).

4. перен., розм. Заважати, перешкоджати здійсненню чого-небудь, утримувати від чогось. — Гутман!.. — уже гукає я і зочу кинутися слідом за ним. Але Кайт спокійно притримує мене (Кол., На фронті..., 1959, 57); — Вишивала [донька] трохи, а потім вичитувала всім казочку. Ну, й читав ж вона, а як нудить світом без школи. Збиралася на застра. Хотіла притримати, так нажурмосилася, як ти іноді (Стельмах, I, 1962, 377); Сурмач і роонуєся заперечити, але Оверко його притримає (Ю. Янов., IV, 1959, 55).

ПРИТРИМУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **ПРИТРИМАТИСЯ**, аюся, аєшся, док. 1. Злегка триматися за кого-, що-небудь. Вона стояла бліда, як мрець, притримувалася рукою за вербу, щоб не впасти (Збан., Незабутне, 1953, 22); Він стояв, однією рукою притримуючись за край столу, спокійний, зосереджений і навіть, здавалося, люб'язний (Грим., Кавалер., 1955, 61); В одній місці я мало не вскопич у безодню трасовини, але притримався за дружину (Досв., Вибр., 1959, 64).

2. перен. недок., чого. Рухаючись, не віддалитися від чого-небудь, триматися ближче до чогось. Розташування мебелі у кабінеті Кайжові добре відоме. Він притримуватися правої стіни (Грим., Кавалер., 1955, 322).

3. рідко. Залишатися, зупинятися де-небудь, у когось на деякий час. Нарешті, притрималася [Катерина] у одних газдіє (Кобр., Вибр., 1954, 110).

4. тільки недок. Пас. до притримувати 1—3.

ПРИТРИСУТИ *див.* притримувати.

ПРИТРИСУТИСЯ *див.* притримуватися.

ПРИТРИХЛИЙ, а, е. Який став трохи трухлявим, трухлим. Коли це височіє притрихлий царський дуб і уряд тикає скрізь своє копито кіньське, Нелегка річ була тоді відкрити клуб, Як при ньому стояв прикметник — український (Рильський, Поеми, 1957, 238).

ПРИТРИХНУТИ і **ПРИТРИХТИ**, хве, док. Стати трохи трухлявим, трухлим.

ПРИТРИХТИ *див.* притрихнути.

ПРИТРИШЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до притишувати. Вагонів уже було не епізнати: сміття пови-

мітано, підлоги вимиті, прошпарені окропом і, як у хаті доброї господині, притрушені свіжою степовою травою (Гончар, II, 1959, 309); Біля клубу Галина звернула праворуч і пішла садками, притрушеними снігом, як цвітотм (Зар., Світло, 1961, 15); // притрушено, безос. присудк. сл. Зверху поміщено [коржик] та притрушено червоною маком... (Кочуб., I, 1955, 131); Люди їздять по набережній на санках.. їздити, властиво, зовсім нема по чому, бо снігу того ледве притрушено (Л. Укр., V, 1956, 214).

ПРИТРУШУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИТРУСИТИ**, ушү, үєшш, док., *перех.* 1. Покривати поверхню чогось тонким шаром чого-небудь сипкого; приспати. — Лєво, буде їзати або митрополит, або губернатор, коли добре засипають річачки. Якби ждали якого архиєрея, то тільки притрусили б потрошку річачки та вибої... (Н.-Лєв., IV, 1956, 51); Не тільки стіни, а добре буде й підлогу притрусити свіжою травою, щоб у хаті пахло (Шияв, Гроза..., 1956, 484); // Ховати, робити невидимим що-небудь, покриваючи його тонким шаром чогось сипкого. Тепер удосвіта не добирався до села, а відмикав біля палі човен. Ланцюг бовтав у воду, але дід склав його у кормі і притрушував лепешкою чи лопуцями (Гуц., Скупана..., 1965, 13); В поберезжині хатині викопали яму і поховали Грицька. Затоптали землю, притрусили соломою, щоб і знаку не було (Гран, II, 1958, 81); *Образно. Половою сльві свій неспокій не притрусил (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 341); // Падаючи, опускаючись на кого-, що-небудь, трохи покривати його собою (про сніг, пил, листя і т. ін.). Сніг перестав іти, але за ніч притрусил дахи (Скл., Святослав, 1959, 394); На порозі стояв Ахмет. Пил товстим шаром цупко прикипів до одєжі, сивиною притрусил його чорну бороду, його бліде обличчя (Досв., Гюлле, 1961, 130); // безос. Люди наділилися та молилися, щоб хоч трохи підкинуло снігом, притрусило дорогу (Мирний, III, 1954, 8); Шпили гір уже притрусило сніжком (Скл., Карпати, II, 1954, 106); // Падаючи, опускаючись на кого-, що-небудь, робити його невидимим. Під чобітьми залишалися сліди підшова, і їх зразу ж притрусував сніг (Шияв, Вибр., 1947, 178); Симиці кудись зникли — може і їх притрусил пухлястий сніг? (Донч., V, 1957, 159); Вночі випала пороша й притрусил усі сліди (Трубл., Ляхтак... 1953, 169).

2. рідко. Трусачи, додавати чогось сипкого; підсипати. Притрусити тютюну.

ПРИТРУШУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРИТРУСИТИСЯ**, үєшться, док. 1. Покриватися чим-небудь сипким. Крижаме поле притрусилосся сніжком (Трубл., I, 1955, 147).

2. тільки недок. Пас. до притримувати 1.

ПРИТРИХАТИ, аю, аєш, док., *зневажл.* Те саме, що притрихувати.

ПРИТРИХІКАТИ, аю, аєш, док., *зневажл.* Швидко прийти, прибігти підтюпцем. Розпарений Гаркуша, притрихавши на тик, застав свято серед будня: гармонія, танці... (Гончар, Таврія, 1952, 419).

ПРИТРИХАТИ, ає, недок., **ПРИТРИХНУТИ**, не, док., розм. Те саме, що підтріхати.

ПРИТРИХНУТИ *див.* притрихати.

ПРИТУГА, в, ж., рідко. Скрутне становище; горе, біда. — Одно в нас товариство, одним дишемо дулом, та чи покинемо ж товариша в притузі великій? (Гр., II, 1963, 485); Хто може тоді жартувати, коли люд Од зоря й притузи німе (Сам., I, 1958, 64); [Б і с н у а т и й:] В притузі треба знати усячину, і дороги щоб не питатися (Тич., II, 1947, 82); // Почуття скорботи, тяжкої туги. Серденько біднєське сповнене туги та ще гіркої притузи (Вовчок, I, 1955, 321); Дічата цілу зиму

прали, не звичайно собі прали, як баби чи матері при казанцях із прутувою мужньому сорочку собі нарядали (Горд., Дівчина..., 1954, 24).

ПРИТУЖАВІТИ, іс, док., розм. Стати твердішим; трохи затвердіти. *Галина притужавіла.*

ПРИТУЖИТИ *див.* притужувати.

ПРИТУЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИТУЖИТИ**, тужу́, тужиш, док., *перез.*, фольк. За народним повір'ям — надмірною тугою наклікати на себе нещастя або викликати появу небіжчика. — З таким тужливим поглядом на себе й справді можна собі притужити лихо, як притужують молодіці померших чоловіків, коли цьому правда (Н.-Лев., IV, 1956, 322).

ПРИТУД, у, ч. 1. *стол.* З'єднання дерев'яних брусків торцями.

2. *діал.* Притулок. *Довічний дуку, ретязем не скутий, Свята свободо, сяуча крізь тьму! Хто всьє, як ти, любовію натужений, Там притуча твій, у серденьку тому* (Граб., I, 1959, 399).

ПРИТУЛА, н, ж., *діал.* Праміщення для худоби або для інших господарських потреб, прибудоване до хати; прибудова. *Хати були в садках, і, як у кожному селі, деякі.. були під блою блахю і з засібниками [добротними] господарськими будинками та прабудинками, а решта під солом'яною стріхою з одним сарайчиком, або притучою, часто без огорожі навіть (Вільде, III, 1968, 95); На околі [гуцульській] хати з тилу і причіпків прибудовувалися притучи, де тримали овець (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 48).*

ПРИТУЛЕНІЙ, а, е. 1. Діспр. нас. мін. ч. до притулити. — *Щось буде! — все говорив Сухобрус сам до себе, стоячи серед хати з пальцем, притуленим до лоба (Н.-Лев., I, 1956, 361); Внизу нікого не було. Дері, вивалені вибугом такка напередодні, стояли притулени до лутки (Голов., Тополя..., 1965, 464); Цю людину можна було б приймати за майбутнього комсара саматорію, коли б на потемнілій марлевій пов'язці не висала права рука, притучена ніжно, мов дитина, до грудей (Збан., Сеспель, 1961, 30); Ті чудові садочки, притулени на горі або сховані в западинах, були наскрізь пронизані сонцем, зеленіли до самого дна (Н.-Лев., II, 1956, 381); Тут і там у гущавині зелені траплялися.. портики, маловничо притулени на берегах озерець (Смоляк, I, 1958, 78); // притулєно, *безос.* присудк. сь. Німці йдуть без касок, голови високо підстрижені, курточки розстебнуті, під ними голі груди, штанці куценькі, коліна й литки сузі, як курчячі, до життя притулєно новенькі автомати (Ю. Янов., I, 1958, 313).*

2. у знач. прикм. Який притулівся до кого-, чого-небудь. *Якось надвечір Маланка вийшла з хати і наткнулась на Гафійку, що стояла притучена до одвірка (Копиоб., II, 1955, 25).*

ПРИТУЛИСЬКО, а, с., *діал.* Притулок. *Що далі, то все більше каміння.. вищі сосни, дикіші заці. Ведмежі жита, лисчі кори, вовчі притулиська (Хотк., II, 1966, 317); Щораз більше набирає [Забейко] переконання в тому, що мала [дівчина] з якихось причин втратила дах над головою і тепер шукає собі притулиська на ніч (Вільде, На порозі, 1955, 43).*

ПРИТУЛИТИ *див.* притуляти.

ПРИТУЛИТИСЯ *див.* притулятися.

ПРИТУЛОК, яку, ч. 1. для кого і без додатка. Місце, де можна перебути якийсь час, відпочити і т. ін. [Г г и п т я в н в:] *Се хата Ра, оселя Озірка, притулок для мандрівників Ізиди (Л. Укр., II, 1951, 244); — Може, Мар'яне, ви не маєте де перекочувати? Годі залишитесь у мене, хоч на підлозі постелею. — Ні, ні, в мене є притулок, — передякався навіть думки, що доведеться турбувати чужу людину (Стельмах, I, 1962, 182); * Образно.*

Пісня сама вихолпюється з її серця і лине далеко-далеко, шукаючи притулок іще в чимсь серці, такому дорогому і рідному (Стельмах, I, 1962, 526); // для кого, рідко кому. Місце, де можна сховатися або сховати когось від кого-, чого-небудь; захисток, укриття. Притулком йому був ліс та степи, і не вгамити за ним ворогам (Ю. Янов., I, 1958, 57); Не всі ж такі передбачили були, що заздалегідь приотували вже будь-який притулок для худоби (Головко, А. Гармаш, 1971, 491); З того часу тила квартира завпеда на вулиці Кренкеля, 17, стала надійним притулком для підпільників, притулком, де можна висловити вголос свою зневагу до окупантів (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 37); // Місце, де хто-небудь може постійно жити, де йому забезпечено догляд і т. ін.; житло, оселя. Треба заздалегідь десь заступу шукати [Явдосі], притулку для себе... (Мирний, I, 1949, 235); Щоб мати хоч який-небудь притулок на старість, Олександр Щорс.. купив у Сновську дерев'яний будиночок (Скл., Леґенд. начдив, 1957, 3); Працьовитий хлопчик був облаканий і дівтає притулок (Минуле укр. театру, 1953, 13); // Місце розради, втіхи для кого-небудь. Хата коваля Якова Буромеля була Олексіїві притулком. Знай він сидіє тут, аби вийшов з дому, а з дому йшов, скоро було втратить (П. Куліш, Вибр., 1969, 288); І тільки єдиний притулок має Люба — родину Морозенків. І не рідна вона їй, а живуть, мов рідні. Ї з ким пожуритися над своєю долею, з ким поспіяти і пісню заспівати (Стельмах, I, 1962, 344).

Давати (дати) притулок кому — надавати кому-небудь оселя, житло; просяти. — *Тітка їй дала притулок у себе (Н.-Лев., II, 1956, 301); — Коли б у тайзі водилися крокодили, я сказав би, що озерце дало притулок алігаторові (Донч., II, 1956, 33); Знаходити (знайти) [собі] притулок *див.* знаходити.*

2. Право на прохивання, що надається якою-небудь державою іноземним громадянам, які називають переслідувані у себе на батьківщині. *СРСР надає право притулку іноземним громадянам, які переслідуються за оборону інтересів трудящих, або наукову діяльність, або національно-визвольну боротьбу (Ковст. СРСР, 1963, 29); В ньому [повідомленні] писалося, що відомий очений Рудольф Румлер перейшов кордон Західної зони і попросив притулку в Східній Німеччині (Рибак, Час., 1960, 810).*

3. *заст.* Заклад для утримання і виховання сиріт та безпритульних дітей. — *Притулків на селі і в заводі не було. А деякі сиріти тільки хитали головами, говорили: — Що ж, дівчині дев'ятий іде — в маленькі годитися (Крот., Сини..., 1948, 25); Іван цілими днями був коли не в сількомі, то в мастку, де мали намір заснувати притулок для сиріт війни (Юхвід, Оля, 1959, 297); // Заклад для утримання німців або старих людей, переводників. Коли б не Мотря з Орисєю, до яких він звик, як тільки може звикнути самотній, безпритульний бурлак,.. пішов би він до Терехтемірського монастиря, притулку німців козаків (Тулуб, Людолови, I, 1957, 115); Ще палали останні вогнища інквізиції, коли з'явилися перші притулки для душевнохворих. Але їй це мало змінило їхнє становище (Знання..., 8, 1966, 5).*

ПРИТУЛОЧОК, чка, ч. Зменш. до притулків 1. *Не хата й не хлів, а холодна й димувата кузна! Стіни тонкі, скрізь на тебе дме. Ані притулочка (Барв., Опов., 1902, 21); — Тепер ходімо до куми. Там у куми я собі притулочок маю (Вовчок, VI, 1956, 286).*

ПРИТУЛЮВАТИ *див.* притуляти.

ПРИТУЛЮВАТИСЯ *див.* притулятися.

ПРИТУЛЯТИ, яю, яєш і рідко **ПРИТУЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **ПРИТУЛИТИ**, тулю́, тудіш, док., *перез.* 1. до кого-чого і без додатка. Щільно прикладати,

притискати кого-, що-небудь до когось, чогось. *Нетерпляче кидається [раб-гебрей], притуляючи голову до затіненого боку бруса камінного* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Нахилилась від до кожного дерева, притуляла вухо до стовбура* (Ів., Вел. очі, 1956, 125); *Син хутко вхопив рушницю, притуляв приклад до плеча, прижмурих праве око і, хвилинку поцікавшись, вистрілює у куток* (Кпр., Вибр., 1960, 330); // у сполуч. із сл. до себе, до серця, до грудей і т. ін. *Міцно обіймати кого-небудь. Варто було зашестіти траві під маленькою босою ніжкою, як я поспішав назустріч Марії, притуляв її до себе, навіть не питаючи, чом вона запізнилася* (Мур., Бук. повість, 1959, 15); *Щільно притуляв вона до себе слабу дитину й цілує щокі та очі* (Н.-Лев., I, 1956, 52); *Притулили [козак і сотниківна] один одного до серця та й заплакали; щастя, як і горе, кажуть люди, хочуть слюзи* (Стор., I, 1957, 41); *Дружно, міцно всіх вас, браття, я б до лона притуляю, і надії, і прокляття з вами разом поділяю* (Граб., I, 1959, 293); // *Наближати, присувати, приставляти і т. ін. що-небудь до чогось. Стара лані притуляю до очей якісь провори скеляця і щось белькоче* (Довч., III, 1956, 19); *Вона притулила лице трохи не до самого дзеркала й роздивлялася на свої дуже пригладані помадою коси* (Н.-Лев., III, 1956, 214); *Високий, худий прислужник пер в двері м'яке, велике крісло, оберте заду і споловіє. З гроном перекасив через поріг і поволік у куток, де й притулює до стіни* (Коцюб., II, 1955, 195); // *Пригискаючи, обкладати щось чим-небудь. Щокі пахнуть, а гіллячка молодих берізок є жемчу зберу да притуляю, щоб прозолоти, озортаю собі шию* (Барв., Опов., 1902, 73); *Наталя вмочила у воду хусточку і вправно притулила її Павлюкові до лоба* (Довч., VI, 1957, 10); // *Ставити щось похило, обпираючи верхню частинку об що-небудь. Почала [Параска] із подушки складати: спідню — прамелько положила, верхню — наскосак узору підвела, до більця притулила* (Мирний, IV, 1955, 355); // *Щільно зачиняти (двері і т. ін.); причиняти. Міцню двері притулює [би] від задрого людського ока і почав би нове жите [життя]* (Хотк., II, 1966, 98); // *перен. Пов'язувати що-небудь з кимсь, застосовувати до когось. Притуляють сю брехеньку імові до Цигана* (Номис, 1864, № 2980); *Притуляли до його сю вигадку, а вона зовсім до його й не пасує* (Сл. Гр.); — *Не та мати, що на світ породила, а та мати, що виходувала... Оцю приказку саме до мене й притулять* (Л. Янов., I, 1959, 347).

◇ **ПРИТУЛЯТИ** (притуляти) горбатого до стіни *диг. горбатий*; *Хоч до рани притуляй (притуляй) — те саме, що Хоч до рани прикладай (прикладай) (диг. прикладати)*. [Ш т е ф а в:] *Лука доброю був дитиною, хоч до рами притулю* (Галан, I, 1960, 465).

2. **розм.** *Надавати притулок кому-небудь; поселяти, розмішати. Завтра Соломія мала попрохати свого булгарина притулити поки що Остапа і, коли він згодиться, зараз же вибратись із плавні* (Коцюб., I, 1955, 377); [С а ш к о:] *Матері моєї не було?* [С е р г і й:] *Не бачив.* [С а ш к о:] *Бо там шукають її, хоріе пригнали, а притулили їх ніде* (Мороз, П'єсв, 1959, 12); ***Образно.** *Він роззирає й сортує матеріали і свої записки перед виданням. Пише він — де його притулять дорого: на морі, на повітрі, в лісі й в снігах* (Ю. Янов., II, 1958, 11); // *перен., розм.* *Влаштувати для публікації в якомусь друкованому органі. Ще ж я чув, буцімто хочеш тут же притулити децю і по-нашому писаного* (Кв.-Осн., VI, 1957, 41); *Може б його [образок] куди дало б ся притулити?* (Коцюб., III, 1956, 121); *Коли ж мого оповідання ніде до друку Ви не зможете притулити, то звольте, шановний Пане, одіслати його мені рекомендаційно опаскою* (Крим., Вибр., 1965, 567).

3. **Прикладаючи що-небудь до когось, чогось, приладжувати, припасовувати або приміряти його.** *Цілісний день було розкладає [Марта] тії клаптики — косенькі, вузенькі, довгі, куці... один до одного притуляє, припасує так, що виходять ловкі узори, наче на листу* (Григ., Вибр., 1959, 256); *Василина пішла додому через греблю і на самоті під еберями ще раз розгорнула матерію і притулила до свого стану* (Н.-Лев., II, 1956, 47); // *Додавати, прилучати щось до чого-небудь. Взяла я ту кукурузу [кукурудзу] та й висипала в мішок до своєї; ..бо мала до чого притулити* (Н.-Лев., III, 1956, 281); *Роман доміркувався, що ті три морги землі, котрі недавно купив Семен і котрі наче сам бог притулює до його, Романової, ниви — непотрібні Семенові. А ежеж непотрібні, бо він не ємі шанувати їх* (Коцюб., I, 1955, 118); // *Прикладаючи що-небудь до чогось, з'єднувати з ним; приєднувати. Взяла я ті шматки сала та й притулила до свого, бо сало ж не значене* (Н.-Лев., III, 1956, 282); — *Так-то, сину, — зітхнула Настя, — одрізана скібка хліба, то вже не притулиш* (Вас., I, 1959, 292); *Швидко підійшов [чоловік] до дерева, притулює шматок надірваної кори до стовбура, міцно забинтував хусткою, потім витяг з кишені мотузку і став обв'язувати поранене місце* (Жур., Ветір..., 1958, 396); // *перен., рідко.* *Додавати щось до висловленого, сказаного раніше. Що скажеш путнього під такий настрій?! Що розумнішого притулиш до всього сказаного у попередніх розмовах..?!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 11).

4. **розм.** *Розміщувати, класти, ставити і т. ін. що-небудь десь (перен. на невеличкому, тісному просторі, у невзвичайному, незручному місці). Та й мудрі ж і писанки!.. рожа на усе яйце і не уписалася, так вже і листячко дрібнеське вже на самому кінци ледве притулило* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); *На столі, на підвіконні, на полиці біла умивальника — скрізь, де тільки можна було щось притулити, лежали сірі, заплелені речі* (Хор., Ковля, 1960, 15).

5. **розм.** *Влаштувати кого-небудь кудись (на якусь роботу, посаду і т. ін.). Якби хлопець — справа ясна: можна притулити десь у ремісничій школі, щоб на майстра научався...* (Кач., II, 1958, 24).

6. **розм., рідко.** *Закривати, затуляти чим-небудь. Коли ж їх [очі] притуляли повіками, то вид її зробився зовсім спокійним, а на устах поді примітили тихий усміх...* (Григ., Вибр., 1959, 327).

ПРИТУЛЯТИСЯ, *яюся, яєся, недок., ПРИТУЛЯЮВАТИСЯ*, *ююся, юєся, недок., ПРИТУЛЯТИСЯ*, *тулюся, туюлюся, док. і. до чого.* *Ставати, сидіти, лягати, обпираючись об щось або прихеляючись до чого-небудь. Притуляється [Фат'ма] до дерева і дивиться на море...* (Коцюб., I, 1955, 396); — *Це ти? — іще тісніше притуляється [жінка] до одвірка, щоб не опати* (Стельмах, II, 1962, 290); *Доки мати підтягувала гніт у казанцєві (щоб видішної була синові хата!), Данько, притулюючись до теплого комина і відіріваючи залякні руки, стежив, як радісно шапарює по таті Вутанька* (Гончар, II, 1959, 140); // *перен. чим і без додатка.* *Щільно притискатися, припадати до чого-небудь. Дічина підходить до вікна і притуляється лобом до холодної шибки* (Довч., V, 1957, 359); *Карпо почав розказувати, як шірки гублять хвости і як потім прилязять за ними. І тільки притулюється, — так хвіст і прискоче сам знову* (Мирний, I, 1954, 256); *Старий Сулейман у білім халаті.. так притулює до надробника, що його трудно було відіріпати від каменя* (Коцюб., II, 1955, 125); — *Я ще як малим був, то, бувало, пожену корову пасти, а саж сяду на землю, притулююсь вухом до телеграфного стовпа, слухаю, як він буде різноголосо, і мрію* (Ткач, Плем'я..., 1961, 76).

2. Тісно присуватися, пригортатися до кого-, чого-небудь; горнутися. *Щось стало між нами. Я не смів притулютися до материних грудей, обняти сестру* (Кожуб., II, 1955, 365); *Вони моччали, притулюючись одне до одного* (Довч., V, 1957, 477).

Притулятися (притулюватися) губами до кого-чого — цілувати кого-небудь. *Мати міцно обмала сина й притулюлася губами до його опуклого лоба* (Довч., Вибр., 1948, 295).

3. тільки док. Знайти собі притулок; поселитися. — *Нема ж в мене родичоньки, ні до кого притулютися* (Чуб., V, 1874, 146); *Жив він, як і всі сімейні робітники, в невеличкій будиночку, що ділився на два приміщення, в одному з яких і притулюлася його родина* (Досв., Вибр., 1959, 310); *Образно. *Хати, хати... А в кожній з них притулюлося людське горе* (Хотк., II, 1966, 316); // Приєднатися, пристати до кого-, чого-небудь. *Пан Ризгорович мав було покинути і своє боярство і притулютися до чужого весілля* (Кв.-Осв., II, 1956, 218).

4. розм. Розміщуватися, розташовуватися, влаштуватися де-небудь (перев. на великому, тісному просторі, в незвичному, незручному місці). *Один по одному вони виходили з душною кімнати, від весільного столу, і притулюлись перекурити на призьбі* (Смоляч, Мир хатам., 1958, 61); *Семен теж притулювся оддалік під ослабленим деревом* (Кожуб., I, 1955, 123); *Село Шпильки притулюлося під горою: ми, значить, під їжджавою на німецькій штабній машині, зникаючись із метою розвідати* (Ю. Янов., I, 1954, 65); // перев. док., до чого. Розташуватися біля чого-небудь великого. — *Давай, зоч з колівна вилупи! Плячу, бач, за те, що моя землянка притулюлась до панського глинища* (Н.-Лев., I, 1956, 56); *Біля низенької сірої хатинки, що притулюлася до темної стіни башти, стояли, сиділи у сірих поіржавілих куртках рудокопи* (Досв., Вибр., 1959, 317); *Сосонка — невелике село. Родочком хат сомо притулюлося до лісу, вперлося городами та садками в обидва береги Русаки* (Зар., На.. світі, 1967, 13).

ПРИТУМАНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до притуманити. *Тепер, коли відкрилося небо над темним ранише лісом, в них [калюжах] проплавали хмарки і відбивалося притуманене сонце* (Перв., Дикий мед, 1963, 421); *Піколом тую оперізує далекий притуманений обрій темної-синя зубчата смужка — ліси* (Коз., Вибр., 1947, 36).

2. у знач. прикм., перен. Який буває в людини, яка дуже страждає, щойно опритомніла і т. ін. (про погляд, очі); тьмяний. *Іноді водив [поранений] за ними притуманеним поглядом, ніби збираючись з думками, ніби пізнаючи і не маючи сил впізнати* (Коз., Гарячі руки, 1960, 129).

3. у знач. прикм., перен. Не зовсім ясний, чіткий (про спогади, думки тощо); невразливий. *На притуманених краях видін з глибоми літ вникають його батьки, знайоми і діти* (Стельмах, I, 1962, 423).

ПРИТУМАНИТИ *див.* притуманювати.

ПРИТУМАНЮВАТИ, ює, *недок.*, **ПРИТУМАНИТИ**, ять, *док.*, *перен.* 1. Трохи оповивати, огоргати що-небудь туманом, димом, імлою і т. ін., роблячи його не зовсім видним; // безос. *Ой звечора дрібний дощ шов, А к півночі притуманило. А к світові приморозило* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 89).

2. *перен.* Робити що-небудь не зовсім ясним, чітким, виразним (про спогади, думки тощо).

ПРИТУП, у, ч. Ритмічне пристукування, удари ногою (ногами) об підлогу, землю. *На 8-й такт виконуються три м'які «притупи»* (Збірник укр. нар. тавців, 1957, 5); *Чільне місце в українській хореографії, особливо за останні двадцять років, займали дрібшечки (...при-*

ступ, стукалочка, стрибок на каблук..., притупи) (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 42).

ПРИТУПАТИ, аю, *ашп*, *док.*, *розм.* 1. Те саме, що **притупити** 1. — *Ми з товаришем до вас, рибонько, за великим ділом притупали, — почина до неї прикочуватись Назарко* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Юхим Боринець запізнався. Він притупав, коли вже поїзд рушив* (Чорв., Визвол. земля, 1950, 215); *Образно. *До діда притупали спогади-спогади... Дочка десь і в нього ж така* (Головко, I, 1957, 210).

2. Натомити від ходіння (ноги). *Притупати ноги.*

ПРИТУПІТИ *див.* притупляти.

ПРИТУПІТИСЯ *див.* притуплятися.

ПРИТУПЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до притупити. *Висока пшениця сама лягала під руку, серпи гострі, не притуплені* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 145); *Невже оце дівчиночка з великими розгомістими бровами зуміло не тільки викинути його, а й сколихнути притуплені захопленнями почуття?* (Стельмах, II, 1962, 222); *Нарас щось немов електрична іскра спалазнула в цих сивих, трохи вже притуплених кам'яляриною працю очей* (Фр., VI, 1951, 157).

2. у знач. прикм., перен. Який послабівся, став не таким гострим, сильним (про почуття і т. ін.). *Вона кохала Арсена, якимсь притупленим, але незмінним і невидимим, як давня недуга, почуттям* (Дмят., Розлука, 1957, 172); *Річенко не поворужуєся; він сидів як приголошеним, і видно було, що почуття його всі притуплені* (Хотк., I, 1966, 60); // Який став менш сприйнятливим, нездатним нормально функціонувати. *Пані Шуминська полинула думкою в далеке минуле, десь у талани наймолодших, дитинячих літ; відгрібалися вони в притупленій пам'яті, наче то було недавно — ніби вчора* (Кобр., Вибр., 1954, 3); *Галляина з її могутніми клемами і ота зама кольорів вразили його розслаблені й притуплені нерви і збудили раптом гостру потребу негайно ж перенести все те на полотно* (Коз., Сальвія, 1959, 77); // Не зовсім чіткий, ясний (про мислення, думки).

ПРИТУПЛЕНИСТЬ, ності, ж. Стан за знач. притуплений 2.

ПРИТУПЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. притупити і притупитися. *Головка [крючка] не повинна бути ні завидто гострою, ..ні тупою.. Ці дефекти легко усунути шляхом відточення або притуплення головки на дрібнозернистому бруску* (В'язання..., 1957, 5); *Вся його [Калиновича] хвилюва відвага, що походила швидше з притуплення свідомості, ніж з почуття сили, щезла без сліду* (Фр., VI, 1951, 160); *Буржуазна статистика дає картину, що відповідає інтересам буржуазії. Як казував В. І. Ленін, це картина притуплення класових суперечностей при капіталізмі* (Наука., 12, 1958, 12).

ПРИТУПЛЕНО. Превл. до притуплений 2. *Людина в окулярах стовбичала біля прикритого трибуни і, розкритиши рота, притуплено споглядала чоловіка, згорого на легені* (Досв., Вибр., 1959, 279).

ПРИТУПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. притуплювати.

ПРИТУПЛЮВАТИ *див.* притупляти.

ПРИТУПЛЮВАТИСЯ *див.* притуплятися.

ПРИТУПЛЯТИ, аю, *ашп* і **ПРИТУПЛЮВАТИ**, юю, *юш*, *недок.*, **ПРИТУПІТИ**, тушлю, тупіши; *мн.* притуплять; *док.*, *перен.* 1. Робити що-небудь тупішим, не дуже гострим; трохи загуплювати. *Гострі коси притупили.*

2. *перен.* Послаблювати, робити не таким гострим, сильним (почуття і т. ін.). *Кайдаші — яскраві образи затурканих, моралью пригнічених і нещасних в особисто-життєвій ладі, у яких приватна власність в особисто-*

во титуляє почуття людяності (Іст. укр. літ., I, 1954, 377); Доведено, що куріння послаблює у людини апетит, притулює її смакові відчуття (Наука..., 7, 1957, 26); Закади вже добре йшло все з самого початку. (А це й притулює почуття безпеки) (Головко, II, 1957, 567); // Робити менш сприйнятливим, нездатним нормально функціонувати. Я то здавна помічав, Що та жолудь підає Притуля у сойок жовок, Наближа до будла (Фр., XIII, 1954, 327); Хоч роки їх [серце й очі] і притулює, Але це зовсім не біда (Рильський, Поема, 1957, 159); // Робити не зовсім чітким, ясним (мислення, думка). Певно, вона багато спала. Може, весь оцей осінній день. Зайвий сон притомлює її. Притулює думки (Дор., Не повторя..., 1968, 9); // Зменшувати гостроту чого-небудь, інтенсивність, силу вияву чогось. Чайка підійшов до шафи з книжками, взяв том Леніна, розгорнув його на знайомому місці: «...розвиток демократизму не притулює, а загострює класову боротьбу, яка в силу всіх результатів і впливів війни і її наслідків, доведена до точки кипіння» (Собко, Запорука..., 1952, 173); В роки столицької реакції царям покладав великі надії на переселення селян. Царський уряд з допомогою переселення сподівався заглушити і притулює незадоволення селян, перекидаючи з Європейської частини Росії в Сибір та інші окраїни революційно настроєні елементи села (Іст. УРСР, I, 1953, 636).

ПРИТУПЛЯТИСЯ, яється і **ПРИТУПЛЮВАТИСЯ**, юється, недок., **ПРИТУПІТИСЯ**, тупіється; мн. притупляється; док. 1. Ставати тупішим, не дуже гострим; трохи загуплюватися. І притуплялася шабля від крові чорної контрреволюційної, — і скляли куркулі на місяць червоної контрибуції... (Сос., I, 1957, 265); Крапель надійня продовбує камінь, і гостре залізо На лежеш притупляється в ґрунті також непомітно (Зеров, Вибр., 1966, 132); Коса притупилася, вода стігилася, вже нічого не залишилось у пилюку (Томч., Жменяк, 1964, 171).

2. *перен.* Послаблюватися, ставати не таким гострим, сильним (про почуття, відчуття, сприймання і т. ін.). Як шкода людині, що з роками трохи притупляється гостре відчуття доріг життя (Мас., Під небом..., 1961, 175); Коли вин'єш, почуття притуплюються, стає легше, веселіше (Ткач, Плем'я..., 1961, 32); Вона тяжко перенесла загибель на війні чоловіка, а потім і сина.. Потім блід притупилася, треба було жити, треба було ростити й виховувати дочку (Жур., Вечір..., 1958, 218); В Григорія уже притупилася жаль до стоптаної ниви, до стогому недоспілого колосу, — більші турботи хвилювали його (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 526); // Ставати менш сприйнятливим, нездатним нормально функціонувати. Буває, що вухо «затече» вушними виділеннями, які по-народному називаються «вошиною», причому притупляється слух (без болю) (Лікар. росляни..., 1958, 42); За цей час могли б зачерствіти в болях наші серця, однак, видно, не зачерствіли, видно, не притупилася око до краси (Гончар, Маша..., 1959, 4); // Ставати не зовсім чітким, ясним (про мислення, думка). Фізична втома оздала верх. Думки притупилися. Здається, навіть збрімує трохи (Вільде, Сестри..., 1958, 271); // Зменшуватися в інтенсивності, силі вияву. Притупляється пильність.

ПРИТУПНУТИ, ну, веш, док. Однокр. до притуплювати 1. Іван Кіндратович не всидів, вийшов із-за столу, розпрямив плечі, притупнув черешиком. Куди йому до Романа! Не той вік, не та сила. Але й він під загальний схвальний гоїмн пройшовся по полю, відчубує [зробив] пару фортелів ногами (Ткач, Арена, 1960, 44); Автоматик від злості сплюнує, притупнувши ногою (Кучер, Чорноморці, 1956, 380).

ПРИТУПОТИТИ, очу, отіш, док., розм. Підсил. до притупати; // Прихитати коном, кіннями. Антія круто здибти коня кудись назад, і невабаром до Дмитра притупотіли з тебраву на конях уже двох (Гончар, II, 1959, 120).

ПРИТУПУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. притуплювати. Від зневажливого притупування... у Сергая все тремтіло всередині (Мухк., Чорний хліб, 1960, 119).

2. Те саме, що **притуп.** Елементи білоруського танцю: основний крок, притупування, біг потріпним кроком (Худ. гімнаст., 1958, 53).

ПРИТУПУВАТИ, ую, уєш, недок., чим і без додатка. 1. Стукати, вдаряти ногою об підлогу, землю, виконуючи якусь дію. [К а п у с т а:] Та що я катодик, чи бусурман, Щоб на весілі та не танцював! (Іде на середину й починає притупувати) (Коч., П'єси, 1951, 203); Катруся плавно йшла в танці, горда й висока, ледь притуплюючи червоними чобітьками (Кучер, Прошай..., 1957, 14); За ворітьми тим часом проходжувався коло саєй крутоплечий вусатий підводчик, в кожусі до п'ят, наче штурк десять облуплених баранів на ньому повисав. Ходив, похмуро притупував чобітьми (Гончар, II, 1959, 135); Соломка озвучається.. Гордість розпирася її груди дєнята, Соломка, притупуючи, проходжується туди сюди по хаті, навіть руки в боки бере. Чим не дівка! (Гуц., З горіха..., 1967, 78); // Дуже сердитися на кого-небудь, виявляючи свій гнів стуканням ногами об підлогу. Коли Векла побігла до діда й дід нагримав на нього, притупуючи ногами, Андрійко тільки ззика виставив і задав драла по вулиці (Григ., Вибр., 1959, 58); Марійка верещить на весь двір, підстрибує, Онуфрій.. притупує ногою (Кол., Терен..., 1959, 77).

2. Супроводжувати яку-небудь дію (перев. звучання музики, спів) стуканням ногою (ногами) в такт цієї дії. Цікаво дивитись на Остапа, коли він виконує котурси з своїх жартівливих пісень. В цей час він притупує і рухами всього тіла супроводить музику (Бура., О. Вересай, 1959, 194); Пишаючись із своєї ролі музиканта, цілком захоплений грою, він легко, у такт робив порухи плечима, вигинався всім тілом, притупував ногами (Коцюба, Нові береги, 1959, 120).

ПРИТУПЦЬОВУВАТИ, ую, уєш, недок., чим і без додатка, розм. Те саме, що **притупувати**. Сміятися йому хочеться. І то ще як. Розповісти цілу історію цієї малій [дівчині] і реготатися разом з нею так, щоб аж ногами притупцюувати (Вільде, На порозі, 1955, 36); Він забуває про все, коли парубки і дівчата, заливаючись веселим сміхом, притупцюуючи підборами, хвацько, гульвієно танцювали польку, збиваючи над вогнями змару куряви (Рибак, Помилка..., 1956, 153); Гнатові теж свербіло потанцювати, але в нього ще боліла рука, тому він тільки притупцюував ногами (Тог., Вир, 1964, 210).

ПРИТУХАННЯ, я, с. Дія за знач. притухати¹. **ПРИТУХАТИ**¹, ає, недок., **ПРИТУХНУТИ** і розм. **ПРИТУХТИ**, хне, док. 1. Поступово тухнути, переставати горіти, світитися. То притухав вніт, і на йому насилила тіла немаче сина вогнева зорюшина, то знов підіймав разом полум'я огненим язиком (Н.-Лев., I, 1956, 109); Коли бомба чи снаряд розривалися зовсім близько, електрика враз притухала й починала миготіти (Кучер, Голос, 1961, 109); Усі стежили, як возонь поглинав м'ясо, притух у тому місці, де пролилось вино, й забував з новою силою (Скл., Святослав, 1959, 23); // Поступово переставати сяяти, блищати, світитися (про зорі, очі і т. ін.). Ось й вище спливав місяць, Притухають зорі... (Укр. поети-романтики..., 1968, 315); Аж притухли його чорні очі, а темне, смугляве лице стало ще темнішим (Н.-Лев., I, 1956, 118).

2. *перен.* Зменшуватися, послаблюватися в своєму ви-
яві (про гнів, обурення); поступово зникати; // Поступо-
во заспокоюватися. — *Стривай, стривай! Якої пані
Лашки? Напад, чи що, очинила та заєзати пані? — знов
зацікавився старий, притухаючи в гніві* (Ле, Наливайко,
1957, 351).

ПРИТУХАТИ ², *ів, недок.*, **ПРИТУХНУТИ** і *розм.*
ПРИТУХТИ, *хве, док.* Починати тухнути, псуватися
(про харчові продукти).

ПРИТУХАЮЧИЙ, *а, е.* Дієпр. акт. теп. ч. до **при-
тухати**¹. *Над головами тихо шелестіло верховіття де-
рев та десь далеко, як притухаюча гроза, двигілаи громи
війни* (Ле, Клен. лист, 1960, 178).

ПРИТУХЛИЙ¹, *а, е.* Дієпр. акт. мнв. ч. до **притух-
нути**¹. **Образно.* Розворуш наші груди холодні, Запали
в них притухлий огонь, Щоб рятуюк знайшли ми з безод-
ні, Не стояли в борні оstromi! (Граб., I, 1959, 330);
Пірнала, поласкалася (Надія), подовгу нерухома лежала
на воді.. Вже зовсім надвечір повернулася на берег. Трохи
обсохла на притухлому сонці (Баш, Надія, 1960, 157).

ПРИТУХЛИЙ², *а, е.* Дієпр. акт. мнв. ч. до **притух-
нути**². *Притухла риба.*

ПРИТУХНУТИ¹ *див.* **притухати**¹.
ПРИТУХНУТИ² *див.* **притухати**².
ПРИТУХТИ¹ *див.* **притухати**¹.
ПРИТУХТИ² *див.* **притухати**².
ПРИТУШЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мнв. ч. до **приту-
шити**. *Притушений огонь; У свіжому вітряному гомоні
вчувалися притушені далекі гулання* (Ле, Ю. Кудря,
1956, 160); *Вдаліні синіє Дніпро, над ним здіймались
праобережні гори, в долизах, у садах, — це зеленіли,
але не в свіжих, а вже в серпневих, притушених фар-
бах, — біліли села* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 344).

ПРИТУШИТИ *див.* **притушувати**.
ПРИТУШКОВАНИЙ, *а, е.* *розм.* Дієпр. пас. мнв. ч.
до **притушувати**. *Притушувана спокуса ворухиться
і в очак, які поблизкують волого, з виликмою* (Стельмах,
I, 1962, 327); // *притушковано, безос. присудк. сл.* *Все
в світі тече, все змінюється, тож і всі рани — фізичні
і моральні — загоїлись, біль притушковано, гіркість
забуто* (Вітч., 3, 1971, 202).

ПРИТУШКОВУВАТИ, *ую, уєш, недок.*, **ПРИТУШ-
КУВАТИ**, *ую, уєш, док., перег., розм.* Те саме, що **при-
тушувати**².

ПРИТУШКУВАТИ *див.* **притушувати**.
ПРИТУШУВАТИ, *ую, уєш, недок.*, **ПРИТУШИТИ**,
тушу, тушиш, док., перег., розм. Те саме, що **пригашу-
вати**. *Полум'я це було невелике, притушити було б мож-
на, та й своя вода на городі — тече річечка — Зелениго-
родка* (Крим., Вибр., 1965, 379); *Нарешті він притушив
між пальців недокурка* (Мик., II, 1957, 82); *Неказанне
горе жінки притушувало в Лесі її власну втрату* (Крот.,
Сиви..., 1948, 328); *Не вірний був* [Наливайко] *і приту-
шити образ, якою так дошкульно зачепив його цей
шляхтич* (Ле, Наливайко, 1957, 31).

ПРИТУХНУТИСЯ, *вється, док.*, *розм.* Трохи засмер-
дітися. — *Жінко, а ходімо в ліс, пошукаємо, чи не прит-
кнулась там риба, то позбирасмо!* (Україна..., I, 1960,
221).

ПРИТЧА, *і, ж.* 1. Оповідний літературний твір алего-
рично-повчального характеру, змістом близький до бай-
ки. *Збірник «Мій Ізмаразд»* [І. Фрэнк] *у значній части-
ні дає варіації старовинних притч і легенд різних часів
і народів* (Рильський, III, 1956, 271); *В індійській
притчі розповідається, як молодий пустельник провів
роки в самотності і роздумав* [Знання..., 3, 1967, 20];
*Певного розвитку на Русі набули прислів'я, приказки,
притчі, загадки, які є проявом народної мудрості* (На-
рисн стар. іст. УРСР, 1957, 506); *Притча фактично є*

*поширеним різновидом байки і відрізняється від остан-
ньої тим, що висновки, мораль спеціально не виділяють-
ся в ній, а випливають безпосередньо із самого викладу
чи є його складовим елементом* (Рад. літ-во, 11, 1971,
67); // *Алегоричний вислів.* *Збудилась загальна увага
до символу, до притчі, яка, відкидаючи дидактику, тв-
ажє до драми...* (Рад. літ-во, 1, 1973, 22); // *Розповідь
про що-небудь.* *Потім насмішувато, мовби глузуючи
з себе, розповідає* [Сухомилин] *притчу про виноградар-
ську комсомольсько-молодіжну ланку, що нею він на на-
радах козиряє, хоч та ланка складалася в основному з та-
ких комсомолок, у яких уже й онуки були...* (Гончар,
Тровка, 1963, 336); — *Та ось не перебаранчайте! Дока-
зуй уже, Мусію, свою притчу* (Головко, А. Гармаш,
1971, 316).

◇ **Бути** (статі) **притчею** [во **язицех**], *заст.* — *бути
предметом загальних розмов, постійних пересудів.*
*Притчею во язицех був свого часу фразеологічний словник
Дубровського* (Рильський, III, 1956, 64); *Довелось* [со-
вниківі] *самбму Розкидати* [добро], *розточити, і добра
нікому Не зробити ні на шелья, і притчею стати Доб-
рим людям* (Шевч., II, 1963, 200); *Але всі.. її очинки не
защодили їй стати в Бобринці притчею во язицех*
(Збірник про Кроп., 1955, 54); *Щб за притча! — ужи-
вається при вираженні здивування з якогось приводу.*

2. *розм.* Який-небудь непередбачений випадок; при-
года, подія. *В однім селі сталася така притча: прийшло
на народ нещастя* (Укр. казки, легенди..., 1957, 311);
*Стрієся старець з Петром та й каже: Яка сьогодні
зо мною кумедна притча трапилася: трохи був на смерті
не подавися!»* (Стор., I, 1957, 34); *Заговорив Пригода:
— А в мене притча була з парторгом. Пришов я на
роботу писатися, .. коли це він питає мене про партій-
ність* (М. Ю. Гарн., День..., 1963, 27).

ПРИТЧОВИЙ, *а, е.* *Примк.* до **притча** 1. *Уже посвя-
та із образами «розпинателів народних», «тиранів»..
підкреслювала притчовий, алегоричний характер змісту
поєми* [Т. Шевченка «Неофіти»] (Життя і тв. Т. Г. Шев-
ченка, 1959, 458).

ПРИТЮПАТИ, *аю, аєш, док.*, *знаєшся.* *Прийти куди-
небудь. Радюк добре зробив, що похопився вернутись
додому.* *В браму зараз-таки притюпали Масюкові коні*
(Н.-Лев., I, 1956, 539); *Притюпала до воріт кістлява
постать Шимборської* (Козл., Ю. Крук, 1957, 542);
— *Що тут у тебе скоїлось? — .. запитає Ярошенко.*
*Він, видно, притюпав сюди поспізом: шкірянка метля-
лася на ньому не вастебнута, безкоширка лежала на голові
лопухом* (Речм., Весн. грозн, 1961, 148).

ПРИТЯГАЛЬНИЙ, *а, е.* 1. Який концентрує, згур-
товує навколо себе кого-, що-небудь. *Роботу необхідно
будувати так, щоб робітничі осередки стали притя-
гальними культурно-освітніми центрами для всіх на-
колишніх сіл* (Компартія України в резол. і рішен., 1958,
187); *Російська централізована держава з самого по-
чатку свого виникнення була притягальним центром
і опорою для українського, білоруського та інших народів
нашої країни, які боролися проти іноземних поневолю-
вачів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 8).

2. *перен.* Який притягає (у 2 знач.), приваблює, за-
хоплює чимсь. — *Цей твір* [«Граф Монте-Крісто» О. Дю-
ма] *має притягальну силу, повертає справді уми моло-
дих людей безмежно буйними вигадками та ефектними
[ефектними] сценами* (У. Кравч., Вибр., 1958, 352);
*Мабуть, одною з основних рис могутнього творчого ін-
телекту Лесі Українки, що має таку величезну притя-
гальну силу в наш час, є те, що письменниця віщу прози-
раа обрії майбутнього* (Літ. Укр., 2.11 1971, 2); *Ко-
мунізм став величезною притягальною силою для мільйо-
нів трудящих земної кулі* (Наука..., 8, 1959, 1); *Каміє —*

одне з найстародавніших міст України — став притягальною зорею для мільйонів людей всього світу (Знання..., 7, 1967, 4).

ПРИТЯГАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. притягати. Хоч мені й перепало за неперипустимі методи притягання учнів до школи, але я не жалуюва. Відвідування стабілізувалося (Збав., Малш. дзвін, 1958, 168).

Центр притягання — те, що концентрує, згуртовує навколо себе кого-, що-небудь. Соціалістична система — природний центр притягання всіх миролюбних сил на землі (Програма КПРС, 1961, 50); З самого початку свого виникнення вона [Російська держава] була центром притягання і опорою для братніх народів, які боролися проти іноземних поневолювачів (Тези про 300-річчя воз'єдн., 1954, 6).

2. фіз. Тяжіння тіл одне до одного. Кладучи на руку різні предмети, ми помітаємо, що одні з них менше тиснуть, інші дужче. Причиною цього явища є притягання тіла до Землі — сила тяжіння (Фізика, I, 1957, 19); Коли б сила сонячного притягання чомусь зникла, Земля полетіла б по лінії, дотичній до її орбіти, і навіки утнула б у бездонну глибину світового простору (Цікава фізика..., 1950, 92); Вчені встановили, що земля регулярно піднімається й опускається двічі на день на 30 см. Коливання материка обумовлені притяганням Сонця і Місяця та впливом океанських припливів і відпливів (Знання..., 8, 1970, 31).

ПРИТЯГАТИ, аю, аєш і **ПРИТЯГУВАТИ**, ую, уєш, недок., **ПРИТЯГТИ** і **ПРИТЯГНУТИ**, тягну́, тягнеш; мін. ч. притяг, ла́, ло́ і притягну́в, ну́ла, ло; док., перех. 1. Тягнути, переміщувати кого-, що-небудь кудись, до когось, чогось. — Я не проти бога, — весело сказав мій батько, притягаючи до чоюна арканом напівзатонулу телицю (Довж., Зач. Десна, 1957, 486); — Ну, от тепер сідайте тут, — і вона показала йому місце біля своїх ніг. Він притягнув низенький пуф і сів, задуманий, на показаному місці (Хотк., I, 1966, 59); Купець притяг своє шпакі до золоток до фанзи, сів напочинки, обтер рукавом спитнілий лоб (Досв., Гюлле, 1964, 163); // Наближати, притискати когось, що-небудь до когось, чогось. [Ч ір в а:] Не пожезе Дудар нашого хліба! Чутел! (Притягає їх [Півня, Сироватку] до себе) (Мик., I, 1957, 89); Ратом дід протягнув доюгу, костисту руку, вгору нею Владка за золоту і притягнув до себе (Фр., VI, 1951, 177); Одрідж, несподівано для себе самого, притяг до грудей поета й розсміявся, сам не знаючи чому (Пльч., Серце..., 1939, 302); // безос. Хіба ж і не щастя після пісної дороги, після сугарів та цибул, від яких йому вже до спини притягло живота, натьопатись, нарешті, смачної гарячої страви...! (Гончар, Таврія, 1952, 64); // Силою приводити когось-небудь кудись або змушувати підійти до когось, чогось-небудь. Настя притягла Соомію до стола. Соомія все опиналась та соромилась. Роман силою посадив її на оселі, поруч з Настею (Н.-Лев., VI, 1966, 340); [Г а й д а й:] Я не знаю, чи притягнуть до мене моряки жовто-блакитних провокаторів. Я не знаю, чи повірять маса в нашу переюгу (Корн., I, 1955, 47); І наче що за поли його притягло до річки (Мирний, IV, 1955, 170); // тільки док., розм. Привести щось кудись-небудь (перев. завелике, громіздке). — Діду! Боротися!.. Та скоро малому набрило борюкатися, і він притягнув молотка з обчєнками і давай лагодити дивана (Кучер, Голод, 1961, 451); Кость потримає годинника й повернує водозазвіс. Після цього боцман притяг водозазвісний костюм, з'явившись помічником (Ю. Янов., II, 1954, 93); Хтось побіг в суміжну юрту, де китів самовар, і не піалу чаю, а весь самовар притяг до зворого (Тулуб, В степу..., 1964, 19).

◇ **Притягати** (притягувати, притягнути, притягті)

за волбєся (вуха) що — викорпстовувати що-небудь невиправдано, випадково або без достатніх підстав. Мене люди зовсім не за самий вірш лають, а за те, що я мало ідейна, чи то пах — мало тенденційна, але мені здається, що коли я буду тенденцію за волосся притягати, то всім буде чутно, як її волос тріщатиме нещасний (Л. Укр., V, 1956, 76).

2. Наближати до себе що-небудь силою тяжіння. Атоми металу — крихітні магнітики. Вони притягають усе, що потрапляє до їх силового поля (Наука..., 2, 1966, 8); Сила, з якою Земля притягує тіло, називається вагою тіла (Курс фізики, I, 1957, 111); * У порівн. Його тягло туди [на вільні стєпи], мануло, неначе магнітом притягувало. Там воля, там нічо не нагадає про його муки, про його неволю (Мирний, IV, 1955, 207); // розм. Викликати електричні розряди в атмосфері, дощ і т. ін. Віз наш уесь дере'який: дід і прадід були чумаками, а чумаки не любили заліза, бо воно, казаки, притягає грім (Довж., Зач. Десна, 1957, 490); Французькі вчені вважають, що листя дерев виділяє ефіроносні частки, які під час грози електризуються і притягують атмосферні заряди (Знання..., 12, 1969, 27); Дорогтей, пирхаючи і обливаючись, написав премо з бабді, погала стару кримичку, задаючи, що вона ще даєна притягує до себе грози й доцюві хмари (Стельмах, I, 1962, 319).

3. перен. Викликати інтерес, привертати увагу до себе; зацікавлювати. Тепер я бачу, через що «Правда» притягає до себе все-таки чимало людей (Л. Укр., V, 1956, 94); Парикмахера знову притягає вітрина. Котелок з'їхав на шию, а він уперто розділяється прилади електричні, як і щоденно (Кочуб., II, 1955, 411); Співучість шевченківського вірша дивовижна — недаром його творчість притягла і притягує багатьох композиторів (Рильський, III, 1956, 244); // Викликати у когось-небудь бажання або потребу кудись приходити, десь бувати, щось робити і т. ін. Безтурботно задивені двочий сміх, притягуючи потрогу до огоньця заробітчан із сусідніх валок (Гончар, Таврія, 1952, 91); Чим більше він прикладався до своєї роботи, тим більше якась туза притягла його до неї і потужним жаром будила чимраз більше угодобанна (Кобр., Вибр., 1954, 177); Було б мені не звертати з дороги і пройти повз неї. Але я ж кажу, що в така сила... Вона притягає мене сюди (Мик., Повісті..., 1956, 15); // Утримувати біля себе, не відпускати. Земля, звільнена від куркульсько-поміщицького гніту, міцно притягла Івана до себе (Ю. Янов., II, 1954, 119); // Викликати почуття симпатії, привязні, любові. Він [І. Франко] був надзвичайно простий у поведінці з людьми; ця риса його вдачі дуже до його притягла (Сам., II, 1958, 395); В його синіх ясики очат світилась душа добра, а на білому гарному лиці була розлита така симпатичність, що проти воли притягувала до його душу кожного (Н.-Лев., II, 1956, 39); // Бабити до себе чимсь-небудь; приваблювати. Було для нього в цій пісні щось по-стєповому дике, приєльне, буйне, таке, що притягувало, приворожувало і в той же час чимось невольним насторожувало (Гончар, Таврія..., 1957, 528); Море! Воно притягало, як казка; грало фантастичним гулом у сгальвованій душі Альоші (Мик., Повісті..., 1956, 73); Я не пішов у поле з його спокоем, і ліс не притяг мене своїми мріями про весну: мене тягло на базар (Кочуб., II, 1955, 361); // Манити, заманювати чимсь. Він же [ворог], унікаючи бою і постібно відступаючи, ще більше притягував і дратував, як дратують мисливець свіжі звірині сліди (Гончар, III, 1959, 74).

◇ **Притягати** (притягувати, притягнути, притягті) сєрце до себе чия — викликати у когось-небудь до себе почуття любові, симпатії. З перших же зустрічей сєрце

моє притягли до себе працюючі й мужні люди цієї багатонаціональної країни [Югославії] (Рильський, Ветрови, 1964, 142); Притягати (притягувати, притягнути, притягати) думки чії — змушувати кого-небудь весь час думати про когось, щось. Павло, як молодший, більше мовчав, слухав, Орина думки притягувала (Горд., Чужу ниву... 1947, 164); Притягати (притягувати, притягнути, притягати) бчі (погляд, зір, увагу) — викликати у кого-небудь бажання дивитися, звертати увагу на кого-, що-небудь. Ненароком зелене вікно притягає зір (Рибак, Зброя..., 1943, 168); Якось гостра цікавість притягала її увагу до тої людини, яка, їй здавалося, навіть дихає споводні інакше, ніж завжди (Коцюб., II, 1955, 298); Ти шлейки, нові, блакитні, зі срібними клямрами, притягували до себе заздрісні погляди парубочтва та приазні — дівоцтва (Коцюб., I, 1955, 233); Оселедець, бринза притягували голодні очі косарів (Горд., II, 1959, 197); Любов Прохорівна притягла на себе заздрі погляди (Ле, Міжгір'я, 1953, 71).

4. Тугіше стягувати, зав'язувати що-небудь (мотузком, поясом тощо). Спипиє конячку, витяг того невірного півня з торби, прибравсь міцніше притягнути мотузок (Вовчок, VI, 1956, 294); Підперевась [маляр] знову і пояс притягнув леською, насунув шалку по самий ніс, та й рукавички достав (Кв.-Осв., II, 1956, 7); Дмитро прибіг до печері [печери], де лежала Маруся. Не встигла вона навіть крикнути, він зав'язав їй руки, ноги, притягнувши і кинув на вереті (Хогк., II, 1966, 270); Наймити покаладали вози, притягли рублями й рушили додому (Н.-Лев., III, 1956, 125); Олеся ловила стрічки рукою й швидко то одкидала їх, то притягала, то обмикувала (Н.-Лев., III, 1956, 44); // Тугіше закручувати що-небудь (гайку і т. ін.); підтягувати. Денис зачина, приклада жамки, закручує; інший тугий, так аж кречке, притягаючи та крутячи (Кв.-Осв., II, 1956, 406).

◇ Притяглі морозом (морбацем), безос. — трохи замерло, підмерзло. Надворі притягло морозцем (Чорн., Визвол. земля, 1959, 251).

5. до чого, перем. Залучати кого-небудь до чогось, спонукати брати участь у чомусь. Я ревно притягаю тебе до роботи над словником, і взагалі Ви можете на мене рахувати (Крим., Вибр., 1965, 565); — Треба Салаті в усіх таких, як вони, ближче до роботи гарячої, комсомольської притягати (Собко, Нам спокій..., 1959, 102); — Коли тебе каже старий, — голоніти селяни, — то чужинець таки справді велика людина... — От кого б притягати до мусульманської віри, — казали багаті до старого Кемали (Досв., Гюлле, 1961, 55); // Використовувати кого-, що-небудь з певною метою. Сучасний пролетаріат стає на сторону соціалізму, який притягує науку до боротьби з релігійним туманом. (Ленін, 12, 1970, 133); — Притягати для консультації декого з інженерів, з десятичників і бригадирів і спробувати накреслити план [закінчення будівляння гідростанції] (Коцюба, Нові береги, 1959, 422); По праву керівника він ознайомився з стислим звітом Нерчина про хід підготовки дипломної роботи... І те, що він притягує стільки літератури, це можна тільки схвалити (Рибак, Час..., 1960, 429).

6. перев. у сполуч. із сл. до суду, до відповідальності і т. ін. Примушувати кого-небудь відповідати за свої вчинки. Коли прибули на заплаву геологів під керівництвом П. і вирубували у плавилях посеред купиння якусь вербу чи кілок, правління колгоспу хотіло притягати їх до суду (Довж., III, 1960, 458); Він в якийсь незрозумілий спосіб викручувався і випливав наверх і замість того, щоб самому відповідати, притягав до відповідальності інших (Сенч., Опов., 1959, 15); [Х р а п о:] А як вони [д і т в] проти мене вже замишляють?.. Хіба, як думаєш, вас не притягнуть, — що знає, та мов-

чай? За це велика кара, а вам скажу (Мирний, V, 1955, 162); [Р о м а н ю к:] Знаєш, Наталко, я тебе притягну до партійної відповідальності. Це був закритий актив, і про такі діла не говорять приватним особам (Корн., II, 1955, 209).

7. тільки док., розм., рідко. Те саме, що притягтися 3. — Треба виізирати Данила. І не огледимось, як притягнуть (Вовчок, I, 1955, 64); Ковинський, притягши додому, переліз через тин в садок, пішов на тік (Свідн., Люборяцькі, 1955, 103).

ПРИТЯГАТИСЯ, аюся, аєшся і ПРИТЯГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., ПРИТЯГТИСЯ і ПРИТЯГНУТИСЯ, тягуюся, тягнуешся; мин. ч. притягся, тяглася, лось і притягнувся, нулася, лосся; док. 1. Тягнучись, підтягуючись, наближатися до кого-, чого-небудь. Мишко помаху-помаху заліз на гіршу, притягся до пташки і схопив її за хвіст (Казки Буковини..., 1968, 200).

2. Зазнавати дії сили тяжіння; перебувати в сфері тяжіння. Кожна молекула притягає до себе всі сусідні молекули і сама притягається ними (Фізика, II, 1957, 15); Космічний корабель і все, що в нього знаходиться, притягається до Землі, тобто має вагу (Наука..., 11, 1962, 15); Надзвичайно дрібний, невидимий оком атом притягується Землею так само, як і будь-який предмет, який ми можемо спостерігати (Курс фізики, I, 1957, 138); // перен. Тягтися, тяжіти, прагнути один до одного. Життя й досвід не раз учили нас, що саме найгостріші контрасти притягалися найсильніше. То, може, й тут зіллються обі ті протилежні едачі в одно (Коб., III, 1956, 160).

3. тільки док., розм. Прийти, прийти кудя-небудь (перев. з труднощами або недоречно). — Чого б то так притягнутись їй у двір? чого їй тачки завадитись? (Вовчок, I, 1955, 172); Пізно вночі притягся він додому і п'яно реготався та верзався (Тич., II, 1957, 59).

4. тільки недок. Пас. до притягати 5, 6. За невиконання статутних обов'язків та інші проступки член або кандидат у члени партії притягається до відповідальності і на нього можуть бути накладені стягнення (Статут КПРС, 1971, 9).

ПРИТЯГНЕНИЙ, ПРИТЯГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до притягнути, притягати. — Дозвольте, — запротестувала Оксана Сергіївна, сидючи на лаву, притягнувши, певно, з парку, — куди ж вам поспішати на ніч? (Ю. Янов., II, 1954, 69); Я приступив, мов притягнений тасною силою, до білих штапет і задивився через хвілю в сад Обринських (Коб., III, 1956, 77); Зайкайдувавши свою мізерію, він подався до Борислава, притягнений загальною тоді гарячкою нафтовою (Фр., VIII, 1952, 412); — Прошу, громадяни, — ще раз сказав Широков. — Попереджаю, в разі опору, будете притягнені до відповідальності за невідкоректні діяи влади (Собко, Справа..., 1959, 221).

ПРИТЯГНЕННЯ, а, с. 1. Дія за знач. притягнути, притягати 5, 6. Конференція [VIII Конференція КП(б)У] підкреслює необхідність всемірного притягнення коштів, населення як шалюгом пайових внесків, так і збирання авансів на заготовку товарів (Компартія України в резолю. і рішен... 1958, 231).

2. рідко. Те саме, що притягання 2. Зовсім спустошений і, наче забувшиши притягнення землі, плентається Худяков за Гуцшаком, розтамавши руки, розчепіривши пальці і подавши злегка голову вперед (Довж., I, 1958, 123).

ПРИТЯГНУТИ док. притягати.
ПРИТЯГНУТИЙ док. притягнений.
ПРИТЯГНУТИСЯ док. притягтися.
ПРИТЯГТИ док. притягати.
ПРИТЯГТИСЯ док. притягтися.

ПРИТЯГУВАТИ *див.* притяга́ти.

ПРИТЯГУВАТИСЯ *див.* притяга́тися.

ПРИТЯЖНИЙ, а, в, рідко. Те саме, що притяга́льний. Яскравим доказом життєвості і непереможності ідей комунізму, їх притяжно́ї сили і поширення у масах є зростання комуністичних партій в усіх країнах світу (Літ. газ., 22.1.1948, 2).

ПРИТЯТИ *див.* притяга́ти.

ПРИТЯТІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до притяга́ти. Юрко Чоботар дістав з-за рогу димаря карабіна. Цікаво вже була притяття, зто́сь на його прикладі незграбно викарбував свої ініціали (Томч., Жмөнєяки, 1964, 160).

ПРИТЬМЪ, *присл., розм.* Те саме, що притямом. Притямъ забув чопа в бочку (Сл. Гр.); Увесь край дивувався, що які лицарі, які магмати залицялись за князівну, а вона ні на кого не глянула, а... миршаового і вже немолодого притямъ покочала (Стор., I, 1957, 368).

ПРИТЬМАРЕНИЙ, а, е, рідко. I. Дієпр. пас. мнн. ч. до притямарити. На веранді, притямарена рожевою маюю, мов у повітрі, прозора картина (Вас., Незібр. тв., 1941, 82); По заході сонця, в сутінках, коли табір, вулиця та й ціле село вже стихали, з запечених Дмитрових губів злівався вже не стримуваний притямареною сеюдімістю стогін (Коз., Гарячі руки, 1960, 92); Над далеким краєм яру з'являється заграда. Неначе під їхала вантажна машина, і от-от з'являється над яром її фары. Натомість там погачем сходить притямарений місяць (Ю. Янов., I, 1958, 596).

2. у знач. прикм., перен. Який став сумним, безрадісним. Знов прокинулось притямарене життя (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 25).

3. у знач. прикм. Який послабився, став невразним, печітким. Казушєвич довог перевертався на застеленій радникою соломі... І в притямареній пам'яті, як казка, як сон, вилися загодки, бігли роки життя (Коцюба, Нові береги, 1959, 360).

ПРИТЬМАРИТИ *див.* притямарювати.

ПРИТЬМАРИТИСЯ *див.* притямарюватися.

ПРИТЬМАРЮВАТИ, юю, юеш, *недок., ПРИТЬМАРИТИ*, рю, рипш, *док., перек., рідко*. I. Робити щось трохи темнішим або не дуже яскравим, світлим; послаблювати яскравість чого-небудь. Рожеві довіг штори з прозорого шовку злегка притямарювали світлице підденне сонце (Кучер, Чорноморці, 1956, 92).

2. *перен.* Робити сумним, безрадісним, зажуреним. Жар, що немилосердно нік його ночами, притямарив хлопцеві очі, стягнув і почорнив щоки (Стельмах, II, 1963, 395).

3. *перен.* Послаблювати силу виняву чого-небудь; зменшувати. Справжню вірність ніщо не притямарить (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 675).

ПРИТЬМАРЮВАТИСЯ, юється, *недок., ПРИТЬМАРИТИСЯ*, иться, *док., рідко*. Ставати трохи темнішим або не дуже яскравим, світлим. Та ось у новому місяці щось моргнуло. Світло блискавки притямарилось (Коцюб., I, 1955, 315); Степ наче позмурів, барви на деревах зблідли, втратили свою принадність і красу, і сонце наче притямарилось, похолоднішало (Коцюба, Перед грозою, 1958, 190); // Втрачати барвистість, блиск. Минали дні, а дощів не було... Зелень поступово притямарювалась, де-не-де вже почали проступати на ній прибляклі, іржаві плями (Гончар, I, 1954, 526).

ПРИТЬМІТИ, мляб, мипш; *жн.* притямлять; *док., перек., діал.* Притямарити. А ніч — мати чорна. Прикриє, притямить і приголубить (Грчан, II, 1958, 70); Жаль притямив весь вид його, як дим Гіркий (Фр., X, 1954, 200).

ПРИТЬМІТИСЯ, мійсяся; *жн.* притямляться; *док., діал.* Притямаритися. Жостий вогонь свічок притямився

в густому повітрі (Коцюб., II, 1955, 354); Величезний обережок гаулязя кинув черговий опришок до вагри. На секунду притямився вогонь, а потім спалахнув (Хотк., II, 1966, 153).

ПРИТЬМОМ, *присл., розм.* I. Дуже швидко, поспіхом. І справді сталося, як казали: Вода зійшла — колеса стали. Злакаєть Мірошини та й біжить Притямом до рірки, щоб гатить (Гл., Вибр., 1957, 39); Через кладку притямом мчав чоловік (Рудь, Гомін..., 1959, 109); Він пополомнів, метким рухом стер з лисими ніт і притямом обвів присутніх стривоженими очима — оцінював сили за і проти (Дмит., Наречена, 1959, 210); // За короткити відрізок часу. У Тарасовій майстерні притямом ставало видніше та світліше (Ляль., Серце..., 1939, 30); Пішли по селу чутики та розмови... батько до серця все те приймав дуже, занепає духом, охляє та й притямом лліє (Збав., Єдина, 1959, 130); Від Кузнєцького мосту до Лефортова шлях довший, проте Янковський притямом збігає туди й назад (Наука..., 7, 1967, 28); // Негайно, без затримки. [М и х а й л о:] Я ж оце збираєся поговорити з жамом, попрохати... а тут до Петербурга притямом кажуть їхати: пильне діло (Стар., Вибр., 1959, 199); Рад не рад, мусив Янко до Юркових черевиків братися притямом (Козл., Ю. Крук, 1950, 117); Тепер було перед ним єдине задання: притямом тікати з міста (Собко, Скеля..., 1961, 137); // Відразу, в ту саму мить. Вони не бачили того, що трапилося на лоду. Почуєся тріск, гоїк. Притямом обернулися. Тільки й помітили, як зблиснула гострим лезом зеленава крижина, накриваючи Андрієву голову (Збав., Курл. о-вн, 1963, 236).

2. Обов'язково, неодмінно. — Князине, мов ти золоті! Чи ти спиш, чи не чуєш? Вечеряти козакам пора! — Так вигукнував осаул полковий Гоштовка: хотів притямом довести перед Шрамом, що в його жінка все одно, що служебна (П. Куліш, Вибр., 1969, 124); Що я можу зробити, коли татось захоче притямом зробити мені неприємність! (Сам., II, 1958, 470); Зайдеши до його кімнати... що б він не робив — сидів за наперами, чи розмовляв з ким, притямом одвизнетися (Хор., Місто..., 1962, 141); // Лише, тільки. Писар... стоєв на тім, що без панів нікому буде діла робити, що діло невідоме, що в гласні треба вибирати притямом панів... (Мирний, II, 1954, 268).

3. Настяжливо, наполегливо, рішуче. Вже одна із дівчат, Одарка Макоутрусіна, ледве ноги волочить, ніт з неї так і тече, притямом просить музику: — Та годі-бо, дядьку!.. та перестаньте-бо... (Кв.-Осн., II, 1956, 30); На думку мені притямом єв'яне новий варіант новели, варіант про двоє наречених, що доживали віку в старій пустці серед темного лісу (Вас., Вибр., 1950, 59); [X и м к а:] Та не лізьте притямом у хату, одступіться од вікон! (Стар., Драм. тв., 1941, 358).

4. Дуже, надто, надзвичайно. Усе то були животи, котрі притямом бажали їсти й пити (Мирний, I, 1949, 207); Видаєє (Годієв) себе за чоловіка, притямом занятого обороною панських інтересів (Фр., VIII, 1952, 82); Він продав ялинку за добрі гроші, а гроші були притямом потрібні (Коцюб., I, 1955, 82).

5. Зовсім, абсолютно. Вже й голова прийшов і сказав, що він притямом не знає, що робити! (Кв.-Осн., II, 1956, 397); Над усім той дим, той легкий дим, що не гризе очей, притямом не душить, а тільки небо чисте застилав і краде людям сонечко веселе (Л. Укр., I, 1951, 236); // Повністю, до кінця. Тільки ж вони не пустили нас від себе, поки я притямом не одужав (Морд., I, 1958, 48); Нема ще листя, квіттів і трави, Вони ж [жуки] готові все притямом пожерти (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 73); // Достовірно, напевно. Гомін справили такий, мов справді на бенкеті..., а йому притямом

прийшлося так, як співають у пісні: «Чомусь мені, братці, гори́тка не п'ється» (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); Тут з притьмом знаю, що не він тут був (Сл. Гр.).

6. Раптом, несподівано. Люди дивувалися: «Чи не навіжена сля Настуся.., що йде притьмом за дурня, за Пархіма..?» (Кв.-Оск., II, 1956, 471); Він мріє в отій першодіваній тузі, Що притьмом приходить на кілька хвилин, Коли розійшлися усі твої друзі І ти залишився, мов палець, один (Перв., II, 1958, 351); Вечір впає притьмом, ніби в одну хвилину (Збан., Курил. о-ви, 1963, 66).

ПРИТЬОПАТИ, аю, аш, док., розм. Повільно, з труднощами прийти або приїхати кудись. — Старий давно не бачив онучат, а застра теж сьомо, то притьопала (Л. Янов., I, 1959, 387); В числі останніх до Килигєя з'явився... хто б міг подумати? Мєфодій Кулик! Притьопав пістурою із самої Чапички (Гончар, II, 1959, 54); — А я, може, по своїй совісті тут. Добу відмотав на тракторі, а все-таки притьопав, бо таму маю: не занепасти ж старого [напарника] (Логв., Давні рани, 1961, 139); // зневажл. Те саме, що притьбпатися. [М а р и н а (до Ваї):] Жінки твоєю тітку впроваджують з поля. Притьопала з відрами (Вол., Зол. артезіаня, 1949, 79).

ПРИТЬОПАТИСЯ, аюся, аешся, док., зневажл. Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, з'явитися десь. [С о л о х а:] Прогорел! [П р о х о р:] Тую! Підкралася, аж нечач злякала мене!.. Чого притьопалася? (Кроп., III, 1959, 161); — Притьопалася?.. Я сказала, щоб ти більше не приходила! (Коп., Дуже добре, 1937, 140); — Ну і служи скрзьзі. Чого ж ти до мене притьопалася, я тебе не знаю й не кликала!.. — розсердилася пані (Л. Янов., I, 1959, 224).

ПРИУРОЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до приурочити. Вибір дати 31 січня 1966 року для запуску автоматичної станції «Лука-9» був приурочений до настання місячного ранку в районі Океану Бур (Рад. Укр., 8. II 1966, 3); Окремий цикл народних торжеств складають свята, приурочені певним порам року (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 20).

2. спец. . Закономірно пов'язаний з чим-небудь (з якимсь місцем, певними особливостями місцевості, навколишнього середовища і т. ін.). Сосново-ялинові ліси в пониззі Стиру мало поширені і приурочені головним чином до бідних дерново-підзолистих ґрунтів з неглибоким рівнем ґрунтових вод (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 69).

ПРИУРОЧЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до приурочення 2. Загальною рисою усіх фітогенних речовин газової оболонки Землі є їх приуроченість до найнижчих шарів тропосфери (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 279); Сарматські відклади, розвинені на території Закарпаття, приєднані до себе уяву багатьох дослідників-геологів. Це пояснюється, перш за все, приуроченістю до них цього ряду корисних копалин (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 60).

ПРИУРОЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. приурочити, приурочувати.

ПРИУРОЧИТИ див. приурочувати.

ПРИУРОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. приурочувати.

ПРИУРОЧУВАТИ, ую, уеш, недок., приурочити, чу, чаш, док., перех., до чого, рідко, на що, чому. Навмисне влаштовувати збіг за часом однієї події з іншою. Як правило, в «Здобутку Жовтня» об'єкти приурочують на день, в який виконують першу заповідь перед державою (Мшню, Повна чаша, 1950, 60); Наближалось якесь свято. Заступник голови, він же рільник арт.ліа, приурочив до нього вихідний день (Вол., Самоцвіти, 1952, 183); // Влаштовувати, організовувати

і т. ін. що-небудь з нагоди якоїсь знаменної події, свята тощо. Ось уже призначено їй день розширеного урочистого засідання фабричного комітету. Той день вирішили приурочити до сорокап'ятиріччя ленінського комсомолу (Коз., Лвст., 1967, 164); Колгоспники.. своїми силами й коштами будують клуб, закінчення якого вони вирішили приурочити до свята 1 Травня (Тяч., III, 1957, 302).

ПРИУРОЧУВАТИСЯ, ується, недок., до чого, рідко на що, чому. Пас. до приурочувати. Вірші, переважно пам'ятіричного характеру, складалися з нагоди смерті якоїсь видатної особи або приурочувалися до релігійних свят, церковних подій (Іст. укр. літ., I, 1954, 201); У Закарпатській та Кіровоградській областях до цього дня (8 березня) приурочуються виставки теорчості жінок, конкурси на кращу вулицю, краще подвір'я (Свєта.. Рад. Укр., 1971, 75); До дня народження Володимира Ілліча приурочується відкриття в Москві академічної художньої виставки (Рад. Укр., 20. IV 1966, 2).

ПРИФАБРИЧНИЙ, а, е. Розташований біля фабрики; // Який діє, працює при фабриці.

ПРИФЕРМСЬКИЙ, а, е. Розташований біля ферми. Необхідно вводити спеціальні посіви картоплі для випасання свиней на прифермських ділянках і поблизу літніх таборів (Картопля, 1957, 10); Найкраще сіяти її [люцерну] на ділянках поза сівозмінною, на прифермських кливах (Рад. Укр., 2. II 1965, 2).

Δ Прифермська сівозмінна — один з видів кормової сівозмінни на земельних ділянках, закріплених за тваринницькими фермами. Залежно від потреб господарства запроваджують ще й прифермські, притабірні або лукопасовищні сівозмінни (Хлібороб Укр., 1, 1965, 6); Весною на пленумі райкому, присвяченому питанням розвитку тваринництва, було вирішено: створити прифермські сівозмінни в кожному колгоспі (Ком. Укр., 2, 1966, 20).

ПРИФРАНТІТИСЯ, вчу́ся, вті́шся, док., розм. Франтувати одягтися, нарядитися.

ПРИФРОНТОВИЙ, а́, е́. Який розташований або перебуває біля фронту. Прифронтова смуга відчувалася на кожній речі (Кач., II, 1958, 389); Прифронтовий аеродром озорнується сүтінками (Мшню, Повна чаша, 1950, 251); У прифронтовому госпіталі зустрілася [я] з танкістом, лейтенантом Василем Думою (Логв., Давні рани, 1961, 58); Прифронтове населення.

ПРИФУГОВУВАННЯ, я, с., стол. Дія за знач. прифугувати.

ПРИФУГОВУВАТИ, ую, уеш, недок., ПРИФУГУВАТИ, у́ю, у́еш, док., перех., стол. Підганяти, припасовувати дерев'яні поверхні одна до одної, підрівнювати їх фуганком або на фугувальному верстаті. Для зменшення фільтрації дошки старанно прифугуюють (Довідник сіль. будівельника, 1956, 96); Склеювані поверхні необхідні так припасовувати або прифугувати одну до одної, щоб шов між ними був скрзьз однакової товщини (Гурток «Умілі руки..», 1955, 59).

ПРИФУГУВАТИ див. прифугувати.

ПРИХАПКОМ, присл., розм. Те саме, що прихашцен.

[Р о м а н:] Я так міркую, що робота в селі прихашком: два-три місяці і згору нікуди глянути; а прийде зима — сиди склавши руки (Кроп., II, 1958, 50); [Й о с и п (помовчав):] Свєтає би вже швидше Килину. [Х в и л и м о н:] Таке діло прихашком не коїться... (Кроп., IV, 1959, 296); Тато виходить. Я веселішаю, прихашком беруся за книгу (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 132).

ПРИХАПЦЕМ, присл., розм. Час від часу, уривками; несистематично. Досі шанували ми наших татків, наших добродіїв-опікунів.. так тільки прихашцем, без організації (Мак., Вибр., 1956, 300); На випадкових аркуши-

каж паперу та в зашляхних книжечках постова рука прихатиєм.. записувала рядки (Літ. Укр., 7.III 1969, 2); // Поспіхом, нашвидку; похапцем. Вона прихатиєм накинула на себе одезу і, мов заіпнотизована, вибігла зі школи (Коцюб., I, 1955, 328); Зачуши голос посто-рононої [сторонньої] людини, жінка схаменулася. Пере-стала ридати і перше, що зробила, це зіп'яла сорочку в себе на грудях і прихатиєм заплала розпалені коси (Вільде, Повнол. дітв., 1960, 329).

ПРИХАПЦІ, присл., розм., рідко. Те саме, що прихатиєм. Прихатиці взяв хліба шматок на дорогу (Сл. Гр.); Снідала (Ольга) прихатиці (Кач., II, 1958, 36).

ПРИХАТИ, аю, аеш, недок., **ПРИХНУТИ**, ну, неш, док., розм. 1. Видати глухий уривчастий звук, голосо-во випускаючи повітря з ніздрів чи рота. *Образно. Пісонний умивався пароллає I прихає, наче кінь (Рильський, Вибр., 1937, 161).

2. перен. Висловлювати незадоволення; сердитися. **ПРИХАТНІЙ**, я, є, рідко. Розташований біля хати; Признач. для потреб хати. Двори розбиті й огорожені на дві половини: прихатня і господарська (Кучер, Зол. руки, 1948, 117); // Який росте біля хати. І полин, і татарське зілля з болота, і прихатній кануєр асно-зелений і нешторно запашилий, і все те розм'яте зілля здіймало таке п'янке струміння пахоців, аж наморо-чилося Романюкові в голові (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 153).

ПРИХАТНЯ, і, ж., діал. Прихожа, передпокій. Вдо-ма, в прихатні, він все майструє (майстрував) щось, мудрує над якимсь механізмом (Ільч., Звич. хло-пещ., 1947, 65).

ПРИХАТОК, тку, ч., заст. Невелика хатка або жит-лова прибудова біля хати. Інколи коло хати стаєть ще другу невеличку хатку — прихаток (Сл. Гр.); У прихатку, куди заводит Бронко Олексу, відгонит зі з-лою травою і кролячим послідом (Вільде, Сестри., 1958, 89).

ПРИХАХУЛИТИ, аю, лиш, док., перек., діал. Наря-дити, причепурити. Да ми в чоботи да обуємо [сваху], таки свазу да прихатуємо (Сл. Гр.); — Інший більш сєвідомий селянин прихатуєли би всіх своїх дочок у білі суконки, як на хресний хід,.. розстали би їх на полі і кожній наказав би вітати достойного пана (Гашек, Пригода.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 518).

ПРИХАХУЛИТИСЯ, аюся, ляшся, док., діал. Нарядитися, причепуритися. Заки прихатулишся, то боя-ре й мед пої'ють (Номис, 1864, № 10962); — Саме пер-ед віллою гралися якісь хлопчак в індіціці. Вони цього папуку зловили, повідирали йому з хвоста всі пера і прихатулилися ними, немом поліці (Гашек, Пригода.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 161).

ПРИХВАЛЕНІЙ, а, є, розм., рідко. Дієпр. пас. мнв. ч. до прихваліти. Прихвалений від.. смиренно ска-зав: — Та хіба я супроти Баталова..? (Логв., Давні рани, 1961, 163).

ПРИХВАЛЕННЯ, я, с., розм. Дія за знач. прихва-літи.

ПРИХВАЛІТИ *див.* прихвалювати.

ПРИХВАЛЮВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. прихвалювати. З великим смаком, прихвалюванням, причмо-куванням убає (Квфір) ворочок мащеної-перемашеної гречаної каші з калюжками жиру в ній (Бабляк, Вышн. сад, 1960, 194).

ПРИХВАЛЮВАТИ, аю, юеш і рідко **ПРИХВАЛІ-ТИ**, аю, яеш, недок., **ПРИХВАЛІТИ**, хвалю, хваліш, док., перек., розм. Посвялено або час від часу хвалити кого-, що-небудь. — Вона у мене вже газдиня, — прихвалювала Тимофійха (Черемш., Тв., 1960, 106); Клим сьорбав запашилий гостренкий борщ, прихвалює невіст-

ку (Горд., II, 1959, 274); Потроцивши бублики, потяв [суддя] з хати, усе прихвалюючи: — От бублики! (Кв.-Осн., II, 1956, 279); Зараз з трибуни саме прома-ляв.. зовсім юний червоноармієць — представник полтав-ського гарнізону. — Молодця, — прихвалив Цимбал (Гон-чар, II, 1959, 187).

ПРИХВАЛІТИ *див.* прихвалювати.

ПРИХВАТИТИ *див.* прихвалювати.

ПРИХВАТКОМ, присл., розм. Час від часу, урив-ками; прихатиєм. Три часті [частини] сях-так зведені, над четвертою прихатком працюю і сам не знаю, коли скінчу (Мирний, V, 1955, 361); Хоч і прихатком дово-дилося працювати Петров Максимовичу, а проте він постіпає закінчити свій будинок (Донч., V, 1957, 117); // Поспіхом, нашвидку; похапцем. Учора прихатком забігав [становий] суди... Допитуєвася, чи поїду на ви-бори? (Мирний, IV, 1955, 363); Сам Петро, кременний хлопчина з руською борідкою, прихатком наїдаєсь чо-гось аж на трос суток (Вас., I, 1959, 71).

ПРИХВАЧЕНІЙ, а, є, розм. Дієпр. пас. мнв. ч. до прихватути. Алея під чобітьми лунко погрускувала, прихвачена вечірнім морозцем (Гончар, Новели, 1954, 149).

ПРИХВАЧУВАТИ, аю, уеш, недок., **ПРИХВАТИ-ТИ**, хвачу́, хвату́ш, док., розм. Те саме, що прихвалю-вати. — Цю ніч я ще перемочу вдова — не прихватує із собою нічого з одезици, а ночі вже холодні (Вас., II, 1959, 74); — Гробового Петра не забудьте прихвату-ти, бо хто ж викладаєтьме ожереди (Ле, В снопі., 1960, 30); — Ну, то хоч патефончика прихватуєть, — з жаєм дивися на лишки моїх грошей заває. І я взяв на телефон (Збав., Малин. дзвін, 1958, 156); Волюрик прихватує за наші гроші пляшку горілки (Є. Кравч., Квіти., 1959, 13); Сліпуче квітнеє сонце вигрівало сходи, земля розбузала, розкисала, вночі прихватуєли морози (Горд., Дівчина., 1954, 17); Ранками долину заволакали густі тумани.. Коли ж не було туману, тоді прихватуєвали замо-розки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 197).

ПРИХВОРИТИ, аю, іеш, док., розм. Захворіти в легкій формі. — Чого ви, мамо? .. Чогось ви такі сьогодні зранку виморені. Чи, може, прихворіли? (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 21); Привітавшись ріємим, але тихим голосом, Надійка попросила передати кому снід, що трохи прихворіла і на роботу вийти не зможе (Коз., Листв., 1967, 187).

ПРИХВОСТЕНЬ, снв, ч. 1. зневажл. Той, хто підла-бузюється до кого-небудь, догоджає комусь з корисли-вою метою; підлабузник. Думає ото уїйти, але двері були заперті. Чуно голос Стецька, прихвостня панового: — Степан Степанович приказали, щоб я зараз же при-віт вас. Чуєте?.. (Хотк., I, 1966, 65); Розговорили [тур-баївці] приміщеня суду і, відлунцювавши до безпам'яті паєських прихвостів — суддіт та підсудкіа, рушили всім селом до садиби Базилевських (Гончар, Таврія, 1952, 194); Павлюк еперто твердить своє: Радивон заонить надійних людей, а ставит прихвостів і полюбощиць (Горд., Дівчина., 1954, 230).

2. кого, чого, зневажл. Той, хто сліпо схвляється перед ким-, чим-небудь, слухняно виконує чийсь волю. Прихвості і блядохли буржуазії змальовували соціалізм, як одноманітну, казенну, монотонну, сіру казарму (Ленін, 35, 1973, 190); За Пія XII католицька церква безповоротно втратила свій релігійний вплив у світі, ставши всього-на-всього підрадчиком, прихвостнем імпе-риалістичної реакції (Мельн., Пап., 1960, 7).

3. розм., рідко. Той, хто невідступно ходить за кем-небудь. Хотілось би і на балах та виставах блищати красою одязу, фігури; хочеться читати і грати — го-четься і їздити в кареті і пустословити з своїми прихвостнями... (Хотк., I, 1966, 54).

ПРИХВНУТИ *див.* прихвувати.

ПРИХВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИХВНУТИ**, ую, неш, *док.*, *розм.*, *рідко*. Супроводжувати хеканням яку-небудь дію (перев. про тварин). *Полилася з тилим бумканням вода в корито. Припаде до неї гарячими зі сну губами худобина, цмолють, прихвувачи, .. н'є не на-п'ється* (Тют., Вбр., 1964, 107).

ПРИХИЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до прихилити 1—5. *Він стояв на драбині, прихилений до стіни, і порався біля рубильника (Хвжвяк, Тамара, 1959, 249); — Чого стовбичиш? — проказав Михайло, сміхаючи мене за полу. Тільки тепер я відчував прихилену до мого плеча голівку Жабі (Досв., Вибр., 1959, 56); Двері хліва, де спав Денис, ледве прихилені (Тют., Вбр., 1964, 242).*

ПРИХИЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. прихилити 1—5.

ПРИХИЛЕЦЬ, льця, ч., *заст.* Прихильник. — *Подякуй од мене у Варшаві панам, моїм щирим прихильцям, .. — сказав Єрмея (Н.-Лев., VII, 1966, 212).*

ПРИХИЛИТИ *див.* прихилляти.

ПРИХИЛИТИСЯ *див.* прихиллятися.

ПРИХИЛИЩЕ, а, с., *розм.*, *рідко*. Те саме, що притулок 1. (Ц я г а н:) *Дядько Любчин, Памько Шерепера, вазя Любку до себе, бо нема їй прихилища (Укр. поеторомантики..., 1968, 454); Цей світ — прихилище для звірів і людей, Світанк і сутінкві стобаремий мазголей (Мясик, Біля криниці, 1967, 318).*

ПРИХИЛІННЯ, я, с. Дія за знач. прихилити 1—5.

ПРИХИЛІТЬ, яю, яеш, *недок.*, **ПРИХИЛІТИ**, хилю, хиліш, *док.*, *перех.* 1. Схилиючи, щільно притискаючи, притулуючи що-небудь до когось, чогось. {Є п н с к о п (до 2-го):} *Устань, молодший, стань зо мною поруч. 2-й встает, несміло поглядаючи, стань коло єпископа. Єпископ бере від 1-го табличку і стиль, прихилив табличку до плеча 2-го, пише на ній кілька слів і віддає 1-му (Л. Укр., II, 1951, 489); — Гризорию, — здиґав жінка лівим плечем і прихилив ближче до нього голову (Стельмах, I, 1962, 228); Сіла (Гайна) долі і сиділа так у темряві, обхопивши голову руками, прихиливши її до стіни (Гр., II, 1963, 491); // Присувати ближче до кого-, чого-небудь; наближувати. *Вона прихилила мою голову і зника промовила над ухом: — Кажуть — у мене талант (Вас., II, 1959, 94); Коли ж Андрій ще ближче прихилив лице до шибки, його очі зіткнулися з чужими, що заглядали до хати (Д. Бедзюк, Студ. Вода, 1968, 85).**

◇ **Прихилити (прихилити) [своє] вуха (уха) до кого-чого:** а) прислухатися. *А щоб ти знав, як мене звати, До мене ухо прихили, Скажу по правді (Гл., Вбр., 1951, 194); б) звертати увагу, зважати на кого-, що-небудь. *Певні, що Ви, завжди одкликаючись щиро на громадські справи, прихилили ухо своє.. і до нашого щирого проханья (Мирний, V, 1955, 398); Як людина, всім серцем відчувй, Придивись, прихили своє вуха, пожалась на слюзи, Що кривавою амарою в небо ідуть (Вороний, Вибр., 1959, 51).**

2. Нагинаючи, опускаючи або наближувати що-небудь до когось, чогось. — *Від жалозії у полі квітки в'яли, Дерева з туги верховини до землі прихилили! (Мирний, V, 1955, 277); Максим мочки прихилив главу, і вона нависла над самою головою Зої (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 192); З краю дагу Буколеонського палацу петлялась, вишрїла забута мотузяна драбинка, її вже не було сили, яка могла б її прихилити до землі, до мурів, до розбурханих хвиль холодного, сердитого моря (Скл., Святослав, 1959, 392); // Нагинати, опускаючи нижче (голову). *Її здавалося, що всі люди задивлялись на неї, а вона, прихилиючи голову, тихенько здоровалась з ними (Стельмах, I, 1962, 158); Мовчки прихилив [Артем] голову до плеча собі, до материній руці щокую і заплющив очі (Головко, II, 1957, 228).**

◇ **Радий (рад) [бн] небо (неба, ебице) прихилити** *для кого, кому — хто-небудь готовий зробити для когось більше, ніж це можливо. Рад би я небо прихилити, та не хилиться (Укр. присл., 1963, 45); Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, доглядала, рада була неба її прихилити та зорями окрити, а тепер оддай між люди на помевірання (Коцюб., II, 1955, 50); [К о с я к:] Оленько, кохана моя. Та я радий для тебе сонце прихилити (Зар., Антєй, 1962, 237).*

3. у сполуч. із сл. до себе, до грудей. **Пригортати**, обіймати кого-небудь. *Стенцлась [дівчина] од його бігти, сама себе не пам'ятаючи. Він не пустив, за руку держить, прихилив до себе (Вовчок, I, 1955, 152); Батько передав кошу синові, прихилив хлопця до грудей (Цюпа, Краєви, 1971, 35).*

4. тільки *док.*, *перен.* Надати притулок кому-небудь. (М я к и т а:) *І ще тебе просила, вже окремо, Щоб прихилив у себе біду Джемю (Коч., П'єсв, 1951, 92).*

◇ **Голову прихилити де — знайти притулок, влаштуватися де-небудь.** — *Хіба мало такіз, як я..? Хіба трого тимається по світу, де б свою голову прихилити, де б себе приткнути?!.. (Мирний, I, 1949, 315); — Куди ж нам, Денисе, найкраще податися, де голову прихилити? (Стельмах, II, 1962, 358); — Доки живу — земля моя, я господар на ній. Гичає поділля, а тепер, на старість, не має де голову прихилити (Томч., Жмєвяки, 1964, 250).*

5. *розм.* Тихо, плавно зачиняти (двері, вікна тощо). *Сторож вийшов і прихилив двері (Мирний, II, 1954, 151); Меланія вийшла, і в хаті образю посетіла: змавору вона тихо прихилила віконницю (Гончар, Новели, 1954, 94); Арина, підійшовши, .. прихилила щільно ворота (Жур., Звнч. турботи, 1960, 217).*

6. *перен.* Викликати у кого-небудь приязнь, симпатію, доброзичливе ставлення; привертати, приваблювати. *У Максюті був справжній дар прихилляти до себе людей своєю простотою, щирістю (Гур., Други., 1959, 139); Справді, диво дивне: ось вона тільки народилась і вже стала тут найстаршою, всі прихилили до себе ця маленька істота, пун'янок, кривий ристочок життя (Гончар, Тронка, 1963, 300); Було ще одне, сито люське, що прихилило Груню до неї. Вона знала, що Надія з дитинства цмолюва до дружби (Баш, На.. дорозі, 1967, 104); // Перегати кого-небудь на свій бік. — *Давайте людей до себе прихилляти, — перепинив Карпову науку Зінько, — турчатимеж їм у вуха, умовлятимеж їх, — вони ж повинні побачити, що їм краще (Гр., II, 1963, 351); Коли б гєстпо вдалося зламати Прощенка і прихилити його на свій бік, розгорж більшшовицького підпілля був би забезпечений (Д. Бедзюк, Дніпро.., 1951, 150).**

Прихилити (прихилити) серце (серця) — викликати приязнь, симпатію, доброзичливе ставлення і т. ін. *Маленька, круглооиденька, з терновими мрійними очима.., вона зразу прихилила до себе серце всякої людини (Вас., I, 1959, 117); Хоча С. Крушельницька, О. Мишуга, М. Менциньський і не мали змоги на рідній [спєві] демонструвати своє мистецтво, але її там, на чужині, вони зуміли прихилити до себе серця.. Народи увінчували лаврами, підносили на Парнас їх, видатних співаків України (Вітч., I, 1969, 194).*

7. *до чого, перен.* Викликати бажання що-небудь робити, займатись чимсь; заохочувати. *Батько-мати тепер уже не цуралась дочки, як спершу: вони її прихилили до послуку то сиз, то тиз (Мирний, II, 1954, 133); Голос у Колодки був звучний і приємний, так і прихилив до співу (Панч, Гомон. Україна, 1954, 347); — Та не про те мова, дочко. Йдеться про школу, яка б не тільки знання давала, а й до роботи якоїсь прихилила (Збан., Мор.*

чайка, 1959, 171); // Умовлянням, доброзичливим ставленням і т. ін. переконувати кого-небудь у чомусь, спрямовувати на щось, спонукати до чогось. [З а х а р к о:] *Увесь вік силкувався прихилити її до згоди, та вже й надію залишив!* (Кроп., II, 1958, 163); *А Телемахові от що я перед всіма тут пораджу: Матір нехай він прихилить до батька свого повернутись* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 48).

ПРИХИЛЯТИСЯ, яюся, яєшся, недок., **ПРИХИЛИТИСЯ**, хиллюся, хілишся, док. 1. до кого — чого. Схвляючись, щільно притискатися, притулютися до кого-, чого-небудь, обшпаритися об когось, щось. — *Ну, та й добраче сидити: в куди простягти ноги й спиню об віщо оберстись, — подумав Пилипко, простягаючи натруджені ноженята й прихвляючись головою до товстої деревини* (Мирний, IV, 1955, 301); *Лукія прихвляється плечем до дщери: — Бійся бога, Павлику... Хіба я тобі зла хочу?* (Кучер, Прошай..., 1957, 318); *Василина прихвлялась до груші й неначе задрімала* (Н.-Лев., II, 1956, 81); *Зігнутий, нещасний, як провинений школяр, сів Аврум долі, прихвляючись до стіни* (Вас., II, 1959, 16); // Схвляючись, прасуватися ближче до кого-, чого-небудь. *Підходять люди, прихвляються до його, шепочуть свої гризи йому. Схимник хрестить їх* (Тесл., 3 кнги жяття, 1949, 56); *Дві завагті гарячі голови близько прихвлялися одна до одної й своїми думками переносилися через гори, ріки, штучні кордони* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 22); *Він знову прихвляється до шибки, дивиться в хату* (Мирний, I, 1949, 312); *Дерева заколихались, гілля до гілля прихвлялось, затуркали горилиці* (Стор., I, 1957, 83).

2. Трохи нагнуватися, опускатися; присідати. *Коло улітє шоранку обійде* [Грицько], *прихвляється, доглядатся до всякого, прислухається* (Барв., Опов., 1902, 144); *Христя глянула на руки, позеленені квітками, і прихвлялася спершу пожити їх у ковбачці* (Мирний, III, 1954, 348); *На зріст він удався такий, що, не прихвляючись, в двері не пройде* (Мур., Бук. повість, 1959, 132); // Нагнувати голову, плечі. *Ближче до світильника прихвляється митрополит Кирило, читає нову книгу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 500); *Марії в обличчя одарила кров, зіниці стали великі, як дві чорні пасльонини. Але вона змітє кинулась і заховала їх: прихвлялась до коміра* (Головко, II, 1958, 154); *Чубенко зник у темряві лісу й прихвлявся на секунду до шиї коня* (Ю. Янов., I, 1954, 287).

3. до кого. Пригортатися до кого-небудь, обійматися з кимсь. *Цілує [Антей] її, вона прихвляється до нього з виразом невинно ображеної дитини* (Л. Укр., III, 1952, 427); — *А ти, серце-голубонько, не журись Та до мене, молодчика, прихвляйся...* (Гл., Вибр., 1951, 52); *Ми рушили, близько прихвляючись одно до одного, увійшли в ліс і почали шукати свою стежку* (Досв., Вибр., 1959, 51).

4. тільки док., перен. Знайти собі притулок, розраду де-небудь, у когось. *Світ, бачся, широкий, Та нема, де прихилитись В світі одиноком* (Шевч., I, 1963, 28); — *Як не одрізняй себе од миру, а все чоловіку хочеться до кого-небудь прихилитись; нема рідного брата, так шукає названого* (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); *Вона не любила Грицька і пішла за його, аби де прихилитися з дитиною, а тепер шкодувала, що так ізробила* (Гр., II, 1963, 353).

5. розм. Тихо, плавно зачинятися (про двері, вікна тощо). *Шойно прихвлялися двері за сином...* Федір Іполитович ступнув до директорського столу (Шовк., Людина..., 1962, 279).

6. до кого, перен. Відчувати приязнь, симпатію до кого-небудь; привертатися, прив'язуватися. *Корнїєві якось байдуже було до дочки малої: він знав, що дівчина —*

чужа користь, і мало про неї думав. Але як сини повмирали, то він потроху стає прихилитися до дочки (Гр., I, 1963, 403); *Хто знає близько Мате Михайловича, той ніколи не забуде, яка це була чарівна людина і як усі зокола щиро прихвлялись до нього* (Смолич, VI, 1959, 33); *Не соромитись [Юрко Дзвонар] дурити голову то одній, то іншій, то кільком відразу. З усіма він добрий, з усіма жартує, з обіймами лізе, але ні до одної по-справжньому не прихвляється* (Степняк, I, 1962, 277); *Знову обняла [Оксана Сергіївна] дівчину, як доньку після розлуки, — от дивна річ, скільки треба часу, щоб прихилитися до людини?* (Ю. Янов., II, 1954, 70).

Прихилітися (прихвля́тися) се́рцем (душе́ю) — відчувати приязнь, симпатію до кого-небудь; любити. *Олег все більше звикає і прихвляється серцем до Люди, а Люда сміялася, пуставала й то зна, що було у неї на думці* (Дмит., Розлука, 1957, 191); *Не хотіла [татарочка] підобляти в будь-якій підступі супроти Подолянки, до котрої татарочка, в неволі зіг'явши, чомусь прихвлялась душею* (Лльч., Козацьк. роду..., 1958, 454).

7. до кого — чого. Ставати прихильником, послідовником кого-, чого-небудь. [П р і с ц і л л а:] *І що ж, скажи, ти міг би прихилитись до віри нашої?* (Л. Укр., II, 1951, 446); // *Погоджуватися з ким-, чим-небудь, схвалювати якісь дії; приставати. Застерігаю, що я не прихвляюся зовсім до д. Копача і тих неополітичних політиків...*, проти яких виступає д. Гамкевич в своїй статті (Л. Укр., VIII, 1965, 234); *З д. Мирним листувався в справі видання його творів. Він не дуже прихвляється до заміру Спілки видави його творів* (Коцюб., III, 1956, 215); *Певні, що Ви прихилитесь до нашого заміру і не кинете нас без своєї заплемоги, та ще й дружок будете підбивати до свого* (Мирний, V, 1955, 420); // *Прислухатися до кого-, чого-небудь, зважати на когось, щось. Як же «Київська Старина» не прихвляється до нові думки, то тоді вже пустити «Повію» всю окрежим виданням* (Мирний, V, 1955, 400); *І не диго, що вона щиро прихвлялася до Гордієвих слів. Адже він розумував її від смерті, душу її одживив своєю щирою розумною розвагою* (Гр., II, 1963, 120); [С а м р о с ь:] *Хотіла її ударити, вона підставила твар: «Удар, каже, тільки прихилитись до мого благання!» Отже, не зміг ударити!* (Кроп., II, 1958, 68).

8. тільки док., розм. Розташуватися, влаштуватися де-небудь (перев. у незручному місці). *Сама ж не їла [Марія] й не пила. В пучокч мовчки прихвлялась Та дивувалася, дивилася, і слухала* (Шевч., II, 1963, 358); *Хоч би де прихилитись! Куди вона їде?.. Ох, як тяжко, — все тіло болить!* (Гр., II, 1963, 275); — *Кажуть, він у ту папку, замість паперів, оладки собі кладе, — веселючи, розповідає мати. — Набігається з сажнем по полю, прихвляється де-небудь та й поснідає* (Гончар, II, 1959, 133).

ПРИХИЛЬНИЙ, а, е. 1. до кого — чого, діал. для кого. Який підтримує, захищає кого-, що-небудь, стоїть на чьомусь боці. *Між козаками пройшла чутка, що пани отруїли короля за те, що він був прихильний до козаків* (Н.-Лев., VII, 1966, 215); *Шухевич урядив мені хату, е дая мене дуже прихильний і деікаптий* (Стеф., III, 1954, 239); // до чого. Який схвалює, обстоює що-небудь, позитивно ставиться до чогось. *До правди прихильний, Прожив ти на світі Пісоченьки літ* (Гл., Вибр., 1951, 181); [Г р и ц ь к о:] *Я теж не дуже до війни прихильний* (Сам., II, 1958, 14); // кому. Який відповідає чим-небудь бажанням, думкам; прийнятний. *Єсть у тебе думки, любові прихильні; То когай їх щиро, поміж гурт неси...* (Граб., I, 1959, 128); // до чого. Який відгукується на щось, чулий до чого-небудь. *Він бачив, що хоч Чіпка й дукачем став, а душею та серцем зостаєся давнім Чіп-*

кою. Такий же прихильний до чужого нещастя (Мирний, I, 1949, 364).

2. Який приязно, доброзичливо, з симпатією і т. ін. ставиться до кого-небудь. *Вона бачила Демидову прихильність, була й сама прихильна до його* (Гр., II, 1963, 26); *По спіданку пішов до Горького. Там мене стріли як рідного, обнімали і цілували, загалом дуже прихильні до мене* (Коцюб., III, 1956, 353); // Який виражає приязнь, доброзичливість, симпатію і т. ін. *Гафійка позирнула на батька прихильним оком. Аж ось коли згадає про Гуцу...* (Коцюб., II, 1955, 50); *Згадала, що я досі не подякувала Вам за фотографію та ще з таким прихильним написом* (Л. Укр., V, 1956, 41); — *Що новенького чуєте у вас, Настуню?* — *Голос баби Омельянихи сьогодні був такий прихильний — хоч до рани прикладай* (Кач., Вибр., 1953, 169).

3. кому, чому, рідко. Який викликає приязнь, симпатію, любов; приємний, любий, милий. *Сяючи, йшов по бенкетам веселих з чистого золота кованих келих... Дружно піли з нього люди за сильних, Славу воївників, серцю прихильних* (Шог., Поезії, 1958, 205).

4. до чого, рідко. Який полюбляє що-небудь. *Від того дня, коли відбувся вечір, Софія стала дуже прихильна до канаків. Навіть щодня стирала порох із неї* (Л. Укр., III, 1952, 503).

ПРИХИЛЬНИК, а, ч. 1. Той, хто підтримує, захищає кого-, що-небудь, стоїть на чимусь боці. [П а н і Л ю б а о:] *Пан Олізар у нас — небезпечна людина, кажуть, таємний прихильник Кармелюка* (Вас., III, 1960, 205); *Міжнародний конгрес прихильників миру в Парижі — це величезна політична подія, яка приковує до себе увагу всіх передових людей світу* (Гвч., III, 1957, 329); *Поки і ватажки сект хитро використовують нещастя людей, щоб збільшити число прихильників своєї віри* (Наука..., 6, 1959, 49); // чого. Той, хто схвалює, обстоює що-небудь, позитивно ставиться до чогось; прибічник. [Л е с ь:] *Ми не прихильники індивідуального терору, ми не вчиняємо заморді на поодинокі вороги* (Грчан, I, 1958, 181); — *Ви запитуйте про здоров'я професора Курца? Я не прихильник безвідповідних ілюзій. Його стан безнадійний* (Донч., II, 1956, 78); — *Поки що я не прихильник хірургічних методів* (Шовк., Інженер, 1956, 238); // Той, хто поділяє чийсь погляд, дотримується якого-небудь учення; послідовник. *Думка видати листи М. Драгоманова подала в кружку [Гуртку] його елітських прихильників майже зараз до його смерті* (Фр., XVI, 1955, 365); *Севергаїн виступав як переконаний прихильник ідей М. В. Ломоносова* (Видатні вітч. географі..., 1954, 48); *«Іскра» сприяла встановленню ідейної єдності соціал-демократичного руху, загуртувала навколо себе актив своїх прихильників, який став кістяком партії* (Ком. Укр., 7, 1963, 44).

2. Той, хто приязно, доброзичливо, з симпатією і т. ін. ставиться до кого-небудь. [Ш е в ч е н к о:] *Боже милий! То я недурно, значить, мучивсь? Вств на світі люди — справжні люди! — друзі й прихильники мої, з якими я обуз сталитиму, щоб тую волю, нарешті, вже збудити!* (Гвч., I, 1957, 315).

3. Пристрасний любитель, шанувальник чого-небудь. Він ще ні разу не чув, щоб хто з таким захопленням говорив про його вірші. Хотілось обняти цього несподіваного щирого прихильника й розцілувати (Вас., I, 1959, 350); — *Істинна, фактична машина — голосно сказав один з найстаріших активістів колосону, великий прихильник інтелектуальних слів, Куррія Сорока, за призивськом Губернатора* (Довж., I, 1958, 82); *Завдяки майстерному виконанню й оригінальності жанру цей колектив [бандуристів] одержав чимало почесних нагород і мав мільйони прихильників* (Мвст., 6, 1968, 24).

ПРИХИЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до прихильник. *Він почав задрівати [помічати], що жінка й небога великі прихильниці козаків* (Н.-Лев., VII, 1966, 103); *Міріам повагом переходить майдан. Назустріч їй Йоганна, одна з прихильниць Мессії* (Л. Укр., II, 1951, 122); *Мені щастило: ставили, що хотіли й що могли. Головна причина, мабуть, була та, що намою прихильницею... була молода жінка пристава* (Вас., Незібр. тв., 1941, 175); [І з о л ь д а:] *Еж я — прихильниця таланту вашого. Давно сказати про це хотіла вам* (Гвч., I, 1957, 314).

ПРИХИЛЬНИСТЬ, ності, ж. і. Почуття приязні, доброзичливості, симпатії і т. ін. до кого-небудь. [А д а (підходить і дивиться йому в вічі):] *Невже у вас нема ані крихіточки прихильності до мене?* [І в а с ь:] *Ви.. подобаетесь мені. Але це примжа* (Грчан, I, 1958, 109); *Ватутін з першого дня знайомства з Милославським відчуває глибоку прихильність до нього* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 281); *Повні прихильності одна до одної, жінки не могли наговоритися* (Горд., II, 1959, 285).

2. Приязне, доброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь. *Дякую Вам за прегарний лист і за прихильність до такого нероби* (Стеф., III, 1954, 69); — *Я вам, — каже зав ласкаво, — Поможу оточе. Тільки ви вже, зромадяно, За мою прихильність — Постарайтеся* (С. Ол., Вибр., 1959, 289); *Минає другий, третій день нашої дороги. Мій супутник починає все більше подобатися мені своєю енергією, веселістю, прихильністю до людей* (Мас., Життя..., 1960, 46); // Симпатія, любов до кого-небудь. *Люди доброї, доброзичливої та товариської вдачі завжди вважали до себе і здобувають загальну прихильність* (Смолич, VI, 1959, 40).

3. до чого, рідко. Нахил, прагнення до чого-небудь; схвильність. *Що величній: за країну Люти муки, смерть, тюрма; А чи проміж на хвилину За прихильність до ярма?* (Грбан, I, 1959, 238); *Мабуть, батечко.. передав своєму єдиному синові прихильність до життєвого затінку* (Речм., Весн. грози, 1961, 109).

ПРИХИЛЬНО. Присл. до прихильний 1, 2. *Режисер, я бачу, починає ставитися до мене прихильно* (Ю. Янов., II, 1958, 25); *Тільки тепер зрозумів, як йому кортіло, щоб пані Бровка поставилася до його заручки прихильно* (Вільде, Сестри..., 1958, 216); *Князь Времія пригубив чарку і став прихильніще поглядати на пишно убраних гостей* (Н.-Лев., VII, 1966, 230); *І тут і там — кущі калини, Прихильно маківка кива* (Грбан, I, 1959, 201).

ПРИХИСТИТИ, вщү, істщү, док., перех., розм.
1. Надати притулок кому-небудь. — *Линилася сиротою, хто мені сказав ласкає свого, хто пригубив? Тільки прихистила, й за те спасибі, а все ж спробувала б ти в неї пожити!* (Довч., V, 1957, 290); [Г а р а л ь д (цілує край її сукні):] *Тобі клянуся служити чесно й твердо. — Чи прихистиш вигнанця, Інгігердо?* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 24); *Він уважав за свій обов'язок допомагати цій сім'ї, що прихистила його в себе, оточила турботами і ласкою* (Гвицький, Вел. надії, 1963, 23).

2. Захистити, сховати кого-небудь від чогось. *Самі ж бульбозеристи тим часом збилися у затінок, під польовим вагончиком.. Тинь від вагончика така куща, що не може прихистити всіх* (Гончар, Тронка, 1963, 70); *Не цуїстимуть більше в Новій Скарарві черешні, не прихистять уже захоханих, не обвистимуть захопленого дитячого зору* (Літ. Укр., 31.V 1968, 2).

3. рідко. Прийняти що-небудь для збереження, схову. — *Чи нема де в вас прихистити та переховати крадьку пшеницю на якийсь там час?* (Н.-Лев., III, 1956, 172).

4. рідко. Певними діями допомогти здійсненню чого-небудь; прикрити. *Ті тров.. бігли слідом за князем трози*

оддала, щоб на випадок загрози прихистити його відступ (Загреб., Диво, 1968, 514).

ПРИХИСТІТИСЯ, ящусь, истішся, док., розм. 1. Знайти притулок. — Ми вб'ємо на смерть отих козаків.. Отам приховався наша зуба, прихистивсь наш сорог (Н.-Лев., VII, 1966, 73).

2. Знайти схованку; сховатися.

ПРИХИТРИТИСЯ див. прихитряться.

ПРИХИТРОВАТИСЯ див. прихитряться.

ПРИХИТРЯТИСЯ, яюся, юся, ієсія, і рідко **ПРИХИТ-РЮВАТИСЯ**, юся, юся, недок., **ПРИХИТРИТИСЯ**, рюся, рішся, док., розм. 1. Уміти зробити щось, досягти чого-небудь, незважаючи на труднощі, перешкоди і т. ін. Коли нам помер, Балтиз прихитрився купити його масток за півціни по закладній з торгів (Збірник про Кроп., 1955, 250); Марко прихитрився, полавивши біля автобуса, намочити кілька паличок у бензині, і тепер можна було розводити вогнище (Труба., Мандрівники, 1938, 49); Як прихитрився Друзь зацікавити її своєю незграбною особою? (Шовк., Людина..., 1962, 41); *Образно. Гострі сніжинки сололи обличчя, вітер кружляє і все прихитрився сипотити у вічі (Жур., Звич. турботи, 1960, 203); // Додумуватися до чого-небудь, вигадувати щось. Його скрутили реміаччям, звели на ноги, він легко розтурив самими плечима всіх, як тільки став на ноги, тоді візантійці прихитрилися при'язати його до двох довгих дубців (Загреб., Диво, 1968, 287).

2. рідко. Удавати з себе кого-небудь, прикидатися кимсь. Довірливі дівчата стали, не вміють гложити ошвірт — щиро він кохає чи прихитрюється (Горд., Дівчина..., 1954, 48).

ПРИХИТУВАТИ, ую, уеш, недок., розм. Хитанням (головою) супроводжувати яку-небудь дію; хитати (головою) час від часу. Стоїть Латка, руки на животі склає, уже мовчить, тільки слушає та все зітхає та головою прихитує (Вас., II, 1959, 231).

ПРИХІД, ходу, ч. 1. Дія за знач. прихідити. Гала така едична Олександрові, через це вона так і турбувалася сьогодні нарадитися як краще ще до приходу його (Мирний, IV, 1955, 138); Море, як і перше, забило їх, і прихід ескадри був для них святом (Кучер, Чорноморці, 1956, 8); Про старість він просто не думає, не вірить в її прихід (Собко, Срібний корабель, 1961, 54); Бує дуже неспокійний час, у містечку чекали приходу нової влади (Дмит., Наречена, 1959, 6); Щедрий прихід молодих талантів у літературу сповнює нас певністю в доброму майбутньому нашої літератури (Літ. газ., 12.1 1962, 2).

3. самого приходу — від часу прибуття, з самого початку. Отець Симон ще з самого приходу здогадався, що за птиця брат Штефан і чого він прибився до нього, але не подає виду (Цюпа, Назустріч..., 1958, 47).

2. заст. Прябуток. В книгах було все справно записано: увесь прихід і всі видатки були вилічені добре і позначені (Н.-Лев., IV, 1956, 165); Крадіж наймити з панотця не вважалася поганим ділом, бо кожний наймит, що стає на службу, знає дуже докладно, скільки його попередник мав приходу з того промислу (Март., Тв., 1954, 227); Парафія була маленька, вбога, з народа [пароду] прихід був дуже мізерний (Фр., VII, 1951, 15).

3. діал. Вхід. Широценка гаєрєя.. закручувалася навески маленьким закрутом і йшла до самої церкви, де був прихід у Ближні Печери (Н.-Лев., IV, 1956, 289).

ПРИХІДЕЦЬ, рідко **ПРИХОДЕЦЬ**, дця, ч., розм. 1. Той, хто прийшов, приїхав звідки-небудь. Мале ї собі хотіло привітати прихідця слідом за матір'ю, але це не вміло вимовляти як слід усіх звуків (Загреб., Шепіт, 1966, 29); — Здорові були! — сказав другий приходець (Довж., I, 1958, 229).

2. Прийшла, немісцева людина. Буржуазні історики і археологи.. прагнули і прагнуть прихистити величезні історичні значення слов'ян, змалюючи їх як пізніх прихідців у Європу (Іст. УРСР, I, 1953, 29).

ПРИХІДЬКО, рідко **ПРИХОДЬКО**, а, ч., розм. Те саме, що прихідець. Мабуть, прихідко теж почував себе певинше в своєю квартирі, але в чужій квартирі готилося його знімати (Загреб., Диво, 1968, 189); Тихий гомін пройшов по кабінету, і всі присутні підвелися на ноги. Чудний приходець їх вразив (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 156); Його прагид не був приходець з Польщі, ні прибуда на Україні звідкільсь (Н.-Лев., I, 1956, 130).

ПРИХКАТИ, аю, ашш, недок., розм. Те саме, що прихати. Кінь прихкає, стаєє гопки, одвертаєє од стовпів, од кривавих тіл, неначе страхаєє того страшного видоєвця (Н.-Лев., VII, 1966, 173); *Образно. Контрабас прихкає, неначе хто гуляє довбнею в дошку (Н.-Лев., III, 1956, 246).

ПРИХЛІНУТИ, ве, док. 1. Раптово набігти, поширяться (перев. про воду, хвилі); нахлвнути.

2. перек. Раптово охопити кого-небудь (про почуття).

ПРИХЛІПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прихлпувати.

ПРИХЛІПУВАТИ, ую, уеш, недок. Хлпати час від часу. Прихлпуючи, жалілася [мати] на своє тяжке одиноке життя та нещадній, без милості, характер Інокентія (Тют., Впр, 1964, 74).

ПРИХЛЮПНУТИ див. прихлпувати.

ПРИХЛЮПУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИХЛЮП-НУТИ**, ну, неш, док. Потроху хлпуючи, залескувати, заливати (водою). Вона прихлюпує тепер огонь водою (Сл. Гр.).

ПРИХЛЯПАТИ, аю, ашш, док., зневажл. Прийти кудн-небудь.

ПРИХМАРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до прихмарити. Йде [Федусь] ніби прихмарений, чобітками порипує (Черемш., Вбр., 1960, 223).

2. у знач. прикм., перек. Сумний, похмурий. Його прихмарена постать цілі дні згиналась і розгиналась над свіжобитесаними брусками, якими часто багився біленький Петрик (Стельмах, II, 1962, 397); // Трохи насушений, нахмурений (про брови, лоб). — Вирвалася та часинку, поки там в нашої пані богомілляники теревеньять, — з-під прихмарених брів довірливо посміхнулася вчорова синь очей (Стельмах, I, 1962, 187).

ПРИХМАРИТИ див. прихмарювати.

ПРИХМАРНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що похмурий. День мав бути прихмарний, прохолодний (Смолич, I, 1947, 109).

ПРИХМАРНО, рідко. Присл. до прихмарний.

ПРИХМАРЮВАТИ, юю, юся, недок., **ПРИХМАРИТИ**, рю, ршш, док. 1. неперек., безос. Покриватися, заволакітатися невеликими хмарами; трохи захмарюватися.

2. перек., перек. Робити трохи засмученим, похмурим. Побережний прихмарює суше обличчя різким порухом важких брів (Стельмах, II, 1962, 237).

ПРИХНУТИ див. прихати.

ПРИХОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до приховати. Коли Данило ще був малий, для нього завжди знаходились у тітці Ганні й ласкаєє слово й приховани десь цукерка в баристій обгорці (Коп., Лейтенанти, 1947, 44); Завдання, поставлене райвиконкомом перед Г'нотом як головою сіяради, було зовсім не таємне і не носило будь-якого прихованого від людей змісту (Тют., Впр, 1964, 171); Січовики вже були на конях, приховані густим лісом (Ле, Наливайко, 1957, 59); // у знач. прикм. За поваленим маскуванням неждано відкрилася дорога. По ній у безтямі скакала прихована кіньота (Панч,

I, 1956, 124); Скільки разів у холодні осінні ночі, сидючи десь у землянці біля прихованого воювача, Щорс слухав розповіді, жрі своїх солдатів (Скл., Легенд. начдив., 1957, 20); // приховано, безос. присудж. сл. Коли я прожогом вискакую на вулицю, з-за сусіднього тину чую лускає і в'їдливе гвіг. Так може втіатися зі мною тільки Петро Шевчик. Якої тільки каверня не приховано у цьому гвіг (Стельмах, Гусп-лебеді..., 1964, 30).

2. у знач. прикм. Який не має яскраво виражених ознак; ледве помітний. Дерев були вже позначені осінню, як людина прихованою хворобою (Вільде, Сестри..., 1958, 408).

3. у знач. прикм. Який не виявляється відкрито або повною мірою; стримуваний. Сафаров підвісяв. На його обличчі майнула якась тінь, наче від прихованого хвилювання (Донч., II, 1956, 95); Отак і носила [Дарина] в серці біль і задику про покалічену молодість та туман прихованих надій, який зразу ж крижанив, коли стрічалася з жовтими, як плами на цупаку, зіницями Терентія (Стельмах, I, 1962, 324); Басан, почувачи своє фальшиве становище, з легким острахом і прихованим благоанням глянув на Маслова (Ткач, Черг. завдання, 1951, 132); Міст через Рейн став мовби концентрацією радості перемоги, дружби і людської приязні, хоч водночас він був і місцем протиріч, прихованих і відвертих конфліктів (Загреб., Європа. Захід, 1961, 101); // Невидимий або нечутний для кого-небудь; непомітний. Внутрішнє мовлення характеризується прихованою артикуляцією мовних звуків (Рад. психол. наука..., 1958, 176); Пацюк веде прихований спосіб життя: під підлогами, у підвалах, всередині стін (Зоол., 1957, 150).

4. у знач. прикм. Який зберігається у таємниці; таємний, потайний. Подаючи свою скромну автобіографію, я не маю на меті, ні прихованій, ні явній, виставляти себе як виняткову людину (Вас., IV, 1960, 8); Коли вона [машинна] не подається зараз же за горітьми, то Павлик справді здійснить свій прихований намір улаштувати автоперевіз через усю Україну (Донч., VI, 1957, 14); Його розумні очі намагалися пронизати глибину чужинського погляду, щоб дізнатися про його приховані думки (Досв., Гюлле, 1961, 119); // Який діє таємно, без виявлення своїх намірів. На цареві був важкий коштовний одяг; в царських палацах стояла задуга, його кололи очима явні і приховані змовники (Дмит., Наречена, 1959, 125); В запеклій боротьбі проти відкритих ворогів пролетаріату та їх прихованої агентури В. І. Ленін відстоює чистоту марксистського вчення, творчо розвиває його і збагачує новими висновками й положеннями (Ком. Укр., 4, 1961, 5).

5. у знач. прикм. Який ще не виявив себе в чому-небудь. Дніпро кипів уже, як у негодю, Коли бурхливий хвиля котить він, Приховану показуючи сизу (Перв., II, 1958, 215); Ця стомлена, трохи зажурена людина вбила до себе приховано, злобою до доброю (Мас., Життя..., 1960, 29); // Який ще не використовався; потенціальний. Турбувати Ніколаєва він буде й надалі, бо приховані ресурси валиються просто під ногами, нахилляйся ї бері (Ю. Янов., II, 1954, 100); Народні контролери, як дбайливі господарі, постійно тримають у полі зору питання економії і бережливості, допомагають виробничим колективам приводити в дію приховані резерви (Ком. Укр., 8, 1969, 60).

ПРИХОВАНИЙ, я, с. Дія за знач. приховати. Існує чотири головні форми приховання авторства: псевдоніми, аноніми, містифікації і плагіати (Рад. літ-во, 7, 1967, 49).

ПРИХОВАНО. Присл. до прихований 2—4. Ожоронець приховано всміхнувся (Ле, Вибр., 1939, 53); Іван Антонович приховано мильється своїми білицями, і йому

важно подати команду: — Припинити! (Гончар, III, 1959, 274); Літературі, що приховано чи явно була зв'язана з буржуазією, Ленін протиставляє літературу, яка буде відкрито зв'язана з революційним пролетаріатом (Рад. літ-во, 3, 1958, 3).

ПРИХОВАТИ див. приховувати.

ПРИХОВАТИСЯ див. приховуватися.

ПРИХОВУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до приховувати. Розпочалась уперта, спочатку старанно приховувана, а потім уже одверта боротьба Івана проти свого вчителя (Кол., Терен..., 1959, 127); Соціалістична революція відкрила перед усім світом приховувані віками той факт, що справжніми творцями історії є трудящі маси (Талант..., 1958, 110).

ПРИХОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. приховувати. — За приховування етикетів належить розстріляти, — шипить староста (Ю. Янов., I, 1954, 185); Що впадало в око на цьому засіданні? По-перше. Нікого прикрашування дійсності, ніякого замилювання очей, ніякого приховування своїх гнів, помилок... (Вишня, I, 1956, 367).

ПРИХОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИХОВАТИ**, аю, аеш, док., перех. 1. Класти що-небудь у невідоме для інших місце, притримуючи до якогось часу; ховати, заховувати. Вона тоді зараз обітерла очі, і побігли ми до гаю, приховали відра свої понад ровом у бур'янах (Вовчок, I, 1955, 203); — Чи не випити нам це до подушки? Тут в моїй келії є з пляшка настоек. Я ховаюся-таки од своєї жінки, — осьдечки я приховав! — сказав о. Хведор (Н.-Лев., I, 1956, 128); [С т е х а:] Приходь, приходь. От найкраще, як пані підуть у зості, а ти тоді до мене; я тобі й гарничкіє приховаю... (Сам., II, 1958, 158); // Надавати кому-небудь таємний прихорок на якийсь час, рятуючи від переслідування, якоїсь небезпеки; переховувати. Довгі, плутані шляхи по Україні переходив хлопцеві після страшної події в Чигирині, приховуючи Богуна від панської кари (Ле, Хмельницький, I, 1957, 75); Тільки-но вони приховали Юрка — зрюк у двері... Валеті до хати розлогований гітлерівець: — Де партизан? (Вишня, I, 1956, 258); Хороше дітча... З хутирця пожего до села, Де рідня небажата жила, Де мене приховали в хліві (Воронько, Драгі..., 1959, 117); // Прибирати, перекладати що-небудь кудись для зберігання і т. ін. — Зараз підю... Дайте тільки пляшечки приховаю, щоб не розгубити, бува, по темноті. — І, це кажучи, баба Горпинича почала при нас розстобуватися, та, висмикнувши пазуху з сорочки, почала закручувати в неї оті пляшечки (Мирний, IV, 1955, 380); Почали вклататись. І тут виявилось, що зяцк занадто тісний, бо треба було приховати майже все, що містилося в кімнатах (Гончар, IV, 1960, 45); // Брати що-небудь на зберігання. Попрошу Вас приховати їх [змовні речі] у себе до мого приїзду (Л. Укр., V, 1956, 175); // Відкладати, заощаджувати для чогось (гроші). У скрині лежало двадцять п'ять рублів грошей, — з своїх важких заробітків Демко почав приховувати на нову хату (Гр., I, 1963, 419).

2. Тримати що-небудь у таємниці, не розголошувати чогось; таїти, затаювати. — Слухай, Ганнусю! Чому ж ти приховувала, що в тебе такий чудовий голос? (Коз., Сальвія, 1959, 71); Дома ніхто не казав, куди саме поїхав батько. І насамперед приховали це від Юрка, бо йому рано займатися політикою... (Багмут, Опов., 1959, 19); Надумав я від Марійки наш замір тим часом приховати (Мур., Бук. повість, 1959, 24); // Замовчувати що-небудь, не розповідати про щось з певною метою. Його [Міцкевича] листи, висловлювання, окремі факти біографії, публіцистичні статті, особливо останніх років, — приховували... фальсифікували запонадливий шанувальники поета із шляхетського табору (Рильський, X, 1962, 46);

Бути дисциплінованим — це, насамперед, значить чесно ставитись до державного обов'язку, не приховувати правди, не замалювати недоліків (Ком. Укр., 5, 1960, 50); // Не показувати, не виявляти кого-, чого-небудь з певною метою. Довірайтесь лікарям, фельдшерам, не приховуйте від них хвориз! (Гончар, Таврія., 1957, 391); — В колосі можеш не вступати, це твоя справа, а от хліба не приховуй, бо за саботаж і тебе по голіці не поглядимо (Цюпа, Три явори, 1958, 41).

3. Маскувати, прикривати певним чином свій справжній душевний стан, свої почуття, ество і т. ін. Професор Карташов почував себе знищеним. Він через силу приховував розгубленість, відчувачи на собі погляди юрби (Довж., I, 1958, 462); Він був спокійний, розсудливий і по зможі приховував свої почуття (Смолич, II, 1958, 10); — Знатиму ваші думки. — Мої думки? — кинулася (Безбородко), наче зколений, але житою приховував своє збентеження сміхом (Вільде, Сестри., 1958, 194); // Не виявляти, не показувати свого справжнього фізичного стану. Щоб приховати її не виявити своїх немочі, що точила, певне, його легки чи серце, він раз у раз ходив по хаті (Досв., Вибр., 1959, 129); // Стримувати, гамувати свої справжні почуття. Патер спустив додолу очі, приховуючи радість (Тулуб, Людолови, I, 1957, 148); Хлопець ввівся до хурлика спиною, не в силі приховати своєї неприязні до нього (Гончар, II, 1959, 136).

4. Робити що-небудь менш помітним, не зовсім вразним; скрадати. Ніхто її не здогадається, яка насправді Нева в усій своїй силі й красі. Брудний, порудилый сніг приховує її від людських очей (Полт., Повість., 1960, 409); Гарна постать її., здавалося, не потребувала швацького мистецтва, бо і найкраще плаття могло тільки приховати цю чудову красу (Томч., Готель., 1960, 243); // Маскувати, прикривати щось чим-небудь. Повнає обличчя господаря можна було б назвати гарним, аби не завжали глибокий підріз рудливе крильце носа і широкий.. рот. Але ця гада не одразу кидається у вічі: Плачидна зміло приховує її низько опущеними вусами (Стельмах, I, 1962, 308); Великі, круглі окуляри в чорній роговій оправі приховали білі порослячі вії її відтінюли цупкі рижі брови (Ле, Міжгір'я, 1953, 36); // Робити непомітним, невидимим для інших. Тому що це кашне є дообічним, під час в'язання треба приховувати кольорові нитки попереднього ряду у виробі, підчіплюючи їх кручком (В'язання., 1957, 59); *Образно. Буйна зелень хоч трохи тоді [влітку] приховувала од людських очей страшні людські заїдні. Тепер зима оолила все по дворах (Головко, А. Гармаш, 1971, 354).

5. перен. Мати в собі щось непомітне з першого погляду, містити в собі певні потенціальні можливості. У процесі роботи я з особливим задоволенням працював над блискучими горьковськими ремарками, що приховують для актора невчирні можливості дійового збагачення образу (З глибої душі, 1959, 60); Поглиблення поділу праці в сільськогосподарському виробництві приховує в собі додаткові резерви підвищення його продуктивності (Ком. Укр., 1, 1970, 49).

ПРИХОВУВАТИСЯ, усяся, ушся, недок., ПРИХОВАТИСЯ, аюся, ашся, док. 1. Знаходити собі таємний притулок на якийсь час, рятуючись від переслідування, якоїсь небезпек; переховуватися. — Може, приховатися маси на якийсь час, Богданку? То онде в повітці на горіщі горстки конопель... пересидиш (Ле, Хмельницький, I, 1957, 25); [С о л д а т:] Я затримаю їх, а тоді до ріки. І на той бік. У гори. А там приховаєш (Лев., Драми., 1967, 69); // Розташовуватися, розмішуватися так, щоб бути непомітним; ховатися. Меласа маленька, як вулик, і скрізь може приховатися (Вовчок, I, 1955, 339); // Прикриватися від чогось, захищати себе від дії

чого-небудь. Під ними [тінями] можна постояти, приховатися на якусь хвилину (Стельмах, I, 1962, 576).

2. Зберігатися у таємниці від інших; таїтися. Та не приховалося від нього синове затане бажання, яке той настирав виношував і до якого рішуче готувався (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 186); До Надії вона довго, аж поки звикла, ставилася так гостро ревнико, що могло здатися навіть вороже. Хоч саме з любові до сина це якнайстаранніше, тай і не завжди адало, приховувалося (Коз., Листи., 1967, 107).

3. Залишатися непоміченим, уникати чийогось погляду і т. ін. Його ставлення до цієї співробітниці не приховалося від дивожної спостережливого інженера Мухтарова (Ле, Міжгір'я, 1953, 184); Одинцов помітив зміну в обличчі Олега Івановича, від нього не приховалося й те, що схвилювала Харкевича саме радість, а не розчарування (Голов., Тополя., 1965, 20); Від погляду Лукії Назарівни не приховалося, що син її, притулюючись під деревом, стоїть якось сиротливо, не танцює, і усмішки його стають все кривіші (Гончар, Трояк, 1963, 157).

4. перен. Маскуватися, прикриваючись чим-небудь. Люди без належного політичного гарту.. піддаються впливу буржуазної ідеології і, приховуючись пошуками нового, скочуються до формалізму і абстракціонізму (Рад. Укр., 29.III 1963, 3).

5. перен. за чим. Стримуватися, не виявляючись зовні (про почуття і т. ін.). За удаваною байдужістю і навіть незгодою приховувалося радість від того, що гідротехнік виліз із своєї шкаралупи (Чаб., Тече вода., 1961, 83); З бажаном до сажа пробігала Софія Кушнір, лукаво лиснувши очима на Дмитра, і зразу ж її обличчя набрало виразу перебільшеної скромності, за якою приховувалося значуща усмішка (Стельмах, II, 1962, 368).

6. тільки недок. Пас. до прихбувати. Ніхто з друзів — ні Гюго, ні Готь, ні молодий його прихильник Шанфлері — не знали, що він [Бальзак] у Парижі; тим більше його повага приховувалася од видавця (Рибак, Помилка., 1956, 195).

ПРИХОВУВАЧ, а, ч. Той, хто приховує кого-, що-небудь.

ПРИХОВУВАЧКА, и, ж. Жін. до прихбувач.

ПРИХОД, у, ч., заст. Парафія. Піп у приході — що вареник у маслі (Укр. пресл., 1963, 223); Після збогого батька, що попував на небагаті приході в Хитунах, зостаєся він з своєю старшенською сестрою невеличкими сиротами (Мирний, I, 1949, 371); На кладовищі на пригорку, на найвиднішому місці, де найгрудіші хрести, де хоронили тільки найбагатших хазяїв з приходу, була приготована для Устима яма (Головко, II, 1957, 339).

ПРИХОДЕНЬ, дня, ч., рідко. Те саме, що прихидець.

ПРИХОДЕЦЬ див. прихидець.

ПРИХОДЖАТИ, аю, аеш, недок., нар.-поет. Те саме, що прихбдити 1. — Чом до мене не прийшов, Як що місяць не зійшов?.. — Я до тебе приходжав, Тебе дома не застав (Укр. лір. пісні, 1958, 132); Скоро стала [жінка] когата з погоду сподіватись, Стала до домівки приходжати, Стала в печі розтоплати (Укр. думи., 1955, 21); І слава розійшлася навкруги Про буса того, й люди приходжали З далеких сіл і міст, щоб хоч разок На тев диво дивне подивитись (Перв., II, 1958, 128).

ПРИХОДИТИ, джу, диш, недок., ПРИЙТИ, прийду, прийдеш, док. 1. куди, до кого — чого і без додатка. Йдучи, з'являтися десь, у когось; прибувати кудя-небудь, до когось пішки. Приходила [Марина] якось святками в село і тежвилася, що як у місті сучити, то й кращого не треба (Мирний, III, 1954, 68); Настирав

чекає Гнат приходу секретаря і вже навіть почав гніватися, що той не приходить (Тют., Впр, 1964, 65); Коли Христина прийшла на панський луг, дівчата й молодіці ще не громадили: чекали, щоб ранні сонце вибирало росу (Стельмах, I, 1962, 520); // Відвідувати кого-небудь, бувати десь, у когось, наносити комусь візит. — Моя мама не зовсім здорова сьогодні... В неї ще зранку болять голова... Приходьте ж до нас частіше! — запросила Маруся Ломицького (Н.-Лев., VI, 1966, 14); На парозі стає, обтрушуючись від снігу, ще один відвідувач... Досі він, здається, ще ні разу не приходить до її сина (Гончар, IV, 1960, 90); — Я тут в сотник, голодувати не буду: той приїде з хлібом, той з паланичкою (Кв.-Осн., II, 1956, 190); — Марто! Марто! Ти знаши, хто завтра приїде до мене на студії? (Коцюб., II, 1955, 437); *Образно. Плинуть кращі літа і назад не прийдуть... (Зеров, Вибр., 1966, 342); // Звертатися куди-небудь, до когось з певним проханням, клопотанням і т. ін. Хіба мало людей приходить сюди [в суд], ще почувачи за спиною сєї ґрунт, а, заточуючись, виходили звідси з судними папірцями, що підписами і печатками відкраювали землю і надії, рубуювали людське серце (Стельмах, I, 1962, 381); Прийди ж до нього у нужді, проси голодний сугаря, немішуй сестини — еї! і сугаря не дасть, і за руку виведе з хати (Кв.-Осн., II, 1956, 121); — І правильно, що прийшов у райком, а роботу ми знайдемо (Козл., Весн. шум, 1952, 86); // за чим, по що, для чого, а також з інфін. Прибувати куди-небудь, з'являтися десь, у когось з певною метою. — Приходь до нас розговітись (Кв.-Осн., II, 1956, 67); Юзя даремно турбувалась, — Дарка по стідицю не приходила (Л. Укр., III, 1952, 656); Люди прийшли за допомогою. Україну визволяти треба! (Довж., I, 1958, 143); Весь аул прийшов готати їсай-нашу (Тулуб, В степу..., 1964, 190); // Повертатися звідки-небудь. Роман частенько приходив додому напідпитку (Н.-Лев., VI, 1966, 402); Вночі стало йому гірше... А Соломія не приходила (Коцюб., I, 1955, 366); Із поля дівчина утомлена прийшла і, хоч вечеряти дбайлива кляче мати, За сапу — і в квітник, де рожа розцвіла, Де кучерявляться кущі любистку й м'яти (Рплівська, III, 1961, 199); // Дучи, наближатися до когось, чого-небудь; підходити. Забродчики підходили до його [отамана] рядком, і він склав їм на спини й плечі полотнища мережі. Один одходить, приходив другий, і незабаром потяглось рядком до моря десять чоловіка [чоловік], несучи довгу мережу на плечах (Н.-Лев., II, 1956, 226); Як зачоче коза сіна, то до воза приїде (Укр., присл., 1955, 271); Прийшла [пані] просто до дзеркала, повернувшись дівчі, так і зашуміло по покоєві, як сузе листя (Вовчок, I, 1955, 75); // Відвідувати школу, лекції, заняття тощо; бувати, з'являтися в школі, на лекціях, заняттях тощо). Звичаї в гімназії дуже прості і вільні, — найбільша кара: заборонити на скільки днів приходити в гімназію (Л. Укр., V, 1956, 403); [С а в њ к о:] Ти, Мишко, сперше [спершу] в школу приходь, хай там читати тебе научать... (Вас., III, 1960, 509); Хоч як старалися учитель і голова комнезаму, але восени до школи не багато прийшло дітей (Стельмах, II, 1962, 100); // Поповнювати собою склад чого-небудь; прибувати, додаватися. Ягідка народилась і виріс під румунською окупацією. Він був родем десь з ізмаїльської області. Таких наймолодших радянських громадян в роту прийшло кілька (Гончар, III, 1959, 343); — Здається, підмога чортам [бандитам] прийшла! — знову неспокійно промовив Бондар, дослухаючись до глузого дзвону землі (Стельмах, II, 1962, 193); // Переселитися куди-небудь, до когось жити; переселятися. — Згадай, який прийшов до мене, Що ні сорочки не було (Котл., I, 1952, 82); — Прийде милий в мою хату Хазяїнувати (Шевч.,

II, 1963, 176); Інше тепер стрітила Оленка Павла Піддубня, як прийшов він у кохану його сем'ю [сім'ю] (П. Куліш, Вибр., 1969, 286); // З'являтися на якій-небудь території в ході воєнних дій, здійснення військових операцій. — Візьми хоч і Якіма: як приходили денікінці, то він комо куму Ольгу трохи на той світ не відправив (Тют., Впр, 1964, 372); З винного вінця села чути було: — Люди! Виходьте на вулицю, вже наші прийшли! (Томч., Жменки, 1964, 286).

◇ На все готове прийти див. готувати.

2. тільки 3 ос. Прибувати куди-небудь відповідно до складеного графіка, узвичасного порядку, попередньої домовленості і т. ін. (про транспортні засоби). До станції було недалеко, а поїзд приходив тільки надвечір (Сміл., Зустрічі, 1936, 39); На початку жовтня прийшла в Раїм okazія. Сюди вона приходила разів три-чотири на рік, тому дожидала її з особливим нетерпінням (Тулуб, В степу..., 1964, 290); Підвода до Ворогти, яку я замовив по телеграфу, не прийшла, і я мусив почувати в Ворогті (Коцюб., III, 1956, 365).

3. тільки 3 ос. Доставлятися до місця призначення за вказаною адресою; надходити. Приходить з Дону бумага: чи є, мов, у вас такий і такий козак Остап Хрущ? (Мирний, I, 1949, 134); Пошта, як він уже довідався, приходив сюди тільки раз на місяць з okazією (Тулуб, В степу..., 1964, 111); Сподіваємось, що наша посилка приїде ще не надто пізно (Л. Укр., V, 1956, 341); — Никаноре, ти ж нам ще п'ять рублів за садибу недодав, — тремтить жіночий голос... — Хіба, задаєш, а забавь? Поштою, сестро, вишлю тобі. Прийдуть в Сибір, як знахідка буде (Стельмах, I, 1962, 9); // Передаватися, доставлятися до місця виконання (про наказ, розпорядження тощо); надходити. — Стояли ми, стояли, коли десь уже з німочі приходили наказ: їти на штурм (Тют., Впр, 1964, 261); Од матушки-цариці, Таки із самої столиці, Другий указ лоби голить (Шевч., II, 1963, 272); На другий же таки день прийшла загадка: зносити Омелькоу й Стецькоу хату, що прилягали городами до панського двору (Мирний, I, 1949, 195); Прийшла з РВК до сільради оповістка, що в неділю отакого числа в селі Шербанієці виїзна сесія губсуду буде розглядати справу «Матюшиної банди» (Головко, II, 1957, 183).

4. тільки 3 ос. Поширюючись, ставати відомим де-небудь, комусь (про вісті, чутки і т. ін.). Приходили вісті й про героїство Марусяка, про деталі його нападі (Хотк., II, 1966, 168); Чутки приходять у село, мов доожодані свята, і розглаголюються найвеною красою легенд і вірою в те, що такі щось робиться зверху для хлібороба (Стельмах, I, 1962, 361); Незабаром прийшла звістка, що Петро номер (Коцюб., I, 1955, 27).

5. тільки 3 ос. Наставати, наближатися, розпочинатися (про час, пору року, певний стан, життєві обставини, події тощо). Лізе швидко приходять, а поволі відходить (Укр., присл., 1963, 33); Приходить весна (Коцюб., II, 1955, 259); Скоїлося мило, біда прийшла на молодого Кармеля (Вовчок, I, 1955, 346); Нарешті прийшов день нашого від'їзду (Кол., На фронті..., 1959, 29); Роман і зараз не дочув дівочого слова. Невже тепер, коли жадане щастя само прийшло до нього, він більше нічого не почує? (Стельмах, I, 1962, 469); // Відбуватися, здійснюватися. — Не для того, Тимофію, революція прийшла, щоб наші діти тільки худобу уміли за повід смикнути (Стельмах, II, 1962, 179); // Починатися, виявлятися значною мірою де-небудь (про явища природи). Наприкінці літа, як і напровесні, знову приходять в цей край і вітри, і вихри, і.. бурі... (Гончар, Тронка, 1963, 215).

Прийшла поря — настав час. Крутнуєсь [вовк] і щез

у кишах. По цих одвідинах Остап почав думати про смерть. Прийшла пора вмирати (Коцюб., I, 1955, 366); Постерегла мати, що діється щось, поспитала. Катря призналась матусі. А мати головою журило похитала: — Оце і твоя пора прийшла, дою! (Вовчок, I, 1955, 199); Приходьти (прийшов, прийде) кінець (край): а) (кому) щось закінчується, наближається до кінця. Квас був єдиною поживою, але і йому вже приходив кінець (Епік, Тв., 1958, 388); Що з того, що осіннім чарам (Прийде кінець? (Рильський, I, 1960, 141); Роби і роби, а що заробила?.. Та не вічна ж вона йому полонянка, коли-небудь мусить-таки прийти цьому край! (Гончар, II, 1959, 219); б) (кому) для когось настає останній момент, кінець, загибель. — Чи не можна позичити у нас мільйонів п'ятдесят, шістдесят грошима, продуктами, фуражем? Не шкодуйте, громадяни буржуазія, бо все одно вам приходити кінець (Довж., I, 1958, 67); Приходьти (прийти) у (на) світ (в житті) — з'являтися на світ, народжуватися. Падали в крові тисячі без вагання, бо буде ж радість і тим, кого покинули, і тим, хто буде ще приходити в життя (Головко, II, 1957, 83); Батько новонародженого.. був просто на сьомому небі, що в життя приходити ще один Мамайчук (Гончар, Тронка, 1963, 112); Відколя Ганка прийшла на світ, Мартоха злягодніла до чоловіка (Л. Укр., III, 1952, 667); Сам Амор Ціонин, кажуть, серед них прийшов у світ (Зеров, Іллір., 1966, 370); Приходьти (прийшла, прийде) черга: а) (кому) для когось виникає необхідність (щось зробити). — Не люблю нічого септиментального, — каже Сев, коли приходити йому черга говорити, — а жінкам подобаються такі речі (Ю. Янов., II, 1958, 161); б) настає час для чогось. Все ж я до того була дівка, як дівка, думала, не вік же дітувати? Прийде й до мене черга... (Мирний, I, 1954, 85); Прийшла черга й на ньо (жінку), що вона зовсім подобила (Март., Тв., 1954, 210).

◇ Приходьти (прийти) в літá — досягати зрілого віку.

6. тільки з ос. Впникати, з'являтися (про думки, почуття тощо). До неї мрії і мари Приходили в сні й малю (Вичко, Вогнище, 1959, 71); Так нікто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне козання (Сос., I, 1957, 67); Вона лежала і сподівалася, що воно прийде знов, те чисте, зазнане в дитинстві почуття (Коцюб., I, 1955, 325); Він звучно поцілував батьківську руку, як маленький, хоч і було в нього шість бойових орденів. Так прийшла радість (Довж., I, 1958, 340); // Поставати в уяві. І приходять спогади до мене, Наче з дому я одержав лист (Дмит., Осінь., 1959, 7); Коли він умирає, до нього завжди приходили не бруд і кров війни, а напливала в буйній празникової обнові земля (Стецьмах, Правда., 1961, 12).

◇ [П] в голову (в думку, на думку) не приходьти (не приходило, не прийшло, не прийде) кому — хтось зовсім не думає, не догадується про що-небудь. Проте, що я.. можу програти усі свої три копійки, мені і в голову не приходило (Панч, На калин. мості, 1965, 25); Гризельда навіть не задрівала, щоб Тодозя хотала князя, а поважний суворий князь кохав Тодозю: це їй і в думку не приходило (Н.-Лев., VII, 1966, 184); Пакотець його [наймита] ненавидів, а він так само панотця. Один одному завважав. Але нікому з них не прийшло на думку розлучитися (Март., Тв., 1954, 227); Прийти до слова, рідко — спромогтися або дістати можливість сказати що-небудь, висловитися. Здивовані християни не встигають прийти до слова (Л. Укр., II, 1951, 393); Гава під впливом тих слів, мов кропивою попечений, і собі ж стхопився на рівні ноги і замажав руками, але Вовку не дав йому прийти до слова (Фр., III, 1950, 21); Корол прийшов до слова: — Чекай-чекай, Грицю, ти говориш

ні се ні те (Март., Тв., 1954, 67); Приходьти (прийти) в (у) голову (до голови, на думку, на ум, на розум) кому: а) починає думати про кого-, що-небудь; задумуватися про щось, задумуватися над чимсь. Часто мені приходьти на думку: чого б то чоловікові так дуже пристрачатися на сім світі до чого-небудь (Кв.-Осн., II, 1956, 22); Хлопцеві мрії зразу увіралися, йому чогось прийшло в голову: треба переховати халляки, щоб дяк не екрав часом (Вас., II, 1959, 380); Тоді-бо дійшло безладдя в Польщі до того, що робив усякий староста, усякий ротмістр, усякий значний чоловік, що йому в божесвільну голову прийде, а найбільш із народом неоружним (П. Куліп, Вибр., 1969, 51); О зміні годин і о їх порядку не має [Тимофій] найменшого поняття, тому лянкув мені першу-ліпшу цифру, котра прийшла йому на розум (Хотк., II, 1966, 387); б) починати пригадувати кого-, що-небудь. Як-то часто приходять мені на ум молоді літа: де що було, як... (Вовчок, I, 1955, 181); Раптом щось, як теплий вогник, пройдеться по тілі. І чого б ото радіти — подумав [Марта]. А він [Дмитро] і приходьти на думку, точнісінько таким, як з Варивоном приходив (Стецьмах, II, 1962, 342); в) виявляти бажання, задумувати (щось зробити). Мати розповіла, що склався старий стіжок соломи за хлівом, цілий день старався і вже вершити почав, як прийшло йому в голову чогось у хату сходити (Тют., Впр., 1964, 77); Приходьти (прийшла) [до голови (у голову)] думка (гадка, ідея і т. ін.) кому — хтось починає думати про щось, задумуватися над чим-небудь. Озираюсь. Де ж зори? Я зочу побачити обіцянні гори! Та їх немає, скрізь рівно. Тоді мені приходити до голови думка, що я міг би сам поставити гори (Коцюб., II, 1955, 236); — А що ж, синку? Я ж колись теж був малим. Усякі фантазії в голову приходили (Мокр., Острів., 1961, 44); Одного дня попові прийшла гадка: полетіти з воронами аж під саме небо і подивитися, яке воно є (Казки Буковини., 1968, 19); Подібна тема прийшла мені до голови, коли я дивився на Горького (Коцюб., III, 1956, 359); Приходьти (прийти) на пам'ять (дів. пам'ять).

7. у (в) що, рідко до чого. Опинятися, виявлятися в певному душевному або фізичному стані. Чудовою здався українська пісня всім студентам з далеких країв.! Всі її слухали, всі приходили в екстаз (Н.-Лев., I, 1956, 340); Я просто в одчай приходжу (Коцюб., III, 1956, 385); Як виявлює в світо знацянка, Пришов Латин в великий страх (Котл., I, 1952, 184).

◇ Приходьти (прийти) в норму (до норми) див. норма; Приходьти (прийти) в рух — починає рухатися; Приходьти (прийти) до душі (до серця, по серцю, до вподоби, до сподоби) кому — подобатися. Чи так вона всім до душі прийшла, чи не було їм тоді чого іншого розважитися, тільки так комахою й налазять [панічі] і налазять (Вовчок, I, 1955, 108); Інша дівочка, ще молоденька, що зроду вперше побачить такого парубка, що їй прийде по серцю, то й сама себе не розгада, що з нею деться (Кв.-Осн., II, 1956, 37); Деякі [діти] бігали.. й матали рученьятами, підкидали угору сірий порох.. Це якось їй прийшло до сподоби (Мирний, I, 1954, 55); Приходьти (прийти) до згоди — налагоджувати стосунки між собою, взаєморозуміння. Раптом почувся галас з сісу. То корчмарі сварилися, бо кожен з них хотів бути старшим і не могли прийти до згоди (Казки Буковини., 1968, 50); Приходьти (прийти) до здоров'я — ставати здоровим; одужувати. Чим більше я приходив до здоров'я, тим частіше я завважував тривожний, неспокійний вираз на дідовім лиці (Фр., IV, 1950, 182); Приходьти (прийти) до пам'яті див. пам'ять; Приходьти (прийти) до свідомості [тільки, тільки] — те саме, що Приходьти (прийти) до пам'яті (див. пам'ять). Чи було воно так?.. Чи амер київський столяр Боженко де-небудь

в глухому волинському шпиталі під ножем безсилозо хірурга? Загинув, не приходьдчи до свідомості...? (Довж., I, 1958, 210); **Власний свій організм він надаватиме нечуванним випробам, зазначаючи таких перевантаж, коли на якусь мить навіть непритомніш у польоті, приладів не бачиш, а тоді приходиш до тьми — глядь: є швидкість! Є потрібна швидкість...** (Гончар, Тронка, 1963, 55); **Машина рушила, а Андрій все ще ніяк не міг прийти до тяжку, і все здавалося йому, ніби він чує жартівливу голос: «Гаряча голова...»** (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 46); **Приходьдти (прийти) до (в, у) себе:** а) те саме, що **Приходьдти (прийти) до пам'яті (див. пам'ять)**. Від тої ночі я почав приходьдти до себе (Фр., IV, 1950, 181); **Вона почала приходьдти у себе, почала пригадувати, де вона, що з нею...** (Мирний, IV, 1955, 57); [К а т е р и н а:] **Після операції, коли ви ще не прийшли в себе від наркозу, до вас підійшла Ганна (Корн., II, 1955, 338); б) повертатися до нормального фізичного стану; переставати відчувати хворобливий стан, утому і т. ін.** **Я ще не прийшов до себе по дорозі, груди трохи болять, кашляю здорово і втомлений** (Коцюб., III, 1956, 404); — **Потім усім, що я перебула вчора в місті, потребує щонайменше три дні, аби прийти до себе** (Март., Тв., 1954, 348); **Вона так наїдалася того незносного чаду, що очі рогом лізли, і.. не могла прийти до себе** (Хотк., II, 1966, 34); в) те саме, що **Приходьдти (прийти) до розуму**. — **Якже! Що це з тобою сталося? Оханися! Прийди в себе** (Мирний, IV, 1955, 60); **Приходьдти (прийти) до розуму** — зрозумівши помилковість своєї поведінки, намірів, відмовлятися від них; одумуватися. **От і почав наш зоробчик до розуму приходьдти, — годі сваритися!** (Л. Укр., III, 1952, 483); **Приходьдти (прийти) на допомогу (підміч, вірничу)** — допомагати кому-небудь, втручати когось. **Рятівна, всепрощаюча думка приходьдти йому на поміч, він не один такий** (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 130); **В трудні хвилини на виручку цілому його тямучість** (Гончар, Тронка, 1963, 251); **На поміч прийшла Варвара. Її спокійні руки, з якими вона вешталася по хаті,.. поважне обличчя — все те навівало на пачку Наталю спокій** (Коцюб., II, 1955, 164); **Маруся навіть не відповідала. Знала, що буде так, як вона хоче. Стара.. прийде на поміч** (Хотк., II, 1966, 62).

8. до чого, рідко у що. Зусиллями, напруженою діяльністю і т. ін. досягати чого-небудь бажаного, жаданого, вмирного і т. ін. **Ми ідемо, ми будемо їти, Ми прийдемо до світлої мети!** (Рильський, II, 1960, 158); **Юнак хоче бути досвідченим і старішим, а прийшовши до чого всього, жагуче бажає повернути навіть, незрозумілі дні** (Ю. Янов., II, 1958, 21).

Приходьдти (прийти) до висновку — робити висновок, висновки. **Роздумуючи про історію світової літератури, приходьдши до висновку, що фольклорна основа притаманна всім справді видатним великим творам усіх віків і народів** (Рильський, IX, 1962, 169); **Ще раніше до аналогічного висновку про можливість утворення метеоритів і потопів метеорних тіл під час гігантських земних авержень прийшов відомий радянський мінералог В. М. Лодочников** (Наука., 2, 1959, 18); **Приходьдти (прийти) до владі** — брати владу до своїх рук; **Приходьдти (прийти) до переконання (певності, думки)** — переконуватися, ставати певним у чомусь. **Люба малочка!.. Пан Дерижанов, що дуже нагадує за мною увесь сей час, прийшов до переконання, що се у мене істерія** (Л. Укр., V, 1956, 227); **Тут я теж прийшов до певності, що мені нема чого вчити цього вирюкоого Хатма. Усю гімназіальну премудрість.. він знає сто раз краще самого мене** (Хотк., I, 1966, 148); **Ми, радянські перекла-**

дачі, прийшли до одностайної твердої думки: ми вважаємо, що переклад з будь-якої мови на будь-яку мову принципово можливий, — незалежно від того, на якому щаблі розвитку та чи інша мова стоїть (Рильський, IX, 1962, 60); **Приходьдти (прийти) на шлях чого** — починати діяти або розвиватися у певному напрямку. **В нил (матеріалах ХХІ з'їзду КПРС) підкреслюється, що в епоху імперіалізму різні країни приходьдуть на шлях соціалізму в різний час** (Наука., 2, 1960, 5).

9. розм. Ставати члїм-небудь надбанням, члїєм власністю; діставатися. **Що легко прийде, то легко піде** (Номис, 1864, № 10376); **Тяжку втрату в домашньому господарстві Йонька зустрів ніби спокійно: «Як прийшло, так і пішло».. говорив він домашнім** (Тют., Вар, 1964, 514); **Цілу ніч він проплакав з злості і рішився ніколи не заглядати до їх у хату і ніколи нічого не прохати, бо все те, що не прийде від їх — перейде через мужичі руки, омужичиться** (Мирний, I, 1954, 155); **// У катярський грі — діставатися з колоди (про карти). Старий Вейвода витягнув другу сімку і так її залишив.** — **Тепер прийде туз або десятка, — злбно сказав трактирник** (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 147).

10. у що, перен. Починати діяльність у якій-небудь галузі; починати займатися якоюсь справою. **З кожним кроком ширився літературний рух у Харкові, з'являлись нові імена майстрів слова, приходьдла в літературу талановита молодь** (Літ. Укр., 31.X 1967, 1); **Я ходив гордий і навіть, пам'ятаю, хвалюся тим, що я не популяризатор, а щось немовби професор вищої математики. Я ніби забув, для чого я прийшов у кіно** (Довж., I, 1958, 22); **Поява книги Юрія Збанацького «Темніця Соколинного бору» свідчить, що в літературу, і зокрема в літературу для юнацтва, прийшов новий талановитий письменник** (Смолич, Перша книга, 1951, 37).

11. до чого, перен. Зустрічати яку-небудь подію, знаменну дату і т. ін. певними досягненнями.

12. кому, безос., розм. Впадати комусь бути ким-небудь внаслідок певних обставин; подобати, лягати. — **Скільки я не роздумувала, як то не розбирала, не приходьдти мені бути панєю** (Кв.-Осн., II, 1956, 348); **// рідко. Бути необхідним; доводиться. Коли прийшло вже спускати гріб у жолу, страх було дивитися на Юрішка** (Хотк., II, 1966, 263).

◇ **Приходьдти (прийшло, прийде) що до чого (до діла)** — треба зробити щось важливе, необхідне; треба діяти. **Бачив він і таких, що, повні молодечої відваги, викликали на герць потуги зла, а як прийшло що до чого — перші ж п'ятами накидали** (Коцюб., I, 1955, 171).

ПРИХОДИТИСЯ, дьтися, недок., ПРИЙТИСЯ, прийдеться, док. 1. до кого — чого. Повністю відповідати кому-, чому-небудь за певними ознаками; підходити, пасувати. — **Дак ти ж спершу ожениси! — пожартував Зінко.** — **Коли ж ні одна не приходьдтися до мене! Одна проти мене дуже висока, а проти другої я дуже довгий** (Гр., II, 1963, 348); **Прийдеться ніточка до ключовка** (Номис, 1864, № 4090); **Все прижїрав [чоловік] то той, то другий ключ, поти не знайшовся такий, що якраз прийшовся** (Мирний, III, 1954, 166); **// Підходити кому-небудь за розміром. Василь сам про себе лаяв одержу, що на його вже не приходьдлася та чимало і зносилася** (Мирний, IV, 1955, 117); **[З і л я:] Ану, придїньте [примїряйте] кашолі, чи прийдується?** (Вас., III, 1960, 123); **Костюм Петимжа точ виглядав довгим і багматим на Маркові, але загадом прийшовся** (Трубл., Шхуна., 1940, 180); **// Стосуватися або зачіпати когось (своім змістом, спрямуванням і т. ін.). Давня се байка, здається, Все ж вона вічно но-**

ва — і як до кого прийдеться, Серце тому розбива! (Л. Укр., IV, 1954, 87).

До слова прийшлось — трапилася нагода сказати що-небудь у зв'язку з темою розмови, якимсь висловленням, на додаток до сказаного раніше і т. ін. За вечерю розмови точилися всіякі, а далі якось до слова прийшлося — похвалився Андрійко, які козани в подарунок на свято прислав Павлушці вчителювому дядько його з міста (Головко, II, 1957, 215); — Та я хіба що? — зайкучись, виправдувався змічений Харитон. — Хіба ж я проти? То тільки до слова прийшлося. Язик не туди повернувся, казавши... (Смолич, Мир., 1958, 49); **Прийтїся до лиця** — пасувати, личити. [С л і д ч я й:] *Що це значить? Ви збіділи? Зякались? Залиште! Переляк вам так само прийшовсь до лиця, як тюремникам жаль* (Лев., Драма., 1967, 6); **Прийтїся до пари** — підійти одному. — Будемо ж добре та й добре гуляти на весталі! Нехай господь парус, коли собі прийшлись до пари! (П. Куліш, Вибр., 1969, 265); **Прийтїся до смаку** (душі, серця, вподоба, по душі, по серцю і т. ін.) кому — подобатися. *Життя [міське] ще менше приходилось йому до смаку* (Фр., III, 1950, 180); *Став Чіпка піднасичем. І — диво! згодився відразу... Робота прийшлась йому до душі* (Мирний, I, 1949, 149); *Випили [гості] й варенухи. Посмакували. По душі прийшлась* (Морд., I, 1958, 166); *І Чайці, і Соколову майор Саєченко відразу ж прийшовся до серця* (Собко, Запорука., 1952, 36); *Не до втпдоби невістка Парасці з першого дня прийшлася* (Горд., II, 1959, 221).

2. Розміщуватися на якомусь місці, перев. на одному рівні з чимсь. *Саме проти дверей над столом, обставленим лавами-ліжками, приходиться фреска, що ілюструє міф про Адоніса та Венеру* (Л. Укр., II, 1951, 385); *Повісив він [Кат] на шию дієчини невеличку дощечку. Дощечка якраз прийшлася на грудях* (Мирний, I, 1954, 46); // *Влучати по кому, чому-небудь* (перев. про не зовсім точно розрахований удар і т. ін.). *Руський дружинник розмахнувся мечем, але не поцілав Ростислава — удар прийшовся по коневі, і кінь осів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 513).

3. на що. Збігатися в часі з чим-небудь, випадати на час якоїсь події, на якийсь період і т. ін. *Якось не можна пам'ятати завжди, яке число старого стиля [стилю] приходиться на [да]ний день, та ще за 5 днів наперед* (Л. Укр., V, 1956, 430); *А що обід приходився посередній лекції, його лишали обідати* (Коцюб., I, 1955, 405); *Останній день Оксаниної служби прийшовся саме на святки* (Л. Янов., Тв., 1959, 46).

4. Припадати на кого-небудь, діставатися комусь (внаслідок розподілу і т. ін.). — *Десять тисяч землі в самому Варуна, а нам на село на п'ятсот дворів у половину мені приходиться* (Мик., II, 1957, 76); — *Будуть, будуть ділити. Вам більше прийдеться, бо ви безземельні* (Коцюб., II, 1955, 43); *На трудовдень у нас минулого року прийшлося по шість кіло зернових, по півтора кіло картоплі, по півкіло соняха* (Ю. Янов., V, 1959, 160).

5. кому, безос. Зазнавати чогось (важкого, непрємного і т. ін.); діставатися кому-небудь. *Як їй не скрутно іноді приходилося, часом і Яків гримне — де шендяє, часом і невістка прийме, мов голодною водою обдася, — дарма* (Мирний, IV, 1955, 68); *Найгірше Олені приходилося зимою, коли майже кожен день чулося від дочки: — Мамо, в мене горло болять* (Тют., Вир, 1964, 26); *Йому притомож прийшлося так, як співають у пісні: «Чомусь мені, братці, горілка не п'ється»* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); — *Як трудно прийдеться, ніщани допоможуть, а може, й Глибока Долина. Це ж яка сила!* (Головко, II, 1957, 312); // *Вимагати великих за-*

трат енергії, коштів і т. ін.; коштувати, обходитися. *В неї вже й трійко дітей було.. На Хієрину думку, вже б і годі їй, бо важко вони їй приходились, ції діти* (Григ., Вибр., 1959, 112); *У великому магазині не були б прийняли тої роботи, — там і без неї стільки шиття, — а коли б і прийняли, то надто дорого прийшлось би панні та ласка* (Л. Укр., III, 1952, 473); *Скрутно прийшлася година голодна: З осені хліб купували* (Манж., Тв., 1955, 54); // *Бути доведеним до якогось стану* (перев. важкого, розпачливого). — *Переночують ось та насилу-насилу впросивсь: і до плачу приходилось. Так-то без грошей!* (Тесл., Вибр., 1950, 48).

6. безос., з інфін. Мати нагоду, можливість; траплятися. — *Діду, — а там, де замичиє, є луна? — спитав Івась угомос. — Не знаю, не приходилось чути* (Мирний, I, 1954, 180); [С е р б я н:] *А Мар'яна.. таки гарна! І між нашими сербниками не приходилось бачити таких* (Вас., III, 1960, 24); *Я вже готова багато витерпіти, аби тільки побачити Париж! Ви знаєте, що мені так і не прийшлося бути в Парижі; я так жалувала!* (Л. Укр., III, 1952, 523); *Старий зітхнув і тихіше додав: — Ну, вже тепер тобі, синку, дома ночувати не прийдеться* (Стельмах, II, 1962, 31).

7. безос., з інфін., також з віддісленим ім. У зв'язку з певними обставинами бути змушеним робити що-небудь, діяти певним чином або зазнавати чогось; доводитися. *Не будь їй [надії] — певно, не було б того горя, яке часом приходиться пережити* (Мирний, IV, 1955, 214); *Не одному школяреві після гарячого вшкуну приходилося прогулюватися на гору по тих східцях і вертатись звідтіля через який час, зовсім проголодуючи* (Вас., I, 1959, 175); *Любий дядьку!.. Певно ж там [у клініці] прийдеться місяців добрих зо три пролежати, то вже краще зимою лежати, ніж літом* (Л. Укр., V, 1956, 31); — *Прийдуть до нього селяни — зерна позичить, меду на кутю дасть, а прийдеться до віддачі — десять шкуру здере...* (Тют., Вир, 1964, 43); // *тільки док. Вийти, трапитися якимсь чином. — Будь ласкава, тітко, не сердься на мене і вибачай, що так з тобою прийшлося...* (Кв.-Осн., II, 1956, 190); *Прийшлося-таки так, що й про неї люди згадали!* (Мирний, IV, 1955, 251).

◇ **Прийдїться (прийшлось, прийдеться)** до діла — треба діяти, робити щось. *От наші критики не такі лицарі і коли приходиться до діла, то ставлять в одну лінійку і поетів і поетес* (Л. Укр., V, 1956, 126); *Маруся шавлею так розмахувала, мов проворний козак, а як прийшлося до діла, то вона краще всіх вовчала* (Укр., казки, 1951, 156); — *Цілий рік трубили про ту кукурудзу, а як до діла прийшлося, то всі по куцаз!* (Кучер, Трудна любов, 1960, 271); **Як (колі) приходїться (прийшлось, прийдеться)** до чого — якщо треба. *Треба, щоб і ми любили один одного, як брата, у нужді помагали, один від одного біду відводили і коли до чого приходиться, один за одного страждали і біду терпіли* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); *Спитався пня й ководи, як прийдеться до чого* (Нопис, 1864, № 9782).

8. тільки недок., безос. Годитися, подобати, личити. [Г р и ц ь к о:] *А матері отак судити та гнівом карати свою дочку не приходиться* (Мирний, V, 1955, 237); *Олексій, як треба, зараз скопич, поклонився [офіцерові].. та й хотів.. відійти, бо не приходилося мужикові рівнятися з його благородцем* (Кв.-Осн., II, 1956, 316); [Л у к е р і я С т е п а н о в а:] *Чи приходиться ж у будень вештатися з ранку до вечора, коли не біла річка, то десь по степу або по селу?..* (Крон., II, 1958, 293).

ПРИХОДНИЙ, а, в, ек. Те саме, що **прибутковий**.
ПРИХОДСЬКИЙ, а, є, заст. Прикм. до **приход**. Восени викопали на приходському дворі власну криницю,

і Зося не виходила більше на бульвар по воду (Тудор, Народження, 1941, 87).

ПРИХОДЬСЬКА школа; **ПРИХОДЬСЬКЕ** училище — те саме, що Церковнопарафіяльна школа (див. церковнопарафіяльний). Домашні.. думали, що старий вдарився в релігію, бо він.. жвав перед собою старе.. свангеліє, яким його було нагороджено при закінченні приходської трояківської школи (Тют., Вир, 1964, 392); Після закінчення двокласного приходського училища в 1904 р. П. Панч розпочинає трудове життя, працюючи канцеляристом у рідному містечку (Іст. укр. літ., II, 1956, 444).

ПРИХОДЬКО див. прихóдько.

ПРИХОЖАНИН, а, ч., заст., рідко. Парафіянин. Не нашого села прихожанин (Номіс, 1864, № 9433); Хоч ввіголоса пережовляються сповідник і отець дуківник, але прихожанам, що стоять неподалік, добре чути єсю розмову (Стельмах, I, 1962, 188).

ПРИХОЖИЙ, а, е, розм. 1. Який прийшов звідкись; немісцевий, чужий. Прихожі люди, припадаючи копитами на камінь, нахилились і пили воду (Н.-Лев., I, 1956, 197); // у знач. ім. прихожий, жого, ч. Той, хто прийшов звідкись; немісцева, чужа людина; // Який прийшов куди-небудь, до когось; // у знач. ім. прихожий, жого, ч. Те саме, що відвідувач. Двоє дверей [в хатині] проводили прихожого — одні в світлицю, другі в кухню (Мирний, I, 1954, 205); — А, добрий день, докторе! — скрикує прихильно пам з великою бородою і, не встаючи з крісла, простяг прихожому свою руку на привітання (Фр., IV, 1950, 171).

2. Який є передпокою. Треба було перейти батькову спальню, що zarazом служила їдальнею, і середній, прихожий покій (Фр., III, 1950, 460); // у знач. ім. прихожа, жого, ж. Те саме, що передпобій 1. Перша кімната буде прихожа; друга — прийомна, третя — зала (Н.-Лев., I, 1956, 161); У прихожий було п'ять окремих електричних лічильників (Вишня, I, 1956, 114).

ПРИХОПИТИ див. прихóплювати.

ПРИХОПЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до прихóпяти. Молодиці розстеляли на лісовій траві.. рядна і ставили на них прихóплені з собою страви (Підс., Віч-на-віч, 1962, 52); Надворі, скільки око сягало, лежали чисті, ледь підсинені, затверділі і прихóплені зергу морозом сніги (Коз., Сальвія, 1959, 150).

ПРИХОПЛЮВАТИ, юю, юш, недок., **ПРИХОПИТИ**, хоплі, хопиш; мн. прихóпляти; док., перех., розм. 1. Дучи, брати, захоплювати кого-, що-небудь з собою. Єдиний Демид тримаєся по-геройському, чому Артем дуже радіє: на привалі прихóплював Артемового казанка й приносив обід (Підс., Віч-на-віч, 1962, 174); — Сокиру прихóпи, бо, може, ополонка замерзла, — крикнула Ульяна з порога (Тют., Вир, 1964, 518); Хома Хацький точа й похвалявся привселюдно, що вже добре шпрехав [розмовляв] по-малярському, проте на цей раз, спускаючись в бункер, все-таки вирішив прихóпити з собою і Ференца (Гончар, III, 1959, 243); // Брати кого-небудь на якусь роботу, службу. — Не сьогодні-завтра тебе на війну прихóплять, а ти замість того, щоб біля рідної матері жити,.. по чужих дворах тиняєшся (Тют., Вир, 1964, 271).

2. Діставати або купувати що-небудь. В кишені він намажує м'яку шовковою зустку. Десь він її прихóпитує з-поміж розкопаних Хомою трофеїв, приховає, готуючи в дарунок доньці.. (Гончар, III, 1959, 154); — Попував у нас один старий благочестивий батюшка. По старості він тільки думає про небо, а не про землю. То ваш тато і прихóпив тоді церковної землі вісімдесят десятин, не побоявся ні бога, ні гріха (Стельмах, I, 1962, 357).

3. Скріплювати або сколювати що-небудь нашивку. Вицвілий на сонці картуз хацько збито на ліве око, ма-

троські штани прихóплювали сталні скобки для велосипедної їади (Кучер, Чорномор'я, 1956, 246); Він міг зварити все на світі, і про нього говорили, що коли б земля луснула навпіл, то й в цьому випадку Сахо акуратно прихóпив би зваркою в кількох місяцях половинки, а потім, не постішаючи, зрутно зварив би щілину (Собко, Біле полум'я, 1952, 140).

4. перев. у сполуч. із сл. м о р о з. Трохи підморозувати, приморозувати. Терну нішто не обкопую, нішто його не плекав, він сам родить, терпкий і колючий, і пізно помічав людина його плоди, коли вже огодиться увесь сад, коли темно-сімі ягоди прихóпить мороз (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 263); // безос. Коли вітер воду зжене і морозом теанюку зергу прихóпить, здається, можна по ній пройти, а підеш — підеш з головою (Гончар, II, 1959, 397); — Ноги, коли по шпалах біг до Бородянки, прихóпило, та й кашель напав такий, що, наче в стінку, бував два тижні (Збан., Сеспель, 1961, 261).

5. рідко. Заставати кого-небудь десь, перев. несподівано (про певну частину доби, пору року, негодую і т. ін.). Недалеко від панського займища Лева прихóплює світанок (Стельмах, I, 1962, 76).

6. Злегка покривати (льодом і т. ін.).

ПРИХОРОШЕНИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до прихóрошити. Андрій обережно знімає чозолу і ставить на стіл чорно-білу бандуру, прихóрошено українським орнаментом (Веч. Київ, 9.IX 1967, 2); *Образно. Снігами прихóрошені, Вітрами заколисані Смереки над Карпатами, Мов на блакиті писані (Нагн., Пісня.., 1949, 140); За вікном спить ніч, а тежне небо загорнена, зорями прихóрошена (Збан., Сеспель, 1961, 100).

2. у знач. прикм. Який прихóрошився; прикрашений. Мимо мене йдуть дієчата, Прихóрошені тахі (Воскр., Поезії, 1951, 301); Ти йдеш лугами прихóрошена, Тобі вклоняються стоги, Неже літа мої прокошені Лягли покосом навкруги? (Стельмах, V, 1963, 290).

ПРИХОРОШИТИ див. прихóрбшувати.

ПРИХОРОШИТИСЯ див. прихóрошуватися.

ПРИХОРОШУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. прихóрбшувати.

ПРИХОРОШУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИХОРОШИТИ**, рoшó, рoшиш, док., перех., розм. Надавати кому-, чому-небудь кращого вигляду; прикрашати. Щаслива, сцельована Золя, мабуть, і сама не знала, якою еродливою стала вона в ці хвилини. Натхнення красило її, прихóрошувало щедро, як мати (Гончар, I, 1954, 534); Розважити її могли тільки малюки, що бігали на подвір'ї. Вона присідала біля них, дбайливо обтрушувала порох, дієчаткам прихóрошувала биндочки (Панч, На камені мості, 1965, 306).

ПРИХОРОШУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **ПРИХОРОШИТИСЯ**, рoшóся, рoшишся, док., розм. Надавати собі кращого вигляду; прикрашатися. Суділа [Ганна] на камені, нахилившись до води, чепурилась, прихóрошувалась (Гончар, Таврія, 1952, 60); *Образно. Видко, що кріпко прихóрошується [Біла Церква] до Першого травня (Вишня, I, 1956, 345); // перен. Ставати кращим. Сонце уже зійшло..; небо освітлюється яско й подожо, і луг теж посвітлішав і прихóрошився (Тют., Вир, 1964, 230).

ПРИХРИП, у, ч., рідко. Хриплячий звук, призвук, який супроводжує голос, дихання, зітхання і т. ін. Щось ріже Чозову очі.., щось давить його за горло, і з груди виривається тяжкий з прихрипом стогін (Тют., Вир, 1964, 321).

ПРИХРИПАТИ, ас, недок., **ПРИХРИПНУТИ**, не, док., рідко. Ставати трохи охриплим (про голос). Стри-

мано і строго Парторга голос в тежрві звучав, Неначе прихрипаючи від спраги (Перв., II, 1958, 203).

ПРИХРИПЛІЙ, а, е. Трохи окриплій (про голос). — Чую, товаришу капітан, — відповів голос молодшого лейтенанта, здивований і прихриплій (Перв., Опов., 1970, 139).

ПРИХРИПНУТИ *див.* прихрипати.

ПРИЦВІНТАРНИЙ, а, е. Розташований біля цвинтаря, поруч з цвинтарем. Це тепер такий час, що по вських розвалених корчах, по старих, прицивтарних даякіках [хатах для дяків] заводиться школа (У. Кравч., Вибр., 1958, 392); Чим далі село витягувалось понад шляхом на схід, тим більше воно звучувало і вже від прицивтарного ставка.. збігало двома.. рядками осель (Стельмах, I, 1962, 224).

ПРИЦВІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мін. ч. до прицивісті. Де-не-де поміж зеленими хатами відділилися озолелі, по-декуди прицивілі жожом кам'яні храці (Ле, Клен. лист, 1960, 87).

ПРИЦВІСТІ, ітє, док. Трохи покритися цвіллю.

ПРИЦВІТОК, тка, ч., бот. Маленький листочок, що міститься під квіткою. На початку зацвірювання [бавовнику].. плями з'являються на сім ядолах, а далі на листках, стеблах, прицвітках і ступках коробочок (Шкідн. і квор. рослини, 1956, 215); // Листок, з пазухи якого виходить квітка. Кейтки [собоачі кропиви] зібрані густими пільцями, які сидять у пазухах.. листків. Прицвітки троти колоці (Лікар. рослини., 1958, 211).

ПРИЦВЯХОВАНИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мін. ч. до прицвяхувати. *У порівн. Борис поклонився, всміхнувся сидуванім сміхом і сидів на своїм місці, мов прицвяхований (Фр., III, 1950, 415).

ПРИЦВЯХОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИЦВЯХУВАТИ**, ую, уеш, док., перек., рідко. Прикриплювати, прибивати цвяхами до чого-небудь. *У порівн. Чернець сидів, не ворухився, ніби його прицвяхували до лави (Хвняк, Д. Галицький, 1958, 548).

ПРИЦВЯХУВАТИ *див.* прицвяхувувати.

ПРИЦІТЬКАТИ *див.* прицітькувати.

ПРИЦІТЬКНУТИ, ну, пеш, док., розм. Однокр. до прицітькувати. Я прицітькну на нього (Сміл., Сапко, 1954, 246); Вона знала — коли чоловік у такому настрої, краще не розпитувати його. Все одно промовчить, або ще й сердито прицітькне (Збан., Передзвон'я, 1955, 107).

ПРИЦІТЬКУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРИЦІТЬКАТИ**, аю, аеш, док., розм. Окрикком примушувати когось замовкнути або забороняти йому робити щось. Шалава застукотів у віконницю. Шамотня в будинку стихла.. У дворі на цепу кинувся собака. Його зразу тьох прицітькав (Бурл., М. Гонга, 1959, 125).

ПРИЦІЛ, у, ч. 1. Наведення на ціль; прицілювання. За день кілька разів галиться [башта] то в одим, то в другий бік, зберігаючи при цьому рівний приціл гармат, і тому зветься «п'яною» (Кучер, Прощай.., 1957, 7); Колона рейками — все ближче, горять і очі і уста.. Не можна й підвести обличчя до кулеметного щита. У нім в проріз для прицілу (Сос., II, 1958, 385).

Скидати (скинути) на приціл (гвинтівку і т. ін.) — наводити на ціль; прицілюватися. Взвод солдатів став напроти роздягнених людей і скинув на приціл гвинтівки (Дмит., Наречена, 1959, 89).

2. Пристрій у вогнепальній зброї для наведення її на ціль. Скайпери високо над головами тримали свої відрені гвинтівки з прицілками (Кучер, Чорноорці, 1956, 233); В приціл він бачив, як важка машина [танк] сунула просто на нього (Головко, I, 1957, 289); Проходять мерзлуціні Блаженки, обидва тежні, засмаглі й хитрі. В молодшого — труба на плечі, приціл у руці (Гончар,

III, 1959, 46); — Складай гільзи в куток, там у нас для цього ніша виконана, — не одриваючись од прицілу, сказав Федяк (Перв., Дикий мед, 1963, 465); // Цифрові розрахунки для регулювання цього пристрою з метою правильного наведення артилерійської зброї на ціль. Черниш командував, почувачи в собі могутню силу і безмежні права: — Приціл шість — шістдесят шість!.. (Гончар, III, 1959, 158); — Мій тато на війні був артилеристом, то він каже, що без арифметики й прицілу правильно вираховувати не можна (Донч., VI, 1957, 492).

Наводити (навести) **приціл** — регулюючи пристрій для точного наведення на ціль, забезпечити правильне наведення артилерійської зброї на ціль. Денис звичайно навіє приціл (Гончар, III, 1959, 261); У прицілі — у точці наведення на ціль. Вперше в Іраклія серце збилося з ритму. Та враз — він навіє халитву грубьми від радості: такж — у прицілі! Смикнув за шмур (Головко, I, 1957, 290).

3. *перек.* Те, до чого прагне, на що розраховує хто-небудь; мета. Прикинувши всі ці «за» і «проти», я зрозумів, що на цей раз приціл Мацька виявився уражаючим, ніж перше (Збан., Малли. дзвін, 1958, 248); Тим часом сьогодні, як ніколи, до визначення тематичних планів радянської кінематографії треба підійти з іншою міркою, з іншим прицілом (Довж., III, 1960, 203).

Брати (взяти) [на] **приціл**: а) наводити зброю на кого-, що-небудь; націлюватися, прицілюватися. Центральною групою керував сержант Скурда. Він добре стріляв, швидко брав приціл (Кучер, Дорога.., 1958, 99); Йому здається, що там, у кам'яному череві, ворог уже чує те сапання [бічців] і вже бере їх на приціл (Тют., Вир, 1964, 198); Снаряд розірвався крокіє за п'ять [від машини], а міг би і слухити, якби точніше приціл взяли.. (Бурл., М. Гонга, 1959, 129); б) зосереджувати на кому-, чому-небудь увагу, спостерігати, стежити за кимсь, чимсь; тримати в полі зору. — Хто такий? Яка потреба постіпати з відповідою? Перше ніж відповісти — слід подумати, оговтатись. Бачу — ти, що взяла мене на приціл, — не сіасьські, незнайомі (Збан., Єдина, 1959, 47); Мишко помітив обіч дороги потроцнені грузовики, побитих коней, над якими вже кружляло вороння, і загадав, що вранці тут було чисто. Значить, уже й ця дорога, вони [фашисти] взяли на приціл (Кучер, Голод, 1961, 114); Далейшій приціл — уживається для підкреслення далекосіяжності чяїх-небудь планів, розрахунків, передбачливості, урахування перспективи і т. ін. Сіяти ворожесті і люту ненависть до комуни — це була одна з найголовніших форм куркульської політики далекого прицілу (Мик., II, 1957, 472); Тримати на прицілі козо, що: а) тримати зброю наведеною на ціль; не зводити зброї з цілі. Ось те місце, де Григорій Сидорович колить лежав з однозарядною берданкою і тримає на прицілі ворота (Ю. Янов., II, 1954, 110); б) постійно мати на увазі, тримати в полі зору кого-, що-небудь. Левко Іванович постійно тримає Євгитту на прицілі (Гончар, Тронка, 1963, 261).

ПРИЦІЛЕНИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мін. ч. до прицілювати. — Руки гору! — роздаєся вигук. Семеняк з загадковим усміхом глянув униз: на паю стояло два прикордонники з приціленими в нього карабінами (Галан, Горп., 1956, 234).

ПРИЦІЛИТИ *див.* прицілювати.

ПРИЦІЛИТИСЯ *див.* прицілюватися.

ПРИЦІЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прицілювати** і **прицілюватися**. — Підлітають [фашисти] до мети на пожежному льоті, з одного боку виходить несподіваність появи, а з другого боку — трудність для звітників, бо швидко змінюється кут прицілювання (Ю. Янов., I, 1954, 48); Точне прицілювання.

ПРИЦІЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **ПРИЦІЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **ПРИЦІЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перез.* Наводити на ціль, спрямовувати на кого-, що-небудь зброю.

ПРИЦІЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і рідко **ПРИЦІЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **ПРИЦІЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Готуватися до стрільби або метання, наводячи на ціль, спрямовуючи на кого-, що-небудь зброю чи предмет метання. — *А бий тебе сила божа! — думає Максим. — Приціляйся разів сто на день... а хоч би тобі раз сказали вистрелити!..* (Мирний, II, 1954, 122); Максим спокійно наложив стрілу на свій розовий лук, підійшов два кроки ближче до медведя і, прицілюючись одну хвилину, пустив йому стрілу просто в серце (Фр., VI, 1951, 16); Воловик вийшов з кущі, став на березі, прицілює до об'єкта (Блік, Тв., 1958, 599); Маковейчик теж вистріляв, ще раніше прицілюючись (Гончар, I, 1954, 106); Вхопив палицю Іван, прицілює добре та як штурне палицею в упиря — й забив його до смерті (Казки Буковини..., 1968, 157); // Спрямовувати що-небудь на якийсь об'єкт. *Високий, спортивного вигляду молодий чоловік.. уже прицілювався своєю кінокамерою до київських пам'яток* (Беч. Квіт., 24.VII 1971, 3); // розм. Спрямовуючи свої рухи, готуватися зробити що-небудь. *Дзвеніли, прицілюючись куди б сісти, позолочені пергою бджоли* (Ряб., Жайворонки, 1957, 157); *Павлик підходить до шафки, виймає бузанець хліба, бере кожу, прицілюється і від центра бузанця в радіальному напрямі розрізає його натроє* (Кол., Терен..., 1959, 306); *Прицілює я так, щоб знову на ноги їй [Веклі] не наступити — і закрутилися [почали танцювати]* (С. Кравч., Квіти..., 1959, 95).

◇ **Прицілюватися** (**прицілюється**) бком: а) приблизно, візуально визначати місце для чогось або розмір чого-небудь. *Розставляла [Устина] пляшки з вином..., ставила блядечка з паюскою ікрою та дорогі рибні консерви, прицілюючись до нього господарським оком, де б це краще поставити власного виготовлення салат* (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 64); б) спрямовувати погляд на кого-, що-небудь; зосереджувати погляд на комусь, чомусь. — *А тобі не спиться, Маріє? — спитав Жменьяк, примруживши одне око, а другим прицілюючись на молоду ще вдовицю* (Томч., Жменьяк, 1964, 28).

2. *перен.*, розм. Обмірковувати, розраховувати що-небудь; прикидати. *Столицініц-газійчики водяться по двору з прасолами потім руки, шушукуючись, змовляючись, прицілюючись на завтрашній день* (Гончар, Таврія, 1952, 35); *Ішов [Іонька] ярмом, тоді видерся в дубовий ліс, прицілюючись до нього господарським оком* (Тют., Вир, 1964, 436); // Аналізуючи, зважуючи все, вибрати зручний момент для чого-небудь. *Бачура слухав, прицілюючись, як би йому натякнути на своє* (Чаб., Тече вода..., 1961, 48).

3. *до кого — чого, перен.*, розм. Звертати увагу на кого-, що-небудь, виявляти зацікавлення кимсь, чимсь; уважно придиватися. *В ці хвилини вона прицілювалася до дитей, насупивши густі брови* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 28).

ПРИЦІЛЯТИ *див.* прицілювати.

ПРИЦІЛЯТИСЯ *див.* прицілюватися.

ПРИЦІЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до приціл 2. *Зброя в порядку, надійний курок, Вірна прицільна лінія...* (Шер., Дорога..., 1957, 12); *Пригавши головою до прицільної панорами, Семен не цілює вже* (Головки, I, 1957, 288); *Хлопець приріс до кулемета і кризь прицільний виріз ясно бачить екочену дорогу* (Кучер, Дорога..., 1958, 129); *Вачула опустив на гвинтіці прицільну рамку на двісті* (Смолиць, Реве та стогне..., 1960, 573); // Признач. для наведення на об'єкт. *У верхню частину бокса*

[для зйомок під водою] *амонтований.. прицільний вичукач* (Рад. Укр., 15.I 1964, 1).

△ **Прицільна плавка** *див.* плавка.

2. Який здійснюється прицілюванням, наведенням зброї на ціль. *Методом швидкісної прицільної стрільби з мінометів, що його недавно запропонував Черниш, уже зацікавився вище командування* (Гончар, I, 1954, 343); *Ніч опала темна — безмісячна, хмарна осіння ніч, і стрілянина почала вщухати: весті прицільний огонь стало неможливо* (Смолиць, Реве та стогне..., 1960, 326).

ПРИЦІЛЬНО. Присл. до прицільний 2. *Від того, наскільки швидко й прицільно проведуть вони [курсанти] стрільбу, залежатимуть наслідки змагань* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 82); *Раз у раз методично й прицільно б'є по ворожих окопах наша корабельна артилерія з моря* (Кучер, Чорноморці, 1956, 208); — *Без наказу не відступати, — попередив Панюшкін, готуючись до автоматної стрільби.. — Бити — прицільно!* (Гончар, Люддя..., 1960, 129).

ПРИЦІНИТИСЯ *див.* прицінюватися.

ПРИЦІНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ПРИЦІНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **ПРИЦІНИТИСЯ**, цініюся, цінишся, *док.* 1. Дізнаватися про ціну з метою купівлі або визначення своїх купівельних можливостей. *Відрадне почуття проймало Зінька. По ярмарку він ходить, грошима брязка, стачений такий господар, до всього прицінюється* (Горд., II, 1959, 183); *Стою я та дивлюсь: люд як та комашня колошиться.. Той своє продає, той прицінюється до чужого* (Вовчок, I, 1955, 14); *Мирон прицінився до чобіт з широкими, модними на той час носками. Швець подивився на братів і, не випускаючи з уст кілька гездків, невиразно промовив: — Продаю тільки за гарні гроші* (Стельмах, II, 1962, 155); // Домовлятися з кимсь про купівлю або про найняття кого-, чого-небудь за вигідну для себе ціну. *Вони [купці] по-приятельському віталися із знайомими персами та бугарцями, тисли їм руки і відразу починали прицінюватися, сперечатися, бити по руках і знов торгуватися, щоб виторгувати хоч зайвий гріш* (Тулуб, В степу..., 1964, 52); *Цілий день ми бігали по місту, оглядали багато розкішних квартир і навіть прицінилася до однієї* (Досв., Вибр., 1959, 105); // Вибирати що-небудь для купівлі на певну суму. *Догово сперечались та прицінювалися — що купити за ті п'ять карбованців?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 180).

2. *перен.* Визначати, зважувати якості кого-, чого-небудь з певною метою. {О к с а н а} *Скільки важ роки? [М о р ж:] Прицінюється? [О к с а н а:] Потрібні ви мені!* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 32); * У порівн. *Артем водив по хаті очима, ніби прицінювався до кожної речі, і час від часу тяг: «Так, так»* (Панч, II, 1956, 40); *Синьокий змряв Миколу з голови до ніг, ніби прицінювався до нього, ніби зважував — варто з таким жити чи, може, відмовитись* (Збан., Курпл. о-ви, 1963, 93).

ПРИЦІНЯТИСЯ *див.* прицінюватися.

ПРИЦМАК, у, ч., розм., рідко. Дія за знач. прицілювати.

ПРИЦМАКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, розм., рідко. Те саме, що прицілювати. — *Шкода, шкода! — сказав Клим, прицімакуючи* (Н.-Лев., III, 1956, 330); *В роті чорно, як у горщику з-під бузики, губи чорні, вуса чорні, а він усе їє і їє [ожину], прицімакуючи та примовляючи: — Оце посолонцював ягідками, оце посолонцював* (Тют., Вир, 1964, 437).

ПРИЦМОК, у, ч., розм. Дія за знач. прицілювати. *Дядьки.. пили пиво, обсмокуючи з прицімоком таранку* (Драч, Поезії, 1967, 160).

ПРИЦМОКНУТИ *див.* прицілювати.

ПРИЦМОКУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. **прицімокувати**. *Що то була за пісня [німого]! .. Туяа голодного воєка, .. клеїт, зітхання, свист, прицімокування* (Л. Янов., I, 1959, 326).

ПРИЦМОКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИЦМОКНУТИ**, ну, неш, *док.*, розм. Утворювати характерний звук, що нагадує «ц», перев. виражаючи явесь почуття (задоволення, здивування, захоплення, нерішучість тощо). *Микула почав розповідати свої пригоди. Дзером тільки прицімокував з дива, а батько Микуліє зітхав і хрестився* (Мак., Вибр., 1956, 477); *Юхим Баріло вигололює піджака, крутить його на всі боки, прицімокує язиком* (Кучер, Прошай..., 1957, 211); *Коли рудобородий дячок позитав головою і прицімокує масними губами не від жалю до неї, а від того, що бачив у ній надто мало сили для роботи, вона, мов підкошена, впала на коліна* (Речм., Весн. грозн., 1961, 69); *Він настаєв глибоку і чорну, мов корито, пригорщу і від радості, що зараз закурить, враз пожеваїшав: притупував чобітьми, прицімокував, прицімокував* (Тют., Вир., 1964, 111); // *Голосно плямкати, п'ючи що-небудь або споживаючи їжу. Чути було, як прицімокував Хведосій, тягнуци горілку з сулії* (Сміл., Зустрічі, 1936, 38); *Баба сла до столу, спиртно зопила сосиску, поклала її на скибку зліба і почала їсти, прицімокуючи язиком* (Собко, Звич. життя, 1957, 57); *Іжачок жадібно почав пити молоко, ще й прицімокував* (Коп., Як вони..., 1961, 198).

ПРИЧАВІТИ *див.* **причавлювати**.

ПРИЧАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **причавити**. *Мочав Стажурський, захлюскнутий і причавлений почуттями* (Смолич, Ми разом..., 1950, 231).

ПРИЧАВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЧАВІТИ**, чавлю, чавиш; *мн.* причавлять; *док.*, *перех.* 1. *чм.* Придавлювати, притискуючи до чого-небудь. *Кузьма піднявся ще ближче, кинув недокурок на підлогу і причавив його чоботом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 29); **Образно. Від заходу повзла густа, чорна змра і низом своїм, немов підшошою, причавлювала землю* (Скл., М. Щорс, 1938, 62); // *Натискати всією масою на кого-що-небудь. Бреус пішов далі цегом, відчуваючи, що його немов причавлює величезна споруда* (Скл., Помилка, 1933, 22).

2. *Навалитись усією вагою на кого-небудь, калічити, умертвляти.* — *На маневраз мій чоловік, капітан... впав з коня, а матовп причавив його на землі* (Н.-Лев., IV, 1956, 277); — *Придавлю, причавлю пана, мов змію підколдну!* — *і руками показав [шарубок], як екоротить життя Стадницькому* (Стецьмах, Хліб..., 1959, 450).

3. *перен.* Спричинятися до пригніченого стану; гнітити. *Родини відпочинку вдома, де для нього готували спокій і тишу — були важкі: змітила тиша, причавлював спокій* (Скл., Помилка, 1933, 63).

ПРИЧАДІТИ, ію, ієш, *док.*, розм. Злегка вчадіти. *Голова болить, мабуть таки я трохи причаділа* (Сл. Гр.).

ПРИЧАСНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. пас. мнн. ч. до **причати**. — *Кажуть, вона вже третій рік, як горить у потайній причасній любові до нього* (Коб., III, 1956, 161).

2. *у знач. прикм.* Який не виявляється у повну силу; стриманий, затамований. *На полях, що розстиналися обабіч дороги, чулися невиразні шерехи: то тріск сухого бур'яну під чийсь обережними кроками, то причасне шарудіння* (Тют., Вир., 1964, 187).

3. *у знач. прикм.* Який причаївся. *Причасні по засідках стрільці, за поданим з дзвіниці сигналом, дружно відкрили вогонь по карателях* (Гончар, II, 1959, 23); *В руках у Галі спалахнув електричний зіттарик, і світ-*

ло його впало на причавну постать Сашка (Смолич, Світанок., 1953, 230); *Засліплена своєю любов'ю, вітала [кохана] одвертим серцем гарну будучність, не відомо жмарних днів і недові, причасної мочком на дальшій дорозі життя* (Кобр., Вибр., 1954, 35); *Над причавним у тежраві, ніби вижиралі, селом стигла незвична, неприродна тиша* (Коз., Блискавка, 1962, 4).

ПРИЧАСНО. Присл. до **причасний** 2, 3. *Причасно і тихо ступала Соломія в сіни* (Кучер, Трунда любов, 1960, 138); *Воки, застрашні випускники, замишкують, причасно ї ствильовано слухаючи це знайома дзеленчання, що стільки рокіє кликало їх у клас* (Гончар, Тронка, 1963, 134).

ПРИЧАТИ, аб, аїш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Стримати що-небудь, не виявити у повну силу; приховати. **Образно. Причали [хвиль] доміні, і скрили всі гребені білі, ледве дишуть... підкрались і вдарили раптом в борти* (Л. Укр., I, 1951, 245).

ПРИЧАТИ дух — затамувати дихання; притихнути. **Образно. Здавалося, немов старий ліс дубовий, і тизе село, і все... причаїло дух на прислухувалося пісні...* (Коб., I, 1956, 115).

ПРИЧАТИСЯ *див.* **причавлюватися**.

ПРИЧАКЛЮВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **причарувати**.

ПРИЧАЛ, у, ч. 1. Спеціально обладнана частина порту чи пристані, де прищвартовують судна; місце стоянки кораблів. *Ремонтують пароплав. Він стоїть порожній високо на воді біля причалу* (Ю. Янов., II, 1958, 17); *Я сидів, зівсичи ноги до води, на окантоці портного причалу* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 9); *В гавані були причали для суден — міських і приватних, судноремонтні майстерні, складські будівлі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 255); // *Місце, до якого причалюють і де стоять прив'язаними човни. Вона сиділа на сходат, що провадилі до малого причалу, де прив'язувались човни* (Л. Укр., III, 1952, 612); *В чазарниках понад поноводою Моравою вже позали розвідники... вишукували найвигідніші причали для майбутньої висадки десантних груп* (Гончар, III, 1959, 352); **Образно. Надходять жнива. І жєні, капітану, з причалу-подвір'я вже час на поля* (С. Ол., Вибр., 1959, 124).

Знічатися (знятися) з причалу (з причалів) — відчалювати, відпливати від пристані. *Естакада була схожа на корабель, що злявся з причалу і рушив у далеке плавання* (Гур., Наша молодість, 1949, 343); *На причалі (на причалах) [бути (стояти і т. ін.)] — бути прищвартованим, стояти на прив'язі пор кораблі, човни і т. ін.)*. *Білий човник, може, десь тут на причалі тизо спочивав* (Л. Укр., I, 1951, 246); *Попрощався Іван з усіма та й пішов до озера, де стояв на причалі летючий корабель* (Шпян, Іван — мужицький син, 1959, 36); *Біля городів на причалах гойдалися човни* (Десняк, Десну..., 1949, 221).

2. *перен.* Пристановище для кого-, чого-небудь; притулок. *Де б я не був у ріднім краю, Де буде знов мені причал, Завжди з любов'ю повторюю Два слова: — Батенько-Урал...* (Мал., Серце..., 1959, 218).

3. *рідко.* Дія за знач. **причадіти**, **причавлювати**. *По повелєнню [за повелінням] .. цариці в Нових Кодаках була збудована висока, як дзвіниця, башта для причалу суден* (Стор., I, 1957, 242).

4. *рідко.* Канат або ланцюг, яким прищвартовують судна. *Відв'язали гребці корабельні причали, На корабель увійшли і за весла громадою сіли* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 53).

ПРИЧАЛПАТИ, аю, аєш, розм. Док. до **чаліпати** 2, 3. — *Він, як сова, — піддав другий [поранений], — при нашому світлі нічого не бачить: із своїм причаля-*

нає... (Гончар, III, 1959, 160); *Мотрона, крадькома, озирнувшись навколо, причалала до ліжка теорої* (Рад. Укр., 31.V 1963, 2).

ПРИЧАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до причалити. На човні, причаленому до піщаного берега, геологічці качки, з верб на воду пражливою падало зжовтіле листя (Рибак, Помплка., 1956, 118); *Команда стражників, наступаючи від причалених плотів, з хрипом лізла на людей* (Гончар, Таврія, 1952, 95).

ПРИЧАЛИТИ *див.* причалювати.

ПРИЧАЛИТИСЯ *див.* причалюватися.

ПРИЧАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. причалювати. Причалювання суден.

ПРИЧАЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЧАЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1. *перех.* Прикріплювати, прив'язувати до чого-небудь (корабель, човен і т. ін.); швартувати. *Вона була б рада швидше причалити човен до берега і піти гуляти з Леонідом Семеновичем по садку* (Н.-Лев., IV, 1956, 121); // *рідко.* Припливати кудись на кораблі, човні і т. ін. [М и к и т а:] *Нарешті, вже на третій, мабуть, рік в Норвегію причалив свій човен...* (Коч., П'єси, 1951, 92).

2. *неперех.*, до чого, куди. Підпливати, підходити до берега; ставати на причал (про човен, корабель і т. ін.); швартуватися. *Помітили небезпеку [фашисти] тільки тоді, коли наші перші плоти вже причалювали до іхнього берега* (Минко, Повна чаша, 1950, 237); *Причалює шаланда, легко пошарудіши об камінь бортом* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *Дуб наш причалив до острова, і ми ступили на ту землю, де кілька сот літ чесне товариство, лицарі, проливали свою кров* (Стор., I, 1957, 252); [Д і в ч и н к а:] *Біжи до бухти Птиць... Туди недавно Причалив пароплав...* (Мур., Ост. хмарина, 1959, 89); // *Пли-вучи на кораблі, човні і т. ін., приставати до берега, причалу.* — *Чого тобі, Антоне, заманулося по такій бистрині ганяти плоти? Тут же зразу ж мені причалюй до берега!* — *наказала Катерина* (Чорн., Потік..., 1956, 7); *Поромщик ніяк не може до берега причалити і просить Марка взятись за весло і допомогти* (Укр. казки, 1951, 289); *Тихо причалив [Прохор] біля старих верб, загнавши човна в заводь* (Шияв, Баланда, 1957, 171); **Образно.* *Отож і тепер причалив [о. Яким] до старого знакомого, щоб і Антося тут поставити, і самому перебудити, поки діло скінчить* (Свидн., Люборацькі, 1955, 148).

ПРИЧАЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИЧАЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. *діал.* Те саме, що причалювати 2. *Плавч човник без весельця, К берегу звертає.. І до берега причалився [Пісні та романси.., II, 1956, 26]; *Образно.* *Сидить [Маруся] і перебира якісь квіточки голубенькі. Петро причалився за так злегенька: — Тю! (Тесл., 3 книги життя, 1949, 59).*

2. *тільки недок.* Пас. до причалювати 1.

ПРИЧАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до причалі 1. *Пароплав уже швартувався, його борт усе ближче підходить до причальної стіни пристані* (Трубл., Мандр., 1938, 150); *На стоянці осадка судна.. невелика — 0,85 метра, що дає змогу обходитися без спеціальних причальних споруд* (Наука..., 4, 1967, 27).

Δ *Причальна лінія* — лінія портового причалу, обладнана спеціальними спорудами. *На нових причальних лініях будуть споруджені капітальні склади.*

ПРИЧАНДАЛІ *див.* причандалі.

ПРИЧАНДАЛИ, лів, *жн.* (одн. причандал, у, ч.), *жарт.* Які-небудь предмети, речі, призначені для чогось. *Три молодіці очепились до кочериж та до держака, кричали, таялись, сіпали ті причандалі на всі боки* (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Над дверима були розвішані сіті й інші рибальські причандалі* (Ю. Бєззик, Вогонь...

1960, 166); *Золоті та срібні дзигари з усяким причандалом, персні й намиста блискучі.. Все те так і сяло та грало* (Мирний, III, 1954, 257).

ПРИЧАНДАЛІЯ, я, с., *збірн., жарт.* Те саме, що причандалі. [Н а д е ж д а П е т р і в н а:] *От візьміть лишень ваші причандалія, та, може, якого етюда намалюєте, а я вам почитаю* (Л. Укр., II, 1951, 67); *Кузьма вже не зводив очей з Міні, з його чорного бачка, з розкладеного на столі різного фотографічного причандалія* (Перв., Дикий мед, 1963, 78).

ПРИЧАПАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Прийти куди-небудь, чапаючи; приплентатися. *Причепали старі баби, охаючи* (Вовчок, I, 1955, 154).

ПРИЧАРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до причарувати. — *Причарована дівчина, — воркотів сам собі боярин, виходячи з намета. — Причарована, не інакше!* (Фр., VI, 1951, 104); *Семем чув Софійчин голос і йшов на нього, як причарований голодний пес* (Смід., Зустрічі, 1936, 44).

Мов (як, наче і т. ін.) *причарований* — *наче під впливом чарів. А чи мало ж то було парубків, що ходили за Химою, мов причаровані?* (Вовчок, I, 1955, 50); *Діти сиділи та слухали, наче причаровані, й дицалися на Гапуню, як на наймудрішу людину в світі* (Григ., Вибр., 1959, 309).

ПРИЧАРОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИЧАРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. *заст.* За марновірними уявленнями — чарами привертати когось до кого-небудь, викликати кохання до когось. *Капосні дівчата як тільки не збиткуються над нашим братом? Яким зіллям і корінням не причаровують хлопця?* (Стельмах, I, 1962, 531); *Назва рослини [любистку лікарського] зв'язана з приписуваною їй властивістю причаровувати молодих людей* (Лікар. рослини, 1958, 168); *Не дозволю вдови брати, Вдова зміє чарувати: Чарувала мужа свого, Причарує сина мого!* (Сто пісень..., 1946, 206); *Люди по селу почали гомоніти: причарувала Христя Хведора та й глузує з нього* (Мирний, III, 1954, 16).

2. *також із сл. до с е б е.* Викликати до себе потяг, сямпатію, любов. *Так світила [Орися] йому в душу і причарувала його до себе, що він відчував на собі її погляд* (Тют., Впр, 1964, 264); *Причаровував Шумський глядача вже самою своєю появою на сцені* (Вишня, II, 1956, 403); [М а р' я н а:] *Причарував ти мене, Сербине! Зроби так, щоб я забула тебе* (Вас., III, 1960, 36); [К а б а к:] *Вчорашнім словом до козаків Богдан їх причарував* (Корн., I, 1955, 244); // *перех.* Привертати чію-небудь увагу, полонити красою, принакністю і т. ін. *На пустирі будинок уродився і всіх причарував* (Гл., Вибр., 1951, 143); *Грузія причарувала поета, як причарувувала вона своєю природою, вдачею свого свободоловного, ризарського й щирого народу вже не одне покоління поетів* (Перв., З щоденника..., 1956, 126); // *перех.*, *кого чим, до кого-чого.* *Примушувати кого-небудь любити когось або щось; розкривати кому-небудь красу, принакність когось або чогось. Там живописці славетні мистецтвом мене причарують, Славні різьбярські дивачі мої прикують...* (Зеров, Вибр., 1966, 296); — *Лютий кат — моя жорстока доля. Ні до кого з усього цвіту нашого лицарства, ні до кого з них не причарувала мого серця, а причарувала мов серце до чужого, до ворога нашого* (Довж., I, 1958, 245).

Мов (віби, як і т. ін.) *причарував хто, що кого* — *хто-небудь полонив (що-небудь полонило) чиясь увагу, почуття, думки. Жінку цю ніби причарувала струнка дівога постать в ясно-сірій шовковій сукні* (Шовк., Інженери, 1956, 439); *З того часу поле як причарувало його* (Мирний, I, 1949, 168).

ПРИЧАРУВАТИ *див.* причаровувати.

ПРИЧАСНИЙ, а, е, церк. Стос. до причастя. *Причасний спів.*

ПРИЧАСНИК, а, ч., церк. Той, хто причащається. *Багато причасників сьогодні [сьогодні] було (Сл. Гр.).*

ПРИЧАСНИЦЯ, і, ж., церк. Жін. до причасник.

ПРИЧАСТИТИ *див.* причащати.

ПРИЧАСТИТИСЯ *див.* причащатися.

ПРИЧАСТЯ, я, с. 1. Християнський обряд, під час якого віруючі уживають хліб і вино — символ тіла і крові Христа, стаючи тим самим ніби причетними до «вічного життя». *Жіночки, нахиливши голови, підійшли до пола. Почалося причастя (Мирний, III, 1954, 321); Опустившись на коліна перед роз'ялтям, де горіла його свічка, гаряче молився [Кузюткін] під час усієї літургії до моменту причастя (Бурл., Напередодні, 1956, 80).*

2. Спеціально приготовлені священнослужителем хліб і вино, якими причащаються віруючі під час цього обряду. — *Як будеш говорити, то задерж в роті причастя, заволаки в хусточку (Н.-Лев., I, 1956, 67); — Ніколи мені з вами розбалахувати, бо зраз причастя готую. Ось і вино, себто кров христова (Мик., Повісті..., 1956, 48); *У порівн. Мов до причастя, схилиючи голови, люди підходили до приговора [про поділ землі] (Стельмах, I, 1962, 627).*

Давати (дати) причастя кому; **Пускати (пустити) до причастя кого** — причащати кого-небудь (про священнослужителя). — *Миритися нам треба. Усе життя як люти вороги живемо. Умиратимете — ніп причастя не дасть (Тют., Вир, 1964, 76); — Неси ж, — каже [піп], — то [жито] назад Та сложий на частя. А я тебе зватра й так Пушу до причастя... (Рудав., Співомовки..., 1957, 31); Приймати (прийняти) причастя; Ходити (іти, піти) до причастя — причащатися. З сторони вони були, як і всі люди: і в хаті так було, як у людей, і в церкву ходили, і причастя приймали (Л. Укр., V, 1956, 165); Рішуче рвонув Тимобій комір верхньої полотняної сорочки, в якій ходив до причастя (Стельмах, II, 1962, 202).*

ПРИЧАХАТИ, *ас, недок.*, **ПРИЧАХНУТИ**, *не, док.*, рідко. Повільно згасати. *На заході над степом причахає заграва — там зайшло сонце (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 57).*

ПРИЧАХНУТИ *див.* причахати.

ПРИЧАЩАННЯ, я, с. Дія за знач. причащати і причащатися. *Це сложе було на ягесь причащання: так некаваливо, урочисто орудували вони ложками (Гончар, Маша..., 1959, 80).*

ПРИЧАЩАТИ, *аю, ашс, недок.*, **ПРИЧАСТИТИ**, *ашу, астіш, док.*, *перех.* Справляти над ким-небудь християнський обряд причастя, давати комусь причастя. *Ой узлял безгаланку, Закували у кайдани, Сповідали, причащали, Батька, матір нарижали (Шевч., II, 1953, 82); Носили [батьки] до церкви творих дітей, причащали з одної ложечки — розкидали заразу по востому селу... (Крот., Сини..., 1948, 26); — Синоку занедужав. Леде дише. Прийдіть, батюшка, причастити (Мирний, I, 1954, 305); Попросив я всіх присутніх вийти, Сам засів Миколою сповідати, Причастя його, святим олієм [блєсм] Помажав (Фр., XIII, 1954, 333); * Образно. *Дурикувати вигадки про «страхінтя колгоспного життя», якими щєдро причащала німецьких вояків гітлерівська пропаганда, лишалися для Таубенфельда незграбно витієюю (Ю. Бедзик, Полкн., I, 1959, 67).**

ПРИЧАЩАТИСЯ, *аюся, ашсся, недок.*, **ПРИЧАСТИТИСЯ**, *ашуся, астішся, док.* 1. Брати участь у християнському обряді причастя, приймати причастя. *Вже скільки раз я сповідалася і причащалася, і постилася, і молилася, нічого не помажав (Н.-Лев., III, 1956, 252); Від памотця віс устояними пахоцями воску, ладану,*

*церкви і вина, яким причащаються миряни (Стельмах, Хліб..., 1969, 90); *Образно. Невечернюю царівською сповнею джерело нашого піснного багатства. Віками схилились до нього уста народу, причащались його цілющою снагою (Літ. Укр., I.VIII 1967, 4); Тут Довженко причащається Із джерел живих та чистих (Дор., Тобі, народе..., 1959, 15); *У порівн. *Віщці пили холодною воду, жадбно й справо, ніби причащаючись на святе діло (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 5); // жарт. Те саме, що пригощатися 1. Рятувас мене од них [мишей] рудий мордавий кіт з порваними вухами, причащаючись за це молоко з мого глечика (Перв., Материн.. хліб, 1960, 6); Людина, яка систематично причащається оковитою, втрачає контроль над собою, здатна винити найстрашніше зло (Веч. Київ, 18.IV 1968, 2).**

2. *до чого, чому, перен.* Ставати причетним до чого-небудь; прилучатися. *Зараз маленькій Юра має причаститися до найкращих розкоши людського життя! (Смоляч, Дитинство, 1937, 103).*

ПРИЧАЮВАТИСЯ, *ююся, ююся, недок.*, *рідко*, **ПРИЧАЙТИСЯ**, *аюся, ашсся, док.* 1. Ховаяючись від кого-небудь, намагатися бути непомітним; притаюватися. *На день причаювалася [Дорка] у ямі чи під листям у лісі (Ю. Янов., Мир, 1956, 74); Абдулав ножом чує, що в хаті хтось є. Робить кілька стрибків і причаюється біля хліва білям приєдом (Тют., Вир, 1964, 494); Ленко .. причаює за деревом, щоби міг відіти проїжджаючи (Фр., VIII, 1952, 288); Полохливий засує, причаювшись під кущем, пригина вуха, витрища очі (Кочуб., I, 1955, 148); Стражник зайшов у двір, потім і до хати. Ми причаює під вікном, за кущами бузку (Панч, Гарні хлопці, 1959, 27); *Образно. *Яксь настороженість причаює біля притихлих будівель (Стельмах, I, 1962, 48); // Завмирати, тамуючи подих; затихати. *Кичулась [Гаїнка] на ліжкові, підвелася і опала знову, причаює, затаївши й духа (Гр., II, 1963, 400); Зненацька в двері щось стиха пошкрябало. Надія причаює (Баш, На.. дорозі, 1967, 53); *Образно. *Безлюдна вуличка причаює у сутінках, дримала, мигаючи темними вогниками (Жур., Даша, 1961, 21); // Ховатися, припиняти діяльність на деякий час, вичікуючи. *Багачі причаює. Із наме не було в селі (Кочуб., II, 1955, 79); Після другого наступу на Одесу ворог причаює в своїх окопах і визирає з них дуже рідко (Кучер, Чорноморці, 1956, 122); *Образно. *З його очей проглядали і настороженість, і обережність, і лукавство, а з-поміж них прокльовувалася і знову десь причаює розум (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 121); Перший сильний порив вітру пройшов по землі.. і ліг, затих, причаює, чекаючи нагоди знову злетіти (Собко, Звич. життя, 1957, 318).******

2. *перен.* Знаходити де-небудь притулок, затишок. *Хтось тільки од вітру.. причаює під стіною кам'яною (Л. Укр., V, 1956, 386); В затишку причаює кури, а біля них на одній нозі стоє півень (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54); // Бути розташованим у затишку; бути непомітним здалеку (про неживі предмети). *В долині, де причаює село Камшили, показались перші фашистські танки (Кучер, Чорноморці, 1956, 383); У густих вербах причаює, огорнута темрявою, маленька хатинка (Тют., Вир, 1964, 190).**

ПРИЧВАЛАТИ, *аю, ашс, розм.* Док. до чвалати 1. *Причвалала пішки з Грицем аж із Києва тітка Пріська (Юхвід, Оля, 1959, 151); Зараз ото галасус, витанцьовує на вусениці [бульдозера], а настане вечір, причвалє наш Кузьма до вагончика, як побитий (Гончар, Тронка, 1963, 278); // фал. *Прийти куди-небудь, до когось; прибрести. *Прийшли [козакі] в той Петербург і до царя причвалали (Укр.. казки, легенди..., 1957, 428); Еней по берегу погнався і сам не знає, куди слоняєся, Аж гуляк — і в***

город причвалав (Котл., I, 1952, 71); Зайшов [Данило] у палату до хворого і, не вітаючись, промовив: — Оце же я й причвалав (Ле, Ю. Кудря, 1956, 147); // *фам., рідко*. Приїхати куди-небудь. Зразу її хазайське серце троха було защемило на вид тих трьох фіакрів, котрими причвалили гості (Фр., VII, 1951, 95).

ПРИЧЕПА¹, и, ч. ж., розм. 1. Надмірно прискіплива людина; людина, яка до всього чіпляється. — Це правдива причена! — сказала Кайдашиха. — Бере жов добро, ще й мене лав (Н.-Лев., II, 1956, 355); — Тут не вистачав довідки з місця роботи, — зауважила секретарка. Була вона сухорлява, немолода й висока. Саме такі й бувають найбільшими приченами, подумала Ольга (Дор., Не повтори..., 1968, 69); — Ти, Воєво, причена. З тобою хіба можна гратись? Ти любиш, щоб усе було по-твоєму... (Збан., Старший брат, 1952, 46).

2. жарт. Надокучлива людина (часто про дитину). — Лягай, сину. — Лягайте і ви. — Піду до возника: подивляюся, хто там душу гріє. — І я з вами. — Не встигши, причено (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 70); // *зневажл.* Занадто настирлива, в'длива людина. — Та кидай оту книжку! Оце прилип до тієї книжки, неначе муха до меду. — Оце приченилася причено! Потривай, дочотаю листка! (Н.-Лев., VI, 1966, 376); [С л у ж е б - к а:] Який чистюк! Та відчепись, причено! з тежніці витягла, та ще якоїсь волі від мене хочеш (Л. Укр., II, 1951, 196); // *зневажл.* Людина, що набридає настирливими залицяннями. — А-а-а, осоружний... причена! не дивись, кажу! не дивись! — Та давай [дівчина] його вічком по лолові й по виду бити (Мириш, I, 1949, 166); До річки йшла тоді, коли він уже повертався звідти. Бо до всього — він ще й причена. Зіна кілька разів лопила на собі Олегів погляд (Мушк., Серце..., 1962, 292).

Причіплюватися (причіплятися, причепитися) причепю див. причіплюватися.

ПРИЧЕПА², и, ж. Морська риба з веретеноподібним тілом і присоском на голові, за допомогою якого вона прикріплюється, прилипає до інших риб або днища суден і пасивно переміщується на значні відстані.

ПРИЧЕПНИТИ див. причіпляти.

ПРИЧЕПНИТИ див. причіплятися.

ПРИЧЕПЛЕНИЙ, рідко **ПРИЧІПЛЕНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до причепити. Коли ж дивиться [Забрюха] — вірвоєка; потягнув тую вірвоєку — аж і тут зарбуз сирій причеплений!.. (Кв.-Осв., II, 1956, 157); За машинами котились на гумових шинах причеплені до них гармати (Гжицький, Чорне озеро, 1964, 17); Зерно з бункера комбайна відвозять автомашини, а соломка після подрібнення разом з головою подається пневматично в причеплений візок (Рад. Укр., 30.VIII 1962, 2); Перед образами горіла лампа і коливались голуби та писанки на нитках, причіплених восток до стелі (Н.-Лев., II, 1956, 224); // *причеплено*, *безос. присудк. сл.* Обидва [солдати] з медалями на грудях. Вищуї стрічки причеплено трохи навскіс, позапцем (Жур., Дорога..., 1948, 3); Батьки його, й діди, й прадіди — все були Підлітки, таке вже їм прізвище було колись причеплено (Вишня, I, 1956, 315).

2. у знач. прикм. Який причепився до чого-небудь. Дерево не пускає коріння вглиб, бо камінь, а розкидав коріння навкруги, обтопає ним, мов гадюками, камінь і, так причеплене, лізе догори, до сонця (Коцюб., III, 1956, 137).

ПРИЧЕПЛИВИЙ, рідко **ПРИЧІПЛИВИЙ**, а, е. 1. Надмірно вимогливий до кого-, чого-небудь; прискіпливий. Причепливий і надмірно ретельний професор Войтинський ганяє його, як говорили студенти, в два кінці (Рибак, Час..., 1960, 281); Говоль і саж гаразд не пам'ятав, що говорив. Можливо, причепливий слухач знайшов би в його

словах багато протиріч і перебільшень (Полт., Півість..., 1960, 449); До камбуза долітає зрипуватий боцманів бас. Боцман Волощук причіпливий (Ткач, Ждя..., 1959, 41); // У якому, від час якого виявляється послена увага до найменших дрібниць. Сидора Івановича таке причепливе обтеження нечуває, але він робив вигляд, ніби на фермі цілковитий порядок (Добр., Тече річка..., 1961, 28); П'єси піднаглядного [Г. Карпенка-Карого] потрапляють під потрійно причіплайву і жорстоку цензуру (Мартич, Півість про нар. артиста, 1954, 77).

2. *зневажл.* Занадто надокучливий, набридливий. Ганушевці хотілось просто з каменя стрибнути через тин і етекти од настирливої, причепливої баби (Н.-Лев., III, 1956, 225); — Тут — луз. А далі що? — питає дитя в матері... — Село. — А за селом?.. — А за селом — Україна... — сміється мати, бажаючи позбутися запучано причепливої дитини (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 6); Хижий, причіпливий, сварливий і уїдликий, як муха під осінь, отець Матчук [герой повісті «Забобон» Л. Мартовича] усім досадив, а особливо наймитам (Жовт., 2, 1956, 99); // *Власт. причепи* (див. причіпа¹ 2). Марта... пересилуючи себе, слухала пересуди, не бажаючи образити сусідку, а ще більше заводити з нею спірку. Хто не знає причепливої едачі? (Горд., II, 1959, 291); Вона знову засміялася — на мов причіпливе розпитування — і позитала заперечливо головою (Смодич, День..., 1950, 95).

ПРИЧЕПЛИВА (причіплива) думка (ідея і т. ін.) — думка, що невідступно переслідує кого-небудь, на якій зосереджений хтось. Людина з такою фанатичною едачею та ще з причепливою ідеєю хоч кому завдасть клопоту (Шовк., Інженери, 1956, 140); Щось важке притисло серце, пригасило радість. Насилу одірвав [Сирота] причіплену думку (Мушк., День..., 1967, 39).

3. *рідко*. Який легко причіпляється (у 1 знач.) до чого-небудь; чіпкий. Лежить [Кажан] серед причепливих лопухів і лободи, і причіпчиві сірі реп'яхи заупадалися у його сивій бороді (Цюпа, Три явори, 1958, 50); // *перен.* Те саме, що заріпливий 1. А що зарізатися тут якою причепливою хворобою — то дуже легко (Коцюб., III, 1957, 141); *Образно. Чуже лихо причепливе, як болютяна пропасниця (Тулуб, Людолов, II, 1957, 65).

ПРИЧЕПЛИВИСТЬ, рідко **ПРИЧІПЛИВИСТЬ**, вості, ж. Властивість за знач. причіпливий, причіпливий 1, 2. Неодоволеній з такої причіпливості табельника, Давид Онопрійович вийшов на ганок (Добр., Тече річка..., 1961, 279); Нагабність і причіпливість Фесенкова, легке зневажання .. вразило її й роздратувало (Н.-Лев., V, 1966, 156); Надія розповіла. І, звичайно, розповіла про єю причіпливість Стороженка з обуренням (Баш, Надія, 1960, 182).

ПРИЧЕПЛИВО, рідко **ПРИЧІПЛИВО**. Присл. до причіпливий, причіпливий 1, 2. Семен Григорович причепливе оглянув стіа, накритий досвідченим офіціантом (Дмит., Розлука, 1957, 67); Посміявшись, Степан Іванович заговорив про діла на будові, заговорив, за своїм звичаєм, гостро, а б навіть сказав, причепливо (Жур., Вечір..., 1958, 143); Кочерга стояв, як завжди, на воротах і причіпливо озлядав човни, які здавали спортсменам (Собко, Матв. затока, 1962, 101); — Ходім, я вам покажу мої квітки! — сказала Олеся сміливо й причепливо й трохи не потягла його за руку (Н.-Лев., III, 1956, 52).

ПРИЧЕПУРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до причепурити. Причепурені задля неділі молдувани придивлялись з-під долоні до Замфіривої підводи, поцюмоючи з задоволення (Коцюб., I, 1955, 187); Вбігає Жура, зачесана й причепурена для театру (Коч., II, 1956, 97); [С т е п а н і д а:] Тепер вже неначе і все готове в хаті?

[М е л а ш к а:] *Причепурена зата та опоряджена, неначе хороми* (Кроп., IV, 1960, 8); *Між спокійними цегляними будинками ляжливо туплятьс я причепурені селянські хатки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 113).

ПРИЧЕПУРИТИ *див. причепурювати.*

ПРИЧЕПУРИТИСЯ *див. причепурюватися.*

ПРИЧЕПУРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. причепурювати.

ПРИЧЕПУРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЧЕПУРИТИ**, рю, рійш, *док.*, *перек.*, *розг.* Надавати кому, чому-небудь чепурнішого, охайнішого, красивішого вигляду; чепурити. *Подружні гордоці, напевне, тільки ї прижмушують її отак ідати, підбирати, причепурювати свого п'яницю* (Гончар, Тронка, 1963, 129); *Ближавета причепурювала перед великим люстром грецької роботи нову свою зачіску* (Ле, Налавайко, 1957, 37); *Повела [генеральша] його в палати. А в палатах Причепурила, одягла, А потім в школу оддала* (Шевч., II, 1963, 244); — *Йди, йди, докою. Потривай лишень, я причепури тобі голову та почніляю золоті сережки*, — *казала Балабушиха* (Н.-Лев., III, 1956, 230); *Я чобітки всім витер, а тоді змастив, декому підшив, причепурило. Глянує навіє, наче лакована* (Ю. Яноук, I, 1954, 33); *Мати причепурила зату, вижмастила долічку, посилає її травою*, — *запашно в зати та зелено* (Вашня, II, 1956, 347); // *перек.* Упорядковувати, робити кращим що-небудь. *У мене хоч і є одна така повість [з пародного життя], та... її ще треба причепурити* (Л. Укр., V, 1956, 276).

ПРИЧЕПУРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИЧЕПУРИТИСЯ**, рюся, рійся, *док.*, *розг.* 1. Надавати своїй зовнішності чепурнішого, охайнішого, красивішого вигляду; чепуритися. — *Я причепурювалась коло дзеркала* (Н.-Лев., IV, 1956, 264); — *Обов'язково мене розшукав [чоловік]... і ми тоді по-новому заживем*, — *казала вона, причепурюючись перед люстерком* (Гончар, Тронка, 1963, 322); *Умилася [Венера], причепурилась І, як в неділю, нарядилася* (Котл., I, 1952, 69); *Прибратися та причепуритися перед святами* — *єслж розуміє, що треба* (Вашня, I, 1956, 341); **Образно.* *Ну, та й море ж було у той день! Певне, вже так задла нас вигладилося та причепурилося* (Л. Укр., V, 1956, 11).

2. тільки *недок.* **Пас.** до причепурювати.

ПРИЧЕРСТВІЛИЙ, а, е, *розг.* Несвіжий, алеґка зачерствілий (про хліб). *Яка то була радість, коли орач виймає тобі з торби шматок причерствілого хліба і казав, що він од зайця* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 37); *Берестовський сів і взяв з руки у Паскова великий шматок причерствілого солдатського хліба з цедрою порцією бичків* (Перв., Дикий мед, 1963, 361).

ПРИЧЕСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до причеса́ти. Волосся.. не стирчить та голові кучерляж змележ, а гладенько причесане, рівно облягає кругом її білого чола (Мирний, IV, 1955, 294); *Він був гладко причесаний, у льняному костюмі, білий трикотажний сорочці з розстебнутим коміром* (Томч., Готель..., 1960, 179); **Образно.* *Темно-зелені смереки стоять тихі та лагідні, немов ужиті дощем, причесані вітрами* (Мокр., П'єсн, 1959, 108).

ПРИЧЕСАННЯ, я, с., *рідко.* Дія за знач. причеса́ти і причеса́тися.

ПРИЧЕСАТИ *див. причісувати.*

ПРИЧЕСАТИСЯ *див. причісуватися.*

ПРИЧЕТ, **ПРИЧТ**, у, ч. 1. Служителі культу при окремій православній церкві. *Отець Василь це раз окропив козаків, це раз поблазав на воїнство чесне благословення у господа і з причетом вернувся журно до церкви* (Стар., Облога..., 1961, 9); *Отець Харитин надів рици й вийшов з причетом за браму в цвинтарі* (Н.-Лев., III, 1956, 192); — *А ось тут підпишть, що це земля церков-*

ного причету (Стельмах, I, 1962, 276); *З відчиненої брами Січової Покровської церкви виходив стоїтний батюшка з причетом, вичими, корозвами і святою водою* (Довж., I, 1958, 234)..

2. *перек.*, *жарт.* Особи, які супроводжують когонебудь; почет. *Писареві нічого було робити, тільки, почуваюши потилицю, йти додому з своїм причетом* (Кв.-Осн., Вибр., 1937, 56); *Пан у себе з причетом гуляють* (Шевч., II, 1963, 108).

ПРИЧЕТНИЙ, а, е, *до кого* — *чого, рідше кому, чому.* Який має безпосереднє відношення до якої-небудь справи або до когось. *Жду-жду, відповідають: «Ваше діло передано на дослідження, бо ще знайшовся один причетний до його»* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 78); *Сагайда від душі радий йому, як радий усьому на світі, що коюсь мірою причетне до його першого друга, до Бряжського* (Гончар, III, 1959, 329); *Усім, хто причетний до виховання молодого покоління, відомо, як багато важить в системі формування свідомості наших дітей, молоді вивчення рідного краю* (Літ. Укр., 31.I 1964, 1); *Окремі частини [матерії], як відособити їх, не причетні чуттям організму* (Зеров, Вибр., 1966, 185); // *у знач. ім.* причетний, ного, ч.; причетна, ної, ж.; причетні, них, мн. Людина, яка має безпосереднє відношення до якої-небудь справи або до когось. *Він одержав приватного листа від графині Євєліни і згоря на чистому полі написав: «Вчинити свідство уважно. Вчинит і причетних суворо покарати»* (Рибак, Помилка..., 1956, 257).

ПРИЧЕТНИК, а, ч., *церк.* Молодший член церковного причету (паламар, псаломник). *Задзвонили до церкви, я й пішов; аж там саме архієрей виходить, от і я за ним. Думаю: проведу його. Мене причетники і підвели верстов із десяти* (Барв., Опов., 1902, 300); *Роман [«Запльски причетника» Марка Вовчака] написаний у формі записок-спогадів дрібного церковного служителя-причетника* (Рад. літ-во, 4, 1957, 71).

ПРИЧЕТНИСТЬ, ності, ж., *до кого* — *чого.* Абстр. ім. до **причєтний**. *Галинці було заборонено говорити поки що про загиб свого батька і про свою причетність до того загогу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 59); *В. І. Ленін поставив питання про свободу причетність письменника до передового класу — пролетаріату* (Рад. літ-во, 3, 1967, 12).

ПРИЧИМЧИКУВАТИ, юю, юєш, *док.*, *розг.* Те саме, що **прийти**. — *А ти віквіля се причимчикувала?.. Де взялася, питаю! — грізно зукнув Грицько* (Мирний, III, 1954, 139).

ПРИЧІНА, н, ж. 1. Явище, яке обумовляє або породжує інше явище; протилежне н а с л і д о к. *Смерті не буде без причини* (Номис, 1864, № 8286); *Ніколи від страшної катастрофи, що була причиною смерті її мужа і пожару двора, вона не мала спокоя* (Фр., VII, 1951, 19); *Ярица заговоріла. Звичайно, першою причиною цього була старість, віта, але найбільше важило, мабуть, те, що почалась осінь, негода, сльоза* (Скл., Святослав, 1959, 83); *Пояснюючи причини перемог Радянської влади, Ленін не раз говорив, що Радянська країна не була одинокю в боротьбі з іноземною інтервенцією і білогвардійською контрреволюцією* (Біогр. Леніна, 1955, 233).

2. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків. — *Ви думаєте, справді у мене життя болше? То я тільки так удавав... щоб знайти причину вискочити з хати* (Мирний, IV, 1955, 384); *Це була непередана мочазна дувель двох трудівників, що глибоко люблять один одного, двох чесних і благородних людей, в яких у посвяченому житті було, на жаль, безліч причин не бути ні лагідними, ні добрими* (Довж., I, 1958, 410); *Питання про члена або кандидата в члени партії, який не сплатив членських внесків без поважних причин протягом трьох*

місяці, підлягає обговоренню в першій партійній організації (Статут КНРС, 1971, 8); // Спонування, міркування, мотиви, якими викликаються які-небудь вчинки. — *Ти знаєш краще всіх причину, Чого Еней приплив к Латину і біля Тибра поселився* (Котл., I, 1952, 244); *Час був тривожний, черниця ж мала свої причини поспішати* (Мик., II, 1957, 269).

Без (будь-якої (найменшої і т. ін.)) причини — без ніяких видимих підстав (робити що-небудь). *Без причини я сміюся, Без причини гірко плачу* (Фр., XI, 1952, 273); *Кидався [Бідочуків] на людей з сокирою, заводив бійку вже без найменшої причини, от так собі, ні сіло ні впало* (Хотк., II, 1966, 162); *Серцю без причини радісно став* (Стельмах, II, 1962, 334); *Бути (ставати, стати) причиною чого — бути винуватцем або приводом яких-небудь подій, переживань (перев. неперемених). — От тропи через мене не попекали собі рук, — сказав Панасенко, — вибачайте мені, що я став причиною цього лиха* (Н.-Лев., IV, 1956, 64); *Тижко ходив позмурив, скупився на ласку.. Оріся догадалася, що причиною тут Сергій* (Тют., Вир, 1964, 265); *3 причини якої (з причини чого); Через причину яку, рідко По причині якій — на підставі чогось, через щось. Я чув, що Ви з певних причин відмовляєтесь од такої посади* (Кюцюб., III, 1956, 160); — *3 причини такого дійсно сумного випадку я і залишилась сьогодні дома і нікуди не поїхала* (Хотк., I, 1966, 50); *Ви розповіли мені план одної драми, що здався мені надзвичайно цікавим і оригінальним.. Ви сказали, що дійсно musiли «скрутити голову» пламові через незалежні від Вас причини* (Л. Укр., V, 1956, 433); — *Комусь потрібно було тайно вбити мого сина.. По якій причині я відчуваю.. що відтепер життя моє і нашого села безповоротно розмалювалось надовок..* (Довж., I, 1958, 92).

3. *заст.* Непередбачений випадок, скрутні обставини. — *А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та, гляди, станеться.. яка причина* (Кв.-Осн., II, 1956, 27); // *Горе, нещастя. Сталася Кириковій велика причина: умерла, саме в живих, дитина* (Україна., I, 1960, 189); — *Чого ти топишся, дівча? Скажи: яка тобі печаль? Яка вчинилася причина?* (Рудан., Тв., 1956, 79).

4. *заст.* Провина. — *Не оговється [коханний] до своєї Любої дівчини, — Він німий лежить, холодний з моєї причини* (Л. Укр., I, 1951, 331).

5. *розм.* За марновірними уявленнями — хвороба, заподіяна чаклунком. *Ото ж тая дівчинонька, що сонна блудила: Отаку-то її причину Ворожка зробила!* (Шевч., I, 1954, 6); *А баба й рада: як почне розказувать.. про усіякі заговори од усіякої причини і на людях, і на худобі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 28).

ПРИЧИНЕНИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **причинити**¹. *Крізь причинену шибку глянуло її обличчя, поцятковане вапном* (Л. Укр., III, 1952, 655); *Двері в світлицю були нещільно причинені, крізь шпару пробивалася розпливчаста смужка тьмяного світла* (Голов., Тополя., 1965, 285).

ПРИЧИНЕЦЬ, нця, ч., *заст.* Винуватець, призвідник. *Він вимагав від лхві, щоб вони видали туркам всю козацьку старшину, як винуватця і причинця морських походів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 559); *Ходили в народі чутки, що це саме він, оцей Кишигей, був причинцем смерті степової мільйонерки Софії Фальцфейн* (Гоннар, II, 1959, 9).

ПРИЧИНІТИ¹ *див.* **причиняти**¹.

ПРИЧИНІТИ² *див.* **причиняти**².

ПРИЧИНІТИ³ *див.* **причиняти**³.

ПРИЧИНІТИСЯ¹ *див.* **причинятися**¹.

ПРИЧИНІТИСЯ² *див.* **причинятися**².

ПРИЧИННИЙ¹, а, е. I. Прикм. до **причина** 1, 2. *Ми повинні завжди перевіряти себе, височуючи ланцюг полі-*

тичних подій в їх цілому, їх причинному зв'язку, їх результатах (Ленін, 34, 1973, 243).

2. *грам.* Який вказує на причину, має значення причини. *Причинний сполучник; Причинне підрядне речення.*

ПРИЧИННИЙ², а, е, *розм.* Те саме, що **божевільний** 1. *Поміж трупів бродить мати, Вся знедолена, причина Від безсилля сліз утрати* (Граб., I, 1959, 268); *Михайло знав такого — причинного Андрія, який ходив по селах* (Томч., Жмењакі, 1964, 126); // *у знач. ім.* **причинний**, ного, ч.; **причинна**, вої, ж. *Божевільна людина. Не русалонька блукає: То дівчина ходить, Й сама не зна (бо причина), Що таке робить* (Шевч., I, 1963, 3); «**Причинний!**» — *говорили ви й тоді, Коли я в грошах не знавав принади I.. раваясь геть од теплої посади* (Крим., Вибр., 1965, 30); *То не вітер гме на полі одиночку калену,.. не причинна козаченька дождидається з походу, — то на долю парікає безталанная Оксана* (Гур., Друзі., 1959, 6); **У порівн. Чи вже ж даремно вік губить Вона в журбі повинна; Чому не сміє знов любити? Звелась, немов причина* (Граб., I, 1959, 416); — *Як тільки хвилина дозволила випаді мені, так я хожу, як причинний, хожу, жіркую, планую* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 261); *Де-не-де виривалась тинь з розвіяними косами і бігла, як причина, навманя* (Панч, I, 1956, 275).

ПРИЧИННИСТІ, ності, ж. I. Абстр. ім. до **причинний** 1. 2. *філос.* Необхідний зв'язок явищ матеріального світу, з яких одні (причини) зумовлюють інші (наслідки). *В. І. Ленін на величезній кількості прикладів і фактів розкривав об'єктивний характер причинності в усіх галузях життя* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 24).

ПРИЧИННОК, нку, ч., *діал.* I. Додаток, доповнення. *Відходила [Кравецьовська], а з дверей сказала ще на причинки: — Можуть нас люди про щось підозрівати* (Март., Тв., 1954, 304); *Може й цей невеличкий причинок до біографії Тараса Шевченка не буде зайвим* (Кюцюб., III, 1956, 48); *В р. 1900 я подав у «Записках наукового товариства ім. Шевченка».. ще один причинок до пізнання письменської [письменницької] діяльності Івана Вишенського* (Фр., XVI, 1955, 429).

2. *Причина*.

ПРИЧИНЯТИ¹, яю, яєш, *недок.*, **ПРИЧИНІТИ**, чини, чиниш, *док.*, *перех.* **Зачиняти**, *перев.* *нешліжно, не повністю* (двері, вікно, квартиру і т. ін.). *Карає [хазяїн] наймита свого або за те, що погано мав за роботи, або за те, що двері недобре причиня..* (Вовчок, I, 1955, 297); *Ольга, не причиняючи вікна, лягла знову в ліжку, але заснути вже не могла* (Шиян, Гроза., 1956, 521); *Не еспіє він ще гаразд і воріт причинити за собою, — як уже на його напустилась розсерджена молодиця* (Мирний, I, 1949, 129); *Коли Сафрон тільки причинив звіртку, біля возів побачив коні Созоменка і Денисенка* (Стельмах, II, 1962, 308); // *кого, рідко.* **Зачиняти** *де-небудь, не випускаючи назовні. Мати веде плачучу дитину в дальшу кімнату і там причиняє, сама вертається* (Л. Укр., IV, 1954, 249); *Вона його вірненько любила, рако не збудила; У кожтроньці та ще її причинила* (Чуб., V, 1874, 931).

ПРИЧИНЯТИ², яю, яєш, *недок.*, **ПРИЧИНІТИ**, чини, чиниш, *док.*, *перех.*, *кому, рідко.* **Навмисне** *чи ненавмисне* **бути причиною чийого-небудь нещастя** (болю, втрат і т. ін.). *Брати, до строгого порядку привички, Не причиняли клопотів мені* (Фр., XIII, 1954, 297); *За віщо ж зневажа? Для чого немилі Братам наші щирі жаданя? Кого ми ціпали, кому причинили Неволою, біду, руйнування?* (Стар., Вибр., 1959, 8); — *Колісь я причинив Нечуйвітру велике горе* (Стельмах, II, 1962, 230).

ПРИЧИНЯТИ³, яю, яєш, *недок.*, **ПРИЧИНІТИ**,

чинію, чиниш, док., чого, діал. Додавати, збільшувати. — Не причиймай жи [мені] роботи (Хотк., II, 1966, 284); Причини, боже, дня — щоб мій знак до ночі зтось побачив (Ю. Янов., I, 1954, 36).

ПРИЧИНЯТИСЯ¹, яється, недок., **ПРИЧИНИТИСЯ**, чиняться, док. I. Зачинятися, перев. нещільно, не повністю (про двері, вікно, квартиру і т. ін.). Квітка була на диво хороша, і дверці щільно причинилися, і сідалець є (Головко, I, 1957, 130); Ледева причинилися за нею двері, Дарка пошепки обізналася до Юзі (Л. Укр., III, 1952, 653); Двері причинилися, і англійський замок клацнув (Смоляк, II, 1958, 87).

2. тільки недок. Пас. до причиняти¹.

ПРИЧИНЯТИСЯ², яюся, яшся, недок., **ПРИЧИНИТИСЯ**, чинюся, чинишся, док., розм. 1. до чого і без додатка. Прилучатися до якої-небудь справи, сприяючи їй. Причинись до праці, де, служивши ближнім, За своє кохання чоловік не дба (Граб., I, 1959, 128); — Не вимагає жи від вас, щоби-сте несли власне життя [життя] на вітар патріотизму, але, оскільки ваша сила, причинитесь датком грошевим (Фр., VIII, 1952, 299); — Як уже воювати, так воювати — зай же і я, старий, щось до добра причинюся, коли на те йдеться (Козл., На переломі, 1957, 128); // Бути, ставати причиною, причиною чого-небудь. — Замість помагати нам у боротьбі, вони шкодять їй, причиняються до розповсюдження філоксері (Кощуб., I, 1955, 204); Причинився [брат] до її зризоту. Не женився, а часом.. запивався (Коб., II, 1956, 10).

2. рідко. Траплятися, ставатися (з якої-небудь причиною). [Д е н и с:] Каже [баба], що то Жені з оцей, що вона ще давніш порчена, а оце їй з оцей і причинилося... (Кроп., II, 1958, 475).

ПРИЧИТАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. причитати і слова, які вимовляють, причитаючи. — Після аспірації ти приступив до глибокої наукової розвідки,.. ти відкопав дорогий скарб — колекцію лірницьких плачів, жebraцьких причитань та голосінь над покійниками (Вол., Місячне срібло, 1961, 101); Хлопчик уже не слухав діда і читав коневі всякі причитання: — Ах, ти блаудя! шибеник! Хіба тобі не добре в було у мене? (Мирний, I, 1954, 176).

ПРИЧИТАТИ, аю, яш і **ПРИЧИТУВАТИ**, ую, уєш, недок. 1. над ким. За народним звичаєм — на похороні голосити над покійником, примовляючи. Тужила би, тужила [Маруся], русою косюю шию озиваючи, і причитувала би над кимсь померлим (Хотк., II, 1966, 33); *У порівн. Говорила [Оксана], ніби сама над собою причитувала, ятрила словами некучими душу, билась, мов голушка зранена (Цюпа, Назустріч..., 1958, 258).

2. розм. Жалібно плачучи, нарікати на когочо-небудь, побиватися за кимсь, чимсь. — Та де ж ти, мій голубе, озовися! — плакала вона, причитаючи, наче за покійником (Шнян, Балазда, 1957, 15); Криком кричить дитячий розпач, а уста тихо, нишком причитують.: — Ой, маж-мажочко, ой, моя ріднесенька... (Вас., II, 1959, 9); Плакала чиясь дитина, зтось із жінок причитував жалібним голосом... (С. Кравч., Квіти..., 1953, 50); // перек. Голосно проклинати, паяти когочо-небудь; голосно примовляти щось. — Щоб же тебе на кусники порвало! — причитала Явдоха, припадаючи до порожнього глечика (Тют., Впр, 1964, 393); Дід.. як ударив себе по лозах, та дваї причитувати: — А щоб тобі та бодай тобі!.. (Україна..., I, 1960, 8); Як тільки стражника побачить [захарка], зараз почне хреститись,.. хреститься та причитує: «Господи, відверни!» (Мирний, IV, 1955, 352).

ПРИЧИТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. причитувати і слова, які вимовляють, причитуючи. І причитування

жениці [жінок], і похоронні співі священників, і шум потоку,.. — все це творило незвичайну, неповториму картину звуку (Хотк., II, 1966, 263); Далеко над еранішніми зарожєвілими водами стелились материнські причитування (Гончар, Таврія, 1952, 17).

ПРИЧИТУВАТИ див. причитати.

ПРИЧІЛКОВИЙ, а, в, розм. Пряки. до причілок 1. Гашіца потиженьку висовується з-під рядна, обережно ступав босими ногами і микне врешті за причілковою стіною... (Кощуб., I, 1955, 247); Хтось обережно постукався в шибку причілкового вікна (Логв., Давні рани, 1961, 93); // Який прилягає до причілка, мистівсьє біля причілка. Біля причілкового осокора заворушилась невисока жіноча постать (Стельмах, Правда..., 1961, 51).

ПРИЧІЛОК, лка, ч., розм. 1. Бокова стіна будинку; бокова частина даху. Хата осіла й трохи пережвабилась набік, на причілок (Н.-Лев., II, 1956, 256); Хазяйки білять хати, прикрашають причілки різною глиною —.. то коричнево-чорною, то сірою, то чорною (Ю. Янов., I, 1954, 18); Землянка.. мала вигляд буди з дахом.. На причілку було вікно на дві шибки (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 73); Іван лазить по драбині, подає снопи, а вона почервонілими руками прив'язує, приладжує екритий причілок (Чорн., Визвол. земля, 1950, 222).

На причілку (сидіти, стояти і т. ін.) — біля бокової стіни будинку (сидіти, стояти і т. ін.). Сидить сотник на причілку Та думку гадає, А Настує за садочку Пташкою лтасє (Шевч., II, 1963, 188); Стара Тисмянчица і біля неї дві дівчинки стояли на причілку й довог дивились усвід невільникам (Скл., Карпати, II, 1954, 325); На причілок іти (піти і т. ін.) — до бокової стіни будинку іти (піти і т. ін.). Нумидора сіла на призьбі й заплакала, потім подумала, встала й пішла на причілок (Н.-Лев., II, 1956, 178); Хлопець зайшов на причілок і сіє проти сонця на призьбі (Добр., Ол. солдатяки, 1961, 150).

2. перек., рідко. Край, кінець чого-небудь. Перебрівши Черемош, Василь лугами дійшов до причілка села (Стельмах, Над Черемошем..., 1952, 102); На причілку стола сидів голова кооператив Аврам Кирилович і куняє (С. Кравч., Квіти..., 1959, 158).

ПРИЧІЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що причілковий. [М а р т а:] А я ж тебе ждати-му-дождати-му, у причільне віконечко виглядати-му... (Кроп., V, 1959, 190); Два зичайні столи, зставаєні еподож причільної стіни, сягали майже через усю кімнату (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 202); На дубових явах сиділи жінки: на причільній Мотря (Ле, Хмельницький, I, 1957, 18).

ПРИЧІМ¹ див. причіму¹.

ПРИЧІМ² див. причіму².

ПРИЧІП, чепа, ч., спец. Вантажний візок без мотора, який причіплюється до самохідних транспортних засобів (трактора, автомашини і т. ін.). Пова двір йшли машини з причіпами, на машинах лежав червонокорий сосновий кругляк, свіжі дошки (Перв., Материн.. хліб, 1960, 140); Автомобільний причіп.

Плуг (гармата і т. ін.) на причіпі — плуг (гармата і т. ін.), прив'язаний до автомашини, трактора і т. ін. Навантажені.. авто поспішали на захід, а заїдти до переправи йшли нові — з гарматами на причіпах (Петльов., Хотинці, 1949, 16); А буде й такий час — поведе його дочка Стефанія трактора, а за трактором три жниварки на причіпі (Цюпа, Назустріч..., 1958, 355).

ПРИЧІПКА, я, ж., розм. 1. Докір, зауваження, обвинування, зроблені без достатніх підстав. Як він майже молодю майжичку, то Кеасючка лютувала і силкувалася витришкати [вигнати] її геть усіма причіпками та знуцанням (Гр., II, 1963, 262); Молодий артист утомився, зауваження режисера здаються йому причіпками (Мартач, Друзі..., 1961, 207).

2. Те саме, що прівід 1. *Машиналино поклада Тамара книжку на етажерку. І не думала повертати цей томик. Це було лише причіпкою до розмови (Хижняк, Тамара, 1959, 56); Так і шукає [Катя] причіпки, щоб з когось посміятися (Багмут, Опов., 1959, 103).*

ПРИЧІПЛЕНИЙ *див. причеплений.*

ПРИЧІПЛИВИЙ *див. причепливий.*

ПРИЧІПЛИВІСТЬ *див. причепливість.*

ПРИЧІПЛИВО *див. причепливо.*

ПРИЧІПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. причіпювати і причіплюватися.

ПРИЧІПЛЮВАТИ, юю, юєш і **ПРИЧІПЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **ПРИЧЕПІТИ**, чеплю, чеплюш; мн. причеплять; док., *перех.* 1. Чіпляючи, підвішують або прикріплювати до чого-небудь. В невідленьку святую Мундир надіває [Максим], і медаль і хрест причепити [Шевч., II, 1963, 273]; *Обуєш [запорожець] у чоботи-сап'янци, підперезавєш шалевим поясом, причепиєш шаблюку (Стор., I, 1957, 146); Боярин Григорій ішов прямо, не схилиючись, немов хто йому кілок заду причепиє до спини (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 497); На будинку, де ліхтар, Зосім невеличку — «Тут живе ветеринар» — Причепиє [Кока] табличку (С. Ол., Вибр., 1959, 258); // Приєднувати (вагон, паровоз і т. ін.) до чогось за допомогою зчепу. До комбайна причіплюють самоскидний тракторний візок (Рад. Укр., 19.VI 1962, 3); На станції Нирково вагон з написом «Стружка» причепили до пасажирського поїзда (Панч, О. Нарком., 1939, 55).*

2. *перен., розм.* Влучно назвавши, закріпити за ким-чим-небудь (прізвищу, назву і т. ін.). Українське село вишайє на прізвиська. Причепиш кличку — і носи на здоров'я усе життя (Мяшко, Моя Минківка, 1962, 16); // Недоречно згадувати щось у розмові, розповіді і т. ін. Як тобі прийшло на думку причепити до мене світло генія? (Л. Укр., V, 1956, 50).

ПРИЧІПЛЮВАТИСЯ, юся, юєшся і **ПРИЧІПЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, недок., **ПРИЧЕПИТИСЯ**, чеплюсь, чеплюшся; мн. причепляються; док. 1. Чіпляючись, прикріплюватися, приставати до чого-небудь; закріплюватися. — *Вона [філософа] може причепитися з землею до сани, яку підортаєте куц, до ніг худоби чи людини (Коцюб., I, 1955, 203); Ломачевський.. подерся на круту скелю, де, неначе на стіні канделябр, причепиєся в цілні коріннями густий куц жовтих квіток (Н.-Лев., III, 1956, 128); Це було маленьке судно. Ми причепилися до його борту. Машини гудю гуркотіли, везучи й нас (Ю. Янов., II, 1958, 153); *Образно. Сміється [царя] усім якомством свого вузькуватого обличчя, до якого, як дві ниточки, причепились убогі вусики (Стельмах, I, 1962, 497); // Прилаштуватися на самому краю чого-небудь. — Сідай на дилиці по-козацьки, мов на коня; а я де-небудь причеплюсь (Кв.-Осн., II, 1956, 204); Гість з розмаху потонує у ж'якому кріслі біля столу, а Артем Петрович причепиєся на крайкові дивана (Хижняк, Килемок, 1961, 32).*

2. *перен., розм.* Переходити до кого-небудь, з'являтися у когось (про хворобу). [П у з н р:] Одно позано: пропасниця причепилась... Нічого, пройде (К.-Карий, II, 1960, 377); *Ледве дотягнув мене Гліб до лікарні: гарячка причепилась, чи що (Мур., Бук. повість, 1959, 256); // Невідступно надокучати кому-небудь, не давати спокою (про неприязності, вешастя і т. ін.). Нуджа яка була, така й є; з самого малку як причепилась — та й досі... (Мирний, III, 1954, 14).*

3. *перен., розм.* Переслідувати кого-небудь, нав'язуватися комусь. [Н а т л к а:] Не минула мене мила година, возний згірє реп'яка причепиєся (Котл., II, 1953, 23); — Я тебе силоміць не брав до себе, ти сам причепиєся (Ков., Світ., 1960, 17); От добре, що встиг [Гу-

став] стоватися від Еріка, бо він би причепиєся, а від нього не так легко віджараскатися (Хижняк, Килемок, 1961, 89).

4. *перен., розм.* Набридати кому-небудь своїми вимогами, запитаннями, прискіпуватися до когось. — Чого такий? — причепиєся [Варка] одного ранку. — Люди же й так кивають... (Вовчок, I, 1955, 173); *Гінда.. кинула капелюх у кут та причепилась до мами, щоби їй купила новий капелюх (Кобр., Вибр., 1954, 74); Як причепиєся один хуторяник, як причепиєся — продай віалку і продай (Тют., Вир, 1964, 435); // Використовувати що-небудь як прівід для прискіпувань. Слуги боялись малого Готліба, як огню, бо він любив ні з сього ні з того причепитись (Фр., V, 1951, 287); Нема до чого сьогодні в лабораторіях причепитися, так він уже до цілого заводу починає прискіпуватися? (Шовк., Інженери, 1956, 125).*

5. *тільки недок.* Пас. до **причіплювати, причіпляти**. Завантажену автомашину відчіплюють, а інша автомашини причіплюється до комбайна (Рад. Укр., 23.VIII 1951, 3).

◆ **Причіплюватися (причіплятися, причепітисся) причіпою; Причіплюватися (причіплятися, причепітисся), як (мов, немів і т. ін.) п'явка (реп'як, [шевецька] смола і т. ін.)** — нахабно, невідступно переслідувати кого-небудь; набридати комусь своїми вимогами, запитаннями і т. ін. *Казанець приступив до дам і причепиєся причіпою, щоб вони вичились в його їдоти верги (Н.-Лев., III, 1956, 141); — Причепиєся [Стоколоса], мов п'явка, лащить за мною, як тіль (Фр., II, 1950, 297); От, думаю собі, причепиєся [Квасоля], як реп'як дурноголовий! (Донч., VI, 1957, 250); — Ви лучче йдіть до свого діла, — чого ви до мене причепились, як шевська смола? (Гр., I, 1963, 478).*

ПРИЧІПЛЮВАЧ, а, ч., спец. Робітник, який обслуговує агрегати на тракторній тязі. На другому відділку обраниєся біля трактора склоце-причіплювач (Гончар, Тровка, 1963, 172); *Ланка складається з двох трактористів і двох причіплювачів (Хлібороб Укр., I, 1963, 20).*

ПРИЧІПЛЮВАЧКА, и, ж., спец. Жін. до **причіплювач**. *Прощь встав на весь зріст, замахав ключем у повітрі. На тім боці білохустинна причіплювачка саме мила руки (Бабляк, Впшн. сад, 1960, 157).*

ПРИЧІПЛЯТИ *див. причіплювати.*

ПРИЧІПЛЯТИСЯ *див. причіплюватися.*

ПРИЧІПНИЙ, а, є. Який причіплюється до самохідних транспортних засобів. *Увесь виристувався причіпний інвентар: плуги з передплужниками, сівалки прості й спеціальні, пропасники, борони... (Ю. Янов., II, 1954, 210); Причіпний вагон; Причіпний плуг.*

ПРИЧІСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **причісувати**. *Собія стояла перед великим дзеркалом і кінчала причісування (Л. Укр., III, 1952, 498).*

ПРИЧІСУВАТИ, юю, уєш, недок., **ПРИЧЕСАТИ**, ешү, ешєш, док., *перех.* 1. Розчісувати, пригладжувати гребінцем волосся. *Олеся наділа білу сукню, а мати причісувала та прибирала її голову (Н.-Лев., III, 1956, 42); Молодий сільський учитель Антін Вова.. глянув у маленьке дзеркальце, причесає свої пали-кучері (Вас., I, 1959, 84); До сходу сонця, ой, ще ж порану Синів помила [мати] і причесала [Гіриня, Старгують...], 1963, 56); *Образно. Тут було тишечне поле, і вітерці причісували тривожне колосся (Донч., IV, 1957, 156); // Вирівнювати, пригладжувати граблями (сіно, солому і т. ін.). Швидко прикручує [Матвій] перевеслами до лат парки, причісуєє рівно і гладенько, мов добрий перукар робить зачіску (Цюпа, Назустріч..., 1958, 387); Граблями причесали його [віз з сіном] з усіх боків (Томч., Жменяки, 1964, 144).*

2. *перен.* Згладжувати нерівності, суперечності (ха-

рактеру, відносин і т. ін.). Розмі'я [генеральський наказ] грубу зєрачу натуру [пшан]; оббідуєа її, як овечку; причесаа, пригладив (Мирний, II, 1954, 98).

ПРИЧІСУВАТИСЯ, уося, уєша, недок., **ПРИЧЕ-САТИСЯ**, ешўся, єшешся, док. Розчісувати собі волосся, пригладжувати його гребінцем. *Скоріш кинулася [Софія] уживатись, причісуватись* (Л. Укр., III, 1952, 540); *Помившись, Ярослава переодяглася в чисту сукню, сіла причісуватися* (Минко, Ясні зорі, 1951, 57); *Зараз по обіді, убравшись та причесавшись, Михалчевський пішов у панський садок* (Н.-Лев., II, 1956, 136); *Вона вдягла своє краще плаття, причепурилася перед дзеркалом, акуратно причесалась* (Донч., V, 1957, 281).

ПРИЧІВГАТИ, аю, аєш, док., розм. Прийти, важко переступаючи. *Берег біля купальні залюднений. Жінки, дівчата, чоловіки і дєтє з старих бабів сюди причовгає* (Шиян, Баландя. 1957, 154).

ПРИЧІВПАТИ, аю, аєш, док., розм. Те саме, що причівгати. *Наперед знову вибіє Пісень..., за ним причовпає і Мітла, під'їзаний хусткою* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 340).

ПРИЧІОМУ¹, **ПРИЧІМ**, приса. У якому зв'язку, в якій залежності (уживається при запитанні). [Л ю б о в:] *Ми сіли на мілизу, поздоров боже оцих панів... [Острожин:] А я ж тут причому?* (Л. Укр., II, 1952, 8); *Біля тисків і я, юнак, чужий ваганям і обчая, зубилом плитку оббиваю.. Причїм же руки тут мої, що я не раз, не два, не тричі замість зубила б'ю на кров..?* (Сос., II, 1958, 71); // *Уживається як сполучне слово в підрядному додатковому реченні. — Я не розумію, — каже режисер, — причому тут я* (Ю. Янов., II, 1958, 28).

ПРИЧІОМУ², **ПРИЧІМ**, спол. приєднувальний. Уживається при зауваженні чи доповненні. *Ми сак-так помостилися, постелилися і полягали спати, причому вїно треба було залжнути подушкою, бо одна шибка була шибта* (Л. Укр., III, 1952, 572); *Сто карбованців зашила йому мати в підкладку піджака, причому зашила сировою ниткою* (Тют., Вир, 1964, 51); *Вжент маленький вїзок вивопняється тілами вдовж і впоперек, причїм мужичини викидають ноги за полудрабки* (Коцюб., II, 1955, 236); *Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причїм пити до дня* (Горд., II, 1959, 296).

ПРИЧОРНІЛИЙ, а, е. Дїспр. акт. мнв. ч. до причорніти.

ПРИЧОРНІТИ, іє, док., розм. Злегка почорніти. *Ячмїнь у покосах доц намочив, та й причорнів; то завше, як причорнів, то й хлїб не білий* (Сл. Гр.); *Причорніли деякі колоски, жито співало від жокречі* (Горд., Дівчина..., 1954, 151).

ПРИЧТ див. причет.

ПРИЧТА, н, ж., розм. Незвичайна пригода, дивний випадок. *В однім селі сталася така причта: прийшло на народ нещастя. У Драгої бує пан на прїзвище Німець, і що він собі забавує? Що його треба колесати.. вєднь і вєчері* (Калин, Закарп. казки, 1955, 180); [Х а р и т о н:] *Ну, скажіть, на милость божу, що воно за причта, що вчора зовсім було насупилося на доц, думка шибала: ось-ось полле, ось-ось ушкварє [ушкварить]!.. От же, тільки погріжило та поблискало..* (Кроп., II, 1958, 11).

ПРИЧУВАТИСЯ, аюся, аєшея, недок., **ПРИЧУТИСЯ**, уюся, уєшея, док., розм. 1. тільки 3 ос. Бути лєдєвє чутним. *Пізно. В кімнатах наполягло на все тиша, якась отрутина, сонлива. Причувається дїганя сонливи* (Вас., I, 1959, 259); *Мені причулися чийсь голоси, що долинули від Червоної Казарми* (Збан., Ліс. красуна, 1955, 15); // *Здаватися чутним; вчуватися. В шєлєстїні току причувалося Семенові: прїзди, розкажи свою тємницю*

(Коцюб., I, 1955, 126); *Деяким [парубкам] причувалося, що з-під землі добувається протяжний стогін Гордія і плазєв слїдом за ними* (Грчан, II, 1958, 36); — *Повтори ще раз, бо се не може бути, щоб я справді чув те, що мені причулося* (Фр., VI, 1951, 31); *Вибїгла [жінка] за ворота, бо причулася їй чийсь кроки за парком* (Вїлде, Сестри..., 1958, 29); // *рїдко. Постагати в уяві; уявлятися, здаватися. Життя довкола мене причувалося мені якось ніжною, неказанно гармонїйною мелодїєю* (Коб., I, 1956, 227); *Причуєа йому крик усіх тих душ, смажених у смолі, що їх знає з апокрифу «Хождїння [ходїння] Богородиці по муках»* (Круш., Буденний хлїб..., 1960, 152).

2. діал. Приєлюховуватися. *Хуторів і сіа я Обїшов чимало: Уго причувалося, Око не дрїмало* (Щог., Поезії, 1958, 159).

ПРИЧУДА, н, розм., рїдко. 1. ж. Прямка або дивацтво. *Були Латинці дружні люди і воюватись мали хїть. Не всі з добра, хто од причуди, Щоб битися, то рад лєтїть* (Котл., I, 1952, 190); *Була в панів причуда: де знання, де техніка — не пускати бїдняка* (Тич., I, 1957, 173).

2. ч. і ж. Людина, поведїнка якої викликає здивування; дївак. [П а н а:] *Слухайте, ви тїльки не смїйтеся з мене, бо мене і так уже мають за якусь причуду* (Вас., III, 1960, 398).

3. ж. Образ когочого-небудь у людській уяві; привид. *У порівн. *Перед очима, як та причуда, манячила її постатє метка, жєваа* (Мирний, I, 1949, 128).

ПРИЧУТИСЯ див. причуватися.

ПРИШАБРІВКА, н, ж., техн. Те саме, що пришабрівування.

ПРИШАБРІВУВАННЯ, я, с., техн. Дїя за знач. пришабрівувати.

ПРИШАБРІВУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШАБРУВАТИ**, ую, уєш, док., **перез.**, **техн.** Приганяти металеві поверхні одна до одної, вирівнюючи їх шабером. *Треба пришабрувати, припасувати обидві половинки цїліндра, з великою точнїстю підїзнати одну до одної так цїльно, щоб навіть масло не могло просочитися* (Собко, Зв'яз. життя, 1957, 67).

ПРИШАБРУВАТИ див. пришабрівувати.

ПРИШАНІВУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШАНУВАТИ**, ую, уєш, док., **перез.**, діал. Пригопати. — *Горєнько тяжке! Чим же тебе й пришанувати? Хїба яєчню спекти?* (Л. Янов., I, 1959, 144); — *То кого ж маєш медом пришанувати?* — *Михайлика* (Стельмах, Щедрий вєчїр, 1967, 55).

ПРИШАНУВАТИ див. пришанівувати.

ПРИШВА див. пришив.

ПРИШВАРТОВАНІЙ, а, е. Дїспр. пас. мнв. ч. до пришвартовувати. *Коли баржа була вже пришвартована, на берег зїїшов сугоржлий матрос з підстриженими вусами* (Панч, I, 1956, 45); *Образно. *Стоять порожні, темні пароплави, Теж страйком пришвартовані в портах* (Дмит., Осїнь..., 1959, 24).

ПРИШВАРТОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШВАРТУВАТИ**, ую, уєш, док., **перез.** Прикрїплювати швартовом (корабель, човен і т. ін.). *На березі снували невірзани тїні, але жодна з них не наблизалась до корабля. Капітан Пабло з Сїльєстром пришвартовували «Голїаф»* (Ю. Бєдзик, Вогонь..., 1960, 95); *Кость пришвартував човна, вископив нагору* (Ю. Янов., II, 1954, 92); // *до чого, куди. Прив'язувати, прикрїплювати (корабель, човен і т. ін.) до пристані, прїчалу і т. ін. Міноносець підтягли до берега і мїцно пришвартували до товєстїх кнєзїв* (Собко, Шлях..., 1948, 6); [К о с т я К в а ч:] *Наша Дніпровська флотїлія стїльки рїчок пройшла.. Щодня у новий порт пришвартовували*

(Мокр., П'єса, 1959, 204); // розм. Прикріплювати щонебудь до чогось. *Поклав [Заброда] на обидва борти свинтію, до неї прив'язав плац-палатку і міцно прикрутив її до корми. — Лягай, інженере, відпочивай. Тільки пришвартувай її міцніше, щоб не одірвалася* (Кучер, Голод, 1961, 238).

ПРИШВАРТОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИШВАРТУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Закріплюватися швартовом (про корабель, човен і т. ін.). *Як тільки кораблі пришвартувалися, образу ж в кількох місяцях заграли оркестри (Ткач, Крута хвиля, 1954, 395); У київському порту пришвартувався білоруський теплохід «Гордий» (Веч. Кіев, 25.XI 1966, 1); *Образно. Скаже [Червонофлотець] смерті: одійди, тійкай, і пришвартовуйся на іншому причалі (Дмит., Книга боротьби, 1939, 29); // до чого, куди. Причалювати до пристані, причалу і т. ін.; *До гавані міста зайшла канонерка. Покружлявши по гавані, вона об'якорилася, не пришвартовуючись до естакади (Ю. Янов., II, 1958, 77); Яким ранком пришвартувався пароплав до чернігівської пристані (Сміл., Сад, 1952, 184); *Образно. Внизу.. пришвартувалася до гір словацька Грінава (Гончар, I, 1954, 289).**

2. *перек., розм.* Влаштуватися де-небудь, у когось, на чому-небудь, біля чогось. — *Тут у мене жила рідна бабуся, ось у неї я й вирішив на перший випадок пришвартуватись (Збан., Ліс. красуня, 1955, 31).*

3. *тільки недок.* Пас. до **пришвартовувати**.

ПРИШВАРТУВАТИ *див.* **пришвартовувати**.

ПРИШВІ, прішві і прішв, *ж.* (одн. прішва, н, ж.). Нижня частина чобота, яка прикриває ступню. — *Ново... Дьогот, як масло, — нема що казати... Не спалить пості чи таж халаяу або прішеу... (Козл., На переломі, 1947, 14); Одного дня, перекидаючи в скрині поточені шашелем шевські колодки, старі прішеви, знайшов (Федір) таж мандолину (Мухк., Серце..., 1962, 77).*

◇ **Прішвіти прішви** *див.* **прішвавати**.

ПРИШВІДШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до **пришвідшити**. *Пришвиднені кроки.*

ПРИШВІДШЕННЯ, я, с. Дія за знач. **пришвідшити**, **пришвідшувати** і **пришвідшуватися**, **пришвідшуватися**. *Мозгутий розвиток індустрії, концентрація і спеціалізація виробництва — всі ці та інші, не менш важливі, фактори зумовлюють потребу розширення і пришвидшення транспортного потоку (Рад. Укр., 11.II 1968, 1).*

ПРИШВІДШЕНО, *присл., розм.* Швидше, ніж звичайно, ніж раніше.

ПРИШВІДШИТИ *див.* **пришвідшувати**.

ПРИШВІДШИТИСЯ *див.* **пришвідшуватися**.

ПРИШВІДШУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для пришвидшення якої-небудь дії або процесу. *Пришвидшувальна помпа; Пришвидшувальний пристрій.*

ПРИШВІДШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пришвідшувати** і **пришвідшуватися**.

ПРИШВІДШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШВІДШИТИ**, шу, шис, *док., перек.* Збільшувати швидкість чого-небудь; прискорювати. *Вони завернули і знову вийшли на дорогу, пришвидшуючи крок, намагаючись надолганити свою роту (Собко, Шлях..., 1948, 97); Наш чемпіон раціонально буде ґру, уміло пришвидшує темп (Літ. Укр., 19.VII 1968, 4); Трохи пришвидшив [Микола] ходу, кортіло зівратися на біг, але добре знав, що від воєки однаково не втечеш (Загреб., Шеніт, 1966, 13); Він пришвидшив роботу (Тют., Впр, 1964, 316).*

ПРИШВІДШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРИШВІДШИТИСЯ**, яться, *док.* Набирати більшої швидкості;

прискорюватися. *З кожним кварталом хода його пришвидшувалася (Собко, Шлях..., 1948, 92).*

ПРИШВІДШУВАЧ, а, ч., *техн.* Те саме, що **прішвірювач**.

ПРИШЕЛЕПКУВАТИЙ, а, е, *фам.* Те саме, що **пришелепуватий**. *Він ніби пришелепкуватий трохи, а до Насіті, бач, залицяється (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 61).*

ПРИШЕЛЕПКУВАТИСТЬ, тості, *ж.*, *фам.* Властивість за знач. **пришелепкуватий**.

ПРИШЕЛЕПКУВАТО, *фам.* Присл. до **пришелепкуватий**.

ПРИШЕЛЕПУВАТИЙ, а, е, *фам.* Нетямущий, безтолковий. — *Йди єсть ік твоєму дурному батькові, що пустив на світ таку пришелепувату дочку! (Гр., II, 1963, 263); — Слухайте, може, а пришелепуватий, але я вєс це не зрозумію (Смолян, V, 1959, 224).*

ПРИШЕЛЕПУВАТИСТЬ, тості, *ж.*, *фам.* Властивість за знач. **пришелепкуватий**. *Він добре знав сльського чередника Івашка, і, згадавши про його недорікуватість та пришелепуватість, Панас Петрович не міг не подумати про свої двадцять років учителювання в цьому селі (Епик, Тв., 1958, 427).*

ПРИШЕЛЕПУВАТИЙ, *фам.* Присл. до **пришелепкуватий**. *Марко пришелепувато посміхасться (Панч, На калині мості, 1965, 32).*

ПРИШЕЛЕЦЬ, льяца, ч. Закожа, чужа людина; той, хто прибув з іншого місця. *Як то мені, мати, не хотілося У чужій стороні пробувати: Будуть мене люди знати. Будуть мене пришелецем називати! (Думн., 1941, 134); Мічурін ґрізно дивився на пришельця, ледве приховуючи радість (Довж., I, 1958, 458).*

ПРИШЕРХАТИ, ас, *недок.*, **ПРИШЕРХНУТИ**, не, *док.* 1. Братися льодом (про воду, землю, сніг і т. ін.). *Ще можна ходити по снігу, бо вночі він шерхає від гострого морозу (Коп., Як вони..., 1961, 26); Опіючі підморозило, калюжі.. шерхали льодком (Голов., Тополя..., 1965, 105).*

2. Ставати шершавим (про шкіру людини); шершавіти. *Подивись на це обличчя, На пробуді груди... Як шерхали теплі зуби, Прагмучи остудити! (Перв., II, 1958, 176).*

ПРИШЕРХЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мнв. ч. до **пришерхнути**. *Запалало багаття... відбиваючись у пришерхлій від заморозку калюжі (Коз., Сальвія, 1959, 207).*

2. у знач. *прикм.* Шершавий. *Із пришерхлої землі витикалася мідна конійка (Панч, На калині мості, 1965, 14); Ізні [опеньків] ноженята були окутані могом, на пришерхлих голіках відпочивала роса (Стельмах, Правда..., 1961, 463).*

ПРИШЕРХНУТИ *див.* **пришерхати**.

ПРИШЕСТЬЯ, я, с., *заст.* Пряхід, поява. [Л ю ц і й:] *А рижські цюти нехай відродяться у християнські — вони доволі схожі між собою. З тим ми діждемося дружого пришестя Христа і слави рижської (Л. Укр., II, 1951, 421); В повітрі кружало побуріле осикове листя — вісник пришестя справжньої осені (Добр., Очак. розмпр, 1965, 51).*

◇ До **другого пришестя** — невідомо до якого часу, вічно. — *Куди ти тютюн ламавиш, бодай тобі руки і ноги поламало! А бодай би ти не вилиз з того тютюну до другого пришестя! (Довж., Зач. Десна, 1957, 465).*

ПРИШИБИ, у, ч., *діал.* 1. Притулоч. — *Вже другий день блукаємо коло цього озера й не знаємо, де б знайти прішиб та переночувати (Н.-Лев., III, 1956, 292).*

2. *Причал.* *Рибалки попливли човном далі по лиману, знайшли прішиб і спинились коло одного великого посада чи села (Н.-Лев., II, 1956, 223); Ному доручили того дня не дуже й важкий кофр [чемодан] однести до най-*

дальшого в гавані корабельного пришибу (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 73).

ПРИШІБАТИ, *аю, аєш, недок., ПРИШІБТИ, б́у, б́еш і ПРИШІБНУТИ, ну, неш, док., перех., розм., рідко.* 1. Вбивати або оглушати кого-небудь ударом чогось важкого. — *Хтось заколе ворога вилами або пришибне колом* (Козл., Ю. Крук, 1957, 508).

2. *перен.* Спрямчнитися до стану приголомшеності, пригніченості. *Не хочеться за діло взятись, наче не її руки, — так журба пришибла* (Барв., Опов..., 1902, 140); // *Зменшувати силу якогось почуття, переживання. Страшна погроза смерті разом оглушила його, пришибла всі слабші почуття, немов морозом зварила душу* (Фр., III, 1950, 347).

ПРИШІБЛЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пришибти, пришибнути**. *Смутний болгарин і собі розговоривсь, тільки його душа не реалась так гаряче, бо була дуже пришиблена деспотизмом* (Н.-Лев., I, 1956, 344).

Як (мов, немов і т. ін.) **пришиблений** *хто* — хто-небудь приголомшений, пригнічений чим-небудь. *Грицько стояв, як пришиблений, дивився мочки* (Мирний, II, 1954, 300); *Ходив* [Василь], *мов пришиблений, та все думав* (Козл., Весн. шум, 1952, 34).

ПРИШІБНУТИ *див.* **пришибати**.

ПРИШІБТИ *див.* **пришибати**.

ПРИШІВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **пришивати**. *Яка то нудна робота — таке пришивання гудзиків!* (Мак., Вибр., 1954, 187).

ПРИШИВАТИ, *аю, аєш, недок., ПРИШИТИ, аю, аєш, док., перех.* 1. Шнючи, прикріплювати що-небудь за допомогою ниток, дрвти і т. ін. *Мати накриває Марусі голову серпанком. Старша дружка пришиває молодому до шапки стрічки* (Н.-Лев., II, 1956, 430); *Дігата нам стрічки червоної пришивали, і хлопці радо йшли озброєні до лав* (Сос., I, 1957, 261); *Знайшла* [Марія] *голку і до чоловіка підійшла, щоб гудзик пришити* (Головко, II, 1957, 154); **Образно. Пропає чоловік...* *Жінка коло спідниці пришила...* (Мирний, I, 1949, 364).

◇ *Ні пришити, ні прилатати* *див.* **прилатувати**; **Пришитий** *кобиля хвіст* *див.* **кобиля**; **Пришивати** (**пришити**) *квітку* (гаплік) *кому* — давати образливе прізвисько комусь, ображати когось. [Я в д о х а:] *З кожного насміхається* [Печарця], *кожному квітці пришиває, а сам же то?* *Якби глянув у воду на свою вроду* (Мирний, V, 1955, 150); **Пришити** *пришву до чого* — втрутитися в чію-небудь розмову. *Молоденькі панночки, раді, що їй їм вільно пришити свою пришву до розмови, наперевги почали задувати та декламувати уривочки з декадентських віршів* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 48).

2. *спец.* Прикріплювати, прибиваючи цвяхами. *Свекор, як бритвою, зняв тонку стружку з дошки, приставив її до місця, витяг з кишені іржавий гвіздок і з двома ударами обухом пришив дошки куди слід* (Перв., Дикий мед, 1963, 454).

3. *перен.* Провизуючи кого-небудь ударом ножа, пострілом і т. ін., залишати на місці без руху. *Коп'єм* [списом] *наскрізь пробивши і до землі врага пришивши, Других пустився* [Еней] *доганяти* (Котл., I, 1952, 260); *Ждав* [зарештований] *пострілу, який пришив його до місця* (Загреб., Шепіт, 1966, 73); // *Примушувати* когось залишатися нерухомим (від несподіванки, переляку і т. ін.). *Тихий стогін пришивав його до високого плота* (Стельмах, Вел. рідяка, 1951, 678).

4. *перен., розм.* Безпідставно приписувати кому-небудь щось, звинувачувати у чомусь. *Твою Анничку.. засудили. Якесь там справу дівчині пришили, вона в тормі згоріла, як свіча* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 147); — *Як бачиш — все гаразд, все дозволено. — А ми*

тут боялися, що тоті лікарі пришиють тобі якусь хворобу — і пропає чоловік (М. Ю. Тарн., Незд. горизонт, 1962, 365).

ПРИШИВАТИСЯ, *ається, недок.* *Пас. до пришивати.* **ПРИШІВКА**, *п, ж., розм.* 1. Те саме, що **пришивання**.

2. Те, що пришите до чого-небудь.

ПРИШІВНИЙ, *а, е.* Який пришивається до чого-небудь. *Пришивний комірець.*

ПРИШІКОВУВАТИ, *ую, уєш, недок., ПРИШІКУВАТИ, аю, аєш, док., перех., військ.* Ставити в ряд, в одну лінію з ким-, чим-небудь, приєднувати до колони.

ПРИШІКОВУВАТИСЯ, *уюся, уєся, недок., ПРИШІКУВАТИСЯ, аюся, уєся, док., військ.* Ставати в ряд, в одну лінію з ким-, чим-небудь, приєднуватися до колони.

ПРИШІКУВАТИ *див.* **пришківувати**.

ПРИШІКУВАТИСЯ *див.* **пришківуватися**.

ПРИШИТИ *див.* **пришивати**.

ПРИШИТИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пришити**. *Теліпались довіг кінці поєска, пришитого ззаду до шлєфрока* (Н.-Лев., II, 1956, 30); *Гай квалливо розстебнув віжмастьорку і дістає з кишені, пришитої зсередини, маленький складений учетверо папірець* (Гончар, III, 1959, 38).

Мов (як, немов і т. ін.) **пришитий** *хто* — хтось не відходить від кого-, чого-небудь. *Її не страшно було, коло неї, мов пришитий, надєжний* [надійний] *проєждатий* (Мирний, I, 1954, 219); *Софія загодилася прибирати в кімнати. Микола ходив за нею, як пришитий* (Дім., Ідол, 1961, 82).

ПРИШИТТЯ, *я, с.* Дія за знач. **пришити**. *Виявилось, що пришиття червоної паперової квіттки до шапки жениха руками самої нареченої конче потрібно* (Смоляч, Мир хатам..., 1958, 25).

ПРИШІПТУВАННЯ, *я, с., розм.* Дія за знач. **пришптувати** і **звукі, утворення** цієї дією. — *Колись, дуже давно, любився доєг, — тихим заадковим голосом почала Оріся з тим тазмичим пришптуванням, як буває тоді, коли людина збирається розповісти щось цікаве або дуже страшне* (Тют., Вир, 1964, 220); **Образно. Не міг він чути ні злодійкуватого пришптування ворожих мін, ні ревіння бомб, ні свисту снарядів* (Загреб., Спека, 1961, 34).

ПРИШІПТУВАТИ, *ую, уєш, недок., перех. і неперех., розм.* Говоряти пошепки, не на повний голос або злегка шепеляючи. *Семениха щиро зітхала й пришптувала* — *Григи, гризи!* (Март., Тв., 1954, 98); *Сажко все бубонів і пришптував, оповідаючи сільські новини* (Кучер, Трудна любов, 1960, 587); **Образно. Хвиля весело пласкотє та летиться до чоена, Ніжна, мов дитинка, шевче і пришптує вона* (Фр., X, 1954, 47).

ПРИШКАНДИВАТИ, *аю, аєш, док., розм.* Прийти шкандибаючи, кульгаючи; прийти через силу. — *Насилу оце пришкандибає до вас, — слизько дуже йти* (Сл. Гр.); — *Може, і я підведусь якось та, хоч на костурі, пришкандибаю...* (Мик., II, 1957, 313).

ПРИШКАНДИБУВАТИ, *ую, уєш, недок., розм.* Накульгувати, трохи шкандибати. *Ганна це пришкандибувала, і, підіймаючись на вал, Яйко подає їй руку, поміг зійти* (Гончар, Гаврія, 1952, 344); *Петро біг важко, трохи пришкандибував* (Загреб., Спека, 1961, 88).

ПРИШКВАРИТИ *див.* **пришкварювати**.

ПРИШКВАРЮВАТИ, *ую, юєш, недок., ПРИШКВАРИТИ, аю, аєш, док., перех., розм.* 1. Підсмажувати що-небудь на вогні.

2. *перен., фам.* Карати кого-небудь. *Командир загону прискіпався до Ярьєска: — Ти із* [бішців] *відпускає?* *Ярьєсько, на мить зам'явшись, відповів, що — так,*

відпускає.—Ну, добре, — заспокоївся Килигей, — а то я вже хотів їм тут приквартирні (Гончар, II, 1959, 72).

ПРИШКІЛЬНИЙ, а, б. Який міститься, розташовується при школі або біля школи; належний до школи. Її *пришкільну* квартиру займає новий директор, і вона *перейшла* до Зеленої Дубівки (Підс., Віч-на-віч, 1962, 28); *Пришкільна сільськогосподарська ділянка*.

ПРИШКУТИЛЬГАТИ, аю, аєш, док., розм. Прийти шкатульгаючи; прийти через сяду. *Пришкуютильгавши до воріт, заздріла* [Параска] у вікні світло (Коб., I, 1956, 489); *Мусив Ілько присісти з болю на місці.. Так котім і пришкуютильгає до товариства без нічого...* (Козл., Ю. Крук, 1950, 81).

ПРИШЛИЙ, а, е, заст. Майбутній. *Розпалена улея Семенова переносить його в пришлі часи* (Коцюб., I, 1955, 117).

ПРИШЛИСТЬ, лості, ж., заст. Майбутнє. *І в пришлості палка козачка поладила й погодила все так, як бажалося її душеньці, як жадалося її сердечку* (Вовчок, I, 1955, 322).

ПРИШЛІФОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШЛІФУВАТИ**, ую, уєш, док., *перез.*, спец. Шліфуючи, підганяти поверхні одну до другої.

ПРИШЛІФУВАТИ *див.* **пришліфувати**.

ПРИШЛЯХОВИЙ, а, б. Який міститься, розташовується біля або поблизу, уздовж шляху, понад шляхом. — *Чие військо?* — *запитає* [Пущкар] у *пришляхової* озорони, яка спинила його (Ле, Хмельницький, I, 1957, 93); *У Бершаді ми побачили розчищені полезахисні та обкошені пришляхові смуги, добре оброблені й обсіяні краї полів* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 4).

ПРИШЛОМІТИ, млю, миш; мн. *пришломілять*; док., *перез.*, діал. Приголомити. *Як ударив кобилу, та й пришломіти* (Сл. Гр.).

ПРИШПІДЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до **пришпалити**. *Чорна густа коса обкручувала голову.. і була пришпалена великими шпильками* (Н.-Лев., I, 1956, 382); *На столі рівними стовпцями лежать книги, учнівські зошити, далі біліє пришпалений лист паперу — недокінчений план села* (Степьяна, Хліб..., 1959, 361); // *пришпідлено, безос. присудк. сл.* *На столі дошка, а до неї пришпідлено папір* (Донч., V, 1957, 35).

ПРИШПІЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. **пришпалити**, **пришпідлювати**.

ПРИШПІЛИТИ *див.* **пришпідлювати**.
ПРИШПІЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пришпідлювати**. *Через 6—8 днів після пришпідлювання стебел на їх вузлах з'являються додаткові корінці* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 52).

ПРИШПІЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРИШПІЛИТИ**, палю, палиш, док., *перез.* 1. Приколювати, прикріплювати що-небудь за допомогою чогось загостреного. *Гостей з'їжджається дедалі більше. Панна Маня.. пришпідлює гостям букети* (Мак., Вибр., 1954, 24); *Помідори висаджують.. погило, а стебла їх пришпідлюють до ґрунту, щоб вони не торкалися скла рам* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 92); *Засміявся* [Микола], а потім поважно *пришпідлює значок до тужурки* (Вас., Вибр., 1954, 222); *Розширивав* [лектор] *теку, пришпідлює на дошці репродукцію* (Вол., Місячне срібло, 1961, 289); * *Образно. Вогонь наших кулеметів і гармат пришпідлює фашистів до землі* (Кач., Вибр., 1953, 410).

2. *кого, кому що, перен.*, розм. Звинувати, когонебудь у чомусь; ловити когонебудь на чомусь недозволеному. *Знай Левка коштує* [Тямоха], *та прикладки йому прикладає, і чого за ним і зроду не було, те йому так і пришпідлює, мов шпилькою* (Кв.-Осн., II, 1956, 264); — *Як ви думаете, чим їх [лідарів] можна спинити?* — *..Громадську думку створити... От будеш*

в газету писати — *і дежагогіє пришили* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 225); [Г у р а л ь с ь к и й:] *Підільні гуртки розмножуються.. по селах.. Треба візти осередину, познайомитись з цілою організацією, з усіма проводирями, докладно вивідати все і — як у наших руках буде ціла сітка осередків в повіті — тоді ми пришилимо їх* (Гран, I, 1958, 168).

◇ **ПРИШПІЛЮВАТИ** (**пришпідлювати**) **квітку** (латку) **кому** — те саме, що **Пришивати** (**пришити**) **квітку** (**галинку**) (*див.* **пришивати**). *Ятрівка.. таку квітку пришилимо, що і через тиждень сорому не збудеш* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); — *Усякий думає: «Пришпідлюють мені латки, давай буду й я пришпідлювати іншим!»* (Фр., VII, 1951, 200).

ПРИШПОРЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до **пришпорити**. *Пришпорений кінь шарпнувся в місяці і помчав у ніч* (Д. Бедак, Студ. Воли, 1968, 60).

ПРИШПОРИТИ *див.* **пришпорювати**.
ПРИШПОРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРИШПОРИТИ**, рю, рши, док., *перез.* Шпорами спонукати коня до швидкого бігу. *Якіє, пришпорюючи коня, наздоганяє невідомого вершника, озброєного шаблею* (Шиян, Гроза..., 1956, 429); *Котовський пришпорює коня, злетів на горб* (Смоляч, V, 1959, 700).

ПРИШТРИКНУТИ *див.* **приштрикувати**.

ПРИШТРИКУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШТРИКНУТИ**, ну, нєш, док., *перез.*, розм. Проколюючи когонебудь, знищувати, вбивати. *Приштрикує до землі як жабу* (Сл. Гр.); — *А що б було, коли б я... — тут Колясник таке сказав, що аж діди витричили баньки, та він.. ще допитується: — Якої б заспівав тоді твій чоловік? А дже ж, мабуть, на місці приштрикує мене вилами?* (Мирний, III, 1954, 309).

ПРИШТУКОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШТУКУВАТИ**, ую, уєш, док., *перез.*, спец. Пришивати так, щоб шов був непомітний.

ПРИШТУКУВАТИ *див.* **приштовбувати**.

ПРИШУКАТИ *див.* **пришукувати**.

ПРИШУКУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРИШУКАТИ**, аю, аєш, док., *перез.*, розм. Те саме, що **підшукувати**. *Став Мирон пришукувати молодого; якось чув він про одного чоловіка, старого парубка, що чогось не пощастило оженившись* (Григ., Вибр., 1959, 250).

ПРИЩ, а, ч. Невеликий запалений горбочок на шкірі, іноді з гноем. *Що за страшний був той дяцько! ..Очі здорові, як у пугача, ..лице з одного боку сине, з другого червоне та цілісіньке в прищах* (Н.-Лев., I, 1956, 74); *Заспане обличчя прикрашало три шикарні, гігантського розміру і міналого кольору прищі* (Коп., Десятикласник, 1938, 87); *Прищепний матеріал одержували з віспаного прища здорово, який досить дозріє, але ще не намоєся* (Матеріали.. охор. здоров'я..., 1957, 70); * *Образно. Ще донедавна з увагою про письменника, поета зв'язується образ.. такого собі обманного паничка, шляхетного прища* (Еллан, II, 1958, 159).

ПРИЩАВНИЙ, а, е, розм. З прищами, вкритий прищами. *Вольдемар, сухий, як тараня, прищавий, з копичею скуйовдженого волосся на голові, вдень клацає на ретівниці в банку, а ввечері тиняєся з Желькою і Севою по вулицях* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 82).

ПРИЩАВІСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. **прищавий**.

ПРИЩАВІТИ, ію, ієш, недок., *розм.* Вкриватися прищами, ставати прищавим.

ПРИЩЕМІТИ, млю, миш; мн. *прищемілять*; док., *перез.* Затискуючи, зачиняючи або зачиняючися, надавати що-небудь (палець, руку і т. ін.). *Голова з-за порога вишпирнула.. Та знов і зникла* [дівчина], і *дверима хляпнула та й прищеміла кінець запаски* (Барв., Опов..

1902, 217); Лис злякався—скїз з драбини, А вона йому на спину,— Прищємила хїст (Стельмах, Жито..., 1954, 210).

ПРИЩЄПА, н, ж. Живець або вічко (брунька) однієї рослини, що їх прищєплюють (у 2 знач.) на іншу рослину. Побачи [Липтак] на шипшині прищєпу. «Очко троянди!» — зрадїв, наче знайшов заховані кимсь скарби (Томч., Готель..., 1960, 36); // Культурна частина рослини, яка розвивається із прищєленого живця чи бруньки. Прищєпа живиться тими речовинами, які добуває коріння підщєпи, а підщєпа засвоює пластичні речовини, синтезовані в листї прищєпи (Наука..., 9, 1956, 28).

ПРИЩЄПІТИ *див.* прищєплювати.

ПРИЩЄПІТИСЯ *див.* прищєплюватися.

ПРИЩЄПКА *див.* прищїпка.

ПРИЩЄПЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прищєпїти. У кімнатах найкраще розвиваються троянди, вирощені в живцїв або прищєплені на вічнозеленій шипшині (Наука..., 4, 1963, 57); Хоча не була [Ганна] дуже релїгїйна, але ніколи не губила віри, прищєпленої до неї ще змалку (Гр., II, 1963, 110); // прищєплено, безос. присудк. сл. Якщо людини з дитинства прищєплено смак до прекрасного, вона вже ніколи не буде байдужою до справжнього мистецтва (Мист., 6, 1962, 27).

ПРИЩЄПЛЕННЯ, я, с. Дїя за знач. прищєпїти, прищєплювати. Існують профїлактичні заходи спеціального характеру. Це карантинні заходи і прищєплення (Підр. дезинф., 1953, 60); Велике значення у вихованні художника має прищєплення йому широкої загальної культури, високого естетичного смаку (Мист., 6, 1962, 19).

ПРИЩЄПЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до прищєплювання. Прищєплювальні операції.. виконувались в третьому колективі кафедри професора Трєбзовського (Смолч., Прєкр. кагастр., 1956, 188); // Признач. для прищєплювання. Прищєплювальні живці.

ПРИЩЄПЛЮВАНІСТЬ, вості, ж., спец. Здатність прищєплюватися (у 1, 2 знач.). Обмежує [спроратка] прищєплюваність раку, затримує його ріст (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 11).

ПРИЩЄПЛЮВАННЯ, я, с. Дїя за знач. прищєплювати та дїя і стан за знач. прищєплюватися. Проведення прищєплювань проти хвороб продовжує життя людини (Наука..., 4, 1962, 51); Методом боротьби з філоксерою.. в прищєплювання культури винограду на філоксеростійких підщєпах (Колг. енци., I, 1956, 536).

ПРИЩЄПЛЮВАТИ, юю, юєш і рїдко ПРИЩЄПЛЯТИ, їю, їєш, недок., ПРИЩЄПІТИ, щєплю, щєпиш; мн. прищєплять; док., перєз. 1. мед., вет. Уводити в органїзм який-небудь препарат шляхом уколу. Оповїла [Зара] про те, що в Освенцімі лікар-німіці рїзуть, оперують здорових людей, прищєплюють їм якісь хвороби (Хижняк, Тамара, 1959, 188); Як то там наш Юрасик?... Може в йому прищєпити вже віспу? (Коцюб., III, 1956, 165); [Б а в у с я:] Не знати хворобу просим лікаря, а прищєпити (Баш, П'єсл, 1958, 24).

2. Пересаджувати пагін або бруньку однієї рослини на тканню іншої з метою надання останній тих чи інших властивостей. Ти ж хотїв прищєплювати дичку У старому нашому саду, Ти ж казав менї: — Чекай, сестричко, Скоро в хату батьківську приїду (Забашта, Вябр., 1958, 26); В практиці прищєплюють цїнні сорти на добре розвинені підщєпи навіть інших видїв (Наука..., 10, 1960, 34); Ше злопцєм Лєврін прищєпи своїми руками щєпу на старому нї (Н.-Лєв., II, 1956, 377); — Сам прищєпиє грушу, чотири роки глядїв її, поливав, підрїзував (Л. Янов., I, 1959, 350).

3. перєз. Виховувати в кого-небудь певні навички, почуття, риси характеру і т. ін. Навчивши дїтей при-

страсно любити нашу рїдну природу, бачити її розумїти прекрасне, ми тим самим прищєплюємо юному поколінню любов до Батьківщини (Довч., VI, 1967, 587); [А е ц і й П а н с а:] Ше хто готовий поговїр пустити, неначе ти вступив до тої секти, що мавїсть прищєпляє та байдужїсть (Л. Укр., II, 1951, 358); Суворов сам безроздільно вірив у перемогу і свою віру та увєренїсть умїв прищєпити кожному офіцеровї, кожному солдатовї (Добр., Очак. розмир, 1965, 329); Колгоспний лад не тїльки докорїнно змїнив соціалне і матерїалне становище сєлян, але й перетворив їх психологію, прищєпив дуз колективїзму (Ком. Укр., 12, 1967, 48).

ПРИЩЄПЛЮВАТИСЯ, юється, недок., ПРИЩЄПІТИСЯ, щєпїться; мн. прищєпляться; док. 1. мед., вет. Виявляти в органїзмі потрібну реакцію внаслідок прищєплювання. Віспа прищєплює.

2. Зростатися з тканнюю іншої рослини, надаючи їй або набуваючи нових якостей; // Пристосовуватися до місцевих умов (про рослини); приживатися. — Менї коштувало чимало праці культивувати тут цю рослину [кофе]. Але тепер вона вже добре прищєпилася (Смолч., I, 1958, 63); *Образно. В київських краях Горпина гарно прищєпилася і все відтязала своє повернення на Чернївщину (Ю. Янов., Мир, 1956, 148).

3. перєз. Вкорїнюватися, ставати звичним. [П а р х і м:] Бачиш, як нескоро прищєплюється на селї усяка така новина, як читання, наприклад? (Кроп., IV, 1960, 357); В селї пошана до старших прищєплюється ще з вербової колїски (Стельмах, Хлїб., 1959, 28); Сестра була освічена, любила літературу, театр, і це змалку прищєпилося маленькому Жуковському (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 123).

4. тїльки недок. Пас. до прищєплювати.

ПРИЩЄПЛЯТИ *див.* прищєплювати.

ПРИЩЄПНИЙ, а, є, спец. Стос. до прищєплення; // Признач. для прищєплення. Прищєпний матерїал. ПРИЩІК, а, ч. Зменш. до прищ. Збоку на носі він вглядїв прищїк (Коцюб., II, 1955, 384); Клим затрїмаєся на хвилинку коло дзеркала, розглядуючи прищїк на губї (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 207).

ПРИЩІКНУТИ *див.* прищїкувати.

ПРИЩІКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прищїкнүти. На очеретини вершник прив'язав замірку, підніс догори й замотїляв над головою. Білу стьожку, що в'юнїлась, як прищїкнута гадюка, полїтили в полку (Панч, Гомон, Україна, 1954, 238).

ПРИЩІКУВАТИ, ую, уєш, недок., ПРИЩІКНУТИ, нү, нєш, док., перєз. 1. чим. Притїснюючи, затїснюючи, придавлювати кого-, що-небудь. Він втяг вершню губу й прищїкнує її зубами (Н.-Лєв., V, 1966, 150); Вигнає [Йонька] надївр квочку з курчатами і прищїкнує одно дверима так, що воно запищало, як навїжене (Тют., Впр, 1960, 223).

2. перєз., розм. Уражати, ущемляти що-небудь; обмежувати в чомусь кого-небудь. — Ти хмїльний, Васюлю. Хочеш прищїкнүти мєє сумління! Даремно (Мупк., Серце..., 1962, 12); — «Кобзар» Шевченка, казали люди, тїльки в учителя Гавриша був, але його.. як прищїкнули за тої «Кобзар», дак тїльки після революції виринує! (Кос., Новели, 1962, 30).

◇ Прищїкнүти язика (язичка) кому — примусити кого-небудь замовкнути. Повиднок цей продовжуєєся в затаскив намірає, що їх виходуєв про себе Гнат, настирливо шукаючи такого випадку, щоб прищїкнүти Уласовї язичка (Тют., Впр, 1960, 149).

ПРИЩІПКА, н, ж., с. г. Те саме, що прищїплювання. Підстриганням і прищїчкою вирїзняють окремї сорти килимових культур (Озелен. колг. села, 1955, 218).

ПРИЩИПНУТИ *див.* прищипувати.

ПРИЩИПНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до прищипувати. *Проводять проріджування кроми прищипуваним зайвих пагонів, а також екорочують гілки, які розвинулися з раніше прищипнутих пагонів* (Колг. Укр., 1, 1961, 26).

ПРИЩИПУВАННЯ, я, с., с. е. Дія за знач. прищипувати. *Щоб посилити надходження поживних речовин до грон і насіння, застосовують прищипування (чеканку) верхішків бруньок на рослинах* (Колг. енци., II, 1956, 405).

ПРИЩИПУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРИЩИПНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. с. з. В агротехніці — відсікати верхівку пагона, щоб припинити його ріст і посилити приплив поживних речовин до інших органів рослини. *Усі пагони, не потрібні для розвитку основних гілок і гілок другого та наступних порядків, прищипують* (Колг. енци., II, 1956, 148).

2. Те саме, що прищипувати 1.

ПРИЩИТИ, ить, *недок.*, *перех.*, *безос.*, *розм.* Вкривати прищами. *Найлає меду, а тепер і прищити вид* (Сл. Гр.).

ПРИЩИТИСЯ, шуся, щипся, *недок.*, *розм.* 1. Вкриватися прищами.

2. *перех.* Триматися задержувато, пихато; бундючитися. — *Дума [Галя], як з ратівської дворні [двірні], так і велика пані. Прищитися куди як!* (Мирний, IV, 1955, 14).

ПРИЩИТОВИДНИЙ, а, е, *анат.* Який міститься на задньому боці щитовидної залози. *Прищитовидні залози*.

ПРИЩІПКА, рідко **ПРИЩЕПКА**, н, ж. Затяскач, за допомогою якого прикріплюються до вірвочки білязна, одяг і т. ін. *Розшукавши в своєму фотографодарстві дозгу шворку, він протягнув її з кутка в кутку і дере'зкими прищепками для білизни почав чіпляти до неї пролиту півку для просушки* (Перв., Дякий мед, 1963, 82).

ПРИЩУВАТИЙ, а, е. З прищипами, вкритий прищипами. *Блідий, з прищипувати лобом і огненно-рудий, як смолокип, волоссям, говорив він тихим, скрадлим голосом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 62); *В кутку огрядний, прищипуватий Чапара чистить ганчіркою довгий ніж* (Козл., Щури..., 1956, 255); // *перен.*, *розм.* Вкритий пухирцями (про скло, скляні вироби). *Зимне сонце.. нажалювало долі чотири шибки з чорними рамами, з чудними малюнками простого прищипуваного скла* (Н.-Лев., II, 1956, 242); *Митрич.. любовно погладив шорткою долонку прищипувату пляшку по гладенькій шийці* (Панч, II, 1956, 70).

ПРИЩУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. прищипуватий.

ПРИЩУЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до прищупити.

2. у знач. прикм. Який прищупувався. *Юля.. розглядала його своїми м'ясними, ледь прищупленими очима* (Тют., Вир, 1964, 212); *Зненацька, неподалік від себе, побачив [Марко] двох прищуплених пташин, які лежали біля куличка* (Стецьмах, Правда., 1961, 22); *Образно. *Луками пробіг [Андрій] до Березнякової хати, прищупленої кожурою до Болярчиного густого вишневого саду* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 266).

ПРИЩУЛЕНО. Присл. до прищуплений 2. *Помалу, прищуплено її озируючись, із хат повиповзали сірі фігури* (Головко, I, 1957, 64).

ПРИЩУЛИТИ *див.* прищупувати.

ПРИЩУЛИТИСЯ *див.* прищупуватися.

ПРИЩУЛОВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **ПРИЩУЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що мружити. *Олена прищупувала очі і колола з'їдливою фразою* (Хотк., II,

1966, 189); *Хмельницький прищуплює око, одкинувся на спинку крісла* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 555).

2. Щільно притискати до кого-, чого-небудь. *Незвичне все навколо й ажесь зрізне, ніби прищупило хлопця до землі* (Ле, С. Голубар, 1950, 21); // у сполуч. із сл. в у х а. *Прищупляти до голови* (про тварин). *Шайтан [кінь] спрадли місяє, мов стріла, прищуплює вуха й витягнувши шю* (Донч., I, 1956, 165); *Зіщуплюєся [кіт], вуха прищуплює до голови, очі залюючи міцно-міцно, припас до підлоги, аж глип у неї* (Збан., Мор. чайка, 1959, 95); *Образно. *Усі мене тепер лають за листи, а я вже тільки вуха прищуплює, як той заць* (Л. Укр., V, 1956, 96).

ПРИЩУЛОВАТИСЯ, ююся, юешся, *недок.*, **ПРИЩУЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Те саме, що мружитися. *Очі прищуплюються, поволи стулюються повіки* (Рибак, Гарматя., 1934, 9).

2. Щільно притулятися до кого-, чого-небудь; притискуватися. *І мати й дочка вийшли на ніч, рядком прищупились до вікна, пильно і мовчки вдихалися* (Вас., I, 1959, 199); *Прищупились одне до одного, вони мовчки дивились, як над світом поступово виднішає, зірки тануть в попеластому небі* (Гончар, Тронка, 1963, 253).

3. Ховатися, намагачись бути непомітним. *Лицар прищуплюється в западині гори* (Л. Укр., II, 1951, 205); *Підступилися ближче і побачили: між двома полумітками сидить, прищуплює чоловік* (Головко, I, 1957, 350); // *Затихати, зіщупуючись; причаюватися. Вона сховала голову між плечі й прищуплює, немаче сподівалась, що її ось-ось ударять* (Гр., I, 1963, 358); *Злякано прищуплює.. заць* (Донч., II, 1956, 8); *Образно. *Село заніміло і прищуплює* (Тют., Вир, 1964, 390).

ПРИЩУРЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до прищурити.

2. у знач. прикм. Який прищурився. — *Яку б то жіні знайти дівчину!? От якби таку: сині очі, трошки прищурені, а коса чорна як гайворон* (Стор., I, 1957, 136); *Лікар зняв окуляри і подивився на неї своїми прищуреними короткозорими очима* (Л. Бедзак, Дніпро., 1951, 39).

ПРИЩУРЕНО, рідко. Присл. до прищурений 2.

ПРИЩУРИТИ *див.* прищурювати.

ПРИЩУРИТИСЯ *див.* прищурюватися.

ПРИЩУРЮВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **ПРИЩУРИТИ**, рю, рип, *док.*, *перех.* Те саме, що мружити. *Прищурює Данко очі від сліпучої білизни снігу та сонця* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 179); *Які прищурив очі і роздивлявся незнайомого* (Мирний, I, 1954, 294); — *Ага, зрозумілі! — сказав Саранчук, іронічно прищуривши око. — Де вже нам, мужикам, з міськими робітниками рівнятися* (Головко, II, 1959, 449).

ПРИЩУРЮВАТИСЯ, ююся, юешся, *недок.*, **ПРИЩУРИТИСЯ**, рюся, рипся, *док.* 1. Те саме, що мружитися. [Х р а п к о:] *Здоров, кумцю. Що це на тобі за такі убори? (Прищурюючись, обдивляється його)* (Мирний, V, 1955, 136).

2. Те саме, що прищупуватися 3. *Він, до тієї прийшовши хати, Хазяїна став викликати, Прищурившись під вікном* (Котл., I, 1952, 115); *Іваць прищурився, притих, настороює вуха, щоб не пропустити і слова з того, що казатиме дід* (Мирний, I, 1954, 182).

ПРИЩУХАТИ, аю, аеш, *недок.*, **ПРИЩУХНУТИ**, ну, неш, *док.*, *розм.* Переставати рухатися, говорити, шуміти; притихати. *Прищух Тимоха, почувавши себе ні в сиз ні в тих* (Гончар, I, 1959, 34); *Прищухло, ніби вимерло, село* (Гончар, II, 1959, 20).

ПРИЩУХЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мнн. ч. до прищухнути. *Дівчата й хлопці сидять прищухлі, кожному з них, певне, хочеться в цю мить зазирнути вперед, у своє прийдешнє* (Гончар, Тронка, 1963, 155).

ПРИЩУХНУТИ *див. прищухати.*

ПРИЮТ, у, ч. 1. *заст.* Притулок (у 1 знач.). [Т е р п л и х а:] Тебе ж без приюту, молоду дитину, На кого оставлю, бідну сиротину? (Котл., II, 1953, 13).

2. У дореволюційній Росії — добродійний заклад для одиноких і незможних. — Вам треба б напитувати собі місце деза в лазаретат.. чи десь по приютах (Н.-Лев., IV, 1956, 284); У голові промайнули всі болі дитинства, образи сирітського приюту й штовхани в майлах (Ю. Янов., II, 1958, 235).

ПРИЮТИТИ, ючу, ютіш, *док.*, *перех.*, *заст.* Дати притулок (у 1 знач.). [П р и б л у д а:] Якби мене не приютив отець Спиридон, то, може, я й досі був би громадським свинарем (Крон., I, 1958, 157); Він зовсім не думав, чи буде кому приютити його в селі, чи живе ще хтось із близьких (Ірчає, II, 1958, 189).

ПРИЮТСЬКИЙ, а, е, *дореф.* Прикм. до прию́т 2; // Який живе у приюті. Ген уже й діти приютські з майдану левадами йдуть (Головко, Вибр., 1936, 254).

ПРИЯЗНЕ *див. пріязню.*

ПРИЯЗНИЙ, а, е. Який виявляє пріязню, дружню прихильність, симпатію до кого-небудь; дружелюбний, привітний. *Ото і зосталась я у Мотрі. Вона така добра, пріязна* (Мирний, I, 1954, 75); // Доброзичливий, дружній (про почуття, стосунки і т. ін.). *Господарка, приходячи пріязню усмішкою свою заклопотаність, метушилась поміж гостей* (Досв., Вибр., 1959, 254); *Між олов'яками солдатиками [вихованцями військового училища] і гімназистами ніколи не було пріязних стосунків* (Добр., Олов. солдатика, 1961, 117); *Ми згадуємо глибоку і пріязну цікавість Пушкіна до історії України* (Рад. Укр., 25.XI 1956, 1); // Який привносить задоволення; приємний. *Усе частіше потерівав він, що в серці його ворухиться коханя, — тихе, пріязне коханя, що воно обхоплює цілу його істоту* (Коцюб., I, 1955, 23); *Уранці ізали, грудьми Повітря пріязне впицали* (Рильський, Сал., 1955, 58).

ПРИЯЗНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до пріязний. У нього були до неї почуття пріязності, певної поваги, але не коханя (Епік, Тв., 1958, 98); *Відвертий погляд його привітних очей, пріязність у розмові відразу створювали хороше враження, як про людину щирю, сердечну* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 100).

ПРИЯЗНО, *диал.* **ПРИЯЗНОЕ**. Присл. до пріязний. Максим кланявся їм і вітав із голосно, пріязно (Фр., VI, 1951, 25); *Баба Горлиця сіла край ліжка, сумно і пріязно глянула на Марину* (Дмит., Наречена, 1959, 234); *Семен та Мотря сиділи близьенько одно коло одного. Вони пріязно вели розмову* (Коцюб., I, 1955, 46); *І не знаю, Чого маленькому мені Тойді [тоді] так пріязно молилось, Чого так весело було?* (Шевч., II, 1963, 38); — *Що ви-те мене заміж випихаєте?* — *жартівливо обізвалась Дарка, пріязне подивившись на батька* (Л. Укр., III, 1952, 668).

ПРИЯЗНЬ, і, ж. 1. Дружня прихильність до кого-небудь, симпатія (часто взаємна). *Стени, гори чи діброви — Все я переходю, Та пріязні і любові Ніде не знаходю* (Граб., I, 1959, 583); *Князівні просто чомусь подобалась ця діточина, щось у ній викидало пріязню, довіру* (Скл., Святослав, 1959, 103); *Відожо, що й Горький платив Франку великою своєю пріязню і був дуже високої думки про нього як про письменника і людину* (Рад. літ-во, 3, 1957, 46).

◇ **Захобітати (заїтати) у пріязню з ким, заст.** — пріятелювати. *Вона бездоганно правила своє шкільне діло, але ніколи ні з ким не заходила в пріязню* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 47); *Лисичка з Журавлем у велику пріязню зайшли, навіть десь покупилися* (Фр., IV, 1950, 57).

2. Привітне ставлення до кого-небудь. *Двері мені*

відчинив сам Кірхнер. Обличчя його світилось незвичайною пріязню (Кол., На фронті..., 1959, 137).

3. *Потяг до чого-небудь; уподобання. Я повний пріязню до соця і йду просто на нього, лице в лице* (Коцюб., II, 1955, 229); *Саїд ладен був відмовитись від своєї пріязню до портрета, аби тільки не бути з Любовю віч-на-віч* (Ле, Міжгір'я, 1953, 118).

ПРИЯМОК, мка, ч. 1. Невелика заглибина перед або під чим-небудь, зроблена з певною метою. *Біля вікон цокольного поверху були приямки* (Панч, На каляв. мо-сті, 1965, 172).

2. *слец.* Пристрій для сушіння (цегли, бетону, плодів і т. ін.).

ПРИЯРБОВИЙ, а, е. Який міститься, розташовується біля або поблизу яру.

ПРИЯРОК, рка, ч. Невеликий яр або його відріг; вибалок. *Стоять у приярках артилеристи та мінометники* (Гончар, III, 1959, 413).

ПРИЯРУЖНИЙ, а, е. Те саме, що приярбовий. *В боротьбі з ерозією велику роль відіграють прибалкові, прияржні, яржучо-балкові лісові насадження* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 25).

ПРИЯР'Я, я, с. Місцевість біля або поблизу яру.

ПРИЯТЕЛІВ, лева, леве. Прикм. до пріятель; належний пріятелеві. *Пріятелева вода лучча* [краща] *ворогового меду* (Укр.-присл., 1955, 141); *Нема змоги нічого — усе пріятелеве* (Кв.-Оск., II, 1956, 308).

ПРИЯТЕЛІЗМ, у, ч., *зневажл.* Пріятельські стосунки, що використовуються в егоїстичних, корисливих цілях. *Хома Хамеля, як виявилось, полював на мене вже давно. Коло за колом, він давно вже облітав мене липкими навутичками пріятелизму* (Вол., Дні., 1958, 50); *Слід констатувати, що теорії низької якості, а то й просто графоманські, є результатом ще не вижитого пріятелизму, а також лібералізму, неможливості* (Літ. Укр., 12.VII 1968, 2).

ПРИЯТЕЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. пріятелювані. З початку подружнього життя з Гордієм вона могла б сказати йому все про Демида, але не сказала, бо боялась пошкодити із пріятелюванню (Гр., II, 1963, 88); *Прекрасні й неповторні часи перших вражень студентського життя, зав'язування знайомств, пріятелювання, дружби!* (Ле, Право., 1957, 90).

ПРИЯТЕЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.* Бути з ким-небудь у дружніх, товариських стосунках; дружити. — *Мені ця компанія зовсім не пристала до душі. Немає тут з ким зійтись, з ким пріятелювати* (Н.-Лев., IV, 1956, 117); *Ліда.. пріятелювала з бабусею, завжди приходила за годину до уроків і допомагала бабусі поливати квіти* (Ів., Таємниця, 1959, 55).

ПРИЯТЕЛЬ, я, ч. Людина, з якою хто-небудь перебуває в дружніх, товариських стосунках; близький знайомий. *В 1840 році Тарас з поміччю пріятели в надрукував свого першого «Кобзаря»* (Мирний, V, 1955, 312); *Пам'ятати про цензуру раз у раз радить Пушкін у своїх листах до друзів і пріятели* (Рильський, III, 1956, 183); *По лукавих іскорках очей, що проблискують під кущами брів, Дорошенко візнає свого давнього пріятели, неомного на різні виадки Тимофія Сухомлина* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // Те саме, що друг. *Вірний пріятель — то найбільший скарб* (Укр.-присл., 1955, 141); *Іван і собі став говорити, що нарід [народ] тежний, що не знає, хто його ворог, а хто пріятель* (Кобр., Вибр., 1954, 56); *Одесити образу знайомилися і в ту ж мить ставали пріятелями навіть* (Кучер, Чорноморці, 1956, 8).

ПРИЯТЕЛЬКА, я, ж. Жін. до пріятель. *Пилипица була ще давня товаришка і пріятелька нашої матері,*

і жили вони з [між] собою добра, любіліся (Вовчок, I, 1955, 183); *Ми размоўлялі з Антоніяною Семеніяною Макаравою — пріятељкою Лесі Украінікі (Смольч, VI, 1959, 127).*

ПРІЯТЕЉСТВО, а, с. Пріятељські стосункі. — *Ви, братчыкі, мов удруге мене на світ оце народжыце! — казав Зінько. — Бо тепер мені лешіе йі на сонце дывітася за такім шырым пріятељствам (Гр., II, 1963, 485); Ниткі знайомства і пріятељства збліжылі яго (М. Ю. Лермонтова) з грузынскымі паэтамі Нікалаем Бараташвілі і Олександром Чавчавадзе (Рыльскы, III, 1955, 205).*

ПРІЯТЕЉСЬКЫЙ, а, е. Прыкм. до пріятељ. *На вічму пам'яті ласточкаві, спаленаму пріятељскаю рукою в непеўні часі [заголовак] (Л. Укр., I, 1951, 125); [Я р ч у к:] Мікола Андронавіч веліе перадаці саж цей лист і сёй пріятељскы прывіт (Мнк., I, 1957, 348); // Власт. пріятељам, друзям. З газдыню зав'язаліся у Марусі шырі, пріятељскы відносіны (Хотк., II, 1966, 170); Запанував той поблажлывы пріятељскы тон, що бывав не між близькымі, зате давнымі знайомымі (Шовк., Людына., 1962, 29).*

ПРІЯТІ, пріяту, пріятељ, док., перез., заст. Пріятыт.

ПРІАПІЧНЫЙ, а, е. 1. міф. Стос. до Пріапа (бога садів, полів і творчых сіл прыроды, павроўтєля куттєвых насолод) чы свята на його честь. *Пріапічны кыльт.*

2. перен., заст. Хтывый, сластолюбый.

ПРІЗВІСЬКО, а, с. 1. Найменування, яке іноді дається людыві (крім справжнього прызыва та імені) і вказує на яку-небудь расу її характеру, зовнішності, діяльності, звывок. *Завжды позмырый і насуплений, постыійно стрыйгой і недовірлывый, Стороженко шывдко здобув собі прызывско Страж (Баш, Надія, 1960, 176); Украіньске село выгадавє на прызывска. Прывчєпты кылькку — і носы на здор'єв'я усе жыт'єя (Мынько, Моя Мынькывка, 1962, 16); Свое прызывско «Осмомыса» (людывна велыкого розуму) Ярослав дывтає не тылькы за сывій прыродный розум, а й за велыку освєчєніє (Іст. СРСР, I, 1956, 57); // рідко. Конспыратывна кылькка або неспєвдывм. Завєрбованыи товарыш дывтаєвав пїдпальне прызывско і прывлаєє урочысту прыєзду, пїд якую пїдпысываєє тым же прызывскаю (Д. Бєдзк, Плем'я., 1958, 79).*

2. рідко. Те саме, що прызывше 1. [Д о л о р е с:] *Вім — док Жуан. [А н н а:] Якый? Неєже отой... [Д о л о р е с:] Отой! Той самый! А якый же другый із сотєнь тысячяє усіх Жуанів тым може просто звыт'єє «док Жуан», без прызывска, без іныой прыкмытє? (Л. Укр., III, 1952, 331); — Жывє мій Васыльк пїд чужым прызывскаю: з тормы і раз, і вдругє отїк (Стєльмах, I, 1962, 611).*

ПРІЗВІЩЕ, а, с. 1. Найменування особы, набутє вры народженєі або вступї в шлюбо, що перєдаєтьє від поколєннєа до поколєннєа і вказує на споріднєніє. *«А як тебе зовуть? Я не знаю. «Я режюю. «А прызывше?» «Прызывца немає!» (Шєвч., I, 1963, 111); З мым прывшєіи пїсар, по прызывчу Поповыч, дужє розумныи і пысьменныи (Стор., I, 1957, 251); За шобєрами поставыли тракторыста Сервогу, на прызывце Півєнь (Ю. Янов., I, 1954, 63); Прызывца в мых здєблышого лїсовї: Завоєчєнко, Кывка, Сєєн, Горєлєнко, Крєчєт, Бєрєстєєнко, Дубок (Крот., Сывн., 1948, 13); Поєвртаю за рїє і прывчю дворыщє.. Раптом чую, як зтыє зываєє мене на прызывце (Кол., На фронтї., 1959, 26).*

Пїд прызывщєм кого, чїм; Пїд чужым прызывщєм — пїд найменуванням, прывытыям замысть родового найменування. *Головныи отаман.. пояснєє, що вкї їде до Угоршыны пїд прызывщєм Стєпана Могыли (Стєльмах, II, 1962, 358); Відбувыш строк, Тадкк выходытє із тюр-*

ми двадцятывчотырьохрїчным вєвком, перєстєєє крєсты і пїд чужым прызывщєм із наганом у кышенї простувє до рїдных бєрєгєє (Тют., Впр, 1964, 418).

2. Те саме, що прызывско 1. *Мачуца нїкылы не згадувала її ймєннєа, а жыввала якє-небудь прызывце. Прызывце же тым жала дывчына без лїку, без кынця (Л. Янов., I, 1959, 322); Прызывце «Фабрычна» тым вкєрєнылася, шо справжнє прызывце навтыь забулоє (Єллан, II, 1958, 8).*

ПРІЛІЙ, а, е. Якый згїтлє або зогнєв пїд дїєю вологи й тєпла. *Жывєєя [Тонкывоєнко] самым чорным хлїбом з прїлого борошна та картоплєю (Сам., II, 1958, 264); Пахнє дымом, прїлого травою, і дымлєтє помагау дымарї (Гонч., Вывр., 1959, 182); В шатрї прывско нагло прїлым лыстам і соками свїєозрубаного дєрєва (Томч., Жмєнєяк, 1964, 75); // Роз'їдєнныи потом і брудом. Козакы.. булы в драгых сорочках і штанєх, бєст або в прїлах постылає (Панч, Гомон. Украйва, 1954, 60).*

Прїлыи зпаєх (дуєх) чого — зпаєх гнылызы, спрєстї. *В облаччєа быв прїлыи зпаєх зотїлого лыста (Коз., Зол. грамота, 1939, 90); Прїлыи дуєх гнылыи мнїє, зпаєх владывща лїсноє йшов на мых з пыщї (Кочуб., II, 1955, 347).*

ПРІЛІНА, и, ж., розм. 1. збїрн. Те, що попрїло, згнїло, розклялось пїд дїєю тєпла й вологи.

2. Сыре, вкрєтє плїєєывоє мїєцє.

ПРІЛІСТЬ, лєстї, ж. Стан за знач. прїлыи; // Зпаєх прїлого. *В туманї лєдє окрєслєтєєє хата Морозыкє. Навкыло неї зрїдка перєстукыють крєплыныи вєрбы, їєні згїтлєі дупла дыжють змїєльно прїлїєтєю (Стєльмах, I, 1962, 400).*

ПРІЛУВАТІЙ, а, е. Трохы прїлыи.

ПРІЛЬ, і, ж. 1. Зпаєх прїлого. *Унызу, пїд старымы жостынамы, безуєаєно шумытє і плєцє вода; від замшїлыи палєа тєжє прїлєю і вєгкым холодом (Бол., Мїєячнє срїбло, 1961, 189).*

2. збїрн. Те саме, що прїлына 1. *Дуєх лїсної прїлї, болотаныи вывпарїє, жывыцї стєлыєєє нызывою (Горд., Дывчына... 1954, 16).*

ПРІННЯ, я, с. Стан за знач. прїты.

ПРІОР, а, ч. 1. У католицькыи цєрквї — настоятєль чоловїчого монастыря; за раннього сєрєдньовїчєа — помїчнык абата.

2. Другый пїєля велыкого магыстра (гросмєйстєра) савонєяк у дуєхывно-лїцарськых орєдєнах і масонськых лєжах.

ПРІОРІТЄТ, у, ч. 1. Перштыє у якую-небудь відкрытї, вынаходї, высловлєнїє ідєї. — *Вы самє на заводї доведєтє свое право на прїорытєт у чуюму відкрыттї! (Шовк., Інжєнеры, 1956, 291); Бїографыя чїєї людывны (М. В. Ломовосова) — цє історыя вїтчызнаного прїорытєту у науковых відкрыттыєх, у смїєлыи фантєзїє науковых прєблєм (Лє, Право., 1957, 91); Хто ж першыи руськыи лїтопысєць: Нєстор чы хтось їшыи? Достї наука залышала прїорытєт за Нєстором (Знєаннє., 8, 1966, 21).*

2. Переважнє, прывїднє значєннєа кого-, чого-небудь; перевага над кымсь, чымсь. *Пєрєкладачї з нїмєцькыи лїтєратуры рїшчєє заявылы про сывї прїорытєт. Не побувати у Вєймєрї? Нї, воны й хылыны не зможуть даєї жытї, колы не дыжуть мовною атмосфєрою Вєймєра (Бол., Днї., 1958, 32); Дыскуєя про тє, зто повывєє маты прїорытєт — режысєр чы сєнарыст, — у нас і свєоднїє не вшєрєпана в сфєрах кыномыстєтєва (Вїтч., 4, 1961, 186); Шоб суспїєльство ровєывалось у комунїстывчєному напрєамтї, нєобхїдно забезпєчєтыє в кожному вывпадку прїорытєт загалывнонародныи їнтєрєсєє, не допускаты нєцїоналїзму, мїєнчывтєва, гурывшыцы і т. їн. (Ком. Укр., 9, 1968, 66).*

ПРІРВА, и, ж. 1. Провалля із стрїмкымы урвыщамы

по краях, велика і глибока яма або яр; стрімке урвище. *Перед ногами мойого провідника позігнула чорна безодня, прірва стрімкого, скалистого яру* (Фр., II, 1950, 95); *З усіх боків [скелі] розкриваються темні безодні, стрімкі прірви, яким немає ні початку, ні краю* (Вас., II, 1959, 27); *Жінки злякалися зукати на метушливу дитвору, радісну і безтурботну, що бігла навколо провала, часом намагалися спихнути одне одного в прірву* (Досв., Вибр., 1959, 200); *Образно. *Скільки раз її доля зрадила, її надії розмела, розбила, потопила в безодній прірві гіркою життя!* (Мирний, I, 1949, 323); *Я голос подаю за те, що недаремно Висоцьничею зветь незнамну нашу Рать, Що в прірву скинули ми лихоліття темне* (Рильський, Мости, 1948, 3); *У порівн. *Андрій перевів очі на вулицю, по якій, немов чорні прірви, залагали тіні будинків* (Ю. Бедзик, Поляки., 1959, 16); // *Гірська ушелина, на дві якої тече річка, гірський потік; урвище стрімкого правого берега великої ріки. Вузька стежка тупилася до скель, щоб не впасти у прірву, в якій божевільно мчала така ж, як і стежка, вузька-вузька, швидка гірська річка* (Ів., Вел. очі, 1956, 66); *Зупинилися польські драгуни над прірвою, дивуючись нечуваному козацькому ділу. А козакі вже плавали з кінями у річці й спускали в воду човни* (Довж., I, 1958, 276).

◇ **Заводити (завесті) в прірву див. заводити¹**; **Кідати (кідати, скидати, скіннути) в прірву** — рішуче позбавлятися чого-небудь, поривати з чимсь, ліквідувати що-небудь; **Наближатися (наблизитися) до прірви**; **Опинитися (опинитися) над прірвою** — потрапляти в скрутне становище. *Це, очевидно, .. сильна людина, але її викинуто з життя, вона раптом опинилася над прірвою в незрозумілих обставинах* (Ю. Янов., IV, 1959, 59); **Пішло в прірву див. піти**.

2. **перен.** Незгода або відмінність між ким-, чим-небудь, викликана принциповими суперечностями. *Навіть серед селянства з кожним днем все глибшою стає прірва між пролетаріатом і буржуазією* (Ленін, 24, 1972, 313); *Сестри, нарешті, зрозуміли, яка безодня прірва розрізняє їх, як далеко розійшлися вони за всім роки* (Л. Янов., I, 1959, 152); *В її [кільмарки] роботі не було творчої співдружби з художником. Між народним і професійним мистецтвом лежала велика прірва* (Вол., Самоп'ята, 1952, 142).

3. **рідко.** Яма в річці, морі, де утворюється вир; чорторий. *А прірва вис... Павоцві згубу личе [зичить] Без ворота* (Граб., I, 1959, 93); *Ось уже недалеко прірва... Вирус в ній і піниться вода* (Шняп, Іван — мужицький син, 1959, 59); *У порівн. *Гра етагувала його, як тачника прірва* (Гончар, I, 1959, 46).

4. **Місце прорину греблі, загати і т. ін.; вирва.** *Вода раз греблю просмокотала.. Злякався Мірошник та й біжить Притьмом до прірви, щоб гатити* (Гл., Вибр., 1957, 39); *Під час війни дерев'яна обшита водозливом струхлякла, і весняні води прорили під мостом прірву* (Добр., Тече річка., 1961, 13).

5. **вульг.** Те саме, що пелька 2. *Щедро кропив [дід].. свою прірву бездонну І тільки що царської водки не пив* (Перв., II, 1958, 362); // *Те саме, що ненажеря. — От матінку маю, — скаржився Денис, жотуючи торбу. — Де що в халашті найластіше — зараз же киди собі на зуби. Прірва якась* (Тют., Впр, 1964, 242).

ПРІСИСЬКО, а, с., розм. Те саме, що просіще. *Коли ж відгодили пшениці та жита, Коли на прісиську цюець сірі крижні злітались.. — тоді ставали ніжні Дівочі голоси* (Рильський, Поема, 1957, 234).

ПРІСІЩЕ, а, с., розм. Те саме, що просіще.

ПРІСНИЙ, а, е. 1. Позбавлений певного смаку через відсутність або незначний вміст солі. *Визгу, під самою*

горою, Криниця прісної води (Граб., II, 1959, 245); *І тополя, і потемніла од вологи на відсонні стріха, і прісний нідрюватий сніг — все тонко дихає першим весняним навіллям* (Стельмах, I, 1962, 221); *Образно. *На поле набігла тінь. Ділянка темнів. Дихнує вітерець прісним голодом* (Бабляк, Впшн. сад, 1960, 63); // *Який містять у собі несолону воду. Хлорела — рослина прісних водойм — містить у два рази більше білків порівняно з пшеницею* (Наука., 3, 1961, 28); // *Приготовлений без солі або без достатньої кількості солі (про страву). Спуск у шахту. Закинуті штреки, забої, і розмова про те, як в борні подолати біду. Скільки солі навкруг, як арктичні сніги, голубої! А гуцульське село їсть несолону, прісну бурду... А солотинці вбогі їже десятки років безробітні* (Забашта, Вибр., 1958, 232).

Прісний смак (прісмак) чого — смак, позбавлений будь-якої гостроти. *Гарба зачепалася за нуци, і Тимка оббрижувало холодним свіжим дощикою, так що навіть на губах осідав прісний смак роси* (Тют., Впр, 1960, 89); *В сухий настій васильків влітався зогий дух кіньської м'яти і прісний недобрий присмак багновища* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 811).

2. **Приготовлений без закваски, без дріжджів (про тісто або вироб з нього).** *Ополаска в'язальниця вставляла новий хліб.. — жука ясно, не пріла, на схід славно, тісто гарно бродить, і прісне славно міститься, біле, в'яке* (Горд., Дівчання., 1954, 227); *Той хліб був білий, прісний, без ваги, Та й без смаку, а стисни у долоні, І він, мов жайтка в передсмертнім снаї, Ні пахощів не має, ні снаги* (Мал., Звенигора, 1959, 225).

3. **перен.** Позбавлений інтересу, привабливості; нецікавий, нудний. *Відтепер все стало ясно. Не треба! Не треба ні тої плеванії, ні тух слаги не треба, ні оповідань баби Гафійки, ні прісних пестошів старої їмості [попаді]* (Хогк., II, 1966, 123); *Прісна й пісна наступила пора* (Воскр., 3 перцем!, 1957, 361).

ПРІСНИЩЕ, а, с., розм. Те саме, що просіще.

ПРІСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. прісний.

ПРІСНО¹, присл., розм. Присл. до прісний. *По-весняному прісно.. запала в хаті свіжим робуртлим чорноземом* (Гончар, II, 1959, 196).

ПРІСНО², присл., заст., уроч. Вічно, завжди. *А найперше дай [боже], щоб згинув Імквістор наш великий, Та щоб більше не було їх Нині, прісно і овікі!* (Сам., I, 1958, 194); *Вклонилися [євангелісти] святині, Співать: дай нам нині І прісно — по хустини* (Еллан, I, 1958, 260).

ПРІСНОВІДИЙ, а, е. Те саме, що прісноводний 1.

ПРІСНОВІДНИЙ, а, е. 1. Наповнений прісною водою. *Серед прісноводних водойм, що зрідка трапляються в Узбі серед пісків, українські науковці вибрали [для дослідження] озеро Ясха* (Знання., 8, 1967, 16).

2. **Який росте або живе у водоймах з прісною водою.** *У басейні річки Опала міські жителі знайшли велику колонію найцінніших прісноводних перелових скоюк* (Веч. Київ, 15.IV 1968, 4).

ПРІСНУВАТИЙ, а, е. Трохи прісний. *Роман.. жадібно вбирає.. терпюватий осінній повіє землі, що й зараз дихала жаждою життя, пріснуватою вільгістю озимини* (Стельмах, I, 1962, 608); — *Ніколи письменник у товаристві свого співбратра по перу не обмовиться, не викаже свого сюжету. От чому і розмови письменника з письменником пріснувати* (Донч., VI, 1957, 619).

ПРІСЦЕ див. просце.

ПРІТИ, прію, прішн, недок. 1. Тліти або гнити під дією вологи й тепла. *Під третього горою вільшина пріє* (Черемш., Тв., 1960, 124); *Хата в нього на стінах низька, з підсліпуватими вікнами, з високим, як двіниця,*

датою, покрита соломом, що вже пріла, перегнила і поросла мохом (Чорн., Визвол. земля, 1950, 12); Четверо чоловіків переступали через .. патьоки, скаржились на осінь: бо заливає водою казати, бо гниє в полі незасквертована солома, бо пріє на корені кукурудза (Мушк., Серце..., 1962, 116).

2. розм. Вкривається потом від задухи, втоми, перенапруження і т. ін. Веселість все розпалалась. Робилось душно, люди пріли у кептарях, дихали випаром поту (Кочуб., II, 1955, 354); В кухні сиділи селяни, зворушені самим святоточним очікуванням [чеканням]. Пріли з нетерпимості (Коб., II, 1958, 119); // перен. Напружено працювати. Бувало вчорами, коли хлопцеві при казанці пріє над складами..., — батько аж зведе голову від роботи й галіє гордовито на жінку (Головко, II, 1957, 212); — Диллюєся, а серед них Мартин, синок нашого сільського дуки, я в нього з самого дитинства у наймаз пріє (Збан., Сеспель, 1961, 229).

3. Готуватися на пару, на малому вогні (про їжу); мліти. Віт [обід], готовий ще відчора, Пріє.. в печі (Фр., X, 1954, 248); Булькоче, пріє каша в казані (Мал., Звенигора, 1959, 283).

ПРІЧ¹, діал. 1. присл., від кого, чого, звідки і без додатка. Невідомо куди; геть. [М и к о л а (співає):] Іди, сину, іди, сину, пріч од мене, Нехай тебе турчин возме [вільме] (Котл., II, 1953, 25); Вітер мчить шалею із піючю, мов тікає від погоні пріч (Л. Укр., I, 1951, 305); Люди тікали пріч з хати (Хотк., II, 1966, 256); Тоді напала на мене туга реваня, .. вона мене піала кудись пріч, далі, далеко... (Вовчок, VI, 1956, 252); День, прожитий недаремно, в солодкій втомі відлітає пріч (Забіла, Поезії, 1963, 28).

◇ Не пріч, у знач. присудк. сл. — про бажання зроби́ти що-небудь, схильність до чогось. Кулики сусідам задрять, не пріч поєднатися із заможним Буймиром, щоб позбутися клопоту — самим ферму заводять (Горд., Дівчина..., 1954, 159).

2. виг. Геть. — Пріч мені зараз з-перед очей, а то я скличу зараз цілу свою родину! (Коб., II, 1956, 271); — Пріч! — загорлав обозний. І землі гайдукам: — Порозганяйте зейдси всіз діючі! (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 277); Ми кинули гидливо — пріч! — Міжнацько-наальним пересудам, Ми мостимо дороги людям Грядущих золотих сторіч! (Павл., Бистрина, 1959, 49).

ПРІЧ², прийм., з род. в., діал. За винятком, крім. [М а р у с я:] А я тебе люблю; нікого в світі Я не люблю, пріч тебе одного (Сам., II, 1958, 21); — У таких разі я нагадаю вам, що пріч тих ганчірок [картин], якими ви завішали усі стіни, маєте чоловіка, дочку, за спокій та щастя яких ви даєте відповідь перед своєю совістю (Л. Янов., I, 1959, 373); — Даю наказ: сьогодні журанці всіма потугами вдарить на Бушу, .. жадної душі не випустити живого... пріч вродливий з жюности [жінога] (Стар., Облога..., 1961, 28).

ПРО, прийм., із знач. в. Сполучення з прийм. про виражають:

Об'єктні відношення

1. Уживається при вказуванні на конкретну особу, предмет або абстрактне поняття, що виступають об'єктом розмови, думки і т. ін. Слава не поляже, а про себе розкаже (Укр. присл., 1963, 204); Отак на улиці підтином Ше молодий кобзар стоє і про невольника співає (Шевч., II, 1963, 341); Ми розмовляли про ніжні паючі стени (Ю. Янов., III, 1958, 51); До саду прилягав виноградник. Ніхто про нього не дбає, урожай кинуть напризволяще (Гончар, III, 1959, 128); // Уживається при вказуванні на конкретну особу, предмет або абстрактне поняття, що виступають темою, змістом літератур-

ного твору, об'єктом чїїх-небудь думок, висловлювань і т. ін. Візьмуся за оповідання про опришкія, а на кінці прочитаю Федьковича (Кочуб., III, 1956, 369); Спливали Юхимові слова у пам'яті з отой незабутньої ночі — про гайдні, про заробітчач (Головко, II, 1957, 204); Надзвичайно цінним вкладам у радянську воєнку науку в ленінські положення про фактори, що справляють вирішальний вплив на хід і результат війни (Ком. Укр., 5, 1969, 25).

2. розм. Уживається при вказуванні на особу, предмет і т. ін., яким що-небудь призначається. — Нема в мене про вас грошей! — одказує брат (Вовчок, I, 1955, 359); Давня Чіпчина гадка справдилась. Тепер уже не одна тісна хата з сіними, а цілий три: одна для матері, друга для себе, а через сіни світлиця про гостей (Мирний, I, 1949, 367); — Місця там про всіх стане — гарман у нана просторий, а чи знайдеться робота про тебе — ото скажи нам? — запитає Марко (Л. Янов., I, 1959, 93); // Уживається при вказуванні на особу, предмет, стосовно яких хто-небудь виконує якусь дію або у зв'язку з якими перебуває у певному стані. Від олії не зомлію, а про мак — буде й так (Укр. присл., 1963, 68); — Про Богдана дзвонить? — Нічого важливого, але його не виступать, доки не зберуть за нього матеріалі (Ю. Янов., I, 1958, 96).

Відношення мети

3. Уживається при вказуванні на мету дії. Нема в їх [дітей] ні забавок, ані іграшок дитячих, нема й одержки про святий празник (Вовчок, I, 1955, 30); До кінця руки пріє азав тонкий, а міцний шнур, що був у мене за поясом про всяку пригоду (Фр., IV, 1950, 15); Замигтіла [Олевка] босими ногами, квітчастою хустиною вів'язана, тою, що не про будень (Горд., II, 1959, 10); Мати винесе з хати миску з насінням (про свято держить), постаєть у коло (Головко, II, 1957, 401).

Причинові відношення

4. розм. Уживається при вказуванні на особу, предмет, явище, які спричиняють яку-небудь дію або стан. Про найжита і скот ревітиме (Укр. присл., 1963, 89); Жати не стали.. Ну, та коли ж про такий заробіток з голоду пухнути доведеться! (Головко, II, 1957, 240).

Обставинні відношення способу дії

5. у сполуч. із сл. се бе. Уживається при позначенні способу дії. Василь сам про себе даяя одєжу, що на його вже не приходилась (Мирний, IV, 1955, 117); Мусис відзначити про себе Функе: новин багато буде на Україні (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 41); Мав [Ярошенко] добру розмову в повіткому комінезаму, бо був веселий і нажуйкував про себе (Речм., Весн. грози, 1961, 68).

ПРО... Префікс, що вживається для творення іменників і прикметників із значенням: 1) «на зразок», «подібний до»; напр.: про а н т р о п, про б р а з і т. ін.; 2) «який підтримує кого-небудь, виконує чиясь волю, розділяє чїєсь погляди»; напр.: про і м п е р і а л і с т і ч н и й, про ф а ш і с т с ь к и й і т. ін.

ПРОАНАЛІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до проаналізувати. Особисті та творчі контакти Коцюбинського з Горьким уперше були проаналізовані марксистською критикою (Рад. літ-во, 4, 1964, 95); На експериментальній базі була зважена та проаналізована.. капуста як на контрольній, так і на дослідних ділянках (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 45); // проаналізовано, безос. присудк. сл. Перед Великою Вітчизняною війною було вже визначено основні критерії вивчення п'єс Кар-

пенка-Карого, .. проаналізовано більшість п'єс як щодо суті образів, так і мистецького їх творення (Рад. літ-во, 10, 1971, 78).

ПРОАНАЛІЗУВАТИ, *ую, уєш, док., перех.* Зробити аналіз; розібрати, розглянути. Докладно проаналізувати особливості імпріоналізму, його глибокі суперечності, В. І. Ленін прийшов до висновку, що це найвища і остання стадія у розвитку капіталізму, переддень соціалістичної революції (Ком. Укр., 4, 1967, 4); Тепер йому легше, і він може спокійно проаналізувати свій безгачий ечинок (Кол., Терен., 1959, 137).

ПРОАХАТИ, *аю, аєш, док., розм.* Ахати якийсь час.

ПРОБА, *н, ж.* 1. Перевірка, випробування властивостей, якостей чого-небудь і результату такої перевірки. Ану, заспіваєм! Проби ради... (Шевч., I, 1963, 304); Інженер Вадевін зайшов до лабораторії і, поглядаючи на цілий ряд бетонних кубиків з різними пошкодженнями після проби, .. спитав, як справи (Коцюба, Нові береги, 1959, 183); Психологічні проби дають змогу виявити етомлення або збудження космонавта, скласти уявлення про його працездатність (Рад. Укр., 23. X 1962, 3); Процент енергії, проростання і складності визначають обчисленням середнього арифметичного чотирьох проб (Овоч., 1956, 71); // *рідко.* Те саме, що випробування 2. Та не сама тюрма була для мене найтяжчою пробою: засуд кримінального суду, а особливо.. засуд усей суспільності, кинений на нас, страшенно болів мене (Фр., I, 1955, 16); По роках проби і блукань Прибився [Турчиновський] знов у рідну Березань (Зеров, Вибр., 1966, 37); // Репетиція. Пан директор, що співав завжди в хорі друзим тенором, .. не ходив на проби (Март., Тв., 1954, 198); — А як же буде з співами? Сьогодні ж неділя: на п'яту, як завжди, призначено пробу (Смолиць, Мир., 1958, 31); Після зими, уперше на сцену, Буч жаб'ячий концерт. Вірніш — була то проба. І жабу вибрали стару За диригентом (Дмит., В обіймах соція, 1958, 166); // *кін.* Зйомка актора в епізоді з метою виявлення відповідності його даних певній ролі у фільмі; результат такої зйомки. Ми негайно викликали його [актора] на пробу (Довж., III, 1960, 138); Для однієї і тієї ж ролі дробльшого відбирається кілька проб дробльшого і більшої кількості акторів (Мист. кіно, 1955, 45).

Брати (ставити) на пробу — випробовувати певні людські якості, властивості. Зупинявся [Воронцов] біля десантних груп, зично брав на пробу Ізній настрий (Гончар, III, 1959, 349); [Г е л е н:] Кассандро, послухай, нащо ти мене на пробу ставиш дотинками тими? (Л. Укр., II, 1951, 304); Для пробни; На пробу — з метою перевірки, випробування, оцінки. Для проби він задає мені з букваря десять букв і проказав разів зо три (Збірник про Кроп., 1955, 17); — Я приніс сніг зжатої кукурудзи на пробу (Коб., III, 1956, 505); Дівчата на году лисицями зазирали у воші, оберезно брали з половини посуду до рук на пробу (Гончар, Таврія, 1952, 25); Робіти (зробіти) пробу — перевіряти робочі і т. ін. можливості чого-небудь; оцінювати якості, властивості когось, чого-небудь. Пробу образного узору слід робити на окремих маленьких зразках (В'язання., 1957, 35); — Можемо зробити пробу, — жовить Іжак. — Ану, побиймося об вакад, побачиш, чи я тебе [Зайця] не перегоню [перезжену] (Фр., IV, 1950, 64); Саїд прийняв рішення зробити другого дня робочу пробу дрібнокомнатного й пресувально-ковальського цегів (Ле, Міжгір'я, 1953, 237).

2. Частина чого-небудь, узята для дослідження. визначення складу, якостей, властивостей і т. ін. Ложкою на дожделезній залізній ручці Стьопа взяв останню пробу і, розсунувши лопаткою шлак, немов здувши пінку на

молоці, вилив розтопленний метал у стакан (Собко, Біле полум'я, 1952, 9); Найкращим способом визначення, чи вилежування льону закінчилося, є відбирання проб. Для цього в різних місцях стеліща набирають невеликі горсточки трести, з яких складають пробу вагою до 2—2,5 кг (Техн. культ., 1956, 84); // Дослідний зразок, екземпляр чого-небудь; зрізець. Герман уже давніше звернув увагу на сей новий продукт [земний віск] і вивав проби його різним віденським хімікам (Фр., VIII, 1952, 379).

Брати пробу чого і без додатка: а) визначати склад, якості, властивість і т. ін. чого-небудь. Повільно проходжувався він [покупець] між величезних барил, брав пробу, могоза (Тулуб, Людолови, II, 1957, 131); Брати пробу стали; Брати пробу дозрілості хлібів; б) те саме, що Знімати (зняти) пробу. За Лідю прийшли з робітничої ідальні, щоб ішла брати пробу обиду (М. Ю. Тарв., День., 1963, 137); Знімати (зняти) пробу з чого — пробувати їжу на смак, куштувати; їсти. А тут Векла — підійшла, вклонилась. — Так вам, пане, ваше превосходительство, і капусняку дати, чи вже з самих вареників пробу знімете? (Головка, А. Гармаш, 1971, 397).

3. Кількість вагомих частин благородного металу у одиниці лігатурного металу (сплаву), з якого виготовляють ювелірні вироби і карбують монети. Три срібні чарки, густо окриті позолотою, а одна і зовсім золота, з високою пробою, теж були на шоківій хустці (Кучер, Чорноморці, 1956, 396); Підразунок показав, що на позолоту бані Софійської дзвіниці має ніти три з половиною кілограми коштовного металу високої 96-ї проби (Наука., 9, 1971, 48); // Тавро на зливках благородного металу або на виробах з нього, яке вказує на якість сплаву та його склад. На срібних виробах [XVIII ст. на Україні] зустрічається проба від 8 до 14 каратів включно (Укр. золотарство, 1970, 45).

◇ **Високої (найвищої, чистей і т. ін.) проби хто, що** — найкращої якості. Франко — лірик високої проби, і його ліричні вірші просяться часто в музику (Коцюб., III, 1956, 42); Тичина нікого не повторює в своїй добротній, високої проби чеканці поетичної строфи (Рад. літ-во, 7, 1967, 45); Низької (невисокої і т. ін.) проби хто, що — поганої якості. Він переконався, що молодий граф Едвін — чоловік дуже низької проби, картяр і розпусник (Фр., III, 1950, 166); Не завжди щастить журналям приходити на зустріч з читачем з повноцінним «багажем»: трапляються.. і твори невисокої ідейно-художньої проби (Рад. літ-во, 7, 1971, 29).

4. Літературний або мистецький твір початківця. Казку.. я хотіла послати в Галичину, в дитячий журнал, якщо вдасться мені добре ця робота (Л. Укр., V, 1956, 18); Перший мій сценарій.. був задуманий як комедійний, і перша режисерська проба.. теж була в цьому жанрі (Довж., I, 1958, 21); *Образно. Не мени талановиті його [морозу] скульптурні проби. Він користується як матеріалом чим тільки зможе (Коцюб., II, 1955, 433).

Проба пера див. перб.

5. діал. Спроба. З біографічного боку вісімдесяті роки — то історія Франкових проб примиритися з галицькими народоуцями (Крим., Вибр., 1965, 458); Удалося йому нарешті сяк-так заспокоїти побратимів і амуцити до проби порятунку всім разом (Хотк., II, 1966, 240).

ПРОБАВИТИ див. пробавляти.

ПРОБАВИТИСЯ див. пробавлятися.

ПРОБАВЛЯТИ, *яю, яєш, недок., ПРОБАВИТИ*, *влю, вш; мн. пробавлять; док., перех., розм., рідко.* Марно витрачати час; гаяти. Запаліть [панночці] коси — не так! Знов розплітуй та запаліть, — знов не так! Та

цілий ранок на тому пробавить (Вовчок, I, 1955, 109); *Тепер вважає, що виїду в п'ятницю.. на Довгополе, а відити, пару днів пробавивши, до Вижниці* (Л. Укр., V, 1956, 369).

ПРОБАВЛЯТИСЯ, яюся, ашся, недок., **ПРОБАВІТИСЯ**, влюся, вишся; мн. пробавляється; док., чим, розм., рідко. 1. Марно витрачати час, розважаючись чим-небудь. Там [на іменинах] ми.. пробавлялись пікатними анекдотами (Збірник про Кроп., 1955, 65).

2. Займатися чим-небудь незначним, дріб'язковим. [Петро:] Я не той, батьку, щоб позвами пробавлятися, — господь з ними (Мирний, V, 1955, 177); *Про ськложку у с.-д. люблять кричати буржуа, ліберала, есери, які до «болючих питань» ставляться несерйозно, паянтяються за іншими, дипломатичають, пробавляються екслектизмом* (Ленін, 48, 1974, 79).

ПРОБАЗІКАТИ, аю, аеш, док., зневажл. Базікати якійсь час.

ПРОБАЗІКАТИСЯ, аюся, ашся, док., зневажл. Те саме, що проговорітися 1. *Ідуци, Ілько ще просив товариша, щоб той ні про що його не розпитував, але тут же й сам пробазікався у розмові* (Козл., Ю. Крук, 1957, 351).

ПРОБАЙДИКУВАТИ, ую, уеш, док., розм. 1. *неперез.* Байдикувати якійсь час. *Учителька вже знає — не виконав домашні завдань, пробайдикував на лижах Макарець* (Збан., Старший брат, 1952, 63).

2. *перез., перен.* Байдикуючи, нерозумно втратити що-небудь. *Надолужити те, що пробайдикував уятку — нема чого й думати, бо до переказамовки осталося осього два дні* (Вас., I, 1959, 183).

ПРОБАЛІКАТИ, аю, аеш, док., розм. 1. *неперез.* Балакати якійсь час. *Раз якось увечері затягла його до себе весела компанія. Випили по чарці, пробалікали цілий вечір* (Н.-Лев., I, 1956, 181).

2. *перез., перен.* Змарнувати що-небудь не цінуючи, не обережуючи. *Талант свій слід берегти з особливою пильністю. Його так легко можна прогуляти, пробалікати на дрібничках* (Довж., III, 1960, 213).

ПРОБАЛІКАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Те саме, що проговорітися 1. — *Нехай нам здають [масток] в оренду. Во Горпина.. вже пробалікалася, що здаватимуть* (Панч, II, 1956, 398).

ПРОБАЛІМКАТИ, аю, аеш, док., діал. Продавенті. *Під явором пробалімав підвишений буфер* (М. Ю. Тарн., День., 1963, 64).

ПРОБАЛІНДРАСИТИ, аю, ашся, док., розм. Балядрасити якійсь час.

ПРОБАРАБАНИТИ, ню, вшш, док. 1. Док. до барабани-ти. *По броні, осього за кілька сантиметрів від голови, пробарабанила кулеметна черга* (Збан., Т. Шашло, 1949, 15).

2. Барабанити якійсь час.

ПРОБАСІТИ, ашү, ашш, розм. Док. до басіти. *Серед гвалту і метушні, що знялись потім, Жан пробасив риптом: — Ну, міноносе, розводи пару* (Коцюб., II, 1955, 391); — *Хто ви? — Такі ж, як ти, радянські люди, — пробасив у відповідь лагідно чоловік* (Рибак, Час., 1960, 265); // *Видати басястий звук. Пробасив шаштний гудок.*

ПРОБАЧАТИ¹, аю, ашш, недок., **ПРОБАЧАТИ**, чу, чаш, док., *перез.*, кому і без додатка. Виявляючи поблажливсть до кого-небудь, прощати щось; вибачати. [Джон а т а н:] Сам Годвінсон казав, що коли ти покірно прийдеш, повний каяття і скруци серця, — він тобі пробачить (Л. Укр., III, 1952, 105); *Образи не пробачать [Гамалії], з двох слів у біжку лізуть* (Тют., Вир, 1964, 21); — *Те, що можна пробачити деяким нашим козакам, того не можна пробачити вам* [офіцерам-пет-

люрвіцям].. *В трибуналі — наказав Шорс* (Довж., I, 1958, 164); *От тільки хліба немає, до сухарика забрали окупанти. Хай він [гість] уже пробачить* (Гур., Новели, 1951, 20).

Пробачте (**пробачайте**); **Прощу** **пробачити**: а) *(кому і без додатка)* уживається як вибачення за що-небудь зроблене, як вияв перепрошення. [Лев:] *Пробачай, що я нагримав зопалу* (Л. Укр., III, 1952, 222); — *Коли прим'яв тебе, Якове, трохи, пробачай, — покосився на нього Мірошниченко* (Стельмах, II, 1962, 12); — *Пробачте. Це до мене, — підівся комісар із-за столу* (Тют., Вир, 1964, 362); — *А тепер прошу пробачити мені. Я таки справді не хочу запізнитись. — І подала руку* (Головки, II, 1957, 489); б) уживається у значенні вставного слова для вираження сумніву, протесту, заперечення, незгоди з чим-небудь і т. ін. [Прочаи и н:] *Чому ж се ти позбувся спадку? А може, ти, пробач, його розтринькає, як то буває молодечий звичай?..* (Л. Укр., III, 1952, 131); [Кічунів:] *Вона [практика] має не тільки позитивні якості загальності, але в безпосередній дійсності, від якої ви, Євгене Григоровичу, відірвані, пробачте* (Довж., I, 1958, 427); **Пробачте** (**пробачайте**) *на [ціьому (цім) сліві]; Пробачте* (**пробачайте**) *за грубий вірзв кому і без додатка — уживається як форма вибачення за вжиті в розмові різкі або непристойні слова. — А це що ви будували? — допитується інженер. — Ще ми, пробачте на слові, з Антоньом мужик будували* (М. Ю. Тарн., День., 1963, 26); *Забуєши тон свій і манери, біліди вилазять [білі] офіцери.. «Ну що ж? Пробачте нам на слові, — вклонився чечню Ім Підкова. — До стінки їх»* (Сос., II, 1958, 412).

ПРОБАЧАТИ², аю, ашш, недок., *перез.* і без додатка, діал. Пророкувати. *Що юнакіє жде на світі Поза стінами освіти — Шлях легкий чи темна доля, — Пробачать не наша воля* (Щог., Поезії, 1958, 332).

ПРОБАЧАТИСЯ, аюся, ашся, недок., **ПРОБАЧИТИСЯ**, чуся, чпшся, док. 1. Усвідомлюючи провину, просити в кого-небудь поблажливості до себе. — *Ти образив мене в класі при всіх товаришах, отже й пробачайся при всіх* (Донч., V, 1957, 450); *Швидко стонившись, він став допомагати підвестися своїй дамі, усердно [запопаділиво] перед нею пробачаючись* (Шняк, Балада, 1957, 45); *До лодій знову прийшли цареві мужі. Вони навіть пробачились, що не змогли прийти напередодні* (Скл., Святослав, 1959, 139); *Пробачившись [Юра з матір'ю] перед учителем* (Б. Кравч., Квіти., 1959, 181); // *у формі 1 ос. одн. пробачаюсь. Уживається як вияв перепрошення. У цей час хтось постукав знадвору по нашому панциру [танка]: «Пробачаюсь, товариші, — одчиніть на хвилину»* (Ю. Янов., I, 1954, 55).

2. *кому.* Не вважаючи за провину, прощатися. *Вона дівчинка не звичайна, а красуня, що їй усе пробачається, усе дозволяється за один її порух очей і вередливу поштішку* (Тют., Вир, 1964, 449); *Олександр Довженко колись писав, що письменникам не пробачаються погані книги, як генералам програми бої* (Літ. Укр., 10. IX 1971, 3); *Синю, перев'язану шпатажиною панку в армія не відніс. Нехай це мені пробачиться* (Логв., Давні рани, 1961, 11).

ПРОБАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до **пробачити**; // **пробачено**, безос. присудк. сл. *І ніщо не кінчається, і нічого це не пробачено* (Кор., Богоць, 1968, 12).

ПРОБАЧЕННЯ, я, с., *кому*, для кого і без додатка. Прощення за що-небудь учинене; вибачення. *Здається Дмитрикові, що не варт він пробачення, що нікто не дарує йому вини його* (Коцюб., I, 1955, 136); *Нехай пробачення не буде для тирани! Ному пробачення — для осього людства рана* (Мисак, Біля криниці, 1967, 348);

// за що і без додатка. Звернення до кого-небудь з проханням пробачити за щось учинене; перепрошення. *Особа кинула край стола портфель, зняла окуляри і пригледілася до зали, zaraz кидуючи до президії чемні слова пробачення за спізнення* (Досв., Вибр., 1959, 278); *З перепрошенням кинулась нані Стадницька, та й господар, зібавши гонор, поліз із пробаченням* (Стельмах, I, 1962, 16).

Попросити пробачення *див.* **попросити**; **Попрохати** *пробачення* *див.* **попрохати**; **Просити** *(прохати) пробачення в кого, за що і без додатка*—те саме, що **пробачитися** 1. [Р а б:] *Прибув шляхетний Кай Летицій, за нізній час він просить пробачення* (Л. Укр., II, 1951, 359); *Він дивиться на неї добрими чистими очима і прохає у неї пробачення, що своєю присутністю спричиняє клопіт* (Тют., Вир, 1964, 381); **Складати** *(скласти) пробачення* *див.* **складати**.

ПРОБАЧИТИ *див.* **пробачати** 1.

ПРОБАЧИТИСЯ *див.* **пробачитися**.

ПРОБАЧЛИВИЙ, а, е. Здатий пробачати; вибачливий. *О пробачлива стримана мудрість юнацька! Скільки ніжності в ній, як вона володіє Почуттями, що мають прорватись зневацька* (Перв., I, 1958, 551); // *Який виражає прощення за провину, поблагливість; який виражає прохання пробачити. Ніколи не міг простити* [Сявоок] *Какого того, що вчинив, не подарував жодного пробачливого погляду купцеві* (Загреб., Диво, 1968, 158); *Вона слухала його мовчки, часом тільки коротка недовірлива й пробачлива усмішка пробігала в куточках її гарних уст* (Перв., Дикий мед, 1963, 492).

ПРОБАЧЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до **пробачливий**. *В Бузини, окрім пробачливості, в мові з'явилася ще незвичка для нього енергійність* (Загреб., Диво, 1968, 143).

ПРОБАЧЛИВО. Присл. до **пробачливий**. — *Чули? Його тільки зачені, — сказав пробачливо Петро Петрович. — Старої записки... А діло своє знає* (Панч, На калин. мості, 1965, 154); — *Не знаю, що мені вам підкавати, — Аристархов пробачливо розводить руками* (Довж., Зач. Десна, 1957, 562); *Містер Ейба гірко й пробачливо посмінувся* (Смолич, Сороч вісім..., 1937, 25).

ПРОБАЧНИЙ, а, е. Те саме, що **пробачливий**.

ПРОБАЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до **пробачний**.

ПРОБАЧНО. Присл. до **пробачний**.

ПРОБЕККАТИ, аю, аеш, док. Бевкати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОБЕККАТИ, аю, аеш, док. 1. *неперез.* Бекати якийсь час.

2. *перез. і без додатка, перен., розм.* Сказати, промовити що-небудь голосом, який нагадає бекання. *Дуз йому [Прудивусу] перехопило й мову заціпило... між тільки пробекати: — Е-е-е-е...* (Льч., Козацьк. роду..., 1958, 469).

ПРОБЕЛЬКОТАТИ, очу, бчеш і **ПРОБЕЛЬКОТИТИ**, очу, отіш, *перез. і неперез.* Док. до **белькотати**, **белькотіти**. — *Ну? — грізно питає городничий. — Ізловил, — пробелькотав Забіяка. — Кого? — Двох хлопців* (Мирний, I, 1954, 261); — *Ви, — пробелькотала [Ольга], вся червона з досади, — ви... я вас зневажаю!* (Вільде, Сестри..., 1958, 376); *Переляканий підпоручик Дуб козирнув і, пробелькотівши: — Звичайно, пане полковник... — зник у дверях* (Гашек, Пригоди... Швейка, перекл. Масляка, 1958, 592); *Лазаревський розгубився, зашарієся, пробелькотів щось невизране і, впустивши кашкет, виїздив з кабінету* (Тулуб, В степу..., 1964, 36).

ПРОБЕЛЬКОТИТИ *див.* **пробелькотати**.

ПРОБЕМКАТИ, ає, док., розм. Бемкати якийсь час. Він *розбалакався так, що нечуєся, як годинник*

пробемкає всі дванадцять (Речм., Весн. грозн, 1961, 172).

ПРОБЕСІДУВАТИ, ую, уеш, док. *Бесідувати* (у 1 знач.) *якийсь час. Вони сіли в ложу й пробесідували решту матчу* (Загреб., Європа 45, 1959, 199); *Пробесідувати до ранку*.

ПРОБИВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для пробивання.

Пробивальний матеріал; Пробивальний інструмент.

ПРОБИВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до **пробивати**. *З височенного димаря, як буває в газарнях, вивергався чорний дим, раз по раз пробиваний яскраво-жовтими пасмами* (Льч., Козацьк. роду..., 1958, 405); // *пробивано, безос. присудк. сл., рідко. Зараз же біля сторчової шати пробивано новий гідник* (Гр., I, 1963, 367).

ПРОБИВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пробивати** 1, 2, 4. *В основі... теми [вірша І. Франка «Каменярі»] лежали конкретні враження робітників, що товкали каміння на дорозі... і оповідання про пробивання залізничного тунелю в Карпатах* (Фр., XVI, 1955, 401); *Пічний моголок служить для обколювання і грубого обтісування цегли, пробивання отворів та інших робіт* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 454); *Вони [учні] повинні знати основні операції кування: витягування, осадку, гнуття, пробивання* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 180).

ПРОБИВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОБИТИ**, б'ю, б'єш, док. 1. *перез.*, чим і без додатка. Ударяючи по чому-небудь, робити отвір, заглибину і т. ін.; ударами, напором утворювати в чому-небудь діру, проходи тощо; проломлювати. *Його відерце перше пробиває від у кришиці, що уночі замерза* (Вовчок, I, 1955, 295); *Бере сокиру й свердла полісовщик, в корі сріблястий пробиває отвір і радісно до рани припадає Устами спраглими* (Рильський, III, 1961, 168); *Я тикнув зонтиком в моз, і кінець зонтика пробив дірку наскрізь* (Н.-Лев., II, 1956, 413); *У порівн. *Серце застукало швидко-швидко, наче хотіло пробити тісну калітку й вискочити на волю* (Донч., II, 1956, 40); // *безос. Удень Корнієві трапилося йти через греблю... В одному місці крізь неї дзюрчить вода. — Бач, таки пробило дірку! — подумав Корній* (Гр., I, 1963, 412); — *Вирив вам дучку в повний профіль... Не дуже, правда, розкину, але сухо. І зверну не проб'є, і вітер не надуватиме* (Гончар, III, 1959, 216); // *Пробувати* (двері, вікно і т. ін.). *Строю я будинок із суших дощок... Ні дверей, ні вікон Тут я не проб'ю* (Щог., Поезія, 1958, 110); // *Стріляючи в кого-небудь, удараючи чимсь гострим, твердим або несподівано натикаючись на щось гостре, тверде, ранили; проломлювати. Пробила ніженьку На сухую груду* (Укр. пісні, I, 1964, 88); *Есесівка вистрелила і пробила Дроновий руку* (Хижняк, Тамара, 1959, 198); *Унає Степан прямо на каменюку і пробив собі голову своєю буйною...* (Хотк., I, 1966, 70); *Образно. *Тяжкий біл і смукот пробив серце дівчини* (Кобр., Вибр., 1954, 209); // *Кулею, снарядом і т. ін. прострілювати що-небудь наскрізь* (про неживі предмети). *Снаряди б'ють — не пробивають, кулі також не беруть. Підбігає до мене командир дивізії, трохи не плаче. «Виручай, — каже, — товаришу Горобець, поради мені, як цю прокляту стіну взяти»* (Тют., Вир, 1964, 261); *Невидима куля шелеснула над головою, пробивши мій капелюх* (Мур., Бук. повість, 1959, 33); // *розм., рідко. Ударяючи об що-небудь, пошкоджувати, розбивати щось. Трох чортми перетанцював* [Хома], *усі чоботи свої пробив, вибиваючи гоцака* (Кв.-Осн., II, 1956, 242).

Пробивати *(пробіти)* *квітці*—компостером витискати знаки контролю на залізничних, трамвайних і т. ін. квітках.

2. *перех.*, кому, чим і без додатка. Прокладати (дорогу, шлях і т. ін.); протоптувати (слід, стежку тощо). *Постаті суворі й дики Деся бредуть на четвереньках І дорогою пробивають В темнім гаю опівночі. Батько Атта Троль ступав, З ним синочок* (Л. Укр., IV, 1954, 152); *Вони поодкидали сніг від порога, пробіли стежку до коломи* (Севч., На Баг. горі, 1960, 9); // *Переміщаючись, рухаючись уперед, долати перешкоди; пробіраючись куди-небудь, робити прохід, звільняти шлях і т. ін.* *Він бачив, як її голова наче плила побіля других, ревулася, пробіваючи собі дорогу кулаччям* (Хотк., I, 1966, 111); *Падають [солдати-штурмовики] під кулями і знову заводяться в повний зріст, кидаючись на штурм берегових укріплень, пробіваючи пролоди гранатами* (Гончар, II, 1959, 419); *Лицар, Щоб собі пробить дорогу, Так смертельно, тяжко вдариє. В скеля, що сади зостаєся І по сей день на каміні* (Л. Укр., IV, 1954, 140); *Раптом вихватились двое озоронників.. і пробіли в катові прохід на вулицю до підвід* (Головко, II, 1957, 185); // *у сполуч. із сл. шлях, путь, перен.* Ламаючи опір противника, просуваючись вперед. *Ворог пробіє шлях на Здолбуні!* (Кач., II, 1958, 388); *На кручу височенну, Грудьми пробивши путь, Під знаменом червоном Бійти на штурм ідуть* (Мур., Піонер. слово, 1951, 160); // *перен.* Відвоюючи, освоюючи нові території, торувати шлях, створювати вихід (до моря, океану і т. ін.). *Пробивши.. новий вихід до океану, ми повинні створити ще одно велике місто на березі океану, другий Владивосток* (Довж., III, 1960, 127); *Петро [Перший] пробіє шлях до Балтійського моря і таким чином завершить боротьбу російського народу за морське узбережжя* (Іст. СРСР, II, 1957, 21); // *Будувати, споруджувати* (тунель, канал і т. ін.). *Вибухівка у формі довгастих циліндричних зарядів нині допомагає шатобудівникам у стислі строки пробивати стволи, що ведуть у надра землі — до покладів руди й вугілля* (Рад. Укр., 11.V 1962, 2); — *Підвищити дамбу, затримати хвилі, щоб вони не ринули через край, доки проб'ємо канал* (Коцюба, Нові береги, 1959, 374); // *Прокладаючи дорогу, залізницю і т. ін., розчищати, звільняти місце; прокладаючи штучне русло, розкопувати, розривати що-небудь. Людські руки творять чудеса! Вони будують великі міста, пробивають гори, прокладають залізниці* (Кол., Терен., 1959, 227); *Корній зробив широкий річачок, тоді пробіє ще далі еліб* (Гр., I, 1963, 417); // *Долаючи перешкоди, прокладати русло, річище і т. ін. (про річку, струмок тощо).* *Лютус Дніпр сердитий, Шлях ширше пробіє, Реє несамовитий, Пороги підриє* (Граб., I, 1959, 588); *Струмочок весело заблищав.., пробіваючи собі шляхи в низину* (Довж., Гюле, 1961, 147); *Сумує, валяється, плаче рано В Путивлі граді Ярослава. І каже: — Дужий і старий, Широкий Дніпре, не майш! Пробіє еси високі скали, Текучи з землю половецана* (Шевч., II, 1963, 387); // *(Долати, переборювати різні перешкоди (хмари, циклон і т. ін.). Літак пробієє товщу жмар* (Перв., Дякий мед, 1963, 5); *Льотчик попав у страшну грозу над горами, і такий фронт грози був могутній, що ніяк неможливо було його пробити* (Гончар, Тронка, 1963, 22); // *перен.* Просочуватися крізь що-небудь (про рідну). *Гіркі слози пробівають вії* (Ю. Янов., I, 1954, 63); *Над водою гірко і п'ялко пагло осиковими сережками, вербовими котиками і соком, що пробіває молодю жору* (Стельмах, I, 1962, 455); // *спец.* Руйнувати матеріал діелектрика (про електричний струм). *Жакіна мовчки перевірила кожний осередочок клемника в електрошафі. За 17 хвилин вона знайшла місце, де пробіває електрострум* (Мур., Свіже повітря., 1962, 115); // *перен.* Проростаючи, вибиватися, з'являтися назовні, проривати з силою що-небудь. *Де усу*

бути, пушок м'якенький Віаєнку шкуру пробіває (Котл., I, 1952, 223); *Коли хати півники посоджани, пробівають гострими, як ножи, листками злежаною землею* (Кучер, Трудна любов, 1960, 491); *Ранні гречки.. тільки вилазять і на листочках з них жокра земля, яку вони ледве пробіли* (Козуб., II, 1955, 236); *Будуть знов листки міцні та дужі, Як простори літо обві'є, А весною, на краю калюжі, Знов їх синій пролісок проб'є* (Рильський, II, 1960, 134).

◇ *Дрож пробивав (пробівала) — те саме, що Дрож проймав (проймала, обгортів, обгортала, пронизував, пронизувала і т. ін.)* (див. *дрож*); *Пробивати (пробітати) грудьми дорбгу (шлях і т. ін.)* кому — *докладати всіх зусиль для досягнення ким-небудь якоїсь мети. Любити своє дитя.. — це ще не все, ти зумій грудьми пробити йому дорогу* (Гончар, Тронка, 1963, 163); *Пробивати (пробітати) собі дорбгу (шлях і т. ін.)* *див. дорбга.*

3. *тільки док., перех. і неперех.* Попереджаючи або повідомляючи про що-небудь, дати сигнал ударами об щось. [В п г о в с ь к и й:] *Хай довиши проб'ють і прокричать, Що рада буде тут, на цім подвір'ї* (Дмят., Навіки разом, 1950, 40); // *Ударами або дзвоном позначити час (про годинник і т. ін.). У коридорі стінний годинник озрило, з протяжним виттям пробіє десять годин* (Донч., II, 1956, 184); *Годинник.. пробіє чотири* (Тулуб, В стелу., 1964, 228); *Він терпляче ждав, поки церковний сторож проб'є на двінадцяті північ* (Шиян, Балайда, 1957, 109); **Образно.* *Історія пробіла першу годину життя нового* (Еллан, II, 1958, 59); // *безос.* *На евежі міської управи пробіло дев'ять. Катря кинулася й пішла швидше* (Головко, II, 1957, 385); *Пробіло десь наворі чотири рази. Була північ* (Ю. Янов., II, 1958, 80).

◇ *Година пробіла (проб'є); Час пробів (проб'є) — настав момент, який служить сигналом до якої-небудь дії, передвістям якогось ставу.* [М о л о д ш и й л і к а р:] *Як тригожно на серці! Годинника стрілка ще ніколи так м'яло не мірала час. О, я знаю: вона урагану скоріше буде мчать, як година урочна проб'є!* (Лев., Драма., 1967, 65); *Година остання Вже незабаром для мене проб'є* (Павл., Биєстрина, 1959, 111); *Сходить над землею зоря комунізму, бо настав час її зійти, бо пробіє час занепаду капіталізму* (Довж., III, 1960, 70); *Вірши [військовополонені] вже, що час нашого повороту до активної збройної боротьби з ворогом таки проб'є і що він уже не за горами* (Коз., Гарячі руки, 1960, 37); *Пробіла північ див. північ! Пробітати бойову тривогу — дати сигнал про початок воєнних операцій. На есмінци пробіли бойову тривогу* (Кучер, Чорноморці, 1948, 41); *Пробітати північ див. північ!*

4. *перех.* Ударяти в бік воріт або передавати партнеру (м'яч, шайбу і т. ін.). *Ісаєв пробіє м'яч меточно, навіть не слухаючи у ворота* (Веч. Клів. 10. VII 1961, 3).

ПРОБИВАТИСЯ, аюся, аєтсья, недок., **ПРОБИТИСЯ**, б'юся, б'ітсья, док. 1. *чим, по чому, крізь що, через що, серед чого і без додатка.* З труднощами проходити, пробиратися куди-небудь; прокладати собі дорогу, шлях, долаючи перешкоди. *Коли якийсь цікавий пробіває крізь юрбу до церкви, всі, як один, повертали голови до дверей* (Коцюб., I, 1955, 275); *Пароплав невтинно пробіваєє вперед і часто гудіє короткими, вже веселішими гудками* (Грчач, II, 1958, 330); *Ото ж людей на улиці і коло хати — ніде й голки встротити. Якось ми пробілися, уейшли* (Вовчок, I, 1955, 189); *Незабаром виявилось, що й на санях вони не проб'ються через засніжену річину..* (Скл., Святослав, 1959, 220); *Де міг колись лише верблюд серед пісків пробитсья, — поглянь:*

тепер проходить тут велика залізниця (Забіла, Малім... 1958, 43); *Покрутилась* [пшениця] місцями вигорами. Тут косарки не візьмеш. Хіба що косяю проб'ється (Цюпа, Назустріч... 1958, 353); *Образно. Сорочка два рази крізь люті сніги пробивалася весна у мої любі Піски (Тич., III, 1957, 131); // перен. Ламаючи опір противника, оволодіваючи його позиціями, просуваючись вперед. Рота пробивалася крізь вогонь, і де була найбільша небезпека, там бачили командира (Кач., Вибр., 1947, 162); *Запекло пробивалися* рицарі... підставляли себе під косяки (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 448); *Всі* [хлопці] були сповнені пориву й рішучості будь-що пробитись до Києва, заволодіти ним назавжди (Гончар, II, 1959, 146); *Білиці 51-ї дивізії, очолювані легендарним героєм громадянської війни В. К. Блюхером, пробивалися крізь дратви загороження* (Наука..., 11, 1965, 3); // до кого, перен. Домагатися зустрічі з ким-небудь. *Ласточкін, втрапивши вже надію пробитись до професора, сказав, що він має справу до Гавриїла Івановича від його доброго знайомого* (Смолич, V, 1959, 549); *Аж до самого керівника Закарпатського хору пробилася* [Оленка], а таки дістала [Пластинку] (Кучер, Трудна любов, 1960, 281); // *Прорубуючи, пробиваючи що-небудь, видобувати щось, знаходити вихід до чогось*. [Д о б р и д е н ь:] *Пробиватися треба крізь камінну товщу: під нею вода в* (Вол., Зол. артезіани, 1949, 9); *Образно. *Воно прийде, те нове життя, прийде у світ нове добро, треба тільки робити твердо скалу неправди і пробитись до світла* (Кочуб., III, 1956, 40).

2. Силою долаючи що-небудь, прориваючись звідкись, з'являтися назовні. *Сильніше подиха холод, зростають ваги на морі... пробиваються з білої піни* (Кочуб., II, 1955, 331); *Ось на дні річачка почала пробиватися вода* (Ів., Вел. очі, 1956, 12); *Големські пташата... виплюють, пробиваються* дзобиками з шкаралупки до цього світу (Гончар, Тронка, 1963, 31); *Крізь білі рукавички враз проб'ються* назури крячкувати, мов галички (Л. Укр., I, 1951, 274); — *Я тобі ще покажу джерельце, що пробілося* прямо з дуплавого пня... (Стельмах, Гусь-лебеді..., 1964, 95); // з чого, з-під чого, крізь що і без додатка. *Росли, проникаючи крізь що-небудь* (про рослини); *проростати*. *Червоні китиці роже пробивались крізь густе гілля й листя буйних городніх корчі* (Кобр., Вибр., 1954, 100); *Уже жовтіли козельці, зеленіли куцики пасльону, пробиваєся спориш* (Пачч, На калин. мості, 1965, 31); *Молода травиця пробилася з-під землі й відкрила, ніби щіткою, долини, яри* (Л. Янов., I, 1959, 31); *Пішло у колос жито, В стрілки овес пробивсь* (Гонч., Вибр., 1959, 338); *Образно. *Весна пробивалася з землі, линула з неба, клопнєла в барвистих заревах світанку* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); // *Відростати* (про вуса, бороду). *Сам Існат був ще молодий козак — саме тільки чорний вус почав пробиватись* (П. Куліш, Вибр., 1969, 271); *На верхній губі* [Марка] *пробиваєся чорнявий пушок* (Цюпа, Назустріч... 1958, 45); *Яому тільки ще йде дев'ятнадцятий рік. Міцні губи налили здоров'я, пробиваються вуса* (Довж., I, 1958, 87); *Ставати злегка, місцями або час від часу* видимим; *показуватися*. *Хмари почали розходитись, поміж їх чорними клубками івові пробивалася божачка вірка* (Мирний, I, 1954, 310); *Ольга Іванівна, проходячи повз дзеркало, глянула в нього і підбрала пасмо волосся, в якому вже де-не-де пробивалася золотна сивина* (Тич., Плем'я..., 1961, 171); *Серед виснутих темно-зелених масивів соснових та яликових лісів лише де-не-де проб'ється... самотня смерека* (Гончар, Зустрічі..., 1950, 32); *З роздertoї кушени... пробилася* разок наміста і торочки тернової хустки (Стельмах, II, 1962, 180); // *З'являтися, показуватися, виступаючи назовні* (про сльози,

рум'янець, піт і т. ін.). *З-під білої і гладенької, мов бархат, тож пробивалася червона краска* (Мирний, I, 1954, 218); *Ольга Аркадіївна бачить, як пробивається рум'янець на щоках дочки* (Зар., На. світі, 1967, 74); *У неї пробилася сльозина, У нього з'явилось зітхання...* (Стар., Поет. тв., 1958, 167); // перен. *Проявляючись, ставати помітним, яскраво вираженим* (про зовнішній вияв почуттів, стану, характеру і т. ін.). *Видко було, що панючка нудилася: у ругал пробивалася апатія, в голосі нервовість* (Л. Укр., III, 1952, 618); *Налити здоров'я... з почуттям гідності, що пробивається в кожному, вони* [випускники школи] *ще все в якомусь бродінні, то стануть серйозними, то знову розгніваються, мов діти* (Гончар, Тронка, 1963, 141); *І очі стемніли аж очорні, і несказання погорда і ненависть пробилася в них* (Коб., II, 1956, 159); — *А де ж це ви так дового були? — спитав Папаяніс управителя, і на його кам'яному лиці ледь-ледь пробилася* тійж посмішка (Чаб., Балкан. весна, 1960, 144); // перен. *Починати усвідомлювати, відчувати, пригадувати що-небудь*. *Крізь дрімотний і болючий сон, який перебуває із забуттям, пробивалася* [у Павла] *думка, що він уже ніколи не прокинеться* (Кучер, Голод, 1961, 337); *Крізь ентузіазм напруження уперто пробивалася злість* на Музидінова (Голов., Тополя..., 1965, 387); *Звичайна людська обережність, поруч з якою навіть в мужньому серці підполковника так легко могли пробитись паростки острахи й побоювання, підказала йому, що в словах Сидорчука в певний сенс* (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 102); *Я й сам уже цієї пісні не пам'ятав, а як став непритомити, вона мимоволі виринула, пробилася* десь із самих надб психіки (Гончар, Тронка, 1963, 21); // *перен. недок., перен.* *Проявляючись, ставати очевидним; виявлятися*. *В імпровізаціях на тежидного міста пробивається ліричні ноти, постають вечорові алеї* (Гончар, Циклон, 1970, 12); *Формалізм і абстракціонізм треба виривати з корінням, тільки-но вони починають пробиватися на мистецькій ниві* (Ком. Укр., 5, 1963, 28).

3. *з-під чого, між чим, крізь що, через що і без додатка*. *Проникаючи крізь що-небудь, мати вихід кудись. З комина... дим виходить просто на горіщі й через драпці покріві* пробивається надрір (Н. Лев., II, 1956, 404); *Спочатку... жар пробивався* лише між зигзагуватими щілинками й розколинами великої вугільної шапки, потім щілинки почали більшати, зливатися, вогонь запалав з усіх боків (Севч., Опов., 1959, 20); *Замість шквал з паперу латка, Крізь стіни скрізь пробився сніг* (Стар., Поет. тв., 1958, 67); *Вранішній промінь пробився крізь туман, розсипався по воді* (Горд., Дівчина..., 1954, 189); *Образно. *В тому, що залишив нам поет* [М. Ю. Лермонтов], *бачимо ми передовсім світло жадою красивого, вільного, безмежного життя, що раз у раз пробивається з-під попелу анеїри* (Рильський, III, 1955, 205); // *Ледь чутися, доноситися* (про звуки). *Між усім тим пробиваєся тоненький жалібний голос одної скрипки й гармонійні акорди циганського цимбала* (Коб., II, 1956, 18); *Там, де підтечєрва, звідки час від часу пробивається приглушений дівочий сміх, — зринувла пісня* (М. Ол., Леся, 1960, 70); *Крізь той туман стрімко і широко пробивєся багатоголосий хор* (Кучер, Трудна любов, 1960, 352); *У тихих полях прозриміла підвіда, і до зупора пробилася дівоча пісня* (Стельмах, I, 1962, 540); // *Злегка відчуватися* (про запах). *Первозданного неповторності дихало повітря, в ньому ще відчувався холодок льоду, а тим часом пробивався вже й присмак меду* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); *Завтра випаде сніг, і на відсонні тонкими стружками будуть пробиватися крізь нього палючі стужаючі землі та виновий дуж опалого листу* (Стельмах, II, 1962, 375).

4. *перен.* Докладаючи зусиль, домагатися певного становища в суспільстві, досягати успіхів у чому-небудь, забезпечувати собі благополуччя і т. ін. — Ви ж можете ще й працювати.. Вас не вчили, що жінка може й працює пробиватися крізь життя (Вільде, Сестри..., 1958, 527); Іван у своєму сирітстві шукав порятунку в навчанні, щоб пробитися далі, піднятися вище (Кол., Терен..., 1959, 32); Я горів бажанням пробитися на широкій шлях театральної творчості (Минуле укр. театр., 1953, 96).

◇ Пробиватися (пробітися) в люди — те саме, що вибиватися (вбитися) в люди (*див.* вибиватися).

5. *розм.* Те саме, що перебиватися 4. Сьомий рік тяжко бідувала Марія.. Так пробивалася з року на рік (Ірчан, II, 1958, 273); Честь тому, хто під землею Вік довбався в норі, Щоб пробитися із сім'єю, Щоб не пунуть дітвори! (Грив., I, 1959, 511).

6. *розм.* Натикаючись на що-небудь гостре, ранити себе; напорюватися. Достаєся б Іванові од генеральші за того бугая, якби були кріпаки не покрили Максима. А то сказали, що бугай погнався за собакою та й пробився (Мирний, II, 1954, 113); Теля бекнуло та й скочило прямо на плит і було би пробилось на колік, якби Аничка не вибігла з хати та не нагнала його (Март., Тв., 1954, 173).

7. тільки *недож.* Пас. до пробивати 1, 2, 4.
ПРОБИВАЧ, а, ч. Те саме, що пробійник.
ПРОБИВКА, и, ж., *розм.* Дія за знач. пробіти, пробивати 1.

ПРОБИВНИЙ, а, б. 1. Який має здатність пробивати що-небудь або сприяє легшому пробиванню чогось. Пробивна сила пучка променів в приладі, який пропонував Максим, була неясна (Рибак, Час..., 1960, 696).

2. *перен., розм.* Який домагається успіху будь-якими засобами. Останній фотокореспондент, якого бачив генерал, був молодим пробивним хлопцем (Перв., Длкий мед, 1963, 23).

ПРОБИЙГОЛОВА, и, ч. і ж., *розм.* Відчайдушний бешкетник, привідник сварок. — Не бійтеся нічого, — говорять правду, і я вас завірю, що всі з тих пробийголів без усякого жалю я викину геть із мого виноградника (Вас., I, 1959, 243); Найбільший заводіяка й шкода в таборі, пробийголова й бандит Володька.. шкребе і чистить.. комя (Ю. Янов., IV, 1959, 69).

ПРОБИРАТИ, аю, аш, *недож.*, ПРОБРАТИ, беру, береш, *док.* 1. *перех.* Вириваючи, висмикуючи якусь частину рослини по одній лінії вздовж поля, робити прохід, стежку і т. ін. Щоб зручніше було виокотити вибрану площину, на великих масивах посіває конопель пробиратимуть попереки доріжки 2 ж заширки (Техн. культ., 1956, 183); // Видалити якусь частину рослини по всьому полю, даючи простір для кращого росту залишених. Пробирати моркву; // *розм.* Робити прохід (*див.* пробід¹). Чоловік простяг руку, пробрав другу руку (Мирний, I, 1954, 295); // *розм.* Вибирати, знаходити, звільняти для певної мети щось зручне, придатне для чого-небудь (звичайно місце). Здебільшого жінки сідали поруч із жінками, а чоловіки пробирали собі місце, щоб сісти ближче до сусіда або свата (Л. Янов., I, 1959, 399); Попов з декількома їдошми пробрав місце, щоб обоз міг просуватися (Бойч., Молодість, 1949, 54).

2. *перех.* і без додатка. Сильно діючі, викликати неприємне відчуття (про вітер, холод і т. ін.). Холод пробрав, але й надавав свіжості (Щер., В партиз. загонах, 1947, 16); Шуру пробрав холод. Вночі несподівано задує північний вітер (Гончар, III, 1959, 181); Свіжий подих, споконвітний напружи, Над весняним Дніпром його пробрав (Перв., II, 1958, 193); // *чим.* Дошкуляти

кому-небудь (холодом, морозом і т. ін.). — Тривайте, — каже чорт, — .. не дочекаю вас вогнем, так пробрав морозом (Стор., I, 1957, 89); // *чим.*, також *безос.* Певними засобами викликати потовиділення. — Наливай! наливай [чаю]! Добре потом пробрав! (Мирний, I, 1954, 304); // *перен.* Сильно діяти на кого-небудь або новітньо охоплювати когось (про почуття). Іван хвилю вагувався, а вінці немов пошпунуло його до смереки, пробрав ужо і слухав.. Якийсь глибокий жаля пробрав його (Фр., III, 1950, 129); Його пробрав сором.

◇ Дрижакі пробираться (пробрали) козо; Дроз пробрав (пробрав, пробрала) кого — те саме, що Дроз проймав (проймала, обгортів, обгортала, пронизував, пронизувала і т. ін.) (*див.* дроз). За кожним шелестом дроз його [Споршпа] пробирала (Фр., II, 1950, 280); Микола раптово відчу, що його пробрав дроз (Ткач, Плем'я..., 1948, 100); Стомакелій, я засну, але швидко прокинусь від холоду. Мене всього пробирала дрижаки, я не міг нагрітись (Багмут, Записки..., 1961, 31); — Гріюся [часи], бо дрижаки таки добре пробрали! — відказую їй (Мирний, IV, 1955, 356); Мороз по шкірі пробрав (пробрав) — те саме, що Мороз іде (ішбв, пішов, подирає і т. ін.) пбза шкірою (пбза шкіурою, по шкірі, пбза спиною і т. ін.) (*див.* морб). Одішов я подалі від мерця, .. від жагу мороз по шкірі пробрав, швидше б уткнути звідсья (Собко, Скеля..., 1961, 48); Пробрав (пробрало) до [самих] кісток (до кістєй) — про відчуття сильного холоду. До самих кісток пробрало його холодом та вологістю (Грим., Незакінч. роман, 1962, 150); Пробирати (пробрати) до [самих] кісток (до кістєй) — викликати у кого-небудь сильне відчуття холоду (про мороз, вітер і т. ін.). Осіння вже пора по-овочі закрадалася, і холод до кісток рибалок пробрав (Рильський, Поеми, 1957, 261); Міцний мороз пробрав їх до кісток (Кач., Вибр., 1947, 162); Доц перестав, стало ніби ясніше, але вітер пробрав до кістєй (Ірчан, II, 1958, 79); Пробирати (пробрати) до печінок — сильно діяти на організм. Добрий тютюнець — до печінок пробрав.. (Збан., Сеспель, 1961, 252); Пробирати (пробрати) до сліз — справляти сильне враження. Присіле: а журавка ходить — пробрав аж до сліз (Тич., Зростає..., 1960, 44); Циганський піт пробрав (пробрав) — те саме, що Циганський піт проймає (охплює і т. ін.) (*див.* піт). Мерціє! Танцює [Роман] без чобіт, умися так умися! Оце пробрав циганський піт, оце протверезився! (Дор., Три богатирі, 1959, 63).

3. *перех.*, *розм.* Гостро дорікати кому-небудь, ляяти, осуджувати когось. Сєкруха ще зверху Горпину пробрала, що гитра, що горда, що люта (Григ., Вибр., 1959, 122); Якого Зоя чула, батько пробрав у кабінеті приїжджого доцента з інституту механізації (Гончар, I, 1954, 526); Пробравши гарненько Грицьку, щоб був слухняний, Галя глянула на машкару, й її сердце личко зразу повеселіло (Вас., I, 1959, 120); Мати залізнула новою хвилею гніву і тому не могла звести голосу, щоб ще раз пробрати непокірну... (Речм., Весн. грози, 1961, 83).

ПРОБИРАТИСЯ, аюся, ашся, *недож.*, ПРОБРАТИСЯ, беруся, берешся, *док.* 1. *чим.*, до кого-чого, між (поміж) ким-чим, куди, крізь що, на (по) чому, через що. З труднощами, долаючи перешкоди, йти, їхати кудись-небудь. Мовчки пробиралася доєцька дружина непрохідними нетрями (Фр., VI, 1951, 11); Світлиця зарілася новими людьми, що насилу пробиралась через купи уламків (Коцюб., II, 1955, 88); Солдати з окопі, дарма що зима, .. на буферах пробиратимуть (Головко, II, 1957, 590); Транспорти з боєприпасами ще пробиралися десь по бездоріжжю (Гончар, I, 1954, 124); Поки пробрались

прохи проміж людю, чус Петро таку розмову: — Як ти думаєш? — Чия візьме? (П. Куліш, Вибр., 1969, 164); Кривь натовп пробрався мірошинок Заболотний (Ірчан, II, 1958, 33); // *перев. недок., розм.* Іти, рухатися (звичайно із зупинками, з перепочинком) в якому-небудь напрямку, в якійсь бік. Наша сердешна Оксана з своїм Митриком пробравалась через усі міста до свого села (Кв.-Осн., II, 1956, 458); По Волзі, засвітаючи білі та червоні ліхтарі сигналів, пробрався старий бакенчик (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 16); Пробираючись до Дмитра Никифоровича, хлопці натрапили біля міського цвинтаря на... лазарет (Гончар, Таврія, 1952, 106).

Морб (холод і т. ін.) пробрався (пробрався) до [самих] кісток (за плечі і т. ін.) — кому-небудь стає дуже холодно. Осінні тумани стелилися полем, затягли світ. Кривь ветку одержну пробрався до кісток (Горд., II, 1959, 173); Мороз пробрався під одержу до тіла (Кучер, Пов. і опов., 1949, 273); Холод пробрався за плечі, руки швидко буряковіли (Збан., Курил. о-ви, 1963, 180); Холод, здається, пробрався вже до самих кісток (Багмут, Записки..., 1961, 58).

2. Погай, непомітно проходити куди-небудь; прокрадатися. Тихо, роздивляючись на всі сторони, пробрався Йосипенко похід людськими хатами на гору, у двір (Мирний, IV, 1955, 192); Вона похотливо озиралася і обережно пробравалася повз зачинені двері до сльоди (Коч., II, 1956, 33); — Ще й питає! А яка б же шельма, опрі Кирила Тура, пробралася до тебе через три сторожі? (П. Куліш, Вибр., 1969, 188); Лисичка тим часом пробралася в одну хату (Ів., Укр., казки, 1950, 14); Найбільше непокоїло Павла Федорчука, щоб жовітри королівські в печери Верховинські не пробравлися (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 208); // *перен.* Вдаючись до неправеди, обману, таємно проникаючи в яку-небудь організацію, товариство і т. ін. Пішли арешти після цього — евали Женю Глицьку, Галю Мигаєв.. Не інакше як провокатор пробрався в організацію... (Хижняк, Тамара, 1959, 117); // *перен.* Вдаючись до хитрощів, незаслужено домагатися просування в службовій, суспільній, науковій та ін. діяльності. [Б о н д а р:] Нам же заважають кар'єристи, оказамлювачі, які це інколи.. пробравються на відповідальні пости... (Зар., Антеї, 1961, 92).

ПРОБИТИ *див.* пробивати.

ПРОБИТИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до пробіти 1, 2, 4.

Вчора тут [у гуральні] були машини, теплі, живі, міцні апарати, що упиралися і не давалися, коли їх били. Сьогодні — вони лежали худі, спороженіші, скорчені одвоє, з пробитим боком, руді й облізли (Коцюб., II, 1955, 94); В протилежній стіні пробиті були ще одні двері, зараз замкнуті (Скл., Святослав, 1959, 81); Матвій ішов, .. припадаючи на праву ногу, пробити багнетом (Мик., II, 1957, 308); [К а с с а н д р а:] Згадала я про нашого Троїла, до тебе він такий подібний був... а надто як лежав межем пробитий ... спокійний, тихий, гарний ... (Л. Укр., II, 1951, 258); Човен Данильчєнка пішов на дно посеред річки, пробитий осколками (Перв., Дикий мед, 1963, 473); Біла пробитию через сніг дороги дримали вітряки (Панч, На калин. ності, 1965, 80); Доріжка ніби пірнала в густий старий садок, як у тунель, пробитий в густому гіллі (Н.-Лев., IV, 1956, 89); З ранку й до вечора без тепла, без затишки, в кабінні протязи, фубайка наскрізь пробита вітром (Гончар, Тронка, 1963, 280); Воротар стрибнує, але сильно пробитий м'яч ковзує по його долонях і затріпотів у сітці (Дмит., Наречена, 1959, 135); * Образно. Ще небо тремтіло од вибухів лютих, Покрите югою, пробите снарядам (Мал., Звенигора, 1959, 117); // у знач. прикм. На вітарі, мабуть, богам товстим у

жертву, людських сердець живих, пробитих курилось много (Фр., XIII, 1954, 131); // у знач. ім., пробитий, того, ч. Що-небудь діряве, у пробітих і т. ін.; щось зіпсоване, порване, непридатне для користування. Вийде шите на пробите (Укр., присл., 1963, 195); // *пробіти*, *безос. присудк. сл.* В деяких місяцях толь було провано чи пробито (Хижняк, Тамара, 1959, 176); У Якіма було пробито тім'я (Донч., III, 1956, 12).

ПРОБИТИСЯ *див.* пробиватися.

ПРОБИТТЯ, я, с. Дія за знач. пробіти.

ПРОБІ, *виг. 1.* Уживається як волення про допомогу, порятунк; гвалт, караул. «О боже! Хилитесь! Рятуйте! Пробі!» На крик страшний збігаються туркені (П. Куліш, Вибр., 1969, 422); Зовсім несподівано наткнувся [Андрій] на альтанку, заїдки — пробі! — до нього вискочив здоровенний пес (Д. Бездик, Студ. Води, 1959, 33); // Уживається для вираження незгоди. [Д р у г и й л и ц а р (підходить до Анни і вклоняється, запрошуючи до танцю):] Тепер моя чера. [А н н а (складає долоні):] Синьоре, пробі! (Л. Укр., III, 1952, 357); // *ірон.* Уживається для вираження великого бажання. Женитися пробі, а хліба візять не має (Номис, 1864, № 13777); // Уживається для вираження переляку, здивування, розпачу і т. ін. — Не вільно виходити! — крикнув до нього один з гвардійців. — О пробі, а що ж там таке? — зітхнув ще більше переляканий Калінович (Фр., VI, 1951, 154); — Але пробі — в мене ж сіба зерноах! — еесь наллєся кров'ю, ваяєся багранцем, як і його борода, Казанок (Крот., Сини., 1948, 52); Леся Чуйчукова, дружина адвоката Чуйчука, того дня роззвинулася до тої міри, що не могла впорядкувати звичайних фактів з свого життя. Пробі, як це сталося, як воно дійшло до того, що та дічина стала постійним недільним гостем в її домі? (Вільде, Троянди..., 1961, 90).

◇ Крики (воління) [на] пробі — зойки, що сповіщають про небезпеку; гукання на допомогу. Повисли в повітрі крики на пробі, й лемент, і обірваний стоїгін (Стар., Облога..., 1961, 35); — За дітей наших! — могові вирвалося в Арсеня. Голос свого не візнав. Це напевне був голос переляку, волаччя пробі, а не клич до бою (Ле, Мої листи, 1945, 140); Кричати (крикнути, закрячати, гукати, гукнути і т. ін.) [на] пробі — криком, зойком сповіщати про небезпеку; благи про допомогу. — Ой, лишечко! Ой, рятуйте! Ой, біда! — став пан Уласович не своїм голосом пробі кричати та за боки хвататись... (Кв.-Осн., II, 1956, 200); Чи хоть голосить, чи кричить зтось на пробі. Забила хурделуця ревом (Головко, II, 1957, 315); Якби хто крикнув на пробі, ... люди вивігли б з хат та кинулись осліп одні на одних (Коцюб., II, 1955, 73); [О л и м п і а д а [в а н і в н а:]] Гетьте заїдки, а то я закричу пробі! (Л. Укр., II, 1951, 82); — Мючки, заложивши руки, сидіти не годиться. Треба пробі зукати (Мирний, III, 1954, 259); Хоч кричати пробі — дуже скрутно, нестерпно.

2. у знач. присл. Неодмінно, достоту. Вона й не думала купати Миколаки, та той, побачивши, що сестру купать, пробі наміся! (Мирний, III, 1954, 107); Старший син Остап в Червоній Армії білякві лупить, пробі в самого Будьонного в кімноті служить (Цюпа, Три явора, 1958, 30).

3. у знач. *вставн. сл.* Уживається для вираження непевності в чому-небудь; мабуть, певно. Вже віці до дому верталис, Охрім та Ганна сплять собі! Аж ось прочулися і, пробі, Обідати уже зібрався (Укр. поети-романтики..., 1968, 510); І коваль, Зінчичин батько, пробі, запишется (Головко, Вибр., 1936, 82); // Уживається у знач., близькому до бу ц і м, н е н а ч е. Горпина хвилювалася. Федорка не втерпіла й засміялася

голосно. — Чого ти? Збрехала Федорка: пробі, чудне згадала щось (Головко, I, 1957, 215).

ПРОБІГ, у, ч. I. Дія за знач. пробігати 1, 2. Німці в захопленні мацали залізні м'язули Гошки, той форкає носом, як лошак після пробігу (Тют., Вир, 1964, 413); // Біг або їзда на певну дистанцію (перев. у спортивних змаганнях). Почався пробіг. Десь за муром одна по одній проносяться постаті бігунів (Коч., II, 1956, 77); Витривалість рисаків виявлялася в пробігах (Конярство, 1957, 114); З Міасса в Москву у випробний пробіг вийшли три дослідних автомобілі нової марки (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 3).

Зоряний пробіг див. зоряний.

2. спец. Відстань, пройдена яким-небудь транспортом. Пробіг автомобіля на лінії виражається загальною кількістю пройдених кілометрів (Підручник шофера..., 1960, 309); «Ракета» набагато поступається перед річковим трамваем... Щоправада, довжина його пробігу до повної аупинки становить 100 метрів (Наука..., 4, 1967, 27); // Максимальна відстань, яку може подолати автомобіль до повного зносу окремих його дегалей. Тепер багато шоферів добились пробігу шин понад 100 000 км (Підручник шофера..., 1960, 243); Автопокришка, власне, її протектор, витримує всього декілька тисяч кілометрів пробігу (Знання..., 8, 1965, 15); // Перебування якого-небудь транспортного засобу в дорозі, складного агрегату в експлуатації. У цього комбайна [ІК—52М] немає золотий пробігів: їде вгору вибоєм — дає видобуток, рухається вниз — теж рубає ґрунт (Роб. газ., 1.III 1966, 2); Треба розумно використати його (автотранспорт), не допускати простотів і пробігів порожняком (Рад. Укр., 20.IX 1960, 2).

ПРОБІГАТИ, аю, аеш, док. 1. *неперех.* Бігати якийсь час. Макар пробігав по багнюці і під дощем дві години (Смолян, I, 1947, 149).

2. *перех., розм.* Бігаючи, пропустити, упустити що-небудь. [М а р т а]: Добридень вам, Горпню Корніюно! Ой, вибачте жень, кущю-голубцю! Бігала з бубликами та трохи не пробігала ваших святих іменин (Н.-Лев., II, 1956, 504).

ПРОБІГАТИ, аю, аеш, *недок.*, **ПРОБІГТИ**, біжу, біжійш, док. 1. *неперех.* і рідко *перех.* Бігом прямувати, простувати авідки-небудь кудись. Килина з відром у руках шпарко пробігав до лісового потоку (Л. Укр., III, 1952, 255); Тиша причаїлася в непрохідний хащак. Жодна пташка не подавала голосу, жодна звірина не пробігала (Донч., II, 1956, 35); Пробіг маленький пономарик, підібравши пош... (Вовчок, VI, 1956, 253); З... яру, жадібно ошкірившись, пробіг вовк (Тют., Вир, 1964, 526); // біла (мило) кого-чого; повз кого-що; поїдчим і без додатка. Прямуючи, простуючи бігом, обминаючи кого-, що-небудь. Гра їх [дівчат] така: беруться ключем за руки і, співаючи, пробігають поїд руками першої пари (Мирний, V, 1955, 340); Пробігав [Любов] біла Ореста, умисне чіпав його вуалем (Л. Укр., II, 1951, 62); Коли пробігала мимо його Галя, Павлушка, учуваючи мент, скоро висунує назустріч її ногу (Вас., I, 1959, 154); Часом їй здавалося, що от тхось зазирне у її віконце, от-от тхось пробіг мимо (Вовчок, I, 1955, 316); Голодний пес стояв нерішуче на алеї й не зважувався пробігти повз хлопця (Смил., Зустрічі, 1936, 12); // що, через що, чим. Перетинати бігом певну територію. Через двір саме пробігав, підстрибуючи на одній нозі, хлопчик (Л. Янов., I, 1959, 361); Пробігали коридором і тільки-но зайшовши до кімнати, Томасян почав телефонувати (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 188); Не сплячи, Гордій пробіг довгий вибалок (Коп., Вибр., 1948, 235); // Біжучи, долати певну відстань. — І досі не тямлю, як пробіг я п'ятнадцять верстов і не чує отому

(Коцюб., I, 1955, 144); Він пробіг ще кілька кроків і плигнув у глибоку вирву від снаряда (Тют., Вир, 1964, 501); // Бути здатним за якийсь час долати певну відстань. Нисенькі коні з довгими хвостами і довгими гривами.. легко пробігали в один раз хоч і тридцять миль (Панч, Гомон. Україна, 1954, 123); Він пробігав стомитрюку за ІІ секунди; // тільки док. Бігти якийсь час. Ми ще трохи пробігли, поки обов, спиткнувшись на коріння, попадали додолу (Гр., I, 1963, 297); * Образно. Схвтаються [дисточки], пробігаться трохи.. та й знову посідають (Вас., I, 1959, 183); // розм. Нашвидку заходить куди-небудь, засакавати до когось. Вже по два рази пробігали по всім хатам дворові, приказуючи, щоб.. виходили зустрічати князя (Хотк., I, 1966, 105).

◇ Мійша не пробіжить — про дуже пильну охорону кого-, чого-небудь. Слух [в Андрійка], як у птави, і вже коли він стоїть на варті, мійша не пробіжить... (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 244); [Чорна і т. ін.] кішка пробігла поміж (між) ким див. кішка; [Чорний і т. ін.] кіт пробіг поміж (між) ким див. кіт.

2. *неперех., перен.* Швидко їхати, плисти (про засоби пересування і людей, які ними користуються); на великій швидкості проїжджати, пропливати де-небудь, повз когось, щось; швидко рухатися в якомусь напрямі. Осюди ж та мої братики кінні пробігали, Терновій віття в терновій стинали (Думи..., 1941, 87); Пробігали вагоном з комбайнами (Головко, I, 1957, 341); Ранками долиною Стрипа пробігав поїзд (Чорн., Визвол. земля, 1959, 53); Пам четвернею пробіжить — тільки тебе курявою обнесе (Вовчок, I, 1955, 13); — А як він [аероплан] летить? — Розженеться, пробіжить і відноситься... (Вишня, I, 1956, 206); Машина м'яко, мов по килиму, пробігла майданчиком (Грим., Кавалер..., 1955, 11); // Провонсється перед очима (про навколишні предмети, повз які швидко рухається хто-, що-небудь). З розмаху пужнує [Яресько] коней батогом. Замизтало, пробігаючи мимо, крижак, осяйне лісове царство (Гончар, II, 1959, 139); // тільки *недок.* Протікати (про річку, струмок і т. ін.). — А це тобі й гнилий перехід! — скрикнув Кирило, спускаючись з гори в балку, посеред котрої пробігав невеличкий потічок (Мирний, III, 1954, 70); В заї річка пробігав, А на березі ріки Три стоять струнки дубки (Перв., Райдуга..., 1960, 95); // Збігати, стікати (про сльозу, сльозу). Дві сльози, наче дві каюлики, вискотилися з її очей, залоскотали, пробігаючи по личку, і грузько упали додолу (Мирний, III, 1954, 246); Старий Іван Лаврусь скинув обридлу сльозу, що пробігла по всьому сиду та й повисла йому на довгому сивому вусі (Гр., I, 1963, 275).

3. *неперех.* і рідко *перех., перен.* Швидко перемішачься, торкатися поверхні чого-небудь (про маси повітря, води, про вітер, сніг, дим); поривчасто проноситися над чьмсь. Зашумів вітер, пробігаючи синім лісом (Коцюб., I, 1955, 112); Ванна стоїть повнісінька прозорої води. Вітрець пробігав по ній (Мик., II, 1957, 130); Перекотить [море] всі хвилі, з краю в край, по цілм світлі, остання хвиля пробіжить по сліду найпершої (Л. Укр., I, 1951, 228); Пробігла полам завірюга — І стилилась (Рильський, Поеми, 1957, 149); // Швидко рухатися, мелькаючи, миттю з'являтися і зникати (про відблиски, промені, світло, тіні і т. ін.). По рожевій плащині моря пробігали то золоті, то блакитні іскри (Л. Укр., III, 1952, 608); Тіні по тротуарах пробігають рідко (Вас., I, 1959, 341); Сим прокинувся. Сонце під вечір Пробіга зайченям по стіні (Мас., Сорок..., 1957, 335); Наче кутий з базранцю, пробіг промінець На дерева, на поле, на сонячний дім (Мал., Лясти..., 1961, 29); // Раптово пронизувати що-небудь (про блискавку). Блискавка пробігла стовбуром і шуюну-

ла в землю (Цюпа, Краєни, 1971, 23); // Швидкими рухами пальців алегка торкатися чого-небудь. [Лію бо в:] Тут болять, і тут, і тут! (Показує на голову, на руки, шпаркми і тремтливим рухом пробігає руками по всьому тілі) (Л. Укр., II, 1951, 63); Немов по клавішах піаніно, пробігали його пальці по столу (Хижняк, Тамара, 1959, 85); // Доторкуючись легко пальцями до ладів, клавіш, струн і т. ін., награвати мелодію. Вдаре [лірник] по бандурі смілою рукою / на струнах різну пісню пробіжить (Щог., Поезії, 1958, 395); Баса зробила реверанс і пробігла знову пальцями по клавішам, проспівала жартівливий романс (Коп., Тв., 1955, 377).

4. *перев. недок., неперех., перев.* Простягатися, тягнутися вздовж чого-небудь, по чомусь (про колію, дорогу і т. ін.). Дрібний спорих украв і самий шлях, по йому невеличким рістем пробігають тільки дві колії (Мирний, IV, 1955, 212); // Проялягати (про зморшки). По зблідлому сухому обличчю, котре не казало про розкоші та достачі, пробігали погмурі смуги (Мирний, I, 1954, 319).

5. *неперех., перев.* Швидко, непомітно минати, збігати, прохидити (про час, пору і т. ін.). Прогодять весни, зими пробігають, Листочки книги нашої гортають (Мясик, Білі краєвиці, 1967, 315); З тим, кого любиш, то день так швидко пробіжить, як часиночка (Кв.-Осн., II, 1956, 50); Книжки не забарилися пробігти (Мирний, I, 1954, 345); Три місяці пробігло, мов кораблі вєсели в морі (Тич., II, 1957, 59).

6. *неперех.* Раптово виникаючи, лунати і поширюватися (про різні звуки). Темрява швидко гусне. Грім пробігає над головами юнаків (Баблик, Літопис..., 1961, 23); Були дні, коли по вершинах сосом угорі пробігає легім, все дужче й дужче починали дзвеніти їхні стовбури (Скл., Святослав, 1959, 14); — Буде вже вам чепурилося — пробіг густиий голос по хаті (Мирний, I, 1954, 322); Шумок пробіг по залу, і хтось крикне: — Продажні шкури! (Головко, II, 1957, 550); // Ставати алегка або час від часу помітним, відчутним. Так, мій друже, все то гуки З часу мрій давно минули; Та новітні траєді часто Пробігають в давнім світі (Л. Укр., IV, 1954, 202).

7. *неперех., перев.* З'являючись, швидко охоплювати, провизувати тіло, поширюватися в якійсь його частині (про фізичні відчуття). Прокидаєш думки, пробігало все частіше бадьоре тремтіння в тілі (Вас., II, 1959, 526); Спочатку возникло пробігало біль по зігнутиї спині, та незбаром розтає (Стельмах, II, 1962, 407); Петро Федорович пізнає, де він — і холод пробіг по його гарячих жилах (Мирний, I, 1954, 329); Альоша впає на свій матрац. Солодкі хвилі атоми пробігли по його тілу (Мик., Повісті..., 1956, 76); // З'являючись на обличчі, губах, в очах і т. ін., швидко зникати. По лиці пробігали урадливі смуги; лоб наморщився, брови зсунулись, а очі, як ножі проти озно, блищали-горіали (Мирний, IV, 1955, 40); Часом на губах її пробігала тавмнича усмішка (Трубіл., Мандр., 1938, 45); Скіба раптом згинулася. Петро побачив його розгублене обличчя, яким пробігала судорога болю (Жур., Дорога..., 1948, 113); Ковалів нажмуриєся. По його чолю пробігло грізне жмаровиння (Чаб., Тече вода..., 1961, 83); Вирає недовери зник з його обличчя, тільки в очах пробігла хитривата іскорка (Стельмах, I, 1962, 58); // Зважувати що-небудь у думці, відновлювати, відтворювати щось у пам'яті, розмірковувати над чимсь. «Чи готувати їм вечерю, чи ні?» — пробігало в думці Сусани Уластони (Н.-Лев., IV, 1956, 133); Оришка не доказала. У неї в думці пробігла смерть Остапова (Мирний, I, 1949, 135); Пекельна думка пробігла в голові Марусака. Навіть розреготався (Хотк., II, 1966, 248).

◇ [Аж] дрижакі пробігають (пробігли) по шкірі; [Аж] мороз (морозець, холод) пробігав (пробіг) поза

спіною (поза шкірою, поза плечима, по спині, по шкірі і т. ін.); [Холодний (холодна)] дроз (дріж) пробігав (пробіг, пробігла) по тілу (поза плечима і т. ін.) — те саме, що Мороз іде (шів, шівів, подирає і т. ін.) поза шкірою (поза шкірою, по шкірі, поза спіною і т. ін.) (див. мороз). Несподівана туза за чимось невимовно дорогим струшуєла діда, аж дрижакі пробігали по шкірі (Гуц., Скупана..., 1965, 15); І знову Панько. Аж мороз пробігав поза плечима. Та що воно за напасть така — оцей Панько? Все життя він ніби немолима кара, ніби пугало якесь стоїть над матір'ю (Збав., Ђднина, 1959, 27); Я хоч і не страпополух, але й у мене морозець поза шкірою пробіг, коли вибухнула вода (Донч., II, 1956, 34); Якийсь неприємний холод пробіг по спині, у голову закралась підозра... — Куди ви мене завели? — спитав інженер (Гжницький, Чорне озеро, 1961, 197); У нього пробігла холодна дроз поза плечима при такій думці (Фр., I, 1955, 95); Воги навкруги, холоднішає ніч, дріж пробігав по тілу. Як там мати? (Гончар, II, 1959, 367); Холодний дроз пробіг по офіцерських спинах; до того неспізнаний був голос генерала (Довж., I, 1958, 140); [Аж] [холодні] мурашки (мурахи) пробігав (пробігли) по спині (по тілу) — те саме, що Мурашки бігають (забігали, пішли, поїзали і т. ін.) за (поза) спіною (по спині, по тілу і т. ін.) (див. мурашки). «Прощай, мамо, не горюй...», а й, матері, аж мурашки пробігають по тілу від того, що ці випадково, наче жартома кинуті їй сином слова, еже лунають над колоною крилатою піснею (Гончар, Людина..., 1960, 52); При одній думці про те, що на його шії... може знаєчачка затанується вазморк, по спині Паршецького пробігають мурашки (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 220); Від цього пробігли всі мурашки по спині так, неначе староста не окуляри знімає, але замазнув догвим батогом понад головами всіх (Март., Тв., 1954, 197); Холодні мурахи пробігли по тілу [княгині] (Гжницький, Опришки, 1962, 55); Мороз (холод, холодок) пробігав (пробіг) поза (за) плечима див. пачеч; Мурахи пробігли за плечима див. мураха.

8. *перех. і неперех., перев.* Кидати побіжний погляд на кого-, що-небудь, швидко оглядати когось, щось. Останнім нервовим поглядом пробігають кожний по своїм реді [своєму ряді]: чи все в порядку (Хотк., II, 1966, 41); Отець Горонський пробігав сторожкими очима по зарослім уже юнацьким пушком обличчяч учнів (Кол., Терен..., 1959, 44); Заярний пробіг поглядом по стрілаках приладів (Хор., Незакінч. політ, 1960, 6); // Побіжно ковати по кому-, чому-небудь (про погляд, очі). Променисті очі пробігли по мені, шукаючи моїх очей... (Головко, I, 1957, 55); Погляд його пробіг по кімнаті і спинився на двох чемаданах (Собко, Справа..., 1950, 303); // Нашваду в думках прочатувати що-небудь або проглядати щось. Схиливши голову на книжку, Василь почне пробігати рівні стрічки [рядки]... (Мирний, IV, 1955, 80); Осьє мовить, стримуючи землованья, а я пробігаю очима перші рядки (Донч., VI, 1957, 614); Командир.. пробіг напикає й поспізнюєся (Панч, II, 1956, 149); Лариса Петрівна швидко розірвала концерт, пробігла очима лист (М. Ол., Леся, 1960, 228).

ПРОБІГАТИСЯ, аюся, аєся, док., розм. Бігати якийсь час з метою відпочити, освіжитися і т. ін. Пробігавшись по садку, трохи прохолода [Прокоповичка] й заспокоїлась (Н.-Лев., III, 1956, 65); Менші [школярі] побігли, а старші.. ще ширше очать, хоч учитель і вєсєляє, що їм тепер краще буде пробігатися (Гр., Без хліба, 1958, 41); // Збігати куди-небудь. Приїдется спіллотті на пошту пробігатися (Л. Укр., V, 1956, 127).

ПРОБІГТИ див. пробігати.

ПРОБІГТИСЯ, біжуся, біжінся, док., розм. 1. Ро-

вмі'ятися бігом. Максим якийсь час ходив по піску туди й сюди.. Пробієся. Раптом стає на руки, вигукуєся (Ткач, Арена, 1960, 71); Сідай верхи на одного коня і троху проїдь у степ по сілжжю, хай пробіжеться, а то вастоялись!.. (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 12); // Бігти якийсь час. — А бач, таки й догнала нас, хоч троху й пробіляєся, — скакав Мизгалевський (Н.-Лев., II, 1956, 141).

2. Швидкими рухами пальців злегка торкнутися чого-небудь. Горбове тонкими пальцями якось легко, немов піаніст по клавішам, пробієся по всіх видутих на сугій Пакришневій спині гребцях (Збан., Сеспель, 1961, 51); Надія вправними пальцями кілька разів пробіляєся по ношх, що не були в користуванні, грошових знаках (Чорн., Красиві люди, 1961, 43).

ПРОБІДУВАТИ, ую, уєш, док. Відувати якийсь час. Ціле життя пробідував [Юра] у бутинях, на інших свої сили витратив (Круш., Будиний хліб..., 1960, 189); Лукія Чупер єсь вік прожила ані діакою, ані одвоюю... Не прожила, а пробідувала (Чорн., Пісні..., 1958, 3).

ПРОБІЖКА, и, ж. Розминка бігом. Тренування, як завжди, почалося з легкої, неспішної пробіжки по дозвії, безконечній.. доріжці стадіону (Собко, Стадіон, 1954, 112).

ПРОБІЙ, ббю, ч. 1. Кризний отвір у чому-небудь. У широких пробоях тих бійниць тирчали горлаті жерла пушок, з котрих.. стріляли (Мирний, IV, 1955, 15).

2. Те саме, що пробіжання. Важкою була праця і прохідників. Єдине їх знаряддя — пробії, ручні свердла, кайла, молоти (Наука., 11, 1964, 30).

3. Металева дужка для навішування гачка, замка. Проїшовся [дід] по кімнаті, розправляючи плечі, підійшов до дверей, різко закинув важкий гач у пробії (Горький, Дитинство, перекл. за ред. Варкентін, 1947, 73).

4. Руйнування діелектрика (звичайно під дією електричного струму). Між частинами антени, а також між антеною і корпусом [космічного] корабля виникають електричні струми, тобто відбувається електричний пробії вакуумного проміжку (Наука., 10, 1971, 4); Пробії ізоляції.

◆ **Брати (взяти) пробієм** — здобувати, діставати що-небудь, оволодівати чимсь, долаючи перешкоди. Хоч життя пробієм брати Поризаєво я поров [порою], — Ба, та воли нерв підтягий (Фр., XIII, 1954, 142); Ми пробієм узяли для себе бічні двері й за хащину були в коридорі (Тудор, Народження, 1941, 134); Іти [йти, мчати і т. ін.] пробієм; Іти [йти, лізти, полізти і т. ін.] на пробії: а) силоміць проникати куди-небудь. Нас не пускали в містечко, а ми пробієм поїхали (Сл. Гр.); Старший Векленка було обито саме в ті хащину, коли німці [фашисти] полізли на пробії (Ю. Янов., Мир, 1956, 215); б) добиватися чого-небудь. В умінні йти до наміченої мети пробієм Ользі з Олею не зрівнятися (Шовк., Людина., 1962, 172).

ПРОБІЙНИЙ, а, е. Прикм. до пробії 1. Для зниження бронейності куля та снарядів фізики.. запропонували встановлювати перед бронєю одну або кілька дрягчатих ґраток. При попаданні в таку ґратку снаряд чи куля одержували зміцнення, що значно знижувало пробіійну силу (Знання., 5, 1971, 9).

ПРОБІЙНИК, а, ч. Ручний інструмент для пробивання невеликих отворів. Невеликі отвори в тонкому листовому металі пробивають пробійниками (борідками). Пробійник являє собою сталевий стержень, робочий кінець якого заточений палого на конус (Гурток «Умлі руки..», 1955, 95); Знаряддями ковала були кайці, молоти, молотки, зубила, пробійники (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 414).

ПРОБІЙНИСТЬ, ності ж. Властивість за знач. пробіійний. Випробування на пробіійність.

ПРОБІЙ, у, ч. 1. Незаповнене місце між словами, рядками і т. ін. у друкованому тексті. При високому друці ті ділянки друкарської форми, які сприймають фарбу, знаходяться вище від паперу, які залишаються нейтральними і створюють на папері пробіи (Наука., 5, 1965, 59); // Незаповнене місце між візерунками на тканині. Чорні вишивки, геометричні або скомпозовані з гірлянд та букетів, виконано.. з великими пробіями (Нар. мист., 1966, 12); На подолах її [скатертини] єсться ламана широка лінія, у трикутних пробілах якої вишито півквадрати (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 68).

2. різко. Те саме, що прогалайна. Жив-проживає єстми знаний славний професор Ріс, з ним — і родина його. Та історія має пробіи.. — Знає не скажу я нічого про склад і про клькість родини (Еллан, I, 1958, 216).

ПРОБІЛИТИ дие. пробілювати.

ПРОБІЛИТИСЯ дие. пробілюватися.

ПРОБІЛКА, и, ж. Дія за знач. пробіліти, пробілювати.

ПРОБІЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. пробілювати.

ПРОБІЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОБІЛІТИ**, білі, білиш, док., *перех.* 1. Промазувати розчином крейди, вапна і т. ін., робити що-небудь білим. Пробілювати стіни.

2. Піддаючи спеціальної обробці, робити частково або зовсім білим. Пробілювати цукор.

ПРОБІЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРОБІЛІТИСЯ**, біліється, док. 1. Ставати частково або зовсім білим.

2. тильки недок. Пас. до пробілювати.

ПРОБІЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до пробії 1. При глибокому друці.. фарба потрапляє в заглибини, а пробіійні ділянки піднімаються над ними (Наука., 5, 1965, 59).

ПРОБІЛЬНИЙ*, а, е. Стос. до пробілювання; // Признач. для пробілювання; // у знач. ім. пробільня, чої, ж. Спеціальне приміщення, у якому пробілюють цукор, віск і т. ін.

ПРОБІЛЬНИК, а, ч. Робітник, фахівець з пробілювання.

ПРОБІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до пробільник.

ПРОБІРКА, и, ж. Тонкостінна, запаяна з одного кінця скляна трубка, яка використовується в лабораторній практиці. Знімає [Жура] з штатива пробірки, струшує, дивиться на світло, обережно зливає (Коч., II, 1956, 111); Ніби самі сповзає в хату-лабораторію експонати та прилади. Хтось зберіг у землі мікроскопа, заблизцями на столі.. колби, тоненькі пробірки (Збан., Передзвін'я, 1960, 6).

ПРОБІРКОВИЙ, а, е. Δ Пробіркоче мистецтво, заст. — те саме, що Пробірійний аналіз (дие. пробірійний). Відтоді як відбулися перші заручини математики і стародавнього пробіркового мистецтва, в теорії рівноважних процесів нагромаджений величезний матеріал (Наука., 11, 1967, 16).

ПРОБІРНИЙ, а, е. Пов'язаний з установленням пробі металу (перев. благородного). З початку XIX ст. на Україні запроваджувється російська система пробі.. Які були органи пробірного нагляду на Україні у XVI—XVII ст., не відомо (Укр. золотарство., 1970, 46); Пробірна лабораторія; Пробірне каймо.

Δ Пробірна палатка — установа, де визначається і накладається проба на золото і срібло. Пробірна палатка.. у Києві створена.. в кінці XVIII ст. (Укр. золотарство., 1970, 46); Пробірійний аналіз — один із методів визначення наявності, кількості благородних металів (золота, срібла, платини) у сплавах, виробх із них і т. ін.

ПРОБІРНИК, а, ч. Спеціаліст із пробірного аналізу.

ПРОБІРНИЦЯ, і, ж. Жін. до пробірник.

ПРОБІРУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. пробірувати. **ПРОБІРУВАТИ**, ую, уєш, недок., перек., спец. 1. Визначати кількість вагомих частин певного металу (перев. благородного) у сплавах, виробих із нього і т. ін.

2. Ставити пробу на золоті, срібні, платині, а також на зливках, виробих з цих металів і т. ін. *Пробірувати срібні ложки.*

ПРОБІРУВАТИСЯ, ується, недок., спец. Пас. до пробірувати.

ПРОБКА, и, ж. 1. тільки одн., бот. Вторинна покривна тканина рослин, що міститься безпосередньо під корою або шкірою; *Пробка з'являється в товщі кори, починаючи з 3—4-річного віку, і потім еквіває стовбур міцним шаром* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 65); // *Матеріал, який одержують із вторинної покривної тканини коркового дуба.*

2. Загальне найменування затичок різного призначення (для закупорювання бочок, пляшок і т. ін.). *Я відтикаю зубами пробку — і в обличчя мені б'є незнайомих густий дух вина* (Мик., II, 1957, 154); *Набрав [Денис] у пляшку води, заткнув горлячку пробкою із трави* (Тют., Вир, 1964, 245); *В лабораторії застосовують пробки: скляні, коркові, гумові* (Цікава хімія, 1954, 130); * *У порівн. Вадик, як пробка, вилетів на поверхню, зовсім не в тому місці, де його чекали, а майже на другому березі ставка* (Збан., Тазмниця..., 1974, 408); *Відчиняються з гуркотом двері, з яких пробкою вилітає Круть. Вигляд украй розгублений* (Підс., Жартя..., 1968, 46); // *Певний предмет, яким затикають, затуляють який-небудь отвір в апаратах, приладах, мартепівських печих і т. ін. Діставши з кишені пробку радіатора, він ніяково покрутив її в руках і неспішно простяг Василеві* (Довж., I, 1958, 81); *Розливальник з усієї сили натиснув на ежиків, піднімаючи пробку, що сидить на вогнетривкому стрижні* (Собко, Біле полум'я, 1952, 236); *Контролер ВТК перевіряє різь в отворі, крутячи в кожну деталю різбову пробку* (Роб. газ., 5.III 1966, 2).

◇ **Дурний як пробка** — дуже дурний; **Наступити на пробку** — добре підпити; сп'яніти.

3. Те, що загороджує доступ, прохід куди-небудь, заважаючи дії, функціонуванню чогось. *Раптом почує [Дорош], що в його вухах ніби щось тріснуло, ніби хтось вибив звідти теорді пробки, і він почує гуркіт* (Тют., Вир, 1964, 201); // *перек., розм. Скупчення кого-, чого-небудь, що затруджує прохід, проїзд і т. ін., заважаючи рухові. Цілий день тривав суд. І ось день біля сілбуди тоекотмеча, а на ганку і в дверях — пробка* (Головко, II, 1957, 184); *Пробка попереду розсталася, шофер сів за руль, і машина рушила* (Перв., Дикий мед, 1963, 295).

4. Один із видів електричних запобіжників. Дружки застосовувалися механічною майстернею. Через те заповнення вона простотвала кожного разу .. коли не один, то другий амудряся перепалити пробки (Збан., Курил. о-ви, 1963, 150); — *Ого! Отакий дріт залишаєте в пробці? Згорить коліс і хата ваша, і хазяїство, — говорить Віктор* (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 215).

ПРОБКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до пробка 1, 4. У квартирних електроустановках найчастіше застосовують пробковий запобіжник (Монтаж і ремонт..., 1956, 50); // *Вигот. з пробки коркового дуба. Котовай вихопив з невеликої скрині пробковий пояс, підійшов до штурмана і об'язав його* (Трубіл., Ляхтак, 1953, 14).

Δ **Пробкове дерево** — дерево із зморщуватою бархатистою корою і розвинутим шаром пробки. Шматок пробкового дерева. По різьбленому рельєфу наче в'ється дужка Гете: *Матеріал, оброблений справжнім худож-*

ником, здобуває внутрішню вічну цінність... (Вол., Дні., 1958, 38); **Пробковий дуб** — те саме, що **Корковий дуб** (див. корковий). *Старий їльм, розколовшись, увів на верхів'я лип і пробкових дубів* (Довж., I, 1958, 101).

2. Який затуляє отвори за допомогою пробки (у 2 знач.). *Водорозбірні крани застосовують пробкові, коли тиск не перевищує 1 атм. і вентиляльні* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 328).

ПРОБКОВІТИ, ів, недок. Виробляти вторинну покривну тканину (про рослини). *Шкіра бульб у місцях ураження [паршею] пробковіє і стає шорсткою* (Картопля, 1957, 216).

ПРОБЛАЖЕНСТВУВАТИ, ую, уєш, док. Блаженствувати якийсь час.

ПРОБЛЕМА, и, ж. Складне теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення. — *Нехай мене господи боронить, щоб я бралася за таку проблему, котрої закінчення неперимінно [неодмінно]* (Коб., III, 1956, 77); *Вона, моя маленька донька, ще не розуміється на складних проблемах людськості* (Досв., Вибр., 1959, 13).

Проблема номер один — питання, що має найважливіше життєве значення і потребує якнайшвидшого розв'язання. *Проблема номер один сьогоднішнього господарювання — комплексна механізація* (Знання..., 7, 1971, 9); *Розвідувачі надр проникають у найглухіші і найпестельніші місця, де проблемою номер один стає добування води* (Веч. Київ, 5.III 1971, 2).

ПРОБЛЕМАТИКА, и, ж. Сукупність проблем. *Критики дуже волять твір за актуальність, проблематику, за барвисту мову* (Мушк., Серце..., 1962, 75); *Коло творчих інтересів письменників Аргентини досить широке, проблематика дискусій різноманітна* (Дмит., Там, де сля..., 1957, 103).

ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до проблема. *Багатоць цікавить, наскільки проблематичним є питання про створення надзвичайного пасажирського літака* (Наука..., 11, 1962, 11); // *Стос. до проблематики. Поема «Політ крізь бурю» — проблематична. Бажанамі сповнити старі форми новим інтелектуальним змістом* (Вітч., 3, 1967, 199).

ПРОБЛЕМАТИЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до проблематичний. *Книга сатиричних творів відомого українського поета Степана Олійника [«Батьки і діти»] відзначається проблематичністю і різноманітністю тематики* (Вітч., 1, 1971, 210).

ПРОБЛЕМАТИЧНО, Присл. до проблематичний. — *Я ж, власне, не заперечую.. Я лише ставлю питання проблематично...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 183).

ПРОБЛЕМІЙ, а, ч. Спеціаліст у галузі шахових композицій. *Наприкінці тридцятих років нашого століття чехословацький проблеміст Зденек Мах запропонував так звані циліндричні шахи* (Наука..., 11, 1968, 63).

ПРОБЛЕМІСТКА, и, ж. Жін. до проблеміст. *Серед шахових проблемісток.. одне з перших місць безумовно належить Надії Олександрівні* (Наука..., 8, 1971, 62).

ПРОБЛЕМКА, и, ж. Зменш. до проблема. — *Тепер перед нами ще одна проблемка: треба буде десь влаштувати гостя* (Гончар, I, 1954, 498).

ПРОБЛЕМНИЙ, а, е. Прикм. до проблема. *Курс теорії літератури значною мірою має проблемний характер. Це пояснюється тим, що в сучасному радянському і світовому марксистському літературознавстві — при всіх його великих досягненнях — є ще чимало дискусійних, нерозв'язаних питань* (Рад. літ-во, 6, 1971, 50); // *Присвячений дослідженню, вирішенню якої-небудь проблеми. Такі драми [Ліси України], як*

«Адекат Мартіан» і «Кам'яний господар», — це все твори великої філософської глибини, гостро проблемні (Рильський, IX, 1962, 41); Він [А. В. Луначарський].. був і талановитим теоретиком, регулярно виступав.. з рецензіями, проблемними статтями (Мист., 1, 1966, 6); // Який займається дослідженням, вирішенням тих чи інших проблем (звичайно науково-технічних). *Проблемна лабораторія.*

ПРОБЛЕМНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до проблемний. Характерна риса кращих оповідань останнього десятиліття — проблемність, серйозність соціального змісту (Рад. літ-во, 7, 1968, 3).

ПРОБЛИСК, у, ч. 1. Слабкий блиск, спалах, світіння, що з'являється на короткий час. *Проблиски світла спочатку такі бліді й тизі, чимдалі розросталися, потужніли* (Коцюб., I, 1955, 315); *В проблісках передранку повільно мерхнули зорі* (Трубіл., Шхуна., 1940, 171); // Те саме, що відблиск 1. *Проблиск огню з печі кидався на зімнену його сидячу постать* (Кобр., Вибр., 1954, 35); // Невелика світла ділянка на темному тлі. *Висоцький натиснув на кнопку електричного дзвінка. Вийшла чорнява, з проблісками сивими в пишному волоссі жінка* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 98).

2. *перен.* Невеликий, ледве відчутний прояв розуму, почуття, бажання і т. ін. *Говорити порядно Борис не любив, але зате в його відповідях учитель бачив розум і пробліски власної думки* (Фр., III, 1950, 32); *Певно, був це останній пробліск надії, що підіве на мить напівмертву людину* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 381); // *перен.* Початкові, ледве помітні, нечітко виявлені ознаки чого-небудь. *Поки революція не виходила з рамок буржуазного ладу, — ми стояли за демократію, але, як тільки перші пробліски соціалізму ми побачили в усюму ході революції, — ми стали на позиції, які теордо й рішуче відстоюють диктатуру пролетаріату* (Ленін, 35, 1973, 269); — *Це.. пробліски майбутнього мові сатири на стовпі нашій милої України — Русі, — сказав Іван [Франко] (Кол., Терен., 1959, 291); У роки, проведені в семінарії, Котляревський виявляв перші пробліски поетичного таланту* (Іст. укр. літ., I, 1954, 151).

ПРОБЛИСКАТИ, ас, док. Блискати якийсь час.

ПРОБЛИСКОВИЙ, а, е. Пов'язаний з податкою коротких і довгих сигналів проблісками, спалахами. *Проблісковий сигнал; Проблісковий апарат.*

ПРОБЛИСКОТІТИ *див.* пробліскотіти.

ПРОБЛИСКОТІТИ, отіти і рідко **ПРОБЛИСКОТІТИ**, бче, док. Блискотіти, блискотіти якийсь час.

ПРОБЛИСКУВАТИ, ус, недок., **ПРОБЛІСНУТИ**, не; *жн. ч.* пробліснув, нула, ло і пробліс, ла, ло; док. 1. Слабо, нечітко блискати, видітисся кризь яку-небудь перепону (про світлові, сонячні промені). *На високому березі між деревам здаля пробліскувало червоне полум'я овника* (Вас., I, 1959, 140); *Де-не-де кризь густе сплетіння об'єднаних від пробліскує слабке проміння літаря* (Кол., Терен., 1959, 240); *На мить через хмарини пробліско сонечко* (сонечко), *щоб знову за хмарами погаснути* (У. Кравч., Вибр., 1958, 256).

2. Коли-не-коли відблискувати кризь яку-небудь перепону. *Кризь жінку весняну порость де-де пробівався лиск гарячої й живої срібної луски. То пробліскували хвилі Сени* (Смолин, Сорок вісім., 1937, 245); *В провісїти кризь них [верб] всюди нижче дамби пробліскувала, стелючись в темряву, вода* (Гончар, Циклон, 1970, 192); *Віддалеки пробліски стає або весела річка, що в'ється, в'ється серед трав, немов блакитна стрічка* (Забіла, У., світ, 1960, 121); // *перен.* На короткий час ставати помітним (про абстрактні поняття); слабо виявлятися. *Йди, де пробліскують ті ідеали, які в життє мені*

стали... (У. Кравч., Вибр., 1958, 230); *Вино полилось, заливаючи.. той жар до свободи, що нараз ні відси ні відти пробліскує серед веселого товариства* (Фр., I, 1955, 319).

3. *Проглядати, виділяючись слабким блиском (про очі). Другий [етюд] зображав стареньку з позаслими зіницями, які ледь пробліскували з-під насуслених брів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 324); *Тільки по лукавих іскорках очей, що пробліскують під кущами брів, Дорошенко впізнав свого давнього приятеля* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // *перен.* Виявлятися, передаватися через зовнішні прояви (в очах, на обличчі). *Наче іскри у золі, натхнення пробліскує у хлопчика в очах* (Перв., II, 1958, 99); *Раз у раз знову пробліскує дівоча, трюли лукависта усмішка* (Гончар, Тронка, 1963, 105); *Учителька отямилася із задуми, на устах пробліскує зачайний її добрий усміх* (У. Кравч., Вибр., 1958, 410); // *перен.* З'являтися, проноситися у свідомості, в уяві (про думки, спогади, образи і т. ін.). *Та бачить вона тут, у цій чистій криниці, і те, чого її малата при найбуїнішій фантазії побачити неспроможні — неспроможні заглядіти, як десь із самого дна.. всміхається до їмної вожатої якийсь хлопчина, той, чия зображення отак пробліскувало їй із годи* (Гончар, Тронка, 1963, 222); *І знов про щастя думка, як завжди, Пробліска в мозку: де воно і в чому?* (Перв., II, 1958, 216).

ПРОБЛІСНУТИ *див.* пробліскувати.

ПРОБЛІСІТИ, тіти, док. Те саме, що пробліщати.

ПРОБЛІЩАТИ, щати, док. Док. до бліщати. * Образно.

Пробліщали, як ті крапельки роси, й пролетіли, наче вітер, ті часи (Щог., Поезії, 1958, 421).

ПРОБЛУКАТИ, аю, аш, док. Блукати якийсь час.

Петро зараз після обід узяв рушницю і пішов у гай.. Проблукав сердега по гаю до самого вечора (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); *Проблукав [Дейнека] майже цілісний день і до готелю з'явився стомлений, але щасливий* (Добр., Ол. солдатки, 1961, 10).

ПРОБНИЙ, а, е. Узятий або зроблений на пробу. *Одбрав пробні картки від Попова. Знов мене не задовольняють* (Коцюб., III, 1956, 182); *Мотористи прийшли до початку робочого дня, щоб зробити пробний нажив* (Дмит., Наречена, 1959, 190); // *Який служять для пробі, перевірки, випробування. Костомаров має незабаром дістати професорське звання. Зараз він готував свою першу — пробну — лекцію* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *Наступив пробний виїзд — генеральна репетиція і перевірка готовності до весняних робіт* (Збан., Переджнив'я, 1955, 325); // *Признач. для взяття пробі. Взгопє пробний шнур і знов кинув до ами камінь, прив'язаний на його кінци. І знов камінь улав на дно з сухим стукотом* (Фр., I, 1950, 229); *Донедавна температуру розплавленого металу мартемніці визначали примітивним способом — зливом з пробної ложки на плитку* (Наука., 1, 1957, 9).

Пробний камінь — суть, основна якість, властивість і т. ін. кого-, чого-небудь. *Любов і пошана до мови — це пробний камінь інтелектуальної високості кожної культури* (Літ. Укр., 23.V 1971, 2).

ПРОБНИК, а, ч., спец. Прилад для взяття пробі досліджуваного матеріалу.

ПРОБОВАТИСЯ, аюс, аєшся і **ПРОБОВАТИСЯ**, нуся, нешся, док., розм. Ненавмисне виказати те, чого не слід. *Записалися усі про те мовчати, нікому й словечком не пробовкутися* (Гр., Без хліба, 1958, 140); [К а р о:] *А хто пробовкується — голову знесу. Слово мов теорде* (Собко, П'єси, 1958, 29).

ПРОБОВКНУТИ, ну, неш, док., *перех.* і без додатка, розм. 1. Невиразно, нераобірно промовити що-не-

буць. Він іде, тяжко ступаючи, справді мов п'яний; далі знов пробоває деяке слово (П. Куліш, Вибр., 1969, 183); — Який се дурний злопець! П'ять літ маю, а ще броду боїться, — пробоває сусід (Фр., I, 1955, 233); «Ніщо не вічне!» — пробоває дід, — ніхто його не слухав (Л. Укр., I, 1951, 294).

2. Те саме, що пробавкатися. Сам не постеріг [Олексій], як пробоває: — Нічого тобі з нею жартувати, не любиш вона тебе, як смерті (П. Куліш, Вибр., 1969, 297).

ПРОБОВКНУТИСЯ *див.* пробавкатися.

ПРОБОВАТИСЯ, *бвтаюся, бвтасяся, док., розм.* Бовтатися (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОБОВЕЦЬ, бйця, ч., *діал.* Пробій (у 3 знач.). Замість хвіртки — товста дротина. З одного боку вона закріплена наглухо у пробойці, з другого, як крюк, заціпається у другий, вільний пробоєць (Сенч., Опов., 1959, 166).

ПРОБОІНА, н, ж. Пробитий, проламаний, прорваний у чому-небудь кризний отвір, прохід. Деєрі його [палацу] були наглухо забиті; шибки у вікнах.. поцвіли, залісливіли, — і жалібно вітер свистав у їх чорні пробойні (Мирний, IV, 1955, 16); Достягло було б найменшої пробойни, щоб човен завжди залишилося на дні (Трубул., Шхуна., 1940, 217); * Образно. Здринувалися пробиті в центрі наймані рейтарі. Донці вивалилися в пробойну, немов бурхаливі голи (Кач., II, 1958, 444); // Перушення герметизації. Щоб уникнути нещасних випадків при пробойні кабіни космічного корабля, космонавтам рекомендується знаходитись у скафандрі (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 5); У середині приміщення розділені на ізольовані відсіки на випадок витікання повітря внаслідок метеоритної пробойни (Наука., 1, 1951, 6); // Кризна рана. Вратувало його те, що поблизу була калюжа, він насорбався холодної з глинилим запахом води, порвав на собі сорочку, затамував пробойну в голові (Тют., Впр, 1964, 394).

ПРОБОЛІТИ, лить, *док.* Боліти (*див.* боліти¹) якийсь час. Голова проболіла цілий вечір.

ПРОБОРОЗДИТИ *див.* проборозняти.

ПРОБОРОЗНИТИ, ні, ніш і рідко **ПРОБОРОЗДИТИ**, ожджу, оздиш, *док., перех.* 1. Провести, прокласти борозни на поверхні ґрунту. Добрий господар на крутих схилах ніколи не забуде .. проборознити .. ґрунт, wprowadити загисні сієвоміни (Літ. Укр., 4.П 1966, 1); * Образно. Проборознив солоної води немало він [моряк] на просторі морському у штиль і шторми (Тонч., Вибр., 1959, 377).

2. *перех.* Липати довгий слід на тілі людини. Німецька куля, яка валила його на землю ще під Києвом, лише пробороздила шкіру на голові, не зачепивши кістки (Жур., Дорога., 1948, 65).

ПРОБОРОНОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мян. ч. до проборонувати. Майже всі посіви ретельно пробороновані, тому поля чисті, тільки зеленіють дружні паростки кукурудзи (Рад. Укр., 24.V 1961, 2).

ПРОБОРОНУВАТИ, ую, уеш, *док., перех.* Розпушити землю бороною. На суглинкових ґрунтах іноді утворюється така міцна і товста ґрунтова корка, що котками її зруйнувати неможливо. В таких випадках потрібно посіти льону проборонувати легкими зубами бороною (Техн. культ., 1956, 62); Зорану землю неодмінно треба було добре проборонувати, щоб дощова вода затрималась на рівно обробленій ділянці (Шол., Підп. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 292).

ПРОБОЧНИК, а, ч. Прилад для відкорковування пляшок; штопор. Доедетесь вам газирнути на кухню, візьміть у мамі пробочник і відкрийте пляшку (Перв., Дакій мед, 1963, 388).

ПРОБОЩ, а, ч., *церк.* Те саме, що парох. [С а в а:] Бує я у попа! І так наскаржилося мені отець Іван на пробоща, що я хотів поїхати зарав у Немирів (К.-Карий, II, 1960, 291); Коли в зроти з'явилися пробощі і селямоза з Петербурга, їх зустріли галасом, вигуками, дзвоном келихів... (Сміл., Крипа, 1954, 89).

ПРОБРАТИ *див.* пробирати.

ПРОБРАТИСЯ *див.* пробиратися.

ПРОБРЕНЬКАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до пробренькати. Шопена вальс, пробреньканий невміло На піаніно.. О! Далі яку він срібну відслонив Мені в цей час вечірньої утоми (Рильський, II, 1960, 21).

ПРОБРЕНЬКАТИ, аю, аеш, *док., на чому.* 1. *перех. і неперех.* Невміло або недбало зіграти що-небудь на музичному інструменті. Пробренькати вальс; Пробренькати на гітарі.

2. *неперех.* Бренькати (у 2 знач.) якийсь час. Пробренькати на гітарі цілий день.

ПРОБРЕСТИ, еду, едеш; *мнн. ч.* пробрів, брелá, лб; *док.* Брести якийсь час або якусь відстань. Пробрв річкою до середини, а далі вже ні — глибоко (Сл. Гр.).

ПРОБРЕХАТИ, ешу, ешеш, *док., розм.* 1. Поширити брехливу чутку.

2. Брехати (у 2 знач.) якийсь час. Усю ніч Рябло пробрехав, — мабуть вовка чує (Сл. Гр.).

ПРОБРЕХАТИСЯ *див.* пробрехуватися.

ПРОБРИВАТИ, аю, аеш, *недок., ПРОБРИЯТИ, ію, іеш, *док., перех.* Те саме, що проблювати.*

ПРОБРИНІТИ, ніть, *док.* 1. Бриніти (у 1 знач.) якийсь час.

2. *перех.* Стати помітним, відчутним (про нові інтонації у голосі, тоні і т. ін.). Вона почувала, як у церемонному голосі Карата пробриніла нотка, що її він зумів би приховати від будь-кого іншого (Шовк., Інженери, 1956, 120).

ПРОБРИНЬКАТИ, аю, аеш, *док., перех. і неперех.* Те саме, що пробренькати.

ПРОБРИНЬЧАТИ, чу, чій, *док.* Бриньчати якийсь час.

ПРОБРИТИ *див.* пробривати.

ПРОБРІХУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок., ПРОБРЕХАТИСЯ, ешуся, ешешся, *док., розм.* 1. Говорити або робити що-небудь неправильно; припускатися помилки. Я не знаю, яке, власне, «незнаття фактів» (помилки?) мені закидає Кол[иський]. Може, я справді в чому-небудь пробрехався (Драг., II, 1970, 523).*

2. Те саме, що проговорюватися 1. [М а р и н а:] Мале чортеня, а вже щось шупить, коли б він не пробрехався де-небудь, а то ще вийде лихо (К.-Карий, I, 1960, 433).

ПРОБРОДИТИ¹, броджу, брбдиш, *док.* Бродити (*див.* бродіти¹) якийсь час. Пробродити по вулицях всю ніч.

ПРОБРОДИТИ², брбдить, *док.* Бродити (*див.* бродіти²) якийсь час. Ляво пробродило в бочці добу.

ПРОБРЯЖЧАТИ, чу, чійш. *Док.* до бряжчати.

ПРОБРЯЗКАТИ, аю, аеш. *Док.* до брязкати. І раптом — дзвінок телефону Пробрязкав різко вночі... (Перв., I, 1958, 77).

ПРОБУБНІТИ, нію, ніш. *Док.* до бубніти. — Хто це розкаже плакати по селу, Олексю? — спитав Іванко. — Ще пробубнати треба... (Томч., Закарп. опов., 1953, 19).

ПРОБУБНІТИ, нію, ніш, *док., перех. і без додатка.* Те саме, що пробубоніти. — Йой-а я тебе й не побачила. Ти чого йдеш по снігу? — Так мені коротша дорога, — пробубнів [Василько] під ніс (Турч., Зорі., 1950, 156).

ПРОБУБОНІТИ, нію, ніш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Невразно, нерозбірливо промовити що-небудь;

пробурмотіти. — *Одчепись, Охрїме, не займай мене!* — пробування спроекція Струк (Гр., II, 1963, 299); *Враз розж як Казанок, ніби ові, як опара в діжі, — щось невиразне пробування* (Крот., Сина., 1948, 52); // *безос.* — *Перегін пустий!* — *Неуєзика вийшла.* Буде заплачено, — пробування в будки (Гончар, Тронка, 1963, 284); // *Монотонно, неголосно прочитати що-небудь.* Помічник капітана витягнув книжечку і пробування коротку молитву (Ірчан, II, 1958, 190).

2. *неперех.* Почутися, долинути (про голос). *Про що саме георгіли Осокін з Надею, не було чути.* Пробування його голос, потім долинує короткий сміх (Ткач, Плев'я., 1961, 215).

ПРОБУВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **пробувати**; // у знач. ім. **пробуване**, ного, с. Те, що хтось зазнав на собі, попробував, випробував і т. ін. Б люди, яким важко перебороти в собі бажання кинутись з висоти — безодня їх втягує, замаює, кличе, щоб.. спробували ніколи не пробуваного... (Гончар, Тронка, 1963, 243); // **пробувано**, безос. присудк. сл. Коли б я взялась перекладати («Торквемаду»), то, звичайне, віршами, інакше се б значило зложити зброю долі перед В. Гюго та ще й після того, як уже було пробувано свої сили на коому (Л. Укр., V, 1956, 168).

ПРОБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пробувати**.
ПРОБУВАННЯ, я, с. 1. Стан за знач. **пробувати**. Він поглядає на столи, на розгорнуту книжку, на сліди недавнього материного пробування в гостиній (Н.-Лев., VI, 1966, 19); Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною, яким обкипає серце від довгого пробування на чужині? (Коцюб., I, 1955, 177).

2. у сполуч. із сл. м і с це. Те саме, що місцепробування. Якби не гадюки, то Буркунт був би ідеальним місцем пробування для мене (Л. Укр., V, 1956, 361); Сьогодні приходив до неї економ із вісткою, що відитав місце пробування Кранцьовського (Март., Тв., 1954, 303).

ПРОБУВАТИ, ую, уш, недок. 1. *перех.*, також у сполуч. із спол. ч. и. Випробовувати кого-, що-небудь на якість, придатність до чогось, перевіряти стан чогось і т. ін. Підпара засуває двері у сінях, пробуває довго, чи добре замкнені (Коцюб., II, 1955, 74); Гуляння розвивалося, як повінь. Пристрасті новолі зашляхили свої береги. Хтось пробуває голос (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 70); Дядьки клепають, а батько вже пробують косу на густому дворовому спориші (М. Ол., Чуеш., 1959, 80); *Пробувати актора на головному ролі;* * У порівн. Дівчата спроекцію спершу переуквалялись з кимось, немовби пробуючи голоси (Ле, Право., 1957, 18); // *Мацаючи, щупаючи, перевіряти що-небудь, упевнюватися в чомусь.* Бабуся не пробувала мого лоба, а мацала долонею під самою сорочкою і знавала, чи буває не впрів (Сміл., Сашко, 1957, 48); *Наче сапний, пробуючи дорогу, намацував він невидиму причину своєї бездіяльності* (Рибак, Помилка., 1956, 301); — *Обережно!* — *кидає раз у раз Оленчук, .. пробуючи пашицю дню* (Гончар, II, 1959, 416).

◆ **Пробувати на зуб** (на зуби) — а) те саме, що **Пробувати на зуб** (див. **зуб**). *Пробувати на зуб монету;* б) перевіряти що-небудь на міцність, твердість. *Стає пробувати [заробітчанин] на зуб новопріддану косу* (Гончар, Таврія, 1952, 78); — *Який гарний [біб], — вона брала його в жменю, пробувала на зуби, розгорнула по всьому столі, милувалась і раділа* (Чорн., Визволення, 1949, 50); **Пробувати неро** — робити перші літературні спроби. *Не поодинокі в літературі випадки, коли поет звертається до прози чи пробуює своє неро в якомусь іншому, новому для нього жанрі* (Літ. Укр., 27.XI 1970, 3); **Пробувати [свої] сили;** **Пробувати се-**

бе — перевіряти свої можливості, здатність створити що-небудь. *Під впливом свого приятеля Федькович і сам почав пробувати сили в літературі* (Л. Укр., VIII, 1965, 54); *Наші молоді прозаїки пробують свої сили і в надзвичайно важливому жанрі — в літературі для дітей* (Смолич, Перша книга, 1951, 36); *Зовсім самотійною моєю роботою, де я пробував сили як сценарист, режисер і актор одночасно, був фільм «За стіною»* (3 глибин душі, 1959, 14); *Крім поезії ліричних і гумористичних, пробував себе й у драматичному роді* (Сам., II, 1958, 389); **Пробувати удачі** (щастя) — намагатися що-небудь зробити, розраховувати на успіх. *Я просто пробував удачі, а всяка ж робота може не вдатись* (Л. Укр., III, 1952, 678); — *Візьми пляшку та біжи до корчми, може, шинкар дасть набір... — Навраді!.. — сказав Хома, але взяв шапку та пляшку і нішов пробувати частя* (Коцюб., I, 1955, 91); *Акий-небудь аматор легкої наживи.. вночі підбирав верхні волосся під крисаню, а спідсподу прохи стриг і в такім овиді йшов пробувати частя* (Хотк., II, 1966, 186).

2. *перех.* Трохи з'їдати, випивати чого-небудь для проби, визначення смаку; куштувати. *Хведір одпива з півстакана чаю і доливав ромом. Іван, помішуючи ложечкою, пробує* (Мирний, V, 1955, 227); *Матушка тільки пробувала кожної страви і не їла* (Н.-Лев., IV, 1956, 102); *Данька садовалять на покуті, на стні, і він перший пробує кутю* (Гончар, I, 1959, 7); // *Істи або пати що-небудь.* *Він любить чужі борщі пробувати* (Укр. прясл., 1955, 226); *По сійї Ангелі годив я, з Темзи пробував я воду* (Тич., II, 1957, 170); *Вона вже пробувала з берега сік* (Тют., Вир, 1964, 253).

◆ **Пробувати кислійці** — діставати покарання. *Була вона [сестра] якась утла на здоров'я і.. через неї мені часто доводилось од матері пробувати кислійці* (Н.-Лев., VI, 1966, 92); **Пробувати на язик** — визначати на смак; куштувати. *Баварські куркулі розтирали в шкарбучих долонях окривавлену українську землю, нюхали, пробували на язик і оглядалися в здивуванні на безкраї далі..: ось вона, краща з кращиз!* (Довж., I, 1958, 133).

3. *неперех.*, *перех.* з інфін. Намагатися, силкуватися що-небудь зробити. *Славако не дає ані одного іспиту. Не пробував навіть здавати* (Март., Тв., 1954, 236); *Він навіть пробував щось говорити зриплим та здущеним голосом, але за кожним разом змовкав* (Коцюб., II, 1955, 179); *Упас на землю смертельно поранений Шабанов, пробує встати* (Довж., I, 1958, 122); *До такого [потому] й не підступити близько, та нікто й не пробує* (Хотк., II, 1966, 301).

4. *перех.*, *рідко.* Міряти, приміряти що-небудь. — *Що, лоба? — спитає молодий чоловік, озирваючися від дзеркала, перед котрим почав був пробувати новий, блискучий циліндр* (Фр., II, 1950, 71).

ПРОБУВАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОБУТИ**, уду, удеж; мин. ч. **пробув**, була, лб; док. 1. Бути (у 3 знач.) де-небудь (звичайно тимчасово). *Вроджений і охрещений у тім селі, пробував [Петро] досі на вихованню у Олени Василиці* (Фр., IV, 1950, 30); — *Ну, якби мені знаття, де ти пробуваєш, то б хоч не так журився* (Мик., II, 1957, 256); *Зрання поїхав він до млина з кукурудзою і пробує там цілий день* (Коцюб., I, 1955, 214); *Жайсак весь ранок пробує при отарі і тепер повертаєся нішки гірською стежкою* (Тулуб, В степу., 1964, 148); // *тільки недок.* Бувати де-небудь час від часу. *Одна половина [будиночка] тепер стояла порожня; тільки раз або два рази до року в ній пробував хто-небудь* (Фр., VII, 1951, 35); *Вона.. часто пробував в костьолі* (Коцюб., II, 1955, 265); // у сполуч. із част. и е. Не мисляти, не уявляти свого життя без кого-, чого-небудь. — *Галю, зрочко моя!.. Не можна мені без*

тебе пробутися... Усе тобі розкажу, як я страждаю без тебе (Кв.-Осн., II, 1956, 332); // тільки недок. Те саме, що жити 2. Десь, колись, у якійсь країні Пробував поет нещасний, Тільки й мав талан до віршів Не позичений, а власний (Л. Укр., I, 1951, 363); Чорна затка невеличка, Хто в її пробує? Там старая чарівниця Нишком прожва (Кост., I, 1967, 63); // тільки док. Проводити життя у певний спосіб, у певних умовах якийсь час. Не вродив мак — пробудемо й так (Укр.-присл., 1955, 105); Неможливо тяжким було Тарасове життя в далекій неволі. Пробує він у тій неволі 10 років і 4 місяці (Мирний, V, 1955, 313); Два роки вона пробула без мужа з малою дитиною на руках (Чорн., Визвол. земля, 1959, 7).

2. Існувати в якийсь спосіб. Співець тоді вже не в затині і навіть вже не в домовині, а в Вічній Славі пробував (Л. Укр., I, 1951, 280); // тільки док. Перебувати в якому-небудь стані, бути в певному становищі якийсь час. Сніткнувшись на першому [уроці], останній Василь пробує наче в чаду якому (Мирний, IV, 1955, 112); Так в садові близько року я пробує (Фр., XIII, 1954, 74); Незабаром мені мають робити гіпсовий бандаж і маю в ньому пробити місяць (Л. Укр., V, 1956, 34).

3. Служити ким-небудь. Пробуваючи послушником у грецьких монастирях, він добре знає, що ховається в тих пічурках (Н.-Лев., III, 1956, 370); // Залишатися, продовжувати бути ким-небудь. Дядько Тимоша пробував собі молодиком. Всі так ізвукли бачити його без подружжя, що надзвичайно здивувалися, дочекавшись, що він має одружитися (Гр., I, 1963, 287); // тільки док. Бути на якій-небудь посаді, членом якоїсь організації і т. ін. якийсь час. Він у цій парадії догого не пробує (Мак., Вибр., 1956, 331); Не знаю, чи догого б мені довелося пробити паспортом, коли б антреприза російського драматичного театру в Києві не запропонувала мені вступити до російської трупи (Минуле укр. театру, 1953, 171).

4. також безос. Триматися, зберігатися, не змінюватися якийсь час. В Лимані вода звичайно буває градусів 18 або 19, якщо пробує так до 20, то, може, й Луцикові можна буде скупатися (Л. Укр., V, 1956, 16).

ПРОБУВАТИСЯ, уюся, уеся, недок. 1. Випробувати свої якості, властивості, перевірити свою здатність до чого-небудь. Пробуватися на головну роль у фільмі.

2. Пас. до пробувати 1, 2, 4.

ПРОБУДЖАТИ див. пробуджувати.

ПРОБУДЖЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до пробудити. Неначе пробуджені від сну надзвичайністю того, що сподіялося, люди набули раптом немовби нового бачення світу (Довж., I, 1958, 93); В печинці штучно пробуджені ховаралі значно знижений вміст фосфору (Укр. біох. ж., XXI, 2, 1949, 168); 27-го лютого 1917 р. російський пролетаріат разом з пробудженою зодом воєнних подій частиною селянства і з буржуазією скинує монархію (Ленін, 35, 1973, 376); Вони [силя] окрилювали юнака, пробуджені величчям містом (Полт., Повесть..., 1960, 374).

2. у знач. прикм., перен. Який пробудився. Легенський свіжий подих пробудженої природи.. торкався і його розпаленої душі (Речм., Весн. грози, 1961, 137); Він безсилло злоститься; темна, раптом пробуджена злоба клекохить в його голосі (Ю. Янов., IV, 1959, 105).

ПРОБУДЖЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. пробудити і пробудітися. Сам талановитий письменник, він художньому слову надавав величчозного виховного значення у пробудженні мас (Кол., Терен..., 1959, 321); Не хотілось, не було сил відганяти нісенітні, але такі приаби-

ві марення, що з'являються на грані між сном і пробудженням (Шовк., Інженери, 1956, 6); Стружмигої дали приплювом, Сплетінням проворих вітрів, Пробудженням площі ракетлином Іх гранітний город зустріє (Бажан, Роки, 1957, 260); Куди бредє і що гіцце Туману згукоток неясний? В ту пору, коли серце чує І'янке пробудження весни (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 16); Весна вдерлась у холодну осіннюю ніч, обляла Дічину думом пробудження і любові (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 306).

ПРОБУДЖУВАТИ, ую, уєш і рідко **ПРОБУДЖАТИ**, аю, аєш, недок., **ПРОБУДІТИ**, буджю, будиш, док., перех. 1. Примувувати кого-небудь проснутатися; будити, розбуджувати. Ходить сонко по вулиці, Носить спання в рукавиці, Чужі діти пробуджує, А Ганнусю присилає (Укр. дят. фольк., 1962, 27); Здається, занує в етомалений чоловік, коли б не інші пісні пробуджали... (Вовчок, VI, 1956, 343); Те щастя, то був тільки сон. Ти голосом гучним Від нього мене пробудила (Л. Укр., I, 1951, 131); Мати пробудила його, коли жінка вийшла доіти корою (Томч., Жменяки, 1964, 163); * Образно. Пробудить сонце молоді сади, Підійде до вікна нової школи... (Перв., I, 1958, 525); // Прямувати опам'ятатися, прийти в себе. Гомін далекіх голосів і калчаний вогник у вікнах колгоспної контори пробуджують Кобзаря від його думок (Жур., Дорога..., 1948, 213); Целя сиділа, мов нежива. Пробудило її з оствопіння аж питанне [читання] якоїсь панночки (Фр., II, 1950, 317); Вибухова хвиля жбурнула його з високої кручі на м'який пісок, і він скотися до самого моря. Тиха хвиля пробудила його, і він прийшов до пам'яті (Кучер, Голод, 1961, 219).

2. перен. Виводячи із стану спокою, застою і т. ін., спонукати до яких-небудь дій, діяльності. ..революція швидко згуртовує і швидко освічує. Кожний крок є її розвитком пробуджує масу і з нестримною силою повертає її саме на сторону революційної програми.. (Ленін, 11, 1970, 41); Ти се була, моя зоре!.. Ти мене до життя пробудила, Ти мені очі відкрила (Л. Укр., I, 1951, 173); Великий Жовтень підняв до селдової історичної творчості мільйони людей, розв'язав їх енергію й ініціативу, пробудив їх до активної будівничої діяльності (Ком. Укр., 11, 1965, 3).

3. перен. Виякнікати які-небудь думки, почуття, сприяти виникненню якихось якостей, властивостей і т. ін. Сосни навівали дрімоту, пробуджували й хороші сподаги (Ю. Бедзін, Полки..., 1959, 52); Вперше пробудив у мене віру в свої літературні сили редактор «Киевской старина» (Вас., IV, 1960, 47); В мені неспокій серце пробудило, Вестиня повінь залучає поля (Нагн., Вибр., 1957, 9).

ПРОБУДЖУВАТИСЯ, уюся, уеся, недок., **ПРОБУДІТИСЯ**, буджюся, будишся, док. 1. Переставати спати, прокидатися від сну; будитися, просипатися. Ольга пробуджується, протирає класком очі (Галан, Горя..., 1956, 147); Дарка кожного.. ранку пробуджувалася з надією, що побачить на небі бодай натяк на доці (Вільде, Повнол. діти, 1960, 7); Пробудившись, я тихо підвіся й сів на ліжку, як і не спав (Вас., II, 1959, 263); Озерко з великим зусиллям пробудися, безтяжно лупав очима (Горд., II, 1959, 151); // Опам'ятовуватися, приходити в себе. Перша пробудилася з задуми Зіма. Вона принесла дорогому гостеві вечерю (Ірчан, II, 1958, 19); // перен. Оживаючи, наповнюватися звуками, рухом і т. ін. В місті першими пробуджуються околиці (Мущк., День..., 1967, 34); Пробуджуються залізничці (Рудь, Дон. зорі, 1958, 50); Північ міниться й тремтить! Давня скеля пробудилася, Стає з ялиною шумить (Л. Укр., IV, 1954, 128).

Пробуджуюватися (пробудітися) від (од, зі) спу див. сон.

2. перен. Виходячи із стану спокою, застою і т. ін., ставати більш активним, дієвим. В період революції 1848—1849 рр. не тільки європейські монархи, але й європейські буржуа вважали російське втручання єдиним порядком проти пролетаріату, який щойно почав пробуджуюватися (Комун. маніф., 1963, 7); Розбуркана революцією Україна пробуджуювалася до повнокровного національного життя (Смолич, Мир., 1958, 91); Народ пробудився, народ повстав... (Горд., Чужу ниву..., 1947, 316); Навесні 1919 року київські театри були націоналізовані, і опера, палко підтримана новим робітничим глядачем, знову пробудилася до творчого життя (Мист., 6, 1967, 14); // Набувати певного вигляду, стану; оживати з настанням весня, ранку (про природу). За яких-небудь кілька днів усе прийшло в рух, відтавало, пробуджувалося, овіяне теплим вітром (Гончар, II, 1959, 200); Пробудилася Діброва і заї, Псію сонечку співають Солов'ї (Бойко, Ростіть..., 1959, 11); Люди ще сплять, а природа вже пробудилася (Кучер, Прощай..., 1957, 367); // Починати проростати (про насіння). Отак Пробуджуюється літєлом насіння (Бажан, Вибр., 1940, 178); Та гей, бики Зорею поле, Посієм зрєе верно, А спаде дощик, незабаром В землі пробудиться воно (Рудан., Тв., 1959, 134).

3. перен. Проявлятися, виникати (про думки, почуття, якості, властивості і т. ін.). Проводяючи поглядом Лукію, Дорошенко відчуває, як пробуджуються в ньому давня до неї ніжність (Гончар, Тронка, 1963, 201); В Жменякові пробуджувалася людина-теоретик (Томч., Жменякові, 1964, 84); Ось уночі пробудились думки: «Спиш?» — мені крикнули і залюбки кров мою пить почали, як вапніри... (Л. Укр., I, 1951, 271); Пробудилася в Ольві нові сили, і ті нові сили викликали до життя оте сильне пражєння вбиватись на перше місце в першому ряді (Вільде, На порозі, 1955, 192).

4. тільки недок. Пас. до пробуджуювати.

ПРОБУДЖУЮЧИЙ, а, в. Дієпр. акт. теп. ч. до пробуджуювати 2, 3. Шевченко свій голос пробуджуючий у народ пускає: Чия правда, чия кризда, І чий ми діти? (Тич., III, 1957, 251); Сонце! Яка сила, яке багатство барв криється в твоєму райковому, все пробуджуючому промені... (Ряб., Золототисячник, 1948, 137).

ПРОБУДІТИ див. пробуджуювати.

ПРОБУДІТИСЯ див. пробуджуюватися.

ПРОБУКЕТОВАНИЙ, а, е, с. г. Дієпр. пас. мин. ч. до пробукетувати. Узагальнення матеріалів дослідно-виробничої перевірки показало високу ефективність перезресного способу обробітку пробукетованих звичайних посіат (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 39).

ПРОБУКЕТУВАТИ, ую, уєш, перек., с. г. Док. до букетувати. Щоб забезпечити міжрядний обробіток у двох напрямках, сліди треба пробукетувати (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 157); Посіви [буряків] скрізь пробукетували, що набагато прискорило роботу (Рад. Укр., 1. V 1968, 2).

ПРОБУКСИРУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Протягти за собою (судно, машину і т. ін.) на буксирі.

ПРОБУКСОВКА, в, ж. Дія за знач. пробуксувати, пробуксувати. Колісний трактор на розпушеному ґрунті часто дає значну пробуксовку (Сад. і ягідн., 1957, 156).

ПРОБУКСОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. пробуксувати.

ПРОБУКСОВУВАТИ, ув, недок., **ПРОБУКСУВАТИ**, ус, док. Буксуючи, ковзатися на місці, обертається вхолосту. Пружини мають бути затягнуті так, щоб запобіжна муфта пробуксовувала в тому разі, коли до

планки мотвила [комбайна] прикладається зусилля в 15—18 кг (Зерн. комбайни, 1957, 98).

ПРОБУКСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. пробуксувати. Вимірювання пройденого місяцемодом шляху здійснюється за числом обертів ведучих коліс. Для врахування їх пробуксування вноситься поправка (Рад. Укр., 9. II 1971, 3).

ПРОБУКСУВАТИ див. пробуксувати.

ПРОБУЛЬКОТАТИ, очу, бчеш і **ПРОБУЛЬКОТИТИ**, очу, отіш, док. 1. перек. Булькотати, булькотіти якийсь час.

2. перек. і без додатка, перен., розм. Невизначно промовити що-небудь. — То... се... ви були, дідуся? — пробукотіє Іван, не знаючи, що має сказати (Фр., III, 1950, 132).

ПРОБУЛЬКОТИТИ див. пробукотіти.

ПРОБУРАВИТИ див. пробурякувати.

ПРОБУРАВЛЕНІЙ, а, в. Дієпр. пас. мин. ч. до пробурякувати; // у знач. прикм. На Поділлі довелося [Антанасу] довог відлажуватися — розкрилася погоно загонні рубці, занили, закрипили пробурявлені кості (Стельмах, II, 1962, 189).

ПРОБУРАВЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОБУРАВИТИ**, влю, виш; мн. пробурявлять; док., перек. Те саме, що просвердлювати. Пробурявлювати дошки; Одна самка [брухуса] може відкласти до 200 яєчок. З них через 6—10 днів виходять личинки, які пробурявлюють ступки бобів, шкідливі насінню (Колг. Укр., 6, 1962, 29); Почулися постріли Юриного кулемета. Дві кулі знизу пробурявали обшивку корпусу машини (Ле, Клен. лист, 1960, 66).

ПРОБУРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до пробуріти. Серію потужних зарядів уже закладено в моноліт, у щойно пробурені шпури (Гончар, Циклон, 1970, 5); // пробурено, безос. присудк. с. Протягом 1886—1938 рр. у Прикарпатті було пробурено понад 5 тис. свердловин (Нафта..., 1957, 14).

ПРОБУРИТИ див. пробурювати.

ПРОБУРКАТИ див. пробуркувати.

ПРОБУРКАТИСЯ див. пробуркуватися.

ПРОБУРКОТАТИ, очу, бчеш і **ПРОБУРКОТИТИ**, очу, отіш, перек. і без додатка, розм. Док. до буркотіти, буркотіти. — У нього Христос вступив! — пробуркотала старуха. — Як хто мовчить з таким жалем на душі, то, кажуть, Христос у нього вступив! (Колб., II, 1956, 215); Бовдур закашлявся сухим кашлем, а відтак пробуркотіла: — Ні, не виходив нікуди (Фр., I, 1955, 284); — Ви вже їм дуже потураєте, невісткам нашим! — пробуркотіла Кононіза (Григ., Вибр., 1959, 315); — Дві тисячі, а може, й більше, — сердито пробуркотіла Цимісхій. — Повинно було бути десять тисяч, всі... (Скл., Святослав, 1959, 607).

ПРОБУРКОТИТИ див. пробуркотіти.

ПРОБУРКУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОБУРКАТИ**, аю, аєш, док., перек., розм., рідко. Те саме, що пробуджуювати 1. З того нічого забуття.. пробуркав його нестримний регіт і біганина дівчат (Мирний, IV, 1955, 174).

ПРОБУРКУВАТИСЯ, уюся, уєся, недок., **ПРОБУРКАТИСЯ**, аюся, аєся, док., розм. Те саме, що пробуджуюватися 1, 2. — Пробуркуйтеся, добродію! — знову йому Бороз (Мирний, I, 1954, 293); — Прокинься, маєє дитятко! Пробуркайся і проходись. Се твій прийшов до тебе батько, То не сподохайсь, не жажмиш (Котля., I, 1952, 108); Кілька сплячих теж пробуркалися й потялися до столу, випили мовчки (Загреб., Диво, 1968, 386); Пробуркалися ліси. Заскилила ханя над гербовиттям смереки (Фр., VI, 1951, 13); Палає Скутара. Візантія пробуркалась, Витріцає очі, Перепилю

на допомогу. *Зубами скрегоче* (Шевч., I, 1963, 200).

ПРОБУРЛАКУВАТИ, *ю, уеш, док. 1. заст.* Бурлакувати (у 1 знач.) якийсь час.

2. Бурлакувати (у 2 знач.) якийсь час. *Вік пробурлакувати* (Номис, 1864, №10686).

ПРОБУРМОТАТИ, *очу́, бчеш і ПРОБУРМОТИТИ*, *очу́, отіш, перез. і без додатка.* Док. до бурмотати, бурмотіти. *Зашумлять усі довкола: — Хочем грати у волейбола! Пробурмоче він: — Добро! Я поставлю на борю!* (С. Ол., Вибр., 1959, 226); *Кравченко спідлоба подивився на Фіру, одвернувся і пробурмотів щось таке, чого збори не почули* (Собко, Скеля..., 1961, 58); *Зосима, зовначи очі під бровами, пробурмотів своє благословення Хмельницькому* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 363).

ПРОБУРМОТИТИ *див.* пробурмотати.

ПРОБУРЧАТИ, *чу́, чіш, перез. і без додатка, розм.* Док. до бурчати 1. *Я щось пробурчав і, побажавши на добраніч, тизенько вийшов з кімнати* (Досв., Вибр., 1959, 107); *Було тихо в хаті; раз тільки Микола пробурчав: — Треба було б вистудити [борщ], щоб прохололо, а то так налила...* (Григ., Вибр., 1959, 46).

ПРОБУРЮВАТИ, *юю, юєш, недок., ПРОБУРИТИ, *рйó, рйш, док. 1. перез.* Утворювати буром що-небудь (звичайно спердловину). *На величезних масивах, де вилегли поклади руди, пробурюють свердловини* (Наука..., 10, 1962, 20); *Розвідувачі нафти пробурили в пісках.. свердловину, з якої забило фонтан гарячої цілющої мінеральної води* (Веч. Київ, 4.VI 1957, 1).*

2. тільки док., *неперез.* Бурити якийсь час.

ПРОБУРЮВАТИСЯ, *юється, недок.* Пас. до пробурювати.

ПРОБУТИ *див.* пробувати.

ПРОБУТИЙ, *а, е, рідко.* Діспр. пас. мин. ч. до пробутти. *Десять місяців, пробутий в тюрмі, були для мене тортурою* (Фр., I, 1955, 15).

ПРОБУХАТИ, *аю, аєш, розм.* Док. до бухати 1, 2. *Пробухала гармата.*

ПРОБУХКАТИ, *аю, аєш, док., розм.* Бухкати якийсь час. *Цілісіньку ніч пробухкав [Юхим]* (Збан., Сеспель, 1961, 300).

ПРОБУХКАТИ, *аю, аєш, розм.* Док. до бухкати. *Покашляв [господар] стиха, пробухкав чобітьми від хліва до хати* (Тют., Впр, 1964, 107).

ПРОБУШУВАТИ, *юю, уєш.* Док. до бушувати. *Немовби смерч пробушував тут над велетенським заводським дворцем* (Крот., Сини..., 1948, 216).

ПРОБ, *а, ч., діал.* Те саме, що проба. *Грудьми натискає [парубок] на пров і ескакує в човен, коли він, ступуючи, відділяється від землі* (Стельмах, II, 1962, 57).

ПРОБА, *а, ж., діал.* Ніс (у 3 знач.). *Свищуть, гудуть та голосить снасті та щогли, розпачливо б'ються об їх паруси, алопять, прискорюючи ходу; прова, як мч, розсікає зелену толю* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 173).

ПРОВАГАТИСЯ, *аюся, аєся, док.* Вагатися якийсь час. *Хоча майже певен був, що діточина, провагавшись та промучившись увесь день, все ж таки не зробить нічого, я позирнув трохи перегадом в її бік* (Л. Янов., I, 1959, 330).

ПРОВАДЖЕННИЙ, *а, е.* Діспр. пас. теп. і мин. ч. до провадити 7. *Обстоювання рішуче провадженої диктатури пролетаріату проти диктатури буржуазії.. є найголовніше завдання моменту* (КП України в резолюції і тезах..., 1958, 40); *Великого розвитку дістали науково-технічне співробітництво, координація плану, спільно проваджені науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи* (Рад. Укр., 1.III 1963, 4).

ПРОВАДЖЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. провадити 7. *Провадження робіт.*

ПРОВАДЖУВАНИЙ, *а, е.* Діспр. пас. теп. і мин. ч. до проваджувати 7. *У польових дослідженнях, проваджуваних [Археологічним] комітетом, брали участь багато співробітників музею, викладачі і студенти вищих учбових закладів* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 106); *Проваджувана з тими або іншими полегшеннями гімнастика по радіо доступна жінці будь-якого віку* (Фіз. вихов., 1954, 53).

ПРОВАДЖУВАТИ *див.* провадити.

ПРОВАДИТИ *див.* провадити.

ПРОВАДИТИСЯ *див.* провадитися.

ПРОВАЛ, *у, ч. 1.* Дія за знач. провалити, провалювати і провалітись, провалюватися 1, 5. *Землетруси поділяються на три великі групи залежно від причин, якими вони обумовлюються. Першу групу утворюють обсягні землетруси, що викликаються значними обсягами в горах, провалом стелі великих печер* (Наука..., 6, 1958, 55); *Соціалізм, як могутній щит, захищає народи від експорту контрреволюції. Як скрасим підтвердженням цього є провал інтервенції імперіалізму США проти героїчної Куби в 1961 і 1962 роках* (Ком. Укр., 11, 1963, 18); *Боляче переживав [Бронко] провал справи, в яку вклав свою душу* (Вільде, Сестри..., 1958, 224).

2. *Крізний отвір у чому-небудь унаслідок пробою, пролому і т. ін.* *Мур сівтисся великим провалом, що його учинила бомба російських артилеристів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 170); * *Образно. Булаи години і дні, які залишалися позаду чорними провалами* (Коз., Гарячі руки, 1960, 129); // *Глибоко провалив (у 1 знач.)*, *Ліс був рідкий, гори невисокі, скали ані сліду, та й яри не глибші понад звичайну міру гірських провалів* (Фр., III, 1950, 140).

3. *перен.* Те саме, що невдача. *Я щиро переживав провал вистави* (Панч, На калин. мості, 1965, 38); — *Як провалилась на першому екзамені, так і пішло відтоді... Самі провали!* (Головко, I, 1957, 456); *Наступ гітлерівських полцих на Москву зазнав повного провалу* (Наука..., 4, 1970, 42); // *Припинення діяльності (законоспірованої особи, нелегальної організації і т. ін.) унаслідок арешту, розгрому, зради і т. ін.* *В Калмиці обито Колю Арциповича, а всіх його товаришів по підпіллю замучено в гестапо. Почаюся провали і в інших селах* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 30); *Невже провал і всі загинули? Ні, цього не може бути. Там Трохим Маркович Задорожний. Він не дасть...* (Петльов., Хотинці, 1949, 164).

4. *Стан тимчасової втрати пам'яті, свідомості.* *Одного — хоч пиль, хоч силити! І потім — пам'яті провал, Неначе зтощ минуле свіє...* (Рильський, Поєми, 1957, 179); — *Не знаю, з ким маю честь. Гість миттю розпачує очі: — А я хіба не сказав, не відрекомендувався? Провали в пам'яті* (Хижняк, Килимок, 1961, 30).

ПРОВАЛАНДАТИ, *аю, аєш, док., розм.* Те саме, що проваландатися. *Розгнівався дід, що так даремно проваландав день з позиченими кінями, що ниви не виорав* (Україна..., I, 1960, 8).

ПРОВАЛАНДАТИСЯ, *аюся, аєся, док.* Валандатися якийсь час. *Десять хвилин проваландася [Боровий] на зупинці* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 192); *Дві доби ще проваландалися [фашисти] біля нього [аграта]* (Ле, Мої листи, 1945, 214).

ПРОВАЛЕНИЙ, *а, е. 1.* Діспр. пас. мин. ч. до провалити. *Дав з драчниця, провалений на самій середині, лежить, наче запала і встма забута могила* (Томч., Готель..., 1960, 70); // *у знач. прикм.* *Приволак увечері кінь до двору його [князя] з проваленою головою* (Головко, II, 1957, 237); — *До нас скинуто зв'язкового Цента...*

рального партизанського штабу з шифром та дорученням. Прийде на старі, провалені яки (Ю. Янов., I, 1954, 154).

2. у знач. прикм. Який провалився, проломився. Встає перед очима руїна — чорна, як головошка, ніби од печалі пригоріла. Посередині — провалений дах (Вас., II, 1959, 73).

ПРОВАЛІНА, в. ж. Те саме, що провал 2. От скінчилася проваліна між горами. Стало рівніше (Хотк., II, 1966, 246).

ПРОВАЛІТИ¹ *див.* провалюватися.

ПРОВАЛІТИ², валю, валиш, док., заст., розм. Валою пройти мимо кого-небудь. Юрба провалила тим часом мимо Петра (П. Куліш, Вибр., 1969, 141); Уся купа бігцем, мов стадо волів, провалила поуз нього (Фр., VII, 1951, 350).

ПРОВАЛІТИСЯ *див.* провалюватися.

ПРОВАЛЛЯ, я, с. 1. Глибока яма, яр, западина, розкопана на земній поверхні. Між двома шпичастими горами було видно провалля, промісте дощовою водою (Н.-Лев., II, 1956, 382); З пасорба було видно поле, по-крайне чагарниками і проваллям, що круто обривалося біля річки (Кочура, Зою. грамота, 1960, 280); * Образно. Десь сім'я з дрібними дітьми, десь життя, яким він жив, а зараз тільки ями очей, ще здатних наповнюватися сльозами, підлобні провалля, з яких, може, востаннє, між отим блиском слози прозирає тайна людського життя (Гончар, Циклон, 1970, 19); * У порівн. Доляка, мов провалля, чорніла; важкий морок носився по хаті (Мирний, III, 1954, 250); // чозо. Безземний простір, безмірна глибина. Довкола чорніла м'ясна вода, злита водно з проваллям низького неба (Голов., Тополя..., 1965, 106); Товариші з недовірою глянули в зелені провалля незнайомих лісів (Гончар, III, 1959, 435); * Образно. Вони розкривали один перед одним провалля своїх душ, де клубиться зараз одна злоба (Стельмах, II, 1962, 137); // Проміжок, незаповнений простір між чим-небудь. Часом плавець потрапляв у провалля між хвилями або вода заливала йому очі і він кілька хвилин не бачив маяка (Трубіл., Шхуна..., 1940, 252); Бачила [Миколючиха] його нагилує голову, що майже по вуха поринула в провалля зігнутих плечей (Кир., Вибр., 1960, 367); Даєгує грім — зніною скоромовкою, і загорілося провалля між хмарами — циркнула блискавка (Гуц., Скупана..., 1965, 20); // перен. Про глибоке розходження, незгоду між ким-небудь. Ці слова роєм іскор обдали Лисовського, він за ними фізично відчує те провалля, що лягло між селянином і паном (Стельмах, I, 1962, 11).

2. Пролом, пробіоїна, вирва (у 1 знач.). Вони [ворожі танки] лежать, сліпі й німі потовари, немов узували в землю навазжди, з проваллями в боках... (Сос., II, 1958, 464); Хатина стоїть обшарпаною, напівзруйнованою пустою. Глипаючи проваллями вирваних вікон і дверей, вона... схова серед хат на мерця (Стельмах, I, 1962, 177).

3. перен., рідко. Те саме, що провал 3. Жаль дружби на весь вік, що засла за хвилю, Хвилинні усмілки, що пронесу до агину, І снігу, й снігурів, і злетів, і провал... (Рильський, Зим. записи, 1964, 19).

ПРОВАЛУВАТИ, ус, док. Валувати (у 1 знач.) якийсь час. Собаки провалували всю ніч.

ПРОВАЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОВАЛІТИ**, валю, валиш, док., перен. і без додатка. 1. Давлячи, нагнісуючи на що-небудь, робити дірки, проломи, заглибини і т. ін. Бралися [люди] цілим гуртом міцно за руки... топтались на льоду й провалювали (Головко, II, 1957, 347); — Як співаки [арф'янки], то й доліку.. провалили — така сила народу набиралася їх диатисіа! (Мирний, III, 1954, 256); — Ат і маши

клатіт — заганий обок [дітей] на ніч.. та ще пильний, щоб череня не провалили, бо тіба ж усидать тито? (Тют., Вир, 1964, 26); // Ударом розбавити, розсікати (голову, ніс). Вони душили один одного, кусали, штрикали складаними ножицями, провалювали один одному носи чим попало (Довж., I, 1958, 368); — Не худай [грязь], бо я тобі голову провалю кочергою, — крикнула Кайдашиха й погналася за Мотрею (Н.-Лев., II, 1956, 359); // безос., перен. Про стан напівзабуття в кого-небудь. Все, що говорив Микола, звучало глухо, як щось далеко, байдуже... й [Надію] раз по раз провалювало в якусь приємну порожнечу (Баш, Надія, 1960, 450).

2. перен. Не справляючись з роботою, обов'язками, не розуміючи чого-небудь, зривати здійснення чогось. — Постону провалювати і залишати колгоспників без куска хліба.. я не буду (Тют., Вир, 1964, 98); Тут без мене не справляться аж ніяк, накопять лиха, проваллять зовсім ранню сієбу (Крот., Сини., 1948, 51); // Необережними діями, вчинками або навмисно виявляти, розкривати (законспіровану особу, нелегальну організацію і т. ін.). Ласточкин аргументував переконливо: щоб не наклакати більших репресій на робітничество і щоб не провалити саме підлілля (Смолич, V, 1959, 109); // Незадовільно оцінювати кого-, що-небудь. — Підеш складати іспит? Та ж тебе негідно провалить отець Степан! (Смолич, II, 1958, 84); // перен. док. Те саме, що забалотувати. Гніда лише оком обвів збори і вже знав, що проваллять, бо ж народу з його табору була тільки купка. Тому й зняв свою кандидатуру (Головко, II, 1957, 128); [Ромодан (до Дремлюги):] Це діло дуже серйозне, Гордію Опанасовичу. Вас провалила своя партійна організація, а ви кажете «як-небудь переживу...» (Корн., II, 1955, 311).

ПРОВАЛЮВАТИСЯ, юєся, юєшся, недок., **ПРОВАЛІТИСЯ**, валюся, валишся, док. 1. Руйнуючи власною вагою опору або несподівано втрачаючи її під собою, звалюватися, падати вниз (у яму, пролом, отвір і т. ін.). Ієга бігла до неї [могили] навпростець, то по коліна кутаючись у свіжій росі, то провалюючись в ямаз давніх могилок (Л. Янов., I, 1959, 407); Снаряди з смертельно білим блиском розцелюються неподалік на стінах. Провалюються крізь дахи (Гончар, III, 1959, 247); Провалився [Дмитро] у ріє, звиваючись, обриваючи нігті, вибираєся з нього, уже не чуючи пальців (Стельмах, II, 1962, 385); Під ковшами вишикувалися ряди воронки; ковші перекидаються у воронки, корм провалюється до кормушок (Вол., Місячне срібло, 1961, 286); // Пропамуватися, завалюватися під вагою кого-, чого-небудь. Мчить олень, але провалюється під ним блискауча кірка — і грузне він у глибокому снігу (Тулуб, Людолово, I, 1957, 356); Од наповню провалився міст на Случі (Н.-Лев., VII, 1966, 256); В цю жуть під Іваном провалився мід (Досв., Вибр., 1959, 183); // Різко опускається вниз (про судно, літак і т. ін., до рухануться). Злітаючи на високі гребені хвиля чи провалюючись між ними, шлюпка, здавалось, стояла на одному місці (Трубіл., Лахтак, 1953, 7); Виринає [баркас]... щоб знову провалитися потім у водну пучину (Шлян, Переможці, 1950, 57); // Застривати, зав'язати в чому-небудь річковому, розвипчастому, в'язкому; вгзувати. Маруся шшла, провалюючись по коліна в сніг (Бурл., М. Гонта, 1959, 100); Її ноги провалювалися часом у болото (Донч., II, 1956, 53); // Сідаючи або лягаючи на що-небудь м'яке, глибоко занурюватися. Фотель був низький, з повитязуваними пружинами, і Суліман не сів, а провалився в нього (Вільде, На порозі, 1955, 325); // перен. Впадати в стан напівзабуття. Крайнок одитав якісь голодні гострі палочки і все глибше й глибше провалювався

кудись.. *Операцію робив Павло* (Кучер, Голод, 1961, 175).

◇ **Готівий** (ладний, здатний, хотів, хотілося і т. ін.) (крізь землю) провалітися; Хоч крізь землю провалюється; Хоч провалився в безодню; Хоч (мало) крізь землю провалітися — про бажання зникнути, щезнути (від сорому, ніяковості і т. ін.). *Браві* [сержанти] такі, що куди там Віталієві з ними тягаться, він образу відчує своє жалюгіддя, готовий був крізь землю провалитися (Гончар, Тронка, 1963, 45); Я стою біля неї спатемелений і розгублений, ладний провалитися крізь землю (Чаб., За півгодини..., 1963, 9); Йому було так соромно, що він ладен був тричі провалитися крізь землю (Довж., I, 1958, 81); — Я б здатна була краще крізь землю провалитися, ніж признатися у тих почуттях (Л. Янов., I, 1959, 372); Юрі було так ніяково, що він хотів провалитися крізь землю (Багмут, Щасл. день..., 1959, 154); Мені хотілося в ті хвилини провалитися крізь землю, бо був певен, що вона бачить.. мої розчепірені від корості пальці (Минко, Моя Минківка, 1962, 72); Хоч би люди не помітили. І ніби відчула на собі пильний погляд Новачки.. Гляди, розвізнає та скаже, тоді хоч крізь землю проваліться! (Цюпа, Назустріч..., 1958, 356); [Л ю б о в:] Коли б ви знали, як мені часом буває сором при спогадах, просто хоч крізь землю провалитися!.. (Л. Укр., II, 1951, 70); [Г а л и н а:] Відчепиш! Говорила я тобі. Бачиш, як незручно виглядає. Мало крізь землю провалитися (Собоко, П'єси, 1958, 331); Нехай (хай) я проваліюся; Провалітися мені крізь землю [на місяці]; Щоб мені [крізь землю] провалітися; Щоб я [крізь землю] провалілася — уживається як запрягання у правдивості сказаного, як задоволення в чому-небудь. — *Нехай я, де стою, там і провалюся! Хай мене святая земля прийме, коли неправда!* — присягає Лушня (Мирний, I, 1949, 313); — *Щоб мені крізь землю провалитися, щоб я з місяця того не відійшла, як тому правда, що Хівра набрехала* (Григ., Вибр., 1959, 99); [М и к и т а:] *Щоб я крізь землю провалілася, щоб я світа сонця не відірв, коли не святитиму тебе!*.. (Кроп., I, 1958, 98); — *Кров, кажу, здорова, а творий я животом та диланям.* *Вигнає [лікар], братиці, щоб я провалілася!*.. (Довж., I, 1958, 139); *Щоб тобі [йому і т. ін.] провалітися* — лайливе побажання смерті кому-небудь. [Б а б а:] *Щоб тобі голова на в'язях зернулася, щоб тебе перша куля не минула! Гидкий! Осоружий! Щоб тобі проваліться, проклятому!* (Вас., II, 1960, 51); *Як (мов, ніби і т. ін.) провалітися (піти) крізь землю див. земля.*

3. *перев. док., перен., розм.* Зникати, пропадати на довгий, тривалий час. *Він канув, провалюється; Його вже й забули, Чи й буде такий?* (Шевч., II, 1963, 100); — *І де вона провалюлася, тая Варка, тев чортове ділля!* — сердилась сескруха (Григ., Вибр., 1959, 311).

Проваліся ти (він, вона і т. ін.); *Хоч проваліся який-чим — уживається як бажання позбавитися когось, чого-небудь, звільнитися від когось, чогось.* *Прийшла пошта і роботи принесла цілу коробку.. Та проваліся вона все, — дай хоть вільно дикнути!*.. (Мирний, V, 1955, 334); *А от худоби ніяк ради не зміли дати, хоч проваліся з нею* (Головко, II, 1957, 330).

4. Руїнуючись від старості, падати, обвалюватися (про дах, покрівлю і т. ін.). *Стеля почала провалюватися у кутку біля дверей* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 89); *Хата осунулася.. Стріха місяцями повишнчала, покрякав де-де-не провалілася* (Мирний, I, 1949, 140); // *Робитися впалим, увалюватися через хворобу, старість тощо* (про очі, шоки і т. ін.). *На ліжку лежить зтошь забинтований, очі провалілися в западини, випнулися величі..* (Кочура, Родина..., 1962, 11).

5. *перен.* Зазнавати провалу в чому-небудь. — *Смільки разів провалювався він на театрі, і неже перший успіх не розвеселив його?* (Рибак, Помилка..., 1940, 231); *Як теоретик, Каутський прикривав шумом, криком, плачем, істерикою з приводу громадянської війни, — ту обставину, що він проваліся* (Ленін, 39, 1973, 175); // *В силу обставин лишатися нервальним, нездійсненним* (про захід, ідею, план і т. ін.). — *Пробка загубилась, — признався Василь..* — *Навмисне викрутиє якийсь сучий син. Що ж його тепер? Провалюється захід* (Довж., I, 1958, 81); *План нашої етєчі і на цей раз проваліся* (Збан., Бдяна, 1959, 85); *Гатова ідея провалілася. Але не такий він, щоб здатися* (Реч., Твій побратим, 1962, 12); *Розгараючи американського імперіалізму на монополію в галузі атомної зброї провалілися* (Програма КПРС, 1961, 27); // *розм.* Не бути обраним шляхом виборів, не бути затвердженом на посаду і т. ін. *Особливо невдоволений був бригадир Зозуля.. З шумом провалілася кандидатура хааленої ним Одарки Лихнюк* (Жур., Звич. турботи, 1960, 106); // *Бути виявленим, розкритим* (про законспіровану особу, підпільну організацію і т. ін.). — *Треба докладно розміркувати, як воно було, то, може, побачимо, через що ми в Бориславі провалілися* (Фр., III, 1950, 18); *Хіба це не ганьба? Отак провалітися безглуздо, отак знеславити себе перед підпільною організацією* (Хижник, Тамара, 1959, 67); // *Одержувати на іспиті незадовільну оцінку.* — *Ви щасливі, бо знаєте, що на екзамені не провалілися, — каже з комічним сумом іще один парубчак* (Крим., Вибр., 1965, 310); *До театрального Геннадія не пройшов, він проваліся* (Вол., Місячне срібло, 1961, 17).

ПРОВАЛЯТИ¹, *яю, яеш, док., перен.:* ◇ **Проваліти дурня** — нічого не робити якийсь час.

ПРОВАЛЯТИ², *яю, яеш, док., перен.* Піддати обробці валянням. *Проваліти поєсть.*

ПРОВАЛЯТИСЯ, *яюся, яєшся, док., розм.* Валятися (у і знач.) якийсь час. *От не засну, хоч убий. Так до піночі проваліся, а тоді як захріп, так ледве розбудили еранці!*.. (Тют., Впр., 1964, 105); *Якщо того нічого не чув. Він на третій день занедужав, заліз і проваліся щось тижнів до два* (Мирний, IV, 1955, 62); *Проваліся [Тарас] місяціє зо два в госпіталах, знову пішов до Червоної Армії* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 154); *Три дні проваліся мій лист, поки я знов зібрався влятися за нього* (Л. Укр., V, 1956, 244).

ПРОВАЛЬНИЙ, *а, е. Стос.* до провалу (у 2 знач.); утворений унаслідок провалу (в ґрунті). *Орлик сердито заржає, ще й тупає копитом у землю. І за один раз — ажку вибує.. тежну, провалю, що й сам із Котоським набік похилився* (Тич., I, 1957, 274); *Частина озер, які вважалися льодовиковими, має так зване провальне пододження* (Наука..., 5, 1967, 44).

ПРОВАЛЬСУВАТИ, *юю, уєш, док., перен.* Протанцювати вальс. *Артем намагався вивалити до Ніни більше уваги, ніж досі. А на новорічному інститутському вечорі навіть провалюєвав з нею «На сонках Мамьжурів»* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 148).

ПРОВАЛЬЦЮВАТИ, *юю, юєш, док., перен., техн.* Піддати вальцюванню.

ПРОВАЛЬЦЮВАНИЙ, *а, е, техн.* Діспр. пас. мин. ч. до провальцювати. *Він повертається і іде.. до жиць, що ріжуть з провальцюваної сталі блюме [металевої болванки]* (Кундич, Пов. і нов., 1938, 37).

ПРОВАНСАЛЄШ *див. провансальці.*

ПРОВАНСАЛКА *див. провансальці.*

ПРОВАНСАЛЬ, *ю, ч.* Гострий соус з яєчних жовтків з олією, оцтом і прянощами та страва з такою приправою. *Заливий судак, риба в томаті, ікра і сьомга,*

грибки і провансалі.. викликали апетит (Мокр., Сто., 1961, 95).

ПРОВАНСАЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до провансальці і Прованс. Її лише з легеньким оликовою сутінком показує її провансальський полуденний рід (Н.-Лев., I, 1956, 422).

ПРОВАНСАЛЬЦІ, ів, мн. (одн. провансалець, льця, ч.; провансалка, в, ж.). Жителі або уродженці Провансу (півдня Франції). *Поезію провансальця Рене Шара вважають надмірно складною через її стилізу, лаконічну форму... перенасиченість образами* (Літ. Укр., 25.VII 1967, 4).

ПРОВАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до Прованс. *До тебе я прийду, прованська стороно, Щоб сонце, і вітри, і море повносили Новою радістю життя мені сповнили* (Зеров, Вибр., 1966, 491).

△Прованська олія — вищий сорт маслинової олії. *Кунжутова олія за своїми смаковими якостями замінює прованську* (Од. та ефір. культ., 1956, 215).

ПРОВАПНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до провапнувати; // провапновано, безос. присудк. сл. *Провапновано 1325,5 тисячі гектарів і внесено 4893 тисячі тонн запнякових добрив* (Хлібороб Укр., 6, 1973, 23).

ПРОВАПНУВАТИ, ую, уєш, док., перех., с. г. Удобрити вапном ґрунт для зменшення його кислотності. *Для того, щоб примножити родючість землі..., 1200 гектарів кислих ґрунтів провапнували* (Ком. Укр., 9, 1969, 60).

ПРОВАР, у, ч. Дія за знач. проваріти, проварювати.

ПРОВАРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до проваріти. *Вийняту з формочок випечену бабку при подачі на стіл поливають фруктовим соком, провареним з рештою цукру* (Укр. страви, 1957, 242); // у знач. прикм. *Густо завис дуг йодоформу й карболки. Худюща плоскогорда сестра... перемотує старі проварені бити* (Стельмах, II, 1962, 252).

ПРОВАРИТИ див. проварювати.

ПРОВАРИТИСЯ див. проварюватися.

ПРОВАРТУВАТИ, ую, уєш, док. Вартувати (у 1 і 2 знач.) якийсь час. *Селяни озброїлися шлами, граблями, кілками, люшнями і цілу ніч провартували біля панцизаного хреста* (Вільде, Сестри., 1958, 257).

ПРОВАРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. проварювати. *Товсті шматки м'яса (10 см і більше) для кращого проварювання слід почитати варити у холодній воді* (Укр. страви, 1957, 128).

ПРОВАРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОВАРИТИ**, варію, варіш, док., перех. 1. Варінням доводить до готовності. *Сивоок сам доглядає, як варилася смальта для великих мозаїк, які має викладати... Варив, проварював, розтирав* (Загреб., Диво, 1968, 666).

2. Варити що-небудь у чомусь певний час. *Пресоваю деревину або деревинку прес-кришку проварюють в індустріальному маслі протягом доби* (Наука., 12, 1965, 29); — *Тягніть-но трішки цуцу! — поклавши всю баранину в казан і трохи її в воді проваривши, покрикував Козак Мамай* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 411).

ПРОВАРЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРОВАРИТИСЯ**, варяться, док. 1. Відварюючись у рідині, парі, ставати готовим. *З зерноскладу зерно подається морією на млин, а потім борошно — в цистерни-кормозмішувачі, де розводиться водою і проварюється паром* (Рад. Укр., 3.II 1962, 2).

2. тільки док. Варитися (у 1 знач.) якийсь час. * У порівн. *Цілу зиму він прожив з Євкою в одній хаті, мов проварився у казані* (Чорн., Пісні., 1958, 44).

3. тільки недок. Пас. до проварювати.

ПРОВЕДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до провесті 3—8. *Вийшла з крамлиці, проведена іронічним поглядом круглих очей* (Л. Укр., III, 1952, 742); *3 кімнати учителя лясять світлом, і на снігу лежить, ніби вузіллям проведеним, відбиток віконної рами* (Стельмах, I, 1962, 275); — *На горічці стоїть казан з водою, а з казана вода проведена в крами* (Н.-Лев., I, 1956, 612); *Це був один з найкоротших і найблискупіших боїв, проведених постром і гірських умовах* (Гончар, III, 1959, 112); *Одна зайва хвилинка, проведена в Дзвіничиній хаті, може стати для Довбуша смертельною* (Гжицький, Опрішки, 1962, 96); // *проведено, безос. присудк. сл.* *Знищенням такої-то групи противника е., переліску було проведено рішуче, точно* (Гончар, III, 1959, 53); *В останні роки проведено багато дослідів по виченню впливу бактеріальних добрив на врожай кукурудзи* (Наука., 3, 1959, 40).

ПРОВЕДЕННЯ, я, с. Дія за знач. провесті, провідити 6, 7, 11. *Для проведення шпеків застосовують прохідницькі комбайни, що руйнують гірничу масу* (Знання., 5, 1967, 5); *Штаб операції розробив детальну інструкцію проведення робіт* (Дмит., Обпалені., 1962, 172); *Ще за дня полковник Кушкін приїхав у бригаду і наполягав на проведенні своєї місії* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 17); *У куплетно-варіаційних структурах Л. Ревуцький завжди винахідливий. Наприклад, у пісні «Про Кармелюка» аж п'ять різноманітних проведення куплета* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 27).

ПРОВЕЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до провесті.

ПРОВЕЗЕННЯ, я, с. Дія за знач. провесті, провозити.

ПРОВЕЗТІ див. провозити.

ПРОВЕНТИЛЮВАТИ, юю, юєш, док., перех. Зробити вентиляцію (у 2 знач.) чого-небудь. *Підводний човен... випливає на п'ятнадцять хвилин, щоб провентилювати приміщення та набрати чистого повітря* (Трубл., Шхуна., 1940, 198).

ПРОВЕНТИЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до провентилювати.

ПРОВЕРЕЩАТИ, щу, щіш, док., розм. Видати пронизливий, різкий звук; пропичати, провищати.

ПРОВЕРНЕНИЙ див. повернутий.

ПРОВЕРНУТИ див. повертати.

ПРОВЕРНУТИЙ, **ПРОВЕРНЕНИЙ**, а, е, розм.

Дієпр. пас. мнв. ч. до повернути.

ПРОВЕРНУТИСЯ див. повертатися.

ПРОВЕРСТАТИ, аю, аєш, перех. Док. до верстати 1. *Ми... зкупі з тобою Таки поверстаєм свій шлях* (Стар., Поет. тв., 1958, 126).

ПРОВЕРСТОК, тка, ч., геол. Тонкий прошарок у верстві (див. верства² 1) породи іншого складу. *Дуже цікавим та важливим фактом для в'ясування палеогеографічних умов... на півдні Причорномор'я є знахідка в товщі глини проверсткі карбонатних порід* (Геол. ж., XIII, 2, 1953, 82).

ПРОВЕРТАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. повертати і повертатися. *Щоб запобігти провертанню фрези, в перехідній ступці роблять кризне вікно... куди заходить ланка її зворотника* (Фрез. справа., 1957, 156).

ПРОВЕРТАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОВЕРНУТИ**, верну, вернеш, док., перех. і без додатка, розм. 1. Те саме, що повертати 1. *Мені вже як п'ять, то... щоб у ній [чаші] кулаком в'язно повернує. Ото по мені!* (Загреб., Диво, 1968, 115).

2. перен. Швидко здійснювати, проводити (роботу, діло і т. ін.). — *Ляйку [комсомольську] якраз у селі створюємо — пішов би, провертав би ти оце серед них [селян] діла* (Гончар, II, 1959, 155).

ПРОВЕРТАТИСЯ, ається, недок., **ПРОВЕРНУТИСЯ**, вернеться, док. 1. Те саме, що прокручуватися.

2. тільки недок. Пас. до провертати 1.

ПРОВЕРТІТИ *див.* провірчувати.

ПРОВЕРЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до провертати. Під лисою, над самим джерелом, стояв чотиригранний камінь з проверченою асередині дірою (Фр., VI, 1951, 33); // проверчено, безос. присудк. с. Було проверчено наскрізь товсту дошку в підлозі ко- мори (Донч., III, 1956, 10).

ПРОВЕРЧУВАТИ *див.* провірчувати.

ПРОВЕСЕНЬ, свя, ч., рідко. Те саме, що провесна. *Провесень. Все Задніпров'я в сонячній повені* (Рад. Укр., 9.III 1964, 2); * *Образно. Зійде щастя провеснем надій, На світанку прошумить садами За твоїми юнками лі- тами, Друже мій і побратиме мій!* (Шпорта, Вибр., 1958, 91).

ПРОВЕСІНЬ, сєні, ж. Те саме, що провесна. *Столяк вже провесінь. Сніг давно станув під ясними променями підденного сонця* (Смолич, Світанок..., 1953, 540); *Доки йшли [делегати] з вокзалу, все капала й капала згори на шапки та на хустки рання понавська провесінь* (Гончар, II, 1959, 176).

ПРОВЕСЛУВАТИ, ую, уєш. Док. до веслувати.

ПРОВЕСНА, и, ж. Рання весна, початок весни. *Іду я тими степами, тими ланами розлогіми, що й торішньої провесни* (Коцюб., I, 1955, 142); *Провесна посушалася все вище і вище в Карпати і знімала з них товсту снігову перуку* (Томч., Закарп. опов., 1953, 134); * *Образно. У мене на століку проліски стоять, у хаті розжеє світло, а в серці провесна...* (Л. Укр., V, 1956, 112).

ПРОВЕСНЯНИЙ, яніа, янів. Прикм. до провесна. *Був ясний день, веселий, провесняний* (Л. Укр., I, 1951, 105); *На Дарку находити те розкіше безвілля, яке може дати тільки провесняний, но коліна в сонці, раник* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 174).

ПРОВЕЧІТИ *див.* провідити.

ПРОВЕЧЕРЯТИ, яю, яєш, док., розм. Вечеряти якийсь час.

ПРОВЕШТАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Вештатися якийсь час. *Тихович провештався по селу до ранця* (Коцюб., I, 1955, 221); *Вони провештались до обіду і нічого не дістали* (Мик., II, 1957, 344).

ПРОВІДЕЦЬ, дя, ч., заст., уроч. Те саме, що провісник 1, 2. «Я тоді, кого ждав світ! Я — місяць! — чує [Врангел] вишуки якогось невідомого... Справді, хто він міг бути, отой невідомий? Божевільний? Чи справді який-небудь провідець?» (Гончар, II, 1959, 380); [К а с с а н д р а:] *Життя й вогонь дає людям Прометей і знає, що міку ждуть його за тєє, провідець муж не одернув од себе* (Л. Укр., II, 1951, 255); *Великий і премудрий Аристотелю, не зніявай на своє вірного раба. Дивися, провідцю, дивися краще* (Ю. Бєдик, Вогонь..., 1960, 23).

ПРОВІДИЦЯ, і, ж., заст., уроч. Жін. до провідець. *Користуючись своїм методом інтуїтивного синтезу, поезія може стати провідницею майбутнього, а до поета повернеться його древнє ім'я — пророк* (Рад. літ- во, 7, 1967, 19); * *У порівн. — Маю в своєму маєтку бабу-ворожбитку, кине жменю проса і долю людини читає, як провідниця* (Рибак, Переляс. Рада, 1953, 152).

ПРОВІДІННЯ, я, с. Дія за знач. провідіти. *Не слід обачати в цьому звертанні Хмельницького до Росії акт якогось провідіння, властиве тільки йому розуміння історичних шляхів свого народу. Тажиння до возз'єднання з єдиновірною Росією жило давно і в народі, і серед інтелігенції* (Довж., III, 1960, 80).

ПРОВІДІННЯ, я, с. За релігійними віруваннями — дія уявної надприродної істоти, бога; вища сила.

ПРОВІДІТИ, джу, диш, недок. 1. *перех.* Припуска-

ти що-небудь заздальгід; передбачати. *Він [Т. Г. Шевченко] віцим оком своїм провидів майбутній справедли- вий соціальний лад, провидів грядущу дружбу й братер- ство всіх трудящих* (Рильський, IX, 1962, 155); // *заст.* *Провіщати* (у 1 знач.). *Ти [пророк] провидів, що люд буде знити у ворожій тюрмі. — Як же серце тєє не розбилося від лютого жала?* (Л. Укр., I, 1951, 183).

2. *неперех.*, рідко. Ставати зрячим; проозірати. «*То уже жарниця, що око червоне, добре, що злопець прови- діє», — подумала вчителька* (Ков., Світ..., 1960, 87).

ПРОВІНА, и, ж. Те саме, що вина 1. *Мені було дуже ніяково. Я почував, що вчинив якусь провину, наробиє клопоту мамі й татові* (Н.-Лєв., VI, 1966, 100); *Ко- лись за невластні провини Дурались мене і кляли* (Фр., XIII, 1954, 245); *Арапников утіймаєся на фальсифіка- ції цифр спостережень. Це була серйозна провина* (Труби., I, 1955, 89); *Гризе його думка, тривога, що, можливо, в частка і його провини в тому, що сталося* (Гончар, Тронка, 1963, 308); *Великою мірою провина за прорис у цій [дитячій літературі] галузі надає не тільки на письменники* (Донч., VI, 1957, 598); // *По- милка, прорахунок у чому-небудь. — Шкода, що ра- ніше не поставили тєій звіт. Наша провина!* (Донч., V, 1957, 497); // *Негативна риса, недолік, вада; порок. Коли єство мєє лінив творець із глини, Зарані відав він про всі мєі провини* (Мисик, Біла криниці, 1967, 312); *Добре серце не провина, А скоріше напакі* (Воскр., Подивись..., 1962, 9).

◇ *Загладжувати* (загладити) *провину* *див.* загладжувати; *Звільювати* (валіти, зваліти), *звертати*, *звернути*, *покладати*, *поклєсти* і т. ін.) *провину* на кого — те саме, що *Складати* (склєсти), *звільювати*, *зваліти* і т. ін.) *вину* (*див.* *вний*). *Кукулик не мав звички.. за- лювати провину на першого свого помічника* (Загреб., День..., 1964, 198); — *Вали, парубче, на мене єєю про- вину. Немало ж у сєлі єєської єєсячии говорят про Оку- ніну* (Стєльмах, I, 1962, 535); *Ідеологи монополістичної буржуазії намагаються звалити провину за інфляційне зростання цім і дорожнєчу на трудящих, які ведуть страйкову боротьбу* (Ком. Укр., 6, 1970, 74); *Омисл побачив, що наробиє шкоди, та швидєнько й поди- бала з пекарні, щоб.. потім звернути провину на най- мичок* (Н.-Лєв., III, 1956, 208); *Дочитавши листа, Олександр [імператор].. зитхнув. «Якщо війну ми про- грєємо, провину можна буде поклєсти на Кутузова, бо він діяв без мого дозволу і наказів»* (Кочура, Зол. грамо- та, 1960, 333); *Спокутувати* (спокүтати) (свої) *провину* *див.* *спокүтувати*; *Чүти* (відчүвати, відчүти) [за со- бєю] *провину* — усвідомлювати свої помилки, негідність свого вчинку і т. ін. *Потурайчин жартував і буцим смі- яєся з цієї справи, бо не чує за собою ніякої провини: єєє зробив, чою закон вимагає* (Март., Тв., 1954, 309); *Ма- рина не пручалася, наче відчувала перед Андрієм про- вину, значенчу неписаними законами людських звєзмин* (Дмит., Наречена, 1959, 189).

ПРОВІНЕН *див.* провинний.

ПРОВІНИТИ, нію, нієш, док., розм. Те саме, що провинитися. *Не розмовляє уже Олексій з вартовим.. Бояєсь і очей зєести на товариша, сказано — провинив* (П. Куліш, Вибр., 1969, 303); [X о м а:] *Чим я так тяж- ко провинив, що батько й мати раді мене здихатись?* (Кроп., IV, 1959, 148).

ПРОВІНИТИСЯ, нієся, нієшся, док. Зробити при- крїсть, шкодо кому-небудь, стати винним перед кимсь; завинити. *Чим я перед тобою і перед матір'ю провини- лася так? Пройду я, сяду, дигну — уже я і вимувата* (Мирний, IV, 1955, 82); *Наступного ж дня він і справді провинився: вламає біля шкільного ганку топольку* (Донч., V, 1957, 497).

ПРОВІННИЙ, ПРОВІНЕН, вінна, вінне.

1. Вінний у чому-небудь. Переказували, що...на провінний його чекає десь спереду дивізії, яка має арештувати його і виконати присуд (Вас., II, 1959, 44); Скажи мені, що провінен? Чи не люблю, як повинен? (Чуб., V, 1874, 168).

2. Те саме, що **винуватий** 2. Вслухоались у розмови дорослих про чоловіків, жінок, про родинне життя, Клим підмічав у тоні цих розмов щось неясне, часом провінке (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 55); Провінний вигляд.

ПРОВІННИК, а, ч. Те саме, що **винуватень**. Трибунали судили тяжких провінників дуже часто (Фр., VIII, 1952, 100); Почали розшикувати провінників та допитуватись, хто з парубків ходив на засідки на старшину (Н.-Лев., VI, 1966, 359); Він [товариський суд] може порушити клопотання перед керівництвом підприємства чи установи про переведення провінника на нижчеоплачувану роботу, пониження в посаді тощо (Вітч., 8, 1971, 164); // Пустун, шибеник. Пан Білінський знає для непослушних та лінивих у своїм пансіоні одну-однісіньку кару — наколати провінника своєю власною, тиждень неоголеною бородою (Фр., IV, 1950, 236).

ПРОВІННИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до провінник.

ПРОВІННИСТЬ, ності, ж. 1. Абстр. ім. до провінний 1. Вони, наче кам'яні, стояли, позмилившись. Здавалося, повинку у великій провінності принесли вони з собою (Мирний, III, 1954, 308).

2. розм. Те саме, що **вінні** 1, 2. З малими.. робили, що хотіли: скидали чоботи за провінність... записували, хто скільки разів виходив (Мирний, III, 1954, 186); За провінності ж карає [царський уряд] — Тільки бідних, тільки бідних (Сам., I, 1958, 147).

ПРОВІННО, розм. Присл. до провінний 2. — Ви заблудились, — провінно почала говорити Катруся, — то я їй подалась за ваги (Гуц., З горіха..., 1967, 219); Маленький Клим бачив, що батько майже перед кожним з них провінно потирає м'які, ласкаві руки свої (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 10).

ПРОВІС, у, ч. Провисаюча частина чого-небудь. Вимірюють стрілки провісу міліметровою лінійкою (Інж. геод., 1959, 145).

На провісі — у висячому положенні. У вагон заходить незграбний. На провісі гармошка (Літ. Укр., 4. III 1969, 4).

ПРОВІСАННЯ, я, с. Стан за знач. провісати. Водіям «КУ-2А» відомо про те, що в комбайні після його нетривалого експлуатації спостерігається провісання ролікових ланцюгів (Рад. Укр., 3. VII 1961, 3).

Δ Стріла провісання — відстань по вертикалі від точки підвісу до найнижчої точки провода повітряних ліній електропередачі. Високовольтні опори вищі від низьковольтних опор, тому для них допускаються більші стріли провісання і більші прольоти (Довідник сіль. будівельника, 1956, 223); При підвищенні температури провід довшає, натяг його слабшає і стріла провісання збільшується (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 63).

ПРОВІСАТИ, ає, недож., **ПРОВІСНУТИ**, не; мн. ч. провісати, ла, до і рідко провіснув, нула, ло; док. 1. Прогинатися під дією власної ваги. Дроти лінії електропередачі провісали.

2. Будучи прицепленим, прикріпленим до чого-небудь, висіти. На середньому вагоні провісало червоне полотнище з білими літерами (Панч, В дорозі, 1959, 140); * Образно. Над селом провісала тиха і тепла ніч (Ірчан, I, 1958, 327); // Те саме, що **зависати** 1. То тут,

то там, затримавшись на нижніх вітах, провісали майже до землі, мов бритуєю арізані, вертєвки дерев (Перв., Дикий мед, 1963, 421).

ПРОВІСАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до провісати. На основі'язальній машині раніше було важко часно помітити провісаючу нитку (Веч. Кнів., 3. X 1958, 4).

ПРОВІСЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мн. ч. до провіснута.

2. у знач. прикм. Який обвис або прогнувся під дією власної ваги. Ворон опустився на провіслий дріт високовольтної лінії (Мушк., День..., 1967, 88); За промерзлою стіною корчми з провіслим сволоком, що чудом уціліла на узбочині шхалю, стуюкні вітер (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388).

ПРОВІСЛИСТЬ, дості, ж. Абстр. ім. до провіслий 2. Злегка аркоподібна спина вказує на міцність кістяка. Провісність же спини вважається.. вадою (Свєнар., 1956, 15).

ПРОВІСНУТИ див. провісати.

ПРОВІТИ, ію, ієп. Док. до **віти** 1. Од заводу почуєся свист, і Віктор насторожився: один раз чи двічі провіє сирена? (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 106); Десь провіє собака.

ПРОВІХРИТИ, іхрї, іхрїш, перех. і неперех. Док. до **віхрїти** 1. Скувала озеро зима, провіхривши під вітру гажі, облілаа простори снігами (Гонч., Вибр., 1959, 275).

ПРОВІЩАТИ, щї, щїш. Док. до **вищати**.

ПРОВІАНТ, у, ч., заст. Запас продовольства для армії, експедиції і т. ін. — Дажо вам війська в підмогу, і провіанту на дорогу, і грошеняток з якийсь міг (Котл., I, 1952, 205); На вокзалі були звичайні для такого часу гамір і метушня. Під'їжджали важки з амуніцією, з провіантом, польові кулі (Томч., Жмеяки, 1964, 234); 23 травня 1736 року «Тобол» відійшов від Тобольська і взяв курс на північ; за ним ішло кілька дощаників з запасами провіанту (Відатні вітча. географі..., 1954, 30); // розм. Продукти харчування взагалі. Старий Моримуха чомусь не міг приїхати до Дрогобича і передає цілоложневий провіант для сина через якогось судіа (Фр., IV, 1950, 275); В його довіг еугенькі сани з широкими полозами був втражений собака, на санях лежав провіант (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 82).

ПРОВІАНТМЕЙСТЕР, а, ч. У царській армії — особа, яка відала продовольчим постачанням. — Хто буде з вас провіантмейстер... Кому казку повірю я? Не дуже хочете ви битись, А тільки хочете нажмитись, і буде все біда моя (Котл., I, 1952, 185); — П'ятдесят верстов відмажав за день, а таки добув [картоплю]. — Молодець, молодець, Прошко... З тебе, либонь, провіантмейстер скоро вийде (Добр., Очак. розмир, 1965, 125).

ПРОВІАНТСЬКИЙ, а, е, заст. Прикм. до провіант. Провіантські запаси; // Признач. для провіанту. У Миколаєві й Херсоні організувались провіантські гажаві (Добр., Очак. розмир, 1965, 90); // Який займається постачанням провіанту. Ад'ютант допові, що затриманий провіантський комісіонер, який приговав продовольство і фураж (Кочура, Зол. грамота, 1960, 145).

ПРОВІВАТИ див. провівовати.

ПРОВІД, воду, ч. 1. Те саме, що **супровід**. Петрусь під проводом баби Василюхи одного гарного осіннього дня вирушив здобувати світ (Фр., IV, 1950, 31); Двері вагона відчинилися, і під проводом вагтового дає цілительні внесли велике цебро (Досв., Вибр., 1959, 168); // рідко. Те саме, що **аккомпанемент** 1. Я беруся пожити їх [вірші] на голос із проводом двох балабайок (Сам.,

II, 1958, 307); // За релігійним звичаєм — похоронна процесія за труною з попом, корогвами і т. ін. *Вагатиш.. закликає попа відслужити провід і бабу поховати* (Казки Буковиня., 1968, 75); — *Як ти хочеш поховати жінку? — .. сичить отець Миколай.. — Звісно, по-божому, з проводом* (Стельмах, I, 1962, 415).

2. Спрямовуюча, організаторська діяльність кого-чого-небудь; авангарднa роль когось, чогось. Згідно з думкою зімнівiйних учителів, які вважали провід у нашій літературі, він (В. Масляк) є найвідміннішим українським поетом у Галичині (Фр., XVI, 1955, 107); Будем домолочувать, горога докінчувать, за проводом партії всі гвинти загвинтувать (Тич., I, 1957, 186); Хто хоче ратувати завоювання революції, жусить їти в організовані червоні лави під більшовицький провід самого товариша Леніна! (Ле, Ю. Кудря, 1956, 48); Величезна 600-тисячна армія Наполеона була повністю знищена Вітчизняною війною російського народу під проводом великого російського полководця, полум'яного патріота Кутузова (Нова іст., 1956, 95); // Те саме, що керівництво 3. *Залишені без проводу улани розвіжнулись куклами* (Кач., Вибр., 1947, 104); *На більшості заводів відбувалися нічні страйки, і меншовицький провід Ради робітничих депутатів вирішив страйкарів на самодіяльну маніфестацію не виводити* (Смолич, Мир., 1958, 218); Зростали нові комсомольські кадри з активістів, якічнулись партійний провід колгоспу (Ле, Опов. та варіси, 1950, 183); // *Контроль за чиміс-небудь діями, вчинками. Нас не могли добудитися до вечері, а вже говорити вечірні молитви під проводом матері не було сили нас примусити* (Стеф., II, 1953, 9); — *Потребує [паночка] ще сама проводу й опіки* (Март., Тв., 1954, 447).

3. Металевий провідник, дріт, признач. для передавання електричного струму. *Усю гору перетинають ажурні металеві опори, по яких біжать проводи високої напруги* (Корн., Чому посміх зорі, 1958, 5); *Проводи для ліній електропередачі бувають однофазові і багатопроводові* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 215); // *Шнур, кабель телефонного або телеграфного зв'язку. По городах зв'язкіці, перегукуються, поквапило тягнуть кудись у бік Сиваша проводи* (Гончар, II, 1959, 394); *Бойчак помітив на стіні телефонний провід і пішов за ним у бічну нішу, де сидів телефоніст* (Кучер, Голод, 1961, 116).

◇ *На пріводі [бути]*; *На прівід [викликати, викликати]* — про усне (перев. офіційне) спілкування по телефону і письмове — по телеграфу. *Гукнує [полковник] телефоністам: — З'єднайте з командуючим! За хвилину на проводі уже був командуючий* (Голов., Тополя., 1965, 345); — *Генерал Костецький на проводі, — сказав Петриченко і подав у вікно трубку Савичеву* (Перв., Дикій мед, 1963, 112); *Черкниша викликала на прівід. Говорив начальник артилерії* (Гончар, III, 1959, 415); *Прямий прівід див. прямий.*

ПРОВОД, воду, ч., розм., рідко. Те саме, що провєдєння. *Саме збирання коло дзеркала було для сестер такою епіхою, таким проводом безробітного святкового часу, що панни безперестанку реготались з своїм вигадки, з своїх театральних суконь* (Н.-Лев., I, 1956, 196).

ПРОВІДАТИ див. провідувати.

ПРОВІДАТИСЯ, аюся, аєтсья, док., розм. Те саме, що довідатися 1. *Як ми не таліси од жатері, а вона таки провідалась про наш гріх* (Стор., I, 1957, 351).

ПРОВІДЕНЦІАЛІЗМ, у, ч. Реакційний, антинауковий напрям у філософії, який пояснює історичні події проявом волі провідняця.

ПРОВІДЕНЦІАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до провіденціалізму.

ПРОВІДЕць, дця, ч., рідко. Те саме, що провідіть

2, 3. *Сам же стрічать Агамемнона вийшов [Егіст], провідця народу, із колісницями й кінями, ганебно замисливши діло* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 86); *Вони [древні люди] бальзамували своїх царів, старшин та провідців, яких вважали за святих* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 175).

ПРОВІДНИЙ, див. м. Приїзд або прихід до кого-небудь з метою провідатя. *До батькіє приходив [син] тільки в гості, на провідини, на пару годин* (Коп., Дуже добре, 1937, 38).

ПРОВІДМІНЮВАТИ, юю, юєш і **ПРОВІДМІНЯТИ**, яю, яєш, Perez., грам. Змінити закінчення відмінюваного слова за відмінками (іменник, займенник та ін.) або за особами (дієслово). *Іменник «юць» в можині родового відмінка він провідміння «юцьєв», плуває суфікси* (Тют., Впр. 1964, 55).

ПРОВІДМІНЯТИ див. провідмінювати.

ПРОВІДНИЙ¹, а, е. 1. Який указує дорогу, визначає напрямки руху кого-чого-небудь. *Мовчки пробиралася ловецька дружина непрохідними нетрями, дєбрами й ломами без стежки, без ніяких провідних знаків* (Фр., VI, 1951, 11); *Провідною у сліпих буває то ліва, то права рука, що залежить від просторової структури подрачника* (Рад. психол. наука., 1958, 19).

◇ **Посідати** (посісти) провідне місце (становище) див. посідати¹.

Провідна зірка див. зірка; **Провідна зоря** — те саме, що **Провідна зірка** (див. зірка). *Надія, — їй же першу нісю я співаю, — Мені провідною зорею стала* (Л. Укр., I, 1951, 25); *Нам Партії воля — зоря провідна, що світлом живаючим народи єдна* (Рильський, I, 1956, 223); **Провідна нитка** — те, чим керуються в чому-небудь, що допомагає знайти правильний шлях (за якихось обставин, у якіхсь обставинах). *Марксізм дає провідну нитку, яка дозволяє відкрити закономірність в цьому повітряному лабіринті й хаосі, а саме: теорію класової боротьби* (Ленін, 26, 1972, 51).

2. *перен.* Найважливіший, головний, основний. *У мистецтві завжди провідна тема — це тема сьогоднішнього дня* (Довж., III, 1960, 233); *У всебічному співробітництві країн соціалізму провідну роль відіграє Радянський Союз, який має найбільший економічний потенціал* (Ком. Укр., 9, 1965, 41); *Картопля в Польщі є провідною продовольчою, кормовою і технічною культурою* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 40); // *Вирішальний, визначальний. Любоє до мужика, до невіляного, а потім і до бідного, — це найголовніша провідна ідея Шевченка і як поета, і як чоловіка* (Драг., II, 1970, 63); *Основна провідна риса українського історичного епосу — це патріотизм, безмежна, ділова любов до батьківщини* (Рильський, IX, 1962, 236); *Це була партія [більшовиків], що виступала як провідна сила пролетаріату, здатна повалити ненависний капіталістичний лад* (Цюпа, Україна., 1960, 286); // *Авторитетний, досвідчений (про фахівця в якій-небудь галузі). Загальновідомі високі оцінки творчості провідних радянських російських письменників у західноєвропейській та американській критиці* (Рильський, IX, 1962, 17); *Перед пропагандистами виступають партійні й радянські працівники... провідні ечені* (Ком. Укр., 5, 1968, 50); // *Якому належить, відводиться головна роль у чому-небудь. Наша республіка вийшла в число провідних нафтогазодобувних районів Радянського Союзу* (Ком. Укр., 6, 1965, 72); *«Вітчизна» — провідний журнал письменницької організації України* (Літ. газ., 12.II 1953, 2); *Дедалі більшу роль у розвитку сільського господарства, говориться в Програмі партії, відіграють радгоспи — провідні соціалістичні господарства на селі* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 3).

△ Провідний спеціаліст — керівна посада на підприємстві, в науково-дослідному інституті тощо (про інженера, економіста і т. ін.).

3. спец. Який має властивість пропускати через себе мінеральні та органічні речовини, воду і т. ін. (про тканину рослини). Слід взяти до уваги ще й будову кореня [кукурудзя]. Площа його перерізу... посередині містять видовжені провідні елементи (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 87); Провідники називаються такі тканини, по яких відбувається пересування в рослині води та мінеральних речовин з кореня до листя та органічних речовин з листя до всіх інших органів (Практ. з анат. рослин, 1955, 95).

ПРОВІДНИЙ², а, б: Провідня неділя, церк.— перша неділя після великоддя. Бує сонячний ранок провідної неділі. По церквах даюкили (Коцюб., II, 1955, 8); Провідний тиждень, церк.— перший тиждень після великоддя. Всякі злі почування можна відкласти на провідний тиждень (Сам., II, 1958, 331).

ПРОВІДНИК, а, ч. 1. Той, хто вказує дорогу в незнайомій місцевості. Попереду, мов крук, Провідник, що знає дороги, На коні, не топить ноги (Фр., XIII, 1954, 368); Рушлиці вперед пішки — комісар, Цюпа, один наш стрілець і провідник (Ю. Янов., I, 1954, 55); // Той, хто супроводить туристів, екскурсантів, знайомих їх із визначними пам'ятками місцевості, мистецтва і т. ін.; гід. Сьогодні вже рішче пуститися по Берліну сам — і знаєш, краще без провідника, ніж з ним (Коцюб., III, 1956, 266); Туристи — радянські й закордонні — з зацікавленням слухали розповідь провідника (Літ. Укр., I, VIII 1967, 4).

2. Працівник залізничного транспорту, який супроводить пасажирський вагон, стежить за безпекою його руху, порядком у ньому й обслуговує пасажирів. До купе відчинились двері, і провідник питає: — Громадяночку, це вам на Ворошиловоград? (Головко, I, 1957, 456); Дбайливій провідник запропонував містеру Ейблу на що ніч м'яку, свіжжу постіль (Смолич, Сорок вісім., 1937, 20).

3. перен. Той, хто пропагує які-небудь ідеї, погляди і т. ін. Маєш, як різновидність ідеалізму, об'єктивно є знаряддям реакції, провідником реакції (Левін, 20, 1971, 122); Він [В. В. Воронський] був глибокий і стійкий провідник марксистсько-ленінських ідей у критиці, активний пропагандист (Вітч., 10, 1971, 173); // Той, хто реалізує ці ідеї, погляди і т. ін., втілює їх у життя. Вона вже стала його — ця ідея сценарію! Тоді режисер береться до провідників ідеї — до героїв (Ю. Янов., II, 1958, 24); Спеціаліст сільського господарства в наш час — це провідник політики Комуністичної партії на селі (Ком. Укр., 4, 1961, 51).

4. Організатор, керівник чого-небудь. Органи безлики викрили ще одну підпільну групу, провідником якої був давній друг Паршецького, юрист (М. Ю. Тарн., День., 1963, 219); Восени 1919 року якийсь натякнув [Погіба] головному отаману про потаємні думки ново-спеченого провідника політичного відділу (Стельмах, II, 1962, 48); // Той, кому належить провідна, основна роль у чому-небудь. Не признаний тоді ще офіційно провідником у літературі, він [І. Франко] був для мене тим, котрий вводить в поезію нову форму і новий зміст (У. Кравч., Вибр., 1958, 428); Провідник імпровізує пісню, а хор відповідає йому окликами, виконуючи танковий рух (Муз. праці, 1970, 350); // Те саме, що верховод¹. Старий сів собі збоку на синьому ліжку, а хлопці.. почали грати. Степан стримував їх, то казав далі грати — батько зрозумів, що син тут провідником (Мак., Вибр., 1954, 295); // Ватажок (у 3 знач.). Бджоли можуть летіти за кормом без усяких провідників і самі

за сонячним компасом знаходити потрібне місце (Бджоля, 1955, 166).

5. спец. Тіло, речовина, які проводять тепло, звук, електрику і т. ін. Вода далеко кращий провідник звуку, ніж повітря (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 208); Найбільшу теплопровідність мають метали, особливо срібло, мідь; тому їх називають хорошими провідниками тепла (Підручник дезинф., 1953, 12).

6. спец. Частина стовбура дерева, від якої відходять основні бічні гілки. У кроні скорочують окремі довгі гілки і, якщо потрібно, провідник (Озелен. колг. села, 1955, 118); Для регулювання сили росту [дерев] застосовують надрізи над слабкими пагонами, яким надаємо більш вертикального положення, підв'язуючи їх до провідника (Хлібороб Укр., 8, 1966, 30).

ПРОВІДНИКОВИЙ, а, е, біол. Пов'язаний з провідністю (у 2 знач.). А. І. Липкіна вивчала особливості зорової та слухової пам'яті при провідниковій афазії (Рад. психол. наука., 1958, 117).

ПРОВІДНИЦЯ, і, ж. Жін. до провідників 1, 2, 4. Скільки там [у музеї] картин виставлено, великих і маленьких, і про кожну з них дівчина-провідниця мала що розповісти (Гончар, I, 1954, 491); Провідниця попередила Оленку, щоб готувалася сходити. За кілька переронів Тернівка (Кучер, Трудна любов, 1960, 203); Обрядові пісні співались хором, у якому завжди найдуться провідники й провідниці (Муз. праці, 1970, 370).

ПРОВІДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до провідник 1. Маючи на руках справку від командувача... не проміне [Оленчук] скористатися своїми провідницькими пільгами (Гончар, II, 1959, 429).

ПРОВІДНІСТЬ, ності, ж. 1. спец. Здатність тіла, речовини проводити тепло, звук, електрику і т. ін. Мідний провід має високу провідність, добру механічну міцність і стійкість проти корозії (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 11); Сонячна плазма відзначається дуже високою провідністю — вона набагато більша, ніж, наприклад, в одного з кращих земних провідників — міді (Наука., 10, 1969, 57).

2. біол. Здатність живих клітин передавати збудження, подразнення. Після ознайомлення учнів з будовою нервової клітини вчитель переходить до демонстрування на нервово-м'язовому препараті основних властивостей нерва — збудливості і провідності (Метод. викл. анат., 1955, 51).

ПРОВІДУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОВІДАТИ**, аю, аеш, док., перен. і без додатка. 1. Відвідувати, навідувати кого-, що-небудь. Як мене своєго провідувала Ганна Тимофіївна, то я надавав їй про нашу розмову з Опанасом Карповичем (Мирний, V, 1955, 425); Ориса забігав до матері, провідус, як коли то й поможе в чомусь (Тют., Вир, 1964, 508); Тарас Григорович [Шевченко] задумав провідати рідний край (Мирний, V, 1955, 312); Провідала [Ганнуся] Криничку рідний матері на глум і людам на горі (Гончар, II, 1959, 224); * Образно. Забувши про радикіліт, який провідував старого цоночі, Кіндрат Дорофійович нікуди не ходив з току (Логв., Ліга., 1960, 54).

2. перен. док. Узнати, дізнатися про що-небудь (перен. тасме, приховане). [С и д і р:] Та чи ви знаєте, що Параска провідала якомсь, що це сватається, там репетус, — мало не вискочила на хату! (К.-Карий, I, 1960, 39); В тім селі.. провідав [паламар], яку се дяк хоче ману пустити (Україна., I, 1960, 179); // Зазнати, відчутти на власному досвіді, особисто пережити що-небудь. Я, щоб ви знали, провідав того світа—був, як то кажуть, у бувальця (Вовчок, VI, 1956, 260).

ПРОВІДЦЯ, і, ч. рідко. Те саме, що ватажок 1, 2. [К о п о н:] Геть з його подвір'я! [Г а в р и л о:] Це

так на дячка? [К о н о н:] Ні, на провідцю, на лихо-года, на бунтаря!.. (Кроп., III, 1959, 270); За провідцю їхнього був крехезкий дід Онозрій Литка, що навколо нього, як навколо валу, оберталися всі його пробічники (Епік, Тв., 1958, 36).

ПРОВІЗ, вбзу, ч. Те саме, що провезення. Держава, сеньйори, єпископи, монастирі мали свої митниці, які брали мито за провіз товарів через їх володіння (Нова іст., 1956, 50); Пам Колендовський організував провіз тіла [Довбуша] по всій околиці (Хотк., Довбуш, 1965, 416).

ПРОВІЗИЙНИЙ, а, е. Прикм. до провізів; // Признач. для провізів. Провізіяна сукня.

ПРОВІЗІЯ, і, ж. Харчові продукти, їстівні припаси. Маруся побігла на місто і незабаром вернулась з провізюю. Внесла вона ті закупи в невеличку комірчику, дещо покладла на полицях, дещо повисила в скійки, позаз'язувала (Н.-Лев., VI, 1966, 16); Дружина глузого принесла з човна окушок і розкладала на землі сніданок. Карпо теж подався до човна по провізю (Досв., Вибр., 1959, 417); Добуто з рюкзака провізю і все, що належить до неї: поря! Настав час приступити до традиційної хмисливської трапези (Гончар, Маша., 1959, 40).

ПРОВІЗНИЙ, а, ё. Стос. до провозу; // Який береється за провіз. Провізна плата.

Провізні спроможність (здатність) чого — найбільша кількість вантажів або пасажирів, яку можна провезти якою-небудь магістраллю (у 1 знач.) в обох напрямках за одиницю часу. Провізна здатність залізничної потрочної ширини підвищується порівняно із звичайною у 60 раз. Перевезення кожної тонни вантажу обійдеться в 12 раз дешевше (Наука., 11, 1963, 54).

ПРОВІЗОР, а, ч. Аптекар, фармацевт вищої кваліфікації. Учителю живе у невеликій квартирі з двох кімнат — одна кімната була для сестри, яка працювала в аптеці провізором (Донч., V, 1957, 292); Важко уявити собі аптеку без терезів і провізора, який зважує на них ліки (Наука., 8, 1967, 3).

ПРОВІЗОРНИЙ, а, е, книжн., зах. Провізорний. Пам Станіслав Кішкольський.. величає себе словечком курським». То був його ніби офіційний титул, ає, як і більшість титулів провізійної шляхти, цілком провізійний (Хотк., Довбуш, 1965, 36).

Провізоричний учитель — учитель-практикант; учитель, який проходить стажування. Цього ж [1901] року в Чернівецькому університеті він [О. Маковей] склав докторський іспит і через рік одержав посаду провізоричного учителя в учительській семінарії в Чернівцях (Жовт., 2, 1956, 82).

ПРОВІЗОРНИЙ, а, е, книжн. Який потребує додаткового уточнення, перевірки; попередній. Провізорна оцінка; Провізорне рішення.

△ Провізорні органи, біол. — тимчасові органи у зародків багатоклітинних тварин, які зникають у процесі подальшого розвитку організму.

ПРОВІЗОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до провізор.

ПРОВІЗНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до провізати. Ненає вітер провізну в її серці (Мирний, II, 1954, 293).

ПРОВІЗУВАТИ, ую, уеш. Док. до вікувати.

ПРОВІЗІАЛ, а, ч., розм. Житель провінції. [Х у с а:] Найцінніший провізіал зрівнятися не може з тим, хто зветься крымський громадянин» (Л. Укр., III, 1952, 173); // Людина, що дотримується у своїй поведінці, звичках провінціального укладу життя. — Це тільки в нашому обивательському містечку люди такі провізіали, що за їх конятам професора вискакують тільки у смертельних випадках (Вільде, Сестри., 1959, 98).

ПРОВІНЦІАЛІЗМ, у, ч. 1. Манера, звички, смаки і т. ін., властиві провінціалу, прийняті у провінції. — Мені треба розважитися, бо я з нудьги починаю марноти...—Серденько,— пропущала Санда.— Вітаю! Ви, здається, почали видужувати від провінціалізму... (Чаб., Балкан, весна, 1960, 250).

2. лінгв. Слово, вираз, вживання яких обмежене якою-небудь областю, якимсь містом і т. ін. і які невластиві літературній мові. Франко в «Лисі Микити» ще більше позбувся звички провінціалізму, незважаючи на те, що поема відображає західноукраїнське життя (Мовозн., XIII, 1955, 89); І аркаїзмами, і провінціалізмами, і арготизмами можуть давати великий художній ефект, якщо їх застосовано вдало, в міру (Рад. літ-во, 8, 1971, 24).

ПРОВІНЦІАЛКА, и, ж., розм. Жін. до провінціал. [Пр о в і н ц і а л к а (до римлянки):] Що саме сталося? Я не роздивилася (Л. Укр., II, 1951, 530); [Н а д і я:] Ну добре, скажу зараз, хоч знаю, ви знаєте мене провінціалкою. Сорочку я вам вишиваю (Корн., II, 1955, 262); Вона добре запам'ятала погляди Марини на життя, вірила їй, хоч у глибині душі її вважала найною провінціалкою (Дмит., Наречена, 1959, 193).

ПРОВІНЦІАЛОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до провінціалка. [О р и с я:] А, татусь, з щасливим поворотом.. [П і д г а й н и й:] Здрастуй, здрастуй, моя пташко, моя провінціалочко!.. Як же ти тут [у селі] без мене? (Кроп., III, 1959, 70).

ПРОВІНЦІАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до провінція 2. — Він звичайний «рідовий» [літератор], лише театральні рецензії і провадить який-небудь відділ в одній провінціальної газеті (Л. Укр., III, 1952, 698); // Який знаходиться у провінції. Нижегородський театр був одним із старіших і кращих російських провінціальних театрів, і Шевченко поставився з великим інтересом до його роботи (Мист., 2, 1956, 37); * Образно. Щаслива і далека путь колесами говорить. І синім холодом цілуть провінціальні зорі (Сос., I, 1957, 336); // Власт. провінції та провінціалам. Зрештою утримання салону (хай би й провінціальних маситабів!).. теж вимагатиме коштів (Вільде, Сестри., 1958, 104); В раді гумористичних епізодів, що мають табуричкіє туну Генріха Генріховича, автор [Ю. Смолич] висміює пережитки провінціального акторського побуту (Іст. укр. літ., II, 1956, 471); // Який має погляди, манери, звички, смаки і т. ін. провінціала. Гоном провінціального піжона він мовив: — Коли ці звичайні слова зітнуть з уст незвичайної жінки, то важко зберегти бистрий розум і аміння логічно мислити (Шовк., Інженери, 1956, 255).

ПРОВІНЦІАЛЬНИСТ, ності, ж. Властивість за знач. провінціальний. Коротко кажучи, той новий передовий європейський дух, прийшовши до нас через столицю, знайшов у нас, власне, в нашій тодішній провінціальності і в наших пам'ятках із старовини, добрий для себе ґрунт (Драг., II, 1970, 128).

ПРОВІНЦІАЛЬЩИНА, и, ж., розм. Те саме, що провінціалізм 1. [Г е н а д і й:] За цим письменником — молодість, сила, талант, досвід європейських літератур.. Це не провінціальщина! (Сміл., Черв. троцянда, 1955, 95); З появою Шевченка українська література виривалась наважди з безперспективної провінціальщини, робила діалектичний стрибок у ту нову якість окремої національної літератури, яка ставила її в один ряд з передовими літературами світу (Рад. літ-во, 11, 1967, 66).

ПРОВІНЦІЙНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що провінціальний. В аєї ще тинялися і сиділи на довгих лавах дівчата й хлопці. Між ними, як на бульварі провінційного міста, блукали червоноарміїці, табір яких був

десь у основи бору (Панч, На калин. мості, 1965, 197); Молодше, сповнене податничим шумуванням громадянство безжалісно розпоротувало й звалило його (дідача) провінційні скам'яні ідеали, хоча й само не могло діяти до будь-якої згоди (Стельмах, I, 1962, 329).

ПРОВІНЦІЙНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. провінційний. Провінційність—це погляд на географічне, а психологічне (Літ. Укр., 24.X 1967, 2).

ПРОВІНЦІЯ, і, ж. 1. У Стародавньому Римі та деяких пізніших імперіях — завойована територія якогось народу, що перебуває в економічній і політичній залежності від загартника. Відторгнення підданних українських провінцій від Польської корони означало посилення позицій Москви, вихід її на арену, де її воліли не бачити сильні держави Заходу (Рибак, Пересп. Рада, 1953, 47); Поставивши перед собою завдання знищити Україну як державу, перетворити її на сільськогосподарську провінцію Німеччини і скоротити населення до потрібного мінімуму, гітлеризм кинувся виконувати це завдання з небаченою ненажерливою люттю (Довж., III, 1960, 54); Ольга [на початку III ст. н. е.] була адміністративно віднесена до складу найближчої до міста римської провінції Нижньої Мезії (на території нинішньої Румунії) (Нариски стар. іст. УРСР, 1957, 265).

2. У Росії XVIII—XIX ст. та в ряді сучасних зарубіжних держав — адміністративно-територіальна одиниця. Члени революційних гуртків купували твори Маркса для розгосподження їх в далекій від Петербурга місцях, в провінції (Наука..., 4, 1957, 6); Американська армія застала в Баварії, як і в інших німецьких провінціях, десятки тисяч польських робітників та військовополонених (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 8); // заст. Віддалений від столиці, великого культурного центру населений пункт; периферія. Вибачай, що гавдаю тобі клопоту. Та в редакцію посилаю з провінції, від невідомого автора — марний клопіт, а Славинського адреси я не знаю (Л. Укр., V, 1956, 294); Немовби все діялося вчора, так яскраво лишилося в її пам'яті день, коли вона, дівчина з провінції, приїхала до Петрограда (Шнян, Гроза..., 1956, 49); Це я пишу для того, щоб ви зрозуміли, як провінція жадає справжнього живого слова (Кач., II, 1958, 17); // зневажл. Уживається як символ відсталості, обмеженості і т. ін. — Зі мною ви заснете — провінція, муть. Спізняються газети, де я живу (Сос., I, 1957, 337); — Я нічого не розумію в політиці, — поспішає вона, — але я знаю тільки одне: після революції не залишаться на світі театральної провінції (Смолич, Театр..., 1940, 196).

3. спец. Район розробки родовища яких-небудь корисних копалин. Передкарпаття перетворилося в одну з найбільших газодобувних провінцій, що постачає горючий газ багатьом містам України, в тому числі Києву (Нафта..., 1957, 5); На території нашої країни своїм значенням виділяються великі нафтоносні провінції: Волго-Уральська, Північнокавказька і Закавказька, Середньоволзька, Українська, Сибірська (Роб. газ., 7.X 1965, 2); На захід від Дніпропетровська відкрита велика золотоносна провінція, яку ми назвали Багалуцькою (Наука..., 1, 1970, 10).

ПРОВІРЕНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мин. ч. до провірити. Стрункує у паліці розсип північної пшениці, На землях ленінградських провірений стократ (Бажап, Вибр., 1940, 133); // провірено, безос. присудк. с.а. — Будьте спокійні, — сказав екіпці незнайомий, — все провірено, листи дійдуть до адресата (Кобр., Вибр., 1954, 210); Закон провірено літати, Возгем, любов'ю і мечем — В новітніх планах — Ленін з нами, А ми в державі — в Іллічез (Нагн., Вибр., 1957, 198).

ПРОВІРИТИ диє. провіряти.

ПРОВІРЧУВАТИ і рідко **ПРОВЕРЧУВАТИ**, ую, уш, недок., **ПРОВЕРТИТИ**, верчу, вертіш, док., перех. Робити отвір у чому-небудь свердлом або іншим свердлильним інструментом. Добре працювали комсомольці. Андрій Дубченко припасовує кільця сальника. Арон провірчує дірки (Бойч., Молодість, 1949, 41); Провертіли [батько з Кузьмою] в каменюці дірку, насипали туди якогось жовтого порошку і протягли довгий шнур (Донч., V, 1957, 105).

ПРОВІРЯТИ, яю, яєш, недок., **ПРОВІРИТИ**, рю, рийш, док., перех., також із спом. щ о, ч и і без додатка, розм. Те саме, що перевіряти. Чи хтось за циферблатом чим Хід років провіря? (Бажап, Роки, 1957, 181); Як Ви думаєте, чи завжди можна на підставі біографії провірити, чи віри написаний щиро, чи ні? (Л. Укр., V, 1956, 99); — Радивоче, ану провір, що то вона собі в пазуху напхала! (Гончар, II, 1959, 254); Глухов добре знав секретаря обкому. Він сів на вітер не кидає.. Коли вже пообіця провірити, то дійсно провірить (Ряб., Жайворонки, 1957, 19); Гнат не розчує останніх слів і поїхав далі. У нього було ще два пункти, які він має провірити: медпункт і школа (Тют., Вир, 1964, 66).

ПРОВІРЯТИСЯ, яється, недок., розм., рідко. Пас. до провіряти. Всі здобутки науки, демонстрація й ужиток яких не потребували великих витрат, провірялися тут же на практиці (Хотк., I, 1966, 151).

ПРОВІСНИТИ диє. провіснювати¹.

ПРОВІСНИЙ, а, е. Який віщує що-небудь; пророчий. **ПРОВІСНИК**, а, ч. і. заст. Те саме, що віщун 1. — Я ні чуткам же не вірю, що ніби він [батько] має вернутись, Ні в віщуваннях не тішуся, яким довіряється мати, Безліч провісників різних склакали в нашу оселю (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 39); Кожен хотів бути провісником, і кожен хотів бути в середині кола (Панч, II, 1956, 392).

2. чого, перен., уроч. Особа, яка провіщає, проголошує що-небудь і бореться за його здійснення; глашатай. Всю землю він [М. Горький] слодив — і бачив стільки рая, і стільки бачив саїз, що для душі дрібно! Не сила б їх знести... Та змарі ераової Він був провісником — і їй співав неан (Рильський, I, 1956, 320); Народ зник саудати кобзарів, цих провісників правди (Ле, Хмельницький, I, 1957, 3); Поет глибокої філософської думки, великого революційного пафосу і справжньої людяності, Леся Українка була одним з провісників свободи і братерства народів (Іст. укр. літ., I, 1954, 629).

3. чого. Той (те), що своєю появою, поведінкою і т. ін. віщує які-небудь зміни в природі (про рослини, тварин, явища природи тощо). Ми відчувли биханні вестки по перших провісниках її — пролісках (Рад. Укр., 27.III 1968, 4); В природі існує чимало тварин, а також і рослин — провісників змін погоди (Наука..., 7, 1956, 24); * У порівн. Вони [літаки] пролітали високо в небі на захід, мов провісники сонця, лише однією своєю появою сповіщаючи, що іде жадана воля! (Цюпа, Назустріч..., 1958, 122); // перен. Перша ознака, прикмета, яка провіщає можливість настання чого-небудь; переддень. Виробництво хліба поміщиками на продаж, що особливо розвинулося за останній час існування кріпацтва, було вже провісником розпаду старого режиму (Ленін, 3, 1970, 176); Коли у сусідньому калужинському колосні на фермі з'явилася бригада комуністичної праці — провісник майбутнього, — люди у Березняках повернулися до неї, наче до маяка (Вол., Місячне срібло, 1961, 187).

ПРОВІСНИЦЯ, і, ж. Жін. до провісник. Ясними горячими ночами під покривом Чумацького Шлягу майже кожної другої ночі розсипаються роси — провісниця

ранньої осені (Хлібороб Укр., 7, 1967, 39); Розкладу буржуазної літератури протистоят високій гуманістичній нафос радянської літератури, яка є провісництвом нової, комуністичної моралі людства (Іст. укр. літ., II, 1956, 23); * У порівн. Ти [любов] прийшла в дні погожі, Хай без цапту й солової, Стала в серця на сторожі, Як провісниця моя (Мал., Серце..., 1959, 96).

ПРОВІСТІТИ *див.* провіщати.

ПРОВІСТЬ, і, ж. 1. рідко. Те саме, що звістка 1. І поки я, не пам'явши від щастя, Носитиму по людях любов провість, Ти підеш панувать в нову країну І на землі збудуєш рай новий (Л. Укр., I, 1951, 211); — Усе б гаразд, якби не гриз на совісті, Що від батьків ні вісті, ані провісті (Мисик, Біля криниці, 1967, 233).

2. *перек., поет.* Прикмета, ознака, і т. ін., що провіщає близькість, настання чого-небудь у природі; передв'єстя. [К а с с а н д р а:] Так ти скажи мені по правді, брате, яку ти провість по пташках побачив? (Л. Укр., II, 1951, 294); Молодий, усіх я запевняв, ..Що осінне прир'ядання трав І кружляння голубих сніжинок, — Лиш весняних трав передчуття, Тільки провість асичів вод весняних... (Ряльський, II, 1960, 213).

ПРОВІТАМІН, у, ч., *біол.* Речовина, з якої в організмі людини й тварин утворюються вітаміни. Під впливом ультрафіолетових променів провітамін Д перетворюється в вітамін Д, який скучується у підшкірному жировому шарі (Шк. гігієна, 1954, 111); Завдяки жирам в організмі засвоюється каротин (провітамін А), який є в моркві, помідорах та інших овочах (Наука..., 4, 1961, 51).

ПРОВІТРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до провітрити. Після куті і вечері в незвично чистій і добре провітреній казармі не було ані.. нісеня, ані лайки (Тулуб, В степу..., 1964, 198); // у знач. прикм. В такій чистій, ясній, проветрній, проветрній залі.. якое істсьє смачніше і більше (Мак., Вибр., 1954, 234); Організувавши добування торфу на добриво, колгосп почав використовувати проветрену торфорішку на підстилку худобі в загонях і дворах (Хлібороб Укр., 11, 1969, 8).

ПРОВІТРИТИ *див.* провітрювати.

ПРОВІТРИТИСЯ *див.* провітрюватися.

ПРОВІТРЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до провітрювати. Часом Михошій щастливо заглянути до порожніх, але щодня прибраних і провітрюваних апартаментів парадної квартири Олександра Григоровича на першому поверсі гімназичного будинку (Полт., Повість..., 1960, 313); Вийшла (Ольга) з кімнати, пройшла через темний, довгий коридор, в якому панував гострий дух давно не провітрюваної квартири (Рибак, Час..., 1960, 407); // у знач. прикм. Зберігати автомобільні шини в автоспогосподарстві треба в сухому провітрюваному затемненому приміщенні (Підручник шофера..., 1960, 246).

ПРОВІТРЮВАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до провітрюваний. Тіснота і скученість будівель, безпосередня близькість житла до тваринницьких приміщень, недостатня провітрюваність.. господарських подвір'їв.. створювали антисанітарні умови життя, типові для дореволюційного села (Жилий буд. колгоспника, 1956, 7).

ПРОВІТРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. провітрювати. Нижні в'ютки [у вулицях] прорізують в обох паралельних стінках, один напроти другого, для кращого провітрювання (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 51); Захар запропонував зробити тягальку, щоб прискорити доставку розв'язаних на провітрювання після дощу снопів до молотарки (Ле, Право..., 1957, 19).

ПРОВІТРЮВАТИ, ю, юєш, *недок.*, **ПРОВІТРИТИ**, рю, рят, *док.*, *перек.* 1. Очищати, освіжати (звичайно

приміщення) припливом свіжого повітря. Вона йому доводжала в усюму.. Після прибиральниці вона сама розставляла стільці, провітрювала кімнату (Хвняк, Тамара, 1959, 82); Щоб знизити температуру зерна, особливо коли воно з підвищеною вологістю, треба систематично провітрювати зернохосвища (Колг. Укр., 2, 1957, 13); Мене втомчили люди. Мені докукло бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, жетуться і сміять. Повідчилими вікна! Провітримь оселю! (Кощуб., II, 1955, 223); Коли Гнат відкрив двері, в лице йому одарило застоємним повітрям, але він.. не звертає уваги і навіть не відкрив вікна, щоб провітрити свій кабінет (Тют., Вир, 1964, 64); // Піддавати по-небудь дії свіжого повітря, сонця (для освіження, запобігання псуванню і т. ін.). Викинула стара одіж провітрювати (Головко, II, 1957, 192); Водорості сушать під промінням сонця, провітрюють (Веч. Київ, 13.XI 1968, 4); — Нащо ти надігавши усі кетки та стрічки?.. — Хочу трохи провітрити, — сказала Мотря (Н.-Лев., II, 1956, 275); Треба одяг перетрусити, килими провітрити (Кучер, Чорноморці, 1956, 240).

2. *розм.* Давати можливість провітритися (у 2 знач.). Ізяс побіг провітрювати коня (Мирнай, I, 1954, 177); Свіжа ніч, мілкий чай освітл провітряними пачивіє (Н.-Лев., I, 1956, 357); — Кимте кистути, Бевене Вікторівичу. Я провітрити вас забрав (Ле, Міжгір'я, 1953, 355).

ПРОВІТРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.* **ПРОВІТРИТИСЯ**, рюся, рятся, *док.* 1. Очищатися, освіжатися припливом свіжого повітря. Улоговина новолі провітрювалася від сірого диму (Гончар, III, 1959, 87); У «татковій» кімнаті навістіж відчинене вікно. Вже місяць вона провітрюється по покійлиху (Вільде, Сестри..., 1958, 293); [Молодий хлопець:] Знаєш кааад! Знає буде бруд і позані і зараза! [Ліца р:] Воно ж провітрилося трохи за сей час, а, може, згодом ці хліви зруйнують (Л. Укр., II, 1951, 215); // Піддавати дії свіжого повітря, сонця (для освіження, запобігання псуванню і т. ін.). На балконах і на підвіконнях.. заисають де-не-де килимки, провітрюється одяг (Шнян, Гроза..., 1956, 473); Цілинні землі краще обробляти влітку, щоб до осені рілля добре провітрилося і промилася дощами (Хлібороб Укр., 7, 1965, 8).

2. *розм.* Перебувати на свіжому повітрі, дихати свіжим повітрям. — Знаєте того кондитера, за роком? У нього такий візок є. Він колієсь у ньому возів провітрюватися свого кулягавого шкарбунка віддує (Гашек, Пригодн.. Швейга, перекл. Масляка, 1958, 57); Кайдаш провітрился надворі (Н.-Лев., II, 1956, 353); [Б е н т л і:] Нарешті можна буде провітритися на ліжач. Сніжок, скажу тобі, Нормо, краса! (Галан, I, 1960, 424); // Під дією свіжого повітря приходити до пам'яті, відновлювати сили, повертати бадьорість і т. ін. (після непритомності, оп'яніння і т. ін.). [Т е р п л и х а:] Дайте йому покой [спокій], пане виборний! Нездяг трохи прочумається. [В н б о р н и й:] Та надворі швидче [швидко] провітритесь (Котл., II, 1953, 27); «Оксано, Оксано!» — Ледве вимовив Ярема, Та й упав додолу. «Еє! ось що... Шкода хлопця, Провітри, Миколо!» Провітрился. «Батьку! брате! Чом я не сторукий?» (Шевч., I, 1963, 110); Танцював він, втягнувши голову в плечі, тував ногою на одному місці два дригає то назад, то вперед, бажаючи, очевидно, насмішити, потім пішов наверх і сів, встав, його вжали за руки і виволокли в сіни провітритися (Тют., Вир, 1964, 209); // *перек., док.*, *перек.* Набратися нових вражень, відриваючись від якого-небудь заняття; розвіятися. — От я й думаю: поїду лиш на базар, провітритися і об тобі [про тебе] звістку привезу матері. — Спасибі вам, — дякую

Христя (Мирний, III, 1954, 102); — *Обом [чоловікам] тоді сказала, що їдемо провітритись у Київ* (Кучер, Трудна любов, 1960, 338).

3. *тільки недок.* Пас. до **провітрити**. *Витрушувалися та провітрювалися літні плаття і макінтоші* (Вільде, Сестри..., 1958, 456).

ПРОВІШИТИ *див. провішувати*².

ПРОВІШУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. **провішувати**¹.
ПРОВІШУВАННЯ², я, с., *геод.* Дія за знач. **провішувати**².

ПРОВІШУВАТИ¹, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВІСИТИ**, ішу, ієш, *док.*, *перех.* Перевіряти прямизну чого-небудь.

ПРОВІШУВАТИ², ую, уєш, *недок.*, **ПРОВІШИТИ**, шу́, шіш, *док.*, *перех.*, *геод.* Те саме, що **ввішувати**². *При безпосередньому перемеснні довжини лінії в натуру необхідно провішувати лінії. За допомогою теодоліта, бінокля або на око у створі заданого напрямку встановлюють ряд тичок. Число тичок і місця їх встановлення залежать від довжини лінії і характеру їх рельєфу* (Інж. геод., 1959, 142).

ПРОВІШУВАТИСЯ¹, ується, *недок.* Пас. до **провішувати**¹.

ПРОВІШУВАТИСЯ², ується, *недок.*, *геод.* Пас. до **провішувати**².

ПРОВІЩАННЯ, я, с. Дія за знач. **провіщати**.

ПРОВІЩАТИ, аю, аєш і рідко **ПРОВІЩУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВІСТИТИ**, ішу́, ієш і рідко **ПРОВІЩУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* і *без додатка*. 1. *заст.* Пророкувати (у 1 знач.). [А га м е м н о н:] *Се дочка Пріама, пророчиця Кассандра. [Егіст:] То Гелен той, що приїхав з Трої і тепера [тепер] у Дельфав волю божу провіщає, то брат їй?..* (Л. Укр., II, 1951, 329); *По всія церквах провіщали про нього [братство], як про порятунок душі від гесни огненної та від підступів нечистого в лукавому образі хсьондаїє* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 304); // *поет.*, *ірон.* Прорікати те, що відбудеться в майбутньому; *віщувати. В ласкавім затишку діброви Він з нею перші має розмови. І провіщали їм вінки Сусіди-друзі, їх батьки (Пушкін, С. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 53); В одному селі, де спинився наш партизанський загін, кума Палажка на карти кинула, кінець скорий Гітлерові провіщала (Мокр., Сто..., 1961, 136); — Барвінку милій! — знов зачуло з уст, не цілованих давно, І може, частя провіщує, І може, справдиться воно (Перв., I, 1958, 256); // *перен.* Проповідувати які-небудь ідеї, погляди і т. ін. «Вічно з братами у праці й бою. Разом від роду до роду!» — Так провіщає нам правду свою Воля народу (Рильський, I, 1956, 456); Як безстрашний Прометей, *Шеченко... звертаєся в вільним словом до українців і росіян, казахів і грузинів — до всіх згноблених, провіщає братерство, рівність і щастя* (Літ. Укр., 30.V 1964, 1).*

2. На підставі власних спостережень, певних даних, їх аналізу, характеристики приходять до висновку про хід, розвиток, настання, появу чого-небудь. *Шеченко був не тільки геніальним творцем слова, а й великим мислителем, чия око бачило на багато-багато літ уперед. Це й давало йому змогу провіщати, що в майбутньому кара не буде, супостата, А буде син, і буде мати, І будуть люди на землі* (Рильський, III, 1955, 266); *І ось він [супутник] показався на чорному небі, маленький і блискучий, там, де й провіщає Кочубей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 477); *Провіщуючи зародження періодичної преси на Україні, видавці перших альманахів вибирали для них символічні назви (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 102); Ілліч настражданий країні Волю провістив, а світу — мир* (Бичко, Просто-

та, 1963, 85); *Соціалізм, неминуність якого науково провістив Маркс і Енгельс, соціалізм, план побудови якого намкреслив Ленін, став у Радянському Союзі реальною дійсністю* (Програма КПРС, 1961, 12); // *кому.* Наперед визначати те, що чекає кого-небудь, трапляється з кимсь. *Вона [Л. Українка] вогонь кладе на воду — Вирують іскри золоті — І провіщає всім свободу, Политу кров'ю на нуті* (Воронько, Народж. легенди, 1954, 12); *Радіцев був великим патрiотом, він глибоко вірив у могутні сили російського народу і провіщає йому велике майбутнє* (Іст. УРСР, I, 1953, 356); *Ти правди і добра ідеї відслідь шукати; Так слухай! Маю я тобі провіщувати: Багато світла страшиш ти, Поки їх трапляється знайти* (Шог., Поезії, 1958, 293); // Своєю поведінкою вказувати на зміни в природі (про живі істоти). *Пивавка, яка постійно ругається, провіщає грозу. Про наближення морозів вона попереджає характерними рухами — повільно повзає навколо одного і того ж місця* (Наука..., 10, 1965, 44); *Сумно перестукнулись дятла, недобре провістив одуд* (Рудь, Гомін..., 1959, 112); // Інтуїтивно (звичайно серцем) відчувати, передбачати те, що має відбутися. *Ми побачили, рідний поете [І. Франко], В боротьбі у труді, між заєрає, Як зближаються зорані мети, Що ти серцем провіщає* (Рильський, III, 1961, 224); *Все чує вухо, пильно стежить око І серце теж події провіща* (Бажан, Вибр., 1940, 173).

3. Бути прикметою настання яких-небудь змін. *Що ж за гомін чудний ходить Од краю до краю? Чи він що нам нагадує, Чи що провіщає?* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 241); *В ці тризожні часи пова військового із спішним листом могла провіщати лише якісь важливі новини* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 12); *Небо, ще зовсім холодне, чорне, оздобилося незчисленними вогниками зірок, провіщаючи на завтра сонячний день* (Шовк., Інженери, 1956, 107); // Бути сигналом до чого-небудь, сповіщати про щось. *Гасло гордого бою Провіщає сурма* (Рильський, II, 1960, 222); *Іли мочки, прислухаючись до гудків у порту, що провіщали повітряну тривогу* (Кучер, Чорноморці, 1948, 79); *Оглушливо бадакнує постріл... Постріл провістив, що для диких плес скінчилась ера мирного життя* (Мушк., День..., 1967, 73); *Сорок років тому громовий галл «Аерорі» провістив початок нової ери в історії людства — ери соціалізму* (Мист., 5, 1957, 31); // Бути ознакою душевного стану людини. *Потемніле від глибоко прихованої скорботи, дідове обличчя не провіщало нічого радісного* (Грим., Кавалер..., 1955, 26); *Закусив [Картат] губу. В очах з'явився той холодний блиск, що провіщає вибух...* (Шовк., Інженери, 1956, 316); *Вибух, яким спалахнув цей чорнявий хлопцев з широким лобом і красивими чорними бровами, провіщає, що за цією неначебною одноманітністю ховаються різні вдачі й темпераменти* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5).

ПРОВІЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до **провіщити**.

ПРОВІЩЕННЯ, я, с. і. Дія за знач. **провіщити**. *Провіщення погоди.*

2. Те, що провіщено ким-небудь. *Наші еказієки і провіщення про велике значення політичного масового страйку в справі збройного повстання блискуче справдилися* (Ленін, 12, 1970, 2); // Те, що провіщає що-небудь. *Вірою в соціалістичне майбутнє, в його людність і справедливість перейняли поетичні провіщення Тичини* (Поезія..., 1956, 53); *Пушкін — свій. Він немірно, неосязно великий... рідний усім «якімак» колишньої царської Росії, про що сам пророче писав у своєму «Пам'ятнику», одному з найвизначніших у світі провіщень тієї дружби народів, якою живемо і дішемо ми, радянські люди, і до якої закликає всіх людей на землі*

(Рильський, Веч. розмови, 1964, 137); // Ознака, яка провіщає що-небудь; прикмета. Григорій випростався і грізно насупив брови. Шибеники сховалися. Тоді він знову припає до могилы, озирнувшись ще раз: «Що за окаянія? Примулось чи провіщення яке?» (Довж., I, 1958, 78).

ПРОВІЩО, присл.: Навіщо і провіщо — невідомо для чого. — Потурати йому, — заклекотіли які заможні, — щоб то своє віддати навіщо і провіщо, а далі й ходи за своїм добром (Кв.-Оси., II, 1956, 127).

ПРОВІЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. провіщувати. У глибокій давнині, як відомо, був дуже популярним спосіб провіщування долі людьми за розміщенням нутрощів тварин (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1959, 158).

ПРОВІЩУВАТИ *див.* провіщати.

ПРОВІЩУВАТИ *див.* провіщати.

ПРОВІЮВАННЯ, я, с., с. г. Дія за знач. провіювати. У відмитому вручну насінні залишається багато щуплого насіння, яке доводиться після просушування видаляти ситами і провіюванням (Колг. Укр., 6, 1961, 30).

ПРОВІЮВАТИ, юю, юєш і **ПРОВІВАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **ПРОВІЯТИ**, ію, ієш, *док.* 1. *перех.* і *неперех.* Рухатися (про повітря); віяти. Воздух весняний [повітря весняне] провіває, а мене обгортає туга за людьми, за життям! (Коб., I, 1956, 140); Як прийде отара, то й не спізнають віці свого водою: де єчора місцями багно, сьогодні стало сухо та чепурно, а скособочку ставею їхню ринку зтоб підважис, піднає, аж вітерець тепер понід нею провіває... (Гончар, Тронка, 1963, 61); Вітерець ані провіє — повітря гаряче стоїть на одному місці (Мирний, I, 1954, 306); // Обдавати подувом рухомого повітря. Проти вітру пасе череду пастух. Вітер освіжа тварину, провіває... (Горд., Дівчина..., 1954, 147); Надворі хворому полегшало. Різкий вітер провіває блаженські ноші (Кач., II, 1958, 326); // чим і без додатка. Безос. Продавати протягом. В снігах каменіці було холодно, провівало (Фр., VI, 1951, 463).

2. *перех.* і *без додатка*. Подувом рухомого повітря очищати зерно від полови й сміття. Молотили хліб ціпками, зерно провіювали лопатами (Збірник про Кроп., 1955, 12); Золожене насіння підсушують, перелоначують, провіюють і розстеляють тонким шаром у відповідно обладнаних зернохосовищах (Ол. та ефір. культ., 1956, 250); А он господар на тоці Весь день без втоми і без тязи із сином промаває ціпками, Провіває намолот і гласним Очам не вірять (Фр., X, 1954, 185); Наставив [Нагнибіда] руку, полови гребнув і провівав над долоньку (Голово, I, 1957, 340).

ПРОВІЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОВІЯТИСЯ**, іюся, ієшся, *док.* 1. Подувом рухомого повітря очищатися від полови й сміття (про зерно).

2. *перех.* *док.*, *розм.* Перебуваючи на свіжому повітрі, провітритися. [П а с т у х:] Оце сьогодні випушу все бидло, нехай провіється (Л. Укр., II, 1951, 200); // *перен.*, *зневажл.* Віятися (у 2 знач.) якийсь час. — Отак цілий вік провіється [Власов!] — бликнувши у сторону, подумав він (Мирний, IV, 1955, 135).

3. *тільки недок.* Пас. До провіювати.

ПРОВІЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до провіяти. — Сьогодні в моїй хаті всю ніч смерч стояв. Наших у дорозі, здається, нікого нема? — Нема, — підтвердила Любка, оглядаючи провіяну наскрізь хату (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 160); Зерно, раз уже провіяне з полови, в комірцічкі лежало ворохом (Голово, II, 1957, 77); * Образно. Жартома кажуть, що у нас колектив провіяний, відсортований (Хлібороб Укр., 7, 1972, 35).

ПРОВІЯТИ *див.* провіювати.

ПРОВІЯТИСЯ *див.* провіюватися.

ПРОВІВТУЗИТИСЯ, жуся, узяшся, *док.*, *розм.* Повтузитися якийсь час.

ПРОВІДАР *див.* провідар.

ПРОВІДЖАННЯ, я, с. Дія за знач. провіджати. Так, з піснями, крізь бурю мітинів і провіджань добралися до Синельникова (Гончар, II, 1959, 303).

ПРОВІДЖАТИ *див.* провідчати.

ПРОВІДЖАТИЙ, того, ч. Той, хто супроводжує кого-небудь (звичайно для вказування шляху, для охорони, нагляду). [С п а р т а к:] Для тебе теж потрібен провіджати? (Дмит., Вірші..., 1949, 333); Процаючись з гостями, і господар, і господня виходять у передпокій; якщо година пізня, господар повинен подбати, щоб усі жінки мали провіджатиж (Наука..., 12, 1971, 54); // *розм.* Той, хто провіджає від'їжджаючого.

ПРОВІДЖАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до провіджати. Бистрим оком окинула вона провіджаючих її вартових (Фр., VI, 1951, 66); // у знач. ім. провіджачі, чих, мн. Ті, що провіджають від'їжджаючих. На пероні київського вокзалу було людно. Від'їжджаючі і провіджаючі чекали подачі з депо петербурзького поїзда (Бурл., Напередодні, 1956, 37); Всі з якими нетерпінням ждали, коли нарешті рушить поїзд. Це було бажання і пасажирів, і провіджаючих (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 262); Тисячі людей — воїни і провіджаючих — замовкли в ці останні хвилини прощання (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 230).

ПРОВІДЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до провіести 1. Спокійно, дружє, спи, провіджений сльозами У темний склеп, у хатоньку маю... Вір, прийде слушний час, і вільними устами Тобі зодасте коханій люд хвалу! (Стар., Поет. тв., 1958, 155); Нарешті й гості пішли повз наші двері, провіджені господарями (Томч., Готель..., 1960, 8).

ПРОВІДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. провіддити 8. Праця при комунізмi буде радісною, вільною, творчою, але все ж таки це буде праця, а не розвага, не дозвоільне провідження часу (Ком. Укр., 6, 1960, 55).

ПРОВІДЖУВАННЯ, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до провіджувати. Старий.. вклонився мочечки і, кречучи, почався гордогами, провіджуваний невідступним поглядом Кобзаря (Жур., Дорога..., 1948, 11); Регулярно провіджувані прибирально-мийні, кріпильні, регульвальні і контрольно-оглядові роботи, передбачені технічним обслуговуванням, створюють найбільші сприятливі умови для дії механізмів (Підручник шофера..., 1960, 294).

ПРОВІДЖУВАТИ *див.* провіддити.

ПРОВІДИ, провідів і провід, мн. 1. Провіджання кого-небудь; прощання з тим, хто кудись від'їжджає, їде і т. ін. Гості ні на хвилину не переводились; щодня одні виїжджали, друзі приїжджали; щодня були й проводи і стрічі (Стар., I, 1957, 367); Завжди сцени провідів і зустрічей на вокзалах збуджували в Марка почуття ледве злогоного жалю і, може, задрості до тих, кого в'їжджають чи зустрічають (Кир., Вибр., 1960, 281); Біля хвіртки Созоненко попрощався з Фесюком, а Січкарь з'явився трохи провсти Супруна. Ці проводи не дуже порадували Супруна (Стельмах, II, 1962, 112); // Обряд, церемонія, пов'язана з провіджанням кого-небудь, прощанням з кимсь і т. ін. У студентському журтосвітку проводи: оголошено, що застра ерланг хлопцям — у дорозу (Гончар, Людина..., 1960, 46); На справжнє сімейно-громадське свято обернулися в наш час проводи до Радянської Армії, в народі воно дїстало назву в'їжджання (Свята... Рад. Укр., 1971, 256); На підприємствах України стало хорошою традицією організову-

вати урочисті проводи ветеранів праці на заслужений відпочинок (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 29).

2. *етн.* Звичай поминати померлих на могилах протягом післявеликоднього тижня. Після провід подає [Оришка] за нього рушники, а після ушестя, на клечальній, і всіляка буде (Кв.-Осн., II, 1956, 228); Прийшли проводи. Треба, думаю, пом'янути свого покійничка, бо так сам бог велє (Н.-Лєв., III, 1956, 257); І великдень був у ясній ході весняних днів несправжнім святом, і краще було на провадах, коли все село збиралося на гробки поминати родичів, і з кожною могилою христосувалось та сідало над своїми й поминало (Ю. Янов., I, 1954, 261).

ПРОВОДІР, *я, рідко ПРОВОДА́Р*, провідаря, ч. 1. Те саме, що провідник 1. На містку ждуть провідирі по горах (Н.-Лєв., II, 1956, 411); Доля не балувала його..., пустила в світ без провідиря (Гжницький, Чорне озеро, 1961, 115); Де в камінь такий на шляху, щоб на нього не збили ми ноги? Чи буває нам провідар такий, щоб не віє жаницем, без дороги? (Л. Укр., I, 1951, 291); Сивий кобзар сидів на мурі під одним зазубнем спиною до галів і розпитував у свого провідаря й у дружи хлоп'ят, що робиться у пригороді й наєкряу (Стар., Облога., 1961, 48); * У порівн.—Начепце [Кабашний] через плече торбу з ласощами, іде по ярмарку, як провідир (Гончар, Таврія, 1952, 129).

2. Те саме, що ватажок 1. В боротьбі проти феодално-кріпосницького і національного гніту українське селянство висунуло таких народних провідирів, як Залізник, Довбуш, Кармелюк та ін. (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 12); Проводирем «буржуйської» армії був догвоєзький Борис Кулик, а нашу армію очолював Галко Галук (Чаб., Катюга, 1960, 25); Пісїстрат, провідар мужоладний, На колісницю зійшов і, віжки тримаючи міцно, Халоснув по конях бичем, і вони залюбки полетіли Полям (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 70).

3. *перен.* Передова людина свого часу, яка користується авторитетом і має вплив на інших; керівник. Вона головної організатор, провідир і радник (Вишня, I, 1956, 26); Вона як етра тіль пішла за тиж, Хто був провідарем «Італії нещасній» (Л. Укр., I, 1951, 175); // Авангард (у 2 знач.). Нехай в нас буде Добробут і мир! Живе нехай партія — Наш провідир! (Укр. дум., 1955, 568).

4. Те саме, що ватажок 3. Найстарший цап — провідир стада — мекнув тривожно і скопив убік (Гжницький, Опрышка, 1962, 31); Вишукувані гострим кутком, крило в крило, точно відтворюючи кожен рух провідиря, летіли на південь могутні птаці (Собко, Срібний корабель, 1961, 34).

ПРОВОДІРКА, *и, ж.* Жін. до провідир.
ПРОВОДИТИ, **ПРОВАДИТИ**, *джу, диш*, **ПРОВОДЖАТИ**, *яю, аєш, рідко ПРОВОДЖУВАТИ* і **ПРОВАДЖУВАТИ**, *ую, уєш, недок.*, **ПРОВЕСТИ**, *еду, едєш; мін. ч. провів, велів, лів, рідко ПРОВОДИТИ*, *воджу, водши і діал.* **ПРОВАДИТИ**, *джу, диш, док. 1. перек. і без додатка.* Перед тим як розстатися, попрощатися з ким-небудь, йти, їхати разом до якогось місця. Узляла кілька грошенят, то те купила, то те, — шлю їм [небожатам]. Проводжу того чоловіка за село та плачу-плачу! (Вовчок, I, 1955, 11); Семен Іванович вийшов з хати, і Олексій пішов провжджати його... (Кв.-Осн., II, 1956, 346); — Отак, Петре, склалося, — провжджуючи його до хвіртки, говоривла Катерина (Жур., Дорога., 1948, 15); — Почекай, курей погодую та проведу тебе трошки (Шпан, Переможиці, 1950, 36); — Ходів же, Івасю, матір провждимо, — сказав дід (Мирний, I, 1954, 170); // Супроводжуючи, вести

кого-небудь у певне місце. Ціла купа провждить Пасла до хати (Вовчок, I, 1955, 164); Дівчину той спів поривав І забить з кімнати її, Мара її далі провждить, Пісні її співав свої (Л. Укр., IV, 1954, 99); Еней од рани шкандибає В крові іа строю в своїй намет; Його Асканій провждже (Котл., I, 1952, 284); [А д м і р а л:] Що вам треба? [Г а й д а й:] Ми прийшли провждити вас і штаб на флагман (Корн., I, 1955, 41); Дівчинку провждли в малесеньку кімнатку, затаянув сукнами і килимами (Ів., Вел. очі, 1956, 112); Чоловік ще бляш джував Василеві й просив, коли по дорозі, провждити його до двору (Кв.-Осн., II, 1956, 53); // Супроводжувати кого-небудь з метою нагляду, охорони, указування шляху і т. ін.—Провждить, будь ласка, або хоч справте мене, куди йти, — попрохав ще раз Гарасим.— Ніколи вас провждити (Л. Янов., I, 1959, 359); Батько з хльвома ковачами провжджав залізнички купців, упросили купці охороняти їхню важку з товаром (Хвжняк, Д. Галицький, 1958, 54); — Се ти, Карпичу? — обзиваєсь до його.— Іди лиш та проведи од собак (Мирний, I, 1954, 90); Василь збрехав, що будто [буціміг] там бігла яка б то собака. Се він знарочитє іх наляжав, щоб вони припросили його провждити їх (Кв.-Осн., II, 1956, 43); // Без-дос.—Провело тебе, Романе, через Альпи, як через горнило, загартувало, і, може, хоч перед смертю ти станеш справжнім солдатом (Гончар, III, 1959, 153); // Супроводжувати (звичайно дівчину, жінку), заліцуючись. Чи вона його як уразила в серце, та гордієниця [Маруся], чи він роздумав, а вже провждить з юлиці [вулиці] Оринку до самої хати, і вона на його квітками з городу середу [серед] дня кидас (П. Куліш, Вибр., 1969, 265); Ой що кому заважає, ой що кому вадить, А що хлопцеві молоденькій дівчину провждити (Коломийки, 1969, 81); Знаючи, як інші хлопці провжджають дівчат, Бронко наслідився і собі незграбно, зате міцно обійняти Сташку за стан, заліцуючи її руку на свої плечі (Вільде, Сестри., 1958, 396); Журилася молода дівчина Та своєю бідю: «Ой, хто ж мене, молодю дівчину, Та провжде додому?» (Укр. лір. пісні, 1958, 275); // Спрямовувати рух кого-, чого-небудь. Плоти стояли один в один до самої затоки, звідки катери провждили їх по одному попід мостом (Дєсяк, Опов., 1951, 30); Олексій провже ще трохи коні, поки вони звернули на дорозеу, пробіг такежкі коло коней та й пустив тоді повод [шовід] (П. Куліш, Вибр., 1969, 290); Платон розговів Васюкові, аким тяжким був рейс, як загрузла машина і що він провже її через яри та баюри... (Зар., На.. світі, 1967, 69); // *недок. перек.* провждити, *перен.* Керувати діяльністю кого-, чого-небудь. І так вони вийшли напроти панів; Роберт їх провждив до бою. Ні одного лицаря, окрім його, Не мали шотландці з собою (Л. Укр., I, 1951, 354); В 1878 році в Парижі відбувся конгрес письменників, який провждив Віктор Гюго (Тич., III, 1957, 128); Хто ватажком Пиде перед вами, Хто провжде? (Шевч., I, 1951, 80); // Супроводжувати померлого; бути присутнім на похороні. Я з думою молодю Усе позабуду,.. Позабуду, як татари Батька полонили; Позабуду, як провждив Неньку до могили (Рудан., Тв., 1956, 75); Якогось осіннього дня Іван Іванович застудився, залів і негабаром помер. На цвинтар провжджали його.. друзі, коло яких з часом порідшало (Рильський, Веч. розмови, 1964, 26); Ще й не нажився, здається, а вже шістдесят не за горами. Багатоох друзів своїх, з ким на вечорниці ходили, армія організовували, провже уже на цвинтар Ничипір (Зар., На.. світі, 1967, 29); — Коли б мені твій труп достати, І тіло бляєс обмити, І з похороном поховати, До яки з миром провждить (Котл., I, 1952, 232); // *перен.* Ходити невідступно за ким-небудь, супроводжувати когось скрізь;

переслідувати. Тут згадав він про лихих собак, що проводили його нині вулицю, і зупинився, вгазочись (Коцюб., I, 1955, 240); Коли б хто відігнав цю надоду-сорочку. Зустріла в ліску і до самого улісся.. скрекотом своїм провела (Збан., Над Десною, 1954, 42); * Образно. — Що ж до нашої червоної армії, то вона теж прикута до суші. Проводжала їх [інтервентів], скільки могла (Гончар, II, 1959, 42); // перен. Не залишати когонебудь, мучити, не давати спокою комусь (про думки, почуття і т. ін.). Одна думка усюди його проводжала: жалковав [жалкував] на своє нещасливе кохання (П. Куліш, Вибр., 1969, 129); // недок. тільки проводити, провадити, перен. Вести, пролягати, простягатися, вказувати на напрямку руху звідки-небудь кудись (про двері, дорогу і т. ін.). — Шлях той? Ох, мов голуб'ятко, сей шлях проводить тудю, де я зроду-віку не булаа (Вовчок, I, 1955, 306); Две дверей проводили прихожого — одні в світлицю, другі в кухню (Мирний, I, 1954, 205); Славако йде. Ідуть усі троє: він, Шарлотта й Мундзьо. Вже на хіднику, що провадить на веранду (Март., Тв., 1954, 300).

◇ Проводжати в останню путь див. останній.

2. *перез.* Вряджати когонебудь у дорогу, в гості, в похід і т. ін. Ще так недавно і так давно проводжали його в далеку дорогу.. Мати покляла в заробітчанську торбу житню хлібини, шматок позиченого сала, пару головок часнику (Стельмах, I, 1962, 472); Щосені проводжають рідні, близькі, друзі, товариші наших юнаків до армії (Нар. тв. та епн., 5, 1967, 23); Кузь годие від хати до хати по своєму кутку і говорив кожному: — Що ж ми, отакого золотого чоловіка.. з хати випхнемо? Треба ж провести його так, як слід. Ану, Бовдюг, доставай горілки, а ти, Латочко, закуски, а я вже принесу чарки, та, як каже Підситочок, дасть бог, вирядимо (Тют., Впр, 1964, 206); Пішла, попрощалась із господарями, подякувала їм за милість і за ласку.. Проводили мене хлібом-сіллю, поблагословили (Вовчок, I, 1955, 12); На великодній баба убрала Петрика, як папу, й провадили з дідом.. в гості (Черемш., Тв., 1960, 36); // Супроводжувати когонебудь (на вокзал, в аеропорт і т. ін.) прав його від'їзді кудись; вряджати гостей, відвідувачів і т. ін.; протилежне зустрічати. — Хіба ви оце думали їхати в Кишинів? — спитала в його Сая. — Та ні! Я провodia на вокзал одного нашого кишинівця (Н.-Лев., V, 1966, 143); Кожмолець молоденький до червоної від'їжджав. Проводжала його немька, на гармоні тьось грає (Сос., I, 1957, 180); — Оце, доню, — кажуть матери, як уже провели старості, — се тей місяць, що за хмару зайшов (Вовчок, I, 1955, 62); — Приїхав на вокзал тебе провести, Сашко, — сказав Сергій Валентинович (Сміл., Сашко, 1957, 68); Тут Яєдох і стала її розпитувати.. об чім їй треба було.. а даді і провodia з хати (Кв.-Осн., II, 1956, 195); // *перез.* недок., перен. Відзначати, святкувати закінчення чого-небудь. — Он, свято йде.. а нам чого радіти? чим його стрічати, як проводити?.. (Мирний, III, 1954, 31); Рік [1950], який ми вчора провodiaли, описав нашу країну до нових висот економічної могутності (Рад. Укр., 1. I 1951, 1).

Проводити (проводжати, провадити) на пенсію — відзначати вихід на пенсію (за місцем роботи). Недавно наш колектив зменшився на два чоловіки. Одного провodiaли на пенсію, інший поїхав вчитися (Рад. Укр., 4. I 1961, 2).

3. *недок.* тільки проводити, проводжати, *перез.* Виразити якимось своє ставлення до того, хто йде, від'їжджає звідки-небудь. — Ач, гадуха, — трясє селом, розносить поговор! — провodiaла вона ковалюгу неприязною думкою (Коцюб., II, 1955, 15); Устина

прощасться з любов'ю, зупиняється біля хвіртки, і всі зупиняються на вулиці, проводачи її і словами, і подобралими очима (Стельмах, I, 1962, 360); Зникає [Річард] з порога. Громада проводжає його лютими вигуками і жиданням грудок та папілчя (Л. Укр., III, 1952, 86); Йй гучно плескали в долоні. До самозабуття був у долоні й Давньо, проводжаючи Нонну зі сцени (Гончар, II, 1959, 244); // Лунати, звучати вслід тому, хто йде, від'їжджає звідки-небудь. Луцкмиха призьро окунула гурт очима і, плюнувши, зійшла з рундука; регіт прові її... (Мирний, III, 1954, 25).

4. *перез.* Стежити (поглядом, очима) за ким-, чим-небудь, хто (що) віддаляється, йде, їде. Я довог на горбиху стояв, очима проводив материну постать, яка в сутінках ген-ген майоріла в високих чужих хлібах (Ковінька, Кута..., 1960, 24); Балакали люди, проводжаючи очима валаку, що потонула в стрій куряві (Мирний, I, 1949, 414); Батько проводжає його суровим поглядом, аж доки хлопеч не зник за високими коноплицями, що росли на березі річки в кінці Устименкової садиби (Цюпа, Три явори, 1958, 28); Гимко, налягаючи руками на чепіги, часто задирав голову, проводжає даленіючі косинці журавлів (Тют., Впр, 1964, 11); Віоріка провела його поглядом аж до воріт (Чаб., Балкан. весна, 1960, 450); * У порівн. Він мовчав, дивлячись на дічину так, мовби проводжає її очима в далечині (Гончар, Земля..., 1947, 71); // *недок.* *перез.* провадити, також *перез.* Пильно оглядати когонебудь, що-небудь, переводячи погляд, очі з одного предмета на інший. Роман з боєм провodiaть очима понівечені шматочки сосниці (Стельмах, I, 1962, 120); Підвіє [Загнбїда] голови і хижо провіє очима по хаті (Мирний, III, 1954, 95); Провела [Юлія] своїми райдужними примруженими очима по зеленіх околицях і раптом зупинила свій погляд на високій.. постаті Дениса (Тют., Впр, 1964, 231).

5. *недок.* тільки провадити, *перез.*, чим і без додатка. Робити плавні рухи, торкаючись чого-небудь. — Та й коса ж у тебе? От коса! — гвалтила Марина, провадити гребінцем вповожд волосся (Мирний, III, 1954, 178); Соломія провела рукою по його грудях і намацала жокру й линку сорочки (Коцюб., I, 1955, 357); Професор звичною рукою натягнув струни і провіє смичком (Собко, Скеля..., 1961, 102); // *перез.* Рухом руки, дотиком якого-небудь знаряддя позначати лінію, залишати слід. Через усякі дві точки простору можна провести пряму і до того ж тільки одну (Геом., I, 1956, 4); * Образно. В Авила зморшки поглибшали між брів. А мужики уважні. І думи мужицькі провели борозни на чолі в кожного (Головка, I, 1957, 239).

Проводити (провесті) межі між ким-чим — розмежовувати когонебудь, розглядати, оцінювати, аналізувати їх окремо. Я і сам знаю, що не можна провести межі між живим і мертвим; що не тільки живуть, а на життя мають таке саме право рослини і навіть камінь... (Коцюб., II, 1955, 362); Проводити (провесті) паралель див. паралель.

6. *недок.* тільки провадити, *перез.* Споруджувати, будувати (дорогу, канал і т. ін.). Вже в люди, які керують дощами.. Допоможіть їм з річок провodiaти канали, робити фонтани, напувати землю живого водою (Лв., Вел. очі, 1956, 112); Одним із головних старань Захара було — провodiaти зі своєї Тухольщини просту і безпечну дорогу на узорський бік (Фр., VI, 1951, 38); // Підводити кудя-небудь з певною метою труби, провіді, кабелі і т. ін. За останній рік він і вулиці мостив.. і мурував печі, і провodiaв газозі труби... (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 23); — А отам буде для вас лазна і душ. Батько вже душ провіє (Кучер, Чорномор'ї, 1956, 324); — Ви до хати вже й електрику провели, — гово-

рив Скіба, сідаючи на призьбу коло хати (Чорн., Пісні..., 1958, 15).

7. *недок. тільки провадити, провадити, перек. і без додатка.* Здійснювати, робити і т. ін. що-небудь. Оксес провадив засідання правління по-своєму. Він не обмежувався одним лише членом правління, а радо приймає усіх, хто бажає бути присутнім (Тют., Вир, 1964, 118); Заєляов не вперше грає у виставі, яка йшла сьогодні, але ніколи ще він не провадив заключного акту з такою силою, як у цей вечір (Дмит., Наречена, 1959, 131); Прокуратура взялася провадити слідство (Коз., Листи..., 1967, 216); Перший урок математики Береза провів з особливим піднесенням (Томч., Готель..., 1960, 266); На терміновій багатолюдній сходці голова сілради Кость Плохотнюк сказав: — Проведемо обшук. Знайдемо злодій! (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 17); // Пропагуючи які-небудь ідеї, погляди, намагатися їх реалізувати, втілити у життя. ...єдино матеріалістичний погляд Енгельс провадить... скрізь і без винятку, нещадно переслідуючи Дюрінга за щонайменший відступ від матеріалізму до ідеалізму (Ленін, 18, 1971, 31—32); — Віру стратили й побожність, Атеїзм вони провадять... (Л. Укр., IV, 1954, 150); — У процесі роботи довірена людина... мусять уявляти час баучити, як режисер провадить ідею сценарію (Ю. Янов., II, 1958, 25); // розм. Домагатися обрання кого-небудь при виборах. Вибори ж оце щойно закінчилися: Гордій Чумак головою, і в членів сілради провели все своїх людей (Головко, II, 1957, 180); В наступні перевибори куми, свати, брати Гурія Остаповича мали виставити його кандидатуру на голову армії. І неодмінно провести (Бол., Місячне срібло, 1961, 248); // розм. Оформляти кого-, що-небудь документально. — Значить, робили потрібний заочин, — мало не скрикують... прокурор. — Крадене купували, а на складі і в бухгалтерії не провели, документи дали неправильні (Кучер, Трудна любов, 1960, 239); — Ти вже просив би Власова, щоб провів тебе наказом по моїй бригаді (Рудь, Гомін..., 1959, 65); // *недок. перев. провадити, заст.* Вести (звичайно господарство). Вона й тепер провадила господарство сама (Н.-Лев., VI, 1966, 302); [О л е н а:] Вона у мене ціле господарство провадить (Фр., IX, 1952, 344).

Проводити (провести) в житті ідею (принцип, план і т. ін.) — здійснювати на практиці. Радянська держава, що стоїть на сторожі миру і провадить у житті ленінський принцип мирного співіснування держав з рівним соціальним ладом, — могутня перешкода на шляху імперіалістичної агресії (Програма КПРС, 1961, 16); В значній більшості Рад, прийайні в робітничих Радах, після останніх перевиборів, більшовики вже одвоювали у дрібнобуржуазних партій більшість. І вже пробували провадити в житті декрети Ради Народних Комісарів (Головко, II, 1957, 431); Жовтнева революція... не тільки проголосила, але й провела в житті великі ідеї соціалізму, миру, рівноправності і дружби народів (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 4); [О г н е в:] Чекаю на запитання. [Горлов:] А чого ж чекаєш? Розкажи, чому оперативний план не провів у життя? (Кора., II, 1953, 67); Проводити курс на що-спрямовувати свої дії на досягнення, здійснення чого-небудь. Радянська держава і КПРС неухильно провадить курс на зміцнення єдності і згуртованості соціалістичних країн, їх дружби і братерства (Ком. Укр., 11, 1969, 8); Проводити (провести) лінію (політику, позицію і т. ін.) — діяти відповідно до чого-небудь, згідно з чимсь. Він [М. Чернишевський] різко провадив ту лінію викривляти зрад лібералізму, яка донині ненависна кадетам і ліквідаторам (Ленін, 25,

1972, 91); Радянська сторона підкреслила, що Радянський Союз, провадячи політику миру і співробітництва між народами, незмінно з співчуттям ставився і ставиться до боротьби африканських народів проти гнобної системи колоніалізму (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1).

8. *недок. перев. провадити, перек.* Бути, перебувати де-небудь протягом якогось часу. Ціле літо не було нас дома. В таборах провадили ми дні... (Бичко, Вогнище, 1959, 174); Через два роки після того [народження Тараса] батько його знову вернувся в Кирилівку, де й провів майий Тарас свої дитячі літа (Мирний, V, 1955, 309); Зворушені зустрічю, побратими дозво розвинували один одного, згадуючи минуле й свої-товариші, з якими разом провели десять пам'ятливих років на Підільнянській Січі (Добр., Очак. розмир, 1965, 64); // Використовувати певний час як-небудь, на щось. Іван Тимофійович дозволяв йому користуватися своєю бібліотекою, і вечори Валерик провадив у Мурашківській кабінеті за книжками (Гончар, Таврія, 1952, 246); — Проведіть канікули розумно, запасіться здоров'ям для нового навчального року (Мокр., Острів..., 1961, 4); // Жити в якій-небудь спосіб протягом певного часу. Я гадаю, як близько тебе Життя я провадив своє (Л. Укр., IV, 1954, 86); Більшу половину свого життя Олександр Павлович взагалі провів у наукових подорожах (Грим, Незакінч. роман, 1962, 78).

Проводити (провести) час — заповнювати чим-небудь своє дозвілля. Пиши про все. Як Ви провадите час, чи купастесь, гуляєте...? (Коцюб., III, 1956, 327); [Л ю б о в:] Сьогодні ми всі зібрались, можна було б славно час провести (Л. Укр., II, 1951, 37); До її послуг — просто розкішні парки Ташкента, де можна чудово провести час (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

9. *тільки провести, перек., розм.* Хитруючи, обдурити кого-небудь. [Х р а н к о:] Тут щось та є, щось кум замишляє таке... Та ну, жене не проведеш! (Мирний, V, 1955, 128); Йому страшно прикро і встидно було того, що так себе дав провести пані Олімпії (Фр., VII, 1951, 92); Ні, такого, як Гірчак, не проведеш, він сам сто разів козо заводно на около пальця обкрутить (Петльов., Хотинці, 1949, 102).

10. *тільки провадити, перек.* Мати властивість пропускати через себе (тепло, електрику, звук і т. ін.). Як відомо з фізики, метали добре провадять електричний струм завадяки наявності в них величезної кількості вільних електронів, які відірвалися від зовнішніх шарів атомів (Осн. радіотехн., 1957, 40); Дерево погано провадить теплоту (Фіанка, II, 1957, 23).

11. *тільки провадити, перек. і неперек., розм.* Висловлюватися, говорити. — Не знати, що ти провадиш, свате! — дав йому одіт Шрам (П. Куліш, Вибр., 1969, 78); Раз Каленюк Денис і дячок мій... Розговорилися... Провадили, чим живляться комази (Ральський, Поеми, 1957, 227); // *тільки провести.* Сказати поволі, розтягуючи слова. — Я гордянський. — А я з села, з Лазарівки. — З Ла-за-рі-ки! — якось провів він (Мирний, I, 1954, 78).

◇ Провадити далі — те саме, що Весті далі (див. весті). — Входжу я до хати, — провадив далі Сеюрид, — приїтаєся, забалакає (Коцюб., I, 1955, 144); Провадити розмову — те саме, що Весті мову (див. мова). Молоді збились в купу в другому кутку коло піаніно [піаніно] і провадили весело розмову (Н.-Лев., IV, 1956, 69); Провадити своє — те саме, що Весті свої (своє) див. весті). Військовий писар, зом'я і чуж, да не озирася. Він своє козакам провадив (П. Куліш, Вибр., 1969, 157); Мовчить баба та своє провадить. Глуза, видно (Коцюб., I, 1955, 454); Провесті гблос — заспі-

вати. [Ш у м е й к о:] Давайте. Я проведу голос, а ви за мною (Мик., I, 1957, 458).

12. тільки провесті, перех., розм. Марно витратити (гроші). — Які були грошенята — провів, одежа була й так порвана, а ще дорвав (Тесл., 3 книги життя, 1949, 46).

13. тільки провадити, перех., діал. Доставляти. Аж з Райну [Рейну] й Угорщину бочками провадили райнське [рейнське] і усякі напитки (Стор., I, 1957, 367).

14. тільки провадити, неперех., діал. Акомпанувати. То був роман Шужана.. він співав, Настя провадила на форте'яно (Л. Укр., III, 1952, 585).

ПРОВОДИТИ *див.* провадити.

ПРОВОДИТИСЯ і **ПРОВАДИТИСЯ**, *иться, недок.* Пас. до провадити, провадити 7. Без нього [Багратіона] не провадилася жодна операція (Кочура, Зол. грамота, 1960, 94); Восени та навесні, доки діти у школі, в комуні провадяться наради районного масштабу, форуми чабанів або кукурудзководів (Гончар, Тронка, 1963, 220); Відтепер мала вже робота [по будівництву читальні] провадитися через згоджених майстрів (Март., Тв., 1954, 299); — У селі Ковалівці, це як на город їхати сорок верст зідсе, провадиться землеустріє (Головко, II, 1957, 322).

◇ [Річ] провадяться (провадиться) про кого — що — те саме, що Ідеться (їдеться), ішлося, йшлося) про (див. ітійся). [В л а с:] Наме вам цю книжку, не до вводиби вона мені. [О л е с я:] Чому? [В л а с:] Не цікавить мене те, про що там провадиться (Кроп., II, 1958, 323); Тепер перша річ нехай провадиться про Остапа (Вовчок, I, 1955, 330).

ПРОВОДКА, *ж.* 1. Дія за знач. провадити 1, 7. В середині липня корабель вийде за полярне коло і забезпечуватиме проводку суден (Веч. Київ, 24.V 1957, 1); На підставі всіх зазначених у звіті витрат і підтверджуючих документів обліковець робить м «Пробутокво-видатковей книзі комірника» відповідні проводки у видатковій частині (Колг. Укр., 11, 1958, 11).

2. Система проводів (для передач електричного струму). — Та ось бачиш, — показав на дроти хлопчеч. — Вилкоград шоразу замикає проводку, і радіо не хоче говорити (Кучер, Голод, 1961, 51); Цілість проводів загованої проводки перевіряють контрольною ланкою (Знання..., 8, 1967, 32).

3. спец. Водіння коней ступбю для повільного остигання після бігу. Під час проводки вершник править погодами сувдечки (Конярство, 1957, 118).

ПРОВОЗИТИ, бжу, бзвш, недок., **ПРОВЕЗТИ**, зу, зєш; *мил.* ч. провіз, везла, лб; *док., перех.* Везучи, перемицати кого-, що-небудь. Тож як провозять її по великих містах в колісницю і удаляє богиня свого благодатного дару Смертному людові, — міддю і сріблом їй шлях устеляють, Щедрим приносом збагачують (Зеров, Вибр., 1966, 177); — Тепер я вас іншим шляхом проведу, щоб ви бачили всю Мар'яніюку, щоб ви знали, яка вона є! — сказав Кравченко, як вони услилися (Мирний, III, 1954, 333); Альтов заговів зробити хлопчині цюсь прикне.. І він гукує Жені: — Сідай у мою машину, проведу! (Гуц., Скупана., 1965, 27); // Перевозити з собою (звичайно тасмою). Для села, які провозили десь на західний торг звичайний набуток своїх праці, такі придорожні села з панським чи його дозорного посіпаки замочком ставали страговицями, яке об'їздилось густими ковильними перелогами та лісами (Ле, Наланвайко, 1957, 6); Листи поетеси [Лесі Українки] до родичів і друзів свідчать про те, що вона засвоїла методи конспірації.. Те, чого не можна було провезти, поетеса зачувала напам'ять для усної передачі (Рад. літ-во, 18, 1955, 197); // *перев. док.* Везучи, доставити куди-не-

будь. Сідай на мій віз, а тебе проведу до мого двора, що нішто й не побачить (Кв.-Осн., II, 1956, 462).

ПРОВОЗИТИ, ожу, бзвш, *док., перех.* Возити якийсь час або якусь кількість. Геплушко, фарбована в біле, Ти скільки під вибухів гук Людей на землі провозила, Козань, і прощань, і розлук? (Мал., Звенигора, 1959, 121).

ПРОВОЗИТИСЯ, *иться, недок.* Пас. до провазити. Вони [удільні князі] збирали на свою користь мито з товарів, що провозилися через їх князівства (Іст. УРСР, I, 1953, 109).

ПРОВОЗИТИСЯ, *окуся, бзвш, док., розм.* Возитися (у 2 знач.) якийсь час. Цей день так і минув: біля воза до обіду провозилися, по обіді в клуні вляли зерно (Головко, II, 1957, 136); Повернувся й чоловік від Збруча на кований бричці й до самого ранку провозився за хатою, закопуючи награвоване добро (Цюпа, Назустріч..., 1958, 62).

ПРОВОЗОСПРОМОЖНІСТЬ, *ності, ж.* Те саме, що Провізна спроможність (здатність) (*див.* провізній). Щоб посилити товарну провозоспроможність наших залізниць, нам довелося вдатися до дуже рішучого заходу: з 18 березня по 10 квітня [1919 р.] по всій Росії буде припинений рух пасажирських поїздів (Ленін, 38, 1973, 31).

ПРОВОКАТОР, *ар, ч.* 1. Тасмний агент, який проникає в нелегальну організацію із зрадницькими цілями. — Нас хтось виказав. Лука, в підпіллі є провокатор.. Треба попередити товаришів... (Мик., II, 1957, 320); Не діджаєся Олекса Борканюк хцастя й волі. Його вислідив провокатор, і прийняв Олекса тяжку смерть у будапештській в'язниці (Кучер, Дорога..., 1958, 190); На заводі, потай од поліції, ховаючись від шпигунів та провокаторів, працював підпільний робітничий гурток (Юхвід, Оля, 1959, 174).

2. Особа, що провокує (у 1 знач.) що-небудь. Ми оборонимо вітчизну од провокаторів війни (Сос., I, 1947, 165).

ПРОВОКАТОРКА, *ж.* Жін. до провокатор. Вже двічі до них підсилали німкенз з Ельзасу, але обидва рази провокаторки.. не змогли зру довести до кінця, — їх розшифрували (Ю. Янов., Мир, 1956, 77); Вона передала по камераз: Шуткіова — провокаторка (Бурл., Напередодні, 1956, 317).

ПРОВОКАТОРСТВО, *а, с., розм.* Дії, вчинки, поведінка провокатора. [А д а м:] Значить, у цю критичну хвилину нам треба без сумніву повісти найенергійнішу боротьбу проти провокаторства (Грчан, I, 1958, 182).

ПРОВОКАТОРСЬКИЙ, *а, е.* Прикм. до провокатор. Провалившись на провокаторській роботі в Києві, Микола Михайлов виїхав у Петербург (Бурл., Напередодні, 1956, 82); Провокаторський лозунг.

ПРОВОКАЦІЙНИЙ, *а, е.* 1. Прикм. до провокація 1. Розсипані скрізь.. вороги революції творять своє діло, стіють провокаційні чутки і підбурюють невідомих людей на злочинні виступи (Еллан, II, 1958, 218); Санчо зрозуміла всю провокаційну поведінку Гальванеску та всі його вчинки, яких не могла досі збагнути (Смоляч, Прекр. катастр., 1956, 75); Вбиство парламентарів було провокаційним викликом (Гончар, III, 1959, 237); // Прикм. до провокатор 1. — Са твоя найновіша теорія, ті комітети розпуки, се навертання на нелегальну дорогу — все те виглядає око в око як робота платних провокаційних агентів (Фр., IV, 1950, 324).

2. *мед., с. в.* Прикм. до провокація 2, 3. При сильному зараженні поля [вовчком] можна застосовувати провокаційні посіви соняшника на силос (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 227).

ПРОВОКАЦІЙНО. Присл. до провокаційний 1.

ПРОВОКАЦІЯ, і, ж. 1. Навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою штовхнути їх на згубні для них вчинки. Убивство М. Е. Баумана показує ясно, до якої міри мали рацію соціал-демократичні промовці в Петербурзі, які називали маніфест 17 жовтня настюко, а поєдінку уряду після маніфесту провокацією (Ленін, 12, 1970, 33); — Чи ви повірили, що справді злодії перед вами? Та голову на одруб даю, що це чиста провокація! (Головко, II, 1957, 158).

2. мед. Штучне збудження якої-небудь хвороби.

3. с. г. Штучний виклик сходів насіння бур'янів з метою подальшого їх знищення. Особливо добрі результати щодо провокації проростання бур'янів рано навесні одержано при повторному луценні стержні луцильником з полицями (Колг. Укр., 1, 1957, 15).

ПРОВОКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до провокувати.

ПРОВОКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. провокувати. Американські імперіалісти в період між двома світовими війнами були зайняті тільки справами війни, — готуванням та провокуванням нового світового конфлікту (Смоляч, VI, 1959, 419).

ПРОВОКУВАТИ, їю, їш, недок., перек. 1. Навмисне підбурювати кого-небудь на якісь дії, вчинки і т. ін. Цей мержотник доти проковував Загайчика, доти щупав його з усіх боків, поки не нащупав слабкого місця (Вільде, Сестри., 1958, 479); // Навмисне викликати ту чи іншу подію, створювати конфліктну ситуацію і т. ін. Не раз за минулі роки імперіалізм проковував гострі міжнародні кризи, які ставили людство на грані термоядерного атікнення (Ком. Укр., 7, 1969, 13); Центральна рада зайняла ворожу позицію до Радянської Росії і почала проковувати війну з нею (Вісник АН, 12, 1957, 4).

2. мед. Штучно збуджувати яку-небудь хворобу.

3. с. г. Штучно викликати сходи насіння бур'янів з метою подальшого їх знищення.

ПРОВОКУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до проковувати. Ранньою весною яб культивуємо, розпушуємо на глибину 8—10 сантиметрів. Грунт, так би мовити, дозріває, прогрівается, разом з тим проковуються на ріст бур'яни (Рад. Укр., 2. II 1962, 2).

ПРОВОКУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до проковувати. Наявність у двох близьких моваз слів однакового звучання при різності значень, відтінків, живваності їх в проковуючим моментом у роботі перекладача (Куцзич, Дієзн., 1956, 79); Грив може бути причиною загострення і проковуючим фактором у появі та розвитку будь-якого захворювання нервової системи (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 639).

ПРОВОЛІКАННЯ, я, с., заст. Дія за знач. проволікати 2. Нарешті по довгих проволіканнях, після переносу справи від одного товариства до другого і т. ін. нарешті появилсь у Львові видання «Кобзаря» Шевченка (Драг., II, 1970, 404).

ПРОВОЛІКАТИ, їю, їш, недок., **ПРОВОЛОКТИ**, очу, очіши, **ПРОВОЛОЧИТИ**, лочу, лбчаш, док. 1. перек. Повільно тягнути, переміщати кого-, що-небудь кудись, повз когось, щось, по поверхні чогось і т. ін. Паровоз, важко чаткаючи, проволік мимо нас ешелон з будівельними матеріалами (Смоляч, День., 1950, 67); Мовчки проволік [Мирон] замерлого Скаміну до порога і двічі вдарив ногою в двері так, що з сталі опспалась глина (Кол., Терен., 1959, 265); // тільки док. Волокти якийсь час. Муся проволоки [бандити] трохи по сімгу і притиснули обличчям до обледілого пенька (Речм., Весн. грози, 1961, 54).

2. перек. і неперек., заст. Зволікати (у 4,5 анач.). Він не переставав держатись за сю думку: викручусь, проволочу час, збрешу, що прийду нікому через день,

Через два дні, а сьогодні нізачо не поїду! (Фр., III, 1950, 416); Кожний день, кожна ніч зближала його до страшного дня, не можна було проволікати, відтягнути (Кобр., Вибр., 1954, 196).

3. перек., перек., розм. Затримувати, уповільнювати хід, здійснення чого-небудь. По короткій боротьбі з собою він рішчяся ваятись на спосіб, щоб тільки проволікти діло (Фр., III, 1950, 415).

ПРОВОЛІКАТИСЯ, аюся, ашся, недок., **ПРОВОЛОКТИСЯ**, очуся, очішся і **ПРОВОЛОЧИТИСЯ**, лочуся, лбчашся, док. 1. перек. док. Тягнучись, повільно переміщатись по поверхні чого-небудь. По бруку, обвшши аокрілім лахміттям, .. Прапори нападницькі проволікались (Бажан, Рокі, 1957, 259).

2. розм. Дуже повільно рухатись (від старості, утомі і т. ін.).

3. розм. Дуже повільно минати для кого-небудь (про час). Проволокался ще два тижні. Як і.. ті дні, за приписом, вишла Ольга на прохід (Кач., II, 1958, 69); // безос. Одна віда, що то якийсь довог проволікалося: вже й зима минула, .. а допомоги не можна було дочекались (Кобр., Вибр., 1954, 144).

4. тільки док., розм. Волочитись (у 3 анач.) якийсь час. — Брешеш, сучий виродку! — гримнула мати. — Всу ніч проволочився десь, прошевндя, то й думалеш, що ти є чабе! (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 487).

5. тільки недок. Пас. до проволікати. Батько з сином беруться до марудної роботи внакладання основих: нитки з основи проволікаються крізь зубці в берді та крізь вічка в переборах (Л. Укр., IV, 1954, 246); Справа проволікалася, і скінчити її відразу не було ніякої змоги (Фр., VI, 1951, 270).

ПРОВОЛОВІДИТИ, джу, дпш, док., перек., розм. Воловодити якийсь час.

ПРОВОЛОВІДИТИСЯ, джуся, дпшся, док., розм. Воловодиться якийсь час.

ПРОВОЛОДИТИ, їю, їш, док., розм. Володіти якийсь час. Оце коли хто проволодів землю десять год як захяін і ніхто до його не чіпавсь і земля тісі не однімав, то вже й не одніме, хоч би земля й не його була (Гр., II, 1963, 147).

ПРОВОЛОК, у, ч.: З проволоком — повагом, повільно. — Я? — скаає він скінці з проволоком. ..Хіба я тому винек, чи що? (Фр., V, 1951, 269).

ПРОВОЛОКА, и, ж., розм. Затримка, зволікання при виконанні чого-небудь. — Служба проволоки не терпить! — в розгущі скрикнула Целя і поспинним кроком подалась до пошти (Фр., II, 1950, 312); Коломізч без проволоки наказав кожсомульцям порозводити додому двічат (Речм., Весн. грози, 1961, 181).

ПРОВОЛОКТИ див. проволікати.

ПРОВОЛОКТИСЯ див. проволікатися.

ПРОВОЛОЧИТИ див. проволікати.

ПРОВОЛОЧИТИ², очу, бчш, док., перек. Те саме, що прборонувати.

ПРОВОЛОЧИТИСЯ див. проволікатися.

ПРОВОНОВАТИ, юю, юш, недок., **ПРОВОНЯТИ**, аю, аш, док., розм. 1. перек. Насичувати, наповнювати неприємним запахом; робити смердючим. — Тільки й знав [Павло], що кадить та й кадить, уже всю хату провоняв табачищем (Тют., Вир, 1964, 371).

2. тільки док., неперек. Те саме, що провоняється.

ПРОВОНЯТИ див. провонювати.

ПРОВОНЯТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Насититься, наповнятися неприємним запахом; стати смердючим. Приїжджав було й цюліта додому Оленка. Сумне тільки життя їй було дома. Іство: борці, хоч видивись, картопелька, цибуля, часник, що аж гата провонялася тим (Тесл., З книги життя, 1949, 105).

ПРОВОРКОТАТИ, *очу, бчеш і ПРОВОРКОТИТИ*, *очу, отиш, док. 1. неперех.* Те саме, що **проворкувати** 1. 2. *перех. і без додатка, перен.* Те саме, що **проворкувати** 2. *Кожки подивися скопа на Женю і проворкоті: «Струни рук і серцець почувтвіє!»* (Мур., Свіже повітря., 1962, 87); *Паниця ж, своє господарство і діти усім тягарем лягла на одні материні плечі. Він і досі дивувався, як вона, перериваючись, устигала і панське діло поробити, і своє поле, і город доглянути, і дома опоратися: хату побілити, хліб спекти, шмаття попрати і дітям на ніч котика проворкотіти* (Стельмах, I, 1962, 422).

3. *перех. і без додатка, перен.* Проворчати, промурмотати, виражаючи невдоволення чим-небудь, гнів і т. ін. — *Хлопський син! Тьфу, якого біса тим хлопам пзатися сюди! — проворкотав Валяко* (Фр., I, 1955, 252); — *Одно відомо, — знов дід проворкотів покурим гласом, — що всі ми й доби й тижні погубили в сій клятій тьмі* (Л. Укр., I, 1951, 294); // *рідко.* Сказати що-небудь тихо, невразно. *В тій хвилі Олекса проворкотав щось крізь сон* (Фр., V, 1951, 69).

ПРОВОРКОТИТИ *див. проворкотати.*

ПРОВОРКУВАТИ, *ю, уєш, док. 1. неперех.* Видати своєрідні переливчасті звуки (про голубів, горлиць і т. ін.).

2. *перех. і без додатка, перен.* Проговорити або проспівати лагідним, ніжним голосом. — *Кохайлику! — ставши біляенько, з-за ступи стиха проворкувала Роксолана* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 52).

3. *неперех.* Воркувати якийсь час.

ПРОВОРНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **проворний**. *Ізві й нужди мало: проворненька, веселенька, скрізь мотавється* (Кв.-Осн., II, 1956, 303); *Вона встала, проворненькою ходю пішла до вікна, взяла з одвірка половину виплетеної паннохи з дротами* (Н.-Лев., VI, 1966, 25); *Весною Чижик молоденький, Такий спієучий, проворненький, В садочку все собі скавав Та якось у сільці й попає* (Гл., Вибр., 1951, 16).

ПРОВОРНЕНЬКО. Присл. до **проворненький**. *Солом'я уїтишла в кімнату веселенько та проворненько* (Н.-Лев., VI, 1966, 390); *Після лекції, коли Пістір.. шутний сидів, розвалившись на лавці, до його проворненько підійшла Галя* (Вас., I, 1959, 172).

ПРОВОРНИЙ, а, е. 1. Швидкий і вправний у роботі (про людину); меткий. *Поки стара мати допеленталась додому, проворна Настя вже роздзгалася, поздіймала з голови стрічки та кептки і сховала в скриню* (Н.-Лев., VI, 1966, 310); *Донька — висока, голубоока, струнка та проворна, як в'юн, дівчина років п'ятнадцяти — жваво малагодила що слід до чаю* (Л. Янов., I, 1959, 215); *Жухарев тим часом подаєся вперед, легкий, сугорлявий, проворний, як людина, що звикала багато бігати в житті* (Гончар, Маша., 1959, 20); * *Образно.* Проворна зірка хвостом розсипала білде багаття по чорному череві мовчазного неба (Ле, Ю. Кудря, 1956, 45); // *на що, до чого.* Який має певну схильність; охочий до чого-небудь. *Еней був парубок моторний і хлопець хоть куди козак, Удаєся на все але проворний, Завагатиший од всіх бурлак* (Котл., I, 1952, 65); *Христя витягла жару. — Як же ти його візьмеш? — скрикнув Грицько.. — А до хлопця, не бієш, проворна, — зло уєрнує він* (Мирний, III, 1954, 13); // *Який діє спритно, швидко, вправно в руках людини (про знаряддя праці).* *Назчилившись, майстер обтієся стовбур. Сокира служанка і проворна* (Ю. Янов., II, 1958, 141); *У руці [римаря] проворне шило, Дратва пасмом у зубак* (Стельмах, V, 1963, 13); // *Який характеризується спритністю, моторністю, жвавістю і т. ін.* *Вона задивилась на його проворні темні очі й од того часу причепилась до його,*

як реп'ях (Н.-Лев., III, 1956, 362); *Параска, воячка, свильована, не могла натиснитись невісткою, замилуваною стежила за проворною постанткою* (Горд., II, 1959, 285); *Холодна вода окропом ошпарила Тимофія.. Проворними руками він під водою зірвав з себе чоботи, піджак, рижок піднявся вгору, на всі груди відкинув повітря і знову занурився в ріку* (Стельмах, II, 1962, 204).

2. *Надто рухливий, прудкий (про тварин).* *У степу в траві палучій, Коник, вдатний молодець. І веселий, і спієучий, І проворний стрибунець* (Гл., Вибр., 1951, 81); *Проворний пес утікає тепер догорода, всі пустилися за ним* (Ков., Світ., 1960, 111); *Близенько біля хат Хуркоче табунець проворних курі'ят!* (Рильський, II, 1946, 162).

ПРОВОРНІСТЬ, *ності, ж.* Властивість зазнач. **проворний**. *Вона сама здивувалася, де це взялася неї жвавість та проворність* (Н.-Лев., IV, 1956, 76); *Ріпачко завжди подобався Мазур проворністю — він усе робив так, як робив би це Павло, швидко і вправно* (Хор., Місто., 1962, 22); *В задній частині двору була ще одна хвіртка, і туюк шаснує у неї з проворністю миші* (Добр., Очак. розмир, 1965, 87).

ПРОВОРНО. Присл. до **проворний**. *Нимидора поралась в чужій хаті проворно* (Н.-Лев., II, 1956, 183); *Отець Миколай проворно оглянувся навкруги* (Стельмах, I, 1962, 486); *Проворно годить біля них [чумакиві] розжеволія шинкарка, нарізаючи скиби хліба, розставляючи палашки* (Голов., Драма, 1958, 99); *Заміліла і мати за верстатом, тільки пальці її проворно в'яжуть все нові й нові вузлики в старому начинні* (Цюпа, Три явора, 1958, 14).

ПРОВОРОЖИТИ, *рожу, рожнш, док. 1. перех.* Витратитися на ворожіння.

2. *неперех.* Ворожити (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОВОРОЧАТИСЯ, *аюся, аєся, док., розм., рідко.* Ворочатися якийсь час.

ПРОВОРСТВО, а, с., *рідко.* Те саме, що **проворність**. *В них любов через карії очі, через доугу косу, через рум'яні щоки,.. через танці, через проворство..* (Кв.-Осн., II, 1956, 306).

ПРОВОСКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **провоскувати**.

ПРОВОСКОВУВАТИ, *ую, уєш, недок., ПРОВОСКУВАТИ*, *ю, уєш, док., перех.* Те саме, що **провощувати**.

ПРОВОСКУВАТИ *див. провоскувати.*

ПРОВОЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **провощити**; // *у знач. прикм.* *Продукти з різким запахом (риба, сир) треба ставити в холодильну камеру в щільно закритій посудині або загорнувши в провощений папір, пергамент чи целофан* (Укр. страви, 1957, 432).

ПРОВОЩИТИ *див. провощувати.*

ПРОВОЩУВАТИ, *ую, уєш, недок., ПРОВОЩИТИ*, *щю, щіш, док., перех.* Прощувати або натирати що-небудь воском; вощити.

ПРОВОЮВАТИ, *юю, юєш, док. 1. неперех.* Воювати якийсь час. *Коли його призвали на війну, він провоював чотири роки* (Довж., III, 1960, 424); *Дядя Мокійчук без поранень провоював першу світову громадянську* (Перв., Дикий мед, 1963, 192).

2. *перех., перен., розм.* Втрачати кого-, що-небудь, воюючи. — *Еге, парубче! — набрався ерешті хоробрості старий. — Провоював ти свою дівку. Заміж вийшла Улана* (Збан., Любов, 1957, 10).

ПРОВОУЛКОВИЙ, а, е. Прикм. до **провулок**.

ПРОВОУЛОК, *лка, ч.* Обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння між двома вулицями. *Як в чарівному сні, вона ходила за ними по вузьеньких провулках з застопним теплом* (Коцюб., II, 1955, 294);

Бродить ніч по вулицях зимових, у провуках вітром завила (Сос., II, 1958, 152); *Адреса, записана на папірці, вела в головної вулиці в тихі зелені провулки, де в нагірному сонцем повітрі плавали пахощі квітів* (Ткач, Ждн., 1959, 6); * У порівн. 6 долина, мов провулок, Зууть її дорога дугів (Л. Укр., IV, 1954, 166); // Обмежені двома вулицями два ряди будинків з проїздом та проходом між цими рядами. — *Схочете, заходьте, Катре.. Це недалеко тут — Дніпровський провулок, н'яв,* — спитаєте (Головка, II, 1957, 381); *Брати Столярова докінчували вже чи не сорокогий рейс з кімця в кінець Третього Малаго провулка* (Смолч, V, 1959, 114).

ПРОВУЛОЧОК, чка, ч. Зменш. до провулок. *Одрагу зорієнтувавшись, Памько нирнує у порожній провулочок* (Елдан, II, 1958, 30); *Вузький провулочок лягав між дерев'яними, переважно двоповерховими корпусами* (Шиян, Гроза., 1956, 473); *Здавалося, всі жителі Петербурга вирішили побувати на святі в Петергофі. Вони наводнили всі вулиці й провулочки маленького міста* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 69).

ПРОВЧАТИ *див.* проучувати.

ПРОВЧЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до провчати.

ПРОВЧИТЕЛЮВАТИ, юю, юєш, *док.* Вчятиелювати якійсь час. *Юрій Юрійович Голуб провчителював понад тридцять років, але кожен новий урок був для нього джерелом творчості* (Донч., V, 1957, 224); *Тридцять н'ять років провчителювали вони у школі села Миколаївці* (С. Ол., З книги життя, 1968, 70); *Не провчителював він і року, як почалася війна* (Цюпа, Краєнь, 1971, 70).

ПРОВЧИТИ *див.* проучувати.

ПРОВЧИТИСЯ, чуся, чійся, і **ПРОУЧИТИСЯ**, учуся, учіпся, *док.* Учтисся якійсь час. *Сей перший обхідний маршрут я почала.. з класу, де ми провчилися останній рік* (Гур., Осок. друзі, 1946, 44); *Ось її школа ім. Коцюбинського. Тут провчилася [Галина] всі десять років і як сумно було покидати її, розлучатись з товаришами* (Коп., Земля., 1957, 59); *Улас. був зарахований на історичний факультет. Провчився два курси, а на третьому ажущений був припинити навчання* (Тют., Вир, 1964, 63).

ПРОВ'ЯЗАТИ *див.* пров'язувати.

ПРОВ'ЯЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВ'ЯЗАТИ**, яжу, йжеш, *док.*, *перех.* 1. Протягувати нитку через петлю, закріплюючи її. *Щоб не було потовщення [у виробі], в місцях з'єднання нитку пров'язують щільніше* (В'язання., 1957, 30).

2. тільки *док.* В'язати (у 3 знач.) якійсь час.

ПРОВ'ЯЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до пров'яляти. *Існують два види технології [супіння]: перша — виготовлення борошна з сирової трави і друга — в трави, пров'яленої в полі* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 34); * *Образно. Хай думає полковник, що прислали йому служачку, .. пров'яленого всіма прикордонними союцями* (Загреб., Шеніп, 1966, 287); // у знач. прижм. *Пров'ялену мажорку перевозять в сушильні приміщення для томління і сушіння* (Техн. культ., 1956, 343); *Яровизовану або пров'ялену картоплю висаджують у ранні строки в добре угноєний і оброблений ґрунт* (Веч. Київ, 3.IV 1957, 3).

ПРОВ'ЯЛИТИ *див.* пров'ялювати.

ПРОВ'ЯЛИТИСЯ *див.* пров'ялюватися.

ПРОВ'ЯЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. пров'ялювати. *Пров'ялювання трав перед сілюсуванням в найбільш доступний і надійний спосібом їх консервування* (Хлібороб Укр., 11, 1965, 16); *Коли льон вибирають руками, в'язати його в снопи гразу не слід, а краще залишати горстки на 4—6 годин для пров'ялювання* (Техн. культ., 1956, 77).

ПРОВ'ЯЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОВ'ЯЛИТИ**, лю, ліпш, *док.*, *перех.* Злегка підсушувати на сонці або на свіжому повітрі що-небудь. *При використанні молодих посівів (сорго) на зеленій корм зелену масу після скошування обов'язково треба перед згодуванням пров'ялювати* (Колг. Укр., 3, 1959, 29); *Замочене насіння не витримує дії сонячного проміння, його треба пров'ялити в тіні під навісом. Таке насіння не можна довози зберіати, його ми висуваємо неодмінно другого ж дня після пров'ялювання* (Рад. Укр., 21.III 1964, 2).

ПРОВ'ЯЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОВ'ЯЛИТИСЯ**, йється, *док.* 1. Злегка підсушуватися на сонці або на свіжому повітрі; ставати пров'яленим.

2. тільки *недок.* Пас. до пров'ялювати.

ПРОГАВІТИ, влю, виш; *мн.* прогавлять; *док.*, *перех.* і *без додатка*, *розг.* Пропустити кого-небудь, упустити щось, відволікаючись, через неухажність, нерозторопність і т. ін. [С а м р о с ь:] *Прогавив кума, Онопрія Митрофановича, в церкві та й не похристувавася з ними..* (Кроп., II, 1958, 8); *Надія.. з ганку будинку не зводила очей, щоб не прогавити, коли Смоливує вийде на вулицю* (Чорн., Красиві люди, 1961, 144); *Ольга слухала, сердечко болячись, щоб не прогавити й одного слова* (Кач., II, 1958, 43); *Не прогав м'яча, не промаж, на тебе [футболіста] дивитися сто очей* (Чаб., Катюша, 1960, 34); // Не використати слухного для чого-небудь моменту (через недогадливність, втому, лінощі і т. ін.). *Думає [Славко], що як прогавить цю нагоду до розмови [з Погурайчином], то вже пропавший навки* (Март., Тв., 1954, 368); [П р о х о р:] *Ну що, товаришу майор, виспались?* [С р і б н и й:] *Вистався, як ведмідь, а прогавив таку нагоду повернутися під Бухрин з командуючим* (Дмит., Драм. тв., 1958, 102); *Тиміш.. коли Савка йшов на сцену, провів юнака глумливим поглядом, що й пальцем поклав. І нашішники [ясна річ, не прогавили того, щоб зайвий раз реготнути]* (Грим., Незакічч. роман, 1962, 3); // Втратити пильність або послабивши увагу до кого-, чого-небудь, прогледіти щось. *..новотіскрієці прогавили і класове поведіння і реальне політичне значення ідеї бойкоту..* (Ленін, 11, 1970, 190); — *Хочеться мені в цій людині до кімця розібратися. Чому він такий? Що ми самі в ньому прогавили? Чого для нього не зробили?* (Собко, Справа., 1959, 78); *Як тільки вийде гуляти дітьми, слуги її ні на крок не відпускають, бо наказав великожа, що як тільки слуги прогавлять і допустять до того, що вона побачиться із своїм коханим, то вкине їх на стожок голодним вовкам у глибоку темну яму* (Тют., Вир, 1964, 221); // Втратити кого-, що-небудь через забарливість, інертність, нерішучість і т. ін. *Треба було стрімгове летіти від одного [поїзда] до другого, щоб не прогавити пошту* (Жур., Звич. турбота, 1960, 39); — *Ех, Зіньку, Зіньку, — зітхнув сторож. — Допарубкується ви, що прогавите Тетяну. Будете кусати лікті..* (Добр., Тече річка., 1961, 222); *Захопившись красою теплого ранку, я прогавив кілька разів рибу і перестав стежити за поплавцями* (Коп., Як вовн., 1948, 59).

ПРОГАВКАТИ, аю, аєш, *док.* і *неперех.* Гавкати (у 1 знач.) якійсь час. * *Образно. Десь здала прогавкала незощайна.. сирена, і весь наповн захолов у напруженні* (Епик, Тв., 1958, 517).

2. *перех.* і *без додатка*, *перен.*, *вульг.* Промовити, проказати що-небудь (про людину, яку зневажають).

ПРОГАДАТИ *див.* прогадувати.

ПРОГАДАТИ², аю, аєш, *док.*, *заст.* Гадати (*див.* гадати²) якійсь час.

ПРОГАДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГАДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. *перез.* і *неперез.* Помилатися в розрахунках, передбаченнях; прораховуватися; // *перез. док.* Схвбити, промахнутися. *Шуліка гелнувся об каміння поблизу качки. Хижак, певно, прогадав свій розліт — зопалу або в голоду не зауважив скелі* (Досв., Гюле, 1961, 81); // *Через нерішучість, недосвідченість, нерозторопність і т. ін. залишатися у програмі, опинятися в невигідному становищі, багато втратити і т. ін. — Коротше кажучи, скільки візьмете за роботу? — Хто ж його зна... І матеріал у вас не такий... шалієка занозиста. Коли б була не прогадана...* (Збан., Малин. давін, 1958, 59); — *Купив оце підсвічник, та божев, чи не прогадав* (Тют., Вир, 1964, 177); — *У своїх, значить, набридло, до чужих повітєсь? В татарщину за довгим карбованцем? Ой, гадать, дівчата, щоб не прогадали!* (Гончар, Таврія, 1952, 19).

2. *тільки док.*, *неперез.* Гадати (*див.* гадати¹) якийсь час. — *Як хоч, — відказала вона чоловікові й буцім заснула, тоді як цілу ніч продумала і прогадала* (Мирний, I, 1954, 150).

ПРОГАЗУВАТИ, ую, уєш, *перез.* Док. до газувати. *Прогазувати воду; Всю знайому вже дорожу в дивізії Костецького... Всього прогазував дуже швидко* (Перв., Дикий мед, 1963, 304).

ПРОГАЙНОВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до прогайнувати. Було йому добре й запитано на душі, і зовсім не лягло те, що доведеться перед матір'ю та батьком виправдуватись за прогайнований день (Гуц., З горіха..., 1967, 184).

ПРОГАЙНУВАТИ, ую, уєш, *перез.*, *розм.* Марно, по-пустому, нерозумно витратити (гроші, майно, господарство і т. ін.); пропити, прогуляти. — *Щось мало, — не всі гроші: ти десь прогайнував в Богуславі, — мабуть, пропив з батьками в винарні* (Н.-Лев., III, 1956, 170); *Те, що предки потом збили, Скарб, худобу накопили — Все козак прогайнував* (Бор., Тв., 1957, 80); *Він зовсім розписав, прогайнував господарство, продав землю, — зосталася сама обідрана хатка* (Гр., I, 1963, 431); // *Згайнувати, змарнувати (час). Робитимемо все, аби на час сніжити: найкраще робітників, не прогайнуємо і годинки* (Кочуб., III, 1956, 146); [Д е м' я н:] *Так ми знову покинемо [роботу]!* [П е т р о:] *Тоді посадять! І ми тільки літо прогайнуємо* (К.-Карий, II, 1960, 326); — *Вже свогодні постаєш на краці ділянку, бо на цей поки постягаєш дерево до стосу — спілку часу прогайнуєш* (Стельмах, I, 1962, 304).

ПРОГАЛАКАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до галакати. *Вулицю прогалакали чоловічі голоси, і тільки два слова добрала молодича — про землю і про панів. Одне в усіх людей на устах і в голові* (Стельмах, I, 1962, 605).

ПРОГАЛІНА, н, ж. 1. Проміжок між чим-небудь. *Носять [люди] каміння і замурують прогаліну* (Л. Укр., I, 1951, 455); *Підкошчи [Панько], ухониєся руками за верхок і, соваючи босими ногами по брамі, зачіпає нігтями за цвяхи, за прогаліни межі дошками* (Март., Тв., 1954, 165); *У кузові стояли ящики з консервами, між ними в прогалінах насипом лежала морожена слизька риба* (Голов., Тополя..., 1965, 12).

2. Просторе, вільне від дерев, хлібів, іншої рослинності місце на узліссі, серед лісу, в саду, в полі і т. ін.; велика галява. *Сів [Павло] на коня й пустився на прогаліну, що була серед квітів у царському саду* (Три золоті сл., 1963, 110); *Молода компанія перебігла його [садок] і розсипалася на широченкій прогаліні перед домом, серед квітників* (Н.-Лев., IV, 1956, 86); *З лісу на прогаліну виходять дядько Лев і небіж його Лукаш* (Л. Укр., III, 1952, 193); *Коли взяти вбік до лісового озера, дерева рідшають, відкривають чималу прогалі-*

ну (Стельмах, I, 1962, 217); // *Голе, позбавлене льодового покриву місце на поверхні води. У величезних прогалінах чистої води з'явилось багато морського звіра* (Трубіл., Крила..., 1947, 16); *Біля правого, крутого берега Дніпра утворилась широка прогаліна, чиста від крижів* (В ім'я Вітч., 1954, 65).

3. *перез.* Упущення, пропуск, вада. *Юзя почала надолжувати... прогаліни в своїй науці й вихованню* (Л. Укр., III, 1952, 662); *Ми, комуністи, завжди тверезо і критично оцінюємо досягнуте, сміливо викриваємо недоліки і прогаліни в роботі, щоб швидше їх ліквідувати, щоб працювати ще краще, ще наполегливіше в ім'я повної перемоги комунізму* (Матер. XXII в. КП України, 1961, 90); // *Недолік, недоробок, хіба. На жаль, в ділянці збирання і вичення робітничого фольклору у нас зробило ще мало, і прогаліну цю треба якнайбільше заповнити* (Рильський, III, 1956, 146).

ПРОГАЛІНКА, н, ж. Зменш.-пестл. до прогаліна 1, 2. *Десь-не-дєсь виднілася блисучка жовта підлога. Одну таку прогалінку коло дверей вибрав собі Микола, став на неї і ступив великі пискви щоб докупити, аби не придати стеліюку* (Март., Тв., 1954, 169); *Ідуть вони та й ідуть і заїгали в такий зустий ліс, що й прогалінку не можна. Коли бачать — сидить на прогалінці гурток людей* (Вас., II, 1959, 423); *Між деревами була прогалінка, екрита високою травою* (Трубіл., Мандр., 1938, 79).

ПРОГАЛОПУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *розм.* Галопувати якусь відстань. *Можеш сміливо йти до обою. Кілометрів в н'ять прогалопув по шаяху, атомить коня...* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 49).

ПРОГАЛІВИНА, н, ж., *рідко*. Те саме, що прогаліна 1, 2. *Балкон зеленню пошитий. В прогалівину видно: нами сидять на балконі, саме чують, блищать самозар* (Тєсл., 3 книги життя, 1949, 128); *Червоноармійці воступилися коло них [сосен], заповнюючи отакими ялинами лісову прогалівину* (Ю. Янов., IV, 1959, 82).

ПРОГАНЯННЯ, я, с. Дія за знач. проганяти 1—3.

ПРОГАНЯТИ, аю, аєш і *рідко* **ПРОГОНЯТИ**, ню, ниш, *недок.*, **ПРОГНАТИ**, прожену, проженеш, *док.* 1. *перез.* Гнати, змушуючи йти у певному напрямку, проходити повз або через певну місцевість (тварин). *Ой шумлять верби да кінець греблі, А що буря верги поаривала, Ей, туди удова, удова молодая Та сірії воли проганяла* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 57); *На вулиці спорили пилон припає: от тільки-тільки проганяли худобу на поле* (Головко, I, 1957, 274); *Артільний пастух Митяша кожного ранку й вечора неодмінно вештатєть якийсь час на будівництві, поки прожене повз Вовчий Брід свині* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 41); *У 60-х роках XVI ст. купці тільки привілейованих міст (головним чином Львова) проганяли через Перемишль більше 20 тис. волів* (Іст. УРСР, I, 1953, 156); // *Гнати під конвоем у певному напрямку (звичайно людей). Я б тебе не кинує, хоч би дізнав я щодень катування, хоч би мене знали в Сірію князя, в Нубію ризаки, хоч би проганяли в гору качуками* (Л. Укр., IV, 1954, 275); *Одного не позваля тільки — тої брутальності, з якою виряджали їх [солдатів]: серед ночі, майже роздланутих, під охороною проганяли з казарми на станцію* (Головко, II, 1957, 440); *На другий день робітники цукроварні застрайкували. А ще через день нашою вулицею проганяли кількох робітників, оточених кінними стражниками* (Панч, В дорозі, 1959, 168); // *Преганяти щось — небудь по чомусь, через щось. Щоб зробити операції [на серці] безпечними, поряд з аіпотермією відотяться до штучного кровообігу, коли кров проганяють по судинах своєрідним насосом — «механічним серцем»* (Наука..., 3, 1957, 17); *Для утворення раковини устриця повинна проганяти через своє тіло таку кількість води,*

яка в кілька тисяч разів перевищує її власну вагу (Тасмн. вапна, 1957, 15); // розм. Примушувати працювати (мотор, машину і т. ін.) з метою перевірки, випробування. *Проганяти мотор; // також неперех., розм.* Обробляти смугу поля, залишаючи позад себе борозну, ручку і т. ін. [С е л я н и н (запалившись):] *Ой ви, голото чортова! .. Чи ви [ткачі] судні хоч борозну рівно проганяти або смонки на воза скласти?* (Л. Укр., IV, 1954, 226); *Коли сходило сонце, одинадцять косарів проганяли на повні гони по третій ручці* (Ле, Історія радості, 1947, 183).

Проганя́ти (прогна́ти) крізь стрій — у армії царської Росії та деяких інших старих армій — проводити солдата між рядами вишуканих солдат з метою покарання його ударами палиць. *Перед розстрілом.. його проганяли крізь стрій і вліпили 600 ударів палицями* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 218).

2. *перех. і без додатка.* Примушувати кого-небудь іти, виходити геть звідкись; виганяти. *Не раз Іван мстив сокирою в неї [Химу], жбурляв вилами та проганяв* (Коцюб., II, 1955, 333); *Вона, звичайно, не хотіла його проганяти зовсім, але Ясєві стало так сумно, що він насунув кепку на лоб і пішов на всі чотири вітри* (Ів., Вел. очі, 1956, 34); *Другого дня прогонив Василь кури з ґрядок, та й до обніжка наблизивсь* (Тесл., Вибр., 1950, 108); *Бабуся взяла лопачку.. та й проганяла собак і знала мене з тину* (Н.-Лев., VI, 1966, 98); *Після того, як його набив і прогнав Драгва, Юрко пішов подав від скурти соломи і сів собі на межі* (Томч., Готель..., 1960, 134); // *Примушувати відступати, втікати.* *Троянці сильно наступали і тиснули своїх ґраєв, Не раз Латинці проганяли До самих городських валів* (Котл., I, 1952, 279); *Упали в тил гадючі жаля, оббили ми своє добро, й полки Котовського проганяли мазмоціє рештки за Дністро* (Сос., II, 1958, 425); *Ішли бійці атакми в пороховій імлі і геть проганяли ворога з радянської землі* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 92); // *розм.* Звільняти з роботи, з посади, відмовляти в роботі і т. ін. *До покрови наймита блазують, а після покрови проганяють* (Укр., присл., 1963, 89); — *У добрий час прийшов, — говорив цар. — Вчора я прогнав слугу, і його місце вільне. Я тебе прийму, але уважай — не спиткнися! Від сьогодні я не буду проганяти слуг, а смерть каратиму!* (Три золоті сл., 1968, 7); *Бронка вкравчується, коли думає, що Філіпчук другого ж дня після похорону Річницького звільнить Олексю з роботи.* *Шеф не тільки не прогнав Олексю, але він себе так, наче йому нічого не відомо про випадок на вічу у Каліниці* (Вільде, Сестри..., 1958, 478); // *перех. док., розм.* Розірвати сімейні узи; розлучитися. *Свою жінку проганя [Гнат] од себе, зійшовся з другою без шлюбу* (Коцюб., I, 1955, 56); // *перен.* Своєю повагою сприяти переміщенню, розсіюванню тощо (хмар, туману і т. ін.); розвіваючи, знищувати (звичайно запахи). *Сонце проганяє каламуть* (Рильський, II, 1960, 280); *Гуляли б, поки не смеркає, Поки мир божий не засне, Поки.. Не зійде місяць над горою, Туман на лан не прожене* (Шевч., II, 1963, 242); *Не може [вітер] проганяти з стаї запаху вугля, сиру і овечої вовни* (Коцюб., II, 1955, 325).

3. *перех., перен.* Мислено відводити, відштовхувати від себе хвилюючі думи, спогади, відчуття страху, переляку і т. ін. або звільняти кого-небудь від них. *Пан Адам кладе руки на стіл і проганяє ними той образ* (Коцюб., II, 1955, 245); *Йї згадувалося, як він покинув її на погали, на глум людям, але вона зараз же проганяла від себе ці згадки* (Гр., II, 1963, 270); *Улас, щоб припинити свої страждання, зусиллям волі проганяє.. страх* (Тют., Вир, 1964, 52); *Закричає горлатий півень і прогнав мій страх* (Гл., Вибр., 1951,

198); *Доволі вже було йому клопоту з тією Лідою. Вирвав з серця її ім'я, прогнав саму думку про неї* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 5); // *Намагатися подолати* (звичайно сон, дрімоту, втому і т. ін.) або сприяти іншим у цьому. *Коли його [Самійла] кликали, він здригався, протирвав долоню очі, ніби проганяв дрімоту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 53); — *Сідайте, та вип'ємо по чарці: може, я сон прожену* (Н.-Лев., III, 1956, 22); *Він зараз приїде йі настоянник на зілля, пічарки якої прожене з лиця її блідоту* (Коцюб., I, 1955, 317); *Щоб проганяти нелюдську втому, Тамара починає лічити, скільки разів кине лопатою землю* (Хижняк, Тамара, 1959, 244); // *Робити спроби перебороти, уникнути або допомогати кому-небудь позбутися нестатків, злиднів, бід, лиха і т. ін.* *Хто знає, про що думала ця стара мужня жінка, яку все життя здоганяло горе, а вона проганяла його від себе — коли зітханням тихим, коли задумом мовчазною, слезою гарячою, пролітою вночі на самоті, щоб ніхто не бачив, а коли й нісеною тужною* (Тют., Впр, 1964, 277); *У вишневому садочку, Під вербою, в голодочку, Щоб лихо проганяти і щоб долю звеселити, Заходились наші квіти Весілля гуляти* (Гл., Вибр., 1951, 241); *Злидні кляті переборем, проженем, з землі ми зробимо Едем* (Сос., I, 1947, 412); // *Намагатися перебороти, стримати, притишити* (голод, біль і т. ін.) або сприяти у цьому. *Будуть ковзи і цимбали Дічатам натщесерце грати і хлопцям голод проганяти* (Г.-Арт., Байки., 1953, 180); *Виліз [Чубенко] на коня й продовжував путь, ведучи загли, коняючи від тифу, б'ючи себе по голові, щоб проганяти біль* (Ю. Янов., II, 1958, 212).

4. *тільки док., неперех., розм.* Швидко проїхати, пробігти яку-небудь відстань; промчати, промчатися.

5. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Гаяяти (у 1 знач.) якійсь час. *Проганяти м'яча цілий день.*

ПРОГАНЯ́ТИСЯ, яюся, яєшся, недок. і док., розм.

1. *тільки док.* Гаянятися якийсь час.

2. *тільки недок.* Пас. до проганя́ти 1—3.

ПРОГА́Р, у, ч. 1. Дія за знач. прогорі́ти, прогоря́ти

1, 2. *Висока температура, свинцева і газова корозія, зміни напруги — все це веде до прогару уцільнювальної поверхні* (Знання., 6, 1965, 26); *Система датчиків, встановлених на стінках домен, не тільки попереджує про можливу аварію, але й точно визначає місце прогару кладки* (Роб. газ., 26. I 1973, 3).

2. *Прогоріле місце в чому-небудь.*

3. *перен., розм.* Невдача, неуспіх у якій-небудь справі, пов'язаній з підприємництвом. — *Діла... Хоч що-небудь із грошей привіз? — Де там! З себе продає [Савка] усе, щоб якось додому добратись. Повний прогарі* (Мокр., Слід., 1969, 157).

ПРОГА́РТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прогартува́ти.

Здрібнений феромарганець змішують з прогартованою.. і просяною бурою (Технол. різального івстр., 1959, 105).

ПРОГА́РТОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прогарто́вувати. *Досліджено [науковцями Інституту газу АН УРСР] процес прогартовування алюмосилікатного носія каталізатора та ванадієвого каталізатора для окислення сірчистого газу* (Вісник АН, 4, 1971, 4).

ПРОГА́РТОВУВА́ТИ, ую, уєш, недок., **ПРОГА́РТУВА́ТИ**, ую, уєш, док., *перех.* Надавати металам або деяким іншим речовинам більшої ніж звичайно твердості, пружності, міцності, стійкості. *Прогартувувати сталь.*

ПРОГА́РТУВА́ТИ *дич.* прогарто́вувати.

ПРОГА́РЦЮВА́ТИ, юю, юєш, док. 1. *перех. і неперех.* Пробігати, проскакати верхи на коні гарцюючи. *Він побачив, як перед полками.. на білому коні прогарцював невисокий, широкоплечий вершник і за жмуть зник з юр-*

бі (Кочура, Зол. грамота, 1960, 149); Гнат прогарцює прощальне коло по двору, зупинився у воротах, зняв карабін і вистрелив п'ять разів у повітря (Тют., Впр, 1964, 330).

2. *перех., перен., розм.* Виконати в швидкому темпі (танець). — *Вже ні метелиці не потанцює, ні козачка з парубком не прогарцює* (Укр. поети-романтики..., 1968, 271).

ПРОГАРЧАТИ, чу́, чу́ш, *док.* 1. *неперех.* Видати низькі погрозові звуки (про собак і деяких інших тварин).

2. *неперех., перен.* Видати, утворити звуки, що нагадують гарчання (про механізмами, інструменти і т. ін.). *Мимо воріт несподівано прогарчав ворожий танк* (Гончар, III, 1959, 278); *Прогарчала десь автомашина* (Збан., Єдина, 1959, 180).

3. *перех., перен., розм.* Сердито, невдоволено промовити, сказати що-небудь. *Шука ваяв подарунок.. і щось прогарчав собі під ніс* (Стор., I, 1957, 377).

4. *неперех.* Гарчати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОГІАЮВАТИ, юю, юєш, *недок., рідко*, **ПРОГІАЮТИ**, ію, ієш, *док., перех.* 1. Витратити марно, даремно (звичайно час); гаяти. *Швидше відлягайтесь до школи! Крайці прогають дні, — Пізно вертати, — ніколи їх не заєрнете, ні!* (Граб., I, 1959, 150); *Про загрозу, яку несе Батий і Руській землі, і Угорській, говорить Данило Белі, умовляв його разом до бою стати. Беда доведо викручувався і, зрештою, відмовився. Тільки час прогав Данило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 491); // *Заповнювати чим-небудь дозвілля. Всі постановили не спати цілу ніч. Під прикриттям ночі в циз мураж [замка] можна сподіятися всього.. З жаромом та галасом пішли цілим гуртом шукати роля, а радше, щоб прогаяти ніч* (Грчан, II, 1958, 43).

2. *тільки док., також без додатка.* Забарившись із чим-небудь, втратити або пропустити щось. *Боюся, що Ви там забули й про те, що час уже влаштовуватися у профшколи. Дивіться — не прогайте* (Вас., III, 1960, 333); — *Буду старатися, — тижо промовив Павло, — і, може, наздожену те, що прогав* (Кучер, Трудна любов, 1960, 555); *Прогаяти строки силосування кукурудзи — значить лишитися без кормів* (Рад. Укр., 16.VII 1957, 1).

ПРОГІАЮВАТИСЯ, іюся, ієтєся, *недок., рідко*, **ПРОГІАЮТИСЯ**, іюся, ієтєся, *док., розм.* Те саме, що затримуватися 1. *Прогаялись [прочани] геть-то, оглядаючи монастир. А було тоді на що там задивитись* (П. Куліш, Вибр., 1969, 76).

ПРОГІАЮНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до прогійати. *Вона поспішала надолужити раніше в безділлі прогійаний дні* (Ряб., Золототисячник, 1948, 193); *Якщо прогійаний на все це час не надолужити, то депо дуже легко може опинитися в прориві* (Сенч., Опов., 1959, 153); // *у знач. прикм.* *Розгійали [комсомольці] — кожна прогійана хвилина може коштувати життя тій, що залишилася одна в обіймах траєвоїни на дикій сісовій галечині* (Донч., II, 1956, 55); *Все б наче й нічого, якби не дощ. Карою він став Кіндрату Дорофійовичу за не один прогійаний день ранньою осінню* (Логв., Літа..., 1960, 48); // *у знач. ім.* *прогійане, ного, с.* Те, що марно втрачене або пропущене через забарлівість. *Загар Білина, не вимірявши юнацьких сил, мчить уперед, доганяючи роки, надолужуючи прогійане* (Ле, Право..., 1957, 34); *Найнебезпечніше в землеробстві з чимось забаритися. Прогіане важай втрачений* (Рад. Укр., 3.VII 1961, 3).

ПРОГІАЮННЯ, я, с. Дія за знач. прогійати. *Прогіаняня в повстанні смерті подібне...* (Ленін, 34, 1973, 390); *Прогіаняня часу на косовиці, скиртуванні і молотьбі врожаю неминуче призводить до великих втрат* (Рад. Укр., 1. VIII 1951, 1).

ПРОГІАЮТИ *див.* прогійувати.

ПРОГІАЮТИСЯ *див.* прогійуватися.

ПРОГІВНІТИ *див.* прогівнчувати.

ПРОГІВНІТИСЯ *див.* прогівнчуватися.

ПРОГІВНЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до прогівнчати.

ПРОГІВНЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГІВНЧІТИ**, нчу́, нтіш, *док., перех.* Обертальним рухом пропускати крізь що-небудь гвинтоподібний інструмент. *Прогівнчувати дошку*; // *Обертальним рухом пропускаячи крізь що-небудь гвинтоподібний інструмент, робити отвір. Прогівнчувати дірку в дошці.*

ПРОГІВНЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОГІВНЧІТИСЯ**, ітється, *док.* 1. Проходить крізь що-небудь обертальним рухом.

2. *тільки недок.* Пас. до прогівнчувати.

ПРОГІН, у, ч. 1. Дія за знач. прогінуги, прогінати.

Прогін спину; Прогін кроку.

2. Увігнуте місце. *Під час навіски дротові надається попереднє натягнення. Це сприяє зменшенню прогінуги* (Наука..., 2, 1955, 10).

ДСтріль прогінуги — максимальне зміщення осі стержня, зігнутого зовнішнім навантаженням у напруж., перпендикулярному до осі.

3. Западина у земній корі, що утворилася внаслідок тектонічних рухів. *Нафтові родовища Передкарпатського прогінуги в більшості є одночасно й родовищами природного горючого газу* (Нафта..., 1957, 30).

ПРОГІНАННЯ, я, с. Дія за знач. прогінати і стан за знач. прогінатися. *При повному навантаженні автомобіля і відповідному прогінанні основних ресор кінці додаткових ресор упираються в кронштейни, прикріплені до рами, після чого обидві ресори працюють спільно* (Підручник шофера..., 1960, 230); *Сволок є найбільш значимим за розмірами конструктивним елементом перекриття будинку — він підтримує балки в місці найбільш можливої їх прогінання — в центрі приміщення* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 65); *Хоч за характером кувальницький басейн [сучасного Північного Приазов'я] був мілководним, однак спостерігається тенденція до більшого прогінання його дна* (Геол. ж., XX, 6, 1960, 94).

ПРОГІНАТИ, ію, ієш, *недок.*, **ПРОГІНУТИ**, нү, нєш, *док., перех.* Дією ваги або сили робити в чому-небудь вгін або вигін. *При гальмуванні [автомобіля] верхній кінець важеля натискає на шток і.. прогінуге діафрагму, а разом з нею і коромисло вниз* (Підручник шофера..., 1960, 268); *Чорний кіт вистрибнув з бур'яну, присів, прогінуючи спину* (Гуц., Скупана..., 1965, 123); *Щось змінилось в ній.. Але щось лишилось в ній і від тієї Марини. Так само прогінуге на лінії цюці ямочку усмішка, той самий нервовий порух плечей* (Мушк., Серце..., 1962, 119).

ПРОГІНАТИСЯ, іюся, ієтєся, *недок.*, **ПРОГІНУТИСЯ**, нүся, нєтєся, *док.* 1. Під дією ваги або сили робитися увігнутим або вигнутим. *Коли він ступив на сходи, здалося, ніби сходинки під ним прогінугають.. такою крезьною була його постава* (Шовк., Інженери, 1956, 91); *Під ногою тижо писнула вода, і земля почала прогінатися* (Стельмах, II, 1962, 68); *Дубовий совок прогінуге, потім від часу* (Гончар, II, 1959, 144); // *Набувати увігнутої форми чи форми ангага. Жалієніс і низький лобих, а на ньому прогінугаються розгонисті бровенята* (Стельмах, I, 1962, 155); *Іноді після народження лошага погано стають на ноги, які надмірно прогінугаються в пупових суглобах* (Ковярство, 1957, 98); // *Згінатися, нахилитися під власною вагою* (про віття). *Вони з берега обережно скочили на кладку, над якою прогінугалося гілля верб* (Стельмах, II, 1962, 147).

2. тільки недок. Пас. до прогіннати.

ПРОГІМНАЗІЯ, і, ж. У дореволюційній Росії — неповний середній загальноосвітній навчальний заклад (чоловічий, жіночий). Антося й Деса вчилися в прогінназії в близькому здоровому містечку (Н.-Лев., IV, 1956, 75); *Видержала* [Софія] *екзамен за шість класів у прогінназії* (Вас., I, 1959, 254); *Помер батько, і сестрам ще тяжче стало. Вони ходили на поденну роботу, зароблячи дома шитвом і вчили свою Гаю в прогінназії* (Кучер, Дорога..., 1958, 75).

ПРОГІН, гóну, ч. 1. Дія за знач. прогінати, проганяти.

2. Дорога, якою гонять худобу або птицю на пасовисько, водопій і т. ін. *Увечері гуси по встановленому прогону прямують до місця ночівлі* (Птахові., 1955, 293).

3. Іст. Ділянка шляху між поштовими ставціями. *Щоб не було в пути препони, То б заплатив [Плутон] за три прогони* (Котл., I, 1952, 176); // тільки мн. Плата за проїзд на поштових конях. — *А подорожня, чи пак одкритий лист, є? Подає йому [писареві] одкритий лист, він подививсь, зараз і прогони вищитає — такий спритний!* (Стор., I, 1957, 78); *Ларіна, щоб не платити Прогонів, надто дорогий, На шкапах їхала своїх* (Пупкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 181).

4. розм. Ділянка шляху між залізничними станціями; перегін. *Майже всі солдати стояли на дверях, бо залишалося ще кілька прогонів і буде невеличка слобідська станція* (Шиян, Вибр., 1947, 154).

5. Відкритий простір в чому-небудь; проріз, отвір. *Прогони дверей; // Проміжок, відстань між сусідніми опорами в яких-небудь спорудах, будовах; частина такої споруди, будови. Міст височіє на п'ятдесят метрів над водою, і один прогін був скинутий тепер на дно ріки* (Панч, О. Пархом., 1939, 96); *Спершишся грудьми на поруччя мосту, задивився [Ярослав] на бистру і шумливу течію Росави, яка несла в прогони між дубовими бичками останні льодини* (Вол., Місячне срібло, 1961, 193); *Судноплавні прогони мостів, які досі зводилися на Дніпрі, не перевищували 100 метрів* (Наука..., 9, 1971, 14); // спец. Обмежена двома рядами опор, колон частина цеху, призначена для доменної печі, промислового конвейєра і т. ін. *Та вас цікавить, де в цей час Личков? На Тракторному, на своїм прогоні* (Перв., II, 1958, 212); *Він хоч майстер молодий, Але і зараз у його прогоні Біла вагранка — стяг переїзний...* (Мур., Повість..., 1948, 41); *Стьопа підхопив пробу на лопату і чимдуж помчав у кінець пічного прогону* (Собко, Біле полум'я, 1952, 10); // Горизонтальна опорна балка в споруді, на яку спираються інші балки. Для підтримання даху в теплицях ставлять стійки й прогони (Овоч., 1956, 139); *Незабаром заюкотіла над річкою весела швидкомовка сокир: це послонити прокладали вадосж майбутнього мосту смалені прогони* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 158); // Сходова клітка в будинках.

ПРОГІННИЙ, а, е. Прикм. до прогін 5.

ПРОГІРКЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до прогиркнути. *Коли він був уже на вулиці, коли вдихнув.. прогиркає від димів.. повітря, в цілу прогиркає вибух* (Загреб., Спека, 1961, 163); // у знач. прикм. Обличчя мого мокре од сльоз, безперестанку я когатаю прогиркаку слиму (Кол., На фронті..., 1959, 142); *Божеволіють орди ворож, і прогирклий вдаль стелеться дим...* (Уп., Укр. поема, 1950, 125).

2. у знач. прикм. Непримний, задушливий (про запахи, повітря і т. ін.). *Після свіжого повітря в ніс ударив і відразу забив дух прогирклий запах тваринних випарів* (Добр., Тече ріка..., 1961, 26).

3. у знач. прикм., перен. Викликаний гіркоцюю, прикрістю. *Могили йшли по всій землі, Світлюлись чистими*

зірками, У кожнім місті і селі Лілись прогирклыми сльозами (Гіринь, Старгують..., 1963, 51).

ПРОГІРКЛІСТЬ, лості, ж. Якість за знач. прогирклий 2. **ПРОГІРКЛЮ**. Присл. до прогирклий 2. *Лугова м'ята, що спочатку пахла ніжно, кликала з пам'яті мимі картини пастушого життя, тхнула п'яно й прогиркло* (Мущк., День..., 1967, 72).

ПРОГІРКНУТИ, не, док. Стати гірким; згіркнути. *Олія вже прогиркла.*

ПРОГЛАГОЛАТИ див. проглаголвити.

ПРОГЛАГОЛІТИ, лю, лиш і **ПРОГЛАГОЛАТИ**, аю, аеш, док., перек. і неперек., част. Сказати, промовити. *Так проглаголиши, замовк старий, похилив голову, загадавсь. І всі задумались од його речі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 196); *Аж нараз проглаголає Маледикт усім на диво, — Що проглаголає, те ми Все розкажемо правдиво* (Фр., X, 1954, 116).

ПРОГЛАДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прогладжувати 1. *Третій спосіб — це лискування (прогладжування) піддушеного виробу камінцем або склом, що давало блискучі смуги на матовому тлі черепка* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 68).

ПРОГЛАДЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОГЛАДИТИ**, джу, диш, док., перек. 1. Гладити, вирівнювати, розправляючи що-небудь. *Прогладжувати рукою зм'яті сторінки.*

2. розм. Те саме, що пропрасбувати 1. *Готовий за формою викройки рукав прогладжують.. і зшивають* (В'язання..., 1957, 64).

3. тільки док., розм. Гладити (у 2 знач.) якийсь час. **ПРОГЛАДЖУВАТИСЯ**, ується, недок., **ПРОГЛАДИТИСЯ**, иться, док. 1. Ставати гладким, рівним.

2. розм. Те саме, що пропрасбуватися 1.

3. тільки недок., розм. Пас. до прогладжувати 2. *Кінці лінолеуму змазуються спеціальною мастикою, покриваються смугою склотканини і прогладжуються утюгом* (Веч. Київ, 15.IX 1961, 4).

ПРОГЛАДИТИ див. прогладжувати.

ПРОГЛАДИТИСЯ див. прогладжуватися.

ПРОГЛÉДИТИ і **ПРОГЛЯДІТИ**, джу, диш, док., розм. 1. перек. і без додатка. Неуважно дивлячись, спостерігаючи, не помітити, пропустити когось, щось. — *Дивись після того в ясні оченята, так і дорожу прогледити!* (Вовчок, I, 1955, 323); *Задумався [Андрій] і прогледів, коли Надія з звірткою вийшла разом з сином* (Чорн., Красиві люди, 1961, 79); *Никають [хуторяни] по закарелках, щоб дечого прихованого не прогледіти* (Тют., Вир, 1964, 169); // Залишити що-небудь поза увагою. *А настане ніч Купала, — Тую ніч не прогляди і поки ще має не впаде — В ніч до напороті йди* (Щот., Поезії, 1958, 242).

2. неперек. Глядіти (у 1 знач.) якийсь час. *Закидати в море вудки дуже забавна штука. Зирни на той поллавок, очей з нього не спускаш і не помітиш, як майже увесь день прогледів* (Логв., Давні рани, 1961, 103).

◇ **Проглédити** (проглядіти) [всі] бчі — вдивляючись кудись, з нетерпінням, дово прождати когось, що-небудь. *В той день Оксана прогледіла на дорогу всі очі* (Панч, Мир, 1937, 14); *Впала ніч... Шакали виють... Вітер... Мого зима! Я всі очі прогледіла, — Милого нема!* (Крим., Вибр., 1965, 36).

ПРОГЛІНАТИ, аю, аеш, недок., **ПРОГЛІНУТИ**, ну, нєш, док., перек., розм. З'їдати що-небудь жадливо; поглинати. *Він [містер Хо] присунув до себе страви й узявся їх проглінати* (Смолич, Сорок вісім..., 1937, 62); *Олексій і Юрко так стялись, наче один другого хотіли проглінути* (П. Куліш, Вибр., 1969, 302); * *Образво. Глибока шхата проглінула людей і не вертала* (Гр., Без хліба, 1958, 168).

◇ Мов (немов, ніче, неніче і т. ін.) земля проглинула кого — хтось безслідно зник. Дід знову забалакав, наче сам до себе: «.. Ще мало у мандраж пропало [людий], мов їх земля проглинула?» (Мирний, I, 1949, 158); Проглинути язика (язик) — те саме, що Проквітнути язика (язик) (див. проквітнути). З мікрофона почувся зловтіший регім: — Що, містер Макітра, язика свого проглинули? (Вол., Дні., 1958, 195); Хай мені земля прогліне — уквашється як запристання, заповнення в чому-небудь. — Хай мене грім поб'є! .. хай мене сира земля прогліне, коли я їм чюю часть [частину], окрема своє! — каляся Попенко (Мирний, I, 1954, 333); Хай тебе (його, її і т. ін.) земля прогліне — уквашється як побажання смерті кому-небудь.

ПРОГЛИНУТИ див. проглявати.

ПРОГЛЯДАТИ, аю, аш, недок., **ПРОГЛЯНУТИ**, ну, неш, док. 1. Тільки док., *перез.* і рідко *перез.* Проникнути зором крізь що-небудь. Навкруги позаросло так, що я не проглянути (Вовчок, VI, 1956, 339); В моїх селі сади цвітуть — Проглянути не можна (Вороноко, Мирний, 1960, 77); [Г а л я:] Над річкою зранку такий туман стелився — не проглянеш (Лев., Марія, 1953, 50); Крізь нічний мороз, коли очі змигли, можна було й проглянути: на вулиці був рух, вулицею сунула людська лава (Смолич, Реве та стогне., 1960, 210); // *перен.* Вникнути в суть чого-небудь, осягнути розумом щось; зрозуміти, розгадати. Що вони [сні] віщують, що пророкують? Не розгадає вона своєю головою, не прогляне (Мирний, III, 1954, 47); Ніхто з нас тайн одвічних не прогляне, Ніхто не розбере письмо незнане (Мисик, Біля криниці, 1967, 318); // *перен.* Те саме, що подивітися 1. Моя луна багатая, пресвітлає сонце! Провісти, проглянь на мене в небесне віконце! (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 43); Обізаєш до мене! Де ти, мов сонце? Проглянь на мене! Де ти, мов серце? (Кост., I, 1967, 134).

2. *перез.* Показуватися із-за чого-небудь, видітися з-поміж чогось, бути або ставати видним, помітним крізь щось, з-під чогось і т. ін. (про конкретні предмети); де-не-де виглядати. З-за густих акацій видно широкі слоди, нові, чистенькі. Слоди високі, проглядають через гілки акацій (Н.-Лев., VI, 1966, 6); То тут, то там проглядають в травичі голубі, мов крапельки весняного неба, фіалки (М. Ол., Чуєш., 1959, 34); Диха зима стовгається, А сонечко прогляне (Гл., Вибр., 1951, 231); — Ой, Романе! — спочатку налякалаєся, а потім розсміялась Христина, поправила хустку, з-під якої проглянуло вертє холо. — І де ти взявся? (Стельмах, I, 1962, 129); // Ставати явним, проявлятися через зовнішні ознаки (про абстрактні поняття). Він [письменницький рух] проявляє себе в різних рукописних збірниках, у яких крізь звертну хаотичність і рівнорідність тем проглядає бажання — обняти якнайширший круг відомостей (Фр., XVI, 1955, 321); Володь всім ще в юні роки На батька схожий: та ж хода, Швидка, весела і тверда, І в руках сила прогляда (Мас., Сорок., 1957, 469); В хаті Мар'яні з кожного кутка проглядає охайність і убозтво (Стельмах, II, 1962, 275); Його очі перелякано розширились, і з них проглянули сум і безнадія (Збан., Єдина, 1959, 94); // Зрідка зустрічається, трапляється. От і братія сипнула У сенат писати Та підписувати — та драми І з батька і брата. А меж ними і землячки Де-де проглядають (Шевч., I, 1951, 251).

3. *перез.* Дивитися на що-небудь, читати щось і т. ін. з метою перевірки, вивчення або ознайомлення; переглядати. Дубина розкриває листа, проглядає його, ажинає, повільно каде у кишеню (Мороз, П'єси, 1959, 223); Починалися іспити, і він ще раз, востаннє, хотів про-

глянути книжки, відсвіжити в пам'яті призабуті дані і події, перевірити формули, теореми (Коцюба, Нові береги, 1959, 310); Я мусив виграти собі півгодини для того, щоб проглянути сумніні шматки на екрані до монтажу, а перед десятима годинами вечора — ще півгодини на перегляд остаточно змонтованого фільму (Ю. Янов., II, 1958, 117); // тільки *недок.* Оглядати, обдивлятися який-небудь простір з метою спостереження, виявлення чогось. З вікна Панько проглядає три сторони. Хто микав подвір'я — бачить. Хто під'їжджає до кооперації брчком — бачить (Підс., Віч-на-віч, 1962, 51); // *перен.* Подумки аналізувати що-небудь. Моїх сімнадцять літ я в пам'яті коопливо проглядаю, печальний список бідошок і бід (Бажан, Політ., 1964, 4).

ПРОГЛЯДАТИСЯ, ається, *недок.* 1. Бути видним, помітним, приступним зору. Сіючи на коня, він попрямував до розвилки яру, звідки видно було і перелісок, і поле за аром, а дорога проглядалась у бінокль верстов на п'ять (Панч, I, 1956, 323); Крізь широкий і низький отвір прочинених дверей в сіни вливалася могутній потік світла, за ним ледве проглядався двір, порослий бур'яном (Перв., Дикий мед, 1963, 14); Панно гарно висується в інтер'єр гастронома, добре проглядається з будь-якої точки (Літ. Укр., 22.XII 1967, 4).

2. Пас. до проглядати 3. У самому кабінеті головно-го конструктора завжди повно людей; тут проглядаються креслення, підписується якісь наряди (Вітч., 2, 1956, 105).

ПРОГЛЯДІТИ див. прогледіти.

ПРОГЛЯНУТИ див. проглядати.

ПРОГНАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до прогнати 1, 2. Я дуже зачудувався, побачивши між ними [робітниками] проганного вчора муляра (Фр., I, 1955, 228); // у знач. прикм. В нас [відділі революційного війська] були відомості, що в замку, під проводом молодого княжні, близької подруги проганної царської сім'ї, працюють головні вороги революції (Ірчан, II, 1958, 40); // у знач. ім. прогнаний, ното, ч. Той, кого звільнили з роботи, з посади і т. ін. «Що, як проженуть бува?» — думає він. — «О сором! сором! на все місто, на весь повіт, на всю губерню! Прогнаний, все рівно що штемцельований [штемцельований]!» (Мирний, I, 1954, 162); Назначили одного, вони [підмайстри] зараз же надилбють [надилбють] чотирьох, що ще й напрошуватись будуть на місце проганного (Фр., I, 1955, 227); // прогнано, *безос. присудк. сл.* Коли ж юнацьких літ бурхливих Прийшла безвигля пар, Пора надій і мук щасливих, — Француза прогнано з двора (Пушкін, 6. Овєгін, *перекл.* Рильського, 1949, 323); Судді тебе [мужика] й закони зап'ятнали, Тюрма підтала вік твої молодий, Проступну й горе мисль твою підтвали, І прогнано тебе з-поміж людей [людей] (Фр., XII, 1954, 406).

ПРОГНАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. прогнати 1, 2. Захар розумів добре, що... неприхильний засуд [тухольського суду], що вирече прогнання боярина з громади, грозить також немалою небезпечкою (Фр., VI, 1951, 42).

ПРОГНАТИ див. проганяти.

ПРОГНАТИЗМ, у, ч., *антр.* Виступання вперед шепелю людини.

ПРОГНАТИСЯ, проженуся, проженешся, док., рідко. Гнатися якійсь час.

ПРОГНАТИЧНИЙ, а, е, *антр.* Прикм. до прогнатизм.

ПРОГНАВАТИ, ає, *недок.*, **ПРОГНАТИ**, ні, док. Гнити наскрізь в одному місці або в багатьох місцях. Церква віджила своє.. Уже прогнаєся гонта, зяють д'ячки вікна (Літ. Укр., 13.VIII 1968, 2); — Бач, я й думаю з весни підправити осля... Видно, солома прогнала,—

сказав Яків, обдивляючись стелю (Мирний, IV, 1955, 89); Я гляну, а там [на руці] прогнило вже м'ясо до кості (Хотк., II, 1966, 356); Виїска була стара, дикт в кількох місяцх прогнив (Смолиць, Сорок вісім..., 1937, 350); // перен. Впадати в стан розкладу, деградації; занепадати. [К о б з а р:] *Поти ще в такі, як оце довелось мені бачити, я вірю, що мир ще не прогнив, серце його не зчервило, що народяться інші діти і вознесуть свату правду овіки!* (Мирний, V, 1955, 93).

ПРОГНИВАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до прогнівати. Це була страшна несподіванка, — страшна для банкірів, царів і попів, страшна для збанкрутілих верховодів прогниваючої Європи (Тич., Магістралями життя, 1941, 113).

ПРОГНІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до прогніти. *Прогнілі від сироти дошки; Капіталізм — наскрізь прогнила система, що відживає свій вік* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 4); // у знач. прикм. *На сучку верби висів прогнилий явір* (Тют., Впр, 1964, 377); *Напевне, здригнулася і прогнила душа штаб-ротмістра, коли він побачив біля образа божої матері в крові двох жінок* (Стельмах, I, 1962, 644); *Велика Жовтнева соціалістична революція ліквідувала прогнилу владу поміщиків і капіталістів* (Наука..., 1, 1965, 35); // у знач. ім. прогніле, лого, с., перен. Те, що деградувало, занедало. *Художнє слово не тільки підносило все прекрасне, світле і радісне в нашому житті, але було й ювеналістичним бичем, що вражало все негативне, прогниле й омертвіле, яке перешкоджало руху вперед* (Іст. укр. літ., II, 1956, 319); *Морально очікуючи людину і збиваючи усе прогниле, реакційне, служить [сміх] передовим ідеалам віку* (Мист., 5, 1966, 9).

ПРОГНІТИ *див.* прогнівати.

ПРОГНІВАНИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мин. ч. до прогнівати. *Музо, повідай мені, чим саме прогнівана твоя Чи то покривджена чим..!* (Зеров, Вибр., 1966, 221).

ПРОГНІВАТИ *див.* прогнівляти.

ПРОГНІВАТИСЯ *див.* прогнівлятися.

ПРОГНІВИТИ *див.* прогнівляти.

ПРОГНІВИТИСЯ *див.* прогнівлятися.

ПРОГНІВЛЯТИ, яю, яеш, *недок.*, **ПРОГНІВИТИ**, влю, віш; *мн.* прогнівляти; і **ПРОГНІВАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перет.* Викликати гнів, роздратування; сердити, гнівяти. [Герміона:] *Чи буде ж добре, як твоя родина просити ніде пайки дармової до тиж римлян, що ти так ненавидиш? [А н т е й:] Ще маєм хліба власного доволі. Не прогнівай боже* (Л. Укр., III, 1952, 419); *Розказували, що менша дочка прогнівила матір: у себе в хаті раз переховала горничну Ульяну* (Мирний, I, 1949, 198); *Дехто сказав, що дощів випадав мало, дехто зауважив, що бога «ми» прогнівили, а дехто — просто промочав* (Ю. Янов., I, 1958, 98).

ПРОГНІВЛЯТИСЯ, яюся, яешся, *недок.*, **ПРОГНІВИТИСЯ**, влюся, вішся; *мн.* прогнівлятися; і **ПРОГНІВАТИСЯ**, аюся, аешся, *док.* Виразити гнів, роздратування; сердитися, гнівватися. *Так і тут же бачимо, що наш отець, цар небесний, не до кінця прогнівляється на нас, а усе жде, щоб ми схаменулися, покалися і вернулися до закону його святого і робили його волю* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); *Я пишу гарно і швидко і, прискіпши твердо до роботи, за два місяці заробила прось п'ятдесят ринських. Олесеви я нічого не кавала про свої заробітки, болясь, щоб він не прогнівався* (Фр., III, 1950, 110); — *Прогнівався господар, — зашамотіла юрба* (Еллан, II, 1958, 8); *Тричі нечуваний грім протиснувся над пелесою Аверну. «Лега! — озвалася вона... — Хто нас губить, Орфею нечесний. Хто прогнівився на нас?»* (Зеров, Вибр., 1966, 219).

◇ **Не прогнівайся (не прогнівайтесь):** а) ввічлива форма вибачення або відмови. *Не прогнівайся, коли загадаю, Як провіє своє тє парубоцтво* (Фр., XIII, 1954, 343); — *Та будьте ласкаві, вже не прогнівайтесь за мої книги, — сказав тизо отець Харитін* (Н.-Лев., III, 1956, 187); — *Спасибі, тату, й за це. Коли щось не так сказав, не прогнівайтесь, бо я теж хочу господарем стати* (Стельмах, II, 1962, 345); б) (ірон.) вини самого себе, сам винуватий. — *На сей раз прощю. Чувш — удруге так зробиш — не прогнівайся. Всю шкуру з тебе здеремо* (Мирний, IV, 1955, 113); — *Мотузко, ти мені оті свої штуки покинь! Поки не пізно. А то не прогнівайся* (Головко, II, 1957, 92).

ПРОГНІЙ, нюю, ч. Багнясте, грузьке місце. *Отам попередю бує піщуга, а тепер прогні, трысовина* (Сл. Гр.); *Час наближає до піночі, бо комарі поменшало, лоцман від шаланди через скрики, прогнію, Кінськими Водами. Крєктали жаби, було парко, шарудів очерет, хлопала риба* (Ю. Янов., II, 1958, 197); *Кона затягло глибше й глибше, вже не давалося Родимові зирвати його бодай на долоню з засмоктуючих лабетів прогнію* (Загреб., Диво, 1968, 44).

ПРОГНОЗ, у, ч. Передбачення на основі наявних даних напрямку, характеру й особливостей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. *У наш час, відповідно до геніального прогнозу Леніна, соціалізм виріє в найбільш впливову суспільну силу історичного розвитку, у велетенський прискорювач соціального прогресу* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 35); *В ординаторській, нашивидкуруч позортавши взяту в бібліотеці літературу, Вадик заявив, що всі автори сходяться на одному: прогноз при цьому загрозований надзвичайно невтішний* (Шовк., Людина..., 1962, 403); *З піночі йшла зима, яка, за всіма прогнозами, мала бути суворою* (Рибак, Час..., 1960, 749).

Прогноз погоди — науково обгрунтоване передбачення стану погоди для певної території на якийсь час. *Застосування постійних штучних супутників Землі допоможе істотно поліпшити метеорологічні спостереження і служби погоди, що в свою чергу дозволять домогтись значного уточнення прогноза погоди* (Ком. Укр., 10, 1962, 50); *Щоб скласти добовий прогноз погоди лише по Києву, треба знати рух повітряних мас на території радіусом понад тисячу кілометрів* (Веч. Київ, 5.I 1968, 1).

ПРОГНОЗІСТ, а, ч. Той, хто прогнозує що-небудь, фахівець з прогностики (у 1 знач.). *Резерв росту продуктивності праці прогнозики обачають не тільки в поліпшенні процесу виробництва, а значною мірою в самому управлінні виробництвом, у знаходженні оптимальних рішень, що базуються на всебічній виробничій та економічній інформації з детальним її аналізом* (Знання., 3, 1973, 11); *Чи зможе колись машина зрізнатися з митцем? Тут думки прогнозистів розходяться: одні схильні вважати, що теорча улає в і завжди буде привілеєм людини, інші.. допускають, що і мистецькі здібності її вдасться змоделювати і відтворити в технічних засобах* (Наука., 6, 1970, 29).

ПРОГНОЗНИЙ, а, е. Прикм. до прогноз. *На Куршськихх островах радянські геологи виявили великі родовища сірчаніх руд. Прогнозні запаси їх оцінюютьсь мільйонами тонн* (Рад. Укр., 2.VII 1967, 1); *Над прогнозною тематикою треба подумати, і її пора утвердити не як полотною довільною фантазією, а як один із жанрів, покликаних до життя специфікою нашої радянської наступальної кінематографії* (Довж., III, 1960, 191).

ПРОГНОЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прогнозувати. *В останні роки як у нас, так і в інших країнах*

соціалістичної співдружності велика увага приділяється прогнозуванню розвитку народного господарства, його галузей, всіх підприємств на довгочасну перспективу (Вісник АН, 3, 1971, 73); Прогнозування твороби — поняття звичайне для лікаря. Воно означає передбачення розвитку хвороби в часі (Наука..., 6, 1968, 14); Місячна обсерваторія сприятиме прогнозуванню погоди на Землі (Рад. Укр., 8. II 1966, 3).

ПРОГНОЗУВАТИ, ую, уеш, недок., перех. На основі наявних даних передбачати напрям, характер і особливості розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. Про збереження і примноження рідкісних видів фауни і флори України дбає великий загін учених — зоологи, гідробіологи, ботаніки, геологи. Вони дають рекомендації господарникам, де краще будувати промислові об'єкти, прозонується райони для акліматизації тварин і рослин (Наука..., 7, 1973, 25); Штучні супутники та космічні кораблі з людиною на борту дають змогу вивчати у високих шарах атмосфери потоки заряджених частинок, що линуть від Сонця на Землю, де вони змінюють умови магнітного поля. Ці дані допоможуть прогнозувати погоду (Знання..., 1, 1965, 4).

ПРОГНОЗУВАТИСЯ, ўється, недок. Пас. до прогнозувати. Найзначніше потепління прогнозується в середині першої, на початку другої та в окремі дні третьої декади (Роб. газ., 1. II 1973, 4).

ПРОГНОЗУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до прогнозувати. Останнім часом наука все більше набуває прогнозного характеру, все частіше погляди вчених звертаються у найближче і віддалене майбуття (Наука..., 6, 1970, 28); Передбачення, наукове прогнозування дасть інформацію архітекторам. Осв чому потрібний науковий центр і прогнозує наука про міста майбутнього, які будуть сьогодні (Веч. Київ, 19.VIII 1971, 3).

ПРОГНОІНА, и, ж., рідко. Те саме, що прогній. — На Сивашах, примічайте, де кущик комишу темніє, то, значить, там пробивається потроху солодка вода із прогної, із глибини... (Гончар, II, 1959, 58).

ПРОГНОІТИ, обі, оїш, док., перех. Покрити або просичити ґноєм; угноїти. Прогноїти поле.

ПРОГНОСТИК, а, ч. Те саме, що прогнозіст.

ПРОГНОСТИКА, и, ж. 1. Наука про передбачення закономірностей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. Поряд з математикою важливу роль у керуванні запасами відіграє молода наука — прогностика (Наука..., 10, 1969, 13).

2. заст. Прогноз. Прогностику для Вашого журналу я ставлю не дуже щасливу (Драг., II, 1970, 549).

ПРОГНОСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до прогнозу і прогностики. Оскільки емоціональність виникає завжди при різниці між інформацією прогностичною та наявною... то з цього можна зробити висновок, що художній талант дівє в пункті гострих життєвих проблем (Рад. літ-во, 8, 1968, 44); Зміна фракційного складу білків сироватки крові при променевої хвороби становить діагностичний і прогностичний інтерес (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 83); Хвилеві спостереження становлять практичний інтерес для суднобудування. Вони потрібні прогностичним центрам для проведення суден в океані оптимальними курсами (Веч. Київ, 5.IX 1968, 4).

ПРОГНОСТИЧНО. Присл. до прогностичний.

ПРОГНУТИ див. прогнати.

ПРОГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до прогнати. Глазку Лево на личко Христини, яка ледве стримувала клубок сміху, на запаляючі, блискучі од веселих сліз очі, на розгомісті, прогнуті над краями бровенята, що примхливо тремтіли на невисокому чолі, за-

вагаєся (Стельмах, I, 1962, 53); // у знач. прикм. Прогнуті полиці; Розриси очей Октава схожі на два листки з прогнутими кінцями (Стельмах, I, 1962, 88).

ПРОГНУТИСЯ див. прогнати.

ПРОГОВОРИТИ див. проговорювати.

ПРОГОВОРИТИСЯ див. проговорюватися.

ПРОГОВОРЮВАТИ, юю, юеш, недок., **ПРОГОВОРИТИ**, воріь, воріш, док. 1. перех. і без додатка. Те саме, що виголосити 2. Жебрак.. проговорює: «За ваше здоров'я [здоров'я]» (Хотк., II, 1966, 24); І брат з братом обнялися І проговорили Слово тихої любові Навіки і віки! (Шевч., I, 1951, 263); // Вимовляти, говорити певним чином. Не сподіваєся ніхто, що Олексій так твердо проговорює старосвітське слово, хоч і тремтіло трохи в його голосі (П. Куліш, Вибр., 1969, 291); Його думки були далеко, дуже далеко, він проговорює кілька слів ніби румунською мовою й знов забув пам'ять (Ю. Янов., II, 1958, 53); // перен., рідко. Бути, служити свідченням чого-небудь. І нема тепер нічого, Що б тобі проговорило, Як велике товариство І жило тут, і кинуло (Шог., Поезії, 1958, 259).

2. тільки док., неперех. Говорити якийсь час. Вантажники, моряки й рибалки... Скільки прекрасних есюрів проговорили вони зі мною (Ю. Янов., II, 1958, 16); Раптом директор стрепенувся: стільки проговоривши з Каргатам, він і досі не закінчує про мету свого приходу до нього (Шовк., Інженери, 1956, 74).

3. розм. Не помічати, пропускати що-небудь, захопившись розмовою. — Ти глянь! Таки щука! І добряча! От були б з тобою проговорили щуку... (Кучер, Трудна любов, 1960, 84).

ПРОГОВОРЮВАТИСЯ, ююся, юешся, недок., **ПРОГОВОРИТИСЯ**, ворієся, ворішся, док. 1. Ненароком, мимоволі вказувати те, чого не слід було розголошувати. — Хто ж о війні проговориться, Або кому війна присниться, Тому дам чортна-що робить (Котл., I, 1952, 186); [К у к а (до Антона)] Гляди ж, не проговорись сусідові Дранкові... То я хочу її [Оксану] переманити до себе у найми (Кроп., I, 1958, 169); В душі він здогадуваєся про таємний задум дівчини. Адже це її він неабачно проговорився вчора, що тугенько посувається в нього алгебра (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 9).

2. розм., рідко. Те саме, що заговорюватися 2. — Не дуже лишень потріпайте село, коли любите сільську поведінку, Павле Антоновичу! говоріть, та не проговорюйтесь! — сказала панія Висока (Н.-Лев., I, 1956, 460).

3. тільки док., розм. Промовити, сказати що-небудь після тривалої мовчанки; несподівано прохопитися словом, фразою. Часом як донець її журба, то вона й проговориться (Кв.-Осн., II, 1956, 454); Захар, тоді ж почувши, що в районі оголошено прийом робітників на шахти в Донбас, на нові заводи, не то жартома, не то напівсерйозно проговорився: «То б ніти, спеціальність!» (Ле, Право..., 1957, 24); // Вимовитися, прозвучати (про слова). Людина? Тут? Де лише скелі і дикий звір? Де проговорилися колись якісь слова — і з того часу ніякий звук не колигав цього повітря? (Хотк., II, 1966, 314).

4. тільки док. Пас. до проговорювати 1.

ПРОГОГОТАТИ, отуь, бчеш і **ПРОГОГОТИТИ**, отуь, отіш. Док. до гоготати і гоготіти. Мов грім прогоготіє село ж (Фр., X, 1954, 297).

ПРОГОГОТИТИ див. прогоготати.

ПРОГОДОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОГОДУВАТИ**, ую, уеш, док., перех. 1. Утримувати когонебудь, даючи їжу, добуваючи необхідні матеріальні засоби до існування. Чого ж Василеві прийдеється її [Галю] годувати? Вона не хоче його хліба, вона сама себе прогодувала б, коли б Василь не стояв у неї впоперек

дороги (Мирний, IV, 1955, 76); За яку тільки роботу не береться він, аби як-небудь прогонувати свою сім'ю (Довж., III, 1960, 143); // Давати корм тваринам, птахам і т. ін. Навіщо ти на зиму їй [коняку] купиш? Чим її прогонуємо? (Мирний, II, 1954, 231); Одне гриало його, як вода береги: хазяйствочко розвелось чималеньке, корму подай, а його обмалъ. А хіба тям, що на власному городі вродило, прогонуєш? (Тют., Вир, 1964, 395); // перен. Бути джерелом прожиття, існування. Ремесло не коромисло — плеч не відтягне, саме прогонує (Укр. присл., 1955, 61); З одягом та взуттям талена; всі обносилися — земля може прогонувати його сім'ю, але не в силі прикрити сякою-такою лажманіною ершіне тіло (Стельмах, II, 1962, 296).

2. тільки док. Годувати якийсь час. — Дідусю, мама тобі прислала вже нашого [хліба] за те, що ти, спасибі тобі, нас через усю зиму прогонував (Кв.-Осн., II, 1956, 148); Як зберете Ви яку конічку про чорний день, вона Вас до якого часу прогонує (Мирний, V, 1955, 418).

ПРОГОДОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., **ПРОГОДУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, док. 1. Забезпечувати себе їжею, кормом. — Цим звіром не прогонуєшся, коли хліба і масла або хоч ведмежатини не матимеш (Труבל., Ляхтак, 1953, 74); Знаю тільки одне, що не можу я жити без Марії, а де жити і чим прогонуєшся — це вже було мені невідомо (Мур., Бук. повість, 1959, 15).

2. тільки недок. Пас. до прогонувати 1. **ПРОГОДУВАННЯ**, я, с. Дія за знач. прогонувати 1. **ПРОГОДУВАТИ** *див.* прогонувати. **ПРОГОДУВАТИСЯ** *див.* прогонуватися. **ПРОГОЙДАТИ**, аю, аєш, док., *перех.* Гойдати якийсь час.

ПРОГОЙДАТИСЯ, аюся, аєшся, док. Гойдатися якийсь час.

ПРОГОЛИТИ *див.* прогонувати. **ПРОГОЛИТИСЯ** *див.* прогонуватися. **ПРОГОЛОВУВАТИ**, ую, уєш, док. Головувати якийсь час.

ПРОГОЛОДАТИСЯ, аюся, аєшся і *диал.* **ПРОГОЛОДНІТИСЯ**, юся, ієшся, док. Відчуття голод, захотіти їсти; зголодніти. Старець трошки проголодаєш (Стар., I, 1957, 34); — Беріть, коли дають, — настоювала Ольга Павлізна. — Проголодаєш добре, поки туди й назад (Кучер, Трудна любов, 1960, 225); Отець і син сіли обідати: трога запізнали [запізналися] і проголоділися (Фр., VIII, 1952, 157).

ПРОГОЛОДНІТИСЯ *див.* проголодітися. **ПРОГОЛОДУВАТИ**, ую, уєш, док. Голодувати якийсь час.

ПРОГОЛОСИТИ¹, ошү, бєш, док. 1. *неперех.* Голосити (*див.* голосити¹) якийсь час. — Он учора, як сова та, як сич, цілу ніч простогнала та проголосила (Мирний, III, 1954, 98).

2. *перех.* і *без додатка, перен.* Проказати що-небудь тоном, подібним до голосіння (у 1 знач.). — Ох, моя кеточко розгелал! Яка то гірка твоя доля! — зітхнула, проголосила бабуся, цілуючи Орису в голову (Стар., Облога..., 1961, 21).

ПРОГОЛОСИТИ² *див.* проголошувати. **ПРОГОЛОСОВАНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проголосувати; // проголосовано, *безос. присудк. сл.* — Комсомол — це моя організація. Куди ви мене відкидаєте? Куди? — Не заважайте! Вже проголосовано, — сучо сказав Мальований, відвертаючись від Лесі (Хижняк, Невгамовна, 1961, 247).

ПРОГОЛОСУВАТИ, ую, уєш, док. 1. *перех.* і *неперех.* Док. до голосувати. Вибори партійних органів проводяться закритим (таємним) голосуванням. Об-

раними вважаються кандидати, за яких проголосувало більше половини учасників зборів, конференції або з'їзду (Статут КПРС, 1971, 12); Комсомольці дружно проголосували за утворення гуртка (Вагмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 55).

2. *неперех.*, *перен.*, *розм.* Підняти вгору руку з метою зупинити транспорт, що рухається мимо.

ПРОГОЛОСУВАТИСЯ, ується, док. Пас. до проголосувати 1. Хоч суперечки йшли гарячі, постановою проголосувалася цілком однодушно (Бабляк, Жванчик, 1967, 19).

ПРОГОЛОШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проголосити². Проголошений В. І. Леніном принципи мирового співіснування держав з різним соціальним ладом, які є основою зовнішньої політики Радянського Союзу, знайшли широке визнання, як шлях збереження миру і відвернення нової світової війни (Резол. XXII з., 1961, 9); Проголошений партією моральний кодекс будівника комунізму втілює в собі світлі риси нової людини комуністичного суспільства, розкриває багатогранність і велич її духовної краси (Мист., 5, 1961, 2); Однією з найяскравіших сторінок Великого Жовтня є II Всеросійський з'їзд Рад, на якому була проголошена перша в світі державна робітничка і селянська (Вісник АН, 12, 1970, 51); Сучасні польські літературознавці розуміють усю важливість сля, проголошеної на відкритті пам'ятника поетові [А. Міпкевичу] у Варшаві 28 січня 1950 р. (Рильський, X, 1962, 45); // проголошено, *безос. присудк. сл.* Під впливом Великого Жовтня влітку 1920 року в ряді повітів Східної Галичини було проголошено Радянську владу (Ком. Укр., 7, 1969, 72); За спинами чоловіків знову сперечалися жінки. Особливо одна.. страшенно обурювалася, що Річницького по смерті проголошено банкротом (Вільде, Сестри., 1958, 172).

ПРОГОЛОШЕННЯ, я, с. Дія за знач. проголосити², проголошувати. Проголошенням лозунга права націй на державне відокремлення і самостійним проведенням в життя принципу повної рівноправності національностей Радянська влада кладе початок новій політиці в національному питанні, політиці пролетарський (КП України в резол. і рішен., 1958, 219); У наказі делегатам II з'їзду Рад йшлося не про захист Радянської влади, а тільки про її проголошення, її встановлення (Укр. іст. ж., 4, 1960, 27); На відміну від тих письменників, які змалювали лише зовнішній, плакатний образ комуніста, зайнятого головним чином проголошенням правильних промов, але мало помітного в ділі, автор роману «Бур'я» [А. В. Головки] зображує свого героя в його повсякденній практичній діяльності (Іст. укр. літ., II, 1956, 98).

ПРОГОЛОШУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до проголошувати. Необхідною умовою поліпшення господарської організації і зростання виробництва в фактичному проведенні в життя зверху донизу не раз проголошеного принципу точної відповідальності певної особи за певну роботу (КП України в резол. і рішен., 1958, 58).

ПРОГОЛОШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проголошувати.

ПРОГОЛОШУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОГОЛОСИТИ**, ошү, бєш, док., *перех.* і *без додатка*. 1. Офіційно оголошувати що-небудь, доводити до загального відома; обнародувати. Соціалістична демократія на противагу буржуазній не тільки проголошує права народу, але й гарантує їх реальне здійснення (Програма КПРС, 1961, 14); Другого дня молодий цар проголосив: хто хоче йти в сусідню державу на свято миру, за того всі видатки заплатить казна (Три золоті сл., 1968, 179); Двадцять років тому цей трибун на.. сеймі

1573 року проголосив закон, за яким сперше шляхта польська загальним з'їздом обирала собі короля (Ле, Наливайко, 1957, 16); // Офіційно сповіщати про початок, настання, створення чого-небудь. Тоді каган Симеон оголошує себе кесарем болгар і греків, болгарські єпископи проголошують болгарську церкву незалежною від константинопольського патріарха й обирають свого болгарського патріарха (Скл., Святослав, 1959, 206); У грудні 1917 року в Харкові відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, що проголошує Україну Республікою Рад (Ком. Укр., 3, 1970, 44); Згарячу думає він [Сагайдачний] проголосити похід на Каффу (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 406); // Офіційно оголошувати кого-небудь обраним або поставленим на високий, відповідальний пост, керівну посаду; оголошувати про присвоєння якогось титулу, звання і т. ін. В січні 1768 року в місті Цетині в загальних народних зборах Стефан проголосив себе «російським царем Петром III» (Наука., 10, 1965, 16); Він вже проголосив себе старшим боярином, і на знак цього високого сану рука його червоної сорочки був пере'язаний білою хусткою (Смолич, Мир., 1958, 27).

2. Публічно виголошувати промову, здоров'я, тост тощо, звертатися до кого-небудь і т. ін. Сам надавши собі слово, проголошує [Горпищенко] здоров'я за моряка, за капітана, що чекає на плавбу кругосвітню...» (Гончар, Тронка, 1963, 143); Знову співає хором, знову проголошували різні тости, часто лунали оплески (Гур., Наша молодість, 1949, 346); Я вийшов на авансцену і проголосити дозвольте мені моволог, цойно придуманий, про те, що я каюся, бо аж тепер зрозуміє, який я негідник, зєтр (Смолич, Театр., 1940, 174); В той час, коли патріарх клас на голови августів вікці, щоб з'єднати їх і проголосити многазіття, імператор Іоанн робив так, як євліє обряд,— підняв покривало, за яким зовалося обличчя нареченої (Скл., Святослав, 1959, 493); // Усно або на письмі висловлювати свої думки, ідеї, ставлення до кого-, чого-небудь і т. ін. Він [І. Франко] проголошував потребу єднання слов'янських народів (Іст. укр. літ., 1, 1954, 511); — Ніколи не вгадаєш, Модесте, коли ти цитуєш чужі глупоти, а коли проголошуєш свої мудрі думки (Вол., Місячне срібло, 1961, 84); Поет [П. Тичина] ..проголосив у своєму вірші «Чуття єдиної родини», ... що поміж націй міст із сталі, що міжнародна дружба діє... (Рильський, IX, 1962, 157); Не встиг Данько проголосити свою згоду, як чиясь рука цупко, по-заробітчанському, згопила його за ошийок (Гончар, Таврія, 1952, 70); // Заявляти про визнання кого-, чого-небудь кимсь або якимсь; давати комусь, чомусь характеристику, оцінку. Носіями формалізму виступали головним чином різні недобитки футуристичних, конструктивістських та подібних до них угруповань. Проголошуючи себе найсмисливішими «новаторами», вони претендували на роль учителів і настаєників літературної молоді (Іст. укр. літ., II, 1956, 119); Колоніальна система проголосила збагачення останньою і єдиною метою людства (Маркс, Капітал, т. 1, кн. 1, 1952, 752); Парубки гуртом проголосили, що краєцї дівки й не було ще ніколи... на селі (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмигоського, 1948, 34).

ПРОГОЛОШУВАТИСЯ, утєся, недок. Пас. до проголосувати.

ПРОГОЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОГОЛІТИ**, голю, голіш, док. 1. перех. Виголошувати смужку, окреме місце.

2. тільки док., перех. і неперех. Голити якийсь час. **ПРОГОЛЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, недок., **ПРОГОЛІТИСЯ**, голюся, голішся, док. 1. тільки док. Голитися якийсь час.

2. тільки недок. Пас. до проголосувати.

ПРОГОМОНІТИ, піб, виш, док. 1. Гомоніти якийсь час. Паніматці хоч і до дня просидіти б, прогомоніти з Собальським, та нездужала, то й пішла собі (Свидн., Люборацькі, 1955, 85); Тієї неспокоїної ночі вони так і прогомоніли до самого ранку (Чорн., Потік., 1956, 121).

2. Док. до гомоніти 1. — Совість... совість... — глухо прогомоніє він (Стор., 1, 1957, 338); — Що за чортосиня! — прогомоніє мій друг. — Ти розумієш, з боки і не просунеш веслом — твердо, а спереду вільно. Мабуть, вузенький річачок (Досв., Вибр., 1959, 408); * Образно. Відновлена весна прогомонить гаями (Зеров, Вибр., 1966, 270).

ПРОГОНИСТИЙ, а, е, розм. Те саме, що гінкий 1, 2. Високий прогонистий дуб... виняткової будігельної стрункості гордоєито підносився над низькорослими зіллястими в'язами (Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 410); Перекладач, молодий, прогонистий..., в нагабними очима, сліваними за скельцями пенсне, відкашлювався, протищаючи горлянку для затяжної мови (Загреб., Диво, 1968, 84); Чиста душею, стовнена райдужних жрїй, блакитноока і прогониста, легка в ході і завжди радісно усміхнена, вона здавалася втіленням краси, доброти і щастя (Вітч., 4, 1971, 203).

ПРОГОНИСТО, розм. Присл. до прогонистий. Він ішов так швидко, як тільки міг, прогонисто викидав уперед то одну, то другу ногу (Загреб., Диво, 1968, 21).

ПРОГОНИТИ див. проганяти.

ПРОГОНІЧ, а, ч. Залізний прут для замикання віконниць, дверей, воріт. Там, у однім вікні, грюкнув прогоніч — і розчинилася віконниця (Мирний, I, 1954, 318); Вікно в кімнаті зачинене віконницею, замкнене на прогоніч (Скл., Карпати, II, 1954, 88); Майборода на ніч замикає двері подвійними прогонічами (Собко, Шлях., 1948, 147); Пісторах зриває прогоніча з окошаних воріт стайні, і вони, поскрипуючи на масивних кунях, розчиняються наєстіж (Стецьмах, I, 1962, 79); * У порівн. Десятки кулаків садять, б'ють у двері, закладаєні зовні, як прогонічем, товстим ломом (Гончар, I, 1954, 346).

ПРОГОНКА, н, ж., спец. Інструмент для нарізання гвинтів. Для нарізання в гаїці внутрішньої різі застосовують інструменти, які називаються мїтчиками, а для нарізування зовнішньої різі на болту — плашки, прогонки, гвинтувальні дошки та ін. (Практ. з машинозн., 1957, 94).

ПРОГОННИЙ, а, е. 1. см. Прямк. до прогін 3; // у знач. ім. прогонні, них, мн. Гроші за проїзд на поштових конях. Мене ж авансуйте та дайте прогонні — Копійку на мило земної орбіти (Сам., I, 1958, 223).

2. Прямк. до прогін 5. Телевізор готовий. Потім він ще пройде останні випробування на кілометровому прогонному конейєрі (Веч. Київ, 14.VIII 1971, 1).

ПРОГОНОВИЙ, а, е. Те саме, що прогонний 2. Всю судноплавну частину Дніпра слід перекрити одним прогоном завдовжки 300 метрів. Це означило, зокрема, вибір конструкторських схем прогонових будов (Наука., 9, 1971, 14).

ПРОГОНЧАРЮВАТИ, юю, юєш, док. Гончарювати якийсь час.

ПРОГОРАННЯ див. прогоряння.

ПРОГОРАТИ див. прогоряті.

ПРОГОРІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до прогоріти 1, 2, 4; // у знач. прикм. Цензура понівечила багату творів [Т. Г. Шевченка].. На верхній обкладинці [«Кобзаря»] — прогоріла пляма — важкий сургуничий знак поліції (Літ. Укр., 30.V 1964, 5).

ПРОГОРІТИ див. прогоряті.

ПРОГОРЛЯ́НИТИ, ню, ниш, док., перех. і неперех., розм. 1. Док. до горля́ннн.

2. Горля́ннн якийсь час.

ПРОГОРЛЯ́ТИ, аю, а́шш, док., перех. і неперех., розм. 1. Док. до горля́ти. Зомлів якийсь мужчина-франт, Успіши, правда, прогорляти: — Це комінформський десант!.. (Воскр., 3 перцем!, 1957, 242).

2. Горляти якийсь час.

ПРОГОРНУ́ТИ див. прогорга́ти.

ПРОГОРТА́ТИ, аю, а́шш, недок., **ПРОГОРНУ́ТИ**, горну́, горнеш, док., перех. 1. Розгрібаючи що-небудь в різні боки, утворювати заглибину, лунку і т. ін. За-руба з аерономом квадрати вимірюють, прогортають кожну лунку, щоб у ній було не більше, як двох кукурудзяних зернятко (Кучер, Трудна любов, 1960, 506); Народ з самого ранку узлеяв був за лопати, щоб прогорнути хоч стежку, та, нічого не зробивши, розійшовся по газах... (Мирний, III, 1954, 10); [Л у к а ш:] Прогорни, моя Доле, хоч руками долинку, чи не знайдеш під снігом з двоколітню стеблянку (Л. Укр., III, 1952, 267); // Вагали розгрібати, розкидати, розсовувати в різні боки що-небудь сипке. На велику силу Пріська з Христею одхилили двері, прогортаючи руками сніг (Мирний, III, 1954, 10); На слідометрі стрілка часом показувала швидкість вісімдесят кілометрів за годину. Місцями, вивертаючись поміж деревами на такій швидкості, колеса прогортали листя аж до зогкої землі (Ле, Клен. лист, 1960, 79).

2. Відхляяти вбік, розхляяти в різні боки (про гілля дерев або кущів, квіти і т. ін.). Ой перепелючка Мала-невеличка.. По полю літає, Кожим прогортає (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 468); Брела [Ганна], щоб не хлопнути, обережно прогортала рукою лілеї та латаття (Гончар, II, 1959, 268); Бігла [Катря] полем у густому житі, прогортаючи білими руками важкий колос (Кучер, Прощай.., 1957, 284); Плаву човником, прогортаючи верховіття лози (Коп., Як вони.., 1948, 14); Він ті куці потиженку прогорнув — сидить дівчина на лавочці (Вовчок, I, 1955, 146); * Образно. Копістиха форкалі, прогортаючи своїм форканням густу, насторожену тишу (Кач., Вибр., 1953, 362).

ПРОГОРЮВА́ТИ, юю, ю́шш, док. Горювати якийсь час. Багато минуло днів, тижнів, місяців та й літ проминуло чимало, що удова в Галею ще прожила та прогорювала (Вовчок, I, 1955, 313).

ПРОГОРЯ́ННН, рідко **ПРОГОРА́ННН**, я, с. Дія за знач. прогоря́ти, прогоря́ти 1, 2, 4. Для двигунів, розрахованих на нетривалий строк роботи, придатні матеріали з хорошою теплопровідністю, здатні відвести тепло і захистити товсті стінки від прогорання (Наука., 8, 1958, 17).

ПРОГОРЯ́ТИ, аю, а́шш і рідко **ПРОГОРА́ТИ**, аю, а́шш, недок., **ПРОГОРІ́ТИ**, рю, рі́шш, док. 1. Повністю обвуглюватися або згоряти. В армії сховався [Юрайда] до офіцерської полкової кухні і не раз у нього прогоряла печеня (Гашек, Пригоди.. Швейна, перекл. Масляка, 1958, 352); Дрова в печі прогоріли; // Закінчувати горіти. Піч прогоріла.

2. Продірявлятися внаслідок дії вогню; пропалюватися. — Я сіє ненароком на жарину.. а штани й прогоріли (Збан., Малин. дзвін, 1958, 167); Дно кошика прогоріло; // Утворюватися внаслідок дії вогню (про діру). У сорочці прогоріла дірка.

3. тільки док. Горіти якийсь час.

4. перен., розм. Зазначати невдачі в ділах, ставати банкрутом; розорятися. Якось на гастролях у Москві театр Суслєва прогорів і мусив ліквідуватися (Минуле укр. театру, 1953, 99); Прогорівши на молотарках, від Митро двався до нової комерції: почав будувати млин-

ітрак (Минко, Моя Минківка, 1962, 14); До поділу праці і спеціалізації капіталістів штовхав невольганне діяння закону вартості, згідно з яким всяке виробництво має бути прибутковим, інакше воно приростає (Ком. Укр., 9, 1962, 15); // Те саме, що зривається б. Сидів він і почував, що його діло прогоряє, а як його направити — він не міг добрати способу (Вас., I, 1959, 87).

ПРОГОСПОДА́РЮВА́ТИ, юю, ю́шш, док. 1. неперех. Господарювати якийсь час.

2. перех., розм. Погано господарюючи, втратити що-небудь; витрачати щось не по-господарському. І корови, і воли — все прогосподарював (Сл. Гр.).

ПРОГОСТЮВА́ТИ, юю, ю́шш, док. Гостювати якийсь час. Ділий день прогостює було (Вовчок, I, 1955, 114); — То й довго прогостює він у вас? — питає цікавий чоловічий голос у жінки (Вас., I, 1959, 324); Недовго прогостював Кузьма Петриченко в Острі, лише три дні (Шияк, Гроза.., 1956, 640).

ПРОГРАВА́ННН, я, с. Дія за знач. програвати 1—4. Для свідомого сприймання нового твору необхідне його повторне програвання на замяттях (Мист., 2, 1968, 23).

ПРОГРАВА́ТИ, граю́, гра́шш, недок., **ПРОГРА́ТИ**, аю, а́шш, док. 1. перех. і неперех. Невдало закінчуючи яку-небудь гру, зазнавати поразки. По обіді — карти. Іван усе програв і сердився; Каленикові везло (Кочуб., II, 1955, 196); Вождь у шахи з князями грає й програв шоразу (Мисик, Верховіття, 1963, 60); [Я р и н а:] Я собі здумала: як ото наші хлопці грають в мочалку, то ти б десь до світа сидів, а не програв (Л. Укр., III, 1952, 717); Спочатку йому було просто цікаво стежити за грою, вивудувати, кому пощастить, а кому ні.. Звісно, тут легко програти, але можна ж і виграти! (Гончар, I, 1959, 46); // Зазнавати невдачі, поразки (в суперечці, змаганні, бою і т. ін.). Андрій відчує, що в цій суперечці він програв (Ю. Бедзін, Полки., 1959, 94); Народ виділяв з-поміж себе митців і генералів для того, щоб вони вигравали битви, а не для того, щоб програвали їх (Довж., III, 1960, 295); Маємо два бігати на перегони, а хто програє, платить дуката і фляшку [пляшку] горілки (Фр., IV, 1950, 65); — Коли ми не втримаємо отой переправи, значить, пиши — наша сторона програє маневри (Трубл., I, 1955, 71); // Не мати успіху (звичайно в судовій справі). На третій день Колісник вернувся сердитий та мурый, діло за снаш він програв (Мирний, III, 1954, 355); [К а з и д о р о г а:] Пішла моя справа по судах, а він узав та й підкупиє мого адвоката, і я програв (Фр., IX, 1952, 389).

2. перех. Втрачати, позбуватися чого-небудь, зазнаючи поразки в азартних іграх. Бачив Артем, як в окремих кабінетах грали в карти і програвали десятки тисяч, клядську кров — мастки, майно, кріпаків.. (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 414); — У Монте-Карло програв [аристократ] останній спадкоємний хутір (Стельмах, I, 1962, 286); А карбованці!.. Хіба ж ти, серце Стасю, мало програв їх у карти (Н.-Лев., II, 1956, 77); Це я зараз такий, недавно програв одяжу, а то як одягнуся, так футу-нути (Мик., II, 1957, 331).

3. неперех. Зазнавати негативного впливу від чого-небудь. Критика мене не дуже балуєла взагалі.. Проте од цього я, здається, не програв (Вас., Незбір. тв., 1941, 200); // Ставати або адаватися гіршим через що-небудь, Загальне звучання повісті «Фаланга» І. Дніпровського програв через навістість у ній натуралістичних сцен (Рад. літ-во, I, 1962, 78).

4. перех. Граючи на музичному інструменті, відтворювати мелодію, пісню, танець і т. ін. Тихо здіймала вона в голові вінок, покляла його на столі, пішла до піаніно, і, стоячи, програвала одною рукою уривчасті мелодії

(Л. Укр., III, 1952, 588); *Раптом йому почулася знайома пісня. Хтось програвав її на роялі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 606); *Програми багатьох дівчи й трічі Все той же сальс* (Мур., Повість..., 1948, 34); // *Виконувати в ролях. Сцену програми ще раз; // Виконувати музичну п'єсу, мелодію і т. ін.* (про музичні інструменти). *І ми пішли, і нам гвардійський туш піднесено, упевнено і ловко програє оркестр* (Гонч., Вибр., 1959, 369); // *тільки док.* *Дати сигнал, граючи на трубі, сурмі і т. ін.* *Програми побудку; Програми тривогу; // розм.* *Відтворювати звуковий запис* (на пластинці, магнітній стрічці).

5. *тільки док., перек.* *Грати якийсь час. Програєш в карти далеко за ніччю, чиновник стає прощатись* (Мирний, I, 1949, 389).

ПРОГРАВА́ТИСЯ, граю́ся, гра́ється, недок., **ПРОГРА́ТИСЯ**, аюся, а́ється, док. 1. *Позбуватися чого-небудь, програючи в азартних іграх.* *Вчора миш у карти Пан програєся* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 52); *Фесенко страшенно програєся в той раз. Вородавкін в веселенькою міною на виду закріб виграні гроші* (Н.-Лев., V, 1966, 249); *Кричить, ласться він.. Особливо, як, мабуть, в карти програєся* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 170).

2. *тільки недок.* *Пас. до програва́ти 1, 2, 4.*

ПРОГРАВА́Ч, а, ч. Пристрій, прилад для програвання грамофонних пластинок. *Що може бути простішого й зручнішого, як уламкнати програває і послухати найрізноманітніші твори у виконанні кращих артистів, — це вже давно стало звичним для багатьох любителів музики* (Нар. тв. та етн., I, 1965, 7).

ПРОГРАВІЮВА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до **програви́ювати**. *У Чернігові під час розкопок на території замку знайдено уламки каголь в культурному шарі XIV—XV ст. Ось — чоловіча постать, програвіювана на сирій глині* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 80).

ПРОГРАВІРУВА́ТИ, ую, уєш, перек. і без додатка. Док. до **грави́рувати**.

ПРОГРАВІЮВА́ТИ, юю, юєш, перек. і без додатка. Док. до **грави́ювати**.

ПРОГРАДУ́ЮВА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до **програду́ювати**. *Зарядивши обидві кульки і встановивши їх на якій-небудь віддалі одну від одної, Кулон по куту закручування митки, яке для цього потрібно було здійснити, вивачає силу взаємодії між кульками. Якщо прилад попередити програду́юваний, то по куту повороту голівки можна визначити силу взаємодії між наелектризованими кульками* (Курс фізики, III, 1956, 9).

ПРОГРАДУ́ЮВА́ТИ, юю, юєш, перек. Док. до **граду́ювати**. *Проградувати пробірку.*

ПРОГРА́МА, я, ж. 1. *Наперед продуманий план якої-небудь діяльності, роботи і т. ін.* *День починає.. Я знає наперед всю його програму і скудну програму і намагався не думати про неї* (Кочуб., II, 1955, 425); *— Все він чимось заклопотаний, все він серйозний, все в нього йде по програмі* (Гончар, III, 1959, 336); *Конференція завершила згуртування партії насколо лєнінських Квітневих тєв. Делегати залишали Петроград, озброєні чіткою програмою підготовки соціалістичної революції* (Ком. Укр., 3, 1967, 20).

2. *Ідейний напрямок, політична платформа, якою керується яка-небудь організація, партія, яєсь товариство, якийсь друкований орган або окремий політичний, державний, суспільний діяч.* *Обмежуювати джерела теорчоті зовсім не наша програма, ми, якраз навпаки, хочемо розширити та поглибити їх* (Кочуб., III, 1956, 244); *Без якої програми.. журнал обернеться в збірку* (Драг., II, 1970, 520); *— Треба при кожній нагоді роз'яснювати трудящим масам нашу більшо-*

вицьку програму, нашу єдино правильну лінію в революції (Головко, II, 1957, 465); *Найважливіші принципи естетичної програми Шевченка не втрамили свого значення* (Ком. Укр., I, 1964, 79); // *Документ, в якому викладені основні положення діяльності політичної партії, організації або окремого політичного, державного, суспільного діяча.* *У 1903 році II з'їзд РСДРП прийняв першу Програму нашої партії. Основним завданням партії Програма вважала боротьбу за повалення царизму, а потім і буржуазного ладу, за встановлення диктатури пролетаріату* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 2); *«Підденне товариство» почало готувати революційний переворот. Написати програму товариства — проект майбутнього післяреволюційного політичного і соціального устрою Росії — взявся П. І. Петель* (Наука., 3, 1971, 40).

3. *План роботи підприємства на якийсь строк, що передбачає обов'язковість випуску певної кількості продукції.* *Наш колектив успішно закінчив виробничу програму минулого року* (Рад. Укр., 26.III 1950, 2).

4. *Стислий виклад основного змісту учебного предмета; брошура, книжка з таким викладом.* *Дуже Вас прошу, пришліть мені.. таку етнографічну програму.. яку я переглядаю в Вас у Криворічці* (Кочуб., III, 1956, 423); *Ніна виїшла.. А Тихін Максимович схилює над програмою з російської літератури* (Б. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 113); *— Ви вже провадили навчання? У вас же тут є новачки.. — Програму із штабу одержали, — рапортував Козаков.. — Завтра починаємо!* (Гончар, III, 1959, 209); // *Обсяг знань, умінь і навичок, обов'язкових для засвоєння на різних етапах навчання.* *Уже на першій лекції я з тривогами мусив констатувати, що мій учень знає по програмі далеко більше самого мене* (Хотк., I, 1966, 147); *Матеріалу давала Ольга Карлівна значно більше, ніж вимагала програма десятого класу* (Коп., Десятикласники, 1938, 185); *Знання Б. С. Федорова були глибші і ширші, ніж цього вимагала програма гімназії* (Видатчі географі.., 1954, 105).

5. *Сукупність номерів, що входять до складу концерту, ансамблю, оркестром і т. ін.* *Пішли інші номери програми вчора, та Настя примушувала себе слухати їх* (Л. Укр., III, 1952, 586); *На мені лежав обов'язок вести концерт від початку до кінця, оголошуючи чергові номери програми* (Смолич, Театр., 1946, 38); *Видимо, пісню цю любить і теперішня молодь, бо недаремно її включили до програми з'єднаного тору* (Вол., Самоцвіти, 1952, 95); *Фігуристки закінчили виконання обов'язкової програми* (Рад. Укр., 10.II 1968, 4); // *Друкований покажчик з послідовним переліком номерів концерту, передач радіо і телебачення, автора, режисера, дійових осіб і виконавців і т. ін. театральної або циркової вистави тощо.* *Нашипникчак пробігав за кульсами Олєся з програмою в руці* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 151); *Похмуряться [панки], поглянувши в програми: — Чи щось цікаве? — Ах, пусте, повір, — Оркестр театру виконає твір* (Бажан, Рокі, 1957, 231).

6. *Тема твору живопису, що давалася учневі Російської імператорської академії мистецтв; картина, малюнок на таку тему.*

7. *Тема (сюжет) інструментального музичного твору.* *Симфонічна поема.. приваблює щирістю й емоційністю музики, правдивим розкриттям програми* (Мист., I, 1956, 32).

8. *Докладний план дії електронної машини, записаний умовним кодом.* *Машини працюють за програмою, наперед задану людиною* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 451); *Одночасно в машинію «Кіів» розробляється так*

звана «програмуєча програма», що дасть змогу перекласти на машину значну частину праці програмістів (Наука..., 12, 1957, 14).

ПРОГРАМІСТ, а, ч. Фахівець з програмування (у 2 знач.). Спілкування з машинами (електронно-обчислювальними) здійснює армія програмістів (Наука..., 9, 1971, 18); Сучасні «розумні машини» повинні бути озброєні сотнями і тисячами стандартних програм. Наш програміст часто зацікавлений у розв'язанні однієї якоїсь задачі. Тому він готує програму на один раз (Знання..., 2, 1971, 8); Програмісти лічильних машин.

ПРОГРАМКА, и, ж. Зменш. до програма 5. Ми з Шуркою малювали програмки, а Боря каліграфічно без єдиної помилки, як друкує, переписує їх (Ів., Таємниця, 1959, 157); — Хто це грає Платона? — тихо запитав Перекат. Катя довог дивилася в програмку, відшукуючи прізвище (Собко, Нам спокій..., 1959, 17).

ПРОГРАМНИЙ, а, е. 1. Прикм. до програма 1, 4, 8. Діяльність КПРС по керівництву народним господарством спрямована на розв'язання головною програмною економічного завдання — на створення матеріально-технічної бази комунізму (Ком. Укр., 4, 1966, 17); Школу закінчила [Ліна] ось із медаллю, опанувавши програми науки (Гончар, Тронка, 1963, 146); Цифрове програмне керування металорізальними верстатами у десятки раз [разів] підвищує продуктивність праці, забезпечує високу точність обробки (Наука..., 12, 1962, 22).

2. Який викладає програму, є програмою (у 2 знач.). Видатним творцом марксизму, першим програмним документом наукового комунізму була спільна праця Маркса і Енгельса, опублікована у 1848 р., — «Маніфест Комуністичної партії» (Укр. іст. ж., 6, 1960, 5); У 1905 р. Ленін виступив з програмною статтею «Партійна організація і партійна література», присвяченою питанням розвитку соціалістичної літератури і мистецтва, завданням партії в цій галузі (Рад. літ-во, 5, 1957, 6); Знаменною є поема в українській поезії 20-х років ряду програмних і полемічних віршів, присвячених питанням про «місце поета в робочій строю» (Іст. укр. літ., II, 1956, 77).

3. Використаний за заданою програмою (у 6 знач.). І. Рєтін, вважаючи Мурашкіна одним з найобдарованіших своїх студійців, дозволяє йому самостійно знайти тему для програмної картини (Вітч., 2, 1964, 138).

4. Створений на певний сюжет, певну тему (про інструментальну музику). П'ята симфонія [Б. М. Лятошинського] не належить до програмної музики у звичному розумінні цього слова (Мист., 3, 1969, 28).

ПРОГРАМНИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. програмний 2—4. Чітка ідейна спрямованість у творчості художників, програмність і масштабність задумів, образність і майстерність їхнього втілення — запорука дальшого розвитку нашого мистецтва (Мист., 3, 1965, 16); Прагнення до програмності музики, її образної конкретності, національної забарвленості музичної мови виявилось у багатьох творах Глазунова (Рад. Укр., 10.VIII 1965, 4).

ПРОГРАМОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до програмувати.

2. у знач. прикм. Який здійснюється за спеціальною програмою. Програмованою такою системою називається тому, що матеріал подається за певною програмою, складеною викладачем, і від уміння останнього розвинути курс на ступені інформації, від майстерності, проявленої при складанні формуюваних і контрольних запитань, залежить ефективність такого методу навчання (Наука..., 9, 1964, 20).

Програмоване навчання — система організації на-

вчального процесу з використанням спеціальних навчальних програм. Викладач у вузі або вчитель у школі завжди викладали учбовий матеріал за певною програмою. Але термін «програмоване навчання» передбачає, крім програми того, що вчити, ще й програму того, як вчити (Наука..., 12, 1968, 50); Глибокий психологічний аспект аналізу формування мовної свідомості і навчання мови не завжди враховується в процесі так званого програмованого навчання, навчання із застосуванням різного технічного обладнання, навчання під час природного сну і под. (Розв. мов соц. націй, 1967, 127).

ПРОГРАМОВИЙ, а, е. Те саме, що програмний. Примітивізація культури, її пониження, спрощення — воєсім не зходять у програмові завдання Комуністичної партії (Еллан, II, 1958, 143); Видав [І. Франко] партійний орган «Народ». Тут він містить багато блискучих публіцистичних і програмових статей (Коцюб., III, 1956, 35); Програмовий матеріал з історії дає можливість показати учням, що трудова діяльність становить основу основ існування людського суспільства (Укр. іст. ж., 1, 1960, 90).

ПРОГРАМОВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. програмовий.

ПРОГРАМУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для програмування (у 1 знач.). Функції людини дедалі більше вводяться до контролю за роботою різних контрольномікровальних, програмувальних і комп'ювальних приладів (Ком. Укр., 4, 1961, 34).

ПРОГРАМУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. програмувати. Програмування роботи станка дає змогу прокатувати шлітки на найкращому, найпрогресивнішому режимі, що значно збільшує випуск продукції (Наука..., 1, 1960, 10).

2. Розділ математики, що розробляє методи складання програм. Формалізація процесів керування та інформатії, пов'язаних із сприйняттям людиною художньої творчі, є реальною основою для програмування, і це дозволяє застосувати кібернетичні пристрої для потреб науки про літературу та мистецтво (Рад. літ-во, 6, 1966, 11); Застосування кібергетики у будівництві, широкое використання сучасної обчислювальної техніки і математичного програмування дозволяють швидко й упевнено знаходити у кожному конкретному випадку оптимальні рішення (Наука..., 10, 1963, 4).

ПРОГРАМУВАТИ, ую, уєш, недок., перег. Складати програму (у 8 знач.). Чим більше різноманітних операцій вдатна виконувати машина, тим простіше програмувати задачі для неї (Наука..., 11, 1964, 49).

ПРОГРАМУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до програмувати. Вибір складної конфігурації програмується, тобто записується математично, за допомогою цифр. У такій програмі міститься вся необхідна інформація для виготовлення певної деталі (Наука..., 12, 1962, 22).

ПРОГРАМУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до програмувати.

ПРОГРАМНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до програми 1—4. Ось уже другий тиждень люди всього села, програмні, як худоба, щодня переходять з рук одного пана до рук другого (Баш, На землі..., 1957, 9); Заспокойтесь. Не навітрясь. Ваша справа програма (Еллан, II, 1958, 222); // у знач. прикм. Раніше, коли бувало поляк ще газнавав порозок, програючи окремі бої, Козаков звичував у цьому не когось іншого, а в першу чергу себе, і готував був сам нести ганьбу за програмний бій (Гончар, III, 1959, 432); Олександр Довженко колись писав, що письменникам не пробачаються погані книги, як генералам програмні бої (Літ. Укр., 10.IX 1971, 3); // про-

грано, безос. присудж. сл. Тарас зрозумів, що бій програно, і почав голосно плакати. Його войовничу маленьку душу відчувала, що настає час розпрощатися з незвичайними чудовими іграшками, якими здарувала його доля (Довж., I, 1958, 369); Перша частина концерту близилась до кінця. Було проспівано сопранове соло; прозорано на фортепіані сонату (Сам., II, 1958, 222).

ПРОГРА́ТИ *див.* програвати.

ПРОГРА́ТИСЯ *див.* програватися.

ПРОГРА́ФИТИ *див.* прографіяти.

ПРОГРА́ФЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прографіяти.

ПРОГРА́ФЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРОГРА́ФІТИ**, фліб, фіш; мн. прографлять; *док.*, *перех.* Розкреслювати на графі; графіти.

ПРОГРА́ФЛЯТИСЯ, яється, *недок.* Пас. до прографляти.

ПРО́ГРАШ, у, ч. 1. Втрата чого-небудь у процесі невдалої гри або розігрування чого-небудь. Шуплий лейтенант в розтебнутах кітелі навіть і зараз, роздаючи карти, не може забути свій програш (Головко, Літа..., 1956, 124); Дивлячись на програші та виграти інших, алопець поступово проймався дивною, непоказною певністю, що йому поведе (Гончар, Таврія..., 1957, 47); Спогад про програші різону, як кожем. Нащо, нащо він зводився грати! (Тулуб, Людолови, I, 1958, 277).

2. Те, що втрачене внаслідок невдалої гри або розігрування чого-небудь. Програш треба сплачувати чесно.

3. Невдача, поразка у чому-небудь. Було помітно, що програш Іванові неприємний. — Коли б не зробив того дурацького ходу... — Він переставив фігуру (Головко, I, 1957, 426); Ненавиділа вона розмови Кошарного. Той говорить тільки про футбол. Хто виграв, хто програє... Для нього все життя — це тільки виграти й програші (Загреб., День..., 1964, 56); Програш бою; Програш змагання.

4. *перен.* Невгода, втрата. Бути в програші; Програш часу.

ПРО́ГРАШНИЙ, а, е. 1. Який свідчать про програш, підкреслює його. Стало шкода цього здорового силача, що безрозсудно погодився на таке програшне змагання (Шиян, Балада, 1957, 136).

2. Який не має переваги над іншим, гірший за іншого. Програшні місця у турнірній таблиці.

ПРО́ГРАШНО. Присл. до програшній 2.

ПРОГРЕ́БИТИ *див.* прогрібати.

ПРОГРЕ́С, у, ч. Розвиток по висхідній лінії, удосконалення в цьому процесі, перехід від нижчого до вищого, від простого до більш складного; протилежне регрес. Демократична республіка і загальне виборче право порівняно з кріпосницьким ладом були величезним прогресом.. (Ленін, 39, 1973, 76); Технічний прогрес — це законний історичний процес удосконалення апарату праці і методів виробництва (Ком. Укр., 8, 1960, 27); Суспільний прогрес; Соціальний прогрес; // *розм.* Розвиток чого-небудь у бік поліпшення; будь-яка позитивна зміна. Лікар кожний раз знаходить у мене прогрес при вислухованні (Л. Укр., V, 1956, 400); Жилося мезанізатарам всухож'ятку або доводилось ватагами ров'язуватися по селгах шукати обиду. Тепер прогрес, пахне засмажкою (Гончар, Тронка, 1963, 267).

ПРОГРЕ́СИВКА, и, ж., *розм.* Те саме, що Прогресивна оплата (*див.* прогресивний). — Ферма у нас показова, — з гідністю підкреслює жінка, — працюю я там п'ятий рік, даю рекорди, маю орден, молоко одержую і на трудовні, і на прогресивку (Ю. Янов., II, 1954, 182).

ПРОГРЕ́СИВНИЙ, а, е. 1. Який сприяє прогресу;

політично, суспільно, економічно передовий. В історії не раз бували війни, які, незважаючи на всі страждання, звірства, бідування й муки, немимуче зв'язані з усякою війною, були прогресивні, тобто приносили користь розвитку людства, допомагаючи руйнувати особливо шкідливі й реакційні установи.. (Ленін, 26, 1972, 293); Ми живемо в час бурного цвітіння національних мов — і це цвітіння, безумовно, є прогресивним фактором (Рильський, IX, 1962, 123); Прогресивна течія в літературі відбила настрої й інтереси закріпаченого селянства (Укр. літ., 8, 1957, 85); Науково-дослідні заклади розробили ряд прогресивних заходів щодо піднесення культури землеробства, підвищення врожайності сільськогосподарської культури (Ком. Укр., 4, 1961, 11); Прогресивні ідеї; Прогресивні погляди; // Який веде до удосконалення, поліпшення чого-небудь завдяки своїм ідеям, настроям, поглядам. Міркування Добролюбова щодо збирання й вичетнення народної творчості.. базато в чому визначили напрямком прогресивної фольклористики дожовтневої пори (Рильський, IX, 1962, 216); Прогресивна художня література сприяє взаєморозумінню між людьми, отже ще тіснішому згуртуванню народів (Ком. Укр., 5, 1967, 81); // Який, воцільюючи передові ідеї, настрої, погляди, прагне до прогресу, бореться за прогрес. З усіх прогресивних діячів Росії XVIII ст. найпрішучішим і найпоследовнішим борцем проти кріпосництва і самодержавства був Радищев (Вісник АН, 8, 1949, 8); Ім'я великого Леніна дороге і близьке для радянських людей, для всього прогресивного людства (Ком. Укр., 12, 1969, 54); Та мало хіба як напаложили прогресивну молодь і ретрогради, і ті, кому подавай прогрес, мов біфштекс по-замбурзькому! (Шовк., Інженери, 1956, 159); // Те саме, що новітній 2. Конвейєрний транспорт прогресивніший.. за рейкоюю (Наука., 11, 1964, 31); // у знач. ім. прогресивний, ного, ч.; прогресивне, ного, с. Той, хто прагне до прогресу, борється за нього; те, що сприяє прогресу; політично, суспільно, економічно передове. Фашистська идь — всім прогресивним ворог (Гляч., II, 1957, 93); Творчість українського радянського народу.. славить усе прогресивне, що йде проти всього регресивного, консервативного (Рильський, III, 1956, 151); Комуністи завжди були застрільниками всього прогресивного (Ком. Укр., 10, 1966, 55).

2. Який поступово зростає, посилюється, пропорційно збільшується. Розвиток поняття характеризується не тільки збагаченням їх змісту, а й прогресивним їх усвідомленням (Рад. психол. наука., 1958, 194); Прогресивна доплата дояркам за підвищену (проти базисної) жирність надвеного молока, як і основна оплата, включається в собівартість молока (Хлібороб Укр., 6, 1972, 45).

△ Прогресивна асміляція — уподібнення одного звука іншому, при якому впливаючим є попередній. Далеко рідшою [в українській мові] є прогресивна асміляція — з напрямком впливу від попереднього на наступний звук (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 208); Прогресивна оплата — різновидність відрядної заробітної плати, яка передбачає додаткове заохочення за виробництво продукції понад норму. Тут же на мітингу було оголошено, скільки своєодні зробив Реніке. В дію вже вступила прогресивна оплата праці. Заробіток виявився солідним (Собоко, Запорука..., 1952, 248); В першій місяць прогресивну оплату одержали лише дві доярки, на четвертій — сімнадцять, а на шостій — всі доярки (Колг. Укр., 2, 1957, 26); Прогресивний параліч — психічне захворювання людини, зумовлене сфінгітичним ураженням центральної нервової системи; Прогресивні норми затрат праці

норми затрат праці, що встановлюються з урахуванням передового виробничого досвіду.

ПРОГРЕСИВНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. прогресивний. *..борючись проти вільної конкуренції, ми не можемо забувати її прогресивності порівняно з напівкріпосним ладом* (Ленін, 9, 1970, 149); *«Все в ім'я людини, все для блага людини» — такий програмний принцип нашої партії, в якому у концентрованій формі виражено революційний гуманізм і прогресивність нової соціально-економічної формації* (Ком. Укр., 4, 1968, 20); *Художність мистецького твору, тобто його ідейно-естетична якість, визначається прогресивністю ідейної спрямованості, відповідністю конкретно-історичній життєвій правді, гармонією змісту і форми* (Вітч., 3, 1970, 193).

ПРОГРЕСИВНО. Присл. до прогресивний. *До творця Шедра тяглася прогресивно настроєна молодь* (Рад. літ-во, 8, 1965, 45).

ПРОГРЕСИСТ, а, ч., книжн. Прихильник прогресу, людина передових ідей, настроїв, поглядів. *Ми .. люди поступу, прогресисти* (Драг., II, 1970, 220).

ПРОГРЕСИСТКА, и, ж., книжн. Жін. до прогресист. *Знаєте, я все ж таки трошки оптимістка, чи то скоріш прогресистка, і, думаю, що світ іде не до гіршого, а до кращого* (Л. Укр., V, 1956, 164).

ПРОГРЕСІЯ, і, ж. У математиці — ряд чисел, які збільшуються або зменшуються так, що різниця або відношення між кожними двома сусідніми числами зберігає сталу величину; // Про збільшення або зменшення чого-небудь подібно до такого ряду. — *Вона [земля], як усякий живий організм, приєднує сама виробляти ту отруту, яку спершу їй доводиться давати як ліки. Це мені дає економію у відповідній прогресії з другого року оживання угноєння* (Смолич, I, 1958, 70).

△ **Арифметична прогресія** — числовий ряд, кожний член якого, починаючи з другого, є сумою попереднього члена і якогось постійного для цього ряду числа; **Геометрична прогресія** — числовий ряд, кожний член якого, починаючи з другого, є добутком попереднього члена і якогось постійного для цього ряду числа; **Спадніа прогресія** *див.* спадний.

ПРОГРЕСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прогресувати. *Спадковість епох в наукових і культурних сферах — неабсолютна умова їхнього прогресування* (Літ. Укр., 21.I 1969, 4); *Курінка призводить до появи у молодому віці спазм кровоносних судин, стенокардії, до прогресування атеросклерозу* (Наука., 2, 1966, 18).

ПРОГРЕСУВАТИ, ую, уш, *недок.* 1. Переходити на вищий ступінь розвитку; йти по шляху прогресу; протилежне регресувати. *Але факт! Існує світ, Нашім прогресу...* (Воскр., 3 перцем!, 1957, 195); // Робити успіхи в чому-небудь, удосконалюватися.

2. Поступово зростати, збільшуватися, посилюватися. *Ще в дитинстві Леся Українка заговоріла на туберкульоз, який з кожним роком прогресував* (Іст. укр. літ., I, 1954, 630); *У собак сильних типів.. тривале харчове подраження неможливо викликає значне підвищення кров'яного тиску, яке прогресує під час досліду* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 22).

ПРОГРЕСУЮЧИЙ, а, в. Діспр. акт. теп. ч. до прогресувати. *Багато моряків-чорноморців, маючи високу кваліфікацію і досвід, працюють на суднах прогресуючого кубинського флоту* (Рад. Укр., 28.XII 1973, 3); *Ідейне виводження мистецтва імперіалістичної буржуазії, деградація його форми в безпосередній наслідком і виразом прогресуючого загнивання культури капіталізму* (Ком. Укр., 5, 1960, 64); *Арадій настільки очунає від першого удару [лікар вказує йому по секрету від дружини і дітей, що при його прогресуючому скле-*

пові ще один такий випадок — і станеться катастрофа!], що повірив у своє банкрутство (Вільде, Сестри..., 1958, 55).

ПРОГРИЗАННЯ, я, с. Дія за знач. прогризати 1.

ПРОГРИЗАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОГРИЗТИ**, зю, зєш; *жик.* ч. прогриз, ла, ло; *док.* 1. *перез.* Процідравляти зубами, проточувати що-небудь наскрізь. *Склизить злодійник [злодій]: ох, бути біді... Чує — а миші плинуть по воді, вже недалечко, шумлять та скрегоцуть, зуби, до стін досязачи, точать; Ось заскреблеться, прогризають кремінь...* (Граб., I, 1959, 242); *Насіння від прогризає оболонку насіння й виходить на поверхню через невеличку дірочку* (Ол. та ефір. культ., 1956, 285); *Кожного дня тепер я ходив до «стоматолога», ніби гартував свої зуби для того, щоб прогризти тюремну стіну* (Збан., Єдина, 1959, 201); * *Образно.* *Я добре попрацювала на полі бою, коли наш полк прогризав фашистську оборону під Малагебеком* (Дмит., Обпалені..., 1962, 27); // *Гризаючи, точачи, утворювати у чому-небудь дірку, отвір і т. ін.* *Миша прогризає собі ход [хід] у труні...* (Мирний, IV, 1955, 332); *Щось гаряче, щось золоте продає, прогризає в замураваній шибці дірочки* (Вас., II, 1959, 213); * *Образно.* *Розгонисті гірські води за ніч прогризли хід у снігу і кризі, і тепер сніг лежить над водою, як міцний і важкий міст* (Перв., Невигадане життя, 1958, 88).

◇ **Глобулу прогризати** *див.* голова.

2. *тільки док., Perez, і неперез.* Гризти якийсь час.

ПРОГРИЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОГРИЗТИСЯ**, зюся, зєшся; *жик.* ч. прогризася, гризлася, лося; *док.* 1. *розм.* *Проникати крізь що-небудь, утворюючи зубами діру, отвір і т. ін., проточуватися крізь що-небудь. Той змії як прогризася крізь той ліс і знов летить за ними* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до прогризати 1.

ПРОГРИЗЕНИЙ, а, в. Діспр. пас. мн. ч. до прогризати 1. *Двері рипнули на іржавих завісах, яскравий жмут сонячного проміння вдерся до комірчини, і крайк стателічений пацюк кинувся у прогризену в підлозі дірку* (Донч., II, 1956, 10); // *у знач. прикм.* *Нижні щелепи білок складаються з двох половинок, які з'єднані м'язами. Коли вони розслаблені, різці зближуються, а коли напружені — роз'єднуються. Встромиши стиснуті зуби в прогризену дірочку, вітроч скорочує щелепні м'язи, а різці при цьому розходяться й розколюють горіж* (Знання..., 1, 1973, 32).

ПРОГРИЗТИ *див.* прогризати.

ПРОГРИЗТИСЯ *див.* прогризатися.

ПРОГРИМАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до гримати.

2. *Гримати* якийсь час.

ПРОГРИМІТИ, млю, мйш; *жик.* *прогримлять*; *док.* 1. *неперез.* Створити гуркіт, шум і т. ін. або видати гучні, різкі звуки. *І в грізний час, коли сталіні мотори в мільйоні сил у небі прогримлять, .. його [В. Чкалова] ім'я орлине допоможе в бою останнім визрати борню!* (Гонч., Вибр., 1959, 128); *Востанне побачили люди, Як танк підірвав політрук. Аж грім прогримів по доліні, Луна донеслась до вершин* (Нагн., Вибр., 1957, 375); *Прогримів міст під колесами вагонів через покручений Псьол, вйнуло вологістю в лук, запахом вільшани і осоки* (Цюпа, На крилах..., 1961, 272); * *Образно.* *В двадцятім віці сорок третій рік Тут [над Дніпром] прогримів і залишив на згадку Те, що святиню васле віддалік Тобі, багатий слявою нащадку* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 13); // *жик.* Створити гучні, різкі звуки, гуркіт, шум і т. ін., діючи чим-небудь на щось. *Коні рванулися вперед і прогриміли по груді возом* (Грчан, II, 1958, 368); *Поцілував [Оксен] жінку, дітей і, прогримівши чобітьми по сходах, побіг наздоганяти*

підводи (Тют., Вир, 1964, 330); // Голосно, гучно прозвучати, пролунати (про звуки). *Тієї ж ночі програміє постриг з куркульської обрива, і Таран, спливаючи кров'ю, угнав на порві власної хати (Жур., До них іде..., 1952, 118); Після бою солдати стояли круг неї, і прощальний салют у стелю програміє (Нагв., Вибір., 1950, 73); В залі програміли оплески (Собко, Запорука..., 1952, 74); Голосний вибух захоплено-здивованих голосів ераз програміє йому есайд (Сміл., Зустрічі, 1936, 143); * Образно. У творчості Шевченка голосно програміли заклики до боротьби проти національного поневолення народів царської Росії (Вітч., 3, 1962, 194); * У порівн. Він вимовив ці слова одним духом... і вони вдарили далекою луною по всьому лісі, наче програміли у великій порожній залі (Кучер, Трудна любов, 1960, 583); // безос. Прошуміло, прогрімало, та й саїду нема... (Вас., I, 1959, 146).*

2. *перех.* і *без додатка, перен., розм.* Промовити, сказати, виконати підвищеним тоном, громовим голосом, дуже голосно, оглушливо. — *Клянуєть своєю честю! — задзвенів голос Щорса у високому незабутньому гвилюванні. І полк поклявся честю... — оберігати честь Вогуцького полку! — Бозуцького полку! — програміли бібці (Довж., I, 1958, 147); Перед шумом у шахту до хлопців підійшов Безпояско і програміє своїм роакотистичним басом: — Гай-гай, молодята! (Гур., Наша молодість, 1949, 152); — Про ваше поводження в арештованні буде повідомлено вашого безпосереднього начальника! — програміє він на весь дівр (Смоліч, II, 1958, 59).*

3. *неперех., розм.* З шумом, гуркотом, громом пробігти, проїхати і т. ін. *Полк, програміючи крізь вируючий тисячголосий зомін центральних майданів, сльмуєши серпами підків крізь бурю музики та квітів, знову згонився в асфальтовану замську дорогу (Гончар, III, 1959, 426); В ту ж мить поез нього програміє паровоз (Ле, Міжгір'я, 1953, 9); Дорогою програміли вози, обіздаєш золоси, напевне, нічліжани італи в поле (Стельмах, II, 1962, 294).*

4. *неперех., перен.* Набути великої популярності, заслужити славу; прославитися. *Йому (Івану) хотілось програміти на всю Галичину гучним політичним процесом (Кол., Терен..., 1959, 364); [Г а н д ж а:] Віт [Троян]...он як виріє! На всю державу програміє! По всіх газетках його портрети (Мокр., П'єси, 1959, 197); // тільки 3 ос. Слягнути, поширитися далеко. — Революційні ідеї Леніна, — говорив Дембінський Юркові, — програміли вже над усією землею (Козл., Ю. Крук, 1957, 455); — Залишайся, Ганно [у колгоспі]. Ось побачиш, так відзначиться, що по всій області слава про нас програміть (Коз., Сальвія, 1959, 10).*

5. *неперех.* Гриміти (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОГРИМКОТІТИ, *очу, отиш, док., розм.* Підсил. до програміти 1, 3.

ПРОГРИМОТІТИ *див.* програмітати.

ПРОГРИМОТІТИ, *очу, отиш і ПРОГРИМОТІТИ*, *очу, беш, док., перех. і неперех.* Підсил. до програміти 1—3. 5. *Програмітати останні слова Опанас (Довж., I, 1958, 92); Але гість [кінв] промає стрілою, промажну, програмітати, не києнує і золовою, повернується не стотіє! (Рудь, Дон. зорі, 1958, 105); * Образно. Програмітала, як осеняний грім, громадянська війна і покотилася далеко на південь, на українські й кубанські простори (Довж., I, 1958, 456).*

ПРОГРІБАННЯ, *я, с.* Дія за знач. прогрібати 1.

ПРОГРІБАТИ, *яю, беш, недок., ПРОГРЕБТИ*, *бу, беш; мн. ч. прогріб, грєблї, лб; док. 1. перех.* Вигрібаючи що-небудь або розводячи щось у різні боки, утворювати прохід, діру, заглибину тощо; очищаючи що-небудь від чогось, звільняти місце і т. ін. *Іван повернує упритул до острова, ніс човна ериваєся в лелепу,*

прогрібаючи серед хаціє [хаш] важку дорогу (Гуп., Скупана..., 1965, 235); Він підвоз до луки, де відбувалися збори, прогріб дірку в соломі, настаєє вухо (Ю. Янов., Мир, 1956, 87); Прогрібати місце.

2. *тільки док., перех. і без додатка, неперех.* Гребти (у 2 знач.) якийсь час.

3. *тільки док., неперех.* Гребти (у 1 знач.) якийсь час. **ПРОГРІБАТИСЯ**, *ається, недок.* Пас. до прогрібати 1.

ПРОГРІВ, *у, ч.* Дія за знач. прогріти, прогрівати і стан за знач. прогрітися, прогріватися. *Печі помірною прогріє мають велику вагу, бо їх роблять здебільшого із стінками застовиши в 1/2 цеглини (Довідник сіль. будівельника, 1956, 394); Причиною виникнення вітру, як відомо, є нерівномірний розподіл атмосферного тиску по земній поверхні, що зумовлюється в основному прерієм її сонячним промінням (Наука..., 8, 1956, 38).*

ПРОГРІВАННЯ, *а, е.* Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до прогрівати. У відкритих, добре прогріваних водоймах молоді жабенята зустрічаються з кінця липня, а в першій половині серпня в таких водоймах пуголовків уже немає (Визначник земноводних..., 1955, 61).

ПРОГРІВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. прогрівати і прогріватися. *Жир оберігає продукт від пригорання, забезпечує рівномірне прогрівання, поліпшує смак страви і водночас є висококалорійним продуктом (Техпол. пригот. їжі, 1957, 70); Пісок уберігає залізо від горіння і разом з тим допомагає кращому його прогріванню (Сенч., Опов., 1959, 21); Термостат служить для прискорення прогрівання двигуна і регулює інтенсивність циркуляції охолодної рідини залежно від ступеня її нагрівання (Підручник шофера..., 1960, 44).*

ПРОГРІВАТИ, *яю, беш, недок., ПРОГРІТИ*, *яю, беш, док., перех. 1.* Застосовуючи тепло, нагрівати що-небудь як слід, цілком, повністю. *Консервовану квасоло перекладають у каструлю разом з рідиною, прогрівають, відціджують і заправляють вершковим маслом (Укр. страви, 1957, 216); Помилка Кальніболоцького полягала в тому, що він, не зумівши прогріти наскрізь заїва, спалив його і коли почав варити, у нього нічого не вишло... (Сенч., Опов., 1959, 19); // Зігрівати що-небудь якоюсь мірою, віддаючи йому; власне тепло. *Це весна. Нехай буде поєніє! Хай проміння землю прогріва (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 89); Влітку сонце нагріває поверхню (тундри), але ще не настільки, щоб прогріти її на велику глибину (Фіа. геогр., 5, 1956, 124); // Повертати втрачене тепло замерзлому тілу або його частинам. Змерзлий [Костюк] сидів біля грубки, сторбає із кулліка чай. — Прогріваю себе, — пошартував він, — з усіх боків: зовні і всередині (Головко, II, 1957, 526); // Примушувати працювати (охолоджений мотор). *Десь глухо гуло: то шофери прогрівали мотори (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 31).***

2. *перен.* Втішати, підбадьорювати кого-небудь співчуттям. *Найбільше людей скупчувалось навколо Тимофія Горицїєта. Він мовчки ішов зі своєю чистою крокотою і чує на собі сотні очей, одні прогрівали його надїями [на землю], інші просвердлювали глобою (Стельмах, II, 1962, 131).*

ПРОГРІВАТИСЯ, *яюся, бешся, недок., ПРОГРІТИСЯ, *яюся, бешся, док. 1.* Нагріватися якоюсь мірою або цілком, повністю. *Купатися самого в річку Родим Сивоока не пускає і вирив для нього міленьку копанку, в якій вода прогрівалася до самого дна і можна було лежати хоч цілий день (Загреб., Диво, 1968, 37); Під поступово прогрілася. Від її стаєєого тіла віднуло липневою спекою (Роб. газ., 27.IX 1966, 3); Піддогові чи ранні есенні посїви однорічного олійного мочалою дають звичайно**

сходи в кінці квітня або на початку травня, тобто після того, як ґрунт добре проґріється (Ол. та ефір. культ., 1956, 328).

2. тільки недок. Пас. до проґрівати 1.

ПРОґРІТИ *див.* проґрівати.

ПРОґРІТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до проґріти 1. Біля жолобів обов жартенів уже стояли готові, викладені свіжою цеглою, добре висушені й проґріті ковші (Собко, Біле полум'я, 1952, 233); Колгосп сіяв гібридизованим насінням та до того ще перед собою й проґрітим (Вишня, 1, 1956, 433); Зрання і допізна ми жили на зеленіх левадках, засмаглі, з облупленими носами від частого купання в ласкавих, проґрітих до дна сонцем водах Грунь-Ташані (Цюпа, На крилах..., 1961, 88); — Загодьте, Мар'яне, будьте гостем — нашомацки подає [вчитель] теплом проґріту руку (Стельмах, 1, 1962, 181); * Образно. Роки, крізь які ми йшли, гартовані вогнем гарячих битв... проґріті енергією всенародного ентузіазму і радістю звершень (Вітч., 7, 1967, 167).

2. у знач. прикм. Який проґрівся, став теплим або гарячим. Сою сіють у добре проґрітий ґрунт (Зерн. боб. культ., 1956, 105); Дмитро увійшов у голубі жита, і вони прикрили його проґрітими хвилями (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 501).

ПРОґРІТИСЯ *див.* проґріватися.

ПРОґРІХ, а, ч., заст. Гріх (у 2 знач.). Те, що довелось їй зазнати від Зоні, не вдавалось звісти до категорії проґрізі, які можна загадати, зладити перепросинами, замаяти добрими ділянками чи, зрештою, випрадати нервами (Вільде, III, 1968, 167).

ПРОґРІШАТИ, аю, аеш, недок., **ПРОґРІШИТИ**, шү, шіш, док., розм. Вчиняти гріх (у 1, 2 знач.). Отож, кажуть, бог є, — загомоніє батько. — А де ж він є? Хай ми проґрішили, а ягня? За що його він скалічив? (Гончар, Тронка, 1963, 6); [Солоха:] Боже мій, боже мій! За віщо таке лишенько на мене? Чим я провинила, чим проґрішила?.. (Кроп., III, 1959, 161).

ПРОґРІШАТИСЯ, аюся, аешся, недок., **ПРОґРІШИТИСЯ**, шүся, шішся, док., розм. Те саме, що проґрішати. Ти любиш її, хоч вона й проґрішилась (Барв., Опов..., 1902, 344); Зарозумілий я, і старосвітський... і мороз наводжу на людей, і господь знає, чим ще проґрішаюся... такий я! (Коб., III, 1956, 25).

ПРОґРІШЕННЯ, я, с., реал. Те саме, що гріх 1. Панотець Павло промову почав з того, що прощати проґрішення — заповіт господа бога нашого Ісуса Христа (Полт., Повість..., 1960, 236); Господь покарав мене за всі мої проґрішення і розпущу (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 490).

ПРОґРІШИТИ *див.* проґрішати.

ПРОґРІШИТИСЯ *див.* проґрішатися.

ПРОґРУЗАТИ, аю, аеш, недок., **ПРОґРУЗНУТИ** і рідко **ПРОґРУЗТИ**, зну, знеш; мин. ч. проґрузнув, нула, ло і проґруз, ла, ло; док. Провалюватися або осідати вниз, утворюючи западину, заглибину. Проти сонця топилася восток сніг, перетворювався в кашу, проґрузав мало не до самої землі (Збан., Сеспель, 1961, 328); Неглибкий на просторав сніг легко проґрузав і не скрипів під ногами (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 94).

ПРОґРУЗНУТИ *див.* проґрузати.

ПРОґРУЗТИ *див.* проґрузати.

ПРОґРЮКАТИ, аю, аеш, док. 1. Док. до грюкати.

2. Проїхати, пройти з грюком (*див.* грюк²).

ПРОґРЮКОТАТИ, очү, бчеш і **ПРОґРЮКОТІТИ**, очү, отіш, док., розм. Підслів до проґрюкати. Проґрюкотівши по зиткому дерев'яному мосту через Урал, тарантас виповз на пасорок і в'їхав в Орську фортецю (Тулуб., В степу..., 1964, 99).

ПРОґРЮКОТІТИ *див.* проґрюкотати.

ПРОґУГНИТИ і **ПРОґУГНІТИ**, нію, ніш, док., розм. 1. *перех.* і без додатка. Те саме, що проґугнявити. — А ви куди ж так рано зібралися? — І не питаєте, пане, віда: від полісовицькі тікаємо, — понуро проґугнів Лєво (Стельмах, 1, 1962, 77).

2. *неперех.* Док. до гугніти, гугніти 2.

ПРОґУГНІТИ *див.* проґугнявити.

ПРОґУГНЯВИТИ, влю, виш; мн. проґугнявлять; *перех.* і без додатка, розм. Док. до гугнявити. Нестямний регіт обляв хату... За ним не чути було, як Педоря, проґугнявивши собі під ніс «заціпило!», зрюкнула дверима (Мирний, III, 1954, 210); — Кейточки, метелики, — єхидно проґугнявив Данько. — А куди ми це все подінемо (Мокр., Осстрів..., 1961, 6); — Ти — Жора? Ти — мій Жора? — отетеріє батько. — А що, хіба не схожий? — проґугнявив Жора (Вишня, II, 1956, 66).

ПРОґУГОТІТИ, очү, отіш. Док. до гуготіти.

ПРОґУДІТИ і **ПРОґУСТИ**, гудү, гудеш; мин. ч. проґудів, діла, ло і проґув, гула, лб; док. 1. *неперех.* Видати довгі, протяжні, низькі звуки. *Проґудіть.* гудок: через незгодники почне працювати денна зміна (Шовк., Інженери, 1956, 4); Аж ось і смеркло; місяць сгодить, На неві віронька спляма, Під арузу ніби гай заводить, По горах буря проґула (Грб., I, 1959, 259); Деся далеко проґув пароплав на Волзі, і луна полдлава, покотилась по безмежній, як світ, степовій рівнині (С. Ол., З книги життя, 1968, 101); * Образно. Дні мої липневі, вечори недавні! Проґули, як бубни, пронеслись, мов коні, По курних дорогах, в нашому вагоні! (Мал., Звенигора, 1959, 106); // Одночасно голосно заувчати, створюючи загальний гомін. — Село наше, товаристо, мусить піти під воду, і стане воно дном великого водосховища навіки. Всі замерли. Потім неначе гомін глухий чи стогін проґудіть наколо, і знов стало тихо (Довж., III, 1960, 468); // Пролунати протяжно, на низьких нотах. — Отуди к бісу! — проґудіть у тиші густий бас (Головко, II, 1957, 462); Заули величкі співи, Проґули та й змовкли знову (Сам., I, 1958, 192); Патруль в невійськовій, робочій одежі Став струнко. Команди слова проґули (Бажан, Роки, 1957, 248); // *перех.* Стати широко відомим; набути великого розголосу. [В а с и л ь:] Лицарська сила зробила своє, проґула на увесь світ своїм бучним заміром та й сконала (Мирний, V, 1955, 113); І стала слава на всі царства про чарівні очі королівни. А за тою славою проґула друка: що немає в неї душі, тільки вітер (Вас., I, 1959, 186).

2. *перех.* Сказати, промовити що-небудь глухим низьким голосом або одночасно в кілька голосів. [К а т е р н а:] Що з вами? Хоч проґудіть що-небудь, коли говорити не хочете (Корн., Чому посміє зорі, 1958, 65); — Товаришу майор, прошу вас передати мій рапорт пожевокику. — Давай, давай, — спокійно проґудів Савченко (Собко, Запорука..., 1952, 55); — Христе! — благим голосом проґу Зашибіда й кинувся до неї (Мирний, III, 1954, 96); — Добрий день, діти, — привітався. — Добрий день! — проґули віронькі (Збан., Мал. дин. дзвін, 1958, 29).

♦ **Проґудіти** вүха *див.* вүхо.

3. *неперех.* Пролетіти, пройти, проїхати з гудінням. Над головою проґудіть хрещ (Стар., Облога..., 1961, 19); Проґудуть поїзди з Красноводська, від моря — на схід, Каравани пройдуть, і пісок замете їхній слід (Шпорга, Твої літа, 1950, 73); Вожбовози, як птиці, Проґули над краєм (Перв., II, 1948, 34); Шлягом проґула Савченка машина з хірургом Храпковим та старшою фельдшерцею Тосею (Ле, Міжгір'я, 1953, 197); // *безос.*, *розм.* Те саме, що пронесті 4. Розлізся [вбух] далі, потім — ще далі. — Проґуло! — озався перший Сагайда, стру-

шуючи з себе землю (Гончар, III, 1959, 86); // тільки 3 ос., перен., розм. Скінчаться, давно минути. — Що було, те прогуло. Хто тоді знав, як воно краще буде (Жур., Дорога., 1948, 13).

4. *неперех.* Гудіти, густи якийсь час. Все потомилося, все сплывало. Ця ж прогуде вже цілісіньку ніч, Я ж тебе, любячи лямонько, знаю, Знаю твою сумовитую річ (Дн. Чайка, Тв., 1960, 346).

ПРОГУКАТИ, *яю, яєш, док., розм. 1. перех. і без додатка.* Док. до гукати 1.

2. *перех. і неперех.* Гукати якийсь час.

ПРОГУ́Л, *у, ч.* Неявка, невихід на роботу, у навчальний заклад і т. ін. без поважної причини. Автоматка бригада хоч і випустила за місяць двісті дев'яносто сім паровозів, а з них аж сімнадцять по оздоровчому ремонту, проте мала три випадки повторності і п'ять прогулів (Павч, II, 1956, 456); — Дисципліна комсомольська на висоті? — Цілоком. Прогулів немає (Собко, Нам спокій..., 1959, 107).

ПРОГУ́ЛЮВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. прогулювати 3, 4.
ПРОГУ́ЛЮВАТИ, *юю, юєш, недок., ПРОГУ́ЛЯТИ, *яю, яєш, док. 1. перех. і неперех., розм.* Гуляючи, прогулюючи кого-, що-небудь, позбавлятися чогось і т. ін. — А ти, дядьку, дождидай; завтра до вас у село приїде наш старший, так ти його не прогулай (Кв.-Осн., II, 1956, 231); Цю роль треба вести з особливою суворого відповідальністю, і талант свій слід берегти з особливою пильністю. Його так легко можна прогуляти, пробалювати на дрібничках (Довж., III, 1960, 213); // Не з'являтися, не виходити на роботу, у навчальний заклад і т. ін. без поважної причини; робити прогул. Учителю говорив, що даремно деякі приїжджі учні гадають, що тут можливо вчитися абияк, прогулювати і взагалі ставитися до школи, як до чогось другорядного (Ів., Таємниці, 1959, 87).*

2. *тільки док., неперех.* Гуляти (у 1—3 знач.) якийсь час. Прогулявши удвоє цілий день, рішили [Зінька і Параска] зробити бенкет у суботу (Мирний, IV, 1955, 62); Миколо літо. Якимко прогуляв його на вольних степах (Н.-Лев., I, 1956, 175); [В а р к а:] Чого, питаю, так дого бариса в городі? Більш тижня прогуляв. [Д е м к о:] Не прогуляв, а діло робив (Кроп., II, 1958, 217); Ніч прогуляв рід. Ніхто не йшов додому (Кач., II, 1958, 15).

3. *перех., розм.* Витрачати на розваги, гульню; марнотратити. — Чи в нас грошей немає? Може, я червінці за ніч прогуляю! (Головко, II, 1957, 61); Мішлю маю батька-купця десь у Києві. По смерті батькової не взявся до купецтва, а мерцій кинувся прогулювати батьків бабукот (Загреб., Диво, 1968, 483); Надовго ж Тимої було тих грошей? Зараз їх.. прогуляв (Кв.-Осн., II, 1956, 257).

4. *перех.* Водити кого-небудь на гуляння; робити з кимсь прохідку (звичайно про тварин). Через вигін стаїничий прогулював жеребця, який ..сердито роздирав червоні ніздрі (Павч, На калин. мості, 1965, 244); Скотар, який працює вдень, стежить за чистотою приміщення, пасе або прогулює корів (Хлібороб Укр., 9, 1966, 20); Всі знали, що то Уралов поків прогуляти, розважити доньку (Гончар, Тронка, 1963, 301); Вовчица хотіла, мабуть, тільки прогуляти свою собачку (Смід., Сашко, 1957, 112).

ПРОГУ́ЛЮВАТИСЯ, *яюся, яєшся, док. 1.* Проходжуватися не поспішаючи, для відпочинку, задоволення і т. ін. Грає музика, чути сміх, прогулюються пари... (Ю. Янов., II, 1954, 267); Капітан Гори прогулювався перед обідом у тісному садочку шпатамо (Ле, Клен. лист, 1960, 211); Колясничкові гості все одню по одному розго-

дилися. Хто додому спочити, хто прогулятися (Мирний, III, 1954, 290); Це була просто ідилічна картина, коли надвечір Уралови виходили прогулятися.. Це було істинно часливе подружжя, вони були зовсім створені одне для одного (Гончар, Тронка, 1963, 301); // тільки *недок., перен.* Рухатися в якомусь напрямку, ніби гуляючи (про вітер, хмар і т. ін.). Вузька дорога плуталась серед зелені і підбігала аж до нагорьба, по якому ялівогтно прогулювався вітер (Коп., Вибр., 1948, 151); Хмарки прогулювалися у височині.

2. *ірон.* Вимушено йти куди-небудь. Не одному школяреві після гарячого євнрку приходилося прогулюватися на гору по тих сідцях і сертатися звідтіля через який час, зовсім прохолоднувши (Вас., I, 1959, 175).

3. *тільки недок.* Пас. до прогулювати 1, 3.

ПРОГУ́ЛЯНИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мин. ч. до прогуляти. Ударник лічить трудовні, а ледар — прогуляні дні (Укр. присл., 1955, 392); // *прогуляно, безос. присудк. сл.* [Д е м к о:] Як тільки згадаю, скільки день моїх марно пройшло, що одних поведіляк прогуляно, то аж страшно стане! (Кроп., II, 1958, 197).

ПРОГУ́ЛЯНКА, *и, ж. 1.* Ходіння або катання для відпочинку, розваги. Я дві лишилися тихі прогулянки з матір'ю на свіжому сільському повітрі (Кобр., Вибр., 1954, 106); Після пам'ятної бурі Ольга сьогодні вперше вийшла на прогулянку (Галай, Гори., 1956, 75); // *Прохідка, гуляння (звичайно тварин).* — Глазьте, ось ведуть нашого «Чарлі» на прогулянку, — сказала Софія Карлівна вчир, де в цей час саме проходила молодий сауга з прирученим леопардом (Гончар, Таврія, 1952, 134); Починаючи з п'ятого-шостого дня після опоросу, свиноматку випускають на прогулянку, спочатку без поросят, а потім і з ними (Колг. Укр., I, 1957, 23); // *Прохідка ув'язнених у тюремному дворі.* Сьогодні на прогулянку він образив начальника, якого ненавидів вся тюрма, і тепер мусив іти до карцера (Вас., I, 1959, 71); — 215-ту [тюремну камеру] порозсаджувати поміж інших, а всім, що співали, забрати щоденну прогулянку (Козл., Сонце., 1957, 149).

2. Легка, присмна подорож, мандрівка і т. ін., що не завдає труднощів. Експедиція в степ обернулася на найвеселішу прогулянку! (Гончар, Тронка, 1963, 26); Короточасні туристські прогулянки, а також більш тривалі походи благодієрно впливають на нервову систему людини (Наука., 8, 1960, 41); // *ірон.* — Ось тебе, брата мого по труду, виконроб товариш Красуля послав сьогодні із скрепером на другий об'єкт, аж у Тарасієву... — Ну й що? — ..А опісля виявиться, що твій скрепер шестигубий якраз потрібен нам тут... І ти повертаєшся. Прогулянка на півста кілометрів у будній день (Гончар, Тронка, 1963, 256).

ПРОГУ́ЛЯНКОВИЙ, *а, е.* Стос. до прогулянки (у 1 знач.). Не забула [дівчина] й упоевніти до прогулянкового темпу насправді нервову свою ходу (Ле, В сонпі., 1960, 204); // *Який служить для прогулянки; признач. для прогулянки.* На Україні відкрито базато пунктів прокату човнів. Крім того, прогулянкові човни видають на водно-спортивних базах підприємств, відомств (Рад. Укр., 16.V 1971, 4); Вдвоєж берега [Дніпра] йде прогулянкова доріжка шириною в 3,5 метра (Веч. Київ., 2.XII 1967, 1).

ПРОГУ́ЛЯННЯ, *я, с., розм.* Те саме, що прогулянка 1. Після ранньої служби воєні [Юрко] голову дочки і її подружжя Мар'янку у санях на прогуляння до Югімівки (П. Куліш, Вибр., 1969, 290); * *Образно.* Зоря знов вийшла на небо на прогуляння (Н.-Лев., IV, 1956, 13).

ПРОГУЛЯННЯЧКО, а, с. Зменш.-пестл. до прогуляння. *Ой, як жаль мені прогуляннячка І свого прибираннячка* (Н.-Лев., II, 1956, 423).

ПРОГУЛЯНОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до прогулянка. [М а р і - К л е р:] *Ось я тобі зараз приготую прогуляночку по возю — знатимеш тобі* (Собко, П'єси, 1958, 72).

ПРОГУЛЯТИ *див.* прогулювати.

ПРОГУЛЯТИСЯ *див.* прогулюватися.

ПРОГУЛЬКА, п, ж., *заст.* Прогулянка. *Найприкріше й найблибше вражає мене те, що вона до всіх своїх прогульок.. витягає й мого нареченого* (Коб., II, 1956, 295); *Після промов була.. прогулька на замок* (Драг., II, 1970, 256).

ПРОГУЛЬКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Те саме, що гувлькнути. *Він ходив наекколо щільного застрою, намагавшись відшукати бодай шпарку, щоб прогулькнуту на обійстя і вишрити Величку* (Загреб., Диво, 1968, 72).

ПРОГУЛЬНИЙ, а, е. Проведений без роботи, навчання і т. ін.; пропущений внаслідок прогулу.

ПРОГУЛЬНИК, а, ч. Той, хто не з'являється на роботу, пропускає навчання і т. ін. без поважної причини, робить прогули. *Не можна сказати, що він нас задніх або ходив у прогульниках, — все, що йому належало, він виконував* (Ю. Янов., Мир, 1956, 84); — *Сумлінні трударі не хочуть терпіти в своєму середовищі прогульників, нехлюїв, які пльають честь трудового колективу* (Рад. Укр., 4.I 1967, 1).

ПРОГУЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до прогульника. — *Де вона є, наша прогульниця! — крик сон почула Леся густий бас Гордія Калениковича. — От я їй покажу! На роботу треба, а вона вилежується* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 253).

ПРОГУМОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мив. ч. до прогумувати; // у знач. прикм. *А д'ютант поклав величкий пакунок, загорнутий у прогумований непромокальний мішок, на полицю* (Собко, Склея., 1961, 63); *На прогумованій або суконній тканині, що рухається по конвейєру, утворюється гаряда напругою до 15 тисяч вольтів* (Знання..., 4, 1971, 3).

ПРОГУМОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прогумувати. *Заводські раціоналізатори розробили і встановили агрегат, який здійснює одночасно три операції — прогумовування, дублювання та вулканізацію* (Веч. Київ, 13.I 1969, 1).

ПРОГУМОВУВАТИ, ую, уеш, *недок., ПРОГУМУВАТИ, ую, уеш, *док., перек.* Просочувати або покривати гумовою речовиною.*

ПРОГУМОВУВАТИСЯ, ується, *недок., ПРОГУМУВАТИСЯ, ується, *док. 1.* Насичуватися або покриватися гумовою речовиною.*

2. *тільки недок.* Пас. до прогумувати.

ПРОГУМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прогумувати. *Останнім часом на підприємствах швейної і поліграфічної промисловості запровадили як основний показник плану не вага, а нормативну вартість обробки. Шанше цей показник застосували також у ряді інших галузей промисловості — багояній, консервно-плодоовочевій, на підприємствах для прогумування тканин* (Ком. Укр., 3, 1963, 14); *Завдяки поліпшенню якості.. прогумування корду у виробничій шин.. набагато зріс строк служби каркаса шин* (Рад. Укр., 16.I 1962, 2).

ПРОГУМУВАТИ *див.* прогумувати.

ПРОГУМУВАТИСЯ *див.* прогумуватися.

ПРОГУПАТИ, аю, аеш, *док. 1.* Док. до гупати. *Прогупав важко молот; // Пройти, пробігти, важко ступаючи, пройхати верхи, гупаючи. Тремтить Тамара, почувши кроки двох німецьких солдатів, які прогупали*

посеред вулиці в напрямі заводу (Хижняк, Тамара, 1959, 17); *Прогупали ми до залу. Публіка еся на нас. Здивовані, роздивляються* (Вітч., 11, 1967, 193); // *Відати або утворити глухий стукіт* (про кроки, підбори чобіт, копита і т. ін.). *Прогупали в коридорі важкі кроки* (Збан., Єдина, 1959, 156); *Прогупавши під вікнами кюот-компанії важкими підборами своїх чобіт, — в шкіри морського зайця, — він спустився в кубрик* (Трубл., Лахтак, 1953, 26).

2. *Гупати якійсь час.*

ПРОГУНОТИТИ, очу, отіш, *док.* Підсил. до прогупати. *Вулицею прогунотів роз'їзд* (Головко, I, 1957, 95); *На вулиці було тихо, жандарми прогунотили до Хустця і зникли* (Скл., Карпати, II, 1954, 123).

ПРОГУРКАТИ, аю, аеш, *док., розм. 1.* Док. до гуркати. *Проїшли вартові. Кулеметні колеса Прогуркали, плачущись в брижах води* (Бажан, Рокн, 1957, 246).

2. *Гуркати якійсь час.*

ПРОГУРОТАТИ *див.* прогуркотіти.

ПРОГУРОТІТИ, очу, отіш і **ПРОГУРОТАТИ**, очу, бчеш, *док. 1.* Підсил. до прогуркати. *Прогуркотів зрім близького дощю* (Ю. Янов., II, 1953, 175); *Біль редуту за'язався бій, над полем прогуркотили перші гарматні постріли* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 281); *Гуркіт з кутка привернув їзю увагу. То технік по штучному освітленню прогуркотів стільцем по підлозі* (Гончар, Тронка, 1963, 127); * *образно. Ніч прогуркоче. День оскаженило Сяйне й упаде, швидкий, немов розріє* (Бажан, I, 1946, 153).

2. *З гуркотом пройти, пройхати і т. ін.* *Десь на стороні прогуркотіла отара, несве, шаків, чи, може, пройшов марудний шканий караван...* (Досв., Гюлле, 1961, 37); *Не гупнялючсь, немов циклон, Позз станцію з вуґіллям ешелон Прогуркоті — і аник за semaфором* (Перв., II, 1953, 223).

ПРОГУСТИ *див.* прогудіти.

ПРОГУТОРИТИ, рю, рш, *док., діал.* Гуторити якійсь час. *Чималу годину знов прогуторили* [Одарка й Карпо] (Мирний, III, 1954, 111).

ПРОГУЧАТИ, чу, чш, *рідко.* Док. до гучати. — *Мишанство-о!.. — проучає чужий голос в його ухах* (Кочуб., I, 1955, 409).

ПРОД... Перша частина складних слів, що відповідає слову *продовольчий*, напр.: *продармієць, продармія, продатестат, продбаза, проддопомога, продорган, продпрацівник, продтоварит. ін.*

ПРОДАВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до продавати.

ПРОДАВАННЯ, я, с. Дія за знач. продавати 1, 2 і продаватися 1.

ПРОДАВАТИ, аб, аеш, *недок., ПРОДАТИ, дам, дасі, *док., перек. 1.* Віддавати який-небудь товар в обмін на гроші або на інший товар; протилежне к у п у в а т я. *Гуцул Дументій ніколи не ходив на ярмарок, не мав що продавати і не мав за що купувати* (Казки Буковини..., 1968, 22); *Добра зосталась козакам так базато, що вони продавали базарникам оксамитові шуби або срібні кубки за півжарти горілки* (Н.-Лев., VII, 1966, 254); *Підрахувавши газети, продавиця стала продавати їх* (Головко, II, 1957, 452); *Яке було добро, продали* [Олеся з Іваном], *а гроші розкотились* (Вовчок, I, 1955, 28); *Другого дня, не дуже й торчуєш, він продає на ярмарку і бричку, і коні* (Стельмах, II, 1962, 220); // *заст.* Віддавати за гроші у володіння іншій особі або іншій державі (кріпаків, рабів, полонених і т. ін.). [Є л е а з а р:] *Я геть пішов, на торг, де продають в неволю бранців* (Л. Укр., II, 1951, 140);*

Пан продає непокірного кріпака другому [панові] у село, де жила і Уляна (Мирний, I, 1954, 300); // Збувати кому-небудь (звичайно за гроші) акції, облигації, квитки і т. ін. Крайньоїкві продали квитка на вантажно-пасажирський літак, який одлітає серед ночі (Кучер, Голод, 1955, 128); // Давати можливість експлуатувати себе. .. коли б робітник мав змогу дати своїй праці самостійне існування, він продавав би створений працюючий товар, а не працю (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 532); Марко мало вірус у те, що сьогодні він може десь продати свої руки (Цюпа, Назустріч..., 1958, 380); // З корисливих міркувань, за винагороду віддати когось-небудь у чийсь розпорядження, примусити кого-небудь віддатися комусь за гроші, одружитися з кимсь або працювати на когось. Одним-одна І виступала й дієвола [панна], І за старого генерала Занастали, продали [батяки]! І купів гроші пропили... (Шевч., II, 1963, 244); Казали, що Марина продала панчеші свою дочку, а сама біля німця ворожить (Мирний, IV, 1955, 255); // Вступати в любовний зв'язок з ким-небудь за плату, торгувати своїм тілом. Були і ті там [у пеклі] панянки, Що наряджались на покаян..., Що продають себе на час (Котл., I, 1952, 140); Ти чесна жінка, ти не продаєш своєї гроді й нестоїти за гроші, нещирих поцілунок не даєш за лакомотою нещасне, за роковні (Л. Укр., I, 1951, 284).

◇ Вітришки продавати див. вітришки; За що купів, за те й продан див. купувати; З-під полі продавати див. полі; Продавати (продати) життя [дорого (найдорожче)] — відчайдушно, до останньої можливості захищатися, боротися. Засовдалься [опришки], солучи, у тьмі. Треба приготувати [зброю]. Адже в дорозі вже не буде часу; та й дідько його знає — може, й стріляти ще доведеться, життя продавати (Хотк., II, 1966, 243); У стислий броват і в холоднім погляді Опріє не знати було ні цїкавості, ні тривоги, а світилася, лишень, непожила воля та похмура жаданія продати життя найдорожче (Стар., Облога..., 1961, 47); Продавати (продати) з молотка див. молоток; Продавати (продати) з торгів — те саме, що Продавати (продати), спродати, пускати і т. ін.) з молотка (див. молоток). Описав [судовий пристав] усю мою рухомість... і має.. продавати з торгів (Сам., II, 1958, 474); Продавати зуби див. зуб; Певі бчі продавати (продати) див. бчо¹.

2. етн. У весільному обряді — брати грошовий викуп за наречену у нареченого. [Д р у ж к и (до Панаса):] Братку, не лаяйся! .. Не продавай сестри За сотню й за чотири! (Н.-Лев., II, 1956, 429); Сидячи на купити, озброєний колючим кужелем, продавав Данько сестру молодому. Кинув жених срібного полтинника на тарілку, думає, на тому й зійдеться, але хлопець, насупившись, заправив за сестру такий викуп, що гості ахнули (Гончар, I, 1959, 8).

3. перен. З корисливих міркувань діяти підступно, віроломно по відношенню до кого, чого-небудь; зраджувати. Дивіться і не забувайте, як бандеріці винищували народ. Хай у віках будуть прокляті українські буржуазні націоналісти, які продавали і продають свою Батьківщину! (Мельн., Коли кров..., 1960, 34); [Прочанин:] Тепер я бачу добре: ти той Юда, що вчителя продає (Л. Укр., III, 1952, 429); Ось хата зрадника. Це він продає братів твоїх, віддає на згубу, на загин. «Убий, помстись за них!» (Гонч., Вибр., 1959, 180).

◇ Такий, що купить і продасть див. купувати.
ПРОДАВАТИСЯ, аюся, аёсья, недож., ПРОДАТИСЯ, даясь, дасясь, дож. 1. Піддавати себе, свою працю, свою роботу силу експлуатації з боку кого-небудь. Ганна... Вічна ота наймика, злидарка, що разом з

ними в Катокку продаватись ходила, разом з батрацькою голотою по степових таборах поневерлася (Гончар, II, 1959, 139); — Виходить, Василю, тут наймлясь? — Продаєся, — коротко відповіла парубок, і на його запорошене обличчя лягав задума. — Мірошникуш? — Ні, даю лад снастям. Як не є, а три вітрахи (Стельмах, I, 1962, 149); *У порівн. Важко, боже, як ледачому годити! та вже наймлясь, як продаєся, — треба служити! (Вовчок, I, 1955, 20); // Віддаватися кому-небудь за гроші, плату, одружуватися з розрахунку. Тяжко годувати Малих діток неумитих В неопаленій хаті. — Тяжке лиго, та не таке, Як тому дурному, Що полюбить, побереється, А вона другому За три шаги продається Та з його й сміється (Шевч., I, 1963, 352); Любив, когас я дівчину, І вона клялася, Що когас мене дуже, Даві й продаєся. За лудобу проміяла (Укр. поети-романтики..., 1968, 398).

2. перен. З корисливих міркувань вдаватися до зради, запродаватися. А хіба ми не знаємо, як продавалися різні отамани й отаманенята царським генералам Краснову, Денікіну, Врангелю, Колчаку?! (Вишня, I, 1956, 290); Версію українських націоналістів продаєся фашистам (Рильський, III, 1956, 36); // Поступатися власними переконаннями, сумлінням, честю заради якої-небудь вигоди, користі. Раніше Крига працював механіком у колгоспі, а років два тому за неповажанням Теєрдохліба витурили Віктора, дуже він зложивав своїми правами, за могорич продаєся (Цюпа, Країни, 1971, 52); [Федо н:] Він статую купив недавно з мене.. [А н т е й:] За гроші чи за славу, — ти продаєся укупі з теором рук твоїх (Л. Укр., III, 1952, 435).

3. тілкі недож. Пас. до продавати. Знає [Бородавкін], де продаються годовані індичи, поросята, годовані молококом телята (Н.-Лев., VI, 1966, 85); В магазин, у якому продається вакса, зомуті, сіль, зас, вилл, підситки, вухналі, сквороди і крам на кофточки (Тют., Впр, 1964, 6).

◇ Продаватися (продатися) з молотка — збуватися комусь прилюдним торгом, з аукціону. В умовах соціалізму діяння закону вартості не має стигийного характеру. Наші підприємства не продаються з молотка, навіть коли вони збиткові (Ком. Укр., 9, 1962, 15); Майно продавалося з молотка.

ПРОДАВЕЦЬ, вп'я, ч. Той, хто продає який-небудь товар. Корова реонулася. Але міцно тримає за вірвоку продавець (Хотк., I, 1966, 137); Ярмарок гуде й далі. Вже закінчено торг за пороса, продавець із покупцем заїдають казуном гондель (Ю. Янов., I, 1958, 584); // Особа, що займається продажем, торгівлею; торговель. Верещав тенор продавиц масла (Кочуб., II, 1955, 124); Парубчак стоє у намоті, сперечаєся з продавецем мила (Мик., II, 1957, 344); // Працівник торгового підприємства, що відпускає товари покупцю. Продавці гриміли засуваами, відкриваючи... крамниці (Кучер, Чорноморці, 1956, 46); Успіх у діяльності підприємства торгівлі і громадського харчування безпосередньо залежить від правильного добору і розстановки кадрів директорів, завідуючих секціями, старших продавців (Ком. Укр., 11, 1964, 21).

ПРОДАВИТИ див. продавлювати.

ПРОДАВИТИСЯ див. продавлюватися.

ПРОДАВЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до продавати 1, 2; // у знач. прикм. Ніна сіла на широкий, продавлений диван, ще раз овалювала кімнату (Коп., Земля..., 1957, 184); Шофер одчинив дверці, Варвара влаштувалася на продавленому неурчому сидінні (Перв., Дикий мед, 1963, 402).

ПРОДАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. продавати 1, 2

і продавітися 1. Часто при згинанні під кутом тонкого картону або цупкого паперу замість надризування матеріалу по лінії згину обмежується продавлюванням цих ліній (Гурток «Умілі руки..», 1955, 21).

ПРОДАВЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **продавлювати** 1, 2 і **продавлюватися** 1. В лабораторії екструзивних, литових і пресових матеріалів проводять досліди по заміні дорогих поліефірних смол дешевими фенольними смолами. Тут же розробляють нову технологію пресування виробів з скловолокна, лиття під тиском, продавлювання рідкої маси через отвори різної конфігурації (Наука.., 11, 1964, 28).

ПРОДАВЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОДАВИТИ**, давлію, давиш; мж. продавлять; док., *перек.* 1. Надавлюючи, натискуючи власною масою, прогинати всередину; руйнувати. *Попів (вулканічний) осідає на землю, як сніг, і коли його базато, — він продавлює дахи, засипає цілі села й міста* (Курс заг. геол., 1947, 225); // *Надавлюючи, натискуючи, робити отвір у чому-небудь. Гідравлічним пресом згинають товсті металеві плити, штамнують металеві предмети, продавлюють отвори в товстих листах, випробовують міцність різних матеріалів* (Курс фізики, I, 1957, 163).

2. *Надавлюючи, натискуючи, пропускати через щонебудь, крізь щось. Пластмаси можна також розтоплювати й продавлювати через отвори різних форм для одержання стрічок, ниток або трубок* (Наука.., 2, 1959, 28).

3. *тільки док. Давити якийсь час.*

ПРОДАВЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРОДАВИТИСЯ**, давітися, док. 1. Угинатися, проламуватися під вагою чого-небудь.

2. *тільки недок. Пас. до продавлювати 1, 2.*

ПРОДАВЩИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до **продавець**. *Прибіжи на Поділ, бурсак одразу потрапляє до Житнього базару в розпачливий лемент якяких бублейниць та жаєвич продавицькх сластоюнік* (Ю. Янов., II, 1954, 195); *Покуція в книгарні було осього чоловік з п'ять.. Говорили притишено. І так само не на повний голос відповідали з-за прилавків продавицькх* (Головко, II, 1957, 451).

ПРОДАЖ, у, ч. і рідко і, ж. 1. Те саме, що **продавляння**. *Не любив [Дорохтей] після одної купівлі чи продажу гуляти з чумаками, як старий Василь, по два-три дні, не терпів на людях халятися ні багатством, ні щедрістю* (Стельмах, I, 1962, 234); *Багато колоснів, радгоспів п'ятиріччя задання по виробництву і продажу державі всіх сільськогосподарських продуктів виконають за чотири роки* (Ком. Укр., 12, 1969, 45); *Я людина не комерційна, займаюся продажем книжок не емію* (Коцюб., III, 1956, 231).

Купівля-продаж див. **купівля**; **Купля-продаж див.** **купля**; **На продаж** — з метою продати. — *Так еєзи же заєтра борошно на продаж до Ячполя* (Н.-Лев., I, 1956, 178); *Дід рідко робив свої сіти на продаж* (Ів., Вел. очі, 1956, 119).

2. *Торгівля, товарообіг. Обережно ступаючи, щоб не зупати цобітьми, підійшов до прилавка з книжками. Звичайно, найперше спитав «Кобзаря».. Але «Кобзаря» не було зараз у продажу* (Головко, II, 1957, 451); *У продаж боброве хутро надходить без ості, яку виципують* (Наука.., 8, 1959, 34); *Пустити в продаж.*

ПРОДАЖА, і, ж., *заст.* **Продаж**. [Х р а п к о:] *А я, було, слухаючи її плач, поривався уважити, хотіє продажу [хати] одкладати...* (Мирний, V, 1955, 131); *Дві сили на землі:.. Одна — це ґніт і кров, це визиск і неволя, Продажа й купля це, омана, смерть і тайн, А друга — чесний труд у дружбі світлоочай, Горікля сміливе і сляво верховин* (Рильський, II, 1960, 322).

ПРОДАЖНИЙ, а, е. 1. *Прикм. до продаж 1. Продажна ціна; // Признач. для продажу. — Але я не каєє, що маю ґрунт на продаж, що в мене ґрунт продажний, — говорив Семен так же несміливо й нерадо* (Март., Тв., 1954, 121).

2. *перек.* *Який продає себе, свої почуття, честь і т. ін. за гроші, плату. Генерали, офіцери,.. продажні жінки вискакують з машин і падають живі й мертві в баєнюку* (Довж., I, 1958, 357); // *Якого можна купити за гроші, плату. По улиці шукала безголів'я, Подія вєшталась одна. Куди приткнути тіло її продажне, Коли таких цурається весь світ?* (Граб., I, 1959, 500).

3. *перек.* *Такий, якого можна підкупити; здатний заради грошей, користі на безчесні вчинки, зраду і т. ін. [Ш п і ц к о п ф:] Пана, ви мене ображуєте [ображаєте]. Уважаєте мене за продажного чоловіка* (Фр., IX, 1952, 378); [М а т в і й:] *Незаможників, та ще партизанів, не купите. Розумієте? Не продажні* (Мик., II, 1957, 352); *Навіть в продажних газет було ясно, що не єє їде так, як того хочуть гітлерівці* (Коз., Гарячі руки, 1960, 195).

ПРОДАЖНИЦТВО, а, с., рідко. Те саме, що **продажність**. *Де не копнєєш в паськьих архівах, скрізь надиваєш на жахливі злочини, брєхню, облуду, лукаєство, проажництво, лиходійєство* (Мельн., Обличчя.., 1960, 39).

ПРОДАЖНІСТЬ, ності, ж. **Властивість за знач. продажний 2, 3.** *Розклад, грабїжництво, продажність роз'їдали [денікінську] армію і тил* (Гончар, II, 1959, 205); *Грабовський різко критикує в своїй творч релїгїю і церкву за продажність і лицємірєство* (Ком. Укр., 8, 1964, 75).

ПРОДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продати** 1, 2. *Капелюх.. прийшов їй майже задурно, як заробіток за продані нею їкші речі* (Кобр., Вибр., 1954, 74); *Сказали [купці], що не мають потреби їзати на торг, бо єєсі їкні товари єже продані* (Скл., Святослав, 1959, 142); // *у знач. прикм. З кожного проданого примірника мені будуть платити.. 25 коп.* (Коцюб., III, 1956, 363); *Пішов [Мар'я] не до цуцитарної, а до проданої землі, до тієї латки городу і хатини, де йому колись було поєміжнулося щастя* (Стельмах, I, 1962, 177); // *продано, безос. присудк. сл. [Х у с а:] Тут маси заєстелити кишми, жоєтоєарячі, кроєосом заєткані.* [У п р а в л е н ь:] *Продано кишми...* (Л. Укр., III, 1952, 148); *Цю жінку звільнила російська армія, і вона розповіла Шмалєковї, що зустрічала Настю на невідьницькому ринковї в Кафі. А куди її продано, того достеменно не знала* (Добр., Очак. розмір, 1965, 168).

ПРОДАТИ див. **продавати**.

ПРОДАТИСЯ див. **продаватися**.

ПРОДАУС, а, ч., *заст.* Жартівлива назва дорослого учня, який уже має вуса.

ПРОДВИГТИ, титє, док. **Двигтити** якийсь час.

ПРОДЕБАТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продобатувати**.

ПРОДЕБАТУВАТИ, ую, уєш, док., *перек.* і без додатка. 1. Док. до **дебатувати**.

2. **Дебатувати** якийсь час.

ПРОДЕЗИНФІКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продезинфікувати**. *Силосні споруди, що були в експлуатації, за місяць до закладаєня силосу повинні бути відремонтовані, очищені від решток кормів, провітрєні, а внутрішні стїни продезинфіковані ваєкьяним молоком* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 266); *Насіння [льону] треба збергати в сухому, чистому, добре продезинфікованому, провітрєваному приміщенні з дерев'яною підлогою* (Техн. культ., 1956, 55).

ПРОДЕЗИНФІКУВАТИ, *уо, уєш, перех.* Док. до дезинфікувати. Очищене сховище треба продезинфікувати. Найпростіший спосіб дезинфекції — окурювання сіркою (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 313); При ферментації насіння коріандру і тмику треба заодно продезинфікувати мішки, відра, лопати, граблі, брезенти, радні, діжки тощо (Ол. та ефір. кул., 1956, 275); Субстрати легко промити і продезинфікувати (Хлібороб Укр., 6, 1964, 3).

ПРОДЕКЛАМОВАНИЙ, *а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до продекламувати.*

ПРОДЕКЛАМУВАТИ, *уо, уєш, перех. і без додатка.* Док. до декламувати. Цілу бурю оплесків і навіть слюзи викликав вірш: «Якби ви знали, панчичі, якого продекламувала Настя з високим піднесенням (Вас., II, 1959, 194); Микола Васильович, захоплений почутим і підозрюваний дочкою, запропонував продекламувати щось із Некрасова (М. Ол., Лєся, 1960, 160); Мамайчук, реготнувши, продекламував: — О, зміцніть мене вином, освоїть мене яблуками: від любові знемагаю!.. (Гончар, Тронка, 1963, 115).

ПРОДЕМОНСТРОВАННИЙ, *а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до продемонструвати.* В Лондоні була продемонстрована нова телевізійна камера, в якій для одержання зображення замість світла використовується ультразвук (Наука., 6, 1959, 60); Нездоланна єдність соціалістичного і робітничого руху були якраз продемонстровані на Нараді представників комуністичних і робітничих партій (Матер. ХХІІ з. КПУ, 1961, 7); // продемонстровано, *безос. присудк. сл.* Парад закінчився. В цей день продемонстровано зрослу військову могутність Радянської держави та її збройних сил (Літ. Укр., 12.V 1965, 2).

ПРОДЕМОНСТРУВАТИ, *уо, уєш, док., перех. 1.* Здійснити демонстрацію (у 3 знач.). 7 травня 1895 р. в Петербурзі, у переповненому залі Російського фізико-математичного товариства, Олександр Степанович Попов продемонстрував винайдений ним перший у світі радіоприймач (Осн. радіотехн., 1957, 3); Гальянеску.. продемонстрував свої схеми (Смоліч, I, 1958, 77).

2. Засвідчити що-небудь, довести щось; підтвердити фактами. Сміливо йдучи на нове скорочення збройних сил, Радянський Союз тим самим знову продемонстрував перед усім світом свою вірність ідеал мирного співіснування (Наука., 2, 1960, 7); Перемога над фашистською Німеччиною та імпералістичною Японією якраз продемонструвала політичну, економічну і воєнну перевагу СРСР над капіталістичними країнами (Ком. Укр., 11, 1959, 19).

ПРОДЕРЕНЧАТИ, *чить, док. 1.* Видати уривчасті дрижачі звуку. Він.. прoderенчав розбитим горшком (Козл., Весн. шум, 1952, 88); В місто прилетіє невеликий учбовий дрижачабль.. Коли над містом прoderенчав його мотор, сотні ентузіастів повітроплавання і авіації почали на аеродром (Трубл., II, 1950, 78).

2. Деренчати якийсь час.

ПРОДЕРЕНЬКОТАТИ, *аче і прoderенькотіти, йть, док., розм.* Підсил. до прoderенчати.

ПРОДЕРЕНЬКОТІТИ *див. прoderенькотіти.*

ПРОДЕРЖАНИЙ, *а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прoderжати.*

ПРОДЕРЖАТИ, *жу, жпш, док., перех.* Держати (у 1, 4, 5, 10 знач.) якийсь час. Дарочка прoderжала його [Гордія] цілу ніч на вітрі та морозі.. (Л. Янов., I, 1959, 130); // *безос.* Прoderжало з тиждень морозом, — земля залякла, як кістка (Мирний, III, 1954, 7).

ПРОДЕРЖАТИСЯ, *жуся, жпшея, док. 1.* Бути в певному стані якийсь час (про погоду). Вася добре знає

голос і розмову хвиля, коли море не грає, а тільки дихає. Вони говорили йому про те, що кілька днів [днів] прoderжеться хороша погода (Собко, Скеля., 1961, 77).

2. *перен.* Держатися (у 7 знач.) якийсь час. Нехай собі земля відібрала у них денікінці. Нічого, довго вони не прoderжаться (Цюпа, Три явори, 1958, 29).

ПРОДЕРТИ *див. прoderірати.*

ПРОДЕРТИЙ, *а, е. 1.* Дієпр. пас. мнн. ч. до прoderети; // прoderто, *безос. присудк. сл.* Прoder я стрізу, де прoderто було вітрами, й тихо заїз на землю (Сос., II, 1958, 396).

2. Який прoderся, прoderявився або зносився до дірок. У неї [світи] були прoderті лікти, либонь ніколи було й заламати (Л. Укр., III, 1952, 707); Жила собі дівчинка.. Черевини вона реала далеко швидше, ніж інші діти. У дітей ще новісінькі, а у неї вже підшви вщент прoderті (Ів., Вел. очі, 1956, 3).

ПРОДЕРТИСЯ *див. прoderіратися.*

ПРОДЕРЧАТИ, *чйть, док. 1.* Док. до дерчати.

2. Проїхати з деренчанням. З увіщив, де жита пониклі, чужий солдат на мотоциклі селом прoderчався, прoderчав, услід собака загарчав (Швець, Кроки., 1962, 30).

3. Дерчати якийсь час.

ПРОДЕФІЛЮВАТИ, *юо, юєш, док., книжн.* Док. до дефілювати. З співом «Інтернаціоналу» «Перший курінь червоних козаків» прoderфілював містом — місто тільки прокидалося (Смоліч, Реве та стогне., 1960, 631).

ПРОДЕШЕВИТИ, *влб, вйш; мн. прoderевлять; док.* Заняти збитків унаслідок невигідного продажу чого-небудь. [Т і п к а:] Краше вам худобу на місці продати, бо у ярмарці можна прoderешевити (Кроп., II, 1958, 476); Цілий тиждень тязяся [Діку] з тим маслом та медом, поки все не розпродав. Він би впорася й раніш, але боявся прoderешевити (Добр., Очак. розмир, 1965, 191); // *перен., розм.* Недооцінити себе, своїх достоїнств, здібностей і т. ін. — Нащо, скажіть, я виходила заміж за цього сваяльця? — Тільки для того, щоб не прoderешевити і в дієках не засидітись, — одразу ж відповідає дядько Микола (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 106).

ПРОДЕШЕВІТИСЯ, *влбся, вйшея; мн. прoderешевляться; док., рідко.* Те саме, що прoderешевити. — Ви ж глядіть, дядьку, не прoderешевіться. За таку мольду та хорошу дієчину праєте добру ціну! — жартувала Мар'я (Мирний, III, 1954, 73).

ПРОДЗАГІН, *гону, ч.* Скорочення: продовольчий загін — озброєний загін із робітників і бідніших селян, який у 1918—1920 рр. здійснював продрозверстку, продрозкладку. Військовий революційний комітет послаб його [Антанаса] на південь на чолі прозагому, що склався виключно з балтійських матросів (Стельмах, II, 1962, 189); З Москви за підписом наркопрода Цюрупи надійшла директива якнайшвидше заготовити й надіслати ешелон хліба. Вирішили послати кілька прoderзагонів у обринецькі степи (Хлібороб Укр., 12, 1967, 25).

ПРОДЗВЕНІТИ, *но, нйш, док. 1.* Утворити, видати високі, деренчливі металеві звуки. Прoderзвеніть дзвоник. Школярі збуджено обговорювали подію (Донч., VI, 1957, 104); Порядок у хлопців залізний. Прoderзвеніть будильник, і вони з Васьком сполуються з ліжком (Зар., На.. світі, 1967, 114).

2. *перен.* Прозвучати, прозунати. Коли прoderзвеніть останній сигнал і всі розбрелися встати, Альоша довго лежав на своєму матраці, не міг заснути (Мик., Повісті., 1956, 81); // Дзвінок проспівати (про птахів); продажчати (про комах). Десь прoderзвеніть тонко комарик над вухом, Шелести ночі ловиш загостреним вухом (Забашта, Квіт., 1960, 25); Прoderзвеніла ніжно бджілка (Шюрта, Вибр., 1958, 340).

3. Давеніти якийсь час.

ПРОДЗВОНІТИ, давн., дзвонити, док. 1. *неперех.* Док. до давоніти 1. *Продзвонили востаннє: поїзд рушив* (Л. Янов., 1, 1959, 382); *Продзвонили дзвоник*. Учні з заласом займають свої місця (Кол., Терен., 1959, 22).

2. *перех.* і *неперех.* Дзвонити позначити час або повідомити про що-небудь. *Годинник в залі продзвонив дванадцять* (Н.-Лев., III, 1956, 157); *Нарешті продзвонили повістку, а ще за півгодини, важко сопучи, до станції підпов довжелезний порожняк* (Головко, I, 1957, 45); // *безос.* *З башти продзвонило дванадцять* (Коцюб., II, 1955, 413).

◇ **Продзвоніти по душі, церк.** — забити у дзвони, описуючи про чийсь смерть. *Пособорували генеральшу в обідню годину, а на ранок і по душі продзвонили...* (Мирний, I, 1949, 203).

3. *неперех.* Дзвонити якийсь час.

◇ **Продзвоніти зубами** — протретити (звичайно від страху, з передяку, від холоду) якийсь час. — *Цілу ніч, — розповідала вона, — я з дитиною продзвонила там зубами від страху на якийсь боці* (Козл., Ю. Крук, 1957, 440).

4. *неперех.*, *перен.*, *розм.* Розголосити, поширити (звістка, новину, чутку і т. ін.). — *Таки змовалися ми з своїм весіллям! Таке ж він оце продзвонить на всю губерню про весілля!* (Н.-Лев., I, 1956, 140).

ПРОДЗЕЛЕНЧАТИ, чу, чийш. Док. до дзеленчати. У коридорі *продзеленчав дзвоник, останній у цьому навчальному році* (Мокр., Острів., 1961, 5); *Ще раз продзеленчав телефон* (Мур., Свіже повітря..., 1962, 84); *Продзеленчав трамвай*.

ПРОДЗЕЛЕНЬКАТИ, аю, аеш, док. Те саме, що *продзеленчати*. *Біла колодязя продзеленькала відра*.

ПРОДЗЕНЬКАТИ, аю, аеш. Док. до дзенькати. *Стілець зарипів — чути було, як м'яко продзенькали остроги на чобітках Олександра* (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 493).

ПРОДЗИЖЧАТИ, чу, чийш, док. 1. *тільки з ос., неперех.* Док. до дзижчати. *Спочатку Бася не зрозумів, що це таке продзижчало біля самого його вуха* (Собко, Скеля..., 1961, 132); *З багатьох заборор продзижчали стріли* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 109).

2. *тільки з ос., неперех.* Пролетіти з дзижчаням. *Бджола продзижчала над вухом, ударилася в шибку і впала на підвіконня голічерева, безпорадно перебираючи ніжками* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 356); *Продзижчала мимо куля* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 529).

3. *перех.*, *перен.*, *розм.* Промовити, виконати що-небудь із дрижанням у голосі. — *А співав [Ватя] манерно ще й дзижчить, мов гедзь: дсс... дсс... Не переспівала, а продзижчала усю «Ару»* (Н.-Лев., IV, 1956, 138).

ПРОДЗЮРЧАТИ, чять. Док. до дзюрчати.

ПРОДЗЯВКАТИ, ас, док. 1. Док. до дзявкати.

2. Дзявкати якийсь час.

ПРОДЗЬОБАТИ *див.* *продзьобувати*.

ПРОДЗЬОБУВАТИ, ус, *недок.*, **ПРОДЗЬОБАТИ**, ас, док., *перех.* 1. Дзьобуючи, довбаючи дзьобом, робити отвір, заглибину в чому-небудь; пробивати дзьобом.

2. *тільки док.* Дзьобати якийсь час.

ПРОДЗЬОБУВАТИСЯ, усться, *недок.* 1. Виходити з яйця, пробиваючи шкаралупу дзьобом (про пташеня).

2. Пробиватися, з'являтися (про паростки рослини).

3. Пас. до *продзьобувати* 1.

ПРОДИБАТИ, аю, аеш. Док. до дібати. *Продибавши кілька кроків, Марко у вибоїні помітив якусь річ* (Стельмах, Правда..., 1961, 95); * *Образно. Грім ще продибав ковано по крем'яних небесах, пробуючи, чи не провалиться де* (Гуц., Скупана..., 1965, 249).

ПРОДИВІТИ *див.* *продивляти*.

ПРОДИВІТИСЯ *див.* *продивлятися*.

ПРОДИВЛЯТИ, яю, яеш, *недок.*, **ПРОДИВІТИ**, дивлю, дівалиш; *мн.* *продивлять*; *док.*, *перех.*: ◇ **Продивляти** (*продивіти*) *бчі* — довго і з нетерпінням чекати кого-небудь. *Як голуб сивенький не верне до ночі, За ним друг миленький продивляв очі* (Пісні та романси..., II, 1956, 74).

ПРОДИВЛЯТИСЯ, яюся, яешся, *недок.*, **ПРОДИВІТИСЯ**, дивлюсь, дівалишся; *мн.* *продивляться*; *док.* 1. Те саме, що *проглядати* 1—3. *Небо ледве продивлялося крізь ясне вілля над головою* (Перв., Дикий мед, 1963, 269); *Небо синє, чисте — ні змариночки, ні плямочки — глибоке, просторе та широке. Не продивитися його глибини, не досягнути оком до краю!* (Мирний, I, 1949, 151); [Б е р е ж н и й:] *Дайте я продивлюсь вашу доповідь* (Мик., I, 1957, 388).

2. *тільки док.*, *рідко*. Те саме, що *проглядати* 1. [М а р у с я:] *Коли про своє щастя будеш дбати, то дивись і продивись чуже нещастя* (Мирний, V, 1955, 106).

◇ **Продивітисся** [*всі*] *бчі* — те саме, що *Прогледіти* (*проглядати*) [*всі*] *бчі* (*див.* *прогледіти*). *Я ж очі продивілася, згалабоючи судженого* (Панч, II, 1956, 511); *Прислухалася наша мати Біла спаленої хати, Де чорні яворина, Прислухалася три дими, Видивлялася три ночі, Продивілася мати очі* (Стельмах, V, 1963, 127).

ПРОДИВО, а, с.: ◇ **На продіво**: а) *викликаючи подив, здивування*. *Його життя страшенно випнуєш, як здоровецький гарбуз, що часом на продіво вродить у городі між меншими* (Н.-Лев., I, 1956, 137); б) те саме, що **На діво** (*див.* *діво*). — *Вишию лишень я йому подушку, гарну на продіво* (Н.-Лев., III, 1956, 226); *На продіво була [дівчина] вродлива* (Барв., Опов..., 1902, 217).

ПРОДИКТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до *продиктувати*. *Нариси П. Козланюка продиктовані серцем вірного сина свого народу, серцем патріота соціалістичної Вітчизни* (Літ. газ., 7. IX 1950, 3).

ПРОДИКТУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до *диктувати*. *Пам'ять у мене була така, що лекцію історії, котру вчитель цілу годину говорив, я міг описати продиктувати товаришам майже слово в слово* (Фр., I, 1955, 13); *В урочистій тиші продиктував я начальникові штабу наказ про наступ* (Збан., Ліс. красуна, 1955, 172); *Вирок поетові [Т. Г. Шевченку] продиктувала цареві не стільки особиста образа, скільки страх перед ним як перед народним трибуном* (Тулуб, В степу..., 1964, 49).

ПРОДИМАТИ *див.* *продувати*.

ПРОДИМІТИ *див.* *продімлювати*.

ПРОДИМІТИСЯ *див.* *продімлюватися*.

ПРОДИМІТИ *див.* *продімлювати*.

ПРОДИМІТИСЯ *див.* *продімлюватися*.

ПРОДИМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до *продімляти* і *продімляти*. *Були стомлені, продімлені, зотувалися до останнього удару, і в кожного була тільки одна думка — добити ворога* (Собко, Запорука..., 1952, 153); *Над головами висіла продімлена в комині шинка* (Стельмах, II, 1962, 217); // *у знач. прикм.* *Ти [снаку] вернешся для слави і труда і спинеш в пліч продімлену шинелю* (Мал., Звенггора, 1959, 44); *На обшито му ременем комірі просторого сідрака Мар'яна петле висить продімлене кілька ковбаси* (Стельмах, I, 1962, 27).

ПРОДИМЛЮВАТИ, юю, юєш і **ПРОДИМЛЯТИ**, яю, яеш, *недок.*, **ПРОДИМІТИ** і **ПРОДИМІТИ**, млю, мійш; *мн.* *продімлять*; *док.* 1. *док.* *тільки продімляти*,

перех. Насичувати або наповнювати димом; покривати, забруднювати кіптявою.

2. *док. тільки продиміти, перех., розм.* Пров'ялювати в диму, готуючи в їжу (рибу, м'ясо і т. ін.).

3. *тільки док., неперех.* Димити, диміти якийсь час.

4. *тільки док., неперех., перен., розм.* Проїхати, проїти, випускати дим, залишаючи димний слід.

ПРОДИМЛЯВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ПРОДИМЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **ПРОДИМІТИСЯ** і **ПРОДИМІТИСЯ**, мліюся, млієшся; *мн. продимляється; док. 1. док. тільки продимітися.* Насичуватися або наповнюватися димом; покриватися, забруднюватися кіптявою; ставати продимленим.

2. *тільки док.* Димитися, димітися якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до продимлявати, продимляти.

ПРОДИМЛЯТИ *див.* продимлювати.

ПРОДИМЛЯТИСЯ *див.* продимлюватися.

ПРОДИРАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОДЕРТИ** і **ПРОДРАТИ**, деру, дереш; *мн. ч. продер, дя, ло і продрав, драля, ло; док., перех., розм.* Проривати, розривати наскрізь. Вони *едвох* почали *продирати* покрівлю, *обдрануючи* собі руки об солому та об дерево (Гр., I, 1963, 420); *Продер я стріху.. й тоби заїз на землю* (Сос., II, 1958, 396); // *Утворювати, робити в чому-небудь діру, отвір; продірявлювати. Щось гаряче, щось золоте продирає, прогріває в замураваній шибці дірочки* (Вас., Невібр. тв., 1941, 38); *По старій шовковиці він заїз на стріху, продер у соломі дірку й за мить уже був у гаражі* (Довч., VI, 1957, 135); *Раз чобіт заїзть напала, що дірочку нога йому продрала* (Бор., Тв., 1957, 162); // *Робити глибоку рвану рану; роздирати. — Раз, однісінький раз маючу мене вуїко [медвідь] назуром по носі і відрау продер.. ногу аж до самої кості* (Фр., IV, 1950, 27); // *Роз'єднувати, розхляяти в сторони що-небудь суцільне або стулене. Богдан тремтів, горнучись до колючого гілля сосни.. Спробував продерти, розвезти гілля, заглянути в той бік, де табір своїх людей змагається за життя* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 194); *Вовки овечата полти, продравши теоростини у хлібі* (Н.-Лев., III, 1956, 334); * *Образно. Сонце продрало змару, і макрі трави враз осміжнулись* (Коцюб., II, 1955, 342).

◇ **Мороз продирає (продер, продрав) по чому; Морозом продрело по шкірі (по шкірі)** — про неприємне відчуття холоду від несподіваного, сильного переляку, збудження і т. ін. *По тілу її продрав мороз* (Ле, В сніпі.., 1960, 201); *Василенько вже командує: — Агей, хлопці, та чи на всілякі ми, чи не на всілякі Федоре, ану починай нашої, неможливицької, такої, щоб у багатиє морозом продрело по шкірі!* (Збан., Сесель, 1961, 409); **Продирати (продерти) бчі див. бко¹.**

ПРОДИРАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОДЕРТИСЯ** і **ПРОДРАТИСЯ**, деруся, дерешся; *мн. ч. продерся, лаяся, лояся і продрався, драляся, лояся; док., розм.* 1. Прориватися, розриватися наскрізь; проношуватися до дірок. *Раз став він Семиу надягать, аж дивитися — рукава вже продрались* (Гл., Вибр., 1951, 31); [Г о л о с:] *Дядьку! Мішок продрася, гроші он по дорозі сиплються* (Вас., III, 1960, 435).

2. З труднощами, долаючи перешкоди, протискуватися куди-небудь. *Часом їй доводилося продиратися через таку гущину, що вона ледве пролазила поміж жовтими стінами* (Коцюб., I, 1955, 361); *Продершиш речуко між гілляк, на стежку вискочив хижак* (Бажан, Рокі, 1957, 235); *Продравшись крізь зарослі ліщини та ялівники, вони опинилися на відкритій сонцю просторій галявині* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); // *Ламаючи опір, проходить, пробиватися куди-небудь. Від Умані група, в якій воював Бармаш, продиралася на схід по території, захопленій і забитій ворожими вій-*

ськами (Коз., Гарячі руки, 1960, 143); *Народу сила, ледве подерешся, так я держусь за панцира, як сльпий за поводатяра* (Стор., I, 1957, 110); // *перен.* Проникати або просочуватися через що-небудь, шар чогось і т. ін. *І лице вкрилось плямистим рум'янцем, на носі виступили краплини поту, продиришся крізь густий шар помади і пудри* (Гнзпальшій, Чорне озеро, 1961, 280).

3. *перен.* Доноситися крізь що-небудь (про звуки). *Тоненький голос [скрипки] продирався насилу крізь грубий гамір голосів, тупіт і шолопання ніг* (Коб., II, 1956, 18); *Пісня ринула вгору, продиралася крізь колючий дріт, туди, на волю* (Коз., Гарячі руки, 1960, 202); *Ще не затихло збуджене шумовиння [оплесків], коли з радіоприймача продрася хлюсткий голос коментатора* (Вол., Місячне срібло, 1961, 345).

4. *тільки недок.* Пас. до продирати.

ПРОДИСКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до **продискувати**; // у знач. *прижж.* На **продискований** ділянці насіння озимої пшениці загортається рівномірно щодо глибини, потрапляючи на ущільнений шар (Хлібороб Укр., 9, 1965, 18).

ПРОДИСКУВАТИ, аю, аєш, *перех.* Док. до **дискувати**. Після збирання врожаю зеленої маси в першій декаді серпня поле зорали болотним плугом і **продискували** в один слід (Хлібороб Укр., 11, 1966, 5).

ПРОДИХ¹, у, ч., *бот.* Мікроскопічний щільнопоподібний отвір у шкірці листків і трав'янистих стебел вищих рослин, який служить для водо- і газообміну. Основною фізіологічною властивістю **продихів** є адаптивність відкривати і закривати **продихову** щільну (Практ. з анат. рослин, 1955, 60); *Повітра разом з еуглекислотою, що є в ньому, надходить у листя через продихи, розташовані на верхній і нижній поверхнях листка* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 10).

ПРОДИХ², у, ч.: Без **продиху** — те саме, що **Без передишки** (*див.* **передишка**). — *Знаєте, як ми там наступали!.. Не до писаними було!.. День і ніч без продиху!* (Гончар, III, 1959, 205); *Не давати продиху* — змушувати постійно терпіти злидні, нестатки, бути в напрузі через важку фізичну працю, домашні клопоти і т. ін. — *Навіть сорочки на пережміну немає. Нуджа продиху не дає* (Добр., Очак. розмір, 1965, 123).

ПРОДИХАТИ, **продихаю**, **продихаєш** і **продиху**, **продішеш**, *док.* **Продихувати** якийсь час; **пронити**. — *Моя стара, бідна, догорає.. Хто знає, чи ще тиждень продихав* (Фр., I, 1955, 135).

ПРОДИХАТИ, аю, аєш, *недок.*, *перех.* і *неперех.*, *розм.* Те саме, що **продувати**. [М и к и т а:] *Чи бач, а тут у холодошку не так нече, і вітерець продихав* (Сам., II, 1958, 162); *Вітерець устив обтрусити росу з віт, прижжно продихав крізь дерева* (Ле, Мої листи, 1945, 120); *Понапинали [діти] сорочки на коліна, продихають на шибках асі кружечки* (Вас., II, 1959, 144).

ПРОДИХАТИСЯ, дйшуся, дйшешся, *док.*, *розм.* Те саме, що **віддихатися** 1.

ПРОДИХНУТИ, ну, неш, *док.*, *неперех.* Зробити вільно вдих або видих; глибоко зітхнути. *Він спробував продихнути, але знову похлинувся і зайшовся глибоким кашлем* (Голов., Тополя.., 1965, 301).

◇ **Не [мбжиа] продихнути; Не продихнеш** — *немачим* дихати (внаслідок духоти, неприємного запаху або забруднення повітря). *Від цигаркового диму не продихнути в тісному коридорі* (Гончар, Людина.., 1960, 25); *В коморі у нього [Бережана] та в пиєницях, та у стодолах під блязою стільки усього є, аж гмиє — до Вишніці од смороду продихнути не можна!* (Мур., Бук. повість, 1959, 118); *Обірчалася гиря, прошуміла повз лаче, підняла куряву — не продихнеш* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 19).

ПРОДИХОВИЙ, а, е, бот. Прикм. до прбдих¹. При недостатці води.. опуклості замикаючих квітчин збільшуються, а продихова щільна закривається (Практ. з анат. рослин, 1955, 60).

ПРОДІВУВАТИ, ую, уєш, док. 1. *неперех.* Дівувати якийсь час. Чи вже ж їй він продівувать, Зносити брівонки нізачо?.. (Шевч., II, 1953, 49).

2. *перех.*, рідко. Змарнувати. Панна Доза, помимо своєї краси, продівувала найкращу весну [свого життя] (Фр., VIII, 1952, 230).

ПРОДІЄВІДМІНЮВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до дієвідмінювати.

ПРОДІЛ¹, у, ч. Рівна лінія, що утворюється при розчісуванні волосся на два боки. Перед його очима наче пройшов старий Власов, товстий, з проділом посеред голови (Мирний, IV, 1955, 134); Світла, як локон, волосся, розділене надвоє простим проділом, халясто огортало її білий лоб у дрібних кучерях (Тулуб, Людолови, II, 1957, 392); Парубійко був у англійському френчі, з рівним проділом на голові і в окулярах на тонкому носі (Панч, На калін. мості, 1965, 130); * У порівн. Посередині саду пишаним проділом бігла коротка доріжка до хвіртки (Вільде, Сестри..., 1958, 408).

У (на) прбділ — на два боки з рівною лінією посередині (про зачесане волосся). Розчесаний не по-селянському, а у прбділ, він вищира.. поважним (Мирний, III, 1954, 319); Темне волосся, зачесане на прбділ, прикривала шовкова біла пов'язка (Скл., Святослав, 1959, 30).

ПРОДІЛ², у, ч. Дроблена гречана або рисова крупа. При переробці гречки виходять такі види круп: ядриця, прбділ і смоленська (Колг. енци., I, 1956, 660).

ПРОДІЛІТИ *див.* прбділяти.

ПРОДІЛКА, и, ж., *розм.* Лінія, заглибина, ввімка, що розділяє яку-небудь поверхню. — Скільки їх [сліз] твоя мати пролазе? — Так то мати, — поглибила наскісна прбділка між бровами. — А люди — менше (Стельмах, I, 1962, 439).

ПРОДІЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРОДІЛЯТИ**, ділю, ділиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Робити прбділ у волоссі. — Чи зугарні ж ви прбділяти прбділ по-панський [по-панський]! (Н.-Лев., I, 1956, 183).

ПРОДІЛЯТИСЯ, яється, *недок.*, *розм.* Пас. до прбділяти.

ПРОДІЛЬ, я, ч., *розм.* Те саме, що прбділ¹. Він заступив собі бороду й довге волосся на голові, ще й прбділю на голові прбділь, неначе монастирський послушник (Н.-Лев., VI, 1966, 389); Рівний прбділь збоку ділю рідке, рудуєте волосся на дві нерівні частини (Коп., Десятикласники, 1938, 93).

ПРОДІРЯВИТИ *див.* прбдірявлювати.

ПРОДІРЯВИТИСЯ *див.* прбдірявлюватися.

ПРОДІРЯВІТИ, іє, *док.*, *розм.* Зробитися, стати дірявим; прбдірявнитися.

ПРОДІРЯВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до прбдірявтити. Принесли мішені, прбдірявлені кулями (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 68); Старий розмалюваний дерев'яний ослин, маскрізь прбдірявлений шахеєм, аж поставив під вагою доброю десятку чоловіків, які тісно устали і димлять самокрутками (Логв., Літа..., 1960, 12).

2. у знач. прикм. Який став або який зробили дірявим. У дверцях [тюрьми] малі віконця.. забиті бляхою, прбдірявленою мов дуже рідке решето (Фр., IV, 1950, 485); Ним [очеретом].. можна шити і прбдірявлену стрізу (Рудь, Гомін..., 1959, 158); // Зношений до дір про одержу, взуття і т. ін.; драний, подертий.

ПРОДІРЯВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДІРЯВІТИ**, влю, виш; *мн.* прбдірявлять; *док.*, *перех.* Робити в чому-небудь дірку, отвір, рану і т. ін. Личин-

ка пильщика спочатку прбдірявлює листя, а після залишає від нього самі тільки жилки (Шкіди. поля., 1949, 111); Куля, що прбдірявила велику шибку вікна, одарила по люстрі під стелею, засипала дрібним склом підлогу (Д. Бедзик, Підземні громи, 1971, 198); — Що ж тут? Особиста помста чи політична акція? Як би там не було, а могли б Гнатюв голову прбдірявити, і тоді думай, як хочеш (Тют., Вир, 1964, 189); // Зношувати до дір (одержу, взуття і т. ін.).

ПРОДІРЯВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОДІРЯВІТИСЯ**, иться; *мн.* прбдірявляються; *док.* 1. Робитися, ставати дірявим; // Зношуватися до дір (про одержу, взуття і т. ін.). — А в чому ж підеш до школи? В шапі рано, кашкет зносися, а бріль прбдірявляється (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 86).

2. тільки *недок.* Пас. до прбдірявлювати.

ПРОДЛУБАТИСЯ, аюся, ався, *док.*, *розм.* Длубатися якийсь час.

ПРОДЛЯТИ, яю, яєш, *док.*, *розм.*, рідко. Дляти якийсь час. Продляли цілий день (Сл. Гр.).

ПРОДМУХАТИ *див.* прбдімухувати.

ПРОДМУХНУТИ, ну, нєш, *док.*, *розм.* Однокр. до прбдімухувати.

ПРОДМУХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДМУХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Дмухаючи, прочищати, очищати що-небудь. — Прбдіуй перше, ніж маєш сістні — вимагала від Івана Палагна. Але він знає і без неї. Старанно прбдімухує місце на лаві.. і засідає до вечіри... (Коцюб., II, 1955, 336); // Дмухаючи, робити на чомусь отвір, вічко і т. ін. Симеон прбдімухав вічко на ситнілому вікні вагона, мильуєвся свіжою ферганської зими (Ле, Міжгір'я, 1953, 407).

ПРОДОВБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прбдіобвати 1. У кожній палі угорі дірка прбдіобвана і туди вірвоєка прбдісунута... (Кв.-Осн., II, 1956, 174); Накричавши до нестями, безвиразно і напіпротомно споглядала Ольга прбдіобване у дверях вічко (Кач., II, 1958, 68); // прбдіобвано, *безос.* прбдісудк. *св.* Вже прбдіобвано й вибрано льоду мало не на півметра, а води все ще не було (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 658).

ПРОДОВБАТИ *див.* прбдіобувати.

ПРОДОВБИНА, и, ж., *розм.* Прбдіобваний отвір, діра, заглибина. О, в якусь прбдіобвину скочив по полях (Гуц., З горіха..., 1967, 28).

ПРОДОВБІТИ *див.* прбдіобувати.

ПРОДОВБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прбдіобвувати 1.

ПРОДОВБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДОВБАТИ**, аю, аєш і діал. **ПРОДОВБІТИ**, бу, бєш, *док.*, *перех.* і *без додатка.* Довбавши, порухувати цілісність чого-небудь. 1. Над невидимою цілєю сумовито заспівали кулі, прбдіобвувачи.. тини й загорож [Стельмах, I, 1962, 636]; Тут спокійно я н'яту посланине, Вилєв [вильєв] голку і прбдіобвав шкіру (Фр., XIII, 1954, 346); А між каміням печери — мох товсто, що й не прбдіобвеш (Хотк., II, 1966, 317); // Довбанням утворювати діру, заглибину і т. ін. Різні гнізда і отвори в масивних деталях сід прбдіобвувати долотом з обох боків (Гурток «Умлі руки..», 1955, 58); Стіна була стара, складена з позанького кривого дерева, і Гарасим скоро прбдіобвав у її дірку (Гр., Без хліба, 1958, 26).

2. тільки *док.* Довбати якийсь час.

ПРОДОВБУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до прбдіобвувати 1.

ПРОДОВГАСТИЙ, а, е. Який має видовжену форму; у якого довжина більша за ширину. Баба Лисавета заходила розмотувати свій прбдіовгастий вузличок (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 128); Гарний хлонець! Лоб високий, батьківський, брови смоляно-чорні, енергійного

прочерку; обличчя продовгасте, чисте, з посьвіжлим рум'янцем (Вол., Місячне срібло, 1961, 64); З напівзнесеним дашком, з викругленим продовгастим віконечком, вона самотньо стояла в голих заростах і швидше скидалась на скляк, аніж на капличку (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 11).

ПРОДОВГУВАТИЙ, а, е. Те саме, що продовгастий. В продовгуватій кімнаті, заставленій стільцями,.. біля розвісної на столі карти стояв командуючий (Ю. Бездзж, Полкн., 1959, 108); В Елеонори стрункий стан, круто зведени чорні брови, продовгуваті, схожі на сливи, очі, сповнені вогню (Чаб., Балкан. весна, 1960, 124); В Андрія Орлика було трохи продовгувате лице з байдужним пушком на верхній губі, бороді та висках (Чорн., Визвол. земля, 1950, 104).

ПРОДОВЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до продовжити. Ми, притулившись до ліжка, запитання силем свої: чи буде продовжена книжка, чи скоро побачим її (Уп., Вірші., 1957, 230); В одчинені вікна й двері.. так і перлася ясна блакить моря, в нескінченність продовжена блакитним небом (Коцюб., I, 1955, 389); // продовжено, безос. присудк. с.в. Все зроблене видатними представниками естетичної теорії минулого.. було продовжено й розвинуто основоположниками марксизму (Рад. літ-во, 3, 1964, 18); // у знач. прикм. Правильна організація позакласної роботи, нормальний режим дня в школах і групах продовженого дня сприяють поліпшенню виховання учнів, підвищенню їх успішності і збереженню їх контингенту (Ком. Укр., 9, 1964, 76).

ПРОДОВЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. продовжити і продовжувати, продовжитися і продовжуватися. Продовження розмови Сергій не чув (Гур., Друзі., 1959, 29); Другого дня суду Грибовський відповідає на всі запитання прокурора з особливою жадібною послідовністю.. В кожному запитанні він бачав продовження життя (Довж., I, 1958, 380).

2. Частина чого-небудь, що продовжує його. Листів Вартового я читала всього два.. Оце, їхавши сюди.. питала.. продовження їх та й не допиталась (Л. Укр., V, 1956, 94); Двоє вікон від вулиці, двоє дивляться на порожек, поросле рідким спорихем і пириєм подвір'я. Далі — двері; за ними — ще одні — у хві, який є продовженням гати (Коз., Сальвія, 1959, 6).

ПРОДОВЖИТИ див. продовжувати.

ПРОДОВЖИТИСЯ див. продовжуватися.

ПРОДОВЖНИЙ, а, е, розм. 1. Те саме, що повдбжний. Від паркана впоперек двору тягнеться великий будинок в продовжним ганком, кутом до нього з правого боку прибудовано stodолу (Скл., Карпати, II, 1954, 127); В лісі затихало чагання продовжних пил, передсмертний гуліт заваленого дерева і шипіння струєги (Стельмах, I, 1962, 399).

2. Тривалий, довготривалий.

ПРОДОВЖНИСТЬ, ності, ж., розм. Абстр. ім. до продовжний. 2. Фізикам пощастило одержати дуже велику кількість штучних елементів, середня продовжність життя яких складається від долі секунди до десятків тисяч років (Рибак, Час., 1960, 624).

ПРОДОВЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до продовжувати.

ПРОДОВЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. продовжувати. Франко перший еказав на продовжування нею [Лесею Українкою] традицій Шевченка і разом з тим повну самостійність, оригінальність її самобутнього таланту (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 636).

ПРОДОВЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОДОВЖИТИ**, жу, жш, док., перех. і без додатка, також з інфім. 1. Вести далі почате, не зупиняючись, безперервно; діяти далі; повертатися (після перерви) до по-

чатого. Кутузов і сам розумів, що перш ніж продовжувати боротьбу з французами, необхідно поповнити своїми силами пошарпані або зовсім винищені полки (Кочура, Зол. грамота, 1960, 304); Марія продовжувала готувати сніданок (Вільде, Сестри., 1958, 209); — На цьому ми й закінчимо! — озолосив Гудзіл.. — Продовжимо завтра. Поночі ми не можемо прийняти ніяких рішень (Головко, II, 1957, 551); Повертаючись до стола, опинився [директор] біля Захара, замислено продовжив розмову з ним, немаче її й не переривав (Ле, Право., 1957, 222); // у сполуч. із с.в. п. уть, д. о. р. г. а. Іти далі. Ще день прогавля розвідувачі на цьому місці, чекаючи, поки Чернявва зовсім поправиться й зможе продовжувати путь (Донч., II, 1956, 59); Мисливець продовжував дорогу на північ (Трубл., Вовки., 1936, 45); * Образно. Сонячні зайчики в кленах, В півніках, що цвітуть... Граються діти — завтра Наша продовжат путь! (Нех., Чудесний сад, 1962, 36); // Висловлювати, розвивати далі свою думку. — Старі металурги кажуть, — продовжував Чубенко, — що сталь зварити, як життя прожити — і важко, і страшно, і кінець трудний (Ю. Янов., II, 1958, 227); — Історія зворожила нас, хлопці, — мрійно і сердечно продовжував Щорс, дивлячись кудись у далечинь, в майбутнє (Довж., I, 1958, 188).

2. Робити довшим за часом; збільшувати строк чого-небудь. Основне завдання лікарсько-трудової експертизи в нашому соціалістичному суспільстві полягає насамперед в тому, щоб всіма засобами продовжувати період трудової діяльності радянських людей (Лікар. експертиза., 1958, 10); Спочатку Семен хотів випити [горілки] маленькими ковточками, щоб продовжити вітху (Л. Укр., III, 1952, 668); [К р е ч е т і:] На архітектурному стилі я мало розуміюсь, але єдине мистецтво мусить нам допомогти продовжити життя людини (Корн., I, 1955, 112); // тільки док., у сполуч. із с.в. в і к, г о с п о д а, в а с т. Довше прожити. — Коли б мені тільки господь віку продовжив, а я вже доведу до пуття тебе, Мотре (Н.-Лев., II, 1956, 281); [П р о ч а н и н:] Нехай господь тобі продовжить віку, що ти мене поряттував (Л. Укр., III, 1952, 124); [Ялина:] Я ніколи і не вповаала, щоб Б'хрем був таким добрим та ввічливим. Продовж, господи, йому віку і долі! (Кроп., IV, 1959, 356).

3. Робити довшим за розміром; подовжувати. — Дядьку Мар'яне, а що це ви робите? — відзивається Максим, навпочіпки присідаючи перед чоловіком і пильно дивлячись на косу, що тепер гострим кінцем продовжувала кісея (Стельмах, I, 1962, 635); «Константин» був готовий до спуску на воду. Доцятий поміст під його днищем продовжив до самої ріки і в ріці до глибини людського зросту (Тулуб, В степу., 1964, 263).

ПРОДОВЖУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОДОВЖИТИСЯ**, иться, док. 1. Тривати, розвиватися, відбуватися не зупиняючись; поновлюватися (після перерви). Звук більше не продовжувався. Він постояв у повітрі, як міраж (Ю. Янов., I, 1958, 85); Маговеї, нарешті, збавнує, що з настанням світа великий наступ не може кінчитися, він мусить продовжуватися, доки на шляху будуть вороги (Гончар, III, 1959, 441); Еней хотів, щоб ополилась Віда і більш не продовжилась, Щоб не пропали всі з коша (Котл., I, 1952, 111); Розмова продовжилась; * Образно. Наша знов оновить країна, наш народ продовжиться в роду (Тич., II, 1957, 176); // безос. Жмари застигли, перестали рухатися, і сторожке мовчання оволоділо небом і землею, і так продовжувалося хвилю-дві (Тют., Вир, 1964, 84).

2. перев. док. Розтягтися на довший час, стати довшим за часом. Відсутка продовжиться на тиждень.

3. Простягатися на якусь відстань, не кінчатися.
* Образно. *І навколо серця у мене та дорога все полонила. Все омріяне і почате, що змальовував, скільки міг, Я продовжуюся у небо, відчуюю невидні крила. Як маленьке орля, що вперше залишає гнізда поріг!* (Мал., Лястк... 1961, 11).

4. тільки недок. Пас. до **продбвжувати**.

ПРОДБВЖУВАЧ, а, ч. Той, хто продовжує і розвиває почате, підготовлене, закладене і т. ін. своїми попередниками. *Великий продовжувач справи Маркса Ленін підніс значення революційної теорії (П'ятдесят років КПРС, 1953, 7); Толстой був продовжувачем великих реалістичних традицій, ідей гуманізму, народності, високого громадського покавання літератури (Рад. літ-во, 1, 1961, 45).*

ПРОДБВЖУВАЧКА, и, ж. Жін. до **продбвжувач**. *Передчуваючи вже близький кінець свого життєвого й літературного шляху, Шевченко звертає до Марка Вовчка, як до дочки, ідейної спадкоємиці, продовжувачки його революційної справи (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 521).*

ПРОДОВОЛЬСТВО, а, с. Істівні припаси, продукти харчування, харчі. *Армія Наполеона Бонапарта захопила в Італії гармати, зброю, величезну кількість продовольства, фураж (Нова іст., 1956, 86); До табору раз у раз від'їздили зрузовики, навантажені наметами, продовольством, погудом, білизною, ліжками, санітарним майном і всім потрібним для жвалячого перебування суворовців у таборі (Багмут, Щасл. день..., 1951, 138).*

ПРОДОВОЛЬЧИЙ, а, е. Стос. до продовольства. *Справжні основи господарства — це продовольчий фонд (Ленін, 42, 1974, 143); Поряд з зростанням продажу продовольчих товарів, населення республіки купує тепер значно більше високоякісних промислових товарів, особливо тих, які поліпшують побут людини (Матер. ХХІІ з. Компартії України, 1961, 59); // Який служив продовольством. Сочевіця має велике народно-господарське значення як продовольча і кормова культура (Зерн. боб. культ., 1956, 50); Населенню потрібна продовольча картопля високих смакових якостей (Хлібороб Укр., 5, 1965, 16); // Який займається заготівлею, зберіганням, розподілом і т. ін. продовольства. Для забезпечення країни хлібом Ленін запропонував створити продовольчі заводи в передових робітників, послати їх на село і підняти бідноту на боротьбу з куркульством (Біогр. Леніна, 1955, 201); — Та хліба в вашій економіці хліба нема? Продовольчий комітет при волості є ж у вас? (Головка, II, 1957, 495); // Признач. для заготівлі, зберігання, розподілу і т. ін. продовольства. У першій, організаційний період сотні продовольчих баз, часом закладених у лісах, забезпечили партизанів усім необхідним (Шер., Молоді месники, 1949, 8); Продовольчий пункт.*

ПРОДОІТИ *див.* **продобювати**.

ПРОДОЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДОІТИ**, об, бїш; *наказ. сп. продій; док., перек., розм.* Робити масаж доінням. *Насамперед вічар продює дїйки пальцями (Хотк., Довбуш, 1965, 90).*

ПРОДОЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *розм.* Пас. до **продобювати**.

ПРОДПОДАТКОВИЙ, а, е, *іст.* Стос. до продподатку. *В класі за столом секретар сільради сидів і щось відмічав у продподаткових списках (Головка, II, 1957, 54).*

ПРОДПОДАТОК, тку, ч., *іст.* Скорочення: продовольчий податок — натуральний податок із селянського господарства, запроваджений Радянською державою в 1921 р. замість продрозверстки, продрозкладки і заміне-

ний в 1923 р. єдиним сільськогосподарським податком. *Продподаток є одна з форм переходу від своєрідного воєнного комунізму, вимушеного крайньою нуждою, розоренням і війною, до правильного соціалістичного продуктообміну (Ленін, 43, 1974, 200); Оточе вносить середняк Державі продподаток (Шер., У день..., 1962, 78).*

ПРОДРАЖНИТИ, дражнію, дражніш, *док., перек., ким, чим, розм.* Дати кому-небудь образливе прізвисько. *Тонкий та гострий ніс зігнувся набік. Через цей кривий ніс його продражнили Кривоносом. Звали його Максимом (Н.-Лев., VII, 1966, 129); Вчитель церковних спієв, якого вони продражнили Божком, назвав Марію блудницею (Загреб., Шеніт, 1966, 31).*

ПРОДРАЇТИ *див.* **продраїювати**.

ПРОДРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **продраїти**; // у знач. *прикм.* [В л а с:] Аби достатки, то можна не то що поправити хату, а й нову поставити. А доки нема достатків — сидітимеш і в продраний... (Кроп., II, 1958, 286); Людмила Забойська, не зважаючи гідливості, озирнула кімнату і неохоче присіла на кінчик продраного крісла (Панч, На калин. мості, 1965, 166).

ПРОДРАТИ *див.* **продраїти**.

ПРОДРАТИСЯ *див.* **продраїтися**.

ПРОДРАЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДРАЇТИ**, аю, аїш, *док.*, *перек.* 1. Промивати старанно, акуратно, прочищати, протирати до блиску.

2. *перек., розм.* Гостро критикувати кого-небудь, висловлюючи незадоволення його діями, поведінкою і т. ін. *Гейка він неодноразово продраював.. за брудні фали (Ткач, Моряки, 1948, 24); [А р с е н:] Піти тїба у райпартком, поговорити... Там би йому душу вправили! Продрай б так, що.. Але... Це ж він озлобиться на мене! (Мороз, П'єси, 1959, 268).*

ПРОДРАЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **продраїювати** 1.

ПРОДРЕЙФУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *мор.* Дрейфувати (у 1 знач.) якусь відстань. *Дрейф «Седова» [криголама] тривав 812 днів. За цей час «Седов» продрейфував з кригою 3300 миль (Рад. Укр., 13. I 1965, 3).*

ПРОДРИГОТИТИ, очу, отїш, *док.*, *діал.* Дриготити якийсь час. *Ніч продриготів я в якійсь самотній купі це хто-зна колишнього очеретиння в гайку (Козл., Бєсн. шум, 1952, 102).*

ПРОДРИЖАТИ, жу, жіш, *док.* Дрижати (у 1—3 знач.) якийсь час.

ПРОДРИБОТАТИ *див.* **продрїботити**.

ПРОДРИБОТИТИ, очу, отїш і **ПРОДРИБОТАТИ**, очу, бчеш, *розм.* Док. до **дрїботити**, **дрїботати**. *Дрїбним чернецьким кроком продрїботили вони за митрополитом слід у слід і спинились обабіч митрополитового крісла, закам'явши (Смолич, Мир..., 1958, 112).*

ПРОДРІДЖОВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мнн. ч. до **продрїджувати**. *Хімічно оброблену і продрїджовану солому згодують свиням в кількості 1,5—2 кг в перерахуванні на сухий корм (Колг. Укр., 11, 1958, 32).*

ПРОДРІДЖУВАТИ, ую, уєш, *перек., спец.* Док. до **дрїджувати**.

ПРОДРІДЖУВАТИСЯ, ується, *спец.* Док. до **дрїджуватися**.

ПРОДРІМАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперек.* Дрімати (у 1 знач.) якийсь час. *Мабуть, і годими не продрімає Другь перед сїтанком (Шовк., Людина..., 1962, 236); На току пшеницю маю — Поки ніч я продрімаю, Ту пшеницю, царю, ти Геть усе обмолоти (Перв., Казака..., 1958, 43).*

2. *перек., розм.* Дрімачучи, пропустити кого-, що-небудь.

ПРОДРІМАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., рідко.* Трохи подрімати. — *Дитина не давала мені спати цілу ніч; тепер хотіла я подрігатися, та діти так пустують, що не можна ока закружити* (Кобр., Вибр., 1954, 147).

ПРОДРОЗВЕРСТКА, и, ж., *іст.* Скорочення: продовольча розверстка (те саме, що продрозкладка). Після численних розмов з селянами, після глибокого вивчення стану справ у країні, В. І. Ленін прийшов до висновку про необхідність замінити продрозверстку продовольчим податком (Ком. Укр., 4, 1960, 64).

ПРОДРОЗКЛАДКА, и, ж., *іст.* Скорочення: продовольча розкладка (система заготівлі сільськогосподарських продуктів, яку запровадила Радянська держава в період воєнного комунізму). За продрозкладкою держава вилучала з селянського господарства по твердих цінах зерно і фураж понад встановлені норми для особистої споживання, прокорму худоби і сімби (Іст. УРСР, II, 1957, 154); Великі труднощі були з запровадженням продрозкладки. Але ревком працював не покладаючи рук (Дмит., Наречена, 1959, 58).

ПРОДРОМ, у, ч., *мед.* Провісник хвороби.
ПРОДРОМАЛЬНИЙ, а, е, *мед.* Пов'язаний з початковою стадією розвитку хвороби, коли з'являється загальне нездужання, але характерні ознаки хвороби ще відсутні. *Продромальний період кору.*

ПРОДРЯПАТИ *див.* продряпувати.

ПРОДРЯПАТИСЯ *див.* продряпуватися.

ПОДРЯПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. продряпування.

ПРОДРЯПУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРОДРЯПАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Дряпаючи, залипати на якій-небудь поверхні подряпини, написи і т. ін.*

2. тільки *док.* Дряпати (*див.* дряпати¹ 1,2) якийсь час.

ПРОДРЯПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., ПРОДРЯПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. З труднощами пробиратися через що-небудь, чіпляючись за щось, роблячи собі подряпини. *Як я тудою уперше продряпалася, то пика в мене стала, як писанка* (Бовчок, VI, 1956, 339).*

2. тільки *недок.* Пас. до продряпувати 1. Радянські археологи недавно відкрили в Новгороді древньоруські берестяні грамоти (написи на бересті продряпувалися кістками знаряддями) (Іст. УРСР, I, 1953, 78).

ПРОДУБИТИ *див.* продублювати.

ПРОДУБИТИСЯ *див.* продублюватися.
ПРОДУБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до продубити. *Знову струною напнула лина, знову ступав попереду продублений сонцем та вітром Оленчук* (Гончар, II, 1959, 356).

2. у знач. прикм., *перен.* Огрубілий, шорсткий (про шкіру людини).

ПРОДУБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., ПРОДУБИТИ, дублю, дубиш; *мн.* продублять; *док., перех.* Обробляти дубленням. *Продубити шкіри; Продубити льок на килими; // перен.* Робити шкіру людини грубою, шорсткою (про дію вітру, холоду, сонця і т. ін.). *Чабан — це той, ..кого спена продублює і осінні мряки промизують до кісток* (Гончар, Тронка, 1963, 15).*

ПРОДУБЛЮВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до дублювати. *О 9-й вечора пролунав постріл «Аврора». Його продублював постріл з Петропавлівської фортеці* (Вітч., 11, 1967, 196); *Продублювати фільм.*

ПРОДУБЛЮВАТИСЯ, юється, *недок., ПРОДУБИТИСЯ, дубіться; *мн.* продубляться; *док.* 1. Піддаватися дубленню; робитися дубленим. *Шкіри продубилися; Льняна основа продубилася; // перен.* Ставати грубим, шорстким (про шкіру людини під дією вітру, холоду, сонця і т. ін.).*

2. тільки *недок.* Пас. до продублювати.

ПРОДУВ, у, ч. 1. Те саме, що вентиляція 2. — *Слухай, а там у вас є вентиляція? Сташка не розуміла навіть значення цього слова. — Не розумієш? Продув, щоб пилюка від волокна не літала по фабриці* (Вільде, Сестри..., 1958, 381).

2. *розм.* Струмінь повітря; протяг. — *Ніхто не хоче руки мити? — гукала Неля з коридора. Звідтіля чути було плюскіт води і приємний, холоднуватий продув* (Вільде, Сестри..., 1958, 181); *Чоловік розчиняє вікно, легкий, медь відчутний продув хлюпається йому в обличчя, переполіскує волосся тугими хвилями вечорової прохолоди* (Знання..., 7, 1970, 1).

ПРОДУВАЛЬНИЙ, а, е. *Признач.* для продування, продувки. *Завідувач лабораторії стоїв на помості коло продувальної установки і розглядав щось усередині чана* (Шовк., Інженери, 1956, 174).

ПРОДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. продувати 1. *Продування ванни киснем уже сприяло значному підвищенню продуктивності мартенівських печей* (Рад. Укр., 13. I 1971, 2).

ПРОДУВАТИ і **ПРОДИМАТИ**, аю, аєш, *недок., ПРОДУТИ, проду́, проду́м, проду́м і проду́ю, проду́ш; *мин.* ч. проду́в, ду́ла, ло́; *док.* 1. *перех.* і *без додатка.* Струменем видихуваного повітря прочищати що-небудь, очищати щось. *Він шарував його [обріз] сьогодні якийсь особливо уважно, продував, перевіряв, заглядав у дула... і, почистивши та перевіриши, загорнув у ганчірку* (Епік, Тв., 1958, 113); *Телефоністи... схилялися над зеленою коробкою телефону, час од часу продували мембрану і визучували позиції* (Перв., Дикий мед, 1963, 85); — *Продуй перше, ніж маєш сісти! — вигалала від Івана Палаєна* (Коцюб., II, 1955, 336); // *Здувати* що-небудь з чогось. *Дієчка плачучи вийшла, а баба продувала порох з печі і цілувала [цілувала] землю і поклони біла* (Стеф., I, 1949, 87); // *Прочищати*, очищати сильним струменем повітря, газу, води. *Котел [локомотивний] продувають для того, щоб усунути з нього... бруд* (Сіль. tepl. електростанції, 1957, 79); *Ярослав продув насосом бензопровід, заходився прочищати клеми батареї* (Мущк., День..., 1967, 122).*

2. *перех.* Продмухувати на чому-небудь отвір, вічко і т. ін. *Менша сестра Марійка, тремтячи з усієї сили, продувала замерзлу шибку... вікна її стежила, як батько спускає у лох обох братів* (Епік, Тв., 1958, 388).

3. *неперех.* Рухати струмені повітря (про вітер); віяти. *Став продувати вітерський вітер і розігнав хмари в безвісті* (Черемш., Тв., 1960, 53); *Продув осеняний вітерець* (Вас., II, 1959, 344); // *безос.* Обдавати холодом, подувом пахоців і т. ін. *По хаті продувало різким холодом* (Фр., I, 1955, 162); // *також перех.* Дуючи, проникати наскрізь, через що-небудь, кудись, обдувати з усіх боків (про вітер, сильний струмінь повітря). *Добре продував [вітер] кризь лиху Солоніну одержу* (Коцюб., I, 1955, 373); *Хоча вітер наскрізь продував вітерцяк, Юхрим не застібав своєї бекеші* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 117); *Від снігу, з-під гори, Сто вітрів загуло, Кучеряваті бори, Продимають село* (Гойда, Сонце..., 1951, 91); — *Все продму, що не захочу! — Вітер в стрісі стугонить* (Манж., Тв., 1955, 259); // *безос.* Накинула [Катерина] на плечі драпку, а кризь неї так і продував (Чорн., Визвол. земля, 1950, 27); // *перех.* і *без додатка.* Дуючи, проникаючи кризь одержу, дошквалити кому-небудь (звичайно про холодний вітер, віхоло і т. ін.). *Зубила та аж стигливі від холоду, бо вітерець продував, і їй кріпко скубенити [дрнжакі] докучали* (Кв.-Осн., II, 1956, 204); *Хуртовина гасала по полю і наскрізь продувала людей* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 129); *Не продме в йому [кожусі] ні-*

який вітер і не дошкулить найлютіший мороз (Шиян, Баландя, 1957, 3); // тільки док., перех. і без додатка, безос., розм. Віяливати захворювання, застудити пролягом, кризним вітром. Уночі продуло в ліжку біля розбитого вікна. Болить страшенно бік лівий (Довж., III, 1960, 410); [С а м о с а д:] А в вас знову флюс... І де це вас знову так продуло?.. (Корн., II, 1955, 340).

4. недок. тільки продувати, перех., перен., фам. Не домагатися успіху в якій-небудь грі; програвати. [З а х а р Л у к и ч (злотішню):] Цей чемпіон коржівський мені карешти партію продув (Підс., Жарти..., 1958, 36); // Втратити (гроші, майно і т. ін.), програючи в азартній грі. — Чи багато карбованців продув у карти? (Н.-Лев., I, 1956, 379); // Часто вишвакуючи, позбуватися сили, здоров'я і т. ін. Отута спить Освій бурлака. Він добрий запорозець був, Горілку пив, як гайдамака, Поки здоров'я (здоров'я) все продув (Укр. поети-романтики..., 1968, 265).

5. тільки док., перех. і неперех. Дути (у 1, 2, 6 знач.) якийсь час.

ПРОДУВАТИСЯ, аюся, аєтся, недок., **ПРОДУТИСЯ**, продмюся, продмешся і продуюся, продуешся; мж. ч. продмюся, дуляся, лбся; мж. дуляся; док. 1. тільки продуюся, продушся, фам. Програватися в азартній грі. Мешканці її [камери], продувшись у карти, вибігли потім в коридор голя (Мик., II, 1957, 481); У поручника Лукаша зійшлася чесна компанія грати у «двадцять однок». Фельдкурат продуся ешект (Гашек, Пригоди.. Швейка, пережл. Масляка, 1958, 145).

2. тільки док., на кого — що. Дутися (у 3 знач.) якийсь час.

3. тільки недок. Пас. до продувати 1—3. Чауун в киснеюму концерторі продувається технічно чистим киснем..., в результаті чого метал не насичується азотом (Наука..., 9, 1962, 13); Оздоровленню розвинених полезисних смуг дуже сприяє санітарне проріджування, в результаті якого смуги продуваються вітром і ґрунних захорювань в них... менше (Бот. ж., X, 4, 1953, 58).

ПРОДУВКА, н. ж. Те саме, що продування. Найчастіше для продукції циліндрів автомобільних двигелів застосовують спеціальні повітряні насоси — нагнітачі (Автомоб., 1957, 112); Чимало зроблено для переведення мартенівських печей на опалення природним газом, опрацьовано способи продукції металу киснем і газокиснею сумішшю (Вісник АН, 4, 1971, 3).

ПРОДУВНИЙ¹, а, б. 1. Який легко продувається вітром. Лісосмуги почали робити продувними, що сприяє рівномірному розподілу снігу на полях (Знання..., 2, 1972, 14).

2. Те саме, що продувальний. Продувні крапи.

ПРОДУВНИЙ², а, б: ◇ Продувні бєстія — прохитру, пронозливую людину. [Л у к е р к а:] Боже, які бувають люде залі!.. [Х а р к о:] Мовчи, брезухо! Завжди ти здавала з себе неповинну, але я переконався, що ти продуна бєстія! (Крон., V, 1959, 575); — У мене в лобі око вірне.. Сам пан лісничий дивується з мого ока і каже, що я продуна бєстія! — сміється [Шкапонд], задоволений похвалою начальства (Стельмах, I, 1962, 254).

ПРОДУДНІТИ, нб, нбш. Док. до дудніти. Коли продудніли Грицеві кроки, Осип... обернувся до панича (Фр., III, 1950, 282); Продудніли бубни.

ПРОДУДОНІТИ, нб, нбш, док. Підсил. до продудніти.

ПРОДУКТ, у, ч. 1. Предмет, що є матеріальним результатом людської праці, діяльності. Бездимний тютюн! Яка то велика річ! Правда, я ще не зовсім вигдає цей продукт, тепер я саме роблю досліді (Сам., II, 1958, 252); Виникнення літературної мови не слід

уявляти собі.. просто як факт першого з'явлення на письмі продуктів художньої творчості (Пит. походж. укр. мови, 1956, 16).

2. Наслідок, витвір, результат чого-небудь. Нації — неминучий продукт і немінуча форма буржуазної епохи суспільного розвитку (Ленін, 26, 1972, 67); Егоїзм — законне дитя старого світу, продукт найбільшої його пристрасі (Чаб., Тече вода..., 1961, 154).

3. Речовина, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом із іншої речовини. Коли ділянка, на якій на певній глибині утворюється, наприклад, граніт, зазнає тривалого підняття, то верхні горизонти порід, що лежать над таким гранітом, поступово руйнуються; продукти їх руйнування знають вода у понижені ділянки (Наука..., 8, 1958, 22); При переробці різного зерна на борошно або крупи вигдають побічні продукти у вигляді висівок, а також білого і сірого борошняного пилу (Свинар., 1956, 147).

4. Речовина, яка служить матеріалом для виготовлення або вироблення чого-небудь. Здешевлення вугілля і металу, як єзидних продуктів для всієї галузев господарства, повинно проводитись і далі (Компартия України в резол. і рішен., 1958, 273); Одним з найцінніших компонентів коксового газу є етилен. Це дуже важливий продукт, на базі якого нині виробляють велику кількість полімерів, а також речовин органічного синтезу (Наука..., 12, 1958, 22).

5. зазначай мж. Істівні припаси, харчі; продовольство. Повертаючись додому на новій бричці з продуктами її охоронною грамотою, Мічурин відчує, ніби він помолодшає на двадцять років (Довж., I, 1958, 456); Рубін сходив з Ганною Сильвестрієною на базар, приніс коштики з продуктами, поспідали (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20).

◇ **Продукт природи** див. природа.

ПРОДУКТИВНИЙ, а, е. 1. Спрямований на створення матеріальних благ. До продуктивної роботи належать дії робітника або керуючої ним машини, що безпосередньо впливають із змісту даного процесу при раціональній техніці і організації праці (Техн. нормув., 1958, 16); Продуктивна праця; // Який створює матеріальні блага. Тільки той робітник продуктивний, який виробляє для капіталіста додаткову вартість або служить самозростанню вартості капіталу (Маркс. Капітал, т. I, кн. I, 1952, 507); // Який дає, приносить бажаний результат; результативний. Удосконалення знарядь праці робило повоання на творині дедалі продуктивнішим (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18); В них [майстернях] можна застосовувати найбільш продуктивну форму навчання — урок (Метод. вилк. фрез. спр., 1958, 213); Мишлення характеризується тим, що воно є цілеспрямованим і продуктивним процесом (Рад. психол. наука..., 1958, 141); // Який сприяє одержанню бажаного результату. Досвід показав, що укрупнені ланки, до складу яких входять колгоспниці і механізатори, найбільш продуктивні (Хлібороб Укр., 2, 1966, 5).

△ **Продуктивна товща** — товща осадових відкладів, яка містить у собі корисні копалини. Доведено, що існує продовження продуктивної товщі Великого Донбасу на Захід (Наука..., 4, 1956, 10); **Продуктивний капітал** — капітал, що функціонує у формі засобів виробництва і змінного капіталу; Продуктивні сили — знаряддя та засоби праці, а також люди, що вводять їх у дію, здійснюючи виробництво матеріальних благ. Кожна суспільно-економічна формація, рухаючи вперед розвиток продуктивних сил, створює свою матеріально-технічну базу, яка характеризує певну епоху в розвитку суспільства (Наука..., 8, 1959, 5).

2. Пов'язаний з нагромадженням продукції (перев. сільського господарства). Розрізняють тваринницьку робочого напрямку, яке дає тьглову силу, і тваринницьку продуктивне, яке дає молоко, м'ясо, шерсть тощо (Ек. геогр. СРСР, 1957, 70); Продуктивним називається той зяток, який дає можливість бджолам не тільки наносити потрібну для свого життя кількість меду, але й створити запаси його, які називаються товарним медом (Бджільн., 1965, 32); Молоді дерева в перший рік посади слід підрізати для того, щоб забезпечити їх успішне приживлення та підготовку до продуктивного плодоношення (Веч. Київ, 18.X 1958, 3); Продуктивні землі.

3. лнгов. Здатний брати участь у творенні нових слів на всіх етапах розвитку певної мови. Окремі суфікси широко використовуються в сучасній українській мові для творення нових слів, і тому їх прийнято називати продуктивними (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 347); // Який є зразком словотворення. Продуктивний тип; Продуктивні класи; Продуктивна модель.

ПРОДУКТИВНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. продуктивний 1. Його літературна продуктивність така велика, що ще 9 літ тому назад, коли сягнули 25-літній ювілей літературної праці Франка, список його творів займав цілу книжку на 127 сторінок (Коцюб., III, 1956, 35); Чим вища продуктивність автомата, тим дорожча кожна хвилинка його простою (Наука., 8, 1963, 17).

Продуктивність праці див. праця.

2. Здатність давати продукції (перев. сільського господарства). Механізація виробничих процесів не тільки скорочує затрати робочого часу, а й сприяє підвищенню продуктивності худоби (Колг. Укр., 4, 1957, 7); Це [ліквідація ероційних процесів] значно підвищує продуктивність земель, дасть змогу мати додатково сотні мільйонів пудів зерна та іншої сільськогосподарської продукції (Наука., 8, 1959, 31); Несучість є головною показником продуктивності птиці (Штахівн., 1955, 60); Хвора рослина стає карликовою, а продуктивність її дуже знижується (Шкіда. і хвор.- рослин, 1956, 307).

ПРОДУКТИВНО. Присл. до продуктивний 1. Значно легше і продуктивніше працювати з позитивними імпульсами, ніж з негативними (Довж., I, 1958, 23).

ПРОДУКТОВІЙ, а, е. Пов'язаний із збутом, збереженням і т. ін. продуктів харчування. Зупинялися [гарби] на просторому подвір'ї між Зеленою стайнею та майстернями, де були також і продуктової склади (Гончар, Таврія, 1952, 206); Стає тихо на базарі, тільки де-не-де в продуктових крамницях пишуть шури та миші, а біля дверей, причаївшись, полюють на них безпритульні коті... (Шиян, Балавда, 1957, 83).

ПРОДУКТОБМІН, у, ч., ек. Форма економічного зв'язку між містом і селом, при якій обмін промислової та сільськогосподарської продукції проходить без товарного обороту, без купівлі-продажу. Преподатак є переходом від ревізії всіх глібних надлишків селянина до правильного соціалістичного продуктообміну між промисловістю і землеробством (Ленін, 44, 1974, 7); Основні завдання радянської продовольчої політики зводяться кінець кінцем дозалими капіталістичного товарообміну соціалістичним продуктообміном (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 37).

ПРОДУКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. продукувати. Основна соціальна функція виробничого колективу — продукування матеріальних цінностей (Рад. Укр., 16.I 1973, 2); В другій ферментаційній фазі одночасно із швидким окисленням лактози відбувається інтенсивне споживання амонійного азоту, що веде до створення сприятливих умов для продукування нітритів (Мікр.

ж., ХХІІ, 1, 1960, 61); *Продукування протитіла є переважно функцією клітин плазми в лімфатичних вузлах* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 66).

ПРОДУКУВАТИ, ую, уші, недок., перех. Виробляти, виготовляти, випускати що-небудь. — Ну, а ви ж де служите? — Я? Я в хімілабораторії. Лаборанткою. — Щось продукуете? (Гур., Новели, 1951, 98); // Утворювати. Емдосперм насінни, просякнутий годним розчином спирту... продукує ростовий гормон, причому інтенсивність цього процесу залежить від концентрації розчину (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 140).

ПРОДУКУВАТИСЯ, ується, недок. 1. Вироблятися, виготовлятися, випускатися. Найціннішими є білки, ітні 20 амінокислот, 11 з яких є незамінними, тобто самі в організмі не продукуються, а мають надходити з їжею (Знання., 7, 1967, 24).

2. Пас. до продукувати. В майстерні продукувалися для шкіл погурдда Льва Толстого, Пушкіна, Гоголя (Смолич, Світанок... 1953, 388).

ПРОДУКУЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до продукувати.

ПРОДУКЦІЯ, і, ж. Сукупність продуктів, що випускаються окремим підприємством, певною галуззю промисловості, сільського господарства або всім народним господарством країни. В 1968 році промисловість СРСР випустила продукції в 79 разів більше, ніж випускало царською Росією (Ком. Укр., 6, 1969, 12); *Найдовше зупинився був [Давид] на господарському житті: на збільшенні продукції — і в промисловості, і в сільському господарстві* (Головко, II, 1957, 130); // Сукупність творів, що випускаються окремим видавництвом, пишуться окремим художником, композитором, письменником і т. ін. Наші робітники, колгоспники, учні, студенти, трудова інтелігенція — пожадливі й неаситні споживачі нашої продукції. Жодних тиражів хороших книжок не вистачає (Рильський, IX, 1962, 15); За загальним обсягом друкованої продукції Азербайджан іде попереду не лише всіх країн Близького і Середнього Сходу, а й багатьох західноєвропейських держав (Ком. Укр., 11, 1966, 72).

ПРОДУМАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до продумати. Комуністичне виховання в процесі викладання історії вимагає від учителя чітко продуманої систематичної роботи (Укр. іст. ж., 1, 1960, 91); Степан Васильович задалагідь продуманим ударом з усієї сили б'є фліера в перенісся (Стельмах, I, 1962, 590); // продумано, безос. присудк. са. Тут все продумано до точки, Не полетять слова на вітер (Шпорта, Запоріжці, 1952, 89).

2. у знач. прикм. Який є результатом усебічного, ґрунтовного обдумування чого-небудь. Інтернаціональне виховання студентства вимагає цілеспрямованої, планомірної роботи, продуманої й ефективною системи, максимального використання можливостей наочального процесу (Ком. Укр., 5, 1973, 50); // у знач. ім. продумане, ного, с. Те, що є результатом усебічного, ґрунтовного обдумування чого-небудь. Потреба в дискусіях безсумнівна: ..із суперечок є оцінку уже продуманого і такого, що заявило про себе в науці з важливими фактами і думками про них, народжується і міцніє істина (Мовозн., XIII, 1955, 14).

ПРОДУМАНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до продуманий 2. Кольорові аінографіюри О. Пащенко відзначаються законічністю форми, виразністю кольорового розв'язання, продуманістю композиції (Мист., 5, 1955, 11); Кожен рух, жест, слово, інтонація, міміка обличчя [М. Кропивницького] є результатом глибокої продуманості внутрішніх причин поведінки і вчинків персонажа (Збірник про Кроп., 1955, 95).

ПРОДУМАНО. Присл. до продуманий 2. — Ти діля розумно, продумано. Я — наосліп, наманья (Дмит., Обшалені..., 1962, 32); // Процес вологого самовитовання ямує спортсмена продумано і систематично оцінювати свою поведінку (Знання..., 6, 1967, 30).

ПРОДУМАТИ *див.* продумувати.

ПРОДУМАТИСЯ *див.* продумуватися.

ПРОДУМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. продумувати.

Грунтове продумування і едала організація уроку забезпечать успішне розв'язання основних завдань, поставлених на кожному окремому занятті (Худ. гімнаст., 1958, 15); *Любка, і розказуючи, і слухаючи, не переставала приглядатись і спостерігати, бо дуже за останній місяць зникла вона до цього німого оглядання, продумування* (Хотк., I, 1966, 45).

ПРОДУМУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДУМАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перез.* Всебічно обдумувати що-небудь або розмірковувати про щось. *Незважаючи на теоробу, Ленін не переставав займатися найрізноманітнішими питаннями, продумував шляхи дальшого зміцнення Радянської держави і будівництва соціалізму* (Біогр. Леніна, 1955, 226); *Тарновський.. дивився на зятя, продумуючи доцільність дальшої дискусії* (Ле, Налвайко, 1957, 208); *Карат почав без передмов, наче.. усе добре продумав* (Шовк., Інженери, 1948, 144); // *У думках, в уяві або попереднім обговоренням конкретизувати що-небудь задумане, але ще не здійснене, не реалізоване. Не просто впогумати по морозцю годив Качалов, а продумувати, переусвідомити, вдосконалити на самоті свою трактовку поезії* (Рильський, III, 1956, 327); *Щоб не потонути у безодні надзвичайних фактів, треба добре-добре продумати конструкцію і н'єси, і оповідання, і сценарію* (Довж., III, 1960, 351); *Очевидячки, щоб продумати операцію, а не для заспокоїливої бесіди прийшов професор* (Шовк., Людина..., 1962, 356); // *Наперед визначати що-небудь, орієнтовно намічати щось. Почав розповідати про свій план, що його оце всі дні продумував* (Головко, II, 1957, 242); — *Заводно продумайте хоч кількісний склад майбутньої дослідної комісії з технічного боку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 61); // *Аналізувати в думках що-небудь побачене, прочитане, пережито і т. ін. Продумувати свою поведінку.*

◇ **Продумувати** (продумати) *думу* (думи) — довго обдумувати що-небудь. *В снах, у мріїх на ловецькім ділі Скільки дум продумали вони? Знають сестри-чайки посидів, І засідчать, певне, бурми* (Мал., Звенигора, 1959, 27); **Продумувати** (продумати) *кожане слово* — те саме, що **Обдумувати** (обдумати) *кожане слово* (зміст кожного слова) (*див.* обдумувати). *Говорив він просто, але продумуючи кожне слово* (Ле, Опов. та варіси, 1950, 171); [Ф р о с я:] *Ти думаєш, йому легко щодня зустрічатися тут з тими ациболотами?.. Це ж кожне слово важку, та вимірній, та продумуй* (Лев., Драма..., 1967, 204).

2. *тільки док., неперез.* **Думати** якийсь час. *Часом Галя цілу ніч продумав отак, придиваючи думки гарячими слізьми* (Мирний, IV, 1955, 75).

ПРОДУМУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОДУМАТИСЯ**, ається, *док.* 1. *Провноситися в думках, уяві. І все життя тоді продумалось йому* (Бажан, Вибр., 1940, 162).

2. *тільки недок.* **Пас.** до продумувати 1.

ПРОДУТИЙ *див.* продувати.

ПРОДУТИЙ, а, е. **Дієпр.** пас. мин. ч. до **продути**. *Сортпрокатні ваали, відліті з чалуку, продутого кинем, показали в експлуатації високу зносостійкість* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 431); *Перемерзав, продуті морозним вітром наскрізь, вони тремтіли* (Д. Бедзвк, Дніпро..., 1951, 37); // *у знач. прикм.* — *Ось гляди,*

сину, в яким червоном ідуті! — показала мені мати через продуту лисицю в маленькій шибці (Збав., Єдина, 1959, 15); // **продуто**, *безос.* **присудк.** с.а. *Костеві доповіли, що під корпусом затонулого судна вже продуті відповідні колодязі для просування сталевих рушників* (Ю. Янов., II, 1954, 93); *Піч продута.*

ПРОДУТИСЯ *див.* продуватися.

ПРОДУХ, у, ч. 1. **Отвір**, щілина, діра в чому-небудь. *Джміль гуде, В'ється В гарчі вікна, Шукає продуху* (Мисик, Біля криниці, 1967, 156); // **Отвір** або канал в конструкціях будинків і споруд для природного провітрювання (вентиляції) приміщень.

2. *Те саме, що провітрювання. Мала квадратова дірка, вирізана в них [у дверях] для продуху, була заткана деревяною дошкою і забита скоблем* (Фр., I, 1955, 273).

ПРОДУХА, а, ж., *рідко.* **Те саме, що продух** 1. *Пан в панічез полізів під будку, накинувши на ноги бараницю, нагорнувши ще й поперг неї сіна, щоб не було ніякої продухи* (Крим., Вибр., 1965, 391); * **Образно.** *Сонце сьогодні цілий день шукало продухи в небесній кризі, іноді воно, здрибніле за виму, ребром вибивалося на поверхню і відразу ж зникало* (Стельмах, I, 1962, 156).

ПРОДУХВИНА, а, ж., *розм.* **Те саме, що продух** 1. *В скелі, низу, проти місяця чорніла чорна продухвина, немаче двері осередку скелі* (Н.-Лев., I, 1956, 53); *Світла було мало. Тільки зеруку через продухвину, падало його трахи* (Хотк., I, 1966, 45).

ПРОДУХОВИНА, а, ж., *розм.* **Те саме, що продух** 1. *Догляд за картоплею с період зберігання полягає в систематичному спостереженні за температурою в казатах і закритті або відкритті продуховин* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 34).

ПРОДУЦЕНТ, а, ч. 1. *ек.* Той, хто виробляє, виготовляє яку-небудь продукцію; виробник. *Об'єднати.. дрібних продуцентів пшениці могла виключно кооперативна організація* (Кулик, Записки консула, 1958, 207); *Ми оглядаємо землю, тай ще не очищену повністю від ворога, очима господарів, затрапаних продуцентів* (Не ілюстрація..., 1967, 131); // *Країна, що виробляє певний товар. Тепер основним продуцентом картоплі є Радянський Союз і країни Західної Європи* (Картопля, 1957, 18).

2. *перез. жн., біол.* **Організм**, що створюють органічні речовини з неорганічних. *В сучасній науковій літературі в кілька тисяч праць про поширення, життєвість, селекцію продуцентів пекіциліну* (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 60); *Рослини, що нагороджують первинну органічну продукцію, дістали назву продуцентів* (Наука і культура..., 1972, 107).

ПРОДЮСЕР, а, ч. **У кінематографії** капіталістичних країн — постановник кінофільмів; власник кіностудії. *Кожного непарного року в гарчі дні літа збираються в столиці нашої Батьківщини [на фестивалі] кінорежисери і сценаристи, кіноактори і оператори, кінокритики і продюсери, численні гості* (Мист., 5, 1965, 22).

ПРОЕКЗАМЕНОВАНИЙ, а, е. **Дієпр.** пас. мин. ч. до **проекзаменувати**. *Проекзаменований професором студент.*

ПРОЕКЗАМЕНУВАТИ, ую, уєш, *перез.* **Док.** до **екзаменувати**. *Вчителька проекзаменувала Бориса і пішла з ним до директора* (Хижняк, Тамара, 1959, 212).

ПРОЕКЗАМЕНУВАТИСЯ, уюся, уєшся. **Док.** до **екзаменуватися**.

ПРОЕКСПЕРИМЕНТУВАТИ, ую, уєш. **Док.** до **експериментувати**. — *Ви, звісно, ще не зовсім певні результати і тому потребуєте наперед проекспериментувати* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 198).

ПРОЕКТ, у, ч. 1. **Сукупність документів** (розраху-

ків, креслень, макетів тощо), необхідних для зведення споруд, виготовлення машин, приладів і т. ін. [Л і д а:] Ви ж перший доручили мені скласти проект нашого велетня-санаторію (Корн., I, 1955, 92); У Москві відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченкові, споруджений за проектом С. Волнузіна (Мист., 5, 1957, 4); За проектами і розробками харківських інститутів споруджені сотні сучасних заводів, фабрик, електростанцій, шахт (Ком. Укр., 3, 1970, 36).

△ Типовий проєкт див. типовий.

2. Попередній текст якого-небудь документа, що виноситься на обговорення, затвердження. Проект Директив ХХІV з'їзду нашої партії є новим важливим вкладом у розвиток теорії марксизму-ленінізму, в практику комуністичного будівництва (Матер. ХХІV з. Компартії України, 1971, 69); Проекти рішень та інші матеріали не рекомендуємо оголошувати на засіданні. Вони мають бути надруковані і вручені заздалегідь для того, щоб кожний міг вносити конкретні пропозиції та направки (Рад. Укр., 10.I 1969, 2); // Щось незакінчене, намічене лише в загальних рисах (про літературний твір, лист, доповідь і т. ін.); начерк. Сергій і Павло швидко накидали проект листа Русову і прочитали його товаришам (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 58).

3. Задуманий план дій; задум, намір. Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосвіданих проєктів! (Коджуб., I, 1955, 222); Аркадій, не вважаючи за доцільне наперед розголошувати свій задум, спершу поділився проектом з своїм двоюрідним братом (Вільде, Сестри., 1958, 40).

ПРОЕКТА́НТ, а, ч. Той, хто розробляє або захищає проєкт (у 1 знач.). Місто.. народилося в кресленнях проєктантів (Рад. Укр., 25.XII 1973, 4); Кібернетика прагне до того, щоб проєктантом стала машина (Наука., 6, 1964, 19).

ПРОЕКТА́НТКА, и, ж. Жін. до проєктант.

ПРОЕКТИ́ВНИЙ, а, е, мат. Стос. до проєкції (у 1 знач.), проєкування (див. проєкування²). Проективна геометрія.

ПРОЕКТИ́Й, а, е. Стос. до проєкту (у 1 знач.), проєкування (див. проєкування¹). Старший техник проєкційної бригади Мугтарова Семен Лодиченко, напівобіймаючи Саїда, додає: — Порадок новий! (Ле, Міжгір'я, 1953, 10); Проектний інститут; // Передбачений проєктом. Чотири секції Північного гірничо-збагачувального комбінату виведено на проєкту позначку на два місяці раніше, ніж передбачалося зобов'язаннями (Рад. Укр., 21.I 1971, 2).

△ Проєктне завдання — проєктно-технічний документ, що є результатом першої стадії проєкування машин, приладів, споруд і т. ін. Складається проєктне завдання спорудження каналу Дніпро—Донбас (Рад. Укр., 30.V 1967, 4).

ПРОЕКТО́ВАННИЙ¹, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до проєкувати¹; //у знач. прикм. По траєкторії проєктованої траншеї з допомогою катерів і водолазів натягується сталевий трос по дну ріки (Наука., 3, 1959, 26); — Хто знає, чи не розливається твоя проєктована прожуха в дощі, Доро! — казав я (Коб., III, 1956, 60); В 1839 р. він (Є. Гребінка) збирає матеріали для проєктованого видання українською мовою «Літературних прибавлений» до журналу «Отечественные записки» (Іст. укр. літ., I, 1954, 181).

ПРОЕКТО́ВАННИЙ², а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до проєкувати².

ПРОЕКТО́Р, а, ч., спец. 1. Оптичний прилад, яким вимірюють лінійні й кутові розміри виробів. Розмір шуканої величини [при вимірюванні] визначається з

допомогою спеціальних оптичних приладів — мікроскопа, проєктора та ін. (Практ. з машинозн., 1957, 8).

2. Оптичний прилад для одержання збільшених зображень на екрані; проєкційний апарат. Щоб при роботі проєктора менше було шуму, для виготовлення шестерень використовують різні матеріали (текстоліт, сталь) (Пересуєв кінопр., 1959, 10).

3. Електронно-оптичний прилад, за допомогою якого одержують збільшене зображення поверхні, що випромінює електрони.

ПРОЕКТО́ВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до проєкування (див. проєкування¹). Можна подумати, що збудовані понад Дніпром.. нові села планувалися не на конкретні місця, а в проєктувальних канцеляріях (Довж., III, 1960, 89); // Який здійснює проєкування. Вона працювала в одній з проєктувальних груп (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 70).

ПРОЕКТО́ВАЛЬНИК, а, ч. Той, хто займається проєкуванням (див. проєкування¹). — От сам наша майбутня шахта такою, як намалював її проєктувальник (Собко, Нам спокій..., 1959, 67); Сама ідея створення машини машиною не нова.. Проте така автоматизація недосконала — адже тут у ролі проєктувальника ще виступає людина (Наука., 6, 1964, 19); Ми, автори сценарію, — головні проєктувальники фільму на папері (Довж., III, 1960, 170).

ПРОЕКТО́ВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до проєкувальник.

ПРОЕКТО́ВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. проєкувати¹. При проєкуванні різних споруд (машин, мостів, кораблів, літаків і т. н.) особливо приймаються до уваги міркування про міцність, зв'язані з резонансом (Курс мат. аналіз., II, 1956, 293); Проєкування дерев'яних житлових будинків заводського виготовлення є відповідальним справою, бо такі будинки виготовляються у великій кількості (Стал.-буд. справа, 1957, 206).

ПРОЕКТО́ВАННЯ², я, с. Дія за знач. проєкувати². Метод прямокутного проєкування; * Образно. Проєкування минулого і майбутнього на сучасність у «Тронці» [О. Гончара] досягається не через традиційні відступи і часові екскурси, — воно здійснюється найчастіше з допомогою містких виразних деталей (Не ілюстрація..., 1967, 190).

ПРОЕКТО́ВАТИ¹, ую, уєш, недок. 1. перех. Складати, розробляти проєкт (у 1 знач.). [К р е ч е т:] Проєктуючи санаторій, ви мусили думати над тим, щоб кожна лінія, форма несла сонце, радість, бадьорість... (Корн., I, 1955, 112); — А що коли тобі доведеться проєкувати міжзоряний корабель? (Довж., V, 1957, 233); Проєктуючи закладання садів на схилах, до цієї роботи треба залучити землевпорядників, ґрунтознавців і спеціалістів садівництва (Колг. Укр., 3, 1962, 36); // Конструювати що-небудь. Раттом не сподобається [Мурашку] стара садова поливальниця, якою роками всі користувались, і він уже проєкує іншу (Гончар, Таврія, 1952, 242).

2. перех., з інфін. і неперех. Планувати, намічати здійснити що-небудь. Лопату, про всяк випадок, все ж таки поставили, як проєкував Панас (Кач., Вибр., 1947, 190); Він проєкує на цьому місці розробляти кам'яні кар'єри (Довж., II, 1956, 277); * Образно. Формувати свідомість і смаки дітей та молоді сьогодні — значить реально проєкувати майбутнє (Мист., 1, 1967, 17).

1. ПРОЕКТО́ВАТИ², ую, уєш, недок., перех. 1. мат. Зображувати на площині яку-небудь просторову фігуру.

2. спец. Передавати на екран проєкцію (у 2 знач.). Освітлювальна оптика освітлює кадр, а проєкційна —

проектув освітлений кадр на екран (Пересувні кінопр., 1959, 18); * Образно. Щедре.. сонце визирає з-за помовних кленів і б'є розгонисто у високі вікна, проектуючи на протилежній стіні великі гарячі квадрати (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 26).

ПРОЕКТУВАТИСЯ ¹, у́ється, недок. Пас. до проектувати ¹. Силами бригад проектується, виготовляються і впроваджуються механізми, що замінюють ручну працю (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 2); Дах будинку проектувався односкатним (Коз., Нові Потокі, 1948, 229).

ПРОЕКТУВАТИСЯ ², у́ється, недок. 1. на що. Відображуватися на тлі чого-небудь. Атмосфери Сонця при звичайних умовах не видно, бо її світлення надто слабе проти фону денного неба, на який вона проектується (Астр., 1956, 97); Протуберанці мають нарізноманітні форми, а коли вони проектується на диск Сонця, то їх видно як подовжені темні утворення, названі волокнами (Наука., 2, 1957, 12).

2. Пас. до проектувати ².

ПРОЕКЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до проекції (у 2 знач.). Перед початком роботи проєктора електродвигун і проекційна лампа вимкнуті, а лампа залу ввімкнута (Пересувні кінопр., 1959, 106).

△ **Проекційний апарат** — те саме, що проєктор 2. Призначення проекційного апарата — давати на екрані збільшене зображення світлого або освітленого предмета (Курс фізики, III, 1956, 300).

ПРОЕКЦІЯ, і, ж. 1. мат. Зображення просторової фігури на площині. Щоб побудувати графічні зображення, за допомогою яких передають на папері форму предметів, їх розміри та взаємне розміщення в просторі один відносно одного, користуються методом проекцій (Кресл., 1956, 56); * Образно. «Мойсей» Франка і.. «Адвокат Мартіан» Лесі Українки багато в чому є гострою проекцією давніх і прадавніх мотивів у сучасність (Рильський, Веч. розмови, 1964, 78).

2. спец. Збільшене зображення нерухомих об'єктів (рисуноків, креслень, кінокадрів і т. ін.) на екрані за допомогою оптичних приладів. При проекції на екран..можна фіксувати руху на мить зупиняється у кадровому вікні кінопроектора (Знання., 1, 1966, 13).

ПРОЖАРИТИ *дис.* прожарювати.

ПРОЖАРИТИСЯ *дис.* прожарюватися.

ПРОЖАРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. прожарювати 1—3. Найпростіші прийоми прогрівання ґрунту — поливання його опромом або прожарюванням на залізних деках (Захист рослин., 1952, 153); Будівельний алебастр, змішаний з водою, швидко.. твердіє. Ангідридний цемент і гідралічний гіпс, одержані внаслідок прожарювання мінералу з додаванням води, твердішають повільніше (Знання., 1, 1974, 26).

ПРОЖАРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОЖАРИТИ**, рю, рийш, док., *перех.* 1. Жарити (у 1 знач.) до повної готовності.

2. спец. Піддавати що-небудь дії високої температури з метою очищення, дезинфекції, гартування і т. ін. Можна прожарювати ґрунт [з метою знезараження] на жаровнях, змочивши його попередньо водою (Швідн. і хвор.. рослин, 1956, 239).

3. Дуже прогрівати що-небудь (про теплові промені).

4. тільки док., також *неперех.* Жарити (у 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОЖАРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **ПРОЖАРИТИСЯ**, рюся, рийшся, док. 1. тільки 3-ос. Жаритися (у 1 знач.) до повної готовності.

2. тільки 3 ос., спец. Піддаватися дії високої температури з метою очищення, дезинфекції, гартування і

т. ін. Вуглецеза сталь прожарюється на порівняно невелику глибину (Різальні інстр., 1959, 6).

3. тільки док. Жаритися якийсь час.

4. тільки недок. Пас. до прожарювати 1—3.

ПРОЖАРЮВАЧ, а, ч., спец. Той, хто прожарює (у 2 знач.).

ПРОЖАРЮВАЧКА, в, ж., спец. Жін. до прожарювач.

ПРОЖАТИ *дис.* прожінати.

ПРОЖАТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мип. ч. до прожати ¹.

ПРОЖДАТИ, жд́у, жд́еш, док., *перех.* і без додатка. Ждати (у 1, 2 знач.) якийсь час. О. Артемій вийшов з хати, сіє в екпіаж і прождає час доброго погодики.., доки вийшла Сусана Уластона (Н.-Лев., IV, 1956, 96); Цілу ніч прождав я [дівчину]... (Олесь, Вибр., 1958, 394); П'ять років прождала [Катря], а молодість минає (Кучер, Прощай.., 1957, 93).

ПРОЖЕБОНІТИ, вю, ніш, *перех.* і без додатка, розм. Док. до жевбоніти 1.— Нащо було так?.. Незай би собі...— неспілку прожебоніла Юзя (Л. Укр., III, 1952, 654).

ПРОЖЕКТ, у, ч. 1. ірон. Задум, намір, план, що не має точного обґрунтування. В міру того як світліли вікна, Остапові проєкти дедалі.. втрачали нічний таємничий блиск (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 309); Намагаючись навчити дитячої всьому образу, по суті позабавляють [батьки] дитину дитинства заради своїх необґрунтованих проєктів (Наука., 6, 1971, 43).

2. *заст.* Проєкт.

ПРОЖЕКТЕР, а, ч. 1. ірон. Той, хто захоплюється проєктами (у 1 знач.). Неже Каргат — тільки прожектер, доведи душевної слави? (Шовк., Інженери, 1935, 37); — Я гадав спритких борошниців з «Еко де Парі». Торік вони писали, що я [Бальзак] прожектер і шахрай, це після книги «Загодні подружнього життя» (Рябак, Помилка.., 1956, 74).

2. *заст.* Той, хто складає проєкт (у 1 знач.).

ПРОЖЕКТЕРСТВО, а, с., ірон. Висування необґрунтованих проєктів та обстоювання їх. — Я поясню планування Савайдака не діалектичним підходом до справи, а легковажним прожектерством, породженим відсутністю досвіду у молодого фахівця, яким є наш зоотехнік (Добр., Тече річка.., 1961, 117); Партия рішуче виступає проти суб'єктивізму, всякого роду прожектерства, скороспілих висновків і поспішних, відірваних від реальності рішень (Ком. Укр., 10, 1967, 18).

ПРОЖЕКТЕРСТВУВАТИ, ую, уєш, недок., ірон. Захоплюватися проєктами (у 1 знач.).

ПРОЖЕКТЕРСЬКИЙ, а, е, ірон. Прикм. до прожектер ¹ і прожектерство.

ПРОЖЕКТОР, а, ч. 1. Освітлювальний апарат з оптичним пристроєм, за допомогою якого створюють потужні спрямовані пучки світла. У військовій справі прожектори використовуються для освітлення і сигналізації (Курс фізики, III, 1956, 276); На морі ціла флотилія човнів, ялт — і все це з берега освітчуваєся прожекторами (Кочуб., III, 1956, 326); Попереду все освітлюєся — від землі й до неба. Десятки прожекторів з галу вдарили промінням, засліплюючи наступаючі війська і освітлюючи їм дорогу (Гончар, II, 1959, 435); * У порівн. Одинючий місяць, мов сторожовий прожектор на крейсері, горить і не гасне (Кучер, Трудна любов, 1960, 17); // Пучки світла, створені таким апаратом. Сині прожектори блукали в небі, розшукуючи ворожі літаки (Собко, Шлях.., 1948, 17); Весь завод в прожекторат Сіая, немов при сонці (Мур., Слово.., 1949, 45); * Образно. Перед нами сходила червопа лапета соціалізму, на нас падали її прожектори, ми йшли,

наступаючи нашій меті на н'яти (Ю. Янов., II, 1958, 250).

2. *перен.* Група людей (перев. комсомольського віку), яка на підприємстві або в установі здійснює контроль за трудовою дисципліною, якістю роботи, навчання і т. ін. *Комсомольський прожектор*; // *Стінгазета, фотовітрина і т. ін. такої групи.*

ПРОЖЕКТОРИСТ, а, ч. Той, хто обслуговує прожектор (у 1 знач.), працює з прожектором. *Прожектор знову зупинився... і за мить вибухнув снаряд в точці, яку щойно вказував прожекторист* (Голов., Тополя., 1965, 33); *На вахту [прикордонну] заступив наряд, який уміє бачити і в темряві. В його складі радіолокаторщици, прожектористи, дизелісти, радисти* (Рад. Укр., 28.V 1971, 4).

ПРОЖЕКТОРНИЙ, а, е. Прикм. до прожектор 1. *Чим більше в одиниці об'єму повітря відомої траси прожекторного променя міститься частинок, що розсіюють світло, тим чіткіше видно прожекторне проміння* (Наука., 7, 1957, 8); *Яскраві пасма світла з височинних прожекторних щогл лягли на колії* (Рад. Укр., 4.VIII 1951, 2); // *Здійснюваний за допомогою прожекторів. Щоб краще освітлювалися на площах і вулицях столиці портрети, панно, запроваджується прожекторне підсвічування* (Веч. Київ, 3.XI 1967, 3); // *Оснащений прожекторами (про військові підрозділи). Тажкий шлях по дорогах війни судилося пройти Катерині. Під Воронежем була коректувальницею у прожекторних частинах* (Веч. Київ, 17.III 1969, 2).

ПРОЖЕНИХАТИСЯ, аюся, аєшся, док. Женяхатися якийсь час.

ПРОЖЕРА, и, ч. і ж., розм. Те саме, що ненажера.

ПРОЖЕРЛИВИЙ, а, е, розм. Який багато їсть, якого важко нагодувати; ненажерливий. — *Отак і живу тепер, Вусте, ... обізвалася Ганна з напускною веселістю. — Дома не ночую, хліба не купую. — Даром береш? — Чи нам багато треба? Ми не такі прожерливі* (Гончар, II, 1959, 254); // *На який не можна настачити їжі. Прожерливий рот.*

ПРОЖЕРЛИВІСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. прожерливий.

ПРОЖЕРЛИВО, розм. Прися. до прожерливий.

ПРОЖЕРНИЙ, а, е, розм. Те саме, що прожерливий. * *Образно. Вигор скажений бушує все більше, Завис, застогне, здригнеться, засище... Хитається кроком... Чорні земля Та пацу прожерну на них роззяла* (Граб., I, 1959, 509).

ПРОЖЕРТИ двоє. проживати.

ПРОЖИВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. проживати 3. *1861 року одвезено його [Т. Г. Шевченка] тіло у Київ, а звідти на чий Чернецьку могилу коло Канева, що він купив собі для проживання* (Мирний, V, 1955, 313); *Гала рушила на вулицю Белінського. На розі Белінського та Купального провулка .. була визначена її квартира для тимчасового проживання* (Смолич, V, 1959, 117); *Посадник призначив двори для проживання Дмитрійових дружинників* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 194).

2. *рідко.* Те саме, що життя 1. [К о н о в а л и х а:] *Подивлюся я на людське проживання та й обілюся слізочками...* (Кроп., I, 1958, 148).

Вид на проживання двоє. вид 1; *Місце проживання — місце, пункт, де хто-небудь живе, проживає. Стать, вік, сімейний стан, професія, місце проживання, пара року і т. д., якими звичайно характеризують масові явища суспільного життя, не в причинами або силами у фізичному розумінні* (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 30); *Посилалася лекціяна пропанда за місцем проживання трудящих. В її організації брали активнішу участь беруть Ради, профспілки, комсомол* (Ком. Укр.,

5, 1968, 51); *Побівдка на проживання двоє. побівдка.*

ПРОЖИВАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОЖИТИ**, жив'ю, живеш, док. 1. тільки док., *неперех.* Жити (у 1—5 знач.) якийсь час. *Недовго після того [заслання] й на світі прожив Тарас Григорович* (Мирний, V, 1955, 313); [Р у ф і н:] *Се його батька друг. Прибув недавно з чужини, де прожив багато років* (Л. Укр., II, 1951, 398); *Після монастиря медичніці з тиждень прожили в триовожних натологах лісаз, зрідка по ночах заскакуючи в село* (Стельмах, I, 1962, 639); *Не гадаймо прожити безсумно, Бо життя — немилуча борба [боротьба]* (Граб., I, 1959, 394); *Олександра покинула Івана, не проживши з ним і двох тижнів* (Коцюба, I, 1955, 63); *Стара Козутиха, проживши з чоловіком не один десяток літ, добре знала своєю Гаврилу* (Цюпа, Наустрій., 1958, 62); * *Образно. — Мабуть, рокі з дівсті проживе [клен], а який чистий* (Стельмах, I, 1962, 72).

Прожити у парі — бути одруженим якийсь час. *Остан і року не прожив у парі* (Мирний, IV, 1955, 30).

2. тільки док., *перех.* *Проіснувати певний відрізок часу. Ох, боже, боже, трошки того віку, а як важко його прожити* (Коцюба, II, 1955, 13); *Щоб слухать шум той довший жита, щоб бачить поле дальне те, а хоч ще хоч раз прожити мое дитинство золоте* (Сос., Щастя., 1962, 266).

3. тільки недок., *неперех.* Жити, мешкати постійно або тимчасово (у приміщенні, населеному пункті, на певній території і т. ін.). *Найбільшою була кімната, де проживали робітники* (Кобр., Вибр., 1954, 124); *Пішла [Тамара заміж] за агронома, — десь на Кубані прожива...* (Гонч., Вибр., 1959, 88); *Над Расавою рікою, У селі Береговім, Проживає баба Кудря* (Боскр., Подивись., 1962, 51); // *Водитися (у певній місцевості — про диких тварин, птахів); жити (у кого-небудь — про домашніх тварин). Проживають у них [лісах півночі] дикі воли, що живляться.. листям* (Март., Тв., 1954, 52); *От і знову оболонь, .. Тут місцина журавлина, Тут, далеко від осель, Проживає журавель* (Стельмах, V, 1963, 324); *Проживав у нас догдо собака Пірат. Це був великий на віст, немолодий вже, поважний і серйозний пес* (Довж., Зач. Десна, 1957, 499).

4. *також у сполуч. з ім. на означення часу, неперех. і перех.* Жити, проводити життя в якийсь спосіб. *Добрий був газда Михайло, Тихий чоловік: По-сусідськи, згідно, гарно Проживав свої вік* (Фр., X, 1954, 173); *Довелося Вам з сім'єю укупі проживати* (Мирний, V, 1955, 404); — *Ти, Ганю, молода. Невесело тобі самій літа молоді марно проживати* (Н.-Лев., I, 1956, 152); — *На лови він їздив удень і вночі, риба йому йшла до рук, аж приоврожена. Так він проживав — цей славний дід* (Ю. Янов., II, 1958, 49); *Проживе, як у ступні стовк: ні смаку, ні знаку* (Укр. присл., 1963, 28); *Бійці потиснули один одному руки. Якщо трапиться так, що ця ніч стане для них останньою нічю в житті, то вони проживуть її з відністю* (Гончар, III, 1959, 257); *Хіба я жінкою прожила з тобою? Не жінкою, а вдовичкою* (Стельмах, Хліб., 1959, 142); *Мені почалося, немаче край прибою Поєму моря юнакам чита... Тут, в Ключовім, за греблю новою, Чи не найкращі він [О. Довженко] прожива літа?* (Нагн., На полі битви, 1974, 113); // *на що, на чому, з чого, чим, рідко з чим. Підтримувати своє існування яким-небудь способом, викорстовуючи певні засоби. — З того [боку]... шпиталь, де хвороби всякі лічать — і каліки та немичні на громадський кошт проживають* (Мирний, IV, 1955, 330); *Останні три дні прожив він трьома центами... знайдений над Прутом на піску* (Коцюба, III, 1956, 33); *Кожний знає, що з тою платнею, яку панотець давав, наймит не міг прожити* (Март., Тв.,

1954, 357); — Жили ми, Супруне, і на двох десятинах, жили і на п'яти, придбали і десять, а потім пофортунило — і за двадцять перевалило, то зібра не проживемо на людській кормі? (Стельмах, II, 1962, 117); Стара Половчица десь в Одесі на базарі, зібра з тої риби проживеш (Ю. Янов., II, 1958, 176); // Перебуваючи у певному стані, жити чим-небудь (думками, мріями і т. ін.). Скільки разів у довгі безсонні ночі, натягнувши ковдру на голову, Павло день по дню проживав у тому своєму вижріялому світі (Головко, II, 1957, 487); [Р і ч а р д:] Певне в світі ніхто живий без мрії не проживе (Л. Укр., III, 1952, 92); // тільки док., без кого-чого. Зарадити собі в чомусь без кого-, чого-небудь. Без ворога можна в світі як-небудь прожити (Шевч., II, 1953, 133); Без їжі людина може прожити близько 30—40 днів, а без води — значно менше (Наука..., 8, 1959, 25).

5. *перех. і без додатка*. Витрати на існування (гроші, майно і т. ін.). Родовиті, оторочені садами і стависьками палаці ставали трулявими пустками або ішли з торгів, а ілні господарі... проживали останні банкноти (Стельмах, I, 1962, 282); В которий день не нажив, так прожив (Номис, 1864, № 10575); Що за літо заробить Мотря, те за зиму й проживути... (Мирний, II, 1954, 46); // *перех., розм., рідко*. Втрачати (голов, здоров'я і т. ін.). — Гей, мужички, підходьте сюди, бо мій голос до вас не дійде! .. На вашч-бо дітках горло прожиге (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193).

◆ **Прожити на світі:** а) жити (у 1 знач.) якийсь час. Стара була розумна людина, багато років прожила на світі, багато бачила на своєму віку (Н.-Лев., VI, 1966, 406); б) провести життя в якийсь спосіб. — Дорогий чоловік був! — додав [чоловічий голос] помічавши. — Прожив на світі недаром! .. Чувш, Катре, діло, за яке він борюва, ніколи не вмере, житиме (Головко, II, 1957, 382).

ПРОЖИВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОЖИТИСЯ**, живівся, живівся, *док.*, *розм.* 1. тільки *док.*, *безос.* Жити (у 1 знач.) якийсь час. Що на світі прожилося, так як во сні ідалось [здавалось] (Номис, 1864, № 8127); Не багато, як то кажуть, прожилося, та багато пережилося. Зацирив він, підірвався... (Хотк., I, 1966, 128).

2. тільки *недок.*, *безос.* Те саме, що **проживати** 4. Ой як тобі, сестро, та проживається? (Сл. Гр.).

3. тільки *док.* Витратившись, залишившись без засобів існування. Прожилися козакі — ні хліба, ні табаки (Укр.-присл., 1963, 209); Хома з Паньком Живуть, було, панками. На старість прожились: обидва з торбинками співаки Лазаря — і змерли під тинком (Бор., Тв., 1957, 143).

4. тільки *недок.* Пас. до **проживати** 4. При війську п'ятиця чи неділя — все одно, там кожен день однаково проживається (Кобр., Вибр., 1954, 202).

ПРОЖИВО́ТИТИ, ію, ієш, *док.* Животити якийсь час.

ПРОЖИ́ЛКА, и, ж. Те саме, що **прожілок** 1—3. Син узяв мовалисту руку, сиюю від прожілока, і приклає до уст (Панч, Іду, 1946, 67); На підвіконні притулюєся пощерблений каменювий листок, перетятий сіткою зжовклим прожілоком (Рибак, На світанку, 1940, 89); Він перекидав кам'яну грудку з руки на руку, гладив кострубату поверхню, придивлявся до прожілока на ній (Веч. Київ, 25.I 1967, 1).

ПРОЖИ́ЛОК, яка, ч. 1. Відгалуження судини, по якій тече кров у тілі людини чи тварини. Бляя скронь, з-під її [дівчини] тонкої шкіри, просвічувався голубий прожілок (Томч., Готель., 1960, 6); Настя простягла худу, з синіми прожилками руку, взяла один сірничок, розглядала його, мов якусь коштовність (Цюпа, Назустріч..., 1958, 89); * У порівн. Навколо розлігся регіт, трусила од сміху навіть Мокрина Карпець, хоч аж

люто копилася на неї чоловік нижню губу, змережану тонюсенькими, наче прожилки, зморшками (Стельмах, II, 1962, 136).

2. Відгалуження ниткоподібного стовщення на листях і квітах рослин, на крилах комах. Під плотом тупиться дурман, з лапатою, в блих прожилках листу сутуляться колочі зелені голіквіти з розсіченими наггест губами (Стельмах, II, 1962, 411); Так само, як не існує двох людей, котрі мають однаково відбитки пальців, так немає двох видів рослин з однаковими прожилками на листі (Наука..., 4, 1966, 15).

3. Вузька смужка, тонкий прошарок у чому-небудь (камені, дереві, металі і т. ін.), які виділяються своїм забарвленням. Скелі були чималою розміру. Склалися вони з сірого каменя з білими прожилками (Трубл., I, 1955, 156); Ше вчора, видно, було тут дерево, гуло втілям на вітрі, а зараз лише пенюк з прожилками — кільцями відкладених літ (Гончар, II, 1959, 385).

4. *гірк.* Відгалуження у жилі (див. **жила** 1 3). Золото в розчині є в морській воді, залаяга у вигляді прожилків, вкляченє у кеарцових жилах — в корінному уложенні (Курс заг. геол., 1947, 52).

ПРОЖИ́НАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОЖАТИ**, жнў, жнєш, *док.*, *перех. і без додатка*. 1. Те саме, що **прокошувати** 1.

2. тільки *док.* Жати якийсь час.

ПРОЖИР, і, ж., *розм.* Те саме, що **ненажер** 1. Вона висмикнула з жїти держалю — і давай потгати «ненаситку прожир» (свинку й кабанчика) (Мирний, II, 1954, 36); — Де вони [діти] тільки на мою голову беруться? .. Така прожир (Стельмах, I, 1962, 222).

ПРОЖИРА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОЖЕРТИ**, жерў, жерєш, *док.*, *перех.*, *розм.* З'їдати, поїдати що-небудь. Я тому буртешку [картопельку] гірко прожирю, Варениці на полиці, на них позираю (Коломийки, 1969, 57); // *вульг.* Те саме, що **зжирати** 1. Пилє по морі, та його риба з човном прожера (Сл. Гр.); Цар оддав змієві прожери свою дочку (Сл. Гр.).

ПРОЖИРИ́ТИ *див.* **прожіривати**.

ПРОЖИРУВА́ТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Жирувати (у 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОЖИРЮВА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОЖИРИ́ТИ**, рю, ривш, *док.*, *перех.* Просочувати, насичувати, промазувати жиром що-небудь.

ПРОЖИ́ТИ *див.* **проживати**.

ПРОЖИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до **прожити** 1, 2, 4. Не раз десь на самоті здавалось, що прийде якась неждана година і одним помахом відкине [Дарина], мов полуду, прожиті в чужому світі роки (Стельмах, I, 1962, 324); Часом у душі проснеться давня радість та й та тихе... або ж ужалить таким жалким жалем про майже страчені часи, про даремно прожиті літа (Мирний, V, 1955, 348); — Яка ціна за день, по-пустому прожитий? (Гончар, Тронка, 1963, 284); // у *знач. прикм.* Коли нарешті я.. вижочив голову в воді, мені почала вертати пам'ять прожитої ночі (Фр., IV, 1950, 287); // у *знач. ім.* **прожито**, того, с. Те, що минуло. Коли б це тодішнє прожите можна тепер прожити, яке ж сильне і самосвідоме було би воно (Коб., I, 1956, 335); Коли рішення вийшло і вкорінилось, коли відлетіли останні сумніви, старий іншими очима, очима прощання почав бачити перед собою прожите (Стельмах, I, 1962, 423); // **прожито**, *безос.* присудк. *с.* Скільки з тобою прожито, Яких не оплакано втрат! (Мисик, Верховіття, 1963, 95); Отак і прожито день (Головко, II, 1957, 368).

ПРОЖИ́ТИСЯ *див.* **прожива́тись**.

ПРОЖИТКО́ВИЙ, а, е. Необхідний, достатній на прожиток. *Прожитковий рієнь* — це нижча межа

необхідного продукту. Він покривається всіма видами догодів, але передусім заробіткою платою і суспільними фондами споживання (Ком. Укр., 3, 1973, 48); **Прожитковий корм**; **Прожиткова корма**.

Прожитковий мінімум *див.* мінімум.

ПРОЖИТОК, *ткуч.* ч. 1. Засоби для існування. Вона ходила копати буряки і з того добувала прожиток для себе (Коцюб., I, 1955, 66); *Не виглядай, що тобі подадуть готовеньке, тут зумій відшукати собі денний прожиток та ще й учися* (Збан., Сеспель, 1961, 163).

На прожиток — для того, щоб існувати. *І жупани, і худобу покинув він їй на прожиток* (П. Куліш, Вибр., 1969, 97); — *Оце.. зароблю на прожиток і подамся в Одесу, на робітфак..* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 34).

2. *Рідко.* Те саме, що **проживання** 1. — *Треба тільки побіцяти їм [переселенцям] роки на п'ятнадцять — двадцять волю з тим, щоб вони за прожиток на пашському ґрунті платили невеликий чинш, орали землю і збирали врожай* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27).

3. *діал.* Життя. *Дай їй, боже, прожиток щасливий за її щирість!* (Фр., I, 1955, 56); *Заки зачне [Славко] свій самостійний прожиток, то ще не один рочок пробіжить* (Март., Тв., 1954, 339).

ПРОЖИТТЯ, *ж.* с. 1. Дія за знач. **прожити**, **проживати** 1, 3. *Бажаю тобі [В. Стефанику] ще хоч з десятка [десяток] літ прожиття. Але у безжурності* (Коб., III, 1956, 589); *Прожиття дітей нічого б батькам не коштувало, услуга за услугу* (Коцюб., III, 1956, 370).

2. Те саме, що **прожиток** 1.

На прожиття: а) на проживання (у 1 знач.). *Мати з Настусею оселилися на прожиття в Парижі* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Колишній югославський король Петро прибув на постійне прожиття до Бразилії* (Вишня, I, 1956, 448); б) те саме, що **На прожиток** (*див.* **прожиток**). — *Князь дає на дорогу гроші, дає й на твоє прожиття* (Н.-Лев., VII, 1966, 155); *Він продавав чужі газети, щоб заробити на прожиття* (Шпорта, Вибр., 1958, 155); *Я опинився без роботи і мусив шукати заробітку на прожиття* (Мянуле укр. театру, 1953, 171).

ПРОЖОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до **прожувати**.

ПРОЖОВКЛИЙ, а, е. Який зробився, став жовтим, набрав жовтого забарвлення. *Прожовкле листя*.

ПРОЖОВКНУТИ, ну, неш; мн. ч. **прожовкн**, **жовккла**, ло і **прожовкнув**, нула, ло; *док.* Зробитися, стати жовтим, набрати жовтого забарвлення; // *Зробитися, стати блідим, з жовтим відтінком*.

ПРОЖОВТЬ, і, ж. Домішок жовтизни в чому-небудь; *жовтуватий відтінок у забарвленні*.

ПРОЖОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прожувати**.

ПРОЖОВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОЖУВАТИ**, ую, уеш, *док., перек.* Подрібнювати, розминати їжу в роті. *Коли Богдан.. саме прожовував свою порцію солі, комісар підійшов до нього* (Гончар, Людана., 1960, 78); *Петушек зробив такий рух головою, наче ковтує щось, не прожовувавши* (Шовк., Інженери, 1956, 134).

ПРОЖОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОЖУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Піддаватися прожовуванню. *Свіжий хліб добре прожовується*.

2. *тільки недок.* Пас. до **прожувати**.

ПРОЖОГА, присл., *рідко.* Те саме, що **прожогом**. *Мати як зачула його голос, так прожога і кинулася до його з гату* (Мирний, I, 1954, 158).

ПРОЖОГОМ, присл. 1. Стрімголов. *Прожогом летить [Петро] з гори, підстрибуючи і підковзуючись* (Вас., II, 1959, 119); *Декорі свині видаються прожогом з ворота, інші збиваються купами по кутках* (Л. Укр., II, 1951, 203); *Христиня прожогом вибігає надвір, а Лево поволенки вигодить за нею* (Стельмах, I, 1962, 606); * *Образно.* Теплий і вільний степовий віт-

рець прожогом вишмигнув з байраку (Смолич, I, 1947, 111); // *Дуже швидко, миттю.* *Прожогом вириває [Настя] ключі з Марусиних рук* (Н.-Лев., II, 1956, 465); *Надія прожогом підхопилася* (Баш, На .. дорозі, 1967, 63).

2. *розм.* Зараз же, відразу. *Не знайшовши броду, не лізь прожогом у воду!* (Укр., присл., 1955, 178); *Буржуазія, бач, не сподівалася, що конгрес [оборони культури] буде діяти прожогом і конкретно* (Тич., III, 1957, 34); // *Одним духом.* *Піднеси їм склянку води, вони або й губів не вмочать, або всю прожогом видудлять* (Рудь, Гомін., 1959, 43).

ПРОЖРА, в, ж., *вульг., рідко.* Те саме, що **венажера** 1. *Та прожра буде за двоєласти, а я повинен голодний сидіти* (Мирний, I, 1954, 332).

ПРОЖУВАТИ *див.* **прожбувати**.

ПРОЖУВАТИСЯ *див.* **прожбуватися**.

ПРОЖУРИТИСЯ, журюся, журишся, *док.* Журитися якийсь час.

ПРОЗ, прийм., із *знач. в., діал.* 1. *Повз* (у 2—5 знач.). *Катерина аж зраділа, побачивши, що хтось швидко промайнує проз вікно і загодить у двір* (Кош., Лейтенанти, 1947, 189); *Проз Демжого дворище була стежка через балку* (Гр., I, 1963, 410); *Секрушин докір полетів проз її [Мелашку] вузла й не зачепив душі* (Н.-Лев., II, 1956, 323); *Він ладен був сидіти в полі хоч проз увесь день, аби не нагертися до двору* (Панч, В дорозі, 1959, 47).

2. *Через.* *Верби стоять — не стелються. Проз їх віти де-не-де визирають далекі гори* (Вас., I, 1959, 131); *Топить нас глибоке горе — Ним до краю душі повні, І проз край воно вже лється..* *Тіло мие, мозок в'яне..* (Стар., Поет. тв., 1958, 89).

ПРОЗА, и, ж. 1. Мовлення, не організоване ритмічно, не віршоване. *Перші спроби писати — віршем і прозою відносяться ще до тих часів, коли Франко був у гімназії* (Коцюб., III, 1956, 28); *Вони зійшлися: тьма і промій, Пісні і проза, лід і пломінь Ховають більше схожих рис* (Пушкін, Б. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 49); *Художня словесна теористика має дві основні форми організації мови — вірш і прозу* (Деякі пит. поет. майстеря., 1956, 93).

2. Літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою; *протилежне поезії*. *«Зоря» має чимало моїх віршів і децю з прози, але нічого не дружує, хоч і назад не загертає* (Л. Укр., V, 1956, 42); *Уже перша збірка «Лірику».. принесла йому і славу, й гроші. Але не цураєся [Павло] і прози. Щороку — та й повість чи навіть роман із сільського життя* (Головко, II, 1957, 487); *Українська художня проза появилася у XIX столітті. Своєю виникненням і ростом вона зобов'язана розвитку теоричних сил українського народу, прикладові і підтримці літератури братнього російського народу* (Від давнини., I, 1960, 231).

3. *часто у сполуч.* із *св. ж и т т я, ж и т т е в и й, перек.* Одноманітність, буденність; повсякденність. *Прошумів з'їзд і селята — і ми лишилися при прозі.* *А проза дуже нудна і чорна* (Коцюб., III, 1956, 313); *Жінки якось краще вміють консервувати поезію свого почуття серед життєвої прози, ніж чоловіки* (Л. Укр., III, 1952, 700); *Проїшла гроза — і знову літня проза: Парус степ, і оживає ліс, і горобці, неначе з-за куліс, Упали табунок на просо* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 67); *З п'єсами Карпенка-Карого на сцену українського реалістичного театру прийшла проза життя* (Життя К.-Карого, 1957, 191).

ПРОЗАІЗМ, у, ч. 1. Слово чи словосполучення ділової, наукової, повсякденної тощо мови, вставлені у поетичний твір. *Критики пізніших часів не створювали вторгнення прозаїзму у поетичну мову, докоряли*

1. Франку за «голу публіцистику» (Від давнини... I, 1960, 445).

2. перен. Життєва одноманітність, буденність, щось сухе, звичайне, позбавлене поетичності. *Побутові сценки під його [О. Венеціанова] пензлем втрачали свій прозаїзм, в них народжувалася поезія, а сам жанр непомітно переростає у монументалізм* (Літ. Укр., 8. X 1965, 4).

ПРОЗАІК, а, ч. 1. Письменник, що пише прозою; протилежне по е т. Мені здається, що кожному прозаїкові треба попрацювати і над віршами (Мирний, V, 1955, 377); Книжки сучасних російських поетів, прозаїків, драматургів ми з особливою любов'ю читаємо і перечитуємо (Рильський, III, 1956, 14); Рівнобачним було обдарування Михайла Петровича Старицького — корифея української сцени, видатного поета, прозаїка, драматурга, перекладача (Мист., 1, 1966, 39).

2. перен. Суха людина з дріб'язковими, вузько практичними інтересами.

ПРОЗАІЧНИЙ, а, е. 1. Написаний прозою (у 1 знач.). *Любіма форма, в яку Франко одягає свої прозаїчні твори — це короткі оповідання* (Коцюб., III, 1956, 39); // *Стор. до прози* (у 1, 2 знач.). *Прозаїчна мова дуже близька до звичайної розмовної мови* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 93).

2. перен. Позбавлений поетичності; одноманітний, буденний, звичайний. — *Мадан Труше в Ментоні лусне до снігу, як прочитає про цей наш прозаїчний буржуазний вчинок у газетях* (Н.-Лев., IV, 1956, 268); *Грицько коштує сльозу і помітив, що йому й справді давно вже хочеться їсти. Мрії набрали зразу білусу прозаїчного напрямку: куди їм зайти вечеряти* (Вас., I, 1959, 163); *Живих повернує голову на голос і побачив у кутку літнього капітана, коротко підстриженого, з дуже звичайною, прозаїчною зовнішністю* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 231); // *Який має дріб'язкові, вузько практичні інтереси. Цей прозаїчний Рябов зіпсував йому всю промову* (Довж., I, 1958, 453).

ПРОЗАІЧНИСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. прозаїчний 2. *Штучність убиває поезію так само, як і примітивна прозаїчність* (Літ. Укр., 21. I 1966, 4).

ПРОЗАІЧНО. Присл. до прозаїчний 2. *Ти тверезо, аж прозаїчно доводила, що в наших часах мусить бути «подія праці» у всьому* (Л. Укр., III, 1952, 684); *Присяглася [школярка] широко Учиться на «відміннов... Слово це Ніяк не прозаїчно продавало, — І ми малій ораторії плескали Від серця широко...* (Рильський, III, 1961, 107); *Вся ця комедія закінчилась на березі Тисмениці. І досить прозаїчно* (Кол., Тереш., 1959, 43).

ПРОЗВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до прозвати. *Обернувшись, я побачив кореспондента Нестора Журбу, прозваного в редакції Нестором-атмосисцем. Справді, він більше виправдовує назисько, ніж своє законне прізвище* (Дмит., Наречена, 1959, 102); *У кітці Х — на початку XI ст. ...рібні мюкети випустило у Новгороді син Володимир Ярослав, прозваний пізніше Мудрим* (Наука., 7, 1970, 27); // *прозвано, безос. присудк. сл. Гаянзе [знахар] — і Денис одразу зрозумів, за що Гостроглядом його прозвано: такий у його погляд, що як зирне, то так тебе й пройде всього* (Гр., II, 1963, 248).

ПРОЗВАННЯ, я, с., часто у сполуч. з прийм. н а, п о. Те саме, що прізвисько. — *Це той розвізник, в прозвання Мороз* (Вас., II, 1959, 147); // *заст. Прізвище. — Як вас дозвуть? — спитала [дівчина]. — Павло. — А на прозвання? — Чорнокрив* (Бовчок, I, 1955, 149); *Йде бай-душій, безтурботний, і душа у нього п'яна. Дон-Жуан його наймення, По прозванню де-Морана* (Черн., Поезії, 1959, 393).

ПРОЗВАТИ див. прозв'яті.

ПРОЗВАТИСЯ див. прозв'ятися.

ПРОЗВИСЬКО, а, с., діал. Прізвисько. *Прозвисько «цвіркун» дуже личило Ганнусі* (Коп., Лейтенанти, 1947, 26).

ПРОЗВИЩЕ, а, с., діал. Прізвисько. [Н е р і с а:] *Ні, ні, я не повинна забувати, що ти зробиш людяно мене, «маленьку маточку з Танагри»*. [А н т е й:] *Годі! Я не люблю, як ти таке говориш, і прозвища того я не терплю* (Л. Укр., III, 1952, 430); *Ніхто у всій школі не має стільки прозвищ, як присадкуватий, круглобидий Василь Гришук* (Вас., Вибр., 1954, 105); *Не забула [Солоха] свого любого, козаного москаля, хоч не спитала вона ні його імення, ні його прозвища* (Мирний, I, 1954, 62).

ПРОЗВУЧАТИ, чіть, док. 1. Поширитися у просторі, пролувати, почувитися (про різні звуки, голоси, музику, спів і т. ін.). *Гомоніли [хвилі] все тише і тише, і з їх гомону виникла пісня, безнадійна і жмура, як туманна ніч на морі. Ледеє чути, як подих, прозвучала вона й замінала...* (Л. Укр., III, 1952, 590); *Кобзар з'явився вже тоді, коли прозвучали кінці фрази запальної та гострої розмови, що відбулася тут* (Жур., Дорога., 1948, 214); *Знову прозвучав дзвінок, розсунулась завіса, і вистава почалася* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 153); *Напередодні революції 1905 року в Росії вперше прозвучав «Інтернаціонал», який пізніше став міжнародним гімном пролетаріату* (Мист., 1, 1955, 26); // *Бути вимовленим, виголошеним певним чином. З особливою скаргою, з трепетом душевним прозвучали в устах Шасного оці слова* (Збан., Єдина, 1959, 154); — *За Батьківщину! Вперед! Ніколи, ні до, ні після цього, Черниш не чув цієї фрази так. З якоюсь особливою силою й значимістю прозвучала вона їм тут, збираючи всіх в кулак* (Гончар, III, 1959, 118); // *Набути у звучанні якихось характерних ознак, рис, забарвлення. — Ха-ха-ха! — сміх Майєра прозвучав цілком широко* (Собко, Стадіон, 1954, 224); *Опера Візе [«Кармен»]... прозвучала блискуче, темпераментно* (Веч. Київ, 20. III 1967, 1).

2. перен. Виявитися в звуках мови, пісні і т. ін. (про почуття, настрої і т. ін.). *Очі в жінки знову блиснули насмішками, а в голосі прозвучала гірка іронія* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 17); *У словах Григора прозвучав жаль і хитро приховане прегнення вигорідити свою голову із цієї скандальної історії* (Тют., Вир, 1964, 136).

3. перен. Виявитися, розкритися в чому-небудь (про зміст, ідею, тему і т. ін.). *В останній словах Міцери можна почути і початки тої мелодії, що ..прозвучить потім у Шевченка: «Походяйте та вставайте, кайдани поріте...»* (Рильський, III, 1955, 212); // *Набути певного значення; справити якість враження*. [Студент:] *Пане Міцурін, те, що ви сказали — прекрасно! Ви напишете книгу, таку, щоб прозвучала на весь світ!* (Довж., I, 1958, 429); *Запитання прозвучало для Арсена як ляпас* (Дмит., Розлука, 1957, 59); *В геніальній «Пісні про Буревісника» не названо ніякої реальної події народного життя і ні однієї особи, а прозвучала вона в серцях трудящих як гімн революції* (Талант., 1958, 203).

ПРОЗГУЧАТИ, чіть, док., діал. Прозвучати (у 1 знач.). — *Остале-е!.. Остале-е!.. Голос її прозгучав глузо, стіна ворожого очерету не пустила його далеко* (Коцюб., I, 1955, 362).

ПРОЗЕКТОР, а, ч. 1. Лікар-патоанатом, що здійснює розтин трупів. *Після закінчення медичної школи у Єлисаветграді Є. Я. Музін залишився в ній прозектором, а потім — викладачем анатомії* (Матеріал. охор. здоров'я., 1957, 18).

2. Лікар, що очолює прозектуру (у 1 знач.).

ПРОЗЕКТОРСТВО, а, с. Діяльність лікаря-патоанатома.

гоанатома, пов'язана з розтином трупів; // Посада чи перебування на посаді прозектора.

ПРОЗЕКТОРСЬКИЙ, а, е. і. Прикм. до прозектор; // Признач. для патологоанатомічного розтину трупів.

2. у знач. ім. прозекторська, кої, ж. Приміщення, де здійснюється патологоанатомічний розтин трупів.

ПРОЗЕКТУРА, и, ж. 1. Патологоанатомічне відділення при лікувальних або навчальних медичних закладах.

2. Те саме, що прозекторство.

ПРОЗЕЛЕНЬ, і, ж. Зелений відтінок у забарвленні чого-небудь, домішка зеленого кольору до якогось іншого. *Морська гладь — синя з прозеленню, покриває від берега до горизонту блискітками* (Збан., Сеспель, 1961, 114); *На столі з'явилися мандарини, і хоч на шкурці їхній подекуди виднілась прозелень, все ж від них повіяло гарячим п'єденним сонцем Абаззі* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 210); *Широко подана на виставці кераміка. Тут і косівська — білолиця, із специфічною прозеленню, рясно орнаментована окружками зізерунками* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 104); // Молоді зелені паростки рослин. *Між покосами, що вже почорніли, буйно тлєлася до сонця прозелень* (Петльов., Хотинці, 1949, 65); *Погожий день ласкаво усміхався полям, відкритим прозеленню волохатого мишію* (Добр., Ол. солдатика, 1961, 6); // Зеленуватий наліт на метали (бронзі, міді тощо). *За вознищем стало видно.. дерев'яні постаті Перуна й Волоса, невеличкої, бронзової, відкритої прозеленню Рожениці — фігурки голої, із складеними на животі руками, жінки* (Скл., Святослав, 1959, 8).

ПРОЗЕЛІТ, а, ч. 1. церк. Особа, що прийняла нове віросповідання; неофіт. *Багаті і благочестиві прозеліти.. помагали збогом ради спасіння душі своєї* (Л. Укр., VIII, 1965, 275).

2. книжн. Новий палкий прихильник якого-небудь учення, теорії, переконань і т. ін. *Він зробив висновок, що історію цивілізації слід поділити на три епохи: кам'яну, бронзову і залізну. Цю свою теорію Толсен проповідував із запалом прозеліта* (Наука., 3, 1972, 40).

ПРОЗЕЛІТИЗМ, у, ч. 1. церк. Прагнення поширити своє віросповідання, навернути до нього інших.

2. книжн. Палка відданість якому-небудь ученню, теорії, переконанням і т. ін.

ПРОЗЕЛІТКА, и, ж., церк., книжн. Жін. до прозеліт. *Черниці зауважли, що в Гайкери прокидається приязнь до їхньої прозелітки, до панни Кармели* (Ільч., Козацьк. роду... 1958, 480).

ПРОЗЕЛІТСЬКИЙ, а, е, церк., книжн. Прикм. до прозеліт.

ПРОЗЕЛІТІМА, и, ж., бот. Тканина рослини (наприклад, волокно льону), що складається з видовжених, загострених на кінцях, часто з потовщеними стінками клітин.

ПРОЗІВАНІЙ, а, е. Дієпр. теп. і мин. ч. до прозивати. *Жила собі така ласкава фея, Моріаною прозивана, і людям Показувала видива оманні* (Рильський, II, 1956, 276); // прозивано, безос. присудк. сл. — *Не кажіть, паничку, не кажіть нікому, як мене прозивано.. спішно прошепотіла вона мені* (Л. Янов., I, 1959, 328).

ПРОЗИВАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОЗВАТИ**, вў, вєш, док., перех. 1. Давати кому-небудь прізвиську. *Банатом прозивали його, ..бо він служив при війську на Угорщині в Банаті і не раз розповідав про той сей побут у Банаті* (Март., Тв., 1954, 58); *Ярослава звали Ярик Гато, мати і сестра, А на вулиці Школярки — Прозивала дівоча* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 117); — *Уже як у кого встрила* [Карпо], як уїсться:

точить-точить, поки-таки наскрив не проточить! *Так його піщани й прозвали Іржею* (Мирний, I, 1949, 205); *Проньку Лукашевого ..прозвали Сорокою за ластовиння на обличчя* (Донч., VI, 1957, 7); *Весь час з комсомольцями працюю, вчу їх, ото ж і мене, старика, прозвали тут комсомольцем* (Літ. газ., 14.IX 1950, 2); // Давати назву чому-небудь. *З вір аж до моря уступи сляють, Люди прозвали їх «Чортів сход»* (Л. Укр., I, 1951, 69); // Звати, іменувати когось. — *А як твого батька прозивають? — Охрім Балаш* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *«Як зовуть тебе, молодче? Хто ти родом? Звідкіля ти?» Відказав на те невольник: «Мохаммедом прозивають.»* (Крим., Вибр., 1965, 56); — *А як тебе батьки прозвали? — Дєся...* (Голов., Близьке..., 1948, 136).

2. розм. Визначати, характеризувати кого-, що-небудь якимсь словом, означенням і т. ін., виявляючи своє ставлення. *І Дайлик і Немет прозивали його [Ласло] на вечері своїм земляком, плєскали по плечу...* (Скл., Карпати, II, 1954, 106); — *Хе-хе-хе! І чого жахаються, дурні? — шмакє він беззубим ротом.. Діда Хо, що світ прозав страхом? А дід цілком і не страшний... Ось погляньте!..* (Кожуб., I, 1955, 149); *Гармата добре частувала снарядми на всі кінці... Недаром ладібно прозвали її мамашею бійці* (Гонч., Вибр., 1959, 162).

◇ **Прозивати останніми** (усійними і т. ін.) **словіми** **дів.** **єлбо.**

ПРОЗИВАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., рідко **ПРОЗВАТИСЯ**, вўся, вєсься, док. і. Діставати прізвисько. *В славіні городі Глупів Жив муж ерубий і учений, Зовєть Сидірко Шаранець, Прозиваєсь оглашений* (Фр., X, 1954, 107); // Мати, носити якусь назву, ім'я і т. ін. *Вчиття стінцилось, але в голові Семеновій усе лунали чудні слова, яких він не розумів. Навіть уночі приснились йому ті карлючки, хрестики, бублики, що прозиваються літерами* (Кожуб., I, 1955, 100); — *Нам однянок, хто ви та як прозиваєтесь. А коли наймете, то, звичайно, повинні й годувати, і ероші платити* (Л. Янов., I, 1959, 43); *На мить відірвавшись від трубки, спитав [Наполеон] ад'ютаанта, як прозивається місцевість* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 280); *Дивляться на неї [Кручу] діччата да й питаються в старого Гриши, чого вона прозивалась Туровою* (П. Куліш, Вибр., 1969, 249).

2. тільки недок., розм., рідко. Називати кого-небудь образливими словами. — *Нікто мене не аччіпав, нікто.. не прозивається* (Н.-Лев., IV, 1956, 318); — *У Пилипа курогрива голова порожня й лиса! А він.. і не думав сердитись. Ішов собі спокійно, навіть усміхався їй, наче вона й не прозивалась* (Гуц., 3 горіха..., 1967, 163).

3. тільки недок. Пас. до прозивати.

ПРОЗИВНИЙ, а, б, книжн. Який з власної назви перетворився на загальну. *Імена Часника й Галушки [з п'єси О. Корнійчука «В степах України»] стали еживатись у народі як прозивні імена* (Укр. рад. драм..., 1957, 58).

ПРОЗИМУВАТИ, ую, уєш, док. Перебути, провести де-небудь зиму; перезимувати. *Знов пішла по людях. Де пролітую, де прозимую* (Барв., Опов..., 1902, 368).

ПРОЗИРАННЯ, я, с. Дія за знач. прозирати 2. *Є. Плузник тамуєє больові ераження.. прозіранням у щасливє жайбуттє* (Не ілюстрація..., 1967, 264).

ПРОЗИРАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОЗИРНУТИ**, нў, нєш, док. 1. неперех. Показуватися з-за чого-небудь, з-під чогось, видітяться з-поміж чогось, кривь щось. *Лиш місяць блідий кривь туман прозира, Мов лампа посмертна зіходить* (Фр., XIII, 1954, 173); *Росли там покараночені дубки, і кривь них прозірала мокра.. земля, пісна й нікєжна* (Загреб., Шеніт, 1966, 17); *Вітер*

жене по небу плями рваних сірих хмар, крізь які прозирає чиста блакить (Мист., 1, 1967, 20); Коли гранітний туман знявся вище над морем і холодне осіннє сонце прозирнуло над кварталом міста, дванадцять суден ескадри на рейді ераз окутає чорно-рудий дим (Смолич, Світанок., 1953, 222); // Ставлять явним, помітним, виявляються через зовнішні ознаки. — В усій Вашій істоті прозирає щирість, крім того — Ви рветесь до освіти, до культури, до знання (Бурл., Напередодні, 1956, 60); Відчуття Вітчизни треба подати у фільмах так, щоб головне, олюднене, сердечне, дороге прозирало в кадрах, щоб це було... справжнім життям (Довж., III, 1960, 228); Крізь смішин, недоладні очинки старих і молодих Кайдашів [у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»].. прозирає глибока соціальна трагедія великої суспільної верстви — міліойонів селян — дрібних власників (Іст. укр. літ., I, 1954, 377); Юнак злякано роздвигався навкруги. Рішучість, що прозирнула в руках, знову замерла в ту ж мить (Ле, Навівайко, 1957, 300).

2. *перех.* і *неперех.* Проникати зором крізь що-небудь, куди-небудь, охоплювати поглядом щось. Серце зацмело болісно і жалю... Прозирати воду перестав я зміти І сказав: «Природо! Все в тобі цікаво, Та й на тебе треба здалека глядіть!» (Щог., Поезії, 1958, 358); Край вузького вікна... стовпичи очі в чорну пітьму, сидить мовчки Оріся; вона силкується туди прозирнуть, куди пішли дороги її серцю люди (Стар., Облога... 1961, 15); Очі людей хотіли прозирнути темряву, щоб побачити свого рятівника (Донч., III, 1956, 228); * Образно. Любо жісяцю в зорями В воду поринати, — Мені любо в дівоче серце прозирати (П. Куліш, Вибр., 1969, 332); // *перен.* Вникати в суть чого-небудь, осягати розумом щось. Ідеї наукового соціалізму відкривали перуд Франком широкі горизонти, допомагали йому глибоко прозирати в суть тих соціально-економічних процесів, які відбувалися в надрах капіталізму, допомагали бачити провідну тенденцію суспільного розвитку (Іст. укр. літ., I, 1954, 364); // Наперед уявляли собі те, що має статися, що буде. Страшно йому ставало, коли він прозирає ту хвилину, в яку немов гора насунеться на нього те створе питання і зажадає зараз відповіді... (Хотк., I, 1966, 42); Прозираючи майбутнє, в час війни пристрасно мріяв [О. Довженко] про майбутню оновлену і відроджену Україну (Криж., М. Рильський, 1960, 160); Вст' у нас могутні люди, що немов із сталі. Дихаєм на повні груди, прозираєм далі (Тич., I, 1957, 208); Стремління наших.. попередників прозирнути в далеке майбутнє, їмне уміння.. підкорити цим своїм стремлінням все своє життя, залишається і для нас прикладом (Смолич, VI, 1959, 132).

3. *неперех.* *васт.* Прозирати (у 1 знач.). * Образно. Опієчній Серцем прозираю І немоцну мою думу За світ посліаю — Цилюючи й живучої Води пошукати (Шевч., I, 1951, 290).

ПРОЗИРНУТИ *див.* прозирати.

ПРОЗІВАТИ, *аю, аєш, док., розм. 1. неперех.* Зіва-ти (у 1 знач.) якийсь час.

2. *перех.* і *неперех.*, *перен.* Пропустити нагоду, зручний випадок і т. ін. Як з життям прозівав — рік даремно працював (Укр. присл., 1955, 362); [К і н д р а т Антонович:] І хто прозівав те, що сьогодні мимо рота плило, — завтра вже того не здожене (Кроп., II, 1958, 256); [Семен:] От добре, що я тебе не прозівав. Маю до тебе прохання (Мороз, П'єси, 1959, 28).

ПРОЗІР, *збру, ч., рідко.* Те саме, що прбєвіт 1, 3, 5. Мисляч світлий без прозору (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 79); Декоративний рушник.. прикрашував хатній

інтер'єр — на покуті, в обрамленні віконних прозорів, дзеркал тощо (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 46).

ПРОЗІРЛИВИЙ *див.* прозораливий.

ПРОЗІРЛИВІСТЬ *див.* прозоралівість.

ПРОЗІРЛИВО *див.* прозоряливо.

ПРОЗІРНИЙ, *а, е.* Те саме, що прозорій 1. З берегом земля прозирна шуккує. Ластиться наче до його вона (Манж., Тв., 1955, 102); Березневого неба глибинь прохолодна й прозирна (Перв., I, 1958, 216).

ПРОЗІРНИЙ, *а, ё.* В який (крізь який) можна проникнути зором.

ПРОЗІРНИСТЬ¹, *ності, ж.* Властивість за знач. прозорій.

ПРОЗІРНИСТЬ², *ності, ж.* Властивість за знач. прозорій.

ПРОЗІРЧАСТИЙ, ПРОЗОРЧАСТИЙ, *а, е.* Те саме, що прозорій. Повітря було тихе, тепле, прозирчає (Фр., VII, 1951, 183); Світання весело віщують солов'ї в прозирчастій імлі (Забіла, У., світ, 1960, 177); З усіх боків обступили його [став] високі, првисокі верби, аж троти понахилились над водою, поціплювались зеленими верхами, заглядаючи в світлу, прозорчасту воду (Н.-Лев., I, 1956, 103); Запнута вона була якоюсь прозорчатою густкою (Сенч., На Бат. горі, 1960, 7); Душа тріпоче, Прозорчати уловлюючи звуки, Такі знайомі (Рильський, II, 1960, 212); * Образно. Сатира його [М. Салтикова-Щедрина], в більшій мірі від Гоголевої політична, став при сучаснім гніті єдиною прозирчатою покривкою, під котрою можна в Росії висказувати суд про політику (Фр., Публіцистика, 1953, 41).

ПРОЗНАВАТИ, *наю, наєш, недек., ПРОЗНАТИ, аю, аєш, док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що дізнаватися 1. Що ж Марися? Послішає За саугою слід у слід, Щоб прознати все як слід (Перв., Казка..., 1958, 56).

ПРОЗНАТИ *див.* прознавати.

ПРОЗОВИЙ, *а, е. 1.* Те саме, що прозаїчний 1. Ти любиш тихе слаьке життя... І там в прозовій тонеш ти творчості (Зеров, Вибр., 1966, 339); Негативна оцінка, що її зазнали від критики перші мої два прозові твори, змусила мене замислитись над подальшими шляхами моєї творчості, зокрема над тематикою (Донч., VI, 1957, 582); У словах, тісно зв'язаних граматичною залежністю, закон урівноваження повинен додержуватися особливо старанно. Ніщо не може цьому перешкоджати в прозовій мові (Сам., II, 1958, 369).

2. *перен., рідко.* Те саме, що прозаїчний 2. Явища життя навіть у щоденній прозовій сутні єм [М. Рильський] умів розкривати глибоко поетично (Мал., Думки..., 1959, 17).

ПРОЗОЛОТЬ, *і, ж.* Золотистий відтінок або золотисті плями у забарвленні чого-небудь. На темнім.. листі.. видніє осіння прозолоть (Л. Укр., III, 1952, 224); Ще недавно ледь помітна Прозолоть [у лісі] була. А тепер вже навколо Возмище пала!.. (Юш., Людв., 1959, 178); Твої коси від смутку, від суму Вкрила прозолоть (Тич., I, 1957, 29).

ПРОЗОНДУВАТИ, *ую, уєш, перех.* Док. до зондувати. Прозондувати шлунок; Прозондувати Тянь-Шанський глетчер.. на всю його товщу зляцологам допоможе вогонь (Веч. Київ. 6.VII 1971, 2).

ПРОЗОР, *у, ч., поет.* Те саме, що прозорість. Бує теплий вересень, до стиглих виногради Подібний м'якстію і лагідним прозором (Рильський, Поеми, 1957, 236).

ПРОЗОРИЙ, *а, е. 1.* Який вільно пропускає крізь себе світло, просвічує наскрізь. Часом з'являлись білі жаринки, довіг, кудрі, прозори, немов сукотлики прооджались десь на курорті, понад блакитним морем (Ко-

цюб., II, 1955, 212); *Водить* [Устина] розплющеними очима по хатній прозорій тежряї і щось вимарює собі (Вас., I, 1959, 197); *Яблуко лежить передо мною — Світле, аж прозоре, мов янтар* (Рильський, III, 1961, 79); *Рогова оболонка, або рогова, здорового ока цілком прозора* (Наука., 3, 1959, 27); *В молоці, яке зберігається в прозорій пляшці, через годину руйнуються майже 90 процентів вітаміну С* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 47); * *Образно. В якомусь прозорому написі перед ним виникала постава Катерини* (Жур., Дорога., 1948, 85); // *Крізь просвіти, дірочки в якому видніються інші предмети; ажурний. По обидва боки образів, од стелі, спустилися до самого долу білі прозорі мушлінові [муслинові] завіси* (Н.-Лев., V, 1966, 107); *Сіро-іржаві горлиці мостять із прутків у кущах свої прозорі гнізда, такі прозорі, що крізь них просвічує пара білих лещок* (Донч., VI, 1957, 70); *Ніна знала, що вона гарна, що їй до лица блакитна.. сукня, прозорі рукави якої не в силах були словати ніжнього кольору рук* (Досв., Вибр., 1959, 254); // *Крізь який чітко видно інші предмети; дуже чистий. Вечір був місячний, ясний, і зорі лагідно сіяли, Тило в прозорім повітрі, вітрець тільки часом Легким крильцем поїзав* (Л. Укр., I, 1951, 22); *Вода була ще прохолодна, але така чиста.. й прозора, що було добре видно, як пересувались за течією дрібні черепашки і пісок* (Шиян, Балайда, 1957, 80); * *Образно. Сільська тиша, глибока й прозора, озортає теплыми хвилями...* (Жур., Дорога., 1948, 4); // *Світлий, ясний, нічим не затмарений. Сидім шатром розіт'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре — погляд так і тоне...* (Мирний, I, 1949, 125); *І знову раянок — такий прозорий, що видно кожний листочок на дубі. А дуб — за Дніпром* (Жур., До них іде., 1952, 138); *День стояв чистий, кришталево прозорий, з далекою видимістю* (Гончар, III, 1959, 391); *Дівчина з вікна восьмого поверху глянула в прозору далечинь* (Дмит., Наречена, 1959, 249); // *З погожими, ясними днями (про пори року, місяці тощо). Над широким світлом зводиться прозорий, теплий квітень* (Коз., Гарячі руки, 1960, 35); *На стерні розгубане колюча.. Я їду без стежки по стерні. Я люблю прозору синю осінь, поцілунки буйновітряні* (Забіла, Поезії, 1963, 89); // *у спод.* з ім. о ч і. *Ясний. Вона нічого не одповіла і тільки дивилася на нього прозорими смутними очима* (Коцюб., I, 1955, 331); *Вона тонко все відчуває, знає життя.. Скрізь шукає людей з прозорими, а не скляними очима* (Ю. Янов., II, 1958, 148); // *кул.* *Приготовлений на освітленій рідині. Прозорі супи готують на освітленій.. бульйонах і подають без гарнирів або в них зводять окремо підготовлені гарнири* (Технол. пригот. їжі, 1957, 101); // *перен.* *З білістю і тонкою шкірою, дуже худий (про людину); який майже світиться (про шкіру). Вік [І. Франко] значно змінився на гірше: якийсь він став жовтий, прозорий* (Коцюб., III, 1956, 339); *Мама усміхалась сірими губами, руки її лежать на простирадлі — прозорі, ніби воскові* (Собко, Звич. життя, 1957, 19); *Під зблукую, серед яблук і груш, на білому стародавньому рідні, в білій сорочці, весь білий і прозорий від старості.., лежав мій дід Семен, колишній чумах* (Довж., I, 1958, 65); // *перен.* *Приємний для слуху; мелодійний, чистий. Зливу підіймалась до Івана і затоплював гори глухий гомін ріки, а в нього жавав од часу до часу прозорий дзвін колокольця [дзвіночка]* (Коцюб., II, 1955, 308); *Десь за юртючується молодий жіночий голос, дзвінкий і прозорий, як весняний струмок* (Тулуб, В степу., 1964, 176); *Невиможно гарно було слухати цей простий, прозорий, натленний спів* (Собко, Біле полум'я, 1952, 27); // *перен.* *Малопомітний, ледве вловимий.*

Погляньте: ось житло трудящої людини. Оздоб немає тут. Прозорий дух якими Та з тирси пил тонкий (Рильський, I, 1956, 95); *Стояло лише прозоре гудіння працюючих на яблуневому цвєті бджіл* (Ю. Янов., II, 1954, 117); *Збуджено від передчуття майбутніх пригод і тайшової волі стукало серце, але чомусь і смутно, легкий, прозорий, закрадався в груди* (Донч., II, 1956, 27).

2. *перен.* *Доступний для сприймання; зрозумілий, ясний, дохідливий. В мене є надія, що наша літературна мова, як молоде вино, очиститься з часом од шумовиння і стане прозорою* (Коцюб., III, 1956, 262); *Нехай плече торкнеться до плеча, і потечуть слова прозори, чисті, Один в нас прапор — прапор Ілліча, Одно звання в нас горде — комуністи* (Бичко, Вогнище, 1959, 44); *Образ у П. Тичини прозорий, ясний, ні в якому разі не спрощений чи найменше ускладнений* (Рад. літ-во, 7, 1967, 40); // *Який легко розгадати, збагнути; явний, неприхований. — А я все думаю: чого це Гнатюві в селі не сидиться? — каже з прозорим натяком Кесня* (Вол., Дні., 1958, 127); *Релігійне відображення дійсного світу може взагалі зникнути лише тоді, коли відносини практичного повсякденного життя людей виражатимуться у прозорих і розумних зв'язках із між собою і з природою* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 84); // *Ширий, відвертий. [Хлопець:] А знаєш, бувають часом такі душі, казав би — прозорі, що їх і сповідати не треба, їх і так видно наскрізь* (Л. Укр., II, 1951, 103); *Є почуття такі прозорі, Що коли б з них відлітали зорі, Вони б світилися, як небесні.. Такі явні і дуже чесні* (Ті почуття (Воронько, Тепло., 1959, 110).

ПРОЗОРИСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що прозорій 1. *А чудо іде.. ромен бологаний Досяг межі чисткої оболоні — І сріблом скрізь розсипавсь цвіт рясний* На сньому прозористому лоні, *Мов зіроньки небесні ті* (Стар., Поет. тв., 1958, 201).

ПРОЗОРИСТЬ, рості, ж. 1. *Властивість і стан за знач. прозорій. У всьому світі захоплюються білазною і прозорістю поліського фарфорового посуду* (Рад. Укр., 3. II 1966, 4); *Сам потік, зворочлений раптовим дощем, шалів — і вода його страпила прозорість* (Коб., III, 1956, 252); *На основі вивчення прозорості атмосфери Марса можна зробити висновок, що в ній повинен бути прошарок, який добре поглинає фіолетові та ультрафіолетові промені* (Наука., 6, 1961, 9); *Надворі серед темної прозорості морозяного дня лінійно падали сніжинки...* (Досв., Вибр., 1959, 154); *Лагутин, спокійно сяючи блакитною прозорістю очей, говорив про боротьбу* (Донч., II, 1956, 117); *Щоб зберегти прозорість супу, лошину просявають, опускають на 1 хв. в гарячу воду, відкидають на сито, дають стекти воді і тільки після цього кладуть у бульйон варитися* (Технол. пригот. їжі, 1957, 97); *Проміння місяця одарило йому просто в лице, і в цих променях ясно видно було брудку пилу.. Що найстрашніше і найоцидливніше — це жертва зеленістості і прозорості шкіри* (Смоліч, I, 1958, 79); *Оркестр глумів відітнути головно, передати всі тонкощі коаритур оркестровки, де прозорість і легкість нюансування поєднуються з могутнім героїчним напруженням* (Мист., I, 1967, 39); *Наука, чиста і справжня наука.. визнає тільки прозорість мислі, вимагає певності і кришталевої ясності* (Рибак, Час., 1960, 105); *Нову книжку своїх віршів А. Малишко нагає «Прозорість». Це та прозорість бачення світу, яка дається людині, умудреній життям, ширій і добрій душою, окриленій великою любов'ю до людей і життя* (Літ. Укр., 13. XI 1962, 3).

2. *Що-небудь прозоре (у 1 знач.). Вони існують поряд — маленька палата.. та велетенський світ..*

Розділені холодною прозорістю шибки (Дмит., Обпалені..., 1962, 5); Вода на глибини і чиста, і холодна. Приємно було в гарячі дні зануритись розп'ялим тілом у її прохолодну прозорість (Іщук, Вербітчані, 1961, 23); Сонце уже підбилося. Внизу, на річці, у тремтливій гарячій прозорості, розкинулось степове містечко (Гончар, III, 1959, 65); Старий дивися їм есвід великими сірими очима, прозорими, як холодна осіння вода. В тій стрій прозорості, здавалося, ніщо не відбувалось, проливало й зникало, не лишаючи сліду (Перв., Матерія.. хліб, 1960, 78).

ПРОЗОРИТИ, іє, недок., рідко. Те саме, що прозорішати. Сонце і геть-то піднялося; туман розходився по лісу, осідає на траву золотом росою. Повітря прозоріло (Мирний, III, 1954, 314); // рідко. Бути прозорим. В редакційних ніжнотах віяло свіжістю щойно вимитих підлог. І шибки ще ніколи так не прозоріли (Жур., Нам тоді..., 1968, 47).

ПРОЗОРИШАТИ, ає, недок. Ставати, робитися прозорішим. Тежрва навколо прозорішас і відступас (Коз., Сальвія, 1959, 90); Прозорішас з кожним днем височінь неба, і ночі стають холоднішими (Гринь., Кавалер..., 1955, 146); Дим, що висів з димаря, все прозорішас і нарешті щез зовсім (Автом., Так народж. зорі, 1960, 215); В уязі прозорішають перспективи третьої частини «Fata morgana» (Сміл., Сад, 1952, 302).

ПРОЗОРЛІВЕЦЬ, впа, ч. Той, хто має здатність передбачати майбутнє. [С і н о в:] Ой, царю, чи віщій прозорлівецю! Я не знаю, як маю величати мого славадаря... Але я бачу розум.. у тебе на чолі (Л. Укр., II, 1951, 307); Хома дивися на Шуроа і дивуваєс. Це був зовсім не той старик, який недавно ще говорив словами прозорлівця промову про дивола... (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 417).

ПРОЗОРЛІВИЙ, рідко **ПРОЗІРЛІВИЙ**, а, є. Який має здатність передбачати, наперед визначати те, що має статися, що буде. Нарешті Сельм і Тур обрали мага, Людину бистроумну, красномовну, Людину прозорливу, пам'ятущу. А всіх чужих повіддалили геть (Крим., Вибр., 1965, 198); — Правдоньку скавас прозорлівий старець. Підеш у монастир. Лухте, відмолиш і свої і мої гріхи... (Донч., III, 1956, 153); // Власт. такий людині (про погляд, розум і т. ін.). Лізе [Комар] на високого ожереда, навшиники спинається й прозорлівим оком прізівас п'їтмьку: чи доцасно не волочимом потомлені ноги з далекого степу? (Ковінька, Кутя..., 1960, 27); Одним з перших людей, з ким зустрієс Шевченко в Петербурзі, кому народний посланець приніс і звірив свої найзаповітніші прозорліві думи, був Микола Гаврилович Чернишевський (Слово про Кобзаря, 1961, 143); Тарасові проміжні очі — Весь безмір людських дум і мрій Вони, прозорліві й пророчі, Таїли в сльїності своїй (Бажан, Роки, 1957, 241); // перек. Побудований на передбаченні розвитку подій, наслідків чого-небудь і т. ін. Любос розумна, говоріть приказка, любос прозорліва (Довж., III, 1960, 276); Партія і робітничий клас повинні були проводити мудру, прозорливу політику, проявляти непохитну стійкість і організованість, твердо вірити в свої сили, в сили народу (Програма КПРС, 1961, 11).

ПРОЗОРЛІВИЦЯ, і, ж. Жін. до прозорлівець.

ПРОЗОРЛІВІСТЬ, рідко **ПРОЗІРЛІВІСТЬ**, вості, ж. Властивість на знат. прозорлівий, прозорлівий. Він [І. Франко] іноді з прозорлівістю ясновидця визначав і ті форми, в які вилається щасливе майбутнє народу (Рильський, III, 1955, 281); Пархоменко розмовляв з Леніним більше години і вийшов із Кремля глибоко вражений тою зворушливою простотою й прозорлівістю, якою чарував усіх Ленін (Панч., Вибр., 1947, 350);

Ще на самому початку соціалістичного будівництва Ленін з геніальною прозорлівістю передбачав швидке зростання економіки нашої Батьківщини (Літ. газ., 25.V 1961, 1).

ПРОЗОРЛІВО, рідко **ПРОЗІРЛІВО**. Присл. до прозорлівий, прозорлівий. Корінні зрушення і зміни, які відбулися і відбуваються нині в долі народів, неперечно свідчать, що суспільний розвиток іде шляхами, прозорліво визначеними великим Леніним (Ком. Укр., 4, 1961, 5); Цикл коротких оповідань-монологів завершується оповіданням «Генерал Макодьобак». В цьому оповіданні Яновський прозорліво підкреслив типові риси партійняського командира в той час, коли значні партійняські єднання тільки народжувалися (Іст. укр. літ., II, 1956, 487).

ПРОЗОРО. Присл. до прозорій. Сонце недавно зішло. Тито золублячи квітчастими холодними ще проміннями маленьку річку, підіймало воно пару над нею; пара ця прозоро виблискувала й легкою димкою здіймалася вище (Хотк., I, 1966, 135); Море, що спершу прозоро просвічувало аж до дна і зверху було веселим, синім, цюдалі мовби темнішас (Гончар, Тронка, 1963, 234); Голос жайворонка прозоро бриніє над головою (Ю. Янов., II, 1954, 129); Я бачила тебе і раніше, але не так прозоро, а тепер я пішла до тебе всею душею (Л. Укр., I, 1951, 205); Він прозоро катякнуч Сергієві, що охоче попрацював би з ним (Шовк., Людина..., 1962, 275).

ПРОЗОРЧАСТИЙ див. прозирчастий.

ПРОЗІРІВАННЯ, я, с. Дія за знач. прозирівати. У незакінченому оповіданні без назви. Панас Мирний покаже політичне прозирівання героя твору — Петра, висловлює віру в революцію (Іст. укр. літ., I, 1954, 384); Кропивницький не був реалістичним письменником, але його гуманізм і демократизм, неможна боротьба проти сил реакції кринесли багату користі революційному прозиріванню народних мас (Збірник про Крп., 1955, 125).

ПРОЗІРІВАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОЗІРІТИ**, ію, ієш, док. 1. неперек. Ставати зрячим; протилежне с л і п н у т в. Бує Іван схожий на сліпого, що з кожним днем прозиріє і видючішими очима починає дишитися на сїтанок (Чорн., Визвол. земля, 1959, 23); В березні — квітні, а в Карпатах — у травні овечниця народжує 6—8, а іноді 12 і більше сїтних овечень... На 10—14 день овечниця прозиріють (Наука..., 2, 1959, 46); Туман пустила [Юнона], Що був [Турн] невидим нікому; І сам нікого тож не бачив, Но послі [потім], як прозирі, кулачче Рутуляк (Котл., I, 1952, 264); // у сполуч. із с л. о ч і. Ставати видючими. [М е л а н к а:] Дядечку мій любий, О, як би я жадала, щоб вони Прозиріли знов, твої прекрасні очі (Коч., П'єси, 1951, 197); // перек. Починати розуміти, усвідомлювати те, що було незрозумілим, неусвідомленим раніше. А літа тизенько кралієс І слюзи сушили, Сльози щирої любові; І я прозирівати Став потрошу... Доглядаюс,— Бодай не казати! Кругом мене, де не гляну, Не люди, а змії... (Шевч., I, 1963, 352); Головне в повісті [І. Франка «Борислав смієтєс»] те, що її герої — робітничі починають шукати виходу, пробуджуватись, політично прозирівати (Іст. укр. літ., I, 1954, 540); [М е с с і я:] Вони сліпі, вони ще не прозиріли, самого слова мало їм для віри, їм треба діла (Л. Укр., II, 1951, 114); По-справньому відкрились Ганні очі на них [бандитів] під час наскоку на комуну. Наче прозиріла раптово, наче вперше побачила їх такими, як є (Гончар, II, 1959, 263).

2. перек., перек. Помічати, відкривати що-небудь, раніше приховане. А на давнім пожарищі Іскра братства тїла, Дотївала, дожидала Рук тевердіх та смїлих,— І дождалась... Прозріє еси [Ян Гус] В повелі

глибоко Огонь добрий смілим серцем, Смілим ораім оком! (Шевч., I, 1963, 261); — Пісня ніколи лихому не очить, — говорить Мовчан... — Через ту пісню я й світ пради прозрів (Вол., Сади..., 1950, 38); // Передбачати події, чийсь вчинки і т. ін. Кепський був політик із пана Потоцького. Як поганий шахіст, він бачив тільки дивний хід промишляка і не володів секретом прозрівати наступні (Хотк., Довбуш, 1965, 338); Та тільки прозріла Мати Євгева смерть найсумнішу, якою загинув Має Понтіфік; як тільки криваву побила жову, — Зблідла (Зеров, Вибр., 1966, 329); Раптом Максимов пригадалися думки з Шевченкового щоденника про Фольтона і Уатта. «Як умів мудрий поет так прозріти майбутнє...», — подумав Максим (Рибак, Час..., 1960, 239).

ПРОЗІРНІЯ, я, с. Дія і стан за знач. прозріти. Як жаль, що я прозрюю немовби ніслідим Ті роки, майбуттям вагітні величавим! Але в прозріння день я зрозумів той дим, Що криє сучасників завсєм кучерявим (Рильський, Поеми, 1957, 269); Найбільшого розмату сатира В. Самійленка набирає в період російської революції 1905—1907 років. Загальне піднесення революційного руху, революційне прозріння народу надихають поета на гострі сатиричні твори (Вітч., 2, 1964, 166); Ураюв почуває, що вітри не знайде, примиренья з нещастям не буде і що... здобує в горі прозріння не переставатиме терзати його (Гончар, Тронка, 1963, 306); Зійшлися [поети] над морем в вечір цей І догго й жадбно відкалялись У буревісну далечинь, Пеначе в блискавках прозрінь Ім дальні роки розкривались (Бажан, Рокм, 1957, 289).

ПРОЗІРІТИ *див.* прозрівати.
ПРОЗУМКОТІТИ, тьтв. Док. до зумкотіти. Знову кулетет дає кілька черг, проте кулі високо прозумкотіли у чистім сухім повітрі над головами розвідників (Гончар, III, 1959, 106).

ПРОЗУРКА, и, ж., рідко. Невеличкий отвір, віконце в чому-небудь для спостереження; вічко. Він часто прислухався, підходить до прозурки — дірочки в дверях, зазирає в прозурку (Вас., III, 1960, 294); Панас казкнує і обережно стужкує у прозурку (Тулуб, Людолови, I, 1957, 446).

ПРОЗЯБІТИ, ає, недок., діал. Рости. ...Що? що? недоцуюю... Вони [темні люди], кажу вам, прозябають. Або, по-вашому, ростуть, Як та капуста на горбді (Шевч., II, 1953, 53); Ні виногради, ні дерево оцане там не прозябає (Март., Гв., 1954, 52).

ПРОІЛЮСТРОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проілюструвати; // проілюстровано, безос. присудк. с. Переваги радянської математичної школи одержали визнання в усьому світі. І астрономіка є однією з тих галузей людської діяльності, де це може бути яскраво проілюстровано (Наука..., 6, 1964, 49).

ПРОІЛЮСТРУВАТИ, үю, үеш, док., *перех.* 1. Подати до тексту малюнки, що супроводять виклад, пояснюють зміст твору. У 1886 р. у видавництві Суворіна в Петербурзі вийшла поема «Гайдамаки» .. Через десять років вийшов «Кобзар» (три випуски), що його проілюстрував М. Мікешин (Вітч., 3, 1967, 170).

2. *перен.* Наочно пояснити, розкрити, підтвердити що-небудь за допомогою малюнків, прикладів, дослідженнями в певній галузі і т. ін. Він прочитав деякі тези..., проілюструвавши кіномалюнками результати кількох цікавих дослідів (Смолич, I, 1958, 77); Більш чи менш досвідченому літератору не коштувало б великих зусиль проілюструвати одним-двома прикладами ту чи іншу рису «героя твору» (Талант..., 1958, 123); Швидкий розвиток хімічної індустрії можна проілюструвати на прикладі Радянської України.. Обсяг валової продукції

хімічної промисловості республіки зріс [за останні п'ять років] у 2,2 раза (Наука..., 1, 1964, 2).

ПРОІНКУБУВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проінкубувати. Виводимість яєць — це відношення кількості виведеного молодняка до кількості проінкубованих яєць (Пахивн., 1955, 62).

ПРОІНКУБУВАТИ, үю, үеш, док., *перех.* Закласти в інкубатор (яйця, ікринки тощо) для виведення молодняка птахів, риб і т. ін. У 1958 році Роменська інкубаторно-птагівнича станція проінкубувала 242 тисячі яєць, в тому числі 60 тисяч гусячих (Колг. Укр., 6, 1959, 28).

ПРОІНСПЕКТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проінспектувати.

ПРОІНСПЕКТУВАТИ, үю, үеш, док., *перех.* Здійснити інспекторський контроль, перевірити правильність чий-небудь дій шляхом нагляду. Офіцери щойно привели кілька бійців молодшого пополчення, і Хасцький, здійснюючи свої старшинські права, мусив вишукувати їх і проінспектувати (Гончар, III, 1959, 326); *Образно. — Ну, Перелега, стань переді мною, надінь кашкета, я проінспектую тебе. — І розчаровано додає [Стратіон], оглянувши його з ніг до голови. — Ні чорта ти не схожий на німця.. Перший-лінійний гестапівець тебе розпізнає (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 95).

ПРОІНСТРУКТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проінструктувати. Вони добре проінструктовані, точно знають, що робити... коли ртуть в будь-якому термометрі або стрілка в манометрі зійдуть з визначених рисок (Шовк., Інженери, 1956, 83).

ПРОІНСТРУКТУВАТИ, үю, үеш, док., *перех.* Дати кому-небудь інструкції, керівні вказівки. Хома, не зачись, проінструктував іздову, як їм належить триматись (Гончар, III, 1959, 357).

ПРОІНФОРМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проінформувати; // проінформовано, безос. присудк. с. [К о т о в с ь к и й:] Командування Добармії погано проінформовано; атаку ваших танків зустріне сто тисяч червоних бійців (Мокр., П'єси, 1959, 15).

ПРОІНФОРМУВАТИ, үю, үеш, док., *перех.* і без додатка. Повідомити про що-небудь; довести до відома. Про все ми проінформували товарища Дем'яна (Шиян, Партиза, край, 1946, 123); Коротко проінформував [Чечура] про останні успіхи в бригаді на монтажі ліній Кривий Ріг — Нова Каховка (Дмит., Розлука, 1957, 297); Вже багато разів Микола відносив інструмент до складу. Якось повернувшись, проінформував: — Маємо ще двадцять лопат, тридцять сім молотків (Ткач, Плем'я..., 1961, 74).

ПРОІРЖАВИТИ, ить; мн. проїржавлять; і **ПРОРЖАВИТИ**, ить; мн. проржавлять; док., *перех.*, безос. Вкрити іржею.

ПРОІРЖАВІЛИЙ, **ПРОРЖАВІЛИЙ**, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до проїржавіти, проржавіти. Як по фронтних дорогах, пройшли тут попередю будівників саперни, виймаючи з землі проїржавілі міни, важкі авіабомби та цілі звалища артилерійських снарядів (Гончар, Тронка, 1963, 285); Спис проржавілий на кухні За рожен вертється раз в тиждень, Бо раз в тиждень іштуку м'яса Для господаря несли (Фр., XII, 1953, 109); Голос був хрипкий, схожий на хлюпання проржавілих риня (Панч. На камен. мості, 1965, 117).

ПРОІРЖАВИТИ, іє і **ПРОРЖАВИТИ**, іє. Док. до іржавіти, ржавіти. — Ніяк не розумію, що сталося тій лямі. Як могла вона перерватися? — Може, проржавіла? — неміло мовив Мендель (Фр., I, 1955, 109); Снаряди і бомби проржавіли, і витягання їх із землі зв'язане з великим ризиком (Ком. Укр., 4, 1960, 10).

ПРОІРЖАВЛЕНИЙ, ПРОРЖАВЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до проіржавити, проржавити. Він стоїть біля струмки берези.. і прудивляється до того, як витанцює у старенькій, уже проіржавленій на боках дійниці струмочок прозорого березового соку (Збан., Сеспель, 1961, 380).

2. у знач. прикм., перен. Вкритий плямами кольору іржі. Ставить [сторож] на стілі ближче до Шкапонда півока горіаки, кособоку чарку, хлібину і брусок жовтого, протржавленого сала (Стельмах, I, 1962, 258); Безпаліддя гір проржавлене й у суде (Бажан, Вибр., 1940, 185).

ПРОІРЖАТИ і ПРОРЖАТИ, ржү, ржѣш. Док. до іржати, ржати.

ПРОІСНУВАТИ, үю, үеш, док. 1. Існувати якийсь час, продовжити строк свого існування на якийсь час. Заявили [хуторяни] в один голос, щоб їм дозволили організувати степову комуну, яка, протє, доого не проіснувала (Тют., Вир, 1964, 173); М. П. Старицький, залишившись з групою молодих акторів.. завзято працював і показав себе прекрасним режисером. Але й ця трупа проіснувала тільки два роки (Минуле укр. театру, 1953, 94).

2. Пробути живим якийсь час; // Підтримати своє існування якимись засобами; прожити якийсь час завдяки чому-небудь. Багатії катаються на рисаках, куплених за такі великі гроші, що на них з успіхом можна було проіснувати бідареві на проязі цілих десяти років! (Тич., III, 1957, 232).

ПРОІСПИТОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до проіспитувати.

ПРОІСПИТУВАТИ, үю, үеш, перен. Док. до іспитувати.

ПРОІСПИТУВАТИСЯ, үюся, үешся. Док. до іспитуватися.

ПРОІДАННЯ, я, с. Дія за знач. проїдати.

ПРОІДАТИ, аю, аѣш, недок., ПРОІСТИ, їм, їсі, док., перен. 1. Споживаючи що-небудь як їжу, робити у ньому отвір; // Робити у чомусь отвір, прокупуючи, прогрізаючи, прокльовуючи (про комах, птахів і т. ін.). Проїє [вожк] дірку у бичка, а середини все виїє, а туди горобця напустя (Укр. дат. фольк., 1962, 113); // перен. Просочуючись крізь що-небудь або роз'їдаючи щось, утворювати отвори, дірки. Панич на дикі їде сало, і вже чепрак його шоквовий Гризучий проїдає ніт (Рильський, II, 1956, 60); Хоч по капельці дощик крапа на камінь, а таки проїсть його (Кв.-Осн., II, 1956, 467); Міцні залізні штаби.. іржа проїла (Мирний, IV, 1955, 16); // Завдавати рван. Шнури, котрі ї йому тіло проїли, не пускали його ані до життя, ані до смерті! (Фр., VIII, 1952, 190); // перен. Мучити, не давати спокою. Мовчав і опришок — і якась.. туга проїдала йому душу в сю хвилину (Хотк., II, 1966, 205).

◇ Зуби проїсти див. зуб; Проїдати поглядом (очіма) кого — те саме, що Пронізувати очіма (див. око¹). — Ти де, парубче, бує уночі? — проїдає Романя поглядом Салоган (Стельмах, I, 1962, 463).

2. розм. Витрачати на харчування, прожиття (перен. гроші). Прієчка оселалась на кварталі, проїдала припасені гроші, а піджогого місця не траплялося (Л. Янов., I, 1959, 140); Дома нещастя застанеш: Буйних мужів, що усі пожитки твої проїдають, Святають вірну дружину твою, й дарунки підносять (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 194); Він вже проїє ті гроші, що тітка одписала (Коцюб., I, 1955, 303); Тепер куркульня захищить по селу; зайдням тільки дай землю, а застра вони розтринькають її, проміняють, проїдять, проїють (Стельмах, II, 1962, 240).

ПРОІДАТИСЯ, аюся, аѣшся, недок., ПРОІСТИСЯ, їмся, їсіся, док. 1. рідко. Те саме, що в'їдатися 1. Шну-

ри вгизалися йому щоразу глибше в тіло і проїдалися аж до кості (Фр., VIII, 1952, 181).

2. розм. Витрачаючи всі свої збереження на прожиття, на харчування, залишатися без коштів.

3. розм., рідко. Те саме, що приїдатися. — А славі шницелі [шницелі] знає моя пані приготувати, дуже славі, тільки чоловікові проїдається, усе м'ясо та м'ясо (Март., Тв., 1954, 41); — Нам вже проїлись ті печені ведмеді, — ваші гуси смачніші (Н.-Лев., III, 1956, 141); — Наше життя, життя артистів, веселе. Театри на концерти нам аж проїлись, аж остогидли! (Н.-Лев., III, 1956, 223).

4. тільки недок. Пас. до проїдати. Гроші зараз же проїдалися, проїдалися (Мирний, II, 1954, 133).

ПРОІДЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до проїсти.

ПРОІДЖАТИ¹, аю, аѣш і ПРОІЗДІТИ, їжджү, їздїш, недок., ПРОІХАТИ, їду, їдеш, док. 1. перен. і неперен., де, по чому, чим, через що. Іхати, рухатися де-небудь за допомогою засобів пересування. Солице геть повернуло на захід, як ви рушили з місця. Проїжджаючи мостом, ви ще раз глянули на чисту річку (Мирний, IV, 1955, 321); Ми проїжджаємо квартал, де будуться нові монгольські установи (Полт., Нап. меридіанах, 1933, 88); Одного разу довелось мені проїздити через невеличке «руснацьке» село (Коцюб., I, 1955, 255); — Ми проїздимо під «Мостом зітхань». Це студентська дипломна робота академіка Патона, його перший міст (Загреб., День.., 1964, 160); Гайдамаки Гуляють, карають; Де проїдуть — земля горить, Кров'ю підливає (Шевч., I, 1963, 131); Якщо проїхати по всьому Радянському Союзу, проїтись в думці по всіх епохах, можна знайти безліч блискучого, дуже цікавого матеріалу, який необхідний як духовна пожива для виховання наших громадян (Довж., III, 1960, 226); Уже смеркалося, коли ми проїхали перше македонське містечко Куманово, прямуючи в столицю Македонії — Скопје (Жовт., 4, 1956, 74); // Пересуватися, іхати де-небудь (про засоби пересування). Кальною вулицею міста П. проїжджав невеличкий візок (Мирний, I, 1954, 355); Боги, проїжджаючи, глутю, тоскою скрипіли (Гончар, III, 1959, 14); Проїдають останні стігнені екіпажі (Коцюб., II, 1955, 427); Напружено ослуваючись, Тамара чула, як проїдали автомашини (Хижняк, Тамара, 1959, 204); Гребляю проїхали сани (Стельмах, I, 1962, 64); // чим. Іхати верхи на коні або пересуватися за допомогою транспортних засобів. Скажи, покажи, маляр, Де він [Мате Залка] блукає юнаком; Чи в горах очил до змар Здіймаєся із рюкзаком, Чи, може, отут зодив, Де я проїжджаю конем (Гончар, IV, 1960, 19); Проїздить вулицею ринучим возом, кобильчиною — плужок, борона на возі і сам господар — чи куняє, чи так у задумі (Головко, I, 1957, 336); // тільки док., рідко. Ідучи яким-небудь транспортом, дістатися до якогось місця, пункту і т. ін. Він прибує до Прилуки об одинадцятій годині ранку і тоді ж таки взяв візника і проїхав до Ладоша (Мяк., II, 1957, 379); // перен. док., розм. Ковзаячись, просунутися по чому-небудь. Дівчинка.. проїхала по підлозі, мов по льоду (Л. Укр., II, 1951, 19); Свиня минула дерево, я вистрілив. Кілька метрів веприця проїхала по снігу, спробувала підвестися, але за хвилину притилгла (Знання.., 3, 1967, 28); // перен. док., перен., розм. Провести чимсь по чому-небудь. Романик потягав до графиня, наливе у склянку води і з смаком випив її. Проїзав пальцями по чуприні, кашлянує (Вільде, Сестри.., 1958, 465).

◇ Ні проїхати, ні проїйти; Ні проїдеш, ні проїдеш: а) про неможливість проїзду, проходу де-небудь. Ні проїхати, ні проїти Кілометрами — фронт (Мал., Запов. джерело, 1959, 27); Хутір у лісах та болотах,

навколо дрімучі саги, осоки, дороги не найжджені, плутані — вдарять дощі, ні пройдеши, ні пройдеши (Тют., Вир, 1964, 431); На Хмільярні й досі є місця, через які ні проїхати, ні пройти; вони парують всіми і рідко коли перемерзають: там іде поступове утворення торфу (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 62); б) про велику кількість кого-, чого-небудь. Знали всі, що йдуть на згубу, що не дійдуть до мети... Навалили трупу, трупу, — ні проїхати, ні пройти... (Сос., I, 1957, 388).

2. *неперех.* і *рідко перех.*, *повз кого* — що, біля (коло, мимо і т. ін.) кого — чого. Іхати, залишаючи когось, щось остероць, збоку, позаду, не зупиняючись біля кого-, чого-небудь; мінати. *Пройжджаючи* побіля переднього вова, ви бачите, що з-під його халабуди визирає до вас молодий з невеличкою дитиною на руках (Мирний, IV, 1955, 311); *Пройжджали* солдати повз станції й полустанки (Шиян, Вир., 1947, 151); *Раннім-рано* проїздили мимо того саду — вікна будиночка були прикриті синіми віконницями (С. Ол., 3 книги життя, 1963, 28); *Чоловік проїхав* коло мене та все співав пісні (Н.-Лев., II, 1956, 109); *Біля* доуру, сторожачи, проїхав драбник (Стельмах, I, 1962, 520); // *перех.* Ідучи, пропускати потрібну зупинку, місце, пункт і т. ін., не зупиняючись там. «Що ж це я? Куди це я? Я ж проїхав сільраду». Він крутнув кося назад (Тют., Вир, 1964, 188).

3. *тільки док., перех.* і *неперех.* Подолати якусь відстань. *Тра* (треба) було проїхати з 200 верстев ярми та балками, ховаючись від людського ока (Коцюб., III, 1956, 50); *Поїзд не проїхав*, певне, й десяти верст, як зноу од вікна весело і насміхувато обізвався Петро (Стельмах, I, 1962, 609); // *Іхати* (у 1 знач.) якийсь час. — *Снаряд як ударить..* Проїхавши з пігоди мочки, додає (Павло): — *Поверіш* — так і похололо асердині... (Тют., Вир, 1964, 284).

4. *тільки недок., перех.* і *неперех.* Ідучи, долати якусь відстань на певний відрізок часу. *Машина за годину проїжджає* до 140 км.

ПРОЙДЖАТИ², *аю*, *аєш* і *рідко ПРОЙДЖУВАТИ*, *ую*, *уєш*, *недок.*, **ПРОЙЗДИТИ**, *їжджу*, *їздиш*, *док.* 1. *перех.* Привчати (коня) ходити в упряжі або під сідлом; об'їжджати. *Іх* [лошат] треба проїжджати кроком верхи по 30—40 хв. під легким сантажем (Колярство, 1957, 113); // *Іздити* на коні, щоб він не застоювався. — *Чи се помістят?* — *спитав він* прикажчика Йосипенка, *проїжджаючи* одного ранку вертлами арабських жеребців, *за котрих не дуже давно* Гамаз заплатив дві тисячі карбованців (Мирний, IV, 1955, 157); *Ось Птицю* [кобилу] *запрягли* проїздити. *Птиця* зречана на масть (Вишня, I, 1956, 55).

2. *тільки док., перех.* і *неперех.* Іздити (у 2 знач.) якийсь час. — *Надоже ж?* — *аж залкавчись*, спитала Галочка. — *Так що, може, неділ дві або три проїжджу*; не близька сторона (Кв.-Осн., II, 1956, 344); // *перех., розм.* Пропустити якийсь період, упустити якийсь момент, іздатися. — *Нам з колески уготована і рання робота, і рання дорога...* *Є думка не проїздити* весни, щоб хоч ярину в землю кинути (Стельмах, Хліб., 1959, 25).

3. *тільки док., перех., розм.* Іздатися де-небудь, витратити кошти. — *Заходьте, заходьте, діду...* *Видать*, повернулася з далекої дороги? — *Та повернувся*, наче з Сибіру: за душею ні шеляга — *все проїздив* (Стельмах, Хліб., 1959, 429).

4. *перех.* Багато іздатися, торувати (дорогу, колію і т. ін.).

ПРОЙДЖАТИСЯ¹, *аюся*, *аєшся* і **ПРОЙЗДИТИСЯ**, *їжджуся*, *їздишся*, *недок.*, **ПРОІХАТИСЯ**, *їдуся*, *їдешся*, *док.* 1. Іздити куди-небудь (перев. на прогулянку). *Частісінько з панями проїжджалась* [Мелася]

і заїдила до Захарія (Кв.-Осн., II, 1956, 373); *Мама розказувала* нам, як вони їздили, яка тепер дорога гарна — хоч котися! — яка вона рада, що проїхалася в санях по снігу (Мирний, IV, 1955, 342); — *До нас приїхали?* — *То так, — думка до Березівського району проїхатися* (Вишня, I, 1956, 369); // *перев. док., перен., розм.* Не втриматися на гладкій, слизькій поверхні; сковзнутися.

◇ **ПРОЙДЖАТИ** на вороніх — не бути обраним кудиш. — *Як доходить діло до зайтно-виборних зборів, то не їсть і не їє тоді* Кіндрат Дорофійович. *Не хоче, як кажуть, проїхатися на вороніх* (Логв., Літа., 1960, 47).

2. *тільки док., по кому — чому, перен., розм.* Ударити кого-небудь. *Чапля проїхалася по жандармському начальникові ще дечі..* *Ноги в Шроппа підкосялися, і він почав осідати* (Ков., Блискавка, 1962, 192); // *Сказати* що-небудь неприміє на чийсь адресу (звичайно побіжно, між іншим); висміяти когось, щось. — *Аркадію Аркадійовичу, а кого ж там критикувати?* — *Можете по санітарках, по прибиральницях проїхатися*, — *пояснив директор.* — *Ударте й мене за те, що й досі не збудував нового корпусу* (Г. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 107).

ПРОЙДЖАТИСЯ², *аюся*, *аєшся* і *рідко ПРОЙДЖУВАТИСЯ*, *уюся*, *уєшся*, *недок.*, **ПРОЙЗДИТИСЯ**, *їжджуся*, *їздишся*, *док.* 1. *перев. недок.* Іздити (звичайно верхи на коні) туди й назад (для розваги, прогулянки і т. ін.). — *Коли я не маю іздити верхи, — сказала Олеся.* — *Ми вас вичимо, — казав Казанцев.* — *Попробуємо дружих городянських дам, дамо свої коні та будемо проїжджатися юрбою верхи* (Н.-Лев., III, 1956, 137); *Перед селом, яке стояло на колінах, проїжджувався жандармський ротмістр і кричав:* — *Будете стояти цілу добу, поки заводів не скажете!* (Драч, Іду., 1970, 129).

2. *тільки док., також у сполуч. із сл. д а р е м н о, д у р н о, м а р н о і т. ін.* Нерозумно витратитися на їзду або згаяти час, іздатися. — *Ото, мамо!* *Тільки дурно проїздалась в Блошинці до управителя* (Н.-Лев., IV, 1956, 46).

3. *тільки недок.* Пас. до **проїжджати**² 1. **ПРОЙДЖАЧИЙ**, *чого*, *ч.*, *заст.* *Пройжджаючий* (у 2 знач.). *Перехожий, проїжджаний* — *що їх там на шляху не кидало в вічі, ніхто мене не займає* (Вовчок, I, 1955, 13); *Тут обідало все село, обідали прохожі, проїжджачі; старці походили з усієї околиці...* (Н.-Лев., III, 1956, 8).

ПРОЙДЖАЮЧИЙ, *а*, *е* 1. *Дієпр. акт. теп. ч.* до **проїжджати**¹ 1, 2. [Ш и н к а р:] *Не забудь два чайника заварити, один для нас, другий, котрий більший, для проїжджаючих мужиків* (Кроп., II, 1958, 499); *Він розглядався* безтурботно на всі боки, *пів ясну воду з зелених криниць при дорозі, черпаючи її пригорщами, а потім весело* вимахував пліткою *проїжджаючим* дітятам-пекарям (Гончар, III, 1959, 16).

2. *у знач. ім. проїжджаючий, чого, ч.*; **проїжджаюча**, *чої, ж.* Те саме, що **проїжджий** 2. *Кинуся* хлопця миттю доганяти: *біжить та гука на проїжджаючого, щоб підждає* (Україна., I, 1960, 19); *Стоять при дорозі* жєнці, *приклавши до очей долоні, витирають рукавами ніт, пильно* дивляються в *проїжджаючих...* (Тют., Вир, 1964, 182).

ПРОЙДЖИЙ, *а*, *е* 1. *Який* проїжджає десь або повз кого-, що-небудь (про людей або засоби пересування). *Не один проїжджий* гладкий пан, котрому прильїє і його розкішні будинки, і його такує життя, з заздрістю дивиться на таке сілце (Коцюб., I, 1955, 436); *Біля «вигоди»* [корчми] *не стояла ніяка проїжджа*

фіра, бо сьогодні не був торговий день (Март., Тв., 1954, 259); Життя на Кривоярівській дослідній станції, на зупорі, як сказав проїжджий шофер, зовні йшло тихо й спокійно (Жур., Вечір., 1958, 64); Орлюк не помітив, як неподалік від нього, висадившись з проїжджого вантажної машини, зупинився молодий солдат (Довж., I, 1958, 326).

2. у знач. ім. проїжджий, джого, ч.; проїжджа, джої, ж. Той, хто проїжджає повз когось, через щось, іде кудись-небудь, у якомусь напрямку; людина, яка перебуває десь під час проїзду. Через вузьку й глибоку долину було видно аж над самим Дніпром клапоть шосе, де майнула проїжджі й прозожі (Н.-Лев., I, 1956, 530); На Переконі, там, де дорога прорізує вал, червоноармійська застава перевіряє проїжджих (Гончар, II, 1959, 441).

3. Придатний або приваоч. для їзди, пересування (про шлях, дорогу). Добре тут те, що куряви зовсім нема, бо.. всього одна проїжджа дорога, та й по тій мало хто їздить (Л. Укр., V, 1956, 359); Раптом чую вигуки, регіт десь збоку на проїжджому великому шляху (Ле, В сніні.., 1960, 343).

ПРОЇЗДЖУВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. проїжджувати 1.

ПРОЇЗДЖУВАТИ *див. проїжджати* 2.

ПРОЇЗДЖУВАТИСЯ *див. проїжджатися* 2.

ПРОЇЗД, у, ч. 1. Дія за знач. проїхати, проїжджати 1, проїздити. Все забавляло, тішило і радувало Івана. Забавляло його візницька служба, а особливо часті проїзди по молодючих містових вулицях (Фр., III, 1950, 145); Багато а них [хлопців], не маючи грошей на проїзд, забилися сюди пішки (С. Ол., З книги життя, 1969, 40); Спеціальним указом експедиції забезпечувався злочинний шабдний проїзд з Петербурга через Сибір на Камчатку (Видатні вітч. географи.., 1954, 22); Новосельський вийшов на вулицю, тепер відкриту для вільного проїзду через центр станції автомашин, гармат, танків (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 257); То був справник, слідователь [слідчий], стряпчий. Кріпаки при їх проїзді, низько стилиючи голови, здоровкалися (Мирний, IV, 1955, 195); По боках арки — два постаменти, екриті парчею; там стоятимуть двоє дічат і триматимуть дозву зірлянду трояндоу, щоб у момент проїзду князя кинути ту зірлянду до коляски (Хотк., I, 1966, 104).

2. Місце, яким проїжджають кудись-небудь. Багіров кидався в різні боки, шукаючи кращого проїзду. Скізъ було однаково. Лише в одному місці він натрапив на польову більш-менш тверду доріжку між виноградниками (Гончар, III, 1959, 223); Для пожежної безпеки зона зберігання автомобілів повинна мати кілька воріт, які вільно відчиняються, проїзди і прозоди не можна захаращувати (Підручник шофера.., 1960, 292); //Невелика вулиця, що з'єднує дві інші вулиці; провулок. Зовсім поблизу, тільки через проїзд, одначе за подвійними мурами.. в бастіоні ще петровських часів, — авіатори, мотористи й техніки обслузи.. долали свої солдатські нічницькі нісечки (Смолич, Мир.., 1958, 69).

ПРОЇЗДИТИ *див. проїжджати* 2.

ПРОЇЗДИТИ *див. проїжджати* 1.

ПРОЇЗДИТИСЯ *див. проїжджатися* 2.

ПРОЇЗДИТИСЯ *див. проїжджатися* 1.

ПРОЇЗДКА, и, ж., заст. Прогулянка (звичайно верхи на коні). — Я люблю прудку проїздку, так щоб коні летіли, як птиці, щоб аж дух забивало, — сказала Ватя (Н.-Лев., IV, 1956, 105); Була [Маня] хора, цілий тиждень пролежала. Зігрілась — як пояснила пані Обринська — одною проїздкою верхом (Коб., III, 1956, 56).

ПРОЇЗДКА 2, и, ж. Дія за знач. проїздити, проїжджати, проїжджувати 1. У темних товарних вагонах об поміст лунко були копитами закопані коні, що давно вже не торкалися землі. Леу-Отаманів виришило застра обов'язково розвантажити їх і зробити проїздку (Панч, I, 1956, 203).

ПРОЇЗДОМ, присл. Ідучи кудись-небудь; по дорозі кудись. Пишна Севастяна Жигая ніколи не буває по-розновою.. Тут сплячуться іноді проїздом затуряни і вечеряють (Шиян, Баландя, 1957, 83); — У місті, де я живу, зараз, проїздом, перебуває відомий спеціаліст у цих справах, професор Китаєв. Я точу показати йому пісок (Трубіл., Шхуна.., 1940, 14).

ПРОЇЗНИЙ, а, є. 1. Придатний або признач. для їзди, пересування (про шлях, дорогу). Саги у лататті срібнім, під наморозі сувікою, Стоять у прищережці, кулі колій проїзний (Зеров, Вибр., 1966, 484); Головні вулиці, як правило, мають більшу ширину проїзної частини (Автомоб., 1957, 254).

2. Який надає право на проїзд яким-небудь видом транспорту. Брати Глуцукки порадилися між собою і вирішили, що Антонові треба їхати додому. Вони склали свої заробітки, бо одного не вистачало, щоб купити проїзний квиток (Чорн., Визвол. земля, 1950, 43); Проїзні документи.

ПРОЇСТИ *див. проїдати*.

ПРОЇСТИСЯ *див. проїдатися*.

ПРОЇХАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до проїхати; // проїхано, безос. присудк. сл. Козаючи на колінах, виголозив [Йопька] такий слід, ніби возом проїхано (Тют., Вир, 1964, 437); Ще й те додавало Даринці сили, що вже геть більше як половину дороги проїхано (Вирган, В розп. літа, 1959, 272).

ПРОЇХАТИ *див. проїжджати* 1.

ПРОЇХАТИСЯ *див. проїжджатися* 1.

ПРОЙДА, и, ч. і ж., розм. Хитра, пролазлива, спритна у своїх вчянках людина; проїдливий. [М и х а й л о:] Єй-богу, жениться [Данило!] [К а л е н н к:] На кому? [М и х а й л о:] На Мар'яні Гайдабурієні.. Там така проїда.. (К.-Карий, I, 1960, 193); — Це такі проїди, — загуга Килина Макарієна, — що все знають (Баш, Надія, 1960, 218); Нестерпно різала [М. Гоголя] фальш усього написаного Кукольніком, обурюєва різкоюї дисонанс між велеречивою мовою його творів і побіжними зауваженнями під час читання, які вказували в ньому проїду й пристосуванця (Полт., Повість.., 1960, 520); // зневажл. Людина, здатна на ганебні, нечесні вчянки, на обман, підлість і т. ін. — То добре, що боється. Треба, щоб так боялись нас всі оті спекулянти та проїди різні, щоб аж дух із них геть (Збав., Сеспель, 1961, 405).

ПРОЙДЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до проїти 1, 2, 4, 10. Через кожні сто кроків лишають [білці] візу. Все менше віх у колоні, все більше став їх на проїденім шляху (Гончар, II, 1959, 416); Ось ще кілька кроків, гірка пройдена, і білці зупинились наче вкопані. Від самого спуску і до церкви — третини села як не було: вигоріло дотла (Довж., I, 1958, 174); За кормою на тоненькому ланцюжку швидко крутилася в хвиллях коток лаза, відрозовуючи пройдену відстань (Тулуб, В степену.., 1964, 265); З усіх свердловин, проїдених бригадою Зіненка, вже видобуто півтора мільйона тонн нафти (Роб. газ., 17. II 1966, 1); Щоб закріпити проїдений матеріал, слід провести класні справи (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 203); // проїдено, безос. присудк. сл. Біля лупки.., по якій троянчани, які йшли на базар чи на ярмарок, визначали, що проїдено якраз підороги, старий зіскок із дрозоча і побіг назад на Троянську (Тют., Вир, 1964, 93); Пройдено велетен-

ський шлях, політич кров'ю борців за народне щастя, шлях славіних перемог і тимчасових поразок, перш ніж комунізм, який колись був лише мрією, став наймогутнішою силою сучасності (Програма КПРС, 1961, 3); З розмови з шахтарем.. довідає [Іван], що розпочато будівництво нової шахти — № 8. Пройдене вже стовп і почато прокладку золотого штреку (Гжвський, Чорне озеро, 1961, 30); // у знач. ім. пройдене, ного, с. Шлях, який залишився позаду.

2. у знач. ім. пройдене, ного, с. Навчальний матеріал, прослуханий на уроках, заняттях. Вони по черзі почали ходити до Котизгорошка додому, вчили з ним уроки й повторювали пройдене (Донч., Ю. Васюта, 1950, 164).

ПРОЙДЕШНІЙ, я, с, розм. Якій минув, пройшов; минулий. «О мій загиблий, любий мій», Було подумав [вдова] І лічתי Пройдешні дні (Воронько, Тепло.., 1959, 62); Хорошим був рік пройдешній. Радянський народ з новим правом пишасться щедрими плодами своєї праці, успіхами в будівництві комунізму (Хлібороб Укр., 1, 1966, 3).

2. у знач. ім. пройдешнє, нього, с. Те саме, що минуле (див. минулий 3). Як дашь пройдешньому, як спомин, Як дашь сьогоднішнього гоми.. Тебе кохаю, Дніпроград (Нагн., Вибр., 1957, 290).

ПРОЙДИСВІТ, а, ч., розм. 1. Хитра, пролазлива, спритна у своїх вчинках людина; пройда. — Щоб то оце загорожець та почав до жінок липнути? — Еге! Ти ще не знаєш сих пройдисвітів! (П. Куліш, Вибр., 1969, 165); [Хортевіч:] Ярчуку довіряти можна? [Ручевський:] О, то є хитра бестія! То є пройдисвіт, що хоче здаватися ляматком (Мик., I, 1967, 398); // зневажл. Людина, здатна на ганебні, нечесні вчинки, на обман, підлість і т. ін. Держить свої грошенята при собі, та й не хвалиться про їх нікому, бо щоб не знайшовся який пройдисвіт (Мирний, V, 1955, 392); — Людина не може жити без ласки, як стебло без сонця. От і знайшовся якийсь пройдисвіт, приголубив (Томч., Готель.., 1960, 158); Різні пройдисвіти нап'яли на себе релігійну личину з єдиною метою — поживитися за рахунок довірливих божомольців (Наука.., 6, 1959, 50).

2. Людина, що не має постійного місця проживання, сталою заняття, роботи і т. ін.; бродяга. Еней, пройдисвіт і не промаж, В війні і вєріс [зріс] і постаріє; ..Видав він різних [різних] мастаків (Котл., I, 1952, 255); А що можна сказати про волоцюг і пройдисвітів, які ганяють по світу втер, оббивають чужі пороги, ніде не можуть нагріти місця, витирають чужі кутки? (Загреб., Шеніт, 1966, 27); // зневажл. Бездомна людина сумнівної репутації. Забродьчи з близьких сіл піли менше, але бурлаки й прибулди та усікі пройдисвіти не вважали ні на що й розсипали гроші, як полову (Н.-Лев., II, 1956, 231); Пройдисвіт Браун облявє усе Європу.. Рушєє зі зграєю таких, як і він, молодих розбишак на схід (Хижняк, Д. Галицький, 1959, 439).

ПРОЙДИСВІТКА, и, ж., розм. Жін. до пройдисвіт. Один жордатий Кім до Шуки учавє; Пройдисвітка зубаста ачала, Чого хвостатий кум бажав (Пл., Вибр., 1951, 107); Ридючи вголос, промовляла [Софія]: «Пройдисвітка! Хто її в люди вивє, нехай згадає? Чи не підлещувалась колись до мене? Чи не звивалась гадюкою?» (Л. Укр., II, 1952, 540).

ПРОЙДИСВІТСЬКИЙ, а, е, розм. Прикм. до пройдисвіт.

ПРОЙДОХА, и, ч. і ж., розм., рідко. Те саме, що пройдисвіт і пройдисвітка. Це і в людей часом трапляється потроху, Коли малий шастрой Наслідєє великого

пройдоху (Воскр., Цілком.., 1947, 105); [В и б о р н и й:] Забудь Петра-ланця, Пройдоху-поганця, Покори-ся! (Котл., II, 1953, 22).

ПРОЙМА, и, ж. 1. Впірз для руки або рукава на одєжі. Оздобавення [кептарів].. різноманітне. На проймах рукавіє, спереду та на спині розміщуються візерунки з плетених смужок чорного сап'яку (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 60); Багатьом подобаються сарафани, які.. роблять з глужим вирізом гороховини і широкими, цикавої форми проймами (Мист., 5, 1968, 49).

2. буд. Отвір різної форми і різного призначення у спорудах (для вікон, дверей і т. ін.). Буділяя не була ще завершена: вона просвічувала червоною цеглою крізь золотисте мереживо рштувань, а крізь широкі пройми без вікон просвічувала небесна блакить (Смоліч, День.., 1950, 118); Під впливом російської народної архітектури для ображення пройм почали застосовувати налічники (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58).

ПРОЙМАННЯ, я, с. Дія за знач. пройма́ти. Нам не тяжко напруженням думки пізнати, Чом блискавичний огонь у пройма́ннї речей потужніший, Аніж звичайний земний, що у світочах наших палає (Зеров, Вибр., 1966, 169).

ПРОЙМА́ТИ, аю, а́сш, недок., **ПРОЙНЯТИ**, пройма́ю, пройма́еш, док., перек. і без додатка. 1. Робити в чомусь отвір, наскрізну рану (перев. гострим предметом, кулею і т. ін.). Черничка метнула.. — хміль, дереву, терен, паутиння як ножем пройма́ла і змікла (Вовчок, VI, 1956, 328); Раптом під князем Святославом упав кінь. Піші ромєї [греки].. пройма́ли списами коня, бо упав він сторч, і князь ледєє встиг витопити ноги з стремен... (Скл., Святослав, 1959, 606); Спритним ударом у праве плече Одисей його ранив — Списа блискавчого вістрял лопатку пройма́в йому наскрізь (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 332); // перен. Пройма́ти, проходить крізь що-небудь (про проміння світла). Сонце тепле та ясє, підплили змарки вгору, пройма́є їх гарячий його світ (Мирний, I, 1949, 361); Тут не пройма́є сонце лип густий (Шер., У день.., 1962, 37); * Образно. [А н т е й:] Чи ж вони могли знадвору чути, як серця в нас б'ються? Чи ж сьayo наших позлядіє пройма́ло камінні мури та загопи щільні? (Л. Укр., III, 1952, 428); Електрика пройма́є глибінє стариз закутин (Рильський, II, 1960, 49); // перен. Поширюючись у просторі, проходячи крізь щось, насичувати, сповнювати собою (про запахи, звуки і т. ін.). Блажали вони з Алі серед.. сильного запаху моря, що пройма́є їх наскрізь (Коцюб., I, 1955, 393); Голоси веселих пісєнь молодчєї, мов щєбетання весняних пташок, разом з садєвими пахощами, пройма́ють усе повітря... (Мирний, I, 1954, 360); Волохаті стовпи диму здіймалися над неоворим кам'яним громаддєм. Дим в'їдєв в очі, дряпав горло — все навколо пройма́є його грікий, ядучий запах (Жур., Вєчір.., 1958, 286); // перен. Пильно двитися на кого-, що-небудь, помічаючи, відзначаючи щось (про людину); пройма́вати когось (про очі, погляд і т. ін.). Княгиня була немолода вже жінка, .. блідість, кілька глибоких зморщок на чолі, великі запалені очі, що пройма́ли, здавалося, людину наскрізь, свідчили про її неспокій, тривогу, може, довєї, безсонні ночі (Скл., Святослав, 1959, 30); Глянув — і Демис одразу зрозумів, за що Гостроглядом його прозвано: такий у його погляд, що як зирне, то так тебе й пройма́є всього (Гр., II, 1963, 248); Лише подивився [Данило] на Івана, пройма́є його оком наскрізь і поглядом своєго вуса, моваля, знаю, знаю... (Чорн., Визвол. земля, 1950, 56); // перен. Виникати, з'являтися раптово у свідомості, заволодіваючи ким-, чим-небудь (про думки, здогади і т. ін.). На мить того [Кульницького] пройма́є неясний

здогад, що він, не розбираючись у механіці керівництва й планування, переносить оцю механіку, як на калюку, і на людську душу, і тожу нерідко терпить поразки (Стельмах, II, 1962, 320); Раптом наче блискавка проймає його розум: сіра свита, ціпок у руках, довга борода і чорні добрі очі. Святий Николой зібрався в люди, не інакше (Кол., Терен., 1959, 8); У тебе тільки й думки: коли б швидше, коли б швидше! Така сама думка пройняла й Чипку (Мирний, I, 1949, 289); Думки про те страшні й, може, неминуче зовсім опанували ним, пройняли всю його істоту, сповнили його тривогою й надією (Епік, Тв., 1958, 415).

2. тільки 3 ос., перен. Своєю дією, своїм впливом викликати у кого-небудь певні фізичні відчуття (звичайно про вітер, холод і т. ін.). Погода була прекрасна. Тепле літнє повітря проймало, здавалося, все тіло (Фр., V, 1951, 31); Йому здавалося, що Орськ десь зовсім близько, але в зусулую потоку поземки не бачима жодний вогник, а мороз міцніше й міцніше проймає тіло (Тудуб, В степу., 1964, 204); // безос. Ціле літо проймало якоюсь дивною студінню, немовби обкладає його хтось якоюсь мокрою, заболоченою шматкою (Март., Тв., 1954, 239); Свіжий, вогкий вітерець потяг з річки. Сергія аж морозом пройняло (Коцюба, Перед грозою, 1958, 20); // Раптово ударюючи, миттю проходить по тілу (про електричний струм). Жінка стрепенується, немов її пройняв електричний струм (Ле, Клен. лист, 1960, 10); // перев. док. Пронизуючи, охолоджуючи тіло людини, викликати хворобливу реакцію. Не повезло мені прохи: десь, певно, вітер пройняв мене, і я схопив бронхіт (Коцюба, III, 1956, 431); // Охоплювати (про біль). Біль нестерпний усю мене проймає. Впала і вже нічого не пам'ятаю (Цюпа, Назустріч., 1958, 134).

3. перен. Впливати на когось, справляючи певне враження, глибоко зворушуючи. Ніхто не міг розібрати жодного слова тієї пісні, але її мелодія проймала кожного (Трубіл., Мандр., 1938, 10); [Л ю б о в:] Силою, серденьком, заваряй нам що-небудь, кажуть, музика зміняла й каміння в живій істоті, принаймні хоч на хвилинку, — чи не пройме вона й Сергія Петровича (Л. Укр., II, 1951, 25); — Тепер я бачу: Кулика словом не проймеш (Жур., Дорога., 1948, 215); До сліз пройняли батька-матір перші борогани сина (Колг. Укр., 4, 1956, 22); * Образно. Говорять, що матері слово гарячі і тверде, міцне каміння проймають (Л. Укр., I, 1951, 75); — Хіба метала проймеш словом? (Мирний, I, 1954, 352); // Опановувати кого-небудь, оволодівати кимсь (про почуття, настрої, фізичний стан людини). Слово аж упріла, ганяючись за собакою..., досада й зло стали її проймати (Мирний, I, 1954, 68); В куті під брамою Воно [дитя] клубком Стулилося, в стужі зо [його] Проймає сон (Фр., XIII, 1954, 99); Ніколи ще не проймає її такий пекучий сором. Так ганебно розгубитися при першому ж випробуванні! (Шовк., Людина., 1962, 169); Вона чула образи і гіркий посміх.. І така важка туга пройняла, такий вітер увійшов у саме серце, якого вона досі ніколи не звідувала (Мирний, III, 1954, 310); Дивне і незвичне, змішане почуття пройняло образи її: який радісний подих і гордість за робочі руки, що спорудили оцю велич, але разом і тихий смуток та відчуття великої кривди (Головко, II, 1957, 504); // чим., рідко. Викликатися, пробуджувати яке-небудь почуття. Все було занедбане, давно не чищене і брудне та проймало непереможною відрозою (Фр., V, 1951, 69); // перев. недок., рідко. Виявлятися в чомусь (про почуття). Головним почуттям моїм до нього були жалоші, якісь тонкі, пекучі, що проймали кожен момент моїх відносин до нього (Л. Укр., III, 1952, 687); Кулик.. вперше відчує незрозумілу йому силу людської

гідності, яка проймала кожен порух цієї жінки (Жур., Дорога., 1948, 29).

Дрож (трéпет) проймає (проймав, пройняв і т. ін.); Дріж (трясця) проймає (проймала, пройняла і т. ін.); Тремтіння проймає (проймало, пройняло); Дрижакі проймають (проймали, пройняли і т. ін.) кого, що — про охоплення людського тіла або його частин судорожним тремтінням (від холоду, переляку, хвилювання і т. ін.). — Що з тобою, Маринко? — В волосі Феді стільки тривоги й турботи, що всю її проймає несподіваний дрож (Ткач, Ждн., 1959, 56); Сидіти без руху важко. Руки клякали, дрижаки проймали все тіло. А возню розводити не можна (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 338); Ахметове обличчя пройняло ледве помітне тремтіння (Досв., Гюлле, 1961, 94); [В е д м і д ь:] А що це лазить по медку. Мене аж трясця пройняла! (Олесь, Вибр., 1958, 495); Дрижем (дрижкою) проймає (проймало, пройняло і т. ін.) що кого, що — що-небудь викликає у когось судорожне тремтіння тіла. Мокре від роси листя било його по лиці, і кожний такий удар проймає його дрожкою (Фр., IV, 1950, 420); — Добрий день, сину, — нарешті простягає [Вараболя] руку. І це слово всину дрожом проймає тіло (Стельмах, II, 1962, 288); Жаль проймає (проймав, пройняв і т. ін.) кого, що — кому-небудь стає дуже важко; когось охоплює туга, сум, скорбота. Жаль душу проймає, що сьогодні ти нас покидаєш (Мирний, V, 1955, 368); — Дивися на наше заїдене село.. І такий жаль мене пройняв, мамол! Вперше, як стає дорослим, заплакав (Головко, II, 1957, 509); Жалём проймає (проймало, пройняло і т. ін.) що кого — що-небудь викликає у когось жалість, співчуття. Судді похнюпились. Плач гіркий Прісвчин пройняв їх жалем (Мирний, III, 1954, 62); Жах проймає (проймав, пройняв і т. ін.) кого — хтось дуже переляканий, охоплений страхом. Глобу проймає жах, знався за ним табуком мочазних, упевнених совкі (Гончар, Новели, 1954, 72); Жахом проймає (проймало, пройняло і т. ін.) що кого, що — що-небудь викликає у когось страх. Думка про можливість зустрічі з Ковалем пройняла Марту справжнім жахом (Собко, Срібний корабель, 1961, 143); Кашель проймає (проймав, пройняв і т. ін.) кого — хтось починає кашляти. Уже Іваєв залився удушливим кашлем; а Карпо знай верга жменями сміття, знай віс його по хаті. Аж самого пройняв кашель (Мирний, I, 1954, 270); Морбз (холод) проймає (проймав) — про неприємне відчуття холоду від несподіваного, сильного переляку, прикрого спогаду і т. ін. — Що тобі розкажувати? Се історія цілого мого життя, цілої моєї нещасної молодості, а споминати її тепер — бррр! аж мороз проймає! (Фр., I, 1955, 344); Гамак уже іде вниз, усе вниз... голод проймає душу, на лобі нім виступає... (Мирний, I, 1949, 289); Морбзом (холодом) проймає (проймав, пройняв і т. ін.) що кого, що — що-небудь викликає у когось неприємне відчуття холоду. Сеспель не опустиє перед ним очей... Віти побачив у Саченковому погляді таке, що морозом пройняло все його тіло, — байдужість (Збан., Сеспель, 1961, 442); Непомітно розглядувалася раника зморшка на Дашиному чолі, зникала порожнеча в душі, яка таким холодом пройняла її в останні тижні (Жур., Даша, 1961, 42); Піт проймає див. піт; Проймати (проймаючи) сёрце (душу); Проймати (проймаючи) до [самого] сёрця [самої] душі: а) глибоко вражати; зворушувати, розчулювати. Озене не тільки тиг, кому близьке було народне горе, а й тиг, кому й байдуже було до того (Мирний, V, 1955, 312); Сосна шуміла, шуміла. І здавалося хлопцеві, що то рідна його рідна мати, і плач цей проймає йому серце,

засталав якоюсь сірою наміткою очі (Воскр., Весна..., 1939, 60); Не пісня — сама її заробітчанська молодість, саме її перше кохання билось живим співом, гарячими зливами горнулося в груди, проймало, краляло душу. Незчулася, як слюзи бризнули їй з очей (Гончар, II, 1959, 175); Мені пані уже як напише лист до жого сина, дак уже тее слово проречисте пройме їй душу й серце (Барв., Опов., 1902, 490); 6) виклика́ти спльне, але непримне відчуття, почуття. Болить душа моя, болють... Печу́чий біль її проймає... (Олесь, Вибр., 1958, 75); — Чи вже ж таки не можеш улолити мою волю? Я ж тебе ще раз прохаю — не ходи! — мовила молодича, не відповідаючи на питання, котре наче гострим ножем проймало її серце (Л. Янов., I, 1959, 91); Хай же серце вразила стріла, Аніж покора серце пройняла (Бажан, I, 1946, 298); Якщо мене зима пройме до серця, мою весну тасемну перекоже, мої дивинці-квіти поморозить, то я скажу: ні, я свого не ждла! Умри, душе, розбийся, холодне серце, так жить не варт! (Л. Укр., I, 1951, 242); Сльозы проймають (пройма́в, пройня́лий і т. ін.) кого — хтось плаче від сильних переживань, почуттів. Гіркі слюзи проймали мене (Мирний, IV, 1955, 341); Семен Іванович, хоч і того слюзи проймали, та усе-таки не такий смутний (Кв.-Осн., II, 1956, 345); Сльозо́ю пройма́є (пройма́ло, пройня́ло і т. ін.) хто, що ко́го — хто-, що-небудь викликає (викликало) у когось слюзи. — Пропові́ді так говорив [батюшка], немаче Златоуст. Не то що бабіє, а й черствий чоловічий рід слюзою доброти і жалтя проймає (Стельмах, Хліб., 1959, 508); Страх пройма́є (пройма́в, пройня́в і т. ін.) кого — хтось дуже переляканий, охопленний жахом. Осв він уже разів зо два упірнує, знесилившись. Тоді нас раптомо проймає страх — людина тоне (Ю. Янов., II, 1958, 17); Темно зробилося, як під ковбачком, за два кроки поперед себе нічого не видно. Страх мене такий проймає, що ногами в місця не зрушу (Тют., Впр, 1964, 17); Холодний (циганський) піт пройма́є (пройма́в, пройня́в і т. ін.) кого — стає холодно кому-небудь, лихома́нять когось (звичайно від страху). Часом аж холодний піт проймає, але.. довгий час ніхто нічого не помічає (Л. Укр., III, 1952, 704); Йї.. холодно від шипучого посвисту самчат. — Зо́су, циганський піт не проймає тебе? — гукають подруги (Стельмах, I, 1962, 52); Ніде правди діти, як почує, яка в панцища у пеклі на тих, хто то повісті, то усякі ледащі книжки пише, так мене аж циганський піт проймає (Кв.-Осн., II, 1956, 252).

4. *перев. недок., перен.* Сповнювати собою що-небудь, ставити основну особливість чогось. Риси нової свідомості проймають радянську народну творчість (Рильський, III, 1956, 152); Ідеї народності, любові до свого народу проймали діяльність всіх кращих, прогресивних українських письменників і журналістів (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 20); Теори Маяковського є прикладом гострої агітаційної спрямованості; вона проймає і вірші, надруковані в українській радянській періодичній пресі (Іст. укр. літ., II, 1956, 63).

ПРОЙМА́ТИСЯ, а́юся, а́шся, *недок.,* **ПРОЙНЯ́ТИСЯ**, **пр**ойма́юся, **пр**ойне́ся, *док.* 1. Сповнюватися, перейматися вірою в що-небудь, якимсь почуттям, настроєм і т. ін. Вся велич того, що робиться на його Батьківщині, звідси, збоку, самому Хомі ставала наче зрозумілішою і видимішою, .. і, **пр**оймаючись гордістю патріота, він волею би говорив тишинами великими словами (Гончар, III, 1959, 220); Народи світу, які зазнали на собі жорстокий національно-колоніальний гніт з боку імперіалістичних держав, дедалі більше **пр**оймалися почуттям гарячої симпатії й поваги до Радянської держави (Ком. Укр., 11, 1957, 72); **Пр**оймали вони [проро-

ки] тебе своїм огненним словом, та не **пр**ойнявся ти із святою вірою (Мирний, IV, 1955, 324); **На**півсирота, замкнутий і мовчазний, юнак.. **пр**ойнявся до Бачури синовньою любов'ю (Чаб., Тече вода..., 1961, 178); // **С**хвилювано **сп**риймати що-небудь, захоплюватися чимсь. Зоя розповідала різні смутні пригоди з своїх дитячих літ, Ю́зя до сліз **пр**оймалася ними (Л. Укр., III, 1952, 656); **Д**ізнавшись про те, що квартира вже є, Варя Кочубей **пр**оймалася невтомою діяльністю (Гкач, Племя..., 1961, 170); // у **сп**олуч. із сл. дум к а. Ставати твердо переконаним у чому-небудь. Ясногорська стрепенулася.. **І** **в**раз **пр**ойнялася думкою, що на лугах її сказано було неправду (Гончар, III, 1959, 186); **Об**идва полонені, хоч і не бачили одим одного, але **пр**ойнялися єдиною думкою — не допустити шхуни до пароплава (Трубл., Шхуна..., 1940, 271); // **На**бувати певного виразу (звичайно про обличчя, очі). **В**раз благообразне обличчя Маркевича **пр**ойнялося якоюсь урочистістю, очі **г**лянули глибоко (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 283).

◇ **Душа** **пр**ойма́ється (**пр**ойма́лася, **пр**ойня́лася і т. ін.); **Серце** **пр**ойма́ється (**пр**ойма́лося, **пр**ойня́лося і т. ін.) **ч**им; а) про глибоке враження, зворушення. **Б**ачив він [Т. Шевченко].. як його рідні брати та сестри **к**онали на панщині в неволі... **В**еликим **ж**алем та **б**олям **пр**оймалося його гаряче серце (Мирний, V, 1955, 312); б) про сильне, але непримне відчуття, почуття. **Х**олодом **пр**оймалося душа дівоха, **с**ерце **к**раляло від болю й **ж**алощі (Шиян, Гроза..., 1956, 618); «**Х**то **в**ін?» **ш**пигав глуха думка в Джавадова. **С**ерце **в**раз **пр**оймається колючим **х**олодом (Донч., II, 1956, 86).

2. **П**ідаватися дії чогось, насичуватися, сповнюватися чим-небудь. **В** печі **в**же доходили **м**лнці, **на**скрізь **п**рймаючись запашною конопляною олією... (Ішук, Вербівчани, 1961, 218); **Ш**лягом на цілий кілометр **в**итягнулася танкова колона. **О**глушливо скреготали гусениці, **п**овітря **п**рймаюлося чадом..; **б**ойові екіпажі сиділи при **в**ідкритих **л**юках (Гончар, III, 1959, 174).

3. *перен.* Сповнюватися чимось, набуваючи певного внутрішнього змісту. **Х**удожник **м**алював **с**вятогого **п**лаката в **ж**орстокий час **в**ійни до дня **Ж**овтневих **с**вят. **Д**алеко на **ф**ронтах в **т**у **м**ить **р**евли **г**армати, і **п**одитом **в**ійни **п**рймався **ц**ей **п**лакат (Забіла, Поезії, 1963, 41); // **З**находити вираження в чомусь. **Н**аочно-дійове **м**ислення **д**итини з **н**айранішого віку **п**рймається **м**овою, **я**ку **в**она **ч**ує від **д**орослих і **я**ку **с**ама **п**оступово **о**пановує (Рад. психол. наука., 1958, 181).

4. *тільки недок.* **П**ас. **д**о **пр**ойма́ти 1.

ПРОЙМА́ЮЧЕ. **П**рисл. **д**о **пр**ойма́ючий 2. [**М** а р т і а н (тизоу і **пр**оймаюче **с**мутно):] **Я** ж — не **м**ожу **б**ільше **з**акочувать в **к**айдани **р**ідні **д**уші (Л. Укр., III, 1952, 324).

ПРОЙМА́ЮЧИЙ, а, е. 1. **Д**ієпр. акт. теп. ч. **д**о **пр**ойма́ти. **О**, **ц**і **о**чі, **на**скрізь **п**рймаючі, **п**овні **н**естерпного **б**льску.! (Гончар, II, 1959, 235); **П**онесло **х**олодом — **н**іжним та **т**аким **п**рймаючим, **щ**о, **з**дається, **й** **с**тарі **д**уби та **л**ипи **п**очули його і **с**трепенули своїми **к**оронами (Фр., VII, 1951, 143); **П**оляла **н**іжна, **п**рймаюча **д**ушу **м**елодія (Кол., Терен., 1959, 103).

2. *у знач. прикм.* **П**отрасаючий або дуже зворушливий. — **З**а **щ**о? **З**а **щ**о? **З**а **щ**о? — **р**озривав її **г**руді **с**трашний **п**рймаючий **к**рик (Коб., II, 1956, 188); **І**а **г**урту **з**нову **д**олетіло **ж**іноче **т**ужиння і **п**рймаючий **д**итячий **п**лач. **П**лакало **к**ілька **ж**інок і з **н**ими **д**іти (Віпк, Тв., 1958, 447); **Т**изий, **а**ле **п**рймаючий **с**пів **с**виріліл [сопілкі] **с**телється **п**олониную (Л. Укр., I, 1951, 453).

ПРОЙНЯ́ТИ **д**ив. **пр**ойма́ти.

ПРОЙНЯ́ТИЙ, а, е. **Д**ієпр. пас. теп. і мпн. ч. **д**о **пр**ойня́ти 1—4. **Т**уза **б** відкотилась від **з**уків **т**уз

геть-геть удалину, мов білі тумани, пройняті сонцем (Л. Укр., I, 1951, 192); Всю ніч не спала Ганна, пройнята легкою дрімотою (Кучер, Пов. і опов., 1949, 119); Підходили [селяни] обережно, приглядуючись і прислухаючись — чи немає часом якоїсь пастки. І кожен був увесь наскрізь пройнятий тривогою (Головко, II, 1957, 345); Несподівано з загального шуму виловилась чийсь дзвінкий, пройнятий сльозою вигук (Жур., До них іде..., 1952, 170); Настя, пройнята думками, сиділа під коровою, затиснувши колінами діляночку, і здається, снувала білу пражу (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 69); Його [Т. Шевченка] вірші, що зібрані в книжку під назвою «Кобзар», — такі сумні та журливі, пройняті нестляним болем ображеної душі (Мирний, V, 1955, 309); Духом революційного інтернаціоналізму пройнята вся внутрішня і зовнішня політика КПРС (Ком. Укр., 9, 1963, 60); // **прійнято**, безос. присудж. с.а. Порівняльний аналіз творів повинен ґрунтуватися на розумінні їх як цілісної.. структури, в якій все.. прийнято організуючо, синтезуючо ідеєю (Рад. літ-во, 8, 1968, 70).

◇ **Прійнятий кров'ю серця** *див.* серце.

ПРОЙНЯТИСЯ *див.* пройма́тися.

ПРОЙНЯТИСТЬ, тості, ж., рідко. Здатність пройма́тися, прови́зуватися, насичуватися, сповнюватися чимсь.

ПРОЙТИ *див.* проході́ти.

ПРОЙТИСЯ *див.* проході́жуватися.

ПРОКАЖЕНА, воі, ж. Жін. до прокаже́ний. *У порівн. Ти сама Пожоллиши своїм пенатам, Сама вечерять сядеш в хаті... Ні, не вечерять, а ридать, Ридать, і долю прокаинать, і світло, кленучи. І горе! Ужреши еси на самоті, Мов прокажена! (Шевч., II, 1963, 284).

ПРОКАЖЕНИЙ, ного, ч. Людина, хвора на проказу. Колонія прокажених; *У порівн. Лояльні галичанки.. одвернулись від нього [І. Фравка], мов від прокаженого (Коцюб., III, 1956, 33); — Стий! Стий, кажу! Чого цураєшся, як прокаженого? — зукнує сотник біля першого ж двору (Ле, Наливайко, 1957, 66).

ПРОКАЗА, ш, ж. Тяжке хронічне інфекційне захворювання людини, що уражає шкіру, м'язи, гортань, внутрішні органи та нервову систему; лепра. В тих легендах ми читаєм, як раз дівчина убова хрестоносця врятувала від прокази (Л. Укр., I, 1951, 432); Ця людина — справді якась потвора. Може, в цих місяцях лютує якась із жалючих і нерозгаданих підвешних пошестей.. — Проказа! Лепра! — здрикнулася Сажно на свою здогадку (Смолич, I, 1958, 80); Проказа — дуже небезпечно, хронічне захворювання. Заражені творі живуть ізольовано в спеціальних лікувально-трудових закладах — лепрозоріях (Хлібороб Укр., 10, 1969, 47); *У порівн. Все забрала дитиночка І визнала з хати, І вийшла ти за цариму, З хреста ніби зната. Старці тебе цураються, Мов ті прокази (Шевч., II, 1963, 218); // *перек.* Те, що розб'єшує, завпакає кого-, що-небудь. [Е л е а з а р:] Кажіть мені по ширості, виразно, чого я став між вас, мов прокажений? [Д і д:] Бо ти набрав прокази в Вагілоні, співаєш за гроші на майданіх (Л. Укр., II, 1951, 136); Бретня — то проказа на людській свідомі (Цюпа, Краєзнав., 1971, 312).

ПРОКАЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до проказати. — Мені коли б оце додому, — чую тихо проказані слова (Кол., На фронті..., 1959, 85); Бригадир Шийка, а кашкетом на самій потилиці, сидів між двома шафами і повторював для всіх проказану інженером лекцію (Панч, II, 1956, 458); * Образно. У вогненний час тяжкої війни, пекучих втрат і величезних потрясінь кіноповість О. Довженка «Україна в огні» була проказана, мов пристрасно-печальне слово про полон Гогріє, проспівана, меначе сумний плач Ярослави (Мвст., 3, 1965, 42).

ПРОКАЗАТИ *див.* проказувати.

ПРОКАЗНИЙ, а, е. Прикм. до проказки; // у знач. ім. проказний, ного, ч., рідко. Хворий на проказу. Втягуючи проказних в роботу, в суспільне життя, професор дав їм велику радість, дав їм змогу почувати себе людьми (Смолич, Прекр. катастро., 1956, 47).

ПРОКАЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проказувати. «Гіля, гіля, селезень» Шевченко записав не з спізу, а з проказування (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 35).

ПРОКАЗУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОКАЗАТИ**, ажү, ажеш, док. I. *перех.* і без додатк. Усно висловлювати, вимовляти (слова, фрази). *Иде супроти нас чоловік..; зупинився й слуха, що ми проказуємо* (Морд., I, 1958, 52); *Хижка, білявенька дівчинка, заспокоює маленького брата і сумно проказує: — Дяручить? Нічого, Сашо, батько залагодить дірку...* (Кос., Новели, 1962, 24); *В певний час вночі на скелі Певне слово проказать, — Знову ясним замком стануть Всі руїни ті сумні* (Л. Укр., IV, 1954, 127); — *Ви ж, мабуть, істи хочете? — проказала вона співчутливо* (Панч, На калинності, 1965, 52); // *Передавати голосом, говорити певним чином. Поважно, з острахом, наче до першої сповіді, приступив Семен до граматки і силкувався таким сажим, як у Романка, голосом проказувати з ним: аз, буки, віди...* (Коцюб., I, 1955, 100); — *А ти, діачино, певне, до нас? — заговорила вона приємним грудним голосом, трохи розтагуючи слова, ніби не проказуючи, а виспівуючи їх* (Коз., Сальвія, 1959, 16); *Червоніючи до вух і дивлячись кудись поперг золі, вона проказала своє привітання так, наче прочитала його з книжки* (Кир., Вибр., 1960, 256); // *Повторювати що-небудь. Демид почав казати, а Андрій з блискучими очима, увесь випроставився, проказував за їм* (Гр., II, 1963, 76); *Розповідь [Мицько] ковалеві про прощання директора й виховання свою промову. Але мусив її другий раз проказувати, бо коваль із-за роботи не все дослухав* (Март., Тв., 1954, 194); [Г а л я:] *Марусе, прокажи мені ще раз Тієї пісні, що мене ти очила* (Сам., II, 1958, 3); // у сполуч. із с.а. доповідь, промова, присуд і т. ін. Проголошувати; декламувати. [Е в ф р о з і а:] *І наслухала, як він проказував із Антізони Гембіною промову — далєбі, я лєвє сльови здержати здодала!* (Л. Укр., III, 1952, 422); *А як умер ти і Мінос-суддя проказав урочиство Праєдний присуд тобі, Вже не воскресеш, Торкватє! Безсила побожність, і рід твій, і красномовство твоє!* (Зеров, Вибр., 1966, 283); // у сполуч. із с.а. молитва, свангеліє і т. ін. Выголошувати слова молитви або інших релігійних текстів. [С е м е н:] *На середині [ріки] вже підхопило мене бистрою, — а аж злякаєш.. Почав вже чотчу нашу проказувати* (Крон., II, 1959, 88); *Читав Мартин євангеліє, а може, він його з голови по пам'яті проказував, хто його знає!* (Григ., Вибр., 1959, 349); *Підійшли купці з каравану, розділили горе старого, потішили даскавим словом, а грешті проказали молитву над гробом, хто кинув гроші на свіжє мозилу, хто хліба для старця — й поїхали далі* (Коцюб., II, 1955, 151); — *І де вона так навчилася доказувати? — серйозно дивується Мирон. — «Оченаш», не знаю, чи прокаже, а проколони витрушує, наче пір'я з подертої подушки* (Стецьмах, I, 1962, 228).

2. *перех.* і без додатк. Говорити, диктувати для запису. [М а р т і а н:] *Ну, я проказую.* (Диктує. Константицій пише) (Л. Укр., III, 1952, 326); *Глинський голосно проказує Дуевій. Дуєва голосно стукає на друкарській машинці* (Мик., I, 1957, 379); *У рукописному примірнику «Витязя», здійсненому в середині XVII сторіччя каліграфом Мажукою Таваркашевіч, є зображення Рустаєвіч, який проказує перепишувачеві текст свого творіння* (Вітч., 12, 1968, 169); *Опинившись удома, Га-*

сам покликає писаря і проказав йому листа (Тулуб, Людолов, I, 1957, 222).

3. *перех.*, *неперех.*, *у сполуч.* із сл. *бажання*, *коханя*, *совість* і т. ін., *перен.* Наштовхувати кого-небудь на якусь думку, вчинок, дію і т. ін.; підказувати. [О л е с я:] Зважди ви почали мене казати так, як мені моя совість проказувати мене, і я так і роблю (Кроп., II, 1958, 302); Чи ти не бачиє, як коні дрижать з нетерпіння палкого (Поки для них оджикаються стайні), що змоги немає Кинутись .. вперед, як бажання проказує буйне (Зеров, Вибр., 1966, 165); Самі-бо, як сльози, з нудоти тяжкої Ці думи та спів мої заросли. Любве ік людини, недолею стрімій, Мені проказала, сумуючи, іх (Маж., Тв., 1955, 35).

ПРОКАЗУВАТИСЯ, *ується*, *недок.* *Пас.* до проказувати 1, 2. *Текст* проказується без найменшої афектації, без натиску, але чітко доходить у кожній кучок залу і глибоко проникає у душі своєю правдивістю (Минуле укр. театру, 1953, 105).

ПРОКАЛАТАТИ, *ію*, *ієш*, *док.* 1. *неперех.* Калатати чим-небудь, видати часті і сильні звуки. Хлоп'яча рука, висунувшись крізь дірку в завісі, голосно прокалатала дзвоном трічі, і годин стих (Шиян, Балавда, 1957, 209).

2. *перех.*, *рідко.* Повідомити про що-небудь калатанням. Дзвін прокалатав кінець роботи на току (Бурл., О. Вересай, 1959, 85).

3. *перех.*, *перен.*, *розм.* Те саме, що прокалататися. Поки живеє ти, то треба, щоб знає, Що як життя своє прокалатав, Досить тяжкої роботи! (Л. Укр., I, 1951, 465); — Можливо, наші вже десь воюють, а я тут можу марно прокалатати усю війну (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 557).

ПРОКАЛАТАТИСЯ, *іюся*, *ієшся*, *док.*, *розм.* Прогаяти, промарнувати щось якийсь час; без користі або бідуючи прожити. Се зуптко два місяці, як я тут. Перших тижнів два більш того, що невизрадно прокалатались, без жартівної [помітної] роботи (Л. Укр., V, 1956, 424).

ПРОКАЛІБРОВАНИЙ, *а*, *е*. Дієпр. пас. мн. ч. до прокалібрувати. Насіння [кукурудзів] у ланці є в достатній кількості, все воно доведене до першого класу, прокаліброване, оброблене мікроелементами (Роб. газ., 13.IV 1973, 1).

ПРОКАЛІБРУВАТИ, *ію*, *ієш*, *перех.* Док. до калібрувати. За рекомендацією Миронієвської селекційної станції ми цього року все насіння.. прокалібруємо 3—4 рази, відберемо по суті еліту (Хлібороб Укр., 2, 1966, 9).

ПРОКАПАТИ, *ію*, *ієш*, *док.* 1. *неперех.* Вилетіти по краплі (про рідину); протекти краплями.

2. *перех.* Вилетіти по краплі яку-небудь рідину.

ПРОКАРАУЛИТИ, *ію*, *ієш*, *док.*, *розм.* 1. *перех.* і *неперех.* Караулити якийсь час.

2. *перех.* Караулити, стежачи, не помітити, пропустити кого-, що-небудь.

ПРОКАРБОВУВАТИ, *ію*, *ієш*, *док.*, *перех.* 1. Робити зарубку, позначку на певній кількості чого-небудь; карбувати; // Позначати щось карбами, нарізкою.

2. Вирізьбювати щось на певній кількості чогось.

3. *тільки док.* Карбувати якийсь час.

ПРОКАРБУВАТИ *див.* прокарбовувати.

ПРОКАТ¹, *у*, *ч.* Надання чого-небудь у тимчасове користування за угодою і певною оплатою. Автомобільний парк країни росте до розмірів, що забезпечать цілковите задоволення потреб у вагтажних і пасажирських перевозках, у великій мірі поширяться станції прокату автомобілів (Програма КПРС, 1961, 63); // Те саме, що кінопрокат. Прокат фільмів; // Тимчасове

користування чим-небудь, одержаним за угодою й оплатою. Зібраним громадянством коштів вистачило тільки.. оплатити прокат костюмів і бумагоріи на кілька вистав (Минуле укр. театру, 1953, 165).

ПРОКАТ², *у*, *ч.* 1. Дія за знач. прокатувати² 3. — Палатимуть тут дожди й мартени, густимуть роляганги й прокатні стани гарячого й холодного прокату (Вишня, I, 1956, 332).

2. Металеві заготовки чи вироби, одержані способом прокатування (*див.* прокатування²). Заготовки різного профілю та розмірів одержують на металургійних заводах шляхом прокатування металевих злитків на прокатних станах.. Виготовлену продукцію називають прокатом (Слюс. сирава, 1957, 44); Державні стандарти дозволяють коливання кожного виду прокату по товщині в суворо встановлених межах від соті до тисячної частки міліметра (Ком. Укр., 10, 1960, 27).

ПРОКАТАНИЙ, *а*, *е*. Дієпр. пас. мн. ч. до прокати². У прокатників дратяних станів є свій необічійний вимір виробітку — так звані бунти. З кожної прокатної заготовки виходить моток драту, або бунт (Роб. газ., 12.II 1966, 1); Заготовка з прокатаним профілем передається.. робітнику для утворення гвинтової канавки (Технол. різального інстр., 1959, 8).

ПРОКАТАТИ¹ *див.* прокатувати¹.

ПРОКАТАТИ² *див.* прокатувати².

ПРОКАТАТИСЯ *див.* прокатуватися¹.

ПРОКАТКА, *в*, *ж*. Дія за знач. прокатувати². Прокатка, волочіня, штампування, кування в матрицях та інші види холодної обробки металів тиском необхідні для одержання найрізноманітніших виробів, що випускаються металургійною та машинобудівною галузями (Знання.., 11, 1966, 4); В результаті прокатки із заготовок одержують листи, рейки, дріт та інші металеві вироби (Наука.., 9, 1962, 14).

ПРОКАТНИЙ¹, *а*, *е*. Прикм. до прокат¹. Для найбільш ефективного використання сільськогосподарських машин [у 1920 р.] у селаз створювалися машинні прокатні пункти (Іст. УРСР, II, 1957, 184); Намітили п'ятьом дворам жати... А жатки [взяті] у Чирів та на прокатній станції одку. От коней — трудніш (Головко, I, 1957, 274); Послужами прокатних пунктів речей домашнього вжитку щодня користуються сотні тисяч — робітники, службовці, студенти (Веч. Київ, 17.X 1958, 1).

ПРОКАТНИЙ², *а*, *е*. 1. Прикм. до прокат². А без тебе трудно нам — Ми й на збораз задуємо На заводі трубному, У цегу прокатному (Ус., I сьогодні.., 1957, 61); Все ширше застосовується електроніка для автоматизації прокатного виробництва (Наука.., 1, 1960, 9); // Признач. для прокату (*див.* прокат² 1). Через прокатний стан бованка золота проходить і стає все довшою і тонкішою... (Сос., Близька дальна, 1960, 29); Прокатний агрегат вийде з ладу, якщо не буде добре змащений (Роб. газ., 11.I 1966, 3); // у знач. ім. прокатний, ного, ч., *розм.* Цех, де відбувається процес прокату (*див.* прокат² 1). Гости вїзходять в прокатний, бачат гарячу заграву (Шпорта, Запорожці, 1952, 70); — Мені в прокатному, та ще на чужому заводі, нелегко було, — зіткнув Радивон Панасович (Кучер, Трудна любов, 1960, 400).

2. Який виготовляється способом прокатування (*див.* прокатування²). Від блажінга починається перетворення злитка металу в рейки, балки, листи, труби, дріт і багато-багато профілів прокатної продукції (Наука.., 7, 1955, 9).

ПРОКАТНИК, *а*, *ч.*, *спец.* Той, хто виготовляє щось прокатуванням (*див.* прокатування²); фахівець з прокатування. Батько Ганин працює прокатником на заводі (Гончар, Людина.., 1960, 56); Чуєш, прокатнику, як

підбирається до тебе запитання: чи готовий ти будеш прийняти таку масу металу, щоб перетворити його на прокат (Рад. Укр., 15.VI 1959, 2).

ПРОКАТНИЦЯ, і, ж., спец. Жін. до прокатник.

ПРОКАТУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. прокатувати¹.

ПРОКАТУВАННЯ², я, с. Дія за знач. прокатувати². Латунь добре обробляється прокатуванням і штампуванням (Гокарна справа., 1957, 60); Весь технологічний процес прокатування, починаючи від завантажування столів і кінчаючи прибиранням рулонів від столів, повністю механізовано і автоматизовано (Наука., 9, 1956, 10).

ПРОКАТУВАТИ¹, ую, уєш, недок., **ПРОКАТАТИ**, аю, аєш, док. 1. *перех.* Возити когось на чому-небудь або в чомусь для розваги, на прогулянку; катати. *Офіцери наладдили санки, позаягали тройки коней, з мальованими дугами, з брязкалами, з дзвониками, і раз по обіді позабирали всіх знайомих міських дам і повезли прокатувати в ліс (Н.-Лев., III, 1956, 141); — Ось я куплю мотоцикла, а ти візьмеш і прокатаєш її у Новоселиці чи й до Тернової (Кучер, Трудна любов, 1960, 595).*

◇ **Прокатувати (прокатати) на вороніх кого** — не обирати кого-небудь при виборах. *Колись, не криюсь, було. З головування не раз скидали, на вороних, як то кажуть, прокутували... (Ю. Янов., II, 1954, 222).*

2. *неперех., рідко.* Швидко проїжджати повз кого-, що-небудь.

3. *перех., перен., розм.* Гостро критикувати когось привселюдно, на зборах, у пресі тощо; протягувати. *Прокатати в газеті.*

4. *тільки док., перех.* Катати якийсь час.

ПРОКАТУВАТИ², ую, уєш, недок., **ПРОКАТАТИ**, аю, аєш, док., *перех.* 1. Вирівнювати, розгладжувати за допомогою котка; // Уторювати, роблячи гладким, рівним (про шпях). *Коні бігли дружно. Польова дорога була рівенька, добре уторювана, ніби її важкими котками прокатали (Колг. Укр., 10, 1960, 22).*

2. *спец.* Обтискувати і витягувати щось за допомогою обертових валків. *Скло відливають, прокатують, пресують, витягують. З нього роздувають вироби, як мильні пазурі (Наука., 10, 1961, 26).*

3. *спец.* Обробляти метал або металевий сплав пропусканням між обертовими валками прокатного стану. *Метал можна прокатувати як в гарячому, так і в холодному стані (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 180); Прокатники прокатали напрузі, тверді листи (Шпорта, Запоріжці, 1952, 32); Добре відомо, що злишки металів можна прокатати у лист такий тонкий, що збоку його буде майже не видно (Знання., 9, 1967, 23).*

ПРОКАТУВАТИСЯ¹, уюся, уєся, недок., **ПРОКАТАТИСЯ**, аюся, аєся, док. Гадати на чому-небудь або в чомусь для розваги, для вправ; кататися. *Всім було гарно, весело, — нікому не хотілося їхати додому; посідали в санки й поїхали прокатуватися далі в ліс (Н.-Лев., III, 1956, 144); Так добре б прокататися тепер на човні, освіжити голову (Коцюб., I, 1955, 154); — Хочеш на автомобілі прокататися? З вітерцем, га? (Гончар, II, 1959, 101); Бути коло трактора й не прокататися? Ні, це вже зверх усякого терпіння (М. Ол., Чуєш., 1959, 77).*

ПРОКАТУВАТИСЯ², ується, недок. Пас. до прокатувати². *Скрізь, де плавиться і прокатується метал, кокується вугілля, видобувається і збагачується руда, використовують складні технологічне устаткування (Наука., 12, 1956, 12).*

ПРОКАЧАТИ *див.* проквашувати.

ПРОКАЧАТИСЯ¹ *див.* проквашуватися.

ПРОКАЧАТИСЯ², аюся, аєся, док. Качатися якийсь час. — *Всю ніч я прокачаєся безсонний на постелі (Фр., IV, 1950, 393); // розм.* Проложати, хворюючи якийсь час. [Яків:] *За грубіанство мене зразу вижворостили так, що з місяць прокачаєся... (Кроп., III, 1959, 74).*

ПРОКАЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОКАЧАТИ**, аю, аєш, док., *перех.* 1. Вирівнювати, вигладжувати качалкою та рублем що-небудь (полотно, білизну і т. ін.); // Розрівнювати, розкачувати тісто, надаючи йому певної товщини.

2. Подавати куди-небудь, крізь щось газ, рідину помпою, насосом і т. ін. *В майбутньому ми, мабуть, зможемо прокачувати воду або інші речовини з мильною температурою кипіння крізь пористі, відносно глибокі шари Землі (Наука., 9, 1963, 23).*

3. *тільки док.* Качати якийсь час.

ПРОКАЧУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОКАЧАТИСЯ**, ається, док. 1. Ставати рівним, гладеньким під дією качалки та рубля (про полотно, білизну і т. ін.); // Ставати рівнішим, товщим від розкачування качалкою (про тісто).

2. *Перемішатися за допомогою помпи, насоса і т. ін. (про газ, рідину).*

3. *тільки док.* Пас. до проквашувати.

ПРОКАШЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОКАШЛЯТИ**, аю, аєш, док. 1. *неперех.* Те саме, що прокашлюватися. *Коли прокашляв (Тихін), трохи помовчав, а потім сказав: — З ним балачка звісно яка (Головко, II, 1957, 36); *Образно.* Довго свистить (годинник), шипить, прокашлює, як старий дід, і дзвонить два рази (Тют., Вир, 1964, 477).

2. *перех.* Відкашлювати (мокротину, воду і т. ін.).

3. *тільки док.* Капляти якийсь час.

ПРОКАШЛЮВАТИСЯ, ююся, юєся, недок., **ПРОКАШЛЯТИСЯ**, аюся, аєся, док. 1. *Капляючи, очищаючи горло від чого-небудь зайвого; Відкашлюватися.* *Кашель б'є, підкида його, перевертає з місця на місце і, мов загоридило чим горло, аж реє, аж кричає слізна виступає на опалені смагою уста, — а прокашляється, не прокашлюється (Мирний, I, 1954, 306); Зал дуже уважно і напружено слухав. Хіба що стримано, в кулак прокашлюється згост (Головко, II, 1957, 550); Тиша. Хтось прокашляється хотіє, та на його циткнули, і той проковтнув кашель (М. Куліш, П'єси, 1960, 125); // Злегка покашлюючи, прочищати горло перед говорінням, співом і т. ін. *Красива Катерина Бурдейна.. на мить зупиняється, загортає під хустку коси, коротко прокашлюється, облизує язиком спечені уста й починає: — Ой, за двором, за двором... (Бабляк, Вшн. сад, 1960, 61); Він бачить, як його дівчак.. розгортає довгий аркуш рукописної вклейки, прокашлюється і починає читати (Кол., Терен., 1959, 82); Інспектор прокашляється й почав читати протокол (Вас., I, 1959, 225); Склянки наповнені, Гулька прокашляється, почав виголошувати тост (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1961, 134).**

2. *тільки док.* Закінчити кашляти. *Аж коли прокашляється [Ковалів], — о, це був нервовий кашель, який означав, що завтра він лежатиме цілий день без розбитий, ніби прокатаний залізним котком, — то все ж сказав: — Ота теорія мені відома (Чаб., Тече вода., 1961, 83).*

ПРОКАШЛЯТИ *див.* прокашлювати.

ПРОКАШЛЯТИСЯ *див.* прокашлюватися.

ПРОКВАКАТИ, аю, аєш, *перех.* док. до квакати.

ПРОКВАСИТИ *див.* проквашувати.

ПРОКВАСИТИСЯ *див.* проквашуватися.

ПРОКВАШУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОКВАСИ-**

ТИ, ашу, асипш, док., перек. 1. Піддавати бродінню, окислювати що-небудь поживне; квасити.

◇ **Проквашити** душу — задовольнити потребу у квашенню; поїсти чогось кислого. — *Оце вам ж'яка квашениця, а це і ягідок привезла, — може сточете проквашити душу* (Мирний, I, 1954, 167).

2. тільки док. Квасити якийсь час.
ПРОКВАШУВАТИСЯ, уться, недок., **ПРОКВАСИТИСЯ**, ситися, док. 1. Ставати кислим.

2. тільки док. Кваситися якийсь час.
ПРОКВИЛЯТИ див. проквилляти.
ПРОКВИЛЯТИ, яю, яеш, недок., **ПРОКВИЛИТИ**, лід, лідш, док. 1. Жалібно стогнати, стиха плакати; // перек. Видавати жалібно мелодію (про музичний інструмент).

2. Жалібно кричати (черев. про птахів). *Лиш сонце сипало промінням ясним, І камя десь в лазурі проквилляла, Та шакал вис в пустині* (Фр., X, 1954, 377); *Де ж те листя зелене, Де ж товариш той у мене? Тільки птиця проквилляла на могилі в ковчії* (Мал., Запов. джерело, 1959, 88); [Б а й д а й П а в а с:] *Полинь ти, соколе ясний, Та на Україну; Перед ворітьми в батька-матері Сядь, упади, Жалібно проквилляти* (Н.-Лев., II, 1956, 458); *У високості проквилляла самотній сокія* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 309); // *Говорити протяжно, із стогоном; жалібно звертатися до когось. До воріт бляшчи наближає, Проквилляла тужно білим горлом: «Одчиніть мені ворота, мамо!»* (Перв., З глибини, 1956, 113).

ПРОКВІТАТИ, аю, аеш, недок., **ПРОКВІТНУТИ**, ну, неш, док., розм. Те саме, що процвіта́ти. *Міцні дуби стоять, не шумлять і не шелестять, а поміж ними проквітатимуть калинові кущі, проквітає рожа* (Вовчок, I, 1955, 350); *Всому давала лад Уляна, і тільки дякуючи їй проквітало домашнє господарство* (Тют., Впр., 1964, 88).

ПРОКВІТНУТИ див. проквітати.
ПРОКВОЛИСТИЙ, а, е, розм. 1. Те саме, що повільний.

2. Те саме, що протяжний 1. *Вітер шарпав високий проколистий плач* (Донч., Зоряна фортеця, 1933, 5).

ПРОКВОЛИСТО, розм. Присл. до прокволистія. *Баран проколисто і бевнадійно мекає* (Донч., VI, 1956, 306); *Тужно й проколисто бренькає струна* (Ю. Янов., IV, 1959, 98).

ПРОКВОЛОМ, присл., розм. Те саме, що прокволисто. *Прокволом ніч котиться над селом і над полем* (Рильський, Маршна, 1944, 3).

ПРОКИГКАТИ, йчу, йчеш. Док. до кигікати. *Тиша кругом — жертва тиша! Тільки чайка десь жалібно прокигиче, диток, може, скликаючи* (Морд., I, 1958, 87); *Прокигиче чайка: цій мало землі, притулились бідній ніде* (Десняк, II, 1955, 311).

ПРОКИД, у, ч., заст., поет. Дія за знач. проки́нувся, проки́дається. *День — не день, а тяжкий прокид серед ночі, Життя — домовина темна та німа* (Граб., I, 1959, 122); *Вона сьогодні нібито зо сну прокинулася, та радості немає У прокиді* (Рильський, Маршна, 1944, 67); **У порівн. [Д і є г о:] Величний Схід! Мільйонів рух у світі легендарний, Мов прокид для нового. Крізь туман Газетних байок раттом він у космос Ракету киди і дивує світ То подвигом, то думкою пророка* (Мур., Ост. хмарина, 1959, 151).

ПРОКИДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прокидати. *Стежка вузька, прокидана у високому снігу, наче в травищі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 331).

ПРОКИДА́ННЯ¹, я, с. Дія за знач. проки́дати¹

1—3.
ПРОКИДА́ННЯ², я, с. Дія за знач. проки́дати² та

дія і стан за знач. проки́дається. *Під час сну відбувається аналіз подразнень, які йдуть до мозку, і від наслідку цього аналізу залежить реакція прокидання* (Наука., 12, 1967, 13); *Був радісний ранок прокидання: бились соки нестомні, піднімали її [швеницю] до жайворонкової піснї, випускала пшениця зелені стріли* (Колт. Укр., 7, 1958, 45).

ПРОКИДАТИ, аю, аеш, док., перек. 1. Те саме, що проки́нути¹. *Він уже миролюбно радить хлопчикої: — Узля би лопатку та й прокидав стежку до хвіртки. Не малий уже... Час і до діла братись* (Збан., Сеспель, 1961, 303); *Всеїньку ніч шугали вітри... Степан ледве прокидав сніг од дщерей старенької хатини до хвіртки* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 4).

2. Кидати (у 1 знач.) якийсь час.
ПРОКИДАТИ¹, аю, аеш, недок., **ПРОКИНУТИ**, ну, неш, док., перек. 1. Також без додатка. Відкидаючи що-небудь, розчищати, прокладати (дорогу, стежку і т. ін.). *Сніги упали великі, і Андрій радо прокидав од порога до воріт стежку* (Кочуб., II, 1955, 32); *Юркові.. довелося брязгати по грязюці, прокидати дорогу сажому* (Мухк., День., 1967, 6); *Ну й покамітає снігу! Треба.. прокинути стежку від хати до гліва* (Сл. Гр.); * *Образно. Побожую я, щоб тобі не здалося як-небудь, Ніби безбожні основи навчання мого небезпечну Стежку злочинства тобі прокидають* (Зеров, Вибр., 1966, 125).

2. також без додатка. Кидати куди-небудь, крізь щось, між чимсь. *Хто по зворостець побіжить, щоб у грубці прокинути, хто миску лаштує, хліб: діти ради батькової* (Барв., Опов., 1902, 441); // *рідко. Кидуючи або стріляючи, не влучати в ціль. Гримнув залп. То стріляли козаки та рейтарі. І воки прокинули, бо було дуже далеко, і кулі не долітали* (Морд., I, 1958, 225).

3. розм. Розкладати карти до кінця колоди або вчерпувати потрібні для гри карти.

4. перек. док., діал. Простелити, покласти. *Гаяла узля радничку, прокинула коло матері на полу і лягла* (Мирний, IV, 1955, 85); *«Що робити?» думав* (Оленка). *Стояла-стояла, далі прокинула подушку на ослоні та лаві, — ліжко її, — лягла* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 140); *Прокинула вона хустку біля возика та й собі задрімала* (Вирган, В розв. літа, 1959, 264).

5. тільки док., діал. Промовити. *Маруся і Катря ні словечка не прокинули* (Вовчок, I, 1955, 191).

ПРОКИДАТИ², аю, аеш, недок., **ПРОКИНУТИ**, ну, неш, док., перек., розм. Те саме, що пробуджувати. *Цілу ніч прокидало Христю матеріне важке зітханнє; їй не раз чувся і її здалений плач* (Мирний, III, 1954, 14); *Шумить верховіття олівного гаю, — З мого забуття прокидає мене..* (Крим., Вибр., 1965, 53); *Заснула без подушки, — прокинули б дівчину та поклали б їй подушечку* (Сл. Гр.); *Одну лиш із служниць, ще віддану примарам Тих днів, знайомих звук, що виник і погас, Прокіне з забуття: вона задає вас І ващу красоту з її приміркам чаром* (Зеров, Вибр., 1966, 445); *Твій знівечений вид, позападає очі.. — Все те гідливості в жені не прокида* (Сам., I, 1958, 57); *Любов у грудях більше не пала; її прокинуть знову, як була, Холодний розум дотихом не зможе* (Граб., I, 1959, 260).

ПРОКИДАТИСЯ, аюся, аешся, док., рідко. Кидатися (у 2, 4, 6 знач.) якийсь час.

ПРОКИДАТИСЯ, аюся, аешся, недок., **ПРОКИНУТИСЯ**, нуся, нешся, док. 1. Переставати спати, дрімати; пробуджуватися від сну; будитися, проснитися. *Спає [Котигорошко] день, спає ніч, прокидається, — прив'язаний* (Укр. казки, 1951, 96); *Вночі прокидаюсь, сідаю на ліжко й напружено слухаю*

Коцюб., II, 1955, 231); *Прокідається Іванко і до ранку не спить* (Хижняк, Д. Галлицький, 1958, 133); *Гарма-тій, прокидаючись від напівсну, підтягнув обвислу нижню губу і перелякано зашамкав* (Стельмах, I, 1962, 333); *Життя горил має яскраво виражений ритм. Тварини прокидаються у певний час* (Знання..., 9, 1965, 28); *Як стало вже добре темніти, прокинулася сова та як заведе: Гу-у-у!* (Л. Укр., III, 1952, 482); *Прокинувся Вітя рано, коли ще всі спали* (Вас., Вибр., 1954, 259); *Образно. *Сивий музика узявся за віцилі струни. Прокинулись струни, зіткнули і змовкли* (Дн. Чайка, Тв., 160, 153); // *Виходити з стану задуми, запаморочення, апатії тощо; приходити до пам'яті, до розуму. Після жриї чарівних прокидається мені — Се страшніше від всякої карі* (Л. Укр., IV, 1954, 269); *Ця думка так підбадьорила Семена, що він зів'язався на різні ноги й прокинувся з задуми* (Коцюб., I, 1955, 104); *Довго сидів Опанас біля дошовини забитого сина.. Лише другого дня прокинувся він від тяжкого заціпеніння й поволі підвівся, так, ніби зв'язався на щось* (Довж., I, 1958, 90); // *перен. Сповнюватися звуками, рухом і т. ін. Місто почало прокидатися: там хвірткою стукнуто, там в'конницею гуркотять* (Мирний, I, 1954, 65); *Портальні прокидалися крами* (Перв., I, 1958, 73); *На вулицях обізвався худоба, закрипіли журали, запахло молоком і димом. Почав прокидатися і панський двір* (Стельмах, I, 1962, 396); *Дихне вітерець, прокинется серцевіття тополеве, зашумить.. лискучим проти місяця листом і знову в сон* (Вас., I, 1959, 293); *Все трапилося раптово, і фронт одразу прокинувся по всій долинці з обох боків, з нашої й чужої сторони* (Кучер, Чорноморці, 1956, 351); // *перен. Відроджуватися, пробуджуватися з приходом весни (про природу). Повесні тане сніг і починає прокидатися земля після зимового сну* (Ів., Вел. очі, 1956, 100); *Прокідається від першого весняного подику безкрайї степ, щоб незабаром зазеленіти, завітчатися на всю свою широчині* (Рад. Укр., 19.III 1962, 3); *Вже прокинувся і дуб-зимовик, викинувши тендітні жовто-зелені листочки* (Цюпа, Три явори, 1958, 18); // *перен. Лунати, чутися (про звуки). В селі прокидається гомін — жийсь скучний, сердитий. Хрипко озивається худоба, чути короткі, сердиті визуки, ляскання батого* (Вас., I, 1959, 311); *Ледеве починали прокидатися окремі звуки з численного пташиного царства в цім земній раю* (Ле, Право., 1957, 225); *Шум прокинется у гіллі, заспіва соловей в саду, — це хвала молодій землі, це .. пісні труду* (Рудь, Дон зорі, 1953, 10); // *перен. Пробиватися крізь щось, ставати видним (про світло, промені тощо). За ялину зелененьку Тихо місяць затоваєв, А в кімнаті озник блямбля, Ледеве-ледеве прокидаєся* (Л. Укр., IV, 1954, 126); — *Е-е, щось дуже рано прокинулось сонце, — каже дід Улас, дивлячись на небо, — коли б це дощу не було!* (Мирний, I, 1949, 157); *Ще не прокинувся Раківий прокіно, .. А на кологоспійм Широкий полі Співа косарка Дзвінкоголодо* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 54).

2. *перен. Виходячи із стану спокою, застою і т. ін., ставати активним, діяльним. Гей, брати! В кого Серце чистеє, Руки сильні, Думка чесна, — Прокідайтеся!* (Фр., X, 1954, 11); *Тільки встиг він [Г. Сковорода] у своїй лекції промовити: весь світ спить, пора прокидатися, як уже накинулись на нього всі чорні сили, всі гладу їмущі подвійної Русі* (Тяч., III, 1957, 108); *Російський народ прокидається до нової боротьби, іде назустріч новій революції* (Ленін, 20, 1974, 70); *Прокінулось від рабства, зневолені діти, — Стаг рідний пора піднести!* (Граб., I, 1959, 154); *Власті прокинулися, заворушилися* (Хотк., II, 1966, 181); // *Спалахувати, поширюватися десь (про хворобу, пожежу, війну і*

т. ін.). Узброїлись наші й познали полки за полками обороняти австріяка од венгара [венгерця], тушити пожежу, котра то там, то там прокидалася (Мирний, I, 1949, 232); *Ні яких зарів не боює і дуже серджуся, що мама не хоче мене пускати в Полтавщину до Шури через те, що там де-не-де прокидається холера* (Л. Укр., V, 1956, 81); *В такім раї чого б, бачся, Старим сумуєати? Чи то давне яке лихо Прокинулось в хаті?* (Шевч., I, 1963, 310); *Прокинувся тиф у селі. Поховали після нового году Дениска* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 73).

3. *перен. Проявлятися, виникати (про думки, почуття, стан і т. ін.). «Добра була вона жінка!» — дума він, і туга, тихо підкравивши, щипав його за серце, в душі жаль прокидається: чого Хієра так швидко змерла?* (Мирний, IV, 1955, 230); *Забуте, приголошнене різними подіями й новою ситуацією, це почуття ненависті немовби знову прокидалося...* (Сміл., Зустрічі, 1936, 36); *Марія з-під долоні радісно мружиться на засніжений, обсяжний сонцем світ, в ній прокидаються і дівоча легкість, коли душа і голос просяться на поле і луки, і тихий смуток матері* (Стельмах, I, 1962, 224); *Наші святі почування, В серці прокинувшись тайно, Джерелож сталися козанья* (Граб., I, 1959, 357); *Старе почуття прокинулось в ньому з новою силою* (Шняв, Гроза..., 1956, 22); *«Чи не романтична історія криється за цією допомогою?» — прокинувшись поганенькі думки* (Стельмах, II, 1962, 253); *Потяг до малювання прокинувся в ньому з такою непереможною силою, що він не залишав фарб і олівців на воші, щоб бути напоготові зробити першу-ліпшу зарисовку* (Тулуб, В степу..., 1964, 253); // *Робитися явним, помітним, виявлятися у комусь, чомусь (про риси характеру, натуру і т. ін.). Шось прикре, дражливе прокидається в його словах* (Л. Укр., III, 1952, 635); — *Показати, потрошити — звідки в людині таке бажання? — Печерний інстинкт, мабуть, час від часу прокидається* (Гончар, Бригантина, 1973, 57); *В ньому прокинувся польський патріот* (Фр., VIII, 1952, 27); *Професійна офіцерська гонористість раптом прокинулася, заговорила в ньому* (Гончар, II, 1959, 77); // *Поставати в уяві, пам'яті. У пам'яті [Мотрі] прокинулися ті давні часи, як на чужім полі на людей жала* (Мирний, I, 1949, 242); *В душі прокинулись пісні, Старим чуттям згертні* (Перв., II, 1958, 30).

◇ *Прокінулася совість див. свість; Серце прокидається (прокинулось, прокиньтєся) у кого, чия; Душа прокидається (прокинулася, прокиньтєся) чия — у кого-небудь виникає почуття коханья, приязні тощо. А серце мов кидається, кидається!.. Се ж воно пркидається! Се ж воно оживає! Нащо він стривожив його?* (Барв., Опов..., 1902, 397); *В неї прокинулось це раз серце, прокинулось козанья до Ястшембського* (Н.-Лев., II, 1956, 85); *Ти не знесеш життя безсилодо, Спаде покора, тїнь чужа, І в золотій журбі про милого Твоє прокинется душа* (Мас., Сорок..., 1957, 206).

4. *перен. недок., діал. Зрідка зустрічатися, траплятися. Зубожіло село... Обшарпане, обтіпане.. Стали прокидатися де-не-де й злодійачки — новина в Піскалі* (Мирний, II, 1954, 106); *Степ весь час ніби перекочувався, мінявся на очах. Маячили десь одалині, у неглибоких видолінках невеличкі села, .. то там, то тут прокидалася серед квітучих трав зелені, сизуваті лани пшениці* (Збан., Сеспель, 1964, 11).

ПРОКІНЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. прокіну́тися.

ПРОКІНУТИ¹ див. прокида́ти¹.

ПРОКІНУТИ² див. прокида́ти².

ПРОКІНУТИСЯ див. прокида́тися.

ПРОКІНАТИ, ас, недок., **ПРОКІПАТИ**, па́ть, док.

1. *тільки док. Кипіти якийсь час, доходячи до готовності. Згодом, коли все це добре прокипіло, вкинує* [Іван]

порізани довгими шматочками рибу (Кол., Терен., 1959, 39).

2. чм. Насичуватися, просякати чмсь. На будові у нього місце не те що тепленьке, а просто-таки гаряче, в одяз, в тіло в'їлася пилюка степова, майка на широким плечах прокипіла сіллю, потом, мазутом... (Гончар, Тронка, 1963, 270).

ПРОКІПІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до прокипіння. У відрі була запарена на воді, добре прокипіла балайда з справжніх житніх висівок (Коз., Гарячі руки, 1960, 17); * Образно. Жменька мужніх, обстріляних, прокипілих ненавистю до ворога людей — оце тепер і був полк (Гончар, Людина., 1960, 106).

ПРОКІПІТИ *див.* прокипіння.

ПРОКІП'ЯТИТИ, ячү, ятіш, *док., перез.* Дати прокипіння чомусь; продержати якийсь час у рідині, що кипить. Закінчивши огляд, Гаїша прокип'ятила шприц (Бойч., Молодість, 1949, 349).

ПРОКІП'ЯЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прокип'ятити. Після укладання яблук.. бочки негайно заливалося через шпунтові отвори розсолем і закривають дерев'яними пробками (бажано з прокладкою з чистої мішковоїни, прокип'яченої у воді) (Колг. Укр., 8, 1957, 35); Для того, щоб запобігти заплісняві, слід користуватися прокип'яченою олією або присипками (Як зашоб. заразн. хвор., 1957, 23).

ПРОКІСАТИ, аю, аэш, *недок., ПРОКІСНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Ставати кислим. Нехай кисне, — не прокисне, да нікому їсти (Чуб., V, 1874, 133); // Псуватися, киснути. * Образно. «Мало їх (Рахметових), — говорить Чернишевський, — але ними розцвітає життя всіх; без них воно заглухло б, прокисло б» (Кол., Терен., 1959, 195); // розж. Просякати кислим, набувати кисло-го запаху. Повітря в кімнаті прокисло; Пелюшки прокисли; // Насичуються вологою, розбухати.*

2. *перек., розж.* Жити одноманітно, нудьгуючи. — Як припам'ятаю [пригадаю], що я мало не все життя прокиснує у канцелярії над боками [бумагами].., то аж злість бере... (Коцюб., I, 1955, 461).

ПРОКІСЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до прокіснути. Стара пила не дає багато змінилася з того часу, як Завадка перестав тут бувати. В приміщенні, як і колись, пахло сумішшю прозорілого жиру і прокислого пива (Вільде, Сестри., 1958, 125); Висипав [сторож] у ваганки загуслий куліш і ставить його біля хлібини, далі розкладає осикові прокислі ложки (Стельмах, I, 1962, 258); Мустафа пожадливо ковтає прокисле повітря покою (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 328).

ПРОКІСНУТИ *див.* прокісати.

ПРОКІС, кісу, ч. 1. Дія за знач. прокосяти, прокошувати. Слід подбати, щоб заздалегідь підготовлювалися площі до збирання хлібів, своєчасно провадилися прокоси, обкошувалися краї, повороти (Рад. Укр., 23.VII 1958, 1).

2. Прокошена смуга на полі завширшки в змах коси або в захват косарня. З трьох кінциів [поля] косарі йшли один одному назустріч, прокошуючи широку смугу. Та вогонь посувався швидше, ніж косарі. Незабаром він лизнув верхечки пшениці, що стояли за прокосом, перекинувся далі (Чаб., Балкан. весна, 1960, 147); Між загінками роблять прокоси завширшки 4—6 м для проходу транспортних засобів (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 352).

ПРОКЛАДАННЯ, я, с. Дія за знач. прокладати 1—4. Поряд з відкритим прокладанням електричних проводів на роликках поширюється заговане прокладання проводів у напівтвердих ебонітових трубках під штукатуркою (Монтаж і ремонт., 1956, 27); Відбулася зустріч піонерів з кращими першопрохідцями підзем-

них трас столиці, які трудяться зараз на прокладанні чергової лінії метрополітену (Веч. Київ, 23.VIII 1971, 1); Комуністична партія України завжди пишатиметься тим, що вона у бойових лавах КПРС брала найактивнішу участь у прокладанні для всього людства шляху до нового, соціалістичного світу (Ком. Укр., 6, 1968, 10).

ПРОКЛАДАТИ, аю, аэш, *недок., ПРОКЛАСТИ, аду, адеш, *док., перез.* 1. Класти, розташовувати що-небудь у певному напрямку, протягуючи вздовж чогось. Я люблю людей своїх. Люблю будівників, каменярів, різьників, що копають рови, що ставлять бетонні заводи над заплавою Дніпра, хлопців, що шунти забивають, прокладають велетенські труби по ландшафтах (Довж., III, 1960, 471); Заклопотані зв'язці вже прокладали кабель кудись вперед (Гончар, III, 1959, 167); З правого берега німці До толу проклали шнур, Він хитро загований в гробі Між виступів і амбразур (Нагн., Пісня., 1949, 119); // Будувати, споруджувати що-небудь уздовж чогось, просуваючись через щось, від одного пункту до іншого. Від входу до центрального майдану парку прокладають головну широку алею (Озелен. колг. села, 1955, 51); Народе мій! Сади в пустині ти посади, проклад мости. З тобою в далі солов'їні мені судилося їти (Сос., Солов. далі, 1957, 163); Через Дар'яльську ущелину російські солдати проклали Воєнно-Грузинську дорогу, яка коштувала багато праці й жертв (Іст. СРСР, II, 1957, 128).*

2. Утворювати, залишати за собою дорогу, слід, стежку і т. ін., йдучи, ідучи тощо. Я, обвішаний гранатами і патронами, ходив з партизанами непролазними лісами, прокладав у нетрах стежки та дороги (Збан., Мор. чайка, 1959, 129); Ресорний візок на гумових шинах легенько покотився, прокладаючи за собою м'яку колею (Гончар, III, 1959, 166); Кризь снігові замети й кручі їде, спішить веселий дід [мороз]. А на нуті — ліси дрімучі, де лиш зайці проклали слід (Забіла, У.. світ, 1960, 26); Никоніві довелося прокласти до річки між камінням стежку (Донч., II, 1956, 24); * Образно. Сонце грає у хвілях, прокладає золоту доріжку (Збан., Сеспель, 1961, 59); Дружба порвалася, і зрада між ними проклали злітні стежки (Ів., Вел. очі, 1956, 128); // у сполуч. із сл. б о р о з н а. Залишати за собою слід, орючи, розпушуючи землю сільськогосподарським знаряддям. Коли Микла прокладав ще одну борозну понад лісом, де корчі випирали із землі, ніть його раптом зупинився (Скл., Святослав, 1959, 260); З червоним прапором трудящі селяни проклали першу армійську борозну (Хлібороб Укр., 11, 1967, 1); Виступав першим Петро Кожухар і сказав, що він поїде в Казахстан, бо не може у ці дні не сісти за кермо трактора і не прокласти борозни на цілні (Зар., Світло, 1961, 49); * Образно. Тридцять років прокладав Михайло Чабанівський нові борозни на літературній ниві, тридцять років ділитися з читачем своїми radoцями, мріями, болючими тривогами (Вітч., 2, 1964, 202); // у сполуч. із сл. р у ч к а, розж. Викосувати смугу шириною у змах коси. Шістнадцять косарів узяли коси, вперше на віку стали на спільний лан. Першим пішов, прокладаючи ручку, бригадир Семен Новак (Цюпа, Назустріч., 1958, 353).

3. *перез. у сполуч. із сл. д о р о г а, ш л я х, п у т ь і т. ін.* Рухатися, просуватися вперед, усуваючи якісь перешкоди на своєму шляху, розчищаючи, звільнюючи шлях від кого-, чого-небудь. [Р і ч а р д:] Геть! Розступіться, дайте шлях!.. (Кидатесь кризь юрбу, прокладаючи собі дорогу до дверей) (Л. Укр., III, 1952, 85); Час їде, а з ним все стає вужитє і нетривале. Так ріка мінє зачине ложе, Прокладає путь.. річку (Зеров, Вибр., 1966, 366); — Може, сокирами доведеться

в деяких місцях прокладати собі шлях (Донч., II, 1956, 22); Він спробував пробитися наперед, але хоч як шархатилися люди від його зронучого коня, він не зміг прокласти собі дороги (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5); Наш танк проклає дорогу для пілоти, крізь дріт колючий виламає прохід (Гонч., Вибр., 1959, 164); // перен. Відкривати для інших можливість доступу кудись, здійснюючи перший політ, плавання і т. ін. Над вічними льодами, Над Північним океаном, В гострій птничій даліні, Прокладають нить сувору Молоді аеронасти (Рильський, II, 1960, 79); Спадкоємці горді предків мрійночолових, ми режемь за обрій, вище хмар і гір... І земний Гагарін у космічних колах рейс проклає небесний, в плейші сузір'я (сузір'їв) (Тер., Серце., 1962, 21); Закономірно, що країна переміщеного соціалізму першою відкрила еру використання атомної енергії для мирних цілей, першою проклала шлях у космічний простір (Програма КПРС, 1961, 14); Недалеким той час, коли космічні кораблі, якими управлятиме людина, прокладуть міжпланетні траси до Місяця, Марса, Венери (Літ. газ., 8.VIII 1961, 1); // перен. Створювати сприятливі умови для кого-, чого-небудь, для досягнення чогось; допомагати кому-небудь досягти чогось. Скорбна доля наша, Людей, що прокладають новий шлях Будущини, відвічні скали ломлять, Обвалюють відвічні запори (Фр., XII, 1954, 194); Г а н н а А н д р і ї в н а: Трьом поколінням я проклала стежку в життя. Я виховувала в них найвеличніше почуття — любов до людини і вірність своєму народу, Вітчизні (Мокр., П'єсп, 1959, 132); Про те, як прокласти шлях до щастя, не один писав філософ. Але жоден з них не зміг розв'язати цього питання (Тяч., III, 1957, 300); Знищивши капіталістичний лад в одній з найбільших країн світу, Великий Жовтень проклає цим стовпогий шлях до нового життя всьому людству (Ком. Укр., 12, 1966, 58).

◇ Прокладати (прокласти) доробку (шлях) до серця див. єбце; Прокладати (прокласти) собі доробку (стежку, шлях і т. ін.): а) домагатися певного становища в суспільстві, добиватися певних успіхів у житті. Воздвиженський не любив науки, не поважав її, мав її тільки за спосіб прокласти собі стежку в житті (Н.-Лев., I, 1956, 375); б) здобувати визнання у кого-небудь, проникати в яесь середовище. Слабими струмками [до революції] .. проклало на Україні собі дорогу до читачів літературне живе українське слово (Пит. походж. укр. мови, 1956, 17); Нове прокладає собі шлях, чимраз більше входить у практику (Хлібороб Укр., 10, 1965, 24).

4. стеч. Накреслювати на карті напрямок руху корабля або літака для визначення його місцезнаходження. «Буревісник» не зменшував ходу. Він тільки йшов зизагами, про всяк випадок остерігаючись торпед. Тепер штурман прокладає курс уже не за радіопеленгатором і не на світло пожежі, а за шумопеленгатором (Трубл., Шхуна..., 1940, 212).

5. діал. Складати (вірш, пісню тощо). Знаю тільки, що про неї І пісню проклали. Я чув тоді [тоді], на до світках Дічата співали (Шевч., II, 1953, 54).

ПРОКЛАДАТИСЯ, ається, **ПРОКЛАСТИСЯ**, адеться, док. 1. рідко. Тягнутися в певному напрямі. Смуги проклалися блакитні від Ленінських гір (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 5).

2. тільки недок. Пас. до прокладати. Той день, коли прокладалася перша борозна, коли він міг цілий день ходити по своїй ріллі... був для нього найбільшим святом (Збан., Передзвін'я, 1955, 371); Зводяться не тільки нові житлові й культурно-побутові будівлі — виростають цілі квартали, прокладаються нові вулиці (Рад. Укр., 21.IX 1957, 1).

ПРОКЛАДАЧ, а, ч., *перев. у сполуч. із сл. д о р о г а*,

шлях, путь і т. ін. Той, хто щось прокладає. Я бачила, я прагнула до них, прокладачів незміряних допіг, до доброї жадоби їх робіт, до їхніх спільних радощів і бід (Бажан, Політ., 1964, 6); Гідробудівник, який зівів і зводить греблі з судноплавними шляхами під Дніпродержинськом, Кременчуком, Києвом і Канеюж, стає водночас і прокладачем наскрізного глибоководного шляху від гирла Прип'яті до Чорного моря (Наука., 2, 1965, 18); Знаменним сам по собі є інтерес Тичини, видатного українського поета-новатора, до творчості Чаренца — такого ж прокладача нових шляхів у вірменській поезії, яким Тичина був в українській (Рад. літ-во, 12, 1958, 47).

ПРОКЛАДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до прокласти. В дворі, по прокладених дошках, проїжджали тачки з рибою (Дмит., Наречена, 1959, 27); Чи бачили з-за синіх тужанів, Де плавні дніпровські лежать, Розмірене дихання крає, Узгір'ям прокладену гать? (Бажан, Роки, 1957, 264); Доріжка була тільки що прокладена попід горбами до нового млина (Н.-Лев., IV, 1956, 96); Незабаром натрапили на слід ведмеда.. Шлях, прокладений ним, був надзвичайно рівний (Трубл., I, 1955, 170); Сріблястий шлях, прокладений місяцем, простягся морем до самого берега (Тяч., Ждл., 1959, 24); Морський шлях з Європи до Єгипту був прокладений (Видатні вітч. географі., 1954, 98); Радянські письменники йшли і йдуть шлягом, прокладеним великим родоначальником соціалістичної літератури [О. М. Горьким] (Ком. Укр., 3, 1968, 85); // прокладено, безос. присудк. сл. З гори, де мала розпочатись рубка лісу, на височенних козлах було прокладено берегом вказ довгий з товстого бруса лоток (Кол., Терен., 1959, 300); На пасовиська Мангишляку прокладено перші кілометри водогону (Літ. Укр., 5.VII 1974, 2); Радянськими міжпланетними станціями.. прокладено першу міжпланетну трасу в бік Венери (Наука., 5, 1963, 19); Арктика стала звичайною, буденною. Прокладено найкоротший морський шлях з європейської частини в північно-східні райони Радянського Союзу (Рад. Укр., 28.III 1962, 1); Стовогий шлях до соціалізму прокладено. Ним йдуть вже численні народи (Програма КПРС, 1961, 16).

ПРОКЛАДЕННЯ, я, с. Дія за знач. прокласти, прокладати 1—4. Грандіозне будівництво має розгорнутись і внаслідок прокладення каналу Казовка — Криж (Довж., III, 1960, 88).

ПРОКЛАДКА, и, ж. 1. Дія за знач. прокласти, прокладати 1—4. — Ми з ним працювали на прокладці залізниці (Ю. Янов., II, 1958, 224); Найбільш ефективним виявився елементарний спосіб електрообігрівання з допомогою нагрівального дроту, прокладеного в азбоцементних трубах, а також нагрівального кабеля з прокладкою нагрівальних елементів у ґрунті й на поверхні парників (Наука., 6, 1956, 21).

2. Те, що кладуть, вміщують між чим-небудь. Шар землі, а під ним шар перецвілої трави морської, потім знову шар землі, під ним знову прокладка настеленої кимось трави, що й за віки не перегнила, лише цілком зялася (Гончар, Тронка, 1963, 285); Щоб сулики не терлись один об один, між ними кладуть солом'яні прокладки (Бджільн., 1956, 33); Великою поширення при виготовленні одягу набули неткані утеплюючі прокладки,.. які за своїми експлуатаційними властивостями набагато кращі, ніж подібні ткані матеріали (Наука., 1, 1964, 29).

ПРОКЛАДНИЙ, а, е, рідко. Який кладеться, вміщується між чим-небудь.

ПРОКЛАМАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до прокламація. **ПРОКЛАМАЦІЙ**, і, ж. Друкований або рукописний агітаційний листок злочинного політичного змісту;

дистівка. Я давно і жагуче хотів бачити заборонені книжки, а тим більше прокламації (Вас., Вибр., 1950, 36); Яків, хвилюючись, розбираючи слово за словом, притишено читав більшовицьку прокламацію (Шиян, Гроза..., 1956, 41); Петербурзький кореспондент «Таймса» повідомляє про прокламації в Петербурзі, що закликають до боротьби... (Ленін, 11, 1970, 298); Важливим засобом революційного впливу більшовицької партії на маси були революційні прокламації, які друкувалися і поширювалися підпільними партійними організаціями (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 15).

ПРОКЛАМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до прокламувати.

ПРОКЛАМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прокламувати. Для буржуазії важливе загальне прокламування широкимокрих принципів... (Ленін, 36, 1973, 50).

ПРОКЛАМУВАТИ, ую, уєш, *недок.* і *док.*, *перез.* Повідомляти про щось, звертаючись до когось-небудь з викладом якихось положень, думок тощо. *Летметр прокламує повне банкрутство критики — звісно, такої, як він сам розуміє її* (Фр., XVI, 1955, 254); *Тільки що яку падаюку Прокламує [царитя] за найбільшу, Соломон одписе зараз: «Любоко, я ще більшу знаю!»* (Л. Укр., IV, 1954, 192).

ПРОКЛАСТИ *див.* прокладати.

ПРОКЛАСТИСЯ *див.* прокладатися.

ПРОКЛЕІТИ *див.* проклеювати.

ПРОКЛЕЙКА, и, ж. Дія за знач. проклеїти, проклеювати.

ПРОКЛЕЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. проклеювати. **ПРОКЛЕЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКЛЕІТИ**, єю, єїш, *док.*, *перез.* 1. Промашувати, просочувати клеєм що-небудь.

2. *Тільки док.*, також без додатка. Клеїти якийсь час. **ПРОКЛЕЮВАЧ**, а, ч. Той, хто проклеює щось, займається проклеюванням.

ПРОКЛЕЮВАЧКА, и, ж. Жін. до проклеювач.

ПРОКЛИНАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОКЛЯСТИ**, прокляню, прокляєш і рідко проклену, прокленеш, *док.*, *перез.* 1. Піддавати прокляття (у і знач.) когось-небудь. — *Проклинаю тебе, сину, — застогнав дід, — проклинаю на сім і на тім світі* (Стор., I, 1957, 343); — *Проклинаю тебе, — закричав Пакоас в азоні, — проклинаю мовою останньою хвилюючу!* (Ю. Янов., II, 1958, 179); *Люди говорили, ніби її прокляв батько, прокляла мати, прокляв увесь рід* (Н.-Лев., II, 1956, 340); — *Няньо сказао, коли не прийдеш додому, не підкорися його вої, то він тебе прокляне! Ти більше не його дитина!* (Томч., Жмењаяки, 1964, 125).

2. Клясти, ляяти, осипати прокльонами когось, що-небудь, виражаючи різкий осуд, відчай, обурення, ненависть і т. ін. *Наймичка невисипуца Шовчир, небога, свою долю проклинає* (Шевч., I, 1951, 315); *Устина побивається за чоловіком і проклинає промисловця, що відібрав у неї господаря* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 10); *Отак поспорять [люди], покличуть; одні поблагословлять, другі прокленуть тодішні порядки, та й розійдуться* (Мирний, I, 1949, 184); *Вире старий Тарас сиве пасмо з своєї чуприни і прокляне і день, і годину, коли народив на ганьбу собі такого сина* (Довж., I, 1958, 247); *Образно. *..первісний соціалізм був утопічним соціалізмом. Він критикував капіталістичне суспільство, .. проклинав його..* (Ленін, 23, 1972, 45).

◇ **Прокліна́ти** *слід див.* слід¹.

3. *Тільки док.* Клясти якийсь час. *Цілу ніч пропала та прокляла Марина Карповна свого чоловіка* (Мирний, I, 1954, 157).

ПРОКЛИНАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОКЛЯСТИСЯ**, проклянюся, прокляєшся і рідко прокленюся,

прокленешся, *док.* 1. розм. Присягатися з прокльонами. — *Щоб на мойї тварі сіло сімсот.. болячок, — та й усімакми відьомськими прокліманнями [прокльонами] стала проклінатися [відьма]* (Кв.-Осп., II, 1956, 210); *Узяла [Краньцовська] його [чоловіка] на сповідь.. Та він зразу проклінався, що це неправда* (Март., Тв., 1954, 267).

2. *Тільки док.*, рідко. Бути проклятим. *Стаженітьсь! будьте люди, Бо лихо вам буде.. Одурається брат брата І дитини мати, І дим змарою заступить Сонце перед вами, І навіки прокленеться Своїми синами!* (Шевч., I, 1963, 330).

3. *Тільки недок.* Пас. до проклянути.

ПРОКЛІН, рідше **ПРОКЛЬОН**, лбню, ч. 1. Лайливий вислів, який виражає різкий осуд когось, чогось-небудь, велике обурення кимсь, чимсь, ненависть до когось, чогось і т. ін. [Е л е а з а р:] *Мовчанья. Який прокльон страшніший над мовчання?* (Л. Укр., II, 1951, 145); *Розпочалась правдива війна родинна з заичайними пригодами: сварками, прокльонами, криками на все село і бійками* (Фр., II, 1950, 202); *Вибуки бриніли і згасали разом з іскрами шабельних ударів. Лунали прокльони* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35).

Поселя́ти прокльони́ див. посиляти; **Сіпати прокльони́** (прокльонами) *див.* сіпати; **Сла́ти прокльони́ див.** сла́ти.

2. Те саме, що прокля́ти 1. *Вона боялась, що її проклін побив Мелашку, як лиха година* (Н.-Лев., II, 1956, 340); *Хто в час пожежі край свій кине І.. в чужий отече, Того весь вік огонь нече І проклін рідної країни* (Олесь, Вибр., 1958, 411); *Ворогам — покара і прокльон, А народу — пісня величава* (Мас., Поезії, 1950, 37).

3. *перез.* чого. Те, що обтяжує, мучить, робить нещасним когось, завдає лиха, горя тощо. *Зламати нам судьби проклін! Ударив дзвін!* (Л. Укр., I, 1951, 468); *«Дивіться ж, діти, онде він, — Який поганий і знебулий, Пожмурий, темний, як вігнуди Його зневага і проклін!»* (Зеров, Вибр., 1966, 412).

ПРОКЛІТИКА, и, ж., *спец.* Ненаголошене слово, що стоїть перед наголошеним і утворює з ним одне фонетичне ціле. Слово, з належними до нього *апроклітиками* та *емклітиками*, в живому потоці мови входить, як відомо, до складу ритмічної групи (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 152).

ПРОКЛЮВАТИ *див.* прокльовувати.

ПРОКЛЮНУТИ, не, *док.*, *перез.* Однокр. до прокльовувати.

ПРОКЛЮНУТИСЯ, неться, *док.* Однокр. до прокльовуватися. *Прослався світло-жовтий пухнастий килим. Це — курчата, що лише вчора прокльонулися з яєць* (Рад. Укр., 27. II 1964, 2); *Дивувалась зима, Як посміли над сімє Прокльонитися квітки Запалуці, дрібні?* (Фр., X, 1954, 9); *На кушач вже прокльонулась зелень* (Бичко, Вогнище, 1959, 79); *Он тільки-тільки прокльонулся зрибочок, у нього ще й ніжки нема, а шапочка навіть не остигла почервоніти* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 147); *Вона визирнула з-за бука, намагаючись і далі зграти пустотливе дівчиство, а в самої .. вже прокльонулася стурбованість* (Загреб., Шепіт, 1966, 239).

ПРОКЛЯСТИ *див.* проклянути.

ПРОКЛЯСТИСЯ *див.* проклянутися.

ПРОКЛЯТИ *див.* проклятий.

ПРОКЛЯТИЙ, **ПРОКЛЯТ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проклясти. *Проклятий від матері не треба жити меж людьми... земля не здержить...* (Кв.-Осп., II, 1956, 456); *Кров висисав оте остоуджене, Прокляте мишком шиття, Що паненя, вередиле, зманіжене, Вишивирне геть на сміття* (Граб., I, 1959, 52); * У порівн. [М и к и т а:] *Вони щасливі, їх доля сміється, їх доля дбас; а я, мов проклятий, мов матір'ю пропла-*

каний, ні на хвилину не заспокою свого замордованого серця!.. (Кроп., I, 1958, 116); *Вже померли старі батьки, підросли діти, а все ніяк не могла Маруся вибратися в кращу квартиру. І робила ж, як проклята — по домах ходила проти* (Головко, II, 1957, 440); // *проблято, безос. присудк. сл. — Фрґійське плем'я не проклято* (Котл., I, 1952, 244).

Будь [трічі] **проклятий** (проблят, проблята, пробляте); **Хай** **буде** [трічі] **проклятий** (проблят, проблята, пробляте), *лайл.* — усталені формули зловісного побажання, прокляття. [Р і ч а р д:] *В найтлжчий час мене кумир мій градив. Так будь він проклятий!*.. (Л. Укр., III, 1952, 111); *Та скрізь — у жарах майсових плантацій, У синій гавайяк, на доках голінки, Серед шумних будог — лице рабині-праці, Скрізь піт, і гніт, і кров, і саист бічів іокит... О раю, проклят будь! Будь проклят, буйний Риме!* (Рильський, II, 1960, 19); — *Кінчилася світова війна! Стою з автоматом на порозі нової епохи й думаю: яку могутню темну силу ми перемогли, будь вона проклята!* (Довж., I, 1958, 279); *Свіши навпочіпки, чоловік.. тільки тепер остаточно відчував, що темне громадянське язичництво, будь воно тричі прокляте, залишилося позаду* (Стельмах, I, 1962, 646); [К р я ж:] *Хай буде проклята година, коли той Дмитро на нашій дорозі став* (Зар., Антеї, 1962, 247); *Щоб я (ти, він, вона, вобі і т. ін.) був (була, було) [трічі] проклятий* (проблят, проблята, пробляте): а) (у столуч. із займ. я) вигук, клятва, що вживаються на підтвердження достовірності чого-небудь. «*Коли брешу, Негай бог карає!*» «*Не бог, а ми. Признавайся!*» «*Нащо б мав зовати [дочку]. Якби жила? Негай, боже, Щоб я був проклятий!*» (Шевч., I, 1963, 84); б) (лайл.) вигук, що виражає різкий осуд кого-, чого-небудь, велике обурення кимсь, чимсь, ненависть до когось, чогось і т. ін. (Антоніна): *Іване, скажи йому, щоб був він проклятий!* (До Шредера:). *Убивця ти, жорстокий кат, як пошть тебе нечасна земля...* (Довж., I, 1958, 382).

ПРОКЛЯТИЙ, а, е. 1. часто *лайл.* Який (якого) проклинають, жорстоко засуджують, дуже ненавидять; клятий. — *Приводить тільки швидке проклятого сотника, а і йому віддачу* (Кв.-Осн., II, 1956, 189); [1-й п а р у б о к:] *Ух! У мене аж від горить: ну й битиму ж, ну й битиму ідолаів прокляти!* (Вас., III, 1960, 16); *Федькові ввижаєся батько, що, мов живий, стоє перед його очима в усій своїй страдницькій виразності, як докір і обвинувачення проклятому світові всегладний* (Добр., Очак. розмпр. 1965, 41); *Проклята пора епопійських слів, літературного холопства, рабської мови, ідейного кріпосництва!* (Пролетаріат поклав край цій мерзентності, від якої задихалося все живе і свіже на Русі (Левін, 12, 1970, 92); // *розм.* Який докучає, викликає досаду. *Прокляті вітри роздулися, А море з лиха аж реве* (Котл., I, 1952, 67); — *Ніж не візду в прокляте крісло, таке аузьке!* (Н.-Лев., I, 1956, 126); *Сажно налягала на весло, поспішаючи зетъ від жалючої прижари. Але прокляті озера тяглися нескінченно* (Смолянч, I, 1958, 79).

◇ **Проклята душа** *див.* *душá.*

2. у *знач. ім.* **проклятий**, того, ч.: **проклята**, тої, ж. Людина, яку проклинають, жорстоко засуджують, дуже ненавидять. *Отож і вичепись я, виріс, Прошу собі волі, — Не дав [пані]. І в москалі Проклята не голить. Що тут на світі робити? (Шевч., II, 1963, 81); Вперед, полки суворі, Під прапором свободи... За кров братів пролиту, За кожен плач дитяти Проклятим відплатити, Розбийників скарати* (Рильський, II, 1960, 168); // *рідко.* Те саме, що **нещасний** 7. — *Недаром тут [у штольві] такий сонет. Певно, що се не від святого, а від проклятого* (Фр., IV, 1950, 28).

ПРОКЛЯТТЯ, я, с. 1. Різке засудження кого-небудь, що часто свідчить про безповоротний розрив з ним і супроводжується зловісним побажанням, прокльотвом. [В а с і л ь:] *Ні, не зочу я тебе проклинати! Що ж з того прокляття?* (Кроп., I, 1958, 197); *Я руку подаю земній сім'ї єдиній... А тим, хто падує на світ протяг звірний, Хто, в кров обарений, по кров нову іде, Свинцем розтопленим прокляття хай паде!* (Рильський, III, 1961, 64); *Багато разів я сварила з батьком, висловлював йому бажання залишити службу і вступити на сцену, але батько загрожував мені прокляттям* (Минуле укр. театру, 1953, 20); // *Засудження, супроводжуване відлученням від церкви. Раптом вона згадала про прокляття, і страх відбився на її обличчі. — Та плював я на його анафему, — заспокоював Мічурін дружину. — Плював я на нього з усмі його синклітом* (Довж., I, 1958, 436).

2. Прояв різкого осуду кого-, чого-небудь, великого обурення кимсь, чимсь, ненависті до когось, чогось і т. ін. *Не візьме [юнак] більш рушницю з руки, Страшного списа не ожиге... Прокляття шле, безсилій з муки, На панування світове* (Граб., I, 1958, 259); *Дякуюче чус всі ці прокльоти, адресовані тому, хто був його кумиром, і вже й сам не знаходить у своєму спустошеному серці нічого, крім тупого відчаю, зневіри у всьому й прокляття* (Гончар, II, 1959, 439); *Імперіалістична війна викликає у П. Тичини різкий протест і осудження. У вірші «По блакитному ступу» поет від імені молодої селянки-вдови, що втратила чоловіка на фронті, посилає прокляття війні і тим, хто є її винуватцями* (Іст. укр. літ., II, 1956, 352); // *Лайливий вислів, яким виражають такі почуття. Усі старалися серед натовпу зроби ти собі якнайбільше місця, незважаючи, що друзі душилися, попитаючи один одного з прокляттям на устах* (Кобр., Вибр., 1954, 41); *Батий з пагорка стежив за наступом, кусав губи, рознісано шепотів прокляття* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 477).

3. у *знач. виг.* Уживається для вираження великого невдоволення, сильного обурення, досади, відчаю і т. ін. [М а р у с ь к:] *Прокляття! Жінко! Не муч мене! Кажися: нам гробить щось?* (Фр., IX, 1952, 332); [С т о р ч а к:] *Мар'яно! Повернись!.. Прокляття. Не прощу, Яшко!* (Зар., Антеї, 1961, 87).

4. Те, що обтяжує, мучить, робить нещасним когось, завдає лиха, горя тощо. *Таке лежить прокляття на мені, Що мушу тузу словом зустрічати* (Л. Укр., I, 1951, 165); *Народ ніколи не відривав щастя від праці, навіть тоді, коли праця була для нього прокляттям* (Рад. літ-во, 4, 1967, 28).

ПРОКЛЯТУЩИЙ, а, е, *розм.* 1. часто *лайл.* Який (якого) проклинають, особливо жорстоко засуджують, особливо сильно ненавидять; ненавистний. *Вона справді вилакала очі, живучи в тій проклятущій хаті з сином, лютим змієм, і невісткою, задякую (Барв., Опов., 1902, 369); [Б и ч о к:] Ні, вже зарік дам, доки віку мого: не залищатися до того проклятущого зілля, до гаспидських молодців* (Кроп., I, 1958, 488); // у *знач. ім.* проклятущий, щого, ч.: **проклятуща**, щої, ж. Людина, яку проклинають, особливо жорстоко засуджують, особливо сильно ненавидять. *О, прокляття проклятущий — за нелюдяність, за зло! Наш народ естає ще дужчим, тільки ж: жертва яких було!*.. (Тяч., II, 1957, 197); // *Який викликає велике роздратування, досаду, надзвичайно сильно докучає кому-небудь. Я був бідий сільський хлопець і ніколи ще на своїй віці не мав олівця, все мусив писати тим проклятущим гусячим пером, котре так страшно капало, брижало і порскало під натиском моєї руки* (Фр., I, 1955, 239); *Трохим Іванович ладний був задушити проклятущого*

пса, який завад йому стільки звильовання (Шиян, Гро- за., 1956, 204); З дому грошей надсилали все менше і менше: все забирала проклятуца звороба Василя Опанасовича (Полт., Повесть..., 1960, 269).

2. рідко. Те саме, що записали 2, 3. — А що, одірали змію біля свого серця! — гукнули перші [селяни].. — Хто ж знає, хто гадає, що таке каторжне гадасється, таке проклятуце зародиться?.. — казали ті, що йняли віри [Марині] (Мирний, IV, 1955, 254); [Я в до х а:] А очі у нього, — я таки придивилась, — прямо проклятуці! (Кроп., II, 1958, 347).

ПРОКЛЬОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прокльовати. У прокльованому яйці підшкаралупна оболонка швидко висихає, стає міцною, що обмежує рух зародка та затримує вихід з яйця (Птахівн., 1955, 138).

ПРОКЛЬОВУВАТИ, ус, недок., **ПРОКЛЬОВАТИ**, юб, док., перек. 1. Пробивати дзьобом, клюючи. Сидитиме [пташка в гніздечку] доти, доки шестеро голубчиків-малат не проклюють великими дзьобиками тонюсеньку шкаралупу яєчка і, обігріті й висушені материнським тілом, не розлялять ротикі і не попросять їсти (Тют., Вир, 1964, 202).

2. тільки док. Кльовати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОКЛЬОВУВАТИСЯ, утється, недок., розм. 1. З'являтися з яйця, пробиваючи дзьобом шкаралупу (про пташенят). Зозуляна прокльовується на десяту добу висиджування (Наука..., 8, 1966, 5).

2. Пробиватися, показуватися із землі, з-під снігу, з'являтися з брунок (про листя, пагона рослин і т. ін.). Десь-не-десь прокльовувалася з землі свіжа зелень (Фр., III, 1950, 250); *Образно. Село одливало й одпливало назад. Прокльовувались возики у вікнах, меркли за деревами (Гуц., Скупана., 1965, 23); // перек. Ставати помітним або відчутним. З його очей проглядали і настороженість, і обережність, і лукавство, а з-позіж них прокльовувалася і знову десь причаювалася розум (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 121).

ПРОКЛЬОН див. проклін.

ПРОКОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прокувати¹. Різальний інструмент, виготовлений із добре прокованої сталі, має більшу стійкість, ніж різальний інструмент, виготовлений з гарячекатаної сталі (Технол. різального інстр., 1959, 82); Прокована крича [криця] захоплює, і її вкинули до горука і знову почали підігрівати (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 452); * Образно. Ти [українська мова] у мені із кореня — Полеж мені наговорена, Дзвоном коси прокована, В чистій воді смакована (Бічко, Простота, 1963, 39).

ПРОКОВЗАНИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мин. ч. до проковзати. Мене не тягло навіть на проковзани по тротуарх етежи (Сміл., Сашко, 1957, 11).

ПРОКОВЗАТИ див. проковзувати².

ПРОКОВЗАТИСЯ див. проковзуватися.

ПРОКОВЗУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. проковзувати¹. Плазність еклюдання (двигуна) досягається проковзуванням дисків, коли їх поступово притискають один до одного (Підручник шофера..., 1960, 188); Великі відхилення по зовнішньому діаметру гарячекатаного прутка від номінального діаметра і неправильна геометрична форма його можуть бути причиною недостатнього затиску прутків у цапгових патронах, що приводить до проковзування прутка (Технол. різального інстр., 1959, 84).

ПРОКОВЗУВАННЯ², я, с., рідко. Дія за знач. проковзувати².

ПРОКОВЗУВАТИ¹, ус, недок. Не затримуватися, рухаючись (про гладкі, слизькі поверхні); // Вислизуючи, вищорскуючи, проскакувати крізь що-небудь, між чимсь (про гладкі, слизькі предмети).

ПРОКОВЗУВАТИ², ую, усш, недок., **ПРОКОВЗА-**

ТИ, аю, аеш, док., перек., рідко. Робити гладким, слизьким що-небудь, ковзаючи по ньому.

ПРОКОВЗУВАТИСЯ, ується, док., рідко. 1. Ставати гладким, слизьким від ковзання.

2. тільки недок. Пас. до проковзувати².

ПРОКОВКА, я, ж., техн. Дія за знач. прокувати¹, проковзувати¹. За допомогою проковки з криць видаляли шлак і одночасно ліквідували пористість криць (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 413).

ПРОКОВТНУТИ, ну, неш, док., перек. 1. Однокр. до проковтнути¹. Сам не знаю, що кажу; сів на лаці та й попросив написати. Принесли хулик, ледає проковтнує, — так мені горло здавало (Стор., I, 1957, 216); Маруся не могла їсти. Проковтнула кілька крижот і мовчки вертала кудему Юрчиюві (Хотк., II, 1966, 276); Бромко проковтнує слину, як ковток води (Вільде, Сестри..., 1958, 339); // розм. Швидко, похашцем або жадібно з'їсти чи випити що-небудь. Ятки ось базарні. Булки он біліють, он сало. А ось пиріжечки якісь у корзині несе злопець, вигукує. Чи хоч за п'ятака купити проковтнуть чого? (Тесл., 3 книги життя, 1949, 146).

Йому не пощастило всі обділити. Забув лишити й собі; «найку». Хліб той проковтнули в одну мить (Збан., Єдина, 1959, 127); Русевич прокинувся рано і з дому вийшов з третім гудком, не заготовивши чекати сніданку. Проковтнує лише слякку чаю з червоним учорашнім галбом (Шовк., Інженери, 1935, 216); // перек. Знищити що-небудь, погубити когось. Нишком проковтнула море Мос не злато-серебро, Мої літа, мов добро, Мою нуду, мої печалі, Тії незримі скрижалі, Незримим писані пером (Шевч., II, 1963, 238); — Ви й самі її, чарівна пані, ладні проковтнути, Подольночку, живцем: вона ж козацькою своєю вродовською покорила чи не всю Європу! (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 261).

◇ Ніби (веніає, веніає і т. ін.) аршин проковтнув див. аршин; Проквітнути язик (язик) — замовкнути або мовчати. Говорушки Клава й Мила На уроках геогрули, А на збораз — навпаки: Червоніли і мовчали, Навч в рот води набрали. — Проквітнули язики! (Бойко, Ростіть..., 1959, 96); Язик (язик) проковтнеш — про щось дуже смачне. [Я в до к и м:] Мабуть, смачна [горілка], що й язика з нею проковтнеш, як покуштуєш?.. (Кроп., II, 1958, 390).

2. перек., розм. Однокр. до проковзувати². Їх дитячі серця стискалися з тривоги, вступуючи в той новий, такий відмінний і такий страшний світ, що проковтнує їх (Фр., VI, 1951, 172); Ніч впала гразу і проковтнула обрій (Коцюб., II, 1955, 277); Він попровався з усіма і пішов кудись у ніч, яка враз проковтнула його (Сміл., Сашко, 1957, 159).

3. перек. у сполуч. із сл. с л о в о, ф р а з а, перек., розм. Однокр. до проковзувати³. Уля проковтнула останню фразу. Глянула на годинник, на сивенького професора... і — замерла (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 182).

4. перек. у сполуч. із сл. о б р а з а, п і л ю л я і т. ін., перек., розм. Вислухати, черенести що-небудь неприємне, образливе, не даючи належної відповіді. Не встигла молодиця проковтнути однієї образи, як уже сам пан кинувся до неї з кулаками (Л. Янов., I, 1959, 270); — Еге, та ти сьогодні, товаришочку, справді темні здає, — зауважиє Чемериця. — Сьогодні Постолак тебе перегнає. Гаарши мовчки проковтнує пілюль (Коцюба, Нові береги, 1959, 286); // Стримати, затамувати (про вияв якогось почуття, переживання). У Фрузі закутулися слози в очі, але вона силоміць проковтнула їх (Фр., I, 1955, 78); Мати проковтнула досадну гримасу (Кач., II, 1958, 298).

5. *перен., розм.* Прочитати дуже швидко; прочитати велику кількість книжок за недовгий час. Тільки що дочитав Кащенко драму «Помилюк». Проквітнує, як кажуть, цілком і теперешки, от, роздумую, що про неї сказати (Мирний, V, 1955, 423); Інколи Толя розводив руками і говорив: — А цього і я не знаю. Спитай у Ігоря. Він цілу бібліотеку проквітнує (Жур., Нам тоді..., 1968, 53); Холод з нетерпінням ждав автореферату Шаттали. Автореферат проквітнує за один вечір (Загреб., Спект., 1961, 45).

ПРОКВІТНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до проквітнути. Над селом тиша, ніби перед божм, тільки інколи розіреє її лунастий постріл і зразу ж стихне, проквітнутий масивами дрімучих лісів (Собко, Нам спокій..., 1959, 72); *Образно. Закінчив [Федір Іполитович] огляд і зразу застиг на стільці виструнчений, буцімто знову випростає в ньому проквітнутий аршин (Шовк., Людина..., 1962, 334).

ПРОКВІТНУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мін. ч. до проквітнувати. Слина змочує те, що суше, змачує проквітнутий маси, нейтралізує хімічне діяння речовини (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 11).

ПРОКВІТНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проквітнувати. При випадковому проквітнуванні антифризу [отруйної рідини] потерпілий повинен бути негайно доставлений в лікувальний заклад, бо антифриз, потрапляючи в шлунок, викликає тяжке отруєння (Підручник шофера..., 1960, 324).

ПРОКВІТНУВАТИ, ую, уєш, *недок., перен.* 1. Ковтаючи, пропускати через стравохід у шлунок; робити ковток. Кит — найбільша тварина нашої планети — годується найдрібнішими плактонними рачками. Він проквітнує їх мільярди за день (Наука..., 3, 1961, 27).

2. *перен., розм.* Робити нечутним або непомітним; поглинати. Ні голосу пташини, ні шуму вітру, ні цвіркоту сверщика, навіть стук його [Євгенія] кроків проквітнує глуха пустиня (Фр., VII, 1951, 262).

3. *перен. у сполуч. із сл. о в о, ф р а з а, перен., розм.* Говорити нерозбірливо чи не вимовляти нічого. Мотря кілька разів відчиняє уста і знову... проквітнує слово (Вільде, Наші батьки..., 1946, 9).

ПРОКВІТНУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до проквітнувати.

ПРОКВІТНУВАННЯ, я, с., *техн.* Дія за знач. проквітнувати 1. Залізо піддавали багаторазовому проковуванню, розпикаючи його до червоного жару в ковальсько-му горні (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 418).

ПРОКВІВУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРОКВІВУВАТИ, ую, уєш, *док., перен.* 1. *техн.* Обробляти метал куванням. Проквіваючи два куски заліза, нагрітих до високої температури, майстри спливались, що вони приварюються один до одного, тобто молекули одного куска проникають в об'єм другого куска (Наука..., 1, 1955, 10).*

2. *тільки док., також без додатка.* Кувати (див. кувати¹) якийсь час.

ПРОКВІВУВАТИСЯ, ується, *недок., ПРОКВІВУВАТИСЯ, ується, *док.* 1. *техн.* Піддаватися обробці куванням (про метал). Підняли ковачі удвох крику [крицю] на ковадалі і почали бити молотами. Крича зівдалася, проковувалася (Хижняк, Д. Галицький; 1958, 452).*

2. *тільки недок.* Пас. до проквівувати.

ПРОКОЛ, у, ч. 1. Дія за знач. проколоти, проколівати 1. При отитаз призначається тепло на вуха, робиться, коли необхідно, прокол барабанної перетинки і вводиться пеніцилін (Хвор. дит. віку, 1955, 53); Про ступінь просмаження узнають з пружності м'яса і кольору соку, що витікає при проколі (Технол. пригот. їжі, 1957, 159).

2. Отвір або рана, зроблений (зроблена) чимсь гострим, колючим. Шабельний прокол у спину і кілька рубаних ран на голові, на шії свідчили про звірячу розправу убивця (Ле, Налівайко, 1957, 412).

ПРОКОЛЕНИЙ, **ПРОКОЛОТИЙ**, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до проколоти. Людина, загублена та забита двома літаками недовлі і припущення, відмакну погорджувана, поштурхувана та висміювана, стягається сама в собі, корчиться, мов проколений сажак (Фр., I, 1955, 262); — Ой ви, ручки, ви спрацьовані, А за що ж ви тут позовані?! Ой ви, ручки, ви змозолені, А за що ж ви ще й проколені?! (Павл., Бистрина, 1959, 139); Збороти я не зміг триого і обернувся... Удар і стогін... І він проколотилий лежить багнетом червоногвардійця (Сос., II, 1958, 340); Проколоту ногу йому весь час нарізало і зараз рознесло так, що насили могли стягти з нього чобіт (Гончар, Людина..., 1960, 90); На полі, проколене високими стержнями і змішане з тонкими тіньми од них, коливалося заускає місячне сяйво (Стельмах, II, 1962, 89); // проколєно, проколєто, *безос. присудк.* с. — Я почував себе так, ніби мені було проколєто вуха (Ю. Янов., II, 1958, 103).

ПРОКОЛЄННЯ, я, с. Дія за знач. проколоти, проколівати 1.

ПРОКОЛІВАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до колівати 2. Проти них бігла білава панна під широким брилем. Ледве встигла проколівати поєз них..., а вже Мартині шокі залає густий рум'янець (Коцюб., II, 1955, 298).

ПРОКОЛІНА, я, ж., *рідко.* Те саме, що прокол 2. У недооарене м'ясо голка входить важче, а сік, що витікає з проколини, має червокуватий колір і швидко згортається в окролі (Укр. страви, 1957, 129).

ПРОКОЛКА, в, ж., *рідко.* 1. Дія за знач. проколоти, проколівати 1.

2. *арх.* Знаряддя з гострим кінцем, яким проколюють що-небудь. В людей пізнього давньокам'яного віку з'являються вже різні знаряддя з кременю, кістки і рогу — скребачки, проколки, голки (Іст. СРСР, I, 1957, 6); Славиться історичними пам'ятками чернігівська земля... Тут знайдено предмети з крейдяного кременю: ніжоподібні пластинки... наконечники стріла, проколки, різці (Рад. Укр., 14.VII 1965, 4).

ПРОКОЛОТИ *див.* проколівати.

ПРОКОЛОТИЙ *див.* проколений.

ПРОКОЛОТІСЯ *див.* проколіватися.

ПРОКОЛУПАТИ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до проколупати; // проколупано, *безос. присудк.* с. Лежить він [м'яч] спокійно, Ні скок, ані скік: У нього гвіздком Проколупано бік (Перв., Райдуга..., 1960, 37).

ПРОКОЛУПАТИ *див.* проколупувати.

ПРОКОЛУПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Док. до колупатися 1.

2. Колупатися якийсь час.

ПРОКОЛУПУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРОКОЛУПАТИ, аю, аєш, *док., перен.* 1. Колупаючи, проникати всередину чого-небудь, робити отвір у чомусь. Галаганчик вибрав зручну хвилю і гвіздком проколупав у лантусі дірку.. З дірочки цівочкою посипався блискучий пісок (Донч., VI, 1957, 108).*

2. *тільки док., також без додатка.* Колупати (у 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОКОЛЮВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. проколівати. Готовність риби визначають проколюванням одного з кусків її виділкою (Укр. страви, 1957, 117).

2. *рідко.* Дія за знач. проколіватися. Заважила [Краньцовська] в своїй маленькій дитини гарячку, що відчувала проколювання перших зубів (Март., Тв., 1954, 333).

ПРОКОЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКОЛОТИ**, коліти, колеш, *док.*, *перех.* 1. Колучи (у 1 знач.), протиняти що-небудь. Для зимового зберігання стручки перцю накидають на нитку, проколюючи плодоніжки (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 185); Баба взяла голку й кілька разів проколола нею фото (Скл., Карпати, II, 1954, 126); // Колочити, проникати куди-небудь або давати вихід чомусь. Я відчуваю, що мені проколюють шкіру голкою і выпускають рідину (Ю. Янов., II, 1958, 128); В черевній порожнині [хворого] скупчується базато рідини..., яку доводиться час від часу випускати, проколюючи черевну стінку (Наука., 12, 1953, 23); Духовник розмотав мокре ганчір'я з ноги. — Ого, рознесло, — сказав артилерист і покритку головою. — Знаєш що, товаришу, давай я тобі проколою: воно вже вишло (Гончар, Людина., 1960, 101); // Робити отвір у чому-небудь чимсь гострим, кблжчим. Я дуже стид, і мені доводилось потай від бабусі проколювати в могом поясі нові дірочки, щоб можна було стягувати його тугіше (Сміл., Сашко, 1957, 121); Для того, щоб дати правильний напрям шурупові, можна перед загвинчуванням його проколоти отвір шилом (Стол.-буд. справа, 1957, 201).

2. Уражати кого-небудь якимсь вістрям. [Настя:] Коли в тобі ще живе українська душа,... свого поганого турчина, нашого закаляючого ворога, тричі проколи очим ножем. *На!* (Н.-Лев., II, 1956, 456); — Соска проколола шаблюю у спину їхній же сотник Остап Заблуда (Ле, Наливайко, 1957, 349); // Робити рану, розсікаючи тіло якимсь вістрям. Лихо прилучилось з одною матір'ю, як зовдалась вона по місяц з маленькою дитинкою; так вона драла по гніздах пухвірніккі, проколювала груди й давала дитинці сасати кров (Стор., I, 1957, 348); Алі оборонявся. Він проколов руку Нурді і дрянну Османа (Коцюб., I, 1955, 401); На праву н'яту він не ступав: мабуть, проколов у кущах (Сміл., Сад, 1952, 119).

3. *перен.* Проникати, проходити крізь що-небудь; прорізувати. Сонце вже встигло підбитися висоенько і тонкими голками проколювало нову Матвійкову сорочку (Донч., VI, 1957, 255); Вниз відстрибне кошлате льотне поле,... І веретенце злого літака Миглайу товщу сизих змар проколе (Бажан, I, 1946, 157); // також у сполуч. із сл. в ч і, по г л я н д, розм. Проникливо дивитися на кого-небудь; пронизувати. Очі, ті зачаровані, огнисті очі, так і впилися в Германа, так і проколювали його (Фр., VIII, 1952, 343); Дівочі очі.. проколювали гнівним поглядом небдалого тракториста (Ю. Янов., II, 1954, 152); Прокурор проколов відвідувача суворим поглядом (Збан., Передкняв'я, 1960, 347); // також у сполуч. із сл. д у ш а, с е р ц е і т. ін. Сильно діяти, впливати на кого-небудь, викликати якісь почуття; уражати. Утходячи в царину, силкувалась вона прилобобити своє обличчя так, щоб не видно було, яка досада наче ножем проколола їй серце (Барв., Опов., 1902, 152); Навіки віями мені ти серце проколола. І серце плаче... (Сос., II, 1958, 85).

ПРОКОЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОКОЛОТИСЯ**, колюся, колешся, *док.* 1. розм. Діставати прокол (у 2 знач.).

2. *перен.*, *рідко*. Проникати, проходити крізь що-небудь. Подекуди з-за змар проколювалося скупе проміння далекого сонця (Літ. Укр., 13.VI 1969, 3); // Виникати, виявлятися (про думки, почуття і т. ін.). Другої динки веселість Якіма стала потухати, а натомість проколювалося журливі питання (Кобр., Вибр., 1954, 52).

3. *тільки недок.* Пас. до прокблявати.

ПРОКОМЕНТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прокоментувати. Великий інтерес викликають ґрунтовно прокоментовані листи П. А. Грабовського (Рад.

літ-во, 3, 1961, 125); // прокоментовано, безос. присудк. сл. У дорозі, коли було переговорено все чисто, навіть прокоментовано репліку дружини..., тільки тоді Бачура слухав: — А як поживав тітка Харитина? (Чаб., Тече вода., 1961, 145).

ПРОКОМЕНТУВАТИ, үю, үєш, *перех.* Док. до коментувати. Якогого повніше вібрати і глибоко осмислити, належно прокоментувати масову художню творчість, що виникла в роки Великої Вітчизняної війни — одно з першочергових завдань українських фольклористів (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 8); Ми послідуємо до головного теоретика космоу і просимо його прокоментувати значення одночасного польоту в космосі двох радянських кораблів і встановлення між ними двоєстороннього радіозв'язку (Рад. Укр., 13.VIII 1962, 2).

ПРОКОМПСТИРУВАТИ, үю, үєш, *док.*, *перех.* Проби́ти компостером якийсь знак (перев. на квітку). Прокомпстирувати трамвайний квиток.

ПРОКОМПОСТУВАТИ, үю, үєш, *док.*, *перех.* Те саме, що прокомпстирувати.

ПРОКОНОПАТИТИ *див.* проконопачувати.

ПРОКОНОПАТИТИСЯ *див.* проконопачуватися.

ПРОКОНОПАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проконопачити.

ПРОКОНОПАЧУВАТИ, үю, үєш, *недок.*, **ПРОКОНОПАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перех.* 1. Забивати, затикати всі дірки, щілини в чому-небудь ключам, мохом і т. ін.; конопатити. Проконопатити човен.

2. *тільки док.*, також без додатка. Конопатити якийсь час.

ПРОКОНОПАЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКОНОПАТИТИСЯ**, титься, *док.* 1. Ставати проконопаченим.

2. *тільки недок.* Пас. до проконопачувати.

ПРОКОНСПЕКТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проконспектувати.

ПРОКОНСПЕКТУВАТИ, үю, үєш, *перех.* Док. до конспектувати.

ПРОКОНСУЛ, а, ч. У стародавньому Римі — намісник провінції, що призначався сенатом з числа колишніх консулів. Оповідання ці [А. Франса] складаються... з діалогів. Перше: діалог римського проконсула Галліона в Коринфі з своїми приятелями патриціями (Л. Укр., VIII, 1965, 175).

ПРОКОНСУЛЬСТВО, а, ч. 1. Посада проконсула.

2. Час правління проконсула.

3. Провінція, де намісником був проконсул.

ПРОКОНСУЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до проконсул і проконсульство. В Нижній Мезії встановлюється управління римського намісника з проконсульськими поноваженнями (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 274).

ПРОКОНСУЛЬТУВАТИ, үю, үєш, *перех.* Док. до консультувати.

ПРОКОНСУЛЬТУВАТИСЯ, үюся, үєшся. Док. до консультуватися. Хвилим десять-двадцять вихователка не в'являлась у класі. Цього було досить. Задачку всі [учні] швиденько переписували, встигали проконсультуватися з іншими предметами (Збан., Курял. о-ви, 1963, 125).

ПРОКОНТРОЛЮВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до контролювати. Присаде [Василь] — випростується.. Десять, двадцять, сто разів. Ноги підгинаються, не стає мочі, а він усе присадає і все випростується і не знає, де нінець, не може проконтролювати (Хотк., I, 1966, 116); Контроль точності підшипників провадиться, як правило, у складеному стані, але замочник (в разі потреби) може будь-який підшипник розібрати або проконтролювати за всіма правилами (Допуски., 1958, 200).

ПРОКОНТРОЛЬОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проконтролювати; // проконтрольовано, *безос. присудк. с.* Положення точок, які розплановують полярним способом, повинно бути проконтрольовано проміром між точками, лінійною засічкою.. або іншими прийомами (Інж. геод., 1959, 166).

ПРОКОП, у, ч. 1. Дія за знач. прокопати, прокопувати.

2. Прокопаний отвір, заглиблення, прохід і т. ін. Краплі крові.. на камені, в темнім прокопі виглядали, мов чорні голови залізних гвоздів (Фр., V, 1951, 267).

ПРОКОПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прокопати. Через вузьку пересип скрізь були прокопані ерики, щейто канава (Н.-Лев., II, 1956, 226); Корній спустив лопату в прокопаний річак. Він був завглибшки з піваршином (Гр., I, 1963, 418); Прокопаний од Волхова каналець.. постає необхідну тут воду (Загреб., Диво, 1968, 233).

ПРОКОПАТИ *див.* прокопувати.

ПРОКОПАТИСЯ *див.* прокопуватися.

ПРОКОПИРАТИ, аю, аєш, *док., перек., розм.*

1. Док. до копирати. *Образно. Нопрохає [Кабанець], хто б може з ним спрязє та й прокопирали ті десяти з н'ять (Мирний, IV, 1955, 211).

2. також без додатка. Копирати якийсь час.

ПРОКОПИРАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.*

1. Док. до копиратися 1.

2. Копиратися якийсь час.

ПРОКОПКА, в, ж., *рідко.* Дія за знач. прокопати, прокопувати.

ПРОКОПТИТИ *див.* прокопчувати.

ПРОКОПТИТИСЯ *див.* прокопчуватися.

ПРОКОПТИЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до прокоптити. Хомі було трохи незачно бачити зарє перед собою панораму індустриального міста, наскрізь прокоптілого за довгі роки заводською сажєю (Гончар, III, 1959, 424).

ПРОКОПТИТИ, пчү, птіш, *док., розм.* 1. Вкритися кіптявою, закоптитися.

2. Коптити якийсь час.

ПРОКОПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прокопувати.

ПРОКОПУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРОКОПАТИ, прокопаю, прокопаєш і *діал.* прокопію, прокопієш, *док., перек.* 1. Копаючи, робити в чому-небудь отвір, утворювати заглиблення, прокладати прохід і т. ін. Дянько з Васицьком.. прокопують повід повіткою річачки для перших молодих струмочків (Гончар, II, 1959, 134); Спеціальними машинами прокопують канави, куди стікає вода; таким чином, болота осушуються (Фіз. геогр., 5, 1956, 54); Поки Корній прокопав перший річачок уперек зрєблї, то добре впрїє (Гр., I, 1963, 417); Він знає із досвїду, що чим глибшу дучку прокопає в землі, тим більше кип'ячки виступає на воді (Фр., VIII, 1952, 315); Щоб пройти двацять кроків до метеорологічної будки, прокопали у сїгу тунель (Трубл., I, 1955, 228); *Образно. Казанцев брязнув закаблуками перед Онисєю; його закаблуки прокопали добрий річак на глиняному долі (Н.-Лев., III, 1956, 148); // Копаючи, проходити певну відстань. Прокопав було н'ять, шість сажнів [сажнів], а як десять, дванадцять, то вже велике свято (Фр., IV, 1950, 7).*

2. Копаючи, проходити щось наскрізь. Копають брати тиждень, копають і другий.. Потомились, сердешні,— робота, бачите, неабияка, прокопали широкій пласт глини і до каменю докопались, а нема ні скарбу, ні води (Стор., I, 1957, 49); Професор вирити обміряти горб, прокопати в кількох місцях ґрунт та приблизно визначити положення поверхневого шару

торіанітового родовища (Трубл., Шхуна., 1940, 43).

3. тільки *док.*, також без додатка. Копати якийсь час. Прокопаши разом з катюгою нині ціліснїкий день, пан обозний не знайшов там, де сильно сподїваєся, ані найменшої ознаки будь-якого скарбу (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 500).

ПРОКОПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., ПРОКОПАТИСЯ*, аюся, аєшся, *док.* 1. *рідко.* Копаючи, прокладати собі шлях куди-небудь.

2. *рідко.* Копаючи, проникати куди-небудь, до чогось, влявляти щось; докопуватися. * Образно. Мало зажадає [перед смертю] старий землекоп від сина, та, певно, тижи словами він прокопався до всієї глибини його душі (Вол., Самоцвіти, 1952, 72).

3. тільки *док.* Копатися (у 1, 2 знач.) якийсь час.

4. тільки *недок.* Пас. до прокопувати 1, 2.

ПРОКОПЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до прокоптити.

2. у *знач. прикм.* Який прокоптився, вкрився кіптявою. Старий сам собі варив рїденьку кукурудзку кашу, запроваєну цибулинною, іноді лавив рибу і варив її в своєму прокопченому казанку (Чаб., Балкан. весна, 1960, 53).

ПРОКОПЧУВАТИ, ую, уєш, *недок., ПРОКОПТИТИ, пчү, птіш, *док., перек.* Приготовляти продукти харчування (м'ясо, рибу і т. ін.), піддаючи коптінню (*див.* коптіння¹). Ковбаси можна коптити у димовій трубі печі. Дим, проходячи через трубу, обволікає ковбаси і прокопчує їх (Укр. страви, 1957, 76).*

ПРОКОПЧУВАТИСЯ, ується, *недок., ПРОКОПТИТИСЯ, яться, *док.* 1. Ставати прокопченим (про продукти харчування). На закуску жовли в молоці жирні.. оселедці, а други, малосольні, кухар повсїє у димарі, і.. вони чудово прокоптілися (Тулуб, В степу., 1964, 219); // Вкриватися кіптявою.*

2. тільки *недок.* Пас. до прокопчувати.

ПРОКОРЕКТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прокоректувати.

ПРОКОРЕКТУВАТИ, ую, уєш, *док., перек.* 1. Док. до коректувати.

2. також без додатка. Коректувати якийсь час.

ПРОКОРИГОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прокоригувати.

ПРОКОРИГУВАТИ, ую, уєш, *док., перек.* 1. Док. до коригувати. Прокоригувавши і виправиши сїєй набір, Таклошкін.. почав друкувати (Бурл., Напередодні, 1956, 359).

2. також без додатка. Коригувати якийсь час.

ПРОКОРМ, у, ч., *розм.* Дія за знач. прокормити, прокормлювати і прокормитися, прокормлюватися. Князеві належить данина для прокорму дружин і челяді (Загреб., Диво, 1968, 218); Було багато діла в маленькому тайствї.. — запастися дров, пїймати рибу на Росі, вбити зайця на прокорм... (Скл., Святослав, 1950, 258).

ПРОКОРМИТИ *див.* прокормлювати.

ПРОКОРМИТИСЯ *див.* прокормлюватися.

ПРОКОРМЛЕННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. прокормити, прокормлювати і прокормитися, прокормлюватися. Його життя пройшло в бідноті й недостатку, в важкій боротьбі за прокормлення, за науку (Фр., I, 1955, 292).

ПРОКОРМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., ПРОКОРМИТИ, кормлю, кормиш; *мн.* прокормлять; *док., перек.* 1. *розм.* Те саме, що прогодбувати. Така бідність між людьми стала після голодного року, що кожне само себе прокормити не сподївалося (Морд., I, 1958, 43); Корчували [Данишукі] в поті чола шість років, доки*

вибороти стільки землі, що могла прокормити їх (Ірчан, II, 1958, 187).

2. діал. Витрачати на годування. — Той жом, який нам належав, ми вже давно вивезли і прокормили, а нового не дадуть... (Тют., Вир, 1964, 136).

ПРОКОРМЛЮВАТИСЯ, юся, юєшся, недок., **ПРОКОРМІТИСЯ**, нормілюся, корміюся; мн. прокормляться; док., розм. 1. Те саме, що прогодовуватися. — Гей, гей, якби-то мені відки інде прокормитися, не поглянув би я навіть на того вуляряство (Фр., I, 1955, 51).

2. тільки недок. Пас. до прокормлювати. **ПРОКОРОТАТИ**, аю, аєш, перек., розм. Док. до коротати. Ой, піду я у садочок, Час прокоротаю. Лісно гаспіаю (Г.-Арт., Байки., 1958, 149).

ПРОКОСИТИ *див.* прокошувати.

ПРОКОТИТИ *див.* прокочувати.

ПРОКОТИТИСЯ *див.* прокочуватися.

ПРОКОЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОКОТИТИ**, очу, бітиш, док. 1. перек. Перемішати, пересувати щонебудь, котяти.

2. перек. Рухати своєю силою (про течію, вітер і т. ін.); // перек. Поширювати в просторі (звуки, шуми і т. ін.). Грають сурми, Барабан відомий Лунко прокочує Дріб з далими (Перв., I, 1958, 68).

3. *неперек.*, перек. Поширюватися в просторі (перев. про звуки). *Образно. Тут [у Білорусії] мене друзі сердечні чекали, Низько вклонюся їм щирим поклоном, В'ється безсмертна дорога Купали, Коласа голос прокочує дзвоном (Мал., Серце., 1959, 51).

4. перек. і без додатка, розм. Те саме, що прокатувати¹. Мали [возниці] думку прокотити заїжджого барина [пана] на славу, та староста охолоджував (Мирний, III, 1954, 190); — Сідай, стара, прокочу. Хоч, казати правду, тобі там і робити нічого — ще сніг лежить у полі (Колг. Укр., 4, 1956, 21).

◇ Прокотити на вороніях; Прокотити з вітерцем — те саме, що Прокатати на вороніях (*див.* прокатувати¹). Люди почали говорити про те, щоб на наступних виборах прокотити Гризоту на вороніях, а замість нього поставити мого тата (Речм., Твій побратим, 1962, 14); Колосники з материнням чекали на звітно-виборчі збори і готували для голови «вороніях». Хануця прокотили з вітерцем (Вишня, I, 1956, 439).

5. *неперек.*, розм. Те саме, що проїжджати¹ 1. — Ага! Прокотил святий Ілля від верху аж до дна! Ага! — промовляв він (Мирний, I, 1954, 149); З веселою піснею.. австрійки прокотили крізь село з краю в край (Смолич, Мир., 1958, 192); Карета прокотила через густу алею (Рибак, Помилка., 1940, 67).

ПРОКОЧУВАТИСЯ, уся, уєшся, недок., **ПРОКОТИТИСЯ**, очуся, бітишся, док. 1. чим і без додатка. Перемішатися, пересуватися, котятися. Забудуєні від самих чобіт до вух, стомлені, Дмитро й Шалава по черзі наставляли, знімали й знову мостили на болоті.. дошки, по яких прокочувалися два колеса і чогоде ногами товариш (Автом., Щастя., 1959, 154); Якесь птиця зачорніла, мов горошина прокотилася... (Мирний, I, 1954, 180); Колесо приємно пахне гарячою гумою та пиллом невідомих доріг, по яких воно прокотилось (Гончар, Тронка, 1963, 32).

2. також у сполуч. із сл. х в я л я. Рухатися силою течії, вітру і т. ін. Здавалось, налетів де'який вал і прокотилася бурю по морі (Л. Укр., I, 1951, 184); В горах відерміли грози, пролилися дощі й прокотилися густі тумани (Чорн., Визвол. земля, 1959, 136); // перек. Поширюватися в просторі (перев. про звуки). Глухий гоїні раз у раз прокочується по радах (Л. Укр., II, 1951, 530); Навч і тилі стояли дуби та клени і ясени,

а все ж над лісом прокочувався таємничий, лякаючий шепіт (Шиян, Балада, 1957, 229); — Андрій Волик! Ведіть! — Волик... Андрій... — прокотилось луною. — Тут... Ось він... (Коцюб., II, 1955, 101); Зметнулася байскавка, розколола чорну хмару, мов важку крижану брилу, і вслід прокотилася страшний удар грому (Цюпа, На крилах., 1961, 245); // перек. Ставати відомим широкому колу людей, набувати великого розголосу. Могутнім зромом прокотилися по землі слова «Сну» й «Каказу» [Т. Г. Шевченка] (Слово про Кобзаря, 1961, 53); // перек. Поступово охоплювати когось, щось (про відчуття, стан і т. ін.). Якесь дужа і тепла хвиля прокочується по всьому тілі (Стельмах, II, 1962, 172); Холодний дрозж прокотилася йому по спині, і мічман відчув його колючки в пальцях (Кучер, Чорноморці, 1956, 326); // тільки док., перек. Проймавши, зникнути (про відчуття, почуття або їх зовнішній вияв). По худорлявому обличчю Яремченка прокотилася тінь здивування, потім тривоги і гніву (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 103); // перек. Поширюватися десь, серед когось, у різних місцях (про рух, страйки, демонстрації і т. ін.). Скрізь по Україні знову й знову прокочувалися народні заворушення (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 7); З краю в край республіки, від пролетарських центрів до найглуздіших сіл, прокотилася хвиля червоного добровольства. З'їзди, конференції в повному складі відправлялися на фронт (Гончар, II, 1959, 302); У 1905 році страйковий рух прокотилася могутньою хвилею по всій Росії (Ленін, 40, 1974, 301); Нова мовиття революційна хвиля прокотилася в багатьох країнах світу в період другої світової війни і після її закінчення (Ком. Укр., 11, 1966, 52).

3. розм. Рухатися по небосхилу (про небесні світила). На схід по небу прокотилася зоря-комета (Ле, Україна, 1940, 197); На сході прокотилася зірка, залишивши за собою світлий слід (Петльов., Хотинці, 1949, 174).

4. Спадати краплями додола, литися по чому-небудь (про сльози, піт і т. ін.). По щокях прокотилися гарячі сльози (Ле, Україна, 1940, 307); Скільки сліз По стовбурі стрункому (березі) прокотилась, Аж поки не зронилася остання Німого скопу мочазна сльоза! (Рильський, III, 1961, 170).

5. розм. Те саме, що проїжджати¹ 1. Коли машини прокочувалися одна мимо другої, сунули [шофери] Михайлові свої амулети: цяцькових маюпочок і веселіх звіраток, маленькі підлітки, дитячі черевички (Загреб., Європа. Захід, 1961, 100); Аероплан.. легко торкнувся коліщатами землі, трохи прокотилася по майдані й стає (Вас., II, 1959, 244); Командир дав старт, і машини в стройовому порядку, прокотилишись по полю, заїмають у повітря (Трубул., Шхуна., 1940, 117).

6. перек. док., розм. Швидко минути, пройти (про відрізок часу). І вже тисяча літ проминула, Моя груди все ще нілги не чула, Ще так само прокотилася друга І безмірний їх ряд промине (Фр., XIII, 1954, 82); З тієї далекої пері.. Багато років прокотилась (Щог., Поезії, 1958, 377); Чотири роки прокотилися еромовицею над світом — як про все це розказати? (Жур., Дорога., 1948, 4).

7. тільки недок. Пас. до прокочувати 1, 2. **ПРОКОШЕНИЙ**, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до прокошити. То засвітіться він [прожектор], кинувши розкішний світ світла вдовж прокошеної косарки провідки, то трепетно замаявить і згасне (Ле, В сніг., 1960, 44); Для подлегшення вивезення зерна з поля при великій довшині гонів розвантаженим проводять поблизу прокошеної розвантажувальної магістрали (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 303).

ПРОКОШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прокошувати. *Найбільш раціональною є робота... з попереднім прокошуванням кутів на прямокутних полях з довжиною сторін до 600 метрів* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 27).

ПРОКОШУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **ПРОКОСИТИ**, ошү, бсш, *док.*, *перех.* 1. Косачи, звільняти певну ділянку, смугу від трави, збіжжя і т. ін. *З трьох кілців [поля] косарі йшли один одному назустріч, прокошуючи широку смугу* (Чаб., Балкан, весна, 1960, 147); *На полі під буряки, які звичайно йдуть по озимині, прокошують посередині доріжку* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 7); *Реєт та жарти не стикали, аж поки прикажчик не проковис уподобж усієї ниви дороги* (Мирний, IV, 1955, 243); *Рільник Бухта послаб уже людей з косами прокосити проїзди для комбайнів* (Ле, В снопі..., 1960, 43); // *Викосувати траву, збіжжя і т. ін. на певних ділянках масиву. Великі масиви соняшника, що перевищують добову продуктивність агрегату, звичайно розбивають на заїмки, а останні обкошують і прокошують* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 339).

2. *тільки док.*, *також без додатка*. Косити якийсь час. **ПРОКРАДАТИСЯ**¹, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОКРАСТИСЯ**, адуся, адеся, адеся, *док.* 1. Іти, пробиратися кудись, приходити повз кого-, що-небудь непомітно, крадькома, нишком. *Крадькома він садком прокрадався туди [в підвал], брав квартиру горілки й крадькома повертав додому, щоб, бува, не стрінувся з ким* (Мирний, IV, 1955, 234); *Ровами та посадкою прокрадалася [Марія] в напрямі до мосту* (Ле, Клен, лист, 1960, 75); — *В німну добу, в годину сонну, Прокастися можна поустан І донести пану Енею, Як Турн який з челяддю своєю На нас налазить, мов шайтан* (Котл., I, 1952, 222); *Чиясь темна постать непомітно прокрадася мимо вартового і метнулася в хащу* (Донч., III, 1956, 41); **Образно. Голос у неї був тихий, якийсь співучий та ласкавий, що так і прокрадався в саму душу, доходив до самого серця* (Мирний, IV, 1955, 337); // *Тихо, безшумно ступати, пробиратися, ідучи кудись, десь. Тож-то мир увесь зглядався, Як в ния [капця] Касим прокрадався Вулицями на базар* (Фр., XII, 1953, 209); *Умляла [Маруся], розчесала й заплегла косу... і тихою годюю прокрадася до кімнати матері* (Добр., Очак. розмир, 1965, 205); *Професор Отава навшпиньках прокрадася коридором* (Загреб., Диво, 1968, 142); // *перен., розм.* Проникати крізь щось, кудись (звичайно про світло). *Сніг, поєні згоди блищали на сонці, мов яке дороге каміння, крізь із тоненьку провірчасту шкірку сонце прокрадалося в їх нутро, мінилось і переливалось в червоनावім, виннім плинні* (Фр., V, 1951, 342); *Крізь маленьке віконце прокрадалося сонце* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 68); *Сідаю на ліжку, прислухаюсь тригожно і бачу, як попід двері, у шпарку, прокрадася до мене червоний промінь* (Коцюб., II, 1955, 258); *Промінь сонця несподівано прокрадася крізь каламутну шибку вікна і епас на спину Айстри, тієї самої корови, яку доїла Хижка* (Добр., Тече річка..., 1961, 30); // *перен., розм.* *Ледь чутися, долиняти* (про звуки, шум і т. ін.). *На пахучій хащі відсвіженого повітря до машини прокрадається застія цвіркуна* (Ю. Янов., II, 1954, 201).

2. *перев. у сполуч. із сл. с е р ц е, д у ш а і т. ін., перен.* Непомітно закрадаючись, оволодівати кимсь (про думки, почуття і т. ін.). *Війнуло пустокою з закутів, і сум знову прокрадався до материного серця* (Цюпа, Не плачте..., 1958, 76); *Маленька надія на життя, що якийсь неприємно прокрадася в серце неужої, расла з хвилини на хвилину* (Л. Янов., I, 1959, 57); *Він аж скрипнув зубами і таки не дав прорватися в свідомість отій жахливій думці. Але вона прокрадася манівцями* (Головко, II, 1957, 556).

ПРОКРАДАТИСЯ², аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОКРАСТИСЯ**, адуся, адеся, *док.*, *розм.* Бути спійманим, попадатися на крадіжці; ставати відомим як злодій. [Старик 1-й:] *За тих старшин, що до цього часу вибирали, громадські діла раз у раз хитались.. Один прокрався, другий заніве, той розписав, той розвєстися...* (Кроп., III, 1959, 237); [Старик 2-й:] *Ну, хто б там злодія вважав за бога? [В уличний філософ:] Чому ж? Меркурій, бабко, теж прокрався* (Л. Укр., II, 1951, 520); — *Хтось пустив селом, що ви десь там у горді прокралися* (Кач., II, 1958, 81).

ПРОКРАСИТИ *див.* прокрашувати. **ПРОКРАСИТИСЯ** *див.* прокрашуватися. **ПРОКРАСТИСЯ**¹ *див.* прокрадатися¹. **ПРОКРАСТИСЯ**² *див.* прокрадатися². **ПРОКРАШЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до прокрашати.

ПРОКРАШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прокрашувати.

ПРОКРАШУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **ПРОКРАСИТИ**, ашү, асш, *док.*, *перех.* Те саме, що профарббувати.

ПРОКРАШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКРАСИТИСЯ**, ається, *док.* 1. Те саме, що профарббуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до прокрашувати. **ПРОКРЕКТАТИ**, еку, екчеш. 1. Док. до кректати. — *У вашому віці я теж віддавав перевагу сигаретам.* — *прокректав Черчілль* (Загреб., Європа 45, 1959, 176).

2. Кректати якийсь час. **ПРОКРЕСЛЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до прокреслити. *Земля заіскрилася кожмою сніжинкою.* — *тільки біля самого небокраю обривалася легко прокресленою лінією, відділяючи селянські поля від ниви, засіяної зорями* (Стельмах, I, 1962, 64).

ПРОКРЕСЛИТИ *див.* прокреслювати. **ПРОКРЕСЛИТИСЯ** *див.* прокреслюватися. **ПРОКРЕСЛЮВАТИ**, юю, юш, *недок.*, **ПРОКРЕСЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1. *перех.* Проводити риси, лінії на чому-небудь; // *Залишати слід на чомусь, рухаючись. Повільно оберталася стріла, прокреслюючи в чистому небі чітку лінію* (Донч., V, 1957, 558); *У небі звилася ракета. Вона прокреслила зелену рису у глибини хмар і зникла* (Собко, Шлях..., 1948, 236).

2. *перех., перен., рідко.* Своїми обрисами позначати що-небудь. *Дорога змїтлася понад Тисою, що чорними водами прокреслює контур державного кордону* (Літ. Укр., 4. IV 1969, 1); *Над майдаком повисла хмара, зовиство прокреслюючи дорогу, куди пішло військo* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 276).

3. *тільки док., перех. і неперех.* Креслити якийсь час. **ПРОКРЕСЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ПРОКРЕСЛИТИСЯ**, иться, *док., рідко.* 1. Ставати видним, помітним, різко виділятися на тлі чого-небудь; окреслюватися. *Він [літак] швидко набрав височин, виразно прокреслюючись на тлі темної хмари, зробив коло над аеродромом і ліг курсом на схід* (Перв., Дикий мед, 1963, 500).

2. *тільки недок.* Пас. до прокреслювати 1. *Конттури майбутньої фрески прокреслювалися чим-небудь гострим по свіжій штукатурці* (Загреб., Диво, 1968, 470).

ПРОКРИВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОКРИТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех., рідко.* Відкривати частково, трохи, не до кінця. *Прокривав обережно вікно, виглядаю на вулицю* (Збан., Бдина, 1959, 31).

ПРОКРИТИ *див.* прокривати. **ПРОКРИЧАТИ**, чу, чш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Виядати крик. «*Укурку!»* — *прокричав на сідалі тілень, залопотавши крилами* (Мирний, I, 1949, 409);

Деся прокричала сова, і її жалібний самотній крик замер у потемнілих заощах (Шиян, Гроза..., 1956, 42); // перек. Гуцно, пронизливо провистіти, прогустіти. Протяжно прокричає паровоз, і голосне відлуння покотилося між струмких сосен, що стояли обабіч дороги (Цюпа, Назустріч..., 1958, 148); Запитав семафора гудок, щоб спочити згайлину на станції, прокричає і заможк після праці (Гонч., Вибр., 1959, 48).

2. перек. Дуже голосно крикнути; вигукнути. — Господи! що тільки робиться на вигоні! — вскочивши в хату, замість привіту, прокричала сусіда (Мирний, I, 1949, 318); — Ну, годі вам мизуватися, — з усмішкою, трюли сердитим тоном прокричає Михайло, щоб ми почули його серед торохтіння і скизліття вагона (Досв., Вибр., 1959, 37); Юнкери в захваті прокричали «ура» (Гончар, II, 1959, 209); // перек. Сповідити про щось криком. Нехай же люте [злодій], поки сам загине, Пока безголов'я ворон прокричить (Шевч., I, 1963, 18); Ось і півниці прокричали півниці (Мирний, I, 1954, 319).

3. перек. і неперек., про що, також із спол. що о, перек. Широко сповістити, виразно заявити про що-небудь. Кричак не гука ший перед нами, робітник перед заявкою, син часом не слухався батька: все, зачувши волю, піднялося на дибки і прокричало про своє право (Мирний, III, 1954, 186).

◇ Прокричати вуха довг. вуха.

4. перек. і неперек. Кричати якийсь час.

ПРОКРОКУВАТИ, ую, уеш, док. 1. Док. до крокувати. Марфа.. знов подумала про Сергія. Як проворно прокрокував він під стіною (Хор., Незакінч. політ, 1960, 42).

2. Крокувати якийсь час.

ПРОКРОХМАЛИТИ див. прокрохмалювати.

ПРОКРОХМАЛИТИСЯ див. прокрохмалюватися.

ПРОКРОХМАЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОКРОХМАЛИТИ**, лю, лиш, док., перек. Намочуючи білизну, матерію тощо в крохмальному розчині, робити її цупкою та глянсовою.

ПРОКРОХМАЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРОКРОХМАЛИТИСЯ**, иться, док. 1. Ставати цупким та глянсовим від крохмального розчину.

2. тільки недок. Пас. до прокрохмалювати.

ПРОКРУЖАТИ, аю, аєш, док., розм. 1. перек. і без додатка. Док. до кружати 1.

2. перек. і неперек. Кружати якийсь час. Прокружали [Пацюк, Лутня та Матя] ціліснійкий день за останні гроші (Мирний, II, 1954, 204).

ПРОКРУЖИТИ, кружю, кружиш, док., розм., рідко. Кружити якийсь час.

ПРОКРУЖИТИСЯ, кружюся, кружишся, док., розм., рідко. Кружитися якийсь час.

ПРОКРУЖЛЯТИ, аю, аєш, док., перек. і неперек.

1. Док. до кружляти.

2. Кружляти якийсь час.

ПРОКРУСТІВ, това, тове: ◇ Прокрустове лжже, книжн.—мірка, під яку штучно підганяють факти, явища (за іменем міфічного старогрецького розбійника, який відрубав або витягував ноги жертвам, що не відповідали довжині його ліжка). Було б величезною помилкою, якби ми почали еквідати складні, насущні, практичні завдання революції.. в прокрустове лжже вузко-стрижнатої теорії.. (Ленін, 31, 1973, 43); Леся Українка в одному листі до матері сміялася з спроб.. неодмінно укласти теорію того чи іншого письменника в прокрустове лжже певного напрямку (Від давнини.., I, 1960, 378); Збірник «Народні пісні в записах Івана Франка.. відзначається науковою документальністю, доносячи до читача усе багатство баро і аромат поетичного народного слова, не обкраденого за пересічним стандартом на редакторському

прокрустовому ложі (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 94).

ПРОКРУТИТИ див. прокручувати.

ПРОКРУТИТИСЯ див. прокручуватися.

ПРОКРУТКА, в, ж., спец. Дія за знач. прокрутити, прокручувати 2. Будівельники і монтажники разом з металургами ведуть останні приготування до пуску печі. Іде холодна прокрутка і випробування механізмів, машин, автоматики (Роб. газ., 3.XI 1962, 1).

ПРОКРУЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мян. ч. до прокрутити. З одного боку [коридора], дець далеко-далеко в куточку вгорі, бліжало невеличке кругле віконце, ніби прокручене свердлом-лопатнем у товстій стіні (Н.-Лев., VII, 1966, 11); — Ти безрогового соку не хочеш? Отам, — він кивнув на левади, де поміж вільхами біля берега, — у мене й дірочки прокручені є (Гуц., 3 горіха..., 1967, 43).

ПРОКРУЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прокручувати. При зберіганні автомобілів на відкритих площадках пуск двигуна за умов низької температури утруднений у зв'язку з загусненням масла, збільшенням опору при прокручуванні колінчастого вала двигуна (Підручник шофера..., 1960, 292); На Кременчуцькому сажовому заводі почалося гаряче прокручування технологічного устаткування (Роб. газ., 5.II 1965, 1).

ПРОКРУЧУВАТИ, чую, чуєш, недок., **ПРОКРУТИТИ**, учу, ўтиш, док., перек. 1. розм. Робити яким-небудь інструментом, крутячи його, отвір, заглиблення у чомусь.— Пошчите, даю, свердлика, ми тільки дірочки прокрутимо у рамі (Кучер, Прошай..., 1957, 349).

2. спец. Надавати колового, обертового руху; примушувати обертатися. В період зберігання [машин] не рідше як двічі на місяць прокручують колінчасті вали двигунів, щоб поновити масляну плівку на поверхні циліндрів (Орг. та технол. тракт. робіт, 1956, 95); Для пуску двигуна потрібно прокрутити його колінчастий вал (Автомоб., 1957, 228).

3. перек., розм. Відтворювати запис (на пластинці, магнітофонній стрічці). Тут заведення проста: кинеш копійку на шинквас — і Лукаш прокрутить на грамофоні одну пісню чи танець (Стельмах, I, 1962, 194); Гости до глибокої ночі знайомилися з магнітофонними записами в Будинку культури; прокрутивши весь червоний новий есеїаль, прослудали пісні та приповідки нового землеробського свята «Обжинок» та осіннього Свята врожаю (Вол., Місячне срібло, 1961, 353).

4. тільки док., також без додатка. Крутити якийсь час.

ПРОКРУЧУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОКРУТИТИСЯ**, ўтиється, док. 1. спец. Робити колові, обертові рухи; обертатися. Правильно відрегульований комбайн повинен вільно прокручуватися від руки за приводний пас (Орг. та технол. тракт. робіт, 1956, 293).

2. тільки док. Крутитися якийсь час.

3. тільки недок. Пас. до прокручувати 1—3.

ПРОКРЯКАТИ, прокрякаю, прокрякаєш і прокрячу, прокрячеш, док., перек. і неперек. 1. Док. до крякати 1—4; // перек., розм. Сказати щось неприємним, різким голосом. — Працює лазня, фельдфебель? — замість привітання спитав Лібк.. — Раз я начальник цієї лазні, то вона не може не працювати, — різким голосом прокрякав фельдфебель (Загреб., Європа 45, 1959, 377).

2. Крякати якийсь час.

ПРОКСИМАЛЬНИЙ, а, е, спец. Розташований ближче до серединної площини тіла (про орган людини чи тварини або його частину).

ПРОКРИТИ, у, ч., мед. Запалення слизової оболонки прямої кишки в людини й тварин.

ПРОКУВАТИ ¹див. проку́вувати.

ПРОКУВАТИ ², убі, уєш, док., перек. і неперек. 1. Док. до кува́ти ². Зацілила вишни, прокувала сива зозуля (Вовчок, I, 1955, 91); На пораду вересень поклоче Всю старшину лісу і степів, Прокує стара зозуля трічі, І замовкне солод'яний спів (Перв., I, 1958, 166).

2. Кувати (див. кува́ти ²) якийсь час. Ї очі впали на Степанидку, — осмітнулася своїй думці: «Ого, ще п'ять год прокує зозуля, а ти, мамо, за скриню подбай...» (Кос., Новела, 1962, 87).

ПРОКУВАТИСЯ див. проку́вуватися.

ПРОКУКАТИ, аю, аєш, док., перек. і неперек.

1. Док. до кука́ти ¹. — Отож лізь, вражий сину, на цю шовковицю та прокукай мені разів із десять зозулю, щоб не задавався, що все знаєш (Вас., II, 1959, 186); // безос. Ходимо по замі, вже й одинадцять прокукало (Стор., I, 1957, 118).

2. Кука́ти якийсь час.

ПРОКУКУКАТИ, аю, аєш, док., перек. і неперек., рідко. 1. Док. до кукука́ти.

2. Кукука́ти якийсь час.

ПРОКУКУРІКАТИ, аю, аєш, док., перек. і неперек.

1. Док. до кукури́кати ¹. Тітка давно вже спить, — давно вже нічні прокури́кали, а ми одоах, ходячи по замі, говоримо, сперечаємося (Коцюб., I, 1955, 467); На драбину біля винограду вискоцих сусідський жовтогарячий пісень, залототів крилами і бадьоро прокури́кає (Більде, Сестри..., 1958, 203); *Образно. — Здрастуйте! — з году прокури́кає Тимко, зупинившись біля мисника (Тют., Вир, 1964, 185); // перен., розм. Сповістити когось про що-небудь (звичайно першим).

— Ну, як хочете, — образився Кулик, під загальний реєт сводячи в ганку. — Мов таке: прокури́кає, а там хоч не ровеснийсь! (Гончар, II, 1959, 16); Слід простежити, щоб через той язик не перетворилась ця симпатична молода людина на того, хто вважає: мое діло першим прокури́кати, здійснюють мою догадку зай інші (Шовк., Людина..., 1962, 271).

2. Кукури́кати якийсь час.

ПРОКУЛИКАТИ, аю, аєш, док., діал. Куликати якийсь час. Отак і день до вечора прокуликають, як свято, а як будень та робота, що нема часу, то тільки полуднюючи та підвечірюючи — і то небагато, аби, знаєте, горло прополоскати, щоб смачніше в'їлось (Свиди., Люборачків, 1955, 6).

ПРОКУЛЬБАТИ, аю, аєш, док. 1. Проїти кульбаючи, шкандибаючи.

2. Кульба́ти якийсь час (у зв'язку з хворобою, травмою).

ПРОКУЛЬТИВОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прокульти́вувати; // прокульти́ввано, безос. присудк. сл. Восени воду із ставків було випущено. Їх лежа прокульти́вовано, щоб краще підготувати ґрунт (Веч. Київ, 4.II 1961, 4).

ПРОКУЛЬТИВУВАТИ, ую, уєш, перек. Док. до культи́вувати ¹. Це на чистих колгоспних парах (росте пшениця), що їх трічі в минулої весни прокульти́вували по глибоко залученій стерні (Крот., Свни..., 1948, 48).

ПРОКУНЯТИ, аю, аєш, док., розм. Куняти якийсь час. Я подивився на годинник: було по півночі, і до міста нам лишалося ще добрий піста кілометрів. Я прокуняв ці піста кілометрів, прокидаючись інколи (Смольч, День..., 1950, 6); Він прокуняв, сидючи на порозі, до ранку (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 119).

ПРОКУПАТИСЯ ¹, аюся, аєшся, док. Купатися якийсь час.

ПРОКУПАТИСЯ ², аюся, аєшся, недок., **ПРОКУПІТИСЯ**, купітися, купішся; мн. прокупля́ться; док., розм. Помилатися в розрахунках під час купівлі або

в оцінці якої-небудь речі. Гляди та й не прогляди́сь, купи та й не прокупи́сь (Номис, 1864, № 5861).

ПРОКУПІТИСЯ див. прокупі́тися ².

ПРОКУРАТОР, а, ч. 1. дорев. Повірений у справах. Він ішов з улюбленим прокуратором, відомим крочкодером, що не раз виплутував грізного феодала від різних відповідальностей перед королівським судом (Тулуб, Людолови, I, 1957, 99).

2. У стародавньому Римі — управитель господарства; // Повірений римського громадянина в судових і комерційних справах; // За часів імперії — урядовець, що віддав податками, управитель земель імператора.

3. зах. Прокурор. Він заглибився в читання, таке.. уважно, як уміють читати тільки австрійські прокуратори (Фр., IV, 1950, 167).

ПРОКУРАТУРА, и, ж. 1. В СРСР та інших соціалістичних країнах — система державних органів, що здійснюють нагляд за точним виконанням законів. Для додержання революційної законності на Україні, як і в інших республіках, були створені спеціальні органи — органи радянської прокуратури (Іст. УРСР, II, 1957, 271); Органи прокуратури реагують на незаконні розпорядження, накази, опротестовують їх, притягають винних за порушення трудового законодавства до відповідальності (Рад. Укр., 30.I 1963, 3); // Місцева установа, що представляє такий орган. — Ваш Ігнатів справді тут ні в чому не винний, і ніякого інтересу прокуратура до нього не має (Собко, Справа..., 1959, 135); Прокуратура містилася в двоповерховому будинку напроти обласного суду (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 161).

2. У капіталістичних країнах — один з органів буржуазної держави, що головним чином здійснює функції кримінального переслідування та підтримання обвинувачення в суді.

ПРОКУРЕНИЙ ¹, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до прокури́ти. Некавно наб'є (рпбалка) прокурену ще відом люльку (Літ. Укр., 23.VI 1967, 2); Проти двору крутий горб. А на ньому — наскрізь прокурена димом і обвіана вітрами стара кущня (Кол., Терен..., 1959, 18); Божа мати розтанула в прокуреному ладаном церковному повітрі (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 52).

2. у знач. прикм. Який прокурився, просякнув димом. Галиєнко загадав той особливий аромат бібліотеки, що був колись — запах книг, змішаний з ледве чутними пахощами парфум [парфумів] і дорогого тютюну від наскрізь прокурених ечених (Багмут, Опов., 1959, 77); // розм. Хрипкий (про голос того, хто багато курить). Найстаріший серед присутніх.. густим прокуреним басом промовив: — Головне забуваємо, головне (Рад. Укр., 21.XII 1960, 2); // розм. Жовтий від тютюнового диму. Бороди Григорій не носив, зате має грізні прокурені вуса (Довж., I, 1958, 65).

ПРОКУРЕНИЙ ², а, е, рідко. Вкритий пилом, курявою. Степ укрится піщици й кінними, що били.. на свято. Осіннє сонце клонялося їм і ласкою-теплом устеляло прокурені.. шляхи (Ле, Міжгір'я, 1953, 265).

ПРОКУРИТИ див. проку́ривати.

ПРОКУРИТИСЯ див. проку́риватися.

ПРОКУРІТИ, ріть, док., розм. 1. Проїхати, проїхати і т. ін., здіймаючи пил, куряву вгору. Автобус із приїжджими й господарями прокури́в геть (Ю. Янов., II, 1954, 142); *Образно. Ну так ось — Передо мною стежка. То кущами Прощається, то прокури́ть піском, То через ямку раптом перескочить (Вирган, В розп. літа, 1959, 203).

2. Вкритися, просякнуту пилом, курявою.

ПРОКУРЛІКАТИ, прокурлікаю, прокурлікаєш і

прокурлічу, прокурлічеш, док., перех. і неперех.
1. Док. до курлікати. В небі волязькому у млі пролетіли жураві, прокурлікали прощально рідній матері-землі (Гонч., Вибр., 1959, 253).

2. Курлікати якийсь час.

ПРОКУРНІКАТИ, аю, аеш, док., перех. і без додатка, розм. 1. Док. до курнікати.

2. Курнікати якийсь час.

ПРОКУРОР, а, ч. 1. В СРСР та інших соціалістичних країнах — служба особа, що здійснює нагляд за точним виконанням законів та підтримує державне обвинувачення в суді. До розгляду справи в судовому засіданні народний суд в кримінальних справах затверджує у підготовчому засіданні обвинувальний висновок, поданий прокурором (Рад. суд охороняє права., 1954, 23); Радянський прокурор не має права пройти мимо будь-якого порушення закону, незалежно від того, хто очинив це порушення (Рад. Укр., 6.І 1954, 2); Він добре розуміє логіку і силу доказів прокурора, гарячково шукає відповіді, переконливої, точною, не знаходить і намагався виграти час (Собко, Справа., 1959, 121); * У порівн. — Не розумію! — Ти, Юлю, наче прокурор (Донч., V, 1957, 338).

Δ Генеральний Прокурор СРСР — службова особа, що очолює Прокуратуру СРСР. Вищий нагляд за точним виконанням законів усіма міністерствами і підприємствами їм установами.. покладається на Генерального Прокурора СРСР, призначеного Верховною Радою СРСР строком на сім років (Рад. суд, 1951, 22).

2. У капіталістичних країнах та дореволюційній Росії — службова особа, що провадить кримінальне переслідування, підтримує обвинувачення в суді, а в ряді випадків здійснює також адміністративний нагляд. — Ви взяли мої бумази? — сиркнув він. — Покажіть їх прокуророві, — хай він мене винуватить по нил, а не пригадає, що жодись було у гімназії! (Мирний, I, 1954, 354); Сакко ім'я вічно житиме в людських думках і серцях, коли, прокуроре, і ваші кістки, і ваші кістки, нанове судді, зітліють, забуті всіма (Уп., Вірні., 1957, 134).

Δ Товариш прокурора, заст. — помічник, заступник прокурора. Товариш прокурора все затискає уста та заковчує очі, як жертва (Коцюб., II, 1955, 379).

ПРОКУРОРСТВО, а, с., розм. Посада прокурора;

// Виконання службових обов'язків прокурором.

ПРОКУРОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до прокурор. Дехто дивувався, як це йому вдалося так дого бездоганно працювати на прокурорських посадах (Собко, Справа., 1959, 10); Слухаючи його висновки,.. присяжні мали час до грuntu проклясти його прокурорську ревність (Фр., VI, 1951, 277); // Власт. прокурору. Кульницький різко обернувся до Свирида Яковлевича, ажряв його войовничими очима і холодним прокурорським тоном запитає: — Товаришу Мірошниченко, чого ви запізнилися? (Стельмах, II, 1962, 140).

ПРОКУРОРША, і, ж., розм., рідко. 1. Жінка-прокурор.

2. Дружина прокурора.

ПРОКУРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОКУРІТИ**, курію, куріш, док. 1. перех. Насичувати тютюновим димом, курячи; // Насичувати димом, одержаним від спалювання ароматичних речовин; // Наповнювати, насичувати собою (про дим, ароматичні речовини і т. ін.).

2. перех. Витратити на куриво.

3. перех. і неперех., розм. Протоплювати (звичайно чимось курним). Мотря під холод дві дошки спалила, бо не було чим у хаті прокурити... (Мирний, I, 1949, 140); Зима, морози, а в його топить нічим... Ну, хоч

кричи — нічим. Прокурить жінка зніжком, наробить чаду, та й усе (Тесл., 3 книги життя, 1949, 28).

4. тільки док., перех. і неперех. Курити якийсь час. **ПРОКУРЮВАТИСЯ**, рююся, рюєш, рюєся, недок., **ПРОКУРІТИСЯ**, куріюся, курішся, док. 1. розм. Насичувати себе, свої легені димом, курячи.

2. розм. Просікати, насичуватися димом; прокопчуватися. По далеких горах самотіли тихі гуцульські осадки, вишневі од смеркового диму, яким прокурілись (Коцюб., II, 1955, 317).

3. тільки док., розм. Витратитися на куриво; не мати курива і коштів на куриво. Козак давно прокурівся, і тепер від одного погляду на тютюн у нього залоскотало в нідрах (Мущк., Серце., 1962, 313).

4. тільки недок. Пас. до прокурювати 1, 3.

ПРОКУС, у, ч. 1. Дія за знач. прокусіти, прокушувати.

2. Прокушене місце; рана від укусу.

ПРОКУСИНА, и, ж., розм., рідко. Те саме, що прокус 2.

ПРОКУСИТИ дис. прокушувати.

ПРОКУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прокусіти.

ПРОКУШУВАТИ, шую, шуєш, недок., **ПРОКУСИТИ**, кушю, кúсиш, док., перех. Кусати наскрізь; кусаючи, робити отвір, рану у чому-небудь. Він підніс до очей посинілий, роздутий палець, — з нього капав кров. Це той собачий злопчина прокусив його своїми гострими зубами (Мик., II, 1957, 281); Після того, як один поклонник в припадку екстазу прокусив пантофлю й уразив палу за пальця, — почали в носок підкладати стельку (Вишня, I, 1956, 457).

ПРОЛАВІРУВАТИ, ую, уєш, док. 1. Док. до лавірувати. Непокотіть мене те, що в сила-силемна небезпек і підводного каміння, серед якого треба пролавірувати (Еллан, II, 1958, 202).

2. Лавірувати якийсь час.

ПРОЛАГОДИТИ, джу, диш, док., перех. Лагодити якийсь час.

ПРОЛАЗ, у, ч., розм. Те саме, що пролазка 1. Вузким пролазом протиснулася невеличка, може осьмилітня [восьмилітня] дівчина (Фр., II, 1950, 13); Поручик.. сидить перед пролазом до свого бляндажа (Смолич, Мир., 1958, 160).

ПРОЛАЗА, и, ч. і ж., розм. Пронозлива, хитра, спритна людина; пройдисвіт, ловкач. Розвелася пролази серед молодих мужиків. Кожен коровить розумніше батька стати (Горд., Чужу ниву., 1947, 6); Дарма, що він за свої кравці купив коні. Знайдуть їх якісь пролази у нього, і не оберешся лиха та поговорів (Стельмах, I, 1962, 498).

ПРОЛАЗИТИ, ажу, азиш і **ПРОЛІЗАТИ**, аю, аєш, недок., **ПРОЛІЗТИ**, зу, зеш, док. 1. Плазом або майже притискаючись до поверхні всім тілом, залізати куди-небудь через вузький отвір, щілину, шпарку, просуватися вперед крізь щось, поміж чимсь і т. ін. (про плазунів і дрібних живих істот, що мають багато ніг). Вони [жучки] ворухили ніжками, чіплялись за пальці, еперто не хотіли пролазити у вузьку шийку пляшки (Донч., VI, 1957, 57); Усей той яр так заріс кущами, що не тільки не пройде чоловік, але й собака не пролізе (Н.-Лев., III, 1956, 278); // Взагалі лазити, повзати по якій-небудь поверхні (звичайно про комах). По столу пролізла муха; *Образно. Залишившись на самоті, Дорош підходить до столу, бере привезений камінь і пильно вдивляється в нього. По обличчю йому болішим зигзагом пролазять усмішка (Мам., Тв., 1962, 414); // Навищинках або поповзом влазити всередину чогонебудь через вузький прохід, пролом, отвір, насилу

пробиратися вперед попід чимсь, через щось і т. ін. (про людей). *Плутаються у високих бур'янах, пролазять попід кущами... вони доїздили врешті до води* (Кожуб., I, 1955, 337); *Вона пролазала попід вагонами, бігла до свого сьомого, міцно притискуючи до себе уже приєднаний і все ще такий же великий сніп лугових квітців* (Літ. газ., 16.XII 1960, 4); *Одчинив [Марко] невеличке віконце, таке, що тільки хіба гадюкою пролізати чоловікові* (Стор., I, 1957, 390); *Пролізати через купу іржавих поламаних машин, які попадали крізь стелю з другого поверту, хлопці побачили залізку ляду* (Ю. Янов., II, 1954, 42); *Поки інші козаки ламали двері, Бреус проліз через отвір у даху і одразу ж загрус по коліна у воросі збіжжя* (Добр., Очак. розмир, 1965, 146); // *Проходити за розмірами через який-небудь отвір. Левантіна спробувала просунути їх [обчєвники] крізь двері; але вони не пролазили* (Гр., II, 1963, 290); *Ухопив пєс цілого пирога. Дивлюся, і цілий пиріг не застряє у горлі, пролазять. Цюцько навіть не поперхнувся* (Ковіляк, Кутя., 1960, 37); — *Там гармати такі, що й чоловік у ствольку пролізе!* (Гончар, II, 1959, 44); *Підіймає [Максим] руку до крихітної... щілини, крізь яку не пролізе й дитячий кулак* (Стельмах, I, 1962, 437); // *розм.* *Через сиду пробиратися куди-небудь між людьми, що тісно стоять, сидять. Фотографи пролазили крізь натовп аж до комісара, перешкоджаючи кінооператорові працювати* (Ю. Янов., II, 1958, 109); *Увійшла [Івга у суд]. Писарів чимало; а народу ж то, народу, — так і не пролізеш* (Кв.-Осн., II, 1956, 274); — *Ходітьте [на матч] зарані, бо запізнімося трохи, — не проліземо на місце* (Вишня, I, 1956, 403); *Він проліз у юрбі до ослонів, пройшовся між них, розглядаючись, і, врешті, сіє на одному* (Головко, I, 1957, 169); // *розм.* *Просуватися, проходити по багнетній, грузькій поверхні. На воді ряска, немов руда кора... Човен ледве-ледве пролазять. Скрізь брудно* (Кожуб., II, 1955, 265).

◇ *І вуж (міша) не пролізе:* а) про надто густу рослинність. *Жита такі, що й вуж не пролізе* (Вовчок, I, 1955, 147); б) про місцевість, яка щільно охороняється, контролюється ким-небудь. — *Там і миша не пролізе.. Кораблі Британського королівського флоту мають щодоб цього твердий наказ. Стрілка [Арабатська] — під нашою опікою* (Гончар, II, 1959, 391); *Пролізати (пролізти) в шпакра — хитрощами досягати якої-небудь мети. Справжній мистець уміє ходити у мистецтво не потишецьку, не пролазять у шпакра, прикриваючись вигаданим прізвиськом, а йде сміливо, відверто, через головний вхід* (Загреб., День., 1964, 71); *Пролізати крізь вушко гблки див. вушко; Щоб і міша не пролізла — уживається як наказ щільно охороняти яку-небудь місцевість. [Св і ч к а:] Мушу попередити: по цій дорозі не тільки так, а й жодна миша щоб не пролізла* (Корн., II, 1955, 49).

2. *розм.* *Показуватися назовні через дірки, щілини і т. ін.; влазити. Ноги [чоловіка] у жовтих чоботях з пальцями, мов рукавиці, ..а скрізь ті пальці пролазали когті [кігті], мов у kota заморського* (Кв.-Осн., II, 1956, 232); *Циркуляри уже йому йдуть на такому тонкому папері, що й мажорка крізь нього пролазять* (Гончар, II, 1959, 221).

3. *розм.* *Злодійкувато, потай забиратися куди-небудь. Призельда звеліла покликати коменданта й розказала йому, що в садок кудось пролізали козаки і певно кімтять за всім* (Н.-Лев., VII, 1966, 198); — *Та ми так проліземо, що Кучма й нечується. А каєунячя в нього яка!* (Гр., I, 1963, 361); — *Тепер лягаймо спати, — порадиє він. — І замикайте двері, щоб ще хто не проліз, — додає Федя* (Труба., I, 1955, 89); // *перем.* *Просочуватися, проникати куди-небудь (про мороз, вітер*

і т. ін.); ставати відчутним (про запах). Вітер лютує, вітер царює, пролазять у кожну щілину (Григ., Вибр., 1959, 326); *Третьюю ночі, коли мороз розбивав стіни й пролазав у хату, Терешко зовсім одубів* (Епік, Тв., 1958, 389); — *Я зриву собі пальці, затуляю рота, носа, а він, той запаз [іжі], пролізав сюди, наповняє всю кімнату* (Хотк., I, 1966, 175); // *перем.* *Зловживаючи чим-небудь довір'ям, потрапляти кудись з метою вивідати щось, зайнятися підривною діяльністю і т. ін. Він своєю едачею ніби весь був обмазаний велемь, бо пролазав скрізь і сюди, сказати б в найменшу щілину* (Н.-Лев., IV, 1956, 127); *Німецько-гетьманські агенти мимопорили в навколишніх селах... пролазили в полк, баламутили бійців* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 45); [Ф і л и м о н:] *Проворний [Гаврюшка] вражий син! Скрізь пролізе, підслухає* (К.-Карий, I, 1960, 91); *Син галитя Максима Бобровника, Іван Бобровник, проліз до козосю, але тремтіє* (Кучер, Дорога., 1958, 10); // *перем.* *Прийосовуючись і хитруючи, добиватися вигідного соціального становища, незаконно просуватися по службі і т. ін. — Нехай тебе бог боронить від них [менших панків]! Пролізай до старших!* (Кв.-Осн., II, 1956, 282); — *Ти думаєш, я тебе не пам'ятаю?.. Пам'ятаю, як же. В Ніжні... Забув? Коли ж ти встиг в інспектори пролізти? Чи це не ти?* (Довж., I, 1958, 201); *За Шевка взявся громадський суд. Судили його в школі, згадували провини в мінумлому і дивувались, як він знову проліз на посаду* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 119).

◇ *Пролізати (пролізти) в довір'я — те саме, що Влізати (влізти), вкрадатися, вкратіся, втратіся, втратіся і т. ін.) в довір'я (див. довір'я). Жукто зробив непевний рух рукою, показуючи цим, як його треба пролазати в людське довір'я, щоб дещо дізнатися від них* (Д. Бедзак, Дніпро., 1951, 115); *Пролізати (пролізти) в душу кому — те саме, що Влізати (влізти) в душу (див. влізати). Аж ось коли він починає розуміти, чому його запросив Римар на іменини в минулому році. Він задобрював його, пролазав йому в душу* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 131).

4. *перем., розм.* *Випадково або час від часу з'являтися, мимоволі виникати і т. ін. Балачки про Голодний Степ пролазили в щоденні турботи, в думки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 85); *У Юрка Васюти між н'ятірок пролізла одна четвірка* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 180).

ПРОЛАЗКА, и, ж. 1. *Невеликий отвір, вузький, тісний пролом, дірка і т. ін., через які можна пролізти, проникнути куди-небудь; лаз. — Дивний у тебе звичай: в сад ходиш через пролазку і чого? Нанюхатися міє і з того боку, з-за огорожі* (Сенч., Опов., 1959, 32); *Зненацька у пролазку вискочив чорно-синій дворяни Пират* (Вол., Озеро., 1959, 164); // *Прохід, шлях, яким можна потай пробратися, пройти куди-небудь. Знов та й знов повертались [дівчата] до того, що сербів найдошкульніше, до проноз та підслухачів, про ті, нашим людям невідомі пролазки й продуговини, якими вони раз по раз пластували до міста* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 483).

2. *перем.* *Спритний, хитрий засіб, що дає змогу вийти із скрутного становища. Кожну дрібницю обміркуєш і обговорює старшина. І в кожному слові і літері якась недомова або пролазка, яку можна тлумачити в потрібний бік* (Тулуб, Людолова, II, 1957, 222).

ПРОЛАЗЛИВИЙ, а, е, *розм.* *Який скрізь встигає, проникає, знаходить собі доступ завдяки спритності, хитрості. Інший, пролазливий, нахисє б на його місці, бодай астановив корисні зв'язки. А він не досяг нічого* (Мур., Свіже повітря., 1962, 19).

ПРОЛАЗЛИВІСТЬ, вості, ж., *розм.* *Властивість за знач. пролазливий.*

ПРОЛАЗЛИВО, розм. Присл. до пролазливий.

ПРОЛАЗНИЦТВО, а, с., розм. Поведінка, вчинки пролази; хитрість, провозливість. *Батьку розгорне батаю, пустить в хід грозбу і лестощі... а начальству руку трясиме по-голопському... Ще й дочку вчитиме цієї науки запобігати, пролазництва, підобриванья (Гончар, Тронка, 1963, 182).*

ПРОЛАМ, у, ч. 1. Дія за знач. проламати, проламувати. *Пролам стіни.*

2. Те саме, що пролом 2. *З задньої стінки будки Єрмилів витягав широку дошку. Вони лізуть в пролам стінки (Грим., Кавалер..., 1955, 199); Кризь борт струменту вода. Моряк на передній лаві кидався затуляти пролам чи простір (Мушк., Серце..., 1962, 234).*

ПРОЛАМАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до проламати. *Біля дівки, проламаной в паркані, куди вносили зброю з склепу, двоє саней вже були навантажені, як дровами, гвинтівками (Головко, II, 1957, 567); Кризь проламаний снарядом купол світилося небо (Гончар, III, 1959, 290); // у знач. прикм. *Перед очима мерехтіли офіцер, жовітери, жандарми, проламаний лід, вода, постріли... (Досв., Вибр., 1959, 184); Шумейко бачив проламану стіну, в якій застряла крижина (Шиян, Баланда, 1957, 63); Він ішов вузькою вуличкою з проламаними парканами (Бойч., Молодість, 1949, 245); Він мені показує рукою Голову проламани свою (Павл., Вистрина, 1959, 174); // проламано. безос. присудк. сл. [Терентій Йосипович:] Становище наркома критичне. Дві травми, проламано череп і удар в живіт... (Корн., I, 1955, 130).**

ПРОЛАМАТИ див. проламувати.

ПРОЛАМАТИСЯ див. проламуватися.

ПРОЛАМУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОЛАМАТИ**, аю, аеш, док., перех. 1. Те саме, що проламувати 1. *У надроз гір проламують [будівники] тунелі. Для колії зривали сирій брук (Дор., Єдність, 1950, 52); Пройти в двері — немислима річ; проламати муровані стіни — це більше неможлива річ. Зостається тільки продузгима (Хотк., I, 1966, 116); — Хто тут грокає? — Це я... Семен... Крижиною проламало стіну... затоплює водою майд (Шиян, Баланда, 1957, 61); // Прорубувати отвір для дверей, вікна і т. ін. [А н у ш к у (вказуючи на прижигенку клубу):] *Всередині там треба розгородити так, щоб вийшов мені кабінет, ван — казарма, а туди он проламаємо двері і прибудуємо камеру для ув'язнених (Гончар, Партиз. Іскра, 1958, 8); // тільки док. Зробити непридатним для використання, зіпсувати ударами, поштовхами і т. ін.; зламати. — Гарну дочку виховав Гудзь. Недаром він її на запорі держав... Хорошу... Коли б був знав, проламав би її ті запори та крає (Мирний, I, 1949, 375); Він хоче зробитися незримим, хоче зійти парюю, ввійти в землю або проламати головою двері, щоб тільки тут не бути (Кол., На фронті..., 1959, 113).**

2. Прокладаючи шлях, дорогу, із зусиллям долати перешкоди. *Як узяв той ведмідь дуб'я троштити; такі дуби сергав, що по півтора обіймища! Вергав, сергав, аж утомився — пішов, написав води, як загав знову ламати!..От-от стежечку проламає! (Укр. дит. фольк., 1962, 151); * Образно. *Ми полями і садами Підєм вперед, звелить комбат, І проламаєм шлях трудами До ще нових, незаних дат (Мал., III, 1957, 453).**

3. тільки док., також без додатка. *Ламати якийсь час. Проламати стіну цілий день.*

ПРОЛАМУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **ПРОЛАМАТИСЯ**, аюся, аешся, док. Те саме, що проламуватися. *Лід ще проламується; З-за близького лісу зводиться місяць; він лише видряпався над світом, і вигляд у нього*

*був невдоволений, змучений, ніби випало проламуватися крізь густі хащі (Гуц., Скупана..., 1965, 51); *Образно. [В а л е н т:] *Я син оратора таки недарма! Та досі скрізь цілим і сирим муром ставала на дорозі обережність. Я не проламувався через мур, шануючи твоє завдання, батьку (Л. Укр., III, 1952, 291).**

ПРОЛАСУВАТИ, ую, уеш, док., перех. і без додатка, розм. Витратити на ласощі. — *Одежу і чоботи нехай тобі жінка постачить, а ти сі гроші... проласуй на чім хочеш, чого душа забажа! (Кв.-Осн., II, 1956, 475); Хоч і перепадє йому карбованець або два, то й проласує (Сл. Гр.).*

ПРОЛЕБЕДІТИ, джү, діш, док., перех. і без додатка, діал. Звернутися до когось-небудь з ласкавими, ніжними словами. *Гарячими пучками доторкнулась [мати] до його холодної, тремлячої руки і щось тихо пролебеділа (Кол., Терен..., 1959, 30).*

ПРОЛЕЖАТИ див. пролежувати.

ПРОЛЕЖЕНЬ, жня, ч. Змертвіння шкіри й м'яких тканин (у людини, тварини, рослини), зумовлене розладом їх живлення, тривалим тиском стороннього предмета або ураженням нервової системи. *Ой давні дні, нестерпні дні, Болючі пролежні, бити, І тилі стогони всі сім (Гірнич, Стартують..., 1963, 73); При позанорму догляді у тяжкохворих можуть повстися так звані пролежні — виразки на шкірній поверхні в ділянках, які найдовше стикаються з постілью (Заг. догляд за хворими, 1957, 45); На полицях роблять підстилку з сутого торфу, соломи, тирси та іншого матеріалу, щоб захистити казуну від пролежнів (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 332).*

ПРОЛЕЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОЛЕЖАТИ**, жу, жш, док. 1. *перех. Лежати (у 1 знач.) якийсь час. Як тільки газайка виходила з хати, знову падала [Пріська] на ліжку... і, укритись теплим килимом, пролежувала мало не до вечора (Л. Янов., I, 1959, 283); Голубенко дедалі ставав мовчазніший. Мало з'являвся на наулі, розмовляв з Вассою неохоче і все довше пролежував на дивані (Епк., Тв., 1958, 320); Тиждень вона пролежала в гарячці, нікого не визнавала, нічого не їла (Н.-Лев., VI, 1966, 399); За наказом лікаря Маслюк має пролежати кілька днів у санчастині (Багмут, Щасл. день..., 1951, 157).*

2. *перех. док., неперех. Залишитися якийсь час без застосування, без уваги (про неживі предмети). Ваш лист, бачте, пролежав тут чимало, ждучи мене, бо я ціле літо не була вдома (Л. Укр., V, 1956, 99); Пролежала [карета у возовні] роки з чотири (Н.-Лев., III, 1956, 171); Всі ці листи були давні, писані нагаєні, пролежали в Орську все літо й осінь (Тулуб, В степу..., 1964, 326).*

3. *перех. Пошкоджувати що-небудь довгим лежанням. Моя тобі зброя кілочка не еломить, Я сам молод ліжка не пролежу (Чуб., V, 1874, 63).*

ПРОЛЕПЕТАТИ, ечү, ечет, док., перех. і без додатка. Вимовити неправильно, незрозуміло (про дітей). *Одарочка стала проти образу, пролепетала молитву і почала хреститись (Мирний, I, 1954, 213); Сеуриду Яковлевичу не довголося пролепетати рідній матері свого найкращого слова: день його народження став днем її смерті (Стельмах, II, 1962, 16); // Прокляти що-небудь невизрадно через хвилювання, переляк, збентеження і т. ін. — *Замикайте все хоч на сотню замків, тільки не замикайте від мене своє серце, Христинко, — пролепетав парубок (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 18); — Товаришу ком-мандир! — заїкаються пролепетав він. — Лебедя вкрали! (Збан., Крил. гонець, 1953, 11).**

ПРОЛЕПОТІТИ, очү, отіш, док., перех. і без додатка, діал. Пролепетати. — *Екс...екс...екс... — пролепо-*

тв Калинович, але не міг вимовити навіть першого слова (Фр., VI, 1951, 357).

ПРОЛЕТАР, я, ч. 1. У Стародавньому Римі — громадянин, який не мав майнового цензу.

2. У капіталістичному суспільстві — найманий робітник, позбавлений власності на засоби виробництва. .. буржуазія не тільки викачала зброю, яка несе їй смерть; вона породила і людей, які спрямовують проти неї цю зброю, — сучасних робітників, пролетарів (Комун. маніф., 1947, 20); Великий російський письменник [О. М. Горький] у своїх художніх творах еперше і найбільш повно дав позитивний конкретний образ пролетаря — вершителя долі історії (Іст. УРСР, I, 1953, 716); // у знач. збірн. Те саме, що пролетаріат. Заспівайте пісню гучніше. Щоб віяло в просторах лунала — Проте, як у буряні дні Повстав пролетар Арсеналу (Укр. думи..., 1955, 385); Не міцанка заойкала — пролетар шумить — смер Ленін (Ус., I сьогодні..., 1957, 29).

Пролетарі всіх країн, єднайтеся! — уживається як девіз міжнародного робітничого руху. Посилає Ленін птіцю. «Перелети всі моря і всі океани [океани], одвідай усі торги й катівні, скажи: «Сміливіше, браття, свобода близько! Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» (Ю. Янов., I, 1954, 7).

3. заст. Людина, що не має власності. Скрізь гаряче пропагандував [пропагував Василь] за те, щоб, залишивши жрії про панські гостинні, де вчителю коли й одводилось, то дуже непохоті місце, — організувати своє життя сільського інтелігентно-пролетаря (Вас., IV, 1960, 35); Назавжди зникли з гірських і підгірських доріг оті знайомі мені з юності вічні пролетарі-заїдарі — ковокарі, дьогтарі, решетарі (Коал., Сонце..., 1957, 7).

ПРОЛЕТАРИЗАЦІЯ, і, ж. Неминуче в умовах капіталізму розорення і зубожіння дрібних товаровиробників (селян, кустарів і т. ін.) і перетворення їх на пролетарів. Життя повністю підтвердило марксистське положення про посилення пролетаризації в капіталістичному суспільстві (Програма КПРС, 1961, 27); Герой Стефанікович новел — селянин, вирваний процесом пролетаризації з усталеного укладу життя (Рад. літ-во, 5, 1971, 67); // Перебудова діяльності якої-небудь установи, організації і т. ін. на пролетарських засадах. Почався [після Великого Жовтня] процес пролетаризації і демократизації університету [Київського], перетворення його в справжнє вогнище науки і культури (Наука..., 8, 1959, 40).

ПРОЛЕТАРИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до пролетаризувати; // у знач. прикм. Розвиток капіталізму на селі [після реформи 1861 р.] віс, з одного боку, до зростання капіталістичної верхівки — куркулів, а з другого, — до появи величезної маси пролетаризованого селянства (Іст. УРСР, I, 1953, 492).

ПРОЛЕТАРИЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. пролетаризувати і пролетаризуватися. .. капіталістичній властиві, з одного боку, прагнення до безмежного розширення. .. нагромадження і виробництва, а з другого боку, — пролетаризування народних мас. (Ленін, 4, 1969, 47).

ПРОЛЕТАРИЗУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перетворювати когочого-небудь на пролетарів; // Робити що-небудь пролетарським за суттю. Треба провадити перекидання членів партії в села, щоб вирвати з обстановки, яка омицанює й заспокує їх, і ціли самим пролетаризувати їх психологію (КП України в резол. і рішен..., 1958, 134).

ПРОЛЕТАРИЗУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок. і док. 1. Перетворюватися на пролетарів, робитися пролетарським за суттю. У поневоленій Австро-Угорщиню

Галичині відбувалося швидко проникнення капіталістичних відносин на село, пролетаризувалися широкі маси населення (Літ. Укр., I, I 1971, 2); Селянський син [В. Стефанік], він перейнявся горюванням покутських заїдарів, побачив, як пролетаризується село (Рад. Укр., 14.V 1971, 2).

2. тільки недок. Пас. до пролетаризувати.

ПРОЛЕТАРІАТ, у, ч. 1. У капіталістичному суспільстві — клас найманих робітників, позбавлених власності на засоби виробництва і внаслідок цього змушених продавати свою робочу силу капіталістам. .. суспільство все більше й більше розколюється на два великі ворожі табори, на два великі класи, які стоять один проти одного, — буржуазію і пролетаріат (Комун. маніф., 1963, 31); [Л е н і н:] Маркс і Енгельс вчили пролетаріат — оборона в смерть збройного повстання (Корн., I, 1955, 195).

Δ Диктатура пролетаріату див. диктатура.

2. збірн., заст. Особи, належні до цього класу. Стефанік малює сільський пролетаріат або стан, близький до повної пролетаризації (Л. Укр., VIII, 1965, 260).

ПРОЛЕТАРІЙ, я, ч. Те саме, що пролетар. На найнижчих лавках люди значніші, багатіші, на середніх — люди середнього достатку, млебї, на найвищих, крутих і тісних — простолод, пролетарії (Л. Укр., II, 1951, 510); Вчора халбороб, халявін, а сьогодні пролетарій — селянин неминуче попадає у ті сіті [капіталізму] й гине в нерівній боротьбі (Коджуб., III, 1956, 37); — Так, робітник. Робітник я, пролетарій. — Тимофій Стоян трусому блискучо чуприною і рушиш до соціал-демократа на трибуну (Довж., I, 1958, 47); — То нехай ота біднота, оті пролетарії багатіють теж! — вигукнув хтось уїдило з гурту заможних хазяїнів (Шиян, Баланда, 1957, 118).

ПРОЛЕТАРІЯ, і, ж., розм. Збірн. до пролетар 2, 3. [Ю р і й:] Хіба до революції у вас була приватна власність? [Д і д:] Була одна коза. Я був пролетарій всіх країн. Наймит (Лев., Драми., 1967, 297); — За мною, пролетарія! — гукнув Чубенко (Ю. Янов., II, 1958, 211).

ПРОЛЕТАРКА, и, ж. Жін. до пролетар 2, 3. — Я певний, що з цієї діточки вийде справжня пролетарка (Жур., Нам тоді..., 1968, 169).

ПРОЛЕТАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до пролетар і пролетаріат. [Г е р м і о н а:] Ти свій заробіток пускаєш так на вітер. Справді, сику, ми зійдемо на пролетарський халб (Л. Укр., III, 1952, 419); Пролетарський течює в кінематографії закріпили за собою члени партії режисери Кордом і Капчинський (Довж., I, 1958, 24); — Коли ти на кулемета сам підеш, або на п'ять справних гвинтівковок підеш сам напролом, або гранатною штаб розженеш — значить ти повний більшовик і тобі честь та пролетарська дяка і партійний кейток з усма печатками (Ю. Янов., II, 1958, 245); // Власт. пролетарю й пролетаріатові. — Я твої інтелігентські теорії ки своїм пролетарським духом даєно чує (Тют., Вяр, 1964, 196); // Здійснюваний пролетаріатом. Після Великої пролетарської революції пішли у нас численні Ломоносови з народу і зараз їм — Конституція СРСР, як сонце в неба в ясний день! (Тич., III, 1957, 57); Над містами, селами, над гаєм хай вітри цю вістку рознесуть, що Андрія й грека вже чекає наш червоний пролетарський суд (Сос., I, 1957, 346); // Очолюваний пролетаріатом. Ніде в світі пролетарський рух не народжувався і не міг народитися «відразу», в чистому класовому вигляді. (Ленін, 25, 1972, 97); На початку ХХ сторіччя в Росії виникла пролетарська партія нового типу — партія більшовиків, яка еперше з'єднала науковий соціалізм з масовим робітничим рухом (Ком. Укр., 10, 1967,

4); // Який відповідає духові, ідеології пролетаріату. Пролетарська культура; Третій період визвольного руху в Росії ознаменувався створенням пролетарської літератури, яка відобразила революційні думи та прагнення робітничого класу і всіх трудящих (Укр. літ., 9, 1957, 16); З перемогою Жовтневої революції пролетарський інтернаціоналізм знайшов у нашій країні поєднані і єдині втілення в житті (Укр. іст. ж., 2, 1960, 105); Пролетарська демократія; // Який стоїть на боці пролетаріату, керується його ідеями і принципами, прийнятий його духом, настроєм. Великий російський пролетарський письменник М. Горький в гарячому любов'ю ставився до творчості геніального сина українського народу Тараса Шевченка (Літ. Укр., 3. III 1964, 1); Пролетарський полководець; // Який населяють пролетарі. Це пролетарський квартал, і робітничі діти влітку не бачать ніякої зелені (Гончар, III, 1959, 244).

Пролетарський гімн — урочиста пісня, прийнята як символ державної або класової єдності пролетаріату; інтернаціонал. Всі вняли шанки і голосно заспівали пролетарський гімн (Панч, Іду, 1946, 9); Пролетарський гімн везучає для Леоніда якось особливо проникливо, свідуюча його, як ніколи в житті (Гончар, II, 1959, 414).

Δ Пролетарська диктатура — те саме, що Диктатура пролетаріату (див. диктатура). — Ти хоч і середняцький син, та душа в тебе, здається, наша, незаможницька. Ходи-но зі мною та придилайся, як треба здійснювати пролетарську диктатуру на ділі (Речм., Весн. грозя, 1961, 52); Пролетарська революція див. революція.

ПРОЛЕТІТИ див. пролітати.

ПРОЛЕТКУЛЬТ, у, ч. Скорочення: пролетарська культура (культурно-освітні організації 1917—1932 рр., які, маючи своїм завданням організувати рух мас за оволодіння новою, пролетарською культурою, проповідували хибні ідеї створення такої культури «лабораторним» шляхом). Викриваючи пролеткульт, В. І. Ленін захищає необхідність правильного використання художньої спадщини минулого (Мист., 2, 1955, 5).

ПРОЛЕТКУЛЬТІВЕЦЬ, вця, ч. Член пролеткульту; прихильник пролеткульту. Він [В. І. Ленін] виступав проти шкідливих теорій пролеткультівців, які намагалися ізолювати соціалістичну культуру від культури минулого, вирвати її з-під керівного впливу Комуністичної партії (Мист., 2, 1965, 1).

ПРОЛЕТКУЛЬТІВСЬКИЙ, а, в. Прикм. до пролеткульт. Пролеткультівські керівники, неприхильно ставлячись до реалістичних стилів як «відсталі» у художньому прозрітті, визнавали терпимість до модерністичних течій (Літ. Укр., 19. XII 1967, 1).

ПРОЛІВ, у, ч., рідко. Дія за знач. пролітати, пролів'ятися.

Пролів крові — те саме, що кровопроліття. Знає [Василь], яка буде відповідь: не минути йому суперечки, не минути проливу крові... (Круш., Буденний хліб..., 1960, 281).

ПРОЛИВАННЯ, я, с. Дія за знач. пролів'ятися. [І з о в е н:] Наш гороз тямить, чим держиться церква, — і вже не важить на овець, лиш ціліть у пастир'я, щоб розточить отару... Ти знаєш — проти свого не може ні проливання крові на арені, ні проповіді грім (Л. Укр., III, 1952, 297).

ПРОЛИВАТИ, яю, вєш, недок., **ПРОЛІТИ**, ллюб, ллюб і рідко **ПРОЛІЯТИ**, яю, яєш, док., **перез.** і без додатка. Ненавмисно, випадково розпліскувати яку-небудь рідину; розливати, розлипувати. Як н'є, то не проливає; як б'є, то добре влучає (Номис, 1864,

№ 11698); Дівчинка проливає сметану на груди і весь час зяякано поглядає на чужу тьотю, що сидить на покуті (Тют., Впр, 1964, 216); Ватага ося повеселіла, Горляка з пляшок булькотіла, Ніхто ні краплі не пролиє (Котл., I, 1952, 163); Ганна наливає. У неї тремтить рука. [Т а н а (до Ромодана):] Проліла... прошу... (Корн., II, 1955, 332); // Примушувати тексти, струменіти; лити. Вночі лив дощ, і небо ще не позбулося брудних жмар, що іноді проливали на.. Варшава свої пожежі (Досв., Вибр., 1959, 140); Тече ріка, шумить ріка Величико і розлого, Щоб хвилі молоді пролились До Пушкіна й Толстого (Рильський, III, 1961, 234); * Образно. Куди тримає кельню в руці, — він у ванні, всякчасно в дії, поводив стояки в ріці, пролля на мармур базреці, угнув мости вечірні... (Рудь, Дон. зорі, 1958, 47); // перен. Випром'ювати, поширювати навколо (світло, тепло, звуки і т. ін.). Трава — осямитно-зелена, і навіть ополудні, коли шаленіюче сонце проливає найбільше тепла, вона все ж зберігає свою незайману свіжість (Дім., Ідол, 1961, 193); Мужик солодко усміхнувся, закидав головою і, заплющивши очі, пролив у повітря тремтливий струмінь високих нот (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 438).

◇ **Пролів'ятися (пролітати) кров див. кров; Пролів'ятися (пролітати) піт** — те саме, що Літати піт (див. літати). Піт солоний проливає [перекладач] — Ну й потрапив слово! А ж розпузла голова... (Юц., Люди..., 1959, 234); Скільки поту свого я пролив, Скільки сили я там положив (Гр., I, 1963, 31); Груша росте собі на сеці, як їй самій хочеться, а на виноградниках людині треба пролити свій піт (Томч., Готель..., 1960, 37); **Пролів'ятися (пролітати) слізби** — те саме, що Літати слізби (слізки) (див. літати). Тільки я сердита зроду: Хто задивиться на вроду Чи сунеться цілувати — Буде слізби пролів'ятать (Гл., Вбр., 1951, 216); Мариса сумувала, Мліла, слізби пролів'яла (Перв., Казка., 1958, 54); Скільки тепер їй доведеться приймати муки, скільки прослухає докорів, скільки пролає гарячих сліз (Л. Янов., I, 1959, 35); Скільки сліз пролила [мати] потемнічними очима, коли Вутанька повернулася з Гаєр'ї ні дівчиною, ні вдовою (Гончар, II, 1959, 199); **Пролів'ятися (пролітати) світло (світ, ясність) на що** — пояснювати що-небудь, робити щось ясним, зрозумілим. Фольклорно-етнографічні записи Гоголя пролів'яють світло на ті перші джерела, в яких письменник черпає натхнення у своїй творчості (Вол., Наддн. висоти, 1953, 131); Перед тим як почати з ним розмову, що пролів'яла ясність на все, Струк запросив Василька до себе в хату (Турч., Зорі..., 1950, 205); Теорія реалізації Маркса пролила світло і на питання про національне споживання й додох (Ленін, 3, 1970, 57); Вичення властивостей атомістичних та їх взаємодій з речовиною може пролити світло на гіпотези, що висувалися тепер для з'ясування деяких явищ, спостережуваних у всесвіті (Наука..., 12, 1958, 19).

ПРОЛИВАТИСЯ, ається, недок., **ПРОЛІТИСЯ**, ллється і рідко **ПРОЛІЯТИСЯ**, яється, док. 1. Розпліскуватися, розливатися, розлипуватися. Очі її блищали недобрим вогнем, проте вона стримала себе, опустила брови, примружила очі. — Вино проливається на частя... (Скл., Святослав, 1959, 32); Ой плыве човен води поєк, коли б не пролився (Чуб., V, 1874, 293); Заскисли жураєць, пролилася вода на землю, і обізвався молодий радісний голос: — Спасибі Мар'яні, що таку славу криницю викопала (Стельмах, II, 1962, 284).

◇ **Пролів'яється (пролів'яєся, проліяєся) кров** — про кровопролиття (у війні, збройній сутичці і т. ін.). — Не дійде до того, щоб пролів'ялася кров... А ж, боже!.. певно не дійде (Коцюб., II, 1955, 169); — Я хоч і не про-

рок, але скажу, що крові прольється чимало, але німця не буде на нашій землі, бо ще не було тако, щоб хтось перемиг наш народ (Тют., Впр, 1964, 292); *Генерал Вапутьні не дожиє до дня повного визволення України. На полі бою пролилась його гаряча кров* (Ю. Янов., II, 1954, 241); *Зеліє тоді забрав Усіх поранених шляхетний Підкоморій, І крові, що її пролилось ціле море, Не проливати більш* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 282); *Сльози пролилися чії — хто-небудь заплакав. Я в хаті мучився колись, Мої там слізи пролилися, Найперші слізи* (Шевч., II, 1963, 252); *Мати тут, молодого, колись Василя Чумака проводжала, її слізи рясні пролилися — за улюбленим сином ридала* (Гонч., Вибр., 1959, 48).

2. Випадати, проходити (про дощ, зливу і т. ін.). *Над горами відермігли грози, пролилися дощі, прокотилися тумани* (Чорн., Визволення, 1949, 134); *Гриміли грози І дощ пролився, як з відра...* (Павл., Вистрина, 1959, 115); // *члм.* Утворювати опади (про хмари). *Почав жовіти сад. Частіше снувалися хмари, проливаючись дрібними дощами* (Шиян, Баланда, 1957, 249); **Образно.* І траєнь дощами прольється над краєм, *Всю землю окривляючи рясом і маєм* (Перв., II, 1958, 135); *Пішов дощ — густий, холодний, наче небо не витримало важких хмар, що весь день висіли над бородинським полем, і пролилося дрібними сльозами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 301); // *Скочуватися вниз* (про сльози). *Єдина сльоза, що пролилась з її [Олі] очей, здається, наскрізь пролікає йому пальці* (Стельмах, II, 1962, 154).

3. *перен.* Поширюватися (про світло і т. ін.). *Туман раптом знявся вгору, і перший яскраво-білий промінь сонця пролився з-за горизонту* (Собко, Біле полум'я, 1952, 81); *Була ріка — ну, звісно, як ріка, Текла собі між долами й горбами, Прийшов поет — і синь її легка, Мов чари голубі, пролилася між рядками* (Забашта, Пісня..., 1961, 24); // *Чутися, лунати* (про звуки, голоси і т. ін.). *Коли страшне ридання через вінець пролилося, пролунав над матерями голос дужий і знайомий* (Гур., Друзі..., 1959, 15); *Вілай іній голі... Ами Зеєре слайльована мова... Араона й Неруди, і Гільна розмірена річ... Руська мова луна, українська пролилась шовково...* (Забашта, Вибр., 1958, 55).

ПРОЛІВЕНЬ, вня, ч., *рідко.* Пролівний дощ; злива. *Дощ як поросне... Спражнісінький пролівень* (Вирган, В розп. літа, 1959, 286).

ПРОЛІВНИЙ, а, б. Дуже сильний (про дощ). *Під пролівний дощем, при спалахах горобиної ночі займали студбатівці вільні окопи по городях* (Гончар, Людина..., 1960, 107).

ПРОЛІГАТИ, аю, аеш, *док., перек., вульг.* Те саме, що проковтнути. *Служниця внесла мишину доброго, заправленого борщу, і Василь лакомо пролігав ложку за ложкою* (Фр., I, 1955, 175).

ПРОЛІГНУТИ, ну, неш, *док., перек., вульг.* Однокр. до пролігати. *Мучиться качка, як ухопить чого сухого заблагато та й не здужає пролігнути* (Март., Тв., 1954, 214).

ПРОЛІЗ, у, ч., *розм., рідко.* Те саме, що пробльвень. *Стає [о. Гервасій] пригадуєть молоді літа, як і він бувало на конюку виграє за зайцями та за соваками. А ж вирк.— завць у пролізі чмиха* (Свиди, Люборацькі, 1955, 67).

ПРОЛІЗАТИ *див.* пролізувати.

ПРОЛІЗЕНЬ, зня, ч., *розм.* Проміте течією місце в льоду (звичайно на річці). *Дніпро ще перекритий кригою. Сивіє, широкий, мотузний... Лише де-не-де темніють між берегами молоді перші пролізи* (Гончар, Новели, 1954, 155); *Крига була крихка, навча-*

іла водою, вся в пролізах і в дірках (Вітч., 9, 1970, 164).

ПРОЛІЗУВАТИ, ую, уеш, *недок., ПРОЛІЗАТИ, ижу, йжеш, *док., перек.* Лижучи (звичайно язиком), очищати що-небудь від чогось. *Крізь напічне віконце, що замержане морозом, Казовку можна було побачити, якю забажавш. Пролізавши язиком замерзлу шибку, сягаючи оком за небокрай, Данько бачив уже свою Казовку містом щастя* (Гончар, I, 1959, 6); // *Лизанням псувати, знищувати що-небудь. Змія сіла коло кузні і давай вогненным язиком дєєрі пролізувати* (Укр. казки, 1951, 136); **Образно.* *Не будь солодкий, бо проліжуть, не будь гіркий, бо розляжуть* (Номис, 1864, № 4602); // *перек.* Силою води руйнувати що-небудь; руйнувати, утворювати щось (про течію річки, струмка і т. ін.). *Заздрячи [глибокому річипу], лютю стружок воркотів і пролізує глинасті кручі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 175); *Серед греблі вода пролізала річкач, в річкачу стояла вода* (Н.-Лев., IV, 1956, 104).*

ПРОЛІЗУВАТИСЯ, ується, *недок., діал.* Проникати. *Стіжки збіжжя й сіна виглядали мов купи розжареного вугля [вугілля], а з їх середини де-де пролізувалися біляві огнєві пасма* (Фр., VI, 1954, 98).

ПРОЛІНУТИ, ну, неш, *док., поет.* 1. Плавно, легко пролетіти. *Пролінув шуальніка, і кури знову зграю слодяться, сокотять* (Мирний, I, 1954, 52); *Хмарам напроти пролінув літак* (Дор., Єдність, 1950, 3); *Чорногуз, мов привид, беззвучно пролінув до ріки* (Ю. Янов., V, 1959, 141); // *Плавно пролівати* (про хмару); *пронестися в повітрі* (про бурю, вітер і т. ін.). [P у с а л к а:] *Вітра обвіяти повік не зможе [береза] — він уже пролінув* (Л. Укр., III, 1952, 243); *Виснажливі сухоті еже пролінулі над степами* (Дмит., Розлука, 1957, 184); *Пролінула у небі змарка біла...* (Гонч., Вибр., 1959, 198); // *Прудко пробігти* (про живі істоти). *Далі та далі, пролінувши через квітучу луку, вона [дівчина] піднялась на гору, стала з очей зникати...* (Мирний, II, 1954, 71); // *Швидко переміститися по поверхні чого-небудь* (про тінь). *Ось у травах побігла, пролінула смуга — То хмаринка маленька спішати до Дніпра* (Ющ., Люди..., 1959, 112); // *Поширяться в просторі* (про звуки, запахи і т. ін.). *Тизий гомін пролінув над курмищем, але вшух [Ілч., Вибр., 1948, 18]; Серед присутніх пролінув смішок* (Коп., Лейтенанти, 1947, 192); *Незрівнянний аромат першого яблука пролінув над світом* (Сенч., На Бат. юрі, 1960, 22).

2. *перен.* Раптом і ненадовго з'явитися в свідомості, уяві, очах і т. ін. *Думка пролінула, зсунулась тьма, ось уже ясної й свіду нема...* (Л. Укр., I, 1951, 271); *На хвилину спинилась [мати], і в очах пролінула якась змарка* (Вас., Вибр., 1954, 22); *Все пролінуло перед очима в одну хвиличку* (Хотк., II, 1966, 292); // *безос.* *«Ой га! — пролінуло у нього в голові. — Ци [чи] не колесо млинське я си [собі] на ший вкладаю?»* (Хотк., II, 1966, 126).

3. *перен.* Швидко, непомітно минути (про час, життя, його періоди і т. ін.). [О л е н а (одна):] *Минулося безпечно та світле щастя, мов пашечкою пролінуло, мов вихром пронеслося...* (Кроп., I, 1958, 451); *Ніяково пролінули Голи молодії* (Щог., Поезії, 1958, 237); *Ніколи не забуду, хоч і ціле життя мов пролінуло з тих пір, як мам у класі вчителька зеліла на вільну тему написати вір* (Забіла, Поезії, 1963, 25); *На вогких крилах підденного вітру пролінув березень з його раптовою коротка літня ніч* (Кач., II, 1958, 512).

ПРОЛІСІНА, и, ж., *розм.* Те саме, що лісна. *Він підвієся, заходить по кабінету... Ретельно зачесаний чубок роз'їхався в боки, і з-під нього вилянула пролісіна* (Мушк., День..., 1967, 117); *Була [Зоя] сама-самі-*

сінька серед похмурого, з білястими пролисками кошики безмежного степу (Хор., Незакінч. політ., 1960, 142).

ПРОЛІСКУВАТИСЯ, утєся, недок., рідко. Яскраво відсвічуватися; сяяти, блищати. Небо на заході ще трохі жеврало і проліскувалося наскрізь, неначе за селом за горами десь дотлівала пожежа (Н.-Лев., VI, 1966, 316).

ПРОЛІТИ *див.* пролітати.

ПРОЛІТИЙ, рідко **ПРОЛІЯТИЙ**, а, в. Дієпр. пас. мн. ч. до проліти, проліяти. Червоне полум'я, знявшись уогру, лише чорне дно казанково, і сичить на ньому незмароше пролита вода, злегка лопочуть дрова (Мирний, IV, 1955, 319); На сесті Нема животоорніших сил За промені, щедро проліти з Москви на земний виднокл... (Бажан, Роки, 1957, 264); В його серці скіпівся кров, невинно проліта, бо в нього зіллялись всі людські сльози і полум'я знявся народний гнів... (Кочуб., II, 1955, 186); До крутояру в'ється шлях по тихих зораних полях, де кров, що пролітає була, рясно кивою зійшла (Уп., Вірші..., 1957, 80); А сльоз, а кров? напоїть Всіх імператорів би стало з дітьми і онуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочий, Пролитих тайно серед ночі! (Шевч., I, 1963, 324); // у знач. прикм. [Е л а з а р:] Біліє мармор [мармур], мов кістки на полі, порфір шари, мов пролітає кров (Л. Укр., II, 1951, 140); Я ждала милого три літа, Три літа зістжи не було. Коли ж замочка кров проліта — Щодня ходила за село (Стельмах, V, 1963, 258); Все горе вбогого життя, нестатки всі, Всі ночі неспані, проліти сльози, — Все те прорвалося тепер, немов потік (Фр., XIII, 1954, 310); // проліто, проліято, безос. присудк. с. Отут крові Пролито людської — І без ножа (Шевч., I, 1963, 246); Це була титанічна праця. Скільки було викопано ям, скільки замішано ґразі, скільки поту проліто (Довж., I, 1958, 424); Нікому не болить чуже горе, нікто не відає, як перемліла душою Фросина Даниліна минулої ночі. Скільки передумано, скільки сльоз проліто! (Хвжнйк, Тамара, 1959, 135); Скільки сльоз проліято за глиняними дувалами. Численні діти сирітства зазнали через той випадок [взбух] (Ле, Міжгір'я, 1953, 183).

ПРОЛІТИСЯ *див.* пролітатися.

ПРОЛІТИЯ, я, с. Дія за знач. проліти.

Проліття крві — те саме, що кровопроліття. Голія затряса, бо за проліття найменшої краплі ґетьманської крві належало платити головою (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 99).

ПРОЛІЗАТИ *див.* пролізати.

ПРОЛІЗТИ *див.* пролізати.

ПРОЛІКОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОЛІКУВАТИ**, ую, уєш, док., *перех.* 1. Витрачати на лікування. 2. тільки док. Лікувати якийсь час.

ПРОЛІКУВАТИ *див.* пролікувати.

ПРОЛІКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док. Лікуватися якийсь час. Застудилась і захворіла двостороннім запаленням легенів. Пішли ускладнення: довелось Фросині пролікуватися довгих вісім місяців (Зар., На. світі, 1967, 60).

ПРОЛІС¹, у, ч., рідко. Те саме, що праліс. Як за лісом, за пролісом Ясне сонце сходить, Як за морем, за далеким Десь воно заходить (Гл., Вибр., 1957, 227).

ПРОЛІС², у, ч., рідко. Те саме, що прлісок¹. Перший проліс розглядає око, Перший жайвір у єсь злетів (Мал., За. морем, 1950, 175).

ПРОЛІСКА, н, ж., одн. (мн. проліски, сок). Те саме, що прлісок¹. Проліска — досить поширена по листяних лісах, чагарниках тощо ранньовесняна рослина

(Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 179); Обабіч дороги стіною стоять предковіні дерева, шепочуть галуззям, а над ними — блакитні, як суцвіття пролісок, безмарне небо (М. Ол., Леся, 1960, 108).

ПРОЛІСКИЙ *див.* прліска і прлісок¹.

ПРОЛІСКОВИЙ, а, в. Прикм. до прліска і прлісок¹. Я — перша квіточка весни, Я прлісковий цвіт. Я пережив зимові сні і знов родивсь на світ (Позн., Ми зростаєм..., 1960, 36); // Який має колір проліски, прліска. Подруги вели між собою розмову, що прлісковий цвіт молодить і що наш вишівальницькі полюбляють які барви (Горд., Дівчина..., 1954, 21); Полювала [Тетяна Павлівна] звілину і обережно запитала: — Ти любиш кого, Марійко? — зела на неї свої глибокі прліскові очі (Цюпа, Назустріч..., 1958, 358).

ПРОЛІСОК¹, ска, ч., одн. (мн. прліски, ів) (*Scilla L.*). Рід трав'янистих рослин родини лілійних з блакитними або синіми, рідше фіолетовими або майже білими квітками на безлистому стеблі. В квітні серед чагарників рясно цвітуть лісові ранньовесняні ефемероїди — прліски (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 29); На прліски білі, на квітні ладівні Скотилася тижо сльоза... (Л. Укр., I, 1951, 46); Первоцвіт білий, прліски блакитні На вулиці бабуся продає (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 143); Нам глянує ніжно й ласкаво ує очі Весняні прлісківі млого-сикий цвіт (Забашта, Вибр., 1958, 122); Вранці діти, йдучи до школи, тримали в рученятах букетики синіх прлісків (Шиян, Баланда, 1957, 60); *У порівн. Перед ним у долині — козана земля, Наче чаша вина золотого — поля, І як жмари — ліси, і озера ясні — Наче прліски ті навесні (Нагн., Пісня..., 1949, 73).

ПРОЛІСОК², ску, ч., *розм.* Місце в лісі або на узліссі, вільне від дерев; галява. За озером, на прліску, поза старими яворами, росла чудова ліщина (Вовчок, VI, 1956, 317); Гора понад Дніпром акрита була високим лісом і густими чагарниками, а проліж тії зарослі на полянах і прліскаєт росла висока трава (Стор., I, 1957, 238); Весна підійшла на возки ведмежих лапач і дигала з прлісків, із молодих дубових хащів теплою парю (Мик., II, 1957, 237).

ПРОЛІТ¹, льоту, ч. 1. Дія за знач. пролітати, пролітати 1, 3. Після прольоту Місяця станція («Зонд-3») продовжує свій рух по геліоцентричній орбіті, віддаляючись від Землі і Сонця (Рад. Укр., 15.VIII 1965, 1).

2. Шлях, яким летять у вирій птахи. Столітні дуби біля школи, Машини, укриті гіллям, Далекого неба приполи, Одритий проліт журавлям... Ніколи, Куземин, ніколи, Все те не забудеться нам (Перв., I, 1958, 415).

ПРОЛІТ², льоту, ч. 1. Те саме, що прогін 4. Конструкція даху, особливо в житлових будівлях, дуже проста: при невеликому прольоті в 5-6 метрів система висячих крок складалася з кроквяних ніг і бантинки (Дерев. зодч. Укр., 1949, 63); В бокових прольотах майстерні знаходяться відділи ремонту моторів, апаратури і дрібних сільськогосподарських машин (Архт. і буд., 2, 1955, 12); Євген Леонідович замріяно ходив простори ми прольотами нового цеху, стовненого знайомою музикою верстатного шуму (Роб. газ., 22. I 1966, 1); Селянин випустив з рук клунок, а сам заточився і впає на першій прольоті дерев'яного мосту (Ле, Клен. лист, 1960, 239).

2. *розм.* Відстань між залізничними зупинками; перегін. До ночі ждати треба, бо вдень жайцеж і прольоту не пройдеш (Головко, I, 1957, 171).

ПРОЛІТАТИ, аю, аєш, недок. і док., **ПРОЛІТАТИ**, ечю, етіш, док. 1. *неперех.* Летіти, переміщатися в повітрі

за допомогою крил в якому-небудь напрямку, над ким-, чим-небудь, повз когось, щось і т. ін. (про птахів, комах тощо). *Широке поле, широка толока, тільки орлам пролітати* (Чуб., V, 1874, 128); *Раптом зупинилися три пташки, що пролітали повз нього* (Ів., Вел. очі, 1956, 39); *Високо в небі пролітали з курляк-ням журчалі* (Шпан, Гроза..., 1956, 43); *Степ був одоманітний, безмежний, і ніщо не порушувало його тиші, зібра що поскрипування старого ярма, крик воронячих зграй, що з шумом пролітали мимо підвід* (Тют., Вир, 1964, 138); *Хіба де догоса оса пролетить, погуде, пов'ється над тям місцем і полетить геть* (Мирний, IV, 1955, 83); *Повзбіч вуха Сич лунаний пролетів* (Щог., Поезії, 1958, 246); *Деся в саду пиляє пиляка, пролетіла тихо бджіляка* (Тяч., II, 1957, 229); // *Швидко проноситься в повітрі над ким-, чим-небудь, повз когось, щось і т. ін. завдяки певній зовнішній силі (вітру, поштовою тощо). То вітер подме крижаний, то пролетить сніжок* (Ю. Янов., II, 1954, 108); *Над ліською окопів пролітали кулі* (Ле, Історія радості, 1947, 10); *Олов'яні хмари пролітали низько над головою* (Збан., Сеспель, 1961, 177); *Кілька грудок пролетіло межі Тиховичем і Савченком* (Коцюб., I, 1955, 205); *Гримнув вистріл, і куля пролетіла мимо голови опришка* (Хотк., II, 1966, 286); // *Рухатися, пересуватися в повітрі або космічному просторі в якому-небудь напрямку, над кимсь, чимсь і т. ін. (про літальні апарати). Над будинком «Слово» пролітають в небі літаки* (Сос., II, 1958, 8); *У повітря підіймається неквапливий поршнеий літак ЛІ-2.. Він пролітає над об'єктами — докаторами, радіостанціями* (Рад. Укр., 20.VIII 1972, 4); *Літак пролетів над аеродромом і зник за лісами* (Собко, Зор. крила, 1950, 19); // *Летіти у повітрі, космосі в певному напрямку на літальних апаратах (про пасажирів, командира корабля або пілота). Він [льотчик] пролітає над тайгою, над широкими річками* (Довж., I, 1958, 111); *Над селом пролітає славний російський пілот Уточкін* (Ковінька, Кутя..., 1960, 90); *Пролітаючи над Південною Америкою, тов. Ніколаєв [космонавт] передає привітання народам Латинської Америки* (Рад. Укр., 12.VIII 1962, 2); *Він думає, чи то часом не син пролетів, та й розписався тасьмою в небі над рідним еранішнім степом* (Гончар, Тронка, 1963, 14); // *Проноситися над землею, поверхню чого-небудь тощо (про вітер, вихор і т. ін.). Вітер без гуку пролітає над селом* (Л. Укр., III, 1952, 567); *Світло сонце, пролітає вістрем, гойдаючи гілки вишень, яблуні і груш* (Сенч., На Ват. горі, 1960, 22); *Вихор пролетів над Дніпром* (Скл., Святослав, 1959, 482); // *На льоту проникати, проходити через що-небудь, крізь щось. Панські закони — навутиця, в котрій муха плаується, а джміль пролітає* (Укр. присл., 1963, 134); *Вогняні страшні птахи пролітали через будинок, у якому жили Фелікс, Воля і тітка Саша* (Ю. Янов., II, 1954, 33); *Згаду почуєся крик: — Розступіться! дайте дорогу! І не встигли ще розступитися, коли крізь юрму пролетіло щось мокре, все у рідкому болоті, заклопало всія* (Коцюб., II, 1955, 92); // *Проходити навиліт (про кулю). Куля пролетіла крізь шапку*; // *Швидко переміщатися в космічному просторі (про небесні тіла). [Д і д:] Комету бачиш. Пролітала каючись отам за зіркою з великим хвостом* (Довж., I, 1958, 348); *Ми народилися, коли селом мала пролетіти воєннена комета* (Ковінька, Кутя..., 1960, 12); *Он зірка в небі пролетіла, погасла зірка в вишині* (Сос., II, 1958, 75); // *перен. Поширюватися, розноситися (про звуки, слова і т. ін.). Руфін і Прісцилла проходять за сцену.. Коротке зітхання пролітає по людях. Публіка гулко остає і рушає виходити з цирку* (Л. Укр., II, 1951, 544); *Не-*

далеко прогрімала підвода, пролетіли чоловічі й жіночі голоси (Стельмах, II, 1962, 57); — *Прапороносці, в голову колони! — пролетіла команда командира полку* (Гончар, III, 1959, 296); // *перен. Швидко поширюватися (про чутки, новини і т. ін.). Багато-багато перебулося тих днів, поки аж прийшов той день, що по місті новина, аж стріла, пролетіла: Кармелюк ранений, Кармелюка везуть!* (Вовчок, I, 1955, 369).

◇ *Муха пролетить — чутно; Чуть, коли і муха пролетить; Чутно, якби й муха пролетіла — стало дуже тихо. Зібрались. Григорій Паслович і говорить. А всі слухають. Ганна Антонієна в куточку сидять. Муха пролетить — чутно* (Ю. Янов., I, 1954, 27); *У хаті стало так тихо, що чуть, коли і муха пролетить* (Мирний, I, 1954, 328).

2. *неперех. Пройжджати, рухатися у певному напрямку повз кого-, що-небудь і т. ін. на великій швидкості (про транспорт). Близько будинку пролітають трамваї* (Мик., II, 1957, 176); *Було пустельно й тихо навколо, часом пролітає по шосе грузовичок, часом проїздила запряжена кошлатою шапачкою підвода* (Перв., Дикий мед, 1963, 100); *Все пролітають поїзди, несуть кудись і щастя, й горе* (Сос., Щастя..., 1962, 87); — *Бачу, ваша машина вже пролетіла. Ну, я кинує все і гайда слідом...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 550); *Селом знову скажено пролетів тарантас* (Стельмах, I, 1962, 624); // *Пройжджати верхні на великій швидкості; швидко пересуватися завдяки транспортним засобам (про людей). Час од часу з сизком на рисаках пролітають міські тузи, офіцерна, поміщики з повіту* (Головко, II, 1957, 385); *Вряди-годи пролітали на мотоциклах посылні чи офіцери зв'язку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 305); *Стигло все; зібра санками Пролетить хто по снігу, Та зеленяка полозками Заскрегоє на бігу* (Граб., I, 1959, 319); *Загін розвідників.. пролетів вулицями і зник* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 29); *Зловісно бурев пролетів Ватий. Багато лиха накоїли татари* (Хвижняк, Д. Галицький, 1958, 495); // *розм. Пробігати на великій швидкості у якому-небудь напрямку, повз кого-, що-небудь і т. ін. Перед його очима, наче метелики, пролітали пари* (Н.-Лев., I, 1956, 548); *Біла низ, вигинаючи руки і стан, з розгону пролетіла на підковах Христини* (Стельмах, Хліб..., 1959, 70); // *перен. Швидко проноситися перед очима (про уявний рух предметів і навколишнього світу, повз які швидко рухається людина). За вікнами вагону пролітає степ* (Рибак, Зброя..., 1943, 25); *Я дивився, як далі пролітали І години над загубив число...* (Криж., Кални. міст, 1940, 8); *А ліси зеленіли напрочуд мирно, а села, пролітаючи, мигтіли привітно, а шосе блищало в далечині* (Гончар, III, 1959, 442); // *перен. Швидко проходить в думці, уяві, свідомості і т. ін. Мені теж не спалося. Все життя моє, недоге й безвітряне, немов у калейдоскопі пролітало передо мною* (Збан., Єдина, 1959, 90); *Перед ним у круоверті пролітають кілька страшних убивств, зв'язаних з ім'ям Апостола Смерті* (Стельмах, II, 1962, 281).

3. *перех. і неперех. Долати на льоту якусь відстань за певний відрізок часу. Сарана пролітає в середньому 12—15 км за день* (Захист рослин..., 1952, 198); // *перен. Швидко рухаючись, покривати яку-небудь відстань, долати якийсь простір. Наші хлопці-кооптації, соколи, Вашим селам вічну волю здобули, Пролетіли Україну з краю в край* (Сто пісень..., 1946, 155); *Пролетіли [поїздом] тунель* (Довж., I, 1958, 40); *Скаженим чаалом пролетів* [Гнат] *усю Троянську* (Тют., Вир, 1964, 188).

4. *неперех., перен. Швидко, непомітно мінати (про час). Проліта мій вік, як буйний Вітер понад морем,*

Відний долею якою Та багатий горем (Шог., Поезії, 1958, 55); Безжарна юність проліта, надходять зрілості літа: позаду — твій останній клас, попереду — життя (Уп., Вірші..., 1957, 77); Неселюкі три літа Марно пролетіли... А багато в моїй хаті Ліха народили (Шевч., I, 1951, 351); [Ш а х т а р:] Ці два тижні в евакуації обидва дні пролетіли, попрацювали добре (Корн., I, 1955, 157).

5. док. тільки пролітати, неперех. Проводити якийсь час у польоті. Пролітати цілу добу в космосі.

6. док. тільки пролітати, перех., розм., рідко. Літаючи, пропускати, упускати що-небудь. — Так тобі і треба..., писаря не слухав... та, бач, у вирій літав, та сонливість і пролітав (Кв.-Ося., II, 1956, 220).

ПРОЛІТНИЙ, рідко **ПРОЛЬОТНИЙ**, а, е. Який відлітає на зиму в південні краї, а влітку повертається на батьківщину, де буде гніздити і розмножуватися (про птахів); перелітний. Спляють на перепочинок тисячі пролітних північних різноманітних качок, гусей (Коп., Як вони..., 1948, 8); Спадає пил на виднокрузі, пролітний птах співає в лузі, сідає сонце одалити (Голов., Поезії, 1955, 73); Летять, мов сила їх незримі підняла, Птахи із вір'ю, прольотні і свої (Рильський, Поеми, 1957, 257).

ПРОЛІТУВАТИ, іт'ю, іт'єш, док., розм. Прожити літо; перелітувати.

ПРОЛЛЯТИ *див.* прольвати.

ПРОЛЛЯТИЙ *див.* прольтий.

ПРОЛЛЯТИСЯ *див.* прольватися.

ПРОЛОГ, а, ч., літ., іст. Так звані життя святих, подані відповідно до днів їх поминання. Наявність теорії піднесення александрійської житійної літератури в рукописних прологах, четях-мінеях... псалтирях, місяцесловах... сприяла їх поширенню та популяризації (Рад. літ-во, 11, 1971, 40).

ПРОЛОГ, а, ч. Вступна частина літературного або музичного твору. Діє [п'єс XVIII ст.] перед звичайно пролог, що в загальних рисах дає виклад змісту п'єси і закінчується звертанням до глядачів з проханням бути уважними і вибачливими (Від давнини..., I, 1960, 168); Як більшість симфоній Б. Лятошинського, П'ята також починається розгорненим вступом-прологом (Міст., 3, 1969, 28); // Вступне слово актора, вступна арія співака перед початком вистави або сцени, що передують основній дії. В Польщі творцями і популяризаторами шкільної драми були від кінця XVI віку священики. Правда, вони переважно викидали інтермедію, а натомість в прологах і епілогах підпускали кадило тим панам..., котрих запрошували на ті вистави (Фр., XVI, 1955, 216); Пролог — читання газет — чудовий [у виставі «Гор Булячов та інші»]. Його можна вважати заслугою театру, як прийом співробітництва актора з автором... (Про мист. театру, 1954, 194); // перен. Початок чого-небудь, вступ до чогось. Революція 1905—1907 років похитнула підвалини царського самодержавства, вона стала прологом революційній битві робітничого класу та селянства в 1917 році (50 р. Вел. Жовт. соц. рев., 1967, 6); Перед видимою смертю чоловік оглядає світ. Він для чоловіка остільки новий, незнайомий, що минуле життя здається лише прологом, увертюрою до чогось більшого майбутнього (Ю. Янов., I, 1958, 126).

ПРОЛОЖЕННИЙ, а, е, розм., рідко. Дієпр. пас. мнн. ч. до проложити. Опришок... стояв зиваку, дялячися на проложених скісо синіх тінях (Хотк., II, 1966, 158); // у знач. прикм. По писаному було видно, що писар недалеко забить по тих проложених путях, котрими чеканяє перед матір'ю (Н.-Лев., I, 1956, 106); // проложено, безос. присудк. сл.— Се наче про мою матір

проложено: «Мати наша, мати! Де нам тебе взяти?..» (Барв., Опов..., 1902, 228).

ПРОЛОЖИТИ, ложу, ложши, док., перех., розм., рідко. Те саме, що прокласти 3,5. — То поїдьмо удвох. Поїдьмо?! — і питалася і разом настоювала пишка Гамзиха.— Підожде, душко, дай дорожу проложити. Там такі нетрі! такі нуці! (Мирний, IV, 1955, 159); [Р і ч а р д:] Геть! Розстуніться, дайте шлях! Інакше, я сам собі дорожу проложу! Гей, стережіться! (Л. Укр., III, 1952, 85); В житті нам доріжка легка та весела. Як сонечко світла, Щаслива та мила, Бо влада Радянська її проложила (Укр. лір. пісні, 1958, 641); Не в добра то хтось проложив пісню: «Мати наша, мати! Не журись ти нами.» (Барв., Опов..., 1902, 175).

ПРОЛОМ, у, ч. 1. Дія за знач. проломити, проломлювати і проломітися, проломлюватися. Пролом стіни.

2. Проламаний отвір, зроблений прохід у чому-небудь, діра, продавлена, пробита в чомусь. Гнаєся постож засідателю На чийсь біду. Серед стагу й заложися На тонкім льоду. Б'ються соцькі й розсильні, Б'ються й рибакі, Водять шнурі край пролому (Рудан., Тв., 1959, 162); Оточена в усіх боків гусарами, виїдуть через пролом у стіні карета коронного гетьмана (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 529); І раптом — тріск! І раптом — хижє рило [свині] Через пролом прорвалося вперед, Зашило вулик І пірнуло в мед (Іванович, Перебенця..., 1960, 92); Козаки рубали вози, розтягували їх і вивалили в утворені проломи (Кач., II, 1958, 466).

ПРОЛОМІТИ (зробити, вибити і т. ін.) пролом у чому — нанести серйозний удар чому-небудь, підірвати основи чогось. Щасливий благовіст часу — грозивий удар дзвону Жовтневої революції в Росії — сколихнув світ. Одним могутнім ударом було пробито пролом у міжнародному фронті однодумців-багатів (Чаб., Шляхами..., 1961, 132); Ії [Великої Жовтневої соціалістичної революції] величезне міжнародне значення полягає в тому, що робітничий клас Росії перший зробив пролом у світовій системі імперіалізму (Іст. УРСР, II, 1957, 59); 1848 рік страх той штучний будинок мудрого політика [Меттерніха], вибив пролом в мурі, і хвиля свіжого, революційного духу вдарила на Австрію (Фр., Публіцистика, 1953, 6).

ПРОЛОМИНА, н, ж., розм. Те саме, що пролом 2. От вовк повернувся другим боком, усунув хвоста в ту проломину та лая, лая хвостом (Барв., Опов..., 1902, 244); Велетенські руйнівниці гідроспоруди, пороги, люте ревіння води кризь проломини в гребі — все це треба було зафіксувати [зняти], сама історія замовляла той кінодокумент (Гончар, Циклон, 1970, 15).

ПРОЛОМИТИ *див.* проломлювати.

ПРОЛОМИТИСЯ *див.* проломлюватися.

ПРОЛОМЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до проломити; // у знач. прикм. Горіли заводські дожелезні цегли, ваялося полум'ям кругле залізничне депо з проломленим черепом даху (Гончар, III, 1959, 424).

ПРОЛОМЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОЛОМІТИ**, ломлю, ломши; мн. проломлять; док., перех. 1. Ударами, пострілами і т. ін. пробити отвір у чому-небудь, продавлювати щось; пробивати, продірявлювати. — Народ висадив браму і проломив стіну! — крикнули в палаці (Н.-Лев., IV, 1956, 38); [З а г у б а:] Живучий, чорт... [Р о м а н:] А ти ж як думає? Генку раз та й годі! Ге, в мене череп міцний, — одним махом не проломити... (Мам., Тв., 1962, 507); Воляри й воводи власноручно проломити поміст у горниці (Загреб., Диво, 1968, 413); *Образно. Чого їй за себе болати, коли все, що було доброго та живого в душі, так перетруло

та переміло, такою корою покритися, що нічому вже проломити її (Мирний, IV, 1955, 293).

2. Те саме, що пролімувати 2. *Образно. — *Панове! — розпочав тихим, спокійним голосом Іван.. — буря здіймається і над нашою країною, проломляє собі свободу дорогу* (Кол., Терен., 1959, 239); *Почує цю звістку Іван, панотця наймит, та й обібрався проломити Славкові дорогу [в люди]* (Март., Тв., 1954, 276).

3. перев. док., перен., розм. Зламавши опір, проникнути, пробитися крізь що-небудь. Головна ж сила [лучників] мала стояти при виходових дверях, щоб, у разі потреби, проломити ряди напасників (Фр., VI, 1951, 78); — *Звідки та куди йдеш, чоловіче, та що чувати в світах? Чи правда, що їх [фашистів] під Сталінарадом відрізано? І що наші фронт проломали, полки субібріякі на зарятунок ідуть?* (Гончар, Циклон, 1970, 87).

ПРОЛОМЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОЛОМІТИСЯ**, домілюся, домінешся; *мн.* проломляться; *док.* 1. Від ударів, певної зовнішньої сили або під вагою продавлюватися, руйнуватися. *Насупроти столу, між черватою пічкою і дружок стіною, притулилася піл з чотирьох тоненьких драничок, таких хистких, що вони хиталися та гиналися й тоді, як хто до їх підходить, немов перестерігали не накладувати [накладати] на їх нічого, щоб, бува, не проломилася* (Мирний, IV, 1955, 287); *До чого ж легко зітхнулося в Вадикові, якби опинився він зараз хоча б на один поверх нижче. Але підлога під ним, на жаль, не проломилася* (Шовк., Людина., 1962, 201); *Новий залізобетонний міст на Ізній оцах просів, проломився, з гуркотом завалився: вода збила бики* (Гончар, Циклон, 1970, 188); // *Власною вагою ламаючи що-небудь ламке, крихке, втрачати під собою опору; провалюватися. — Глядіть, тату, щоб ви справді не проломилися на цьому льоду!* (Вол., Місяч-не срібло, 1961, 205).

2. Долаючи перешкоди, із зусиллям прокладати собі шлях, дорогу. *Почулося нетерпляче сопіння, можуть вогнисто-руда туша, віючи на хлопців нетерплячою жаротію, проломлювалася просто на галавнику* (Загреб., Диво, 1968, 79).

ПРОЛОНГАЦІЯ, і, *жс.*, *юр.* Дія за знач. пролонгува́ти. *Пролонгація векселя.*

ПРОЛОНГУВАТИ, ую, уєш, *недок.* і *док.*, *перех.*, *юр.* Продовжувати термін чинності чого-небудь. *Пролонгувати угоду.*

ПРОЛОНГУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *юр.* Пас. до пролонгува́ти.

ПРОЛОПОТИТИ, оцү, отіш, *розм.* Док. до лопотіти. *Ганна, як була, в одній сорочці пролопотіла босими ногами по холодній підлозі до вікна* (Коз., Сальвія, 1959, 107); *Двоє хлопців із левяди з зеленню пролопотіли до сараю, де кролі живуть* (Головко, I, 1957, 188); *У відчинене вікно залетів яскраво-барвистий метелик. Тисо пролопотів ніжними крильцями по хаті, вдарився об скло напільного вікна* (Цюпа, Крайна, 1971, 201); *Пролопотіли, просвітали пташині крила.., солодко завели свою музику жаби, притягаючи до землі дощові змари* (Стельмах, II, 1962, 352).

ПРОЛУНАТИ, ає. Док. до лунати. *Із моря звуків прорвався і пролунав над людьми різкий, суворий голос, ударивши по всіх серцях* (Вас., I, 1959, 116); *Десять грюкнули двері, в подвір'ї пролунав постріл* (Бойч., Молодість, 1949, 28); — *Щира українка, справжня дочка народу, — заохотливо промовив Левченко, нахилившись їй до плеча. — Уявляєте, як ваше слово тут [на з'їзді] пролунало б* (Гончар, II, 1959, 179); *Пролунала слава і про Богуна* (Кач., II, 1958, 426); // *безос.* — *Ф'ю!*

Ф'ю! Ф'ю! — пролунало зразу ж з нітьми, звіднілася збоку (Смолич, II, 1958, 90).

ПРОЛУПАТИСЯ *див.* пролупуватися.

ПРОЛУПІТИ *див.* пролуплювати.

ПРОЛУПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЛУПІТИ**, лушу, лүпши; *мн.* пролупльть; *док.*, *перех.*, у сполуч. із сл. о ч і, *розм.* Пробуджуватися від сну; просидатися. *Він щохвилі розтягав очі.. і озлядається неспокійно. За ним пролунають очі і оглядаються сусіди* (Стеф., I, 1949, 120); *Нахлебчється [Псякрєвський] горілки, як качка води, та й засне там, де сидить. Потім пролупить очі і казяться* (Казки Буковини., 1968, 41); *Гриб і Печериця пролупили очі й замерли з переляку* (Козл., Мандрівники, 1946, 15).

ПРОЛУПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що проколупувати 1. *Чує Іванко красний дівочий голос, прекрасні співанки. Але не терпитьсь йому, хоче він бачити, хто ото співав. Взяв долото, клепач і пролупує стіну* (Калин, Закарп. казки, 1955, 13).

ПРОЛУПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОЛУПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Пробуджуватися від сну, дрімоти, отямлюватися від глибокої задуми; опам'ятовуватися. *Мати пролупується, побожно крадькома хреститься, зітхав і знову переходить на тихий молитовний тон* (Вас., Вибр., 1950, 174); *Він пролупаєся, протер очі.*

ПРОЛЮВІЙ, ю, ч., *геол.* Крихкі відклади біля підніжжя гір, височин, змиті з вершин і схилів тимчасовими потоками. *Коли потік виходить з підвищення в долину, всі висесені ним матеріали відкладаються низьким піконусом.. Ці відклади.. називаються пролювієм* (Курс заг. геол., 1947, 99).

ПРОЛЯГАТИ, ає, *недок.*, **ПРОЛЯГТИ**, ляже; *мн.* ч. проліг, ляглі, ляб; *док.* 1. Проходити в якому-небудь напрямку, тягтися, простягатися десь, повз когось, щось тощо (про дорогу, стежку, канаву і т. ін.). *Серед забутого місця пролягала широка дорога аж на гору. Грабарі зрізняли її, розладили* (Мирний, IV, 1955, 159); *Де пролягали в давнину печери, яри між круч перетинали путь, — там траси йдуть, там зеленіють скелери і ескалатори в метро ведуть* (Тер., Серпе., 1962, 59); *Вона [дорога] пролягла поміж двома рядами будівель, схожа була на величезну канаву і була повна нітьми* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 432); *Данишко гукнув на коней, ті намагли посторонки, арі зався плау у землю, і пролягла перша неможлиницька борозна по колишній глитайській киві* (Цюпа, Три явори, 1958, 32); * *Образно. Може, пісня проляже, мов кладка Від жорстокости до радисних літ. Передайте, щасливі нащадки, Тим степам мій синовий привіт!* (Мас., Сорок., 1957, 303); // *перен.* Бути між ким-, чим-небудь, розділяючи, роз'єднуючи когось, щось. *Гляньмо й на те: між снігами зими та огнем пролягає Певна границя і певне віддалення їх розлучає* (Зеров, Вибр., 1966, 173); *Холодна, страшна далечінь пролягла поміж нами* (Гончар, III, 1959, 184); *З жажом відчула [Устина], як невидима страшна межа пролягла між нею і лісовиками* (Стельмах, I, 1962, 356).

2. З'являтися, виникати, утворюватися (про зморшки). *Людина, яка змерла фізично, але живе в пам'яті, схожа на статую — вона не старіє. Ти сам старієш, а вона ні. У тебе на обличчі пролягають зморшки, твої рухи стають повільнішими, очі втрачають блиск, а вона світить тобі, мов сонце* (Чаб., Тече вода., 1961, 16); *Видно, якась нерозв'язана дума залягла важким тягарем у його голові, бо на високому чолі не по літач глибокі пролягли зморшки* (Збан., Сеспель, 1961, 49).

3. Спрямовуватися куди-небудь. *Скінчилися матрось-*

кі мандрівні дороги, і курс пролягає на схід. Додому, додому! (Бичко, Сісія..., 1959, 251); *Ще задовго до Ведмедівки і Штукаренко і Шумаков розуміли, куди пролягає головний напрямко наступу їхньої дивізії* (Голов., Тополя..., 1965, 57).

4. *безос.* Минаєти (про час). За Байдою пролягло піввіку (Ле, Україна, 1940, 34).

ПРОЛЯГТИ *див.* пролягати.

ПРОЛЯЩАТИ, *щять*. Док. до лящати. Разом з оглушливо ляскотливим пострілом проляцає і передсмертний викрик жінки (Ле, Право..., 1957, 136).

ПРОЛЬОТКА, *и, ж.* Легкий чотирьколісний екіпаж на два місця з відкритим верхом. Вони пішли пішки, а професор урочисто їхав попереду на прольотці (Ю. Янов., II, 1954, 96); *Коло ганку, почувши хазяїна, весело заіржав Шторж, реонує з копита, і бригадирова прольотка вітром полетіла на ферму* (Кучер, Трудна любов, 1969, 534).

ПРОЛЬОТНИЙ¹ *див.* пролітний.

ПРОЛЬОТНИЙ², *а, е.* Прикм. до проліт². Міст складається з опор і прольотних будог. Берегові опори, які служать для підтримки прольотної будови і зведення моста з насипом, називаються стояками, проміжні опори — біками (Інж. геод., 1959, 369).

ПРОМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову проміслювний, напр.: промартіль, промкомбінат, промкооперація, промтовари і т. ін.

ПРОМАЗАТИ *див.* промазувати.

ПРОМАЗКА, *и, ж., спец.* Те саме, що змазка 2. Щоб а роботи промажу зовнішніх швів [зруб] більш міцною і таким чином запобігти частим ремонтам [жилих приміщень], до глиняного розчину додавають вапно (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 113).

ПРОМАЗУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. промазувати 1. Стіни із зрубу часто утеплють промазуванням швів глиною (Жилий буд. колгоспника, 1956, 171).

ПРОМАЗУВАТИ, *ую, устп, медок.* **ПРОМАЗАТИ**, *ажку, ажеш, док. 1. перех.* Змазувати жирною чи густою речовиною або змащувати що-небудь мастилом, спеціальним розчином і т. ін. Промазують шви [зрубу жилого приміщення] вапняним розчином (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 113); *Коли глину замісити з водою і утвореним тістом промазати шви між каменями, то кам'яна кладка стане міцнішою* (Тасмн. вагна, 1957, 9); *Погукає [начальник] з кабінету: «Заправляйся, усе промаж!» Всадить тещу у карету — і веєи її на пляж* (С. Ол., Вибр., 1959, 200).

2. *тільки док., неперех.* Мазати (у 1 знач.) якийсь час.

3. *неперех., перен., фам.* Не попадати в ціль, не досягати її, не влучати (під час стрільби, у грі з м'ячем, у кеглі і т. ін.). *Як краще, — смитає, — полювати: одному чи колективом? Майже однаково. Коли йдете один, то один промазуєте, коли йдете колективом, то промазуєте колективом* (Вишня, II, 1956, 131); — *От і промазає, — докірливо буркне Марко Іванович.. Тільки птицю полохали* (Баш, Надія, 1960, 375); *Два офіцери гестапівці кинулися назад. Юджін пустив їм усмілку доволу чергу, але промазає* (Загреб., Європа 45, 1959, 224).

4. *перех., перен., фам.* Пропускати або втрачати що-небудь через неухважність. [Т а н я]: *Промазала трамвай, підорожи бігла по вулиці* (Коч., II, 1956, 50); *Я промазає табунець чирят і двох крижнів* (Досв., Вибр., 1959, 437); *«Написав? Ану, читай-но, Що я буду говорити?» Петю слухає поважно і дав свій інструктаж: «Більше жару!.. Й цифру важку, Важку цифру не промаж!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 273); // Допускати

помилку; помилятися. — *Призначив я його [Преображенського], а в самого чорти скребуть. Треба було б таки порадитися спочатку. Ти більше стикався з ним по роботі, скажи промазає я здорово?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 131).

ПРОМАЙНУВАТИ, *ую, ўш, док., перех., розм.* Безрозсудливо, безглуздо витратити що-небудь, втратити через неощадливість, необачність; промарнувати. *Сергій, допавшись до батькового добра, програв, промайнував.. усе своє добро* (Н.-Лев., V, 1966, 142).

ПРОМАЙНУТИ, *ну, нєш, док. 1. неперех.* Однокр. до промаяти.

2. *неперех.* З'явитися на короткий час у полі зору і швидко зникнути. *Аж ось знову перед очима промайнує Славоко в білому кашкеті* (Вас., Вибр., 1950, 32); *В диму промайнує гайдамацький старшина на гарячому німецькому жеребці* (Довж., I, 1958, 131); *Вігнуті, в чорних свитках постаті промайнули біля засміненого тину і зникли в м'якій ясності передвесняного дня* (Стельмах, I, 1962, 209); *В сутінках розчинених дверей промайнуло чесьь обличчя* (Кол., На фронті..., 1959, 56); // *перен.* На мить з'явитися, відбитися в очах, на обличчі тощо. *Парубок швидко озирнув кімнату, подивився на вікна, і щось злякане промайнуло в його очах* (Вас., Незібр. тв., 1941, 181); *В очах його промайнула якась насторожена зацікавленість* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 37); *Ледве помітна усмішка задоволення промайнула на обличчі Кризулі і розтанула в гострий чорній боріді* (Квр., Вибр., 1960, 348); // *перен.* Пронестися в свідомості, уяві тощо. *В голові у нього [Гната], мов блискавка, промайнула нова думка* (Кочуб., I, 1955, 35); *Вони замерли з порожніми чарками, і минула аналогія промайнула перед їхніми очима короткими видіннями* (Ю. Янов., IV, 1959, 67); *За короткий мить промайнуло перед Данилом недавнє* (Кол., Лейтенанти, 1947, 169); // *безос.* Скільки тут [в тюремнім шпиталі] промайнуло образів важкого ковання, скільки покаяло слів даремного казяття! (Фр., IV, 1950, 179).

3. *перех. і неперех.* Пролетіти з великою швидкістю, промчати, пролетісти повз кого-, що-небудь, над кимсь, чимсь і т. ін. *Над нами з хуркотом промайнує перший табунець чирят, як знак початку вечірнього льоту* (Досв., Вибр., 1959, 406); *І нове мене в ритмі валясь промайнула ти з другим* (Сос., Вибр., 1941, 263); *В повітрі промайнує тряс і, розкручуючись, упав на пакубу підводного човна* (Ткач, Ждп., 1959, 15); *На повному кар'єрі кіннотники [Котовського] промайнули й нове розтинну.. будівлю біржі* (Смоляч, V, 1959, 797); // *На великій швидкості подолати яку-небудь територію, залишаючи позаду щось. Він став набирати висоту, щоб промайнути зону воєно* (Перв., Атака..., 1946, 6); *Вони стрілою промайнули кілька вулиць і на великому пустинному майдані побачили дві постаті* (Ів., Вел. очі, 1956, 27); *За переправу полегшено зітхнуло.. Промайнули переїсок, вийшли в поле* (Гончар, III, 1959, 358); // *Пронестися у полі зору того, хто швидко рухається мимо. На калині роса, як невислукані твої сльози, промайнула у фар золотому, як море, огні...* (Сос., II, 1958, 305); *Велетенський парк, що з його краси так милувалася Сашко, приїдавши, промайнує за дві-три хвилини* (Смоляч, Прекр. катастр., 1956, 64).

4. *неперех.* Минути, протекти непомітно для кого-небудь (про час, періоди життя і т. ін.). [Д і д:] *Ах, швидко молодість моя.. промайнула!* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 224); *Десятироччя промайнуло, Відсіялись зерно і прах... А наш Федосє Віщій, чулий Добром відлунює в серцях... (Нагн., На полі битви, 1974, 95); Закопотає новими незвичними графіками та наряда-*

ми, вона і незчулася, як промайнує день (Баш, На. дорозі, 1967, 14).

5. *неперех., перен., розм.* Побіжно окинути (звичайно поглядом) що-небудь. Відтак промайнує [Івоніка] поглядом по полі (Коб., II, 1956, 183).

6. *неперех., перен.* Швидко поширитися, рознести (про чутки). По селу промайнула чутка, що новий учитель уже приїзав (Вас., I, 1959, 135).

ПРОМАЙСТРУВАТИ, ую, уєш, док. Майструвати якийсь час. Була неділя, то я цілісінький день і промайстрував (Донч., Пісня..., 1947, 92).

ПРОМАЛЮВАТИ *див.* промальовувати.

ПРОМАЛЮВАТИСЯ *див.* промальовуватися.

ПРОМАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. промальовувати 1.

ПРОМАЛЮВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМАЛЮВАТИ**, юю, юєш, *док.* 1. *перех.* Проводити чіткі лінії, накладати виразні мазки на малюнок.

2. *тільки док., неперех.* Малювати якийсь час. Цілий день промальовував.

ПРОМАЛЮВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОМАЛЮВАТИСЯ**, юється, *док.* 1. Чітко, виразно проступати на малюнок, кресленні; // *перен.* Ставати видимим, доступним зору.

2. *тільки недок.* Пас. до промальовувати 1.

ПРОМАНДРУВАТИ, ую, уєш, *док.* 1. *перех.* Проїхати, пройти певну відстань, мандруючи. Стежка вела лугом, залитим весняними водами, частину дороги треба було промандрувати в човні (Дмит., Наречена, 1959, 152).

2. *неперех.* Мандрувати (у 1, 3 знач.) якийсь час. Андерсен поглянув на сусідів. Справді, паличка сама стільки промандрувала, стільки людей тримало її в руках, і їх об'єднувало всіх одне почуття, зворушене його казками (Ів., Тасмандія, 1959, 210).

ПРОМАНЕЖИТИ, жу, жиш, *перех., спец.* Док. до манежити.

ПРОМАНІЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., розм.*

1. Побити кого-небудь. Я його добре проманіжило—знатиме, як мене займати (Сл. Гр.).

2. Протомити, вимучити кого-небудь, примусити довго чекати, протримавши десь багато часу. Це вона його проманіжила цілу ніч на лавочці у себе під тином (Добр., Тече річка., 1961, 188).

ПРОМАНІЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., розм.* Протомитися, вимучитися де-небудь у довгому чеканні.

ПРОМАНТАЧИТИ, чу, чиш, *док.* 1. *перех.* Док. до мантачити. Промантачити косу.

2. *перех., перен., розм.* Перевести на ніщо, витратити марно що-небудь.— Ви промантачили своє добро так, як і я, та й пішли в старці? (Н.-Лев., IV, 1956, 296); — Ні, не пропис [достатки] я, не прогайнував, не промантачив, не проциндрих без пуща; усе спустило з рук, аби б тільки як-небудь прикрити ваші заидні (П. Куліш, Вибр., 1969, 141).

3. *неперех., перен., розм.* Пропрацювати де-небудь якийсь час. [Г а н д ж а:] Я сорок п'ять років під землею промантачив! (Мокр., П'єси, 1959, 195).

ПРОМАНТАЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.* Перевівши гроші, кошти на що-небудь, витратитися або розоритися. Промантачились горобяне на свої щотинжля нові моди (Сл. Гр.).

ПРОМАРИТИ, рю, риш, *док.* Марити якийсь час. Я поспішив додому. Впав у ліжку і промарив усю ніч. Все мені снилися собачі та котячі паці, з яких полум'я виривалися дикі ноти Ієсової музики (Збан., Мор. чайка, 1959, 84).

ПРОМАРКІРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до промаркірувати; // промаркіровано, *безос. присудк.* сл. В Карнатах у розпал зимовий сезон.. Підготовлено

спорядження для лижних походів та прогулянок. Промаркіровано траси лижних маршрутів (Рад. Укр., 20.1.1972, 2).

ПРОМАРКІРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Зробити борозенки маркером (*див.* маркер²). Спочатку промаркірували [дівчата] поле хрест-назарест, потім на сращенні лінії загостреними кілками повидаювали глибоченні ямки (Вол., Дні., 1958, 105).

ПРОМАРНОТРАТИТИ, ачу, атиш, *перех.* Док. до марнотратити. Промарнотратили добро, пропили, прогайнували (Сл. Гр.).

ПРОМАРНУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. Безрозсудно, безглуздо витратити що-небудь, втратити через неощадливість, необачність.— І не думай, в голові собі не покладай йти заміж за цього Ломицького. Він забере твої грошки, промарнує, проп'є, програє в карти (Н.-Лев., VI, 1966, 57).

2. Прогаяти (час). Євгеній, сівши панувати в селі, на лоні самоти, Щоб якось час промарнувати, Новини здумав завести (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1959, 45).

ПРОМАРУДИТИ, джу, диш, *перех. і неперех., розм.* Док. до марудити.

ПРОМАРУДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* Марудитися якийсь час. В стельмашки він поставив її [гармату] на дерев'яний стіл, а ковалі до того промарудились біля замка, в якому не було ролика, що відтягує ударний механізм, потім до замка зміло приклепало чималю залізяку (Стельмах, II, 1962, 191); Копистка застася в которті сам і «героїчно» промарудився без малого годину (Грим., Незакінч. роман, 1962, 35); Добрих три-чотири години промарудилася там [у бібліотеці] Сахно серед книжок і викладок, аж поки вправний лакей покликає її обідати (Смолич, I, 1958, 87).

ПРОМАРШИРУВАТИ, ую, уєш. Док. до маршрутувати. Семен і Силантій урочище як воляк промаршрутували вздовж кіжнати і спинилися, тримаючи лівою рукою шабелі біля боку (Ле, Хмельницький, I, 1957, 99); З дверей комендантського будинку виїшов і урочище промаршрутував до стовпа, з високо задертою головою і радісно-божевільними вогниками в очах, озгненнорудий ефрейтор Цункер (Коз., Гарячі руки, 1960, 103).

ПРОМАРШУВАТИ, ую, уєш, *док., рідко.* Те саме, що промаршрутувати. * Образно. Кабінет був довший, і поки пауза промаршувала по килимовій доріжці з кінця в кінець, минуло більше хвилини (Мушк., День., 1967, 118).

ПРОМАСАЖУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до масажувати. Промасажувати ногу.

ПРОМАСЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до промаслитися.

2. у знач. прикм. Просочений, насичений, промазаний маслом, жиром. Партицький покочався в кишенях, дістав коробку, що нагадувала табакерку, і поклав Гринці в долоню дві маленьких кульки в цупкому промасленому папері (М. Ю. Тарн., День., 1963, 156); // Вимазаний, заялений жиром, маслом, жиром. У машині, яку він шофер у промасленому шоломі, сиділа сизувата людина в приношеному макінтоші (Мокр., Слід., 1969, 97); — Прошу до канцелярії,— сказав той [чоловік] і пішов поперед Ольги, витираючи по дорозі руки промасленою, брудною ганчіркою (Вільде, Сестри., 1958, 111).

ПРОМАСЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. промаслитися, промаслювати. Її [олію] використовують для промаслення паперу та виготовлення лаків (Хлібороб Укр., 4, 1966, 46).

ПРОМАСЛИТИ *див.* промаслювати.

ПРОМАСЛІТИСЯ *див.* промаслюватися.

ПРОМАСЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОМАСЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Просочувати, насичувати, промазувати що-небудь маслом, жиром.

ПРОМАСЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОМАСЛІТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Просочуватися, насичуватися маслом, жиром.

2. *тільки недок.* Пас. до промаслювати.

ПРОМАСТИТИ *див.* промасцувати.

ПРОМАСТИТИСЯ *див.* промасцуватися.

ПРОМАСУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що промасаювати. Це ж знову треба кожній корівці *вим'я* *вимити...*, а потім промасаювати молочні жиля, а потім сісти напочіпки і вже приступати до доїння (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 66).

ПРОМАХ, у, ч. 1. Дія за знач. промахнутися, промахуватися 1. Хіба не беззахисний він зараз, коли доля його сина залежить десь, може, тільки від випадкового влучання чи промаху ворожого артилериста? (Гончар, III, 1959, 427).

2. Постріл, кидок, удар і т. ін. мимо цілі. *Настрілявшись, вертались ми щасливі, Дарма що промахів чимало в нас було* (Рильський III, 1961, 186); *Броньовані машини добре «бачать» вдень і вночі, а їх прицільний вогонь не знає промахів* (Веч. Київ, 9.IX 1967, 1); // *Невдала сироба, марні намагання що-небудь зробити. Хлопчик після кількох промахів, нарешті, вивди маленьку рибку* (Донч., VI, 1957, 636); *Степан, помітивши часті мої промахи, радить мені перейти в оту он завод і попробувати бити на воді* (Гончар, Мама..., 1959, 52).

◇ Не давати (не давати) промаху: а) влучати в ціль; б) добре робити свою справу.— *В нас кожен прикордонник промаху не дасть* (Козл., Зол. грамота, 1939, 88).

3. *перен.* Помилка в діях, учинках, у суперечці або у словесному поєднанні чи двобій.— *Чому другий дав собі раду сам? — Який другий? — запитала жінка і поповнила цим запитанням великий тактичний промах. Сама подала панотцеві зброю до рук* (Март., Тв., 1954, 353); *Парася вже й сама побачила свій промах. Червона від сорому та збентеження, пурхнула в другу кімнату* (Збан., Передзвонів'я, 1955, 202); // *Недолік якої-небудь авторської праці, прорахонок при виконанні чогось і т. ін.* *Часами у мене в'яляється якоесь дуже скептичне і суворе відношення до сеї драми, і мені здається тоді, що в ній більше промахів, ніж чого доброго* (Л. Укр., V, 1956, 205); *Коли картина йому [у Терові] й не сподобалась, то, може ж, ще сприйме все те за промах, мистецьку недосвідченість... і. на перший раз не каратиме?* (Коз., Гарячі руки, 1960, 59); *Багатослів'я — це майже неминучий супутник ілюстраційності і поверховості. Отже, це не така малозначуща вада, як декому здається. Це не технічний промах, а вада мислення* (Літ. газ., 12.I 1962, 2); // *Неблагополучний результат, наслідок якої-небудь справи; невдача. Ще в осені в усті ланка і бригадах відбулися збори, на яких буряководи підвели підсумки, проаналізували успіхи і промахи, виявили невикористані резерви і намітили конкретні заходи для виконання взятих зобов'язань* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 16); *Радити з перепою і змилюватися через промахи.*

◇ Зробити промах — помилитися. — *Видно, зробили [хлопці] якийсь промах. І вгрузли здорово. Це вже, мабуть, з нігубою точністю стрілянина. Не одірвуться, видно, ніяк од погоні* (Головка, II, 1957, 574); *Коли вже син поздорювався і промаху нікого в етикеті не зробить, тоді вищеїла текуча блакить батькових очей враз наливається ніжністю* (Гончар, Тронка,

1963, 4); *Не промах — про спритну, кмітливую людину. [В і б о р н и й:] Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дієка!* (Котл., II, 1953, 14); *Сам дідуся був не промах: за словом у кишеню не лазив* (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 70).

◆ Без промаху: а) влучно.— *Не здувайте тікати, — суворо сказав Андрій і поплескав рукою по чорному столу гвинтівки. — Німецька, б'є без промаху* (Тют., Вир, 1964, 425); б) безпомилково. [Д у д а р:] *Я не знаю села Горбачів, так щоб без промаху. Не знаю, чи зможе воно дати стільки, як тут ухвалили* (Мик., I, 1957, 51).

ПРОМАХАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Махати (у 1 знач.) якийсь час.

2. *розм.* Проїти, пробігти, проїхати певну відстань. *Не встиг ще й десять кроків промахати, аж за плечима знов ми: «Ха, ха, ха!»* (Фр., XIII, 1954, 67).

ПРОМАХНУТИСЯ *див.* промахуватися.

ПРОМАХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОМАХНУТИСЯ**, нюся, нєшся, *док.* 1. Стріляючи, кидаючи що-небудь, намагаючись ударити чимсь і т. ін., не влучати в ціль. *Щастя вже видно таке Галине, що Параска промахнулася, — кулак материн дужче б уап, ніж кулак братів* (Мирний, IV, 1955, 105); *Партизан кидав гранату в мене, але.. промахнувся* (Кол., На фронті..., 1959, 70); *Тайжан не промахнувся: зашморг озлопив орлячу голову, здушив йому горло і реонує його знош* (Тулуб, В степу..., 1964, 152); *Тадик вистріляв три рази. Вершник не впає. Тадик зрозумів, що промахнувся* (Тют., Вир, 1964, 418).

2. *перен., розм.* Помилитися, прораховуватися (у 2 знач.). *Панотець гірко промахнувся, надіючись, що жінка картатиме Івана з таким самим загаятком, як він* (Март., Тв., 1954, 228); *Виявилось, що американці [американці] налетіли на заводи, коли німці уже тут [у Чехії] не було. — Промажнулись, виходить, — пожалкував Хома. — Не розраховували* (Гончар, III, 1959, 425).

ПРОМАЦАТИ *див.* промасцувати.

ПРОМАЦУВАННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. промасцувати 2. Вони [спеціальні інструктори] перейшли до наступного шабля свої роботи. Почалися знайомства з окремими перемищеними особами, розмова, промацування їх настрів (Рибак, Час., 1960, 354); *Відчувала [Юля] на собі обережне промацування офіцерських очей, двадцяти пар жадібних, здигованих, настожених* (Тют., Вир, 1964, 448).

ПРОМАЦУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМАЦАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Мацаючи, виявляти що-небудь; перевіряти, досліджувати щось на дотик. *Доки гості амивалась, Гаєрило з Йонькою натягли ніжкомори мішків та чеходанів. Йонька хазайськи промацував їх пальцями, намагаючись зарані відгадати, що в них є* (Тют., Вир, 1964, 212); *Ще раз появився Федір Іполитович: заклопотано постукав Черемашка по череву, довго промацував щось усередині й подався, нічого не сказавши* (Шовк., Людина..., 1962, 353); // *Відчувати що-небудь на дотик. Здавалось, не словами звичайними людськими орудує він, а чимось таким опукуватим і міцним, що можна промацати пальцями...* (Кир., Вибр., 1960, 245).

◇ Промацати ґрунт — з'ясувати, уточнити, перевірити можливість чого-небудь. *Мамій вирішив ретельно промацати ґрунт щодо можливості одруження з Тетяною* (Добр., Тече річка..., 1961, 220).

2. *також без додатка, перен., розм.* Спостерігаючи, уважно придивляючись, створювати думку, уявлення про кого-, що-небудь. *Паєло справдав на нього непозане враження. Однак на першій враження Гміря не покладався. При кожній нагоді все промацував хлопця, чим він*

таки справді диває, що воно за одим (Головка, II, 1957, 417); Я зрозумів цей погляд, «Кирилиці» через нього (Козаченкова) мають намір промацати нас (Кулик, Записки консула, 1958, 163); // Обтежувати, пильно оглядати з метою виявлення чого-небудь. Ночами ворожі броньовики.. промацували степ прожекторами.. Моторошно ставало, коли лежиш, а неподальк ворог водить по степу своїми електричними очищами, мов яка-небудь фантастична потвора, що шукає й шукає жертв (Гончар, II, 1959, 281); // У розмові поперець з'ясувати, уточнювати для себе що-небудь. — Може, ти, Платоне, бригадиром став би? — промацує Коляда. — Ні, спасибі (Зар., На. світі, 1967, 238).

ПРОМАЦУВАТИ (промацати) очима (поглядом) — дуже пильно, уважно дивитися на кого-, що-небудь. Він.. лийво почав торуватися з Миромом. Під час цього торгу Данило помітив, як його промацував очима здоровий дядько (Стельмах, II, 1962, 156); Редактор довго промацував Ярослава поглядом (Мушк., День.., 1967, 29); Лукан обома руками розгладив кущики швейцолого волосся, смикнув себе за коротеньку, недавно відпущену борідку, рудими очима промацує клас (Збан., Таємниця.., 1971, 99).

ПРОМАЦУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до промацувати 1. Щоб запобігти втратам зерна, збирати горох починаємо, коли 75 процентів бобів пожовтіють і насіння в них легко промацується (Колг. Укр., 1, 1958, 24).

ПРОМАШКА, н, ж. 1. розм. Те саме, що промах 2, 3. Ёфим був радий з присутності молодого хазяїна, який не робив йому за всяку промашку зауважень, приправлених міцною лайкою (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 346).

◆ Без промашки — те саме, що Без промаху (див. промах). Машина йде, як крейсер. Повітря всередині важке. Комісар висунув перископа, гляне, — і знову смалить без промашки. Німці метушаться, як подурілі (Ю. Янов., I, 1954, 53).

2. заст., жарт. Прогулянка. — Оце ми зробили добру промашку по Києві (Н.-Лев., I, 1956, 601); Снігу не було, а мороз сильнейший, земля попримерзала. П'ятдесят верстов — добра промашка, та ще по грудях! (Крам., Вибір., 1965, 375).

ПРОМАЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до промастити. Розціцькувати промащену клеєм художню композицію мірадами скляних піщинок — кропіткє, але улюблене заняття Зої Костянтинівни (Веч. Київ, 7.X 1958, 4); Ідучи на роботу, Гнат одягає парусинову спецілку, наскрізь промащену мастилами, тверду як деревина (Чорн., Визвол. земля, 1950, 16).

2. у знач. прикм. Просочений маслом, жиром, клеєм і т. ін. Бує час, коли води в ріках пахнуть нашим листом, коли трави стають прозорими, як промащений папір (Загреб., Європа 45, 1959, 280).

ПРОМАЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. промастити, промащувати.

ПРОМАЩУВАТИ, ую, уст, недок., **ПРОМАСТИТИ**, ашу, астиш, док., перех. Насичувати, промащувати що-небудь маслом, жиром, клеєм і т. ін. Рік будували Днанич з Бокудюю залізницю. Рубали ліс, різали шпалы, промащували їх (Смолиць, Сорок вісім.., 1937, 262); // Забруднювати маслом, жиром, клеєм і т. ін.

ПРОМАЩУВАТИСЯ, уюся, устся, недок., **ПРОМАСТИТИСЯ**, ашуся, астишся, док. 1. Насичуватися маслом, жиром, клеєм і т. ін.

2. тільки недок. Пас. до промащувати.

ПРОМАЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОМАЯТИ**, аю, аєш, док. Коляваючись, час від часу видніється; майоріти, маяти. Між деревами гарно вирізьблювалися

летючі постаті коней, блискала зброя, мальовничо промаював дорогий одяг (Загреб., Диво, 1968, 216); * Образно. Десь над водами промає пісні тихої крило (Голов., З листів.., 1940, 25).

ПРОМАЯТИ див. промаювати.

ПРОМЕДОЛ, у, ч. Медичний препарат, який застосовують для втамування болю. Якщо вести хворому промедол або морфій, вони виключають або зменшують більове відчуття (Рад. Укр., 20. VIII 1965, 4).

ПРОМЕЖ див. проміж.

ПРОМЕЖИНА, я, ж. У людини і хребтних тварин — ділянка між заднім проходом і зовнішніми статевими органами. При слабкості і недостатній еластичності м'язів тазового дна значайно бувають розшири і розодження м'язів промежини (Фіз. вихов., 1954, 13).

ПРОМЕКАТИ, юю, аєш. Док. до мекати. Промекала коза; — Е-е-е-е... — так само чужо промекав пан Оврам, бо.. голос у тій халепі таки втратив (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 281).

ПРОМЕКЕКАТИ, промекєкаю, промекєкаєш і промекєчу, промекєчєш. Док. до мекєкати. Промекєкали овечки; // перен., розм. Сказати що-небудь незрозуміло, розтягуючи слова. — Чого тобі? — спитав у Прудяуса той перший, рудий. — Е-е-е-е! — знову промекєкав лицедій докряляво (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469).

ПРОМЕЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОМОЛОТИ**, мелю, мєлєш, док., перех. і без додатка. 1. Добре розтираючи, подрібнюючи, перетворювати що-небудь на борошно або порошок; молоти.

2. тільки док. Молоти якийсь час.

ПРОМЕЛЬКНУТИ, ну, нєш, док. Те саме, що промайнути 2. Він не примітив, що за тіню промелькнула новий вікна (Мирний, IV, 1955, 126); І раптом знайома постать промелькнула серед перехожих. Максим зупинився від подиву (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 136); Коли Тимко відійшов, вона ще раз глянула йому слід, і щось жалісливе промелькнуло в її очах (Тют., Впр, 1964, 294); Перед очима Настиними промелькнуло, мов теперішнє, що робилося літ дванадцять назад (Мирний, IV, 1955, 93).

ПРОМЕНАД, у, ч. 1. заст., жарт. Прогулянка, довготривале гуляння. Статечні отці сімейств закінчили вже свій передвечірній променад (Кол., Терен.., 1959, 120); Готування до променаду скінчене... Вас також запросили взяти участь у прогулянці до Галичини (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 331).

2. Місце для гуляння. У зв'язку з будівництвом Каніаської ГЕС річка Дніпра в межах нашого міста стане значно вищою. Під водою сховається і нижній променад набережної (Веч. Київ, 5.IV 1968, 1).

ПРОМЕНЕВІЙ, а, е. 1. Прикм. до промінь 3. Опромінюванія пулим шляхом безпосереднього введення до них радіоактивних речовин відкриває нові важливі можливості для променевої терапії тяжких захворювань (Наука.., 10, 1960, 39); У космічному польоті інтенсивність випромінювання, а отже, й небезпека променевого ураження різко зростає (Знання.., 9, 1966, 22).

△ **Променева хвороба** — захворювання людини і тварин, спричинюване дією на організм радіоактивних речовин. Ступінь променевої хвороби залежить від дози радіації (вимірюваної в рентгенах), одержаної організмом (Наука.., 7, 1955, 5); Подвійкували про капітана, що він променевої хвороби захопив в океані, а він ось одужав, іде на кораблебудівний приймачи новозбудоване судно (Гончар, Тронка, 1963, 325).

2. Те саме, що променеподібний. Слід запропонувати учням намацати у себе пульсові поштовхи сонної, вискової і променевої артерій (Метод. викл. анат., 1955, 105).

△ Променева кістка — у наземних хребетних і людини — одна з двох кісток передпліччя; радіальна кістка. Здутий лійкової і променевої кістки над променевою ар'ястковим сузломом (рахітисні браслети) також є основною ознакою рахіту (Хвор. дит. віку, 1955, 125).

ПРОМЕНЕЗАЛОМЛЕННЯ, я, с., фіз. Заломлення променів при їх проходженні через яке-небудь середовище. Алмаз яскраво блищить через сильне променезаломлення (Хімія, 9, 1956, 105).

ПРОМЕНЕЗАЛОМЛЮВАНІСТЬ, носіт, ж., фіз. Здатність заломлювати промені.

ПРОМЕНЕЗАЛОМЛЮВАННЯ, я, с., фіз. Те саме, що променезаломлення.

ПРОМЕНЕПОДІБНИЙ, а, е. Який нагадує собою промінь, промені, має вигляд променя, променів.

ПРОМЕНЕПОДІБНО. Присл. до променепоподобний. Рогові пластинки стінного панцира [у річковій черепахи] забарвлені у темно-бурий, чорно-зелений або чорний колір з численними жоютуватими цяточками, які на кожній пластинці розходяться променепоподобно, наче бризки (Визначник земноводних..., 1955, 84).

ПРОМЕНЖУВАТИ, ую, уєш, перек., діал. Док. до менжува́ти. (Д о м а х а:) Та ти ж знала, що він мене не любить, що його сизком женять, ти знала! Заломлюйся променжувати мене на панське добро? (Стар., Вибр., 1959, 362).

ПРОМЕНИСТІЙ, а, е. 1. Який випромінює світло. Сонце вже спускалось за гору і горіло променистим огнем (Мирний, І, 1954, 68); За Дніпром світало. На темному небі стояли зорі. У цю передсвітланкову годину воли горіли ще яскравіше, ніж уночі, променисті, світлі, ясно-зелені, аж палажкотіли, переливались, минулись високо вгорі (Скл., Святослав, 1959, 639); Сонце, палке й променисте. У кожній віконці сія... (Бичко, Вогнище, 1959, 19); * Образно. Україна моя! Чисті хвилі лані, Променисті міста, голубині легкокрила! (Рильський, II, 1960, 179); // Проїнятий світлом; блискучий. Гордий промінь в тій зорі, Та в нім тую палаз огниста. І сіяє та зірка вгорі, Мов велика сльоза промениста (Л. Укр., I, 1954, 79); Повітря накружує здавалось не сірим, не пожурилим, як осени, а майже білястим, променистим (Гончар, III, 1959, 307); // Шедрий на сонце; сонячний. Якого-небудь веселого, променистого ранку або тихого темного вечора вона як оживіє, — такими реємики, зіркими сльозами обляється! (Вовчок, I, 1955, 223); У променисті теплі дні Жита, як лози, в полі новім (Шаук, Вибр., 1952, 127); Іде весна, весела, промениста (Гірник, Стартують..., 1963, 28); // перен. Життєрадісний, сяючий (про людину). — Петровицу, просимо до кумпанії! — загукала молода таяйка, вся промениста з радіцією і вже трохи причепурена по-святочному (Дн. Чайка, Тв., 1960, 118); Мила Юлька! Ну й причепурилася це ненароком почуте ім'я. Вп'ялося в пам'ять. Дуже вже воно личить цій променистій жіночці (Дмит., Обпалені..., 1962, 13); Дарина вийшла з кімнати, несподівано така щаслива й промениста, що Марта аж очам не повірила, побачивши її на слодаз (Собко, Срібний корабель, 1961, 199); // перен. Сповнений внутрішнього саява (про очі, погляд, обличчя і т. ін.). — Ти моя. Тоді її очі рантом розкидають свою променисту безодню, зотову мене погинути, і твердо говорять: — Твоя (Коцюб., II, 1955, 419); Обличчя дівчини стало таким же променистим і натхненним, як і в хвилини змагання (Собко, Шлях..., 1948, 9); — Ну, череднички! Час і до роботи, — обняла променистим поглядом своїх дівчат радісна Настя (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 205); // перен. Радісний, щасливий (про долю, сучасне, майбутнє і т. ін.). Нехай зимою злючою Вона [земля] спочине в сні,

Щоб зеленню пахучою Прибратись навесні. Щоб з ниви колосистої Бує добрий урожай, — То й долі променистої Завнає рідний край! (Вороний, Вибр., 1959, 68); Він [Я. Купала] любив життя, він усе своє серце віддає нашій променистій сучасності (Рильський, III, 1956, 400); // перен. Який западає в душу (про слово); проникливий. Некес! Славетний комуністе, світ захоплений тобою. Словом щирим, променистим Ти готуєш поле бою (Підс., Героїка, 1951, 202); // перен. Який вражає (про красу); сліпучий. Найбільше зачарувала мене станція «Університет». Велична монументальна постать Леніна, — того, з чим іменем нерозривно пов'язана радість нинішнього дня і промениста краса застрашного (Рильський, Веч. розмови, 1964, 10).

2. Те саме, що променепоподобний. Ії зеленкуваті очі в червоних повіках оточалися колом променистий зморщок задоволення (Коцюб., I, 1955, 407); В променистий зморщках біля очей і наекколо уст ераз проти сонця зажерхтіли, закрилися зерна воюого піску (Стельмах, II, 1962, 206); // Який має променеподобну структуру. *Образно. Поглянь, товаришу, .. Як полтавчанка вишива На променистім гобелені Портрет того, чий світлий геній — Зоря найкраща світова (Рильський, I, 1956, 339).

3. Спец. Який виникає внаслідок випромінювання (про енергію). В наш час на супутниках та міжпланетних станціях встановлюються генератори, що використовують променисту енергію Сонця та різноманітні хімічні реакції (Знання..., 11, 1965, 18); Величезна.. кількість променистої енергії гине марно, наєривачи піску пустель, і потім розсіюється в світовому просторі (Бесіди про весвіт, 1953, 99); Кількість променистої енергії, що надходить на поверхню Землі, обмежена (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 386).

ПРОМЕНИСТІСТЬ, носіт, ж. Абстр. ім. до променістий 1, 2. Очі її блищали. Довгі темні вії підкреслювали їх променистість (Собко, Шлях..., 1948, 7).

ПРОМЕНИСТО. Прикм. до променістий 1, 2. Гордо, пишню, променисто Золоті світляні зорі (Л. Укр., I, 1951, 372); Сизов — комсомолец! Огнем золотим Значок його сяє з грудей променистої (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 230); Нахлялялось близько до мене тепле обличчя разом з парю променисто-цвікави очей (Коцюб., II, 1955, 246); Очі згузилися, а од них до скронь — зморшки променисто (Головко, I, 1957, 211).

ПРОМЕНИТИСЯ і **ПРОМІНИТИСЯ**, ітсья, недок. 1. Те саме, що променіти. Від них [хутр горностаїв], здавалось, променилось сляво (Скл., Святослав, 1959, 150); Веселка грас.. І на зеленім променистий склі (Рильський, III, 1961, 153); *Образно. Промінітсья епохи нової екран — Дніпрестані! (Ус., Вибр., 1948, 48); // Выблискувати під дією світлових променів; світитися. — Яка краса! — скрикнула Зіна. — Воно [каміння] як живе! Дивітсья, як променитсья оцей червоний камінець! (Ів., Вел. очі, 1956, 77); Промінітсья вино, і руки вже торкнулися бокаліє (Рад. Укр., I, I 1951, 2); Бризки промінілися на сонці всіма барвами веселки (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 211); Величезне око худобини раз по раз то згасало, то промінілось проти місяця, мов самоцвіт (Стельмах, I, 1962, 135); // перен. Проявлятися в погляді, усмішці тощо (про любов, радість і т. ін.). Ленінградки і лєнінградці люблять своє чудове місто.. Любов та променитсья з їхні очей, з їхніх постатей (Вишня, I, 1956, 301); Те, що ми зведе внутрішнім духовним світом, душею, натурою, світлитсья і крізь вицвілі очі, промінітсья в кожній зморщці (Вол., Місяця єсрібло, 1961, 329); Бабуся чимось нагадувала Юлію Цезарівну. Тільки не промі-

нилась від неї та теплота й доброта неволіма (Дор., Не повтори..., 1968, 75); // чим і без додатка, перен. Виражаючи які-небудь почуття, іскритися, сяяти, світитися (про очі, погляд, обличчя). Її очі часто променились такою життєрадісністю, що їй жартома закидали, чи не закохалась, була... (Бойч., Молодість, 1949, 150); Тільки чуті, як схвально нам дивляють в'язні, не зводячи очей з промовця. Обличчя в людей восередині, збуджено променять очі (Цюпа, Назустріч..., 1958, 82); Її вродливе обличчя з трогі зорбатишом носом і повними губами весь час променилося усмішкою (Собко, Нам спокій..., 1959, 25); В хату вбігає струнка чорнобрива молодиця... З-під довгих темних вій сині очі аж сяють, аж проміняться щастям (Вирган, В розп. літа, 1959, 277).

2. Розходиться у різні боки або сходиться в одну точку, як промені. Дід аж розцвів, аж до очей зморшки променяться (Головко, І, 1957, 253); Брага їсть мовчки, серйозно, а біля примружених очей уже променяться зморшки — свідки нелегкого.. життя (Гончар, Трояк, 1963, 270).

ПРОМЕНІТИ, ів, недок. Випромінювати яскраве світло; світити. Сонечко встало, прокинулось ясне, Грає вогнем, променіє (Л. Укр., І, 1951, 15); Над головою в морозному повітрі яскраво променили золотими жучками зорі (Панч, Іду, 1946, 72); *Образно. Незважаючи на трагічну ситуацію в розвитку образу, артистка [М. Заньковецька] внутрішньо ніби променіє якимсь сльозом (Минуле укр. театру, 1953, 110); // Відбиваючи світло, сяяти; блищати на сонці. Раптом блиснули в морозці вікна соняч. будинків, пробудились на злишню та одразу і зазасли, тільки відблиском тремтливим леда-леде променіють... (Дн. Чайка, Тв., 1960, 184); Над містом променили золотоголові пам'ятники старовини (Досв., Вибр., 1959, 24); Зірки «Серп і молот» Героїв Соціалістичної Праці променіють на грудях кращик з кращик (Літ. газ., 17.VIII 1950, 1); // Пломєніти, майоріти (у 2 знач.). Посеред галлянин променіє червоний прапор (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 31); // чим і без додатка, перен. Світитися внутрішнім світлом (про очі); блищати, сяяти. Очі козацькі променили одвагою (Вовчок, І, 1955, 332); Коли о. Василь говорив про дочку, обличчя в нього ставало добрим і сірі очі променили (Коцуб., І, 1955, 318); Підійшов хлопчина років тринадцяти, якого учитель посвячує у тайни біології, він тримає у замурзаних земляю руках якусь в'ялу стеблинку, очі його променили, мов діаманти (Ю. Янов., ІІ, 1954, 116); На його молодому обличчі, свіжому в морозу, мов літтарі, променили великі карі очі, обведені синцями (Панч, В дорозі, 1959, 73); // перен. Переповнювати душу, серце тощо і передаватися через які-небудь зовнішні ознаки (про радість, щастя, торжество і т. ін.). Вона із подивом і торжеством, яке променіло в її очах, дивилася за вікно (Тют., Вир, 1964, 452).

ПРОМЕНЮВАЛЬНИЙ, а, е, фіз. Стос. до променювання.

ПРОМЕНЮВАННЯ, я, с., фіз. Випромінювання тілами електромагнітної енергії в навколишнє середовище.

ПРОМЕНЯКІ, ів, мн. Те саме, що радіоларії.

ПРОМЕНЯСТИЙ, а, е. Те саме, що променістий. По низинах і шляхах стояли великі сині калюжі. Вдень відбивалися в них сльозно-білі хмари, а вночі — променясті зорі і тонкий серп щербатого місяця (Тулуб, Людолові, І, 1957, 3); І тепер ще не втратила вона ні чудових чорних високих брів, ні іскряного блиску в.. променястий чорних очах, ні червоного цвіту на губах, ні рум'яню на щоках (Н.-Лев., І, 1956, 129); Сонце

пече все навколо. А втім, тіба воно дошкулить малу істоту? Дітевога не боїться сонця. Лише дорослі жахаються тої живущої променястої енергії (Досв., Вибр., 1959, 13).

ПРОМЕРЕЖАННИЙ, **ПРОМЕРЕЖЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до промережати, промережити. Просто над невисоким будинком, промережаним тінями голих віт, нависла довга хмара, схожа на гострий меч (Коп., Тв., 1955, 245).

ПРОМЕРЕЖАТИ, аю, аеш і **ПРОМЕРЕЖИТИ**, жу, жши, док., перех. 1. Док. до мерєжати, мерєжити. Будучи вже важко зворим, Павло Григорович [Тичина] переклав ще кілька віршів Хузангя. Невдовзі вони були надруковані в газеті «Літературна Україна» — і це чи не останнє його перо промережило поетичні рядки (Рад. літ-во, І, 1971, 82).

2. Мерєжати, мерєжити (у 2, 3 знач.) якийсь час. Уже два года промережав, І третій в добрий час почну (Шевч., ІІ, 1963, 186).

ПРОМЕРЕЖЕНИЙ див. промережаний.

ПРОМЕРЕЖИТИ див. промережати.

ПРОМЕРЗАННЯ, я, с. Дія за знач. промерзати.

Щоб прискорити промерзання ґрунту, рекомендується сілз укладувати (Хлібороб Укр., І, 1970, 16).

ПРОМЕРЗАТИ, аю, аеш, недок., **ПРОМЕРЗНУТИ** і **ПРОМЕРЗТИ**, зну, знеш; мнв. ч. промерз, ла, ло; док. 1. тільки з ос. Повністю або частково ставати мерзлим (у 1 знач.). В добрі зими до самого споду Промерзала маленька ріка (Мас., Степ, 1938, 23); Вода встигла промерзнути до дна (Донч., ІІ, 1957, 68); Вся стіна нижче підвіконня бралася іскрилим нальотом: вона наскрізь промерзла (Баш, На.. дорозі, 1967, 127).

2. Проймається, бути пронизаним холодом; сильно мерзнути (у 2 знач.). Мисляць зилився на захід, каміння нахолонуло за ніч, і бійці промерзали в гімнастюрках (Гончар, ІІІ, 1959, 125); Большаков промок, промерз, від хвилювання і атоми його стало морозити (Бойч., Молодість, 1949, 35); // Гинуть від сильного морозу. Мороз стояв лютий. Жаба шевицько промерзла і стала мов грудочка (Коп., Як вони..., 1948, 71); В полі промерзла билина, Осіннє стебло під тодою брикить (Перв., І, 1958, 350).

◇ До [саміх] кісток промерзати див. кістка.

ПРОМЕРЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до промерзнути, промерзати. З ополонок глибоко промерзали річок клуботлаа пара, неначе дим (Довж., І, 1958, 471); Вона добула з клунка сзій же домашній, тільки наскрізь промерзлий, аж іскристий з морозу окрасць (Гончар., ІІ, 1959, 141); Якоюсь убогою, жалюгідною, зсумуленою і голодною здалася йому [Сеспелю] художня школа, глянула на нього сльозими, промерзлим наскрізь вікнами (Збан., Сеспель, 1961, 260); Зоґріло [сонце] нас, таки промерзалих трогі (Рильський, І, 1956, 312).

ПРОМЕРЗНУТИ див. промерзати.

ПРОМЕРЗТИ див. промерзати.

ПРОМЕТІЙ див. прометій.

ПРОМЕТІАТИ, прометіаю, прометіаш і прометіу, прометеш, док., перех.: △ Прометіати банк — в картонній грі — брати і розкривати карти, здаючи їх повтєрам.

ПРОМЕТЕІВ, єєва, єєве: △ Прометєєва мйша — вид польової мйши, що водиться на Кавказі.

◇ Прометєєв вогонь — незгасюче внутрішнє праґнення в досягненні чого-небудь. Людство ніколи не було байдужим до видатних наукових відкриттів і технічного прогресу.. Людину вабить і лякає Прометєєв вогонь, що спотачку оік, а потім уже дав тепло (Вітч., 2, 1967, 146).

ПРОМЕТЕЙІЗМ, у, ч., книжк. Любов до свободи, незалежності; нескореність. *Прометейзм Тараса Шевченка обидва свої крила розгорнув і облетів весь світ* (Тич., III, 1957, 80); *Тема прометейізму, волеюлюбності й нескореності — одна з провідних в українській літературі й мистецтві* (Мист., 6, 1962, 39).

ПРОМЕТЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прометій. *Ворота були розчинені навстіж, а стежка од воріт до порога добре прометена* (Л. Янов., I, 1959, 316); *І поді... сніг був, як тепер, і доріжка була прометена в ньому* (Томч., Закарп. онов., 1953, 22).

ПРОМЕТІЙ, ю, ч., зім. Радіоактивний хімічний елемент, що утворюється внаслідок ядерної реакції. *На базі прометію створені мініатюрні атомні батареї величиною з копійку, в яких радіоактивне випромінювання перетворюється в електричну енергію* (Наука., 2, 1959, 26).

ПРОМЕТУШІТИСЯ, шүся, шїшся, док. Метушитися якійсь час.

ПРОМІШКАТИ, аю, ашп, док. Прожити якийсь час де-небудь; пробути. *Машину їзною розбило, шоферову дворічну дитину тяжко поранило осколком на руках у матері. Кость Григорович з пігодини промискав коло неї та коло інших поранилих, які оточили його нашивку відкритий серед поля медпункт* (Гончар, IV, 1960, 43).

ПРОМИВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для промивання чого-небудь. *В промивальному цеху Каргата не було* (Шовк., Інженери, 1935, 234); *Промивальна машина*.

ПРОМИВАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який промиває що-небудь.

ПРОМИВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до промивальника.

ПРОМИВАННЯ, я, с. Дія за знач. промивати. *Стояли вряд на промиванні потужні пасажирські паровози* (Панч, II, 1956, 458); *— Я вже більше не витримаю, — сказала його сусід по ліжку. Його тільки-но привели з процедурної кімнати після повторного промивання шлунка* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 64).

ПРОМИВАТИ, аю, ашп, недок., **ПРОМИТИ**, ію, ієш, док., перех. 1. також без додатка. Очищати від бруду за допомогою води або іншої рідини. *Яричка промивала колби і скляні трубочки* (Собко, Зор. крила, 1950, 246); *Молодий шпинат обчищають, промивають, струшують від води, дрібно нарізують і заливають соусом з олії* (Укр. страви, 1957, 47); *Майже всі зміжки виїшли добре. Варвара вже зафіксувала їх, тепер залишалося тільки промити й висушити* (Перв., Дикий мед, 1963, 309); *// Змочувати, обмивати що-небудь якоюсь рідиною з метою очищення, дезинфекції і т. ін. Справлий язик промивала Ганна Федорівна борною [кислотою], радіюю, що тяжка хвороба переборена і чоловік тепер житиме* (Шван, Баланда, 1957, 72); *Шось ріже Чогову очі, він набирає повну пригорщу води і промиває їх* (Тют., Вир, 1964, 321); *Лікарка промила його рани* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 17); *Картеч уже в зрудах, а він [Суворов] промис морською водою і знову в бій...* (Гончар, Таврія, 1952, 201); *// Вводити рідину в яку-небудь порожнину з метою очищення. — Зараз промисмо еам кишечник. Не допоможе — ранком зробимо так звану новокаїнову блокаду* (Шовк., Людина., 1962, 78); *// тільки 3 ос.* Вітром, дощем очищати від пилу, хмар і т. ін. (звичайно небо, повітря). *Вітер віє з півночі, промиває високе небо, і над горами воно здається ще вищим* (Собко, Кавказ, 1946, 151); *Дуже часті липневі зливи. Вони промивають повітря, очищаючи його від пилу* (Хлібороб Укр., 6, 1963, 38).

◇ **Промивати (промити) кісткі (кісточкі)** — те саме,

що **Кісткі перемивати (перемити, перетирати, перетерти)** (див. кістка).

2. Відділяти від чого-небудь за допомогою води або іншої рідини потрібні частинки. *За день драга промиває до 10 тисяч кубометрів породи, замінюючи працю близько двох тисяч землекопів* (Веч. Київ, 15. VII 1957, 4).

3. тільки 3 ос. Робити в землі, ґрунті заглибину, яр і т. ін. (про воду); вимивати. *Вона добре знає свою ниву, ось і річкаж той, що промила весняна вода* (Коцюб., I, 1955, 17); *Ріка Донець в середній своїй течії промила річище в найстаріших крейдяних відкладах* (Бот. ж., X, 2, 1953, 47); *// Руйнувати що-небудь водою. Вода промивала греблі й зносила переїзди* (Ю. Янов., II, 1954, 154).

ПРОМИВАТИСЯ, аюся, ашся, недок., **ПРОМИТИСЯ**, іюся, ієшся, док. 1. Очищатися від бруду за допомогою води або іншої рідини. *При покритті шерстяних ниток тонкою плівкою нейлону якість натуральної шерсті значно поліпшується. Оброблена в такий спосіб шерсть гарно промивається, не сідає після прання* (Знання., 7, 1966, 25); *У хаті зразу стало так утішно та весело!.. І долівка моя сама собою промилася й стіни побіліли* (Мирний, III, 1954, 210).

2. тільки недок. Пас. до промивати. *Забруднення моря нафтовідходами відбувається здебільшого за таких обставин: у відкритому морі промиваються вантажні, баластові та паливні танки пасажирських і вантажних суден* (Знання., 3, 1972, 24).

3. тільки док. Митися якийсь час.

ПРОМИВИНА, и, ж. Кризний отвір або заглибина на поверхні чого-небудь, утворені потоком води. *Течія часто-густо робила в кризі промивини, в які можна було провалитися* (Загреб., Спєка, 1961, 36).

ПРОМИВКА, и, ж. Те саме, що промивання. *Робота йшла, як ніколи. Тиснення повітря в молотках не зменшувалось проти норми й на одну атмосферу. Вода для промивки шпурів надходила добре* (Ткач, Плем'я., 1961, 239); *Протягом кількох років ми у садах випробуємо такий агрозахід, як промивка плодівих дерев перед збиранням урожаю* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 27).

ПРОМИВНИЙ, а, е. Який здійснює промивання чого-небудь. *Безвідмовно працюють [на заводі ім. К. Либкнехта] нагрівальна піч, промивний, розкатний і калібрувальний стани* (Роб. газ., 24. I 1963, 1); *// Який здійснюється з метою промивання чого-небудь. На півдні Туркменістану, незважаючи на нічні морози, все ясніше відчувається дихання весни. Відновлюються перервані незначайними холодами польові роботи. Там, де дозволяє погода, — орють, ведуть промісні і водонагромаджувальні поливи* (Рад. Укр., 18. II 1972, 2); *// Признач. для промивання чого-небудь. Розроблено і впроваджено в практику глибокого буріння свердловин термостійкі промісні розчини, антифільтраційні матеріали для гідротехнічного будівництва* (Веч. Київ, 17. VII 1971, 4); *Промісні води*.

ПРОМИГНУТИ, ну, нєш, док., перех і неперех. Те саме, що промигнути 2, 3, 4. *Промигнув, щось белко-чучи, якийсь дядько, а ми все стрибали на розпластаних конях униз* (Панч, II, 1956, 63); *Хата тісна; треба нову ставити, — промигнуло в думці* (Мирний, II, 1954, 247); *Ластівка стрілою Попід змару промигне* (Фр., XII, 1954, 166); *Час иде.. дуже тихо, — то, ніби, разом як промигне кілька годин, і знов ледве точиться* (Вовчок, I, 1955, 225).

ПРОМИГОТІТИ, отү, отіш, док. до миготіти. *— Нас ви знищити хотіли? Та самі ж промиготіли так, як тої тіні тьмь... Ось еам край хотінь* (Тич., II, 1957, 202); *Вони [козаки] промиготіли по греблі*

поміж вербами, як спиці в колесі (Головка, II, 1957, 339).

ПРОМИГІТТИ, тіть. Док. до мигітти. Швидко-швиденько бігли коні, — тільки в очах усе тее промигтіло (Вовчок, I, 1955, 118); Два рідні брати стояли один проти одного, як чужі. Один пологоний, другий вільний. Але в їх серцях забилося щось рідне. В головах промигтіли давні-давні спогади (Ірчан, II, 1958, 28).

ПРОМИКАТИСЯ, аюся, аєтся і **ПРОМИКУВАТИСЯ**, уюся, уєтся, недок., розм. Пробиватися, прориватися, просочуватися, долаючи які-небудь перепони, перешкоди. — Маю вернути подвійний завдаток, — обізвався він так нерадо, неначеби кожде слово, промикаючись крізь горло, дерла його, як ячмінний колос (Март., Тв., 1954, 122); Я шукаю те, що зветься «душею заводу», а тим часом мені промикається в вузах неясний, хаотичний гуд і брязкіт тисяч тонів заліза (Кач., II, 1958, 92); Зверху через гілля промикується світ місяця (Н.-Лев., II, 1956, 351).

ПРОМИКУВАТИСЯ див. промикатися.

ПРОМИМРИТИ, рю, риш, перех. і неперех. Док. до мимрити. — А куди ти? — Я вже волам заложки, — спинив його у снігах Трохим. — Там ... Приська... — промирив Данило і побіг навідрі (Л. Янов., I, 1959, 191); Він промирив собі під ніс щось таке невиразне, що зрозуміти його було неможливо (Донч., I, 1956, 58); Черкашин промирив розу незрозуміле, мабуть, це була падака (Дмит., Розлука, 1957, 62).

ПРОМИНАННЯ¹, я, с. Дія за знач. промінати¹ 1, 2.

ПРОМИНАННЯ², я, с. Дія за знач. промінати². В результаті проминання трести одержується продукт, який зветься сирцем (Техн. культ., 1956, 116).

ПРОМИНАТИ¹, аю, аєщ, недок., **ПРОМИНУТИ**, ну, нєш, док. 1. перех. і без додатка. Проходяти, проїжджати і т. ін., залишати кого-, що-небудь позаду або збоку; поминати. Заступотіли колеса, проминаючи будиночок... (Мирний, I, 1949, 386); Дічата проминали лоушистий, густий буряк, ішли до молотарки (Горд., Заробітчани, 1949, 119); Ми... вже проминули будку з музикантами, як вона [паньочка] раптом повернула назад (Л. Укр., III, 1952, 613); Кобриг проминує білиця і вийшов на пагорб (Ю. Бедзик, Полка., 1959, 10); // Долати який-небудь простір, територію, переходити через приміщення і т. ін., залишаючи їх позаду. Вони проминули першу кімнату і ввійшли до другої (Смолич, Ми разом., 1950, 35); Літак проминує широчінь океанську (С. Ол., Наші знайомі, 1948, 90); // неперех. Взагалі проходити, проїжджати і т. ін. де-небудь. Хмарка понад нами проминає (Крим., Вибр., 1965, 267); Не знає, не бачив [Кармель], як переїзав чистим полем, як проминує темним гаєм, тільки все поганяє та й поганяє (Вовчок, I, 1955, 353); Проходили вони Данишового війська. Ось проминує уже останній віз і за ним загін дружинників (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 289); // тільки 3 ос., неперех., рідко. Провоситися у полі зору того, хто їде, біжить або йде мимо, залишаючись позаду або збоку кого-, чого-небудь. Надворі лютий морозний вітер, бо на степових станційках, що проминають на очат, люди ховають голови в кожухи (Ірчан, II, 1958, 364).

2. перех. і без додатка. Рухаючись, ненароком або навмисне обминати кого-, що-небудь і не звертати уваги на когось, щось. Він ухопив за рукава кількох товаришів, що проминали, розводячись із зборів. — Назад! Збори треба продовжити! (Смолич, Мир., 1958, 241); Казали звернути через лоушину, а вона якось лоушину тую проминула (Вовчок, VI, 1956, 326); Жінка молода несе тобі обід. За нею дівчинка біжить ясноволося, Біжить, аж падає, — проте не промине Волошки синьої...

(Рильський, Поеми, 1957, 24); Зрозуміє (Сиволац), що він даєно вже проминує власну тату і опинися аж у Куті (Ткач, Плем'я., 1961, 34); // Проходить осторожно чого-небудь або регулярно відвідувати щось. [Б у б л е й н и ц я:] Чи то можна проминути тату моєї дорожій кумоньки.. Поздоровляю ж вас, мов серце, з вашими іменинами (Н.-Лев., II, 1956, 504); // Непомітно проходить повз кого-, що-небудь. Легко проминули [Бризна і Задорожний] пости і почали спускатися до Дністра (Петльов., Хотинці, 1949, 23); // перех. у сполуч. із запереч. част. не, перен. Приділяти кому-небудь увагу, піклуватися про когось. «Казбек» полковник роздає, Я мене не проминає (Воскр., Цілок., 1947, 20); Тим і зграда його поважала і любила, що малої дитини не промине, не сказавши доброго слова (Свидн., Любоградці, 1955, 7); Бригадирів на базар мішок одвезеш і себе не проминеш. Бригадирів барди доставиш і себе не забудеш (Горд., Дівчина., 1954, 206); // перен. Навмисне або мимоволі залишати щось поза увагою. Як зачейте пиша рожі, так усіх позабуваеш, усі [квіти] проминеш, а тільки на неї і дивися б усе (Кв.-Осн., II, 1956, 311); Мар'яна нічого не відповідала Каленику Романовичу, проминула й незадоволення Рубіна (Сенч., На Бат. горі, 1960, 31); Він нічого ніколи не пропустить, бо всім цікавиться, завжди помітить все, що інші проминуть (Коп., Сон. равоч, 1951, 105); // перен. Навмисне уникати чого-небудь, обходити щось, не згадувати в розмові. Сьогоднішню сторінку своєї.. біографії.. Іван Шумило до самої старості неперогатиме якийшвидше або й зовсім проминатиме (Довж., I, 1953, 81); — А що ж ти тепер робиш, Романе? — спитала й вона. Роман загомонів швидко, мов поспіваючись мерщій проминути це питання (Гр., II, 1963, 268); // перен. Мимоволі пропускати що-небудь (в друкованій продукції, виступах, мистецьких роботах і т. ін.). Вона [стаття] писана трохи нашивку. Через те Ви дещо проминули, наприклад, неграмадську лірику у Конопницької (Л. Укр., V, 1956, 431); Кожен перекадаєч може при одалому взагалі відтворенні іншомовного оповідання, п'єси, поеми, вірша і т. ін. проминути ту чи іншу рису оригіналу (Рильський, IX, 1962, 95); Деталі до своїх композицій Куткін добирає старанно, уважно, намагаючись не проминути вагомого (Мист., 5, 1966, 32); // тільки док., у сполуч. із запереч. част. не і інфін., перен. Не пройти байдуже повз що-небудь, не пропустити можливості зробити щось, скористатися з чогось. Довбля сердитий годис поза школярами й пловаясь, бурмочучи собі під ніс. Веселе школярство не проминуло із того поспіятись (Мирний, IV, 1955, 109); Коли б Причепя був справжній цезмістер, а не тимчасово заступає відсутнього, він не проминує би задратися з Кузьменком (Тудуб, Людологи, I, 1957, 194); На відміну від безпалідних кучузуур, земля тут була така, що могла б усе родити, і Галя не проминула цим скористатися (Гончар, Тронка, 1963, 299).

Не промінати (не проминіти) нагоди — те саме, що Не мінати (не миніти) нагоди (див. мінати). Отець прегалебний.. не проминує нагоди приголубити вдовицю (М. Ю. Гарн., День., 1963, 31).

3. тільки 3 ос., неперех. Закінчуватися, проходити (про час, життя, його періоди, події і т. ін.). Рік за роком льонє, проминає, Не верта учитель до Ефеса. Аж на сьомий рік вернує учитель (Фр., XIII, 1954, 277); День чудесний проминає. А за ним ще кращі дні Поплузуть, мов теплі гайлі (Воронько, Три покоління, 1950, 13); Жінка були й проминули. Осінь наступає (Гудан., Тв., 1959, 79); [Д і д:] Ах, швидко моводість мая.. промайнула! Пора ж козання проминула Ще швидше

(Др.-Хмара, Вибр., 1969, 224); *Проминули часи суму, невпевності, можна й голоті посміятися* (Ірчан, II, 1958, 403); *Проминуло за весною літо, — все навколо золотом повіте* (Забіла, Поезії, 1963, 29); // *безос.* *Проминуло доброї півгодини, аж двері ванькиричка знов одчинилися* (Коцюб., I, 1955, 254); *Поки хлоп'ята ж ото забрели та потиженку до лебедів підходили, чималенько часу проминуло* (Вишня, II, 1956, 242); // *По-ступово зникати, слабшати* (про фізичний і психічний стан). *Радощі проминали і журба зтихала* (Вовчок, I, 1955, 242); *Не журись! Скільки б серце не тужило — вір, що туга промине* (Крим., Вибр., 1965, 292); *До рана гарячка в мене проминула, молода сила перемогла* (У. Кравч., Вибр., 1958, 392).

4. *також безос., перек., кому.* *Минати, сповнювати-ся* (про досягнення ким-небудь певного віку). *Десять і три роки проминуло вже їй* [Оксаві] (Л. Янов., I, 1959, 32).

ПРОМИНАТИ², *аю, аэш, недок., ПРОМ'ЯТИ, мну, мнеш, док., перек.* 1. *М'яти* (звичайно льон або коноплі), *відділяючи кострицю від волокна*; // *М'яти дуже добре; розминати. Пром'яти гану.*

2. *Робити розминку* ногам, тілу і т. ін., *сприяючи їх життєдіяльності.* *Підопта проминала ноги, скачучи й борюкаючись* (Ю. Янов., I, 1958, 143); — *Ну-бо, хлопчики, встаньте. Під сіном лопати. Доведеться нам усім пром'яти крижі* (Логв., Давні рани, 1961, 172); // *Примушувати рухатися, ходити для розминки* (про собаку, коня).

3. *перек. док.* *Торкаючись чого-небудь, зробити ум'ятину; пом'яти.* *Зробивши н'ятірною хапаючий рух, пром'яє* [Боженко] *добре-таки карту в районі розташування противника* (Довж., I, 1958, 199).

ПРОМИНАТИСЯ, *аюся, аешся, недок., ПРОМ'ЯТИСЯ, мнуся, мнешся, док., розм.* 1. *За допомогою різних рухів позбавлятися відчуття оніміння, фізичної скованості і т. ін.*

2. *тільки недок.* *Пас. до проминати².*

ПРОМИНКА, *и, ж., розм.* *Те саме, що проминання².* *В день скачок ранком роблять проводку коней, а перед самими скачками — проминку галопою на 250—300 м* (Конярство, 1957, 120).

ПРОМИНУТИ *див. проминати¹.*

ПРОМИСЕЛ, *слв. ч. 1.* *Добування засобів існування* (про полювання на кого-, що-небудь, ловлю когось, чогось, збирання чогось і т. ін.). — *На промисел збираєшся, Кузьмичу? — питає Шевченко. — Еге ж! На річку піду. На Урал, а то й на Ор. Стерляди та чечужки тут чудові трапляються* (Тулуб, В степу., 1964, 111); *Це вже були добре знайомі Данькові місяці, в дитинстві він не раз слягає суди на лісові свої промисли по хміль та по кислиці* (Гончар, II, 1959, 136); *На азоському узбережжі і лиманах, які звільнилися від кризи, почався промисел судака, тарані* (Рад. Укр., 10. I 1971, 1); // *Заняття яким-небудь ремеслом з метою добування засобів існування; дрібне ремісничє виробництво.* *Космач віддавна був селом лісових робітників. Іншого промислу в цих бідних горах не було* (Мас., Під небом., 1961, 88); *Художньо-різьбярський промисел у місті Косові і селі Річкає дві значні, забарелені радістю творчої праці заробіток базатом сотням людей* (Вол., Дні., 1958, 7); *Основним їх [жителів Сахаліна] промислом було полювання на соболів, видр, лисиць, рибальство* (Видатні вітч. географі., 1954, 88); // *розм.* *Заняття чим-небудь недозволенним, ганебним (крадіжкою, шахрайством і т. ін.).* *Кілька сучорляків, потмурих постатей тинялося на цьому майданчику, негов старці на своєму невеселому промислі* (Збан., Єдина, 1959, 117).

Відхобний промисел — сезонна робота в містах, сільськогосподарських районах, куди йдуть селяни, залишаючи на певний час своє господарство. Подорожання продуктів обробної промисловості.. б'є тяжко середняка і селянина-бідняка, бо в умовах занепаду відложити промисел і відсутності сторонніх заробітків селянин за всі товари мусить розлачуватися знеціненими продуктами сільського господарства (КП України в резол. і рішен., 1958, 216); *Вирушають [молоді люди].. на відхобний промисел до Харкова й до інших міст* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

2. *Місце, родовище, де добувають що-небудь; добувне промислове підприємство.* *Вони [експлуататори] захоплюють у свої руки промисли, ставлять фабрики, як паук павутиння, скрізь розстеляють свої сіті* (Коцюб., III, 1956, 37); *Рангом загорілися нафтової склади, до того в різних кінцях промисла* (Кол., Терен., 1959, 65); *Перші промисли по добуванню кухонної солі існували тут [у Криму] ще з давніх часів* (Наука., 11, 1956, 12); // *Галузь промислового виробництва.* *Коли мануфактура оволодіває окремим ступенем виробництва.. товару, то різні ступені його виробництва стають самостійними промислами* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 355); *На рибальському улові й урожайні овочівники постає консервний промисел* (Смолич, V, 1959, 8); *Хоч алмазний промисел зовсім молода галузь нашого народного господарства, вже знайдено чимало дуже коштовних каменів* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 47).

3. *заст.* *Бойові дії проти ворога; служба в армії.* *Посли били чолом господареві, аби він і далі наказував війську своєму шляхту польську євогати і промисел чинити на півдні* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 490); *В родовому архіві Стадницьких документально значилось, що Володимир Стадник військовим промислом доскочив дворянського герба і достоїнства* (Стельмах, I, 1962, 15).

ПРОМИСЛОВЕЦЬ, *вця, ч. 1.* *Власник капіталістичного промислового підприємства.* *Устина побивається за чоловіком і проклинає промисловця, що відібрав у неї господаря* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 10); *Тепер до Одеси — в студіюванні податися за кордон — з'їхалися наймогутніші петроградські банкіри, московські мануфактурники, промисловіці Донбасу й Кривого Рога* (Смолич, V, 1959, 10).

2. *Людина, яка працює в промисловості.* *Наші промисловці і будівельники змагаються за те, щоб знову збільшити темпи природу продукції, підвищити продуктивність праці* (Хлібороб Укр., 8, 1967, 1).

3. *рідко.* *Те саме, що промисловик¹.* *Одночасно на схід, у невідомі землі, просувався російський селянин і промисловці, .. які полювали на хутрового звіра, особливо на соболів* (Іст. СРСР, I, 1957, 168).

ПРОМИСЛОВИЙ, *а, е. Прикм. до промисел^{1, 2} і промисловість.* *Гава і Вовкун пішли тим часом у школу.. життя, з котрої виходять люди практичні, жеткі та промислові* (Фр., III, 1950, 47); *Мисливці заражаються, підбираючи збитих водяних щурів, знімаючи з них шкурки і т. д.* *Звичайно такі епідемії називаються промисловими* (Підручник дезинф., 1953, 103); *Промислово підприємства 200 міст країни постачали устаткування і сертати для спорудження Чернігівського комбінату синтетичного волокна* (Ком. Укр., 6, 1966, 64); *Радянський Союз ще в передовні роки за розмірами промислового виробництва вийшов на перше місце в Європі і друге місце в світі* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 10); *Промислова армія*; // *Признач. для потреб промислу, промисловості.* *Техніка садіння [м'яти] на яточник так така сама, як і на промисловий плантацій (Ол. та ефір. культ., 1956, 302); — Ви можете розповісти,*

яку роль відіграють зруткові води при закладанні промислового саду? (Д. Бедзик, Підземні громи, 1971, 75); Промисловий корпус; Промисловий струм; // Який здійснюється в інтересах виробництва. Одним із засобів збільшення продукції і підвищення його продуктивності без додаткових на це затрат є міжпорядне промислове схрещування (Хлібороб Укр., 4, 1965, 18); // Який виробляється промисловістю. Промислові товари; // Який використовується на промислах, у промисловості. Якщо пісок містить в собі один-два проценти монациту, то його вже вважають промисловим (Трубіл., Шхуна., 1940, 96); Риби, що виловлюються у великих кількостях, називаються промисловими (Зоол., 1957, 81); // Який працює на промислах, у промисловості. Збільшення армії промислового пролетаріату Грабоєвський вважає явним позитивним, оскільки тим самим більше селян прилучається до революційного руху (Ком. Укр., 8, 1964, 72); // Який має розвинену промисловість. Колись невелике глухе містечко, Катоква за роки радянської влади перетворилась у великий промисловий.. центр Херсонщини (Київ. пр., 3. X 1950, 1); Ясність неба вже відірвалася від землі... а на її місці спускався з гір примірок, згладжував обриси величезного промислового селища (Кол., Терен., 1959, 55).

△ Промислова революція; Промисловий переворот — перехід від мануфактури до великої машинної (фабрично-заводської) системи капіталістичного виробництва з заміною ручних знарядь праці системою робочих машин і парових двигунів; Промисловий транспорт — комплекс транспортних засобів, призначених для перевезень чого-небудь на підприємствах. Найбільш привабливі перспективи — в об'єднанні промислового транспорту з магістральним. Першими в країні почали цю роботу донбасійці (Рад. Укр., 15. VI 1962, 2).

ПРОМИСЛОВИК, а, ч. 1. Людина, яка займається промислом (у 1 знач.). З настанням осені мисливці-промисловики вирушають на полювання (Знання., 9, 1969, 17); В останні роки українські біологи допомогли промисловикам розширити видобуток ще одного цінного продукту моря — водоростей (Наука., 10, 1967, 27).

2. Той, хто працює на промислі (у 2 знач.). Бориславські промисловики дали понад план близько 200 тонн нафти і 10000 кубометрів попутного газу (Рад. Укр., 6. I 1967, 1).

ПРОМИСЛОВІСТЬ, вості, ж. Найважливіша галузь суспільного матеріального виробництва; сукупність підприємств (фабрик, заводів, електростанцій, шахт і т. ін.), на яких виробляються знаряддя праці, добувається і обробляється сировина, виготовляється частина предметів споживання. Колишня феодалська, або цехова, організація промисловості не могла вже задовольнити попиту, що зростає разом з ринками (Комун. маніф., 1963, 30); Промисловість, як головна підмога майбутнього економічного піднесення і соціалістичного перетворення господарства і як основа диктатури пролетаріату, повинна стояти в центрі уваги і піклування Радянської держави і нашої партії (КП України в резол. і рішен., 1958, 176); Завдання нашої літератури — змалювати велич Вітчизняної війни, відбудову промисловості, .. оновлення сільського господарства (Рильський, IX, 1962, 17); // Окремий вид цієї галузі виробництва. Будувати цей завод почали напередодні війни чотирнадцятого року, а закінчували вже тоді, коли оборонне значення хімічної промисловості стало яким навіть царському урядові (Шовк., Інженери, 1956, 76); Багатющі запаси солі, вапна і доломіту [в Румунії] стали базою для розвитку лужної промисловості (Наука., 1, 1959, 54).

△ Важка промисловість див. важкий; Легка промисловість — те саме, що Легка індустрія (див. легкий).

ПРОМІТІЙ див. промівагні.

ПРОМІТИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до промітні. Па-луба й надбудови були ретельно проміті (Гончар, Тронка, 1963, 199); Між двома шпичастими горами було видно провалля, проміте дощовою водою (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Образно. Над Медвиною знову летіли лебеді, на своїх сонцях промітих крилах вони приносили вологе, іще з золотим туманцем тепло і добрі надії (Стельмах, I, 1962, 469); // у знач. прикм. У просіяне борошно кладуть яйця, розтерті з медом, додають соду, сіль, промітий мак, молоко, масло (Укр. страви, 1957, 238); *Образно. На другий день проміте небо таке прозоре і синє, що здається, якби лягти горілиць до нього, то можна було б бачити себе, як у великому дзеркалі (Вільде, Повол. діти, 1960, 238).

◇ Немі промітою водою див. вода.

ПРОМІТИСЯ див. промівагні.

ПРОМІШЛЯТИ, яю, яш, недок. 1. перех., чим і без додатка. Займатися яким-небудь промислом (у 1 знач.), ремеслом. — Чим же ви, діду, промішляли, поки була жива ваша небіжка? — питає Панько. — Еге-ге! За що я не брався, до чого я не кидався! (Н.-Лев., I, 1956, 55); Промішляли {козаки} рибальством, звіриную ловлю (Стар., I, 1957, 273); Стає (Федір), як і батько, промішляти тріску та оселедця (Знання., 4, 1967, 15); Радянський Крим — край хліборобів, виноградарів, тваринників, відважних моряків і рибалок, які освоїли не тільки багатства Чорного і Азовського морів, а й успішно промішляють у далеких океанах (Ком. Укр., 1, 1970, 55); // розм. Займатися чим-небудь незволенним, ганебним (крадіжкою, шахрайством і т. ін.). Думала [Мотря] ніти сказати на сина, що він розбоєм промішляє (Мирний, II, 1954, 297); Аркадій Валеріанович, витримуючи психологічну паузу, гостро, обдаючи голодом братів, запитав: — То доки ви будете заодійством промішляти? (Стельмах, I, 1962, 97).

2. неперех., заст. Піклуватися, думати про кого-, що-небудь. Можливо, що раніше панство попихало Мариньку, але тепер, коли вона за всіх промішляє своєю головою, то й шана служниці інша (Вільде, Сестри., 1958, 337).

ПРОМІЖ, рідко **ПРОМЕЖ**, прийм. Уживається з род., знах. і оруд. відмінками; поміж. Сполучення з прийм. проміж, промеж виражають

Просторові відношення

1. з род. і оруд. в. Уживається при означенні просторового розташування предмета або виву дії посеред чого-небудь, поміж чимсь. Пробіраючись проміж купами, надививсь Петро усачини (П. Куліш, Вибр., 1969, 138); Жаєво, як молоді звіратка, зашаруділа хлопці проміж кущів рожи, орнії та рай-дерева (Дн. Чайка, Тв., 1960, 109); Бутаків з їжджак на берез для астрономічних спостережень, а Макишев — для топографічної зйомки. І кожного разу на білому ватмані в штурманській рубці з'являлися нові нитки градусної сітки, а проміж них — прикладно-геометричні контури землі (Тулуб, В степу., 1964, 272); Антосью на кожну стебелькук придилявся, ідучи промеж нашеня (Свидн., Люборацькі, 1955, 32).

2. з род. і рідше знах. в. Уживається при означенні місця, куди спрямована дія. Та чи не жаль тобі буде, Як ти підеш в сторону чужую Та проміж чужі люди? (Чуб., V, 1874, 878); Прокладуй [прокладай] дорогу проміж тиз возів (Стар., Поет. тв., 1958, 224); Проміж кущів просуває свої кристалі роги гордий марал (Грицький, Чорне озеро, 1961, 275); Вечір. Хома згодить

до загороди і лягає проміж двох волів спати (Ю. Янов., IV, 1959, 13).

Часові відношення

3. з род. в. Уживається при означенні явищ, подій і т. ін., в проміжок часу між якими відбувається, здійснюється або має місце що-небудь. Дружечки зараз кинулись з боярами цятатися; щебечуть, регочуться, вигадують дещо проміж весільних пісенок (Кв.-Осн., II, 1956, 28).

Об'єктні відношення

4. з оруд. і род. в. Уживається при означенні осіб, предметів і т. ін., що вступають у взаємодію або які-небудь стосунки. А що ж, не так тепер буває Проміж жінками і у нас? Коли чого просити має, То добрий одгадає час і чоловіку пригніздиться, Прищуляється, приголубиться (Котл., I, 1952, 208); Проміж бабів ішли свої балачки (Григ., Вибр., 1959, 62); Нарешті видушує [агент] з себе: *діє-ча-та... ха-ха! Навіть дівчата... проміж собою... про політику гомонять...* (Кочуб., II, 1955, 243); *Селяни стиза гомоніли проміж себе* (Головко, II, 1957, 39); Проміж гілок чудне сплетіння, Мов через неводи густі, Примлавно грається проміння, Неначе рибки золоті (Воскр., Подивись..., 1962, 90); *Промеж себе дещо і базкають [козаки], мов вода на лотоках шумить, аж луна йде* (Кв.-Осн., II, 1956, 199).

5. з оруд. і род. в. Уживається при означенні осіб, предметів і т. ін., між якими що-небудь розподіляється. — *Все майно діалізіону задалегідь проміж себе розподілили* (Головко, II, 1957, 535); *Нікому з добрих людей не зичу ділити проміж синами п'ять соток землі* (Мур., Бук. повість, 1959, 111).

Означально-обставинні відношення

6. з род. і рідше оруд. в. Уживається при означенні яких-небудь однорідних осіб, предметів і т. ін., в оточенні яких знаходиться предмет мовлення або відбувається якась дія; відповідає за знач. прийм. серед. [П а л а ж к а:] *Та що ж тут заводиться? Те, що між людьми завжди буває, як убереться проміж із пройди-світ сесвітній* (Лирний, V, 1955, 251); *Сидів проміж нас подорожній* (М. Укр., IV, 1954, 108); *У Тараса Шевченка на Україні багато мільйонів родичів — як проміж робітників, так і з-поміж селян та інтелігенції радянської* (Тич., III, 1957, 254); *Проміж нас живе асна і чиста слава Малого Мирона, великого Франка* (Рильський, I, 1960, 324).

ПРОМІЖНИЙ, а, е. 1. Який заповнює проміжок, простір або є проміжком між чим-небудь. *Північ, південь, схід і захід є основними сторонами горизонту. Між ними знаходяться проміжні: північний захід, північний схід, південний захід і південний схід* (Фіз. геогр., 5, 1956, 9); *Крім рєшїткового орнаменту на нілбах ікон XV ст. є ще зрідка проміжний орнамент у формі двох-трьох рядків трикутників.. або же кілька рядків заокругленої луски* (Укр. декор. різьба..., 1970, 24); *Суглинки звичайно утворюють проміжну товщу серед галечників і лише інколи вклячені в них прошарками* (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 40).

2. Розміщений, розташований у проміжку між чим-небудь основним, головним або як додаток до нього; другорядний. *Проміжні опори підтримують проводи на рівній ділянці траси* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 220); *У нових будівлях проміжні стіни (перебірки) виготовляють з гіпсових дощок* (Монтаж і ремонт., 1956, 24); *Щоб виграти час, Сава Петрович вів поїзд, не зупиняючись на проміжних станціях* (Донч., VI,

1957, 176); *Проміжний склад деталей; // Який здійснюється в період між чим-небудь; додатковий. Проміжна задача змонтованих конструкцій супроводжується контрольними геодезичними вимірюваннями* (Інж. геод., 1959, 337); *Проміжну культувацію виключили з агрокомплексу. Вона тільки сприяє висушуванню ґрунту* (Хліборобу Укр., 7, 1972, 35).

ΔПроміжний мозок — один із відділів головного мозку хребетних тварин і людини. *Проміжний мозок займає у стовбурі [головного мозку] найвище положення* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 146); *Проміжні культури (посіви) — сільськогосподарські культури, що висіваються і дають урожай на полі до сіви або після збирання основної культури сівоозімини. Проміжні культури потребують не менше добрив, ніж основні. Якщо ж під них не внести достатньо добрив, вони негативно вплинуть на врожай основної культури* (Хлібороб Укр., 5, 1972, 6); *Колгоспи [Волині] мають багатий досвід впровадження ущільнених, проміжних, післязуписних і післязвичних посівів* (Ком. Укр., 7, 1960, 44).

3. Який виникає або перебуває між двома або кількома явищами, періодами і т. ін.; перехідний. *Коли сполучаються атоми, що не відрізняються різко своїми властивостями і в той же час не однакові, то між ними виникає полярний зв'язок — проміжний між іонним і атомним* (Хімія, 9, 1956, 36); *Рідко трапляється, щоб майор став полковником без обов'язкового перебування в проміжному званні підполковника* (Знання..., 3, 1967, 9); *Досить помітну роль в антиімперіалістичній боротьбі молодих незалежних країн відіграють проміжні верстви — офіцери, службовці, студентська молодь та інші представники інтелігенції* (Ком. Укр., 7, 1970, 73).

ПРОМІЖОК, жку, ч. 1. Вільний простір між чим-небудь. *В проміжках між будівлями промайнує танк, потім другий, третій...* (Багмут, Записки..., 1961, 119); *Посеред кімнати стіла, під однією стіною диван... у проміжку між двома вікнами витіювата етажерка із дзеркалом на сьогній полиці* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 291); *Коткування після сіви зменшує розміри проміжків у розпушеному ґрунті, тому й значно менше води випаровується* (Рад. Укр., 9. I 1962, 2); *// Вільний прохід між ким-, чим-небудь. Ворожі постріли лунали прохи спереду, праворуч і ліворуч від нас. Ми позли в проміжок між двох ворожих автоматників* (Багмут, Записки..., 1961, 23); *Білічні теплиці — це об'єднання двостиглих теплиць, у яких немає проміжків між секціями* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 13); *// Відстань між чим-небудь. Це були довгі жердані загорожі, в яких через невеликі проміжки залишались вузькі проходи* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 46); *При нагріванні тіла проміжки між молекулами збільшуються* (Фізика, II, 1957, 15).

2. Час, що відмежує одну подію, явище, дію і т. ін. від іншої. *З берега, в проміжках від залу до залу, лунає з рупора голос Гальванеску. — Здавайтеся! — оскаженоло ревіє він* (Смолич, I, 1958, 100); *У проміжках між посівними роботами частину тракторів використовуємо на заготовці торфу* (Колг. Укр., 6, 1958, 10); *// Взагалі відрізок часу. З берега Росаєв через річку проміжко часу долинали глузє гупаня. Гуп! Через три хвилини знову: гуп! гуп! гуп!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 281); *Спражньою сонячною добою нагивається проміжок часу між двома верхніми кульмінаціями центра видимого диска Сонця* (Астр., 1956, 36).

ПРОМІЛЕ, невідм., ж., спец. Одна тисячна частина числа, десята частина процента, що позначається знаком $\frac{0}{100}$. *Серед сільських жителів-чоловіків* (Ворошилов-

градської області] рівень довголіття — 105 проміле, а серед жінок — 124 (Наука..., 8, 1967, 19).

ПРОМІНЕЦЬ, нця, ч. Зменш.-пестл. до промінь 1, 2. Лицар-в'язень лежить у кутку на соломі і спить, на нього падає від низької стелі ледве примітний промінець світла, що пробивається крізь малу щілину в ґнатуриці (Л. Укр., II, 1951, 185); Заходило сонце, і останні його промінці мінилися на склі (Петльов., Хотинці, 1949, 101); Харкевич знову натиснув пальцем на кнопку літарака і повіз гостей промінець уздовж стіни, біля якої спали солдати (Голов., Тополя., 1965, 67); То не коники Побігли Стрибунці, — То заграли, Засяли Промінці (Бойко, Ростіть..., 1959, 11); В очах промінець Майнує і погас (Воронько, Вел.-світ, 1948, 130); *Образно. Троянда барви-промінці Нааде на сіножать (Мал., Запов. джерело, 1959, 217); * У порівн. Жайворон знову Зауки чудові, Як промінці, Сипле над нами, Понад лапами, В ранки оці (Ющ., Люди..., 1959, 190).

ПРОМІНІСТІЙ, а, е, діал. Проміністий (у 1 знач.). Встає проміністее сонце З рожевої постелі мги (Фр., ХІІІ, 1954, 101); Лице юнака було ясне, проміністее (Фр., II, 1950, 117).

ПРОМІНІТИСЯ див. променітисся.

ПРОМІННИЙ, а, е. Те саме, що променістий 1, 2. Звід неба в блакиті прибирається ясний, промінніє сонце в зеніт увійшло (У. Кравч., Вибр., 1958, 223); Ми щасливі були у роботі, деразні, горінні, Коли ставили зрєблю і садили ліси молоді, Ми зміли цінити миру дні дороги і промінні (Забашта, Вибр., 1958, 137); Гарасові промінні очі — Весь безмір людських дум і мрій (Бажан, Роки, 1957, 241); Що вище сіє оцих промінних — Товариш, друг, душевний брат!? (Гірник, Стартують..., 1963, 26); Діча, таку чудну вислудуючи мову, Очима блиснуло із-під промінних вій (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 94); * Образно. По той бік Сули Тумани лягли. А там, у низькій видолинку, Де стріла сіріє на дні, Назустріч промінку драбинку Вікно простелило мені (Мисик, Верховіття, 1963, 91).

ПРОМІННЯ, я, с. Збірн. до промінь 1—3. Сонце стоїть над головою, і його золоте проміння, наче дороге каміння, горить, відбивається на зеленій траві (Мирний, III, 1954, 241); Зверху через гілля промикується світ місяця, і подекуди його проміння блищить на землі (Н.-Лев., II, 1956, 351); Попереду все освітлюєся — від землі й до неба. Десятки прожекторів з валу вдарили промінням, засліплюючи наступаючі війська і освітлюючи їм дорогу (Гончар, II, 1959, 435); Пісня замовкла... Але я був ще в степу, бачив червоне проміння пожежі... чумацький табір з чорними мажми, з криавим бойовцем (Коцюб., I, 1955, 185); Чому її погляд, зичайне такий холодно-байдужий, тепер блищить вогким промінням щирим, аж болючим радощів? (Л. Укр., III, 1952, 745); З тилу пошта наздогіншла — Трикутники жіночої печалі, Проміння материнського тепла — Сюди, у некло полум'я і сталі (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 132); Ультрафіолетове проміння набагато прискорює процес старіння полімерів (Веч. Київ, 11. X 1967, 4); * У порівн. Георгієв Панаса Мирного, Старицького, Карпенка-Карого, Гравовського, Коцюбинського, Лесі Українки, Стефаніка, Теленка, Василенка пронизана, як рамкою промінням, почуттям єдності трудящих, почуттям інтернаціоналізму (Рильський, ІХ, 1962, 155); До них [дітей] мої думки промінням простяглися (Сос., I, 1957, 247).

△ Гамма-проміння див. гамма; Космічне проміння див. космічний; Рентгенівське проміння див. рентгенівський.

ПРОМІННЯЧКО, а, с. Зменш. до проміння 1. Сонечко ясне проміннячком грає (Манж., Тв., 1955, 127); Миготіє каганець, кидаючи в тату скупе проміннячко (Коп., Лейтєпанті, 1947, 130).

ПРОМІНЧИК, а, ч. Зменш. до промінь 1, 2. Сонце хилилося до обрју. Воно опусалося все нижче, одинокий промінчик прорвався крізь щілину, ясно освітив на мить кімнату і знову зник (Собко, Запорука..., 1952, 61); В кімнаті чергового крізь маленьку щілину пробивався вузький промінчик світла, казуючи на те, що станція не спить (Загреб., Європа 45, 1959, 256); По скронях побігли промінчики дрібненьких зморщок (Коз., Нові Потоки, 1948, 5); Молоді письменники добре знали оцінки Франка. Деякі боялись підійти до нього з своїми рукописами, щоб не втратити останнього промінчика надії, що їхній твір вдалий (Письмен. зблизка, 1958, 30).

ПРОМІНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОМІНЯТИ**, яю, яєш, док., перекл., за що, на кого—що і без додатка. 1. Віддавати яку-небудь річ, одержуючи за неї іншу; обмінювати. Ясько очю мене промінювати гроші на цукерки, аблука, горізи (Фр., IV, 1950, 208);—Я тобі дерев'яні шаблі робив, а ти промінював їх у куркуденкіє за сало та гречані оладки (Тют., Вир, 1964, 228); Становому подобався молодий Чинчин жеребчик, котрого тесть подарував. Дмитренко й пристає: промін'яй та й промін'яй! (Мирний, I, 1949, 374).

2. Відмовляючись від кого-, чого-небудь, віддавати перевагу іншому. Цей блискучий панч розлучився з безжурним порожнім життям, промін'яє свою кар'єру на становище сільського крамаря! (Коцюб., I, 1955, 254); [Р о м о д а п:] Ніколи не думає, що ви промін'яєте досідню станцію на канцелярію... (Корн., II, 1955, 313); Промін'яє [Павлик] Бєгешку, безповоротно промін'яє на Олесю (Донч., VI, 1957, 43); * Образно. Молодецько! яби ти вернулось, Промін'яє би долю, що маю тепер (Шевч., I, 1963, 138).

◇ **Промін'яти** шйло на швайку (на мило, на мотовило) див. шйло.

ПРОМІНЯСТІЙ, а, е, розм. Те саме, що променістий 1, 2. Накруєти тиша; скрізь ясно; з поля вітерець віє; з гайв холодох дише; десь-то вода гучить; а високо над усім грає-сяє вишне промін'ястее сонечко... (Вовчок, I, 1955, 142); Пан принципал вишөө веселий, майже промін'ястий, а в руках держав якийсь папір з величезною печаткою (Фр., III, 1950, 193); З-за гори скокнула невеличка іскорка серед рожевого сльва й довгою промін'ястою стрілою перетяла увесь степ (Мирний, IV, 1955, 308).

ПРОМІНЯТИ див. промінювати.

ПРОМІНЬ, меня, ч. 1. Світлова смуга, що виходить із якого-небудь джерела світла чи предмета, який світиться, збирає у фокус або віддзеркалює світло. Перший промінь сонця лягає на море (Коцюб., I, 1955, 398); Тихо, тихо з неба сяєтьмі Промінь місяченька, Сидить моя русалонька Біля козаченька (Л. Укр., I, 1951, 330); Чорне небо креслило білі промені прожекторів (Панч, Іду, 1946, 45); В тьмяному світі каганця блиснули золоті промені ордена (Жур., Дорога..., 1948, 155); — Промінь лазера з допомогою оптики мікроскопа фокусується у світлову пляму діаметром до одного мікрона, а то й менше (Знання..., 5, 1970, 17); * Образно. Для російського народу блиснули перші промені свободи (Ленін, 19, 1971, 405); Благодослен, хто видає маяк, Цей промінь, що спалахує над морем, Набій й віри тріпотливий знак (Рильський, III, 1961, 301); * У порівн. В кінці річки, як промінь, алеї біліє і горіє вікнами проти сонця високий, з стрункими баштами палац (Смолиць, I, 1958, 57); Віійці йшли некавно,

на весь зріст, рудались і прямо, і наекіс, розходячись променями (Гончар, III, 1959, 219); // перен. Прямі лінії, що розходяться в різні боки з однієї точки. Воєнком глянув на нього, примружив очі, і на скронях заграли пучки променів (Стельмах, II, 1962, 161); Мотовило [жатки].. складастся з вага, жорстко закріплених на ньому хрестовин і дерев'яних плавок, прикріплених до променів хрестовин (Зерн. комбайни, 1957, 10).

2. перен. Швидкий, несподіваний прояв чого-небудь (щастя, радості, надії і т. ін.). Нетавний промінь радості перелетів по Германовім лиці (Фр., V, 1951, 439); Як променем щастя, спазнувши, засяють Ті очі, мов зорі... Тоді пам'ятайте про мене згадати (Коцюб., I, 1955, 424); Промінь надії надав Олесі нової сили (Донч., VI, 1957, 90).

3. спец. Напрям поширення енергії хвилі (електромагнітних, світлових і т. ін.). Зварювальна техніка приймає на озброєння нове джерело нагрівання — електронний промінь (Наука..., 4, 1963, 10); Звуковий промінь — напрям, по якому йдуть звукові хвилі (Цікава фізика..., 1950, 309).

Δ Гамма-промієні — те саме, що Гамма-проміння (див. гамма). Властивості тієї змінюються також при опромінюванні їх гамма-променями, протонами, нейтронами.. та іншими частинками (Наука..., 9, 1956, 7); Космічні промієні — те саме, що Космічне проміння (див. космічний). Промієні, які спричиняють іонізацію повітря на великих висотах, мають не земне, а космічне походження; їх так і назвали: космічні промієні (Наука..., 9, 1970, 17); Рентгєнівські промієні див. рентгєнівський.

4. іст. Кісточка плавців водних тварин. Плавці утворєні кісточками, які називаються плавцєвими променями. Між променями натягнута тонка зморшка шкіри (Зоол., 1957, 67); Отруйні залозки скорєпени [риби] розміщені в колючих променях спинного, анального і обох черевних плавців (Наука..., 7, 1956, 27).

ПРОМІР, у, ч. 1. Дія за знач. проміряти, промірювати, проміряти. Усі дослідження Соймонова — визначєня географічних координат, проміри глибин тощо — єражають своєю точністю і досконалістю виконання (Видатні вітч. географи..., 1954, 37); У н'ятимісячному віці ремонтний молодяк [індиківи] оглядають ще раз. В цей час проводять проміри ширини й глибини грудей, довжини кіля тощо (Хлібороб Укр., 9, 1964, 21); Біля дверей.. довагі жердини стоять для проміру води і всяке інше службове приладдя (Донч., VI, 1957, 286).

2. спец. Сукупність даних, що визначають розміри кого-, чого-небудь. Аналіз промірів.. дозволяє характеризувати овець.. як відносно великих (Соц. твар., 7, 1956, 46); Проміріє у свинєй звичайно беруть 4: довжину тулуба, обхват за лопатками, висоту в холці і глибину грудєй (Свинар., 1956, 22).

3. діал. Діаметр. Грубєвєне, цілих десятих дециметрів є проміріє гирло її [машини] помли розтяглось над долиною (Фр., II, 1950, 365).

ПРОМІРИТИ див. промірювати.
ПРОМІРНИЙ, а, є. Який займається проміром (у 1 знач.). Петро Силантьєв, старший намітник з промірної команди «Могутнього», зупинився й підніс до лоба долоню, захищаючи очі від сонця (Донч., II, 1956, 80).

ПРОМІРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. промірювати. Промірюванням гвдєвєж головних осєєй знаходять положєння вершин основних фігур, розташованих на цих осєях (Інж. геод., 1959, 34); Свійжий вітер тільки дніє тримав шхуну притиснутою до хівинського берега, і лише за тиждєнь море так заспокоїлось, що Бутаков зміє почати промірювання затоки Джалпак (Тулуб, В степу..., 1964, 396).

ПРОМІРЮВАТИ, юю, юєш і ПРОМІРЯТИ, яю, яєш, недок., ПРОМІРЯТИ, яю, яєш і рідко ПРОМІРИТИ, рю, риш, док., перєз. 1. Спеціальними приладами або на око визначати розміри кого-, чого-небудь. Бутаков, промірюючи дно у відкритому морі, пішов на пієніч, до гирла Сир-Дар'ї (Тулуб, В степу..., 1964, 400); В практиці свинарства до 6-місячного віку свинєй тільки зважують, а з 6-місячного віку і промірюють (Свинар., 1956, 21); Один-два рази на місяць є присутності спеціалістє рибнукту проводятьє контрольні обловє. Вилловєну рибу зважують і промірюють (Колг. Укр., 2, 1957, 30); — Смик проміряє, скільки зноу на фермах і по дворах (Рудь, Гомін..., 1959, 41);—Оператор зробє першу ступочку, а її і промірєла двома калібрами (Собко, Любов, 1935, 64); Тут кордон. Землі і місу подіє, Тут межа, що відділяє нас, Що держави у взаємній згоді Провєли, промірєли в сєй час (Шєр., Дорога..., 1957, 47).

◇ Промірювати (проміряти, проміряти) очіма (бком, пбглядом, пбглядами) — уважно, цильно дивитися на кого-, що-небудь, вдивлятися кудись. І прожогом сугуватий підійшов до труб, оком проміря Карпати, нїби єгонить щуп (Рудь, Дон. зорі, 1953, 68); Вітер часу гудє в дротєз над битим шляхом, нові покоління засєвають широке нив'є, поглядами промірюють далєчєнь, єрадї-єгоди єглядатьєся на прїєденє, де берє початок ілля борозна (Рад. Укр., 6.V 1968, 5); Коли я прїєшов, капітан проміряє мене строгими сїрими очіма, запитає чїтко, по-єйсьєвоєму: — Як почуваетє себе на конї? (Земляк, Гвївний Стратіон, 1960, 60).

2. перен. Долати пішки яку-небудь відстань (звичайно велику, важку). Обєс довго мочали. Ярославові здалось, що Сирота промірює в думці ту дорогу, єрєтєтьєся назад, боляче наступаючи на власні слїди (Мухк., Дєнь..., 1967, 67); Подорожєні, видно, промірєли чималий шлях, бо йшли єтомлено, неспїхом, єрїдка перєловляютьєся (М. Ол., Туди, де бїй, 1971, 3).

◇ Проміряти [свій] шлях — прожити життя. От уже шлях сєй проміряєши, батько помер мїй спокїєно; Лєв'єтьє дєсяткїє прожив єїн на своєму віку (Зєров, Вїбр., 1966, 335).

ПРОМІРЮВАТИСЯ, юєтьєся і ПРОМІРЯТИСЯ, яєтьєся, недок. Пас. до промірювати, проміряти.

ПРОМІРЯНИЙ, а, є. Дїєпр. пас. мнп. ч. до проміряти. Проміряє лотом морсьєє дно; Вєсь шлях, щойно проміряний старшиною.., зараз нїби євїзгавєя в його єботи, єкунї з очіма бєлотним запахом (Гончар, Новєли, 1954, 11); В боях і в праці звїрена, Ногами єєя проміряєя Земля із краю в край [Гірник, Сонцє..., 1958, 17].

ПРОМІРЯТИ див. промірювати.

ПРОМІРЯТИ див. промірювати.

ПРОМІРЯТИСЯ див. промірюватися.

ПРОМІСЯТИ див. промішувати¹.

ПРОМІСЯТИСЯ див. промішуватися¹.

ПРОМІТАТИ, яю, яєш, недок., ПРОМЄСТІ, мету, метєш; мнп. ч. промїть, мелє, лб; наказ сп. прометї, метїм (метїмо), метїть; док., перєз. і без єдатка. Змїтаючи з якої-небудь поверхні снїг, пил, смїття тощо, прокладати стєжку, робити прохїд, процінати місце і т. ін. Коли б знала, Відкїль євглядати, То б нанєла, Заставїла стєжку промітати (Нар. лїрка, 1956, 193); Перед його [царя] євєком — шалєні від усєрдя царєдворцї мелї єулицю.. промітаючи дорїжку (Ільч., Козавїла, роду..., 1958, 514); [Л у к а ш:] Уломи ж, моя Доле, хоч отую ожину, щоб собі промєсти, по снїгу провєсти хоч малєньку стєжкучу! (Л. Укр., III, 1952, 266); Помою шинєлі єїн промїє в лавї мїєєє для сєбє та Антона, і вони посїдали (Чорп., Потїк..., 1956, 109);

Вона вже встигла промести доріжку в снігу через двір (Томч., Закарп. опов., 1953, 22); *Образно. В нас гуляє квітець у полі, Розсіває зерна рясні, Насуває зливу новолі, Промітає стежку весні (Мал., Серце..., 1959, 108); // Взагалі очищати яку-небудь поверхню від пилу, сміття тощо за допомогою мітли, вівника і т. ін. Тут йому треба було двір промітати, носити дрова з сінки до хати (Вовчок, I, 1955, 296); Тетяна прибирала, промітала на лавці (Горд., Чужу пиву..., 1947, 157); Прийде весна, зацвіте садок за хатою, рясна яблука коло хати, промете Катря під вікнами піаніки та барвінок, і хата, як хата — суму мов не було того... (Вас., II, 1959, 351); * Образно. Боляр розчиняє двері, впустив обох посланців попереду себе. Семен і Силастий урочисто, як воляки, промаршували вздовж кімнати і спинилися, тримаючи лівою рукою шаблі біля боку. Потім зняли шапки, гойдалися в поклоні, промітаючи шапкою підлогу (Ле, Побратими, 1954, 30); // тільки недок. Торкаючись якої-небудь поверхні, здимати сніг, куряву і т. ін. Гнеться очерет і промітає китичками сніжок на льоду (Тют., Вир, 1964, 521); І чого тільки тепер не ма на ярмарку?! І кожухи нижче п'ят, щоб за собою промітали сніг, і коротенькі, обшиті смужом кожухи для дічат і парубочтва (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 143).

ПРОМІТНИЙ, а, б, розм. Який веде справи, вдаючись до хитрощів, обману; пронозливий. [Феноген:] А скільки ж Ліхтаренкові дісталося [грошей]? От промітний чоловік! Прослуживши з таким ідолом при великій комерції тридцять п'ять літ, можна б було і тисячу десятин [землі] купити! (К.-Карий, II, 1960, 349); Патлатий.. чоловік, промітний і прудкий, заходився коло свого діла добре, і з рук його вивертнувшись було не легко (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 226); // Який відзначається спритністю; заповзятливий. Промітний він: оце повернувся, купив горщиків, поїхав у базар, продав та купив обіддя, — ото вже й заробив 15 карбованців (Сл. Гр.); // Швидкий на розум; кмітливий. Не забігаючи й додому, подалась я в ясла до Тимка. Ти б його тепер і не пізнав.. Здоровий, жвавий та промітний хлопчина (Вирган, В розп. літа, 1959, 279).

ПРОМІТНІСТЬ, ності, ж., розм. Властивість за знач. промітний.

ПРОМІШАТИ *див.* промішувати².

ПРОМІШАТИСЯ *див.* промішуватися².

ПРОМІШУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. промішувати¹.

ПРОМІШУВАННЯ², я, с. Дія за знач. промішувати².

ПРОМІШУВАТИ¹, ую, уеш, *недок.*, **ПРОМІСИТИ**, мішу, місш, *док.*, *перез.* Вимішувати до кінця, до готовності.

ПРОМІШУВАТИ², ую, уеш, *недок.*, **ПРОМІШАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перез.* Мішати що-небудь, робити однорідним, надавати рівномірної густоти чи складу. *Промішувати кашу.*

ПРОМІШУВАТИСЯ¹, ується, *недок.*, **ПРОМІСИТИСЯ**, міситься, *док.* 1. Вимішуватися до кінця, до готовності.

2. тільки *недок.* Пас. до промішувати¹.

ПРОМІШУВАТИСЯ², ується, *недок.*, **ПРОМІШАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Ставати однорідним при промішуванні (*див.* промішування²).

2. тільки *недок.* Пас. до промішувати².

ПРОМКНУТИ, ну, неш, *док.*, *перез.*, *розм.*, *рідко.* 1. Пройти, проникнути крізь що-небудь; пронизати. Світ Місяця обляв їх [русалок] білім лиця, сині очі та русі, довгі коси, промкнув наскрізь тонку прозору білу одіжку (Н.-Лев., IV, 1956, 11).

2. *перен.* Зрозуміти, досягнути щось, дізнатися про кого-, що-небудь. Ти хіба промкнеш чоловіка, чи п'яничка він, чи ні (Сл. Гр.).

ПРОМКНУТИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Діспр. пас. мин. ч. до промкнуті. Місяць пливе серед неба. Під ним легкі, промкнуті наскрізь жовтим світлом змарки (Н.-Лев., III, 1956, 310).

ПРОМКНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.*, у що, *розм.* Долаючи перешкоди, пробиватися, проникати, пробиратися куди-небудь. В тій заметні Мартоха, швиденько ткнувши Ганку на руки сусідці-кумі, промкнулася в двері повз Качковського (Л. Укр., III, 1952, 673); Недурно говорив їй Петро, що з моря не промкнутися у Босфор, хіба що висити десь осторонь та обійти його форти (Тулуб, Людолови, II, 1957, 231); Коли який меткий промкнучик В його [лісу] пільму й промкнеться, то ратого Загубиться, як голка у соломі (Вирган, В розп. літа, 1959, 210).

ПРОМОВА, и, ж. Публічний виступ з якого-небудь приводу. Потім, за вечерею, було багато гомону, промов, розмов (Л. Укр., III, 1952, 586); Боженко почав свою промову дуже голосно. Але навіть у цьому трубному голосі звучали нотки ніжності, жалю і тепла (Довж., I, 1958, 197); Володимир Ілліч Ленін раз у раз використовував у своїх статтях і промовах народнопоетичні елементи (Рильський, III, 1956, 413); * Образно. Щось є проті й милі у тій промові калатала, якою воно серед тиші й безлюддя обіцяє боротися спокій твоєю сну... (Коцюб., I, 1955, 415); // Текст такого публічного виступу. {В е р н и г о р а (до Дремаю):} Ваша доповідь три години з половиною. Та Петро Олександрович виступить, мабуть, години на дві. {Д р е м л ю г а:} Треба ще промови скоротити (Корн., II, 1955, 314); Можна вважати, що ораторська промова — особлива форма драматичного монолога (оскільки тут є «виконаєць», «театральні елементи» (Наука..., 6, 1969, 40); // *заст.* Слова, звернені до кого-небудь; мова, розмова. {Ю х и м:} Як з таким батьком, то краще на гілляку! {С т е п а н:} Що, сусіде, легко слухати від сина таку промову? {Кроп., II, 1958, 45}; Та й Іван Хворостак мав до Петра промову: — А за громадою обстань! — говорив Іван (Март., Тв., 1954, 178); // *церк.* Проповідь. Під час промови Річарда починає [Годвінсон] трясати, дає ступаючі очі в простір поперед себе, протягає руки, немов до якого видива (Л. Укр., III, 1952, 81).

ПРОМОВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто вголосує промову. Більша частина товариства.. нетерпеливо поглядала на промовця (Фр., VI, 1951, 212); Присівши з хлопцями на піщаний кучугурі, Ярецько уважно слухав промовця (Гончар, II, 1959, 342); // Той, хто вміє або любить вголосувати промови; громадський оратор. Запальний промовець, він [Примаков] у міському комітеті працював постійним агітатором (Смолич, Мир..., 1958, 223); Два чи три виступи на студентських зборах, до яких Філько готувався з дійсно демосфенівською упертістю, створили йому славу доброго промовця (Вільде, Сестри..., 1958, 49); * Образно. Запам'ятовані каміння, іржаві міхтари та тісні площі [старовинних міст] є великими промовцями і не вміють мовчати (Л. Укр., VIII, 1965, 25); // *церк.* Проповідник. Г. С. Сковорода малює Лаврентія Кордета і як здібного промовця, притому не тільки духовного, тобто проповідника, а і як громадського оратора (Рад. літ-во, 18, 1955, 59).

ПРОМОВИСТИЙ, а, е. Який без зайвих коментарів, пояснень і т. ін. чітко, точно передає, висловлює, відтворює що-небудь. Чудотворно освітлює [Дніпрогес] міста і села, байдні ота дика краса порозів, оди з яких має таке промовисте і таке жорстоке назви-

ще — «Ненаситець»... (Рильський, III, 1956, 27); Якнайменше описів та інформацій, якнайбільше саморозкриття людей в дії, в живих сценах і епізодах, в характерних і значущих репліках, з допомогою промовистих деталей, — це постійний принцип автора [О. Гончара] (Про багатство л-ри, 1959, 206); // Який зовнішніми ознаками передає почуття, настрої, на щось натякає (про стан людини, вираз обличчя і т. ін.); значущий. Кооператор іронічно змищує і кицує промовистий погляд на скромний костюм Головацького і на весь його зовнішній вигляд (Жур., До них іде..., 1952, 63); — Іванко, а хотів бачити тебе. Я колишній друг твоєї матері... Щось ворухнулося в її душі, щось пробіглося назовні — таке промовисте і ясне! (Чаб., Тече вода..., 1961, 93); Пані Лашка мусила відвертатися, щоб не спостерігати тих промовистих образливих поглядів (Ле, Наливайко, 1957, 323); // Який підкреслює важливість чого-небудь, доводить щось, свідчить про щось; переконливий. Сучасні радянські дослідники присвечують велику увагу саме питанню про зв'язки «Слова» з народнопоетичною теорією, знаходячи промовисті паралелі до багатьох місць «Слова» в піснях, у думах, у баладах (Рильський, X, 1962, 8); Корнію Івановичу Турбаю, колишньому вчителю малювання, ще ніколи в житті не доводилося творити щось подібне до цієї промовисті діаграми (Вол., Місячне срібло, 1961, 268); Промовисті цифри.

ПРОМОВИСТІСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до промовистий.

ПРОМОВИСТО. Присл. до промовистий. — Товариші, — сказав генерал, і це прекрасне слово промовисто прозвучало на площі маленького німецького містечка (Собко, Серце, 1952, 185); — Могло бути гірше! — весело вигукнула підполковник, промовисто поглядаючи на будиночки (Загреб., Європа 45, 1959, 63); Промовисто звучать показники виробничих перемог минулої п'ятирічки (Веч. Київ, 18.ІІ 1971, 2).

ПРОМОВИТИ див. промовляти.

ПРОМОВИТИСЯ див. промовлятися.

ПРОМОВКА, н, ж. Розмова, бесіда. — От тобі на! — сказала Окися, заглядаючи в вікно, — за воєка промовка, а воєк у хату (Н.-Лев., III, 1956, 14); // Те саме, що примовка. Отак на всі лади вигукуючи промовку Федора Федосійовича, глосець благополучно зійшов і додолу (Вол., Наддн. висоти, 1953, 28).

ПРОМОВЛЕНІЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до промовити. Потайні, світлі й добрі думки, як птиці-горлиці, немовби нашіптували їй: «Ти матимеш сина чи дочку... Маленькі теплі, пахучі рученята обіймуть тебе за шию, і з вуст, ніжних і чистих, як пелюстки ранньої квітки, ти почуєш промовлене до тебе перше слово «мамо» (Шиян, Баландя, 1957, 175); // промовлено, безос. присудк. сл. Маруся й Ломицький увійшли в столову. Стара глянула на їх і про все догадалася... Вона догадалася, що велике слово про любов вже було промовлено між ними (Н.-Лев., VI, 1966, 48).

ПРОМОВЛІННЯ, я, с. Дія за знач. промовляти. Художня майстерність читця не зводиться до сумлінного промовляння тексту (Худ. чит., 1955, 8).

ПРОМОВЛЯТИ, яю, яеш, недок., **ПРОМОВИТИ**, влю, виш; мн. промовляють; док. I. перек. і без додатка, рідко неперек. Говорити, проказувати що-небудь уголос, часом звертаючись до когось; усно висловлювати думки. І заплакала Ярина, Як тая дитина. І кризь слози промовляла: — Покинеш покинеш! (Шевч., II, 1963, 334); Врешилі Азмет полескава його ласкаво по лясчат, щось бадьоро промовляючи, забрав посуд і пішов геть (Досв., Гюлле, 1961, 36); Чую я, як він із сумом промовляє твоє оплакане ім'я ... (Гонч., Вибр., 1959, 67);

Василько подав їй свою чашку, промовивши тихо і несміливо якесь подороження. Вона прийняла, подякувала і усміхнулася (Л. Укр., III, 1952, 485); Коли піднімали до острова, на воді неждано заспівали лебеди. — Лебедина пісня, — задумано промовив Назорний (Стельмах, I, 1962, 458); // до кого-чого. Адресувати кому-, чому-небудь свої слова, звертатися до когось, чогось із якимись словами. Поки я такі речі Промовляю до того снігу, Стрліве хтось, і з високості Внас доволу темний шулак (Л. Укр., IV, 1954, 166); — Постій, Буланій! — промовив він до коня (Мирний, I, 1954, 267); Іван ніжно погладив голуба і промовив до нього: — Не заблудиш, Сивко? Знайдеш? (Збан., Крил. гонець, 1953, 7); // тільки недок. Взагалі говорити (у 1 знач.). Як він томливо німував, Як пламенисто промовляв (Пушкін, С. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 15); Телефон зазудів після півночі. Жена почула голос Друга... Промовляв він, мовби нотацію читав (Шовк., Людина..., 1962, 91); * Образно. Научить мене вишивки, мамо. І навчить мене, матінко, так — Щоб з мережки живими словами Промовляли волоски і мак (Мас., Життя..., 1960, 81); // тільки недок. Розповідати про що-небудь. — Браття, — говорив далі [бесідник], — я не смію красно промовляти, але епоєім вам таку ніби казку (Март., Тв., 1954, 183); // перен. Викликати які-небудь думки, почуття. Ми — із мармуру, ми й з деревини, Тільки ж кожен удар промовля, Що усе на землі — для людини, Бо любина сама — це земля (Рильський, I, 1960, 316); Казовка! Як багато промовляв це слово серцю радянського патріота (Рад. Укр., 22.ІХ 1950, 1); Але золото те нічого Не промовило мені! Ну, так знаю я і без того, Що кипіло ти в оєні (Шог., Поезії, 1958, 183); — Ваш колишній учень, Остап Житній. Пам'ятаєш? Несподівані відвідини й полковницькі погони на Остапових лясчат, здавалося, промовили Докіі Сергійіні більше, ніж назване прізвище (Підс., Віч-на-віч, 1962, 41); // тільки недок., у споуч. із сл. до с е р ц я, перен. Впливати певним чином на розум, почуття, увагу тощо (про чийсь твори, слова, думки і т. ін.). Кожне тобі словечко в її Зінку тямив, розумів і почував, бо воно йому якось до душі, до серця промовляло. Залася та книга «Кобзар Тараса Шевченка» (Гр., II, 1963, 327); Мова — зброя письменника. Мовою промовляв літературний театр до серця і розуму читача (Смолян, Перша книга, 1951, 76); Олександр Ферантонювич Саснюк — художник, твори якого промовляють до серця кожного, хто любить і розуміє красу (Мист., 4, 1962, 39); // тільки недок., перен. Бути доказом, свідченням чого-небудь, указувати на щось. На користь прогресивності Костомарова промовляє й те, що майже всі його численні монографії й дослідження публікувалися не в Імператорській Академії наук (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 33); // перен. Звучати, викликаючи певні емоції (про музику, пісню і т. ін.). На Дунаї сонце гріє, Вітер подихає, — До струни струна на кубі Дзвонить — промовляє (П. Куліш, Вибр., 1969, 361); Виразивши з людських надр, раптом встает й промовля Гімн непокірних надій — «Інтернаціонал» (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 46); // перен. Виразити якісь почуття, думки і т. ін. Ну як їй скажеш про своє коханя, Балкан. весна, 1960, 330); // перен. Підказувати, провіщати що-небудь. Знов озивалась «дворянська кров» [Аркадія Петровича], говорив розум, промовляло сумління, по-своєму кожне, а під всім тим тіла зостра цікавість, що буде і як воно буде (Коцюб., I, 1955, 398).

Не промовляти (не промовити) і слова (словечка) — уперто мовчати. Карпо наздогнав її і пішов з нею поруч, але дого не промовляв і слова (Н.-Лев., II, 1956, 277); Том не сядеш, не говориш, Ні словечка не промовиш?

(Чуб., V, 1874, 158); Промовляти (промобвити) до себе (в думках) — висловлювати свої думки. «Боже мій, скільки дурної сили в чоловіка!» — похитуючи головою, промовив до себе Тимко, беручись і собі за косу і займаючи свою ручку (Тют., Вир, 1964, 249); «І все одно стерео — пан», — вперто в думках промовив Лево (Стельмах, I, 1962, 445).

2. *перех.* і без додатка. Виголошувати промову, тост і т. ін.; звертатися до кого-небудь з промовою, поздоровленням тощо; доводити щось до загального відома. На ганок виходжає [виходжає] І до громади промовляє Петрусь (Шевч., II, 1953, 225); Вже виступили Золотоноша, Миргород, Гадач, Лубни... Зараз з трибуни саме промовляла... представник полтавського гарнізону (Гончар, II, 1959, 187); Деякі сенатори промовили поздоровні промови латинською мовою (Н.-Лев., VII, 1966, 34); — За Січ! — промовив Тарас, високо піднісши над головою свій келех. — За Січ! — озвалися густо в передніх рядах (Довж., I, 1958, 257); // від кого-чого. Виступати від чийого-небудь імені. [М к и т а:] А хто ж бо дав вам право Від Новгорода всього промовляти? (Коч., П'єси, 1951, 52).

ПРОМОВЛЯТИСЯ, яюся, яешся, недок., **ПРОМОВИТИСЯ**, влюся, вищся; *мн.* промобвляться; *док.* 1. *перев. док.* Мимоволі розголосити те, що повинно було зберігатися в таємниці; проговоритися. — Не біється, вуйку Юро, а за вас і ні за кого не промовляюсь, — вихопився Василько (Турч., Зорі., 1950, 194); — Батько наказав, щоб я нікому й словом не промовилась, що ви заходили до нас (Стельмах, II, 1962, 78); // Заговорити після тривалого мовчання. Вона потягнула хлопчика за руку хлопцяши, а той уперся: «— ні, не хочу бігати!» — промовляла. — А! Се ви промовились, хвалить бога! Хотите в опуку перекидатись? Нумо! (Вовчок, I, 1955, 385); // *чим.* Взагалі сказати що-небудь. Дуже рідко він дозволяє собі захопитися... ліричною або жанровою сценкою чи просто промовитися веселим жартівливим слівцем (Літ. газ., 14.I 1958, 3).

2. тільки *недок.* Пас. до промовляти 1. Я вирів в оточенні, де з безмежним ніетом промовлялися імена Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Некрасова, Толстого, Тургенєва, Короленка, Щедрина (Рильський, IX, 1962, 152).

ПРОМОВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до промовця і промовляння. І очені, і проповідники, і навіть учні академій та університетів озоче дискутували, щоб вправлятися у вищій техніці промовницького мистецтва та тонкооща логіки й казустики (Тулуб, Людолова, I, 1957, 152).

ПРОМОВЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до промовчати; // промовчано, *безос. присудк. сл.* В протоколі не промовчано навіть, що секції [розтин] доконали ті самі три лікарі, що за життя лічили його (Фр., II, 1950, 119).

ПРОМОВЧАТИ *див.* промовчувати.

ПРОМОВЧУВАННЯ, я, с. Стан за знач. промовчувати 1—3.

ПРОМОВЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОМОВЧАТИ**, чу, чаш, *док.* 1. *перех.* і *неперех.* Утримуватися від висловлювання чого-небудь угроз або на письмі. У нього [Джона Мільтона] було ширє серце, вразиве на кривди і чутке до правди, а до того ж він був справжнім поетом і письменцем, значить не міг промовчувати своїх думок (Л. Укр., VIII, 1965, 194); Зупинилась біля етажерки, перебирає якісь книжки, Віталіков аж хочеться докинути до неї жартом: «То ти, маму», «Блокот агітатора» вдруге перечитуй!» — але він промовчує (Гончар, Тронка, 1963, 102); Олеся хотіла сказати, де б вона набрала кращих женихів, та промов-

чала (Н.-Лев., III, 1956, 49); Він хотів сказати, що теж не пустить її нікуди від себе, але промовчав (Загреб., Європа. Захід, 1961, 272); // Не відповідати на поставлене запитання. Мати скільки раз зачинала розмову, та розмова плуталась, ревалась: то Христа промовити на матерне питання, то одкаже не те... (Мирний, III, 1954, 113); — Пробачте, — перший озвався солдат. — Може, це я і розбудив вас? — Чоловік в ушанці промовчав (Головок, II, 1957, 433).

2. *перех.* і *про кого-що.* З певною метою приховувати, обминати мовчанням що-небудь, не розповідати, не згадувати про когось, щось; замовчувати. Театр, котрий.. лише на боці, промовчує або покриває брехнею головної, основні недотатки [недоліки] суспільності, той театр ніколи не стане знові національним (Фр., XVI, 1955, 179); Михайлина промовчала про те, що Наталя втекла з дому, навіть не пообідавши, що її книжки самотньо лежать на покуті (Збан., Між.. людьми, 1955, 154); — Ну, Степане Васильовичу, тепер твої і твоїх поплічників доля в моїй жмені: будуть чи не буде коней — промовчу про вас, а, боронь боже, попадусь з ними — підете у тюрязу (Стельмах, I, 1962, 502).

3. *неперех.* Не заперечувати, не суперечити, не говорити наперекір кому-небудь. — Доживемо, Никоне, віку без спірки, лайки та без клопоту: чи ти що не так зробиш — я тобі промовчу, чи я що не так — ти не гнівайся (Л. Янов., I, 1959, 332); Хлопцеві б промовчати, а він відеризнувся: — Ви мені не указ (Гончар, Тронка, 1963, 28).

4. тільки *док.*, *неперех.* Мовчати якийсь час. Становий трохі промовчав, потім духом еимчав [випив] цілу склянку міцного та солодкого чаю з ромом, що завжди любив його уживати, і, зажмуривши очі, покругив головою (Мирний, IV, 1955, 349).

ПРОМОДЕЛЮВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до моделювати. Ім [науковцям] довелося немало попрацювати: не так вже й просто на невеликій площадці промоделювати простори нашої республіки з багатьма залізницями і газопроводами (Наука., 12, 1962, 20).

ПРОМОДЕЛЬОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до промоделювати. Вільно і віртуозно написані [художником] м'які гвили волосся зі спалахуючими іскорками червоних стрічок, легко, в найтонших відтінках промодельована ніжна шкіра обличчя (Мист., 3, 1969, 34).

ПРОМОІНА, н, ж. Те саме, що вимівнина. Для боротьби з вертикальною ерозією проводиться будівництво гідротехнічних протиерозійних споруд, а також типових загат. Останні є досить простим і ефективним засобом припинення росту промоїн (Хлібороб Укр., 6, 1973, 23).

ПРОМОКАЛЬНИЙ, а, е. Який вбирає в себе вологу. Промокальна губка; // Стос. до промокання (*див.* промокання²). Нормальну шкіру обличчя треба щодня на ніч мити водою кімнатної температури з милом.. Після змивання витирайте шкіру досуха промокальними рухави (Наука., 7, 1965, 37).

Промокальний папір — м'який порястий папір, здатний швидко вбирати вологу. Із зошта Василя Чабаненка випадає промокальний папір (Доц., IV, 1957, 163); Шведські очені вирішили, що промокальний папір може зодитись для зняття нафти з поверхні морської води (Веч. Київ, 10.II 1969, 4).

ПРОМОКАННЯ¹, я, с. Дія за знач. промокати¹ 1. Стосереженнями встановлено, що після випадання навіть порівняно невеликих дощів під рослинами і поблизу них ґрунт зволожується більше і лінія зволоження проходить глибше, а в міру віддалення від рослин до середи-

ни міжряддя глибина промокання ґрунту зменшується (Колг. Укр., 4, 1959, 20).

ПРОМОКАННЯ², я, с. Дія за знач. промокати².

ПРОМОКАТИ¹, аю, аєш, недок., **ПРОМОКНУТИ** і **ПРОМОКТИ**, кну, кнеш; мн. ч. промокнув і промок, кла, ло; док. 1. Частково або повністю просочуватися якоюсь рідиною, робитися мокрим. *Мовби небо розірвалося, Мог із цебра дощ полився! Певне, той Язон в Коліді Так не промокає ні разу* (Л. Укр., IV, 1954, 179); — *Я так промокає, що не хочу наносити вам вогкості до всіх кімнат* (Март., Тв., 1954, 428); *Бронко відчує, що від роси ноги промокає до шкарпеток* (Вільде, Сестри..., 1958, 398); * Образно. *Уже світлішає над газм, Дощем пахучим день промок* (Стельмах, Жито..., 1954, 111); // Пропускати крізь себе воду, вологу. — *Добрені виїшли [штани], на завидку всім. Дощ іде, а я собі в низ, не промокають мої штани* (Гончар, Тронка, 1963, 319); *Штани емить промокла, а в чоботи набралося повно води* (Трубіл., I, 1955, 49).

◇ До [самих] кісток промокати (промокнути) див. кістка; **Промокнути** до нитки див. нитка; **Промокнути** до ниточки див. ниточка.

2. тільки 3 ос., тільки док. **Мокнути** (у 2 знач.) якийсь час. *Кополні промокла в озері тиждень*.

ПРОМОКАТИ², аю, аєш, недок., **ПРОМОКНУТИ**, ну, неш, док., перек. і неперек. Висушувати за допомогою предметів, які вбирають воду, вологу. — *Хху! аж умотів, бігаючи, — і, виїгнавши хусточку з кишені підрасника, кілька раз промокнув собі шию* (Тич., I, 1957, 248); *Розписалася [Соломія], промокнула і ткнула ручку Юхимові: — На! (Кучер, Трудна любов, 1960, 342).*

ПРОМОКАШКА, н, ж., розм. Промокальций папір. *Просто біля столу на підлозі лежала пожмакана, в чорнильних плямах промокашка* (Донч., IV, 1957, 319).

ПРОМОКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мн. ч. до промокнути. — *Дідусю! Дайте-бо мені весельце, далекі а швидше од вас справаю човек у затишок! — пильно попереджає вже тремтляча, промокала до самого тіла, дівчина* (Л. Янов., I, 1959, 320); *Смереки жалісно стогнали, Наскрізь промоклі в темній пущі* (Фр., X, 1954, 185); *Пізно вночі змучена, пережвильована, промокла ледь не до сороки Надіяка відсталася до гуртожитку* (Коз., Листи..., 1967, 229); *В блискучому, наскрізь промоклому «непромокальному» пальті й кашкеті стоєє Бутаков на містку, міцно в'явшиє руками в поручні* (Тулуб, В степу..., 1964, 394).

◇ **Промоклий** до кісток (нитки, ниточки) — дуже або наскрізь мокрий. *Промоклий до нитки, з забрюганми чобітьми, атомлений і змарнілий, він переступив поріг рідної хати* (Кол., Терен..., 1959, 30); *Уже смеркало, коли Клим, до ниточки промоклий, брудний і зголомділий, вибрався, нарешті, з долини і опинився на вулиці якогось хутора* (Грим., Кавалер..., 1955, 294).

ПРОМОКНУТИ див. промокати¹.

ПРОМОКНУТИ див. промокати².

ПРОМОКТИ див. промокати¹.

ПРОМОЛІТИ, молю, молиш, перек. і без додатка, док. Молити якийсь час. *Цілий рік із свого пієвіку, ні на мить не одгикаючись, промолила [мати] їх [зображення святих на іконах], згорнувши в покорі натруджені руки* (Головко, II, 1957, 124).

ПРОМОЛОТИ див. промелювати.

ПРОМОЛОТІТИ див. промолочувати.

ПРОМОЛОТІТИСЯ див. промолочуватися.

ПРОМОЛОЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОМОЛОТИТИ**, очу, бтиш, док., перек. 1. Молотяти, вибивати зерно з колосся, волотів, насіння з стручків і т. ін. *Промолочувати просо*.

2. тільки док. Молотити (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОМОЛОЧУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОМОЛОТИТИСЯ**, очується, бтишся, док. 1. тільки 3 ос. Піддаватися молотінню. *Жито гарно промолочується*.

2. тільки недок. Пас. до промолочувати 1.

ПРОМОРГАТИ див. проморгувати.

ПРОМОРГУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОМОРГАТИ**, аю, аєш, док. 1. неперек. Моргати (у 1 знач.) час від часу. *Вона мимовільно проморгувала довгими віями*.

2. неперек., перек. Пробліскувати десь, крізь щенебудь (про предмети, які світяться). *Крізь тьмяне вікно проморгувала свічка*.

3. тільки док., перек. і без додатка, перек., розм. Упустити кого-, що-небудь, не помітити чогось. — *Проморгала калісь, дочко, жениха... Пугающий чоловік* (Кач., II, 1958, 54); — *Так проморгали лісокрадії* (Добру маю охорону! — сердита прозвель паських очей висвердлює рештки гідності з обличчя Пігловського (Стельмах, I, 1962, 91); *Вона.. не проморгає, всі недоліки [напису] помітить* (Собко, Стадіон, 1954, 166).

ПРОМОРДУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Мордувати якийсь час.

ПРОМОРДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. Мордуватися якийсь час. — *Оце місяць промордувався з вашим хлопцем, та вже більш і не хочу, — забирайте його* (Сл. Гр.); *Прийшов п'яний та промордувався всю ніч, — і на волосок я не заснула* (Сл. Гр.).

ПРОМОРІТИ, морію, моріш, док., перек. і без додатка, розм. Морити (у 2, 3 знач.) якийсь час.

ПРОМОРОЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до проморозити.

2. у знач. прикм. Дуже холодний, морозний. *Для нього [Максима] завжди було радістю ходити на лижах, глибоко дилаючи промороженим, прозорим повітрям* (Ткач, Арена, 1960, 127).

ПРОМОРОЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проморозувати. *Насіння повитиці вікової добре проростає як у темряві, так і на світлі, попереднього проморозування не потребує* (Бур'яни..., 1957, 99); *Український науково-дослідний інститут фізіології рослин провів проморозування різних сортів озимої пшениці в камері холодної установки і підтвердив чудові якості нового сорту* (Наука..., 11, 1960, 34).

ПРОМОРОЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОМОРОЗИТИ**, біжу, бізиш, док., перек. 1. Охолоджувати до певної температури, допускати охолодження чогонебудь. *Проморозувати вологе насіння не можна, бо це знижить його посівні якості* (Колг. Укр., 2, 1957, 14).

2. Охолоджуючи, робити суцільно твердим, перетворювати на лід. *Коли суворі чужотські морози до дня проморозують ріки, чорна рибка теж закопується у мул або... просто змерзає у лід. Настає «зимовя сплячка»* (Наука..., 11, 1964, 19).

3. тільки док. Морозити (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОМОРОЖУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОМОРОЗИТИСЯ**, иться, док. 1. Ставати мерзлим; промерзати. *На зиму вода із ставів щороку спускається і ґрунт ложа проморозується, що теж сприяє його мінералізації та оздоровленню* (Наука..., 10, 1956, 23).

2. тільки недок. Пас. до проморозувати 1, 2.

ПРОМОРОЗИТИ див. проморозувати.

ПРОМОРОЗИТИСЯ див. проморозуватися.

ПРОМОРОЧИТИ, чу, чиш, док., перек., розм. Морочити якийсь час.

◇ **Проморочити** голову кому — завдавати комусь турбот, клопоту, зловживати чияюсь увагою якийсь час. — *А му бо воді! І так уже нідня проморочив мені голову всякими своїми витіями [витівками]* (Сл. Гр.).

ПРОМОРОЧИТИСЯ, чуся, чийся, док., розм. Морочитися якийсь час.— *Ким ти його [кулетет], Валька.. Бо ми так до ранку з ним проморочимось* (Гончар, IV, 1960, 62); *В чезу освоювали нову марку сталі — катали броню для танків, — і вони всю ніч проморочилися* (Баш, Надія, 1960, 141).

ПРОМОСТИТИ див. промощувати.

ПРОМОТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до промотати.

ПРОМОТАТИ див. промбтувати.

ПРОМОТАТИСЯ див. промбтуватися.

ПРОМОТУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОМОТАТИ**, аю, аш, док., перек. і без додатка. 1. тільки док. Мотати (у 1 знач.) якийсь час.

2. перек., фам. Нерозумно, без потреби, марно витратити що-небудь. *Як толк, то не маючи придбав, а дурний і маючи промотав* (Укр. присл., 1955, 248).

ПРОМОТУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **ПРОМОТАТИСЯ**, аюся, ашся, док., розм. 1. тільки док. Мотатися (у 2 знач.) якийсь час. Сама [Даринка] чи попоїсть чого, чи й так сюди-туди промотається, а йому [Лаврикові] й вершок збере з глечика, й сиру віддаєшть у горочку (Вирган, В розп. літа, 1959, 255).

2. перек., фам. Розорятися від марнотратства. [Петро:] *Був у нас посередник, чоловік нічого собі, тільки все гроші поцівав, через те і промотався* (К.-Карий, I, 1960, 49).

3. тільки недок., перек., фам. Пас. до промбтувати 2. Багатства, що їх привозили з колоній, промочувалися королівським двором і феодалами або витрачалися на війни, що дорого коштували (Іст. середн. віків, 1955, 480).

ПРОМОЦІЯ, і, ж., заст. Урочисте переведення з учебного закладу нижчого розряду до учебного закладу вишого розряду. Таку розмову [про поїздку додому на вакації] вели четвертокласники вже перед публічним екзаменом, перед промоцією в семінарію (Свиди., Люборацькі, 1955, 128); // Урочиста церемонія присвоєння чергового звання. *Нестор був уже.. початкущий урядовець, як заступає одного разу до моїх дверей. За кілька днів мала відбутися його промоція* (Коб., III, 1956, 95).

ПРОМОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до промочити. *Рышка, вся промочена сажом, зайнялась* (Н.-Лев., II, 1956, 304); — *Ото буде страва... Мадлена порозкошуві! — весело промовила Жабі до промоченого тузлук-ком пакучка* (Досв., Вибр., 1959, 22).

ПРОМОЧИТИ див. промбчувати.

ПРОМОЧИТИСЯ див. промбчуватися.

ПРОМОЧУВАТИ, я, с. Дія за знач. промбчувати.

Для одержання сталих урожаїв зречки при зрошенні необхідно.. провести не менше 2—3 поливів, а в посушливі роки — до чотирьох з промочуванням 60-сантиметрового шару ґрунту (Хлібороб Укр., 7, 1973, 22).

ПРОМОЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОМОЧИТИ**, мочу, мочиш, док., перек. і без додатка. Частково або повністю просочуючи що-небудь якоюсь рідиною, робити його мокрим. Часто дощі промочували наскрізь вали, але Катерина розвішувала на тички обережки сіна, щоб не гнило (Чорн., Визвол. земля, 1959, 189); *Гаряча кров б'є з рами в Петруса, промочила хустку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 108); *Він же ніколи не відмовлявся допомогти: молодого навчить скирту вершити так, щоб дощ не промочив, невмілому косу нагострити мактачкою* (Юхвід, Оля, 1959, 66); // Робити мокрим, вологим; намочувати. *Доц.. промочував все тіло* (Фр., XIII, 1954, 53); *Спочатку йшла [Тася] навання, по калюжах і потоках, під залезним дощем, промочивши ноги й промочивши до нитки* (Дмит., Розлука, 1957,

210); // Зволожувати, змочувати (рот, губи і т. ін.) якоюсь рідиною.— *В мене вночі спадав смага на рота на губи, — треба промочувати* (Н.-Лев., III, 1956, 186); *Уляна промочила смажні його уста водою* (Мирний, I, 1954, 310); *Мов за рідними дитьми, ходить за ними [дораненими] Оленчук. Спеціально для них тримає під сидінням у заласі кілька казунців, щоб, коли вже зовсім спека задушує, промочить відомалам спрагли попечені губи* (Гончар, II, 1959, 121).

◇ **Промбчувати** (промочіти) горло, (душу і т. ін.) — пити (переважно спиртві напої). *Зійдуться в шинок люді розважитися... візьмуть піварти, квартиру, щоб було чим горло промочувати* (Мирний, II, 1954, 155); *Навть під час боєслужіння ажів [пш] викроїти невеличкий «антракт», вийти в ризницю і промочити горло* (Мельн., До раю..., 1961, 17); — *Потривай, пане гетьмане, розкажу все..; дай перше промочити гортань. Тільки в вас такі нікчемні кубки, що ні в віщо гаразд і налити* (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); **Промбчувати** (промочіти) губи — трохи відпивати якої-небудь рідини. *Дарка промочує губи й віддав горнятку назад: вода без смаку* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 108); **Промочити** до нітки (до кісток, до сорбчки, до тіла, до рубчика) — те саме, що **Змочити** до нітки (до кісток) (див. змбчувати). *По дорозі нас заскочює доц і промочює до нитки* (Фр., I, 1955, 17); // *безос. Вуржнуло з неба, мов із бочки, Що промочило до сорочки; То драла врозтіч всі дали, Троляці стали всі, як глуща* (Котл., I, 1952, 106); *Аж поді прокинусає [пані], що її промочило до тіла* (Н.-Лев., II, 1956, 394); — *Що ви робите, щоб вас до рубчика не промочило? — допитувалась Шура* (Вишня, I, 1956, 388).

ПРОМОЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **ПРОМОЧИТИСЯ**, мочуся, мочишся, док. Просочуватися якоюсь рідиною, робитися мокрим. *Під час цих поливів ґрунт повинен промочуватися на всю глибину залегання основної маси коренів* (Хлібороб Укр., 5, 1967, 31).

ПРОМОЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. промощувати. «Камеяри» — се аллегоричний образ громади працівників, що спільною важкою працею ламають скелю для промощення дороги (Фр., XVI, 1955, 401).

ПРОМОЩУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОМОСТИТИ**, ошу, бстиш, док., перек. Вимощуючи чим-небудь, прокладати дорогу, стежку і т. ін. *Промощувати тротуар; // у сполуч. із сл. д о р о г а, перек. Пробирається у важкопрохідній місцевості. Пішов [провідник], промощуючи дорогу поміж руїнами* (Фр., II, 1950, 98).

ПРОМРІЯТИ, ію, іеш, док. Мріяти якийсь час. *Промріяв до вечора.*

ПРОМУГІКАТИ, промугикаю, промугикаеш і промугичу, промугичеш, перек. і неперек. Док. до мугикати. *Часом вони тихенько, самі собі наспівували пісень. Федір промукивав досить-таки приємним голоском майже всі чернігівські пісні, ті, які чув од матері, які співала молодь на вечорницях* (Збан., Сеспель, 1961, 134); — *Он же постіль гуляє. Виїзъ, роздівсья та й лягай... — Гее... не лизь... — промукивав Яків* (Мирний, I, 1954, 209).

ПРОМУКАТИ, аю, аш, док. 1. Док. до мукати 1. *Дещ промукала корова.*

2. Мукати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОМУРКОТАТИ, очу, бчеш і **ПРОМУРКОТІТИ**, очу, отіш, перек. і неперек. Док. до муркотати, муркотіти. *У нутку промуркотав кіт; Рабин промуркотіє ще якусь молитву, а відтак перший кине невеличкий срібний гріш до сидованої в камені ямки* (Фр., V, 1951, 265); — *Ти один, Стъпо? А де ж Лял? Степан промуротіє щось неважуре і заточисся через поріг просто на тецу* (Загреб., Спека, 1961, 294).

ПРОМУРКОТИТИ *див. промуркотати.*

ПРОМУРМОТАТИ, *очу́, бчеш і ПРОМУРМОТИТИ*, *очу́, о́тїш, перех. і неперех., розм.* Док. до мурмотати, мурмотіти. *Приська щось промурмотіла, але зараз урвала, бо мати загрозила: — Ну, ну, поговори мені! (Л. Укр., III, 1952, 667); Сулак був лено спатемелений; він мочав, чудно дикуєся на Тямошу, потім промурмотів щось невизначне і рушив додому (Сенч., Опов., 1959, 287).*

ПРОМУРМОТИТИ *див. промурмотати.*

ПРОМУРЧАТИ, *чу́, чїш, перех. і неперех.* Док. до мурчати. *Промурчав ситий кіт; [Н а с т я:] Питаю куди? А він зиркнув на мене так, наче з'їсти хотів, покрутив головою, щось промурчав, грюкнув дверима, та й вийшов (К.-Карий, II, 1960, 196).*

ПРОМУТИТИ *див. промучувати¹.*

ПРОМУЧИТИ *див. промучувати².*

ПРОМУЧИТИСЯ, *чуса́, чїшся, док.* Мучитися якійсь час. *Три годи, як три дні, промучився я в проклятих неволях, на турецькій каторзі, на тих безбожних галерах (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); Хоч славнозвісний професор передбачав смерть у найближчі години, Аркадій промучився майже п'ять днів (Вільде, Сестри..., 1958, 96).*

ПРОМУЧУВАТИ¹, *ую, уеш, недок., ПРОМУТИТИ*, *мучу́, мїтиш, док., перех., спец.* Збовтуючи, прополіскуючи у воді, звільняти від зайвих частинок або каламуті.

ПРОМУЧУВАТИ², *ую, уеш, недок., ПРОМУЧИТИ*, *чу, чїш, док., перех.* 1. Завдавати кому-небудь мук, страждань.

2. *тїльки док.* Мучити якийсь час.

ПРОМУШТРУВАТИ, *ю́, уеш, док., перех.* 1. Док. до муштрувати 1. [Ж а н д а р м:] *Як чоловіка в війську промуштрували та по босняцьких горах прогнали... то куди вже йому давні лобощі згадувати (Фр., IX, 1952, 107).*

2. *Муштрувати* якийсь час. *Вранці-рано піде [Максим] на учення; промуштрують із — геть уже сонечко підоб'ється (Мирний, II, 1954, 121).*

ПРОМЧАТИ, *чу́, чїш, док. 1. неперех.* Переміститися в просторі з великою швидкістю. *Раптом зашуміло гілля по верховітті, а потім і по низу промчав вітер, і не помічена до того хмара оповила все небо (Сміл., Крила, 1954, 72); Куліш одарили по кущах терну в сусідньому чагарнику, витором промчали по столоченій кукурудзі й зникли за нагорбок (Дмит., Наречена, 1959, 108); // Швидко пролетіти (про птахів і літальні апарати). *Чирки живую хмаркою промчали (Рильський, II, 1960, 121); Літак промчав над пароплавом, пролетів ще з милою і повернувся назад (Трубл., Шхуна..., 1940, 264); З незвичайною швидкістю промчали реактивні винищувачі (Веч. Київ, 3.V 1957, 1); // Швидко проїхати (про транспортні засоби). *Санки промчали через один поріг, другий, пролетіли кудись вниз у прїреу (Сенч., Опов., 1959, 12); Машина промчала краєм лісу і повернула праворуч (Гриш., Кавалер..., 1955, 12); З світлом і сичанням промчав паровоз, застукотіли колеса вагонів (Дор., Не повтори..., 1968, 132); // Швидко проїхати (про людей, що користуються транспортними засобами або їздять верхи на конях). *На третій день він покинув свій кабінет, під особистою охороною із трьох чоловік промчав на автомашині до свого особняка (Д. Бедзін, Діпр..., 1951, 197); На вогорному коні промчав Яків Македон (Шиян, Гроза..., 1956, 428); // Швидко пробігти. *Божевілля з жаху череда ринула повз утікачів і промчала, як лавина (Тулуб, Людолови, I, 1957, 107); // Швидко пропливти. *Невеличкий військовий корабель промчав******

*швидко, залишаючи за собою розбурханий спінений слід (Трубл., Шхуна..., 1940, 15); Плесом промчала курочка (Досв., Вибр., 1959, 413); // Швидко, бурхливо протекти. *Гірська країна стає руйнівнищем там, де промчали каадамутні потоки, скинуті череватими змарами (Загреб., Шепіт, 1966, 219).**

2. *тїльки з ос., неперех., перен.* Швидко, непомітно минути (про час). *Швидко промчала зима (Дор., Не повтори..., 1968, 157); Промчали роки... Край мій любий шумить, як сад, в сім'ї новій... (Сос., Солов. ділі, 1957, 90); Хоч і в великих бурях, а промчали чотирнадцять років (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 270).*

3. *перех.* Дуже швидко провезти, пронести, перемістити кого-, що-небудь. *Крізь ворожий тиск мене промчав Меркурій (Зеров, Вибр., 1966, 274).*

4. *перех. і неперех.* Мчатися (у 1 знач.) якусь відстань. — *Непорядки на дорозі, — почав сердитись Василь. Промчавши кілька десятків метрів, раптово загальмував (Томч., Закарп. опов., 1953, 42); Павло в одну мить промчав ту відстань, по якій колись ішов нарочито повільно (Кучер, Прошай..., 1957, 74).*

ПРОМЧАТИСЯ, *чуса́, чїшся, док. 1.* Те саме, що промчати 1. *Легенькі білі хмарочки... промчалися по синьому полю, якось тїчки зачорніла, мов горошина прокотилася... (Мирний, I, 1954, 180); На повний біз дружних колів по грейдеру промчався «ЗІС» (Гонч., Вибр., 1959, 319); Промчавшись колом мимо Ясногорської та Черниша, Маковей присівся і їх щасливою новиною (Гончар, III, 1959, 445); Мимо [по Дінці] промчався гроб під серця крик і десь за поворотом зник (Сос., II, 1958, 418); *Образно. *Промінь ясного сонця стрілою промчався крізь вікно і упав якраз Петрові у вухо (Мирний, I, 1954, 363); // Швидко пронестися (про звуки). *Грицько підівся. Хрипле деренняння хвилею промчалось над ними. — Чує? Що воно? — питає Івасю. — А ходім подивимось (Мирний, IV, 1955, 22).***

2. *тїльки з ос., перен.* Те саме, що промчати 2. *Рік минав, як ми пізналися; Наче ластівка стрілою Попід хмару промигне, — Так ті дні пройшли, промчались (Фр., XIII, 1954, 166); За хвилиною хвилиною, за годинною година — і промчались літа... (Уп., Вірші..., 1957, 177).*

3. *безос., кому, перен.* Минути, сповнитися (про досягнення кимось певного віку). *Ій [Бейбіт] вчора промчалось у вічність шістнадцять років життя (Ірчан, II, 1958, 140).*

ПРОМ'ЯТИ *див. проміннати².*

ПРОМ'ЯТИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мнв. ч. до пром'яти. *Чекав [вершник], доки візок дозорця з кошиком риби та з рибалками гуляв на пром'яті в траві колії від річки (Ле, Наливайко, 1957, 10).*

ПРОМ'ЯТИСЯ *див. проміннатися.*

ПРОНАЙМИТУВАТИ, *ую, уеш, док.* Наймитувати якийсь час. *Пронаймитувавши півжиття по мастках румунських землеволодників, він ще й досі не цілком звикся із своїм становищем (Гончар, III, 1959, 384); Кушнір у його батька своє дитинство пронаймитував (Стельмах, II, 1962, 11).*

ПРОНЕДУЖАТИ, *аю, аеш, док., рідко.* Недужати якийсь час.

ПРОНЕСЕНИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мнв. ч. до пронести 1. *Крізь вир боїв і полум'я заграв пройшли ми путь, важку, побідну, дову, — і прапор наш, пронесений од Волги, над куполом рейстагу запалав (Гонч., Вибр., 1959, 287); // пронесено, безос. присудк. сл. — *Ти ж чує, Самісе, солдатське прислів'я: де прапор пронесено, там уже ми в землю вросли (Гончар, III, 1959, 348).**

ПРОНЕСТИЙ *див. пронобстий.*

ПРОНЕСТІСЯ *див. пронобстися.*

ПРОНІДІТИ, ію, іеш, док. Нидїти (у 1 знач.) якийсь час. *Ох, якби хоч на сей концерт піти! Невже я отак ціліснікє літо прокидую, нічого не бачиши і не чуши?* (Л. Укр., III, 1952, 532); *Вона спалахнула цілим вибухом докорів, нарікань, обивувачень.. — Казала, іди на екскаватор, таж ні, в інженери!.. — Отак, мабуть, і вік прокидівати* (Коцюба, Нові береги, 1959, 322).

ПРОНИЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до пронізати. *Лежав він у крові, пронизаний кожем* (Стар., Поет. тв., 1958, 63); *З лівої кишені гімнастюрки [Брянського] дістали наркотики. Він сесь злився, пронизаний осколком наскрізь* (Гончар, III, 1959, 122); *Поднебуди лисням червоні та білі градки маківок, пронизаних сонцем, неначе ті маківки позироблювані з прозорого скла* (Н.-Лев., IV, 1956, 191); *Як пахнуть землі, свіжі, соковиті, пронизані стрільчастим сходом трав!* (Бажан, Вибр., 1940, 94); *Юнак намагається не виявити, що йому холодно, але тіло, пронизане стужею, саме щупиться* (Гончар, II, 1959, 404); *Немеркнучим слайдом інтернаціоналізму пронизані глибокопатріотичні п'єси Івана Кочерги та Івана Микитенка, драматичні твори Вадима Собка, Якова Баша, Василя Микка (Рильський, IX, 1962, 160); // пронізано, безос. присудк. сл. * Образно. Покяття патріотизму в нашій країні саме тепер пронізано новим могутнім електричним струмом* (Тич., III, 1957, 171).

ПРОНИЗАТИ *див.* пронізувати.

ПРОНИЗАТИСЯ *див.* пронізуватися.

ПРОНИЗАЛИВИЙ, а, е. I. Який, проникаючи крізь одяг, викликає неприємні фізичні відчуття (про вітер, холод і т. ін.); проймаючий. *Пушкка вдарив плечем у надвірні двері. Вітер і вогки пронизаливий сніг уірраділися в помешкання* (Мик., II, 1957, 221); *Два пронизаливий, колючий норд-ост* (Кучер, Чорноморці, 1956, 384); *Одного ранку Андриць прокинувся від пронизаливого холоду* (Гжицький, Опришка, 1962, 189).

2. *перен.* Пильний, проникливий (про очі, погляд, і т. ін.). *Генерал-губернатор хвилинку уважно, але спокійно дивився своїм пронизаливим поглядом на Ремо* (Досв., Гюлле, 1961, 72); *На широкому смуглявому обличчі під густими чорними бровами горіли очі — швидкі і пронизливі* (Смолян, День., 1950, 198); // *Якщо властива проникливість, здатність швидко помічати що-небудь* (про людину). *Ніяковіючи, що також не приховалося від погляду пронизаливого Зубченка, Лажечников простягнув Варварі руку* (Перв., Дикий мед, 1963, 276); // *Характерний для такої людини. Професор говорив цілком серйозно й пристрасно. І якимось таким пронизаливим блиском блищали в нього очі* (Вишня, I, 1956, 334); *Ми, помітивши ті слюзи і ту колау пронизаливу посмішку, вже не хотіли й тривожити хлопця* (Коз., Гарячі руки, 1960, 17).

3. *перен.* Який різко наповнює звуками повітря, простір і т. ін. — *Марш по камерах!* — *лунає пронизаливий голос начальника* (Вас., I, 1959, 205); *Про своє наближення поїзд повідомив коротким пронизаливим гудком* (Збав., Між.. людьми, 1955, 203); *На тишині запала тиша, яку порушували тільки пронизливі крики чайок* (Багмут, Опов., 1959, 30); *Пронизаливий світл протинає тишу ніч* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 18); // *Який проймає тіло або його частини* (про біль). *Залишається біль — гострий, пронизаливий: на лівому боці черева* (Ю. Янов., II, 1958, 128); // *Який проносьється у свідомості* (про думку, здогад і т. ін.). *Пронизалива думка майнула в голові Романенка* (Жур., Звич. турботи, 1960, 76).

ПРОНИЗЛИВИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до пронізливий. *Сивоюк озирнувся, вже не зважаючись. Різонула*

йому погляд ніжність її обличчя, наштосьгнувся на сизу пронизливість її очей (Загреб., Диво, 1968, 689).

ПРОНИЗЛИВО. Присл. до пронізливий. *На горющі будинку пронизаливо підсвистував вітер* (Вол., Місячне срібло, 1961, 311); *Вклонившись професорові, що пройшов повз нього, він повертається до Шкіндера і дивиться на нього гостро, пронизаливо, з ненавистю* (Мик., I, 1957, 135); *На пероні деїчі вдарив дзвінок, пронизаливо заставив паровоз, і вагон здригнувся* (Ткач, Плем'я., 1961, 144).

ПРОНИЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОНИЗАТИ**, ижү, йжеш, *док.*, *перез.* 1. Робити в чому-небудь отвір, крізьну рану (гострим предметом, кулею і т. ін.). *Щось гостре, гаряче пронизало його тіло* (Коцюб., I, 1955, 409); *Станіславе Жолкевський.. два рази пронизав тіло, що здригалося в істеріці, своєю гострою карабелею* (Ле, Навівайко, 1957, 411); *Я взяв ініціативу до своїх рук. Нав'язавши брудну ганчірку на палицю, я виставив її в ляду. Кілька куль пронизало її одразу* (Ю. Янов., II, 1958, 72); // *перен.* Швидким рухом розрізати, розділяти, розсікати (повітря, воду і т. ін.). *Човни.. пронізували гострими носами хвилі, бризками обдавали зав'язих гребців* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 398); *Літак пронизав пухозу хмаринку і полонив над голубими неоглядними просторами землі* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 39); // *тільки 3 ос.* Миттю протікати по чому-небудь (про електричний струм, магнітний потік і т. ін.). *При всякій зміні магнітного потоку, що пронізує контур замкненого провідника, в останньому виникає електричний струм* (Курс фізики, III, 1956, 174); *Пробігав блискавиця через наше тіло; нечуваючись, звідки світле, проникне і, не знаю куди, зникне* (Мирний, IV, 1955, 292); // *чим і без додатка.* Перетинати що-небудь навпіл. *Швидко пронізували накреслену фігуру прямою лінією, блискавично вдарив* [Савка] *по карті кулаком* (Довж., I, 1958, 199); * *Образно.* Ручай, що вискочив з переліска, пронізав очеретища та кучу і перетнув те селище напіл (Ле, Клен. лист, 1960, 179); // *чим і без додатка, перен.* Проникати, проходити крізь що-небудь (про світлові промені). *Місячне світло пронізувало ніжно-синьві нічні мряки, розсвічувало далечину* (Коб., Вибр., 1949, 307); *Сонце, буйне весілля сонце, вступило вже в полуденні краї і гарячим промінням пронізувало повітря* (Коцюба, Нові береги, 1959, 463); *Бакайтин проміння прожектора знову пронізало нічний морок* (Доч., Вибр., 1948, 152).

2. *тільки 3 ос.* Проростати на певну глибину крізь що-небудь (про коріння). *На барханах добре ростуть саксаул, тамарикс і деякі трави. Своїм довгим корінням одні рослини пронізують бархан, інші утворюють густу сітку на його поверхні* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); *Плава укривають численні квітучі рослини, які здебільшого ростуть на його краях; своєю сильною і дуже густою кореневою системою вони пронізують пласт і ще більше скріплюють його складові частини* (Бот. ж., X, 3, 1953, 36).

3. *також без додатка, перен.* Проникаючи крізь одяг, проймаючи наскрізь, викликати неприємні фізичні відчуття (про вітер, холод і т. ін.). *Осінь уже глибока стояла, вітер холодний іє, так наскрізь і пронізує* (Мирний, I, 1954, 94); *Коли зто-небудь відчиняє двері, холодний проляг пронізує усіх* (Бойч., Молодість, 1949, 281); *Раніший, гострий, як зовчайно буває на сході сонця, холодок пронизав мене* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 57); // *безос.* — *Ти зієрієшся. Тримайся!* — *Я тримаюся, Тамарочко. Тільки всю мене пронізує холодом* (Хижняк, Тамара, 1959, 164); *Двері рипнули — і Марію пронізало холодом* (Смолян, Ми разом., 1950, 133); // *Раптово охоплювати тіло або його*

частину (про біль). Лізти було нелегко: час від часу гострий біль пронизував недарно заліковані легені (Галай, Горн..., 1956, 160); Не встиг старшина проскатати десятка метрів, як земля вибухнула під ним. Гострий біль пронизав зігнуті в стремених ноги до самих колін (Гончар, III, 1959, 223); // Раптово вливати на людину, її свідомість (про психічні відчуття). То плач проймає його, то жаль пронизував наскрізь (Мирний, IV, 1955, 112); Страх пронизав його наскрізь (Мушк., День..., 1967, 126); Відчуття небезпеки пронизало свідомість дівчини (Донч., Дочка, 1950, 92); // Раптово проноситься в свідомості (про думку, здогад і т. ін.). — *І горда мисль пронизує мене: Так, ми мости будемо у світі — Ми, дніє нових білиць і теслярі, Каменярі грядущої комуни* (Рильський, III, 1961, 9); *Слова, мигцем вищоплені з листа, народили в нього цю гарячу думку, яка пронизала його раптом: «Нехай російський солдат викликає німецьких солдатів на братання!»* (Смоляч, Мир..., 1958, 168); *Несподіваний здогад пронизав його.*

Дреж пронизував (пронизувала) див. дроз.

◇ Пронизувати до кісток: а) пройтися, дошкуляти (про холод, сирість і т. ін.). *Гострі весняні вітри сичали на просторі, пронизували до кісток* (Горд., Дівчана..., 1954, 17); *Чабан — це той, хто все життя на ногах, коє спека продублює і осінні жряки пронизують до кісток* (Гончар, Тронка, 1963, 15); б) раптово пройтися тіло або його частину (про біль). *Біль пронизує до кісток, свердлить буравами тіло* (Стельмах, II, 1962, 386).

4. чим і без додатка, перек. Пильно, прискіпливо, допитливо вдивлятися в кого-, що-небудь з метою оцінки, осуду і т. ін. *Дітвора зурла, чіплялася на бричку, пронизувала оченятами покулки, згадуючи, що там є й на їхню долю* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 118); *Людомир продовжує мочати, потемнівши від зніву оком пронизує свого мучителя* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 126); *Як пронизав його вперше допитливим поглядом старий Варчук, кладучи ціну новому пастушкові, так і почали його... стерегти чужі очі, мов пси* (Стельмах, II, 1962, 34); *Пронизала [Галина] сірими сердитими очима хлопця і пішла не оглядаючись* (Чаб., Катюша, 1960, 213).

5. чим, перек. Різко, гучно наповнювати звуками повітря, простір і т. ін. *В хаті аж гуло од галу, од клекоту. Усі випили добре, усі говорили голосно, і ніхто нікого не слухав... Солом'їн голос перемагає той клекіт і пронизує есе повітря, як гострий ніж* (Н.-Лев., VI, 1966, 397); *Решта воєнків гарчали та огризалися, дожираючи мертвого коня, і роздирали ще живу кобилу, що пронизувала ніч страдницьким іржанням* (Тулуб, В степу..., 1964, 11); *Раптом ясний ранок пронизав дитячий розгачаний, обурений лежент* (Вас., II, 1959, 364); *Стояла якась особлива, оглушувала тиша. Розбів, пронизав тишу несамовитий, тонкий і гострий, на одній високій ноті, вереск* (Коз., Гарячі руки, 1960, 100).

6. перек. Проходити через що-небудь основою, провідною думкою (про тему, ідею і т. ін.). *Тема матері, що пронизує світлим променем усю творчість Шевченка, найвищої своєї межі досягає в «Марії», одному з останніх великих творів поета* (Рильський, III, 1955, 240); *Питання життя і смерті вражали... мою дитячу увагу, що й залишилося в мені на все життя, пронизуючи в найрізноманітніших виявах мою творчість* (Довж., I, 1958, 12); *Ідеї інтернаціоналізму пронизують усю нашу усну і друковану пропаганду, масову політичну агітацію* (Ком. Укр., 2, 1966, 53).

7. тільки док. Низати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОНИЗУВАТИЙ, а, е. Те саме, що пронизливий.

Різкий, пронизуватий вітер тріпає прапори й стяги і знає по млисто му небу клочками поширпани хмари (Стар., Облога..., 1961, 9); *Радюк важко зітхнув. І його гострі, пронизуваті карі очі немаче припали росю* (Н.-Лев., I, 1956, 616); *Болея Пампушка й пронизуватого погляду цього козацького полковника* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 127); — *Матінко! рятуйте — верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби* (Коцюб., I, 1955, 351).

ПРОНИЗУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОНИЗАТИСЯ**, йдеться, док. 1. Пронизуючи що-небудь, пробиваючись крізь щось, проникати всередину чогось, з'являтися десь. *Світло й сонце пронизувалися есуді; * Образно. Крізь сон пронизувалися жрії, мов промені з далеких тих світів* (Л. Укр., I, 1951, 269); // чим. Бути пронизаним чим-небудь. *Раптом, наче з величчя чарівної руки, кристалічні гелеткі-кримжини пронизуються світлим ізумрудним кольором* (Довж., Зач. Десна, 1957, 451); *Із-за дубів став здійматися на небо місяць, червокий, великий, як червоного золота діжа; вирівнявся над темною масою гаю вершечки дубів, озвонили шпильками пронизалася вода* (Вас., I, 1959, 179); *Сіра курява пронизалася систом куль, упала чорним шаром на обличчя людські...* (Кос., Новели, 1962, 10).

2. тільки недок. Пас. до пронизувати.

ПРОНИЗУВАТО. Присл. до пронизуватий. *Пані Наталя перша скочила з місця. — Геть! — скрикнула вона тонко й пронизуєто* (Коцюб., II, 1955, 172); *Над ними у повітрі справді ширяв хижий кобечь, гостро й пронизуєто свистячи* (Гр., Без хліба, 1958, 52).

ПРОНИЗУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до пронизувати 3, 4. *З-за розу, наче гумоюю палицею, вдарив мене в обличчя різкий, пронизуючий вітер* (Кол., На фронті..., 1959, 167); *Від води тягло голодом — пронизуючим, гострим. Здавалося, останнє тепло відбирала в діточки ця крижана вологість* (Кочура, Родина..., 1962, 148); *Руки його були повіяні й поважні, голос баритоновий, трошечка [трошечки] зрипуватий, погляд голодний і немов наскрізь пронизуючий* (Фр., II, 1950, 292).

ПРОНИКАННЯ, я, с. Дія за знач. проникати. *Твердість є здатність металу протистояти прониканню в нього іншого тіла* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 36); *Проникання обміну й торієлат в землеробство викликає спеціалізацію його, і ця спеціалізація все зростає* (Левін, 17, 1971, 114); *Наші уявлення про обсяг проникання П. Тичини в поезику «Слова» розширює посмертно видана книга «В серці у моїх»* (Рад. літ-во, 12, 1971, 16).

ПРОНИКАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОНИКНУТИ** і **ПРОНИКТИ**, кну, кнеш; мик. ч. проник, ла, ло і проникаєш, нула, ло; док. 1. Удаючись до хитрощів, обману і т. ін., спритно пробиратися, прокрадатися куди-небудь. *Якийсь чисто зодяжений панає намагався проникнути у двір, але біля воріт вартові його затримали* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 127); *Два батальйони Н-ського полка проникали на сідню околицю Пено* (Тют., Вир, 1964, 486); // Пробиратися в яку-небудь організацію, товариство і т. ін. з підірваними, зрадницькими цілями. *Цього ж дня в Криничках набували добровольці до лав новоствореного червоного полку..., а щоб не проник ворожий елемент, запис свистиметься по всіх селах прилюдно, на сходках* (Гончар, II, 1959, 227); // Досягати важкодоступної місцевості, доходити до малодосліджених областей і т. ін. *Встановлено, що білий ведмідь проникає далеко до полюса* (Фіз. геогр., 5, 1956, 122); — *Залишило зрадника і диверсанта в їхніх лізві. Спробуємо проникнути в ще глибші тайгові*

сонки (Довж., I, 1958, 106); — Ви тільки подумайте, Жено! — закликає Дзвіниця дівчину пошепки. — Хірургія проникла вже до грудної клітки (Шовк., Людмила..., 1962, 129); Першим проник у космос, ствердивши наш пріоритет, громадянин Радянського Союзу Юрій Гагарін (Наука..., 11, 1967, 3); // тільки з ос. Бути здатним пролазити, проходити кудись-небудь. Крючок повинен бути добре відшліфований, головна частина його, головка..., не повинна бути ні загатою острою, ... ні тупою, бо погано проникатиме в петлю і затримуватиме темп роботи (В'язання..., 1957, 5); // тільки з ос. Просочуючись, потрапляють кудись-небудь (про ріднини й сипкі речовини). Було душно, дрібний пил проникає навіть у кабину і тріщав на зубах (Донч., Дочка, 1950, 174); Нічого не помічає Іванко. Піт краплинами сповзає з лоба, струмочками стікає з щік, проникає за коміра (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); Вона [ртуть] здатна змочувати деякі метали, проникати в них, розчиняти в собі олово, срібло (Наука..., 4, 1963, 34); // Заповнювати собою який-небудь простір, наповнювати щось і т. ін. (про повітря, газ тощо). Отруйна бензинова димота лізе у вікно, заповнює кімнату, проникає у груди (Собко, Стадіон, 1954, 130); У літню пору в поле слід одягати легкий просторий одяг світлих тонів, щоб повітря вільно проникало до тіла і виводило надлишок тепла (Хлібороб Укр., 3, 1969, 39); За машинами простяглися широкі смуги розпушеного ґрунту, пожовта рідина вноситься на необхідну глибину. Азот не висвітрюється. Прийде час, і він проникне в соковиті стебла, в солодкі кукурудзяні качани (Літ. Укр., 10.IV 1964, 1); // крізь що. Лець пробивається (про світло). Весь будинок був обвитий зеленню, що навіть крізь вікна ніколи не проникає світ сонця (Чорн., Визвол. земля, 1950, 168); Крізь вузький отвір, що над дверима, проникає у кожну місячне світло (Цюпа, Наустріч..., 1958, 191); Слабенький луч [промінв] світла проник крізь шпарку при незамкнених дверях до... темної нічності... (Фр., VIII, 1952, 268).

2. тільки з ос. Проростати на певну глибину (про коріння). Основне коріння плодкових дерев проникає в ґрунт на глибину до двох і більше метрів (Хлібороб Укр., 11, 1966, 31); Корені [тирличу] проникають глибоко в землю, через що їх важко викопувати (Лікар. рослини..., 1958, 55); Чи глибоко коріння дерева може проникнути в ґрунт? Встановлено, що рекорд у цьому належить акації, яка росте у Південно-Західній Африці. Її коріння ввійшло в землю на глибину 68 метрів (Веч. Київ, 10. IV 1968, 4).

3. крізь що. Долаючи перешкоди, доноситися, ставати чутним (про звуки). Крізь стіни в кімнату проникали приглушені звуки музики (Чорн., Потік..., 1956, 35); Її відділяла від усіх прозора стіна, крізь яку не проникали звуки (Жур., Вечір..., 1958, 199); Зайшовши в сіни, він зупинився від пискливого голосу батька, що комариним гудінням проникає крізь напівпричинені затні двері (Тют., Вир, 1964, 254).

4. перен. Пильно вдивлятися в когось, що-небудь, намагатися роздивитися когось, щось. Всевидаче око вже проникало в глибину шеренг, когось невідомо шукало (Гончар, Новели, 1949, 50); Все ближче й ближче лилась чудовий голос, та, проте, хоч і як силкувався Борис проникнути оком улюбленої гуцавини, та дарма, стівачки не було видно (Фр., III, 1950, 88); // Правильно розуміти суть чого-небудь, орієнтуватися, розбиратися в чомусь. Ленін геніально проникає у суть суспільних явищ, явко бачив перспективу їх розвитку (Біогр. Леніна, 1955, 285); Яка сила у тих більшовиків, що так проникають вони в глибоку складну селянської психіки (Цюпа, Наустріч..., 1958, 336); Я вичув образи живою

й неживого, Проник у саму суть високого й низького (Мисик, Біля криниці, 1967, 326).

◇ Проникати (проникнути, проникти) в душу (в серце, до серця) кого, кому і без додатка: а) те саме, що Заглядати (заглянути) в душу (серце) (див. заглядати). Вертяга губа її, окрита золотистим пушком, леда помітно дрижала, а очі, здавалося, проникли Прохорові в саму душу (Шиян, Баланда, 1957, 5); Пані ще привітніше всміхнулася, намагаючись проникнути не тільки в звучання того голосу чи в зміст слів, але і в молодечу сотниковою душу (Ле, Напивайко, 1957, 30); Така дівчина! Скільки вона віршів тих знає — слугав би її й слугав! І зараз ось наче в думки заглянула Давькові, в саму душу проникла (Гончар, II, 1959, 244); б) викликаючи які-небудь почуття, хвилювати, зворушувати. Піднявся страшний крик полечених, що проникає до серця тих людей..., котрі дивились на ту страшну смерть (Н.-Лев., VII, 1966, 174); Козак Гаркуша у М. Л. Кропивницького був сповнений шляхетності, чарівності у поведінці і духовної краси. Голос його проникає у душу (Минуле укр. театру, 1953, 57); Не здатні [примітні твори] проникнути в серце читача, торкнутися живих струн його душі (Літ. газ., 10. III 1959, 2).

5. перен. Розповсюджуючись, поширюючись, здобувати загальне визнання, набувати широкого застосування і т. ін. Не тільки народна творчість з давніх-давен увійшла своїми елементами в літературу, але й література увесь час різними шляхами проникала в народні маси, засвоювалася ними (Рильський, IX, 1962, 201); Після завоювань Александра Македонського на Схід стала проникати грецька (еллініська) культура (Іст. СРСР, I, 1956, 14); Кібернетичні машини в кожнім роком все більше і більше проникатимуть в усі сфери життя нашого суспільства (Ком. Укр., 7, 1962, 48); Футбол проник у гуцул народну, у всьому її товщу, без нього вже життя нема! (Вишня, I, 1956, 402); Можна ясно уявити, в які глибокі верстви радянських людей проникли книги великого російського письменника Гоголя (Вол., Наддн. висоти. 19:3, 149); // Швидко поширюватися, доходити до кого-небудь звідніть (про чутки, вісті і т. ін.). З міста на село проникали чутки про Червоному Армію. Живе воно, воно, б'є ворога (Хижняк, Тамара, 1959, 41); З-за колоного доту концтабору таємними шляхами проникали вісті, що комуністи і там залишалися комуністами (Чорн., Визвол. земля, 1959, 104); Тієї ночі Остап Богучар довго не повертався в катакомби. Але тригожна звістка однаково проникла під землю (Кучер, Чорноморці, 1956, 221); // Оволодіваючи чимись-небудь думками, впливаючи на когось, поширюватися (про ідеї, теорії і т. ін.). Величезними кроками, проникаючи через усі розатки і кордони, розійшлося по світу ленінське вчення (Собко, Серце, 1952, 99); З Росії проникали в Казахстан революційно-демократичні ідеї. Проназували і поширювали ці ідеї політичні засланці (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 73); — Хай не проникне лизичницький дух каховського торжества у вашу благословенну Аскаїю (Гончар, Таврія, 1952, 130).

ПРОНИКАЮЧИЙ, а, е: △ Проникаюча радіація — потік гамма-променів і нейтронів, що випромінюється з космосу, зони ядерного вибуху і т. ін. Вплив проникаючої радіації — один з основних факторів, які визначають можливість і тривалість космічних польотів по даній орбіті (Рад. Укр., 23.X 1962, 2); В момент атомного вибуху виділяється колосальна кількість енергії, яка блискавично поширюється в усіх напрямках у вигляді ударної хвилі, світлового випромінювання і проникаючої радіації (Наука..., 7, 1955, 14).

ПРОНИКЛИВИЙ, а, е. 1. Який глибоко розуміє

суть чого-небудь, правильно оцінює когось, щось, розбирається в чомусь. «Слово о полку Ігоревім», одним із геніальніших тлумачів якого був Пушкін, а одним із найпроникливіших перекладачів Шевченко, становить законну гордість і росіян, і українців, і білорусів (Рильський, III, 1955, 15); Мирон Кіндратович був людиною золотого витримки і глибоко проникливою. Він догадався, який чер'як підточив серце Марті (Вол., Самошвіта, 1952, 38); Я хотів змінити цю тему і відбувся жартом: — Математики, на жаль, не завжди бувають проникливими психологами (Гур., Новели, 1951, 198); // Здатний проникати в сутність чого-небудь. Проникливий розум і військовий досвід Хмельницького відразу оцінили всю перевагу вибраної Богом позиції (Кач., II, 1958, 416); // Який вдало передає суть чого-небудь; глибокий. Хороші її проникливі праці про доктор автор «Вершинки» [Ю. Яновського] з'явилися у нас після його смерті (Рильський, Веч. розмови, 1964, 199).

2. Який виражає які-небудь почуття, настрої і т. ін. [К а с с а н д р а:] Не знаю а нічого, тільки бачу крикий гімн погляд, тільки чую проникливий гигацький голос (Л. Укр., I, 1951, 107); Після вечери катеринського, підвісившись із-за столу, став дякувати зазвичай. — Спасибі за хліб, за сім'ю, — промовив він зі щирою, проникливою теплою в голосі (Гончар, II, 1959, 160); Обличчя у боцмана ладіне, голос проникливий (Ткач, Жди..., 1959, 45); // Який викликає які-небудь почуття, настрої і т. ін. За парканом збиралися люди і зачаровано слухали глибоку, проникливу, як найщиріші думки людини, музику (Ів., Вел. очі, 1956, 80); Ось де [в гуморесках О. Вишні] прониклива різюча сатира! (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 105); «Партія — розум, честь і совість нашої епохи». У цих проникливіх словах.. визначено характерні риси нашої партії (Ком. Укр., 6, 1973, 49).

3. Пильний, спостережливий, гострий (про очі, погляд і т. ін.). Її холодний, проникливий погляд і гостре кам'яне лице змінилось, зм'якло, і вона в одній хвилині забула все (Коб., I, 1956, 242); З незнайомого портрета на Головацького глянули м'які, проникливі очі, в яких світилася зогрітий любов'ю глибокий розум (Жур., До них іде..., 1952, 38); Її неприємно вразили його стрі, проникливі очі. Він, здається, бачив ними наскрізь (Хлижяк, Тамара, 1959, 30).

4. Який проникає куди-небудь. Був саме гострий грудень, і прониклива студія в ялила все довкола (Коб., II, 1956, 109); Було вночі темно, макрапс емилій, всюди проникливий дощик (Голов., Крапля..., 1945, 46); // Який неприємно діє на слух (про звуки). Проникливий крик.

ПРОНИКЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до проникливого. Задоволений з власної проникливості, Савченко поступово набирається духу (Збан., Сеспель, 1961, 353); Недремна проникливість мислі, печальної і разом з тим на диво працюючої, наснаженої непереможним «вразенням життя», чувається майже в кожній вірші поета [Є. Плужника] (Не ілюстрація..., 1967, 320); Байкарецький творчості М. Годованця гласлива ніжність, сердечність, велика людяність і глибока проникливість у внутрішній світ людини (Вітч., 1, 1969, 173).

ПРОНИКЛИВО. Присл. до проникливого. Семен.. уважно й проникливо приглянувся до Мурого (Сміл., Зустрічі, 1936, 63); Соціальне значення сатири визначається передусім тим, наскільки проникливо вона аналізує життя, своєчасно виявляє негативні явища й гостро картає все те, що заважає радянському народові будувати комунізм (Рад. літ-во, 9, 1968, 67); Спокійно

і проникливо забринів її густий голос (Донч., V, 1957, 449); Вперто й проникливо дивилися на Ясеня засльознені очі професора, щось ніби шукали, щось ніби хотіли побачити (Ю. Бедзак, Альма матер, 1964, 186); Прониклива проникливо вереснула (Л. Укр., II, 1951, 518).

ПРОНИКНЕННЯ, я, с. Дія за знач. проникнути, проникти. Наше відділення одержало задання озорювати одну з вулиць на випадок проникнення ворожих автоматників (Багмут, Записки..., 1961, 41); Член партії повинен:.. всемірно зміцнювати ідейну і організаційну єдність партії, оберігати партію від проникнення в її ряди людей, не гідних високого звання комуніста (Статут КПРС, 1971, 5); Проникнення радянської людини в космос і тривале в ньому перебування — це своєрідний вінець досягнень радянської науки, свідчення її високого злету (Рад. Укр., 22.VIII 1961, 1); Тільки глибоке проникнення життя в сутність величного труда і боротьби народу за побудову комунізму дає йому теоричну наснагу, допомагає повніше осмислити її емоційно відчуті неповторну красу сучасності і відтворити її в хвилюючих образах (Мист., 5, 1961, 13).

ПРОНИКНИЙ, а, є. Здатний пропускати крізь себе що-небудь. Класична меланія виходить з того, що простір безмежний, нерухомий, проникний, безперервний (Наука..., 8, 1956, 36); Усадка цементу завдавала будівельникам багато непримностей, бо, якщо в шпукатурці появлялися дрібні тріщини, бетоми ставали проникними для води (Тасмн. вапна, 1957, 67).

ПРОНИКНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до проникний. Пицані і взагалі легкі ґрунти після оранки легко злежуються і тому називають при тривалому зволоженні лишаються, завдяки їх легкій проникності, майже з тим самим взаємним поєднанням часток, яке було в них безпосередньо після обробітки (Колг. Укр., 7, 1957, 24); Прісну.. воду видалити з легенті неможливо, оскільки порушується проникність судинних стінок і прісна вода дуже швидко всмоктується в кров (Знання..., 8, 1967, 8).

ПРОНИКНУТИ див. проникати.

ПРОНИКТИ див. проникати.

ПРОНИРА, и, ч. і ж., розм. Те саме, що проніза. Там [у школі] прокиру якого, ябеду осміють..., часом і вибувають гуртом (Мирний, I, 1954, 123); Що тільки не говорив йому той проніра в «Кужушці! Теж, мабуть, сп'яна розв'язав свій язик (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 145).

ПРОНИРЛИВИЙ, а, е, розм. Те саме, що пронізливий. [Б е р е ж н и й:] Ну, ти ж і дипломат у мене. На вигляд така смирна, ладіна, а пронірлива (Баш, Дніпр зорі, 1953, 48); // Який виражає пронозливність, спритність. Від пронірливих очей тітки Беки хіба словасисся! А може, вона й раніше бачила, та мочала. Хай, мовля, спить. А тепер зареботала на всю короварю (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 124).

ПРОНИРНУТИ див. пронірювати.

ПРОНИРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОНИРНУТИ**, ну, нєш, док. 1. Прінувши у воду, пропливати певну відстань під водою.

2. перен., розм. Швидко, непомітно пробиратися кудя-небудь.

ПРОНИШПОРТИ, рю, ршш, док., розм. Нишпорити якийсь час. Він цілий день пронішпорить коло тину, заглядаючи в дірочки, чи не видно де кругляві голоски з чорняком, як шок, волоссячком (Мирний, IV, 1955, 95).

ПРОНОЗА, и, ч. і ж., розм. Спритна, хитра людина; проніра. А Микита, той проноза, Ну ж жетати риби з воза, В каціці лиш лишився квас (Фр., XI1, 1953, 12); Він показав себе ще в студентські роки: користався ре-

путацією хитрої пронози, людини собі на умі... (Бойч., Молодість, 1949, 201).

ПРОНОЗЛИВИЙ, а, е, розм. Про людину, яка всюди проникає; спритний, меткий. Змалку росло воно хитре, пронозливе, гостре на речі, і ласки ніхто не забачив в іскровий смішливий очак (Дн. Чайка, Тв., 1960, 154); *Вольовий, пронозливий, бідовий, він міг піти на що завгодно ради свого підрозділу* (Гончар, I, 1954, 169); *Бездарний, але пронозливий, не дуже розумний, але хитрий, як лис,— цей учений пустошат настигну мотсти підмурок для очної кар'єри своєї* (Вол., Місячне срібло, 1961, 37).

ПРОНОЗЛИВІСТЬ, вості, ж., розм. Абстр. ім. до пробозливий. Штаб Потьомкіна обішли не так знавці воєнного мистецтва, як високопоставлені пани і пані.. Знамі дами з властивою їм пронозливістю і нахабством домагалися чинів і постачальницьких постів для своїх чоловіків (Добр., Очак. розмир, 1965, 91).

ПРОНОЗЛИВО, розм. Присл. до пробозливий.

ПРОНОЗУВАТИЙ, а, е, розм. Те саме, що пробозливий. Розумний та пронозуватий о. Сава якось зумів з дяконів вийти на попа на маленьку парафію (Н.-Лев., IV, 1956, 49); *Він не полюбляв партнера, бо той... був.. улазливий і пронозуватий* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 207); // Який виражає пронозливість. *Гострі пронозувати очі в його мов потопали за гладкими щокми, що так і лисіли від журу* (Гр., I, 1963, 263).

ПРОНОЗУВАТИСТЬ, тості, ж., розм. Абстр. ім. до пробозуватий.

ПРОНОЗУВАТО, розм. Присл. до пробозуватий.

ПРОНОНС, у, ч. Особливості звукової системи французької мови. Лютченка звали Федір Семенович, але дружина.. перейменувала його на Федра, вимовляючи це ім'я з особливим французьким прононсом (Мокр., Сто., 1961, 17); *Французький прононс був у нього непоганий* (Смолич, Світанок..., 1953, 354).

ПРОНОНС, у, ч. Те саме, що повбє 1. Лікар спитає.. санітара.., чи не було у кадета Бігера блювоти і проносу (Гашек, Пригоди.. Шейка, перекл. Масляка, 1958, 418); *У жахат під час кору буває пронос, що ще більше знеслаблює організм, створює сприятливі умови для виникнення ускладнень* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 39); *У божжолостей, що гворіли на пронос або вивесли напад михей чи цієї, потрібно замінити рамки* (Бджільн., 1956, 36).

ПРОНОСИТИ, бшу, бснш, недок., **ПРОНЕСТИ**, сү, сєш; мин. ч. проніс, несла, лб; док., перек. 1. Нести повз кого-, що-небудь, уздовж чогось, в полі зору когось і т. ін. *Очі Черниша засвітилися і поглибшали, а обличчя набрало такого виразу, наче він стояв оце в строю і перед ним прапороносці проносили стяг училища* (Гончар, III, 1959, 12); *Вони домовилися, що Григорій Сидорович шукто пронесе хлопчика повз трибуку, виїде з колоди й чекатиме.., щоб передати невістці сина* (Ю. Янов., II, 1954, 108); *Двоє [робітників] пронесли на заізнім коромислі тяжке цебро і зникли* (Мек., II, 1957, 98); * Образно. *Пісню на стрібище легко пронесли біійці* (Дор., Єдність, 1950, 3); // Таємно від когонебудь вносять кудись або виносять звідкись якийсь предмет.— *Ходім до мене; у мене є добра горілка, аж із золотий крадькома від об'їздчиків проніс* (Кв.-Осн., II, 1956, 112); // перен. *Зберігати що-небудь довгий час у пам'яті, не забувати когось. Я через ночі без сну Тейй незрадженний образ проношу* (Мал., Звенигора, 1959, 291); *Він все міцніше і міцніше стискував рукили її вузькі плечі і жадбно, як очманілий, принозувався до сонячникомого запаку її волосся, щоб пронести його із собою всіма тими дорогами, якими йому доведеться пройти* (Тют., Вир, 1964, 281); *Образ коланий проніс*

я крізь кров... (Сос., II, 1958, 335); // перен. *Бути вірним певним принципам, ідеям і т. ін. Крізь усе своє сєйдоме життя в мистецтві проніс Аморосій Максиміліанович Бучма невгамому любов до Великого Кобзаря, до його неамирущої полум'яної поезії, яка була невичерпним джерелом творчого натхнення артиста* (Мист., 2, 1961, 8); *Крізь роки суворих випробувань, запеклої ідейної і політичної боротьби партія високо пронесла прапор Леніна, непохитну вірність марксизму-ленінізму* (Ком. Укр., 10, 1967, 17); // також у сполуч. із сл. *с л а в а*, перен. *Прославляти когоч-, що-небудь. Наші фільми пройшли по земній кулі і пронесли славу вітніо радянського народу, його героїв* (Довж., III, 1960, 223); *Ансамбль танцю, очолюваний П. Вірським, проніс українське хореографічне мистецтво по всій земній кулі* (Літ. Укр., 26. II 1965, 4).

2. *Тільки док. Нести* (у 1 знач.) якийсь час або на якусь відстань.

3. *Швидко переміщати на кому-, чому-небудь когось, щось кудись. Вітром пронесті мене, мої коні застоїні, за ліса [ліси], за ріку...* (Вас., II, 1959, 546); *Кожу, не зраджуй ти, пронеси його горою, над ровами, над рікою,— не впади із висоти* (Гонч., Вибр., 1959, 55); // *Силою нести* за собою когоч-, що-небудь (про вітер, течію води і т. ін.). *Та вже ті тарани не робили ніякої шкоди монголам: течія пронесла їх поуз [повз] монгольських становищ* (Фр., VI, 1951, 133); *Рівний не сильний вітрець проносив легенькі хмаринки* (Собко, Зор. крила, 1950, 128); *Лише за прохідною, крізь яку його так і проніс людський потік, Іван збагнув, що в нього ще є час* (Кучер, Трудна любов, 1960, 393); // *безос. З гуком шумним пронесло кризу* (Граб., I, 1959, 163); *Вибухової хвилі не пронесло, вона наростала з новою силою* (Кучер, Чорномор'я, 1956, 256).

4. *також без додатка. Не зачіпати, не торкатися когоч-небудь, обминати когось* (про біду, лихо і т. ін.). — *Летить [міна]! — вигукував він, а сам уже лежав, припавши до землі, як осінній лист...* — *Пронеси!* (Гончар, I, 1954, 41); — *Та ти куди? Назад мені! — Вдова зіщулилася на дні [схованки] — І серцем вибухи лічила..* — *Чи пронесе? Чи пронесе?* (Стельмах, V, 1963, 58); // *безос. Врешті офіцер відходить. «Пронесло», — думає Бармаш* (Коз., Гарячі руки, 1960, 166).

5. *перен. Поширювати, передавати* (вісті, чутки і т. ін.). *Така, як ти, колись лілея На Іордані процвіла і воплотила, пронесла Святее слово над землею* (Шевч., II, 1963, 326).

6. *безос. Внаслідок захворювання кишечника виходити назовні* (про їжу в неперетравленому вигляді).

ПРОНОСИТИ *див.* пробношувати.

ПРОНОСИТИСЯ, бшуся, бсншся, недок., **ПРОНЕСТИСЯ**, сүся, сєшся; мин. ч. пронісся, неслася, лбся; док. 1. *З великою швидкістю переміщатися, пересуватися де-небудь, повз когось, щось, над кимсь, чимсь і т. ін. По дорозі проносяться вантажні машини* (Головко, I, 1957, 414); *Деся за муром одна по одній проносяться постаті бігунів* (Коч., II, 1956, 77); *З тяжким шелестом, з літловісним прищиптуванням проносилися снаряди* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 379); *Пронеслися над лісом з зиком журавлі* (Граб., I, 1959, 218); *Поряд них пронеслися в танці Валька Вокє і Яринка, але Ніна не помітила їх* (Собко, Стадія, 1954, 243); // *тільки з ос. З великою швидкістю, силою мчати, переміщатися* (про вітер, бурю і т. ін.). *Над степами підня.. проносилися страшилий чорні бурі* (Гончар, I, 1959, 3); *Вдовж Дніпра, назустріч течії, проносилися несаможитий шквал* (Жур., Вечір..., 1958, 99); *Над містом швидко пронеслися і вищула грозова злива* (Чорн., Красиві люди, 1961, 15); * Образно.

Великий Жовтень свіжим вітром пронісся над селянськими хатами, над усім анедоломним краєм (Ком. Укр., 6, 1968, 24); // тільки з ос. Про уявний рух навколишніх предметів, повз які рухається хто-, що-небудь. **Далеко-східна тайга** проноситься під літаком тисячами кучерячих сопок (Довж., I, 1958, 111); **Чути, як за Ілмю-натором** проноситься вода (Ю. Янов., II, 1958, 41).

2. тільки з ос. На мить в'являтися (про думки, спогади і т. ін.). У голові Петру байскавичко проноситься думка, яка збурює його кров і засвічує очі гострим блиском (Чаб., Балкан. весна, 1960, 8); **Неясні думки**, або краще **мислючі, шматочки** якихсь думок пронеслися в голові, як метеори, але вони все ж таки залишили свій ясний слід (Л. Янов., I, 1959, 326); // На мить поновлюватися в пам'яті, свідомості, уяві (про раніше бачене, чуте і т. ін.). Її не спалося... перед нею пронеслося все те, що вона бачила по шляху (Мирний, I, 1954, 65); **Перед ним постає його праця** в археологічному музеї та геологічній дослідній станції. В уяві пронеслися тисячі різних забутих слимаків, фосфоритів, згалясті згони фарбистого ґрунту (Досв., Вибр., 1959, 265).

3. тільки з ос. Швидко мвнати (про час). **Пронеслися весни**. Надя виросла, виїхала заміж, лишилася жити в батьківському домі (Рад. Укр., 9.VI 1962, 2); **Не побрались, Розійшлися, мов не зналися**. А тим часом дорогої Літа тії молодії Марне пронеслися (Шевч., II, 1963, 166); **Прошай все, що пронеслось-полинуло нестримною повідю!** (Гур., Друзі..., 1959, 228).

4. тільки з ос. Миттю розноситься, розходиться луною, доходить до слуху багатьох (про звуки). **Оскар! Шит твій мідяний** Воює нині з громом; В поєвтрі зук його сумний Проноситься над домом (Граб., I, 1959, 411); **Проносяться різні мотики**, і якось тужно від них стає (Хотк., II, 1966, 318); **Нестяжний крик** пронісся над пасікою і помчався у ліс (Мирний, I, 1954, 178); **У вранішній тиші над селом** пронісся звук горня сільського пастиуха (Томч., Жмеянки, 1964, 48); // **безос**. Тим часом пронеслися поміж купюк: «Кармелюк! Кармелюк!» (Вовчок, I, 1955, 364); — **Пізота піднялась!** — пронеслися, як байскава, від біяца до біяца (Гончар, III, 1959, 45).

5. тільки з ос: Швидко поширюватися, ставати широко відомим (про чутки, вісті і т. ін.). **Пронеслися.. чутка: піщан оддали генералові!** (Мирний, II, 1954, 88); **Страшна звістка** пронеслися по селу, вибігла в поле й копилася від ниви до ниви (Томч., Жмеянки, 1964, 263); **Швидко, як витор**, по містечку пронеслися чутка, що з степу наступає якась армія (Дмит., Наречена, 1959, 75); // **безос**. **Не знають, звідки і ким** пронеслися, що в Павла у хаті недобре... (Вовчок, I, 1955, 170).

ПРОНОСИТЬСЯ *див.* пробнуватися.

ПРОНОСИТИ, а, ё. Який прискорює спорожнення кишечника. Окремо слід спинитися на правилах приймання проносних засобів (рицинова олія, проносні солі), які мають неприємний смак (Заг. догляд за хворими, 1957, 164); // у знач. ім. **проносне**, ніго, с. Лікарський засіб, що застосовують у медицині та ветеринарії для прискорення спорожнення кишечника. **Лягну олію** еживали не тільки для харчування, але й як проносне (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 57); **На самому початку** захворювання [ва дисентерію] необхідно давати проносне, щоб видалити всі рештки харчової кашки (Хвор. дят. віку, 1955, 98).

ПРОНОШЕНИЙ, а, е. Який проносився, став мало-придатним для користування (про взуття, одяг і т. ін.); старий. **Ледве купи** тримається [піджак], такий він проносений та проштопаний (Вільде, III, 1968, 121); **Терешко саме** взувався, і **Коропов побачив** в його руках сиду проносену онучу (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 155).

ПРОНОШУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОНОСИТИ**, ошу, бснш, *док.*, *перех.* і *без додатка*. 1. Одягати щонебудь час від часу. [Платон Гаврилович:] Я тобі вишиваю сорочку справляю. **Намиста, дукати у мене єсть, будеш** проносувати (Вас., III, 1960, 145); **Як зачухеш, немко, Що я тут прилежу, То дай мой** подруженьці Проносить одержу (Укр.. думи..., 1955, 292).

2. тільки *док*. Носити (у 1—6 знач.) якийсь час. **Гинули** [пушкарі], правда, часом від якилось тазмних куль, що не знати звідки вилітали нараз з-за смерек, але все ж при певного роду обережності можна було проносити своє пушкарське достоянство таки досить довгий час (Хотк., II, 1966, 54).

ПРОНОШУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **ПРОНОСИТИСЯ**, ошуся, бсншся, *док*. 1. Ставати малоприслужним для користування після тривалого або неакуратного носіння (про одяг, взуття і т. ін.).

2. тільки *док*. Носитися (у 1—3 знач.) якийсь час. **Проносилася** з листом цілий день.

ПРОНОДИТИСЯ, нуджуся, нудішся, *док*. **Нудитися** (у 1 знач.) якийсь час.— **Увесь день** пронудилася сама,— як не казалися!.. **Всі вікна** видивилися, виглядаючи вас... (Вас., I, 1959, 192).

ПРОНОМЕРОВАНІЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до **пронумерувати**; // **пронумеровано**, *безос. присудк. сл.* **Згадуючи**. усі сумніви, труднощі і прикритості у процесі створення фільму, коли сценарій уже затверджено і, як ведеться, вже «пронумеровано, проіншуровано й скріплено суржучною печаткою», я прихизджу до такого висновку: народ доручив нам свою кінодраматургію для того, щоб ми здобували в ній перемоги (Довж., III, 1960, 167).

ПРОНОМЕРОВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОНОМЕРУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* 1. Робити нумерацію. **Пронумерувати** сторінки.

2. тільки *док*. Нумерувати якийсь час.

ПРОНОМЕРУВАТИ *див.* пронумерувати.

ПРОНОХАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до **пронюхати**; // **пронюхано**, *безос. присудк. сл.* **Треба ж було** зробити таку капітальну дурницю — піти на ті вечорниці... **Бути не може, щоб не** пронюхано, хто там був, про що балакали... (Коцюб., I, 1955, 165).

ПРОНОХАТИ *див.* пронюхувати.

ПРОНОХУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОНОХАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* і *без додатка*. 1. **Нюхаючи** кожну річ окремо, відчувати її запах.

2. *перен.*, *розм.* Дізнаватися про щонебудь, вивідувати щось.— **Треба перевірити** Яська,— **оставив** я своє слово.— **Може, він** Борисом засланий до нас, щоб **пронюхувати** (Чаб., Катюша, 1960, 54); **Пронюхали в селі, Що** Солопій горох посіяв на ріллі (Г.-Арт., Байки..., 1958, 62); **Коли б** Сербик не **пронюхав** небезпеки і не зник з горизонту зовсім (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 238).

ПРОНЯВКАТИ, аю, аеш, *док*. 1. *Док.* до **пнявкати**. — **Слава вам і спасіння на небі, що ви не такі**,— **сказав** отець Єремія, **немаче кіт** пронявкав (Н.-Лев., III, 1956, 371).

2. **Пнявкати** якийсь час.

ПРОНЯНЬЧИТИ, чу, чеш, *док*. **Пнянчяти** якийсь час.

ПРОНЯНЬЧИТИСЯ, чуся, чшся, *док*. **Пнянчитися** якийсь час.

ПРООБРАЗ, у, ч. 1. Той, хто стає, або те, що стає зразком, взірцем кого-, чого-небудь. **Вічно живий Ілляч**, як **пробобраз** людини майбутнього, буде завжди **немертвучим слайом**, що освітає людство шлях до найпрекраснішого і найсправедливішого ладу на землі — комунізму

(Ком. Укр., 4, 1961, 63); Велична будова нового світу, сподружувана героїчною працею вільних народів на величезних просторах Європи і Азії, — прообраз нового суспільства, майбутнього всього людства (Програма КПРС, 1961, 22); // Первісний зразок чого-небудь. На чолі колони йдуть реактивні установки, прообразом яких були знамениті «Катюші» часів Великої Вітчизняної війни (Рад. Укр., 8. XI 1960, 1).

2. Особа, яка служить авторіві оригіналом для створення літературного персонажа: прототип. Прообразом героя мого твору буде Макар Мазай (Допч., VI, 1957, 590); Ярина Валах була прообразом Маланки [героїні повісті «Фата морганна», Павло Галушка — Хоми Гудзя (Вітч., 1, 1956, 117)]; // Відтворення художніми, мовними, інтонаційно-мелодійними і т. ін. засобами образу кого-, чого-небудь. Тут [на плиті], цілком імовірно, зображено Артеміду або, точніше, її прообраз, божицю місяця — покровительку стад і врожаю (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 70); Основне місце в партизанському побуті посідала пісня.. Деякі автори писали поетичні тексти, які співалися на знайомі мотиви. Інтонаційний прообраз мелодії і емоційність художнього слова збуджували асоціації, близькі душевному стану виконавця (Мист., 4, 1965, 6).

ПРООЙКАТИ, аю, аеш, док., розм. Ойкати якийсь час.

ПРООЛІЄНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до проолієти. Вивалючись в мишуле, ми помітимо безліч селянських хат з віконцями, запнутими бичачим мізуром або проолієним полотном (Наука..., 9, 1971, 38).

ПРООЛІТИ див. прооліювати.

ПРООЛІТИСЯ див. прооліюватися.

ПРООЛІЮВАТИ, юю, юеш, недок., **ПРООЛІТИ**, ію, іш, док., перек. Просочувати, насичувати, промазувати що-небудь олією.

ПРООЛІЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРООЛІТИСЯ**, іться, док. 1. Просочуватися, насичуватися олією. 2. Тільки недок. Пас. до прооліювати.

ПРООПЕРОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до прооперувати; // прооперовано, безос. присудк. сл. У кімнаті було двічі прооперовано одного зворого — і обидва рази трансплантована ніжка розсмоктувалася. У таких випадках доводиться ампутувати ногу (Наука..., 3, 1967, 40).

ПРООПЕРУВАТИ, ую, уєш, перек. Док. до оперувати. Коли добрався (Петро), нарешті, до лікарні, Василь вже прооперував (Загреб., Спек, 1961, 231); Схопило біля силосу так, що літаком довелося відправляти небораку в область — того ж дня й прооперували (Гончар, Трояк, 1963, 200).

ПРООРАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до проорати. Перше, що вона помітила, наблизившись до ферми, було «Л», глибоко прооране на стіні, мабуть, базнетом (Гончар, I, 1954, 167); // проорано, безос. присудк. сл. * Образно. Ніченька ясна, місячно, зоряно — Видно, хоч голяки збирай». — В пісні, А в небі смугу проорано з краю у край (Воронько, Коля я., 1962, 43).

ПРООРАТИ див. проорювати.

ПРООРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. проорювати. В сучасній практиці гідротехнічних розвідок ліній затоплення виносять на місцевість.. і закріплюють у натурі кілками, а де можливо, проорюванням борозни (Інк. геод., 1959, 298).

ПРООРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРООРАТИ**, рю, рєш, док., перек. 1. Прокладати борозну при оранці. На змилал морських не залишиш свіду, На воді не проореш трикош межі... (Перв., II, 1958, 92); * Образно. Надвечір'я проорало по хмарах на-

скісні попелясті борозни (Стельмах, На. землі, 1949, 488); * У порівн. Стало' знов тихо в класі, аж чути було в тиші, як шкрябало по аркуші перо: виводить прізвище поваді важко злось, мов борозну проорює (Головко, II, 1957, 60); // також неперек., перек., рідко. Утворювати сліди, смуги і т. ін. чим-небудь твердим на м'якому. Амангелди ліг на сніг і поглазував до воріт. Він проорював слід, за ним сунулись Ілля і Тастан (Десняк, Десну..., 1949, 521); Учень з несподіванки різко шарпнувся об'їк. Кінець указки проорав на його щопі червону смугу (Кол., Терен..., 1959, 23); П'яти торозтіла з одного сідця на другий. Гошка проорав ними по ніску (Тют., Вир, 1964, 426).

2. тільки док. Орати якийсь час.

ПРООХАТИ, аю, аеш, док., розм. 1. Док. до бхати.

2. Охати якийсь час.

ПРООХКАТИ, аю, аеш, док., розм. 1. Док. до бхкати.

2. Охкати якийсь час.

ПРОПАГАНДА, и, ж. Поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань. Соціалістична робота російських соціал-демократів полягає в пропаганді очень наукового соціалізму (Ленін, 2, 1969, 427); Не любити таку творчість [фольклор] — неможливо. Присвячувати себе її дослідженню і пропаганді — почесний обов'язок і одночасно велика відповідальність (Рильський, IX, 1962, 187); Комуністична партія і Радянський уряд завжди приділяли і приділяють величезну увагу охороні, збереженню і пропаганді пам'яток історії та культури (Ком. Укр., 8, 1967, 27); // Ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний характер. Стрємія привітас їх [езуїтів] привітно, але побалакав з ними холодно й заборонив їм заходжуватись коло католицької пропаганди в Лубеччині (Н.-Лев., VII, 1966, 75); // Система засобів масового поширення ідей, поглядів і т. ін. Наша пропаганда покинула зміло і переконаливо розвінчувати капіталістичний спосіб життя, показувати переваги соціалістичного способу життя (Матер. ХХІ з. КП України, 1960, 76); Одним з основних, першочергових завдань Усної і друкованої пропаганди є широке і ґрунтовне висвітлення питань, що стосуються сучасного комуністичного руху (Ком. Укр., 8, 1969, 6); // у сполуч. із сл. буюро, відділ. Складає частина назви певних відділів державних і громадських установ. За змилку з'явився завідувач відділу агітації і пропаганди Гурін (Жур., Звич. турбота, 1960, 54); Бюро пропаганди радянського кіномістечува.

ПРОПАГАНДІСТ, а, ч. Особа, що займається пропагандою — виступає перед трудящими з бесідами, доповідями, лекціями тощо, проводить політзаняття і т. ін. Кожній міській, районній партійній організації під силу підготувати необхідну кількість пропагандистів і особливо агітаторів, залучивши до цієї роботи партійний актив, найбільш підготовлених слухачів системи політичної освіти (Матер. ХХІ з. КП України, 1960, 75); Олесь ввійшов до активу комсомольців-пропагандистів і агітаторів (Допч., VI, 1957, 610); // Те саме, що популяризатор. Іван Франко — щирий і послідовний друг російського народу і пристрасний пропагандист передової російської літератури в Галичині (Рильський, IX, 1962, 39); Золотими літерами описана в історію міжсволянських контактів діяльність Лисенка як пропагандиста слов'янської пісні (Мист., 3, 1968, 7).

ПРОПАГАНДИСТКА, и, ж. Жін. до пропагандист.

ПРОПАГАНДИСТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до пропагандист. Надзвичайно важливим фактором, який

визначає успіх політичної освіти, є пропагандистські кадри (Ком. Укр., 7, 1966, 69).

2. Прикм. до пропаганди. — *Що нам потрібно в першу чергу? Якнайтісніше зв'язатися з масами. Так нас учить товариш Ленін. Треба посилювати агітаційну і пропагандистську роботу серед робітників і особливо у військових частинах* (Головко, II, 1957, 465); *Агітаційний плакат звертався переважно до робітника й червоноармієця, а пропагандистський — до селянина* (Літ. Укр., 7, II 1969, 1).

ПРОПАГУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пропагувати**. Величезну роль у світовому поширенні вчення Станіславського відігравло пропагування його системи за кордоном (Мист., 1, 1963, 12); *Збирання і пропагування дорожочинних скарбів волинського фольклору стало однією з ланок творчої діяльності багатьох самодіяльних хорівих колективів* (Нар. тв. та етн., 4, 1968, 84).

ПРОПАГУВАТИ, ую, уєш, недок., *перез.* Поширювати і постійно, глибоко та детально роз'яснювати якінебудь ідеї, погляди, знання. *Партія буде систематично пропагувати великі переваги соціалізму і комунізму перед відживаючою сейм капіталістичною системою* (Програма КПРС, 1961, 107); *Поезію треба і любити, і поважати. І пропагувати теж* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 132); *Пролетарські письменники постійно пропагували досвід соціалістичного будівництва в Радянському Союзі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 164).

ПРОПАГУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до **пропагувати**. *Громадською трибуною був театр Кривеницького. Трибуною, з якої пропагувались і через художньо-сценічні образи утверджувались демократичні ідеї* (Збірник про Крон., 1955, 80); *Серед молоді широко пропагується ленінський стиль роботи, ленінська діяльність, принципиальність і людяність* (Ком. Укр., 11, 1965, 27).

ПРОПАДАТИ, дію, аєш, недок., **ПРОПАСТИ**, паду, паде́ш; *мин. ч.* пропав, пала, ло; *дох. і.* Загублюватися, втрачатися через небалість, недогляд, крадіж і т. ін. У казармі почала пропадати одежа: в одного вкрали сорочки, у другого свиту (Н.-Лев., II, 1956, 102); *Писав [Черкашні] на Хімки, листи пропадали* (Дмит., Розлука, 1957, 164); *Книжки дорого пропали, а лист прийшов дуже пізно* (Л. Укр., V, 1956, 100); *Павло зліз із печі і став зазірати то під стіл, то під ніл, то під лави. — Чого шукаєш? — Чоботи десь пропали* (Тют., Вир, 1964, 367); // *перез. недок., у сполуч. із запереч. часткою* *не*. *Не зникати, бути весь час у наявності. Добро не пропадає, а зло умирає* (Укр. присл., 1963, 161); *Не пропадає ніщо без останку: всі речі, розпашишь, тільки вертаються знов до заласів матерії вічних* (Зеров, Вибр., 1966, 130).

2. Бути відсутнім якийсь час. *Він дедалі робився все смутніший та смутніший, став часто пропадати на цілу ніч...* (Мирний, I, 1949, 326); *Мати увійшла в хату, гримнула: — Штатовися там, шибенику, пропадаєш цілими днями, ось я тобі віника осучу* (Чаб., Катюша, 1960, 57); // *Іти куди-небудь, вирушати звідкись, не повертаючись назад. Кладильник Петро зник з Мазинки, подавальники десь пропали* (Н.-Лев., VII, 1966, 177); *Напередодні свят налагодила [Остан] косу, гарчіє торбу та й пропав з дому* (Головко, II, 1957, 400); // *тільки недок.* *Перебувати де-небудь, бути у когось якийсь час або час від часу. Ми довго в морі пропадали, Прийшли в Дар'ю, на якор стали* (Шевч., II, 1953, 76); *Гуща часто десь пропадає. Повертаєш заболочений есг, мокрий, але веселий* (Коцюб., II, 1955, 70); *У Андріяна тепер і пропадає цілими днями Кирило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 205); *Хоча б раз запита-*

ла [жінка], де це я вечорами пропадаю, і то легше було б мені на серці! (Вільде, Винев., 1959, 7).

◇ **І слід пропадає (пропав) за ким, чий; І чутка пропала за кого; Пропав безвісти (без чутки); Пропав, як дим [із коміна] (собака на ярмарку, камінь у воду); Пропав, як у воду (під землею) знав — хтось безслідно зникає (зник) або загублюється (загубився). А лукавих, нечестивих І слід пропадає, — Як той поля, над землею Вітер розмитає (Шевч., I, 1963, 339); *Вранці вони встали, а за Іванком і слід пропав* (Казки Буковини..., 1968, 50); — *Глянула через тин, а її, мої сусідоньки, і слід пропав* (Коцюб., I, 1955, 263); [К о б з а р:] *Одного [сина] звороба звалили, другого татара в полон узляла, — так за його і чутка пропала...* (Мирний, V, 1955, 88); [Б а т у р а:] *Я шукав тебе, відповівши — безвісти пропав* (Корн., II, 1955, 211); *Минуло ще два роки. — Доброго ранку, Кузьмичу!.. Як вісті! — Погані. Сім пропав безвісти в Карпатах* (Довж., I, 1958, 431); — *Його [громадський земельний фонд] в двадцятому [році] голова комбіву, комуніст відстає для тих, хто пропав без чутки* (Стельмах, II, 1962, 292); *«Як хочеш знати, а Трохим», До неї парубок озвався І з словом сім пропав, як дим, І більш до неї не являвся* (Рудан., Тв., 1959, 61); — *Держись.. батька, — пригрозив він йому, — а то пропадеш, як собака на ярмарку!* (Панч, II, 1956, 115); *Зволено його.. аж на румунській границі, а Замжовський пропав, як камінь у воду* (Фр., II, 1950, 241); *Пропав Стюпка, як у воду впає...* (Мирний, I, 1949, 203); *За Василя ніхто більше не чує, пропав, як під землею впає* (Федк., Буковина, 1950, 60); *Як (мов, ніче і т. ін.) кризь землю пропасти — те саме, що Як (мов, ніби і т. ін.) провалітисся (піті) кризь землю (дівч. земля). Треба вам сказати, що як тільки прикотив возик з писарем, то усі.. наче кризь землю пропали* (Вовчок, VI, 1956, 232).**

3. Зникати з поля зору, робитися невидимим; щезати. *Стежка ладіно здіймаєлася згору і пропала міцями в густих лопухах* (Коцюб., II, 1955, 394); *Вгорі кружляв хижокрилий півочий, піднімався високо, бив крилами, закручував щораз менші круги й пропадав у хмарах* (Кобр., Вибр., 1954, 156); *Поїзд рвонуєся після третього двійки й пропав на далеких рейках* (Ю. Янов., I, 1958, 114); // *Стікаючи куди-небудь, зникати з поля зору (про воду). То пропадає вода між камінням і вирчить десь в глибині, то злов вискочить, засміється* (Хотк., II, 1966, 44); // *Танучи, зникати (про сніг). Де ще дуже в холодку зостаєся сніжок, так і той усе потроху пропадає* (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *У вас холода, а у нас нілі відлига, мокро страх, слизько, сніг пропадає* (Коцюб., III, 1956, 171).

◇ **Пропасть з очей** — зникнути з поля зору. *Та й постунав [ведмідь] до гаю, вигинаючи земля під ступою... І вже сам пропав з очей, а важка ступа ще оддавала по полю!..* (Вовчок, I, 1955, 384); *З горба на прощання ще оглянуться [заробітчани] — крижне, мов курликне, котрийде та й пропадуть з очей за горбом* (Головко, II, 1957, 397).

4. Зовсім затихати, робитися нечутним (про звуки). *Голін бою затихав, віддаляючись за Данкаєвські гори, озортаєся сіньюю млою, пропадає* (Тют., Вир, 1964, 472); *Отаман сміється лукаво, пропадає в тумані той сміх...* (Сос., I, 1957, 380); *Він хотів крикнути на всі легені, щоб луна покотилась в гори на гору аж до крайнеба, але раптом почує, що його голос пропав би у сиз просторах, як комариний писк...* (Коцюб., II, 1955, 318).

5. Безповоротно втрачатися. [С т а р ш и н а п е р в и й:] *Купили хрину, треба з'їсти; пляште, очі, хоч*

повилазте: бачили, що купували [купували]; грошам не пропадає! (Шевч., I, 1963, 96); Що з вола впадо, то вже пропало (Укр. присл., 1963, 196); [Х р а п к о (сам):] Якби уважив на слівці (молодниця) — пропали б мої 200 рублів з процентом, а то грошики дома будуть... (Мирний, V, 1955, 131); // Зникати, втрачатися внаслідок хвороби, старіння і т. ін. (про силу, здоров'я тощо). По-старому возив Матвій залізні цebra у ливарні, але з кожним тижнем почував, що сила пропадає (Ірчан, II, 1958, 293); Близькі карі очі наче погасли, лице постарілось, рум'янець пропав (Н.-Лев., II, 1956, 200); Бує я трохи спочив на селі літом — та як вернувся додому та вкочив одразу у всякий клопіт та працю, так здоров'я й пропало (Коцюб., III, 1956, 311); // Утрачати свіжість, привабливість. Бачив я... Як ту вродницю [вродливицю] побідну Лихо заїдало. Й молодше та пишне тіло Дарма пропало (Шот., Поезії, 1958, 55); — Хіба ж усі хороші йдуть за паничів...? ..Буде хороша, як тая квітка, а таку йде за хлібороба; і у полі з ним робить, і дома порастає, і краса її не пропала (Кв.-Осн., II, 1956, 428); // Зникати, псуватися під впливом чого-небудь (про сон, апетит, спокій, гарний настрій тощо). Царем увійти, царем гаяти ти, як цар, покори ти. Але уявляє собі [Юрштан] погляд Катерини в сю хвилю... Як вона скине здивовано-іронічними очима і кутником уст посміжнеться... Пропадала вся озота Юршкова при сій гадці (Хотк., II, 1966, 114); Хай горять, я палю із сеїдою, і з трояндами чими нехай пропадають сумніви, утома й жарник снів непотрібний одчай (Сос., I, 1957, 241); Все обридло, надбило, — І пропав благий спокій (Фр., XIII, 1954, 17); З долею битися — Сон пропаде... (Л. Укр., I, 1951, 49); // Утрачати спокій, захопившись, перейнявшись чим-небудь. — З малих літ, ще як перший «Фордзон» в'їзав у село, отоді я пропав, дітчата. Якби не той перший трактор, давно вже був би десь загаром (Гончар, Тронка, 1963, 266); // Переставати виділятися (про материнське молоко). — Ти не журись, бо од журби молоко в грудях пропадає (Григ., Вибр., 1959, 247); Дитинка народилася маленька й козеленка, не сподівалася, що вона й виживе. До того ж, у Варвари пропало молоко (Шерв., Дикий мед, 1963, 92); Оценилася породиста сучка Гарецького, але в неї пропало молоко (Кочура, Зол. грамота, 1960, 341).

6. Гинути (звичайно передчасно) від нещасного випадку, внаслідок убивства, вмирати від хвороби, катувань і т. ін. (про людей та інші живі істоти). Пан, вернувшись, занедужав, Стогне, пропадає (Шевч., I, 1951, 372); — Пан наробив нами, надурив з нас... А нам хіба з голоду пропадає? (Мирний, I, 1949, 343); [К о н е ц п о л ь с ь к и й:] Та ти ж пропадиш! Такий молодий, хоробрий, у тебе жінка, і син, кажеш, є маленький. Сава, мені тебе жалко. Пожалуй сім'ю свою! (Кост., I, 1967, 191); А чора знов: найкращий віл пропав! .. Та ще хоч би як там пропав, а то задавсяся (Гр., II, 1963, 457); — Не тямлю собі і не знаю, як я опинився у холодній... і там трохи не пропав, не йши, не пивши (Кв.-Осн., II, 1956, 296); Він узяв руки за'язані Давидові й потає догори, надавши одну ногою на плечі. Стиха, дужче. Давид ахнув і застогнав. Попустив Тагширадню. — Ну, що ж, Давиде, оце ж так до світу будемо. Доки не пропадиш (Головко, II, 1957, 166); Застеяла дерева Сивий дим, Щоб пропала гусянь Назавжди (Бойко, Ростіть..., 1959, 15); // Псуватися, засихати, в'янути або зовсім гинути від надлишку чи нестачі вологи, внаслідок захворювання, від шкідників і т. ін. (про рослини). Далі у дворі повз будинки в'яне ріденька травиця та чубок... деревці пропадає (Вовчок, I, 1955, 373); Дерево в корі швидко пропадає: черва його точить (Гжицький, Чорне озеро,

1961, 40); — Пропав хліб по долинах, а решта погнила, бо дощі йшли два тижні, і не можна було хліба висушити (Н.-Лев., II, 1956, 405); Пропади парості, та не пропав корінь (Мирний, I, 1954, 359); Трави пропали, Хліб позорів... [під час посухи] (Черн., Поезії, 1959, 63); // Гинути внаслідок переозрівання (про злакові культури, плоди фруктових дерев, ягідних кущів і т. ін.). — Тут [у лісі] ніщо не сміє пропасти! Ні ліскової горізі, ні малина, ні гриб... (Томч., Готель..., 1960, 255); [Х о м е н к о:] Пропаде просіл Перестигне і потече як вода (Мороз, П'єси, 1959, 143); // Ставати непридатним для вжитку, використання. Йому більше вже хотілось змар і дощу, ніж сонця. Чорт бери сіно, нехай пропадає!.. (Коцюб., II, 1955, 397); — Набрає [Вихтір] повні мізи води і давай грати... Ну, думали [хлопці], пропала гармошка. А він висушив її, покачував над нею, пошептав, поламав, — і знову засівала в його руках (Тют., Вир, 1964, 208); Завдяки своїй твердості буківі скрині не пропали за століття (Нар. тв. та етн., 1, 1970, 65); // перев. недок. Залишатися без використання. — Даремно земля пропадає, — а ми б [кріпаки] її, як квітку ту, применурили... (Мирний, IV, 1955, 214); Він замислюється про цю силу [води], що од якоїсь там палеозойської ери і до цього часу пропадає не використана (Трубіл., I, 1955, 114); — Спите тут, не вишукуйте. Стільки морської трави пропадає по узбережжю, а в ній худоба дозней! (Гончар, Тронка, 1963, 7).

7. Перебувати або опинятися в скрутному чи безвідному становищі, яке загрожує катастрофою, загибеллю і т. ін. — Люди добрі, — балагає Соломля, стоячи на колінах, — змилюйтеся, прийміть нас до хати... Ви ж бачите — пропадаємо (Коцюб., I, 1955, 369); Каже зайчик-побіайчик: — Пропадаю, Бо учора Біла бору Сталось горе — Гнав мене Лис І у поле, І у ліс, Загубив я шапку, Покалатиш лапку (Стельмах, V, 1963, 348); От-от бугай настигне; от-от просторить рогом наскрізь Максимову спину... Аж ось і тим від генеральського двору — нікуди бігти... пропав Максим!.. (Мирний, I, 1949, 212); І вже робітник наближається до нього, впернено відбирає револьвер з заляканої руки. Пропає! В ораторових очах порожнеча (Довж., I, 1958, 59); // тільки док., у сполуч. із запереч. часткою не. Зуміти добре влаштуватися в житті, досягти бажаної мети і т. ін. В кого він тільки едався такий? В кого ж, як не в батька. І в Гната добришає й добришає серце до свого новористого чуприндиря. Цей не пропаде на світі (Стельмах, I, 1962, 545); // В силу життєвих обставин або через безвілля морально опускається, переставати дотримуватися загальноприйнятих норм у поведінці, діяльності і т. ін. — А що, Нечипоре?.. Хіба хочеш так пропасти, як і батько твій? Так пропадай же собі як знаси, а я знаю, що поки я живу, так не дам тобі волі шлятися та 'ястувати (Кв.-Осн., II, 1956, 103); [П а л а ж к а:] От хоч возьми Хевенку: зосія з пугтя збилає; так і пропадає! (Мирний, V, 1955, 222); — Пропадиш, хлопче, як потягнешся за совістю свого тата. Не доведе він тебе до добра. Маму, свою маму слухай: вона мучениця у вас (Стельмах, II, 1962, 123); — Пропає чоловік!.. Ніколи ж такого не було, а це на тобі. — Де він так набрався? (Тют., Вир, 1964, 136); // Томитися, страждати, мучитися в неволі, тюрмі і т. ін. — Бсть у мене брат єдиний У неволі в'язий! У Криму десь пропадає (Шевч., II, 1963, 151); — Який же козак з того, хто кине у біді товариша? Кинув його, як собаку, пропадати на чужині? — гукнув Тарас, звертаючись до запорожців (Довж., I, 1958, 254); — Наш прямий обов'язок громади — захищати своїх членів. Бо це в кожному з нас може трапитись: купиє, а воно

крадене. І що ж, безневинно пропадає? (Головко, II, 1957, 58); [А в д р і й:] Ні, я не можу розрізнитися з тобою, нехай умру в ярмі, пропаду у кормиці, а тебе не покину!.. (Кроп., I, 1958, 459); // Знемагати від нудьги, журби (перев. викликаної самотністю або нецікавим чи обтяжливим оточенням). — Чи так, чи інакше, а ми не дамо вам пропасти з нудьги; ми витягнемо ваших дам з затвору... заведемо танці... пікніки, — говорив другий молодий офіцер Погожов (Н.-Лев., III, 1956, 137); — Коли б не божий чоловік, то довелося би з нудьги пропасти між плаксивим бабством. Той, спасибі йому, розважить таки інколи душу козацькою піснею та й на божий мир дивитися по-людськи (П. Куліш, Вибр., 1969, 131); По вєслї Гнат став наче спокійнішим. Він чув, що йому треба рятуватись, щоб не пропасти з туги, що весь його рятують у праці (Коцюб., I, 1955, 26); // Будучи загарбаним, поневоленним, за-падатися. Як розбитий човен безталаний Серед жовтих пісків погибав. Так чудовий сей край богоданний У неволі в чужій пропадає (Л. Укр., I, 1951, 68).

◆ Все пропало — хтось потрапив у безнадійне, безвихідне становище. — Що тепер я?... Людський попитач, наймит?... Пропало... все пропало! (Мирний, I, 1949, 260); Все пропало... Жак обхлюпе в одній хвилі, як епогонь обхлюпе сухий солом'яний стіг. — Гей, тікаймо! (Хотк., II, 1966, 239); Не все [це] пропало: а) хтось сподівається вийти із безнадійного, безвихідного або скрутного становища. — Що ж тепер, Галю?... — Шкода... засватана вже я! .. Знаєш що, Чітко?... Може, ще не все пропало... Я скажу матері... може, вона батька змовить... (Мирний, I, 1949, 341); б) хтось хоче вірити у можливість виходу когось іншого із безнадійного або скрутного становища. — Он, кажуть, помилування уже оголосили для тих, хто добровільно вийде з лісу. — Ох, не для мене то, Вусте. Багато на душу взяла. — Не все це пропало, Ганно. Ще не пізно світ собі розв'язати (Гончар, II, 1959, 260); Пропастися ні за понюшку (пюнюк) табаки (тютюну) див. понюшка і пюнюк.

8. переє. недок. Жити нужденно, надголює, терпіти нестатки, злидні; алядарювати. Сама жила — пропала, в колгосп пішла — заможна стала (Укр. присл., 1955, 377); Мужики без землі пропадають, А дворани це й раді тому, Що дешевше вони наймають Мужиків на роботу свою (Пісні та романси..., II, 1956, 282); // Знемагати в наймах, від підневільної праці і т. ін. — Живуть [люди], ходять собі, на божий світ дивляться, а я отут над чужою роботою пропадаю (Вовчок, I, 1955, 264); А не слочеш, мамо, встати, Так одна сирітці річ: В чередничках пропадати Літо й осінь, день і ніч (Щог., Поезії, 1958, 251).

◆ Пропадати пропадом — терпіти страшні нестатки; жити в злиднях; бідувати. — Плакала я, плакала, гірко горювала, п'ять літ пропадом пропадала (ото поки діти трохи піднімалися...) (Григ., Вибр., 1959, 30); Вони разом згинали коліна, благаючи бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає, що пропадом пропадають (Коцюб., II, 1955, 336).

9. Зводитися наніведь (про працю, зусилля і т. ін.). — Голодна [земля] не хоче родити. А що вродила, все забрав пан. — Пропада твоя праця... А на той рік знов ідеши до пана, сам себе дурши... (Коцюб., II, 1955, 71); Бодай тебе, Іего, з твоею правдою! Наробила була см словом такого, що трохи вся твоя праця не пропала (Кв.-Осн., II, 1956, 289); Поглядати усі на Чорногороду — чи не суне звідти несподіваною хмарою, чи не пропала робота цілого дня (Хотк., II, 1966, 340); // у сполуч. із сл. д а р о м і запереч. часткою не. Привносити кому-небудь користь. — Ні, ні, дячку Мусю, нема

про це що й казати!.. Тяжкі уроки даром не пропадають (Головко, II, 1957, 408); Ці думки, мрії і роздуми не пропадали для хлопця даром (Сенч., Опов., 1959, 25); // Мінати марно, без користі для кого-небудь, не принести комусь задоволення (про час). Літа мої молодії Марно пропадають, Очі плачуть, чорні брови Од вітру лияють... Нащо ж мені краса моя, Коли нема долі? (Шевч., I, 1963, 15); — Вся ж зима з довгими ночами пропала загарма. Заєчора було як залажеш спати, то аж боки заболить до ранку (Коцюба, Нові береги, 1959, 367); — Коли вже не поїхали на сьогодні нікуди, пропав у вас вечір, так нехай пропадає до кінця (Хотк., I, 1966, 52); // Не здійснюватися, не вдаватися з яких-небудь причин (про план, задум і т. ін.). Зараз такий йде дощ, як з відра. Гримить. Невже пропало гуляння? (Коцюб., III, 1956, 310); Вятий ріс тепер було — «раз пюнути». А от Корнюху згребти, — ще хто зна. Добре, як до рукопашної дійде, а як зарані втечуть? Пропала вся справа (Головко, II, 1957, 245).

10. тільки недок., за ким, розм. Кохаючи, побиватися за ким-небудь. Я його од першого разу покозала. Вже я з того вєслї за ним пропадаю (Вовчок, I, 1955, 195); Максимила добре знала, як її сестра пропала за сусідським парубком, та старі й чути про це не хотіли (Кобр., Вибр., 1954, 193); // Маючи ідеал, пориватися, прагнути до нього. Як на зміст, усе їй подобалося в того смішного дивака: і його ріст (сама маленька, пропала за чоловіками високого росту), і його засмагав.. обличчя (Вільде, Сестри..., 1958, 379).

11. розм., рідко. Бути більше непотрібним. Як сніг упаде, то й пастух пропаде; як сніг розтане, то й пастух устане (Укр. присл., 1963, 234).

◆ Абб (чи, хоч) пан, абб (чи, хоч) пропав див. пан; Бодай (щоб, хай, нехай) ти (він, вона, воно, вони і т. ін.) пропав (пропала, пропало, пропаде, пропали і т. ін.), лайл.: а) уживається як прокляття на адресу когось, чого-небудь. — Оце завіз мене в Западницю, бодай вони пропали! — кричала Кайдашица на весь яр. — Трохи в'язів не скрутила (Н.-Лев., II, 1956, 317); — Жук укучив. Мережаній жук, щоб він пропав! (Мирний, I, 1954, 178); Назустріч мені з шумливого, різношерстого напояну виривається коктанна якоїсь старої пані. А щоб ти пропала, доготеlessa відьмо!.. (Кол., На фронті..., 1959, 34); б) (тільки із сл. воно) уживається як вираз, що передає досаду, гнів з приводу чого-небудь. — Якого біса мені тут сидіти! — здивувався Бульба, звертаючись до Товкача. — Щоб я став гречкосієм, пічкурком. Доглядати віці та свині та з жінкою бабитися! А хай воно пропаде (Довж., I, 1958, 220); Де [вже] моє (ваше, наше і т. ін.) не пропадає (не пропадаю) — уживається, коли хочуть підкреслити неминучість збитків, утрат. — Сими днями сподіваюсь бочку [риби] розпродати; а там коли з півбочки й пропаде — невелика утрата... Де наше не пропадає! (Мирний, III, 1954, 79); — Твої збитки, раз на те пішло, на себе беру, — розщедрился Плачинда, сердито ворухачи нідрями і клешнями вуста. — Аляже, на тебе, де вже мов не пропадало! (Стельмах, I, 1962, 117); Пиши [всє] пропало див. писати; Пропаді воно прăком див. прах; Пропаді (пропало б, пропали б, нехай би пропало і т. ін.) ти (ви, воно, все і т. ін.) пропадом, лайл.: а) уживається як вираз, що передає досаду, гнів з приводу чого-небудь. Хома знов сердився. — Пропаді ти пропадом... Одному все, другому нічого (Коцюб., II, 1955, 18); — Хоч роби, хоч не роби, все ідно [одно], все злидні, все горе, все проклята доля!.. Покинула б усе, — й тату, і дітей, — пішла б на край світа, нехай би все пропадом пропало, нехай би хата згоріла, нехай би

діти померли! (Григ., Вибр., 1959, 200); — Спасибі, хоч ти до нас заходиш, Хомо. Мій мовчить цілими днями, як деревина. Пропало б воно пропадом, отаке життя, — горювала Яєдова (Тют., Вир, 1964, 371); б) (тільки із сл. т.и, в.в) уживається як проклин. Все їм мало, очим голодранцям, вже ї Гаркушин гутір їм поперек горла стає! Пріпадом би ви пропали, торбушники вічні! Душа волала протестом, лютою, переконаю в своїй правоті ненавистю (Гончар, II, 1959, 214).

ПРОПАДОМ, присл.: **Пропадати** пріпадом див. пропадати; **Пропаді** пріпадо б, пропали б, нехай би пропало і т. ін.) ти (вн, вонб, все і т. ін.) пріпадом див. пропадати.

ПРОПАЖА, і, ж. 1. Зникнення (звичайно тасмиче) кого-, чого-небудь. Аж тут і мій господар, той, що у нього пропажа, протискається, приходить (Фр., II, 1950, 17); В обори сталася пропажа: зник копчений свиначий кендюх (Ковінька, Кутя..., 1960, 32).

2. Той, хто пропав, зник, або те, що пропало, зникло. Тут якраз ішла бабуся — Аж не віряться самій: — Бий же мене сила вража, Об'явилася пропажа: Це ж озвався козлик мій! (Біл., Пташ. голоси, 1956, 29); Побожуюсь, що біля коней може напоротись на застідку, сін дудується гукати в лісі своєю ялятку. А чого ж! Іде собі вечором чоловік по лісі й гукає свою пропажу (корову) (Стельмах, I, 1962, 501).

ПРОПАЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до пропалити. Стіла був покритий шматком червоної матерії з багатьма чорнильними плямами, подекуди пропаленої то сірником, то цигаркою (Дмит., Наречена, 1959, 172); Земля була прострільана, пропалена, поорана снарядами і бомбами, всіяна осколками (Жур., Вечір..., 1958, 278); Весело, епвеноно озирали хлопці журовану свою штабель на пропалених сонцем херсонських горбах (Гончар, Таврія..., 1957, 395).

ПРОПАЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до пропалити. Про пропалий м'яч із кукурудзю перестали говорити (Коб., III, 1956, 477); Поки що усмішки на юнацьких обличчях [студентів] і жарти на вустах, а її розпалена материнська увага вже бачить їх в крові, на операційних столах, вже це йдуть нова ніч то обиті, то поранені, то пропали безвісти, то гинучі в концтаборах... (Гончар, Людіана..., 1960, 52); // у знач. ім. пропале, дого, с. Те саме, що пропажа 2. Все пропало, — а пропале Ніщо в пісні й споминати (Фр., XI, 1952, 365).

ПРОПАЛИНА, и, ж. Діра, пропалена чим-небудь. Ганна Сильвестрівна винесла з хижки і струснула надворі шкірний фартух, в багатьох місцях поцяткований чорними пропалинами (Сенч., На Бат. горі, 1960, 11).

ПРОПАЛИТИ див. пропалювати.

ПРОПАЛИТИСЯ див. пропалюватися.

ПРОПАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. пропалювати.

ПРОПАЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОПАЛИТИ**, палію, палити, док. 1. перех. Руїнувати або псувати щонебудь вогнем, чимсь розпеченим або їдким, роблячи діру, отвір. Кисень застосовується тоді, коли важко відкрити отвір для випуску металу з мартена, і тоді забивку доводиться просто пропалювати киснем (Собко, Біле полум'я, 1952, 257); — Знаєте, я сьогодні в металургійному настрої: мені моя покоївка пропалела краще моє плаття! (Хотк., I, 1966, 50); [О р л е н к о:] І ось, коли десь на горіщі спалазнула пожежа, вона кинулаась гасити і — пропалела свої нові туфлі (Коч., II, 1956, 548); *Образно. Маркушевський пропалює його ставевими очима і враз, втрапивши витримку, зривається на крик: — Так, є справжні вичуації! (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 27); // Робити в чому-небудь дірку, отвір і т. ін. вогнем, чимсь розпеченим або їдким.

Іноді отвори не просвердлюють, а пропалюють нагрітим до червоного відрізком дроту або цвяхом (Турток «Умлі руки...», 1955, 58); Промінь лазера здатний за десятихвилинну частку секунди пропалити отвір у сталі, титані, алмазі (Наука і культура..., 1972, 148).

2. перех. Висушувати, знищувати (прослинність). 3. тільки недок., перех. і неперех. Час від часу пропалювати де-небудь або щось. Увійшовши до хати, він насамперед оглянув печі і наказав Марині у сльотаві дні пропалювати час до часу в кімнатах (Вільде, III, 1968, 268).

4. перех. Піддаючи дії вогню, надавати міцності якому-небудь предметові. Нарешті, необачно ї те: Вдихати дух у форму, Не пропалити на огні її як треба, в норму (Сам., I, 1958, 250).

5. перев. недок., перех., перен. Провизувати, викликаючи відчуття болю. Лютий біль Пропалює до кісті тіло... (Фр., XIII, 1954, 439); // Охоплювати (про почуття кохання, вдячності і т. ін.). Така — моя любов: горить собі тигенько І, не палаючи, пропалює всю грудь (Крим., Вибр., 1965, 56).

ПРОПАЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРОПАЛИТИСЯ**, паліється, док. 1. Руїнуватися під дією вогню; прогоряти. Багато клопотно було з... холодилокниками. Вони швидко пропалювались, курили..., виходили з ладу (Рад. Укр., 20. VI 1961, 2).

2. тільки недок. Пас. до пропалювати 1—4.

ПРОПАМ'ЯТНИЙ, а, е, книжн., заст. Який заслуговує на довге зберігання у пам'яті; незабутній. Дарі ї народи всього світа [світу]! Терпеливо ми вже довгі літа Зносимо всяких кривд чимало, Та врешті наж терпцю не стало: І ось ми до всіх вас шлемо Своє пропам'ятне письмо (Фр., XIII, 1954, 157); Програмовий вірш «Каменяр» своєю високою ідеєю зачинає пропам'ятну «попуку каменярів» у галицькій літературі (У. Кравч., Вибр., 1958, 423).

ПРОПАН, у, ч., хім. Органічна сполука, що являє собою насичений углеводень; застосовується як паливо. Скріплені гази, що являють собою сумішку пропану і бутану, доставляються в спеціальних залізничних цистернах із заводів на міській газороздавальній станції (Наука..., 11, 1956, 10).

ПРОПАНОВИЙ, а, е. Прикм. до пропан. В об'єднаному інституті ядерних досліджень створено нову експериментальну установку — двометрову пропанову пазуркову камеру для досліджень фізики елементарних частинок (Рад. Укр., 20.X 1965, 4).

ПРОПАНОУВАТИ, ую, уєш, док. Панувати якийсь час. — Обрали мене [старостою] та образу ж: давай, пан, яйки [яйця], масло, хліб та пшеницю і всяку пашницю. Еге, думаю, тут пропануєш (Збан., Єдина, 1959, 165).

ПРОПАНЬКАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Панькатися якийсь час.

ПРОПАРАДУВАТИ, ую, уєш, док. 1. Док. до парадувати 1. — Інспектори їдуть? — озлоблено говорили в полках учасники казовських атак. — Що ж, підємо пропарадуємо перед ними. Хай бачать, чого нам коштувала тут Катюшка (Гончар, II, 1959, 351).

2. Парадувати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОПАРАФІНОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до пропарафінувати.

ПРОПАРАФІНУВАТИ, ую, уєш, перех. Док. до парафінувати.

ПРОПАРЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до пропарити. Грубі корми краще згодуювати тільки подрібненими, хімічно обробленими, а після цього добре пропареними (Хлібороб Укр., 10, 1965, 29).

ПРОПАРИТИ див. пропарювати.

ПРОПАРИТИСЯ *див.* пропарюватися.

ПРОПАРКА, *н, ж.* Те саме, що пропарювання.

ПРОПАРИВАЛЬНИЙ, *а, е.* Признач. для пропарювання чого-небудь. *Робота по виготовленню збір-ного залізобетону провадиться цілорічно: літом на полігоні, взимку — в пропарювальних камерах* (Наука..., 2, 1957, 7).

ПРОПАРИВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. пропарювати. *Як відомо, залізобетонні блоки і деталі піддаються багатогодинному пропарюванню в спеціальних герметичних камерах при високих температурах* (Наука..., 2, 1963, 35); *Пропарювання сітки прискорює хімічні процеси, і оброблена сітка готова до згодювання через 6 годин* (Колг. Укр., 11, 1958, 31).

ПРОПАРИВАТИ, *юю, юєш, недок., ПРОПАРИТИ, *рю, рийш, док., перех.* Обробляти гарячою парою з метою очищення, розм'якшення і т. ін. *Совеу мажуку і дерть, перш ніж згодювати птиці і свиням, треба обов'язково пропарювати* (Колг. Укр., 8, 1958, 29); *Перед використанням [вовняні] нитки необхідно пропарити в гарячій воді без мила* (В'язання..., 1957, 29); * *Образно. — Голубко, — гукнув дружині Микола Васильович, — неси самоварчик... Увечері теж корисно нутро пропарити* (Рудь, Гомін..., 1959, 82).*

ПРОПАРИВАТИСЯ, *ююся, юєшся, недок., ПРОПАРИТИСЯ, *рюся, рийшя, док. 1.* Піддаватися дії пари з метою очищення, розм'якшення і т. ін. *Крупа [кукурудзяна] підсушується, відлежується, знов пропарюється і пропускається через площильні машини* (Наука..., 7, 1955, 19).*

2. *тільки док.* Паритися якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до пропарювати. *Грунт [для знезараження] пропарюється парою від кормозапарників або локомотива* (Шкідн. і хвор., рослин, 1956, 239).

ПРОПАРИВАЧ, *а, ч.* Пристрій для пропарювання чого-небудь. *Київський завод побутових приладів освоїв і почав виробництво електричних утюгів з терморегулятором і пропарювачем* (Наука..., 11, 1961, 39).

ПРОПАСИНКУВАТИ, *юю, юєш, док., перех. 1.* Док. до пасинкувати. *Полоди кілька раз, ділянку тримали в чистоті стани, і кукурудза швидко росла. Вчасно пропасинкували її* (Рад. Укр., 23. XI 1956, 3).

2. Пасинкувати якийсь час.

ПРОПАСНИЙ¹, *а, е.* Прикм. до пропасниця. * *Образно. Тоненькі воскові свічки жовтенькі палали якимсь полум'ям пропасним* (Вовчок, I, 1955, 302).

ПРОПАСНИЙ², *а, е, рідко.* Прикм. до пропасня. *Ішов [Іван] власне зі своїм тягарем понад краєм безмірно глибокого та пропасного яру* (Фр., III, 1950, 135).

ПРОПАСНИЦЯ, *і, ж.* Гостра інфекційна хвороба, що супроводжується виснажливими приступами гарячки; малярія. *Напала його пропасниця. На велику силу одходила його Мотря* (Мирний, I, 1949, 156); *Очі його гарячково блищали, як у людини, яку жучить пропасниця* (Тют., Вир, 1964, 320); *З такого горя [смерті Юхима] Остап аж заговорив на пропасницю* (Бурл., О. Вересай, 1959, 23); * *Образно. «Що це за знак, що сьогодні на маму напала якась пропасниця фальшива?» — побудала молода дівчина* (Н.-Лев., VI, 1966, 28); * *У порівн. Злість тіпала обом, немов пропасниця* (Коцюб., II, 1955, 21); // *Хворобливий стан, при якому людину кидає то в жар, то в холод; лихоманка. [Ж і н к а:] Там вовко, як в льоту; мов найменше лежить в пропасниці, а я сама над ранок ледеє голову підвою* (Л. Укр., III, 1952, 28); *Вся дрижала [стара] в пропасниці, і від того вода мляла за сорочку, на хді, виснажені груди* (Цюпа, Наузстріч..., 1958, 46); *З-під густих насплених брів люто блимали невеличкі зеленкуваті очі,*

жовті зуби глухо клацали в пропасниці (Донч., II, 1956, 24).

ПРОПАСНИЦЯ *трюється* (тряб, тіпає, б'є, труєйла, трє-ля, тіпала, біла і т. ін.) *кого* — хтось страждає приступом пропасниці або перебуває у стані, при якому людину кидає то в жар, то в холод. *Повернувшись надвечір з виноградника, Маріора почула, що її тіпає пропасниця* (Коцюб., I, 1955, 228); *Холодний ніт покрив усе мов тіло, морозна пропасниця біла і тепіпала мене* (Фр., IV, 1950, 390); *Собою трусила пропасниця* (Шян, Вибр., 1947, 240); *Груня ляжливо стежила за свекрухою. Тривожно билося серце, трясла пропасниця* (Горд., II, 1959, 237); *Труєйся [бітється, тіпатися, трєтїти і т. ін.], як* (мов, ніче і т. ін.) *у пропасниці* — перебувати у збудженому, первовому, хворобливому і т. ін. стані. *Кайдашица вхотіпалась за полудрабки і труєйлась, як у пропасниці* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *Настя трєтїла, мов у пропасниці, страшна тємниця відкривалась перед нею, тємниця материного і батькового життя* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 13); *Артюхов промерз — трєтїє, ніче в пропасниці* (Перв., Атака..., 1946, 97).

△ *Жовта пропасниця* — вид гарячки, поширеної в країнах із жарким кліматом; *Переміжна пропасниця* *див.* переміжний.

ПРОПАСТИ *див.* пропадаті.

ПРОПАХАНИЙ, *а, е, рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до пропахати. *На Секлету повіяло гарячим духом літнього дня, пропаханим васильками та м'ятою* (Н.-Лев., IV, 1956, 220).

ПРОПАХАТИ, *юю, юєш, недок., ПРОПАХНУТИ і **ПРОПАХТИ**, *хну, хнеш; мин. ч.* пропахнув, пахнула, ло і пропах, пахла, ло; *док.* Насичуватися паходами, вбирати в себе який-небудь аромат, запах. *Пропахнув [батько] медом та воциною* (Головка, II, 1957, 409); *Вони піднялись на широку веранду, що вся пропахла яблуками і сонцем* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 145); *Йому хотілося вийти на свіже повітря з цієї душною кімнати, де все пропахло тютюном* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 250); * *Образно. Війною пропахла ночівля його небагата, Пала в пожарищі бліда світланкова зоря* (Забашта, Вибр., 1958, 13).*

ПРОПАХАТИСЯ, *ююся, юєшся, недок., ПРОПАХНУТИСЯ і **ПРОПАХТИСЯ**, *хнуся, хнешся; мин. ч.* пропахнувся, пахнулася, лося і пропахся, пахлася, лося; *док., рідко.* Те саме, що пропахати. *Усе небо, і повітря, й усі алеї .. пропахались наскрізь тим солодким духом* (Н.-Лев., IV, 1956, 343); *З цим бозобійним різником, що наскрізь пропахся овечим лєм, старий хаджі вічно має справи* (Коцюб., I, 1955, 287).*

ПРОПАХКАТИ, *юю, аєш, док., розм. 1.* Док. до пахкати. 2. Пахкати якийсь час.

ПРОПАХЛИЙ, *а, е.* Дієпр. акт. мин. ч. до пропахнути. *Двері процинались, і Кирило Сидоренко зайшов у тиж, теплу, якимись травами, ромашкою і ладаном пропахлу кімнату баби Анастасії* (Собко, Звич. життя, 1957, 51); *Пасков упав у пилую й притулився головою до гарячого, пропахлого бензином і асфальтом ската* (Перв., Дикий мед, 1963, 294); *Неголений, стомлений, геть пропахлий тютюном, був Ганій трохи схожий на Киселя* (Мур., Бук. повість, 1959, 275); * *Образно. Стріляний, пропахлий смертями воїн потер рукою щемлячі очі над тизою пустельною рікою* (Тют., Вир, 1964, 377).

ПРОПАХНУТИ *див.* пропахати.

ПРОПАХНУТИСЯ *див.* пропахатися.

ПРОПАХТИ *див.* пропахати.

ПРОПАХТИСЯ *див.* пропахатися.

ПРОПАХТИТИ *див.* пропахувати.

ПРОПАХТІТИСЯ *див. пропахчуватися.*
ПРОПАХЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до пропахтїти.

2. у знач. прикм. Який пропахчується запахом чого-небудь. *Повітря в Римі було пропахчене чадом від американських машин і танків (Загреб., Європа, Захід, 1961, 30); Він лежав із забитованою головою на твердому лікарняному ліжку в палаті, пропахченій хлороформом, валер'янок (Грим., Незакінч. роман, 1962, 263).*

ПРОПАХЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОПАХТІТИ**, хчї, хтїш, *док.*, *перех.* Насичувати що-небудь пахощами, просочувати запахом чогось.

ПРОПАХЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **ПРОПАХТІТИСЯ**, хчїся, хтїшся, *док.* 1. Насичуватися пахощами, просякати запахом чого-небудь. *Він пропахчується дикими запахами полів і проймається сонячним настроєм (Сміл., Пов. і опов., 1949, 6).*

2. тільки *недок.* Пас. до пропахчувати.

ПРОПАЩИЙ, а, е. 1. Який зник невідомо куди, довго не з'являвся де-небудь. *Скільки-то панів не пережило її [волю], — померло! Зате багато кріпаків, пропащів та померших [померлих], знову найшлося, ожило! (Мирний, IV, 1955, 238); // Безповоротно втрачений. — Пішов ти, а я очей не можу відірвати від шляху. Потім заплатив за заїзд, а дали п'яну на пропащі два сороквіці — і за тобою (Стельмах, I, 1962, 175); // Який перестав звучати (про голос); зірваний. Пропащив від перепою, а може і від простуди (що малоюмовірно), голосом він спитав Семена Полкарповича: — Що, зміну мені привезли? (Земляк, Гнівний Стратон, 1960, 117).*

2. Який потрапив у безвихідне становище; близький до загибелі. — *Та в вас жінки, та в вас же купа дітей! Бороги боже якої напасті! Та тоді ж ми пропащі з дітьми (Н.-Лев., I, 1956, 406); [О л е н а (ридаючи):] Милий мене покидає! .. Пропаща я, пропаща! (Кроп., I, 1958, 459); * У порівн. — Коли тебе не стало у слободі, я ходила, мов пропаща. І що не роблю, і куди не піду — все ти у мене перед очима (Шиян, Гроза..., 1956, 121); // Який морально опустився, занепав себе. — Бачте, люди, що зробила з мене наука? З пропащого, нечесного — вона зробила мене чесним, годним на добро чоловіком (Коцюб., I, 1955, 451); — Пропаща ви людина. Талановита, але пропаща. — Чи не рано правити по мені наказиди? — майже не ображається Лисовський (Стельмах, Хліб..., 1959, 46); Про сусід і казати нічого, завжди в докором дивляться на Остана — пропащій, мовляв, чоловік (Горд., II, 1959, 311).*

◇ Пропаща головонька (душя і т. ін.): а) (кто) про обездолену людину; б) (у кого, чия) яка належить такий людині, характеризує її. *Питульки [Ларько] до ердей свою скрипку, силить низенько до неї свою пропащу головоньку — і заплачуть, заквалять струни (Вас., I, 1959, 105); Здається, одна лиш смерть уже погасить диаволижну пожежу в його пропащій душі (Довж., I, 1958, 118).*

3. Який минає без користі для кого-небудь (про час). *Не сумуй, що врода Опадає з личка... А журиш, що марно Гине сила краща, Що минає змарно Молодість пропаща (Граб., I, 1959, 336); Ні, діла не буде, день мусить пропащій бути... (Вас., II, 1959, 91); Прокинає [Ригор] пропаще життя, а його слухали й не перебівали (Ю. Янов., II, 1958, 185); // Даремно затрачений (про зусилля). — Це бунт так званої пропащої сили... Народжувався у муках тяжкої безвиході й заводив у безвідділь... (Стельмах, II, 1962, 395).*

◇ Іті на пропаще — діяти відчайдушно, не задумуватися про наслідки. [К а й Л е т і ц і й:] *Ти ж не одажисися їти на пропаще, то краще їти на щирий мир (Л. Укр., II, 1951, 365); Пропаще діло; Пропаща*

справа — про що-небудь безнадійне, приречене на невдачу. — Йї же богу, а її не пускай! А вже де жінка змішається, то й пропаще діло. Йї-богу, а ні в чому не винен... (Н.-Лев., III, 1956, 182); — Да, Юхиме, діла! Якщо й такі вже, як бжемен, пішли од нас, — пропаща справа (Головка, II, 1957, 333).

ПРОПАЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. пропаювати 1. *Для низьковольтних сіток з сталюого і мідного проводу допускатся з'єднання проводів методом бандажного скручування з дальшим пропаюванням (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).*

ПРОПАЮВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **ПРОПАЯТИ**, їю, їеш, *док.*, *перех.* і без додатка. 1. Скріплювати що-небудь способом паяння.

2. тільки *док.* Паяти якийсь час.

ПРОПАЯТИ *див. пропаювати.*

ПРОПЕДВІТИКА, и, ж., *книжн.* Вступ до курсу будь-якої науки; підготовчий вступний курс, викладений у стислій і приступній формі. *На вашім місці з б узляв тему, котра б примусила мене оглянутися на європейську наукову літературу. Це перша умова корисної пропедвтики для молодого ученого (Драг., II, 1970, 548); Алгебра з тригонометрією, історія церкви та філософська пропедвтика, три іноземні мови... — ото й було все Флегонтове знання життя (Смольч, Реше та стогне..., 1960, 267).*

ПРОПЕДВІТІЧНИЙ, а, е, *книжн.* Прикм. до пропедвтики.

ПРОПЕКТИ *див. пропекати.*

ПРОПЕКТИСЯ *див. пропекатися.*

ПРОПЕЛЕР, а, ч. Пристрій, який складається з кількох зігнутих лопатей і приводить у рух мотор літака, глісера і т. ін. *Пропелер обернувся один раз, наче незотя, і раптом перетворився на прозорий диск (Собко, Зор. крила, 1950, 18); Задеренчав пропелер, і моноплан, знявшись згору, зробив над юрбою красиву дузу (Донч., I, 1956, 72); * У порівн. Почеплений набік білий ковпак молодий Розговор. І коли б не сивувати вуса, що пропелером випиналися перед маленьким рудим обличчям, йому можна було б дати ніяк не більше сорока п'яти замість справжніх п'ятдесяти з гаком (Добр., Тече річка..., 1961, 150).*

ПРОПЕЛЕРНИЙ, а, е. Прикм. до пропелер. *Пропелерний гвинт.*

ПРОПЕРТИ, прїу, прїеш, *док.*, *вульг.* 1. *перех.* Пронести на собі що-небудь важке, велике.

2. *неперех.* Пройти, проїхати якусь відстань. *Пропер [Юрчик] до Криворіччя (Хотк., II, 1966, 275).*

ПРОПЕРТИСЯ, прїуся, прїєся, *док.*, *вульг.* Те саме, що проперти 2.

ПРОПЕРЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до проперчїти; // у знач. прикм. *Посолив я, як ото мені і радил. Добре поперчїти і добре й гірчицею помастит. Надрукували мій фейлетон. Як почали ж тоді проперчені персонажі та мене самого гіркими словами пропарювати (Ковінька, Кутя..., 1960, 59).*

ПРОПЕРЧІТИ *див. проперчувати.*

ПРОПЕРЧІТИСЯ *див. проперчуватися.*

ПРОПЕРЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОПЕРЧІТИ**, чї, чїш, *док.*, *перех.* 1. Насичувати страву перцем.

2. *перех.*, *розм.* Піддавати гострій критиці кого-небудь. — *Читай далі, синку. Читай! Йї-бо, славно! То як ти там Лисицю проперчив? (Речм., Весн. грозн, 1961, 291).*

ПРОПЕРЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОПЕРЧІТИСЯ**, їться, *док.* 1. Насичуватися перцем (звичайно про страву).

2. тільки *недок.* Пас. до проперчувати.

ПРОПЕЧАТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до про-

печатати; // у знач. прикм. Злоє розписався в великій протипорованій і пропечатаній книзі (Смолян, I, 1947, 279); // пропечатано, безос. присудк. сл. Ні, значить, і він то лише для них був цар і бог. Не нарівнявся ні на кого, а, бач, нарівнявся... І в газеті здорово пропечатано (Головко, II, 1957, 134); * Образно. — Мою трагедію там [у концтаборі] навели пропечатано печатками смерті (Ле, Право..., 1957, 236).

ПРОПЕЧАТАТИ *див.* пропечатувати.

ПРОПЕЧАТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОПЕЧАТАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* 1. Заст. Ставити печатку на чому-небудь.

2. *перек.*, *розм.* Піддавати кого-небудь гострій критиці у пресі. — Когось же та повинна вона критикувати — на всіх похвал не вистачить. А ти не хвилюйся, звикай. Тобі що? Вперше пропечатали, а мене кожного року (Збан., Малін. дзвін, 1958, 51).

ПРОПИВАТИ, аю, аеш, *недок.*, **ПРОПИТИ**, п'ю, п'єш, *док.*, *перех.* і без додатка. 1. Витрачати на розпивання алкогольних напоїв все або багато чого-небудь (гроші, майно і т. ін.). Пропила я з кумами всі гроші, що заробила, а далі почала пропивати одержу в скрині (Н.-Лев., III, 1956, 256); — В палаці наші пропивають нашу землю нервові посередники (Стельмах, I, 1962, 242); [Г а й д а м а к а:] Далєбі, дав би карбованця, якби був не пропив уюра! (Шевч., I, 1951, 105); Черевизи Рубін заробив у радості, але батько в останній день украв і пропив (Сенч., На Бат. горі, 1960, 3); // Втрачати внаслідок надмірного вживання алкогольних напоїв (природний голос, натуральний колір обличчя і т. ін.). До чого ж ти, Ганно, дійшла, з ким свою долю зв'язала? Ще ніби недавно поради з Вутанькою у церкві на хорі співала, чисте сопрано було, а тепер, мабуть, і голос пропила, озрилася від куркульських смердючих самогонів... (Гончар, II, 1959, 224).

◇ **Пропивати** (пропити) голову (рбзум) — шкідити собі або справі, вживаючи багато алкогольних напоїв. — А в цілому, а в середнім — Голови не пропила [Лиходід!] Хоч козоси не був переднім, Та і заднім не був (С. Ол., Вибр., 1959, 294); [М и к и т а:] Тітко, чи нема у вас чарки горляки? [М о р о з и х а:] Та в тебе й так хмєлю того повно в голові. [М и к и т а (сіє за стіа):] Не бійтеся, я розуму не проп'ю (Кроп., I, 1958, 77).

2. За старовинним звичаєм — завершати сватання розпиванням алкогольних напоїв. Її ще нерозквітла молодість в думках соромливо горнула до бідного Мирона Величка, який жив на поденщині з косовиці і замолоту, а пропили її за дукача Плачинду (Стельмах, I, 1962, 320).

3. тільки *док.* Пити якийсь час.

ПРОПИВАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОПИТИСЯ**, п'юся, п'єшся, *док.* 1. Повністю або частково витратитися на розпивання алкогольних напоїв. [Д р е й с і г е р:] Егеж, пара блазнів, шибеників, лежебоків, волююж. Там день у день в шинку стримлять та до остатнього шфєнга пропиваються (Л. Укр., IV, 1954, 236); — Наш з вами земляк... з сільського буфету й не вивазиє. Пропився, бідолаха, вщент. Оце вчора поїхав (Логв., Давні рави, 1961, 137).

2. тільки *недок.* Пас. до пропивати 1. Гроші зараз же пропивалися, проїдалися (Мирний, II, 1954, 133); Тут побирають усі гроші, бо в Вишніці сидять ті промисловці, що тримають славу; тут же ті гроші пропиваються (Хотк., II, 1966, 383).

ПРОПИЛ, у, ч., *спец.* Щілина, проріз, що утворюється при розпилюванні чого-небудь. Зуб'я поперечної пилки заточують з обох боків, внаслідок чого вона однаково добре піляє, ругаючись в обидва боки вздовж пропилю (Гурток «Умілі руки.», 1955, 50); Основним проце-

сом технології добування штучних каменів з гірського масиву черепашнику в утворення прорізіє (пропиляє) в потрібних напрямках за допомогою дискових або ланцюгових пил каменерізняючих машин (Компл. використ. вапняків..., 1957, 144).

ПРОПИЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до пропилювати; // у знач. прикм. Якось ми у своєму драгті До причалу папуші несли, І потоком густої смоли Обливав нас пропилений піт (Воронько, Драгі..., 1959, 110).

ПРОПИЛИТИ *див.* пропилювати¹.

ПРОПИЛИТИСЯ *див.* пропилюватися¹.

ПРОПИЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. пропилювати. **ПРОПИЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПИЛИТИ**, лю, ліш, *док.*, *перех.* Покривати шаром пилю, просочувати пилом.

ПРОПИЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПИЛЯТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Прорізувати пилюю наскрізь або до певної межі.

2. тільки *док.* Пиляти якийсь час.

ПРОПИЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОПИЛИТИСЯ**, люся, лієшся, *док.* Покриватися шаром пилю, просочуватися пилом.

ПРОПИЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до пропилювати².

ПРОПИЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до пропиляти.

ПРОПИЛЯТИ *див.* пропилювати.

ПРОПИС, у, ч. 1. Навчальний посібник із зразками каліграфічного письма; тексти таких зразків. Писати він і сам трохи приучився: купив собі пропис у городі та й навчився (Гр., II, 1963, 326).

2. *перек.* Те саме, що Прописів істина (*див.* прописивий). Автор смієє свого героя за ниточку, і все робиться так, як належить за банальними прописами (Жур., Опов., 1956, 38); // Реценз. рекомендація. До наших днів зберієє єгипетський папірус Еберта, який містить 900 прописів цілюючого зілля, ліків і порад щодо лікування (Наука..., 7, 1968, 24); // Те саме, що закон 4. Людина, нерозумно використовуючи свою могутність, загрожує поставити саму себе поза природою і тим самим стати неприродною.. Помста природи за порушення її прописів може бути гостім несподіваною (Знання..., 6, 1965, 3).

3. *жив.* Перша стадія роботи художника — наведення пензлем основних елементів зображення. Малюк і прописи щіточок Галини дуже красиві, тонкі. Загальне враження — начебто художниця намазався зібрати до орнаменту... все, що є найкращого в садах, по квітниках України (Вол., Дні..., 1958, 12).

ПРОПИСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прописати 1—4. Дослідне, де вона вже була прописана, як і до війни, підпорядковувалась місту (Дор., Не повторю..., 1968, 84); Тракторист обернувся геть туди десь, звідки чорніли прописані й проталі сідли самей та тракторіє (Ле, Право..., 1957, 294); // прописано, безос. присудк. сл. [Степан Демидович:] А! у тій книзі, що дав Іван, прописано про Мольєра, що він читав свої твори куховарці (Сам., II, 1958, 121).

ПРОПИСАТИ *див.* прописувати.

ПРОПИСАТИСЯ *див.* прописуватися.

ПРОПИСКА, в, ж. 1. Офіційна реєстрація за місцем проживання; оформлення документів на проживання.

* Образно. Дві тисячі нащадків пернатих новосельців дістали прописку по всій Україні. Незабаром було відкрито фазанчі розплідники на Куйшівні: в Баліссі та поблизу Дижера (Наука..., 8, 1966, 33); // Відмітка в паспорті або іншому документі про офіційну реєстрацію за місцем проживання. Віт..., взявши від Соьки її паспорт, записав серію, номер, прописку та інші дані (Кучер, Трудна любов, 1960, 149).

2. *жив.* Те саме, що прописє 3. *Більшість його* [С. Васильківський] *твориє, виконаних олією, не втратили від часу своєї колориту.* Він витримує потрібний строк для висихання фарб перед новою пропискою (Мист., 1, 1966, 26).

ПРОПИСНИЙ, а, є. Який відповідає зразкам каліграфічного письма (про літери). *Спочатку Іван писав друкованими [літерами], не хотів визнавати прописних (Збан., Сеспель, 1961, 288).*

◇ **Прописна істина** — те, що є загальновідомим, зяложеним, банальним, що не вносить нічого свіжого, оригінального. — *Уважляю, якими фрискучими фразами він навалить на слухачів. Це буде не слово перед диспутом, а черговий каскад прописних істин (Мур., Свіже повітря., 1962, 180); — Ти говориш якісь прописні істини., — сердито відповів Малахов (Собко, Справа., 1959, 260).*

ПРОПИСУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОПИСАТИ**, ишў, ишеш, док., *перех.* і без додатка. 1. Офіційно реєструвати чесь місце проживання.

2. *розм.* Повідомляти про когось, що-небудь у листі або в пресі. — *Надішлеш мені писемце, як одужаєш. В цьому селі я живу, в Улянівці. Ярині Гармаш прописувати будеш (Шиян, Гроза., 1956, 612); Все прописали: що Тимоха б'ється з громадою і дома, і тецю б'є (Свидн., Люборацькі, 1955, 197); — Тебе добудуєш! Менше б по вулиці тинався. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарубкуєшся (Тют., Вир, 1964, 8); — Привіт оце я вам, Павле Івановичу, кореспондента. Хочє в газету вас прописати і портрета помістити (Мухк., Чорний хліб, 1960, 7); // *перен.* Те саме, що пропечятувати 2. *Терпіла, терпіла я і попросила комсомольців, щоб прописали його в нашій газеті «Макозін» (Є.Кравч., Сердечна розмова, 1957, 152); Один говорить: — Це ж конфуз. За це ще нас пропишуть (Біл., Зигзаг, 1956, 35).**

3. Залишати слід на чому-небудь. *Тимко відіє руку Елдара, і вона шкрябнула ніжєм по грубці, прописала слід (Тют., Вир, 1964, 365); * Образно. З середини неба зірвалася зірка, блискавкою прописала слід до самого виднокругу (Збан., Любов, 1957, 39).*

4. Рекомендувати (звичайно хворому) методи лікування, ліки і т. ін. *Пропише [лікар] на словах методи лікування (Збан., Єдина, 1959, 199); // розм.* Диктувати кому-небудь норми поведінки, встановлювати для когось міру покарання і т. ін. *Козацьке життя свавільне прописувало йому всі норми поведження (Ле, Україна, 1940, 190); Таки ніс відповідальність за військовий порядок — прописував, кому скільки дати шомполіє; Северин сідас покараному на голову, щоб не тріпотівся, Андрій сідас на ноги, а Гошка стьобав (Тют., Вир, 1964, 394).*

5. *жив.* Наносити пензлем основні елементи зображення. *Крону дерев, особливо окремі гілки, він [С. Васильківський] прописує по небу після того, як фарби на ньому висохли, що дозволяє досягти більшої чистоти та витонченості малюнка (Мист., 1, 1966, 26).*

6. *тільки док., перен., розм.* Прочити когось, помститися комусь (звичайно вживається як погроза). — *То чули, люди, що чекає нас? Козаки чекають! А ти пропишуть нагайкою закон! (Стельмах, I, 1962, 633); Йонька підпалює по-півнячому, дрібно затривує ципком: — Я тобі.. покажу, як почитать газетина. Я тобі пропишу равноправіє [рівноправ'я] (Тют., Вир, 1964, 401).*

◇ **Прописати іжницю** *див.* **Іжниця**.

7. *заст.* Заносити, записувати, включати когось, що-небудь у документ, список і т. ін. *Голова прописав йому в білеті його бійку (П. Куліш, Вибр., 1969, 302).*

8. *тільки док.* Писати якийсь час.

ПРОПИСУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **ПРОПИСАТИСЯ**, ишўся, ишешся, док. 1. Офіційно реєструватися за місцем проживання. *Від батька Ольги жила в міський комітет партії.. Треба ставати на облік, одержувати паспорт, прописуватись (Дор., Не повторі.., 1968, 60); В адресному бюро він поки що одержує стереотипні відповіді: нема, не прибула, не прописався (Дмит., Розлука, 1957, 63).*

2. *тільки недок.* Пас. до прописувати 3, 4. *Хімічні препарати еперше були введєні в медицину лише на початку XVI століття німецьким лікарєм Парацельсом, причому цікаво, що в ті часи, аж до XVIII століття, ліки прописувалися справді в конячих дозах — у 20—60 раз більших, ніж тепер (Вітч., 12, 1964, 174).*

ПРОПІТИ *див.* **пропибати**.

ПРОПІТИЙ, а, є. Дієпр. пас. мин. ч. до пропійти; // у знач. прикм. *Сидячи в своєму кабінеті, Сиволап передає по телефону через диспетчера, щоб Соля негайно прибув до нього.. — Щось негайне? — Так, негайне, — промовив Сиволап хрипким, пропитим і прокуреним голосом (Ткач, Плем'я., 1961, 98); В кімнату швидко вскопих рослий чоловік років тридцяти з тінями пропитої вроди на брегломлю обличчі (Стельмах, II, 1962, 357); Не шкода горляки винитої, а шкода розуму пропитого (Укр. присл., 1955, 208).*

ПРОПІТИСЯ *див.* **пропибатися**.

ПРОПІХАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОПІХАТИ**, аю, аєш і **ПРОПІХНУТИ**, ну, нєш, док., *розм.* 1. Поштовхами, пермагаючи опір або долаючи перешкоди, просовувати когось, що-небудь кудись; проштовхувати. *Озброєні зирликами Оленчук та Мефодій Кулик, пробіраючись крізь юрмище, пропіхали поперед себе до тачанки полоненого кадета (Гончар, II, 1959, 27); Папірець можна ще скласти в пластиночку й пропіхати у вузьку щілину поміж товстими дверима й одвірком (Козл., Совце., 1957, 139); Нагинаючись, поміг [Ріпак] пропіхнути вагонетку до шлюза (Хор., Місто., 1962, 33).*

2. *перен.* Сприятти комусь у розв'язанні певної справи, давати чомусь рух, пришвидшувати здійснення чогось. — *Ріпак! Не створюйте, будь ласка, черг. Бо це подумують, що ми з вами бюрократи. З'явися відвідувач — пропіхайте його негайно до мене (Збан., Переджнив'я, 1955, 10); — Але чи пропіхнуть за ніч отой ешелон? — Доки ж йому стояти? — сказав Левченко (Головко, II, 1957, 561); // Допомогати влаштуватися куди-небудь, зайняти якусь посаду і т. ін. — Знайдуться ж такі невігласи, що безвідставно вважатимуть своїх діток талановитими і пропіхатимуть з ті [музичні] школи (Збан., Мор. чайка, 1959, 175); — Якщо можеш тям, пропіхай, будь ласка, до гімназії мою на-рафіянку (Кач., II, 1958, 24).*

ПРОПІХАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **ПРОПІХАТИСЯ**, аюся, аєшся і **ПРОПІХНУТИСЯ**, нуся, нєшся, док., *розм.* 1. Поштовхами, пермагаючи опір або долаючи перешкоди, проходити, пробиратися куди-небудь між кимсь, чимсь, крізь щось і т. ін.; проштовхуватися. *Помежи народом пропіхався німий, блідий Шепетинський (Фр., VIII, 1952, 216); Комендант постерунку поліції почав пропіхатися до вікна (Галан, Гори., 1956, 26); Насилу я пропіхався поміж молодичами й дядьками (Н.-Лев., VII, 1966, 355); Стара Кандюбіха пропіхалась крізь натовп і обережно зменшила у лампі світло (Кочуб., II, 1955, 44); Хлопчик пропіхнувся між батьками, поклав руки на материну й батькову долони, не згодячи з мене зіркуватих очейат (Хор., Ковила, 1960, 38); * Образно. Росиста стежка гадюч-*

кою поже травною в яр і потім чорним дротиком під гору пропихається (Козл., Пов. і опов., 1949, 211).

◇ I (й) перепеліці нікуди пропихатися див. перепеліця.

2. тільки недок. Пас. до пропихати.

ПРОПИХКАТИ, аю, аеш, док. 1. Док. до піхкати 3. Машина пропихкала востаннє і стала.

2. розм. Проїти, проїхати, вихкаючи. Ховаючись за шматки тежряви, коліями квапливо пропихкає паровоз (Загреб., Європа 45, 1959, 90).

3. Піхкати якийсь час.

ПРОПИХТІТИ, хчү, хтіш, док. Те саме, що пропихати. Чорний задріпаний лімузин пропихтів мимо розчнених воріт (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 195).

ПРОПИЩАТИ, шү, щіш, док. 1. перех. і неперех. Док. до пишати. Дзері знову пропищали пронизливо, зашкаляє старий (Збан., Єдина, 1959, 61); — Ти змерзла? — обернувся він до білявої панійки, що йшла в ним під руку. Пані та щось пропищала (Мирний, III, 1954, 296); — Поверни мою вечерю! — пропищав П'ятиця (Збан., Мор. чайка, 1959, 24).

2. неперех. Пищати якийсь час.

ПРОПИЯКА, н, ч. і ж., зневажл. Той (та), хто спився (спилася); п'яниця. Не тільки вся рота ненавиділа Потапова, навіть інші офіцери не любили бувати в його товаристві, і тільки що не в найгірші пропийки випивали з ним разом (Ів., Тавмніція, 1959, 214).

ПРОПІЙ, ч. 1. пою, розм. Витрата чогось на розпивання алкогольних напоїв. Побраталися [хлопці] — й таямка крадіжка... нічні пропійі накраденого стали їх товариською роботою... (Мирний, I, 1949, 262).

2. поя, заст. Те саме, що п'яниця. — Ой, пропою, пропою, Пропала я з тобою! (Чуб., V, 1874, 532).

ПРОПІЙНИЙ, а, е, розм., заст. Прикм. до пропійі. **ПРОПІКАННЯ**, я, с. Дія за знач. пропикати 1—3. Успішно проходить випробування нового агрегату для пропикання свердловин у міцних породах (Рад. Укр., 18.I 1959, 2).

ПРОПИКАТИ, ію, аеш, недок., **ПРОПЕКТИ**, ечү, ечеш; мн. ч. пропик, пекла, лб; наказ. сп. пропекай; док., перех. 1. Гарно випікати, доводити до повної готовності. Добре пропикати хліб; * Образно. Рум'янець наскрізь пропик аблачу. Навіть усередині було воно червокувате (Донч., IV, 1957, 132).

2. Сильно, глибоко прогрівати. Сонце немов зупинилося в безжарному небі, пропикаючи своїми гострими променями сіре каміння (Кучер, Чорноморці, 1956, 437); Спека літнього полудня вже пропекла його [повітря], і воно наче тремтіло від стриманої жаги й спраги (Смолич, Мир..., 1958, 215); // Сильно прогрівати, дошкуляти спеком. Воно [сонце] наскрізь пропикало тіло, висушувало кістки й добиралося до самого серця (Мур., Бук. повість, 1959, 78); // безос. Без благо капелюха і не показується, бо голову пропече (Л. Укр., V, 1956, 406); * Образно. І від частя, не знаю, від горя, Промінь сонячний серце пропик (Ус., Вибр., 1948, 8).

3. Робити отвір вогнем, променем, чим-небудь розпеченим і т. ін. «Томенька нитка» сфокусованого променя пропикає в кристалі смертельну рану (Наука..., 2, 1969, 9); * Образно. Некучі слюзи камінь пропикали, і навіть в мертвих віч вони текли, і пробивався ручай крізь грубі скали, Шукаючи до світла шлях з імлі (Павл., Пальм. віть, 1962, 50).

4. у сполуч. із сл. очима, поглядом, перек. Дивитися на кого-небудь гостро, проникливо, з осудом і т. ін. Гауптман ішов поволи... пропикав людей очима і ледь помітно тикав у груди то одному, то другому (Збан., Єдина, 1959, 246); Офіцер реучко скидав окуляри, пропикаючи Оксану гострими зеленими очима

(Кучер, Голод, 1961, 424); Пан Костур пропик його зневажливим поглядом і, сівши, поклав руку на револьвер (Юхвід, Оля, 1959, 279); // Пронизуючи кого-небудь, викликати якісь почуття (про погляд). Пропикав той погляд до найпотамнішого лона душі (Льч., Козацьк. роду..., 1958, 38); Оксен більше не міг витримувати Василя погляд: він пропикав його, здається, наскрізь (Дім., I будуть люди, 1964, 135).

5. перек. Викликати різкі відчуття болю, жару. Осколкою гострим пропекло Колосарові плече (Дор., Єдність, 1950, 18); // Вражати, сильно діяти. Це все було, не може бути й мови! І аблачу, і пісня, і вікно... І возки уст сердите надування, І усміх, що до серця пропикає (Рильський, II, 1960, 126); Слова баби Досі пропекли Василя вогнем (Турч., Зорі..., 1950, 139); Ще наскільки І до кісток раптово пропече Подяка, що, немов мала синиця, Нечутно вай сідає на плече (Кор., Вогонь, 1968, 40); // Пронизувати, приймати (про холод, мороз). Вітер з моря шмагав його і шмагав, пропикаючи до кісток (Кучер, Прощай..., 1957, 296); Накинувши на плечі кожушка, виїшов [Тимко] з куреня. Зараз же його пропик мороз і сніговим віхтем стер з лица сон (Тют., Вир, 1964, 470); // Раптово, різко діяти на кого-небудь, пронизуючи всю істоту (про почуття, думки і т. ін.). І враг інший, ще страшніший здогад пропик їй мозок. А що, коли Костянтин не з баламутства залишив із? (Мушк., Серце..., 1962, 287).

◇ Пропікати (пропекті) до серця див. серце.

6. розм. Дошкуляти, допикати. [Герасим:] От бач, я таки тебе пропик, що й утікати збираєшся (Мирний, V, 1955, 77).

ПРОПИКАТИСЯ, ається, недок., **ПРОПЕКТИСЯ**, ечється, док. Гарно випікати, доводитися до готовності. Розкачаний шар тіста повинен мати однакову товщину, бо при випіканні тонкі місця згоряють, а товсті не пропикаються (Укр. страви, 1957, 324); * Образно. Він справді не скуп, а ніби пропикає у вогні роботи (Собко, Срібний корабель, 1961, 247).

ПРОПІЛЕЙ, ів, мн., архт., іст. Парадний, архітектурно оздоблений вхід; брама. Я був у римськїм Колизейі, Я бачи рештки древнїх стїн, І стадіон, і пропілей У білїм м'ярурі Афін (Дмит., Київські кручі, 1962, 174).

ПРОПІЛЕН, у, ч. Органічна сполука у вигляді газу, який утворюється при нафтопереробці; використовується в техніці. При переробці нафти, наприклад, утворюється багато... газів — етилен, пропілен, бутілен (Наука..., 11, 1971, 24); Етилен в першм членом ряду етиленових вуглеводнів... Наступні члени цього ряду — пропілен..., бутілен (Заг. хімія, 1955, 423).

ПРОПІТНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мн. ч. до пропінити; // у знач. прикм. Увечері будинки напнули біля потоку намети і, покидавши свої пропінтілі сорочки, на яких білими розводами повиступала сіля, — загодилися емиватися (Гончар, I, 1954, 540).

ПРОПІТІТИ, ію, іеш, док. Те саме, що пропінити 2. Сорочка пропінтіла наскрізь, та косар знає своє — жагає grabками (Стецьмак, II, 1962, 409).

ПРОПІЛАВАТИ, аю, аеш, док. Плавати якийсь час. Голова колгоспу тільки недавно демобілізувався із військвоє-морського флоту, проплававши по морях і океанах понад десять літ (Смолич, День..., 1950, 77).

ПРОПЛАВІТИ див. проплавлювати.

ПРОПЛАВКА, н, ж. Дія за знач. проплавити, проплавлювати, проплавлятя.

ПРОПЛАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. проплавити, проплавлятя. У космосі вдалося досягти необхідного проплавлення металу, щільності й міцності швів, у яких не було знайдено небажаних газівців і неметале-вих включень (Наука..., 9, 1970, 40); При зварюванні

більшості різномірних металів необхідно забезпечити мінімальне проплавлення поверхневих шарів одного з металів (Вісник АН, 2, 1971, 21).

ПРОПЛАВЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. проплавлювати.

ПРОПЛАВЛЮВАТИ, юю, юєш і **ПРОПЛАВЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **ПРОПЛАВІТИ**, влю, вип; мн. проплавлять; *док.*, *перех.* Частково або повністю плавити що-небудь. При дуже великих кількостях дешевої електроенергії й удосконаленні способів її передачі, мабуть, удасться замість буріння свердловин проплавлювати гірські породи і викидати розплав назовні (Наука..., 11, 1962, 7).

ПРОПЛАВЛЮВАТИСЯ, юється і **ПРОПЛАВЛЯТИСЯ**, яється. Пас. до проплавлювати, проплавліяти. Для виготовлення феромарганцю, який використовується для виробництва сталі спеціальних сортів, проплавляються багаті марганцеві руди (Чорна метал. Укр., 1957, 94).

ПРОПЛАВЛІННЯ, я, с. Дія за знач. проплавліти.

ПРОПЛАВЛЯТИ *див.* проплавлювати.

ПРОПЛАВЛЯТИСЯ *див.* проплавлюватися.

ПРОПЛАЗУВАТИ, ую, уєш, *перех.* і *неперех.* Док. до **ПЛАЗУВАТИ** 1. І враз упав утікати. Схопився та й знов упав. І тоді швидко, як миг, проплазував ще кроків кілька до берега і зсунувся з кручі просто у воду, в лелегу (Головко, Літа..., 1956, 11).

ПРОПЛАКАТИ *див.* проплакувати.

ПРОПЛАКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПЛАКАТИ**, ячю, ячєш, *док.* 1. тільки *док.*, *неперех.* Плакати якийсь час. Довізна дівчина проплакала, і кризь міцний сон не стихало серце боліти (Л. Янов., I, 1959, 421); Мотря вибігла з хати, забилася під повітря і там проплакала до ранку (Панч, В дорозі, 1959, 191); * Образно. Хмарна ніч проплаче аж до ранку Дощем рясним нестінних сліз... (Олесь, Вибр., 1958, 40).

2. *перех.* і *неперех.* Плакати довго і часто. В тиші будуарі, обвішаним коврами й дзеркалами та наповненим пахощами, проплакувала [пані Олімпія] дні й ночі (Фр., VII, 1951, 11).

◇ **Проплакати** бачи — довго і часто плачучи, зіпсувати собі зір. Висохну од жалю і проплачу очі. Тебе не забуду ані день ні вночі (Чуб., V, 1874, 264).

ПРОПЛЕНТАТИСЯ, аюся, аєшся, *розм.* Док. до **ПЛЕНТАТИСЯ** 1.

ПРОПЛЕСТИ, ету, етєш, *док.*, *перех.* і *без додатка*.

1. Пронизувати щось наскрізь плетивом з чого-небудь.

2. Пласти якийсь час або якусь частину чого-небудь.

ПРОПЛІТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до проплести 1. Молоді зарості не піддавалися сокирі, вигиналися під ударами, а земля, проплітена корінням, цупко трималася (Томч., Жменьки, 1964, 288).

ПРОПЛИВАТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРОПЛИВІТИ** і **ПРОПЛИСТИ**, нвү, нвєш, *док.* 1. *неперех.* Пливучи, переміщатися в якому-небудь напрямку, десь, повз когось, щось і т. ін. Зграйка золотих рибинок пропливала тихо, як у казковому царстві, і хтось невидимий заманював їх у чорну глибочину і не повертав назад (Тют., Вир, 1964, 520); Пропливають, сповнені плодами, На Херсон, на Київ кораблі (Нагн., Вибр., 1957, 14); Іще любив Левою проводити напролави, особливо, коли вони пропливали повз їхнє село увечері чи вночі (Десняк, Опов..., 1951, 29); Попри шум та гуркіт, пропливають [дельфіни] понад суднами й утікають в море (Наука..., 2, 1967, 20); Страх міцно полонив Сажо... цей чубернацький вартовий так негачайно запобіг її заміркові проплести тунелем (Смолич, I, 1958, 79); // *перен.* Плавно рухатися в повітрі. Хмарки

невеличкі набігали на місяць і пропливали далі (Гр., I, 1963, 416); Над водою пропливало легеньке білосніжне павутиння (Збан., Ліс. красуна, 1955, 8); На недосяжній висоті величю пропливали пелюками (Веч. Київ, 19. II 1958, 4); Над самими хатами пропливав знайомий літак, заходячи на посадку (Ю. Янов., II, 1954, 219); Раптом м'яч, відбитий нашим захистом, дивно проплив у повітрі через усе поле (Ю. Янов., II, 1954, 26); Кран-жучок повів довгим хоботом, сікнув один раз, другий, і раптом зяяк з деревом проплив у повітрі (Жур., Звич. турботи, 1960, 81); // *перен.* Здійснювати плавні танцювальні рухи, проходити плавною, граціозною ходю, повільно, плавно проїжджати і т. ін. Часом, граціозно схиляючись під тягою поплих води відер, навою пропливала струнка дівчина (Рильський, Бабине літо, 1967, 71); То ніжна, то пристрасна мелодія вальсу колихала залу і з тихим шурхотом пропливали повз нас пара за парю (Смолич, I, 1947, 17); Поважно пропливали довгі тролейбуси з прозоро-бірюзовими широкими вікнами (Грим., Незакінч. роман, 1962, 328); Прикриваючи парю страви вид, м'який і білий..., вона проплила од порога до столу, мов літня хмара (Кожуб., II, 1955, 366); Гусаком проплив весь у чорному Ліфер, дялячись зорі аніз (Стельмах, II, 1962, 371); // *перен.* Переміщатися на чому-небудь, що плавно рухається. Вона [Віта] повільно пропливала перед ним, сидючи в своїй кабінці (Собко, Біле полум'я, 1952, 10); Шостий раз уже пропливав я на мостіку степового корабля по золотому хлібному полю (С. Ол., З книги життя, 1968, 29); Мимо тьох повільно проплив на коні, Оксен, глянючи у вікно, побачив золоте сльради Гната Реву (Тют., Вир, 1964, 32); // *перен.* Про уявний рух предметів, повз які хто-, що-небудь плавно рухається. За вікнами вагонів пропливали будинки, велетенські цюгли електроніки високої напруги, вічнозелені високі сосни (Цюпа, Назустріч..., 1958, 147); Вони плавали день, два, три, і Малуша увесь час із затопленням дивилась на береги, що стрічкою розмотувалися перед нею, на городища, що з'являлись попереду, величю пропливали й залишали позаду (Скл., Святослав, 1959, 63); Під крилом літака мій Чернігів проплив (Ющ., Людв..., 1959, 145); // *перен.* Виникати, проходити у пам'яті, свідомості (про думки, спогади, образи і т. ін.). Він сидів на лаві біля столу, і перед ним востаннє пропливало все, що було в минулому (Кочура, Зол. грамота, 1960, 53); В холодний, як осінній туман, мареннях, в далеких видіннях пропливало її життя, і вся її життява дорога була світлою, осяяною сонцем (Тют., Вир, 1964, 448); В голові у нього.. проплив образ Сусанни, як вона слухав оповідання сина (Кожуб., II, 1955, 379); // *перен.* Зливаючись воедино, розноситься навкруги (про звуки). Оркестр грав в шпаркому темпі, і звуки його якось надто швидко пропливали вулицю (Смолич, II, 1958, 38).

2. *перех.* Пливучи, залишати що-небудь позаду, мчати щось. — Заклятий острів перед нами, і ми його не мичемо, Не пропливем нігде чогами, А на йому пропадемо (Котл., I, 1952, 159); Пропливши Нікополь, спостерігає, яке враження справляють різні обрубки плаву: пеньки у воді, колоди тощо (Довж., III, 1960, 508); // Долати що-небудь уплав, перепливати щось із краю в край. На стільці я їду по Сахарі, Пелікана з палички стріляю, Поринаю в піну Ніазари, Океан на трісці пропливаю (Рильський, I, 1956, 44); Ех, і славно з зерном на машині По шляху промчати восени. На порогах пропливати ріки (Стельмах, Жито..., 1954, 71); Я Волю — від вертів я до низин — проплив, упав її у гордій славі (Гонч., Вибр., 1959, 258); Я сходив твої річки, Я проплив твої моря (Нагн., Вибр., 1957, 172).

3. *неперех.* Долати плавом якусь відстань. Тарас устигає роздягтися першим. Він так-сяк навіяє на голову одягу і, коли ще все відділене на березі, пропливає метрів з десять (Багмут, Щасл. день., 1951, 144); Влітку, під час спортивних змагань, Гейко проплив дванадцять миль (Ткач, Жди., 1959, 21); Підраховано, що один калмар, шукаючи їжі, може проплисти за 4 місяці близько 8000 кілометрів (Наука., 2, 1958, 23).

4. тільки док., *неперех.* Пливти якийсь час. Вони [крижні] то пірнають у воду, то, пропливши трохи, товстають голови під крила, наче збираються спати (Стельмах, 1, 1962, 218).

5. *перех.* Проходити, минати (про час). Дні течуть, немов ріка, і рік за роком пропливає (Рильський, II, 1946, 59); Здається, все шкільне життя пропливало мимо Олега, нічим його не зачіпаючи, нічим не зважаючи (Донч., II, 1956, 432); Дні скільки вже проплигло! (Рибак, Зброя., 1943, 179).

ПРОПЛИВАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт теп. ч. до пропливати 1. Він подивився вгору і довго не міг відірвати погляду від пропливаючих косяків (Гур., Наша молодість, 1949, 227); Цілими годинами вона лежала на мхові, відшлюплюючи у пропливаючі над нею жари (Галан, Гори., 1956, 39); Було щось трижовне в пропливаючих за вікном полях, і в цьому бушуючому клубі паровозного диму, і в придорожніх, що гнуться під вітром, тополях (Гончар, II, 1959, 167).

ПРОПЛИВТИ *див.* пропливати.

ПРОПЛИГАТИ, *аю, аєш, док.* 1. Док. до плигати 1.

2. Плигати якийсь час.

ПРОПЛИНУТИ, *ну, веш, док.* Те саме, що проплисти 1, 5. По тихих водах Дунаю, мов лебідь, проплинув парохід [пароплав] (Коцюб., I, 1955, 143); Стомлені людики Так любо стріную зацішній куточок, Провірний погляд милого спокою, Де часом перемінною пробою Проплине хмарок сріблостканий дим (Рильський, I, 1960, 235); Промине, проплине, Наче лист по воді, Все, що в дні молоді Так боліло мене (Фр., XIII, 1954, 82).

ПРОПЛИСТИ *див.* пропливати.

ПРОПЛИСНЯВТИ, *іє, док.* Пліснявити наскрізь.

ПРОПЛЮВАТИ, *юю, юєш, док., перех., розм.* Забруднювати, суцільно покриваючи пльовками. Полюбила діда старого з бородою. Тою борода — то сіни і кату мести, Мог личенько — хоч перед нами вести; Тою бороду проплюють, прохарають, Мог личенько — цілюють, обнімають (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 144); * Образно. — А хто і коли запевняв вас, що правда солодка? Знаєте, друже, солодке розлижуть, а гірке проплюють (Рибак, Час., 1960, 650).

ПРОПЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до проплювати.

ПРОПОВЗАТИ, *аю, аєш, док.* Повзати якийсь час.

ПРОПОВЗАТИ, *аю, аєш і рідко* **ПРОПОВЗУВАТИ**, *ую, уєш, недок.,* **ПРОПОВЗТИ**, *зү, зєш, док.* 1. Переміщатися повзком де-небудь, по поверхні чогось і т. ін. (про комах, плазунів). Одразу хоче [дівча] оповісти усе: і як жух проповзає по дорозі, як черевичок у воду упас, і як скакали вівці з гори, а сонце світило поміж гіллям еруші (Хотк., II, 1966, 304); Вона побачила, як на траві біля своєї оселі, важко здригаючись, проповз на піднігнутих ніжках джміль (Стельмах, I, 1962, 525); * Образно. Не проповзе гадюкою у житті війни до нас, — ми в цьому поклались (Сос., Солов. далі, 1917, 67); // *перех.* Повільно рухатися де-небудь, переміщатися через щось і т. ін. (про засоби пересування). Селом проповзали обози, ішли військові частини (Коз., Вибр., 1947, 22); Ганки важкі проповзали край окопу (Криж., Срібне весілля, 1957, 285); // *перех.* Повільно просуваються над ким-, чим-небудь (про хмари, туман і т. ін.). Шпили

гір уже притрусило сміжком; .. блукали сірі осінні хмари; вони проповзали над лісами, чіпляючись за верховіття (Скл., Карпати, II, 1954, 106); Не одна ще біла жарка проповзе над верхом кичери, не один раз нагріється під сонцем і знов озолює камінь коло потоку (Хотк., II, 1966, 307); // *перех. недок., перех.* Лець помітно звиватися (про стежку, річку і т. ін.). Підносилися над селом дві великі гори, а між ними проповзала, мов вузь, вузесенька річечка (Літ. Укр., 10. III 1970, 2); Стежка обминала сього поваленого вельня і проповзувала аж туди, де кінчився його пень (Фр., III, 1950, 88).

2. Повзком пересуватися, переміщатися у якому-небудь напрямку, десь, повз когось, щось і т. ін. (про людей). Телефоніст, тримаючись рукою за провід, проповз назад до села шукати обрив (Трубл., I, 1955, 43); Проповз по траншеї хлопчик, розклячи патрони (Ю. Янов., I, 1958, 242); // тільки док. Повзком долати якусь відстань. Раз у раз стинаються, перецікуючи і припадаючи до землі, проповзла вона метрів із п'ятнадцять (Смолич, I, 1958, 92); Десять кроків, які відділяли його від яблука, він проповз на животі (Сенч., На Бат. горі, 1960, 23).

3. *перех.* Крадькома, непомітно проникати, потрапляти куди-небудь. Треба проповзати в розташування ворога і знищити без усякого шуму два-три кулеметні знізда, щоб відкрити прохід для несподіваного наступу (Багмут, Опов., 1959, 56).

ПРОПОВЗТИ *див.* проповзати.

ПРОПОВЗУВАТИ *див.* проповзати.

ПРОПОВІДАННЯ, *я, с., рідко.* Дія за знач. проповідати. Нараз зупинився [пастер Гаудентій] перед Чмичкевищем. — Так се ви кажете, що не маєте права допустити мене до проповідання в вашій церкві? (Фр., II, 1950, 193).

ПРОПОВІДАТИ *див.* проповідувати.

ПРОПОВІДНИК, а, ч. і. *рел.* Той, хто проповідує, поширює яке-небудь вірчення. Острого став місцем, зідьки вишло чимало вчених, дипломатів, поетів і проповідників (Тулуб, Людолови, I, 1957, 126); Особа чеського реформатора й проповідника [Яна Гуса] зацікавила Шевченка передусім своєю революційною діяльністю (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 189); // Той, хто виголошує проповідь (у і знач.); церковний оратор. Серед тих чорних хмар [проповіді], як білий невинний голуб, здіймалась у височині озрядна постать натхненого проповідника (Коцюб., I, 1955, 324); Він, що чує колосів гарячого проповідника Саєанароу, почав викрикувати багаті монастирі, багатіє, що жили зі страшною праці селян (Ів., Друкар., 1947, 4).

2. *перех.* Той, хто проповідує, пропагує які-небудь погляди, ідеї і т. ін. Робітники створюють в усьому світі свою, інтернаціональну культуру, яку дано підготували проповідники свободи.. (Ленін, 23, 1972, 145); Він [О. С. Пушкін] виступав проповідником розуму, муз, кохання — такі з точки зору поета основні вимоги і стремління людської природи (Вісник АН, 5, 1949, 37); Ми намагаємо імена людей, що саме ї були лаштатами і проповідниками цієї дружби [російського й українського народів] (Рильський, X, 1962, 31).

ПРОПОВІДНИЦЬ, а, с. Діяльність проповідника. Виростає потреба проповідництва, настання народу народною мовою (Фр., XVI, 1955, 313).

ПРОПОВІДНИЦЯ¹, і, ж. Жін. до проповідник. Саме того дня, як писар збирає до себе свій конгрес, в село прийшла штундівська проповідниця, якась немолода вже діка (Н.-Лев., IV, 1956, 156).

ПРОПОВІДНИЦЯ², і, ж. Те саме, що амбон. — Світ ся валить, любемькі, — це нині же такі кричав би

святиць в проповідниці (Козл., Ю. Крук, 1957, 370); Кілька воєнків боляко підступили до сходів проповідниці (Ірчан, II, 1958, 321).

ПРОПОВІДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до проповідник і проповідниця¹. Кращі зразки проповідницької теорості, збережені в писмі, і зараз досліджуються (Наука і культура., 1971, 381); — Проповідницька діяльність Подорожі у невідомі далекі краї! Осв що манило вас! (Вільде, Сестри., 1958, 432).

ПРОПОВІДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до проповідувати. Нема нічого більше нам чужого й неприйняттого, як проповідувана Достоевським ідея страждання, що ним і тільки начебто ним соціалістськя людина (Рильський, Веч. розмови, 1964, 89); Митець, відповідно до проповідуваного ним суспільно-естетичного ідеалу, художньо формув відображувану дійсність, відповідно спрямовує її (Мист., 5, 1961, 12).

ПРОПОВІДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проповідувати. За духовенством виступило купецтво. Обідраний старець із лупатими очима і зайшлий грек з міцними кукрудяними зубами. Старець просив дозволу на відкриття майстерні по виробництву гудзиків, грек — на проповідування чорної магії (Тют., Вир, 1964, 411).

ПРОПОВІДУВАТИ, ую, уеш і рідко **ПРОПОВІДАТИ**, аю, аеш, недок. 1. перек., реж. Виголошувати проповідь (у і знач.). Пішов [Гриша] топтати таарійські ступні своїми чорними, мовби чавунними ногами, проповідуючи на папертях церков (Гончар, Таврія, 1952, 115); — Без вищого дозволу я не можу допустити сесаксника іншого обряду проповідати в мойй церкві (Фр., II, 1950, 193); // також перек. і без додатка. Давати настанови релігійно-повчального змісту. Бог буде гніватись на вас, коли ви що лише подумаете за свого барина, — проповідував він [шп] трохи не щонеділі у церкві (Мирний, IV, 1955, 160); Василь Петріє проповідував сьогодні у церкві про потребу згідливого життя між чоловіками і жінками (Мак., Вибр., 1956, 325); // також перек. і без додатка, перек., розм. Повчати. — Червоноармієць, — проповідує він, — причайте до дисципліни також і тим, що зобов'язують його насамперед пильно стежити за своєю зовнішністю (Шовк., Інженери, 1948, 219).

2. перек. і без додатка, перек. Поширювати, пропагувати яке-небудь вчення, ідеї і т. ін.; виступати поборником чого-небудь. Його [Теокрита] уєланено за те, що він.. проповідував думки грецьких філософів (Л. Укр., III, 1952, 728); Гнівно тааруючи націоналістів і фашистів усіх мастей, Ярослав Галак полум'яно проповідував інтернаціональне братерство трудящих усього світу, був глашатаям дружби народів (Ком. Укр., 8, 1962, 57); По всіх освічених сторонах повстали нові філософи.. і проповідали братство всіх народів (Драг., II, 1970, 324); // розм. Поширювати чутки, розповідати про що-небудь. — А що, товаришу!.. по усьому селу будеш проповідувати, як Денис Лискотун хотів лавку обікрати (Кв.-Осн., II, 1956, 410); — Жартувать добре в родині, а нащо ж тато проповідує се мужикам (Козуб., II, 1955, 388).

ПРОПОВІДУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до проповідувати 2. Старі вже ославили їх [школи], .. де проповідувалося, що бога немає і старшини не треба (Мирний, III, 1954, 188); Ліцей в час начання в ньому пушкінської плеяди був прогресивним учбовим закладом, в якому проповідувались ліберальні погляди (Видатні вітч. географи., 1954, 67).

ПРОПОВІДЬ, і, ж. 1. Промова релігійно-повчального змісту, яка виголошується в церкві під час відправи. Зайнявши парафію, він.. щонеділі говорив про-

повіді (Н.-Лев., IV, 1956, 70); О. Василь докінчив проповідь і правив далі богослуження (Мак., Вибр., 1956, 328); Після проповіді читали псалми (Жур., Вечір., 1958, 217).

Читати проповідь кому — повчати кого-небудь. — Ти що ж, на всю ніч найклясе мені проповіді читати? (Тют., Вир, 1964, 478); — Більше ніякої моральної проповіді я йому не читав. Мій Іван і вирінявся! (Вітч., 2, 1956, 100).

2. Церковний літературно-ораторський жанр уроцистого або повчального характеру. Значне місце в древноруській літературі займали твори церковнобогословського характеру — проповіді, почання і т. п. (Іст. УРСР, I, 1953, 79); До найдавніших жанрів оригінальної літератури, що виникли на Русі в зв'язку з прийняттям християнства, належить церковна проповідь, яка розробляла основні догматичні і моральні положення нового, християнського світогляду (Іст. укр. літ., I, 1954, 37).

3. Те саме, що проповідування. До Львівні рушили містонери для проповіді християнства (Іст. СРСР, I, 1956, 82); Ми живемо в країні, де найтяжчим злочинож вважається проповідь расової вищості, де найбільше шануютьсє священний і непорушний закон дружби народів (Довч., VI, 1957, 596).

4. перек. Публічний виступ на яку-небудь тему. У Маріну гарячу проповідь еклянялися десятки нових голосів. Наче прорвало нестривку греблю, що стримувала бурхливий словесний струмінь (Кир., Вибр., 1960, 348); Безмежна відданість революції і звернення з революційною проповіддю до народу не гинуть навіть тоді, коли цілі десятиріччя відділяють посів від жнив (Рад. Укр., 30.III 1950, 4).

ПРОПОЗИЦІЯ, і, ж. Те, що пропонується чтій-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд і т. ін. Український народ, керований КП(б)У, одним з перших виступив з пропозицією створити СРСР (Ком. Укр., 7, 1968, 32); Матрос Самійленко зняв безкоширку. — Товариші! Є пропозиція, щоб солдатку.. Олену Деркач до президії обрати! (Ковінька, Кутя., 1960, 57); Багато раціоналізаторських пропозицій вдумливо, культурного, технічно-грамотного бригадира заводи використали для поліпшення машин (Вол., Наддніпр. висоти, 1953, 209); // Порада, вказівка відносно того, як діяти, що робити і т. ін. На пропозицію Вашу — подати до цензури думи.. цілком пристаю (Козуб., III, 1956, 129); Після виступу Олесє Василювича розмовляє з учнями, і цей злочинч засипав письменника запитаннями й пропозиціями щодо продовження оповідання (Довч., VI, 1957, 630); // Те, що пропонується кому-небудь замість чогось або на вибір як угода, умова і т. ін. Хоч як домагався староста, але батько Семенів не поступався йому своїм каином, незважаючи ні на які вигідні пропозиції (Сміл., Зустрічі, 1936, 30).

Приставати (приставіти) на пропозицію (до пропозиції і т. ін.) див. приставати.

ПРОПОЛЕНИЙ, ПРОПОЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прополотіти. Сад за огорожею вражає чистою невизначною. Все тут було скопане, прополене, висмикане, полите, підв'язане (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); Великий квадрат займали столові буряки. Своєчасно не прополени, вони не мали змоги розростись і захриліли ниточками, ледве відрісши від землі (Вільде, III, 1968, 295); Буряки чисті, старанно прополоті (Вишня, I, 1956, 365).

ПРОПОЛІС, у, ч., спец. Клейка зеленкуватожовта або бура гірка на смак речовина, яку виділяють бджолою; використовується у народній медицині як лікувальний препарат. Хворих на тубер-

нульов легень лікують різними препаратами прополісу: прополісовим маслом, прополісом у вигляді одно-спиртового розчину, препаратом прополісу з антибіотиками тощо (Рад. Укр., 22.ІІ 1969, 6); В церкві напхе голодом, розігрітим воском, свіжоочишченими кожухами і прополісом (Стельмах, І, 1962, 188).

ПРОПОЛІСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прополіскувати. Догляд за зубами насамперед повинен виявлятися в обов'язковому прополіскуванні рота і зубів переважною, трохи теплою водою після кожної їди (Шк. гігієна, 1954, 95).

ПРОПОЛІСКУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОПОЛОСКАТИ**, ошу, ощеп, док., перек. Полощучи у воді, остаточно звільняти від мила, інших миючих засобів, залишків бруду і т. ін. Прополіскувати білизну; Лиючи нитки найкраще прати пшеничними висівками.. Після прання нитки прополіскують два-три рази в теплій воді, до якої додають лимонну кислоту або оцет, а потім — у холодній, поки вони зовсім очистяться від висівку (В'язання..., 1957, 30); Небо зробилося свіжим і чистим, ніби його вимили милом і прополоскали водою (Тют., Вир, 1964, 86); *Образно. [М а л ь в а н о в:] Нічого,— поїдемо, все забудеш.. Обвіє тебе гарячими вітрами, прополосче жовтими пісками,— і не помітиш, як душа обновиться (Коч., ІІ, 1956, 44); // Промивати (рот, зуби, горло), полощучи водою або якою-небудь рідиною. Спочатку морщачись, смакує горілку Шапоно, потім прополіскує нем рот і вже зводом вишляє (Стельмах, І, 1962, 258); Після бурі стало холодненько, але справа мучила людей і худобу. Не було чим навіть прополоскати горло, в якому так лоскотало від піску (Тудуб, В степу..., 1964, 93).

◇ Прополіскувати (прополоскати) горло — пити алкогільні напої. Іван прополіскував горло горілкою і вноч, як та качка, жбураля вареники в пельку та глутав похпанцем (Н.-Лев., ІІІ, 1956, 354); [Степан Демидович:] Гапко! Не забудь положити Павлої Павловичу в повою салця і ковбаску. Та принеси нам чого-небудь горло прополоскати (Сам., ІІ, 1958, 131); Прополіскувати (прополоскати) бчі — вмиватися. — Спій, куди розігнався? Встигнеш очі прополоскати (Ковінька, Куця..., 1960, 27).

ПРОПОЛІСКУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОПОЛОСКАТИСЯ**, ощється, док. 1. Промиватися водою або іншою рідиною. Білизна погоно прополоскалася.

2. тільки недок. Пас. до прополіскувати.

ПРОПОЛІСОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до прополіс.

ПРОПОЛКА, и, ж. Те саме, що прополівання. Просо належить до рослин з порівняно слабким початковим ростом, а тому сильно пригнічується бур'янами і вимагає проведення прополіс (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 54); Почалася гарячкова прополка.. бурякової плантації (Збан., Єдина, 1959, 277).

ПРОПОЛОСКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прополоскати. На гарячих, немов у синьці прополосканих, білаках [очей] аж розтікаються цятки брехні (Стельмах, І, 1962, 497).

ПРОПОЛОСКАТИ див. прополіскувати.

ПРОПОЛОСКАТИСЯ див. прополіскуватися.

ПРОПОЛОТИ див. прополівати.

ПРОПОЛОТИЙ див. прополіваний.

ПРОПОЛІВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для прополівання. Під час міжрядних обробітків [посівів кукурудзи] застосовують прополівальні борінки (Хлібороб Укр., 5, 1972, 9); Оглядаючи різноманітну техніку, я звернув увагу на те, що серед нових чи удосконалених машин найдовільніше місце займають прополівальні знаряддя (Вітч., 10, 1961, 168).

ПРОПОЛІВАННЯ, я, с. Дія за знач. прополівати. Прополівання рису — найважча ручна операція. Оперет треба виривати, стоячи по коліно у воді.. Літаки звільняють людей від цієї невдячної праці (Знання..., 6, 1966, 16); Колишній військовий льотчик Сіробаба веде хлібне прополівання ланів (Гончар, Тронка, 1963, 71).

ПРОПОЛІВАТИ, юю, юєш, недок., **ПРОПОЛОТИ**, поліб, полеш, док., перек. Очищати (звичайно посіви) від бур'янів, вириваючи їх руками, стинаючи сапою, механізмами або обробляючи хімікатами. Марія оповідала про обробіток плантацій. Шість раз прополівали, поки зійшла над землею гичка (Кучер, Зол. руки, 1948, 212); Ліна хлопочетя біля своїх гладюлусів, а батько, голій до пояса, в чалмі якійсь, мов фелак, прополіє сапою картоплю (Гончар, Тронка, 1963, 164); Гончи, милий, доріженьку, а я свою прополію (Чуб., V, 1874, 274); Ланка за літо дванадцять раз проспала й прополіла буряки (Ю. Янов., ІІ, 1954, 232); * Образно. Отак, коли поет не прополіє сапою думок своїх, можуть вирости бур'яни у його теорії і заглушити основну думку, що зосталась забутиям острієм під сонцем на горбочку... (Тяч., ІІІ, 1957, 378); // Знищувати бур'яни, вириваючи їх руками, стинаючи сапою або обробляючи хімікатами. Рости, гойдайся, житю, з тобою добре жити, Тобі я трошки нособлю — Навкруг волошки прополію... (Стельмах, V, 1963, 392); // Проріджувати, вириваючи частину рослин. Прополівати буряки.

ПРОПОЛІВАТИ, юю, юєш, док. 1. перек., розм. Втратити що-небудь внаслідок або в процесі полювання. Прополівав [капелюх]. І хто ті рушніці вигадав? (Вишня, ІІ, 1956, 126).

2. неперек. Полювати якийсь час.

ПРОПОЛІВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до прополівати. На протязі весни і літа всі посіви зернових і технічних культур були добре доглянуті, тричі прополівались від бур'янів, підживлювались мінеральними добривами (Рад. Укр., 21.ІХ 1950, 2).

ПРОПОНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. пропонувати і пропонуватися.

ПРОПОНУВАТИ, юю, уєш, недок., перек., з інфін. і без додатка. 1. Виявляти бажання, готовність допомогти кому-небудь або віддати кого-, що-небудь у чийсь розпорядження. — Ніколи ніхто так до мене не ставився. Всі в першу чергу пропонували мені ліжко (Ю. Янов., ІІ, 1958, 138); — Хенде тох,— сказав сержант ще раз таким тоном, наче пропонував землякові закурити (Гончар, ІІІ, 1959, 108); Казахські хлопчики з бурдюками.. кумису.. пропонували згодованим позоничам поані пілаи (Тулуб, В степу..., 1964, 53); // Виявляти бажання, готовність продати, збути що-небудь. — То купіть ячка,— Катерина вдруге пропонувала свій продукт (Чорн., Визвол. земля, 1950, 29); Захлинаючись словами, вони [агенти] з нахабністю ярмаркового фокусника пропонували товари свої фірми (Вільде, Сестри..., 1958, 120).

◇ Пропонувати свої послуги див. пбслуга; Пропонувати руку [і (ї) серце] кому, заст.— просити кого-небудь стати своєю дружиною. Стаха мала хлопців більше, ніж пальців на обох руках, а протє нікто з них не пропонував їй свою руку (Вільде, Сестри..., 1958, 386); Без кінця, без кінця Пропонує руку. А що любить — ні сінаця, Про любов — ні звуку (Підс., Жартин..., 1968, 78).

2. Висловлювати кому-небудь якусь пропозицію, якесь побажання з наміром залучити до чогось, запросити до участі в чомусь. Після невеликої гостини вершники знову зібралися в дорогу.— Ще раз пропонує:

«Йдьте з нами, — заговорив капітан (Тют., Вир, 1964, 339); Старший піонервожатий не раз пропонував мені піти разом з ним на заняття драматичної студії (Сміль, Сашко, 1957, 40).

3. Ставити, давати що-небудь на розгляд, вибір комусь. Гості висукують ім'я малати, кожен по-своєму. Короєжка говорить: — Назвемо його Кім. Гольд, мисливець, приятель Глушака, пропонує друге красиве ім'я: — Назвемо його Дерсу (Довж., 1, 1958, 112); Соціалістичні держави, виступаючи проти агресивної політики імперіалізму, пропонують європейським країнам реальні заходи встановлення миру і безпеки, в чому кровно заінтересовані всі народи (Ком. Укр., 10, 1967, 39); // Рекомендувати чію-небудь кандидатуру. Бородаєка пропонував обрати командиром цього закону Сабурова (Шияк, Партиз. край, 1946, 33); — Головою комітету пропоную обрати товариша Ковалева (Чаб., Тече вода..., 1961, 77); // Вимагати виконання чого-небудь. Три дні я удавав із себе хворого, міркуючи над долею. Першого дня мене добре попобили, пропонуючи встати і взятися до роботи (Ю. Янов., II, 1958, 84); Партія більшовиків викривала дії Тимчасового уряду, справоані на захист поміщиків, і пропонувала негайно приступити до організованого відбирання землі у поміщиків (Історія СРСР, II, 1957, 27).

4. Радити комусь, як діяти, застерігати від чого-небудь. — Пропоную вашій веселій Оксанці завжди дбати про те, щоб ніхто не сумував і щоб усі змігалися (Ів., Вел. очі, 1956, 98); Полонені розповідали, що німецьке командування вже видало спеціальний наказ, в якому пропонувало офіцерам і солдатам бути обережними навіть уночі (Кучер, Чорноморці, 1956, 440).

ПРОПОНУВАТИСЯ, усться, недок. 1. безос. Вноситися (про рекомендацію і т. ін.). Корону пропонується в обмін на обіцянку ерцгерцога оженитися на дочці Скоропадського (Еллан, II, 1958, 244); Ще у 80-ті роки минулого століття пропонувалося лікувати виразкову хворобу комплексно: спеціальною дієтою, спокоєм та обігріванням у ділянці шлунка (Наука..., 1, 1966, 46).

2. Пас. до пропонувати.

ПРОПОРОТІ *див.* пропорівати.

ПРОПОРОТІЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до пропоріти. Пасекос зазирнув під крило (машини), — скат був пропоротий, барабан розбитий шцент (Перв., Дикий мед, 1963, 293).

ПРОПОРЦІЙНИЙ, а, е. 1. Який має правильне співвідношення розмірів, частин чого-небудь; розмірний. Риси обличчя бездоганно симетричні і пропорційні, але бракувало їм життя (Вільде, На порозі, 1955, 55); Пропорційної форми красива чоловіча голова в профіль просто приємно вражала (Ле, Право..., 1957, 9).

2. Який ґрунтується на дотриманні пропорцій, правильного співвідношення між чим-небудь. На протилежність капіталістичним країнам, де панує анархія виробництва і конкуренція, в соціалістичних країнах діє закон планового, пропорційного розвитку (Ком. Укр., 9, 1968, 15).

△ **Пропорційні величини**, *мат.* — величини, які залежать одна від одної таким чином, що збільшення або зменшення однієї з них викликає збільшення або зменшення іншої у стільки ж разів; Пропорційна виборча система — у ряді буржуазних держав — одна з систем виборів до представницьких органів, за якою мандати по кожному виборчому округу розподіляються між партіями відповідно до кількості голосів, поданих за кожний партійний список.

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ, ності, ж. 1. Абстр. ім. до про-

порційний. Як указував К. Маркс, пропорційність — природний закон усякого виробництва — у товарному виробництві виступає в формі закону вартості (Ком. Укр., 1, 1969, 46).

2. *мат.* Найпростіша функціональна залежність між величинами.

ПРОПОРЦІЙНО. Присл. до пропорційний. Другий [юнак] поруч [з першим] був значно нижчий, пропорційно, як дівчина, складений, червонощокий мамин синок, кеначе знався за своїм високим приятелем і не смів випереджати (Ле, Хмельницький, I, 1957, 221).

ПРОПОРЦІОНАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що пропорційний. Коли побачимо прекрасну форму, витонченість і вишуканість образів, не пропорціональні глибини змісту, — значить, не все гаразд (Еллан, II, 1958, 182); Планомірний, пропорціональний розвиток народного господарства є об'єктивним економічним законом соціалізму (Ком. Укр., 1, 1966, 13); Одним із визначних відкриттів Архімеда є закон обернено пропорціональної залежності між вагою і плечами важеля (Знання..., 9, 1970, 15).

ПРОПОРЦІОНАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до пропорційний. У розвитку народного господарства необхідно суворо додержувати пропорціональність, заздалегідь запобігати виникненню господарських диспропорцій, забезпечуючи достатні господарські резерви як умову сталого високого темпів економічного розвитку (Програма КПРС, 1961, 76).

ПРОПОРЦІОНАЛЬНО. Присл. до пропорційний. Це ж була дійсно «нормальна», «здорова» людина: всі члени були пропорціонально розвинені, ні хвороби, ні всякі там бацили не мали на нього.. впливу (Хотк., I, 1966, 120); Особливо не подобалося куркулям, що тепер в них брали хліб, молоко і м'ясо пропорціонально до їх наділів (Собко, Запорука..., 1952, 235); Освітленість змінюється обернено пропорціонально квадратові відстані від джерела світла (Наука..., 3, 1960, 9).

ПРОПОРЦІЯ, і, ж. 1. Співвідношення частин цілого між собою. Зручність і простота — найперша умова стаюості шкільної форми. Сучасність обривів, елегантність пропорцій теж необхідна її умово (Рад. Укр., 26.I 1971, 4); // Кількісне співвідношення між складовими частинами чого-небудь. До складу місячних порід входять ті самі елементи, що в на Землі, проте в інших пропорціях та інших хімічних комбінаціях (Наука..., 7, 1970, 25); Проддопомогу, 1,5 мільйона пудів, розподілили між оказаними губерніями в такій пропорції: 800 тисяч пудів — Запорізькій губернії, 350 тисяч — Катеринославщині і 350 тисяч пудів — Донбасові (КП України в резол. і рішен., 1958, 163); — Ви хочете свідати в мене формулу? Але, коли я скажу навіть, що хлор така є, і перейменує це з двадцять інших складових частин, вам однаково це нічого не дасть. Во основне, звичайно, — пропорція і спосіб виготовлення (Смоліч, Прекр. катастр., 1956, 37); // Розмірність частин тіла людини. Тонкий, рісний, як у грецьких статуї, ніс був дуже в пропорції з догеньким лицем (Н.-Лев., I, 1956, 422); Все було прекрасне в цій дівчині: і лінії бездоганної чистоти личка, і пропорція тіла, і гармонія барв (Вільде, На порозі, 1955, 297).

2. У літературі, архітектурі та мистецтві — розмірне співвідношення частин твору; один з основних засобів композиції. Яка застиглість і суворість форм! Яка завершеність пропорцій, норм! Поема, вирізьблена із граніту (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 92); Вишершуючі куполи порівняно із зрубом значно вузчі, через що буділяла має красиві і стрункі пропорції (Дерев. зодч. Укр., 1949, 48); Вдава форма ваши, пропорції її складових частин і техніка виконання свідчать про високу

майстерність народних різьбярів (Матеріали з етногр., 1956, 10).

3. мат. Рівність двох відношень. Геометрична пропорція.

ПРОПОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПОРЮТИ**, порю, порєш, *док.*, *перех.* Робити діру, отвір, рану чим-небудь гострим. Милайлик своєю шаблюкою, котра в руках у велетня здавалась іграшкою, швиденько пропоров перину (Львч., Козацьк. роду., 1958, 46); Пролетіши далі, куля пропорола живіт сусідньому коневі (Ле, Наливайко, 1954, 281).

ПРОПОТІВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пропотівати**. **ПРОПОТІВАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **ПРОПОТІТИ**, ію, ієш, *док.* 1. Покриватися рясним потом. Коли у хворого хочуть викликати ніт, в народі іноді застосовують таку процедуру: кладуть його на шар свіжого вільхового листя і накривають товстим шаром такого ж листя.. Через короткий час людина починає потіти і пропотіває дуже сильно (Лікар. рослини., 1958, 177).

2. Прсыкатя, насичуватися потом. Сорочка пропотіла наскрізь.

3. тільки *док.* Потіти якийсь час.

ПРОПОТІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропотіти** 1, 2. Перед сірооком стояв бородастий дядько в чорній пропотілій до останньої нитки сорочці, яка вибухала з-під потової жилетки (Збач., Сеспель, 1961, 15); // у знач. *прикм.* В його уяві раптом постав юнак у заплесній гімнастборці, з пропотілою пілотою на голові (Підс., Віч-на-віч, 1962, 172).

ПРОПОТІТИ *див.* **пропотівати**.

ПРОПРАСОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПРАСУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* і без додатка. 1. Прасуючи, добре розгладжувати, вирівнювати.

2. тільки *док.* Прасувати якийсь час.

ПРОПРАСОВУВАТИСЯ, обвуться, *недок.*, **ПРОПРАСУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Добре розгладжуватися під праскою.

2. тільки *недок.* Пас. до **пропрасовувати**.

ПРОПРАСУВАТИ *див.* **пропрасовувати**.

ПРОПРАСУВАТИСЯ *див.* **пропрасовуватися**.

ПРОПРАТИ, перу, перєш, *док.* Прайти якийсь час. **ПРОПРАЦЮВАТИ**, юю, юєш, *док.* Працювати якийсь час. Гурій Андріанович склав текст, а Опара, що довгі роки пропрацював у малярському цеху, оформив табличку (Сенч., Опов., 1959, 50); Для промивки треба залити в картер 1—1,5 л гасу, підняти колесо ведучого моста, потім пустити двигун, вклучити одну з передач і дати пропрацювати 2—3 хв., після чого гас змити і залити свіже масло (Підручник шофера., 1960, 223).

ПРОПРЕТОР, а, ч. У стародавньому Римі — особа, призначена у провінцію як її управитель (намісник).

ПРОПРІВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОПРІТИ**, ію, ієш, *док.* 1. Пріючи, доходяти до готової кондиції (про їжу).

2. розм. Псуватися під дією поту.

ПРОПРІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропріти**. Комірець сорочки наскрізь пропрілий, але випраний і теж запросований (Дмит., Обпалені., 1962, 202).

ПРОПРІТИ *див.* **пропрівати**.

ПРОПРЯСТИ, пряду, прядєш, *док.* Прясти якийсь час. Пропрала цілий день.

ПРОПУРХНУТИ, ну, нєш, *док.* Пролетіти, пропестися пурхаючи.

ПРОПУСК, у, ч. 1. Дія за знач. **пропустити**, **пропускати** 1—4, 6, 7. — Пале господарю! — каже [Петро]. — І ви, шановна громадо! Просить наголовоцький Шрам пропуску через табір [табір] (П. Куліш, Вибр., 1969,

70); Вказуючи їй [Центральній Раді] на цілий ряд воєнних дій: дезорганізацію фронту, пропуск озброєного війська на Дон і заборону проїзду радянських частин, розбросення революційних частин у Києві, — Раднарком попереджав, що в разі, коли це не буде припинено, він буде вважати Раду в стані відкритої війни проти Радянської влади в Росії і на Україні (Головко, II, 1957, 432).

2. Відсутність кого-, чого-небудь внаслідок промищення (див. **промищення**¹). Загальне завдання перепечати населення — зареєструвати всіх громадян без пропусків (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 360); Її [картоплю] добре заоплювали ложечки саджалки і висаджували в ґрунт без пропусків (Хлібороб Укр., 12, 1964, 13); // Незаповнене місце в тексті. Між куплетами, пропуски потрібні (Лі. Укр., V, 1956, 79).

3. Документ, який засвідчує дозвіл на право входу, в'їзду куди-небудь, проходку, проїзду через щось. Дорош постукав у будочку на прохідній. Віконечко відчинилося, і звідти висунулася кучмата голова. — Пропуск є? — суворо запитала вона.. Дорош зам'явся: він не мав дозволу на в'їзд (Тют., Вир, 1964, 144); Вартовий за вічком на терасі зупинив когось вигуком, питаючи пропуск (Гончар, III, 1959, 132).

ПРОПУСКАННЯ я, с. Дія за знач. **пропускати** 3, 4. Пропускання настигає крізь два сита дає можливість виділяти крупні і дрібні домішки (Екстр. метод. доб. олії., 1958, 15); У найпрозоріших водах світлового океану максимум пропускання світла припадає на блакитний колір (Наука., 3, 1973, 26).

ПРОПУСКАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОПУСТИТИ**, пушю, пустиш, *док.*, *перех.* і без додатка. 1. Давати кому-небудь дорогу, прохід кудись, давати комусь, чомусь можливість обганяти, обходити себе. Мотря не пропускала Мелашки через сіни (Н.-Лев., II, 1956, 329); Часто, навіть на малих станціях, довго стоє [поїзд], пропускаючи безкінечні состави, які безупинно мчали на захід (Коп., Сусіди, 1955, 15); Македон відчинив сінейши й кімнатні двері, пропускаючи поперед себе дівчинку (Шиян, Гроза., 1956, 317); — Йди, моя ластівко! — І пропустив [старий] її в двері (Вовчок, I, 1955, 72); Чоловік пропустив наперед бабу, яка держала за руку замурзану чорнокошу дівчинку (Доля., III, 1956, 15); // Дозволяти кому-небудь пройти, проїхати кудись. Коли увійшли в розташування батальйону, досвідчений Абдулаєв відчув, що тут щось трапилось: вартою, незважаючи на те, що вони назвали паролем, не пропускав їх (Тют., Вир, 1964, 496); Хоч і пропустіла перша охорона, та друга охорона знову перевіряла усіх, хто йде до хана (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 540); Перевірили [гайдамаки] документи в Саранчука, навіть його речовий мішок обмацали, але пропустили (Головко, II, 1957, 440); Уже з чемоदानом.. вдерся до кабінету директора технікуму. «Вдерся» — значить допросився в секретарки, аби пропустіла (Хор., Ковила, 1960, 17); // *перех. недок.* Оглядаючи кого-, що-небудь або виявляючи пошану до когось і т. ін., ставати осторонь. — Передо мною проходять війська — товариші мої. Я пропускаю їх, як командуючий, хоч я й не генерал, зичайно, і не маршал — простий сержант Іван Орлюк, козоспик з Наддніпрянщини, звичайний, так би мовити, пережожець у світовій війні (Довж., I, 1958, 279); Стоячи збоку в ніші, Сагайда пропускає роту, оглядає, чи все взято (Гончар, III, 1959, 45); // Створювати умови для проходження, проїзду через що-небудь. Того дня пропускали через пороги шість барок і чотири плати (Стор., I, 1957, 240); Вночі вони наводили міст через річку і пропускали.. частини Червоної Армії (Скл., Орл. крива, 1948, 16); // тільки

недок. Контролювати проходження, проїзд кого-, чого-небудь. Біля мосту закінтожений з ніг до голови боєць пропускає машини. Заткнувши за ремінь пілотку, мокрими, брудними від поту пальцями перелистував пошарпані на ганчірки документи (Тют., Впр, 1964, 306); // Не перешкоджати просуванню, не затримувати (звичайно протвинника). Через Дон не пропускала [стороня] Половецьких гороназ (Фр., XIII, 1954, 355); — Хлопці, ми їх [воротів] пропустимо. Там їх обстріляють... А коли вони тікатимуть, ми перепинимо їх (Трубіл., I, 1955, 68); Перед ними була єдина і непохитна мета: не пропустити фашистів на висоту (Кучер, Чорноморці, 1956, 385); // спорт. Давати можливість протвиннику забити м'яч, пайбу і т. ін. — Я підтримаю честь своєї команди — жодного м'яча у ворота не пропустю (Донч., VI, 1957, 269); // Давати дозвіл на друж, постановку і т. ін. Либонь цар поведе: белетристичку пропускає без зупинки (Мирний, V, 1955, 379); Го-голь сидів у кімнаті сам. Ще й ще раз переглядав написане. Нестор мав рацію: цього цензура нізащо не пропустить (Полт., Повість..., 1960, 523); // у сполуч. із запереч. част. не, перен., розж. Користуватися нагодою для заляпання до кого-небудь. Кому яке діло, що панич унадиєся гуляти, — хай гуляє! Параска собі не пропускає панича (Мирний, IV, 1955, 34); Відколи ододела Катра, зразу й став чіпати її Юхим. Ніколи не пропустить (Головко, II, 1957, 191).

2. Не затримувати проходження, проникнення крізь себе (води, світла і т. ін.). Вікна темні, аж чорнуватозелені, пропускали в хату якийсь темний світ (Мирний, III, 1954, 143); Вуду людям чоботи шити, такі, щоб і води не пропускали, і не тісні були (Стельмах, I, 1962, 648); Навіть шуму не пропускали [завіси] з вулиці (Хотк., I, 1966, 50); Літ захитався і пропустив воду. Прудка течія крутнула ним і понесла вниз (Коцюб., I, 1955, 355); Густе листя не пропустить води (Донч., VI, 1957, 105).

3. Піддавати що-небудь обробці (санітарній, дезінфекційній і т. ін.). — Оце ж, мамо, просо в нас з золоюне... В одній книжці вичитав: таке просо на вогнику легкомо пропустити добре. — На вогнику? Луска відскочить (Стельмах, II, 1962, 332); // Піддавати що-небудь переробці, подрібнювати, розмелювати і т. ін. Підготовлене для галушок м'ясо пропускають через м'ясорубку (Укр. страви, 1957, 97); // Мати можливість одночасно або за певний проміжок часу перевозити, обслуговувати, вміщати якусь кількість кого-, чого-небудь. Біля переправи весь берег запруджений людьми, худобою, возами. Вузька смужка наплавного мосту не встигає пропускає всіх, що підходять сюди (Гончар, II, 1959, 284); Вулиці вже неспроможні пропустити більшу кількість тролейбусів, бо й так порушується оптимальний інтервал між машинами (Літ. Укр., 2. IX 1966, 2); // перен. Зобов'язувати кого-небудь пройти курс навчання, лікування і т. ін. Конференція доручає ЦК невідкладно посилити органи КВТ [Комісаріату внутрішньої торгівлі] в центрі і на місцях сильними працівниками, забезпечити прискорене підготування нових працівників для КВТ і держторгів, пропустивши їх через спеціальні курси (КП України в резол. і рішен., 1958, 232).

4. Давати можливість пройти, проникнути через що-небудь (про електричний струм, газ і т. ін.). Слухаючи майора, хлопці.. дають напівпопешки колективну клятву, що житимуть правильно, на майорів виноград не зазігатимуть і пальцем не торкатимуться його хвіртки, крізь клямку якої господар ночами нібито пропускає електричний струм... (Гончар, Тронка, 1963, 144); Візьмімо трохи свіжоосажденного відроокису заліза або

дрібно потовченої болотної руди. Додаймо до них води й через одержану жоато-буру завісь кілька секунд пропускаймо струмину сірководню (Вибр. праці М. Г. Холлодного, 1970, 231); — Я хочу... щоб ми.. мали певність, що цього року вчасно збудуємо зрєбінку [греблю] і пропустимо через неї воду (Коцюба, Нові береги, 1959, 204); У людини через легені в спокійному стані проходить 5—6 літрів повітря на хвилину. Тренований спортсмен при максимальному навантаженні може пропустити 150 літрів (Наука..., 8, 1971, 29); // Просипкувати, просувати, просилати крізь що-небудь. Пропускає нитку крізь вушко голки; Учителька взяла якусь срібну кульку з полиці і пропустила її в кілька (Ів., Тасмниця, 1959, 12); // Примушувати пройти наскрізь, проганяти через щось. Номерні знаки повинні бути надійно закріплені на призначених для них місцях (кронштейнах). Пропускає кріпильні болти есередній цифр і букв знака забороняється (Автомоб., 1957, 296); Пропускає цвях через дошку.

5. розж. З'їдати, випивати певну кількість чого-небудь. Батюшка, волосні заєртають до його.. пропустити чарочку-другу (Мирний, I, 1949, 237); Раз на тиждень Софрон ішов.. позрати у кості та пропустити склянку коктейлю (Рибак, Час..., 1960, 86); // рідко. Марно витрачати (гроші). Не варт йому грошей давати, бо знов пропустить (Григ., Вибр., 1959, 232).

◇ Пропускати (пропустити) крізь горло — витрачати гроші, майно на алкогольні напої. — Радше все крізь горло пропущу, — і худобу, і господарство, і землю (Фр., II, 1950, 200); — В сімдесят п'ятому полку.. якийсь капітан пропустив крізь горло цілу полкову касу (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 295).

6. Не з'являтися куди-небудь з якихось причин, не відвідувати чогось. Він став лінуватися, пропускає лекції і одного разу прямо сказав дома, що більше не хоче ходити до школи (Вас., I, 1959, 64); Він узяв слово, критикував тих юнаків, що формально поставилися до навчання у вечірній школі робітничої молоді, пропускає уроки (Кочура, Родина..., 1962, 9); Дядя Ваня декілька разів пропустив репетиції (Ю. Янов., II, 1954, 103); // Не бути де-небудь, не робити чогось певний відрізок часу. Вона так багато пропускала [занять], що.. ні з ким не встигла потоваршувати (Ів., Тасмниця, 1959, 87); Учасникам Вітчизняної війни, які пропустили кілька років [навчання], ніколи і згору глянути, у них немає ні дня, ні ночі, треба надолужувати час (Ю. Янов., II, 1954, 88); Дня немає, щоб пропустити [Артем], не побіг [у кузню] хоч на часину (Головко, II, 1957, 214); // Не відвідувати уроків, лекцій тощо, не засвоювати чого-небудь, не оволодівати чимсь. Якось не випадав кидати заняття [заняття] в самий критичний для хлопця час, коли йому прийшлося стільки пропустити і трудно буде доганяти інших (Л. Укр., V, 1956, 222); — Чи з отарою вже розицтався [розрахувався]? — Ні, до покрови строк. — Ой, як же це прикро! Це ж він скільки вже пропустив! — Що зробиш! Найякше — продався. Ну, та нічого, наздожене. Він у мене такий! (Головко, II, 1957, 271); // у сполуч. із дієсл. бо я т и с я, п о б о я т и с я і т. ін., а також із запереч. част. не. Уважно прислухатися, дивитися, намагаючись почути, побачити кого-, що-небудь, зрозуміти щось, зустрітись з кимсь і т. ін. Батьго міцно стиснув йому руку і глумо, з свистом переднього зуба, сказав: — Дивися й не пропускай нічого (Коцюб., II, 1955, 376); Іванко не пропускає жодного слова, вже й не шкодував, що перепочинав тут зробиши (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 135); Мишуня сидів осторожно і не одводив очей від Івана Чудина, Стільки вугілля за хвилину! Він боявся пропус-

тими хоч би один рух бригадирової руки (Ю. Янов., II, 1954, 148); Хотілося вийти на подвір'я, подихати свіжим повітрям, але міг подзвонити Штукаренко, і Шумаков побоявся пропустити дзвінок (Голов., Тополя..., 1965, 333); Йі все видно — світло вже горить у канцелярії, видно буде, чи хоч чути вночі, як їх вестимуть з арештантської, може, на допит. І вже отум не пропустити вона, як, може, вестимуть уночі в шельги (Головок, II, 1957, 172); // Розповідаючи, пшпучи, читаючи і т. ін., навмисне або мимоволі випускати що-небудь, не відтворювати чогось. Вона, правда, читала додатки до «Нивы», але тільки романи та повісті, і пропускала без найменшої уваги навіть ті невеличкі розвідки, які там знаходились (Н.-Лев., IV, 1956, 82); Вона збивалась — то говорила не те, що хотіла, то пропускала таке ж важливе, що неодмінно треба було сказати (Головок, II, 1957, 108); Питай, що тобі цікаво, а я буду відповідати, бо інакше якраз може пропустити щось (Коцюб., III, 1956, 323); Листи Ярослав обережно поклав на підвіконня. Десять серед них був і той, передсмертний батьків лист, уже не писаний, а диктований, в котрім медична сестра пропустила кілька слів (Мухк., День..., 1967, 55); // Залишати що-небудь поза увагою; обминати. У нас ще й приказок багато в, казок народних, легенд. Усе записуємо, нічого не пропускаємо (Кучер, Трудна любов, 1960, 114); Марійка не пропускала тепер жодного примірника газети «Медицинський робітник» (Донч., V, 1957, 489); Еней, по човну походяся (походжаючи), Ромежський тютюнець курив; На всі чотири розгляда [розглядаючи], Коли б чого не пропусти (Котл., I, 1952, 164); Як це можна було пропустити таке видовисько: ялинку вже вносили у клас (Ів., Тазмниця, 1959, 150).

◇ Не пропускати (не пропустити) своєї — уміти скористатися з чого-небудь у власних інтересах. Невлобиво лайнув [хтось] Юхима. — От клятий Барилка! І тут свого не пропустив. Таки напросився (Кучер, Трудна любов, 1960, 162); Пропускати (пропустити) нагоду (момент, мент, випадок) — не використовувати можливості зробити що-небудь, скористатися з чогось і т. ін. Часом Алі пропускає зручний мент і тоді хопався за бік баркаса (Коцюб., I, 1955, 390); Дід приймає їх своєро, не пропускає випадку й тут наєчати (Хотк., I, 1966, 83); Коли ж настає день, що можна було нарішті поквитатись, — хлопець не пропустив нагоди (Гончар, II, 1959, 32); Пропускати (пропустити) повз вуха див. вухо; Пропускати (пропустити) через свої руки — займатися чим-небудь вихованням. — Ох, Семене, ти мені нагадуєш теж безпритульного... Сеньку Хлоста... От би я тебе разом з ним пропустила через свої руки!.. (Сміл., Зустрічі, 1936, 78).

7. Робити пропуски (у 2 знач.), інтервали в чому-небудь. Стоятички у черепащці може бути три, п'ять, сім, дев'ять і більше. Залежно від цього змінюється і кількість петель, що їх пропускають у шнурочку перед утворенням першої черепащки (В'язання..., 1957, 17).

8. Марнувати, гайнувати (час). Від нас віддаляйся, з добром не розминайся, Не пропусай життя серед пустих забав! (Мисик, Біля криниці, 1967, 349).

ПРОПУСКАТИСЯ, ається, недок. Пас. до пропускати. 1, 3—8. Для приготування насиченого розчину дво-вуглекислого марганцю через завись $MnCO_3$ у воді пропускається хімічно чистий вуглекислий газ (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 199).

ПРОПУСКНИЙ, а, є. Пов'язаний з перевіркою і пропуском кого-, чого-небудь. Федь іде до пропускового пункту облави, дистанції з кишені й тримаючи напогостові документи (Ю. Янов., I, 1954, 167); Коло пропускової будки на завод «Арсенал» Герасим зустрівся віч-на-

віч ще з молодію людиною в поношеному мундирі прапорщика, лице якої було дуже знайомим (Ішук, Вербівчани, 1961, 146); // Який дає право на вхід, в'їзд когось, чого-небудь кудись, на прохід, проїзд через щось. Пропускний лист; Пропускний документ; // Який служить для проходження, проникнення чого-небудь. Натягло того добра [кураю] в пропускні труби, позабивало їх, і вода бурхнула через дамби (Гончар, Тронка, 1963, 274).

ПРОПУСКНА СПРОМЖИВІСТЬ — можливість одночасно або за певний проміжок часу перевезти, обслужити, вмістити якусь кількість кого-, чого-небудь. Швидкий розвиток міста вимагає збільшення пропускнуої спроможності транспорту (Наука..., 7, 1967, 48); Багато ідалень було переведено на самообслуговування, завдяки чому їх пропускна спроможність значно збільшилась (Ком. Укр., 11, 1964, 23).

ПРОПУСКНИЙ, а, ч. 1. Те саме, що санпропускний. 2. Приймальний покій у лікарні. Марія Степанівна, медична сестра з пропускника, подзвонила незадовго до дванадцятої: — Привезли хворого (Шовк., Людина..., 1962, 72).

ПРОПУСТИТИ див. пропускати.
ПРОПУЩЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до пропустити. * Образно. Пропущений кривь гаряче горно юнацької фантазі, вони [факти з історії революційної боротьби] тепер ввижались йому ще більш опуклими та наснаженіми пристрастю (Вільде, Сестри..., 1958, 231); // у знач. прикм. За різницею закинутих і пропущених м'ячів першість присуджено баскетболістам Кишинева (Веч. Київ, 30.III 1961, 4); — Коли нас уже перед війною представили в Бюро на комісію, мене визнали здоровим і відправили до армії відслужувати пропущені роки (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 322); При машинному і ручному садінні [герані і базиліки] перевіряють через певний час якість його проведення і на пропущених місяцях підсаджують нові рослини (Ол. та ефір. культ., 1956, 324); // у знач. ім. пропущене, кого, с. Те, чого хто-небудь не засвоїв, чим не оволодів через невідвідування уроків, лекцій і т. ін. Оля збиралася йти вчитись, надолужувати пропущене, як зненацька шаленим вихором налетіла війна (М. Ол., Чуеш..., 1959, 52); Педагоги оточили його увагою і працювали з ним під час канікул, щоб він наддогнав пропущене (Багмут, Щася день..., 1951, 60).

ПРОПХАТИ див. пропихати.
ПРОПХАТИСЯ див. пропихатися.
ПРОПХНУТИ див. пропихати.
ПРОПХНУТИСЯ див. пропихатися.
ПРОРАЗЛИВИЙ, а, е, діал. Пронизливий. З червоною комина буває дим і розлазиться проразливий свист (Фр., I, 1955, 364); Проразливий мелядський крик видає Михайло Жолтурка з себе, стає проклинати своїх докторів (Ков., Тв., 1958, 147).

ПРОРАЗЛИВО, діал. Присл. до проразливий. Вискочив [кіт] аж на полицю між тарелі і миски і м'якоти [наївчав] проразливо (Ков., Світ..., 1960, 7); «У Проскуріві пожежа», — проразливо стогнало в апараті (Кач., II, 1958, 380).

ПРОРАЛЕНИЙ, а, е, діал. Діспр. пас. мин. ч. до проралити.

ПРОРАЛИТИ, лю, лиш, перек. і без додатка, діал. Док. до ралити.

ПРОРАН, у, ч. 1. Протока, утворена при розмиванні берега річки, озера і т. ін. Створений ґраве-кам'яним потоком проран, через який збігли води озера, намічається засипати уламками скель, галькою і глиною (Веч. Київ, 22.XI 1966, 1).

2. гідр. Вузький прохід, залишений у греблі до

повного перекриття річки. 7 липня 1955 року було перекрито проран у створі Каховської ГЕС. Почалося наповнення моря (Наука., 10, 1963, 32); Вони [машина] підходять до прорану, швидко розвертаються, подають назад і.. скидають вантажі в.. білу від піни воду (Роб. газ., 5.XI 1964, 1).

ПРОРАХОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прорахувати 1 і прораховуватися 2.

ПРОРАХОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРАХУВАТИ**, ую, уєш, *док.* 1. *перех.* Робити підрахунок, перераховувати що-небудь.

2. *тільки док., неперех.* Рахувати якийсь час.

ПРОРАХОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОРАХУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Помилючись при підрахунку, передавати кому-небудь зайві гроші. *Хазяїн прорахувався, гумою подухи ка коштів тільки два сорок (Вільде, Сестри., 1958, 561).*

2. Помилитися у діях, припущеннях, задумах і т. ін. *Історія шахів знає чимало випадків, коли навіть майстри чи еросмейстери прораховувалися саме у пішаковиз закінченнях (Веч. Київ, 28.VIII 1957, 4); — Гляди тільки, Артеме, — говорив Федір Іванович, — як би ти з людьми не прорахувався. Чи не мало буде — два зводи? (Головко, II, 1957, 507); Печі [заводу] окупанти висадили так, щоб їх ніхто і ніколи вже не задув. Вони прорахувалися: ще по дорозі до Одери наш азоський метал полетів їм навздогін (Рудь, Гомін., 1959, 8).*

ПРОРАХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прорахувати 1 і прораховуватися 2.

ПРОРАХУВАТИ *див.* прорахувати.

ПРОРАХУВАТИСЯ *див.* прораховуватися.

ПРОРАХУНОК, нку, ч. Помилка у діях, припущеннях, задумах і т. ін. *Важко знайти письменника, який ніколи б не зазнавав творчих прорахунків (Рад. літ-во, 2, 1963, 127).*

ПРОРАЧКУВАТИ, ую, уєш, *ром.* Док. до рачкувати. *Литка смів обійти непильних сільських доглядців, пролізти на череві тая, де не можна було прорачкувати (Епік, Тв., 1958, 251).*

ПРОРАЮВАТИ, юю, юєш, *док., розм.* Рахувати (у 2 знач.) якийсь час.

ПРОРВАНІЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прорвати. *Вона [гребля] прорвана посередні і через ту прірву тече Руський Потік (Н.-Лев., II, 1956, 409); І сталося: прорвана блакада! Ступивши на безсмертя путь, Безсмертні діти Ленінграда Тропою Леніна ідуть (Рильський, II, 1960, 236); // у знач. прикм. Іван дивився на чоловіка, і його зляканий погляд не міг чомусь відірватися від чорного великого пальця, що вилази з прорваного черевику (Кол., Терен., 1959, 51); // *прорвано, безос. присудк. сл.* В деяких місяцях толь було прорвано чи пробито, і дає світлий вірками (Хижняк, Тамара, 1959, 176); [Н а г а р:] *Спокійно, товариші. Нам треба кічкати... Фронт прорвано, — а далі що? (Корн., I, 1955, 26).**

ПРОРВАТИ *див.* проривати¹.

ПРОРВАТИСЯ *див.* прориватися¹.

ПРОРВІЗУВАТИ, ую, уєш, *перех. і без додатка.* Док. до ревизувати. *Велике діло в армії дійова, робляща ревізійна комісія. Вона її перевірить, проревизує, і порадить, і врятує од помилок (Вишня, I, 1956, 436).*

ПРОРЕВІТИ і **ПРОРЕВТИ**, ву, веєш; *мин. ч.* проревів, ревіла, ло і ревлі, лó, *док.* 1. Владати рев, ревіння (про тварину). *Протяжно проревла корова; // Нестямно прокричати, залементувати (про людину). — Тату! тату! — закричав Івась, висовуючи голову у кімнатні двері. — Га? — проревів Яків (Мирний, I, 1954, 203); // *перен.* Видати звуки, що нагадують про-*

тяжний крик тварини. *Проревіли назустріч фашистам наші яструбки (Загреб., Диво, 1968, 129).*

2. Ревіти, ревити якийсь час.

ПРОРЕВТИ *див.* проревіти.

ПРОРЕГОТАТИ, очу, бчеш, *док., розм.* Реготати якийсь час. *Прогулявши цілу ніч між старими, протанцювавши та прореготавши з панякками, на другий день перед молодим намізався [Гриць] над тими співами, над тими танцями (Мирний, III, 1954, 187).*

ПРОРЕДАГУВАТИ, ую, уєш, *док., перех. і без додатка.* Те саме, що відредагувати. [Бей:] *Чудова ідея. Напишу докладний рапорт, а ви вже проредаете (Сам., II, 1958, 214); Я написав титри до фільму. Іх було до двох десятків. Написавши, я телефоном прочитав їх заступникові комісара, і ми одоох їх проредаетали (Ю. Янов., II, 1958, 112).*

ПРОРЕЗИНЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мин. ч. до прорезинити. *Плоскі паси виробляють із шкіри та прорезиненої або просоченої особливою смолистою речовиною бавовняної тканини (Токарня справа., 1957, 12); // у знач. прикм. Він одягнув сірий новий плащ з прорезиненої матерії (Перв., Дікий мед, 1963, 77).*

ПРОРЕЗИНЕННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. прорезинити.

ПРОРЕЗИНИТИ *див.* прорезинювати.

ПРОРЕЗИНИТИСЯ *див.* прорезинюватися.

ПРОРЕЗИНЮВАННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. прорезинювати.

ПРОРЕЗИНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОРЕЗИНИТИ**, ню, ниш, *док., перех., розм.* Те саме, що прогумбувати. *Прорезинювати тканину.*

ПРОРЕЗИНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОРЕЗИНИТИСЯ**, иться, *док., розм.* 1. Те саме, що прогумбуватися 1.

2. *тільки недок.* Пас. до прорезинювати.

ПРОРЕКЛАМУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Повідомити, оголосити що-небудь, користуючись засобами реклами. *Нен-Сагор розпрацює м'язи, аж кістки зружнули, і почав.: — Я маю сміливість прорекламувати гасло нової медицини (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 346).*

ПРОРЕКТИ *див.* прорікати.

ПРОРЕКТОР, а, ч. Заступник ректора вищого навчального закладу. *Проректор по учбовій частині привітно зустрів голову Села Руського (Чорн., Потік., 1956, 183).*

ПРОРЕПЕТИРУВАТИ, ую, уєш, *перех. і без додатка.* Док. до репетитрувати. *Нюся ввляла згорток ролі і вибігла в садочок біля театру, щоб поки там що, усамітнитися і прорепетитрувати пісню (Смолич, Театр., 1946, 63); [К о с т я К в а ч (Фросі):] *Поліна Павліна казала, що ми з тобою виступаємо на відкритті театру. Може, прорепетитруємо? (Мокр., П'єса, 1959, 210).**

ПРОРЕПЕТУВАТИ, ую, уєш, *док., розм.* 1. Док. до репетувати 1.

2. Репетувати якийсь час.

ПРОРЕЦЕНЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прорецензувати; // *прорецензовано, безос. присудк. сл.* *Комісія по роботі з молодими веде велику роботу. Лише за минулий рік було прорецензовано близько тисячі рукописів, крім усних консультацій (Літ. газ., 13.III 1959, 1).*

ПРОРЕЦЕНЗУВАТИ, ую, уєш, *перех. і без додатка.* Док. до рецензувати. *Лисьменник [І. Франко].. не має нагоди її [статтю] прорецензувати перед друком через свою ватажну хворобу (Письмен. зблизка, 1958, 11).*

ПРОРЕЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до проректи.— *Безсмертніш, як ми, завважати себе! Покинь*

сю заблуду, шалений! Час зрізний відплати спіткав і тебе, Писанням святим пророчений (Граб., I, 1959, 305); // проречено, безос. присудк. сл. Було ж їй [Іспанія] зір опечено, щоб правді не дивилась; було їй злобно речено, щоб кров'ю затопилась. Чи речено, проречено, а тільки: що за милість? (Тич., I, 1957, 283).

ПРОРЕЧИСТИЙ, а, в, заст. Те саме, що красномовний. Був він [цар] на зяк проречистий, вимовний (Фр., XIII, 1954, 382); Потіки проречистої, пишної звали В новому дитирамбі [дифірамібі] потекли (Рильський, Марина, 1944, 29); Вони були погмурі, скося дивилися на решту присутніх і лише в Рідкодубом та Карасем привітно, з проречистими усмішками віталися за руку (Кир., Вибр., 1960, 243); Глянь з високості на сі піраміди! В них кожний камінь — проречистий свідок мужи народу того (Л. Укр., I, 1951, 254).

ПРОРЕЧИСТО, заст. Присл. Док до проречистий. Кожної весни проречисто і марно Ростить [природа] новий акант на мармурі колон (Зеров, Вибр., 1966, 467).

ПРОРЕШЕТИТИ, ечю, етиш, перех., розм. Док до решетати. Мені тоді здавалось, що от-от з хвилини на хвилину зайде опецькуватий фашист із автоматом, виштохає мене на подвір'я і прорешетить голову (Збан., Бдина, 1959, 174); [К р я ж:] Я з Котовським за нашу славу бився, колгосп організував, мене куркульські обриси шість разів прорешетили (Зар., Антеї, 1962, 219).

ПРОРЖАВИТИ див. проіржавити.

ПРОРЖАВІЛИЙ див. проіржавілий.

ПРОРЖАВІТИ див. проіржавіти.

ПРОРЖАВЛЕНИЙ див. проіржавлений.

ПРОРЖАТИ див. проіржавити.

ПРОРИБАЛИТИ, лю, лиш, док. 1. перех. Витратити на рибальство (життя, вік). — Не жалкую, що став рибалкою. Коли б можна було ще один або й два віки жити — то й їх би прорибалив (Збан., Мор. чайка, 1959, 87).

2. неперех. Рибалити якийсь час. Прорибалив цілий день.

ПРОРИВ, у, ч. 1. Дія за знач. прорвати, проривати¹ 2—4. — Хто вимен [що в греблі пробоїна]? — відповів [Лагунський] спокійним тоном. — Мабуть, нікто. Непереможні обстаюки. Звичайний прорив води (Коплюба, Нові береги, 1959, 153); Прибули [студенти] з Волги, з міста Саратова, куди першого року війни [1-ї світової], під загрозою прориву австро-німецької армії на Київ, університет був евакуйований (Смолич, Мир., 1958, 70); Ціла «Русалка [Дністровая]» — се немож один некий прорив чуття людського серед загального затупіння [отупіння] і одичіння [здичавіння] (Фр., Публіцистика, 1953, 20).

2. Наступальна воєнна операція, розрахована на придупнення опору противника і роз'єднання його фронту, армії і т. ін. [О г н с в:] Восени, під час прориву, Воронки [плати] були захоплені німцями. Зненацька [Корн., II, 1955, 22]; Може, тригожні новини? Наступ ворожий?.. Прорив? (Гонч., Вибр., 1959, 167); З бронеполідом.. курсував Боженко, поспішаючи туди, де бувала невидержка. Полякаючи петлорівці в одному місці, він мчав в інше місце, де вагрювався прорив (Бурл., М. Гонга, 1959, 144); // Прохід, утворений внаслідок проведення такої операції. У прориві [укріпленні противника] було введено ударні війська 2-го Українського фронту (Гончар, III, 1959, 67); В прориві, який утворив Іванова рота, Вклинився Кадиров... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 260); // Прохід, утворений внаслідок роз'єднання чого-небудь. Цей городище розірвався, семінаристи ринули в прорив (Смолич, II, 1958, 124).

3. Порушення графіка роботи, яке призводить до зриву виконання планових завдань. Колгосп після доволітного відставання і хронічних проривів вирівню-

вався, наливався повнокровним здоров'ям, а це.. бадьорило людей, веселило серця (Вол., Місяця срібло, 1961, 287); // Стан, що склався внаслідок такого порушення. Кінчається січень, а басейн продовжував перебувати в прориві (Гур., Життя.., 1954, 140); Із збиранням їх [огірків] прорив, якщо не виконають плану — платити за них пшеницею (Мупк., Серце.., 1962, 60); // Недолік, прогалина. Справді, книжок про школу немає: одна-дві — і все. Ми всі розуміємо, що це — серйозний прорив (Донч., VI, 1957, 592).

На прорив: а) з метою зламати опір противника, ввійти з оточення і т. ін. З болотяних плаєнів, з Поліських лісів, — Шість літ незабутній тому, — Ішов партизанський загін на прорив У чорнім.. диму (Мур., Піонер. слово, 1951, 16); б) на допомогу. — Чи надовго до нас прийдуть товариші із заводу? Чи тільки на прорив, як то кажуть? (Кучер, Прошай.., 1957, 329); Ішов 1920 рік. У Донбас — на прорив — ішли сотні тисяч комуністів (Літ. Укр., 20. IV 1965, 3).

ПРОРИВАННЯ¹, я, с. 1. Дія за знач. проривати¹ 5 і прориватися¹ 2, 3. Залишені після проривання сіячків треба полити, щоб порушений ґрунт знову щільно пристав до коріння (Ззелен. колг. села, 1955, 104); Під час проривання кулурудви.. Максим Опанасович побачив чимало порожніх мунок (Вол., Самопівті, 1952, 177); Поршкві кілля забігають прориванню газів у картер двигуна (Підручник шофера.., 1960, 18).

2. мед. Раптове порушення цілості стінки порожнистого органа (перев. шлунково-кишкового тракту) внаслідок патологічного процесу в ньому.

ПРОРИВАННЯ², я, с. Дія за знач. проривати².

ПРОРИВАТИ¹, аю, аєш, недок., **ПРОРВАТИ**, рвү, рвеш, док., перех. 1. Пробивати, продавлювати в чому-небудь, що рветься, отвір або дірку; продірявлювати. Написав [о. Артемії], як він на залізній дорозі [залізниці] нібито проривав мішки в бакалійни, точів в мішки риж, родзинки, миздали.. як це все він з компанією продавав.. за половину ціни (Н.-Лев., IV, 1956, 164); Цей здоровило, що мало не проривав рукаві піджака опуклостями атлетичних біцепсів, міг би бути шахтарем. ватажником, а може й боцманом (Кулик, Записки консула, 1958, 219); Коли в лялечці сформується доросла комаха, то вона прориває лялькову оболонку і виходить з неї (Захист рослин.., 1952, 41); — Куди полта?.. Не бачиш, що там печатка? Ніжче!.. Та не тиши так, а то прореш мені папір (Кол., Терен.., 1959, 370); * Образно. Сонце, змираючи, заспівало лебедину свою пісню. Невидиму змарку прорвало десь за горою, висипало найліпше своє золото і порозсипало на вершинах зір (Хотк., II, 1966, 238); // Розривати, розділяти на частини. Петро егав [ячірку] другою рукою за зюстик і розтязав його. Карби розодились, і можна було.. прорвати посередній цей зюстик рівенько, як ножем (Март., Тв., 1954, 295); // перек. Порушувати (звичайно тишу), заповнюючи все довкола (про звуки). Підкови коней на площі.. вібрують і проривають нугельну тишу (Ю. Янов., II, 1958, 93); Залучаючи все довкола, заводський гудок прорвав ранкову тишу (Кочура, Родина.., 1962, 100).

2. Сильним натиском, напором розмивати, руйнувати що-небудь (звичайно про воду). Несподівано одразу проривав [вода] греблю (Н.-Лев., III, 1956, 10); Біля крижаного завалу з гірських потоків збирається велика вода, що в величезною силою натискає на завал, знаходить слабке місце, прориває його, і буйні потоки води на шматки розривають крижини (Чорн., Визвол. земля, 1950, 81); Даремні потуги гатити греблю, коли вода вже прорвала (Головко, А. Гармаш, 1971, 467); Потів прорвала берег (Бойч., Молодість, 1949, 80);

// безос. — Віда, дячку!.. Греблю прорвало й балку заливало водою (Гр., I, 1963, 425); Сьогодні зранку прорвало потонкий трубопровід (Донч., II, 1956, 87); // також безос., розм. Відірватися (про парав, гнійник, абсцес). Протягом кількох днів знож «дозріває», тобто.. розм'яшуеться й прориває (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 36); [П у з і р:] Слава богу, хоч у спину не болить так, як боліло — певно, нарис прорвало осередину, і легше стало (К.-Карий, II, 1960, 374).

3. Руїнуючи, знищуючи, зламувати опір (звичайно про наступ на противника). Ми слухати зникли важку канонаду, фронти проривали, іти на простори (Шпорта, Вибр., 1958, 34); Вишневецький вдарив на табір раз, але козакі його одбили, вдарив він удруге й втретє, а козакі все його одбивали. Але нарешті він таки прорвав табір (Н.-Лев., VII, 1966, 35); // Різкими діями порушувати єдність чого-небудь, утворюючи прохід у чомусь. Бігла [Зінька], падаючи, прориваючи куці, і кричала щось у нестямі (Головко, II, 1957, 178); Три катери проривають бонові загороди, розчищають прохід у бухту (Ткач, Крута хвиля, 1954, 287); Дівчата робляються на два гуртки. Один утворює коло... а другий.. намагається прорвати коло (Коч., Песня, 1951, 121); * Образно. І ми йдемо, прориваючи коло тьми, Ходою вільною, шляхом просторим Назустріч далім дивним, Неогорим, В одній сім'ї (Рильський, II, 1960, 158); // перен. Переборювати, знищувати те, що обмежує чію-небудь свободу, самостійність. Цензура скоувала й змінила думку й слово письменника [В. Г. Белінського], але він все ж проривав перешкоди цензури і зміло подавав найреволюційніші ідеї підцензурною мовою (Іст. СРСР, II, 1957, 184); Прорвавши фронт імперіалізму в Росії — одній з найбільших країн світу, Великий Жовтень утвердив диктатуру пролетаріату, створив новий тип держави — Радянську соціалістичну державу (Програма КПРС, 1961, 10).

4. перев. док., безос., перен., розм. Несподівано вилослати свої почуття (звичайно після тривалої мовчанки). І тут її раптом справді прорвало. Вона насувалася на мене, викладаючи всі причини, чому, на її думку, на ділянці П ланки не вродило (Смолич, День..., 1950, 18); — Доки ти ходитимеш, зайдю нещасний? Доки ти мені бльмом в очі будеш, окаянний? ... прорвало Явдоху (Цюпа, Назустріч..., 1958, 369); // чим. Раптово засміятися, закричати і т. ін. Хлопча раптом прорвало сміхом... (Вол., Озеро..., 1959, 43).

5. с. г. Проріджувати просапні технічні культури. Чисті від бур'янів вузькорядні посіви цибулі, моркви, редиски проривають вручну, що дає чимало додаткової продукції (Колг. Укр., 9, 1960, 34); Тьотя Паша ціле літо Доглядала буряки... Іх полола, проривала, В полі цілі дні була (Поан., Ми зростаєм..., 1960, 68); Густим зеленим масивом виглядає плантація моркви. Її треба прополоти і прорвати (Веч. Київ, 23.VII 1957, 1).

ПРОРИВАТИ ², аю, аєш, недок., **ПРОРИТИ**, аю, аєш, док., перен. 1. Розгрібаючи (звичайно землю або що-небудь сипке), робити заглибну, ямку і т. ін. Далі побігло [хлоп'я] до кутка, прорило в доліці ямку, положило гроші і, заривши, знову сіло коло бочки (Мирний, I, 1954, 279); // Вибирати ґрунт землерійними механізмами для спорудження чого-небудь. Не лякає їх [голубів] скрепер рядом, Поблизу рухливий крап, Ані те, що земснарядом Проривають котлован (Шер., Дорога..., 1957, 113); — Лишається одне... прорити в дамбі канал і пустити по ньому воду у котлован (Кочуба, Нові береги, 1959, 374).

2. перев. док. Руїнуючи силою води промити в чому-небудь прохід, заглибну тощо (про річку, струмок і т. ін.). Прорив собі тут Дніпро глибоку ложбину

[улоговину] і бистро, сердито рине проміж високих скель, похилих над водою (Стор., I, 1957, 250); Під час війни дерев'яна обшарка водозливу стружлявила, і весняні води прорили під містком пріреву (Добр., Тече річка..., 1961, 13).

ПРОРИВАТИСЯ ¹, аюся, аєша, недок., **ПРОРВАТИСЯ**, аюся, аєша, док. 1. Розриваючись від довгого вживання, внаслідок тертя і т. ін., утворювати дірку; продірявлюватися. Гроші сипляться, аж сяють, і Щоб торбина не прорвалася (Гл., Вибр., 1951, 120); Голуб лише помітив у кишені професорового піджака дві акуратні скибки чорного хліба, загорнуті в чистий папір. Папір прорвався, і хліб було видно всім (Кучор, Чорноморці, 1956, 95); * Образно. Важка хмара прорвалася знеачінька і холодною купіллю зросила землю (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 201); // Утворюватися внаслідок розриву (про дірку). Попала божа копійчка в.. дірочку. Це ще добре, коли проривалася одна дірочка (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 19); // Руїнуватися від сильного натиску, напору і т. ін. чого-небудь. * Образно. Незабаром.. вийшла воля. Все зашуміло кругом, прорвалася гребля людській сподіванці на краєц життя (Мирний, IV, 1955, 295); // перен. Росціюватися, розходитися (про туман, хмари і т. ін.). Снігопад уже припинився, тільки зрідка сіялась легка пороша. Хмари проривалися і росотувалися, ставало світліше (Гур., Через замети, 1961, 21); Тут якраз іє-під сонця смикнує вітерець, На балці титнується, прорвався туман, і х Раптом побачив обхилену вербами греблю І жлапоть озерного синього, синього плеса (Вирган, В розп. літа, 1959, 193).

2. Переборюючи, долаючи перешкоди, труднощі, опір і т. ін., проходити, пробиратися куди-небудь. Передні.. уже ковбанилися під мостом, прориваючись на допомогу лівам біцям саперів (Ле, Право..., 1957, 123); Голодні полонені, забуваючи про небезпеку, проривалися крізь камушки і приклади, реаліси назустріч жінкам (Коз., Гарячі руки, 1960, 119); Прорвавши через таку орду [собак], невидану навіть у свого тестя о. Хведора, Ясь насилу одчинив сінейші двері (Н.-Лев., I, 1956, 167); Вони прорвалися скрізь збуджений наповн і стрімгогове ускочили на пароплав (Кучер, Зол. руки, 1948, 67); * Образно. Таки і в Крим прорвалися дощі, Над морем — хмари (Нех., Чудесний сад, 1962, 89); // спорт. Обігруючи суперників, просуваючись до воріт противника. Прорвався [футболіст].. і вже б'є по воротам снайперським... (Вишня, I, 1956, 402); Коли нападаючі в військових раптом прорвалися на штрафний майданчик противника, Ігор на весь голос крикнув: — Бий! Бий! Та бий же! (Багмут, Шасл. день..., 1951, 132); // Навально просуватися, пролітати і т. ін., ламаючи оборону противника (про військову техніку). До міста проривалися ворожі літаки (Кучер, Голод, 1961, 23); Щоночі сапери вивозали з окопі, закладаючи міни там, де могли прорватись ворожі танки (Жур., Звич. турботи, 1960, 174); Бронепізд «Червоний месник» прорвався з-за Дніпра, а в місті ще хазяйнувала буржуазія (Ю. Янов., II, 1954, 16).

3. крізь що, через що, між чим, перен. З силою долаючи або руїнуючи перешкоди, пробивається, просочуватися куди-небудь (про потоки води), проникати кудись (про потоки повітря). Дощ проривається в омнібус через щілини віконцець й забризкує нас (Н.-Лев., II, 1956, 390); Дніпрові землі з шумом налітали на зруби, на каміння й тислячи струмочків проривалися між ними (Кочуба, Нові береги, 1949, 48); Вода прорвалася крізь шосе й навально заливала нишину (Бойч., Молодість, 1949, 134); До міста підкрадалися хмари. Важкі,

осінні. Зі ступу нарешті прорвався крізь кам'яний за-
сідн будівель вітер (Зар., На. світі, 1967, 7); // *перек.*
док. Політиця свільним струменем (про потік розплав-
леного металу). Коли вона [сталь] піде, прорветься, над
ковшами іскрами згора [згоряє],— серце вдарить, сер-
це стрепенеться, як і в тозо, що кричить «ура» (Рудь,
Дон. зорі, 1958, 37); Прорвалася лавина металу—
радіють товариші (Шпорта, Запоріжці, 1952, 48);
// Проникати крізь що-небудь (про світлові промені).
Всі шпиль чорніли в тіні, а між ними в долини прори-
вався світ пучками, заліває западини золотими пасма-
ми (Н.-Лев., II, 1956, 268); Аркадій бавився в сонячним
зайчиком, що стрібає у нього на руках, проривається
крізь дикий виноград (Коп., Земля..., 1957, 12); Соняч-
ний промінь прорвався крізь хмари (Рибак, Що стало-
ся..., 1947, 50); // Раптово з'являється між розривами
хмар (про сонце, сонячне небо і т. ін.). Все частіше
проривалося крізь хмарну завісу сонце (Донч., Ю. Ва-
сюта, 1950, 162); Крізь зазмарене небо прорвалася ясна
блакить (Горд., Дівчина..., 1954, 150); З-за хмари
прорвалася золото місяця (Стельмах, Над Черемошем,
1952, 12); // *перек.* Долаючи шумовий бар'єр, доносити-
ся, ставати чути (про звуки); лунати. Крізь стукіт
і гуркіт молотків проривається якась чудесна мелодія
(Ів., Тарас. шляхи, 1954, 95); Із моря звуків прорвався
і пролунав над людьми різкий, суворий голос, ударивши
по всіх серцях (Вас., I, 1959, 116); Крізь звуки оркестру
проривалися оплески (Трубіл., Мандрівники, 1938, 8);
// *перек.* Перестаючи бути приглушеним, затамованим,
звучати на повну силу (про сміх, ридання, плач і т. ін.).
Не соромлячись Кузьми, Терень зірло плакав. Довео
струмуване ридання проривалося раптом так несподі-
вано і бурливо, що спинити його вже не було сил
(Шиян, Гроза..., 1956, 34); Сите тіло Варвари тіпа-
ється, немов од стриманого сміху. І раптом сміх
той прорвався (Коцюб., II, 1955, 171); Вона мочалася,
щоб слідом за словом не прорвався плач (Л. Укр., III,
1952, 713); // Ставати відчутним (про запахи). Із щілин
у палубі проривається бензиновий перегар (Ю. Бедзик,
Вогонь..., 1960, 5).

4. *перек.* Виявлятися якими-небудь зовнішніми озна-
ками (про риси характеру, поведінки і т. ін.). Політич-
ний протест передового пригнобленого класу і його ре-
волюційна енергія прориваються через усі перепони
(Ленін, 9, 1970, 168); Ніхт не може по-дорослому трима-
тися він. Так і проривається юнацька запальність
(Хижняк, Д. Галицький, 1958, 142); Та чи ж такі
людину не видно?! Невже ото за ціле літо не прорва-
лося б хоч щось! (Головко, А. Гарман, 1971, 528); Тут
ї роблена серйозність прорвалася, і вона посміхнулася
(Гжицький, Чорне озеро, 1961, 140); // *розм.* Втрачаю-
чи душевну рівновагу, не стримувати себе. Отож не
дисуєш, коли часом я не витримую і прориваюся (Ко-
цюб., III, 1956, 182); — Та що таке?! — нарешті
прорвався Дем'ян Олпанасович (Коз., Сальвіа, 1959, 173);
// *розм.* Несподівано або час від часу проявлятися у
словах, поведінці, вчинках і т. ін. (про злість, досаду,
роздратування і т. ін.). Проривалися сумовиті нотки
в листах його додому. А в листах до найближчого
друга Корнія Чумака, де правда в вигадкою перепліта-
лися якнайшмерніше, проривалися її ширі признання
(Головко, II, 1957, 411); — Хлопе! — ревує пан, і
єся накупіла злість прорвалася наверх у його душі.
— Ти женті смієш таке говорити! (Фр., III, 1950, 272);
Прорвалася те, що накупіло в ньому.. Доки шуряк
їздитиме на його горбі? Ні! Так не буде! (Грим., Неза-
кінч. роман, 1962, 33).

5. тільки *недок.* Пас. до проривати¹ 1—3. 5.
ПРОРИВАТИСЯ², віюся, бешся, *недок.*, ПРОРИТИ-

СЯ, віюся, бешся, *док.* 1. Риючи, прокладати собі
дорогу, проникати куди-небудь.

2. тільки *недок.* Пас. до проривати².

ПРОРИВКА, в, ж., с. г. Дія за знач. проріти, про-
ривати¹ 5. Усі .. роботи по догляду за плантацією
(шарування, букетування, проривку, боротьбу з бур'я-
нами) треба проводити своєчасно, щоб забезпечити
швидкий ріст сходів (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956,
165); Були п'ятиденки по шаровці буряків, суботники
по проривці кукурудзи, декади ударної вдачі молока
(Зар., На. світі, 1967, 60).

ПОРИВНИЙ, а, б. 1. *лінгв.* Такий, при вимові
якого відбувається змичка артикулюючих органів
мови на шляху видихуваного повітря (про звуки мови).
В українській мові переважають щільні і проривні
фонеми при відносно значній клькості аффрикат (Сучас-
на укр. літ. м., I, 1969, 259); // у знач. ім. проривний,
нбо, ч. Приголосний звук, при вимові якого відбу-
вається змичка артикулюючих органів мови на шляху
видихуваного повітря.

2. *розм.* Стос. до прориву (у 3 знач.). Бригаду .. під-
сміяти ніким, і, очевидно, вона стане проривною лан-
кою (Собко, Любов, 1935, 124).

3. *мед.* Стос. до проривання (див. проривання¹ 2).

ПРОРИДАТИ, вію, беш, *док.* 1. *перек.* і без додатка.
Ридати, промовити що-небудь. *У порівн. Я мовчки
йшов за Галайдою і лють свою на нього ніс.. Спокійно
й тихо все було. І я з холодною журбою сказав, неначе
проридав: — Ну, повертайся, Галайда, ми поговоримо
з тобою (Сос., I, 1957, 444); // *перек.* Видати звуки,
подібні до ридання. Оркестр.. проридав перші такти
жалібною маршу (Перв., Дикий мед, 1963, 346).

2. *неперек.* Ридати якийсь час. Цілий день проридала.

ПРОРИНАТИ, вію, беш, *недок.*, ПРОРИНУТИ, ну, неш,
док. Проходити, прослизати крізь що-небудь, поїд
чимсь і т. ін. Наполовину уцерблений місяць, швидко
проринаючи крізь хмари, давно стотився вже за підні-
провські кручі (Ле, Право., 1957, 154); Тіха служмяно
жетнуєся до хлопця, вислизієся, щоб утисити своїми чіп-
кими кляшнями, але Сивок в'юнко проринує у нього по-
дід руками (Загреб., Диво, 1968, 56); // *перек.* Виявля-
тися якими-небудь зовнішніми ознаками (про почуття).
Олександр Васильович потай стежив за Потьомкіним, і
в його очах мимовмі проринав острах за любовину, що,
здається, навісміє хотіла себе заморити надмірною їжею
(Добр., Очак. розмир, 1965, 252).

ПРОРИНУТИ *див.* проривати.

ПРОРИПІТИ, пліб, піш; мн. прориплять, *док.*
1. *неперек.* Пройти, пройти з рипом (*див.* рип¹). Тиша
була надзвичайна.. Цього вечора шалом не прогрукотів
і не прорипів жоден віз (Трубіл., I, 1955, 41); Благопо-
лучно об'їзали [Сергій і Денис] склади, прорипіли ми-
мо чорної ріки підвід (Тют., Вир, 1964, 148).

2. *перек.* і без додатка, *перек.*, *розм.* Сказати різким
непримним голосом. Над столом висіла скляна булька
на дроті, а засвітили, як завжди, підсліпувату лампу,
що сразу почала чадити. — Казав пан, кожух дам,—
прорипіє зловітно член правління... (Панч, На калин-
ності, 1965, 243).

3. *неперек.* Рипіти якийсь час.

ПРОРИС, у, ч. Контурна різьблена лінія. Німби
ікон XV ст. мають гравірований орнамент. Це легкий
неглибокий прорис.. переважно геометричних візерун-
ків, виконаних з допомогою лінійки і циркуля (Укр.
декор. різьба., 1970, 24).

ПРОРИСОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до про-
рисувати. Дуже рідко в практиці українських каля-
рів зустрічаються натюрморти, проте історичні мо-
тиви вони можуть доповнювати місцевою прорисованою

з графічною чіткістю геральдиком (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 99).

ПРОРИСІВКА, п. ж. Дія за знач. **прорисувати**, **прорисовувати**. *Прагненням розкрити образний зміст літературного твору.. відзначаються літографії В. Ульянового до повісті О. Кобилянської «У недлю рано...» (1965—1966). Художниця не відмовляється від детальної прорисовки (Мист., 2, 1968, 15).*

ПРОРИСОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРИСУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Рисувати контурне зображення чого-небудь. *Гуцульські майстри ніколи не прорисовують олівцем посуд (Гуцульська кераміка, 1956, 56); — Треба створити, — казав Довженко, — зображальну сферу картини.. Ми з оператором запрошуємо вас прорисувати її (Мист., 6, 1958, 29).*

ПРОРИСОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОРИСУВАТИСЯ**, ується, *док.* Чітко, виразно позначатися на малюнку (про лінії, контури); // *перен.* Ставати видимим, доступним зорові. *В останньому вірші-триптиху (М. Бажана) виписано гарячкову, напружену працю. Ще нема нічого завершеного, ще не прорисовуються контури головних споруд — лиш «пруг ляга на пруг, і кут ляга на кут» (Вітч., 10, 1964, 147).*

ПРОРИСУВАТИ *див.* **прорисовувати**.

ПРОРИСУВАТИСЯ *див.* **прорисовуватися**.

ПРОРИТИ *див.* **проривати**².

ПРОРИТИ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проріти**. *Рісчак, проритий глибоко, травою весь поріс... (Забіла, У- світ, 1960, 72); * Образно. Болям прорита душа проливає слюзи, а очі сузі (Коб., I, 1956, 244).*

ПРОРИТИСЯ *див.* **прориватися**².

ПРОРИТТЯ, я, с. Дія за знач. **проріти**, **проривати**². **ПРОРИЧАТИ**, чу, чийш, *док. 1. перех.* Док. до **ричати**.

2. *перех.* і без додатка, *розм.* Сказати що-небудь з ричанням у голосі.

3. *неперех.* Ричати якийсь час.

ПРОРІДЖЕННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прорідити**; // у знач. *прикм.* *Вимірювання швидкості вітру показують, що проріджені лісосмуги підвищують вітровалістий ефективість майже на 10 процентів (Колг. Укр., 12, 1961, 38).*

2. у знач. *прикм.* Який став менш густим, щільним; *поріділий*. *З-за проріджених дерев замерзтали жовті цятки світла (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 309).*

ПРОРІДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. **прорідити**, **проріджувати**. *Дерева потрібно.. формувати та обрізувати. Рекомендують два основних способи обрізки — прорідження та викорочення (Знання.., 4, 1973, 15).*

ПРОРІДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **проріджувати**. *Для цукрових буряків, зокрема, важливе значення має своєчасність проведення догляду, особливо проріджування сходів (Хлібороб Укр., 7, 1965, 15); Проріджування [плодового дерева] полягає в повному вирізуванні гілки або пазуку біля самої основи (Сад. і ягідн., 1967, 211).*

ПРОРІДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРІДИТИ**, джу́, дийш, *док.*, *перех.* 1. с. г. Видаляти з рядків посіяної технічної культури зайві рослини; *проривати*. *Щоб одержати добру товарну продукцію, доводиться проріджувати рослини в рядках (Хлібороб Укр., 4, 1965, 31); Коли сіянці підروуть, їх треба прорідити (Озелен. колг. села, 1955, 104); // Зрізувати на кущах, кроках дерев зайві пагіноці, гілки і т. ін. з метою поліпшення росту та плодоношення рослини. У дорослих деревах прорізують заущені крони, вирізують поламані, заорі і сузі гілки, а також прикореневе поросль (Хлібороб Укр., 1, 1963, 33); Пишно розрослися яблуні.., одна гілка глушила другу, і скільки тут треба докласти*

праці, щоб зрізати зайве віття, прорідити кожне дерево (Донч., IV, 1957, 228).

2. *перех.* Робити менш густим, щільним. *Роки прорідили волосся.*

ПРОРІДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОРІДИТИСЯ**, йться, *док. 1.* Ставати менш густим, щільним; *рідшати*. *Туман мряка проріджувався, зате сильніше вибивалося довге пасмо їмлі понад річкою (Круш., Буденний хліб.., 1960, 55).*

2. *тільки недок.*, с. г. Пас. до **проріджувати** 1. *Сходи буряків в рядках проріджуються (Колг. Укр., 4, 1961, 22); Дерева, в яких лише проріджується крона, мають дуже видожені скелетні гілки (Сад. і ягідн., 1957, 211).*

ПРОРІДЖУВАЧ, а, ч., с. г. Машина для проріджування сходів цукрових буряків. *Оригінальною машиною є автожардний проріджувач буряків (Наука.., 9, 1961, 27); При пересуванні машин автожардні рослини ножи проріджувача, закріплені на головках секцій, обертаючись впоперек рядків, роблять у них паралельні косі вирізи, видаляючи в цьому місці зайві сходи буряків та бур'яні (Хлібороб Укр., 11, 1964, 47).*

ПРОРІДИТИ *див.* **проріджувати**.

ПРОРІДИТИСЯ *див.* **проріджуватися**.

ПРОРІДИЛИЙ, а, е. Який став менш густим, щільним; *поріділий*. *Над проріділими лісами підіймалась і темпо-синіми клаптями розповзалась .. ніч (Стельмах, Правда.., 1961, 377).*

ПРОРІДИТИ, іє, *док.* Стати менш густим, щільним; *порідшати*. *Вже проріділа й черга брехачів, бо бачили, що цареві тяжко вповісти таку небилицю, аби повірити (Три золоті сл., 1968, 185).*

ПРОРІДЬ, і, ж., *розм.* Місце, де дерева або купи ростуть дуже рідко. * *Образно. У велетня весь світ на видноті, А карлик віє у побутую-проріді, І те, що вдрить з вузького вікна, — Ото й уся для нього далина (Бичко, Сійся.., 1959, 336).*

ПРОРІЗ, у, ч. 1. Заглиблена в чому-небудь, зроблена різальним інструментом; крізний отвір, діра, зроблені гострим предметом. *Основним процесом технології добування штучних каменів з гірського масиву черпаєничу є утворення прорізіє (пропіліє) в потрібних напрямках за допомогою дискових або ланцюгових пил каменерізню машин (Компл. використ. вапняків.., 1957, 144); Прорізи і розриви на дощових плацях і інших виробках з пластичних матеріалів можна лагодити за допомогою звариювання (Знання.., 1, 1966, 32); Проріз у голоці шурпа дає можливість загвинчувати його в деталі викруткою (Гурток «Умілі руки..», 1955, 64); // *перен.* Проріз, щільна і т. ін. у чому-небудь. *Далекі зорі стилілися вінками над лісом, виринули в проріз віт і озеріали дитей своїм надійним добрим сяйвом... (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 897); Крізь прорізи в змарз. маячю місяць (Скл., Карпати, II, 1954, 209).**

2. Розрізана частина одягу, передбачена фасоном. *Із припічка на ліжку стибнули Петрусь та Антось; вони хотіли показати зреченому батькові свої перші штани з прорізами (Чорн., Потік.., 1956, 251); У прорізі флаanelьки так і засяяла тільняшка, і на Оленку віднуло рідною смужкою далекого синього моря (Кучер, Трудна любов, 1960, 455).*

3. Форма, обрис очної або ротової щільня. *Було видно між дівчатами кілька типів зовсім підоденних, ніби херсонських, з карими очима та чорними бровами, оригінальним чистим виразним прорізом уст (Н.-Лев., II, 1956, 403); До прибутих усміхнувся [Олексій Федотович] крізь вузький проріз очей (Речм., Весн. грозн., 1961, 63).*

4. Отвір у споруді, призначений для вікон, дверей і т. ін. *Над дверима до меншої кімнати світився на-*

скрізь проріз (Н.-Лев., VII, 1966, 266); У прорізі залізних дверцят злякано влякла з ліжтариком в руці худенька послушниця (Стельмах, I, 1962, 637); // Вузкий отвір певного призначення (в машині, механізмі і т. ін.). Через проріз броньованого щитка в кулеметі його добре видно румуцькі окопи, де сидить свіжий, недібно прибулий, батальйон (Кучер, Чорноморці, 1956, 209); Кулемет затрясся, боляче віддавав у груди, та дівчина нічого не відчувала й не бачила, крім вузенького прорізу на прицілі (М. Ол., Чуєш..., 1959, 54).

5. Штучно або природно утворений прохід у чому-небудь, через щось. Скела була груба і тверда, віддубування прорізу в ній тривало вже цілий тиждень (Фр., VIII, 1952, 414); Вирішено було зробити.. прямиий судноплавний проріз через велику обмілину (Веч. Київ, 21. XI 1968, 1).

ПРОРІЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прорізати. Тюрма малесенька. Одним одне маленське віконце, прорізане в стіні (Н.-Лев., VII, 1966, 252); Між двох високих склиб, у глибокій ущелині, прорізаний в пагорбі для залізничної колії, — столя позній состав без паровоза (Смолич, Мир..., 1958, 402); І вранішній прорізаний лиманами степ, і відкрите небо над ним, і по-двоєчому беззачисні тополі — все, причаївшись, наче ждало якогось нещастя (Гончар, II, 1959, 46); Молодили [очі] його трохи пожурє, прорізане глибокими аморшками обличчя (Жур., Вечір..., 1958, 20); // прорізано, безос. присудк. сл. Капітан Берестовець.. попрямував на вузеньку смужечку світла, якою немов прорізано було темну стіну присадкуватої будови в кінці вулиці (Перв., Опов..., 1970, 117).

ПРОРІЗАТИ *дис.* прорізувати.

ПРОРІЗАТИ *дис.* прорізувати.

ПРОРІЗАТИСЯ *дис.* прорізуватися.

ПРОРІЗАТИСЯ *дис.* прорізуватися.

ПРОРІЗКА, я, ж. Отвір у паркані для входу й виходу. По боках хвіртки, а також зверху арки встановлюють кам'яні різьблені елементи.. В окремих випадках застосовують також скромну прорізку з кам'яних стовпів (Жилий буд. колгоспника, 1956, 24).

ПРОРІЗНИЙ, а, є. 1. Який має прорізя (у 1 знач.). В кутку на круглому столику красується дрібне літургійне срібло: свангелє, обгапнуте в золочений прорізний орнамент, два високі потири, хрест (Стельмах, I, 1962, 414).

2. Який утворився внаслідок прорізування. Крій кептарів досить простий.. Кептарі можуть мати невеликі кишені (накладні або прорізні) різноманітної форми — у вигляді прямокутника, трапеції, півкола (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 60); // Признач. для прорізування. Пази шириною 2—2,5 мм фрезують прорізними фрезами (Технол. різального інстр., 1959, 147).

ПРОРІЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до прорізувати. Йшов дужий, ані на хвилину не спитований гл, прорізуваний вересканими покликками сирен та сигнальними посистами паровозів (Коцюба, Нові береги, 1959, 228); Голубий імлистий туман стояв над цезама, туман, прорізуваний гострими світлами домен (Загреб., Спека, 1961, 229).

ПРОРІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прорізувати і прорізуватися. Ножиці живаються маленькі, з гострими кінцями для прорізування тканини та вирізування (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 6); Для прорізування шліців у головках гвинтів і вузких каналів в інших деталях застосовують товсті полотна ножічки (Практ. з машинозн., 1957, 50); Тепер для формування густоти насадження застосовують переважно металізоване прорізування слодів культиватором епоперек рядків (Хлібороб Укр., 4, 1965, 3); При рахті відмі-

чається запізнене прорізування зубів (Хвор. дит. віку, 1955, 125).

ПРОРІЗУВАТИ, ую, уеш і **ПРОРІЗАТИ**, аю; аєш, *недок.*, **ПРОРІЗАТИ**, іжу, іжеш, *док.*, *перез.* 1. Ріжучи, робити в чому-небудь крізний отвір, діру, утворювати рану і т. ін. Нижні лямочки прорізають в обоз паралельних стінках, одним лямпроти другого, для кращого провітрювання (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 51); — А ви знаєте, яку мені дірку були прорізали? Ого, такий шрам на животі, що [може], на піваршина (Збан., Малин. дзвін, 1958, 371); // Ріжучи, прорізуючи, продавлюючи, порушувати суцільність, монолітність чого-небудь. Він ішов парадним кроком. Великими чобітьми, як плугами, прорізає замети (С. Кравч., Квіти..., 1959, 33); Шукачі вугілля заклали тут свої свердловини. До шестистот метрів дійшли... І прорізали багато пластів паливоного сланцю (Наука..., 7, 1967, 9); У дні війни, у дні боїв минули, — У незабутній, у тривожний час, — Знамено те не раз прошило кулі, Осколки мін прорізали не раз (Бичко, Вогнище, 1959, 29); * Образно. Хто небо наше прорізає Лиходійства кривавим ножем..? (Рильський, Поема, 1957, 292); // Порушувачи суцільність, монолітність чого-небудь, задишати, утворювати слід, борозну і т. ін. Висадки коренеплодів садять під плуг, підгортальник і в так звану щілину, яку прорізають спеціально пристосованим до рамок культиватора ножем (Колг. Укр., 2, 1957, 38); — Мави свій миловід густо прорізати ромами на півтора аршини глибини. Тоді в низини зйде і ґрунтова, і підґрунтова запис (Стельмах, I, 1962, 142); // Розмиваючи ґрунт, утворювати заглибини (продію води). На лузі на тім Псьола навесні гуляє, землю поїть, річкачкі прорізає, рілля виполіскує (Вишня, I, 1956, 153); Якщо товща розчинних порід велика, вода поступово прорізує її, формуючи все нові й нові поверхні печери (Знання..., 5, 1965, 10); // Рухаючись уперед, розтинати навпіл (хвілю, повітря і т. ін.). Шляг попереку градусів на тридцять і швидко пішов, прорізаючи розбурхані хвилі (Добр., Очак. розмир, 1965, 105); Назустріч нам твердий вітруга: його ж пропелєр проріза (Тич., II, 1957, 233); Сила падіння була така велика, що, пірнувши, Сахно не могла спинитися. Вона каменем прорізала кількаметрову глибочину і мало не по коліна озвувала у мулке днище озера (Смолич, I, 1958, 99); Повітря прорізає сполоханий птач (Епік, Тв., 1958, 372).

2. Розчищаючи місцевість, прокладати дорогу, вулицю і т. ін. Псович.. зганяє цілі юрки кріпаків до парку, де вони в ранку до ночі косили трави, прорізували нові стежки, алеї (Гжицький, Опритки, 1962, 32); Сапери прохід прорізали крізь дріт... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 159); * Образно. І плуг людський нову проріже путь Там, де батьки зітхали на розпутьті (Рильський, II, 1946, 6).

3. Пролягаючи у певному напрямку, перетинати щонебудь (про дорогу, вулицю, просіку і т. ін.). Вузька дорога йшла на гору й прорізувала високе жито до самого лісу (Н.-Лев., II, 1956, 309); Південний сльм яру прорізувала Водяна балка, поділяючи слободу на дві частини — Косогори і Забалку (Добр., Тече річка..., 1961, 12); Прорізаючи березняк, рейки залізничні виривались на хвилястий простір піщаних кучугур (Коз., Гарячі руки, 1960, 238); Світла просіка прорізала чорну гущавину лісу (Ю. Янов., IV, 1959, 116); Від Золотих воріт до Хрещатика пролягла вулиця Прорізна (нині Свердлова), що прорізала собою оборонний вал, аким колись було обнесено все місто [Київ] (Визначні місця Укр., 1958, 88); // Утворюючись на шкірі, перетинати (лоб, перенісся і т. ін.) (про зморшки).

Три уперті зморшки прорізують чоло (Бажан, Вибр., 1940, 132); Високий лоб командира прорізала глибока зморшка (Трип., Дорога., 1945, 46); Дві глибокі зморшки прорізали перенісся (Тулуб, В степу., 1964, 410); // перен. Проходити, проникати крізь що-небудь (про джерело світла). Три потужні прожектори з паровога на кілометр уперед прорізували темні (Ле, Опов. та нариси, 1950, 141); Свічка прорізає Мороз — ледве видно (Граб., I, 1959, 203); Осення стріла прорізала усе небо (Кв.-Осп., II, 1956, 414); Раптом блискавка прорізала темне, в сірих клубках змар небо (Ів., Опов., 1949, 182); // перен. Несподівано різко лунати, порушувати тишу (про звуки). — Ні, немає згоди моєї, передумала я! — прорізає тишу жіночий голос (Вол., Самоцвіти, 1952, 10); Рівно в шість годин двадцять хвилин згук гонна прорізає тишу (Вагмут, Шасл. день., 1951, 28); Хлопчик хотів ще щось слухати, але пронизливий саист прорізає повітря (Тулуб, Людолови, I, 1957, 160); // перен. Несподівано пронизувати когось, що-небудь (про думки, почуття). «Невже він умре?» Ця думка прорізає свідомість Ігоря (Вагмут, Шасл. день., 1951, 152); — Де переховується зараз Гармаш? Знаєте такого? — Гармаш? — Йї навіть подих забуло. Думка в голові сплуталась, і раптом, як блискавка, прорізає радісна думка: «Живий! Ну, певно ж! Якщо шукають...» (Головко, II, 1957, 594); // безос. Раптом Гордія прорізає здогадку: — Так як ви тоді писали до мене? (Крот., Сини., 1948, 25); // перен. Пильно вдвляючись, проймати (звичайно очима, поглядом). Навіть і в погляді визначалася цілковита зміна: щось тверде, суворе — з либу прорізують усе важкі, змурі очі... (Крот., Сини., 1948, 23); Лізе [Комар] на високого оже-реда, нашіпняки спинається й прозорливим оком прорізає пільму (Ковінька, Кутя., 1960, 27); // перен. Долати що-небудь. Людина.. осідлала зріані океани, прорізала повітряні простори, заговорила в змаргах і під водою (Ірчан, II, 1958, 63); Через кілька днів після запуску радянської ракети мозутній сріблестрокуляй корабель прорізає повітряні простори, що відділяють Москву від Вашингтона (Літ. газ., 22.IX 1959, 1).

4. рідко. Те саме, що вистратіати 1. Відьма, котра все запам'ятала, вилізла з-під постелі, тихенько підійшла до сплячого Івана й ніжничками прорізала йому волосся нахрест (Три золоті сл., 1968, 178).

5. спец. Проріджувати (про рослини). Там, де нема потреби провадити поперечні розпушування і поля чисті від бур'янів, сходи прорізують культиватором з невеликими вирізами і короткими букетами (Хлібороб. Укр., 5, 1968, 19).

ПРОРІЗУВАТИСЯ, уст'яє і рідко **ПРОРІЗАТИСЯ**, ається, недок., **ПРОРІЗАТИСЯ**, іжется, док. 1. З'являтися, проростаючи над поверхнею щелеп, лоба (про зуби, роги). Перші молочні зуби прорізуються у дітей на 6-му або на початку 7-го місяця (Шк. гігієна, 1954, 94); Цілу ніч ковалися, квиснув Лаєрик, — ще один зубик прорізувався (Вирган, В розп. літа, 1959, 254); — Дозвольте вас привітати!.. З тим, що у вас прорізалася справжні зуби, а досі були молочні (М. Ю. Тарн., День., 1963, 171); Після її слів батюшка подивився на Марійку, начеб у неї з-під хустки щонайменше прорізалася диавольські роги (Стельмах, II, 1962, 233); // Утворюватися, з'являтися на шкірі (про зморшки). Десь опієномі до палати входить лікарка.. Обличчя її сіре, довкола рота прорізалася глибокі борозенки, на шії трихожю пульсую жилка... (Кочура, Родина., 1962, 12); // З'являтися, проростаючи над поверхнею землі (про паростки рослини). Сорок і чотири рази переверну ту землю плує сорок і чотири рази пройшов по ній сівач. А з землі щоразу прорізаються не зелені, а червоні

стебельця (Мушк., Серце., 1962, 306); // перен. Проявлятися (про талант, здібності і т. ін.). У деє'ятому, здається, класі в Максима почали прорізуватися й певні громадянські, організаторські та навіть ораторські нахили (Коз., Блискавка, 1962, 79); — Ого! — весело визукнує Шугалія. — Так у вас талант, Назаре Миювичу, народна творчість прорізається (Кучер, Прощай., 1957, 242).

2. перен. Ставати видимим, показуватися (про небесні світила). Враз темніє, і, до цього ж подоби, Прорізуються зорі мовчазні В осіннім небі (Перв., I, 1958, 504); Увечері, коли над тополяма тонко прорізає молодик, він пішов слідком за Олеся до її хати, що стояла край зеленого вогню, де розкошуєвали червонолані гуси (Стельмах, II, 1962, 114); // Виділятися на фоні чого-небудь (про контури предметів). Вийшовши на горбату середину, він побачив трохи нижче, ближче до другого берега, димок і шатро, що прорізувалося сірим брезентом крізь віття дерев (Коцюба, Нові береги, 1959, 236); Попереду, немов вдалині, прорізалось зелено-каламутне вікно — то відкрили передню кришку торпедного апарата (Логв., Давні рани, 1961, 45); // Виділятися серед інших звуків. Крізь шум чоловічих голосів прорізає слабкий і неясний жіночий: — А я так скажу, люди добрі, що нема в тебе, Лисице, ні стиди, ні сорому... (Речм., Весн. грози, 1961, 89); Крізь ніч — плесо чорної безодні, — що пагне сіркою і смалатиною, прорізає повільний дзвін (Кач., II, 1958, 358).

3. перен. Проходити, пролягати, перетинати що-небудь (про дорогу, вулицю і т. ін.). Село Моринці — це по суні величезний сунцільний сад, серед якого вулиці прорізуються, мов просіки в густому лісі (Вол., Самоцвіти, 1952, 122); // перен. Проходити, проникати крізь що-небудь (про світлові промені). В хвілі досить темно, тільки де-не-де крізь малі просвіти прорізується сонячне проміння знадвору (Л. Укр., II, 1951, 194); За довгий час пуні тільки один раз крізь щільне зашпана хмар прорізає світляний меч променя (Вол., Самоцвіти, 1952, 226).

4. тільки недок. Пас. до прорізувати. Під лісовими насадженнями ґрунт прорізується невеличкою кількістю коріння (Хлібороб Укр., 11, 1967, 6).

ПРОРІЗЬ, і, ж. Те саме, що проріа 1, 4. Навіть у буденні дні в каплиці горіла лампада, і віруючі часом заходили сюди, щоб поцілувати ікону й кинути в синецьку скриньку в вузькою прорізію мідяка (Шиян, Гроза., 1956, 26); У ній [у кулеметному щіті] в проріз для прицілу, і смерть крізь нього нас косила (Сос., II, 1958, 385).

ПРОРІКАННЯ, я, с. Дія за знач. прорікати. — Рийте, рийте, ваші благородія, — глумливо кидав він Дяконову та іншим. — Тільки чи довго тут буде володіти і княжити? — Дяконов воле би краче не слухати похмуриц його прорікань, бо, як не дивно, але Васка Лобатий.. не раз уже виявлявся правим (Гочар, II, 1959, 351).

ПРОРІКАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОРЕКТИ**, ечу, ечеш, док., **перех.** і без додатка. 1. За релігійними уявленнями — пророкувати волю божу. Тихо прорікає панотець, що душі тих, що життя своє положили в боротьбі за віру, за чеканяля горних упокоються (Стар., Облога., 1961, 68); [Г е л е н:] Цар Ономай обраєє Аполлона, засватавши пророчицю його і не спитавши згоди стріловержця, і бог за те свій гнів йому прорік устами віщими Кассандри (Л. Укр., II, 1951, 299).

2. Передбачати що-небудь. Загар завіряє батька: ще прийде кара на паніє, розумні голови даєно прорікали, зай тільки зладяться люди (Горд., Чужу ниву., 1947, 147); Невідомі друзі недаремно прорікали: через

тиждень Ольгу перевели до іншої камери (Кач., II, 1958, 68); // поет. Урочисто провіщати що-небудь. Як меч, він [Т. Г. Шевченко] слово піднімає, і в сонце правди й волі вірив, і світлу долю прорікає (Гонч., Вибр., 1959, 348); З Канева грізно поглянув Шевченко, Кару нещадну катюгаєм прорік (Шер., Дружбою..., 1954, 61).

3. поет. Урочисто говорити, виголошувати що-небудь. І надійшовши, дід прорік: «Ти — злий і гордий чоловік. Законів наших ми не знаєм, Не знаєм крові і стразять, Ми не катуєм, не караєм, — Тож нам з убійником не жити» (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 230); Змінилась багато В житті і в природі Відтоді, як Гоголь слова ці прорік. Чудовий Дніпро наш При всякій погоді, Хоч старшим він стає на ціліснийкий вік! (С. Ол., Вибр., 1959, 25); // ірон. Промовляти що-небудь з надмірною патетикою, не допускаючи заперечень. — Ага, Юхим Кудря, кажете? Пожалуй, вам можна йти. Ідіть, — прорік воляка, опустивши свинтївку разом із списками (Ле, Ю. Кудря, 1956, 10); — Вона спалить тебе своїм гнівом, коли ти будеш її мучити, — прорекла урочисто Руфа (Коп., Десятикласники, 1938, 275); Тоном Галілея, що мовить своє славетне «А вона таки крутиться!» прорік [Гриня]: — Гумор! Гумор, люди, понад усі! (Гончар, Тронка, 1963, 175).

ПРОРІСТ, росту, ч. 1. Те саме, що проростання. Вришть сонце. Мало не прискаючи, вирівняється набувалає галуззя тополь. Квітень — пора простоту і буйностітма... (Наука і культура..., 1970, 218).

2. Молоді пагони, пущені пророслим насінням рослини. Були між ними з проростом, були [колоські] й зовсім трупці (Мирний, IV, 1955, 250); Ще синій ліс не взеленів, але квіток проріст уже підняв і розрізнув торішній злегкий лист (Тяч., I, 1957, 102); Трава уже застелала всю землю, і торішній лист, здивлений молодим проростом, попелаято просвічувався дивовижно крихітними сітчатками (Стельмах, Вел. рідня, 1954, 821).

ПРОРІСТЬ, рості, ж. 1. Густі сходи злакових або взагалі молоді пагони рослин. На полях давно вже зеленіла буйна прорість, уже заць міг сховатися в пишениці (Кач., Вибр., 1953, 216); Жадібно всмоктувала земля життєдайне тепло, тяглася до сонця нечисленними голками прорості (Тулуб, Людолови, I, 1957, 15); Полим вже прорість знає стріласту (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 126); * Образно. Я б хотів тобі сказати слово, Щоб ядерним падало зерном; Щоб зростала з нього щедра прорість (Перв., I, 1958, 205); * У порівн. Доручай робити доповіді... кожному молодому шахтареві.. Серце в них, як прорість, тягнеться до сонця (Донч., Шахта., 1949, 46).

2. Тонкий пропарок жиру в м'ясі або м'яса в салі. Із свинячої жирної грудинки з прорістю видаляють кістки, марінують її дрібними кубиками, додають.. свинячого м'яса з окосту, лець.. цибулі, зеленого перцю, солі. Все змішують і начиняють.. свинячий шлунок (Укр. справи, 1957, 158).

ПРОРІХА, и, ж. Діра в одязі, тканині. Незвична сидіти без діла, вона й зараз дождьлась від Марусі роботи собі: латала своїй проріхи на Петрусевій ватяніці (Головко, II, 1957, 575); * Образно. Мерщій зліб прибирали [одрадяни] та вивозили на продаж.., аби мерщій дірки залатати та прорізи позанихати (Мирний, IV, 1955, 248); // Прорізана або штучно утворена щілина в чому-небудь. Діти вже починали мерзнути. Щоб тепліше було, Чайченко щільно змастив їх на грубому, з гречечку збитому рядні, а кінці його завізав хрестназврест.. На санях жавао заворушилася, забієся великий жиий вузол, крізь прорізи його раз по разу висовувалися і ховалися повеселі обличчя малечі (Стельмах, I,

1962, 31); // Отвір у стіні, даху і т. ін. Вони [двері] розчинилися.. і в темній прорізі заметушилася постать чоловіка (Мирний, I, 1954, 324).

ПРОРІШКА, и, ж. 1. Зменш. до проріха. Пазуха трохи розійшлася, і крізь ту невеличку прорішку бігло тіло (Мирний, III, 1954, 281); Заць уже збігав до підборюшка гутра, той йому вже на всі прорішки по-підбирає.. шматочки (Вишня, II, 1956, 129).

2. діал. Вид шапки. Шапки були прорішки, а тепер усе кукми (Сл. Гр.).

ПРОРОБИТИ див. проробляти.

ПРОРОБКА, и, ж. Те саме, що пророблення. Абдула мав ітати на якесь будівництво.. для короткотермінової практики з монтажу і для проробки своєї дипломної роботи, ув'язуючи її з виробництвом (Ле, Міжгір'я, 1953, 450); — Знаю на проробку? — спалатнув він (Донч., V, 1957, 556).

ПРОРОБЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до проробити 1, 2, 4. Отвір, що був пророблений у стіні, виходив у хлів, де були складені дрова (Турч., Зорі..., 1950, 84); У Якутську геодезистам запропонували подати звіт про пророблену роботу (Видатні вітч. географи..., 1954, 22); — Адміністрація шахт знадобила і вирішила урізати платню наість за пророблені вже два тижні (Кол., Терек..., 1959, 62); // пророблено, бевос. присудж. сл. [В е р е с а й]: Матеріали до випуску аспірантів у вас уже пророблено? (Мик., I, 1957, 379).

ПРОРОБЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. проробити, проробляти 1, 2, 4. Аж тут утрується Янсон. — Не треба сперечатися. Питання потребує глибокого пророблення (Кач., II, 1958, 43).

ПРОРОБЛЮВАТИ див. проробляти.

ПРОРОБЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. проробляти 1, 2, 4.

ПРОРОБЛЯТИ, ію, ієш і рідко **ПРОРОБЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **ПРОРОБИТИ**, роблю, робиш; мн. пророблять; док. 1. перех. Робити в чому-небудь (отвір, заглибину і т. ін.). У стіні пророблювали вхід, який східцями сполучав деревню поверхню з підлогою приміщення (Вісник АН, 8, 1949, 41); Я проробив посеред грєбелки спуск для лотоків (Н.-Лев., VI, 1966, 95); У своїй кабіні я проробив віконце, щоб розмовляти з пасажирями (Ю. Янов., II, 1958, 61); // Розминаючи ґрунт, утворювати заглибини (про дію води). Степова, не дуже велика, річка крутилася туди й сюди серед рівної площини та й проробила собі якесь дві дороги: одну в той бік, де було село, а друга була — сказати б — балка (Гр., I, 1963, 402).

2. перех. Виконувати, здійснювати що-небудь. Він не соромився власноручно пелюшки прати, більше того, проробляв це з таким вигладом, ніби очиняв якийсь.. важливий ритуал (Гончар, Тронка, 1963, 301); Він цілуєва землю й пророблюєв інші формальності, що їх заєвали мандрівники, повертаючися на рідну землю (Ю. Янов., II, 1958, 54); Низка вечорів пішла на товариські бесіди, родинні справи, негайні засідання і збори. Були й інші позитивні речі, що їх киче треба було проробити (Кач., II, 1958, 27); Добравшись до плода, гусениця вигризала отвір в його оболонці та видала без залишку одну з насіння. Потім вона переповзла на інший біб і тут проробила те ж саме (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 365); //Вивчати, досліджувати що-небудь. Проробляти проблему.

3. тільки док., неперех. Робити (у 1 знач.) якийсь час. Як до Трійці проробив, На одерж заробим; А ще треба нам робити, Щоб і їсти, щоб і пити (Щог., Поезії, 1958, 80); У Варшаві я проробив майже рік (Довж., I, 1958, 18).

4. перех., перен., розм. Піддавати кого-, що-небудь

гострій критиці, викривати чийсь вади, хиби. Почали «проробляти» [Надійку] на нарадах і засіданнях... на неї вже дехто почав спихати її відповідальність за підпис авторитету бригади (Коз., Листи..., 1967, 223); За свій вік я навіть мухи не зачепив мизинцем..., я її [стару] без гуртоту-грому проробив (Логв., Давні рани, 1961, 28); [Ляля:] Можете мене на зборах проробити. Від того нічого не зміниться (Собко, П'єси, 1958, 334).

5. **перех.** і без додатка, розм. Зазнавати втрат, збитків. — Інші єсоди заробляють, а ти єсоди проробляви, — підвищує голос Марійка. — Бо уперся, мов кілок у тин, і навіть за медом не нагнеться (Стельмах, II, 1962, 235); // Витрачати що-небудь, позбуватися чогось. [М и к о л а:] Господи, проробив чоловік свою силу на чужих людей, а тепер для себе лиш останочки лишилися (Фр., IX, 1952, 110).

ПРОРОБЛЯТИСЯ, яється і рідко **ПРОРОБЛЮВАТИСЯ**, юється, недок. Пас. до проробляти, пророблювати 1, 2, 4, 5.

ПРОРОКОШУВАТИ, ую, уєш, док. Розкошувати якийсь час.

ПРОРОК, а, ч. 1. За релігійними уявленнями — проповідник волі божої. Господь, любя [люблячи] отих людей, Послав на землю ім пророка; Свою любов благовістити! Святую правду возвістити (Шевч., II, 1963, 122); По городях ходив пророк Віцяти людям слово божє (Граб., I, 1959, 140); Борода біблійного пророка загострилася запитливим клинцем (Кач., II, 1958, 378); * У порівн. На вулиці ступонять чийсь повільні кроки... З жовтуватого місячного настою, мов біблейський пророк, випливає сивоголовий і сивобородий батько Тимофія (Стельмах, II, 1962, 29).

2. **поет.** Провісник майбутнього. Шевченкова слава все більше і більше зростала. Це вже був не Кобзар, що виспіває доля рідного народу, а український пророк, що проповідував людям любов, правду та братерство (Мирний, V, 1955, 312); Хто уледів в час безщастя Сонце крізь тумани, Той для люду рідним батьком і пророком стане (Олесь, Вибр., 1958, 237); Бацши — він знов на «Трибуні народній», Слааний Міцкевич, борець і пророк! (Рильський, II, 1960, 175); [К у л і ш:] Лиш той пророк, хто має серце чисте і гла в народ і краплі не несе (Коч., III, 1956, 127); * У порівн. Всі його питали, мов пророка: «Коли ж той день? Чи дозго ще ся ніч?» (Л. Укр., I, 1951, 294); // ірон. Той, хто непереконливо, безпідставно передбачав що-небудь. А ви де сиділи, стратеги й пророки, Слизькі Уоластріпу ділки, Коли ми, вдіні на світі, в ці роки Громили фашистські полки? (Гірник, Друзі..., 1953, 96).

ПРОРОКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до пророкувати. Нині, в роковій пророкованій Леніним єсєни, тільки в Українській республіці щодня розпочинається понад 22 мільйони примірників газет (Рад. Укр., 5. V 1963, 1); // пророковано, безос. присудк. сл. Говорили, що по шлюбі їм пророковано незгідливе життя (Фр., IV, 1950, 200).

ПРОРОКОТАТИ, оту, бчеш і **ПРОРОКОТИТИ**, оту, отіш, док. 1. Док. до роковати, роковити. Не естигли вони [махновці] як слід наїстись, пересідлати і нагородувати коней, як раптом над селом пророкотав незвичайний грім (Цюпа, Грози..., 1961, 92); — Хазяїн — сам не гам і другому не дам, — солодко пророкотав отець Софроній (Речм., Весн. грози, 1961, 71).

2. Роковати (роковити) якийсь час.

ПРОРОКУВАННЯ, я, с. Дія та її результат за знач. пророкувати. [О н о м а й:] Не лякай, пророчице, мене пророкуванням (Л. Укр., II, 1951, 286); Христе дума-

ла над сьогоднішнім бабиним пророкуванням.. «Тебе горе жде, тажже тебе горе жде» (Мирний, III, 1954, 332); Пророкування Черняка не справедливе: хлопець наступного ранку не з'явився (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 72).

ПРОРОКУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. **перех.** і **неперех.** За релігійними уявленнями — проповідувати волю божу. [Пророк самарійський:] Там, на високій місці, ми запалим вогонь святий в священному гаю. Там Тирца нам пророкувати буде про нашу Самарію (Л. Укр., II, 1951, 157); — З висоти Сіхоте-Алітського хребта, — віщає проповідник різким сектантським голосом, — від верхів тайгової ріки Бикина пророкую на пієніч, на захід і на пієдень (Довж., I, 1958, 106); // **заст.** Вгадувати майбутнє чи минуле на картах і т. ін.; ворожити. Сей [Низ] на руках знає ворожити, Кому знає скільки віку жити, Та не собі він був пророк. Другим ж часто пророкуєм, Як зназурі, чуже толкуєм. Собі ж шукаєм циганок (Котл., I, 1952, 225); Пророкував Зогаку звіздочот [звіздар], Що буде смерть йому од Ферідуня (Крим., Вибр., 1965, 169).

2. **перех.** і без додатка. Передбачати що-небудь; прорікати. Пророкують: — Не буде з неї [Тетяни] добра (Вас., Талант, 1955, 29); Його вважали за розумного, принципового і чесного юнака і пророкували блискучу кар'єру на військовій службі (Панч, На. мості, 1965, 134); Всі, хто слухав перші виступи С. Крушельницької на оперній сцені, пророкували їй осяйне майбутнє (Мпст., 1, 1966, 30).

3. **перех.** Бути ознакою, прикметою, передвістям чого-небудь. Сми були, як і життя, страшні та необрідні.. Що вони віщують, що пророкують? (Мирний, III, 1954, 47); Це тепло, прикрапане мизим дощиком, пророкує сонячні дні (Досв., Вибр., 1959, 333).

ПРОРОНЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проронити. Крізь сумовите висистування вітру думало прискорене шоркання сомени кобит по горбастому люду і лише вряди-годи — випадково проронене слово (Добр., Очак. розмир, 1965, 168).

ПРОРОНИТИ, ронію, роніш, док., **перех.** 1. Ненароком упустити або згубити який-небудь предмет.

◇ **Проронити** слівозу — заплакати. [Н а с т я:] Як його брали, то аби вам слово сказала, аби одну слівозу проронила, як чесній жінці годиться! (Фр., IX, 1952, 121); Майже весь день Соломія просиділа біля тіла свого чоловіка. Вона не проронила жодної слівози, і лише очі її застигли в німому та безвихідному смутку (Голов., Тополя..., 1965, 206).

2. **у сполуч. із сл. с л о в о, з в у к, перех.** Стримано, коротко промовити що-небудь (звичайно після тривалого мовчання). За цілий день ніхто не проронив і слова (Мирний, I, 1954, 334); Катря хіба що коли-неколи проронить слово, а більше мовчала загублена в собі (Головко, II, 1957, 575); Всі так і вважали — непоганий, значочий мезанік, але такий небагатослівний, що звуку зайвого не проронить (Збан., Переджив'я, 1955, 169).

ПРОРОСЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до прорости. Вітри і сміг схрестились в чорнім полі, Земля у ранах ковалиться навкруг. У пиріжм пророслих скибах, на роздолі, Мов сирота, самотній ржавий плуг (Стельмах, V, 1963, 46); // **у знач. прикм.** В погребі пахло дівкою з-під кашених овірків, пророслою картоплею, буряками та капустаю (Перв., Дякий мед, 1963, 309); Пророслий культурний пагінець прищипують, щоб зразу утворити добре розгалужену крону (Озелен. колг. села, 1955, 242).

ПРОРОСТАННЯ, я, с. Дія за знач. проростати. При вирощуванні однорічних саджанців без шипа проростання вічок у яблуні, вишні, черешні, сливи і абрикоса по-

чинається раніше і проходить інтенсивніше (Хлібороб Укр., 1, 1965, 30); В пухкій чорноземній ріллі ключолося зерно, застане ще вчора, і теорилось одвічне чудо — невабнення тайнство проростання хліба (Цюпа, Крайни, 1971, 49); Пощо мені ці вітрові пориви, І жайворонки спів, і проростання трав? (Зеров, Вибр., 1966, 99).

ПРОРОСТАТИ, *ав, недок.*, **ПРОРОСТИ**, *тє, док.*
1. *перез.* Пускати паростки (про насіння, бруньки і т. ін.). *Насіння кизилу поступово проростає і звичайно сходить на другий рік* (Вісник АН, 11, 1953, 49); *Прикладає до землі колоса проростало* (Кач., II, 1958, 434); *Саджанці викопують з прищепленими вічками, які прижились, але ще не проросли* (Колг. Укр., 4, 1959, 42); — *Люди посадили зернятко тополі, воно проросло* (Донч., V, 1957, 498).

2. *перез.* Давати сході (про рослинність). *Там, де проростає гіркий полин, Гречки поплинуть молоком медовим* (Рильський, II, 1960, 217); *Нехворощ — його далекий дитячий праліс, — буйно проростала на погірбику. З неї мати в'язала віники* (Мушк., Серпе., 1962, 16); *До оранки проросло бур'янів тим більше, чим пізніше орали* (Колг. Укр., 2, 1957, 17); * *Образно. Біля воєи й по долині проростає туман* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 74); // *Рости, пробиваючись крізь що-небудь, через щось, між чимсь. Проростає крізь сніги трава* (Рильський, II, 1960, 205); *Ви бачили, як рута проростає Через гудрон або залізку бруду? Пагічки! А яєнну має силу!* (Воронько, Коли я., 1963, 93); [М о н т а н ь я р:] *От перше — голова в плечей впаде і в кошку опиниться низенько, а кров іа жини напоїть ту травицю, що проросла між дощок ешафоту* (Л. Укр., II, 1961, 163).

3. *перез.* Покривати рослинністю (про якусь територію, місцевість); заростати. *Річчок було в Медвині три. Кожна з них мала свій колір води, по-різному пагло навколо них зілля, але однаково проростали їхні береги... червонолозом, вільхою, вербою і високими яворами* (Стельмах, I, 1962, 224); *От мурована церква з високою дзвіницею, даєна єже; мур аж зазеленіє; моцений цвистар проріє травою* (Вовчок, I, 1955, 95); // *Ставарт місцем, основою для росту, появи чо-го-небудь. Можливі селянські через якийсь рік-два проростали чорною або червоною вишнею чи кучеравою грушею* (Стельмах, I, 1962, 198); *Бурелом підноситься віти голі і пророста молодняком* (Гонч., Вибр., 1959, 279); * *Образно. З висловом не послішай — завжди, Щоб вільно думка словом проростала* (Плужник, Вибр., 1966, 247).

4. *перез.* Даючи ріст, проникати крізь тканину, охоплювати все нові ділянки організму (про пухлики). *Пухлика проросла м'яси, завдяки чому окремі атрофовані м'язові волокна зустрічались серед пухливної тканини* (Мед. ж., XIX, 1, 1949, 18).

ПРОРОСТИ *див.* проростати.

ПРОРОСТИТИ *див.* проробшувати.

ПРОРОСТКОВИЙ, *а, е.* Прикм. до проросток. *Самки [шведської мухи] відкладають яйця спочатку на проросткову палеку злаків, а пізніше — на молоді рослинки* (Шкіди. і хвор., рослин, 1956, 113).

ПРОРОСТОК, *тка, ч.* Паросток у початковій стадії свого розвитку з насіння, бруньки і т. ін. *У.. проростків огірки в певний період їх росту з'являється виразно відчутний запах свіжих огірок, який вказує на утворення в них якихось летючих речовин* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 49).

ПРОРОЦТВО, *а, с.* 1. За релігійними уявленнями — прокування, що є виявленнями божої волі. [С п і в е ч ь] *Ісаї пророцтво не справдилось, — мир не настає, Месія не з'явиться* (Л. Укр., II, 1951, 154); *Кандидат філо-*

софських наук.. розповів про наукові передбачення і релігійні пророцтва (Наука., 6, 1959, 46); // *васт.* *Передречення чийого-небудь майбутнього життя га-данням, ворожінням, різними прикметами і т. ін. Са-жінний пустельник-бук зашелотів листом, а в тім шумі слухав чомусь Марусяк пророцтва доли соєї: «... Із ізора воду пити... з торби хлібом жити, годба-ночки сподіваючися»* (Хотк., II, 1966, 110); * *У порівн.* *Збоку пролунав надтресаний і зрипкий вигук, зловісний, як пророцтво* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 199).

2. *Твір релігійного змісту, який становить собою пє-релік божих одкровень. Тексти й пророцтва з корану переплітались у бесіді., з казками люди й чарівним за-панаом покривали минулість [минуле]* (Коцюб., I, 1955, 292); *І жимоволі пригадував Сагайдачний текст з пророцтва: «Розподілять риби моя і про одіж мою кидатимуть жереб»* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 601);

3. *Передбачення наперед того, що відбудеться, тра-питься. Миколіні пророцтва здійснились. Не минує тиждень, як базари відкрились столами, рундуками, ятками* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 26); *Збувається пророцтво Шевченка: «Врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі. Соціальні перегородки у нас повалено, економічну й культурну нерівність нації зметено геть* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 161).

ПРОРОЦЬКИЙ, *а, е, рідко.* Те саме, що проробчий. *Пророцький дар у тебе [поета] лише на те, Щоб іншим край обіданий вказав ти, А сам не входить у житло святе* (Фр., XI, 1952, 293).

ПРОРОЧЕ. Присл. до проробчий. — *Не зносить то-бі, Косте, голови на своїй плечас! — пророче вимовив Колесник і затих* (Мирний, III, 1954, 366); *Вже в перші роки Радянської влади Володимир Ілліч Ленін пророче говорив про велике значення соціалістичного змагання* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 3).

ПРОРОЧЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. проробчати.

ПРОРОЧИЙ, *а, е, і.* Який прокує що-небудь; віщий. *Були в тебе [чоловіче] свої проводарі, з'являлися пророчі люди, були й пророки великі...* (Мирний, IV, 1955, 324); *Граї, глоче, граї! нехай той голос арфи заглушить голоси в моєму серці, ті голоси пророчі, неспокійні...* (Л. Укр., I, 1951, 428); *Чую звістку про-рочу — святку і тасмму* (Зеров, Вибр., 1966, 386); // *Власт. пророкові. Тут [у Новоградку], гордий вірш замислюючи потай, З пророчим зором слухав Адам* (Міцкевич) *Палкі промови Зана і Чечота* (Рильський, III, 1961, 275).

2. *рел.* Який є зібранням божих одкровень. *Автори пророчих книг.. покликаються виразно на авторитет самого бога, щоб додати ваги своїм словам* (Л. Укр., VIII, 1965, 140); // *Який наслідую пророцтво* (у 2 знач.). *Пророчий початок Шевченкового «Кавказу» міг виникнути тільки тому, що Шевченко знав міф про титана Прометея* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 34).

3. *Який є ознакою, прикметою того, що буде, що настане. У ранній тишині пророчій Уже розкинулась вона* [Москва] (Рильський, I, 1956, 342); *Не забуду за-грави пророчі, Той портрет у школі на стіні. Ленін-ські живі і мудрі очі Вічно в душу дивляться мені* (Мал., Звенигора, 1959, 349); // *В якого є ознаки, прикмети того, що відбудеться, станеться. Сми тасмні, сми пророчі Ти навляла мені* (Перв., I, 1958, 421); *Берисо-ві слова І досі ще в народній пісні Живуть, як правди річ жива, Як іскри гніву благовістні, Як спів про нас, про наші дні, Про здійснення видін пророчих...* (Бажан, Роки, 1957, 209).

4. Який ґрунтується на глибокому розумінні чого-небудь, на великому досвіді; мудрий, проникливий. *Удесь світ став прислухатися до його [Т. Г. Шевченка] мови, а на Вкраїні вірші його приймали як благовісне, пророче слово* (Мирний, V, 1955, 312); *Шевченківське пророче визначення кі чужого научайтесь й своєї не цурайтесь»... тепер засвітилося, засяло в поезії Тичини на новій, на ленинській основі дружби культур і мов* (Мал., Думки., 1959, 9); *Збулися пророчі слова В. І. Леніна про те, що настане час, коли вся країна чутима Москвою* (Ком. Укр., 4, 1960, 68).

ПРОРОЧИТИ, чу, чий, *недок.*, *перех.* і *без додатка*. 1. Те саме, що **прокукувати**. — *Не розговну, що ти пророчиш, — Еней Сивиллі говорив* (Котл., 1, 1952, 120); *Ректор.. поважав доцента, пророчив йому велике майбутнє* (Тют., Вир. 1964, 61); *Зоря вечірня день ясний пророчить* (Рильський, III, 1961, 294).

2. *ірон.* Безпідставно передбачати що-небудь. *Не тиштесь, недобитки, гнилі нащадки колишніх богів. Ви, як перелякані щури, витягаєте морди з своїх криївок і пророчите нашу загибель. Це ще останнє пророцтво вашої стихії перед смертю* (Ірчан, II, 1952, 11); — *Пам'ятаєте, Олександр Петрович, як ви пророчили мені, що я помру під парканом? І досі так думаєте?* (Панч, На калин. мості, 1965, 5).

ПРОРОЧИЦЯ, і, ж. Жін. до пророк. [Д е і ф о б:] *Се чисте горе: брат — пророк, сестра — пророчиця, нема де проступити у власні доми до віщунством рідних* (Л. Укр., II, 1951, 279); * У порівн. *Встала в полум'ї Росія, встала, як пророчиця!* (Тич., Зростає., 1960, 73).

ПРОРОЩЕННЯ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проростити**. *Гнізда, де зійшло по одній рослині або зовсім нема сходів, ми підсаємо вологим, трохи пророщеним насінням* (Рад. Укр., 22.I 1961, 4); // у знач. прикм. *З метою поповнення раціону вітамінами рекомендується додавати до кормів пророщене зерно* (Свинар., 1956, 147).

ПРОРОЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **пророщувати** і стан за знач. **пророщуватися**.

ПРОРОЩУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОРОСТИТИ**, ошу, остійш, *док.*, *перех.* Створювати сприятливі умови для проростання зерна, бульб і т. ін. *Навесні бульби картоплі, призначені для дослідів, пророщують на вікні в ящиках або парниках* (Юним мічур., 1955, 94); *Учений.. проростив насіння індійського лотоса після 400 років зберігання в природних умовах* (Знання., 9, 1967, 10).

ПРОРОЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Те саме, що **проростати** 1.

2. Пас. до **пророщувати**.

ПРОРУБ, у, ч. 1. Отвір, прорубаний у кризі замерзлої водойми; ополонка. *Лисиця в прорубі ввійшла велику щуку* (Три золоті сл., 1968, 232); *Біла прорубі гурт бабів шмаття пере* (Кпр., Вибр., 1960, 383).

2. *рідко.* Те саме, що **проріз** 4. *Широкий і приземистий будинок з сірими дерев'яними стінами та чорними прорубами вікон був схожий на великого крука* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 28); *Вони [ворота] важко висіли в прорубі валу* (Загреб., Диво, 1968, 100).

ПРОРУБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прорубати**. Вікно було прорубане високо вгорі, трохи не під самою стелею, і виходило на ганок (Фр., I, 1955, 273); *Купання в крижаній воді поширено нині.. Щодня можна бачити, як десятки «моржі» плавають в ополонках, прорубаних в дніпровській кризі* (Рад. Укр., 6.II 1964, 3); // **прорубано**, *безос.* присуєж. *сл.* *Прорубано мастиці скель, і рівна дорога лягла* (Ю. Янов., IV, 1959, 116).

ПРОРУБАТИ *див.* **прорубувати**.

ПРОРУБАТИСЯ *див.* **прорубуватися**.

ПРОРУБКА, и, ж. Дія за знач. **прорубати**, **прорубувати**.

ПРОРУБЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **прорубаний**.

ПРОРУБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прорубувати**.

ПРОРУБУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОРУБАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Рубаючи або іншим способом порушувати суцільність чого-небудь. *Вогнем гартовані, мов ковалі, — Гарматами прорубуємо брами, Щоб знов ходило щастя по землі!* (Стельмах, V, 1963, 103); *Плазменний ніж прорубує заготовку на площі в кілька квадратних міліметрів. Деталь навіть не встигла нагрітися* (Веч. Київ, 7.X 1968, 4); *Ми спробували прорубати в трюмі переборку, але крізь дошки в нас полетіли кулі* (Ю. Янов., II, 1958, 72); // Рубаючи, робити в стіні вікно, утворювати в чому-небудь дірку, щілину і т. ін. — *От, спасибі, шпарку прорубала, хоч побачу промінь у темниці* (Л. Укр., I, 1951, 391); *Даю вам хату в тій комірчині, де вікно прорубали* (Кучер, Трудна любов, 1960, 43); // Рубаючи, утворювати ополонку в кризі замерзлої водойми. *Вранці, вирушаючи з відрами на річку, Вутанька щоразу мусить брати й сокиру з собою: після тріскучої ночі ополонки доводиться прорубувати заново* (Гончар, II, 1959, 163); *Ориця усміхнулася, прорубала ополонку і залодилася виполіскувати шмаття* (Тют., Вир, 1964, 520); // Рубаючи, утворювати заглибину в чому-небудь твердому. *Рубати метал можна в лецатах і на плиті. В лецатах вирубують з листового матеріалу різні заготовки виробів, обрубують широкі поверхні, прорубують канавки і т. д.* (Практ. з машинозн., 1957, 46); // **Прокочувати**, **проривати** в чому-небудь траншеї, міні і т. ін. *Сніг такий глибокий випав, що позаносило хати ущерт в димаряхи; мусили з хати прорубувати міни і ажбузери* (Збірник про Кроп., 1955, 19); — *Чотири роки працювали в сином, теж на бульдозері, шахти прорубували* (Довж., III, 1960, 485); *Коли Кузьма Осадчий прорубував саїжу траншею, земля під його бульдозером скреготнула різко, металево* (Гончар, Тронка, 1963, 285).

2. Спилуючи дерева, зрубуючи гілля, вирубуючи куші і т. ін., утворювати прохід, проїзд. *Невезло було пробиратися тям лісом, та Іван взяв до рук меча й став собі прорубувати дорогу* (Казки Буковини..., 1968, 157); *Де вона [цариця] проїжджала, порозкопували гори, гадили саті, зрєблї; де ліси і гуші — прорубували просіки* (Стор., I, 1957, 241); — *Дрова діти рубали? Та то ж такі діти, що дайте тільки сокири в руки та накажіть, за один день дорогу в ліс аж до самого району прорубають* (Збан., Малин. давн. 1958, 135).

ПРОРУБУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОРУБАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Спилуючи дерева, зрубуючи гілля, вирубуючи куші і т. ін., пробиратися крізь що-небудь, вибиратися звідкись. *Слова у вас нехай скупі, але я добре бачу, як ви по звіровій [звірній] тропі, в гущавині — крізь хащу в тайзі прорубуєтесь етрьох, де й звір не лишив сліду...* (Гонч., Вибр., 1959, 281); *Я й домудрувався, Лиш сокиру притацую [приніс], З дупла прорубався* (Рудан., Тв., 1959, 151).

2. *тільки недок.* Пас. до **прорубувати**.

ПРОРУХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Рухатися якийсь час.

ПРОСАДЖАТИ, аю, аєш, *док.* Саджати якийсь час.

ПРОСАДЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОСАДИТИ**, саджу, садийш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Прокочувати кого-, що-небудь чимсь гострим; пробивати, провалювати щось, з силою вдаряючи. — *Геть мені з очей, а то.. просаджу*

тебе отсим ножем (Фр., VI, 1951, 32); Панич завітає на честь найкращої дівчини села. Парубки не наважуються її обороняти, і лише наймолодший серед них просадив панича вилами (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 304); — Танцює [дід Хома] так, що аж гата тремтить. Не повірте, така сила, що дошку в підлозі просадив (Збан., Малив. дзвін, 1958, 377).

2. перен. Програвати, марно витратити (звичайно про значну кількість грошей). Якось прийшов Валер'ян дуже пізно і п'яний, як сатана! ..— Оце керівників оркестру могорича ставив. Двісті карбованців довелося просадити (С. Кравч., Квіти., 1959, 172); На стлі з картарами барон Нольде намагався не поглядати: ще потягне, просадить свою тисячу (Смолич, Реве та стогне., 1960, 285).

ПРОСАДИТИ *див.* просаджувати.

ПРОСАЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до просадити.

2. у знач. прикм. Який просочився, забруднився салом або чим-небудь жирним. В темні, безмісячні ночі, мов нечиста сила, пустирями і бездоріжжям прослизали аскорузні, просалені до самої душі баришники в голодне місто (Стельмах, II, 1962, 35).

ПРОСАЛИТИ *див.* просаджувати.

ПРОСАЛИТИСЯ *див.* просаджоватися.

ПРОСАЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСАЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Просочувати, змащувати, забруднювати салом або чим-небудь жирним.

ПРОСАЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОСАЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Просочуватися, забруднюватися салом або чим-небудь жирним.

2. тільки *недок.* Пас. до просаджувати.

ПРОСАЛЮТУВАТИ, юю, уєш, *док.* до салютувати. Їх би не адивувало, якби він [військовий корабель] зараз всіма своїми гарматами просалютував з тих розливів сонця їхньому настроєві, таємному квітнуванню цього нового дня них обох попуття (Гончар, Тровка, 1963, 37); — Я пішов, — сказав Логвин і, просалютувавши до них, як це роблять піонери, зник за дверима (Епик, Тв., 1958, 35).

ПРОСАПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до просапати. Дерева і куці були вже політі, стежки дбайливо прометені, земля між квітами на клумбах просапана (Кучер, Чорноморці, 1956, 33).

ПРОСАПАТИ *див.* просапувати.

ПРОСАПКА, и, ж. Дія за знач. просапати, просапувати. Як походить [Тоня] літо в поле, На просапку та в живца, — Зробиться струнка й граційна, і весела, і жива (Воскр., З перцем!, 1957, 101); Шефи йдуть учас дозвілля На просапку буряка! (С. Ол., Вибр., 1957, 257).

ПРОСАПНИЙ, а, є. 1. Який обробляється методом ручного або механізованого просапування. Крайцями попередниками для лучних трав в просапні культурі — кукурудза, картопля, буряки тощо, під які вносять органічні і мінеральні добрива (Хлібороб Укр., 5, 1965, 22); // у знач. ім. просапні, нях, мн. Сільськогосподарські роєлини, які обробляються методом ручного або механізованого просапування. Зберегти якнайбільше вологи в ґрунті, завжди тримати поля і плантації чистими, часно дати підживлення рослям — ось головне на обробітку просапних (Рад. Укр., 11.V 1968, 1); В одному кінці черідка тракторів тяглаа дисккові борошні.. У іншому — дружино кінчали в просапниках, а за ними бриніло вже марево (Панч, II, 1956, 432).

2. Признач. для механізованого обробітку міжрядь. Для міжрядного обробітку на запаланих і торфових ґрунтах у господарствах застосовують просапні культурятвори з активними робочими органами (Хлібороб

Укр., 4, 1965, 32); Одержали пунівку в життя колісні просапні трактори (Ком. Укр., 11, 1967, 64).

3. Засіяний просапними культурами. Колгосп.. розширяв просапний клан, що стало обітєю з найважливіших умов підвищення врожайності (Рад. Укр., 10.X 1961, 1).

△ **ПРОСАПНИЙ** систєма землеробства — система вирощування сільськогосподарських культур за допомогою ручного або механізованого їх обробітку. Найдосконалішою і найбільш раціональною систємою землеробства є просапна. Вона дає можливість найбільш інтенсивно використовувати землю і в два-три рази збільшити виробництво продукції з гектара (Колт. Укр., 2, 1962, 2).

ПРОСАПНИК, а, ч. Сільськогосподарське ручне або механізоване знаряддя для обробітку просапних культур. Просапники стрільчасті ручні.. мають різну ширину захвату — 15 см і 10 см. Ними обробляють ґрунт у плодкових і ягідних розсадниках (Вироби. енци. сад., 1969, 151); Увесь вирихтувався причинний інжентар: плуги з передпужниками, сівалки прості й спеціальні, просапники, борошні.. Пече мороз (Ю. Янов., II, 1954, 210).

ПРОСАПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просапувати 1. Лише починається просапування баштана, то господарі загодя будують на ньому, в самій середині поля, великий курінь (Мас., Роман., 1970, 44).

ПРОСАПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСАПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* і без додатка. 1. Розпушуючи ґрунт вручну або механізованим способом, виполовувати бур'яни в міжряддях. Чекаючи на добрий урожай, люди не покидали поля. Пололи пшениці, шарували буряки, просапували кукурудзу, готували силосні тракти (Добр., Тече річка., 1961, 281); Вчора вона пробувала сапати. Як не старалась, а гостре лезо сапи стинало зелені сходи. До вечора сак-так просапала грядку, разом з пирієм вирубуючи й картоплю (Зар., На.. світі, 1967, 282); Ланка за літо деанаюють раз просапала й прополола буряки (Ю. Янов., II, 1954, 232).

2. тільки *док.* Сапати якийсь час. Просапати до вчора.

ПРОСВАТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мнн. ч. до просвадати. Бємен Скоряк дочку не віддав.. Не хочу, мовля, щоб і дочка старців поодиала.. Та й до того, вже ніби як і просватана Христа (Головка, II, 1957, 399); // у знач. ім. просватані, них, мн. Дівчина, яку просватали, і хлопець, за якого вона йде заміж. Далі дівчата, бачачи, що просватані собі сидять і опріч себе нікого не бачать і нічого, що біля них робиться, не чують, заотіли їх заченити (Кв.-Осн., II, 1956, 75).

ПРОСВАТАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Одержати згоду на одруження у батьків майбутньої нареченої (про старостів); засватати. Вихаляються [старости]: от там і там таку-то за такого просватали (Кв.-Осн., II, 1956, 65); Коли Кульжан минуло тільки п'ять років, її просватали за сина багатого бая, чий кочовища розташувалися в далекому Семиріччі (Тулуб, В степу., 1964, 59).

ПРОВСВЄРДЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до провсвєрдліти. Щоб батарея не замерзла і працювала надійніше, її через провсвєрдлений у криї відір занурюють у воду. Там майже завжди постійна температура (Наука., 10, 1962, 61); // провсвєрдлено, безосприсудк. с.в. В березі було провсвєрдлено дірку, встромлено бузиноу трубочку, і з неї в глици капав безвсривий сік (Донч., IV, 1957, 96).

ПРОВСВЄРДЛИТИ *див.* провсвєрдлювати.

ПРОВСВЄРДЛИТИСЯ *див.* провсвєрдлюватися.

ПРОВСВЄРДЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. провсвєрд-

лювати. Для просвердлювання отвору у суцільному камені треба було витратити кілька днів. Тепер таку роботу можна виконати за кілька хвилин (Верстатніганта, 1958, 17).

ПРОСВЕРДЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСВЕРДЛИТИ**, лію, лієш, *док.*, *перех.* 1. Свердлити що-небудь глибоко або наскрізь. *Просвердлювати дошку; Він просвердлить те дерево, аж поки його вже можна валити (Хотк., I, 1966, 81); — Просвердлює мій старий рога, всипав усередню трохи мажу, а дірочку забив осиковим кіляком (Стельмах, I, 1962, 118); Останнім часом у вчених виникла думка просвердлити земну поверхню там, де вона найтонша — на дні океану, в найбільшій його частині (Наука..., 5, 1960, 58); // Свердлом, буром тощо утворювати в чому-небудь отвір, діру, свердловину і т. ін. Бізав (Павло) з хлопцями од береги до береги і, просвердлюючи тонкі дірочки в низ, нив п'яккий безрезвий сік (Петльов., Хотинці, 1949, 186); При з'єднанні деталей з деревини шурупами необхідно під кожний з них задалегідь просвердлити свердловину або бурчачиком отвір (Гурток «Умілі руки...», 1955, 64); Семен Родіонович цікавився кожною дрібницею, випитував, як Микола брав підбіл, як вигортав сажу, скільки шурупів просвердлює (Гжицький, Вел. надії, 1963, 191); // Обробляючи деталь на свердильному верстаті, утворювати в ній необхідні отвори, заглибини і т. ін. Доки верстат Стюпіо, пущений на самохід, обробляв велику деталь, Таня встигла на своєму просвердлити десяток деталей дрібніших (Донч., VI, 1957, 161).*

2. Ударяючи багаторазово, робити в чому-небудь наскрізний отвір, заглибину, вмітку і т. ін. Сила удару кожної піщинки невелика, але внаслідок постійної дії вона в твердій породі виточує заглиблення, а в деяких випадках просвердлює камінь наскрізь (Фіз. геогр., 5, 1956, 109).

3. *перев. у сполуч. із сл. око, погляд, перен.* Пильно, пронизливо, часом нетерпляче, підозріло вдивлятися, розглядаючи кого-, що-небудь. *Всі стали обережними... тільки Мемет кинів і раєвсь наперед, просвердлюючи жадним оком скеля (Коцюб., I, 1955, 400); Насправді одним оком аж просвердлює [гагара] вас, всі ваші найменші рухи (Вишня, II, 1956, 179); Отець Макарий просвердлює кризь окуляри пикате обличчя сотника (Рибак, Пересл. Рада, 1953, 30); Ще просвердлюючи підозрілим поглядом тежряву, Антон Іванович, як у молодості, скрадливими стрибками долає відстань од вулиці до підгородця (Стельмах, Правда..., 1961, 105); // Дивитися, пронизуючи або проймаючи кого-, що-небудь (перев. про очі). Дарка бачить, як нерухомі очі Орізовської просвердлюють кожний гурток, а вузла, здається, видовжуються, щоб слопити нитки розмов по-одиноким гуртками і зв'язати їх в один вузол (Вільде, Повнол. діти, 1960, 107); Очі панотця Павла були подібні до двох бурчачиків, які просвердлюють наскрізь усю істоту цуня (Полт., Повість..., 1960, 198).*

ПРОСВЕРДЛЮВАТИСЯ, юються, *недок.*, **ПРОСВЕРДЛИТИСЯ**, іться, *док.* 1. Піддаватися свердлінню.

2. *тільки недок.* Пас. до просвердлювати. *Свердління у суцільному матеріалі отворів великого діаметра виконують кіляжками свердлами. Спочатку просвердлюється отвір меншого діаметра (Токарна справа..., 1957, 164).*

ПРОСВИСТАТИ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до просвістати. *Іскритися свіжими просвістата даяь (Перв., II, 1958, 302); Вона [весна] жила в усюму — в повітрі, наскрізь просвістатому вітрами, що мчали з Дніпра і Голосівеого лісу... в очад... в голосах... (Мартич, Повість про цар. артиста, 1954, 237).*

ПРОСВИСТАТИ *див. просвістувати.*

ПРОСВИСТАТИ *див. просвістувати.*

ПРОСВИСТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСВИСТАТИ**, ищю, ищєш і **ПРОСВИСТІТИ**, ищю, ищєш, *док.* 1. *тільки док., неперех.* Видати свист. *Склааши губи в трубочку, просвистіє [бригадир] пронизливо, з розпачем (Коцюба, Нові береги, 1959, 286); Семен доволі напружено дивився в той бік, де зник загін. Потім, як завжди, голосно гукнув і просвистів з гори (Сміл., Зустрічі, 1936, 204).*

2. *тільки док., перех. і без додатка.* Вимовити, сказати що-небудь із свистом. — *Уже осліпла, не бач? — знову озвався отримий голос. — Ти, Марино! — просвистала рогожка, подивляючись (Мирний, III, 1954, 391).*

3. *тільки док., неперех.* Утворити свистячі звуки, швидко рухаючись. *Монгольські стріли просвистали без шкоди для обложених (Фр., VI, 1951, 81); Червоним вогнем спалахнуть семафори, Зустрічний просвисте — і знову вперед (Перв., II, 1958, 291); Просвистали ситі крижини над утомленим болотом (Рильський, II, 1956, 142); Почулась автоматна черга. Тонко просвистали в повітрі кулі (Шиян, Гроза..., 1956, 660); // безос. — Голосне — смекалка [кмітливість], — почав Охрім молоде покоління. — Свистить — лягай, просвистіло — вставай (Тют., Вир, 1964, 294).*

4. *перех.* З свистом пронизувати що-небудь. *Була пізня осінь, вітер просвистував наскрізь голий ліс, шуміло й скреготало віття чорних дерев (Донч., VI, 1957, 204).*

5. *перех., перен., розм.* Нерозважливо, безрозсудно, марно витрачати що-небудь. *Прощиндрий Солоній горюх і просвистав, А за горохом в гурт — і жито, і пшемицю! (Г.-Арт., Байки..., 1958, 62); — Мені страшно не щастило в кармах... Просвистів я всі гроші (Гашек, Пригоди. Швейка, церкл. Масляка, 1958, 146).*

6. *тільки док., неперех., перен., розм.* Нічого не робити якийсь час; пробачидкувати. *Літо просвистав! (Укр. присл., 1955, 197).*

7. *тільки док., перех., розм.* Свистом виявити своє нехвалення кому-небудь. *Іжана вже вогли в колоски іншої сіяради, так там його просвистати не пощастило, там його просвистіли! (Вишня, I, 1956, 442).*

8. *тільки док., неперех.* Свистати (свистіти) якийсь час.

ПРОСВІЖАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСВІЖИТИ**, жу, жиєш, *док.*, *перех.* Давати доступ свіжому повітрю (перев. у приміщенні); провітрювати.

ПРОСВІЖАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОСВІЖИТИСЯ**, жуся, жиєшся, *док.* 1. Ставати чистим (перев. про повітря у приміщенні); провітрюватися.

2. Дихати свіжим повітрям для відновлення сил, бадьорості і т. ін. *Ті, що засідали, висипали на євнок гуртом. Усі геть заморені, прокурєні, розминалися, як школярі на перерот. І товариші Кисіль з усіма просвіжитись вийшов (Мур., Бук. повість, 1959, 209); Генріз накинув на себе плащ-дошовик і вийшов на веранду просвіжитися (Чорн., Визвол. земля, 1959, 29); // Викликати, створювати відчуття свіжості, прохолоди, занурюючись у воду, обливаючись водою. [і - й шах - та р:] Умийся, Льошо, — просвіжитися треба. З тебе ніт річкою лєє (Мокр., П'єси, 1959, 238).*

ПРОСВІЖИТИ *див. просвіжати.*

ПРОСВІЖИТИСЯ *див. просвіжатися.*

ПРОСВІЖИЛИ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мн. ч. до просвіжати. *Почувши донієку, коні заржали. Високим тонким металевим іржанням їм одгукнулася луна в просвіжілім повітрі (Тич., I, 1957, 245).*

ПРОСВІЖИТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати свіжішим,

чистішим (про повітря); // Стати свіжішим, бадьорішим на вигляд (про людину). Його очі ніби поголубили і сяли промисловою радістю, обличчя стало натхненним, він весь просвіжіє (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 79).

ПРОСВІТ, у, ч. 1. Проміжок, який утворюється між близько розташованими предметами; отвір у чому-небудь, щілина між чимсь, кризь яку щось проникає, проглядається і т. ін. В халві досить темно, тільки де-не-де кризь малі просвіти прорізаються сонячне проміння згладвору (Л. Укр., II, 1951, 194); Щось синє майнула в просвіті між будинками, наче синя блискавка стала (Донч., II, 1956, 189); Клацнула кляжка, і в голубому просвіті, між напівпрочищеною хвірткою і тесаним стовпом, застисла, вся в червоному, здивована Марта (Стельмах, II, 1962, 367); У просвіті між деревами з травиці, що веде до воріт, виткнулось троя (Баш, Надія, 1960, 345); // Вільний простір чо-небудь. Задимлений просвіт кімнати роївся ліниво розкиданими постатями жовітріє (Тудор, Народження, 1941, 98); За вікном полила перон..., замелькали станційні та міські будинки, кілька разів виблиснуло в просвітах вулиць невимовно красиве море (Збан., Сеспель, 1961, 150); // фізл. Прохід між стінками судин, стравоходу і т. ін. Здійснене в гострих досідаг звуження просвіту вінцєвої артерії виявило два типи реакції серцево-судинної системи (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 550); Якщо стороннє тіло застряє у стравоході, то його просвіт частково або повністю закривається (Хлібороб Укр., 1, 1965, 38).

2. Світла смуга, пляма на темному фоні, утворена світловим променем. Пориз бурі на кланті родевр велетенську обважнілу, наче свинцем налиту, змару, і на фоні блакитного просвіту постала квадратна постать бітїця (Трип., Дорога..., 1945, 6); Глазо Співають плїні у глєваз. На сході просвіт (Мисик, Віля криниці, 1967, 44); * У порівн. Ізні [дівчат] очі сині, наче просвіт Ясного неба між рясним гіллям (Рильський, III, 1961, 172).

3. Природне або утворене при насадженні вільне місце між деревами, кущами в лісі, саду і т. ін. Під галчаними розуміють малого розміру просвіти в лісі, що значною мірою затінені стїною дерев, які стоять поруч (Лісівн. і полєзах. лісорозв., 1956, 12); Якщо за парком відкривається красива перспектива, наприклад, видно річку, луки, ліс та ін., в густих насадженнях потрібно залишати просвіти (Озелен. колг. села, 1955, 55).

4. перен. Те саме, що пробіток 3. Знову невсипуща журба захопила її в свої цупкі обіймища .. Ні, немає розгадки, просвіту не видно! (Мирний, IV, 1955, 297); Був би Криєнко живий, то, може, хоч удвох знайшли б якийсь просвіт серед цієї пїтьми (Д. Бєдзик, Дніпро..., 1951, 15).

5. Проріз між одвірками у дверях або між лутками у вікнах. В просвіті вікна з'являється голова Суслаєва (Коч., II, 1956, 223).

6. Те саме, що забор. При прокладанні залізничних рейок між їх кінцями лишався невеликий просвіт (Фізика, II, 1957, 12).

7. Кольорова поздовжня смужка на погонах. Ше в недавньому блискачий гвардійський капітан, якому вже всімхалися двома просвітами майорські погони й офіцерський георґій, опинився він.. у далекому Забайкалї (Мух., Серце..., 1962, 311).

ПРОСВІТА, и, ж. 1. част. Те саме, що освіта. — Батько мій не згоджується пускати мене в університет.. — сказала Саня.. — Але я таки поставала на своєму. Я бажала просвіти й її таки здобуду! (Н.-Лєв., V, 1966, 108); Він був замислений, але спокійний, опові-

дав про свої шкільні турботи, про свої заходи коло просвіти селян (Фр., IV, 1950, 300); Серед своїх артистичних занять Лисенко не забував також про справу народної просвіти, яку український рух 1860-х років ставив у центрі своїх змагань (Муз. праці, 1970, 483); Кієво-Могилянська колеґія.. стала важливим осередком просвіти в усій Західній Європі (Літ. Укр., 14.V 1968, 2); Тобі про кохання торочить фіалка й пїденнї жїтї. Менї ж вони шепчуть: мужик безталанний Без хлїба й просвіти (Крїм., Вибр., 1965, 73).

2. іст. Культурно-освітня громадська організація на Україні, заснована 1868 року у Львові народовцями з метою поширення освіти серед народу. Він нашим буде, лєвєцького Половецького роду, завязаний і проклятий, дарма що по просвітах в Одесї на театрі грав (Ю. Янов., II, 1958, 175); Господарники дишались на нього, як на дивака, а одномуці по колишній просвіті закидали, що він вислужується (Стельмах, II, 1962, 280); // Система поглядів, смаків, уподобань, яких дотримувались члєни цієї організації. Підійшов [Тригубенко] ближче до стїни, що на нїй оцей задник декорації, мабуть, іще просвітанської. Принаймні стиль просвіти: — романтизовані татки з рожами під стїрґами, з тополями та кучерявими садками (Головко, I, 1957, 310).

ПРОСВІТИТЕЛЬ, я, ч. 1. іст. Прихильник просвітительства (у 1 знач.). Просвітитель (Вольтер та інші) вели боротьбу з феодальними порядками й висміювали середньовічні забобони (Іст. СРСР, II, 1957, 53); Радїцев.. у своїй політичній програмі пішов значно далі західноєвропейських просвітителєв (Вїсник АН, 9, 1949, 52).

2. Пропагандист прогресивних ідей, знань, культури і т. ін. Могутній труд і ерудиція поета (М. Рильського) показує його нашому народу як просвітителя і гарячого поборника дружби культур і народів (Мал., Думки..., 1959, 19); До букваря Куліша Шевченко підходив як просвітитель. Він хотів, щоб народ навчався грамоти не по офіційним підручникам, що задржманювали голови реліґією, а по книжках, які ширли б прогресивні ідеї (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 444).

ПРОСВІТИТЕЛЬКА, и, ж. Жін. до просвітителя. Папа [римський] славіє жорстоку Марїю-Терезу як просвітительку (Скл., Карпати, II, 1954, 285).

ПРОСВІТИТЕЛЬНИЙ, а, е, іст. Прикм. до просвітителя 1. Просвітительний рух; Коли християнські ідеї в XVIII столїтті гинули під ударом просвітительних ідей, феодальне суспїлство вело свій смертельний бїй з революційною в той час буржуазією (Комун. маніф., 1963, 49).

ПРОСВІТИТЕЛЬСТВО, а, с. 1. іст. Ідейний рух західноєвропейської прогресивної буржуазії XVII—XVIII ст.; // Рух російсько-слов'янської передової суспїльної думки XVIII—XIX ст.

2. Дїяльність просвітителя.

ПРОСВІТИТЕЛЬСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до просвітителя 1 і просвітительство. В кінці XVIII ст. на Україні.. був створений великий просвітительський центр, очолюваний.. філософом-просвітителем і енциклопедичним вченим Я. П. Козельським (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 24); Просвітительську дїяльність Г. С. Сковороди високо цінує В. І. Ленін (Літ. Укр., 5.XII 1972, 1); // Власн. просвітитель. Хоч передові гуманістичні ідеї сучасної епохи істотно відрізняються від просвітительського гуманізму Руссо, його спадщина не втратила свого значення і в нашї дні (Рад. Укр., 28.VI 1962, 3); Просвітительський характер поглядів І. М. Муравйова-Апостола був виразно помітний ще в молоді роки письменника (Рад. літ-во, 4, 1965, 89).

ПРОСВІТИТИ¹ *див.* просвічувати¹.

ПРОСВІТИТИ² *див.* просвітляти².

ПРОСВІТИТИСЯ¹ *див.* просвічуватися.

ПРОСВІТИТИСЯ² *див.* просвітлятися.

ПРОСВІТЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до просвітляти¹. *Клекоце Славути моторажи, збиває просвітлену сонцем злилу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 147); *Зняв [гуцул] крисаню, зачерпнув нею води й почав бризкати на даробу. Другий бив по воді.., підіймаючи дощ бризкі [бризок], просвітлений сонцем* (Хотк., II, 1966, 381); // у знач. прикм. *Вогник сірника пташиною забився в аїхтарі складених просвітлених домонь* (Стельмах, II, 1962, 373).

2. у знач. прикм., перен. Сповнений радості, задоволення і т. ін. *Вона стала на стежці перед Гризотою.. просвітлена* (Речм., Твій побратим, 1962, 89); *Гурій Степанович Комаренко зайшов у добре знайому ідеально акційсь особливо просвітлений, спокійний* (Собко, Срібний корабель, 1981, 200).

3. у знач. прикм., перен. Який просвітлів, виражаючи яке-небудь (звичайно позитивне) почуття (про очі). *Звернула [Маня] до нього своє бліде лице, з которого застало тепер двоє прегарних, внутрішнього радістю просвітлених очей* (Коб., III, 1956, 193); *Художниця згела на Отаву просвітлені від стримуваного реготу очі* (Загреб., Диво, 1968, 19).

ПРОСВІТЛЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до просвітлених², 3. *Справжнє мистецтво повинне вести людину до просвітленості* (Довж., III, 1960, 245).

ПРОСВІТЛЕННЯ, я, с. Стан за знач. просвітляти, просвітлювати і просвітлятися, просвітлюватися. У хвилини просвітлення Черниш потай узяв її [гранату] під стіною в сусідя і затовак під себе (Гончар, III, 1959, 161); *Дорогі сподади облагороджують серце, вносять у нього просвітлення* (Вітч., 10, 1964, 215).

ПРОСВІТЛИЙ, а, е, перен. у сполуч. із сл. г о д и н а, розм. Радісний, щасливий, нічим не затмарений. [П р и н ц е с а:] *Візьміть мого червоного покривало, на день, на два його я шовком шила, а золотом рубила у неволі, співаючи невідьничкі пісні, чекаючи просвітлої години* (Л. Укр., II, 1951, 211).

◆ *Нема́ (не було́, не буде́) просвітлої години кому* — те саме, що *Пробсвітку нема́ (немає́, не було́, не буде́) див.* пробсвіток. [П а р а с к а:] *Нехай же тільки Роман жемиться на Пузиріні — не буде їй просвітлої години: я й заїм* (К.-Карпій, I, 1960, 392); *Він усе прохав прийти до нього.. Та й коли б вона йшла? Їй просвітлої години нема за роботою* (Гр., II, 1963, 268).

ПРОСВІТЛИТИ *див.* просвітлювати.

ПРОСВІТЛИТИСЯ *див.* просвітлюватися.

ПРОСВІТЛІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до просвітляти. *Вона встала, зняла з просвітлого вікна затемнення* (Ю. Янов., II, 1954, 71); *Схопилась [Оля], долонами витерла очі, дивилася на нього. Втоплена, просвітляла, голубила його поглядом* (Дор., Не повторі.., 1968, 25); *Вона якийсь час дивилася мовчки на просвітлілі обличчя юнаків* (Кол., Терен., 1959, 195).

ПРОСВІТЛІННЯ, я, с. Стан за знач. просвітляти. *Нараз немов нагле просвітління спалазнула в його мізку* (Фр., III, 1950, 237); *Люблю я висоту.. Опинився вгорі — зраду відчущу полегшення; все погжуре, дріб'язкове, буденне зникає, і в душі настає святкове просвітління* (Речм., Твій побратим, 1962, 3).

ПРОСВІТЛИТИ, ю, ієш, док. 1. *Тільки 3 ос.* Стати світлим, світлішим. *Просвітляло небо, і зникає маа* (Мур., Наша вулиця, 1949, 8); // *Зникнути під дією світла* (про темряву). *Просвітляла Коло мене темнота* (Перв., I, 1958, 424).

2. *перен.* Проїнятися радістю, вдовolenням і т. ін. *Дід Олофтр і баба Федора перезирнулися. Баба вся просвітляла* (Донч., III, 1956, 91); *Від тієї думки вона нараз просвітляла, сповнилась дивно безжурним настроєм* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 122); // *чим.* Виразом обличчя передати стан радості, вдовolenня і т. ін. *І він той хліб, пожаданий пірцем, Поцілував, підняв не для розлуки, Немовби землю рідну взяв на руки І не стежнів, а просвітляв лицем!* (Мал., Полудень.., 1960, 10); // *Виразити радість, вдовolenня і т. ін.* *Обличчя Леоніда просвітляло, наче небезпека вже минула* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 649); *Суворе його обличчя просвітляло від дитячої усмішки* (Ю. Янов., II, 1958, 203).

◆ *Просвітляло на душі кому, у кого, безос.* — хто-небудь відчув полегшення, моральне задоволення.

3. *перен.* Стати виразним, чітким, ясним (про свідомість, думки і т. ін.). *Нам час не датица на глум: Здіймуться дружні хлопські руки, І просвітляв хлопський ум!* (Пісні та романси.., II, 1956, 187).

◆ У (в) *голові просвітляло, безос.*; *Голова просвітляла* — хто-небудь вийшов із стану непритомності, заплорочення і т. ін. *Твердохліб лежав один у кімнаті і прислухався до самого себе і чує, як ступоїла у скронах кров. В голові просвітляло, коли б тільки не тупий біль у потилиці* (Цюпа, Країни, 1971, 40); *Ранкова прохолода трохі остудила тіло. Просвітляла голова, зникли тупий непримкий біль у потилиці і гіркота в роті* (Збан., Сеспель, 1961, 412).

ПРОСВІТЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **ПРОСВІТЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **ПРОСВІТЛИТИ**, лїб, лїш, док., *перех.* 1. *перен.* недок. Пронизуючи, заповнюючи світлом, робити що-небудь прозорішим або освітленим. *В тій затоці, що біля радосту, водоростей зовсім нема, а тут їх цілий ліс під водою. Сонце просвітлює воду, і їх видно виразно, до кожного стебелця* (Гончар, Тронка, 1963, 224); *Руку її, заплетену в червоноліз, просвітлюють дрібні волики цїту* (Стельмах, I, 1962, 344); *Уже не раз пожежа просвітляла Повитий тайною небосхи* (Перв., I, 1958, 311).

2. *перен.* Проїмати радістю, насолодою (душу, серце і т. ін.). *Той, хто хоче хвилювати, зворушувати і просвітлювати серця читачів, повинен сам бути схилюваним і зворушеним* (Рад. літ-во, I, 1961, 4).

ПРОСВІТЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **ПРОСВІТЛИТИСЯ**, йться, док. 1. Ставати світлим, світлішим. *Місяць зійшов пізно, і розтрушені, як вітри ромашкового сіна, змари раптом просвітлялися, зажились, ожили і побігли на захід* (Стельмах, II, 1962, 199).

2. *тільки недок.* Пас. до просвітлювати. *Висока половина над селом помаху просвітлюється тим слабим, червоном світлом, що попереджає схід сонця* (Фр., III, 1950, 82).

ПРОСВІТЛЯТИ *див.* просвітлювати.

ПРОСВІТНИК, а, ч., іст., розм. Той, хто займається освітою (у 2 знач.). — *Я.. передніше од усіх вас вистараюсь на просвітника* (Н.-Лев., I, 1956, 626); — *Чує, чує, що ти тут зробиєш народним просвітником* (Гр., II, 1963, 81).

ПРОСВІТНИЦТВО, а, с.: Δ Вік (епо́ха) просвітництва, іст. — період розвитку революційної буржуазної науки і культури в Західній Європі XVII—XVIII ст.; Філософія просвітництва — учення про розвиток революційної буржуазної науки і культури в Західній Європі XVII—XVIII ст.

ПРОСВІТНИЙ, я, е, *васт.*, іст. Прикм. до просвіта. *Молодий лікар, вірний своїй ідеї, мав розгорнути свою лікарську та просвітню практику* (Коцюб., I, 1955, 174);

В Галичині існувало приватне просвітне товариство «Руська бесіда», яке засновувало читальні, видавало книжки, календарі (Мист., 6, 1965, 30).

ПРОСВІТОК, тку, ч. 1. Те саме, що **пробіт** 1—3. *Сосна. Граніт. Густі тумани. В просвітку між навислих хмар Холодне сонечко прогляне* (Шер., Дорога., 1957, 63); *Впітнати обличчя ще було важко, але силует Максима чітко вирізьблювався на сірому просвітку дворища* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 312); *Між деревами засиніли, замерзтели просвітки* (Стельмах, На.. землі, 1949, 213); [В'язень-лицяра:] *Ой, що се? Світло згасло! Ніч настала? .. Ой, лихо! Закладають останній просвіток! Живцем зовуть!* (Л. Укр., II, 1951, 187); *Обступив мене чужий ліс, не ліс, а могила. Ні просіки в ньому, ні просвітку, ні стежки, ні сліду людського* (Мур., Бук. повість, 1959, 55).

2. Тимчасове припинення негода. *Хмари з безпросвітних жовтих марев Затулили сонця блиск, Тож просвітку ждати марно...* (Шер., Щастя., 1951, 49); *Вітер трохи згамувався, але сніг сипав густий, не даючи ніякої надії на просвіток* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 284); *Надвечір третього дня, не витримавши дощової сльоти і вже не сподіваючись на просвіток, виїхали з «Берегової дачі» Чурва-Воздвиженський та Дем'ян Опанасович* (Коз., Сальвія, 1959, 104).

3. перен. Тимчасова вірада, радість, короткочасне або часткове полегшення, душевний спокій в однаковитому, безрадісному житті. *Краю не буде неволі; Душу знесилили боля; Годі шукати просвітку...* (Габ., I, 1959, 353); *Нарешті Микита діждав просвітку: він став господарем коли не своєї, то хоч онучиною домі* (Л. Янов., I, 1959, 315); *Єдиним просвітком, єдиною розрадою стали тепер вільні від праці вечори, коли вона могла зачинитися в своїй кімнаті, забитися в куточок на ліжку і читати* (Коз., Сальвія, 1959, 191); *— Коли б не здичаєти в цих закутках. Тільки й просвітку, що з тобою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 33).

◆ **Без пробіткы:** а) без ознаки на швидкій кінець. *Війна без пробіткы йде* (Вовчок, Вибр., 1937, 131); б) без достатньої кількості світла. *Перед її очима все ніби розстелялась якась чорна ніч без просвітку, довший шлях у степу* (Н.-Лев., III, 1956, 360); *Потечуть каламутні дні, без просвітку, сірі, одинокі* (Д. Бедзик, Серце., 1961, 97); в) без радості, душевного спокою. *Не без просвітку, оновлений, заглиблений Захар вертався додому* (Горд., Чужу ниву., 1939, 127); *Не бачити ні світу, ні пробіткы; Не знати (не мати) пробіткы за чим — те саме, що Не бачити світу (див. бачити). Жила [наймишка].., ніби з замазаними очима, не бачачи ні світу, ні просвітку* (Еллац, II, 1958, 8); *То він — Гнат — нероба, він, що так тяжко працював у своїм житті, що за роботою не знав просвітку!* (Коцюб., I, 1955, 25); *Варвара не мала просвітку за дитини, сім'я завізала її світ* (Горд., II, 1959, 212); *Пробіткы не давати кому і без додатка:* а) переслідувати кого-небудь. — *Демко Сіроштан просвітку мені не дає; позачора звалився, що мого kota в'є* (Кв.-Осн., II, 1956, 192); — *Я не хотіла за нього йти, а бачиш, пішла.. просвітку не давав* (Томч., Жменяки, 1964, 39); б) створювати нестерпні умови життя, існування. *Стара околюєва мати, люта, як змія, стежить очима за кожним кроком наймишки, клеє, дає, не дає просвітку* (Коцюб., I, 1955, 64); *Пробіткы нема (немає, не булб, не буде) кому:* а) хто-небудь постійно заклопотаний, не має вільної хвилини, душевного спокою. *Левантини просвітку не було за роботою, за лайкою та за штуртанцями* (Гр., II, 1963, 263); б) хто-небудь створює для когось нестерпні умови життя, існування, хто-небудь когось переслідує. Баба

свою дочку жає, а ту дівчину зненавиділа так, що й просвітку їй нема (Лв., Укр. казки, 1950, 79); *Жінка нападає, так що бідному Тихонові і просвітку нема* (Кв.-Осн., II, 1956, 136); *Молодий господар будівництво гуті й винокурні заходився на весну почати, то тепер і ваимку не буде людям просвітку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 336); в) хто-небудь потрапив у скрутне, безвихідне становище. [Молодший лікар:] *Гнила, каламутна задуха підступас до горла. Провіткы нема...* (Лев., Драма., 1967, 13); *Думка її була, ніби спійманий птах, і годі було знайти вихід, і здавалося, що просвітку немає* (Собко, Стадіон, 1954, 208).

ПРОСВІТЧАСТНИЙ, а, е, рідко. Який пропускас крізь себе світло; прозорий. *Весна йде та йде. Ось вже і небо голубе і чисте, і вода голуба, просвітчаста* (Вовчок, I, 1955, 133).

ПРОСВІТЯНИН, а, ч., іст. Представник або послідовник просвіти (у 2 знач.). *Просвітяни вороже ставилися до всялякого новаторства, до всяляких спроб розширити ідейно-тематичний та художній діапазон літератури* (Від давнина., I, 1960, 61).

ПРОСВІТЯНКА, и, ж., іст. Жін. до просвітянин. — *Вам неодмінно, неодмінно треба виступити, — розважливо додає котрийсь з іншого боку. — Свідома українка, просвітянка, в народних хорах співаєте* (Гончар, II, 1959, 179).

ПРОСВІТЯНСТВО, а, с. 1. іст. Діяльність просвітян.

2. перен. Неглибоке, поверхове ознайомлення когонебудь з основами якихось знань. *У пропаганді права не можна обмежуватися просвітянством, її треба провадити в ході повсякденної суспільно-політичної практики, розв'язання конкретних завдань* (Ком. Укр., I, 1966, 31).

ПРОСВІТЯНСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до просвітянин і просвітянство 1. *Коло Народного дому.. музики грали, дієчата танцювали, а на сцені Народного дому весь просвітянський актив гарячково готувався* (Пшук, Вербівчани, 1961, 420); *Партія не просвітянське товариство, а бойова політична організація однодумців, які не тільки однаково мислять, а й спільно діють* (Ком. Укр., 8, 1963, 11); // *Власт. просвітянинів, просвітянство. Його м'якувата просвітянська душа хоч перед смертю потверділа* (Стельмах, II, 1962, 282).

ПРОСВІЧЕНИЙ¹, а, е, рідко. Дієпр. пас. мнн. ч. до просвітити¹. *Сонце ще тільки здіймалося над небокраєм, і Нова Казовка була вся наскрізь просвічена його червокуватим ранішнім промінням* (Жур., Вечір., 1958, 148); * *Образно. Рентгеном самокритики я був просвічений не раз* (Тич., III, 1957, 20); // у знач. прикм. *Просвічене море іскриться, Піснями дзвенить далина* (Воронько, Поезії, 1950, 153).

ПРОСВІЧЕНИЙ², а, е, рідко. Дієпр. пас. мнн. ч. до просвітити². *Вона була в гостях у священників дуже рідко.. зналася з матушками трохи більше просвіченими* (Н.-Лев., IV, 1956, 44).

ПРОСВІЧУВАНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до просвічувати¹. *Яблуна, наскрізь просвічувана сонцем, струміла густим рожевим сльвом* (Ю. Янов., II, 1954, 117).

ПРОСВІЧУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. просвічувати¹ 1—5. *Переломі, виразкова хвороба, туберкульоз — хіба сьогодні хтось наважиться поставити такий діагноз без злізка або просвічування?* (Наука., 8, 1968, 23); // *Властивість за знач. просвічувати¹ 5. При випалі фарфору розплавлений польовий шпат розчиняє велику частину кварцу. Таким чином, створюється тупоплаве скло, яке просочує глиняний скелет,*

надаючи йому характерно блиску і просвічування (Знання..., 1, 1965, 14).

ПРОСВІЧУВАННЯ², я, с., рідко. Дія за знач. **просвічувати**². На примірі [прикладі] цієї книжки [В. Чайченка «Григорій Квітка...»] ми побачимо, як деякі наші просвітители беруться до просвічування народу і як би дійсно треба було робити таку роботу (Драг., II, 1970, 393).

ПРОСВІЧУВАТИ¹, ую, уеш і рідко **ПРОСВІЩАТИ**, аю, аеш, недок., **ПРОСВІТИТИ**, ічу, ітиш, док. 1. *перех.* Проїмати, пронизувати світловими променями (про джерела світла). *Сонце, сходячись до обриву, просвіщувало золотими пасами вершки дерев* (Трубл., Мандр., 1938, 41); *Сонце просвітало воду і загарало в ній світлим тонами* (Тют., Вир, 1964, 520); // *Пропускаючи світло крізь предмет, робити його прозорим або доступним для зору якусь його частину. Скільки потім не просвіщували зварене місце, ніякої вади начальник лабораторії не міг знайти* (Собко, Біле полум'я, 1952, 287); // *Робити рентген. Просвіщуючи рентгенієм промінням людей чи тварин, ми .. бачимо ясно скелет* (Знання..., 9, 1965, 26); *Лікарі так і не стали витягати осколки із Стенуриних ніг. Просвітили рентгеном, порадившись і зійшлися на тому, що краще цього добра не чіпати* (Гончар, Людина..., 1960, 210).

2. *перех. недок., перех.* Світлити, проникаючи крізь що-небудь (про джерела світла). *Сонце.. декали просвіщувало крізь береги* (П. Куліш, Вибр., 1969, 151); *Крізь віти груші де-не-де просвічує тоненький ретавок місяця* (Вас., II, 1959, 162); *Він заглянув сонними очима. Де-не-де крізь туман ще просвіщували вогники, але небо вже сірло* (Панч, На калин. мості, 1965, 117).

3. *перех. недок., чим і без додатка, перех.* Виднітися в проміжках, щілинах, просвітах і т. ін. між чим-небудь, проглядати крізь щось прозоре і т. ін. (про предмети). *Теодосій стояв перед Данилом у обштанній шапці і подертому кафтані, крізь дірки просвіщувала кольчуга* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 490); *Ганя не терпить цього Штепи.. Тихий, чистенький, приляганий, а на тімі вже лисина просвічує* (Гончар, Людина..., 1960, 35); // *чим.* Проглядаючи крізь що-небудь, приваблювати зір якоюсь зовнішньою яскравою ознакою. *Будіала не була ще висвершена: вона просвіщувала червоною цеглою крізь золотисте мереживо риштувань* (Смолич, День., 1950, 118); *Повела [Надійка] очима у бік ступу, що просвіщував золотистими стернями крізь зелене віття дерев* (Д. Бодзик, Серце., 1961, 141); *Небо між верховіттям просвіщувало кляпками потемнілої блакиті* (Перв., Дикий мед, 1963, 142); // *Виділятися кольором на фоні чого-небудь. Всередині зеленого камінця просвіщували сріблясті ниточки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 170); *С. Васильківський починав з живопису досить бідного за кольором, часто з коричнюватим підмалюванням, що просвіщувало крізь основний шар фарби* (Мист., 1, 1966, 26); // *Злегка проблискуювати, час від часу показуватися з-під чого-небудь. Оксамитна хвиля ледве просвіщувала з-під сміття* (Л. Укр., III, 1952, 611); *З-під її опущених коричних вій просвіщували сині рисочки довгастих очей* (Юхвід, Оля, 1959, 19).

4. *перех.* Робити світлим, освітлювати що-небудь. *Коли вони під'їздили до Грякового, вечірня зоря вже погасла, а дорогою їм просвіщував місяць* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 165); *Світи, світи, місяцю, гей, Ще й ясна зоря, та гей, гей, гей, гей! Просвіщай доріженьку аж на край села* (Нар. лірика, 1956, 230); *Світи, місячу, Ой, да світи, ясний.. Ой, та й просвіти ж ти Милому дорого* (Укр.. лір. пісні, 1958, 359); // *Пропускаючи світло через себе, наповнювати ним що-небудь. Вікна були високі, але вузькі, не просвіщували великих кімнат.*

там завжди панував піморок (Загреб., Диво, 1968, 125).

5. *тільки з ос., тільки недок., перех.* Мати властивість пропускати світлові промені. *Це скло добре просвічує; Море.. прозоро просвіщувало аж до дна і зверху було веселим, синім* (Гончар, Тронка, 1963, 234).

6. *перех. недок., перех., перен.* Проявлятися, відбиваючись на обличчі, в очах або знаходячи своє відображення в листах, творах і т. ін. (про риси характеру людини, її досвід, уподобання, почуття і т. ін.). *Доброта так і просвічує в його відкритому лиці* (Коцюб., I, 1955, 446); [Р у ф і н:] *Тут уже немає і того талану, що в листах Павла усе-таким просвічує* (Л. Укр., II, 1951, 348); *Він був уособленням ласідності, доброти.., а весела натура так і просвіщувала з усього його обличчя* (Збан., Сеспель, 1961, 272); *В очах його ледве просвіщувала цікавість* (Трубл., Шхуна..., 1940, 131); // *чим.* Виражати внутрішній стан, настрій, характер і т. ін. (про очі, посмішку тощо). *Розплющив [поранений] очі лише на мить. Але погляд, тьмв посмішки вже просвіщували життям* (Коз., Гарячі руки, 1960, 128); *Ясні голубі очі просвіщують глибокою думою* (Кучер, Дорога..., 1958, 78).

◇ **Просвічувати очима кого** — пильно, гостро вдивлятися в кого-небудь. *«До чого це він гледь» — пронизливими, з холодним відливом очима просвіщує Терентія. і тому на мить здається, що Омелян дивиться крізь нього, мов крізь скло* (Стельмах, I, 1962, 115).

7. *перех., перен.* З'являтися в думках, у пам'яті, у сні і т. ін. *Мрії про славу апостольство і мучеництво за віру наповняли його голову і просвіщували в його снах* (Фр., II, 1950, 137).

Просвітало в голові кому, безос. — кого-небудь вразила якась раптова думка або здогад. *Мені зараз, мов блискавкою, просвітало в голові й обняло холодом. Ось що, вона, очевидно, знаходилася під впливом.. моєї матері* (Коб., III, 1956, 40).

ПРОСВІЧУВАТИ² *див. просвіщати*². **ПРОСВІЧУВАТИСЯ**, уюся, уешся, недок., **ПРОСВІТИТИСЯ**, ічуся, ітишся, док. 1. Світлитися, проникати крізь що-небудь (про джерела світла). *Не було ще, певно, й сьомої години вечора, а на все велике село тьмяно просвіщувалося.. лише одним одним вогником* (Коз., Блискавка, 1962, 5); *Бува, і в негодю просвітитися сонце* (Баш, На.. дорозі, 1967, 84); // **Відсвічуватися** чим-небудь, під дією світла набувати якогось відтінку і т. ін. *Високо над чолом бронзово просвіщувється попеласте волосся, чорні брови запінтально скинуті гзору* (Дор., Не повторя.., 1968, 186); *Дмитро провів Мірошниченка аж до розстані, що тьмяно просвіщувалося іскорками вогкого піску* (Стельмах, II, 1962, 378).

2. *перех. недок.* Виднітися в проміжках, щілинах, просвітах між чим-небудь, проглядати крізь щось прозоре і т. ін. *Ластовиння так багато було на обличчі, на шії, на лобі, що шкіра лише невеликими острітками просвіщувалося рожевими плямами* (Коп., Вибр., 1943, 86); *Біле пишне тіло так і просвіщувалося крізь тонку шовкову сорочку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 517); *Неторкане молоко просвіщувалося крізь товсте зелене скло* (Вол., Місячне срібло, 1961, 190); // *Виділятися контуром, обрисом. Неподобні від башти на відкритому місці просвіщувалося фігура юнака* (Гончар, Таврія, 1952, 168); *Правооруч тьмяно просвіщувалося молодий безрезняк* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 896).

3. Робитися прозорим під дією світла. *Христя почала ливати холодну воду в його жмені, котрі аж просвіщувалося при сонячному світлі* (Мирний, III, 1954, 154); *Над рікою заглиталась кустрате гнізда вогню, висоплюючи з темряви нерівні шматки берега,*

а вода просвітилася до самого дна (Стельмах, I, 1962, 434); // Наповнюючись світлом, робитися прозорим або освітленим. Смерчі снігової пороші... просвічуючись на сонці, якраво блискотіли, як риб'яча луска (Тют., Впр, 1964, 500); Вдарила артилерія з обох боків. Ліс просвітаєся полум'ям наскрізь (Гончар, III, 1959, 352).

4. перек. Те саме, що просвічувати¹ 6. Радість зустрічі просвічувалася з кожної рисочки обличчя обох цих людей (Сеня., Опов., 1959, 17); Воно [обличчя]... наскрізь просвічувалося добротою і ласкою (Мяшко, Ясні зорі, 1954, 100); Обличчя молодіці просвітилося жем'яним усміхом (Стельмах, II, 1962, 275).

5. тільки недок. Пас. до просвічувати¹ 4.

ПРОСВІЩАТИ¹ *дв.* просвічувати¹.

ПРОСВІЩАТИ², *ю.* *веш* і *рідко* **ПРОСВІЧУВАТИ**, *ую, уеш, недок.*, **ПРОСВІТИТИ**, *ічу, ітиш, док.*, *перек.* 1. чим і без додатка. Збагачуючи кого-небудь знаннями, культурою, досвідом і т. ін., робити його освіченим. Миша передає мені всякі літературні новинки і просвіщає німецькими книжками по теорії музики (Л. Укр., V, 1956, 86); Справжнє мистецтво покликане звеличувати розум, просвіщати людину, збагачувати її емоціями і переживаннями (Ком. Укр., 4, 1968, 80); — І таких треба навчати, як ваша Макуза, і таких треба просвіщувати сьогочасними європейськими ідеями (Н.-Лев., I, 1956, 456); Просвітилис'я та ще й хочем Другиз просвітити, Сонце правди показати Світлим, бачиш, дітям! (Шевч., I, 1951, 328); П'ятка вважає, що робітників треба спочатку просвітити... прищепити смак до робітничої солідарності (Кол., Терен., 1959, 57); // ірон. — Або вляжи ти візю, — просвіщає Данько сестру. — То брехня, що візця з усіх тварин нібито найдуриша (Гончар, Таврія, 1952, 233); // Навчати кого-небудь. Пан міністр Грабовський звелів тепер просвіщати українських дітей тільки польською мовою (Козл., Ю. Крук, 1957, 429).

2. ірон. Напучувати, наставляти на вірний шлях. [К р и м:] За всі роки Радянської влади я тільки раз поспробував [займатися контрабандою] і то дуже невдало. Посадили мене в кривачайку, там просвіщали, і з того часу веду чесне життя (Корн., II, 1955, 216).

ПРОСВІЩАТИСЯ, *юся, вешся, недок.*, **ПРОСВІТИТИСЯ**, *ічус'я, ітишся, док.* 1. Набуваючи знань, культури, досвіду і т. ін., ставати освіченим. — Я не воров ні в як, ні тому, щоб робочий люд просвіщається (Бурл., Напередодні, 1956, 64); [О л е к с а:] Молодіж [молодь]... хапається до книжки, до науки, хоче просвітитися (Фр., IX, 1952, 40).

2. тільки недок. Пас. до просвіщати² 1.

ПРОСВІЩЕННИЙ, *а, е, заст.* Який, набувши знань, культури, досвіду і т. ін., став освіченим. Ви ще темні, Святий христом [хрестом] не просвіщенні, У нас навчїтсья!.. В нас дери, Дери та дай, І просто в рай, Хоч і рідню всю забері! (Шевч., I, 1963, 326).

ПРОСЕМІНАР, *у, ч.* Практичні заняття у вищих навчальних закладах, що передують більш складним заняттям семінарського типу.

ПРОСЕМІНАРСЬКИЙ, *а, е.* Прикм. до просемінар. Просемінарські заняття.

ПРОСЕРЕН, *у.* **ПРОСЕРЕНЬ**, *ю, ч., діал.* 1. Підсвічник.

2. Крокіс.

ПРОСЕРЕНЬ *дв.* *прбсерен.*

ПРОСИВЕНЬКИЙ, *а, е, діал.* 1. Пестл. до *прбсвий*. 2. Сивенький (про птахів). Ой налетіло да три' зозуленьки, всі три просивенькі (Сл. Гр.).

ПРОСИВИЙ, *а, е, діал.* Сивуватий, з сивиною. З хати вийшов господар, крємакий, просивий чоловік з короткою підстриженою шпичакуватою бородою (Гр.,

II, 1963, 259); Тихо гомоніли сусідки, журились, хитали просивими головами (Юхвід, Оля, 1959, 144).

ПРОСИВИНА, *ї, ж., діал.* Сивина. На лікуваннї її прийняв фельдшер — середніх літ чоловік... з просивиною в пасмаз чуба (Ле, Ю. Кудря, 1956, 272).

ПРОСИВИНЬ, *і, ж., діал.* Сивина. Він дуже постарів, виски й бороду акрила густа просивинь (Шиян, Вибр., 1947, 159).

ПРОСИГНАЛИТИ, *лю, лпш, док.*, *перек.* і *неперек.* Те саме, що просигналізувати 1. Автомоб.. трічі просигналив і рушив з двору (Збан., Мор. чайка, 1959, 179); Просигналили триугоу.

ПРОСИГНАЛІЗУВАТИ, *ю, уеш, док.* 1. *перек.* і *неперек.* Подати сигнал, повідомити про що-небудь сигналом. Матроси.. просигналізували, що в шлюпці лежить непристойний, ледве живий моряк (Кучер, Голод, 1961, 342); Машина зблизилась, і шофер.. просигналізував рукою стрічним (Добр., Тече річка.., 1961, 292).

2. *неперек.*, *перек.* Попередити, повідомити про те, що сталося або може статися. Просигналізувати про помилки, недоліки в роботі.

ПРОСИДЖЕНИЙ, *а, е.* 1. Проведений у сидінні десь, над чимсь тощо (про відрізок часу). Памі Грозицька, неважачи на повних десятих літ, просиджений уже на тім кріслі при бюрі рекомендованих листів, не була ще нічим більше, як тільки.. маніпулянткою (Фр., II, 1950, 312).

2. Який протерся чи продавився від частого сидіння на ньому протягом тривалого часу. — Сідайте, прошу вас, ось сюди, — показала старенька на просиджене крісло, мабуть, такого віку, як і метушлива бабуся (Кол., Земля.., 1957, 60).

ПРОСИДЖУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. *просиджувати*.

ПРОСИДЖУВАТИ, *ую, уеш, недок.*, **ПРОСИДІТИ**, *джу, дпш, док.* 1. *неперек.* Сидіти десь якийсь час. Сидять було [Павло і Варка], просиджують ніч темну рука з рукою (Вовчок, I, 1955, 153); Він міг цілими годинами просиджувати в бур'яні (Ішук, Вербівчани, 1961, 7); Дві ночі просиділа вона над ставком, під зеленими вербами (Н.-Лев., I, 1956, 106); Сіла [Ганна] на край вузького дивана і кілька хвилин просиділа так (Коз., Сальвія, 1959, 6); // Проводити якийсь час, сидючи за якою-небудь роботою, займаючись чимсь. Часто ми просиджували цілі години мовчки над яким-небудь шиттям (Л. Укр., III, 1952, 618); Вони просиджували цілі години за малим буквариком, навчаючись читати друковане (Досв., Гюлле, 1961, 54); Яків Сажнев просидів над своєю доповідною запискою цілий вечір (Ткач, Крута хвиля, 1954, 263).

2. *неперек.* Залишатися, перебувати де-небудь якийсь час. Ще від самого посту учачає до них якийсь-то охвицер [офіцер], що уесьденничий [весь день] просиджував у них (Кв.-Осн., II, 1956, 354); Цілими вечорами просиджував Матвій біля ліжка недужого (Ірчак, II, 1958, 292); Я у Львові у Вашого тата сижу оце вже третій день. У Коломиї також тільки [стільки] просидів (Стеф., III, 1954, 86); Оксен полєскає його по байдиз цюках, які свідчили про те, що дитина просиділа цілу зиму в хаті (Тют., Впр, 1964, 175); // тільки *док.* Пробути якийсь час в ув'язненні, в ізоляції. Вона довєнько просиділа в тюрмі, і замість заслання на північ дозволено їй виїхати за кордон (Кошуб., III, 1956, 311); Ми просиділи в таборі кілька місяців, чекаючи розстрілу (Ю. Янов., II, 1954, 28); // *перек. док.*, *розг.* Провчитися в навчальному закладі більше ввзначеного терміну, залишившись на повторній курс. Василь, просидівши три годи в одному класі, переліз яхось у другий і обіцяє там навкі застряти (Мирний, IV, 1955, 114).

3. *перех.*, *розм.* Протирати чи продавлювати що-небудь в результаті частого сидіння протогом тривалого часу. [Я р и н а:] Ти мені лапки не просидиш. Хоч сидіти — сиди (Л. Укр., III, 1952, 717).

ПРОСІДИТИ *див.* просіджувати.

ПРОСІЛАБИЗУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* *Док.* до *силабізувати*. Коли просілабізувати цей вірш... він прозвучить, як шестистопний хорей з цезурою після третьої стопи (Пит. перекл., 1957, 135).

ПРОСІЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мнв. ч. до *просіляти*; // *просілено*, *безос.* *присудк.* *сл.* Жінки і дічата носять цемент у цебриках, у яких крізь вузла просілено дрючок (Фр., I, 1955, 226); Сніває сніг під савьки, що везуть із міста своєї товарів і в'язки пахучої риби, крізь очі якої просілено цупкий шпагат (Стельмах, II, 1962, 346).

ПРОСІЛИТИ *див.* просіляти.

ПРОСІЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **ПРОСІЛИТИ**, сляю, сляєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Просовувати нитку у вушко голки або дратву в дірку, проколену шилом; // Протягати крізь що-небудь.

ПРОСІНА, н, ж. Насіння проса. Якщо для посіву кожного року відбрати найкраще зерно, можна виростити просину завбільшки мало не з горошкину (Вол., Садн., 1950, 190).

ПРОСІНАННЯ, я, с. Дія за знач. *просинається*. *Фелікс.. то засне, то прокинеться, аж поки йому стало все снитися: і сам сон, і просинання* (Ю. Янов., II, 1954, 36).

ПРОСІНАТИСЯ *див.* *просинається*¹.

ПРОСІНЕЦЬ, ня, ч., *заст.* Січень.

ПРОСІНЬ, і, ж. 1. Частина синього простору неба, яку видно в розриві між хмарами, у тумані. На горизонті залягають просині Сірі, як рядна, завіси дощів (Шер., Щастя., 1951, 140); // Синій колір чистого неба. Я люблю рум'яну осінь, Над садами чисту просинь (Стельмах, Живі огні, 1954, 3); З лиця Ніна більше схожа на батька.. В очат — глибока просинь (Мущк., Чорний хліб, 1960, 19).

2. Синюватий відтінок. Він, як усі коротковорі, задумляю мружжів проти сонця свої краснієві стрі з легенькою просинню очі (Збан., Сеспель, 1961, 10).

ПРОСІП, у, ч., *розм.*: \diamond Без просипу: а) не прокладаючись. Ноги опухали, руки німіли, хотілося спати — безколючно, без просипу (Ю. Янов., II, 1958, 210); б) не протвержуючись. [О л і м п і а д а:] До самої смерті без просипу пив [батько] (Кроп., III, 1959, 285); Він виявився п'яницюю, та таким, що н'є без просипу (Гончар, Тронка, 1963, 119); Неміа прбсипу кому, *розм.* — хто-небудь постійно п'яний. П'є і н'є, нема йому просипу (Номис, 1864, № 11703).

ПРОСИПАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСПАТИ**, пляю, пляєш; *мн.* просплять; *док.* 1. *неперех.* Спати якийсь час. На другий день Раїса довідалась, що о. Василь спокійно проспав цілу ніч (Кочуб., I, 1955, 329); Радий і задоволений своїм щастям, він ліг у гарбу і проспав аж до Трояківки (Тют., Вир, 1964, 247).

2. *неперех.* Прокидатися пізніше, ніж треба. [В а с и л и н а:] Добре тобі, що ти можеш удосвіта прокинутися, а я завжди проспавою (Кроп., III, 1959, 175); — Завтра вранці приготуй коні. Тільки не проспавою (Тулуб, Людолови, I, 1957, 36).

3. *перех.* Сплячи, пропускати що-небудь, зустріч з кимсь і т. ін. Після обіду зараз лягає [батько] спочивати..., спав він досючу й часто проспавою вечірній чай (Мирний, IV, 1955, 335); Стара Денисієна, траплялось, будила Василя, щоб лекцій не проспавою (Грим., Незакічч. роман, 1962, 154); Тут цодня ходить комісіонер до Яани, та він іде рано, а вертається увечері; сьогодні я його

проспавою (Л. Укр., V, 1956, 191); Це вперше проспавою [Ліда] череду. Мабуть тому, що прокачалась всю ніч безсонням, задрінала аж на світанку (Мущк., Серце., 1962, 299); // *перех.* *док.*, *розм.* Сплячи, втратити що-небудь, прогавити когось, щось. Вночі сумуючи, віконце Балага божа день поспавою, Щоб засвітило яке сонце, Щоб дітям частя не проспавою (Гл., Вибр., 1951, 189); — Лісокрадів спіймали? — Коні загнали, а не зловили. — Пропспавою, трясця вашій матері! — зразу стає неприступним обличчя управителя. — Еге, проспавою! Та в них змії, а не коні (Стельмах, I, 1962, 90).

\diamond Не проспавою грушку (грушки) в попені — не пропустити чого-небудь, мати користь з усього. Не дуже приязно поглядаю на хитреньку й задержувату тіточку, яка ніколи не проспавою ні чужої, ні своєї грушки в попені (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 101).

ПРОСИПАТИСЯ¹ і **ПРОСІНАТИСЯ**, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОСІПАТИСЯ**, п'юся, п'єшся, *док.* 1. Переставати спати; пробуджуватися від сну; прокидатися. В тилжому хуторі вчинилося диво: од сну проспавоюлися люди, виходили з хат здивовані й слухали пісню, що живою силою вривалася з яру на хутор (Вас., I, 1959, 132); Пропспавоючись серед ночі, споплавоулася [Олена], накидала на плечі покривало, відчиняла вікно, прислухалася до шелесту ясенів (Вільде, Сестри., 1958, 12); — Дядичино, кажю, — а покотала... да й не домовила... а послі [після] прищулюлась до її, да так уже й не проспавоюлася до світу (Барв., Опов., 1902, 78); Другого дня Лукина проспавоюлась раненько-раненько (Н.-Лев., III, 1959, 339); Господар теж проспавоюся, вийшов до Баркала. заспанний і щиро ображений від'їздом (Кочура, Зол. грамота, 1960, 382); // *перех.* Оживати після спокон, затіпшя, сповнюючись звуками, рухом і т. ін. Горлиці туркотали в ліщині, зозулі неугавно перекликались.. Ліс проспавоювся (Мирний, IV, 1955, 157); Пропспавоюсь місто. Пилу хмари. — Іде торгівля на базарі! (Нєх., Під. зорею, 1950, 34); // *перех.* Відроджуватися, пробуджуватися з приходом весни (про природу). Весна завжди чудова, бо природа проспавоюється від зимового сну, земля вбирається квітами, а на полях зеленіють кучеряві сходи хлібів (Донч., VI, 1957, 469).

2. *перех.* Виходячи із стану спокон, застою і т. ін., ставати активним, діяльним. Дивилися мовчки на нас козакі, та ось несподівано й двійко одим з них звернувся до помиклих бібці: — Браті! ..Доволі! Насіє вже час нам пропуститися! (Сос., I, 1957, 455).

3. тільки з ос., *перех.* Проявлятися, виникати (про думки, почуття, стан і т. ін.). Нелєна задрієсть проспавоюється в серці (Донч., V, 1957, 13); Часом у душі проспавоюється двама радість та й та тижне, покрити холодним туманом розсудливості (Мирний, V, 1955, 348); Йому перепало чимало шматків та скибок, так що в ньому проспавоюся був навіть інстинкт господаря: частину тих шкурунок він призовою на чорний день (Збан., Єдина, 1959, 159).

ПРОСИПАТИСЯ², аюся, аєшся, *рідко* **ПРОСИПЛЯТИСЯ**, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОСПАТИСЯ**, пляюся, пляєш; *мн.* просплять; *док.* 1. Протвержуватися ві сні (про п'яного). Троякці з хмєло проспавоюлися, Скунали, що не похмєлялися (Котл., I, 1952, 168); П'яниці проспавоюється, а дурень — ніколи (Номис, 1864, № 11687); Його понесли до того ж таки Самійла на конюшню. Навіщо? Прочуматися? Похмєлитися? Ні, щоб проспавоюся... (Мирний, IV, 1955, 236); — Іди проспавоюся, — сказала Ольга.. — Ти п'яний, а п'яним тут не місце (Шіян, Баланда, 1957, 93).

2. Те саме, що висиплятися. До рання не спали діти. І не одна ніч прокинула отак. Удєнь то одно, то друге

просипляється (Коб., III, 1956, 522); [К н я з ь:] Веди її до грудниці, Гарнишу, Кажки погодувать її й дітей І місце дай, щоб мали де проспаться (Фр., IX, 1952, 213); — *Ось що, Тите Назаровичу, — сказав я, оглянувши житло, — лягайте незапно спати, а коли проспитеся, заходьте в школу. У мене до вас серйозна справа* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 202).

ПРОСИПЛЯТИСЯ *див. проспінатися*².

ПРОСИСАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОССАТИ**, ссү, ссєтьс, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що проспюктувати. Вода проссала греблю.

2. тільки *док.*, також без додатка. Ссати якийсь час. **ПРОСИСАТИСЯ**, ається, *недок.*, **ПРОССАТИСЯ**, ссєтьсся, *док.* Те саме, що проспюктуватися. Вода.. вже затопила половину греблі, помала зелену смугу дерну і просисалась в глиняну смугу (Н.-Лев., IV, 1956, 401).

ПРОСИТИ, прбшү, прбсиш, *недок.* 1. *перех.* і *неперех.*, кого, у кого що, про що, з інфін., із спол. щ о б, *гаст.* о чім, об чім, *діал.* о що. 1. Звертатися за проханням до кого-небудь, домагатися чогось; спонукати кого-небудь зробити, виконати щось. Губернатор.. став її випитувати, об якій нужді вона його просить (Кв.-Осн., II, 1956, 286); *Як той явор [явір] над водою, Степан похилився.. А Ярина То плаче, то просить, То замовкне, подишеться, І знов заголосить* (Шевч., II, 1963, 334); *Рішили зараз же послати Найбільших десяти Жаб на другий бік болота Просить у Доли короля* (Гл., Вибр., 1951, 122); *Ослабла [Маруся] й зиталася на коні. Але о спочинку також не просила* (Хотк., II, 1966, 238); *Прочи в мене все, що захоцеш, Все тобі дам* (Зеров, Вибр., 1966, 313); — *Я вас, товаришу командир, хочу про одне діло просити...* (Гончар, III, 1959, 38); *Начальник санслужби флоту повернув Забрді обидва рапорти, в яких Павло просив послати його на фронт* (Кучер, Голод, 1961, 430); — *Козаки просять, батьку, щоб ти глянув на них перед смертним часом, — сказав, підлетівши, озрилим голосом Писаренко* (Довж., I, 1958, 264); *Вечорами літні статечні солдати тепер часто просили Шевченка: — Заспівай, братику. Дуже гарні твої пісні* (Тулуб, В степу..., 1964, 237); // з інфін. Пропонувати кому-небудь робити щось. Усі вже знали, що Семен просить Мотрю сидіти на віру (Коцюб., I, 1955, 44); — *Прошу прийняти конкретне рішення по моїй пропозиції* (Тют., Вир, 1964, 121); // у формі I ос. одн., з наказ. сп. іншого дієслова. Виражає ввічливе, але настійне прохання до кого-небудь зробити щось або не робити чогось. — *Розходьтєся, напоє козаченьки, прошу я вас просьбою, не засмутить гірше мене, молоді!* (Вовчок, I, 1955, 25); — *Я знаю, що буде, — казав я, — збудеться мрія. Мачи засисять, і гоїднуться рєї. Тільки прошу тебе — не забудь мене* (Ю. Янов., II, 1958, 160); // *перен.*, чого. Потребувати чого-небудь, відчувати необхідність у чомусь. [В а с н я ь:] *Життя тизе та щасне, розпорядки громадськї віяні, — он чого тепер життя просє [просить], он куди тепер воно гнє-верне...* (Мирний, V, 1955, 113); *Що се осінь, що се Рано так прийшла, Коли серце просє [просить] Світу та тепла?* (Граб., I, 1959, 320); *Робочих просять рук зелений простір степу, розмай травневих лук* (Гонч., Вибр., 1959, 337).

Поряди просіти *див. порада*; **Просіти пробачення** (пробачити, вибачення, вибачити) — пробачатися перед ким-небудь, перепрошувати когось. *Нетерпляче відіймає [Богдан] голос і зараз же збентежено усміхається, немов просив пробачення за свою нетерпеливість* (Л. Укр., III, 1952, 585); — *Прошу пробачити, пане генерале.. Але, якщо дозволено буде мені... Насамперед, відносно міністрів* (Головко, II, 1957, 482); *Прошу ви-*

бачити, що пишу коротко, бо щось нездужається (Коцюб., III, 1956, 451); **Просіти слова** — зголошуватися на публічний виступ. *«Прошу слова!» Дає Кристальова слово дівчині. Встала вона. Й полилася потоками мова, революції мова ясна* (Сос., I, 1957, 488); **Просіти словами** (слізю) — благати кого-небудь про що-небудь, плачучи; **Просіти та перепрошувати** *див. перепрошувати*¹; **Просіти** [у ббга] *смерті* *див. смерть*.

◇ **Істи не просить що** — не потребує уваги, турбот, нікому не завжає що-небудь. *Нехай лежить: воно істи не просить* (Номис, 1864, № 9930); **Істи просить** *див. істи*; **Кáшні прбєтьс** *див. кáша*; **Просіти рукй** *кого, чий* — звертатися до дівчини або до її батьків з проханням дати згоду на шлюб. — *Самю, моя дитино! Віктор Титович просить твоєї руки. Я кращого зятя для себе не бажаю* (Н.-Лев., V, 1966, 252); *Назавний парвено наміслився просити руки його, губернаторової, дочку!* (Смолич, II, 1958, 116).

2. *перех.* і без додатка, також з інфін. Запрошувати, кликати куди-небудь. *Не ходи, куди не просили; не бери, чого не положиє* (Номис, 1864, № 9674); — *Просимо ж до нас на вечерю. Не погордуй уступити до нашої простацької господині* (П. Куліш, Вибр., 1969, 128); *З'являється майор Яцуба і.. гукає до Мамайчука: — Тебе просять! — Бач, мене просять, — враз осміхається Гримя до пастеи. — Раніше викликали, вимагали з'явитись, а тепер просять* (Гончар, Тронка, 1963, 174); *Зайшла покоїлка. — Пані вже є ідальні. Просять пожалувати до столу* (Головко, II, 1957, 483); // у сполуч. із сл. староста, боярин, сват, к у м і т. ін. Запрошувати взяти участь у якомусь обряді, святі (перев. весілі). — *Хочу оженитись, прошу вас за старосту, коли ваша ласка* (Вовчок, I, 1955, 167); — *Я тебе до себе в кули прошу...* (Мирний, IV, 1955, 225); — *Прийдеш на весілля? Боярином прошу* (Стельмах, II, 1962, 263); // у формі I ос., також у сполуч. із сл. ласкаво, уклівно, милості, покірно. Уживається як ввічлива форма запрошення або дозволу зробити що-небудь. — *Прошу, частуйтесь! Сестро, кумол Семєне, Угата! Сідайте, прошу вас, та поживіть, — припрошувала Мотря* (Коцюб., I, 1955, 44); [Х о т н я:] *Милості просимо у господу!* (Кроп., II, 1958, 56); *Щорс спокійно розірвав концерт [з наказом].. — Дозвольте оголосити. — Прошу* (Довж., I, 1958, 143); — *Здорова була, Варваро Степанівно! Здрастуй, Оло! Пускайте переночувати. — Милості просимо, — сказала Безула. — Не які горниці, ну, а місце знайдемо* (Головко, II, 1957, 597); — *То чого ж ви тільки дивитесь, а не накладаєте. Прошу покірно! — повернувся я до його* (Мирний, IV, 1955, 363).

3. *неперех.*, *розм.* Призначати ціну за що-небудь. — *Він просить по тридцять карбованців за шкуру. Чи не взяти нам пару?* (Тулуб, В степу..., 1964, 459); — *Завжди на ярмарку знайдеш двоєх дурнів: один дорого просить, другий дешево дає* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 81).

4. *неперех.*, *розм.* Збирати милостиню; жebraкувати. — *То дєсь бог покарав мене: нашо було обдурювати всіх, просячи для славої немьки?* (Коцюб., I, 1955, 136); *Се не жebraк. От він, як бачив, не просить ні у кого* (Хотк., II, 1966, 358).

◇ **Просіти Христа раді**; **Просіти милостині** (милостиню) — жebraкувати, старцювати. *Старці, по десять раз кланяючись протожим, протягли руки, просили Христа ради* (Мирний, IV, 1955, 142); *На тім мості стоїть дід старий та сивий та просить милостині* (Фр., XIII, 1954, 427); — *Чого він тремтить і чого він тече? — Він жebraк, — каже мама, — він просить милостиню* (Смолич, II, 1958, 12).

5. *перех.*, за кого — що. Клопотатися про кого-, що-небудь, заступатися за когось. Я просив його за тавою Каленика, і він мені сказав от що: щоб ти йому не барившися написав, котрий Каленикові год? (Шевч., VI, 1957, 228).

ПРОСИТИСЯ, прошуся, пробишся, недок., розм. 1. Просити дозволу робити, зробити що-небудь. Проситися Хима в матері: — Нене, піду я до тітки в гостину (Вовчок, I, 1955, 52); Шоп'ятниці бував у нашому селі базар. Несуть мама продавати молоко, проишуся і я з ними (Вас., II, 1959, 461); — Може, мама з Васильком оце зараз десь іде. Проситися на ніч, а їй не пускають (Головко, I, 1957, 92); * Образно. Дужий весняний вітер б'є у високе вікно... — проситися до кімнати (Дім., Ідол, 1961, 176); // Настійно просити, благодати про помилування, співчуття, милосердя і т. ін. Я кричу: «Хто в бога вірує, рятуйте!» — а вони з обох боків шмагають. Вже я й присівся й молився, так тільки й чуєш: «перемініть деркачі» та «дужче бийте!» (Стор., I, 1957, 113); — Перед ким би я стала кланятися і проситися? Ваня загинув, та його шаня за мною, і я ту шаню не розгублю, не осоромлю (Жур., Дорога..., 1948, 30).

2. *перех.* Бути дуже придатним, потрібним для чогонебудь. Франко — длюк високої проби, і його длючки вірші просяться часто в музику (Коцюб., III, 1956, 42); Все навколо просилося під олівців та на полотна, але працювати на ходу було неможливо (Тулуб, В степу..., 1964, 252); // Відчувати потребу в чомусь. — Ех, і зраз ж, самі ноги в танець просяться (Стельмах, I, 1962, 304); // Шукати собі виходу, виявлення (про почуття, силу, слова і т. ін.). Проситися силонька наперз, смєреки хочеться з коренем вивертати, скали на скали двигати (Хотк., II, 1966, 159); Він сьогодні випив, слова самі просяться на язик (Чаб., Балкан. весна, 1960, 393).

◇ Аж пробиється: а) дуже хочеться чогонебудь. Піднявся [зацьв] на задніх лапах і стерів вузлами. Саме аж просилося гримнути в нього... (Коб., II, 1956, 169); б) велика потреба в чому-небудь. Критика Словника 1948 р., широке його обговорення допоможуть усунути недоліки і належко поповнити для нового видання. А це нове видання, як то кажуть, аж пробиється (Рильський, III, 1956, 95); Душа пробиється у п'яти (у п'ятки) — те саме, що Душа (у під) п'яти ховається (заглядає і т. ін.) (див. душа). Оздобилась шляхта, бачить, що не мед, Обіцери в п'ятки пробиється душа (Мал., Звенигора, 1959, 17); Просітися на папір див. папір; [Так (сам, сама, саме)] в рот (на губу) пробиється — про щось дуже смачне, привабливе, таке, що хочеться з'їсти. — Яка сила-силенна малини.. Певна, соковита, сама в рот пробиється!.. (Донч., II, 1956, 40); — Уже як спечу [коровай], то так і сяє, як сонце. Як пух, як дук. Так і пробиється на губу (Тют., Вир, 1964, 133).

3. Просити, щоб прийняли куди-небудь. З того часу усе просилася [Катря] у черниці (Вовчок, I, 1955, 231); Увійшли ми в маюю у покої хутриські. Зайшли в багату, простору гату проситися в найми (Ковінька, Кутя..., 1960, 23).

ПРОСИХАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. просіхати. Просихання ґрунту.

ПРОСИХАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОСОХНУТИ** і **ПРОСОХТИ**, хну, хнеш, док. 1. Ставати сухим, позбуватися вологи; просушуватися. «Створиши світ, подумав бог Про створення людини, і от узав та накопав Пудів з чотири глини... Зліпив Адама й під тинок Постаив просихати.» (Сам., I, 1958, 249); Сонце пробилося крізь туман, зріло землю, і вона парувала стига, тужавіла: дороги просихали, ставало легше їти (Тют., Вир, 1964, 356); Униклись таки слова в Горпини, щоки просохли, хоч і червоніли, одні вії були мокрі (Мир-

ний, I, 1954, 224); — Таки встаньте! — ствердив і Матвій Боцун, в руці якого вже набіло просоло вєсло (Стельмах, I, 1962, 628); // безос. Незабаром розтане сніг, скривається багюками дороги, не один тиждень чекай, поки просохне (Шиян, Баланда, 1957, 49).

◇ **Очі [не] просіхають (просіхли) у кого** — [не] перестав плакати хто-небудь. — На війні до єсього зникнеш. Нашого брата стільки перемолотило, що якби за кожним плакав — очі б не просіхали (Тют., Вир, 1964, 381); Просохли очі у додеи. Неначе в бога за дєверима, У язвта та в сина Стара собі спочивав (Шевч., II, 1963, 270).

2. Випаровуватися (про воду або іншу рідину); висихати. Вода не просихала, мабуть, під тоненьким пластом чорнозему була така глина, що не пропускала воду (Фр., II, 1950, 379); Чоловік провів рукою, на якій щойно просох піт скотини, по щоках жінки (Стельмах, I, 1962, 427).

ПРОСИЧАТИ, чү, чіш, док. 1. *неперех.* Видати сичання (про змію і т. ін.); // Видати звук, що нагадує сичання змії. Знову було напружено тихо, тільки джорчала в річкаку вода і десь зосім близько просичав паровоз (Рибак, Зброя..., 1943, 112).

2. *перех.* і без додатка, *перен.* Вимовити звук «с-с», «сс» і т. ін. — Цсс, Онохрію Онохріювичу, — просичав сговільований Бочка (Епик, Тв., 1958, 128); // Промовити сичавим (перев. від злості, роздратування) голосом. — Мамо! мамо! — просичав [Сава] ненависно крізь зуби, затискаючи сильно п'ястку (Коб., II, 1956, 167); — Тихо! — просичав Кирило і легко надавав шию вартового (Ірчан, II, 1958, 87); Вона стоїть у чорному обранні, перебираючи чотки, і часом швидко, мов шумілка, кидається до якоїсь дівчинки, обсмикне на ній спідничку або просичить. — Носа шитри, негіднице! (Донч., III, 1956, 26).

3. *неперех.* Сичати якийсь час.

ПРОСИЩЕ, а, ч., розм. Поле, на якому росте або росло просо. — А де просище у вас? — Недалеко за селом.. Проса ще не косили, а пшеницю понад просом комбайном викошено (Вашня, II, 1956, 262); Ділянки, що оброблялися, також мали певні назви: баштанище або просище підлягали обробці ралою, цілина чи переліг — оранню (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 30).

ПРОСІВ, у, ч. 1. Дія за знач. просіяти, просівати. 2. Пропуште під час сівби місце; огріх. Пшениця яра стоїть густа, міцна.. Ні просіву, ні галляничку (Горд., II, 1959, 322).

ПРОСІВАННЯ, я, с. Дія за знач. просівати. Просівання зерна.

ПРОСІВАТИ, аю, аєш і **ПРОСІЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **ПРОСІЯТИ**, ію, ієш, док., *перех.* 1. Пропускаючи що-небудь через сито, решето і т. ін. або трясуучи на вилах, очищати від домішок. — В нашій економії ніколи муку не просівають: мужик не скотина — все поїсть (Стельмах, I, 1962, 506); Бере рибак трійчатавила, Траву на вилах просівав, Бо з черепашкими ж трава. Просієши її до краю, Сушить на сонці ростелєє (Нех., Мн живемо..., 1960, 104); * Образно. На плечі сідав дощ. Надокучливий, як мошкара. Небо розвішало дірявий щидилок, а він просіював і просіював літній суж... (Гуд., Скупана..., 1965, 252); // *перен.* Відділяти основне, потрібне від зайвого. Людський мозок безперервно просіює, доскіплює фільтрує інформацію (Наука..., 7, 1969, 38).

2. тільки док., також без додатка. Сіяти якийсь час. Просіяти цілий день.

ПРОСІВАТИСЯ, ається і **ПРОСІЮВАТИСЯ**, юється, недок., **ПРОСІЯТИСЯ**, іється, док. 1. Проходжати через сито, решето і т. ін., очищатися від домішок. Вхджу в сіни, — в сінях маин..., борошно сиплється

а-під каміння в дову шовкову торбу, і тут разом мелеється і борошно просівається (Н.-Лев., II, 1956, 411).

2. Падати на землю (про опади). Уже біля станції дощ нагло щуч. З неба просівалися ще тільки його залишки (Панч, На калин. мості, 1965, 206); Лапаний просіявся сміг (Перв., Солд. пісні, 1946, 41).

3. Сяпатися, проходити крізь щільни, отвори і т. ін. При роботі комбайна ККР-2 роздрібнений ґрунт просіюється крізь просієти в елеваторах (Колг. Укр., 9, 1956, 39); // перен. Проникати крізь щось прозоре (про світло). Над колонами має бути різнокольорове скло, крізь яке просвітяться сонячне проміння (Сміль., Сад, 1952, 34).

4. роам., рідко. З'являтися, пробиватися (про вуса). Кволим виріс її хлопчик, полахливим: уже на верхній губі простаються вуса, а й досі протупають сльози, коли машина переїде собаку (Панч, Іду, 1946, 24).

5. тільки недок. Пас. до просіа́ти, просіювати.
ПРОСІДАННЯ, я, с., спец. Дія і стан за знач. просіа́ти. Він [І. Д. Седлецький] вивчив склад і особливості колоїдно-дисперсних мінералів і встановив причини просідання лесових ґрунтів (Розв. науки в УРСР., 1957, 280).

ПРОСІДА́ТИ, ас, недок., ПРОСІСТИ, ся́де, док., спец. Осідаючи, опуска́тися або прогнати́ся. Полама́ні листи ресори заміню́ються, а ресора, яка просіла, ризну́ється (Підручник шофера..., 1960, 238); Новий залізобетонний міст на їхніх очах просів, проложивсь, а гуркотом завалився: вода збилла бики (Гончар, Циклон, 1970, 188).

ПРОСІ́ДЬ, і, ж., рідко. Те саме, що сивина́. Редько́ бує хоч і з просі́ддо́ у вусах, але це кремезний, з твердим м'язами і молодими очима (Панч, II, 1956, 460).

ПРОСІ́К, у, ч. 1. гірн. Допоміжна горизонтальна підземна виробка, признач. для провітрювання або з'єднання інших виробок у процесі їх проходження. Вентильційний просік.

2. рідко. Те саме, що просі́кка.
ПРОСІ́КА, и, ж. Очищена від дерев смуга землі в лісі, яка є межею ділянок, дорогою і т. ін. На просі́ках сівіжа брость росла (Фр., XI, 1952, 245); Його разом з групою солдатів послали до Утицького лісу рубати просі́ку (Кочура, Зол. грамота, 1960, 373); * У порівн. Село Моринці — це по суті... сад, серед якого вулиці прорізуються, мов просі́ки (Вол., Самоцвіти, 1952, 122).

ПРОСІ́КА́ННЯ, я, с. Дія за знач. просіа́ти і просіа́тисся.

ПРОСІ́КА́ТИ, аю, аєш, недок., ПРОСІ́КТИ, ічу́, ічеш, док., перен. 1. Ударяючи, пробивати, розсікати що-небудь, робити отвір у чому-небудь (звичайно чимсь гострим або про щось гостре). Пуска́в [гуду́л] смеречину. І летіла вона, дванелки, як струна нап'ята, просі́каючи корчі по дорозі і, ударившись внизу, зупинилася (Хотк., II, 1966, 315); Лінія вогню щільно присунулася до окопів. Осколки спіяли над головами, просі́кали у куцах довгі тонкі лінії (Собко, Шлях..., 1948, 49).

2. Вирубуючи в лісі дерева, куці, нижні віти, звільняти смугу землі, робити прохід, шлях. * Образно. Я для землі грядущих Поле дише орає, Шлях серед таїць найпуцих Просі́кає і протирає (Фр., XI, 1952, 423).

ПРОСІ́КА́ТИСЯ, ається, недок., ПРОСІ́КТИСЯ, ічється, док. 1. Розлазятися, розвирватися (про стару тканину); // безос. — Залатай в одній місці, то просі́чється в другім (Стеф., Вибр., 1945, 89).

2. тільки недок. Пас. до просі́кати.

ПРОСІ́КТИ див. просіа́ти.

ПРОСІ́КТИСЯ див. просіа́тисся.

ПРОСІ́Л, облу, ч. 1. Дія за знач. просолі́ти, просо́лювати і стан за знач. просолі́тисся, просо́люватися. Просі́ла риба.

2. розм. Солоня риба; страва з солоної риби. — Може, він, або другий хто, ітатиме у місто, — попросю [попрошу] просолу купити... (Мирний, III, 1954, 24); Коли не забредеш к Мірошнику бувало, У його є і хліб, і сіль, і сало...; У п'ятницю — просі́л, з олією блинци [млинці] (Греб., I, 1957, 69).

3. спец. Якість посолу; ступінь солоності.

ПРОСІ́ЛНЕ, ного, с., діал. Вид пісного борщу. Готова страва вся стояла, Спішили всі за стіла сидать. Просі́льне з ушками, з гринками І ушка з хляками, з кишками (Котл., I, 1952, 205).

ПРОСІ́СТИ див. просіа́ти.

ПРОСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до просі́кати. Бренькнула додолу шибка, просі́чена наскрізь кулями (Кач., II, 1958, 378).

ПРОСІ́ЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. просі́кати, просі́кати і стан за знач. просі́катися, просі́катисся.

ПРОСІ́ЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. просіювати. Просіювання борошна.

ПРОСІ́ЮВАТИ див. просіа́ти.

ПРОСІ́ЮВА́ТИСЯ див. просіа́тисся.

ПРОСІ́ЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до просі́яти. Дарунок мій високий і таємний — Просі́яне і ашмита зерно (Щог., Поезії, 1958, 306); У просі́яне борошно кладуть яйця, розтерті з медом (Укр. страви, 1957, 238); * Образно. Щось наче свердить там небо, наче струже метал, а вниз спадають тільки дрібні, просі́яні згуки (Кочуб., II, 1955, 230).

ПРОСІ́ЯТИ див. просіа́ти.

ПРОСІ́ЯТИ, аю, аєш, док. Те саме, що просі́яти. [Т і р п а:] Близько десь! В новій славі сонце просі́яє, згине ніч! (Л. Укр., II, 1957, 151); Уже бачив [боєць] годину, коли просі́я небокрай (Уп., Вірші..., 1957, 150); Одрі́дж просі́яє. На radoцax частуває гостей ароматичним вином, привезеним із Франції (Ільч., Серце жде, 1939, 239); — Ідуть! Ідуть! — скрикнув Яосипенко, і лице його просі́ло (Мирний, IV, 1955, 194).

ПРОСІ́Я́ТИСЯ див. просіа́тисся.

ПРОСКА́ВУЧА́ТИ, ча́ть, док., розм. 1. Док. до ска́вучати. Проска́вчує собака.

2. Скавучати якийсь час.

ПРОСКА́КА́ТИ див. проска́кувати¹.

ПРОСКА́КУВА́ННЯ¹, я, с. Дія за знач. проска́кувати¹ 1, 2.

ПРОСКА́КУВА́ННЯ², я, с. Дія за знач. проска́кувати². При проска́куванні іскри у першому циліндрі спалахує неоновая лампа (Автомоб., 1957, 129).

ПРОСКА́КУВА́ТИ¹, ую, уєш, недок., ПРОСКА́КА́ТИ, проска́чу́, проска́чеш і проска́каю, проска́каєш; нака́з. сп. проска́чай і проска́кай; док. 1. неперен. Пробігати або проїжджати навскач куди-небудь. Інколи над берегом Прута проска́кував вершник і зникає за крутим поворотом річки (Кочуб., I, 1955, 352); Дикі коні-таргани ще водились в тутешніх степах, табунами проска́кували мило Казовки на водоній... (Гончар, Таврія, 1952, 36); П'ятеро засіданих коней проска́кало без вершників (Довж., I, 1958, 56).

2. тільки док., перен. Подолати навскач певну відстань. Сорок кілометрів проска́вав того дня Василь Боженко на чолі свого ескадрону (Скл., Легенд. нацдив, 1957, 65).

3. тільки док., неперен. Скакати якийсь час. Проска́кати цілу ніч.

ПРОСКА́КУВА́ТИ², ую, уєш, недок., ПРОСКО́ЧИТИ, чу, чийш, док. 1. перен. і неперен. Швидко проїжджати, проходити, пробігати і т. ін. Повз когось, що-небудь або по чому-небудь, по якійсь місцевості, не

зупиняючись. В цьому неклі життя, у цьому хаосі фарб, ліній, пахоців, звуку.. проскакує часом, заглявши всю вулицю, новий фаєтон під білим парасоєм (Коцюб., II, 1955, 125); Іван.. звертає на хисткий місток, перекинаний через річку, проскакує його й з острахом схлимається над потерпілим (Кол., Терен., 1959, 300); От проскочила вже перша дараба (Хотк., II, 1966, 388); Автобус проскочив через річку Жюкварра (Трубіл., II, 1950, 145); Враз вулицею, тримаючись плоту, проскочила неясна чоловіча постать (Стельмах, I, 1962, 461); // Сказучи, мінати кого-, що-небудь. Чуту тріск хмизу — і перед його [ведмедя] носом проскакує переляканий лось (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 76); Знайома їй казалька чвалом проскочила повз неї (Коцюб., I, 1955, 291); Григор, здалеку приглядаючись до неї [дівчини], проскочив трохи уперед, далі осадив коней (Гуц., Скупана., 1965, 19).

2. *неперех.* Проходити, пробиватися крізь щось, між чим-небудь (про іскри, світло і т. ін.). Під час зближення деталей між ними весь час проскакує електрична іскра і метал оплавляється (Метод, вкл. фрез. спр., 1958, 183); // *перек.* Іноді, час від часу з'являтися на мить. В висках стукало молотками, мозок вертів шалений вир обіраних снів, проскакував глухий мотив глуної польської пісеньки (Хотк., II, 1966, 134); — В її очах іноді проскакують такі бісики, що просто страшно став за життя наекволишніх хлопців (Ю. Янов., II, 1954, 73); В найглибших потайниках душі старого за останні дні нема, нема та й проскочить іскорка надії (Стельмах, I, 1962, 382).

3. *неперех., розм.* Спритно, швидко пробиратися через яку-небудь перешкоду, між чимсь. Пузанов упевнено проскакував поміж стовбурами, не зачіпляючись, пірнав крізь куці, і жоден сук, жодна гілляка не зрунули під його чобітьми (Гончар, IV, 1960, 60); Якіє поспішає проскочити з Яєдозом між мисом Погобі і мисом Лазарєва, де протока найвузжча (Донч., III, 1956, 109); // Проїжджати або проходити куди-небудь, уникаючи небезпеки, минаючи перепони. Вони зміли проскакувати через облави, то пірнаючи під землю, то товаючись у німецькому складі, вони були господарями Києва (Ю. Янов., II, 1954, 42); Василь, проскочивши крізь москальський кордон, кинувся прямо у горниці, до панчича (Мирний, IV, 1955, 197); Допомоги все немає. Стало ясно — не доїхали посланці до штабу, не проскочили крізь вороже оточення (Донч., I, 1956, 53).

ПРОСКАНДУВАТИ, *ю, уєш, перех.* Док. до скандувати. — На чому спинишсь, о поете? — величаво проскандував він (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 165).

ПРОСКАЧКА, *и, ж., спорт.* Певна кількість неправильних стрибків, що позбавляє рисистого коня права на приз.

ПРОСКИГЛИТИ, *лю, лиш, док. 1. перех. і неперех.* Док. до скіглити. Проскигмила сурма (Бажан, Вибр., 1940, 168).

2. *неперех.* Скиглити якийсь час. Собаки проскиглили всю ніч.

ПРОСКИМЛИТИ, *лю, лиш, док. 1. перех. і неперех.* Док. до скімлити. — Велими добру річ ти нарає, — сказав підбадьорливо Сивоок, але Лучук глибоше западає у зневіру. — Де там! — проскімлив він. — Нічого не уйдєт! (Загреб., Диво, 1968, 150); // *безос.* — Дайте хоч закурити. — жалібно проскімливо з-за дверей (Тют., Вир, 1964, 305).

2. *неперех.* Скімлити якийсь час.

ПРОСКОРОДИТИ, *джу, днш, док., перех. 1.* Док. до скородити 1. * Образно. Чобітьми, як ралом, проскородив Він кордони чотирьох держав (Мас., Срібна дорога, 1946, 20).

2. *також без додатка.* Скородити якийсь час. Проскородив цілий день.

ПРОСКОЧИТИ *див. проєкакувати* 2.

ПРОСКРЕБТИ *див. проскрібати.*

ПРОСКРЕБТИСЯ *див. проскрібатися.*

ПРОСКРЕГОТАТИ, *очу, бчеш і ПРОСКРЕГОТІТИ, очу, отиш, док. 1. неперех.* Док. до скреготати, скреготіти. Того дня тільки двічі проскреготіли двері в камеру (Збан., Єдина, 1959, 59); Розбігаються [біляки] до таків, зникають в броньовані їхніх нутроцах.., щоб, нестерпним скреготом проскреготівши через село.. з'явитися на світланні в осіннім.. степу під Каховкою.. (Гончар, II, 1959, 374).

2. *перек., перех.* Сказати, вимовити що-небудь різким, непрямим голосом. «Дурна!» — проскреготав [Тадеуш] і, тупнувши ногою, Пішов неврівню, турботною ходою (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 248).

3. *неперех.* Скреготати, скреготіти якийсь час.

ПРОСКРЕГОТІТИ *див. проскреготати.*

ПРОСКРИПІТИ, *плю, пшш, мн. проскриплять; док.*

1. *неперех.* Док. до скрипінити 1, 4. Проскрипіли ворота; Вулицею проскрипіли повз хату дві пари кроків (Вирган, В розп. літа, 1959, 296); Сидь десь зовсім близько проскрипіє на верхів'ї верби (Гончар, Циклон, 1970, 100); Встань, орачу! Вже Прогулі вітри, Проскрипіє мороз, Вже пройшла зима! (Фр., X, 1954, 10).

2. *перех., перек., розм.* Сказати, вимовити що-небудь різким, непрямим голосом. Муєдики востаннє проскрипіє з мінарета «ла алла», і правевітрні спочивають (Коцюб., I, 1955, 291); — Барометр онає ще нижче, — проскрипіє нівоголосом Джузеппе (Ірчан, II, 1958, 326).

3. *неперех.* Скрипінити якийсь час. Всю ніч проскрипіли віконниці.

ПРОСКРИПЦІЙНИЙ, *а, е.* Прикм. до проскрипція.

Проскрипційний список.

ПРОСКРИПЦІЯ, *і, ж.* У стародавньому Римі — список осіб, яких прилюдно оголошували поза законом; публічне засудження осіб, занесених у такий список; // У феодальних і буржуазних державах — список, в який занесено прізвища підозрілих осіб; публічне засудження і переслідування осіб, занесених у такий список. З Києва сповістили, що їхати до Росії небезпечно, що російська охранка вже завела його в свої проскрипції і її агентура у Львові стежить за кожним його кроком (Кол., Терен., 1959, 347).

ПРОСКРІБАТИ, *аю, аєш, недок., ПРОСКРЕБТИ, бұ, бєш, док. 1. перех.* Скребути, робити в чому-небудь отвір.

2. *тільки док., перех. і неперех.* Скребти якийсь час.

ПРОСКРІБАТИСЯ, *аюся, аєшся, недок., ПРОСКРЕБТИСЯ, бұся, бєшся, док. 1.* Скребучись, проникати куди-небудь.

2. *тільки док.* Скребтися якийсь час.

ПРОСКУРА, *и, ж.* Білий хлібець особливої форми, що використовується в православному богослужінні. У кого гроші є, тому ніп і проскура дав (Укр.. присл., 1963, 221); — І вас просить моя матушка на чай після служби, — сказав о. Артемій до писарші, подаючи їй шматочок проскури (Н.-Лєв., IV, 1956, 54); Горпина йшла поруч, роздавала жєбракам — кому крашанку, кому — шматок проскури (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16).

ПРОСКУРКА, *и, ж.* Зменш. до пробскура. Вона сиділа у своїй скромній світлиці, застеляла стіл скатіркою й заживала проскурку (Коцюб., I, 1955, 327); Він повертався [з церкви] щоразу з проскуркою, яку ділив на три рівні частини — собі, дружині і синові Сеньці (Бурл., Напередодні, 1956, 79).

ПРОСКУРНИЦЯ, і, ж., заст. Жінка, що випікає проскури. — *Наша подільська проскурниця дає мені сливе щодня кошик проскури* (Н.-Лев., IV, 1958, 283); *Мабуть, проскурниця невдадою замисила тісто* (Мик., Повісті., 1956, 46).

ПРОСКУРНИЦЬКИЙ, а, е, заст. Належний проскурниці. *Опися Степаніана випрохала собі місце проскурниці, таки в Вільшаниці, й вже мала свою проскурницьку частку поля* (Н.-Лев., III, 1956, 204).

ПРОСКУРНЯК, а, ч., бот. Те саме, що калачинки 1.
ПРОСКУЧАТИ, аю, аєш, док. Скучати якийсь час. *Проскуचाє цесь вечір.*

ПРОСЛАБУВАТИ, ую, уєш, док., на що, чим. Те саме, що прохворіти. *6 літ була [мати] паралізована і німа, прослабувавши цілий вік на істерію, і з того амерла* (Л. Укр., V, 1956, 387).

ПРОСЛАВА, и, ж.: ◇ **Слава** і (й) **прослава** — велика слава, широка популярність. *Про нього, про Козака Мамая, не одну вже сотню літ ішли слава й прослава* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 41).

ПРОСЛАВИТИ *див.* прославлити.

ПРОСЛАВИТИСЯ *див.* прославлитися.

ПРОСЛАВЛЕННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до прославити 1, 2. *Я не задрю мудромца мудрих, і не надить мене спокій спокійних на прославленій ними землі...* (Кошоб., II, 1955, 365); *До самого 1835 р. в лісах Поділля діяв прославлений у піснях і легендах народний захисник, грова польського панства Устим Кармелюк* (Від давнини., I, 1960, 22).

2. у знач. прикм. Широко відомий, славнозвісний. *На мотопаруснику — майбутні мореплаці у робат, есе молоді, веселі хлопці-практиканти, що самі цю яхту й збудували, самі й викликалися доставити нею на завод прославленого капітана Дорошенка* (Гончар, Тронка, 1963, 340); *Кожен з нас, трудівників прославленого «Арсеналу», пишається тим, що працює на підприємстві, яке носить ім'я вождя революції* (Веч. Київ, 21.III 1963, 1).

ПРОСЛАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. прославити, прославлити. *Значну увагу Рильський, як і інші поети в час війни, віддав прославленню кращих національних традицій, особливо традицій спільної боротьби російського, українського, білоруського народів проти іноземних загарбників* (Криж., М. Рильський, 1960, 87).

ПРОСЛАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. прославити 1, 2, 4. *Спільними рисами лялькового театру різних народів були антиурядові, антиклерикальні тенденції, демократичного спрямованість, прославлення народної мудрості* (Укр. клас. опера, 1957, 22).

ПРОСЛАВЛЯТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСЛАВИТИ**, влю, виш; мн. прославліять; док., *перез.* 1. Робити кого-, що-небудь славнозвісним, популярним, відомим. — *Не журися, козаче, не прізвище прославає чоловіка, а чоловік прізвище* (Стор., I, 1957, 339); *Хтось з його родини таки достойно саде чи вкочити у ґетьманське сідло і навіки прославить рід Варав!* (Стельмах, Хліб., 1959, 84); // *чим.* Ставати славнозвісним, популярним, відомим завдяки чомусь. *Героїчною працею прославають себе одеські портовики* (Кучер, Чорноморці, 1956, 112); *Сотні тисяч синів України прославили героїчними подвигами свою прекрасну Батьківщину* (Панч, В дорозі, 1959, 251).

2. Звездичувати, вихвалити кого-, що-небудь, створювати популярність, славу комусь, чомусь (перев. описуючи в художньому творі, оспівуючи у пісні і т. ін.). *Хаєстає своїми досягненнями: Антон Шаблій і на ремонті, мовляє, такий, аким бує у жнива на комбайні, про нього пишуть у газетам, його прославають по радію* (Д. Бедзик, Серце., 1961, 39); *Не в стансах просла-*

вили [поети] милої вроду. А в тихих журливих піснях (Л. Укр., I, 1951, 172); *Прослави́мо героїв, які своїми подвигами додали краси всьому чесному світові і возвеличили свій народ і, віддавши життя за нього, самі стали безсмертними* (Довж., III, 1960, 51).

3. *перев. док., заст.* Проспівати величальну пісню. [**Горпина** (з чоркою у руці):] *Куми мої, любі мої! Заспівайте мені, прослайте мене, свою куму, Горпину Скавчлиху. Нехай я трохи заплачу* (Н.-Лев., II, 1956, 507).

4. *рідко.* Поширювати недобру славу про кого-, що-небудь. *Якраз недавно одного мого друга мало-мало що ренегатом не прославили за те, що не всім «стопнам» новорічкі візити поробив* (Л. Укр., V, 1956, 139).

ПРОСЛАВЛЯТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОСЛАВИТИСЯ**, влюся, вишся; мн. прославліяться; док. 1. Ставати славнозвісним, популярним, відомим завдяки чому-небудь. — *Козакуйте ж, процайтайте Т й нам слави уділяйте. Козакуйте ж, прославлійтесь, На нас любо оглядайтесь* (П. Куліш, Вибр., 1969, 347); *Сей таір.. прослави́вся як дуже вдатний* (Л. Укр., IV, 1954, 134); [**Поліна**]: *В тебе з дитинства талакт. Могла би прославитись своїми піснями* (Коч., II, 1956, 110).

2. *рідко.* Здобувати недобру славу. *Чи хто Вам пише такі листи, як я? Певне ні, бо я вже прославилась далеко своїми листами, що в них ніколи нема того, що треба* (Л. Укр., V, 1956, 296).

3. *тільки недок.* Пас. до прославліяти 1, 2, 4. *Пристрасно поетизувать, звездичується [у народній творчості] безсмертний Ільч, прославліється його немеркнучі ідеї* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 91).

ПРОСЛАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до прославити. *На просланім чапані, звівши покляжі руки до хлodu сонця, моли́вся Ісен-Джан* (Ле, Міжгір'я, 1953, 253); // *преславо*, *безос.* присудк. сл. *В коридорах та кімнатах просламо вичищені, вибиті, старанно повітрушувані.. килимки* (Коз., Сальвіа, 1959, 31).

2. у знач. прикм. Який прослався куди-небудь, у якомусь напрямку (про шлях, стежку і т. ін.). *Благословен навік-віків, У далі просланій безкраї, Той шлях, що Ленін запобіє* (Рильський, I, 1956, 339).

ПРОСЛАТИ *див.* простягати.

ПРОСЛАТІСЯ *див.* простягтися.

ПРОСЛІЗАННЯ, я, с. Дія за знач. прослизати. *Із слизових слинних залоз на всяку їжу тече слина — масляна слина для легшого прослизання їжі в шлунок* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 7).

ПРОСЛИЗАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСЛИЗНУТИ**, ну, нєш, док. 1. Легко, не затримуючись, проходити крізь, що-небудь або між чимсь, кудись. *Одну щучку ніяк не могла [Орися] спіймати.. Рибина.. прослизала, дружно вигинаючи рябе тіло* (Тют., Вир, 1964, 514); *І сьогодні цей лист прослизнує через Мотрині пальці і має впасти на дно скрині, як багато разів перед тим* (Вільде, Вінен., 1959, 17).

2. Спритно, швидко проходити, проповзати в який-небудь отвір, якусь щілину і т. ін. *Війці один по одному безшумно прослизали в чорку вилуку тилових дверей* (Гончар, III, 1959, 258); *Найстрашніший для неї [білки] ворог — куниця. Хижа звірина, що й по деревах лазить і в сузьеньке дупло прослизне* (Коп., Як вони., 1961, 105); // *Непомітно, ховаючись, швидко пробиратися куди-небудь, між чимсь. Коломи з західного боку, від Дунаю, підпирали важкий тисячотонний Парламент. Хаєцький, прослизавши по під стіною, підкрадався до однієї з тих колон* (Гончар, III, 1959, 287); *Він встигав швиденько прослизнути у свій клас саме тоді, коли.. Коротенько підходить до дверей* (Собко, Скеля., 1961, 26); *Юлина вийшла з хати так,*

що й не рипнули двері, прослизнула по під стіною, проповала бур'янами, вискочила на леваду (Скл., Карпати, II, 1954, 324); Курбала прослизнує між вагонетками та кріпленням і хутко подався двійчастою колею (Досв., Вибр., 1959, 194); //Потай добиратися куди-небудь, долаючи певні перешкоди; прокрадатися. В темні, безмісячні ночі, мов нечиста сила, пустирями і бездоріжжям прослизали заскорузлі, просалені до самої душі баришники в голодне місто (Стельмах, II, 1962, 35); Тут було легше прослизнути через фашистську позицію: в житті краще сховатись і фашисти тут не так пильно стежитимуть (Збан., Між.. людьми, 1955, 40); // тільки док., перен., розм. Пройти, пробратися кудись, не додержуючи правил, поза чергою, незаконно. У анонімності автора [проекту] Дементій Хомич.. побачив намагання прослизнути в архітектуру тилуче, побачив якись гитроці (Загреб., День..., 1964, 72); — Гей, куди, куди? — раптом закричав Соя до якогось молодика, що зотів прослизнути у виконком без черги (Ткач, Плем'я..., 1961, 15).

3. Плавлю і швидко пересуваються по якій-небудь поверхні, проїжджати або пропливати кудись, повз кого-, що-небудь. Байдарки прослизують по Дніпру; // Швидко пробігати. Ось прослизнула під ногами маленька в'юнка люлька (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 113).

4. перен. З'являтися на мить (про посмішку, думку і т. ін.). Насмішка прослизнула між губами її, наче голуба змійка (Вол., Місячне срібло, 1961, 110).

ПРОСЛИЗНУТИ *див.* прослизати.

ПРОСЛІД, у, ч. Те саме, що слід¹. Чи ти не бачив нічних смолоскипів у синьій небі. Як вони просліди довіз вогню по собі залишають...? (Зеров, Вибр., 1966, 164); Дозори, послані далеко в степ, не вилезли ніяких прослідів ворога (Загреб., Диво, 1968, 416).

ПРОСЛІДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко*, **ПРОСЛІДИТИ**, джу, дійш, *док., перез. і неперез.* 1. Дявигтися на що-небудь, що переміщується, рухається. Старець прослідив очима барку, поки за скалою не стовалась аж у пристань (Фр., XI, 1952, 205).

2. Стежити за ким-небудь з метою його викрити, спіймати і т. ін. [Томко:] Одному тобі найкраще прослідити Микитюка, бо він не знає тебе (Ірчан, I, 1958, 176).

3. Вивчаючи, досліджуючи тощо, встановлювати хід розвитку, зміни і т. ін. чого-небудь. Батьків батько був у Лебедині шевцем. Материн батько був у Груні хліборобом. Глибшої генеалогії не довелося мені прослідити (Вишня, I, 1956, 3).

4. Іти слідом за ким-небудь. За нею ходив зречний молодець, слідив-прослідив аж до світлоньки (Чуб., III, 1872, 315).

ПРОСЛІДИТИ¹ *див.* просліджувати.

ПРОСЛІДИТИ², джу, дійш, *док., перез., розм.* Залишити, зробити слід. Коло хати сідочок,— ой хто його прослідив? То хлопчина молоденький до дівчини приходив, черевачки приносив (Сл. Гр.).

ПРОСЛІДЖУВАТИ, ую, уєш, *перез. і неперез.* Док. до сліджувати. Повільним рухом правої руки він одгорує з лоба мокре волосся. Ольга просліджувала за цим рухом красивого парубка (Ішук, Вербівчани, 1961, 3); [Ж у р а к і в с ь к и й:] Хлопець просліджував, де Мошко зоває свої папери, викара їх, поніс до людей (Вас., III, 1960, 300); Без порівняння, без паралелей і аналогій іноді важко зрозуміти... суть тих чи інших явищ і подій. Вони необхідні для того, щоб просліджувати, який крок вперед зробило суспільство (Укр. іст. ж., 2, 1960, 31).

ПРОСЛІДОК, дку, ч., *розм.* Те саме, що слід¹. Прослідок по дорозі відко (Сл. Гр.); Зачкав, запричав трак-

тор з-під повітки... Пустив димок і дрібно загурчав І, на шляху мережани прослідки Лишаючи, у степ селом помчав (Вирган, В розп. літа, 1959, 124); Пам'ятки (сі — церковнослов'янські), де в підстави припусками примаймні прослідки живого українського наголошення, не старіші за другу половину XVI ст. (Пят. походж. укр. мов., 1956, 149).

ПРОСЛУЖИТИ, служу, служиш, *док.* Служити (у 1—7 знач.) якійсь час. В 1895 році мене перенесено на південний берег Криму, де я прослужив до 1897 р. (Кощоб., III, 1956, 281); — Я ж із козаків. Батько ціле життя в Васюринському курені прослужив (Добр., Очак. розмир, 1965, 65); Чоботи прослужили два сезони.

ПРОСЛУХ, у, ч., *розм.* Звістка про кого-, що-небудь; // Розмови, чутки. Візит Онегіна чимало Збудив у Ларіких розмов, Суєтство теж до діла встало, І прослух між людьми пішов (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 70).

◇ Ні слуху, ні прослуху див. слух.

ПРОСЛУХАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мип. ч. до прослухати 1—3; // у знач. ім. прослухав, ного, с. Те, що хто-небудь прослухав. З прослуханого розмова переходила на сучасну тему, молодіці згадували різні випадки свавільства окупантів (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 24).

ПРОСЛУХАННЯ, я, с. Дія за знач. прослухати 1, 3. Після прослухання лекцій слухачі школи в своїх господарствах проводять практичні заняття на полях (Рад. Укр., 19.I 1964, 1).

ПРОСЛУХАТИ *див.* прослухувати.

ПРОСЛУХАТИ, аю, аєш, *недок., перез. і неперез., розм.* Пильно прислухатися до того, що говориться навколо. Іще слухав-прослухав, чи не судить його де козак альбо (або) мужик (Сл. Гр.); Начальство, прийнявши казну, зараз хотілося прослухати, де хоч мало дешевий хліб, і порозилаало, щоб якомога його накупити (Кв.-Осн., II, 1956, 139).

ПРОСЛУХОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прослухувати 1—3. Прослуховування магнітофонних записів.

ПРОСЛУХОВУВАТИ *див.* прослухувати.

ПРОСЛУХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прослухувати 1—3. Прослухування і обговорення музичних нотинок стало традицією в Спілці композиторів України (Мист., 3, 1964, 15).

ПРОСЛУХУВАТИ, ую, уєш і **ПРОСЛУХОВУВАТИ**, ую, уєш, *недок., ПРОСЛУХАТИ, аю, аєш, *док., перез.* 1. Слухати що-небудь з початку до кінця; вислухувати кого-небудь з початку до кінця. Прокинувшись ранком, Василь прослуховував зведення (Цюпа, Назустріч..., 1958, 235); Хведір поніс таке, що Хієря, прослухавши, аж переступався (Мирний, III, 1954, 57); Увечері Михайло повертався зі школи, де прослухав лекцію на антиреалістичну тему (Томч., Жменяки, 1964, 302); // Проходить курс, розділ навчальної дисципліни, слухаючи лекції. Прослухати курс фізіології рослин.*

2. Не слухати, не чути сказаного. — А що ж то за Маруся? — спитався Василь... і дух притаїв, і боїться, щоб ні жодного словечка не прослухати, що йому буде Левко розказувати (Кв.-Осн., II, 1956, 32); Сказано, дитина: всі очі були на барвисті малюнки в тексті [книжки], а слова — щось і почує витинати батьком, а щось, може, й прослухав (Головко, I, 1957, 392).

3. Вислуховуючи, визначати стан кого-, чого-небудь. Прослухувати зворого; Прослухати серце; // Перевіряти на слух стан або роботу чого-небудь. Прослухувати мотор.

4. тільки *док.* Слухати якийсь час. Прослухати цілий день радіо.

ПРОСЛУХУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Бути чут-

ним, чути. *Різкий металічний стук, який прослухується на всіх режимах роботи двигуна, свідчить про збільшення зазора між поршневим пальцем і ступками* (Шідручник шофера..., 1960, 25).

2. Пас. до прослухувати 1, 3.

ПРОСЛЬОЗИТИСЯ, *окуся, озійся, док., рідко.* Заплакати від зворушення. *Капітан..., кажуть, навіть просльозився від того, що став батьком чудового сина* (Земляк, Гвівний Спратіон, 1960, 58).

ПРОСМАЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до просмажити. *Нарешті пройшов догожданий дощ. Усе враз зазеленіло, віджили просмажені посухою злаба, розправили зі'яле листя овочі* (Багмут, Подвиг..., 1961, 51).

ПРОСМАЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. просмажити, просмажувати 1, 2 і стан за знач. просмажитися, просмажуватися. *Про ступинь просмаження узнають з пружності м'яса і кольору соку, що витікає при проколі* (Технол. пригот. їжі, 1957, 159).

ПРОСМАЖИТИ *див.* просмажувати.

ПРОСМАЖИТИСЯ *див.* просмажуватися.

ПРОСМАЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просмажувати 1, 2 і стан за знач. просмажуватися 1, 2. *Просмажування м'яса.*

ПРОСМАЖУВАТИ, *ую, уєш, недок., ПРОСМАЖИТИ, *жу, жиш, док., перех.* 1. Смажити довго, до повної готовності. *Зелені солоні помідори варять до розм'яккання, пропускають через м'ясорубку, віджимають і добре просмажують* (Укр. страви, 1957, 39).*

2. *перен., розм.* Сильно прогрівати, висушувати. *Сонце просмажило землю.*

3. *тільки док., також без додатка.* Смажити якийсь час. *Просмажити м'ясо півгодини.*

ПРОСМАЖУВАТИСЯ, *ується, недок., ПРОСМАЖИТИСЯ, *иться, док.* 1. Смажитися довго, до повної готовності. *М'ясо добре просмажилось.**

2. *перен., розм.* Сильно прогріватися, висушуватися.

3. *тільки док.* Смажитися якийсь час.

4. *тільки недок.* Пас. до просмажувати 1, 2.

ПРОСМАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до просмаляти. *Хвала тобі, моя шинель, Просмалена в бою святому!* (Нех., Дорога..., 1945, 38); *Сли край лугу Пожурі друзі. Димом закурили Просмалені горіхові люльки* (Воровько, Тепло..., 1959, 145); *Хто незнайомий глянув би збоку на них, аж неймовірним йому здалося б, що цей щуплявий, до чорноти просмалений сонцем чоловічок та дав життя цьому білявому ставному юнакові* (Гончар, Тронка, 1963, 4).

ПРОСМАЛЯТИ *див.* просмалювати.

ПРОСМАЛЮВАТИ, *ую, юєш, недок., ПРОСМАЛЯТИ, *смалю, смалиш, док., перех.* 1. Пропалювати щонебудь наскрізь. *Я у грубі запалив, собі штани просмаляв* (Чуб., III, 1872, 426).*

2. Піддавати тривалій дії вогню, диму і т. ін. *Просмаляти люльку; // Обпикати, обвітрювати шкіру, роблячи її смуглою, темною* (про сонце, вітер).

3. *тільки док.* Смаляти якийсь час.

ПРОСМЕРДІЛИЙ, а, е, *розм.* Який просмердівся. *Викублювалися [вовчата] в просмердлому це з літа лізги* (Загреб., Шепіт, 1966, 10); *Іздові позаякши чимдуж і, випереджаючи один одного, в розгоні влітали в пристанційне містечко, як у вогняну просіку, в задимлені, просмерділі заці* (Гончар, III, 1959, 377).

ПРОСМЕРДІТИ, *джу, дїш, док., перех., розм.* Прочити, наповнити щонебудь непріємним запахом. *— Ляжте ваші сорочки ціліснінькі й новіснінькі в скрині... Встигнете просмердіти їх потім та вошами обшукати* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 84); * *Образно.*

— *Усюди, де прокопаєш трохи глибше, добувається та проклята ропя!*. *Просмердіє* (сморід ропи) *наж ціле наше життя* (Фр., VIII, 1952, 349).

ПРОСМЕРДІТИСЯ, *джуся, дїсья, док., розм.* Прочитися, наповнитися, пропахнути непріємним запахом. *— Та біля тебе ж стоять не можна! — обурився Максим. — Вже наскрізь просмердієся горіакою* (Ткач, Арена, 1960, 34); *— Курите там день і ніч. Ти ж уже просмердієся тютюновим димом* (Логв., Літа..., 1960, 51).

ПРОСМИКНУТИ *див.* просмикувати.

ПРОСМИКНУТИСЯ *див.* просмикуватися.

ПРОСМИКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просмикувати і просмикуватися.

ПРОСМИКУВАТИ, *ую, уєш, недок., ПРОСМИКНУТИ, *нў, нєш, док., перех.* Смикаючи, просовувати щонебудь у щось, крізь щось. *Просмикнути стрічку в кільце; * Образно. В світлах небесах Вже сонце виграв, виблискує рум'яно І смуги огняні просмикує з туману* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 208).*

ПРОСМИКУВАТИСЯ, *ується, недок., ПРОСМИКНУТИСЯ, *нєється, док. і.* Просовуватися у щонебудь, крізь щось. * *Образно. З світлиці через нещільно причинені віконниці просмикувались довгі смуги світа й падали на тин* (Н.-Лев., III, 1956, 97).*

2. *тільки недок.* Пас. до просмикувати.

ПРОСМІХАТИСЯ, *аюся, ашсья, недок., ПРОСМІХНУТИСЯ, *нўся, нєсья, док., діал.* Усміхатися.*

ПРОСМІХНУТИСЯ *див.* просміхатися.

ПРОСМІШКА, *и, ж., діал.* Насмішка. *— Які ж в тебе очі бистрі до чужого добра! — дивуються Григорій. — Гляди, щоб їх не покосило. — Але Марія не зважає на просмішку* (Стельмах, I, 1962, 230).

ПРОСМІШНИК, а, ч., *діал.* Насмішник. *— Аби ще капелинка олії, то був би я... кум королю. Василюка, хоч і знав, що воно й до чого, але посміхався своєму просмішнику, іде до мисника, приносить пляшечку* (Стельмах, I, 1962, 379).

ПРОСМІШНИЦЯ, *і, ж., діал.* Жін. до просмішник. *Ще ажилось два роки тому він батогом підтьобував Христиму, щоб не була такою просмішницею, а тепер вона його петлею зашморгнула, будь ти неладна...* (Стельмах, I, 1962, 546).

ПРОСМІЯТИ, *ію, ієш, док., перех., розм.* 1. *також без додатка.* Те саме, що вісміяти. *Якби за годинку перед тим Маєя побачила, що зто робить такі штуки, сама просміяла б; а тепер ось як!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 12).

2. Втратити щонебудь через сміх, сміючись. *— А яка ж в доля тієї дівки, що ся сміяла? — Вона свою долю просміяла* (Сл. Гр.).

ПРОСМІЯТИСЯ, *іюся, ієсья, док.* Сміятися якийсь час.

ПРОСМОКТАТИ *див.* просмоктувати.

ПРОСМОКТАТИСЯ *див.* просмоктуватися.

ПРОСМОКТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просмоктувати і просмоктуватися.

ПРОСМОКТУВАТИ, *ую, уєш, недок., ПРОСМОКТАТИ, *мокчў, мőkчеш, док., перех.* 1. Просочуючись, утворювати отвір у чому-небудь (про ріднаю). *Вода раз грєбло просмоктала... Ну, що ж! узять би й загатиць, Так ні! Мірошник спить та спить* (Гл., Вибр., 1951, 13).*

2. Всмоктуючи щонебудь (перев. повітря), проводити через щось. *Вентилятор просмоктує повітря через радіатор і по повітропроводах нагїтає його до вітрових стекол* (Шідручник шофера..., 1960, 281).

3. Смокчуча (у 1—3 знач.), робити в чому-небудь отвір.

4. тільки док., також без додатка. Смоктати якийсь час.

ПРОСМІКТУВАТИСЯ, устяться, *недок.*, **ПРОСМОКТАТИСЯ**, мокчється, *док.* 1. Просочуючись, проникати кудя-небудь (про рідану). Води морські прісняють (стають прісними), у лоно землі просмоктавшись (Зеров, Вибр., 1966, 172); В тривоги, щоб вода не просмокталася в ранець, в якому лежали коробки з гамма-глобуліном, закутав [Федір] його в піджака (Мушк., Серце..., 1962, 86).

2. тільки *недок.* Пас. до просміктувати.

ПРОСМОЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до просмоляти. Бує він [човен].. латаний-перелатаний, наскрізь просмолений, з розбитими кочетами, набубнявілими веслами (Дмит., Наречена, 1959, 156); Чумаки йдуть з Криму в тежидж, просмолені сорочках (Довж., Зап. Десна, 1957, 517).

2. у знач. прикм. Який просіянув смолою, вкрився плямами смоли. Ще з полудня між заробітчанами.. стали з'являтися дніпровські матроси, вантажники та якісь енергійні просмолені юнаки (Гончар, Таврія, 1952, 86).

ПРОСМОЛІТИ *див.* просмоблювати.

ПРОСМОЛІТИСЯ *див.* просмоблюватися.

ПРОСМОЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. просмоблювати. *Просмоблювання човна.*

ПРОСМОЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСМОЛІТИ**, смолію, смоліш, *док.*, *перез.* Покривати або просочувати смолою. Всі човани, які були там, лежали на березі перекинуті догори дном. Їх просмолювали, фарбували (Сміл., Сашко, 1957, 38); Змоє загоїлось мені Дуб просмолить, приготуєть снасті На голубій Шекні (Забашта, Нові береги, 1950, 102).

ПРОСМОЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОСМОЛІТИСЯ**, смоліється, *док.* 1. Просякати смолою, вкриватися плямами смоли. В ядиновому насінні багато смоли. Тіло пташки [квівоноса] так просмоліється, що не піддається розкладу (Коп., Як вони..., 1948, 90).

2. тільки *недок.* Пас. до просмоблювати.

ПРОСНІДАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *перез.*, *розм.* Втратити через свіданок, свідуючи. Ти свою долю у неділю проспівала, а в п'ятницю проспівала (Номис, 1864, № 8878).

2. *неперез.* Снідати якийсь час.

ПРОСНУТИСЯ *див.* проспніатися 1.

ПРОСО, а, с. 1. Знакова рослина, з зерен якої одержують пшоно. Просо вітру боїться, а дощеві клається (Укр.. присл., 1963, 251); Гарячо зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелється килим яєно-зеленого вієса, а далі.. темніє просо (Коцюб., І, 1955, 17); — Моя батьківщина — на Дамелевиціні. Пшеничка там родила, житечко, просо (Тют., Вир, 1964, 373).

△ Волосовидне прбсо (*Panicum capillare* L.) — бур'ян, що засмічує польові культури; Кўряче прбсо (*Panicum crus galli* L.) — бур'ян, що засмічує рис, просанні культури і просо.

2. Зерно цієї рослини. Отець Харитін одіжкнує кожору й видає парубкові вієса, а титар позносив в кожору міжку з борошном, з крупами, з просом та квасолею (Н.-Лев., III, 1956, 184); Діючка кинула проса курям (Донч., Вибр., 1948, 213); * У порівн. Старий підходить до озера, на якому воруються надвечірні дукати сонця і перша в'язь молоденкої, дрібної, мов просо, ряски (Стельмах, І, 1962, 424).

◇ Дертн (драти) прбсо *див.* дертн.

3. тільки *жн.* прбса. Поле цієї рослини; самі ці рослини на полі. Вік [горобець] літає у сусіднє село на прбса, і такий прилетів повний, круглий та товстень-

кий, як грудка масла (Фр., IV, 1950, 103); У чорних просах степу мріють заіржавлені рейки залізниці (Кос., Новелі, 1962, 62).

◆ Не сунь (не тїкай, не потїкай, не пхай і т. ін.) носа до чужого прбса (у чужє прбсо) — не втручайся у чужі справи; не втручайся куди не слід. Боляса [Оленіха] стріч. Справді, Марусякові моги донести, що виділи, мовляв, Оленізу — бігла до Криворієні. Взагалі всіякі думки брали. З усіх боків можна було чекати, що скажуть; у чужє просо не сунь свого носа (Хотк., II, 1966, 176); — А про незлоустєво у вашій ланці мовчати? — гостро кричала Олеся. — Не тїкай носа до чужого прбса!.. — Це просо наше, колгоспне... (Вол., Дні..., 1958, 146); Обмови, осуджуєання неспісунїх батько не терпів і, коли кому заганявся язик у той бік, умів зручимо зворотом.. збити його з дороги, а молодшого бувало й попросту покортав: «Не пхай носа до чужого прбса!» (Фр., IV, 1950, 193).

ПРОСОВАТИ, аю, аєш, *док.*, *перез.* Совати якийсь час. Цілий день просовав яєблі з мїєця на мїєця.

ПРОСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просбувати і просбуватися.

ПРОСУВАТИ, ую, уєш і **ПРОСУВАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСУНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перез.* 1. Сунути, протягувати що-небудь кудись, крізь щось. Міцно чїпляю до сучка ремїнь. Ось так вай, так... Просвою голову в зашпорг і сам не тїкаю: се справжнє чи тільки гра... (Коцюб., II, 1955, 268); Максим сидить на прилькчу, просвоює в ніч то ліву, то праву ногу, щоб нагрїти (Гуд., З горїха..., 1967, 19); — Кого ви там вїзхвалєте так? — спитав він, просуючи голову у дєєрі (Міртний, III, 1954, 176); Нарешті боддур повалився. Поширивши тротї дїрку, Василь просунув у продузину руки й піднявся на мускулах (Хотк., І, 1966, 118); Притиснувшись до муру, Шмалєко просунув стєва муштєта в нішу (Добр., Очак. розмир, 1965, 169).

◇ Пальця просунути нікуди (ніде, нігде) *див.* палець.

2. Сунути, перемїшати що-небудь вперед. Я бачу, що мїй партнер розпочинає небезпечний рейд. Знімаю пішака і просуюю свого (Кол., На фронті..., 1959, 122); // *перен.*, *розм.* Влаштувати кого-небудь кудись нечесним способом; протягати. Навколо підїймається густиї частокї рук. Зїтхаючи, підєодить руку і Полїкарп Серєєнко, хоча й не встиг він просунути когось із своєї, хай самої далекої, рїдні (Стельмах, II, 1962, 20); // *перен.* Сприяті розвиткові, поступальному рухові і т. ін. Тисячі дрібних раціональних нововведєнь просують нас вперед далі, ніж один великий стрибок, не підкрїплений цєглинами дрібних відкриттїв і вдосконалень (Загреб., Спєка, 1961, 51); Хїмік майбутнього повинен бути ще й математиком. І тільки тоді можна стверджувати, що хїмія стане на порозї великих відкриттїв, які просунуть людство вперед по шляху невпїнного прогрєсу (Знаннє..., 10, 1967, 13).

3. *перен.* Те саме, що вєсувати 2.

4. *перен.* Впроваджувати в що-небудь, поширювати десь. Винятково видатні гїбриди можна зразу просувати безпосередньо у виробництво як нові сорти (Юнім мїчур., 1955, 59); Нові сорти абрикосів, персиків.. дають змогу просунути ці культури у північні райони рєспублїки (Колг. Укр., 10, 1957, 24).

ПРОСУВАТИСЯ, уюся, уєшся і **ПРОСУВАТИСЯ**, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОСУНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Сунутися, всовуватися кудись, крізь щось. У дєєрі просовується якась дїєовїжна фігура. Щось цїбате, в довгїй, аж до п'ят, свитинї (Хотк., II, 1966, 419); Він підїймає вєрота, просовується на подїєр'я і, не кваплячись, суне до дровитїн своє опачистє тіло (Стельмах, II, 1962, 36); — Знаю я вас, як захворїш

Удасте тільки з себе зворого, — каже Пищимуха, ледве просовуючись у двері (Мирний, IV, 1955, 361); Безшумно відхилиються двері, просувається голова Шпаценка (Коч., II, 1956, 111); Засць вплізнув у темну печеру, а за ним ледве просунулись Улаас та Юрко (Н.-Лев., III, 1956, 292); Шумаков почує, що у шпару, вирізану в дверях для пошти, просунувся лист (Голов., Тополя., 1965, 178); // рідко. Стирчати з якогось отвору, щілини. З драмої торби.. просовується свердеа (Вовчок, VI, 1956, 284).

2. **Перемішатися, рухатися у певному напрямку.** Чорні хмари.. просовувалися повоалі і збільшували темряву літнього вечора (Ле, Вибр., 1939, 65); Не раз, в хвилю спочинку, смерком, коли предмети зовалися в тінях, а ми просувалися плечем до плеча,.. твій голос теплішав на гадзках про далекі вже роки дитинства (Коцюб., II, 1955, 356); **Перейшли** [мандрівників] вброді напівпересохлу річку Ірвіз і просувалися тепер її лівим берегом, залишивши праворуч гору з могилами батирів (Тулуб, В степу..., 1964, 256); Біла мечета просунулась якась жіноча постать (Коцюб., I, 1955, 397); Фелікс поглянув Вою з дівчинкою у ринву, наказав повзти й не оглядатися. Сам швидко заповз слідом, просунувся за Волею кілька метрів і зазмер (Ю. Янов., II, 1954, 44); // Рухаючись, переміщуючись, наступати, займати нові позиції (про військ.). Доводилося штурмувати кожну ферму, кожне містечко, просовуючись вперед кілометр за кілометром (Гончар, III, 1959, 225); Героїчні захисники Севастополя.. перейшли одразу в наступ і просунулись на три-чотири кілометри (Кучер, Чорноморці, 1956, 410); // З трудом пробиратися крізь патовп; протовплюватися. Народ.. все прибуває. Якесь розхристана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь патовп ближче до хати (Коцюб., II, 1955, 178); Кожен знав, хто прийде, і кожен просувався вперед своїми очима побачити (Мирний, I, 1949, 190); Хлопці прийшли до клубу й ледве.. проштовсталися крізь густих патовп молоді. Поперебу просувався.. Павло (Епік, Тв., 1958, 400); Люди тісніше обступили парубка. Тарас, зривувачи, що мова йде про загадку залізницю, просунує й собі ближче (Ів., Тарас, шляхи, 1954, 71); // З трудом пробиратися між чимсь. Вона між лавами просовується жваво, Як м'ячик котиться, еклонкуючись усім, І грає усміхом веселим та легким (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 44); // **перен.** Розвиватися, прогресувати. Життя показує, що всієї проблеми розвороєння не можна розв'язати відразу, і тому краще просунутися вперед на одиі крок, ніж тупцювати на місці або тягти назад (Ком. Укр., 9, 1963, 16); // **перен.** З'являтися, змінюючи одне одного (про думки, образи і т. ін.). В його голові мигтіали якісь шматки думок, просувалися якісь неясні образи, та він ніяк не міг впіймати їх (Коцюб., I, 1955, 123).

3. **перен.** Досягати успіхів у чому-небудь. За минуле п'ятиріччя Радянський Союз просунувся вперед в економічному змаганні з розвинутими капіталістичними країнами (Матер. XXV з. КПРС, 1976, 130); // **По-трапляти** в певне товариство. — Хазайнуй, сину, як і батько твій хазайнував.. — Ні вже, годі!.. — То, про мене, й просовуєш в нас! Бог тобі на поміч (Н.-Лев., I, 1956, 182).

4. **перен.** Поширюватися десь. З легкої руки мічуринці садівництва просунулось у віддалені пінічні райони (Гончар, М. Братусь, 1951, 74).

ПРОСОДІЧНИЙ, а, е, спец. Прикм. до просодія. **ПРОСОДІЯ**, і, ж., спец. 1. Система вимови наголошених і ненаголошених, довгих і коротких складів у певній мові. Старогрецькі поети й музики при укладі мелодії в музичні такти брали до уваги також просодію

тексту, тобто природну довготу й короткість голосних (Муз. праці, 1970, 26).

2. Вчення про співвідношення складів у вірші; сукупність правил віршування.

ПРОСОКОТАТИ, бче і **ПРОСОКОТИТИ**, тить. Док. до сокоатати, сокотіти. Курка просокотала.

ПРОСОКОТИТИ *див.* просокотати.

ПРОСОЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до просолити. Січкар.. епаковував у мішки з зерном кунді добре просолоного сала (Стецьмах, II, 1962, 36); * **Образно.** Ізні тіла, пропечені до кісток сонцем, просолені морем, засмагли до темно-брунатного кольору (Собко, Скеля., 1961, 9); Несподівана туга, боляча, дзвінка, просолена ідким розпачем, утонула в каліці серце Романа (Бабяк, Вишн. сад, 1960, 202).

2. у знач. прикм. Пригот. солінням (про страву). На століх страви-страхи, так батечку мій!.. там і лешні... і холодию з раками і з просолоною остринкою (Кв.-Осн., II, 1956, 241).

3. у знач. прикм. Який просолився. * **Образно.** Збуджені просолені матроси На підбір — красисі, молоді (Гіринк, Стартують..., 1963, 95).

ПРОСОЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. просолити, прособлювати і стан за знач. просолітися, прособлюватися.

ПРОСОЛИТИ *див.* прособлювати.

ПРОСОЛИТИСЯ *див.* прособлюватися.

ПРОСОЛИТИ, іє, док. Просякнути сіллю, набратися солі, стати солоним. Просолила риба (Сл. Гр.); Паащ-палатка так просолила, що дощова вода в ній зробилася солонішою, ніж морська (Кучер, Голод, 1961, 261).

ПРОСОЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. прособлювати і стан за знач. прособлюватися.

ПРОСОЛЮВАТИ, юю, юш, *недок.*, **ПРОСОЛИТИ**, солю, солиш, док., *перех.* Просочувати, насичувати щонебудь сіллю. Холодні хвилі так вимили й просолили його рани за чотири доби, що вони не кровоточать (Довж., Зап. Десна. 1957, 395).

ПРОСОЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОСОЛИТИСЯ**, соляться, док. 1. Просякати сіллю, набиратися солі, ставати солоним. Стало сало просолюватися (Сл. Гр.); * **Образно.** Море било й гризло його, як прибережну скелю; він (Джузеппе) став шерсткий, як губка, просолюєся, наче канат (Коцюб., II, 1955, 417).

2. тільки *недок.* Пас. до прособлювати.

ПРОСОННЯ, я, с., *розм.* Неповне пробудження, стан напівсну. Карпо Богун з ранкового пробоння таки почує калатання дзвонів у селі (Ле, Хмельницький, I, 1957, 300); Оксана заплакала. Павло вхопив її за плечі й почав злегенька трусити, наче хотів розбудити з якогось важкого й зірконого просоння (Кучер, Голод, 1961, 58).

ПРОСОРУШКА, и, ж. Машина для переробки проса на пшоно. Другого [двигуна] доведеться ставити на господарському дворі — качати воду, крутити віялку, просорувати, соломорізьку (Ю. Янов., Мпр, 1956, 102).

ПРОСОТАТИСЯ *див.* прособуватися.

ПРОСОТИТИСЯ *див.* прособуватися.

ПРОСОТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОСОТИТИСЯ**, сотяться і **ПРОСОТАТИСЯ**, ається, док., *розм.* Те саме, що прособуватися². Ледь чутию долато туркотіння тракторів, ніби звук просотувався крізь темряву (Коп., Земля., 1957, 84); Ті ріані чутки, що просотувалися крізь невидимі шпарки тюрми, були розірквані, несправні (Сміл., Сад, 1952, 55); В тишу задонської місячної ночі просоталося переличасте гудіння (Хор., Незакінч. політ, 1960, 24); Ратом ще кілька голосів разом озвучуovali: — Ніжуй!!!.. Де вони просоталися — було невідомо, хоча, зрештою, тут це не

було незвичайним явищем: в горах нерідко ні в них, ні в нас не було суцільної оборони (Гончар, III, 1959, 116).
ПРОСОХЛИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до просохнути. Довгим весняним ключем, як журавлі, пливли по небі хмари, недавно просохлий камінь білів на сонці (Коцюб., II, 1955, 360); Султан весело біг м'якою дорожкою, ще не встигши цілком просохлою на свіжих весняних вітрах (Крот., Сини..., 1948, 56); [Свічкого а с:] Треба розвести [чорнило] і каламар просохлий цей наповнити (Коч., П'єси, 1951, 15); Дмитро повертався в село. На його обличчя з слідами просохлого поту... лежала задума (Стельмах, II, 1962, 338).

ПРОСОХНУТИ *див.* просихати.

ПРОСОХТИ *див.* просихати.

ПРОСОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до просочити. Байдужістю проходить повз нього чумаки з наймитами своїми — в чорних, нависисне, від нападу нужі, просочених дьогтем сорочках, з пінем, що куняє на передній мажі, котрий будив їх у дорозі щоранку (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 25); * Образно. Накруєги панувала важка, просочена місячним промінням тиша (Гжицький, Опрятши, 1962, 35).

ПРОСОЧЕННЯ¹, я, с. Дія за знач. просочити, просочувати і стан за знач. просочитися, просочуватися¹. Колектив [заводу]... створив рецептуру і технологію кількох нових канатних мастил. Одне для просочення органічних осердь, три — для покриття волокон (Роб. газ., 6.III 1965, 2).

ПРОСОЧЕННЯ², я, с. Дія за знач. просочити, просочуватися².

ПРОСОЧИТИ *див.* просочувати.

ПРОСОЧИТИСЯ¹ *див.* просочуватися¹.

ПРОСОЧИТИСЯ² *див.* просочуватися².

ПРОСОЧУВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для просочування (*див.* просочування¹). Просочувальне масло... можна зберігати у баках, цистернах або в металевих бочках (Сіль. ліній електропередачі, 1956, 97).

ПРОСОЧУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. просочувати і стан за знач. просочуватися¹. Просочування деревини мономерами з наступною їх полімеризацією дає змогу одержувати матеріали, які не стійкімають вологу, стійкі проти грибкових захворювань (Веч. Київ, 20.IX 1967, 4).

ПРОСОЧУВАННЯ², я, с. Дія за знач. просочуватися². — Насип має скріпити разом із заложеними мішками стіж шпунта з дмищем, має забезпечити перегатку від просочування води через щільники (Коцюба, Нові береги, 1959, 142).

ПРОСОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСОЧИТИ**, сочю, сочйш, *док.*, *перех.* Наскрізь промочувати, насичувати якою-небудь рідиною. Широкі димоткані сорочки і брюкшати штани, тьєрді й чорні, як корячумаки навмисно просочують їх дьогтем «від чуми та від задими» (Тулуб, Людолова, I, 1957, 380); На рієних місяцях, що не мають нагилу, вода від дощі і снігу застоється і просочує всі водопроникні шару, які лежать над водотриєким шаром (Фіз. геогр., 5, 1956, 53); // Насичувати якимсь запахом, сповнювати димом і т. ін. * Образно. Як хворий не намагався забутиш, викинути з голови спогади, вони просочували мозок, як нудний чад (Добр., Очак. розмір, 1965, 391); // *перен.* Сповнювати чим-небудь, поширювати десь. Буржуазне кіно чимало попрацювало над тим, щоб просочити все людське отрутою вульгарності й цинізму (Ком. Укр., 4, 1968, 81).

ПРОСОЧУВАТИСЯ¹, ується, *недок.*, **ПРОСОЧИТИСЯ**, сочйться, *док.*, *чим.* 1. Наскрізь просякати, насичуватися якою-небудь рідиною. Коли деталі [з залізографіту] до двох годин кип'ятити у машинному маслі, вони просочуються ним, а тому в процесі роботи мають

власне «самомащення» (Наука..., 7, 1964, 17); *Перев'язали туго рану, і просочився кров'ю бинт...* (Сос., I, 1957, 302); // Насичуватися якимсь запахом, сповнюватися димом і т. ін. Під'їзав вогонь дядько Олега.. Він весь просочився духом конюшини, лапати квітки заплуталися в його старому, протеченому жнив'яним сонцем одязі (Гул., Скупана..., 1965, 112).

2. тільки *недок.* Пас. до просочувати.

ПРОСОЧУВАТИСЯ², ується, *недок.*, **ПРОСОЧИТИСЯ**, сочйться, *док.* 1. Поступово проникати крізь що-небудь, витікати, виділятися краплями або тонким струменем (про рідину). Вода просочується з гір скрізь з ґрунту й стікає по камінцях по вулиці (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Перев'язку зробив [пораненній] неміло. Кров швидко просочувалась крізь полотно* (Шиян, Гроза., 1956, 82); *Дяля і тьотля Вара витерли його, обмили сукном та чератою, щоб не просочилась в ящик волога* (Гончар, IV, 1960, 45); * Образно. Далі, крізь сину вечірню вуаль, просочуються контури могутньої греблі (Баш, П'єси, 1958, 137); // Проникати, проходити через якісь отвори, щілина тощо (про повітря, запахи і т. ін.). *Встановиши, що повітря ніде не просочується, сигнальникі став попускати камат [з водолазом]* (Трубл., Шхуна..., 1940, 312); *До самої гати підводять чималий сад, і навіть тепер, на морозі, тут пахне влєжаними аблуками: певне, десь з невидимих душиєників просочується міцний дух* (Стельмах, I, 1962, 74); *Холодний жовтєвий вітер просочується крізь подертий намет і задугав тьмяний вогник* (Тулуб, Людолова, II, 1957, 543); // Пробиваючись крізь що-небудь, проникати, попадати кудись (про світло, звуки і т. ін.). *Крізь грубе... зеленковате [зеленкувате] скло, з якого був зроблений дах шопи, просочувалися перші зливі літнього досвітку* (Фр., III, 1950, 326); *Іноді привидно просочувався крізь стіну томенький голосок Ганнусі* (Коп., Лейтенанти, 1947, 78); *Засвітили лампу, і жовтає світло заповнило кімнату, просочилося... крізь щілини за ширму* (Грим., Кавалер., 1955, 34); — *А хто там ходить?* — *Це я, Митрофане Вакулоичу, — просочився крізь отвір для саморобного ключа сумирній голос Кузьми Василенка* (Стельмах, II, 1962, 93); // *перен.* Доходити, поширюватися, ставати відомим (про чутки, відомості і т. ін.). *Починалися памкі бесіди про новини, які коли-не-коли та й просочувалися сюди в Оренбурга, а іноді й з берега Вісли* (Тулуб, В степу..., 1964, 156); — *Від його сєідчень не залежать терміє наступу фронту, товаришу Федір! Але ми хочемо знати, як просочилася тьєвниця яєки до зрадника* (Ю. Янов., I, 1954, 234); // *перен.* Поступово охоплювати кого-небудь, заволодівати кимсь (про почуття). *Від передумаття гострих нападєк, власне, й просочуваєся в душу Нєстора неспокій* (Вол., Озеро..., 1959, 68); // *перен.* Проникати куди-небудь (про думки, ідеї і т. ін.). *Буржуазна ідеологія просочується до нашого середовища з капіталістичного світу* (Рад. Укр., 29.III 1963, 2).

2. *перен.* Непомітно або долаючи якісь перепони, пробиратися, проникати куди-небудь, углиб чогось. *Доєить сумирне поводження натовпу, що оточував ганєк стїєради (а іноді дєкто просочуваєся й до примієнєня), тільки стєрдило ієлний намір* (Епїк, Тв., 1958, 334); *Жодна жива душа не могла просочитися крізь щїєльне плєтєвоє патрулє* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 73).

ПРОСП'ЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до просп'ятися. *Плєєє місяць круєолощий. І мир перєозєданий Одпочє на лєні нєчі. Тїько ми, Адамє... Нє одпочєвєм до самої дозовини у просп'янім раї* (Шєвч., II, 1963, 294).

ПРОСП'ЯТИ *див.* просп'ятися.

ПРОСП'ЯТИСЯ *див.* просп'ятися².

ПРОСПЕКТ, у, ч. 1. Широка і пряма міська вулиця. *Микола йшов назмання Нееським проспектом, не питаючи в людей дороги* (Кучер, Зол. руки, 1948, 162).

2. Докладний план, короткий зміст наукової праці або певного видання, що готується до друку. *У 1938 р. Інститут української літератури взявся за створення систематичного огляду. Був складений і надрукований проспект першого тому, присвяченого давній українській літературі* (Від давнини..., I, 1960, 70).

3. Рекламна листівка або буклет; довідник з описом того, що рекламується. *Прспект туристських мандрівок.*

ПРОСПЕРЕЧАТИСЯ, аюся, аься, док. Сперечатися якийсь час. *Одного разу в цілий вечір просперечалася з Трушем і Ганкевичем — за Вас* (Л. Укр., V, 1956, 433).

ПРОСПИРТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проспиртувати. *Проспиртовані препарати.*

ПРОСПИРТОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОСПИРТУВАТИ**, ую, уеш, док., *перех.* Просочувати, насичувати що-небудь спиртом. *Проспиртувати препарат.*

ПРОСПИРТОВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОСПИРТУВАТИСЯ**, ується, док. 1. Просякати, насичуватися спиртом.

2. тільки недок. Пас. до проспиртувати. **ПРОСПИРТУВАТИ** *див.* проспиртувати.

ПРОСПИРТУВАТИСЯ *див.* проспиртуватися.

ПРОСПІВАННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проспівати. *О, ще не всі умерли жааі, Не всі проспівані пісні, Не всі затмарилися дааі, — Ше кроє кипить, клекоє в шалі* (Олесь, Вибр., 1958, 193); *Шашубий грає на домбрі й співає пісню, присвячену Абаю.. Після кожної проспіваної строфи народний акин щоразу підводиться і низько екхонається портретові Абая* (Мас., Роман., 1970, 194); *// проспівано, безос. присудк. с. Перша частина концерту близилась до кінця. Було проспівано сопраноє solo [соло]; програно на фортепіані сонату* (Сам., II, 1958, 222); *Скільки пісень, що крають душу, проспівано дорогою, скільки снів проліто, скільки поговано надій!* (Довж., III, 1960, 49).

◇ **Проспівана** пісенька чия — прийшов (приходить) кінець кому-, чому-небудь (про часев життя, чийсь успіхи і т. ін.). — *Ну, .. Корнїю, проспівана твоя пісенька. Хоч би вже смерть, та не така паскудна* (Збан., Малия. дзвін, 1958, 253).

ПРОСПІВАТИ, аю, аьш, док. 1. *перех.* і без додатка. Виконати голосом музичний твір або його частину, відтворити голосом музичний звук, музичну фразу. *Прспівав він та й ажок, і тоді ледве схамкнулася стара мати і каже: «Кармелю! Де, в кого ти навчився такої пісні?»* (Вовчок, I, 1955, 349); *Тремтливим.. тенорком він проспівав уступ* (Смолич, II, 1958, 38); *// Співає вимовити. Училишво дивлячись у вічі парубкові, вона майже проспівала: — Ні, хлопче, я зроблю, як сама спочу* (Хотк., I, 1966, 109); — *І жте на здоров'я самі, — проспівала жінка. — Хлібець ще у нас є, положі пісміше* (Голов., Тополя..., 1965, 16); *// перен.* Створити що-небудь з натхненням. *Картину [«Звенигора»] я не зробив, а проспівав* (Довж., I, 1958, 22); *Коли Едуард Межелайтіс проспівав свій натхненний гімн людині, поетів одержала якісь нові, додаткові ноти, мотици і виміри* (Рад. літ-во, 7, 1967, 22).

2. *перех.* і *неперех.* Видати мелодійні звуки (про співочих та деяких інших птахів). *Давно проспівали пісні, Небо обирається в ранішні шати* (Олесь, Вибр., 1958, 198); *Синичка проспівала коротеньку пісню і полетіла обирати галузки і листя від гусені* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 314); *// перен.* Прозвучати співуче. *Сьогодні вранці востаннє проспівав їм крейсерський дзвін* (Кучер, Прошай..., 1957, 7); *// перен.* Пролетіти із спі-

вучим звуком. *Пампушка рокує тятиву, і спрягла й проспівала стріла, і люди зойкнули, ознули* (Лльч., Козацьк. роду..., 1958, 35).

Перші (другі, треті) **пісні** проспівали *див.* **півень**. 3. *перех.*, *розм.* Втратити що-небудь, співаючи. *Ти свою долю у неділю проспівала, а в п'ятницю проспівала* (Номис, 1864, № 8878); *// Надіравати голос, співаючи багато, надміру. Проспівав уже весь голос.*

4. *перех.* і *неперех.* Співати якийсь час. — *Прспівав ти літо боже, — Вдача вже твоя така, — А тепер танцюй, небоже, На морозі гопака!* (Гл., Вибр., 1951, 82); *Хороше було знати, що сьогодні не доведеться нікуди йти, що можна буде в сухому приміщенні проспівати з друзями допізна* (Гончар, III, 1959, 132); *// перен.* Жити легко, безтурботно якийсь час. *Дивилася [свекруха] розумними очима на свою невістку і думала: — Що зробило тебе такою пташкою й кайточкою? І чи зумієш отак проспівати, прощобетати цілий вік..?* (Хотк., II, 1966, 16).

ПРОСПІВАТИСЯ, ається, док., *рідко.* Бути виконаним, відтвореним співом. *Напишуться книги, проспівуються пісні, створюються картини, і слава Зої [Космодем'янської] переходитиме у віках з роду в рід* (Довж., III, 1960, 65).

ПРОСПІВУВАТИ, ую, уеш, недок., *перех.* Співаючи, виконувати, відтворювати (музичний) твір або його частину. *Часом, утомившись, він сідав поруч Насті і проспівував унігосола деякі фрази* (Л. Укр., III, 1952, 585); *К. Стеценко вимагав, щоб учитель був зразком для учнів, щоб кожну нову фразу, ноту він спочатку майстерно проспівував* (Мист., 6, 1958, 22).

ПРОСІАТИ *див.* **просієати**.

ПРОСІАТИСЯ *див.* **просієатися**.

ПРОСТАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до про-

ставити. *На догому символу папірці красивим почерком було виведено: «Мандоліна, скрипка, гітара, бала-лаїшка..» А проти кожного інструмента — проставлена цифра* (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 179); *// проставлено, безос. присудк. с. — Покажи, Охрїме.. Дуже вже нам огота на них [на годинник] подивитися, а головне, поглянути, що на них написано. — Е, — каже Охрїм, — не можна, бо на них номер військової частини проставлено, а це вже військова таємниця* (Тют., Вир, 1964, 141).

ПРОСТАВЛЯТИ, аю, аьш, недок., **ПРОСТАВИТИ**, влю, виш; *мн.* *проставлять*; *док.*, *перех.* Писати, вписувати (перев. у спеціально залишене або пропущене місце). *Наголосків [наголосів] у сьому зшитку єсть доволі, здається, а в першому будьте ласкаві самі проставте* (Л. Укр., V, 1956, 80); *На дощці для приїжджих швейцар проставив крейдюю нове прїзвище* (Донч., II, 1956, 84); *Проставити у таблиці денний заробіток.*

ПРОСТАВЛЯТИСЯ, ається, недок. Пас. до **проставляти**. *Основою для нарачування зарплати став табель, в акому щодня проставляються відомості, скільки годин працював член бригади* (Колг. Укр., 5, 1962, 10).

ПРОСТАК, а, ч. 1. *розм.* Простодушна, нелукава, трохи наївна людина. *Дивакуватий і веселий Юрко — даєбі не протак. Його дума важка і гостра, ритми серця тугі й напружені* (Мущк., День..., 1967, 93); *Іван вирішив не бути простаком і хитроюм священика протиставити хитроці свої, хлопські* (Д. Бедак, Українені гори, 1969, 151).

2. *театр.* Амлюа актора, який грає простодушну, нелукаву, трохи наївну людину; актор, який виконує такі ролі.

3. *заст.* Простолюдин. *Не дізнає [Іван] ані одної з них прикростей, яких годі устерегтися кождому*

сільському простакові, котрий попаде на службу в панській дворі (Фр., III, 1950, 145).

ПРОСТАКУВАТИЙ, а, е. 1. Простодушний, пелукавий, трохі наївний. Відрізнявся [відрізнявся] він [К. Соленик] від других тим, що в грі його особистість українця виявлялась не простакуватою, м'явою і найвою аж до глупоти, а повною внутрішнього життя і значення, хоч іноді й зовуючою свій розум під маскою простоти (Фр., XVI, 1955, 229); Опинившись у Каховці, Сердюки раптом виявили неабияку спритність, показавши, що вони не такі вже простакувати, якими здавалися критичанам раніше (Гончар, I, 1959, 42); // Розумово обмежений; недалекий. Я більше слухав, як говорив, бо боявся, аби з мене не виліз занадто вже дурний та простакуватий мужик (Март., Тв., 1954, 214); Благрай з тих, у яких бевіз — бери од життя все. Ваажав всіх простакуватими (Мухк., Чорний хліб, 1960, 145).

2. Який має нічим не примітну, ординарну зовнішність. Щорс покликав пальцем одного полоненого, який не зводив з нього переляканих круглих очей. Влідий простакуватий петлюрівець вийшов з радів (Довж., I, 1958, 161).

ПРОСТАКУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. простакуватий. Свою хитрість і лукавство він приховує під машкарою добродушності, щирсердесті й простакуватості (Збірник про Кроп., 1955, 269).

ПРОСТАТА, и, ж. Непарний орган чоловічого статевого апарату; передміхурова залоза.

ПРОСТАТИ, аю, аеш, недок., діал. Простувати (у 1 знач.). Товариство На Січ пражувало I мене вгзало з собою; I через Балкани Простали ми в Україну Вольними ногами (Шевч., II, 1963, 343).

◇ **Простати** дорогу кому — прокладати шлях кому-небудь. [Р у ф і н:] Кожен Брут новому цезарю дорогу простав, та ще й не ліпшому (Л. Укр., II, 1951, 364).

ПРОСТАТИТ, у, ч., мед. Запалення простати.

ПРОСТАТИЧНИЙ, а, е, мед. Прикм. до простатит.

ПРОСТАЦТВО, а, с., розм. 1. Властивість за знач. простацький. Усі прийняли [сприйняли] сю вигідку [вихватку] старого попа за знак простацтва, притупленого почуття делікатності (Фр., VII, 1951, 112); Не згаши капелюха з голови, міцно потиснув [канадець] Олені руку й з першого слова почав нарікати на сільські взаємини, на свою самотність, на простацтво тутешніх людей (Вільде, Сестри., 1958, 8).

2. збірн. Прості, непривілеюваного стану люди. Дали від шляху по різних місцях оселилось простацтво (Зеров, Вибр., 1966, 304).

ПРОСТАЦЬКИЙ, а, е, розм. 1. Власт. побутові, смакам простолою. — Лукино, не колупай печі, бо до тебе прийшли такі старости, що знають інші звичаї, а не простацькі! (Н.-Лев., III, 1956, 344); Обід, пане добродію, як тобі спазати? Бує ситий, але простацький. Бракувало йому шики (Вільде, На порозі, 1955, 308).

2. Належний до непривілеюваної верстви, непривілеюваного класу; простий. Батько неприємно скривився, довідавшись, що син відновлює згадку про колишній простацький рід Химченків (Крим., Вибр., 1965, 350).

3. Власт. простій, невихованій людині. Саня й Надя сміялись без церемонії. Їх смішиє простацький грубий тон в розмові Бородавкіної (Н.-Лев., V, 1966, 186).

ПРОСТАЦЬКО, розм., рідко. Присл. до простацький 1, 3. От так-таки просто, простацько підслухала, як покоїлка, — корила вона себе в думці (Л. Укр., III, 1952, 657).

ПРОСТАЧКА, в, ж., розм., васт. Жін. до простак 1, 3. [X у с а:] Ні, се нечувано... Якось рабина... Наложниця... непевного коліна... Простачка родом... (Л. Укр., III, 1952, 157); — Ніби родовитий пан, граф чи барон, не дасть їй.. почути, що вона йому нерівня, що він узяв її з ласки, що вона простачка і негідна його! (Фр., VIII, 1952, 49).

ПРОСТАЧОК, чкя, ч., ірон. Те саме, що простак 1. — Він, цей Федір Петрович, не такий уже собі й простачок, як удає з себе, — шепнув мені Шасний (Збан., Єдина, 1959, 168); Велли полоненого обера, який уже встиг трохі оговататись і прикидався простачком (Кучер, Голод, 1961, 137).

ПРОСТЕЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до простежити. Професорові Отаві нікуди було податися, кожен його порух був простежений (Загреб., Диво, 1968, 188); В монографії простежений... органічний зв'язок образної системи українських творів Квітки з українською народною творчістю (Рад. літ-во, 6, 1963, 134).

ПРОСТЕЖИТИ див. простежувати.

ПРОСТЕЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. простежувати. Починаючи працю над черговим своїм твором, [Л. М.] Толстой ніколи наперед не знав, чим закінчиться життєвий шлях героя. Він вималюювався перед ним лише внаслідок простежування й аналізу всього життя людини (Рад. літ-во, 4, 1963, 127).

ПРОСТЕЖУВАТИ, у, уеш, недок., **ПРОСТЕЖИТИ**, жу, жш, док. 1. перет. і неперет. Спостерігаючи за ким-, чим-небудь, виявляти, з'ясувати щось. Він побачив у маленьке віконечко у хаті бондаря чийсь постать.. Толя виришиє простежити, в чім тут справа (Ів., Таємниця, 1959, 118); — Може, ви, голубчику, також простежите, хто в якого ночі просиджує? — заглядає в очі отець Миколай (Стельмах, I, 1962, 487); // Спостерігаючи, перевіряти виконання чого-небудь. О шостій годині почали прокидатися згорі. Кожному треба зміряти температуру, простежити, щоб були виконані призначення лікарів (Шовк., Людина., 1962, 250); // Іти назирці за ким-небудь з метою спостереження або запобігання чомусь. Озиріши жеребця нагайкою, помага [Боженко] по Левашовській вулиці.. — Простеж за батьком, — звернувся Щорс до політкома Тишлера. — Боясь, щоб часом не розніжисся (Довж., I, 1958, 165).

2. неперет., за ким-чим. Стежити поглядом за рухом, переміщенням кого-, чого-небудь. Сніг все падав, кружляла за вікнами сніжинки. Їх було так багато, що око не встигало простежити за кожною з них зокрема (Шиян, Гроза., 1956, 112); Михайло Гуржий підвіг голову і здивованим поглядом простежив за учителем (Жур., До них іде., 1952, 166).

3. перет. Дсліджувати, вивчати що-небудь, стежачи за його розвитком, рухом, виявляючи характерні риси. У своїй статті Франко.. простежує основні віхи творчого і життєвого шляху Толстого (Рад. літ-во, 3, 1957, 48); Почвально простежити, як протягом своєї літературної діяльності все більше й більше очищує поет [І. Я. Франко] свою мову від елементів «наріччя», від діалектизмів, наближаючи її до класичної мови Шевченка (Рильський, III, 1955, 276).

ПРОСТЕЖУВАТИСЯ, ується, недок. 1. Бути помітним, виявлятися. У вазьох поезіах, де простежувється зв'язок з літературними пам'ятками давнини, поет [І. Я. Франко] з великим художнім тактом зберігає колорит образів, обстановки (Рад. літ-во, 6, 1966, 58).

2. Пас. до простежувати 3.

ПРОСТЕЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до простелити. Мокрина знімаала хліб з воза і клала на простелене на траві рядно (Н.-Лев., II, 1956, 230); Перед ни-

ми уже простелена велика полотняна серветка і розкриті рюкзаки (Кол., Терен., 1959, 40); // простелено, безос. присудк. сл. * Образно. Весні злотоюсї Простелено шлях... (Ющ., Люди..., 1959, 47).

2. у знач. прикм. Який простелівся де-небудь або у якомусь напрямку. Всюди Перед тобою простір, простелений кругом безмежним (Зеров, Вибр., 1966, 153); У життя дорога нам простелена, Є у нас і сила і снага (Бячко, Вогнище, 1959, 303).

ПРОСТЕЛІТИ *див.* просталати.

ПРОСТЕЛІТИСЯ *див.* просталатися.

ПРОСТЕЛЯТИ *див.* просталати.

ПРОСТЕЛЯТИСЯ *див.* просталатися.

ПРОСТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до прбстїй 2—7. Суддя був собі простенький старичок, усім доступний, добрий і славився як диаво (Мирний, 1, 1954, 160); Андрій поклав перед Миколаєм шмат ватмана, на якому було вимальовано вікно; в складеному вигляді, а також подетально.— Дуже простенька, звичайнісінька собі робота (Збан., Курил. о-ви, 1963, 206); Щось журно мені,— і журилася казка сплталася в голові. Така простенька та щира (Вас., II, 1959, 393); В баристій сїй товпї [натовпї].. плямкою непотрібною здавалося простеньке платтячко Марусї, вузько нап'ялене на маленьку, вузлу фігурку (Хотк., II, 1966, 146); Він.. справив простеньке, мегуче весілля і став найкращим чимбарем на всю волость (Стельмак, II, 1962, 115); [Б ф р о с и н а:] А т... простенька собі дівчина... зовсім не нам рівня (Н.-Лев., II, 1956, 485).

ПРОСТЕНЬКО. Присл. до простенький. Товнюва кімнатка була убрана зовсім простенько (Фр., III, 1950, 341); Це був чоловік уже літній і зовсім непоказний а себе: невеличкою зросту, мішкуватий, одягнутий надто простенько (Ваш, Надія, 1960, 39).

ПРОСТЕРЕГТИ, ежў, ежеш, *док.*, *перех.* 1. Стерегти якийсь час. Весь той час — двадцять і два роки — що простерте чужї віці, не знав Кифїр чуття власності (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 34).

2. *розм.* Стережучи кого-, що-небудь, упустити, не додивитися.

ПРОСТЕРИЛІЗОВАНИЙ, а, е. Дїспр. пас. мин. ч. до простерилізувати. Насіння пшениці, простерилізоване з поверхні розчином сльези.. і старанно промите стерильною водою, розкладали.. для пророщування (Мікр. ж., XXII, 3, 1960, 10).

ПРОСТЕРИЛІЗУВАТИ, ўю, ўш, *перех.* Док. до стерилізувати. Простерилізувати бинт.

ПРОСТЕРТИ *див.* простирати.

ПРОСТЕРТИЙ, а, е. 1. Дїспр. пас. мин. ч. до простертї. Згорблена постать старої з простертими перед себе руками, суза ї рішуча, здавалась страшною серед безлюддя (Коцюб., II, 1955, 181); Він стоїть з простертою рукою На майдані наших сіл і міст, Поєн возняного неспокою, Вождь, трибун, мислитель, комунїст (Рильський, II, 1960, 256).

2. у знач. прикм. Який простерся, простягся де-небудь, на чомусь. Молодий чоловік наблизився до простертого на лавї хлопця (Фр., II, 1950, 108); На бруку висїрка простерта. На зупрї кров, слїди колїс... (Дмит., Осїнь..., 1959, 13).

ПРОСТЕРТИСЯ *див.* простиратися.

ПРОСТЕЦЬ, тця, ч., *розм.*, *рїдко*. Прямий шлях. Бїгці ходять, обираючи небезпечний простець (Ле, Мої листя, 1945, 131).

ПРОСТЕЦЬКИЙ, а, е, *розм.*, *рїдко*. Те саме, що простяцький. Адмірал Мак-Келлі вже з'явився у салонї штабного вагона... сяючи назустріч головнокомандувачевї своєю простецькою панібратською усмішкою (Гончар, Таврія..., 1957, 583).

ПРОСТІБИ, **ПРОСТІБИГ**, *присл.*, *заст.* 1. у знач. *встан. сл.* Вибачай[те], вибач[те]. [К и л и н а (дивиться на ниву, де стоїть Мавака):] А хто ж то жемцем у вас? [М а т и:] Та там одна сирітка... (Нишкож). Таке воно, простибіг, ні до чого... (Л. Укр., III, 1952, 234); — Не буде з нього людей... — говорив, бувало, старий Кухта. — І в кого воно отаке, простибіг... неприказне вдалося (Іщук, Вербівчани, 1961, 9).

◇ За простибі (протибіг) — даром; Спасїбі і протибі (протибіг) — велике спасїбі.— Спасїбі і протибі тобі за твою добрїсть! — промовила бїдна Маруся ще ї покланїлась Климовї (Н.-Лев., III, 1956, 333).

2. у знач. *ім.*, *невїдм.*, *діал.* Милостиня.— На простибіг завше... дитина забїжить чужа,— своїх дасть бог — то вже не вїйде без абулчка (Хотк., II, 1966, 183).

ПРОСТИБИГ *див.* протибіг.

ПРОСТИГАТИ, аю, аш, *недок.*, **ПРОСТИГНУТИ** і **ПРОСТИГТИ**, гну, гнеш, *док.* 1. Втрачаючи тепло, ставати холодним. Вітер віс-повїває, Казаночок простигає (Щог., Поезїї, 1958, 63); Розпалена за день земля швидко простигала (Тулуб, Людолови, I, 1957, 321); Клице мати вечеряти — галушки простигли (Чуб., V, 1874, 10).

◇ I (ш) слїд простиг *див.* слїд¹.

2. *перен.*, *розм.* Заспокоюватися. Він швидко сердився, швидко ї одходив ї простигає, як звичайно буває з дуже нервовими людьми (Н.-Лев., IV, 1956, 130); — Я хочу думати, що ви не простигли ще від обиства цих фашистських молодчиків ї тому такий збуджений (Довж., I, 1958, 304); // Втрачати колишню силу (про почуття). Перший запал козання простиг, прийшов тишїший час (Гр., II, 1963, 41).

ПРОСТИГЛИЙ, а, е. Дїспр. акт. мин. ч. до простигнути 1. — Я вже, певно, ні до чого не придатий,— сказала Мокрївська, позапцем глечучи простиглий чай та зализуючи рот наляницею (Н.-Лев., IV, 1956, 322); Шербина сидїє перед простиглим часм, охопиши руками чорняву свою голову (Ільч., Серце жде, 1939, 323).

ПРОСТИГНУТИ *див.* простигати.

ПРОСТИГТИ *див.* простигати.

ПРОСТІЙ, прбста, прбсте. 1. тїльки простиїй. Елементарний за складом, однорідний; протилежне ск л а д н и й, с к л а д е н и й. Вага складного атома дорівнює сумї заг простих атомів, що утворюють його (Заг. хїмія, 1955, 38); Приймєники бувають прости, або первїсні (в, на, при, нїд, над ї т. д.), ї складенї (попїд, помїж, поза, з-нїд) (Сл. лїнгв. терм., 1957, 137); // Нескладний за будовою, устроєм. Радянський апарат повинен бути простиж, квалїфікованим, дешевим ї оперативним, без будь-яких проявів бюрократизму, формалїзму ї тяганини (Програма КПРС, 1961, 91); // Первинний, основний, вихїдний. Прости форми монополїї.

△ Просте вїдтворення *див.* вїдтворення; Просте речення *див.* речення; Просте товїрне виробництво — виробництво, яке ґрунтується на приватній власності на засоби виробництва ї особистїй праці рїдїбних ремїсників ї селян, що виробляють продукцію для обміну або продажу; Просте числї *див.* числїо; Простїй продукт — прїбуток, який одержують від землеробства, не рахуючи витрат виробництва.

2. Незаважкий, легкий для розуміння, здійснення, виконання; протилежне с к л а д н и й. Мельників план був дуже простиж: зв'язати невеличкий плїт... ї в темну нїч, товаючись від козаків, переплести у плавні (Коцюб., I, 1955, 354); Те, що Сагаїдї здавалося простижм ї арозумїлим, для нього було гарячим суцїльним жабучком почуттів, якї важко було розплутати (Гончар, III,

1959, 337); Тарас Григорович досі не чує про новий звуковий метод навчання і захопився таким простим і зрозумілим поясненням (Тулуб, В степу..., 1964, 141).

3. Позбавлений зовнішніх ефектів, вигадливості. Його проста невеличка річ подобалася усім найбільше, всі закричали: ура-ура! (Мирний, III, 1954, 288); Мелодію я тобі проспівав з дороги. Вона проста, як марш пропелера (Ю. Янов., II, 1958, 63); // Буденний. Молодий Пушкін починає свій знаменитий вірш «Дереня» з.. визвалення простого й тихого життя на лоні природи (Рильський, X, 1962, 39); // Не розкішний, скромний, позбавлений надмірностей, зайвих прикрас. Слабий обід у тітки. Простий: борщ з сметаною, вареники з сиром до сметани, чи галушки, але такий смачний, що як згадаєш, то ти слину ковтнеш (Коцюб., I, 1955, 464); Ось його зата..., жито просте, як добре слово, й законне, немовби створили його не людські руки, а сама природа (Довж., I, 1958, 324); // Позбавлений будь-якої манірності, пози; природний. Все в неї щире, все просте: Шкідливо вічками не блуде [блудить]; .. Віддати іншої не буде (Граб., I, 1959, 233); Чехов і Толстой захоплювалися проникливою простою грою геніальної Заньковецької (Рильський, III, 1956, 23).

◇ Говорити пробетіми словами — говорити без піднесення, урочистості. Простими словами говорила [бабця] високі істини, асним поглядом добиралася дна душі (Хотк., II, 1966, 16); Пробетім звичаєм — скромно, без урочистості, пишності. — Королево, аєна панно, тяжко буде вам дишитись, як мене ховати будуть простим звичаєм, пишністю (Л. Укр., I, 1951, 435).

4. Який нічим не виділяється серед інших, не має яких-небудь специфічних, визначних особливостей, якостей; звичайний. «В лісу великому, густому, Непроходимо, пустому Якець дерево росте; На нім килиці не простій Ростуть — як жар, всі золотії» (Котл., I, 1952, 122); Бремля в.. чорному кунтуші з недорогого сукна стояв поліч з Дзенковським і здавався простим жовніром ерени з шалатичем (Н.-Лев., VII, 1966, 212); Татари жазнулись: ця проста й несподівана смерть [Фатьми] одкинула їх од Алі (Коцюб., I, 1955, 401); Даміла чомусь відчує, що перед ним сидить не простий парубчак, а господар землі, майбутнє її (Стельмах, II, 1962, 70); // Не рекомендований, не терміновий, без наперед оголошеної вартості (про лист, посилку, бандероль і т. ін.).

Пробетя карта — не козирна карта; Пробетій смертний — звичайна людина. Виходячи в розвідку, Козак.. підіймаєся образу над простим смертним і вже епохує себе богом (Гончар, III, 1959, 432).

△ Пробетій дріб — не десятковий дріб.

5. Щирий, відвертий (про людину). Не знулася моя висока постать, і не тьмарився мій веселий погляд, а простий був і думкою і серцем (Л. Укр., I, 1951, 430); В розмовах [о. Вікентій] простий і довірливий більше, ніж треба в суєті мирських (Стельмах, I, 1962, 266); Як приїхала Дотія Петрівна з чоловіком у школу, теж розмов було: дворянка, а за мужиком!.. Потім зикли — така собі проста Дотія Петрівна, з людьми не горда і з дітьми лагідна (Головко, II, 1957, 192); // Невимушений, безпосередній. Він [І. Франко] був надзвичайно простий у поведінці з людьми (Сам., II, 1958, 395); // Простодушний. До кінофабрики я приїхав молодий і простий, як солдат з булавою маршала в ранці (Ю. Янов., II, 1958, 15); // Позбавлений двосудності (про слова, думки і т. ін.). [Е д і т а:] Не знаю, сиңу, — сі твої слова, здається, прості, а бринять лукаво (Л. Укр., III, 1952, 10).

△ Пробетій серцем див. серце.

6. Невисокої якості, грубої обробки. — Якви була жива моя мати, в мене коровай був би біліший і рушники були б не такі прості (Н.-Лев., II, 1956, 181); За простим столом, нічим не покритим і залитим чорнилом... сидів.. листий чоловік і щось писав (Тют., Вир, 1964, 146); // Грубий (про роботу, обробку і т. ін.). Просто східних дверей стоїть стіла простої роботи, застелений білою сватеркою (Коцюб., III, 1956, 45); // у знач. ім. пробетя, простоті, ж., заст. Нічим не заправлена горілка. Пан писар уже давно випив і простої, випив і каланової, не забув емоктонуту і перчикової (Кв.-Осн., II, 1956, 264).

7. Який належить до непривілеюваної верстви, непривілеюваного класу. Неначе в ірїї, налетіло з Смілянцями, з Чигирина Просте козацтво, старшина, На певне діло налетіли. Козацьке панство походить в киреях чорних (Шевч., I, 1963, 94); Без імення ніхто між людей не буває — Хто б не родився на світ — родовита людина чи проста. Кожному з них, породивши, батьки надають же імення (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 151); // у знач. ім. пробетя, простото, ч.; пробетя, простоті, ж. Той, хто належить до непривілеюваної верстви, непривілеюваного класу. Кожне поривалося вихопитися з севити та ескочити в панське палато. Думали не про те, щоб бути газінами, а як би, щоб не бути простими (Гр., II, 1963, 324); В трюмі одим признається, що він не з простих, і цим зізнанням ставить між собою і товаришами стіну (Ю. Янов., II, 1958, 134).

◇ Пробетого звання — який належить до непривілеюваної верстви, непривілеюваного класу. Чапав був гордий і відажний, хоч і простого звання (Укр. казки, 1951, 397); [3] пробетого роду — який походить з непривілеюваної верстви, непривілеюваного класу. [Н а т а л к а:] Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару (Котл., II, 1953, 7).

8. Належний до трудової частини суспільства, до трудящих. — Простим людям потрібен мир між народами! Хто ж хоче війни?.. (Кол., На фронті..., 1959, 9); Усе, що створено за роки мирної праці — справа рук, розуму і натхнення простих радянських людей, вихованих Комуністичною партією (Ком. Укр., 6, 1969, 27).

9. розм. Рівно спрямований; прямий. Вони ішли дорогою, простою вулицею (Фр., VII, 1951, 189); — Що ніч — дарма: дорога проста, не зіб'юся й поночі (Головко, II, 1957, 425); // Найкращий (про шлях до чого-небудь). З Бівець до Семизор була проста дорога, але Ларрін поїхав назад тим самим шляхом, кудю йшла Мелашка (Н.-Лев., II, 1956, 311); Дорога була есправді не близька, але Максим обіцяв випроводити товариство простішою лісовою стежкою (Фр., VI, 1951, 21); // З рівним станом; стрункий. Сам [козак] молодий, вус чорнявий, на личку хороший. А це ж бо він, моя мати, простий, як билина (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 23).

◆ Пробетім оком — те саме, що Неозбрєнним оком (див. неозбрєнний). Поважчала я на два кіло, попрашала так, що й простим оком видко (Л. Укр., V, 1956, 375); Бачу простим оком, як військо польське йде (Ю. Янов., I, 1954, 36).

ПРОСТИЛАТИ, аю, аєш і ПРОСТЕЛЯТИ, аю, аєш, недок., ПРОСТЕЛІТИ, стелю, стеліш і рідко ПРОСЛАТИ, стелю, стелєш, док., перех. Стелити вздовж або по всій поверхні чого-небудь. Максим і Гаїна клямаються батькової і матері по трічі в ноги. Перед цим Яцига.. бере рушник і простила домі (Кроц., II, 1958, 103); Катериницки простилали домі потріпане ріденце, і.. хлопчак стрибав на ньому через власну голову (Смолвич, Реве та стогне..., 1960, 5); Баба Оришка вимосила ріденце, простеляла під грушею (Н.-Лев., IV, 1956, 202);

Йон нарвав на обніжку трави і простелив долі (Коцюб., I, 1955, 244); [Лідія Семенівна:] Доріжку від порога до ліжка хай простелять (Мороз, П'єса, 1959, 76); Юрась прослав на траві шматок газети і сіє (Чорн., Визволення, 1949, 97); * Образно. Я бачив, як сходить місяць, як море простелило йому під ноги золотий килим (Коцюб., II, 1955, 301); Оприс знову ідиш на Ірпін, стомилася й над озером заснула, де по траві верба прослала тіль (Сос., Близька дальна, 1960, 155).

ПРОСТИЛА́ТИСЯ, яється і **ПРОСТЕЛЯ́ТИСЯ**, яється, *недок.*, **ПРОСТЕЛІ́ТИСЯ**, стелється і рідко **ПРОСЛІ́АТИСЯ**, стелється, *док.* 1. Розстилаючись, укривати яку-небудь поверхню. Драгомирецький побачив: парашут Королевича раптом зі'яв, завис у повітрі, неначе викручена ганчірка, а потім простелився по землі, як шмаття (Смолич, Мир..., 1958, 425); [Не р і с а:] Якби ти в Рим дістася з Мецеаном і там здобув заслужений тріумф... то рідні лаври, наче ряст весною, прослалися б тобі попід ногами (Л. Укр., III, 1952, 442); Стіни розписані виноградом, на вікнах квіти в глечиках, від порога до самого стола простелився барвистий домотканний килимок (Гончар, III, 1959, 319); Зів'яле листя м'яко просталося під ногами (Горд., Чужу ниву..., 1947, 155); * Образно. Здавалося, що тиллий присмерк вишиє злиллям шовком острів на сталевому морі, що острів простелився на морі, як старий гобелен (Коцюб., II, 1955, 296).

2. Займати який-небудь широкий простір. Столяра незвичайна тиша, кудись в нічку дальшу простилалося й губилося в тежрялі безмежне засніжене поле (Збан., Ліс. красуна, 1955, 31); Ось уже близько попереду село, праворуч простеляються до машини городи, за городами — лісок (Ю. Янов., I, 1954, 61); Велика Багачка. Наколони простелилися безкраї чорноземні поля (Минко, Півна чаша, 1950, 9); Вони підійшли під Остапівчишин садок, що простояв по всьому підгір'ю (Мирний, I, 1954, 219); По той бік річки простояв дуг з коліцями сіна (Шиян, Переможці, 1950, 74); * Образно. Внизу простелилася сиза проголода ночі (Гончар, III, 1959, 49); Тиха весняна ніч просталася над Галичем (Хвижняк, Д. Галицький, 1958, 84).

3. Стелячись, поширюючись в просторі (про дим, туман і т. ін.). Дим-димочок сизий Вгору змаркоу поплив, Простелився низом (Бичко, Простота, 1963, 121); На траві роси немає, Дим прослався над селом (Рильський, III, 1961, 131).

4. у сполуч. із сл. шлях, дорога, стежка і т. ін. Протягати, тягнувшись куди-небудь. Над царством льодів через полог Північний Мій шлях простелився — далекий, незвичний (С. Ол., Наші знайомі, 1948, 89); Ожиють стени, озера, І не верстові, А сольні, широкі Скрив'яли святі Простелився (Шевч., II, 1963, 325); Довго не могла заснути [мати]. Усе про сина думала: у мислі в зоряну ніч простелилася сіра дорога, а по ній бовваніла постать (Головко, II, 1957, 425); Ой прослався довга стежка, Стежка не пробита І колючими тернами Аж до краю вкрита (Гр., I, 1963, 8); Обраний ним шлях простелється через круті перевали і урочища (Гур., Друзі..., 1959, 28); // *перен.* Робити що-небудь приступним, можливим, досяжним для когось.

◇ **Простелі́вся** (просла́вся) **шлях**; **Простелі́лася** (просла́лася) **доріжка** (сте́жка і т. ін.) — відкрився шлях кудись, перед ким-небудь (про те, що став приступним, можливим, досяжним). Навстіж відчинилися радянськї молоді двері у всі храми науки. Світла і широка дорога простелілася у країє і кипуче трудове життя (Ковінька, Чому я не оскіж..., 1961, 41); Перед хлопцем прослався широкий шлях до слави (Донч., VI, 1957, 8).

5. тільки *док.*, *розм.* Лягаючи, простягтися де-небудь, на чомусь. Своякя поспішно зиткнуся і простелився долі-через, за ким мали зробити це й усі (Смолич, II, 1958, 61); // *заст.* Упасти долілиць, ниць. А як діткнулися [Девкаліон та Пірра] сходи, — руками вперед простелилися На храмовому порозі і з острахом камінь цінують (Зеров, Вибр., 1966, 310); — Хотіє Горещікові простеліть я до ніг, Щоб дою дає мені — чи власною рукою Убив нечасного... (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 304).

ПРОСТИ́МНИЙ, а, е. Те саме, що **прощєнний**. [Є п и с к о и:] Може, гріх простимий — я розгрішу тебе іменням божим, очиститься і приймеш чесний хрест (Л. Укр., II, 1951, 501).

ПРОСТИ́МІСТЬ, мості, ж. Властивість за знач. **простимий**.

ПРОСТИ́МО. Присл. до **простимий**; // у знач. **присудк.** с. Тобі, дитині, ще простимо було думати так (Хотк., I, 1966, 160).

ПРОСТИ́НЯ, прости́ні, ж. Те саме, що **простирало**. Зосталася сама мати і почала перестилати маленьку постілюнку: перебила подушку, заслала простиною, покрива коцєм (Мирний, I, 1954, 323); Укрита простиною, горілиць лежить в постелі Людмила (Головко, I, 1957, 474).

ПРОСТИРА́ДЛО *див.* **простирало**.

ПРОСТИРА́ЛО, **ПРОСТИРА́ДЛО**, а, с. Довге і широке полотнище, найчастіше з білої тканини, яке стелиться на постіль, підкладається під ковдру або використовується для обтирання. В куті під стіною стояло друге таке саме ліжко. Ні простирала, ні верти... не було (Фр., I, 1955, 273); Ольга Петрівна сама постелила свіжі простирала, наділа на подушки чисті наволочки (М. Ол., Леся, 1960, 185); * Образно. На ранок все місто вкривалося білим простиралом, а з неба все сіяло і сіяло (Збан., Передзвн'я, 1955, 3); // *перен.*, *розм.* Великий лист паперу. Віталь! Заовісне слово кричить із сторінок газет, з простирал плакатів, з неважких афішок у трамваях і автобусах (Донч., II, 1956, 206).

Полу́торне простирало (**простирадло**) *див.* **полуторний**.

ПРОСТИРА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСТЕ́РТИ**, трю, трєш, *док.*, *перен.* 1. Простягати, витягати в якому-небудь напрямку (перев. руку). Горленко, блідий і розбулений, схопив на лапу і закричав, простираючи до шляхти руки: — Панове! ..Не не рєстроє вїсьько, не справжє козацтво! (Тулуб, Людолови, I, 1957, 33); Десятка лежала в тому місці, як її лишили. Вона вже простерла руку, щоби її взяти та сховати до скрині (Кобр., Вибр., 1954, 60); Коли несли ворожі сили Лукаву ханщину кову, — Вік [Б. Хмельницький] знає, куди простерти сміло свою вірсту булаву (Рильський, II, 1960, 209); * Образно. — Чоловік... простер свою несуту руку й на нас: коли йому подобається, виганяє нас із наших осідків (Фр., IV, 1950, 128).

2. Розпускати, розводити, розпрямляти (крила). Почає гараз жучок крильці [крильця] простирати: «Полечу, піднесуся» (Сл. Гр.); Крук важко простер широкий, як в орла, крила... і повагом перелетів на сусіднє дерево (Дмит., Наречена, 1959, 242); * Образно. Тут, на дні міжгір'я, ще ніч. Простерла сині крила і тихо вкрила одвічні бори (Коцюб., II, 1955, 109); // Широко розставляти (руки). — Пустіть нас, нани-чумаченьки! — простітьє Мотря, — будьтє ласкаві! — Еге ж! — гукнує чумак... а руки простер, щоб переймати (Вовчок, I, 1955, 59); Кладка знєтьє, де купави, А діча — уліво, вправо... — Чи обід не єтопиш, вчуро? — Дід іде, простерши руки (Стельмах, Колосок..., 1959, 29).

3. рідко. Те саме, що простилати. Він зараз простер їм на лаву простирало біле (Сл. Гр.).

ПРОСТИРАТИСЯ, ається, недок., **ПРОСТЕРГІСЯ**, трётся, док. 1. Займати який-небудь широкий простір. Перед очима простиралося неоглядне море (Жур., Зв'яз. гурботи, 1960, 39); Попід лісок простерлася широка травища сіножатя, повна квітів (Кобр., Вибр., 1954, 156); Дивно йому — зникло зелене море лісів, перед ним простерлася гола, дика пустиня (Кол., Терен., 1959, 308).

2. Простягатися, витягатися в якому-небудь напрямку (перев. про руку). Сотні рук простерлися до блідих уста-бавів [цехмістрів], перед якими стоять ремісники, похуривши очі у землю (Тулуб, Людолови, I, 1957, 448).

3. Лягати, простягатися, де-небудь, на чомусь. Багаття розводять [гроянці], Стравою потім підживляють сили; простерлися в травах, Ласують давнім вином (Зеров, Вибр., 1966, 227).

4. рідко. Те саме, що поширюватися 3. — На тихе вінчання жалоба не простирається (Вільде, Сестри., 1958, 422).

ПРОСТИРЧАТИ, чу, чійш, док., розм. Пробути де-небудь якийсь час безцільно, нічим не займаючись. — Та Дмитро ж, чуйте, проходу не давав дітям. Якось було посперечалися між собою, то він, чуйте, до самого сходу сонця простирчав під її вікном (Вільде, Сестри., 1958, 163).

ПРОСТИТИ див. прощати.

ПРОСТИТИСЯ див. прощатися.

ПРОСТИТУЙОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проститувати.

ПРОСТИТУТКА, и, ж. 1. Жінка, яка займається проституцією. Чистота тут [на о. Капрі] ідеальна, народ скромний, трохи суворий у звичаях (на цілому острові нема ні одної проститутки), чесний (Коцюб., III, 1956, 333); Застави прорвуть, коней позаганяють [махновці], щоб тільки прижчати на вечір під віття рідких савків — ті до дічат, ті до жінок, ті до гуляльницьких проститутток... (Гончар, II, 1959, 337).

2. перен., розм. Продажна, безпринципна, безчесна людина.

ПРОСТИТУЦІЯ, і, ж. 1. В експлуататорському суспільстві — продаж свого тіла для статевих зносин з метою добути засоби існування. В Англії, кажуть, проституцію заборонено законом, але як тут багато.. старих, молодих, зовсім юних і вродливих міс, що стоять групами, парами, поодиноці... (Мист., 6, 1958, 40).

2. перен. Продажність, безпринципність, безчесність.

ПРОСТИТУЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. проститувати. .. найвизначніший авторитет II Інтернаціоналу, Каутський, проявив себе першокласним лицедієм і віртуозом у справі проституювання марксизму (Ленін, 26, 1972, 247).

ПРОСТИТУЮВАТИ, юю, юєш, недок. і док. 1. перен. Примушувати займатися проституцією.

2. перен., перен. Робити продажним, безпринципним, безчесним. .. есерівські і меншовицькі вожді проститували Ради, зводили їх до ролі говорильць.. (Ленін, 34, 1973, 290); // Те саме, що вульгаризувати.

3. неперен. Займатися проституцією.

ПРОСТИТУЮВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до проститувати.

ПРОСТІЙ, тою, ч. Непередбачена затримка, вимушена перерва в роботі. — Чіпляй троса, — кричить тракторист, — п'ятий рік без простоїв роблю, а ви мене через якийсь пень, як коня, отуп при'язалі! (Мур., Бук. повість, 1959, 305); Чим вища продуктивність

автомата, тим дорожча кожна хвилинка його простою (Наука., 8, 1963, 17).

ПРОСТІЙНИЙ, а, е. Стос. до простою. Простійний час. **ПРОСТІНКОВИЙ**, а, е. Прикм. до простінок. З відходів, одержуваних при виробництві ропного окису магію, можна виробляти.. замінники деревини — фібраліт для виготовлення облицювальних плит та простінкових блоків (Наука., 6, 1968, 5).

ПРОСТІНОК, нка, ч. Частина стіни між прорізами вікон, дверей. До світлиці притикає скільки [кілька] бічних кімнат, відділених від неї не дверима, а важкими запонами з дорогих тканок; простінки межі завісами прикрашені малюванням та позруддями філософів (Л. Укр., II, 1951, 341); Товариші стали в простінках між чотирьох вікон і щільно повиспали до стін (Епик, Тв., 1958, 295); // Частина стіни між чим-небудь. Яринка одірвала стожені очі від книжки, глянула в простінок поміж дверима та мисником (Коз., Блискавка, 1962, 233); Між порожньою книжковою шафою і каналом у простінку висів телефон (Мур., Бук. повість, 1959, 210); // рідко. Те саме, що перегорідка 1. Нашпилькав зайшов [Боровий] до свого закутка. За диктовим простінком давно вже спала господарка його кімнати (Грим., Незакінч. роман, 1962, 93).

ПРОСТІР, прбстору, ч. 1. тільки одн., філос. Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом. Однією з головних рис спеціальної теорії відносності, що характеризують її зміст, є встановлення тісного, нерозривного зв'язку простору і часу (Вісник АН, 4, 1957, 8).

2. Необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею. В безмірній вишині парить орел, і зрідка долітає звідтам, з небесних просторів, спокійний клекіт (Хотк., II, 1966, 145); З космічного простору далекі світила посилали мерехтліві пучки холодного світла (Чорн., Красиві люди, 1961, 35); Іскрометний морський простір сліпив очі (Донч., II, 1956, 82).

Дивитися у (в) прбстбір — дивитися просто перед собою, без певної мети. Пальці зруслили од внутрішнього болю, а затуманені сльозами очі дивились кудись у простір (Коцюб., I, 1955, 333).

△ **Мертвий прбстбір** див. мертвий.

3. Вільний, великий обшир; просторінь. Яка широкість, який простір навкруги, куди глянеш! (Н.-Лев., II, 1956, 398); Дорошенко вбирає поглядом простір лиману. Цей блиск води, її чар, її свіже дихання... Справді, гарно тут (Гончар, Тронка, 1963, 335); // Площа чогонебудь на земній поверхні; територія. Хоча ліс великий і займає мало не квадратну милю простору, то проте малий Мирон не боїться в нім (Фр., IV, 1950, 328); Держава [Канада] була зацікавлена в тому, щоби заселити якнайбільший простори, а особливо поширити оржайну площу землі (Грчан, II, 1958, 341).

4. перен. Відсутність яких-небудь обмежень, перешкод у чомусь; воля. Нема простору, нема свіжості, щоб дихнути на всі груди, — хоч пропадай! (Мирний, V, 1955, 347); У фазові празнує [Храпков] вийти за межі операційного стола. Хотілося простору в роботі (Ле, Міжгір'я, 1953, 24).

◇ **Відкривати (відкрити) прбстбір** для чого, чому — давати можливість вільно розвиватися. Комунам відкриває безмежний простір для соціального прогресу людства (Ком. Укр., 12, 1961, 16); Знахідити (знайти) прбстбір — мати можливість виявитися якомога повніше. Буйна фантазія молодого письменника, розпалена фантастичними оповіданнями німецького белетриста Гобмана, знаходить широкий простір у тій першій Франковій повісті (Коцюб., III, 1956, 31).

ПРОСТІСІНЬКИЙ, а, е, розм. Дуже простий. — Простісінська річ по-простому й написана (Коцюб., I, 1955, 461); — Та простісінська, бач! Не вашого, панського роду, а проста собі стара баба (Кв.-Осн., II, 1956, 196); Розмова в Чинарію якось заспокоїла Сазно. Приємно було відчувати, що близько в зачайна, простісінська собі, без усяких таємниць, людина (Смоляч, I, 1958, 85).

ПРОСТІСІНЬКО, розм. Присл. до простісінський. Ні, не так простісінсько це було, як йому уявлялося (Жур., Дорога..., 1948, 29); Яким не втерпіє і простісінсько промови: «Чи не вас то я бачив колись влітку на скелі над водою...?» (Н.-Лев., I, 1956, 186); [К у л і ш:] До жогливі дійдете, — праворуч звертайте і простісінсько ідіть (Голов., Поезії, 1955, 331).

ПРОСТО. 1. Присл. до протійий 2—в, 9. Все здавалося мені так ясно і просто, що аж дивно було — як люди того не розуміють (Хотк., II, 1968, 360); Сім'я наша заможна була, і на селі нас багатиражи славлено. Але ми жили просто, в памі не пнулися (Гр., I, 1963, 291); Не було там опускання вій — Очі ясно дивляться і просто (Рильський, I, 1960, 304); Вони були зодягнені чистенько і просто (Тют., Вир, 1964, 57); Вона тримається завжди просто і ходить на високих чорках (Л. Укр., III, 1952, 499); Я сказала: «Ідіть просто й просто, повернете праворуч через село...» (Ю. Янов., I, 1954, 46); // у знач. присудк. сл. Стало так просто й хороше з цією людиною (Донч., V, 1957, 356).

2. у знач. прийм., з род. в., розм. На протилежному боці чого-небудь, перед кимсь, чимсь. Просто взідни дверей стоїть стіла простої роботи (Коцюб., III, 1956, 45); Просто нього світився номер на будинку (Панч, На каляні. мості, 1965, 129).

◇ **Просто неба**: а) повернувшись обличчям до неба. Він лежав лицем просто неба і дивився на темне небо, гасієне зорями, ніби чорне поле пшеницею (Н.-Лев., II, 1956, 172); б) надворі, не в приміщенні. Я спав просто неба на високому дерев'яному помості біля жомори (Мур., Бук. повість, 1959, 69).

3. у знач. підсл. част. Уживається для підкреслення значення якого-небудь слова або всього речення. Вони на раді й присудили, Щоб просто кесаря назвати Самим Юпітером, та й годі (Шевч., II, 1963, 286); Дома там у нього просто чудеса: цієї весни він сконструював у себе якусь особливу телевізійну антenu, таку, що ловила що йому заманеться (Гончар, Тронка, 1963, 28).

4. у знач. обмеж. част. Тільки, лише. Він умів не просто слухати, а викликати у свого співрозмовника бажання висловити все, що важким язгарем лежало на серці (Тулуб, В степу..., 1964, 214); Ні, треба амінить олівець на перо, так буде міцніше.. Це просто прийди, щоб згадати Дінець і брата, коханого брата (Сос., I, 1957, 452); // Уживається при скороченому або нещовному імені. Маруся одразу стала зазальною улюбленицею. Гуцулки її пестили, як малу дитину.. Навіть називали просто «Муха» (Хотк., II, 1966, 13).

ПРОВОСВІЧИТИ, чу, чинш, док., розм. Пробыти де-небудь якийсь час безцільно, нічим не займаючись. Юрась Хомаха.. провосвічив, як пень, і пішов на гулянку прямо через свої луки (Чорн., Визволення, 1949, 96).

ПРОВОСВІСНИЙ, а, е, діал. Прямовисний. Демидів нарисовав на таблиці дві лінії поземі і три провосвісні, показував їх буквами і почав поясняти (Мак., Вибр., 1954, 51); Вони [сарни] переплигували широкі провалля, скочили по провосвісних сідлах і чіплялися до ледве помітних вибоїв (Смоляч, Прекр. катастр., 1956, 332).

ПРОВОСВІСНО, діал. Присл. до провосвісний. **ПРОВОСВОЛОСНИЙ**, а, е, розм. З непокритою головою. — Як її матушко величати, коли вона ходить провосволоса? голови не покриє! (Барв., Опов..., 1902, 132); Познімали [товариші] шапки. Стояли впритул один до одного, провосволосі, у жалобі по вбитому товаришеві (Головко, II, 1957, 618).

◇ [Гблівий], ббсний і провосволбсний — який нічого не має. Подумала Пріська, погадала: за нею її сирітська доля, — гола, боса й провосволоса, а попередю... нужда та недостачі (Мирний, III, 1954, 21).

ПРОСТОГНАТИ, стогну́, стбгнеш, док. 1. *неперех.* Док. до стогнати 1. Вона глянула ще раз на Мотрю, поступилася назад, простогнала, сіла мочки на ніл (Мирний, I, 1949, 136); Раптом простогнав Василь Максимович — тим довгим здавленим стогоном, коли сниться щось жагалеє (Шовк., Людина..., 1962, 166).

2. *перех.* і без додатка. Сказати, вивогити із стогоном. — Галю, так в чім же діло? — простогнав я (Л. Укр., III, 1952, 683); Відповідь була незрозумілою. Невідомий щось прогарчав чи простогнав (Ткач, Жди..., 1959, 21).

3. *неперех.* Стогнати якийсь час. — Он учора, як сова та, як сич, цілу ніч простогнала [Загнібідиха] та проголосила (Мирний, III, 1954, 98); Три дні старий ще в ранах простогнав, На дошлю не проснувшись із нетями (Фр., XIII, 1954, 283); Цілу ніч простогнав (Оницько) від побойв (Цюпа, Три явори, 1958, 27).

ПРОСТОДУШНИЙ, а, е. Довірливий, наївний. Ярослав, простодушний, міцний, як березовий окоренок, трохи загайний у руках, сміявся на поеві своїй жовтозубий і губатий рот (Вол., Місячне срібло, 1961, 175); // Який виражає довірливість, наївність. — Зараз вони прокладають крізь гори газопровід. Я чую ігні простодушні вигуки, якими вони вітають наш ешелон (Гончар, III, 1959, 340); Швейк у цю віщу звилку свого натхнення був прегарний. Його простодушні усміщене обличчя сяяло (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 18); // у знач. ім. простодушний, ного, ч.; простодушна, ної, ж. Довірлива, наївна людина. Баби тут [у пеклі] більш не ворожили і простодушних не дурили (Котл., I, 1952, 144).

ПРОСТОДУШНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. простодушний. Казахи захопили його, і із стрункі постаті, і невимучено вільні рухи, і наїзна простодушність (Тулуб, В степу..., 1964, 173); Грубуватість Кутузова Клим сприймав як простодушність людини малокультурної (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 157).

ПРОСТОДУШНО. Присл. до простодушний. Хлопчик всміхнувся простодушно (Вовчок, I, 1955, 385); Була [Марія] добра і простодушно вірила в усе добре, хоч у житті не раз доводилося визнавати прикрик розчарувань (Жур., Дорога..., 1948, 166).

ПРОСТОЛІНІЙНИЙ, а, е. Те саме, що прямолінійний 2. Його товариш був молодий, може 16-літній хлопцев, шатен, дуже красивий з лица, того типу з широкими простолінійними рисами, що у дітей віщу високий ріст (Фр., III, 1950, 215); — Я завжди думала, що вуйко Зенко такий богоугодник... єдина простолінійна людина в нашій родині (Вільде, III, 1968, 52); Намри Бальзака були їй відомі. Були вони простолінійні і надто гострі (Рибак, Помилка..., 1956, 43).

ПРОСТОЛІНІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. простолінійний.

ПРОСТОЛІНІЙНО. Присл. до простолінійний. — Ти, Семене, сказав те, що думає. А думає... по-моєму — надто простолінійно і, коли хочеш,

бесердечно (Ле, Міжгір'я, 1953, 164); Не треба надто простолінійно розуміти.. знамениту формулу Чернишевського: «Прекрасне — це життя», бо тоді можна скотистись до зрубого натуралізму (Рильський, IX, 1962, 165).

ПРОСТОЛЮД, у, ч., збірн., дорев. Люди, що належать до непривілейованого класу, непривілейованої верстви населення. [С л у ж е б к а:] Ти все щось говориш там [у палатах] за простолюду, обстоював, щоб дати ваю всім (Лі. Укр., II, 1951, 197); Чемність серед простолюду в усі віки була свята й висока (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 26).

ПРОСТОЛЮДЯ, я, с., збірн., дорев. Те саме, що простолюди. По селат та містечках простолюди з уподобанням гляділо на вертеп та слухало жартів вертепної драми (Фр., XVI, 1955, 219); Ше з дитинства він [В. Стефанук] душею тягнувся до простолюди, до наймитів, до покривджених (Знання., 5, 1971, 18).

ПРОСТОЛЮДЕЦЬ, дя, ч., дорев., розм. Те саме, що простолюдин. Пани Є'ються, а в простолюдиці зуби болять (Номіс, 1864, № 1304).

ПРОСТОЛЮДИН, а, ч., дорев. Людина, яка належить до непривілейованого класу, непривілейованої верстви населення. Послужайте, як говорить простолюдин середньоукраїнського діалекту.. Він фонетизує слова так, що кожне даліше слово залежить своїми початковими звуками від попереднього (Сам., II, 1958, 367); Сенсаційна новина [про здобуття Очакова] миттю облетіла російську столицю, викликавши вибух радості й ентузіазму і в палатах знатних вельмож, і в залах простолюдинів (Добр., Очак. розмир, 1965, 176).

ПРОСТОЛЮДИНКА, и, ж., дорев. Жін. до простолюдин.

ПРОСТОЛЮДКА, и, ж., дорев., розм. Жін. до простолюдець.

ПРОСТОЛЮДНИЙ, а, е. Прикм. до простолюдин. Вони [попівські родини] жили зовсім сільським, простолюдним життям (Фр., XVI, 1955, 36).

ПРОСТОНАРОДДЯ, я, с., збірн., дорев. Люди, що належать до непривілейованого класу, непривілейованої верстви населення. По Пітеру, навіть серед простонароддзя, вже розповідали про прижитого негра всякі чудеса (Ільч., Серце жде, 1939, 264).

ПРОСТОНАРОДНИЙ, а, е, дорев. Прикм. до простонароддзя. Наші нові поети й письменники черпали теми для своїх творів із традицій козацьких, із життя [життя] простонародного (Стеф., II, 1953, 81); Простонародна мова.

ПРОСТОНАРОДНІСТЬ, ності, ж., дорев. Властивість за знач. простонародний.

ПРОСТОПАДНИЙ, а, е, заст. Вертикальний. Несучися в безоднях і вниз опадаючи, тільки.. Від простопадної лінії осторонь трохи відходить, Так непалітно, що ледве те можна й відхиленням згати (Зеров, Вибр., 1966, 164); У силі владній Воздиг звитязний каменяр Між твердю моря й твердую змар Стопи проміння простопадни (Бажан, Рокі, 1957, 289).

ПРОСТОПАДНО, заст. Присл. до простопадний. То були виступи гезенку, що в дальшій своїй позиції піднісися не простопадно, а трохи відступав правіше чи лівіше (Досв., Вибр., 1959, 343).

ПРОСТОРА, и, ж., діал. Простір (у 2, 3 знач.). Андрій підняв очі. І вони на мить зупинились і кинули далекий погляд кудись у простору, поза стіни, поза хату (Коцюб., II, 1955, 22).

ПРОСТОРЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до просторій 1. Халабудра була просторенька, на підлозі, мала два віконця (Досв., Вибр., 1959, 102).

ПРОСТОРИИ, а, е. 1. Здатний вміщувати велику кількість кого-, чого-небудь, не тісний; місткий. Простора хатина, чепурно вибілена, тепла та ясна, тиша та часна, ввійнула на його ажись теплим духом... (Мирний, I, 1949, 272); Школа була простора, нова, недавно поставлена (Коцюб., I, 1955, 310); Юля.. овійшла в простору кімнату з фіксами в кутках (Донч., V, 1957, 368); Поволі склала [Галина] все в просторий чемодан, не поспішаючи, поїхала на вокзал (Крот., Сини., 1948, 9); // Який займає велику площу, розташований на великій площі. На просторому подвір'ї перед ганком був невеликий газон, а далі господарські будинки (Кобр., Вибр., 1954, 84); Вони прийшли до тихої, порослої очеретом заводи, що вся блищала під сонцем, широкої і просторої (Тют., Вир, 1964, 238); // Широкий (про вулицю, шлях і т. ін.). О, вона бачила досить! — Весільний шум і блиск просторих чистих вулиць у центрі міста і юрби неробів по панелях усякої годими (Головко, II, 1957, 367); * Образно. Ми йдемо, прорвавши коло тьми, Ходою вільною, шляхом просторим Назустріч далям дивним, незорим (Рильський, II, 1960, 158); // Який не має видимих меж, тягнеться з краю в край; безмежний. Прощай, синь море, Безкрає, просторе (Лі. Укр., I, 1951, 21); — Іди собі далі, мандрігче, тебе я не знаю, Я в пестоцях сонця, для нього живу й процвітаю; І вітла своє підіймаю у небо просторе (Зеров, Вибр., 1966, 411); Десь біля моря, в рідній стороні, В степу просторім бачиться мені: Одна-однісінька тополя впроста У самоті, печальна і проста (Нагн., Вибр., 1957, 10); * Образно. Тепер пісня вже надилася. Була вона тужлива, простора, як степ, повільна і лагідна (Собко, Біле подум'я, 1952, 131); // Який нецілісно облягає (про одяг). Стояв той чоловік спиною до дверей, вдягнений був у простору, непідперзану блузу (Шовк., Інженери, 1956, 114).

2. перен. Нічим не обмежений; вільний. Змалку він звик до просторів, до просторого життя, серед численних друзів його в прості чабани і вчені-океанологи, степові комбайнери і моряки по всьому світу (Гончар, Тропка, 1963, 216); // Здатний виявляти сильні почуття, співчувати багатьом і т. ін.; широкий. То-то просторі серця! Там кожному знайдеться місце! (Сам., I, 1958, 72); //рідко. Дуже об'ємний, широкий (про тему, галузь діяльності і т. ін.). В просторе написати.. про нас усіх. Се тема простора (Лі. Укр., V, 1956, 85).

ПРОСТОРИЩЕ, а, с., розм. Широкий простір. Безліч речей розмістилося скрізь у просторицях світу, Краю ж йому не знайти, хоч куди б ти думками пошнує (Зеров, Вибр., 1966, 154); Моє неслибного ножа Не з'їсть, не вищербить іржа, Товаришіш знайду я вірних — І на просторицях незмирних У краї рідному моїм Ударить грізно судний грім! (Рильський, II, 1956, 128).

ПРОСТОРІКА, и, ч. і ж., розм. 1. Той, хто говорить багато, часто беззмислово.

2. Дурна, некмітлива людина. — Сова має нам [птахам] царювати? .. Ота.. просторіка, що й слова по-людськи не зміє сказати! Вона мовчить не для того, що все знає, а для того, що дурна, як пень (Фр., IV, 1950, 99).

ПРОСТОРІКАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. просторікати.

ПРОСТОРІКАТИ див. просторікувати.

ПРОСТОРІКУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. просторікувати; // Багатослівне, часто беззмислове мовлення. Ернест заповнив ці кімнати своїм просторікуванням, занечистив пологом із цигарок (Фр., VI, 1951, 291); Слухаючи Лобатого, його не зовсім тверезе просторікування, Дьяконов мовби поринає у важку, чад-

ливу [чадну] атмосферу денікінських часів (Гончар, II, 1959, 291).

ПРОСТОРІКУВАТИ, ую, уеш і **ПРОСТОРІКАТИ**, аю, аєт, недок., розм. Багато, часто безмістовно говорити. «Нема часу, нема часу», а сама просторікує безконечно, дарма, що.. на цілковито написанні статті маю тільки три тижні перед собою! (Л. Укр., V, 1956, 313); *І пішов, і пішов наш Гарик просторікувати! Вже він силва та силва ті слова, мов горюх з мішка* (Чаб., Точе вода..., 1961, 107); *Де влязє Будає, на пригорку розцвієся, Пишається, неначе пан, І просторікаєть заходися* (Гл., Вибр., 1957, 169); *Габовда гнієно з натовпу гукає: — Гоніть його, щоб більш не просторікає!* (Забашта, Вибр., 1958, 211).

ПРОСТОРІКУВАТИЙ, а, е, розм. Який багато, часто безмістовно говорить; // В якому багато зайвого (про розповідь, оповідання і т. ін.); багатослівний. *Сусіда тягне та й тягне своє буденне оповідання.. Та про мене в її просторікуватому оповіданні наче відгомін ішов із далеких.. часів..* (Барв., Опов., 1902, 425).

ПРОСТОРІКУВАТИСТЬ, тості, ж., розм. Властивість за знач. просторікуватий. *Хитрість, удаване дицатство, просторікуватість Семжа — це своєрідний засіб боротьби з ворогом* (Рад. літ-во, 5, 1958, 130).

ПРОСТОРІКУВАТО, розм. Присл. до просторікуватий. *Просторікувати оповідати.*

ПРОСТОРІНЬ, роні, ж. Те саме, що прбстїр 1—3. *Він [М. Горький] жив між нас, найкращий серед нас. Серед людей, у кого зброя — слово, Глибоким зором просторін і час Він прозирає, немов стрілець діброву* (Рильський, II, 1960, 109); *Де-не-де показється невеликий дубовий лісок, а даліше [далі] тягнеться незміряна оком рівна просторінь одного поля* (Кобр., Вибр., 1954, 83); *Від ліска діляла їх [Петріїв] іще просторінь коло 200 кроків* (Фр., VIII, 1952, 153); *Хотілось унасти на землю, очима ступитись у небесну просторінь, лежати, не соручивши пальцем, і прислухатися до шепоту трави* (Чорн., Красиві люди, 1961, 80).

Дивіться у (в) прбсторінь — те саме, що Дивіться у (в) прбстїр (див. прбстїр). *Зигмунд мовчить, думає важко й повільно і дицється кудись у просторінь* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 474).

ПРОСТОРІСТЬ, рості, ж. Абстр. ім. до прбсторінь. *Вітер плається у вікна, просторість кімнати обдає Ясеня холодком* (Ю. Бєдзик, Альма матер, 1964, 284); *Ось ви минули царину, минули й млин; вихопились знову на безкраї поля, на безмірну просторість степу* (Мирний, IV, 1955, 324).

ПРОСТОРІЧНИЙ, а, е. Власт. просторіччю (у 1 знач.). *Характер наукового стилю С. Подолінського порушується вживанням просторічних чи діалектних слів* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 305); // *Який містить елементи просторіччя. Постійної уваги з боку українських лінгвістів заслуговує вивчення стосунків між процесами розвитку літературної мови і розмовної мови, зокрема діалектної і просторічної* (Мовозн., XVII, 1962, 9).

ПРОСТОРІЧЧЯ, я, с. 1. Побутове мовлення (на відміну від книжної, літературної мови). *Дослідження в галузі морфології і синтаксису українського просторіччя.*

2. *Лінгв.* Слово, граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого та ін. відтінку.

ПРОСТОРІШАТИ, ає, недок. Ставати просторішим. *Поїзд году набирає, просторішає перон* (Забіла, У.

світ, 1960, 15); // *безос. Мекшало на березі куренів, просторішало біля води* (Гончар, Таврія, 1952, 118).

ПРОСТОРЬ. Присл. до прбсторій. [А р с е н (озираючи кімнату):] *О, добре живемо! Просторо...* (Мороз, П'єса, 1959, 241); *Степ, як дим той, розіслався Просторо, широко* (Манж., Гв., 1955, 43); *Параска Власенко завжди була близькою до зеленого царства навколишності, в ньому почувала себе вільно, просторо* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 22); *Про жіночу газету мама напише свою думку просторіше* (Л. Укр., V, 1956, 69); // *у знач. присудк. сл. Голосно і просторо стало округи, у свіжій гаю пахучім...* (Вовчок, I, 1955, 203); *Там [у кав'ярні] лиш раз на рік.. трудно було здобути місце, а тепер вільно й просторо* (Коцюб., I, 1955, 393); *В Бериславі тримали [Кабашні] для чумаків власні помороки... Просторо було тоді тут Кабашиним* (Гончар, Таврія, 1952, 36); *Найкі западе в пам'ять вечірня польова дорога! Серед зеленого привілля думкам так просторо!* (Горд., II, 1959, 119).

ПРОСТОРОВИЙ, а, е. Стос. до простору (у 1, 2 знач.). *З вимогами широкого просторового і часового охоплення дійсності в кіномистецтві О. Довженко виступав у своїх статтях, на лекціях та різних диспухах* (Вітч., 9, 1969, 163); *У стереометрії вивчають геометричні тіла і просторові фігури, не всі точки яких лежать в одній площині* (Геом., II, 1954, 3); *У жовтні 1959 року радянська автоматична міжпланетна станція вперше облетіла Місяць по складній просторовій траєкторії, передавши на Землю фотографії його зворотного боку* (Наука., 9, 1965, 21).

ПРОСТОРОВА ІЗОЛЯЦІЯ, с. г.— додержання відстані, на якій можна вирощувати певні сільськогосподарські культури на насіння. *В природних умовах спостерігається випадки перехресного запилення перцю. Тому при вирощуванні на насіння потрібна просторова ізоляція гірких і солодких сортів перцю* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 184); **ПРОСТОРОВІ МІСТЕЦТВА** — умовна назва образотворчого мистецтва й архітектури.

ПРОСТОРОВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до просторбвій.

ПРОСТОРОВО. Присл. до просторбвій. *Багаті залізни руди КМА [Курської магнітної аномалії] просторово і генетично зв'язані з залізистими кварцитами* (Наука., 4, 1960, 57).

ПРОСТОСЕРДЕЧНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що простосердий. *Стиглили до молитви ввечарі й люди, що пригнали маржину.. Ласкаво слухало небо простосердечну молитву* (Коцюб., II, 1955, 320).

ПРОСТОСЕРДЕЧНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. простосердечний.

ПРОСТОСЕРДЕЧНО, рідко. Присл. до простосердечний.

ПРОСТОСЕРДНИЙ, а, е. Простодушний, довірливий, щирій. — *Благородний і простосердий слов'янин, він [Святослав] завжди попереджував про свій похід: «Хочу йти на вів»* (Довж., I, 1958, 293); *Вирушала в невідомий край Смілива людина простосерда І не знала, де подіється Кай, Андерсенівська найена Герда* (Рильський, II, 1960, 34).

ПРОСТОСЕРДІСТЬ, дості, ж. Властивість за знач. простосердий.

ПРОСТОСЕРДНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що простосердий. *Нічого не підозрюючи, простосердна Ульяна Григорівна точно інформувала гостей про свої достатки, а обачливий ротмістр все жотав на вуса* (Добр., Очак. розмір, 1965, 94).

ПРОСТОСЕРДНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. простосердий.

ПРОСТОСЕРДНО, рідко. Присл. до простосердий.

ПРОСТОСЕРДО. Присл. до простосердний.

ПРОСТОСЕРДЯ, я, с. Те саме, що простосердість. — Я тільки про те й мрію, щоб ремонтувати. — Це було сказано з таким дитячим простосердям, що директор машинно-тракторної станції широко посмінувся (Донч., VI, 1957, 443).

ПРОСТОТА, и, ж., заст. 1. Простий народ. — Як мені піти проти закону і порядку, від бога даного, і у ваш рід благородний віддати свою дитину, рожденую [народжену] од простоти і мужицества [мужичтва]? (Кв.-Осн., II, 1956, 344); Щомедіал, шрєвята, а часом і серед будня, щоб не одстати од вельможного сусіди, бенкетує тут [у шинку] п'яне море темної простоти... (Мирний, I, 1949, 415).

2. Наївна, простодушна людина. — Ха, ха, ха! — заготоваєся Ясь. — Управитель з макітрами! Ха, ха, ха! Ой, простото, простото! Ой, господине моя дорога! (Н.-Лев., I, 1956, 159); Прискорюючи ходу, Бараболє оминувє криницю зі свіжим журавлем, не в силі збачнути, чому не зміг одурити оцю простоту. Хоча не така вона [Мар'яна] вже й проста, як здавалось йому (Стельмах, II, 1962, 294).

ПРОСТОТА, і, ж. 1. Якість і властивість за знач. протий 2—4. В голові у нього, мов блискавка, промайнула нова думка. Думка та вразила його незвичайною простотою (Коцюб., I, 1955, 35); — Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, екорінують у нашої душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності (Фр., IV, 1950, 134); В залі, що чарувала простотою своєю.. убранства, були вже деякі зості (Ільч., Серце жде, 1939, 181); Я був зачарований культурністю, тонкими дотепами і.. особливою простотою майора (Багмут, Записки.., 1961, 77); Щира сімейна простота і лагідність, щось гранично мирне, цивільне, затишне поєднувалось в характері Гречкуна з голодною військовою рішучістю (Ю. Бедзик, Полк.., 1959, 96).

◇ З [сердечної] простоті — через зайву довірливість, наївність. — Хоч і ми [мужики] знаємо, що у царя грошей багато, та так собі з простоти розсуджимо [міркуємо], що і багато є, де йому й двіати (Кв.-Осн., II, 1956, 146); Святá простотá — про надто довірливу, наївну людину. — О, свята простота! — Ігор зів'є очі до стелі. — Ти й досі, мов дитина, наївний (Шовк., Людина.., 1962, 241).

2. Прості, невимушені стосунки між людьми. [Д і в ч и н а:] Я думаю, тільки між дітьми можлива така простота (Л. Укр., II, 1951, 105); Вони трималися з ним невимушено, з грубуватою простотою (Тют., Вир, 1964, 57).

ПРОСТОЮВАТИ, юю, юєш, недок.. **ПРОСТОЯТИ,** бю, біш, док. 1. перех. і неперех. Стояти (у 1 знач.) на одному місці якийсь час. Доводилося б у лісі зернукнути [копєві] під тонкою розіжкою.. і голодною над гнилою соломою місяцями простоювати (Хотк., I, 1966, 128); Підійдуть хлопці до вальки, поставть та й годинами мовчки простоють (Головко, II, 1957, 213); У вільний від роботи час Володя годинами простоював на носі шкури, напружено здивляючися в обрій (Донч., III, 1956, 348); Як став доц допикати, зблилася [вівці] докупки, похилилися голови між ноги, та так цілий день і простояли (Мирний, I, 1949, 157); На автозупинці довелося йому простояти мало не до ночі (Грм., Незакінч. роман, 1962, 99); // Стоячи, бути присутнім десь до кінця чого-небудь. Баба Палажка простояла службу, запричастилась і повела бабів з церкви (Н.-Лев., II, 1956, 335); Громада не розходилась цілий день: визувувала та викрикувала аж до самого вечора... Так і простояли на ногах (Мирний, I, 1949, 303); // Проводити якийсь час

у роботі, що вимагає довгого стояння біля чого-небудь. Недовго Христі прийшлося простояти коло неї (Мирний, III, 1954, 149); // тільки док., рідко. Довго стоячи, простигнути (про їжу). — Де це дочка так забарилась, вечєра простоїть (Вас., II, 1959, 451).

2. тільки док., неперех. Протубити де-небудь якийсь час. Простояли ми в Мєссінї до 5 години, бо зналась буря і треба було одплисти (Коцюб., III, 1956, 354); Добре знаючи територію казарми, — ажє без малого півроку батальйон простояє у ній, — Кузнецов і Артем точно визначили, звідки треба буде пробратися до складу (Головко, II, 1957, 468).

3. тільки док., неперех. Стояти, існувати якийсь час, не руйнуючися, зберігаючись. Він [дуб] простояє двадцять віків і має в обхваті 13 метрів (Вітч., 4, 1967, 205).

4. перех. і неперех. Не працювати, не функціонувати якийсь час. Підприємство простоявало, ба навіть були випадки, коли поліція не могла емішуватись активно, бо все відбувалось тихо і мирно, без жодних сутичок (Вільде, Сестри.., 1958, 491); — По машинах, — сказав бригадир, — металіями простоюють! (Ю. Янов., II, 1954, 133); — Сам знаєш, Петре, нам треба надолужити те, що ми простояли.. І поектарних темпє ми не маємо права знижувати (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 103).

5. перех. док., перех., розм., рідко. Дуже втомити через довге стояння (ноги, коліна). — Ідте собі до багачок. — Ні, зоч постій трохи. — Боюсь ноги простояти (Стельмах, I, 1962, 402).

6. тільки док., перех., розм., рідко. Пошкодити що-небудь, стоячи на ньому, в ньому. Мій тобі кончик стайні не простояти, моя тобі зброя кілочка не вложить (Сл. Гр.).

ПРОСТОЯТИ див. простювати.

ПРОСТРАЦІЯ, і, ж., книжн. Стан надзвичайної фізичної та нервово-психічної кволості, занепаду сил, байдужості до всього навколишнього, який виникає у людини при тяжких захворюваннях, виснаженні, нервових зворушеннях і т. ін. Мій мозок неохоче притомів, переборюючи сон. Поволі вирінає я з прострації, поволі відроджувалася і відмолоджувалася моя свідомість (Смолиць, Сорок вісім.., 1937, 287); Здається, еперше в житті здали нерви, і жінка впала в якусь прострацію, так ніби її огушило або контузило (Коз., Лвсти.., 1967, 255).

ПРОСТРЕЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прострєлєти 1. [В а с и л ь (один):] Було в тебе щастя — сам другим віддає, щоб з світа звели, потім пішов його шукати бо-зна де і, не знайшовши, вернувся з прострєленою грудниною (Мирний, V, 1955, 104); Олександр якийсь розповідає, що товариш Клименко, навіть прострєлений двома кулями, не покинув поля бою (Стельмах, II, 1962, 157); Майор лежав з прострєленим боком і ніяк не вірив, що його поранено (Ю. Янов., I, 1958, 336); // прострєлено, безос. присудк. сл. — Чоловіка мого прострєлено, він лєдє живий, мало не загинули ми в плавнях... (Коцюб., I, 1955, 369); Казарка була бита на крило, а так більше нічого в неї прострєлено не було (Вишня, II, 1956, 181).

ПРОСТРЕЛЕНИЙ див. прострілювати¹.

ПРОСТРИГАТИ, бю, аєш, недок., **ПРОСТРИГТИ,** ижү, ижєш, док., перех. 1. Стрижучи, утворювати вільну смужку, клішанку і т. ін. на чому-небудь.

2. тільки док., також без додатка. Стригти якийсь час.

ПРОСТРИГТИ див. прострігати.

ПРОСТРІЛ, у, ч. 1. тільки прострєтія. Дія за знач. прострєлєти, прострєлєти; // прострєлене місце. Крив

борт струменить вода, Моряк на передній лаві кидається затикати пролам чи простріл (Мушк., Серце..., 1962, 234).

2. розм. Сильний біль, що раптово виникає в попереку при заворуванні м'язів і нервів; люмбаго.

ПРОСТРІЛЕНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. мин. ч. до **прострїлити** 1. Звідси можна було розглядати весь той неосажений.. простір, на якому земля була прострілена, пропалена, поорана снарядами і бомбами, всіма осколками (Жур., Опов., 1956, 235); Я ледве виліз на здоровенного коня. *Прострілена* лва нога завважала (С. Кравч., Квіти..., 1959, 84); // **прострілено**, **безос. присудк. сл.** У передній машині було прострілено вітрове скло, поранено в ногу шофера і прострілено обидва правих скати (Коз., Блискавка, 1962, 193).

ПРОСТРІЛИТИ **див.** **прострїлювати** 1.

ПРОСТРІЛЮВАТИ 1, юю, юєш, **недок.**, **ПРОСТРЕЛИТИ** і **рідко** **ПРОСТРІЛИТИ**, лю, ляш, **док.**, **перех.** 1. Стрїляючи, пробивати наскрізь. *Есесівець прострелив* Старикову бік (Сміл., Сашко, 1957, 109); *Можна прострелити мозок, що думку народить, думки ж не вбить!* (Сім., Земне тяжіння, 1964, 34); *Прострїляв би я вас з лука, Та з лука не палко; Положив би вічко спати — Та все чогож жалко!* (Рудан., Тв., 1956, 55); *Не минуло й десяти хвилин, як було визначено: .. чия куштрата голова висувалась з вікна саме в той час, коли тавмничий камінець прострїляв записані шибки вікон інститутської лабораторії* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 9).

2. тільки **недок.** Тримати під обстрілом який-небудь простір, ділянку і т. ін.; обстрілювати. *Готель становив собою вигідну позицію. З неї противник мав змогу прострїлювати не лише дві вулиці, до яких підійшли стрїлецькі роти, а тримає під вогнем і весь квартал* (Гончар, III, 1959, 248); — *Ворог так густо прострїлює підходи до лінії своєї оборони.* — сказав майор, — *що розвідники з цього боку аж ніяк не чекає* (Багмут, Опов., 1959, 56).

ПРОСТРІЛЮВАТИ 2, юю, юєш, **недок.**, **ПРОСТРІЛЯТИ**, яю, яєш, **док.** 1. **перех.** Перевіряти нову вогнепальну зброю в стрільбі, пострілами. *Прострїляти* рушницю.

2. тільки **док.**, **неперех.** Стрїляти якийсь час. *Цілий день прострїляв у тири.*

ПРОСТРІЛЮВАТИСЯ, юється, **недок.** Бути під обстрілом (про який-небудь простір, ділянку і т. ін.). *Щорс дав наказ атакувати цю останню ворожу групу. Для цього треба було захопити єдиний міст через Десну, що прострїлювався з лівого берега* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 56).

ПРОСТРІЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прострїляти**. *Снаряди летіли один за одним, ритмічно і методично, .. з квадрата на квадрат, і тоді знову поверталися на квадрат, вже прострїляний* (Смолиць, Реве та стогне..., 1960, 62).

ПРОСТРІЛЯТИ **див.** **прострїлювати** 2.

ПРОСТРОМИТИ **див.** **прострїлювати**.

ПРОСТРОМИТИСЯ **див.** **прострїлюватися**.

ПРОСТРОМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простромити**. *Трое мертвих турків.. В одному так і стрїляла в животі піка, матужно прострожена наскрізь* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 196).

ПРОСТРОМЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прострїлювати** і **прострїлюватися**.

ПРОСТРОМЛЮВАТИ, юю, юєш, **недок.**, **ПРОСТРОМІТИ**, стромлю, стрмішш; **мн.** **прострмілять**; **док.**, **перех.** 1. Проколювати наскрізь чим-небудь когось, щось. *Я вже.. простромовав серединку [іграшки], як знацяцька біля мого вуха озвався голос: — Та й зарний же в тебе ніж!* (Гр., Без хліба, 1958, 58); *От-от бугай на-*

стигне; от-от простромить рогом наскрізь Максимову спину... (Мириный, II, 1954, 112); *Гайдамацька шабля простромила* Борухова горло (Кач., II, 1958, 379); * **Образно.** *Серед пишаних кучугур простромили небо стрїли країв* (Рад. Укр., 11.VI 1961, 2).

◇ **ПРОСТРОМИТИ** **поглядом** (очіма) **кого** — подивитися на кого-небудь дуже неприємно, вороже. — *Потрїбна осадна артилерія, яку доводиться завозити з Тули, а на це також потрібен час, як ви гадаєте, потрібен? — простромив колючим поглядом свого співбесідника* Потьомкін (Добр., Очак. розмир, 1965, 158); *Газарило не скоро спитає: — Це ти, блязю, промоває? Кажі! Га? От саме тоді один одного простромили вони ненависними очима* (Мик., II, 1957, 21).

2. **розм.** **Просовувати** щось куди-небудь. *До кабінету, як щур, у відкриті двері простромив голову прильізаний чоловік* (Головко, II, 1957, 552); — *Он у Гордія Кошари, ото сім'я. Як сядуть навколо столу обідати — курці немає дві голови простромити* (Тют., Вир, 1964, 216).

ПРОСТРОМЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, **недок.**, **ПРОСТРОМІТИСЯ**, стромлюся, стрмішшся; **мн.** **прострмілятьсся**; **док.**, **рідко**. 1. **розм.** **Просовуватися** куди-небудь. *Відчинилися двері, і, перегнувшись, простромилася половина* Ахмет-бая, Саїдового постійного кур'єра-швейцара (Ле, Міжгір'я, 1953, 216).

2. тільки **недок.** **Пас.** до **прострїлювати** 1.

ПРОСТРОЧЕНИЙ 1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прострочити** 1, 2. *Іван.. стояв унизу і перед собою бачив лише широкі відомачі, прострочені з двох рядів* мідними цезлями (Чорн., Визвол. земля, 1959, 29); *Школа була дерев'яна, кулеметними чергами стіни її були прострочені, як решето* (Шер., Молоді месники, 1949, 38).

ПРОСТРОЧЕНИЙ 2, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прострочити**. [В о л о с н и й п и с а р:] *А котрий вже місяць у вас нашпорт прострочений?* (Кроп., II, 1958, 227); // **прострочено**, **безос. присудк. сл.** *Пропорщики та корнети, у яких фромтові відпустили давно вже прострочено.. в'їлися поглядом в невеличку естраду* (Смолиць, Мир..., 1958, 71).

ПРОСТРОЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. **прострочити**.

ПРОСТРОЧУВАТИ 2. **Прострочення**: виконання постанови.

ПРОСТРОЧИТИ **див.** **прострочувати** 2.

ПРОСТРОЧИТИ **див.** **прострочувати** 1.

ПРОСТРОЧУВАННЯ 1, я, с. Дія за знач. **прострочувати** 1.

ПРОСТРОЧУВАННЯ 2, я, с. Дія за знач. **прострочувати** 2.

ПРОСТРОЧУВАТИ 1, ую, уєш, **недок.**, **ПРОСТРОЧИТИ**, строчу, стрчішш, **док.** 1. **перех.** Прошивати строчкою що-небудь, робити строчку на чомусь. *Прострочити* шви.

2. **перех.** і **без додатка.** *Пробивати наскрізь кого-, що-небудь, стрїляючи з кулемета, автомата (або прокулемет, автомат). Солом'яну кірделю кувні прострочусь крупнокаліберний кулемет* (Гончар, Партиз. іскра, 1953, 118); [Ч о р н о б р и в е ц:] *Товаришу командире, дозволять знати [кулеметника]. [Ч у м а к:] Звідси не можна. Прострочить* (Мик., I, 1957, 280); * **Образно.** *Чули херсонці, як далеко за містом прострочують обрїт чїсь кулемети* (Гончар, II, 1959, 105).

3. тільки **док.**, **перех.** і **неперех.** *Дата чергу з кулемета, автомата. Насїдають гайдамаки, Німці тиснуть з луго. Прострочили першу чергу, Витратили другу* (Перв., II, 1953, 173); * **Образно.** *Прострочили [допові краплі] раз, вдруге, згортаючи в груддя пилок — і ликує дощ* (Тют., Вир, 1964, 84); // **перен.**, **розм.** *Швидко промовити.* — *Гауптшарфюрер, пан Йоганн Рудольф Пашке, — за хвилину прострочив товмач, —*

гостане попереджує тебе: ти мусиш розпочати роботу франції! (Коз., Гарячі руки, 1960, 94).

4. тільки док., неперех. Строчити якийсь час.

ПРОСТРОЧУВАТИ ³, ую, уєш, недок., **ПРОСТРОЧИТИ**, чу, чийш, док., перех. і неперех. Пропускати встановлений термін чого-небудь. [П о ш т а р:] Я вже третій день з города. Постішаю оце, щоб точ сьогодні [сьогодні] на ніч вернуться, — прострочив трохи (К.-Карний, I, 1960, 70); Визнається, що боржник прострочив, коли він не виконав зобов'язання в установленний строк (Цив. кодекс УРСР, 1950, 25).

ПРОСТРУГАННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мян. ч. до простругати. Добре проструганий пас.

ПРОСТРУГАТИ див. простругувати.

ПРОСТРУГУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОСТРУГАТИ**, простружю, простружеш і простругаю, простругаш, док., перех. 1. Вистругувати всю поверхню чого-небудь. Простругати дошку.

2. Вистругувати в чому-небудь смугу, заглиблення.

3. тільки док. Прочистити (шлях, дорогу і т. ін.). Невольники простругали доріжку, посипали її піском (Н.-Лев., IV, 1956, 27).

ПРОСТУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. неперех. Пересуватися пішки у просторі; іти. Пройшовши кілька гонів, перебрались вони через глибоку бату і з милою простували рідким лісом (Стор., I, 1957, 389); Саши поглядала на батька, а той простував поруч задумавши і мовчазний (Донч., Карб. камінь, 1946, 41); // Рухатися в певному напрямку; переміщатися, прямуючи куди-небудь. «Для нас у рідкій краю навіть дим солодкий та козаний...» Без уніну я думала собі оті слова, простуючи в країну італіянську (Л. Укр., I, 1951, 234); Загнали дикі зуси, простуючи кудись високо під необмеженим небом (Коцюб., I, 1955, 112); Повертається він чаєм на світланні і не йшов до хати, а простував до кладні, де було свіже сіно (Шиян, Баланда, 1957, 179); Броненосець «Потьомкін» із Одеси простував до сіднич берегів Чорного моря, щоб підтримати повстання, яке охопило вже всі народи Кавказу (Панч, Гарні хлопці, 1959, 15); // Іти куди-небудь навпростець, скорочуючи шлях. Хо простує, той дома не ночує (Номис, 1864, № 11406); Він, простуючи через яр до своєї хати, тільки й знає, що плескає (Мирний, IV, 1955, 228); Простував [Кола] через горби і низів'я на Почочля, понуро думає, жижолідь одчагував сілля (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 31).

◇ Простувати путь див. путь.

2. перех., діал. Розпростовувати. Заповняють [прочани] обору, падають, як снопи, на мурашу, на приспу, на тик, де хто може, простягаються, простують на-томенні кости [кості]! (Фр., IV, 1950, 259); * Образно. Тільки тоді, як сонце втоплялось і од вершечка слави спускалось униз, тіні помалу і обережно простували скорочені члени, росли і лізли все далі та далі (Коцюб., II, 1955, 213).

ПРОСТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., діал. Розпростовуватися. Постава Мирослава незаметно [непомітно], мимоволі простувалася, лице її прояснювалось при тих словах (Фр., VI, 1951, 61); Дідусі бадьорно [бадьоро] простується, а молоді ніг під собою не чує (Стеф., III, 1954, 62).

ПРОСТУГОНІТИ, нб, ніш, док. 1. Док. до стругоніти 1. Як п'яний гультаїнака, простугоніє грім, а далі швидко побіг — і етік... (Гуд., З горіха..., 1957, 104).

2. Проїхати або проїти з шумом, з гуркотом. І крамарський віз простугонить, і пан четвернею пробіжить [по шляху] — тільки тебе курявою обнесе (Вовчок, I, 1955, 13); Різко побірані, на добрих куркульських конях, вони простугоніли вулицею і помчали левадою нав-

простець (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 377); // Видати шум, гуркіт. Понад вагоном простугоніли чоботи і брязнули шпори біля самих дверей (Кир., Вибр., 1960, 133).

ПРОСТУДА, в, ж. Охолодження організму людини, що спричинює різні хвороби; застуда. Він уважає, що ті приливи були не з простуди і не від погоди..., а скоріше з нервових причин (Л. Укр., V, 1956, 392); Хлюпнула вода під ногами слободян, ніхто вже не думав про хворобу й простуду — всі йшли за Рубаном, щоб допомогти йому врятувати від псування машини (Шиян, Баланда, 1957, 67); // Хворобливий стан, зумовлений охолодженням організму. Тепер кашляю і горло болить. Але то так собі, невеличка простуда (Л. Укр., V, 1956, 415); Павло порадиє, як лічитися від простуди (Тют., Вир, 1964, 123).

ПРОСТУДЖЕНИЙ, а, е. і. Дієпр. пас. мян. ч. до простудити. * Образно. Клеп простягнув мовчуні віти назустріч сонцю, ніби вигрівав теплі старі кості, простуджені зимовими завірюхами, холодними вітрами (Кочура, Родина..., 1962, 95).

2. у знач. прикм. Який простудився; // Який змінився внаслідок простуди. Вусате червоне обличчя посміхнулося, і хрипкий, простуджений голос насміхнувало спитав: — Що снилось? (Донч., III, 1956, 58); // у знач. ім. простуджений, ного, ч.; простуджена, ної, ж. Людина, що простудилася. Їх багато було в яраз простуджених і зворих круг огнищ... (Головко, II, 1957, 37).

ПРОСТУДЖЕНО. Присл. до простуджений 2. Долаючи ревіння вітру, хрипко і простуджено кричав [мільціонер], щоб колона підтягнулася (Тют., Вир, 1964, 461); * Образно. Невеличкий пароплава-буксир пакава густим чорним димом, задихано чмигав і хрило, простуджено сорчав (Донч., II, 1956, 88).

ПРОСТУДЖУВАТИ, джую, джуєш, недок., **ПРОСТУДИТИ**, студжю, студіш, док., перех. 1. Спричиняти простудою яку-небудь хворобу; застуджувати. Подоріж [подорож] мене втопить, а ще може й простудить, та й в самому Каїрі буде трудно врядитись так, як тепер тут (Л. Укр., V, 1956, 389); Дівчина в дорозі втупіла, потім промочла під дрівницю, але густим дощем, простудила ноги (Дмит., Наречена, 1959, 163).

2. рідко. Робити холодним, студеним. Пасуть [хлопці] і купаються, поки осінь не простудить річку (Сміл., Сад, 1952, 51).

ПРОСТУДЖУВАТИСЯ, джуюся, джуєшся, недок., **ПРОСТУДИТИСЯ**, студжусь, студішся, док. Захворювати від простуди, охолодження; застуджуватися. Од малого одбрав листа. Пише, що простудилася та й лежав, а тепереньки полегшало (Мирний, V, 1955, 340); Вже другий день Ульянка не була в школі. Дівчинка простудилася, у неї боліло горло, вона кашляла (Донч., IV, 1957, 88).

ПРОСТУДИТИ див. простуджувати.

ПРОСТУДИТИСЯ див. простуджуватися.

ПРОСТУДИЙОВАННИЙ, а, е, книжн. Дієпр. пас. мян. ч. до простудіювати; // простудійовано, безос. присудк. сл. У першому томі ретаставовано... тексти 25 пісень і простудійовано їх науково (Фр., I, 1955, 42).

ПРОСТУДІЮВАТИ ¹, юю, юєш, док., книжн., перех. Док. до студіювати 1. Арістотелева поетика була не догматична, а індуктивна: до сформульовання [сформулювання] правил критик доходив, простудіювавши багато творів даної категорії (Фр., XVI, 1955, 256); Любченко уважно перечитав усі рецепти Волжештейна про те, як писати п'єси, простудіював Шекспіра (Мокр., Сто., 1961, 17); Простудіювавши гартанти рукописів і копій, виправлений рукою Шевченка, Франко відначив неможливу і доволітню працю, яку докладав

Шевченко до шліфування своїх віршів (Мовозн., XVII, 1962, 94).

ПРОСТУДЛИВИЙ, а, е, розм. Який легко простуджується. *Простудлива дитина.*

ПРОСТУДНИЙ, а, е. Прикм. до простуда. *Весною людина швидше втомлюється. У цей же період збільшується кількість простудних захворювань* (Веч. Київ, 23.II 1970, 4); // *Який спричиняє простуду. — Ні, хазяїне, у воду я не полізу. Що мені, здоров'я свого не шкода? Крижана вода простудна* (Шаян, Баланда, 1957, 64).

△ **Простудна гарячка** *див.* гарячка.

ПРОСТУКАТИ *див.* простукувати.

ПРОСТУКОТАТИ, очу́, бчепі і **ПРОСТУКОТІТИ**, очу́, отіш, док., розм. 1. Док. до стукотати, стукотіти. Нічний [сторож], мабути, магнув рукою: *дзвінке черев'яне какайло.. безладно простукотіло* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88); *Не веселе ліс. Лиш зрідка трісне дерево або десь у дзвінких верхах простукотить дятел* (Гончар, II, 1959, 137).

2. Пройти, пробігти, проїхати із стуком. *Простукотіши єниз по слодах, вибіг [Анатолій] на вулицю* (Мух., Серце., 1962, 277); *Простукотала моторка.*

ПРОСТУКОТІТИ *див.* простукотати.

ПРОСТУКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. простукувати. *Якщо дерево здорове і процес загнивання ще не почався, то при простукванні чути чистий звук* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 51).

ПРОСТУКУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОСТУКАТИ**, аю, аєш, док. 1. *перез.* Постукуючи, перевіряти, досліджувати що-небудь. *Все йде [коліїний обхідник] і йде, час від часу зупиняючись, щоб простукати молотком рейку* (Веч. Київ, 6.VIII 1957, 2); *Геолог простукає кожний цікавий для нього камінець, обмацає і огляне його* (Роб. газ., 9.IX 1965, 2); * *Образно. В напітєжному коридорі, мов тіні, сновигають висушені рамами і теоремами люди, бездушно простукують підлогу саморобні костюри* (Стельмах, II, 1962, 252); // *розм.* Досліджувати стан внутрішніх органів за звуками, утвореними легким постукуванням медичного молоточка або пальців по тілу; *вистукувати. Простукати теорему груди.*

2. *перез.* і без додатка, розм. Передавати кому-небудь щось умовним стуком (звичайно про ув'язнених).

3. тільки док., *неперез.* Видати стук. *Пройдуть жінки, пригасні, сумнолиці.. Простука поштаря підкоєане взуття* (Бажан, Роки, 1957, 211).

4. тільки док., *неперез.* Пройти, пробігти, проїхати, стукуючи чим-небудь. *З'явилися в столову [Ідальню] німці. Простукали каблучками подовж столів* (Коджоб., II, 1955, 292); *Повз рубку гуцно простукає підборами розсильний* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 241).

5. тільки док., *неперез.* Стукати якийсь час.

ПРОСТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проступати. *Більш-менш надійні приклади проступання.. [у староруському письменстві XI—XIV ст.] південноруської фонетики іноді представлені одним—трьома випадками на ціле століття* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 46).

ПРОСТУПАТИ, ає, недок., **ПРОСТУПІТИ**, ступіть; мн. проступлять; док. 1. З'являтися на поверхні чого-небудь, просочуючись із середини. *Над болотом стояла жертва тиша; з потривоженних купин із сердинним сичанням проступала вода* (Тют., Вир, 1964, 322); — *Пил набивався мені до рота й до носа, ніт проступав і кризь сорочку* (Ю. Янов., II, 1958, 101); *На лобі владика біліє полотняний завій, на якому вже проступила кров рани* (Альч., Козацьк. роду.., 1958, 120); // *Виднітися на поверхні або виступати над поверхнею чого-небудь. Сохув б'є, на дні жи проступають бульки, чути якийсь клекіт* (Фр.,

IV, 1950, 7); *Карборунд витримує надтвердий сплав. Коли стирається на цьому камені перший його шар, за ним уже проступає інший* (Донч., II, 1956, 177); *Шийка в неї була тоненька, так що через платтячко проступали хребці* (Тют., Вир, 1964, 473); // *Поступово вкривати поверхню чого-небудь (про плями, рум'янець і т. ін.). Наступа часто закріпала очима, на блідих щоках почав проступати рум'янець* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 347); *На блідому обличчі імператора Іоанна проступили червоні плями, що завжди бувало з ним у хвилини найбільшого збудження* (Скл., Святослав, 1959, 644).

2. Ставати видимим кризь що-небудь (перев. злегка, частково). *Я роздмалася, як пун'янки ніжні троянд набрякали.. Ця ще зелена замкнулася вся в укритті листяному, В той кризь листя тонке вже проступав багрець* (Зеров, Вибр., 1966, 361); *Кризь пелену туману проступали якісь невіразні силуети* (Панч, Синів.., 1959, 4); *Коли попереду проступили з темряви будинки селища, вона пішла зовсім повільно* (Шовк., Інженери, 1956, 104); // *Виднітися, вирізнятися на фоні чого-небудь. Чим більше одивлялася дівчина [в малюнок], тим яскравіше проступала на картоні яскраво-червона градошка схожих на китайські лізтарихи квітки* (Коз., Сальвія, 1959, 80); *Коли він [трактор] весело загурчав, а зелені рядочки яєно проступили на чорній землі.. тривожні думи й холодний смуток відлетіли геть* (Кучер, Трудна любов, 1960, 591); // *Пробиватися кризь щось (про світло, темряву і т. ін.). Світання уже проступало між грат* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 275); *Кризь сріблясті розводи на мержаліз шибках проступала ніч* (Панч, В дорозі, 1959, 69); // *перен.* Поставати в уяві, спогадах. *В її уяві проступав.. обличчя Галинки* (Епік, Тв., 1958, 576).

3. *перен.* Виявлятися у рисах, виразі обличчя (про настрої, почуття і т. ін.). *У великих, чистих, як лісове джерело, очах проступав раптовий страх* (Ткач, Жди.., 1959, 63); *Він скинув окуляри.. разом з окулярами зникла з обличчя суворість, і воно зробилося якимось задумливим, м'яким, навіть присмирним, в ньому проступало навіть щось дитяче* (Тют., Вир, 1964, 101); *На вдовоженному красивому обличчі Панкаура проступив вираз болю* (Ю. Бездик, Вогонь.., 1960, 106); *У кутках засмаглих його вуст проступила легенька посмішка..* (Панч, Іду, 1946, 37); // *Виявлятися, бути помітним, відчутним. Драматизм, внутрішні діалоги, боротьба антагоністичних думок, що ними насичені сучо драматургічні речі* (Лесі Українки, дедалі виразніше проступають і в її вірші (Рильський, III, 1956, 280); *У творчості Лятошинського.. виразно проступають народні джерела* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 53).

ПРОСТУПІТИ¹ *див.* проступати.

ПРОСТУПІТИ², ступлю́, ступиш; мн. проступлять; док., розм. Пройти з трудом; прощтовхатися. * *Образно. [Д в і ф о б:] Се чисте горе: брат — пророк, сестра — пророчиця, нема де проступити у власнім домі за відсутством рідних* (Л. Укр., II, 1951, 279).

ПРОСТУПІТИСЯ¹, ступлю́сь, ступишся; мн. проступляться; док., розм. Те саме, що проступити². *По вулицях проступитись було неможливо* (Панч, Вибр., 1947, 343); *Обидва поверхні санаторію виповнилися мелею так, що вже й проступитись було в палатах ніде* (Збан., Сеспель, 1961, 22).

ПРОСТУПІТИСЯ², ступлю́сь, ступишся; мн. проступляться; док., *заст.* Провинитися. [Т е т я н а:] *Не гріши, чоловіче! Хто проступитись, то той вилая, як собака в човні* (Котл., II, 1953, 73); — *Може, твій панотець вчинив щось недобре? Може, проступився?* (Н.-Лев., III, 1956, 198).

ПРОСТУПІТИСЯ ³, ступлю́ся, ступи́шся; мн. проступля́ться; док., діал. Розступитисся. Грубим голосом гукає [Іван], *каче віл: — Проступітисся! Розтручує людей та й плається поперед усіх* (Март., Тв., 1954, 48); * Образно. Хжари проступилися, і злізла, мов боляко, *викотилося сонце на небо* (Фр., VI, 1951, 118).

ПРОСТУПОК, пку, ч. Вчинок, що порушує які-небудь норми, правила поведінки, загальноприйнятій порядку; провиня. *Всі стали віщувати йому лиху долю за його зловісні проступки, а найпаче же за те, що підстрелив паламаревого бузька* (Ков., Світ., 1960, 124); *За невиконання статутних обов'язків та інших проступки член або кандидат у члени партії притягується до відповідальності і на нього можуть бути накладені стягнення* (Статут КПРС, 1971, 9).

ПРОСТУПСТВО, а, с., заст. Проступок. — *Вставай, серце, та вітай гостей! — тило скавав Балабуха, немаче обвинувачений в якомусь проступстві* (Н.-Лев., III, 1956, 122).

ПРОСТУШКА, я, ж., розм. Те саме, що простячка. — *Ларіна стара Пресимпатична, хоч простушка* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 361); [П е ч а р и ц я:] *Ти он знайшов собі простушку та й ліжеш їй руки...* (Мирний, V, 1955, 154).

ПРОСТЯГАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. простягати та дія і стан за знач. простягатися. *Шевченків змалку по дворах, простягання Христа ради руки попідікожною причали діточку не до праці, а до біганини* (Мирний, I, 1949, 234).

2. Географ. Напрямок розташування верств гірських порід. *Для південної окраїни Донецького краю характерне простягання розломів, близьке до широтного, але часто виявлені скиди і поперечного, південно-західного простягання* (Геол. Укр., 1959, 568).

ПРОСТЯГАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРОСТЯГТИ** і **ПРОСТЯГНУТИ**, тягну́, тягнеш, док., *перез.* 1. Випрямляючи, витягати в якому-небудь напрямку (руку, ногу і т. ін.), тягтися чимсь до кого-небудь. *Дивились, молились Старі жінки. А сердешне [дитя] Неначе блазень: Випручало рученята й до їх простягав Мамюсінкні...* (Шевч., I, 1963, 311); *Учитель було не навішастись ним, усе було по щічках його, по щічках, а воно вже таке раде ото, так осміяється, та ту голівку так простягав до його...* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 36); *Трохи на боці стоїть руда корова, а коло неї — маленьке телятко. Воно простягав шию й ніжитьсь коло матері* (Хотк., I, 1966, 136); *У діда все ще позапирано. Тільки Лиско [собака] лежить коло дверей, простягши передні лапи, положивши на них голову...* (Мирний, I, 1949, 149); *Вона сіла картинку, простягши поперед себе ноги в жовтих, м'яких, блискучих і вовсім нових черевичках* (Тют., Вир, 1964, 245); *Гість.. сіє на стілець, спустив очі вниз і поклав обидві руки на коліна, простягнувши довгі пальці* (Н.-Лев., III, 1956, 31); *Вона простягнула до нього руки* (Стельмах, II, 1962, 352); // у сполуч. із с. р у к у. *Подавати при зустрічі, прощанні і т. ін. — Здрастуйте! — відказує він, простягаючи.. мені свою.. руку* (Мирний, IV, 1955, 361); *Через силу мій друг на прощання Свою руку до мене простяг* (Граб., I, 1959, 517); *Коли він зустрів Катю свободні, вона привіталася до нього першою, навіть сама простягнула руку* (Гур., Наша молодість, 1949, 65); // *Тримаючи в руці що-небудь, підносити його до когось, подавати комусь. — Чи не продали б ви мені розсади трощечки?.. — і простягав [сусіда] мені глечичка* (Вовчок, I, 1955, 5); *Сказав щось смотритель, підійшов ніп, простяг до неї хрест. Ні, їй не треба — і одвела рукою* (Коцюб., II, 1955, 197); *Василь Василович простягнув свій велишок і посміхнувся Кардашев* (Жур., Звич. турботи, 1960,

30); * *Образно. Виноград на зігнутих гілках Гостинню простягав свої солодкі грона* (Рильський, III, 1961, 158); // *Тягтися вітами, верхівкою і т. ін. у якомусь напрямку* (про дерева та інші рослини). *Деякі дерева, засталися за довгу зиму, ще чорніли проти неба голим гіллям, але верба вже розбурхалася і скрізь простягла до сонця біло-зелене листячко* (Гр., II, 1963, 488); *У вікна віти клени привітно простягли...* (Сос., II, 1958, 471); *Клен простягнув могутні віти назустріч сонцю* (Кочура, Родина., 1962, 95).

◇ **Простягати** (простягті, простягнути) *пазури див. пазур; Простягати* (простягті, простягнути) *руку* (братню [дружню, допоміжну і т. ін.] див. рука; **Простягати** (простягті, простягнути) *руку* [за милосердивою (Христія рідні і т. ін.)] див. рука; **Простягати** (простягті, простягнути) *руку* (руки) *на кого—що, до кого—чого див. рука; Простягати* (простягнути) *ноги* — те саме, що **Витягати** (витягнути) *ноги* (див. витягати). *Занедужала небога та й змерла. За нею вслід і батько наш ноги простяг* (Стор., I, 1957, 57).

2. Розпускати, розводити в різні боки (крила); розпростирати. * *Образно. Великі творяться діла В радянським нашим краї, — Нехай же пісня два крила Над нами простягав* (Рильський, I, 1956, 361); *Ніч темна та нахуча простягла чорні крила* (Стор., I, 1957, 341); // *Широко розставляти (руки). Софта [духовна особа] знає руки й простяг над землею, немов прихилив на неї гніз зрізного аласта* (Коцюб., I, 1955, 293); *Дя щілина між Шевченковою та сусідньою крутою горою така узяка, що ми по шию були немаче закопані в землю. Простягнувши руки, можна достати до боки обох гір* (Н.-Лев., II, 1956, 386); // *Широко розкидати над ким-, чим-небудь віта* (про дерева). *Чорні смереки добродушно простягали над ними свої мохнаті лаби, немаче благословляли* (Коцюб., II, 1955, 346); *Чекісти мчать у двокі віт, що голій гай простяг над ними* (Сос., I, 1957, 417); *Гілля простягнула Ільма тінява, гігантська* (Зеров, Вибр., 1966, 246); // *Розтягуючи що-небудь над кимсь, чимсь, вкривати, прикривати його зверху*. [Л и с е н к о:] *Злива страшна. Чую тільки: ета це ж Лесля! Та як не кинутися [залізничники] до нас. Один.. узопив Лесю на руки, а двоє свої піджаки над її головою простягли* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 45).

3. *перез. док., розм.* Примусити кого-небудь лаяти пласом (щоб його побити). — *Йй-богу, — кажучи до Левадихи, — нараву кропиви, та простягнумо Палажку коло крилиці* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *Один [учитель], не можучи витерпіти з його [учня] збитками... велів ученикам простягати його на лавці і сам власноручно валили йому кілька тростинок* (Фр., VIII, 1952, 395).

4. *рідко.* Прокладати в якомусь напрямку (дорогу, стежку і т. ін.). *Отут би простягати залізну колію! Потекла б по ній золота річка живоїчої і віцялової води* (Стор., I, 1957, 77); * *Образно. Лугами Блакитно простягають [ріки] путь* (Стельмах, I, 1963, 253); *Він здавався їй ясним місяцем, що оббиєся в морі її серця та простяг блискучий шлях до частя* (Коцюб., I, 1955, 287).

ПРОСТЯГАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ПРОСТЯГТИСЯ** і **ПРОСТЯГНУТИСЯ**, тягну́ся, тягнешся, док. 1. Випрямляючись, витягати в якому-небудь напрямку (про руку, ногу і т. ін.). *Мамині очі дивились на неї й руки простягалися — брала її мати до себе й пригортала* (Вовчок, I, 1955, 365); *До ночов, куди Віста поклада варене м'ясо, простягалося разом багато рук* (Скл., Святослав, 1959, 23); *Простягалися з-за спини [Марусі] холодні сталеві пальці, і от-от спопьтять, і вируть крик безумний з горла...* (Хотк., I, 1966, 272); *Біла рука її жимоволі простягнулася вперед, а очі*

благально й лясно дивилися на чоловіка (Шиян, Баланд, 1957, 165); // *рідко*. Бути поданим комусь, наближенням до кого-небудь у витягнутій руці. [Є п и с к о п:] Хто має воду? Дай її суди. (Простягається кілька посудин з водою) (Л. Укр., II, 1951, 500); — Дайте мі [мені] флюору [флюору]. Десятки флюор простягнулися з топи (Хотк., II, 1966, 294); // Тягтися в якомусь напрямку (про дерева, їх віти та інші рослини). Над дорогою.. чорні пошпечена блискавично верба. Одна жертва рука її простягається над пагорбом, а друга над долиною (Стельмах, II, 1962, 307); То там, то сям простягає до сонця котячі лапки, сухі, бездушні, мякенькі, немов оксамит (Коцюб., II, 1955, 125).

2. Розпускатися, розводитися в різні боки (про крила). Широко простяглися крила орла; // Широко розкидатися над ким-, чим-небудь (про дерева, їх віти). Кострубає галуззя, мов чорні ведмежі лаби, простягаються над ними (Коцюб., II, 1955, 113); Над його головою простяглися зелені віти, мов руки в оксамитових рукавах (Панч, Ерік..., 1950, 100).

3. Займати який-небудь (перев. великий) простір, розташовуватися на якомусь (перев. великому) просторі. Азія простягається у всіх теплових поясах північної півкулі (Фіз. геогр., 6, 1957, 76); За річкою простягає гайок, порослий кущами лозини (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 25); І верби, і тополі, і вітряки на полі, і долом геть собі село. Понад водою простягається (Шевч., II, 1963, 25); Море міліє і сонне. Де хвилі буйні вигравали, Нині піски простяглися (Зеров, Вибр., 1966, 319); На півночі України широкою смугою простягається Полісся (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 8); Не буває ти у наших краях, Бо відтіля не таким би вернувся! Чує про степ, що ген-ген простягнувся? (Тич., I, 1957, 8); // Тягтися в якомусь напрямку довгою лінією (про дорогу, стежку, річку і т. ін.); пролягати. Через лісок саялися стежечки... збігалися, роздодилися, перетинали одна одну нахрест, простягаючись через лісок до людських полів (Н.-Лев., VI, 1966, 384); Кімнати в цьому корпусі були тільки з одного боку, бо вповодж простягався довгий коридор — галерея з вікнами (Смолич, I, 1958, 63); Серцю важко, сльози на очах. І пустий простягся далеко перед нею шлях (Греб., I, 1957, 88); Простяглися вулиці знайомі, річка (Сос., I, 1957, 340); Ми садили в ланковою Острочки над водою. Простягнулися рядки Від села і до ріки (Стельмах, V, 1963, 318); // Розташовуватися в просторі або рухатися довгою низкою. По них [узгір'ях], у довжину, рівною.. смугою простяглися липи (Коцюб., I, 1955, 459); З-під гори в тумані розіслася балка, Простяглась по балці з чумаками валка (Шог., Поезії, 1958, 102); Качки летять на синім небосхилі, Неначе ниткою в повітрі простяглися (Рильський, I, 1960, 158); * Образно. [М о л о д ш и й л і к а р:] Караваном кошмарів.. простяглися кришаві, сплутані дні аж за обрій... (Лев., Драма., 1967, 13); // Пролягати по землі слідом за ким-, чим-небудь. Глиняник повотисся на середину двору, а за ним простяглася біла стежка (Н.-Лев., II, 1956, 273); // Бути натягненим на якійсь відстані, у якомусь напрямку. Простяглися дротині на всі гони (Сос., I, 1957, 80); * Образно. Осінь, осінь... Між небом і землею простяглися невидимі струни, і тьохть тужливий грав на них (Хотк., II, 1966, 266); // Тягтися в полі зору довгою смугою (про світло, тіні і т. ін.). Смеркає. Догі тіні простягаються через майдан (Л. Укр., II, 1951, 265); Удалий простягся над рікою темний сувій диму (Донч., VI, 1957, 76); Пасмо сонячного проміння простяглося од вікна на протилежну білу стіну і своїм блиском засліпило очі (Досв., Вибр., 1959, 184).

4. *розм.* Лягати або лежати, розпроставшись, витягнувшись або витягнувши руки, ноги тощо. Втікає [доктор] у ліжку і під теплим покривалом простягає та вигинає так само rado, як се робив його трилітній син Владко (Мак., Вибр., 1954, 338); Гляну [Гриць] вниз, та і злякаєся, Перед ним страшений змії По дорозі простягаєся (Шог., Поезії, 1958, 248); Він зморено простягається на землі на всю довжину [довжину] і насолоджується золотком (Козл., Пов. і опов., 1949, 57); Бремля підмотив під голову жуван і простягся на землі (Н.-Лев., VII, 1966, 8); На палах, на воді стоїть куріно, Де пазне зіллям, де приємна тінь І затишок. В йому ми простяглися (Рильський, I, 1960, 170); Аж коли вже села не було видно, Вовк побачив копицю сіна, вискочив на неї, простягнувся і ляг [ліг] спочивати (Фр., IV, 1950, 71); Лапи тут не було. Він виврає місце під стінкою і простягнувся на нефарбованих смолих дошках (Тулуб, В степу..., 1964, 25); // *перев. док.* Упасти на весь зріст. На слодах так простягся [Миша], що не одразу встає (Л. Укр., V, 1956, 301); Данило.. підскокоче до двірника і так стукнує його по голові зверху, що той простягся горілиць (Смолич, Мир., 1958, 210); От як улетів [сотник] у двір та.. у хатні двері, що зачинені і іскердини зашпелнуті були, ген! мов довбнею, та тут і простягнувся (Кв.-Осн., II, 1956, 202); Отець Януарій копнує Гляка така, що той аж простягнувся (Мельні, До раю..., 1961, 19); // *тіяжки док., заст.* Померти, загинути. Простяглися [русичі] за землю Руськую. Хулилась І саялась, плачучи, трава (Шевч., II, 1963, 391); Ніхто Не двигнувся, спутийстразом... Хто ж, чи не Анус часом, хто Простягся долі прагом? (Греб., I, 1959, 421).

5. *діал.* Прямувати. [П р і с ь к а:] А ми оце, побазувавши, простяглися до родичів, та й у ваш хутір заскочили (Сам., II, 1958, 138); // з *інфін.* Намірятися щось робити. [О д а р к а:] Торк, уосени, аж трічі простягаєся [Микита] саататися, і тепер тієї ж... (Кроп., I, 1958, 63); Він простягся наздоганяти Лева Тритиуза, але раптом одкинує цю думку (Ешк, Тв., 1958, 310).

ПРОСТЯГНЕНИЙ, ПРОСТЯГНУТИЙ, а, е.

1. Діспр. пас. мин. ч. до простягті, простягнуті.— *Позвольте, пани, я вам візьму білет.. І говорачи це, я держав усе це простягнену руку до неї* (Коб., III, 1956, 122); *Впершись простягнутими ногами в підлогу і розгойдуючись на стільці, Анатолій якусь хвилину в замішанні мочав* (Гур., Життя..., 1954, 361); *Марійка зворушено потиснула простягнену руку* (Донч., V, 1957, 418); *Коваль не взяв простягнутої руки панотця* (Фр., VII, 1951, 58); *Цокнувши чаркою простягнені нетерплячими руками царки Вакула й Карпа, поставив [Орест] її край своєї тарілки* (Досв., Вибр., 1959, 275); *Мічурін злякано відсагнувся від простягнутого йому документа* (Довж., I, 1953, 457).

◇ З простягнутою рукою див. рука.

2. у *знач. прями.* Який простягся, простягнувся (у 1—4 *знач.*). Простягнена на столі рука його.. ворушилась, і пальці теж ворушилися, згиналися і розгиналися (Донч., V, 1957, 221); *Музикою сповнена вся ніч. Вона струментить від.. місячного сява, що, немов золоті і срібні струни, простягнуте від місяця до.. землі!* (Мас., Роман..., 1970, 60); *Чую під собою твердий тюремний матрац, бачу своє тіло, простягнене на ліжку* (Коцюб., II, 1955, 183).

ПРОСТЯГНУТИ див. простягати.

ПРОСТЯГНУТИЙ див. простягнений.

ПРОСТЯГНУТИСЯ див. простягатися.

ПРОСТЯГТИ див. простягати.

ПРОСТЯГТИСЯ див. простягатися.

ПРОСТЬБАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до простьбати. *Простьбана куртка.*

ПРОСТЬБАТИ *див.* простьбувати.

ПРОСТЬБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. простьбувати. *Простьбування коври.*

ПРОСТЬБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТЬБАТИ**, *ю, їш, док.*, *перех.* Пропивати що-небудь, стьбаючи (*див.* стьбати¹). *Простьбати підкладку.*

ПРОСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просувати і просушувати. *Костеві доповилі, що під корпусом затонулого судна вже продуті відповідні колодязі для просування сталевих рушників (Ю. Янов., II, 1954, 93); Щоб охотити найбільш часом бібліотечним обслуговуванням кожний населений пункт, кожну сім'ю, багато бібліотек республіки застосовують різноманітні форми просування книги до читачів (Ком. Укр., 3, 1960, 46); Своєю багаторічною роботою Мічурін блискуче виконав історичне завдання величезного значення — виведення морозостійких сортів плодоявчих і ягідних культур та просування плодівництва на північ (Юним мічур., 1955, 83); Глибокий сніг і швидке просування зміслювали людей (Ле, Наливайко, 1957, 93); Трипільські племена, які дуже інтенсивно заселили насаперед Подністров'я, зупинили дунайські племена в їх просуванні на схід (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 50); [Сергєєв:] Я дам радіограму партизанським законам: на шлях відступу Манштейна чинити диверсії, гальмувати просування (Дмит., Драм. тв., 1958, 173); За умов дальшого просування по шляху до комунізму в Радянській країні вперше в історії людства розв'язуються небачені своїм значенням і масштабом проблеми глибоких змін структури суспільних відносин (Нар. тв. та етн., 4, 1974, 6).*

ПРОСУВАТИ *див.* просьбувати.

ПРОСУВАТИСЯ *див.* просьбуватися.

ПРОСУДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСУДИТИ**, суджю, судиш, *док.*, *розм.* 1. *перех.*, *заст.* Витрачати (певні кошти) на судовий процес.

2. *тільки док.*, *перех.* і *неперех.* Судити якийсь час.

ПРОСУДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОСУДИТИСЯ**, суджуся, судишся, *док.* 1. *розм.*, *заст.* Розгорятися через судовий процес.

2. *тільки док.* Судитися якийсь час. *Аж тринадцять років просудися з ними Казанок за свою стару хатинку (Крот., Сини., 1948, 43).*

3. *тільки недок.*, *заст.* Пас. до просуджувати 1.

ПРОСУДИТИ *див.* просуджувати.

ПРОСУДИТИСЯ *див.* просуджуватися.

ПРОСУМУВАТИ, *юю, уєш, док.* Сумувати якийсь час. *Вернулася [Наталка] мовчки до хати і просумувала до смерку (Цюпа, Грозн., 1961, 52).*

ПРОСУНЕННЯ, я, с. Дія за знач. просунути, просьбувати, просувати і просушувати, просьбуватися, просушуватися. — *Перед лісовою промисловістю всієї країни стоїть невідкладне завдання, яке має наразі вирішити лісову проблему в принципі. Я маю на увазі просування ліспромгоспів на Північ (Чаб., Стоїть явір., 1959, 205).*

ПРОСУНУТИ *див.* просьбувати.

ПРОСУНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до просунути. *У кожній папі угорі дірка продовбана і туди вірвова просунута... (Кв.-Оси., II, 1956, 174); Держачи стій поперед себе, як щит (на згенутий лівій руці, просунутий під перевесло), підступати [до рову] можна було, не боячись груддя (Головко, II, 1957, 245); // просунуто, *безос. присудж. сл.* Виноград та абрикос просунуто на 700 кілометрів на північ від попередньої межі їх поширення (Наука., 9, 1956, 29).*

ПРОСУНУТИСЯ *див.* просьбуватися.

ПРОСУРМИТИ, *млю, міш; мн.* просурмлять; *док.*, *перех.* і *неперех.* Док. до сурмити¹. [*Покликач (просурмивши багато раз): Вирок суду! (Голосяч) Та цитайте! Дайте слухати! (Л. Укр., II, 1951, 536); Перелетіли вальдшнепи. Просурмили останні журавлі (Рудь, Гомін., 1959, 108); Сурмач просурмив відбій (Добр., Очак. розмір, 1965, 147); — Ти, бац, завітну на честь Ярини Подолки! — тоенько просурмиз пам Хіара (Гльч., Козацьк. роду., 1958, 145).*

ПРОСУШЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до просушити. *Надія з подругою вийшли з болюта, повикручували одержу, одягли її знову на себе не просушену (Шиян, Партиз. край, 1946, 70).*

2. *у знач. прикм.* Який просушився. *Він прикурує., затягнувся, і кашель глухо обізвався в його просушених і прокруених грудях (Стельмах, II, 1962, 43).*

ПРОСУШЕННЯ, я, с. Дія за знач. просушити, просушувати і стан за знач. просушитися, просушуватися. *В зв'язку з тим, що насіння бобових культур гігроскопічне, після очищення і просушення його треба зберігати в сухих, добре провітрюваних приміщеннях (Колг. Укр., 6, 1962, 27).*

ПРОСУШИТИ *див.* просушувати.

ПРОСУШИТИСЯ *див.* просушуватися.

ПРОСУШКА, и, ж. Дія за знач. просушити, просушувати. *Розшукавши в своєму фотоскопобарстві дову шворку, він протягнув її з кутка в куток і дере'ями прищепками для білизни почав чіпляти до неї промиту плівку для просухи (Перв., Дикий мед, 1963, 82); На білих висипах розстелено рибальську снасть для просухи... (Смолич, Рева та стогне., 1960, 172).*

ПРОСУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. просушувати і стан за знач. просушуватися. *На торфових болотах добувають торф. Після просушування він стає добрим паливом (Фіз. геогр., 6, 1956, 54); Довгий процес обробітку [тютюну] завершується відокремленням середньої жилки в кожному листку, новим вимочуванням і просушуванням (Знання., 8, 1973, 27).*

ПРОСУШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСУШИТИ**, сушю, сушиш, *док.*, *перех.* Робити що-небудь сухим, позбавляти вологи; висушувати. *Горіхи просушують, видаляють лушпиння, товчуть в мармуровій ступці разом з цукром (Укр. страви, 1957, 287); Хома затепляв майора, що кабат лежить у нього чин чином у передку. — Допіру оце просушував усе і його просушиє... (Гончар, II, 1959, 203); Кілька [робітників] пішло до кудки, де варилося, щоб біля теплої печі ліпше просушити ошкі (Кобр., Вибр., 1954, 126); Збирати цибулю треба, коли листя зовсім засохне, просушити в полі, а в дощову погоду — під навісом (Хлібороб Укр., 5, 1969, 21); // Провітрюванням позбавляти плісняви. *На доєдрі, який опівдні, Заможний чоловік насипав на рядні Чумаю Перлів просушити, Бо в скрині почали жоєтати (Пл., Вибр., 1951, 151); Щоб позбутися плісені у поєрбі, його слід просушити, а потім обжати розчином вапна (Роб. газ., 11. X 1974, 4); // Випаровувати (воду, вологу). *Зранку було ще холодно, але, скоро сонце обіграло трохи повітря і просушило росу, ми, діти, зібралися до забави (Фр., I, 1955, 266).***

ПРОСУШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОСУШИТИСЯ**, сушуся, сушишся, *док.* 1. Ставати сухим, позбавлятися вологи; висушуватися. *Знімали [рибалки] сухий невід, наїшували мокрий, щоб просушувалася (Мирний, I, 1954, 349); При збиранні льону самодільним комбайном соломка просушуватиметься в полі (Ол. та ефір. культ., 1956, 100); // *розм.* Просушувати на собі мокрий одяг. *Тригова застала Оленчука босим, біля печі. Заботаний, виморений далекою годьбою, він саме сидів, просушуючись біля вогню (Гончар, II, 1959,**

429); — Коли вже ми спочинемо? Хоч би пристать де, просушитись (Мирний, I, 1954, 357); // розм. Ставати дуже худим, виснаженим.

2. Пас. до просушувати.

ПРОСЦЕ, рідко **ПРІСЦЕ**, я, с. Пестл. до прбсо. — Сестра у полі, поїхали там трошки просця посіяти, так вона догляда (Кв.-Осн., II, 1956, 154); [Б а б у с я:] А вам, Півнику, просця, Трошки гречки та хлібця? (Олесь, Вибр., 1958, 493).

ПРОСЦЕНІУМ, у, ч. 1. Передня частина сцени, трохи висунута в зал. На просценіумі перед завісою Андрій Козачук біля рації і польових телефонів (Мокр., П'єса, 1959, 7); Театр готовий.. Сцена — п'ять метрів, чималій просценіум (Вітч., 12, 1967, 171); Чотирьохметровий портрет поета [Т. Г. Шевченка], любовно виконалий викадачками та учнями художньої школи і прикрашений живими квітами, був установлений на просценіумі біля порталу (Збірник про Кроп., 1955, 333).

2. У давньогрецькому театрі — майданчик для гри акторів.

ПРОСЮРКОТИТИ, оцү, отіш, док. 1. Док. до сюркотіти. Просюркотіла крилом качка над головою (Коп., Як вони.., 1961, 78).

2. Сюркотіти якийсь час.

ПРОСЮРЧАТИ, чү, чіш, док. 1. Док. до сюрчати. Від спеки замовкли пернаті співаки. Тільки в траді ліниго просюрчить коник (Веч. Київ, 23.V 1957, 4).

2. Сюрчати якийсь час.

ПРОСЯКАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. просякати. Просякання клітин ендосперму спиртом не викликає в них таких змін, які б робили неможливим дальше утворення ростового гормону (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 139).

ПРОСЯКАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОСЯКНУТИ** і **ПРОСЯКТИ**, кну, квеш, док. 1. неперет. Поступово проникаючи крізь що-небудь, витікати, виділятися краплями або тонким струменем (про рідину). Здавалось, дерев'яна гребля вигнула під великим тиском води. А вода просякала крізь невеличкі щілини, роалась на волю, на простори річкові (Томч., Готель.., 1960, 12); — Возьми, Іванку, пужално або ліпше істик та збий мене так, аж би кров просякла крізь сорочку! (Март., Тв., 1954, 140); * Образно. Самопевненість і задоволеність просякали крізь обтесане в Європі, голене обличчя (Кач., II, 1958, 384); // Проникаючи крізь якийсь отвір, щілину і т. ін., попадати куди-небудь. Вітер просякає у невидимі щілини (Грим., Син.., 1950, 123); Яскраві промені прожектора ледве просякали крізь густі гіллячки кущі (Смолич, I, 1958, 92); Просякнув [туман] крізь мережу віття на землю, а звітти вже лавиною покотився в доли і дебри (Гжицький, Опрішки, 1962, 110).

2. перет., чим, також у сполуч. із сл. с о б о ю. Наскрізь насичувати, просочувати чим-небудь. Магма просякає гірські породи; — О, вода моя так сильна, що усякого просякне.. — Вп'ється нею він наскрізь! (Фр., XIII, 1954, 14); * Образно. Гафурі почав писати з 1902—1903 рр. Страшні були ці роки в царській Росії! Як зазначав Валерій Брюсов, дихати тоді доводилось отрутою, яка просякала собою «се наскрізь» (Гич., III, 1957, 220).

3. неперет., чим. Наскрізь насичуватися, сповнюватися, просочуватися чим-небудь. Іжачка роздавило.. Він лежить при дорозі.. Кров'ю її пилом просякнув скрізь розкиданий брук.. (Сос., II, 1958, 286); Застарілий сморід тютюнового диму застоюється так міцно, що не виштрювався, певне, ніколи. Ним уже наважди просякли, здається, зелені гардини над дверима та вік-

ном, зелене сукно на столі (Коз., Листи.., 1967, 206); * Образно. День просякає спеком, блакить також набрякла спеком (Гуц., Скупана.., 1965, 14); Не знає [Никанор] навіть міри своєму темному, глухому блату. — просяк ним, як гірким потом (Мик., II, 1957, 80).

ПРОСЯКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнн. ч. до просякнути, просякати 1, 3. Накривав [Матвій] голову брилем, випускає сіру, просякає потом і сіллю сорочку поверх штанив (Юхвід, Оля, 1959, 72); У селі проживав багато стариків, один в один, кремезних, широкогрудих, наскрізь просяклих морським духом віддуганів (Вол., Самоцвіти, 1951, 15); * Образно. В брудній, занедбаній і слизькій просяклій таті.. знайшов Яць несподівано те, чого там, певно, не шукає (Фр., III, 1950, 212).

ПРОСЯКНЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. просякнути, просякати, просякати. Просякнення води у ґрунт.

ПРОСЯКНУТИ див. просякати.

ПРОСЯКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до просякати, просякнути 2. Другу ніч уже не спить Оленчук, другу ніч не висихає на ньому важкий, просякнутий сиваською рогою одяг (Гончар, II, 1959, 428); Повітря було просякнуте смородом пожежі (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 201); * Образно. Сама природа, суть народнодо мистецтва епохи соціалізму полягає в тому, що воно просякнуте духом інтернаціоналізму (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 20).

ПРОСЯКТИ див. просякати.

ПРОСЯНИЙ, яніа, яніе. Прикм. до прбсо. Мати тільки й бачила, як він овечатам підкладає просяної соломи (Мирний, I, 1949, 346); Просяний лан; // Пригот. із зерен проса. У просяній хлібині, привезеній до табору, знайшлася записка (Ю. Янов., II, 1954, 29); — Пива дай отрокам! — гукнув він когось коло бочок, і той миттю всунув обом до рук по доброму кузлю просяного пива (Загреб., Диво, 1968, 110); // Вигот. із стебел проса. Ще й досі топче землю Інокентій Гамалія, на старість бороду вихолає, як просяний віник (Тют., Вир, 1964, 21); // Уживається в назвах деяких комах, черв'їв тощо. Просяний комарик; Просяний черв'як.

ПРОСЯНИЦЯ, і, ж., діал. Просяна солома. Овсяниця, просяниця — все то товару корм (Номис, 1864, № 10186).

ПРОСЯНКА, я, ж. 1. Невеликий співочий птах роду вівсянок. Дрібно фуркнувши, з-під ноги вилетіла просянка, злякано циткнула на косові: «цик-цить, цик-цить» (Стельмах, II, 1962, 359).

2. розм. Те саме, що Куряче прбсо (див. прбсо). Найбільшу шкоду посівам рису завдають специфічні бур'яни, особливо просянка (Хлібороб Укр., 8, 1966, 5).

3. діал. Просяна солома.

ПРОСЯЯТИ, аю, яєш, док. 1. Засяяти, пройшовши крізь туман, морок і т. ін. (про світло, промені). Сонце просяяло крізь хмари; // Освітитися променями світла. Пройшла гроза, і небо знову просяяло; * Образно. Вознем, жагою, пориванням Вола [М. Заньковецька] серця палила всім.. Минулося.. Невже минулось, Просяяло і відцвіло? Ні! У безсмертя обернулось Те, що безсмертям і було (Рильський, III, 1961, 54).

2. перен. Набрати радісного, веселого, привітного виразу (про людину, її обличчя, очі). Андрій просяє, і губи в його почали розсучатися в широку осмішку (Вас., II, 1959, 94); Прочитавши складене Бармашем зведення, Славо просяє усім обличчям, і очі його радісно заблещили (Коз., Гарячі руки, 1960, 194); // Ви-являтися у виразі обличчя, очей (про почуття, настрої). В очах просяла радість.

3. Сягні якійсь час. Сонце просяяло весь день.

ПРОСЬБА, и, ж. 1. Ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось; прохання. Як не даси з просьби, то даси з принуки: а чого просьба не докаже, то докажуть буки (Укр., присл., 1963, 308); — Коли жалуєш дитину, то начай грозивою, коли не можна просьбою (Вовчок, I, 1955, 16); Змушений був [Артем] на просьбу обов, і Тесеянка, і Супрун, коротко розповісти про свій візит разом з артилеристами до отамана (Головко, II, 1957, 538); Урядовий республіканський комітет по прем'ях ім. Т. Г. Шевченка звертається до громадськості з просьбою взяти активну участь у висуванні творів на здобуття премій (Літ. Укр., 2.IX 1966, 1).

2. заст. Письмове клопотання, заява. — То тобі Лороз просьбу писав? — .. спитав знову секретар (Мирний, II, 1954, 151); Микола .. просив, аби ту картку поправити, або щоби написати просьбу до старости, що то лиш через помилку так картка списана (Марг., Тв., 1954, 172).

ПРОТАВАТИ, таб, недок., **ПРОТАНУТИ**, не, док. 1. Танути на певну глибину, утворюючи заглибину, отвори (про сніг, лід). Під чобітьми протане сніг — знов шумить голубий весні (Рудь, Дон. зорі, 1958, 10); // З'являтися з-під снігу або льоду, що тане. Дороги в полі вже протаять; // безос. То там, то тут протаяє (Сл. Гр.).

2. Відтавати на певну глибину, звільняючись від мерзлоти (про землю, ґрунт). Земля протала на метр.

ПРОТАГОНІСТ, а, ч. 1. У давньогрецькому театрі — актор, який виконував головні ролі.

2. книжн. Головна дійова особа в художньому (перев. драматичному) творі.

ПРОТАЛІЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до протанути. Весна, весна! Приходить!.. Маруся літала по проталих стежечках, весело поласкуючи гарними своїми чобітками (Хотк., II, 1966, 23); Захар звернув увагу, що в Березняках весна.. себе показала: вже руділи латки проталої землі, подекуди з'явилися й калюжки води (Ле, Право..., 1957, 302).

ПРОТАЛИНА, и, ж. Місце, де протанув сніг і видно землю. Зимой прісмерки поволи спускалися на засніжену землю, де вже з'явилися перші проталини, принесені передвесняною відлигою (Добр., Очак. розмир, 1965, 202); На сніжних вибогах трясеться авто, Хлопоче по ямках зчорнілих проталин (Бажан, Роки, 1957, 247); // Місце на річці, озері і т. ін., де протанув лід. — Я по гмиз зібралася на світанні... у ліс через Рось... Шугонюла по шую в проталину, — ледве жива видряпалась... (Вол., Дні..., 1958, 122); // розм. Протале місце на замерзлому склі. Калитка не вийшов за бегеном, прохнував у шибці проталину й дивився, що буде далі (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 406).

ПРОТАНУТИ див. протавати.

ПРОТАНЦЮВАТИ див. протанцьбувати.

ПРОТАНЦЬОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до протанцювати 1, 3. Баяністи разом з духовим оркестром вдарили наредиті старовинного, протанцюваного багатьма поколіннями гопака (Збан., Тясминця., 1971, 467).

ПРОТАНЦЬОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОТАНЦЮВАТИ**, юю, юеш, док. 1. перез. і без додатка. Виконувати який-небудь танець. [Н е р і с а:] Либонь жива Неріса переважить камінку Герпсіхору в Мецената, як протанцює перед ним сьгодні танець Танарери! (Л. Укр., III, 1952, 444); Ніхто не протанцює, як Дорка, не змалює, як вона (Ю. Янов., Мир, 1956, 70); // Проходить в танці певну відстань або поза когось,

щось. Василь творив свій танець на сонних вуличках не вперше. Коли він протанцюював коло чиєїсь клуні чи кошари, старі люди не раз прокидалися (Довж., I, 1958, 88); * Образно. Попереду витанцюював кругогулий баранець, за ним візці, далі йшов Ясь і грав на скрипці.. А то поверталася отара, і протанцювала вона до кошари (Ів., Вел. очі, 1956, 41).

2. перез. і без додатка. Танцювати якийсь час. Він, прогулявши цілу ніч між старшими, протанцювавши та прозеготавши з паньками, на другий день перед молодими насміявся над тими співаками, над тими танцями (Мирний, III, 1954, 187).

3. перез., розм. Втратити або прогавити щось через танці. [П а л а ж к а:] Чому не потанцювати? Танцюй, та тільки розуму не протанцюй! (Мирний, V, 1955, 223); — Гей, до танцю! Всі обсилаю Грішми, душу протанцюю! (Граб., I, 1959, 529).

ПРОТАРАНИТИ див. протаранювати.

ПРОТАРАНЮВАТИ, юю, юеш, недок., **ПРОТАРАНИТИ**, ню, ниш, док., перез. Тараняти, пробивати що-небудь. Проти австрійського літака висетіс російський і протаранив його (Гжицький, У світ..., 1960, 57); Есмінець мчав з тією швидкістю, з якою він.. мчить на підводних човен, який на хвилину визирав з-під води, щоб протаранити й потопити його (Трубл., Шхуна..., 1940, 85); * Образно. Ураган гує, вис, свистить.. Не пролоклювався виск сирен із суден, навіть постріл з гармати неспроможний був протаранити громозкий голол урагану (Смоляч, V, 1959, 675).

ПРОТАРГОЛ, у, ч. Лікарський препарат, що використовується як в'язучий, антисептичний і протиазпальний засіб.

ПРОТАСКАТИ¹ див. протаскувати.

ПРОТАСКАТИ², аю, аєш, док., розм. Таскати якийсь час.

ПРОТАСКАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Таскатися якийсь час.

ПРОТАСКУВАННЯ, я, с., розм., рідко. Дія за знач. протаскувати. Ленін єв рішучу боротьбу за чистоту марксистської теорії, проти всяких спроб її перекручень, проти протаскування буржуазної ідеології (Біогр. Леніна, 1955, 255).

ПРОТАСКУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОТАСКАТИ**, аю, аєш, док., перез., розм., рідко. Непомітно або оманно впроваджувати що-небудь кудись. Істотне те, що спроба мислити рух без матерії протаскує думку, відірвану від матерії, а це і є філософський ідеалізм (Ленін, 13, 1971, 262); [К і р а:] Ти протаскуєш свої труляві ідеалістичні концепції! (Мик., I, 1957, 163); // Незаконним шляхом влаштувати кого-небудь кудись, незаконно підтримувати чийсь діяльність. «Пане Марфін, ви звільнені з посади інспектора». — «За що?» — «За втручання не в свої справи. Ви стільки років протаскуєте цього суб'єкта» (Довж., I, 1958, 426).

ПРОТАТАКАТИ, ас, розм. Док. до татакати. Протатакає кулемет, коротко і ручко, і замовкне, немов заглинеться власною кулею (Ткач, Крута хвиля, 1956, 134).

ПРОТВЕРЕЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до протверезіти.

2. у знач. прикм. Який протверезився; тверезий. Дмитро протверезеними очима подивився навкруг змурачених і ніяковіючих (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 683).

ПРОТВЕРЕЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. протверезіти, протверезувати і стан за знач. протверезітися, протверезуватися.

ПРОТВЕРЕЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. протверезувати і стан за знач. протверезуватися.

ПРОТВЕРЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТВЕРЕЗИТИ**, ежү, езіш, *док.*, *перех.* Те саме, що **вптвержувати**. Олена розпорядилася, щоб Марина заарила *своїх натуральної капи*. Пам'ятала, що колись цим способом тітка Ладикова протвержувала свого чоловіка (Вільде, Сестри..., 1958, 93); Іван спокійнісінько приніс із близького потоку... води, віділлала князя і дав йому напитися, протвержею також ласкає (Фр., III, 1950, 152); — Повертайся, жінко, додому та протверези свого танцюриста озірковим росолом (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 142); — Ну й терпуз ти, Наташко! Пилеш і пилеш. Замоочи! — з усіх сил гукнув він... Цей вигук протверезив її. Вона замовкла (Хижняк, Невгамовна, 1961, 258).

ПРОТВЕРЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОТВЕРЕЗИТИСЯ**, ежүся, езішся, *док.* Те саме, що **вптвержуватися**. Звичайно або пив [Яць], або протвержевався (Фр., II, 1950, 205); Бобалька не зміла поглядати з Терезки, він то протвержевався, то ще більше п'яніє (Томч., Готель..., 1960, 243); Раз П'яний Хрім хотів Переплигнути ріку! Упас і хоть не обвись, А все — калікою протверезився (Бор., Тв., 1957, 138); [Петерсон:] Ви вже протверезились, Макаров? [Андрій:] Я не був п'яний! (Галан, I, 1960, 407); Ні, ви не думайте, не закозаність зробила мене саїним! Відколи ми розлучились, я міг десять разів протверезитися і проарти, проте я до сьогоднішнього дня залишаюся при своєму. Це була дівчина, якій рівної я не зустрічав досі (Вільде, Троянди..., 1961, 282).

ПРОТВЕРЕЗИТИ *див.* **протвержувати**.

ПРОТВЕРЕЗИТИСЯ *див.* **протвержуватися**.

ПРОТВЕРЕЗИЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мін. ч. до **протверезити**. Протверезилий Іваницький ходив довкола своєї дружини, що стояла посеред хати накупі лажміття (Кол., Терен..., 1959, 123); Гервасій рішуче шарпнув за погостину і враз одсагнувся — тремтілля і жах Ново опотили у тую ж хвилину, Обдвисив у протверезилих очат (Перв., II, 1958, 372); Холодним морозаням вітром спожину війнуло на Петра від постаті лейтенанта Запрного, і він уже протверезилою свідомістю збагнув, хто сидів поряд з ним (Хор., Незакінч. політ, 1960, 36).

ПРОТВЕРЕЗИННЯ, я, с. Стан за знач. **протверезити**. Охмеління було западот сивнім, і тим болюмішим було протверезіння в прямому і перемосному розумінні цього слова (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 145).

ПРОТВЕРЕЗИТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати тверезим; вптверезитися, отверезити. Безбородько протверезив, лише вишовши на веранду (Вільде, Сестри..., 1958, 200); Довбуш з усієї сили вдарив барткою по столу і гукнув: — Я — Довбуш!.. Усі голови [гостей] враз протверезили (Гжицький, Опршник, 1962, 157).

2. *перен.* Стати здатним свідомо діяти, міркувати, сприймати що-небудь. — Ох, якби ж і послугас оце ланич, що його прикажчик замишляє!.. — Ти, Насте, гляди, — якось одразу протверезіє Савка. — Що чула, те забула! Ясно? (Гончар, I, 1959, 36).

ПРОТВЕРЕЗИНИЙ, а, е. Який протвержеує. * Образно. Військовий потенціал соціалістичних держав, передусім Радянського Союзу, — сильний протверезений засіб для любителів воєнних авантур (Наука..., 8, 1970, 36).

ПРОТЄ. 1. *спол.*, також у *сполуч.* із *спол.* а, та. Виражає протставний зв'язок між сурядними реченими або однорідними членами речення; але, та, однак. Не радий хрін терпушці, а проте на кожній танцює (Укр. присл., 1963, 48); Про сварку забулася Настя, яка вона й була: ніколи не чула вона від Гната згрідного, зневажливого слова. А проте у Настині серці, мов павутиння, снувалася смуток (Коцюб., I,

1955, 71); Руки і ноги тремтіли у неї од слабості, проте вона уперто намагалася злізти з ліжка (Вас., II, 1959, 17); Він все більше і більше заплутовався у своїх почуваннях і своїх задках. Та проте серйозного питання він ще не задавав собі (Хотк., I, 1966, 42); — Хто там? — Свої. Відкривай, — почуєш анадоручий тихий, проте знайомий голос (Тют., Вир, 1964, 268); // При наявності допустового сполучника в підрядному реченні або при іншому однорідному члені речення — все ж. Хоч був тато зріаний, а проте дуже нас жалує (Вовчок, I, 1955, 57); Хоч до вокзалу було й недалеко, проте я поспішила сісти до авто й поїхати (Ю. Янов., II, 1958, 97); Як не гуляла війна по висоті, проте не все ще спалила (Гончар, III, 1959, 62).

2. *присл.*, у знач. *вставн. сл.* Незважаючи на це, все ж, все-таки. Молоді заборожці втягли на берег волок, поевен величезної риби. Риба блася й підстрибувала, як скажена, не справляючи, проте, на двох старих заборожців, що тут-таки сиділи, належного враження (Довж., I, 1958, 227); Немає сонця — і десь воно, проте, живе і світить: За хмарами плывучими, за снігом, За млою переливною (Рильський, II, 1960, 94).

ПРОТЕГОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мін. ч. до **протегувати**. Стиленді загарбують протеговані сини дукіє, місцевих багатирів, що промотують їх скорше, поки ще відберуть (Круш., Буденний хліб..., 1960, 130); // у знач. ім. **протегований**, ного, ч.; **протегована**, ної, ж. Людина, якій (яку) хто-небудь протегує. Щоб не відпустити з нічим протеговану, куратор порадиє її стати полькою (Козл., Сонце..., 1957, 78).

ПРОТЕГУВАНИЙ, я, с. Дія за знач. **протегувати**. Хрипуни, Крикуни... Тизі [персонажі п'єси О. Є. Корнійчука «Фронт»] — всі ці неукі, нахаби, відсталі люди могли знайти місце в армії лише при потуранні і протегуванні Івана Горлова (Іст. укр. літ., II, 1956, 255).

ПРОТЕГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *неперех.* і *рідко перех.* Спрятати кому-, чому-небудь, підтримувати когось, бути його покровителем. На початок ХХ ст. прихильники так званої «нової ери» в Галичині оформились у клерикально-консервативну партію. Її особливо протегував австрійський уряд (Іст. УРСР, I, 1953, 705); Він посварився з учителем математики, обвинувативши його в тому, що він протегує самих панчиків (Вільде, Троянди..., 1961, 163); З знівом і обуренням писав він [О. С. Пушкін] про Катерину II, що на слова акицила назву рабство, а насправді... протегувала дикому поміщицькому свавілю (Рильський, X, 1962, 34); * Образно. — Мабуть, сама доля протегує відчайдушним, — жартував... Брянський (Гончар, III, 1959, 188).

ПРОТЕЖЕ, *невідм.*, ч. і ж., *книжн.* Особа, що користується чією-небудь прихильністю або рекомендацією для влаштування своїх справ, для службової кар'єри; взагалі чийсь улюбленець або ставленик. Він протегує пані суддихи Мозульської (Фр., VII, 1951, 267); Особа та зіставлялась у надії, що Макар Іванович дасть протегує її місце в своїй канцелярії (Коцюб., I, 1955, 164); Юнак Хмельницький, бувши найкращим учнем колеги і протегує самого шефа Станіслава Жолкевського... пишався своїм походженням з простого роду (Ле, Хмельницький, I, 1957, 113).

ПРОТЕЗ, а, ч. Механічний пристрій чи апарат, який застосовують для заміщення втрачених органів або частин тіла і часткового поновлення їх діяльності, а також для усунення косметичних вад. Лезу руку вона намагалася заговати за спину, щоб я не бачив жовтого шкряпаного протеза (Ткач, Жди..., 1959, 63); Твердохліб ступив на желе. Під вагою його тіла важко простогнає протез (Цюпа, Краєц, 1971, 22); Полімерні

протези кровоносних судин уже досить давно стали надбанням хірургічної практики (Наука., 7, 1969, 5).

ПРОТЕЗИСТ, а, ч. Фахівець, який виготовляє протези. Спеціалістів відносно хірургії, протезистів знання інженерної справи край необхідні (Літ. Укр., 4.І 1974, 3).

ПРОТЕЗНИЙ, а, е. Прикм. до протеза. Дарина — на загальне здивування — вибігла чоловікові назустріч і, мов ніде нічого, спотила його під ліву, не протезну руку (Ю. Яков., Мир, 1956, 49); // Який виготовляє протези. 15-річна Інна відстала тяжку травму, довелося ампутувати ногу... Порадили звернутися за допомогою у Київ, на протезний завод (Роб. газ., 20.VII 1965, 2).

ПРОТЕЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. протезувати. Важливою проблемою гімії є синтез білка, а також створення таких полімерних матеріалів, які могли б використовуватися для протезування (Знання., 10, 1965, 13).

ПРОТЕЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перек. Виготовити протез якого-небудь органа або частини тіла. Печінка являє собою цілу хімічну фабрику, і протезувати її дуже непросто (Наука., 6, 1968, 16); Протезувати зуби; // Забезпечувати протезом когось. Протезувати хворого.

ПРОТЕЇД *див.* протейди.

ПРОТЕЇДИ, дів, мн. (одн. протейд, у, ч.). Складні білки, утворені з простих білків і речовин небілкової природи. Хімічним способом було встановлено, що ферменти — це білки. Іноді до їх складу входять протейди, тобто сполуки білків з небілковою групою (Знання., 7, 1971, 11).

ПРОТЕЇН *див.* протейнін.

ПРОТЕЇНИ, нів, мн. (одн. протейн, у, ч.). Прості білки — основна складова частина всіх живих організмів. Білок яєця складається в основному з протейнів (Технол. пригот. їжі, 1957, 174); Помітно зростає зміст протейну і клейковини в зерні пшениці, якщо вносити мінеральні азотні добрива (Хлібороб Укр., 6, 1970, 6).

ПРОТЕЇНОВИЙ, а, е. Прикм. до протейнін. Виробляє [бактерія] протейнову речовину, яка гальмує розвиток туберкульозних мікробів, а в організмі морської свинки зовсім їх знищує (Наука., 3, 1969, 80).

ПРОТЕКТІ *див.* протікати.

ПРОТЕКТОР¹, а, ч., заст. Покровитель, захисник. Зробився [Годієра] нараз опікуном і протектором поміщика (Фр., VIII, 1952, 82); Манині протектори й колишні хлібодавці панство Маріяни перебувають тут уже більше тижня (Коб., III, 1956, 157).

ПРОТЕКТОР², а, ч., спец. 1. Потовщена зовнішня частина автомобільної покривки, що захищає пневматичну шину від пошкодження. На шині найвищою стирається протектор — зовнішній шар, що торкається землі (Роб. газ., 20.X 1962, 2); 3-під теордих еумових шин полетіли іскри, чорний димок зився над рубчастими протекторами, заскреготали гальма, і літак.. непоручно став на землі (Собко, Срібний корабель, 1961, 209).

2. Захисне покриття у різних технічних пристроях.

ПРОТЕКТОРАТ, у, ч. 1. Форма залежності, за якої одна держава визначає і здійснює зовнішні відносини іншої держави, бере на себе захист її території і фактично ставить під свій контроль її внутрішні справи через свого резидента. Ще після першої світової війни англійський уряд.. був змушений відмовитись від свого протекторату і проголосити Египет державою незалежною та суверенною (Смолич, Після війни, 1947, 77); Лише в результаті запеклої колоніальної війни, що три-

вала чверть століття, французам вдалось у 1884 році встановити свій протекторат над В'єтнамом (Ком. Укр., 8, 1965, 42).

2. Держава, що перебуває в такій залежності від іншої держави.

3. Форма одноособової диктатури, що здійснюється особою, яка управляє державою до повноліття наслідника престолу або за інших обставин.

ПРОТЕКТОРНИЙ, а, е, спец. Прикм. до протектора². Як відомо, досі шини, протекторний малянок яких стерся, списують у відходи. Новий вулканізатор дозволяє продовжити їх життя вдвоє (Беч. Київ, 14.VIII 1961, 1); Випуск айомних протекторних кілець тимчасово організується в новому корпусі, будівництво якого закінчується (Роб. газ., 20. X 1962, 2).

ПРОТЕКЦІЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до протекція. Граф Аальфонс, що перед тим не аволив і повлянути на низ [селян], наблизивсь до них з протекційним усміхом (Фр., VI, 1951, 281).

2. Прикм. до протекціонізм 1. В успішному зростанні зовнішньої торгівлі Росії [в другій половині XVII ст.] позитивну роль відіграла протекційна політика російського уряду, яка значною мірою обмежувала привілей іноземних купців (Іст. УРСР, I, 1953, 269).

ПРОТЕКЦІОНІЗМ, у, ч. 1. Економічна політика буржуазних держав, спрямована на захист національної промисловості й сільського господарства від іноземної конкуренції, а також на завоювання зовнішніх ринків, зварядям якої є митна політика. Факти показують, що відмінності між окремих капіталістичними країнами, наприклад, щодо протекціонізму або вільної торгівлі, зумовлюють лише неістотні відмінності в формі монополій або в часі появи їх (Лейні, 27, 1972, 296).

2. *розм.* Система підбору людей на службу, влаштування службових справ за протекцією, за знайомством.

ПРОТЕКЦІОНІСТ, а, ч. Прихильник протекціонізму (у 1 знач.).

ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до протекціонізм і протекціоніст. Протекціоністська політика.

ПРОТЕКЦІЯ, і, ж. Заступництво, впливова підтримка, прихильність з боку кого-небудь, що сприяє влаштуванню чий-небудь справ, чийсь кар'єри. Старий відусь.. через якось анайомиз виробив [дістав] їй місце на пошти (без протекції навіть такого мізерного місця дістати годі!) (Фр., II, 1950, 291); Віджакавши майстра, розпитував [батько] його про Ліну, як дочка працює.. перед виконробом та кузарками замовив за неї словечко, Ліні аж незручно було за цю його непотрібну протекцію (Гончар, Трояка, 1963, 264).

За протекцією — завдяки заступництву, підтримці впливової особи. Не дочекавшись нічого, затрибована Дарка добилася аж до шкільного куратора з просьбою. За протекцією отця Єваланія (Козл., Сонце., 1957, 78).

ПРОТЕЛЕГРАФУВАТИ, ую, уєш. Док. до телеграфувати. — Я наказав йому вернутися.. Я протелеграфував йому (Смолич, Прекр. катастроф., 1956, 31).

ПРОТЕЛЕНЬКАТИ, аю, аєш, перек. і неперек., *розм.* Док. до теленькати. Дзвоник протеленькає.

ПРОТЕЛЕФОНУВАТИ, і, ую, уєш. Док. до телефонувати. — Коли ти.. не підеш сразу відіди геть, я негайно протелефоную докторові Гальванеску! (Смолич, I, 1958, 84); — Протелефонуй до управління (Ле, Міжгір'я, 1953, 260).

ПРОТРЕБ, у, ч., діал. 1. Дія за знач. протребіти, протреблювати.

2. Місце, розчищене від лісу (дерев, кущів). Одійшла собі [Зоня] на протреб і лягла там у холодку під кущиком (Л. Укр., III, 1952, 651).

ПРОТЕРЕБІТИ *див.* протереблювати.
ПРОТЕРЕБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОТЕРЕБІТИ**, блію, блієш; *мн.* протереблять; *док.*, *перех.*, *діал.* Проріджувати рослинність на якому-небудь місці або розчищати якийсь місце від лісу (дерев, кущів). [К и л и в а:] Та я б і цілий ліс продати рада або протеребіти, — був би зруч як у людей, не са чортівська нуца (Л. Укр., III, 1952, 258).

ПРОТЕРОЗОЙ, ю, ч. Друга найдавніша ера в геологічній історії Землі, наступна після архейської.

ПРОТЕРОЗОЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до протерозой.

△ **ПРОТЕРОЗОЙСЬКА** ера — те саме, що протерозой.

ПРОТЕРПІТИ, плю, пиш; *мн.* протерплять; *док.*

1. *перех.* і *неперех.* Терпіти якийсь час.

2. *перех.*, *рідко*. Те саме, що витерпіти 1. [П р е д с л а в а:] О княже! Пане! Як много я за тебе протерпіла Сю ніч! (Фр., IX, 1952, 303).

ПРОТЕРТИ *див.* протирати.

ПРОТЕРТІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до протертв. Внесли лампу, велику, в чисто протертим склом (Гончар, II, 1959, 395); Фруктові солодкі страви готують також у вигляді пічників, тобто трав, приготувавши з протертих фруктів, перетворених у піноподібну масу (Укр. страви, 1957, 278); Не дозго блукала Годова по діброві.. Вона верталась додому узькою, ледве протертою стежкою (Н.-Лев., VII, 1966, 121); Йшли поруч двома свіжо протертими колійками доріжки (Тудор, Вибр., 1949, 288); // протертю, *безос.* присудк. са. Закінчується зміна. Протерто станини, акуратно складено в шафу інструмент (Роб. газ., 13.VI 1966, 3).

◇ Ходіти (іти) протертю стіжкою *див.* стіжка.

2. у *знач.* прикм. Який протерся від тривалого носіння, користування. Надійшов маленький панцюк [панок] в протертій мисливській бурці (Ков., Тв., 1958, 45); Вода вже хлюпала в протертій Марининих тубляк (Дмит., Наречена, 1959, 155); Дужими руками підіймає (Дмитро) над головою дряпака, несе його до ова, де ще з учорашнього дня лежить старенький протертій шестеричок (Стельмах, II, 1962, 273); // *розм.* З плічниками, витертій. Поруч із ним стояла його покірна, з протертими боками шканина (Стельмах, II, 1962, 51).

ПРОТЕРТИСЯ *див.* протиратися.

ПРОТЕСАННЯ, я, с. Дія за *знач.* протесати.

ПРОТЕСАТИ *див.* протісувати.

ПРОТЄСТ, у, ч. 1. Рішуче заперечення чого-небудь, категорична заява про незгоду з кимсь, чимсь, про небажаність чого-небудь. — Ти, Марусю, оце сердисся на мене? — спитала підлесливо мати.. — Гм... — тихо сказала Маруся.. Мати знала, що те її «ам» було протестом проти неї, найбільшим виразом зліву її добродуші (Н.-Лев., VI, 1966, 69); Звістка про те, що доведеться летіти вантажним літаком, у якого з пасажирів викликала протест (Томч., Готель.., 1960, 24); Коли в Петербурзі було заарештовано Горького, Франко написав статтю-протест, даючи високу оцінку творчості великого пролетарського письменника (Іст. укр. літ., I, 1954, 507); Протест героїв, творених Коцюбинським у перший період творчості, все більше соціально увиражаються, внутрішньо збагачуються (Ком. Укр., 9, 1965, 61); // також у *сполуч.* із сл. в н у т р і ш н і й, м о в ч а з н и й і т. ін. Почуття рішучої незгоди з ким-, чим-небудь, незадоволення кимсь, чимсь. Що більше він замислювався над тим, що сталося, то різкіше виростає протест проти брехливої цнотливості (Рибак, Помилка.., 1956, 161); В серце наважди ввійшли герої з творів великих художників — одні з героїв стали улюбленими, інші викликали протест (Донч., V, 1957, 220); // Масове, колективне заперечення чого-

небудь, яке виявляється в активних діях (мітингах, страйках, заявах і т. ін.). *Настрій мас на користь миру часто виражає початок протесту, обурення й усвідомлення реакційності війни* (Ленін, 26, 1972, 309); *Останнім часом поставки із закордону військового спорядження помітно скоротились.. Головна з причин — дружний, дедалі зростаючий міжнародний рух протесту робітників та докерів проти воєнних переговорів* (Гончар, II, 1959, 362); *Вільшовики, викриваючи масове братавання солдатів на фронті, мітинги протесту* (Ком. Укр., 12, 1966, 54).

Заявляти (заявити, подавати, подати) протест — вступати з заявою (усною або письмовою) про незгоду з ким-, чим-небудь. — *За дорученням фракції соціал-демократів більшовиків я заявляю рішучий протест проти.. зухвалого порушення самим осмис свободи і демократії* (Головко, II, 1957, 524); *Козаки подали на сойм протест* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94); *На (у) знак протесту — виявляючи незгоду з ким-, чим-небудь. Жінка знеможено присіла біля столу, безсила дати раду двом малцям, які на знак протесту проти незрозумілого для них примусу — не лізти до батька — дружно відарилися в плач* (Досв., Вибр., 1959, 236).

2. Офіційна заява держави, установи або окремої особи про незгоду з певним рішенням, певною дією і т. ін. іншої держави, установи або особи.

3. юр. Письмова вимога офіційних осіб (черев. прокурора) про скасування або заміну незаконних актів, вироку, ухвали чи постанови суду. *Касаційний протест.*

4. мор. Офіційна заява капітана судна про аварію чи пошкодження вантажу внаслідок зіткнення кораблів; акт, складений за цією заявою. *Морський протест.*

5. фін. Офіційне засвідчення факту несплати за векселем у встановлений термін. *Протест векселя.*

ПРОТЕСТАНТ, а, ч. 1. Особа, що сповідує протестантизм; прихильник протестантизму. *Протестанти — християни, що не тримаються ні греко-, ні римсько-католицької віри* (Л. Укр., VIII, 1965, 183); *Януш Радзієвський, як протестант, міг би на цій відправі архиєпискупа [архієпископа] не бути* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 412); *На українсько-білоруському ґрунті склався досить міцний блок православної громадськості з протестантами різних течій у боротьбі проти Ватикану та його породження — церковної унії* (Рад. літ-во, 10, 1971, 31).

2. *розм.* Той, хто протестує проти кого-, чого-небудь. [О л і з а р:] Скрізь, де я не чув, люди мають його [Кармелюка] як борця за голю і правду, як протестанта проти нацизму (Вас., III, 1960, 390); *Довго-довго задували люди Самуса — палкого бунтаря, Віщуна і протестанта* (Криж., Калин. міст, 1940, 84); *Серед миття епохи 60—80 рр., творених І. Нечум-Левицьким, перше місце посідає Микола Джеря. Це протестант — гордий і сміливий представник нового молодого покоління селян, що вже не мириться з кривдою* (Вітч., 9, 1968, 180).

ПРОТЕСТАНТИЗМ, у, ч. Один з трьох (поряд з католицизмом і православ'ям) головних напрямів у християнстві, що оформився у XVI ст. на основі ідеологічної опозиції до католицизму в ході Реформації. *Кортіао [Ватикану], Україну загарбавши, надолужити задирствами на нових землях величезні втрати й збитки, запродали Ватиканові протестантизмом* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 481).

ПРОТЕСТАНТКА, и, ж. Жін. до протестант. *Коли.. ми заявляємо, що найголовнішим мотивом поезій, драм Лесі Українки був мотив боротьби, а найпершим*

образом був образ Прометей, то часто забуваємо, що поряд з ним вона поставила образ жінки-протестантки, жінки-одержимі, жінки-борця (Рад. літ-во, 4, 1964, 61).

ПРОТЕСТАНТСТВО, а, с. 1. Те саме, що протестантизм. Дід був католик, і кажуть, що ніби він одіврався ладом од свого сина, Мильтонового батька, і вигнав його з дому за протестантиство (Л. Укр., VIII, 1965, 183).

2. *розм.* Виявлення ким-небудь протесту проти когось, чогось. Кінчав [школу] — крацим учнем, живим, ініціативним, з нахилом до протестантиства... що троху турбувало моїх учителів (Вас., Незібр. тв., 1941, 160).

ПРОТЕСТАНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до протестантизм, протестантиство і протестант. Нова віра, протестантська, також хотіла панувати над іншими, як і стара, католицька, бо себе тільки вважала святою (Драг., II, 1970, 74); Бачачи, що багата гугенотська буржуазія і ремісники, об'єднані протестантською церквою, являють собою силу, яка може боротися проти короля, Людовік XIV почав із всіляко переслідувати (Нова іст., 1956, 45).

ПРОТЕСТАЦІЯ, і, ж., *заст.* Протест (у 1, 2 знач.). Заніє [Балабан] до актових книг міста Володимира свою протестацію, якою заперечував будь-яку свою причетність до унії (Рад. літ-во, 3, 1958, 50).

ПРОТЕСТУВАТИ, *уо, уєш, недок. і док.* 1. тільки *недок., неперех.* Виразити протест проти когось, чого-небудь, виступати з протестом. Марія Ковалевська... отруїлася на каторзі з іншими каторжанками, протестуючи проти нелюдського поводіння [поводження] начальства а арештованими (Л. Укр., VIII, 1965, 205); — Ви не маєте права писати на мене жодних протоколів. Я протестую! (Тют., Впр, 1964, 152); Будучи надавчійно скромним, В. І. Ленін ніколи не навіязував нікому своїх думки, чуйно прислухався до порад товаришів і категорично протестував проти будь-яких спроб підкреслити його особисті заслуги (Ком. Укр., 4, 1960, 62); * Образно. Природа довог боролася, шуміла, протестувала і не хотіла скоритися (Коцюб., II, 1955, 249); // *перен.* Бути сповненим рішучої неагоди з ким-, чим-небудь, незадоволення кимсь, чимсь (про свідомість, думки і т. ін.). Як же можна отак піти, щезнути, попросту сказавши — утекти без сліду? Ні. Вся легіньська [парубоча] вдача протестувала би проти того (Хотк., II, 1966, 181); Шевченко швидко втомився. Все його ество протестувало проти цього насильства, безглуздового фізичного виснаження (Тулуб. В степу..., 1964, 108); Від колишньої дружби з Гаукою в нього залишилося щось таке, що протестувало проти можливості її зради (Петльов., Хотинці, 1949, 85).

2. *перех., фін.* Офіційно засвідчувати факт несплати за векселем у встановлений термін. Протестувати векселем.

ПРОТЕСТУЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до протестувати 1. Австрійська влада, наки та дугієніцтво.. арештовували Франка, вони кидали його у в'язницю, але ніщо не могло зламати протестуючого духу (Тич., III, 1957, 167).

2. у *знач. прикм.* Який виражає протест. Нерчин зробив протестуючий рух (Рибак, Час..., 1960, 653); Соціалний, протестуючий нафос його [Ф. М. Достоєвського] теорії, зокрема «Бідних людей», був спізвучний спряжуванню передової російської інтелігенції (Рад. літ-во, 6, 1971, 44).

ПРОТІ¹, *прійм.* Уживається з род. і рідко *знах.* відмінками. Сполучення з *прійм.* *прóти* виражають:

Просторові відношення

1. Уживається при позначенні місця, предмета, особи, що знаходиться, містяться, перебуває прямо перед ким-, чим-небудь, на протилежному боці чогось. *Саме проти Черкас, нижче Домонтова, сидів хутором над Дніпром Максим Гримак* (Вовчок, I, 1955, 89); *Бурлаки сіли в човни й перепливали через лиман. Вони пристали проти села Кридди* (Н.-Лев., II, 1956, 220); *Вони стояли одим проти одного на протилежних кінцях коридора* (Коч., II, 1956, 35); *Спаав він на лаві проти вікна* (Головка, II, 1957, 42); // *Біля когось, чого-небудь. Вона ні пари з уст. Всі обомляли. Злякались, давай терти зрні, класти проти серця* (Барв., Опов..., 1902, 206); *На новенькій гімназичній шинелі проти коліна зеленіла трав'яна пляма* (Коцюб., II, 1955, 381); *На зеленій траві вони, тримаючись за руки, сиділи, як малі діти, одне проти одного, вакохані й сором'яливі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 62); // *Поруч із чимсь надрукованим, написаним (у списку, переліку і т. ін.). Проставити риски проти прізвищ відсутніх; // у сполуч. із с. сонце, місяць, світло і т. ін. Під променями сонця, місяця, світла і т. ін. Білою змією в'ється дорога, Черемош спить очі проти сонця* (Хотк., II, 1966, 316); *Проти місяця її очі блищать словами* (Степьяма, I, 1962, 649); *Вони пішли в бік вокзалу, над яким проти світла зорюшися рожевий стоєт пари* (Панч, Вибр., 1947, 273); // *На фоні чогось. Чорні стовбури тополь чорніли проти вогню, ніби висувані з заліва* (Н.-Лев., II, 1956, 196); *Олександра сміялась, показуючи рвни зуби, що білили проти чорного обличчя* (Коцюб., I, 1955, 60).

Прóти очей; Прóти бчі — прямо перед очима. Тільки що встигло мигнути проти очей ім усе те, як на із кинулася орда людей (Вовчок, I, 1955, 325).

2. Уживається при позначенні когось, чого-небудь, що йому назустріч спрямована якась дія. *Проти вітру піском не поспієш* (Укр.. присл..., 1963, 46); — *Чи не багла проти вас яка собака?* (Кв.-Осн., II, 1956, 42); [І в а н:] *Куди се ти ходила?* [М о л о д и ц я:] *Оце проти череди ходила за коровою* (Вас., III, 1960, 25); // *У напрямку до когось, чогось. Дістає [Іфігенія] з-за олтара жертвний ніж, одкидає плащ і заміряється мечем проти серця* (Л. Укр., I, 1951, 162).

Гладити прóти шієрсті дог. гладити; **Пливати (пливти) прóти течії дог.** течія; **Прóти воді плієті (пливти) дог.** вода; **Прóти горі** — на гору. **Гнідко проти гори не заскаче, тягне тихою ходою** (Мирний, IV, 1955, 312).

Об'єктні відношення

3. Уживається при позначенні когось-небудь, всупереч чійм інтересам, думці і т. ін. щось робиться, здійснюється, на бій, поєдинок з ким хтось стає. *Нікто не зважиться накруго слова скавати Олексію Івановичу, а не то, щоб осудитися його наказу або піти проти нього* (Мирний, IV, 1955, 221); *Вона завсіди стояла за Славоком проти панотця, хоч би часом навіть була панотцева правда* (Март., Тв., 1954, 355); *Ти перестань уникати мого научання... Зваж його в думці своїй і руку мені простягни ти; А не погодився з ним, виступай проти мене оружно* (Зеров, Вибр., 1966, 189); *Ференц похнює біійцям, що брат Марічки — югославський партизан — воєє нині проти німців десь у горах* (Говчар, III, 1959, 255); // *Уживається при вказівці на щось-небудь, всупереч чому щось робиться, здійснюється, виявляється. Після того, як Оксен одружився проти волі старого і батького вигнав його з хати, Оксен не заглядав до нього у двір* (Тют., Впр, 1964, 74).

Бути не прóти чого — схвалювати, підтримувати щось-небудь, не заперечувати чогось. *Катерина, як і Антон,*

була не проти того, щоб син дружив з дочкою Гординської (Чорн., Визвол. земля, 1959, 11); Бути проти кого, чого — не схвалювати, не підтримувати кого, чого-небудь, заперечувати щось. Ти в принципі проти доведи листів — правда ж? То я вже скінчу (Л. Укр., V, 1956, 343); Кричали всі. Хто за Невкилідовою, хто проти нього — не еторопати (Головко, II, 1957, 220); Майор Яцуба, як голова батьківського комітету, до останнього моменту був категорично проти змішних напоїв на шкільному вечорі (Гончар, Тронка, 1963, 136); Витривалий проти чого див. витривалий; Покривіти проти правди див. покривіти; Проти звички див. звичка.

4. Уживається при позначенні предмета, явища, особи, для захисту від яких, знищення яких і т. ін. щось робиться, застосовується. Старий палац був разом і твердимею проти татарських нападів (Н. Лев., VII, 1966, 188); [Лікар:] Спокійне, впердалюване життя — найкращий лік проти всяких справжніх і можливих хвороб (Л. Укр., II, 1951, 49); В дитячій душі Франка зродилась вічна вражда проти усякої неволі та тиранства, проти насильства людими над людиною (Кошуб., III, 1956, 27); Передова інтелігенція всіх країн бореться за мир, демократію, проти імперіалізму і фашизму, проти загрози термодерної війни (Ком. Укр., 3, 1968, 79); Окуляри проти сонця.

5. Уживається при порівнянні, зіставленні кого, чого-небудь. Дмється, як жаба проти вола (Укр. присл., 1963, 126); — Дак ти ж спершу оженись!.. — Коли ж ні одна не приходиться до мене! Одна проти мене дуже висока, а проти другої я дуже довший (Гр., II, 1963, 348); Стяг був багатший проти звичайного (Сміл., Сад, 1952, 122).

6. розг. Уживається при позначенні на особу, предмет, явище, яких стосується певна дія, стан або на які щось указує. Кішка змигається — проти гостя (Номис, 1864, № 11797); — Бувайте здорові! — Підняв [батько] проти нас шапку та й пішов дорогою (Вовчок, I, 1955, 245); На жіночій краї заговорили... — І таке присниться. Наче проти війни, чи що? (Головко, II, 1957, 51).

Часові відношення

7. Уживається при позначенні часу, періоду, безпосередньо перед яким здійснюється певна дія, виявляється певний стан тощо. Проти дня брезня, проти ночі правда (Номис, 1864, № 14309); Прийде оранка, то вже наймит і знає, чи буде мокре, чи сухе літо. Коли мокре, він оре самі горби, а проти сухого — самі долини та низину (Барв., Опов., 1902, 195); Проти весни вона покращала й повесілишала, якось чудно й хороше змінилось її обличчя (Стельмах, II, 1962, 399); — Слухай ти, дочко, а батька, чого це він збирається невістку проти ночі на хуторі до Козіанин посилає (Кос., Новели, 1962, 143); Рішення про видання «Пролетарія» було прийнято на перших легальних зборах більшовиків Харкова в ніч проти 4 березня (Наука., 5, 1967, 2).

ПРОТИ², присл. Не на підтримку, не на користь кого, чого-небудь. [Л ю б о в:] Оресте, ви зостаньтесь! Ви ж нічого не маєте проти, Маріє Захарівно? (Л. Укр., II, 1951, 9); // у знач. присудк. сл. — Е, буде туганина!.. — моєш Пієченко поумру. — Що ти зотіє, Тихоне, як сила отака проти! (Головко, II, 1957, 114); // у знач. і.м., розг. Те, що становить негативний фактор по відношенню до чогось, заперечення чогось. Поговорив я ще раз з Лідвою, виклав перед нею всі свої сумніви, перебрали ми удвох всі за й проти і вирішили, що не можемо вже жити одне без одного (Вільде, Вишен., 1959, 8); — Думаю, що ясно. Проти немає? Чудово. Передайте квіти Марійці! (Донч., V, 1957, 532).

Зв'язити всі за і [всі] проти див. зв'язувати.
ПРОТИАТОМНИЙ, а, е. Признач. для захисту від дії атомної зброї. Протиатомний захист.

ПРОТИБОЛЬОВИЙ, а, е. Який послаблює або припиняє біль, больові відчуття. Протибольові засоби.

ПРОТИБОРСТВО, а, с., книжн. Дія за знач. протиборствувати. З першого ж дня війни всі наші флоти вступили у протиборство з сильним морським противником, який користувався підтримкою трьох повітряних флотів і мав до того ж важливі стратегічні переваги (Ком. Укр., 5, 1970, 60); Тепер історичний процес визначається не тільки внутрішніми закономірностями розвитку капіталізму, а головним чином протиборством двох систем, успіхами соціалістичної системи (Наука., 12, 1972, 47).

ПРОТИБОРСТВУВАТИ, ую, уеш, недож., книжн. Боритися проти кого, чого-небудь, протидіяти комусь, чомусь; боротися одне проти одного. Два протилежні бажання протиборствували в ній з такою силою, що Варвара магнула на себе рукою (Перв., Дикий мед, 1963, 305).

ПРОТИВ, прийм., заст. Проти (див. проти¹). І в буденні було дукачі носити [Маруся]; стане противе сонця — короляма, та й годі! (П. Куліш, Вибр., 1969, 264); Кричали [латинці] зголом на весь рот: «Війна! Війна противе Троянців» (Котл., I, 1952, 184); Хоче [Маруся] зажмуритись, так очі, против її воли, так і зазирають у Василеві очі (Кв.-Осн., II, 1956, 46); Тепер уже нічого було думати про Лесю Петрові. Хоть він був і значний козак, да не против гетьмана; хоть він був юнак уродливий, да не против Сомжа (П. Куліш, Вибр., 1969, 83); [Милевський:] Дічина в 25 літ найнебезпечніше створіння в світі.. [Орест:] А се уже против чого? Чи не собі самому ви читаєте мораль, вам воно якраз такі афоризми тепер потрібні! (Л. Укр., II, 1951, 29); — Дак бог мені близнята, Якраз противе спаса (Шевч., II, 1963, 310).

ПРОТИВАГА, и, ж. 1. Важкий предмет, тягар, що застосовується у механізмах, спорудах тощо для врівноваження сили інерції, ваги. Валерій заліз на стіл, доп'явся до висякої лампи й висипавшишиком усі дробинки з противаги (Ільч., Зв'яз. хлопець, 1947, 14); Проводяться роботи по виготовленню колінчастого вала з 8 противагами з високоміцного часуу (Роб. газ., 31.III 1965, 2); // перен. Те, що протидіє чому-небудь, урівноважує щось. Могутність Радянського Союзу, соціалістичних країн створює реальну противагу агресивним силам імперіалізму (Рад. Укр., 11.VII 1967, 1).

На (у, в) противагу кому, чому: а) на відміну від кого, чого-небудь. На противагу своєму братові вона була спокійної вдачі (Кол., Терен., 1959, 246); У противагу куркуляській молоді — розбещеній, підлітій, бовелезній, жорстокій — Головою малює постаті дітей бідноти в привабливих і теплих тонах (Іст. укр. літ., II, 1956, 435); В противагу дуже важкому чорному дереву.. біле дерево наддивовижу легке (Дмит., Там, де сяс., 1957, 45); б) проти протидії комусь, чомусь. Наше основне завдання полягає в тому, між іншим, щоб на противагу буржуазній «правді» протипоставити свою правду і примусити її визнавати (Ленін, 41, 1974, 380).

2. радіо. Пристрій з проводів, яким заземлюють зовнішні антени. Коли земля має великий опір (пісок, скеля).. заземлення замінюється противагою з кількох проводів, протягнутих під антенною (Осн. радіотехн., 1957, 175).

ПРОТИВЕНСТВО, а, с. 1. заст. Протидія; // Суперечність. — Кожен знає, що прийде і його черга сіяти на краціній землі; це нівеєлю антагонізм, згаджує

противенства, зближує членів общини (Бурл., Напередодні, 1956, 28).

2. *Діал.* Протилежність. *Бачила* [молода жінка] о нїм *противенство* до свого чоловіка. Цей би лиш наїєся, спав та й сварився зі службою. А той на всім розумівся, на все розумку має раду (Март., Тв., 1954, 234).

В (у) *противівенстві* до кого-чого — на протилежність кому-, чому-небудь. В *противенстві* до тяжкої.. та *риторичної мови* душовних драм, інтермедії кипіли життям (Фр., XVI, 1955, 218).

ПРОТИВІТИСЯ, влюєся, вишся; мн. *протівляться*; *недок.* Чинити опір, протидіяти кому-, чому-небудь. *Її рука лежала в його руках, і він тихо гладив її..* Вона не *протівлялася* (Мирний, III, 1954, 159); *Оксана задує в листі до мене, що ти протівляшся..* Її подорожі до Києва (Л. Укр., V, 1956, 425); *Він тримав її в руках ніжно, безцеремонно, вона й не протівлялася тому, але й якось робилося жарко* (Тют., Вир, 1964, 128).

ПРОТИВНИЙ¹, а, е. Дуже неприємний, огидний. *Погода тут, як на змість, брудка, — іде сніг і зараз розтає, вітер протівний, мокрий* (Л. Укр., V, 1956, 323); *Балакає пан, і голос в нього страх протівний Павло* (Тесл., З книги життя, 1949, 158); *Відчує* [Левко] такий *протівний голод* в грудях, начеб до них приклали жабу (Стельмах, I, 1962, 532); // *лайл.* Який дратує, сердить кого-небудь. [Т а н я:] *Бач, яке тобі протівне хлоп'я! Сам налякав та ще й сміється!* (Вас., III, 1960, 128).

ПРОТИВНИЙ², а, е. 1. *перев. книжн.* Який не погоджується з чим-небудь, виступає проти чогось, не сприймає чогось. *Угвалдали* [звірі] *вислати* до царя Соломона *посланців* [посланців].., *щоб домагатися по царському закону повернення для них пересіної свободи та незалежності від чоловіка. Тільки один Пес був протівний тому* (Фр., IV, 1950, 118); *Коби хоча зараз міє* [хлопець] *женитися, а то аж за два роки — пані Шумінська з засади була протівна такому очікуванню* (Кобр., Вибр., 1954, 8); // *Який суперечить чому-небудь, спрямований проти когось, чогось. Здається, а ж її не неволія, а ж не согртішя, а ж її слова протівного не промови* (Барв., Опов., 1902, 207); *Дух руйнування був протівний його істоті, і з ним він не міг примиритися ні на одну хвилину* (Тют., Вир, 1964, 391).

2. *ром.* Розташований проти кого-чого-небудь. *Подивився* [Михалчевський] на *Рось, на скелистий протівний берег* (Н.-Лев., II, 1956, 129); *Суге домачля весело палає в печі і тріщало. Червоне полум'я.. освяло протівну стіну* (Коцюб., I, 1955, 69); // *Протівлений* (про бік, край, кінець і т. ін.). *Досі тільки на один бік бігли люди і худоба, а тепер тією самою вулицею з протівного боку надбігла інша череда худоби* (Мак., Вибр., 1956, 416); *Подивився* [Івась] *вподовж рову й поверну назад. Та й добре зробив, бо з протівного краю Грицько матає на його рукою* (Мирний, IV, 1955, 17); *Із протівного кінця ярка.. лився той дощ — чистий, двійкий та мелодійний* (Фр., III, 1950, 86); // *Який рухастий на зустріч кому-, чому-небудь; зустрічний. Протівна теція; // перен.* Який захищає інтереси, протилежний чїм-небудь, ворожий кому-, чомусь. *Життя в його скаженім шалом, з поноєю за ідеалом, З його стражданням і болінням І неважованим сумлінням. Життя — се дві протівні сили, Що між собою в бій вступили* (Вороний, Вибр., 1959, 54); — *Ідуть січовики, маєте нагоду, Омисиме, до них притати. — А то навіщо? Яка честь воляжові з одного стану в протівний перебігати..?* (Ле, Наливайко, 1957, 61).

Протівна хата — хата по другий бік сіней. *Смутний і невеселий сидів собі на лавці у новій саїтлиці, що відгородив від протівної хати, конопський пан ситник*

Микита Уласович Забрюга (Кв.-Осн., II, 1956, 152).

△ *Протівна сторона* — у судовому процесі — особа, що захищають інтереси, протилежні інтересам другої сторони.

◇ У (в) *протівному разі* — якщо буде навпаки, не так, як очікується, треба, необхідно і т. ін. *Ні в якому напрямі всевіт границі не має. Таж у протівному разі він мусив би десь завершитись* (Зеров, Вибр., 1966, 152); *Гнат визнає себе винним і дасть слово покращити роботу і поведінку, в протівному разі його знімуть із цієї посади* (Тют., Вир, 1964, 149).

ПРОТИВНИК, а, ч. 1. Той, хто вороже, негативно ставиться до кого-, чого-небудь, протидіє комусь, чомусь. *Противники моїх думок не вгавають і реють із і мене особисто з усіх боків* (Драг., II, 1970, 315); *Філіпчук галує на Бронку поглядом, сповненим такої ненависті, що Бронкові мимохіть спало на думку: цього противника можна тільки недооцінити, але ніколи не переоцінити* (Вільде, Сестри., 1958, 493); *Байрон і Гюго, Гейне і Петефі — запеклі противники сучасного їм політичного і соціального укладу, антинародного як своєю суттю* (Рильський, IX, 1962, 170); *Марксистсько-ленінське вчення, яке довело свою правоту і життєву силу, розвивається, мужніє і міцніє в рішучій боротьбі з своїми ідеологічними противниками* (Ком. Укр., 5, 1968, 26).

2. *збрін.* Вороже військо, ворожі збройні сили; *ворог*. *Червоноармійська частина в двадцяти верстах з болями тримала місто, а Лещенко відстає задання ліквідувати рештки противника біля села Гляківці* (Млк., II, 1957, 274); *Вся галавина.. прострілювалася противником з кулеметів* (Гончар, III, 1959, 49); *Висока активність нашого Військово-Морського флоту постійно тримала противника в напрузі* (Ком. Укр., 5, 1970, 63).

3. Той, хто виступає проти іншого у бійці, поєдинок і т. ін. *Зиваючися змією, намацав опришок ніж у ремені. Витяг його тепер і потягнув* [штрикнув] *ним противником і живит* (Хотк., II, 1966, 200); // *Суперник у спортивному змаганні, грі. — Грає а у футболі. Голкіпером був. Противник у нас був серйозний — команда Тимка Квасолі* (Донч., VI, 1957, 269).

ПРОТИВНИЦЯ, і, ж. Жін. до *протівний* 1, 3. *Рахіра вп'ялила свої блискучі очі.. в лице противниці* (Коб., II, 1956, 159); *Жукова нахилилася, захопила сітву і кинула у Віктора. Засліплений, він протер хустинною очі й метнувся до противниці* (Донч., V, 1957, 475).

ПРОТИВНІСТЬ, ності, ж., *заст.* 1. Протилежність. 2. *Перешкода. Всякі протівності не то що не знеохочували його, а ще й підбивали до боротьби та до праці* (Фр., VII, 1951, 51).

ПРОТИВНО¹. *Присл.* до *протівний* 1. *Роман захищав так протівно й смішно, що аж малі діти зареготались* (Н.-Лев., VI, 1966, 406); *Відчуває* [Стадницький], *як по шкїрі починає протівно розтїкатися колодий дощ* (Стельмах, I, 1962, 46); // *у знач. присудк. сл.* *Я тепер зовсім здорова, а то була вже так розкисла в Києві, що аж протівно було самій на себе дивитись* (Л. Укр., V, 1956, 144).

ПРОТИВНО², *присл.*, *діал.* 1. На протилежність. *Протівно до Максима був Іван характером не практик, а ідеаліст* (Смоляк, Мир., 1958, 40).

2. *у знач. вставн. сл.* *Навпаки. Не прийшов* [Олекса] *зовсім до давніх сил. Протівно, труби далекої дороги, відбутої ніжки, гризота і безсонність згрозили поновленням* [поновленням] *його недуги* (Фр., VIII, 1952, 277).

ПРОТИВНО³, *прійм.*, *з дав. в.*, *книжн.* Проти, *вступ.* *переч.* — *Якщо були б ви письменні й знали закони,*

міякі лавники й радці не могли б вас покарати без права і протично праву (Тулуб, Людолови, I, 1957, 176).

ПРОТИГАЗ, а, ч. Спеціальний прилад для захисту органів дихання, обличчя та очей від шкідливої дії отруйних речовин. Входить троє — в протизагаз і в похідній формі (Мик., I, 1957, 482); Перший протизагаз був сконструйований у 1915 р. на основі праць відомого російського хіміка-органіка М. Д. Зелінського (Цікава хімія, 1954, 107).

ПРОТИГАЗНИЙ, а, е. Те саме, що протигіазовий. Ратом коло наших ніг упала людина в військовому плащі, з протизагазою сумкою через плече (Десняк, II, 1955, 452).

ПРОТИГАЗОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до протигіас.

2. Признач. для захисту від шкідливої дії отруйних речовин. Вік.. втівав на шию банку в протизагазовою маскою (Ю. Янов., I, 1958, 121).

ПРОТИГЛІСНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з глистами, для знищення їх. Протиглісні засоби.

ПРОТИГНІЛЬНИЙ, а, е. Який запобігає процесові гниття, використовується як засіб проти гнильних бактерій. Чай в листках шавлії має протигнільні властивості і міку запальні процеси у ниркових мисках (Лікар. рослини..., 1958, 100).

ПРОТИГРИПОЗНИЙ, а, е. Признач. для лікування грипу, для його профілактики. Ведуться роботи по створенню протигрипозної вакцини, яка давала б стійкий імунітет проти найбільш поширених різновидів вірусу грипу (Хлібороб Укр., I, 1970, 38).

ПРОТИДЕРЖАВНИЙ, а, е. Спрямований проти інтересів держави. У вагоні.. знову провадилися дивні розмови, більш-менш протидержавного змісту (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 468).

ПРОТИДЕСАНТНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з десантами противника, для захисту від них. Протидесантна оборона.

ПРОТИДИФТЕРІЙНИЙ, а, е. Признач. для лікування дифтерії, для її профілактики. Одним із найбільших досягнень медицини є застосування антитоксичної протидифтерійної сироватки (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 190); Протидифтерійне щеплення.

ПРОТИДІЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до протидіяти. Сили, з якими два тіла діють одне на друге, рівні за величиною і протилежні за напрямом. Якщо одну з цих сил назвати діючою силою, то друга буде протидіючою (Курс фізики, I, 1957, 127).

ПРОТИДІЯ, і, ж. Дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй. Карні експедиції по селах, цинічне нехтування елементарних прав громадянина. — все це, рідясна, не могло не викликати протидії серед молодого покоління (Вільде, Сестри..., 1958, 171); Незважаючи на протидію російського царизму, зростала і зміцнювалася братерська дружба між діячами російської та української культури (Ком. Укр., 9, 1967, 6); Сяк алоє став визнаним засобом мобілізації організму для протидії зморобі (Наука..., 7, 1967, 43).

ПРОТИДІЯННЯ, я, с. Дія за знач. протидіяти. Яким шляхом буржуазія переборює кризу? .. Тим, що вона підготувала більш оселчені і більш руйнівні кризи і зменшує засоби протидіяння їм (Комун. маніф., 1963, 36); Куди б його не закинула доля, .. завжди прислухався він [Т. Г. Шевченко] до мови пригноблених народів, вичає із поезію, фольклор і піднімає людей на протест, на протидіяння (Тич., III, 1957, 126); Непримиренне, поспідоєме протидіяння розпатній буржуазній ідеології, суворе дотримання ленінського принципу партійності літератури є необхідною передумовою глибокого проникнення письменників у народне життя та ство-

рення ними високохудожніх творів (Рад. літ-во, 5, 1963, 46).

ПРОТИДІЯТИ, ію, ієш, медок. Спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь. — Я не згоден, — уперто заявив Сиволап. — І взагалі вважаю, що не варто витрачати час на марні розмови. І він таки намагався протидіяти (Ткач, Плем'я..., 1961, 130); Необхідно скрізь протидіяти відомчому і місницькому піддові при розробленні планів і зобов'язань (Літ. Укр., 11. X 1974, 2); Щоб протидіяти грипу, треба знати шляхи проникнення збудника, і тоді можна встановити йому перепону (Хлібороб Укр., I, 1970, 38); // Спрямовуватися проти іншої дії (про дію). Індукційний струм завжди має такий напрям, при якому його магнітне поле протидіє зміні магнітного потоку, що викликає цей струм (Курс фізики, III, 1956, 179).

ПРОТИЕПІДЕМІЧНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з епідемією, для запобігання їй. Протиепідемічні заходи; Протиепідемічний завіт.

ПРОТИЕРОЗІЙНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з ерозією, для запобігання їй. Для збереження і підвищення родючості змитих ґрунтів важливо запровадити ґрунтозахисні сівоозміни із застосуванням протиерозійних засобів (Хлібороб Укр., 4, 1973, 28); Протиерозійна споруда; Протиерозійний культиватор.

ПРОТИЗАКОННИЙ, а, е. Який не відповідає закону, суперечить йому. Податковий уряд жстися на ній [громаді] при вській нагоді і стараєса кожного громадянина змищити протизаконними податками (Март., Тв., 1954, 176).

ПРОТИЗАКОННІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. протизаконний. Дарку починає лякати ця сітка протизаконності, а водночас вона почуває, що вже факт таємних і небезпечних сходів сам по собі вабить її (Вільде, Повнол. діти, 1960, 137).

ПРОТИЗАКОННО. Присл. до протизаконний. Його справою було неухильно виконувати свою службу, і він її виконував, і наград чи хто скаже, що він.. діяв протизаконно (Гончар, Тронка, 1963, 138).

ПРОТИЗАПАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для лікування запалень і для профілактики їх. Народна медицина використовує горобину як протизапальний, а також севогінний, кровооспинний та протизапальний засоби (Знання..., 2, 1974, 28); // Спрямований проти запалення. Протизапальні властивості; Протизапальна дія.

ПРОТИЗАЧАТОЧНИЙ, а, е. Признач. для запобігання зачаттю. Протизачаточні засоби.

ПРОТИЗЕНІТНИЙ, а, е. Признач. для захисту від зенітної артилерії противника. Протизенітний манеєр.

ПРОТИПРИТНИЙ, а, е. Признач. для захисту від отруйної дії іприту. Повз нього пробігло кілька чоловік у зеленіх протиприпнтних костюмах з ношами (Донч., III, 1956, 420).

ПРОТИКАТИ, аю, аєш, медок., **ПРОТКНУТИ**, ну, нєш, док., переш. Робити отвір, дірку в чому-небудь, тикаючи чим-небудь. Взяв [гість] у попліньчці тліючу свою цигарку й притис, гасячи, неначе хотів і стала проткнути нею (Ле, Міжгір'я, 1953, 32); — Тогого жиру, Іване, не тільки бджола, а й шершень не проткне (Стецьмах, II, 1962, 260); * Образно. Тільки перші зорі, проткнувши присмеркову каламуть, примусили їх повернутися до свого табору (Тулуб, Людолови, II, 1957, 530); // перев. док. Поранити або вбити (перев. колючою зброєю). [О п а р а:] А отаман молодець, довоє не здаваєса, чоловіка з десятком положив, доки й самого не проткнули (Кроп., V, 1959, 24); Гітаєртіца проткнує [Савка] ножем (Д. Бедзк, Дніпро..., 1951, 103).

◇ Пальцем проткнути не можна; Кієм не проткнеш — те саме, що Пальця просунути нікуди (ніде, нігде) (див. палець). *Кругом народу — проткнути пальцем не можна* (Мирий, III, 1954, 262); *Тут [на грядках] і жито, і картопля, і квасоля — така тіснота, що й кієм не проткнеш* (Мур., Бук. повість, 1959, 9).

ПРОТИКАТИСЯ, ається, недок., **ПРОТКНУТИСЯ**, неться, док. 1. рідко. Те саме, що **втикатися**¹. Довкола болота стояли густі чагарники, .. де-не-де протикався погорблений, оброслий мохом калячий глід (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 252); * **Образно**. Вони обережно мундир навістемні сіни, прямуючи на вузьку шабеляку електричного світла, що проткнулася у двері напроги (Гуц., Скупана..., 1965, 48).

2. Пас. до протикати.

ПРОТИЛЕЖНИЙ, а, е. 1. Розташований напроти кого-, чого-небудь. *Орест сідав біля Люби на тому стільці, де стояло пудеяко.. Лікар з Олімпіадою Іваніною за столом на протилежному кінці* (Л. Укр., II, 1951, 37); *Він спочатку читає листи, сидючи на канані, далі перейшов на стільці у протилежний кут кімнати* (Мушк., День..., 1967, 171); *У вікна в прилітка сонце червоє з заходу кинуло золотаво-червоє снопи проміння просто через кімнату аж на протилежну стіну* (Головка, II, 1957, 104); *Всемогутні сили тяжіння повернули Місяць одним «бок» до Землі, навіки словашки від нас його протилежний бік* (Наука..., 9, 1965, 4); // *Який розташовується, міститься в іншому кінці чого-небудь. На півночі, в Скіфії дикій, Мас доміжу Борей. В протилежному краї, на півдні, В змжар і буйний дощач царює нестриманий Астер* (Зерв, Вибр., 1966, 300); *Бій перекинувся в центр міста, загорієся на його протилежні околиця* (Кучер, Чорноморці, 1956, 561); // *Спрямований назустріч чому-небудь; зустрічний. Протилежний вітер; Протилежна течія.*

2. часто у сполуч. із сл. цілком, діаметраль-но, просто, прямо і т. ін. Зовсім не схожий на кого-, що-небудь, несумісний з чимсь. *Селянські погляди на справу панцини просто протилежні поглядам правлячих класів* (Фр., VI, 1951, 274); *Цей чоловічок у всьому цілком протилежний Іванові Васильовичу* (Збан., Єдна, 1959, 250); *Подія на протилежні класи віє до експлуатації людини людиною, класової боротьби й антагонізму між націями і державами* (Програма КПРС, 1961, 55); *У сучасному природознавстві існують дві протилежні, зв'язані між собою тенденції: диференціація та інтеграція наукових знань* (Знання..., 4, 1970, 6); // у знач. ім. протилежне, ного, с. Те, що зовсім не схоже на що-небудь, несумісне з чимсь. *Мало чого добрада Женья з почутого. Через те, псене, що Другь сам заплауався: то одне стверджував, то зовсім протилежне* (Шовк., Людина..., 1962, 100).

ПРОТИЛЕЖНІСТЬ, ності, ж., часто у сполуч. із сл. цілковита, діаметральна, повна, пряма і т. ін. 1. тільки одн. Властивість за знач. протилежний 2. Йому вдалось так просто й яскраво змалювати протилежність інтересів тих, хто дає роботу, і тих, що мусять її брати, що навіть самому ця річ стала яснішою (Кодюб., II, 1955, 165); *В перекладній літературі відомі випадки, коли ідейну суть оригінального твору чи окремих його місць викривлялося аж до невизнанності, аж до протилежності* (Рильський, IX, 1962, 89); *Діалектична протилежність цих двох корінних властивостей усього організму — мінливості й спадковості — є однією з основ органічної еволюції* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 426).

На протилежність кому, чому — на відміну від кого-, чого-небудь, всупереч комусь, чомусь. *Соціалістична*

демократія на протилежність буржуазній не тільки проголошує права народу, але й гарантує їх реальне здійснення (Програма КПРС, 1961, 14).

2. Хто- або що-небудь, протилежні іншому за якостями, властивостями, ознаками. *Недбай, кремезний, опецькуватий злощезь,.. бує прямою протилежністю гостеєві* (Вас., I, 1959, 80); *Петро Славчук бує повною протилежністю Олегаєві Харкевичу.. Олег бує мало не на цілу голову вищий за свого друга* (Голов., Тополя..., 1965, 80); *Коротко діалектику можна визначити, як учення про єдність протилежностей* (Ленін, 29, 1972, 188); *Соціалістична демократія — демократія нового, вищого типу. Вона докорінно відмінна від демократії буржуазної і в прямому розумінні є її протилежністю* (Ком. Укр., 5, 1970, 72).

ПРОТИМАЛЯРИЙНИЙ, а, е. Признач. для лікування малярії, для профілактики її. *Я сказав: «..У нас є машинно-тракторна станція, потім є меліоративна станція, потім — дослідна станція, потім — протималярійна станція, — якої вам треба?»* (Ю. Янов., I, 1954, 45); *Протималярійні засоби.*

ПРОТИМІКРОБНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з мікробами, для знищення мікробів. *Препарати з траєви золототисячника діють як анеболоючий, протимікробний та кровоочищний засіб* (Знання..., 4, 1974, 29); // *Спрямований проти мікробів. Народна медицина здавна знає протимікробні властивості прополису і використовує його для лікування ран* (Рад. Укр., 25.IV 1971, 4); *Протимікробна дія рослин.*

ПРОТИМІННИЙ, а, е. Признач. для знепшкодження мін противника, для захисту від них. *Протимінна артилерія; Протимінні сілі.*

ПРОТИНАТИ, аю, аєп, недок., **ПРОТНУТИ** і **ПРОТЯТИ**, твў, твѐш, док., *перез*. Розгинаючи, робити в чому-небудь отвір, крізну рану (гострим предметом, кулею і т. ін.). *Я сам йому горло зубами проткну* (Стар., Поет. тв., 1958, 229); *Він ще ліпше — на паличку трохи глює, придасть йому, яку вподобав, форму, потіє розцілку,.. зробить бокові отвори і зміє готового свистунця* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 65); * **Образно**. *Коротке слово «протинайте» На клатнику папірця. — А ви знаєте, Як отим протинають серця? (Елдан, I, 1958, 62); Хтїв ж забуду я той телефон, давїнок, що душу єсю протав* (Сос., II, 1958, 471); // *перен.* Швидким рухом розрізати, розсікати (повітря, воду, простір і т. ін.). *Птаство двінокриле небо протина* (Рильський, Мости, 1948, 72); *Десь співала електричка, протинаючи тьму полів* (Кучер, Голод, 1961, 452); // *перен.* Перетинати яку-небудь місцевість, перехрещуватися з чимсь, проходити крізь що-небудь (про дорогу, річку і т. ін.). *З атого і з правого боку протинали ту вулицю дві дороги* (Март., Тв., 1954, 163); *Ми були зачаровані залаттям сонцем кравидом, який протинала широка срібляста смуга річки* (Досв., Вибр., 1959, 48); *Тїло греблї протинали два суцільні внутрішні тунелї* (Голов., Тополя..., 1965, 37); // *перен.* Протикати, проходити крізь щось (про світлові промені). *Теряву раз по раз протинали далекї вогні спалахи* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 128); *Перед ним постала Михайлаєка в перших променях сонця, що розсвітали вістрями протинали сивї змарки з димарїє і верховїтїя тополь* (Жур., Дорога..., 1948, 85); // *перен.* Різко, голосно звучати, порушуючи тишу. *Нїч протинають залли, крики...* (Сос., I, 1957, 422); *Тишу нїч протїє довгий і голосний сїст* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 15); // *перен.* Пильно, прискіпливо, допитливо вдивлятися в кого-, що-небудь. *Стояє [Челканов] і протинає по черзі кожного з них своїми гострими маленькими очима, нїби хотїє повернути з них душу* (Мик., II, 1957, 439); *Вона дивилась*

на нас своїми блискучими очима, ніби намагалася протягти кимі наші погляди, щоб розгадати, хто ми були (Досв., Вибр., 1959, 86).

ПРОТІЯТИСЯ, яюся, яєшся, док., розм. Тіняється якийсь час. Роман.. в школу не пішов. До обіду він протіявся десь по бур'янах (Вас., I, 1959, 64); В Західній Україні протіявся [Тадяк] до початку війни (Тют., Впр, 1964, 418).

ПРОТИОТРУТА, и, ж. Речовина, яка приймає або послабляє дію отрути. З камі виробляють протиотруту від рослинних отрут, стимулюючи її потогінні ліки (Знання., 11, 1974, 30); // перен. Засіб або дія, спрямовані проти чого-небудь шкідливого, негативного, небажаного. Моду як таку не можна зовсім заперечувати в містобудуванні.. Протиотрутою проти легкооживності жоді позитивні бути здорової розум, добрий смак, вдумливе наслідування традицій (Рад. Укр., 7.І 1974, 2).

ПРОТИПІХОТНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з піхотою противника, для захисту від неї. Підричники тязнули за лінію окопів, на нейтральну землю, фугасні заряди, протипіхотні і протипіхотні міни (Кучер, Чорноморці, 1956, 427).

ПРОТИПОВІТРЯНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з авіацією противника, для захисту від неї. Робітники займали пості протиповітряної оборони (Донч., III, 1956, 398).

ПРОТИПОЖАРНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що протипожежний. Протипожежна смуга.

ПРОТИПОЖЕЖНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з пожежами, для захисту від них, для запобігання їм. Верхові пожежі хвойних лісів гасять, використовуючи природні і задалегідь створені штучні протипожежні бар'єри (смуги з листяних порід) (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 125); На протипожежній вишці сиділо два слаьські партизани (Збан., Незабутнє, 1953, 18); Ізотопна протипожежна установка живиться від мережі аміного струму (Веч. Київ, 18.ІІ 1967, 2).

ПРОТИПОКАЗАНИЙ, а, е. Для якого є протипоказання (у 1 знач.). Тяжкохворим душ і ванна протипоказані (Заг. догляд за хворими, 1957, 38); Після обіду в будинку відпочинку наступав тиза година. Та вам у ваші п'ятдесят років спати не рекомендується. Вам протипоказані зайві кілограми (Мокр., Сто., 1961, 30); Діти, звісно, є діти, але й їм рішуче протипоказаний літературний примітив (Літ. Укр., 8.І 1965, 1); // протипоказано, безос. присудк. с.л. Спати на свіжому холодному повітрі при наявності будь-яких гострих захворювань, особливо органів носоглотки,.. протипоказано (Наука., 8, 1959, 24).

ПРОТИПОКАЗАННЯ, я, с. 1. Стан організму або певна ознака, що свідчить про шкідливість або неможливість застосування яких-небудь ліків, способу лікування і т. ін. Деякі хвороби (активний туберкульоз, малярія) є протипоказанням для переливання крові, оскільки вони викликають асерічні стани організму (Вибр. праці О. О. Богомоляця, 1969, 283); Основними протипоказаннями щодо купання в відкритих водоймах є різке ослаблення харчування, хвороби серця, значне недокрі'я, запалення нирок (Шк. гігієна, 1959, 114); // Ознака чи обставина, наявність якої робить неможливим застосування або виконання чого-небудь. Природних протипоказань для посадки пілотованого корабля на Марс практично нема (Веч. Київ, 22.ХІ 1967, 4).

2. юр. Показання, що суперечить показанню іншої особи або виключає його. Протипоказання свідків.

ПРОТИПОСТАВИТИ див. протиставити.

ПРОТИПОСТАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до протипоставити. Пролетаріат був при капіталізм

класом пригнобленим, класом, позбавленим всякої власності на засоби виробництва, класом, який один тільки був безпосередньо і цілком протипоставлений буржуазії і тому один тільки здатний був бути революційним до кінця (Левін, 39, 1973, 263).

ПРОТИПОСТАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. протипоставити.

ПРОТИПРАВЦЕВИЙ, а, е. Признач. для лікування правця, для профілактики його. Протиправцеве щеплення.

ПРОТИПРИРОДНИЙ, а, е. Протилежний природному, нормальному, звичайному. Його мозок легко й радісно ровбирає в складних комбінаціях наукових новизній, в складних варіантах лобської конституції, в протиприродних викривленнях людського організму (Смолиць, Прекр. катастроф., 1956, 293); Боротьба за безсмертя здається протиприродною, оскільки порушується біологічний цикл життя — смерть (Наука., 2, 1972, 44); Відсутність перспективи, вузькість погляду, те, що називається безкрилістю, чужі соціалістичному реалізму, бо протиприродні в самому житті радянських людей (Талант., 1958, 38).

ПРОТИПРИРОДНІСТЬ, ності, ж. Якість і властивість за знач. протиприродний.

ПРОТИПРИРОДНО. Присл. до протиприродний. Стсмена, приголомшена невдачами, які, здавалося, несподівано й протиприродно виникали з її найкращих прагнень та намірів, вона везла в собі.. бурю захрихоту думок (Коз., Листи., 1967, 276); // у знач. присудк. с.л. Це ж протиприродно: жити некавістю, день за днем горіти нею, носити її в собі (Гончар, Циклон, 1970, 30); За наших часів не цікавиться науково-технічними питаннями протиприродно (Рад. літ-во, 8, 1966, 25).

ПРОТИРАКОВИЙ, а, е. Признач. для лікування раку, для профілактики його. Протиракові препарати.

ПРОТИРАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для протирання чого-небудь. При виготовленні муре.. плоди пропускають через протиральну машину (Укр. страви, 1957, 297).

ПРОТИРАЛЬНИК, а, ч., спец. Робітник, який протирає що-небудь.

ПРОТИРАЛЬНИЦЯ, і, ж., спец. Жін. до протиральник.

ПРОТИРАННЯ, я, с. Дія за знач. протирати. Благотворно діє [на обличчя] протирання шкіри соком лимона (Наука., 7, 1965, 37); Друшляк.. — миска з дівками в дні для протирання овочів та проціджування страви (Полт.-київський діалект., 1954, 125); В 60-х роках [XIX ст.] закутне провінціальне чинівництво в часи, вільні від протирання казенних крісел у судах, протирало з не меншим поспіхом затки — за «везеним полем» (Минуле укр. театру, 1953, 21).

ПРОТИРАТИ, аю, єш, недок., ПРОТЕРТИ, трю, треш, док., перен. 1. Тручи, робити отвір, дірку в чому-небудь, рану на чомусь. — Вони тобі її [фотокартку] до дірок пучками протруть (Головка, I, 1957, 278); — Не дам [полотна]! Я пучки до ж'єса протерла, поки випрала його (Стельмах, II, 1962, 185); // Продірявлювати, сувати що-небудь, довго користуючись, носючи на собі. Протрти азуття до дірок.

◇ Протирати (протерти) штани — довго перебувати десь (перев. про навчання або сидіть роботу). [Б а к л а ж а н е н к о:] Вони встигли прославити себе на фрезерних станках, поки ми протирали штани на шкільній парті (Мик., I, 1957, 450); Малюпусінський [прізвище] буде їх тут редагувати. Життєлюб, ерудит, сто штани протер на студійний стільця, сто директорів пережив (Гончар, Циклон, 1970, 147).

2. Витираючи, робити чистим, сухим. Молоде лице його почервоніло, очі потускніли, він часто скидає своє пенсне, протирає і знову чіпляє на ніс (Мирний, III, 1954, 270); Він взяв з кутка біля порога свій відпотільний з морозу карабін і став його протирати (Головко, II, 1957, 578); Протерла [Верона] скло на лампі, засвітила (Томч., Жменяки, 1964, 176); Михайло Товстодум поважно протер сиві вуса (Епик, Тв., 1958, 42); // Натирати, змащувати чим-небудь. Для пом'якшення шкіри рук протирайте їх сумішшю з 50 грамів глицерину, 5 грамів нашатирного спирту і 50 грамів води (Хлібороб Укр., 10, 1971, 39); Христіна.. протерла чоловікові горілкою розвернену, вже набуздлу сплику і почала вибирати саморобні шпиритини (Стельмах, I, 1962, 607); [Бухта:] Слухай команду. Палубу.. протерти піском (Корв., I, 1955, 44); // рідко. Те саме, що потирати 1. Вона з катугою протирала собі чоло і зітхала злибно, мов з утоми (Коб., I, 1956, 366).

◇ Протирати (протертти) з пісочком — суворо критикувати, лаяти кого-небудь. Я розповідав йому про поведінку викладача математики Батожчука. — На конференції треба буде протерти з пісочком. — зігнувся над столом Будяк (Зван., Малин, дзвін, 1958, 258); Протирати (протертти) бчі (оціці): а) витирати засанні, запорошені, стомлені тощо очі рукою, хусткою і т. ін. — Вставай, сину, підемо. Протираю од сна очі (Вас., I, 1959, 309); Йому шпурнули межі очі піском. Він заревів, почав протирати очі (Тют., Вир, 1964, 413); Сидить [Олена], позгла, очіці протирала і сама себе не розбере, де вона, що вона, що з нею робилось, що їй таке смилось (Кв.-Осн., II, 1956, 205); Я одігнувся вліво, протер очі від куряви і оглянувся навкруги (Кочоб., III, 1956, 136); Вона підвела голову від шитва і протерла стомлені сірі очі (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 138); б) прокидатися, вставати після сну. — А доки ми оце будемо протирати очі? — промовив о. Хведор. — Ранні пташка дзьобик набивав, а пізня очіці протирала (Н.-Лев., I, 1956, 129); — Даю тобі слово, Тимоше. озався він по якийсь змишлі, — що завтра ви ще й очі не протрете, як я вже упоруюсь з своїм [трактором] (Д. Ведзик, Серіє.. 1961, 150).

3. Розтираючи, пропускати крізь що-небудь. Віджатиий сир протирають крізь сито, додають сметану, яйця, масло, цукор, сіль і борошно (Укр. страви, 1957, 269); Збирають вершки стебел і гілок [материнки], сушать і (часто) протирають крізь решето (Лікар. рослини.., 1958, 86).

4. діал. Торувати (шлях, стежку і т. ін.). Мало що терном не вросла колись битая доріженька до о. Гервасія. Одим. о. Антоній їх не учрався і доріженьку протирав (Свидн., Люборацькі, 1955, 88); Зима була, замерз зелений Сян, і по блискучім ледовім [льодовім] помості Гладкий протерля шлях мужицькі сани (Фр. XI, 1952, 21); * Образно. Він стежки протирала для нащадків, — Його діло ніколи не мре! (Граб., I, 1959, 395).

ПРОТИРАТИ́СЯ, ається, недок., ПРОТЕРТИ́СЯ, трється, док. 1. Ставати дірявим, псуватися від довгого користування, носіння. Хіба ж я винен, що підощи чось аж горять під моїми ногами, каблучки.. подаються врозтіч, а підкілки на них протираються, немаче папір? (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 129); Мала [одежа] цілком порядній вигляд, тільки на аткатах трохи протерлась (Кочоб., I, 1955, 244); — Сорочки рідч тендітні: там побереться, там протреться — і нема її (Тулуб, Людолови, I, 1957, 85); // З'являтися на чому-небудь внаслідок тертя, довгого користування, носіння (про дірку). На черешку протерлася дірка. 2. тільки недок. Пас. до протирати. То колективний

гарячий лист від невідомих учителів і учительок з подякою за останнє оповідання, яке.. так зачитувалося, що не можна було зчитати. — протиралося вогню хустиною і знову читалося (Вас., Невібр. тв., 1941, 201).

ПРОТИРІ́ЧЧЯ, я, с. Те саме, що суперечність. — Ще мчать десь дикпур'ери з важливыми паперами, і дипломати намагаються якось розв'язати, відшукати хоч на деякий час протиріччя, але вся країна вже відчуває початок жагливої бійні (Донч., II, 1956, 206); Головним соціальним протиріччям сучасної епохи залишається антагонізм між робітничим класом і буржуазією (Наука.., 2, 1973, 34); Вова Порада вештаєся з кутка в кутку, зачінає усті. Дух протиріччя завіє у нього після зборів (Коч., Тв., 1955, 356).

ПРОТИРКА, я, ж. 1. спец. Пристосування для протрання каналу ствола вогнепальної зброї. Роман довго порпається в кишені, намацує там металеву маслянисту протирку і, обернувшись до стіни, некастом щось шкребе на ній протиркою, наче цялям (Гончар, III, 1959, 154).

2. розм. Ганчірка для протирання чого-небудь. ПРОТИРКА, я, ж. Дія за знач. протирати, протертти. Дагаров обірає розмоу.. а решта [солдат] жавао запарювала над протиркою рушниць (Панч., I, 1956, 83).

ПРОТИСІ́ЯННЯ, я, с., спец. Те саме, що протисяня.

ПРОТИ́СКАТИ див. протіскувати. ПРОТИ́СКАТИ див. протіскувати. ПРОТИ́СКАТИ́СЯ див. протіскуватися. ПРОТИ́СКАТИ́СЯ див. протіскуватися.

ПРОТИ́СКУВАТИ, ую, уеш і розм. ПРОТИ́СКАТИ, аю, аеш, недок., ПРОТИ́СНУТИ, ну, неш; мик. ч. протіснув, нула, ло і протіс, тісла, ло; і розм. ПРОТИ́СКАТИ, аю, аеш, док., переш. Тиснуци, з зусиллям проштовхувати, просовувати куди-небудь. Голова ніжця здавлена в сніг. Старшина протиснує попід снігом руку (Багмут, Записки.., 1961, 87); — Ви ж цей торф, пане, знайшли біля Морозенка, а не коло нас, — протиснула голову з двох плечей Пилип Таранюк (Стельмах, I, 1962, 356); * Образно. Намагається [Родивов] протиснути й собі слово — бо ще можуть подумати: необізнаний голова на чистопородній скотині (Горд., Дівчана.., 1954, 160).

ПРОТИ́СКУВАТИ́СЯ, аюся, уешся і розм. *ПРОТИ́СКАТИ́СЯ, аюся, аешся, док. 1. Протиснувся, нулася, лося і протісся, тіслася, дося; і розм. ПРОТИ́СКАТИ́СЯ, аюся, аешся, док. 1. Протиснуватися, пробиратися куди-небудь із зусиллям, крізь натовп, долаючи перешкоди. — Пропустіть! пропустіть! — шаломі беззубим ротом дяк, протискуючись поміж народом (Мирний, III, 1954, 89); Протискуючись, Гаєрло вилаявся: дірка [в мурі].. розгатовувалася не на зимовий час і в кожусі крізь неї пролізати було важко (Скл., Карпати, II, 1954, 175); Протискаючись поміж натовпом, купка людей витягла Романа аж до самого вогню (Гр., II, 1963, 303); Людина, перегиляючись корпусом вперед, протискалася крізь дужий вітер з дощем (Досв., Вибр., 1959, 164); Князь Костянтин та бремля насилу протисались в одилену браму (Н.-Лев., VII, 1966, 11); У вулицю як увійшли [селяни], протиснувся якось помітно поміж народом Неактивний до них (Головко, II, 1957, 340); Народ гулко валів улицями.. ледве можна було пробитися, протискалися поміж рябенкою купю людською (Вовчок, I, 1955, 303); Надвиратець протискався між рядами й штовгаючи Калощу в бік (Вас., I, 1959, 203); * Образно. Клеветила [річка] змінено в своїх тісних берегах і протискалася вниз свої-

ми жовтаво-брудними розбурханими водами (Фр., III, 1950, 250); *Здигає* [природа] кичери вузько-вузько, так, що ледве-не-ледве може протиснутися гуцульська дорога (Хотк., II, 1966, 299).

2. тільки недок. Пас. до протіскувати, протискати.

ПРОТИСНЕНИЙ *див.* протиснутий.

ПРОТИСНУТИ *див.* протискувати.

ПРОТИСНУТИЙ, ПРОТИСНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до протіснути.

ПРОТИСНУТИСЯ *див.* протіскуватися.

ПРОТИСТАВТИ, влю, виш; *мн.* протиставлять; *і* **ПРОТИСТАВЛЯТИ**, яю, явш, *недок.*, **ПРОТИПОСТАВТИ**, влю, виш; *мн.* протипоставлять; *док.*, *перех.*

1. Порівнювати, зіставляти кого-, що-небудь, вказуючи на їх несхожість, різницю, протилежність. *Картаючи панів за їх паразитичне життя, Вишньський протиставляв їм пригноблених ними людей* (Іст. укр. літ., I, 1954, 73); *Як відомо, В. І. Ленін протиставляв інтернаціоналізм і націоналізм не тільки в політичному відношенні, а й як два непримиренних світогляди* (Нар. тв. та етн., 4, 1974, 38).

2. кому, чому. Спрямовувати проти кого-, чого-небудь, протидіючи йому. — *Я шукаю... любові в вас... а ви протиставляєте мені своє майже божевільне недовір'я* (Коб., III, 1956, 230); *Реакційній буржуазній ідеології партія протиставляє наукову ідеологію комунізму* (Програма КПРС, 1961, 107); *Агресивній політиці імперіалізму Радянський Союз протиставляє політику активного захисту миру і зміцнення міжнародної безпеки* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 32); *Лицемірству і брехні ми можемо протиставити повну і відкриту правду* (Ленін, 37, 1973, 74); *Батькові слова були неподвигані, страшні, вони обурювали до глибини душі, а як їх заперечити, що протипоставити, Ніна не знала* (Собко, Стадіон, 1957, 255); *// у сполуч. із сл. с е б е*. Вважати себе значнішим, розумнішим, ніж хто-, чого-небудь, не погоджуватися з чимись думками, поглядами і т. ін. — *Протиставив [Федір] себе партійній організації... Зверхність і погордливе критиканство...* (Мушк., Серце..., 1962, 152); *Наш творець пісні чи вірша не протиставляв себе громадськості, а живе з цією громадськістю єдиним повнокровним, радісно-напруженим життям* (Рильський, III, 1956, 157).

ПРОТИСТАВТИСЯ, втсья; *мн.* протиставляться; *і* **ПРОТИСТАВЛЯТИСЯ**, ятсья, *недок.* Пас. до протиставити, протиставляти. *Саєт Чалому в трагедії* [«Сава Чалий» І. Карпенка-Карого] *протиставляється Гнат Голий* — образ, освітлений у піснях як втілення героїзму, мужності, хоробрості і відданості народові (Життя К.-Карого, 1957, 153).

ПРОТИСТАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мн. ч. до протиставити. *Весь вірш* [П. Грабовського «Справжні герої»] *побудований на антитезі... активна дія народних борців протиставлена пустій і безплідній романтиці буржуазно-дворянських поетів* (Укр. літ., 9, 1957, 174).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. протиставити і протиставлятися. *Свої докази автор будує на паралелях, які самим уже зіставленням і протиставленням фактів підтверджують незаперечну правдивість його поглядів* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 398); *Інтереси суспільства в тією спільною основою, яка забезпечує єдність матеріальних і моральних стимулів до праці і об'єктивно викликає їх протиставлення одного одному* (Ком. Укр., 6, 1970, 25).

ПРОТИСТАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. протиставляти і протиставлятися.

ПРОТИСТАВЛЯТИ *див.* протиставити.

ПРОТИСТАВЛЯТИСЯ *див.* протиставитися.

ПРОТИСТАВНИЙ, а, е: Δ Протиставний сполучник, грам.— сполучник, який поєднує речення або члени речення, що протиставляються одне одному (напр., а, та, проте).

ПРОТИСТАРИТЕЛЬ, я, ч., *зім.* Речовина, що сповільнює процес старіння каучуку та гуми при їх зберіганні й експлуатації.

ПРОТИСТИ, ів, *жн.* Об'єднана назва всіх одноклітинних організмів.

ПРОТИСТОЛОГІЯ, і, *ж.* Розділ зоології, що вивчає тварин типу найпростіших.

ПРОТИСТОЯННЯ, я, с. 1. Дія за знач. протистояти. *Сильний не той, хто заплющує на них [життєві суперечності] очі, а той, хто терпляче їх осягає — для розуміння їх, для переконаного їм протистояння* (Не ілюстрація..., 1967, 325).

2. *астр.* Положення планети, в якому вона спостерігається з Землі у напрямі, протилежному щодо Сонця. *Протистояння Юпітера.*

Δ **Велике протистояння** — положення, при якому планета Марс перебуває на найкоротшій відстані від Землі. *Під час великих протистоянь, що повторюються кожні 15—17 років, відстань між Марсом і Землею скорочується приблизно до 56 мільйонів кілометрів* (Вісник АН УРСР, 2, 1973, 22).

ПРОТИСТОЯТИ, об, оїш, *недок.*, *кому, чому*. 1. Бути протилежним до кого-, чого-небудь, суперечити комусь, чомусь. *Золото лише тому протистоять іншим товарам як гроші, що воно раніше вже протистояло їм як товар* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 75); *Українська демократична література різко протистояла літературі буржуазно-ліберального напрямку, її буржуазному націоналізму та космополітизму* (Укр. літ., 9, 1957, 9); *Принцип історизму протистоять суб'єктивістському підходу до подій і до діяльності історичних осіб* (Ком. Укр., 9, 1965, 15).

2. Чинити опір дії, напору кого-, чого-небудь, витримувати нашір з боку когось, чогось. *Нижні пісенні дерева, де беруть вони [тополі] силу, оту пружинисту міць протистояти вічному вітрам та буранам?* (Гончар, II, 1959, 6); *Коли говорять про греблі або дамби, в уяві постає складна гідротехнічна споруда з залізобетону, затітка протистояти напору води* (Рад. Укр., 27. II 1965, 3); **Образно. Мені важко протистояти велетенській повені думок і почуттів, які затоплюють мене, коли йдеться про нове мистецтво* (Довж., III, 1960, 175); *// перен.* Опіраючись, протидіючи кому-, чому-небудь, не давати йому можливості перемогти, поширитися, мати вплив на когось, щось і т. ін. *Ямпольський довог не піддавався, пробував протистояти Горбенкові, але нічого з цього не вийшло* (Грим., Подробичі..., 1956, 22); *Висока гордість дух підносить нам На згадку про новітній Севастополь, Що білими грудьми протистояв Фашистській ненажерливій навалі...* (Рильський, III, 1961, 112); *Імперіалізові і реакції протистоять могутні сили: світова соціалістична система, міжнародний робітничий клас і національно-визвольний рух* (Ком. Укр., 12, 1969, 60).

ПРОТИСЯЯННЯ, я, с., *спец.* Світла шляма овальної форми, що з'являється на нічному небі діаметрально протилежно до Сонця.

ПРОТИТАНКОВИЙ, а, е. Признач. для боротьби з танками противника, для захисту від них. *Варвара перетягла через окоп довшу важку протитанкову рушницю* (Перв., Дикий мед, 1963, 245); *Видавши протитанкову батарею, відважний розвідник захидав її гранатами, знищив обслугу і втік з ладу дві гармати* (Іст. УРСР, II, 1957, 533); *На війні не завжди стріляють... А що таке лопата, — хто не знає. Копали траншеї й окопи,*

бліндажі й землянки, ескарпи й протитанкові рови (Веч. Київ, 21.VIII 1974, 3).

ПРОТИТЕЧІЯ, і, ж., спец. Течія, протилежна напрямку основної течії води, рідини. У тропічній зоні з обох боків екватора із сходу на захід проходять дві екваторіальні течії, між якими у зворотному напрямку, на схід іде екваторіальна протитечія (Курс заг. геол., 1947, 49); Підводні протитечії були виявлені і в Тихому, і в Індійському океанах (Веч. Київ, 8.V 1971, 3).

ПРОТИТИСК, у, ч., техн. Тиск, який протидіє іншому тискові. В нашій країні розроблено кілька типів установок, з допомогою яких вичаляють метал у середовищі із значним протитиском (Знання., 6, 1973, 7).

ПРОТИТИСНЕННЯ, я, с., техн. Те саме, що протитиск.

ПРОТИТІЛА, тіл, мн. (одн. протитіло, а, с.), біох. Те саме, що антитіло. Продуктування протитіла є переважно функцією клітин плазми в лімфатичних вузлах (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 66).

ПРОТИТІЛО див. протитіло.

ПРОТИТОРПЕДНИЙ, а, е. Признач. для знешкодження торпед протитанка, для захисту від них. Протиторпедна оборона; Протиторпедні сіті.

ПРОТИТУБЕРКУЛЬОЗНИЙ, а, е. Признач. для лікування туберкульозу, для його профілактики. Важливим роділом роботи родополічних закладів є проведення протитуберкульозної вакцинації новонароджених (Матеріали. охор. здоров'я., 1957, 326); В Алуцці та Сімєїні зосереджені великі протитуберкульозні заклади, в яких застосовуються всі найновіші методи лікування (Наука., 9, 1962, 37); Протитуберкульозні препарати.

ПРОТИУДАРНИЙ, а, е. Який протидіє ударам, захищає від них. Протиударний пристрій; Протиударний годинник.

ПРОТИУРЯДОВИЙ, а, е. Спрямований проти уряду. 6 листопада [1904 р.] на вулицях Харкова відбулася протиярядова маніфестація, яка супроводилася співом революційних пісень і вигуками «Геть самодержавство!», «Геть царя!» (Іст. УРСР, I, 1953, 593); Наростання протесту народних мас проти сваволі кріпосників і нестерпного гніту самодержавства зумовило посилення протиярядових настроїв серед передової, демократичної інтелігенції (Іст. укр. літ., I, 1954, 134).

ПРОТИХІМІЧНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з бойовими хімічними оруйними речовинами, для захисту від них. Протихімічна оборона.

ПРОТИХОЛЕРНИЙ, а, е. Признач. для лікування холери, для її профілактики. Протихолерна вакцина; Протихолерна комісія.

ПРОТИЦИНГОТНИЙ, а, е. Признач. для лікування цинги, для її профілактики. Цибуля має велику вітамінну активність, і вже в давні часі її вживають як знезаражувальний і протицинготний засіб (Роб. газ., 20.VIII 1974, 4).

ПРОТИЧКА, п, ж., розм. Металевий прутяк для чистення люльки. Налаштувати й витягнути люльку, доведи він довбався в ній протичкою (Мирний, I, 1949, 278); Він набиває свою люльку з мідяком протичкою, оздоблену бляшками, з довгим цибухом (Сміл., Сад, 1952, 251).

ПРОТИЧУМНИЙ, а, е. Признач. для лікування чуми, для її профілактики. Протичумна вакцина; Протичумна станція.

ПРОТІЙ, ю, ч., хім. Легкий ізотоп водню. Водень має три ізотопи: протій (легкий ізотоп), дейтерій (важкий) і тритій (надважкий) (Наука., 11, 1961, 32).

ПРОТІК, току, ч. Те саме, що протієка 1. Вздовж

лівого берега розбрелися по полях у воді дерева, — Дніпро затопив усі протоки й старі русла, вздовж яких вони росли (Ю. Янов., II, 1954, 91).

ПРОТІКАННЯ, я, с. Дія за знач. протікати. При високій в'язкості [рідкого] налива утруднюються протікання його в наливоподавальній системі (Сіль, тепл. електростанції, 1957, 32); Протікання масла буває внаслідок пошкодження прокладок і спрацювання сальників (Підручник шофера., 1960, 25); У теплицях та парниках на водяному або паровому обігріванні треба ліквідувати протікання труб та огрієні приладді (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 34); Закони природи — це об'єктивні співвідношення, що виражають сутність просторово-часового буття тіл, явищ та процесів і вказують на те, які саме явища природи можливі і в якому напрямку відбувається їх протікання (Знання., 3, 1973, 8).

ПРОТІКАТИ, ає, недок., **ПРОТЕКТИ**, ечє; мн. ч. протік, теклі, лб; док. 1. переє, недок. Проходить донебудь, по якійсь місцевості своєю течією. Ой у полі та криниченька, з неї вода рине... Рине вода, протікає По тижій долині (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 290); Коло самого Канева Дніпро протікає двома рукавами, якраз так, як коло Києва (Н.-Лев., II, 1956, 384); Настали теплі весняні дні. Потік, що протікає вздовж нашого села, зашумів (Томч., Готель., 1960, 56); На Поділлі і ближче до Карпат ріки протікають звичайно в глибоких долинах з обривистими берегами (Дерев. зодч. Укр., 1949, 7); * Образно. Протікають асфальти з міста — сизі стрічки в широкім полі (Мал., Листи., 1961, 12); // Переміщуючись, текти в чомусь (про воду або іншу рідину). Кров протікає в судинах.

2. Просочуватися, проникати крізь що-небудь, кудись (про воду або іншу рідину). Моє крізь сито, крізь стелю вода протікала (Л. Укр., IV, 1954, 264); Треба було гатчину наново пошити; через перестарілу соломку, що майже зовсім загнила, протікає добре дощ (Коб., III, 1956, 534); * Образно. Говорила [Варя] йому, що коли тільки в їхні стосунки почне протікати холодна вода, кожній вільний робити, що йому завгодно (Епик, Тв., 1958, 54).

3. Пропускати крізь себе воду, рідину, вологу. — На осінь, маю, треба неодмінно пережрити верз — буде протікати (Вас., I, 1959, 275); Дощ лив без відпочинку дві доби. Сумні, похнюплені сиділи комсомольці в наметі, що вже почав протікати (Донч., II, 1956, 51); Замазка, покладена на скло в теплу суху погоду, добре засихає... теплиці і парникові рами не протікають (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 33); // безос. Коли признає [пастуху] худобу на толоку, перша його річ була оглянути буди та позатикати соломкою діри, щоби не протікало (Март., Тв., 1954, 177).

4. Проходити, минати (про час, відрізок часу, період життя). Так протікали дні... серед безлюддя, тиші і чистоти (Коцюб., II, 1955, 232); За голами Три гола сумно протекли. Багато дечого взяли з моєї теплої комори і в море нишком однесли (Шевч., II, 1963, 238); Не жає мені життя, ні сніга, Не жає, що марно краці літа У гору [горі] й праці протекли (Фр., XI, 1952, 40); Шумлять дуби в степу широкім, Моя тут юність протекла (Забашта, Квіт., 1960, 142); // Відбуватися, здійснюватися в часі. Всюди погляди, повні любові, Зустрічали в народі поета.. Та неже ж се безжарним, ясним Протікало у нього в житті? (Воронько, Мирний веслоїї, 1960, 142); Розмова уірєлась нагло, і протекла велика пауза (Ю. Янов., IV, 1959, 69).

ПРОТІС, тєсу, ч., спец. 1. Дія за знач. протєсать, протєсувати.

2. Протесане місце на чому-небудь.

ПРОТІСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **ПРОТІСУВАТИ**.
ПРОТІСУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **ПРОТІСАТИ**,
тепю, тепеш, *док.*, *перех.* 1. Тешучи, виготовляти, ви-
рівнювати що-небудь. *Протісувати колоду; Протеса-
ти пази.*

2. *тільки док.*, також без додатка. Тесати якийсь час.

ПРОТІЧНИЙ *див.* **протічний**.

ПРОТІЧОК, чка, ч., *рідко*. Зменш.-пестл. до **протіч**.
— *А це тобі й перехід! — скрикнув Кирило, спускаю-
чись з гори в балку, перед котрої пробігав невеличкий
протічок (Мирний, III, 1954, 70); Вода в протічку
справді порадувала злощасті своїм чудовим смаком і про-
зорістю (Ле, Клен. лист, 1960, 90).*

ПРОТКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **протка-
ти**. *Протирася жовтий і синій лубин [люпин], неначе
сина скатерть, золотим проткана (Март., Тв., 1954,
246); Ніби все гаразд. І проткана блискучими нитками
сукня, і волосся, яке довго зачісувала [Світозара] перед
дзеркалом (Хижняк, Д. Галлицький, 1958, 9).*

ПРОТКАТИ, тчю, тчеш, *док.*, *перех.* 1. Виткати ві-
зерунок, малюнок на чому-небудь. *Проткати полотно
шовком.*

2. *тільки док.*, також без додатка. Ткати якийсь час.

ПРОТКНУТИ *див.* **проткати**.

ПРОТКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **протк-
нути**. *Казах тримав вірвошок, прив'язану до.. палички,
проткнутої кризь ніздрі теарини [верблюда] (Донч.,
IV, 1957, 8); На нього ринули партизани. Кат естие
розградити в них револьвер.. і, скрикнувши, без жодного
звучу, впав сам, проткнутий штиками (Воскр., Весна.,
1939, 64).*

ПРОТКНУТИСЯ *див.* **проткати́ся**.

ПРОТЛІТИ, ію, іеш, *док.* 1. Стати дірявим, зіпсува-
тися від дії гніння. *Човен протліє.*

2. Тліючи, прогоріти. *Дрова в грубі протліли.*

3. Тліти якийсь час.

ПРОТНУТИ *див.* **протинати**.

ПРОТО... Перша частина складних слів, що означає:
а) первинність, давність чого-небудь, напр.: **протб**-
граф, **протоіндійський**, **протоісторі-**
рія і т. ін.; б) найвищий ступінь, напр.: **прото-**
бестія і т. ін.

ПРОТОВПІТИСЯ *див.* **протовпливатися**.

ПРОТОВПЛЮВАТИСЯ, юся, юшся, *недок.*,
ПРОТОВПІТИСЯ, плюся, пишся; *мн.* **протовплияться**;
док., *розм.* Штовхаючись, проходити, пробиратися
крізь патовп куди-небудь. *Гаряче дигаючи й поблискую-
чи очима, протовплювалися до веранди три якіс зло-
щасті силуети (Вас., II, 1959, 125); У двох місяцях у на-
товпі рухнулися люди, і, протовплюючись між ними,
тихо наближались до переднього краю — од огорожі
один, а ззаду.. другий (Головко, II, 1957, 344); За наро-
дом так насилу протовпилися [шопи] до хати (Кв.-
Осн., II, 1956, 93); Людей стояло на площі сила-силена,
не можна було протовпитися (Чаб., Катюша, 1960, 175).*

ПРОТОВПОМ, присл., *діал.* Проштовхуючись, про-
штовхавшись. *Як стояла [Мелашка] в одній сорочці,
так протовпом і кинулась між люди просто до Лавріна
(Н.-Лев., II, 1956, 344).*

ПРОТОДИЯКОН, а, ч., *церк.* Старший дякон.
[П у з и р:] *Знаєте, я б на вашім місці з таким чудовим
голосом у протодиякони пішов (К.-Карий, II, 1960,
339); Громовий бас протодиякона зуркотів, відлунюю-
чись у всіх кутках.. храму (Кочура, Зол. грамота,
1960, 329); * У порів. Високий, широкоплечий, він
говорив кустяним басом, як протодиякон (Горький, II
перекл. Ковганюка, 1952, 303).*

ПРОТОДИЯКОНСЬКИЙ, а, е, *церк.* Прикм. до про-
тодіякона. *Протодияконський сан; // розм.* Такий, як
у протодиякона. *У світлиці дробилися два голоси. Один
тоненький, хрипланий, другий рокітливий, протодия-
конський (Тют., Впр, 1964, 511).*

ПРОТОЄРЕЙ *див.* **протоіерей**.

ПРОТОІЕРЕЙ, *розм.* **ПРОТОЄРЕЙ**, я, ч., *церк.* Свя-
щеник, ієрей найвищого чину. *Іхав через Вербієку в
школу второкласну, що єсть біля Вербієки в селі одно-
му,.. протоіерей Полібект Сохановський (Тесл., 3
книги життя, 1949, 103); — Балабуха чоловік вчений,
займе добру парафію, буде благочинним, а може і про-
тоєреєм (Н.-Лев., III, 1956, 13).*

ПРОТОКА, и, ж. 1. Рукав річки; річка або струмок,
що з'єднує дві водойми. *Внизу котие Дніпро свої хвилі,
розпадаючись на кілька проток (Тулуб, Людолови, I,
1957, 122); Всі озера і ставки сполучалися між собою
протоками (Смолич, I, 1958, 78); * Образно. В протоках
вулиць клетім сурми чути, В протоках вулиць чути
дзвін підків (Перв., I, 1958, 75).*

2. Вузька смуга води між двома ділянками суходолу,
яка сполучає два моря, два океани або море з океаном.
*Хвилі.. оббризкують камінь, Де у проточі тійсні про-
ривається море шалене (Зеров, Вибр., 1966, 145); Ми
пустилися з попутним шторжом у вузьку протоку,
залишаючи за собою осжаженійий океан (Ю. Янов., II,
1958, 86); Чорне море зв'язане протоками з Середземним
морем (Фіз. геогр., 6, 1957, 10).*

3. Вузька порожнина, канал у живому організмі.
*Хоч печінка та підшлункова залоза мають вивідні про-
токи, вони є залозами з внутрішньою секрецією (Вибр.
праці О. О. Богомольця, 1969, 248); Жовчні протоки.*

ПРОТОКОЛ, у, ч. 1. Документ, який містить запис
усього, про що йшла мова на зборах, засіданні, допиту
і т. ін. — *Ану, дай сюди протокол сьогоднішніх зборів.
І, вихопивши з рук секретаря кілька списаних олієцем
листочки, Матюша швидко розіграв їх на дрібні шма-
точки (Шиян, Баланда, 1957, 98); Слідчий натужно
скрипіє пером, закінчуючи складати протокол дівання
(Кол., Тереп., 1959, 258).*

2. Документ, який засвідчує певний факт, подію
і т. ін. *Почтмейстер роздер концерт і конфіскував ті
нещасні і невипливі вірші [з газет].. Звісно, я жаждав
протоколу і буду скаржитися (Кочуб., III, 1956, 250);
Жандармський офіцер.. перевтомленим поглядом огля-
нув наші папери, протокол трусю (Досв., Вибр., 1959,
110); Кілька разів Саня сама відносила протоколи ана-
лізу до цеху (Шовк., Інженери, 1956, 103).*

3. Писемна угода між державами; одна з назв міжна-
родного договору. *Україна є членом 49 міжнародних
організацій та їх органів, а також учасником 67 між-
народних договорів, угод, конвенцій і протоколів (Ком.
Укр., 3, 1966, 73).*

ПРОТОКОЛІЗМ, у, ч., *книжн.* Стиль викладу, вла-
стивий протоколу. *Письменники ліберально-народниць-
кої групи, епігони українського народництва амальгову-
вали селянство в ідеалізованому освітленні.. Для їхніх
теорій характерна «стар» маєра письма — побуто-
визм, етнографізм, протоколізм (Рад. літ-во, 1, 1964,
77).*

ПРОТОКОЛІСТ, а, ч., *заст.* Дрібний чиновник,
що веде протоколи (в суді, канцелярії і т. ін.).

ПРОТОКОЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **протоко-
лювати**. *Ніхто так ретельно не присилає протоколів,
довідок, резолюцій, як Загоруйко, хоч для партгруп і
не прийнято вести широкого протоколювання (Земляк,
Гнівний Стратіон, 1960, 155).*

ПРОТОКОЛЮВАТИ, юю, юш, *недок.* і *док.*, *перех.*
Вести, складати протокол (у 1, 2 знач.); занести що-

побудь у протокол. *Образно. *Письменник не протоколює плин життя героя, а добирає епізоди, які освітлюють, розкривають зміст його життя* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 97).

ПРОТОКОЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до протокол. *Протокольний запис.*

2. Власт. протоколу, такий, як у протоколі. *Протокольний стиль викладу.*

ПРОТОКОЛЬНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. **протокольний 2**. *Реалізм описів у думах іноді доходить до диаволижної точності, майже протокольності* (Рильський, IX, 1962, 231).

ПРОТОКОЛЬНО. Присл. до **протокольний 2**. *Я буду підстерігати саме життя, одрізувати од його живі тремтячі скибки, записувати тебе протокольно у свій альбом* (Григ., Вибр., 1959, 378).

ПРОТОКОЛЬОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **протоколювати**; // **протоколювано**, безос. присудк. сл. *Образно. *Я перечитую книгу, Наваку дуже неточно — Історію хвороби. Я знаю, що це серйозніше. Я знаю, що це — Історія, Яку не протоколювано* (Кор., Поезія, 1967, 151).

ПРОТОМІТИ, томлію, томіши; мн. протоміяти; док., перег. Томити якийсь час.

ПРОТОМІТИСЯ, томлібся, томішся; мн. протомілятися; док. Томитися якийсь час.

ПРОТОН, а, ч. Стабільна позитивно заряджена елементарна частинка атомного ядра будь-якого хімічного елемента. До складу ядра атома входять протони. Кількість протонів всередині ядра атома дорівнює кількості електронів, що обертаються навколо ядра (Нарис розв. прикл. електр., 1957, 24); *Електрон і протон — то спершу виявлені елементарні частинки. Згодом було знайдено нейтрон і позитрон* (Знання..., 10, 1972, 4); — Протон — це ядро водню, і відповідно до цього він має в електронній оболонці лише один електрон (Рибак, Час..., 1960, 218).

ПРОТОНЕМА, и, ж., бол. Мохи на початковій стадії розвитку коли вони розвиваються із спори і мають вигляд пняток.

ПРОТОННИЙ, а, е. Прикм. до протон. *Протонна радіоактивність.*

△ **Протонний мікроскоп** — мікроскоп, у якому використовується потік протонів.

ПРОТОПАТИ, аю, аеш, док., розм. 1. *перех.* Пройти певну відстань. *Ізнову за шляхом суворим, Як вірна любов, — даліна. Я ще її всю не протопав / всю не об'їздив її* (Мал., Запов. джерело, 1959, 198).

2. *неперех.* Пройти, топаючи. *Хтось протопав коридором.*

ПРОТОПАТИ *див.* протоплювати.

ПРОТОПІП, піпа, ч., церк. Те саме, що **протоієрей**. *Убраний в чорний жупан та в вишнєвий кунтуш, в чорний волоссям... Адам Казановський був схожий на київського арміандрита або на протопіпа* (Н.-Лев., VII, 1966, 81); *Він біжить до папи [тата] розповісти... проте, що він бачив справжнього протопіпа* (Смолич, II, 1958, 24).

ПРОТОПЛАЗМА, и, ж. Вміст клітини живого організму, жива речовина, в якій здійснюються всі життєві процеси. *Протоплазма — напіврідка, в'язка маса, яка має дуже складну будову* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 10); *За нормальних умов протоплазма клітини являє собою коллоїдний розчин білка* (Вісник АН УРСР, 12, 1970, 41).

ПРОТОПЛАЗМАТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **протоплазма**. *Гіла амеб тут [на рисунку] з'єднані лише тонкою протоплазматичною ниточкою з невеликими вузлами* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 262).

ПРОТОПЛАСТ, а, ч. Вміст рослинної клітини. *Протопласт у них [синьо-зелених водоростей] забарвлений у характерний синьо-зелений колір* (Практ. з спостем. та морф. рослин, 1955, 7).

ПРОТОПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **протопити**. *Піч добре протоплена.*

ПРОТОПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **протоплювати**.

ПРОТОПЛЮВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **ПРОТОПИТИ**, топлю, топіши; мн. протопляти; док., *перех.* і *неперех.* 1. Розпалювати і підтримувати вогонь у печі, грубі і т. ін., обігриваючи приміщення; топити. *Він жив по-холостяцькому... коли протоплював плиту і гріє чай, а частіше в неопаленій кімнаті лягає у холодну постіль* (Чорн., Потік..., 1956, 364); *Каже [баба]: — Ти б, старий, пішов у ліс та вирубає лупку, щоб було чим протопити* (Укр.-кази, 1951, 290); — *Ідіть, едово, нам з дочкою допоможіть, Дажо взимку важчим хату протопити* (Манж., Тв., 1955, 241); — *Батько залагодять дірку... холодно — нехай протопимо грубу...* (Кос., Новели, 1962, 24); *Роздобувала [Марія Степанівна] паливо, щоб протопити в хаті* (Ткач, Плем'я..., 1961, 10).

2. *Топити (див. топити¹) якийсь час.*

ПРОТОПРЕСВІТЕР, а, ч., церк. Головний священник у великих соборах; // У дореволюційній Росії — головний священник у військовому та придворному відомств.

ПРОТОПТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **протоптати**. *Де ж ти дієся, в Яр глибокий Протоптаний шляху?* (Шевч., I, 1963, 336); *Остан ішов напередець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товсаром і пастухами* (Коцюб., I, 1955, 338); *Він непевно ступав ногами, наче не просто собі йшов, а намагавшись обов'язково попадати ногами в протоптані сліди Сазновського* (Головка, II, 1957, 185); *В кращих, коронних своїх творах Павло Тичина зміг піднятися на ті верховини, куди не було протоптані його попередниками стежок* (Літ. Укр., 2. II 1971, 3); *Ворог рубатиме віткати, надбавляючи їх по протоптаному снігу* (Ле, Наллвайко, 1957, 95); // **протоптано**, *безос. присудк. сл.* *Данило лусками якраз і не радие їти. Тудю після недавнього снігопаду ще й сніду, мабуть, не протоптано* (Головка, А. Гармаш, 1971, 253).

◇ *Іти (піти) протоптаною стєжкою див. стєжка.*

2. у *знач. прикм.*, *розм.* Який протоптався, став дірявим від довгого ходіння. *Протоптані черевики; Протоптаний килим.*

ПРОТОПТАТИ *див.* протоплювати.

ПРОТОПТАТИСЯ *див.* протоплюватися.

ПРОТОПТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОТОПТАТИ**, топчу, топчеш, док., *перех.* 1. *Топчучи, ходячи, прокладати, утворювати (стежку, дорогу, слід і т. ін.). Протоптучи е снігу свіжий снід, секретар райкому договри, що в село прийде де в чому допомогти Іванові* (Чорн., Потік..., 1956, 117); *Побіг скали... брати протоптали маленьку стежку, куди після купелі вилазили з води* (Фр., III, 1950, 11); *Ворона протоптала вздовж води справжню мережану стежку* (Донч., V, 1957, 30); // *Топчучи, наступаючи ногами, приминати (перев. сніг).*

◇ **Протоптувати (протоптати) стєжку (стєжечку, доріжку і т. ін.):** а) *(куди, до кого — чого)* часто ходити куди-небудь, навідувати когось, щось. *Усі, мабуть, і забули б про той млин, та ось прийшли глітку пани в село на дачі, почали протоптувати до його стєжечки ясними зоряними ногами* (Вас., I, 1959, 190); — *Я в пєкло стєжку протоптала, Я там не раз, не два була* (Котл., I, 1952, 126); б) *(до чого)* намагатися досягти чого-небудь, домогтися чогось. — *Клязь, певно, при-*

став до нашої святої віри не з щирим серцем, — промовив сумно папер Вілценцій. — Він став католиком, щоб протоптати стежку до двору (Н.-Лев., VII, 1966, 75); Протоптувати (протоптати) стіжку (стіжечку, доріжку і т. ін.) до серця чийого — завойовувати чіюнебудь любов, довіру. Сестер вона не любила..., один лише тато зумів колись протоптати доріжку до її маленького серця (Дім., Ідол, 1961, 223).

2. розм. Довго ходячи, протирати (перев. взуття). Протоптати чоботи; Протоптати килим.

ПРОТОПТУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **ПРОТОПТАТИСЯ**, топчуся, топчешся, *док.* 1. Утворюватися від ходіння, топтання (про стежку, дорогу, слід і т. ін.).

2. розм. Протиратися від довгого носіння (перев. про взуття). Чобіт мі ся протоптав, пальчики мі видно (Коломийки, 1969, 128).

3. тільки *док.*, розм. Топтатися (у 1—3 знач.) якийсь час.

4. тільки *недок.* Пас. до протобувати.

ПРОТОРГОВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОТОРГУВАТИ**, ую, уеш, *док.* 1. *перех.*, розм. Торгуючи, втрачати (гроші, капітал). Проторгувати сто карбованців.

2. тільки *док.*, *неперех.* Торгувати якийсь час.

ПРОТОРГОВУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **ПРОТОРГУВАТИСЯ**, уюся, уешся, *док.* 1. розм. Торгуючи, зазнавати грошових втрат, розорятися. Старий Гулат щось помітив за сином і, коли той зовсім по-дурному проторгувався на ярмарку, напав на нього (Стельмах, I, 1962, 544).

2. тільки *док.* Торгуватися якийсь час.

ПРОТОРГУВАТИ *див.* проторговувати.

ПРОТОРГУВАТИСЯ *див.* проторгуватися.

ПРОТОРОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до проторувати. Проторована стежка.

ПРОТОРОХКОТИТИ, очу, отіш, розм. Док. до торохкотіти. Тачанки проторохкотіли Херсонським спуском вниз (Смолівч, Світанок..., 1953, 229).

ПРОТОРОХТІТИ, хчу, хтіш, *док.*, розм. 1. *неперех.* Проїхати з торохтінням. В'їхали в місто. Хутко проторохтіли улицями (Вовчок, I, 1955, 137); За цілі кілометри чути, як десь проторохтіть гарба із ферми в степ (Гончар, Тронка, 1963, 254).

2. *перех.* Вимовити швидко, голосно. — Я не зочу істи, — ледве чутно промовила Марія... — Хочеш, хочеш!... — швидко й бездумно проторохтіла Інна (Ткач, Ждл..., 1959, 66).

3. *неперех.* Торохтіти якийсь час.

ПРОТОРУВАТИ, ую, уеш, *перех.* Док. до торувати. * Образно. — Поки я жив — живе надія: Я проторую шлях в Берлін! (Криж., Горн..., 1946, 80).

ПРОТОТИП, у, ч. 1. Конкретна особа, факти життя або риси характеру якої покладені в основу образу літературного персонажа. Майже всі вони [герої п'єси І. Карпенка-Карого] мають прототипи серед тих людей, яких знає драматург особисто або з розповідей близьких йому людей (Життя К.-Карого, 1957, 70); Зворушливою була зустріч автора книжки «Важка вода» В. Логвиненка з прототипами роману — чорноморськими моряками-ніводниками (Літ. Укр., 12.VII 1974, 3).

2. *спец.* Первісний вигляд, первісна форма якогось органа чи організму, з якого історично розвинулись дальші органи або організми. Прототип кінцівок тварин.

3. Той (те), хто (що) є попередником, взірцем когось або чогось іншого. Наша газета — дуже мала фабрика, щоб її брати за прототип (Кочубо, III, 1956, 166); Наш співвітчизник російський майстер Гаузен придумав водозащитне спорядження, яке є прототипом сучасного

еквильованого водозащитного костюма (Знання..., 1, 1966, 24).

ПРОТОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до проточити. Широкий рот, обрамований короткою борідкою, та ніздрі широкого носа зачорніли, неначе нори, проточені кротами та мишами серед глузої кропиви (Н.-Лев., IV, 1956, 42); Блиснув [Карпо] сірими очима, і різкі півола ей пурхнули вгору, аж торкнувшись широким, з прогалинками, наче проточеним чимсь, брів (Стельмах, II, 1962, 365).

ПРОТОЧИНА, и, ж. 1. Отвір, проточений, проїдений (черваами, комахами, гризунами і т. ін.). Килим з проточинами.

2. Отвір, проточений, промитий водою; місце, в якому вода протікає звідкись. В великі дощі в моєму номері через проточини текла вода (Н.-Лев., II, 1956, 394); Вони не тільки дісталися до підніжжя журу, але безперешкоді підкотили туди діжку порогу. Але в проточину вона не пролізала (Тудуб, Людолови, II, 1957, 109).

ПРОТОЧИТИ¹ *див.* протобувати.

ПРОТОЧИТИ², точу, точиш, *док.* Точити (*див.* точити²) якийсь час.

ПРОТОЧИТИ³, точу, точиш, *док.* Точити (*див.* точити³) якийсь час.

ПРОТОЧКА, и, ж., *техн.* 1. Дія за знач. проточити, протобувати 1.

2. Заглиблення, отвір, проточені в деталі, механізмі. Тяга руля [комбайна] являв собою трубу, на кінцях якої зроблено проточки (Зерн. комбайни, 1957, 264); Під час обробки деталей в устунях, фасками, проточками, канавками складної форми тощо на токарних верстатах доводиться робити багато технологічних переходів (Веч. Київ, 18.XI 1968, 2).

ПРОТОЧНИЙ, рідко **ПРОТІЧНИЙ**, а, е. 1. Який тече, не стоячий (про воду). Втомиться [Галія]... — все округи мішатись починав ув очач; що дослуха [дослухавсь] — наче кризь воду проточну (Вовчок, I, 1955, 154); Форелева ікра дуже чутлива до світла і до того ж потребує чистої проточної води (Знання..., 12, 1969, 8); — Він [рис] теплої води, скажимо, не любить, йому тільки свіжо, протічну... давай... (Гончар, Тронка, 1963, 313); // З текучою, не стоячою водою (про водойму). Водойми бувають різні. Поділяються вони на стоячі й проточні (Рад. Укр., 2.III 1962, 3); Озеро невелике, з півотора кілометра. Воно протічне, на середині — до вісімнадцяти метрів глибини (Мас., Роман..., 1970, 202).

2. *техн.* Який діє завдяки рухові рідини або пари. Проточна система змачування; // Признач. для протікання рідини, проходження пари. Проточна частина турбіни.

ПРОТОЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. проточний 1. Треба побудувати газисні споруди..., щоб від Києва до Херсона поверхнути Дніпрові його проточність (Літ. Укр., 8.III 1968, 2).

ПРОТОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. протобувати і стан за знач. протобуватися. Проточування деталей.

ПРОТОЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОТОЧИТИ**, точу, точиш, *док.*, *перех.* 1. Виготовляти, обробляти на токарному верстаті. Бкомбіновані різці, за допомогою яких можна без вагми інструмента... розточувати отвори, знімати фаски, проточувати канавки (Різальні інстр., 1959, 32); Для досягнення високої точності виробів, оброблюваних в цангових патронах, необхідно попередньо проточити їх по зовнішній поверхні (Технол. різального інстр., 1959, 51).

2. Гризучи, проїдаючи, риючи, робити дірки, отвори в чому-небудь (звичайно про черв'я, комах, гризунів і т. ін.). Гусінь проточує ходи спочатку в черешках листя

і в тонких гілках, потім в грубших гілках і стовбури (Озелен. колг. села, 1955, 254); * Образно. Уже як у кого встриє [Карпо], як уїється: точить-точить, поки таки наскрізь не проточить! (Мирний, I, 1949, 205); // Поступово руйнувати щось, порушувати цілісність чогось постійним діянням (про воду, вітер і т. ін.). Під берегою, проточуючи сміг, ожив і подав свій голос невидимий струмок (Стельмах, I, 1962, 264); * Образно. Злість, наче іржа та в залізі, проточує його серце, ссе, п'є кров з нього (Мирний, IV, 1955, 173).

◇ Глобу протобчувати (проточити) — те саме, що Глобу гризти (прогризти) (див. головів). — Оце добре, що ти сама про його замовила, а то вже він проточив мені голову: єднайте та й єднайте Оленку (Барв., Опов., 1902, 397).

3. тілкі док., також без додатка. Точити (див. то-чити!) якийсь час.

ПРОТОЧУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до протобчувати. Породи, що легко розчиняються у воді, як вапняк, гіпс, сілць, доломіт тощо, проточуються водою і дають природні шахти (Курс заг. геол., 1947, 128).

ПРОТРАВА, и, ж., спец. 1. Дія за знач. протравити, протравляти, протравлювати.

2. Хімічна речовина, що використовується у промисловості для різних потреб. Кислотні протрави; // Хімічний препарат, признач. для кращого закріплення фарби на прядильному волокні, тканинах; // Ідка речовина, що використовується у граверній справі.

ПРОТРАВИТИ див. протравляти.

ПРОТРАВЛЕНІЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. мнн. ч. до протравити. Якщо під мікроскопом розглядати поверхню відполірованого і протравленого у спеціальному кислотному розчині металевого зразка, то можна бачити, що він складається з окремих зерен (Наука..., 1, 1955, 10).

ПРОТРАВЛЕННЯ, я, с., спец. Дія за знач. протравити, протравляти, протравлювати. Протравлення металу.

ПРОТРАВЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для протравлювання. Протравлювальна речовина.

ПРОТРАВЛЮВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. протравлювати. Протравлювання тканин.

ПРОТРАВЛЮВАТИ див. протравляти.

ПРОТРАВЛЮВАЧ, а, ч., спец. Робітник, фахівець, що займається протравленням.

ПРОТРАВЛЯННЯ, я, с., спец. Дія за знач. протравляти. Протравляння узору на металі.

ПРОТРАВЛЯТИ, яю, яеш і **ПРОТРАВЛЮВАТИ**, юю, юеш, недок., **ПРОТРАВИТИ**, травлю, тріваш, док., перех., спец. Обробляти протравкою (у 2 знач.). Протравляти шкіри; // Обробляти хімічним способом для одержання заглибленя або зображення. Протравлювати металеву пластинку; // Робити малюнок, візерунок, напис ідоку речовиною на тканині, металі і т. ін.; витравлювати. Протравити контури рисунка.

ПРОТРАВНИЙ, а, є, спец. Прикм. до протрава 2.

Протравні баранчики.

ПРОТРАЛІТИ див. протравлювати.

ПРОТРАЛЮВАТИ, юю, юеш, недок., **ПРОТРАЛИТИ**, лю, лшш, док., перех. Очищати, звільняти водний простір від мін за допомогою трау. Протралити бухту; * Образно. — Нарешті, я вас знайшов, — закричів Піддубний, — осьдечки ви. Пієміста протрав, мало в жліцію сигналу не дав (Собко, Справа..., 1959, 81).

ПРОТРАТИТИ див. протрачувати.

ПРОТРАЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОТРАТИТИ**, ачу, атиш, док., перех., розм. Те саме, що витрачати. Гроші, зароблені фірмачкою або в Молдаві, протрачував

[Петро] і вертав до неї [сестри] з порожніми руками (Коб., II, 1956, 10); Екзамен зближався. Страху-страху!.. Не один [учень] останню копійку протратив на свічки та молився по цілих ночах (Свидн., Люборяцькі, 1955, 115).

ПРОТРЕМТІТИ, мчу, мтиш, док. Тремтіти якийсь час. Усю ніч протремтіла: собаки чозось так уїдали, а я сама в хаті, так і страшно (Сл. Гр.).

ПРОТРИВАТИ, аю, аеш, док. Тривати якийсь час. На який час я зовсім покинув писати... Тільки се довго не протривало (Л. Укр., III, 1952, 690); Всесвіт величний, що стільки Літ і віків протривав, на порох колись розпадеться (Зерв, Вибр., 1966, 197); Якщо хочеш протривати, то будь або ж могутнім, щоб дати відсіч, або ж гитрим (Загреб., Диво, 1968, 305).

ПРОТРИМАТИ, імаю, імаеш, док., перех. Тримати якийсь час. Прийшли есесівці, вишукували нас вздовж огорожі корівника і протримали отак близько години (Коз., Гарячі руки, 1960, 79); Хвороба протримала Івана Корнійовича дома три місяці (Сенч., Опов., 1959, 109); В поліщучка так: .. нічого в полі не виросте, то щавель у лузі, рибишка в озері, гриб у лісі — диви, й протримавть людину до нового урожаю (Збан., Сеспель, 1961, 379).

ПРОТРИМАТИСЯ, імаюся, імаєшся, док. Триматися якийсь час. Ми трималися на воді до вечора, протрималися й ніч (Ю. Янов., II, 1958, 74); — Ще з години треба протриматись, — сказав спокійно Прозор після того, як вороги на тивацну припинили скажену стрілянину (Збан., Ліс. красуня, 1955, 26); — Поки що зворожу ніщо не загрожує. Але на чужій крові він довго не протримається (Шовк., Людина..., 1962, 197).

ПРОТРИНЬКАТИ див. протринькувати.

ПРОТРИНЬКУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОТРИНЬКАТИ**, аю, аеш, док., перех., розм. Витрачати, тратити марно, нерозумно (гроші, майно); марнотратити. Ватько може уєсть вік не доїдав, не досипав та копівчу до копівчки складає, а син швиденько усе протринькає (Сл. Гр.); * Образно. — Протринькали ви й [Річ Посполиту] у карти, пани-шляхтичі! (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 531).

ПРОТРИЄРУВАТИ, ую, уєш, перех., с. г. Док. до трієрувати. Протрієрувати зерно.

ПРОТРИЩАТИ, шу, шїш, док. 1. Док. до тріщати. Протрищали кулемети.

2. Трищати якийсь час.

ПРОТРОМБІН, у, ч. Білкова речовина, яка міститься в плазмі крові людини і тварин і з якої утворюється тромбін, що спричиняє зсідання крові.

ПРОТРУБИТИ, трублю, трубіш; мн. протрублять; док., перех. і неперех. 1. Док. до трубити 1—3. Десь нагорі протрубила сурма (Речм., Весн. грозв, 1961, 369); Поїзд, гучно протрубивши в степові ранкові простори, круто звернув праворуч (Коз., Листв..., 1967, 279); Протрубіє серцито джміль (Кочура, Родина..., 1962, 72); Голосом чистим і поважним, мов у золоту трубу, протрубіє [Сомко]; — Не положу [булавні] (П. Куліш, Вибр., 1969, 167); Високо підняли [музика] свої труби.. й урочисто протрубили, як на параді (Кучер, Трудна любов, 1960, 163).

2. Трубити (у 1—4 знач.) якийсь час.

◇ Протрубити вуха кому — те саме, що Прокричати (прогудити, протуркати і т. ін.) вуха (див. вухо).

ПРОТРУЄНИЙ, а, е, с. г. Дієпр. пас. мнн. ч. до протруїти. Протруєне звичайним порядком насіння помідорів висівають у ящики (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 54); Протруєне зерно категорично забороняється переробляти чи згодовувати худобі (Хлібороб Укр., 6, 1964, 42); // протруєно, безос. присудк. сл. Насіння

[кукурудзи] доведено до вищих кондицій, відкалібровано, протруєно і розфасовано (Рад. Укр., 14.III 1974, 2).

ПРОТРУЄННЯ, я, с., с. г. Дія за знач. протруїти, протруювати. Протруєння сирого насіння [льону] призводить до різкого зниження стожості (Ол. та ефір. культ., 1956, 93).

ПРОТРУІТИ *див.* протруювати.

ПРОТРУЙНИК, а, ч., с. г. Хімічна речовина, якою протрують зерно, насіння. Насіння обробляють протруйниками — своєрідними дезинфікуючими речовинами (Наука..., 5, 1967, 38).

ПРОТРУСИТИ *див.* протрушувати.

ПРОТРУСИТИСЯ, ушуся, усинься, *док.* 1. *розм.* Проїхати, трусячись, на коні, на возі, у поїзді і т. ін. яку-небудь відстань. — Протрусився у візку аж до Багчисарая, творобу тею як рукою злізе, — мовив із сміхом Алмаз Іванов (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 268).

2. Труситься якийсь час.

ПРОТРУХЛИЙ, а, е, *розм.* Який протрухнув; трухлявий. Вім з тріском розчинив протрухлі двері (Стельмах, 1, 1962, 86).

ПРОТРУХЛЯВИТИ, іє, *док.*, *розм.* Те саме, що протрухнути.

ПРОТРУХНУТИ, не, *док.*, *розм.* Стати наскрізь трухлявим. — Зійшла, спала вода.. Риби — хоч возами назрівай. Та нікто їй не радий. Протрухла, загнилася, газмерділа нам всю Слобідку (Гончар, I, 1954, 475); Широкий ганок, складений із нетесаних колод, протрух (Воронько, Казка..., 1957, 3); * Образно. Життя в Глухові пожовтішало. Зате в самому інституті стало ще нудніше. Почувалося, що все тут протрухло, поцвіло (Вас., IV, 1960, 41).

ПРОТРУШУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОТРУСИТИ**, ушү, усинш, *док.*, *перех.* 1. *розм.* Струшуючи, очищати від пилу, сміття і т. ін. Протрушувати килим.

2. тільки *док.*, також без додатка. Трусити якийсь час.

ПРОТРУЮВАЛЬНИЙ, а, е, с. г. Признач. для протрування. Протрувальна машина.

ПРОТРУЮВАННЯ, я, с., с. г. Дія за знач. протруювати. Протруювання насіння перед сієвою повинно бути обов'язковим заходом (Хлібороб Укр., 8, 1965, 6).

ПРОТРУЮВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **ПРОТРУІТИ**, руб, рүш, *док.*, *перех.*, с. г. Обробляти (зерно, насіння, призначене для сієви) хімічними речовинами для профілактики грибкових, бактеріальних захворювань. Скільки клопоту коло тої зернини! Галя.. оббирає для посіву дорідне [зерно], .. протруювала препаратом, що знищує спори головні (Горд., Цвітн., 1951, 14); Перед сієвою насіння протруїли гранозаном (Колг. Укр., 12, 1958, 17).

ПРОТРУЮВАЧ, а, ч., с. г. 1. Робітник, фахівець, який протрує зерно, насіння.

2. Те саме, що протруйник.

ПРОТРУХАТИ, аю, аеш, *док.*, *розм.* 1. *Док.* до трюхати. По.. дорозі протрухала конячка, запряжена в маленькі санки (Панч, Гарні хлопці, 1959, 60); Кинувся [хлопець] підтюпцем, приклавши до грудей руки. Протрухавши чимало, пішов повільно, відсапуючись (Гуд., Скупана..., 1965, 125).

2. Трухати якийсь час.

ПРОТРАСТИ, сү, сеш, *док.* 1. *перех.* Просіяти щонебудь (крізь сито, решето і т. ін.). Ой сусідко, сусідко, сусідко! Позич мені решітку, решітку: Я си муки протрасту, протрасту, Завтра тобі принесу, принесу! (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 445).

2. *перех.*, *розм.* Провезти кого-небудь нерівною, тряською дорогою або в тряському екіпажі. Забаг [Іван]

ще протрасти панотця до міста (Март., Тв., 1954, 222).

3. *перех.*, *розм.* Витратити марно (гроші); протринькати. У Чернізові аж п'ять кіп протряс [Халявський], щоб його не держали та відпустили оженились (Кв.-Осн., II, 1956, 208).

4. *перех.* і *неперех.* Трясти якийсь час.

ПРОТРАСТИСЯ, сүся, сешся, *док.* 1. *розм.* Проїхати нерівною, тряською дорогою або в тряському екіпажі; // Проїхавшись або пройшовшись, зголодніти. — От прийду, вечера буде вже готова та й смакувати буде мені, бо я трохи протряся (Март., Тв., 1954, 41).

2. Трястися якийсь час.

ПРОТРАХАННЯ, я, с. Стан за знач. протряхати. Протрахання ґрунту.

ПРОТРАХАТИ, ає, *недок.*, **ПРОТРАХНУТИ**, не, *док.* Підсихати (про вологу землю, мокру білизну і т. ін.). Під затюю в Сузобруса.. можна було кожного дня бачити великі мисники, заставлені образами, на котрих протрахали свіжі фарби (Н.-Лев., I, 1956, 350); Вдарило сонце, протрахали шляхи й стежки (Загреб., Диво, 1968, 393); Минув полудень, коли Жменяки повернулися а річку. Варка турбувалася, чи протрагне білизна до вечора (Томч., Жменяки, 1964, 32); Високо піднялося сонце. Протрахла земля, свіачі за першу половину дня упорали двадцятигектарну площу (Хлібороб Укр., 1, 1973, 36); // *безос.* Трактористи подавали знак, що вже протрахло і можна сіяти (Кучер, Прошай..., 1957, 363).

ПРОТРАХЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнн. ч. до протряхнути. — Зерна багато вже осипається а протрахлих снопіє (Ле, Право..., 1957, 20); Василь думав про те, що добре б оце було сісти на гнідого і проїхати по протрахлих полях (Гуц., З горіха..., 1967, 49).

ПРОТРАХНУТИ *див.* протряхати.

ПРОТУБЕРАНЕЦЬ *див.* протуберанці.

ПРОТУБЕРАНЦІ, ів, *мн.* (одн. протуберанець, нця, ч.), *спец.* Світні утворення а розжарених газах, що спостерігаються у вигляді яскравих виступів різноманітної форми на краю сонячного диска. Пролеом активності внутрішніх процесів Сонця є протуберанці — викиди палаючого газопламу як побічного продукту (Знання..., 8, 1968, 20); Весь небокрай у бік Сорокинців і Миргорода горів дивним палахкотінням протуберанців (Цюпа, Краєзна, 1971, 251); * У порівн. В передвічній вирі атоми, форми її задуми Вихрились, вибухали, прагнули мір і тіла, Пилились над безоднями, білились перед вадами, Кидались протуберанцями (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 10).

ПРОТУЖИТИ, тужю, тужиш, *док.* Тужити якийсь час.

ПРОТУПАТИ, аю, аеш, *док.* 1. *Док.* до тупати 2. Під вікном протупали швидко ноги чийсь по мерзлій землі (Головко, II, 1957, 116).

2. Тупати якийсь час. Корнецею підтоптався, ледве не пістололіття протупавши біля операційних столів (Вол., Місяця срібло, 1961, 52).

ПРОТУПОТАТИ *див.* протупотіти.

ПРОТУПОТІТИ, очү, отіш і **ПРОТУПОТАТИ**, очү, бчеш, *док.* 1. *Док.* до тупотіти, тупотати 1. Щось протупотіло поза вікно (Л. Янов., I, 1959, 254); Протупотить роз'їзд по еулиці й стижне (Головко, II, 1957, 360); Важкі кроки протупотіли за стівкою (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 22); // *безос.* Двоє вертеців промчали шляхом. Протупотіло, замерло (Гончар, II, 1959, 91).

2. Тупотіти, тупотати якийсь час.

ПРОТУРИТИ, рю, рипш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме,

що прогнати 2. [Я д я х а:] Спросоня ти чи, може, в перепою? Чи довог будеш мене драгувати? Я тебе протурю з хати! (Кроп., II, 1958, 100); Михайлик досі нікому не бачив [вистав], і вже ніяка сила, навіть рідна матінка — не могла його протурити звідти (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 190); * Образно. Бажаю Вам якнайшвидше протурити від себе цю непрохану гостю — хворість (Мирний, V, 1955, 412).

ПРОТУРКАТИ, аю, аеш, док. 1. Док. до туркати 1. Протуркає голуб.

2. Туркати якийсь час.

◇ Протуркати вуха див. вухо.

ПРОТУРКОТАТИ див. протуркотіти.

ПРОТУРКОТІТИ, очу, отиш і **ПРОТУРКОТАТИ**, очу, бчеш, док. 1. Док. до туркотіти, туркотати. Протуркотіло старе колоддя під колесами (Загреб., Диво, 1968, 159); В лугах озався деркач, у полях протуркотіла підвода (Стельмах, Правда., 1961, 147).

2. Туркотіти, туркотати якийсь час.

◇ Протуркотіти (протуркотати) вуха кому про кого — що — те саме, що Протуркати вуха (див. вухо). — Іван вже вуха мені про вас протуркотів (Собко, Звич. життя, 1957, 279).

ПРОТУРЧАТИ, чу, чіш, док., рідко. Те саме, що протуркати. Протурчала горлиця.

◇ Протурчати вуха кому — те саме, що Протуркати вуха (див. вухо). — Не треба його драгувати. І так протурчали йому вуха всякими вигадками (Головко, I, 1957, 411).

ПРОТУХАТИ, ає, недок., **ПРОТУХНУТИ**, не, док., розм. Псуватися, набувати неприємного запаху (про харчові продукти, воду і т. ін.). Сало протухло.

ПРОТУХЛИЙ, а, е, розм. Який протух; тухлий. Запах протухлої баранини.. декому із комісії стався надто нудним, і вони без протесту посунули до виходу (Ле, Міжгір'я, 1953, 202); Увечері настіх зливали [дівчата] в себе кандьор з протухлого, пропахлого мишамі шиона (Стельмах, II, 1962, 414).

ПРОТУХЛИСТЬ, лості, ж., розм. Властивість і стан за знач. протухлий.

ПРОТУХНУТИ див. протухати.

ПРОТУШКУВАТИ, ую, уєш, док., перех. 1. Тушкувати, довести до готовності (м'ясо, овочі і т. ін.). Протушкуювати свинину.

2. Тушкувати якийсь час.

ПРОТУШКУВАТИСЯ, ується, док. Тушкуючись, дійти до готовності (про м'ясо, овочі і т. ін.). Капуста протушкуювалася.

ПРОТЮПАТИ, аю, аеш, док., розм. 1. Док. до тюпати. Заскрипіла гарба, і круторогі воли, помажуючи мургуми головами, протюпали мимо корієника (Тют., Вир, 1964, 113); Коли останній вершник на чалому коні протюпає сідлом за обовом, Остап раптом сів біля рушниці (Кочура, Зол. грамота, 1960, 374); Дорога перед очима тягнеться, немов у безконечність, від одного стопа до другого поки протюпаєш, то, здається, вічність минула (Фр., IV, 1950, 259).

2. Тюпати якийсь час.

ПРОТЯГ¹, у, ч. Різкий струмінь повітря, що продуває приміщення крізь щілини або відчинені двері, вікна і т. ін., розташовані одне проти одного. Вибігши, Річард кинув двері одчиненими; від протягу світло на постаменті блимає (Л. Укр., III, 1952, 111); — Квастирка у вас процинена. А коли протяг у хаті, коровай неодмінно зісподу буде глеквий! (Смоляч, Мир..., 1958, 42); Два входи, розташовані один напроти одного, створюють протяг у сінях (ЖКалій буд. колгоспника, 1956, 68); * У порівн. Журні моменти життя пронизують його, як протяг (Ю. Янов., I, 1958, 134); // розм. Силь-

ний, різкий вітер. Потоком.. можна було до скал дійти. Саме там.. був протяг найсильніший (Коб., III, 1956, 252); Спущошеність площі, де протяг по полю асфальтному аисте узору пожурі і чорні, як траурні лентки вінжіє, — це зчирений попіл паперів, попалених настіх архієє (Бажає, Політ., 1964, 19).

ПРОТЯГ², у, ч. 1. Простір (в одному з трьох вимірів: довжині, ширині, висоті), на якому що-небудь розташовується, міститься. Болярин.. поглянув горами, куди на далекий протяг понад потоком вилася між скалами протерта гірська дорога (Фр., VI, 1951, 23); Вже захід шарів над протягом гаю (Стар., Поет. тв., 1958, 145); У Криворіччя.. на протяві якийсь вістогра кілометри щось із вісім хат (Хотк., II, 1966, 355); — Для нас.. Стрілка закрита: на всьому своєму протязі — а довжина її більше ста верст — вона прострілюється з моря кораблями протинника (Гончар, II, 1959, 396); // рідко. Плин часу. Тисячні естетичні правила поставали і щезали в протягу століть (Фр., XVI, 1955, 11); З протягом часу в нього виростало й зміцнювалося почуття, що не тільки ним, а всіма робітниками марнетівського цеху володіє це високе, натхненне піднесення (Собко, Біле полум'я, 1952, 296).

На протязі чого — протягом (див. протягом 1) чогонебудь. Це вже вдруге на протязі своїй тринадцятилітньої служби вона мусить через непорозуміння з помоміняти школу (Кочуб., I, 1955, 308); Здавалось, він на протязі всього життя не завнавав такою напроцуд ясного спокою, як зараз (Гончар, III, 1959, 117); На протязі вікні пригнблені трударі вели неспинну, сповнену глибокого драматизму боротьбу проти знобителів (Ком. Укр., 10, 1967, 3).

2. розм. Протяжний звук. Дедалі голоси ті росли-росли, розросталися і зливалися в один тяжкий і сумний протяг (Мирний, I, 1954, 65).

3. протягом — протяжко або протягаючи звук. Вік: — Так. Тепер скажи мені, дівчинко, хочеш ще й далі читиска? Вона: — Хо-о-чу, — так з протягом (Тесл., 3 книги життя, 1949, 104); Десь із протягом заскрипіли лінії ворота (Хотк., I, 1966, 131); Закавав [хлопчик] два пальчики в рот і гучно, з протягом свиснув по-вічарському (Тют., Вир, 1964, 176).

3. гаст. Продовження. Ця сумна пісня.. проти волі й свідомості молодої молодиці була немаче протягом її глибокого заволаві в серці потайних дум (Н.-Лев., VI, 1966, 388); Я не читав ще дальшого протягу статті (Драг., II, 1970, 523).

ПРОТЯГАННЯ, я, с. Дія за знач. протягати¹ 1—6, 10 і протягати². Машина тонкого протягання.

ПРОТЯГАТИ¹, аю, аеш і **ПРОТЯГУВАТИ**, ую, уєш, недок., **ПРОТЯГТИ** і **ПРОТЯГНУТИ**, тягну, тягнеш; мин. ч. протяг, ля, лб і протягнув, нула, ло; док. 1. перех. Розтягати на певну відстань, тягти в якому-небудь напрямку або вздовж чогось. Дівчата самотужки протягли провід, відстали і відремонтували репродуктор (Ткач, Плем'я., 1961, 53); Імператор Костянтин велів.. від берега до берега Золотого Рогу протягти важкий залізний ланцюг (Скл., Святослав, 1959, 133); * Образно. В недосяжній вишині протягували струни перших пісень жайворонки (Речм., Весн. грози, 1961, 82); // Проводити, прокладати на яку-небудь відстань (лінію зв'язку, дорогу і т. ін.). — Кіп мені обладнали? — Уже закінчують, Степане Івановичу. Зв'язок протягнули. Рація на місці (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 8).

2. перех. Випрямляючи, витягати в якому-небудь напрямку (руку, ногу і т. ін.), тягтися чимсь до кого, чого-небудь; протягати. Подивився він на дитя. — А که лиши, я його подержу. — каже мені, протягаючи руки

(Мирний, I, 1954, 94); Раїса протягувала руку до книжки й неспішно питала: — Можє, почитаємо? (Коцюб., I, 1955, 329); Аж стрепенуєся [Хома], як побачив чарку, і аж обидів руки протяг до неї (Кв.-Осн., II, 1956, 233); * Образно. Тільки єдиний притулок має Люба — родину Морозенків.. Оце й усе добре, що є в бідної дівчинки, до якої ніхто не наважиться протягнути безсоромні руки (Стельмах, I, 1962, 344); // у сполуч. із сл. р у к у. Подавати при зустрічі, прощанні, знайомстві і т. ін. [Х в е н ь к а]: Я до вас прийшла. Здрастуйте.. (Протязує [Хведір] їй руку) (Мирний, V, 1955, 225); // Тримавши в руці що-небудь, підносити його до когось, подавати комусь. Поміж народом пробилає до ката якась старенька горбатенька бабуся й протягла йому шажка у руку (Мирний, I, 1954, 69); Перехилившись через стіл, протягнув [Іван] філіжанку з спиртом до жовіра (Досв., Вибр., 1959, 181).

◇ Протягті (протягнути) ноги — те саме, що Вітягті (вітягнути) ноги (див. витягати). — От що, небоже, їдь ти, мабуть, у Новосельці.. Візьмеш моїх пару коней, бо і їм тут не солодко. Того й дивись, що ноги протягнуть (Добр., Очак. розмир, 1965, 181).

3. *перех.* Тягнути, просувати крізь що-небудь, поїд чимсь. Бере [Гільзе] помаленьку нитку з основи і прикладає до вічка в переборі, а син з другого боку чіпляє за нитку дротаним гачком і протягає її крізь вічко (Л. Укр., IV, 1954, 247); Розвувши Кобзу, протягав йому під руками стрьожку; пан Підпальський, зібравши кінці у ліву руку, подряпає на дуба (Стор., I, 1957, 388); Кольнувши голкою, так і застигла [Скибиха], навіть не протягнувши нитки (Головко, I, 1957, 331); // спец. Виготовляти, пропускаючи метал крізь сталеву дошку з отворами певних розмірів; волочити. Протягати дрот.

4. *перех.* Тягнути чимсь, переміщати в якому-небудь напрямку, на якусь відстань. Вже знову [Кошова] біла сівалки. — .. Та протягай далі, я тобі кажу, а то ж даїчі краї треба буде обсіяти! (Вишня, I, 1956, 343); Одним конем, та ще без дишля, їхати майже ніяк було. З великими труднощами протягли сани на кілька десятків кроків (Головко, II, 1957, 569).

5. *перех., розм.* Продовжувати (час тривання чого-небудь), затримувати (перебіг чогось). [Сінон:] Смерть неминуча... Нащо ж протягати останні сі хвилини під мечем?! (Л. Укр., II, 1951, 311); Командир і комісар розраховували були протягти період формування полку ще з тиждем, щоб довести склад до тисячі (Смолич, V, 1959, 653); Турки не прищипали справи з чужинцем; вони ніби намагались якнайдовше протягнути цей приємний випадок побалакати про всякі новини (Досв., Гюлле, 1961, 43); // рідко. Робити довшим (відстань, предмет і т. ін.). — Подобаєть [подобає] або стіну протягти, або стелю підняти, бо не вайзу до вашої вельможності! — скавав Пістряк (Кв.-Осн., II, 1956, 158).

Протягті (протягнути) час — зволікаючи з чим-небудь, затримувати щось, гаяти час. Богдан ждав татар і хотів протягти час як можна довше (Н.-Лев., VII, 1966, 226).

6. *перех. і без додатка.* Надавати довгого звучання. Співала [Маруся], протягуючи довгі ноти.. Все вище й вище підіймала руки і спіє (Хотк., II, 1966, 149); Протягли своє яку-ку-рі-ку-в горлаїт пієні.. (Мирний, I, 1954, 318); Читає [поет] — як пиє: то протягне баском, То ратлом тоненьким бере голоском (С. Ол., Вибр., 1959, 179); // Розтягати (слова), говорячи. — Ой, робител! — протягаючи слова, передражнила [передражнила] Лесиха. — Так робите, як той, у кого глиняні руки і капустяна голова (Фр., I, 1955, 60); — Мамо,—

обівалась дівчинка. — Чого, прокляте зілля? — Істи-и,— протягла тая (Григ., Вибр., 1959, 30); — Добрий тютюн.. — Еге, — протяг тоненьким тенорком кошовий (Довж., I, 1958, 230); — Да-а, — задумливо протягнув Чистогоров, ніби ставлячи якась питання (Баш, Надія, 1960, 142).

7. *перех. і неперех., безос.* Відчуватися в повітрі (про вітер, холод). В повітрі протягає голодом; // тільки док. Простудити протягом (див. протязі). — Причинити двері щільніше, щоб пацєнта не протягло.. (Смолич, Світанок.., 1953, 177); — Сів [інженер] біля одчиненого вікна й запалив цигарку. — Ще протягне! Ти відторік став часто простуджуватися (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 100).

8. тільки док., неперех., розм. Прожити, проіснувати якийсь час (перев. про хвору, стару або бідну людину). — Ох, коли б Тетяна ще хоч цей тиждень протягла! — тязко зітхнув Макар. — У городі на тім тижні ярмарок, продає би козушанку.. та й погосає би її без клопоту.. (Л. Янов., I, 1959, 54); П'ять рублів — гроші: на них би місяць за два протягти можна, а там потепліє (Мирний, IV, 1955, 297); Видно по асьому — недогого протягне сіромаха. Щось там у голові в хлопця, якщо лікарі не допоможуть, — пожре (Чаб., Балкан. весна, 1960, 112); — Коли б я так уміла грати, здається, ніколи б і нічого не їла і жила б тільки музикою. — О, це ризикована річ, панно Марусю.. на самій музиці ви б довго не протягнули (Добр., Очак. розмир, 1965, 38).

9. тільки док., перех., розм. Піддати критиці, висміяти (у газеті, публічному виступі тощо). — Вирішиє [Величко] Силіна протягти в газеті (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 565).

10. *перех., спец.* Обробляти заготовку протяжкою. **ПРОТЯГАТИ** ², аю, аєш, док., *перех.* Тягати якийсь час.

ПРОТЯГАТИСЯ ¹, аюся, аєшся і **ПРОТЯГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОТЯГТИСЯ** і **ПРОТЯГНУТИСЯ**, тягнуся, тягнешся; *мин. ч.* протягся, тяглася, лося і протягнувся, нулася, лоса; *док.* 1. Тягтися в певному напрямку, розташовуватися рівною лінією, смугою. Довга тіль від очерету протяглася вповоаж овера (Мирний, IV, 1955, 24); Оганіє пунктурина смуга у небі протяглася... (Сос., II, 1958, 466); По діагоналі протяглася однадацять коєартів Тетяниної бригади (Ле, Історія радості, 1947, 188); * Образно. Життя.. тоеє, мое нитка, довга, рівна, протягнешся кудиєш удалину (Л. Укр., I, 1951, 225); Він відчував, що між ним і цими хлопцями і дівчатами.. протягнулися ті чарівні струни, на яких серця навіть далеких і чужих людей починають грати.. пієню взаємного розуміння й довір'я (Речм., Весн. грози, 1961, 126).

2. Випрямляючись, витягтися в якому-небудь напрямку (про руку, ногу і т. ін.), тягтися до когось, чого-небудь; протягатися. Руки протяглись до хліба.

3. *розм.* Лягати або лежати, розпроставшись, витягнувшись або витягнувши руки, ноги. Їх високоблагородіє, пак справник, протягсь у поєозі та й став своє думати (Кв.-Осн., II, 1956, 270); Дід протягся і скоро захріп (Мирний, I, 1954, 174); Змія вже і почула, Що тут її буде смерть; Лягла тільки, протягнулася Та хостськож шерсть та херсть! (Рудан., Вибр., 1937, 199); // *перех. док.* Видовжитися, схуднувши (про обличчя). Її в'яле, поморщене лице ще дужче прив'яло і протяглося (Фр., V, 1951, 176).

4. Тягнувшись, просуватися крізь що-небудь. Нитка крутиться, протягається (Кобр., Вибр., 1954, 170); Щоб шерстяна нитка краще протягувалася у голку, кінчик її треба потерти милом або воском (В'язання..

1957, 57); *Ой червона калинонька крізь пліт протяглася* (Коломийки, 1969, 80).

5. Тривати якийсь час, затримуватися, продовжуватися. *Наше діло доволу буде протягатися* (Сл. Гр.); *Після важкої ночі, після страшних снів Бресті здавалося, що і тепер ще промугується якийсь сон, але вже інший, пишній, радісний* (Н.-Лев., VII, 1966, 151); *При веселій розмові снідання протяглося до першої години* (Фр., IV, 1950, 40); *Моя думка.. така: що б не було, а діло довести до краю. Хай протягнеться ще місяць, два — все одно* (Вас., II, 1959, 235); // тільки док. *Пройти, минути* (про відрізок часу). *Так протяглося літо і наблизилася осінь* (Л. Янов., I, 1959, 370); *Минуло небагато хвилин, але для всіх вони протягнулися надто довго* (Рибак, Зброя., 1943, 107).

6. спец. Піддаватися обробці протяжкою. *Найбільш поширені кольорові метали мають хороші ливарні властивості, легко протягуються, штампуються і обробляються на верстатах* (Токарна справа., 1957, 59).

7. тільки недок. Пас. до протягáти, протя́гувати 1—6, 10.

ПРОТЯГÁТИСЯ ², áюся, áвшся, док., розм. Тягáтися якийсь час.

ПРОТЯГÁЛИЙ, а, е. Те саме, що протя́жний. *Струни інструмента видали протяглий, жалісний голос, немов тихий зойк* (Фр., VI, 1951, 179); *Від світанку до темної ночі бриніли пісні — протягли пісні безмежного степу* (Тулуб, В степу., 1964, 358); *Протяглий гул моторів загучев в почорнілому небі* (Перв., Дикий мед, 1963, 366).

ПРОТЯГÁЛИСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. протя́глий.

ПРОТЯГÁЛО. Присл. до протя́глий. *Як над бурлячим морем, простя шейх руки і крикнув глухо, протягло* (Коцюб., II, 1955, 134); *Десь у затоні голосно й протягло загуг пароплавний гудок* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 61); *Шумить протягло і сердито похмурий вітер за вікном* (Сос., II, 1958, 170).

ПРОТЯГÁНЕНИЙ див. протя́гнутий.

ПРОТЯГÁНУТИ див. протягáти 1.

ПРОТЯГÁНУТИЙ, ПРОТЯГÁНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнп. ч. до протягáти, протягáнути 1—7, 9, 10. *Відносив [Микольцьо] її одіж до шафи, держачи в протягáнених руках, обережно, бущім якусь скляну посуду* (Март., Тв., 1954, 439); *Образно. *Душа, як і раніше, Відважна і палка, і до надії вище Протягáнута рука* (Ю. Янов., V, 1959, 98).

2. у знач. прикм. Який протягáся, протягáнувся (у 1—6 знач.). — *Як ти смієш таке говорити про царя? — темніе веленкувата полива на протягáнутих щоках* (Стельмах, I, 1962, 383).

ПРОТЯГÁНУТИСЯ див. протягáти 1.

ПРОТЯГОМ. 1. прийм. з род. в. Уживається при позначенні часу існування кого-, чого-небудь, тривання якої-небудь дії, якогось процесу і т. ін. *Протягом зими снігу майже не було* (Гончар, Бригантина, 1973, 135); *Чекаючи.. вироку, Явдох протягом двох днів спокійно й терпляче сиділа на лавці* (Донч., III, 1956, 13); *Дядько Семен протягом десяти років сторожував біля трактора* (С. Ол., З книги життя, 1968, 126); *Вода! Протягом століть жріяли і боролись за неї жителі пустинь* (Наука., 4, 1966, 24); // Уживається при позначенні певної події, чийсь діяльності, чийогось існування тощо, одночасно з якими що-небудь відбувається, здійснюється і т. ін. *Протягом усієї війни Федір Іполитович ні на одного підлеглого не підвищує голосу* (Шовк., Людина., 1962, 63); *Обом було наче тісно. Протягом усього життя вони ніколи не почували себе так* (Гончар, IV, 1960, 52).

2. присл., розм. Розтягаючи звуки, плавно, протяж-

но. *Оцю пісню у нас протягом співають* (Сл. Гр.); — *Голова, — протягом звалили* (Проценка) *старі батьки, — послухай його — не наслуцавися* (Мирний, III, 1954, 190); [В а с я:] *Ти не так, дядю Мусію, не так. Не о-си-а, а о-с-а, о-са... Протягом треба — ооссаа...* (М. Куліш, П'єса, 1960, 5).

ПРОТЯГÁТИ див. протягáти 1.

ПРОТЯГÁТИСЯ див. протягáти 1.

ПРОТЯГÁВАННЯ, а, с. Дія за знач. протя́гувати і протя́гуватися. *Кожен накид створює додаткову петлю на крочку. Протягáвання нитки через накиди подобає стовпчик* (В'язання., 1957, 11); *Протягáванням називається такий вид оброблення тиском, при якому оброблюваний метал протягується через ряд дедалі менших отворів у металевих пластинах* (Курс фізики, II, 1956, 193); *Первісний спів різнився хіба лише більшою експресією та протягáванням тонею від звичайного співаного говору* (Муз. праці, 1970, 55).

ПРОТЯГÁВАТИ див. протягáти 1.

ПРОТЯГÁВАТИСЯ див. протягáти 1.

ПРОТЯЖКА, а, ж. Багаторічний інструмент, яким обробляють наскрізні отвори або зовнішні поверхні заготовок, зрізуючи широкі й тонкі шари металу. *Інструменти високої точності, такі, як протяжки.. мають центрові отвори з запобіжним конусом або запобіжною виточкою* (Технол. різального інстр., 1959, 96).

ПРОТЯЖЛИВИЙ, а, е, розм. Те саме, що протя́жний. *Він лежав навзнич, і важке протяжливе зрипіння виривалося з його грудей* (Хотк., I, 1966, 130); *Хто ж це так гарно виводить? Пісня старовинна і по-відтєському протяжлива, а голос молодий* (Вол., Дні., 1958, 81).

ПРОТЯЖЛИВО, розм. Присл. до протя́жливий.

Дрібний бакалійний крамар.. протяжливо й ладно гукає: — Горілка, горілка, добрая горілка-а-а! (Довж., I, 1958, 227); *В село влітає [автомобіль] — і за мить сигнал протяжливо сурмить* (Гонч., Вибр., 1959, 319).

ПРОТЯЖНИЙ, а, е. Який звучить довго, плавно (про звук, мелодію і т. ін.). *Маруся грала ноктюрн Шопена. Співаючі протяжні тони проймали гаряче, душе повітря* (Н.-Лев., VI, 1966, 90); *Корови поспішали побачитись з телятами й задалегідь подавали про себе зівтєж протяжним ревом* (Мирний, I, 1949, 243); *На стінах [шахти] наче блиск слюди, з вузлом вагончиків ради, що простяглися у тьму безсонну, і свист протяжний коногона* (Сос., II, 1958, 380).

ПРОТЯЖНИЙ, а, е. 1. Який має протяжність (у 3 знач.). *Крім зірок і розсіяних змар розрідженого газу, в Галаксії виявлено і протяжні змари, що складаються з пилу і заступають світло далеких зірок* (Наука., 1, 1960, 41).

2. спец. Признач. для обробки протягáванням, волочінням. *Протяжний прес.*

Δ **Протяжний верстáт** — металорізальний верстат, на якому внутрішні й зовнішні поверхні заготовок обробляють протяжкою.

3. діал. Тривалий. — *Бєсїда залилася протяжним сміхом* (Мирний, I, 1949, 358); *Черв'як сильно завертївєсь дєсь під самим серцем і викликає протяжний довгий біль* (Кобр., Вибр., 1954, 63).

ПРОТЯЖНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. протя́жний.

2. Відстань, зайнята чим-небудь (перев. у довжину); певний простір; протяг. *Треба було нанести на карту невідомі береги Північної Землі, з'ясувати протяжність її на північ і захід* (Видатні геогр. відкр., 1955, 7); *Мільйон чотириста тисяч кілометрів — така протяжність завізничних магістралей світу* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 47).

△ **Професійна спілка** — масова організація, що на добровільних засадах об'єднує працівників однієї галузі господарства, однієї професії або близьких професій. В період розгорнутого будівництва комунізму підвищується роль громадських організацій. Особливо зростає значення професійних спілок як школи управління, школи господарювання, школи комунізму (Програма КПРС, 1961, 93).

2. Прикм. до професіонал. *Навіщо протиставляти народну творчість, тобто творчість могутніх індивідуальностей, безіменних складачів пісень, балад, дум, казок, — професійній творчості, тобто творчості відомих нам на ім'я авторів?* (Рильський, IX, 1962, 168); // *Який є професіоналом. Необхідно професійним літераторам не забувати про сьогоднішній день нашої армії* (Мал., Думки..., 1959, 66); *Професійні акторів старовинний український театр не знає зовсім* (Від давнини..., I, 1960, 187); // *У якому працюють професіонали. Експериментальні театри поволі, але неупинок вливаються резервом у роботу академічного професійного театру* (Еллан, II, 1958, 177).

ПРОФЕСІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. професійний 2.

ПРОФЕСІЙНО. Присл. до професійний 2. Оскільки критика відповідає перед суспільством за знак якості художньої літератури, вона мусть бути професійно грамотною (Рад. літ-во, 2, 1974, 19); — *Ми не спізнаємося? Шофер глянув на неї здивовано. — А на котру годину й куди нам треба? — професійно спокійно запитав він* (Собко, Срібний корабель, 1961, 251).

ПРОФЕСІОНАЛ, а, ч. Той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією. *Дуже талановиті і обдаровані [італійські] актори працювали нероздільно з неакторами, і часом не розбереш, хто кращий — професіонал чи непрофесіонал* (Довж., III, 1960, 142); *Виготовленням заміських виробів займалися у стародавній Русі професіонали-ковалі* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 414); *Розмах діяльності російської частини ЦК вимагав великої кількості працівників. А їх акраз не вистачало. Це й викликало потребу направити до Києва сім'ю видатних революціонерів-професіоналів Ульянович* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 93); // *чого. Добрий фахівець, знавець своєї справи. Вони бігли, як старі фронтовики, пригнувшись, петляючи, відстрелюючись, повзучи, це були професіонали військової справи* (Ю. Янов., II, 1958, 220).

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Оволодіння якою-небудь професією як своїм постійним заняттям; перехід у ряди професіоналів. *Все більше зростає професіоналізація колгоспного селянства, робітників радгоспів та сільськогосподарських підприємств* (Наука..., 9, 1974, 5); *Сфера безпосередньої дії фольклору за нашої доби звужується, а творчий і виконавчий процес відзначається тенденцією до професіоналізації* (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 46).

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, у, ч. 1. Оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії. *Професіоналізм потрібен в будь-якій професії* (Мист., 5, 1965, 5); *У творчості Л. М. Ревуцького народна пісня відіграла особливо велику роль. Завдяки їй композитор виробив свій самобутній стиль, що поводить глибоку народність і високий композиторський професіоналізм* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 25).

2. літв. Слово або зворот, властиві мовленню людей певної професії.

ПРОФЕСІОНАЛІЗУВАТИСЯ, уюся, увшся, недок. і док. Ставати професіоналом. *Як правило, завжди виходить на добре, коли письменник не професіоналізується завчасно, коли він має й іншу якусь хорошу ро-*

боту в житті. Це збачає його духовно (Рильський, Веч. розмови, 1964, 186).

ПРОФЕСІОНАЛІСТ, а, ч., заст. 1. Професіонал.

2. Профспілковий працівник. *Господарники і професіоналісти повинні з повною об'єктивністю добирати спільно ретельно перевірені фактичний матеріал для... законодавчих змін або адміністративних заходів* (КП України в резол. і рішен..., 1958, 213).

ПРОФЕСІОНАЛКА, п, ж. Жін. до професіонал.

ПРОФЕСІОНАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що професійний. *Виробляли [у Раїсі] односторонні, професіональні інтереси, поза якими вона почувала себе музою восени* (Коцюб., I, 1955, 312); *Силу робітника призначує постійне підключення про нього нашої рідної Комуністичної партії, завдяки якій створено всі умови для продуктивної праці, розвитку культури, зростання професіональних знань* (Ком. Укр., 7, 1968, 52); *Не треба думати, що партійні організації повинні бути тільки з професіональних революціонерів* (Ленін, 7, 1970, 274); *Затар дістає вищу освіту, дістає звання інженера, стає кваліфікованим професіональним лісоводом* (Ле, Право..., 1957, 232); *За довгі роки, проведені на сцені професіонального театру, я ніколи в своїй практиці не покладався на інтуїцію і випадкове натхнення* (З глибин душі, 1959, 39).

ПРОФЕСІОНАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. професіональний.

ПРОФЕСІОНАЛЬНО. Присл. до професіональний. *Молодий композитор успішно оволодіває складними приййомами сучасної композиторської техніки і професіонально зростає* (Мист., 4, 1964, 24).

ПРОФЕСІЯ, і, ж. Рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для кого-небудь джерелом існування. *Я можу тільки похвалити тебе, що ти вірно тримаєшся своєї медицини. Кому ж би з того була потіха, якби ти зосталася жінкою без професії?..* (Л. Укр., V, 1956, 380); *Мої мрії у виборі майбутньої професії літали у сфері архітектури, живопису, мореплавства далекого плавання, розведення риб і уштелювання* (Довж., I, 1958, 13); *З професії Гаврило — шевець. Чоботи шие* (Кол., Як воля..., 1961, 87); *Професія будівельника — одна з найпоширеніших у Києві* (Веч. Київ, 15.III 1969, 4).

Вільна професія див. вільний.

ПРОФЕСОР, а, ч. 1. Найвище вчене звання, що надається найбільш кваліфікованим викладачам вузів та працівникам наукових установ і лікувальних закладів, що керують науково-дослідною і лікувальною роботою; посада, яку займає людина з цим званням; // *Особа, яка має це звання, займає цю посаду. Політичні обставини викинули з Росії професора Київського університету Михайла Драгоманова, і він емігрував* (Коцюб., III, 1956, 31); *Він оце тільки повернувся з університету після урочистого річного акту. Як ректорів і професорів російської словесності, йому довелося вступити з великою промовою* (Тулуб, В степу..., 1964, 227); *Особливо він пильнував за лікарями, і коли старенький професор йшов обходом по госпітально із притилком почтом медицини в білих халатах, він не зводив із нього очей* (Тют., Вир, 1964, 199); // *жарт. Великий знавець якої-небудь справи. — Косити тебе не треба вчити, бо ти в цьому професор* (Томч., Жменяки, 1964, 211).

2. заст. Учитель. — *Грицю! — сказав батько. — Видиш оту хату?.. Пам'ятай собі, це школа.. Сюди будеш ходити вчитися.. Справуйся добре, не пущай, пана професора слухай* (Фр., II, 1950, 56).

ПРОФЕСОРІВ, ова, ровє. Прикм. до професор; належний професорові. *Петросов найняв кімнату поряд з професоровою дачею* (Донч., II, 1956, 77); *Ваде-*

нік з побільшеною увагою слухав професорову мову (Коцюба, Нові береги, 1959, 189).

ПРОФЕСОРКА, и, ж., розм. 1. Жінка-професор.

2. *заст.* Дружина професора. *Памі професорка (чоловік її вже став справжнім професором) надумала урядити в себе журфікси для молоді...* (Л. Укр., III, 1952, 592).

ПРОФЕСОРСТВО, а, с. 1. Звання професора; перебування на посаді професора. *Заведіть строго опозиційному [опозиційну] радикальну газету, тоді я кину київське професорство — і до вас у робітники (Драг., II, 1970, 460); У 1940 році, в зв'язку з п'ятдесятиріччям літературної діяльності та 40-літтям професорства Указом Президії Верховної Ради СРСР Агатангелу Юхизовичу Кримському було присвоєно звання Заслуженого діяча науки (Вітч., 1, 1961, 168).*

2. *збірн., заст.* Професори.

ПРОФЕСОРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до професор. *Рок у 1895 він блискуче прочитав у Львівському університеті вступну лекцію на тему «Наймичка» Тараса Шевченка — і професорська колегія обрала його доцентом, але адміністрація не затвердила Франка (Коцюб., III, 1956, 35); Костомаров має незабаром дістати професорське звання (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 313); // Належний професорові. Його я бачив тільки раз в житті — у Києві, в професорській квартирі (Рильський, II, 1960, 164); // Такий, як у професора; власт. професорові. Панкратов став у позу оратора, набрав поважного професорського вигляду (Донч., II, 1956, 34).*

2. *у знач. ім.* професорська. *кої, ж.* Кімната у вищому навчальному закладі, призначена для перебування викладачів між лекціями.

ПРОФЕСОРУВАТИ, *ую, уєш, недок.*, розм. Бути професором (у 1 знач.), займати посаду професора. *Ще будете професорувати, ще й, може, я коли почую Ваші лекції (Л. Укр., V, 1956, 61); На твій двох кафедр [арабської філософії та східної історії] А. Ю. Крижський постійно професорював вісімнадцять літ, аж до кінця свого побуту в Москві (Вітч., 9, 1968, 189).*

ПРОФЕСОРША, і, ж., розм. Дружина професора.

ПРОФЕСУРА, и, ж. 1. Посада професора (у 1 знач.). *Ще кінчаючи свою науку в Віденському університеті у відомого вченого професора Ягича, Франко почав з'являтися до професури (Коцюб., III, 1956, 35); Незважаючи на свої тридцять років, він має уже кандидатське звання, і товариші пророкували йому професуру (Добр., Тече річка..., 1961, 79).*

2. *збірн.* Професори. *В обговоренні доповіді Долгіна взяли участь і науковці співробітники, і професура (Рибак, Час..., 1960, 724); Царський уряд з допомогою реакційної професури жорстоко переслідував передову студентську молодь (Наука..., 8, 1959, 39).*

ПРОФІЛАКТИКА, и, ж. 1. Заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення. *Лікар... каже, що конче треба б поїхати [в Сан-Ремо], але тут же пояснює, що се, масне, ще не для курації [лікування], а для профілактики (Л. Укр., V, 1956, 382); Лікареві Нен-Сагорові було вісімдесят три роки. З них шістьдесят віддав лікар Нен-Сагор своєму улюбленому фазові — експериментальній профілактиці (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 268); Для профілактики раку треба усунути всі впливи, які можуть викликати стійке місцеве чи загальне ослаблення фізіологічної системи сполучної тканини (Вибр. праці О. О. Богомоляца, 1969, 308); Одним із засобів профілактики інфаркту міокарда може бути підсилене постачання міокарда киснем (Наука..., 12, 1968, 31).*

2. *техн.* Сукупність заходів, які запобігають перед-

часним поломкам та спрацюванню машин, механізмів і т. ін., відвертають аварії на виробництві, транспорті тощо. *Трактор пройшов власною ходюю шлях відступу за Волгу, коли ніяк було слідкувати за режимом роботи й профілактикою (Ю. Янов., II, 1954, 134); Кожний трактор і комбайн закріпимо за окремими працівниками, які проведуть профілактику і поточний ремонт машин (Колг. Укр., 4, 1958, 9); Профілактика дорожньо-транспортних пригод — справа базатого організації і установ міста (Веч. Київ, 12. XI 1973, 3).*

ПРОФІЛАКТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до профілактика. *Розробляються нові профілактичні засоби, проводиться велика робота щодо запобігання заразним хворобам, щодо санітарної освіти населення (Заг. догляд за хворими, 1957, 5); Профілактичні медичні огляди систематично проводяться не тільки в поліклініках і житлових консультаціях, а й безпосередньо на підприємствах, в установах (Веч. Київ, 2. XI 1966, 2); Профілактичний огляд і ремонт гірничої техніки в лаві робиться один раз на добу (Роб. газ., 26. I 1965, 1).*

ПРОФІЛАКТИЧНО, присл. З метою профілактики.

ПРОФІЛАКТОРІЙ, ю, ч. 1. Лікувально-профілактичний заклад санаторного типу. *Великих успіхів за роки Радянської влади досягла система оздорови здоров'я. В країні створено широку мережу лікарень і профілакторій (Наука..., 11, 1973, 8); На території ферми є кімната відпочинку... закінчується будівництво профілакторію, обладнаного солюксом, кварцовою лампою, парафіновими ваннами тощо (Хлібороб Укр., 9, 1966, 20).*

2. *с. г.* Приміщення для новонароджених тварин (телят, ягнят і т. ін.). *За тиждень до отелення корів переводять у родильне відділення. А як тільки народиться теля, його негайно переносять до профілакторію (Хлібороб Укр., 9, 1963, 8).*

3. *техн.* Майстерня, де проводиться профілактичний огляд і ремонт машин, механізмів і т. ін. *Для правильної організації технічного обслуговування автомобілів і рівномірного завантаження профілакторій в кожному автомобільному господарстві заздалегідь складається графік технічного обслуговування всіх експлуатованих автомобілів (Підручник шофера..., 1960, 296).*

ПРОФІЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для профілювання. *Профілювальний стан.*

ПРОФІЛЮВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. профілювати. *Одним із заходів, спрямованих в Академії наук УРСР на підвищення ефективності роботи науководслідних установ, було профілювання Інституту хімії високомолекулярних сполук у галузі поліуретанів і споріднених з ними сполук (Вісник АН, 1, 1971, 3); Профілювання каналів; Профілювання металу.*

ПРОФІЛЮВАТИ, *юю, юєш, недок. і док., перех.* 1. *спец.* Надавати правильного, потрібного профілю чому-небудь (дорозі, площадці, деталі, заготовці і т. ін.). *Дорогу профілюють так само, як і доріжки, і засипають шаром гравію або щебеню (Озелен. колг. села, 1955, 59); Профілювати шини; // Надавати певної форми деталі з листового або штабового металу подовжнім згинанням між валками (роликками). Профілювати метал.*

2. *Надавати чому-небудь певного профілю (у 3 знач.). Профілювати підприємство.*

ПРОФІЛЮВАТИСЯ, *юється, недок.* Пас. до профілювати.

ПРОФІЛЮЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теш. ч. до профілювати.

2. *у знач. прикм.* Який визначає профіль (у 3 знач.) якого-небудь підприємства, інституту і т. ін. *Профілюючі предмети.*

ПРОФІЛЬ, ю, ч. 1. Обрис обличчя збоку. *Стояв [титар] до мене боком, виставляючи свій гострий профіль* (Н.-Лев., II, 1956, 404); *Кони, чорні, блискучі, мчали карету, і в ясну склі, немов у рамах, відбився гарний восковий профіль* (Коцюб., II, 1955, 186); *Хтось немаче маював створий профіль вощкома на фоні жовтому заграє* (Сос., I, 1957, 446); // *Взагалі обрис чогонебудь збоку. Міста профіль строгий поволі вплива на небостил* (Рильський, I, 1960, 264); *Висока заграєв палаткотила над Севастополем, і її полуски освітлювали горбатий профіль висоти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 499).

Профілем [стояти (стати), повертатися, повернутися і т. ін.] до кого — чого — боком до кого-небудь. *Вона обернена була до Бориса профілем* (Фр., III, 1950, 88); — *Він уважно розглядав стіну і стоє до мене профілем* (Ю. Янов., II, 1958, 89); // **У (в) профілі** — збоку. *Його безцеремонно будив кощавий, схожий у профіль на птицю крамар Герус* (Стельмах, II, 1962, 226); *Йому було видно тільки її обличчя в профіль* (Гур., Наша молодість, 1949, 87).

◇ **Повертатися (повернутися) в профіль див. повертатися¹.**

2. **спец.** Вертикальний (поздовжній або поперечний) переріз чогонебудь (дороги, площадки, деталі, заготовки і т. ін.). *В ґрунтовому профілі прошарки піску чергують з прошарками черепашки, а в окремих місцях ці шари перемеішані* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 9); *Для підвищення прозидності автомобіля на його колеса надівають шини збільшеного профілю* (Автомоб., 1957, 299); *Були [в проекті] і малюнки поперечного геологічного профілю Дніпра з обома берегами по осі майбутньої греблі* (Рудь, Гоміа., 1959, 32); // **Форма поперечного перерізу прокатного виробу; виріб такої форми. Процес утворення профілю складається з чотирьох послідовних переходів поступового обтискання круглої заготовки за допомогою секторів, установлених на валзах прокатного стану (Технол. різального інстр., 1959, 235); *З конвейєра цеглу сходять двадцять профілів сортового прокату* (Рад. Укр., 24.V 1967, 1).**

△ **Неповний профіль** — глибина, менша зросту людини (про окоп, траншею і т. ін.); **Повний профіль** — глибина у повний зріст людини (про окоп, траншею і т. ін.). *Добре бачив [дзотні] флотський старшина з своєї засідки в окопі повного профілю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 349); *У (в) повний профіль* — глибиною у повний зріст людини (про окоп, траншею і т. ін.). *Траншея, вирита в повний профіль, спускається все нижче* (Гончар, III, 1959, 46).

3. Сукупність основних типових рис, які характеризують господарство, фах і т. ін. — *Ви ж не забувайте, що перед вами людина найширшого трудового профілю — льотчик-універсал* (Гончар, Тронка, 1963, 71); *У робітника, зє азаного з сучасними засобами виробництва, розширяється професійний профіль* (Ком. Укр., 1, 1971, 44).

ПРОФІЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до профілю 1, 2. *Профільний портрет; Профільний переріз; Профільний інструмент.*

ПРОФІЛЬОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і миа. ч. до профілювати. *Надмірно зволожені й частково заболочені ділянки заплави і русла річки Тимчул будуть профілювані і осушені відкритими каналами* (Колг. Укр., 2, 1961, 40).

2. у знач. прикм. Який має певний профіль (у 2 знач.), форму. *Праворуч профілюваний шлях узгодив між садиб в степовий простір* (Смоляч, День..., 1950, 27); *Профілюваний алюміній.*

ПРОФІЛЬТРОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч.

до профілювати. *В дифузійній батареї з бурякової стружки утворюється сік. Тричі профільтрований, він з допомогою насоса подається на випаровальну установку* (Веч. Київ, 12.III 1957, 1); * **Образно.** *...якщо сам предмет праці уже був, так би мовити, профільтрований попередньою працею, то ми називаємо його сировим матеріалом.* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 180).

2. у знач. прикм. Який профілювався кризь щонебудь. * **Образно.** *Десь згори, кризь люмінатор, проходило жовто-зелене світло. То було сонячне проміння, профільтроване кризь не дуже товстий шар води* (Труба, Шхуна..., 1940, 129).

ПРОФІЛЬТРУВАТИ, ую, уєш, недок., **ПРОФІЛЬТРУВАТИ**, ую, уєш, док., **перех.** 1. **Проціджуючи, пропускаючи кризь фільтр, очищати** (рідину, газ). *Профільтрувати воду.*

2. **перех., розж.** Піддавати перевірці, відбору, обговоренню. — *Ми в робіткожі і в деяких бригадах проробляли це питання. А ось днями на виробничій нараді ще профільтруємо його* (Коцюба, Нові береги, 1959, 260).

3. **тільки док., також без додатка.** Фільтрувати якийсь час.

ПРОФІЛЬТРУВАТИСЯ, ується, недок., **ПРОФІЛЬТРУВАТИСЯ**, ується, док. 1. **Проціджуючись, проходячи кризь фільтр, очищатися** (про рідину, газ). *Бензин профільтрувався.*

2. **тільки док.** Фільтруватися якийсь час.

3. **тільки недок.** Пас. до профілювати 1, 2.

ПРОФІЛЬТРУВАТИ див. профілювати.

ПРОФІЛЬТРУВАТИСЯ див. профілюватися.

ПРОФІТ, у, ч., **заст.** Користь, зиск, вигода.

ПРОФКВИТОК, ткіа, ч. Скорочення: профспілковий квиток (квиток члена профспілкової організації).

ПРОФКОМ, у, ч. Скорочення: профспілковий комітет (виборний керівний орган місцевої профспілкової організації). — *Мені допомогти треба. Ти член профкому, попрацюй для суспільства* (Собко, Матв. затока, 1962, 45).

ПРОФОРГ, а, ч. Скорочення: профспілковий організатор (виборний керівник профспілкової групи).

ПРОФОРГАНІЗАТОР, а, ч. Те саме, що профорг.

ПРОФОРГАНІЗАЦІЯ, і, ж. Скорочення: профспілкова організація (місцева організація профспілки). *Профорганізації повинні... аналізувати всебічно роботу підприємства, накреслювати заходи до усунення виявлених хиб* (Ком. Укр., 6, 1960, 3).

ПРОФОРІЕНТАЦІЯ, і, ж. Скорочення: професійна орієнтація. *Під профорієнтацією... ми розуміємо наукову систему підготовки особи до праці і свідомий вибір професії* (Рад. Укр., 4.I 1969, 3).

ПРОФОРМА, и, ж. Зовнішня формальність, видність.

◇ **Для проформи** — те саме, що **Для видимості** (див. видимість). *Хоча б для проформи, треба було назримати на Гаркушу* (Гончар, Таврія, 1952, 150); *Сержантові не хотілося тягатися з ними [волоцюгами] по морозу аж до Піска, і він в полях біля Ражичь відпустив їх, а для проформи пальнув з карабіна у повітря* (Гашек, Пригоди... Швейка, перекл. Масляка, 1958, 231).

ПРОФРУХ, у, ч. Скорочення: профспілковий рух. *Керівництво і планомерний вплив Компартії на профрух повинні бути здійснені... перекинемля в органи профруху комуністів, які раніше працювали в ньому і були мобілізовані на інші роботи* (КП Україна в резол. і рішен., 1953, 155).

ПРОФСПІЛКА, и, ж. Скорочення: професійна спілка. *Будучи школою комунізму взагалі, профспілки по-*

винні бути, зокрема, школою управління соціалістичною промисловістю (а потім поступово і землеробством) для всієї маси робітників, а потім і для всіх трудящих (Ленін, 44, 1974, 331); — Роботу ми знайдемо тобі на залізниці. Я вже навіть і домовився в нашій профспілці (Козл., Ю. Крук, 1957, 451); В урочистій обстановці відкрилася 25 сесія Генеральної ради Всесвітньої федерації профспілок (Роб. газ., 17. X 1974, 3).

ПРОФСІЛКОВИЙ, а, е. Стос. до профспілки. Насамперед треба.. добитися повного охоплення профспілковою членством всіх робітників (КП України в револ. і рішен..., 1958, 284); Марина ще з самого ранку повідомила мене, що сьогодні ввечері на профспілкових зборах розглядатимуть і мою заяву (Вільде, Пов. і опов., 1949, 114); Профспілковий працівник; Профспілкові внески.

ПРОФСІЛЧАНСЬКИЙ, а, е, рідко. Те саме, що профспілковий.

ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕ, а, с. Скорочення: професійно-технічне училище.

ПРОФТЕХШКОЛА, и, ж. Скорочення: професійно-технічна школа.

ПРОХАЛЬНИЙ, а, е. Який містить у собі прохання або виражає прохання.

ПРОХАЛЬНО. Присл. до прохальний. — Мені потрібно з вами зустрітись. Дуже, дуже. — Її бровенята тремтіли прохально і трошки злякано (Мушк., День..., 1967, 97).

ПРОХАННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до прохати. Проханий конем не наробиши (Укр. присл., 1963, 264); Зайди люди розійшлися; прохані на обід увійшли в млин (Н.-Лев., IV, 1956, 101); // прохано, безос. присудж. с.я. Її не прохано на сватання. «Мабуть, тим, що я живу на віру», — подумала вона (Коцюб., I, 1955, 58).

Проханий гість — те саме, що Прощений гість (див. прощений). Убогих з усіх країн Зараз до себе покликуй він... От назбиралися прохані гості (Грб., I, 1959, 240); Проханий обід — те саме, що Званий обід (див. званий); Проханий хліб (шматок); Прохані гроші, заст. — милостиня. — Грко мені проханий хліб їсти (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 38); Проханий шматок горло дере (Укр. присл., 1963, 308); [К и р и л о:] Прийшовся [Харкові] старцем умерти... на прохані гроші позовали... (Мирний, V, 1955, 142).

2. у знач. прикм., розм. Якого доводиться довго просити зробити що-небудь, запрошувати кудись; прошевий. Вона дуже церемонилась і була прохана (Н.-Лев., II, 1956, 279); — Прочитав би щось, — приставав Микола. — Не лямайся, я не люблю проханя. Ну, давай свою лірку (Щюпа, Вічний вогонь, 1960, 277).

ПРОХАННЯ, я, с. 1. Ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтись чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось; просьба. Вона докоряла йому в тому листі, що він не прийшов до неї з візитом в Кишиневі, не вагаючись на її щире прохання (Н.-Лев., VI, 1966, 71); Він звернувся до парубків з проханням доглянути його коні (Коцюб., I, 1955, 240); — Джантемир попросив мене передати.. прохання від нього і від усього аулу, щоб допомогли їм викинути вогні (Тулуб, В степу..., 1964, 206); На його настійливе прохання, відрадили Захара на літню практику на Україну, до Уманського лісництва (Ле, Право..., 1957, 93).

2. Письмове клопотання, заява, складена за офіційно встановленою формою. Дарка Діброва успішно склала в місті іспит на учительку і зразу ж написала десятки прохань в різні округи на посаду (Козл., Опов. I. Клена, 1950, 37); В 1781 р. Соколов подав прохання в Державну медичну колегію про допущення його до ек-

замену на вчений ступінь доктора (Видатні вітч. географі..., 1954, 43).

ПРОХАННЯЧКО, а, с. Пестл. до прохання 1. Ще до вас проханнячко, Шановний Добродію! (Коцюб., III, 1956, 123).

ПРОХАМАРКАТИ, аю, ашп, перек. і неперек., зневажл. Док. до харамаркати. — Що буде, то буде! Коли оживе [Марко], буду йому товаришем, а ні — похочою; усе ж таки хоч яку-небудь молитву прохарамаркою над грішним (Стор., I, 1957, 344); Думуючи про пироги й товсту Лукію, тіп найшвидку прохарамаркав: «Хрецається [хреститься] раба божя Лукі-ія» (Донч., III, 1956, 20).

ПРОХАРЧАТИ, чү, чіш, перек. і неперек., розм. Док. до харчати. З острахом зиркає [Брезяну] на мідні кульки телефону, що висить у кутку. Ось-ось.. в трубку прохарчить голос жандармського офіцера (Чаб., Балкан. весна, 1960, 78); Невідомий щось прохарчав чи простогнав (Ткач, Жди..., 1959, 21); — Грооді! Стерво! — прохарчав Григорій і мов мотю ударив Лева (Стельмах, I, 1962, 558).

ПРОХАРЧИТИ див. прохарчовувати.

ПРОХАРЧИТИСЯ див. прохарчовуватися.

ПРОХАРЧОВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОХАРЧОВАТИ**, ую, уеш і розм. **ПРОХАРЧИТИ**, чү, чіш, док., перек. 1. Те саме, що прогодбувати 1. — Один.. може і двадцять десятих підняти. А другий — хоч би спромігся стільки десятим обробити, щоб сім'ю прохарчувати (Головка, II, 1957, 498); Не знати чого, газзі стояли на тому, що свині мають самі себе прохарчувати (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 12); — Як померла мати, я побачив, що канцелярія не прохарчує мене (Н.-Лев., IV, 1956, 312); — До праці я вже не годен — слабі руки — і себе не маю чим прохарчувати (Чорн., Визволення, 1949, 72).

2. тільки док. Харчувати якийсь час. [Б о н д а р:] Треба б нам застра заколати і третью ще кабана, бо як харчі нестане на весілля, то на всю Січ ти осоромиш старого Бондаря. [М а р і я:] Поверте вже мені: сто душ увесь тиждень прохарчуєм! (К.-Карий, I, 1960, 159); — Брат Василіє, Андрій, трюх дівок візьме до себе, усіх цілий год прохарчить, усіх одягне, та й не збідніє (Григ., Выбр., 1959, 38).

ПРОХАРЧОВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **ПРОХАРЧОВАТИСЯ**, уюся, уешся і розм. **ПРОХАРЧИТИСЯ**, чүся, чішся, док. 1. Те саме, що прогодбуватися. — Треба ж і прожити, й прохарчуватися, треба ж і зодягтись (Н.-Лев., I, 1956, 56); Зі школи хлопці біжать додому.. а йому треба заробити, щоб хоч прохарчуватися як-небудь (Ів., Тарас. шлях, 1954, 40); У мене така удача, що я й страви не їм, а взявши окрайчик хліба, так собі й прохарчуєш ходячи (Барв., Опов., 1902, 192); [Е ф р е м:] Доки дідждаєся суда — всю одягу і все збіжжя мусиє спродати, щоб прохарчитися; а тепер бачиш який?.. (Кроп., IV, 1959, 319).

2. тільки док. Харчуватися якийсь час. [Г о т л і б:] Гей, гей! така дорога річ. (Загортає ложку, а в самого слази на очат). [Л у ї з а:] Ми б за неї місяць прохарчувались (Л. Укр., IV, 1954, 249); Прохарчується [Данько] літо по людях, ще й на домашні злидини щось принесе... (Гончар, I, 1959, 5).

ПРОХАРЧУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. прохарчувати, прохарчовувати і прохарчуватися, прохарчовуватися. Щодня кухарі різали воли та свіци на прохарчування цієї дикої, але гордовитої шляхетської орди (Н.-Лев., VII, 1966, 21); Старий уже був Грицько Вересай і виходив на люди тільки теплої пори, та й то в базарний день, щоб заробити децицю на прохарчування (Бурл., О. Вересай, 1959, 3).

2. Те, чим харчуються; їжа. Ця частина городян [плебейство] нелицько поповнювалась за рахунок обезземелених селян, що тікали від поміщицького гніту і шукали в містах роботу і прохарчування (Іст. УРСР, I, 1953, 159).

ПРОХАРЧУВАТИ *див. прохарчовувати.*

ПРОХАРЧУВАТИСЯ *див. прохарчовуватися.*

ПРОХАТИ, аю, аєш, *недок., перех. і неперех.* Те саме, що прохати 1, 2, 4, 5. Як тому не дати, хто зміє прогати! (Укр. присл., 1963, 309); На все, що її прохала мати... вона одмовляла: — Я хочу Якова бачити! (Вовчок, I, 1955, 215); Старий поважний Фірлей сам поїхав прогати Бремю прилучити своє військо докупі (Н.-Лев., VII, 1966, 257); Чи ти посала, Вірунечко, книжки Горькому, про які я прохав тебе? (Копюб., III, 1956, 334); Дітвора.. пражму до річки. — Мамо, і я побіжу з ними, — прохав Ксеня (Стельмах, I, 1962, 517); — Білі голуби літають.. Був би, думаю, і я голубом, полетів би матері прогати, щоб забрала мене звідси... (Тют., Вир, 1964, 31); Матінко кохане!.. Прохав вас, серце, не застуджуйтеся і не турбуйтеся нічим дужче (Копюб., III, 1956, 148); Душа його прохала воли; молоді сили — простору (Мирний, I, 1949, 212); У кожну хату вона вступає, На діви-вечір дружок збирає; І до Оксени заходить в хату, — Теж на весілля її прохати (Л. Укр., I, 1961, 322); Раз увечері татка прийшли прогати до змиряючого (Хотк., I, 1966, 68); — Гришунку, братику! Чого це я прийшов до тебе? — Кажу. — Прийшов прогати в старости (Мирний, I, 1949, 354); Венера зачала бламати І за Енеська прогати, Вулякн йому щоб допоміг (Котл., I, 1952, 208).

Поради (ради) прохати — те саме, що **Поради просити** (*див. поради*). Зібрав Тарас козаченькія — Поради прогати (Шевч., I, 1963, 44); Коли він з гостем посідали на лавках у хаті... Тихович оповів свою пригоду та прохав ради (Копюб., I, 1955, 225); **Прохати порятунку** *див. порятунку*; **Прохати пробачення** (**пробачити**, **вибачення**, **вибачити**) — те саме, що **Просити пробачення** (**пробачити**, **вибачення**, **вибачити**) (*див. просити*). Прохав вибачити за клопоти, що чиню Вам так часто (Копюб., III, 1956, 227); **Прохати** (у бoga) **смерті** *див. смерть*.

◇ **Прохати Христа ради**; **Прохати милостині** (**милостиню**) — те саме, що **Просити Христа ради**; **Просити милостині** (**милостиню**) (*див. просити*). Стала [Явдошка] по дворах ходити, прохати Христа ради... (Мирний, I, 1949, 234); Той дідуся був собі зовсім каліка, та ще й німіий, і йшов по селам прохати милостині (Кв.-Осн., II, 1956, 230); **Прохати сльозьмі** (**сльозьмі**) *див. сльоза*.

ПРОХАТИСЯ, аюся, аєся, *недок.* Те саме, що прохатися. Всі діти почали прохатися: «Мамо, ходім-бо додому!» (Вовчок, I, 1955, 306); Уставала перед нею чорною змарю синова зневага, давила, як обченьками, материне серце, прохалася вилитись хоч у гірких доктораз (Мирний, I, 1949, 321); Із очей на волю сльози не прохались (Шог., Поезія, 1958, 116); Тяжко, тату, Із своєї хати До турчина поганого В сусіди прохатись (Шевч., II, 1963, 344); Тихович, еживаючись, умовлявся з низеньким, бородатим циганом, котрий.. прохався на роботу (Копюб., I, 1955, 205).

◇ **Прохатися на папір** *див. папір*.

ПРОХАЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до прохач. Кміта почалає ніби старечюю ходою, спираючись на прохачський костур (Н.-Лев., IV, 1956, 307).

ПРОХАЧ, а, ч. 1. Той, хто звертається до кого-небудь, кудись із проханням. Суддя тільки що скінчив свою роботу і згніт їти обідати. Побачиши нового прохача, він дуже здивується (Копюб., III, 1956, 9); Прохання приймає секретар Ученого Комітету. Розди-

вивиши документи, він позмуро глянув на прохача (Бурл., Напередодні, 1956, 42); *У порівн. Шаблій переступив з ноги на ногу, зсунувши плечі, мов звичайний прохач (Д. Бедзик, Серце., 1961, 61).

2. розм. Те саме, що **жебрак** 1. Ярмарок ніби загав, як роздратований рій. А серед того гудіння чую, як десь вискакує різкий голос прохача (Н.-Лев., VII, 1966, 356); Вона виймає з портмоне монетку і подає її прохачеві (Смолич, II, 1958, 12); *У порівн. [Д у д а р:] Ви ходили з торбою попід вікнами, як прохачі? (Мик., I, 1957, 69).

ПРОХАЧКА, и, ж. Жін. до прохач. Вона прибула сюди [до дитячого будинку] — не прохачка, а.. мати, приїхала забрати свою дитину (Донч., VI, 1957, 319); — Якби не панотець, то я, мабуть, й досі б поневірялась в прохачках та тямалась з торбами по монастирях (Н.-Лев., IV, 1956, 279).

ПРОХВІСЬКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розтринькати**. [Гервасій:] Поки ту правду знайдеш, то все хазяїство прохвиськаєш і все-таки нічого не доб'єшся (К.-Карпій, I, 1960, 331).

ПРОХВОРИТИ, ію, ієш, *док.* Хворіти якийсь час. Дам'ятає Зінька свою рідну матір, коли та, заступившись біля річки, тяжко занебуджала і, прикута до ліжка, прохворіла аж до весни (Шиян, Баланда, 1957, 59).

ПРОХВОРОСТИТИ, ошу, остіш, *перех., розм.* Док. до **хворостіти**. Треба простити або прохворостити (Укр. присл., 1963, 140); — Ти йому [панові] остія.. І.. він тебе за те й прохворостить (Г.-Арт., Байки., 1958, 53); — Як прохворіти, то будеш знати! — урядник лютю підняв казайку, махнув нею в повітрі (Стельмах, Хліб., 1959, 471).

ПРОХІД, хбду, ч. 1. Дія за знач. **проходити** 1, 3, 6.

2. Місце, де можна проходити, просуватися, проникати крізь що-небудь, між кимсь, чимсь. Молоді хлопці й дівчата бігають в проходах межі лавками, розпосади воду, напої, наїдки, квітки (Л. Укр., II, 1951, 510); Дим почав клуботатись над прилічком, шукав проходу (Мирний, III, 1954, 11); Наші саперні робили проходи в міномому полі (Ю. Янов., II, 1954, 13); Нарешті впаде остання перепона. Вода з страшною силою ринула у вільний прохід (Десняк, Десну., 1949, 270); // Канал, частина порожнього органа (в живому організмі). Носоглотковий прохід; Слуховий прохід.

Давати (дати) прохід — відсторонятися, звільняти дорогу, щоб дати кому-небудь можливість пройти; **Загороджувати** (**загородити**) **собой** **прохід** *див. загороджувати*.

△ **Задній прохід** *див. задній*.

◇ **Не давати** (**не дати**) **проходу**: а) **загороджувати** дорогу комусь; б) **надокучати** чим-небудь комусь. Покойові її проходу не дають: пройде вона — очима так і проведуть, за спиною регочуть (Мирний, IV, 1955, 233); З кожним кроком до лісу у хлопця дужче й дужче калатає серце. Але зупинитись не можна — пізно! Засміють, проходу не дадуть! (Донч., VI, 1957, 22); **Немає проходу**: а) неможливо пройти десь. Коні спиналися. Проходу берегом далі не було (Ільч., Серце жде, 1939, 434); б) хто-небудь **надокучав** комусь. Ну й зашуміло село, коли розбовак скрізь Косовав, як я його від Смолака врятував. Вийшов я вранці — проходу нема (Мур., Бук. повість, 1959, 171).

3. **спец.** Процес змінання одного шару металу. Глибина різання — це товщина шару металу, що зрізається за один прохід різальним інструментом (Метод. викл. фреза. спр., 1958, 21).

4. **діал.** Прогулянка. Поговоривши з гістьми, пан директор.. вийшов на прохід у село (Мак., Вибр., 1954,

20); *Робили ми чимало проходів, раз зайшли високо на гору Німчч (Л. Укр., V, 1956, 361).*

ПРОХІДКА, и, ж., розм. Те саме, що прогулянка. *Добра частина людей з міста зішлюдилася вчорами на прохідку в той садок (Гр., II, 1963, 28).*

ПРОХІДНИЙ, а, є. 1. Який має кризний прохід; крізь який (яким) можна пройти кудись. *Кімната хлопчиків була прохідною між кімнатою Куріпки і сім'єю у двір (Трубл., Мандр., 1938, 131); Зал був прохідний, і Бронкові кожного разу, щоб дістатись до читальні, треба було перейти через нього (Вільде, Сестри..., 1958, 378); // Признач. для перевірки перепусток, документів тощо тих, хто проходить на підприємство, в установу і т. ін. і виходить звітти. *Черговий у прохідній будці аж очима кліпнув з подиву, коли пенсіонер показав йому перепустку на сімнадцять осіб (Жур., Зв'яз. турботи, 1960, 89); Знаю конторка прохідна, заводські ворота (Сос., Солов. далі, 1957, 109); // у знач. ім. прохідва, вбі, ж. Приміщення, признач. для перевірки перепусток, документів тощо тих, хто проходить на підприємство, в установу і т. ін. і виходить звітти. *Приходжу я на роботу, на прохідній дають мені листа (Ю. Янов., I, 1954, 58); З яким душевним трепетом юнак уперше проходив заводську прохідну...! (Ле, Право..., 1957, 26).***

◇ **Прохідний двір**: а) двір, яким можна пройти з однієї вулиці на іншу. *Роман швидко йшов протуаром... Де можна було, скорочував дорогу собі, пробігаючи прохідними дворами (Головко, II, 1957, 608); б) місце, установа і т. ін., куди можна вільно потрапити і так само вільно піти.*

2. Який пересувається з одного місця на інше (про звірів, риб, птахів). *Таких риб, які частину життя проводять у морі, а частину в ріці, називають прохідними (Зоол., 1957, 79); Прохідні риби... за запахом впізнають річку річку — ту саму, де вони вивелися з ікри (Наука..., 7, 1966, 14).*

3. Приступний для проходу, проїзду, переправи. — *Нема непрохідних водних рубежів, — доводить він товаришеві, — всі вони прохідні (Гончар, III, 1959, 349); Весною при бездоріжжі треба рухатись переважно вночі, коли завдяки заморозкам дороги стають краще прохідними (Автомоб., 1957, 299).*

4. перен. Який не має суттєвого значення. У збірнику *Літов (М. Т. Рильського) поруч з хорошими віршами є й прохідні, з яких видно «полегшене» ставлення поета до теми, доображення дійсності, заматто рожеві фарби (Кряж., М. Рильський, 1960, 75).*

5. спец. Який застосовують для поздовжнього обточування деталей (про різець).

◆ **Прохідні свідчення, дорев.** — документ, який видавала поліція на час дороги особам, що їх засилали кудись; **Прохідний бал** — мінімальна сума балів на вступних екзаменах, що дає право вступу до вищого навчального закладу; **Прохідний пішак, шах.** — пішак, який має можливість досягти останньої лінії противника на шаховій дошці.

ПРОХІДНИК, а, ч., гірн. Робітник, який здійснює проходку (у 1 знач.). *В Горляці Іван Реут... гірничий технік закінчив, став прохідником (Рудь, Гомін..., 1959, 144).*

ПРОХІДНИЦЯ, і, ж., гірн. Жін. до прохідник.
ПРОХІДНИЦЬКИЙ, а, є, гірн. Стос. до проходки (у 1 знач.). *Прохідницькі роботи; // Який здійснює проходку. *Довгана став... бригадиром прохідницької бригади (Ле, В снопі..., 1960, 74); // Признач. для проходки. *Прохідницький комбайн.***

ПРОХІДНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. прохідний 3. *Прохідність шляхів.*

2. мед. Здатність пропускати що-небудь (про органи людини або тварини). *Кишкова прохідність.*

3. спец. Здатність транспортних засобів долати перешкоди на шляху і проходити поганими дорогами, бездоріжжям. *На базі стандартних вантажних автомобілів випускають автомобілі високої прохідності, самоскиди, тягачі та різноманітні спеціальні автомобілі (Автомоб., 1957, 10).*

ПРОХМЕЛЯТИСЯ див. прохмелятися.

ПРОХМЕЛЯТИСЯ, яюся, яєся, недок., **ПРОХМЕЛЯТИСЯ**, лїся, лієся, док. Те саме, що витвердіюватися. *Піду до коршомки (корчми), та й нап'юся; Піду в вишневий сад — прохмелюся (Чуб., V, 1874, 51); *Образно. *Сагайда, поступово прохмелючись після міцних... вражень, нещадно зрущав своїми новими чобітьми по дрібному камінню (Гончар, III, 1959, 335).**

ПРОХОДЖАЛИЙ, рідко **ПРОХОЖАЛИЙ**, а, є, розм. 1. Те саме, що прохобжий 1. [В а с и л и я :] О, а це ж що за почвара сидить під затом? [Т и м і ш:] Я собі прохожала людина: сів трохи спочити (Вас., III, 1960, 67).

2. у знач. ім. проходжалий, прохонжалий, лого, ч.; проходжала, прохонжала, лої, ж. Те саме, що прохобжий 2. *Кваторочку відчиняють [діти], проходжалоного питають: «Чи не бачили ви нашої матері?» (Барв., Опов..., 1902, 483); [З а в і л і х о в с ь к и й:] Що ти за чоловік? [Ч у ж е с т р а н е ц ь:] Я прохожалий (Кост., I, 1967, 220).*

ПРОХОДЖАТИ, аю, аєш, недок., розм. 1. рідко. Іти, пересуватися кроками; проходити. *Ось народ поуз нас проходжав юрбою (Шог., Поезії, 1958, 308); Тебе я, земле, всю сходив до краю... І ось тепер серед твоїх степів, Нежов по кладовищу, проходжаю (Вороний, Вибр., 1959, 97).*

2. Повільно ходити туди й назад. *Коли душа її уся порушалася, серденько колотилося... — вона починала ходити та проходжати по луці (Вовчок, I, 1955, 320); По полях проходжають нами, панянки й паненята, всі в шовках та в золоті (Вас., I, 1959, 107); Того вчора в клубі Іван не підійшов до Марії. Ми з нею танцювали, а він навмисне проходжав з якоюсь білякою і ніби не помічав нас (Хор., Ковила, 1960, 55).*

ПРОХОДЖАТИСЯ див. проходжуватися.

ПРОХОДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. прохідити. *Коли, марешті, експедиція вирушила, від поїзда попереду, вибираючи зручні для проходження місця (Донч., II, 1956, 59); Тамара задалегідь повідомила про проходження баржі з зброєю (Хижняк, Тамара, 1959, 91); Під час проходження Меркурія перед диском Сонця не помічається ніякого світлового ореолу навколо нього (Звання..., 4, 1966, 3); Характер проходження в породах сейсмічних хвиль, викликаних вибухом, дасть уявлення про стан вогнища землетрусу (Наука..., 11, 1967, 22); Проходження горизонтальних виробок; Практичні заняття учнів слід погоджувати з проходженням теоретичного матеріалу (Метод. вквл. фрез. сир., 1958, 4); При вострому проходженні ґрупу з високою температурою збудники швидше виводяться з організму, і людина швидше одужує (Роб. газ., 9. I 1975, 3).*

ПРОХОДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., рідко, **ПРОХОДЯТИ**, ходжю, ходяш, док. 1. перен. Долати певну відстань, ходячи.

2. тіляки док., неперех. Ходити якийсь час. *Поки ті ероші заробив, Я годів за два проходив По Чорноморі, по Дону... (Шевч., II, 1963, 20); Мені вже було дев'ять років. Цілу зиму проходив до школи (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 86); Попросися [Оксен] до Бодюга за помічника і проходив за сівалкою до самого обіду (Тют., Вир, 1964,*

79); *Образно. [Уляна:] *Все життя ви проходили нашіпінки* (Довж., I, 1953, 364).

3. *перех.*, *розм.* Ходлячи з певною метою, витратити (гроші). — *Хай карбованця проходжу, хай два, або й усі п'ять... а земля все-таки моя!* (Мирний, II, 1954, 145).

ПРОХОДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся і **ПРОХОДИТИСЯ**, джуся, дитися і *розм.* **ПРОХОДЖАТИСЯ**, аюся, аєшся, *недок.* **ПРОЙТИСЯ**, пройдуся, прійдеши і *розм.* **ПРОХОДИТИСЯ**, ходжуся, хіддешся, *док.* 1. Ходити туди й назад. *Вона була тига, поважно проходжувалася по вперед, по назад, мов справді велика пані* (Мирний, III, 1954, 277); *Василь проходжувався по тротуару по сюди, по туди, час від часу поглядаючи на вікна невеличкого особнячка, що розмістився в глибині двору* (Томч., Готель..., 1960, 313); — *Піду я, Ганю, — Михайл взуває чоботи і проходжуватиме по хаті, — зносу їм нема, солдатські...* (Зар., На. світі, 1967, 363); *Макар Іванович пройшовся по хаті, затираючи руки* (Кошоб., I, 1955, 167); *Поклає [Петро] ручку, випростався. Потім зієвся, пройшовся по палаці* (Головко, I, 1957, 490); *Сула та замліла після недуги, вона аж світилася і, обернувшись на руку покойної Хененьки, пішла проходитись по господі* (Мирний, IV, 1955, 234); // *Прогулжуватися де-небудь. Проходжувався [Дорко] з годину, розмовляв із кількома селянами та любувався весняною красою і погодою* (Мак., Вибр., 1954, 20); — *Як Славоко оженився, підуць [з Бровею] до міста та й будуть проходжатись* (Март., Тв., 1954, 452); — *Пройдітьсь трохи, і я скажу вам, чого я йшов до вас* (Гр., II, 1963, 35); *Чи не краще, замість вдихати на танцях пилочку і обливатися потом, пройтися з кимсь, хто має би озону, по свіжому повіт-р'ї?* (Вільде, Сестри..., 1958, 394); — *Чи не підете проходитись трохи по садку? — спитала Навроцька. — Вечір такий чудовий, а мої панни засиділись* (Н.-Лев., V, 1966, 207); * *Образно. Вітрець теплий проходжувався по стернях* (Фр., IV, 1950, 63); // *перев. док.* Піти кудись, побувати де-небудь із певною метою. *Чумаченкові замполіт наказав. самому пройтись по стрілецьких ротях, уважно обстежити здоров'я своїх унтерлейтенантків* (Гончар, III, 1959, 197); // *перев. док.*, у сполуч. із сл. о к о, п о г л я д і т ь і н., *перек.* Обдивитися, оглянути когось, що-небудь або проглянути щось. *Він пройшовся по балкону очима, і на його блідому лиці з'явилася усмішка* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 225); *Костюченко.. повернув обличчя, текучим поглядом пройшовся по лівому флангу, де стояла його команда* (Тют., Вир, 1964, 360); *Можна стверджувати, що Я. Купала уважним оком пройшовся по рядках перекладу.., виправляючи і поліпшуючи окремі місця* (Рад. літ-во, 5, 1953, 62); // *тільки док.* Прокотитися по кому-, чому-небудь. *Льодова вода голками пройшла по Соломійному тілу* (Кошоб., I, 1955, 386); * *Образно. Судорога.. пройшла по устах цариці, спотворила її тонкозубе обличчя* (Стельмах, I, 1962, 621); // *тільки док.*, *перек.* Пронизати когось, щось. *Спогад про жорне життя пройшовся по душі тихим болем* (Тют., Вир, 1964, 320).

2. *тільки док.* По черзі доторкнутися до яких-небудь предметів легкими руками. *Сайд Алі задумливо пройшовся по клавишам.., неначе розминаючи пальці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 60); *Бранець узав картти, пройшовся по них пальцями* (Загреб., Шеніт, 1966, 72).

3. *перев. док.*, *розм.* Піддати що-небудь якійсь дії. *Прибравши на столі, підмела [Ганна], переслава постіль, пройшлася мокрою ганчіркою на підлозі* (Коз., Салвія, 1959, 54); *Теку з матеріалами, про які говорив Кучевич, того ж дня йому [Нерчину] передав Долгін.. — Пройдись олівцем по цій премудрості* (Рибак, Час..,

1960, 656); *Михайло узав віжки, батоном пройшовся по кіських спинах, і сами вітром понеслися у село* (Томч., Жмецьки, 1964, 292); — *Що ви робите?! Чи ви люди чи нелюди?! — заголосила дівчина, коли побачила, як проходжався по парубочому тілі Октав Пігловський* (Стельмах, I, 1962, 466).

ПРОХОДИТИ, джу, дити, *недок.*, **ПРОЙТИ**, пройду́, прійде́ш, *док.* 1. *неперех.* Іти, пересуватися кроками; крокувати. *Він вийшов на найбільшу вулицю, туди проходив біля магазинів та роздівлявся по вітринах* (Л. Укр., III, 1952, 484); *Коридором санаторію проходила лікарка з старенькою вже медсестрою* (Головко, I, 1957, 478); *Времія.. пройшов через світлістю й навіть не обернувся, не глянув у двері на Тодозю* (Н.-Лев., VII, 1966, 126); *Вулицею в шапках і брилях пройшли юсари* (Стельмах, I, 1962, 520); * *Образно.* [Ж у р а:] *Знайдіть же легко ви по життю проходите, Люблю, — мало переживали, мало думали* (Коч., II, 1956, 112); // *Прошлівати в морі, річці і т. ін.* (про риб). *Над гребнями валів чайки кружляють із кешіліням. Це значить — рибні косяки проходять в морі синім* (Забіла, Малім., 1958, 46); *Зграя [риби] пройшла. Вода знову стала тишою, дзеркальною* (Собко, Біле полум'я, 1952, 82); // *Іхати, скакати верхи де-небудь. Війська йшли і йшли в безконечнім кіннім строю, на залозі проходили через вишневі українські села* (Гончар, II, 1959, 233); // *Перемічатися де-небудь* (про поїзд, літак, пароплав і т. ін. і про людей, які на них перебувають під час руху). *Семюню споглядав, як проходили вози Данилового війська* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 289); — *Мореполавиці, які вперше проходили тут [Магеллановою протокою], не один раз молили бога про щасливе повернення* (Ю. Янов., II, 1958, 86); *Пройшов пароплав, і земля шуміла, набігаючи на берег* (Донч., VI, 1957, 11); // *Пересуватися по чому-небудь* (про небесні світила, змари, промені світла і т. ін.). *Так би й лежала я завжди над соєю живою водою, Дивилася би.. Які тіні барвисті від змарок золотистих* *Проходять по плащині срібно-блакитній і раптом зникають* (Л. Укр., I, 1951, 150); *Поле чорніє. Проходять змари, Гантуцько або хижерного грою* (Рильський, I, 1960, 127); *Сонце пройшло над ним в багряних змарах* (Мпк., II, 1957, 181); * *Образно.* *Життя, видно, глибоко чіпало її серце, проходило смугами по блідому виду, по чорних очах* (Мирний, I, 1954, 166); // *Пошарюватися в якомусь середовищі* (про вітер, тепло, холод, хвилі і т. ін.). *Нівідки! проходили ніякої, тільки що звергу палити, і малесенький вітрець не проходила* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); *З гір проходили легкий свіжий вітер* (Собко, Серпе, 1952, 89); *Здалеку закружляв вихор.. вигнутий стовп пилу пройшов шляхом* (Ю. Янов., II, 1958, 174); // *Розпочитися, чути* (про звуки). *По хаті пройшов шелест. Пани здивували плечима, хитали журавлю головою, шепталися між собою* (Мирний, I, 1949, 383); *По натовпу пройшов стеганий гоїм* (Багмут, Опов., 1959, 23); // *перек.* *Пошарюватися серед когось, набувати розголосу* (про чутку, відомості і т. ін.). *Ніяка недобра слава не проходила про неї, бо.. добре знали Галочку* (Кв.-Осн., II, 1956, 354); *Між козаками пройшла чутка, що пани отруїли короля за те, що він був прихильний до козаків* (Н.-Лев., VII, 1966, 215); *Пройде по ринку яка поголоска, аж жаж розбирає* (Зеров, Вибр., 1966, 260); // *перек.* *Охоплювати людину, пронизувати її тіло; проїмати* (про відчуття холоду, тепла, болю і т. ін.). *Поступово члени мої утрачати напрузу, зникає біля, дивна солодка теплінь* *проходить моїм тілом* (Кол., На фронті.., 1959, 108); *Мороз.. пройшов вповіль Христині спити* (Мирний, III, 1954, 159); *Шегеченко мовчав. Гострий біл пройшов воєнною голкою крізь*

серце (Тулуб, В степу..., 1964, 370); // На якийсь час з'являтися, відбиватися на обличчі (про почуття, переживання і т. ін.). На її зосередженому обличчі заколює світ і виривно пройшли тіні стражданя (Стельмах, Правда..., 1961, 36); // Послідовно відкриватися зору людини, що йде, їде, пливе де-небудь. Прокурор.. пішов наманя, не розбираючи шляху. Якійсь маленькі, густо заплетені диким виноградом будинки проходили повз нього (Собоко, Справа..., 1959, 297); // перен. З'являючись, пропливати в думках, спогадах, уяві тощо. Довгим ланцюгом проходять у мій пам'яті роки (Кол., На фронті..., 1959, 6); Йому пригадалися давні літа.. Потім перед очима пройшло власне життя — в огні, в тривогах і.. в нестатках (Мик., II, 1957, 90); // Мати можливість іти, переміщатися де-небудь. Купи людей усе рідшали.. — усе було власни проходити по улицях (Бовчок, I, 1955, 306); Де проходив широкоплечий Мокейч, там уже легко міг протиснутись і сухорлявий, жиливий Цимбал (Гончар, I, 1959, 39); Той зр так заріс кущами, що не тільки не пройде чоловік, але й собака не пролізе (Н.-Лев., III, 1956, 278).

◇ Ні проїхати, ні проїти; Ні проїдеш, ні проїдеш; Пройждати!; Пройти вогонь і воду див. вогонь; Пройти Крим і Рим і мідні труби — те саме, що Пройти вогонь і воду (див. вогонь); Пройти крізь сито й решето див. сито.

2. *перех. недок., неперех.* Простягатися, тягтися в якомусь напрямку (про дорогу, канал і т. ін.). В небі високім проходить, безжарнико зривий ногами, Шлях, що за білість свою споконвіту зветься Молочним (Зеров, Вибр., 1966, 304); Які-арих проходив через усе місто, огинав бавовняний завод (Ле, Міжгір'я, 1953, 41); Тин пройшов на аршин поза грушею (Н.-Лев., II, 1950, 377); // перен. Бути наявним, простежуватися в чому-небудь, протягом певного часу. Через увесь її вік молодий проходила брехня, ведучи за собою слюзи та горе... (Мирний, III, 1954, 235); .. громадянські війни проходять через усю історію Існування класового суспільства (Лонін, 39, 1973, 71); Образ кобзаря.. проходить майже через усю поезію Т. Шевченка (Рад. літ-во, 5, 1969, 55).

◇ Проходити червоною ниткою див. нитка.

3. *перех. і неперех.* Ідучи, минати кого-, що-небудь; ідучи, ідучи тощо, залишатися позаду, за собою. Я щодня проходжу повз самотній, закинутий сад (Коцюб., II, 1955, 413); Семен побачив, що надходить Панько й буде попри нього проходити (Март., Тв., 1954, 113); Пройшов (Василь) уже і те місце, з якого вона гукала удень на його (Мирний, IV, 1955, 169); Андрій пройшов мимо ченця, зміряючи його поглядом, повним зневаги й ненависті (Довж., I, 1958, 244); * Образно. З гомоном.. Чужа веселість мимо нас пройшла (Зеров, Вибр., 1966, 154); // Пересуваючись, перетинати певну місцевість з кішки в кішку. Вкраїну з краю в край проходили з боями... (Сос., I, 1957, 260); * Образно. Брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся (Укр. присл., 1955, 191); // перен. Залишатися непоміченим ким-небудь, поза чиєю увагою. Все, що робилось, писалось, говорилося у світі, — все, здавалось, проходило непоміченим повз Мічуріна (Довж., I, 1958, 430); Жарт Василе пройшов непоміченим, як самотній промінь у суцільній жраці (Хотк., I, 1966, 107); Хвилинка розгубленість і замішання, що промайнула на обличчі Стефана, не пройшли повз увагу Владо (Чаб., Балкан. весна, 1960, 330).

◇ Проходити (проїти) повз див. повз.

4. *неперех.* Іти в якому-небудь напрямку, до когось, чогось; прямувати. Громада роступається, старий християнин проходить до дякона (Л. Укр., II, 1951,

482); Городами проходжу я до ставу, що ліг в яру, як велетенське скло (Рильський, III, 1960, 119); Відсторонивши екскурсантів, воли з Степаном пройшли по трану на судно (Гончар, Бригантіна, 1973, 95); // Заходять або потрапляють, прокрадаються і т. ін. куди-небудь. Проходили у свою хату, він зупинився біля Христі (Мирний, III, 1954, 199); Переступивши поріг, Оленчук відчув, що всі погляди разом звернулись на нього.. — Проходьте суди.. — почувся густий, спокійний голос (Гончар, II, 1959, 395); — Це певно Кривоніс нишпорить у садку та.. оглядає, кудюю б можна крадькома найбезпечніше пройти в замок (Н.-Лев., VII, 1966, 197); Крадучись поза розваленими коморами, пройшла [Зінків] в сад (Головкин, II, 1957, 173); // Проникати, просочуватися крізь що-небудь кудись. Звуки проходять крізь стіни, і засуви хатні не можуть їх зупинити (Зеров, Вибр., 1966, 134); Вода пройшла крізь шар піску; // Просовуватися крізь який-небудь отвір, прохід, підходячи за розміром. Ключ проходить у замок; // також перен. Проникати, пронизувати що-небудь (перев. про зброю, кулю). Пень. Великий такий і дужий, здається. А вдарив у нього палицею — і вона проходить його наскрізь (Хотк., II, 1966, 318); Твої слова мені, як ніж, що тупо так проходить в горло... (Сос., I, 1957, 233); Куля пройшла йому правий бік і застряла в лігні (Фр., VI, 1951, 159); Бранському ростебнули гімнастичку, оглянула рану. Осолок пройшов у серце (Гончар, III, 1959, 121); * Образно. Вдарив із двійниці дзвін, хитнув повітря і ножем пройшов в серце (Коцюб., II, 1955, 178).

◇ Пройти крізь вушко голки див. вушко.

5. *неперех.* Виявлятися прийнятним, обраним тощо куди-небудь, затвердженням кимсь (перев. внаслідок відбору, голосування, екзамінів і т. ін.). Невже то правда: що б не голосував Матюжа, завжди «одногосно» проходить? (Головкин, II, 1957, 40); На екзаміні до австралійного Геннадія не пройшов (Вол., Місячне срібло, 1961, 17); [Б е р е с т.] Що ж, Лідо, сьогодні твій проєкт пройшов добре (Корн., I, 1955, 92).

6. *перех.* Ідучи, переміщуючись, долати певну відстань. Дивізія рухалась велими повільно і проходила за день не більше десяти — дванадцяти кілометрів (Тют., Вир, 1964, 485); Пішки хіба ж легко сорок верст до Сирватки пройти, та ще й з дитиною (Гр., I, 1963, 253); Пароплав пройшов тридцять кілометрів за годину; //, у сполуч. із сл. ш л я х, п у т ь і т. ін., перен. Мати на своєму рахунку певні досягнення, звернення і т. ін. Комуністична партія пройшла великий і славетний шлях боротьби і перемог (Ком. Укр., 4, 1968, 9).

7. *перех.* Виконувати певні роботи у товщі, глибині чого-небудь, просуваючись у певному напрямку. Щоб не знижувати темпів, треба проходити швидко нові експлуатаційні свердловини (Роб. газ., 16.IX 1966, 1); Іван проходив товсті плакди пісковиків (Рудь, Гомін.., 1959, 144); — Це друга виробка [шахти]. Так. Ви вже пройшли розвілку (Досв., Вибр., 1959, 190).

8. *перех. і неперех.* Піддавати що-небудь якійсь дії (перев. з поверхні). Дочка.. мерщій за роботу береться. Чи пройшла рід мережки, чи не пройшла, гляне: мати й собі захиталася на гребені... (Мирний, I, 1949, 327); Проходити палубу шваброю; Пройти заготовку різцем; // Обробляти на певній ділянці ґрунт (про сільськогосподарські знаряддя, машини). Давно, давно тут не прохodzi лагу, Не сіялися зернові ніякі! (Нех., Чудесний сад, 1962, 61); Рало по лону землі борошною глибокою пройде (Зеров, Вибр., 1966, 212).

9. *перех.* Знайомитися з чим-небудь, вивчати щось. Хлопці проходять нові шкільні науки, читають більш серйозні книжки (Вас., I, 1959, 150); Товариші приносили

йому шкільні завдання, пояснювали, що проходили на уроках (Коз., Блискавка, 1962, 70); Небагато науки пройшов [Дмитро] — церковноприходську [школу] закінчив (Стельмах, II, 1962, 326); // Закріплювати набуті під час навчання знання на практиці. На базі заповідників [Академії наук УРСР] проходили виробничі практики студентів.. педагогічних інститутів (Вісник АН, 3, 1971, 32); // розм. Прослухувати курс навчання, забувати певних знань, навичок (в школі, інституті і т. ін.). Разом з кількома дітьми вона пройшла курси технічному мотористів (Собко, Нам спокій.. 1959, 114); * Образно. Навряд чи знайдеться на наших підприємств людина, яка б свого часу не проходила курсу робітничої науки під наглядом того чи іншого кадровика (Літ. газ., 16. XII 1960, 2).

◇ Проходити (пройти) шкільну життя дві життя.

10. *неперех.* Пізнавати на власному досвіді, переживати що-небудь, виконувати певну роботу, завдання і т. ін. Вступаючи в партію проходили кандидатський стаж (Статут КПРС, 1971, 10); Від червоноармійців пахло милом..: підрозділи насліді проходили санобробку (Тют., Вир, 1964, 489); Вертаєся співець, підіймаючись огору, до сонця, Муки некальні пройшовши, здобувши свою Єєрідку (Зеров, Вибр., 1966, 219); [М о л о д ш и й л і к а р:] Здається, нема навіть в немі таких катувань і тортур, крізь які б не пройшов цей знедолений Камо... (Лев., Драми., 1967, 13); Проходити військову службу; // Зазнавати на собі дії або впливу чого-небудь (про неживі предмети). Навіть в Алжирі присилають їй суди чубуки [винограду], і вони тут у неї проходять гарт (Гончар, Бригантіна, 1973, 18); Проходити цензуру.

◇ Проходити (пройти) через руки чи — опинитися у кого-небудь, піддаватися чиямсь втручанням, дії чогось. Він покличе його листом на побінок, тільки лист той мусить пройти перше через Антонініні руки (Коцюб., I, 1955, 409); Через руки Марка Вовка пройшла не одна кореспонденція, надіслана за кордон Герцену для опублікування в «Колоколе» (Рад. літ-во, 5, 1963, 140).

11. *неперех.* Іти, минати, певним чином протікати (про час, період, пору року). Сумно минали для неї ті дні короткі осінні, важко проходили ночі довіл — зимні (Мирний, IV, 1955, 77); Проходили тижні, складались у місяці (Ю. Янов., I, 1958, 60); Дитинство Сашкове проходило на березі — біля рибальської снасті (Смолич, V, 1959, 25); Кілька тижнів пройшло в незвичайній якійсь мовчанці (Хотк., I, 1966, 52); Пройшло кілька важких днів і ночей (Стельмах, I, 1962, 531); // *безос.*, із запереч. Не проходило й дня, щоб або Христа не завернула до Гали, або Галя не побігла до Христа (Мирний, I, 1949, 366); — Чому ж мені не даю звістки? — Ще не пройшло й дня, як прийшла вона у Переслава (П. Куліш, Вибр., 1969, 112); // Наближатися до кінця, закінчуватися. У кожній розмові швидко ніч проходить, Блідне місяць, гаснуть зорі, І сонечко сходить... (Л. Укр., I, 1951, 322); Проходила зима, така важка й кривава, І про весну шумів водою березоль (Сос., I, 1957, 290); Пройшло літо — не ходи в луг по каліму (Укр. присл., 1963, 237); Достатку і багатства пройшли златі літа (Зеров, Вибр., 1966, 119).

12. *неперех.* Відбуватися, здійснюватися, мати місце (про які-небудь події, явища і т. ін.). Одного разу Данькові довелося бути на великих червоноармійських зборах, що проходили якраз на тому місці, де колись відбувалися.. ярмарки (Гончар, II, 1959, 342); Сизе небо дихало грозою, що проходила десь (Тют., Вир, 1964, 201); Процес перетворення неживої енергії в живу.. проходить без втрати енергії (Знання., 1, 1969, 21); Напи-

шіть, як у вас пройшли свята (Л. Укр., V, 1956, 7); З великою урочистістю й теплою пройшло.. у 1951 р. святкування 80-річчя з дня народження Лесі Українки (Рильський, IX, 1962, 115); Цього року з грішми і сіва пройшла легше (Головко, II, 1957, 390); // Завершуватися, припинятися. Пройшли життя; скінчилася і овоация (Мирний, III, 1954, 255); — Цей день пересидіти треба в хаті, поки оця вся гулять пройде (Хотк., I, 1966, 103); // Переставати мучити, тривожити кого-небудь; припинятися (про хворобу). У Оксани екзама пройшла, у Дорі проходить (Л. Укр., V, 1956, 17); Була ця Наталя звора на злотуху, у неї не проходили чиряка на скронях і поплід вухами (Чаб., Катюша, 1960, 89); — Подряпалася? — Да. — Замаж трапляним соком, вона пройде (Тют., Вир, 1964, 231); // розм. Минати без погань, небажаних наслідків; минатися. Гулялка на босу ногу не проходила жарно. В нашу хатину частенько газирал ангел смерті (Ков., Кутя., 1960, 6); Думка: умиюся холодною водою, розітруся, розіжмуся, то воно, може, й пройде... може, таки й поїду (Мирний, IV, 1955, 354).

◇ Даром не пройде див. даром.

13. *тільки дов.*, *неперех.* Спливти по воді під час льодоходу (про кригу). Скресла крига, пройшла. Шумить Дніпро (Вовчок, I, 1955, 91).

14. *неперех.*, *розм.* Просякати чим-небудь. Вигляд у мене дійсно страшний: зарослий бородами, перев'язка на руці пройшла кров'ю (Ю. Янов., I, 1954, 71); * Образно. Ужлася [Чайчиха] на гарчу житню постіль малечу, щоб їхні тільки пройшли розімлілим духом наших (Стельмах, I, 1962, 210).

ПРОХОДИТИ див. проходжувати.

ПРОХОДИТИСЯ¹, *тьєся, недок.* Пас. до проходять 3, 6—8. Будівництво шахти заичайно починається так. Спочатку встановлюється тимчасовий копер, проходиться ствол (Роб. газ., 3. VII 1965, 2).

ПРОХОДИТИСЯ² див. проходжуватися.

ПРОХОДИТИСЯ див. проходжуватися.

ПРОХОДКА, *ж. 1. спец.* Дія за знач. проходити 7. Потужні потоки гарячого повітря кришать мінерал і скидають його в рудоспуск на свердловині, що утворилася під час проходки (Знання., 9, 1971, 7); Пройдено вже ствол і почато проходку головного штрека (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 30).

2. *розм.* Те саме, що прогулянка. Михайла Андрійовича не було, ходив у проходку (Вовчок, VI, 1956, 352); В проходку ходять, як папи, по центральній вулиці містечка дічата в рясних стрічках (Гончар, III, 1959, 331).

ПРОХОДОМ, *присл.*, *розм.* По дорозі, мимохідь. Тут би вони й стали його розпитувати, чи тут проходом, чи постоем? (Кв.-Осн., II, 1956, 17); — Може, вони [козаки] в інше місце, та тільки проходом пройшли через Князівку? (Головко, II, 1957, 295).

ПРОХОЖАЛИЙ див. проходжаний.

ПРОХОЖИЙ, *а, е. 1.* Який іде куди-небудь повз когось, щось. [С т е х а:] Тут, тут його дождатиму!.. Він скоро повинен бути: чула я сама, як розказував якийсь прохожий чоловік, що обмикув Андрія по цей бік Миргорода... (Кроп., I, 1958, 482); Зичилися в Семеновій хаті така сварня, що прохожі люди приєствали й слухали (Марг., Тв., 1954, 106); Питає Павло в прохожого чоловіка: — Це Троїнівка? (Тют., Вир, 1964, 285).

2. *у знач. ім. проходжій, жого, ч.; проходжа, жой, ж.* Людина, яка йде куди-небудь повз когось, щось. Яблуни, груші, черешні.. схилялись над тротуаром, зачіпаючи прохожих за голови (Н.-Лев., I, 1956, 348); Прохожі під парасолями йшли спільно кожний у свій

бік (Фр., VI, 1951, 169); Він одразу помітив відлиги середнього на зріст чоловіка.. Прохожий ішов повільно, часом навіть зупинявся (Тулуб, В степу..., 1964, 42).

ПРОХОЛОДА, я, ж. Свіжість у повітрі, легкий холодок, що освіжає, бадьорить. Стало тепло по садочках. Тухо пил сідас, і село у прохолоді Ніби оживає (П. Куліш, Вибр., 1969, 399); Сходило сонце. По застиглих від нічної прохолоди горбах переливалися білим морем вірські тумани (Хотк., II, 1966, 148); Низько поотислася долиною туман, з лісу повіяло прохолодою (Степмах, II, 1962, 359); * Образно. Як це приємно — спитілау Скинуть сорочку — і з ходу Лить на розпарене тіло Відер дзвінку прохолоду! (Гірник, Сонце..., 1958, 43); // Прохолодне місце, затінок (у 1 знач.). Сонце повернуло геть з полудня і страшенно пекло.. У садку, в прохолоді — і то було душно-жасно (Мирний, III, 1954, 157); Ой, тополі край дороги Каичуть в прохолоду! (Шпак, Вибр., 1952, 80).

Для прохолоди — щоб прохолодитися (у 1 знач.), освіжитися. Найляши нам кілька фір та захопивши для прохолоди компанії відер два пива, рушиє [отець Кантемір] із нами (Сам., II, 1958, 398).

ПРОХОЛОДЖАТИ див. прохолоджувати.

ПРОХОЛОДЖАТИСЯ див. прохолоджуватися.

ПРОХОЛОДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. прохолодити, прохолоджувати, прохолоджати та дія і стан за знач. прохолодитися, прохолоджуватися, прохолоджатися.

ПРОХОЛОДЖУВАТИ, ую, уеш і рідше **ПРОХОЛОДЖАТИ**, аю, аєш, недок., **ПРОХОЛОДИТИ**, джу, дїш, док., перек. 1. Освіжати прохолодою або холодом. Прохолоджує [дячиха] пилу лопушиною, неначе і справді яка пані (Н.-Лев., II, 1956, 15); Вітер прохолоджує розпалене обличчя на якусь мить (Кучер, Чорноморці, 1956, 127); Голова наче у вогні горіла, і вечірній мороз не прохолоджує її (Мирний, III, 1954, 56); — Дош прохолоди нас усіх, — обзиває доктор Роттер (Коб., III, 1956, 253); Свіжий повіє повітря прохолоди його трохи (Круш., Буденний хліб..., 1960, 93); // Робити холодним, холоднішим. * Образно. Небо, як звичайно, — серпне його трохи прохолодило, але синій блиск іще салить очі (Ю. Янов., II, 1954, 180); // перек. Зменшувати, послаблювати силу вияву чий-небудь почуттів, поривань (перек. про холод, прохолодне повітря); вгамовувати. — Поміжусь; і вас забулю, і сам пропаду!.. Однаково! — думав я.. І вже холодна ніч не прохолодила мене, а додала тільки жаги... (Коцюб., I, 1955, 145); // безос. [В а р в а:] Вийдіть! Там вас трохи прохолодить, тоді повернетесь у хату. Але тепер — вийдіть! (Галан, I, 1960, 484).

2. с. г. Піддавати охолодженню, щоб підняти схожість. Прохолодити наслідки.

ПРОХОЛОДЖУВАТИСЯ, уюся, уешся і рідше **ПРОХОЛОДЖАТИСЯ**, аюся, аєшся, недок., **ПРОХОЛОДИТИСЯ**, джуся, дїшся, док. 1. Освіжатися прохолодою, холодом. По обіді сиділи в садочку. Прохолоджувалися (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 328); Забриши далеко від берега, непорушно стоїть [жорова] серед чистої морської синяви. Спека, мабуть, загнала її туди, і вона стоїть собі, прохолоджується у воді по череву (Гончар, Тронка, 1963, 229); Заявив [чоловік], що його щось заболіла голова, отже, він піде на свіже повітря, трохи прохолодиться (Хотк., Добвш, 1965, 26); Проблакували з півгодини по своїй кімнаті.. Сажно вирішила вийти в сад прохолодитися (Смолч, I, 1958, 77); // Випити прохолодного напою. [А н н а (до д. Жуана, подаючи лимонад):] Бажаєте прохолодитися, може? (Л. Укр., III, 1952, 351).

2. тільки недок., розм. Проводити час у розвагах,

уникати серйозних занять. Любий Миша!.. Що ж ти тепер робиш, чи в математикі затопишся, чи по Києві прохолоджуєшся..? (Л. Укр., V, 1956, 17).

3. тільки док., розм. Те саме, що простудитися. Гуляючи весілля, прохолодилася [Одарка] та все бузи та й бузи! до самої пилупітки, а там і преставилася (Мирний, I, 1954, 61).

4. тільки недок. Пас. до прохолоджувати, прохолоджати.

ПРОХОЛОДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до прохолоджувати. Прохолоджуючий вітерець.

ПРОХОЛОДИТИ див. прохолоджувати.

ПРОХОЛОДИТИСЯ див. прохолоджуватися.

ПРОХОЛОДНИЙ, а, е. 1. Помірно холодний, свіжий (про вітер, повітря, воду). Дерева.. тихо шепотіли на прохолодному вітрі (Збан., Сеспель, 1961, 393); Він дивився на Аркадія Павловича, що стояв в натільній сорочці з засуканими рукавами і хлюпав чистою прохолодну воду собі в обличчя (Шиян, Баланда, 1957, 212); // Не жаркий і не холодний (про пору року, день і т. ін.). Осінь стояла ясна, прохолодна (Вас., II, 1959, 310); — День сьогодні прохолодний. В таку погоду риба добре клює (Тулуб, В степу..., 1964, 132); // В якому відчувається свіжість, прохолода (про приміщення, місцевість і т. ін.). Моя товаришка.. Заходить в школу кам'яну, і прохолодну, й затишну (Бичко, Вогнище, 1959, 172); Озиралася [Марія], спускаючись у широку прохолодну долину (Ле, Клен. лист, 1960, 35).

2. перек., розм. Байдушкий (про ставлення, погляд і т. ін.). На протязу прохолодному ставленню до нас [кіногрупи] місцевого ліспрогоспу, саперна війська частина виявила нам величезну увагу і дружбу (Довж., II, 1960, 121).

ПРОХОЛОДНИЙ, а, е. Який прохолоджує, освіжає (перек. про напої); // у знач. ім. прохолодне, нбо, с. Напій, що прохолоджує, освіжає.

ПРОХОЛОДНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. прохолодний.

ПРОХОЛОДНО. Присл. до прохолодний; // у знач. присудк. сл. Хата як квітник. Чисто, ясно, прохолодно (Барв., Опов., 1902, 122); Вершинки поїхали лісом. Тут було прохолодно (Тют., Впр, 1964, 336).

ПРОХОЛОДЬ, і, ж., поет. Те саме, що проходба. Вієш, повіє світло-ніжна й свіжа.. прохолодь з мостів (Ус., Дорогами., 1951, 72).

ПРОХОЛОДИЙ, а, е. Який прохолодує. Він допив прохолодий чай і відставив склянку (Головко, II, 1957, 449); Батько, заклавши руки за спину, стояв коло прохолодої печі (Перв., Невигадане життя, 1958, 121); Димком припаде прохолоде Вечірне повітря (Дор., Літа., 1957, 22); * Образно. На обрії димка, закурена хмара Запоною пада на синь прохолоду (Бажан, II, 1947, 176).

ПРОХОЛОДУТИ і рідко **ПРОХОЛОТИ**, бну, бнеш; мн. ч. прохолоднує, нула, ло і прохолоб, лбла, ло; док. Те саме, що охолоднути 1.2. — Жана, твій борц прохолодне... (Коцюб., II, 1955, 385); Відкалася [Аксинья], що перестойте печеня й прохолодуть пухкі недільні пиріжки (Тулуб, В степу..., 1964, 415); Бій триєв з самого ранку, вже кілька годин. Гармати не встигали прохолоднути (Смїл., Пов. і онов., 1949, 269); В хаті, певно, вранці топилоса, та од печі віє зимою, вона давню прохолода (Мас., Під небом..., 1961, 30); Пробігавши по садку, трохи прохолола [Прокоповичка] й застопилася (Н.-Лев., III, 1956, 65).

◇ І (в) слід прохолобнує (прохолоб) див. слід!; Пристрасті прохолобнує див. пристрасть; Прохолобо (прохолобне) серце див. серце.

ПРОХОЛОТИ див. прохолоднути.

ПРОХОПІТИ *див.* прохоплювати.

ПРОХОПІТИСЯ *див.* прохоплюватися.

ПРОХОПЛЮВАТИ, ює, *недок.*, **ПРОХОПІТИ**, х-пить; *мн.* прохоплять; *док.*, *перех.*, *розм.* Пронизувати, проймати (про холод, сирість і т. ін.). Холод прохоплює до кісток (Тулуб, Людолови, II, 1957, 158); Холодний проляг крапків прохолопо одежу (Ю. Янов., II, 1954, 39); // Охоплювати кого-небудь, викликаючи біль, страждання тощо (про відчуття, почуття і т. ін.). Всі почуття її на мить замерли, отупіли, щоб по хвилині заляккості прохопити всю її істоту непереносно гострим болем (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452).

ПРОХОПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОХОПІТИСЯ**, хоплібся, хопішся; *мн.* прохопляться; *док.*, *розм.* 1. Те саме, що проговбрюватися. Тато весь час повертався думками до нас... інколи кілька слова мн прохоплювався про тушу за рідним двором (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 36); — Ну та й гарна ж оця Тодоза! — не етерніє і якось несамотіть прохопілися бремля (Н.-Лев., VII, 1966, 105); Наталя не прохопілася жодним словом докору, але чоловік знає — вона дуже образилась (Вол., Озеро..., 1959, 143); // Вставляти своє слово, фразу серед загальної розмови, вигуків і т. ін. Іванов... заговорив зовсім спокійно, коли, нарешті, стала змога прохопитись крізь загальні вигукки (Смолич, Мир..., 1958, 221).

2. Пробиратися куди-небудь (перев. швидко або непомітно для когось). Для того, щоб потрапити в бойові порядки, треба було прохоплюватися по голому снігові, обернутому до противника (Гончар, III, 1959, 401); В Сашка була тепер тільки одна мета — прохопитись! Прохопитись мимо батька по вузькій стежці (Смолич, Світанок..., 1953, 17); Загнані в річку недобитки шляхти прохопілися до свого берега й скоріше заховались за валями (Кач., Вибр., 1953, 56).

3. *перех.* З'являтися де-небудь, на фоні чогось. Де-неде по лісах уже прохоплювалося перше полум'я осіннього багряння (Гончар, III, 1959, 91); // Часом чулися серед інших звуків. На тому боці [річки] лунала після і коли-неколи прохоплювалися звуки гармонії (Ткач, Плем'я..., 1961, 216); У її голосі зверху прохопілися нотки роздратування (Гур., Життя..., 1954, 330); // Раптово, несподівано вприватися у кого-небудь (про фразу, вигук, запитання). — Жабі! — жалібно прохопилося у мене, і я жагує припає устами до її рук (Досв., Вибр., 1959, 37); Останнє запитання в неї прохопилося, можливо, ненароком (Гур., Друзі..., 1959, 101).

4. *рідко.* Те саме, що прокидатися. П'ятилітній хлопчина прохопівся з твердого сну (Ков., Тв., 1958, 79).

ПРОХОРІТИ, ію, ієш і **ПРОХОРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *діал.* Прохорівити.

ПРОХРИПІТИ, плію, піш, *док.* 1. *неперех.* Док. до хрипіння. Дзвоник прохрипів... То був знак, що надходить чужий мужчина (Копюб., I, 1955, 287); Великий годивник у дерев'яній оправі прохрипів, потім, немов вагаючись, пробив дванадцятку (Зар., Світло, 1961, 95); Десь прохрипів вірський ведмедик, потягаючись після сну (Досв., Гюлле, 1961, 147).

2. *перех.* Промовити що-небудь хрипким голосом. Василь... прохрипів ледве чути: — Водиці, водиці! (Фр., I, 1955, 175); — Не будемо ворогами, — прохрипів глухо Антонас (Ірчан, II, 1958, 303).

3. *неперех.* Хрипіння якийсь час. Застудився і прохрипів цілий тиждень.

ПРОХРОМІТИ *див.* прохромлювати.

ПРОХРОМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОХРОМІТИ**, хромлію, хроміши; *мн.* прохромлять; *док.*, *перех.*, *діал.* Прохромлювати. Це ж як гарно, коли в зброя... — одне тобі рубає, друге стріляє, третє, як

на плакати, по семеро всяких ворогів так наскрізь прохромлює, що вони тільки ногами дригають (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 20); Мина [бичок] хоче віда прохромить рогами (Довж., Зач. Десна, 1957, 482); * Образно. Сонце било в мокру землю, і там, де поченилися краплі дощу, — вони блискалки іскрами, немов промені сонця прохроміли землею (Ю. Янов., Мир, 1956, 6).

ПРОХРОНОМЕТРОВАНІЙ, а, е, *спец.* Діспр. пас. *мін.* ч. до прохронометрувати.

ПРОХРОНОМЕТРУВАТИ, ую, уєш, *перех.*, *спец.* Док. до хронометрувати. Радянські бджолознавці старанно прохронометрували у скляному вулику робочий день матки (Бджоли, 1955, 38).

ПРОХРОПІТИ, плію, піш; *мн.* прохроплять; і **ПРОХРОПІТИ**, п'ю, п'єш, *док.* 1. Док. до хропіння, хропіння. Хворий прохропів і замоє.

2. Хропіння, хропіння якийсь час.

ПРОХРОПІТИ *див.* прохропіння.

ПРОХРУСТІТИ, тить, *док.* 1. Док. до хрустіння. Прохрустіла суха гілочка.

2. Хрустіння якийсь час.

ПРОХРУЩАТИ, щить, *док.* 1. Док. до хрущіння. Прохрущав хворост під ногами.

2. Хрущати якийсь час.

ПРОХУКАТИ *див.* прохукувати.

ПРОХУКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОХУКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Хукаючи, утворювати проталинку на замерзлій шибці. В такі [зимові] дні я нікуди не виходив, прохукував на шибці маленьку щілину й дивився на високі кучугури снігу (М. Ол., Чувш..., 1959, 85); Ізав [Артем] до військомату трамваєм. Віна замурована морозом, намагався прохукати хоч би щілину — не вийшло (Підс., Віч-на-віч, 1962, 148).

ПРОХУКОТІТИ, тить, *док.*, *розм.* 1. Док. до хуркотіння. Звилася з оковів ракета, прохуркотіла над ними, потріскуючи й розсипаючи сніпучі бризки (Кучер, Чорноморці, 1948, 146).

2. Хуркотіння якийсь час.

ПРОХУРЧАТИ, чить, *док.*, *розм.* 1. Док. до хурчання. Звук рушничного пострілу прохурчав над водою... (Досв., Гюлле, 1961, 145); Вгорі прохурчала холодини крильми пташка (Гуц., Скупана..., 1965, 261); Щастя, що дівчина принула голову і осколки від гранати тільки прохурчали над нею (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 187).

2. Хурчати якийсь час.

ПРОЦВІНДРИТИ *див.* процвіндрювати.

ПРОЦВІНДРИВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЦВІНДРИТИ**, рю, рєш, *док.*, *перех.*, *фам.* Те саме, що процвіндрювати. Так він-то..., чуючи про се, як той [Тимоха] п'є, гуляє, гроші процвіндрює... старому Манусі й розказав (Кв.-Осн., II, 1956, 257); [П а в л е н к о:] Краще нехай вірші пише [хлопець], ніж батьківські гроші процвіндрює (Крот., Вибр., 1959, 472); [С е к л п т а:] Я знала небжличка. О, в нього водилася копійчина, якщо не процвіндрюли! (Стар., Вибр., 1959, 621); Демидів дід мав землю, мав кріпаків. Усе те він процвіндрює, прогуляв у божеств'яних орґлях (Гр., II, 1963, 18).

ПРОЦВІСТИ *див.* процвітати.

ПРОЦВІТАНИЙ, а, є, *поет.* Те саме, що розцвічений. Ой, із горда із Трапезонта виступала галера, Трьома цвітами процвітана, мальована (Укр. думи..., 1955, 39); Три місяці пробігло, мов кораблі веселі в морі — всіма цвітами процвітані, добрим скарбом переповнені (Гуц., II, 1957, 59); Блискуче коло дам... Всіма веселими процвітане цвітами, Стояло на горбі (Рильський, II, 1956, 15).

ПРОЦВІТАННЯ, я, с. Дія за знач. процвітати 1, 2. Пісніх троянд процвітанья яскраве осінь віщує

(Л. Укр., I, 1951, 200); Ясно й сіпому, що коли підприємство набирав нових робітників, то це говорить не про занепад, а навпаки — про його процвітання (Вільде, Сестря., 1958, 149); Комуністичний достаток матеріальних і духовних благ буде досягнутий тільки на основі економічного процвітання, дальшого підвищення продуктивності праці (Ком. Укр., 8, 1964, 8).

ПРОЦВІТАТИ, аю, аеш, недок., **ПРОЦВІСТИ**, іту, ітеш, док. 1. розм. Розквітати або викриватися квітами; цвісти. — Скажи ж мені праду, Зелена діброво, Що найраніше [найраніше] в світі процвітає: А чи василечки, А чи барвіночок, А чи тая повененька рожка? (Укр. нар. пісні, I, 1964, 32); Не сон-трава Вночі процвітає, То дівчина з калиною Плаче, розмоває (Шевч., II, 1963, 12); Серед кущів на вогкій землі процвітає шафран (Коцюб., III, 1956, 137); Між камінних мурів за шпалетом Округаєт ядлув тёмний куц процвієт (Зеров. Вибр., 1966, 33); Щедрі, родючі землі, над якими раз у раз висіла загроза посухи, заселяються і процвітають (Рильський, III, 1956, 27); * Образно. В серці розкішно цвіте-процвітає Золотиста квітка-надія (Л. Укр., I, 1951, 51); У шибках процвітає цілий річ цвікаві очей — синіх, сірих, карих... (Вас., II, 1959, 85); // Відлітається яскравою барвою на фоні чого-небудь. Подаль од ліжка Павлютиха процвітає, червоновида... поважна (Вовчок, VI, 1956, 221).

2. перев. недок. Успішно розвиватися, маючи сприятливі умови для розвитку, розквіту. Ремесло Хайма процвітало під справною рукою Невелічкого (Фр., VIII, 1952, 289); Трудячі України не пошкодують сил, щоб процвітала й зміцніла наша Батьківщина (Ком. Укр., 5, 1967, 11); Пристосовуючись до умов існування, шляхом природного добору дрібних мутацій, окремі види тварин чи рослин процвітали й швидко розмножувались (Знання., 4, 1968, 6); Житть. Боротись. Знемагати. Підійматись. Далі йти. Щоб могло життя багате Процвісти (Шер., Дорога., 1957, 11); // розм. Жити щасливо, в достатку, в славі тощо. — Козакуйте ж, процвітайте, Та й нам слави уділяйте (П. Куліш, Вибр., 1969, 347).

3. тільки док. Цвісти якійсь час.

ПРОЦВІТАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до процвітати 1, 2. Створення, поряд з могутнього промисловістю, процвітаючого, всебічно розвинутого і високопродуктивного сільського господарства — обов'язкова умова побудови комунізму (Програма КПРС, 1961, 66); Порт-Рояль — один з молодих і найбільш ділових портів Америки з безліччю торгових складів і крамниць, а процвітаючими купцями (Знання., 3, 1967, 10).

ПРОЦЕДУРА, н, ж. 1. Офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь. При вислухованні підсудних і свідків держався він дуже стримано, питань майже зовсім не задавав, а лише пильнував формального боку процедури (Фр., VI, 1951, 268); Процедура формального опитування закінчилася (Сміл., Сад, 1952, 226); Ми не встигли побачити процедури спускання брига на воду (Ю. Янов., II, 1958, 149); Дипломатична процедура; // розм. Ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь. За годину нова партія проробила процедуру з ланцюг та з передозванням, і поді всієї комуністичної поведи до ідальні (Мик., II, 1957, 440); По-різному минатице цей день у людей..., а у Тоні він мине за не зовсім звичайною процедурою: купас з чабанами овець (Гончар, Тропка, 1963, 318).

2. Лікувальний захід, перев. призначений лікарем. Роблять вприскування йодоформу. Се процедура довага (Л. Укр., V, 1956, 195); Остогидло мені вже оце госпітальне ліжко, оці процедури та режими (Гончар, III,

1959, 296); Морські купання — дуже сильна кліматична процедура, тому використовувати її потрібно обережно (Наука., 1, 1973, 10).

ПРОЦЕДУРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до процедура 1. — Президію зборів треба обрати! — гукнув хтось із натовпу.. Процедурні справи вирішили порівняно швидко (Головко, А. Гармаш, 1971, 480).

2. Прикм. до процедура 2. Процедурний листок; // Признач. для виконання процедур. Його тільки-но привели з процедурної кімнати після повторного промивання шлунок (Гапек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 64); Процедурний кабінет; // у знач. ім. процедурна, ной, ж. Кабінет, в якому приймають процедури.

ПРОЦЕНТ, а, ч. 1. Сотя частка числа, яке приймається за ціле, за одиницю (позначається знаком %); // Кількість кого-, чого-небудь, що вмірюється у сотих частках чогось, прийнятого за одиницю. Вступні внески беруться при вступі в кандидати в члени партії у розмірі двох процентів місячного заробітку (Статут КПРС, 1971, 30); [Б а к л а ж а н е н к о:] Про себе можу сказати, що я догнав Полю Орленко по всіх показниках і виконую план на 247 процентів (Мик., I, 1957, 484); Вода у Нашому була погана. У піщаних частині міста вона мала надто великий процент кальцію і через це була майже непридатна для кухні (Вільде, Сестря., 1958, 516); — Багато обмороженя? — Процент невеликий, однак с... (Гончар, II, 1959, 424).

◇ На [всі] сто процентів — цілком, повністю.

2. перев. мн. Доход, який одержують на кожні сто грошових одиниць капіталу або грошової суми, покладеної у банк або ощадну касу. — Ця баба мала н'ять ощадних книжок і явраз, коли я прийшов.. відвідати її, одержала проценти (Гапек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 322); // Плата, яку кредитор одержує від позичальника за користування наданими йому коштами. [Х р а п к о:] Коли хоч, дам ти гроші. Звісно, вже процент мені заплатите (Миришій, V, 1955, 169); — Ти мій процент знаєш? — Ні, ще не доводилось позичати у вас (Стельмах, I, 1962, 311).

Позичати (позичити) під (за, на) проценти (процент) — брати або давати гроші в борг, домовляючись про певну суму як плату за користування наданими коштами. Вона позичила десять тисяч одному.. панові за чималі проценти (Н. Лев., VI, 1966, 11).

3. Винагорода, що нараховується залежно від обороту, доходу. Працювати на процентах.

ПРОЦЕНТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до процент 1; // Виражений у процентах. Процентне обчислення; Процентне відношення.

2. Прикм. до процент 2, 3. Процентні нарахування; // Який привносить процент, проценти. Процентні папери.

ПРОЦЕНТУВАТИ, аю, ашо, недок. і док., перет. Обчислювати, нараховувати проценти.

ПРОЦЕС, у, ч. 1. Послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь. Процеси соціалістичної революції і соціалістичного будівництва ґрунтуються на раді головних закономірностей, властивих усім країнам, що стають на шлях соціалізму (Програма КПРС, 1961, 18); Виноград уже досягав. Цілий день, під палючим серпневим сонцем, поволі ішов таємний процес наливання ягід (Коцюб., I, 1955, 278); Ми з Наталкою пішли додому, і всю дорогу вона мовчала. Якийсь процес відбувався в її маленькій душі (Ю. Янов., I, 1954, 24); // Сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку. Кіно вимагає величезної працелюбності і працелюбності не тільки на зйомці,

а в усюму.. процесі створення картини (Довж., I, 1958, 21); Вся сукупність дій і заходів, які провадяться над металом з моменту його надходження до складу і до одержання з нього готового виробу, називається виробничим процесом (Технол. різального інстр., 1959, 8); Комуністичне виховання молоді — це всебічний процес і, звичайно, не короткочасна кампанія, а генеральна лінія в роботі комсомолу (Ком. Укр., 11, 1965, 25).

У (в) процесі чого — під час чого-небудь, у ході чогось. В процесі роботи рамки поеми [«Пан Тадеуш» А. Міцкевича] незмірно розсунулись, чільне місце посіла трагіко-героїчна історія ксьондза Робака (Рильський, III, 1956, 310); Звичайно норми ГПО здають у процесі побуових занять або під час спортивних змагань (Фіз. гнхов., 1954, 7).

2. Активний розвиток хвороби. Мені в Швейцарії лікарі казали, що мені дуже мало бракує до цілковитого видужання, що вже той процес катаральний, який був, минує (Л. Укр., V, 1956, 415); Хірургічна допомога подавалася тільки при гнійних запальних процесах підшкірної клітковини (Матеріал. охор. здоров'я..., 1957, 362).

3. Розгляд судової справи; сама судово справа. Розповіді [Потурайчин] Славакові докладно цілий свій процес, говорить навіть про сумні наслідки свого засуду (Март., Тв., 1954, 367); — На сутяжницьких ділах я мало розуміюся, але знаю, що час обміну землі давно минув. Тому пан і не виграв процесу, коли вперше судився (Стельмах, I, 1962, 351); Гласність, унієність і безпосередність судового процесу роблять самий розгляд справ у суді засобом виховання, громадського впливу на порушників закону (Рад. суд., 1951, 52); // Визначений законом порядок діяльності слідчих і судових органів при розгляді судових справ певного роду. Кримінальний процес.

ПРОЦЕСІЯ, і, ж. Урочистий багатолюдний похід, часто пов'язаний із весіллям, святом, похороном і т. ін. Рушила процесія, висипав народ із храму (Л. Янов., I, 1959, 275); Погостившись у молодій, весілля процесія рушила до хати молодого, батьки якого жили майже по сусідству (Томч., Жменяки, 1964, 98); Набалазмоване тіло царя возили на спеціальній колісниці по всіх підвладних йому племенах. Кожне плем'я приїждувалося до траурної процесії, пролягаючи при цьому всі вирази скорботи (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 160); *Образно. Перед очима в нього проходили цілі процесії років і видів (Загреб., Шеніт, 1966, 229); * У порівн. Усі йшли, нахиливши голови, безмовно, наче похоронна процесія (Тют., Вир, 1964, 462).

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до процесу (у 3 знач.). У судову камеру не заходили, бо Петро Петрович не думав показувати [губернаторові] суду процесуального, а тільки скорий (Сам., II, 1958, 235); Всякий судовий процес за своїми процесуальними нормами вимагає, щоб підсудний мав оборону (Смолич, Після війни, 1947, 34); Разом з Цивільним кодексом друга сестя Верховної Ради Української РСР шостого скликання прийняла Цивільний процесуальний кодекс республіки (Наука..., 1, 1964, 35).

ПРОЦЕСУВАТИСЯ, юся, уся, недок., діал. Судитися. Як процесувався Іван з паном, то пан забув утопити Івана у Пруті (Укр. казки, легенди..., 1957, 441); — Решту [мастку] опікун в Трускавці загарає, маючи якісь претензії. Процесується з ним, як точеш (Фр., VI, 1951, 257).

ПРОЦІНДРИТИ див. проціднювати.
ПРОЦІНДРОВАТИ, юю, юєш, недок., ПРОЦІНДРИТИ, рю, рят, док., перек., фам. Витрачати на щонебудь марно (звичайно гроші, майно). — Хіба йому

потрібна така дружина, як я? Йому потрібна доярка, .. а не оранжерейна дівиця, яка стежить за модами і проціднює свою платню на театральні бієти (Добр., Тече річка..., 1961, 148); Я думаю: «Що тут робить на світі?» Взяв та й проціднює гарненько ті гроші, що треба було заплатити за аркуш надрукованого паперу (Шевч., I, 1963, 143); Спочатку її доглядала баба, яка записалася сироті в далекі родички й геть проціднювала все її добро (Ю. Янов., Мир, 1956, 68).

ПРОЦІТОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до проціднувати. Процитоване місце з листа.. становить подвійний інтерес (Укр. літ. критика..., 1959, 356).

ПРОЦІТУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Навести цитату з якого-небудь твору, чийсь вислів. Серед «Тюремних сонетів» Франка.. є один, який особливо хочеться процитувати (Рильський, IX, 1962, 35); Дозволь уризок навести, дозволь мені процитувати сердечні мілодо слова... (Гонч., Вибр., 1959, 355); Зовні єпископ — вілєння благодєстє. Він ні кроку не зробиє, щоб не процитувати щось з євангельського тексту (Укр. літ., 9, 1957, 269).

ПРОЦІДЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до процідіти. Приношу раз молочко в татуну, а Грицько.. забрав з рук просто і не проціджене.. н'є (Ле, Мої листи, 1945, 71); Обійшовши машину, відчинив [юнак] дверцята праворуч. Почулося іронічне, проціджене кризь зуби: — Прошу-сі! (Речм., Твій побратим, 1962, 20).

2. у знач. прикм. Який процідився (у 1 знач.) кризь щонебудь. Маркушевський став посеред кімнати, червоное світло, проціджене кризь порт'єри, забарело в кришавий колір його точене, смагляє обличчя (Ю. Бєдєк, Альма матер, 1964, 34).

ПРОЦІДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. проціджувати 1 та дія за знач. проціджуватися. Воду можна очистити від каламуті проціджуванням або фільтруванням (Уроки.. хіміка, 1956, 77).

ПРОЦІДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., ПРОЦІДІТИ, ціджу, цідиш, док., перек. 1. Пропускати, цідити кризь щонебудь для очищення (перев. рідину). — Беруть йоржіє, відварюють. Потім починають їх проціджувати й вичавлювати (Довж., I, 1958, 423); Готовий бульйон проціджують (Укр. страви, 1957, 88); Треба зарані все наготувати, та й доглядати, щоб до ладу було. Зечора цід процідити, до світу учинити, щоб на ранок все готове було... (Мирний, III, 1954, 250); Як заждиє, процідила [Марія] частину молока в єлєчки, а частину в горщик, щоб спарити на снідання (Вільде, Трояндя..., 1961, 292); Перед фарбуванням рочин снід процідити через чисту полотняну ганчірочку або складену в два — три рази марлю (Гурток «Умілі руки..», 1955, 68); * Образно. Я йду до музею історії юнацького руху. Уважно, відділ за відділом проціджую очима, перевертая в голові сторінки славної історії (Епік, Тв., 1958, 370); Цензура дозволила Швейцекі видати тільки ті твори, що вже друкувалися, та й то добре їх процідивши (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 558); // Пропускати через вузький отвір, щілину і т. ін. Поривний вітер задирає сніг проти шерсті, куйовдив, вихриє,.. проціджуєєє через віконні щілини в холодні квартири (Збан., Сесельє, 1961, 284); Молода розгубилася, похнюпилася, жалєсно в'їями заклапала, от-от мало кризь них сльози не процідить (Стельмах, I, 1962, 60).

2. часто із сл. кризь з у б н, перек. Вимовляти повільно, неввиразно або знехотя. — Приїзнились, приїзнились, пора, хлопці, в лєс. — занепокоєно проціджує [Гнат] кризь загуєні євє і бороду некапанні слова (Стельмах, I, 1962, 70); Вчителька подивилася на мене так прикро. — А нам тепер жалування прибавили, —

процідила крізь зуби (Тесл., 3 книги життя, 1949, 86); — *Прозодь, проходь*, — злобно процідив Гонченко, ніби боявся підпустити Коропова до себе (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 151).

ПРОЦІДЖУВАТИСЯ, утється, *недок.*, **ПРОЦІДИТИСЯ**, підітється, *док.* 1. Проходити, підітяться крізь щонебудь (перев. про рідну). *Бадьоро потекли ручайки балками, проціджувалися струмочки під торішне соняшникове коріння* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 288); *Молоко вже процідилося*; // *Проникати, проходити куди-небудь* (часто через вузький отвір, щілину і т. ін.). *Обоє [чоловіків] курили. Дим сотоває кльцями, проціджуютьчесь у відчинене вікно* (Гуд., Скупана., 1965, 77); *Жоате проміння процідилося в хату і освітло бліде обличчя Андрія* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 813).

2. тільки *недок.* Пас. до проціджувати 1.

ПРОЦІДИТИ *див.* проціджувати.

ПРОЦІДИТИСЯ *див.* проціджуватися.

ПРОЦІЛЮВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **ПРОЦІЛЮВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Цілюючи, порушувати цілісність чого-небудь. [Я в д о х а]: *Та годі-бо, ще й цоку процілуєте, буде дірка* (Кроп., II, 1958, 362); * *Образно. На шибці ясніє цятка. Щось гаряче, щось золоте продирав, прогрівав в замуреної шибці дірочки, процілує* (Вас., II, 1959, 213).

2. тільки *док.* Цілювати якийсь час.

ПРОЦІЛЮВАТИ *див.* процілювати.

ПРОЦОКАТИ, аю, аеш, *док.*, *розм.* 1. Док. до цокати. *Вже й ноги останнього коня процокали через місток* (Ю. Янов., I, 1958, 141); *По коридору процокали підковами чийсь боти; потім цокання стило біля дверей кімнати* (Загреб., Європа 45, 1959, 42).

2. Цокати якийсь час.

ПРОЦОКОТАТИ *див.* процокотіти.

ПРОЦОКОТІТИ, очу, отіш і **ПРОЦОКОТАТИ**, очу, бчеш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Док. до цокотіти, цокотіти. *Шура процокотіла каблучками по сідлицях* (М. Ол., Леся, 1960, 132); *В тихім шумі трав процокотіли десь бандитів коні* (Сос., Солов. далі, 1957, 34); *Прецокотіли підкови по двістерському мосту* (Хвжнйк, Д. Галицький, 1958, 244).

2. *перех.* Промовити, цокочучи зубами. — *І чого б я ото бівав так довог, простудитись захотіло* — *Та нічого не буде, я згиклий*, — процокотів зубами із-за коми на Василько (Цюпа, Грозя..., 1961, 84); // *Промовити швидко і дзвінко.*

3. *неперех.* Цокотіти якийсь час.

ПРОЧАНИН, а, ч., *заст.* Богомолець, паломник. *Я бачила квітку — з святої землі Побожній прочани до нас занесли* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 328); *Почайвський шлях... Скільки хресних походів пройшло цим шляхом, скільки прочан з близьких і далеких сторін кривавили собі ноги об... каміння!* (Мельн., Коли кров., 1960, 71).

ПРОЧАНКА, в, ж., *заст.* Жін. до прочанни. *Кругом його стовпились сім'єські бабки, прочанки* (Н.-Лев., III, 1956, 366).

ПРОЧАХАТИ, ає, *недок.*, **ПРОЧАХТИ** і **ПРОЧАХНУТИ**, хне, *док.* 1. Втрачаючи тепло, ставати холодним. — *А ви галушок наварили?* — *Вже й прочахли десь-то*. — *Нічого, голодні пойдять і холодно* (Стельмах, I, 1962, 96); * *Образно. Беззавбашний виртс [Ангось], севастопольська зауптвахта від нього не прочахла* (Гончар, II, 1959, 118); // *перех.* Заспокоюватися, вгамуватися (про сильні почуття). *Гнів у Марка вже почав прочахати, і в цій історії він зараз уже бачив і смішиє* (Стельмах, Правда., 1961, 263); *Як мало змінили її ці три роки! Хіба що змужніла, тіба що в очач Віддавна відомий дитячий неспокій, Призований глибоко, ще не прочах* (Перв., II, 1958, 328).

◇ *Слід прочах див. слід* 1.

2. Втрачати навесні вологу, просихати (про землю). *Почекавши, поки земля прочагне, подалась [Настя] з дитиною в город одвідати Гната* (Коцюб., I, 1955, 75); *Теплий ґрунт вже глибоко прочах* (Мисик, Біла криниці, 1967, 7).

ПРОЧАХЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мін. ч. до прочахти, прочахнути. * *Образно. Рот уже можна було нарагувати не менше десятка на широкому, ще не прочахлому з бою плацдармі* (Гончар, III, 1959, 358).

2. у знач. *прикм.*, *перех.* Який заспокоївся, вгамувався. *Не помисли, моя ти порадо, Що до тебе я став не таким, Що вже серце прочахла не радо* *Я милуванням коханім твоїм* (Стар., Вибр., 1959, 15).

ПРОЧАХНУТИ *див.* прочахати.

ПРОЧАХТИ *див.* прочахати.

ПРОЧАЛАТИ, аю, аеш, *док.*, *розм.* 1. Повільно пройти, проїхати. *Спустілим скотним двором мовчазно прочалало двоє літніх людей — жінка і сугулий чоловік* (Вол., Місячє срібло, 1961, 276).

2. Повільно йти, їхати якийсь час; повільно пройти, проїхати якусь відстань. *Прочалавши двадцять тисяч кілометрів по різних географічних довготах, спинились кінч з Султаном на тому ж місці, заїдки три з половиною роки тому рушили в похід до Тилого океану* (Довж., I, 1958, 77).

ПРОЧВАРА, я, ч. і ж., *заст.* Потвора. — *Я Тібр старий! — ось придивись. Я тут водою управляю, Тобі я вірно помагаю, Я не прочвара, не утир* (Котл., I, 1952, 200); — *Вибачай, чоловіче, — одрівав січовик, — хоч мені тебе й жаль, а прочвари, Кайноні, руки не подам і побратимом не буду* (Стор., I, 1957, 338).

ПРОЧЕКАТИ, аю, аеш, *док.*, *перех.* і *неперех.*, *кого, що, на кого* — *що. Чекати якийсь час.*

ПРОЧЕРГУВАТИ, ую, уеш, *док.* Чергувати якийсь час. *Вдома Артьомов пробує цілий тиждень, уєєсь час прочергуєє у лікарні біля творого сина* (Чорн., Потік., 1956, 52).

ПРОЧЕРК, у, ч. 1. Риска, проведена на чому-небудь. *Сивий господар довог вчитуваєє у ці позначки на землі. Потім його увазу привернули якісь прочерки на забі край ділянки* (Вол., Самоцвіти, 1952, 44).

2. Риска в якому-небудь документі, записі, що означає пропуск, відсутність даних.

ПРОЧЕРКНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до прочеркувати.

ПРОЧЕРКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прочеркувати.

ПРОЧЕРКУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, *перех.* 1. Проводити риску на чому-небудь.

2. Робити прочерк (у 2 знач.) в якому-небудь документі, записі.

ПРОЧЕСАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до прочесати. *За два кроки від Надійки підводився з сідла Тиміш, без кенки, з цілою копицею прочесаного вітром, вицвілого на сонці, майже білого волосся* (Д. Бедзюк, Серце..., 1961, 139).

ПРОЧЕСАТИ *див.* прочісувати.

ПРОЧИЙ, а, е, *заст.* Інший. *Він і не жив дома, він не дуже до мужицької роботи, як усі прочі* (Кв.-Осп., II, 1956, 398); *Серед прочих людей він видаваєє велетом* (Фр., IV, 1950, 466); *Сієши з нею в малу позовку, ми поїхали одвійці еперед, за нами мати і проче товариство* (Коб., III, 1956, 60).

ПРОЧИНАТИ, аю, аеш, *недок.*, **ПРОЧНУТИ**, ну, неш, *док.*, *розм.*, *рідко*. Те саме, що прокидатися. *Ієєсь Удоєвиченко од сна прочинає, По сїєтлиці поглядає* (Укр. думи., 1955, 25).

ПРОЧИНЯТИСЯ, аюся, а́вша, недок., **ПРОЧНУТИСЯ**, нуся, нёшся, док., розм. 1. Те саме, що прокида́тися. На другий день, ще він не прочинявся, а тут йому уже й несуть чаю (П. Куліш, Вибр., 1969, 200); Собаки брешуть; я прочинюся: Знадвору шепіт доліта... (Грб., I, 1959, 338); *Образно. Прочинились мідяні гармати I заревали, загуркотіли (Укр. поети-романтики..., 1968, 346).

2. Приходить до пам'яті; опам'ятовуватися, притоміти. Упала доволу, непритомла. Прочинюлася Маруся в Горпининій хаті на полу (Гр., I, 1963, 386); Світ пішов кругом... Як прочинюлася я — так само: постріли!.. село в огні!.. (Тяч., II, 1947, 246).

ПРОЧИНЕНІЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прочиніти. Вікна великі, заграбовані; за ними видні куці; одно — прочинене (Вас., III, 1960, 439); Кризь злегка прочинили двері чути, як хтось помішує ложечкою в склянці чай (Збан., Єдина, 1959, 103).

ПРОЧИНІТИ див. прочиня́ти.

ПРОЧИНІТИСЯ див. прочиня́тися.

ПРОЧИНЯТИ, аю, а́шш, недок., **ПРОЧИНІТИ**, чинію, чиніш, док., перек. 1. Відчиняти трохи, не зовсім. Стара ёмость [попадає] взодила пару разів, тихо, тихесенько прочиняючи двері (Хотк., II, 1966, 132); Круть неспішно прочиняє двері, заглядає. Не зразу наважиться вийти (Підс., Жарта., 1968, 44); Тихо, щоб нікого не збудити, увійшла Соля в свою хату.. Тихенько прочинила в городиш маленьке віконце (Вас., II, 1959, 197); Василько потихеньку відсунув засувець на бокових дверцятах, трошки прочинив їх (Панч, Гарні хлопці, 1959, 156).

2. розм. Те саме, що розчиня́ти¹. — Двері ширшенько прочиняє [лакєй], щоб не зачепився, буває, пан (Гр., I, 1963, 468); Есесівський офіцер.. відсуває вартового і поштовою ного прочиняє двері (Ю. Янов., I, 1954, 241); Жінки прочинили в кухні двері настіж, бо там від печі з короваєм дихала страшенна задуха (Смолч, Мир..., 1958, 41).

ПРОЧИНЯТИСЯ, яється, недок., **ПРОЧИНІТИСЯ**, чиняється, док. 1. Відчинятися трохи, не зовсім. Із часу до часу прочиняються двері отшатненько, виглядає ласкаве, непокійне обличчя з білою бородою (Вовчок, VI, 1956, 224); Двері трохи прочиняються (Собко, П'єса, 1958, 187); Скреготує ключ у замку, і двері трошки, на вузеньку щілинку, прочинилися (Коз., Блискавка, 1962, 283).

2. розм. Те саме, що розчиня́тися¹. 1. Прочиняються двері, і миттю вскакують до теплушки Панько й Микита (Ю. Янов., I, 1954, 184); Двері в школі прочинилися, і звідтіля, товплячись і на ходу одягаючись, висипали на двір школярі (Вас., I, 1959, 100); Перед ними прочинилася тяжка хвіртка з маленьким заграбованим віконцем (Мик., II, 1957, 259).

3. тільки недок. Пас. до прочиня́ти.

ПРОЧИСТИТИ див. прочища́ти.

ПРОЧИСТИТИСЯ див. прочища́тися.

ПРОЧИСТКА, н, ж. Дія за знач. прочи́стити, прочища́ти. Як тільки жилиці отелю полягають спати, починається поправка і прочистка водопроводів (Л. Укр., V, 1956, 253); По-газійському ці люди радилися між собою, як би швидше в лісі зробити прочистку і забезпечити бідному дровами (Шиян, Гроза..., 1956, 340); На посівах насінників цибулі саїд провадити 2—3 прочистки з видаленням уражених рослин (Хлібороб Укр., 5, 1969, 21).

ПРОЧИТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до прочита́ти. Ватажки.. гуртка іноді прибирали собі назви найулюбленіших школярами героїв з прочитаних романів і повістей (Вас., I, 1959, 150); Якось на уроці рідної

мови він викликав мене розповісти прочитаний дома твір (Сміл., Сашко, 1954, 31); — Можу вам прочитати виписку з наказу по армії, який був прочитаний по всіх частинах (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1959, 483); Фотографії, зроблені радянськими космонавтами за межами земної атмосфери, вперше прочитані вченими-метеорологами (Рад. Укр., 8.I 1965, 1); // у знач. ім. прочита́не, ного, с. Те, що хтось прочитав. Любить він читати про якісь пригоди й героїчні вчинки відважних людей, а тоді доводо передумує прочитане (Донч., I, 1956, 53); Був [дід] письменний по-церковному і в неділю любив урочисто читати наєстир. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного, і це завжди злилювало нас, як дивна тьмяниця (Довж., Зят. Десна, 1957, 462); // прочита́но, безос. присудк. ся. Для участників семінару було прочитано лекції кваліфікованими лекторами з Москви і Києва (Наука..., 7, 1960, 33).

ПРОЧИТА́ННЯ, я, с. Дія за знач. прочита́ти. Солдат шарпнув документ, обдивився з усіх боків, як щось брудне й таке, що зовсім не вимагає прочитання (Ю. Янов., II, 1954, 59); [Петро:] Один хлопець приніс мені на прочитання свої вірші й просив сказати, чи буде з його писака, чи ні (Сам., II, 1958, 146); Після прочитання [повіді] серед слухачів виникла цікава бесіда (Д. Бедзін, Дніпро..., 1954, 24); Деякі, навіть кращі режисери все ще продовжують працювати по-старому, уникаючи свіжого прочитання п'єси (З глибини душі, 1959, 70).

ПРОЧИТА́ТИ див. прочи́тувати.

ПРОЧИТУВАТИ, ую, у́шш, недок., **ПРОЧИТА́ТИ**, аю, а́шш, док. 1. перек. і неперек. Сприймати що-небудь написане, надруковане, читаючи вголос або про себе. Демид склав одно, друге коротке слово. Андрій прочитував (Гр., II, 1963, 77); Пиш [Лукаш] чарку за чаркою і, прочитуючи останні рядки, майже після кожного речення ронив слюзою (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 305); Хо наблизився, глянув на таблицю й прочитав: «Школа» (Коцюб., I, 1955, 173); Дістав [Чубенко] з кишені маленьку книжечку, .. трохи погортав і, складаючи слово до слова, прочитав записане його рукою (Ю. Янов., II, 1958, 227); * Образно. Він ніколи не казав прямо, але всі присутні легко прочитували прозори писемна його приховані натяки (Загреб., День..., 1964, 338); // що, про що. Знайомитися з чимсь шляхом читання. Він прочитував щодня всі газети, видавані в Галичині, щоб проінформуватися про настрій у краю (Фр., IV, 1950, 164); Так дід колись розказував, Нетаї здоров буде! А я за ним. Не знає старий, Що письменні люде Тії речі прочитають (Шевч., I, 1963, 139); Прочитавши в газетах про остаточне приборкання.. повстання, .. батько вийняв четвертий том енциклопедії (Смолч, II, 1958, 9); Пишу я, брате, вірші на довільні; А ти їх часом тихо прочитай і приадай — що знаєш, приадай (Рильський, I, 1960, 171); // що, про що. Знайомити когось із змістом чого-небудь написаного, надрукованого, читаючи вголос. Він прочитував цілу газету від заголовка аж до оповісток. Та й читальники слухали терпеливо від початку до кінця (Март., Тв., 1954, 418); Ось прочитали про вину Жукову... Ось оддали йому щось у руки... — І Жук вийшов з гімназії (Мирний, I, 1954, 342); Палійчук прочитав приговор (Стельмах, I, 1962, 628).

2. перев. док., перек. Усно передати, викласти зміст чого-небудь слухачам. Рок 1895 він [І. Франко] блискуче прочитав у Львівському університеті вступну лекцію на тему «Наймика» Тараса Шевченка (Коцюб., III, 1956, 35); Прочитати доповідь; // Виголосити напам'ять, уголос (вірши, молитву і т. ін.). Вона прочитувала довгі літанії та антифони [молитви] (так й

порадила Золя) (Л. Укр., III, 1952, 648); *Еней, молитву прочитавши І шапку цупко підвізавши, В лісну гущу і пішов* (Котл., I, 1952, 123); — Ну, годі шматувати вам нерви! *Прочитаю вам один вірш веселий, хоч і написаний він теж в казематі* (Тулуб, В степу..., 1964, 46).

3. *перек.* Виголошувати повчання, догану і т. ін.; вичитувати. *Ображена вихователка негайно поскаржилася директорові. Директор.. прочитав йому сувору нотацию* (Вагмут, Шасл. день..., 1951, 61).

4. *перек.* Сприймати значення, зміст яких-небудь умовних позначок, шифрів і т. ін. *Світла ще досить, щоб можна прочитати ту азбуку з крапок-тире, і Петро її читав вільно, як звичайнісінький текст* (Гончар, Тронка, 1963, 19); // Розкривати, сприймати внутрішній зміст чого-небудь. *Саме в таких виставах — теоретична вітчизняної і світової класики і кращих п'єс радянської драматургії — має проявитися обдаровання режисера, здатного свіжо, по-новому прочитати п'єсу* (Рад. Укр., 21.VIII 1956, 1); // *перек.* Дізнаватися про чіткі переживання, почуття (перев. з виразу очей, обличчя і т. ін.). — *Я одразу прочитав і вгадував той символ, що загадочно [загадково] блиснув тоді в твоїх очах* (Н.-Лев., IV, 1956, 232); — *О, коли б твої очі сягнули В серце моє, — вони б там прочитали тривогу за сина!* (Зеров, Вибр., 1966, 314); *Наполеон обвів поглядом присутніх, намагаючись прочитати, яке враження справили на них його слова* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 349).

5. тільки док., *перек.* і без додатка. Читати якийсь час. *Прочитати до ранку.*

ПРОЧИТУВАТИСЯ, утєся, недок. Пас. до прочітувати 1—4. *Теоричість Івана Франка має таку могутню потенціальну силу, що з кожним роком відкриваються її нові грані, прочитується її нерозгадані сторінки* (Рад. літ-во, 2, 1967, 93).

ПРОЧИЩАННЯ, я, с. Дія за знач. прочищати. Під час *проочищення теорії куцї підкопують, вибирають всі бурбоби і виносять їх з поля разом з картопляним* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 23).

ПРОЧИЩАТИ, аю, аэш, недок., **ПРОЧИСТИТИ**, япу, ястиш, док., *перек.* 1. Звільняти який-небудь отвір, якесь заглиблення тощо від бруду, сміття і т. ін. *Один з розвідників прочищає пістолет* (Вас., III, 1960, 408); *Смукаєлі творять з червоними галстуками, по коліна у фіалковій воді, прочищали каналу* (Донч., II, 1956, 304); *Приніс [Іван] води, запалив у печі, прочищавши перед тим димар* (Гжицький, Опрішки, 1962, 192); * *Образно. Фантастична література добре прочищає старечий мозок — як мандриєка в молодість* (Смолиць, Розм. з чит., 1953, 51); *Хотілося вибакастись перед тим холодним далеким чоловіком. Ми чужі собі, але ж у моєму серці накопало і бажалося прочистити його від гіркої жовчі* (Ірчан, II, 1958, 107).

◇ **Прочищати (прочистити)** гбрло — відкашлюватися, прокашлюватися. У Терезки за спиною *хтось казав, наче прочищаючи горло перед тим, як щось сказати* (Томч., Готель..., 1960, 236); *Лажечников прочищає коротким покашлюванням несподівано захрипів горло* (Перв., Дикий мед, 1963, 146); **Прочищати (прочищати) бчі:** а) те саме, що **Протирати (протертати) бчі** (див. **протирати**). *Прокидався Крикун [перепел] дуже рано... Лапками прочищав собі очі — швидко-швидко так махав лапкою і прочищав* (Коп., Як воли..., 1961, 192); б) допомагати комусь помітити або зрозуміти що-небудь. — *Куди мене завів? — Так ми ж із горобів зайшли. Бур'яни — хат не видно. — То, може, тобі очі прочистити? — сердито хекав Кир у сину Йонці* (Тют., Вир, 1964, 443).

2. Звільняючи, розчищаючи від чого-небудь, робити прохідним (шлях, стежку і т. ін.). *Ничипір взявся за лопату і став прочищати стежку, відкидаючи набік сміг* (Рибак, Поміялка..., 1956, 171); *Онися скопала цілину дозою смужкою, застала квітками й звеліла Москаковському прочистити туди доріжку* (Н.-Лев., III, 1956, 107); *Товариш Швед.. наказав прочистити путь батальйонів через плац, щоб не було під ногами реп'яхів, .. будяків, кураю й іншої кольки, щоб не було під ногами білого скла* (Ю. Янов., II, 1958, 194); // *Прополюючи або вирубуючи, звільняти від зайвих рослин; проріджувати. Для систематичного поліпшення районіваних сортів настижницькі посіви дітки прочищають від згорих куцій* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 23); *Приходили з дорослими діти, оглядали, прочищали свої посадки* (Ів., Дубок, 1950, 13); // *Звільняти від людей, творин, засобів транспорту прохід, дорогу кудись. Загони Вишневецького одчайдушно пробивалися до лісу, ціною сотнів [сотень] трутів прочищали відступ усюму війську* (Ле, Наливайко, 1957, 98); *Ідуть наші прочани по тих закоулках, аж дивляться, — посеред улиці збились вози у купу. Шрам послаб сина прочистити дорогу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 69).

3. тільки док. Чистити якийсь час.

ПРОЧИЩАТИСЯ, ається, недок., **ПРОЧИСТИТИСЯ**, яться, док. 1. Ставати чистим, вільним від чого-небудь. *Випийте кубочек меду, то горло й прочиститься* (Сл. Гр.); *Сльота припинилася, небо прочистилося, лиш час до часу налітали ще хмари невеличкі* (Март., Тв., 1954, 434).

2. тільки недок. Пас. до **прочищати**. До збирання наслідки ділянки [арахісу] *обов'язково прочищаються від сторонніх, нетипових для даного сорту рослин* (Ол. та ефір. кульг., 1956, 212).

ПРОЧИЩЕННЯ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до **прочищати**. — *Як це могло статись? — роздумував Черниш, неквапом збираючи прочищений пістолет* (Гончар, III, 1959, 130); *Попід уликами вилися прочищені стежки* (Н.-Лев., II, 1956, 262); *Від веранди в глибоку сади вела старанно прочищена і витоптана стежка* (Збан., Передкниж'я, 1955, 62); *Перед полуднем широкий, чотирикутний майдан, на якому крутилося дві сотні козаків, був уже прочищений* (Мак., Вибр., 1956, 441).

ПРОЧИЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. **прочищати**, **прочищати** і **прочищуватися**, **прочищатися**. *Прочищення провадить у злізнутих лісових смугах, коли вони досягли 8—20 років* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 250); * *Образно. У морозні дні перед обідню або й ввечерню о. Федір підходив інколи до шафи і вишляло келишок — для прочищення голови і кращого настрою* (Скл., Карпати, II, 1954, 180).

ПРОЧІС, чбсу, ч., спец. Дія за знач. **прочесати**, **прочісувати**.

ПРОЧІСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **прочісувати**. — *Значить, починаємо діяти, товариші партизани! Моє рішення таке: розгортаймося на прочісування лісу* (Ле, Клен. лист, 1960, 149).

ПРОЧІСУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОЧЕСАТИ**, еш'у, ешеш, док., *перек.* 1. *Розчісувати в певному напрямі. Сів [Кадук], спершись на лікті, час від часу нагинаючи лобасту голову, прочісуєчи її всіма пальцями обох рук* (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 123); *Після укладання соломи покрівлю вирівнювали і прочісували граблями, щоб надати соломі бажаного напрямку для стікання води* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 64); *Хлопечь стопився з лави, цуприну прочесав п'ятірню* (Ле, В сніпі..., 1960, 39); *Він зупинився перед великим стінним дзеркалом, оглянув себе, потрапив цуприну пальцями — ніби соломяний віхоть граблями прочесав* (Тарн., День..., 1963, 223);

// Чесанням очищати, вирівнювати, готувати до прядіння (волокно). *Прочісувати вовну; Прочесати льон.*

2. *перен., розм.* Детально оглядати, обстежувати яку-небудь місцевість, щоб знайти, спіймати когось. *Полковник Пшелуський, аби вислужитись, прочісував села і містечка, вишукував прихильників Довбушевич (Гжицький, Опришки, 1962, 163); Втрачаючи останню надію спіймати шакала, ми прочісували зарості очерету (Веч. Київ, 19.11 1958, 4); Наш начальник сказав, що текти далеко.. шпигун не м'яг. Він десь у гаю. І ми маємо прочесати гаї (Мухк., Серце., 1962, 222); // також без додатка. Обстрілювати певну місцевість. Його [Берлін] безуважно штурмували, бомбили та прочісували на брижочому польоті наші штурмовики, бомбардувальники й винищувачі (Дмит., Наречена, 1959, 120); На брижочім бувало пролетіти, — прочешеш раз, прочешеш знов удруге (Гонч., Вибр., 1959, 155).*

3. тільки *недок.* Чесати якийсь час.

ПРОЧНУТИ *див.* прочн'їтв.

ПРОЧНУТИСЯ *див.* прочн'їтв.

ПРОЧОВГАНІЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мн. ч.

до *прочовгати* 1, 2. *І вицвілий кептар, і прочовгані постоли некаче зрослися з бабусяю (Воронько, Казка., 1957, 3); З острахом і робітєю а підіймаюся прочовганими металевими східцями на другий поверх (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 226).*

ПРОЧОВГАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех.* Протерти підосхву, взуття і т. ін.; протоптати.

2. *перех.* Зіпсувати тривалим ходінням, танцями. *Прочовгати підлогу.*

3. *неперех.* Проїйти, човгаючи. *Старий Лейба прочовгав пантофлями з чайником у руці (Смолич, Ребе та стогне., 1960, 129).*

ПРОЧУВАННЯ, я, с., *діал.* Передчуття. *Стискає у мене серце жаж, Грозило щось, мов прочування смерті (Фр., XIII, 1954, 290).*

ПРОЧУВАТИ, аю, аєш, *недок., ПРОЧУТИ, ую, ўєш, *док.* 1. *перех. і неперех., розм.* Дізнаватися з чуток. *До неї — прочували ми глухо — залицалась.. сотник, старий Байдак (П. Куліш, Вибр., 1969, 265); Почув служка, що князь прибув, миттю кинувся вота відчиняти, придивлявся підсліпуватими очима до князя, про якого прочував багато (Хижняк, Д. Галльський, 1958, 532); Прочули одраджани, що панич вернувся з далеких країв і буде в Одраді (Мирний, IV, 1955, 251); — В повіті вже, видно, щось прочули, раз дозори оце порозімали в усі кінці (Гончар, II, 1959, 240); // *перех., заст.* Чути (у 1 знач.). *Катря, прочуєши ласкавий голос материн, опам'яталася (Л. Янов., I, 1959, 392).***

2. *перех., діал.* Передчувати. *Гушли [Євгеній і Регіна] ще хвилину, розмовляючи свобідно, навіть не прочуваючи, що се їх остатня розмова (Фр., VII, 1951, 250); Даремно маршалок заспокоював гостей. Тепер уже всі, не тільки молода, прочували лихо (Гжицький, Опришки, 1962, 47); Дзвони стихли, всі замерли — тільки дишуть козаки: вже ж прочули — буде радість, буде дружба на віки (Тяч., II, 1957, 292).*

ПРОЧУВАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., ПРОЧУТИСЯ*, уюся, уєшся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що *чутися* 1. *Безнадійний, покірний сум, примирення з усім на світі прочувалися в його рівному голосі (Тулуб, В степу., 1964, 106); Коли ж прочуєся Остапів голос, й усі козацькі голови піднеслися, усі козаки насторожилися (Вовчок, I, 1955, 333).*

2. *заст.* Прокадитися. *Уночі прочувається Оксана, усі добре сплять.. (Кв.-Осн., II, 1956, 452); // Опам'ятовуватися, притомніти. [Я к н м:] Золотничкий шаблюю мене по голові вдарив.. Я опав і більше не па-*

м'ятав нічого.. Прочуєся я вже вночі з холоду... (Гр., II, 1963, 542).

ПРОЧУМАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Привести до пам'яті. * *Образно.* *Генерал прочував піцан перший. — Тепер уже ви не козаки, — сказав він, зібравши громаду (Мирний, II, 1954, 90).*

ПРОЧУМАТИСЯ *див.* прочумуватися.

ПРОЧУМУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., ПРОЧУМАТИСЯ*, аюся, аєшся, *док., розм.* Приходить до пам'яті. — *Чого це вони говорять, неначе три дні не їли або три дні пили та це тільки що прочумуються на позмілля (Н.-Лев., IV, 1956, 133); Зненацька прочумується [Купріяні] від гамору і до того не може зрозуміти, що то за гомін (Тют., Впр, 1964, 415); Повилазгли сіроми з земляночки, неначе ті бабаки, і до того протирали очі, поки не прочумалися (Стор., I, 1957, 393); — Та прочумайся трохи! — грубуєтато каже-благое найвий Гнаток. — Своїх не впізнаєш.. (Вол., Дні., 1958, 129); * *Образно.* *Матеріали етнографічні пришло (із небагато) — дайте тільки хоч трохи прочуматися по роботі (Коцюб., III, 1956, 125).**

ПРОЧУНЯТИ, аю, аєш, *док., розм.* Прийти до пам'яті. *Марія прочунала з півсну-споминів, заломила руки та й кричала. — Діти мої, сини мої, де ваші кістки білі? (Стеф., I, 1949, 194); Те, що справді зі мною було, здалось мені маренням, і я подумав: ось прочуню і побачу себе в своїй хаті (Мур., Бук. повість, 1959, 227); // *Вицукати.* — *Та я б руки під нього підложив, щоб видужав, та він би весь не спав, за ним би дивилась, аби прочунав (Збан., Єдина, 1959, 41).**

ПРОЧУНЯТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Прийти до пам'яті. *Тільки прочунявшись зовсім і одивившись добре перед себе, він пізнав, що лежить під оборогом, заритий усім тілом у сні (Фр., IV, 1950, 399); — Дядьку, ви стогнете. Прочуняйтесь! (Стельмах, Правда., 1961, 24).*

ПРОЧУТИ *див.* прочувати.

ПРОЧУТИСЯ *див.* прочуватися.

ПРОЧУТИТИСЯ, уч'єся, ут'єшся, *док., розм., рідко.* Прийти до пам'яті. *Устань, устань, милая, прочутися, На своїй колясочці прокатися (Чуб., V, 1874, 52).*

ПРОЧУТТЯ, я, с., *діал.* Передчуття. *Івоніка зітнує либокю й тяжко. В тій хвилині тьохнуло в його болев розритім серці якесь прочуття, мов лихе віщування (Коб., II, 1956, 39); Якесь лихе прочуття здавало їй серце в грудях (Круш., Буденний хліб., 1960, 79).*

ПРОЧУХАН, а, ч., *розм.* 1. *Покарання побоями.* — *Ух! — каже (Тур), адригнувшись. — Братуку, мене не знає що показалося.. Проклятий прочухан зачинає кидати мене в тряцю (П. Куліш, Вибр., 1969, 150); — Що ж ти мовчиш, як питають? Чи, може, смотів прочухана? (Зеров, Вибр., 1966, 355); Мати — це мати, а батько — не тільки доброта, любов і тяжкий труд, а й невлаганна совість, і суворість, і добрий прочухан (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 442); // *Бій, пов'язаний з великими втратами.* *Табір був укріплений хіба ж так! Мабуть, тут набиралися сил есесівські головорізи, оклигаючи після прохування на Східному фронті (Загреб., Європа 45, 1959, 40).**

2. *перен.* Сувора догана, дорікання. [А н а:] *Спінилась знов! Ну, буде прочухан... (Коч., III, 1956, 23); Ніби випадково передає [Кузьмін] їй того віршика в книзі.. і мовчки нішов з бібліотеки. Кілька днів не заходив — боляк прочухана (Збан., Сеспель, 1961, 174).*

◇ *Давати (дати), задавати, задати, надавати і т. ін.) прочухана:* а) бити, лупцювати кого-небудь. *Івась, спершу боячись, щоб батько прочухана не дав за те, що такої шкоди наробив, тепер почав хвастати та*

вихвалитись (Мирний, IV, 1955, 245); Мати за ковінку да ї прочухана надає, а батько байдуже (Барв., Опов., 1902, 486); 6) завдавати удару (на війні). Ой, зібрались партизани, Та ще й козезами, Та й задали польській шляхті Добрих прочуханів (Пісні про ЧА, 1938, 41); в) лаяти кого-небудь, виголошувати сувору догану комусь. Перед начальником стояв не хто інший, як по-сильний з канцелярії, отой похмурий червоноармієць, якому щодня доводилося давати прочухана (Збан., Сеспель, 1961, 280); — Слід би було вже й слод зібрати, поговорити.. із селянством та заодно дати прочухана глутайні (Речм., Весн. грози, 1961, 51); Діставати (дістати) прочухана: а) бути побитим. Дістав єін [школяр] такого прочухана, що весь у смугах додому іде, а то ї на кукурудзі простойть до вечора (Мур., Бук. повість, 1959, 10); Діставши доброго прочухана, гімназисти ніколи більше не наважувались нападати на слов'янцї солдатиків [учнів військової школи] (Добр., Ол. солдатики, 1961, 119); б) вислуховувати лайку, догану. ПРОЧУХАНКА, ж., розм. Те саме, що прочухан.

Смутна і несесла ходила по своїй хаті.. комотопська відма Явдоха Зубиха після прочуханки (Кв.-Осн., II, 1956, 188); Мабуть, до лісника єін сьогодні не піде.. Мати може прийти раніш, як учора, і тоді буде Петрикові добра прочуханка (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 16); Сиволап вирішиш, що Лобанов дізнаєся про його пиятики. Він тягнув голову в плечі і приготуваєся до прочуханки (Ткач, Плем'я., 1961, 47).

◇ Давати (дати, задавати, задати, надавати і т. ін.) прочуханки (прочуханки) — те саме, що Давати (дати, задавати, задати, надавати і т. ін.) прочухана (див. прочухан). — Не любить мене твоя дочка.. — А так, не любить, — згодився Кравчина. — Ще ї досі, мабуть, пак'ятає, як єи давали їй прочуханку, коли худобу пасла (Цюпа, Назустріч..., 1958, 399); Стає [купець] кричати: — Е, треба ж їм гаразд єсім прочуханки дати! (Гл., Ввбр., 1951, 51).

ПРОЧУХАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. 1. Прийти до пам'яті. — Треба їз [старшини] загопити зненацька, піднести на радї готовеньке, щоб не прочухалися (Тулуб, Людолови, I, 1957, 429).

2. Чухатися (в 1, 2 знач.) якійсь час. ПРОЧУХАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Чхаючи, по-збавитися неприємного відчуття в носоглотці. Помоглає [маляр] кабаки, прочлаєсь, протер очі полою (Кв.-Осн., II, 1956, 7); Найгірше було низькорослому бійцеві.. Йому особливо часто випадало сюрбати набігаючи хвилю і, прочлавшись, єін голосно чорткаєся (Гончар, Новела, 1954, 60).

ПРОШАК, а, ч., діал. Жебрак. Приходить до неї прошак, просить подати йому, що ласка її, вона йому і дала цибулю (Сл. Гр.); Глузиться [Яким] старому й молодому, нажостить прошаківі (Ков., Світ., 1960, 122).

ПРОШАМКАТИ, аю, аєш, док., перек., розм. Сказати, шамкаючи. — Візьміть з наших напасників добру ціну, — прошамкає по-старечому сиєий кобзар (Стар., Облога., 1961, 10); — За збрана, треба було його [сома] за збрана, — прошамкає дід Оверко (Донч., VI, 1957, 89).

ПРОШАМКОТІТИ, очу, отіш, док., перек., розм. Те саме, що прошамкати. — Чи ти не знайдеш вібра, чоловіче? — здивовано прошамкотіла є мене за плечима старенька (Збан., Любов, 1957, 70).

ПРОШАМОТІТИ, очу, отіш, док. 1. неперек. Видати шамотіння. Зарябіла на воді широка стежка.. прошамотієя прибережний верболат (Коз., Вісімсот..., 1953, 59).

2. неперек. Пройти, пролетіти з шамотінням. Сова прошамотіла на своїх м'яких крилах (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88).

3. перек., розм. Сказати тихо, прошепотіти. — Чого

тобі треба, хлопче? — прошамотіла стара (Перв., Материн.. хліб, 1960, 16).

ПРОШАРОВАНІЙ¹, а, є. Дієпр. пас. мин. ч. до прошарувати¹; // прошаровано, безос. присудк. сл. В полі над дорогою складено [гній] є бурти, прикидано і прошаровано землею, як єчить Мусій Заєвіркоа, щоб гній не вивітровався (Горд., Дівчина..., 1954, 224).

ПРОШАРОВАНІЙ², а, є. Дієпр. пас. мин. ч. до прошарувати². Просо ї кукурудза єже були прошаровані (Минко, Ввбр., 1952, 93); // прошаровано, безос. присудк. сл. Трактористи проведать шарування цукрових буряків. Прошаровано їх понад 483 тисячі гектарів (Рад. Укр., 14.V 1959, 1).

ПРОШАРОВАУАННЯ¹, я, с. Дія за знач. прошарувати¹.

ПРОШАРОВАУАННЯ², я, с. Дія за знач. прошарбувати².

ПРОШАРОВАУВАТИ¹, ую, уєш, недок., ПРОШАРУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Перекладати що-небудь шаром, шарами чогось іншого.

ПРОШАРОВАУВАТИ², ую, уєш, недок., ПРОШАРУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Розпушувати міжряддя просяпних культур. Сама ж город скопала [баба], і засадила, єи прошарувала та підгорнула (Гуц., Скушана..., 1965, 146).

ПРОШАРОВАУВАТИСЯ¹, ується, недок. Пас. до прошарбувати¹.

ПРОШАРОВАУВАТИСЯ², ується, недок. Пас. до прошарбувати².

ПРОШАРОК, рку, ч. 1. Шар чого-небудь у чомусь іншому, між шарами чогось іншого. На основі євчення прозорості атмосфери Марса можна зробити євисновок, що в ній повинен бути прошарок, який добре поглинає фіолетові та ультрафіолетові промені (Наука., 6, 1961, 9); Повітря давно застосовується є будівельних конструкціях як теплоізоляційний прошарок (Знання., 9, 1965, 8).

2. перек. Частина суспільного класу, соціальна група, яка чимось вирізняєтья є межах класу; верства. Привілейований прошарок пролетаріату імперіалістських держав живе почасти за рахунок сотень мільйонів нецивілізованих народів (Лєнін, 30, 1972, 156); Говорить [Г. Сковорода]: «А мій жребій є голаками. Тобто: найбідніші верстви селян має тут на оці Сковорода, найбідніші прошарки трудящих (Тич., III, 1957, 103); В умовах соціалістичного суспільства інтелігенція так само є прошарком (а не класом), але незрівнянно зростає ї роль у розвитку науки, культури, є духовному й естетичному житті самого народу (Рад. літ-во, 2, 1968, 7); // Група людей, що виділяєтья є загального середовища за якими-небудь спільними ознаками. Перобудова партійної роботи на селі сприяла значному зростанню партійного прошарку серед голів, бригадирів та інших керівних працівників колгоспів (Укр. іст. ж., 1, 1960, 6).

3. геол. Тонкий шар якої-небудь гірської породи, ґрунту між шарами іншої породи, ґрунту. Коли є будові складок беруть участь товщі глинистих насичених газами порід, а піскуваті прошарки серед них водоносні, то є найсприятливіші умови для утворення грязьових вулканів (Про вулкани., 1955, 20); Мис був євисокий, увесь білий, місцями білувато-сірий від вапняку і крейдяних мезозойських прошарків (Тулуб, В степу..., 1964, 275).

ПРОШАРУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. прошарувати, прошарбувати¹.

ПРОШАРУВАННЯ², я, с. Дія за знач. прошарувати, прошарбувати².

ПРОШАРУВАТИ¹ див. прошарбувати¹.

ПРОШАРУВАТИ ² *див.* прошарбувати ².
ПРОШАРУДІТИ, джү, діш, док. 1. Видати або викликати шарудіння. *Прошаруді очерт.*

2. Пройти, просунути ся в шарудінням. *Босі ноги ледве чутно прошаруділи по долігці (Донч., VI, 1957, 80).*

3. Шарудіти якийсь час.
ПРОШАСТАТИ, аю, аєш, док. 1. *неперез., розм.* Шастати якийсь час.

2. *перез., діал.* Протринькати. *Прошаставши замолоду немалий масток я, глянючи на старість зробилася скупою (Фр., VI, 1951, 348).*

ПРОШВА, и, ж. 1. Смужка мережива або виштої тканини, шита чи призначена для шивання у виріб з тканини. *Усміялася я, глянючи на шовкову блазку з шотландської картатої, синє з червоном, матерії, з дорожми прошеами й стрічками (Л. Укр., III, 1952, 602); На чистій скатерці з широкою прошою стояла велика полив'яна миска з м'ясним борщем (Кучер, Прошай..., 1957, 359); * Образно. На побілатій траві ще темніє проша заячїх слідів (Стельмах, II, 1962, 245); * У порівн. В галз, як проша золота, Блищав зів'ялий лист (Рильський, Поеми, 1957, 234).*

2. Вузька смужка тканини чи шкіри, шита в шви одягу (перев. форменого) або ваутця. *Він стояв недалеко, за кілька кроків, у костюмі кольору таки з темносиними прошеами (Гур., Осок. друзі, 1946, 31).*

ПРОШВЕНДЯТИ, аю, яєш, док., розм. Швендяти якийсь час. *Прошвендяли заробітчани цілий тиждень (Мирний, II, 1954, 129); Він цілісінний день прошвендяв по вулицях (Кочуба, Перед грозою, 1958, 23).*

ПРОШЕЛЄСТІТИ, ешү, естїш, док. 1. *неперез.* Видати або викликати шелест, шурхіт. — *Ви не сердитесь? — Ні, — тихо, мов травиця прошелєстєла, промовила Галя (Мирний, IV, 1955, 150); Вже не чути було нічого, тільки очерет прошелєстє тихо-тихо (Перв., Дикий мед, 1963, 236).*

2. *неперез.* Пробігти, проїхати, пролетіти і т. ін. з шелестом. *Шофер м'яко загаблював машину, і вона, прошелєстєючи по піску, спинилась біля воріт застаети (Збан., Між. людьми, 1955, 9); Налякани качки зграєюкою прошелєстєли над річкою і зникли за молодим лісом (Кочура, Зол. грамота, 1960, 97).*

3. *перез. і неперез., перек.* Стиха промовити; прошепотіти. — *Мамо... — прошелєстєла тихо уста (Довж., I, 1958, 124); Одного разу підійшла (Ніна) до нього і не мовила, а прошелєстєла одними губами, тихо, тихіше, ніж шелєстєть листя на осокорі (Мушк., Чорняк хліб, 1960, 172); // Стиха прозвучати, ледь почувтис (про звуки); // безос. — Хлопський гонор, — прошелєстєло по лавах (Тулуб, Людолови, I, 1957, 30).*

4. *неперез.* Шелєстєти якийсь час.

ПРОШЕНІЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до просїти. *Чурек і сакля — все твоє; Воно не прошенє, не данє (Шевч., I, 1963, 326); // прошєно, безос. присудк. сл. — Я ж прийшла в гості, і мене прошенє чєстатис, посидїтиш (Л. Укр., III, 1952, 706).*

Іті за прошєним хлїбом (на пршенєному хлїбі) — іти куди-небудь, харчуючись милостивєю. — *Та й лишилась такий бідний, що за прошєним хлїбом їду додому (Укр., казки, легенди..., 1957, 109); Пршєний гїсть — особа, яку куди-небудь запросила. — На прошєного гостя важко вєдодити (Стельмах, Правда..., 1961, 251); Пршєний обїд — те саме, що званий обїд (див. званий); Пршєний хлїб, заст. — милостивєя.*

2. у знач. прикм., розм. Якого доводиться довго просити зробити що-небудь, запрошувати кудись. — *Сніє затримавж щитами... їдь, Михайлику, із нами! — Я ж не прошєний-таки, Спритно виліз на санки (Стельмах, Живі огні, 1954, 8).*

ПРОШЄННЯ, я, с., заст. Письмове прохання, клопотання. *Написав він прошєння, послав мене з ним до предводителя. Пішла я, подала (Мирний, III, 1954, 168).*

ПРОШЄПОТАТИ, очү, бчєш і **ПРОШЄПОТІТИ**, очү, отїш, док., *перез.* Те саме, що прошєтати. — *Усе Дніпро шумить! Усе дєрева шелєстєть! — мовить удова і зїткне й прошєпочє: — Боже мій...! (Вовчок, I, 1955, 313); — Женю, — лєдєє чутно прошєпотїла вона (Гончар, III, 1959, 402); * Образно. Сєїжий, але лєзїдний вїтерець доторкнувся до щїк, прошєпотїє щєсь зрозумїє одному серцю про весну (Рєчм., Весн. грози, 1961, 105); // безос. — Стїй, — прошєпотїло, і перед ним з'явилась постать з рушницєю напоготовї (Трубл., I, 1955, 44).*

ПРОШЄПОТІТИ *див.* прошєпотати.
ПРОШЄПТАТИ, епчү, єпчєш, док., *перез.* Промовити пошепки. — *Ах, перша година, а я такий змучений, лєдєи [лєдєє] живий! — прошєптає він (Фр., I, 1955, 296); * Образно. Може серце якє лихо Тихо прошєптає? (Шевч., II, 1963, 32).*

ПРОШИБАТИ, аю, аєш, *недок.,* **ПРОШИБЯТИ**, бү, бєш, мнн. ч. прошїб, ла, ло; док., *перез., діал.* Прошивувати. *Возгїсть прошїбала всякого, аж до сажїх костєй (Марг., Тв., 1954, 424); — То ви єже попрощєлися? — спитала дїзчина і аж прошїбала мене очима з цікавєстї (Коб., III, 1956, 77).*

ПРОШИБЯТИ *див.* прошїбати.
ПРОШИБЛЕНІЙ, а, е, діал. Дїєпр. пас. мнн. ч. до прошїбати. *Одно його око прошїблєне було стрїлою (Фр., VI, 1951, 14).*

ПРОШИВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Те саме, що прошивний 2.

ПРОШИВАЛЬНИК, а, ч. Той, хто займається прошиванням.

ПРОШИВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до прошивальник.

ПРОШИВАННЯ, я, с. Дїя за знач. прошивати 1, 4.

ПРОШИВАТИ, аю, аєш, *недок.,* **ПРОШИТИ**, аю, аїш, док., *перез.* 1. Шити, шпївати, вишивати що-небудь, протягуючи нитку, дратву і т. ін. наскрізь. *Вони шили чоботи... з високими талєєми й закаблукєми, прошївали їх золотом і підбивали срібними цєвками (Скл., Святослав, 1959, 311); Своєю непереєгерєшеною грою М. Заньковецька доповнювала н'єсу такими барвами й відтїнками, якї надавали їй стрункостї й лєгїчностї, вона немєовби наскрізь прошївала н'єсу мїцною ниткою (Рад. лїт-во, 6, 1957, 80).*

2. *перез.* Прошивати або прострїлювати кого-, що-небудь наскрізь. *Губи і щєки його перєсмїкуютьєся, нїби тьєсь прошївавє їх голкою (Тулуб, Людолови, II, 1957, 382); Злїва, дєсь уже зовєлї близько, зайшов бронєтранспортер і прошївавє тепєр короткими чергами з кулеметї самїй ганок (Гоцчар, III, 1959, 141); Ультразвук може прошївати метал, як маслє (Рад. Укр., 4.VII 1962, 2); Побачивши... димлячий пїстоль у руках полковника, кинуєся [Довбуш] на того, не давши йому опам'ятатис, і прошїє шаблєю наскрізь (Гжицький, Опришкї, 1962, 186); З грудєй її вивраєє зойк, немєов серце дївочє неждєно прошїла куля (Шняє, Гроза..., 1956, 665); * Образно. Розгїдує її [шаланду] морє... прошївавє нею тєвлї (Ю. Янов., II, 1958, 189); // безос. Огонькова прошїло кулєю навилїт (Тют., Вир, 1964, 327); // Швидко, рїзко розтїнати, розсїкати (повїтря, воду і т. ін.). Ластїєки прошївали бликить, в якїй сєгрєвала чорними клубками мошка (Павч., Гомон. Україна, 1954, 23); Прозвучала команда на подїв'ї, повїтря в кїмнатї, дє були підпїльники, з свєстом прошїли кулі (Скл., Карпати, II, 1954, 227); // Сильно, рїзко звучати, чувтис, видїляючись на фонї чєго-чє-*

будь (про звук). У наступні вечори хору Лукина стежила до грані напруженим слухом тільки за цим голосом; він прошивав усі мелодії (Вол., Місячне срібло, 1961, 335); Тишу прошила, мов блискавка змару, реє олея (Гжицький, Опришки, 1962, 182); // у сполуч. із сл. о ч і, п о г л я д. Пильно, гостро дивитися на ко-го, що-небудь. Очі свердлов так тебе і прошивають (Вовчок, VI, 1956, 278); Одчиняючи ворота, прошиває [Катря] мене наскрізь пильним, допитливим поглядом (Кач., II, 1958, 118); Злобний погляд [Анатолія] ще раз прошиве водяви, безличні очі (Кач., II, 1958, 330).

3. перек. Проходити, проникати вглуб, всередину крізь товщу чогось. Студений вітер все прошивав, і хати ніяк не обтомити [обігріти] (Черемш., Тв., 1960, 349); Вода була чиста, прозора, і сонце дробилося в ній, прошивало воду до самого дна тонкими й ніжними срібними струнами (Кучер, Голод, 1961, 231); Допомогло сонце: промінцями прошило, струсувало кипучу теміню (Стельмах, Над Черемошем..., 1952, 284); // Проїмати кого-небудь, викликаючи гостре фізичне відчуття (про холод, біль і т. ін.). Мороз і вітер прошивали тіло (Рильський, II, 1956, 184); Він шарпнувся всім тілом, біля прошив його велетенською голкою (Загреб., Спека, 1961, 226); // безос. Хрестик в нього теліпався на шві — Давніх днів ганебний пережиток, Як згадаши — холодом прошиве (Павл., Бистрина, 1959, 78).

◇ Прошивати (прошити) сьєрпе (душу, мбзок) — викликати, спричиняти у когось глибоке, гостре почуття. Електричною іскрою прошивають мій мозок слова поета, що родяться в забуття (Ірчан, II, 1958, 154); Одна блискавця страшно неясного болю, що прошила його душу і потрясла його мозок, — і всі ці світли прижарні замки розпалися парю (Фр., VI, 1951, 316); Пісня та йому прошила серце Райдужно-солодкою стрілою, і поніс її хлопчина в люди (Рильський, Зім. записи, 1964, 12).

4. спец. Прокривати отвори в заготовках. Раніше отвори в пластинках ланцюгів [для зсиральних комбайнів] прошивали в дві операції на двох верстатах (Веч. Київ, 24.VII 1957, 1); // У теслярській справі — скріплювати що-небудь гвіздками.

5. тільки док., також без додатка. Шити якийсь час. ПРОШИВАТИСЯ, аюся, аєшся, док., прошити-ся, аюся, аєшся, док. 1. діал. Прокривати, пролізати. [М а т в:] Я вночі Сюди прошивалась, ніби муха (Греб., I, 1957, 108).

2. тільки недок. Пас. до прошивати 1—4.

ПРОШИВЕНЬ, вня, ч., техн. Інструмент для продавлення отворів або заглиблень при куванні та штампуванні металу.

ПРОШИВКА, в, ж., діал. Вишитий комір. Бувало в неділю як одягне [Лукив] білу з широкою прошивкою сорочку... то всі дівчата на нього зазирають (Кобр., Вибр., 1954, 190).

ПРОШИВКА, в, ж., рідко. 1. Те саме, що прошивання. Оригінальності надає [меблевим] виробам.. декоративна прошивка сидіння та спинки (Веч. Київ, 27.IV 1966, 2).

2. техн. Спосіб обробки металів, що полягає у вдвлюванні в заготовку інструмента у вигляді зрізаного конуса, іноді циліндра, для утворення отворів чи заглиблень.

3. спец. Інструмент, яким роблять отвори у заготовках.

ПРОШИВНИЙ, а, є. 1. Прошитий наскрізним швом. Прошивоне взуття.

2. спец. Признач. для прошивання. Прошиваний стан. ПРОШИПІТИ, пль, пшш; жн. прошиплять; док. 1. неперек. Видати шиплячий звук, шипіння. Підліз він

[Вуж] ближче до того птаха і прошипів він йому у вчі (Горький, Опов., перекл. Хугоряна, 1948, 55).

2. перек. Промовити шиплячим голосом, виражаючи роздратування, гнів і т. ін. — На палю [Богуна]! — прошипів Ярема, задихаючись від гніву (Кач., II, 1958, 413).

3. неперек. Пролетіти, проїхати і т. ін. з шипінням. За бород постріл. Міна прошипіла гадюкою (Гонч., Вибр., 1959, 198); Бруком тихо прошипіло, м'яко згинаючись, блискуче авто (Досв., Вибр., 1959, 383).

4. неперек. Шипіти якийсь час.

ПРОШИТИ див. прошивати.

ПРОШІТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до прошити 1—4. В нього також «скіртуваннє» їде: Папки прошиті складає в копиці! (С. Ол., Вибр., 1957, 299); Дехто, падаючи на землю, аже не підводися, прошитий горожою кулею (Ю. Бедзак, Полки..., 1959, 317); *Образно. Осінь сіра, вся прошита Наскрізь нитями дощів (Вичко, Сійся..., 1959, 369).

ПРОШІТИСЯ див. прошиватися.

ПРОШИТТЯ, я, с. Дія за знач. прошити 1. Горіаємо далі. Сторінки, вирвані з того ж блокнота. Навіть сліди пунктирного прошивта аркушів (Вітч., 12, 1967, 110).

ПРОШКАНДИБАТИ, аю, аєш, док., розм. 1. Пройти, шкандибаючи. Якась маленька постать, важко спираючись на паличку, прошкандибала до звітки (Собко, Скеля..., 1961, 150); Журба прошкандибала до стільця і миттю взув і дружий чобіт (Ешк, Тв., 1958, 555).

2. Шкандибати якийсь час.

ПРОШКОДИТИСЯ, джуса, дшся, док., розм. Те саме, що провинитися. — Сьогодні уранці нахотілася [мати]: тільки ще в чому прошкодишся — розірву (Мирний, IV, 1955, 98).

ПРОШКРЯБАТИ див. прошкрябувати.

ПРОШКРЯБАТИСЯ див. прошкрябуватися.

ПРОШКРЯБУВАТИ, ую, уєш, недок., ПРОШКРЯБАТИ, аю, аєш, док., перек. 1. Шкрябаючи, робити дірку в чому-небудь. Прошкрябати папір.

2. тільки док., також без додатка. Шкрябати якийсь час.

ПРОШКРЯБУВАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. 1. Шкрябаючи, проникати куди-небудь. Миша прошкрябалась у кімнату.

2. тільки док. Шкрябати якийсь час.

ПРОШКУВАТИ, ую, уєш, недок., розм. Іти навпростець, напрямки. Вранці пішов [Коропов] блакати. Прошкував м'яким житнім бруном (Земляк, Гітвині Стратіон, 1960, 139); // Прямувати куди-небудь. — Куди це ви прошкуєте? — спитав Ліпешко двайким голозом (Гуц., Скупана..., 1965, 127).

ПРОШКУТИЛЬГАТИ, аю, аєш, док., розм. 1. Пройти, шкутильгаючи. Сахно встигла дуже детально роздивитися на чудного сторожа, поки він, нарешті, прошкутильгав через коридор (Смолич, Прекр. катастроф., 1956, 139).

2. Шкутильгати якийсь час.

ПРОШЛЯПІТИ, пль, пшш; жн. прошляплять; док., перек. і без додатка, розм., рідко. Не додивитися, не врахувати чого-небудь; прогавити. — Технічне керівництво не виявило доброї оперативності, але... і ми децю прошляпали (Коцюба, Нові береги, 1959, 421); — Прошляпали, — майже прошепотів Розенберг. — І ще як прошляпали! Така проста річ — і не подумати про неї... (Шовк., Інженери, 1956, 87).

ПРОШМИГНУТИ, ну, неш, док., розм. Однокр. до прошимувати. В той час, як Дарка хотіла прошимнути поез неї до хати, вона хлопала дівча за руку (Л. Укр., III, 1952, 634); Через деякий час машина

прошмигнула під дерев'яною аркою (Шиян, Гроза., 1956, 742); Почулися два глухі постріли, а поза вікна прошмигнули й знали на хату дві крилаті жар-птиці (Збан., Ліс, красуня, 1955, 26); * Образно. Чаром Богдан Петрович кине обережний дотеп — шелесливий смішок прошмигне в класі... (Коп., Тв., 1955, 308); // Спритно, швидко пробратися куди-небудь, поза когось, щось. Коли б же можна було відстати якусь рятівну шанку-невидимку і прошмигнути у свій ванькирчик так, щоб і не помітили (Грим., Незакінч. роман, 1962, 63); Ромку не пустили, а я прошмигнув під руками в продавиці (Сміл., Сашко, 1957, 43); // перен., розм. З'явитися на одну мить перед очима у кого-небудь; промайнути. І поштар махнув пухом, Натягнув свій кобеняк; Прошмигнули стороною Ліс, долина і байрак (Щог., Поезія, 1958, 335).

ПРОШМИГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* Швидко проходити, проїжджати і т. ін. куди-небудь, поза когось, що-небудь; прослизати. Найчастіше Марта прошмигнує там, де стоїть наймолодший із нас, стрункий, підтягнутий, як стеблина, ординарець командира (Гончар, Маша., 1959, 4); Зрідка сигналізує й прошмигували мимо машини (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 174).

ПРОШМОРГНУТИ *див.* прошморгувати.

ПРОШМОРГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШМОРГНУТИ**, ну, нєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Протягати що-небудь крізь отвір, смікаючи.

ПРОШНУРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **прошнурувати**. Причеплює сам у себе приймає [Яким Іванович] продукти, вписував до спеціально прошнурованої книги (Збан., Сеспель, 1961, 23); // *прошнуровано*, *безос. присудк. с.а.* Сценарій уже затверджено і, як ведеться, вже впроцуровано, прошнуровано і скріплено сургуною печаткою (Довж., III, 1960, 167).

ПРОШНУРОВАВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШНУРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Провшати що-небудь шнуром для скріплення, з'єднання. *Провшувати* *зшит.*

ПРОШНУРУВАТИ *див.* прошнуровувати.

ПРОШПАКЛЮВАТИ *див.* прошпакльовувати.

ПРОШПАКЛЬОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **прошпаклювати**. *Прошпакльовані* *столарні* *вироби*; // *прошпакльовано*, *безос. присудк. с.а.* Сонце припікало. На палубі шхуни розтоплювалася смола, що нею було прошпакльовано частки (Трубл., Шхуна., 1940, 54).

ПРОШПАКЛЬОВАВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШПАКЛЮВАТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.* Промашувати шпаклівкою, смолою тощо, заглажуючи щілини, нерівності на поверхні чого-небудь. *Прошпаклювати* *човен.*

ПРОШПАРЕНИЙ, а, е, *рідко*. Дієпр. пас. мнн. ч. до **прошпарити**. Вагонів уже було не впізнати: сміття повимитано, підлоги вимиті, прошпарені окропом (Гончар, II, 1959, 309).

ПРОШПАРИТИ *див.* прошпарювати.

ПРОШПАРИТИСЯ *див.* прошпарюватися.

ПРОШПАРЮВАННЯ, я, с., *рідко*. Дія за знач. **прошпарювати**. Для прошпарювання бочку встановлюють на... лежнях шпунтовим отвором вниз (Сад. і ягід., 1957, 297).

ПРОШПАРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОШПАРИТИ**, рю, ршш, *док.*, *перех.*, *рідко*. Обдавати що-небудь парюю або окропом для очищення або зм'якшення. *Прошпарювати* *діжку*.

ПРОШПАРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОШПАРИТИСЯ**, їться, *док.*, *рідко*. 1. Піддаватися дії парю або окропу.

2. *тільки* *недок.* Пас. до **прошпарювати**.

ПРОШПЕТИТИСЯ, ёчуся, ётишся, *док.*, *розм.* **Провинитися** в чому-небудь, завишити перед кимось. — А *вчитель* *наш* *розумний* *пан* *був*, *не* *гордий*, *та* *щось* *прошпетився* *й* *вагнали* *його* *кудись* *од* *нас* *далеко...* (Кочуб., I, 1955, 297); Він почав гендювати кіньми, завіє торги і дружбу навіть з переконськими татарами і тяжко *прошпетився* *перед* *низовими* *братчиками-товаришами* (Стельмах, I, 1962, 14).

ПРОШПИГНУТИ *див.* прошпигувати.

ПРОШПИГОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **прошпигувати**. *Замовляв* *Кошарний..* *шашлик* *по-карськи*: *гранчасті* *шматки* *баранячого* *м'яса*, *засмажені* *до* *червоності*, *прошпиговані* *прянощами* *й* *збризнуті* *помідорним* *соком* (Загреб., День., 1964, 155).

ПРОШПИГОВАВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШПИГУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Те саме, що **нашпигувати** 1.

ПРОШПИГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШПИГНУТИ**, ну, нєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Протягати чим-небудь гострим наскрізь. Йому відразу зробилося так, немовби хто *ледовою* [ледовою] *шпилькою* *прошпигнув* *його* *серце* (Фр., VII, 1951, 239).

2. *перен.* Те саме, що **протязувати** 3. *Холодок* *прошпигує* *все* *тіло* *панотця* (Стельмах, Хліб..., 1959, 507).

ПРОШПИГУВАТИ *див.* прошпигувувати.

ПРОШТОВХАТИ *див.* проштовхувати.

ПРОШТОВХАТИСЯ *див.* проштовхуватися.

ПРОШТОВХНУТИ *див.* проштовхувати.

ПРОШТОВХНУТИСЯ *див.* проштовхуватися.

ПРОШТОВХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **проштбовувати**. *Хитається* *ритмічно* *кількоро* *робітників* — *процес* *проштовхування* *льотки* (Кач., II, 1958, 93).

ПРОШТОВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШТОВХНУТИ**, ну, нєш і *рідко* **ПРОШТОВХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Штовхаючи, просувати, переміщати куди-небудь, через що-небудь. *Похмурий* [солдат] *гримить* *важком*, *тягне* *двері* *на* *себе* *і* *проштовзує* *Тамару* *в* *камеру* (Хижняк, Тамара, 1959, 127); *Приштиваючи* *гудаків*, *треба* *було* *проштовзувати* *голку* *крізь* *товстий* *шар* *вати* (Перв., Дякий мед, 1963, 177).

2. *перен.*, *розм.* Давати хід чому-небудь, прискорювати щось. *Він* *їзав* *до* *Москви* *проштовзувати* *якийсь* *свій* *визахід*, *боротися* *проти* *бюрократів* (Собко, Срібний корабель, 1961, 154).

ПРОШТОВХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОШТОВХНУТИСЯ**, нуся, нєшся і *рідко* **ПРОШТОВХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Просуватися, пробиратися крізь натовп, штовхуючись. *Вона* *ледве* *проштовгувалася* *крізь* *густий* *базарний* *натоп* (Донч., Дочка, 1950, 175); *Задні* *проштовгувались* *наперед*, *щоб* *хоч* *глянути* *на* *незвичайного*. *царялиця* (Гончар, Таврія, 1952, 69); *Насилу* *проштовгнулася* *вона* *до* *чоловіка* *і* *защепотіла* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21); *Дядька* *притиснувся* *з* *усіх* *боків*. *Він*, *розставивши* *лікті*, *проштовгує* *вперед* (Мик., I, 1957, 337); *Він* *проштовгує* *між* *людей*, *вийшов* *з* *натопу* *і* *раптом* *побачив* *за* *кілька* *кроків* *Франка* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 144).

Не **проштовхнутися** — не пройти (про велике скупчення людей, про тісноту). *На* *вулицях* *людно* *надзвичайно*, *в* *крамницях* *просто* *не* *проштовхнутися* (Собко, Стадіон, 1954, 235).

2. *тільки* *недок.* Пас. до **проштбовувати**.

ПРОШТОПАТИ *див.* проштопувати.

ПРОШТОПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШТОПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Лагодити що-небудь шпокою, штопати у багатьох місцях. *Проштопати* *панчоли*.

2. *тільки* *док.*, *також* *без* *додатка*. **Штопати** *яквїсь* *час*.

ПРОШТРАФТИСЯ, флюся, фшся; м. прощтрафлятися; док., розм. Провинитися в чому-небудь, перед кимсь. *Прощтрафився — й носа не покажує* (Укр. присл., 1955, 215); *Бригадир когось образить, шофер на чомусь прощтрафиться — Кузьма горою стане на захист* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 30).

ПРОШТРИКНУТИ дню, прощтрикувати.

ПРОШТРИКУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОШТРИКНУТИ**, ну, неш, док., перек., розм. Проколювати наскрізь кого-, що-небудь. — *Я заколю себе, прощтрикну своє серце!* — крикнув з ефектом Павлуся (Н.-Лев., IV, 1956, 240); *Дорогувати обійшлося, так зате кинджал! Бика наскрізь прощтрикну* (Тют., Вир, 1964, 300); // *Задаючи удари чим-небудь гострим, ранили, вбивати. Гостряком списа прощтрикував* [Мамай] *другого [ворога]* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 389); // *також у сполуч. із сл. о ч і, п о г л я д і т. ін., перек.* Пильно дивитися на кого-, що-небудь; провизувати. *Теодосієві вже давно хотілося спитати, чи догого воми так стоять, та грізні погляди Куремси, немов голкою, прощтрикували Теодосієві язык* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 541); *Зиркнув* [глнтай] *на непроханого гостя проникливо, прощтрикнув наскрізь гострим голками віничь* (Збан., Сеспель, 1961, 311).

ПРОШТУКАТУРИТИ, рю, рвш, док., перек. 1. Док. до штукатурити. *Прощтукатурити стіни.*

2. *також без додатка. Штукатурити якийсь час.*

ПРОШУКАТИ, аю, ашш, док., перек. Шукати якийсь час. *Коли твою душу нудьга напоялає і ти прощукаєш утхи дарма, Незай вона з серця ніколи не каже — Що ніби утхи ніде вже нема* (Манж., Тв., 1955, 92).

ПРОШУМІТИ, млб, міш; м. прощумлять; док. 1. Видати або викликати шум. — *Розібрала? — допитується старшина. — Тобі не казав чоловік? — Який? — наче вітер прощумів поміж сохлюю травою, поспитала* Приська (Мирний, III, 1954, 62); *Луна його крику покохтилась над плесом, полинула в поле, відгомоном прощуміла там* (Скл., Святослав, 1959, 465).

2. *Пройти, пройхати, пролетіти і т. ін. з шумом. Здоровенка грудка землі прощуміла над його головою* (Мирний, IV, 1955, 18); — *Гей, хто там! — почуєся голос позаду приятелів, — побережись! Муляр і Вова розступилися. Мимо їх прощуміли сани* (Вас., I, 1959, 93); — *Що сталося? — кинуєся Черний наперейми якомусь ніхотинцеві. — В чому річ? Стій! Солдат прощумів, не відповісти* (Гончар, III, 1959, 139); // *Пройти з дощем, свігом, вітром* (про грозу, бурю і т. ін.). *За вікном у мене Хуга прощуміла* (Граб., II, 1959, 360); *Перші весняні грози прощуміли рясними дощами й зливами* (Літ. Укр., 30.IV 1965, 1); * *Образно. Будь легка, як вогонь, і весела, і вільна, й щаслива, Прощуми над душею моєю, мов радісна злива* (Перв., I, 1958, 548); // *перек.* *Пройти, закінчитися, минути* (про певний відрізок часу або якусь подію). *Прощумів з'їзд і свята — і ми лишилися при прозі* (Копюб., III, 1956, 313); *Прощуміли дма, прожчали, мов коні баски, вороні...* (Шаян, Гроза., 1956, 455); // *безос.* — *Було колись, було... — кивав головою Райко, — всього було... Прощуміло, прогрімло, та й сліду нема...* (Вас., I, 1959, 146).

3. *Шуміти якийсь час. Дерева прощуміли всю ніч.* **ПРОЩА**, і, ж., заст. 1. Богомілля, цаломництво. *Пішла баба у Київ на прощу богу помолитися* (Україна., I, 1960, 14); *Іде шаялом молодича, Мусить бути, з прощі* (Шевч., I, 1963, 31); *Сюди в дні прощі на богослужбї мало не з усього Поділля стікалися люди* (Стельмах, I, 1962, 255).

2. *Відпущення гріхів. За бідного прощу будеш жати* (Сл. Гр.); [Є п я с к о ш:] *Нема сьому рабу ні порятунку,*

ні прощі. Він заманастив себе (Л. Укр., II, 1951, 241).

ПРОЩАВАТИ: у формі наказ. сп. *прощавай, прощавайте, розм.* Те саме, що прощати 3. — *Прощавайте! — промовив козак. — Прощавайте! — промовила Галя. І пішов козак шаялом у місто* (Вовчок, I, 1955, 317); *Братіє, старці і всі пожилуці землі, — прощавайте... Земле — .. мати моя, — прощавай!* (Зеров, Вибр., 1966, 378); — *Прощавайте, люди добрі, прощавайте, діду, — вклонився і скинув шапку Чайченко. — Прощавай, Іване* (Стельмах, I, 1962, 31).

ПРОЩАЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до прощання. *Покривившись, завіс* [капітан] *писати прощальні листи до жінки і до дітей* (Фр., VI, 1951, 431); *Михайлина прощальним поглядом окинула своє житло* (Збан., Між. людьми, 1955, 107); *Хлопець загалгтає школу свого першого учителя на все життя. Увізбрав його любов до машин, .. його прощальні слова, коли за комсомольською пупіскою їзав збирати хліб на цілику* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 2); *Підняли якір. Загує третій, прощальний гудок* (Трубіл., Ляхтак, 1953, 195); // *Викликаний прощанням. Прощальна туга стоїть у голубиз очей Ягідки* (Гончар, III, 1959, 344); *Машина мчить...* *Козаний вір в тумані прощальних сізів деєх тоне у вітрах* (Сос., II, 1958, 462); // *Який буває, відбувається тощо під час прощання з покійником. Чуприна почав виголошувати над прахом Василя прощальну промову* (Довж., I, 1958, 95); *Над могилою постріляних луганців Три рази прогрімів прощальний.. салют* (Бажан, Вибр., 1940, 167); // *Який влаштовується з нагоди від'їзду. Пана директора народної школи перенесли на іншу посаду, до іншого міста; отож його товариші й приятелі змовилися справити йому прощальний вечір* (Март., Тв., 1954, 192); *На початку прощального обіду ще відчувалася деяка ніяковість і замішання* (Жур., До них іде., 1952, 149).

2. *перек.* *Останній. Велике, блискуче сонце сходило з небосхилу й кидало довгі, ясні прощальні промені своєї вірної любові й щирій товарищів — землі* (Кобр., Вибр., 1954, 207); *Дуби висихають. Та й тоді ще Прощальні пагітки все вище Пускають* (Мур., Освіні сурми, 1964, 16).

ПРОЩАЛЬНИК, а, ч., заст. Козак, що влаштовував прощальну гулянку перед тим, як йти в ценці. *Прощастесь з світгом Покута. Хутко адчиниться за ним брама Межигірського Спасу й навіки козака сховає чернецька ряса. Пийте до дна, щоб і за ваші окаянні душі помолиться в монастирі прощальник!* (Павч, Гомон. Україна, 1954, 97).

ПРОЩАЛЬНО. Присл. до прощальний. *Прощально кивав головою товаришам по камері* (Збан., Єдина, 1959, 229); * *Образно. Десять прощально гелготіли гуси, відлітаючи в вирій* (Льч., Звич. хлопець, 1947, 107).

ПРОЩАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. прощатися 1. *Хазяїн розцітає.. Трогима і.. при прощанні дав йому аж сто рублів* (Кв.-Осв., II, 1956, 407); *Почалося прощання, обнімання, почуєся плач, голосіння...* (Мирний, I, 1949, 414); *Ти зіг спати, тату.. Я бачу спокійне чоло, білу твою голову і складені поверх кодрри руки. Мені хочеться поцілувати їх, але це назаду мені смерть і прощання* (Ю. Янов., II, 1958, 145); // *Слова, які вимовляються перед розлукою, розставанням. В осінню ніч сорок першого року прощання лунали над Дніпром* (Довж., I, 1958, 280); * *Образно. З-над зжар часом прилине Прощання з літом журавлине* (Тич., I, 1957, 27).

На прощання — прощаються; перед розставанням. Старець попрощався з Галецькою, подав їй руку на прощання (Н.-Лев., IV, 1956, 296); *Марко Лукич на прощання подарував мені «Кобзаря» Т. Шевченка*

(Минуле укр. театру, 1953, 96); *Одні простягають комусь руки, інші щось кажуть на прощання* (Стельмах, Хліб., 1959, 176); *Слов'я прощання* — слова, які вимовляються перед розлукою, розставанням. *Біля вагонів заметушилися. Останні стискання рук, останні слова прощання* (Кир., Вибр., 1960, 282); *Час (хвилина) прощання* — час перед розлукою, розставанням. *Знаєш — хоч би сто літ жила, такої пісні вже б не співала, життя такого більше не зазнала б, як в час прощання на горі високій* (Л. Укр., I, 1951, 244); *Навіть зараз, у хвилину прощання з товаришами, він роздумував про те, як доведеться поводитись за нових умов* (Собко, Запорука., 1952, 4).

2. перен. Розставання з чим-небудь. *Останній день іспитів на закінчення семірички був і прощанням Захара з школою* (Ле, Право., 1957, 16); *І от прийшов їх день останній в життєв прощання молодим* (Сос., II, 1958, 497).

ПРОЩАННЯЧКО, а, с. Пестл. до прощання. [С а в к а:] Почнеться оте вечірне стояннячко..., а світове прощаннячко, то й зосім задуриць воно [дівча] собі голову (Вас., III, 1960, 62).

ПРОЩАТИ, аю, аєш, недок., **ПРОСТИТИ**, прошу, простиш, док. 1. перек. і неперек., кому, кого і без додатка. Пробачати чію-небудь провину; виявляти поблажливість до когось. *Він не міг прощати і нікому не прощав* (Н.-Лев., IV, 1956, 149); *Багіроку прощали багато чого, бо знали його безкорисливість* (Гончар, III, 1959, 188); *Лютувала старий за те, що ляховку [ляхівку] взяв [сина]; да вже як бог дав їм дітей, старий їє простив* (Вовчок, I, 1955, 44); *Ганні вдалося, ніби в голосі його вже звучить прохання помилувати, простити... але ні прощати, ні забувати щось воно не збирається і не має права* (Собко, Справа., 1959, 206); *Чужая засудили на десять років. На суді він плакав: — Люди, простіть мені* (Зар., На. світі, 1967, 88).

◇ **Простіть** господи *днє* госпōдъ; **Простіть** (простіть, прощайте) на [цьому] [цім] слові, у знач. *вставн. сл.* — те саме, що **Вибачай[те]** (вибач[те]) на [цьому] [цім] слові (*днє* вибачайте). *Твій жаль.. нагадує дурного — Прости на слові — Паалуся істор'ю* (Фр., XIII, 1954, 127); *[Хай] [нехай] бог [госпōдъ, мати] бжека, небо і т. ін.)* прощє (простіть), *заст.*: а) відповідь тому, хто просить прощення за провину. — *Нехай тебе бог прощає Та добріи люде* (Шевч., I, 1963, 27); *Почали прощатися отамани, вклоняючись один одному. — Прости мені, брате. — Бог простить* (Довж., I, 1958, 256); б) те саме, що **Простіть** господи (*днє* госпōдъ). [С е м е н:] *Ні одного буденного дня не прогуляв, а іноді то й у празник робив, хай господь милосердний простить... (Кроп., I, 1958, 62); Нехай же мати божа прощає мене, гришну, що я своїмоу [своєму] рідному братику лизо наплакала!* (Вовчок, I, 1955, 18); *Хай простить тому небо, хто відверне мене в повсякчасному устлянні об'їз із широкої дороги* (Ю. Янов., II, 1958, 30).

2. у формі наказ. сп. **простіть**, **простіть**, **неперек.**, у знач. *вставн. сл.* Уживається при звертанні до когонебудь як звичайне попередження про що-небудь, як вибачення за щось сказане або зроблене. *Тепер уже, простіть, яйця старіші, як кури* (Номис, 1864, № 697); [М и л е в с ь к и й:] *Простіть, Любоє Олександрієно, я не люблю мішатись до чужих справ, але на правах приятеля скажу: мені здається, ви занадто ратного уюраєли нитку* (Л. Укр., II, 1951, 74).

3. у формі наказ. сп. **прощай**, **прощайте**, **неперек.** Прощальний вигук, формула прощання при розлуці, розставанні, а також наприкінці листа. — *Василію! На*

кладовищі мене покидавеш, на кладовищі мене й знайдеш! *Поминай мене, не удавайся у тугу... прощай на віки вічні!* (Кв.-Осн., II, 1956, 78); — *Прощайте ж. — Відіть здоров'я...* (Мирний, I, 1954, 88); *Прощай же, наш друже!* *Тебе не забуде Велика радянська сім'я* (Рильський, III, 1961, 78); *«Прощай. Хай звеселить зір твоїй Алаат. Твоє Мір'єм»* (Коцюб., II, 1955, 128); * *Образно. Прощай, мій любий, коханий краю!* (Граб., I, 1959, 341); // *тільки одн.* Уживається для вираження неминучості втрати, необхідності розлуки з ким-, чим-небудь (з відтінком неслідковості). *Декого з учителів позабірали, позасталили. Гриць ні живий ні мертий сидів і ждав, що ось прийдуть і до його і тоді... прощай все наєткві!* (Мирний, III, 1954, 188).

4. у знач. ім. **прощай**, **невідм.**, **розм.** Те саме, що **прощання** 1. *Одриваю шматочок старої газети, що завалалась у кишені, і пишу на коліні: «По дорозі у вічність останнє прощай»* (Коцюб., II, 1955, 267); *Я на прощай кивнув йому і подумаєв заспокоює: «Дійде»* (Мур., Бук. повість, 1959, 255).

5. **перек.**, **діал.** **Прощатися** з ким-, чим-небудь. *Сумно прощали тухольці свої хати й подвір'я* (Фр., VI, 1951, 93); *Ціле село Сходилось до пона до хати Старого пастиря прощати, Останній раз поцілувати Холодні руки* (Фр., X, 1954, 327).

ПРОЩАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **рідко** **ПРОСТИТИСЯ**, прошуся, простишся, док. 1. з ким і без додатка, також у сполуч. із сл. поцілунок, погляд і т. ін. При розлуці тиєнути один одному руки, говорити слова прощання і т. ін. — *Діти мої! — прощайтеся Іван, — прощайте, соколи мої аєні!* *Шануйте матір, любітьєся із собою, нікого не кривдіть...* *прощайте* (Вовчок, I, 1955, 29); *Полковник і дівчина в чорній хустинці* *Прощалися біля воріт* (Дмит., Вітчизна, 1948, 159); [С т ь о п а:] *Дванадцять годин!.. Тисячі закоханих прощатються останнім поцілунок і зустрічаються першим* (Корн., I, 1955, 87); *Венера низько поклонилась І з панотцем своїм простилась* (Котл., I, 1952, 70); *Скхльовано простились герої-більшовики з товаришами, які залишилися в камері* (Рад. Укр., 19.IX 1958, 2); * *Образно. Сонце прощатєся із високого шилля; зароз зайдє і завтра вернетєся* (Черемш., Тв., 1960, 64); // *Останній раз дивитися на покійника, віддавати йому останню шану перед похованням. Як вибралиєся на чисте поле, Еней з покійником прощавєся* (Котл., I, 1952, 269); *Задзвонили еранці-рано По генераловій душі; Заговорили щось погане, До генерала ідуци Прощатєся, люде* (Шевч., II, 1963, 248); *Щось було своєодні принадиє, особачє в його землі, мов на обличчі небіжжє, з якою живє цілє життя, а тепер мусить прощатєся навєки* (Коцюб., II, 1955, 393); * *Образно. Чернєш набрєдєся в ту зиму, коли країна прощалаєся з Іллічєж* (Гончар, III, 1959, 131).

2. **перен.** **Залипати** надовго або назавжди що-небудь, розставатися з чимсь. *І знов лєчу понад землєю, І знов прощаюєся я з нею* (Шевч., I, 1963, 240); *Пухлогубі юнаки оберталиєся в сідлє, прощаючись з рідним сєлом* (Довж., I, 1958, 132); [К у н и ц я:] *Ходім... (Озираєтєся, прощаючись поглядєж з кімнатою). Прощай, моя тила кєлія...* (Коч., II, 1956, 363); *Повієє вітр з руки Енею, Прощатєся сєрдєшенєкий з землєю* (Котл., I, 1952, 111); // *Позбавлятєся чого-небудь, відмовлятєся від чогось надовго або назавжди. Зажорєє мене трошки сєй Київ, то я трохи й рада б його покинути, але не зосєім, бо тоді, значить, знов прощайєся з наукою більш як на пєроку* (Л. Укр., V, 1956, 136); [М а р'я н а:] *Один бєг знає, як мені єтрко кидати вас, прощатєся із своїм дієвєаннячко!* (Вас., III, 1960, 44); *З м'єжєким і доброзичливим посмієком пишуть поєти-єумористи про*

хороших радянських людей, які, сміючись, «прощаються з своїм минулим» (Про багатство л-ри, 1959, 149).

◇ Душа прощється з тілом — хтось готується до смерті або вмирає. Чи посилає (сторож) прохальни?.. Ні, то душа прощється з тілом (Мирний, II, 1954, 201); Прощатися з життям (з [близьким] світом, з тілом і душею) — готуватися до смерті. Сесницький непомітно хрестився, прощаючись із життям (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21). Колись було в шатку спускаюся — з світом прощався (Укр.. присл., 1955, 343); Он — претій [чоловік].. щось шепче.. Чи то поклоні б'є? а чи прохальни шле?.. чи прощався з близьким світом?.. (Мирний, I, 1954, 358); — Пропади всі ми з головами, Прощаймось з тілом і душами, Остатній наш народ пропав (Котл., I, 1952, 159).

3. кому і без додатка. Вважати пробаченим, дарованим (про чийсь провинку, помилку, негідний вчинок). Коли чоловік пише для себе, виливає своє горе й радощі, то йому легше стає. Чому ж тоді не писати? Тоді і всякі помилки прощаються (Кожуб., III, 1956, 276); Усе прощався, та не все забувається (Тют., Вир, 1964, 508); Се ж і є та вина, що не проститься совіти... (Л. Укр., III, 1952, 743).

4. тільки недок. Пас. до прощати 1.

ПРОЩЕБЕТАТИ, ечү, ёчеш, док. 1. неперех. Видати щобет. В сагуаі дерев., перепурхуючи з кроми на крону або в кружляки підіймаючись до неба, засистілаи, прощобетали, загохкали птахи (Воронько, Казка., 1957, 35).

2. перех., перек. Промовити дзвінко і швидко. — Що ви там одсебеньки правите? — весело прощобетала Жабі до Михайла, що, стоячи на стежці, розмовляв сам із собою (Досв., Вибр., 1959, 56).

3. неперех. Щобетати якийсь час. — Що зробило тебе такою пташечкою й квіткою? І чи зумієш отак прощівати, прощобетати цілий вік — чи зломити тебе життя...? (Хотк., II, 1966, 16); Мотя почала.. розраджувати й заспокоювати подругу. Прощобетала тоді біля неї чи не увесь вечір (Коз., Сальвія, 1959, 189).

ПРОЩЕДРУВАТИ, ую, уеш, док., стн. 1. Проспівати шедрівку.

2. Шедрувати якийсь час.

ПРОЩЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прощати 1. [Міріам:] Він їм прощив. Він їм усім прощив.. А тільки я не прощена залилась, бо я не можу їм простити за нього (Л. Укр., II, 1951, 120); // прощено, бегос, присудк. сл. Кожен з нас несе гріх за собою.. Чого ж одному прощено,.. а мені нема ні забуття, ні спокути? (Мирний, I, 1949, 391); Бандити знищені, бо таким виродкам і злочинцям не може бути пощади. А ось інших, які щиро винамали свою провинку перед народом і державою, прощено (Мельн., Коли кров., 1960, 29).

ПРОЩЕННИЙ, а, е. Якого можна простити.

ПРОЩЕННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до прощєнний.

ПРОЩЕНО. Присл. до прощєнний.

ПРОЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. прощати, прощати 1. У мене на очі навернулись сльози. Відчуваю — це загальне прощення коло ліжка хворого. Так, певно, прощати тих, хто зібрався в далеку, безповоротну дорогу (Збан., Мални. дзвін, 1958, 333).

2. Поблажливості до кого-небудь, скасування кари; помилування. [П а н і:] В Моршині все село громадою стоїть другий день на колінах, прощення дожидає (Вас., III, 1960, 214); Тоді уряд оголосив амністію всім засудженим, а тим, хто перебував під судом або слідством, пообіцяв прощення, якщо вони стануть до лав королівського війська (Тулуб, Людолови, I, 1957, 503); — Од вини не втечеш.. — Од вини й не треба тікати.

Мусиш спокнутувати її, заслужити прощення (Петльов., Хотанці, 1949, 157).

ПРОСИТИ (благати, молити і т. ін.) прощення — просити пробачити провинку; просити поблажливості до кого-небудь; просити помилування. — Кілька разів навіть приходила [жінка] під мої двері, плакала, просила прощення (Фр., VII, 1951, 222); [Л ю б о в и ц ь к а:] Верніть його зараз, я кинусь перед ним на коліна, я вимоло в нього прощення! (Коч., II, 1956, 396).

ПРОЩІЛИНА, я, ж. 1. Вузька міжгір'я в горах; ущелина. Тут [у горах Казахстану] не побачиш води цілими тижнями, а коли нападеш на неї, вона.. проритими нею вузьенькими річачками зникає в прощїлинах гір... (Досв., Гюлле, 1961, 150).

2. Вузька щілина, тріщина в чому-небудь. Недоводено чиркнуче [парубок] крізь прощїлину в зубач (Логв., Давні раки, 1961, 140); Чужинець життю підвісився, нагвиньках підійшов до дверей, уважно зазираючи в їхні прощїлини (Досв., Гюлле, 1961, 22).

ПРОЩУПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до прощупати. Воно [зерно] любить лягти в пухку вологу ріллю,.. у земля, прочесану бородами, прощупану твоїми руками (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 174).

ПРОЩУПАТИ дис. прощупувати.

ПРОЩУПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. прощупувати.

ПРОЩУПУВАТИ, ую, уеш, недок., **ПРОЩУПАТИ**, аю, ашп, док., перех., чим і без додатка. 1. Перевіряти, досліджувати, шукати що-небудь, шупаючи, обмацуючи. Вісімнадцятилітній юнак прийшов в університет з паличкою в руці, нею він шоденко прощупував собі шлях до аудиторії (Д. Бедзик, Плем'я., 1958, 66); Заганяючи курчат на ночівлю, прощупуємо в них вола (Колг. Укр., 9, 1958, 27); Матей Матвійович прощупав пухль сонного — крізь теплу живу тканину чітко биєся струмок (Вол., Місячне срібло, 1961, 64); Довго нікає [Хома] по подвір'ю зі щупом в руках, заглядає в усі закутки, пробує земляю.. Прощупавши подвір'я і нічого не знайшовши, він нарешті вагмується (Гончар, I, 1954, 115).

2. перек. Спостерегаючи, перевіряючи, розпитуючи і т. ін., збирати відомості, складати думку про кого-, що-небудь. Таємні агенти гестапо розвредили по селам, одні — прощупувати бодяі який-небудь слід до тазачого Тараса, інші — вербувати шпїонів (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 161); [Р о м а н ю к:] Я їх [письменника і художника] вчора довго прощупував... (Корн., II, 1955, 198).

◇ **Прощупати ґрунт** — вяснити, перевірити що-небудь; дізнатися про щось. Бронку зразу зміркував, що через цю.. дієчину можна було б прощупати ґрунт на фабриці Гольдштрома (Вільде, Сестрп., 1958, 380).

3. тільки док. Шупати якийсь час.

ПРОЩУПУВАТИСЯ, ується, недок. 1. Відчуватися, виявлятися при прощупуванні. Хлопчику стало гірше. Підвищилась температура, пухль ледве прощупувався (Кол., Земля., 1957, 96); — Тоню, а що це може бути? Малярія? — вніпоковно спитала Марина. — Навпевно. Хоч сезелія не прощупується. Покладемо в постіль, дослідимо (Головка, I, 1957, 467).

2. Пас. до прощупувати.

ПРОЯВ, у, ч. Дія, процес, що робить явним, помітним чий-небудь стан, чийсь почуття, наміри і т. ін.; вияв. Яскравим проявом полум'яного патріотизму радянських людей була самовіддана боротьба сотень тисяч партизанів у тилю ворога (Ком. Укр., 9, 1965, 59); [П а н Д у ш е ч к а:] Не можна одмовити тому ґульм'яві, що в його дикій, ровбійницькій, хлопській душі буюють і прояв ажитось вищих поривань до правди і краси... (Вас., III, 1960, 206); Заполнений успіхами

свого вихованця, старший лейтенант не помічав або просто не надавав значення проявам зазвичай і чванливості, що останнім часом стали розвиватися в характері Маслюка (Багмут. Щасл. день..., 1951, 66); // Форма, в яку втілюється, в якій спостерігається щонебудь. Тучий той солодкий жаж, який завжди переживав людина на самоті з величними проявами природи, а стояв і тріпотів червами (Хотк., II, 1966, 314); Перед мистецтвом як перед одним із проявів людської творчості проявляються нові шляхи (Еллан, II, 1958, 74).

ПРОЯВА, п, ч. і ж., розг. 1. тільки ж. Те, що викликає подив; незвичайна подія; диво, okazія. Повиповзали [люди] з зат дивитись на таку прояву, і усі ж то позадирали голови і дивляться, як пан Заброха, жов птах який заморський, летить попід небесами (Кв.-Осн., II, 1956, 201); — Там і торік згостата зоря світила, а це знов проява якась вирискалась... — І я кажу: не перед добром таке на світі коїться (Мирний, I, 1949, 138); Що за проява — на дорозі ні душі? Навче хто шлях перетяє нова обсерваторія (Ю. Янов., I, 1954, 36).

2. тільки ж. Незвичайна на вигляд, страхітлива, фантастична істота; потвора. Раз пішов я на отаву і наткнувся на прояву: Дога-дога і страшенна, Мое гадюка здоровенна, Голова десь за горами, Ноги вперлись між лісами (Гл., Вибр., 1951, 205); Аж гульк! іздалеку летить проява: Велике, довге щось та й чорне-чорне! Дві біці [два ока] — два кривавих джерела, Із пащі дим лага на світ імаю (Крим., Вибр., 1965, 149).

3. Той, хто своєю поведінкою, вчинками, зовнішністю викликає подив, занепокоєння; дивна, химерна людина. А меж вами Найшовсь-таки якийсь проява, Якийсь дурний оригінал, Що в морду затопив капрала, Та ще й у церкви! (Шевч., II, 1963, 297); [1 - а жі н ка:] Оце проява! Що воно таке? [2 - а жі н ка:] Хіба не бач? У гайдамаки зібрався. [1 - а жі н ка:] Такий обірваний? Та він і до Дніпра одже не донесе (Мирний, V, 1955, 76); Ще не живу, не мряю, не люблю, А вже червою нажив. Що за чудо, за проява! (Ус., Листя., 1956, 196); * У порівн. Ходить мій Озрім, неначе та проява, Та й думаю: «Хв я-то Молодць.» Дурний, дурний: а на йому Свистина, Неначе той німецький каптанець! (Гл., Вибр., 1951, 32); // Щось незрозуміле, непевне; невідомо хто, невідомо що. — Що воно за проява стоїть під вікном? Певно, хтось на селі нагло заслаб, та це мене качуть сповідати (Н.-Лев., IV, 1956, 111); [2 - й ко за к:] Поглянь, Кіндрате, що се за проява. [1 - й ко за к:] Це щось непевне; може, шпиг, абощо (Сам., II, 1958, 42).

4. зневажл., лайл. Провозлива, шахраювата людина; пройда. — Це, справді, якась проява, а не штурка! Я почувую, що вже чогось не люблю цієї нахабної людини, — сказала Галя (Н.-Лев., I, 1956, 610); — Всі зібравлися? .. Чи і той же тут проява, Котрий бджолою мої вкрад? (Манж., Тв., 1955, 246); — Самі ви знаєте — проява той Самрось, Що краще [краще] б і поетк не зустрічатъ такої... (Рильський, Поеми, 1957, 265); [С т е х а:] Ах ти же ацицирист, проява, ланець, проидисит, чортове ледащо! (Сам., II, 1958, 172).

5. тільки ж., заст. Прояв. [Р у ф и м о в и ч:] Навчадки алохисть... встать і з домовини і часто з'являються в несподіваній прояві... (Кроп., IV, 1959, 96); // Явище. Кожеда проява має свої причини й наслідки (Коб., I, 1956, 123).

ПРОЯВИТИ див. проявляти.

ПРОЯВЛЯТИСЯ див. проявлятися.

ПРОЯВЛЕННЯ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до проявити. Фотографії були швидко проявлені і надруковані (Рад. Укр., 15.III 1964, 2); В той же день дослід був

проведений вдруге. Платівка була проявлена та закріплена у міцнішому розчині гіпосульфїту (Рибак, Час., 1960, 721); Сербин по телефону викликав машину. Його супутник у цивільному капітаві у Сашин чемадан фотопатр, проявлені й непроявлені плівки, надруковані фотографії (Перв., Дикий мед, 1963, 94).

ПРОЯВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. проявити, проявляти і проявлятися, проявлятися. Після проявлення проаналізуйте помилки. Зінсувавши кілька плівок, ви навчитесь правильно визначати експозицію (Знання., 1, 1966, 13); Страшну силу приніс зі собою Юрішко, — і люди відчували то одразу, ще без її проявлення (Хотк., II, 1966, 95).

ПРОЯВЛЯТИ, яю, явш, недок., **ПРОЯВИТИ**, явлю, явиш; мн. проявлять; док., перех. 1. Виявляти, робити помітними свої якості, властивості, почуття і т. ін. Ще дитиною проявляв він надзвичайну цікавість, проворність і хитрість (Фр., III, 1950, 49); Всіляко заохочували [сторожі], щоб він читав усе нові і нові ім книжки, і проявляв при цьому значний до них інтерес (Тют., Вир, 1964, 49); Він стільки раз за се літо проявив делікатність до мене самої, що я б не хотіла навіть некароком чимсь вразити його (Л. Укр., V, 1956, 311); Дякую все — вкідуй та й піду на фронт, току героїстєво своє проявить... (Смолич, Мир., 1958, 41).

Проявляти (проявляти) ініціативу в чому — бути ініціатором чого-небудь. Спілка комуністичної молоді повинна бути ударною групою, яка в усій роботі подає свою допомогу, проявляє свою ініціативу, свої почин (Ленін, 41, 1974, 301); Проявляти (проявляти) себе — виявляти свої здібності, можливості, здатність до чого-небудь. Олексія Максимовича [Горького] радувало, що радянські письменники проявляють себе дедалі більш активно (Ком. Укр., 3, 1968, 89); Якщо за час проходження кандидатського стажу кандидат не проявив себе і за своїми особистими якостями не може бути прийнятий у члені КПРС, то партійна організація ухвалює рішення про відмовлення йому в прийомі в члені партії (Статут КПРС, 1971, 11); Діачата, особа во Маруся, проявила себе досить тямучими в господарстві (Вільде, Сестри., 1958, 460).

2. фот. Обробляючи проявником, робити видимим зображення сфотогографованого предмета на плівці, пластинці, папері і т. ін. Вечорами затемнювалася мала комірчинка в їзкій двокімнатній квартирі, запалювалася червоною лабораторний ліхтар, і вони одвох проявляли плівки (Перв., Дикий мед, 1963, 94); Йому пощастило сфотогографувати майстра Савчука.. Пластинку негайно проявили (Довч., I, 1956, 78).

ПРОЯВЛЯТИСЯ, яється, недок., **ПРОЯВИТИСЯ**, яється; мн. проявляться; док. 1. Виявлятися, ставати помітним (про якості, властивості, почуття і т. ін.). Риси нової людини, людини комуністичного суспільства, проявляються в славному долаві мільйонів трудящих (Рад. Укр., 22.II 1954, 2); Дорожжичи ставали Чернишею його бойові товариші.. Це почуття побратимства, мабуть, сповнювало й інших бійців, проявляючись все виразніше і нестримніше, чим менше їх ставало (Гончар, III, 1959, 125); Давно вже тіло в душах незадоволення Марусяком, лиш не було моменту тому проявитися (Хотк., II, 1966, 213); Після виходу з в'язниці він поклався і пішов служкою в Лавру, де й проявився в нього видатний малярський талант (Смолич, Мир., 1958, 12); У високих декоративних якостях кептарів проявився тонкий художній смак українського народу (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 64).

2. фот. Ставати видимим під дією проявника (про зображення на плівці, пластинці, папері і т. ін.). Знімок проявився дуже виразно.

3. *заст.* З'являтися. Давно-давно тому назад в брянських лісах проявився лев (Укр. казки, легенди..., 1957, 42); Марина безслідно зникла, пропала..., чи не подалася була, на відрні стени, бо де-небудь би проявилася (Мирний, IV, 1955, 237).

4. *тільки недок.* Пас. до проявляти 2.

ПРОЯВНИЙ, а, б. *фот.* Стосується до проявлення. Проявні розчини загального призначення мають середні фотографічні властивості (Довідник фот., 1959, 116); Проявні машини; Проявний прилад.

ПРОЯВНИК, а, ч., *фот.* Водяний розчин хімічних речовин, що їх застосовують у фотографії і кіновиробництві для перетворення прихованого зображення на плівці, пластинці, папері і т. ін. на видиме. Для проявлення користуються проявними розчинами, або проявниками (Довідник фот., 1959, 114); — Я залишив пластинку в проявнику. Ой, горе, мабуть, перепроявив більше, ніж треба... (Донч., II, 1956, 324).

ПРОЯЗЧИТИ, чу, чаш, *док., перек., розм., заст.* Розгосилити. Проязчили, що в його єсть така книжка (Сл. Гр.).

ПРОЯЗЧИТИСЯ, чуся, чашся, *док., розм., заст.* Проговоритися.

ПРОЯРОВИЗУВАТИ, ую, уэш, *док., перек., с. г.* Піддати яровизації. При недостатці насінної картоплі можна допустити для садіння бульби й меншого розміру, але перед садінням їх обов'язково треба прояровизувати (Картопля, 1957, 70).

ПРОЯСНЕНИЙ, а, е. і. Дієпр. пас. мнп. ч. до прояснити. Фруктово-ягідними екстрактами називаються концентровані натуральні прояснені соки з підвищеним вмістом цукрів або кислот (Укр. страви, 1957, 298).

2. *у знач. прикм.* Радісний, світлий. Нехай же мій наший товариш Волянський стає перед нами в тій проясненій подобі, в якій він живе в моїй душі! (Фр., IV, 1950, 228); Вона поспішав назустріч чоловікові, водночас бачила і його неввично прояснене обличчя, і Свирида Яковлевича (Стельмах, II, 1962, 172); Хоча втома валила з ніг воїнів, проте кожен проясненим зором оглядав переліски і ліси, поля і галявини, пригадуючи все, усе своє життя (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 756).

ПРОЯСНЕННЯ, я, с. Дія за знач. прояснити, прояснити, прояснювати та дія і стан за знач. прояснитися, прояснятися, прояснюватися. Я виходив на есаку арену, коли боротьба була потрібна для прояснення справи (Фр., I, 1955, 30); Справді, говорить Франко, Гоголь багато зробив для прояснення думок української інтелігенції (Рад. літ-во, 3, 1957, 46); Юренко ширше розвів повіки, і відблиск прояснення майнув у його круглих... очах (Стельмах, I, 1962, 225).

ПРОЯСНИТИ *див.* прояснити.

ПРОЯСНИТИСЯ *див.* прояснитися.

ПРОЯСНИЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнп. ч. до прояснити. На проясненому небі і-за Собачих Ярів підійметься... здоровенний, як макуха, місяць... (Вас., I, 1959, 376); В очах у Стьопина, синів, уже прояснілий, проступали градливі слюзи (Збан., Єдана, 1959, 287); Він [поранений] уже... вігнанава своїх господинь: бабусю Ганну та Оксанку. Часом по кілька хвилин стежив за ними проясненим поглядом (Коз., Гарячі руки, 1960 131); Комісарові, видно, одразу полегшало на душі. Рушів ходити по підвалу, схвилюваний, прояснений (Гончар, Людина..., 1960, 134).

ПРОЯСНИТИ, іє, *док. 1.* Стати світлим, не похмуризм при появі сонця, місяця, зірок або звільняючись від хмар, туману і т. ін. Дощ шумить без перерви. Небо десь далеко прояснено, небо синє заграло (Ю. Янов., I, 1958, 191); Од білих стін і од дахів аж день, здалося, прояснів (Гонч., Вибр., 1959, 317); // *безос.* Вчора зече-

чора насунув з моря туман... та й сьогодні, хоч трохи прояснено, але сір ніде не видно (Л. Укр., V, 1956, 226); // Стати прозорим (при світлі, сонці). Виглянуло сонце — озеро зміть прояснено, радісно посміхнулось до неба (Мас., Життя..., 1960, 69); Надворі швидко світало, вікно прояснено і світло великими шибками, розвіваючи морок в кімнати (Дім., Іпол, 1961, 42).

2. *перек.* Стати чітким, виразним, логічним (про мислення, думки, плани і т. ін.). Прояснів його ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Фр., XI, 1952, 414); Для неї самої план її розвинувся і прояснів від того, що вона розповіла його (Черн., Що робити?, перекл. Дукіна, 1936, 176); // *безос.* В ступу за селом все думає [Давид] про Тихона, і скніло серце за нього. Потім поволи... прояснено і в думках. Веселіш уже думає про Тихона (Головка, II, 1957, 138).

3. *чим і без додатка, перек.* Вийти із стану байдужості, стати радісним, веселим; пожвавитися. Усі підняли голови, прояснили, забули одразу про інспектора і про його мову (Вас., I, 1959, 316); Сергій ступив крок до Гафії, а вона, вся раптом прояснівши теплу материнською посмішкою, потягнулась йому назустріч (Коз., Нові Потоки, 1948, 170); // Стати радісним, незатьмареним, веселим (про очі, обличчя, погляд і т. ін.). Наче випростався [батько], і невеселі його очі якось йому прояснили (Вовчок, VI, 1956, 341); Похмуре обличчя Селеника трохи прояснено (Собко, Шлях..., 1948, 333).

ПРОЯСНИШАТИ, ає, *док., розм.* Стати яснішим; прояснити. Лице Карата прояснішало, наче зустріч з головним інженером була для нього давно очікуваною радістю (Шовк., Інженери, 1956, 176); Небо прояснішало.

ПРОЯСНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. прояснювати. Здебільшого вона [джерельна вода] придатна для споживання та господарських потреб і без попереднього очищення, тобто прояснювання, знебарвлювання (Довідник сіль. будівельника, 1956, 334).

ПРОЯСНЮВАТИ *див.* прояснити.

ПРОЯСНЮВАТИСЯ *див.* прояснитися.

ПРОЯСНЯТИ, юю, яєш і **ПРОЯСНЯВАТИ**, юю, юєш, *недок., ПРОЯСНИТИ, нюю, ниш, *док., перек.* 1. Робити легким для розуміння що-небудь; з'ясовувати. Пояснення вчителя повинні органічно сплітатися з текстом, — немож. виписувати з тексту, прояснюючи його (Рад. літ-во, 2, 1965, 61).*

2. *перек.* Робити чітким, виразним, логічним (мислення, думки, свідомість і т. ін.). Тільки боротьба виховує експлуатований клас... відкриває йому міру його сил, розширяє його кругозір, підносить його здібності, прояснює його розум, виконує його волю (Ленін, 30, 1972, 296); Мова — гостра ідейна зброя... Моюю можна отруїти свідомість — і піднести її, прояснити, оздоровити (Рильський, III, 1956, 84).

3. Робити радісним, незатьмареним, веселим (обличчя, погляд і т. ін.). — Тебе ж прошу я, пане Турне! Покинь к Лавинії любов і проясни чоло нахмурне [нахмурене] (Котл., I, 1952, 277); Ладісна узмилка прояснила його подобу (Досв., Вибр., 1959, 387).

4. *слєц.* Робити виразним, видимим що-небудь. Прояснити контури на малюнку.

5. *слєц.* Робити прозорим, чистим (вино, сік і т. ін.). Перед реалізацією або зберіганням вино прояснюють, щоб воно було цілком прозорим і чистим (Колг. Укр., 8, 1957, 35).

6. *рідко.* Робити що-небудь світлим, не похмуризм. * Образно. Не забудь, не забудь Юніх днів, днів весни... — Путь життя, темну путь Проясняют вони (Фр., X, 1954, 13); Джорджано Бруно, Коперник... Фур'є — їх ідеї, їхні прекрасне, сповнене героїзму життя

прояснювало доволишній туман (Кол., Терен., 1959, 156).

ПРОЯСНЯТИСЯ, яється і **ПРОЯСНЮВАТИСЯ**, юється, недок., **ПРОЯСНІТИСЯ**, йтється, док. 1. чим і без додатка. Ставати світлим, не похмурих при появі сонця, місяця, зорюк або звільнюючись від хмар, туману і т. ін. (про небо, обрій і т. ін.). *Темніло небо, а потім звільна прояснювалося зорями* (Фр., VIII, 1952, 100); *Небо щодалі більш прояснювалося* (Юхвід, Оля, 1959, 52); *Було ще троти зарано; ледєе що зоріло, а темні сумраки [сумерки] ще не зовсім прояснилися* (Кобр., Вибр., 1954, 67); *Далекі далі — від змари змюрніли і враз прояснилися. Во їм же сонце в-за змари звітку давало* (Тич., I, 1957, 263); * *Образно. Хмарка на чолі Семенця прояснюється* (Вас., II, 1959, 51); // *безос. Надворі виднішало та прояснювалось* (Н.-Лев., III, 1956, 160); *Після кількох сльотливих днів прояснилося* (Галан, Гори., 1956, 201).

2. Ставати легким для розуміння; з'ясовуватися. *Починає прояснитися картина руху глибинних вод* (Наука., 4, 1963, 39); — *Дещо прояснюється в твоїй філософії, починаю розуміти* (Донч., V, 1957, 246); *Праця вела мене в тайники темні... Нею два прояснилися землі, Загадак нужди людської стара* (Фр., X, 1954, 58); *Тепер усе прояснилося, а тоді ж ще нікто не знав, чому німці так швидкоувалися [поспішали] взяти Севастополь саме в ті грудневі дні* (Кучер, Голод, 1961, 140).

3. Ставати чітким, виразним, логічним (про мислення, думки, свідомість і т. ін.). *Остаточню прояснюється свідомість, і неможлих розуміє, що «настає гарний час»* (Еллан, II, 1958, 94); *Времія зирнує на червінці, і його думки прояснились* (Н.-Лев., III, 1956, 394); *Випита рідина полум'я обпекла горло, потім те полум'я шугонуло в голову, мозок прояснився* (Вол., Місячне срібло, 1961, 107); // *безос., перев. у сполуч. із сл. в г о л о в і. Гаряча хвиля б'є до серця, в голові прояснюється. Він не хоче вмирати. Він хоче жити* (Коцюб., I, 1955, 367); *Холодний.. души значно освіжили творого. В голові троти прояснилося, нестерпний білий у скронях ушух* (Добр., Очак. розмир, 1965, 391).

4. чим і без додатка, перен. Виходити із стану байдужості, ставати радісним, веселим; пожвавлюватися. *І блідоліці панічі, стрінувшись з нею, оживають, прояснюється й геть-геть проводять її своїми очима* (Мирний, IV, 1955, 296); *Люди сердцем прояснились, в долоні пласкали мені* (Тич., II, 1957, 34); *Загар прояснюється, виголене ради врончотого дня лице веселіє* (Горд., Чужу живу., 1939, 104); *Світлою води написея, ясний гором прояснися* (Забіла, У.. світ, 1960, 149); // *у сполуч. із сл. д у м к и, д у м в і т. ін.* Ставати приємнішим, веселішим. *Коли не раз сиділа [пані] над своєю роботою й укладала.. нитку за ниткою, а з-під її пальців виходили гладенькі червоні листочки й квіти, то й думки її хорошилі й прояснювалися* (Кобр., Вибр., 1954, 6); *Гарне було місце, дуже мені подобався цей затисок, і тепер, задуючи його під змурим північним небом, прояснились мої думки і зарало українське серце* (Стор., I, 1957, 228); // *Ставати радісним, незатямареним, веселим (про очі, обличчя, погляд і т. ін.). Устина задумалась. Суворо насуплені її оченята почали прояснитися знову* (Вас., I, 1959, 200); *Антон догоє сидів з листом, глибоко замислений. Лице то прояснювалося, то знову ставало похмурих і восередженім* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 341); *Зеленує ще хвилю посидів на коліді зі звішеною головою, але звільна погляд його прояснився* (Фр., II, 1950, 215); // *безос., у сполуч. із сл. п а д у ш і, в д у ш і.* Ставати веселим, радісним

(про людину). *Данило і Григорій посмітаються, а в Левка прояснюється на душі: виходить, це бог милуєав його від сльотної кімнати* (Стельмах, I, 1962, 81); *В душі Муся.. враз прояснилося. Догадався: зтось із хлопців кинувся настьоки* (Речн., Весн. грози, 1961, 55).

◇ *Світ прояснився кому, чий — поліпшився моральний стан у кого-небудь, стало легше комусь. Перше почувтєя, якого діана Іван.,.. було почувтєя якоїсь дивної полєгші. Здавалося йому, що якісь тяжкі кайдаки спали з нього, що світ нараз йому прояснився* (Фр., III, 1950, 168); [Я р в н а:] *Ти мій суджений, ти вернуєся до мене, і світ мій проясниєся!* (Кроп., V, 1959, 50).

5. тільки недок. Пас. до прояснійти, прояснювати 1, 2, 4, 5.

ПРОЯЧАТИ, чү, чійш, док. 1. *неперех.* Видати ячанья (перев. про лебедів).

2. *неперех.* Ячати якийсь час (перев. про лебедів).

3. *перех., перен.* Крикнути жалібно, стогнучи (про людей). *Хтось крикнув між діачатами істерично. Хтось проячав смертельно: — Сестро!* (Тудор. Народження, 1941, 109).

ПРУГ, а, ч., розм. 1. Край чого-небудь. *Кашкети з червоними окошачами і гострими пругами носили на початку війни переважно кадровики* (Коз., Гарячі руки, 1960, 118); *Віталій поліз через високий кам'яний муз а битим склом на пругі, що оточувєав губернатороу реиденцію* (Смолвч, Дитинство, 1937, 175); *Стояли обое воки Над сядом стіни стрімеолооим, Над пругом стрімким крутизи* (Бажан, Рокі, 1957, 264); // *Поздовжній вузький край, бік якогось предмета; ребро. Тупим пругом шаблі ударив він по руці, і булава, як зрубана галузка, зірвалася на землю* (Ле, Україна, 1940, 382); *Пруг дошки; // Ребро гранчотого предмета. Сивий,.. крихкий на пругах Граніт кострубатий до пальців липне* (Драч, Поезія, 1967, 35); // *Верхній край (обріз) якої-небудь посудини (перев. круглої форми); вінця. В карафі вино червоніє.. І щедра душа в господині — По пруг наливає мені* (Перв., II, 1958, 149); *Пруг відра.*

2. Вузька поздовжня смужка по краю тканини, ремєнів і т. ін. *Масивні коні, п'яні коні Мотузєа реалі, пруги шлей* (Бажан, Вибр., 1940, 50); *При склеюванні.. аркуше паперу однакової якості.. рекомендується змащувати клеєм відразу обидєа склеювані пруги* (Гурток «Умлі руки..», 1955, 25); // *Лінія горизонту, обрій. Мовчати, дрімати, і знов прокидатися, І, поки сьтаняна проб'ється на пруг, У себе, немаче в криницю, вєладятися* (Перв., II, 1958, 293); *Сонце котилось навіки за пруг* (Бажан, Вибр., 1940, 50).

3. Лінія на поверхні шкіри; зморшка, складка. *Обличчя гуде, мов у кістяка, аморшки і пруги на безкровній шкурі, очі позападали* (Л. Укр., IV, 1954, 212); *В тулі стоїть викорюк. Пругами напруги поарано лоб* (Перв., I, 1958, 88); // *Слід на шкірі від удару, рана і т. ін.; рубець, шрам. Плевці злонця екрити були синцями та пругами засоглої крові* (Фр., II, 1950, 349); *Віла його сорочка була розірвана, на ший червоніє пруг від волосяного татарського аркана, на якому приєдєно парубка до штабу* (Ле, Наливайко, 1957, 179); * *У порівн. Рибалка почєа чорнити. На чолі, як пруг, набрякла жила* (Дмит., Наречєна, 1959, 5).

4. Крива лінія, дуга, півколо, смуга на чому-небудь. *Над темними силуетами стогіє вєясниєся.. сталевий пруг молодика* (Рудь, Гомін., 1959, 27); * *У порівн. В саду поміж деревами світять боками рєні покоси сушого сїна, над ними похилилися пругами віти* (Вас., II, 1959, 65).

5. *перев. у сполуч. із сл. о с т а н н і й, перен.* Межа

чого-небудь. — От як в майстерні щось виточуєш або стружеш — усім тілом розумієш, що це останній пруг.. Зміряєш поміж... — так воно і в (Стельмах, II, 1962, 178); Катеринки сльози, Катеринине горе — все ставало на тім останнім пругі, за котрим уже немає розради, немає прощення (Мухк., Серце..., 1962, 252).

6. Те саме, що упріг 2. Вже сонце повернуло на вечірній пруг (Н.-Лев., III, 1956, 335); Сонце вже сковазнуло в вечірнього пруга, минуло криваєво-багрянтий горизонт, послало в аж останній золотий приєт і пішло спать... (Вішня, II, 1956, 119).

На вечірньому пругі — на заході. Сонце вже стояло на вечірньому пругі, як підходить Чіпка до Гетьманського (Мирний, I, 1949, 243); [Шервуд:] Тут, у тропіках, не буває присмерку: день, а потім відразу ніч. І в останню годину дня небо на вечірньому пругі відбіває якимсь особливим سایем... (Лев., Драма..., 1967, 490).

ПРУГКИЙ, ́, ́. 1. Те саме, що пружний 1, 3—5. — Чому не орете до тридцяти, товаришу Нетереба? — запитає Замковий, показуючи пальцем на своїй пругкій рулетці глибини борошки (Ле, Право..., 1957, 319); Вона підтикає фартур і складає в нього зіврані горілки. Тяжки листя шелестять, коли її смагаві руки нагинають пругку ліщину (Шиян, Баланда, 1957, 127); Зеленими пругкі ніжниські овирки, шойко вийкати в розсолу (Мухк. II, 1957, 290); Чорний волос на голові розсоє світлі, і широкі плечі опали, пругкі ноги викричилися (Панч, Синів..., 1959, 35); Він низенький, лисенький — у його мало зубів, але він міцний, пругкий, як із чорної зуми опука (Вішня, I, 1956, 183); Вона мовчки подивилась на Режо, ніби вперше бачила його, потім пругким рухом відштовхнула Режо і рвонулась знову до Ахмета... (Досв., Гюлле, 1961, 132); Над землею в густому, пругкому повітрі пірнали ластівки і стрижі (Коп., Навколо полум'я, 1961, 58).

ПРУГКІСТЬ, кость, ж. Якість в ластивість за знач. пругкий. Була тут... наєхрест переєзана білою ниткою пачка... Ольга в руці вже відчула її пружність і вагу (Дор., Не повторю..., 1968, 34); Наближались правовірни, крутіше, м'яли їх [невільниць], зважуючи на долоні їх коси, мацали пальцями пружність перс (Тулуб, Людолови, I, 1957, 215).

ПРУГКО. Присл. до пругкий. Під ногами пругкою узинається килим трави, а поряд ласкаво і лагідно ляпає море (Ткач, Ждя..., 1959, 6); Насипала в коробку жита Марія й стояла з нею в руках, потім вигнула пругко, в кіш заглянула (Головко, II, 1957, 40).

ПРУД, у, ч., дал. Швидко течія води, ріки. Там, де вода прудко йде — ото й пруд (Сл. Гр.); Вистрий пруд води в миз ока поніс дарабу під скалу Сокильської гори і одарив нею о скалу (Н.-Лев., VI, 1966, 419).

ПРУДИВУС, **ПРУДИУС**, а, ч., розм. Той, хто має довгі, пишні вуса; вусань, крутивус. [Горп'ян:] Загляну точ у вікно, може, на мене задивиться який кожом ацький прудиус (Н.-Лев., II, 1956, 480); Увечері зтьох уже виспінував і частіше про те, що «наш Мишуня — прудиус, в нього виріс білий вус...» (Ю. Янов., II, 1954, 131); Як я того прудиуса любила, не одні я черевички зносила (Сл. Гр.); — Що за баландрастик отсей прудиус! — каже, сміючись, Сошко (П. Куліш, Вибр., 1969, 92); * У порівн. Він насупив брови, мов казковий прудиус (Вільде, Повнол. дітв, 1960, 195).

ПРУДИТИ, пруджу, прудшиш, недок., перех., розм., рідко. Те саме, що гатити 1. — Куди, хазяїн? — А туди, — він намотував на ноги ще вагіт онучі. — Чуте: море прудити (Гончар, II, 1959, 429).

ПРУДИУС див. прудиус.

ПРУДКЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до прудкий. Малень-

ка вона була й прудкенька, немов пташка (Вовчок, I, 1955, 352).

ПРУДКИЙ, ́, ́. 1. Який має велику швидкість, прискорений темп (про рух, дію і т. ін.); стрімкий. — Ой, ступай, ступай, злідий коню, Прудко ступую (Укр.-л. думи..., 1955, 152); Від прудкої ходи Останові зграбілося душно (Копюб., I, 1955, 340); Його поіє героїства клич принадний, Берло і меч, і біг прудкий коліс (Зеров, Вибр., 1966, 77); Прудкий танок; // Який здійснюється швидко, раптово. Зашморє утлоє його за шию, і воєк другим прудким рухом затягнує вузол (Фр., II, 1950, 263); Вже над лугами [качєята]. Але і там, у прудкім віражі, йшли у парі, рідком (Гончар, Циклон, 1970, 55); // Який дуже швидко рухається, переміщується, летить, тече і т. ін. у просторі. Прудка ріка береги розкиває (Укр.-л. присл..., 1955, 260); Я дивилась на ті бездимні села італійські [італійські]... — і слово «чужина» бриніло в думці за кожним стуком поїзда прудкого (Л. Укр., I, 1951, 234); Візьмеш і коней дванадцять баскиз, Чистих арабських, як стріли, прудких (Крим., Вибр., 1965, 134); Вже срібляється зграйки струзіє в прудкій студеній воді (Пльч., Вибр., 1948, 40); Око Рубана приковує прудкий озоник і димок, що швидко пересувається до млина (Шиян, Баланда, 1957, 110); // Належний тому, хто швидко бігає, літає. — Добре вж бігати, коли в вас коє проворні та прудкі (Н.-Лев., III, 1956, 88); Перелітала [пташина] найвищі гори, — Мала крильцята прудкі (Л. Укр., I, 1951, 61); Виручили його на цей раз прудкі ноги. Втік (Цюпа, Назустріч..., 1958, 348); * Образно. — Погані вісти мають прудкі ноги (Чаб., Балкан. весна, 1960, 35); // перен. Який виникає раптово, відразу. Прудкі несподівані радощі такеньки устє обхотили, що у голові закрутилося (Вовчок, I, 1955, 298); // перен. Який швидко поширюється, розповсюджується, далеко сягає. Мого прудкого слова Не затримає темниця, Полетить воно по світі, Наче тая віця птиця (Л. Укр., I, 1951, 385).

2. розм. Який відзначається швидкими, зграбними рухами (про людей і тварин); меткий, проворний. А що то за дітка була! Біляленька, моторенька, швидка, прудка (Кв.-Осн., II, 1956, 423); Нехай тільки нападе [гадюка]! А коли не одіб'ємось, то неже не втечемо? Неже вона така прудка?.. (Мирний, IV, 1955, 12); Кулигеє вже ждали кілька місцевих жителів: позмурі рибалки в зойдєвєстках та гарчачко-штитий фронтюк на дерег'янци, жєвий, прудкий, — гєлими не миз вєстоати на місці (Гончар, II, 1959, 46); Почала [чайка] літати вище, падала до води далі від кагєра, а над матросами кружляла гєорі, прудка і недосажна (Кучєр, Прошай..., 1957, 3); // також до чого, на що. Спритний, здібний до чогось. Любіє [пан Мигучкий], коли був хлоп здоровий, Прудкий до праці і розмови, До танцєв, сміхє і пієнє (Фр., X, 1954, 273); Я завєдї бує прудкий на вєську постанову та й не гєяєся ніколи виконати її (Март., Тв., 1954, 205); Меткий, прудкий і на пригоди ласий, Ще юнаком він кинує батьків дєвр (Зеров, Вибр., 1966, 37); Командує цим полком прудкий та зрізний таджик-академик Самєєв (Гончар, III, 1959, 404); // Належний кому-небудь меткому, проворному, спритному. Отаман... скоєа гєяєву на дрібнєнького Корчаку з прудкими гєодійськими очима (Н.-Лев., II, 1956, 222); У телеграфістє шєидкі руки. Такі самі... прудкі руки на телефонній станції (Довж., I, 1958, 53); * Образно. — До чого ж народ тепєр до знання велику потугу має! До вєсього прудка думка доходить (Коп., Навколо полум'я, 1961, 5); // перен. неспєваєльно. Схильний до посуп'я, пєтерплячий. — Не дуже!.. не скачи так! Ач, який прудкий! давай лиш гро-

ші! (Мирний, II, 1954, 197); [Голос сфрейтора:] Відчиняй!.. [Паша:] Стривай, який прудкий. Дай одягнутиць! (Дмит., Драм. тв., 1958, 18).

ПРУДКІСТЬ, кость, ж. Якість і властивість за знач. прудкий. [Пігенія:] Зажжди Ахіллес Вінуці за прудкість брав (Л. Укр., I, 1954, 161); Кур'єр з несподіваною для нього прудкістю вилетів з кабінету (Головко, II, 1957, 552); Усе менша їй плата була, затим, що вона усе старіла, слабіла, все більш трапила міць і прудкість (Вовчок, I, 1955, 314); Одного разу.. мені довелося випробувати прудкість своїх ніг (Кир., Вибр., 1960, 99).

ПРУДКО, присл. 1. Присл. до прудкий. Робота йшла прудко (Фр., VI, 1951, 117); Дівчина.. висмикнула свою руку і стрибнула від нього так прудко, що її накрохмалена спідниця аж залопотіла (Коцюб., I, 1955, 233); Шаргнули двері — і Саранчук прудко, як білка, мотнувся по гвинтовиз сходат на дзвіницю (Головко, II, 1957, 354); Пішов Кирик до панотця, Побіг швидко, прудко (Україна.., I, 1960, 194); Еней наш плає зоть дуже прудко, Та вже ж він плавав не деньок (Котл., I, 1952, 113); Прудко біжить та річка.. до самої луки зеленої, — по луці вже тихо і широко розливається (Вовчок, I, 1955, 180); [Звізденко:] Стріляв і я колись.. Дика качка летить прудко, але поціляв (Мик., I, 1957, 246); Чутка про се це прудко поширилася по дено (Севч., Опов., 1959, 153); [Гострохвостий:] Та повертайся, Педоре, так прудко, як я! Насилу волоче ногу! (Н.-Лев., II, 1956, 502).

2. діал. Скоро. День такий.. коротенький, прудко вечір наступає, й у хатці тежко робиться (Вовчок, I, 1955, 289); Прудко на безвістї ідуть наші дні і короткі години (Зеров, Вибр., 1966, 113).

ПРУДКОВІЖНИЙ, а, е, поет. Стрімкий, бистрий. Кіньми правує [діва], Випереджаючи в гонї шаленім вітри прудковіжні (Зеров, Вибр., 1966, 280); Прудковіжний кліпер вийшов з бою (Ю. Янов., II, 1958, 200).

ПРУДКОВОДИЙ, а, е. Який має прудку течію. Гей, Удай-річку прудководи! (Манж., Тв., 1955, 139).

ПРУДКОКРИЛИЙ, а, е. Який має прудкі крила. Сміх літає, мов прудкокрила ластівка по селу, від танка до танка (Ю. Бедзик, Полкв., 1959, 228); * Образно. Як сарна, ти струнка і мила.. До тебе думка прудкокрила летить (Олесь, Вибр., 1958, 383); — Вітри мої! Брати мої любі, милі, Вольні, прудкокрилі! (Тич., I, 1957, 48).

ПРУДКОНОГИЙ, а, е. Який має прудкі ноги. В бору плодились кабани, Ведмідь і сарна прудконога (Щог., Поезії, 1958, 359); Прудконога Женья вишором влетіла в кімнату (Хижняк, Тамара, 1959, 12); Телемах тим часом з своїх уже вийшов покоїв.. Услід йому білили два пси прудконогі (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 290); * Образно. Через гори, ліси і лоцини, у жару, світовий і мороз по стаєгах шлягаз Батькішчини прудконогий біжить паровоз (Уп., Вітчизна миру, 1951, 125).

ПРУДКООКНИЙ, а, е, розм. Який має жвавий погляд. У великій кімнаті сиділи за столом тітка і прудкоока дівчина з голубим бантом (Мушк., Серце.., 1962, 88).

ПРУДНУТИСЯ, нуся, нешся, док., діал. Кивнутися. Червокий із лавязтку, пруднувся [війт] за яциркою (Март., Тв., 1954, 294); Рифма мимоволі скрикнула і пруднулася взад (Фр., V, 1951, 289).

ПРУДОНІЗМ, у, ч., політ. Одна з поширених у 2-й половині XIX ст. реакційних течій дрібнобуржуазного соціалізму та анархізму, в основу якої покладено філософські й соціологічні погляди П.-Ж. Прудона. Він [Інтернаціонал] неупинно борюся з усіма чужими

пролетаріатові політичними течіями, особливо з прудонізмом (Нова іст., 1957, 22).

ПРУДОНІСТ, а, ч., політ. Прибічник прудонізму. Прудоністи виступали за проєднання деяких часткових реформ у рамках капіталістичного ладу, вони були проти створення професійного спілока, організації страйків, залучення жінок до виробництва і громадського життя (Ком. Укр., 9, 1964, 32).

ПРУДОНІСТЬСЬКИЙ, а, е, політ. Прикм. до прудонізм і прудоніст.

ПРУЖЕЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до пружок. Біля приміськ Яків наводганяє двох дічат. Вони.. в простих хустинках і нешироких відляцьких спідничках, а-нід яких виглядають білі пружечки вишитих підточок (Стельмах, I, 1962, 325); На підборах його черевачік жовтіли пружечки глини з старого Київського городища (Загреб., День.., 1964, 196).

ПРУЖИНА, и, ж. 1. Гнучка, пружка металева (перев. із сталі) смужка або спіраль, яка протидіє тисковій і часто використовується як деталь механізму. [Петро:] Хіба вьати рушницю, надушити пружину і — прощай навіки думки, лизі надії!.. (Мирний, V, 1955, 180); Надя.. хотіла випробувати пружкість пружин, — сиділа на каначці і гойдалася (Л. Укр., III, 1952, 500); Павло вийняв годинника, послухав його хід, приклавши до вуха. Підкрутив пружину (Кучер, Голод, 1961, 267); Для кращою пристосування робочих органів до рельєфу поля на штангаз культиватора послаблюють пружини (Колг. Укр., 4, 1959, 12); * Образно. Годинник ішов надивовижну справно, а ось пружина їхнього життя почала давати перебої (Дмит., Розлука, 1957, 44); * У порівн. Ноги, немов металеві пружини, безупинно і рівно ступають в землю (Коцюб., II, 1955, 241); Вона.. раптом розігнулася пружиною і жбурнула гранату у бік ворога (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 187).

◇ Як (мов. на́че і т. ін.) на пружинах (на пружині) — пружно, швидко, енергійно. Саміве, підкочивши, як на пружинах, енергійно мгнув кулачком офіцераж-артилериста: давай! (Гончар, III, 1959, 450); Ще раз крутнувшись перед дзеркалом, він, мов на пружинах, вийшов з хати (Стельмах, Хліб.., 1959, 324); Голос пані Бровоки підскочив угору, як на пружині (Вільде, Сестри.., 1958, 417).

2. перек. Рушійна сила, причина чого-небудь. Боротьба [з природою] вироблювала силу, смілість.. народу, була підстагою й пружиною його сильного, свободного громадського ладу (Фр., VI, 1951, 23); Можливо, Шульга містить на його місце посадити Герчика?.. В усьому Куцевич готовий був вбачати потайні пружини (Рибак, Час.., 1960, 798); У цілому в перших трьох розділах поеми [«Гайдамаки» Т. Г. Шевченка].. розкриті основні соціальні пружини повстання — жаліє приєднання трудящих пануючими класами (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 93).

ПРУЖИНИСТИЙ, а, е. 1. Який має здатність пружинити; пружкий, як пружина. У потрібному положенні заточуваний зуб фрези фіксується за допомогою пружинистого упора (Фрез. справа, 1957, 102); [Аркадій:] Дістав сім тонн пружинистого дроту. Вантажать (Підс., Жарти.., 1968, 31); Я був за нього радий, що він їде на бричці, й самому хотілося пристиєти поруч, бо ще ніколи не сидіє на пружинистому сидінні (Томч., Готель.., 1960, 103); * Образно. Оріся повернула до себе обличчя Тимка.. і довог мовчки гледила його пружинисті кучері (Тют., Вир, 1964, 220).

2. Повзбавлений різкості, але сильний (про рухи); пружкий. Пружинистою ходою спускається з каменя на камінь, підходить до мосту стрункий чорнокусий косар (Вол., Озеро.., 1959, 25); В її пружинистих ру-

лах відчувалося щось нервово і пристрасне (Тют., Вир, 1964, 12).

3. перек. Тугий, міцний (про тіло, м'язв). Його пружинисті ноги, здавалося, скрипіли, як протези (Дмит., Обпалені..., 1962, 153); // З тугим, гнучким тілом. Коли ж гармоніст зненацька ударив «козачка», з наповню на середину кола... висором вилетіли пружинистий, дивовижно легкий юнак (Гончар, II, 1959, 309).

ПРУЖИНИСТО. Присл. до пружинистий. Зорина, пружинисто пригнувшись, майнула онис... (Грим., Незакінч. роман, 1962, 116).

ПРУЖИНИТИ, ю, виш, недок. 1. Прогинатися під дією якої-небудь сили та розпрямлятися, коли ця дія припиняється; чинити опір тискові. Сам він робив цей важкий номер дуже рідко... Але робив він його на тирсі. Тирса пружинить, як трамплін (Гнчак, Арена, 1960, 72); Вітряно було за вітром, видно було, як гнуться, пружинять під поривами вітру високі тополи (Гончар, II, 1959, 167); До паропроводу змикають зігнути труби — компенсатори, які приймають на себе видовження труб паропроводу, пружинять і тим зберігають цілість паропроводу (Фізика, II, 1957, 12); Вони [пшанки хмелю] золотисто-зеленого кольору з характерним жемчужним запахом, при здушуванні пружинять (Лікар. рослин., 1958, 165); * Образно. Зажурено обвели вістрями вниш, уже не пружинять могутні Мелешківські вуса (Гончар, М. Братусь, 1951, 102); // Напружуватися й розслаблятися (часто ритмічно). Вибираєся [Микола] на пагорб, ставало легше йти, ноги пружинили в звичному солдатському кроці (Загреб., Шеніт, 1966, 42); Карпенко ще сидить на місці, але видно, як пружинять його м'язи на шії (Собко, Любов, 1935, 43); // Рухаючись, погойдуватися, як на пружинах. Ще коли поїзд, м'яко пружинячи, наближався до станції, вона побачила своїх дітей (Коз., Листи..., 1967, 316).

2. чим. Напружуючи, робити міцним, тугим (про м'язв, тіло і т. ін.). В Дмитра, коли він стрічається з Січкарем, зідкись під коліньми береться за лодок, і тоді лопець пружинить ногами, щоб збоку не видно було змилювання, й натягується увесь (Стельмах, II, 1962, 260); На елеваторі могад вона виносити по трапу аж на саму гору шестипудовий чуча, без відпочинку, не зважаючи кроку, пружинячи сильними литками, що бугрилися і кам'яно тверділи (Тют., Вир, 1964, 155).

ПРУЖИНИТИСЯ, иться, недок., розм. Те саме, що пружинити 1. Дої довіг дошки перекинуто з борта на берег... Дошки гнуться, пружиняють під... ногами (Тулуб, Людолови, II, 1957, 3); Обліпило [плаття] її стан, руки були мокрі і сильні, а ноги білілі і пружинились (Тют., Вир, 1964, 475).

ПРУЖИНКА, н, ж. 1. Зменш.-пестл. до пружина. На предметному столику [штатива мікроскопа] закріплено дві металеві пружинки-затискачі, якими закріплюють предметне скло (Практ. з анат. рослин, 1955, 5); Вгорі зі стіни висіядала витяжна труба, закрита кришкою... Фелікс виліз нагору, відхилив кришку (вона була на пружинці) (Ю. Янов., II, 1954, 40); * Образно. З-під важкого сіро-зеленого каменю, що поріс оксамитним могом, вилізла тонка пружинка-ящірка (Ів., Вел. очі, 1956, 7).

2. перек. Фігура у танці. Схожі [в українській і молдавській хореографії] і принцип пружинки — коливання корпусу вгору — вниз (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 47).

ПРУЖИННИЙ, а, е. 1. Стос. до пружини. Витягає [Петерсон] з третьої шугляди пружинний прилад для гімнастики (Галан, I, 1960, 387); Пружинним елементом підвіски [у автомобіля] найчастіше бувають листові чи пружинні ресора (Автомоб., 1957, 177); Годинник з

пружинним заводом; // Зробл. на пружинах (перев. про меблі). В спальні стояла пружинна койка (Трубіл., Шхуна..., 1950, 131); // Який діє за допомогою пружини, пружин. Динамометри, які застосовуються для вимірювання ваги тіл, називаються пружинними терезами (Курс фізики, I, 1957, 74); Після луценька поле обробляють пружинними культиваторами і боронами, щоб витягти з ґрунту кореневища (Ол. та ефір. культ., 1956, 34); Суторалаий, немов пружинний, він, як кібчик на скелі, застиг на сидінні і, напівобернувшись, чорними очима... любовно поглядає то на капітана, то на Гаю (Збан., Між. людьми, 1955, 8); // Признач. для виготовлення пружин. Пружинна сталь.

ПРУЖИНЯСТИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що пружинистий. Кризь костюм, здавалось, можна помітити, які в нього пружинисті м'язи, який він міцний (Коп., Лейтенанти, 1947, 210).

ПРУЖИСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що пружинистий. Ти [Україна] вся була — пружиниста тетива, Натягнена до краю, до відмови (Рильський, Поеми, 1957, 289); Масло вислискували пружинисті м'язи львівотоди [канатохідця], мовби він був череп'яний, полив'яний (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 172).

ПРУЖИТИ, жу, жипи, недок., перек. Напружуючи, робити міцним, тугим. Дитина пробуджується. Пружинисті сповиті ніжки і повертає голівку в боки (Тудор, Вибр., 1949, 324).

ПРУЖИТИСЯ, иться, недок. Чинити опір тискові; бути пружним. — Ану, дієво, дові! — і кудатий жонглер... жбуриє глядачам кілька барвистих опук, які так диано пружинили в руках (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 190); * Образно. Була [Марія] тривожна ще, а десь на самі дні в грудях уже пружинилась радість (Головко, II, 1957, 118).

ПРУЖКІЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що пружиний. Турок починає куняти..., похитуючись на пружкому сидінні (Ю. Янов., IV, 1959, 73).

ПРУЖКО, розм., рідко. Присл. до пружкий. Рибалки...міло вивалили рибу з сітки на дно судна. Пружко заплігали в баркасті рибки, аж замиготіли в очах (Збан., Мор. чайка, 1959, 104).

ПРУЖНАСТИЙ, ПРУЖНЯСТИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що пружинистий. Пружнастий ремінь щільно стиснує стан (Бажан, Вибр., 1940, 172); Микола бачив, як вода рожевила пружнасте дівоче тіло (Десняк, Опов., 1951, 22).

ПРУЖНИЙ, пружна, пружне. 1. Який після стискання, згинання, натягання швидко відновлює первісну форму. Під ногами, як пружна гума, згинається намитий земснарядом пісок (Жур., Вечір..., 1958, 138); На полі вже грали у футбол, і тому увага всіх зосередилась на круглому, пружному м'ячі (Собко, Біле полум'я, 1952, 191); Ляж на галзляна наганяла... пружна татива, змайстрована кмітливим Васею (Ковінка, Кутя..., 1960, 29); У дельфіні все тіло вкрите пружними гребінцями і поздовжніми складками (Знання..., 1, 1966, 6); // Який пружинить, чинить опір тискові. Пружиний ґрунт, встелений давяною глицею, майже не держить сліду після вертлюця (Сміл., Пов. і опов., 1949, 143); Будьте щасливі, світлі оселі, і Алазанська долина люба, і віти пружні стрьского дуба (Юж., Люди..., 1959, 135); Деревина тису має привний червоно-бурий колір, дуже пружна, міцна та стійка проти гниття (Наука..., 4, 1961, 36); * Образно. Струнними пружними клинцями пішла авіація (Гончар, III, 1959, 42).

2. перек. пружиний, спец. Який має здатність відновлювати первісну форму та об'єм після припинення дії якої-небудь сили на нього. Тверде пружне тіло стає пластичним під впливом збільшення тиску (Наука...,

1, 1957, 23); *Вогонь полову палить. Пружна сталь з вогню виходить синим блиском обрана* (Перв., I, 1958, 328); // *Пов'язаний з такою здатністю. Якщо тіло після зм'ягтання навантаження повністю відновлює свою початкову форму, то така деформація називається пружною* (Токарня справа., 1957, 44); *Передостанню стадію шварбання землетрусу — границіне напруження пружної енергії у вогнищевій зоні — можна «намацати» і з допомогою слабких штучних струсіе ґрунту* (Наука., 11, 1967, 22).

3. *перен.* Тугий, міцний (про тіло, м'язи і т. ін.). *Морський вітер перебивав складки ситцевого плаття, і воно облягало красиві форми молодого пружного тіла* (Шиян, Вибр., 1947, 314); *Рукою пружною Марині він ніжно голову підвіє* (Сос., I, 1957, 356); *Край поля — холодне, горді Бронзово-темі дуби, Роса на собачій морді, Останні нахучі гриби, Дрозді соковите коостання, Вальдшнепа пружне крило* (Рильський, II, 1960, 53); // *З тугим, гнучким тілом, міцними м'язами. Гуртовий — легкий і пружний, як молодий дубок, — ні згнути його, ні переламати* (Ткач, Плем'я., 1961, 149); *Ґруня стояла під світлом лямпи некаче виточена. Гнучка і пружна, як сарна* (Бап, На. дорож, 1967, 11); * *Образно. Галючка [Марія] на себе в невеличке люстерко на стіні.. Сміялись очі, і вся була пружна — торкни струни в душі — відразу ж заграє* (Цюпа, Назустріч.. 1958, 140).

4. *Позбавлений різкості, але сильний* (про рухи). *Що то значить — людина полив п'є: в неї й колір обличчя здоровий, і хода пружна* (Гончар, Бригантина, 1973, 47); *Він перевернувся на спину і якусь мить спочиває на хвилі. Потім кількома пружними помахами догнає друзів* (Ле, Клен. лист, 1960, 84); *Воєводає мчає вулицею вздовж огорожі.. легкими і пружними стрибками* (Коз., Гарячі руки, 1960, 105).

5. *Який має велику силу тиску, напор, опору; тугий. Виїзали на гору, за село, і Ллатонові у ґруді едаріє пружний весняний вітер* (Зар., На. світі, 1967, 4); *Заєвісно систілає картеч, повітря було таке пружне, що, здавалося, його ледве пробивало смертоносне залізо* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 294).

ПРУЖНІСТЬ, пості, ж. Якість і властивість за знач. пружний. *Пружність скрученої уґежі мала кидати металіна з ложки [праші] далеко на монозілі* (Фр., VI, 1951, 108); *При зниженні пружності пружин зчеплення потрібно розібрати і зісковані пружини замінити новими* (Автомоб., 1957, 142); *Тверді тіла.. характеризуються пластичністю і пружністю* (Наука., 1, 1957, 23); *Жоден м'яз не ворухнувся на обличчі в Борового, тільки тіло налилося сталевим пружністю* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 149); *Він ступає з якоюсь особливою щасливою пружністю* (Гончар, III, 1959, 46).

ПРУЖНІТИ, іє, недок. Ставати пружним. — *За літо гілля міцнішає і пружніє* (Смолич, Ми разом., 1950, 256).

ПРУЖНО. Присл. до пружний 1, 3—5. *Гнулися молоді дерева, чіпляючись за зброю і фаєтон. Деякі з них потім пружно розпрямляли свої гілочки* (Шиян, Гроза., 1956, 24); *Бачим: по тихому морю два змії плавають велетенські.. І, вигинаючись пружно, до берега поряд проступють* (Зеров, Вибр., 1966, 243); *Евакуація. Весь день Щорс ходить пружно по перону* (Шер., Дорога., 1957, 145); *Вітер пружно напинає прапори* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 4).

ПРУЖНЯСТИЙ див. пружність.

ПРУЖОК, жќа, ч. 1. Зменш.-пестл. до пруж 1—4. *Щось приваблює й красиво було в напівзгнутій дужкій постаті косаря, а широкі помахав його коси, біля пружка якої збиралась роса* (Стельмах, I, 1962, 520); *І так якось*

обома руками за обидва вуза взяв [батьошка] Кириченка першого та лобом об пружок партіи (Мик., Кадильниця, 1959, 12); *Киплячій воді стало тісно в казані, вона витісняла геть піну, пошлася через пружок просто в жар* (Збан., Над Десною, 1951, 31); *Вибігла Жучиха в.. сукні з золотими пружками* (Козал., Мандрівники, 1946, 54); *Шукає підхопі карту і почав її складати, намагаючись зєинати по старих пожевоглих пружках, щоб не попусувати її ноєими* (Голов., Тополя., 1965, 60); *З-під коротких оксамитних губ його вибивається веселий пружок зубів, і тому здається, що собаченя одноразово гавкає і сміється* (Стельмах, II, 1962, 288); *Вона через силу доплелась на Поділ до Майбородици, біла, аж синя, з синіми пружками погід очима* (Н.-Лев., IV, 1956, 300); *Заграє перший промінь на вершечку старої липи. За Собольяноко показався золотий пружок сонця* (Збан., Передзвіня'я, 1960, 124).

2. *перев. м.* Риси обличчя. *В околі вбігла друга молодця., з тонкими панськими пружками лица, з черевними, як корали, губами* (Н.-Лев., II, 1956, 42).

3. *діал.* Черешок. *Сей год не буде капуста: черви поїли.. від листя турчать самі пружки* (Сл. Гл.).

ПРУНЄЛЄВІЙ див. прунєлєвий.

ПРУС¹, а, ч. Комаха родини саранових, темно-рудого забарвлення, що живе в степовій смугі та є шкідливкою сільськогосподарських рослин. *Прус, або італійська сарана, завбільшки приблизно такий самий, як і марокканська кобылка. Нижня половина прозорої крил пруса рожева* (Шкідники поля., 1949, 24); *В степових районах півдня України прус.. нерідко розмножується в масовій кількості і завдає великої шкоди культурним рослинам* (Колг. Укр., 3, 1957, 38).

ПРУС², а, ч., заст. Прусак. *Стоїте ви [гуцули], безрадні, і дивитесь, як одна за одною переходять ваші полонини в панські руки, як прус рубає ваші одвічні ліси і гонить світами* (Хотк., II, 1966, 375).

ПРУСАК, а, ч. Комаха ряду тарганоподібних, брувато-рудого забарвлення, що живе в житлових приміщеннях і пошкоджує харчові продукти, книжки тощо, іноді переносить збудників різних захворювань людини; рудий тарган. *Прусакі, стоголи снували скрізь по стінах* (Мирний, II, 1954, 119); *Ще гірше — життя в казармі. Цей жалючий бруд, цей непереносний сморід, і воші, і мілйони блощиць та мух, тарганів і прусаків, що не дають ані на мить відпочити* (Тулуб, В степу., 1964, 136).

ПРУСИК, а, ч. Те саме, що прус¹.

ПРУСС див. прусєн.

ПРУССАК див. пруссакі.

ПРУССАКІ, ів, мн. (одн. пруссак, а, ч.; прусса́ча, я, ж.). 1. Німці — жителі або уродженці Пруссії; північно-східні німці. — *Відомість так перепало.. а ми, прибувши на готовеньке, заберемо його фрау собі? Як хочеш, а це не за прадилами.. — За якими там правилами! — з виразним сумнієм сплюнує рудий, щирий пруссак* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 469).

2. Представники прусської (іноді ширше — німецької) воєначини (часто з нехвальним відтінком). *Урад [Франції] почав таємні переговори з пруссакими про капітуляцію* (Нова Іст., 1957, 9); *Ха двєрлх стоїть ковоєр — залій пруссак* (Нех., Но сіє вітер, 1959, 202).

ПРУССАЦТВО, а, с., політ., іст. 1. Реакційний, мілітаристський, поліцейсько-бюрократичний режим, що панував у колишній Пруській державі і в Німецькій імперії.

2. *збірн.* Те саме, що пруссакі 2.

ПРУССАЧКА див. пруссакі.

ПРУССАЧЧИНА, я, ж., політ., іст. Те саме, що прусса́цтво 1. *Служив [О. Маковей] у австрійській ар-*

мі і добре пізнав долю жовніра, якого виводували в дусі ненависної пруссаччини (Жовт., 2, 1956, 79).

ПРУССИ, ів, мн. (одн. прусс, а, ч.), іст. Група споріднених з литовцями балтійських племен, що здала населення узбережжя Балтійського моря між нижньою течією річок Німан та Вісла і на початку XIII ст. були підкорені вімецьким Тевтонським орденом. В 1297 році рештки ордену Мечоносців об'єдналися з Тевтонським (або Німецьким) орденом, який.. почав просуватися до Німану через землі литовського племені пруссів (Іст. СРСР, I, 1957, 76).

ПРУССЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до пруссаки і Пруссія. — Чи ви читали, куди вже долітали прусські аероплани? (Н.-Лев., IV, 1956, 53); За прусським.. краєм Балтійське море шумить! (Ю. Янов., V, 1959, 83); Безперерені грабіжницькі, завоювнн війни вели прусські кріпосники (Нова іст., 1956, 42); — Ми їх переможемо. Бо наша тактика гнучкіша, сміливіша, ніж прусська (Гончар, III, 1959, 97); // Власт. пруссакам (у 2 знач.). — Сфрейторє, принесіть з машини сечерю. — Угу! — музикнує щось нерозбірливе сфрейтор.. і, клацнувши з прусською запоязтливістю каблучками, вийшов з кімнати (Ю. Бєдзик, Полкн., 1959, 178); Замучить він бідолашу прусською муштрою (Тулуб, В степу., 1964, 82).

2. іст. Прикм. до пруссен.

ПРУСТИТ, у, ч. Мінерал у вигляді кристалів або зерен яскраво-червоного кольору з алмазним блиском; один з головних мінералів срібних руд.

ПРУТ, прута́, ч. 1. Тонка гнучка гілка без листя. Виріває прут, а самого ним б'ють (Укр.. присл., 1955, 291); Дієки на прутах роз'їжджали, Ціпками хлопці муштровали [муштрували] (Котл., I, 1952, 190); Ненайможець не відповів, продовжуючи цьвозкати прутом (Довч., V, 1957, 21); — Що це таке?.. — питає бувало Чолові школяра, тикаючи черешневим прутом у маюлюк (Мур., Бук. повість, 1959, 10); * Образно. Кризь шпарку кутонних дверей, коли б не прокинулася [Павлівка] серед ночі, пробиває прут світла (Вільде, Сестри., 1958, 338); * У порівн. [З а п а в а:] Се сон бує, та такий страшний, Що серце погололо, ея душа, Моє прут сугий, розломана [розламана] на доєво (Фр., IX, 1952, 258); // Довга тонка гілка, якою жевуть худобу; хворостина. Никологайя передала Дзельманові прут, яким признала воли (Черемш., Тв., 1960, 149); Олянка веде корову з телям, а Сергожка допомагає їй — теля прутом підгонить (Головко, Літа., 1956, 14); // Тонка лозина, призначена для тілесного покарання; різка. Ой, не бий мене, моя матінко, Та береговий прутом (Укр.. лір. пісні, 1958, 367); Далі кидуєся [Шакула].. вінніє за ковчир Андрійка на повір'я, поклав його і, взявши кілька прутів, що лежали коло нього, почав бити (Коцюб., I, 1955, 444); — Я матері скажу, вона з тебе панські іграшки прутом губі! (Л. Укр., III, 1952, 644); // Стебло, тонка гілка дуже гнучкої рослини. Прут притичинкової лози за рік сягає 2,5 метра (Рад. Укр., 29.III 1968, 4).

2. Тонкий, довгий металевий стрижень. З ляку бігає миша по мишоловці, — ганяє своїми тонкими ніжками по дерев'яній доліці; учепиться зубами в залізний прут, — гризть! (Мирний, I, 1954, 355); Неподалік селяни присиваських сіл вже розбирали укріплення валу на паливо.. — На соєвітє потрудились інженери Актантис, — промовив Килизей, з силою відгинаючи вбік оголений сталевий прут, що заважає їм пройти (Гончар, II, 1959, 442); // Такий стрижень, що є деталлю, складовою частиною якогось-небудь механізму, пристрою. До передньої частини внутрішнього башмака [косарки] прикріплено прут, який відхиляє зрізану

траву і запобігає забиванню башмака (Механ. і електриф., 1953, 136); Основи конструкцій минулого.. становили пруты (Наука., 5, 1960, 45); Щоб регулювати підіймання мотовила [жатив] із збільшеним діаметром, в механізмі регулювання встановлюють укорочений стяжний прут (Колг. Укр., 7, 1957, 19).

3. діал. Міра земельної площі, що дорівнює приблизно гектару; вузький шматок поля. Покинула [батька], бо мусила, бо дома тісно, у батька ще дві дієки.. Всею [всього] мастку — два пруты поля та й тотя затчина (Фр., I, 1955, 85).

ПРУТИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до прут. Той, що потонає, хапастєся за прутик, за стеблину (Фр., I, 1955, 80); Посередині ростє біла лєлія. Видко, що господарина за лєлію дбає, — обполела чистенько, ще й прутиками обтикала для захисту (Л. Укр., III, 1952, 493); Гмат, навистуючи, постобуючи себе прутиком по халєвах, пішов до корівника (Тют., Впр, 1964, 117); Заєтра кєйтна неділя. Жєнячиза послала Юрка в лєс нарізати прутиків розквітлої верби (Томч., Жєнячки, 1964, 44); Стукали під її довгими пальцями, метаючись по сталевих прутиках, байсуччі кісточкі рахівниці (Шиян, Гроза., 1956, 192); Кожну деталю виготовляють із заготовок того чи іншого виду: прутика, вилєвка, покєвки (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 23); Прут, прутик поля — вузька нієвка (Фр., I, 1955, 431).

2. Вид мережки, що застосовується при підрублюванні рушників, скатертей і т. ін. Розділним прутиком прикрашають рубці в жіночих сорочках, серетках, рушниках, скатертях тощо (Укр. нар. худ. вишнв., 1958, 31); Ніхто кращє за неї не гєптуєєє у п'яльцях, ніхто рівніше не виводив прутика (Мирний, IV, 1955, 337).

3. розм. Сплиця для в'язання; дротик. У Христі аж в очах миготіло, голова кругом ходила, дивлячись, як швидко пані мідяним прутиком запала нитку, в'язала петелечку (Мирний, III, 1954, 157).

ПРУТИНА, и, ж., розм. Те саме, що прут 1. Ой пішов дід на повір'я та взяв за прутину (Чуб., V, 1874, 1431).

ПРУТИНКА, и, ж. 1. Зменш.-пестл. до прутіна. Андрій мірає прутинкою товщину стіни (Ю. Янов., IV, 1959, 14).

2. розм. Елемент прутника (у 2 знач.). На голку набирають по три, чотири або п'ять ниток і скручують їх в окремі снопики — прутинки (Укр. нар. худ. вишнв., 1958, 10).

ПРУТКОВИЙ, а, е, спец. 1. Який має форму прута (у 2 знач.). Погойдуючись на стропаз, величезний сніп пруткової сталі почав повільно опускатися (Роб. газ., 12.IX 1962, 2); Базавошиндєльні автомати застосовують для обробки пруткового матеріалу діаметром від 20 до 100 мм (Технол. різальн. істр., 1959, 127).

2. Признак. для виготовлення металевих прутів. Прутковий автомат.

3. Вигот. з металевих прутів; який має основу з металевих прутів. Після пруткового елеватора бульби разом з бадилляж та невідіянним ґрунтом проподать між двома пневматичними балонами (Хлібороб Укр., 8, 1963, 24).

ПРУТОК, гтá, ч. Зменш.-пестл. до прут. От панотець читати вчить: З прутків вербових укладають Здорові букви на піску (Фр., X, 1954, 279); Решітки — це похилі рами з поздовжніми металевими прутками, установленними на віддалі 15—20 мм один від одного (Довідник сіль. будівельника, 1956, 356); Шидкошпарко перебирали її пальчики якісь прутки, з-під котрих випливала дїрчєва стєжєчка, далі — кружало, далі знову стєжєчка (Мирний, III, 1954, 156).

ПРУТТЯ, я, с. Збірн. до прут. *Пшло щастя в ліс по пруття* (Укр. присл., 1963, 181); *Микола парить березове пруття, крутить ужіжко* (Фр., IX, 1952, 109); — *А мій.. не смотів учитися.. з жалеж зітхнув Гордій.* — *Скільки я на йому того пруття побив — до неба тї можна було б загородити!* (Тют., Впр, 1964, 234); *Стелла [ожина] крадьки.. землею своє додег пруття й показувала люди, ще недостиглі* (Март., Тв., 1954, 303); *Чорти за ними пригладали, зазіглим пруттям підганяли.* *Коли який з них пристає (Котл., I, 1952, 135); З води виднілися мотки іржавого дроту і зазігли пруття, яке вживають для арматури під час виготовлення бетонних конструкцій* (Голов., Тополя., 1965, 63); *Стрибають у квітці епіймаки перепели, на волю хочуть вирватися і до крові розбивають собі голіку об тверде пруття* (Вишня, II, 1956, 168); * *У порівн. Свист і шум.. То буря порастєся, вікоти дуби валя, мов пруття!* (Кв.-Осн., II, 1956, 443).

ПРУТЯНИЙ, прутяні, прутяє. Вигот. з пруття. *Бориславські толоки.. покрилися закопами, що робилися зовсім примітивно, руками, з боків замість цямрини обгороджувалися прутяними кошами* (Фр., VIII, 1952, 393); *Два партизани внесли на прутяних носилах раненого* (Тют., Впр, 1964, 441).

ПРУЧАННЯ, я, с. Дія за знач. пручатися. — *Те, що Русевич мовчить, те, що він одійшов від заводських справ, не подобається мені ще більше, ніж його крик і пручання* (Шовк., Інженери, 1956, 302).

ПРУЧАТИСЯ, аюся, ашєся, недок. 1. Чинити опір кому-небудь, відбивати чийсь напад, роблячи різкі рухи ногами, руками, всім тілом. [К а с с а н д р а:] *Пустить мене! (Несамото пручається, далі одкидається назад, знесилена боротьбою і розбита жахом)* (Л. Укр., II, 1951, 277); *Вона пручається, плаче, але поліція так цупко тримають за руки, що опиратися більше немає сил* (Хижняк, Тамара, 1959, 148); *Двері розчинилися навстіж, і Микола Максимович втягнув за комір Мечка, який щосили пручався* (Донч., V, 1957, 372); *Корови пручалися, нізачо не хотіли йти на волю з тепла* (Мур., Бук. повість, 1959, 222); // *Лежачи, робити безладні рухи, зиватися в судорогах; корчаться, борсатися.* *Почає [пан] її словами картати, а дитиночка на руках так і пручається — кричить* (Вовчок, I, 1955, 67); *Звернулося [дитя] і впаало.. Б'є міжками, дуже пручається і поволенки синіє* (Стеф., I, 1949, 95); // *перек.* Чинити опір світї кого-, чого-небудь (про неживі предмети). *Браз [вітер] невидимими руками високого журавля і гнув його аж до землі. Журавель пручався, сердито й болісно ривів дерев'яними зубами й не хотів користися зухвалому вітрові* (Епик, Тв., 1958, 396); *В глибокій парку зараз тиша, в повітрі там чується волога, а тут все горить, шумить, пручається гілля* (Гончар, Таврія, 1952, 245).

2. *перек.* Протидіяти чий-небудь волі, чинітьс бажанням і т. ін.; не підкорятися. *Як її одягали, як постригали по хлоп'ячій [по-хлоп'ячому], вона не пручалася, нічого не казала, тільки що плакала* (Кв.-Осн., II, 1956, 454); — *Це твоя кімната. Перегові і робину, — мовила Груня. — І не пручайся. Так ми з бабусяю вирішили* (Баш, На.. дорож, 1967, 14); *Духовна консисторія подала на всю родину спеціфичне й незживане тавро спархіяльної моралі. Дочка підсвідомо пручалася, але тавра не уникла* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23); // *Борючись з яким-небудь почуттям, станом і т. ін., не давати йому оволодіти собою.* *Не пручався [Гнат] від того нового чуття, він залюбки, озоче віддавався йому* (Коцюб., I, 1955, 234); *Як Василь не пручався, не овінався, як не змурилася — а він розреготався божєвільний веселості товариша* (Марний, IV 1955, 130).

ПРУЧНУТИСЯ, нуся, вєсья, док. 1. розм. Однокр. до пручатися. *Мельник пручнувся, зєзлявни одну руку, хотів підвестися* (Епик, Тв., 1958, 288); *Шолоха опекло від ніг до голови палаючим вогнем. Він пручнувся усім своїм дужим тілом* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 10); * *Образно.* *Підєсья [партизан] на стремєнах.. — Вставай-ай! — пручнувся крик його, залунав по лісі* (Головко, I, 1957, 102).

2. *дал.* *Кинутися, метнутися.* *Пручнувся тікать, він за млюю* (Сл. Гр.).

ПРЮНЕЛЄВИЙ, заст. **ПРУНЕЛЄВИЙ**, а, е. Вигот. з прюнелі. — *Прюнелєві черевики з магазину Корольова.. прекрасні* (Черв., Що робити?, перекл. Дукіна, 1936, 477); *Панночка підняла геору зараз одну, потім другу ніжку, обуту в делкатні прюнелєві черевики* (Фр., III, 1950, 90).

ПРЮНЕЛЬ, і, ж. Тонка цупка бавовняна або шовкова тканина, яку використовують для верху жіночого взуття, оббивки меблів тощо.

ПРЯ, і, ж., заст., книжн. 1. Спир, змагання. *Стає Гус перед ними! І окинув нещаслих Орліми очима.. «Чого мене — Чи на прою позвали? Чи дицється на кайдани?»* (Шевч., I, 1963, 267); *Мислитель найбільших і поетів На прою відважно викликає ти* [Лєся Українка] (Рильський, Зям. записв, 1964, 56).

2. *Боротьба, бій, борня.* *Мільйони в бтї, в останню прою Хто поведе?* (Л. Укр., I, 1951, 468).

Ставати (стати) на прою — вступати в боротьбу з ким-, чим-небудь. *Кров кипить... Ставай на прою! Хто відважний? Зинь же, вороже проклятий!* (Вороний, Вибр., 1959, 143); *На прою ми стали проти царства тьми* (Рильський, II, 1960, 183).

ПРЯГТИ, пряжтї, пряжєш і **ПРЯЖИТИ**, жу, жип, недок. 1. *перек.* Готувати їжу з жиром на вогні, на жару без використання води; смажити, жарити. *Бідна Мотушица не знала, на чому пражити яєчно для старих вередунів: чи на салі, чи на маслі* (Н.-Лєв., IV, 1956, 206); — *Дьоготь, як олія, хоч млинці на ньому праж* (Ішук, Вербічани, 1961, 414); *Заходєся [Матвії] пояслювати, як треба пражити куріпку в сметані* (Стельмах, I, 1962, 87); // *Прожарювати що-небудь на жаровні, сковороді.* *Пражити борошно; Пражити насіння; // перек.* Піддавати катуванню вогнем (людину). *Вона запєнилася, що її не топимуть і не пражитимуть на вогні* (Коцюб., I, 1955, 282); — *Як тільки що.. не так... закатую.* *Живим на вогні пражитиму* (Коз., Гарячі руки, 1960, 88).

2. *перек.* Довго кип'ятити, витримувати на малому жару в печі (молоко, вершки). *Стала на сковороді пражити молоко* (Сл. Гр.).

3. *перек. і неперек.* Дуже палити, обпалювати променями (про сонце). *Сонце пражило немилосердно.*

4. *неперек., діал.* Роздивлятися, придивлятися. *Не начебто прийшла до їх масла купувати, а тут на діюку пражу* (Сл. Гр.).

6. тільки прягті, *перек., діал.* Зап्राгати ковей. **ПРЯЖІСЯ**, пражєся, недок. 1. Готуватися з жиром на вогні, на жару без використання води; смажитися, жаритися. *Не треба кращї од бігоса потраєш! Калусту січену до казана кладуть і ставлять на огонь.. М'асица.. туди домішують. На доброму вогні все це пражитєся...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 146).

2. *Перебувати в якому-небудь жаркому місці; грітися на сонці.* *Було есі дні На черені Пражєсь та позигаю* (Г.-Арт., Байкв., 1958, 158); *Михайло Михайлович мє пражитиєся на всякому сонці, що давало йому тиж більшу насолоду, чим дужче смалило* (Сміл., Сад, 1952, 129).

3. Пас. до прядгті, пряджтн 1, 2, 6.

ПРЯДЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. і мян. ч. до прядсти. * Образно. *Не дігати літ, як пташиних взрай; Не вернуть надій, хоч кладись—змирай... Нитка прядена увірвалася* (Граб., I, 1959, 343).

2. у знач. прикм. Зробл. з прядива. *Ну, зморивсь я в очертах, Так поїду у гаї. І на чистому закину Сіті прядені мої* (Шог., Поезії, 1958, 143).

ПРЯДЕННЯ див. прядіння.

ПРЯДІВНИЙ, а, е. Те саме, що прядильний 2. На Україні вирощуються такі прядивні та олійні культури: бавовник, конопля, льон-довогунець, льон-кудряш, ріпак, соняшник та ін. (Шкідн. і хвор.-рослин, 1956, 193).

ПРЯДИВО, а, с. 1. Волокно конопель, льону, бавовни, вовни і т. ін., приготовлене для прядіння. Як заробить [Мотря] конопель, — то й добре. Поможить їз, асушить, витіпа: костюря на топляво, волокно на прядиво (Мирний, I, 1949, 140); Як пові завірюха... Я словом веретенце, Гребінь, прядиво і дщице (Шог., Поезії, 1958, 254); Взяли разом з іншими [дівчатами] прядла [Нагалка], тіпала прядиво, чесала вовну (Добр., Очак. розмир, 1965, 24).

2. Те саме, що пряжа 1. [М и к о л а:] *Не маю де жотузка? [А н н а:] Не маю. От на тобі прядива та виплети собі* (Фр., IX, 1952, 134); [П р я н ц е с а:] *У мене там, у замковій сятлиці, мережанок базато срібно-золотих і прядива й сержанків... мальованку майстерну вам вишню на цеховий значок* (Л. Укр., II, 1951, 213); * Образно. *Довкола повно сонця, і на луках біліє прядиво бабиного літа* (Кучер, Чорноморці, 1956, 151); * У порівн. *«Бабице літо» висіло по вітмах, як прядиво* (Л. Укр., III, 1952, 638); *В чорній руці хана м'яка, мов прядиво, коса, а шабля занесена над головою* (Тют., Вир, 1964, 473).

3. Те саме, що прядіння 1. *Настала осінь.. Зінька з Настєю та Соломією вглялися за прядиво* (Н.-Лев., VI, 1966, 348); — *Ночі самотні.. мушу висиджувать я. Прядивом я намагалась дріжоту важку розгнати* (Зеров, Вибр., 1966, 293); *Вона кинула прядиво, засвітила від печі каганець у полиц'яній мисці і знову вглялася за прядиво* (Рибак, Перелес. Рада, 1948, 486).

ПРЯДИВ'ЯНИЙ, а, е. Прикм. до прядиво 1. *Сивий ще молодий чоловік, довгобразий, білявий, білі його усе гостро опадали нахиз, мов прядив'яні пасма* (Мирний, I, 1954, 194); *Вона підійшла до нього збоку і нахиленим прядив'яним вітцем стала натирати спину* (Тют., Вир, 1964, 476); // *Вигот. з прядива. — Ой канате, канате, рідний наш брате! Ніде ми тебе не вичемо, скрізь понесемо з собою! Прядив'яний, жалив'яний [кропив'яний], ти нам дорожчий, аніж був би кутий із широго золота* (Гончар, III, 1959, 102); *На вулиці лунко ляснув прядив'яний батіг пастуха, замукала різномаста череда* (Стецьмах, I, 1962, 514).

ПРЯДИЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до прядіння (у 1 знач.). *Прядильний цех. Вишикувалися у шеренги величезні машини, а між ними, вузьким проходом, некваляиво походжувать дівчата* (Роб. газ., 14.XI 1964, 2); *Будь в ежє й на фабриках прядильних, робітниць вітає* (Тач., Зростай..., 1960, 54); // *Признач. для вироблення пряжі. На підприємствах текстильної промисловості підвищилась продуктивність прядильного і ткацького устаткування* (Роб. газ., 25.IV 1973, 4); *Прядильний апарат; Прядильне веретено.*

2. Який використовується для прядіння. *Прядильні рослини.*

ПРЯДИЛЬНИК, а, ч. Робітник, який виготовляє пряжу. *Прядильник бачить у веретені тільки засіб, яким він пряде, в лоні — тільки предмет, який він пряде* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 184).

ПРЯДИЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до прядильник. *В кожній професії в своя поезія, своє мистецтво. Можна годинами милуватись роботою прядильниці так само, як майстерністю гімнасток* (Роб. газ., 14.XI 1962, 2).

ПРЯДИЛЬНЯ, і, ж., заст. Фабрика або майстерня, де виготовляють пряжу.

ПРЯДІННЯ, рідко **ПРЯДЕННЯ**, я, с. 1. Дія за знач. прядсти 1. *На звичайних підприємствах, де виробляється волокно з натуральної сировини (льону, бавовнику і т. д.), обов'язково відбувається процес прядіння, що вимагає наявності прядильного устаткування* (Наука..., 8, 1960, 22); *На прядіння кокона личинка матки витрачає день, личинка робочої бджоли — два, трутнева — три дні* (Бджоли, 1955, 120); *Марта.. заробляла по-давньому то шиттям, то прядінням* (Фр., V, 1951, 348).

2. рідко. Те саме, що пряжа 1. *Десять тисяч веретен суконного прядіння здано в експлуатацію на камвольно-суконному комбінаті* (Рад. Укр., I 1965, 1).

ПРЯДКА, и, ж. 1. Домашній верстат, призначений для ручного прядіння, який приводиться в рух ножним або ручним приводом. *Яка прядка, така й нитка* (Укр.. присл., 1955, 104); *В кімнаті.. скрізь розставлені і розкидані прилади до жіночих робіт: кросна, п'яльця, прядки, кужляки* (Л. Укр., II, 1951, 190); *Олена прядла. Боса нога ганяла колесо прядки* (Тют., Вир, 1964, 539); *Гуркотіли в тиші прядки* (Головко, II, 1957, 85); *У західноукраїнських областях.. різьбою оздоблювалися вироби з дерева, вживані в гатньому побуті: миски, прядки, гребені для пряжі* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 67).

2. Те саме, що пасмо 1. *А що ті зачіси на голові, то й не списати пером які.. і заплетена одна прядка, і знов друга прядка розплетена* (Вовчок, I, 1955, 374); — *А я ото посивіла отак, — додала Ольга Семенівна, перебираючи пальцями прядку сивого, як сніг, волосся* (Хотк., I, 1966, 70); *Якщо стиснути в руці прядку еластичного волокна льону, то на ньому залишаються сліди пальців* (Техн. культ., 1956, 104).

ПРЯДОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до прядка. *Мені й дочку таку бог послає з великої ласки своєї, що до асього здатна, прядочка у ві [неї] грає, веретенце шумить і дзижить* (Бар., Опов., 1902, 540); — *Сидять мати край віконця, прядочка у їх грає, веретенце шумить* (Ю. Янов., I, 1954, 19).

ПРЯЖА, і, ж. 1. Довга тонка нитка із зсунавих, порівняно коротких волокон (конопель, льону, бавовни, вовни і т. ін.), яку одержують при прядінні. *Велла мені мати Тонку пряжу пряди* (Чуб., V, 1874, 175); *Ось там приверта до лавиці кудея, веретено пряде, крутиться, клубок з пряжею звивається* (Кобр., Вибр., 1954, 170); *До сусідів збиралися молодіці на посиденьки, прядли пряжу.. співали сумних, як зимовий вітер, пісень* (Тют., Вир, 1964, 23); * *Образно. Спожили — се нитка, добыта в пряжі думок золотої* (У. Кравч., Вибр., 1958, 280); * *У порівн. Мариня знову розсталася на татчані, розпустила коси, і вже не чесала — тріпала ними, як пряжею* (Вільде, Сестри..., 1958, 341); // *Скручені, зсувані нитки, що використовуються для виробництва тканин. Чим вільніше зсувана пряжа, тим вона м'якша, а річ, виготовлена з неї, тепліша* (В'язання..., 1957, 32); *До 60-х років [XIX ст.] ґрунт рушників та скатертин ткався вилняково з місцевої лляної пряжі* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 45); *Новий на фабриці цех синтетичних виробів з синтетичної чесальної стрічки налагоджував виробництво синтетичної пряжі — об'ємної пухнастої капронової нитки. В'язальний цех готував з тієї нитки синтетичне шерстяне полотло* (Коз., Листи..., 1967, 246).

2. Те саме, що прядіння 1. — Прочитай, сину, щонебудь вголос, — відірветься мати од пражі (Стельмах, II, 1962, 327).

ПРЯЖАНКА, и, ж., розм. Те саме, що ряжанка.
ПРЯЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до прятті, пряжити 1, 2. Підвечіркуючи, панч убрав аж п'ять мадрік та горічок маляккі, у масличку та у сметані пражених (Кв.-Осн., II, 1956, 195); Геть галушки, з стола печене, Знімайте божий хліб і сіаь, І сало, з яйцями пражене (Греб., I, 1957, 85).

2. у знач. прикм. Пригот. праженим (про страву). [Т е т я н а:] У мене ось пражена ковбаса, печена курка і пашечка запіканой (Котл., II, 1953, 55); От якби оце зараз тхось здогадався завітати в гості, У нас і горох пражений є (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 131); Уже вночі ми добираємося до хати на березі озера, де нас чекають і світло, і тепло, і гаряче пражене, рожеве, аж червоне молоко (Рильський, Веч. розмови, 1962, 65); // у знач. ім. пражене, ного, с. Страви, пригот. праженим. Пекарі коржі й смалючі качки, збирали в дорожню смажене й пражене (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 103).

ПРЯЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. прятті, пряжити 1, 2.

ПРЯЖЕНЯ, і, ж., діал. Ясшня з борошном і молоком. Недалін зажадав пражені, і буфетниця пообіцяла скоренько приготувати (Логв., Давні рани, 1961, 136).

ПРЯЖЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до пряжка.

ПРЯЖИТИ *див.* прятті.

ПРЯЖИТИСЯ *див.* пряттіся.

ПРЯЖКА, и, ж. Застібка, яка скріплює кінці ремеша, пояса і т. ін. Грицуня допав-таки кузтик і тріснув його паском по шиї. Пряжка вдарила Грицуна по вусі, а там зараз набіг червоний гудзь (Март., Тв., 1954, 148); Варвара змала ремінець, не ростібаючи пражки, через голову (Перв., Дикий мед, 1963, 221); Наплічні лямки [рюкзака] зашириши.. мають 6—7 см і підшиті, щоб не аминались.. Умизу кожної лямки є пражки (В дорож., 1953, 25); // Прикраса, ozdoba у вигляді такої застіжки. — Я наказу пришити малиновий верх до своєї бобрОВОї шапки і пражку з рубінами (Тулуб, Людолови, I, 1957, 120); Він хобив, широко розставляючи дубелі, розкарякувати ноги, узуті в шкіряні штиблети з масивними золотими пражками (Добр., Очак. розмир, 1965, 5); Плащ принесли Антіною великий, барвисто-узорний, Дуже гарний, дванадцять уздовж його пражок ясніло (Гомер, Одиссея. перекл. Б. Тена, 1963, 314).

ПРЯЖКОВИЙ, а, е. Прикм. до пряжка.

ПРЯЛЯ, і, ж. Жінка, яка пряде ручним способом на прядці. Пастушка відійшла від любих її отар. І пряля відійшла від вовни її веретена (Зеров, Вибр., 1966, 486); Слуга онука пряля, в'стять з пальця довга нитка (Ю. Янов., V, 1959, 22).

ПРЯМЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до прямиї 1, 2. — Вишоченький та пряменький [капітан], як стрілочка (Кв.-Осн., II, 1956, 431).

ПРЯМЕНЬКО. Присл. до пряменький. Голову.. задравши, Пряменько витягнувся [хлопець] та й скопив через тин (Греб., I, 1957, 80); Почала [Параска] із [подушки] складати: спідню — пряменько положила, верхню — навскосак узору підвала (Мирний, IV, 1955, 355).

ПРЯМЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до прямиї 1, 2. Виносяться хвоїчки, як стрілочка прямесенькі (Вовчок, I, 1955, 100); Якщо хочуть погвалити діочуну, то тут кажуть: прямесенька, як очеретиночка! (Гончар, Бригантіна, 1973, 12).

ПРЯМЕСЕНЬКО. Присл. до прямесенький. — Ви, мажю, прямесенько сидить (Барв., Опов., 1902, 298).

ПРЯМИЗНА, и, ж. 1. Абстр. ім. до прямиї 1. Лі-

нійку порівнюють з променем світла, який вважається еталоном прямики (Наука.., 4, 1962, 15).

2. Властивість за знач. прямиї 1. Столяр, щоб перевірити прямику виструженої планки, розглядає її «на світло» (Наука.., 4, 1962, 15).

ПРЯМИЙ, а, е. 1. Рівно витягнутий у якому-небудь напрямку, без вигинів; протилежне к р и в и й. Савка зробив середнім пальцем розчепіреної руки щось на зразок вісімки або великого скрипичного ключа і, швидко прокиваюши накреслену фігуру прямою лінією, блискучо вдарив по карті кулаком (Довж., I, 1958, 199); Широкі, прями гулиці відлискують асфальтом (Вишня, I, 1956, 327); // Який іде, пролягає навпростець, з'єднуючи якісь пункти (про шлях, стежку і т. ін.). За селом чоловік подався не прямою дорогою, а звивистою, росюю обчищеною стежинкою, щоб менш попадатися людям на очі (Стельмах, I, 1962, 573); // Не кучерявий (про волосся); рівний. Він пристійно, швидкими веселими очима глянув на неї. Довге праже волосся його розділилося-розсипалося по обидва боки голови (Дор., Не повторю.., 1968, 87); // Без виступів, горбів, западин і т. ін.; не викривлений; рівний. Високий стан ость, пражма спина зігнулася в дуку (Мирний, III, 1954, 14); Хмлястий, чорний чуб спадав на прямиї лоб (Стельмах, II, 1962, 388); Вліде обличчя, ніс прямиї, і губи розпулені, знекровлені, тонкі (Гонч., Вибр., 1959, 377); // З рівним станом; стрункий. Се був дід дуже старий, білий, а проте.. високий і прямиї, як явор (Вовчок, I, 1955, 25); Сам Хацький був прямиї, як струна (Гончар, III, 1959, 200); // Спрямований точно вперед, без відхилень від основного напрямку. Ми хотіли було йти прямиї курсом на Гаваї. Але від новозеландських очених надійшло запрошення відвідати острів Раротонга (Знання.., 2, 1966, 18); Прямиї рух; // у знач. ім. прями, мой, ж., мат. Те саме, що Прямі лінія. Найкращий зв'язок з космічним кораблем здійснюється тоді, коли Сонце, Земля і корабель знаходяться на одній прямиї (Наука.., 6, 1964, 52).

△ Прямі кішкіа, анат. — кішцева частина кишечника людини та вищих ссавців; що має вигляд короткої трубки; Прямі лінія, мат. — одне з основних геометричних понять, яке при систематичному викладі геометрії береться за вихідне й не підлягає означенню.

◇ По прямиї: а) навпростець. Фрунзе, висипавши на стіл кілька сірників, схилився над картою, взявся міряти. — Не гзадали. По прямиї вісім верст (Гончар, II, 1959, 396); б) без відхилень, затримок, ускладнень і т. ін. Життя йде не по прямиї. Життя рухають суперечності (Ком. Укр., 8, 1966, 60); Прямі стежка (доріжка, магістраль і т. ін.) — правильний шлях у житті, діяльності і т. ін. — Той правий, хто йде прямою стежкою, а не збоку, як потайна собака, забігає.. (Мирний, IV, 1955, 362); Він і в останню передсмертну хвилину дакуватиме долі за те, що вона не водила його мавіцями, а поставила.. на пряму магістраль (Гончар, III, 1959, 292); Прямиї, як дуга (як свинячий хвіст), жарт., ірон. — кривий.

2. Розташований по вертикалі, під кутом у 90° до чого-небудь; протилежне к о с и й; Прямиї стоєт; // У якому використано, застосовано кут у 90°. Рахівські кептари мають прямиї крії з невеликими бічними прорізами. Обшиваються чорними смужками, темно-червоним сукном (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 63); Прямиї комір; // Який не має нахилу. Прямиї почерк.

△ Прямі ході — хода істоти, тулуб якої має вертикальне положення; Прямиї кут, мат. — кут, який дорівнює своєму суміжному; кут у 90°. Кут у 90° (який становить, отже, половину розгорнутого кута або чверть повного кута) називається прямиї кутом (Геом., I, 1955,

13); *Стежечка еривається коло самих моїх ніг, майже прямим кутком спадів вниз і біжить ген-ген долиною, аж до лісів, що на обрії* (Кол., На фронті..., 1959, 14).

3. Який безпосередньо поєднує, зв'язує кого-, що-небудь з кимсь, чимсь (про засоби зв'язку, сполучення і т. ін.). *На кораблях-супутниках «Восток-3» і «Восток-4» було встановлено... спеціальну додаткову апаратуру автоматики, яка забезпечувала двосторонні прямі переговори між кораблями* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 1); *Прямий літак; // розм. Признач. або розрахований на проїзд пасажирів на транспорті без пересадки. Більше як на тиждень я не маю права переривати подорожі при білеті прямою* (Л. Укр., V, 1956, 410); *Останнім, в самому хвості поїзда, причепили так званий прямий вагон* (Гончар, Новелів, 1954, 129).

Прямий поїзд *див.* поїзд; *Прямий провід* — безпосередній телеграфний або телефонний зв'язок. *Чому відступаю? — Так. — Я вже по прямому проводу відповів командуючому* (Довж., I, 1958, 211).

4. Який безпосередньо стосується кого-, чого-небудь або впливає з чого-небудь, зумовлює щось. *Боюсь, що і я, може, причиною твоєму настрою, прямою чи не прямою, се вже однаково* (Л. Укр., V, 1956, 242); *Був час, коли Сташка витрачала чималі кошти на різні мастила проти ластовиння, але коли зрозуміла, що це не має прямого відношення до її шаленого успіху в чоловічій, занегаляла цю процедуру* (Вільде, Сестри..., 1958, 378); *Прямий обов'язок громади — захищати своїх членів* (Головка, II, 1957, 58); *Повинні бути ліквідовані такі явища, коли, посилаючись на завантаженість прямою (відомою) роботою, той чи інший працівник систематично відходить від партроботи* (Компартія України в резол. і рішен., 1953, 186); *Прямі відомості про кількість населення України за часів феодалізму, зокрема в XVII ст., відсутні, тому дослідники змушені використовувати посередні дані* (Укр. іст. ж., I, 1960, 65); *Ленінізм — пряме продовження вчення Маркса і Енгельса в нових історичних умовах, новий, вищий етап в розвитку революційної теорії* (Ком. Укр., 4, 1968, 13); *// Який здійснюється без проміжних стадій, етапів. Пряме переливання крові з кровоносної судини донора у вену реципієнта довгий час було єдиним способом, поки не були знайдені засоби для стабілізації крові* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 284); *В 1912 р. починають добувати бензин з нафти способом прямого відгону* (Нафта..., 1951, 15); *Правильно нашого колегую були подані розрадушки про прямі грошові і натуральні витрати на молоко, м'ясо і яйця* (Колг. Укр., 7, 1956, 11).

Прямі навідка; Прямію навідкою; З прямію навідкми див. навідка; *Пряміє влучання* (попадання) — влучання точно в ціль. *Три намети товстих осикових колод перекривали його [бліндаж] зверху, таку покривало навіть при прямому влучанні проб'є не всякий снаряд* (Голов., Тополя..., 1965, 344); *Пряміє значення* — буквальноє, не переносне значення (перев. про слово); *У прямому розумінні див.* розуміння.

△ *Прямі мбва, грам.* — точно, дослівно відтворене мовлення особи, про яку розповідають; *Пряміє виборче право* — виборче право, що встановлює вибори, при яких обрання депутатів у всі представницькі органи здійснюється безпосередньо виборцями; *Прямий відмінок, грам.* — називний відмінок. *Називний відмінок виділяється з загальною ряду відмінкових форм від назвою прямого відмінка* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1954, 306); *Прямий додаток, грам.* — додаток, який стоїть при передічному дієслові і виражений знахідним відмінком іменника або його еквівалента без при-

йменника; *Прямий податок, фін.* — податок з прибутку, майна; *Прямі барвники* — група синтетичних органічних барвників, якими фарбують рослине волокно та віскозу у водних розчинах без протравлювання; *Прямі вибори* — вибори, при яких обрання депутатів у всі представницькі органи здійснюється безпосередньо виборцями. *Конституція затвердила соціалістичні основи суспільної і державної організації СРСР... запровадила систему прямих, рівних і загальних при таємному голосуванні виборів до органів влади* (50 років Вел. Жовтв. соц. рев., 1967, 17).

5. Який не викликає сумнівів, заперечень; очевидний, безспірний. *Пряма необхідність; Пряма користь; // Який проявляється цілком відкрито, звучить недвозначно; явний, неприхований. Експлуатацію, прихрипу релігійними і політичними ілюзіями, вона [буржуазія] замінила експлуатацію відкритою, безсорожною, прямою, черстою* (Комун. маніф., 1947, 16); *— Це пряме неподкорення розпорядженню уряду і партії! — інспектор дивився на Щорса вже з неприхованою ненавистю* (Довж., I, 1958, 211); *Не побоялася вона написати Орлову, добиваючись помилування або принаймні дозволу йому [Т. Г. Шевченкові] малювати, за що одержала сувору відповідь з прямою загрозою судом та арештом* (Тулуб, В степу..., 1964, 482); *// Який не замасковує, не приховує своїх поглядів, почуттів і т. ін. Опортуністи і соціал-шовіністи, будучи слугами буржуазії, є прямими класовими ворогами пролетаріату* (Ленін, 38, 1973, 86).

Пряміє протилежність — повна, цілковита протилежність; *Прямий виклик* — неприхований, незамаскований виклик.

6. Якому не властиві хитрість, лицемірство; відвертий, ширий. [Я в до х а:] *Ми люди прямі: що не до сподоби — у вічі прямо кажемо* (Мирний, V, 1955, 156); *Людина щира й пряма, Матвеєв ненавидів безпідставні обцянки й удавані розради* (Тулуб, В степу..., 1964, 36); *Іван був солдатом, має душу прямо* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 64); *// Який виражає правдивість, чесність. Жовтий блиск від лампи впає на .. фотографію поруч... Прямий, одвертий погляд, мов за душею людини — жодної тіні* (Вол., Самоцвіти, 1952, 9); *// Сповнений правдивості, чесності (про думки, почуття і т. ін.). В нього кожна думка чиста, пряма* (Коб., III, 1956, 120); *Є почуття такі прозорі, Що коли б з них відлито зорі, Вони б світилися, як небесні, — Такі прямі і дуже чесні ті почуття* (Воронько, Тепло..., 1959, 110); *// В якому неприховано виражаються думки, почуття. Діду наш, кремезний запорожче! Що було у тебе найдорожче — Зір орлиний, вуса до лица... Чує серце і прямі слова* (Мас., Як пахне земля, 1958, 16).

7. розм. Дуже схожий на кого-, що-небудь, надто подібний до когось, чогось. *До неї доноситься із несамопитий регім... Ні жалю, ні серця немає!.. Прямі собаки, прости господарі!* (Мирний, III, 1954, 26); *// Справжній, достеменний. З ним мати справу — пряма біда.*

8. При якому збільшення (зменшення) одного викликає збільшення (зменшення) другого, який перебуває у співвідносній залежності з іншим. *Соціалістичний лад поставив вперше в історії життєвий рівень народу в пряму залежність від ступеня розвитку матеріального виробництва і продуктивності праці* (Ком. Укр., 6, 1966, 5); *Пряма пропорційність.*

ПРЯМИЛО, а, с., твстн. Механізм для перетворення обертового руху в прямолінійний.

ПРЯМІСІНСЬКИЙ, а, е, розм. Дуже прямий. *До самих скрут прямисінська доріжка. У кленах вся* (Підс., Поеми, 1954, 66).

ПРЯМІСІНЬКО, присл., розм. 1. Дуже прямо (у 1—5 знач.). — *А оце вже шлях прамісінько до того дідуса, — знову вказав синоєт Василь Іванович (Грим., Кавалер..., 1955, 12); Глядять [Ягвя]: Аж суне Воек — такий страшенний та здоровенний. Та так прамісінько й біжить До бідного Ягвяти (Гл., Вибр., 1951, 39); Вони.. розважатимуться цілий день, а надбєрч Віталіквія мотоцикла доставить Тоню прамісінько в табір, до самого її намету (Гончар, Тронка, 1963, 226); Обставини врятували Івана від нерівного шлюбю: його поклали на військову службу прамісінько в гренадери (Ю. Янов., II, 1954, 119); Несподівано для всіх з її руки полетів качан з яблука прамісінько в лоб Макарові (Вас., I, 1959, 152); [Х и м к а:] Вона плече, що я його обманом переманювала.. Оце каже мені, його жінці?.. прамісінько, не соромившись, у вічі каже!.. (Мирний, V, 1955, 240).*

2. у знач. підсил. част. Те саме, що прямио б. *Аж ось — не знати звідкіль узялася на селі чутка, що він ні Хруц, ні Притика, а прамісінько-таки Іван Вареник — крипа пана Польського (Мирний, I, 1949, 138); Кіно показували в заті-читальні тільки зимою, а літом крутили прямио надворі, в садку. Глядачі розлазали прамісінько на траві (Тют., Впр, 1964, 40); Дячок, дивлячись, геть чисто наш. З еусами і навіть у вишній сорочці. Ну прамісінько тобі, як у нас у селі (М. Ол., Чувш., 1959, 10).*

ПРЯМО, присл. 1. Рівно витягнувшись у якому-небудь напрямку, без вигинів. *Дорога пролягла прямио на захід; // У прямиою напрямку від якогось пункту, якоїсь точки. Скорботна жінка в чорній хустці, за'язаній по-старомодному, склавши руки на колінах, дивиться прямио перед собою (Гончар, III, 1959, 121); // Не звертаючи з прямого шляху, прямої стежки і т. ін., не відхиляючись від основного напрямку. Ворона прямио літає, та ніколи дома не ночує (Номис, 1864, № 11405); Панночка затопила у печі, сама слодила по воду, а йшла по воду, як бабуся її навчила: не прямио до криниці, а гуляючи обходила (Кв.-Осн., II, 1956, 198); Наступаючи шарахану убик, а Тимко побіг прямио, стріляючи на ходу (Тют., Впр, 1964, 198); // Не згинаючись, рівно. Дячок бує станом високий, .. зодить прямио і говорить гучно (Вовчок, I, 1955, 138); Гей, не гнись, не журись!.. Гей, працюй! Не гуляй! Подавай! Піднімай! Стій-бо прямио, моложаво! (Тяч., I, 1957, 176); // Вперед (у команді, наказі). Пересліуючи вітер, розкрито, безшабашно пролунала серед ночі команда: — Прямио на море — ма-арш! (Гончар, II, 1959, 433).*

2. Під кутом у 90° до чого-небудь; вертикально. *Дим з коминів піднімався прямио.*

3. Безпосередньо, без проміжних ланок. *Дорожтей, пирхаючи і обливаючись, написав прямио з бавді (Стельмах, I, 1962, 319); — Надсилай оці свої міркування прямио в наркомат, — радить Черниш Брамському (Гончар, III, 1959, 84); В процесі виробництва кожний трубіоник вступає у відносини з суспільством не прямио, а через державне підприємство (Ком. Укр., 12, 1965, 21); // Відразу, негайно. Прийшли, взяли сіромалу Та й повезли з дому Пройдисвіта, волоцюгу... Прямио до прийому (Шевч., II, 1953, 107); // Якраз, точно, саме. Метке Грицькове слово звучило прямио її у серце (Мирний, I, 1949, 277); Прямио проти неї, в двох кроках, хоч і на другій боці потоку, стояв легінь (Хотк., II, 1966, 50); — *Ось поляйте!* — і Мічурин тицьнує прямио під ніс Христофорові малюнок (Довж., I, 1958, 414); Капітан сміливо глянує прямио в очі старому (Полт., Двт. Гоголя, 1954, 12).*

4. Не хитруючи, не лицеміраючи; відверто, широко, чесно. — *Додому не хочете? — приплющивши одно око,*

питає Геллерфорт. — Хочу, — прямио говорить Тамара (Хижняк, Тамара, 1959, 146); — От не люблю, мамо, коли ви ото почнете говорити загадками. — Не любий? Ну, тоді слухай, скажу прямио. Не прогнівайся!.. Де твоя совість, Остапе! (Головка, II, 1957, 577); Він ніколи не казав прямио, але всі присутні легко прочитували прозорі писемна його прозиваних натяків (Загреб., День., 1964, 388); // Твердо, впевнено. Клим помітив, як зміть суворішими стали обличчя піонерів, очі яланули допитливо, прямио (Грим., Кавалер..., 1955, 227); Яке це щастя — дім побудувати! Щоб жирні люди в щасті вік жили. І щоб чужі, непрохані солдати У дім оцей ніколи не прийшли. І не прийдуть — говоримо всім прямио (Гірник, Друзі., 1953, 47).

Прямио протилежний — зовсім, цілковито протилежний.

5. Так, що при збільшенні (зменшенні) одного відбувається збільшення (зменшення) другого, у співвідносній залежності. *Відносна додаткова вартість прямио пропорціональна продуктивній силі праці. Вона підвищується з підвищенням і падає із зниженням продуктивної сили праці (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 320); Суспільна споживна вартість соціалістичних виробничих фондів, або їх реальна величина, прямио пропорційна їх суспільно необхідній ефективності (Ком. Укр., 10, 1968, 69); Радянський народ, як і народи інших соціалістичних країн, на практиці переконуються, що підвищення матеріального добробуту прямио пов'язане із зростанням його трудової активності (Ком. Укр., 6, 1966, 5).*

6. у знач. підсил. част., розм. Уживається для підкреслення значення якого-небудь слова або всього речення; просто. [М а к с и м:] *Звідкіль ви тут узялися, Прісю? Прямио собі не вірю. Може, це сниться? (Вас., III, 1960, 160); А сам усе на 'язи [ченців] поглядаю: от наградів господь милосердний! Прямио хоч обіддя гми (Хотк., I, 1966, 92); Ставлять [жінки] сметану, сир, вареники й товченики і мед прямио мисками (Довж., I, 1958, 191); [К а т р и ч:] Магазинчик у нас акуртний, продаєці — .. до людей уважні, обслуговують їх прямио-таки на ходу... (Мороз, П'єси, 1959, 305); // Зовсім, цілком, чисто (як хто-, що-небудь, як у кого-, чого-небудь). — *Я вже такий старий став, що он, баб, за'язати [вузол] за'язав, а роз'язати вже й руки не туди. Прямио як мій старий Бровко, що вже й не гавка, а тільки гарчить (Хотк., I, 1966, 100); Салоган.. кивав головою на молодицю: — І покрашує, і погладиша вона, Демиде, в тебе. Прямио моє писанка (Стельмах, I, 1962, 302).**

ПРЯМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову прямиий у 1 знач., напр.: прямиозубий і т. ін.; у 2 знач., напр.: прямиоходіння і т. ін.; у 6 знач., напр.: прямиодушний і т. ін.

ПРЯМОВІСНИЙ, а, е. Спрямований по вертикалі; вертикальний. *Підвісимо на нитці яке-небудь важке тіло, нитка натягнеться вздовж певного напрямку. Цей напрямк. називається вертикальним, або прямиовисним, а нитка з тілом — виском (Курс фізики, I, 1957, 56); Вечірнє село оживає. Ще стримлять угору прямиовисні стовпи диму. Але потроху вони тануть і тануть (Ю. Янов., I, 1958, 616); // Дуже стрімкий, крутий. На дуже крутих і прямиовисних схилах сніг, звичайно, тримається не може. Зате осяжі залізники і паючадки завалені ним (Фіз. геогр., 5, 1956, 114); Сили гір кучерявилися густою зривовою лісу, але подекуди міжгір'я так зужувалося, що перетворювалося на темну й вогуку кам'яну щільну проміж двох прямиовисних скель (Тулуб, В степу., 1964, 120).*

Прямиовисна лінія — вертикаль. **Прямиовисна лінія**,

що проходить через око спостерігача, перетинає небеску сферу в точці зеніту (Астр., 1956, 17).

ПРЯМОВІСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. прямовісний.

ПРЯМОВІСНО. Присл. до прямовісний. Коли проміння падає прямовисно або близько до такого напрямку, воно найбільше нагріває: так буває в тропічних країнах (Нар. прикмети.. погода, 1956, 124); Сніжинки падали прямовисно з безмежної висоти (Хор., Місто., 1962, 168); Деревя підводяться, стали в ряди прямовисно (Дмит., Присяга., 1937, 24); Вона подалася з Максимом у ліс, Де слодила стежка у яр прямовисно (Перв., II, 1958, 377).

ПРЯМОДУШНИЙ, а, е. Якому властиві прямота, відсутність лицемірства, хитрості; ширий, відвертий. — Шкода жемі тебе, брате, — заговорив він співчутливо. — Прямодушний та довірливий ти (Гончар, II, 1959, 118); З нами разом благородний Богун, прямодушний Кривоніс, безстрашний Нечай (Рильський, III, 1956, 8); // Сповнений відвертості, прямоти. Обидві пані, мати й молодша сестра, з прямодушною ширістю брали участь в долі Кисилевського (Фр., VI, 1951, 236); Він був сумний, бо бачив, як замість ширини прямодушності відносин панув між людьми система.. недовіри (Сам., II, 1958, 227).

ПРЯМОДУШНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. прямодушний. І читателям, і товаришам — всю правду різала в очі. Борис хвалив сестру за прямодушність (Мур., Свіже повітря., 1962, 11); Незламна мужність, невідбита ширість і прямодушність Тараса Григоровича імпонували природі письменниць [Лесі Українки] (Літ. Укр., 19. III 1963, 3).

ПРЯМОДУШНО. Присл. до прямодушний. — Може, тобі й марципани доводилось лекти? — Ні, — призналася прямодушно дівчина, — не доводилось (Добр., Очак. розмир, 1965, 24).

ПРЯМОЇДЖИЙ, а, е, нар.-поет. Прямий (про шлях, дорогу). Ілля Муромець узняв прямоїжджою дорогою, мимо того лісу, де Соловей-розбойник [розбійник] сидів (Укр. казка, легенди., 1957, 127).

ПРЯМОКРИЛИЙ, а, е. 1. Який має прями крила (про комах). Крім саранових, сільськогосподарським рослинам іноді шкодять коники, що, як і саранові, належать до ряду прямокрилих комах (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 108).

2. у знач. ім. прямокрилий, дях, жн. Ряд комах, які мають гризучі ротові органи, дві пари прямих, добре розвинених крил і є небезпечними шкідниками сільськогосподарських культур та лісових рослин. До ряду прямокрилих залічують таких комах: сарану, коників, цвіркунів (Шкідн. поля., 1949, 20).

ПРЯМОКУТНИЙ, а, е. Який має прямий кут або прями кути. Відносно величини кутів трикутники бувають гострокутні, коли всі кути гострі, прямокутні, коли серед кутів є прямий (Геом., I, 1956, 20); Серед вимірвальних інструментів прямокутний косицьць ваймає, так би мовити, найпочесніше місце (Знання., 8, 1966, 6); Підступні до міста лаялаи собою чисте поле., перетинте цілком рядом прямокутних лісових смуг (Кучер, Чорноморці, 1956, 180).

ПРЯМОКУТНИК, а, ч. Чотирикутник, у якого всі кути прями. Паралелограм, в якого всі кути прями, називається прямокутником (Геом., I, 1956, 55); // Який має форму такого чотирикутника. Відзначені прямокутниками освітлені вікна, за станцією чорніли низькі корпуси (Шовк., Інженери, 1956, 372); Падали на зелене сукно барвисті прямокутники карт, даруючи одним багатство, а в інших вибираючи останнє (Туллуб, Людолови, I, 1957, 275); Сіра колона довгим прямо-

кутником спускається в долину й поринає в молочному тумані (Кол., На фронті., 1959, 6).

ПРЯМОЛІНІЙНИЙ, а, е. 1. Розташований по прямій лінії. Пости (шпенаці) повинні бути прямолінійними (Хлібороб Укр., 6, 1973, 9).

△ Прямолінійний рух — рух, який відбувається по прямій лінії.

2. Який не приховує своїх думок, поглядів; прямий, щирий, відвертий. Прямолінійний і наївний, моя та дитина, Петро був різким антиподом Іванці (Чаб., Тече вода., 1961, 179); // Який відзначається прямоотою, ширістю, відвертістю (про характер, вдачу). Він добре знав Аю — її палку, не завжди ерімоважену вдачу, її прямолінійне і жагуче серце, що не сміливе процати і забувати (Голов., Тополя., 1965, 110); // Надто категоричний, спрощений. У літературі про І. Карпенка-Карого нерідко можна зустрінути надто прямолінійні або й просто помилкові твердження, що є наслідком нерозуміння індивідуальних особливостей його як письменника (Життя К.-Карого, 1967, 69).

ПРЯМОЛІНІЙНІСТЬ, ності, ж. 1. Абстр. ім. до прямолінійний. Прямолінійність і площинність перевіряють лекальними лінійками (Метод. внил. фрез. спр., 1958, 30); Щоб досягти потрібної прямолінійності при садінні м'яти, перший прохід роблять по тичках, розставлених по прямій лінії (Ол. та ефір. культ., 1956, 295).

2. Властивість за знач. прямолінійний. Якість міжрядного обробітку залежить від прямолінійності рядків (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 173); Орляк, якому притаманна була.. прямолінійність і запальність навіть у нормальному стані, раптом знаєсінте (Довж., I, 1958, 303).

ПРЯМОЛІНІЙНО. Присл. до прямолінійний. Теплоота, яка передається променями, поширюється прямолінійно (Фізика, II, 1957, 28); Михайл завжди говорив прямолінійно, грубо, голосом, що гудів, наче порожня бочка (Чаб., Балкан. весна, 1960, 228).

ПРЯМОРОСЛИЙ, а, е. 3 прямим стовбуром, стеблом (про рослини). Деревя лісової групи здебільшого пряморослі, досягають 20—25 м заввишки (Сад. і ягідн., 1957, 14).

ПРЯМОТА, я, ж. 1. Абстр. ім. до прямий. Лазерний промінь поширюється тільки прямолінійно і тому є найточнішим стандартом прямоти (Веч. Київ, 6.X 1957, 4); Тільки цілковита ясність і прямота можуть дати всім свідомим робітникам і всім членам партії матеріал для розумного і твердого розв'язання спірних партійних питань (Ленін, 9, 1970, 5); — Ви ж самі присогласили мене до прямоти та до ширості (Крим., Вибр., 1965, 520); Своєрідність немого поетичного хисту Плаужника розкрилась.. не в прямоті, а в суперечливості (Не ілюстрація., 1967, 261).

2. Властивість за знач. прямий. Прямота Босого сподобалась Кіндрату Дорофійовичу (Логв., Літа., 1960, 100); В щедрий поводи колорит, фарб, речей Герує над усім високотонний голос Та ясна прямота допитливих очей (Зеров, Вибр., 1966, 24).

ПРЯМОТЕЧІЯ, і, ж., спец. Однаковий напрям потоків рідини, газу (в процесі теплообміну або під час хімічних реакцій).

ПРЯМОТОЧНИЙ, а, е, спец. В основу якого покладено принцип прямотечі. При малому напорі води з успіхом застосовують швидкохідні осові турбіни реактиеноого типу. До них належить і прямоточна турбіна, дуже зручна для водозливних гідростанцій (Наука., 7, 1956, 11).

ПРЯМОШАРУВАТИЙ, а, е, спец. З шарами, розташованими по прямій лінії (про деревину). Добри

резонуючі якості має деревина тонкошаруватої і прямошаруватої ялини. З неї роблять деки для гітар, балалайок тощо (Стол.-буд. справа, 1957, 29).

ПРЯМУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. **прямувати** 1. *Ного* [О. П. Довженка] *прямування* *довело його до правдивих шляхів* (Ю. Янов., V, 1959, 122); *Портрет В. Жуковського.. вийшов дуже вдалим. Це був один з.. кращих портретів роботи К. Брюллова, в якому виразно виявилось прямування до реалізму* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 27).

2. *заст.* Напря́м (у 2, 3 знач.). — *Гегель був останній філософ ідеального прямування.. знов почав.. Воздвиженський* (Н.-Лев., I, 1956, 365).

ПРЯМУВАТИ, ую, у́ш, *недок.* 1. Пересуватися у просторі, крокуючи; ітв, простувати. *Причепурені дівчата купками прямували вулицю* (Коцюб., I, 1955, 269); *Вони відходять один від одного і прямують берегом, додивляючись до різних слідів* (Стельмах, II, 1962, 215); // *Переміщатися в певному напрямку. Товариство На Січ прямувало і мене взяло з собою* (Шевч., II, 1963, 342); *Милевський прямує до лікаря* (Л. Укр., II, 1951, 50); *Лежить.. хлопцеві на горбі горілиць і співає-співає, а коні самі знають дорогу, прямують до села* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 88); *Десять підвода далека в полях гуркотить. Хто, куди та для чого прямує?* (Рильський, I, 1956, 41); **Образно. За п'ять літ комісар при старості, а за десять літ староста — оце перші кроки, котрі він назначив собі. А там, далі.. обставини покажуть, куди прямувати* (Фр., III, 1950, 73); // *Рухатися до кого-, чого-небудь прямо, скорочуючи шлях. Перед світом вертало дві повозки, прямували напростець до Гудзевого хутора* (Мирний, I, 1949, 330); *Лишався єдиний вихід: прямувати напростець, надібати перше-ліпше село і там розпитати про дорогу на станцію* (Гур., Друзі.., 1959, 20); *Охляп на знідому конику просто стерпів до нас прямував Косован* (Мур., Бук. повість, 1959, 14); // *Просуватися слідом за ким-небудь. Гляну в вікно, аж через двір простувє до хати Хаброня, а за Хабронєю прямує кума Мотря* (Н.-Лев., III, 1956, 254); // *Ітв, бігти, іхати, орієнтуючись на щонебудь. Ось біжать з поля сполохані люди, прямуючи на чорну хмару диму* (Коцюб., I, 1955, 141); — *Не знаю куди [їти] — кругом болото.. Прямуйте на голос* (Вас., Талант, 1955, 45); *Вийшов за село, глянув — у млині світиться. Я на те світло й прямую* (Тют., Впр, 1964, 17); // *перен.* *Прагнути досягти чого-небудь, наблизитися до чогось, робити певні зусилля, кроки в цьому напрямі. Воно [зображення сучасника] має недомітно бути забарвлене ставленням письменника до.. життя, має показувати наш світогляд — світогляд членів суспільства, що прямує до комунізму* (Рильський, IX, 1962, 175); // *перен.* *Поширюватися у певному напрямку, наблизитися кудись. Колосальні маси повітря, нагріваючись до високої температури у районі тропіки Землі, піднімаються вгору і прямують до полярних областей* (Рад. Укр., 22.V 1962, 3); *З моря суцільною стіною насувалася дощова пелена. Ця стіна прямувала сюди* (Хвизняк, Квильнок, 1961, 5); *Голоси прямували по коридору й у передпокій. Ага, значить, Бржонковські вже йдуть!* (Смоляч, II, 1958, 78); *Кроки прямують до хати, в двері якої ерював вартовий* (Багмут, Опов., 1959, 64); // *перен.* *Спрямуватися, звертатися до кого-, чого-небудь (про думки). Думки тітки Оксани прямують до того ж самого. Не може вона змириться з неправдою в чоловічій душі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 148).

2. *Протягати, простягатися в певному напрямку. Шофер загальмував на розі. Вгору прямувала вулиця Леніна* (Рыбак, Час., 1960, 675); *Від озера до парку*

прямує вже наполовину готовий вузький канал (Смоляч, I, 1958, 75).

ПРЯМУВАТИСЯ, уюся, у́шся, *недок., рідко.* Те саме, що **прямувати** 1. — *За дорогу не турбуйся. До некла напростець прямуйся Пішкою* (Котл., I, 1952, 109).

ПРЯМЦЕМ, присл., *розм.* 1. *Напростець, напрямки. За руки взялися [Еней і Сивилла], Прямцем до некла поїхалися* (Котл., I, 1952, 126); *У шапці білій та пухнастій іде з усміхненим лицем сам Дід Мороз, немов у казці, по нашій вулиці прямцем* (Забіла, У.. світ, 1960, 27).

2. *Рівно, прямо, випроставшись. Не втерпіє [Автось], щоб не порадуватися: став прямцем і почав підскакувати* (Свидн., Люборацькі, 1955, 142).

◇ *Поставило прямцем кого, безос.* — *хтось остовпів. Пищуху так прямцем і поставило, наче хто шлігнув гострим ножем у серце* (Мирний, IV, 1955, 366).

ПРЯМЦЮВАТИ, юю, ю́ш, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **прямувати** 1. *Зимую раз, підпиши, Ніччю з корими [корчми] прямуював [п'яниця]* (Фр., X, 1954, 394); *Італи, куди кому довелося: хто прямуював у город, хто на Польських Фільварках оставався* (Свидн., Люборацькі, 1955, 148).

ПРЯНИЙ, а, е. 1. У коренях, листках чи плодах якогось містяться ароматичні або пекучого смаку речовини, що використовуються як прянощі (про рослини). *Кріп вирощується і використовується населенням України як ароматична пряна трава* (Укр. страви, 1957, 98); *Кофе, як виявилось, було тільки загальною назвою вечері й її першим словом. Ного змінила легка закуска з гостро приправлених, праних овочів* (Смоляч, I, 1958, 64).

2. *Пригот. або зробл. з використанням прянощів. Морських риб, які мають специфічний запах (тріску, піску,.. пахта та ін., варять у пряному відварі* (Технол. пригот. їжі, 1957, 147); *Оселедець пряного засолу.*

3. *Різкий, але присмий (про запах, смак і т. ін.). Смак коренів [любистку] праний* (Лікар. рослини., 1958, 167); *Конопат аж сюди кидають праний запах свій..* (Хотк., I, 1966, 79); *Розтираючи чоботом недокурка, я раптом відчуваю прані пащі дубової кори* (Кол., На фронті.., 1959, 83); // *Просякнутий різкими, але присмними запахами. Повітря було пране від невідомих пащівок* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 286).

ПРЯНИК, а, ч. *Солодке печиво у вигляді товстого коржика, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі з доданням прянощів. [Я в д о х а:] Це той самий Грицько, що колись нас мавих такими смашини [смачними] праниками годуюв* (Мирний, V, 1955, 149); — *Мама мені бубликів привезла і дала солодкий праник, смачний-смачний праник* (Шаян, Гроза.., 1956, 253).

ПРЯНИКОВИЙ, а, е. 1. *Прям. до праник. Пряникової тісто; // Який виготовляє праники. Пряниковий цех.*

2. *Впечений з тіста для праників. Пряниковий коник.*

ПРЯНИСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **праний** 3. *Пароплав ішов по Дніпру вниз. Пружний вітерець дивав йому назустріч прісною солізстю великих вод, тонким пранистим духом далеких степів* (Гончар, I, 1954, 470).

ПРЯНИЧНИЙ, а, е. Те саме, що **праниковий**. *Виймаючи з кишені праничного чапа, два цукрові різки, яблуку та гілку сирого ізюму, він поклав усе це на подушку* (Горький, Дитинство, 1947, 25).

ПРЯНИЧНИК, а, ч., *спец.* Той, хто пече або продає праника.

ПРЯНИЧНИЦЯ, і, ж., *спец.* Жін. до **праничник**.

ПРЯНИЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **пряник**. Уляна промочила смажени його уста водою.— Мій голубоньку! Ось же твій пряничок. На! (Мирний, I, 1954, 310); [М а р т а:] Вдачу твою мати знають, то й на ласощі розживуться: і прянички, й калачі будуть (Вас., III, 1960, 101).

ПРЯНИСТЬ, ності, ж. 1. Якість і властивість за знач. **пряний**.

2. Те саме, що **прянощі**. Вирощується він [кмин] переважно на Україні. Як **пряність** використовується його насіння (Укр. страви, 1957, 270).

ПРЯНО. Присл. до **пряний**. Гостро й **пряно** пахнули чорнобриці (Забіла, Катруся.., 1955, 133); Вона дуже любила ці прогулянки, виходила далеко в степ,.. де **пряно** пахне чебрець і ще якась невідома степова трава (Собко, Зор. крила, 1950, 250).

ПРЯНОЩІ, ів, мн. Рослини, в коренях, листках чи плодах яких містяться ароматичні або пекучі на смак речовини, що використовуються як приправа до їжі. У південних районах півострова Індостан важливе значення мають плантації тютюну, кофе, какао, каучуконосів і **прянощів**, що йдуть на експорт: кориці, гвоздики, перцю (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 186); // Продукти рослинного походження, які додають у великих кількостях до харчових продуктів для надання їм приємного запаху і смаку. Смак страви визначається доброякісністю сировини, з якої її готують, способом готування і наявністю в ній приправ — смакових речовин і **прянощів** (Укр. страви, 1957, 24); При солоні застосовують **прянощі** (ароматичні трави і приправи), які надають острим доброму смаку та запаху (Колг. енци., II, 1956, 253); З Туреччини, крім тютюну та шовків, ішли [на Січ].. кава, пагоці й **прянощі** (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400); *Образно. Тут панночок на виданні багато,— Ти з титулом, і з посагом та жтї, 6 й старші панї, які в житті Зросли шумлявїм, **прянощами** покїм (Рильський, II, 1956, 24).

ПРЯСЕЛЬЦЕ, **ПРЯСЛИЦЕ**, я, с. Те саме, що **прясло**¹. Знахідки глиняних **прясельців** цілком підтверджують, що **прядіння** «трипільців» відбувалося за допомогою **веретен** (Археол., II, 1948, 55); До раннього етапу трипільської культури належать знахідки примітивних **пряслиць** до **веретен**, зроблених з черепки глиняного посуду (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 62); Славився Вручий своїми **пряслицями**, бо ніде в іншому місці їх не виробляли (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 185).

ПРЯСЛИЦЕ див. **прясельце**.

ПРЯСЛО¹, а, с. Металеве, глиняне, шиферне, скляне і т. ін. кільце, що надигається на веретено для надання йому ваги. У насичу кургану знаходилися фрагменти кераміки — кремінні відщепки та глиняні **прясла** (Археол., II, 1948, 63); Наречений, чорнявий Мірчо, Веретене скував Боїли, Дарував золоте їй **прясло** (Перв., З глибини, 1956, 175).

ПРЯСЛО², а, с., діал. Частина огорожі.

ПРЯСТИ¹, **пряду**, **прядеш**, **недок.**, **перех.** і **без додатка**. Скручуючи волокна коноплі, льону і т. ін., робити безперервну тонку нитку, **пряжу**. — Там **пряжу** **прядуть** та **тчуть**, там — одержу всяку шийть (Мирний, IV, 1955, 330); Гелена сидить на низькому різьбленому стільці і **пряде** пурпурну вовну на золотій кужіліці (Л. Укр., II, 1951, 248); **Прядуть** на **прядках** молодичі й дічата, баби на **веретенах** (Головко, II, 1957, 89); *Образно. Присутність Жадана не давала влягтися розбурканим думкам, і вони продовжували **прядсти** свою потаємку, ще в цьому розпачатку, **пряжу** (Баш.. На.. дорозі, 1967, 140); // на що. Виготовляти **пряжу** для певної тканини. — Чи довго твоя небога ростиме та

на **густки** **прядстиме?** (Барв., Опов., 1902, 88); Тут жінка забажала льону, щоб на сорочки **прядсти** (Кв.-Осн., II, 1956, 9).

◇ На останню **прядсти** — бути близьким до смерті. **Дивиться** [Губрій], аж його дочка поблідила, мов рутонька в'яла: зомліла, мов на останню **пряде** (Барв., Опов., 1902, 465); Тонко (на тонку) **прядсти** — хитрувати. — Тонко ж ти **прядеш**, голубе, коли на позичені гроші такі коні купуєш (Кожуб., I, 1955, 303); До прикладу я хочу так сказати: — Де треба настрашити, там нічого в кутку, Як кажуть, **прядсти** на тонку і **теревені** розпускати (Гл., Вибр., 1957, 127).

ПРЯСТИ², **пряду**, **прядеш**, **недок.**, **чим**, **розм.** Ворушити, перебирати (ногами, лапами і т. ін.). Кінь його баский вже зриваю **пряде** (Бажан, Вибр., 1940, 41); **Появляється**, муга вже зриває на сонечку, ще **м'ява**, **неповоротка**, але вже **пряде** лапками, гладить ними себе по черевцю (Коп., Як вони.., 1961, 6); Он **глянь** — **перекинувся** [жук], **ногами пряде**. Але **якось** вплив і став на тверде (Тич., III, 1947, 78); **З'являю** коні **первово** **пряди** **вулами**, **прислухаючись** до **вовчих** **голосів** (Тулуб, В степу., 1964, 9).

◇ **Прядсти** **очима** **див.** **бко**².

ПРЯСТІСЯ, **прядється**, **недок.** 1. Скручуватися на **прядці**, на **веретені** (про нитку, **пряжу**). **Стара Маруся** **сїдала прядсти**, **Лукина** **брала веретено** в руки, а **мичка** **не прядлась**, **нитка** **не вилася**... (Н.-Лев., III, 1956, 360); *Образно. І **знічів'я** **Роберт** **завивився** **На роботу** **того** **наука**, **Він** **дивився**, **як** **там** **прядлась** **пожалу** **Гая** **нитка** **тедїтїна**, **тонка** (Л. Укр., I, 1951, 356); **Доц** **у** **смузі** **сїтїла** **перед** **машинами** **прядєся** **густою** **скїсною** **стїною** (Гончар, III, 1959, 182).

2. **безос.**, **розм.** Удаватися кому-небудь (про **прядіння**). **Чогось** **мені** **не** **прядється**, **чогось** **мені** **нитка** **рветься** (Укр. присл., 1963, 195); **Як** **кому** **на** **добро** **кладеться**, **то** **й** **на** **скїпку** **прядється** (Барв., Опов., 1902, 119); *Образно. **Пробув** **в** **пуці** **одні** **сутки**; **Ба**, **щось** **не** **прядється**... **Пробув** **другі** **пїп** **удовї** — **Ба**, **жод** **й** **нитка** **рветься**... (Рудан., Співомовки., 1957, 4).

ПРЯТАННЯ, я, с., діал. Дія за знач. **прятати**. **Коли** **ж** **раз** **панотець** **наробив** **крику**, **що** **тим** **прятанням** **загирили** [загубили] **йому** **одно** **важне** **письмо** **з** **староства** (Март., Тв., 1954, 233); **Вечера** **скїнчилась**. **Які** **старші** **наступи** **закурїли** **люльки**, **сидять**.. **Молодші** **беруться** **до** **прятання** (Хотк., Довбуш, 1965, 92).

ПРЯТАТИ, **прятчу**, **прятчеш**, **недок.**, **діал.** Прибирати (у 1 знач.). **Осипова** **стїлила** **постїл** і **прятала** **в** **світлиці** (Фр., II, 1950, 290); **У** **хаті** **підїлювали** **та** **прятала**, **чекалося** **на** **гостя** (Стеф., II, 1953, 28).

ПРЯХА, п, ж. Те саме, що **пряха**. **Добра** **пряха** **й** **на** **скїпку** **напряде** (Укр. присл., 1963, 95); **Кобзар** **ушкварив**: **«А** **мій** **батько** **орандар**, **Чоботар**; **Моя** **мати** **пряха** **Та** **сваха.»** (Шевч., I, 1951, 140).

ПСАЛОМ, **лмá**, ч. 1. Релігійна пісня, молитва, що як складова частина входить у псалтир. **Арена** **звірем** **зарєва**. **А** **син** **тїєї** **гордо** **на** **арену**, **Псалом** **спїваючи**, **ступив** (Шевч., II, 1963, 292); **Старий** **джак** **став** **у** **головач** **коло** **станика** і **охриплим** **голосом** **вичитував** **псалми** (Мирний, III, 1954, 119); **Остане**, **у** **одній** **газеті** **Псалми** **містили** **з** **псалтиря** (Еллан, I, 1958, 129); **Омелько**, **ставши** **на** **криласі**, **застївав** **разом** **з** **іншими** **стванками** **псалом** **сто** **сорокової**: **«Визволи** **мене**, **господи**, **від** **лихих** **людей!»** (Льч., Козацьк. роду., 1958, 284); * Образно. **Як** **вїтер** **ночі** **крижаної** **Псалом** **над** **мертвими** **читав**, — **Коваль**, **що** **вирїс** **над** **Невою**, **Невможно** **день** і **ніч** **кував** (Рильський, II, 1960, 236); // Музичний твір для солістів, хору, органа, оркестру на такий текст.

2. **перек.** Захоплена хвала кому-, чому-небудь; гімн. **Новий** **псалом** **живого** **слова**: **В** **ньому** **не** **неприятнь** **стара**,

А світло лагоди, любові, Братерства, волі і добра (Стар., Поет. тв., 1958, 37); З криком в небо устас новий псалом залізу (Тич., I, 1957, 67).

ПСАЛОМШИК, а, ч. Служитель православної церкви, що допомагає священникові під час богослужіння; дяк, причетник. [Г р и ц ь к о:] Вони у нас за псаломщика у церкві та й учителюють (Мирний, V, 1955, 150); Священик править молебень. Замість півчих, співав псаломщик (Шиян, Гроза., 1956, 27); *У порівн. Як тільки Вутанька.. з'явилась у дверях, син.. затяв, як псаломщик, на всю хату: — Наші мама делегатка, делега-а-атка! (Гончар, II, 1959, 165).

ПСАЛТИР, я, ч. I. Одна з біблійних книг Старого завіту, що складається із 150 псалмів; книга псалмів. В неділю, Або в яке свято, Бере [Максим] святий псалтир в руки Та й іде читати У садочок (Шевч., II, 1963, 275); Простими половими квітками убрали діти дошовину свого вчителя, білий рушник положили на ноги й по черзі читали псалтир молодими голосами (Хотк., I, 1966, 135); Дід інколи, розкривши товстого пожовклого від часу псалтиря,.. перечитував уголос незрозуміле Грицеві писання (Збан., Сеспель, 1961, 304); // Така книга, що використовувалась як підручник для навчання грамоти. Два годи очив [Пістряк] часловець, півчварта года сидів над псалтирем (Кв.-Осн., II, 1956, 158); — Нам досить і тієї науки, яка була при Ярославі Мудрому: церковна азбука, часослов і псалтир (Стельмах, I, 1962, 335).

Як (мов, наче і т. ін.) по псалтирю читає хто — хтось говорить, відповідає дуже чітко, без запинки. Усе мені одказує [Катря], як наче по псалтирю читає. — Чи ти коли згадувала нас? Згадувала людей? — Я молюся за вас і за всіх людей. — Спасибі, А ти вже мене тепер і трохи не любиш? — Господь повелів усіх любити (Вовчок, I, 1955, 254).

2. Старогрецький і давньоєврейський багатострунний музичний інструмент. Во псалтир і тимпані Востром блазая. Яко бог кара неправих, Прайм помагас (Шевч., II, 1963, 289).

ПСАЛЬМА, и, ж. Покладений на музику псалом; вокальний твір перев. духовного змісту. [С п і в е ц ь:] Чи знави ти, чия се в мене арфа? .. Либонь ще сам Давид грав на сій арфі, співаючи на божу славу псалми! (Л. Укр., II, 1951, 153); У напівтемній церкві .. люди співали псалми, молячи бога, щоб допоміг здолати ворога, щоб врятував їхніх синів від кулі на полі ратному (Кочура, Зол. грамота, 1960, 219).

ПСАР, я, ч., заст. Людина, що доглядала за мисливськими собаками і брала участь у полюванні. Троянці, в роги затрубивши, Пустили гончих в чагарі, Кругом болото обступивши, Бичажи лягали псарі (Котл., I, 1952, 131); Від челяді біжить молодий псар, Микита Грек, але його випереджує лакей Никанор (Стельмах, I, 1962, 394); *Образно. Царі—псарі: жаля не знають, людей за псів вважають (Укр., присл., 1955, 3).

ПСАРНИЙ, а, е. Прикм. до псарня. Гості пішли на псарний двір, де більше п'яти сотень гончаків і зортів жили в заряді й теплі (Пушкін, Дубр., перекл. Терещенка, 1937, 160).

ПСАРНЯ, і, ж. Приміщення для мисливських собак. Уласові дали невелику хатинку на задвірку, де були збудовані стайні, та псарні, та свинючники (Н.-Лев., II, 1956, 296); Коли у копальника, який вертався з поля, прикажчики витрушували кілька бараболов,.. того вели на псарню і віддавали псові й пану управителю на забаву (Вол., Дні., 1958, 176).

ПСЕ, невідм., розм.: Зв'одити (звесті) усє на псе—те саме, що Зв'одити (звесті) [на] німіщю (див. німіщю).

ПСЕВДО... Перша частина складних слів, що означає: несправжній, мнимий, удаваний, напр.: псевдогероїчний, псевдокіслота, псевдомарксистський, псевдомистецтво і т. ін.

ПСЕВДОАРТРОЗ, у, ч., спец. Рухоме з'єднання частин трубчастої кістки, патологічно зміненої внаслідок перелому або з інших причин.

ПСЕВДОВЧЕНІЙ, а, е. Який має лише зовнішні ознаки вченості. Яка бездарна псевдовчена каста! (Тер., Серце., 1962, 11); Відтворюючи голос Шлаківського і народіюючи його псевдовчену фразеологію, молодий чоловік питає: — Які звища ми називаємо смішними? (Вол., Місячне сяйво, 1961, 86); // у знач. ім. псевдовчєний, ного, ч.; псевдовчєна, ної, ж. Людина, яка не є справжнім вченим. Особливо їдко, нещадно картає він [Т. Г. Шевченко] казків-псевдовчених, що плазували перед іноземною, зокрема німецькою, наукою (Наука., 3, 1961, 11).

ПСЕВДОГОТИКА, и, ж. Умовна назва течії в західноєвропейській архітектурі XVIII — початку XIX ст., що наслідувала готичні зразки.

ПСЕВДОГОТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до псевдоготики.

ПСЕВДОІСТОРИЗМ, у, ч. Несправжній, мнимий історизм (у і знач.).

ПСЕВДОІСТОРИЧНИЙ, а, е. Прикм. до псевдоісторизму.

ПСЕВДОКЛАСИК, а, ч. Прихильник, послідовник псевдокласицизму; автор псевдокласичних творів.

ПСЕВДОКЛАСИЦИЗМ, у, ч. Те саме, що класицизм. Особливо неприйнятною була.. [для журналу «Основа»] література класицизму, або псевдокласицизму, бурлескно-трагедійних форм і естетського штуркарства (Укр. літ. критика., 1959, 69).

ПСЕВДОКЛАСИЧНИЙ, а, е. Прикм. до псевдокласицизму. В Академії Брюловова вважали людиною передовою, яка рішуче виступала проти псевдокласичного напрямку в живописі (Тулуб, В степу., 1964, 298); // Створений у стилі псевдокласицизму. Під тим [французьким] впливом постав в Польщі й псевдокласична в французькій мові драма (Фр., XVI, 1955, 220); Активно виступав [В. Г. Белінський] проти псевдоромантичних п'єс Кукольника та Полевого, проти класицизму і псевдокласичних п'єс (Про мист. театру, 1954, 36).

ПСЕВДОМОРФОЗА, и, ж.; спец. Кристал, зовнішня форма якого не відповідає його внутрішній структурі.

ПСЕВДОНАРОДНИЙ, а, е. Який не є справді народним; який має лише зовнішні ознаки народного. На протизвагу пустому і розважальному псевдонародному придворному балету дореволюційного періоду, радянське балетне мистецтво звернулося до повноцінних і хвилюючих сюжетів і тем (Мист., 1, 1959, 30).

ПСЕВДОНАРОДНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до псевдонародний. Революційні демократи викривали всіляких «теоретиків» псевдонародності з табору слов'янофілів, які, прикриваючись базиканням про свою любов до народу, змальовували його як безлику, покряпає масу, ідеалізували консервативні риси народного життя (Іст. укр. літ., I, 1954, 296).

ПСЕВДОНАУКА, и, ж. Те, що видається за науку, але не є такою насправді. Хіромантія, або визначення долі за лініями на долоні, — псевдонаука й заботон (Веч. Київ, 21.XII 1967, 4).

ПСЕВДОНАУКОВИЙ, а, е. Прикм. до псевдонаука. Українські радянські історики будуть і далі боротися проти різної псевдонаукової писанини (Розв. науки в УРСР., 1957, 55); Нам не потрібні псевдонаукові праці, в яких самостійний аналіз підмінється висно-

ками з висновків або хисткими мітками від однієї цитати до іншої (Рад. літ-во, 4, 1971, 5).

ПСЕВДОНІМ, а, ч. 1. Прибране ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується письменник, журналіст, актор і т. ін. замість власного прізвища. В стародавній Греції... вже була відома форма маскування письменників при допомозі приданих вигаданих імен (псевдонімів) або імен своїх сучасників (Рад. літ-во, 7, 1967, 50); В 1874 році надруковано перші вірші Франка, підписані псевдонімом *Джеджалик* (Коцюб., III, 1956, 28); Я їх знав особисто — і майора, і капітана. Вони працювали кореспондентами *Н-ської армійської газети* і підписували свої спільні твори псевдонімом *Чайка* (Ю. Янов., I, 1958, 331); *Р. П. Затиркевич* виступила у водоемі *М. Старицького* «Як ковбаса та чарка, то митється й сарказ» під псевдонімом *Прилуцької* (Минуле укр. театру, 1953, 62).

2. заст. Людина, що виступає під прибраним іменем, прізвищем.

Відкривати (відкрити) псевдонімдив. відкривати.

ПСЕВДОНІМНИЙ, а, е. Прикм. до псевдонім. Псевдонімна форма прикриття авторства стає досить популярною в епоху Відродження (Рад. літ-во, 7, 1967, 50).

ПСЕВДОПОДІ, ій, мн. Тимчасові вишні цитоплазми у деяких одноклітинних організмів та в окремих клітин багатоклітинних організмів; виконують функції пересування і захоплювання їжі.

ПСЕВДОРОМАНТИЗМ, у, ч. У теорії та історії літератури — назва романтизму XIX ст. на відміну від романтизму середньовічної літератури та мистецтва.

ПСЕВДОРОМАНТИК, а, ч. Прихильник, послідовник псевдоромантизму; автор псевдоромантичних творів.

ПСЕВДОРОМАНТИКА, а, ж. Мнма романтика, яка має лише зовнішні ознаки справжньої романтики.

ПСЕВДОРОМАНТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до псевдоромантизм і псевдоромантика; // Створений у стилі псевдоромантизму. *Активна виступає* [В. Г. Белінський] *проти псевдоромантичності* «с Кукольника та Полєвого (Про мист. театру, 1954, 36).

ПСЕВДОТУБЕРКУЛЬОЗ, у, ч. Інфекційна хвороба свійських тварин, ознаки якої нагадують туберкульоз.

ПСИЛОМЕЛАН, у, ч. Мінерал чорного кольору, що належить до класу оксидів і гідроксидів і є складовою частиною марганцевої руди.

ПСИНА, я, ж., розм. 1. Те саме, що псє. Ну цим же, собако, цим! .. Ну, стій же спокійно, не шалючись, поки скинуть у тебе ланцюг... а тепер гайда. Куди ж ти, куди? Ха-ха! От дурна псина (Коцюб., II, 1955, 226); Худюча, довага, як драбина, псина зализалась дрібно та дзвінко (Збав., Ліс. красуня, 1955, 3).

2. Запах собаки, собачої шерсті. З-під лапи йде важкий дух псини (Панч, В дорозі, 1959, 125); Настя порочисто пригорнула її [вівчарку] і, беззвучно ридючи, припала до воєвої кублатої шерсті, що пахла псиною і полином (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187).

3. Собаче м'ясо.

ПСИНИЙ, а, е, розм. Те саме, що собачий.

ПСИХ, а, ч., фам. Психічно невірноважена людина. — Якщо вона не шизофренічка, то просто — псих! (Донч., V, 1957, 229); Куля одразу ж прошила плотьку. — Якийсь псих! — буркнув Микола. — Хіба одразу не видно, що показую [опудало]? (Ю. Янов., I, 1954, 98).

ПСИХАСТЕНІК, а, ч. Людина, хвора на психастенію.

ПСИХАСТЕНІЧКА, а, ж. Жін. до психастенік.

ПСИХАСТЕНІЧНИЙ, а, е. Прикм. до психастенія і психастенік.

ПСИХАСТЕНІЯ, і, ж., мед. Психічна хвороба, що характеризується неріпучістю людини, певпевненістю її в своїх силах; одна з форм неврозів.

ПСИХІАТР, а, ч. Лікар-фахівець у галузі психіатрії. *Видозить молодий доктор, психіатр, двері за ним зачиняються* (Л. Укр., II, 1951, 64); *Герстмайєр... зайшов до Румлера, обличчя якого вже встигло набрати виразу тієї бездумної байдужості, яка збивала з пантелику кращів терапевтів і психіатрів, котрі бралися вилікувати Румлера* (Рибак, Час..., 1960, 41); * У порівн. *Грипич підняв брову, уважно, як психіатр, подивився на інструктора* (Мик., II, 1957, 531).

ПСИХІАТРИЧНИЙ, а, е. Прикм. до психіатрія. *Відомо, що якраз і строкаті тони виликають збудження. Цю властивість кольору здавна з успіхом використовують у психіатричній практиці* (Знання..., 9, 1965, 10); // Признано для лікування психічних хвороб.

Психіатрична лікарня.

ПСИХІАТРІЯ, і, ж. Розділ медицини, що вивчає психічні хвороби, причини їх виникнення, методи запобігання й лікування. *Гіппократа можна вважати засновником не тільки наукової медицини, а й наукової психіатрії* (Знання..., 8, 1966, 4); [О р е с т:] *Що ж то за книжки такі...?* [Л у б о в:] *А наукові, по філософії, психології і... психіатрії!* (Л. Укр., II, 1951, 22); *Гемнадій не хотів бути хірургом, та ще й онкологом: він обрав психіатрію. Його вабали темні тайники звірого мозку, неровадані висоти вищої нервової системи* (Бол., Місячне срібло, 1961, 17); // Начальна дисципліна (також книжка, підручник), що викладає зміст цього розділу медицини.

ПСИХІКА, а, ж. Функція головного мозку, його здатність відображати об'єктивну дійсність. *Психіка є одна із властивостей матерії, що виникла в процесі її розвитку* (Психол., 1956, 3); // Прояв цієї здатності конкретно у кого-небудь; душевна організація людини. *Я знаю, що твій нервовий стан залежить на більшу половину від моральних причин, але ж психіка психікою, а фізика фізикою* (Л. Укр., V, 1956, 223); *Лікар, як ніхто інший, має змогу бачити людину розкритою перед ним і в усіх точках плавної людської психіки* (Смольч., День..., 1950, 169); *Залашки і пережитки минулого, прищеплені культурою панівних класів, ще на кожному кроці виявлялись в психіці, в емоціях, в художніх смаках людей* (Поезія..., 1956, 211).

ПСИХІЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до психіка. *Об'єктом дослідження визначного фізіолога [І. П. Павлова] та його школи була психічна діяльність* (Наука..., 1, 1958, 37); *Мислення виникло і розвивається в процесі суспільно-трудової діяльності людей. Справді, психічні процеси властиві і тваринам, але мислення власне тільки людини* (Логіка, 1953, 6); *Наші розумові засоби відлягають... психічним законам... асоціації образів і ідей* (Фр., XVI, 1955, 252); // Пов'язаний з внутрішнім світом людини, її настроєм, почуттями тощо; душевний. *Людина є член суспільства, і тому її психічні властивості формуються під віртуальним впливом суспільних умов життя* (Психол., 1956, 3); *Чи відомий вам такий психічний стан, коли за один рідний звук, один образ рідний ладен буваєш заплакати роками життя?* (Коцюб., I, 1955, 177); *Ніколи до цієї хвилини Бронко не припускав, що психічні переживання можуть відтворитись [відтворюватись] з такою тотожністю* (Вільде, Сестри..., 1958, 396); // Пов'язаний із порушенням психіки. *Біохіміки нещодавно з'ясували, що психічні розлади, як і всякі інші захворювання, супроводяться порушенням обміну речовин* (Наука..., 6, 1962, 36); *Обидві*

тітки.. примічали в неї деякі прикмети психічного недугу (Н.-Лев., IV, 1956, 252); Радість творчого успіху була жорстоко подавлена страховимним двоїтвальним фейлетоном.. Це була справжня психічна травма (Довж., I, 1958, 23).

Психічна атака — атака, що розрахована на пригнічення психіки і волі противника і вносить паніку в його ряди. Ні на мить не спляючи своєї психічної атаки, вони йшли на повний зріст вишикуваними рядами, чітко карбуючи крок (Ле, Право.., 1957, 187); Тут [на Рейні] ще тривала своєрідна війна. Ще були атаки й контратаки, місцеві прориви, флангові удари, .. психічні атаки (Загреб., Європа. Захід, 1961, 98); **Психічний склад**; **Психічна організація**: а) особливості психіки певної людини. Особливо з матір'ю, од якої я дістаю її психічну організацію, чутку і вражливу, ми були у великій приязні (Коцюб., III, 1956, 233); б) особливості психіки людей певної нації, які склалися в ході історичного розвитку. Своєрідність умов матеріального життя народу, особливості його суспільно-історичного буття накладають певний відбиток на характер, психічний склад людей даної національної спільності (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 134); **Психічні хвороби** — розлади психіки людини, що виявляються у втраті здатності правильно відображати навколишній світ і реагувати на нього.

2. у знач. ім. психічне, ного, с. Те саме, що психіка. Суть ідеалізму в тому, що першовихідним пунктом береться психічне; з нього виводиться природа і потім уже з природи звичайна людська свідомість (Ленін, 18, 1971, 220); П. П. Павлову вдалося подолати укорінені дуалістами розрив між психічним і фізіологічним, відрих мислення від нервових процесів (Наука.., 2, 1960, 51).

3. у знач. ім. психічний, ного, ч.; психічна, ної, ж., розм. Людина з хворію психікою.

ПСИХІЧНО. Присл. до психічний 1. — *Нема в нас істеричка. Вона не зовсім психічно здорова. Ми приховуємо це, але воно так...* (Вільде, Сестри.., 1958, 403).

◇ **Звнхнутий психічно див. звнхнений**; **Звнхнутися психічно див. звнхнутися**.

ПСИХІЧНОХВОРИЙ, а, е. 1. Який має хвору психіку. Тільки психічнохвора людина може в доступні шаленого гніду або лютої справді нічого не усвідомлювати і згодом не пам'ятати того, що вона в цей час зробила (Психол., 1956, 153).

2. у знач. ім. психічнохворий, рога, ч.; психічнохвора, рої, ж. Людина з хворію психікою. Хоч він був медиком, психічнохворі завжди справляли на нього гнітуче враження (Дмит., Наречена, 1959, 21); Перший серед відомих нам закладів для психічнохворих було відкрито в 854 році в Каїрі (Знання.., 8, 1966, 4); Будинки для божевільних, як тоді називалися лікарні для психічнохворих, перебували в катастрофічному стані (Матеріали. охор. здоров'я.., 1957, 72).

ПСИХО... Перша частина складних слів, що відповідає словам психіка та психічний у 1 знач., напр.: психогенез, психогігієна і т. ін.

ПСИХОАНАЛІЗ, у, ч., спец. 1. У психіатрії — метод лікування неврозів, полягає у виявленні підсвідомих афективних переживань, що лежать в основі неврозів.

2. У сучасній буржуазній психіатрії, психології, соціології і мистецтві — суб'єктивно-ідеалістичний напрям, який намагається пояснити психічні прояви людини, а також усього суспільства підсвідомими біологічними потягами та інстинктами; фрейдизм. Виправдовуючи такі течії буржуазного мистецтва, як абстракціонізм, сюрреалізм, психоаналіз та інші, теоретики сучасного модернізму твердять, що вони є

новим словом у художній творчості (Знання.., 1, 1965, 4).

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ, а, е, спец. Прикм. до психоаналізу. Психічноаналітичні дослідження.

ПСИХОЗ, у, ч. 1. Хворобливий стан психіки, пов'язаний з розладом діяльності головного мозку. *Психози* — одне з найтяжчих захворювань. Дуже часто повільно й непомітно підкрадається підступна недуга, глибоко вражаючи найближчі і найдорожчі в людині — її розум (Знання.., 1, 1967, 10); Особливо плодотворними виявились праці В. П. Протопопова з найбільш складних галузей психіатрії — вивчення шизофренії і маніакально-депресивного психозу (Фізiol. ж., II, 4, 1956, 5); // Відхилення від норми у психіці певної людини. *Намагаються [адвокати].. посиланням на психоз підборозного [підзахисного] рятувати всіх убивць під соцем* (Кулик, Записки консула, 1958, 96).

2. Великий вплив на психіку людей яких-небудь подій, явищ, які викликають страх, нервозність і т. ін. *Охоплені психозом оточення, вони кидались на всі боки й, кленучи долу, брели, ледве тягнувши ноги* (Довж., I, 1958, 358); *Психоз жорстокої розправи передався і старості, — він теж, навіть жмо своєї волі, затис кулаки, готовий кинути на поклик* (Д. Бедзи, Дніпро.., 1951, 221); *Імперіалісти настирливо намагаються ускладнити міжнародну обстановку, посилюють гонку озброєнь, роздувають воєнний психоз* (Колг. Укр., 11, 1961, 2); // перен., розм. Надмірне захоплення ким, чим-небудь. *Ах, що се за проклята яма сей город, і чого нас туди тягне? Се просто якийсь психоз і більш нічого* (Л. Укр., V, 1956, 180); *Футбол стає одним з масових психозів двадцятого століття. Футбольні ворота — для багатьох найбільша святиня* (Загреб., День.., 1964, 350).

ПСИХОЛОГ, а, ч. 1. Фахівець з психології. *Важливе значення для боротьби за матеріалістичну психологію мали праці великого російського вченого фізіолога й психолога І. М. Сеченова* (Психол., 1956, 5); — *Щоб бути психологом, треба знати анатомію й фізіологію нервової системи* (Довж., II, 1956, 202).

2. Той, хто тонко розуміється на характерах, поведінці і т. ін. людей. *Панас Мирний — письменник-психолог — майстерно показав душевну еволюцію головного героя* (Рад. літ-во, 1, 1957, 54); — *Я.. вловлюю фальш у вашому тоні. — О, то ви неблизкий психолог! Навпевно ви «чудового» визнаєтеся [знаєтеся] на жіночих душах...* (Вільде, Сестри.., 1958, 515).

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ, і, ж. Те саме, що психологізування. Підсилення ліричного начала, глибока психологізація зображення.. — *все це було новою сторінкою в історії української прози, яка з появою Коцюбинського знову продемонструвала можливості українського письменства* (Рад. літ-во, 4, 1964, 90).

ПСИХОЛОГІЗМ, у, ч. 1. Поглиблене зображення психічних явищ, душевних переживань; глибокий психологічний аналіз. *Одна з головних вимог до художньої літератури — вимога психологізму, правдивого відтворення духовного світу героя — особливо поширюється на літературу біографічну* (Рад. літ-во, 3, 1966, 52).

2. Суб'єктивно-ідеалістичний напрям у філософії, який вважає психологію основною філософською наукою.

ПСИХОЛОГІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. психологізувати. *Жека не зводила з Бони закоханим очей і своїм поглядом заочувала його до дальшого психологізування* (Збав., Любов, 1957, 135).

ПСИХОЛОГІЗУВАТИ, ую, усть, недок. Проводити поглиблений аналіз психічних явищ, душевних переживань.

ПСИХОЛОГІСТ, а, ч. Послідовник психологізму (у 2 знач.).

ПСИХОЛОГІСТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до психологізм 2 і психологіст.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до психології (у 1 знач.). Відомістю в емоціональній стороні психіки мають дуже важливе значення для психологічної характеристики людини (Психол., 1956, 157); Ранкові часи космонавтів були присвячені науковим спостереженням, фізіологічним і вестибулярним пробам та психологічним тестам (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 1); Психологічна наука.

2. Пов'язаний з психічною діяльністю людини. Досі я задуго про свого хлопчину як про невияснений для мене психологічний феномен (Фр., IV, 1950, 277); Очевидний психологічний глум, новий поворот у свідомості Семена Голобаря.. дає свої помітні наслідки (Ле. С. Голубар, 1950, 47); Мати прекрасно вразовувала тонкі психологічні особливості складної натури сина (Довч., VI, 1957, 13); // Який бере в основу знання психології людини, її внутрішнього світу. Переходячи на свій філософський тон, Іван Антонович запитав уже цілком серйозно: — Скажи, ти замислювався над своїм очинком? Ровни ти йому тактичний і психологічний розбір? (Гончар, III, 1959, 280); Незрівнянний психолог, Тоастой зміг показати найпотемніші, глибоко приховані помисли, не словеслені вголос думки, розкрити, користуючись своєрідним психологічним коментарем, справжню суть характерів (Рад. літ-во, 1, 1961, 46).

Психологічна пауза — пауза в розмові, голосному читанні, доповіді тощо, зроблена з метою підкреслити певне висловлювання, звернути на нього особливу увагу. Пауза, затягаючись, не може залишатися пасивною, механічною, а якнайшвидше має перетворюватися на активну, внутрішньо діючу психологічну паузу (Худ. чит., 1955, 101); Аркадій Валеріанович, витримуючи психологічну паузу, остро, обдаючи холодом братів, запитав: — То доки ви будете злодійством промишляти? (Стецьмах, Хліб., 1959, 101); Психологічний аналіз — аналіз душевних переживань, поведінки, вчинків людини. Проходять [у «Бориславських оповіданнях» І. Франка] жії люди, ярко змальовані, в світлі тонкого психологічного аналізу (Коцюб., III, 1956, 38); «Жайворонок» [новела] засвідчує зростаючу майстерність Гончара в галузі психологічного аналізу (Про багатство л-ри, 1959, 190).

3. Побудований на глибокому змальованні психології персонажів (про літературний твір). Заспокоївся [Балевич] тільки на тому, що се драма не побутова, а психологічна (Л. Укр., V, 1956, 239); Стефанки — видатний художник слова, майстер психологічної новели (Укр. літ., 9, 1957, 299).

ПСИХОЛОГІЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до психологічний 3.

ПСИХОЛОГІЧНО. Присл. до психологічний 1, 2. Щоб творити натхненно і справді вільно, художник психологічно мусять почувати себе вільною особою, усвідомлювати свою власну професійну гідність, користність особистої діяльності для суспільства (Рад. літ-во, 8, 1965, 3); Глибокий підтекст і філософська сагомість діалогів та монологів [у поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамак»] дають акторам широкі можливості для створення психологічно складних образів (Вітч., 5, 1968, 173).

ПСИХОЛОГІЯ, і, ж. 1. Наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності живих істот. Ізучи за Сеченовим і Павловим, радянська психологія розкриває рефлекторну природу відчуттів і сприймань, їх рефлекторний характер (Рад. психол. наука.,

1958, 7); Добрий чоловічишко той доктор, жаль тільки, що психології ані крихіточки не знає (Фр., I, 1955, 351); — Є щось загадкове і незрозуміле в цій людині. Як він може бути водночас іноді занадто принциповим, а іноді просто безпорадним, як дитина.. Але це вже із світу психології (Тют., Впр, 1964, 138); // Навчальна дисципліна (також книжка, підручник), що викладає зміст цієї науки. Шкільна гігієна особливо тісно пов'язана з педагогічними науками: педагогікою, методиками викладання окремих навчальних предметів.. і психологією (Шк. гігієна, 1954, 11); Вечір.. збіг неспокійно, бо хоч і читав свою психологію, а проте частенько одривався (Коцюб., III, 1956, 157); Після такої заяви батько витяг із шафи підручник психології і прочитав розділ «Психологія юнацтва» (Тют., Впр, 1964, 450).

2. Душевний склад, психіка, особливості характеру кого-небудь. О, якби-то баронеса могла читати Софії в серці — вона б жажнулася. Але баронеса не знає нічого, та й і не цікава психологія її компаньйонки (Л. Укр., III, 1952, 545); Наші прозаїки прагнуть розкрити психологію сучасника (Літ. газ., 12.I 1963, 2); // Сукупність психічних особливостей, властивостей соціальної, національної і т. ін. групи людей (класу, промарку тощо). Пролетарська культура — це культура нередуцїм класова, як видно з самої назви, культура, просякнута ідеологією і психологією пролетаріату (Еллан, II, 1958, 83); // розм. Сукупність питань, роздумів, які стосуються моралі, поведінки, людських переживань тощо. [Г о р л о в:] Ти мою вдачу знаєш. Я в психології не розумію (Корн., II, 1955, 64).

3. Сукупність психічних процесів, обумовлених певною діяльністю, станом і т. ін. — Зрозумійте психологію старості, юначе (Ю. Янов., II, 1958, 22); Питання психології відкриття, що посідають дедалі більше місця в розвії сучасної науки, природно це гостріше поставали перед мистецтвом (Рад. літ-во, 12, 1969, 39); Дедалі значніше місце в системі мистецтвознавчих наук посідає психологія творчості (Літ. Укр., 20.VI 1967, 3).

ПСИХОМЕТРИЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психометрії.

ПСИХОМЕТРІЯ, і, ж., спец. Розділ психології, що вивчає застосування математичних методів, тестів у психологічних дослідженнях.

ПСИХОМОТОРНИЙ, а, е, спец. Пов'язаний з нервово-руховим апаратом, з руховим збудженням. Листьмо — психомоторний акт, що саморегулюється (Наука., 12, 1960, 33).

△ **Психомоторні центри** — відділи кори півкуль головного мозку, подразнення яких викликає скорочення відповідних м'язів.

ПСИХОНЕВРОЗ, у, ч., спец. Захворювання центральної нервової системи без органічних уражень. Травматичний психоневроз.

ПСИХОНЕВРОЛОГ, а, ч., спец. Фахівець з психоневрології.

ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психоневрології та психоневрозів. До амбулаторно-поліклінічних закладів належать і диспансери. Існує широка сітка туберкульозних, шкірно-венерологічних, психоневрологічних і онкологічних диспансерів (Заг. догляд за хворими, 1957, 16).

ПСИХОНЕВРОЛОГІЯ, і, ж., спец. Галузь медичної науки, що вивчає психоневрози.

ПСИХОНЕВРОПАТОЛОГ, а, ч., спец. Фахівець з психоневропатології.

ПСИХОНЕВРОПАТОЛОГІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психоневропатології.

ПСИХОНЕВРОПАТОЛОГІЯ, і, ж., спец. Галузь

медичної науки, яка вивчає питання психоневрології і психопатології.

ПСИХОНЕВРО́ТИК, а, ч., спец. Людина, хвора на психоневроз.

ПСИХОПА́Т, а, ч. Людина з психічним розладом, ненормальністю психіки. Геннадій не хотів бути зірцямом. Його вабили темні тайники хворого мозку... подразнювала його цікавість і чудодійна сила гіпнозу; він шукав також розваг у двацятьох психопатів (Вол., Місячне срібло, 1961, 17); // розм., лайл. Неврівноважена людина, слова, думки, вчинки якої оцінюються як ненормальні. [С л і д ч и й:] Я не чує! Оглух! Знайте наручники з Камо? Ви при розумі? Слушайте! Ви! Психопат! (Лев., Драми..., 1967, 49).

ПСИХОПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до психопата і психопатії; // Власт. психопату.

ПСИХОПА́ТІЯ, і, ж. Психічний розлад, ненормальність психіки. Голос серця.. важ за психопатію здається... Не стану ж думати, як ви назвете Мої пісні, що випливали із серця! (Крим., Вибр., 1965, 30).

ПСИХОПА́ТКА, и, ж. Жін. до психопат. Настуся була зроду істеричка й тріщи психопатка (Н.-Лев., IV, 1956, 230); Коли воля цювечора лежатище отак, уткнувшись носом у подушку, то і справжньою психопаткою стати недовго (Собко, Нам спокій..., 1959, 24).

ПСИХОПАТО́ЛОГ, а, ч., спец. Фахівець з психопатології.

ПСИХОПАТОЛО́ГІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психопатології. Психопатологічні дослідження почалися з того часу, коли вперше фізіологи вилучали ті чи інші ділянки центральної нервової системи і спостерігали тварин, що залишилися живими після цих операцій (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 18); Об'єднання досліджень хворих за спільністю психопатологічних рис привело нас до встановлення чотирьох основних варіантів (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 579).

ПСИХОПАТОЛО́ГІЯ, і, ж., спец. Розділ психіатрії, який вивчає психічні розлади або захворювання.

ПСИХОПРОФІ́ЛАКТИКА, и, ж., спец. Профілактика психічних розладів або захворювань. Зміни вищої нервової діяльності на великих висотах при гірській хворобі свідчать про те, що є рація випробувати спосіб уникнення їх за допомогою психопрофілактики (Мед. ж., XXIII, 2, 1953, 5).

ПСИХОПРОФІ́ЛАКТИЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психопрофілактики. Важливим розділом роботи жіночих консультацій є підготовка жінок до проведення родів без болю на основі психопрофілактичного методу (Матеріали.. охор. здоров'я..., 1957, 326).

ПСИХОТЕРАПЕ́ВТ, а, ч., спец. Фахівець з психотерапії.

ПСИХОТЕРАПЕ́ВТИЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психотерапії. Існують спеціальні психотерапевтичні способи самонавіювання, самогіпнозу, які дозволяють тим, кого мучить безсоння, опанувати мистецтво засипання (Наука..., 12, 1969, 45).

ПСИХОТЕРА́ПІЯ, і, ж., спец. Лікування людини від неврозів, психастенії і т. ін. методом психічного впливу. Психотерапія — лише частина цілого комплексу методів лікування хвороб мозку (Знання..., 8, 1966, 6).

ПСИХРО́МЕТР, а, ч., спец. Прилад для вимірювання температури і відносної вологості повітря. Психрометр — прилад, що складається з двох технічних термометрів, закріплених на дощці. У одного з них кінець з ртуттю обмотано марлею, опущеною в склянку з водою (Стол.-буд. справа, 1957, 24); Дуже цікаві електричні напівпровідникові психрометри для вимірювання температури і вологості повітря (Наука..., 12, 1960, 33).

ПСИХРОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до психрометрії. Щоб дізнатися про вологість деревини, яка довгий час перебувала на повітрі, треба знати температуру повітря та його вологість (з допомогою психрометра і психрометричної таблиці) (Стол.-буд. справа, 1957, 24).

ПСИХРОМЕТРІ́Я, і, ж., спец. Способи вимірювання температури та вологості повітря.

ПСИХУВА́ТИ, ую, у́шп, недок., фам. Втрачати психічну рівновагу; нервувати.

ПСО́РІА́З, у, ч., мед. Хронічне незаразне захворювання шкіри людини, що проявляється у висипанні плям, закритих тонкими сріблясто-білими лусочками, і пов'язане з порушенням функцій нервової та ендокринної систем.

ПСТРУ́Г, а, ч., діал. Форель. Прудкі, мов стріла, пструги блискалки поміж камінням своїми переложжовтими, червоно цяткованими боками (Фр., VI, 1951, 25); Пстругів викочують не в струмовинні, А в чистій оголодженій воді, Що живиться джерелами зі скелі... (Пстругами називають тут форелі) (Рильський, Згряя..., 1960, 27); Пструги — так називають на Прикарпатті чудову, чи не найкращу з риб — форель (Рад. Укр., 7.IV 1959, 3).

ПСУВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. псувати 1 та дія і стан за знач. псуватися 1—3.— Якась невдача?—тихо запитала жма, коли бурхлива Санина діяльність по перекиданню і псуванню речей трохи стихнула (Собко, Звич. життя, 1957, 109); Шофери німецьких автомашин робляють «варварський» винахід, який гальмує роботу їхнього транспорту через масове псування гумових камер (Ю. Янов., I, 1954, 69); Хлюпотіла вода під ногами слободян, ніхто вже не думав про хворобу й про ступу — всі йшли слідом за Рубаном, щоб допомогти йому врятувати від псування машини (Швян, Баланда, 1957, 67); Щоб зберести яйця від псування, необхідно припинити доступ в них повітря (Укр. страви, 1957, 434); Захист ґрунтів від псування — виключно важливе завдання для нас і для наступних поколінь (Хлібороб Укр., 5, 1968, 21).

ПСУВА́ТИ, псу́ю, псу́єш, недок., перех. 1. Робити непридатним для користування, вживання, споживання і т. ін. (іноді навмисне); пошкоджувати. — Відчинило, Меласю, — скрикнув знов Михайло, — нехай я дверей не псую! І знов потрушує дверима (Вовчок, I, 1955, 342); — Ні бивуна, ні паровика чи молотарки собі ж ніхто не візьме, а псувати ж для чого, краще ж громадю користуватися будемо (Головко, II, 1957, 286); Ненавидля [раби] працю, недбало поводилися із знаряддями праці і часто навмисне їх псували (Іст. середніх віків, 1955, 10); // Витрачати даремно, марно; перевдити. Пронюхала Мишва, що вже нема Котів, Та швидше до мішків — І почала хазайнувати, — Не стільки їсти, як псувати (Гл., Вибр., 1951, 51); // Різко порушувати нормальний стан, порядок, нормальну форму чого-небудь. Старий віл борогани не псує (Номис, 1864, № 8919); — Спитай ввесь світ, Яка Зозуленька? Всі скажуть: птиця славна, Живе собі, як панна, Гуляє у садку, нічого не псує (Греб., I, 1957, 46); [В о д н я н и к:] Навесні він [Той, що греблі рве] куртус, грає, рве, зриває з озера вінок розкішний... псує мої річанькі береги (Л. Укр., III, 1952, 190); — Громадяно! Навіщо ви дозволяєте дитині псувати зелені? (Вишняк, I, 1956, 398); // Своєю дією чи впливом пошкоджувати або порушувати що-небудь (про неживі предмети, явища природи). На пісках же сльота не псує так дорі. Хіба що місяцями зливає пісок та лишає водяні кабані (Март., Тв., 1954, 436); Хлор обиває не лише людей та тварин, а також нищить рослинність, псує мета-

леві речі (Трубіл., I, 1955, 59); // Завдавати шкоди здоров'ю, нервовій системі, пошкоджувати зір, зуби і т. ін. Хоч літературна робота... і псує нерви, та не настільки, як шарваркове життя в великому місті (Л. Укр., V, 1956, 228); Не зажайте тільки на всякі свинства..., не псуйте собі здоров'я (Коцюб., III, 1956, 444); — *Видно! Тобі видно? — підводить від столу голову Тамара. — Видно. Але очі псувати не будемо* (Хижняк, Тамара, 1959, 115).

◇ Кров псувати дна кров.

2. Робити неприємним, поганим (настрій, характер, людські взаємини і т. ін.). [К р у с т а:] *Страх як псує звороба вдачу людську!* (Л. Укр., II, 1951, 398); *Пристає поздорокаєся зі всіма Плячіндами й звернувся до Якова: — Як би мені не хотілося псувати вам настрої, але, виконуючи службовий обов'язок, я мушу зробити у вас обшук* (Стельмах, I, 1962, 596); — *Про застрашне поговоримо завтра. А зараз нема причин псувати наші добросусідські взаємини...* (Шовк., Інженери, 1956, 121); // *Заважати, перешкоджати кому-небудь або самому собі у чомусь. Захотілося [Трьомсину] в чеснім полі Пошукати щастя-долі, Злому Змієві не дати Діла правого псувати* (Манж., Тв., 1955, 174); *Почала [Палажка] мловати чоловіка, щоб він пльонує на п'яні голови та й не псував собі марне життя щасливого* (Барв., Опов., 1902, 154); — *Ви напевно не розумієте, що сестра ваша забирала вас усіх тільки тому, щоб разом з вами вобрати все, що є в таті? А по-друге, вона не хоче псувати собі репутацію* (Вільде, Сестри., 1958, 525); // *Порушувати нормальний хід якого-небудь процесу, розвиток якоїсь дії. Вата почала сердитися на Антосю і трохи не скрикнула: та перестань-бо, не перебаранчай мені співати! Ти мені псуєш пісню* (Н.-Лев., IV, 1956, 91); — *У процесі роботи довірена людина установи мусять увесь час бачити, як режисер провадить ідею сценарію. Коли він псує — відібрати від нього... і передати іншому режисерові* (Ю. Янов., II, 1958, 25); // *Робити непривабливим, негарним, неприємним (чийсь зовнішній вигляд). Роман обернувся до Семена, поглядаючи (поглядаючи) на нього хитрими очима. Ці очі та позорлива рисочка коло уст якось прикро вражали, псували доволі гарне, чепурне Романове обличчя* (Коцюб., I, 1955, 105); *Смертельна байдість пробивалася крізь рімку засмагу, але це не псувало її* [Насті] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141); *З світлиці, якось боком, вийшло делека, його гордовиту осанку псує вниз опущене крило* (Стельмах, I, 1962, 238); // *Своєю присутністю, наявністю порушувати загальний вигляд, форму чого-небудь, робити непривабливим для ока. Літню форму [Мартинюка] псував суконний кашкет, але він подорожував переважно не на голові, а в руці свого заплігана* (Дмит., Наречена, 1959, 59); *Псувала [халупка] своїм видом панський в'їзд* (Крот., Сичи., 1948, 43).

3. перен., розм. Негативно впливати на кого-, що-небудь, прицеплювати погані звички, нахили; розбещувати. *Лизий доброго псує* (Укр. присл., 1955, 140); — *Хазяйний, доглядай усього, а найперва [найперша] річ — не псуй мені людей* (Вовчок, I, 1955, 132); [М и х а й л о:] *Матюшу рано пускають на сцену: це псує дітей* (К.-Карий, I, 1960, 40); *Ох, ці економії і міста! Як вони псують селянську мізку душу, як рано вони опускають темну завісу над дівочим життям* (Стельмах, I, 1962, 326).

ПСУВАТИСЯ, псуєся, псуєшся, недок. 1. тільки 3 ос. Робитися несприятним для користування, вживання, споживання і т. ін.; пошкоджуватися. *Як смасть псується, то чоловік ума [за розум] береться* (Номис, 1864, № 10198); *Хороший будівельний матеріал, а лежить під двором у дядька, псується* (Кол., На фронті., 1959, 83);

Авто псувалося неймовірно часто. Кожні п'ять-шість кілометрів Валя зупиняла машину, виходила і починала щось лагодити в моторі (Собко, Зор. крила, 1950, 27); *Помідори та огірки транспортують навалом, через що значна їх частина псується* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1); // *Втратити нормальний вигляд, стан, нормальну форму. Щоб стіни не псувалися од дощу, їх мажуть зверху олією, од чого глинові стіни мають колір червокуватий* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Вода в Сивасі поступово прибувала, броди псувалися, але переправа ще була можлива* (Ю. Янов., II, 1958, 238); // *Ставати поганим, слабким, пошкоджуватися (про здоров'я, нерви, зір, зуби і т. ін.). Щось мені здоров'я трохи псується, дуже груді болять і кашляю багато* (Коцюб., III, 1956, 432); *Потрібно, як тільки зуб почав псуватися, лікуватися у стоматолога, виконувати всі його поради* (Хлібороб Укр., 3, 1969, 38); // *Погіршуватися, ставати холодною, дощовою (про погоду). Погода у нас починає псуватися* (Коцюб., III, 1956, 158); // *Відходити від норми (про мову). Газетна мова у нас... починає псуватися* (Ленін, 40, 1974, 47); *У першу чергу я хочу поговорити про фонетичну красу нашої мови, проте, чим вона псується, та нагадати ті засоби, які має жива народна мова, щоб додержувати тієї краси* (Сам., II, 1958, 365).

2. тільки 3 ос. Робитися неприємним, поганим (про настрій, характер, людські взаємини і т. ін.); погіршуватися. *Взагалі я з Гриневецьким... часто спорюся, мало що не сварюся, але наші товариські відносини від того не псується* (Л. Укр., V, 1956, 47); *В мене почав псуватися характер. Я зробився нервовим і надміру вражливим* (Довж., I, 1958, 24); *Не раз накидалася Ольга Властівна на Артема Петровича з образливою лайкою... На базато дня псувався настрій після таких спалатів* (Хижняк, Килимок, 1961, 23).

3. перен., розм. Підлягаючи негативному впливу, перебувати поганим рис, звичок, нахилів; розбещуватися. [К о р ж:] *Бач, до чого дожились славі козацькі діти! Псується, псується козачество* [козацтво] (Вас., III, 1960, 53).

4. Пас. до псувати.

ПСЮГА, и, ч. і ж. Збільш.-зневажл. до псує. *Кіт найживіє, кіт наєскач, Псюга — дозаяти* (С. Ол., Вибр., 1959, 258); *Альоша рвонуєся в захопленні до цього зороброго псюги* (Мик., II, 1957, 177).

ПСЮКА, я, ч. і ж. Збільш.-зневажл. до псує. *Хто счоче... відарити псюку, знайде друка* (Номис, 1864, № 9771).

ПСЮРА, и, ч. і ж. Збільш.-зневажл. до псує. *Зирнув на таке безталання святий І пів свого хліба дав псюрі слабій* (Крим., Вибр., 1965, 243); *Марко загримав котельком об бильця, сположано озирнувшись навколо, чи не стрибне псюра з будки* (Тют., Вир, 1964, 468).

ПСЯВІРА, в, ч. і ж., діал. Уживається як лайка. *А конфедерати, Знай, зукать: .. «Де цимбали? грай, псявіро!» Аж корчма трясеться* (Шевч., I, 1963, 84); *Раненько діточки не стало, І знов я на лаві лежав, І міцно слабими руками Пустуя калитку держав. Узляла, псявіра, узляла [карбованця]* (Рудан., Тв., 1956, 57); — *Вогну, хлопці! Покажемо йому, псявірі, на чім світі пекло!* — *зукнує страшний в своїй люті Вернигора* (Кач., Вибр., 1953, 46).

ПСЯКА, и, ч. і ж. Збільш.-зневажл. до псує. *Не жди дяки від прибудної псяки!* (Укр. присл., 1955, 167).

ПСЯКУВАТИ, уо, уєт, недок., перех. і без додатка, діал. Лаяти, ганьбити. *Всяка шельма псякує* (Сл. Гр.).

ПСЯРА, и, ч. і ж. Збільш.-зневажл. до псує.

ПСЯТИНА, и, ж. Те саме, що пейна 2,3. *Запах псятини.*

ПСЯЧИЙ, а, е. Прикм. до пєс 1. З пєячого хвоста сита не буде (Сл. Гр.).

ПСЯЧИТИ, чу, чпш, недок., перек., діал. Те саме, що пєякувати. Як прийде чоловік, то вона так пєячить чоловіка (Сл. Гр.); О. Антоній.. стає Гриця, як то кажуть, пєячити. — Ту ський-такий, маши мені присянути від горілки, розумієш! (Март., Тв., 1954, 63).

ПСЯХА, и, ч. і ж., діал. Уживається як лайка. — Цу-цу, Рябка! — це раз сказав один пєяха, Та й зап Рябка за уха! (Г.-Арт., Байки.., 1958, 51); [М у с і й:] Постривай же ти, пєяхо, Наклепаю тобі уха! (Кроп., II, 1958, 90); — Ви чого? — А ось ми покажемо чого! Зараз, пєяхо, дізнаєшся! Зараз! — аж шкварчить чийсь злобою перерзаний голос (Стельмах, I, 1962, 499).

ПТАСТВО, а, с. Збірн. до птах 1. Потечуть Веселі ріки, а озера Кругом гаями простуть, Веселим птаством оживуть (Шевч., II, 1963, 325); Гули бджоли, щєбетало птаство (Тєсл., Вибр., 1950, 56); В небі летіли гуси з далекого краю, а ще вище довгими ключами пльали журавлі з журавлицями, а нижче летіли і крутились чорногузи, качки і базато різного дрібного птаства (Довж., I, 1958, 173); Зелений берег і сріблясте дзеркало води усіяно молодим птаством (Хлібороб Укр., 8, 1963, 12); *Образно. Розлетілось по Україні Беззатнєсє птаство, — Затрусилось по будинках Велиможнєсє панство (П. Куліш, Вибр., 1969, 308); * У порівн. Бій наростає. Як лісовє птаство, стрекотливи автомашинки (Гончар, III, 1959, 285).

ПТАХ, птáха, ч. 1. Хребетна тварина, яка має тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і замість передніх кінцівок крила. Мовчки вирвав він перо Птахові з хвоста й, за шпакку Гостроверху застромивши, Далі він собі подався (Л. Укр., IV, 1954, 166); Йде весна, весна спіюча, в світ іде нова весна; З нею зоди серце прагне, з нею гнізда в'ють птахи (Зєров, Вибр., 1966, 368); Якийсь великий птах низько пролітає над човном (Донч., V, 1957, 9); *Образно. О серце, знаєш ночі страх, коли сеїдомість спить, коли незоди чорний птах літає і каїлить! (Ю. Янов., V, 1959, 49); * У порівн. Усі ж то позади-рали голови і дивляться, як пан Забрóха, мов птах який заморський, летить попід небесами (Кв.-Осн., II, 1956, 201); // перек. Те, що нагадує цю істоту зовнішнім виглядом або якімсь якостями (про літак, хмару і т. ін.). Морак — газан трамбака й шхуні, він же й капітан цих парусних птаxів (Ю. Янов., II, 1958, 77); Срібний птах приземлився і, пробігши трохи рівним полем, зупинився (Донч., VI, 1957, 93).

△ Виводкові птáхи див. виводковий; Рáйські птáхи див. райський.

◇ **Вільний птах** — людина, незалежна у своїх вчинках, поведінці від кого-, чого-небудь; Перелітний птах див. перелітний; Рáйний птах — людина, що рано встає, рано починає працювати. — Не думала я, що ви такий райний птах, — сказала Густа (Фр., III, 1950, 407); Ще чоловік.. деколи в свято, поки дружина порастє біля зати і печі, розкошує до сніданка. А жінка — райний птах: ще сонце у колисці, а вона на ногах (Стельмах, I, 1962, 222); Синій птах — казковий символ щастя, ідеалу тощо (за назвою п'єси М. Мєтерлінка). — Вам не здається, — обізвалась сусідка, — що тепер море як синій птах щастя (Коцюб., II, 1955, 289); Стріляний птах — людина досвідчена, яка багато чого бачила, знавала.

2. перек., розм., ірон. Людина, яка відзначається чимсь незвичайним, особливим (перев. щодо суспільного стану, значення і т. ін.). — Еге! Так он вона який птах! — скрикнув Цупченко (Гр., Без хліба, 1958, 22); — Бачив? — сказав Степан до Василя. — Наш

зубрїй підчепив дочку самого Дорошенка, самого головного інженера металургійного заводу. От птах! (Загреб., Спека, 1961, 72); — Коли такий птах, — міркував я про себе, — покинув дома печенє й варєнє та подає в чужї землі по щастя, то чого ж мені мати сумнів! (Мур., Бук. повість, 1959, 50).

◇ **Важливий (важний) птах** — людина, що займає високе становище в суспільстві. — Якщо вам трапляється десь на шосє згорж, знищуйте його, не цікавлячись тим, хто в ньому їде. В ста випадках зі ста ви знищите якого-небудь надзвичайно важливого фашистського птаха (Загреб., Європа 45, 1959, 106); Люди знають, який то важний птах був землемір (Чорн., Визвол. земля, 1950, 151); Птах високого польоту — те саме, що Птіця високого польоту (див. птіця); Птах не нашого польоту — те саме, що Птіця не нашого польоту (див. птіця); Птах низького польоту — те саме, що Птіця низького польоту (див. птіця).

ПТАХА, и, ж., розм. Те саме, що птах. Нікому сама птаха в руки не вкочить (Номіс, 1864, № 7185); — Піймаємо ту птаку в садку та й ... — промовила царниця і чикнула себе пальцем по шиї (Н.-Лєв., IV, 1956, 27); Налаякалась хижка птаха — підлетіла вище даху! (Забіла, Веселім малюкам, 1959, 72); Ентєлє там сильно зрабруваєсє.., Соває Дарєсє в нїс кулак. Дарєс ізвожнє сїромаха, Бо був Ентєлє непєвна птаха (Котл., I, 1952, 96); *Образно. Конглає [конклав] схажєнуєсє, Зібрав раду. Поажили Одностайнє стати Против Гуса. І в Констанці Всїх ворон скликати! Та стрєгєти якомога І зєрху і здолу, Щоб не зтєкла сїра птаха На слає'яньсьє полє (Шевч., I, 1963, 266); * У порівн. Я летіє би, як птаха, так сили злетіти нема (Мал., Звенигора, 1959, 105).

◇ **Вільна птаха** — те саме, що Вільний птах (див. птах). — Нема в мене чоловіка... І не було.. Я — дівчина.. Вільна птаха. Де слочу — там і саду (Ряб., Жайворонки, 1957, 159); Перелітна птáха див. перелітний.

ПТАХАРНЯ, і, ж., розм. Те саме, що пташарня. За ставом, на пташарні, заспєвє півєнь (Минко, Ясні зорі, 1951, 238); Будуться широкогобаритні пташарні за новими проектами (Ком. Укр., 7, 1964, 32).

ПТАХІВНИК, á, ч. Фахівець з птахівництва. Останнім часом увагу птахівників привєртає питання вирощування птіці протязєм цілого року (Соп. твар., I, 1956, 17).

ПТАХІВНИЦТВО, а, с. 1. Розведення свійської птіці як галузь тваринництва. Найбільш скоростиглою і вигідною галуззю тваринництва є птаxівництво (Колг. Укр., 2, 1958, 2); У Пампі та інших районах Аргєнтини випасаються череди корів, отари овець, табуни коней, в населєних пунктах.. широко розвинєнє птаxівництво (Дмит., Там, де єсє.., 1957, 57); // Галузь сільськогосподарської науки, яка займається питаннями розведення й удосконалення порід свійської птіці. Український науково-дослідний інститут птаxівництва розробив систему качківництва на основі використання кормової бази водоймищ (Наука.., 3, 1961, 38); — В табун завжди треба збирати птіць з однаковим пір'ям. Це кажу вам я, спеціаліст курівництва й птаxівництва взагалі (Загреб., Європа 45, 1959, 433).

2. Підприємство, господарство, яке займається розведенням свійської птіці.

ПТАХІВНИЦЯ, і, ж. Робітниця птахівницького господарства. Профєсія тваринників — тєлятників, доярок, сеїнарів, птаxівниць — у колгоспах і радгоспах.. видозмінюєтьсє, чимраз більше вимагає знань, розумової праці (Хлібороб Укр., 4, 1965, 39); Стара Деркачиха — знатна птаxівниця колгоспної ферми —

сиділа тут-таки в залі (Жур., До них іде..., 1952, 176).

ПТАХІВНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до птахівництва і птахівник. Великі, озброєні сучасною промисловою технологією, спеціалізовані птахівницькі підприємства покликані відіграти вирішальну роль у швидкому збільшенні виробництва яєць і пташиного м'яса (Ком. Укр., 5, 1968, 38).

ПТАХІВНИЧИЙ, а, е. Те саме, що птахівницький. Стару дуже турбували птахівничі справи, і вона з нетерплячкою стежила за будівництвом нового приміщення (Добр., Тече річка..., 1961, 213); Птахівничим ферма.

ПТАХО... Перша частина складних слів, що відповідає слову птах, напр.: птахознавець, птахолод, птахобіт, птахопродукт і т. ін.

ПТАХОКОМБІНАТ, у, ч. Промислове підприємство, на якому обробляють і переробляють яйця й м'ясо свіжської птиці. Кілька тисяч качок здано на птахокOMBІНАТ (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 2).

ПТАХОЛОВ, а, ч. Той, хто ловить птахів (перев. на продаж). Ось він спокійно і впевнено йде мені назустріч, веселий птахолов Іван Калина (Коп., Як вони..., 1961, 21).

ПТАХОЛОВСТВО, а, с. Ловля птахів (перев. співочих) як промисел.

ПТАХОПЕРЕРОБНИЙ, а, е. Який займається переробкою свіжської птиці, яєць, пера, пуху і т. ін. Птахопереробна промисловість.

ПТАХОРАДГОСП, у, ч. Державне господарство, основним спрямуванням якого є птахівництво. Головну роль у розвитку племенного птахівництва України відіграли племенні птахорадгоспи (Птахівн., 1955, 53).

ПТАХОФАБРИКА, п, ж. Велике державне підприємство, продукцією якого є яйця і м'ясо свіжської птиці. Прискорився процес спеціалізації сільського господарства. Нині на промисловій основі будуються птахофабрики (Ком. Укр., 1, 1971, 47).

ПТАХОФЕРМА, п, ж. Господарство, яке займається розведенням свіжської птиці. За рішенням Міністерства сільського господарства УРСР, .. організуються зразкові великі птахоферми по вирощуванню бройлерів у радгоспах (Колг. Укр., 9, 1959, 27); — Після закінчення семірки я спочатку працював на птахофермі (Собко, Нам спокій..., 1959, 52); Угомонилися гуси білі на птахофермі край села (Гонч., Вибр., 1959, 359); // Приміщення для птахів у такому господарстві. Птахоферма складається з двох будівель-цегли на 20 тисяч курей-несуток (Соц. твар., 1, 1956, 7).

ПТАША, яти, с. Те саме, що пташеня. По дівровах трави цвітуть, співають пташата (Укр. думи..., 1955, 539); Він обкрутився на одній ніжці, лягнув себе по стегнах з радісним писком пташати (Кожуб., II, 1955, 374); Ідеш, а на землі їде ногою ступити: гнізда, яйця, голенькі пташата плутаються в траві, одні вже обираються в пух, а ті лише вилупаються, пробиають дзьобиками з шкаралупки до цього світу (Гончар, Тронка. 1963, 31); * Образно. Дорога тут веде струнка.. Допитливого юнака і дівчинку — пташа цікаве (Ральський, III, 1961, 227); * У порівн. Діти, мов пташата, дивилися на нас крізь відхилені двері (Цюпа, На крилах..., 1961, 92).

◇ Жовтороте пташ — те саме, що Жовтороте пташеня (див. пташеня). — Призначають у середній школі пташа жовтороте, а потім беруться за голови, — бурмотів він сам до себе (Збан., Малин. дзвін, 1958, 150).

ПТАШАРНЯ, і, ж. Приміщення, будівля для розведення й утримання свіжської птиці; територія з та-

кими приміщеннями, будівлями; пташиний двір. На фермі колгоспу розводять пекінських і сірих українських качок, тримають їх у двох нових стандартних пташарнях (Соц. твар., 7, 1956, 3); Решту молодих старий Коваль послав на поміч дояркам — мазати білою глиною коринники, свинарню, пташарню й обидві комори (Кучер, Трудна любов, 1960, 563); * Образно. — Нас там [у монастирі] таких-от [молоденьких] багато, ціла пташарня (Григ., Вибр., 1959, 372).

ПТАШАТКО, а, с. Зменш.-пестл. до пташа. Пташатам в тихім кутку гніздечко заиває, Пузом стедить, зерном кормить, До сну їм співає (У. Кравч., Вибр., 1958, 204); Я спіймав мале пташатко і до гнізда його поклав (Сос., Вибр., 1941, 289); * У порівн. У відчинене вікно раптом залетіла маленька біляста хмарка тополиного пуху.. Узля він її на долоно, як ніжне пташатко, і посміхнувся (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 28).

ПТАШАЧИЙ, а, е, розм. Те саме, що пташиний. Пташача пісня глузо бубонить у шибки зачинених вікон (Мирний, III, 1954, 341); Він взяв звіряче і пташаче м'ясо, Щоб готувати Зогакові на їжу (Крим., Вибр., 1965, 156); Часом зупинявся [пташок], схилив голову і знов підносить її наглин, пташачим ружом або перезилював її набік (Фр., III, 1950, 252); Голосить-радіє пташача громада! Лиш круки дьобати.. не рабють (Дн. Чайка, Тв., 1960, 189); — Я не знаю, що ви граєте, — зашебетав пташачим голосом Кость (Л. Янов., I, 1959, 449).

◇ [Тільки (хібá)] пташачого молока не вистачає (бракує, немає, нема) — те саме, що [Тільки (хібá)] пташиного молока не вистачає (бракує, немає, нема) (див. пташиний).

ПТАШЕНЯ, яти, с. Маля птаха. Пташки саме щечечуть в гаю Та годують свої пташенята (Граб., I, 1959, 236); Носять їжу своїм дітям лише співочі птахи та сороки, ворони, галки, горлиці. Бо їхні пташенята рождаються зовсім безпомічні, голі, часом і сліпі (Коп., Подарунок, 1956, 85); * Образно. Тіні від коней, од воза на землю одкинулись тьмяно.. Пугою лясну Степан у повітрі: агей, пташенята, ангели! (Тич., I, 1957, 233); Доглядала [маті] Співоче пташеня, малу дочку (Перв., II, 1958, 89); * У порівн. Молода полохлива, як пташеня з гаю: заговорить він — вона й очей не веде (Вовчок, I, 1955, 99); За возом наполоханими пташенятами залтав сугий лист (Стельмах, II, 1962, 176).

◇ Жовтороте пташеня — молода, недосвідчена людина. Вона обурювалася за Ковалю.. не могла зрозуміти, як отакі жовтороті пташенята наважуються суперечити самому Ковалеві, не рахуючись з його славою і авторитетом (Собко, Срібний корабель, 1961, 233).

ПТАШЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до пташеня. Пташенятко мале у гніздечку пищить, — На каючінку його — зараз мати летить (Крим., Вибр., 1965, 107); Дано повілітали пташенятка з гнізд. Вишнали і знову вкрилися новим пір'ям їхні батьки й матері (Коп., Як вони..., 1961, 13); * Образно. Маленька доня спить у ліжку і посміхається всім. І ти не знаєш, пташенятко, що біля тебе я стою (Уп., Вірші..., 1957, 35).

ПТАШЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до пташка I. Мала пташечка, невеличка По доріженьці скаче (Чуб., V, 1874, 277); Написала [Оришка] вишневих пташечок, що цілюються, а кругом усього ліця та й підписала слова (Кв.-Осн., II, 1956, 228); Як обминають крильця пташечкам, щоб вони не позалітали, так і її, небожу, приборкали (Стор., I, 1957, 368); Це було гніздечко польового щеврика, світло-бурий пташечки з коротким хвостиком і коротесеньким дзьобиком, що живиться

малесенькими жучками і комахною (Тют., Вир, 1964, 202); Сонце заходить, гори чорніють. Пташечка тичне, поле німіє (Шевч., II, 1963, 37); *Образно. Дивилася [бабця] розумними очима на свою невістку і думала: — Що зробило тебе такою пташечкою і коточкою? (Хотк., II, 1966, 16); * У порівн. Із казарми нечистої Чистою, святою Пташечкою вилетіла [муза] (Шевч., II, 1963, 300); [О л е к с а:] Чого ж се ти, сестро, така засмучена? .. Ти ж була веселенька, як пташечка, щерблява, як соловейко (Вас., III, 1960, 46); // У неслівному звертанні до дитини, дівчини, жінки. — А що, пташечко, — питає в мене бабуся, — при молодій панії давенько служили? (Вовчок, I, 1955, 125).

ПТАШИНА, п, ж. 1. *пестл.* Невеликий птах; птах взагалі. — Мамо, чи кожна пташина В вирії на зиму літає? — В мамі спитала дитина (Л. Укр., I, 1951, 60); Якесь нічна пташина прокаркала десь далеко (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 441); * У порівн. Співала [Маруся] цілими днями, як пташина (Хотк., II, 1966, 44); Біля окоренка пташиною писнула суха зілка (Стельмах, I, 1962, 263).

2. *збірн.* Птахи. Все на світі мовчить, звірина і пташина (Зеров, Вибр., 1966, 339); — Живемо колагоспом — дай боже всякому!.. Маємо і соняток, і коро'яток, і пташинами всякої (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 18).

ПТАШИННИЙ, а, е. Прикм. до птах і птаха. Відний чоловік зрадіє, що дають йому стільки грошей за пташине яйце (Калпін, Закарп. казки, 1955, 67); А тиша яка: ні пташиного співу, ні людського голосу, ні єдиного шелесту (Гр., Без хліба, 1958, 85); В інших породах пташиних, то навіть забарвлення пір'я Без найменших відмін од батьків до дітей переходить (Зеров, Вибр., 1966, 141); Іноді в повітрі шумлять пташині крила: то пролітає ворон (Тют., Вир, 1964, 187); Тут — повне безлюддя. Тут — царство пташине! (Нех., Кто сіє вітер, 1959, 49); У птахів головним органом орієнтування є очі. Поле зору пташиного ока втроє ширше, ніж людського (Наука..., 9, 1965, 41); Розведення гусей, качок та індиків і колгоспах... необхідне для збільшення м'ясних ресурсів і одержання високоякісного різноманітного пташиного м'яса (Птахівн., 1955, 13); // Який складається з птахів. Не дізнати [догнати] літ, як пташиних зграй (Граб., I, 1959, 343); — Коли бусек-коханець прилетів на луку, його великим колом оточило пташине товариство (Стельмах, I, 1962, 476); Люблю блискучий день, коли земля цвіте, Пташиний гор співає (Рильський, I, 1960, 95); // Прізвнач., обладнаний для птахів. Ген за штагетами на пташиному дворі — райдужна карусель з індиків, цесарок та павичів (Головко, II, 1957, 480); При розміщенні пташиних будиноків треба враховувати щільність посадки дерев. Силичники доцільно розвішувати по десять на гектар насаджень (Веч. Київ, 24.III 1966, 4); // Такий, як у птаха; який нагадує чим-небудь птаха. — Ше не знави, де саме Зейнаб, а вже кричиш, — сказала Сальтанів так само спокійно, чудним, якимсь пташиним голосом (Л. Укр., III, 1952, 712); В її пташиних банатичних очах палає злість (Довж., I, 1958, 107); Легкими пташинами стрибками, перебігаючи з борозни на борозну... полем бігла Наташка (Жур., Дорога..., 1948, 196).

3. [висоті] пташиного польоту *див.* політ; Пташиний базар *див.* базар; Пташиний ярмарок — те саме, що Пташиний базар (*див.* базар). Колись там [на острові] баклани жили, влаштовували свої пташині ярмарки (Гончар, Тронка, 1963, 30).

△ Пташине око — деревина з гарним малюнком, з якої роблять дорогі меблі.

◇ На пташиних правах [бути (жити і т. ін.)] — без

законних підстав, права, надійного становища, забезпечення; [Тільки (хліб)] пташиного молока не вистаче (бракує, немає, нема) — про повний достаток, заможне життя. — Дехто в цей час на порядний костюм не може стягтися, а тобі тільки пташиного молока не вистачає (Ткач, Плем'я..., 1961, 26); [М и к о л а:] В достатках, у багатстві купатися. Що тобі тут бракує? Тільки пташиного молока (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 74); — Назови [Панько] жита і пшениці, і кабанів наколос колгоспних, і телят нарізає.. Пташиного молока тільки й немає (Збан., Єдина, 1959, 33).

ПТАШИНКА, п, ж. Зменш.-пестл. до пташина. — Що то за приємність мorduвати таку бідну та нещідливу пташину, — говорив тим часом молодий панів до брата, а панів сам до себе (Фр., III, 1950, 9); * У порівн. Вони [дівчата] були мов пташники в клітці (Хижняк, Тамара, 1959, 266).

ПТАШИНОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до пташина. Саме лиш сонце, та в блакиті ота пташиночка (Тич., I, 1946, 257).

ПТАШКА, п, ж. 1. Зменш.-пестл. до птах і птаха. Всяка пташка своє знїздо знає (Номис, 1864, № 9480); Пташки співають голосно, і річкачк блищить (Гл., Вибр., 1951, 175); — А доки ми оце будемо протирати очі? .. Рання пташка дзвобик набиває, а пізня очіці протирає (Н.-Лев., I, 1956, 129); — Сьогодні ж ранком пташка билася у вікно, так і думала [Катерина], що від Івася звістка буде (Чорн., Визволення, 1949, 120); Коли Іван доспіває пісню, Хлипало, не давши в'язням опам'ятатися, озвався з-за дверей украділо: — Рано пташка заснівала, коли б кішечка не вкрала... (Збан., Єдина, 1959, 154); * Образно. Відчинивши звіртку до свого двору, Георгє розводить руки і ловить свою чорняву пташку, що летить до нього, не відчувачи землі (Чаб., Балкан. весна, 1960, 274); * У порівн. А Настуся по садочку Пташкою літає (Шевч., II, 1963, 188); Послішаючи до школи, щербечуть діти, як пташки (Сос., II, 1958, 495); // *збірн.* Птахи. [К о б з а р:] І звірина спить у лісі, пташка — в діброві, рослина — у полі... (Мирний, V, 1955, 110); Артем Сидорович навчив Данила любити землю і травинку, воду і пташку (Коп., Лейтенант, 1947, 115); // У неслівному звертанні до дитини, дівчини, жінки. — Бабусенько! Скажи мені, де я? — В Лебедки, моя пташко, Не вставай: ти хвора (Шевч., I, 1963, 127); [Х в е д о с к а:] Як ти скавав мені біля воріт? [Р о м а н:] Пташко моя! (Кроп., II, 1958, 53).

◇ Битися як пташка *див.* битися.

2. *перен., розм., ірон.* Те саме, що птах 2. — Та оце, мабуть, чи не сама Наталя Андріївна! «Побах, що то за пташко Марко вінїмає», — думаю (Вас., II, 1959, 310).

◇ Не нашого пера пташка *див.* перо; Пташка божа — безтурботна людина. Такою зросла ця, так би мовити, божа пташка під.. батьківськими крилами (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

3. *розм.* Позначка на папері у вигляді двох рисок, що утворюють гострий кут, звернений донизу. Схвильований і червоний з напруж. Кривенко твердим, як цвях, олівець карбував пташки над прізвищами тих, що вже записали (Мнк., II, 1957, 513).

ПТАШНИК¹, а, ч. Той, хто доглядає свійську птацю. В сільськогосподарській армії ім. Димитрова організовано семінар для підготовки кадрів пташників (Наука..., 3, 1961, 39); В кооперативах і народних мастках [Кубя] ще не вистачає бригадирів, коржувальників, садівників, рільників, пташників (Рад. Укр., 20.V 1963, 3).

ПТАШНИК², а, **ПТАШНИК**, а, ч. Приміщення, бу-

дівля для утримання свійської птиці (курей, гусей, індиків, качок і т. ін.). Велике артільне дворище.. вимальовувалося одразу ж за річкою на околиці села, на протилежному пагорбі,— конюшні, корівники, пташники, кузня (Вол., Місячне срібло, 1961, 173); Для вирощування і відгодівлі птиці в колгоспі споруджено металізовані широкогабаритні пташники (Ком. Укр., 2, 1965, 53); У заражені черепашкою місця курей вивозять в пересувні пташниках (Шкідні, і хвор.. рослин. 1956, 27); Жили вони [кури та півні] у затишному пташнику під полом (Збан., Сеспель, 1961, 302).

ПТАШНИЦЯ, і, ж. Жін. до пташник¹. Коли окремі групи птиці виділяють для відгодівлі, пташницям, які за ними доглядають, нараховують трудовні за кожний кілограм приросту ваги птиці (Колг. енци., II, 1956, 194); На засіданні [правління] були.. і пташниця, і конюхи, і бригадири, і просто рядові члени колгоспу (Тют., Вир, 1964, 118).

ПТАШНЯ, і, ж., рідко. Те саме, що пташник².

ПТАШНЯ, і, ж., розм. Збірн. до птах 1. Там, у гушавимі молодого гілал, ціла орда усякої пташи завелася: чижі, кропив'янки розсіпають своє цюмкання, горлиці туркочуть жураливу пісню (Мирний, III, 1954, 293); Дика пташня висушувала, цюрінчала, щибетала (Добр., Очак. розмир, 1965, 279); *У порівн. На вулиці стоєє голім.., молоді шужіла, як пташня в ранішньому лісі (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 112).

ПТАШОК, шкв., ч., розм. Те саме, що пташка 1, 2. Летів пташок понад воду, Летів і над газм (Укр. думк., 1955, 548); — Се, правдоподібно, той самий пташок котрого вони [злоти] асаджують першого крізь видушену шибу до покоїв і котрий відчинає їм вікна,— мовив комісар (Фр., IV, 1950, 43); *Образно. Стара.. не пізнавала Марусі — так розвеселився та розщибетався її пташок. Та й сама Маруся не могла зрозуміти — чоє це їй так весело (Хотк., II, 1966, 76).

ПТЕРАНОДОН, а, ч. Здатний літати викопний плазун ряду птерозаврів, що мав беззубі щелепи, витягнуті у дзьоб. Найбільшою твариною, що піднялась у повітря, .. був плазун — ящір птеранодон (Наука.., 10, 1965, 43).

ПТЕРОДАКТИЛЬ, я, ч. Здатний літати викопний плазун ряду птерозаврів, що мав витягнуті в довгий дзьоб щелепи з дрібними зубами.

ПТЕРОЗАВР, а, ч. Здатний літати викопний плазун; літаючий ящір.

ПТИЦЯ, і, ж. 1. Те саме, що птах. Добра птиця свого гнізда не каляє (Номис. 1864, № 9426); — Де то вже, бабуся, мені його побачити та ще і сього вечора. Він не птиця, щоб йому до мене прилетіти! (Кв.-Осн., II, 1956, 197); Денис мовчки підняв у руці забиту птицю (Тют., Вир, 1964, 139); Сталевих птиць у зрізній високості я чую рев... (Сос., II, 1958, 177); — Біжи мерщій та спитайся, що оно за птиця така їде через мое село (Україна.., I, 1960, 19); З усіх боків дівчата так і пострілювали поглядами на цю знатну, в картатому костюмі, птицю, що не зміла навіть сидіти до ладу на траї (Гончар, Таврія, 1952, 307); *Образно. Сизокрила птиця пережого зустрічає піснею білиці (Гер., Ужгород, 1946, 81); *У порівн. Якби на варту куди.. не воликами б я почала, а бистрим конем, птицею летів би (Барв., Опов., 1902, 141); [М а р у с я:] У Васі очі сині-сині... От такі, Брови як птиці. Перший наводчик на всю гвардію (Корн., II, 1955, 59).

△ Райська птиця див. райський.

◇ Важлива (важна, велика, не проста і т. ін.) птіця — те саме, що Важливий (важний) птах (див. птах). Язик, що привів він разом з товаришами, виявився важливою птицею (Рибак, Час., 1960, 361);

[Я д я х а:] Соцький, бач, велика птиця! (Кроп., II, 1958, 98); Йонька зрозумів, що бородань не проста птиця і що від нього тепер залежить, відпустять Йоньку чи ні (Тют., Вир, 1964, 438); Невелика птиця — людина нічим не особлива, не поважна особа. — Як ви наслідились вийти з табору? .. — Не галасуйте, пане майстре, невелика птиця! (Ю. Янов., I, 1954, 200); Одногб гніздечка птіці — люди, схожі, однакові своїми якостями, становищем і т. ін. Поміщик та ніп були одного гніздечка птіці (Укр. присл., 1955, 385); Перелітати (перелетіти) птіцею див. перелітати; Перелітна птіця див. перелітний; Птіця висобого польбту — впливова людина, що займає визначне місце в суспільстві; Птіця не нашого польбту — людина з іншого кола, іншої суспільної ваги; Птіця низького польбту — людина, що не займає визначного місця в суспільстві; Рання птіця — те саме, що Ранній птах (див. птах). — Ну, та й рання ж птиця оця молодя матушка, — говорили наймички.., — будить нас це до півночі, — не дала воголо виспатись (Н.-Лев., III, 1956, 86); Сіня птіця — те саме, що Сіній птах (див. птах). На літературних ловах, в полюванні за синьою птіцею істину, добра й краси, перед судом історії і читача Остап Вишня лишився невжирцим (Літ. Укр., 13.VI 1967, 2); Стріляна птіця — те саме, що Стріляний птах (див. птах). Герус був стріляною птіцею, його вже раз судив революційний трибунал, але все якось при допомозі друзів обійшлося (Стельмах, II, 1962, 226).

2. збірн. Птахи. Рано вставай на зорі: Скоро із вирію птиця зав'ється, — Диво побачиш вгорі (Шог., Поезія, 1958, 87); — Руба, щоб жити, має воду, птиця — має небо, а людина повинна мати землю (Стельмах, I, 1962, 625); Бажаючи зменшити затрати концентрованих кормів, передові господарства заготовляють для свиней і птиці комбіновані силоси (Колг. Укр., 9, 1959, 23); // Биті птахи як продукт харчування. У хаті і у кімнаті жінки поралися, то діжу наставляли, .. то лошину кришили, то птицю патрали (Кв.-Осн., II, 1956, 90); Слобдяни та козакі кинулися за Урал з відрами молока, вареними яєчками, смаженою рибою, курами та іншою птицею (Тулуб, В степу.., 1964, 243); Птицю морожену і охолоджену зберігають у ящиках (Технол. пригот. їжі, 1957, 15).

ПТИЧИЙ, а, е. Те саме, що пташиний. Кулик на місті соколиним не буде птичим господином (Номис, 1864, № 997); В його ногах немаче була якась сила, що давала їм легкість птичих крил (Н.-Лев., I, 1956, 513); Кругом виднілося пір'я і птичий послід (Вас., I, 1959, 176); Садки не оголошувалися птичим щибетаням (Мирний, IV, 1955, 87); На радіоцях він притулює до грудей досить-таки противне птиче обличчя Геруса (Стельмах, II, 1962, 231).

△ Птіче око — те саме, що Пташине око (див. пташиний). [М о р ж:] Квартира — п'ять кімнат, дітей нема. Мебля — птиче око, червоне дерево... (Корн., Чому посміх зорі, 1958, 10).

◇ [Тільки (хіба)] птічого молока не вистачає (бракує, немає, нема) — те саме, що [Тільки (хіба)] пташиного молока не вистачає (бракує, немає, нема) (див. пташиний). Господарі були такі щедрі й гостинні, що гостям хіба птичого молока бракувало (Козл., Мандрівники, 1946, 52); [М и х а й л о:] У неї [жінки] всього доволі, хіба птичого молока нема (Котл., II, 1953, 58).

ПТИЧКА, и, ж. 1. Зменш.-пестл. до птіця 1. Кожна птічка своїм носиком живе (Укр. присл., 1955, 82); *Образно. Гандзя рубка, Гандзя птічка, Гандзя цяця-молодичка (Пісні та романси.., II, 1956, 47);

Увесь дім розвеселює [розвеселяє] тут пташка: братової се сестричка, найма Оля, любя всім (Мак., Вибр., 1954, 430); * У порівн. Еней в біді, як пташка в клітці; Запугався [запугався], мов риба в сітці (Котл., I, 1952, 198).

2. розм. Те саме, що пташка 3. Френк Коллінз постає пташкою біля прізвища професора (Рибак, Час..., 1960, 61).

ПТИЧНИК, а, ч., заст. Пташник (див. пташник²). На подар'ї стояли рядами.. стайня, льодовня, птичники і якісь невеличкі не то гатки, не то повітки, обмазані білою глиною (Н.-Лев., II, 1956, 38).

ПТИЧНИЦЯ, і, ж., заст. Пташниця. І чому він не смер малим? Нащо та добра подружа матерля, птичниця, після смерті її взяла його до себе, вигодувала, виростила? (Мирний, IV, 1955, 173); Василина оддала батькові гроші і розказала, що посороз хоче найняти її за птичницю або й горничну (Н.-Лев., II, 1956, 47).

ПТІАЛІН, у, ч., спец. Фермент слини людини і деяких тварин, який має здатність розщеплювати крохмаль. У слині мовонароджених вже є фермент птіалін, але сила його ще невелика (Шк. гігієна, 1954, 96); Траєння починається в порожнині рота. Тут відбувається подрібнення їжі і змочування її слиною, яка містить ферменти птіалін і мальтазу, що розщеплюють вуглеводи (Заг. догляд за хворими, 1957, 106).

ПТОМАНИ, ів, мн. Органічні (перев. отруйні) речовини, що утворюються в результаті життєдіяльності гнильних мікроорганізмів з продуктів розпаду тваринних білків.

ПУАНСОН, а, ч. 1. техн. Робоча частина (звичайно металевий стрижень) деяких штампів та ін. інструментів, що безпосередньо тисне на матеріал, який обробляють або досліджують. Ковані виробі часто оздоблювали [у Київській Русі] карбуванням, що його наносили на поверхню предмета з допомогою ударів молотка по сталюму пуансону, який на робочому кінці має візерунок (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 419).

2. друк. Сталевий штамп з рельєфним дзеркальним зображенням літери, цифри, знака. Для створення друкарського шрифту.. виготовляють спочатку сталевий брусок (пуансон), на одному з торців якого гравірують рельєфне дзеркальне зображення літери (Наука..., 2, 1968, 35).

3. Умовна позначка на географічних картах.

ПУАНСУВАННЯ, я, с., техн. Обробка матеріалів пуансоном.

ПУАНТ див. пуанти.

ПУАНТИ, ів, мн. (одн. пуант, а, ч.). Тверді носки багетних тувель. Стояти на пуантах; Танець на пуантах.

ПУАНТИЛІЗМ, у, ч., спец. Напрямок у західноєвропейському живопису кінця ХІХ — початку ХХ ст., що відзначався особливою технікою — накладанням фарб мазками у вигляді крапок або вузьких смужок.

ПУБЛІКА, и, ж., збірн. 1. Люди, що перебувають де-небудь як глядачі, слухачі, відвідувачі. Просто судді трохи далі послали публіка: кілька паночок і паній, двос-трос паничів, якийсь пан з газети, кілька жіцан... (Гр., II, 1963, 307); Закінчився перший відділ концерту. Милує антракт. Публіка.. спішила зайняти місця (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 29); [Ф л ю г е л ь:] Ми запрошуємо шановну публіку відвідати наш ресторан завтра (Собко, Життя..., 1950, 41); // Певні кола глядачів, читачів і т. ін. — Де є та публіка, що моєла б читати і відчувати мої поезії? (Фр., IV, 1950, 34); Шевченко вважає, що театр повинен бути громадською кафедрою, учителем публіки (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 165).

2. розм. Люди, народ, товариство. От перед нею немаче майнули якісь вулиці з розкішними палацями. На їх снує багато публіки, убраної, веселої (Н.-Лев., IV, 1956, 109); Приїжджих мало, багата публіка боїться війни (Коцюб., III, 1956, 414); Посвятокуюму ебрана публіка поволи заловнювала бульвар (Доч., II, 1956, 85); // жарт., знаєжл. Невпевні, підозрілі люди. — З ними [босаячню] треба бути насторожі... То така публіка, що на ходу підметки рве... (Гончар, Таврія, 1952, 79).

ПУБЛІКА, и, діал. 1. ж. Ганьба, сором. [Д р е й - с і г е р:] У мене тут гості, а сі пройдисіти сміють... лають мою жінку.. Коли б се так мусило бути у спорядкованій громаді, щоб такі бездоганні люди, як я і моя родина, мали терпіти таку публіку... то я... то я тоді мусив би пожалувати, що досі був іншої думки про звичайність і право (Л. Укр., IV, 1954, 236); — Жінка до мене: «Ти який, ти такий... ти лайдаку, ти пияку», ну — папложить. Публіка на все село (Март., Тв., 1954, 67); — Не ганьби, — каже [чоловік], — мою сиву голову, жінко... Що люди скажуть, подумай! Та ж то публіка на всю околицю... (Козл., Ю. Крук, 1950, 306).

Виставляти на публіку кого; Робити публіку з кого — ганьбити кого-небудь. — Чим я провинився, кого забив або запалив, щоби мене перед цілою громадою виставляли на публіку? (Фр., I, 1955, 148); На дорозі мене перейшла та й публіку з мене робить (Фр., I, 1955, 83).

◇ На публіку сісти — стати до ганебного стовпа.

Я піду серед села на публіку сісти (Сл. Гр.).

2. ч. і ж. Особа поганого поведінки. — Я казала, що Сежен чоловік, А Сежен публіка, ще й негідда [негідник] на весь світ! (Чуб., V, 1874, 338).

ПУБЛІКАТОР, а, ч. Той, хто публікує що-небудь. Невтомний збирач і публікатор народної творчості... дослідник української літератури, мовознавець і перекладач — таким постає перед нами В. Гнатюк (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 34).

ПУБЛІКАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до публікації. Публікаційний витрат.

ПУБЛІКАЦІЯ, і, ж. 1. Друкування, видання якого-небудь твору, тексту. З першого ж номера редакція «Осколи» почала публікацію творів Шевченка (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 626); Подальше вичення і висвітлення історії українського радянського образотворчого мистецтва.. неможливе без широкої публікації архівних матеріалів, мемуарів безпосередніх учасників історичного процесу, забутих творів (Мист., 4, 1966, 6).

2. Те, що надруковано, видано. — Я не раз думаю про вашу долю, читаючи ваші публікації. — Таки читали їх? — Треба ж стежити за пресою (Стельмах, I, 1962, 42); Вперше твори Тичини були надруковані в 1912 р. .. Лише деякі з цих ранніх публікацій вийшли згодом до першої збірки поета (Поезія..., 1956, 15); // Оголошення про що-небудь, надруковане десь. У Петербурзі вийшла публікація про видання з нового року місячника «Вільна Україна» (Коцюб., III, 1956, 284); — Ви хочете дати публікацію про втрату документів? — сухо запитав директор (Мокр., Сто., 1961, 40).

ПУБЛІКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. публікувати. Радянська влада забезпечила публікування творів В. І. Леміна для широких мас із рідною мовою (Укр. іст. ж., 2, 1960, 74).

ПУБЛІКУВАТИ, ю, уєш, недок., перех. Друкувати, видавати який-небудь твір, текст. Займаючись питаннями російської літератури, М. К. Гудзій.. продовжував відшукуватися на українські теми — то публікуючи листи Т. Г. Шевченка до С. Аксакова, то го-

туючи до видання листування П. Куліша з Аксаковим (Рад. літ-во, 3, 1957, 33).

ПУБЛІКУВАТИСЯ, *у́юся, у́ється, недок.* 1. тільки 3 ос. Виходить друком, видаватися. *Закопи, узгаєні Верховною Радою СРСР, публікуються мовами союзних республік за підписами Голови і Секретаря Президії Верховної Ради СРСР (Конст. СРСР, 1963, 10); Про роботи Юрія Крайнова, які мали величезне оборонне значення, в спеціальних журналах публікувалося дуже мало матеріалів (Собко, Зор. крила, 1950, 147).*

2. розмір. Вміщувати в друкованому органі свій твір, оголошення і т. ін.

3. Пас. до публікувати.

ПУБЛІЦИСТ, а, ч. Письменник, журналіст, який створює публіцистичні твори. *Я думаю, нема тяжчої та маруднішої роботи, як робота українського залученого публіциста, і приступатись до неї треба з міцною головою та твердою здачею (Л. Укр., V, 1956, 87); Кожен суспільний клас має своїх політиків і публіцистів, а кожний політик і публіцист орієнтується в ситуації й визначає майбутні перспективи своєю класові (Козл., Щури., 1956, 135); Творцем, керівником і провідним публіцистом «Правди» був Володимир Ілліч Ленін (Рад. Укр., 5.V 1962, 2).*

ПУБЛІЦИСТИКА, *в, ж.* Рід літератури, що висвітлює актуальні проблеми сучасності; сукупність літературних творів цього роду. *Наша література ще в такому стані, що не кожний oddіл [відділ] її заповнено однаково. Найбільш розвинена поезія і белетристика та публіцистика (Сам., II, 1958, 372); Він закопався в книжки, читав усе, що потрапляло до рук: художню літературу, критику, публіцистику (Кол., Терен., 1959, 155); Публіцистика як вид літературної діяльності складалась і утверджувалась протягом досить тривалого історичного періоду і завжди займала значне місце в творчості багатьох майстрів художнього мислення (Ком. Укр., 6, 1967, 60); // Відбиття актуальних проблем сучасності у творах інших родів літератури. Ю. Смолич відомий як талановитий і палкий публіцист, то ж елементи публіцистики, памфлету його відчужаються і в романи [«Світанок над морем»] (Рад. літ-во, 3, 1957, 11).*

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до публіцист і публіцистика. *«Український вестник» дав перші зразки таких публіцистичних жанрів, як нарис, фейлетон, памфлет (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 48); Велику пошану сучасників і нащадків Гравовський здобув не лише своєю поетичною та публіцистичною творчістю, а й мужньою революційною боротьбою проти царського самодержавства (Ком. Укр., 8, 1964, 70); // Власт. публіцисту і публіцистиці. *Тепер більш ніж коли жалю, що нема в мене публіцистичного талану (Л. Укр., V, 1956, 272); Статті Я. Галама, спрямовані проти реакційної націоналістичної літератури, мають публіцистичний характер (Іст. укр. літ., II, 1956, 609); У віршах В. Сосюри закладено сильне публіцистичне начало — з воєнним словом, карбованим рядком (Рад. Укр., 30.X 1962, 3); // Який торкається актуальних проблем сучасності (про літературний твір). У роки війни проти фашизму П. Г. Тичина випускає, крім збірок поезій, ще й книги публіцистичних та літературно-критичних статей, проводить і дає велику перекладацьку роботу (Вітч., 1, 1961, 161).**

ПУБЛІЦИСТИЧНІСТЬ, *ності, ж.* Властивість за знач. публіцистичний. *Коли публіцистика — це певний вид творчості, то існує ще й поняття публіцистичності, яке означає певну манеру письма, стилістичної особливості (Літ. Укр., 24.XII 1968, 2).*

ПУБЛІЦИСТИЧНО. Присл. до публіцистичний. *Горьківська традиція пристрасної, публіцистично загореної, насиченої значними ідейними проблемами драматургії справила благотворний вплив на розвиток українського драматичного мистецтва (Іст. укр. літ., II, 1956, 219); Онук мій, ідучи в дитячий сад, говорить гордо: — Іду я на роботу. Новий — скажу публіцистично — лад Отак нову оформлює істоту (Рильський, III, 1961, 308).*

ПУБЛІЦИСТКА, *в, ж.* Жін. до публіцист. *1887 року Олена Пчіла бере участь у виданні жіночого альманаху «Перший вінок». Це видання.. згуртувало навколо себе жінок-письменниць та публіцисток (Вітч., 1, 1964, 152).*

ПУБЛІЦИСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до публіцист; // Власт. публіцисту.

ПУБЛІЧНИЙ, а, е. 1. Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний. *День публічної кари опришки у Станіславі був наче святом для шляхти. Повіздилося їх з усієї околиці (Хотк., Довбуш, 1965, 330); — Мене було призначено офіційним опонентом дисертанта. Як опонент я не заперечував проти того, щоб дисертацію було винесено на публічний захист (Загреб., Спека, 1961, 47); 9-го січня 1848 року в Брюсселі Карл Маркс говорив на публічних зборах «промову про свободу торгівлі» (Ленін, 2, 1969, 243); Свої погляди на мистецтво Карпенко-Карий пропонував не тільки в статтях, рецензіях, публічних виступах... але й у деяких драматичних творах (Життя К.-Карого, 1957, 250).*

Публічний торг (продаж) — продаж майна з аукціону. *Через скільки годів обидва матеріали доми лягнули: приказ їх продає з публічного торгу (Збірник про Кроп., 1955, 49).*

2. Признач. для широкого відвідування, користування; громадський. *Я запитуював у дедого з членів комітету, що відає нашою публічною книгарню, чи не взявся б склад при книгарні розповсюджувати Ваше [оповідання] «Дорогою ціною?».. (Мирний, V, 1955, 409); Вчора покликати мене до публічного шпиталю.. На білому ліжку найшов я свого найближчого приятеля в безвідповідній недугі (Ірчан, II, 1958, 139).*

Публічна бібліотека — загальнодоступна бібліотека, призначена для обслуговування широких кіл читачів. *У 1830 році в Одесі була відкрита Міська публічна бібліотека з великим книжковим фондом (Визначні місця Укр., 1958, 430); Публічне місце — місце, де збирається багато публіки (про театр, стадіон і т. ін.).*

◇ **Публічний дім див. дім.**

3. *рідко.* Стос. до публіки (у 2 знач.). [С е р ж а в т:] *Я попереджаю. Це заколоє публічний спокій. [Д ж о н:] «Публічний спокій». Чи й учора ваші солдати були нас ради публічного спокою? (Ірчан, I, 1958, 269); Мистецька думка — публічна думка, а художник — трибун (Рад. літ-во, 8, 1965, 4).*

ПУБЛІЧНО. Присл. до публічний 1. *Тільки серйозна праця над собою може дати право виступати публічно (Коцюб., III, 1956, 25); Щедрий на обіцянки, Мажара має необережність публічно пообіцяти найближчим часом відкрити в радості перукарню (Гончар, Тронка, 1963, 117).*

ПУґА, *в, ж.* Прикриплений до держака мотузок або ремінець, яким поганяють тварин; батіг. *Милого друга мила й пуґа (Номіс, 1864, № 9158); Ти змалу так любиш мене, як пуґу пса (Греб., I, 1957, 63); Грицько нову мазницю почепив, пуґу сплів з новим ремінцем, пужано з береста вирізає (Барв., Опов., 1902, 137); Чути було, як гукали й лякали пуґою настуги (Донч., Пісня..., 1947, 13); — Одне пора тобі, Дмитре, зрозу-*

жити, що пугою обуха не пересічеш! (Автом., Шастья., 1959, 44); * У порівн. Те «бий» онекло тіло, як пуга, підняло ноги і погмало без тямї вперед (Коцюб., II, 1955, 87).

◇ Як пугою по воді — те саме, що Як об стінку горбом (див. горб).

ПУГА, *ж.*, *ж.*, *діал.* Пугач. Пуга десь у лісі сужмо голосить (Федьк., I, 1960, 112).

ПУГАЛО, *а.*, *с.*, *розм.* Те саме, що опудало. Вона не схожа була на людину, а на пугало, що ставлять добрі хазяйки на своїх городках од горобців (Мирний, I, 1954, 61); * У порівн. [Д р а н к о:] А ви чого там маячите, як пугало? [К у к а:] Та казали діти, що десь пожежа! (Кроп., I, 1958, 210); // *перек.* Той (те), хто (що) лякає кого-небудь, викликає страх. — Хотять [арештанті] моєї одставки. Я б пішов, а б озоче пішов, бо, сказати правду, надобло мені бути пугалом якимсь для людей (Хотк., I, 1966, 173); Все опошлюється і перекручується в нечистих руках імперіалістів. Навість атомна енергія, яка могла б принести справжню славу двадцятим століттям... перетворюється вами [імперіалістами] на пугало, на знаряддя злочинства (Довж., III, 1960, 67).

ПУГАР, *я.*, *ч.*, *діал.* Келих, кубок. Всі встали. Генерал пугар подвійний У руки взяв (Фр., XII, 1953, 358); Щоб трохи заспокоїтись, Кость Іванович наestamente вишили пугар бессарабського мерло [сорт вина] (Стельмах, I, 1962, 447).

ПУГАРИЧОК, *а.*, *ч.*, *діал.* Зменш.-пестл. до пугар. — Ех, синця би пугаричок... — звертається перед ким-небудь Янко (Козл., Ю. Крук, 1950, 114).

ПУГАРЧИК, *а.*, *ч.*, *діал.* Зменш.-пестл. до пугар. ПУГАТИ, *ае.*, *недок.*, *рідко.* Кричати (про пугача або сича). Коли над хатю пугає пугач або сич — біду віщув, й найпаче пожежу (Номпс, 1864, № 13405); I пугач пуга, і сова З-нід стріжи в поле вилітає (Шевч., II, 1963, 32); На даху Хомашиної хати по ночах пугає сич (Чорн., Визвол. земля, 1959, 234).

ПУГАЧ, *а.*, *ч.* Хвижий вічний птах ряду совоподібних, який живитья дрібними гризунами. Не показує пугачей держала, бо він і сам знає, що гарний (Укр. присл., 1955, 173); Тихо! Сумно! Тільки часом В пущі пугач закричить (Бор., Тв., 1957, 105); В куцах, що тежними купинками підступали до стежки, застоювався пугач... (М. Ол., Леся, 1960, 80); — Ще не одросла [чуприна], — смікає за кінчик свого куцоного оселедця Бреус. — Я ж недавно в війську. — Недавно... З пугача не буде павича (Добр., Очак. розмир, 1965, 229); * У порівн. [Б а б а:] От виє та стогне... аж сумно сидіти... [Л і к е р а:] Мов пугач у коліні (Стар., Вибр., 1959, 653); Сейд споніє ключі, вийшов .. і крикнув пугачем (Тулуб, Людолови, II, 1957, 80).

ПУГАЧ, *ж.*, *ч.* Іграшковий пістолет, що стріляє пробками або пістонами. Хлопці показливо роздгалися. Хто вовсім голій, хто в трусах, хто в сорочці й штаних, але всі в гвинтівками і пугачами кинулись за Віктором (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 9).

ПУГАЧЕНЬКО, *а.*, *с.*, *нар.-поет.* Пестл. до пугач. [Д о м а х а:] Ой, не пугай, пугаченьку, В зеленому байраченьку (Кроп., II, 1958, 172).

ПУГАЧИК, *а.*, *ч.* Зменш.-пестл. до пугач. Келить пугачик жалібно над дахом (Рильський, Поеми, 1957, 9).

ПУГАЧОВЕЦЬ, *вця.*, *ч.*, *іст.* Прибичник, однодучець Пугачова; учасник селянської війни під проводом Пугачова. Влітку 1774 р. на Слобідській Україні — Харківщині — з'явилися зазони пугачовців (Іст. УРСР, I, 1953, 353); В його віда-ковал в старезна рущинця... Колись ще ніби від ідіє, пугачовець, зробив її (Гончар, Тронка, 1963, 307).

ПУГНУТИ, *вү.*, *веш.*, *док.*, *однокр.*, *перех.*, *розж.*, *рідко.* Те саме, що пужніти. Приймаєся Півень жито розгрібать.. Недовго довелося клявати, Бо вийшов Господар із хати, Гостей непроханих пугнув (Гл., Вибр., 1957, 210); — Ох, і пугнує же я їсі! «Геть», кажу, а бомба без капсуля (Довж., I, 1958, 146).

ПУГОДОВОК, *яка.*, *ч.* Лячinka безхвостих земноводних, що живе у воді, має зябра та хвіст і не має кінцівок. — Це вже не руба лозиться, а якісь жаби та пугодовки (Н.-Лев., III, 1956, 391); Якісь побачить галіти, що зеленаво блискотіли, де пугодовки у воді, нагрітій сонечком, чорніли... (Сос., Шастья., 1962, 138).

ПУГУ, ПУГУ-ПУГУ, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає крик пугача або сича. Ой заєти пугач да й на мошломьку, Да як пугу, дак пугу (Чуб., V, 1874, 1046); У долині ворон кряче, сич в гаю — пугу! (Сос., II, 1958, 251).

2. Умовне привітання у запорізьких козаків. Дотанцював [козак] аж до брами, Крикнув: — Пугу! пугу! Привітайте, святі ценці, Товариші з Лузу! (Шевч., II, 1963, 54); За зівчкою Кривоніс крикнув: — Пугу, пугу! Але на козацьке привітання ніхто не відповів (Панч, Гомон. Україна, 1954, 283).

ПУГУКНУТИ, *вү.*, *веш.*, *док.*, *однокр.*, *розж.* Крикнути «пугу». — Щось як замаха крилами над головою та пугукне, так у мене і затрусилась жижки... роздивився, аж то пугач спонієся з верби (Стор., I, 1957, 211); Раптом зовсім близько зтось пугукнув по-козацькому (Львч., Козацьк. роду., 1958, 87).

ПУГУ-ПУГУ *див.* пугу.

ПУД, *а;* *род. ж.* пудів і заст. пуд; *ч.* У Росії, Білорусії та на Україні до запровадження метричної системи мір — міра ваги, що дорівнює 40 фунтам (близько 16,4 кг). Круто повернувся [Турп] і камінь пудів в п'ять підняв (Котл., I, 1952, 293); — Шабля в Палія у п'ять пуд — така важка (Морд., I, 1958, 98); Нескімченними поїздами вивозили [фанштив] на захід руду, чавун, вугілля. Вивозили мільйони пудів наробованого цукру, пшениці, ячменю (Довж., I, 1958, 134); // Велика кількість чого-небудь; щось дуже важке. — Що за диво! Відразу немов десь пудами припало ту кип'ячку, так і чути, що з усіх боків преться і тиснеться до ями (Фр., IV, 1950, 15); Коні.. борсалися в тварюці по самі груди. Колеса ледве обертались, вивертаючи пуди в'язкого чорнозему (Гончар, III, 1959, 222).

◇ Знати (узнати, пізнати і т. ін.) почому (почім) пуд ліха *див.* ліхо !; [Не одній] пуд облі з істи *див.* з ідати.

ПУД², *у.*, *ч.*, *діал.* Страх. Давати (дати) пуду: Наганяти (наганяти) пуду — лякати, страшати кого-небудь. Вломився [Марусяк] у ліс, перебрів Краснолеський потік та.. такими лісами, що аж пуду давало (Хотк., II, 1966, 105); Такого на їх пуду назвав (Сл. Гр.); Набрятися (зазнати) пуду — перелякатися.

ПУДЕЛКО, *а.*, *с.*, *діал.* Зменш.-пестл. до пуду. — А що гробши в твоїми метеликами? — Буду їх у пуделку держати (Коб., III, 1956, 37); Солаїца повагом підходить до ридану, Пуделко дістав, де сховано пляшки (Мицк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 145).

ПУДЕЛЬ, *я.*, *ч.* Порода кімнатних собак з довгою курчявою шерстю; собака цієї породи. Засідатель.. у одній руці держав пенюкою люльку, здоровенну, як кварта, а у другій дубельтіку; у нозах вертієся пудель і гавкає на сільських собак (Стор., I, 1957, 154); Біля ніє його оговтувся пудель, що, треба думати, під час вистав служив маршищі за баского коня (Львч., Серце жде, 1939, 91).

ПУДИК, а, ч. Пестл. до пуд¹. — А що, не заробили за вік і ми, і батьки наші цих п'ять пудів? — Та воно так, а може, й не так... — Чого не так?! Візьмеш свої пудики на плечі, як миленський (Стельмах, I, 1962, 388); — Горішки-то добре родять у п'ять років один раз. Що мішок, то й три пудики... (Донч., III, 1956, 55).

ПУДИНГ, у, ч., кул. Запіканка з сирю, м'яса, крупи і т. ін. з доданням яєць, молока, прянощів. Замість куті був якийсь особливий пудинг..., обложеної букетами фіалок (Л. Укр., V, 1956, 385).

ПУДИТИ, джу, диш, недок., перек., діал. 1. Гнати. Молоде гудь, та в двір пудь, а старе звали, та з двора води (Сл. Гр.).

2. Лякати.

ПУДЛІНГОВИЙ, а, е, спец. Стос. до пудлінгування. Пудлінгове залізо; // Признач. для пудлінгування. Пудлінгова пів.

ПУДЛІНГУВАННЯ, я, с. Застарілий спосіб одержання зварювального заліза з явуву в спеціальних печах.

ПУДЛІНГУВАТИ, ую, увш, недок., перек., спец. Піддавати пудлінгуванню.

ПУДЛІНГУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до пудлінгувати.

ПУДЛЮ, а, с., діал. Коробка або футляр. Антоса нема, тільки скрипка його на кілочку висить. Не має, неборах, пудла, то возив її в хустині (Свидн., Любо-рацькі, 1955, 157); Дічина залишає квартиру, несучи пудло з фанери в руці. У пудлі... капелюшок з золотим бантом (Вільде, Троянди..., 1961, 325).

ПУДОВИЙ, а, е, заст. Який важить один пуд. Рушися [Яшко] пошалу, мов на ноги гирі хто пудові починяє (Головко, I, 1957, 172); — Кулаки в нього — наче корчі, Німчик однією рукою перекидає через хату пудову гирю (Мущк., Чорний хліб, 1960, 158); // Дуже важкий. Переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого-небудь такого, як С[яченка] [вода] [назва твору] — і не турбуйтеся, бо, їй-богу, не майдете (Шевч., I, 1951, 376); Шука справді була пудова (Тулуб, Лядолова, I, 1957, 459); Мочек розмазнує Василь своїм пудовим кулаком. Морика навіть не зойкнє (Кулик, Записки консула, 1958, 237).

ПУДОВИК, а, ч., заст. 1. Гіря вагою один пуд. — Знавш, колись, у шекспірівські часи, злочинцям до ноги на короткому ланцюгу пудовика приковували і на базарі пускали милостиню збирати (Собко, Справа..., 1959, 127).

2. Мішок, який вміщує один пуд чого-небудь сипкого. **ПУДРА**, и, ж. Дрібний і м'який, перев. пахучий, порошок, що наноситься на шкіру як гігієнічний та косметичний засіб (раніше наносився також на волосся, перуку). Присі (Карпо Петрович) біля жінки, мало не задихнувшись од солодкого запаху пудри з її лица (Коцюб., II, 1955, 374); На лице поклала [Любов Прохорівна] зайвий шар пужкої пудри, щоб блідість свою на неї звернути (Ле, Міжгір'я, 1953, 114); Злякано обігав [Ліза] в широкій шовках... тише волосся її поблискує брильянтовою пудрою (Стельмах, I, 1962, 298).

△ **Цукрова (сахарна) пудра**, кул. — дрібно потовчений цукор. Для виготовлення вітамінів у вигляді драже... потрібно багато цукрової пудри (Веч. Київ, 19.VII 1957, 4); Кожна гілочка на деревах була біла, наче... обсилано кожну цукровою пудрою (Ю. Янов., II, 1954, 38).

ПУДРЕНИЦЯ, і, ж. Коробочка для пудри. Майстри [різьбярі] виробляли такі предмети-дрібнички, як пудрениці, портсигари, шкатулки, мундштуки та ін. (Матеріали з етногр., 1956, 4); — Виявилось, що... до ланцюжка

жіноча пудрениця причеплена, котру баришни в сумочках носять, щоб, посеред вулиці зупинившись, красу наводили (Тют., Вир, 1964, 142).

ПУДРЕТ, у, ч., спец. Органічне добриво з висушених і подрібнених у порошок фекальних мас. У приміських зонах як додаткове джерело органічних добрив в овочевій сівозміні можна застосувати суціль відстій каналізаційних вод — пудрет (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 123).

ПУДРИТИ, рю, рпш, недок., перек. Вкривати пудрою. Гример [на кіносудії] пудрить підряд мочи всім присутнім (Ю. Янов., V, 1959, 119).

ПУДРИТИСЯ, рюся, рпша, недок. Наносити на свою шкіру (рідше волосся, перуку) шар пудри. Пані в покая — пудриться коло дзеркала, фарбується... (Вас., III, 1960, 347); Ні, каже Дарка, вона не буде пудритися, бо вона провалилася б крізь земля, ябни, боронь боже, дізналася, що вона набілена (Вільде, Поввод. діти, 1960, 15).

ПУЖАК, а, ч., діал. Пужално. Леско люто вишарпану батого, об коліно положив пужак на дрібні цурпачки (Стельмах, I, 1962, 545).

ПУЖАЛНО, а, с. Ружою батога, пуги. Пропає батіг — пропадай і пужално! (Укр. присл., 1955, 107); Кайдаш... побіг за волами, спиняє їх, бив пужалом по мордах, але важкі воли не могли здержати вога (Н.-Лев., II, 1956, 317); Марко тпрукнув на воли, поклав вишневим пужалом на дорогу (Тют., Вир, 1964, 11).

ПУЖАТИ, аю, ашш, недок., перек., розм., рідко. Те саме, що лякати. Вулкан [бог] помі і трудиться, Всіх лає, б'є, пужа, ярється (Котл., I, 1952, 209); // Те саме, що полобжати. В очереті — дичина. Плідиться, нема кому пужати (Мик., II, 1957, 18).

ПУЖКА, и, ж. Зменш.-пестл. до пуга. Від чого більші жаль візьме? Чи від батькового скубок, або хоч і пужки, чи від материного голублемя? (Кв.-Осп., II, 1956, 421); Сяде [солдат] на порозі або на дзиглику та чоботи шив. А біля нього пужка ремінна (Морд., I, 1958, 56).

ПУЖЛИВИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що ляклівий.

ПУЖНИК, а, ч. (*Turritis L.*). Трав'яниста рослина родини хрестоцвітних з білими квітками.

ПУЖНУТИ, ну, нєш, док., перек., розм., рідко. Одвокр. до пужати. Він не вірив ніяким шепотам та наговорам; ..ніколи не покличе ніякої баби, а яка й сама прийде, то так пужне, що та жерції настікача (Дн. Чайка, Тв., 1960, 30); На куринь сіла сорока.. Дядько Семен пужнє її (Коп., Як вони..., 1948, 69).

ПУЗАН див. пузань.

ПУЗАНЕЦЬ, нця, ч. Зменш.-пестл. до пузань, пузань. — Головбух пузанець? Пузанець. Теж на вітамінах черевці відпустив (Гончар, Тронка, 1963, 88); Коли мужицькі діти, підштовхуючи одне одного, наближались, лейтенант... запав найменшенького забрудненого вчорашнього і сьогоднішнього кашею пузанця, солік за собою (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 168).

ПУЗАНОК, нка, ч. Промислова риба родини оселедцевих з коротким тілом і відвислим черевцем; поширена в Каспійському, Азовському та Чорному морях.

ПУЗАНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до пузань, пузань. — Ходи здоров, пузанчику! — Бувай, Тимоме! — відмовив Покиван (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 464); Старий батько Сидить коло тати Та очить енука-пузанчика Чолом оддавати (Шевч., II, 1963, 344).

ПУЗАНЬ, я, ПУЗАН, а, ч., розм. Чоловік з великим животом; товстий чоловік. — Вилодить до мене пузань у шафроті з льюлкою в зубах (Н.-Лев., I, 1956, 126);

З клубів пари зменяцька виник, з доожелезним куховарським ножом у руках, якийсь міднопикий пузань [Гуша], пласта, багато роботи, не хочемо, каже, своїми моголами пузанія збавчати [збавчувати] (Коцюб., II, 1955, 10); // Вгодована дитина. [Д у д а р] Прокидаюсь, що тате? Гудюк.. Визгодює надвір, а то Макоштанів хлопчисько, отакий пузань, на дудку свистить (Мик., I, 1957, 49); Семерко дітей.. заводили на всі голоси, навіть малий пузан-хлопчик верещав бог зна од чого (Дн. Чайка, Тв., 1960, 70).

ПУЗАТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до пузатий. — Ти б, Кирюша, зостаєш обідати, — каже йому його столоначальник, пузатенький, лисенький старичок (Мирний, I, 1954, 156); Спочатку з'явилась пузатенька з вибагливим зіверунком пляшечка з бурштиновою рідиною. Потім велика чарка (Кол., Терен., 1959, 40).

ПУЗАТІЙ, а, е, розм. 1. З великим животом, товстий. За богами — панства, панства В сребрі та златі! Мов кабами годювані — Пикати, пузати!.. (Шевч., I, 1963, 244); Шибонув його з пістоля в лице пузатий курінний... Упас козак... (Сос., I, 1957, 360); Молодий хлопцев сидів охляп на низенькій пузатій конячині (Коп., Лейтенанти, 1947, 178).

2. перен. Низький і широкий, з опуклими, випнутими боками (про неживі предмети). Червоне зарево [заграв] полум'я гоготить у пузатий порепаний грубі (Мирний, I, 1954, 339); На столі вже пузатий чайник пирзав, що аж покришка бряжчить (Донч., VI, 1957, 188); Взля [Карпо] під паху пузатий портфель, пішов з установи додому (Шиян, Балайда, 1957, 200).

ПУЗИР, я, ч. 1. Кулька, наповнена повітрям або газом, що виникає в рідкій або рідкій масі чого-небудь. Мама не слухала — пускала крізь зуби пузирі й щось неіснуюче загрибала рукою (Ю. Янов., I, 1958, 61); * Образно. На очах хлопчика лопнув пузир з авторитетом Філіпчука, і всердині цього пузира не виявилось нічого (Вільде, Сестри..., 1958, 494); * У порівн. Джетсья, як пузир на воді (Номис, 1864, № 2501); Какіра отетеріло витрїщиє очі, щокі його надулася, ніби пузирі (Чаб., Катюша, 1960, 10); // перен., жарг. Мала дитина. Там, біля потоку, діти юрмилися різнокольоровими кожаками. Були вони різні на зріст, від тримілітні пузирів до дозгоногих.. десятиліток (Собко, Звнч. життя, 1957, 75).

◇ Мильний пузир — те саме, що мильна бубльбашка (див. бубльбашка).

2. рідко. Те саме, що міхур 1. Манесенькі підсліпуваті вікна, затягнені пузирем, такі брудні, що майже зовсім не пропускали світла (Тулуб, Людолови, II, 1957, 315).

3. Гумовий або прогумований мішок, який наповнюється водою або льодом і застосовується при лікувальних процедурах. Полегшують стан зворого, зменшують відчуття жару і холодної біля холодні прижочки на голові, пузир з льодом (Заг. догляд за хворими, 1957, 74).

ПУЗИРЧАСТІЙ, а, е, розм. Те саме, що пузирчастий.

ПУЗИРТИСЯ, ирїться, недок. Вкриватися пузирями; адиматися від пузирів. Так лаяти Болото почала [Верша] — Оце поганя багнока! Глянь, пузирїться як, значев'я клекопить (Греб., I, 1957, 53); У горняткові пузирївся куліш (Квр., Вибр., 1960, 367).

ПУЗИРЧАСТІЙ, а, е. Вкритий пузирями; з пузирями всередині. Пузирчасте скло.

ПУЗО, а, с., розм. Велкий, товстий живіт. Хієря.. не терпіла того Ігнася з великим пузом і маленьким, сіреньким личком (Григ., Вибр., 1959, 110); // фам. Живіт взагалі. Ансула в ад послає [Еней] по раки, А Луку пузо розплатав (Котл., I, 1952, 260); — Дозвольте

запитати, ви з-за Волги на Україну поїздом їтали? — То що?.. Поїздом. — А я... на пузі ного, — сказав сержант (Гончар, III, 1959, 9); — В нашого брата моголів густо, а в пузі пусто! (Панч, Синів..., 1959, 70).

◇ Від пуза їсти (годувати і т. ін.), фам. — доскоху їсти (годувати і т. ін.). — Заробив — їж од пуза, а не заробив — тоді що ж? Тоді, хлопчику, раз хліба, два рази борщику... (Кучер, Трудна любов, 1960, 405); — На фронт би швидше. Там хоч годуватимуть від пуза, — висловлював він заповітну думку (Тют., Вир, 1964, 340).

ПУЗЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до пузо. — Уляляш собі, який з мене був солдат? Вже тоді в мене було добре пузце, і фельдфебель улирився в нього коліном, показуючи, як треба затягувати ремінь... (Перв., Материн.. хліб, 1960, 91); Бекас — невеличкий болом'яний птаж, сіренький, з біленьким на пузі пір'ячком (Вшпя, II, 1956, 133).

ПУК, а, ч. Те саме, що пучок 1, 2. Пук різок лежав серед хати (Мирний, IV, 1955, 114); Пук сонячних стріла випорскує з-за крайнеба (Ю. Янов., Мир, 1956, 96); * У порівн. В балці хутір визирав зеленим дахом із червоного, як величезний пук калини, вишневого садка (Головко, II, 1957, 12).

ПУКАВКА, **ПУКАЛКА**, в, ж. 1. Вид дитячої забавки, з якої стріляють. Золотий рамко, ясне сонце, буйні бур'яни, де ми майструємо будку... пукавки, лупки... (Вас., IV, 1960, 13); Дві худенькі ручки притискають до грудей пукавку з бузини (Коцюб., II, 1955, 258); Стрїляв [Олекса]! Та ще й як стрїляв. Починалося, як і у всіх майбутніх мисливцїв, з бузинової пукавки (Вшпя, II, 1956, 258); // перен., ірон., жарг. Вогнепальна зброя (перев. поганой якості). — Оце бачиш пукавку? — трусує Памас заржавілою рушницею (Тют., Впр, 1964, 336); — Може, візьмеш.. оцю пукавку? — і він попаскав по кишені, в якій зималюєувались обриси нагана (Речм., Весн. грозн, 1961, 120).

2. заст. Хлопавка. Округ алячки танцювали, гацали та гралися діти.. вони ревали золоті пукавки й виїмали згідти ціле убрання з різнобараного тонкого паперу (Григ., Вибр., 1959, 417).

ПУКАЛКА див. пукавка.

ПУКАСТІЙ див. пукатий.

ПУКАТИ, аю, аеш, недок., **ПУКНУТИ** і **ПУКТИ**, кну, квеш, док., діал. 1. Лопатися, тріскатися. Озимина зеленіла пишно, і пупчики на деревах пукали (Коб., II, 1956, 142); Пукла шибка (Сл. Гр.); І чого ти, серце мов, тремтиш як листок на вітрі? І чому ти, серце мов, не пукнеш? (Стеф., II, 1953, 40).

◇ Пукати від сміху — дуже сміятися. Співачок такж вимудур [Яків], що пукати від сміху (Хотк., Довбуш, 1965, 114).

2. Стукати. Кричить баба, репетує, Пукав в вікно (Рудан., Тв., 1959, 174); Ой піду я під віконце, пукну (Сл. Гр.).

3. Стрїляти. Чи там пукне з пістоля, а ми вже думаємо: з пушок палає, і вже вбито кого-небудь (Кв.-Осн., II, 1956, 389); // Ляскати. Гукали на Івана од хати, але він того не слухав, збирав малини, пукав з листочків (Коцюб., II, 1955, 307).

ПУКАТІЙ, **ПУКАСТІЙ**, а, е, розм. 1. Те саме, що опуклий 1. Вузький міст пролягав через Рейн. Пукаті поткони насилу втримували на собі тонкий настил (Загреб., Європа. Захід, 1961, 58).

2. Те саме, що вирячуватий. Козаки з прихованим недовір'ям дивилися на огрядного пана з сталевими пукатими очима (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17); Дивилася одним оком пукаста кабала (Труבל., Вовки..., 1936, 12).

ПУКНУТИ *див.* пукати.

ПУКТИ *див.* пукати.

ПУЛ, у, ч., *спец.* 1. Одна з форм капіталістичних монополій, яка характеризується тим, що прибуток усіх учасників надходить у загальний фонд і розподіляється між ними пропорційно до розмірів їхніх капіталів.

2. У Канаді, США та Австралії — кооперативна організація для збуту сільськогосподарської продукції. Канадський хлібний пул.

ПУЛЕЧКА, и, ж. Пестл. до п'юлька. — *Може, хто плечку зіб'є або.. пуншу вип'є* — спитався Колесник (Мирний, III, 1954, 289); *Варвара Доржидонтіана «пупечку» полюбляла, іноді навіть казала, що та гра в її родині була фамільною* (Коз., Листя., 1967, 109).

ПУЛОВЕР, а, ч. Трикотажний светр без коміра. *Перекладачка, дівчина у жовтому пуловері... переклала, що сказав Румлер* (Рибак, Час., 1960, 290); *Чоловік був у білій сорочці, поверх якої тежмів пуловер* (Загреб., Європа 45, 1959, 22).

ПУЛЯРКА, и, ж., *заст.* Пулярка.

ПУЛЯРКА, и, ж., *заст.* Пулярка.

ПУЛЯРС, а, ч., *діал.* Гамавель. Роман. поліз у кишеню і витяг зідти шкіряний пулярес (Коцюб., I, 1955, 107); *Кажеш солоно собі платити за кавадок лави з ліжником, що переспавя з тебе подорожній. А цей подорожній — саліець, він душі твоєї не розгляне, він розгляне лише свій пулярес* (Хотк., II, 1966, 376).

ПУЛЯРКА, и, ж. Молода вихолошена відгодована курка.

ПУЛЬВЕРИЗАТОР, а, ч. Прилад для розпилювання рідини або порошку струменем повітря. *Обережно виймає [художник] пробку, вставляє у флакон пульверизатор і почав оббризувати ліжку, каналу* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 356); *Як фарбування, так і лакування в масовому виробництві іноді виконуються за допомогою спеціальних розпилювачів-пульверизаторів* (Стал.-буд. справа, 1957, 239).

ПУЛЬВЕРИЗАЦІЯ, і, ж. Розпилення рідини або порошку пульверизатором. *Найкращий і найпростіший спосіб утворення горючої суміші — розпилення (пульверизація) бензину за допомогою струменя повітря* (Автомоб., 1957, 73).

ПУЛЬВЕРИЗУВАТИ, *ую, уєш, недок. і док., перех.* Робити пульверизацію чого-небудь.

ПУЛЬКА, и, ж. 1. Партія гри в карти (у преферанс та деякі інші гри). *Увечері грали втрихох пультку* (Вас., Нелібр. тв., 1941, 206); // *Графа на аркуші паперу для запису результатів цієї гри.*

2. спорт. Партія гри у футбол, ватерполо і т. ін. з вибуванням команди, що прогала, з розиграну.

ПУЛЬКАТИЙ, а, е, *діал.* 1. Опуклий.

2. Вирячуватий. *Вирине з-поміж звалищ чорний кіт і, сп'янувши свої пульткі очі в коні, плаксиво займає* (Черемш., Тв., 1960, 161).

ПУЛЬМАН, а, ч. Те саме, що П'юльманівський вагон; П'юльманівська платформа (*див.* п'юльманівський). *Коли потяг рушив, я зауважив, що в порожньому товарнім п'юльмані, крім нас чотирьох... нікого не було* (Досв., Вибр., 1959, 104); *Хто хоче, нехай розпитає, Як міст у повітря злітає і четверо п'юльманів з ним* (Перв., II, 1958, 395).

ПУЛЬМАНІВСЬКИЙ, а, е. П'юльманівський вагон; П'юльманівська платформа — великий пасажирський або товарний залізничний вагон (платформа). *Вже не в холодній теплушці, а в справжньому п'юльманівському вагоні, теплому, затиняному, ітав він* (Збан., Сеспель, 1961, 251); *Літак АН-22 може перевезти п'юльманівський залізничний вагон чи пасажирів залізничного*

потяга з 15 спальними вагонами (Знання., 3, 1966, 4).

ПУЛЬПА, и, ж. 1. анат. М'яка сполучна тканина, пронизана нервовими закінченнями, лімфатичними й кровоносними судинами, що заповнює порожнину зуба; // М'якуш селезінки.

2. техн. Суміш твердих частинок з рідиною (вода й ґрунт, вода й корисні копалини). *Видобути вчорне золото у вигляді пульпи — суміші ґрунту з водою — лише половина справи. Необхідно його ще підняти на поверхню* (Наука., 12, 1962, 54); *В трубах з шумом неслася невидима пульпа; інколи, гуркочучи, котилася камін, інколи щось усередині злотно дряпалося об залізо* (Жур., Опов., 1956, 106).

ПУЛЬПІТ, у, ч., *мед.* Запалення зубної пульпи.

ПУЛЬПОВІД, *вду, ч., техн.* Трубопровід для перекачування пульпи (у 2 знач.) при провадженні земляних, гірничих та ін. робіт способом гідромеханізації. *Горизонтальні пульповоди [на шахті].. сконструйовані так, що на дні їх постійно є шар замулювання* (Наука., 9, 1959, 15).

ПУЛЬПОПРОВІД, *вду, ч., техн.* Те саме, що пульповід. *Системою пульпопроводів порода видається на поверхню* (Рад. Укр., 5.II 1971, 1).

ПУЛЬС, у, ч. 1. Поштовхоподібні коливання стінок кровоносних судин, спричинені викиданням крові з серця при кожному його скороченні. *Поправляють потрохи, серце і печінка стали меншими, пульс добрий, краще їм* (Коцюб., III, 1956, 445); *Коли його переїзди в тиловий госпіталь, він був уже без пульсу. Він був безнадійним. Життя покидало Орлука* (Довж., I, 1958, 319); *Серце у дитини скорочується частіше, ніж у дорослого, і тому пульс у дітей частіший, ніж у дорослих* (Шк. гігієна, 1954, 79); * *Образно. Могутній пульс ритмічно бився в серці країни, надимаючи артерії міста новими й новими звалищами* (Мяк., Повісті.. 1956, 131); // *Місце у людини звичайно над зап'ястком, де особливо помітні ці коливання. Лікарка вгонила своєю згорого за руку, мацала пульс...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 188); *Лікар мудру руку Покладе на пульс дитини і в бурганні хорих жін Бачить нам усім незримий Певдинок негловимий Поміж смертю та життям* (Рильський, I, 1960, 216).

2. чого, який, *перек.* Ритм, темп чого-небудь (перев. стосовно життя, епохи і т. ін.). *Ритм нового життя, пульс радісного нового дня б'ється в поезії* [В. Сосюра «Червона зима»] *гаряче і напружено* (Мал., Думки., 1959, 29); *У бурливому зростанні творчої активності мас, у їх комуністичному ставленні до праці відчувається пульс нашого часу* (Ком. Укр., 3, 1962, 40).

ПУЛЬСАР *див.* пульсар.

ПУЛЬСАРИ, ів, мн. (одн. пульсар, а, ч.), *астр.* Космічні об'єкти, радіовипромінювання яких має характер коротких періодичних імпульсів. *У 1968 році були відкриті особливі пульсуючі зірки, або пульсари, які можна назвати небесними годинниками: вони спалахують через певний інтервал часу* (Ком. Укр., 3, 1970, 28); *Чутливі антени ловлять таємничу, нерозшифровану мову пульсарів* (Гончар, Циклон, 1970, 65).

ПУЛЬСАТОР, а, ч., *спец.* 1. Прилад, який виробляє рівномірні імпульси електричного струму.

2. Прилад, машина, що працює поштовхами, з рівномірними перервами. *Заправляю я апарат враз на чотирі дійки, пульсатор б'є рівно сорок разів на хвилину* (Горд., Цвітл., 1951, 39).

ПУЛЬСАЦІЯ, і, ж. 1. Ритмічні розширення кровоносних судин, спричинювані хвилеподібним рухом крові внаслідок скорочень серця. *При прискореному*

пульси, коли кількість пульсацій більша, нам вдається, що час між нас швидше (Наука., 5, 1965, 38).

2. Спец. Безперервна, ритмічна зміна розміру, форми, тиску і т. ін. Причина зміни блиску [зорі] — періодична пульсація, тобто розширення й стискання зорі, що супроводяться змінами температури (Астр., 1956, 110); Спеціальні станції для спостережень пульсацій електричного земного струму збудував Інститут геології корисних копалин АН УРСР (Наука., 2, 1959, 22).

ПУЛЬСОВИЙ, а, е. Прикм. до пульс 1. Облачуючи пульс, передусім звертають увагу на його частоту і підраховують число пульсових ударів за хвилину (Заг. догляд за хворими, 1957, 78); Кожна пульсова хвиля спричинюється виштовгуванням із серця чергової порції крові (Метод. викл. анат., 1955, 105).

ПУЛЬСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. пульсувати. Лише слабкий відбит, краплина внутрішнього тепла і ледь вгадуване пульсування серця були єдиними ознаками того, що життя ще тримається у цій нерухомій.. подобі людини (Коз., Гарячі руки, 1960, 127).

ПУЛЬСУВАТИ, ус, недок. 1. Ритмічно розширюватися і скорочуватися (про серце, кровоносні судини). Руки його були гарячі, жили пульсували, як у тифозного (Л. Янов., 1, 1959, 440); На зудій його ший пульсувала синя вена, така помітна й набрякла, наче її оголив хірург (Кучер, Чорноморці, 1956, 83); // Ритмічно рухатися по кровоносних судинах (про кров). Кров, що у жилах пульсує, є не що інше, як сума малих найдрібніших кровінок (Зеров, Вибр., 1966, 149); Чує [Кость], як стукотить в його грудях серце. Кров гаряче пульсувала в мозку (Донч., 1, 1956, 58); * Образно. У справжньому творі мистецтва повинна пульсувати жива теорія думка митця (Мист., 2, 1956, 17); // Створювати враження биття, сіпання з болем (про варив, пухлину і т. ін.).

2. Рівномірними поштовхами коливатися, переміщуватися (про воду в морі, річці і т. ін.). На спуску, як через ворота, несподівано засиніло широке темне море.. Вкрите маленькими хвилячками, воно ніби дрижало, ворухилось, пульсувало (Н.-Лев., V, 1966, 152); — Пульсують [арки], дзюркочуть день і ніч, розносячи в різних напрямках справді життєдайну вологу (Гончар, Таврія, 1952, 175).

3. Спец. Безперервно, ритмічно змінювати розмір, форму, тиск і т. ін. Пульсують усі небесні тіла (Наука., 7, 1969, 19).

ПУЛЬСУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до пульсувати. Намацав [старшина] гарячу пульсуючу ранку і міцно затиснув її, щоб не сходила кров'ю (Гончар, 1, 1954, 440); Іноді в різних кінцях неба виникають пульсуючі пурпурно-червоні плями (Наука., 7, 1958, 45); * Образно. Перед очима нашими — неозора просторів стелю, пульсуючі артерії відомих і невідомих доріг (Рад. Укр., 26.IV 1963, 6).

△ Пульсуючий повітряно-реактивний двигун — реактивний двигун, в якому згорання палива відбувається короткочасними послідовними спалахами; Пульсуючий струм — електричний струм постійного напрямку, але періодично змінної величини; Пульсуючі збрі — те саме, що пульсари.

ПУЛЬТ, а, ч. 1. Підставка для нот, книжок у вигляді похилої рамки, дошки (часто на високій ніжці або на століку). — Слухайте, пане професоре! — сказала [Аглія - Феліцітас]. І, спіраючи голову на руки коло пульта з нотами, почала [оповідати] (Коб., III, 1956, 357); Прокурор підіся в свого сидіння і сперся кулаками об дощечку пульта (Фр., VI, 1951, 274); В кутку стояв рояль з нотами на пультах (Панч, В дорозі, 1959, 73).

2. Пристрій, на якому зосереджено устаткування для контролю над різними об'єктами і керування ними. Особливе пожевлення в залі пульта. Пульт — це пульс гідростанції: по його роботі визначається життєвість всього влетенського організму (Баш, На землі., 1957, 29); Вище машинного залу — пульт головного управління (Гончар, Людина., 1960, 243); Безпосередньо перед пілотом встановлено пульт керування космічним кораблем (Веч. Київ, 18.XI 1968, 3).

ПУМА, в, ж. Великий який ссавець родини котячих, що живе в лісах Америки; кугуар. Було помічено, що леви, тигри, пуми і леопарди незабаром після прибуття в зоопарк перестають їсти, втрачають апетит (Наука., 9, 1956, 31); * У порівн. Ганкаур, серед сум яття й темряви, пумою стрибнув у захі (Ю. Бедзик, Богонь., 1960, 93).

ПУНДИК, а, ч. 1. Рід печива або паріжків. Латин по царському звичаю Емею дари одрядив: .. Горіхів київських смажених, Полтавських пундиків пражених і гусячих п'ять кіп яєць (Котля., I, 1952, 174); Бабуся поставила на стіл пахучі рожеві пундики, що аж кипіли в маслі (Збан., Мор. чайка, 1959, 91).

2. перев. мн., розм. Смачна їжа, ласощі. — Ото великі пани понаїздили в Вільшаницю! Як забагатієте, тоді будете їсти пундики (Н.-Лев., III, 1956, 199); — Іди, іди та постав нам мерціш на стіл усе, що є! — гукав Бульба усяд жіноці. — Нам не треба пампушок, медяників.. та всяких там пундиків! (Довж., I, 1958, 219).

ПУНІСЬ див. пуніцій.

ПУНІЙЦІ, ів, мн. (одн. пунісь, ійця, ч.), іст. Римська назва населення Фінікії та міст Північної Африки, заснованих у IX ст. до н. е. фінікійцями. У краї Лівійським Діє [вісник] по слову володаря, і залишають пуніцій Давню свою неподатливість (Зеров, Вибр., 1966, 230).

ПУНІЧНИЙ, а, е, іст. Стос. до пуніцій. Пунічний вітні.

△ Пунічне письмо — різновид фінікійського буквенного письма, що функціонував у Карфагені в IX—II ст. до н. е.

ПУНКТ, у, ч. 1. Певне місце у просторі, на земній поверхні. Кавалькада виїхала на найвищий пункт дороги (Коцюб., I, 1955, 287); Поане сонячне затемнення спостерігається в будь-якому пункті в середньому один раз приблизно в 300 років (Астр., 1956, 75); // Місце, що має певне призначення, використовується для яких-небудь цілей, є метою чогось. — Сиджу оце, телеграму складаю. Прямо в штаб військового округу, в Москву. Полякою, в чім справа, і прошу вказати пункт для дислокації батальйону (Головко, II, 1957, 459); Кінцеший пункт його мандрів — Лодин, куди запрошено його на літо (Кол., Терен., 1959, 91); Квартири, де проживали Ульянови в Києві, були опорними пунктами київського більшовицького підпілля в 1903—1904 роках (Наука., 12, 1968, 5); // Місце, заселене людьми (місто, село і т. ін.). Я волів особисто відвідати кілька пунктів, де найдовше гадала перебувати делегація (Кулик, Записки ковоула, 1958, 145); // Місце, приміщення, спеціально пристосоване, обладнане для якої-небудь роботи, заняття і т. ін. [М а г і с т е р:] Мущу зібрать громаду нашу, щоб зараз про гандльово округу [торгові] пункти врадить (Л. Укр., III, 1952, 112); На кожному пункті, що розмістився в довгій низькій казармі, стояв нестигаючий гоїм (Гончар, III, 1959, 248); Механізація рознатяження зерна на заїборий-малних пунктах виявляла тисячі вантажників (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2); Медичний пункт; Вибірчий пункт; Спостережний пункт; Диспетчерський пункт.

Населений пункт див. населений.

2. Окремий розділ офіційного документа або частина тексту, що звичайно позначається цифрою або буквою. — *Хтось дуже безсердечний писав оцей контракт.. — Ти про шостий пункт говориш? То чого тобі журитися, Мар'яне? Коли померш, нікто за тебе не буде відрабляти* (Стельмах, I, 1962, 193); *Навчаючись, Захар не раз мав нагоду подумати про пункт у своїй анкеті — «Був у фашистському полоні, втік з табору «Терезин»... (Ле, Право., 1957, 212); В нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови, обмежуюсь лише кількома вузькими, як мені здається, пунктами* (Рильський, III, 1956, 63); *// Певне місце в доповіді, виступі, розмові і т. ін. Пишу позапцем, в Чернігові, закиданий всякими справами, тому не маю змоги вупинитися на тих пунктах, на яких не можу згодитися з Вами* (Коцюб., III, 1956, 200); *Питання про тимчасовий революційний уряд є центральним пунктом тактичних питань соціал-демократії в теперішній момент* (Ленін, 11, 1970, 71).

По (на) всіх пунктах — цілком, повністю. Я пізночі пропалакала після тібї спрєрки. Не тому однак, щоб я почувалась ображеною або «побитою по всіх пунктах» (Л. Укр., V, 1956, 434); — *Все, що підлягали належить, — дайте. Все, що належить з них, — візьміть. Бо я в свою чергу вимагаю з вас немилосердно по всіх пунктах* (Гончар, III, 1959, 311); *Поволи-поволи, але на всіх пунктах станіславівська дячиха одержала верх* (Хотк., II, 1966, 368); *По пунктах (пункт за пунктом) розповідати (пояснювати і т. ін.) — докладно, послідовно розповідати (пояснювати і т. ін.). Так базато повинен оповідати Вам, що не знаю, з чого почати. Ось Вам по пунктах* (Коцюб., III, 1956, 384); *Пункт за пунктом обговорили весь договір* (Ткач, Плем'я., 1961, 53).

3. який. Певний окремий момент у розвитку чого-небудь. *Північ. Ще нема його, а тим часом біль, мука дійшли до найвищого пункту* (Хотк., I, 1966, 48); *Гроші, кінцеий пункт першою перетворення товару, зляють собою в той же час вихідний пункт другого перетворення* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 114); *Великий Жовтень став поворотним пунктом в історії людства, в долі всіх народів нашої країни* (Ком. Укр., 7, 1968, 5); *Кульмінаційний пункт; Вузловий пункт.*

4. Питання, подія, предмет і т. ін., на яких зосереджені чіткі-небудь думки, чиясь увага. — *Які ви щасливі! — обізвалася Тетяна Степанівна: — маєте таку славу маймичку. Пані Наталя зрадла, що змайшла хоч один ясний пункт серед тих страшних подій, на якумо можна спочити* (Коцюб., II, 1955, 168).

5. друк. Одинацький виміру, за допомогою якого визначають розмір шрифтів, пробільних матеріалів тощо (дорівнює приблизно 0,4 мм). Літера в н'ять пунктів.

ПУНКТИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до пункт 1, 2. 2. жарт. Те саме, що пункт 4. [М а р и н а П е т р і в н а:] *Ти й досі не віриш, що я можу цікавитися твоїми справами. [Безкоровайній:] Це моя ланія недобр'я. Мій пунктик* (Мур., Радісний берег, 1961, 19).

ПУНКТИР, у, ч. Переривчаста лінія, утворена крапками або короткими рисками. *Виблизкує, крутячись, мідь колицаток I стрічка в звільстій плаве течії, Потуючи чітко пунктири свої, Нової депеші трикожний початок* (Бажан, Роки, 1957, 248); *По радіо заговорили Москва. Спершу прозвучали позивні сигнали, наче хто пунктиром накреслив початок знайомих піснї — «Широка страна моя родная»* (Гур., Наша молодість, 1949, 336); *Вздовж полярної кромки землі від Мурмана до Чукотки сім пунктиром позначено*

трасу Великого північного морського шлягу (Наука., 10, 1962, 57); *// Що-небудь розташоване переривчастою лінією; те, що створює враження переривчастої лінії. Молодий пас обняв небеску шир, I Чаші видко золотий пунктир* (Зеров, Вибр., 1966, 43); *Різкобарені траси зентинсь снарядів і куль проткнули вогнем пунктиром усе небо* (Кучер, Чорноморці, 1956, 400).

ПУНКТИРНИЙ, а, е. 1. Накреслений пунктиром. *Гралицю постійного льодового покриву морів показують білою пунктирною лінією* (Фіз. геогр., 5, 1956, 119); *// Схожий на пунктир; який створює враження пунктиру. Догими пунктирними лініями світляні точки окреслили вулиці Нової Казовки* (Жур., Вечір., 1958, 117); *Гортаємо далі. Сторінки, вирвані з того ж блокнота. Навіть сліди пунктирного прошиття аркушів* (Вітч., 12, 1967, 110).

2. спец. Який відбувається або діє по переривчастій лінії. *Пунктирна сіюба; Пунктирна сівалка.*

ПУНКТИРНО. Присл. до пунктирний. *То ракети. I вогникіє смуга Полетіла у небо і безмовна й пунктирно ясна* (Сос., Вибр., 1944, 225); *Пунктирно висідали одноросткове насіння з одночасним внесенням у рядки мінеральних добрив* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 19).

ПУНКТИРУВАЛЬНИЙ, а, е. спец. Признач. для пунктирування. *Пунктирувальна лінійка.*

ПУНКТИРУВА́ННЯ, я, с., спец. Дія за знач. пунктирувати.

ПУНКТИРУВА́ТИ, үю, үєш, недок. і док., перех., спец. Кресляти, малювати пунктиром.

ПУНКТУАЛЬНИЙ, а, е. Дуже точний, акуратний. *Поспішим кроком подалася [Целя] до пошти, боячись, щоб і так уже не зустріли її понурі погляди і закиди пунктуальної, як машина, пані Грозицької* (Фр., II, 1950, 312); — *Пішли, люди, — сказав завжди пунктуальний Михайло, — до станції ще далеко* (Собко, Звич. життя, 1957, 9); *В роботі він — пунктуальний до пунктуалізму* (Літ. газ., 14.I 1958, 3).

ПУНКТУАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. пунктуальний. *Служба поштова більше, може, ніж яка-будь інша., вимагає строгої пунктуальності і уваги* (Фр., II, 1950, 313); *Вона з особливою пунктуальністю, підкреслено і прискіпливо дотримувалася своїх родинних традицій* (Коз., Листя., 1967, 105).

ПУНКТУАЛЬНО. Присл. до пунктуальний. *Двадцять найкращих літ життя провів [Калинович] в одній темній канцелярії, на однім дерев'янім кріслі, над разунковими книгами, живучи з дня на день правильно і пунктуально* (Фр., VI, 1951, 153); *Начальник поліції .. конфіденційально натякнув йому, що.. панові Проценку треба бути обачним і пунктуально виконати цей наказ* (Д. Бедяк, Дніпро., 1951, 59).

ПУНКТУАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до пунктуація. *Пунктуаційні праєла.*

ПУНКТУА́ЦІЯ, і, ж. Система правля уживання на письмі розділових знаків.

ПУНКЦІЯ, і, ж. Прокол стінки порожнини, судини, тканини тіла людини або тварини з діагностичною або лікувальною метою. *Пункція мозку.*

ПУНО́ЧКА, я, ж. Невеликий птах ряду горобцеподібних, що живе у північній тундрі. *Зимуючі у нас птаги — пуночки, снігури, ожелюки — відлітають у тундру, тайгу* (Наука., 3, 1962, 47).

ПУНСОН, а, ч. Те саме, що пуансон.

ПУНШ, у, ч. Міцний спиртний напій з рому, коньяку, вина тощо з цукром, водою, лимонним соком і т. ін., який подають до столу підігрітим. *У карти грають [офіцери], лольки смокнуть, пунш п'ють* (Кв.-Осн., II, 1956, 455); *Пунш за пуншами щезали, немаче ченці виливали їх у безодню* (Н.-Лев., III, 1956,

376); [Лена:] Ми зваримо пунш (Коч., II, 1956, 164).

ПУНШЕВИЙ, а, е. Прикм. до пунш. Пуншевий напій; // Пригот. з пуншем. Пуншева карамель.

ПУП, а, ч. Круглий рубець посередині живота, який залишається на місці відпадіна пуповини. — Яка ж я баба? Хіба я вам пупа рвала? — сказала зобчижена Ярина (Н.-Лев., II, 1956, 58); Малий Никола, з роздертою паузкою аж єсть поміж пупа, бігав поміж люди (Март., Тв., 1954, 87); Ми уміємо й гуртом працювати. Недарма у нас кажуть: — Де людей пупа, не болить біля пупа! (Головко, II, 1957, 501); Дивляться євчирком люди — трясця тобі в пуп! — Лунашій в німецькому мундирі на шакапні чалава (Ковнішка, Кута., 1960, 66); * У порівн. Посилів, як той пуп (Номис, 1864, № 654); Вскочив [Пилипо] у гату, як пуп, синій, зубами цокоче (Мирний, IV, 1955, 288).

◇ Війце пупа не скбчшиш (не підскбчшиш) див. війце; Пуп землі, ірон., жарт. — про людину, яка вважає себе центром усього, найважливішою серед усіх. [С а м о п а л:] Ти як вийшов у передовики, так тобі.. і заматірилась голова... Здалось тобі, що ти — пуп землі (Зар., Антеї, 1962, 215); Кричати (голосіти, репетувати і т. ін.), як (мов, немів і т. ін.) на пуп — кричати з усіх сил, дуже голосно. Хлопець ріс крикливий і запальний. Як приходить час годівання — кричав, як на пуп (Тют., Вир, 1964, 524); Аж ось поромщик їх, проноза, На землю впає, як м'я із воза, І, мов на пуп, репетовав [репетував] (Котл., I, 1952, 159).

ПУПЕЦЬ, пці, ч. 1. Зменш.-пестл. до пуп.

2. Нижня м'язова частина шлунка у птахів; пташиний шлунок взагалі.

ПУПІНОК, нка, ч., діал. Пуп'янок. Настала весна.. По садах попротраваляся.. деревинки в дрібні тверді пупінки (Коб., III, 1956, 281); * Образно. Що з нього [Мирона] буде? Який цвіт розвіється з того пупінка? (Фр., I, 1955, 236).

ПУПКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до пупок 1. Зв'язок між зародком і дитячим місцем підтримується двома артеріями і одною веною, що називаються пупковими (Анат. і фізіол. люд., 1957, 185); Пупкова грижа.

2. біол. Прикм. до пупок 3.

ПУПКУВАННЯ, я, с., біол. Спосіб постатого розмноження деяких безхребетних тварин шляхом розвитку нового організму з пупка (у 3 знач). Губки [морські] розмножуються переважно пупкуванням і створюють цілі колонії (Наука., 9, 1973, 26).

ПУПОВИНА, я, ж. У плацентних тварин і людини — шнуроподібний утвір, через який з організму матері в зародок надходить поживні речовини. На лузі під стогом і сина породила [Олеса]; підпливаючи кровю, перегризла пуповину (Стельмах, II, 1962, 145); Пуповина може бути свідомими вортими для інфекції, і тому обробляти її треба дуже старанно (Хвор. дит. віку, 1955, 33); * Образно. Довго і важко відбувався в нашій Коваляці цей процес, коли перевірали криваву пуповину дрібною власника (Кучер, Трудна любов, 1960, 122); * У порівн. Від будки пуповиною тягнеться кабель, — він єднає трактор з течією води в Росі (Вол., Наддн. висота, 1953, 204).

◇ Обривати з пуповиною що — рішуче, безповоротно відмовлятися від чого-небудь, покидати щось. Невже він такий боягуз, неже його душа із лопуцька? Ні, як обривати, то сьогодні ж треба обривати все з пуповиною (Стельмах, II, 1962, 55); Пуповиною приростати (прирости, зростатися, зростіти, бути зв'язаним) — бути міцно зв'язаним з ким-, чим-небудь. Я змушений був сидіти з Саньком на одній парті, бо зв'язаний з ним був міцною пуповиною (Збан., Єдина, 1959, 64).

ПУПОВИННЯ, я, с., рідко. Те саме, що пуповина. Сама й обродниться [жінка]: серпом перетне пуповиня, а соломиною пупа завіяє, та й — будь адовога, дитино (Головко, Март, 1940, 221); * У порівн. — Дурні ми, дурні! Прич'язалися до своєї латки, мов до пуповиння (Цюпа Наустріч., 1958, 448).

ПУПОК, пкя, ч. 1. Зменш.-пестл. до пуп.

2. Те саме що пупець 2. — Голодно й холодно. Мати й давай красти слячину: сальця було вкраде, мені дасть, пупок або печінку з печеної вутки... (Мирний, I, 1949, 401).

3. біол. Зародок нового організму, що утворюється при постатогому розмноженні на поверхні тіла деяких безхребетних тварин. При доброму жителенні елітку на тілі гідри утворюються випини — пупки (Зоол., 1957, 15).

ПУПОРІЗКА, я, ж., розм. Те саме, що повитуха. Пішла [Мотря] до сусіди, старої баби-пупорізки, що жила недалеко від їх дворища (Мирний, I, 1949, 265); [І в а н Т а р а с о в н ч:] От якби в тебе було яке-небудь реместо: чи вчителька, чи акушерка... [Л і н а:] Тьотю, ви чуєте? Татко хотів би, щоб я була пупорізкою! (Мам., Тв., 1962, 210).

ПУПЧИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до пуп. А лебастрога, з очима кольору небесної блакиті лялька, коли її легенько потиснути пупчика, соромливо пицала (Кач., II, 1958, 384).

2. діал. Пуп'янок. — Повертється навесні.. будуть уже лілеї виганяти білі струнки пупчики згору (Коб., III, 1956, 268).

ПУП'ЯНОК, нка, ч. 1. Зародок квіткп, лямка або пагона рослини; брунька. Маленька фіалка мала два пуп'янки й молодий завізок насіння (Кобр., Вибр., 1954, 85); На ранній весні, коли вже дерево зеленими горобчаками [горобчиками] обсіли пуп'янки, Маріку висели на двір (Вас., II, 1959, 217); Він любив розгортати пуп'янки всіляких квіток, наче не міг дочекатися, поки рослина сама розкриє свої нелюстки і жовті серединки (Вол., Дні., 1958, 143); * Образно. Ось вона тільки народилася і вже стала тут найстаршою, всіх прихилила до себе ця маленька істома, пуп'янок, кризтилий росточок життя (Гончар, Тронка, 1963, 300); * У порівн. На смаглявому обличчі біліз кілька ямок — сльди вітряної віспи, припузлі рожеві уста напіврозкриті, мов пуп'янок (Стельмах, II, 1962, 105).

◇ З пуп'янка — з раннього дитинства, з колиськи. Він з пуп'янка такий був: ще років п'ять йому було, то все по сусідській городок крає (Сл. Гр.); — Я завжди голодний, як вовк. Залишиться де в козо хліб, я і його вимінюю на сигарети, але мені й того мало. Такий я вже з пуп'янка (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 336).

2. діал. Молодий огірок. Погулявши коло бджіл і навившись огірковий пуп'яккіз, натрапив я на моржеу (Довж., Зач. Десна, 1957, 465); Огірки-пуп'янки за одну теплу ніч ставали завбільшки з шкалик (Рудь, Гомін., 1959, 99).

ПУП'ЯНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до пуп'янок. Усякі квіткп розкручували свої пуп'яночки, розгортували листочки (Н.-Лев., I, 1956, 68); На вікні в горщику розцвітала нова квітка. Тільки зараз Кіра помітила пуп'яночок (Коп., Дуже добре, 1937, 231); Якось вирвала [Федорка] жовтий, старий огірок, а з ним і пуп'яночок малюсенький та зелений-зелений (Головко, I, 1957, 231).

◇ З пуп'яночка — те саме, що з пуп'янка (див. пуп'янок). З пуп'яночка сирота Захарко поневірявся по наймах, так що й ніколи не бачачи меньки (Крим., Вибр., 1965, 413).

ПУРГА, *й, ж.* Сильний вітер із снігом; завірюха, хуртовина. *Надворі вже третю добу реве пурга, замітає наш будинок* (Довч., V, 1957, 453); *І пішли [альпісти]. В пургу. На скелі. Де буржний чуєся стогін, Де вітри салили в ноги, Забивали білий шлях* (Шер., Дорога..., 1957, 20); *Не жаль вам тих, що сміло вийдуть по дорозі Від пурги і бур скажених і сліпих* (Олесь, Вибр., 1958, 66).

ПУРГЕН, *у, ч.* Лікарський препарат, що застосовується як противний засіб.

ПУРИЗМ, *у, ч.* 1. Прагнення, іноді показне, до чистоти й суворості звичаїв.

2. Надмірне прагнення очистити свою мову від слів іншомовного походження, неологізмів і т. ін. *Пуризм [добродія] Чайченка являється тут дуже близьким сусідом... незнанням своєї рідної мови* (Фр., XVI, 1955, 175); *Наші літературні редактори... з перебільшеним пуризмом виганяють слова, які виходять за межі їх — часом не дуже багатих — лексичних реєстрів* (Рильський, III, 1956, 73).

ПУРИН, *у, ч., спец.* Складна органічна сполука у вигляді безбарвних кристалів, молекули якої, крім атомів вуглецю, містять атоми азоту й водню; похідні її зустрічаються в живих організмах як продукт обміну речовин. *Пурини — цеглинки, з яких організм будує свої нуклеїнові кислоти* (Наука..., 6, 1967, 27).

ПУРИНОВИЙ, *а, е, спец.* Прикм. до пурин. *Пуринові речовини; Пуриновий обмін.*

△ **Пуринові основи** — похідні пурину — органічні речовини, які містяться в білках, нуклеїнових кислотах і нуклеотидах живих організмів.

ПУРИСТ, *а, ч.* Послідовник, прихильник пуризму.

ПУРИСТИЧНИЙ, *а, е.* Власт. пуристу, пуристам. *Пуристичні настанови.*

ПУРИСТКА, *ч, ж.* Жін. до пурист.

ПУРИСТЬКИЙ, *а, е.* Прикм. до пуризм і пурист.

ПУРИТАНИЙ, *а, ч.* 1. Послідовник пуританізму (у 1 знач.). *Часто я думала... про ту полеміку. Думала і тоді, коли писала свою драму про скульптора серед пуритан в дивних пущах перших американських колоній* (Л. Укр., V, 1956, 433); *Якщо прихильники короля переважно належали до англійської церкви, тобто церкви, яку очолював король, то в армії парламенту об'єднались пуритани, рішучі протиставити англійській і католицькій церкві* (Нова іст., 1956, 41).

2. *перен.* Суворий ревнитель чистоти звичаїв, високої моральності і т. ін.

ПУРИТАНІЗМ, *у, ч.* 1. В Англії та Шотландії в XVI—XVII ст. — релігійно-політичний рух буржуазії, спрямований проти абсолютизму й англійської церкви. — *Тільки в Англії, батьківщині пуританізму та інших ересей, і можлива поява такого шахрая і вретика* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 575); // Переконання, погляд, поведінка пуританів (у 1 знач.).

2. *перен.* Суворе (часто надмірно) дотримання чистоти звичаїв, високої моральності і т. ін.

ПУРИТАНКА, *ч, ж.* Жін. до пуританів.

ПУРИТАНСТВО, *а, с.* Те саме, що пуританізм. *Під впливом просвітительських ідей поет [Р. Бернс] переглядає основні догмати пуританства з точки зору здорового глузду і висловлює протест проти сліпої жорстокості та нелюдськості кальвінізму* (Рад. літ-во, 5, 1958, 72).

ПУРИТАНСЬКИЙ, *а, е.* 1. Прикм. до пуританів. [Р і ч а р д.] *Пуританська шия не зміла гнутися покатолицьки* (Л. Укр., III, 1952, 42); *Пуританські погляди.*

2. Прикм. до пуританізм і пуританство. *Бернс вилеє себе як геніальний майстер сатири, викриваючи*

косність антинародної пуританської релігії, соціальну несправедливість, святенницьку буржуазну мораль (Рад. літ-во, 5, 1958, 85).

ПҮРКА, *п, ж., с. г.* Спеціальні терези для визначення ваги певного об'єму зерна.

ПҮРНАТИ, *ю, ашч, недок., розм.* Те саме, що пірнати. *Поплавець, не стигши добре й стати, Пурнає в воду...* (Рильський, I, 1946, 275).

ПҮРНУТИ, *ну, ґнш, док., розм.* Однокр. до пурнати. *Христя кинулася... у воду, пурнула з головою у синю хвилю, виринає...* (Мирний, III, 1954, 242); *Щастя небого навіки покинуло: В пріреу, чи що, їй пурнуть?* (Граб., I, 1959, 607); * *Образно. Ми простягали [в загішкул]. І, випишиши по чарці по малій, Пурнули стига в свіжий сон ясний* (Рильський, I, 1960, 170).

ПҮРПУР, *у, ч.* 1. Фарбувальна речовина червоно-фіолетового кольору, яку добували в давні часи з залоз морського молюска. *В термах оρείя. Горять Червози пурпуром і златом, Кураться амфори* (Шевч., II, 1963, 283); *Мишенята Розташувались в заможному домі, де килими пишні Пурпуром ясним горіли по ложах слонової кістки* (Зеров, Вибр., 1966, 262); *Червоно фарбу пурпур в давнину добували з молюска* (Наука..., 3, 1957, 24); * *У порівн. Пурпуром сонце на слоді горить* (Фр., X, 1954, 181); *Поля, де колос клониться тяжкий, Сади в плодах, мов пурпур огняний...* — *Це наше все, і це відстоїм ми* (Рильський, II, 1960, 158).

2. Стародавня дорога тканина, пофарбована цією речовиною, а також одяг та інші речі з цієї тканини. [Е г і с т:] *Вона не важиться ступати на пурпур, бо тяжить, що не личить се рабині* (Л. Укр., II, 1951, 332); *Писав він і про царів, здирав з них лаври, пурпур...*, *показував їх у всій їх потворній та огидній наготі* (Тулуб, В степу..., 1964, 267).

3. Темно-червоний або яскраво-червоний колір з фіолетовим відтінком; багрянець. *Завтра цвіт рясний тролянди скине сповиття своє, Пурпур нелюсток ніжних... Вже не буде криві надалі під замкнутим пур'яком!* (Зеров, Вибр., 1966, 370); *Защемра [вітер] стрічками знамен бойових, їх золотом, пурпуром, синню й блакиттю* (Бажан, Роки, 1957, 256).

ПҮРПУРА, *п, ж., мед.* Висип у вигляді численних дрібних крововиливів на шкірі та слизових оболонках. *Стареча пурпура.*

ПҮРПУРИН, *у, ч., спец.* Органічна сполука у вигляді жовтих кристалів, якою фарбують тканину в червоний колір.

ПҮРПУРНИЙ, *а, е.* 1. Прикм. до пурпур 1. *Пурпурний колір; // Пофарбований пурпуром* (про тканину, одяг та інші речі). *Гелена сидить на низькому різьбленому стільці і праде пурпурну вовну на золотій кужлиці* (Л. Укр., II, 1951, 248); *Входить батько Еней, за ним товариство троянське, І на простелених тинах пурпурних місця обіймають* (Зеров, Вибр., 1966, 241).

2. Який має колір пурпур; темно-червоний або яскраво-червоний з фіолетовим відтінком; багрянтий. *Ой, чи можна в світі жити Без пурпурного пива!* (Крим., Вибр., 1965, 227); *Непомітно надійшов ранок, залиш пурпурним сайвом ліс* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 159).

ПҮРПҮРНО. Присл. до пурпурний 2. * *Образно. Будень зафарбим пурпурно* (Еллан, I, 1958, 84).

ПҮРПҮРОВИЙ, *а, е.* Те саме, що пурпурний. *Дім аргоського царя Агамемнона в Мікенях пишню завітаний знадвору, стежка від дверей до брами вистелена пурпуровою тканиною* (Л. Укр., II, 1951, 328); *На імператриці була пурпурова мантія із золотою каймою*

(Скл., Святослав, 1959, 152); *Серед пурпурової пожежі заходило сонце за сніговою шапку Хребти-гори* (Фр., III, 1950, 252); *За вікном багрянита осінь. Земля красувалася в руж'ях між яблуках, ямтарних динях, пурпурових помідорах* (Дмит., Обпалені..., 1962, 187).

ПУРПУРОВО. Присл. до пурпурів. *Наш прапор угорі Сіле пурпурово* (Рильський, I, 1960, 298).

ПУРХ, *виг.* 1. Звуконаслідування, яке означає шум від крил птаха, що злітає. *Чоловік зрадів, біжить у хату та до Марусі: — Голубко моя! А вона — пурх — і вилетіла голубкою в вікно* (Укр., казки, 1951, 158); *Раптом — пурх! — щось важке, як куля, з писком вискочило з-під ніг Остапових* (Коцюб., I, 1955, 340); *Пурх! Горобець, швидко перебираючи крилами, стрімголов полетів, рятуючись від несподіваного нападу* (Полт., Повість..., 1960, 472).

2. Уживається як присудок за знач. **пурхати**, **пурхнути**. *Якась пташка прилетіла і сіла передо мною на шляху.. Я до неї ловити, — вона пурх!* (Барв., Опов..., 1902, 352); *Поставила [Галія] пташку на долоню, а вона тільки пурх і полетіла в яр* (Коп., Подарунок, 1956, 63); *— Коли ти постукає, вона знову — пурх до твоєї кімнати... А тобі назустріч вийшла припудрена, причепурена...* (Шовк., Людина..., 1962, 433).

ПУРХАННЯ, *я. с.* Дія за знач. **пурхати**. *Голуби не наче раділи і на роботах грали в небі веселим пурханням* (Н.-Лев., VI, 1966, 10); *Близько поводилась, як дівчинка, і не помічала, що її надмірно пурхання в кімнатах замку викликало сміх навіть у наймичок* (Ле, Навівайко, 1957, 37).

ПУРХАТИ, *аю, аеш, недок.* Легко перелітати з місця на місце (про пташок, метеликів). *Черкаючи крильцями, пурхали в глізках пташенята...* (Вовчок, I, 1955, 153); *Веселий метелик.. пурхав у пагоцях пишних квіток* (Щог., Поезії, 1958, 337); * *Образно.* *З гори на гору, з поточка в поточок — пурха колодійка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця...* (Коцюб., II, 1955, 314); *Радість у грудях пурхав, як горобець* (Довч., II, 1956, 294); // *перен.* *Легко, швидко, граціозно пересуватися, перебігати з місця на місце.* *Усмісалася [мати], коли бачила Марусю, як вона, вернувшись із садка, пурхала по хаті, щепталася, а кожний риз, кожне слово, кожна інтонація були насичені щастям* (Хотк., I, 1966, 102); *Коли танцювала [Стаха], очам було любо глянути на неї. Не вважалося по підлозі, а пурхала над нею з легкістю метелика* (Вільде, Сестри..., 1958, 378); // *перен., ірон.* *З легкістю міняти своє місцезнаходження, місце роботи і т. ін.* *Він пурхав з посади на посаду, як зозуля з гнізда в гніздо* (Мокр., Сто..., 1961, 90).

ПУРХНУТИ, *ву, веш, док.* Однокр. до **пурхати**. *Затріпоче крильцем метелик, присяде, подумає та й пурхне у широкий простір* (Кобр., Вибр., 1954, 173); *Раптом блиска зметнула крильцями, з пискотом пурхнула в куці* (Мушк., День..., 1967, 28); *Спалахнула [Мотря], закрилась руками і пурхнула од мене, як птах* (Вас., Вибр., 1954, 29); *Червона від сорому та збентежена, пурхнула [Парася] в другу кімнату, міцно причепила двері* (Збав., Переджнів'я, 1955, 202); * *Образно.* *Діденкова шабля легко, немов ластівка, пурхнула вгору* (Кач., II, 1958, 475).

ПУСК, *у, ч.* Дія за знач. **пустити**, **пускати** 4, 5. *На свято пуску електростанції прибує із райцентру на двох автомашинах духовий оркестр* (Збав., Тасмниця..., 1971, 465); *Пуск холодного непрогрітого дизелюна викидає сильне спрацювання циліндрів та поршневиц кілець* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 24).

ПУСКАННЯ, *я. с.* Дія за знач. **пускати**.

ПУСКАТИ, *аю, аеш, недок., ПУСТИТИ*, *пущу*,

пущиш, док. 1. перех. і без додатка. Переставати тримати в руках, затримувати руками кого-, що-небудь, не вдержувати в руках. *Мани собаку, а з рук не пускай кияку* (Номис, 1864, № 5900); *Давали, та з рук не пускали* (Укр., присл., 1955, 163); *Мотря держала в руці курку й не хотіла її пускати* (Н.-Лев., II, 1956, 360); *Чубенко хилив голову й пускав з руки повід, кінч спотикався на корчах лісової дороги* (Ю. Янов., II, 1958, 209); *— Хіба й справді не сестра я? — Ні, моє козання, Мое серце! — Боже ж ти мій! Чому я не знала? Була б тебе не любила І не цілувала... Ой, ой! сором! Геть од мене! Пустити мене!* (Шевч., II, 1963, 334); *Взяв Іван обидві щуки, обережно взяв у руки, І до моря поплив, І у морі їх пустив* (Перв., Райдуга..., 1960, 116); // *Розслаблюючи, розтуляючи руки, пальці, переставати стискаєти їх або щось у них.* *— Перше скільки! — скрикує [парубок]. Я ступила руку в кулак — не пускаю, а він усилююється відняти* (Мирний, I, 1954, 78); [Л и ц а р:] *Ой, лихо! дубнуть, мліють руки!* (Пускав руки й скочується з гори в діл) (Л. Укр., II, 1951, 205); // *Робити менш натягненим, ослаблювати; відпускати.* *Під розповодженням небом, Віжки пускаючи, мчить панотець на колесах покірних* (Зеров, Вибр., 1966, 225); *Вершники з'їхались, поговорили про щось, і один з них, вийнявши лука, натяг і пустив тетиву* (Стар., Облога..., 1961, 84); *Пустити поводи, їдуть [карателі] повільно ступою* (Гончар, II, 1959, 22); // *часто із запереч.* *Давати можливість, дозволяти кому-небудь іти, їхати кудись, звідкись.* *Оражиза, стара мати, А три сими жала, Гей, в доріженьку та великую На ніч не пускала* (Укр., думк., 1955, 18); *Він береться за шапку, Схопила [Варка] його за рукав, — не пускає з хати* (Вовчок, I, 1955, 174); *На ранок Давид підвієся ледве розвиднілось і зразу ж зібрався йти. Не пускали* (Головко, II, 1957, 181); *Не пустив Шрама Сожко у пещери, завернув до себе з усіма на козацьке подвір'я* (П. Куліш, Вибр., 1969, 84); *Він хотів сказати, що теж не пустить її нікуди від себе, але промочав* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 272); // *куди, з інфін.* *Дозволяти робити що-небудь, іти кудись з певною метою.* *— От вже як піду замжк.. і диточок буду обшукати, і тебе, мамочко, що ти в мене була така добра, жалувала мене, пускала.. гуляти* (Кв.-Осн., II, 1956, 424); *Дід заборонив їй виходити з двору.. і не пускав на посиденьки до сусідів* (Тют., Вир, 1964, 74); *— Хіба ти знов поїдеши на буряки? — спитала її мати.* *— Поїду, аби тільки батько пустили* (Н.-Лев., II, 1956, 34); *А як жує: «Як не пустите малювати, на зло вам журу»* (Ю. Янов., I, 1954, 43); * *Образно.* *Матюха смикнувся, але щось мов за попи його схватило й не пустило вдарити в першу ж мить* (Головко, II, 1957, 134); // *також у сполуч. із сл. н а в о л ю.* Переставати затримувати когось, звільняти з ув'язнення, з-під арешту і т. ін. *Колос.. її нікто не чіпав, не бив.. а так пускав на волю, тоді вона любила блукати по бур'яках* (Мирний, I, 1954, 55); *Гарфіяка почувла про Марка від Підпарі. Він сердито жалієся: і так од гололи життя не стало, а тут це Гушу пустили* (Коцюб., II, 1955, 65); [С л у ж б к а:] *Ну, де ти тут? Виходи! Принесла страву!* [Л и ц а р - в'язень:] *Ох, не до страви вже! Пусти на волю!* (Л. Укр., II, 1951, 194); // *із запереч.* *Перешкоджати кому-небудь у здійсненні чогось, затримувати десь (про предмети, явища і т. ін.).* *Рада б душа в рай, та гризи не пускають* (Номис, 1864, № 5385); *Пишу до Вас, лежачи в ліжку: застуда вже третій місяць не пускає мене звідти* (Коцюб., III, 1956, 159); *Тимобій граєбу, що аж мускули тріщать, стараючися випрямити дарабу в просту літню, але вода не пускає і реє дарабу на дві часті* (Хотк., II, 1966, 398).

Пускати (пустити) заміж див. заміж.

◇ **Пускати (пустити) грунт з-під ніг** — бути, опинятися в непевному становищі; втрачати впевненість у собі; **Пускати (пустити) жінку когось; Пускати (пустити) душу на покату** — залишати когось-небудь у живих. [І г н а т:] *Ой пустить душу на покату!*.. [П а в л о:] *Нема покату для диявола! Здихай!* (Кост., I, 1967, 202); **Пускати (пустити) з душею когось** — відпускати когось, обібражати перед цим. — *В рік волі, коли одним землею ланцюгами наділяли, а інших з душею на волю пускали, попував у нас один старий благочестивий батюшка (Стельмах, I, 1962, 357); [П а н Д у ш е ч к а:] Так і так, розкажу (економ), здибає мене в лісі Кармелюк, пограбував до миточки, тільки що пустив із душею (Вас., III, 1960, 207); Пускати (пустити) на волю див. воля; Пускати (пустити) на волю божу (під чотири вітри, на всі чотири і т. ін.) когось — відпускати, не затримувати когось-небудь. *Вся Багіров ніколи не вдавався до ганебної для гвардійця втечі, а бився хоч один проти десяткох, поки його не скидали з коня і пускали на волю божу пішки (Гончар, III, 1959, 187); Стріляли курсанти Третьої школи прапорщиків — довелось їх розбавити, накласти в потилицю й пустити під чотири вітри (Смоліч, Реве та стогне... 1960, 434); [С т е п а н и д а:] Он які інші пани, то бувало додержували бурлаків, доки скінчать живця, а після живця пов'яжуть їх та доженуть до межі, вліплять їм по стійки кагає та й пустять на всі чотири (Кроп., I, 1958, 125); Пускати (пустити) по волі когось — дозволяти когось-небудь поводитися надто вільно, не додержуючись певних правил. *Пустити дітей по волі, а сам будеш в неволі (Номіс, 1864, № 9218).***

2. *перех. і без додатка, до когось — чого, у що, куди, з ким.* Давати можливість, дозволити когось-небудь увійти, в'їхати, проникнути кудись; впускати. *Ворота в баштах заперали [троянці], своїх ховались не пускали. Во напустили б і чужих (Котл., I, 1952, 279); — Скажи, серце, Гаврилови, щоб більше не одмакав дверей і нікого не пускав сюди (Н.-Лев., IV, 1956, 238); — Цілий день лежав з в земляні, складав план, і до мене нікого не пускали (Тют., Вир, 1964, 262); Прибувай до мене, щоб вороги спали, То я тебе пушу, щоби мати не знала (Чуб., V, 1874, 45); * Образно. Дзвенить розмова і парув чай; Віддайся їм і в серце не пускай Шемлиних забобонів (Зеров, Вибр., 1966, 52); // Поселяти, поміщати у себе когось-небудь, давати комусь придулок. *Калашник погрожував йому, лаяв сусіду за те, що той пускав Терешку до себе ночувати (Епик, Тв., 1958, 399); — Ходім, сину... Коли пустять в хату; А не пустять, то й надворі Будем ночувати (Шевч., I, 1963, 34); — Зібралася нас купка жінок, доломали поранених носити. Отут по хатах і госпіталь був.. А палажка твоя до своєї хати не пустила (Жур., Дорожко., 1948, 26); — А, так ти й квартиранта пусти!* (Головко, I, 1957, 138); // Давати когось-небудь дорогу, прохід кудись; давати комусь, чомусь можливість обганяти, обходити себе; пропускати. *У першій кімнаті сидів старий у темній рясі... — Ось до вас прийшли... каже йому молодичка, пускаючи мене у двері (Вовчок, VI, 1956, 237); — А ми вирішили ткати на батьківщину — сюди, у Великий степ. Росіяни тоді нікого не пускали через Урал. Треба було переправитись темної ночі (Тулуб, В степу..., 1964, 14); Пороздигаєшся [порозсувалася] дяки, пустили Харка на покату (Кв.-Осн., II, 1956, 485); Щоб не зароситися, Борис пустив паню Міхонську передом, а сам ішов позад неї (Фр., III, 1950, 454); // *перех. док.* Дати можливість, дозвіл бути десь надрукованим, обнародованим, поставленим на сцені (перев. про цензуру). *Щось багато в сім році лаштується збірників,***

*та чи багато пустить цензура (Сам., II, 1958, 424); // *перех. із запереч.* Давати можливість чому-небудь проявитися кудись, крізь щось (про предмети, явища природи і т. ін.). *Людей не чуть, вітру нема (він тут рідко буває, гори не пускають) (Л. Укр., V, 1956, 360); Сволочи.. озвуться до соснових дощок на палубі: «Дощик-сестрички, тісніше ляжте! Хай хвиля по вас слагне і в море полетить. Не пускайте води до нас!» (Ю. Янов., II, 1958, 159); — Остап-е-е! Остап-е-е!.. Голос її прозвучав глухо, стіна ворожого очерету не пустила його далеко, забрала в себе, ковтула (Коцюб., I, 1955, 362); Вимиті вікна заблищали шибками і пустили в хату цілі снопи сонячного світла (Тют., Вир, 1964, 264); // Давати можливість, дозволити когось-небудь підходити до когось, чого-небудь, брати участь у чомусь, займати певне місце; допускати. *Копать день, копать два, На третій масилу Докопалась до муру Та трохи спочили. Поставили караули. Исправник [справник] аж просить, Щоб нікого не пускали (Шевч., I, 1963, 304); — А щоб була доладна рада, — Старий Пацюк кричить, — ...Пускай на раду всіх ховстатим, А кучих не пускай (Гл., Вибр., 1951, 54); — А що будемо робити? — спитав титар, обертаючись до діда. — А то будемо робити, що не пустимо того Балабузи на парафію, от що! — сказали діди (Н.-Лев., III, 1956, 51).***

◇ **Не пускати (не пустити) на очі (на поріг) когось** — не допускати до себе, забороняти приходити до себе. *Господи, як вже сварились памі на Горпину! І на очі її не пускала тижнів ізо [зо] два (Вовчок, I, 1955, 262); На ранок таки зібравсь вітропалачами до князя. Пішли — коваль, Цигуля, Невкиплий і ще души кілька. Але князь і на очі до себе не пустив (Головко, II, 1957, 238); — Я б і на поріг її не пустив, а тебе і в лобок варто поцілувати, — і він приложився своїми гарячими устами до її білого чола (Мирний, III, 1954, 251); Пускати (пустити) до причіастя див. причіастя; Пускати (пустити) з вуха у вуха (мімо вух) див. вуха.*

3. *перех. і без додатка.* Спрямовувати, посилати, відправляти куди-небудь з певною метою; примушувати іти, їхати, бігти, летіти кудись. *Колісч Воля, свіцець потужний, Дзвонив у струни золоті, Мов соколіє десяток дружий Пуска з-під хмар на лебеді (П. Куліш, Вибр., 1969, 358); — Пускай їх, Чумаченко, пускай орлю. Штурмуйте, товариші, на славу! Всім видам... «Славу» [орден]. Бійці залезли хором, що постараяться (Гончар, III, 1959, 252); Троянці, в роги затрубивши, Пустили гончих в чагарі, Кругом болото обступивши, Бичами лякали псарі (Котл., I, 1952, 181); — Пустити б мене навколо світу просто по меридіану, скільки б то вже разів я додом повертався, — жартував сам із себе Федір Кузьмич, розмосячи по людях вістки про життя-буття, про померлих на чужині батраків, про вбитих воїнів (Довж., I, 1958, 418); // Наказувати мучити, вбивати когось-небудь; посилати когось на муки, на смерть; спричиняти чиясь смерть. *Не багато Коноченок по долині Черкне погуляв, — Самих найстарших п'ятсот чоловік рицарів під меч пускав (Укр.. думи..., 1955, 27); Оксана була красива і принадна, і вони [гестапівці] в першу мить не знали, що з нею робити. Пускали одразу на тортурі чи натішувались.. її тілож (Кучер, Голод, 1961, 425); * Образно. Пустили [багаті] бідних на поталу.. капіталу (Тич., I, 1957, 63); // *перех.* Спрямовувати на якусь заняття, роботу і т. ін. *Звісно, соромно такому багатицеві сина-вдинця [одинака] у найми пускати (Мирний, III, 1954, 103); — Он у мене синок Василь... Вирощу його... мою милу дитину, мов паненятко... вигодую, вичую... у пани пуцу... Паном зроблю... (Мирний, IV, 1955, 57); — Пустимо***

{хлопця} в науку, — сказав [лавковий], — нехай буде поміч нашому колегослові (Ю. Янов., II, 1954, 116); // ким. Змушувати кого-небудь стати кимсь, вести певний спосіб життя. — А я вже думаю одружитись, і веселитися, і жити, Людей і господа хаалить... А доведеться... Накупили і краму й пива наварили, Не довелось тільки пити. Старої пані багур сивий Окрам той крам. Розлив те пиво, Пустив [наречену] покриткою... (Шевч., II, 1963, 82); // Випускати, виганяти на пасовище (коней, худобу), звільняти від упряжі. Яків зіскакує з коня, пускає його пастися в рів під липи (Стельмах, I, 1962, 485); — Ми пустили коні на леваду. А самі ввійшли в тісне подвір'я (Фр., XIII, 1954, 332); Опівдні аул зупинився перепочити. Подоїли овець і кобила, пустили отару й табун пастися (Тулуб, В степу..., 1964, 41).

◇ Пускати (пустити) з торбюю (в старці, по міру, поїдвіжню і т. ін.) — робити жебраком, жебраками. [Ш к е р е б е р т ь:] Я пускає з торбюю едіє і сиріт, я видаєлює усі соки з робітників, робив їх рабами своїми (Крот., Вибр., 1959, 519); — Гей, люди! Що цей [познавач] загадав, що цей загадав? Хочє мене з дїтьми з торбями на старість пустиши (Март., Тв., 1954, 69); Завєсь наш Маслак їнаєтшо [їнашо] і жінку жов у старці пустиє (Кв.-Осн., II, 1956, 230); [М о л о д я ц я:] Сам безвісти забіг [чоловік], а мене з малими дїточками по миру пускає (Мирний, V, 1955, 129); — Що ж має робити? Замучити... дїтей і старцями поїдвіжню пустиши? (Стельмах, Хліб..., 1959, 8); Пускати (пустити) на світ — народжувати. [К а т е р и н а П е т р і в н а:] От люди народжувать, а мені здається, що всі соки [дїтя] мої, що то я їх на світ пускаю (Мороз, П'єси, 1959, 87).

4. перек. і нерек. Примушувати або давати можливість рухатися певним чином, з певною швидкістю. Козаки.. пускають із копита коні, кидаются у Дунай, перепливають його (Коцюб., I, 1955, 340); — Старенький гуцул.. пускає свою дарабу побіч нашої (Хотк., II, 1966, 398); — Хіба ви не знаєте, товариші, що поїзд на ширшій колії тримається стійкіше? Пускай, гони на повну швидкість... (Гончар, III, 1959, 207); Добувалось до ямки. Грицько коней дужче пустиє, щоб разом вихопитись з ямки (Мирний, IV, 1955, 247); Він уєйкнує мотор і пустиє циклоплетку [автомобіль] ..додому, (Смолич, I, 1958, 76); // Давати можливість вільно рухатися за течією, вітром і т. ін. Один човен на бистрих хвилях перекидається, і для того зв'язують дошки два або три човни, перекладають дощечки впоперек їх для сидіння і без весел пускають їх по воді (Н.-Лев., II, 1956, 416); Хотілося.. вхопитись за волосся рюками і дерти, по вітру пускає (Хотк., II, 1966, 91); Дїочата почали запітати вінки й пускає їх у Почайну, щоб запітати в долі, чи судилося їм мати пару (Скл., Святослав, 1959, 178); Старі вілля зв'язали в снопок, щоб пустиши за водою напровесні (Барв., Опов., 1902, 165); * Образно. Я ж пуцу свою пригоду Геть на тую бистру воду (Л. Укр., I, 1951, 48); // Давати можливість занурюватись у воду під дією власної ваги або насильно топтати у воді. Ми брали горщик, повний каміння й принади, і пускали на мотузі на дно. Лиш поплавок лишався зверту (Коцюб., II, 1955, 417); Там берег, мати і жона... Забудь про них, матросе! Пускай співають лот до дна, Минай мілини й коси (Рильський, I, 1960, 298); Пудіє двадцять нав'язали їй на шию, на руки і на ноги, та, відчепивши від вірьовок, так її й пустиши у воду... (Кв.-Осн., II, 1956, 184); — Ксьондзіє у криниці пустимо з каменем на шії (Тулуб, Людолови, I, 1957, 433); // Спрямувати дію якого-небудь предмета у якомусь напрямку. Молот

пускаймо повище, Биймо, поки гаряче! (Граб., I, 1959, 555); Гей, товариство веселе, жемі корабель на простори, Весла легкі раз у раз в темну пускаймо глибини (Зеров, Вибр., 1966, 295); Пускає [Данило] пальці в крачок шибки (Стельмах, II, 1962, 149); // Спрямувати на виконання певної роботи (машину, механізм). — Якось і сама економія вправиться: завтра пускають всі свої жатки, а ще чотири на станції вивантажують (Головко, II, 1957, 238); Слідом за культиватором пускають борони (Ол. та ефір. культ., 1956, 90); Краце б, ніж тут стояти, піти гуртом на панське поле, пустиши по нозму плугу (Коцюб., II, 1955, 77); — В посушливе літо пустиши по вигорілому пасовищу трактори (Рудь, Гомін..., 1959, 25); // Давати можливість поширюватися в певному напрямку, випускати кудись (воду, вогонь і т. ін.). Чорний пожар по землі пускає [Гза] (Мирний, V, 1955, 268); Чоловік у самій сорочці і в білих спідніх штанях... — з пожежної, видати, команди, пускає на клапню цірку води (Головко, I, 1957, 348); Він збив маюметр і ударив залізом по боці [паровика]. Потому пустиє пару в свисток (Коцюб., II, 1955, 91); Учора знову була газова атака.. певно, пустиши новий газ (Кол., На фронті..., 1959, 7); Десять днів рили канал, щоб пустиши воду новим річищем (Дочч., VI, 1957, 276); * Образно. Якийсь скривджений наймит пустиє веселим воякем свою посту в чорні, як жовили, клуні багатія (Тютт., Впр., 1964, 173); // що, чим. З силою кидати, жбурляти щось. Тут Пандар камінь піднімає і в Турка зо всіз жила пускає (Котл., I, 1952, 240); Подивляюсь хоч на її віконце, коли спить. І грудийка пускає у город, чи не почує... (Барв., Опов., 1902, 80); Княгинина рука не хилила — пускала рогатину влучно (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 41); Шибонула [дівчинка] в його опуюку, хлопцев похонив та пустиє до неї (Вовчок, I, 1955, 385); Маркові хотілось схопити камінь і пустиши ним у лису голову (Мшк., II, 1957, 343); // у сполуч. із сл. к у л я, с т р і л а і т. ін., що, чим. Стріляти з вогнепальної зброї або іншого пристрою. — Треба лаштувать гармату й пускає останню бомбу (Н.-Лев., III, 1956, 387); Протягом довшої осінньої ночі кожні десять хвилин ми пускали із штири ракети (Трубл., Лахтак, 1953, 12); Тугар Вовк, стоячи в щільні, пустиє у нього [ведмеда] другою стрілою (Фр., VI, 1951, 14); Леде всталии схватили [хлопці] від автоматної черги, яку пустиши гітлерівці, почувши голоси серед руйн (Ю. Янов., II, 1954, 41); * Образно. Веселка розмаїта Пустила стріли з-поза мзар (Мал., Звенигора, 1959, 281); // у сполуч. із сл. с л о в о, ф р а з а і т. ін., перек. Промовляти, писати і т. ін. Сазновський, застібаючи френч, холодно пускає слова: — Сю ніч ти й спробуєш першу порцію [кагувані] (Головко, II, 1957, 165); Вночі моя уява ожива,.. Приходить ордаи незлічені слова. Стискаю їх, мов скарби, у долони, Пускаю різними рядами на папір (Криж., Срібне весілля, 1957, 25); Щоб дітям веселити було, Пуцу я зазядку прехитру (Гл., Вибр., 1951, 187); Семинга стояла, наче засорожена, й слова не пустила (Март., Тв., 1954, 104); Зненацька звалялось на бічціє грізне попередження: — Танки праворуч! Першим пустиє його Козаков (Гончар, III, 1959, 446); // перек. Публикувати, робити вадбанням громадськості, читачів. Раю вам не пускає їх [байки] тепер до друку, а повагом передивитесь їх (Мирний, V, 1955, 381); Він доого думає: пускає кореспонденцію в номер чи не пускає (Перв., Дикий мед, 1963, 472); Видавайте сей каталог, де хочете, під якою хочете фірмою, ми в те не мішавлось, бо на Україні і так пустимо [княжк] якось (Л. Укр., V, 1956, 374); Райніє любіє простих трудівників і тому віє їх з життя в літературу, щоб

з літератури їх живі і діючі образи пустити в народ (Рад. літ-во, 11, 1965, 53).

Пускати (пустити) на дно (під шум, під лід і т. ін.) кого — топити кого-небудь. *Перехопали [гайдамаки] робіткоміцію.. і, відправивши їх під посиленням конвою у Генічеськ, очинили там над ними звирячу розправу: вивезли на старій баржі на море й живими пустили на дно* (Гончар, II, 1959, 32); — *Не йди, доню, за його заміж! Лучче [краще] б я тебе під шум пустила, ніж мала отак видавати!* (Н.-Лев., I, 1956, 147); *Не боюся ми банд застопогонних, — уже не мало їх пустили ми під лід...* (Сос., I, 1957, 260); **Пускати (пустити)** під укіє побід (ешелон і т. ін.) — викликати залізничну катастрофу. *Організація діяла під самим носом ворога, час від часу руйнуючи шлях на Базмач... пускаючи під укіє поїзди...* (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 75); *У травні підлітальні пустили під укіє ешелони з літаками та машинами* (Коз., Листв..., 1967, 305); **Пускати (пустити)** погляд (око, очі) куди — дивитися кудись. *Не крадькома Поміж дівчат пускають [попи] око ласе* (Павл., Пальм. віть, 1962, 68); *Яшко на мить одну розпутає погляд свій і пустив по столу, по облуччяч* (Головко, I, 1957, 144); **Пускати (пустити)** у повітря — те саме, що висаджувати (висадити) в повітря (див. висаджувати). — *З кожної роти нашого батальйону золотиться декілька простих солдатів під командою десятника пусти у повітря панцирний поїзд ворога* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 504); **Пускати (пустити)** усмішку (усміх, пбсмішку) — усміхатися. *Пускає [посадник] попід пишним усом усміх задоволення* (Загреб., Диво, 1968, 233); *Терентій.. пустив у клешині вус лукаву посмішку: ів, як хитроумдро викручується нан* (Стельмах, I, 1962, 566); **Пускати (пустити)** шапку по кругу — збирати гроші з усіх присутніх, підставляючи шапку. *За вантажницьким зичаєм, пустили портовики шапку по кругу і на зібрані гроші підкупили капітана англійського судна* (Гончар, II, 1959, 45); **Пустити (собі)** кудю в лоб (в лоба, у голову) — застрелитися. *В бурливому каятті він ладен був пустити собі кудю в лоб* (Ю. Бедзик, Полкя..., 1959, 25); — *Да, коли б от немож сталося — всі діти вимерли за одну ніч на всій землі... я б, мабуть, на ранок пустив би собі кудю в голову* (Головко, II, 1957, 109).

◇ **Дим пускати в очі див. дим; Пускати бієнки** (гедзники) (бюком (очинма)) див. бієник, гедзник; **Пускати (пустити)** віц див. віц; **Пускати гадючку див. гадючка; Пускати (пустити)** ману [в вічі] див. манів; **Пускати на вітер гробів** (заробіток і т. ін.) див. вітер; **Пускати на вітер слова** — те саме, що На вітер говорити (кідати слова і т. ін.) (див. вітер); **Пускати (пустити)** очі під лоб (лоба) див. око 1; **Пускати (пустити)** сляву на (про) кого — поширювати чутки, звістки, які знеславляють, порочать кого-небудь. *Хто пустив погану славу на багатурку Шрамченкову дочку? У кого ж зяик довгий, як не в Максима!* (Мирний, II, 1954, 113); *Ії взяла пані на легшу роботу, та на більші муки, бо якої слави не пускають по селу про тих дівчат, що роблять на панськїм дворі* (Стельмах, I, 1962, 344); **Пускати (пустити)** чорного) півня див. півень; **Пускати (пустити)** чутку (поголюбу, ясу, пїтку і т. ін.) — поширювати якісь відомості про кого-, що-небудь. [П р я х а:] *Вмерла наша королева, король не встиг жалобу доносити, а вже послався до неї [принцес]*.. [Ш в а ч к а:] *Ну, се, може, так вона пускає чутку!* (Л. Укр., II, 1951, 191); — *А я.. поміж миром пустив таку поголюбу, що Сошко вже на волі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 138); *Хтось пустив ясу, що десь тут серед есеїських недобитків гасяють, маскуючись під радювиз,*

відомі воєнні злочинці (Гончар, III, 1959, 451); **Пускати** — (пустити) шпильку — робити ушпильне, східне зауваження кому-небудь. *Інколи.. його просто гедз нападає — і тоді він стає нестерпним пускає Раїсі шпильку, глузуєє з її екзальтації* (Коцюб., I, 1955, 330); *Найбільш агресивно цього вечора була Кришточка. Ії так і кортіли пустити якусь чергову шпильку на адресу Лебеда* (Баш, Надія, 1960, 73); **Пустити в пеням'ять див. пеням'ять; Пустити жука див. жук; Пустити [з (за)] дімом (з вогнем і т. ін.)** — знизити, спаливши. [С т а с ь:] *Нахвалляєся [Кармелюк] перепороті різками всю комісію і димом пустить всі їх папери* (Вас., III, 1960, 389); — *Та йому [панові] й ногою на нашу землю не дати ступити. Кубло димом за вітром пустити!* (Головко, II, 1957, 221); — *Проклятий фашист все село під небо з вогнем пустив* (Коп., Хата хлопчччч., 1957, 6); **Пустити під ніж** — винищити, порізавши. *Вдерлися у село поганці-фашисти. Розграбували артіль, корів під ніж пустили* (Літ. Укр., 4.V 1962, 4).

5. **перез.** Приводити в дію, рух, змушувати працювати (машину, механізм, промислове підприємство). *Механік за стінку пускає апарат. Апарат деречить і шумить* (Ю. Янов., II, 1958, 36); *Осімього вечора зібралась комунна пускати млин* (М. Куліш, П'єси, 1960, 107); — *Пустили паровики на роботу* (Кв.-Осн., II, 1956, 244); *Андрій не покидає надії, що ось-ось. найдуть пани, усе поладять і пустять фабрику* (Коцюб., II, 1955, 8); *Підприємці Дехтарьови в 40-х роках [XIX ст.] пустили в Києві завод металевих виробів* (Іст. УРСР, I, 1953, 396); // **Вмикати** електричний струм, певні пристрої для надання руху машині, механізму і т. ін. *В клуб електрику пускали. І зійшлося півсела* (Воскр., Поезії, 1951, 102); *Шофер Серього пустив швидкість, і ми шаргнули вперед* (Ю. Янов., I, 1954, 65).

Пускати кіно — демонструвати кінофільм. *Я живу недалеко від ідальні і червоного кутка, де вже і кіно пускають* (Хор., Ковила, 1960, 37).

6. **перез.**, у сполуч. з ім., що означають дію або стан. Піддавати якій-небудь дії. використовувати певним чинном. *Капітали, які він пускає у оборот, робилися чимраз більші* (Фр., VIII, 1952, 394); *Хіба ж увати було прадідам, що він поручом руки пускатиме в дію сили фантастичні, ламатиме небо некальким гуркотом деігунів!* (Гончар, Тронка, 1963, 55); *Дарма, що на трьох ногах [коза], а припустила, аж курява встала; тут вона, положе, і четверту ногу пустила в ход [хід]* (Укр. казки, легенди..., 1957, 38); *Марина того ж таки вечора, наливаючи чай німцеті, казала: — Бач, якби не я, то ви б і не догадалися горіле [борошно] в діло пустити!* (Мирний, IV, 1955, 256); *Зусилля народів повинні бути зосереджені на тому, щоб своєчасно приборкати імперіалістів, позбавити їх змоги пустити в гід смертоносну зброю* (Програма КНРС, 1961, 50); // **на (під) що.** Використовувати для чого-небудь. *Справді, був він невдачливий: .. пустив поле під сіно, сіно подешевшало* (Григ., Вибр., 1959, 109); — *Так, Чернечину ми пустимо під соняшники, — переїв свої думки Оксен на господарські клопоти* (Тют., Впр, 1964, 32).

7. **перез.**, розм. Продавати або збувати іншим способом. *До нього [діда] регулярно щороку зіходила ся гуцулія [гуцулі] довідуватися: чи сіно дешево пускати, чи худоба* (Хотк., II, 1966, 22); *Рідного куреня мого давно нема. І городець материн дядько мій якось пустив у чужі руки* (Барв., Опов., 1902, 175); *Якби не Джозеф, то двоє дівчаток у штаті Алабама давно були б сирітками і хто знає — чи не пустили б вже з молодтца кредитори його ферму* (Рибак, Час..., 1960, 368);

// Витрачати (гроші). — Отак заробляючи кожного дня, того ж дня пускаю все зароблене, не дбаючи про завтра (Фр., IV, 1950, 160); — Я вже знаю, що ви не пустите [гроші] марно... (Фр., IV, 1950, 185).

8. *перех.* Давати рости, корінь і т. ін. (про рослину). Дерево не пускає коріння вглиб, бо камінь, а розкидає коріння навкруги, обглодало ним, мов гадюками, камінь (Коцюб., III, 1956, 137); Дуби всихають. Та й тоді ще Прощальні папірки все вище пускають (Мур., Осінні сурми, 1964, 16); Вербовий частокіл до самого берега прийнявся й пустив од себе широке гілля (Н.-Лев., II, 1956, 168); Через три дні буряк зазеленів, розпрямив кущ, виложив по землі широкий лист, пустив молоді паростки (Горд., Дівчина..., 1954, 146); * Образно. З радістю прислухається Ієга, як уже пускає в її серце паросток почуття пошти (Л. Янов., I, 1959, 401); Ровдмуває [Тімко] над долею людей, що перебираються ось на його очах із одного місця на друге. «Де корінець пустив, там і серце залишило...» (Тют., Впр, 1964, 184).

9. *перех.* Вивдати які-небудь звуки; говорити, співати і т. ін. певним чином. Пана Адама збудили, і він пускає у столовій басові нотки (Коцюб., II, 1955, 257); Ой, піду я в лужочок, Гей, пуцу стиха голосок. Пуцу стиха голосок, Чи не почує мій дружок (Укр.. лір. пісні, 1958, 160); В тиші загалакали голоси.. Чоловічий голос щось буркотить та буркотить, і жіночий озветься словом та й пустить срібний сміх на дорогу (Стельмах, I, 1962, 261).

◇ Пускати (пустити) півня (півника) див. півень, півник 1.

10. *перех.* Виділяти, випускати, випромінювати з себе що-небудь. Фалькенбаєм, бесідуючи з ним, пускає «із нервозності» просто йому в лице дрібненькі, як мак, крапельки сливи (Март., Тв., 1954, 309); Самовар пускає вгору кучеряву стьожку пари (Рибак, Що сталося..., 1947, 72); Пан усміхнувся лукаво і показав попові торбу грошей. Піп аж слину пустив, углядівши стільки грошей (Україна..., I, 1960, 133); Сказавши, аромат пустила [Венера]; Васильки, м'яту і ажбре [амбру], На хмарі в Пафос покотила (Котл., I, 1952, 212). 1

Пускати (пустити) дим (димок і т. ін.) — випускати з рота дим, палачи; взагалі палити. [Горнов:] А бісові комарі аж печуть. [Максим:] А ви обкурюйте себе, отак навкруги пускайте дим, то та погань і не наблизиться (Кроп., I, 1958, 390); Він устав з-за столу, скрутив цигарку і, пускаючи димок у розчинену грубку, де допалвала перепалена соломка, довго смоктає її (Коцюба, Нові береги, 1959, 359); Василь Іванович.. потягнув цигарки й пустив хмару диму (Вас., I, 1959, 65).

◇ Парі з уст (вуст, рота і т. ін.) не пустити — не промовити ні слова. Оце піду до сина, хочу душу одвести: «Ієасю, Ієасю!» — а воно й піку одверне. І пари з уст не пустить (Барв., Опов., 1902, 268); Дина річ — як тільки скаже він, Аккулія, слово, відразу западає тиша, ніхто й пари з уст не пустить (Чаб., Балкан. весна, 1960, 295); Пускати (пустити) слюзу (сльзку, слізку і т. ін.) з очей див. око 1; Туман (туману) [у вічі] пускати (пустити) — навмисне робити що-небудь неясним, заплутаним. [Бабуся:] Та вони [ворожбиті] вже слово такев знають. Туману пустили і здиміли. [Хлоп'я:] А як туман пускають? (Л. Укр., II, 1951, 523); — Не доберу я толку в твоїх речах, — каже Петро. — Що за охота тобі мене морочити? То заговорши бучім ширю, то знов туман у вічі пустиш (П. Куліш, Вибр., 1969, 149); — Тут щось таки добре наплутано. Видно, він пустив туману не тільки мені, а й вам (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 74).

11. *перех., розм.* Давати можливість чому-небудь лягати, стелитися на чомусь певним чином, падати вільно; розовуватися—Ой не стій, вербо, над водою, Не пускай гілля по Дунаю (Барв., Опов., 1902, 221); Ось сидить за сніданком, зап'яє широкі груди і пускає по серветці м'яку білу бороду (Коцюб., II, 1955, 186); Який стаєний юнак... О Пірро, обійма тебе на самоті? Для кого ти, ясна і в світлому убранні, По плечах кучері пустила золото? (Зерв. Вибр., 1966, 367); // Опускати, похилити що-небудь донизу; звиснути. Він стоїть біля мене, узявся однією рукою за бік, а другу пустив поволи (Мирний, I, 1954, 77); Уймися [Іван] обома руками за колік, пусти голову межі руки (Март., Тв., 1954, 37); Мар'яна безпорадно пустила руки здовж тіла (Мам., Тв., 1962, 403); // Шнючи одяг, липати запас у швах, додавати тгачини на виріст. Щовесни, як шнє мати штани старшому [сирові], то на цілу долоню довші пускає холоші (Головко, II, 1957, 208); // Надавати якогось кольору, відтінку чому-небудь, наносити візерунок на щось. — Пустимо по стінах і склепіннях фресковий розпис, щоб замінити дороги заморські мармури (Загреб., Диво, 1968, 592).

12. *перех.* Втрачати, ронити (листя, пір'я і т. ін.). Яєір пускає листя на воду (Перв., II, 1948, 129); Ой летіла зозулячка понад море в гай Та й пустила сине пірце у тихий Дунай (Федьк., Буковпа, 1950, 87).

13. *неперех., рідко.* Розпускатися, розтавати. Надбіє [Ліс Микита] до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися з фарби, — де тобі! Фарба оліїна, через ніч у теплі засохла добре, не пускає (Фр., IV, 1950, 93); Напровесні от-от річка Горинь пустить! (Барв., Опов., 1902, 27).

14. *перех., діал.* Надсилати поштою (листя, гроші і т. ін.). — Та давай уже, молодиче, я твій лист по пошти [пошті] пуцу (Вовчок, I, 1955, 32); Моя мати та пустила письмо до мене та й прислала грошей на великдень (Стеф., III, 1954, 61).

◆ Пускати бульки (бульки, бульбашки і т. ін.): а) випускати пухирці сливи (перев. про дитячу). Збилися куми з ліку, коли несли найменшого хрестити, нарекли наздобаєд Степаном, і лише потім виявилось, що інший Степан уже лежить у колісці... пускаючи бульбашки (Гончар, I, 1959, 10); б) тонути, запливатися. Видимо, тоне хтось!.. Вже й очі вирячів відігала наш Максим, Уже й бульки пуска (Рильський, Поеми, 1957, 265); Пускати (пустити) дур [у голову] — зацьмарювати чію-небудь свідомість, запаморочувати когось. А мату з Турном я з'єднаю і сям Енея укараю, Латуку ж в тім'я дур пуцу (Котл., I, 1952, 177); Ось бач, який я гольфінак, Який пустив на себе дур! Блуджу по світу, мов бурлака (Укр. поети-романтики..., 1968, 483); Пускати (пустити) кров див. кров; Пускати (пустити) по світу (в люді, поміж люди і т. ін.): а) змушувати блукати в пошуках прожитку, житла, праці і т. ін. — Отих гітлерів, актонесок, отих міністрів.. я закував би їх в ланцюги і водив би... Ні, гай би оті дрібні сироти годили, що вони їх, як макового зерна, пустили по світу (Гончар, III, 1959, 65); — Виореже тебе, ниво, обсіємо. Не зерно, а серце своє вкладає в тебе, щоб зародила ти нам частя, щоб не пускала ти поміж людей старців і старчат (Стельмах, II, 1962, 199); — Можна б, — кажуть, — і дітку, й хлопця по лоях пустити, або на Дін, або на заробітку (Барв., Опов., 1902, 433); б) публікувати, робити надбанням громадськості, читачів (літературні твори). Якби я не друкував своїх «Гайдамаків», то воно б не треба і передмови. А коли вже пускає в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обіранців (Шевч., I, 1963, 142); Франко ж казав, що се [повість «Жаль»] найкраща моя

річ і що гріх було б не пустити її в світ (Л. Укр., V, 1956, 100).

ПУСКАТИ́СЯ, аюся, а́вша, недок., **ПУСТИ́ТИСЯ**, пу́щуся, пу́стнша, док. 1. часто у сполуч. із сл. у до-рогу, у мандри і т. ін. Вирушати куди-небудь. *Процхай, мій коцю, пускаюсь у море!* (Греб., I, 1957, 84); *Кузьма волоче в колюшню недалатаний томут, розшукче вуздечку і поволеньки пускається в дорогу* (Тют., Впр, 1964, 65); *Попроцаєся Стефан за жмунєю, пустиєся сам до школи* (Ков., Світ., 1960, 137); *Змушені були [люди] кинути свої рідні Карпати і пуститися в мандри світ за очі, далеко за океан, шукаючи кращої долі* (Цюпа, Україна., 1960, 271); // *Починати швидко йти, бігти, пливати в певному напрямку або певним чинном. Немож на вид гадюки, На вид його [Пілата] урозтіч все пускаєся — Раби, прислуха...* (Фр., X, 1954, 63); — *I-го-гоо-го-гій!*... — *дику, не своїм голосом, мов орда, заревли всі парубки, пускаючись з гори біцем наперейми дечатам* (Коцюб., I, 1955, 236); *З'єднаши [кінці кабеля], пускається [Маковейчик] назад*. *Згори бігти набагато легше* (Гончар, III, 1959, 57); *Один дід пустиєся за хлопцем, обійшов його, йде йому назустріч і питає: — Куди ти, хлопче, йдеш?* (Калнин, Закарп. казки, 1955, 50); *Вилла [Турн], хитрий і ушваєся, і тільки к Гибру що добрався, То в воду стриб, — пустиєся вплає* (Котл., I, 1952, 241); *Розгорнувши, мов крила, маленькі голі рученята... лапуючись ногами й перекиляючись з одного боку на другий, пустилася [дівчинка] до матері* (Коцюба, Нові береги, 1959, 211).

◇ **Пуска́тися** на дво дню. дню.

2. у сполуч. з інфін., у що, розм. Починати робити що-небудь. *Він любив сні. Лягаючи спати, наче пускаєся плисти по морю ночі, невідомо, чорному* (Коцюб., II, 1955, 285); *То пускалася [баба] у плач, То світила свічку, То стрибала, як циркач, Зі стола на підку* (С. Ол., Вибр., 1959, 233); *І забув він три поклони, І перезрестися, І в далеку дорогу Знов іти пустиєся* (Рудан., Тв., 1956, 74); *Як пуститися вона у тую думку, як дасть їй волю, так їй хороше, так весело, що вона і не тямить себе, чи вона на землі, чи у райо...* (Кв.-Обєн., II, 1956, 330); — *Ходімо танцювати, — сказав він.. Вона покляла йому руку на плече і пустилася в танець* (Тют., Впр, 1964, 128); // у що, на що, у сполуч. з ім., що означають дію. Здійснювати щось; удаватися, звертатися до чого-небудь. *Брав [Жлукто] підряди, пускаєся на різні авантюри, одне слово — робив те, на що неспроможний звичайний мужик-грецький* (Д. Бедаж, Дніпро..., 1951, 51); *Савка митло випив і тут же, з нагоди славної перемоги над ворогами трудящих, пустиєся в приємні спогади* (Довж., I, 1958, 170).

Пуска́тися (пусті́тися) на хитрощі див. хитрощі.

3. розм. Починати падати, литися (перев. про опади). *Дош, пускаючись усе рясніше, лопотіє об шинелі* (Гончар, III, 1959, 11); *На свіжій пагорбок покляли вінок із звої, і він невагом почав заціятати дрібним білим квітком — пустиєся наскісний тихий сніг* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 792); // *Текст, сочитися* (про слюзи, кров і т. ін.). — *Моя душа розсипана по отих преріях, що вкриті снігами. Отам, де двадцять літ корчував я пеньки, аж кров з-під кіатіе пуклато* (Ірчан, II, 1958, 134); *Я чую, що дідові пустилася по зморщенім лиці слеза [слюза]* (Стеф., III, 1954, 94).

4. розм. Починати рости, проростати (про рослини). *З липового зруба молоді паросточки пустилися, вигналася високо берега* (Вовчок, I, 1955, 100); * *Образно. Живуть [Марія та Іван], як мед п'ють... А тут уже й дітки пустилися* (Мирний, I, 1949, 185).

5. кого, чого, розм. Залишати, кидати кого-, що-небудь. *Для приятеля нового не пускаєся старого* (Укр. присл..., 1955, 140); *Привітно замажте [возій] молодому Яреському батіжком: — Давай, давай, герою! Пускайся матері — своїми годити вчи!* (Гончар, II, 1959, 136); *Чимало по світу брести Мені, пустившись своєю ганку* (Граб., I, 1959, 234); *На хвилинку шквал наче притих, — Ласточкін навіть пустиєся підлоги, якої тримався* (Смолянч, Світанок., 1953, 567).

Пусті́тися (пусті́тися) рукою (рука́ми) — переставити триматися за кого-, що-небудь. *З останніх сил напужується хлопець, уже пальці аж розмикаються — ось-ось випустить чересло.. Артем пустиєся рукою* (Головко, II, 1957, 391); *Як тільки вихилив Панько голову понад браму, в ту ж мить пустиєся руками й зіскочив на землю, як кіт* (Март., Тв., 1954, 164).

◇ **Пусті́тися** берега див. берег; **Пусті́тися** духу див. дух.

6. на що, у що і без додатка, розм. Забувати правила поведінки, моральні засади тощо. *Батьки, які синів не вчили, А гладили по головах і тільки знай що їх хвалили, Кипіли в нефті [нафті] в казанах; Що через їх синки в ледацю Пустилися, пішли в нінащо* (Котл., I, 1952, 137); *Мотря задумана ходо, .. то була нечупарна, а то і зовсім пустилася* (Мирний, I, 1954, 234).

◇ **На пси пуска́тися** (пусті́тися) — те саме, що **На пси сходити** (зійти, іти, піти і т. ін.) (див. псє). — *По моїй смерті пустить [Броніслав] усе мов добро за один рік та й піде в світ блукаючи або пуститися на пси* (Фр., IV, 1950, 258).

7. тільки недок. Пас. до пуска́ти. — *Тату, з ловиє татарина! — То веди го [його] суди. — Не, ведеться-бо!*... — *То пусти го. — Не пускається-бо!* (Номис, 1864, № 4361).

ПУСКАЧ, а, ч. Пристрій для пуску машини, механізму. *Найбільш зручним пускачем для електродвигуна з короткозамкнутим ротором є магнітний пускач* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 239).

ПУСКОВИЙ, а, б. Прямк. до пуск. *Пусковий період; Який готують до пуску. Пусковий об'єкт; Пускова будова; // Признач. для пуску машини, механізму. Ніна кинула пускову ручку. Рукавом комбінезона витерла чоло і нервово глянула на годинник* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 58); *Пусковий пристрій; Пусковий майданчик; Пускова установка.*

ПУСТЕ́ЛЯ, і, ж. 1. Великий (звич. посушливий) простір з бідною рослинністю або позбавлений рослинності. *Велика.. площа в околиці Межфіса; на заході вона переходить у справжню пустелю, піскувату, повиту сухим маревом, тремтячим від спеки* (Л. Укр., II, 1951, 242); *То був страшний вітер-суховій.. Він жває з пекучих піщаних пустель* (Ів., Вел. очі, 1956, 111); *Ми разом будемо змагатися і йти,.. Серед пустелі сад насаджувать зелені* (Рельський, I, 1960, 274); * *У порівн. [М о р ж:] А в моїй душі, немов у пустелі, — і росинки немає..* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 57); // *перен. Великий, безмежний простір чого-небудь, позбавлений ознак життя. Тепер ми знову над морем і знову наші очі бродять по сирій пустелі* (Коцюб., II, 1955, 419); *Стелася на всі боки одномаїтна біла пустеля* (Гур., Другі..., 1959, 19); *Через хитрацький промисел у піщаних морях майже повністю зникли гренландські кити, а деякі багаті раніше на рибу райони перетворилися на мертву водну пустелю* (Наука., 7, 1970, 22).

△ **Зони́ пусте́ль** — природні зони помірного, субтропічного й тропічного поясів, що утворюються в умовах дуже посушливого клімату.

2. Відлюдне місце, ненаселена або малонаселена місцевість. *Як живю у мою ти вкарбував уяву Смутного*

вигнання пустелею неласкаву, Похмурий неба схил, не-танучі сміги І коротко теплом розцвічені луки (Зеров, Вибр., 1966, 391); — Мешканці кинулися в загосподища, а підвали, в льохи. Але було вже пізно. За добу місто стало пустелею (Донч., II, 1956, 209).

◇ Глас воїющо́го в пустелі — те саме, що Глас воїющо́го в пустині (див. глас).

ПУСТЕЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до пустеля 1. Після мінералогічної колекції всталися [Вернер та Шевченко] за ботаніку, а якомога краще пильнували рослини, виважені в горщики, як зразки рідкісних представників пустельної зони (Тулуб, В степу..., 1964, 403); Подолати пустельні річки під силу тільки таким гігантам, як Аму-Дар'я і Сур-Дар'я (Веч. Київ, 10.XI 1968, 2); // Власт. пустелі. В умовах пустельного континентального клімату колись річковий рельєф неопізнано змінився (Наука..., 11, 1967, 50); За новим замком, за шанцями-фортецями, шуміли пустельні вітри (Ле, Україна, 1940, 8); Хлопцесі одразу зробилося сумно від цієї пустельної тиші (Кучер, Чорвомирці, 1956, 390); // Який живе або росте у пустелі. Куці колючі та земля, порепана від спеки. І тільки лугує віддала орлі пустельних клекіт (Забіла, У.. світ, 1960, 109).

2. Безлюдний або малолюдний; порожній. Дике і пустельне місце! І нащо цей ріс здався коло такої високої кам'яної стіни? Від татарів лютой? Від злодіїв, розбишак лютих? (Мирний, IV, 1955, 14); Київ 6 листопада 1943 року був пустельний. — всіх киян німіці [окупанти] вигнали сь (Ю. Янов., II, 1954, 245).

ПУСТЕЛЬНИК, а, ч. Людина, а, ч. релігійних міркувань оселилася у відлюдному місці й відмовилася від спілкування з людьми; самотник. — Недалеко від сіла спасається пустельник; велику силу має він у господу — усякий гріх одмолить, хоч якого грішника на путь істинний наведе (Стор., I, 1957, 86); Недалеко від яру, де була колись свята криничка, стоїть лісова сторожка.. В сиву давнину, оповідали старі люди, тут оселився пустельник, який проводив час у молитві й пості (Стельмах, I, 1962, 255); В індійській притці розповідається, як молодий пустельник провів роки в самотності і роздумах (Знання..., 3, 1967, 20); // перен. Людина, що живе самотньо, віддалено від людей, від їхніх турбот. Може, він тільки уявив себе пустельником, може, насправді він і далі продовжує лишатись нікчемним звичайним.. в отому потворному механізмі війни (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 168).

ПУСТЕЛЬНИЦТВО, а, с. Життя пустельника. В інших часі з нього був би, може, славний воюка., але в ту пору була мода на пустельництво, то й він пішов до Тебадіт спасати душу (Фр., IV, 1950, 157).

ПУСТЕЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до пустельник.
ПУСТЕЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до пустельник. — Прийшовши до себе, я поволіє до пристамі і поставив собі покинути зовсім пустельницьке життя (Фр., IV, 1950, 162).

ПУСТЕЛЬНИСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. пустельний 2. Стен вражав своєю неосажною, скорботною пустельністю й бідною рослинністю (Тулуб, В степу..., 1964, 92); Він чекав побачити море крові, гори трупів, а замість того зустріє цілковиту тишу і пустельність (Собко, Нам спокій..., 1959, 82).

ПУСТЕЛЬНО. Прикл. до пустельний. Освітлене заходом, воно [небо] було й зараз від краю до краю пустельно чистим (Гончар, Таурія, 1952, 84); // у знач. присудк. сл. Туго було в квартирі, сумно, пустельно (Ряб., Жайворонки, 1957, 220).

ПУСТЕЛЬНИЙ, а, е. розм. Те саме, що пустий 1—4. Часто його самотню постать можна побачити на пу-

стельній і темній вулиці селища (Шовк., Інженери, 1935, 267); Перший раз він прочитав той лист і навіть осміянувся, немаче він прочитав якусь пустельську бумагу (Н.-Лев., IV, 1956, 148); В неї була поетична едача, хоч вона була пустельська собі й кокетка (Н.-Лев., V, 1966, 245).

ПУСТИЗНА, и, ж., рідко. Безлюдна, ненаселена місцевість. Полігонна пустеля, піщані бархани, що тягнуться аж до крайнеба..., пустизна, царство ящірок (Гончар, Тронка, 1963, 293).

ПУСТИЙ, а, е. 1. Нічим не заповнений (про вміст); порожній. Пустого міха не надуть, коли пораз [раз по раз] дірки йдуть (Номис, 1864, № 10829); // Без меблів, речей і т. ін. (про приміщення). Чого тоті [ті] козаки хочуть, чого шукають? Ії стодолі пусті, кожора без дверей, порожня, хата — гола (Стеф., I, 1949, 192); Пуста квартира... Все погубовано... Сумна лише чорнильниця одна.. стоїть в кутку... (Сос., II, 1958, 480); // Безлюдний, ненаселений або малолюдний. Піду в край пустий, де й плуг не оре (Чуб., V, 1874, 358); Смутний і невеселий сидів пан судденко, Деж'ян Омельянович Халаявський, у своїм хуторі, у пустій хаті, відкіль позоганя устх з серця (Кв.-Ося., II, 1956, 207); Вийшла [Катря] на голову, Миколаївську, вулицю. І зразу ж наче провалилася з тиші й сутнію пустою майдану в інший, одмінний світ гуляючої метушні (Головко, II, 1957, 385); // Нічим, нічим не зайнятий; вільний. — Міністри... Рей, ви, міністри! — гукає боєць на пусті місця палати, ніби там уже справді стояли перед ним міністри (Гончар, III, 1959, 291); Крім стола, в кабінеті було кілька стільців, шафа з паперами, пуста етажерка, на якій стояв глиняний глечик з водою (Тют., Вир, 1964, 64); // розм. Пригот. без м'яса, жирів і т. ін.; пісний. Дим пустий, борщ пустий, м'ясо вгору, пір'я вниз (Номис, 1864, № 12586); // перен. Позбавлений виразу (про очі, погляд). — Коли королеві скучно, що він має робити? — запитує Михайл і стромляє в обличчя маршала свої пусті водканисті очі (Чаб., Балкан. весна, 1960, 227).

◇ Пустя порбда див. порбда.

◇ З пустими руками: а) те саме, що З порожніми руками (див. порожній). — Ви вже не гнівайтесь, Горлино Карнієно, не знає же я, не знає... Та от і з'явився з пустими руками, навіть побаруна не встиг купити (Ткач, Плем'я..., 1961, 58); б) без знань, досвіду і т. ін. Подібно до свого вчителя Киричеський прийшов у криміналістику не з пустими руками (Наука..., 7, 1967, 17); На пустому місці [робити (починати і т. ін.)] — те саме, що На порожньому місці [робити (починати і т. ін.)] (див. порожній). Пролетарська культура, говорив Ленін, виростає не на пустому місці (Біогр. Леніна, 1955, 252); Переливати з пустого [та] в порожне див. переливати; Пустя головою; Пустий лоб — те саме, що Порбжва голова (див. порожній). — Тепер майбутнє не в церковному дзвоні і хресті, а в банкірськму сейфі і в карбованому імперіалі.. Та як це вдовбати в пусті голови? (Стельмах, I, 1962, 282); Живіт товстий, а лоб пустий (Номис, 1864, № 6358); Пустя кишенья — те саме, що Пустий гаманець (див. гаманець). Золото, золото, славаєне по світу! .. Добре тому, хто еребе тебе жеменю; Важко без тебе — з пустою кишенью (Граб., I, 1959, 609); Пустий гаманець див. гаманець.

2. Який має всередині порожнину; порожній, порожнистий. Верба товста, та пуста (Номис, 1864, № 13764); Ти наче ажбуку руж'яме, але всередині пусте (Сос., II, 1958, 118).

3. перен. Позбавлений змісту, убогий змістом; беззмістовний, порожній. Не марної слави, не сміху пустого, Я сліз буду в світі шукати (Л. Укр., I, 1951,

347); — *Оце тобі, Антоне, книжка, — казав Василь Іванович, оддаючи йому задачника. — Не пуста яканебудь — польовита (корисна) книжка!* (Вас., I, 1959, 66); *Так він розстався з Оленою. Пустим, спустошеним після цього стало його життя* (Гончар, Тронка, 1963, 306); // *Який не має значення, несуттєвий. — Не раджу вам, пане професоре, забавати їм (Мічуріну) пусті запитання. Вони сьогодні дуже не в настрої* (Довж., I, 1958, 447); *Ментор іаник уже десь, пустих назвалянь намоловши* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 373).

◇ **Пустий звук** *див.* звук; **Пусті слова** (фрази, розмови і т. ін.) — позбавлені змісту, сенсу слова, фрази, розмови і т. ін. *Пусті слова про вправо бідних!*.. Держава дбає не про нас. Нас мали за рабів негідних... Доводі кривди і образ! (Ворошич, Вибр., 1959, 199); *Драгоманов у своїх статтях, а ще більше в листах до галичан старався привчити їх читати, студіювати, відлучає їх од пустої фразеології і трати часу* (Коцюб., III, 1956, 31); *Остан метушливо підводиться. Досадою озляло лице. Засиділися за пустими розмовами* (Горд., II, 1959, 208).

4. *перек.* Несерйозний, духовно обмежений, легковажний (про людину). *Знав він, що одвоє не пуста, не гуляча (гуляща) людина, але дуже любить націплювати на себе, наміста, дукачі та шоккові хустки* (Н.-Лев., IV, 1956, 172); *Тільки пуста, бездушна людина змогла б діяти так, не даючи ради своїм очинкам* (Ле, Міжгір'я, 1953, 54).

5. у знач. іж. **пустє, рідко пустєс, тбго, с. Те**, що не має істотного значення, не заслуговує уваги; щось поверхове, беззмістовне. *Тоді-то [тоді-то] в некій есхеріці Лучились, бачиш, як на те, Були дітки та молодичі і там робили не пусте: У ворона собі іграли, Весільних пісенок співали* (Котл., I, 1952, 153); — *А як мене люди засміють...? — Таж ви не повія яка, вибачай-те на слові, адже вам не пусте в голові, не розпуста* (Коцюб., I, 1955, 45); — *Пусте говорите, мамо, — наче маленьку, взяв [Іван] стару за руку* (Стельмах, Хліб..., 1959, 9).

6. у знач. *приєдк. сл.* **пустє, рідко пустєс**. Не варто уваги або зусиль; дрібниця. — *Се не пусте, — сказав Явух Рябку: — оце тебе за те По жижка, бра Рябку, так зарно пошмагали, Що Пан із Панею сю цілу ніч не спали* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 52); [П а р а с к а:] *Гірким життям научилось мов серце почувати недолю. [І в а в:] Пустее, Параско...; мало чого матері не прискитися за сина, коли в неї тільки й думок, що він* (Вас., III, 1960, 37); *Михайло володіє польською мовою, як уроджений поляк, тож йому пусте було базікати з іляхтичем* (Довж., Вибр., 1959, 59); // *Уживається як вигук у знач. «дрібниця!», «дарма!», «дурниця!».* — *Навіщо вони [князівки] вам здалися? — спитав становой. — Кноді справитись треба, — каже уя. — Пустє! — ризикує одказав становой* (Мирний, IV, 1955, 382); — *Це ж ти нігтурює від самої станції? Мабуть, ноги набив? — промовила [мати] співчутливо... — Пустє! — мовив Панас весело* (Коцюба, Нові береги, 1959, 231).

◆ **Пустий вітер:** а) легковажна, венадійна людина; б) що-небудь не варте уваги, незначне, позбавлене сенсу. *Шука пустого вітру в полю* (Номис, 1864, № 10928); *На пустий вітер і собака не забрешє!* (Стеф., II, 1953, 59).

ПУСТИННИЙ, а, о. 1. Прикм. до **пустівня** 1. *Синява жорька зникла за силучими барханами, за молочажами та будаками, що тільки й ростуть в цих пустинних місцях* (Гончар, Тронка, 1963, 228); *За післяжовтневі роки ліквідовано одвоє більше пустинних земель Середньої Азії і Закавказзя, ніж за кілька попередніх тисячоліть* (Наука..., 5, 1960, 6); // *Власт. пустині. У поєзас високого тиску і пасатів в Африці опади дуже мало; тут розташовані дві області сухого пустинного клімату* (Фіз. геогр., 6, 1957, 119); *Враз чується тода у тишині пустинній* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 65).

2. **Безлюдний або малолюдний; порожній.** *Коли сонце заходить, ватаг виносить з стаї трембіту і трубить побібно на всі пустинні гори, що день скінчився зимом* (Коцюб., II, 1955, 326); *Вилядала [Марія] їх і жранці з Малахова кургана, та море було пустинне* (Кручер, Чорноморці, 1956, 24).

3. *заст.* **Пустельницький.** *Вже сам його [І. Вишенського] вихід на пустинне життя і потім його недовгий побут на Русі були свідки, що доказували його життєву незалежність* (Фр., XVI, 1955, 422).

ПУСТЕЛЬНИК, а, ч., *заст.* **Пустельник.** — *Бачив я раз, як Кирило Тур, молячись серед ночі богу, обливаєсь гарячими сльозами, і нехай би пустинник змістаку молитву до бога, як сей гульвіс! (П. Куліш, Вибр., 1969, 93); Полилася протягла дивовижна мелодія, сповнена тоскною однонамітністю пустинь і містичним екстазом пустинників* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 70).

ПУСТИННИЦТВО, а, с., *заст.* **Пустельництво.**
ПУСТИННИЦЯ, і, ж., *заст.* Жін. до **пустинник.**
ПУСТИННИЦЬКИЙ, а, о, *заст.* Прикм. до **пустинник.**

ПУСТИННО. *Приєд. до пустинний* 2. *З ранку до вечора і з вечора до світанку вистіли на цоцалє козаки і адиялялися в далечині. Але море синіло пустинно* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 176); // у знач. *приєдк. сл.* *Як люблю я по лісі блукати... Самотя вкруг, а все ж не пустинно* (Фр., X, 1954, 182); *На широким і низьким нагорбах, по-крайнік звисистими і глибокими тріщинами... і порослим чахлами кущиками глodu та сухим полином, було пустинно і зовсім тихо* (Смолич, V, 1959, 33).

ПУСТИНЯ, і, ж. 1. Те саме, що **пустєля**. *Бархани займають величезні простори пустини Середньої Азії* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); *Завив голодний Звір в пустині, і повіє Ураган холодний* (Шевч., II, 1963, 184); *Дівчинка розглядила, що то повільно проходить пустинною караван верблюдів* (Ів., Вел. очі, 1956, 11); *Я ще живу в мойї омані Під бурями жаєи та сумнівів-борнів, Як свіжий острівець між водяним пустинь У неогладнім океані* (Зеров, Вибр., 1966, 409); *Пересувалась [війна] з місця на місце, лишаючи за собою поєно гробів і зриту гранатами пустиню* (Кобр., Вибр., 1954, 184); — *Тоді — чи правда ж? — у пустині, Вам, вихованцеві Москви, Була мєлюба я... (Пупкін, 6. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 219); *У порівн. Небо — глухе, як пустиня, ніже та холодне, як камінь* (Мирний, III, 1954, 22).

◇ **Глас вопіючого в пустині див.** глас.
2. *заст.* **Запустівня.** *На усю садибу їх.. пала пустиня* (Вовчок, I, 1955, 170); *Не стало халявіна в оселі, і почала панувать за його слідом пустиня* (Н.-Лев., I, 1956, 398).

3. *діал.* **Пустир.** *Було воно [віконце] над землею і виходило на пустиню, засмічену, колючим бур'яном зарослу* (Вас., Незібр. тв., 1941, 35).

ПУСТИНЬ, і, ж., *заст.* 1. Відлюдне місце, де жив **пустельник**. *Начинаєся ніп удовий, Як святії жили, Як то вони по пустинях Господа молили...* (Рудан., Тв., 1959, 184).

2. **Невеликий монастир у відлюдній місцевості.**
ПУСТИР, я, ч. **Незабудоване, запущене місце.** *На краю села був пустир, якого нікто ніколи не займає. Вирішив Тимофій збудувати там хатчину* (Казки Букочинь..., 1968, 95); *На пустирі будинок уродився і всія причарував* (Гл., Вибр., 1951, 143); *Будинки дивної*

краси Ростуть на пустирях окраїн... (Рильський, III, 1961, 102).

ПУСТИРИЩЕ, а, с., розм. Те саме, що пустір. За роки війни стійбище... перетворилося в пустирище: кошари порозтагуювано, землянки порозважувалися (Гончар, II, 1959, 420); Неслись [танки] піщаним пустирищем до невеличкого ліска (Ю. Бедзвік, Полки..., 1959, 230).

ПУСТИТИ *див.* пускати.

ПУСТИТИСЯ *див.* пускатися.

ПУСТИЩЕ, а, с. Незаселена, необроблена ділянка землі, що заросла травом, кущами. Хлопець зібрався й йде великими пустищами (Калин, Закарп. казки, 1955, 12); Розсотується потроху ярмарок, оголоються казовські майдани та приказовські пустища-піски... (Гончар, Таврія, 1952, 120).

ПУСТИСІНЬКИЙ, а, е, розм. Зовсім пустий (у 1—4 знач.). Оті прямиї колоски Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром (Греб., I, 1957, 45); Іван увійшов до покоїв Ніни. Покоїв були пустісінькі, всі коштовні оздобили були позабирани (Фр., III, 1950, 168); ...якщо ви скажете, що кожний даний страйк — безпосередній крок до соціалістичної революції, то ви скажете пустісіньку фразу (Ленін, 36, 1973, 11).

ПУСТИСІНЬКО, розм. Присл. до пустісінький; // у знач. присудк. с. У самих шинках пустісінько; шинкар дріма собі на лаєі, бо ніковісінько (Кв.-Осн., II, 1956, 173).

ПУСТИЙ, іє, недок. Те саме, що порожній. Поле їх рік в рік гірше [гіршас], пустіє, Хоч орять і полють не гірше від всіх (Фр., X, 1954, 178); Двір по малу пустіє. Лишилися тільки обрані — Прокіп, Гуца й Мажуга (Коцюб., II, 1955, 83); Пустіє, безлюдні вулиця — вулиця Вільної Академії (Гончар, Людина..., 1960, 52); Місця пустіють за столом: Не всі з шляхів приходять гості (Стельмах, V, 1963, 142); *Образно. Життя моє з дня на день пустіло і глузло і не було мені нічого одрадого для душі (Мирний, V, 1955, 346); // безос. Спорознилася Ганчица скрипка. Пустіє і в коморі, і на дворі (Н.-Лев., I, 1956, 101); Гомін, а за ним і музики стигают, на майдані пустіє (Вас., I, 1959, 210).

ПУСТИШАТИ, ає, недок. Те саме, що пустіти.

ПУСТКА, и, ж. 1. Пустотливий будинок; житло, залишене мешканцями. Минули літа, а село Не перемінилось. Тільки пустка на край села Навік похилилась (Шевч., II, 1963, 15); Серебрина пустки. Лаєи. Стіла на трох ногах. Піч наполовину розвалена (К.-Карий, II, 1960, 233); — Збудуємо з цієї хати-пустки клуб, а потім роакладом тут наші експонати, гербарії, колекції (Мокр., Острів..., 1961, 23); *Образно. Хату — чорною жаром, Серце — пустою страшною, Труном — брата із сестрою Залишили вороги (Рильський, II, 1960, 247); *У порівн. [Г а п к а]: Та неже ж Домаха і справді нас покинула? Як же чудно стало в хаті, неначе у пустці! (Кроп., II, 1958, 176).

Стояти пустою — бути пустим, безлюдним (про приміщення). В новій хаті жив Мороз із сім'єю, стара — стояла пустою (Вас., II, 1959, 325); В сьомому класі не було нікого — клас стояв пустою, потроцнені парти, брудні голі стіни (Довж., I, 1958, 362).

2. Незаселена, необроблена ділянка землі; пустище. Ні квітів, ні дерев, ні огорожі... І серед пустки, наче на сторожі, Стоїть гробниця (Л. Укр., I, 1951, 71); Віднесли ми Владька на пустку, де вже чимало було нашого брата-емігранта закопано, і виріє між тих горбків ще один у голому полі (Мур., Бук. повість, 1959, 86); *У порівн. Листочки з вітриком, жартуючи, шепталась: — ...Що б тут було без нас? Краса яка? — Бур'ян та осока; Була б долинонька, неначе пустка

тая, А подивись, тепер вона яка! (Гл., Вибр., 1951, 83).

Лежати пустою — бути незаселеним, необробленим (про ділянку землі). Могла б [земля] ще сотні літ лежати пустою, а так — засяє скоро вогнями, забує трудом (М. Ю. Тарн., Ден..., 1963, 3).

3. Нічим не заповнений простір; безлюдне місце, безлюдна місцевість. Пустка така, що вітер по хаті гонить (Укр. присл..., 1963, 22); Оглянувся [Калинович] довкола і, завваживши цілковиту пустку в кімнати, перелякався ще дужче (Фр., VI, 1951, 326); За дверима лежала чорним-чорна ніч, там нічого не було видно — порожнеча, пустка (Скл., Святослав, 1959, 19); *Образно. Тут пустка, навкруги пустка. Є люди, але ані однісінької живої душі (Март., Тв., 1954, 460); // Стан запустіня, занепаду. Хоч не зруйнована — руїна ся будова, З усіх кутків тут пустка вилідає (Л. Укр., I, 1951, 71); Я заверну в наш дім... Яка у ньому пустка панувала! (Перв., Солд. пісні, 1946, 20); // перен. Стан душевної спустошеності; почуття самотності. Нудьга гнітить... Недуже серце скміє — Німа, холодна пустка у душі... (Вороний, Вибр., 1959, 98); Якась холодна пустка в серці. Наче гадина зла обвилася навколо нього (Швян, Баланда, 1957, 250).

◇ Пусткою пахне (віє, тягне, віддає і т. ін.), безос. — Віє запустіням. Пахне пустою в хаті (Укр. присл..., 1963, 25); Простора хата у відьму, а якось пустою оддає; і вікна чималі, а сумно (Стор., I, 1957, 90); В хаті віяло пустою. Непотопена кілька днів ніч дихала холодом (Збан., Незабутне, 1953, 75).

ПУСТО. 1. присудк. с. Нікого, нічого немає де-небудь. Не залишиш густо, як у коморі пусто (Укр. присл..., 1963, 61); — Задай, який прийшов до мене, Що ні сорочки не було; і постоліє чорт має у тебе, В кишені ж пусто, аж гуло (Котл., I, 1952, 82); Тихий вечір, сонце низенько, на селі пусто — ще люди з роботи не повернулися (Вовчок, I, 1955, 353); — В нашого брата моголи густо, а в лузі пусто! (Панч, Синів..., 1959, 70); // Є незайняті місця. Гей, поки в наших рядах ще не пусто, Вий в барабан до борні! (Грб., I, 1959, 450); // Про відчуття внутрішньої пустоти, самотності. В голові й у серці в нього було зовсім пусто (Фр., VI, 1951, 316); Холодно в дружини на душі, пустіє. Словоз підступают до горла (Мушк., Чорний хліб, 1960, 147).

◇ Щоб (бодай, хай) тобі (йому, вам і т. ін.) пусто [було]! — уживається при вираженні невдоволення ким-небудь, злості, досади на когось і т. ін. — Матерія гарна, а пошта — мішок мішком. Проклята швачка, щоб їй пусто! (Л. Укр., III, 1952, 602); А бодай їм, божевільним, Сім раз на день пусто! (Мавж., Тв., 1955, 76).

2. присл., розм. Марно, безглуздо, без толку. На панцики робить [Хведір], а свої дні дома й так, — ідути пусто (Барв., Опов..., 1902, 98); Дерозмоаний був старий, але пусто ніколи не говорив (Хотк., Довбуш, 1965, 362).

ПУСТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову пустий у 1 знач., напр.: пустозерний і т. ін.; у 2 знач., напр.: пустотілість і т. ін.; у 3 знач., напр.: пустодівніти і т. ін.

ПУСТОБРЕХ, а, ч., розм. Брехун, базіка. Є ж такі пустобрехи на світі: не зна нічогосінько, темний, як ніч на Купалу, а почне плескати язиком — академік та й годі (Мур., Бук. повість, 1959, 49); — Вам, пустобрехам, нам'яти б хвоста! (Чаб., Катюша, 1960, 199).

ПУСТОВЩИНА, и, ж., розм. Те саме, що пустище. Мали притулок [партизани] серед суворих сосен і тополь Фрісламдії. Пустизки й пустовщини були їхньою тим-

часовою домівкою (Загреб., Європа 45, 1959, 401); На пустошині Батисевої гори і познайомилась Оля з Олексім (Сенч., На Бат. горі, 1960, 59).

ПУСТОГОЛОВИЙ, а, е, розм. Дурний, нетямущий. — Поляати б їх треба, — порадиш Боддюг, — от вони й повисакають. Не люблять пустоголові пани доброї лайки (Довж., I, 1958, 248); На його очах нікчемна людина, жадібний привласнювач чужих думок, дрібний кар'єрист, пустоголовий себелюбець викрадає з його ослі.. дорогу людину (Вол., Місячне срібло, 1961, 83).

ПУСТОГОЛОВІСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. пустоголовий.

ПУСТОДЗВІН, вона, ч., розм. Те саме, що пусто-молот. Якщо Леон не пустодзвін, не хвалю і підприємство його справді так розвивається, як він тут напле-скає, то йому, мабуть, скоро доведеться поширити виробництво (Вільде, Сестри.., 1958, 124).

ПУСТОДЗВОННИЙ, а, е, розм. Позбавлений змісту, убогий змістом; пустий. У доробку Виргана даремно шукати.. пустодзвонних фраз чи риторики (Вітч., 7, 1965, 204).

ПУСТОДЗВОННИСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. пустодзвонний. В. І. Ленін завжди різко засуджував прожектерство і пустодзвонність, суб'єктивізм у політиці і «вольові» рішення в практичній діяльності (Ком. Укр., 10, 1965, 14).

ПУСТОДОМОК, мка, ч., розм. Людина, що не має свого господарства.

ПУСТОЗЕРНИСТЬ, вості, ж. Відсутність зерна у зернових рослин. Запилення соляника відбувається невопнок [через несприятливі погодні умови], внаслідок чого спостерігається пустозерність (Ол. та ефір. культ., 1956, 23); Пустозерність пшениці.

ПУСТОМЕЛЯ, і, ч. і ж., розм. Те саме, що пусто-молот. Скавав [Турв]: — О, стара пустомеля! ..І ти тхорю мене зовеш! І небиліци вимилляш, Народ лукаво весь якчаси, На мене ж чорт зна що плетеш (Котл., I, 1952, 277); [Ф р о с я:] Пустомеля ти, Костю! Пустомеля і фантазер... (Мокр., П'єси, 1959, 204).

ПУСТОМОЛКА, в, ж., розм., рідко. Жінка, яка говорить багато і беззмістовно. Були там [у пеклі] чесні пустомолки, Що знали весь святий закон (Котл., I, 1952, 149).

ПУСТОМОЛОТ, а, ч., розм. Людина, яка говорить багато і беззмістовно; базіка. Розвелася ціла порода пусто-молотів, закутис в пацір інструкцій... з якими треба вміти воювати, і Лукія — воює! (Говчар, Тронка, 1963, 81); Крутенька вдача у професора. І не любить він пусто-молотів і ледарів (Шовк., Людина.., 1962, 43).

ПУСТОМОЛОТСТВО, а, с., розм. Беззмістовні розмови, пусті слова, фрази.

ПУСТОПАШ¹, і, ж., рідко. Незасіяна, необроблена земля. — Пустопаш там була, коли я прибув сюди.. Так і звалась «Неужиток» (Фр., II, 1950, 191).

ПУСТОПАШ², присл., розм. Без пастуха; самопас. Отоді ж вони коней пустопаш попускали (Думи.., 1941, 94); В полі вже тільки стерні жовтіли та рабля гуси, а де-де й худобина ходила пустопаш (Свидн., Люборацькі, 1955, 44); Похолодніли ранки й вечори, Пустопаш скот ходив уже лугами (Вирган, В розп. літа, 1959, 148).

ПУСТОПЛЯС, а, ч., розм., рідко. Те саме, що нероба. Хай.. білоручки та пусто-пласи риються в своїм нупрі і всяку думку гірш онучки розскубують (Фр., XI, 1952, 151).

ПУСТОПОРОЖНИЙ, я, в, розм. 1. Безлюдний або малолюдний. — Щоб козакам позбутися таких доброзичливих сусідів, хай нас кудись переселять в одне місце, щоб окремо від панів. Хай дадуть пустопорожні землі

від Дніпра до Перекопу (Добр., Очак. розмир, 1965, 219).

2. перен. Позбавлений змісту, убогий змістом. І от довоочікуваний бал у повному розпалі! Господи, скільки жамірності і пустопорожньої пишноти..! (Кол., Терен.., 1959, 178); Я. Галан відзначаєся дивовижною працєвистістю, творчою плодотворністю. Нетерпимість до пустопорожнього слова — органічна риса його характеру (Мист., 4, 1962, 27).

3. перен. Несерйозний, духовно обмежений, легко-важкий (про людину). Ся паночка сама родом з Орла, знає добре Івана Петровича і його сім'ю, каже, що.. сики обидва абсолютно безпринципні і пустопорожні (Л. Укр., V, 1956, 198); Іванохрестительський заговорив про матеріальну сторону їхнього життя, Кузьмін забавив, що має справу не з таким собі пустопорожнім балакуним, а з людиною практичною (Збан., Сеспель, 1961, 163).

ПУСТОПОРОЖНІСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. пустопорожній 2, 3.

ПУСТОСЛІВ'Я, я, с. Пусті розмови, беззмістовне розумування. Ліберальна буржуазія демагогічним пусто-слів'ям намагалася затемнити свідомість народних мас (Іст. укр. літ., I, 1954, 649); Література став глибо-шою, змістовнішою, звільняє себе від схематизму, очищається від казенності, пусто-слів'я, одописання (Літ. Укр., 8.I 1965, 1).

ПУСТОТА, я, ж., заст. Пустощі. — А на вулиці що я забула? Герашки та пустота, та, гляди, станеться, хоч і не зо мною, хоч і аби з ким, яка причина (Кв.-Осн., II, 1956, 27).

ПУСТОТА, й, ж. 1. Якість і властивість за знач. пустий 1—4. Під шумними фразами ми відчули цілковиту пустоту серця та брак усяких переконань (Фр., XVI, 1955, 355); — Пікнік, бал, маскарад.. Невже ви не почуваете всієї [всієї] пустоти, всієї нікчемності такого низького, недостойного розумної людини існування? (Хотк., I, 1966, 55); Він твердо череконаний, що Устина рано чи пізно зрозуміє душевну пустоту і нікчемність Марка (Мист., I, 1959, 15); // Відсутність людей де-небудь. Кругом бори та болота, Туман, туман і пустота. Людей не чути, не знають і сліду Людської страшної ноги (Шевч., I, 1963, 241).

2. Нічим не заповнений простір. Теїй розум не збагне того світового простору, твої очі не пролянуть його пустоти, твоя думка не досягне його краю (Мирний, IV, 1955, 323); Жодна [атомна] частинка не може досягти швидкості більшої, ніж швидкості світла у пустоті (Наука.., 5, 1960, 11).

3. спец. Порожнина всередині чого-небудь суцільного. Про Борщівські печери пишуться дисертації, їх згадують серед найбільших карстових пустот на земній кулі (Рад. Укр., 5.I 1966, 4); В разі виявлення пустот в металі заготовка бракується (Роб. газ., 24.XI 1964, 1).

ПУСТОТІЛИЙ, а, е. Який має всередині пустоту, порожнину; порожнистий. На другий день до фунда-менту прийшли нові люди, почали виводити на ньому стіну з готових пустотливих шлакоблоків (Мшкю, Вибр., 1952, 401); Пустотілий гвинт; Пустотіле стебло.

ПУСТОТІЛИСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. пустотілий.

ПУСТОТЛИВИЙ, а, е. 1. Який любить пустувати, схильний до пустоців; грайливий. Дим клубками повисє.. А вона все ніби пустувала, підкидала того сухого труську, ніби гралась, наче маленька пустотлива шко-лярка (Н.-Лев., IV, 1956, 242); Вмить передо мною про-майнула щасливі дні нашого з моєю маленькою дружиною раювання: ліс, річка, моріжок і нас двоє, пустотливих, звабливих (Досв., Вибр., 1959, 56); Іще дитя, — а вже

зрадлива, Уже кокетка пустотлива! (Пушкін, 6. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 138); *Образно. Пустотливий промінь сонця зупинився у зеленій гушці (Кочуб., I, 1955, 176); З далеких невідомих полів, з лісових лісів залітає на подвір'я притулку легкий пустотливий вітерець (Донч., III, 1956, 33); // Який свідчить про бажання поступати, виражає схильність до пустотлив. Вузьенькі, підкручені договори вулики надавали його обличчю пустотливого виразу, хоч сам він був переконаний, що вони підкреслюють його суворість і рішучість (Рибак, Помилка., 1956, 259); Петрусь грає. А перед очима вічно рум'яне, свіже обличчя Неллі і пустотливі гарні очі (Ірчав, II, 1958, 116); Очі примружилися, розширилися, десь там, у глибини, пустотливі іскорки (Вітч., 8, 1958, 91); // Пов'язаний із пустошами. О, скільки пустотливих там було жартих, Яких хотілося й тобі і їй разом! (Зеров, Вибр., 1966, 203); Ген-ген на тім боці ставу ледь майорять серед ночі купальниці... Плескіт, дівочі пустотливі скрики, сміх (Головко, I, 1957, 450).

2. Легковажно-жартівливий, невимушений. Батьківська бібліотека, здебільшого французька, де Пушкін... зачитувався творами легковажної, пустотливої, не завжди пристойної анакреностичної поезії... (Рильський, X, 1962, 37); Вона з'явилася раптово, весела й жвава, в одну мить наповнила ту кімнату і пагощами білої акації, і сміхом, і пустотливими розмовами (Збав., Малін. дзвін, 1958, 18).

ПУСТОТЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. пустотливий; // Пустотливий настрої. Після мого від'їзду від Вас... я був у такому стані напруження, неприродного суму, який інколи вибухав у свавільну радість, а майже дитячу пустотливість (Кол., Терен., 1959, 140); Жінка Морозенка обережно висовує голову у хвіртку; на круглолидому обличчі її змішались переляк, настороженість і рештки пустотливості (Стельмах, I, 1962, 261).

ПУСТОТЛИВО. Присл. до пустотливий. Коли вони ближче зішлись з Бряньським, Черниш нагадав йому про цей епізод, про те, як вони пустотливо козались по траві... (Гончар, III, 1959, 67); Нестримно й пустотливо сміялася {Доротті}, немов аж кокетуючи (Ле, В снопі., 1960, 207); *Образно. Річечка дзюркотіла на крем'янистіх перекатах, пустотливо вигиналася то в одім, то в другий бік (Загреб., Європа 45, 1959, 98).

ПУСТОТНИЙ, а, е. спец. Який має пустоту (у 2. знач.). Пустотна дилпа.

ПУСТОЦВІТ, у, ч. Цвіт, який не дає плодів. З двох тисяч виروضених щеп я відібрав лише сорок благородних. Повикидав дармодітв, таких, що дають пустоцвіт, болять морозу, хвороб (Горд., Цвіти., 1951, 11); Кожен садівник зацікавлений, щоб не було пустоцвіту, щоб черва не поїла пелюсткі, щоб люди відчували насолоду від плодів його праці (Літ. Укр., 15.VI 1962, 3); *Образно. Мистецтво..., відірване від народного ґрунту, — може давати лише пустоцвіт, хоч часом і красивий (Рильський, IX, 1962, 173); // перек. Людина, яка не приносить користі суспільству, не виправдовує покладених на неї надій. Без роботи над собою дуже легко стати пустоцвітом і одцвісти безповоротно (Тич., III, 1957, 452); Бездарний, але прозойничий, не дуже розумний, але хитрий, як лис, — цей учений пустоцвіт настійно мостив підмурок для оченої кар'єри своєї (Вол., Місячне срібло, 1961, 37).

ПУСТОШЕННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. пустобити і стан за знач. пустобитися.

ПУСТОШИТИ, шу, шши, недок., перек., рідко. Те саме, що спустобувати 1, 2. Зона і Юза цілими ранками то годили по луках..., то пустошили рожеві й жасминові кущики в саду (Л. Укр., III, 1952, 648); — Ми

не пустошили землю лінійську сюди заблукали і не збиралося чорним грабником човни навантажити (Зеров, Вибр., 1966, 236); — Шість літ томила мене ненависть, хоч той чоловік нічого не зробив мені... Але інших криди... інших нищів, пустошила... (Ірчав, II, 1958, 302).

ПУСТОШИТИСЯ, шуся, шшся, недок., рідко. Те саме, що спустобуватися 1, 3. Пасьокі матки пустошилися, економії занепадали, переходили в руки купців (Мирний, IV, 1955, 205).

ПУСТОШІ, ів, мн. Вчинок заради розваги, веселощів; витівка. Цілий вечір вони розоталися з тих пустоцвітів, які вступили гусари на місті (Н.-Лев., III, 1956, 155); Хлопець.. стрибнув десь згорі просто в золоту кучугуру [солоня], з радісними вилаянками став товктися в ній та перекидатися, тішачи дорослих своїми телячими пустошами (Гончар, II, 1959, 161); Люди літні, найте діди, а пустоці в них як у хлоп'ят (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентія, 1950, 131); // Легковажний вчинок, вартий осуду. Коли не вкраде [бурсак] ножичка, чорняльниці, то піддрочує товариство на пустоці, на сваволю (Мирний, I, 1949, 371); [Т и м і ш:] У нас, тітко, немає того, як буває в інших, щоб пустоці заводили або плескали непотрібне (Вас., II, 1960, 68); Ветерани праці, члени жіночих рад уміють відвернути підлітків від небезпечних пустоціє, заохотити цікавими і корисними справами (Беч. Київ, 18.IV 1966, 3); // розм. Несерйозний, короткочасний любовний зв'язок або залицяння. Ті любовці-пустоці. Втішна молодь. Вино, що рубінами грає (Крим., Вибр., 1965, 268); Всі ці п'ять років, як не вважаєш на швидкоплинні пустоці-залицяння, Карнавиченко був вірний Прісі (Сенч., Опов., 1959, 88).

ПУСТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. пустувати¹. Сей Коррадді знаменитий на всю гімназію своїм пустуванням (Л. Укр., V, 1956, 403); Зачарований смучкою жінкою й дивованим з її підкресленого пустування з якимсь незграбно-важкватим мужчиною, Саїд Алі стояв, немов уріс у землю (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

ПУСТУВАТИ¹, ую, уеш, недок. Розважачуюсь, бавитися, гратися (перев. про дітей). — Росли ми вкупі, як брат з сестрою, вкупі бігали, пустували, гуляли... (Стар., Облога., 1961, 18); Сидить Іван на припічку Та й поплем грає; Його сестра.. промовляє: «Івасику-брате! Годі з тебе пустувати, Пора розум мати!» (Рудан., Тв., 1959, 97); Жабі пустувала, бризкалась водою, плавала по мілкуму і, мов мале дитя, допотіла по воді ногами (Досв., Вибр., 1959, 48); *Образно. Здавалося, грайлива природа, пустуючи, спорудила велетенський мол (Смолич, I, 1958, 45); // Поводитися легковажно, нерозважливо. [Н а т а л к а:] Мої подруги пустують і до всяких жартурють, А я без Петра скачу і веселості не знаю (Котл., II, 1953, 42); Хазяїни старшого брата дивилися на його за тим тільки, щоб бачити, чи справний він, чи не пусте (Вовчок, I, 1955, 295); — Я пустувала й робила дурниці, але тільки через те, що мені було тяжко (Ю. Янов., II, 1958, 75).

ПУСТУВАТИ², ус, недок. Бути пустим, ніквм, нічим не зайнятим. Було [в будинку] тільки чотири світлички: у двох жив сам пан, а дві пустували, про всякий випадок, для гостей (Стар., I, 1957, 184); Осінь всім багата, Достий є на дворі, Не пусте хата, Набано є в морі (Граб., I, 1959, 374); Уляна стояла посеред класу. Перед нею в тиші сиділи діти. Половина класу пустувала (Довж., I, 1958, 362); // Бути, залпнятися необробленим (про поле, ґрунт і т. ін.). Вдома жилося нудно — господарство занепадо, поле пустувало (Збав., Сеспель, 1961, 240); Не можна допускати, щоб у літній період ґрунт на польових землях пустував (Хлібороб Укр., 10, 1964, 15).

ПУСТУЛА, п, ж., мед. Пухирець з гноем на шкірі; гвозячок.

ПУСТУН, а, ч. Той, хто любить пустувати, схильний до пустошів. — *Прийде на тебе школа! — було кричить наймика, розсердившись на пустуна-хлопця (Н.-Лев., I, 1956, 174); В класі нависла важка тиша. В цій тишині дивизуло перо якогось пустуна, застромлене в парту (Донч., Вибр., 1948, 44); *Образно. Так і дивляться вони [хатки] переляканими очима-віконцями на кручу, так і присіли до землі, щоб часом пустун-вітер не звіяв їх униз... (Коцюб., III, 1956, 43); // Легковажна, нерозважлива людина. Дружба смилась нам коротким сном своїм! Коротким: бо була аж надто романтична В зимernih розумках байдужих пустунів (П. Куліш, Вибр., 1969, 390).*

ПУСТУНКА, п, ж. Жін. до пустун. Аж не віриться люочці, що така видатна людина сидить зараз у її хаті... не звертаючи ніякої уваги на чорняву бистрооку пустунку, що раз у раз шастає попідвіконню (Гончар, I, 1954, 461); *Образно. Хлопці довго спостерігали лісових пустунок [білочок], тільки перелядалися та вагалою головами крутили, от, мовляв, штуркарки, от спортсменки (Збан., Курил. о-ви, 1963, 232).

ПУСТУНЧИК, а, ч. Пестл. до пустун. — *Нема чогось їти додому, — думав пустунчик, — отець, напевно, убіє на смерть (Ков., Світ., 1960, 10); [П р і сь к а:] Змалечку він у мене пустунчик був (Вас., III, 1960, 81).*

ПУСТУХА, п, ж. Те саме, що пустунка. Вовгода говорив, дивлячись тільки собі під ноги. Здавалося, що мисли ці прийшли йому давно, та розгубив він їх і зараз старанно вишбирує, як старана пустуха мамисто (Ле, Україна, 1940, 106); *Образно. Інколи гворі пробігала білочка.. Герман [собака] спинався і до хрипоті гавкав на малу лісову пустуху (Збан., Ліс. красуня, 1955, 38).

ПУТА див. п'уто.

ПУТАТИ, аю, аеш, недок., перек. 1. Стягувати путани (у 1 знач.) передні ноги коня або іншої тварини. Не путаючи, пускає [Дмитро] коні в гуцавінь, а сам лягає під дубом (Стегльмах, Вел. рідня, 1951, 623); — *Одних [тварин] він путав за ноги, іншим накладав ярма на шию, ще іншим нав'язує тяжкі ягари на хребет (Фр., IV, 1950, 119).*

2. розм. Те саме, що плутати 1—7. Металися [Маруся з Бідохочковим] зі сторони в сторону, лізали в непрохідимі зарослі, путали сліди, шукали якої ями... (Хотк., II, 1966, 290); — *Коли раз освободжуся [звільнюся] від усього того, що приєнімало і путало мене тут, тоді стане для мене кождий день — днем празничним (Коб., I, 1956, 236); Побіг [Карпо Петрович] підтюпцем до дитини, а шапка йому заважала, біла та путала ноги (Коцюб., II, 1955, 380).*

ПУТАТИСЯ, аюся, аешся, недок., розм. Те саме, що плутатися. *Жне Харитя, але якось недобре йде робота. Довге стебло путається, великий серп не служить в маленькій руці (Коцюб., I, 1955, 17); [К і н д р а т Автонови:] Ні, я не зочу путатися у це діло (Кроп., II, 1958, 314); Мислі його.. вразу реаліся і путались (Фр., I, 1955, 292).*

ПУТЕРА, п, ж., діал. Дерев'яна посудина для виготовлення овечого сиру.

ПУТЕРЯ, і, ж., діал. Сяла, міць. Про силу Юрчика зодили цілі легенди поміж гуцулами... і кожний мав яку-таку путеру у руках, але з Юрчиком нікто би ся не відважив (Хотк., II, 1966, 151).

ПУТІВКА, п, ж. 1. Осінній сорт яблуні. Росли там дві яблуні, одна антонієка, а друга путівка... (Вишня, II, 1956, 320).

2. Плід цього дерева.

ПУТІВОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до путівка. Па-

рис, *Прямове дитятко, Путівочку Венері дав (Котл., I, 1952, 66).*

ПУТИНА¹, п, ж. Період, сезон промислового лову риби; лов риби у цей період. — *Цей острівець дості був зовсім безлюдний. Рибалки приїжджали сюди на цілий риболовецький сезон чи на якусь пунину просто з контименту (Ле, Клев. лист, 1960, 89); О, час пунини весняної, коли вертаються човни, пропала теплою ікрою і крипички дужом свіжичи (Мур., О. Горбань, 1938, 12); В рибалок пунина, як живива у хліборобів, — один день рік годув (Літ. Укр., 13.VII 1965, 2).*

ПУТИНА², п, ж., діал. Посудина для молока або для виготовлення овечого сиру. Молоко в пунині жовкне і гусне (Коцюб., II, 1955, 325); Молоко несуть до стаї у спеціальних дерев'яних відрах і там зливають у велику пунину; в ній міститься весь одноразовий удій (Хотк., Довбуш, 1965, 89).

ПУТІВЕЦЬ, вця, ч. Польова дорога. *Іду, аж подивлюсь перед себе: сидять на дорозі аж дванадцять вовків... Сидять рядком по путівцю, наче ждуть мене (Барв., Опов., 1902, 443); Фашистські вмотчики нещадно обстрілювали дороги. Тому біженці йшли не по шосе, а здебільшого путівцями (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 393); У кількох кілометрах до райцентру Хачмас від шосе круто забирає до моря вибоїстий путівець (Наука., 8, 1967, 28).*

ПУТІВКА, п, ж. 1. Офіційне посвідчення, що видається особі, яку направляють куди-небудь (на роботу, відпочинок, навчання і т. ін.). У його боковій кишені лежала путівка на першу лекцію (Кучер, Чорноморці, 1956, 85); Щорічно робітники одержують безкоштовні або пільгові путівки в санаторії та будинки відпочинку (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 88).

♦ **Путівка в життя** — те, що відкриває кому, чому-небудь дорогу до чогось, свідчать про придатність до чогось. *Ви мені дали путівку в шахтарське життя... (Ю. Янов., II, 1954, 150); Буковинський ансамбль дав путівку в життя пісням сучасних композиторів (Мист., 6, 1965, 33).*

2. спец. Листок, на якому записується маршрут і завдання для водіїв транспорту. *В парку автобус потраплятиме насамперед у контрольний-технічний пункт, де автомат-годинник компостуватиме путівку (Веч. Київ, 19. I 1967, 2).*

ПУТІВНИК, а, ч. Довідник, що містить дані, які допомагають орієнтуватися в певному місці, під час подорожі і т. ін. *Підійшов [Петру] до служниці, яка стояла з музейним путівником у руках (Чаб., Балкан. весна, 1960, 460); При написанні своєї географічної праці Пліній користувався картою Аеріппи... поповнивши її рядом відомостей, взявши із списків населених місць, практичних путівників та ін. (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 217); Фотоальбоми, путівники та різні довідники допомагають туристам краще уявити собі минуле й теперішнє Закарпаття (Літ. Укр., 8.VII 1969, 3); // перен. Те, що допомагає орієнтуватися в чому-небудь, полегшує щось. Роман Чернишевського [«Що робити?»] для молодого Франка був свого роду путівником у житті, який керував його суспільною поведінкою (Рад. літ-во, 3, 1957, 41).*

ПУТІЄЦЬ, йця, ч. Те саме, що шляховик. *Путієць збирається у дорогу... (Гер., Поезії, 1950, 86).*

ПУТІЙ, я, в, розм. Який має певні позитивні якості. — *Мені здається, що панна, коли вона зоч трохи путія, таки зугарна й погадати, подумати головою, і позити серцем (Н.-Лев., I, 1956, 199); — Коли сказати правду, то я навмисне й прийшов до вас зарані попередити: якомога даліше од його [попа]; тільки путія людина прибуде в село — з'їсть (Вас., II, 1959, 76);*

[На нас Захарович:] *Путний командир у бою завжди з бійцями* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 70); // *часто у сполуч. із сл. що о с ь, що о - п е б у д ь*. Вартій уваги, доречний, розумний. — *Ти ніколи путнього слова не скажеш! До тебе з ласкою, а ти — з серцем!* (Мирний, III, 1954, 229); *Дим розлігся, і люди знову насунули ближче, галасуючи, хлопочучись і нічого путнього не роблячи* (Гр., II, 1963, 303); *Кость Іванович.. заглянув у свою працю про українські народні суди в давнину, але зоді було сьогодні виласити в голові хоч одну путню думку* (Стельмах, I, 1962, 447); *До нього повертається гарний настрий, народжується певність, що.. він таки зможе вигадати щось путне і двох або трох прискорити процес розточки тудож* (Довж., III, 1956, 387); // у знач. ім. *путне, нього. с*. Те, що варте уваги, доречне, розумне. — *Хіба ж ти не помітив по ній, що вона й здавну навіженна була? І очі якісь страшні, і заговорить, то все не путне* (Вовчок, I, 1955, 130); — *Знаєш, що я тобі скажу? — І еже!.. Путнього не скажеш, прилипувши до баби* (П. Куліш, Вибр., 1969, 81); // Придатий для чого-небудь, доброї якості. *Приведено її малою до дядька Максима та дядини Софії, і з того часу працює вона, не спочиваючи.., а проте до цього часу і скрині немає у неї напоготові, не було й путньої одежі й досі* (Л. Янов., I, 1959, 32); *Збори.. проходили без задалевідь розроблених порядків денних, без президії, бо й стола не було путнього, за яким би всілася президія* (Збан., Сеспель, 1961, 376).

Не вартій (варт) *путнього слова* — дуже поганий, непривабливий. — *Не варт він [паніч] слова путнього; не варт того, що ради його ми сьогодні, як дурні, цілий день бігали, нишпорили!* (Мирний, IV, 1955, 63); *Полонені [фашисти] ваяли картини, не варту путнього слова. Якби могли тільки бачити діти, до якого падинця дійшли їхні батьки, отруєні отрутою расизму!* (Довж., I, 1958, 37).

ПУТНЯ, і, ж., діал. Діжка, вебро або відро. *Іван.. приніс із поблизького потоку путню води, віділяв князя і дав йому напитися* (Фр., III, 1950, 152); — *Піду я по воду, витягну путню з крилиці, зирк — а на ній щось блищить..* (Мур., Бук. повість, 1959, 46).

ПУТНЬО. Присл. до *путній*.

ПУТО, а, с. (жн. *пўта*, *пўт*). 1. Ремінь, мотузка, ланцюг, якими стягують ноги якої-небудь тварини, щоб обмежити свободу її пересування (перев. під час випасу). *Ой коні мої червоні, зелені пуга* (Чуб., V, 1874, 275); *Коні пішли ступою, форкаючи іноді від куряки, залізане пуга стига побрязкувало* (Коцюб., I, 1955, 240); *Пошла [пані] було індиків пасти. Я попутаю їх, наже коні. Лежать вони любенько цілий день на полі: не зміють у пугі по-кінськи плігати* (Барв., Опов., 1902, 314); *Спритно підбирає [Іван] повіддя і замагується мотузками пугом, мов нагаєм* (Кол., Терев., 1959, 76); *Як він [бугай] описався на валі, не знаю, бо його без пуг і на крок не пускали* (Мур., Бук. повість, 1959, 11); **Образно. Чекай, злобна ріко! ..Прийдуть до тебе інші люди.. і скинуть тебе, Черемоше, каменем, і залізом, і новим, що не відомим тобі пугом, міцнішим від заліз* (Хотк., II, 1966, 321).

2. Кайдани, реміні, мотузави, якими зв'язують руки та ноги людини, щоб позбавити її свободи рухів. *Невольники Побрязкали пугом Понад шляхом* (Шевч., II, 1963, 211); *Пуга до крові роздирають руки й ноги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 162); *Недогово йому від милої серцю вітчизни Бути далеко, — й залізни його вже не тримають пуга* (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 34); **Образно. Весна!.. А тобі все немає весни, Країно, забита в невольницьке пуга* (Гр., I, 1963, 94); **У порівн. Чувашки! Чи ж давно одежею рабині, Неначе пу-*

тами, ви спутані були? (Рильський, III, 1961, 127); // *чого, які, перен. Те, що зв'язує, сковує, позбавляє свободи людину, суспільство і т. ін. Уклін народові, що скинує рабства пуга* (Рильський, III, 1961, 151); *Нова людина повністю буде вільна від пуг приватно-власницької моралі, психології, ідеології* (Ком. Укр., 4, 1963, 6).

◇ **Пўта Гіменія**, заст., жарт. — подружні відношення. *Зазирає [Йон] у чорні очі присидкуватій Домніці та носив на пальці мідяну каблучку від неї — це перше з пуг чигаючого на парубкі Гіменія..* (Коцюб., I, 1955, 246); **Рвати** (розривати, розірвати, ламати, зламати і т. ін.) *пўта* — звільнятися від того, що зв'язує, сковує, позбавляє свободу (про людину, суспільство і т. ін.). [Н е о ф і т - р а б:] *Утожнені своїм довільним рабством, вони гдають розірвати пуга і скинути ярмо з своїх шиї* (Л. Укр., II, 1951, 238); *Земле, моя вселюдоща мати.. Силу рукам дай, щоб пуга ламати* (Фр., X, 1954, 12).

3. Нижня частина ноги коня між щіткою та копитом. *Пуга передньої ноги звичайно має нахил до горизонту в 45—50°* (Конярство, 1957, 16).

ПУТОВИЙ, а, є, спец. 1. Прикм. до *пўто* 1, 2. *Путвої ремені*.

2. Прикм. до *пўто* 3.

△ **Путові кістка** — кістка суглоба над копитом кінської ноги; **Путовий суглоб** — суглоб над копитом кінської ноги. *Пораменням у ділянці вінчика та пугового суглоба сприяють неправильна постава ніг і надмірна втола коля* (Профіл. захвор., 1955, 214).

ПУТРЯ, і, ж. Страва з львчої крупн і солодного квасу. *Тут лі.. На закуску куліш і кашу, Лежшку, зубці, пугрю, квашу* (Котл., I, 1952, 72); *Ідять [в раю] галушки, вареники, сало, ковбаси, капусту, локишину та пугрю* (Вишня, I, 1956, 286).

ПУТТЯ, я, с. 1. розм. Добрі наслідки чого-небудь; шасливі, сприятливі обставини для кого-, чого-небудь; користь від когось, чогось. *Та й сину мій, одинчику, Та гарне твоє життя! Та не служав отця, пенки, а та таке в тобі пугтя* (Чуб., V, 1874, 1032); {Р о м а в:] *Ви, пане писарю, згорда дивитися на мужика..; а коли б ви балакали з ним, як з рівнею, було б пугтя* (Кроп., II, 1958, 16); *Боюсь людей, що проживуть як гості все життя.. Живе метелик теж, однак же у тім пугтя, Яка любов-краса, коли веселими руками Не творить світу доброю навкруг* (Стельмах, V, 1963, 209).

Без *пугтя*, у знач. присл. — даремно, марно; не так, як слід. [Г н а т:] *Пропає зрадник! Так пропаде і Сава без пугтя, без слави, так пропадуть всі зрадники свого народу!..* (К.-Карий, II, 1960, 289); *Навіщо мучув я і скію без пугтя?* (Рильський, Поеми, 1957, 28); *Під кашкетом сторч, скуйовджено і без пугтя вирилося пренакудне руде волосся* (Смолиць, II, 1958, 70); *До пугті (пугтям), у знач. присл. — як слід; розумно, доречно. А я вам дам порадоцьку — Як жити до пугтя: Кохайте щиро правдоцьку — І дасть вам бог одрадоцьку Шасливого життя* (Гл., Вибр., 1951, 71); — *Убогість вас, Мелашко, засліпила. Ви вік прожили у своїй злидоті, — шматка хліба до пугтя не з'їли* (Кос., Новела, 1962, 149); *Ні про що він пугтям думати вже не міг* (Крив., А. Лаговський, I, II, 1905, 209); {Х л а м у ш к а:] *Та що таке, — кажеть пугтям* (Коч., II, 1956, 37).

◇ **Довідити** (довесті) до *пугтя* *диг*, *довідити*; **Дохідити** (іті, дійті) до *пугтя* — відбуватися, розвиватися так, як слід, як треба; бути доречним у даній обставині. *Подружжя зружилось. Добре жилось йому, добре любилось. Все, що не зроблять, — ішло до пугтя, Значить, правдиво звало їх життя* (Шер., Дорога.., 1957, 104); *З надходженням холодів мало не цілком при-*

пинилися й.. геолого-свердловні роботи.. Це давало привід місцевим людям робити свої висновки, натяки, застереження. — Чи воно ж і до пуття коли дійде, чи так, поведуться на воді, нарobili скрізь у скелях дір — та на тому й кінець? (Коцюба, Нові береги, 1959, 14); Збивати (збити) з пуття див. збивати; Збитися з пуття див. збивати; Зводити (звести) з пуття див. зводити; Наводити (навести) на [добре] пуття—те саме, що Наставляти (наставити) на пуття (див. наставляти²). Усім він давав тоді пораду, і бідним, і удовам, і сиротам, навчає на добро, наводить на добре пуття (Н.-Лев., IV, 1956, 168); Наставляти (наставити) на пуття див. наставляти²; Щоб тобі пуття не було! — уживається як лайка.

2. заст. Путь, путі. Пливають [троляці] — аж вітри забурчали і закрутили не штур, Завіли різно, засвітали, Нема Енесві пуття! (Котл., I, 1952, 158); В умоті з довгого пуття.. Сюди, вандрівче, ти пристань! (Фр., X, 1954, 33).

ПУТЧ, у, ч. Збройний виступ групи змовників з метою вчинити державний переворот. 18 липня [1936 р.] Німеччина разом з Італією організували фашистський путч в Іспанії (Рибак, Зброя, 1943, 60); На нестійкості і суперечностях національних революцій створює міжнародний імперіалізм. Він організує контрреволюційні путчі, підтримує антинародні військові диктатури (До 100-річчя.. В. І. Левина, 1970, 40).

ПУТЧИЗМ, у, ч. Політика, що спирається на путчі, путчистів.

ПУТЧИСТ, а, ч. Учасник, прихильник путчу.

ПУТЧИСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до путч, путчист, путчійзм.

ПУТЯЩЕ, розм. Присл. до путящий.

ПУТЯЩИЙ, а, е, розм. Те саме, що пүтній. Всі радили Мотрі йти до Семена. Він чоловік добрий, путящий, має своє поле, свою хату (Коцюб., I, 1955, 44); Жив чоловік і — нема. А який гармоніст путящий! Чи зрестини, чи весілля, чи так яке гуляння, то вже без Петруся не обійдеться (Тют., Вир, 1964, 337); — Я думаю, що тобі й справді яка путяща думка прийшла в голову! (Н.-Лев., I, 1956, 128); Батько навіє її пісень не любив, бо ж вони відривають чоловіка від путящого діла (Стельмах, Хліб..., 1959, 497); — Може, таки з тебе щось путяще вийде (Рудь, Гомін..., 1959, 82); — Ну й дивак же ти! Я думаю, щось путяще скажеш (Шиян, Балайда, 1957, 48); [Л о г в я н:] Осень вже надворі, скоро й зима, а в мене ні комушини, ні свитини путящої... (Кроп., III, 1959, 149); Наскладали децищу за літо, ідемо на ярмарок. Нема на наші гроші путящого коня (Гончар, I, 1954, 490).

ПУТЬ, і, ж., заст. ч. І. Смуга землі, призначена для ходіння, їзди; шлях, дорога. — Про земські, бач, Діла збірались [пави] рахувати: Мости де ставити, путь вести (Мирний, V, 1955, 284); Чорний ворон сидить на могилі, де до міста найжджена путь (Сос., I, 1957, 205); *Образно. Ще хвилина, і місяць урочисто випливе з моря і простеле до самого берега широку, прозору путь (Л. Укр., III, 1952, 608); // Місце, лінія у просторі, де що-небудь пересувається. Оповідає [пісня] про путь місяцеву.. І через що зимове поспішає до хвиля Океану Сонце (Зеров, Вибр., 1966, 243); Повітряні путі; // пер. мн. Залізнична або трамвайна колія, рейки. Є такі машинисти.. Скільки їх загинуло на своєму високому посту, скільки врятували вони чужого.. життя на важких путях-коліях своєї залізничної держави! (Довж., I, 1958, 38).

Біта путь див. бітій.

2. Місце, яким можна пройти, проїхати, по якому хто-небудь іде, їде, щось пересувається; дорога, шлях.

— Гори, проклята зірко! на сто миль Марії синові остачу путь собою (Л. Укр., I, 1951, 421); Я зарубками на деревах Безстрахний путь свою значив (Рильський, II, 1961, 292); Мільціонер спинає Рух машин — дає їм [дітям] путь (Нек., Хочу быть..., 1949, 15); *Образно. Із школи Путем терновим розійшлися Обида. Божі Ізаголи, Святую правду на землі І прорекли, і розп'ялись За волюнку, святую волю! (Шевч., II, 1963, 370); // Відстань, яку хто-небудь пройшов, проїхав або яку треба пройти, проїхати комусь. Я йду без жалю — так було треба. Яка прекрасна моя дорога... остання коротка путь... (Коцюб., II, 1955, 190); Вся уже путь ми на полі пройшли скаковому, — Колям з гарячої шії пора хомути поздіймати (Зеров, Вибр., 1966, 218); До радгоспу зійдси далеко, лежить туди курява степова дорога, але Тоня, щоб скоротити свою путь, вирішує брести через лиман наперстоць (Гончар, Тронка, 1963, 224); // перен. Доступ до кого-, чого-небудь, можливість досягти чогось. [Горленко:] Читали постановку уряду про будівництво сіа? Це ж таку нам путь відкрито... (Корн., II, 1955, 91).

◇ Прокладати (торувати і т. ін.) путь: а) просуваячись у певному напрямку, розчищати собі прохід. З півдня й нічочі армії путь прокладають в снігах по коліна (Сос., II, 1958, 267); По річці впава пливають [скіфи] і по льоду дзвінкім торують хижу путь... (Зеров, Вибр., 1966, 391); б) (кому) допомагати кому-небудь досягти чогось; Путь закривати (заступати і т. ін.) кому; На путі стояти (ставати): а) не давати кому-небудь проходу кудись. У половодді геть-геть луги заливає [річка], Молодому князеві Ростислаєвську путь заступає (Мирний, V, 1955, 277); б) перешкоджати кому-небудь робити, здійснювати щось. [М и к и т а:] Прощай, моя зоря... ніколи на путі Тобі я не ставав ні тінню, ні докором (Коч., П'єса, 1951, 71); Розчищати (розчищити) путь кому: а) допомагати кому-небудь просуватися у певному напрямку; б) допомагати комусь досягти, домогтися чого-небудь.

3. Напрямок руху куди-небудь, до певного місця, звідкілься. Весь флот немає поспішуват; Мавки бо стали човни пхати, Путем найлуччим [найкращим] направляти (Котл., I, 1952, 254); [Р о м а н:] Були б виїхали назустріч, та не знали, звідки твоя путь, з якої сторони (М. Куліш, П'єса, 1960, 117); У глибину лісів пахучу лежить білий печальна путь (Сос., II, 1958, 411); // Заздалегідь накреслений, визначений напрямок руху, маршрут, курс. — Це авто спеціально для чужинців, що оглядають околиці. Путь його — величке місто Паата, де в старовинна церква (Ю. Янов., II, 1958, 88); На піску Калуги Для мандрівок зорямиз путі Креслав, повний мурорі напруж, Ціоловський в віщій глухоті!.. (Рильський, III, 1961, 313); // перен. Спосіб здійснення чого-небудь. Яким мечем махав, такою путтю й погибав (Номис, 1864, № 7085); // перен. Напрямок діяльності, розвитку кого-, чого-небудь. Я знаю, яка тяжка й терниста путь українського літератора (Л. Укр., V, 1956, 141); Сашко Птаха сидів зовсім замкнений. От і почалася його путь революціонера (Смоліч, Світанок..., 1953, 230); Шановні земляки! За зле ви не візьмете, Коли в дискусіях, що їх ми почали і путь належну їм провадами дали, Свої я висловлю окремі міркування (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 217).

У путь (вирушати (вирушити), рушати, рүшити і т. ін.) — виходити, виїздити звідкілься, кудись. [С у х о в і й:] Козак як сорока на тиню: сьогодні [сьогодні] тут, а завтра — в путь (Кроп., V, 1959, 313); — Наскладали [купці] старому харчі, лише тьось рушник, щоб бідний деревш у пустині міг до намазу умити руки.

й подались у свою путь (Коцюб., II, 1955, 152); Вирушили в путь на світанку (Тулуб, В степу..., 1964, 250).

◇ Верстати (простувати) путь куди — рухатися в певному напрямі. — Буду в руки златоголави, Китайки гапати, ..В золоті твої чертоги Путь віркий верстати (П. Куліш, Вибр., 1969, 418); От уже путь до Тірійського замку простеж Купідін І подарунки несе (Зеров, Вибр., 1966, 241); Держати путь див. держати; Збивати (збити) з путі істини (істинної, господньої і т. ін.) кого, книжн. — те саме, що Збивати (збити) з пуття (див. збивати). — Дух гордині, отче Вікентію, збиває вас з путі істини! (Стельмах, I, 1962, 410); — Я думаю, що грішати тепера.. оті кляті нелюди, котрі хочуть чесниці і праведних людей в істинного путі збити (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 230); Збиватися (збитися) з путі — те саме, що Збиватися (збитися) з дороги (шляху, курсу і т. ін.) (див. збиватися). Самій не довед збитися з путі, Та трудно з неї збитися у гурті (Л. Укр., I, 1951, 43); Наставляти (наставити, направляти, направити, наводити, навести і т. ін.) на путь істини (доброу, святу і т. ін.) кого — даючи кому-небудь корисні поради, вказівки, спрямовувати, скеровувати його на правильний шлях у житті. Мої сусіди.. дуже гречно прийняли мене у себе, пак господар навітв все на путь істини насталяв, до мене ж все чніак не могли зібратися (Л. Укр., V, 1956, 213); — Ти, Матею, бачу, і є бога не віруеш! — намагається [панотець] зоч такими словами приоложити чоловіка і наставити на путь істини (Стельмах, I, 1962, 86); Тітки та вдики сідкувалися направляти її на добру путь, чіплялися до неї (Н.-Лев., IV, 1956, 230); Останія (божа, смертна і т. ін.) путь — про смерть, похорон. На лає, вже водзянена в останню путь, лежить Фросина (Стельмах, Хліб..., 1959, 177); Вони обойко одійшли на божу путь (Барв., Опов..., 1902, 434); Проводжати в останню путь див. останній; Стояти на путі (статі на путь) злого (грішників), гаст. — опуститися морально. Блаженний муж на лукаву Не вступав раду, І не стане на путь злого, І з лотим не сяде (Шевч., I, 1963, 339); — Хотілось би чоловікові не стояти на путі грішників, не ходити на світ нечестивих (П. Куліш, Вибр., 1969, 150).

4. Процес пересування пішки, верхи або за допомогою транспортних засобів; подорож. Із жари місяць показався, І од землі туман піднявся, Все вичовало [віщувало] добрий путь (Котл., I, 1952, 227); В подорож я до Афін, до учених Афін вирушаю, Хай від любові та путь визволить душу мою (Зеров, Вибр., 1966, 295); Показавши підборіддя на рушницю, Успенський лежав ницьма на зеленому горбі, згадував тридцятиденну путь від Одеси до Житомира (Панч, В дорозі, 1959, 59); Зимова путь її страшиш (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 179).

Збирати (зібрати, виряджати, вірядити і т. ін.) в путь кого — допомогати комусь готуватися до подорожі. Перед тим, як вирядити їх у путь, Килиєй озлядав конюєрів (Гончар, II, 1959, 64); Збиратися (зібратися, виряджатися, спорядчатися і т. ін.) в путь — готуватися до подорожі. В путь Марія нашвидку збиралась Та тяжко плакала, ридала (Шевч., II, 1963, 360); З'являється [Тоня] на подвір'ї з палицею в руці, з рюкзакком за плечима.. Рюкзак, палиця, дорожні сині шаровари.. Спорядилася в путь, чи що? (Гончар, Тронка, 1963, 166).

5. гаст. Путь. Далі, як і Гага підросла, та побачила [Горпина], що з неї великий і добрий путь буде, то й її стала порядку вчити (Кв.-Осн., II, 1956, 256).

◆ Путь-доріжка; Путь-доріжка; Путь-доріженька, нар.-поет. — те саме, що путь 1, 2, 4. Вирядивши Комара в далеку путь-дорогу, аж у місто, священик клав у тарантас божі молитви й розвозив їх хутірським пара-

фіянам (Ковінька, Кутя..., 1960, 32); [Мотря:] Повертайтеся, поспішайте! Стеліся ж вам путь-доріженька, м'якенько стеліся (Мороз, П'єси, 1959, 15).

ПУФ, а, ч. 1. М'який низький табурет. — Ну, от тепер сідайте тут, — і вона показала йому місце біля своїх ніг. Він притягнув низенький пуф і сів (Хотк., I, 1966, 59).

2. тільки мн., гаст. Буфа. — Була мода на криноліни, потім на пуфи, потім на капелюшки з пташками (Фр., II, 1950, 302).

ПУФИК, а, ч. Зменш.-пестл. до пуф 1. Він швидкими кроками мережить кімнату з кутка в куток, обминаючи пуфики, недовладно розставлені по кімнаті (Рябак, Помилка..., 1956, 183); На пуфиках, .. випростовуючи спину, сиділо кілька військових і один цивільний (Загреб., Європа 45, 1959, 295).

ПУХ, у, ч. 1. Дрібне, ніжне пір'я на тілі птаха. Скрізь порозламувані скрині; одержа лежить розкидана, кришава, пороздирана; пух із перин, наче сніг, летить по вітру (П. Куліш, Вибр., 1969, 175); Снігу, ой снігу якого!.. Наче тут паслися гуси ураці, Скубались, кричали і пух свій розкидали білий (Олесь, Вибр., 1958, 221); Ідеш, а на землі ніде ногою ступити: гнізда, яйця, голенькі пташата плутаються в траві, одні вже збираються в пух, а ті лише вилуплюються (Гончар, Тронка, 1963, 31); *У порівн. Я як пішла [пішла], як стала, як стала, дак і сапою, і граблюю, і руками... да так зробила як пух ту землю!.. (Барв., Опов..., 1902, 428); Розлилась Рось..., то вигинаючи воду, наче шию лебедину, то розвиваючи її білими краплями в білій легкій, як пух, ніці (Н.-Лев., I, 1956, 51); Осінь на землі тизенько стускається.. Пузом тумани із крил її падають, Стелється в вілньх степях (Рильський, I, 1960, 102); // Перина, подушка, ковдра, набита таким пір'ям. — Довго там смачненько годували й напували і спати.. кляли під одягала золототкані, на м'якенькому пузу (Вовчок, I, 1955, 307); // перек. Те, що легкістю, м'якістю схоже на таке пір'я (перев. про сніг, хмари). З череж убрання лебедине Часами ронить срібний пух (Стар., Вибр., 1959, 5); Хай прилине зима і розвієть свій пух на холодних і голіх деревах, — я любов'ю тебе обігрію, мій друг, мое горе і радість вишнева! (Сос., II, 1958, 129).

◇ Земля пухом див. земля; Ні пуху, ні пера див. перо; У (в) пух [і прах] — зовсім, остаточно. Така-то збірниця [зборище] валилась, Енех щоб побити в пух (Котл., I, 1952, 197); У (в) пух і прах розбивати (розбити) див. прах; У (в) пух і прах розібснті (рознести) див. прах.

2. Тонкі, короткі, м'які волоски на тілі тварин; підшерстя під довшою, товщою шерстю; ніжна, м'яка шерсть у деяких тварин. Розігналися [дами] на рулетку, але туди їх — не пустиш!.. (дами були в хустках та ще й з козиного пуку) (Л. Укр., V, 1956, 384); Марія Ежманулієвна поправила на плечз стареньку сіру хустку з козячого пуку (Хор., Місто..., 1962, 110); — Постій, постій, — повільно зівся за столом Гнат.. — Ти куди звертаєш? Та ти знаєш?.. — Ну, от що. Ти мене не лякай. Я не з залюого пуку (Тют., Вир, 1964, 98); — На верхній губі у нього був ніжний пух (Ю. Янов., II, 1958, 89); Дід Килишко, маленький, круглолиций, 'весь обтуканий білим колючим пуком чоловічок, привітно глянув на мене (Збав., Єдина, 1959, 118).

3. Тонкі, ніжні волоски на насінні рослин, на поверхні стебла або листя. Часом очеретяний початок, зачленений Солом'єю, лопаєш й обсилає її білим пуком, мов снігом (Коцюб., I, 1955, 361); [В г у р т і:] — Сніг,

снізі — Який сніг, то, либонь, пух із дерева! (Вас., II, 1960, 487); *Над Києвом літає тополиний пух. Він означає кінець райдужної пори цвітіння* (Дмит., Розлука, 1957, 78); *У порівн. *Я не дух собі, коханко, Я собі не дух, Щоб з землі тебе здмухнути, Мов із квітки пух!* (Граб., I, 1959, 544); *Торкнуса [Васпенко] рукою до голови, посередні якої пухом кулябали аж до макієки підкучерялювалася смужка ранньої лисини* (Стельмах, II, 1962, 94).

△ **Бавовняний пух** — короткі, грубіші волокна, що залишаються на насінні бавовника після відділення основного волокна. Природний газ у повднанні з такою сировиною, як бавовняний пух, дозволяє випускати високоякісну целюлозу і продукти дальшої її переробки (Ком. Укр., 10, 1965, 49).

4. **Діал.** Пухівка. *Гірко й ніжно назве пух зелений* (Ряльський, II, 1960, 214); *У порівн. *За селом, на широкому полі, ледве піднімалась зелена, як пух, кукурудза* (Н.-Лев., II, 1956, 223).

ПУХА: ◇ **Добити пухі кому** (до пухі кого), діал. — довести до краю кого-небудь, покінчити з кимсь. *Добили чоловіка до пухи* (Сл. Гр.).

ПУХИР, я, ч. 1. Наповнений рідною кулястий виступ на поверхні шкіри або слизових оболонок, що виникає при опіках, потертості та при деяких захворюваннях. *Парубок показав долони. Вони були такі порепані та в пухирях* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 4); *Одежа на них пообгоріла, взуття попеклося, на руках зм'ялися пухири* (Кучер, Чорноморці, 1956, 401); *Клята кропива немилосердно жалила руки, і вони зв'язалися пухирями* (Донч., II, 1956, 524); *На тілі дитини.. з'являються окремі червоні округлі пльахи; на них внаслідок відшаровування епідермісу дуже швидко утворюється характерний пухир* (Хвор. дит. віку, 1955, 39); *Образно. *Розмашистим кроком хлопець виходить на околицю Дробовича. Капелька на потилиці,.. вузькі, з пухирями на колінах, штани, босий* (Кол., Терен., 1959, 35); *У порівн. — *А ти розкажи. Полеглає. Горє, як пухир: розріж — і минеться, — тепло відкункуєся* (Омелько (Тулуб, Людолова, II, 1957, 87).

2. Те саме, що пухір 1. *Казан запарував, на воді бульбилає темно-іржава піна. З одного боку запливали прозорі гарячі пухири* (Збан., Над Десною, 1951, 31); *Серед озера — п'яса, де скидаються щуки, як ночіть, де п'ясають пухири золотаві карасі* (Вяшня, Весна., 1949, 137); *У порівн. *Дирижабль став згорі, як великий білий пухир* (Труבל., Хатина., 1934, 16).

3. Те саме, що міхур 1. *Одно-однісіньке зеренце шроту попало.. в нутро, але не прошибло пухиря; риба дуріла з болу, але не швидко мусила подохнути* (Фр., II, 1950, 12); *Він мочки розжоренує жовту, з свинячого пухиря калитку* (Стельмах, I, 1962, 321); *Він саме лікуваєся від каменів у жовчочному пухирі на невеличкому курорті* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 594); *У порівн. *Його вражений гонор роздуваєся, наче пухир глибоководної риби, яку витягли на поверхню* (Жур., Вечір., 1958, 110).

ПУХИРЕЦЬ, рця, ч. Зменш.-пестл. до пухір. *Вісна — тяжка гострозаразна хвороба. У людини, яка заговоріла на неї, з'являються характерні ознаки: пухири на шкірі і слизових оболонках, лимоманка* (Веч. Кнів., 29.VII 1957, 3); *Тішиться дитина — Забавка чудна: Надімає з мила Пухириці вона* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 305); *Чоловік, одвернувшись од берега, став дивитися на зеленій, прошитий білими смугами пухирці, пилуний сід від гвинта* (Собко, Скеля., 1961, 7); *Пляшки були поприщені від шийки до дна білими пухирцями, мов насінням з дині* (Панч, II, 1956, 70); *Найдрібніші бронхи закінчуються легеневиими пухирцями*,

на тонких стінках яких є.. комірки (Ават. і фізіол. люд., 1957, 72).

ПУХИРИК, а, ч., рідко. Зменш.-пестл. до пухір 1, 2. *Він параз побачив себе посеред безлічі дрібносенських водяних пухириків, що якое живо, мов тривожно, тремтіли в повітрі* (Фр., III, 1950, 400).

ПУХИРИСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що пухірчастий. **ПУХИРИТИСЯ**, иться, недок. Вкриватися пухирями (у 2 знач.); надиматися пухирями. *Доц.. припускає так дружню, що пльає калюжі серед дороги аж танцювали, аж підплигували та пухирились бульками* (Збан., Переджив'я, 1960, 258); *Очі були заплачені, він важко дихав, і кров'яниста піна з кожним видихом пухирилась йому в куточках губи* (Гончар, Людина., 1960, 158).

ПУХИРНИК, а, ч. (*Utricularia* L.). Комахоїдна трав'яниста водяна рослина родини пухирикових, що має на листі пухириці, якими вловлює і перетравлює дрібних комах та планктон. *Літньої пори в стоячих водах, канавках і болотах можна побачити мало помітну, тендітну «квітку» — пухирику* (Знання., 10, 1966, 10).

ПУХИРНИКОВІ, вих, мн. Родина комахоїдних рослин, що мають пристосування у вигляді пухириців для вловлювання дрібних комах.

ПУХИРОНОГІ, гих, мн. Ряд комах з довгим вузьким тілом, на лапках у яких між двома кігтками міститься присосок у вигляді пухириці.

ПУХИРЧАСТИЙ, а, е. Вкривтий пухирями (у 1, 2 знач.), пухирцями; який містить у собі пухириці повітря. *На ніч взявся морозець. Під ногами.. дзвінко зойкали кружечки пухирчастого безневого льоду* (Стельмах, Правда., 1961, 47); *В убогій, вогкій затині, ледве освітленій пухирчастими скельцями криві віконечок, пролунає дитячий зойк* (Рад. Укр., 9.III 1964, 3); *Пухирчаста осока; // Який супроводжується появою пухирів, пухириців на шкірі та слизових оболонках, на поверхні рослини (про хвороби). Під час косовиці деякі лучники та берегових рослин у окремих осіб.. можуть виникати ураження шкіри у вигляді пухирчастого дерматиту* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 39); *Під час вегетації рослини кукурудзи уражаються пухирчастим сажкою, яку викликає паразитний гриб* (Наука., 3, 1959, 39).

ПУХИРЧАТИЙ, а, е. Те саме, що пухірчастий. *Пухирчата поверхня снігу неначе злегка парувала гінкими п'ясами поземки* (Ле, Право., 1957, 248).

ПУХИРЧАТКА, и, ж. Шкірна хвороба, яка супроводжується появою пухирів, пухириців. — *Діагноз уже відомий. Тітка моєї подруги хвора на пухирчатку* (Донч., V, 1957, 430); *Пухирчатка новонароджених*.

ПУХИРЧИК, а, ч., рідко. Зменш.-пестл. до пухір 1, 2. * У порівн. *Окремі рослини темляно поблискують срібними пухиричками* (Донч., Ю. Васюка, 1950, 191).

ПУХІВКА, и, ж. (*Etiophorum* L.). Багаторічна водно-болотяна трав'яниста рослина родини осокових, плоди якої вкриті довгим шовковистим пухом.

ПУХКАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. пухкати і звук, утворювані цією дією. *Трясовина випростувалась слідом за ним з тихим пухканням* (Багмут, Опов., 1959, 42).

ПУХКАТИ, аю, аш, недок., рідко. Те саме, що пйхкати. *Ходє [ходять] тіп після обіду по кімнаті та тілєки пухкає* (Сл. Гр.).

ПУХКЄНИК, а, ч. Вид солодкого печива з дріжджового тіста. *Після охолодження тісто стає досить густиим, і з нього роблять пухкєники з варенням всередині* (Укр. страви, 1957, 362).

ПУХКЄНЬКИЙ, а, е. Пестл. до пухкий. *Земля пухкєнька, під ногами хрустєть м'якєньке бадилля* (Вас., Вибр., 1954, 232); — *Маєте. Оце й усе, що є, — винєсла вона ще раз окрайок пухкєнького хлїба* (Досв., Вибр.,

1959, 30); Чіпка — сам не свій... так йому любо, що вона доторкнулася до його виду своєю біленькою, пухкенькою рукою... (Мирний, II, 1954, 69); Маленький, пухкенький, схожий на пампушку (тільки без часнику), Віддиха ступав за одним Ярославом кроком два (Мушк., День..., 1967, 61); Ніжний, ніжний, з м'якою блискучою шерстю, жеребчик чорненький... Такий тендітний, з кучерявним хвостом, з пухкенькою гривкою... (Вяшня, I, 1956, 122).

ПУХКЕНЬКО. Присл. до пухкенький. Подушку перебила [Марія] пухкенько — поклала в голову, застелила рядном (Головко, II, 1957, 112).

ПУХКИЙ, а, є. 1. Такий, часточки якого не прилягають щільно одна до одної; розсипчастий. На вулиці було страшенно гаряче; тонкий, пухкий білий порох зостав над дорогою, мов дим, навіть від найменшого доторкання (Л. Укр., III, 1952, 604); На стрімких берегах Уралу, завалених пухким глибоким снігом, дітлахи й молоді спускалися з гірок на санчатах (Тудуб, В степу..., 1964, 464); Він нахилється. Бере грудочки землі. Розтирає між пальців. Чорнозем. Масний, пухкий чорнозем... (Жур., Дорога... 1948, 194); // Добре розораний, м'який (про ґрунт). Йдемо повз чорний пар. Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, поена спокую й надії (Коцюб., II, 1955, 230); Неотомні трактори снували епоперек масного й пухкого поля, як човники на ткацькому верстаті (Ю. Янов., II, 1954, 128); Весною посіви боронують. Ґрунт стає пухким, краще загортаються мінеральні добрива, внесені для підживлення (Хлібороб Укр., 12, 1969, 13); // М'який, легкий для споживання (перев. про виробі з тіста). І ласощі все тільки їли [праведники], Сластики, коржики, стовпці, Варенички пишичкі, білі, Пухкі з кав'ярком буханці (Котл., I, 1952, 149); — Вечері я вечерю зварю... Уже таких м'яких та пухких галушок зварю, що губами можна буде їсти... (Мирний, II, 1954, 242); Діти нічого не хочуть брати з моїх рук. Я простягаю їм шматки білої пухкої пшениці, а вони... навіть руки поховали за спину (Кол., На фронті..., 1959, 76).

△ Пухкі породи — гірські породи, часточки в яких не зв'язані або слабо зв'язані одна з одною. При ввітряванні тверді породи перетворюються в пухкі: пісок і глина (Фіз. геогр., 5, 1956, 108).

2. Досить повний, з округлими формами, рисами (про людину, її обличчя, тіло). Її чималі брови чорніли, як шовк, а чорні очі горіли на білім, пухкім лиці (Н.-Лев., II, 1956, 41); Пухка [Паля] так, що пізнати було кризь стидничку, як дрижало її тіло за кожного рухом (Март., Тв., 1954, 231); Золотаве ластовинька сяяло на хлопчачому виді. Спокійна посмішка розсувала пухкі губи (Ю. Янов., I, 1958, 271); Попеласка [лікар] Дороша по стипні пухкою, як подушечка, рукою (Тют., Вир, 1964, 195); // М'який в долі. Сонце... облягало червоним світлом очерети, що цілих, повикладавши свої пухкі кучеряві волотки, легенькі, як пух (Н.-Лев., III, 1956, 342); Подушки на його ліжкові перебивала [Христя], — мов надуті, лежали вони... — пухкі та високі (Мирний, III, 1954, 223); Галина лежала на ліжку, кривившись пухкою ковдрою (Зар., Світло, 1961, 22); Вони поспішають мжю кладовища пухкою від куряви сірою дорогою (Донч., II, 1956, 80); *Образно. Я бачив жмарину таку, як багатто буває, Плила вона тихо над море ясне і безкрає. Пухка, кучерява, срібляста, легка (Фомін, Вибр., 1958, 94).

ПУХКІСТЬ, кості, ж. Властивість і стан за знач. пухкий. Коткуванням ми усуваємо зайву пухкість ґрунту і створюємо хороші умови для ріномірного загортання насіння в ґрунт (Хлібороб Укр., 7, 1970, 15).

ПУХКІШАТИ, ас, недок. Старати пухкішам, пухким.

Крига де-не-де вже починала помітно пухкішати (Льч., Звчч. хлопець, 1947, 73).

ПУХКО. Присл. до пухкий.

ПУХЛЕНЬКИЙ, а, є. Пестл. до пухлий 2. Випадково здибалася йому на очі пухленька студенточка ташкентського вишу, Любочка Марковська (Ле, Міжгір'я, 1953, 15); Мар'янка... тягла до яблушки своєї маленькі, пухленькі ручки (Цюпа, Назустріч..., 1958, 440).

ПУХЛИЙ, а, є. 1. Який опух, набряк (від хвороби, побоїв і т. ін.). Дід вийняв жало і приложив свій корявий палець до пухлого тіла (Мирний, I, 1954, 178); Начальник пошти в золотому пенсе на пухлому, як варенич бурля, носі охоче згоджувався з інспектором, підводячи йому в чарку (Вас., I, 1959, 316); Хату спалено, а старого Демида нещадно побито. Не жити вже Демидові на білому світі, бо ж такий він синій та пухлий, і так нестерпно болять руки-ноги, й болить голова (Довж., I, 1958, 307).

2. Досить повний, з округлими формами, рисами (про людину, її обличчя, тіло); пухкий. Пані вкотила, як на колегсах; пухла така, ніби на дріжджах зійшла (Вовчок, I, 1955, 75); Її гладке, аж пухле, лице лисчить проти вікна (Н.-Лев., II, 1956, 20); Ліна Леонардівна... забігла по кімнати, вижухнула коротенькими пухлими ручками (Коз., Сальвія, 1959, 223); У Микаса на пухлих губах усмішка (Чорн., Визволення, 1949, 106); // Товстий, роздутий (про книжку, гаманець і т. ін.). Ніколи Чумак не барився з відповіддю. Уже за кілька днів Павло одержував від нього пухлого листа (Головко, II, 1957, 411); // М'який, легкий для споживання (перев. про виробі з тіста). Дід задав про горілку, а чорт зараз і частує і на закуску тягне із сумки печену качку і шнечний пухлий буханець (Стор., I, 1957, 87).

◇ Ні за пухлу душу див. душа; Чорта пухлого див. чорт.

ПУХЛИНА, я, ж. 1. Болюче припухле місце, здуття на шкірі людини або тварини. Біля улаєся, і пухлина з руки зійшла помялу (Фрп., XI, 1952, 341); Режматичні пухлини робили ступні майже такими ж широкими, якими вони були завдовжки (Сміл., Сад, 1952, 118); Кілька днів процедур дали сподівані наслідки. Пухлина спала, хоч біля ніг не проходила (М. Ол., Леся, 1960, 101); *Образно. Де-не-де палуба повидималась якимись пухлинами, видно на ній якісь пробовні, рвані дірки (Гончар, Тровка, 1963, 238); // Припухле місце біля очей. Він Насуплено димить сигарою своєю, Стовавши між поморщенці пухлин Очиці, заложені блуднею (Бажан, Рокп, 1957, 184).

2. Розрощення ткавин, новоутворення в організмі людини або тварини. Багато пухлин, досягнувши значної величини, потім розмоктується (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 272); До недавнього часу рентген при виявленні пухлин був єдиним і незамінним засобом (Рад. Укр., 15. I 1964, 3).

△ Добройкісна пухлина див. добройкісний; Злоякісна пухлина — новоутворення в організмі людини або тварини, що має здатність метастазувати, розносити ракові клітини з плинною кров'ю або лімф. Найбільше промені лазера впливають на тканини злоякісних пухлин, тоді як на здорові тканини вони майже не діють (Наука..., 12, 1965, 39).

ПУХЛИННИЙ, а, є. Стос. до пухлини (у 2 знач.). Крім хірургічних, терапевтичних методів, пухлинні захворювання лікують опроміненням (Знання..., 2, 1966, 10); Пухлинні клітини; Пухлинний вірус.

ПУХЛІСТЬ, лості, ж. Властивість і стан за знач. пухлий.

ПУХЛЯВИЙ, а, є, розм. Те саме, що пухлий 2.

ПУХЛЯВІСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. пухлявий.

ПУХНІВВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що пухнастий. Туркочуть над головою голуби, плаве жмарин пухнає ключа (Сос., II, 1958, 359).

ПУХНІВІСТЬ, вості, ж., рідко. Властивість за знач. пухніввий.

ПУХНАСТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до пухнастий. Валентина Миколаївна.. нагадувала пухнастенську, теплу, золотаву заклопотану бджілку (Коп., лейтенанти, 1947, 169).

ПУХНАСТИЙ, а, е. 1. Вкритий м'яким, густим пухом (у 1, 2 знач.), м'якою, густою шерстю (про тварин). — Помиляйтеся, які красунчики! — захоплено казав Бутаків, зупинившись над жоветенькими пухнастими пташенятами з блискучими чорними дзьобами. — Це лебедятка (Тулуб, В степу., 1964, 392); Кіра засміялася і притиснула пухнасту, м'яку голову kota до щокви (Коп., Десятикласники, 1938, 7); Михайло з дитинства любив тварин, особливо маленьких пухнастих ягнят (Хлібороб Укр., 1, 1966, 29); // Який має м'який густий ворс (про тканини, хутра, килими і т. ін.). Чи то від принагідних думок, чи від пухнастої ведмежої кошми жарко став Магомед-Гірсеєві (Рибак, Перекл. Рада, 1953, 347); Охрім ішов тихими коридорами, по чистих пухнастих килимах, що загнушували кроки (Кучер, Чорпоморці, 1956, 42); Дівчина була в чорній шерстяній сукні, простоволава, з білою пухнастою зусткою на плечах (Грим., Кавалер., 1955, 176); // Вкритий пухом, пушком або пишній (про квіти, листя, плоди і т. ін.). На вербі, що над річкою, на всіх гілочках пухнасті комишки побігли (Ів., Тасмичка, 1959, 66); На березі ворухилися пухнасті руді мітелки очерету (Донч., IV, 1957, 56); Наталія Дмитрівна стоїть під крилатою яблунею... і тягнуться до її обличчя пухнасті віти (Хлібороб Укр., 9, 1969, 8); // бот. Уживається в назвах деяких рослин. Дуб пухнастий; Пухнастий клевер; // Схожий на пух легкістю або білим кольором. На блакитнюку небі нерухомо біліють пухнасті змарки (Хижняк, Тамара, 1959, 5); Густіше сніг, легкий, пухнастий, волохатий, лягає, стелиться до ніг (Гонч., Вибр., 1959, 348); Вихидаючи в небо пухнасті фонтанчики спрацьованої пари, до дню повільно підійшов потужний паровоз (Веч. Київ, 25.I 1963, 2).

2. М'який, густий, пишній (про шерсть, волосся). Маленька білочка за деякий час відкрилася м'якою пухнастою шерстю (Ів., Опов., 1949, 190); — Здрастуй! — сказала вона... усмітаючись, погравляючи розкидане по плечах пухнасте каштанове волосся (Тют., Вир, 1964, 245); Людмила од несподіванки навіть здригнулась... А очі — темні-сині, трохи завжди прижмуржені від короткозорості, майже прикрили довгі, пухнасті вій (Головко, II, 1957, 485); // розм. З довгими, густими війями (про очі). Я їй постійно заздрала — цій крихіткій дівчині з пухнастими заспаними очима й припухлими губами (Ю. Янов., I, 1954, 57).

3. рідко. Те саме, що пухкий 1. — Ну, прощай, козачку, — тихо сказав він і поволі, тягнувши ноги, загрибавши густу, пухнасту підошву, пішов вздовж шляху (Собко, Кавказ, 1946, 4); Вона роззявляє рота.. Пухнасте й тепле борошно сиплеться на язик, забирає горло (Донч., III, 1956, 10); Василина сіла поруч сина і розв'язала вузлик з пухнастими й засмаглими пиріжками (Вол., Озеро., 1959, 61).

4. рідко. Те саме, що пухлий 2. Вони сміялися, пухнасті рученята їще неспівнесно простягнувши (Бажан, Вибр., 1940, 60).

ПУХНАСТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. пухнастий.

ПУХНАТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до пухнастий. Сластоночки плачуть, Пухнатенькі, рум'яненські, Самі у

рот скачуть (Гл., Вибр., 1957, 243).

ПУХНАТИЙ, а, е. Те саме, що пухнастий. Несподівано натикавсь.. на баб, з головою завинених у білі рядна, що рядками сидять, наче пухнати гаги на скелях півничних (Коцюб., II, 1955, 239); Овечки жууть сімце, Поруч і малюта Тісно зблився в кільце Біле та пухнате (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 139); Щасливий він, коли пухнатий Боа накинє на плече [Татьяні], Руки диткнеться гаряче (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 210); Вже квітень місяць був надворі, а.. ні пухнатою літнього соню, ні пахучої милої фіалки ще не видно було (Григ., Вибр., 1959, 407); В ліричній своїй задумі хлопця торкає рукою пухнате віття туйки (Гончар, Тронка, 1968, 43); Вербами сосон шум іде розлогий / жмарю пухнатою темноті Високий день і осяяну блакити (Зеров, Вибр., 1966, 55); Сніг пухнатий, Наче віта, Жаль по ньому і ступати — Білий, чистий сніг (Бойко, Ростіть., 1959, 27); Шевченко бадьоро йшов вперед, милуючись то вершичками, то вербадами з їх доугою і надзвичайно пухнатою вовною на колінах і грудях (Тулуб, В степу., 1964, 252); Гарні пироги вдалися, пухнати (Сп. Гр.); Його округле, пухнате обличчя було подібне до розцвілої в усій повноті півоції (Фр., VI, 1951, 189).

ПУХНАТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. пухнастий.

ПУХНУТИ і рідко ПУХТИ, хну, хнеш; мін. ч. пухнув, нула, ло і пух, пухла, ло; недок. 1. Ставати нещорально, хворобливо пухлим; опухати. — А як ся має ленько? — спитає [пан] хлопця. — Лешть на печі.. Сказали, що вже будуть зжирати, бо пухнуть від голodu (Казки Буковини., 1968, 45); Трояці, як чорти, озлились, Рутульців били наповал. Триццати кості, ребра, боки, Летіли зуби, пухли щокви (Котл., I, 1952, 236); Дивлюсь, почервонів середній палець у дитини, став пухти (Барв., Опов., 1902, 530); [П'ятірки й:] Вознем опекало.. Пути.. язик пухне.. Я... я... я... [А р х и п:] Бджола за язика вкусила (Дмит., Драм. тв., 1958, 472); — Запара вже з годину тебе чекає. Будити не хотів, а тепер каже: досить йому зо сну пухнути (Трубіл., Лахтак, 1953, 128); *Образно. — На всю Полтавщину б тобі отаманувати, а ти все когось хліб качаєш. — А що б же ви хотіли? По ям зноїти, а революція хай з голodu пухне? (Гончар, II, 1959, 270); // Надуватися, набрякати від напруження (про жили, кровеносні судини). Латошка намагається загнушити всіх, кричить тоненьким тенором, на шій страшними п'яками пухнуть жили (Тют., Вир, 1964, 207).

◇ Голова пухне [від думок] у кого, кому — хто-небудь багато думає, тривожиться про щось. — Не пухла мені голова від думок. А вііна змусила самого про все подумати й передумати (Жур., Дорога., 1948, 198); — Та якщо в нас під боком буде лісок, то чи ж пухнутиме той долова від того, що телатник тісний? (Чаб., Стоїть авір... 1959, 13).

2. розм. Ставати повним, товстим. [Кіндрат:] Походив би [Павло] щодня під землю, скуп би, і серце було б здорове. Телефон губить начальників, пухнуть вони від нього (Корн., II, 1955, 139).

3. перек. Збільшуватися в об'ємі. Багато разів приходить суди Марусяж ісапати свою здобич і з немалим задоволенням помічав, що бордюг [мішок] пухне (Хотк., II, 1966, 283); Сонце зайшло в жмару з оранжевими смугами, і доуго оранжее чудисько пухло на заході, то темніючи, то раптож світлячись наскрізь (Ю. Янов., II, 1954, 106).

ПУХОВИЙ, бва, бве. 1. Прикм. до пух. Тіло грака.. вкрите пір'яж. Воно не однакоє. Зовні розміщене контурне пір'я, а під ним пухове (Зоол., 1957, 104); Пухові

волосини; // Вкритий пухом. Коли звернуло під острів і в усіх головках подостигали купки вовнистого насіння, тоді кожний подає вітру розганяє мільйони тих пухових зерняток на всі боки (Фр., IV, 1950, 325); // Зробл. з пуху (у 2 знач.). Віра часом лягала на своїй канані, .. накудала на себе пухову білу хустку (Грим., Кавалер., 1955, 144); Не зігрій нашу Зою. Нелюдський не полегшити мук. У пухові панчішки її ноги уже не обути і не стерти ту кров, що стікає струмками із рук (Забашта, Вибр., 1958, 435); // Набитий пухом (у 1 знач.). Слава, слава красна діка білу постіль пухову (Чуб., V, 1874, 623); В головах у любки подушки пухові (Граб., I, 1959, 625); Дитині йшов третій тиждень. А Шаукек усе ще не підвинулася з ліжка, все залишалася в своїй кімнаті на цілій кучугурі пухових подушок (Тулуб, В степу., 1964, 338).

2. Схожий на пух легкістю або пухнастістю; який нагадає пух. Літак пронизав пухову змаринку і полинув над голубими неоглядними просторами землі (Бол., Наддн. висоти, 1953, 39); М'яко падає сніг пуховий (Івано-Вовч., Перебендя., 1960, 167).

3. Який має м'яку, густу, довгу шерсть з великою кількістю пуху (про породи кіз, кролів і т. ін.). Пуховик кіз відібрають за кількістю і якістю пуху (Колл. енци., I, 1956, 573).

ПУХОВИК, а, ч. Перина, набита пухом (у 1 знач.). Хто в світі не знавав Нанасту [напасті]? Який знаття, де впасти — То б пуховик послає (Бор., Тв., 1957, 170); Недарма кажуть: чесному та бідному й колючка терпиться, а багатому та злодіяці й пуховики боки мнуть (Тют., Вир, 1964, 430); Кіндрат з обжороченими губами, з розпуханими пальцями на обох ногах лежав на м'якому пуховику в батьківській хаті (Ішук, Вербівчани, 1961, 222).

ПУХОВИЦЯ, і, ж., заст. Пуховик. Хазяїн теплу пуховицю на ліжку стеле нетверде (Тер., Ужинок, 1946, 483).

ПУХОВІДОКРЕМЛЮВАЧ, а, ч., спец. Машина для відокремлення бавовняного пуху від насіння.

ПУХОІД, а, ч. Дрібна комаха, що паразитує на птахів і ссавців, живлячись пухом і волоссям.

ПУХООЧИСНИЙ, існа, існа. Признач. для очищення бавовняних тканин від пуху, волокон. Пухоочисні машини.

ПУХОЦВІТ, у, ч. (*Erianthus purpurascens*). Трав'яниста рослина родини злакових з високим стеблом і дрібними колосками, оточеними довгими волоссями.

ПУХТИ див. пухнути.

ПУХТІЙ, я, ч., розм. Товстий, неповороткий чоловік.

ПУЦОЛАНІ, ів, ж., спец. Крихкі відклади вулканічного походження (попіл, пемза, туфа), що використовуються для виготовлення в'язучих матеріалів, зокрема цементу.

ПУЦОЛАНОВИЙ, а, е. Прикм. до пуцолані. Пуцолановий цемент.

ПУЦУВАТИ, ю, усьм, недок., перех., діал. Чистити. — Ти, Іване, дурень, — сказав офіцер. — Із стайні не вийдеш! Левадцять років маши коней пуцувати! (Казки Буковини., 1968, 9); Морщили [опришки] собі нові постолі, пуцували бартки. — словом, хотіли затямити всіх і все (Хотк., II, 1966, 185).

ПУЦЬ, присудк. сл., розм. Уживається як присудок за знач. пущнути. Пило біля стайки дурне Вороненя.. Дивлюсь — воно угору полетіло Да й пучь на шию барану (Греб., I, 1957, 66); [М а р и а]: Вчора прийшов [Лаврін], а пучь йому з ноги: і сякий, і такий, і довічно за тебе бога молитиму, відкасиш від мене, бо загину!.. (Кроп., II, 1958, 206).

ПУЦЬВІРІНОК, вка, ч., діал. 1. Безпере пташеня. Вона драла по гніздах пучьвірнікє (Стор., I, 1957, 348); Схопиши черв'яка, зникала [пташка] з ним десь у хаці, де в затисненому кубельці чекали жовтопузі пучьвірніки (Довж., IV, 1957, 104).

2. Маленька дитина. — О, пучьвірніку Купидоне! Любуєш, як Дидона стогне... Щоб ти маленьким був пропав! (Котл., I, 1952, 85); — Не встигла я на якусь частинку одвернутися до куми, а він почав з дитини пиріжки в kwasлю ліпити. Не зміг же, ледяний мажогон, а взявся, щоб потішити своїх пучьвірнікє (Стельмах, I, 1962, 228).

ПУЦЬНУТИ, ну, неш, док., розм. Швидко впасти; бухнутися. Старий сучорязлий турок., ніби підкошений, пучьнує на землю й про щось благає, киваючи головою на жінку та дітей (Добр., Очак. розмир, 1965, 88).

ПУЧЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до пучка. — Се ваша панночка, — промовляє до нас пані. — Цілуйте її в ручку. Панночка чи глянула на нас, чи ні, простягла дої пучечки поцілувати (Вовчок, I, 1955, 105); Чорнобрицю, цвіту папороті, терлицю та усього по пучечці встала (бабуся) в кашких та й пристановила до воюку (Кв.-Осв., II, 1956, 198); Щоб пиво було смачніше, батько вкидав в нього пучечку солі (Сенч., На Бат. горі, 1960, 119).

ПУЧЕЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до пучок. Чи я в лузі не калина була? Чи я в лузі не червоною була? Взяла ж мене полагали і в пучечки пов'язали — Така доля моя! (Укр. лір. пісні, 1958, 370); Маєка поволі вибирає наліво-влілі квітки з пожатою жита і складає їх у пучечок (Л. Укр., III, 1952, 240); В кімнаті лець помітно пахло сухим зіллям, пучечки якого були розвішані по стіках (Тулуб, В степу., 1964, 141); На карафі з водою грає пучечок зеленого світла (Мнк., I, 1957, 148); Ще потемліша, і будуть окриватись Листом зеленим луги; З чистої річки почнуть підійматись Темні пучечки куги (Щог., Поезії, 1958, 88); Щось тверде й холодне, мов гадюка, залоскотало її по літках; то був хвіст, довгий, твердий, з волохатим пучечком на кінці (Коцюб., I, 1955, 280).

ПУЧИНА, и, ж. 1. Водяна глибина, морська безодня. То потопав його баркас, то вирунав на високому гребені хвиля, щоб знову провалитися потім у водяну пучину (Шнян, Гроза., 1956, 600); В глибині океану панує пона темрява. Єдиним джерелом світла в пучинах моря є світні органи глибинних риб (Веч. Київ, 30.XI 1968, 3); *Образно. Слава тобі, любомудре, Чезу-слав'яниці! Що не дав ти потопути В німецькій пучині Нашій правді (Шевч., I, 1963, 261); На протязі життя одного покоління імперіалізм вернує люду в пучину двох вищезгаданих світових воєн (Програма КПРС, 1961, 25); // перех. поет. Безмежний, бездонний простір. Несуть чужі люди динаміт.. Ідуть вони звірними стежками, то з'являючись з темних недрпе тайги, то зникаючи в зеленій пучині (Довж., I, 1958, 100); [Чернець:] В незвідану міжзоряну пучину вночі сьогодні ти не полетиши..Хто діла земні розплутати для себе неспроможний, не може той тязнутися до небес (Лев., Драми., 1967, 440).

2. Глибока драговина на болоті.

3. спец. Нерівномірне підняття ґрунту на поверхні дороги внаслідок промерзання.

ПУЧИННИЙ, а, е. Прикм. до пучина.

ПУЧКА, и, ж. 1. Кінчик пальця руки. У дитини заболить пучка, а у матері серце (Номис, 1864, № 9214); Ганна показала синюві обидві пучки, сині, покопирсані немаче пожем, з синіми кітями (Н.-Лев., I, 1956, 105); Віліліс задумливо дивився в вікно і тер нервово пучку об пучку (Досв., Вибр., 1959, 271); // рідко. Палець на

руці взагалі. Ізляв [парубок] мою каблучку з пучки, а свою мені надів (Барв., Опов..., 1902, 75); — Так ото вона та сама ордієвська Настя? — показують на неї пучками якесь чужі жінки (Вас., I, 1959, 281); *Обраано. Вже й день минає, а вечір узляв червоною пучкою за верховиття лісу (Ю. Янов., I, 1954, 36).

◇ Знати, як свої п'ять п'ючок — те саме, що Знати, як свої (своїх) п'ять пальців (див. знати). — Низове товариство заклікало мене до коша, бо я всі гирла, як свої п'ять п'ючок, знаю (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); Обвєсті (обвернути, обкрутити і т. ін.) навколо (круг, кругом) п'ючки кого — те саме, що Обвєсті (обкрутити, рідко обмотати і т. ін.) навколо (круг, кругом) пальця (див. палець). — Знай, який у тебе чоловік, що ти такого й не стоїш [не варта]! А я всім кругом пучки оберну, ось що! (Грэг., Вибр., 1959, 154); Один як п'ючка — те саме, що Один як палець (див. палець). [I в а н:] Бує і ти, Іване, колісь непоганий козак, еге!.. І де те товариство подівалося? Один собі як пучка... (Вас., III, 1960, 30); Р'ючками та пучками; З р'ючок та з п'ючок — власною тяжкою працює. Не турбується втрапою, бо теж гроші не зароблені р'ючками та пучками, не криваві, а ласкаві! (Вовчок, VI, 1956, 288); Із п'ючок та з р'ючок живе (Номіс, 1864, № 9956); Батько розгнівався: «Я востподарство тєє з р'ючок та з п'ючок збирає, а ти будеш його руйнувати.» (Чорн., Визволення, 1949, 56).

2. Тр'я пальці руки (великий, вказівний і середній), складені кінчиками разом. Почала [Катря] хреститись. Міцно зупушиши пучку, вона ще міцніше почала накладати нею то на лоб, то на груди, то на плечі (Мирний, IV, 1955, 298); На партах повно дівчорі.. Постигалися всі над зошитами, у кожного в пучці, замазаній в чорнило, цупко пучка — виводить старанно кожну літеру (Головко, II, 1957, 299); *У порівн. Про Якова вона не змогла згадати без того, щоб пекуча туга не скрутила, жов у пучці, її серця (Мирний, I, 1954, 276).

3. Така кількість чого-небудь (перев. свихого), яку можна взяти трьома (рідше — двома) складеними пальцями руки; шпика. Подоставали з торбинок хто крайок хліба і пучку солі, хто шматок сала або в'ялену тарань з цибулею і почали мочити їсти (Морд., I, 1958, 90); Він одірвав шматочок газетного паперу, взяв пучку мазорки (Шиян, Гроза..., 1956, 77).

ПУЧКОВИЙ, а, б. Який складається з пучків. Пучковий товар; // Який має вигляд пучка.

ПУЧКОЗЯБРОВИ, вих, жм., спец. Ряд костистих риб, що мають зябра у вигляді пучків (напр., голкариба, морський коник).

ПУЧКУВАТИЙ, а, е. Який росте пучками. Анемона пучкувата; // Який має вигляд пучка. Сонце вже сховалося за життнім обрієм, тепер посилає довори пучкувате, туго проміння (Гуц., Скупана..., 1965, 123).

ПУЧНІСТЬ, ності, ж., фіз. Ділянка стоячої хвилі, де амплітуда коливань найбільша. Пучність струму.

ПУЧНЯВТИ, іє, недок., діал. Набрякати. Я так люблю рідну матінку-землю, як люблю її пишениче зерно, що пучняє в ній (Козл., Сонце..., 1957, 53).

ПУЧОК, чкя, ч. 1. В'язка однорідних предметів. — Ой, цюро ж мій молодесенький! Подай мені лучок та тугесенький, Подай мені тугий лучок і стрілочок цілий пучок! (Дума..., 1941, 170); От і положили її [вільму]; по два парубка сіло на руки і на ноги, а два узляло здоровенні пучки різок та й почали чистити (Кв.-Оси., II, 1956, 185); Над ганком висіли важкі ветяги пов'язані в пучки калини (Стельмах, II, 1962, 371); Чаплиний білиз пер пучок на шапці квітне, — За кожне не один заплачено дукат (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 323); *У порівн. Нахисто червоною на білий свити, як пучки калини (Н.-Лев., II, 1956, 122); // Однорідні

предмети, скручені, зібрані в жмуток. Я наливаю цілі пучки цвітну яблуні, повні руки, і несу в хату (Коцюб., I, 1955, 420); Край степовий! Ой та вітер дикий, рауцький! Як ударить — телефонні струни рве, крутить в пучки! (Тич., I, 1957, 139); Тезнічне льняне волокно складається з волокнистих пучків, склеєних у стрічки, довжина яких залежить від довжини стелба альону (Техкульт., 1956, 14); *У порівн. Під стелею скупо, ніби пучок червоних ниток, світилися лампочки (Чорн., Визвол., 1959, 124).

2. Сукупність чого-небудь, що розходитья з однієї точки, з одного джерела. Сонце, наче дїжа, котилося аж по землі, розстилаючи навкруги пучки щирозлого проміння (Мирний, III, 1954, 298); Нишпорачи по судну, він знайшов якесь скельце, і виявилось, що воно має властивості лізгочки, якою можна зібрати промені пучком і навести їх на край голоші, і матерія починає тліти... (Гончар, Тронка, 1963, 317); Використовуючи пучки прискорених частинок, можна одержувати різного типу мезони (Наука..., 8, 1962, 10); // Лїстя, трава, волосся і т. ін., що росте з одного місця, розходячись в різні боки. Тиснулося бадилля високих гірських лопухів з білявим листям .. та ще якогось високоствелого зілля з пучками здорових жовтих квіток на вершк (Фр., III, 1950, 10); Приятель мій, сопучи, запав руками пучки очерету, підтагаючи вперед човна (Досв., Вибр., 1959, 409); Сїчкар.. посміхається круглим сидом, на якому ворухиється чорний пучок бороди (Стельмах, II, 1962, 36).

3. Група м'язових, нервових та ін. тканин, волокон, розташованих у вигляді довгастих скупчень, шнурів. Розташована артерія супроводжується двома венами, закладеними, як і артерія, у товстий пучок сполучної тканини (Вибр. праці О. О. Богомолюка, 1969, 39); Обличчя [у Корчагіна] догє, ледь помітновале, залісне з пучків м'язів та кісток (Збан., Єдина, 1959, 250).

4. розм. Те саме, що бумет 1. Копронідос держав у руці здоровий пучок пілонії, нарцизи та тюльпанів (Н.-Лев., III, 1956, 366); Входить Іван. У руках пакунки з кондитерської і пучок квіттів (Мик., I, 1957, 481).

ПУШБОЛ, у, ч. Командна спортивна гра з великим м'ячем, який треба прогнати у ворота суперників.

ПУШЕННЯ, я, с. Дія за знач. пушити і стан за знач. пушиться.

ПУШИНКА, н, ж. Те саме, що пушинка. Невеличка пушина на рукаві заставила скинути його [сюртук], повісити на гвіздок (Мирний, IV, 1955, 125); Із неба Сніжина Додолю злетіла — Маленька пушина, Холодна і біла (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 109); У розпалі літа розкриваються коробочки її [гополі] плодіє, і спораджене пушинами насіння починає кружляти в повітрі (Наука..., 9, 1969, 22).

ПУШИНКА, н, ж. Окрема волокниста пуху, дрібна часточка пуху (у 1—3 знач.). По повітрі розтеклись гуси; гусенята коливають з ноги на ногу, наче вітер моріжком гонить жовті пушинки (Коцюб., II, 1955, 58); Він акуратно підортає оділо, здіймає з наволочки пушинки (Шиян, Гроза..., 1956, 113); — Ха-а-а!.. Ну, хто кого налякає?.. — Ха-ха-ха! — дзвінко вторює їй, усьогодній, Юрко з білими пушинками сізку на густих кучерях (Хотк., I, 1966, 72); Васильки! Вж далеко до пушинок її лица. Воно — свіженьке, ви — припала пілом (Крив., Вибр., 1965, 286); Біла пушинка.. несе на своїй парасольці маленьке стигле зернятко (Донч., IV, 1957, 115); *У порівн. Вона йшла під руку з гвардійцем.. на голові мала білий капелюшок, легкий жов пушинка (Л. Укр., III, 1952, 622); То пушиною летить [Варя], то, немовби на цимбалах, піднімає цокотить (Гонч., Вибр., 1959, 363).

ПУШИСТИЙ, а, е. Те саме, що пухи́стий. Сплигну

з лежанки ситий кіт і пушистим хвостом став лаццись біля її ніг (Шиян, Вибр., 1947, 86); Панчішка, знай собі, плететься, така пушиста та м'яка! (Забіла, У.. світ, 1960, 44); Небо зовсім весняне, хмарки білі, пушисті, а сніг видно тільки на верхів'ях Яйли (Л. Укр., V, 1956, 219); Молоде ще, рожеве обличчя [Яківчукової] під пушистим сивим волоссям виглядає, як у шапочці з ангорської вовни (Вільде, На порозі, 1955, 209).

ПУШИСТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. пушистий.

ПУШИТИ, пушú, пушиш, недок., перех. 1. Робити пухнастим, пухким; // Вкривати що-небудь (про сніг, іній). Вкриває [сніг] діл, дерева пушить, дахи будівель устеля (Гонч., Вибр., 1959, 348).

2. Легкими ударами розворушувати що-небудь, робити м'яким, пухким, пишним; збивати. Він вибрав собі бажану постіль і почав пушити (Досв., Вибр., 1959, 115); // Розпушувати (грунт). Не можна було без кінця пушити суху землю, яка перетворювалась на гарячий порох (Донч., VI, 1957, 378).

3. заст., розм. Робити пухким, повним (людину). Покойові кажуть, що Марину панське око пушить, бо чогось на неї дуже пан задивляється (Мирний, IV, 1955, 231).

ПУШИТИСЯ, пушúться, недок. 1. Бути, ставати пухнастим, пухким, вкриватися пухом.

2. Пас. до пушити 1, 2.

ПУШКА, н, ж. 1. рідко. Те саме, що гармата. Дванадцять пар пушок оперед себе одіслав [Хмельницький], А ще сам з города Чигрина рушає (Укр. думи., 1955, 120); Забує [Василь] увесь світ; хоч би йому тут з пушок падали, хоч би хто його не кликав, нічим би не вважив (Кв.-Осн., II, 1956, 46); Скорботні дні пішли в віки, Але лишилися навіки Людської виствори руки: Цар-пушка і Іван Великий (Рильський, III, 1961, 227); // ірон. Про рушницю. Зарядив [Уралов], прилаштував свою катериніюку [рушницю] до влоосиледа і покотив на озера в степ. Зустрічні хлопці-казахи сміялися: всіх гусей твоя пушка переберє!.. (Гончар, Тронка, 1963, 307).

◇ **Брати (взяти) на пушку** — обманювати кого-небудь. Шестопал.. прихисив себе посміхнутися: — На пушку береш? (М. Ю. Тарн., День., 1963, 356); — Чи не задаються дічата? — Чи не хочуть вони просто узяти нас на пушку? (Коцюба, Нові береги, 1959, 295); Як з пушки — неодмінно, точно. — От побачиш, коли куплю тобі нові черевичи, як городський пані. — А була в собаки хата? — не добрі жінка. — В собаки хати не було, а в тебе черевичи, як з пушки, будуть (Стельмах, II, 1962, 297).

2. діал. Рушниця. Дванадцять пушкарських душ чекають на його рбказ, летять на його свист, з пушками, при уєскі [різній] зброї (Хотк., II, 1966, 95); Зеліли [жандарми] зганяти до сільської утрави лісорубів, бокорашів [плотарів], чабанів. І люди йшли, а що поробиш, коли над головою стоїть жандарм із своєю пушкою... (Скл., Карпати, II, 1954, 9).

3. діал. Металева бавка, коробка. Входить Хороствль, з жукном на плечаз, у полотнянім плащі і брилі, через плечі перевішена пушка ботанічна (Фр., IX, 1952, 161).

4. діал. Дрібка. — Нате важ це зілля, киньте пушку до окрону та й дайте [хворому] на ніч напитися (Март., Тв., 1954, 46).

ПУШКАР, я, ч. 1. іст. Майстер, який виготовляв і обслуговував гармати; гармаш. — Ти не знаєш, де Сидір живе?.. — Не знаю!.. — одказає Лушка.. — Тут є в вас на пивниці пушкарі, мабуть, вони знають... (Мирний, II, 1954, 238).

2. заст., розм. Артилеряст, гарматник. Були тут

страшні гармати, Од вистрелу дрижали хати, А пушкарі то клались ниць (Котл., I, 1952, 188); Покиньте Сошко на своїх козаків: — До шку! До лає! Пушкарі, ристуйте гармати! (П. Куліш, Вибр., 1969, 170); Черниш бачив, як заметушилася артилеристи.. Одна з мін вибухнула поблизу пушкарів (Гончар, III, 1959, 263).

3. діал. Озброєний сільській поліцай. Старий балакав ненастанно, від зубів давно вже перебіг на колишні порядки в горах, на опришків, на пушкарів, що мали єонити за ними (Фр., IV, 1950, 499); Краєвчів не помічав, що бесіда набирає небезпечного характеру, що тут може бути поліція — оті пушкарі (Хотк., Довбуш, 1965, 33).

ПУШКАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до пушкар. — Краєвчів зброярів, ніж в Амстердамі, ніде немає. А діло пушкарське ніщо досконаліше, ніж рудознавці з Бірмінггана, не відав (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 124); Нудьда перемінить закон! Квачі, помела, макогони В пушкарське відомство пішли (Котл., I, 1952, 189); Запхалися Марусяк із Відочковим у саміську середину пушкарського кільця і залагли в траві (Хотк., II, 1966, 289).

ПУШКІНІАНА, и, ж., книжн. Зібрання, сукушність творів літератури і мистецтва, пов'язаних з життям і творчістю О. С. Пушкіна, а також усі видання його творів.

ПУШКІНІСТ, а, ч. Літературознавець, що спеціалізується на вивченні життя і творчості О. С. Пушкіна. За вказівками, кресленнями й малюнками фазівців-пушкіністів з надзвичайною точністю відтворено кабінет поета (Вітч., 1, 1967, 215).

ПУШКІНОЗНАВЕЦЬ, вця, ч. Те саме, що пушкініст.

ПУШКІНОЗНАВСТВО, а, с. Вивчення творчості О. С. Пушкіна як галузь літературознавства.

ПУШОК, ч. 1. род. шку́. Зменш.-пестл. до пух 1—3. Тепер він бачив усі її руки... всю її постать, малу, м'якеньку, наче курчатко з жовтим пушком (Коцюб., II, 1955, 198); З-під воріт.. вилізла стара гуска, а за нею викотилися маленькі гусенята в темно-жовтуватому пушку (Шиян, Балада, 1957, 80); Кашлянув Петро в кулак, пушок поладив на верхній зубі, береться за двері (Тесл., З книги життя, 1949, 143); Очима він зупинився на її маленькому вушкови з ледь помітним блискучим пушком (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); Як молодим пушком зазеленів липа, До тебе, лагідний нащадку Арістиппа, До тебе а'яляюся, у твій славетний дім (Зеров, Вибр., 1966, 393); Летів з осокорів білий пушок (Дор., Літа.., 1957, 22); *У порівн. Весельцем погрібаєся [Харон]. По Стіксові, як стріла, мчаєся, Бує човен легкий, як пушок (Котл., I, 1952, 130); Сніг пушок по свободі (Воронько, Тепло.., 1959, 35).

◇ **Рільце (рільця) в пушці див. рільце.**

2. род. шкв́. Жмуток м'яких, пухнастих волокон, яким пудрять, пудряться. Найперше ухопила [Екбаль] пушок з пудрою і швидко-швидко забілила носа (Л. Укр., III, 1952, 710).

ПУШТА, и, ж. Безлісі простори на Середньодунайській назовині в Угорщині. Угорська низовина, яка утворилася на місці стародавнього моря, багато віків була цілиним степом (місцева назва «пушта») (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 25); Хто це, хто за чередою Гаубоко зітхав? То дружина проводжав В пушту пастуха (Гойда, Угор. мелодії, 1955, 47).

ПУЩА, і, ж. Великий, густий, дрімучий ліс; хамі. Сокири й Топори затіяли войну, Гай хочуть сплюндрувати і пуці всі пошкодять (Греб., I, 1957, 62); Пуці такі кругом села були, що не проберешся, пальця не просунеш (Стор., I, 1957, 102); Ліс був густий, справжня пуща (Донч., III, 1956, 123); На пієночі України широкою сму-

гою простяглося Полісся — низина, перерізана річками й озерами, між якими лежать численні болота та лісові пуці (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 8); *У порівн. [Кроп., IV, 1959, 279]; // перен. Глушина, відлюдне місце. Ясь підвісив і почав прощатись. Дами заворушилися і прослили навідуватися до їх в їх сілську пуцу (Н.-Лев., 1, 1956, 171).

ПУЩАННЯ, я, с., заст. Те саме, що пущення. На саме пущання, що на піст, вона йому і каже: — Пиди лишень, Нечипоре, до служби (Кв.-Осн., II, 1956, 104); Порадишись, на пущання послааємо по горілку (Свидн., Любодарський, 1955, 152).

ПУЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до пустіти. Пущений на волю старець радісно закульгає (Кач., II, 1958, 434); З лісу — верстов за дві од них — вже виїтає на шлях чийсь пущений галомом загін з чорним прапором на передній тачанці (Гончар, II, 1959, 223); Здається, що ті робітники з інжекторами, з дрючками самі замінилися у часті якоїсь здоровезної машини, що, добре пущена, рівно, невпинно та невблаганно посувається вперед (Кочуб., I, 1955, 227); Озлобленою рукою пущений камінь вдариє прямо у висок, князь повалився без стогону (Хотк., I, 1966, 119); Ракетами, пущеними з катапульт, Летіли серця наші в роки майбутні (Мур., Осипні сурми, 1964, 50); Значить, що помилково вона [повість] пущена тільки за одним моїм підписом (Мирний, V, 1955, 433); Містечко се було зруйноване дощенту, спалене й пущене на вітер (Морд., 1, 1958, 130); В 1932 р., разом з іншими гідроелектростанціями країни, була пущена на Дніпрі Дніпровська гідроелектростанція (Вітч., 5, 1956, 116); Розізнута врешті спина, пущена вільно рука, ще злегка тремтяча од цілоденного напруження (Кочуб., II, 1955, 27); Забуто всі спірки та сварки, ... навіть прощено замахи на покалічення та пущену кров (Смолнч., Реве та стогне..., 1960, 391); // пущено, безос. присудк. сл. Він навіть ідіду у город, хотів оддати Зінку в тормі, ходив до сідичого, прохав, — не пущено (Гр., II, 1963, 422); — Всі засоби переправи негайно було пущено вниз по воді (Ю. Янов., II, 1954, 123); Пущено комбатина на плантації.. почорнілих соняшників, які ще, здається, недавно так були (Гончар, Тронка, 1963, 315); У той лоток пущено гірський потік, що стікає колись невеличким водопадом у річку (Кол., Терев., 1959, 300); Малинові дивани і крісла — наче їх не становлено, а з жмені пущено: одне до вікна одсагнуто [відсунуто], одне убік, друге знов у другий бік (Вовчок, I, 1955, 374); У Радянському Союзі було пущено першу в світі атомну електростанцію, чим було покладено початок використання атомної енергії у мирних цілях (Ком. Укр., 3, 1970, 25); Стоїш ти й досі в мене перед очима, добра душе Товкачу, у твоїй веселій постає, з твоєю трішженою головою, що тільки заду пущено пам'яті (П. Куліш, Вибр., 1969, 287); — Може доб'юся до панича, скажу йому: що це на нас таку напасть пущено? (Мирний, IV, 1955, 196).

ПУЩЕННЯ, я, с., заст. Останній день вживання скороминої їжі перед постом. Заслабла Оксана перед пущенням, та так заслабла, що трохи богоеї й душу не віддала (Л. Янов., I, 1959, 40); Хіба ж не знаємо, що Параска почала бодню з салом на петрічане пущення, а на Петра вже зосталось тільки півбодні! (Н.-Лев., II, 1956, 18).

ПУЩИК, а, ч., діал. Слнч. Стогнуть пущані, регочуть сови, уїдливо хавакають пуцики (Л. Укр., III, 1952, 249); *У порівн. Пробав тут маківники якась огрядна молодича.. Непривітна. Нанустила брови, як пуцик (Вовчок, VI, 1956, 290).

ПФЕНІГ, а, ч. У НДР та ФРН (раніше також в Ав-

стрії) — розмінна монета, що становить одну соту частину марки. [К а с и р Н е й м а в (одліуче гроші):] Зостається 16 грошей срібних, 2 пфеніги (Л. Укр., IV, 1954, 211); — Пробачте за гостре слово, шеф, це брудна скотина, яка й нас із вами продасть за пфеніг! (Ю. Янов., I, 1954, 199).

ПХАТИ, пхāju, пхājш, недок., перех. 1. Штовхати кого-, що-небудь рукою, ногою або якимсь предметом. Не пхайте його, він і сам упаде (Номис, 1864, № 3935); *Чого ти так мене, паскудо, в боки плаєш? На Коноплючку в степу Будяк гукає (Греб., I, 1957, 52); Бійці йшли у валанках, теплих шапках і теплих рукавицях.. Деякі бійці жартували, пхачуки один одного в сніг (Тют., Вир, 1964, 502); // Штовхачуки, примушувати пересуватися в певному напрямку; підготовувати. Троянці разом прийнялися і стали веслами зрешти, Як стрілки, човники неслися. Мов заду пхали їх чорти (Котл., I, 1952, 88); Його ведуть на ганок, до офіцера. Поліцаї беруть його за лікті і пхачуть на сідці (Тют., Вир, 1964, 44); *Образно. На сході почало видіти. Встала звітіль якась ясна сила й стіною пала темряву і всі її страхіття на захід (Вас., I, 1959, 310); // перен., розм. Примушувати робити що-небудь, іти кудись, підбивати на щось. Напала на мене туга реєнка, .. вона мене пхала кудись пріч, далі, далеко... (Вовчок, VI, 1956, 252); Малашка не зміла добре розказати, що її пхало помагати Христі (Григ., Вибр., 1959, 204); Обов'язок мисливця не доводити свою битву дичину, щоб завонялася, та триденна мандрівка пхали нас додому (Досв., Вибр., 1959, 420); // перен., розм. Допомогати кому-небудь досягти чогось, призначати кудись. Комендантом військового поїзда штаб призначив офіцера сапасу доктора Мраза. На такі дурні пости завжди пхали офіцери запасу (Гашек, Пригоди.. Швейка, переки. Масляка, 1958, 286).

◇ Пхати вік (біду, життя) — жити погано, бідувати. Так свій вік плає, як з моста та в воду (Номис, 1864, № 8217); Вдова-мати з дочкою зараз пхачуть біду заробітками в пральні солдатської білизни (Козл., Ю. Крук, 1957, 547); Він дійсно вернує назад до Галичини, .. плає з дня на день нужденне життя, давнє щастя утрато (Ков., Світ., 1960, 19); Пхати в яму (в домовину і т. ін.) кого — доводити кого-небудь до смерті. — Не погубляй її і душі її, та й нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сім... (сказав [Наум] і гірко заплакав), дай нам спокійно віку дожити (Кв.-Осн., II, 1956, 63); Трагедія Харитини виникла на соціальному ґрунті. Ми бачимо невидиму руку Цокуля, яка плає наймишню в домовину (Життя К.-Карого, 1957, 89).

2. розм. Швидко, недбало засовувати що-небудь кудись; запихати. Хоч ти не раз, Грицько, кислиці в пельку плає, Та твій Рябло од їх оскоми не чуває (Г.-Арт., Байки..., 1958, 56); Міські поети плають у кишені Папірчик, олівець й лорнетку (Л. Укр., IV, 1954, 113); На голою команди повискакувало з дворів ще кілька уланів. Приспороючи коня, кожен з них плає за пазуху добути гостинці (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 22); *Образно. Не добре було б, коли б 3-й т.[ом] був меншим од попередніх двох, я цього боюся і плаю в нього цілих шість новел (Кочуб., III, 1956, 226).

◇ Грблом пхāj кому, безос. — хтось дуже багатий, заможний. Багач так має, аж йому горлом плає, а бідняк лиш слинку коєтає (Укр.. присял., 1955, 6); Пхати [свогб] нбса див. ніс.

ПХАТИСЯ, пхājuся, пхājшся, недок. 1. Штовхати кого-небудь, штовхати один одного. — Дай сюди, бо як пхну, то й ноги задереш! — кричала Кайдашица.. — Однепється, бо й я ажю пхатися, — кричала Мотря несажовито й тягла до себе мотовило (Н.-Лев., II, 1956,

297); Жінки, як гадюки, вилися кругом його, плачучись та не даючи одна одній Колисника цілувати (Мирний, III, 1954, 93); [Серед а:] Тільки не плачуть. Ти знаєш, що я цього не терплю.. [Ж у р а в е л ь:] Посумсь і займи своє місце (Мик., I, 1957, 485); // Штовхаючи інших, проходите, пробирається кудись. — Що маши молоді? — завзяті вигукують мельник. — Маємо кукуруду... — плачуть до нього дітки (Коцюб., II, 1955, 355); Лишень закінчив панотець боже слово, а церква заметушилася. Став мир до дверей плачуть, стали люди виходити (Черемш., Тв., 1960, 270); Біля високого будинку біляш сотні робітників. Одні сваряться, інші стоять спокійні... ще інші плачуться вперед (Ірчан, II, 1958, 152).

2. розм. Проникати всередину чого-небудь, залізати кудись. Гілки воловських горіздь птались в гушчавину з кровля та будяків (Н.-Лев., III, 1956, 219); [В е д м і д ь:] Кажі нехайно, признавайся, А коли ні, то в торбу пхайся (Одес., Вибр., 1958, 479); *Образно. Склепиши очі, він гадав, що хутко засне, але в голову знову пталася відова церковного управління (Панч, В дорозі, 1959, 17); // фам. Заходити, залазати кудись (перев. нахабно). Не пхайся, де тебе не треба (Номмс, 1864, № 9592); Гава якось бідний селянин із села в місто... А тут по дорозі піп сільський їде. А вродний піп був, завжди на ооги мужицькі птався. Сів піп на віз і їде... (Україна., I, 1960, 148); // перен. Настриляво, всіма способами добиватися чого-небудь, намагатися стати кимсь. І чому б, наприклад, тому Семенові не послужити ще який рік в економії, чого замолду птасться в газеті?.. (Коцюб., I, 1955, 112); — Я не птаюся до тебе в друзі (Чорн., Пісні., 1958, 61); — Ти сажий-такий, до моєї землі не пхайся, бо голову зотну! (Томч., Закарп. опов., 1953, 70).

3. фам. Пересуватися, йти кудись (перев. повільно). Цепул, Пренетський коваленко, В Латию з військом таке [також] птався (Котл., I, 1952, 195); — Уп'ять [знову] же і сукновальня... Чого вона ствітть?.. Прийшлося тобі сукно збити і птайся — чорти батька зна куди (Мирний, I, 1954, 198); Телеграфіст Середя, упрілий і сердитий, птався по вулиці (Панч, I, 1956, 79).

ПХЕ, виг. Уживається при вираженні зневаги, презирства і т. ін. — Гляньте — молодесенька, а вже виставля! Ледяниця та й годі!.. Пхе! А дитя своє зовсім занедбала (Вовчок, I, 1955, 268); Рубін мріяв, що дівчина в нього буде висока й струнка, як тополя, .. прекрасна, як цыста. А ця — пхе! (Сечч., Опов., 1959, 41); // у знач. ім., невідм., зневажл. Хтось (щось), не вартій (не вартє) уваги, доброго слова. Вач, яке пхе! і ні приступу до його (Сл. Гр.).

ПХЕКАТИ, аю, аеш, недок., розм. Вигукувати, вимовляти «пхе», виражаючи зневагу, презирство і т. ін. [Я в д о х а:] Не хочеш за Гулаленка, так Демид Семенович... [В а с и л и н а:] Пхе!.. Сільський учитель! [Я в д о х а:] А ти хто? Не пхейкай краще! (К.-Карпий, III, 1961, 11); Ладя.. зневажливо відказав: — Теж мені революціонер, а марсельські не знає! Троша ї собі пхекнує, так само, як пхекав, коли дражнив нас «голопузників» (Панч, Гарні хлопці, 1959, 29).

ПХЕКНУТИ, ну, неш, док., розм. Однокр. до пхєкати. — Мені дядя посвідку неможницьку дасть, правда? — поспитала вона Мусія. — А дядя в тюрму піде, по-твомсь? — відповів не в тон Швачка. Студентка пхекнула (Кос., Новели, 1962, 95).

ПХІКАННЯ, ян, с. Дія за знач. пхїкати і звуки, утворювані цією дією. Коли жінки де замішались.. Та пхикання ще додадуть; Процайсь навик тоді з порядком (Котл., I, 1952, 194); — Як тільки не перестане, то.. його самого покину дома, — каже дід, котрому вже вид-

ко обридло пхикання та реви Івасеві (Мирний, I, 1954, 289).

ПХІКАТИ, аю, аеш, недок. '. Тихо плакати. Дивилсь, молились Старі мої. А сердешне [дитя] Неначе блазас: Випручало ручечката.. і замовкло, Неначе не плаче, Тільки пхика (Шевч., I, 1963, 311); Прокинувшись еранці, Таля почала пхикати та вередувати, в неї посоловіли очі, почервооні носик (Збан., Між.. людьми, 1955, 5); *Образно. Гупав бубон, пхикає скрипка, і ноги молодять землю (Коцюб., II, 1955, 242).

2. розм. Те саме, що пхєкати. — Я із картоплю, — гордо каже Віктор.. — Пх! — презирливо пхикає Поль. — Теж мені снідаюк! (Ів., Тасмняця, 1959, 139).

ПХІКНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до пхїкати. Дитина ще тільки пхикнути збирається, а мати вже на сторожі (Сечч., Опов., 1959, 157); — Пхе! пхе! — пхикнула.. царича, і мала в хусточку пахожця та й притупила хусточку до носа (Н.-Лев., IV, 1956, 27).

ПХІНЬКАТИ, аю, аеш, недок. Те саме, що пхїкати 1. — Жінка його тоді саме тяжка була отим сміттям, — кивнула Уляна на колюску, де пхінькала маленька дитина (Коцюб., I, 1955, 437); Бейбі червооні легко-легко, починає пхінькати і жаліється, що з неї сміються (Ірчан, II, 1958, 141).

ПХІНЬКНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до пхїнькати. Він став на порозі, з чорнимом на лобі й на пальцях, і ксило пхінькує: — Задачі не можу рішити (Коцюб., II, 1955, 369); Пхінькнуло дитинча, та Варка не чула того (М. Ол., Леся, 1960, 85).

ПХНУТИ, пхну, пхнеш, док., перев. Однокр. до пхїти. Пхнує вічко я: гість пінічний, Крук диедавий, крук одвічний, З-за віконниці віта (Граб., I, 1959, 462); Батько, побитий, скривавлений, підвієся, стонучий, на ноги. Його пхнули в спину, то він поточивсь (Головко, I, 1957, 98); Мати мерцій пхнула її у кімнату і стала їй убирати у нову пхлату (Кв.-Осп., II, 1956, 55); Якусь хвилу вони, сопучи, водилися на рукал, маючи намір одим одного перегзирити і пхнути в Дунай (Гончар, III, 1959, 287); Не долаа зла тебе в страшну безодню пхнула (Сам., I, 1958, 57); Демид сам був дома, як хлопцець пхнує йому в руки концерт і одним скоком уже вбіг з сіней (Гр., II, 1963, 34).

Межі плечі пхнути див. плечє.

ПХНУТИСЯ, нуся, нешся, док. Однокр. до пхїтвєся. Микоша пхнувся носиком у його теплі щоки (Полт., Двт. Гоголя, 1954, 129).

ПХУ, виг. 1. Звуконаслідування, що означає звук при плюванні. — Пху! — аж плюнув з серця запорожець (П. Куліш, Вибр., 1969, 132); [П р о н а ш к а:] Пху!.. Гіркота ж яка (Мик., I, 1957, 224).

2. Уживається при вираженні зневаги, презирства, посади, обурення і т. ін. — Такого батька син — і пішов дубка кресті! Пху!.. (Котл., I, 1966, 83); — Терентій!!! — Пху, господи... Ну, що? Ну, Терентій! — Помоч... (Довж., I, 1958, 410).

3. розм. Уживається як присудок за знач. плювати. Я сперсердл — пху їй у стчі! (Н.-Лев., II, 1956, 16).

ПХУКАТИ, аю, аеш, недок., розм. Те саме, що ху-кати.

ПХУКНУТИ, ну, неш, док., розм. Однокр. до пху-кати. Дівчата всі — так ніби ото бджоли, коли на них димом пхукнути... (Вишня, I, 1956, 241).

ПЧІХ, виг. Звуконаслідування, що означає звук при чханні.

ПЧІХАТИ, аю, аеш, недок., розм. Те саме, що чхїти. Магера почав усіх жінок частувати своєю табакою.. Як непривичні [незвичні], вони всі так гірко почали пчизати, що аж поплакалися (Мак., Вибр., 1954, 216); Почала й моя лампа пчизати (Фр., IV, 1950, 15).

ПЧІХНУТИ, ну, веш, док., розм. Однокр. до пчіхати. Як жежи двома [двома] такими голуб'ятами, як наш Ежен та й Тама, а вибухне нагло велика любов, то як одно пчіхне, то друге собі ніс обтирає (Фр., I, 1955, 322).

ПЧІЛКА, п, ж., діал. Зменш.-пестл. до пчолі. [Іудейський пророк:] Так говорив господь: в брусалині поставив я святиню серед люду, щоб, як до улика, до однієї матки, збираються пчілки, так ви б збирались до мене в храм єдиний (Лі. Укр., II, 1951, 133); Я загляну у сабочок; Там гудуть собі пчілки... Виробляють стільники (Граб., I, 1959, 453).

ПЧОЛА, й, ж., діал. Бджола. Запашині цвіти круж мене і трава висока, жотили літають, пчоли жужжать [дзвичать] по цвітах (Фр., I, 1955, 115); — Ти на пчіла поглянь: Ё робучі, Але й трутні є Нежинучі (Рудан., Тв., 1956, 67).

ПШЕНИЦЯ, і, ж. 1. Рослина родини злакових, з зерна якої виробляють біле борошно, крупу та інші продукти. Надійшла жнива, достигла Василева пшениця — така гарна, колос у колос! (Вовчок, I, 1955, 82); Про сонце розповім, що нагнав ланам, Про золоту пшеницю, що села облягає (Зеров, Вибр., 1966, 491); Ніжність... народжувався у стелу і лісах біля чужої роботи, де поруч жме пшеницю, чи в'яже золотий сніп, чи згребє сіно соромиливе діва (Стельмах, II, 1962, 27); Основна продовольча культура — пшениця. В ній міць держави і людей, в ній достаток робітника і селянина (Хлібороб Укр., 3, 1970, 9); Осима пшениця; Яра пшениця; *У порівн. Стигнуть горі, як пшениця (Тич., I, 1957, 20).

Δ Пшівкати пшениця див. гіллястий; Двозерна пшівкати див. двозерний.

2. тільки одн. Зерна цієї рослини. Сніпій курці усе пшениця (Укр. присл., 1955, 280); Я бачив, як пшеницю жила: То щонайкраще зерно У воду тільки плив, якраз пішло на дно, Полова ж, навісна, пливє собі по гвезі (Греб., I, 1957, 49); Упросієш й Пилип Притика до Карпа Здора.. Скинув до нього на сани мішечкіє п'ять жита — одик пшениці... та на Варварі раненько і поїзали в гороб (Мирний, III, 1954, 8); Люди на току Пшеницю перегортують сипку (Рильський, III, 1961, 294); // Борошно з зерна цієї рослини. Яка пшениця, така й пшівкати (Номіс, 1864, № 7124).

ПШЕНИЧЕНЬКА, в, ж. Пестл. до пшениця. Ой у полі край дорози Пшениченька яра, Там молода дівчинонька Пшениченьку жала (Нар. лірика, 1956, 78); — Піду я в поле до роботи, Злоту пшениченьку полоти (Фр., X, 1954, 74); Зашумлять жита, пшениченьки, Довгоусі ячмені (Дор., Єдність, 1950, 43); — Як тільки що почини співати, Не хочеться [Півневі] й пшениченьки клявати (Гл., Вибр., 1951, 24); Золотая пшениченька. Це з неї ми печемо білі, як сонце, пшівкати (Літ. Укр., 3.VIII 1962, 1).

ПШЕНИЧІНА, в, ж. Стеблнна або зернина пшениці. У людей пшениці — як гай, а в нас — самий віснок, і пшеничини не оздриш (Сл. Гр.); — Простежте, будь ласка, щоб жодна пшеничина не пропала (Хлібороб Укр., 4, 1967, 22).

ПШЕНИЧИЩЕ, а, с. Поле, з якого зібрано пшеницю. Сіли [дівчата] під копиці й почали устаєвки вишивати, а корови на пшеничищі паслись (Головко, I, 1957, 111).

ПШЕНИЧКА, в, ж. 1. Пестл. до пшениця. Ниви... аж всіють золотовою пшеничкою і ячменем, срібним колосом жита (Кобр., Вибр., 1954, 83); — Моя батьківщина — на Данелівщині. Пшеничка там родила, житечко, просо (Тют., Впр, 1964, 373); Заробив Яшко три пуди з фунтами: жита, ячменю, проса. Фунтів з десять і пшенички капнуло (Головко, I, 1957, 178).

2. розм. Те саме, що кукурудза (перев. про качаши кукурудзи). За ті три дні її не пізнали: запали очі... нечесане волосся у кляча збилося і аж пожовкло, як гич у пшенички (Мирний, III, 1954, 129); На високих стеблаз кукурудзи, поміж догем листям, заговлялася смачна пшеничка (Жур., Опов., 1956, 168).

3. діал. Рід узору для вишивання. — Чи ви ж роздивились по шитках? .. се лягіва, а се пшеничка (Барв., Опов., 1902, 216); [Г а п к а:] Лавро, я змеликом значено вишиваю... Чи, може, пшеничкою краще було б? (Ю. Янов., III, 1959, 105).

ПШЕНИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до пшениця. Полочи на городи в багатого мужика, вона не хотіла брати грошей, а прогала одсипати пшеничним зерном, щоб мати гарний гатунок пшениці (Кочуб., II, 1955, 25); Сніп пшеничний, важкий і пахучий, пливє в повітрі (Ю. Янов., I, 1958, 136); Наливайся в поеві колос, Мое пшеничний колос, Мрій моїх велика сила, Ніжність моя жила (Мал., Звенигора, 1959, 29); *Образно. І сонце, і його остистий пшеничний вінець мерзтїли м'яким золотом (Стельмах, Хліб..., 1959, 432); // Засіяний пшеницею, вкритий рослинами пшениці. Через буйні пшеничні загопи Йшли ми (Фр., X, 1954, 62); Пшеничні й бурякові плакатції лішилися позаду (Смоляч, I, 1958, 72); У битві, на пшеничному лану — Скрізь виростають велетні-герої (Рильський, II, 1960, 331).

2. Вигот. з зерна пшениці. Пшеничного борошна в нас обмаль, — треба змолати (Сл. Гр.); І ласоти все тільки їли [праведники], Сластинок, коржики, стовпці, Варнички пшеничні, білі (Котл., I, 1952, 149); Рухаво засукує [молодиця] до самих пліч, а руки такі повні, ніжні та білі, як пшеничне тісто (Стор., I, 1957, 141); Ах, хліб, справжній, пшеничний, м'який хліб... (Еллан, II, 1958, 18); Худобі згодуюємо горохову дерть, пшеничні вівсики, конюшинне сіно (Колг. Укр., 4, 1958, 24).

3. Який кольором нагадує стиглий колос пшениці (перев. про волосся); золотистий. Дві тузі пшеничні жеси тріпнулися, як стрічки матроські на вітрі (6. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 139); В... руці вона тримала спущену онис, тузо заплетену пшеничну косу (Дмит., Наречена, 1959, 153).

ПШЕНИЧНИЩЕ, а, с., розм. Те саме, що пшівкати.

ПШИК, виг. 1. Звуконаслідування, що означає шипіння води, пари на чомусь розжареному, гарячому.

2. розм. Ужвається як присудок за знач. пшівкати. Ледачий з їх москаль та й миршавий козак! Чи трапиться стрілять... — пшик пороз на пановці [панівці]!.. Уже й злякались! (Г.-Арт., Байки..., 1958, 185).

3. у знач. ім. пшик, у, ч., зневажл. Ніщо, дурниця. Зробив з лемеша пшик! (Номіс, 1864, № 7609); [С т а р ш в н а:] Купили хріну, треба з'їсти... А то думают, думают, ні вооло, ні мочуки, а ляхи дозаядуться — от тобі й пшик! (Шевч., I, 1963, 96); іти на Косів — в тім був і початок, і середина, і кінець. А як, щб... чи не зійде все на пшик або ще на що гірше — до того мисль не доходила (Хотк., II, 1966, 226); Сідав [Іван] писати — горів, серце його радісно стискалося... А тут з великого замазу вийшов пшик (Кол., Терен..., 1959, 185).

ПШИКАТИ, аю, аєш, недок., розм. Те саме, що пшівкати. [П а в л о:] А що, згадали розгатово, от він і вскочи у лоячку та й почав пшикати... (Кроп., II, 1958, 387); Купка якась будинків маміських, якісь поміж ними будиночками стеженки, на будиночках на тих якісь пшівкати димком пшикають... (Вишня, I, 1956, 209).

ПШІНКА, п, ж. 1. розм. Те саме, що кукурудза. Вона вишла на борозну і неначе поплила між пшівкою, мже картоплею та маком (Н.-Лев., IV, 1956, 212); Дівчата почали розповідати, як вони садили свою пшівку (Вол., Дні., 1958, 105).

2. (*Piscaria L.*) Вагаторічна трав'яниста рослина родини жовтцевих з жовтими блискучими квітками. По городах, садках та всяких воєких місцях покvapно п'януться листочки гусячої цибульки і пшівки (Рад. Укр., 12. III 1967, 4).

ПШІНЦЕ, **ПШОНЦЕ**, я, с. Пестл. до пшонів. Молодиці було стоять, слухають, а інша собі пласне, дивлячись на мене: — Мати божа! Яке мале, а вже нужду знає... і вимесе шматок хліба або пшівця жменю (Морд., I, 1958, 45); — А пшівце розкипіло та й добрець. Коли б ще дав бог курятинку... то вже б справжнісінький чумацький був кулешик (Тют., Вир, 1964, 81); На чуже пшівце окроплю не приставляй! (Укр., присл., 1955, 170); Юшку варити не важко. Трохи пшонця, трохи лаврового листу, трохи перцю та ось цю рибку — юшка готова (Збан., Курял. о-ви, 1963, 56).

ПШОНИНА, п, ж. Одяг зернина пшона.
ПШОНИНКА, п, ж. Пестл. до пшонів. Мишка в кулячку щербатий Варитъ кашку мишенятам.. Всі по ложечці згопили — Ні пшонинки не лишили! (Перв., Райдуга., 1960, 57); *Образно. Хазайські гроші знітили її. Дора Устиміана, видаючи їй на базар, прикружуєваа очі так, що пшонинки зніць вистромяювались, мов жала (Хор., Місто., 1962, 159).

ПШОНО, я, с. Крупа, виготовлена з проса. І дурень каші наварить, аби пшоно було (Номис, 1864, № 5383); Сало, люлька, кремін, криця, Казанок, мішок пшона. В баалі став, в ярку криниця — Ось худоба чабана! (Шог., Поезії, 1958, 276); Валя в клуні товче пшоно в ступі (Вас., III, 1960, 320); Усе до очманіння в голові гуде, лясить, сердотить, вис, вигряться плем, тебе жовтою сіркою, золотими стружками пшона (Стельмах, I, 1962, 111); *Образно. Воєкий вітер ударив мене в лице, побіг по спині, засіяв пшоном мої відкриті груди (Мик., II, 1957, 55).

◆ Потовкть на пшонів потовкть.

ПШОНЦЕ див. пшівце.
ПШОНЯНИЙ, а, е. Прикм. до пшонів. Пшоняна крупа; // Приготовлений, зварений з пшона, з пшоном. Каша тобі пшоняна так і плава у масличку (Кв.-Осн., II, 1956, 478); Докоала великої миски з пшоняним кулешем сиділо четверо дітей (Бойч., Молодість, 1949, 269).

ПШІТР, а, ч. Підставка для нот або книг у вигляді похилої рамки або дошки. Близько стола висіла на стіні заплена скрипка і смичок над пшітром з розгорнутими нотами (Л. Укр., III, 1952, 582); З протилежного боку.. стояв у самім куті, в тіні, високий пшітр прокурора (Фр., VI, 1951, 267); Уже мигочуть жовто над пшітром Говсті соєчки, розгойдувані вітром, і аж під стелю, до лунких скелєнь, Змстнулась гостра диригентська тінь (Бажан, Рока, 1957, 282).

ПШОРЕ, невідж., с. Страва або приправа до страв, приготовлена з розім'ятих чи протертих овочів або фруктів. Юрко поволі обідав. Ів ріденький суп,.. потім копірцями виділкою у шматку кролячого м'яса з картопляним пюре та смачною підливою (Дор., Не повторн..., 1968, 186); Хороше червоного кольору і смачне пюре одержують лише з цвяхом достиглих і неуражених помідорів (Укр. страви, 1957, 417); Яблучне пюре.

П'ЯВИЦЯ, і, ж. Жук зеленувато-сизого кольору, шкідник сільськогосподарських рослин.

П'ЯВКА, п, ж. Прісноводна тварина типу кільчастих черв'яків, більшість видів якої живиться кров'ю тварин, до тіла яких вона присмоктується. Там он п'явка

плаває [плазує], а он риба гра (Мирний, III, 1954, 242); Вона могла голими руками ловити в ковбанах чорних п'явок або витрیشкуватих жаб (Донч., Секрет, 1947, 76);

*Образно. Видно, був [Ігнатівський] беззубий, то тонкі п'явки губ потягло йому зовсім у рота (Збан., Бдняна, 1959, 105); *У порівн. Її чорні звисисті брови, що так різнилися від білявих ніс, в'ялися вже п'яками в душу [козака] (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 133); // мн. Вид таких черв'яків, що використовуються в медицині для відсмоктування крові. Кинувся цілюрик [цирульник] і якомога поспіша, та й кинув їй руду з руки, далі розвізав пшівку, аж там усе п'явки (Кв.-Осн., II, 1956, 83); Лікар, якого привіз Нестор, захопив з собою і баночку з п'яками (Вільде, На порозі, 1955, 307); П'явки застосовують в тих випадках, коли хворий потребує повторних кровопусканих невеликими дозами (Заг. догляд за хворими..., 1957, 145); // перен., розм. Слід від удару палкою, батоном і т. ін. По білому тілу від стегна до лутки стікають сизі п'явки.. ударів (Тют., Вир, 1964, 124); // перен. Жорстокий експлуататор; кровопивця. Зажинає [батько], щоб Петро ніколи не перевіся на ту громадську п'явку, як бувають здебільшого писарі (Дн. Чайка, Тв., 1960, 124); — Чого ти тікаєш з села, коли мужик починає старжитись, говорити про страшні заидні, про здирство, чинене різними п'яками людськими? (Кол., Терен..., 1959, 42); Проти корчмарів — п'явок сільських — виступали у своїх творах Панас Мирний і М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, І. Франко, Н. Кобринська та багато інших письменників (Рад. літ-во, 5, 1965, 78).

◆ Вп'являється (вп'яється) п'явкою (як п'явка) в серце див. серце; Мов (немів, нате і т. ін.) п'явки за серце ссуть див. серце; [Тоді] як п'явка крикне — ніколи.

П'ЯВКОВИЙ, а, е. Прикм. до п'явки.

П'ЯВОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до п'явки. — Сорочка на спині лопнула, кров бризкала, молоде тіло чорними п'явочками взялося (Тют., Вир, 1964, 373); *У порівн. Паненята, як ті п'явочки, вчепляться: «А ти дурна! а тей рід увесь дурний!» (Вовчок, I, 1955, 45); Відростив [Тиміш] вулики і обкарнає їх так, що вони тільки.. п'явочкою красуються під носом (Грим., Неакація. роман, 1962, 141).

П'ЯВУШНИК, а, ч. Молуек, який живе у стоячих прісних водоймах. П'явушник має спіральну.. черепашку — вапняний будиночок, який він завжди носить з собою (Веч. Київ, 2.VII 1957, 4).

П'ЯДАК, я, ч. Те саме, що п'ядун.

П'ЯДИЧ, а, ч. (*Lycopodium L.*) Трав'яниста рослина із сланкцем довгим стеблом, густо вкритим дрібними листками; розмножується спорами, які застосовуються в медицині.

П'ЯДИЧЕВІ, влх, мн. Родина вищих спорових трав'янистих рослин з дрібними, тісно посадженими листками.

П'ЯДУН, я, ч. Невеликий метелик — шкідник дерев, гусінь якого пересувається, вигнаючи середню частину тіла вгору, начебто міряє простір п'ядями. П'ядун зимовий; П'ядун сосновий.

П'ЯДЬ, і, ж. Давня східнослов'янська міра довжини, що дорівнювала відстані між кінцями розтагнутах великого і вказівного пальців; чверть аршина. На йому була одежа балканська.. кафтан був підперезаний широким на п'ядь парчевим поясом (Н.-Лев., V, 1966, 116); Доли скрізь було води на п'ядь; з вікна дюрчаала вода і стікала на лаву (Гр., I, 1963, 419); Кілька хвилин.. вони дивилися один на одного, стоячи на відстані двох п'ядей (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 380); // Невелика, незначна частина простору. Оточені з усіх боків ворогами, ми захищаємось, відвойовуючи

кожну п'ядь Радянської Росії.. (Ленін, 38, 1973, 5); / П'ядь за п'ядю [п'яддю] ми місця здобували: Хоч не одного там кавічили ті скали, Ми далі йшли (Фр., X, 1954, 48); Знаю я всю сувору дорогу твою, Ані п'яді на ній не минаю (Перв., II, 1958, 280).

Ні на п'ядь [не відступати, не відходити і т. ін.] — ні на крок. Нікуди від матері ні на п'ядь і ні з ким вже нігде не водилась [Оксана] і не зналась (Кв.-Осн., II, 1956, 466); Тут кожен п'ятя разів застане, А не відступить ні на п'ядь (Павл., Палям. віть, 1962, 6).

П'ЯЛЬЦІ, ів, **П'ЯЛЬЦЯ**, лець, мн. Пристрій для рукоділля у вигляді рамки, на якій закріплюється розтягнута тканина. Як навіжена, кидалася Настя по різному гарму, натикалася на подушки і п'яльці, розкидані по килимах (Тулуб, Людолови, II, 1957, 19); На шовкову тканину, натягнену на дерев'яні п'яльці, лягають різноколірні фарби. Художниця робить своє діло впоєнено, вправно (Веч. Київ, 11. III 1957, 3); Купи мені, моя мати... малювані п'яльця, Щоб вишити козаченьку червоні рукава (Чуб., V, 1874, 17); Нізто краще за неї не гаптував у п'яльцях, нізто рівніше не виводив прутика (Мирний, IV, 1955, 337).

П'ЯЛЬЦЯ див. п'яльці.

П'ЯНЕНЬКИЙ, а, е, розм. Трохи п'яний. Іде до дому уночі П'яньський сотник, а йдучи Собі веселий розмовляє (Шевч., II, 1963, 199); Батько буває трошки п'янький (не зовсім п'яні) й спіткнувся (Григ., Вибр., 1959, 92); // у знач. ім. п'яньський, кого, ч.; п'яньська, кої, ж. Трохи п'яна людина. — Я теж з задоволенням читаю рубрику про п'яньський та їхні бешкеті (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 43).

П'ЯНИЙ, а, е. 1. Який перебуває у стані сп'яніння; нетверезий. Скільки води не пий, а п'яним не будеш (Номіс, 1864, № 11541); Раз П'яний Хрїм схотів Переплутати річ Упаю, і зоть не обісая, А все — калікою протверезився (Бор., Тв., 1957, 138); Мемет був п'яний. Він хитався на кривих ногах і вимагував руками, його руки були безглуздими й зайвими (Коцюб., I, 1955, 401); Він покладав чарки. Дістає іще з шухляди третю — для Гегі Семеніки. Але вона відмовилась. — Я вже дві чарочки налики випила. Я вже й так п'яна (Головко, II, 1957, 558); *Образно. Каті знуцаються над нами, А правда наша п'яна спить (Шевч., I, 1963, 323); Ліс очерету тилить п'яний, Дивиться мрійно у воду (Рильський, I, 1960, 113); // у знач. ім. п'яний, кого, ч.; п'яна, пої, ж. Той, хто перебуває у стані сп'яніння. П'яний — як дурний (Укр. присл., 1955, 209); — Що за диво в тім, Що в Василя все погоріло, А в тебе ногу ізломало! Погано п'яному і поночі, й з вогнем! (Гл., Вибр., 1951, 34); — Що п'яному диуцатись, — втожлено одказав Остап. — Ого, п'яному! Що в тверезого на умі, те у п'яного на язичі, — не вагає Гуляка (М. Ю. Тарн., Незар. горизонт, 1962, 138); // перен. Який перебуває у стані, схожому на сп'яніння. Я від туги зробився п'яний, хитався (Барв., Опов., 1902, 207); Жрецький озброєний відділ.. забаву справляє: Кров'ю пролитою п'яні, танцюють вони (Зеров, Вибр., 1966, 177); Дівчина, від щастя й туги п'яна, Вилядає хлопця край села (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 68).

Як (мов, ніче і т. ін.) п'яний: а) (што) хтось перебуває у стані, схожому на сп'яніння. [М а р у с я:] Чи ти знаєш, Марто, що я сеї ночі й очей не закривала? З самого досвітку ходжу та плаваюсь, як п'яна (Вас., III, 1960, 82); Мчить Андрій, мов п'яний, у поєсноті кулю, у шабельному блиску (Довж., I, 1958, 241); б) (що) щось хитався, хилиться набік, падає. Писав [Йосип] — куди краще від самого дяка, у того літери мов п'яні,

то сюди, то туди порозхляпалися (Мирний, IV, 1955, 35); Весна, весна. Сади мов п'яні, хитає вітер дерева (Сос., II, 1958, 319).

◇ П'яний у (в) дим (як земля, як ніч і т. ін.) — зовсім сп'яний. Горобець хромовими чобітьми вибиває польку — п'яний в дим (Зар., На. світі, 1967, 18); [Ф е с ь к а:] Питається їх, де мій чоловік, а вони сміються. Виджу я, п'яні.. як ніч (Фр., IX, 1952, 391).

2. Який буває у сп'янілої, нетверезої людини або людини, що перебуває у стані, схожому на сп'яніння. Вона була вже п'яньська, і п'яні слюзи текли по жалібно скривленому зморщеному обличчі (Коцюб., I, 1955, 46); Підходжу до вікна... Обгортає зелена, п'яна лівь (Вас., II, 1959, 87); З-за розу несподівано залунав чийсь хриплий п'яний бас (Кол., На фронті.., 1959, 59); П'яними від щастя очима Микола глянув у Надіне обличчя (Ткач, Плем'я.., 1961, 77); // Який свідчить про стан сп'яніння (перев. багатьох людей). Урочистий спів дивно лунає серед п'яних викриків, гармидеру та брязкоту (Л. Укр., III, 1952, 561); Після куті і вечері в незвично чистій і добре провітреній казармі не було ані п'яних пісень, ані лайки (Тулуб, В степу.., 1964, 198); П'яний гамір та зойкіт бурхав у парку ціліснічку ніч (Гончар, Тронка, 1963, 48); // Пов'язаний з надмірним уживанням спиртних напоїв. Сухенький та не дуже чепурно наряджений папос стояв проти халабуду і дивився на п'яне гульбище (Мирний, III, 1954, 264); Говорилось стисло в ньому [дописі] про життя в глузій Обухівці.. Про п'яństwo голови й про п'яний розум (Головко, II, 1957, 125).

◇ З п'яних очей див. бво; Під п'яну руку (руч) — у стані сп'яніння. Дружини він бив.. під п'яну руку і без злості (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 303); Або плаче [мати] мовчки, або дожора [батькові]: нащо п'єш.. Давав він їй доброго прочухана, як під п'яну руч (Гр., I, 1963, 334).

3. Який викликає сп'яніння; хмільний, п'яний. Гультяї, саєвольники, дармоїди, вони [шляхта] імові зраджуєвали намі, перебігали до другого, котрий більше зичуєвав їм п'яного трюнку (Мирний, II, 1954, 89); Зародився і п'яний п'їд В ароматному віночку: На лозі було цвіт (Крим., Вибр., 1965, 59); Він почував, як прокидається в ньому давній митець-музикант, і якась дитяча радість, як п'яне злля.., полоскала серце (Лє, Міжгір'я, 1953, 296); // перен. Який викликає стан, схожий на сп'яніння. По землі розливалось тепло і наливало Василіному душу молодими першими любовцями, як п'яними пахоцями васильків та м'яти (Н.-Лєв., II, 1956, 36); П'їдєнь почувався в бадьорому й п'яному подихові вулиць (Ю. Янов., II, 1958, 119); П'яний запах відмалої землі налісся в кімнату (Горький, Дятівство, 1947, 168).

◇ П'яний хліб — зерно, просоєне отруйними речовинами — продуктами життєдіяльності особливих грибків; його споживання спричиняє отруєння, подібне до сп'яніння.

П'ЯНИТИ, іть, недок., перек. і без додатка. Приводити у стан сп'яніння. Найбільш.. мудреці із людської отари Втікають, щоб себе п'янити день у день (Зеров, Вибр., 1966, 475); Міцне вино швидко п'янило, і це сп'яніння було приємним (Шнян, Гроза.., 1956, 373); // перен. Викликати стан, схожий на сп'яніння. Дух від сіна пішов такий, що п'янить, облює якимось чаром (Хотк., II, 1966, 339); З п'яна цікако текло щось тепле, неприємна млюсть п'янила, підкошувала ноги (М. Ол., Чуєш.., 1959, 41); // перен. Збуджувати, викликати захоплення. Радість п'янила душу і хотілось кричати, плакати, обніматись, хотілось співати так, щоб лунав голос далеко, далеко... (Вас., II, 1959, 35);

Слава нареченого п'яника її, запалювала кров, молоду, гарячу (Тулуб, Людолова, I, 1957, 59).

П'ЯНИЦЯ, і, ч. і ж. Той, хто п'є багато спиртних напоїв, постійно напивається. Хто п'яницю полюбить, той вік собі згубить (Укр. присл., 1955, 111); Батькові і матері служивий [Наум], старшим себе покірний... горілки не пивавсь і п'яницю не терпів (Кв.-Осн., II, 1956, 24); Кричала [Настя], наче її гарячим залізом пекли... Я п'яниця вічная... Помилуйте мене, пустіть! Уп'юся я, своє лихо засиплю... (Вовчок, I, 1955, 268); Недовога вона вийшла замж за приїжджого техніка... а він вилекався п'яницею, та таким, що п'є без просини (Гончар, Тронка, 1963, 119); * У порівн. — Що ти мене ведеш, мов п'яницю з шинку? Я сьогодні тую пограму конем по полю, а ти мене водиш, наче дитину (П. Куліш, Вибр., 1969, 130).

◇ Гіркий п'яниця див. гіркий; Прегіркий п'яниця див. прегіркий.

П'ЯНИЦЬКИЙ, а, е, розм. Пов'язаний з надмірним уживанням спиртних напоїв. Попенко розказує про своїх знайомих бурсаків: про їх завзяття, про п'яницькі бенкети (Мирний, I, 1954, 340); П'яницькі пісні лунали над селом (Донч., III, 1956, 98); // Який буває у п'яниці. Кризь грюкання та вицання долата до нас голос п'яницький (Барв., Опов., 1902, 26); Звертаючи своє п'яницьке лице до начальника, він промовив: — Тут сталося щось недобре! (Фр., VII, 1951, 177).

П'ЯНИЧЕНЬКА, и, ч. і ж., зневажл. Те саме, що п'яниця. Мала мати одну дочку Та й купала у медоку... Щастя-долі не вгадала. За п'яниченьку оддала (Укр. лір. пісні, 1958, 399).

◇ Гіркий п'яниченька див. гіркий.

П'ЯНИЧКА, и, ч. і ж., зневажл. Те саме, що п'яниця. Сусіда був не статечний чоловік, а так собі ледаченький, та ще й п'яничка трошки (Сам., II, 1958, 266); Поміщик Золотаров був безжурний гультай — п'яничка та лобур, заведіник усіх ресторанів та кафе (Смолян, V, 1959, 40).

П'ЯНИТИ, ю, їти, недок. Приходити в стан сп'яніння. [К р у с т а (п'янючи):] Егеж, еге... Катон Молодший е... колишній Рим... республіка... (Л. Укр., II, 1951, 395); — Ось тепер, після самогону, можна й вина, можна й пива спробувати. Пробували і п'яники ще дужче (Шлях, Балайда, 1957, 44); // перен. Приходить у стан, схожий на сп'яніння. Народ п'янів од запазу крові, грипіння смерті, порозового диму (Коцюб., II, 1955, 104); Навесні свіжа річка має свій чудодійний запах, від якого селяки п'янів (Томч., Жменяк, 1964, 6); // перен. Збуджуватися, відчувати захоплення. Людська, як рамиш, од власних сил п'янів; Нестримна, як була у давню давнину (Зеров, Вибр., 1966, 474); П'яники дивчата, на нього поглянувши, хоч він і не дивився на них (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 41).

П'ЯНИШАТИ, аю, аши, недок. Те саме, що п'яніти.

П'ЯНКА, я, ж., розм. Гулянка, вечір, обід і т. ін. з надмірним уживанням спиртних напоїв; пиятика. — Ми будемо суворо боротися проти всякого гуляганства, картярства, п'янок (Мик., II, 1957, 464); Світанком Варчук на своїй бричці віз Гуржала до Вінниці і немало дивувався: підтягнута постать і свіже обличчя начальства нічим не виказували цілоденної п'янки (Стельмах, II, 1962, 219).

П'ЯНКІЙ, а, е. Який п'янить, приводить у стан сп'яніння. Під сонцем Криму, під сліпучим оком, П'янке вино біжить (Зеров, Вибр., 1966, 22); // перен. Який викликає стан, схожий на сп'яніння. П'янки випари ковалі, дикої м'яти, васильків, полину та чебрецю змішувалися в якийсь дивний букет пахочів, що паморочив голову (Добр., Очак. розмвр, 1965, 279);

Бігав [Павло] з хлопцями од берези до берези і, просвердлюючи тонкі дірочки в них, пив п'янкій березовий сік (Петльов., Хотинці, 1949, 186); Пахне рослина чимсь дужмяним, свіжим, річковим, паморочить трохи голову, сповняє її п'янкою втомою (Шлях, Балайда, 1957, 182); // перен. Який збуджує, викликає захоплення. Весна! Час п'янкит сподівань і надій, Усе, про що мріємо, — здійсниться, буде! (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 200).

◇ П'янкій хліб — те саме, що П'яний хліб (див. п'яний).

П'ЯНКО. Присл. до п'янкій. Як п'янка пахне зіллям листя вільшини, оршини, дуба (Горд., II, 1959, 260); Мій милий да цілує п'янку, Аж тріпоче серце! (Бячко, Сійся..., 1959, 259).

П'ЯНЛІВИЙ, а, е. Те саме, що п'янкій. Купець осушив кошик, кречку, витер вуса, пожбурих медоварої великого шкряного замана. — Закупаю весь мед, бо добрий велими і п'янливий (Загреб., Диво, 1968, 115); Акація... під вечір густо, солодко запахла, і парки, п'янлива млясть, як перед дощем, розливаючись, потяглася понад землею (Гончар, II, 1959, 280).

П'ЯНЛІВО. Присл. до п'янливий. П'янливо пахнуть канупер, м'ята і лісова трава (Кучер, Прощай... 1957, 422).

П'ЯНО. Присл. до п'яний. Марусяк думає чи робив вид, що думає, п'яно уставившись остеклявшими [осклянілими] очима у ватру (Хотк., II, 1966, 208); Пізно вночі притягсь він додому і п'яно реготався та верзався (Тич., II, 1957, 59); Сонце сховається в морі, троянди запахнуть п'яніше (Ряльський, I, 1960, 178); // у знач. присудк. сл. Ой, прийшли ж до міста отамани... Було дико, весело і п'яно (Сос., I, 1957, 330).

◇ Сблодцю з'їсти, п'яно спіти, хворіше походити див. з'їдати.

П'ЯНСТВО, а, с. Постійне надмірне вживання спиртних напоїв; хвороблива пристрасть до них. П'янство — в роботі не товариш (Укр. присл., 1955, 207); Були часи, коли він зовсім не пив, як же вхопився вже до п'янства, то пропадав з дому на два-три тижні (Март., Тв., 1954, 245); Мені майже фізично стало в тих умовах важко дихати: п'янство, темнота, димоси (Бас., IV, 1960, 35); — Боюсь, що посуме [Левко], понудьгує отак якийсь час, а потім з'явиться чи в п'янство, чи в якийсь розбій (Стельмах, I, 1962, 804).

П'ЯНСТВУВАТИ, ую, уеш, недок., розм., рідко. Те саме, що п'яничити. — Чоловік він добрий, богобоящий, не гордий; часом вранді-годи вип'є з нами по варці, але не п'янствує, не п'янється по корчмах (Н. Лев., III, 1956, 9); — Живе [Матюха] — мабуть, поміщик так не жив: щодня гуляє, п'янствує, а стрінеш п'яно — обмижи третью гулицю, бо так наганом і розмазує (Головко, II, 1957, 22).

П'ЯНУВАТИЙ, а, е. Трохи п'яний. На його обличчя вираз безтурботного одволоння. П'янувата посмішка ніби говорить: «Тепло на світі, мир на землі, а на столі горілка. Чого ж іще треба?» (Жур., Дорога..., 1948, 6).

П'ЯНЧУГА, я, ч. і ж., зневажл., лайл., рідко. Те саме, що п'яниця. — Виріс [Маслов] серед брудю, лайки, бійок, бо батько п'янчуга, знущався на очах в дитини з матері (Збан., Курил. о-ви, 1963, 165).

П'ЯНЮГА, и, ч. і ж., зневажл., лайл. Те саме, що п'яниця. Картюжники [картарі], п'янюги... Побравшись за руки, зодили і все о плутняз говорили (Котл., I, 1952, 144); [О д а р к а:] А мій же п'янюга де, кажи, де? [Г о р п и н а:] Господь з тобою, Одарко! Я твого чоловіка ніколи.. в мойї хаті не бачила! (Кроп., I, 1958, 159); [К о п и с т к а:] Бувало всього. Бувало й нап'єся отак та прителіпався додому без розуму... Проки-

нешся вранці.. То вона: «Що, п'янюго, голова болить?» (М. Куліш, П'єси, 1960, 13).

П'ЯНЮЧИЙ, а, е. Те саме, що п'яний. І лється аромат гарячий, наркотичний З п'янючих тубероз, розкішних орхідей (Крим., Вибр., 1965, 55); Які є слова, Які є у людства слова! Здається, почувеш — П'іде обертом голова. Отакі є п'янючі слова (Мур., Осінні сурми, 1964, 98).

П'ЯСНИЙ, а, е. Те саме, що п'ястковий.
П'ЯСТІ і **ПНУТИ**, пну, пнеш; мин. ч. п'яв, п'яла, п'яло і пнув, пнула, ло; наказ. сп. пни; недок., перек. Напружуючи, надмаюючи, виставляти що-небудь наперед; випинати. *Образно. Вітрила гуді пнуть, до сонця весла грають (Тяч., I, 1957, 107); // Широко розкривати (очі); витріщати. Еней з лгою розглядали Всі два там, які були, Роти свої пороззяляли І очі на лоби п'яли (Котл., I, 1952, 148); Наворі темно — хоч око виколи, аж у мене слюзи з очей ллються, а в одно їх пну та пну у шибку (Мирний, I, 1954, 188); В президії сидітиме [Марта].. Тисяча дуи очі на неї пнутьме (Ряб., Жайворонки, 1957, 40).

П'ЯСТІСЯ і **ПНУТИСЯ**, пнуся, пнешся; мин. ч. п'явся, п'ялася, п'ялося і пнувся, пнулася, лося; наказ. сп. пніся; недок. 1. Забуватися, лізти, просуватися нагору, все вище й вище. Пнеться, як жаба на купину (Номис, 1864, № 9245); Веселі, червоні, вітають [дітя] мене; ..пнуться на вікно нетерплячі, коли той дощ ушугне (Вовчок, I, 1955, 110); Тимко весело підморзує хутірським дічатам, що, розпалені цікавістю, п'ялися на тини (Тют., Вир, 1964, 91); // Чіпляючись за що-небудь, обвиваючись навколо чогось, піднімається все вище й вище (про рослини). На низу темним кущем стояли верби, а на гору п'явся густий терен (Панч, Гомон. Україна, 1954, 5); Галузка винограду, що пнулася по стіні, спустилася на замкнене вікно (Кобр., Вибр., 1954, 100); // В'ючись по схилах гори, горба і т. ін., піднімається нагору (про дорогу, стежку тощо). Неподаляк моря, на півгорі [горбі], куди гадючкою п'ялася.. стежка, мерехтіло.. зелене світаю (Дв. Чайка, Тв., 1960, 43); Шосе.. розкидало свої смолісті петлі по перелісках, пнулося до сонця на крухлях горбах (Загреб., Європа 45, 1959, 103); // Тягтися вгору, піднімається над чим-небудь. Бур'ян, як той пан: сам угору пнеться, а пшеничка до землі зветься (Укр.. присл., 1955, 372); Серед мозаїки зморщок і заломів [скель] саяло часом золото дрокун.. або п'ялися мірти в своїм еселянім убранні (Коджуб., II, 1955, 289); З хвиля кипучих гранітові сірі скали гордо, просто угору пнуться (Фр., XI, 1952, 185); З димарів зат сизими кудлатими п'ясами пнувся догори дим і гвірі безслідно танув (Кир., Вибр., 1960, 301); *Образно. І не стовіи, а після з підвалу, Моє пагіничик, до сонця п'ялася (Воронько, Мярвий веспюк, 1960, 140); // Гти, просуватися, намагатися проникнути, добратися куди-небудь, досягти чогось. Спати він не міг. Увесь час йому здавалось, що хтось ходить за теремом,.. хтось вночі пнеться до його доури (Скл., Святослав, 1959, 261); Вільних місць у клубі скільки хочеш, а кожний пнеться в куток до дверей (Мур., Бук. повість, 1959, 138); *Образно. Так є ж такі дурні, Що іноді за те беруться, До того пнуться, Чого й не таляють (Гл., Вибр., 1951, 41).

П'ястїся (пнүтїся) навшпївнїкми — піднімається навшпївнїкми. Маруся п'ялася навшпївнїкми скільки було сили, але нічого не могла побачити (Хотк., I, 1966, 111); Вона пнеться навшпївнїкми, розправляє плечі, розставляє руки (Хижняк, Тамара, 1959, 9).

2. Напружуватися, намагатися зробити щось. — Учепилася [сгражника], наче рябко зубами. Я пнуся вперед, а він тягне назад... (Мирний, IV, 1955, 378);

Прокопович кинувся до драбини й почав її піднімати. Драбина була важка.. Він пнувся, пнувся та й кинув її в траву (Н.-Лев., III, 1956, 33); Андрій пнувся з усієї сили, смикав за кути, за колеса, а вагончик.. не рухався з місця (Чорн., Красяві люди, 1961, 24); *Образно. За селом у вербах пнулася щосили гармонія (Сміл., Зустрічі, 1936, 36); // Вдаватися, виступати над поверхнею чогось; випинатися, напннатися. Ех, Гамалія, Гамалія, гордий та вільний. Чого ж твої плечі згорбулись, а голова похилилась? Чого між мотузкам пнуться козацькі жили? (Тют., Вир, 1964, 542); Він не впізнав тихої тайгової річечки. Темні зморшки пнулися на ній тугими смугами (Донч., II, 1956, 36); *Образно. Очі пнуться за поїздом услід червоно-чорному прапорцю (Епик, Тв., 1958, 416); // також у сполуч. із сл. і з ш к і р и з, з усіх сил і т. ін., перен. Усіма силами намагатися, прагнути зробити що-небудь, досягти чогось. Молодиця п'ялася скільки могла.. хитрувала так, щоб разом два діла робити,.. а проте раніш десяти години вечора не могла скористуватися тією волею, якою Берчица наділяла своїх наймижок (Л. Янов., I, 1959, 266); Буржуазні газети із шкїри пнуться, щоб розпалити незгоди всередині соціал-демократичної партії.. (Ленін, 19, 1971, 147); — Король і зупити із шкїри пнуться, аби ми з ханом та з турками зчепилися. Ім вигода б з того велика була (Рйбак, Перенял. Рада, 1953, 382); Рідні з усіх сил пнуться, щоб дістати щось хороше, і посилають у табір матеріал, сестрам, бабусям одяг і харчі (Хижняк, Тамара, 1959, 187).

3. куди, до кого — чого, з інфін., із спол. ш о б і без додатка, перен. Домагатися, добиватися чого-небудь, намагатися стати кимсь, якимсь, увійти до якогось середовища, товариства, зрівнятися з ким-небудь. Не пнись бути найвищим, а очись бути корисним (Укр.. присл., 1955, 394); Сім'я наша заможна була, і на селі нас багатирами славлено. Але ми жили просто, в пани не пнулися (Гр., I, 1963, 291); Куди їм, якимсь українським сотникам, п'ястїся до Яна Замойського.. Не всякий шляхтич навіть і визначного роду може рівнятися з ним (Ле, Наливайко, 1957, 31).

П'ЯСТКОВИЙ, а, е. Прикм. до п'ясток. П'ястковий кісткий.

П'ЯСТОК, тка, ч. У людини і наземних хребетних тварин — середня частина скелета кінсті або передньої кінцівки; // Кість руки; доловя з пальцями.

П'ЯСТУК, а, ч., діал. Кулак. Вона з цілою своєю силою ударила його п'ястуком в рамі (Коб., III, 1956, 404); Чує [Іван], як п'ястукі скорчилися нервово — аж нігті впилися в тіло, чує, як зуби заскреготали (Круш., Буденний хліб..., 1960, 105).

П'ЯСТЬ, і, ж. 1. Те саме, що п'ясток.

2. діал. Кулак. Вдарилася страшенна полев Яго в грудь п'ястю. Від удару того спинилось серце (Фр., XIII, 1954, 224).

П'ЯТА, й, ж. 1. Задня частина ступні. Більше в розумного розуму в п'яті, як у дурня в голові (Укр.. присл., 1955, 249); Інший з ноги кланяється, а за п'яті кусає (Номис, 1864, № 3047); Турн зобно силою п'ятою На труп Палаанта настопав (Котл., I, 1952, 258); Йшли [панічі] модною походою, ступаючи на п'яті, розшпичуючись і здійнявши плечі вгору (Л. Укр., III, 1952, 606); Володя спочивать не хоче, все йде та йде.. Ноженята в густім пилу. Кругом пече, а особливо в босі п'яті... (Сос., II, 1958, 358); — Клятий черевик ногу натер на п'яті (Томч., Готель..., 1960, 97); *Образно. Свобода в імперіалістичному світі означає лише свободу експлуатації робітничого класу, трудящого народу не тільки своїх країн, але й усіх інших країн, які попадають під залізну п'яту монополій

(Програма КПРС, 1961, 29); // Частина панчохи, шкарпетки, вауття, яка закриває цю частину ступні. *Ледве встигла [панна] проколівати повз них на резинових п'ятах, а вже Мартині цюки залаяв густий рум'янець* (Коцюб., II, 1955, 298).

◇ [Аж] до [самніх] п'ят; [Аж] по [самі] п'яті — дуже довгий. *У двері просочується якась дивовижна фігура. Щось цибате, в довгій, аж до п'ят, свитині невірного якогось кольору* (Хотк., II, 1966, 419); — *Доволь мені, мати, Дівчину уяти, Що у неї русі коси Аж по самі п'яті* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 23); *Дух у п'ятах* — те саме, що Душа [аж] у п'ятах (*див.* душа); *Дух у п'яті ховається* (заглядає і т. ін.) — те саме, що Душа у (під) п'яті ховається (заглядає і т. ін.) (*див.* душа); Душа [аж] у п'ятах *див.* душа; Душа у (під) п'яті ховається (заглядає і т. ін.) *див.* душа; Заганяти (заганяти) душу в п'яті *див.* заганяти; Закивати п'ятами *див.* закивати; З (від) голови до п'ят *див.* голова; Кивати п'ятами *див.* кивати; Лизати п'яті *див.* лизати; Мазати (намазувати, намазати і т. ін.) п'яті са́лом *див.* сало; Накивати п'ятами *див.* накивати; Насідати на п'яті *див.* насідати; Наступати (наступити) на п'яті *див.* наступати; Під п'яті пече *див.* пекти; Під п'ятю́ бути (спіяти, залишатися і т. ін.) у кого, чияго: а) підкорятися кому-небудь, діяти згідно з його бажаннями. *Був же [Степан] такий тизий та божакий, вічно під п'ятою у своїй Соломії сидів, а це, бач, як вирвався наперед* (Кучер, Трудна любов, 1960, 293); б) бути поневоленим кимсь. *Не одразу зоря Радянської влади засяла над усіма українськими землями. Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпатська Україна залишалися під п'ятою іноземних поневолювачів* (Ком. Укр., 9, 1969, 5); *Показувати (показати) п'яті *див.* показувати; По п'ятах гнатися (іти, ходити і т. ін.)* — невідступно переслідувати кого-небудь, іти за кимсь. *Йому здавалося, що сама смерть жетється за ним по п'ятах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 12); *За ним весь час ішли по п'ятах фашисти* (Збан., Переджнив'я, 1960, 211); *Коли в господі немає брата або тітки, тоді Терешко пристає, мов тінь, до діда Карпа, ходить за ним по п'ятах* (Мас., Роман., 1970, 34); *П'яті сверблять *див.* свербіти.*

2. Опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь. *Край п'яті тієї скелі розсипалися, мов курчата круж коочки, манесенські селянські й міщанські затки* (Стар., Облога., 1961, 4); *Склепали гострими кінцями докупі дві звичайні коси, приладнали кілька грузів, а до п'ят коси прив'язали по в'рвовці* (Донч., I, 1958, 51); *Головними елементами кам'яного моста є опори, склепіння й надсклеписта будова. Склепіння спирається на опори за допомогою п'ят* (Інж. геод., 1959, 372).

П'ЯТАК, а, ч., розм. 1. Монета або грошова сума у п'ять копійок. *Ще в школі, Таки в учителя-дяка, Гарненько вкраду п'ятака.. та й куплю Паперу аркуші* (Шевч., II, 1963, 63); *Ось пиріжечки якісь у корзині несе хлопцев, вижує. Чи хоч за п'ятака купить проковтнуть кого?* (Тесл., З книги життя, 1949, 146); *Васько пожмуро притискає великий мідний п'ятак до правого ока — слухало і почорніло* (Смолич, II, 1958, 55); *Ії нужда прюгнала з дому, І у мастку степового Вдові поклади за труди П'ятак на тиждень і злібину* (Нагв., Вибр., 1957, 138); *Образно. *Приберіть геть всі п'ятаки мідних правд. Залиште тільки чисте золото правди* (Довж., I, 1958, 186); *У порівн. *Уже світовазі зірниця Була на небі, як п'ятак* (Котл., I, 1952, 267); *Нижче вух у Бараболі двома п'ятаками вибиваються рухливі м'язи* (Стельмах, II, 1962, 293).

◇ Глянув (подивився, зіркнув і т. ін.) хто, наче (неначе і т. ін.) п'ятака дав (подарував, кинув і т. ін.) — хто-небудь подивився неспривітно, зле. *Харитонів брат,*

диякон, глянув сердито на матушок, немаче п'ятака їм кинув (Н.-Лев., III, 1956, 10); — *Він так зиркнув на мене, мов п'ятака подарував* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 383); *За п'ятак; За п'ятака* — дуже дешево, майже за дарма. *Вчинків його славих люди не зазнали.. Другів [друзів] мав, що раді б за п'ятак продати, Ворогів же лютих — не перецихати* (перелічити) (Граб., I, 1959, 594); *Кому тільки вони [отамани] не продавалися за п'ятака самі й не продавали многострадницьку Україну?* (Вишня, I, 1956, 290); *П'яра п'ятак див. п'яра!; Проп'ясти за п'ятак* — те саме, що Проп'ясти ні за понішку табакі (тютюну) (*див.* понішка).

2. перек., рідко. Те саме, що п'ятачок 2. *Передчуття катастрофи швидко зникало, навкруги наче розвиднялось, тісний п'ятак плацдарму роздався вишир* (Гончар, III, 1959, 370); *Камери на п'ятаку прогудялки мінялися, і в третій черзі Юрко раптом уледів сутулого Свербюса* (Козл., Ю. Крук, 1957, 498).

П'ЯТАКОВИЙ, а, е, розм. Якій коштує п'ятак. *Старий дружиць дала [Зубиха] пару сівчечок п'ятакових до вінця* (Кв.-Осв., II, 1956, 211).

П'ЯТАЧКОВИЙ, а, е, розм. Прикм. до п'ятачок. — *Він і говорить: «А що, якби ми заграли у двадцять одно по п'ять крейшери?» Ну, й почали думати у це п'ятачкове двадцять одно* (Гашек, Прягоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 147).

П'ЯТАЧОК, чк, ч., розм. 1. Пестл. до п'ятак 1. *Роззираючися довкола, він побачив на доліці маленьку монету, п'ятачок* (Фр., IV, 1950, 151); — *А я таки і на пошти питаю: «Може, ще хоч з п'ятачок треба доплатити..?»* (Барв., Опов., 1902, 490); *Образно. *Майор підійшов до лампи, що досі горіла з ночі, вишмав цигарку і, схилившись над склом, запалив її. Червоний п'ятачок відблиску затріпотів у нього на лобі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 101); *У порівн. *Варавка зміг говорити так добре, що слова його лягали в пам'ять, як срібні п'ятачки в скарбничку* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 21).

2. перек. Невеликий майданчик, обмежений чимсь простір землі. *Зупиняється фургон біля чайної, на заасфальтованім п'ятачку.. де радіоспийний люд збирається після роботи посидіти на лавках, погомоніти* (Гончар, Тровка, 1963, 124); *Монтувати концерт розведеться в умовах діючого цеглу на невеличкому п'ятачку, затиснутому з усіх боків, знизу і згори* (Рад. Укр., 5. I 1971, 1).

3. Те саме, що рійка.

П'ЯТДЕСЯТ, ті і тьх, числ. відк. Назва числа 50 та його цифрового позначення; // кого, чого. *Кількість із 50 одиниць. — Коля вкрадено, чоловіка привезли п'яного, без пам'яті, ще й ероші у нього витягли, п'ятдесят рублів* (Коцюб., I, 1955, 303); — *П'ятдесят літ нашої дружби прошуміли в тайзі, як один день* (Довж., I, 1958, 105); *Казарма була на п'ятдесят чоловік, незатишна, брудна, велика й капітетна* (Тулуб, В степу.., 1964, 103).

П'ЯТДЕСЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника п'ятдесят. *Від адмірала заслужив окремої подяки старшина сигнальників Разувєв.. Це у нього вже п'ятдесята подяка* (Логв., Давні рани, 1961, 11); *Народжена Великим Жовтнем, Радянська країна вступила в п'ятдесятий рік свого існування* (Ком. Укр., 11, 1966, 2).

П'ЯТДЕСЯТИЛІТНІЙ, я, в. Те саме, що п'ятдесятирічний. *Для товариства «Прогірма» написав я в 1898 р., в році п'ятдесятилітнього ювілею скасування панщини в Галичині, популярну, але наскрізь наукову історію панащини* (Фр., I, 1955, 42).

П'ЯТДЕСЯТИЛІТТЯ, я, с. Те саме, що п'ятдесятиріччя.

П'ЯТДЕСЯТИРІЧНИЙ, а, е. Який має п'ятдесят років існування, віком у п'ятдесят років. *П'ятдесятірічна людина.*

П'ЯТДЕСЯТИРІЧЧЯ, я, с. 1. Проміжок, період часу, що дорівнює п'ятдесяти рокам.

2. Річниця події, що сталася п'ятдесят років тому.

П'ЯТДЕСЯТКА, ш, ж. 1. Назва цифри і числа 50. 2. розм. П'ятдесят років. *Чоловік уже в літах був — Перебіг за п'ятдесятку* (Фр., XII, 1953, 110); *Був великий оглядник чоловічю, вже, мабуть, за п'ятдесятку* (Загреб., Шепт, 1966, 186).

3. розм. Монета або купюра вартістю в п'ятдесят грошових одиниць. *Коли на пропозицію одного з гостей пані Іванська стала збирати жертовні на будову театру, вуйко Дорко кинув на тацю новісіньку п'ятдесятку* (Мак., Вибр., 1954, 46).

П'ЯТЕРИК, а, ч. 1. Старовинна російська міра, що містять п'ять яких-небудь одиниць. *Чумаки, що ходили в Крим по сіль, робили зарубки на мажі. Так, наприклад, у чернігівських чумаки одна зарубка дорівнювала 5 пудам солі — п'ятерики* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 58); — *Винні ми йому? — спитав Хома. — Аякже! За баржу не заплачено та дров узято п'ятериків з півсотні недавно...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 411).

2. розм. П'ять якихось предметів або предмет, що складається з п'яти однакових частин; // П'ять коней в одній запряжці. *Тоді [тоді] чоловік весело співав, як п'ятериком позавля* (Номис, 1864, № 1403).

П'ЯТЕРИКОВИЙ, а, е, заст. Який містить у собі п'ятерик (у 1 знач.) чого-небудь. *Це все прекрасні, справні експонати... Стінишій засує, решето, підситок... П'ятерикова лампа, серп, мазниця* (Вирган, Квіт. берегів, 1950, 135).

П'ЯТЕРНЯ *див.* п'ятірній.

П'ЯТЕРО, тьох, числ. кільк. Збірн. до п'ять (уживається з іменниками чоловічого і середнього роду, що означають назви істот і предметів, з іменниками, що вживаються у множині й можуть мати одиничне значення, а також з особовими займенниками у множині). *Возний сам, червоний, ніби катка, Денькіє по п'ятеро кружляє у тебе* (Греб., I, 1957, 55); *Зубожіє мій брат: то хліб не родить, то худоба винувата, а п'ятеро діток бог дає: дві дівчинки й три хлопці* (Вовчок, I, 1955, 4); *При в'їзді в село п'ятеро плотників [геслярів] майстрували, докінчуючи, дерев'яну арку* (Хотк., I, 1966, 104); *Подався [Парлашу] на п'ятеро тістечок* (Головко, II, 1957, 268); *На возі нас п'ятеро* (Збав., Незабутнє, 1953, 13); *П'ятеро курчат.*

П'ЯТИ... Перша частина складних слів, що означають який має п'ять одиниць, складається з п'яти одиниць, напр.: п'ятиактний, п'ятижильний, п'ятикільцевий, п'ятипудовий і т. ін.

П'ЯТИБАЛЬНИЙ, а, е. Який має, містить п'ять балів. *П'ятибальний вітер; П'ятибальна система оцінок.*

П'ЯТИБОРЕЦЬ, рця, ч. Спортсмен, який займається п'ятиборством.

П'ЯТИБОРСТВО, а, с. Спортивне змагання, що охоплює п'ять видів спорту; комплекс фізичних вправ з цих видів спорту. *Одним з найскладніших видів спорту є сучасне п'ятиборство. Воно включає змагання з стрільби, кінного спорту, фехтування, плавання та бігу* (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 7); *Легкоатлетичне п'ятиборство.*

П'ЯТИБЕРТКА, я, ж., розм. Географічна карта, що має масштаб п'ять верст у дюймі.

П'ЯТИВЕРСТНИЙ, а, е. 1. Довжиною в п'ять верст. *П'ятиверстна відстань.*

2. Який має масштаб п'ять верст у дюймі. *П'ятиверстна карта.*

П'ЯТИВЕРСТОВИЙ, а, е. Те саме, що п'ятиверстний.

П'ЯТИВЕРХИЙ, а, е. Який має п'ять верхів (у 3 знач.). *П'ятиверха церква.*

П'ЯТИГОЛОВИЙ, а, е. Який має п'ять голів. *П'ятиголова казкова потора.*

П'ЯТИГРАННИЙ, а, е. Який має п'ять граней. *У п'ятигранний барабан бульдога Ніж не влазиє погнутий набій* (Бажан, Вибр., 1940, 109).

П'ЯТИГРАННИК, а, ч. Геометричне тіло, яке має п'ять граней.

П'ЯТИДЕНКА, я, ж., розм. Проміжок часу у п'ять днів; іноді — чотири робочих і один вихідний день. *Наступної п'ятиденки в область піде нове зведення* (Жур., Опов..., 1956, 6).

П'ЯТИДЕННИЙ, а, е. Який триває п'ять днів або розрахований на такий термін. *П'ятиденний робочий тиждень; П'ятиденне відрадження.*

П'ЯТИДЕСЯТНИК, а, ч. 1. іст. У стрілецькому або козачому війську — командир підрозділу, що складається з п'ятдесяти чоловік.

2. У Росії 50-х років XIX ст. — прогресивний громадський діяч.

3. Член релігійної секти, яка приймає до секти баптистів. *Вони ще співали, може, з пієгодикми, і на тому закінчилося моє життя. Мовчки, вже не розмовляючи, розійшлися п'ятидесятники* (Собко, Нам спокій..., 1959, 133); *За словами п'ятидесятників, причина твороб завжди одна — людський гріх* (Звання..., 8, 1970, 24).

П'ЯТИДЕСЯТНИЦЯ, і, ж. Жін. до п'ятидесятник 2. 3.

П'ЯТИЗЛІТНИК, а, ч., іст., розм. Монета вартістю в 75 копійок. *Піп виймає гроші з карнавки. Побачивши жежи мідяками срібний п'ятизлотник, він немало здивувався* (Коцюб., I, 1955, 95).

П'ЯТИЗНАЧНИЙ, а, е. Який складається з п'яти знаків десяткової системи числення. *Знає [Шульга] телефонну трубку і набрав спокійно п'ятизначний номер* (Рибак, Час..., 1960, 734); *П'ятизначне число.*

П'ЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника п'ять. *Так дбає, як п'ес про п'яту ногу* (Укр. присл..., 1955, 206); *Уже третій, і четвертий, і п'ятий минає Немалий рік, а Степана Немає, немає* (Шевч., II, 1963, 338); *Всі говорили, що він здібний і повинен учитися. Якщо четверо працюватимуть, то на п'ятого зароблять* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 21).

◇ **Потрібний**, як собіці п'ята нога *див.* нога; **П'яте колесо до воза** (у возі) *див.* колесо; **П'яте через десяте** *див.* десятий.

П'ЯТИКЛАСНИК, а, ч. Учень п'ятого класу. *Острів Смаєний... вони відвідали ще пучіврінками-п'ятикласниками під час однієї з екскурсій, що їх любить організувати незмінний їхній біолог Василь Карнович* (Гончар, Тронка, 1963, 30).

П'ЯТИКЛАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до п'ятикласник.

П'ЯТИКОПІЯЧНИЙ, а, е. Вартістю в п'ять копійок. *П'ятикопійчана монета; // Який коштує п'ять копійок. Над людиною тільки раз у житті, коли вона умирала, третіє воєник шагової чи п'ятикопійчаної свічки* (Стебельма, I, 1962, 426).

П'ЯТИКОРПУСНИЙ, а, е. Який має п'ять лемешів (про плуг). *По той бік дороги, на торішній кукурудзяній плантації, красунь степів трактор «С-80» тжне за собою два п'ятикорпусних плуги* (Автом., В. Кошик, 1954, 25).

П'ЯТИКРАТНИЙ, а, е. Який повторюється п'ять разів; збільшений у п'ять разів. *Едмунд хвицьку прицілює й стріляє. Ревули гори п'ятикратним відгомном від вистрілу* (Фр., III, 1950, 11); *З тижної долими*

гримнує у небо п'ятикратний салют, побіг голосною луною в ущелинах (Кучер, Чорноморці, 1956, 281); За наслідки еліти соняшника... , яке здають насінницькі колоски, виплачується п'ятикратна заготовельна ціна (Ол. та ефір. культ., 1956, 10).

П'ЯТИКҀТНИЙ, а, е. Який має п'ять кутів. Розвивайся, Буквино, — Вже весна настала, Вже зірнула п'ятикутна Тебе остала (Укр. думи..., 1955, 512); Скрізь на новобудовах розцвітали баєрані полотнища, стрічки, п'ятикутні зорі (Вол., Наддн. висоти, 1953, 29).

П'ЯТИКҀТНИК, а, ч. Геометрична фігура, ламана гранична лінія якої утворює п'ять кутів.

П'ЯТИЛІТКА, н, ж. Те саме, що п'ятирічка. Бокал підіймаю за цей комсомолу!.. За тих комсомольців, що в дні п'ятиліток Звели корпуси Дніпрогесів, Магніток! (С. Ол., Вибр., 1959, 27).

П'ЯТИЛІТНИЙ, я, е. Те саме, що п'ятирічний. Зосталась бабуся Настя з п'ятилітньою Галею, як на льоду. Ні тобі сили, ні хліба, ні грошей на прожиток (Козл., Лелека..., 1953, 10); Миттю признали гладкого вола п'ятилітнього з поля, Шкуру всю геть облупили, а тушу почотвертували (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 331).

П'ЯТИЛІТОК, тка, ч., розм. Людина, тварина, рослина віком у п'ять років. Старе й мале, від п'ятилітка, пішло в тягло, свій оброк понесло (Морд., I, 1958, 43); Викувати тої катастрофи — два хлопчики літ семи-восьми та п'ятиліток-дівчинка — наче не чули сердитого материного покаянню (Коцюб., I, 1955, 186).

П'ЯТИЛІТТЯ, я, с. Те саме, що п'ятиріччя. Ми йдемо уперед нездоланно по етапах нових п'ятилітть (Уп., Вітчизна миру, 1951, 61).

П'ЯТИНА, я, ж. 1. Один із п'яти адміністративних районів, на які була поділена Новгородська земля в кінці XV ст.

2. част. П'ята частина чого-небудь.

П'ЯТИПАЛЬНИЙ, а, е. Який має п'ять пальців.

П'ЯТИРІЧКА, н, ж. 1. П'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР; період, охоплюваний цим планом. До невпізнання змінилася наша Вітчизна за роки радянських п'ятирічок (Наука..., 9, 1957, 1); Оживляєм гори, води, вибудовуєм заводи, ростемо ж ми, гей! — До пустель, каналу й річки наші слави п'ятирічки — мовби до дітей, до своїх дітей (Тич., I, 1957, 167); — Нині інженери Петров і Каргат розробляють низку заходів, які дозволять нам ліквідувати відставання заводу від темпів п'ятирічки (Шовк., Інженеря, 1956, 230).

2. розм. Те саме, що п'ятиріччя 1.

П'ЯТИРІЧНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, триває п'ять років. Для начальників політуправління округів і флотів, начальників політвідділів армій є обов'язковим п'ятирічний, а для начальників політвідділів з'єднань — трирічний партійний стаж (Статут КПРС, 1971, 29); П'ятирічний строк; // Розрахований на п'ять років. Втілюючи в життя п'ятирічні плани, радянський народ під керівництвом партії здобув видатні перемоги в розвитку науки і техніки, в електрифікації СРСР (Наука..., 4, 1957, 2); Я розгорнув свій путівник і вийняв з нього карту п'ятирічного будівництва (Смолич, Сорозок вісім..., 1937, 87).

2. Віком у п'ять років. Антоніна бігла за своїм п'ятирічним онуком Василюком (Довж., I, 1958, 391).

3. Пов'язаний з річницею події, що сталася п'ять років тому. П'ятирічний ювілей.

П'ЯТИРІЧЧЯ, я, с. 1. Проміжок, період часу, що дорівнює п'яти рокам. В передвоєнне п'ятиріччя сформувалася талант самобутнього, оригінального поета Андрія Малишка (Іст. укр. літ., II, 1956, 173).

2. Річниця події, що сталася п'ять років тому.

3. Те саме, що п'ятирічка 1. Успіхи 1974 року мають особливе значення.. Його досягнення закладуть надійний фундамент для успішної роботи в останньому, завершальному році нинішнього п'ятиріччя (Роб. газ., 7.XI 1974, 1).

П'ЯТИСОТЕННИЙ, а, е. 1. Який складається з п'яти сотень кого-, чого-небудь. У тридцять років працює в ланці Марії Демченко, Марини Ігнатенко, Христини Байдиш та багатьох інших еперше одержали п'ятисотенні врожаї (Хлібороб Укр., 12, 1967, 22); П'ятисотенне військо.

2. Вартістю в п'ятсот карбованців. П'ятисотенна асигнація.

П'ЯТИСОТНИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника п'ятсот.

П'ЯТИСОТКА, н, ж., розм. 1. Грошовий знак вартістю в п'ятсот карбованців. Жабі пригадала, що у неї є ще приховані за шкідкою ридикюля двадцять царських п'ятсоток (Досв., Вибр., 1959, 89).

2. Дистанція в п'ятсот метрів на спортивних змаганнях. Бігти п'ятсотку.

П'ЯТИСОТЛІТНИЙ, я, е. Те саме, що п'ятисотрічний.

П'ЯТИСОТЛІТТЯ, я, с. Те саме, що п'ятисотріччя.

П'ЯТИСОТРІЧНИЙ, а, е. Який має п'ятсот років існування, віком у п'ятсот років.

П'ЯТИСОТРІЧЧЯ, я, с. 1. Проміжок, період часу, що дорівнює п'ятстам рокам.

2. Річниця події, що сталася п'ятсот років тому.

П'ЯТИСТОПНИЙ, а, е. Який складається з п'яти стов (про віршовий розмір, рядок). Олександр Прокоф'єв.. дав хороший переклад писаної класичними п'ятистопними ямбами драми «Рубін і Пріцилла» [Лесі Українки] (Рильський, IX, 1962, 45).

П'ЯТИТІСЯЧНИЙ, а, е. 1. Числівник, порядковий відповідний до кількісного числівника п'ять тисяч.

2. Який складається з п'яти тисяч кого-, чого-небудь. П'ятитисячне військо; П'ятитисячний урожай.

3. Вартістю в п'ять тисяч карбованців.

П'ЯТИТОМНИЙ, а, е. Який складається з п'яти томів. Вчора Тарас знову перегортає складену Маркевичем п'ятитомною «Історію України» (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 281).

П'ЯТИТОНКА, н, ж., розм. Вантажна автомашинна вантажопідйомність в п'ять тонн. В цей день кращі робітники відділяють на двох п'ятитонках з прапорами вирушили в сусідній радгосп перевіряти договір на соцзмагання (Гончар, Тронка, 1963, 226); П'ятитонки й легкові Заїзали у двір (Мал., Серце..., 1959, 135).

П'ЯТИТОННИЙ, а, е. 1. Який важить п'ять тонн.

2. Який має вантажопідйомність у п'ять тонн. Ідуть машини п'ятитонки, Мов караван, серед пісків (Шпорта, Вибр., 1958, 141).

П'ЯТИХВИЛІНКА, н, ж., розм. 1. Коротка виробничча варада. Він побачив її ще кілька місяців тому еперше на п'ятихвилиниці, яку він проводить щоранку, точно о дев'ятій, у себе в кабінеті в лікарні (Рибак, Час..., 1960, 152).

2. Фотокартка, виготовлена в дуже короткий строк; // Майстерня, де виготовляють такі фотокартки. Вони зайшли в невеличку фотографію-п'ятихвилинку (Донч., V, 1957, 222).

П'ЯТИХВИЛІННИЙ, а, е. Який відбувається, триває п'ять хвиля. Муштра тривала добрих дві години. Під час п'ятихвилинного перекуру плацком пройшов Долгов (Тулуб, В степу..., 1964, 109); // розм. Дуже короткий.

П'ЯТИНКА, н, ж. Пестл. до п'ятинця. (С т е п а н и -

д а:] *Загомілось їй сукати ниток проти п'ятінки, от їй і посукало пальці!*.. (Кроп., I, 1958, 124); [О р и а:] *З п'ятинкою вас усіх святою...* (М. Куліш, П'єса, 1960, 14).

П'ЯТІРКА, н, ж. 1. Назва цифри і числа 5; // розм. Назва предметів (перев. видів транспорту — трамвая, тролейбуса, автобуса), позначених цією цифрою. *Поїдемо на п'ятірку.*

2. Шкільна оцінка (у п'ятибальній системі ряду країн означає: відмінно). *За перший місяць уже й висунуся [Павлуша] в число перших по балах: п'ятірки, четвірки (Головка, II, 1957, 265); У нього й зошити такі: ні плямочки нема! І всі в п'ятірках сторінки, — а бачила сама (Забіла, Одна сім'я, 1950, 38).*

3. розм. Грошовий знак або сума в п'ять карбованців (рідше інших грошових одиниць). *Середнім, тую навітним жиром пальцем, ніби граючись, локко викидав [Січкар] з заляженої калитки золоті п'ятірки чи срібні карбованці (Стельмах, II, 1962, 366); — Хочу просити вас, батюшко, щоб підождали трохи з грішми за погорон... — Ти мені вже винен п'ятірку та три пуди борошна (Донч., III, 1956, 108).*

4. розм. Група з п'яти чоловік, тварин, предметів. *Тарас дав знак п'яній п'ятірку запорожціє (Довж., I, 1958, 232); В. І. Ленін після поразки грудневого збройного повстання виступав на зборах петербурзьких робітників з промовою про необхідність партійської війни проти уряду, організації бойових п'ятірок і десятков (Укр. іст. ж., 2, 1960, 148).*

5. Гральва карта, що має п'ять очок. *Піти з п'ятірки.*

П'ЯТІРКО, невідм., числ. кільк., збірн., розм. Те саме, що п'ятеро. [X и м к а:] *Після батька ми залишилися невеличкими; а нас було п'ятірко (Мирний, V, 1955, 220); Через плече Свиридові почепили торбу, куди вліз кусень хліба, дві цибулини, сіль, п'ятірко варених картоплених (Ю. Янов., Мир, 1956, 156).*

П'ЯТІРНИЙ, а, є, розм. 1. Який складається з п'яти однакових або подібних частин, предметів; який складається з п'ять людей. *Таджки дають Павелко кінцевої лопата. Він тримається за неї, заду його підтопають, і п'ятірним ланцюжком вони видираються по льоденілій стежці вгору (Перв., Невигадане життя, 1958, 86).*

2. Збільшений уп'ятеро; вп'ятеро більший. *П'ятірна сума грошей.*

П'ЯТІРНЯ, рідко **П'ЯТЕРНЯ**, і, ж., розм. Долоня руки з пальцями; кисть руки. *Люди хрестились не трьома пальцями, а всією п'ятірнею (Н.-Лев., II, 1956, 404); Христ, мов сонна, поворухнулася, спустила руку з нечі. Свирид так і уп'явся своєю п'ятірнею (Мирний, III, 1954, 237); П'ятірнею зачісував [Євген Вікторович] назад чорну чуприну (Ле, Міжгір'я, 1953, 184); Заду на плече Харкевича лягла важка п'ятірня (Голов., Тополя., 1965, 467).*

П'ЯТКА¹, н, ж. 1. Те саме, що п'ята 1. *Магне [Еней] мечаем — вразіє десятку Лемате, повисаааааши п'ятки (Котл., I, 1952, 259); Восоніж шла ж [Світлана]... Нили п'ятки опухлі... Терпіла (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 123).*

◇ Душа [аж] у п'ятках *див.* душа; Мазати [намазувати, намазати і т. ін.] п'ятки *са́лом див.* са́ло; Показувати [показати] п'ятки *див.* показувати.

2. Нижній кінець, задній бік, кінець, опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь. *Він пхнув одні двері, котрі з грохом розчинилися до п'ятки, далі другі і одним махом улігнув Проценка і Рубця у невеличку хатину (Мирний, III, 1954, 291); [Д р а в к о:] Щоб мені молотка не вдержати в руці, щоб мені не довелося*

ніколи приварити п'ятки до коси! (Кроп., I, 1958, 204); *Порівняно із звичайним мікрометром, важливий мікрометр завдяки рухомій п'ятці має вимірвальне зусилля... стабільніше (Допуски..., 1958, 340).*

П'ЯТКА², н, ж. 1. *діал.* П'ятірка. *П'ятка подобала радше на Г, ніж на круглочереве, гребеняте 5 (Фр., I, 1955, 241); — Маємо п'ятку. Якби видавати по гуденеві щодня, стало би на п'ять днів (Круп., Буденний хліб..., 1960, 69); Скажіть, скажіть, що мають діяти ті материнські дві п'ятки пальчиків роботящих, де мають подітисся? В полі роботи ніякої (Ков., Світ., 1960, 140).*

2. розм. Купка з п'яти свопів, складених на полі. *Снопі складали в п'ятки... полукипки (30 шт.), копи (60 шт.) (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 59); — Люблю дивитись, як поле криється довгими стайками полукипків... п'ятками (Н.-Лев., I, 1956, 587).*

П'ЯТКОВИЙ, а, є. Прикм. до п'ятка¹. *П'яткова кістка.*

П'ЯТНАДЦЯТЕРО, тьбх, числ. кільк. Збірн. до п'ятнадцяти (уживається з іменниками чоловічого і середнього роду, що означають назви істот і предметів, з іменниками, що вживаються у множині і можуть мати одиначне значення, а також з особовими займенниками у множині). *«Ну, цей наплодить з п'ятнадцятеро поповичів і поповен», — неприязно думав вчитель і пильніше вглядав обличчя святого служителя (Стельмах, I, 1962, 249).*

П'ЯТНАДЦЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника п'ятнадцять. *Діло зладилось. Згодилися молотити за п'ятнадцяту коробку (Барв., Опов... 1902, 303); Служив він з п'ятнадцятого року, після школи прапорщиків, офіцером на фронті (Головка, II, 1957, 472).*

П'ЯТНАДЦЯТИЛІТНІЙ, я, є. Те саме, що п'ятнадцятирічний. *Ні з ким не прощався тільки п'ятнадцятилітній доброволець Терень (Шлях, Гроза..., 1956, 30).*

П'ЯТНАДЦЯТИЛІТТЯ, я, с. Те саме, що п'ятнадцятиріччя. *У перше п'ятнадцятиліття історії нашої країни відбувався інтенсивний процес формування ідеїно-естетичної єдності радянської літератури (Вітч., 10, 1967, 167).*

П'ЯТНАДЦЯТИРІЧНИЙ, а, е. Який має п'ятнадцять років існування, віком у п'ятнадцять років. *П'ятнадцятирічна дівчинка.*

П'ЯТНАДЦЯТИРІЧЧЯ, я, с. 1. Строк, період у п'ятнадцять років. *Перший том охолює творчість Коцюбинського першого п'ятнадцятиріччя (Рад. літ-во, 4, 1963, 132).*

2. Річниця події, що сталася п'ятнадцять років тому. **П'ЯТНАДЦЯТЬ**, ти і тьбх, числ. кільк. Назва числа 15 та його цифрового позначення; // чого. Кількість із 15 одиниць. *От крила місцевої продукції. Солідність роботи... без сумніву, була понад всяку конкуренцію: вже висиділо на них п'ять поколінь і ще п'ятнадцять висидять (Хотк., II, 1966, 59); П'ятнадцять хвиля, п'ятнадцять днів, П'ятнадцять літ і зим, Як прапор озанний зацвіє Труденикам усім (Рильський, I, 1960, 306); — От і думаю собі — хто ж тепер краще живе: жабрак чи я? В свого папа я заробляв п'ятнадцять копійок, тут — двацять п'ять (Стельмах, I, 1962, 506).*

П'ЯТНИК, а, ч., рідко. Дверний гак. *Що було хлопці роблять?!.. Уночі ворота з п'ятники і відіймуть та й занесуть (Барв., Опов..., 1902, 41).*

П'ЯТНИЦЯ, і, ж. Назва п'ятого дня тижня (після неділі). *Воно як трапиться: коли середа, а коли й п'ятниця (Укр.. прсл., 1963, 67); — Отакої ще? В п'ятницю, та ще й одвсіта співати! — докряиво обізвалась Настя. Гнат завовав. Він і забув, що нікі п'ятниця*

(Коцюб., I, 1955, 70); Тимко відкриває двері і каже голосно: — Здрастуйте! — З п'ятницею будьте здорові, — підпрямгається ї собі Марко (Тют., Впр, 1964, 95); // *перев. мн.* Збори, вечори і т. ін., що регулярно відбуваються десь у цей день тижня. На одну з п'ятниць [у Гребінки] завітали ще нові знайомі — офіцер Момбеллі з своїм приятелем (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 319).

◇ **Кривітися** (скривітися), як середа на п'ятницю — виражати незадоволення, образу і т. ін. *Раз Олеса наготувала такого борщу, що Балабуза вхопив ложку в рот, скривився, як середа на п'ятницю, й більше й ложки не вмолич (Н.-Лев., III, 1956, 133); Він не вперше намагався приховати перед товаришами свою огиду до горілки. — Не кривись, як середа на п'ятницю! — зукали товариші (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 129); Сім п'ятниць на тиждень у кого — хтось часто змінює свою думку, свої рішення. [М а р т а:] У вас, тату, сім п'ятниць на тиждень: то хвалите Артема, то гудите (Зар., Апте., 1962, 68).*

П'ЯТНИЧНИЙ, а, е, розм. Стос. до п'ятниці; який відбувається в п'ятницю. — *Як четвер? Я ж учора читав п'ятничну молитву (Еллан, II, 1958, 32).*

П'ЯТНУВАТИ, ую, уєш, недок., перех., діал. Плямувати. — *Не хочу його п'ятнувати, аби потім моїх костей не проклінає (Март., Тв., 1954, 218); Щоб помститися бунтівникам, він записав у метричних книгах не «Марія», як просили куми, а... ім'я «Йосафата», яким звичайно п'ятнував байстрюків (Вільде, Сестри., 1958, 36).*

П'ЯТСОТ, п'ятисот, числ. кільк. Назва числа 500 та його цифрового позначення; // *чого*. Кількість із 500 одиниць. *Вже буде літ п'ятсот тому: На край шотландський вільний Війною йшов король Едвард (Л. Укр., I, 1951, 351); На майдані викрики команд. Сіра обірвана різноманітна юрба, чоловік п'ятсот, вишикувалася квалратом (Тют., Впр, 1964, 359).*

П'ЯТЬ, ті і тьбх, числ. кільк. 1. Назва числа 5 та його цифрового позначення. *Вишляється, що проста цифра п'ять тюремною мовою означала: сьогодні п'ятьох узли на розстріл (Збан., Єдина, 1959, 98); // кого, чого*. Кількість із 5 одиниць. *На й моїх п'ять грошей до складки, щоб було десять (Номис, 1864, № 6436); — Не гавкає ти, Рябо! За те ж ми, бач, в науку, із ласки, з милості панів, Вліпили сотеньок із п'ять тобі кивів (Г.-Арт., Байки., 1958, 54); Гордіт Раденко п'ятьох років зоставсь од батька (Гр., II, 1963, 10); В нову хату привів [Данило] молоду дружину, чорнооку Наталку, і виходили вони п'ять синів, як п'ять орлів (Стельмах, I, 1962, 367).*

◇ **Без п'яти хвилін** — майже. — *Ти, Марі, не знаєш, у кого ми живемо. Та він же без п'яти хвилин більшовик (Головка, II, 1957, 484); Затвердіти, як свої п'ять пальців див. затвердіти; Знати, як свої (своїх) п'ять пальців див. знати; Ні в п'ять ні в дев'ять (в десяти) — розгублено, в нерішучості. Доктор стояв, як то кажуть, ні в п'ять ні в дев'ять (Фр., II, 1950, 337); Пани регочуться, мужики поставали, ні в п'ять ні в десяти. Вони попустили голови і не знають, що діяти (Стеф., I, 1949, 168).*

2. у знач. ім. Те саме, що п'ятірка 2. *Одержати на іспиті п'ять.*

3. у знач. ім., фам. Рука людини (при рукогнисканні). — *Ну, давай п'ять, — Шумаков потиснув йому руку (Голов., Тополя., 1965, 406).*

Р

Р, *невідм*, с. Двадцята літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «р» (вимовляється «єр»).

РАБ, а, ч. 1. У рабовласницькому суспільстві — представник експлуатованого класу, людина, яка була позбавлена будь-яких прав і засобів виробництва й перебувала у повній власності свого володаря — рабовласника. *Раби були першими в історії пригнобленим класом. Вони не мали власності, були позбавлені всіх прав і належали своїм панам-рабовласникам, на яких змушені були працювати (Іст. стар. світу, 1957, 18); [Н е о ф і т - р а б:] Я честь віддам титану Прометею, що не теорис своїх людей рабами (Л. Укр., II, 1951, 240); Величезний старовинний вал, зведений в сиву давнину руками рабів... зараз весь був начинений бетоном та сталлю (Гончар, II, 1959, 388); *У порівн. Я працював, як раб (Фр., XIII, 1954, 410); // Селянин-кріпак або слуга кріпосника. Пригадалися йому батько, мати, сумні розмови про панщину, про різки, про те, як на собак людей мінляють, в карти програють... Раніш ці розмови не дуже вражали хлопця... Тепер лягли вони на нього всією страшною своєю вагою. Раб... невільник, довічний попихач (Вас., II, 1959, 387); // Людина, яка потрапила в економічну, політичну залежність від когонебудь, втратила свої права, свободу дій, зрившись підлеглою, підвевальною. — Ух, і воєк той Судислав. Закрутив мене своїми зривнями, і не бачити мені світу.. І очора, і сьогодні у нього [на полі], і завтра, а дома коли? Каже мені жінка, став ти, Людомире, рабом (Хижник, Д. Галицький, 1958, 13); Поступово з жарталивих розмов знову зійшли [заробітчани] на Таврію,*

на умови найму та життя строкових рабів (Гончар, Таврія, 1952, 91); Хотіли нас фріци рабами зробити — та нам їхні орди вдалось пощербити (Гяч., II, 1957, 139).

Раб ваш (твій, вівшої милості, твоєї милості і т. ін.) — формула самоприниження при звертанні слуги, кріпака до свого господаря.

2. *перен.* Той, хто сліпо виконує волю вищестоящої особи, осіб, плазує перед ними. [М у з а:] *Не я тобі [поетові] служу, а ти мій раб, ще й вірний (Л. Укр., I, 1951, 300); Раби і підміжки всякої влади палять фіміал навіть земським начальникам (Коцюб., III, 1956, 154); *У порівн. Чи вартий — де вже там визнання, А бути згаданим хоча б, — Хто в дні есесвітнього змагання Слугує долару, як раб? (Рильський, III, 1961, 217).*

3. *перен.* Той, хто повністю підпорядковує чому-небудь свою волю, вчинки і т. ін. — *Ох, який ти заїл! Ти пригноблюєш ближніх! — Я слугую дальнім. — Ти раб своїх пристрастей і помилок! (Довж., I, 1958, 417); Кожна жила в твоєму тілі розуміла ту пісню, і весь ти став рабом її (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 7).*

◆ **Раб божий**: а) (*рел.*) християнин. — *Візьміть, божі старці, — кажу я, — хоч пляшки та помяніть рабів божих: Петра, й Григоря, й Олену, й Наталію (Н.-Лев., III, 1956, 259); б) (жарт.) чоловік взагалі. Одного разу і мене — раба божого командир у куринь сєй закликає (Ваш, На землі..., 1957, 59).*

РАБА, й, ж. 1. У рабовласницькому суспільстві — представниця експлуатованого класу, людина, яка була

позбавлена будь-яких прав і засобів виробництва й перебувала у повній власності свого володаря — рабовласника. // Людина, яка потрапила в економічну, політичну залежність від кого-небудь, втратила свої права, свободу дій, зробившись підлеглим, підвельною. *Не стійте раби, — буде й тобі (Номіс, 1874, № 12688); — Слухайте мене, всі республіки, моїм голосом Україна гукає, — згину, а фашистові не покорюся, згину я, а рабою не буду, рятуйте, брати! (Ю. Янов., I, 1954, 81).*

Раб'я *ваша (твоя, ваша милості, твої милості і т. ін.)* — формула самоприниження при звертанні служниці, кріпачки до свого господаря.

2. перен. Та, хто сліпо виконує волю вищестоящої особи, осіб, плазує перед ними.

3. перен. Та, хто повністю підпорядковує чому-небудь своєю волею, свої вчинки і т. ін.

◆ **Раб'я б'юка:** а) *(реал.) християнка. По-підземному гуляючи слизький голос: — Вихрецується раба божя Ольга... Во ім'я отця... амінь! (Кач., II, 1958, 13); б) жінка взагалі. У Мар'яна Полярюша отець Вікентій з співчуттям запитав, де він тепер живе, що думає робити, задав добрим словом рабу божу Фросину та й відпустив чоловіка (Стельмах, I, 1962, 190).*

РАБАРБ'ЯР, у, ч., *бот., рідко.* Те саме, що **рєвінь**.

РАБАТКА, н, ж. Вузька грядка квітів уздовж паркових доріжок, навколо клумб і т. ін. *Довгі рабатки з квітами відділяли тротуари від проїжджої смуги асфальту (Перв., Дикий мед, 1963, 198); І всюди [в Одесі] монументи й обеліски героїв, і скрізь грають усіма барвами райдуку клумби, рабатки, газони (Рад. Укр., 10.II 1967, 4).*

РАБИН, а, ч. Служитель культу і духовний керівник єврейської релігійної громади. *Часто по алегх гуляє якийсь рабин, певно єврейський святий або якийсь пророк-чудотворець (Н.-Лев., II, 1956, 395); — Я піду в поліцію, я піду до рабина. Я буду кричати на весь світ, що Ісаак Гальперін украв у мене дочку (Рибак, Помплка., 1956, 170).*

РАБІНИН, а, е. Прикм. до рабіня; належний раб'яні.

РАБІНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до раб'яні. — Я пропоную зараз же виробити інструкцію по всій нашій поліській, ксьондзівській та рабінській агентурі (Елдан, II, 1958, 34).

РАБІНЯ, і, ж. Те саме, що **раба** 1. *І цар сказав, щоб на вечерю Раби—раб'яню привели, Таки Вірсаєво (Шевч., II, 1963, 92); В уста ціюлізованих країн, навіть найбільш передових, стаюцьє жінки таке, що недаром їх називають домашніми раб'янями (Лєвін, 37, 1973, 177); *У порів'я. [М е с с і я:] Уперта річ твоя, ти мов раб'яня, що знає волю пана і не слуха (Л. Укр., II, 1951, 112).*

РАБІВНИК, а, ч., *діал.* Грабівник. — А, вже йдете, раб'яники! — Нічого, ма тусю, рабувати не будемо в вас, хочемо нагрітися в хаті, пустить (Стеф., I, 1949, 195).

РАБІВНИЦЬКИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до рабівника.

РАБОВАНИЙ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мнн. ч. до рабуван'я 1.

РАБОВЛАСНИК, а, ч. У рабовласницькому суспільстві — власник, володар рабів та всіх засобів виробництва. *Рабовласники і раби — перший великий поділ на класи (Лєвін, 39, 1973, 65); Рабовласник вважає раба такою ж своєю власністю, як і всяку іншу належну йому річ (Іст. СРСР, I, 1956, 10); Нелюдські очинки білих рабовласників, їх могутність й жорстокість спричинялись до запуснення цілих океанських архіпелагів (Довж., Зач. Дєсна, 1957, 440).*

РАБОВЛАСНИЦТВО, а, с. 1. Рабовласницький лад. В першій половині і в середині I тисячоліття н. е. слов'я-

ни відіграли важливу роль в історії Східної Європи, зокрема у поваленні рабовласництва у Східноримській імперії і у феодалізації Візантії (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 348).

2. Те саме, що рабоволодіння.

РАБОВЛАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до рабовласник.

РАБОВЛАСНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до рабовласник. *Політична влада в Ольвії належала пануючій рабовласницькій меншості — землевласникам, власникам великих ремісничих майстерень, великим купцям і лихварям, які тримали в залежності малоїмущі вільні населення, а також рабів, що були власністю рабовласників (Іст. УРСР, I, 1953, 28); Тільки тепер по-справжньому стало видно, чим була Казовка.. для ненаситних владарів рабовласницького Півдня (Гончар, Таврія, 1952, 120).*

2. Заснований на рабстві, рабоволодінні. Поділ суспільства на класи привів до утворення в IX ст. до н. е. рабовласницької держави Урарту (Іст. СРСР, I, 1957, 12); Християнство виникло в I столітті в римському рабовласницькому суспільстві (Наука..., 3, 1958, 36).

△ **Рабовласницький лад** — перша класово-антагоністична суспільно-економічна формація, заснована на експлуатації примусової праці рабів, приватній власності на засоби виробництва і на головному виробника матеріальних благ — людину-раба. *Боротьба рабів проти рабовласників, яка тривала цілі століття, кінець кінцем привела до краху рабовласницького ладу і заміни його прогресивнішим — феодальним (Ком. Укр., 2, 1967, 62).*

РАБОВОЛОДІННЯ, я, с. Володіння рабами (у 1 знач.).

РАБОЛІПНИЙ, а, е. Своєвільний раболіпство. *Палкий патріот М. Максимович захищав пріоритет російської науки, виступав проти раболіпного схилання перед Заходом (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 116).*

РАБОЛІПНО. Присл. до раболіпний.

РАБОЛІПСТВО, а, с. Догідливе, услівне схилання, плазування перед ким-, чим-небудь. *Лєнін вихриє раболіпство і низькопоклонство російських махістів перед реакційною буржуазною філософією Заходу (Біогр. Лєвіна, 1955, 105).*

РАБОЛІПСТВУВАТИ, ую, уєш, *недох.* Догідливо, услівливо схилатися, плазувати перед ким-, чим-небудь.

РАБОТОРГІВЛЯ, і, ж. Торгівля рабами (у 1 знач.). *Колісь на цьому жуптику Африки.. був центр работоргівлі (Дмвт., Там, де слє., 1957, 37); У період колоніальних загарбань.. виступи Муклухо-Махлая проти капіталістичного розвою, работоргівлі були належним чином оцінені передовими людьми того часу (Наука..., 3, 1958, 63).*

РАБОТОРГІВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто торгує рабами (у 1 знач.). *Прокінуся народ від покіраивої слячки і лютю кинуся бити крамарів, журр, работорговців і лихварів (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452); Рабів купували на ринках, куди їх приставляли спеціальні купці. Ці работорговці йшли слідом за військом, купували військово-вояки, скуповували людей у піратів (Іст. стар. світу, 1957, 107).*

РАБСТВО, а, с. 1. Становище, положення раба (у 1 знач.). *Уклін народів, що скину рабства пута, Що звієсь в шелесті квітучих верховіть! У нього вірний шлях, душа його розкута (Рильський, III, 1961, 151); Ні, ніколи я не буду рабом. Краще смерть, аніж рабство (Збан., Єдина, 1959, 274); — Чи й справді це я? ..Яке щастя, що не згину в ямі, не видію в рабстві. Що я жива й отака-от! Ой! — дивувалась Уляна, торкаючи легеню своєї брови, обличчя, груди (Довж., I, 1958, 329); Вихідним пунктом розвитку, який створив як наймагого*

робітника, так і капіталіста, було рабство робітника (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 715).

Продавати (віддавати і т. ін.) у (в) рабство кого — робити кого-небудь рабом (у 1 знач.). *Заполених [у полон] жителів продавали [пірати] в рабство* (Іст. стар. світу, 1957, 158).

2. Перший в історії людства суспільний лад, при якому виробники — раба були у повному, неподільному розпорядженні рабовласників. *Навіть при рабстві і при кріпосному праві ніколи не було такого страшного пригноблення робочого людю, до якого доходить капіталісти..* (Ленін, 4, 1969, 278); *Плантаційне рабство, яке гальмувало розвиток всієї країни [Північної Америки], було скасовано* (Нова іст., 1956, 189).

3. перек. Цілковите, абсолютне підкорення чужій волі, чужому впливові. — *Ти йдеш чи ні? Марко забламав поємаки і деякий час здивовано дивився на Тимжа. Побачивши холодну каламуть у очах товариша, зрозумів, що трапилося щось надзвичайне, і ажкимось несмілим, мученицьким тоном, в якому почувалася вся гіркота відданого рабства, сказав: — Іду вже, чого кричиш? (Тют., Впр, 1964, 95).*

РАБСТВУВАТИ, ую, уєш, недок., заст. Перебувати в рабстві.

РАБЬСЬКИЙ, присл. Як раб.

РАБЬСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до раба (у 1 знач.). *При рабській праці навіть та частина робочого дня, протягом якої раб заміщає лише вартість своїх власних життєвих засобів, протягом якої він фактично працює тільки на самого себе, являє собою працю на хазяїна* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 537); *Сирітка кинула куркульську родину, в якій жила на рабському становищі й невольницькому праві, прийшла однієї осінньої темної ночі до комуні* (Ю. Янов., II, 1954, 158); // *Власт. роботи. [Д е і ф о б:] Се рабська мова! Царівна так би не сказала зроду* (Л. Укр., II, 1951, 279); // *Який виражає покору, догідливість. З рабським ушануванням [ушануванням] розступилися монголи перед незнайомим приїжджим, що говорить їх мовою* (Фр., VI, 1951, 64); *Другий такий же [чужинець] позапцем, третіймиж рабським голозом перекладає ту промову* (Ле, Міжгір'я, 1953, 62).

2. перек. Заснований на сліпому, некритичному ставленні до кого-, чого-небудь. *Франко закликав українських письменників не до рабського копіювання і наслідування теорчності російських письменників, а до творчого продовження кращих традицій російської літератури* (Рад. літ-во, 18, 1955, 157).

РАБУВАННЯ, я, с., діал. Дія за знач. рабувати. Рабуванням чужих осель жилилися (Сл. Гр.).

РАБУВАТИ, ую, уєш, недок., діал. 1. перек. Грабувати (у 1 знач.). [К н я з ь:] *Замість піти та рабувати друзів, Я швидко й сам розбійникам у руки Попасті можу!* (Фр., IX, 1952, 229).

2. перек., ким, рідко. Тримати кого-небудь у рабстві, поневолювати когось. *Довго ним [мужиком] ми рабували; кров милає, свистіє батіє* (Груб., I, 1959, 145).

РАБУНОК, ику, ч., діал. 1. Грабунок. *Ідуть турки на рабунки* (Чуб., V, 1874, 1087).

2. Награбоване майно; здобич. — *Оце вам, матусю, наш рабунок, що всі ми без сорочок ходимо, хоч могли б базато, базато придбати* (Стеф., I, 1949, 196).

РАВВІН, а, ч., рідко. Те саме, що рабвін. *Аж глядь, Межи раввінами дитина, Її халоп'ятком, сидить і наукас, неповинне, Як в світі жить, люде[й]* (Шевч., II, 1963, 369).

РАВЕЛІН, у, ч. Допоміжна фортифікаційна споруда трикутної форми, розташована поза огорожею старовинної фортеці між двома бастіонами.

РАВЕНДУК, у, ч., текст. Груба льняна тканина; парусина.

РАВЛИК, а, ч. 1. зоол. Моллюск, який має черепашку, дуже повільно пересувається і живе перев. у болотах. *Лізе, лізе равлик по моріжку, виставляє равлик довгі рижки* (Забіла, Промені, 1951, 102); *З намулу на дні вижирає черепашка, мабуть, лісового равлика* (Донч., Вибр., 1948, 210); * *У порівн. З того дня Валя, як равлик, заховалася в себе* (Собко, Граніт, 1937, 93); — *Ой, які ж бо ви еперті, Мартине, — зортаєся Янко скриєдженним равликом* (Козл., Ю. Крук, 1950, 114).

2. заст. Рід шкіряних постолів. — *Не журися, а тобі купую новенькі равлики, а ти мені за них відробиши* (Казки Буковини., 1963, 12).

РАГЕЛЯ, і, ж., діал. Рідка сітка для ловіння раків. — *Ну от, стара, щоб не журилася дома, Приміс чимало.. п'яток, щук. В рагелю торбу кинуши на сома, Зігнувшись, в хату входить поліщук* (Стельмах, V, 1963, 15).

РАГУ, невідм., с. Страва з дрібно нарізаного м'яса, тушкованого з овочами, або з тушкованих овочів з пряною, гострою приправою. *Великий успіх на Харківщині має смачна продукція Красноградського плодоконсервного заводу — овочеві рагу, фарширований перець, овочеві асорті* (Рад. Укр., 20.I 1965, 1).

РАД¹ див. радій.

РАД², а, ч., снен. Одиниця поглинутої дози іонізуючого проміння. *Великою проблемою є розширення діапазону вимірювання з допомогою термомюліесцентних дозиметрів. Існуючі методи дають можливість виміряти дози радіації до 100 000 радів* (Наука., 11, 1967, 40).

РАДА, и, ж. 1. Пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах, допомога добрим словом у скруті; порада. — *А відтак вибираймо ми Петра Коваленка на начальника нашої громади. Отака моя рада!* — *скінчив Іван Хворостюк* (Март., Тв., 1954, 175); *Подякувала Синуця Крукові за добру раду і полетіла шукати Бузька* (Фр., IV, 1950, 136); — *Та коли вже мене ушанували, то моя рада: не гаяти, товариші, часу* (Довж., I, 1958, 254).

◇ **Давати (дати) раду** — те саме, що **Давати (дати) пораду** (див. **порада**). *Порадься з своєю жінкою, а з моєю сестрою, то й мені раду дайте* (Шевч., VI, 1957, 198); *Він у мене і в кузні, і в токарні з усякою роботою справиться, та й з машинами дасть раду* (Стельмах, Хліб., 1959, 121); *Підміна доярка, упоравшись з усією групою Ієжиних корів, не могла дати ради лише норовистій Рябусі* (Вол., Місячні срібло, 1961, 259); **Давати (дати) собі раду див. давати; Знаходити (знайти) [собі] раду див. знаходити; Немá (немáє) ради див. немá; Рада в раду** — порадившись.

2. Спільне обговорення яких-небудь питань, обмірковування чого-небудь з кимсь. — *Насте, — кличемо, — іди лишень до ради, порадились. — Голова болить! — одказала* (Вовчок, I, 1955, 272); *На ранок радиться [Максим] з Явдою: як би від Сидора відскіпається? Коли й Сидір якраз настиг на ту раду* (Мирний, I, 1949, 350); // *Нарада, засідання. — Все... Починаємо!* — *сказав генерал армії Глазунов і, поглянувши на годинник, підвієся над картами. Підвелися й усі генерали, полковники, командири й політпрацівники. Військова рада закінчилась* (Довж., I, 1958, 316); *Ніч. Великий курінь, де відбувається рада старшим Запорозької Січі* (Корн., I, 1955, 223); * *У порівн. Отамани на бенкеті, Неначе на раді, Похожують [походжають], розмовляють* (Шевч., I, 1963, 76).

Держати (радіяти) раду — радитися з ким-небудь. *Держали ми знов раду з Лукашем і з батюшкою, що*

мені робить і що починати (Вовчок, VI, 1956, 248).

3. Колегіальний орган якої-небудь організації, установи чи сама організація, установа, що розпоряджається, керує ким-, чим-небудь або радить у чомусь. У 1859 р. рада Російського Географічного товариства заборонила Федора Бодановича взяти участь в роботі Сибірської експедиції (Видатні вітч. географи..., 1954, 90); Технічна рада збиралася через три дні в просторому залі червоного кутка сталеливарного цеху (Собко, Біле полум'я, 1952, 214); При кожному творчому колективі були створені художні ради (Мист., 1, 1959, 39); Вчена рада; Педагогічна рада.

Всесвітня Рада Міру *див.* мир¹; Рада Безпеки ООН — основний постійно діючий орган ООН, на який покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки; Рада Економічної Взаємодопомоги — міжнародна організація економічного співробітництва соціалістичних країн. В розвитку економіки соціалістичних країн все більшу роль відіграє Рада Економічної Взаємодопомоги (Ком. Укр., 11, 1966, 53); Рада Міністрів СРСР — найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади СРСР; уряд СРСР; Рада Міністрів УРСР — найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади Української РСР; уряд республіки; Рада Народних Комісарів СРСР — до 1946 р. найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади; уряд СРСР; Рада Народних Комісарів УРСР — до 1946 р. найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади Української РСР; уряд республіки; Рада Національностей — одна з двох рівноправних палат Верховної Ради СРСР; Рада Союзу — одна з двох рівноправних палат Верховної Ради СРСР.

4. Орган державної влади, який здійснює диктатуру пролетаріату і є формою політичної організації соціалістичного суспільства. У Радах є нас люди трудящі, Народу і дочки й сини (Мур., Наша вулиця, 1949, 5); Ради депутатів трудящих беруть активну участь у розв'язанні завдань економічного і культурного розвитку країни, підвищення добробуту народу (Ком. Укр., 12, 1966, 5).

Верховна Рада СРСР — найвищий орган державної влади і єдиний законодавчий орган СРСР, який обирається шляхом загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні; Верховна Рада УРСР *див.* верховний.

5. У Запорізькій Січі та на Лівобережній Україні в XVII—XVIII ст. — загальні збори козаків. І збиралася козацька рада Круг Богданової булави, І звернула очі вся громада Кризь імау до світлої Москви (Рильський, III, 1961, 20).

Рада генеральної старшини — на Україні у XVII—XVIII ст. — вузький дорадчий орган при гетьмані, створений зі складу Ради старшин; Рада старшини *див.* старшини; Рада старшин — на Україні у XVII—XVIII ст. — дорадчий орган при гетьмані, до складу якого входила вся старшинська верхівка, яка була виразником класових інтересів великих землевласників. Ніч. Великий курінь, де відбувається Рада старшини Запорізької Січі (Корн., 1, 1955, 223).

РАДАПАРАТ, у, ч. Скорочення: радянський апарат. РАДАР, а, ч., спец. Те саме, що радіолокатор. Сторожовик патрулював у заданому квадраті... І раптом, десь о другій годині ночі, ясені экран радара почав миготіти, підійшовши на морі якийсь сторонній предмет, що тихо дрейфувало по течії (Кучер, Голод, 1961, 217); *Образно. Непряязнь одна до одної Галка з Тамарою відчули з першої ж зливи. Чутливі радари жіночої душі ловлять ледве зримі силуети (Мущк., День..., 1967, 135).

РАДАРНИЙ, а, е, спец. Прикм. до радар. У Фракії

та на турецькому узбережжі Чорного моря англійські військової спеціалісти встановили радарні станції (Смоляч, Після війни, 1947, 84); Використовуючи спеціальні радарні установки в супутниках, можна буде стежити за поведінкою й різними геофізичними процесами навіть в нічний час (Наука..., 4, 1962, 26).

РАДУВІВНИЦТВО, а, ч. Скорочення: радянське будівництво.

РАДЦВЛАДА, я, ж. Скорочення: Радянська влада. Звідси добре видно, з висоти, Наші села, повноводні ріки і без меж поорані лани — Землю, що колгоспникам навсіки Віддала Радцвлада (Воронько, Три покоління, 1950, 7).

РАДГОСП, у, ч. Соціалістичне державне сільськогосподарське підприємство. Радгоспи покликані бути для колгоспів зразком передових, науково обгрунтованих, економічно вигідних методів ведення сусільного виробництва (Програма КПРС, 1961, 67); Я знав — на цих землях колись збирав урожай та виводив усе худобу приміський радгосп (Збан., Єдина, 1959, 276).

РАДГОСПВЕЦЬ, вця, ч. Робітник, працівник радгоспу. Колгоспники наволянських артільок побачили дивовижну річ: радгоспівці ходять з ножицями по саду і обпилюють дерева (Ткач, Жди..., 1959, 79).

РАДГОСПІВСЬКИЙ, а, е, розм. Те саме, що радгоспівський. Радгоспівський сад; Радгоспівські будівлі.

РАДГОСПНИЙ, а, е. Прикм. до радгосп; // Належний радгоспові. Відтоді, як Сашко Литвиненко... став працювати ось тут радистом на радгоспному радіоузелі, ця радіорубка стала для Віталія його другою домівкою (Гончар, Тропка, 1963, 41); Радгоспні поля пройшли ще тільки половину ротації, а як дають відчутти себе правильне чергування культур, чорні пари, трави, добрива, чистосортне насіння, вчасний та високоякісний обробіток полів (Оров., Зел. повінь, 1961, 16).

РАДЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до радій. Стануть собі [козак з дівчиною], обіймуться — Сніва соловейко; Послухайте, розійдуться, Обов раденькі... (Шевч., I, 1951, 49); Мій Омелько й собі раденький, що дурненький, та все до неї через тин: зі, зі, зі! (Н.-Лев., II, 1956, 15).

РАДЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до раденький. Радесенька Ярина Додою верталась (Шевч., I, 1951, 494).

РАДЖА, і, ч. У стародавній Індії — правитель держави; з часів середньовіччя і до 1950 р. — князівський титул і особа, що мала цей титул. В середині XIX ст. англійці привдали до своїх володінь величезні центральні і північні області Індії, що раніше підлягали раджам (феодалним царкам) (Нова іст., 1956, 170).

РАДЖИН, а, е. Прикм. до раджа; // Належний раджі. Гарун взяв під руку Саїба і повіє його в раджині скарбниці (Н.-Лев., IV, 1956, 36).

РАДЗНАК, а, ч., фін. Скорочення: радянський знак (паперовий грошовий знак, який був в обігу в СРСР до грошової реформи 1924 р.).

РАДИ, прийм., з род. в. Те саме, що зарідка. — Як маши ти кого карати, Карай мене, — карай! я мати, Я все стерплю ради дітей! (Котл., I, 1952, 245); — Воскресну я! — той пан вам скаже, — Воскресну ним! Ради Із, Людей закоханих моїх, збогих, нищих... (Шевч., II, 1953, 289); Не раз, ради задрості, вона крапа, чого у неї не було, а на других бачила (Мирний, IV, 1955, 32); Ідучи на КІІ, Шура пообіцяла, що за якусь годинку все там влаштує..., а потім прийде до мінометників полуднувати. Ради такого випадку Хома навіз на возеку бюргерських качок, запевняючи, що всі вони дикі (Гончар, III, 1959, 399).

◇ Чого ради — навіщо. — Чого це ради я віддавати му вам мед? (Ів., Про бджілку..., 1959, 22).

РАДІЙ, рідше РАД, а, е. 1. Сповнений радості, задоволення з якогось приводу. *Вертає він назад у Писки, радий та веселий, що хоч здалека побачив [дівчину] (Мирний, I, 1949, 169); Я такий радий, такий щасливий, що ви всі здорові (Кочуб., III, 1956, 181); Хлопчик іде зі школи, Радий — одержав п'ять (Нех., Ми ж вємо... 1960, 116); // Який виражає радість, задоволення. — Початок добрий, — сказав я, ляскаючи матроса легенько по спині... Матрос оглянув нас усіх такими радіми очима, ніби ми давали йому гетьманські клейноди при світлі рами (Ю. Янов., II, 1958, 54); // кому, чому. Який з радістю зустрічає, приймає кого-небудь, радіє з приводу чогось і т. ін. *Свекруха рада Олесі, як рідній дитині, не знає, де її посадити, як пожалувати (Вовчок, I, 1955, 27); — А де ж твої картуз? Лап він за голову, — нема картуза. А йому батько тільки оце новий картуз купив, дак воно страх йому раде було (Гр., I, 1963, 448); Ранку рад, садовник кишку тягне (Тяч., I, 1957, 231); // у сполуч. із запереч. част. не. Який виражає незадоволення, досаду, каяття, жаль з приводу чого-небудь. *Якубович мені заважає. Я його познайомив з моїми хазяями — і сам не рад (Кочуб., III, 1956, 430).***

◇ **Дідько (чорт) йому (їй і т. ін.) радий (рад)** — хто-небудь неприємний, небажаний, щось неприємне, небажане. *Аж як почалася в Європі війна, Стефан дістає на фабриці порогу таку працю, що їй дідько радий (Чорн., Писві., 1958, 14); У народі мовиться: «Гість жаданий — перший день, бажаний — другий, терпимий — на третій, зайвий — на четвертий, а вже десь на п'ятий чи шостий — стає нестерпимим, вже чорт йому рад» (Збан., Сеспель, 1961, 316); З радою душею див. душа; Не рада коза на торг, та [її] ведуть див. коза; Радий [чи] не радий; Рад [чи] не рад — мимоволі, хочеш не хочеш. — Веди старий, зараз мою дівку на службу туди, куди свою вводи. Дід рад не рад, бере та й веде бабину дівку в той ліс, що свою був відвіє (Укр. казк., легенда., 1957, 369); Чим багаті, тим і раді див. багатий.*

2. з інфін. Який виражає готовність, бажання, згоду що-небудь зробити. *Ти... все робить для неї рад (Котл., I, 1952, 246); «Кого ж би тут?» старий дума і просить поради У наймички. А наймичка До царівни б рада Слать старосту (Шевч., I, 1951, 317); Кожний із нас пілоту Руку потиснуть рад (Гірник, Друзі., 1953, 60); Тоя розкаала свою сумку-аптечку. — Хлопці, воно! Хлопці раді старатись: з багажами до неї (Головко, I, 1957, 466); — І за того ж грамофона віддає [Максим] Кондрі найкращу рибу. А той і радий обдурити малого: заграє одну пісеньку та й бере собі рибину. — За більші й дітки грає, — уточнює Максим (Стецьмах, I, 1962, 304).*

Радий (рад, рада) [вас] бачити — форма привітання при зустрічі з ким-небудь. *Режисер одразу схопив з лямпа й простяг руку. — Дуже радий бачити... Сідайте, будь ласка, знімайте вашу куртку й почувайте себе вільно (Ю. Янов., II, 1958, 39).*

РАДИКАЛ¹, а, ч. 1. У капіталістичних державах — представник деяких лівобуржуазних політичних партій, які вимагають проведення демократичних реформ у рамках і в інтересах буржуазної держави. *Погамо, що на таку малу країну, як Галичина, зібралось аж чотири партії (тверді, народовці, ушовці і радикали) (Л. Укр., V, 1956, 36); Радикали підтримували свого оратора, а народовці всіляко намагались збити його з пантелику (М. Ол., Леся, 1960, 179).*

2. Прихильник крайніх заходів, рішучих дій. — *Кохавсь він був навіть радикалом. Але теперчки він проголоє, і той радикалізм випаруєє з його, хіба зі-*

стався тільки на кінчику його красномовного язика (Н.-Лев., V, 1966, 277).

РАДИКАЛ², а, ч. 1. Математичний знак (√) на позначення дії добування кореня, а також результату цієї дії. *Величина радикала не зміниться, якщо показник кореня і показник підкореневого виразу помножити (або поділити) на однакове число (Алг., II, 1957, 15).*

2. Стійка група атомів у молекулі, яка при хімічних перетвореннях переходить без зміни з однієї сполуки в іншу. *Знання валентностей окремих елементів і радикалів дозволяє в простих випадках швидко скласти формули дуже багатьох хімічних сполук (Заг. хімія, 1955, 61).*

Δ **Вільні радикали** — електронейтральні, здебільшого нестійкі активні частинки, що утворюються при розпаді молекул речовин і мають одиничні електрони. *При опроміюванні організмі утворюються вільні радикали — хімічно активні продукти розпаду води (Наука., 3, 1961, 29).*

РАДИКАЛІЗМ, у, ч. 1. Світогляд і політика радикалів (див. радикал¹ 1).

2. Обстоювання і застосування радикальних, зокрема політичних, заходів у розв'язанні питань теорії і практики.

РАДИКАЛ-СОЦІАЛІСТ (~ а ~ а), ч. Представник партії радикалів, найстарішої буржуазної партії Франції, створеної в 1901 році.

РАДИКАЛЬНИЙ¹, а, е. 1. Прикм. до радикал¹. *З усіх трьох галицьких (русицьких) партій радикальна мені здається найпрогресивніша (Л. Укр., V, 1956, 35); // Який дотримується поглядів, переконань радикалів. Радикальна інтелігенція розпадається [в 1901 р.] остаточно на ліберальну, революційно-буржуазну і соціал-демократичну (Ленін, 9, 1970, 239); — Спешив надто палка людина і, мені здається, надто радикальна. Він навіть говорить про повстання, про селянську революцію! (Ів., Тарас. шлях, 1954, 329).*

2. Найбільш дійовий. *Радикальний шлях забезпечення трикового миру — загальне і повне роззброєння при суворому міжнародному контролі (Програма КПРС, 1961, 51); Інсулін є поки що єдиним радикальним засобом проти деяких психічних хвороб (Наука., 8, 1959, 32).*

РАДИКАЛЬНИЙ², а, е. Прикм. до радикал².

РАДИКАЛЬНИЧАТИ, ак, асп, недок. Удавати з себе радикала (див. радикал¹ 1). *Ліберали теж нерідко радикальничать на думській трибуні не гірше від різних коломаркестських або хитких елементів.. (Ленін, 23, 1972, 322).*

РАДИКАЛЬНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до радикальний¹.

РАДИКАЛЬНО, присл. Рішуче, докорінно. *Сими днями кінчаю друге оповідання і радикально міняю життя (Кочуб., III, 1956, 418); Наливайко зажадав широкого кола старшин. Чи це буде суд над убийцями Донця, а чи бойова нарада, яка має остаточно і радикально вирішити становище табору, ніхто не знає (Ле, Наливайко, 1957, 412).*

РАДИКУЛІТ, у, ч. Запалення корінців спивнозкових нервів у людини. *На грязьових курортах успішно лікують .. радикуліти (Наука., 7, 1956, 13); Казали, що радикуліт аж згорбати його (Баш, Надія, 1960, 233).*

РАДИМИЧ див. радимичі.

РАДИМИЧІ, ів, мн. (одн. радимич, а, ч.). Група східнослов'янських племен, які жили в межиріччі Дніпра і Десни. *Між верхів'ями Дніпра і р. Сожем розміщались радимичі (Іст. УРСР, I, 1953, 41); У поході 907 р. брали участь словени, криччи, дрегляни, радимичі,.. тобто всі ті слов'янські племена, які*

на той час були підмадані Олегові (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 538).

РАДІРУВАТИ, ую, уеш, недок. і док. Повідомляти по радіо. — Хто цей відважний хлопець, що радирує з крижаними? — запитують Майку її товариші. — Це мій найкращий друг і чоловік, — відповідь Майка (Ю. Янов., I, 1954, 164); В Антарктиду прийшла зима. З обсерваторії Мирного радирують: почалися морози, які супроводяться пургою і хуртовинами (Рад. Укр., 24.IV 1963, 1).

РАДИСТ, а, ч. Фахівець з передавання та приймання повідомлень по радіо. Радист прийняв з флагманського корабля радіограму (Ткач, Крута хвиля, 1954, 160); Дзюмили польові телефони, щось настурлише гукає біля своєї рації радист (Ю. Бедзак, Полки..., 1959, 209).

РАДИСТКА, в, ж. Жін. до радист. В кутку радіо-передавач, біля нього вона радистка (Ю. Янов., I, 1954, 153).

РАДИТИ, джу, диш, недок. 1. *неперех.*, з інфін. Давати кому-небудь пропозицію, вказівку, як діяти в яких-небудь обставинах, допомагати добрим ділом у скруті. Дядько радить мені заїздити в Коломию (Л. Укр., V, 1956, 147); Михайло, допомагаючи дідові, радить рушницю придбати добру на приїздні часи і в думці вже націлює [її] у ведмедя (Вовчок, I, 1955, 343); Горький, Чехов, Франко, Коцюбинський завжди радили молодим авторам читатися, наполегливо поліпшувати свою письменницьку техніку (Літ. газ., 7.VI 1951, 2).

2. *неперех.* Те саме, що радитися 2. На селі Зобралася [зібралася] громада радить, Кого голять у москалі (Шевч., II, 1963, 272); Робочі зібрались і радять. Треба і нам скликати людей (Коцюб., II, 1955, 70).

Радити раду *див.* рада.

3. *перех.* Шукати вихід з якого-небудь становища, робити щось для поліпшення його. Роман гукає на жінку, щоб вийшла з бодні грощі... Та всі, які єсть!.. Катеринка... десятка... друга... третя!.. сто тридцять! Мало!.. А проте — треба щось радити!.. Так чи інак, а земля мусить бути його власністю (Коцюб., I, 1955, 106).

4. *неперех.*, ким, рідко. Розпоряджатися чужо-небудь долею. Не моя то воля; Родимонька мною радить, не щаслива доля (Чуб., V, 1874, 141).

РАДИТИСЯ, джуся, дишся, недок. 1. з ким. Питати, просити у кого-небудь ради (у 1 знач.). Ось йому минуло двадицять літ. Восени радиться Мотря з матір'ю: — Чи не наляти б нам Чірку гоч за зарч служити? (Мирний, I, 1949, 147); Дієча плаче, потім радиться з братом — що робити (Л. Укр., III, 1952, 728); Партия вважає своїм обов'язком завжди радитися з трудящими в найважливіших питаннях внутрішньої і зовнішньої політики, вносити ці питання на всенародне обговорення (Програма КПРС, 1961, 122).

2. Спільно обговорювати які-небудь питання, обмірковувати що-небудь з кимсь. От радиться громада стала — Кожу б то пасічником бути? (Гл., Вибр., 1951, 56); Бурлаки почали змовлятися, щоб утікати од Бродовського, і радились, куди тікати (Н.-Лев., II, 1956, 214). Дівчатка співали пісню, а хлопці йшли попередку і радились, як краще організувати роботу [по знищенню бур'янів] (Збан., Старший брат, 1952, 34).

РАДИЦІРУВАННЯ, я, с., мат. Добування кореня.

РАДІАЛЬНИЙ, а, е, спец. Який розходитьсь радіусами, спрямований за радіусами. Павук ніколи не заплується у своїй павутині, бо завжди бігає по гладких радіальних нитках, а не по клейких концентричних (Наука..., 12, 1965, 51); 30 червня 1908 року в Центральному Сибіру, в районі Вановари, впало велике космічне

тіло.. і викликало радіальне повалення тайги на площі 600 квадратних кілометрів (Знання..., 8, 1968, 20).

РАДІАЛЬНИСТЬ, вості, ж., спец. Абстр. ім. до радіальний.

РАДІАЛЬНО, присл., спец. У напрямі радіусів, за радіусами. Надзвичайно цікавими утворами місячної поверхні є так звані світлі промені, що радіально розходяться від деяких кратерів (Знання..., 4, 1966, 2); На підступах до Одеси.. зруги тягнуться інколи на десятки і сотні кілометрів — радіально з півночі на південь (Смолич, V, 1959, 559).

РАДІАН, а, ч. Центральний кут, довжина дуги якого дорівнює радіусові цієї дуги.

РАДІАНТ, а, ч. Точка небозводу, з якої нібито виходять (внаслідок перспектив) видимі траєкторії метеорів одного метеороного потоку. Практичні точки перетину численних шляхів [метеорів] зосереджені на невеликій площі, яка називається площею радіації, а центр цієї площі — радіантом даного метеороного потоку (Розв. науки в УРСР..., 1957, 217).

РАДІАТОР, а, ч. 1. Теплообмінний апарат для охолодження води, мастила, повітря у двигунах внутрішнього згоряння в автомобілі, тракторі, літаку і т. ін.). Машина зупинилася дружно, наче увіткнулася радіатором у густу, непроходиму масу повітря (Собко, Граніт, 1937, 14); Водій витягнув відро і долив у радіатор води (Ю. Бедзак, Полки..., 1959, 65).

2. Нагрівальний прилад у системах водяного, парового, іноді електричного опалення. Тримайчи руку над гарячим радіатором опалення, над плитою, над електричною електричною лампочкою, ми помічаємо, що над ними піднімаються теплі струмені повітря (Фіанка, II, 1957, 19); — Що ти, батьку, ми до печі не звикли. Не те життя, — жартує Зозуля. — Ну, а радіаторі у нас ще нема (Кучер, Трудна любов, 1960, 403).

РАДІАТОРНИЙ, а, е. Прикм. до радіатор; // Який виготовляє радіатор. З яким душевним трепетом як уперше проходить заводську прохідну, турботно озираючись, чи не відстає майстер радіаторного цеху товариш Моторний (Ле, Право..., 1957, 26).

РАДІАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до радіації. Готуючись до далеких космічних польотів, вчені вивчають різні способи радіаційного захисту екіпажу (Знання..., 9, 1966, 22); // Який виникає внаслідок охолодження поверхні ґрунту і рослин через випромінювання тепла. Радіаційні [заморозки] бувають в ясні.. ночі при низькій відносній вологості повітря (Хлібороб Укр., 10, 1965, 13).

△ Радіаційний пояс *див.* пояс.

РАДІАЦІЯ, ї, ж. Випромінювання, зокрема електромагнітної енергії, яким-небудь тілом. Велику роль відіграє в нашому житті, в загартуванні організму сонячна радіація (Наука..., 7, 1956, 17); // Електромагнітні хвилі, випромінювані яким-небудь джерелом. Спеціальні прилади [на супутниках], які реєструють радіацію, що йде від Землі, дають змогу одержати дані про радіаційний баланс планети (Рад. Укр., 7.VII 1967, 3).

△ Пояс радіації *див.* пояс; Проникаюча радіація *див.* проникаючий.

РАДІЄВИЙ, а, е. Прикм. до радій. Радієве випромінювання.

РАДІЙ, ю, ч. Радіоактивний хімічний елемент, який являє собою метал сріблясто-білого кольору, використовується для виготовлення світних фарб, а також у медицині — для радіотерапії та одержання радону. Радій — рідкісний елемент: щоб добути 1 г чистого радю, треба переробити не менше 5 т уранової руди (Курс фізики, III, 1956, 354); Повідомлення про відкриття радю було опубліковане в грудні 1898 року (Наука..., 4, 1956, 35).

РАДІННЯ, я, с. 1. Дія за знач. *радіти*. *Сашко Птаха поставився до радіння Галі й Шурки децю скептично: — Що ж тут такого? — сказав він* (Смолич, Світанок..., 1953, 451).

2. Те саме, що *радість* 1. *Кожен прояв життя — чи радіння, чи болю — Я сприймаю, як свій невіддільний скорб* (Забіла, Поезії, 1963, 68).

3. Обряд у деяких релігійних сектах, під час якого віруючі надто енергійними рухами тіла доводять себе до екстазу, фанатичної несамовитості.

РАДІНФОРМБЮРО, невідм., с., іст. Скорочення: Радяське інформаційне бюро. *Надя і Марія Степаніана не мали змоги слухати останні вісті, але Клава не проминала жодного повідомлення Радінформбюро* (Ткач, Плем'я..., 1961, 53).

РАДІО, невідм., с. 1. Передавання на відстань без дотримання інформації за допомогою радіохвиль. *В 1895 р. видатний російський фізик О. С. Попов зробив величезне науково-технічне відкриття: він винайшов бездротовий спосіб зв'язку — радіо* (Радіолокація..., 1958, 7); *Летять по радіо слова — з найдалших далей вісті. І все, що вимовить Москва, у кожнім чують місці* (Забіла, У.. світ, 1960, 104).

2. розм. Те саме, що *радіопередача* 2. *Офіцер все ще слухав радіо, а денщик готував уже вечерю* (Панч, В дорозі, 1959, 127); *Семен Ожелянович розповів, що знає із радіо, про величезний розгром ворога під Москвою* (Д. Бедзак, Дніпро..., 1951, 32).

3. розм. Те саме, що *радіоприймач*. *Ввімкнути радіо*.

РАДІО¹ ... Перша частина складних слів, що відповідає слову *радіо* у і знач., напр.: *радіоавтограф*, *радіоаеронавігаційний*, *радіоаеронавігація*, *радіоаккумулятор*, *радіоакустичний*, *радіовішка*, *радіовітромір*, *радіогідрометеорологія*, *радіодіапазон*, *радіоканал*, *радіолабораторія*, *радіолінія*, *радіобмін*, *радіообслуговування*, *радіооператор*, *радіопеленгування*, *радіопозиційні*, *радіопрйлад*, *радіопровідка*, *радіорефлектор*, *радіосправа*, *радіотелескопія*, *радіочастота*, *радіочастотний* і т. ін.; у 2 знач., напр.: *радіовіступ*, *радіожурнал*, *радіоінформація*, *радіолекторії*, *радіолекція*, *радіоматч*, *радіомітинг*, *радіогляд*, *радіовідомлення*, *радіопрогноз*, *радіоробзвідка*, *радіоспектакль*, *радіотеатр*, *радіошум* і т. ін.; у 3 знач., напр.: *радіовиробництво*, *радіодеталь*, *радіозавід*, *радіоелемент*, *радіомайстерня*, *радіопересівка*, *радіотоварні*, *радіоустановщик*, *радіоустаткування* і т. ін.

РАДІО² ... Перша частина складних слів, що відповідає слову *радіоактивний*, напр.: *радіоізотоп*, *радіоїзбд*, *радіоілювання*, *радіоскопія*, *радіостробицій*, *радіофосфор* і т. ін.

РАДІОАВТОГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до *радіоавтографії*.

РАДІОАВТОГРАФІЯ, і, ж. Утворення фотографічних зображень внаслідок діяння на фотоплівку випромінювань радіоактивних елементів, що є в досліджуванних об'єктах.

РАДІОАКТИВНИЙ, а, е. Який має радіоактивність. *До електромагнітних калів належить і багато інших випромінювань: рентгенівське проміння, радіоак-*

тивне гамма-проміння та частина космічного проміння (Радіолокація..., 1958, 3); *Успіхи у використанні атомної та термоядерної енергії зумовлені насамперед досягненнями в дослідженні радіоактивних елементів* (Наука..., 11, 1956, 14); // *Який має в своєму складі елементи з радіоактивністю. Змочування маслина радіоактивними мінеральними водами — простий, дешевий і ефективний прийом [підвищення врожайності]* (Колг. Укр., 9, 1961, 16); // *Зумовлений радіоактивністю, пов'язаний з нею. Радіоактивна енергія.*

РАДІОАКТИВНІСТЬ, ності, ж. Самочинний або штучно викликаний розпад атомних ядер деяких хімічних елементів, який супроводжується випромінюванням елементарних частінок: електронів, позитронів і т. ін. *Довільне випускання речовинами променів, що не сприймаються оком, було назване радіоактивністю, а речовини, що випускають ці промені, — радіоактивними речовинами* (від латинського слова *radius* — промінь) (Хімія, 9, 1956, 21); *Відкриття радіоактивності дало людині могутній засіб для вивчення внутрішньої будови атома* (Наука..., 10, 1962, 36); *Деякі хімічні елементи мають природну радіоактивність — ядра їх атомів можуть довільно розпадатися з утворенням нового елемента і випромінювання* (Рад. Укр., 13.VII 1965, 4).

РАДІОАЛЬТИМЕТР, а, ч. Те саме, що *радіовисотомір*.

РАДІОАМАТОР, а, ч. Те саме, що *радіолобітель*. *Юра був визнаний серед школярів у себе в Тбілісі як найкращий радіоаматор — знавець законів будови приймачів* (Ле, Клен. лист, 1960, 19); — *Як відомо, Савченко — радіоаматор. Несподівано він уніймає якісь таємничі позиви* (Донч., V, 1957, 183).

РАДІОАМАТОРСТВО, а, с. Заняття радіоаматорів. *Радіоаматорство і радіоспорт — широке поле для виявлення здібностей і нахилів молоді* (Наука..., 7, 1966, 49).

РАДІОАМАТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до *радіоаматор*. **РАДІОАНТЕНА**, и, ж. Те саме, що *антена*. *Вона бачить [з літака] чорні куполоподібні намети, кубики збірних будиночків, тонку щоглу радіоантени* (Перв., Дикий мед, 1963, 5).

РАДІОАПАРАТ, а, ч. Прилад, пристрій для передачі, перетворення та прийому радіохвиль. *Хата діда Ятутха. На лаві два чечодани, радіоапарат з аккумулятором* (Корн., II, 1955, 97).

РАДІОАПАРАТНИЙ, а, е. Прикм. до *радіоапарат*; // у знач. ім. *радіоапаратна*, ної, ж. Приміщення для *радіоапарату*.

РАДІОАПАРАТУРА, и, ж., збірн. Сукупність радіоапаратів. *Вакулєнко перевіряє, як зберігається радіоапаратура, робив зауваження* (Ткач, Моряки, 1948, 59); *У приміщенні.. встановлено радіоапаратуру. Сюди надходять повідомлення, прийняті радіотелеметричними станціями, про стан організму .. космонавтів* (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 4).

РАДІОАСТРОНОМ, а, ч. Фахівець з радіоастрономії. *Посилаючи з Землі радіосигнали, радіоастрономи зуміли визначити не тільки відстань до метеорів, а й їх швидкість, а також і відстань до Місяця* (Наука..., 1, 1958, 10).

РАДІОАСТРОНОМІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіоастрономії. *Радіоастрономічні дослідження.. дали змогу вперше визначити температуру твердої поверхні Венери* (близько +400° С) (Знання..., 4, 1966, 8).

РАДІОАСТРОНОМІЯ, і, ж. Розділ астрономії, який вивчає різні космічні об'єкти шляхом спостереження за їхнім радіовипромінюванням і за відбитими від них радіохвилями, що посилаються з Землі та її штучних супутників. *Радіоастрономія — порівняно нова галузь науки. На відміну від звичайної оптичної астрономії*

вона вивчає випромінювання небесних тіл, не видимих для ока людини (Наука..., 8, 1962, 48); *Радіоастрономія* набагато розсунула кордони Всесвіту. Вона дала змогу спостерігати міжзоряний газ, показала спостерігачам зірки і туманності, заховані за хмарами міжзоряного пилю (Знання..., 4, 1965, 16).

РАДІОБІОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіобіології. Перші радіобіологічні дослідження з'явилися слідом за відкриттям рентгенівських променів і явищ радіоактивності (Наука..., 3, 1961, 29).

РАДІОБІОЛОГІЯ, і, ж. Наука про вплив іонізуючої радіації на людей, тварин і рослини. *Радіобіологія* — це зовсім молода наука. Вона вивчає вплив променевої енергії на живу природу (Наука..., 3, 1961, 29).

РАДІОВИМІРЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до радіовимірювання. Для вимірювання параметрів орбіти корабля-супутника і контролю роботи його бортової апаратури на ньому встановлена радіовимірвальна і радіотелеметрична апаратура (Наука..., 5, 1961, 17).

РАДІОВИМІРЮВАННЯ, я, с. Вимірювання змінних електричних і магнітних величин звукової, високої і надвисокої частот за допомогою електричних та радіотехнічних приладів.

РАДІОВИПРОМІНЮВАННЯ, я, с. Випромінювання електромагнітних хвиль. В періоди значної активності Сонце є джерелом досить інтенсивного радіовипромінювання (Допов. АН, 1, 1954, 6); *Дослідження радіовипромінювання космосу в повному обсязі можна здійснити тільки з обсерваторії, яка знаходиться за межами земної атмосфери* (Наука..., 1, 1960, 41).

РАДІОВИСОТОМІР, а, ч. Радіолокаційний прилад для вимірювання висоти польоту літального апарата відносно поверхні Землі. Для безперервного контролю за висотою польоту... використовують радіовисотомір (Наука..., 12, 1960, 24).

РАДІОВУЗЛОЇ, з'я, ч. Комплекс апаратури для здійснення радіозв'язку та передавання радіомовних програм по радіотрансляційній мережі. *Про результати роботи за день, про тих, хто віє перед у змаганні, повідомляли через колегіальний радіовузло* (Колг. Укр., 7, 1958, 24).

РАДІОГАЗЕТА, я, ж. Вид радіопередачі, яка формою подання матеріалів нагадує газету. *Полюбились членам армії... колосальна радіогазета «Голос зльотоборав». Багато цікавих новин можна дізнатися з неї* (Рад. Укр., 7.1 1965, 2).

РАДІОГРАМА, я, ж. Повідомлення, що передається по радіотелеграфу. *Радист прийняв з флагманського корабля радіограму про те, щоб всі кораблі повернули на п'ять градусів праворуч* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 171); *Комбриг склав радіограму в штаб армії, повідомивши про те, що бригада займала оборону* (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 12).

РАДІОГРАФ, а, ч. Фахівець з радіографії.

РАДІОГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіографії.

РАДІОГРАФІЯ, і, ж. Те саме, що радіоавтографія.

РАДІОДАЛЕКОМІР, а, ч. Прилад для вимірювання відстаней за допомогою радіохвиль.

РАДІОДЗЕРКАЛО, а, с. Пристрій для збільшення спрямованої дії приймальної та передавальної антен, а також дії змін напруження випромінювання радіохвиль передавальною антеною.

РАДІОЕЛЕКТРОНІКА, и, ж. Назва комплексу різних галузей науки і техніки, пов'язаних з радіотехнікою та електронікою. Велика роль в успішному освоєнні космосу належить радіоелектроніці, що забезпечує надійний зв'язок з космічними кораблями, роботу складних систем автоматички на борту і на Землі (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 2).

РАДІОЕЛЕКТРОННИЙ, а, е. Стос. до радіоелектроніки. *Радіоелектронні методи починають дедалі ширше впроваджуватися в усіх ділянках науки, техніки, народного господарства і побуту наших людей* (Наука..., 8, 1956, 18).

РАДІОЗВ'ЯЗОК, з'я, ч. Передавання та приймання повідомлень за допомогою електромагнітних хвиль; зв'язок по радіо. *Підтримуючи радіозв'язок з бригадами, Зоя мовби стає на деякий час тим осередком, де зустріються розбурзані пристрасні багатьох розпалених працею людей — бригадирів, механіків, обліковців* (Гончар, Дорога..., 1953, 7); *При груповому космічному польоті вперше було здійснено двосторонній радіозв'язок між космічними кораблями* (Рад. Укр., 16.VIII 1962, 2).

РАДІОЗІРКА див. радіозірка.

РАДІОЗІРКИ, рік, мн. (одн. радіозірка, и, ж.). У радіоастрономії, починаючи з 50-х років ХХ ст., — назва джерел космічного радіовипромінювання з малими кутівими розмірами. *Українські очені займають провідне місце в раді досліджень з радіофізики та електроніки... Створено перший в нашій країні каталог радіозірок на діапазоні частот 12—20 мегагерц* (Наука..., 1, 1965, 3); *Чутливі пристрої [телескопи] в комплексі із спеціальними приладами уловляють радіовипромінювання космічних об'єктів — радіозірок... що перебувають на відстані сотень мільйонів і мільярдів світлових років* (Рад. Укр., 26.II 1965, 3).

РАДІОЗОНД, а, ч. Аерологічний прилад для вимірювання метеорологічних показників атмосфери й одночасного передавання наслідків вимірювання за допомогою радіохвиль. *Прилад радіозонд повідомляє радіосигналами про температуру і тиск повітря на висоті 25—30 км* (Фіз. геогр., 5, 1956, 79).

РАДІОЗОНДУВАННЯ, я, с. Дослідження атмосфери за допомогою радіозонда. *Щодня вони [метеостанції] по два рази проводять радіозондування (вимірювання температури, тиску і вологості) [атмосфери]* (Наука..., 3, 1958, 55).

РАДІОКОМБАЙН, а, ч. Прилад, в якому конструктивно поєднано радіоприймач, телевізор, магнітофон з програвачем.

РАДІОКОМЕНТАР, я, ч. Роз'яснення або тлумачення якого-небудь тексту по радіо. *Пам'ятки і радіокоментарі Галана у боротьбі проти німецького фашизму і його пригнобів під час війни, працюючи фронтовим радіокоментатором* (Рад. Укр., 27.VII 1962, 3).

РАДІОКОМЕНТАРІЙ, я, ч. Те саме, що радіокоментар.

РАДІОКОМЕНТАТОР, а, ч. Той, хто виступав з радіокоментарями. *Велику мужність і самовідданість виявив Галан у боротьбі проти німецького фашизму і його пригнобів під час війни, працюючи фронтовим радіокоментатором* (Рад. Укр., 27.VII 1962, 3).

РАДІОКОМІТЕТ, у, ч. Установа, яка здійснює організацію радіомовлення. *В Узбекистані створено оперний театр, філармонію, інститут мистецтвознавства, радіокомітет, палацу культури* (Мист., 6, 1957, 18).

РАДІОКОМПАРАТОР, а, ч. Прилад для вимірювання інтенсивності енергії електромагнітних хвиль.

РАДІОКОМПАС, а, ч. Прилад, що автоматично і безперервно фіксує кут між позовжною віссю літака або корабля і напрямом на передавальну радіостанцію.

РАДІОКОНЦЕРТ, у, ч. Концерт, що передається по радіо. *Дві були хвилюючі і незвичайні. В жодній квартирі не викидалося радіо. Навіть бабуся, що завжди стогнала від радіоконцертів, тепер казала: — Не викидайте!* (Ів., Таємниці, 1959, 126).

РАДІОЛА, и, ж. Апарат, в якому конструктивно поєднано радіоприймач і електропрогравач. *Дочка всім-*

кнула радіолу, поставила модерну пластинку (Мухк., День..., 1967, 132).

РАДІОЛАМПА, н, ж. Електронна лампа для радіоапаратури. Електронні обчислювальні машини являють собою складні радіоустановки, в яких працює кілька тисяч радіоламп, складених в окремі блоки (Наука..., 2, 1958, 10).

РАДІОЛОГ, а, ч. 1. Фахівець з радіології. Праці радянських вчених-радіологів показують, що сфера застосування радіоактивних ізотопів з лікувальною метою все більше розширюється (Наука..., 10, 1960, 39).

2. Лікар, який застосовує радіотерапію для лікування хворих.

РАДІОЛОГІЯ, і, ж. Наука, що вивчає радіоактивність. Конференція, присвячена проблемам медичної радіології.

РАДІОЛОКАТОР, а, ч., спец. Пристрій для виявлення об'єктів і визначення їх місцезнаходження методами радіолокації. З допомогою спеціальних радіолокаторів, які посилають і приймають назад відбиті радіохвилі, можна в будь-яку погоду виявити далеко від спостерігача літаки (Бесіди про всесвіт, 1953, 84); Спостереження з Землі за переміщенням радіогондада тепер проводять з допомогою радіолокаторів (Наука..., 2, 1958, 5).

РАДІОЛОКАЦІЙНИЙ, а, е, спец. 1. Стос. до радіолокації. За допомогою сучасної радіолокаційної апаратури можна повністю забезпечити польоти літаків у важких метеорологічних умовах (Веч. Київ, 10.V 1957, 4).

2. Заснований на радіолокації. Останні радянські радіолокаційні спостереження виявили, що період обертання Венери 9—11 діб (земних) (Наука..., 6, 1961, 7).

△ Радіолокаційна астрономія — розділ радіоастрономії, в якому вивчають різні космічні об'єкти за допомогою радіолокаторів.

РАДІОЛОКАЦІЯ, і, ж., спец. Метод виявлення об'єктів і визначення їх місцезнаходження за допомогою радіохвиль. Надзвичайно важливе значення має радіолокація, тобто виявлення і визначення місцезнаходження різних об'єктів у повітрі, на воді і на землі за допомогою опромінювання цих об'єктів радіохвилями і приймання відбитих від них радіохвиль (Нариси розв. прикл. електр..., 1957, 391); Радіолокація знаходить літак і корабель у нічний темряві, дозволяє літаку сісти на аеродром при суцільному тумані (Осв. радіотехн., 1957, 4).

РАДІОЛЮБИТЕЛЬ, я, ч. Той, хто займається радіотехнікою і радіозв'язком не як професіонал, а як любитель. Віталієв погляд перекоплюється — в який уже раз! — на грамоти та дипломи, порозвішувати на стінах. Ці дипломи в різний час присуджено Сашкові за перемоги на змаганнях радіолюбитель-короткохвильовиків (Гончар, Тронка, 1963, 40); Швейцарська ліга радіолюбительів кожного року організує традиційні змагання короткохвильовиків усього світу (Рад. Укр., 7.I 1965, 3).

РАДІОЛЮБИТЕЛЬСТВО, а, с. Заняття радіолюбительів. Радіолюбительство в нашій країні набуло широкого розмаху..., воно стало могутньою силою, яка активно сприяє технічному прогресові в народному господарстві (Наука..., 7, 1961, 46).

РАДІОЛЮБИТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до радіолюбитель.

РАДІОЛЯРІВНИЙ, а, е. Прикм. до радіолярії.
РАДІОЛЯРІЙ, ій, мн. Підклас морських одноклітинних тварин класу саркодових з кулястим тілом і псевдоподіями, що розходяться променями; променяки. З найпростіших одноклітинних тварин світяться радіолярії, схожі на знайому всім з курсу зоології амебу (Наука..., 8, 1965, 15); Деякі морські тва-

рини мають здатність накопичувати в своєму тілі різні сімичні елементи.. Так, молоски накопичують мідь,.. радіолярії — стронцій, медузи — цинк, олово і свинець (Знання..., 2, 1966, 3).

РАДІОМАЯК, а, ч. Передавальна наземна радіостанція, яка посилає у простір радіосигнали з певною періодичністю, що дає можливість кораблям або літакам визначати своє місцезнаходження. Туман. Проте посадочна смуга приймає маршрутний літак. Вмикаються два радіомайки (Веч. Київ, 18.I 1967, 4).

РАДІОМЕРЕЖА, і, ж. Спосіб організації радіозв'язку з багатьма кореспондентами одночасно. Вирішило дено радіофікувати свої цехи — в роботу включилися радіолаубівці. Вони об'їздили радіомережу, яку використовують для передачі радіогазет, лекцій та бесід, для диспетчерської служби (Рад. Укр., 20.II 1964, 3).

РАДІОМЕТЕОРОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіо-метеорології.

△ Радіометеорологічна станція — комплекс автоматичних приладів для вимірювання температури, кількості опадів, напрямку вітру, сонячної радіації та інших метеорологічних елементів і передавання по радіо даних вимірювання.

РАДІОМЕТЕОРОЛОГІЯ, і, ж. Вчення про вплив метеорологічних умов на поширення радіохвиль у просторі та дослідження метеорологічних процесів за допомогою радіолокації.

РАДІОМЕТР, а, ч. 1. Прилад для вимірювання енергії світла. Радіовипромінювання Сонця спостерігають з допомогою радіотелескопа. Це складна антена система і радіометр (Знання..., 6, 1969, 14).

2. Прилад для вимірювання потужності випромінювання малої інтенсивності в діапазоні радіохвиль.

3. Прилад для розвідування радіоактивних корисних копалин.

4. Механічний пристрій для вимірювання звукового тиску.

РАДІОМЕТРИСТ, а, ч. Фахівець з радіометрії. Не дрімая всевидюче око локатора. Радіометрист.. пильно веде пошук. Розпіном зрочок мерехтить екран (Рад. Укр., 30.VII 1967, 2).

РАДІОМЕТРИЧНИЙ, а, е. Стос. до радіометрії. Впроваджено.. радіометричні методи .. дослідження пробурених свердловин з допомогою радіоактивних ізотопів (Наука..., 6, 1958, 34).

РАДІОМЕТРІЯ, і, ж. 1. Сукупність методів вимірювання енергії або кількості частинки будь-якого проміння при його поширенні, вбиранні чи розсіюванні.

2. Метод розвідування радіоактивних корисних копалин за допомогою радіохвиль. Особливі розділи [у музеї] відведені найновішим методом геологічних досліджень будови надр, таким, як аерофотозйомка, і геофізичним методом розвідування, наприклад.. радіометрії (Наука..., 10, 1960, 26).

РАДІОМОВЛЕННЯ, я, с. Передача по радіо текстів і музичних програм. Наше радіомовлення служить народові, задовольняє його культурні потреби, в трибуноу виховання молодого покоління (Літ. Укр., 19.II 1965, 2).

РАДІОМОВНИЙ, а, е. Стос. до радіомовлення. По одній радіорелейній лінії можна передавати одночасно сотні телефонних розмов, радіомовні і телевізійні програми (Наука..., 7, 1957, 7); Розгорявся дев'ятий сталінградський удар. Всю ніч з 28 на 29 грудня і ранком 29 грудня армійські потужні радіомовні станції з передової лінії фронту безперервно передавали оточеним повідомлення радянського командування (Гончар, III, 1959, 235).

РАДІОМОНТАЖ, у, ч. 1. Монтаж радіоустаткування.

2. Інцензіація літературних творів або окремих їх частин для передавання по радіо.

РАДІОМОНТАЖНИК, а, ч. Фахівець з радіомонтажу (у 1 знач.). *Кожний новий радіотехнічний апарат є результатом копійної праці багатьох людей, серед яких неабияку роль виконує радіомонтажник* (Осн. радіотехн., 1957, 4).

РАДІОМОНТЕР, а, ч. Робітник, що лагодить радіоустаткування.

РАДІОНАВІГАТОР, а, ч. Фахівець з радіонавігації. **РАДІОНАВІГАЦІЙНИЙ**, а, е. Стос. до радіонавігації. *На судні встановлюється сучасне штурманське і радіонавігаційне обладнання* (Наука..., 2, 1957, 16).

РАДІОНАВІГАЦІЯ, і, ж. Визначення в просторі координат кораблів, літаків та керованих снарядів за допомогою радіотехнічних засобів. *Ультракороткі хвилі застосовуються в телебаченні, радіолокації, радіонавігації... тощо* (Наука..., 7, 1957, 7).

РАДІОНАВУШНИК *див.* радіонавушники. **РАДІОНАВУШНИКИ**, ів, мн. (одн. радіонавушник, а, ч.). Пристрій для слухання радіопередач, що прикладається до вух або надівається на них. *Ціла зала сидить в радіонавушниках, судді, підсудні, обвинувачі й адвокати, преса, гості* (Ю. Янов., Мпр, 1956, 239).

РАДІОБЛАДНАННЯ, я, с. Сукупність приладів, пристроїв і т. ін., необхідних для здійснення радіозв'язку. *Радіобладнання кораблів призначене для двобічного радіотелефонного і телеграфного зв'язку між космонавтами в короткохвильовому діапазоні* (Рад. Укр., 23.X 1962, 2).

РАДІОПЕЛЕНГ, а, ч., спец. 1. Кут, утворений географічним меридіаном і напрямом від радіоприймача на випромінювач радіохвиль.

2. Сигнал передавальної радіостанції, за яким визначається кут між меридіаном і напрямом на цю станцію. *Крицюков... наказав радістою взяти радіопеленг від радіостанції «Латтак»* (Трубл., Лхтак, 1953, 162).

РАДІОПЕЛЕНГАТОР, а, ч., спец. Прилад для визначення напрямку на передавальну радіостанцію за допомогою спрямованої антени. *Володя з допомогою радіопеленгатора почав ловити різні станції* (Трубл., Хатина..., 1934, 30).

РАДІОПЕЛЕНГАТОРНИЙ, а, е, спец. Прикм. до радіопеленгатор.

РАДІОПЕЛЕНГАЦІЯ, і, ж., спец. Визначення спеціальними приладами (радіопеленгаторами) напрямку на передавальну радіостанцію.

РАДІОПЕРЕДАВАЧ, а, ч. Пристрій для передавання інформації на відстань за допомогою радіохвиль. *Радіопередавач призначається для створення електричних коливань високої частоти і випромінювання в простір їх енергії у вигляді електромагнітних хвиль* (Осн. радіотехн., 1957, 111); *В кутку радіопередавач, біля нього юна радистка* (Ю. Янов., I, 1954, 153).

РАДІОПЕРЕДАЧА, і, ж. 1. Передавання музики, мови на відстань за допомогою радіохвиль. *Щоб зрозуміти будову і принцип дії передавальної і приймальної радіостанцій, треба насамперед ознайомитися з фізичними процесами, які лежать в основі радіопередачі і приймання* (Курс фізики, III, 1956, 224).

2. Те, що передається по радіо. *Радіопередача, присвячена О. Петрусенку*.

РАДІОПЕРЕКЛИК, у, ч. Зв'язок по черзі з кількома радіостанціями з метою взаємної інформації, обміну думками і т. ін. *Радіон зв'язував прикрутити бригадиру гайку. Хай зробить висновки. Увечері радіопереклик, що він скаже?* (Горд., Дівчина..., 1954, 130).

РАДІОПЕРЕКЛИЧКА, в, ж., рідко. Те саме, що радіопереклик. *Вже вижджаючи з току, зустріли го-*

лова артилі та вантажники] парторга, що повертався бідаркою з радіопереклики (Гончар, Новели, 1954, 141).

РАДІОПЕРЕХОПЛЕННЯ, я, с., спец. 1. Приймання і записування радіопередач противника як вид розвідки.

2. Відомості, одержані шляхом приймання радіопередач противника.

РАДІОПЕРЕШКОДИ, код, мн. Природні або штучно утворені електромагнітні коливання, що спотворюють або заглушують передавану по радіо інформацію. *Надійшою ознакою можливої грози є викинення зранку радіоперешкод* (Колг. Укр., 8, 1956, 43).

РАДІОПРИЙМАЛЬНИЙ, а, е. Який уловлює, перетворює і використовує енергію радіохвиль. *Радіоприймальна установка; Радіоприймальний пристрій*.

РАДІОПРИЙМАЧ, а, ч. Пристрій для уловлювання, перетворення і використання енергії радіохвиль. *На метеорологічній станції радіоприймач приймає сигнали радіозонда* (Наука..., 2, 1958, 5); *Я включаю радіоприймач, і знайомий голос диктора вітає з добрим ранком школярів* (Лонч., VI, 1957, 591).

РАДІОПРИЙОМ, у, ч. Уловлювання, перетворення і використання енергії радіохвиль.

РАДІОПРОГРАМА, и, ж. План, список передач по радіо. *Лише за останні чотири роки (1956—1960) подвоївся обсяг республіканських радіопередач, на 30 процентів зросла тривалість обласних радіопрограм* (Ком. Укр., 4, 1960, 68).

РАДІОПРОЖЕКТОР, а, ч., спец. Складна антена, яка має здатність випромінювати ультракороткі радіохвилі у вигляді вузького пучка радіопромінів.

РАДІОПРОМИСЛОВІСТЬ, вості, ж. Промисловість, що виробляє радіотовари.

РАДІОРЕЛЕЙНИЙ, а, е. 1. Признач. для направленої передавання радіосигналів надвисокої частоти через проміжні приймально-передавальні радіостанції на великі відстані. *Радіорелейні лінії є новим сучасним засобом зв'язку* (Наука..., 5, 1958, 6).

2. Який здійснюється за допомогою передавання сигналів через проміжні приймально-передавальні радіостанції. *Міста Донецьк і Луганськ сполучено найбільш технічно прогресивним радіорелейним зв'язком* (Рад. Укр., 6.I 1963, 3).

РАДІОРЕПРОДУКТОР, а, ч. Те саме, що репродуктор. *З радіорепродуктора лише пісня Перемоги* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 92).

РАДІОРУБКА, и, ж. Службове приміщення (на кораблі, літаку і т. ін.), в якому розміщено приймально-передавальну радіоапаратуру. *[К о б з а:] Двадцять годин сидять в радіорубці Гайдай і Оксана. Вони викликають Москву і викликати ніяк не можуть* (Корн., I, 1955, 46).

РАДІОРУПОР, а, ч. Репродуктор у вигляді рупора. *Радіорупор розніс останні вісті з центральної радіостанції* (Десняк, Десну..., 1949, 293); *Через радіорупори вони чули знайомі голоси партійних керівників, письменників, артистів* (Сміл., Сад, 1952, 77).

РАДІОСЕКСТАНТ, а, ч., спец. Радіонавігаційний прилад, яким визначають напрям на Сонце за його радіовипромінюванням.

РАДІОСІТКА, в, ж. Те саме, що радіомережа.

РАДІОСЛУХАЧ, а, ч. Той, хто слухає програми радіомовлення, радіопередачі. *Радіослухачі і телеглядачі — люди різного віку і професій, смаків і вимог* (Рад. Укр., 7.V 1959, 1).

РАДІОСЛУХАЧКА, в, ж. Жін. до радіослухач. **РАДІОСПЕКТРОСКОПІЧНИЙ**, а, е. Стос. до радіоспектроскопії. *Радіоспектроскопічні методи дозволяють провадити швидкий хімічний аналіз суміші газів і здійс-*

лювати безперервний контроль за виробничими хімічними процесами (Радіолокація., 1958, 38).

РАДІОСПЕКТРОСКОПІЯ, і, ж. Наука про спектра випромінювання і поглинання найкоротших радіохвиль. Радіоспектроскопія займається дослідженням речовин в різних фізико-хімічних станах шляхом вивчення поглинання або випромінювання ними радіохвиль (Радіолокація., 1958, 38).

РАДІОСТАНЦІЯ, і, ж. 1. Сукупність технічних пристроїв для передавання і приймання інформації за допомогою радіохвиль. Окрім, що трусив на світланку яте-рі, бачив, як на Гуслячому острові ні з сього ні з того заворушилася копиця і звітти виліз якийсь чоловік. Не роздивившись, хто воно й що воно, Окрім прибіг у сла-раду і наробиє гвалту, що бачив за Ташанню шпигуна, озброєного двома кулеметами і радіостанцією (Тют., Впр. 1964, 258).

2. Установа, яка здійснює передавання та приймання радіоповідомлень, радіовистав, радіоконцертів і т. ін. З дня на день усі чекали закінчення війни.. Здавалось, годила розв'язки ось-ось настане і найпотужніші радіостанції світу нарешті привітають людство з великим тріумфом (Гончар, III, 1959, 387); Концерт, який починає передавати київська радіостанція, привертає його (П. К. Сакаганського) увагу (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 301).

РАДІОСТУДІЯ, і, ж. Відповідно обладнане приміщення, з якого ведуться радіопередачі.

РАДІОТАНК, а, ч. Пересувна бровьована машина з радіоапаратурою.

РАДІОТЕЛЕГРАМА, н, ж. Те саме, що радіограма. По радіо була прийнята радіотелеграма Бегічеву (Відатні вітч. географі., 1954, 124).

РАДІОТЕЛЕГРАФ, а, ч. 1. Сукупність передавальної та приймальної апаратури для телеграфного зв'язку по радіо. — Це, бачите, невеличкий.. радіотелеграф. Сидячи тут, я переказую свої розпорядження в різні кінці мого маяку (Смольч, I, 1958, 64).

2. Установа, яка здійснює такий зв'язок.

РАДІОТЕЛЕГРАФІСТ, а, ч. Фахівець з радіотелеграфії. Одне для нього було яким — тепер він не зможе добре працювати радіотелеграфістом, бо рука його нечтко вибиватиме знаки на ключі (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 307).

РАДІОТЕЛЕГРАФІЯ, і, ж. Передавання та приймання повідомлень по радіо за допомогою телеграфного коду.

РАДІОТЕЛЕГРАФІЙНИЙ, а, е. Прикм. до радіотелеграфії і радіотелеграфії. Пальці не наважуються приторкнутися до головки радіотелеграфічного ключа (Ткач, Моряки, 1948, 131).

РАДІОТЕЛЕКЕРОВАННИЙ, а, е. Яким керують на відстані за допомогою радіо. Із запуском нових штучних супутників Землі і радіотелекерованих ракет будуть значно розширені дослідження на тваринах (Наука., 2, 1958, 15).

РАДІОТЕЛЕМЕТРИЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотелеметрії. З допомогою радіотелеметричної і телевізійної систем провадилось спостереження за станом космонавта в польоті (Наука., 5, 1961, 4); Радіотелеметрична апаратура забезпечувала передачу на Землю даних усіх вимірюв., здійснюваних на супутнику (Рад. Укр., 14.Х 1957, 3).

РАДІОТЕЛЕМЕТРІЯ, і, ж. Наука про засоби вивчення на відстані за допомогою радіосигналі стану людини, властивостей верхніх шарів атмосфери, космічного простору і т. ін. В останні роки радіотелеметрія широко використовується під час льотних випробувань ракет-

них пристроїв, безпілотних літаків і керованих снарядів (Наука., 2, 1958, 6); За станом космонавта [Г. С. Титова] і його діяльністю в польоті систематично провадилось спостереження з допомогою сучасних методів радіотелеметрії і телебачення (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 2); На допомогу медикам прийшла радіотелеметрія. У шлюбно-кишковий тракт людини вводять.. міні-аюрний передавач.. Прилад і розповідає лікареві про фізіологічні, фізичні та хімічні процеси в організмі (Веч. Київ, 13.XI 1967, 4).

РАДІОТЕЛЕМЕХАНІКА, и, ж. Наука про вимірювання певних величин (швидкості, температури і т. ін.) і керування на відстані за допомогою ряду об'єктми, що рухаються, а також відповідна галузь техніки. Високий розвиток ультракороткохвильової техніки, викликаний застосуванням радіолокації, сприяє швидкому удосконаленню телебачення, широкому застосуванню радіотелемеханіки (Радіолокація., 1958, 37).

РАДІОТЕЛЕМЕХАНІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотелемеханіки. Радіотехніка тепер розвинулася настільки, що зробила можливими польоти літаків і ракет, якими керує радіотелемеханічний пристрій (Наука., 4, 1964, 9).

РАДІОТЕЛЕСКОП, а, ч. Пристрій для вивчення радіохвиль, що відходять від космічних об'єктів. Радіотелескопи, які вловлюють електромагнітні хвилі, випромінювані Сонцем, Місяцем та іншими небесними тілами, збагатили наші уявлення про всесвіт (Наука., 3, 1959, 19).

РАДІОТЕЛЕУПРАВЛІННЯ, я, с. Управління різними механізмами на відстані за допомогою радіозасобів. На сучасних досягненнях електроніки засноване радіотелеуправління (Рад. Укр., 23.VI 1959, 3).

РАДІОТЕЛЕФОН, у, ч. Сукупність приймальної та передавальної апаратури для телефонного зв'язку по радіо. Зовні радіотелефон нічим не відрізняється від звичайного настільного телефонного апарата. Тільки в його корпус вмонтовано передавач і приймач (Наука., 8, 1961, 46).

РАДІОТЕЛЕФОНІЯ, і, ж. Зв'язок по радіо, здійснюваний за допомогою людського голосу, а не телеграфного коду.

РАДІОТЕЛЕФОННИЙ, а, е. Прикм. до радіотелефону і радіотелефонії. Радіобладнання кораблів призначене для двобічного радіотелефонного і телеграфного зв'язку між космонавтами в короткохвильовому діапазоні (Рад. Укр., 23.X 1962, 2).

РАДІОТЕРАПЕВТИЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотерапії.

РАДІОТЕРАПІЯ, і, ж. Лікувальний метод, в основі якого лежить діяння на організм людини і тварини певних доз природних або штучних радіоактивних препаратів.

РАДІОТЕХНІК, а, ч. Фахівець з радіотехніки. Поруч, в аудиторії агротехніки, що на сьогодні їй ім'я — танцзал, інститутський радіотехнік пристроє радіо-лу (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 20).

РАДІОТЕХНІКА, и, ж. 1. Наука про електромагнітні коливання високої частоти і радіохвилі. Велике теоретичне і практичне значення мають роботи українських вчених у галузі радіотехніки і електроніки. Вони, зокрема, є основою для розвитку радіолокації та радіотелеуправління (Вісник АН, 11, 1957, 18).

2. Галузь техніки, що розробляє і застосовує радіоапаратуру в системах радіозв'язку, радіомовлення, телебачення, радіонавігації і т. ін. Практичне використання електричної енергії привело до створення ряду спеціальних галузей техніки: електротехніки, електро-

хімії, радіотехніки, телебачення, телемеханіки і авіамаши (Курс фізики, III, 1956, 3).

РАДІОТЕХНІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотехніки. Рік у рік зростає радянська радіотехнічна промисловість, добивається все більших успіхів (Наука., 1, 1958, 49); Штурман наведених, аміо використовуючи радіотехнічні засоби, вперше веде винищувач на зближення з ціллю (Рад. Укр., 15.IX 1961, 3).

РАДІОТОРІЙ, ю, ч. Радіоактивний елемент, що утворюється внаслідок радіоактивного розпаду торію.

РАДІОТОЧКА, я, ж. Установка для приймання передач радіомовлення. Щороку збільшується кількість радіоточок і радіоточок (Київ. пр., 31.X 1950, 3).

РАДІОТРАНСЛЯЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до радіотрансляції. Радіотрансляційний вузол.

РАДІОТРАНСЛЯЦІЯ, і, ж. Трансляція передач радіомовлення. З салі музею організується радіотрансляція (Літ. газ., 15.I 1948, 1).

РАДІОУСТАНОВКА, п, ж. Комплект радіоустаткування, встановленого на місці його постійного використання. Треба було негайно сповістити про ворожий напад вищому командуванню, але радіоустановка була знищена першими ворожими снарядами (Збан., Між. людьми, 1955, 29); Швидко зростає кількість радіоустановок в СРСР і зокрема на Україні (Рад. Укр., 7.V 1957, 1).

РАДІОФІЗИКА, н, ж. Розділ фізики, який вивчає фізичні основи радіотехніки і суміжних з нею галузей техніки. Українські вчені займають провідне місце в раді досліджень з радіофізики та електроніки (Наука., 1, 1965, 3).

РАДІОФІЗИЧНИЙ, а, е. Стос. до радіофізики. Вернувшись до діжка, він приязно і вдячно подумав про дбайливіх радіофікаторів (Баш, На землі., 1957, 81).

РАДІОФІКАЦІЯ, і, ж. Планомірний розвиток приймальної радіомережі в міській і сільській місцевостях. Електрична енергія відкриває можливість повної радіофікації і телефонізації сільської місцевості (Ком. Укр., 12, 1959, 36).

РАДІОФІКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до радіофікувати. Всі села і міста [Волині] радіофіковані (Цюпа, Україна., 1960, 268); // радіофіковано, безос. присудк. сл. Клуб було радіофіковано, голос лектора чітко звучав з гучномовця (Дмит., Наречена, 1959, 136).

РАДІОФІКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. радіофікувати.

РАДІОФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. Здійснювати радіофікацію чого-небудь. Вирішило депо радіофікувати свої цехи — в роботу включилися радіолабівці (Рад. Укр., 20.II 1964, 3).

РАДІОФІКУВАТИСЯ, ується, недок. і док. 1. Ставати радіофікованим. Всі жила кімнати [гуртожитку] радіофікуються (Архт. і буд., 2, 1955, 12).

2. тільки недок. Пас. до радіофікувати.

РАДІОФОНІЯ, і, ж. 1. Те саме, що радіотелефонія.

2. Галузь радіомовної техніки, що займається питаннями якості музичної передачі.

РАДІОХВИЛІ, хвиль, мн. (одн. радіохвиля, і, ж.). Електромагнітні хвилі, що поширюються в просторі для передачі сигналів, музики, мови, зображень і т. ін. Електроніка навчила радіохвилі передавати на сотні і тисячі кілометрів не лише звук, а й зображення (Наука., 8, 1962, 16); В шістьдесят п'ять різних міст світу лунали короткі радіохвилі... скрізь мали вони знайти однео адресата — інститут переливання крові (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 109).

РАДІОХВИЛЯ див. радіохвиля.

РАДІОХІМІЧНИЙ, а, е. Стос. до радіохімії. Для дослідження походження природної радіоактивності рослин слід радіохімічним шляхом визначити зміст окремих радіоелементів (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 4).

РАДІОХІМІЯ, і, ж. Наука про фізико-хімічні процеси, що відбуваються при ядерних перетвореннях, про хімічні властивості радіоактивних речовин і методи виділення цих речовин. Еволюція наших ідей викликала створення нових наук: фізики атома, радіології та її частини — радіохімії, геохімії, радіогеології (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 251).

РАДІОЦЕНТР, у, ч. Пункт, обладнаний спеціальною апаратурою для радіов'язку та радіомовлення. Суфі покинув Карася у Ташикенті на радіоцентрі диктором працює (Ле, Міжгір'я, 1953, 362).

РАДІОЧУТЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість живих організмів виявляти зміни під дією іонізуючого випромінювання. Дослідження радіочутливості рослин проводяться у двох напрямках. Вивчається гостре короткочасне опромінювання насіння і вирощування рослин на гамма-полізах (Хлібороб Укр., 10, 1968, 30); Встановлено, що радіочутливість [рослин] підвищується з підвищенням температури (Укр., бот. ж., XVII, 3, 1960, 3).

РАДІОШІФР, у, ч. Система умовних знаків для передач по радіо, телеграфу. Десь через вітряний простір невідомими шляхами летять звуки радіошифру (Ткач, Моряки, 1948, 132).

РАДІОЦОГЛА, н, ж. Конструкція, призначена для встановлення на певній висоті антен радіостанцій. На кам'янистому склі, в зеленій густині дерев ледь видніється лісничкова хата з гучною радіоцоголою на ній (Гончар, I, 1954, 535).

РАДІСІНЬКИЙ, а, е, розм. 1. Дуже радий, сповнений великої радості з приводу чого-небудь. І радісінька додому Ярина верталась (Шевч., I, 1951, 284); Мату радісінька, моє родимі якій, аж зачервонілась стара (Вас., Вибр., 1954, 46).

2. з іфін. Який виражає готовність, бажання, згоду що-небудь зробити. — Ні, братику, не піду і тебе не пущу; бо й я радісінький твого вареника хоч покуштувати (Кв.-Осн., II, 1956, 114).

РАДІСНИЙ, а, е. 1. Який відчуває радість з приводу чого-небудь. Іван був радісний, веселий, дробцював [дрібцював] короткими ногами і все говорив та й говорив, моє горохом сипав (Коцюб., I, 1955, 380); Яресьчиха в супроводі шпитального персоналу вивела сина з барака. Не впізнати було її. Радісна, випростана, освітлена щастям, села його через подвір'я до воріт! (Гончар, II, 1959, 135); Урок останній. Сонце над землею світило нам. Ми радісні були (Сос., Солов. далі, 1957, 70); // Який виражає радість. Личко її молоде та радісне як яблучко червоно, очі горіли (Мирний, IV, 1955, 139); Зринули в уяві дитячі радісні оченята (Донч., VI, 1957, 56); // Який має веселу вдачу; життєрадісний. Й став улюбленцем доббасівського полку Цей бистрий і меткий і радісний хлопчак (Бажан, Вибр., 1940, 170).

2. Сповнений радості, веселощів, пряминостей і т. ін. Сердечно вітаю Вас з новим роком й бажаю всього найкращого, здорового, радісного життя (Коцюб., III, 1956, 379); Це був радісний день (Донч., VI, 1957, 60); // Який приносить, дає радість, втіху; відрадний. Невважаючи на радісну звістку про засновання [заснування] нового Вісника, мені все-таки жаль «Життя і слова» (Л. Укр., V, 1956, 210); 3-за обр'ю — сонце. Над хлібами стиглими прокотилась ранковий привіт... А з села комунари поваляли веревками на ранковій росі... На радісну працю... (Головко, I, 1957, 166); // Викликаний радістю.

Пристаркуватий ротний кравець довго вагався, доки, міцно надимаючись, заважися-таки запропонувати Ясногорській свої послуги. — Давайте, я вам шинельку... трошки підправлю, перероблю. — Шура злянула на свої довіг, підкочені рукава і ледве стримала готові бризнути радісні сльози. Про неї обамі, за неї піклувалися з такою зорущилюю ніжною неграбністю! (Гончар, III, 1959, 199); // у знач. ім. радісне, ного, с. Те, що сповнене радості. За веселимим законом життя й моці народного духу говорилось й співалося про веселе й радісне (Довж., I, 1958, 337).

3. кому, розм., рідко. Який викликає у кого-небудь радість, тішатя (про особу, предмет, подію і т. ін.). Як теперки спогодаю — яка була вона баїда і яка радісна жєні! (Вовчок, VI, 1956, 250); Я мріяв про синів-соколіа, єдице, ради чого треба жити. Я їх маю, цих синів. І хто мені дужче радісний чи любий — не знаю (Ю. Янов., II, 1958, 11).

РАДІСНІСТЬ, ності, ж., рідко. Стан за знач. радісний 1, 2. По-новому стоїть у поживтєвих творах письменника [С. Васильченка] і проблема стосприймаїня дітей. Тепер природні якості юних героїє — радісність, дотепність, кмітливість не вступають у суперечність з умовами їхнього життя (Рад. літ-во, 5, 1965, 60).

РАДІСНО. Присл. до радісний 1, 2. — Є, е! — вигукє радісно Оленка, витягаючи гарну рибицу (Турч., Зорі., 1950, 363); Степан Васильович радісно зустрічає парубка. — А я вже думаю, що ти зовсім відбився від рук (Стельмах, I, 1962, 351); Задумане завжди лице його на сей раз граю акюєс уміською, очі радісно блищали (Мирний, IV, 1955, 116); *Образно. З-за обрїю вставало червоне гранішне сонце і радісно вітало молодю зелену землю (Збан., Старший брат, 1952, 23); // у знач. присудк. сл. Йому тут було радісно й добре... (Коцюб., II, 1955, 123).

РАДІСТЬ, дості, ж. 1. Почуття задоволення, втіха, приємність. Алмазом добрим, дорощим Сіають очі молодїї; Витає радість і надїя В очах веселїя (Шевч., II, 1953, 238); Від її юного образу, чистого й одухотвореного материнством; віє такою радїстю, що вся кімната світїться і сєє, і все, що є в домі, виглядає якось святково (Довж., I, 1958, 111); Вустимко з радїстю захоплює соєю здобич [картоплину] і, обнікаючи пальці, чистить (Багмут, Опов., 1959, 11); Наталя говорила про велику радість служіння партїї і народу (Донч., Шахта., 1949, 140).

◇ З [великою] радїстю — з готовністю, задоволенням, дуже очоче. — Коли вже певно намірилася йти за кого-небудь, так іди за Миколою. — Піду, таточку, з великою радїстю (Кв.-Осн., II, 1956, 349); З якої радості — чому, для чого. — Хочете, щоб і мені піднесли печеного чи сирого гарбуза. Батько засмієся: — Дурний, тобі не піднесе. — І чого це та з якої радості? Може, я базатий за тих, що сваталися до неї? (Стельмах, I, 1962, 532); Пїти радість див. пїяти; Радість [діляти] пополам див. пополам; Така радість, така радість, ірон. — уживається при вираженні неширокого задоволення з приводу чого-небудь. — О, так рано, паночку, прокинулись? — з перебільшенням здивуванням вигукє Никанор,.. така радість, така радість бачити пана, хоча заочі на цього пана Никанор махає рукою і зневажливо кричить одне слово: «Ем!» (Стельмах, I, 1962, 10).

2. Особа, предмет, подія і т. ін., що викликають радісні почуття, тішатя. — Одна в мене на світі радість, моя Марусенька! (Кв.-Осн., II, 1956, 59); Оксані — радість: мати одрізала з полатна хустку, а порошком пофарбувала в червоий колір. Вийшла червона хустина (Головко, I, 1957, 106); Народженка сина було для Джан-

темира великою радїстю (Тулуб, В степу..., 1964, 338); // Приємна, втішна звістка. Вернуєся Іван з великою радїстю: принесли старости обмінний хліб в батькову хату (Мирний, I, 1949, 185); // Лагідне, ніжне звертання до кого-небудь. Спасибі тобі, моя ти радосте, доленька моя хороша! (Коцюб., III, 1956, 184).

РАДІТИ, ію, ієш, недок. Відчувати радість з приводу чого-небудь. Вставало сонце з-за могили, Раділи люде встаючи. А мати й спати не дєгала (Шевч., I, 1951, 387); Радїйте, співайте! Гучна перемога! Вже ворог тікає — відкрилася дорога! (Тич., II, 1947, 228); Давно не співали в хаті Гайворонів, і Дарина Михайлівна радїє, що разом із сином завітала до хати й пієна (Зар., На.. світі, 1967, 3); * Образно. Бує якийсь день, веселая година: Раділи і садок, і поле, і долина (Гл., Вибр., 1951, 146); // за кого — що, з чого. Відчувати радість за кого-небудь, з приводу чїхось успіхів, приємних, радісних подій і т. ін. Тої праці єстя заїтка-чили, як в Галичині, так і тут, і я дуже радїю за мою кохану авторку (Коцюб., III, 1956, 151); Як радїю за ту я людину, що загублену радість знайшла (Сос., II, 1958, 106); Тільки одна Ніна Коробейник не радїла, зєається, успіхам своєї подруги (Донч., V, 1957, 335); Ясногорську називали в розмовах не інакше, як Вірною. Вірна!.. Найбільше радїли з цього її нового імені мінометники (Гончар, III, 1959, 197); // кому, чому. Відчувати радість з якоїсь нагоди, з певного приводу. До мене на святках наїтало гостей: Дядьки, брати та дєхта із людей... Як милим гостям не радїти? (Гл., Вибр., 1957, 64); Дїтоора.. радїла весні, телу і зєльєнєню від хатнього уязєнєня (Довж., I, 1958, 173); *Образно. Радїють молодїї обнови Берези, клєни, яєори (Дмит., В обїях сонця, 1958, 76); // ким, розм., рідко. Утішатися, тішатися ким-небудь. Весело, як є ким радїти, та й те добре, коли є об ким поплакати (Вовчок, I, 1955, 257).

◇ Душею (серцем) радїти — відчувати велику радість, насолоду, втіху і т. ін. — Наймиши у нас дитини доглядати, — кажуть їй, а вона й душею радїє (Вовчок, I, 1955, 35); — Дї-жа-є... має... — лепече дитина. А тато чує це, дивиться на дитину крізь вії й серцем радїє... (Мирний, I, 1949, 172).

РАДІТИСЯ, ієтсья, недок., безос., кому, розм., рідко. Перебувати в радісному настрої. Галі радїлось, що не буде її обидчика дома, меншє буде буча (Мирний, IV, 1955, 77).

РАДІУС, а, ч. 1. Відрізок прямої, що сполучає будь-яку точку кола або сфери з центром; // Віддаль від певної точки кола або сфери до центра. За формою Земля є куля, помітно сплюснена біля полюсів. На екваторі вона трохи опукла, наче роздута. Завдяки сплюсненості Земля має різну довжину радіусів (Про вулкани..., 1955, 32).

2. Величина охоплення, сфера дії, поширення чого-небудь стосовно якогось центру. Радіус дії атомного кризолама, призначеного для плавання в полярних широтах, буде практично необмежений (Наука..., 12, 1956, 21).

△ Радіус польоту — максимальна віддаль, яку може подолати літак від бази і повернутися назад, не поповнюючи запасів пального. Невинно зростає радіус польоту важких реактивних літаків (Рад. Укр., 30.VI 1957, 4).

РАДІУСНИЙ, а, е. Розміщений уздовж радіуса (у 1 знач.). Довгі низькі баракі обступили цей «колишній» нустр по обрїю і розбіглися радїусними вулицями до горизонтів (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 226).

РАДІЮЧИЙ, а, е. Дїєпр. акт. теп. ч. до радїти.

РАДНАРГОСП, у, ч., іст. Скорочення: рада народного господарства. — *Передали по радіо постанову про створення раднаргоспів (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 188); Раднаргоспи наділяються всіма правами, необхідними для здійснення господарської і фінансової діяльності (Рад. Укр., 10.V 1957, 1).*

РАДНАРГОСПІВСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до раднарбесп.

РАДНАРКОМ, у, ч., іст. Скорочення: Рада Народних Комісарів. *Відтоді, як великий Ленін у 1922 році поставив вимогу, щоб була заслухана в Раднаркомі доповідь про діяльність Мічуріна, карта розповсюдження мічуринських рослин зазнала великих змін (Довж., I, 1958, 489).*

РАДНАРКОМІВСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до раднарком. *Напевне інцидент з раднаркомівською комісією мусив би якоюсь мірою сплатити в обов'язок роботи адміністрації будівництва (Ле, Міжгір'я, 1953, 178).*

РАДНИЙ¹, а, е, діал. Радий.

◇ **З радної душі** — з великим бажанням, охоче. *Семен був би з радної душі пішов, не так із цікавості..., як для того, щоби десь утекти від хати (Март., Тв., 1954, 113).*

РАДНИЙ², ного, ч., іст. Те саме, що радник 3. *Радні поволи стязалися до канцелярії (Стеф., I, 1949, 73); Громадський уряд — це збрінє місце найстатечніших господарів... Сходилися радні і ті, що колись були в раді (Круш., Буденний хліб..., 1960, 216).*

РАДНИК, а, ч. I. р. розм. Те саме, що порадник 1. *Сім книг написано [М. Коцюбинським], і тільки останню, сьому, не побачить Горький — радник і критик, друг і спільник (Ю. Янов., I, 1954, 15); Бондаренко сказав: — Далеко, хлопці, не заїдете цим паровозом. Один переїхав дві години іхали. — А ти, дядю, проходи собі, — змирявши поглядом непроханого радника, сказав велетень (Головко, II, 1958, 58).*

2. Назва деяких службових посад, а також осіб, що займають ці посади. *У глибокому м'якому кріслі напівлежить сугорлявий радник посольства (Коз., Вісімсот..., 1953, 29); Радник міністерства відразу перейшов до справи (Кулик, Записки консула, 1958, 54).*

3. У дореволюційній Росії — складова частина в назві цивільних чинів різних класів за табелем рангів, а також назва осіб, які мали ці чини.

Надвірний радник див. надвірний; **Статський радник див.** статський; **Табельний радник див.** табельний; **Титулярний радник див.** титулярний.

РАДНИЦЯ, і, ж. I. Жін. до радник 1. *Вчителько моя, зоре світова, Раднице моя На Вкраїні милій! (Мал., Полудень..., 1960, 137).*

2. Дружина радника (у 2, 3 знач.).

РАДІСІНЬКИЙ, а, е, діал. Радісінький. — *Я ж думала, що й ти так любиш свою Оксану! А ж, бачу, ти радісінький згубити її (Кв.-Осн., II, 1956, 439).*

РАДО. Присл. до радій. *Радо і привітно зустрілаи школярі свого вчителя (Вас., I, 1959, 151); Данило радо, з підскоком, біг до сусідів (Панч, Синів..., 1959, 35); Студент встав і промовив: — Що ж! Я радо прислухаюсь вам, чим треба (Хотк., I, 1966, 37).*

РАДОН, у, ч. Радіоактивний інертний газ, що входить до складу лікувальних мінеральних вод; продукт розпаду радію. *Є в повітрі у дуже мізерній кількості також радіоактивний газ радон (Наука..., 2, 1957, 19); Дослідження показали, що тугешня [звенигородська] вода придатна і для лікування, і для пиття. Вона містить в собі у кілька разів більше газу радону, ніж*

знаменита на весь світ вода курорту Цхалтубо (Літ. Укр., 10.VIII 1965, 3).

РАДОНОВИЙ, а, е, зім. Прикм. до радон; // Який має у своєму складі радон або пов'язаний із застосуванням радону. *Лікування ревматиків провадиться головним чином на курортах із застосуванням вузлекислих (марзанних), сульфідних, радонових ванн і грязелікування (Наука..., 2, 1958, 27).*

РАДОНЬКА, и, ж., нар.-поет. Пестл. до рада 1, 2. — *Ой умер старий батько і старенька мати, Та нема кому щирої її радоньки дати. Що мені на світі, Сироті, робити? (Шевч., II, 1963, 176); Закрякали вороньки над Батурином, Ідуть козак на радоньку з паном гетьманом (Бор., Тв., 1957, 84).*

РАДОЩІ, ів, мн. Те саме, що радість. *Коли чоловік пише для себе, викидає своє горе й радощі, то йому легше стає (Коцюб., III, 1956, 276); Своєчасна допомога дітям під час виконання ними різних завдань сприяє появі в них радощів від праці, а це найголовніша умова формування працьовитості, любові до праці (Хлібороб Укр., 10, 1965, 34); — Ой ти, дитино, ясна горе! Ти мої радощі, ти моє горе! (Фр., XI, 1952, 24).*

◇ **З радощів; На радощах** — з якої-небудь приємної, щасливої нагоди. *Не бісик кехрист [циган]; побудив клопоту й виграв собі з радощів проти ночі (Стельмах, I, 1962, 498); А ж три пари на радощах Кумів набирали (Шевч., I, 1963, 312); Телічі радощі, ірон. — бурхливий, несвідомий вияв радісних почуттів.*

РАДПАРТШКОЛА, и, ж. Скорочення: радянська партійна школа. *На кінець відбудовного періоду в УРСР була 41 радпартшкола з 5 тис. слухачів (Іст. УРСР, II, 1957, 285).*

РАДПРАЦІВНИК, а, ч. Скорочення: працівник радянського апарату.

РАДУВАТИ, ую, уеш, недок., перех. Викликати почуття радості. *Погомоніти з високим начальством було для Хоми просто-таки віткою. Особливо його радували зустрічі з Героєм Радянського Союзу гвардії майором Воронцовим (Гончар, III, 1959, 203); Щоре любив верхову їзду і добрих коней. Його радував морозний ранок і якийсь особливий бадьорий ритм, що відчувався в кожному ритмічній сидла і в кожному подиху товаришів (Довж., I, 1958, 151); Наші успіхи радуєть весь радянський народ, як також і друзі наших за кордоном (Тяч., III, 1957, 486); // чим. Приносити кому-небудь радість своєю сумлінністю, готовністю щось робити і т. ін. *Скромна, тиза Галина... радує батьків любов'ю до праці (Колг. Укр., 4, 1956, 22).**

◇ **Радувати бко (бчі) див. бко**¹.

РАДУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок. Те саме, що радити. *Та й сама радувалась, дивлячись на життя їх, миле та любе (Вовчок, I, 1955, 281); Радувався потай прикажчик, стежачи за сінокосом (Гончар, Таврія, 1952, 218); — Леонід тут поповилявляв тебе з Васильком... І шкoduвав дуже, що так вийшло, і радувався за тебе (Гончар, II, 1959, 197); Ми ж, радянські письменники, з гордістю кажемо, що партія найбільше піклується про нас, уболіває, виправляє недоліки, як великий друг, радується з наших успіхів (Мал., Думки..., 1959, 4); Не радуйся чужому лихові (Укр. присл., 1955, 217); Старі тішаться та радується своєю дитиною (Вовчок, I, 1955, 49).*

◇ **Душа (серце) радується** — про відчуття великої радості. *Ой як вона заспіває, — село розлягає..., Ой як вона засміється, душа радується (Нар. лірика, 1956, 166); — Скільки того народу вчиться!.. Як глянеш — серце радується (Гончар, Новели, 1949, 60); Оце тобі на та радуєся! — уживається при вираженні здивування, за-*

перечення і т. ін. — *А ти хвостом не крути і за чужі спину не ховайся. — засвітив на нього оком Ляточка. — Як Оксена не було — до гурту підпргався, а побачив — зараз тобі азику у петлю скрутило. — Оце тобі на та радуйся!* — спалатнув лицем Хома і ще нижче опустив голову. — Буцімто я говорив більше за вас (Тют., Впр, 1964, 82).

РАДУГА *дис. райдуга.*

РАДУЖКА, и, ж. Частина судинної оболонки ока, що розташована між рогівкою та кришталіком і має пігменти, від яких залежить колір очей. *Передня частина судинної оболонки, яка лежить позаду рогівки, називається радужною оболонкою, або радужкою* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 156).

РАДУЖНИЙ *дис. райдужний.*

РАДУЖНО *дис. райдужно.*

РАДЦЯ, і, ч., *заст.* Радник (у 2 знач.). Міста, які одержували магдебурзьке право, збільшилися по ряду питань від управління і суду великокнязівських або королівських намісників — *воєвод і старост. Із компетенції переходили до магистрату — ради на чолі з війтом. Рада складалася з радців (образів міщанами) і буржистрів (образів з-поміж радців)* (Іст. УРСР, I, 1953, 127); *Радця посольства.*

РАДШЕ, присл. 1. Краще, з більшою радістю. — *Що я за майстер до тостів, — відказав Ежен, — радше я заспіваю вам пісеньку* (Фр., I, 1955, 321); *Штукаренько ще був у Шумакова. Шумаков запропонував поспідати удвох, хоч, кажучи одверто, радше лишився б зараз наодинці* (Голов., Тополя., 1965, 259).

2. Точніше, правильніше. *І той день [втечі] прийшов нарешті. Радше скавати — тая ніч* (Хотк., II, 1966, 104); *// У реченнях з порівняльними зворотами вживається в знач. «швидше», «скоріше». Природа і виховання зробили його радше дрібним... злодієм, ніж розбишакою широкої руки* (Фр., VII, 1951, 125).

РАДЯНЕЦЬ, вця, ч., *розм.*, рідко. Те саме, що радянин. *Усе прогресивне людство разом з нами, радяцями, шире радіє з цього блискучого успіху людського розуму і волі [польоту космічних кораблів «Восток-5» і «Восток-6»]* (Рад. Укр., 18.V 1963, 1).

РАДЯНИН, а, ч., *розм.* Громадянин Радянського Союзу.

РАДЯНИЗАЦІЯ, і, ж., *іст.* Дія за знач. радянізувати і стан за знач. радянізуватися.

РАДЯНИЗУВАТИ, *ую, уєт, недок. і док., перех., іст.* Встановлювати радянську владу де-небудь, створювати органи радянської влади.

РАДЯНИЗУВАТИСЯ, *уюся, уєтся, недок. і док., іст.* 1. Ставати радянським.

2. тільки *недок.* Пас. до радянізувати.

РАДЯНСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до *рада* 4. *Першим декретом Радянської влади був декрет про землю!* (Стельмах, I, 1962, 177); *Фермер хотів з уст рядового бійця, такого ж, як і він, хлібороба, почути правду про радянську державу* (Гончар, III, 1959, 220); *// Який стосується роботи Рад як органів влади. В. І. Ленін стосує, що ознакою ділової роботи єскої радянської організації є правильний добір кадрів, уміла розстановка і виховання працівників* (Ком. Укр., 5, 1960, 47); *Радянський апарат.*

2. Який існує в Україні Рад, належний їй. — *Я хочу ще сказати, що тільки за Радянського уряду я дістав можливість здійснити свої багаторічні плани. Великий Ленін дав мені все* (Довж., I, 1958, 499); *Зародження української радянської поезії припадає на роки громадянської війни та іноземної інтервенції* (Про багатство

л-ри, 1959, 113); *Гори, долини, поля і ріки — Все це радянське, наше навтіки* (Бойко, Ростіть..., 1959, 9); *// Зробл., вигот., одержаний і т. ін. у Країні Рад. В Плошті нам довелося перебазуватися із мадьярських вагонів у наші, радянські* (Гончар, III, 1959, 341); *// Власт. Країні Рад. Радянська демократія; // Власт. людям Країні Рад. Радянський патріотизм; Радянська ідеологія; // Який має права громадянства Країни Рад. — Я, бачите... вчилися у Німеччині і залишилася при кафедрі для наукової роботи. Після того я маю повернутися додому... — Значить, ви... радянська громадянка?* (Смолч, I, 1958, 83); *Радянська людина — це звучить гордо!* (Рад. Укр., 5.V 1961, 3).

Радянська Армія *дис. армія; Радянський нарід* *дис. нарід; Служу* (служив) *Радянському Союзу* *дис. служити.*

РАЖ, у, ч., *розм.* Сильне збудження; несамовитість, шаленство.

◇ **Адміністративний раж** — гіпертрофована ініціатива адміністрування. *Секретар обкому несподівано спитав: — Звідки у тебе з'явився такий адміністративний раж? (Логв., Ліга..., 1960, 158); Вхідити (ввійдти, ввійти) в раж — ставати збудженим, несамовитим; шаленити. Навіщо так виходить в раж, Поглянь ти [агресоре] в іншу призму, — Двадцятий вік не ваш, А наш, Вік щастя, комунизму!* (Воскр., I всеріоз..., 1960, 39).

РАЗ¹, ч. 1. *род. у.* У сполуч. із числівником «один» або без нього означає однократність дії. *Раз добром нагріте серце Вік не прохолоне!* (Шевч., I, 1963, 242); *Хоча вже минуло з двадцять п'ять років, як на Поділлі зваляся чумацтво, але дід Ярош і досі заєв чумаками усіх, хто хоч один раз міряв із ним старі запорозькі шляхи та густо-широкі степи, мандруючи в Крим чи на Дон* (Стельмах, I, 1962, 20); *// У сполуч. з іншими кількісними числівниками вказує на повторення дії. Село теж кипіло. Вже по два рази пробігали по всіх хатах дворові, приказуючи, щоб усі, старе й мале, виходили зустрічати князя* (Хотк., I, 1966, 105); *Кілька разів читав і перечитував Шевченко теплі рядки Лизогубового листа — перший привіт з рідного краю* (Тулуб, В степу..., 1964, 184).

◇ **В один раз** — відразу, раптово. — *Хіба в земстві не ті люди, що й були?.. Хіба вони в один раз перемилися... Чого ж їм можна служити? Чому мені ні?..* (Мирний, I, 1949, 391); *За один раз — в один прийом. Довго крутив Йонька той шматочок сала з усіх боків та прищипував і вирішив з'їсти за один раз* (Тют., Впр, 1964, 434); *За одним разом — сразу, без передішкн. — Ех! Коли б мені літ двадцять назад, оцей стакан за одним разом до дна осушив, а тепер то невеличкими ковтками треба випивати* (Мирний, III, 1954, 278); *Не раз, [і] не два днє. два; Одног рбзу днє один; Раз-другий — трохи, недовго. Хома став на лежанку, потяг раз-другий Павла за ноги. Той розчухався, вставився сонними очима на Хому* (Тют., Впр, 1964, 367); *Раз за разом; Раз по (поз, попри, у) раз — регулярно, систематично, весь час повторюючись (повторюючи) один за одним. В лощині раз за разом зривалося кура, гучне, далеко тануче, але ніхоти не видно було* (Гончар, III, 1959, 138); *Якіє під'їзав до брами і тут побачив Тодоску: підпираточу плечима звіртку, вона майстерно лузала насіння і раз по раз поглядала на ставок, звідки долітає сміх і веселий гомін* (Стельмах, I, 1962, 327); *Горпина раз по раз важко злізав* (Мирний, I, 1954, 286); *Взгля [мама] рискаль і копас* (бараболу), *раз попри раз корчі розривав* (Стеф., I, 1959, 95); *Настрій у нього був чудовий, рота йшла легко й весело, і Тарас Григорович крокував з нею в ногу і раз у раз перекидався жартом із пра-*

еобланговими (Тулуб, В степу... 1964, 246); Раз од разу — з кожним новим випадком. Присушений паперами і чужою горілкою, писар.. щось вичитував з паперів і раз од разу питає поглядом на старшину, а той глибокодумно похитував головою і промовляв із диму єдине слово: — Мм- да! (Стельмах, I, 1962, 211); Сто раз див. сто; [Як] раз пліноту див. пліноту.

2. род. у. У сполуч. з порядковими числівниками, вказівними та означальними займенниками, прикметниками характеризує дію кількісно, вказує на її багатократність. Поромщик їх цюнайгладіший З Енесем їздив всякий раз, Йому слуга був найвірніший (Котл., I, 1952, 111); От же третій раз приходить [Маруся] сюди, на камінь, а легіна немає (Хотк., II, 1966, 58); Коли Курдягу привели в круг і поставили перед радою, старшина в останній раз запитав: — Ну, як, панове, чи всі згодні, щоб Курдяга був кошовим? (Довж., I, 1958, 234).

◇ В іншому разі див. інший; В (у) кожному (кожнім) разі — за будь-яких обставин. Альманах мій ще не друкується.. В кожному разі за місяць, не пізніше подав у цензуру (Коцюб., III, 1956, 248); В самий раз: а) вчасно; коли це потрібно. Мати його.. обох чоловіків пережила, а ще здавалась наче молодшою, ще б заміж в самий раз іти (Григ., Вибр., 1959, 109); б) якраз в пору (про одяг, взуття і т. ін.). Коли б у нього була зайва сорочка або, скажімо, валізці — вони догого не втримались би в хаті, адже мав чимало друзів, яким би та сорочка чи взуття прийшлися в самий раз (Збан., Сеспель, 1961, 187); В (у) такому разі — за даних обставин, умов; тоді: — Вам права старшини відомі?... Відомі. — То чому ж ви в такому разі своїх підлеглих повкладали спати, а самі стоїте над ними в ролі князів (Гончар, III, 1959, 309); В усякому разі — за будь-яких обставин, умов. Він наче збоку дивився на самого себе, і той Лажечников, якого він бачив, видавався йому коли не зовсім смішним, так, в усякому разі, гідним жалю (Перв., Дикий мед, 1963, 264); Другим разом — те саме, що Іншим разом (див. інший). Хочеться мені.. спробувати свої сили на великій речі, на романі — та лясно. Ну, та про це другим разом, коли дозволите ще написати до Вас (Коцюб., III, 1956, 196); Інший раз див. інший; Іншим разом див. інший; Кожен раз; Кожного разу — постійно, вкористовуючи будь-яку нагоду. Заходьчи до мінометників, замполіт кожного разу питає, чи зберігається ще в них той альпійський канат, з яким вони колись штурмували скеля (Гончар, III, 1959, 203); На перший раз — для початку. — Всьому знає [Галія] лад дати. А що вона має лише там, то то ще краще. Буде об'їзду на перший раз руки зачепити (Мирний, I, 1949, 354); Ні в якому разі — ні за яких обставин, умов; ні за що. — Сосну [для будівництва корабля] треба.. рубати взимку, коли сосна даєшть від удару, як орґан. Ні в якому разі не брати дерева весняної рубки. Весною.. дерево повне соку (Ю. Янов., II, 1958, 124); Ні разу — ніколи. Три роки дивився він на ту повітку, але ні разу не приходила до голови така думка [звести нову] (Коцюб., I, 1955, 43); Раз і назавжди — на весь час, остаточно, безповоротно. У нього було довге бліде обличчя, на якому раз і назавжди відбився вираз безмежного здикування (Голов., Тополя... 1965, 9); Раз та (да) гаразд — хоч рідко, та добре, як слід. Не гнівайся, що так рідко пишу, але ж бачиш, — раз та гаразд (Л. Укр., V, 1956, 41); У крайньому разі див. крайній; У (в) разі потреби див. потреба; Як раз та два — дуже швидко, не гаючи часу, миттю. — Так і держи все під запором, а то, як раз та два рознесуть [кріпаки]! (Мирний, I, 1949, 306); У протівному разі див. протівний².

3. невідм. Уживається при лічбі в знач. кільк. числ.

один. Моє життя стало зараз таке коротке, що я кроками можу зміряти його. Раз, два, три, чотири... (Коцюб., II, 1955, 267); А далі, далі комсомольці ідуть у ногу: раз, два, три! (Сос., I, 1957, 177); // розм., рідко. Уживається при переліку на позначення першого пункту. Взяти наймицю — тляко: раз те, що нічим платити, а друге — що наймицю не догляне господарства як слід (Коцюб., I, 1955, 67); — Жалкую, що не став героєм. Не вийшов! — Боюся, чи що? — спитав Роман. — Раз, що боюся, а друге, й головним чином, якое не щастило (Довж., I, 1958, 390).

◇ Раз-два [— і кінець]; Раз-раз [— і кінець]; Раз-раз — і (вже й) готіво — уживається для підкреслення швидкості дії. — Чуєш, зараз мені погодись з жінкою, — обернувся старшина до Гната, — щоб мені не було межі ваки негоди! В мене нема догого! Раз-два — і кінець! (Коцюб., I, 1955, 38); Яшко неважкою із розозну з кручі через голову у воду. І Стьопа схопився, щоб і собі. Але раптом згадав і зупинився. А потім почав одзатисся. Петро з Омельком і собі до одежі. Раз-раз і побігли відвож річки (Головко, I, 1957, 189); Василь розв'язав вузлики і, не розгортаючи хустки, подав дідоє. — Он, бач, як оно означає, — молодість. Раз-раз — вже й готіво (Хотк., I, 1966, 100).

4. у знач. присудка. Уживається для вираження раптової, несподіваної для когось дії. Вона пантерою заходить, Тарасу в спину поцілала... Уже кинджал над головою... Але Зарема в двері: раз! І панна скрикнула од болю, і на підлозі простяглась... (Сос., I, 1957, 389).

◇ От тобі й раз! — уживається при вираженні здивування, заперечення і т. ін. — Сидлай жеребця. Мені їзати треба. — Як же я його засідлаю, як він пасеться аж за Радківщиною? — А хто тобі давав розпорядження там паси? — От тобі й раз!.. Хіба ж ви забули, як ми їзали степом і ви казали, що там сільрадівська толока і щоб я тамечки пас (Тют., Впр, 1964, 65).

РАЗ², присл. Якое, одного дня, колісь. Раз увечері зимую, У одній свитині, Іде боса титарієна І несе дитину (Шевч., II, 1953, 81); Раз Нимибора сиділа коло вікна й дивилась в одичену кватирку (Н.-Лев., II, 1956, 248); Раз понад самим урешем тихо проїздало два вершники (Тют., Впр, 1964, 532).

РАЗ³, спол., розм. Уживається для приєднання умовних підрядних речень; якщо. І сьогодні, в цей вечір іскристі, не забудь мені слів тих твоїх: «Значить, гарні вони, комуністи, раз пішов мій онучок до них» (Сос., I, 1957, 240); Я собі й думаю: «Мене ж дядина просила взяти ще шматочок. Раз просила, то чому не взяти?» (Багмут, Опов., 1959, 7); І коли вже його [Махна] піймають?... — А ми, думає, даром оце тут? — перший раптом на шепіт Маркіян. — В повіті вже, видно, щось прочули, раз дозори оце порозсипали в усі кінці (Гончар, II, 1959, 240).

РАЗІТИ, раж, разіш, недок., перек. 1. Робити рани зброєю, убивати, знущувати (ворога). Іх [оборонців].. стріли смертельно разили монголів і стримували їх від наближення (Фр., VI, 1951, 80); Наливайко відчув надійну праву руку й, перехилившись у сідалі, без промазу разив ошелешених жовнірів (Ле, Наливайко, 1957, 312); Меч, вкладений у руки Котовського, разив поганців направо й наліво (Довж., III, 1960, 179); // перек. Непримпрено ставлячись до кого-, чого-небудь, нещадно викривати, піддавати гострій критці. Письменник [П. Мирний] разив капіталізм майже в кожному своєму творі (Вісник АН, 5, 1949, 13); Юрій Мельничук своїм пером разив палії війни — заокеанських агресорів, вів вогонь проти підлих запроданців — буржуазних націоналістів, зрявав машкару з католицьких мраківісів (Літ. Укр., 7.V 1965, 4).

2. *діал.* Вржати. (*див.* *вржати*¹). *Шелест шовків, мірний стук сток крові, грім музики з галереї, блиск ламп... і сотні молодих очей — усе це тепер разило його, непокоїло й мучило* (Фр., VI, 1951, 243); *Я доволі завчасу почула, що моя врода симпатична, та що я можу вважатись «доброю партією».. Пізніше ставало це мені прикро й важко, а часом просто разило й ображало* (Коб., II, 1956, 322).

3. *діал.* Уражати, осліплювати (про яскраве світло). *Легідне зеленкувате (зеленкувате) світло одарило Іванові в очі, але не разило їх зовсім* (Фр., III, 1950, 137).

РАЗІНЩИНА, и, ж. У Росії XVII ст. — селянська віяна під керівництвом Степана Разіна.

РАЗКОМ, присл., рідко. 1. В один прийом, без передишки. *Примчали [троянці] з казанок сивузи, Ентелл її разом дмухнув* (Котл., I, 1952, 94).

2. Те саме, що разом 1. — *Отут, ми, сину, розійдемося: ти підеш в один кінець [гаю], а я піду в другий. А як примеркне, ми знову зійдемося на цьому місці та й підемо додому разом* (Вас., II, 1959, 436).

РАЗЛИВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що розічний 1.

РАЗНО, присл., *діал.* Дружно. *Разно бігли мишасті конята. Дорога була слизька, і сани йшли в затоки* (Коцюб., I, 1955, 80).

РАЗОВИЙ, а, е. Який виготовляється, випускається за один раз. *Разовий тираж газет становить у нас близько 140 мільйонів, а журналіве — понад 150 мільйонів примірників* (Матеріали XXIV з. КПРС, 1971, 102); // *Розрахований на один раз, дійсний один раз. Разова перепустка; // Який бере участь у чому-небудь не завжди, не постійно. Невеликий, проте хороший оркестр поповнювали для опер разовими оркестрантами з інших театрів* (Минуле укр. театру, 1953, 165).

РАЗОВИЙ, ова, ове. Грубо змелений (про борошно грубого помолу). — *Вміш хліб пекти? — Вмію, але... з пшавованої муки, з разової не знаю, чи вдам* (Коб., III, 1956, 502); // *Спечений з такого борошна (про хліб). Якесь милосердна душа віткнула йому в руку кусник чорного разового хліба* (Фр., II, 1950, 114).

РАЗОВКА, и, ж. Грубо змелене борошно. *Вони.. не відвертали носа від його свити й не промацували руками клунка, де лежали тарчі і мамин гостимець Василеві — пиріжки з маком і медові коржики, спечені з разовки* (Стельмах, I, 1962, 404).

РАЗОК¹, зка, ч. Пестл. до раз¹ 1, 2. *Гамить Халко турецьку лопатку, а проте кортить його: а нехай би з такої потягнути разок* (Вовчок, VI, 1956, 278).

РАЗОК², зка, ч. 1. Називані на нитку, мотузку, дровину і т. ін. однорідні предмети; нізка. *На ній був сірий плащик, біла блузка, на шиї — тоненький разок коралів* (Смолч, Мн разом..., 1950, 5); *В кутках стоять снопи пшениці, жита й ячменю з наших ланів, на мотузках висять разки яровизованої картоплі* (Донч., V, 1957, 179); **Образно. Минуло літо: осінь зне ліщицу, Густих зірок висіли разки* (Мал., Книга..., 1954, 84); **У порівн. Вгорі, над Карпатськими хребтами, ніби разки наміста, пливли на далеку північ гуси та журавлі* (Скл., Карпати, II, 1954, 245).

2. Сукупність предметів, розташованих послідовно один за одним, або осіб, що рухаються. *Чіткими разками потужних ламп світилися великі мости* (Собко, Мать. затока, 1962, 117); *Напівзігнувшись, рухливим квітчастим разом швидко просуваються молоді сапальниці* (Добр., Тече річка..., 1961, 92).

РАЗОМ, присл. 1. Спільно, вкупі з ким-, чим-небудь. *Доєд остінні вечори вони проводили разом за круглим столом попієвскої ідальні, при світлі тьмяної лампи* (Коцюб., I, 1955, 323); *Разом з цим листом засіяло до Вас і Ваші байки* (Мирний, V, 1955, 381); *Самієв разом*

з начальником штабу взявся розробляти детальний план операції (Гончар, III, 1959, 96); // *Спільними зусиллями, гуртом. Троянці разом прийнялися і стали веслаги зрешти* (Котл., I, 1952, 88); *Дружно гунають добвнї та лопи, цюкають сокири й лунають притишені трудові крики: «ра-зом! ра-зом!»* (Головко, II, 1957, 348); *Хуторяки, бачачи суманіість троянчан, вже не глипали на них спідлоба, а працювали разом* (Тют., Вир, 1964, 181); // *Щільно один біля одного. На поріг з відрами і коромислом вискакує Ульяна, грайливо, щоб заховати соромливю радість, викидає ноги в сторони, а коліна тримає разом. Отак, чеберяючи, і жмуть до криниці* (Стельмах, I, 1962, 105).

2. В той самий час, в ту саму мить, одночасно. *Ти бо вже, коли говориш, то говори одно; а то разом хочеш бути й за попа, й за дяка* (Номис, 1874, № 12978); *Вона оджмала плаття й разом поралась коло печі* (Н.-Лев., II, 1956, 285); *Секунди йдуть. Командир глянув на годинника, інші глянули теж, і, обмінявшись поглядами, льотчики разом відвелись, стали дякувати хазяїди* (Гончар, Тронка, 1963, 75); // *Заодно. Почала мати заходити коло старого, та свого слова домовляти; почала усе про Чайчину провадити та йому загадувати, та звалити, а разом вже й сина молодого* (Вовчок, I, 1955, 200); *В хаті так ясно, світло горить якось надзвичайно весело і разом урочисто* (Л. Укр., III, 1952, 472); *Глибока радість, а разом і глибока втома заволділа ним* (Хотк., I, 1966, 166).

Разом з тим — у той же час; водночас. *Почорніли заводи в озерат і ясніші стали разом з тим* (Рильський, III, 1961, 315).

3. Раптом, несподівано, зненацька. *Думки його повернулися назад і перенесли його разом на степ* (Мирний, I, 1949, 272); *Усе думав: «От як знайду скарб один і другий, тоді вже разом розбагатію і купую усього, чого треба»* (Кв.-Оси., II, 1956, 229); *Коли разом цюєв жингому проти віконця* (Вовчок, I, 1955, 316); *Лаврін не зводив з діточки очей. Її краса так засліпила йому очі, так разом заманила серце, що вона йому здавалася не діточкою, а русалкою* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *Завірюха гуде в поущах, Завірюха сіглом ете; Блисне місяць, стужа вдарить — Разом хата побліє* (Граб., I, 1959, 547); // *От-от, швидко. От де лихот от де серце Разом розірвється* (Шевч., I, 1951, 352).

4. За один раз, заразом. *Тільки я тепер згоджуюсь з Вами: краще «Поєві» пустити усе разом* (Мирний, V, 1955, 393); *Спочатку Семен хотів випити маленькими ковточками... але не етернів і вишпив цілу чарку* разом і хрилко-голосно кречує: «а-а-а!» (Л. Укр., III, 1952, 668).

5. *бухт.* У підсумку, всього (при підрахунку). **РАЗОЧОК**¹, чка, ч. Пестл. до разок¹. *Ой, оглянься хоч разочок, Моя доле, на мене!* (Пісні та романси..., II, 1956, 14); — *Володя, подзвони Басовей це разочок. Як же в такий день без неї за стіл сідати* (Собко, Справа..., 1959, 33).

РАЗОЧОК², чка, ч. Зменш.-пестл. до разок². *І влучатам із клучочка Гостинці виїмала* [Ганна]: *І хрестики, й дукачики, Я наміста разочок Яринчови* (Шевч., I, 1951, 320); *Вона приїзла есіжмудася, відкривши разочки білих зубів* (М. Ол., Леся, 1960, 130); **Образно. — Любо, це ти? — здивовано зупиняється проти неї парубок. — Ні, не я, — відриває руки від обличчя і разочки сігзу розкочуються по дорозі* (Стельмах, I, 1962, 341).

РАЗУРАЗНИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що поетійний 1. — *Практичний бік сільського господарства мені не до подобої, — сказав Радюк, — разуразна тлякнима, заєсідний клопінт, заєсідна купівля, продаж, усяка дрібна снасть* (Н.-Лев., I, 1956, 587).

РАЗЮЧЕ. Присл. до разючий. Особливо разюче дія сатиричний бич народної творчості проти фашистських загарбників (Рильський, III, 1956, 151); Вони [брати] разюче схожі між собою, — обов широколиці, обов світлоброві (Вол., Сада., 1950, 73).

РАЗЮЧИЙ, а, е. 1. Який має велику руйнівну силу. З глумним витягом разючої міни Уперто шматували ліс (Шер., Генерал Орленко, 1948, 23); Віра не вбигла слідом за ним, а знітилася, наче від удару сильного й разючого (Шиян, Балайда, 1957, 178); //перен. Який відзначається особливою гостротою; нещадний, непримиренний, вищівний. Царизм, боячись знітої і разючої сили Шевченково слова, вже й після смерті поета прагнув всіма козими від народу її революційну суть, забороняв шматування пам'яті поета (Мист., 2, 1961, 2); Не обминуло разюче вістря Козацької сатири і релігійного дурману, церковної реакції (Літ. Укр., 15. II 1963, 3).

2. Який викликає подив або захоплення, вражає (див. вражати 1). Давно вже відомо разюче багатство у Шевченка окупіришніх риз (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 36); В'їхавши на поміщицькі землі, Сазно сразу ж відзначила їхню разючу відмінність од нужденних царських земель (Смолч., 1, 1958, 55); Всупереч Штефановим сподіванням, лейтенанта, видно, ніскільки не здивували такі разючі новини (Гончар, Новели, 1954, 28).

РАЗЮЧИСТЬ, чості, ж. Абстр. ім. до разючий. Юля зрозуміла, що класний керівник цілком правильно визначив її майбутню розмову з Лукашевич. Не знітається, а говорить точними словами, щоб вони влучали в саме серце. Щоб Варя відчула їх справедливу разючість (Донч., V, 1957, 285).

РАЗЮЧО, присл., рідко. Те саме, що разюче. Карпо Васильович, разючо помолоділий, уже стояв на ганку і, скинувши кашкета, дивився вгору, мовби чекаючи звітки козовь дорогого, бажаного... (Гончар, I, 1954, 533).

РАІНА, я, ж., діал. Пірамідальна тополя. В сільному шумі раїни серце моє розцвітає (Сос., Щоб сади..., 1947, 82); Я показав тобі ту Україну, Де під раїною мріє криниця (Перв., I, 1958, 333).

РАІТИ див. раїти.

РАІТИСЯ див. раїтися.

РАЙ¹, рай, ч. 1. За релігійними уявленнями — місце, де блаженствують праведники після смерті. Господи, візьми мою душу до себе в рай! (Н.-Лев., II, 1956, 21); Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю Він не забув своєї Беатриче (Л. Укр., I, 1951, 174); *У порівн. Сяло сонце: в небесах Ані змаринюки; та тихо Та любо, як у раї (Шевч., I, 1951, 312); // За біблійною легендою — сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння. — Хочеш, — питаю, — я прочитаю, як бог творив світ і перших людей, як вони жили в раю, як согрішили й що їм було за те? (Мирний, IV, 1955, 338); — Там [у святому письмі] сказано, що бог, виганяючи з раю наших прародичів, дав їм за одягу шкури звірчачі (Фр., IV, 1950, 123).

2. перен. Красива, благодатна місцевість. У наших раїх на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитятком жалім (Шевч., II, 1963, 217); [І в а н:] Глянеш кругом себе — рай та й годі! Зорі — як свічі воскові, води — немов срібло, за садами хат не видно (Вас., III, 1960, 26); [Н а т а ш а:] А у вас тут гарно, природа прекрасна, прями рай... (Корн., I, 1955, 158); В задумі вічніх гори, зямний чудесний рай. Спокійне синє море, вишнею небокрай (Сос., II, 1958, 38); // Чудове, спокійне, щасливе життя. Хто щиро поважа родину, Свій рідний край, Тому не всюди рай: Чужина в'ялить, як Билину (Гл., Ввбр., 1951, 48); Добре мені

стало жити на білому світі! І на роботі ладиться... і дома просто-таки рай (Вільде, Винен., 1959, 4); // Насолода, блаженство, шастя. Він нагадав Настю... Серце його знов забало козання, того тихого раю, про який він так довго мавив (Козюб., I, 1955, 35); Рай далекого дитинства розкриває перед ними червоними макама, рожевим цвітгом і волошкама (Довж., I, 1958, 314).

3. перен. Ладідне, ніжне звертання до близької, дорогої людини. Ти, люблю моя, мов сонце, мій раю, Коли б я побачив тебе ще хоч раз! (Л. Укр., IV, 1954, 111); [М а р у с я (до Грицька):] Процай, мов ти вітломько єдина, Мос життя, мій раю дорогий (Сам., II, 1958, 15).

РАЙ²... Перша частина складних слів, що відповідає слову райбонний, напр.: райагроном, райветлікарня, райвідділ, райвійськкомат, райгазета, райконтроль, райконференція, раймаг, райміліція, райнаросвіта, райпартшкола, райпромкомбінат, райсудіт. ів.

РАЙБОРІНКА, я, ж. Легка борона для розпушвання землі та скорочення посівів. У посушливу весну на пухких ґрунтах провадять передпосівне коткування кільчастими котками в агрегаті з райборінками (Колг. епц., II, 1956, 251); При боронуванні райборінками у фазі вилочки проріджуються сходи цукрових буряків, а також знищується багато бур'янів (Колг. Укр., 4, 1961, 23).

РАЙВИКОНКОМ, у, ч. 1. Скорочення: районний виконавчий комітет (як установа). Райвиконком та райком партії містилися в нових світлах будинках, обсаджених кущами бузку (Кучер, Трудна любов, 1960, 205).

2. Приміщення цієї установи. Живе він недалеко від мене, відразу ж за райвиконкомом (Донч., V, 1957, 171).

РАЙВИКОНКОМІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до райвиконком; // Належний райвиконкомові. Тільки вийшла Оксана з будинку сапчастими, як з-за рогу її назустріч виткнулася підвода, запряжена райвиконкомівськими кінями (Чорв., Потік., 1956, 308).

РАЙВНО, невідм., с. 1. Скорочення: районний відділ народної освіти (як установа). Всі важкі думки Німи вже світрилися, навіть згадки не лишилися про розмову в райвно (Коп., Земля., 1957, 34).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙГРАС, у, ч. (Arrhenatherum P. V.). Одно- і багаторічна кормова трава родини злакових. На осушених болотах трави можна сіяти під покрив райграсу однорічного (Колг. епц., II, 1956, 340); На берегах Горині він разом з мизівцями створив великі луки з райграсу й конюшини, з різних трав підсілю (Рудь, Гомін., 1959, 16).

РАЙ-ДЕРЕВО, а, с. 1. (Cottinus L.). Кущ або невелике дерево з зеленувато-жовтою деревиною та дрібними квіточками, зібраними у великі волоти.

2. діал. Бузок. Руза.. несла в руках розкішну гілку рай-дерева (Н.-Лев., I, 1956, 197).

РАЙДУГА, рідше РАДУГА, я, ж. Те саме, що веселка. Закоплення сонячного світла у водяних краплях, що утворюються в атмосфері, супроводиться розкладанням його на кольорові промені; цим пояснюється утворення райдуги (Курс фізики, III, 1956, 322); Спостерігаючи на небі радуку, ми наочно перекозуюємося, що швидкість поширення променів різної колірності у водяних краплях різна (Око і сонце, 1953, 24); *Образно. Поже світлішав над гаям, Доцем пахучим день промок. У воду райдуга спускає кінці коромисла в ставок (Стельмах, Жито., 1954, 111); *У шорівн. Роса спалазнула, мов райдуга та... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 360).

◇ Всім кольорами райдуги — багатьма різними барвами. Бризки фонтанів, що переливалися на сонці

всіма кольорами райдуги, засліпили враз очі (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 69).

РАЙДУЖНИЙ, рідше **РАДУЖНИЙ**, а, е. 1. Який має кольори райдуги; багатокольоровий. Райдужні кола і вінки навкруги небесних світил є ознакою збільшення жмар і посилення вітру (Колг. Укр., 8, 1956, 42); Бризки розсілалися райдужними діамантами, і весь ставок спалахнув золотим огнем (Донч., Секрет, 1947, 80); *У порів'яз Пучок сонячного проміння, як райдужна куля, спалахнув раптом на шпиль радіоцогли «Могутньо-го» (Донч., II, 1956, 143).

△ Райдужна (радужна) оболонка — те саме, що радужка. Крізь прозору рогіку видно райдужну оболонку, від якої залежить колір очей, і розміщену в її центрі зіницю (Наука..., 3, 1959, 27); В передній частині [ока] судинна оболонка переходить у радужну оболонку, посередині якої є круглий отвір — зіниця (Курс фізики, III, 1956, 304).

2. перен. Який несе в собі приємні, щасливі сподівання і т. ін.; радісний. Стара мати була переповнена райдужними надіями про майбутнє сина (Кач., Вибр., 1947, 134); // Який відзначається радістю; піднесений. Останніми днями Черниш справді був у безпричинно райдужному настрої (Гончар, III, 1959, 231); // Який виражає веселість, грайливість. Вона зітхнула і, закинувши назад голі руки, поправила зачіску і весело, манірно заговорила: — Якби я була примусом, а б тут побудувала замок. Тут дуже красиво! — Провела своїми райдужними прижмуреними очима по зелених околицях (Тют., Впр, 1964, 231); *Образно. Одеса стоїть над морем, ніби молода у вінку, завжди усмінена, райдужна (Цюпа, Україна..., 1960, 232).

РАЙДУЖНИЦЯ, і, ж. 1. ент. Жук родини листоїдових, які мають яскраве забарвлення з райдужним полиском.

2. розм. Різновид форелі, що має райдужне забарвлення. Існує така порода форелі, яка в трирічному віці досягає 1500 грамів. М'ясо її дуже смачне.. В народі її назвали .. райдужниця (Рад. Укр., 10.I 1962, 2).

РАЙДУЖНО, рідше **РАДУЖНО**. Присл. до райдужний, радужний. Лістари якісь незвичні, Бач, як райдужно цвітуть! Посмізаються зустрічні: «Це закохани ідуть» (Мур., Лірика, 1954, 18); Іду — і серце коїтню, так райдужно кружюм (Сос., Солов. далі, 1957, 98).

РАЙЗЕМВІДДІЛ, у, ч., іст. 1. Скорочення: районний земельний відділ (як установа).

2. Приміщення цієї установи. Поки шофер забирав пальне на нафтобазі, Перехрест зайшов до райземвідділу (Десняк, Десну..., 1949, 262).

РАЙКОВИЙ, а, е. спец. Прикм. до райбі.

РАЙКОМ, у, ч. 1. Скорочення: районний комітет (як установа). Особливо велика роль у забезпеченні успішного виконання завдань по піднесенню сільського господарства належить сільським райкомам партії (Ком. Укр., 6, 1965, 9).

2. Приміщення цієї установи. Він сіє у скверіку напроти райкому і довго дивиться на скромний сірий будиночок (Тют., Впр, 1964, 309).

РАЙКОМІВЕЦЬ, вця, ч., розм. Працівник апарату райкому. Ото, здається, пройшли робітники залізничний майстерень... А це, видно, приїжджі з периферії райкомівці та голови колгоспів... (Гончар, IV, 1960, 32).

РАЙКОМІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до райком; // Який працює в райкомі. Райкомівський шофер Павло зирнув на Бачуру і піджоргнув бровою. — Шука була добра, хоч і невелика... — сказав він серйозно (Чаб., Тече вода..., 1961, 44); // Належний райкомові. Біля райкомівської конов'язі смікають з пилітріє сіно лише двос коней (Мушк., Чорний хліб, 1960, 93).

РАЙНАСІНГОСП, у, ч. Скорочення: районне насінницьке господарство. Райнасінгоспи по олійних культурах.. здають на склади Заготзерно весь урожай сортового насіння олійних культур з насінницьких посівів (Ол. та ефір. культ., 1956, 9).

РАЙНО, а, с., діал. Бруд. — Та воно б уже годилося й поприбирати, — сказав тьох з гурту. — Ач, яке райно! (Мирний, I, 1949, 335).

РАЙОК, йка, ч. 1. заст. Народна розвага — ящик із збільшуваними стеклами для розгляду картинок, показ яких супроводжується жартівливими поясненнями в римованій прозі.

2. літ. Римований монолог на злободенну тему, перев. сатиричний, насичений народними приказками, прислів'ями тощо.

3. театр., заст. Верхній ярус театрального залу. Вона ледве змогла заберти голосу, щоб підійти до галерею й райок (Н.-Лев., I, 1956, 437); Кузар Спиридон, ховаючись від барика, водив його з собою за двадцять і п'ять копійок, які склалися протягом довгого часу в райок (Льч., Серце жде, 1939, 161).

РАЙОН, у, ч. 1. Адміністративно-територіальна одиниця в СРСР, яка є складовою частиною республіки, країв, областей та великих міст. Обком партії, відраджуючи Семена Яремченка до Григорівки, поставив перед ним завдання — «створити підпільні групи по селах Переяславського та суміжних двох районів» (Д. Беданк, Дніпро..., 1951, 5); Жовтневий район Києва; // розм. Адміністративний центр такої одиниці та керівні установи в ньому. Йонька.. гайнує полтавським шляхом прямо в Зінків — скаржитися в райоиконком. На Бесвій горі його наздогнав Прокіп Тетеря, що їзав дрожками в район (Тют., Впр, 1964, 92); Невже цього [несправедливості] не бачили всі численні представники з району й області?.. Заруба став біля вікна, замислився (Кучер, Трудна любов, 1960, 37).

2. Частина території, що становить єдине ціле як економічна, промислова, географічна і т. ін. одиниця. Україна — один із найважливіших районів по виробництву сільськогосподарської продукції (Знання..., 10, 1971, 4); // Частина території, що має характерні для неї ознаки. Найдовше боровся за свою незалежність нагірний район Сасун (Іст. СРСР, I, 1956, 71); В Якутії відкрито ще один алмазний район (Наука..., 8, 1958, 19); Ворог шалено оборонявся в набережному районі (Гончар, III, 1959, 284); // чого. Місце, простір, у межах якого щонебудь відбувається. Коли людина сіє багато яких-небудь культур в районі польоту бджіл, то це не може не позначитись кінцем кінцем на умовах її життя (Бджоли, 1955, 262); Район військових дій.

3. чого. Місцевість, що прилягає до чого-небудь або розташована поблизу чи навколо чогось. За мастком, десь в районі залізничі, звалилися чужі ракети (Гончар, III, 1959, 151); Черняк з новгород-сіверцями підступив до Житомира в районі Буди-Дубковецької (Довж., I, 1958, 180); Гуде бронепозід в районі Уссури, проходить шляхом вогняним (Перв., II, 1948, 12).

РАЙОННИЙ, а, е. Прикм. до райбі. — Перед Чемавом буде Елікмонар, — сказав він по деякій мовчанці, — районне містечко (Гжищичі, Чорне озеро, 1961, 111); Восени та навесні, доки діти у школі, в Комуні проводяться наради районного масштабу..., а потім на ціле літо.. влада тут переходить до рук піонерії (Гончар, Тронка, 1963, 220); // Признач. для обслуговування району. Працює мій друг у районній газеті, Він вашої слави нестожний співець! (С. Ол., Вибр., 1957, 101); Районна лікарня; // Який організовується, відбувається в районі. Місце ухильши в наше життя такі явища, як районні, обласні, республіканські, всесоюзні олімпіа-

ди самодіяльного мистецтва (Рильський, III, 1956, 143).

РАЙОНОВАНИЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. мн. ч. до районувати 2. Смаковими якостями новий сорт [огірків] «Ракета» значно перевищує раніше районовані для парників сорти (Хлібороб Укр., 5, 1963, 15); // у знач. прикм. Перед нами стояло завдання: нагнатися одержувати нові сорти пшениці, які перевершували б за врожайністю всі районовані озимі сорти (Наука., 4, 1963, 22); // районувано, безос. присудк. сл. На Україні районувано 12 найбільш урожайних сортів гороху (Зерн. боб. культ., 1956, 19).

РАЙОНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. районувати. Місто Лубни за новим адміністративним районуванням стало центром округу (Донч., VI, 1957, 609); За фізико-географічним і геоботанічним районуванням УРСР Качаніка лежить в межах пінічної частини лівобережного Лісостепу (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 83); Районування сортів періодично переглядається та уточнюється відповідно до природно-економічних умов окремих районів і зон плодінництва (Колг. енци., II, 1956, 321).

РАЙОНУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перек. 1. Робити поділ певної території на райони (адміністративні, промислові, економічні, фізико-географічні і т. ін.).

2. спец. Виводити або впроваджувати, розподіляти по районах нові сорти рослин, найбільш пристосовані до умов певних фізико-географічних районів.

РАЙОНУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до районувати. В зоні Криму мидаль районується лише в південнобережній підзоні (Сад. і ягідн., 1957, 107); На Україні для кожної області районується не менше 2—3 сортів озимі та 1—2 сортів ярої пшениці (Колг. Укр., 1, 1959, 36).

РАЙПАРТКОМ, у, ч. 1. Скорочення: районний партійний комітет (як установа). — Ясна річ, що самому не під силу було б усе підняти: допомагає територіальна парторганізація, допомагає райпартком (Вишня, I, 1956, 368); — Ми разом пішли на загальні збори села. Товариш з райпарткому про міжнародні становище говорив... (Стельмах, II, 1962, 405).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙПРОФРАДА, и, ж. 1. Скорочення: районна професійна рада (як установа).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙРАДА, в, ж. 1. Скорочення: районна рада депутатів трудящих (як установа).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙСПОЖИВСПІЛКА, и, ж. 1. Скорочення: районна споживча спілка (як установа). На всякий випадок ми поради подали до райспоживкому вимогу на будівельні матеріали, а він вже постарався децю виділити через райспоживспілку (Добр., Тече річка., 1961, 238).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до рай¹ 1. [Х в о р а:] Моя лагідна мати не злочинка, Не обила і не зтіла обить нікого, Їй мусить райська брама відчинитись, А для таких, як я, в раю немає місця (Л. Укр., I, 1951, 120).

2. перек. Який викликає почуття прекрасного, чарує; чудовий, чарівний. Тихі вітри коливали дзвоник, і вони дзвеніли й розливали в небі райські жовти (Н.-Лев., IV, 1956, 40); Бачу я схи із чудового Сходу, Навіч я бачу ту райську природу... (Крим., Вибр., 1965, 82).

△ Райські птахи (птаїні) — родина птахів ряду горобцеподібних, які мають яскраве оперення. В тому гаю — вода свіжа, артезіани б'ють, чорні лебеді по ставках плавають, райські птахи співать у віттях дерев!.. (Гончар, Таврія, 1952, 102); Райські яблука — яблучка жовто-червоного кольору. Посеред саду старезна яблу-

ня, всипана райськими яблуками, аж гілля ніяким підважені (Вас., II, 1959, 183).

РАЙФІНВІДДІЛ, у, ч. 1. Скорочення: районний фінансовий відділ (як установа). В районі Карпо видурив дозвіл на купівлю хати, самотужки зробив поціновку й придбав хату за дурницю, сплативши гроші до райфінівділу (Ю. Янов., Мвр, 1956, 107).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙЦЕНТР, у, ч. Скорочення: районний центр. Сідало сонце. Ми поверталися з поля в райцентр (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 29).

РАЙЦЯ, і, ч. 1. заст. Радник.

2. іст. Ратман, член магістрату. В сватах пішли неабиякі люди: бурмистрове та райці магістратські (Сл. Гр.).

РАК¹, а, ч. 1. зоол. Покрита панцером безхребетна присвоєдна тварина класу членистоногих з великими клішнями біля голови і черевцем, схожим на хвіст. Не минуло й години, а Гава мав уже цілу копу здоровених раків в торбі (Фр., III, 1950, 51); Діти печерували у Боровиці раки, лапаючи руками під каміннями (Н.-Лев., II, 1956, 137); Василько виймає у картуза чорного вусатого рака (Донч., Пісня., 1947, 61); *У повір'ї Іваць, узлезиши за землею руками, ліз задох як рак і страшно бризкає ногами (Мирний, I, 1954, 249).

Рак-самітник — один з видів десятиногих раків, що ховає своє м'яке черевце в черепашку і виставляє з неї тільки клішні та передні пари ніжок.

◇ Райшпентавсь як рак у торбі див. райшпентатися; Годувать раків див. голувати; Дюки (колий, пьки, як) рак свисне — у невизначеному майбутньому, невідомо коли; ніколи. [В а р к а:] Доки рак свисне, аж тоді тобі Конаш віддасть останні [гроші] (Кроп., II, 1958, 191); Цар вернеться, коли рак свисне! (Укр. присл., 1955, 338); — Е, чого захотіла! Клуб юннатів! — роздратовано промовив Тарас, для якого клуб юннатів теж був мрією. — Як рак свисне (Мокр., Острів, 1961, 6); Зв'язі (ч'юти), де раки зимують див. зимувати; Пекті (напекті, епекті) раків (рака) — червогіти від сорому, няяковості і т. ін. І директор, і оштелі запитально дивились на Курила. А він пік раків посеред кімнати (Збал., Курил. о-вн, 1963, 174); Навік же пан Терешко раків, як і сам розглядіть, що справді солдат [солдат] намальований, і що увесь базар з нього глузує! (Кв.-Осн., II, 1956, 20); Государ всіх Русі спік рака, обличчя хутко спаленіло п'ямажи, котрі дедалі гарячіше проступали крізь тоненьку шкуру вилиць та цік (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 557); Піті раків (раки) ловіти див. ловіти; Показати, де раки зимують див. зимувати; Почервогіти як рак — дуже засоромитися, зв'язковіти. — Але ж парубок який! — весело відповів Калекх Романович. — З шибки вирізає круг, як під циркуль! — Від такої рекомендації Рубін почервогіт як рак, і опустив голову (Сенч., Опов., 1959, 18); Сісти (лшштітсья) як (на́че і т. ін.) рак на мілніні (на мілньому) див. мілняні і мілній; Черво́нігі мов (як, на́че і т. ін.) рак — про людину, в якій через надмірне збудження, хвилювання і т. ін. червогіте обличчя від великого припливу крові. Від люті став Штрайбель черво́нігі як рак... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 206); Як раки з мішкі див. мішюк.

2. у знач. присл. рака, ра́ком, розм. Нивзко нахилившись, упершись руками в землю.

◇ Догорі ра́ком — вверх основою, дном і т. ін. Оди надуть твоїх самолютові — як корова лязком залезала! А всім згорілим танків — це тобі жук на паличці? А шістдесят п'ять машин догори ра́ком? (Ю. Янов., I, 1954, 67); Лазити рака див. лазити; Лізти ра́ком див. лізти; Ставати (ста́ти) рака (ра́ком) див. става́ти.

3. перек. Прикріпленний до жердини гачок, яким ви-

тягають воду з криниці. *Учитель прийшов з домогою тичкою, на одному кінці якої був прикований залізний в'язок, що ним витягають відра* (Кучер, Трудна любов, 1960, 491).

РАК², у, ч. 1. мед. Злоякісна пухлина на зовнішніх або внутрішніх органах людини чи тварини. До सबічних наукових досліджень з проблеми раку залучаються найвидатніші радянські вчені (Наука..., 8, 1956, 39); Лікування раку проводиться комплексно — поряд з хірургічною операцією застосовується рентгенотерапія, а також хімотерапія (Веч. Київ, 3.XI 1958, 2).

2. Хвороба рослин, яка виявляється в утворенні наростів, напливів або ран на їх стеблах і корінні. *Рак сосни спричинюють іржаві гриби* (Лісівн. і полесх. лісорозв., 1956, 145); *Чорний рак (антонів вогонь) належить до небезпечних хвороб яблуні й груші, зустрічається іноді і на інших плодних культурах* (Захист рослин..., 1952, 504).

РАК³, а, ч., астр. Одне з дванадцяти сузір'їв зодіаку, розташоване в північній півкулі неба. *Пройшовши сузір'я Близнят, Сонце взодило в сузір'я Рака* (Бесіди про всесвіт, 1953, 12).

РАКА, и, ж., заст. Велика кам'яна гробниця для зберегання останків тих, кого християнська церква визнавала святими. *Монастирський підвал. Старі хрести, рака з моцями, ікони та іншіи зуржитий церковний інвентар* (Мяк., I, 1957, 328); *Як відомо з літописних та літературних джерел, мощі Бориса і Гліба до нашестя Батия знаходились у Борисоліській церкві у кам'яних гробницях, що називаються раками* (Звання..., 12, 1965, 10).

РАКВА, и, ж., діал. Масельничка. *Невістка вложила в бесаги три кмиші, кусак солонки, вузлик бринзи і ракву масла* (Черемш., Тв., 1960, 235).

РАКЕЛЬ, я, ч., друк. У машинах глибокого друку — тонка загострена на кінці сталева пластинка для знімання фарби з пробільного матеріалу друкарської форми.

РАКЕЛЬНИЙ, а, е, друк. Прикм. до ракель.

РАКЕТА, и, ж. 1. Наповнений піротехнічною сумішшю снаряд, який при спалахуванні залітає високо в повітря; використовується для світлової сигналізації, освітлення місцевості, фейерверків і т. ін. *Ракети пускали високо під марами, розсипаючися градом кровавих іскор* (Фр., II, 1950, 62); *По серії зелених ракет мала початись нічна атака* (Гончар, III, 1959, 98); *Десять за лісом залітали ракети, і зелені тіні освічували чорні стовбури дерев* (Тют., Впр, 1964, 492); — *Так він ото дочку в Озирі й сватив собі. Там весілля таке було! З району начальство приїздило, ракети пускали* (Головко, II, 1957, 12); *У шорівн. *Трицять плаща, стріляють гори, а зорі над нами такі великі, наче ракети* (Коцюб., III, 1956, 412).

2. Літальний апарат або пристрій з реактивним двигуном. *Вступ нашої країни в період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства ознаменований великою подорожжю — запуском радянської космічної ракети* (Ком. Укр., 1, 1959, 2); *В вишині, там, де зорі огнисті, мчить ракета в космічній імлі...* (Сос., Так нікто..., 1960, 9); — *Баватоступінчатя ракета у міжпланетному рейсі, то була його* (К. Е. Цюлковського) *жря* (Рябак, Час..., 1960, 665); // *військ. Бойовий снаряд, який приводиться в рух реактивною силою. Наші конструктори створили також ракети, які, в разі нападу на нашу країну, можуть поразити будь-яку базу в Європі* (Рад. Укр., 20.XI 1957, 2).

Δ **Балістична ракета див. балістичний; Ракета-носій** — останній ступінь багатоступінчатої ракети, за допомогою якої виводять на орбіту штучний супутник,

космічний корабель і т. ін. *Для запуску такого супутника [Землі] потрібна була ракета-носій дуже великої потужності* (Наука..., 8, 1958, 14).

3. Невелике судно на підводних крилах, яке рухається з великою швидкістю. *Швидко доїхали до річкового вокзалу, зайняли місця на ракеті, і байдак ХХ століття поплив нас по водах Дніпра-Славутича* (Нар. тв. та етн., 2, 1968, 46).

РАКЕТКА¹, и, ж. Зменш. до ракетки 3.

РАКЕТКА², и, ж., спорт. Затягнутий сіточкою дерев'яний обруч овальної форми з держаком або лопаточкою з ручкою для тенісу, бадмінтону, пінг-понгу. *Першим сидів у своїй кімнаті, зовуженими очима поринав він за вікно, але.. не чув тупих ударів тенісних ракеток в м'ячі* (Рябак, Час... 1960, 18); *Щоб гра у бадмінтон була прємною, треба правильно підібрати ракетку* (Наука..., 8, 1968, 57).

Δ **Перша (друга, третя) ракетка** — про тенісиста (тенісистку), який (яка) займає відповідне місце в турнірній таблиці. *У своїх прогнозах спеціалісти й боліельники віддавали перевагу третій ракетці США, яка взодить до десятки найсильніших тенісисток світу* (Веч. Київ, 21.III 1966, 3).

РАКЕТНИЙ, а, е. Прикм. до ракета 1, 2. *І в канонаднім громі, в ракетнім сльозі, в бурі вогневі Бійцям вижались контури Держпрома* (Мур., Слово..., 1949, 3); *Створення ракетної техніки в СРСР — це результат розвитку радянської науки і техніки, нашої промисловості* (Рад. Укр., 20.XI 1957, 2); *З околиці села з-за Хомині спіни залізисто заграли дову чергу гвардійські міномети.. Шугнули навесі у небо возністі ракетні снаряди* (Гончар, I, 1954, 379); // *Привзнач. для запуску ракет (у 2 знач.)*. *Ракетну установку спрямовано на градую хмару.— Старти! — Залп — і за кілька секунд протиградова ракета зникає у висі* (Звання..., 6, 1965, 16); // *Який діє за принципом ракети (у 2 знач.)*. *Експериментальні ракетні літаки, що ними будуть, зможуть досягти великих швидкостей і висот* (Наука..., 1, 1959, 17); // *Який здійснюється за допомогою ракети (у 2 знач.)*. *В результаті проведення в Арктиці і Антарктиці ракетного зондування атмосфери вперше одержано дані про розподіл температури і тиску повітря на середніх висотах в цих районах* (Рад. Укр., 28.III 1958, 6).

Ракетні війська — один з основних сучасних видів збройних сил. *Ракетні війська стратегічного призначення — наймолодший вид наших Збройних сил* (Рад. Укр., 15.II 1968, 4).

РАКЕТНИК, а, ч. 1. Той, хто подає сигнали ракетами (у 1 знач.).

2. Той, хто будує і обслуговує ракети (у 2 знач.). *Радянські ракетники, що знаходяться на передньому краї захисту світової соціалістичної системи, ясно усвідомлюють, яка відповідальність на них покладена* (Наука..., 2, 1966, 22).

РАКЕТНИЦЯ, і, ж. Спеціальне пристосування для запуску ракет (у 1 знач.). *По фронті тило. Раз по раз хрилко хаваяють ракетниці* (Вас., II, 1959, 31); *Опіючі, коли гвардії підполковник Самієв випустив з ракетниці одну по одній шість зелених ракет, німці й угорці, які обороняли перевал, навіть не думали, що кінець їх так близько* (Гончар, III, 1959, 111).

РАКЕТОБУДУВАННЯ, я, с. Будівництво ракет (у 2 знач.). *Особлива заслуга в розвитку теорії ракетобудування належить К. Е. Цюлковському, якого по праву вважають батьком ракетної техніки* (Наука..., 2, 1966, 21); *Близьких перемог досягли вітчизняна наука і техніка в розвитку ракетобудування* (Комп. Укр., 2, 1961, 1).

РАКЕТОДИНАМІКА, *н, ж.* Наука, що вивчає закони руху ракет (у 2 знач.). *Теоретична астрофізика, зорна статистика, ракетодинаміка і багато інших спеціальними галузями математики* (Наука., 6, 1964, 51); *Наш співвітчизник К. Е. Цюлковський розробив основи ракетодинаміки й ракетного руху* (Рад. Укр., 30.VI 1957, 1).

РАКЕТОДРОМ, *у, ч.* Спеціально обладнана ділянка для випробування та запуску ракет (у 2 знач.).

РАКЕТОНОСЕЦЬ, *в'єсця, ч.* Бойовий надводний корабель, підводний човен або літак, що мають на своєму борту ракети (у 2 знач.) з необхідним для їхнього запуску обладнанням. *Найновіше обладнання ракетноносців дає льотчикам можливість бачити цілі на величезній відстані* (Рад. Укр., 11.VII 1961, 2).

РАКЕТОНОСНИЙ, *а, е.* Прикм. до ракетноносця. *Військово-повітряні сили СРСР мають у своєму розпорядженні зараз надзвукові ракетноносні літаки різного призначення* (Рад. Укр., 31.III 1968, 1).

РАКЕТОПЛІВАННЯ, *я, с.* Теорія і практика літання на ракеті (у 2, 3 знач.).

РАКЕТОПЛІАН, *а, ч.* Ракета з крилами, що надають їй стійкості в польоті. *Це був дев'ятий ракетоплан інженера Крайнева — його тригога і його гордість* (Собко, Гравіт, 1937, 26).

РАКІЯ, *і, ж.* Сливово або взагалі фруктова горілка. — *Що ж то за ракія? Вино таке, чи що? — спитав Тарасій* (Н.-Лев., III, 1956, 390).

РАКІІСТ, *а, ч., спец.* Робітник текстильної фабрики, який обслуговує машину для набивання кольорових візерунків на тканині.

РАКІО, *а, ч., вульг.* Злодій, бандит. [П а л а ж к а:] *Казала я Химці: не вір ракіо! (Мирний, V, 1955, 251); — Дуренька... Я що — лежебока? Чи якийсь ракіо? Шофер! Першого класу!.. (Грим., Незакінч. роман, 1962, 278).*

РАК-НЕБОРАК, (*~а-~а*), *ч., фольк.* Бідна, нещасна людина; бідолаха.

РАКОВИЙ¹, *а, е.* Прикм. до рак¹. *Чутно лише.. м'яккання язиком титки Руки, яка висисала речитки м'якуша з ракових ніжок* (Вільде, Сестри..., 1958, 187); // *Пригот. з раків. Поцувую себе добре, хоч вчорашній обід був для мене незвичайним: сардини, балик, жареновані карасі, раковий холодець* (Коцюб., III, 1956, 309).

△ **Ракові шийки** (*Polygonum bistorta* L.) — багаторічна трав'яниста рослина з дрібними білими квітками; використовується в медицині як лікувальний засіб. *З відвару ракових шийок роблять примочки.. на застарілі рани, на чиряк і зовнішні виразки* (Лікар. рослин., 1958, 92).

РАКОВИЙ², *а, е.* Прикм. до рак² 1. *Нині наукових досліджень і практичного досвіду біля ракових проблем нагромаджено стільки, що рятівна годядка може розкритися в кожну секунду.. (Вол., Місячне срібло, 1961, 51); Радіоактивне випромінювання радіо давно застосовувалося в медицині для лікування ракових захворювань* (Курс фізики, III, 1956, 383).

РАКОВИНА, *я, ж.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що черепашка 1, 2. *Молодіж сільська вульг.. Одні назаводи біжать, а другі Крутії танці водять, ті збирають Блещучі раковини над водою* (Фр., X, 1954, 388); *Традиційне заняття першого дня для моряків, які прибули в Дакар — відвідати пляж. Тут можна зібрати екзотичні великі раковини* (Званья., 8, 1966, 17); **У порівн. «Мирний» опинився у вузькому коридорі поміж двома величезними айсбергами з одвісними стінами.. Чи пройде «Мирний» поміж Сцільою і Харібдою, чи зіжнутьесь вони й розчавлять його, як маленьку раковину?* (Довж., Зач. Десна, 1957, 451).

2. *Частина зовнішнього вуха у людини і ссавців. Через несиметричну форму голови і вушних раковин диференціація горизонтальних напрямів точніша, ніж вертхальних* (Рад. психол. наука., 1958, 35); *Вушні раковини [у бобрів] мають мускули, які при пірнанні сплющуються, не допускаючи проникнення води* (Наука., 8, 1959, 34).

3. *Керамічна або металева посудина під водопровідним краном. Стукнула щітка збиральниці об підлогу, зригнуло відро об раковину і в порожнеч, лунке заізо дзвінко задзюрчав струмінь води* (Смолич, День..., 1950, 188).

4. *спец.* Порожнива в металі, гіпсі і т. ін., що утворюється при їх переході з рідкого стану у твердий. *Перед тим як приступити до розмітки, заготовку старанно осядають, перевіряючи, чи немає на ній раковин, тріщин, перекосів та інших дефектів, що перешкоджають виготовленню з неї деталі встановлених розмірів і високої якості* (Практ. з машинозн., 1957, 34); *Раніше конструктори не довіряли литим виробам, гадаючи, що в них можуть виявитися тріщини, раковини та інші вади* (Роб. газ., 10.II 1965, 2).

РАКОВИНКА, *я, ж.* Зменш. до раковина. *Голубий спалах — це піднята з дна раковинка, плуче гаддя — вербове коріння, і підводний світ уже не жахав, а радував її* (Тют., Вир, 1964, 520).

РАКОВИСТІЙ, *а, е, спец.* Який має у своїй структурі відбитки раковин (у 1 знач.) або заглиблення, утворені раковинами; // *Який має заглиблення, схоже на раковину. Раковистий чапун.*

РАКОПОДІБНИЙ, *а, е.* Схожий на рака (див. рак¹ 1); // *у знач. ім.* ракоподібні, *вих, жм.* Клас безхребетних тварин типу членистоногих, які живуть переважно у воді. *Кілька років тому працівники Інституту гідробіології АН УРСР поселили в Казовському морі понад 30 мільйонів ракоподібних* (Наука., 7, 1967, 31); *В океанах і морях є великі багатства.. Численні види риб і ракоподібних дають їжу людині* (Фіз. геогр., 5, 1956, 59).

РАКОСКОРПІОНИ, *ів, жм.* Клас безхребетних тварин типу членистоногих.

РАКОСТІЙКИЙ, *а, б.* Здатний протистояти раковій хворобі (див. рак²). *Для підвищення врожайності картоплі велике значення має поширення кращих ракостійких сортів* (Колг. Укр., 4, 1956, 25).

РАКОТИЦЯ, *і, ж., діал.* Ратія. *Приходжу я додому — дивлюсь, а мій підсвинок висить на тині, прив'язаний за задні ноги, та ракотіцями дереться об хворост* (Н.-Лев., II, 1956, 10).

РАКУРС, *у, ч.* Перспективне зменшення різних частин віддалених предметів, фігур, архітектурних елементів і т. ін., що призводить до зміни їхніх звичайних обрисів. *Примруживши очі, відсаявся [Роман Петрович] в обличчя, потім знову всядав на пеньок і знову креслив дтеочу голову, але вже в іншому ракурсі* (Коз., Сальвія, 1959, 67); // *фот., кім.* Незвичай для ока перспектива зображення предмета, спричинена непаралельністю площини світлочутливого шару фотоматеріалу до площини, в якій розташований предмет. *Один і той же кадр знімається кілька разів, у різних ракурсах, інколи навіть з деякими змінами характеру виконання, з корективами мізансцени* (Мист. кіно, 1955, 56).

РАКУРСНИЙ, *а, е, спец.* Стос. до ракурсу. *В академічному заведенні ракурсна постановка дає студенту значно більше, ніж звичайна. В ракурсах завжди є рух, розкривається активна форма* (Мист., 4, 1966, 21).

РАКУШКА, *я, ж., діал.* Черепашка (у 1, 2 знач.). *Та що а? Краб, ракушка чи медуза, Якою сивий грається прибій? Крізь книжні стоси видершися, муза Тут поламає розпорядок мій?* (Рильський, II, 1960, 81); *Зупи-*

нившись перед дзеркалом, солдат підкрутив носа, підморянув до витрішкуватого обличчя в дзеркалі і, схопивши ще шкатулочку із ракушок, побіг за іншими (Панч, В дорозі, 1959, 115).

РАКУШНЯК, а. ч., діал. Черепашиник. Курінь Птахи нічим не відрізняє від усіх інших рибальських мазюк. Складений з ракушка, кривий толем і старою жерстю, має він два віконечка (Смоляч, Світанок..., 1953, 12).

РАКША, і, ж. Перелітний птах із блискучим строкатим оперенням; сиворакша. Улітку стільки тут було птаці і якої тільки не було? Солов'ї сотнями щебетали, зозулі, іволги, ракші, горлиці, а горобці? (Мирний, IV, 1955, 16); Блакитна ракша вересне, задирчить і майне в куці, як у воду (Ю. Янов., Мир, 1956, 143); З-за печі вилетів синій з коричневими запалинами птах, тріхи менший за залку і на нижчих ногах.. Звичайно, а відразу впізнав ракшу (Коп., Як вони..., 1961, 181).

РАЛЕЦЬ, лья́, ч., заст. 1. Подарунок, привошення (у 2 знач.). Жінота жованько готує ралець, Та щиро сповнає вижок поставець (Пісні та романси..., II, 1956, 253); Пережджі не скупилася і ще від себе додавала своїй озорній ситий ралець (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400).

2. перек. Те саме, що бенкет. — Чого ви прагнете, грабіжники з пустелі? Чого ви ліжете в радянський наш город? Чи не надіється, що славний наш народ Подастим вам хліб і сіль на золотій тарелі? О, по-належному ми зустрічаєм орди Гостей, не кликаних у край наш на ралець! (Рильський, II, 1960, 184).

◇ Кривавий ралець — те саме, що Кривавий бенкет (див. кривавий). Підкошує силу козаку біда Та зігнана ляхом золота... Немає рятунку: єдиний кінець — Ушкварит катюгам кривавий ралець! (Стар., Поет. тв., 1958, 206); Ходіти (іти, піти) на ралець — іти з подарунком вітати кого-небудь. Взла [Венера] очінок грегетовий і кунтши з усіма люстровий, Пішла к Зевесу на ралець (Котл., I, 1952, 69).

РАЛИТИ, лю, лиш, недок., перек. і неперек., діал. Орати ралом упоцперек ріллі. Починається весна. Василь стає у багатирів орати, ралити, сіяти (Н.-Лев., I, 1956, 83).

РАЛО, а. с. 1. с. г., заст. Примітивне зваряддя для оранки землі. Поширення землеробства привело до виникнення рала — первісного зваряддя для оранки (Іст. СРСР, I, 1957, 10); — Я йому для того музею дерев'яне рало віддав. Ше від покійного діда зосталося (Кучер, Прошай..., 1957, 91); *У порівн. Чобітьми, як ралом, проскородив Він кордони чотирьох держав (Мас., Срібна дорога, 1946, 20).

2. іст. У стародавній Русі — одиниця оподаткування.

РАЛЬЦЕ, я, с., с. г., заст. Зменш. до рало 1. — Оце ви́де (селянин)... розсіє на стерню, ..пошкрябав ралецьем, в одну борону заволоче — роди, боже, як хоч! (Головко, II, 1957, 50).

РАМА, и, ж. 1. Віконце дерев'яне сплетіння черев. прямокутної форми з шибками або без них. На одній половині ітати не було в вікнах рам, і жовта стіна дивилась на задвірок двома чорними дірами (Коцюб., I, 1955, 43); Вставлено у вікна другі рами, Вата і калина поміж рам (Рильський, III, 1961, 315); Сильний порив вітру вдарив рамою, посипалось скло (Б. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 27); *У порівн. Отверки затряслись, мов рами, І смать од бою вся тріщить (Котл., I, 1952, 235); // Дерев'яна дверна коробка, яку вставляють у проріз стін будинків. Тільки-но він вийшов, як у дверях появилася Лукерка. — Здрастуйте, ковалки, — проснівала вона, розіп'явшись у дверній рамі (Тют., Вир, 1964, 37); // Довільної форми дерев'яна або металева оправа,

яку вставляють у проріз корпусу літака, автобуса і т. ін. Крутелі металеві рами ілюмінаторів склали тоштим дзеркальним склом (Тулуб, В степу..., 1964, 260); // Засклеєне сплетіння черев. великого розміру для захисту рослин у парниках і теплицях. Буїно зеленіла під скляними рамами парникова розсада капусти й помідорів (Шняв, Переможець, 1950, 237); — Ми такі навчилися.. вирощувати під рамами ранню редиску, цвасель для борщу та зелену цибулю (Крот., Спич..., 1948, 54).

2. Довільної форми оправа з різного матеріалу, в яку вставляють дзеркала, портрети, картини тощо. На стіні у золотих рамах висіло здоровенне дзеркало (Мирний, III, 1954, 275); Один кутюк був обчелений і прикрашений образами в позолочених рамах (Н.-Лев., III, 1956, 367); Картина на стіні у рамі, під рушником: зимовий ландшафт і вовк на горбі, а внизу у долині засніжене село (Головко, I, 1957, 302); *У порівн. Невисокий полковник стояв, як у рамі, у дверях хати, узлашши обома руками за отвіркі (Перв., Дикий мед, 1963, 301); // перек. Те, що служить фоном чому-небудь, є його обрамленням, облямуванням. На скляні стояла жінка з блядим обличчям в золотій рамі волосся (Коцюб., II, 1955, 288); Біла ставочка, отороченого подвійною рамою з очерету та куці, стоїть.. нова охайна хата (Стельмах, II, 1962, 42).

3. Прямокутник із скріплення між собою балок, цланок і т. ін., що має різноманітне застосування в господарстві, промисловості тощо. Забивання шпунтових рядів провадять за допомогою напрямних рам (Довідник сіль. будівельника, 1956, 162); // Пристрій для стільняків у вулицю. Біла вулиця стояв з янтарною рамою осміхнений Марко Григорович (Стельмах, На.. землі, 1949, 472).

△ Лісопильна ра́ма див. лісопильний.

4. Несуча частина машини, конструкції, установки і т. ін.; станція. Трискула рама культиватора, її треба було приварити (Рад. Укр., 9.VI 1961, 3); Рама служить основою, до якої кріпляться механізми, агрегати і кузов автомобіля (Підручник шофера..., 1960, 226); Якось Шурі довелося побачити вперше легендарні «катюші».. Вкриті брезентами, піднявши рами, вони жчали і жчали на захід (Гончар, III, 1959, 180).

РАМАЗАН, у. ч. Дев'ятий місяць за мусульманським календарем, протягом якого мусульманам, за догмами ісламу, не можна їсти й пити від сходу до заходу сонця.

РАМБУЛЬЄ, невідм., с. Тонкорунна порода меринських овець; вівця такої породи. — Економія економію, але мені, Аркадію Валеріановичу, не зрозуміло, для чого ж ви тоді збудували цегляні, навіть з колонами, кошари? Коріння цього будівництва теж треба шукати в епосі Відродження? — Шукайте їх у звичайному глузді: в мене віці не проті, а рамбульє.. В холодних кошарах не золота шерсть, а свиняча щетина виростає (Стельмах, I, 1962, 40).

РАМЕНО, а, с., заст. Плече. І враз, раптово Рученьки білі, запалині лягли на рамені мені... (Стар., Поет. тв., 1958, 26); Ремінець жуляв худе рамено молодого інженера (Дмит., Наречена, 1959, 155); *Образно. Уже тополі гордовиті, З рамен страсяють їм, Радіють ранкові ї теплу (Рильський, II, 1956, 225); *У порівн. Коріння дерев, грубе, немов рамена, виринало задюкою з моту (Коб., Вибр., 1949, 302).

РАМЕНЬ, і, ж., діал. Густий ялівник.

РАМІ, невідм., с., бот. (Boehmeria). Субтропічна рослина родини кропивових з довгим і міцним волокном, що використовується для виготовлення тканин, зокрема брезенту.

РАМКА, п, ж. 1. Зменш. до рама 2. На стінах висіло

багато образів, невеликих картинок у чорних узеньких рамках (Н.-Лев., I, 1956, 117); Він хутко витяг з-під столу дубову рамку (Панч, В дорозі, 1959, 53).

2. Те саме, що рама 2. Дорош.. розглядав фотографії на стіні, заведені в одну велику рамку (Тют., Вир, 1964, 103); Від стаю, що вправлений у рамі з кучерявих верб, розмальованому лататям і лезепо — хлопцяна весел (Головко, I, 1957, 53); Ведмідь визирає з малинового куца, голова його була в зеленій рамі листя (Донч., II, 1956, 41); *У порівн. Чоловік наположано обертається і у віконному одвірку, мов у рамі, бачить голову й плечі Теректія Плациди (Стельмах, I, 1962, 178).

3. Те саме, що рама 3. Багаторазовий затиск виробів за допомогою гідропласти знаходить застосування при конструюванні пристроїв — рамок для плоскошліфувальних робіт (Технол. різального інстр., 1959, 56); Поки бджоли п'ють мед, пасічник швидко, але не поспішаючи, один за одним виймає з вулика і оглядає стільники в легкій дерев'яній рамці (Бджолів, 1955, 22); *У порівн. Він відчує, як свіжі думки по-новому розкривали йому саме слово — земля. Ота його безталанна, зацеплена куркульськими лапами десятичка, яка, наче веселка рамка, щороку танула болючими скибами і кришавими клинцями навіки віддалювалася на поля дукачів (Стельмах, II, 1962, 187).

4. військ. Пристрій на стволі вогнепальної зброї для прицілу. — З парабелума? — невдоволиво перепитав Франц. — Ставлю мундштук. Але увага: з одного пострілу! — Гаррад! — погодився Мюльнер і, витягнувши пістолет, підняв прицілну рамку на відмітку «300» (Багмут, Онов., 1959, 83).

5. перев. мн., перен. Певні межі, в яких що-небудь відбувається, розміщується і т. ін. Кипуча, неможонка натура Франкова не могла вміститися в рамки самої літературної роботи (Коцюб., III, 1956, 35); Через непередбачену перерву в навчанні, яка тривала понад два тижні, викладачі не можуть укластися в рамки установлені програми (Кол., Терен., 1959, 80); Перемога соціалістичної революції в ряді країн Європи і Азії забезпечила визід соціалізму за рамки однієї країни (Ком. Укр., I, 1967, 33).

РАМКОВИЙ, а, е. Прикм. до рамки 1—4. Рамковий вулик.

△ Рамкова антена — довільної форми коток з одного або кількох витків проводу для приймання або випромінювання електромагнітної енергії.

РАМНИЙ, а, е. Прикм. до рама; // У якому виготовляють рами. З комсомольським воєнком працюють робітники рамного цеху (Ком. Укр., 7, 1968, 54).

РАМНИК, а, ч. Робітник, який виготовляє рами.

РАМОЛІ, невідм., ч. Старечо розслаблена, немічна, близька до недоумства людина.

РАМОЛІК, а, ч. Те саме, що рамолі.

РАМООБОРОТ, у, ч., с. з. Чергування, зміна культур протягом року при вирощуванні їх у парниках. Культурооборот у закритому ґрунті, який у парниках називають також рамооборотом, — це певний обернутований з агротехнічного боку порядок чергування вирощування культур на одній площі під склом протягом року (Овоч., I, 1956, 428); Колгоспу вигідно і надає розширювати парникове господарство, щоб вирощувати ранні овочі, особливо в першому рамообороті (Колг. Укр., 11, 1958, 15).

РАМОЧКА, ц, ж. Зменш. до рамки 2. [М о р ж:] Я дам рамочку зробив для вашої великої фотографії... (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 91).

РАМОЧНИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що рамковий. У 1814 р. видатий український бджолар П. І. Про-

копович вперше сконструював розбірний рамочний вулик (Знання., 6, 1965, 14).

РАМПА, я, ж. 1. Невисокий бар'єр уздовж авансцени, який прикриває апаратуру для освітлення низу передньої частини сцени. Оленька підійшла до самої рами й підхопила пісню (Кучер, Трудна любов, 1960, 328); Обкрита сцена прикрашена прапорами... Вдовож рами суцільною клумбою вишикувалися вазони айстр, палаючих канн, білих, жовтих, оранжевих хризантем (Коз., Листи., 1967, 169); // Апаратура для освітлення, розміщена за цим бар'єром. В залі гасне світло. Завіса блищить пишним золотом розшивки, її освітлюють прожектори з бокових лож і рама (Ю. Янов., II, 1958, 19); Передо мною, через залу, на конці, в світлі рами стояла Наталя Податка в стрічках і кіснику... (Смолиць, Театр., 1946, 144).

2. перен., рідко. Театральна сцена.

◇ Побачити світло рами — бути поставленим на сцені (про виставу). Після серйозної дружної роботи автора і колективу [театру].. «Загибель ескадри» вперше побачила світло рами (3 глибини душі, 1959, 14).

3. Залізобетонна споруда для навантажування та розвантажування вагонів. Біля високої рами зупинилися кілька вагонів. Почалося їх розвантаження (Веч. Київ, 28.III 1957, 2); // Залізобетонна споруда для переходу поїздів метрополітену з поверхні під землю.

РАМТЯ, я, с., рідко. Те саме, що рам'я¹. Густе заплютане волосся на його круглій голові розсівав вітер і весело тріпав рамтям, що висіло у нього на плечах замість сорочки (Епік, Тв., 1958, 356); У Кобзарів.. бодня розсохлась, і в неї скидали старе рамтя (Мушк., Чорний хліб, 1960, 30).

РАМЦІ, ів, РАМЦЯ, мець, мн., заст. Рамки (див. рамка 1, 2). Всі бачили те віконце — таке воно невеличке, осього з чотирьох шибок. Рамця трухлі, і в одній шибці папером заліплена дірка (Вас., Незібр. тв., 1941, 35); Близько будинку пролітають трамваї, виблискуючи райдуками скла в золотих рамцях (Мик., II, 1957, 176); Коли ми встали вранці і зибігли позритися на сонці, Іван уже показував.. круглі рами з карткою замочної пані (Панч, На калин. мості, 1965, 33); *У порівн. Над очима чорні бровенята дугами послалися, мов бархатні рамця (Мирний, IV, 1955, 253).

◇ Хоч у рами вправ див. вправляти¹.

РАМЦЯ див. рамиці.

РАМ'Я¹, я, с. Старий, поношений або подертий одяг; ляхміття. Не світло тепер дрантя та рам'я на старих плечах: воно пішло на ганчірки, а Мотря в усьому новому ходила (Мирний, I, 1949, 359); // Клапти, обривки матері, одягу. Гошка постраждає найбільше, хоч биєся, як леопард. Він стоє увесь подряпаній і хлюєся носом, галфе порвані, від сорочки одне рам'я (Тют., Вир, 1964, 413).

РАМ'Я², я, с., діал. Плече. Вона мовчки зносила ті лубоці, й лише голова її опала чимраз, то глибше на його рам'я... (Коб., I, 1956, 115); Іван гляне на нього через рам'я і спини на хвилину свій погляд на його лиці (Круш., Буденний хліб., 1960, 208).

РАНА, я, ж. 1. Пошкодження тканин тіла або внутрішніх органів людини, тварини чим-небудь. — І на тілі, На княжій білім, помарнілім, Омію кров суку, отру Глибкій, тяжкій рани... (Шевч., II, 1953, 336); Соломля напоїла Остапа, оглянула й обмила його рану (Коцюб., I, 1955, 359); В руці в нього довга гирлява,.. ріжки з перепаленим синім каменем і двома первачком — жастити рани худобі та собі (Стельмах, I, 1962, 43); *Образно. Стояла важка липнева задуга.. Земля порепалась, і з її ран виглядає порване, пошмагане коріння вутлих стеблин (Чаб., Балкан. весна,

1960, 193); *У порівн. *Ще й досі в серці, наче рана, со-лодке ім'я те — Оксана...* (Сос., II, 1958, 375).

◇ Відкрита рана *див.* відкритий.

◇ Кшп'ят (кшп'яла) кров на ранах *див.* кшп'яти; Роз'ят-ривати (роз'ятрити) рану (ранш) — спричинити біль, кровотечу. *Щоб не роз'ятривати ран під час руху, Ски-ба попросив приблизити йому руки до грудей* (За-греб., Європа 45, 1959, 420); *Хоч до рани кладі — те саме, що Хоч до рани прикладі (прикладі) (див. при-кладати).* [Л і п а р:] *Поки мене сюди не заманила, була ти добра, хоч кладі до рани, а як замкнула от у сей савинище, то стала як перекупка лайлива* (Л. Укр., II, 1951, 195).

2. *перен.* Сильне переживання, душевний біль, стра-ждання. *Любов єдина моя, Що нею жив я весь, — Най-тяжча рана се моя, Боить ще* (Фр., XIII, 1954, 145); *Маруся почала говорити... Вилувало все, що зібрав гір-кий досвід, чому навчили муки розчаровання [розчару-вання] і відсутність надії. Розкривала всю свою душевну рану, плакала, скаржачися, голубкою воркуючи* (Хотк., II, 1966, 265); *Якщо досі, до приїзду Надії, доля чоло-віка її не дуже тривожила, то зараз наче на душі рана відкрилася* (Баш, На.. дорож, 1967, 52); // *Те, що най-більше непокоїть, турбує кого-небудь. — Не чіпайте самих болючих ран серця, бо ви не лікар! — в сірих очах Мірошникенка недобре темніють голубі краплини мо-ря...* (Стецьмах, II, 1962, 141).

◇ Незагобна (незагойна) рана *див.* незагобнений і не-загойний; Розворушувати (розворушувати, роз'ятривати, роз'ятрити і т. ін.) рани [в серці (душі)] — торкатися в розмові того, що завдав душевного болю, моральних страждань. *Соломія сиділа неподалік від Оксани, вити-рала краєчком хустки заплакані очі. Микола Іванович розговорюючи своїми словами давню удовину рану, згадав-ши Гордія (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 35); Офіцер аж до порова провів дідуся. Йому було прикро, що не-обережно розмовою роз'ятрив незагойну рану в серці старенького* (Збан., Між.. людьми, 1955, 194); Сердечна рана *див.* сердечний.

3. *тільки мн., перен.* Матеріальна і моральна шко-да, заподіяна кому-, чому-небудь. *Ще йшли запеклі бої з фашистами, а Комуністична партія вже закликала радянський народ залковувати рани, заподіяні війною* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 25).

РАНГ, у. ч. 1. Спеціальне звання, чин. *Пан Темни-цький — то був пенсіонований урядник невисокого рангу* (Фр., II, 1950, 291); *В унтер-офіцера Шлінга завжди товариський тон в розмові з солдатами і воєніс-меми тіві дурнуваті пихи, яка особливо властива офіцерам нижчого рангу* (Кол., На фронті.., 1959, 17); *Військ-юрист першого рангу.. коротко доповів Гречкунові про мету свого приходу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 210).

△ Табелі про ранги *див.* табелі.

2. Категорія, розряд яких-небудь предметів, явищ, певних осіб і т. ін. *Штигун найвищого рангу, інтриган від Мекки до Ватикана — Франц фон Папен* (Смольч, Після війни, 1947, 23); *6 різних ранги читачів, різні сма-ки, різні культурні різні* (Літ. Укр., 2.VIII 1968, 4).

РАНГОВИЙ, а, е. Стос. до рангу. *Поміж істичних по-етамі не існує різниць вікових і рангових, існує лише одвічна різниця між поетами хорощими й різкими* (Літ. Укр., 20.V 1971, 4).

△ Рангові землі (маєтності) — на Україні у XVII—XVIII ст. — земельні володіння, що надавалися геть-маном і царем козацькій старшині як винагорода за службу на тій чи іншій посаді. *У свою чергу Хмельни-цький, а потім і наступні гетьмани роздавали землі по рангу генеральній і полковій козацькій старшині. Оскільки в перші роки після визвольної війни користу-*

вання ранговими землями мало тимчасовий характер (до кінця служби), то й існував термін «державці» (Іст. УРСР, I, 1953, 272); — *Так то ж які землі? — перебив мене Пищимуха. — Рангові, а не ті, що кожен своїм горбом добуває!* (Мирний, IV, 1955, 365).

РАНГОУТ, у, ч., мор. Сукупність круглих дерев'я-них балок і сталевих труб, що становлять частину ос-ващення судна і призначені для несення вітрил, вста-новлення сигнальних вогнів, антен, вантажопідійомних пристроїв і т. ін. *Вже в сніжний саван сповиті «Востоки і «Мирний». Вкрилися кригою ванти, паруси. Увесь рангоут в крижаному стежарусі* (Довж., Зяч. Десна, 1957, 411).

РАНГОУТНИЙ, а, е, мор. Прикм. до рангоут.

РАНДЕВУ, *невідм., с. 1.* Наперед умовлене поба-чення. *Та швидко я побачив, що.. нас оминають, як за-поптрених, наші недавні знайомі, а ті, що хочуть мати якесь діло з нами, дають нам рандеву десь по кутках* (Фр., XVI, 1955, 368).

2. У морському флоті — обумовлене місце зустрічі кораблів.

РА́НЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до *ранити*. [Ку зь м а :] *На фронті був?* [Т а р а с:] *Три роки відру-бає; два рази ранений, тричі контужений* (Корв., I, 1955, 159); // *ранено, безос. присудк. сл.* *Дорогою язиками ви-конавець розказав їм, що голову ранено, і зрозумів, чи до ранку доживе. Там кровіці натекло — повна сльвада!* (Тют., Вир, 1964, 188).

2. у знач. прикм., розм. Те саме, що поранений 2. *На пером помалу на милиціях, з забитюваною головою ви-шов ранений солдат* (Корв., I, 1955, 162); *Сиділа [Мару-сяк] на камені. Ранена нога одноамітно щеміла* (Хотк., II, 1966, 108); // у знач. ім. *ранений, ного, ч.; ранена, ної, ж.* *Людина, яка дістала порянення. — Во-ди! — попросив ранений* (Коцюб., I, 1955, 357).

РА́НЕНЬКИЙ, а, е. Досить ранній (у 2 знач.). *Оре наймит, оре бідний із стареньким дідом... Нема його господині з раненьким обідом* (Укр.. лір. пісні, 1958, 549).

РА́НЕНЬКО, присл. У досить ранній час. *На дру-гий день раненько встали [троляці], Огонь надворі роз-вели і м'яса в казані наклали, Варили страву і пекли* (Котл., I, 1952, 90); *Не щецби, соловейку, На зорі раненько* (Пісні та романси.., II, 1956, 24).

РА́НЕСЕНЬКИЙ, а, е. Дуже ранній (у 2 знач.). *Чи хто з вас, діточки, доїздив рідненького містечка коли-небудь ранком ранесеньким до рідненької селитби..?* (Вовчок, I, 1955, 331).

РА́НЕСЕНЬКО, присл. У дуже ранній час. *У неди-леньку та ранесенько, Ще сонечко не зійшло, А я, мо-лоденька, На шлях, на дорогу Невесела виходила* (Шевч., II, 1953, 142); *Почалася праця. Кілька сот робітників виходили ранесенько, до схід сонця, з своїх буд і йшли далеко в ліси, де різали дерево* (Гричак, II, 1958, 254).

РА́НЕТ, РЕНЕТ, у, ч. 1. Південний високоцінний сорт яблунь.

2. Плід цього дерева. *Зніми золоте павутиння з ту-манного скла, щоб в імлі розгадде я ніжне тремтіння ракетів на тонкім гіллі* (Мур., Багаття, 1940, 27); *У При-луках за школою сад наш роняє раети, Ми садили його в тридцять другому році важкому* (Забашта, Квіт.., 1960, 12); // *Уживається як складова частина назв де-яких сортів яблук. Такі цінні сорти яблук, як Ренет, Симиренка, Ренет шампанський, Кальвіль сніжний, Кандиль-синап зберігаються до травня-червня, інші сорти реалізуються раніше* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 23).

РА́НЕТОВИЙ, РЕНЕТОВИЙ, а, е. Прикм. до *ранет*, *ренет*.

РА́НЕЦЬ, щя. ч. Похідна військова або школярська

сумка зі шкіри чи іншого матеріалу, яку носять на спині за допомогою заплічних ремінців та лямок. За плечима в його тепався ранець та торбина з сухарями (Н.-Лев., I, 1956, 71); Гуляють школярі пожежним днем, У кожного в них ранець за плечем (Нех., Ми живемо..., 1960, 124).

РАНЖИР, у, ч. 1. Шикуння людей за зростом в одну шеренгу.

За ранжіром; Згідно з ранжіром: а) за зростом. *Новітні вишикували за ранжіром* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 36); — *Хоча, згідно з ранжіром, тобі завжди випадає стояти позаду, серед найдрібніших зростом, але на цей раз я ранжір ламаю* (Гончар, I, 1954, 446); б) за чином, старшинством, ступенем значимості, важливості і т. ін. *Гості за суворим ранжіром посідали до пишного іменнинного столу* (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 143).

2. Певний порядок у чому-небудь.

По ранжіру: а) за усталеним порядком. — *Десята година, спати час, — зукнула вона до дітей, які вишикувались по ранжіру, мов жива діаграма* (Собко, Справа..., 1959, 87); б) за встановленою формою. — *Одежа у всіх запорожців була по ранжіру однакова і одного кольору* (Стор., I, 1957, 264).

◇ Під один ранжір — нехтуючи індивідуальними рисами. *Люди — різні, їх не можна рівняти під один ранжір* (Наука..., 10, 1967, 16).

РАНИТИ, ю, виш, недок. і док., перех. 1. Заподіювати, робити кому-небудь рану, рани (у 1 знач.). *Плечем великим ридали невільниці чорні, Шати свої роздираючи, ранили тіло до крові, Густо червоної кровалі падали в жовтую воду* (Л. Укр., I, 1951, 424); *Спритним ударом у праве плече Одисей його ранив* (Гомер, Одисей, перекл. Б. Тена, 1963, 332); // безос. *Ранком ранило її руку... Пересилуючи муку, крикнула [Люба Земська]: — Не відступати!* (Твч., II, 1957, 100); **Образно. А сирій дощ холодними голками Нам ранив лиця, по буркак стівав, І дивав холодом осіннім понад нами, І в очереті плакав і шептав* (Рильський, I, 1960, 151); // перен. *Пощкоджувати* (перев. рослини). *Пенажерний довозюник поїдає молодий буряк, зриває корінець раниць* (Горд., II, 1959, 14).

2. *перен.* Завдавати душевного болю, моральних страждань, примушувати переживати, хвилюватися. *Він любив її щиро, і кожда звістка про неї, ала чи добра, ранила його душу* (Фр., VII, 1951, 14); *Все своє життя був він [І. В. Мічурін] майже байдужий до визнання. Але невдачі, нерозуміння, невизнання й заперечення завжди жорстоко ранили й вивили його* (Довж., I, 1958, 498).

РАНИСІНЬКО, присл. Дуже рано, на світанні. — *Ганка ще рано сказала мені, що він був тут ранісінько* (Фр., VII, 1951, 117).

РАНИШ, присл. Те саме, що раніше. *Якесь він має чародійне слово, що допомагає вислати раніш рокам, щедро збирати жовтий віск і тлустиий мед* (Стельмах, II, 1962, 259); — *Раніш селянина давили межі, панські володіння, вічні турботи про хліб насущний* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 31); *Уставала Мелася раніш од усіх і лягала од усіх пізніше* (Вовчок, I, 1955, 340); *У хаті ніяк був, здоровий та горлатий, Челядкам він спокою не давав, Раніш усіх загодиться співаєм* (Гл., Вибр., 1951, 117).

РАНИШЕ, присл. 1. Вияч. ст. до рівно¹. *Раніше почало вставати сонце, штіріше доглядати землю* (Коцюб., I, 1955, 75); *Пережину в настрої дітвину помітили тільки мати і Зося. Мати нічого не сказала доньці, лише мало не шовгюра просила, щоб та раніше приходила з гуляння* (Стельмах, I, 1962, 277).

2. *Колись, давніше. [Р і ч а р д:] Я ще раніше обіцля сусідці поставити їй коміна в хатині, як тільки вдома вправаюся* (Л. Укр., III, 1952, 24); // *До цього часу, дотепер. Він ще не бачив ні одного приїзду князевого, але чути чув багато: — і раніше про те задувалося у селі, а оце тепер — тільки й розмови було про скорий м'язів приїзд* (Хотк., I, 1966, 95); *Раніше він [дід] лише зимою заглядав у божественні книги, а тепер, коли його руки вже не годні тримати ніякої роботи, сидить над ними і в будень* (Стельмах, II, 1962, 166).

3. *До вставання певного моменту, строку, якого-небудь часу. — Народ треба раніше підготувати...* (Коцюб., II, 1955, 137); *Хоч як поспіває Бутакос з роботою, він бачив, що раніше, ніж до Нового року, матеріали його експедиції не потрапляють до столиці* (Тулуб, В степу..., 1964, 431); — *Огонь! — скомандував Бранський. Ударили з усіх автоматів і карабінів. Маковейчик теж вистрелив, ає раніше прицілювались* (Гончар, II, 1959, 118).

4. *Попереду кого-небудь; спочатку, перше. — Помовчи, помовчи. Я старша за тебе, отже дай раніше мені сказати* (Хотк., I, 1966, 124).

5. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при означенні первинності чий-небудь дії. [Я в до х а:] *Обов. приїздили, трохи не разом. Гаял трохи раніше від брата* (Мирний, V, 1955, 144).

РАНИШНІЙ, я. є. 1. Те саме, що ранковий. *Пора була весняна, раніше сонце так любо світило, не пекло, а гріло* (Мирний, I, 1954, 72); *Вже ранішні зорі згасали поволі, І пташка до праці нам знак подає* (Напц., Вибр., 1957, 301); *Місто, здавалося, ще не прокинулося від ранішнього солодкого сну* (Десняк, Вибр., 1947, 275); *Ранішня проходила була досить відчутна* (Трубл., Шхуна..., 1940, 14); *Зацібуючи на ході білу ранішню блузу, вона тихо і наче з страхом поспитала: — Ви ще не одичмали віконниць?* (Коцюб., II, 1955, 163); *В ранішній номері [номері] газети було коротко донесено про загадкуво пожежу: зорів військовий магазин з сіном* (Фр., IV, 1950, 45); *Вона хутко вбралася й поспішила на терасу, де доктор Гальванеску вже чекав на неї з ранішнім сніданком* (Смолянц, I, 1958, 68); // *Приготовлений, зварений ранком. — Чи є що в нас дома перекусити? — А що ж би було, — говорить Аниця, — хіба ранішній борщ* (Март., Тв., 1954, 35).

2. Те саме, що ранній 2. — *Добридень, Професоре, бачите, яка я ранішня. Я вам не буду перешкоджати, коли сяду біля вас і подивлюсь море і послухаю гомін будови?* (Ю. Янов., II, 1958, 142).

РАНКА, п, ж. Зменш. до рана 1. *Якщо отруйна змія укусила людину, слід затиснути місце трохи вище від укусу, надрізати ранку і якнайшвидше висати кров* (Наука..., 2, 1967, 42); *І досі старий не може спокійно пройти повз худобу, а побачить десь ранку — очистити, заліє і доого буде дивитися вслід отарі...* (Стельмах, Хліб..., 1959, 49); * *У порівн. Іванюцька лежала на ліжку. Тонкі брови судорожно зведені, і тільки куточки маленьких губ, червоної, як свіжа ранка, ледве помітно здригались* (Кол., Терен., 1959, 118).

РАНКОВИЙ, а, є. Прикм. до ранок 1. *Тільки що почало на світ благодітилося, тихий ранковий блиск освітлює печеру* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Ранкова зоря встала Петрова далеко в степу* (Ряб., Золототисячник, 1948, 137); *З подрўжками до школи їду в ранковий час. — Як весело навколо Сміється все до нас!* (Мур., Широка дорога, 1950, 65); // *Який був ранком, власт. ранкові. Почало світати... Дід прокинувся, потявся і встав. Ранкова проголода пробіла у його поза спиною морозом* (Мирний, I, 1954, 174); *На безлістих чорних вілках де-не-де виблискували краплі ранкової роси* (Жур., Зв'яз.

турботи, 1960, 81); // Признач. для використання ранком (про одяг). *Покійка принесла цілу гору суконь та костюмів різного кольору, фасону та призначення — від розкішних ранкових пеньюарів.. до елегантної амазонки з темно-синього англійського сукна* (Тулуб, В степу..., 1964, 430); // Який відбувається, здійснюється ранком і т. ін. *Вінчася звичайний ранковий обіді голови козгоспу* (Жур., Звич. турботи, 1960, 102); *Ранком бадьорі, веселі, незважаючи ні на що, дієчата з галасом, сміхом, жартами стягали її невиспану, замрилу з розкладушки і прижмували разом з ними статки на ранкову фіззарядку* (Коз., Листи..., 1967, 231); // Який діє, курсує ранком. *Після теплої серпневої ночі, зігнувшись під важким рюкзаком, я поспішав на перший ранковий автобус Ужгород — Рахів* (Томч., Готель..., 1960, 5); // Який подають, уживають і т. ін. ранком. *До ранкового чаю мати ставить на стіл тарілку з уламком свіжого, налитого медом шмільника* (Гончар, Тронка, 1963, 197).

РАНКОМ, присл. Те саме, що **вранці**. *Ранком сизий туманець прикривав той шлях своєю запорою* (Мирний, I, 1954, 246); *Ранком у сирій млі вантажилось на корабель* (Ю. Янов., II, 1958, 68).

РАНКУВАТИ, ую, уєш, недок., фольк. Проводити де-небудь ранок. *На калині зозуля, А на калині сивая Там кує, ноче, ранкує. Ніхто зозулі не чує* (Чуб., V, 1874, 691).

РАННИК, а, ч. (*Scrophularia L.*). Рід багаторічних трав'яних та декоративних рослин з дрібними квітками, зібраними у волоть на верхівці стебла. *Дід нам'ятає, як його одного разу, ще замолоду, побито... Дак поді гоїє його Гарасим Савчук — ото був превеликий знахар! Зараз до ран ранника поприкладав... ну й за тиждень оти здоровий був, — от що!* (Гр., II, 1963, 486); *Ліки Марка Григоровича — синій ранник і якась пахуча липка мазь — робили своє діло* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 615).

РАННИКОВИЙ, а, е. Примк. до **ранник**; // у знач. ім. **ранникові**, вих, мн. Родина дводольних рослин, які використовуються в медицині.

РАННИЙ, я, с. 1. Який являє собою початкову пору або стадію певного періоду, часу, моменту або певної епохи. *Поважно та тито У раннюю пору На високу гору Сходилися полковники* (Шевч., II, 1963, 158); *Раннім приємком дід Дунай добрався в прибузький пристілок до старосвітської оселі Тадея Лісовського* (Стельмах, I, 1962, 384); *Ще в раннім дитинстві, співаче, на лоні донецьких степів я чує: твоє серце гаряче творило свіглолований спів* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 10); *Найдавніші сліди життя людини на території СРСР відносяться до першої епохи історії суспільства, яка відома в науці під назвою раннього давньокам'яного віку* (Іст. СРСР, I, 1957, 3); // Який перебуває на початковому етапі, на початковій стадії розвитку. *Рання творчість Фрака — критика й теорія літератури — привертала й привертала увагу радянських літературознавців* (Літ. Укр., 25.VIII 1967, 2).

2. Який настає рано (про час). *В повітрі палло сосною і ранньою осінню* (Досв., Вибр., 1959, 39); // Який починається або з'являється раніше, ніж належить, ніж звичайно буває, ніж можна чекати; передчасний. *Сумно й серед лісу: вітри-суховії обгодили його рясні віти, а ранні заморозки пожовтили та почервонили лист зелений* (Мирний, III, 1954, 255); *Оті ранні залицянки [у сина], що з'явилися на лобі, найбільше тривожать матір* (Гончар, Тронка, 1963, 12); *Торкнувся [Василенко] рукою голови, посередині якої пухом кум'яби аж до маківки підкучуряювалася смужка ранньої лисини* (Стельмах, II, 1962, 94); — *Що скажеш?* — *запитала вона тоном графині, негадо-*

воленої раннім візитом прикажчика (Тют., Вир, 1964, 402); // Який зацвітає або дозріває раніше за всі інші (про рослини, плоди, овочі). *Показались ранні озірочки* (Н.-Лев., II, 1956, 370); *Ранні гречки біліють, як клатті снігу, пізні — тільки вилазять* (Коцюб., II, 1955, 236); *Буйна зелень і ранні квіти еквівали полові смили* (Шиян, Переможі, 1950, 221); // Який приходить, починає діяти, працювати раніше за інших. *Минає зима. Ясне сонечко любо світить та гріє, ..ранні чумаки коло возів лаштуться* (Мирний, I, 1949, 367).

Молодій, та ранній див. молодій.

3. рідко. Те саме, що **ранковий**. *А земля вже налагодилась його [сонце] стріти: зелені трави порозправали свої дрібненькі листочки, повминались вже свіжою ранньою россою...* (Мирний, I, 1949, 149); *Стомилася [Маруся].. лягти б і лежати непорушно, щоб давав зто-небудь ранню каву до ліжка і смачний обід* (Хотк., II, 1966, 165).

РАННЯ, я, с., розм., рідко. Те саме, що **ранок** 1. *Ій зотілось скоріше дочекатися рання* (Коцюб., I, 1955, 15); *Розбрівшись з самого рання по парках, по бібліотеках... сидять над конспектами студенти, готуються до останніх екзаменів* (Гончар, Людина..., 1960, 3).

◇ В такі **рання** — так **рано**. *Щирі, добрі і веселі хрипкіці.. дружно вступали в любов розмову і ділилися між собою не тільки хлібом-сіллю, а навіть і тютюном. На цей раз мова між дядьками йшла про те, на яку творбу їх суди викликали в таке рання* (Тют., Вир, 1964, 170); 3 (від) **рання** до **вечора** (до смеркання) — цілий день. *Білка сумочку свою Розстебнула у гаю І від рання до смеркання В сумку зносить харчування* (Стельмах, V, 1963, 352); *На степи падала мжичка. Вона почалася ще тиждень тому і сіла щодня від рання до вечора, дні і ночі* (Епик, Тв., 1958, 425).

РАННЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ранній** у 1 знач., напр.: **ранньо** грецький, **ранньо** залізний, **ранньо** класовий, **ранньо** неолітичний, **ранньо** середньовічний, **ранньо** слов'янський, **ранньо** отрипільський, **ранньо** феодальний, **ранньо** четвертинний і т. ін.; у 2 знач., напр.: **ранньо** весняний, **ранньо** квітучий, **ранньо** осінній, **ранньо** спілий, **ранньо** стіглий і т. ін.

РАНО¹, присл. 1. У **ранній** час. *І квітуть, плаче Ярославна В Путимлі рано на валу* (Шевч., II, 1963, 387); — *Я люблю вставати рано й сидіти до роботи* (Коцюб., II, 1955, 252); — *Куди це так рано? — кволим і розніженим зі сну голосом запитала Юля* (Тют., Вир, 1964, 225); // у знач. присудк. сл. *Рано* *це. Сонце тільки що сповилося, та таке пекуче, сердите, мов хто не дав йому виспатись* (Мирний, I, 1949, 190).

2. На початку якого-небудь періоду, відрізка часу і т. ін. *Чули ви, як напровесні рано Жайворонкова пісня бриніла?* (Л. Укр., I, 1951, 26).

3. Раніше, ніж належить, ніж звичайно буває, ніж можна чекати; передчасно. *В Настує рано заворушилась фактазія* (Н.-Лев., IV, 1956, 228); *Осінніми вечорами вона рано світила світло, чепурилась, немов у свято, і, сидічи в своїй озайній хатинці, часто поглядала на двір* (Коцюб., II, 1955, 30); *Ще й жайворонки не затремтіли над засніженими полями, а кінські голови і прикажницькі морди вже сповідали поповідкомню і стукали в середохрестя раж окоренками нагаюм: — Гей, люди! Економія вже нише контракти! — Чого ж так рано? — дивувалися дядьки* (Стельмах, I, 1962, 186); *Оті ранні залицянки, що з'явилися на лобі, найбільше тривожать матір. Кажуть, що льотчики та підводники рано ли-*

сіють, не від легкого то, певне, життя (Гончар, Тронка, 1963, 12); *Світала ж дівчино, дужо, незрівнянно! А голос був — із щирою срібля! Ой, рано, рано, дуже рано, Оксано, ти від нас пішла...* (Тич., II, 1957, 42).

4. у знач. присудк. с. Не час, не пора. Середній брат, що, здавалося, спав, разом підніс голову й промовив: — Чи не пора? — Усі оглянулися, і два голоси йому одказали: — *Ще не пора! Ще рано!* (Вовчок, I, 1955, 321); — *Не хочу я австрійського наголошника, хоч і з гарного він сукна. — А в чому ж підеш до школи? В шапці рано, кажеш зносився, а бріль продрівалася* (Стецьмах, Щедрий вечір, 1967, 86).

◆ **Рано чи пізно** — коли-небудь, у майбутньому (про те, що неодмінно має відбутися, статися). *Вся Баєтрос з досвіду знав, що коли почався такий наступ, то батальйон, рано чи пізно, піде вперед* (Гончар, III, 1959, 220).

РАНО*, а, с., розм., рідко. Те саме, що **ранок** 1. *Сьогодні від самого рана він був страшенно неспокійний* (Фр., VII, 1951, 404); *З раннього рана Туркочуть комбайни, Другі колгоспник поля* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 59).

◇ З **рана до ночі** (вечора, смерку, смеркання) — те саме, що З (од, від) **ранку до ночі** (вечора, смерку, смеркання) (див. **ранок**).

РАНО-ВРАНЦІ, присл. Дуже рано, на світанку. *Рано-вранці біля сільської Ради юртувалося десятків два півдів* (Тют., Впр, 1964, 170); *Рано-вранці прокинулася Олесь в незнайомій кімнаті* (Донч., VI, 1957, 29).

РАНОК, нку, ч. 1. Частина доби після ночі, початок, перші години дня. *Був ранок. Сонечко зійшло, Збудилося сонке село* (Рудав., Тв., 1956, 77); *Наропає виходить із гавані. Ранок застає його у вільному морі* (Ю. Янов., II, 1958, 134); *Здорова свіжість літнього ранку промивала безсонні очі білиця, обвівала спалені, випорошені обличчя* (Гончар, III, 1959, 60); *Образно. *Кіжас* [на Дніпрі] *був ранком електрифікації. Казовка і Кременчук — її великий день* (Рудь, Гомів..., 1959, 38); *У порівн. *Хороша вона була, молода і свіжа, як ранок* (Вовчок, VI, 1956, 239).

◇ **Вільний ранок** див. **більш**; **Від** (од, з) **ранку** [й (та)] до **ранку** — протягом усієї доби, довго. *Від ранку й до ранку — стук, грюк, хлопання* (Мирний, III, 1954, 255); *А як з ранку та до ранку стали люди обридати, Ох зробив собі землянку, Оха більше не видать* (Л. Укр., I, 1951, 273); **Добрый ранок**; **Доброго ранку** див. **добрый**; **З** (од, від) **ранку до ночі** (вечора, смерку, смеркання) — протягом усього дня, довгого часу. *Робить* [Павло] *з ранку до ночі, без одпочинку* (Вовчок, I, 1955, 178); *Вони не покладали рук од ранку до вечора* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Наче й томагаєш по району з ранку до смерку, а все ж таки не косиш, не молотиш* (Цюпа, Краєни, 1971, 67); *Під вогнем білиці на переправі, і на тій — на правій — стороні теж вогонь від ранку до смеркання* (Гонч., Вибр., 1959, 213); *На ранок — ранком. Коли це на ранок — летить у Піски сам справник, летить стряпчий, летить становий* (Мирний, I, 1949, 304); **Одного ранку** див. **один**; **Позначється** на **ранок** див. **позначаться**.

2. Публічне ранкове зібрання, де виконуються літературні, музичні та інші твори. *Полтавське громадянство влаштувало недільні літературні ранки для бідного населення і для учнів* (Збірник про Кроп., 1955, 312).

РАНО-ПОРАНЕНЬКУ, присл. Те саме, що **рано-вранці**. *Рано-пораненьку Ясне Сонечко сходило* (Тич., I, 1946, 65).

РАНО-РАНЕНЬКО, присл. Те саме, що **вдосвіта**.

Треба ж рано-раненько, до світу треба встати... (Головко, I, 1957, 267).

РАНО-РАНЕСЕНЬКО, присл. Дуже рано, на світанку. — *Цєю [цією] дорогою любила я колись іздити... вергом — рано-ранесенько...* (Коб., III, 1956, 136).

РАНО-РАНСІНЬКО, присл. Те саме, що **рано-ранесенько**. *Рано-рансінько схоплюся; біжу на поденщину* (Вовчок, I, 1955, 139).

РАНО-РАНО, присл. Вдосвіта, перед світанком. *Я рано-рано вийшов з дому, Ще сонце навіть не зійшло* (Нех., Ми живемо..., 1960, 94).

РАНОЧОК, чка, ч. Пестл. до **ранок** 1. **РАНОЧКОМ**, присл. Вранці. *Попада бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зостаєся один півник. На другий день вийшла бабуся раночком годувати півника, аж нема вже й півника* (Україна., I, 1960, 147).

РАНТ, а, ч. Вузька смужка шкіри, яка пришивається, з'єднуючи верх вауття з підшвою. *Ні до чобота закаблук, ні до черевики рант* (Укр. присл., 1955, 232); *Хлопці винесли чоботи. Нові, з дрібним рантом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 264).

РАНТОВИЙ, а, є. Прикм. до **рант**; // Який має **рант**. *Мати справила їй аж двоє платтів з ситцю, заказала рантові чобітки на колодку* (Мирний, IV, 1955, 137).

РАНТУХ, а, ч., діал. 1. Головний убір заміжньої жінки в Галичині — біла, тонка хустка; покривало. *У порівн. *А буйні вітри білими снігами Закрыли главу, ніби рантухами* (Федьк., I, 1960, 57).

2. Тонка бавовняна тканина. *Образно. *Булиці пошмули, Окриті п'ятми чорним рантухом* (Фр., XIII, 1954, 432).

3. Різновид спідниці з суконно-лляної тканини. *Для... рантухів... виготовляється тканина на льняній основі, з орнаментом переважно в клітинку* (Матеріали з етногр., 1956, 52).

4. **Лантух**. **РАНТУХОВИЙ**, а, е, діал. Прикм. до **рантух**; // Вигот. з **рантуха** (у 2 знач.). — *Тепер батько буде в рантухових сорочках ходити та панкам води доношувати...* (Стеф., Вибр., 1945, 34).

РАНТЬЄ, невідм., ч. У капіталістичному суспільстві — особа, що живе за рахунок доходів від цінних паперів (акцій, облігацій), на проценти від капіталів, які передає в позичку. *Переважа фінансового капіталу над усіма іншими формами капіталу означає панівне становище рантьє і фінансової олігархії.* (Ленін, 27, 1972, 335).

РАНУВАТО, присл., розм. Надто рано (див. **рано** 1, 3). *Вони здоровкалися з майстром і гукали йому на вухо, бо дома забивала всі звуки: — Ранувато присели зміну [онука], Григорій Сидоровичу!* (Ю. Янов., II, 1954, 111); *Та ні! Що це він чорну змару собі наганяє? Ранувато це, брат. Ранувато лаштувати вози в далеку берозу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 384).

РАНЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до **ранець**; // Який носять на спині, як **ранець**. *Промисловість виробляє обшлявачі різних типів: ручні, ранцеві, кімні, кімло-моторні, тракторні, авіаційні* (Колг. енци., II, 1956, 135).

РАНЧО, невідм., с. 1. У країнах Латинської Америки — хутір, садба. *Ми збиралися до ранчо «Ла вихіа» — садби, де жив видатний письменник Ернест Хемінгуей* (Знання..., 2, 1966, 16).

2. На заході США — тваринницька ферма. **РАНЬ**, і, ж., розм. Дуже ранній, ранковий час. *Ляля ступила на ганок і миловолі затрималася. Незважаючи на таку рань, було зовсім тепло* (Гончар, Земля..., 1947, 134); *Ще рано. Ще снами зборені, Лани дримають зорані* (Нех., Під. зорею, 1950, 141); *Образно. *Минає*

ніч, папає схід, Нових стоїть багріє рань, І України грізний хід Давенить в минулому з повстань (Мал., Звенигора, 1959, 314).

РАПАВИЙ, а, е, діал. Шорсткий, шершавий. Тільки руки і ноги, мускулисті, рапаві та сильно розвигні, свідчили, що... хлопчина не в добрії плекався, але ріс серед важкої праці, борюса догого і тяжко за свое життя (Фр., I, 1955, 274); — Як зовсім свіжий рушник, то ще твердий, рапавий, а як уже еживаний, то м'який, податливий (Март., Тв., 1954, 311).

РАПАВКА, и, ж., діал. Ропуха.

РАПАК, **РАПАЧ**, а, ч., діал. Деркач (див. деркач).

РАПАНА, и, ж. Рід червоногих моллюсків, з раковиною заввишки 22 см, які живляться устрицями та мідіями. Рапана надзвичайно невибаглива і здатна розвиватися як в солоній океанічній воді, так і в дуже опрісненій (Наука..., 11, 1964, 17); Рапани, моллюски-жіжаки... оселилися в Чорному морі зовсім недавно. Щедри на евадку люди стали використовувати звільнений від молюска твердий панцир як сувенір (Знання..., 8, 1967, 14).

РАПАТИЙ, а, е, діал. Шорсткий, шершавий. Рапати долони.

РАПАЧ див. рапак.

РАПІРА, и, ж. Кольчуга зброя з довгим і гнучким чотиригранним клинком та держакком; тепер використовується тільки в навчальному та спортивному фехтуванні. На столі лежить старовинна зброя: іржаві шаблі, пістолети, стара рапіра (Вас., III, 1960, 382); — Стань тут, за цим стовпом. Він зараз прийде. Своєю рапіру добру оголи (Льч., Серце жде, 1939, 243); — Керіп Байбеков... найкращий фехтувальник на рапірах (Багмут, Шасл. день..., 1951, 7).

РАПІРИСТ, а, ч. Спортсмен, що займається фехтуванням на рапірах. Вчора на бойових доріжках змагались рапіристи (Рад. Укр., 26.III 1968, 4).

РАПІРИСТКА, и, ж. Жін. до рапірист. Завтра бойові доріжки будуть віддані жінкам-рапіристкам (Рад. Укр., 22.VI 1967, 4).

РАПОРТ, у, ч. 1. Усне або письмове офіційне повідомлення про що-небудь вищій інстанції, керівництву. Всу ніч Кутузов приймає генералів, що один за одним з'являлися з рапортами (Кочура, Зол. грамота, 1960, 302); Політрук вислухав короткий рапорт ординарця з батальйону про призначення старшого лейтенанта, товариша Билини, командиром роти (Ле, Право..., 1957, 163); Шош (дід) простоволосий, повторюючи нишком черговий рапорт про рої, котрі вилетіли за день і котрі взяті без перешкод (Донч., VI, 1957, 60); // Доповідна записка, в якій стисло, але докладно викладена суть якої-небудь справи. Начальник санслужби флоту повернує Заброді обидва рапорти, в яких Паоло просив послати його на фронт (Кучер, Голод, 1961, 430); Оцінк відіслав до Адміралтейство-колегії рапорт, в якому докладно доповідав про зроблене в 1734 рік (Видатні вітч. географи..., 1954, 30); // У порівн. — А він удає з себе байдужого. Мучиться, кипить, переживає, а листи їй пише холодні, як Чужаченкові рапорти. От натура! (Гончар, III, 1959, 336).

2. Звіт про виконання взятих соціалістичних зобов'язань, про досягнення у певній сфері діяльності. Теоричий рапорт українських митців — почесний і відповідальний іспит (Літ. газ., 14.VI 1951, 1); *Образно. Іду на камі гудків... Асфальтова дорога Деся повела дрови Від шати у поля — То линуть рапорти Про наші перемоги (Бойко, Про 17 літ, 1958, 17); // У піонерській організації — коротке усне повідомлення перед стром про стан справ у загоні, дружині.

◇ Віддавати (віддати) рапорт див. віддавати.

РАПОРТ, у, ч. Повторювана частина малюнка на тканині, шпалерах, килимах і т. ін. У мережці-затязанці, як і в інших мережах, можна вишивати який заводно узор. У даному випадку рапорт його складається з фігур ромба й зірки (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 22); Третій вид [килімів] складають композиції, побудовані на чергуванні окремих елементів за принципом безперервного рапорту. Вони складаються з одного жотиче ромба чи зірки, який ритмічно повторюється в строгому порядку прямими або скісними рядами (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 60).

РАПОРТИЧКА, и, ж., розм. Коротка відомість про надходження певних матеріалів, невеликий письмовий звіт про виконання чого-небудь. — Чого ви сердитесь, Шура? — підвієся на лікті Сперанський. — Знаєте, яка тут нудьза... Рапорти та рапортички, слова живого не почуєш... (Гончар, I, 1954, 177).

РАПОРТУВАТИ, ую, уеш, недок. і док. 1. Офіційно, в усній або письмовій формі, повідомляти про що-небудь вищій інстанції, керівництву. — Дозвольте рапортувати, товаришу командир дивізії: таємну огневу точку ворога виявлено і знищено! (Смолич, Театр..., 1940, 59); [Ліуба (рапортує Тарасову):] Товаришу начальника льотної частини! Доручене мені завдання... виконаю (Мик., I, 1957, 505); Одне — сидіти в просторому, красивому мебльованому кабінеті і вислуховувати рапорти підлеглих, і зовсім інше — самому рапортувати (Ткач, Плем'я..., 1961, 25).

2. Звітувати про виконання робіт або взятих соціалістичних зобов'язань, про досягнення у певній сфері діяльності. Марія рапортувала про виконання завдання (Кучер, Чорноморці, 1948, 145); Наша республіка з великою радістю рапортувала Центральному Комітетові Комуністичної партії СРСР і Радянському урядові про те, що на полях України зібрано хороший урожай (Цюпа, Україна..., 1960, 307); У передсвяткові дні тисячі виробничих колективів рапортують Батьківщині про успішне виконання воєнних зобов'язань (Ком. Укр., 10, 1967, 11); // У піонерській організації — коротко повідомляти перед стром про стан справ у загоні, дружині. На широкому подвір'ї все вирувало. Школа шикувалась на урочисту лінійку... Рапортували загони. Рапортувала дружина (Збан., Курил. о-ви, 1963, 113).

РАПС, у, ч. (Brassica rapis L.). Олійна та кормова трав'яниста рослина родини хрестоцвітних з яскраво-жовтими квітками. Упорались [колгоспники] з силосом, почалася оранка чорних парів... А там жовтіє, наливаєя рапс (Кучер, Трудна любов, 1960, 596).

РАПСОВИЙ, а, е. Прикм. до рапс; // Який добувають з рапсу або його насіння. Рапсова олія.

РАПСОД, а, ч. В античній Греції — мандрівний народний співець і декламатор, виконавець епічних творів. В нічному світі, а не у світі дня Творив рапсод орлину епопею! (Рильський, Поєми, 1957, 12); // Виконавець народних пісень. З полявою дум тісно також зв'язане існування народних співців-рапсодів: козарів-бандуристів та лірників (Іст. укр. музики, 1922, 74); До піанної ночі слухали ми і стародавні саги народу в чудовому виконанні натхненного сивого рапсода (Літ. Укр., 26.IX 1967, 2).

РАПСОДІЯ, і, ж. 1. мт. В античній літературі — уривок з епічного твору, який виконувався рапсодом під акомпанемент ліри. Шевченко дає високу оцінку українським народним думам і ставить їх навіть вище рапсодій хтоського сліпця, тобто Гомера (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 392).

2. муз. Інструментальний твір, перев. вільної форми, на основі народних мелодій. З іменем Ф. Листа зв'язана поява нової музичної форми — рапсодії — вільної імпро-

візаційної композиції, у якій, на фольклорний лад, чергуються широкі епічні і моторні танцювальні епізоди (Мист., 5, 1961, 38); Ганна заграла Ліста, і всі відразу пізнали знайому зворушливу рапсодію (Рибак, Помилка., 1956, 94).

РАПТОВИЙ, а, е. Який відбувся, настав несподівано, непередбачено. *О. Василь.. дивувався цій раптовій зміні в настрої вчительки, хоч ця зміна була йому приємна* (Коцюб., I, 1955, 317); *Удар танкістів виявився таким раптовим і навальним, що ворог так і не спромігся на організований опір* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 354); *Раптовий і навальний розлив рік завдавав страшних мук* (Чаб., Стоїть явір., 1959, 26); // *Швидкий, блискавичний, миттєвий. Оксес сіє на лнійку, розібрає віжки і крикне на конячину, що дримала, опустивши голову. «А що, як поїхати в «Зорю»? — прийшла йому в голову раптова думка. — Так. Так. Тільки в «Зорю». Інакшого виходу немає»* (Тют., Вир, 1964, 99).

РАПТОВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до раптовий. Використовуючи раптовість і несподіваність злого нападу, етнологієські орди вважали до серця радянської країни — до Москви (Бажан, Наша. Москва, 1951, 75); *Гірські галии страшні в своїй силі і раптовості* (Колд. Укр., 9, 1956, 32); *Художній ефект виразності ґрунтується на раптовості сприйняття. А раптовое, блискавичне — завжди неповторне й нове* (Рад. літ-во, I, 1964, 24).

РАПТОВО, присл. до раптовий. Доц згас так само раптово, як і напустився (Гончар, I, 1954, 8); *Вій, що так раптово почався, так само раптово й закінч* (Цюпа, Три явори, 1958, 19); *Люба зірдалася з місця раптово, ніби з-під тазки зтось штрикнув її голкою* (Собко, Справа., 1959, 284).

РАПТОМ, присл. Враз, відразу; зненацька. Тут раптом вихор налетів, і дерева здригнули (Л. Укр., I, 1951, 460); *Настали весняні дні. Настали вони якось несподівано, раптом, одної ночі потягнуло теплим вітром з півдня, і на ранок сілець не стало* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 61); *І раптом, як ермі серед ясного неба, звістка: вода прорвала центральний зрошувальний канал і пішла на поля* (Рад. Укр., 19.V 1961, 3); // *Несподівано, непередбачено. Розв'язка наступила раптом і навальна* (Чаб., Стоїть явір., 1959, 80); *Раптом Ромка ганнула мене за руку* (Сміл., Сашко, 1954, 99); // *Нарешті, після всього. До самого вечора возгужалися на подвір'ї його хлопці з конем. То годували його всяким сіллям, дивуючись, що кінь виявився куди перебірливішим за верблюда, то підсаджували один одного й пробували сісти верхи, потім, дон'явши раптом, що кінь коротастий, взяли його разом чистити та промивати* (Гончар, II, 1959, 279).

РАРИТЕТ, у, ч., книжн. 1. Цінна рідкісна річ. *А вєтаки було б дуже добре, думаю, коли б Спілка видала хоч «Хіба ревуць воли» — цю найкращу й найбільшу роботу Мирного, що стала тепер раритетом* (Коцюб., III, 1956, 215).

2. Рідковживане слово. Різні лексикологи.. призбиравали і вводили в практику найрізноманітніші лексичні раритети, вишукані іноді в найвіддаленіших одна від одної говірках (Пит. походж. укр. мови, 1956, 151).

РАРИТІТНИЙ, а, е, книжн. Прикм. до раритет. *До видання Державного видавництва художньої літератури «Русалка Дністровая» — фотокопії з першого раритетного видання 1837 р. — О. І. Білецький пише передмоу* (Рад. літ-во, 18, 1955, 18).

РАРИТІТНІСТЬ, ності, ж., книжн. Абстр. ім. до раритетний.

РАСА¹, н, ж. 1. антр. Велика група людей, що мають спільне походження і ряд характерних спільних

фізичних особливостей, набутих у процесі історичного розвитку під впливом природних і соціальних умов існування. *Величезний, з плоским обличчям і вузькими, розкошеними очима, він здавався людиною іншої раси* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 186); *Населення земної кулі за зовнішніми ознаками поділяється на раси* (Фіз. геогр., 5, 1956, 152).

2. біол. Сукупність організмів одного виду чи підвиду, що набула деяких відмінностей внаслідок різних умов існування. *Михайло запряг прешинні тірольської раси воли до плуга й поганяв їх* (Коб., II, 1956, 41); *Мікробіологи Інституту виділили нові активні раси бульбачкових бактерій люцерни і еспарцету, які тепер впроваджено у виробництво* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 9).

РАСА², н, ж. Ссавець роду вівер. **РАСИЗМ**, у, ч. Антинаукова реакційна ідеологія, що має на меті обґрунтувати і виправдати соціальну і національну нерівність в антагоністичному суспільстві приналежністю людей до так званих «вищих» і «нижчих» рас. *У ході Великої Вітчизняної війни радянського народу проти фашистських загарбників зіткнулися дві зовсім протилежні ідеології.. злочинна фашистська ідеологія націоналізму й расизму і гуманна соціалістична ідеологія патріотизму й інтернаціоналізму* (Ком. Укр., 5, 1965, 18).

РАСИСТ, а, ч. Приблизний расизму. *«Вищі та «нижчі» раси, взагалі, не існують, вони — зивадка расистів. Не існує і сталих психологічних відмінностей між расами* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 36); *Радянські воїни, не вагаючись, приносили себе в жертву заради перемоги над овірляими расистами, заради торжества більшовицької правди* (Панч, II, 1956, 509).

РАСИСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до расист. *Ось вони сидять на лаві підсудних — змовники.. налії війни, аеросори і расистські бузувіри* (Смолич, Після війни, 1947, 20); // *Власт. расизму і расистам. Капіталізм з його експлуатацією людини людиною, з його шовіністичною і расистською ідеологією, з властивим йому моральним занепадом, розгулом спекуляції, корупції, злочинності розкладає суспільство, сім'ю, людину* (Програма КПРС, 1961, 28).

РАСОВИЙ, а, е. Прикм. до раса¹. *Ліквідовано і заборонено [на Кубі] расову дискримінацію* (Ком. Укр., I, 1961, 70); *Кінь гарний, расовий, басує, що й не одержиш* (Коцюб., I, 1955, 303).

РАСОВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до расовий. **РАСТР**, а, ч., спец. Оптичний пристрій, що являє собою систему відповідно розміщених лінз, дзеркал, призм тощо або систему ліній (смужок, точок), нанесених у певному порядку на будь-яку поверхню яким-небудь способом. *Крупний растр*.

РАСТРА, н, ж., спец. Прилад для графлення нотного паперу, за допомогою якого одночасно проводять п'ять паралельних лній.

РАСТРОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до растр. *На сьогодні електронний растровий мікроскоп знайшов широке науково-технічне застосування скрізь, де необхідно відтворити зображення шорсткої поверхні* (Знання., 7, 1970, 13).

РАТА, н, ж., заст. Термін сплати боргу, а також частина боргу, сплачена в якійсь відрізок даного строку. — *На терміні він підписав мені згадоу, що має мені вернути до трьох років ратами двісті левів* (Март., Тв., 1954, 67).

РАТАЙ, ратай, ч., нар.-поет., заст. Плуатар, орач. *Зеленькалося місто за містом, село за селом, виходив на поля ратай, ставав до праці на заводі робітник* (Скл., Орл. крила, 1948, 72); *Восени, мабуть, весело проходить по цих роздолах ратай із ралом, потім сім'я із*

козубом, а після Петра і Павла дзвеніли дружно серни та коси й бриніла пісня до ясного неба... (Смолич, Мир., 1958, 155); Змлати крила яструба — навік! Розкіткі наші голови криваю! Устає з мечем ратай і робітник За нашу долю і за нашу славу! (Рильський, II, 1960, 183); Мов теплу зливу у маю, Степи зустріли ждану волю... Було нелегко ратаю Іти по спаленому полю (Нагн., Вибр., 1957, 250).

РАТАНІЯ, і, ж. Низький чагарник або багаторічні трави родини бобових, коріння яких містить дубильні речовини.

РАТАУ, невідм., с. Скорочення: радіотелеграфне агентство України.

РАТИН, у, ч. Вовняна тканина для верхнього одягу із смужками короткого густого ворсу на лицьовому боці. Для модного пальто 1969 року, наприклад, пропонується зшити вибір між тканинами гладкої структури (драп, сукно) і рельєфними типу твиду, ратину, габардину з яскраво вираженим рубчиком (Мист., 5, 1968, 40).

РАТИНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до ратинувати.

РАТИНОВИЙ, а, е. Прикм. до ратін; // Поштий до ратину. Ратинове пальто.

РАТИНУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для ратинування.

РАТИНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. ратинувати.

РАТИНУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Підвивати ворс на драпі, сукні та інших вовняних тканинах, обробляючи їх на ратинувальних дошках.

РАТИНУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до ратинувати.

РАТИФІКАЦІЯ, і, ж., дипл. Затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, підписаного уповноваженими на це особами. До відання Союзу Радянських Соціалістичних Республік в особі його найвищих органів державної влади та органів державного управління належать: представництво СРСР у міжнародних зносинах, укладання, ратифікація і денонсація договорів СРСР з іншими державами (Конст. СРСР, 1963, 6).

РАТИФІКОВАНИЙ, а, е, дипл. Дієпр. пас. мин. ч. до ратифікувати.

РАТИФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех., дипл. Здійснювати ратифікацію. IV Надзвичайний Всеросійський з'їзд Рад, який зібрався 14 березня 1918 року, ратифікував Брестський мирний договір (Ком. Укр., 3, 1963, 42).

РАТИФІКУВАТИСЯ, ується, недок., дипл. Пас. до ратифікувати.

РАТИЦЯ, і, ж. Рогове утворення в кінці ніг деяких ссавців; копито. Воли завязтіше зазітали рогами.. і швидше пішли, глибоко занурюючи ратиці в піщане річчя (Тулуб, Людолови, I, 1957, 387); Морозне повітря наповнилось косями шумом тисяч оленячих ратиць (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 93); // Уживається як лайливе слово по відношенню до людини. — Гимочку, а ти не залиши на мене? — Цить, ратиця коров'яча! Ні ти, ні я нічого не знаємо (Тют., Вир, 1964, 346).

◇ Повідкидати ратиці див. повідкидати.

РАТИЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ратиця. Дурні телята.. мчать наосліп, розкидаючи ратичками теплу грязючку (Тют., Вир, 1964, 35); Пробігли візці, ратичками дрібочучи по камінні (Чорн., Визвол. земля, 1959, 152).

◇ Повідкидати ратички див. повідкидати.

РАТИЩЕ, а, с., заст. 1. Древо (у 1 знач.). Хмельни-

цький взяв обома руками ратище, поцілував червоносиний прапор (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 59); З-за ісу.. виїхали вершники. Передні тримали поскручувані на ратищах корови (Ле, Наливайко, 1957, 29).

2. Спмс. Вже третій день тривали лова. Багато оленів-рогачів і чорногризах турів лягло головами від стрілі і ратищу боярських (Фр., VI, 1951, 10); *Образно. Мріють у тремтячому мареві далекі села, наставивши в небо чорні ратища колодязних журавлів (Тют., Вир, 1964, 282); * У порівн. Дзьоби в них, ніби гострі ратища (Мал., Книга..., 1954, 8).

РАТМАН, а, ч. У дореформеній Росії — член органу міського самоврядування (магістрату, ратуші). І кого тільки тут не було: ..ратмани, бургомістри, судді, прокуратори з пером за вухом, догвобороді талмудисти (Тулуб, Людолови, I, 1957, 167).

РАТНИЙ, а, е. 1. заст. Стос. до раті; // Признач. для раті. — Ратного чиншу брати з вас не стану. А тільки все залізо давати на військову поправу (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 364).

Ратні люди — ратники, воїни. Спроби польських панів і Юрія Хмельницького захопити Київ не мали успіху: його захищав сильний гарнізон російських ратних людей і козаків (Іст. УРСР, I, 1953, 280).

2. уроч. Бойовий, воєнний. Людство ніколи не буде великого ратного і трудового подвигу радянського народу і його Збройних Сил у Вітчизняній війні — війні проти фашизму (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 28); Помножим славу ратних армій У мирних подвигах труда! (Нех., Дивлясь..., 1949, 5); На ратний клич у грізний час влязав за зброю ми (Гонч., Вибр., 1959, 327); // На якому відбувається бій, битва. На полі ратному бив він ворогів (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 22); // Стос. до війни (про час). — Час ратний, хто знає, чи пощастить вам ще тут побувати (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 125).

РАТНИК, а, ч. 1. заст. Боєць раті, воїн. В окопах ратники з берданками. Народ сірий, невідомоюлений (Вас., Незібр. тв., 1941, 204); Руські ратники билися на Круковому полі в кольчугах, шоломах бойовими сокирами, мечами і списами власного виготовлення (Укр. іст. ж., 6, 1960, 112).

2. У дореволюційній Росії — рядовий державного ополчення. Ходячи з усіма силами кинувся на ратників ополчення (Іст. СРСР, I, 1956, 165); За обідом Геннадій розповідав, що повітове дворянство вирішило спорядити сотню ратників (Кочура, Зол. грамота, 1960, 31).

РАТБОРЕЦЬ, рця, ч. 1. заст. Ратник (у 1 знач.). Чоти голін, брязкіт стали, Деся видвоюють мечі, Одбиваючи навали, Рідний край стережучи. І скільки ратборців — Дзвін його [Києва] в світи гуде!.. (Ус., Дорогами..., 1951, 114).

2. чого, уроч. Поборник, захисник чого-небудь. Максимович — невтомний ратборець, пристрасний пропагандист дружби всіх слов'янських народів (Вітч., 3, 1968, 139).

РАТБОРСТВО, а, с., заст., уроч. Битва. **РАТБОРСТВУВАТИ**, ую, уєш, недок. 1. заст. Воювати, боротися. Бдине, що хотілоє зробити князю Святославу в цю хвилину — підтримати воїна Миклу, простими якимиє словами подякувати за все, що він зробив, пообіцяти, що трудиться і ратборствоє він не марно (Скл., Святослав, 1959, 634).

2. уроч. Діяти, говорити і т. ін. на захист або проти кого-чого-небудь.

РАТУВАТИ, ую, уєш, недок., заст., уроч., рідко. Те саме, що ратоборствувати 2. Д. І. Менделєєв не був кабинетним ученим, він завжди ратував за зміцнення зв'язку теорії з практикою (Веч. Київ, 18. III 1969, 2).

РАТУША, і, ж. 1. Орган самоврядування в містах феодальної Західної Європи.

2. У Росії й на Україні у XVIII—XIX ст. — один з органів міського самоврядування. У великих містах були магістрати (органи міського управління), а в містечках і дрібних містах — ратуші (Іст. УРСР, I, 1953, 241); *Перш жадала [Домаха] поповичів, далі спустила на писарів з ратуші, забажала опісля вже й хлібороба, так ба! і дичман не дивиться!* (Кв.-Осн., II, 1956, 177).

3. Будинок, в якому містилося або містилося міське самоврядування. У ході боротьби робітники поставили собі основним завданням оволодіти ратушею, будинком міського самоврядування Парижа (Нова іст., 1956, 144); *Там же [на Подолі] в середині XVIII століття збудовано ратушу, де знаходилося міське управління* (Визначні місця Укр., 1958, 57).

РАТУШНИЙ, а, е. Стос. до ратуші. *Міста України, за вихатком приватноласницьких, поділялись на дві категорії: магістратські, які мали так зване магдебурзьке право, і ратушні, які не мали його* (Іст. УРСР, I, 1953, 275).

РАТЬ, і, ж. 1. У Київській Русі, а пізніше у Російській державі до XVIII ст. — назва військо, збройного загону. [Я р о с л а в:] *Що ж, бій, так бій! Склакати зараз рать! Не в перший раз нам ворога стрічать* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 110); *Чи не слід нам розпочати, браття, — як співали в сиву давнину, — спів про те, як із своєю раттю вирушав князь Ігор на війну* (Забіла, У.т. світ, 1960, 159); // Урочиста назва сучасного війська, збройного загону. *Радянські воїни, визволяючи польську рать Нетайку здобули в боях священиків славу...* (Рильський, III, 1961, 151); *Зійшлась з околиць партизанська рать опівночі знайомими шляхами* (Тер., Ужичок, 1946, 35).

2. кого, чого і яка, перен. Величезна кількість кого-, чого-небудь однорідного. *О худло підле і несите, Дурисвітів злостива рать! Чи правду нашу вам убити? Чи наше братство розбратать?* (Рильський, II, 1960, 318); *Він дивився на схід, на дерз- зачаровану рать* (Голов., Блязке., 1948, 159); — *Життя всього красу і навіть пісню солов'я в забій в душі несучи. Тому підземної пітьми Не зна шаттарська рать* (Нагн., Вибр., 1957, 116).

3. уроч. Битва. *Коли на Дніпрі чи в степу з'являлося ворог, водили [старійшини] людей на рать* (Скл., Свято-слово, 1959, 12); *Я тоді відповів: «Не згадись, їдучи на рать, а згадись, їдучи з раті»* (Левін, 38, 1973, 154).

РАУНД, у, ч. У боксі: проміжок часу (звичайно 3 хвилини), протягом якого відбувається бій. *Негританський боксер здобув перемогу технічним нокаутом на останній хвилині останнього, 15-го раунду* (Веч. Київ, 9.XII 1970, 3).

РАУТ, у, ч., заст. Урочистий званий вечір; прийом. — *Ми.. заведемо танці, раути, пікніки, — говорить другий молодий офіцер Погожов* (Н.-Лев., III, 1956, 137); *Дуже любив [Філько] естляні товариські сходини, пікніки, раути, особливо коли вони були пов'язані з добірним буфетом чи вечерєю* (Вільде, Сестри., 1958, 409); *Образно. *Тепер веду я Музу вперше На світський раут голічний* (Пущкін, Б. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 198).

РАФІНАД, у, ч. Очищений і спресований у грудки цукор. *Полікарп смоктав грудку рафінаду і, тримаючи на долоні блюдечко, коєтає чай* (Рибак, Опов., 1949, 182); *Насипала [Шаукен] жемчу цукру рафінаду, потім приєднала чайник шойно завареного дужмяного чаю* (Тулуб, В степу., 1964, 165).

РАФІНАДНИЙ, а, е. Прикм. до рафінад; // Признач. для виготовлення рафінаду. *Серйозною проблемою є застосування гранульованого активованого вугілля замість*

кістковоугільної крупки на рафінадних заводах (Роб. газ., 12.II 1965, 1).

РАФІНАДНИК, а, ч. Фахівець із виробництва рафінаду.

РАФІНАДНИЦЯ, і, ж. Жін. до рафінадник.

РАФІНЕР, а, ч. Машина для подрібнення і очищення деревної маси в паперовому виробництві.

РАФІНЕРНИЙ, а, е, спец. 1. Те саме, що рафінувальний.

2. Який підлягає рафінуванню.

РАФІНОВАНИЙ, а, е. 1. спец. Очищений, звільнений від домішок. *В кольоровій металургії передбачається величезне зростання виробництва алюмінію і рафінованої міді* (Наука., 3, 1959, 2); *Рафінована олія*.

2. перен., книжн. Вишуканий, витончений формою, змістом і т. ін. *На Україні націоналізм виступав у багатьох обличчях. Поряд з відкритим, озвірилим культивувався націоналізм витончений, рафінований і тому особливо небезпечний і підступний* (Ком. Укр., 7, 1966, 40); *В буржуазних країнах панує ідеалістична філософія — ця витончена, рафінована форма реаліст* (Наука., 2, 1960, 47); // *Довершений, закінчений у своєму вияві (про риси вдачі, поведінки). Соцідний молодий чоловік, солідно, хоч дещо й несподібно, повернувся в Узбеччину не для того, щоб раптом стати... екзотичним, рафінованим донжуаном* (Ле, Міжгір'я, 1953, 17).

РАФІНОВАНІСТЬ, ності, ж., книжн. Властивість за знач. рафінований 2.

РАФІНУВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для рафінування.

РАФІНУВАЛЬНИК, а, ч. Фахівець із рафінування.

РАФІНУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до рафінувальник.

РАФІНУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. рафінувати. *Вчені-хіміки знайшли спосіб електролітичного одержання та рафінування деяких рідких металів та їх сполук* (Вісник АН, 11, 1957, 18).

РАФІНУВАТИ, їю, уєш, недок. і док., перен., спец. 1. Очищати, звільняти від домішок. *Електроіно-променею джерела нагріву.. дозволяють водночас плавити і рафінувати метали, одержувати надчисті метали і монокристали* (Наука., 9, 1963, 16); *Якщо завод випускає харчову олію, а кислоте число її перевищує передбачене стандартом, олію рафінують* (Екстр. метод доб. олії., 1958, 86).

2. Обробляючи цукор, перетворювати його в рафінад.

РАФІЯ, і, ж. 1. Тропічна рослина родини пальмових з коротким стовбуром і величезним перистим листям. *Пальма рафія відзначається гелетекським листям — довжина його 30 метрів* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 47).

2. Міцне волокно, яке виготовляють із зовнішнього шару листя деяких видів цієї пальми і використовують для плетіння різноманітних виробів, а також як під'язувальний і об'язувальний матеріал у садівництві.

РАХАТ-ЛУКУМ, у, ч. Східні ласощі з цукру, фруктових соків та крохмалю, з горіхами і мигдалем. *Він подлубався в кишені і добув звідти загорнуті в ганчірку кілька шматочків рахат-лукуму* (Добр., Очак. розмір, 1965, 375).

РАХВА, и, ж. Дерев'яна іякрустована шкатулка круглої форми. *На «Експо-67» з нашого краю відправлено понад 10 000 сувенірів.. Є серед них і прекрасної іякрустайці рахви* (Літ. Укр., 22.VIII 1967, 1).

РАХІВНИК, а, ч. Фахівець із рахівництва. *Рахівник на рахівниці викладає. На ліці задоволення* (Головко, I, 1957, 299); — *Бухгалтерія? — грізно запитає Ханукець. — Так! — одповіли рахівники* (Вишня, I, 1956, 438).

РАХІВНИЦТВО, а, с. Ведення обліку фінансових операцій за рахунками (у 3, 4 знач.); бухгалтерський

облік. *Божко Устим.. в кооперації віс рахівництво* (Воскр., Весна., 1939, 8).

РАХІВНИЦЯ, і, ж. Простий лічильний прилад у вигляді чотирьохтної рами з поперечними металевими прутиками і вивішаними на них кісточками для грошових та інших підрахунків. *Оксен.. клацає на рахівницю, підраховуючи, який приблизно урожай сіна буде в цьому році* (Тют., Вир, 1964, 193).

◇ **Скидати** (скіннути, знімти, зняти) з рахівниці кого, що — переставати рахуватися з ким-, чим-небудь, не брати до уваги когось, щось.

РАХІВНИЧИЙ, а, в. Стос. до рахівництва і рахівника. *Андрійко виклав з шафи на стіл рахівничі книги.., попенькі, в гарних оправах* (Цюпа, Назустріч., 1958, 317); *Рахівничий персонал.*

РАХІТ, у, ч. Хвороба дітей, а також молодняка деяких птахів та інших тварин, що характеризується ненормальним розвитком кісткової і нервової систем унаслідок порушень фосфорно-кальцієвого обміну в організмі. У птахів при поганій годівлі, недостатчі мінеральних речовин і вітаміну D₃ спостерігається заворування на разіт (Колг. Укр., 11, 1961, 27); *Добрий засіб проти разіту — вітамінізований риб'ячий жир, що містить вітамін D* (Колг. енци., II, 1956, 384); *Скарлатина і дифтерія, хронічна пневмонія і разіт раніше значно гальмували ріст [дітей]* (Наука..2, 1974, 26).

РАХІТИЗМ, у, ч. Сукупність ознак рахіту.

РАХІТИК, а, ч., розм. Людина, хвора на рахіт. У неї великі, тупо здивовані очі рахітика (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 275); * У порівн. Вік повіє гостя на веранду, коливаючись на зігнутих, як у рахітика, татарських ногах (Коцюб., I, 1955, 287).

РАХІТИЧКА, ж., розм. Жін. до рахітика.

РАХІТИЧНИЙ, а, в. Стос. до рахіту. Чіпляючись за одвірок, віп'ялося [дитинча] на тоненькі рахітичні ніжки (М. Ол., Леся, 1960, 84); *Рахітична голова; // Хворий на рахіт. Листя золотогого горіха.. застосовується для ванн рахітичним і золотушним дітям* (Лікар. рослини., 1958, 69); *Якщо до порцій буряка й моркви у раціон свиньоматки додати по три кілограми просіяної пшениці на день та сірого борошна, тоді не з'являтимуться рахітичні порослята* (Рад. Укр., 1.1 1965, 1); // *перекл. Бездарний змістом і формою. Скажіть мені: кому потрібні рахітичні оті сонети та пісні? Народу, скажете? золотим?* (Тич., I, 1957, 66).

РАХКАВКА, в, ж., діал. Скрекотуха.

РАХКАТИ, аю, аеш, недок., діал. Скрекотати. Жабі рахкають у горі (У. Кравч., Вибр., 1958, 201).

РАХКОТАННЯ, я, с., діал. Скрекотання. *Рахкотання жаб.*

РАХМАННИЙ, а, в. Смирний, тихий; спокійної влачі. *Сліпому видно, разманний отрок. Наче і не син Хмеля* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 90); *Ковно мій, разманна тварина, з тобою в дитинстві я подружив!* (Доб., Тобі, народе., 1959, 39); * *Образно. Ой ти, земле, любя земле, — всю ж тебе душа приймає [приймає] Ти разманна і пухка* (Тич. II, 1957, 8).

РАХМАННО. Присл. до рахманний.

РАХОВАНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до рахувати. *Дві баби, стоячи кожна на своїм подвір'ю, лаялося скільки було дуку, і далеко розносилися їх мічні, на просторі розованих голоси* (Хотк., II, 1966, 58).

РАХУБА, и, ж., розм. 1. *заст.* Лічба, рахування. [Кармелюк:] *Перебіли тобі рахубу. Мошко, ну, та нічого — за спину не ляє, починай знову* (Вас., III, 1960, 187); [Нартал (до Руфїна):] *Чималі тут проценти, як а бачу, та ще й якась заплутана рахуба!* (Л. Укр., II, 1951, 482).

◇ **Рахуби не да́ти кому, чому:** а) не змогти пораху-

вати кого-, що-небудь; б) не змогти справитися, впо- ратися з ким-, чим-небудь. *На третьому році лишився [батько] круглим сиротою. Жив у тітки — не любила: своїм рахуби не дасть, а ще й він зайвий ротом* (Головко, II, 1957, 389).

2. *заст.* Раорахунок (у 4 знач.), міркування. *Думки йогою губилися в смілах рахубах* (Фр., VIII, 1952, 211).

◇ **Добрати рахуби в чому** — зрозуміти що-небудь, розібратися в чомусь. *Він був грамотій і міг добрати рахуби в тому, що відбувалося у церкві* (Мик., II, 1957, 538); *Не братися (не вхдити, не йти) в рахубу — бути таким, якого не беруть до уваги. Знайоми студенти на Полтавщині не бралися в рахубу* (Козл., Сонце., 1957, 104); *Може, й він дерева обчислювався тисячоліт- тями — роки тут не входили в рахубу* (Загреб., Шепіт, 1966, 40).

3. **Неприємний клопіт з ким-, чим-небудь.** *Вискочили [щени] із-за куціє та так й вп'ялося інспекторові в лутку. — Це ж буде рахуба, як поре! — ударилась Настя об поли* (Вас., I, 1959, 222); *Рушили [чоловіки] і зразу ж в одного виявилась біда: з машини щось не в порядку, — треба справляти. — От рахуба! Із-за одного розваж, а всі тепер стій!* (Головко, I, 1957, 306); — *Тобі добре — жінку на віз посадив, та й вся рахуба, а в мене діти* (Тют., Вир, 1964, 177).

РАХУБНИЙ, а, в, розм., *заст.* Стос. до рахуби (у 2 знач.). *Людина він був рахуби й хитра* (Тулуб, Людо- лова, I, 1957, 47).

РАХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. рахувати 1, 2, 7 і рахуватися 1. — *Василію Васильовичу, — пролунав знайомий голос Ольги Павлівни, завуча школи. Береза здригнулася, ніби застали його за рахуванням крадених грошей* (Томч., Готель., 1960, 265); *Після таких розваж- дин та рахування самої з собою вона перелякалась своїм думок...* (Мирний, I, 1949, 398).

РАХУВАТИ, ую, у́ш, недок. 1. *перекл.* Вимовляти, називати числа в послідовному порядку (під час під- рахунку). *Санітар.. почав думкою рахувати: один, два, три, чотири, п'ять, шість...* *Відраховував секунди* (Трубл., I, 1955, 47); — *Рахую до трьох, — сказав я, — забирайтесь моментально за борт* (Ю. Янов., II, 1958, 164); // *Ритмічно повторюючи числа, відмірювати такт (у музичі, танці, під час ходьби і т. ін.); // Знати назви і послідовність чисел у певних межах. — Василію, — говорить малий Мирон до малого Василя, — ти доки ємши рахувати? (Фр., I, 1955, 231); // Уміти виконувати ариф- метичні дії з числами. Хлопчик Андрійко не ємів раху- вати, Ні віднімає, ані додає (Перв., Райдуга., 1960, 25).*

2. *перекл.* і без додатка. Взначати кількість, суму. *Вона повернулася до стіни і почала рахувати пальцем крапочки на перському килимі* (Л. Укр., III, 1952, 697); *Два сержанти зупинили колоно, почали рахувати лю- дей* (Тют., Вир, 1964, 346); *Рахувати гроші; // Вести які-небудь підрахунки. Він собі своє рахував, а я своє, та й таки на моїм стало* (Фр., II, 1950, 20); *Часом він длаовито щось собі мимрив, загинає пальці й рахував. — Один — двадцять п'ять, за двоз — півсотні, за де- сять буде триста без п'ятдесят... та ще одежа...* (Ко- цюб., II, 1955, 193).

3. *перекл.* Вести початок чого-небудь від чогось. *Вона наїтв рахувала день свій з тої хвилі, коли могла ершити бути з о. Василем* (Коцюб., I, 1955, 328).

4. *перекл.* Враховувати, включати кого-, що-небудь. *Просив би звістити, які саме новели мої гадисте помі- стити в другому томику, рахуючи нове оповідання* (Ко- цюб., III, 1956, 209); // *Брати до уваги когось, щось. Шевиченко взагалі нікого й нічого не перекладав, принаймі*

до нас не дійшли його переклади, якщо не рахувати уривків із «Слова о полку Ігоревім» (Рильський, III, 1956, 186).

5. *неперех.*, на кого — що, розм. Надіятися, розраховувати на кого-, що-небудь у своїх діях, планах і т. ін. — *Ти, може, рахуєш на те, що вийдеш заміж?* (Март., Тв., 1954, 338); *Звістуйте, коли ласка, на яке число примірників книжки можу рахувати?* (Коцюб., III, 1956, 209); *Я ревно притягатиму других до роботи над словником, і взагалі Ви можете на мене рахувати* (Крим., Вибр., 1965, 565).

6. *перех.*, за кого — що, ким, чим, розм. Те саме, що вважати. Рахувати його [хазяїна кав'ярні] за постійного члена нашої сім'ї важко (Ю. Янов., II, 1958, 99).

7. *неперех.*, розм. Думати, розмірковувати над чим-небудь. [К н у р и х а:] *Все знаєш, рахує [Василь] про діла людські і мучиться, що не по правді народ живе* (Мирний, V, 1955, 94); [С в і ч к а:] *Погамо ж ти рахуєш, оговодо, Коли життя за грамоту даєш* (Коч., П'єси, 1951, 220); // із спол. ш. о. Грунтуючись на чомусь, робити певний висновок, певне припущення з приводу кого-, чого-небудь. *Роздумав собі [Гранько] так, що ожениється з Варварою, бо вона має хатчину й городище. Рахував, що на бульбю й капусту вистане [вистачить] їм ґрунту* (Март., Тв., 1954, 318); *Він рахував, що як письменний Зінко пристане до його, то вони одвох таке заведуть, що ну!* (Гр., II, 1963, 347).

8. у знач. *вставк. сл.*, *неперех.*, рідко. Уживається для підтвердження певної думки. — *І ніп, рахувати* — *свячена особа, а він, як якийсь казав, важить на мого добро* (Март., Тв., 1954, 286).

РАХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. 1. Вести взаємні, перев. грошові розрахунки. *Легше з ведмедем борюватися, ніж з паном рахуватися* (Укр., присл., 1955, 10); // Вести облік взаємних послуг або претензій, образ і т. ін. *Нам не подоба рахуватися листами, наче ті великі пани візитами* (Л. Укр., V, 1956, 71).

2. з *чим*. Брати до уваги, враховувати що-небудь, зважати на щось у своїх діях, планах і т. ін. *Кожен, хто видає книжку якогось автора, особливо відомого і заслуженого, мусить рахуватися з його способом писання* (Коцюб., III, 1956, 261); *Ніхто його не боявся, ніхто не рахувався з його думкою* (Хотк., II, 1966, 230); *Він ніколи не рахувався з великим часом, коли треба було показати нові методи майстрам* (Ю. Янов., Мир, 1956, 168); // з *ким*. Цінувати, поважати кого-небудь, уважно ставитися до когось. *З Сагайдачним рахувалися [пани], запрошували його до своїх палаців* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 284); *Вона абсолютно не хоче з ним рахуватися, не слухав жодного слова* (Хижняк, Килимок, 1961, 24); *Рубін зрозумів, що Каленик Романович тут був не Калеником Романовичем домашнім чи навіть училищним, це була людина, з якою рахувався весь цез* (Сенч., Опов., 1959, 19).

3. тільки з *ос*. Обчислюватися в якій-небудь кількості, певними одиницями виміру. *Весь добуток гуцула в маржині.. Заможність рахується на голови скота* (Хотк., II, 1966, 24).

4. Розцінюватися, сприйматися певним чином; вважати. *Магання за биття не рахується* (Номис, 1864, № 3880); *Коли він прочитав у «Раді» листа, то все хапався за голову, хвилювався й повторяв: «Так мені й треба, так і треба, коли я рахуюсь видавцем»* (Коцюб., III, 1956, 330); // із спол. ш. о, безос. Рахувалося, що я підпадаю небезпеці платити за нього (Март., Тв., 1954, 211).

5. Пас. до рахувати 3, 4, 6.

РАХУНКОВИЙ, а, е. Стос. до рахівництва. *Десятьма найкращим літ життя провів [Калинович] в одній*

тежній канцелярії, на одній дерев'яній кріслі, над рахунковими книгами (Фр., VI, 1951, 153); *Розказував [конторник] здебільшого те ж таки, що й Олійниченко, але займав діло більш з боку рахункового* (Гр., II, 1963, 94).

РАХУНОК, ч. 1. род. у. Виражений у числа результат яких-небудь підрахунків, обчислень; загальна кількість, підсумок. *Якщо рахунок звели по продажу моїх книжок, то прозав й заслати мені і його* (Мирний, V, 1955, 423); // Результат спортивних зустрічей, змагань, цифрове співвідношення очок. *Битви між ігнми командами точаться неймовірної запеклості, рахунок тут виявляється у таких цифрах, як 25 на 18* (Гончар, Тронка, 1963, 124); *Нічийний рахунок матчу*.

△ Відкривати (відкрити) рахунок — у спортивній грі одержувати перше очко на свою користь; *Повесті рахунок див. повідити*¹.

◇ В (на) [кінцевому (останньому)] рахунку — кінець кінцем, зрештою. *На рахунку вийшло, що ще винен [гуцул] підприємцет 12 левів..* (Хотк., II, 1966, 376).

2. род. а. Документ із вказаною сумою грошей, які треба заплатити за придбані речі, зроблену послугу, виконану роботу і т. ін. *Щодо «Знанья», то я давно збирався написати Вам, щоб Ви брали собі все, що буде мені належати.. Я хотів би мати тільки рахунок* (Коцюб., III, 1956, 434); — *Я застра їду звідси.. Так от: щоб на застра.. всі речі були владжені і рахунки оплачені* (Л. Укр., III, 1952, 538); *Хазяїн заручені поспішиє випередити жандарміє і шведською тицьнує Сагню до рук рахунок* (Смолич, Прекр. казастр., 1956, 81); — *Добре, — потирає руки прокурор, — ясно. Відкіля брали? З лівого боку. А що це значить? Крадене. Ні рахунків, ні розписок* (Кучер, Трудна любов, 1960, 239).

3. род. у, перев. мн. Облік, підрахунок прибутків і витрат у господарстві, а також запис такого обліку, підрахунок. *Куна.. сидів у своїй світлиці над рахунками* (Фр., II, 1950, 80); *Дядько.. завжди коло діла: то по господарству, то біля своїх рахунків у кабінеті* (Гр., II, 1963, 10); *Пізно ввечері виходили Павло з Варварою після переїрки рахунків в управі колгоспу* (Кир., Вибр., 1960, 324).

4. род. у, перев. мн., бугз. Фінансові операції якого-небудь підприємства, якоїс установи або окремої особи, а також облік таких операцій.

△ Відкривати (відкрити) рахунок в ощадній касі (в банку і т. ін.): а) вносити перший грошовий вклад до ощадної каси, банку і т. ін.; б) надавати кому-небудь право провадити фінансові операції через банк, ощадну касу і т. ін.; Закривати (закрити) рахунок див. заккривати; Контокорентний рахунок див. контокорентний; Потбчний рахунок див. потбчний.

◇ Бути (мати) на рахунку в кого — у когось є в наявності трудові, бойові і т. ін. здобутки. *На рахунку є Яшка був не один вправно змонтований шмук* (Дмит., Наречена, 1959, 241); *Бути на рахунку кому — вважатися, визнаватися яким-небудь.* — *А поспіну провалювати і залишати колгоспників без куска хліба із-за того, щоб ти був на хорошому рахунку, я не буду* (Тют., Вир, 1964, 98); *Відкривати (відкрити) особистий рахунок (особисті рахунки) — починати вести свій облік чого-небудь. Сьогодні десятки тисяч робітників, колективи бригад і цехів відкрили особисті рахунки економії на честь 50-річчя Великого Жовтня* (Ком. Укр., 11, 1966, 42); *Відносити (класити і т. ін.) за (на) рахунок когось, чого — вважати кого-, що-небудь причиною чогось. Стара їмості і чоловік клали все то на рахунок вагітності, і Маруся не розчаровувала їх* (Хотк., II, 1966, 80); *За (на) рахунок чий, який — використовуючи чийсь або*

якісь кошти. Людина, яка одержувала б від суспільства будь-які блага, не беручи участі в праці, була б дармоїдом і жила б за рахунок інших (Програма КІРС, 1961, 104); Початкову освіту Б. С. Федоров здобув у сім'ї, а після смерті батька навчався в військовій гімназії на казенний рахунок (Відатні вітчі. географі..., 1954, 105); Залисувати (записати, приймати, прийняти, брати, взяти і т. ін.) на свій рахунок що — вважати що-небудь таким, що стосується себе. — Ось так, товаришу комісарє, можеш записати на свій бойовий рахунок перший похід, — обернувся до мене Олександр Васильович вдоволено (Логв., Давні рани, 1961, 72); Тільки один «грек» шов спокійно... і, здавалось, цілком не приймав на свій рахунок епітету [епітета] «фараон», який прип'яла йому свавольна [свавільна] дівчора (Коцюб., I, 1955, 205); За рахунок кого, чого — використувуючи кого-що, небудь з певною метою. Підвищується родючість ґрунтів за рахунок збільшення виробництва і внесення органічних добрив (Хлібороб Укр., 1, 1969, 8); Скидати (схинути) з рахунку (з рахунків) кого, що — не брати кого-, що-небудь до уваги, не рахуватися з кимось, чимось.

5. род. у, рідко. Те саме, що рахування. До деяких предметів, головно до рахунків, його зовсім не тягло. Година рахунків була йому найтяжчою мукою (Фр., VIII, 1952, 396); Музики, рахунки та інших наук Юзя набувала... спочатку дома (Л. Укр., III, 1952, 662); «Дядькові» доводилось ще раз вести рахунок і під сміх людей примаватися, що таки збився з лічби (Стельмах, I, 1962, 380).

◇ Без рахунку — не рахуючи, дуже багато. Усю силу, усю любов, усю душу свою без рахунку каала молода мати [на дитину] (Дн. Чайка, Тв., 1960, 64); Братів (взяти) в рахунок кого, що — рахуватися з ким-, чим-небудь, вважати на когось, щось. — Візьміть у рахунок, яка зима була скажена. Горобці на льоту мерзли, падали, так куди вже телятам витримати? (Тют., Вир, 1964, 112); В рахунок чого: а) (бухг.) відносячи прибутки або витрати до якої-небудь статті бюджету; б) за планами, зобов'язаннями якого-небудь часу. Машинобудівники випускають продукцію в рахунок грудня (Рад. Укр., 5. XI 1952, 1); Не йти в рахунок — не братися до уваги, не враховуватися. Вже три місяці, як вийшов перший том, а російська періодична преса — антицирк, ні словом не обізвалася... Рецензія в «Речі» — кажучи межі нами — зовсім не мудра, не йде в рахунок (Коцюб., III, 1956, 389).

6. род. у, розм. Те саме, що розрахунок 5. Недавно на другій женився [Авлет], Та, бач, в рахунок помилуєся, із жару в полог'я попав (Котл., I, 1952, 252); Пиши мені, Віруменко, з таким рахунком, щоб я дістав лист ще 27, бо вже 28 можу виїхати до Леонтовича (Коцюб., III, 1956, 309); План Марусяка був дійсно шалений, побудований скорше на психології, як на рахунок (Хотк., II, 1966, 241).

7. род. у, розм. Користь, вигода. Про себе.. подумав [Славко], що нема ніякого рахунку лишатися [на обід], бо видів, що з його думок сьогодні вже жадна не стовнится (Март., Тв., 1954, 326).

8. род. у, перев. мн. Взаємні грошові розрахунки. Тут починалися рахунки за спаш або за якісь покрадене жито; о. Василь сердився, пирскав, червонів (Коцюб., I, 1955, 322); «Що то мені казав Турковський недавно? Якісь непорозуміння, якісь поплауані рахунки з комірниками моїх домів...» (Л. Укр., III, 1952, 511); // Взаємні претензії, образи і т. ін. [О л е н а:] З писарем і війтом у нас в обівні рахунки (Фр., IX, 1954, 72); [Воропів:] Бий. Я захищатись не буду. [Антін:] Дешево хочеш розплатитись. Рахунки у нас складніші (Лев., Дра-

ми.., 1967, 377); — З Федотом побився. — За віщо? — Старі рахунки (Тют., Вир, 1964, 219).

◇ Зводити (звести) рахунки з ким: а) вести взаємні грошові розрахунки. — Що, і це доплатне? — вколола Галя подружку... — Нічого! — сказала кирпатенька весела дівчина: — Вона з ним потім рахунки зведе! (Головко, I, 1957, 490); б) див. зводити; Кінчати (кінчити, покінчити і т. ін.) рахунки з ким — обривати, припиняти які-небудь зв'язки, стосунки з кимось. З Когоном я ще раз поважно перебалакаю, хоч чи вийде що з цього? З тим брезуком не дійдеш до ладу. Доведесться, мабуть, через суд кінчити з ним рахунки (Коцюб., III, 1956, 182); Кінчати (кінчити, закінчити, покінчити і т. ін.) рахунки з життям — умирати наглою смертю, наклавши на себе руки, заподіювати собі смерть. Козак у баладі «Причинна» і Катерина з однояменною поєми не знаходять виходу в гори і кінчають рахунки з життям (Життя і т. Г. Шевченка, 1959, 619); Він ще в сьогоднішню ніч закінчить свої рахунки з життям через нещасне козання... (Хотк., II, 1966, 57); Пред'являти (пред'явити) рахунок кому, чому — ставити свої вимоги перед ким-, чим-небудь, заявляти про свої претензії і т. ін. Серйозний рахунок було пред'явлено плануючим органам, які часто зводять розв'язання питань капітального будівництва (Рад. Укр., 15. I 1964, 2); Народу світу пред'являють суворий рахунок імперіалізму, з вини якого лишаються нерозв'язаними корінні проблеми, які гостро стоять перед людством і які воно могло б розв'язати вже сьогодні (Наука.., 11, 1969, 2).

РАХУНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до рахунок 2. [Г е н е р а л:] Що це таке? [М а к у х а:] Та хіба ж ви не бачите? Рахуночок! [Г е н е р а л:] Який рахуночок? [М а к у х а:] А за ту провізію, що в мене з мішки пошлягали! Пам'ятаєте — на бенкет? (Мам., Тв., 1962, 368).

РАЦЕЯ, і, ж., заст. Довга й нудна промова з повчанням, паупченням. Став [Забрюха] ту рацею казати, що йому для скомпонував вже давенько для такого саучаю (Кв.-Осн., II, 1956, 156); Терлецький хотів спом'янути давнику й почав рацею до академіста гаяти, але заплутався на перших словах і замовк (Н.-Лев., III, 1956, 56).

РАЦІОН, у, ч. 1. Склад і норма їжі, харчовий пайок для людини на певний проміжок часу. В повсякденний раціон робітників увійшли такі харчі, як м'ясо, масло, молоко, риба, сахар, яйця, фрукти, солодощі (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 87); Вони [переміщені особи] жили у тісних бараках, тричі на день їх годували скороченим солдатським раціоном (Рибак, Час.., 1960, 353).

2. Набір різних кормів у певній кількості для худоби і свійської птиці на добу. Примірний раціон для дійних корів у стійловий період такий: сіно — 10 кілограмів, силос — 35 кілограмів, коренеплоди — 15 кілограмів (Колг. Укр., 12, 1961, 37); Учені-птаховоди розробили кормові раціони для курей різного віку, ваги та несучості (Зоол., 1957, 129).

РАЦІОНАЛІЗАТОР, а, ч. Той, хто займається раціоналізацією виробництва, виробничих процесів. Значний вклад у дальший технічний прогрес вносять раціоналізатори і передовики виробництва (Наука.., 2, 1960, 19); Запам'яталася відвідувачам парку зустріч з кращими раціоналізаторами і винахідниками міста (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 3).

РАЦІОНАЛІЗАТОРСТВО, а, с. Діяльність раціоналізатора, раціоналізаторів. Розвиток раціоналізаторства і винахідництва.

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКИЙ, а, е. Стос. до раціоналізаторства, раціоналізації і раціоналізаторів. Першо-

рядне значення мають матеріальне і моральне стимулювання масового винахідництва і раціоналізаторського руху (Програма КПРС, 1961, 64); Новатори заводу лише за останній рік подали 2 тисячі раціоналізаторських пропозицій і 18 винаходів, економічний ефект яких перевищує п'ятимільйона карбованців (Веч. Київ, 12. IX 1969, 2).

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Організація діяльності в якій-небудь галузі народного господарства найдоцільнішими, найраціональнішими способами; вдосконалення. Держбанк повинен надавати фабрикам і заводам кредити на впровадження нової техніки і технології, на механізацію і раціоналізацію виробництва (Вісник АН, 3, 1957, 9); Раціоналізація праці.

△ Бюро раціоналізації і винахідництва — громадська організація на підприємстві, в установі, вузі і т. ін., яка займається розглядом поданих раціоналізаторських пропозицій і впровадженням їх у життя. Робітник, який прагне провести в життя раціоналізаторську пропозицію, повинен подати свою пропозицію до бюро раціоналізації і винахідництва заводу (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 81).

РАЦІОНАЛІЗМ, у, ч. 1. Філософський напрям, що протиставляє містици, теології, ірраціоналізму перекопання у здатності людського розуму пізнати закони розвитку природи і суспільства. Філософський раціоналізм Пушкіна спрямований проти релігійних забобів і містицизму, на захист науки (Наука., 2, 1958, 49).

2. Напрямок у теорії пізнання, який, на протипагу емпіризму, вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання.

3. Розсудливе ставлення до життя; розсудливість у вчинках. Боротьба на ниві естетичного виховання — це боротьба за нову людину, проти індивідуалізму і породжених ним споживацтва, практицизму як єдиного ставлення до життя, раціоналізму, проти всіх форм ніщавства (Мист., 2, 1965, 22).

РАЦІОНАЛІЗОВАНИЙ, а, в. Діспр. пас. мив. ч. до раціоналізувати; // у знач. прикм. Раціоналізована система роботи підприємства.

РАЦІОНАЛІЗУВАТИ, ую, уші, недок. і док., перез. Проводити, здійснювати раціоналізацію. Всесвітньо раціоналізуючи технологію виробництва, працівники підприємства заощаджують матеріали і знижують собівартість взуття (Рад. Укр., 8. XII 1953, 1); Гости слухали розповідь Оксани про завод, його продукцію, про людей, які вдосконалюють і раціоналізують техніку (Автом., Коля розлуч. двоє, 1959, 699).

РАЦІОНАЛІЗУВАТИСЯ, ується, недок. і док. Підлягати раціоналізації.

РАЦІОНАЛІСТ, а, ч. 1. Послідовник раціоналізму (у 2 знач.).

2. Той, хто розсудливо ставиться до життя. До культурної спадщини підходить він із критичизмом революціонера-матеріаліста і раціоналіста (Еллан, II, 1958, 83); Раціоналіст і скептик, він дивиться на життя очима будівничого (Кол., Терен., 1959, 205).

РАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до раціоналізму (у 2 знач.). В історичних поглядах Черкишевського надзвичайно важливу роль відігравала раціоналістична ідея «розвитку знань», від яких, як він думає, залежить в основному історичний прогрес (Іст. УРСР, I, 1953, 467).

2. Який керується тільки вимогами розуму, логіки; розсудливий. Навіть голова райкомгоспу — на диво раціоналістична людина.. — і той прийшов [на вечір] (Кач., II, 1958, 17).

РАЦІОНАЛІСТИЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. раціоналістичний 2. Раціоналістичність поезії.

РАЦІОНАЛІСТКА, и, ж. Жін. до раціоналіст. **РАЦІОНАЛІЙНИЙ**, а, е. 1. Стос. до раціоналізму (у 2 знач.).

2. Який ґрунтується на вимогах розуму, логіки; розумний. Коріння сучасної наукової медицини і фармацевтики йдуть певною мірою від народних знань. Вони вирости на ґрунті емпіричних раціональних знань народу (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 70); Раціональне мислення; // Спрямований до кращого, розумнішого застосування чого-небудь; доцільний. Нова система господарювання створює сприятливіші умови для раціонального використання вєлетеньських продуктивних сил країни (Резол. XXIII з., 1966, 12); Воно [харчування] повинно бути раціональним, тобто мати таке співвідношення основних продуктів, яке потребує організм (Знання., 10, 1969, 9); Раціональне організація виробництва.

◇ Раціональне зерно — суть, ядро чого-небудь. [О в ч а р е н к о:] Ми всі вас дуже поважаємо, Гордію Опанасовичу, але вам треба цей печальний факт глибоко проаналізувати, знайти в ньому раціональне зерно.. (Корн., II, 1955, 311).

3. мат. Сумірний з одиницею або частиною одиниці; протилежне і р а ц і о н а л ь н и й. Числа цілі і дробові мають спільну назву раціональних чисел (Алг., II, 1957, 8); // Який не має знака добування кореня (радикала). Функція кількох змінних називається раціональною, якщо її значення можна дістати із значень незалежних змінних за допомогою дій додавання, віднімання, множення, ділення (Курс мат. анал., II, 1956, 11).

РАЦІОНАЛІЙНІСТЬ, ності, ж. 1. Абстр. ім. до раціональний 1, 2. На цих саме водограх Сажно змогла пересвідчитися.. у раціональності радіоапарата Гальєвську (Смолч., I, 1958, 65).

2. мат. Властивість за знач. раціональний 3. **РАЦІОНАЛІЙНО**. Присл. до раціональний 2. Співробітництво соціалістичних держав дає можливість кожній з них найбільш раціонально і повно використовувати свої ресурси, розвивати продуктивні сили (Програма КПРС, 1961, 20).

РАЦІЯ¹, і, ж. Радіостанція, звичайно пересувна або переносна. — Я Крейсер, а Крейсер, як мене чути? Як мене чути? — скандував біля рації Саша Сіверцев (Гончар, III, 1959, 156); Підтягаючи за собою атомат і рацію, він поповз по слизькій, вистеленій могом землі (Скл., Карпати, II, 1954, 20); Рація була словом на возі під життєвою соломою (Коз., Вибр., 1947, 81).

РАЦІЯ², і, ж. 1. Розумна підстава, обґрунтування чого-небудь. — Ой ви, Химченку! — докірливо, але побатьківському почав казати Корніцький, — ви шукаєте рації, аргументації й т. ін. на кожнісінький свій очінок (Крив., Вибр., 1965, 331); // Розрахунок, користь, вигода. Давдько уважає, що Вам нема жадної рації давати гроші ворожим до Вас людям (Л. Укр., V, 1956, 171); Тікати не було рації. Хутір був оточений (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141).

◇ Мати рацію дв. мати²; Признавати (признати) рацію кому, рідко — вважати кого-небудь правим у чомусь. — А вжеж, — підхопила Октуся, — от нехай-но паненка [панянка] збере догу сукню, то признає нам рацію (Л. Укр., III, 1952, 658).

2. заст. Вітальна промова. Посли к Латину приступились, Три рази низько поклонились, А старший рацію сказав (Котл., I, 1952, 172).

РАЧАЧИЙ, а, е. Прайм. до рак¹; // В якому живуть раки. Почав [Гавал] встромлювати руку в рачачі печери і мало що не з кожної витягав величезного рака (Фр., III, 1950, 51).

Рачачі очі — витрішкуваті очі.

РАЧЕНЯ, ятн, с., розм. Маля рака (див. рак¹). *У порівн. *Вибилось [немовля] трохи із пелюшок... червононьке, як печене раченя...* (Морд., I, 1958, 114).

РАЧИННИЙ, а, е, рідко. Те саме, що **рачачий**. *Рачили клешні.*

Рачині бчі — те саме, що **Рачачі бчі** (див. **рачачий**). *Гудить, лає рибу рак: — Риба еса найве не так, В риби й очі не рачині, Не стирчать, мов горошини* (Стельмах, Жито..., 1954, 206).

РАЧИТИ, чу, чип, недок., заст. Бажати. *Як бачить, так і рачить* (Укр. присл., 1963, 360); — *Ми правду.. рачимо встановити на нашій землі* (Ле, Україна, 1940, 231).

РАЧИХА, н, ж. Самця рака (див. рак¹).

РАЧКИ, присл., розм. Спирочючись на обидві долоні і на обидва коліна. *Василина й Марія поспинались рачки і насилу встали на ноги* (Н.-Лев., II, 1956, 116); *Фельдшер вискотисся з лав перед Чубенкові очі і впає, потім стає рачки, мов хотів завити на сонце* (Ю. Янов., II, 1958, 212); *Ізсунувся [Микита] тизенько в рів, рачки підліз ближче, висунув голову, дивиться, слухає...* (Вас., I, 1959, 269); *Литка стає на коліна й дає поліз рачки* (Епик, Тв., 1958, 254).

РАЧКУВАТИ, ую, уш, недок., розм. Пересуватися рачки. *Дівчинонька кропиву шаткує, А за нею дитина рачкує* (Чуб., V, 1874, 866); *Дмитро швидко поповз далі, в гуцулину. Зупиняєся, припадає до скізу обличчям, відсапуєся і рачкує далі* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 13).

◇ **Назад рачкувати** — відступати, відмовлятися від чого-небудь (від прийнятого рішення, наміру, даного слова і т. ін.). — *Ну, а я тому, що вже вмерло, що погинуло було умерти, уклонятися не буду. Треба вперед йти, а не назад рачкувати!* (Мирний, III, 1954, 259).

РАЧКУВАТО, присл., розм., рідко. Те саме, що **рачки**. *Штовхав [сержант] у спину тиз, хто мадо рачкуєтато пересуваєся плазом* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 93).

РАЧКУЮЧИЙ, а, е, розм. Дієпр. акт. теп. ч. до **рачкувати**. *Гойдається земля під ногами, як палува корабля, і, щоб не впасти, хитаюся за стіни. Зігнутий вдвоє, надутий вітром, наче вітрило, бачу крізь прижмурені очі рачкуючиз «пасажирів»* (Коцюб., II, 1955, 408).

РАЧОК, чкá, ч. 1. Зменш. до **рак¹**. *Самолов — це вудка з кількома гачками, на кожному з гачків насаджено рачка або дрібну рибу* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *6 у рису.. вороги — рисовий рачок і рисовий комарик. Перший підідає коріння, другий висисає соки з стебел* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 17).

2. тільки мн. Загальна назва групи дрібних безхребетних тварин класу ракоподібних. *Веслоногі рачки, відварені у морській воді і підсмажені в маслі, дуже смачні і можуть вважатися делікатесом* (Наука., 10, 1967, 25); *Невеликі рачки-бокоплави (їх ще називають морськими блохами) добре орієнтуються по сонцю* (Знання., 10, 1969, 15).

3. Пристрій у вигляді невеликої кітви для піднімання затонулих предметів. *Рачком вібра витягають, як хто спустило.*

РАШКУЛЬ, я, ч. Вугільний олівець для малювання. **РАШПІЛЬ**, я, ч. Напалок з насичкою у вигляді досять великих і порівняно рідко розміщених зубців. *Максимум, заклавши в лещата, обточуєє саме рашпілем якусь залізну трубочку* (Коз., Бляскавка, 1962, 59); *У порівн. *Надегчир Дорош підвіє голову, язиком, як рашпілем, черкочує по губах: — Води...* (Тют., Вир, 1964, 320).

РАЮВАННЯ, я, с., міф., розм. Дія за знач. **раювати**. *Може, гадаєте: а за страшно на землі бідування На*

небесах він [бог] нам дасть раювання? (Л. Укр., I, 1951, 464); — *Ой гарно! Це ж раювання для уха й зору, для серця й душі* (Н.-Лев., IV, 1956, 268); *Чи міг передати юнак своє чуття, своє раювання в ці хвилини радості від перших зрозумілих слів своєї козаної?* (Досв., Гюлле, 1961, 52).

РАЮВАТИ, юю, юєш, недок. 1. міф. Бути в раю (див. **рай¹**). — *Ой, у раю раювати!* — сказав Дмитро. — *А може, то занесуть отам на цвинтар та й аміль: гній у ямі* (Март., Тв., 1954, 78).

2. розм. Відчувати насолоду, блаженство, щастя. *Вони дивилися одне на одного й раювали* (Н.-Лев., IV, 1956, 235); *Відлежуваєся [Сеспель] тепер у теплі, просто такі раюває описав есіх неймовірних випробувань, яких зазнав на цій проклятій війні* (Збан., Сеспель, 1961, 251).

РАЯТИ, раю, раєш і рідко **РАЇТИ**, раю, раїш, недок., перез. і неперез., кому, рідше кого, діал. Радити (у 1 знач.). *Кайдашиха так зробила, як її раяла Палажка* (Н.-Лев., II, 1956, 351); *І тебе я, куме, раю: Стане жінка турбувати, Щоб купив ти їй чоботи, — Не берися купувати!* (Щог., Поезії, 1958, 433); *Люди.. допитувалися, що доктор раєє слабому* (Черемш., Тв., 1960, 80).

РАЯТИСЯ, раюєся, раєшся і рідко **РАЇТИСЯ**, раюєся, раїшся, недок., діал. Радитися. *Восени у Якова родився син Грицько. Раялися, кого кужом брати* (Мирний, IV, 1955, 45).

РВАННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. ч. до **рвати**. 2. у знач. прикм. Розірваний на частини, обірваний. *Напалаєся [кобзар]. Струни рвані Три перебирає* (Шевч., I, 1963, 155); *На одному з бетонних укріплень, що стовбурчуться врізюбч залізним рваним пруттям, стоїть група дічат полкової сапроти* (Гончар, III, 1959, 419).

3. у знач. прикм. З дірками, дірявий; дравий. *Сміялись з його хлопці, коли побачили у рваній козачковій одежі* (Мирний, IV, 1955, 169); *Пастушок Федько, егледіши пана, зляв рваний картуз і так стояв босий, з торбинками через плече* (Коцюб., II, 1955, 393).

4. у знач. прикм. З нерівними, ніби розірваними краями; нерівний. *Невелика зерху, з рваними.. краями, вона [яма] нагадувала вибоїну на рівному асфальті дороги* (Собко, Біле полум'я, 1952, 11); *Все частіше дивлять кулі невідомих ворогів, все частіше то тут, то там по колоні падає хтось, заважаючись у рваних гарячих ранах* (Гончар, II, 1959, 121).

5. у знач. прикм. Який насилу вимовляється; уривчастий. *Слухав [Одарка] рвану Прісьчину річ, і вразливі смуги бігають по її широкому зблідлому виду* (Мирний, III, 1954, 64); *В словах заплутаних і рваних Наталя все розповіла* (Рильський, II, 1946, 100).

РВАННЯ, я, с., розм., рідко. 1. Дія за знач. **рвати** 1—3.

2. збірн. Що-небудь рване, з дірками (про одяг, взуття і т. ін.). *Одне, що в батька було некрасиве, — одяг.. Неначе нелюди зухвали, аби зневажити образ людини, амтичну статуу укрили брудом і рванням* (Довж., Зач. Десна, 1957, 478).

РВАНЬ, і, ж., спец. Розірвані нитки, рештки пражі як відходів виробництва.

РВАТИ, рву, рвеш і рідше **ІРВАТИ**, ірвю, ірвеш, недок. 1. перез. Порухуючи цілісність чого-небудь, різким рухом розділяти його на частини. *Оберталося [птя] до стіни й, держачи кобасу цупко в руках, рвало її зубами* (Март., Тв., 1954, 314); *Кілька разів посидали [до Василя] вінці із записками Оксена... щоб.. негайно поверталося в село і розбував горно. Висіль записки рвало* (Тют., Вир, 1964, 134); *Деякі коні полозалися*

води, комизились, рвали посторонки (Гончар, III, 1959, 82); *Образно. Над містом дим, колони жар, із реуть вітри, мов клоччя вати (Сос., I, 1957, 419); За вікнами уже не в жарт бешкетує метелиця: безжално вие, стелить замети, реє ніч (Логв., Літа., 1960, 160); // Ровити дірявити, драми. [Сестра Серах в н а:] Ми за нею... аж земля буде — біжимо, об сучки одежу реємо та за нею поспішаємо (Мирний, V, 1955, 116); // Роздираючи на частини, умертвляти (про тварин). Собака собаки не реє (Номіс, 1864, № 7954); Людей! Незлобних, праведних дітей Жрете, скажені!.. Мов шулка Хватає в бур'яні курча, Каяє і реє його (Шевч., II, 1963, 375); Ведмідь.. виймає його зубами та давай смикать та рвати (Н.-Лев., III, 1956, 81); // Розчлвняти, розділяти ціле. Інтересанти терзали і рвали на шматки територію республіки Рад (До 40-річчя Вел. Жовтв. соц. рев., 1957, 17).

◇ Рвати бокв (животі) [сміючись (від (зо, з) сміху (з потіхи))] — те саме, що Кшишкі рвати (порвати і т. ін.) [зі (зо, від) сміху (від реготу)] (див. кйшка). Як скаже, як втне [Дунай] — боки реєш, сміючись... (Мур., Жила.. вдова, 1960, 39); Люди рвали животи з потіхи, насідали з усіх бокв, щоб подивитись на Петра (Хор., Місто., 1962, 87); Рвати горло — те саме, що Дертти (драти) горло (див. дертти). Справник з фаетона захрипів.. до еромиди зірванці голозом: видко, тепер, кожного дня доводиться рвати горло (Стельмах, I, 1962, 633); Рвати дшу (серце) — завдавати мук, страждань; мучити. Спомини минулого коротенького щастя рвали душу (Хотк., II, 1966, 94); [А н в а:] Так чого ж плачеш? Чого реєш мов серце? (Фр., IX, 1952, 131); Рвати й метати — перебувати в стані великого роздратування. Армія окупантів не виконувала наказу свого командування.. Генерал д'Анселм — командуючий окупаційною армією — мав підстави рвати й метати, мав причини вергати ероми (Смолюк, V, 1959, 617); Рвати кайдани (лапцючі, п'ята) — визволитися з неволі, здобувати волю. Реє Африка одвічній кайдани (Сос., Щастя., 1962, 29); Сими Міцкевича, Словацького, Шопена, Сими Коперника, заковані сини! Рвтеь лапцюги тяжкі! (Рильський, II, 1960, 181); Рвати повітря (тішу) — гучно лунати (про звуки). Крики рвали повітря, люди підстрибували, махали руками (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 442); Рвати слова — говорити уривчасто. — Чого ж ти стоїш, Хведоре? — спитала Пріська. — Сідай! Що скажеш доброго? — Та я се до вас... — реучи слова, несміло почав він (Мирний, III, 1954, 53); Рвати слух (вуха) — роздратовувати (про непрямий звук). Вереск і гармидер, п'яні співи.. рвали слух (Фр., VII, 1951, 306); Плач і стогін рвали вуха (Панч, Гомон. Україна, 1954, 366).

2. перех. З силою, різкими рухами смикати, тягнути. Отець Михайло.. не ступаючись, реє на себе двері в світлицю (Стельмах, I, 1962, 409); // Трипати, шарпати що-небудь. Вітер віти реє вербові (Рильський, III, 1961, 312); — Люди! — закричав Ожес.. Вітер реєє його чуб, оголюючи залисини (Тют., Вир, 1964, 330); // З силою, рвучко висмикувати, витягати; виривати. Реє [вода] каміння з-під ніг, котить кам'яні брили з гори і дуже легко може перевернути віз (Фр., III, 1950, 7); Вона міцно стискала ручку зонтика, бо вітер надихав його і реєє з рук (Трубіл., Шхуна., 1940, 4); // Ривками, різкими рухами стягувати, скидати, знімати що-небудь. Її кидать на ослин, реуть з неї пальто, жакет, вона лишається в платті (Хижняк, Тамара, 1959, 148); *Образно. Хуга вила і рвала стрізи з бідних зат (Черн., Поезія, 1959, 93).

Рвати зуб (зуби) — видаляти зуб (зуби) хірургічним способом. Один зуб навіть випав у мене. Але я задово-

лений, бо однаково довелося би рвати (Жоцюб., III, 1956, 445).

◇ На ходу (на бігу) підметки рвати див. підметка; Рвати волоссє (кбсн, п'ятли, чуб) [на голові (на собі)] — бути в розпачі, впадати у відчай. Дидона гірко заридала, І з серця аж волосє рвала (Котл., I, 1952, 83); — Чинко! — гукнув Душка. — Чи ти, була, не збожеволіла? Якого ти бісового батька качавиш та реєш на голові волосєє? (Мирний, I, 1949, 284); Вона реє на собі коси і стогне, присягаючись, що ні в чому не винна (Тют., Вир, 1964, 122); Він реєє на голові чуб, що спекулянти так нагло, мов з душі, вирвали худобину (Чорн., Визволення земля, 1959, 35).

3. перех. Відокремлювати, відділяючи від стебла, кореня; обламувати, ламати стебла; зривати. — Піду я, мати, зіллячко рвати (Рудан., Вибр., 1949, 40); Одарочка, не зляждячи Іваса, почала рвати квіточки (Мирний, I, 1954, 252); Рвала собі [Ярина] горіхи мовчки (Л. Укр., III, 1952, 737); — Хто такий? Чого тут ласиш? — Ожиму рву, — промиграв Йонька (Тют., Вир, 1964, 438).

4. перех. Підривати, висаджувати в повітря. Здалеку було чути еріжкі вибухи: то на Дніпрі рвали криєу (Дмит., Розлука, 1957, 251); Там рвали скелі: розшарили гирло Дніпра (Баш, Вибр., 1948, 64); Ти ішов тоді до бою, Ше й на Пруті рвать мости (Павл., Бистрина, 1959, 185).

5. перех., перен. Припиняти, розривати (стосунки, зв'язки і т. ін.). Княгиня Ольга встала з кріса.. Та тіба ж можна рвати ряд з тозарями, укладений ще [Горем?] (Скл., Святослав, 1959, 40); Семен Яремченко народився в Григоріюці і з цим селом ніколи не реєє своїх зв'язків (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 5).

6. перех. і без додатка, перен., фам. Братів, одержувати, захоплювати, перев. нечесно, незаконно, але з вигодою для себе. — У мене таке правило — реє для себе, скільки можеш, і іншим не давай. Василь слугав це базікамля, і його аж острав брав (Хижняк, Невгамовна, 1961, 90).

7. неперех., безос., розм. Завдавати гострого болю, сіпати (при нагніванні). Христі трохи полегшало: реє, сіпає, горить, та хоч не так болить несажовито (Мирний, III, 1954, 77); Очерет ріже ноги, п'яту ось пробив [Гнат], брудю набилось, горить, реє, п'ята розбухла, на землю ступить ніяк (Горд., II, 1959, 205).

8. перех., перен. Спонукаати до чого-небудь. Вічний революціонер Дух, що тіло реєє до бою, Реє за поступ, щастя й волю (Фр., X, 1954, 7).

9. неперех. Поривчасто віяти (про вітер), нестримно котитися (про хвилі). Вночі, як верталась [дівчина] від Бондаренків додому, насилу на заночок вибралась, так реєє вітер (Головка, II, 1957, 595); Місце глибоке, звилі реуть (Хотк., II, 1966, 382); Бура рвала, кружляла, свистіла і швидко замітала стежку (Баш, Вибр., 1948, 182).

10. неперех., перен., розм. Працювати на повну силу, потужність. Мотори [літака] реуть на повному газу. Балшакки, лаки, лщики.. переповзають з боку в інший бік (Бажан, Політ., 1964, 11); Федот сидів у золотку, злявши сорочку, просирав тілом на легенькому вітерці.. — Що? Втомився? — співутливе глянуло на нього Йонька. — А ти дуже не реєє, бо тоді й руками не рушиш (Тют., Вир, 1964, 232).

◇ Рвати жийн (руки, сілу) [на роботі (на праці)] — працювати важко, багато, з усіх сил, з надмірним напруженням. Поважав вона Пагома Хрисантовича, як небагато кого. З тих він, що жили реуть на роботі (Гончар, Тронка, 1963, 84); Блакити по наймах — це.. гірко! Рвати руки на чужій праці, ламати спину, губи-

ти здоров'я... (Головка, I, 1957, 223); Рве [хлопець] силу, аби догодити господареві (Горд., II, 1959, 194).

11. *перех., розм., рідко.* Те саме, що рв'ятися б. *Образно. Вона [доля] тривожна і оєниста, своїми помислами чиста, Клекоче, рве до верховин (Мал., Серце., 1959, 13).

◇ [Аж] рв'яті [ногами (копитами)] зємлю— дуже швидко йти, бігти. Антим не йде, а рве ногами зємлю (Чорн., Визвол. земля, 1950, 151); — Ждїть з перемогою! — крикнув він і оперіцею жеребця нагам. Той він його на шлях і полетів, рвучи копитами зємлю (Тют., Впр., 1964, 330).

РВАТИСЯ, рв'єшся, *недох.* 1. Розриватися, розділятися на частини (про предмети). Струми почали рватися і дзиччали, як гедди в спасіаку (Н.-Лєв., III, 1956, 212); Права Марія, задумана й стривожена. І все їй чомусь рвалась нитка (Головка, II, 1957, 149); // *Безос.* [Фрема:] Де тонко, там і рветься. [Полікарп Іванович:] А що там урвалося? [Фрема:] Знаєш іса передня у бендюгу заамалась, якраз на шворнесі (Кроп., IV, 1959, 327); // Ставати дрявним, драним. Люди, надіючись, що їх скоро обмундирують, брали найвештїший одяг, і тепер він розповзався на осінніх дощак, взуття рвалося (Тют., Впр., 1964, 347); // Ставати урвчастим, перериватися (про розмову, думки, дихання, голос і т. ін.). Мати скільки раз зачинала розмову, та розмова латалася, рвалась: то Христа промовчить на матерне питаннє, то одкаже не те... (Мирний, III, 1954, 113); Думки не палили ясно та зв'язно, як давніше, але рвалися і билися на місці, мов чорні птахи в часи бурі (Фр., VI, 1951, 296); Важко дити Олекса — а ще не рветься дихання, ще можуть серце.. посилає рештки крові по всіх жилочках (Хотк., Довбуш, 1965, 412); Від звлювання навіть у Садовського рвалася і не слухався голос (Минуле укр. театру, 1953, 159).

◇ Душї (серце) рветься [на шматки] — дуже мучиться, страждає хто-небудь. — Але нащо мені се? Навіщо мені ся гімнастика розуму, коли душа моя стоєне і рветься від жаляю? (Л. Укр., III, 1952, 583); До кого сісти побалакат, З ким поділить сумні думки? О, як би я бажав заплакат; Як серце рветься на шматки! (Граб., I, 1959, 222); Серце рветься навпіл див. навпіл.

2. Робити різкі, порывчасті рухи, намагаючись звільнитися від кого-, чого-небудь, вирватися звідкілясь. Нес гавкає і рвалася з ланцюга (Март., Тв., 1954, 173); Опинившись в зналому місці, мавпочка радісно запищала й стала рватися з рук (Льч., Серце жде, 1939, 116); *Образно. Темно-карі очі.. стали непрородно випулькими, крулями і аж рвалися з орбіт (Цюпа, Наустріч., 1958, 379); У неї тпналися губи. Якесь слово рвалася з них і не змогла зрватися (Загреб., Європа. Захід, 1961, 82); *У порівн. Прут шумить, об скелі б'ється і всьому наперекір, наче звір із катки рветься, виривається із гір (Гонч., Вибр., 1959, 119); // Кидатися з боку на бік, метатися. — Дівка, кажуть, як верба: де посади, там і прийметься. Не дуже вважувалась [вгамувалася] Леся од такого розважання: рвалась, кричала, здїямала до неба руки (П. Куліш, Вибр., 1969, 103); Решта п'ять [коней] були такі дикі й залі, що до них нікто не наважувався підступити.. Вони люті рвалися, ставали дикби (Тулуб, В степу., 1964, 320); Рвалася на цепу кудлатий пес, захилюючись від злості (Кучер, Прощай., 1957, 386).

3. Відокремлюватися, відділятися від стебла, кореня; обламуватися; зриватися. Шелест лісу. Вітру соист. Рветься в дуба чорний лист (Нєрв., II, 1948, 106).

4. Розлітатися, розриватися на частини, осколки. Снаряди зривали верхів є дерев, міни рвалися біля землянок (Шер., В партиз. загонах, 1947, 55); [Корн.]

Гарматні снаряди вже рвуться у місті (Корн., I, 1953, 40); Десь зовсім близько рвалася бомби (Лв., Таємниця, 1959, 100); Вилетіло незабаром, що обстрілює колому розривними кулями «дум-дум». Така, торкнувшись навіть волосини кінського хвоста, одразу рветься, агаляється в тіло безліччю металевих скалок (Гончар, II, 1959, 121); // Знищуватися, руйнуватися, одержувати пошкодження від вибуху; вибухати. Рвуться скрині з гарматними набоями (Трубл., I, 1953, 61); Біля чернігівських лісів.. рвалася танки й тягачі (Мал., Запов. джерело, 1959, 35); То в одному, то в іншому місці рвалася начинені боєприпасами вагони (Гончар, III, 1959, 376).

5. *перен.* Припинятися, розриватися, переставати існувати (про стосунки, зв'язки і т. ін.).

6. Прагнути до чого-небудь, кудись. Колись-то Лебідь, Рак та Щука Приставать зхру уалася.. А й велика, бачся, штука, — Так Лебідь рветься підлетіть, Рак упирається, а Щука тягне в воду (Гл., Вибр., 1951, 10); На самоті ніколи не хотів [Павло] зоставатися, а все туди рветься, де люди (Вовчок, I, 1955, 178); Під натовпом люду трїщали столи, дзвенїло скла. Одні намагалися спинити бїйку, а другї рвалися до бою (Кочуб., II, 1955, 154); Він ходив у розвідку, виконуюв різні доручення і завжди рвалася у найнебезпечніші місця (Багмут, Шасл. день., 1951, 58); *Образно. Для неї тїсно стало в світлиці, в цілому домі; її думки кудись рвалися, як птаці (Н.-Лєв., III, 1956, 96); Звуки скрипки рвалися крізь вікно на простір (Дмит., Розлука, 1957, 92); // Бути сповненим пристрасного бажання чого-небудь, прагнення до чогось (про душу, серце). [Джонн Атан:] Сестра тебе просила запитати, чи хтїс би ти до неї повернутись. [Річард:] Душа моя до неї рветься завжди (Л. Укр., III, 1952, 104); Він дивився на бїйців, які йшли далі і далі, і серце його рвалася за ними, як птац.. (Собко, Вогонь., 1947, 156); // Рости, здїяматися, підноситися стрімко, високо. А за пару літ круг дуба, Мов діти, здорова Рвалася весело до сонця Молода діброва (Фр., XIII, 1954, 328); А срібних сокорів вершини У небо рвуться... (Рильський, II, 1946, 97).

7. Порывчато вїяті (про вітер), нестримно котитися (про хвилі). Чорне море грає, Чорне море глїтьсє. З краю і до краю Рветься бурунїца [бурун] (Воронько, Коли я., 1962, 143).

8. Працюючи на повну силу, потужність, знемагати, надриватися. Плузач [плугатар] оре і в праці рветься, а панське черевко отак аж дьметься (Компс., 1864, № 1144); Бєсї.. обхопила тепер немов гарячка яка: всі рвуться, вилазять з шкіри, аби скінчити роботу до 1-го (Кочуб., I, 1955, 149).

◇ Рв'ятися з шкіри (шкурї, сїли і т. ін.) те саме, що Лізти з шкіри (шкурї, сїли і т. ін.) (див. лізти).

9. Пас. до рв'яті 1—5.

РВАЦТВО, а, с., розм. Втянки, поведінка рвача. Серед деякої частини громадян ще мають місце факти дармоїдства, рвацтва (Наука., 9, 1957, 14); Працьовитість [радянських людей] ґрунтується на глибокому розумінні значення своєї праці для комуністичного будівництва. Їм чужі рвацтво, хаотурне ставлення до своєї праці (Ком. Укр., 12, 1965, 56).

РВАЦКІЙ, а, е, розм. Стос. до рвацтва і рвача. Кожний свідомий пролетар гостро засудить того господарника,.. який замочуванням дефектів підприємства, ослабленням дисциплїни, потуранням рвацьким настроєм окремих відставлїх верств робїтників не зміцнює соціалїстичної індустрії, а підіриває її (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 477).

РВАЧ, а, ч., розм. Той, хто намагається одержати за свою працю більше, ніж вона варта, або різним

нечесними способами здобути в тих чи інших обставинах якнайбільшу матеріальну вигоду для себе. *Злодій, рвач, ханука, розтратник*, — це потвори, які отрують наше життя.. Самі нічого не роблячи, вони марнують і приласкують те, що створено іншими (Ком. Укр., 11, 1963, 6); *Всякого роду обивателі, ледарі, рвачі, дармоїди і ті окремі особи, які втрачають гідність радянського громадянина, обурюють трудящих нашої країни* (Наука..., 8, 1963, 3).

РВАЧКА, в, ж., розм. Жін. до рвач.

РВАЧКІЙ, а, є, розм., рідко. Те саме, що рвучкий. *Рвачкий вітер бив у лице, снігом заліплював очі* (Копюб., I, 1955, 31); *Аврелія молоденька, вродлива дівчина, в голоді і рухах в щось нервово, рвачке* (Л. Укр., III, 1952, 274); — *Він, взагалі, не рвачкий до праці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 464).

РВАЧКО, розм., рідко. Присл. до рвачкий. *Раптом десь збоку.. рвонули рвачко й загрозливо гудки повітряної тривоги* (Крот., Свини., 1948, 262); *Рівеньки рвачко повернули до голови і щось сказав* (Головко, I, 1957, 307).

РВІЙНИЙ, а, е, рідко. 1. Те саме, що рівний.

2. Рвучкий, неспокійний. *Він говорить — вся Гаваїна, Як рівнина океанна, Непорухна, супокійна, Та яка в ній сила рейна, Титанічна, вулканічна, Нездоланна, яра, вічна!* (Павл., Пальм. віть, 1962, 36).

РВІЙНО, рідко. Присл. до рвійний. *Поєлянь, уся земля тремтить В палях обіймає ночі, Лист квітки рвійно шелестить, Трави стружок воржоче* (Олесь, Вибр., 1958, 41); *Віктор рвійно схопився руками за стропи* (парашута), *натягнув...* (Автом., Коли розлуч. двое, 1959, 335).

РВІЯ, і, ж., рідко. Те саме, що рівність 2. *Невиразна, пекуча рвія обуряла серце її* (Л. Янов., I, 1959, 244); *Я не цілком твій — все мене Життя нове і інші мрії; Від них мене не відітме Ні ласки пал, ні муки реї* (Стар., Вибр., 1959, 17).

РВК, невідм., ч. Скорочення: районний виконавчий комітет.

РВОНУТИ і рідше **ІРВОНУТИ**, ну, неш, док., однокр. 1. *перех.* Порухнути цілісність чого-небудь, одним рухом рвучко розділити, розірвати його на частини. *Раптом молодий кріпак, що лежав на лаві, мов ужалений, схопився.. і, хитаючись, рвонує на собі сорочку* (Баш, На землі., 1957, 10); // *Вкусити, гризнути. Лежить [Лев], одкинув звіст і смерті дожидав.. Кабан кликом під боки стусоне; Жадновою-Вовк рвоне його зубами; Буєай товче рогами* (Гл., Вибр., 1957, 137); // *Різко, гучно пролунати. Гуд, веселий воркіт «Москвича» рвонує і стизнує враз* (Гонч., Вибр., 1959, 333); *І раптом вибухи рвонули, роздерли залпи ночі тьму* (Сос., II, 1958, 403).

2. *перех. і без додатка.* Рвучко, з силою смикнути, потягти. — *Я як рвонує двері, так заціпка і відскочила* (Кв.-Осн., II, 1956, 182); — *Ану, пакове, сюди! Визволяй бідних невільники! — віддунулися веселі мужні голоси, і чийсь руки міцно рвонули зради* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 119); *Федоренко з серцем рвонує за шворку, якою була перев'язана послілка* (Кач., Вибр., 1947, 143); *Він знову наближився до Вутаньки і, впишавши її за руку, з силою рвонує до себе* (Гончар, II, 1959, 254); // *безос.* *Човен рвонуло об'їк, він перевернувся* (Тют., Вибр., 1964, 122); // *Різким рухом, ривком всмикнути, витягти; вирвати. Заколує [відьма] мігетем волос та й лічить: «Раз два, три...» — та як відбере дев'ять волосів, та дев'ятий і рвоне вовсім...* (Кв.-Осн., II, 1956, 192); *Дід сіпнує і, почувши на кітці гудочки опір, рвонує її з води. На гачку тріпотів великий окунь* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 12); *Тасара хотіла вибрати Олещі по її зросту сорочку, але есесяка підбігла і, рвонувши сорочку з рук, наказала брати підряд* (Хижняк,

Тамара, 1959, 171); // *Ривком, різким рухом стягнути, смикнути, зняти що-небудь з когось, чогось. Ще Тихон і не договорив, а вже Степа, його жінка, ірвонула ключ від похав, і кинула йому під ноги* (Кв.-Осн., II, 1956, 128); *Мар'я.. рвонула платок з голови і швиргнула його на лаву* (Мирний, III, 1954, 148); *Бандит.. рвонує з плеча карабін* (Стельмах, II, 1962, 181).

3. *перех.* Різко відокремити, відділити від стебла, гілки квіти, листя і т. ін.; зірвати. *Біжучи, любисточку рвонула, унесла в хату* (Барв., Опов., 1902, 80).

4. *перех. і без додатка.* Вибухом розірвати на частини, осколочки, висадити в повітря; // *безос.* *Рвонуло за бугром, хитнуло землю, обдало теплом...* (Гонч., Вибр., 1959, 198).

5. *перех. і без додатка, перен., фам.* Узяти, одержати, захопити (перев. нечесно, незаконно, але з вигодою для себе). *Це ж треба добре рвонутися з гаманця паризьких банкірів.. а не ваяти якизь там тридцять срібних...* (Еллан, II, 1958, 260).

6. *неперех., розм.* Поривчасто, раптово рушити, різко почати рух. *Кінь, як опечений, рвонує й попер з двору* (Мирний, I, 1954, 292); *Варивода сія на задні сидіння, і машина рвонула з місця* (Голов., Тополя., 1965, 358); *Хлопчик міцно затиснув у жмені гроші і з місця рвонує так, що тільки курява встала* (Кол., Терен., 1959, 373); // *безос.* *Рвонуло тачанку в рись* (Головко, I, 1957, 354); // *Кинутися, помчати куди-небудь. Одна група [розвідників] рвонула до найбільшої землянки і закидала її гранатами* (Кучер, Голод, 1961, 282); *Німці так рвонули від Ленінграда, що чи наздогнали б їх і баскі коні...* (Вишня, I, 1956, 303); **образно.* *Як рвонула вода з річки в канал, як зашуміла!* (Донч., VI, 1957, 277).

7. *неперех.* Рвучко, поривчасто повіяти. *Буря рвонула, аж затріщала оселя у хаті, загуркотіло у вікна, заголосило в димарі* (Мирний, III, 1954, 11); *Рвонує вітер під небесами* (Хотк., II, 1966, 219).

8. *перех. і неперех., розм.* Зробити що-небудь енергійно, поривчасто. *Я знову взявся за чемадама. Але в цю мить Антоша рвонує голову з подушки* (Мик., II, 1957, 59); *Жінка рвонула на лице.. покривало, гоч Саїд Алі з повагою відвернувся від неї* (Ле, Міжгір'я, 1953, 35); // *Різко промовити що-небудь. — Ставай наекотішки, кланяйся народові! — Та як ти смієш?.. рвонує бує барон* (Крот., Свини., 1948, 23).

РВОНУТИСЯ, нуся, нешся, док., однокр. 1. Різко, гучно пролунати (про звуки). *Рвонується акорд і порвався* (Н.-Лев., III, 1956, 305); *Рвонулося розкоштисе «ура-а!» і вицхло враз* (Бичко, Сійся., 1959, 388).

2. Зробити різкий, поривчастий рух, намагатися звільнитися від когось, чого-небудь. *Корова рвонулася. Але міцно тримає за віршовку продавець* (Хотк., I, 1966, 137); *Сажо рвонулася з свого ложа. Але пуга міцно держали її руки й ноги* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 93).

3. Відокремитися, відділитися від чого-небудь; зірватися. *Двері в келію немаче рвонулись і одскочили, немаче в двері бурхнула буря...* (Н.-Лев., III, 1956, 371); *Її окуляри рвонулись із носа і полетіли вгору...* (Вишня, I, 1956, 407).

4. Розлетітися, розірватися на частини, осколочки від вибуху; вибухнути. *Рвонулася жінка. Хата — в повітря. І тільки піч із темним димарем осталась* (Довж., III, 1960, 390).

5. *розм.* Поривчасто, різко рушити, раптово почати рух. *Утік не етік, думаю, а побігти можна, а я дуже прудкий; — рвонуєш та наїткічка, біжу, а тут рівачак* (Стор., I, 1957, 110); *Галопом рвонуєш поміщицькі коні...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 204); *Над Мамеліо-*

ською затокою знову злетіла ракета, і дві вісімки рвонулися зі старту (Собко, Матв. затока, 1962, 35); *Мухайло рвонується з місця і, мало не спотикаючись, пройшов до столу приймальної комісії* (Кучер, Дорога..., 1958, 59); // *Варушити, кинутися, помчати куди-небудь. Кіль захрустів дзвоню, а потім враз рвонується вперед і стрілою полетів до нас* (Збав., Крил. говець, 1953, 11); *Вискнули собаки, підхопивши нарти, рвонулися навздогін за оленем* (Трубл., Вовки..., 1936, 41); *Танки з кількох сторін рвонулися в навальну нічну атаку* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 353); *Іванко хвилюється. Коли б між, він сам би один рвонується на кріпость і там би схопив Бенедикта* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 112); **Образно. Чорний дим і іскри рвонулися з-під коліша* (Собко, Біле полум'я, 1952, 236).

РВУЧИЙ, а, е, діал. Рвучий. В доді камінна велике, гостре... вода рауча, розніжена, а зима! (Коб., I, 1956, 486); **Образно. Де ж ті слова, що в форму краси замкнуто чуття бурлячу річку раучу?* (У. Кравч., Вибр., 1958, 195).

РВУЧИЙ, а, е. 1. З раповими різкими поривами неоднакової сили; поривчастий, нерівномірний. *Край степовий! Ой та вітер дикий, рвучий! Як ударить — телефонні струни реє, крутяться в пучки!* (Твч., I, 1957, 139); *Дорогу до Коломиї замінала раучка і колюча хуртовина* (Мас., Під небом..., 1961, 56); *Шлях заносата раучка сміговиці* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 142); *Шашло не почує пострілу, тільки рвучий віджат гармати* (Збав., Т. Шашло, 1949, 34).

2. Який здійснюється раптово, з великою швидкістю; дуже швидкий. *Рвучим рухом Василь зупинив лебідку* (Вол., Озеро..., 1959, 7); *Гайдай схопився за каузер. Оксана рвучким жестом сплинула його руку* (Корн., I, 1955, 50); *Бермис швидко присів і рвучким стрибком перенісся на край урвища* (Мур., Бук. повість, 1959, 27); *Лікар забігав по кабінету рвучкими кроками* (Мик., Повісті..., 1956, 124); // *Уривчастий, різкий. Раптовий сміх* [Самка], *хриплий і не по літах басистий, рвучкий, як і властивий йому тон балачки, були його характерними рисами* (Досв., Вибр., 1959, 222); *З глибини ночі почувся рвучкий, бабурий гудок паровоза* (Трубл., I, 1955, 88); *Котрийсь із парубків знаєцька починає голосно співати коломийську до танцю, кидуючи слова в такт рвучкої і ладійної музики* (Мас., Під небом..., 1961, 35).

3. Запальної вдачі, енергійний, швидкий (про людину). *Редкі жарніє і став змури, але по-даєньому стрункий і рвучкий в руках* (Коч., II, 1956, 145); *Кремезний та рвучкий юнак то сідав на табурет, то бігав з кутка в кутку* (Льч., Вибр., 1948, 126).

4. до чого, розм. Який відзначається великим потягом, прагненням до чого-небудь. *Бувалий* [Степан Облога], *сердешний, рвучкий до науки. У нього розумні, натружені руки* (Воронько, Вел. світ, 1948, 96).

РВУЧКІЙ, кості, ж. Властивість за знач. рвучкий. *Любуша дуже змінилася. В ній вже немає колишньої рвучкості, її руки спокійні, в них більше жіночності* (Коч., II, 1956, 43).

РВУЧКО. Присл. до рвучкий 1—2. *Зерптий сногадами, Семен немов не помічає, як рвучко вітер металє полами його ростівнучого кожуха* (Смід., Зустрічі, 1936, 160); *Орися, бліда і зялкана, побачивши Тимка, рвучко встала з-за столу* (Тют., Вир, 1964, 96); *Колі рвучко ваяли з місця* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 197); *Килигеві скомайдугав зробити переключку.— Перший! Другий! Третій! — голосно, рвучко стали вигукувати з правого флангу фронтовика* (Гончар, II, 1959, 44); *Рвучко клацнув замок у дверях* (Кучер, Зол. руки, 1948, 225).

РВ'ЯНИЙ, а, е, заст., рідко. Ревний.

РВ'ЯНО, заст., рідко. Присл. до рв'яний. *Не дивуйте, що серце так рв'яно, Щиро прагне і волі і діла* (Л. Укр., I, 1951, 26).

РДЕСНИК, а, ч. (*Potamogeton* L.). Водяна рослина з довгим стеблом і невеликим плаваючим листям; цвіте білими квітками; // у знач. ім. рдесникові, вих, мн. Родина болотяних рослин.

РДЕСТ, а, ч. Те саме, що рдесник. *Водяні паса* [Дунаю], *що розкинулася серед очеретів, багати на різні рослини: рдест, яску, стрілолист, водяний горіх* (Наука..., 8, 1967, 49).

РЕ, невідм., с. Друга нота музичної гама.

РЕАБІЛІТАЦІЯ, і, ж. Поновлення доброго імені, репутації несправедливо запламованої або безпідставно звинуваченої людини. *Першим виступив місцевий наш поет Вишневий. Тема його вірша — реабілітація нової жінки — звучала лірично* (Кач., II, 1958, 17); *Коли відбувався величезний процес перетворення робітничого класу з класу в собі в клас для себе, відчує* [М. Горький], *що найголовніше — це боротьба за людину, реабілітація людини* (Рад. літ-во, 10, 1968, 89).

2. юр. Відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок. *Вийшовши з залу суду, де розбиралась справа Теміра і закінчилась цілковитою його реабілітацією, Манченко побіг до лікарні, щоб сповістити про це доктора* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 276).

РЕАБІЛІТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до реабілітувати. [В і к т о р:] *Ви?! Той самий?..* [А н т і н:] *Той самий. Не бійтеся, я не втік з заслання. І навіть не амністований. Просто реабілітований* (Лев., Нові п'єси, 1956, 102); // *реабілітовано, безос. присудк. сл.* *Якось гімназист Зося, бешкетуючи..., ненароком влучив клячем у царський портрет. Бешкетника після батьківської випарки за добрий подарунок директоріві гімназії було повністю реабілітовано* (Речм., Весн. грози, 1961, 110).

РЕАБІЛІТУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. 1. кого, що. *Поновлювати добре ім'я, репутацію несправедливо запламованої або безпідставно звинуваченої людини.* [Ю р к о в и ч:] *Але... але ви, друже мій, помиляєтесь! Я тільки хочу реабілітувати добре ім'я Марії Іванівни...* (Стар., Вибр., 1959, 412); — *Я вважаю за потрібне в ім'я справедливості установити нарешті істину і реабілітувати честь партизана* (Мур., Жила. вдова, 1960, 206); // *що. Знаходити виправдання чому-небудь. Жду.. надруккування «Гартюфа», бажав би, щоб воно сталося якнайшвидше, і в цьому бажанні є невелика частка егоїзму: хотілося би трохи реабілітувати свою працьовитість* (Сам., II, 1958, 466); *Титанові* [металу] *властиві чудові якості, які кінець кінцем реабілітують його дорожнечу* (Рад. Укр., 15.II 1969, 3).

2. юр. Повновлювати в правах людину, стосовно якої скасовано судовий вирок.

РЕАБІЛІТУВАТИСЯ, уюся, уєтсья, недок. і док. 1. Одержувати реабілітацію.

2. тільки недок. *Пас. до реабілітувати.*

РЕАГЕНТ, у, ч., хім. Те саме, що реактив. *Вода сама по собі у природних умовах сильний хімічний реагент, що має здатність розчиняти значну кількість мінералів* (Курс заг. геол., 1947, 128).

РЕАГУВАННЯ, я, с. Дія за знач. реагувати 1. *Ляно я не спостерігав такого тісного єднання артистів з публікою, такого гострого й щирого реагування глядачів на те, що діється на сцені і чується в музиці* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 13); *Якщо алергій — неперемале, зворобляє реагування організму на певні речовини* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 37).

РЕАГУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. Діяти, поводити себе певним чином під впливом чого-небудь або у від-

повідь на щось, виявляючи відповідне ставлення до кого-, чого-небудь. Як би вона реагувала, коли б такий випадок трапився не з нею, а з сусідкою, товаришкою по роботі, подругою? (Ю. Янов., II, 1954, 67); Стефаник.. не говорив ніколи одноманітно, реагував на розмову жваво, гостро, усміхом і жартами (Письмен. збірка, 1958, 107); Особливо гаряче реагують на перипетії футбольної гри аргентинці, для яких футбол є національною грою (Дмит., Там, де сяє..., 1957, 138); // Виявляти певні рефлекси, відповідати якимись рухами на яке-небудь подразнення, вплив зовнішнього середовища (про організм, тіло людини чи тварини та його частини). При непритомності зіниці очей реагують на світло, а в разі смерті залишаються розширеними незалежно від освітлення (Наука..., 7, 1970, 37).

2. Вступати в хімічну реакцію. Опис атому не реагує ні з лугами, ні з кислотами (Хімія, 9, 1956, 71).

РЕАГУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до реагувати. Свої наукові роботи він провадив.. з обліком кількості реагуючих речовин і продуктів реакції (Хімія, 7, 1956, 22).

РЕАКЛІМАТИЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. реакліматизувати і стан за знач. реакліматизуватися. Головним завданням в справі реакліматизації бобра є створення відповідних природних умов для його поселення (Вісник АН, 11, 1953, 45).

РЕАКЛІМАТИЗУВАТИ, үю, үеш, недок. і док., перек. Заново розводити в будь-якій місцевості ті чи інші цінні сорти рослин або породи тварин, які там колись жили, але потім вимерли.

РЕАКЛІМАТИЗУВАТИСЯ, үюся, үешся, недок. і док. 1. Заново акліматизуватися, пристосовуватися до кліматичних чи інших життєвих умов будь-якої місцевості (про рослину, тварин). Акліматизуються і реакліматизуються [в СРСР] цінні види мисливсько-промислових тварин (Наука..., 8, 1958, 1).

2. перен. Заново привичкаватися до певної обстановки, до того чи іншого середовища (про людей).

РЕАКТИВ, у, ч., зім. Речовина, що вступає в характерну реакцію з іншою речовиною і тим самим дає можливість виявити наявність останньої в певній сполучці. Найпростіше завчасно ввести ізотоп у ту речовину чи реакцію, з допомогою якого вона аналізується (Наука..., 5, 1959, 22); Оксана мило відійшла до своїх реактивів, знову поринула в роботу (Кучер, Вогник, 1952, 47).

РЕАКТИВНИЙ, а, е. 1. зім. Прикм. до реактив. 2. фіз. Який виникає під дією сили віддачі. В ракеті Дюлаєвського паливо одночасно є і запасом маси, необхідною для реактивного відкидання, і джерелом енергії (Наука..., 12, 1956, 9); Реактивна сила; Реактивний опір.

3. техн. Сконструйований на основі використання сили тяги, створюваної струменем газу, пари і т. ін. Мобільні і деякі його складні використовують для виготовлення деталей реактивних двигунів і газових турбін (Наука..., 3, 1958, 11); Шугають в небі реактивні літаки з швидкістю блискавки (Гончар, Тронка, 1963, 122).

4. фіз., біол. Здатний реагувати певним чином на вплив зовнішнього середовища, на будь-яке подразнення. Центральною ідеєю [О. Богомольця] було положення про те, що шкідливі фактори навколишнього середовища можуть пошкодити організмові лише при порушенні його реактивних здатностей (Рад. Укр., 24.V 1961, 3).

РЕАКТИВНИК, а, ч., розм. 1. Реактивний літак. І жайворон, і крилань-борівітер, і стріловидий реактивник — це небо мові Радянської України (Рад. Укр., 9.III 1964, 2).

2. Пілот реактивного літака. — Уявляйте, реактив-

никові, швидкісникові на полотняному АН-2 опинитись! Пожега з того боку президенто. А проте потім, як роздивився... та він же трудяга! Та на йому ж політати ерації над полем — одна насолода! (Гончар, Тронка, 1963, 72).

РЕАКТИВНІСТЬ, ності, ж. 1. зім. Здатність бути реактивом. вступати в реакцію.

2. фіз., біол. Здатність реагувати певним чином на вплив зовнішнього середовища, на будь-яке подразнення. Провідною проблемою всіх досліджень акад. Богомольця була проблема нормальної і патологічної реактивності організму (Розв. науки в УРСР., 1957, 304); З ростом і розвитком дитини її реактивність підвищується і досягає максимуму до періоду статевого визрівання (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 79).

РЕАКТОР, а, ч. 1. ел. Потужна котушка індуктивності для обмеження струмів короткого замикання і підтримування напруги у високовольтних установках. *Образно. Наш кваліфікований крок стає все ширшим, швидшим, і ми з вами щораз повинні бачити все далі й далі. Бо час мінється, бо в реакторі сучасної перенапруги інакше став й душа народу (Літ. Укр., 27.XI 1970, 2).

2. зім. Апарат для проведення хімічних реакцій при певних температурах і тисках.

3. фіз. Установка, де відбувається керована ланцюгова ядерна реакція поділу атомних ядер. Радіаційні зміни в речовині треба враховувати при проектуванні і експлуатації реакторів (Наука..., 9, 1956, 6).

Δ Атомний (ядерний) реактор — те саме, що реактор 3. На існуючих атомних реакторах регулюючи і запобіжні пристрої працюють з датчиками, установлені нерухомо (Наука..., 10, 1963, 39); На практиці ланцюгову реакцію ділення урану використовують у так званих ядерних реакторах (Нарвскі розв. прикл. електр., 1957, 253).

РЕАКЦІЙНИЙ, а, е. Пов'язаний з реакцією (у 3 знач.); протилежне прогресивний. Ними, коли відбувається зміщення позицій соціалізму в міжнародному масштабі, імперіалістичні кола покладають надії на реакційний націоналізм, шовінізм, сподіваються.. ослабити прогресивні рухи (Ком. Укр., 7, 1965, 11); — Ця делегація складається з безбожниць, які цілком усвідомили ворожу трудящим, реакційну роль релігії (Мвк., II, 1957, 384).

РЕАКЦІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. реакційний. Запад і розклад буржуазного суспільства, реакційність його виробничих відносин виявляються також і в дедалі більшій тенденції до скорочення виробництва, в усі частіших економічних кризах (Ком. Укр., 1, 1961, 15).

РЕАКЦІЙНО. Присл. до реакційний. **РЕАКЦІОНЕР**, а, ч. Провідник політичної реакції. Десятки походів проти комунізму розпочинали реакціонери всіх мастей (Рад. Укр., 29.I 1959, 1); // Запеклий ворог усього нового, прогресивного. Реакціонери не тільки нарошують запаси атомних і водневих бомб, але й мобілізують усі засоби психологічної війни (Ком. Укр., 2, 1966, 36); Літературні модерністи та реакціонери нерідко виступали й як проповідники націоналістичних теорій (Рад. літ-во, 4, 1965, 88).

РЕАКЦІОНЕРКА, н, ж. Жін. до реакціонер.

РЕАКЦІЯ, і, ж. 1. Дія, вплинок, жест, міміка і т. ін., що виникають у відповідь на яку-небудь дію, вплинок, вплив ззовні. Знайоми звуки викликають.. реакцію на його лиці (Хотк., II, 1966, 371); Його звичка не скидати в учительській кашкетка викинає з дедого з педагогічної реакцією іронічну (Гончар, Бригантина, 1973, 48); Нова позиція Франка щодо завдань критики була в деякій мірі здоровою

реакцією на її байдужість до естетичної природи літератури (Рад. літ-во, 3, 1957, 42).

2. *Фіз., біол.* Відповідь організму на зовнішні чи внутрішні подразнення. Згідно з ученням І. П. Павлова, захисні реакції організму розвиваються як рефлекторні процеси, здійснювані через центральну нервову систему (Мед. ж., XXIV, 6, 1954, 23); *Кожна реакція організму тварини відбувається за принципом рефлексу, тобто є відповіддю на зовнішні впливи* (Психол., 1956, 9); *Досягн. показали, що люди за їх реакцією на неадекватність можна розбити на три групи. Одним неадекватність додається, іншим байдужа, у третій викликає деякі неприємні явища* (Рад. Укр., 5.IX 1962, 3); // *тільки одні. Різкий спад, занепад фізичних і душевних сил після піднесення, напруження. Мені хотілось цим грубим словом убавити читача, підчеркнути [підкреслити] всю ядоту психічної реакції об'єктивної після зливого підйому* (Кочуб., III, 1956, 371).

3. *тільки одні.* Активний опір суспільному прогресові з боку відживаючих або переможених класів, їхніх партій чи політичних угруповань; політичний режим, установлення для збереження і зміцнення старих суспільних порядків, для прудушення прогресивних сил. *Вибори відбуваються в обстановці найшаленішої реакції, при повному розгулі контрреволюційної несамовитості царської урядової зграї.* (Ленін, 19, 1971, 66); *Після поразки революції 1848—1849 рр. в Європі на ціле десятиріччя встановилась реакція — придушення передових суспільних рухів і ідей* (Нова іст., 1956, 163); *Розгром фашизму був історичним актом, здійснення якого домагалися також і країни сими німецького народу, що брали участь у боротьбі з реакцією і віддали своє життя за світлі ідеали* (Ком. Укр., 5, 1970, 89); *Навіть за часів чорної реакції не можна було погасити полум'я правди, що палає в трудах Сеченова, Павлова, Менделєєва, Тімірязєва* (Рильський, III, 1956, 11); // *збірн.* Реакціонер, реакційні угруповання. *Основна політична й ідеологічна зброя, яку використовують міжнародна реакція і рештки внутрішніх реакційних сил проти єдності соціалістичних країн, — націоналізм* (Програма КПРС, 1961, 21); *Час працює не на чорні сили реакції, а на сили миру і прогресу!* (Рад. Укр., 2.IV 1961, 4); *Ганебний фарс клерикальної реакції з відлученням Толстого від церкви викликає обурення й протест у широких колах інтелігенції та робітників* (Рад. літ-во, 4, 1965, 21).

4. Хімічна взаємодія між двома або кількома речовинами, що призводить до створення нових речовин. *Перетворення одних речовин в інші називаються хімічними явищами, або хімічними реакціями* (Хімія, 7, 1956, 6).

△ *Ланцюгова реакція див. ланцюговий.*

РЕАЛ¹, а, ч. Старовинна іспанська срібна монета. *Максим Кривонос уніс до хати торбу з сріпши і сказав: — Тут тобі, паме Трохиме, і арабські цеглини, і іспанські [іспанські] реалі, білі малярі і червоніці* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 157).

РЕАЛ², а, ч., друк. Стіл з похилою верхньою дошкою, на яку ставиться каса з шрифтом для складання. *Цей будинок під № 48 перетворено в музей-друкарню, де можна бачити реал з касами, заповненими російським шрифтом, і друкарську машину* (Рад. Укр., 4.I 1969, 5).

РЕАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. реалізувати. *Ускладнення міжнародної обстановки і неминуче в зв'язку з цим збільшення затрат на оборону може затримати реалізацію планів піднесення добробуту народу* (Програма КПРС, 1961, 87); *Освітництво — така галузь, де потрібна негайна реалізація більшої частини досягнутих плодів* (Колг. Укр., 9, 1961, 29).

РЕАЛІЗМ, у, ч. 1. Основний метод художнього пі-

знання і правдивого відображення об'єктивної дійсності в її типових рисах, а також напрям у літературі і мистецтві, представники якого застосовують цей метод. *В образотворчому мистецтві боротьба за ідейне мистецтво нерозривно зв'язана з боротьбою за реалізм, проти якого виступали формалісти, буржуазні націоналісти та ін.* (Мист., 5, 1955, 4).

△ *Кригічний реалізм* — художній метод прогресивного мистецтва і літератури буржуазного суспільства, який полягає у глибокому правдивому відображенні життя і розкритті протиріч суспільної дійсності. *Кригічний реалізм і його видатні представники глибоко, чесно і правдиво зображали минуле життя* (Мал., Думки., 1959, 6); *Соціалістичний реалізм — художній метод радянської літератури і мистецтва, який ставить своєю метою правдиве історично-конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку і комуністичне виховання трудящих. Соціалістичний реалізм відбиває життя в його революційному розвитку. В цій його суті, і чим саме істотно відрізняється він од реалізму критичного* (Рильський, III, 1955, 158).

2. Уміння і здатність правильно враховувати і творчо оцінювати об'єктивні умови, можливості, співвідношення сил і т. ін. *Реалізм політики КПРС полягає в тому, що партія прагне всемірно використати в цілях комуністичного будівництва як моральні..., так і матеріальні стимули* (Ком. Укр., 12, 1965, 55).

△ *Найвищий реалізм* — стихійно-матеріалістичний світогляд людини, який формується на основі безпосереднього життєвого досвіду.

3. Об'єктивно-ідеалістичний напрям у середньовічній схоластичній філософії, представники якого на протилежність номіналістам вважали, що загальні поняття (універсалиї) існують реально, незалежно від речей, передують речам.

РЕАЛІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до реалізувати. *Фантастична утопія може включати в себе елементи й алегоричного переосмислення, і глобальної соціально-політичної сатири, і лірико-філософські роздуми про майбутнє. Вперше багаті можливості утопічного жанру були реалізовані в творчості Уеллса* (Рад. літ-во, 3, 1964, 124); *Підприємства повинні дбати насамперед про те, щоб уся продукція була реалізована* (Наука., 3, 1967, 3).

РЕАЛІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. 1. Здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя. *Після Чумака лишилась невеликий літературний доробок. Наляла смерть не дала йому розгорнути сили, реалізувати всі можливості* (Еллан, II, 1958, 105); *Валя кожну мою пораду ловила якось на льоту, зміла її реалізувати* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 362).

2. Переводити на гроші, продавати. *Щоб рентабельно вести господарство, треба не тільки мати дешеву продукцію, але й часно реалізувати її по відповідних цінах* (Ком. Укр., 5, 1960, 58).

РЕАЛІЗУВАТИСЯ, ується, недок. і док. 1. Здійснюватися, ставати реальним, втілюватися у життя. *Зв'язок мистецтва з матеріальними основами класового суспільства реалізується, головним чином, через класову боротьбу, політичні відносини і взаємодію різних форм ідеології* (Мист., 6, 1955, 8).

2. Переводитися на гроші, продаватися. *Значить, товари повинні реалізуватися як вартості, перш ніж вони дістануть можливість реалізуватися як споживні вартості* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 90).

3. *тільки недок.* Пас. до реалізувати.

РЕАЛІСТ, а, ч. 1. Послідовник реалізму (у 1 знач.). *Переконаний реаліст, Шевченко вилмає від письменника й митця глибокого знання народу та його життя* (Мист.,

2, 1955, 14); *М. Пришвін називав справжнім реалістом такого письменника, який добре бачить темні й світлі сторони життя, але справу свою веде у світлий бік і тільки пройдений в цей бік шлях вважає реальністю* (Рад. літ-во, 3, 1968, 27).

2. Людина, яка вмів і здатна правильно враховувати і тверезо оцінювати об'єктивні умови, можливості, співвідношення сил і т. ін. *Неважко — селянин. Він практик, господар, реаліст* (Еллан, II, 1958, 97); *Реалістичний характер соціалістичного мистецтва обумовлюється, насамперед, тим, що воно виражає естетичні потреби будівників соціалізму — переконаних і послідовних реалістів у всьому своєму житті* (Талант..., 1958, 23).

3. У дореволюційній Росії — учень реального училища. *Меша сестра, гімназистка, бачила з вікна, що Юрій розмовляв з якимсь реалістом* (Бурл., Напередодні, 1956, 12); *В класах першої української гімназії співали гімназисти, реалісти, семінаристи* (Смолч, Мвр., 1958, 78).

4. Послідовник реалізму (у 3 знач.).

РЕАЛІСТИЧНИЙ, а, в. Стос. до реалізму. *Стародавні міфи, народні пісні, фрагменти печерного живопису, які дійшли до нас, в основі своїй є реалістичними* (Деякі п'ят. поет. майстерн., 1956, 19); *У поемі «Прометей» А. Малишко створив глибоко загляючий реалістичний образ захисника єського найдорожчого на землі — Вітчизни, народу, життя* (Іст. укр. літ., II, 1956, 639); *Його вдача була реалістична, любила ясність красок і простоту ліній* (Фр., IV, 1950, 249).

РЕАЛІСТИЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. реалістичний. *Реалістичність трактування того чи іншого мотиву у східнослов'янському образотворчому мистецтві поєднується з прихильністю загальної композиції речі* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 348); *Загальний напрямок розвитку нашої художньої лемініани можна визначити як посилення реалістичності в процесі цілісного відтворення епохи Жовтневої революції* (Рад. літ-во, 6, 1967, 25).

РЕАЛІСТИЧНО. Присл. до реалістичний. *В радянських умовах народна теоретичність, як і професіональне мистецтво, реалістично відображає соціалістичну дійсність* (Нар. тв. та етв., 3, 1967, 22).

РЕАЛІСТИКА, я, ж. Жін. до реаліст 1, 2. *Через окрему деталь О. Кобилянська вміє відтворити психологію класу; в цьому велика сила письменниці-реалістки* (Рад. літ-во, 3, 1967, 40).

РЕАЛІЯ, і, ж., наук. Річ, що існує матеріально; будь-який предмет матеріальної цінності. *Нерідко траплялося, що сучасність виявляла себе отими поодинокими реаліями, а самий дух її поетові так і не вдалося вловити* (Літ. Укр., 20.XII 1968, 3).

РЕАЛІЙНИЙ, а, е. 1. Який існує в об'єктивній дійсності; дійсний; протилежне у я в н і й. *Ваня ніби прокинувся від сну, вступає з книжкового в реальний світ — світ боротьби, політики, де йому належить почесне місце молодого бійця-революціонера* (Шер., Перші загопи, 1939, 38); *Сила публіцистики — в реальних фактах і в живих людях* (Смолч, Розм. з чит., 1953, 190); *О. М. Горький відзначає, що у витообраз народної уваги завжди жило прагнення поліпшити реальне життя* (Рильський, III, 1956, 141); // у знач. ім. *реально, ного, с. Те, що існує в об'єктивній дійсності; протилежне у я в н е. Солодкі випари романтики оповили його душу чарами, вивели за межі реального — в світ фантастичної героїки* (Кол., Терев..., 1959, 78).

△ **Реальна заробітна плата** — кількість предметів споживання й послуг, які може мати трудящий на свою номінальну заробітну плату. *Необхідно провадити рі-*

шучу боротьбу за збереження реальної заробітної плати робітникам шляхом забезпечення сталості цін продуктів (КП України в резол. і рішен..., 1958, 257).

2. Який можна здійснити, виконати. — *Ми довели на ділі, що наш план цілком реальний* (Крот., Снян..., 1948, 7); *Мрії багатьох поколінь людей про проникнення в космічні простори стають все більш реальними* (Наука..., 2, 1958, 28).

3. Який відзначається вмінням і здатністю правильно враховувати і тверезо оцінювати об'єктивні умови, можливості, співвідношення сил і т. ін. *Ворог усього сентименталізму, він поглядав на світ холодним оком анатома.. Одним словом, був се чоловік наскрізь «позитивний» і реальний* (Фр., II, 1950, 292).

4. заст. Який має практичне значення, практично потрібний. — *В клас не ходять (студенти), до церкви не ходять, про богослов'я ніхто й не дбає. Кинулись на ті реальні науки й носяться з ними, як бог зна з чим!* (Н.-Лев., I, 1956, 564).

△ **Реальна школа**; **Реальне училище** — у дореволюційній Росії — середній навчальний заклад, в якому віддавалася перевага природничим і точним наукам. — *Коли був малий, — оповідає [Йоганн] своїм гарним голосом, — мусив пасти кози в свого родича на Моравії, де його послали до реальної школи, не до гімназії* (Коб., III, 1956, 346); *Він — учень реального училища — сидить над хитрою алгебраїчною задачею* (Шовк., Інженер, 1956, 310).

5. **Рірко**. Реалістичний. — *Правда, картина не зовсім естетична, але зате реальна, — тяє далі Леонід Семенович жарт* (Н.-Лев., IV, 1956, 75); *Вже в половині 1876 року він [І. Франко] виступав з першими не фантастичними, а реальними оповіданнями: «Лещина челядь» і «Два приятелі»* (Коцюб., III, 1956, 32).

РЕАЛЬНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. реальний 1—3, 5. *Все те, що Головацький вважає за хліборобські мрії, в устах бригадира звучало, як цілком здійсненні речі, як реальність завтрашнього дня* (Жур., До них іде..., 1952, 144); *Надвичайно важливим у плановому господарстві в реальність планів і своєчасність доведення їх до кожного колоску, бригади і ферми* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 24); *В оповіданнях «На дні» і др., в своїх «Тюрмних сонетах» Франко дає нам страху і захоплюючу по своїй реальності картину «дна» — тюрми* (Коцюб., III, 1956, 38).

2. **Об'єктивно існуюча дійсність**; явища, події, факти, предмети дійсності. *Природа, жива людина, людина-борець, реальність були основою творчості Шевченка, його світогляду* (Корп., Разом із життям, 1950, 15); *Державенні її [партії] задуми будуть перетворені в реальність* (Ком. Укр., 1, 1959, 4); // діал. *Нерухоме майно. — Нема іншого виходу, лиш подаватися на перенесення [переселення]. Але ж бо матеріальна руїна. Тут продай хату й реальність, а там не купиш* (Март., Тв., 1954, 191).

Об'єктивна реальність див. об'єктивний 1.

РЕАЛЬНО. Присл. до реальний 1—3, 5. *В результаті самовідданої праці радянського народу, теоретичної і практичної діяльності Комуністичної партії Радянського Союзу людство здобуло реально існуюче соціалістичне суцільство* (Програма КПРС, 1961, 16); *Стоїть [Мурашко] біля столу, розіклавши свої численні записи, схеми та діаграми, і говорить про майбутній таврійський канал як про щось уже реально здійснене* (Гончар, Таврія, 1952, 252); *Все життя він був оптимістом і мрійником, але завжди вміє реально оцінювати обстановку* (Дмит., Обпалені..., 1962, 14).

РЕАМПУТАЦІЯ, і, ж., мед. Повторна або додаткова ампутація.

РЕАНІМАТОЛОГ, а, ч. Фахівець з реанімації. *Реаніматологи — лікарі незвичайної спеціальності. Щоб не упустити хвилину грані життя, вони ведуть рахунок часу на секунди* (Веч. Київ, 9.VII 1968, 4).

РЕАНІМАТОЛОГІЯ, і, ж. Розділ медицини, який вивчає методи оживлення організму, що перебуває в стані клінічної смерті, а також способи запобігання клінічній смерті під час операцій. *Реанімація — наука про оживлення — за останні десятиріччя виділилась у самостійну медичну спеціальність* (Наука..., 7, 1970, 36).

РЕАНІМАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до реанімації. *Надання першої допомоги у випадку раптової смерті складається з двох реанімаційних прийомів. Крім штучного дихання, слід застосовувати ще й так званий непрямий масаж серця* (Наука..., 7, 1970, 35); *Робота в реанімаційному відділенні потребує від медичного персоналу — від лікаря до санітарки, особливого нервового і фізичного напруження* (Веч. Київ, 12.VIII 1968, 2).

РЕАНІМАЦІЯ, і, ж. Штучне відновлення деяких життєво важливих функцій організму, який перебуває в стані клінічної смерті. *Юрій Федорович Гера — представник молодшого покоління нечисленного ще загалом медиків, що вивчають питання оживлення — науку реанімації* (Знання..., 8, 1967, 8).

РЕБЕ, невідм., ч., розм. Те саме, що **РАБИК**. *Серед привод... були наїзди Рабиновичевого батька, старого ребе Шайі* (Еллан, II, 1958, 33).

РЕБЕРНИЙ, а, е. Прикм. до ребро 1. *Як правило, дефекти постави розвиваються в дитячому і юнацькому віці. В цей період виникає небезпека серйозних скрючень хребта, появи реберного горба, опущення одного плеча тощо* (Наука..., 7, 1970, 56).

РЕБЕРЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до ребро 1. *Темна морська просторинь навкруг, і тільки сонце високе, земліве смажить їй і тут, ляється на плечі дитині, на голі Віталікові реберця, на густу темно-синю гладь* (Гончар, Тронка, 1963, 235); *Стецюра послужливо протяг йому реберце тараньки* (Дмвг., Наречена, 1959, 188); *Ой, дітино, не в'яли, Мого серця не паля!* *Мого серця, Край реберця, Мого серця не паля!* (Пісні та романси..., II, 1956, 122); *Спинні лусочки на боках тулуба [полоза чотирисугого] гладенькі, посередині спини з невеличкими, але помітними реберцями* (Визначник земноводних..., 1955, 126); // *трон*. [Т а р а с:] *А чом же важ його [папа] не смикнути гачком під реберце, як шворку відерце?* (Голов., Поезії, 1955, 357).

◆ **Адамове реберце** *див.* адамів.

РЕБЕРЧАСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що **ребрійстий**. **РЕБОРДА**, в, ж., спец. Круговий виступ по краю обода колеса або шківя, який не дає колесу під час руху зійти з рейки і запобігає сповзанню ремня із шківя. *Різнюча в довжині маркерів дорівнює відстані між ребордами передніх коліс або внутрішніми краями гусениць трактора* (Мехав. і електриф., 1953, 83); // *Спеціальне обладнання на дискових сошниках сівалок для обмеження глибини загортання насіння землею. Сівалка має 12 дискових сошників, обладнаних ребордами — обмежувачами глибини та коточками* (Колг. енци., II, 1956, 49).

РЕБРАСТИЙ, а, е, розм. Те саме, що **ребрійстий**. *Через деякий час вона взяла стільчика і встиглась доїти зуду, ребрасту корою* (Добр., Тече річка..., 1961, 29).

РЕБРІСТИЙ, а, е. 1. У якого випинаються ребра (у 1 знач.). *Микола скинув сорочку, майку, підставив кожарам та мошкам своє смагляве ребристе тіло* (Збан., Курял. о-ви, 1963, 50).

2. Який має в своїй основі ребра (у 2 знач.). *Моя кит-риба з перебитим хребтом, лежав у воді ребристий*

міст (Панч, На калин. мості, 1965, 106); *Гмідий кінч з темною гривою тля дову ребристу гарбу* (Дор., Не повторю..., 1968, 134).

3. Який має поверхню з виступами, гранями, нерівними краями. *Хвилями сріблялись ребристі співучі горби* (Баш, На... дорозі, 1967, 158); *Ребристі ямари вдовож обрію розжерілися, стояли, мов золоті гори* (Гончар, III, 1959, 304); *То були тихі прекрасні висілки з маленькими будиночками, що іжачилися під сірим небом гострими червоними покривами, встеленими ребристою черепицею* (Загреб., Європа 45, 1959, 248); *У патисоні форма тарілково-сплюснута, плоди невеликі, ребристі, блідо-зеленого забарвлення* (Укр. страви, 1957, 197).

РЕБРІСТО. Присл. до **ребрійстий**. *Замість бапти на ньому [на танку] ребристо здімається щось схоже на крам* (Гончар, Тронка, 1963, 184).

РЕБРО, а, с. 1. Дугоподібний скелетний утвір людини і хребетних тварин, який іде від хребта до грудної кістки. *Грудні хребці сполучаються з 12 парами ребер. Ребра мають вигляд зув'язких зігнутих пластинок, які на своєму передньому кінці переходять у хрящі* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 33); *Горленкові стало погано. Шабля Потоцького розрубала йому плече, калюцю і перші ребра* (Тулуб, Людолови. I, 1957, 37); *Пара клубилась над опуклими ребрами конячини* (Ільч., Серце жде, 1939, 172); * *У порівн. Вікна [халупок] були повидирані, кошмою стріли обсилалися, і кінці лат стирчали з них, як ребра кістяка* (Козуб., I, 1955, 368).

◆ **Адамове ребро** *див.* адамів; *Аж ребра знати на кому — хто-небудь дуже худий. — Чого ви колись були сухі, аж ребра на вас було знати, а тепер од сити трохи не лускет? — питає кішечка в собак* (Н.-Лев., III, 1956, 298); *Гачком за ребра [заціпати] див.* гачок; *М'яти ребра див.* м'яти; *Обламати ребра див.* обламувати¹; *Поламати ребра див.* поламати; *Полатати ребра див.* полатати; *Полічити ребра див.* полічити; *Полоскотати ребра кому — сильно побити кого-небудь. — Легко похваляється добре полоскотати ребра Юркві Дзвонарю. — На що добре, а на це в Леак вистащить розуму* (Стельмах, I, 1962, 521); *Порахувати ребра див.* порохувати; *Рёбра світяться:* а) *дуже виснажений. Худий, аж ребра світяться* (Номис, 1864, № 8551); б) *голий, без одягу. Голі, аж ребра світяться* (Укр. присл., 1955, 41); *Ребрами світити — бути дуже худим, виснаженим. [З а г у б а:] Кові були — хоч на виставку, а тепер, мабуть, ребрами світять?* (Мам., Тв., 1962, 487); *Сивий в бороду, а чорт (біт) у ребро див.* борода.

2. Частина кістяка якої-небудь споруди або предмета, яка щось підтримує чи скріплює собою. *Коромисло [жатки]... складається з двох пластин..., зміцнених ребрами... і з'єднаних одна з одною заклепками* (Зерна комбайни, 1957, 106); *Панель [перекриття] складається з часті розміщених ребер, зв'язаних одне з одним тонкою плитою* (Наука..., 2, 1955, 9); *Працювали дружно й весело. Вже на другий день, наче кістяк велетенського ящура, стирчали над облімною штангоуту — ребра майбутнього корабля, міцно вправлені в килеву колоду* (Тулуб, В степу..., 1964, 260).

◆ **Світити** (світяться, зягати) *ребрами* — бути напіваруйнованою (про споруду). *Пригадувалося далеке село на Катеринославщині. Голод там. Розкриті тати, повітки світять ребрами* (Головки, I, 1957, 87); *Деякі роки потім стояла вона [хата] на крутому горбі — мертво, як кістяк, зяла чорними дірками своїх вікон та дверей, голими ребрами кроков* (Крот., Синн., 1948, 23).

3. Місце, лінія перетину двох площин. *Грані кристала перетинаються в ребрах* (Рентгеногр. мет., 1959,

79); Кристали обмежені плоскими, підпорядковано розміщеними гранями, які збігаються в ребрах та вершинах (Знання, 2, 1966, 1); // Виступ або кут, утворюваний у місці перетину двох площин. *Гора так і нависла каж'яними ребрами над рікою* (Фр., III, 1950, 7); *Хід сполучення.. виконалий на ребрі гори* (Ю. Янов., II, 1954, 242); // Вузкий край або бік якого-небудь предмета (по його довжині). *Димченко сидів згорбившись і замислено водив пальцем по ребру стола* (Шовк., Інженери, 1956, 53); *Ящики з листовим склою ставлять на ребро вадодж кузова (автомобіля) на підстилку з соломи* (Підручник зоофаера., 1960, 306).

4. у знач. присл. ребрїм. Вертикально.

◇ **Стівити (постівити) питання ребрїм** — питати про що-небудь або заявляти щось відверто, принципово, категорично, з усією рішучістю. — *Я зла нікому не робив. Лише собі робив добро. — Один їдобрїяк так заявив, Питання ставлячи ребрїм. Ну, що йому я відповім? Якщо лише про себе дбав, Ти заподїяв шкоду всім* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 160).

◇ **РЕБРОВІЙ**, бв́а, бв́е. Стос. до ребра (у 3 знач.).

РЕБРУВАТИЙ, а, е. Те саме, що ребрїстий.

РЕБУС, а, ч. 1. Загадка, в якій слова або фрази, що розгадуються, зображено у вигляді комбінації малюнків з літерами та іншими знаками. *Він помітив синка, доньку і дружину — з немовлям на руках, закуренних в складні новітні ієрогліфи ребусів* (Досв., Вибр., 1959, 387).

2. перен. Що-небудь загадкове, незрозуміле. — *Потрібна практика, — говорила Марїйка. — Іноді дивишся — зитрїюча задача, просто — ребус!* (Донч., V, 1957, 436); *Не дївчина, а справжнїснїкий ребус! Хто ж, нарешті, вона така?* (Минко, Ясні зорі, 1951, 55).

РЕВ, у, ч. 1. Гучний, протяжливий крик тварини, тварин; ревіння. *Чутно рев бидла і ржання коней, випущених на волю* (Л. Укр., II, 1951, 203); *Оволеними дорогами гонять маржону з колоними, і наповнюються шляхи ревом вола, дзвоном калата, вейканням пастухів* (Хотк., II, 1966, 267); **У порівн. Крики нелюдські, страшні до зір підїявк високих [Лаокоон], Мовби той рев, що жертвасний бив видав недобитий (Зеров, Вибр., 1966, 244); // Несамовитий крик, гвалт, лемент людини, людей. З боку міста залунали постріли, стало чути рев юрби (Тулуб, Людолюби, I, 1957, 453); Ніде не співали, хоч і був Новий рік. Тільки здаля, з-поза річки, долинав часом п'яний фашистський рев (Довж., I, 1958, 307); // перен. Звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварини, тварин; сильний шум, гуркіт. Він не боявся ані реву бурі, ані гуркоту грому (Фр., IV, 1950, 337); З ревом оглушливим хвиля страшенна об бере високій Бїлаєса там і солоною піною все заливала (Гомер, Одїссея, перекл. Б. Тена, 1963, 107); Рев мотора віддаєлася, поволи заглухаючи (Ле, Каен. лист, 1960, 132); Несамовитим ревом ревули в порту сирени (Гончар, II, 1959, 48); Одного ранку Жменяк прокинувся від страшного раптового реву канонади (Томч., Жменяки, 1964, 287); Мотор запрацював. Зі страшним ревом «аструбок» свічкою пішов у небо (Ю. Янов., I, 1954, 49); Величний рев органа наповнив усю церкву (Довж., I, 1958, 244).*

2. розм. Голосний плач. *Нестямний крик і рев Івася, нов батогом, ствобнїв Горпинї по узовї* (Мирний, I, 1954, 266); *Підняєся рев... Гїрко ревуть діти...* (Коцюб., I, 1955, 442).

РЕВА, в, ч. і ж., розм. Людина, яка часто, багато плаче; плакса. — *Що це у вас? Чого ти реवेश, рево? — пита, уступивши у хату, мати* (Мирний, IV, 1955, 29); **У порівн. День почався суворою карою. Ладька,*

звичайно, ревів як рева, одбрїзувався, просився і за кожною лїнійкою визоплював долонї (Мик., Повісті., 1956, 7).

РЕВАКЦИНАЦІЯ, ї, ж., мед. Повторна вакцинація. *Потреба ревакцинації може виникати десь років через два після вакцинації [проти туляремії] і за епідемічними вимогами* (Мікр. ж., XXV, 1, 1953, 31).

РЕВАКЦИНОВАНИЙ, а, е, мед. Дїєпр. пас. мнн. ч. до ревакцинувати. *Внутрішкірна алергічна реакція.. була позитивною тільки у осіб, видужалих після туляремії, ревакцинованих і підданих нашкірній вакцинації* (Мікр. ж., XXV, 1, 1953, 31).

РЕВАКЦИНУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перен., мед. Повторювати вакцинацію. *Імунїтет у прищеплених [проти беших] свиней зберїгається протягом 6 місяців, після чого їх ревакцинують* (Профіл. захвор., 1955, 150).

РЕВАНШ, у, ч. Відплата за поразку, невдачу, програш і т. ін. у чому-небудь. *Фашистські недобитки у Франції, як бачимо, охоче складають зброю. Але вони складають її... в склади. Щоб готуватися до реваншу* (Смоляч, Після війни, 1947, 41); *Він ніяк не міг примиритися з думкою, що чарівний сонячний Крим Туреччина втратила назавжди, і думки про реванш ні на хвилину не покидали голову султана* (Добр., Очак. розмпр, 1965, 72); *У попереднїх іграх друга збірна [команда] програла першій з рахунком 2 : 5 і тепер прагнула реваншу* (Веч. Київ, 14.1 1960, 3).

△ **Матч-реванш** *див. матч.*

◇ **Брїти (узїти, давїти) реванш** — відплачувати за поразку, невдачу, програш і т. ін. у чомусь. *Нїмці стягують величезні резерви і готують нечуваний за розмах наступ, щоб узяти реванш за розгром на Волзі* (Перв., Дикий мед, 1963, 117); *На протяжі 20 кілометрів підзодили все нові частини до місця бою, де червонї давали реванш синїм* (Трубл., I, 1955, 78).

◇ **РЕВАНШЕВИЙ**, а, е. Те саме, що реваншнїй.

РЕВАНШІЗМ, у, ч. Полїтика реваншистів. *Сучасний реваншизм не є чимось якісно новим в історїї нїмецького імпералїзму. Новими є лише деякі його форми прояву* (Ком. Укр., 3, 1968, 62).

РЕВАНШІСТ, а, ч. Той, хто прагне узяти реванш після своєї воєнної поразки. *Західнонїмецькї реваншисти намагаються дістати в свої руки ядерну зброю і виконують плани перекроювання карти Європи* (Рад. Укр., 25. II 1968, 1).

РЕВАНШІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до реваншизму і реваншиста. *Американські монополїї та їх англїйські й французькї союзники відкрито допомагають західнонїмецькому імпералїзмовї, який цинїчно проповїдує реваншистськї, загарбнїцькї цїлі* (Програма КПРС, 1964, 28); *Реваншистськї кола.*

РЕВАНШНИЙ, а, е. Стос. до реваншу.

РЕВАНШУВАТИ, ую, уеш, недок. і док. Здїйснювати реванш. — *До праці, Дем'яне Зотовичу, годї реваншувати, шукаючи аправдї!* (Ле, В спої., 1960, 135).

РЕВВІЙСЬКРАДА, в, ж., іст. Скорочення: Революційна вїйськова рада. — *Товаришї, — сказав комісар, — мене Рєввїйськграда призначила вашим комісаром* (Ю. Янов., I, 1958, 107).

◇ **РЕВЕНЕВИЙ**, а, е. Прям. до ревінь.

РЕВЕРАНС, у, ч. Перев. у дореволюційному буржуазно-дворянському та міщанському побутї — урпсїдання на праву ногу разом з шанобливим уклоном на знак привїтання, подяки і т. ін. *Над'їгав князь, вїйшов з авто.. Клавда глибоким реверансом відразу звернула його увагу на себе* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 185); **Образно. — А з неподобствами боротись можна лише остро, без реверансів* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 216).

РЕВЕРБЕРАЦІЯ, і, ж., фіз. Найявність у замкненому просторі поступово згасаючого звучання, яке виникає внаслідок надходження в певну точку розсіяних і багаторазово відбитих хвиль після вимкнення джерела звуку. *Оптимальний час реверберації.*

РЕВЕРЕНДА, п, заст. Р'яса. *Панотець ходили широкими кроками по сінях, а поли їх довгої реверенди розвівалися за ними* (Фр., I, 1955, 172).

РЕВЕРС, ч. 1. род. а, техн. Пристосування для зміни напрямку руху машини або обертання окремих її робочих частин у зворотний бік.

2. род. у, спец. Зворотний бік монети або медалі.

3. род. у, ек. Письмове зобов'язання, гарантія чогось-небудь.

РЕВЕРСЕР, а, ч., техн., рідко. Те саме, що реверсор. **РЕВЕРСИВНИЙ**, а, е, техн. Прикм. до реверс 1. *Верстат ТС-135 обладнаний реверсним механізмом тремзеля* (Практ. з машинозн., 1957, 135); // *Такий, в якому можна змінювати напрям руху або обертання. Валкові стани, у яких можна змінювати напрям обертання валків, називаються реверсивними* (Слюс. справа, 1957, 45).

РЕВЕРСІЯ, і, ж. 1. біол. Те саме, що атавізм.

2. техн. Те саме, що реверсування.

3. юр. Повернення майна колишньому власникові.

РЕВЕРСОР, а, ч., техн. Пристосування для пуску, зміни напрямку і швидкості обертання електричних машин.

РЕВЕРСУВАННЯ, я, с., техн. Зміна напрямку руху робочих частин машини на зворотний. *Автоматична подача [на токарному верстаті] повинна здійснюватися.. зліва направо і справа наліво, що прийнято називати реверсуванням подачі* (Практ. з машинозн., 1957, 135).

РЕВІ, ів, мн., розм. Голосний плач.

◇ Р'єви наслідки кого — хтось голосно заплакав, зар'євів. [З і л я:] *Обидили її, покривдили, то її р'єви наслідки* (Вас., III, 1960, 131); *Р'єви підняті — голосно заплакати, зар'євтіти*. [П р о х о р:] *Скажена баба! Я її ще й пальцем не торкнув, а вона вже й р'єви підняла!* (Крон., III, 1959, 161).

РЕВИЩЕ, а, с., розм. 1. Дуже гучний, протяжливий крик тварини, тварин. *Другого дня тваринне ревище сполохало все село* (Юхвід, Оля, 1959, 115); // *Несамовитий крик, гвалт, лемент людини, людей*. *Галаас нагорі, на трибунах [стадіону], усе наростає і до початку змагань обернувся на справжнє ревище* (Собко, Стадіон, 1954, 135); *Білява Дорхен.. танцювала на столі поміж пляшок під п'яне ревище очманілої гестапівської компанії* (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 62); // *перен.* Дуже сильний шум, гуркіт, схожий на протяжливий крик тварин. *Із ревищем визор на ниву насочили* (Манж., Тв., 1955, 56); *Постріли й вибухи зачастішали і змілилися в несамовите ревище* (Добр., Очак. розмір, 1965, 168); *Тут листям дубовим астреляли Солдати постелі свої, Несли наше щастя, надію Кризь ревище бити і дим...* (Шпорта, Вибр., 1958, 330); *Говорив-говорив [Валер'ян], а потім як узлопив трубу, як підняв ревище серед ночі!* (Б. Кравч., Квіти..., 1959, 172).

2. Дуже голосний плач. [Г р и ц ь к о:] *От тобі й приїздили в гості! Умер хто, що ти, Хило, таке ревище підняла?* (Мирний, V, 1955, 250); — *Прийшов [управитель] і почав піддобрюватися цукерками до голодних дітей. Та я його швидко спровадила і цукерки ті за ним услід повикидала. Таке ревище з-за цього в хаті стояло, що не доведи господи, — і Василяна сама заголосила, припавши головою до плеча Марії* (Стельмах, I, 1962, 518).

3. рідко. Місце забою рогатої худоби. [Ж і р о в н д в с т:] *Огида, жат мене проймає, розпач, вся кров моя*

повстала проти смерті, як у вола на ревищі (Л. Укр., II, 1951, 176).

РЕВІЗИЙНИЙ, а, е. Стос. до ревізії (у 1 знач.).

△ **Ревізійна комісія** — постійний або тимчасовий орган для проведення ревізії (у 1 знач.). *Верховна Рада СРСР призначає, коли вона визнає за необхідне, слідчі та ревізійні комісії* (Конст. СРСР, 1963, 13).

РЕВІЗИОНІЗМ, у, ч. Ворожа марксистові-ленінізові правоопортуністична течія в робітничому і комуністичному русі, прибічники якої намагаються шляхом перегляду, ревізії (у 2 знач.) перекрутити, спотворити основні положення революційного марксизму. *Ревізіонізм — або правий опортунізм — явище не нове в міжнародному робітничому русі, він виник у ХІХ столітті і був підданий нищівним ударам з боку Леміна, який розкрив його ворожу робітничому класові суть* (Ком. Укр., 5, 1960, 30); *Теорич розвиваючи марксизм-ленінізм, КПРС р'єшуче бореться проти будь-яких проявів ревізіонізму і догматизму, глибоко чужих революційній теорії* (Статут КПРС, 1971, 4); // *Напряв, течія, прибічники яких піддають ревізії (у 2 знач.) основи теорії літератури, мистецтва і т. ін. Ревізіонізм виявляється в спробах заперечити зв'язок світогляду і творчості життя, в твердженнях, ніби реалізм може виявитися незалежно від світогляду автора* (Рад. літ-во, 9, 1969, 12).

РЕВІЗИОНІСТ, а, ч. Прибічник ревізіонізму. *Особливо люто нападають ревізіоністи на ленінське вчення про революційну партію робітничого класу, виступають з вимогами «перереглянути» ленінські принципи партійного будівництва* (Ком. Укр., 5, 1960, 31); *Трубадури імперіалізму та їх апологети — ревізіоністи різних мастей, буржуазні націоналісти ведуть шалені ідеологічні атаки проти марксизму-ленінізму* (Наука., 6, 1959, 3).

РЕВІЗИОНІСТКА, и, ж. Жін. до ревізіоніст.

РЕВІЗИОНІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до ревізіонізму і ревізіоніста. *Первинна партійна організація.. виступає проти всяких спроб ревізіоністських перекручень марксизму-ленінізму і його догматичного тлумачення* (Статут КПРС, 1971, 24).

РЕВІЗІЯ, і, ж. 1. Перевірка правильності і законності діяльності підприємства, установи, організації або службової особи. *Мировий не довго й гаявся: через тиждень приїзав у Горобцівку, зайшов у волоску управу і почав ревізію* (Н.-Лев., IV, 1956, 165); [В і т р о в и й:] *Рахівник мені казав, що ти йому цілу ревізію очинив. Всі книги переглянув. [Б а т у р а:] Мене цікавило, як у вас діла з трудовими* (Корн., II, 1955, 220); // *розм.* Обстеження, огляд з метою перевірки стану або виявлення наявності кого-, чого-небудь. — *Від вас заважаю, дорогий Іване Валер'яновичу, ревізія камер гестапо та р'єтування у'язнених...* (Ю. Янов., I, 1954, 205); *Вранці, перед тим, як рушити на переправу, Хавцький зробив ревізію на возах і доповів командирській роті про наявну кількість мін* (Гончар, III, 1959, 312); *При першому значному потеплінні.. проводять головану весняну ревізію, тобто докладний огляд бджолиних сімей* (Колг. енци., I, 1956, 64); // *розм.* Особи, які здійснюють перевірку діяльності, проводять обстеження, огляд або виявлення наявності кого-, чого-небудь. — *Побачим, якої ще ревізія застпає! — гукнув Шугала, вилетівши з контори так швидко, що останні слова сказав у коридорі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 411).

2. Перегляд вчення, теорії з внесенням змін, поправок, що порушують їх основи, викривляють їх суть. *В 1899 році німецький соціал-демократ Бернштейн відкрито виступив з ревізією марксизму* (Біогр. Леніна, 1955, 39).

3. У кріпосницькій Росії — перепис населення, що повинно було платити подушку податі і відбувати ре-

крутську повинність. На Україні загальномодержавні ревізії ввели з 1781 року, оскільки до того часу тут подушного оподаткування не було (Хлібороб Укр., 11, 1968, 37); *Вже її Охрім амер, а тут стала ревізія* (Кв.-Осєя., II, 1956, 422); // *розм. Списки осіб чоловічої статі, які склалися під час перепису. Літ, може, п'ятнадцять, як пішов [Юстан Хрущ] на Дік. Уже його й з ревізії викинули, не тільки з думки* (Мирний, I, 1949, 132).

РЕВІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до ревізувати.

РЕВІЗОР, а, ч. 1. Особа, яка здійснює ревізію (у 1 знач.). — *Розтратя... — І хто це виявив?.. — Прибує ревізор* (Шиян, Балада, 1957, 237).

2. Контролер в окремих ділянках служби руху. *Батько Попова був досить значний залізничний службовець — ревізор служби руху* (Бойч., Молодість, 1949, 63); *Лісоруби їхали без квитків, і оце тепер збиралися ублагати ревізора* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 374).

РЕВІЗОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до ревізор.

РЕВІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. ревізувати.

РЕВІЗУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. і без додатка. 1. Здійснювати ревізію (у 1 знач.). — *А хто приїде ревізувати? — Члени ревкомісії* (Кучер, Прошай..., 1957, 233); *Центральна Ревізійна Комісія КПРС ревізує швидкість і правильність провадження справ у центральних органах партії, касу і підприємства Центрального Комітету КПРС* (Статут КПРС, 1971, 16).

2. Піддавати ревізії (у 2 знач.). *Праці [опортуністи] намагалися ревізувати насамперед марксистсько-ленінське вчення про диктатуру пролетаріату* (Ком. Укр., 8, 1969, 84).

РЕВІЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до ревізувати.

РЕВІЗЬКИЙ, а, е. Стос. до ревізії (у 3 знач.). *Оподаткуванню [за часів Шевченка] підлягали всі «душ» чоловічої статі, занесені в ревізські списки* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 162).

△ **Ревізька душа́** *див.* душа́; **Ревізькі казкі́** (ребетри) — списки податного населення Російської імперії у XVIII — першій половині XIX ст., які склалися під час проведення ревізії (у 3 знач.).

РЕВІННЯ, я, с. 1. Гучний, протяжливий крик тварин, тварня. *Жеєрють вікна по хатах та ревіння худоби бере густе повітря* (Коцюб., II, 1955, 61); — *Чув я ревіння корів, що лунали з обори* (Гомер, Одісея, перекл. Б. Тена, 1963, 217); // *Несамовитий крик, гвалт, лемент людини, людей. З круглої пластмасової коробочки, з написом «Весна», виравався голос радіокоментатора, виплеснуло ревіння трибун, свист, нерозбірливі голоси* (Загреб., День..., 1964, 318); *Різкий, деренчливий крик Малкіна викликав оглушливе, захоплене ревіння купецтва* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 539); // *перен.* Звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварин, тварин; сильний шум, гуркіт. *Він весь час крутиться на коні.. і, долаючи ревіння вітру, зривко і протуджено кричає, щоб колона підтягнулася* (Тют., Вир. 1964, 461); *Лиси гвиля з ревінням на криштальний корабель, загрожуючи цюгвилими розбитими його* (Тулуб, В степу..., 1964, 393); *Тепер я почує і ревіння пропелерів* (Сміл., Сашко, 1954, 83); *Ревіння мін, снарядів гук, — Грай, пісне битви, грай!* (Бажан, I, 1946, 129); *З павського дому линули звуки оркестру — двічі мідних тарілок і ревіння рогів* (Полт., Дит. Голяк, 1954, 7).

2. *рідко.* Дуже голосний плач, ридання.

РЕВІНЬ, веню, ч. (Рлєит Л.). Трав'яниста багаторічна рослина з великим листям і товстим корінням; використовується в кулінарії та народній медицині.

Для їжі використовують м'ясисті черешки листа ревіню; з них готують компоти, киселі, варення, мармелад (Колг. опц., II, 1956, 157).

РЕВІТ, у, ч., дал. Рев. Ревіт його [медведя] не тискає (Фр., VI, 1951, 14); *Нараз чують [Танасій та Андрій], як зарева маржина. Один довгий голос... За гвалом другий.. Коли вчули ревіт удруге, Танасій засвітив свічку, і обидва поставали коло дверей* (Круш., Буденний хліб., 1960, 263).

РЕВІТИ і **РЕВІТИ**, ву, вєш; мін. ч. ревів, ревіла, ло і рів, ревлá, лб; *недок.* 1. Видавати рев, ревіння (про тварин). *По улицах воли Ревуть голодні* (Шевч., II, 1953, 150); *Ведмеді ревали басом, аж дуги тряслися* (Фр., IV, 1950, 95); *Деся ревіла худоба, лементували діти* (Гончар, IV, 1960, 31); *Чув [Дмитро], як ревала корова, йдучи з водою* (Стельмах, II, 1962, 387); // *Несамовито кричати, лементувати (про людину). Лазар став як скажений, бив кулаками в стіл і ревів дико: подать самовара!* (Коцюб., II, 1955, 200); *Юрба злощів ревала, свистіла з захоплення* (Мик., Повісті..., 1956, 114); *Кіннотники мчать, вилискуючи шаблями, і вигукують, кричать, ревуть — лише гупотить земля* (Ю. Янов., I, 1958, 153); // *Сповнюватися ревом, ревінням, нестямним криком, гвалтом, шумом, гуркотом і т. ін. Місто ревало мені в обличчя стоголосим співом і грюком* (Чаб., За півгодини... 1963, 9); *І тільки озамо село в захопленні від його упертості — жулом ревало: — Молодця Казанюк! От тобі й «срячок-мужичок!»* (Крот., Сини..., 1948, 44); // *на кого.* Несамовито кричати, гукати на кого-небудь. — *А-а,— ревів на нього Інокентій* (Тют., Вир. 1964, 424); *Дебелі кучери колясок і карет ревали на пішоходів* (Ільч., Серце жде, 1939, 169); // *Співати дуже голосно, із запалом. Гусари розвеселились, позапалювали сигари, порозсвітали мундири й почали ревати солдатських пісень* (Н.-Лев., III, 1956, 152); // *Співати дуже низьким, грубим голосом. — В церкві вже ревуть даки, Ждуть світляки, ждуть дружки, Ждуть хустки весільні* (Бор., Тв., 1957, 63); *Тисячі ніг толочили землю, тисячі тіл колихали повітря, допотіли на волі короги і зрубими, нелюдьськими голосами ревали гладкі попи, аж з бочки* (Коцюб., II, 1955, 182); // *Сповнюватися голосним, несамовитим співом. Одгуляли [пані] весілля. Піски зроду-віку не бачили, не чули такого весілля. Палац аж ревів, аж стогнав...* (Мирний, I, 1949, 198); // *перен.* Видавати звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварин; створювати сильний шум, гуркіт. — *Вітер на десять голосів і реве, і виє, і скиглить, і голосить!* (Стор., I, 1957, 102); *За вікном дико ревала і вигиналася у скаженому танку сивоборода заметіль* (Збан., Малия, Малюк, 1958, 405); *Ревили дніпрові пороги, розкидаючи навкругу білясту піну* (Хвижак, Д. Галицький, 1958, 390); *Ревала і клекотіла між камінням річка* (Гжицький, Чорно озеро, 1961, 196); *На гору було чути, як десь у долині мотори ревали, аж стугоніла земля* (Чорв., Визвол. земля, 1959, 136); *Починає все сильніше і сильніше ревити.. гудок* (Крот., Вибр., 1959, 555); // *безос.* Крутом дишало, брязкало, ревало — *У бій вступили польові гармати* (Бичко, Сійся..., 1959, 389); // *Сповнюватися звуками, що нагадують гучний, протяжливий крик тварин, шумом, гуркотом. Лівий берег кипів, клекотів, ревів, скреготав тисячами моторів, гусениць, коліс* (Дмит., Розлука, 1957, 276); *Земля навколо ревала й горіла від пекельної стрілянини* (Ле, Клен. лист, 1960, 44).

2. *розм.* Дуже голосно плакати, ридати. *Хоч сядь та плач, хоч стань та реви!* (Укр. присл., 1963, 46); *Оце починає гратись, а її торкну чи зачеплю, а вона розкасаєть губи та й починає ревити на всю хату* (Н.-Лев., VI, 1966, 92); [Спичаковський:] *Та ви кричите скажіть прямо — може, я вам не до вподоби. Та я...*

(схлипує) та тоді я... (схлипує). [М а л ь в а н о в.] Та годі-бо, не реви — поїдеш (Коч., II, 1956, 33).

◇ Ревма ревїт (ревті) див. ревма.

РЕВКОМ, у, ч. 1. Військово-революційний комітет — бойовий орган, створений при більшовицьких Радах для підготовки і проведення збройного повстання у жовтні 1917 р. На нараді [29 жовтня 1917 р.] було створено новий ревком, до складу якого увійшли А. Іванов, В. Затонський, О. Горювці, А. Карпенко та ін. (Іст. УРСР, II, 1957, 63); *Незважаючи на арешт київського ревкому, на численні підступи ворогів, 11 листопада 1917 року починається повстання київського пролетаріату* (Літ. газ., 13.1 1955, 2); *Багато про що хотів розповісти Стоян у йоговому заводському ревкомі* (Довж., I, 1958, 42).

2. Революційний комітет — надзвичайний орган міської влади в роки громадянської війни та іноземної військової інтервенції. Після мітингу хлопці здали греків [полонених] у ревком для відправки їх далі в Херсон (Гончар, II, 1959, 69); *Командування загону, разом з ревкомом, поспішало до розвою дерев будь-що ліквідувати негловиму банду* (Цюпа, Три явори, 1958, 17); // *Приміщення, в якому містився цей орган влади. В Скадовську — прапори, музика, веселюдий мітинг вирує перед ревкомом на самому березі моря* (Гончар, II, 1959, 67).

РЕВКОМІВЕЦЬ, вця, ч. Член ревкому. — *Здрастуйте, молоді люди. Я Мічурін. — Здрастуйте, товаришу професор, — відповіли ревкомівці хором* (Довж., Зач. Десна, 1957, 225); *З цього будиночка ревкомівці стріляли по мажорках, а потім булися в степу до останньої шаблі* (Тют., Вир, 1964, 310).

РЕВКОМІВСЬКИЙ, а, е. Стос. до ревкому і ревкомівця. *Ревком ще вночі зробив евакуацію, але цього майже ніхто не знав. Вивезено було пароплавом ревкомівські справи, поранених білці та найцінніші речі зі складів* (Дмит., Наречена, 1959, 75); *З ним [політруком] споряджався в раптової похід і мій батько, активний учасник ревкомівської самооборони* (Цюпа, Три явори, 1958, 18).

РЕВКОМІСІЯ, і, ж., розм. Скорочення: ревізійна комісія. — *А хто приїде ревізувати? — Члени ревкомівсіі* (Кучер, Прощай..., 1957, 233).

РЕВМА: ◇ Ревма ревїт (ревті), плікати, кричати і т. ін.) — дуже, сильно ридати. *Памі Борлакієська вже плакала ревма...* (Ільч., Серце жде, 1939, 290).

РЕВМАТИЗМ, у, ч. Інфекційно-алергічне захворювання серцево-судинної системи, суглобів і м'язів людини. *Ревматизм — одна з найбільш поширених хвороб, яка завдає багато страждань людям, часто призводить до їх передчасної непрацездатності* (Наука..., 2, 1960, 44); *Як звичайно проявляється ревматизм? Приблизно через 10—15 днів після ангини виникає сильний біль у суглобах (найчастіше ноги), припухання, почервоніння шкіри у цьому місці* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 37); *У Шевченка й раніше восени завжди крутило ноги від ревматизму, тепер хвороба загострилася* (Тулуб, В степу..., 1964, 159).

РЕВМАТИК, а, ч., розм. Хворий на ревматизм. *Ревматик .. реагує на повторну інфекцію, на подразник тазяче* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 37).

РЕВМАТИЧКА, а, ж., розм. Жін. до ревматик.

РЕВМАТИЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до ревматизму, викликаний ревматизмом. *Стираючись на лікті і постогнуючи від ревматичного болю, звелася [мати] і сіла в ліжку* (Вільде, Сестри..., 1958, 88); *Серед різних уражень суглобів ревматичні ураження є найчастішими, називаються вони ревматичним поліартритом* (Наука..., 3, 1962, 54); // *Уражений ревматизмом. Очі [у політкатор-*

жанина] короткозорі від темряви казематів, кістки ревматичні від прекрасного каторжного життя (Ю. Янов., II, 1958, 195); *Безладно плівся [Остап] нивою, тяжкі, мов колоди, ревматичні ноги плуталися в бурхливій, горошкості* (Горд., II, 1959, 322).

2. Стос. до ревматика, властивий йому.

РЕВМАТОЛОГ, а, ч. і ж. Лікар, який лікує ревматизм. *Останнім часом на допомогу лікарям-ревматологам прийшов новий лікувальний препарат — гормони* (Наука..., 12, 1964, 32).

РЕВМАТОЛОГІЧНИЙ, а, е. Признач. для лікування ревматизму. *В новому санаторії [у Євпаторії] два відділи — нервово-соматичний і ревматологічний* (Рад. Укр., 9.1 1965, 3).

РЕВМОКАРДИТ, у, ч. Захворювання серця, спричинюване ревматизмом. *Серед захворювань серцево-судинної системи, які зумовлюють тимчасову непрацездатність, значну питому вагу має ревмокардит* (Лікар. експертиза..., 1958, 32).

РЕВНЕ, присл., розм. Те саме, що ревно. *Микола йшов зразу ж за домовиною і ревно плакав* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 302).

РЕВНИВЕЦЬ, вця, ч., розм. Людина, схильна до ревнощів (у 1 знач.). *Ліна всміхнулася, запитала туди: — Як же він, такий ревнивець, тебе відпускає?* (Гончар, Трояка, 1963, 169).

РЕВНИВИЙ, а, е. 1. Схильний до ревнощів (у 1 знач.), охоплений ними. — *То любиш? Говори, як на дуду, бо я ревнивий. — Дуже! — з почуттям і поспіхом говорить молодичка* (Стельмах, I, 1962, 482); *Вона не належить до тих ревнивих жінок, що на вечірках, як квіцу, біля чоловіка* (Баш, Надія, 1960, 73); // *Який вражає ревнощі, сповнений або викликаний ними. Він сидів за столом мовчки, схиливши голову над тарілкою, але пильним і ревнивим поглядом увесь час стежив за своєю дружиною й Карпом* (Шиян, Баланда, 1957, 42); *І відчуття провини перед нею, і цікавість ревноща знали графа в кімнату дружини* (Ле, Наливайко, 1957, 159).

2. розм., рідко. Схильний до заздрощів; заздрісний у чому-небудь. *Як і більшість гітлерівських генералів, Веллер був ревнивим в питаннях особистої влади* (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 70); // *Який вражає заздрістю до успіхів іншої людини. В розмовах і суперечках мимовільно останні тремтіння. Ревнивим поглядом стежили юнаки й дівчата одне за одним* (Собко, Стадіон, 1954, 377).

3. книжн., рідко. Дуже старанний, ретельний, завзятий; ревний. *Гаяють голубів аматори ревнії* (Рильський, Мости, 1948, 77); *Коли Катерина знову спитала його, про що він думає, відповів голосом ревнового господаря: — Піду на греблю, довідаюсь, як там* (Козюба, Нові береги, 1959, 448).

РЕВНИВИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до ревнивець.

РЕВНИВИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. ревнивий.

РЕВНИВО, присл. до ревнивий. *Віра ревно стежила за ним очима, знаючи, хто приваблює його, до кого поспішав він на побачення* (Шиян, Баланда, 1957, 179); *У неї ревно блиснули очі: — До своєї селючки рвешся? — А хоч би й так...* (Тют., Вир, 1964, 186); *Козаков, ревно заздрячи танкістам, був однак щиро задоволений з того, що вони так прудко пішли вперед* (Гончар, II, 1959, 433); *Ніколи я не знав, що малюки, Віталюки нас поматом руки, Коли наш поїзд між полями ліне, Дарують неочіпні нам перлини, Які ревно треба берегти* (Рильський, II, 1960, 278).

РЕВНИЙ, а, е. 1. Дуже ретельний, старанний у чому-небудь. *В Москву тебе послає рідний козакоп, як доброго та ревного хлібороба* (Цюпа, Три явори, 1958, 104);

У ділі ж ми ревні, Лиш тіль зрубувати (Ус., Листя.., 1956, 170); Отож, мерщій відсінь — Барбос цей з ревних і відданих до смерті сторожів (Перв., II, 1958, 89); // Який відзначається ретельністю, старанністю. Красивий, спритний і зливий лагуза за ревно службу був похвалений самою царницею патентом на чин сухопутного праторщика (Стельмах, I, 1962, 15); — Материні піклування ревні теж іноді бувають не дуже розумніми, — критично говорить від Живиця (Вол., Дні.., 1958, 122).

2. Дуже ширій, зворушливий. Пісні були сумні, прості і ревні, аж крапали серце (Кожуб., II, 1955, 315); Вока, переборюючи на схил своїх літ численні землі спокуси, цілком віддалася пні ревній каятьбі і молитвам (Гончар, Таврія, 1952, 131).

3. Пройнятий гіркою, сумом, болом; гіркий, сумний, болісний. Тоді напала на мене туга ревная, невстипуща, невагуща, лихая і неволимая (Вовчок, VI, 1956, 252); Собота зітхнула. У зітханні тому почувся ревний жаль за могутнім колись красі (Кожуб., I, 1955, 293); З хати невиразно чути було ревно тужіння, наче по жертвоному (Головко, II, 1957, 319); Впала [Дзвінка] йому на груди і забилась в ревному плачі (Гжицький, Опришки, 1962, 239).

4. розм. Дуже рясний, густий. Пан Білінський, скулившись і притулювшись лице до лавки, плавав ревними сльозами (Фр., IV, 1950, 237); Стояла осінь. Що може бути кращого за цю пору в Карпатах, як ще тумани не позатагували гори, як ще не пустилися ревні дощі, як ще тепло, сухо, а в садах і на нивах вродило!.. (Турч., Зорі.., 1950, 61).

5. рідко. Те саме, що ревнівний 1, 2. І з-під вій зирнуть вони [очі] Мені ладіно — І на серці ревному Стаме радіно (Стар., Поет. тв., 1958, 133); З лікарні з'являється Уляна.. кидая ревний погляд на Макогона, який захоплений розмовою з Людою (Голов., Драма, 1958, 200); Юрій до найменших дрібниць оглянув машину. Він перевірив усе ревном хазяйським оком (Собко, Зоряні крила, 1950, 18).

РЕВНІТЕЛЬ, я, ч., книжн. Ширій, завзятий прихильник кого-, чого-небудь. Ревнителі церкви несуть образи, галтовані сріблом-златом, бісером чудової оздобі (Довж., I, 1958, 43); Порівняно рідко поет (Т. Шевченко) вдається до зрубаних слів. Як правило, він їх використовує в описах свого нужденного солдатського життя та в загадках про ревнителів існуючого ладу (Мовоз., XVII, 1962, 74); Ревнителі класичних традицій у живопису з презирством поставились до картин Федотова, як написаних у народному дусі (Ісг. СРСР, II, 1957, 194).

РЕВНІТЕЛЬКА, и, ж., книжн. Жін. до ревнітель. **РЕВНІСТЬ**, ності, ж. 1. Властивість за знач. ревнівний 1—4. Він похвалив Івана за ревність у креславській роботі (Кол., Терен.., 1959, 239); Не можна сказати, щоб після такого знайомства з історією католицької церкви Стаха перестала ходити у церкву.. Але її молитви втратили свою давню ревність, а сповіді — щирість (Вільде, Сестри.., 1958, 386).

2. розм., рідко. Те саме, що ревнощі. Його жінка.. тріла йому найкращі і найлюбіші хвилини в житті. Її несита ревність не давала йому покою ні на одну хвилину (Мирний, III, 1954, 373); До пізнього вечора блукая Микола по лісу, терзаючись ревністю, роздумуючи над долею Оксани (Гжицький, У світ.., 1960, 170).

РЕВНО. Присл. до ревноий. Самівоський полк працював ревно, спокійно й діловито, як величезна майстерня (Гончар, III, 1959, 342); Досі їй не доводилося зустрічатися, щоб хтось так ревно ставився до найдорожчого у людини — до вірності (Ваш, На.. дорозі, 1967, 104); Парас-

кіца ревно молилась, а навкруги її хвилювалась зацікавлена та наелектризована юрма (Кожуб., I, 1955, 276); Мама тремтіла, мов у лихоманці, і плакала ревно (Смоляч, II, 1958, 33).

РЕВНОСНО, присл., рідко. Те саме, що ревно. По-стрижемося ж у лавці! Та ревносно в новій літері Заходимось царів любити (Шевч., II, 1963, 96).

РЕВНОЩІ, ів, мн. 1. Сумнів у вірності, коханні, підозра в зраді подружжя. Кость довго ворочався, не спав, раз по раз підіймав голову, дивився, що робить Настя.. Ревнощі їли його, як іржа (Вас., II, 1959, 180); — Убою! — простогнав, оскаженілий від ревнощів та алкоголю, хлопцевь. — Руки короткі, — єнісно відповіла дівчина (Дмит., Наречена, 1959, 189).

2. Заздрість до успіхів іншої людини. Нікого з чабанів так далеко не пускають з отарами на територію полігона, як Горниченка.. Так принаймні Корнієві дається. І його трохи аж ревнощі беруть на свого бригадира та на його дружбу з військовими (Гончар, Трошка, 1963, 57).

РЕВНУВАТИ, ю, їеш, недок., перез. і без додатка. Відчувати ревнощі (у 1 знач.). [К і н д р а т А н т о н о в и ч.] Ревнувала ти мене, а я тебе за те не гадив по голові (Кроп., II, 1958, 248); — Не хотілось би мені оддавати тебе в руки сивому дідові: зв'януть тебе, ревноючи, як вітер блину в полі (П. Куліш, Вибр., 1969, 247); Перед цим зміжком Тоня часто зупиняється, і Віталік аж трохи ревноував (Гончар, Тронка, 1963, 325); // Вважати кого-небудь своїм суперником (своєю суперницею) у коханні. Потай ревноував [Маковей] його до Ясногорської, але, навіть ревноючи, не зичив лейтенантові ніякого лиха (Гончар, III, 1959, 410); // Тяжко переживати, страждати через те, що хтось виявляє більшу прихильність до кого-, чого-небудь іншого. Григорій Григорович молодший любив свого діда. Це почувши за дворічний онуків втік встигло так розвинути, що бідна мати ревноувала сина до сліз (Ю. Янов., II, 1954, 109).

РЕВНУТИ, ну, неш, док., розм. 1. Одвокр. до ревніти, ревіти. 1. Ревнули воли у новім ярмі. Погзовали чумаченька В чужей стороні (Укр.. лір. пісні, 1958, 533); — По домікає! По аула! — ревноли сотні молодих голосів (Тулуб, Людолови, I, 1957, 454); — Хто ти така? — ревноує на все горло Забіяка на Горпину (Мирний, I, 1954, 265); Хор ревноує басами, мов у труби мідні: — Князю молодому слава! (Хлжияк, Д. Галльський, 1958, 26); Музика [у кафе] знову ревноує «Валенцію», і її веселі звуки линули у наш куток (Досв., Вибр., 1959, 401); Босфор аж затрясся, бо зроду не чує Козацького плачу; застогнав широкий і шкурою, сірий бугай, стрепенує, І хвилю, ревучи, далеко-далеко У синьє море на ребрах послає. І море ревноує Босфорову мову, У Лижак погнало (Шевч., I, 1963, 197); Дмитро енергійно розвернує літака. Здрігнули стрілки приладів, потужно ревноує мотори (Хор., Незакінч. політ, 1960, 3); Тяжко ревноули широкими горлами часунні гармати. Димом затягло все поле (Довж., I, 1958, 259); Ревнує гудок.. І паровоз, облітаєний солдатами, рушить (Головко, II, 1957, 459); // безос. Ше не встигли віддихатись [біійці], як просто перед ними, за смужкою води здрігнувся туман, затріщали шелехи і безладно, лютю ревноує: — Слава!!! (Гончар, II, 1959, 250).

2. Дуже голосно заплакати, заридати. Несказаний жаль огорнує його в тій хвилі.. Бує би ревноує угорос... (Коб., II, 1956, 86).

РЕВНЯВА, а, ж., розм., рідко. Дуже сильний, оглушливий рев.

РЕВОКАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Скасування певного розпорядження або наказу.

2. Відкриття дипломатичного представника чи уповноваженої особи державою або організацією, які признали їх.

3. Пропозиція того, хто видав чек, анулювати цей чек.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ, а, е. 1. Стос. до революції (у 1 знач.). *Хвиля революційних заворушень котилась по Росії* (М. Ол., Леся, 1960, 193); — *Для революційної боротьби потрібні сильні люди* (Головка, II, 1957, 586); *Росте і зріє його [народу] сила в революційних боях* (Гончар, II, 1959, 116); **Образно. Все далі далі, все ширше межі, все вище огненна блакить. Революційної пожежі вже ворогам не погасить* (Сос., I, 1957, 429); // *Пов'язаний з проведенням революції* (про місце, час і т. ін.). *Нарешті Ленін знову на Батьківщині — в революційній Росії* (Біогр. Леніна, 1955, 154); — *Моряки в нас були на перших революційних барикадах* (Ю. Янов., II, 1958, 96); *В серці понеси Революційних днів могутні солоси* (Мал., Щедре літо, 1949, 19); // *Який здійснює революцію або стоїть на її боці, відстоюючи її ідеї, принципи. З усіх класів, які протистоять тепер буржуазії, тільки пролетаріат являє собою дійсно революційний клас* (Комун. маніф., 1947, 24); *Всі праці В. І. Леніна пройняті глибокою вірою в невичерпні революційні сили й можливості трудящих мас* (Ком. Укр., 5, 1960, 37); [Г а й д а й:] *Струнок! Адміралу революційної ескадри на караул!* (Корв., I, 1955, 42); *Великий Каменяр був ідейним союзником революційного пролетаріату* (Про мистецтво театру, 1954, 151); // *Пройнятий духом, ідеями, настроями революції. Суспільно-політичні погляди Радіщева були більш революційними, ніж у західних «просвітителів»* (Іст. СРСР, II, 1957, 85); *Революційні пісні*; // *Який є наслідком революції, викликаний, зумовлений нею. Нова сила спрва постанала в революційного ладу з такою незаперечністю, як світ постає з світу. Жовтнева соціалістична революція несла селу прапор колективізації* (Довж., I, 1958, 70); *Мабуть, із часу незабутніх Жовтневих штурмів не знала країна вибуху такого бурхливого революційного піднесення, як у ці дні літа двадцятого року* (Гончар, II, 1959, 302); *Пролетаріат диктував місцеву реальність, закладений соціалістичним ідеалом, революційною пристрастю, почуттям любові до людей, вірою в красу і розум працюючої людини* (Талант..., 1958, 23).

△ **Військово-революційні комітети** — бойові органи збройного повстання робітників і селян, створені під керівництвом більшовиків у ході підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції. *Військовий революційний комітет послав його на південь на чолі прозагону, що складався виключно з балтійських матросів* (Стельмах, II, 1962, 189); **Революційні демократи** — представники революційно-визвольного руху XIX ст. в Європі, ідеологи селянської демократії. *Чернишевський був не тільки соціалістом-утопістом. Він був також революційним демократом.* (Левін, 20, 1971, 165); **Революційні трибунали** — спеціальні суди, створені Радянською владою в листопаді 1917 року для боротьби проти контрреволюційних сил, а також спекуляції, саботажу та інших небезпечних для республіки злочинців. *Постановою Українського Радянського уряду від 4 січня [1918 р.] утворювався Народний суд, а пізніше і революційний трибунал, через які пролетаріат здійснював революційне правосуддя* (Іст. УРСР, II, 1957, 90).

2. Який може викликати докорінні зміни, перетворення в якій-небудь галузі або веде до них. **КПРС** — *партія революціонерів-новаторів. Уся її діяльність пройнята духом революційної творчості, сміливого пошуку, непримиренної боротьби із старим* (Ком. Укр., 9, 1968, 47).

3. Який характеризується докорінними змінами, перетвореннями в якій-небудь галузі. *Соціалістичний реалізм відбиває життя в його революційному розвитку* (Рильський, III, 1956, 151); [М і ч у р і в:] *Справа не в розмові, а в революційному землеробстві, в творчості* (Довж., I, 1958, 469).

РЕВОЛЮЦІЙНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. революційний. *Робітничий клас Росії відзначається найвищою в світі революційністю, організаційністю і має великий досвід класової боротьби* (Програма КПРС, 1961, 9); *Народність, революційність творів Шевченка зробили його популярним у країнах Європи і в західноєвропейській критиці ще за його життя* (Вітч., 8, 1965, 154); *Вчинок Даміла й Тосі Флегонт сприймає з романтичним піднесенням, вбачаючи в ньому ламання традицій та зрушення основ, як вияв пристрасної революційності* (Смолич, Мир..., 1958, 33).

РЕВОЛЮЦІЙНО, присл. По-революційному. *Поліція насильно заганяла селян на сільські сходи і примушувала їх ухвалювати присуди про вислання революційно настроєних селян. З... Київської губернії було вислано 355 чоловік.* (Іст. УРСР, I, 1953, 627).

РЕВОЛЮЦІЙНО-ВИЗВОЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з визволенням кого-небудь революційним члехом від капіталістичного гніту, експлуатації. *Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції широко розгорнувся революційно-визвольний рух і на Закарпатті, що перебувало в складі Угорщини* (Іст. УРСР, II, 1957, 210).

РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ, а, е. Стос. до революційних демократів (див. революційний). *Вони [Белінський, Герцен, Чернишевський, Добролюбов] ніби знаменують сходи, якими йшла вперед і вгору революційно-демократична мисль Росії* (Рильський, III, 1956, 10); // *Який виражає ідеї, погляди революційних демократів. Особливо уважно стежив П. Мирний за революційно-демократичною критикою* (Вісник АН, 5, 1949, 9).

△ **Революційно-демократична диктатура пролетаріату і селянства** — революційна влада робітників і селян при керівній ролі робітничого класу, яка виникає в результаті перемоги буржуазно-демократичної революції в епоху імперіалізму. *Ми повинні не забувати, що нема й бути не може тепер іншого засобу наблизити соціалізм, як повна політична свобода, як демократична республіка, як революційно-демократична диктатура пролетаріату і селянства* (Левін, 11, 1970, 95).

РЕВОЛЮЦІОНЕР, а, ч. 1. Перекований діяч революції, учасник революційного руху. *Ленін вілія у собі найвидатніші риси пролетарського революціонера: могутній розум, усе долаючи волю, священну ненависть до рабства і згноблення, революційну пристрасть, послідовний інтернаціоналізм* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 4); — *Він [Ф. Дзержинський] був революціонер... Пів життя провів у тюрмах... Завинав багато горя* (Хвжняк, Тамара, 1959, 206).

2. *перек.* Той, хто робить переворот, відкриває нові шляхи розвитку в якій-небудь галузі. *В. І. Ленін був великим вченим у революції й революціонером в науці* (Ком. Укр., 2, 1970, 3); *Шевченка не без підстави називають революціонером художньої форми, вказуючи на те, як сміливо відходив він од літературних канонів* (Літ. Укр., 7.III 1969, 3); *Багато змінилось у саду революціонера природи Мічуріна. Змінився й сам Іван Володимирович* (Довж., I, 1958, 449).

РЕВОЛЮЦІОНЕРКА, я, ж. Жін. до революціонер. — *Вона не просто собі вчителька. Дякку... Бойова! Це, видно, справжня революціонерка, правдистка!*

(Гончар, Таврія, 1952, 97); *Марія Іллівна* [Ульянова] була професіональною революціонеркою (Веч. Київ, 17.11.1968, 3).

РЕВОЛЮЦІОНІЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. революціонізувати і став за знач. революціонізуватися. *Лютнева буржуазно-демократична революція здійснила найбільше задання нашої партії — повалила царизм, полегшила революціонізацію мас, відкрила шлях до повалення капіталізму* (Ком. Укр., 2, 1967, 34); *З революціонізацією технології виробництва пов'язане створення вітчизняних електронно-лічильних машин та застосування їх у народному господарстві* (Наука., 11, 1966, 5).

РЕВОЛЮЦІОНІЗМ, у, ч., рідко. Те саме, що революційність. *Активність, революціонізм ніби на деякий час покидає незаможника* (Блава, II, 1958, 94).

РЕВОЛЮЦІОНІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до революціонізувати.

РЕВОЛЮЦІОНІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. революціонізувати і став за знач. революціонізуватися. *Революціонізування трудящих мас і насамперед зміцнення Радянської влади в Росії вужовили корінну зміну у співвідношенні класових сил на Україні* (Ком. Укр., 1, 1966, 45); *Топографічне вивчення СРСР було неможливе без революціонізування знімальної техніки* (Наука., 4, 1961, 10).

РЕВОЛЮЦІОНІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. 1. Робити кого-що-небудь революційно настроєним, проїнятим ідеями революції. *Що дана імперіалістська війна [1914—1917 рр.] своєю реакційністю і своїм тязгарем революціонує маси і прискорює революцію, це правильно, це треба сказати* (Ленін, 34, 1973, 346); *Переміщений соціалізм своїм прикладом революціонує умми трудящих капіталістичного світу, запалює їх на боротьбу проти імперіалізму і у величезній мірі полегшує умови цієї боротьби* (Програма КПРС, 1961, 30); *Місце Шевченка в загальноросійському визвольному русі визначалося переважно, хоч і не єдино, тим, що він своєю творчістю революціонував свідомість українського народу* (Рад. літ-во, 5, 1964, 85).

2. Якісно змінювати що-небудь шляхом докорінних перетворень, нововведень. *Буржуазія не може існувати, не викликаючи постійно переворотів у знаряддях виробництва, отже, не революціонує виробничих відносин* (Комун. маніф., 1947, 50); *Дарвініська теорія історичного розвитку органічної природи революціонувала не тільки біологію, а й усе природознавство* (Наука., 1, 1959, 44); — *Ви, я так думаю, революціонували методику праці в хімічній лабораторії* (Шовк., Іпженерв, 1956, 19).

РЕВОЛЮЦІОНІЗУВАТИСЯ, усяся, уєшся, недок. і док. 1. Ставати революційно настроєним, проїнятим ідеями революції. *Революція 1905—1907 рр. показала царському урядові, що селянство все більше революціонується* (Іст. УРСР, I, 1953, 633).

2. тільки недок. Пас. до революціонізувати.

РЕВОЛЮЦІОНІЗУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до революціонізувати. *Силаж реакції не дається ослабити революціонізуючого впливу уніфіці соціалізму на людство* (Ком. Укр., 1, 1961, 21); *Шевченко справив величезний революціонізуючий вплив на демократичну літературу українського та інших пригноблених народів Росії* (Іст. УРСР, I, 1953, 474); *Великий революціонізуючий вплив на селі мала нова техніка* (Хлібороб Укр., 4, 1970, 2).

РЕВОЛЮЦІЯ, і, ж. 1. Докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу і утвердження нового, прогресивного. *Революційна боротьба робітників і селян свідчила про те, що в країні нагірала революція* (Іст.

УРСР, I, 1953, 578); *Лютнева революція означала крутий перелом в історії нашої країни. Вона була першою переоможно народною революцією епохи імперіалізму* (Ком. Укр., 2, 1967, 34); *На майдані коло церкви революція іде. — Хай чабан! — усі гукнули, — за отамана буде* (Тяч., I, 1957, 56); *Велика Жовтнева соціалістична революція звільнила від царських пут український народ, забезпечила йому повну можливість будувати свою державність, літературу і мистецтво* (Панч., В дорозі, 1959, 249); **Образно. Щоб спинити революції кроки, щоб лишилися рабами раби, — спорозняла Ахтамта глибокі порохові свої погребі* (Гонч., Вибр., 1959, 96); // *Революційні ідеї. — Ви боже і цареве око в селі, так обідайте і дивіться за ним [учителем]! Невже ви не розумієте, що школи сіють революцію?* (Стельмах, I, 1962, 269); // *Складова частина назви ордена — високої урядової нагороди. У дні урочистого святкування 50-річчя Радянської України наша республіка була нагороджена орденом Жовтневої Революції* (Ком. Укр., 1, 1968, 7).

△ *Буржуазна революція — докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до знищення феодального ладу і заміни його капіталістичним ладом. Буржуазна революція в Англії — це захоплення влади буржуазією, яка очолила разом з новим дворянством народне повстання проти феодального дворянства та короля, що праєв самодержавно* (Нова іст., 1956, 9); *Соціалістична (пролетарська) революція — повалення влади буржуазії і встановлення диктатури пролетаріату. Український народ глибоко пишається тим, що він перший слідом за російським народом став на шлях соціалістичної революції* (Наука., 12, 1957, 1).

2. Переворот у якій-небудь галузі, що призводить до докорінного перетворення, удосконалення чого-небудь. *Пара й машина очинили революцію в промисловості* (Комун. маніф., 1947, 47); *Зміни і перетворення в західних областях УРСР не обмежились лише галуззю економіки. Тут відбулась справжня культурна революція* (Наука., 9, 1959, 2); *В умовах науково-технічної революції все більше зростає роль науки в розвитку продуктивних сил, в розв'язанні завдань комуністичного будівництва* (Матер. XXIV з. КП України, 1971, 44).

РЕВОЛЬВЕР, а, ч. Багатозарядна барабанна нарізна вогнепальна зброя для ураження живих цілей. *Дого револьвер мас завжди всім вільних куль* (Ю. Янов., I, 1958, 105); *Щойно він хотів зустрітись, але не встиг — револьвер було в нього вибито з рук* (Гончар, II, 1959, 100); **У порів'я. Мия зробив страшні очі, кинув уперед руку з вистреленим, як револьвер, еказіонним пальцем і сказав: — Пу!* (Перв., Дикий мед, 1963, 139).

РЕВОЛЬВЕРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до револьвер. *Юрба давала відсіч поліції і козакам; лунали револьверні постріли, і багато поліцейських було поранено* (Ленін, 11, 1970, 330).

2. техн. Який може рухатися. *Найбільше поширення одержала верстати..., в яких револьверна головка розташована на вертикальній осі* (Технол. різального інстр., 1959, 122).

△ *Револьверний верстат — металорізальний верстат з рухомою головкою, на якій можна встановлювати і закріпляти багато металорізальних інструментів. При роботі на револьверні верстатах і верстатах-автоматах найчастіше застосовують дискові (кружлі) гребінки* (Різальні інстр., 1959, 75).

РЕВОЛЬВЕРНИК, а, ч. Токар, який працює на револьверному верстаті. *Матеріали і заготовки з металорізальної кладової на робочі місця доставляють самі токарі-револьверники* (Ком. Укр., 1, 1967, 43).

РЕВОЛЬВЕРНИЦЯ, і, ж. Жін. до револьверник. *Жіночий бригаді револьверниць.. було присвоєно високе*

вання колективу комуністичної праці (Роб. газ., 16. II 1962, 2).

РЕВОЛЬВЕРЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до револьвер. **РЕВОНУТИ**, ну, неш, док, розм. Підсил. до реву́нги. — *Віддай альбом! — реву́нє Фінк над самим її вузлом і зловип чіпкими пальцями за край м'якої шкряної папітурки* (Загреб., Європа 45, 1959, 236); *Стукнули дверцята, реву́нє мотор, плавно і легко машина покотилась вулицю* (Збав., Передзвн'я, 1960, 93); *Хор реву́нє «Со святыми», і процесія рушила до брами* (Вільде, Сестри..., 1958, 174).

РЕВТИ *див.* ревіти. **РЕВТРИБУНАЛ**, у, ч. Скорочення: революційний трибунал. *Раніш мовби й не помічала [Ганна], скільки серед тих, хто її оточує, всякого наброду — то недо-волені роверсткою хутірських синків, то колишні стражники та тюремні наглядачі, то навіть таких, що вже встигли побувати на службі в Радваді, але, чимось проштрафились, змушені були рятуватись від ревтрибуналі у лісі* (Гончар, II, 1959, 263).

РЕВУН, а, ч. 1. розм. Той, хто багато і часто реве, плаче. — *Так, ведмідь я [Атта Троль] я ведмідь той, що неграбою, худляк, Реву́нє і постолопамі І бог зна ще як звивають!* (Л. Укр., IV, 1954, 151).

2. мор. Звуковий сигнальний прилад; сирена. *Ого, як воно розгулялося, його море! Аж реву́н гуде безперестанку на маяку, щоб кораблі не збилися з курсу* (Кучер, Процай..., 1957, 294); *Тиша стояла над портом, тиша зависла над містом. І тільки реву́ки — на Фонтані, за монастирем, біля виходу з бухти — негавно ревали, неначе віщуючи штурм* (Смоліч, Світанок..., 1953, 159).

3. Велика широконоса мавпа родина цебусових; живе в лісах Південної і Центральної Америки, має довгий чіпкий хвіст і дуже гучний голос. *Серед чіпкохвостих мавп Гетано-Бразильської підобласті найбільш характерним родом слід вважати реву́ніє* (Посібник з зоогеогр..., 1956, 38).

РЕВУ́ХА, и, ж., розм. Жін. до реву́н 1. *Образити [Уляна] на свекра або свекрутку, приреву́є на вечірці в гостях чоловіка — відразу ж і в слоги. Недарма її змалку дражнили реву́хою* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 55).

РЕВУ́ЧИЙ, а, е. Який створює, видає рев, ревіння (у 1 знач.). *Тепер Сеспель опинився в перших рядах, йому давалося, що злизна — і він ось-ось залишиться віч-на-віч з отим розлюченим реву́чим страховиськом [бугаєм]* (Збав., Сеспель, 1961, 394); *Реве та стогне широкий і реву́чий Дніпро вкиму* (Перв., I, 1947, 65); *День і ніч поєз ваш будинок котиться залізною орда реву́чиз, виючиз, чадних машин* (Загреб., День..., 1964, 121).

РЕВЮ, невідм., с. Естрадне або театральне видовище-огляд що складається з невеликих сцен, номерів, різних за жанром, але об'єднаних спільною, перв. злободенною темою.

РЕГАЛІЇ, ій, мн. (одн. регалія, і, ж.). 1. Предмети, що символізують монархічну владу (корона, скипетр і т. ін.). *Грина.. являла повну протилежність кесареєві. Одянена в царське збрання, обтяжена всілякими регаліями, .. з персями й обручами на руках, вона здавалася склепичем коштовностей* (Скл., Святослав, 1959, 215).

2. Предмети відзнаки (ордени, медалі). *Він знає парадного мундира, зховає регалії свої і попросить у бригадира звычайні давні три паї* (Уп., Вірші, 1957, 198); // *Знаки розрізнення людей певних професій. Мовби само прогорнулося гілля черемхи, і назустріч Живану вишює древній чоловік в регалії лісника, з різкою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 257).

3. За часів феодалізму в Західній Європі — особливі монополні права та привілеї королів, великих феода-

лів на стягнення мита, судових штрафів і т. ін., а також на експлуатацію вод, земних надр і лісів.

РЕГАЛІЯ *див.* регалії.

РЕГАТА, и, ж. Великі змагання на гребних, парусних або моторних суднах, в яких бере участь багато спортсменів. *Традиційна весняна регата байдарочників і каноестів серед збірних команд товариств республіки була нині генеральною репетицією перед фіналами V літньої спартакіади України* (Рад. Укр., 12.V 1971, 4).

РЕГБІ, невідм., с. Спортивна гра з м'ячем овальної форми; різновид футболу.

РЕГБІСТ, а, ч. Гравець у регбі.

РЕГЕНЕРАТ, у, ч., *техн.* Використаний матеріал, в якому відповлено ту чи іншу вихідну властивість.

РЕГЕНЕРАТИВНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до регене-рат; // *Признач.* для регенерації.

РЕГЕНЕРАТНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до регенерат.

РЕГЕНЕРАТОР, а, ч., *техн.* Теплообмінний апарат періодичної дії для регенерації тепла використаних продуктів горіння, що виходять з мартенівської, доменної і т. ін. печі. *З розмови командира можна було догадатися, що з торпедному відділі не працював регенератор, призначений для очищення повітря* (Трубя., Шхуна..., 1940, 224).

РЕГЕНЕРАТОРНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до регене-ратор. *Регенераторні решітки.*

РЕГЕНЕРАТОРНИК, а, ч., *техн.* Фахівець, який працює біля регенератора.

РЕГЕНЕРАЦІЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до регенерації.

Роботу поза станцією і перехід космонавти зійшовали в скафандрах, обладнаних автономною системою життє-забезпечення регенераційного типу (Веч. Київ, 25. I 1969, 3); *Великий досвід по застосуванню регенераційних систем для кондиціонування повітря нагороджено в півводному флоті* (Рад. Укр., 16. VIII 1962, 4); *З'ясовано регенераційні властивості кістяка і м'язів у свавців, що має практичне значення для ортопедії і травматології* (Наука..., 10, 1958, 30); *Регенераційна здатність морських ліній.. настільки велика, що коли розрізати їх на дві частини, то кожна половина виростає до цілого екземпляра* (Знання..., 8, 1969, 8).

РЕГЕНЕРАЦІЯ, і, ж. 1. *техн.* Відновлення цінних вихідних властивостей матеріалів, що використовувалися у робочих процесах різних виробництв. *Відпрацьовані масла [комбайна] слід збирати, бо їх можна відновити до початкових якостей шляхом регенерації* (Зерн. комбайни, 1957, 288); *Розроблено спосіб регенерації рідкісного металу торію з відходів виробництва сіток для газових жарових ламп* (Наука..., 10, 1956, 5).

2. *техн.* Повернення частини тепла, що відходить, для постійного використання у теплової установці. *Для регенерації повітря в кабіні [другого штучного супутника Землі] і підтримання необхідного газового складу були застосовані високоактивні хімічні сполуки, що виділяють необхідний для дихання тварин кисень і вбирають вуглекислоту і надлишок водних парів* (Рад. Укр., 14. XI 1957, 4); *При короткочасних орбітальних польотах регенерація повітря в кабіні можлива при застосуванні фізико-хімічних засобів оновлення середовища* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 6).

3. *біол.* Відновлення яким-небудь організмом утрачених або пошкоджених органів і тканин. *Явище, відоме в науці під назвою регенерації, полягає у самовідновленні ураженої тканини людського організму і являє собою одну з форм активного опору тканини, коли їй загрожує змртвіння та наступна загибель* (Наука..., 11, 1961, 44); *Проблема регенерації (відновлення) елементів нервової тканини мозку здавна хвилює вчених-медиків* (Веч. Київ, 24. XII 1968, 2); *Захисною особливістю земновод-*

них с також і здатність їх до регенерації (Визначник земноводних..., 1955, 12).

РЕГЕНЕРАЦІЯ, а, е, спец. Діспр. пас. мн. ч. до регенерувати; // у знач. прикм. Довжина хвоста вимірюється від переднього краю клоакальної щілини до його кінчика (звичайно, коли хвіст не був відломаний; у ящірок з регенеративним хвостом його довжина не вимірюється і ні в якому разі не може порівнюватись з довжиною тіла) (Визначник земноводних..., 1955, 90).

РЕГЕНЕРАЦІЯ, я, с. 1. техн. Дія за знач. регенерувати 1.

2. біол. Дія і став за знач. регенерувати 2, 3 і регенерувати 1.

РЕГЕНЕРАЦІЯ, ую, уєш, недок. і док. 1. Perez., техн. Проводити регенерацію (у 1, 2 знач.) чого-небудь. На одну тонну придатного літоса необхідно 10—15 кубічних метрів технічної води та 0,6 тонни піску для стрижнів. Ці цифри наочно показують, що воду доцільно очищати, а пісок регенерувати — відновлювати і знову використовувати (Наука..., 2, 1963, 11); На місці споживання тверде паливо знову переводять у рідкий стан (регенерують) з допомогою преса (Веч. Київ, 14.VI 1957, 3).

2. Perez., біол. Відновлювати утрачені або пошкоджені органи і тканини якого-небудь організму.

3. Perez., біол. Відроджуватися, відновлюватися внаслідок регенерації (у 3 знач.). Першої клітини, на відміну від інших клітин організму, нездатні розмножуватися, регенерувати, і загальна кількість їх, яка є на час народження, лишається незмінною протягом усього життя (Шк. гігієна, 1954, 50); Волосся росте швидко: його клітини, що містяться біля коренів, цілком регенерують протягом доби (Наука..., 3, 1967, 29); Культурні, що регенерують з фільтратів різних мікроорганізмів, часто не подібні до вихідних форм ні морфологічно, ні за біохімічними властивостями (Мікр. ж., XVII, 3, 1956, 30).

РЕГЕНЕРАЦІЯ, ується, недок. і док. 1. біол. Те саме, що регенерувати 3.

2. тільки недок., техн. Пас. до регенерувати 1.

РЕГЕНТ, а, ч. 1. Тимчасовий правитель монархічної держави, який призначається в разі відсутності, хвороби, неповноліття і т. ін. монарха, а також коли престол лишається незайнятим протягом тривалого часу. В Португалії ось уже кілька днів пакує незвичайне пожевлення. На позолоченій яхті прибув принц-регент, майбутній король Британії (Довж., Зап. Десна, 1957, 388).

2. муз. Диригент хору, перев. церковного. На виїзді отцю Харитонові довелося давати забарі протодияконів, півчир, контролщиків й регентів (Н.-Лев., III, 1956, 195); А чи мало в нас випадків, коли прекрасна ланка чи ціла бригада одночасно й чудесний культурний хор, а ланкова чи бригадир — переводі і водночас досвідчені режисери?.. (Вишня, II, 1956, 12).

РЕГЕНТСТВО, а, с. 1. Тимчасове перебування влади в монархічній державі в руках одного або кількох правителів, які призначаються в разі відсутності, хвороби, неповноліття і т. ін. монарха, а також коли престол лишається незайнятим протягом тривалого часу. Салаші... це за регентства Хорти Міклаша не раз попадає до в'язниці, а якось навіть до бжевілля (Гончар, III, 1959, 228); В ніч на 24 лютого 1848 року король Франції Луї Філіпп зрікся престолу на користь свого старшого онука графа Паризького, що мав правити під регентством герцога Орлеанської (Рибак, Помилка..., 1956, 209).

2. Звання, посада регента.

РЕГЕНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до регент. А в цей час окружні уряди, а так само і хустський, за наказом

регентського комісара Закарпаття, посліпно збирали відомості про те, хто ж саме із живих і померлих уже закарпатців воював на східному фронті в час першої світової війни (Скл., Карпати, II, 1954, 6).

РЕГЕНТУВАННЯ, я, с. Перебування в званні або на посаді регента.

РЕГЕНТУВАТИ, ую, уєш, недок., муз. Бути регентом (у 2 знач.).

РЕГЕНТА, і, ж. 1. Жін. до регент. Палата депутатів зробила спробу посадити на вілний трон малолітнього онука Луї Філіппа, а матір його зробити регентшею, тобто тимчасовою правителькою, до його повноліття (Нова іст., 1956, 138).

2. розж. Дружина регента.

РЕГІМЕНТ, у, ч., заст., рідко. Полк найманого війська. — Я нічого не кажу. Що я знаю. Ми ж були кожний при інших режіментах. Я при артилерії, він при піхоті (Коб., III, 1956, 496); — В Коломиї наші знавці скачили гітлерівцям на голову, а в Делятині загорнули в сак цілий-цілісінький мадарський режімент з офіцерами і жандармами... (Козл., Весн. шум, 1952, 49).

РЕГІМЕНТАР, я, ч., заст., рідко. Командир режіменту. Після огляду війська коронний гетьман повелів викотити жовнірам двадцять бочок вина, видати з його кошар баранів та биків, а сам покликав до себе в намет режіментарів на обід (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 369); По доголатній службі в званні режіментаря численної збройної залоги князів Острозьких батько цього хлопця Стефан Хмелевський, названий... Олександром Македонським Речі Посполитої за звитяги ратні, тепер дістає чину режіментаря всіх коронних військ на Україні (Ле, Хмельницький, I, 1957, 113).

РЕГІМЕНТАРІЙ, я, ч., заст., рідко. Режіментар. — Можна було б ще додати, що він наажисно забарився, дужуючи перекинутись до турків, — додав режіментарій, що супроводив Заможського (Тулуб, Людолови, II, 1957, 519).

РЕГІОН, у, ч., наук. Певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.). Територія нашої республіки являє собою один з найбільших і найцікавіших геологічних регіонів нашої країни (Ком. Укр., 6, 1969, 49); Зараз майже в усіх республіках СРСР розпочата робота над [історико-етнографічними] атласами. Визначені регіони: Україна, Білорусія та Молдавія (Нар. тв. та етн., 5, 1966, 110).

РЕГІОНАЛЬНИЙ, а, е, наук. Стос. до регіону. Віденський басейн починає опускатися по лінії регіональних розривів, які проходили в основному вздовж його сучасного простягання з південного заходу на північний схід (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 40); У Радянському Союзі створюється ряд регіональних історико-етнографічних атласів (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 7); Радянський регіональний центр по дослідженню групи об'єднує понад сто лабораторій і опорних баз у різних районах країни (Рад. Укр., 13.I 1965, 4); Три дні в великому конференц-залі Академії наук УРСР у Києві тривала регіональна лексикографічна нарада з питань укладання тлумачних словників (Літ. газ., 13.V 1958, 1); В наш час найпоширенішою формою зв'язку між компартіями є зустрічі їх керівників діячів, взаємний обмін інформацією, обмін делегаціями, а також регіональні і міжнародні наради (Ком. Укр., 5, 1960, 26).

△ Регіональна угода; Регіональний пакт — міжнародний договір з яких-небудь питань, укладений між державами, що розташовані в одному географічному районі.

РЕГІСТР, ч. 1. род. у, спец. Список, перелік чого-небудь; книга для записування, обліку чогось. *Стає траулер самостійною поважною одиницею радянського морського флоту. Його номер, ім'я і тоннажність заносять в усі реєстри світу* (Собко, Матв. затока, 1962, 15).

2. род. у, муз. Частина звукоряду, що займає певне положення по висоті звучання і має однаковий тембр. *Важку ходу Ведмеда композитор [М. В. Лисенко] передає за допомогою грімідних октав і тремоло у нижньому реєстрі* (Укр. клас. опера, 1957, 225); *Біля кабінету начальника голос її став гучніший. А коли відчинилися двері, то він уже звучав на найвищих реєстрах* (Ткач, Арена, 1960, 78).

3. род. у, муз. У язичкових і духових інструментах (клавесин, фісгармонія, акордеон, орган) — набір язичків або труб різної настройки одного тембру. *Орган має 33 реєстри, стабільний музичний лад* (Веч. Київ, 20. XI 1967, 1).

4. род. а, спец. Розподільник, регулятор у деяких машинах і приладах. *Основи для балконів, сходові марші і плацдарми виготовляються в залізобетонних матрицях, що мають реєстри для пропарювання і пневматичні виштопувачі* (Архіт. і буд., 2, 1955, 17); // *Ряд клавіш у клавішних літерних або лічильно-аналітичних машинах*.

5. род. у. Орган державного нагляду за якістю морських і річкових суден, що будуються, та за безпекою їх плавання.

РЕГІСТРОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до реєстр. У класичній поліфонії незмінне звучання мотиву на одній і тій же лавовій, а часто і реєстровій висоті, має назву *остинато* (Мист., 1, 1956, 34).

РЕГІТ, готу, ч. Нестримний, голосний сміх. *Гала і Недоха зареготалися. Печариці після того реготу стало не по собі* (Мирний, V, 1955, 149); *Сміх проривався з її зрудей голосним реготом, і вона відкала в кут та аж товкла головою до стіни зо сміху* (Март., Тв., 1954, 455); *Секто розгорталася за старовинним, віками встановленим звичаєм. Танцювала і веселилася безтурботно юн. Бриніли джмбри. Веселі жарти та гострі дотепи викидали дозгий і безжурний регіт* (Тулуб, В степу..., 1964, 358); // *перен. Крик птахів, тварин, що нагадує гучний сміх. Згори силва та й силва [жайворонку]... витрушує душу з дзвіночків, струже срібні дошки і свердить крицю, плаче, голосить і сіє регіт на дрібне сито* (Коцюб., II, 1955, 231); // *перен. Створювані предметами, стихійними силами природи і т. ін. гучні, розкозисті звуки, що нагадують людський нестримний сміх. Підкралась [хвилі] і вдарилі ралтом в борти, попросили корабель наш і з реготом геть відкотились...* (Лі. Укр., I, 1951, 245); *Зареготала пекельним реготом буря над білою грудочкою, і покотилася сей регіт далі й далі* (Хотк., II, 1966, 222).

◇ *Аж реготу беруть; [Буть] на реготах — реготати, сміятися. — Ану глянь у дзеркало, козак китиця... — Ой, гарно, аж реготи беруть! — хизикнула Дюмка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 343); *На що вже Маланка — весела дітка, завжди на реготах. А й та спічувала мені* (Мик., II, 1957, 158); *Від реготу братівся (взятися, схопитися) за боки — дуже сильно реготати. Він хотів збудити Соломю, але лиші глянув на неї, як спопиєся за боки від шаленого реготу* (Коцюб., I, 1955, 343); *Від реготу братівся (взятися) за живіт див. живіт; Забудити сміху та реготу — те саме, що Справляти реготу (див. справляти). На панциці вона не робила, як другі, а більше баюкала — заводила сміху та реготу* (Мирний, IV, 1955, 33); *Залпватися (залпнітися) реготом див. залпнітися; Захлинатися (захлинутися) реготом див. захлинатися; Захобітатися (зайтисся) реготом див. захобітатися²; Качатися від реготу див. качатися; Кишки рвати*

(шорвати і т. ін.) від реготу див. кишка; Лягати від (од, з) реготу див. лягати; [Мало не] падати від реготу див. падати; [Так і (мало не)] покотітися (покотом) з (від) реготу див. покотітися¹; Полягати (полягті) од реготу див. полягати².

РЕГІТНО, присл. Нестримно регочучи; // *перен. Створюючи звуки, схожі на регіт людини. Регітно вітер кидав в обличчя екупі з колосками сум неогодлого степу — стерні, розпач сірих сіл* (Головки, I, 1957, 76).

РЕГІТНІЙ, і, ж., розм. Те саме, що реготний.

РЕГЛАМЕНТ, у, ч. 1. Прийнятий розпорядок ведення зборів, засідання і т. ін. — *Так що ж, товариші, розпочнемо. Розводитися з регламентом не будемо, щоб не гаяти часу* (Досв., Вибр., 1959, 278); *На роздільних засіданнях палат [Ради Союзу і Ради Національностей] одноголосно затверджено порядок денний і регламент роботи самої сесії Верховної Ради СРСР* (Літ. газ., 8. XII 1961, 1); // *розм. Час, відведений згідно з цим розпорядком для доповіді або виступу. Марі розповідала спокійним, тихим голосом, її не переривали й не нагадували про регламент* (Ю. Янов., Мир, 1956, 240); *Підівсь голова, що задав про кермо: — Регламент скінчився... Ще скільки дамо? — Доволі! — гукнули усі, як один, Хоч критик проси ще п'ятнадцять хвилин!* (С. Ол., Вибр., 1959, 180).

2. Заведений розпорядок дня, режим праці і т. ін. — *Щось професорові перешкодило додержати свого регламенту. Чи не трапилося чого? — подумала Сазко* (Смолич, I, 1958, 68); *Учасники точно дотримуються призначеного начальником групи регламенту відносно годин підйому, порядку пересування, розбику бізуюку, робіт у таборі* (В дорогу, 1953, 18); *Моя тепер думка: для письменницької праці варт завести строгий регламент — гігієна праці письменника потрібна більше ніж кому іншому* (Вас., IV, 1960, 59).

3. Інструкція, зведення правил для користування чим-небудь. *Видаю [науковцями] регламент для проектування печі з киплячим шаром* (Вісник АН, 4, 1971, 4).

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ, і, ж. 1. Дія за знач. регламентувати. *Для дальшого поліпшення технології виробництва будуть продовжені роботи по вдосконаленню сталеплавильних процесів у напрямі їх регламентації* (Наука., 6, 1956, 12); *Наукова організація праці кожного керівника має починатися з ціткої регламентації розпорядку робочого дня* (Рад. Укр., 10. I 1969, 2).

2. Сукупність правил, що регламентують, регулюють, обмежують чію-небудь діяльність. *За останні роки мистецтво театру, звільнене від догматичних регламентацій, йде шляхом бурливого розвитку різноманітних стильових пошуків* (Мист., 3, 1966, 31).

РЕГЛАМЕНТНИЙ, а, е. Стос. до регламенту.

РЕГЛАМЕНТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до регламентувати. *Староосинні весілля галлою собою створю регламентоване, драматичне дійство, що дійшло до сьогодні з дохристиянського часу* (Вітч., 3, 1970, 172); *Він прийшов. Ради ночі, без свідків прийшов. Тільки виняткові причини спонукали його на такий, регламентований умовностями побуту, жест* (Ле, Міжгір'я, 1953, 430); // у знач. прикм. *Час перерви подляється на регламентований відпочинок та особисті потреби* (Слос. справа, 1957, 277); // *регламентовано, безос. присудк. сл. Питання про знешкодження цих [стічних промислових] вод перед стуском їх у водойми загальною використання розв'язано нашими інженерами та вченими й регламентовано урядовими постановами* (Наука., 8, 1958, 3).

РЕГЛАМЕНТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. регламентувати. *VI Всеукраїнська конференція [КП(б)У] нимічас як основуку внутріпартійну ліній: ...збереження най-*

супорішої партдисципліни, як одна з головних умов успішності роботи партії в новій обстановці, а одночасно з цим регламентування й упорядкування партбов'язкіє з метою створення можливості для членів партії із точного виконання (КП України в резол. і рішен., 1958, 131).

РЕГЛАМЕНТУВАТИ, *у́ю, у́еш, недок. і док., перек.* Примушувати кого-небудь дотримуватися певних правил, обмежень. *Хіба ж це нормально, що Лінн раз у раз стає соромно за батька, її дратує ота його невпевненість у власній безгрішності, намаганні всіх на свій лад перевиговувати, регламентувати, кожному нав'язувати власні свої уявлення, заички, смаки (Гончар, Тронка, 1963, 147); // Точно визначити, суворо встановлювати що-небудь. Наше трудове законодавство регламентує працю жінки, підлітків щодо тривалості робочого дня, понаднормових робіт і праці в нічний час (Стол.-буд. справа, 1957, 172); Законодавчим шляхом посаду лікаря в навчальних закладах регламентував Петро I тільки в 1721 р. (Шк. гігієна, 1954, 17).*

РЕГЛАМЕНТУВАТИСЯ, *у́ється, недок.* Пас. до регламентувати. В останні роки головні рубки лісу в Карпатах значно скорочено, вони регламентуються розрахунковою лісооскою (Наука., 8, 1970, 21); Коли праця набуває характеру творчості, вона регламентується в часі самим процесом творчості, його суб'єктивними і об'єктивними факторами (Ком. Укр., 4, 1969, 61).

РЕГЛАН, *ч., крав. 1. невідж.* Фасон верхнього одягу, в якому рукав з плечем становлять одне ціле. — *Оформити протокол допиту, я скоро вернуся, — велів йому прокурор і почав одягатися. Шкіряне пальто реглан, сива шапка, хромові чоботи (Кучер, Трудна любов, 1960, 237).*

2. *род. а, розм.* Пальто, куртка такого фасону. На командирському містку стояв командир в шкіряному реглані і широкополій зойд-вестці (Ткач, Моряки, 1948, 140); До столу підбіг ад'ютант Вагрова, тримаючи в руках його реглан і картуз (Кучер, Чорноморці, 1956, 23).

РЕГНУТИ, *ну, неш, недок., діал.* Дуже хотіти. А ж регне заміж, та нікто не свата (Номис, 1864, № 8873); Він аж регне кунити у мене вола (Сл. Гр.).

РЕГОТАННЯ, *я, с.* Дія за знач. реготати. По вечері ж все зажерло, тихо, глухо стало. Реготання, спів і крику мов і не було (Укр. поети-романтики., 1968, 567); Андрій чув, як далека доїтає різнобій голосів, бестямне реготання, скигління гармоніки (Ю. Бедзак, Полки., 1959, 28).

РЕГОТАТИ, *очу́, бчеш і рідко РЕГОТИТИ, очу́, отіпш, недок.* Гучно, нестримно сміятися. [О д а р к а:] Вона так страшно реготала, що її досі той регіт лящить і вчувається мені!.. (Кроп., I, 1958, 103); Чіпка аж за життя береться та регоче (Мирний, I, 1949, 294); Знесиленка остаточно тим сміхом, епапа! [Катя] на траву й реготала (Коз., Вибр., 1947, 72); // з кого. Насміхатися, глузувати з кого-небудь. А в кухні тиж часом стояв несамовитий регіт. Реготали з паламаря (Мирний, III, 1954, 87); // перен. Вдавати характерний звук, що нагадує гучний сміх (про птахів, тварин). Стогнуть пугачі, регочуть сови, уїдливо хахакають пуцики (Л. Укр., III, 1952, 249); Крик той сойка повторила. — А знайти мене вам зась! — І, регочучи, змалась, Лиш майнула сині крила... (Біл., Пташ. голоси, 1956, 29); // перен. Створювати розкотистий звук, що нагадує гучний сміх (про предмети, явища природи тощо). Коли б довігати, коли б схватись, щоб уже не чути дзвонів, червоних дзвонів, що мчать навздогін, б'ють у саме серце, скачуть і регочуть, як божесьляні (Кодюб., II, 1955, 181); — Пу-гу... пу-гу... ж-ж-ж... крак!.. — регоче крива під гострими підковами... (Мяк., II, 1957, 26).

◇ **Реготати на пупа** — те саме, що Сміятися на кутні [зуби] (див. кутній). — *Таке мені слово сказала [Домця], що й повторяти не буду. Клятий Шугалія регоче, реготав би ти на пупа (Кучер, Трудна любов, 1960, 315).*

РЕГОТАТИСЯ, *гочу́ся, гочешся, недок., розм.* Те саме, що реготати. *Овні горять, музика грає, Музика плаче, записав.. І всі регочуться, сміються, і всі танцюють (Шевч., II, 1953, 238); Як підняла Терешка на сміх! Реготалися з нього, реготалися, та так же то, далєби, що.. аж за річкою чути було (Кв.-Осн., II, 1956, 21); Ми в той час сміємось!.. Нас вітають гармати і регочуться з нами водно (Олесь, Вибр., 1958, 155); Підлодила засія шовки, Реготалась, жбурляла в п'ятому, Нече пір'ячком гралась легким, Снігом сипала в очі йому (Забашта, Вибр., 1958, 234).*

◇ **Реготатися на кутні [зуби]** див. кутній.

РЕГОТИННЯ, *я, с.* Дія за знач. реготати.

РЕГОТИТИ див. реготати.

РЕГОТЛИВИЙ, *а, е, розм. 1.* Який любить реготати. *Оришка унялася, а на третій день реготалась з горничними так, що аж стіни гули, — вона таки і на норов була весела-реготлива придалась (Мирний, IV, 1955, 31); Він поспішав на побачення до своєї реготливої Сольки (Кучер, Трудна любов, 1960, 137).*

2. Який супроводжується реготом. *Хедір, понуро послушавши дівочого реготливого шепотання і нікому слова не сказавши, тихо похилив поза церквою (Мирний, III, 1954, 32).*

РЕГОТНУТИ, *в'у, неш, док., розм.* Однокр. до реготати. — *А то мисливо хіба: з тельбузами вислетів у трубу! — Андрущенко, не втримавшись, коротко реготнув під стіла, немов чимось адався (Гончар, I, 1959, 34); — Не до танців зараз, — під'юджувала Оксана. — Знайшов чим хахатися... — А от і знайшов, — реготнув матрос (Кучер, Голод, 1961, 25).*

РЕГОТНЯ, *і, ж., розм.* Нестримний гучний сміх. *Скрізь гармидер та реготня, В хаті і надворі (Шевч., I, 1963, 316); А в світлиці тиж часом обходила рядова [чарка], ..неслися сміхи, реготня, гвалт окривав хату (Мирний, I, 1949, 40).*

РЕГОТУН, *а, ч., розм. 1.* Той, хто любить реготати. *О. Хеддор був веселий, реготун (Н.-Лев., I, 1956, 116); Високого зросту, станкий, бравий, широкоплечий, як з завіза збитий [Максим], а до того ще й меткий, як заєць, співун, реготун... (Мирний, I, 1949, 213).*

2. Уживається як прикладка до назви птахів родичи чайок або як назва цих птахів. *Раптом в одному боці почувся наче сміх, наче крик... По довгій хвилині здогадався, що це кричать чайки-реготуни (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 268).*

РЕГОТУХА, *я, ж., розм. 1.* Жін. до реготуні 1. — *Він таки тебе щиро любить, хоч батько його за це й лас, — сказала Горпина Педькіна, ..перша реготуха на селі (Мирний, III, 1954, 32); З його козирка капала вода, чомусь темна, Оксаночка реготала, бо була зроду реготуха (Ю. Янов., II, 1954, 65).*

2. Те саме, що реготуні 2. *Добре видно гнізда галагаза, біля кожного з яких лежить білий пух. Саме він і вказує гнізда таким хижакам, як чайка-реготуха, яка частенько розкльовує яйця галагаза (Наука., 11, 1965, 16); Остріє Бабин. Колись на ньому гніздилися баби — так називали тоді пеліканів. Нині тут хахайнують реготуци, галагази, сірі качки, довгоносі крохалі (Знання., 8, 1969, 10).*

РЕГОТУШКА, *я, ж.* Пестл. до реготуха 1. *Навіть божественний та божомальний Савака — і той підсилав якийсь чепурушці та реготушці вовсім не божественні речі десь у куточку (Вас., I, 1959, 242); Вона стояла одна*

за колоною і ні на що не дивилась. Ось підбігли до неї дві реготушки — білянька і чорнявенька Галі (Ів., Вел. очі, 1956, 76).

РЕГРАДАЦІЯ, і, ж., спец. Повернення до попередньої стадії ґрунтоутворення. Ґрунти з початковими стадіями реградації.

РЕГРАДОВАНИЙ, а, е, спец. Який підлягає реградації. На реградованому чорноземі чіткого впливу різних способів обробітку ґрунту на вміст рухомих форм поживних речовин не виявлено (Хлібороб Укр., 6, 1970, 7).

РЕГРЕС, у, ч. 1. Рух назад, повернення до старих, віджилих форм, занепад, деградація; протилежне до прогресу. На лізо, тенденції свої виробляти прийшлося д. Чайченку в такий час, котрий.. будучий історик російсько-українського громадянського життя відзначить як добу застою і навіть регресу (Драг., II, 1970, 416); Сучасна буржуазна філософія є регресом у порівнянні.. навіть з ідеалістичною філософією ХІХ століття (Ком. Укр., 1, 1965, 52); // Зміни у гірській бік. — Слухай, Кайцю, — промовив Таїзю, — .. бачу певний регрес у твоїх манерах (Фр., VII, 1951, 100).

2. юр. Право особи, яка виконувала зобов'язання іншої особи, пред'являти до неї зворотну вимогу про повернення витрат. Коли шкода завдана злочинною дією чи бездіяльністю підприємця, орган соціального страхування, що задовольнив потерпілого, має право вимоги до підприємця в розмірі відшкодування потерпілому допомоги (регрес) (Цив. кодекс УРСР, 1950, 67).

РЕГРЕСИВНИЙ, а, е. 1. Який веде до регресу (у 1 знач.); протилежне прогресивний. Теоричні українського радянського народу.. славить усе прогресивне, що йде проти всього регресивного, консервативного (Грильський, III, 1956, 151); Регресивне явище.

2. лінгв. Який впливає на попередній звук. Якщо попередній звук впливає на наступний, то така асиміляція називається прогресивною, а якщо наступний впливає на попередній — регресивною (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 209); Дисиміляція може бути регресивною й прогресивною. При регресивній дисиміляції впливаючим звуком є наступний, при прогресивній — попередній (Сл. лінгв. терм., 1957, 47).

РЕГРЕСИВНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до регресивний 1.

РЕГРЕСИВНО. Присл. до регресивний.

РЕГРЕСІЯ, і, ж., спец. Відступання моря з суходолу. В тих місцях, де суходіл підноситься, рівень моря знижується, море відступає, і частини морського дна стають суходолом. Цей процес називається регресією моря (Курс заг. геол., 1947, 181).

РЕГРЕСУВАТИ, ую, уєш, недок. Переходити від вищих форм розвитку до нижчих, рухатися назад; протилежне прогресувати.

РЕГУЛА, и, ж., заст. Правило. — Вибачай, козаче, не то для тебе, і задля рідного батька не зміню своєї регули (Стор., I, 1957, 402); Це був молодий самовпевнений нахаба, який не знав про існування на світі якоїсь там гречності, якийсь загальноприйнятний регул добро поведіння (Загреб., Шеніт, 1966, 247); // військ. Статут. — Мій побратим, кажу, першим викликався. Треба ж і мені озватися, така вже козацька регула (Панч, Гомон. Україна, 1954, 19); — Ось тобі молодик. Вери його під свою руку і очі козацької регули та згичає (Добр., Очак. розмир, 1965, 65).

РЕГУЛИ, гул, мн., фізл. Те саме, що менструація.

РЕГУЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для регулювання. На двигуні ГАЗ-51 корпус розподільника повертають за допомогою гвинта з двома регулювальними гайками. Це дає змогу дуже точно регулювати положення

розподільника (Автомоб., 1957, 127); Регулювальний гвинт [рульового механізму автомобіля] зєрзгу закривається ковпачковою гайкою із стопорною шайбою (Підручник шофера., 1960, 251).

РЕГУЛЮВАЛЬНИК, а, ч. 1. Той, хто регулює рух транспорту на поворотах, перехрестях доріг, вулиць. На перехрестях порожніх вулиць стояли подинокі регулювальники та зрідка проходила автомашина (Багмут, Записки., 1961, 60); Ось продуктової кіоск. Ось газетний... Скляна будка регулювальника вуличним рухом... (Мур., Свіже повітря., 1962, 133).

2. Той, хто регулює роботу машини, механізму, установки і т. ін. Кадрами поливальників, регулювальників та машиністів доцувальних машин господарство забезпечене повністю (Хлібороб Укр., 7, 1966, 25).

РЕГУЛЮВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до регулювальник 1. Дівчина, регулювальниця, що декілька днів тому, вимагуючи жовтим прапорцем, пропускала нас на Ірша Альберті, ..сьогодні пропускає машину аж під Будалеїшт (Перв., Атака., 1946, 170); Шлагбаум був закритий.. Почувши зрипкий сигнал, регулювальниця повагом наблизилась до машини (Голов., Тополя., 1965, 268).

РЕГУЛЮВАЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до регулювальник 1. Над Володею тягнуть затвержені й перзатвержені правила руху, і він уважно вчитується в німу мову вуличних знаків, слухливо підкоряється підтохкуванню регулювальницьких свистків (Загреб., День., 1964, 39).

РЕГУЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. регулювати. Велику роль у регулюванні процесів обміну речовин, підвищенні працездатності, зміцненні отици, підвищенні опірності організму до різних захворювань відіграють вітаміни, особливо вітамін С (Укр. страви, 1957, 14); В місяці найбільш інтенсивного руху транспорту застосовується активне регулювання, яке здійснюється мліціонерами-регулювальниками, а також за допомогою світлофора (Автомоб., 1957, 258); У процесі переходу до комунізму дедалі зменшуватиметься значення адміністративного регулювання взаємовідносин між людьми і відповідно зростатиме роль моральних начал у житті радянського суспільства (Ком. Укр., 2, 1962, 38); Ця установка має зворотньо-поступальний руд за допомогою електродвигуна, в якому є автоматичний перемикач та редуктор регулювання швидкості (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 40).

РЕГУЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., перз. 1. Впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі. Вуйко держав мене в вічній страсі, в вічній погрозі. Строгі його приписи регулювали моє життя так, як накручений годинник (Фр., I, 1955, 345); Було щось дуже знайоме в цій двоочій постаті. Може, я бачив її біля розбובлених сталінерадських переправ, коли вона регулювала руд машин сигналами своїх прапорців? (Жур., Вєір., 1958, 288); Значення нервової системи полягає в тому, що вона регулює і погоджує роботу всіх органів, пристосовує її до умов середовища, які постійно змінюються (Анат. і фізіол. люд., 1957, 140).

2. також чим. Домагатись нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін., забезпечуючи зладжену взаємодію складових частин, деталей. Сам Сакій стає на штурвал хедера, а комбайнерів порадило регулювати мотором (Ле, Історія радості, 1947, 206); При сібці кукурудзи ми регулюємо сівалки так, щоб поклати по два зерна в гніздо (Рад. Укр., 2. II 1962, 2); // Зменшуючи або збільшуючи швидкість, величину і т. ін., досягати потрібної сили, належного ступеня впливу чого-небудь. Температуру плавлення кристалічних речовин можна регулювати. В результаті дослідів

установлено, що вона безпосередньо залежить від тиску (Наука..., 10, 1956, 13); *Напівпровідники*. регулюють величину струму і напруги (Знання..., 1, 1965, 2).

РЕГУЛЮВАТИСЯ, бється, недок. Пас. до регулювати. Життя міста регулювалося численними гарнізонами в окремих районах (Ле, Клен. лист, 1960, 210); *Пеєне* розміщення різних речовин на нашій планеті регулюється завдяки їх постійному кругообігу у природі (Наука..., 12, 1963, 1); *Інтереси держави і народу вимагають, щоб використання природних багатств регулювалося едучливо, в інтересах сучасного і майбутніх поколінь* (Рад. Укр., 2.III 1962, 3).

РЕГУЛЮЮЧЕ. Присл. до регулюючий. Сполучна тканина в організмі служить депо поживних речовин і водночас регулююче впливає на процеси обміну (Вибр. праці О. О. Богомоляца, 1969, 191).

РЕГУЛЮЮЧИЙ, а, е. Який регулює чим-небудь або щось. Роз'яснюючи на конкретних прикладах регулюючу і координуючу роль нервової системи і особливо кори головного мозку в процесі травлення, можна розширити і поглибити поняття про нервізм (Метод. викл. анат., 1955, 124); *Увага виконує регулюючу функцію у поведінці* (Рад. психол. наука..., 1958, 67); *Особливо важливе значення має ритм як регулюючий елемент у праці людини* (Муз. праці, 1970, 42).

РЕГУЛЯРНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, здійснюється, проводиться систематично, рівномірно, через певні проміжки часу. Намагатися регулярний поштової зв'язок, але листів від Ярослави не було (Дмит., Розлука, 1957, 192); *Годівля худоби провадилася за графіком, молодня випоювалася молоком, чергування на корівнику було регулярне* (Тют., Вир, 1964, 131); *Тільки в Петербурзі у зв'язку із заснуванням Академії наук регулярні інструментальні спостереження за змінами погоди було почато в 1725 році* (Наука..., 12, 1956, 20).

2. Який має встановлену постійну організацію і систематичний курс військового навчання (про армію, війсьکو). *За походом з села вийшла група партизанів — чоловіка з пісочни, партизани намагалися йти в ногу і позитуватися, перед регулярним військом* (Ю. Янов., II, 1958, 219); *Один за одним промовляють до них [повстанців] з насили комісари. Терпаче роз'яснюють, що відступати необхідно, що такий наказ штабарму — пробитися будь-що до своїх, з'єднатися з регулярними частинками Червоної Армії* (Гончар, II, 1959, 110); // *Який проводиться військовими частинками. — Є постановка комісії «припинити козацьке свавілля, так чого ж він [великий гетьман] панькається з ними? Кварцяного війська досить. І ця шушвала не встоїть проти нього в регулярному бою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94).

3. Геометрично правильний (про планування саду, парку і т. ін.).

РЕГУЛЯРНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до регулярний. *Якщо діти в одні й ті самі години починають учитися в школі, готувати уроки дома, якщо вони в одні й ті самі години їдять, лягають спати, встають, якщо їхньому добовому режиму властива регулярність, — всі процеси в організмі відбуваються нормально і ритмічно* (Шк. гігієна, 1954, 55).

РЕГУЛЯРНО. Присл. до регулярний 1. *Газети перередають щодня регулярно* (Коцюб., III, 1956, 426); *ЦК КПРС регулярно інформує партійні організації про свою роботу* (Статут КПРС, 1971, 16).

РЕГУЛЯТИВНИЙ, а, е. Який регулює, спрямовує що-небудь. *Як загальна теорія суспільного процесу історичний матеріалізм виконує пізнавальну, регулятивну і виховну функції* (Ком. Укр., 7, 1970, 23).

РЕГУЛЯТОР, а, ч. 1. Пристрій для автоматичного

регулювання чого-небудь. *В кожному купе були регулятори, якими пасажери могли змінювати температуру повітря* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 263); *Огей здійснює з гачка дужку приймача, накладає її на вухо, пересуває регулятор, ловить музику* (Досв., Вибр., 1959, 206); *Сажно переїждє регулятор на найбільш швидкість* (Смолич, I, 1958, 96).

2. *перен.* Те, що регулює, спрямовує що-небудь. *Кора головного мозку — це вищий відділ нервової системи, основа психічної діяльності і вищий регулятор всіх функцій організму* (Наука..., 11, 1958, 29); *Хімічні засоби застосовуються не тільки для живлення і загоєння рослин, але й як регулятори життєвих процесів* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 5); *Зелені рослини є регуляторами чистоти повітря. Ось чому в лісах і полях так легко дихати* (Уроки. хіміка, 1956, 67).

РЕГУЛЯТОРНИЙ, а, е. Слос. до регулятора. *Регуляторний апарат клітини складний на складну електротехнічну схему з безліччю реле, елементів опору і впливачів* (Знання..., 7, 1967, 11); *У молодому віці нервові регуляторні центри ще незрілі, отже, й звикання до спиртного проходить інтенсивніше* (Наука..., 7, 1971, 45).

РЕГУЛЯЦІЯ, і, ж. Дія за знач. регулювати. *Основна роль гормонів в організмі полягає в регуляції обміну речовин* (Наука..., 8, 1958, 24); *Складна фізіологічна регуляція процесів здійснюється спеціальними механізмами, до яких входять гормони залоз внутрішньої секреції і різні хімічні продукти життєдіяльності організму* (Курс патології, 1956, 31); *Викаткого важливе значення має розвиток мовлення в регуляції дій дитини* (Рад. психол. наука..., 1958, 245).

РЕГУЛЬОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до регулювати. *Тісний союз радянських республік забезпечив створення єдиного регульованого за загальним планом соціалістичного господарства* (Наука і культура..., 1972, 50).

2. у знач. прикм. Який регулюється. *Перевірку діаметрів зовнішніх поверхонь квадратів у крупносерійному виробництві доцільно провадити за допомогою регульованих і жорстких стоб* (Технол. різального інстр., 1959, 201); *Полієкс перестав бути болотним, воно стає краєм родючих плантацій з регульованим водним режимом, з каналами, шлюзами, відводувками* (Веч. Київ, 12.VII 1971, 3).

РЕДАГОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до редагувати. *У 1878-79 рр. видавав я разом з М. Павличком редактований в соціалістичному дусі місячник «Громадський друг»* (Фр., I, 1955, 36).

РЕДАГУВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. редагувати. *Хочеться сказати кілька слів про редагування класиків* (Рильський, III, 1956, 79); *Яскравим прикладом громадської діяльності вченого [М. Ф. Гамалії] було редагування ним журналу «Гігієна и санитария»* (Наука..., 2, 1959, 51).

РЕДАГУВАТИ, їти, їеш, недок., *перез.* і без додатка. 1. *Перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст. Найперше про біографію: привезу Вам її сама в січні, і будемо разом редагувати* (Л. Укр., V, 1956, 247); *З ранку до вечора він працював у себе за столом, читаючи, пишучи, правлячи коректи, редагуючи* (Грипський, Вел. надії, 1963, 273).

2. *Бути керівником якого-небудь видання. Новина: Лукич з нового року одмовляється редагувати «Зорю»* (Коцюб., III, 1956, 138); *Перед війною редагував [Юрій Збанацький] районну газету* (Ю. Янов., V, 1959, 181).

РЕДАГУВАТИСЯ, ұється, недок. Пас. до редагувати 1. *Всі органи преси, що перебувають в руках партії, повинні редагуватися надійними комуністами, які*

довели свою відданість справі пролетарської революції (Ленін, 41, 1974, 195).

РЕДАКТОР, а, ч. 1. Той, хто редагує (у 1 знач.) текст. *Художня творчість для Бориса Грінченка, — сільського вчителя, видавця популярних книжок для народу, збирача народної творчості, упорядника і редактора першого за якістю українсько-російського словника, — ніколи не здавалась головною в житті (Рад. літ-во, 1, 1963, 116); Досягнути успіхи, проте, не повинні закрити таких прогалин щодо збирання і популяризації фольклору, як недостатні публікації робітничого фольклору, випадки вільного поводження записувачів і редакторів з текстами, окремі випадки фальсифікацій (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 25); Художній редактор.*

2. Керівник якого-небудь видання. *Сими днями писав до мене з Львова д. В. Гнатюк, редактор «Вісника» (Коцюб., III, 1956, 231); Хто головний в газеті? Хто їй тон дає й обличчя політичне? — Редактор (Еллан, I, 1958, 182).*

РЕДАКТОРАТ, у, ч. Рада редакторів. *Ми [режисери].. несмо цей літературний сценарій в редакторат (Довж., III, 1960, 325).*

РЕДАТОРКА, я, ж. Жін. до редактор. *Редакторка, все ще ласково усміхнена, схиливши набік голову, з-під пенсне водить очима по Олиному чолю (Вільде, Сестри., 1958, 531).*

РЕДАКТОРСТВО, а, с. Діяльність редактора. *Революційно-демократичний напрям газети за редакторства Маркса ставав дедалі виразніший .. (Ленін, 26, 1972, 41).*

РЕДАКТОРСЬКИЙ, а, о. Прикм. до ред'яктор. *Малює живе тепер тут [у Чернівцях]. Сьогодні з нами ходив гуляти, багато розказував з своєї редакторської практики і взагалі про галицько-буковинські справи (Лі. Укр., V, 1956, 338); На руці редакторській, що лежить на паперях, — олив'яний перстень (Вас., III, 1960, 329); П'рнувши у книжки, письменник не забуває своїх щоденних редакторських і громадських обов'язків (Письмен. зблизька, 1958, 13); // Який складається з редакторів. Вона разом з Старицьким об'єдрана в редакторський комітет задля упорядкування альманаху (Мирний, V, 1955, 374); // Признач. для редактора, редакторів. — Та що сам редакторський кабінет — клуб, чи що? (Вишня, I, 1956, 230).*

РЕДАКЦІЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до ред'якція 1. *Ми іноді містили її коротенькі замітки, а наш редакційний художник обов'язково малював до замітки її заставку (Ю. Янов., II, 1954, 9); Редакційне зібрання закінчилося ввечері, люди потроху розходилися (М. Ол., Леся, 1960, 222); // Який складається з осіб, відповідальних за яке-небудь видання. Від імені редакційного комітету, який має на меті скласти і видати.. альманах для інтелігенції.. звертаюся оце до Вас (Коцюб., III, 1956, 200); Перед редакційною колегією було поставлено ряд вимог (Рильський, III, 1956, 66); // Належний редакції. Разом з бійцями ішов капітан Зарубін. Підштовхував, як і всі, редакційну стареньку ніторатонку (Літ. Укр., 3.VI 1969, 1).*

РЕДАКЦІЙНА СТАТТЯ — стаття, яка не має підпису автора і виходить від імені редакції (у 1 знач.). [З а б о л о т н и й:] *Хіба не краще, щоб стаття була без підпису, редакційна? (Лев., Нові п'єси, 1956, 39).*

2. Стос. до редакції (у 4 знач.). — *Піду, мабуть, у Вищу партійку — та на редакційну роботу (Дор.. Не повторюю.. 1968, 124); Любоє і ненависть замінювали сваяненням і осудом, хвалою чи легеньким картанням якихось номенклатурних героїв, створених внаслідок прогосудження всіх редакційних інстанцій (Довж., III, 1960, 246).*

РЕДАКЦІЙНИЙ ПОРТФЕЛЬ див. портфель.

РЕДАКЦІЯ, і, ж. 1. Організація (колектив), що здійснює підготовку видання до друку. *Редакція журналу взяла у мене те оповідання, що друкується тепер у «Віснику» (Коцюб., III, 1956, 425); А редакція (вільних багато очей і рук)! Мусить оте все читать.. (Еллан, I, 1958, 234); Словник українсько-російський («Словарь українського языка»), зібраний редакцією «Київської старини» і упорядкований Б. Грінченком, свого часу заслужив чималу славу (Рильський, IX, 1962, 138).*

2. Приміщення, в якому здійснюється редагування чого-небудь. *Доходила 10 година ранку, і я вже був біля редакції (Коцюб., II, 1955, 425); Ви летите.. Ви за кілька годин перестрибуєте через Харків.. щоб за півгодини, спотикаючись і на себе подібних натикаючись, перебігти з Гончарівки до редакції.. (Вишня, I, 1956, 208); Вона очолює розповіда Саранчукові, де саме зараз Діденка можна знайти. По цій же вулиці пройшли два квартали і — редакція газети (Головко, II, 1957, 453).*

3. Варіант якого-небудь літературного або музичного твору чи окремої його частини. *Письменник ґрунтовно переробив твір, використавши критичні зауваження, дав нову редакцію книги (Літ. укр. літ., II, 1956, 437); Дуже цінними є рукописи великого російського письменника М. В. Гоголя. В бібліотеці зберігається одна з останніх редакцій його «Мертвих душ» (Наука.., 8, 1958, 30); — Оперу «Від щирого серця» не можна назвати новою редакцією раніше написаного мною однойменного твору (Мист., I, 1959, 6); // Формулювання, форма викладу думки, положення. *Дорогий Михайле Михайловичу, дуже Вам дякую за Ваш лист.. Разом з сиж посылаю заяву до контору «Знання» в поданій Вами редакції (Коцюб., III, 1956, 391).**

4. Те саме, що редагування. *У Львові 19-літній студент вступає до студентської громади і бере живу участь в редакції студентського журналу «Друг» (Коцюб., III, 1956, 28); // Керівництво яким-небудь виданням. *Одповіддю на Ваші питання. «Вісник» виходить з IV кн. справді під іншою редакцією.. (Коцюб., III, 1956, 434); Не могу не відзначити.. прекрасної роботи грузинського поета Симона Чіковані, за редакцією якого виходять чудові переклади творів Шевченка (Гич., III, 1957, 64); У книзі «Пушкін. Твори», виданій Держлітвидавом України 1949 року (загалом редакція Павла Тичини), не тільки дано переважно більшість найважливіших творів Пушкіна, але й показано пристрасну працю нашої поетичної громадськості над творами основоположника нової російської літератури (Рильський, IX, 1962, 32).**

РЕДАН, а, ч. Уступ на днішні швидкохідного катера, літаючого човна або поплавка гідролітака, що зменшує опір під час руху по воді і значно полегшує злітання літаючих човнів і гідролітаків.

РЕДЕМАРКАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до редемаркації. **РЕДЕМАРКАЦІЯ**, і, ж. Перевірка раніше визначеної лінії державного кордону з відновленням або заміною прикордонних знаків.

РЕДЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ред'яка.

РЕДИНГОТ, а, ч., заст. Довгий сюртук широкого крою, який одягався для верхньої їзди. *На вішалці в передпокої висів незнайомий редингот і поряд з ним біла пажошева макіяль (Полт., Повість.., 1960, 463).*

РЕДИСКА, и, ж. 1. тільки одн. Однорічна овочева рослина родини хрестоцвітних з істивним невеликим червоним, іводі білим коренеплодом круглої або довгастої форми. *Коренеплоди редиски, як і редьки, використовують в їжу сирими (Овоч., 1956, 352); До постівних культур належать салат, крпін, шпинат, редиска (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 64); Максим раптом улови*

грудку з-під ніг і з криком «а киш-киш-киш» пошпурив її на горобця, що начебто обсілює грядку з щойно засіяною редискою (Смолич, Мпр., 1958, 42).

2. Істивний коренеплід цієї рослини. *У порівн. Ори-ся складає на санки обмерзле ряднишня, руки з кожуща як дві редиски (Тют., Вир, 1964, 521); // у знач. збірн. — *Що ж, Надіє Григорівно, вгостите сьогодні нашого депутата молодю редискою?* (Крот., Спни., 1948, 54); *Була неділя. Вранці Іван Кіндратович Степ сходить з дружиною на базар. Накупили редиски, цибулі, огірків* (Ткач. Арена, 1960, 204).

РЕДКОЛІГІЯ, і, ж. Скорочення: редакційна коле-гія. — *От добре, що ти приїхав, Гришо. А в мене, розумієш, вакантне місце в. Членом редколегії* (Ткач, Моряк, 1948, 52); *Одного разу зібралася редколегія. Васи-ль Гиря прочитав свою передачу. Іванка позвала її* (Чаб., Тече вода..., 1961, 122).

РЕДУКОВАНІЙ, а, е, спец. Який змінився в бік зменшення, послаблення. *Мікроспори, проростаючи, дають початок дуже редукованим чоловічим заросткам* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1953, 72); *Редукова-ний звук*.

РЕДУКТОР, а, ч., спец. 1. Механізм зубчастої пере-дачі, що зменшує швидкість обертання при передаванні руху від одного вала до іншого. *Редуктор передає рух до робочих органів комбайна, забезпечує зменшення числа обертів, яких надає йому двигун, змінює напрямок обертання і дає можливість включати і виключати пе-редачу до робочих органів* (Зерн. комбайни, 1957, 251); *Використовуючи спеціальний стенд, працівники лабо-раторії під максимальним навантаженням «обкатують» важливі затискачі різців, планетарні редуктори пере-міщення задніх бабок* (Роб. газ., 10.VI 1965, 1).

2. Пристрій для зниження тиску рідини або газу, що протікають трубопроводом.

РЕДУКТОРНИЙ, а, е, спец. Який виготовляє редук-тори. *На редукторному заводі [в Києві].. створено і ви-робуємо редуктор з двостороннім зачепленням* (Рад. Укр., 8.I 1965, 1).

РЕДУКУВАТИ, үю, үеш, недок., спец. 1 *перех.* Змі-нювати в бік зменшення, послаблення.

2. *неперех.* Те саме, що редукуватися 2.

РЕДУКУВАТИСЯ, үється, недок., спец. 1. Змен-шуватися, послаблюватися. *У деяких квітниках плазма настільки редукується, що від неї залишаються тільки тонкі обідки навколо вакуолю* (Вибр. праці О. О. Бого-мольця, 1969, 51).

2. Змінювати свою будову, склад, зменшуючись, по-слаблюючись або скорочуючись, спрощуючись. *Центр-ом складу, його складотворним звуком є у нас складові голосні звуки, навколо яких і групуються належні до складу інші звуки. Але ослаблюючись, редукуючись, го-лосний може втратити свою складовість (складотво-рність) і наблизитися з цього погляду до приголосного* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 144).

РЕДУКЦІЙНИЙ, а, е, спец. Снос. до редукції.

РЕДУКЦІЯ, і, ж. 1. спец. Процес або дія, що приз-водить до зменшення, послаблення або спрощення чо-го-небудь, іноді до повної втрати якихось об'єктів, ознак. *Редукція печінкового кровотворення починається з пер-шого дня життя новонародженої тварини і закінчується до сьомого дня* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 83).

2. біол. Зменшення органів або тканин, відмирання чя зміна їх будови внаслідок втрати функцій. *Тому що на значних глибинах світла немає, у тварин спосте-рігається або редукція органів зору, або вони розроста-ються до значних розмірів* (Курс заг. геол., 1947, 165).

3. з.м. Звільнення елемента від окислення, відновлен-ня його з окису в чистому вигляді. *Процес відновлення,*

або редукції, виявляється там, де вода має відновні ор-ганічні сполуки. Такими відновлювачами є бітуми і во-день-сульфід (Курс заг. геол., 1947, 76).

4. лінгв. Значне ослаблення або втрата ненаголоше-них звуків при їх вимовлянні. *Редукція — один з видів звукових змін, який полягає в ослабленні артикуляції звуків. Наслідком редукції нерідко є випадання певного звуку в слові* (Сл. лінгв. терм., 1957, 144).

5. ек. Зведення складного виробничого процесу до простішого в умовах товарного виробництва. *Криза безробіття, банкрутства, обнижжи, редукції, застій — нічого нічого не купує, а той, хто й бере — не платить!* (Козл., Сонце., 1957, 123).

РЕДУПЛІКАЦІЯ, і, ж., лінгв. Засіб словотвору, який полягає у подвоєнні основи слова або цілого слова. *У сло-вотворенні редуплікація є одним із засобів словоскладан-ня, при якому нове слово утворюється за допомогою по-двоєння, повторення основи (напр., укр. ледве-ледве, рос. чуть-чуть і т. п.)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 144).

РЕДУПЛІКОВАНИЙ, а, е, лінгв. Утворений засобом редуплікації. *Значення надмірного ступеня може бути передане також редуплікованими прислівниками або прислівниками з редуплікованими основами типу багато-багато, високо-високо* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 438).

РЕДУТ, у, ч., військ., заст. Зімкнуте квадратне або багатокутне польове укріплення, здатне до самостійної оборони. *Окопи польового табору з брамами, з вису-неними наперед і на ліве крило редутами, припирили до берегів Дністра* (Мак., Вибр., 1956, 468); *24 серпня Наполеон підійшов до російського редуту біля села Ше-вардіна. Шевардінський редут з величезним героїзмом обороняли його нечисленні захисники* (Іст. СРСР, II, 1957, 113); *У порівн. *Три шаблі не погнуться і не упа-дуть, У серце враже буде шаги замір, Коли постане раптом, як редут, Ворожий брід із моря перед нами* (Ю. Янов., V, 1959, 58).

РЕДЬКА, а, ж. 1. тільки одн. Дворічна овочева рос-лина родини хрестоцвітних з істивним чорним або білим коренеплодом круглої чи довгастої форми. *Коренеплоди редиски, як і редьки, використовують в їжу сирими* (Овоч., 1956, 352); *Редька рослина відрізняється від ди-кої рядом морфологічних ознак і залежно від форми ко-ренеплоду та його забарвлення ділиться на кілька сор-тів, серед яких виділяють, наприклад, редьку чорну та білу* (Мікр. ж., XXII, 5, 1960, 65).

2. Істивний коренеплід цієї рослини. *В оскокі пальці бере [невідомий] делікатно, за білий хвостик редьку* (Коцюб., II, 1955, 186); // у знач. збірн. *Редьку, хрін і редис [редиску] використовують найчастіше через амійт у них глюкозиди — речовин, які мають гострий смак, викликають апетит і які дезинфікують травний тракт* (Технол. пригот. їжі, 1957, 23); *Хлопчаками ходили ми вброд Окуні половити на обід, Бо у заті вдов-иний і хліб Був не часто — Все редька та біб* (Воронь-ко, Драгі., 1959, 114).

◇ *Гірше печеної редьки; Гірш за гірку редьку; Як гірка редька:* а) дуже сильно, надзвичайно. *Вона обрид-ла йому гірше печеної редьки* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Та й дачиці, мовля, як видно з листа, обридли вже то-бі гірш за гірку редьку* (Головко, II, 1957, 412); б) ве-стериний. *Максим, як там кажуть, і горенько поко-ти!* *..Одно здавалося гірше печеної редьки, становилося руба в горлі. Це життя в казармі воночий* (Мирний, I, 1949, 224); *Надокучати, як парена редька див. па-ренний*.

3. Те саме, що редька. *Хотіла там [на грядці] їмості посадити місячну редьку, але в крамниці обма-нулися й дали насіння ріпи. Вона гарно зійшла й була*

собі поміж морквою (Март., Тв., 1954, 383); Вирощувала Килина ранню редьку — червонобоку й веселобоку, а також і пізню — чорну, стожу на чималій буряк (Гуц., З горіха..., 1967, 139); Рабів базар сикювато-зеленим кропом, червоною редькою, першими черешнями, шпарагою й кучерявою салатом (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 366).

РЕДЬКОВИЙ, а, е. Прикм. до редька; // Вигот. з редьки (у 2, 3 знач.). Редьковий сік.

РЕЕВАКУАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до реевакуації.

РЕЕВАКУАЦІЯ, і, ж. Повернення до місць, звідки відбувалась евакуація. В міру визволення території Радянської України почалась реевакуація заводського устаткування і кадрів із сходу на захід (Іст. УРСР, II, 1957, 603).

РЕЕВАКУОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до реевакуувати.

РЕЕВАКУОВАТИ, юю, юєш, недок. і док., перех. Повертати в евакуації.

РЕЕВАКУОВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок. і док.

1. Повертатися в евакуації.

2. тільки недок. Пас. до реевакуувати.

РЕЕКСПОРТ, у, ч. Експорт з країни товарів, привезених з-за кордону.

РЕЕКСПОРТУВАТИ, үю, үєш, недок. і док., перех. Проводити реекспорт для перепродажу іншим державам.

РЕЕКСПОРТУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до реекспортувати.

РЕЕМИГРАНТ, а, ч. Той, хто повернувся на батьківщину після еміграції.

РЕЕМИГРАНТКА, я, ж. Жін. до реемігрант.

РЕЕМИГРАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до рееміграції.

РЕЕМИГРАЦІЯ, і, ж. Повернення емігрантів на батьківщину.

РЕЕМИГРУВАТИ, үю, үєш, недок. і док. Повертатися на батьківщину після еміграції. Після багатьох років поневір'я на чужині тисячі волинян, галичан, закарпатців та буковинців реемігрувало на рідну Україну (Вітч., 12, 1964, 203).

РЕЄСТР, у, ч. 1. Список, псьмовий перелік когось, чого-небудь. Ломисити, чого там [у Дрогобичі] не було — вийде дуже довгий реєстр (Фр., IV, 1950, 240); Підлий гад доповів нам про морально-політичний стан села і передав до наших рук повний реєстр активістів, комуністів і інших радянських людей (Ю. Янов., I, 1954, 64); Вперше було взято на державну [польську] службу за розпорядженням короля Сігізмунда-Августа в 1572 р. 300 козаків. Вони були списані у список-реєстр, зайдки і дістали назву реєстрових козаків (Іст. УРСР, I, 1953, 163); // літв. Список, перелік у словнику слів, що тлумачаться або перекладаються іншою мовою. Цей словник [українських говорів Закарпаття] загального типу, тобто до його реєстру входить не тільки суто діалектна, але і вся загальнонародна лексика, яка еживається жовляками на досліджуваній території (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 54).

△ Ревізькі реєстри див. ревізький.

2. Книга для запису справ, документів, майна, земельних володінь і т. ін. В реєстрі Ветельської волості з 1512 р. ми бачимо і спеціальний податок — позлебне. Він залежав від кількості самостійних господарств на дворі (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 37).

РЕЄСТРАТОР, а, ч. 1. Особа, яка здійснює реєстрацію когось, чого-небудь. Шлюбно пара переступила, нарешті, поріг засту. Два наспорти лягли поруч на стіл перед реєстратором (Ю. Янов., I, 1958, 624); Вона реєстратор на виборчій дільниці (Веч. Київ, 4.III 1957, 1).

2. перек. Той, хто констатує, фіксує події, явша, які відбуваються. Працівники радянської науки.. повин-

ні бути не тільки реєстраторами фактів, а й активними борцями за прогресивний, комуністичний світогляд (Рильський, III, 1956, 163); Рослина, то не лише мовчазний свідок нашого посягденного життя чи реєстратор пори року (Ле, Право..., 1957, 59).

3. Механічний прилад для фіксування чого-небудь. Електронічні індикатори — чудові альтиметри і евриометри для літаків, найчутливіші в світі барометри і реєстратори найрізноманітніших вібрацій (Знання..., 1, 1966, 17); Останнім часом ми озброїлись такими унікальними приладами, як реєстратори швидкості руху води і розчинів по стебам та інших органів рослини (Хлібороб Укр., 8, 1966, 37).

РЕЄСТРАТОРКА, я, ж., розм. Жін. до реєстратор 1. — Кого ви до нас прислали? — напівся на реєстраторку тонкошій бородавч. — Оуього недаду! У нас артіль. Розуміте! — кричав другий (Хлібняк, Тамара, 1959, 64).

РЕЄСТРАТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до реєстратор 1.

РЕЄСТРАТУРА, я, ж. Відділ в установі, в якому реєструють когось, що-небудь. Реєстратура розміщена в залі, з якого є прямих вхід у лікувальні кабінети лікарів (Заг. догляд за хворими, 1957, 16); Взагалі, реєструвати все підряд, без наукового відсівання, може й не науковий заклад — для чого досить бути реєстратурою (Кундич, Дієз., 1956, 120).

РЕЄСТРАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до реєстрації.

РЕЄСТРАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. реєструвати. — Чи це вже ми, Вутанько, такі блазородні з тобою стали? — пожартував Цимбал, вступаючи у велику з колонами залу, де йшла реєстрація прибулих (Гончар, II, 1959, 176); В останнє десятиріччя створена широка сітка станцій реєстрації космічних променів, що охоплює всю земну кулю (Наука..., 12, 1964, 23).

Реєстрація шлюбу — юридичне оформлення вступу до шлюбу. Реєстрація шлюбу.. встановлена як в інтересах державних і громадських, так і з метою охорони особисті і майнові права та інтереси подружжя (Рад. суд на охорони прав..., 1954, 15).

РЕЄСТРОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до реєструвати. Мотоцикл.. без номера, не реєстрований (Кучер, Трудна любов, 1960, 604).

РЕЄСТРОВЕЦЬ, вия, ч. Той, хто служить у реєстровому війську. Знову серед козаків пішли чутки, що буде складатися реєстр. Хто оповідав, що число реєстровців обійматиме шістьдесят тисяч, як було постановлено по Переяславських актах, а хто твердив, що всього двадцять тисяч (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 606); Реєстровцям була встановлена плата грішми і сукном (Іст. УРСР, I, 1953, 163).

РЕЄСТРОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до реєстр. В цей час її ім'я з'являлось лише в реєстрових картках поліклініки (В ім'я Вітч., 1954, 35); Словник цей («Українсько-російський») має дуже великий реєстровий список слів (Рильський, III, 1956, 67).

Реєстрове козацтво (військо) — наймане військо, сформоване польським урядом у XVI — першій половині XVII ст. з українських козаків для охорони південних кордонів з занесенням козаків до особливого списку — реєстру. [Б о г у н:] Великий гетьман всієї України, старшина військо запорозького та реєстрового козацтва обох берегів верхнього та нижнього Дніпра, хорунжий київський і полковник переяславський Зиновій-Богдан Хмельницький! (Корн., I, 1955, 272); Горленко, блідий і розгублений, скочив на лаву і закричав, простяраючи до шляхти руки: — Панове! Тепер усякий набрид удає з себе козака. Це не реєстрове військо, не справжнє козацтво (Тулуб, Людолови, I, 1957, 33); Реєстрове слово — заголовне слово кожної статті в словнику, яке

виділяється окремим шрифтом. Кожне рестроє слово ілюстроване прикладами-реченнями (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 54); Рестроби козаків див. козак.

2. у знач. ім. рестроби́вий, вого, ч. Те саме, що рестроби́вцеві. — У панів теж голови на плечах, а не каууни. Адже вони рестроби́вці не чіпають. А що набалося на Січ різниці... розбишак, так це теж вірно (Тулуб, Людолова, I, 1957, 58).

РЕСТРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. реструвати́ Фотопанір спеціального призначення застосовують у різних галузях науки, техніки і промисловості для фотографічного рестрування процесів, запису коливань і копіювання документів (Довідник фот., 1959, 40).

РЕСТРУВАТИ. ую, усьп, недок., перех. 1. Внести кого-, що-небудь у список, книгу для запису справ, документів, майна, земельних володінь і т. ін. з метою обліку або надання йому законної чинності. Князь Януш неогоче прибує з Волині і почав реструвати посполитих, покликаних князівською міліцією (Ле, Наливайко, 1957, 48); Іоанн Борецький сіє за стіа і розгорнув пошукижку в сап'яковій оправі — реструвати учнів (Тулуб, Людолова, I, 1957, 313); Дорош знову вийшов у ту саму кімнату, де його рестрували, і молоденький командир-пілотницький провів його через коридор до кабінету військового (Тют., Впр, 1964, 195).

Реструвати́ шлюб — юридично оформляти вступ до шлюбу. — А в Чехословаччині не реструють шлюбу, якщо молоді не посадили принаймні по п'ять деревин (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 86).

2. Фіксувати, перев. за допомогою приладів, яке-небудь явище, спостереження, якийсь факт. Заунали чітке калцання механічних лічильників, що стали реструвати атомну катастрофу — руйнування атомного ядра (Рибак, Час..., 1960, 200); Сучасні радіолокатори реструють метеорний слід у перші ж секунди його утворення, незалежно від поводи або часу доби (Наука..., 11, 1963, 32); Електронні машини стечать за небесними світлажи, реструють усі параметри руху небесних тіл (Фізюл. ж., VI, 4, 1960, 451); // Автоматично записувати значення вимірюваної величини, що змінюється в часі. На борту автоматичної міжпланетної станції встановлено наукову апаратуру. Вона реструє різні дані для вивчення космічного випромінювання (Наука..., 3, 1961, 21).

РЕСТРУВАТИСЯ, уюся, усься, недок. 1. Ставати на облік, відмічатися в якому-небудь списку. Ми з Ріокою поспішаємо реструватися до оркомітету профспілок на площу Смольки (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 83); [Н а т а ш а:] Ви реструватись? Ваш мандат (Корн., I, 1955, 199); Поки хлопці реструвалися, серед писарської братії їм несподівано трапився знайомий, — Лижар з геофаку (Гончар, Людина..., 1960, 213).

2. розж. Юридично оформляти шлюб.

3. Пас. до реструвати́. Наукова інформація з ракети реструвалася на фотоплівках і магнітних стрічках з допомогою приладів, встановлених на наземних телеметричних станціях (Наука..., 2, 1959, 9).

РЕЖИМ, у, ч. 1. Державний лад, спосіб правління. Все полетіло шкереберть, все, що було таке звичне раніше, це за старого режиму. Хоча старого, царського, режиму доктор Драгомирецький теж не похваляв... (Смолич, Мир..., 1958, 23); Семінарія... готувала з своїх вихованців вірних слуг самодержавного режиму (Іст. укр. літ., II, 1956, 350); Імперіалізм породив фашизм — режим політичного терору і таборів смерті (Ком. Укр., 7, 1969, 20).

2. Точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку і т. ін. — Одна я знаю, як він багато працює! — сказала Ірма. — Коли б не його звинія дотримувати

вати залізного режиму, — давно б звалився (Мур., Свіже повітря..., 1962, 15); — То первісна людина мусила з рання й до ночі полювати, щоб чим-небудь набити саїй неандертальський живіт, а для сучасної людини потрібен інший режим, праця її — це тільки підвалина для мислі (Гончар, Тронка, 1963, 113); Юрій говориє, що вже давно мріяє потрапити в сапаторії з таким чудовим режимом (Собко, Граніт, 1937, 111).

Постільний режим див. постільний.

3. Система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети. Режим виховання гібридів в селекційному саду академії і старанний добір кращих дерев допомогли виділити найбільш високоврожайні, які до того ж мають красивий зовнішній вигляд (Хлібороб Укр., 6, 1969, 26).

△ Режим економії — принцип господарювання, який передбачає досягнення найкращих наслідків при найменших витратах шляхом збереження трудових, матеріальних та фінансових ресурсів. Використання всіх резервів, посилення режиму економії, боротьба з безгосподарністю, жорнотратством і надмірністю — це не короткочасна кампанія (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 73).

4. Певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь. Під впливом органічних добрив ґрунт багачується на всі необхідні для живлення рослин елементи, поліпшується повітряний і водний режим, посилюються біологічні процеси (Добрива..., 1956, 8); Коли відцентровий і вакуумний регулятори добре відрегуловані, вони забезпечують правильне випередження запалювання на всіх режимах роботи двигуна (Автомоб., 1957, 127).

△ Режим ріки — закономірні зміни стану річкового потоку в просторі і часі. Нають незначні зміни нормального режиму річок примушують спеціалістів замислюватися над їх впливом на якість води, розробляти відповідні заходи та рекомендації для водопостачальників, рибоводів тощо (Веч. Київ, 24. II 1970, 4).

РЕЖИМНИЙ, а, в. Стос. до режиму. На багатьох машинобудівних заводах Харкова режимний час дві верстатів, пресів, молотів та інших устаткування пильнується тільки в розмірі половини календарного часу (Рад. Укр., 28. VI 1962, 2).

РЕЖИСЕР, а, ч. Постановник спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави і т. ін. Сьогоднішня кінокартина «Біла Пустеля» й її режисер спали мені на думку (Ю. Янов., II, 1958, 11); Тараса Григоровича не можна було знати: він метушився з ранку до пізньої ночі і, здається, більше за всіх турбувався, щоб усе вийшло, як у справжньому театрі. Його одноставно обрали головним режисером та організатором вистави (Тулуб, В степу..., 1964, 310); Режисер несе відповідальність не лише за рівень виконавської майстерності колективу, а й за ідейну значущість його роботи (Мист., 4, 1961, 13).

РЕЖИСЕРСТВО, а, с. Діяльність режисера. Улаштував [І. Карпенко-Карий] у «Громадському зібранні» кін, і тут під його орудою та режисерством почались вистави (Думки про театр, 1955, 31).

РЕЖИСЕРСЬКИЙ, а, в. Прикм. до режисёр. Позавчора я після чотирьох літературних варіантів закінчив другу режисерську розробку сценарію «Життя в цілту», про Мічуріна (Довж., III, 1960, 221); Він був не втомленим творцем театру для народу, підносячи на це вищу ідейну і художню ступінь його репертуар, прокладав нові шляхи в акторському і режисерському мистецтві (Збірник про Кроп., 1955, 80); Керівники театрів доручають молодим акторам відповідальні ролі, нерідко залучаючи їх навіть до режисерської роботи (Мист.,

3, 1959, 10); // Признач. для режисера. Відсутність високого професіоналізму в сценарній справі часто-густо породжує небезпечну форму дилетантизму — режисерську літературу (Літ. Укр., 21.II 1969, 4); // Який сила дається з режисерів. До участі в картині «Під червоною зіркою» були залучені кращі місцеві режисерські і акторські сили (Укр.. кіномист., 1, 1959, 29).

РЕЖИСЕРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. режисерування.

РЕЖИСЕРУВАТИ, ую, уєш, недок. Бути на посаді режисера, працювати режисером.

РЕЖИСИРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. режисірувати. **РЕЖИСИРУВАТИ**, ую, уєш, недок., перек. і без додатка. Здійснювати постановку спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, цirkової вистави і т. ін. Режисируючи п'єси, він вимагає від усіх виконавців не лише точності дії, а, головне, змістової мови, ясного розуміння того, що він говорить (Збірник про Крив., 1955, 342).

РЕЖИСУРА, и, ж. 1. Режисерська діяльність, керівництво постановкою спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, цirkової вистави і т. ін. Вона готувалася на режисера-постановника, навіть, здається, підробляла трохи режисурою на робітничих клубах (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 11); Мені запропонували займатися режисурою, і я вирішив спробувати себе на короткометражці. Написав сценарій за вечір — пожедний (Довж., III, 1960, 239); Олексія Баталова кіноглядачі знають не лише як талановитого кіноактора, але й як постановника фільму «Шинель» за однойменною повістю М. Гоголя. Актор вирішив знову повернутися до режисури (Літ. Укр., 3.IV 1964, 4).

2. Режисерське оформлення якого-небудь спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, цirkової вистави і т. ін. Кожен глядач [пімого кіно], ..по-своєму читаючи напис, ніби здійснює режисуру фільму (Довж., III, 1960, 149); Майстерність футболістів досягла нині такого рівня, що деякі матчі порівнюють із спектаклем, — говорять про їх режисуру, мізансцени, імпровазію футболістів (Наука..., 6, 1968, 57).

3. збірн. Люди, які займаються режисерською діяльністю; режисери. І не подолати б нам їх [труднощі] без допомоги кваліфікованої режисури (Минуле укр. театр., 1959, 163); Успіх Дніпропетровського пересушеного театру в результаті спільної роботи досвідченої режисури з творчим колективом (Мист., 4, 1956, 32).

РЕЗЕДА, й, ж. Трав'яниста декоративна рослина з пахучими дрібними квітками, зібраними у колосоподібне суцвіття. Між градками резеда і матиоли Сазно перейшла квітники вздовж палацу (Смолич, I, 1958, 89); Живиться [гірчичний білан] також на резеда (Шкідл. і хвор.. рослин, 1956, 286); // Квітка цієї рослини. Настя показала букети на фортеп'яні. По залі пішли тонкі падоці од резеда та левоїє (Н.-Лев., III, 1956, 237).

РЕЗЕДОВИЙ, а, е. Прикм. до резеда. За лісом дрімали луки, наче стоячі води під матом ряски. По них блукали тіні летючих жмар, наче зорти припадали, нюхали й щезали у резедових просторах (Кошоб., II, 1955, 211); // Выгот. з вмістом резеда або з резеда. Легесенький, ледве [ледве] чутний, освіжаючий запах резедової помади шовк від її шоккового, золотистого волосся (Фр., III, 1950, 364); // у знач. ім. резедові, вих. жм. Родина трав'янистих декоративних рослин з пахучими дрібними квітками, зібраними в колосоподібне суцвіття.

РЕЗЕКТОВАНИЙ, а, е, мед. Дієпр. пас. мин. ч. до резектувати.

РЕЗЕКТУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перек., мед. Піддавати якийсь орган чи його частину резекції.

РЕЗЕКЦІЯ, і, ж., мед. Оперативне видалення ушко-

джених хворобою органа, кістки або частини їх. Результати резекцій легені тепер дуже хороші. Смертність становить лише кілька процентів (Наука..., 3, 1957, 15); Його [лікаря] затримано тут, а там чекали відповідальні операції. Треба вирізати ширку, зробити резекцію шлунка (Смолич, Прекр. катастроф., 1956, 131).

РЕЗЕРВ, у, ч. 1. Запас чого-небудь, який спеціально зберігається для використання в разі потреби. Партія ставить завдання найближчими роками не тільки цілком забезпечити потреби країни в продуктах харчування, але й створити необхідні резерви зерна (Ком. Укр., 12, 1963, 11); Страуси, як і верблюди, можуть протягом десятих днів обходитися без води, жити за рахунок внутрішніх резервів (Веч. Київ, 25.III 1968, 4); // перек. жм. Ще не використані можливості, засоби для здійснення чого-небудь. Соціалістичний світ оступив тепер у таку зможу розвитку, коли з'являється можливість значно повніше використати могутні резерви, закладені в новому ладі (Ком. Укр., 7, 1969, 21); Приклад переобладнання колективів доводить, що на металургійних заводах величезні резерви (Рад. Укр., 1.XII 1953, 1).

2. Джерело, звідки беруться нові сили для чого-небудь. Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді — самодіяльна громадська організація молоді, активний помічник і резерв партії (Статут КПРС, 1971, 27); Роборів та сількорів слід розглядати як резерви, звідки будуть виходити робітничі й селянські письменники (Еллан, II, 1958, 170); Торгово-промислово буржуазія [після реформи 1861 р.] одержала невичерпні резерви робочої сили (Минуле укр. театру, 1953, 23).

Трудові резерви — кадри кваліфікованих молодих робітників, які навчаються за фахом у професійно-технічних училищах. Архітектурний ансамбль міста [Львова] багатіється на висотні споруди. Сталі до ладу машинолінійна станція, держцирк, чудові спортивні палаци політехнічного інституту, трудові резерви, стадіон «Юність» (Рад. Укр., 13.I 1971, 1).

3. Частина військ, залишена в розпорядженні командири і призначена для використання в разі гострої потреби в бою. Резерви й тилові частини не встигали підтягатися до діючих лав (Еллан, II, 1958, 246); Командування резерву містилося просто в лісі, біля Тернопоя, і прибулих в резерв бійців.. кидали на поповнення діючих, здебільшого кадрових прикордонних частин (Ле, Право..., 1957, 111).

Бути (лишатися) в резерві — не використовуватися в даний момент, бути в запасі. [Р я ж е н к о:] Стоп. Тут лягайте. Будете в резерві на всякий випадок, а я з хлопцями зайду з того боку, ударимо в потилицю (Мик., I, 1957, 309); — Полковник Ничипір на цей раз лишається з січовиками в резерві (Ле, Наливайко, 1957, 90).

4. Категорія громадян, які перебувають на військовому обліку і призиваються в армію в разі необхідності.

РЕЗЕРВАТ, у, ч. Територія, природні багатства якої зберігаються і перебувають під особливим державним охороною. Президія Академії наук УРСР відмітила велике сучасне й перспективне значення заповідників Академії наук УРСР як еталонів природи, резерватів корисної фауни і флори, первісних ґрунтів, ґрунтових вод та інших природних компонентів (Вісник АН, 3, 1971, 32).

РЕЗЕРВАЦІЯ, і, ж. 1. Збереження чого-небудь у резерві (у 3 знач.). Він виступав проти всіх заходів, спрямованих на ліквідацію фашистських резервацій (Смолич, Після війни, 1947, 72).

2. У деяких капіталістичних країнах — місце примусового оселення корінних жителів з метою загар-

баня у них краших земель. — Нас, чернокошкірих, — хто залишився живий, — загнали на ці невеличкі клатки землі, що білі називають резерваціями (Кулик, Записки консула, 1958, 14); Довідавшись, що недалеко знаходяться резервації, в яких зібрані залишки емігрантського індійського племені чорнокошкірих на чолі із вождем Імасізом, він виїхав бажання їх відвідати (Рад. літ-во, 5, 1958, 18).

РЕЗЕРВІСТ, а, ч. Військовослужбовець нижчого чину, який перебуває в запасі. Пруський король Фрідріх-Вільгельм IV наказав поклакати в армію резервістів (Рибак, Помилка..., 1956, 214); Лежали тут [біля мосту] опрутаю один біля одного, стуббатівці й незнайомі, видно, кадровки та резервісти, обличчя під касками в них були сірі від світання (Гончар, Людина..., 1960, 150).

РЕЗЕРВНИЙ, а, е. 1. Який заготовляється для резерву (у 1 знач.) і використовується в разі потреби. Тоастий шланг, заглиблюючись, уже змоктає з одного водозбірника воду, а хлопці закінчували другий, резервний (М. Ю. Тарн., Неэр. горизонт, 1962, 115); — Просто я взяв у Дениса рушницю і під виглядом сторожа спровадив підводи на глухий двір, до жомових ям. Резервних. Тепер жововне — прорватися крізь ворота (Тют., Вир, 1964, 148).

△ Резервний капітал — частина грошових прибутків, що виділяється для відшкодування можливих збитків; Резервний фонд: а) те саме, що Резервний капітал; б) те саме, що Золотий фонд (див. золотий). Як для внутрішнього обігу, так і для обігу на світовому ринку кожна країна потребує певного резервного фонду (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 147).

2. Який перебуває у резерві (у 3, 4 знач.). Резервні пошки 51 дивізії готувалися до останнього штурму (Ю. Янов., II, 1958, 237); — Яких же ви людей підкинете? Четвертий резервний батальйон введено в дію ще годиму тому (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 19).

РЕЗЕРВОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до резервувати.

РЕЗЕРВУАР, а, ч. 1. Посудина, вмістилище для зберігання рідини або газу. Основною частиною термометра є скляний резервуар, від якого відходить тонкий капіляр. Резервуар наповнений ртуттю (Заг. догляд за хворими, 1957, 67); Двоє французьких винахідників... сконструювали водозапасний костюм із невеликим резервуаром стиснутого повітря (Знання..., 1, 1966, 24); // Водосховище, басейн. На Дніпровській водопровідній станції став до ладу ще один резервуар місткістю кілька тисяч кубометрів (Веч. Київ, 6.X 1958, 1).

2. перен. Велике, багате джерело чого-небудь. Профспілки — резервуар державної влади, школа комунізму, школа господарювання (Ленін, 42, 1974, 284); Резервуар вітаміну В₁ в організмі в печінка (Шк. гігієна, 1954, 277).

РЕЗЕРВУАРНИЙ, а, е. Прикм. до резервуар 1. Вже кілька років тому в Москві, Ленінграді та інших містах країни перейшли на прогресивний резервуарний спосіб виробництва кефіру (Веч. Київ, 17.VI 1971, 2).

РЕЗЕРВУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перех. Залишати що-небудь у резерві. * Образно. Гололобі кітлозубри солідно хмурились та поки що резервували за собою свої дорожцінні, невідомо які думки, соломомові рішення (Гончар, Циклон, 1970, 116).

РЕЗЕРВУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до резервувати.

РЕЗЕРПІН, у, ч. Лікарський алкалоїдний препарат, що застосовується при гіпертонічній хворобі та психічних захворюваннях. Резерпін — найбільш ефективний препарат для лікування гіпертонічної хвороби —

до останнього часу в СРСР не виробляється й імпортувався з-за кордону. Недавно в нашому інституті розроблено оригінальну методику виділення резерпіну (Рад. Укр., 4.IV 1958, 3); Крім зниження кров'яного тиску, резерпін поліпшує загальний стан хворого, зменшує нервову збудливість, пов'язану з [гіпертонічною] хворобою (Веч. Київ, 2.III 1957, 3).

РЕЗИГНАЦІЯ, і, ж., книжн. заст. Цілковита покірливість долі. Виснажені болем, наші нерви отупіли; ми не говорили з собою нічого і з тугою резигнацією ждали ранку (Фр., IV, 1950, 497); Сидів [Сидорчук] на лаві з повітря складеними на колінах руками, зібраними плечима, із страдницькою резигнацією в усій своїй позі (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 100).

РЕЗИДЕНТ, а, ч. 1. За часів середньовіччя — дипломатичний представник, що постійно перебував у даній країні.

2. Представник імперіалістичної держави, що здійснює фактичне правління в країні, яка перебуває під протекторатом цієї держави.

3. Таємний уповноважений іноземної розвідки, що на території даної держави спрямовує діяльність своїх агентів.

РЕЗИДЕНТСЬКИЙ, а, е. Стос. до резидента. З Амстердама до Роттердама дорога пролягає через резидентське місто уряду Гаагу (Знання..., 8, 1971, 18).

РЕЗИДЕНЦІЯ, і, ж. Місце перебування уряду, керівників держав і високопоставлених осіб. Під резиденцію консула Франції в особливими повноваженнями був визначений Воронцовський палац (Смолиць, V, 1959, 132); Чигирин — резиденція гетьмана Хмельницького, в якій він приймав послів з багатьох країн! (Цюпа, Україна..., 1960, 157); // жарт. Місце постійного проживання або перебування кого-небудь. Ми стали Панааса Федоровича в його літній резиденції — маленькій хижці, куди заглядають вишні, яблуні, рожі... (Літ. Укр., 27.VI 1965, 4); Юхименко дримає в ванні — це його постійна резиденція (Кач., II, 1958, 347).

РЕЗИНА, и, ж., розм. 1. Еластична речовина, яка не пропускає води, повітря і виготовляється шляхом вукалізації каучуку; гума. — В цей час, як на зрізі, в колгосп привезли резину, на купівлю якої треба було тисячу триста карбованців (Кучер, Трудна любов, 1960, 241).

2. Виріб, предмет з цієї речовини. [Ц і л ю р и к Ш м і т:] Не хотів би я тепер бути фабрикантом, хоч би мав зараз на резинах поїзати (Л. Укр., IV, 1954, 250).

Жувальна резина — присмачений чим-небудь шматочок гуми для жування. В комфорті та сервісі ти перешош Найвищу між ідеальню, Це ти ж бо рецепта робити знайшов Найкращу резину жувальну! (Рильський, Мости, 1948, 112).

РЕЗИНКА, и, ж., розм. 1. Шматочок гуми для стирання написаного. В руках у барона з'явився Тарасова резинка для стирання олівця (Ільч., Серце жде, 1939, 121); В перерву став [учень Митя] у куток біля груби і чистить резинкою зуби і зуби, Селі довгий азік витира [від чорняла] об кашкет (С. Ол., Вибр., 1959, 153).

2. Тасьма або шнур з гумових та простих ниток, що розтягуються в довжину. Чорні колескові штани на резинці перезоплювали його ноги на щиколотках, здувалися пухирями і голосно стріляли на кожному кроці (Перв., Опов., 1970, 84); Не йшов [Сягайло], а сляга своїми довгими короткоштаними пожищами в старовинного фасону ботаз, які не заціпувалися, а стягалися резинкою (Збан., Малин, давн., 1958, 35); // Пристосування з гумової тасьми для підтримування паліч, шкарпеток на носі. — Ітх, ітх! — пиццала вона, потра-

пиши у воду, і так високо підіймала халат, що Тимко бачив надавлені і натерті резинками червоні смужки на ногах вище колін (Тют., Вир, 1964, 228).

3. тільки одн. Особливий вид в'язки, який надає виробові властивості розтягуватися. Більшість трикотажних виробів по краях обробляють резинкою — рубцюватою, пружною тканиною, яка йде на виготовлення манжетів, комірців, поясів, низу виробів (В'язання., 1957, 13).

РЕЗИНОВИЙ, а, е, розм. Вигот., зробл. з резина (у 1 знач.). Добриловський підвісся з крісла і навшпиньки, ніби на резинових підшваах, нечуйно підступив до Сусана Уласіони (Н.-Лев., IV, 1956, 128); Він уже давно їх [чоботи] пропихує за горля і тепер ходив так, що одна нога була в резиновій калоші, а друга обгорнена онучкою та уявлена жотуакою (Гр., II, 1963, 276); Кречет стоїть біля колони, поламав знімає резинові рукавички, дивиться на Лиду, позитмується і опускається на сходи непритомний (Корн., I, 1955, 135).

РЕЗИСТЕНТНИЙ, а, е, спец. Стійкий, здатний чинити опір чому-небудь. Відомо, що бактерії легко звикають до нього [стрептоміцину], стають до нього резистентними (Мікр. ж., XXII, 4, 1960, 65).

РЕЗИСТЕНТІСТЬ, пості, ж., спец. Властивість за знач. резистентний. Восени, коли резистентність (опірність) організму тварин буває в значній мірі підвищена, дозволяється протицирковий щеплення великій рогатій худобі провадити тільки другою вакцинацію Ценковського (Профіл. захвор., 1955, 148); Гуцульські коні характеризуються високою резистентністю до загворовань (Конярство, 1957, 64); Приховані форми авітамніозів А, В і особливо С значно знижують резистентність організму до інфекції (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 389).

РЕЗОЛЮТИВНИЙ, а, е. Який містять у собі висновки, резолюцію.

РЕЗОЛЮЦІЯ, і, ж. 1. Рішення, постанова, прийняті, ухвалені з'їздом, зборами і т. ін. внаслідок обговорення будь-яких питань. Тактичні резолюції приймаються партійними з'їздами для того, щоб точно визначити політичну поведінку партії (Ленін, 11, 1970, 8); Резолюція була коротка: «За три дні обсяглись» (Кач., Вибр., 1953, 208); Партійні збори тим часом закінчувались. Головолючий... вже наживає проект резолюції (Смолич, Мир..., 1958, 237).

2. Напис службової особи на заяві, доповідній записці, ділових паперах, в якому містяться коротке рішення з приводу викладених у цих документах питань.

Накладати (накласти) резолюцію (резолюції) див. накладати.

3. розм. Розпорядження, висновки з приводу чого-небудь. Тільки, прошу, напишіть, яка їй [Шотландський легенді] від Вас [М. Драгоманова] резолюції вийде, бо все-таки вза своєю димною серце болить... (Лі. Укр., V, 1956, 103); — Зий собі гніздо он там у терню на мозаї... — Одержавши таку резолюцію, Силиця зараз успокоїлася (Фр., IV, 1950, 136).

РЕЗОН, у, ч., розм. 1. Достатня підстава, причина, розумний привід до чого-небудь. Я тільки старалась.. виставити резони, чого я куди їду і чому я так, а не інакше поступаю (Лі. Укр., V, 1956, 41).

2. Перекопливий доказ, розумне пояснення, міркування. «Ні, не стоїть вона, щоб жог дурне серце щеміло та побивалося за нею». Але серце не слухало резонів, не переставало щеміти і боліти (Фр., III, 1950, 429); Хоч і не зовсім приємно було вислухувати резони хитрого лиса,.. пан Никодим умів, де треба, бути гордим, а де треба — прослатися на радничочку (Кол., Терен., 1959, 329).

Не резон — нема рації, сенсу. Ваші [Б. Грінченка] вірші, надруковані у «Нових піснях і думах», не буду брати [для збірника], бо не резон передруковувати, коли й так недавно вони надруковані (Сам., II, 1953, 424).

РЕЗОНАНС, у, ч. 1. спец. Явище різкого зростання амплітуди коливань у коливальній системі, що настає при певній частоті зовнішнього впливу на цю систему. При певній умові коливання можуть досягати найбільшої амплітуди, виникає так зване явище резонансу (Радіолокація., 1958, 5); Явище резонансу широко застосовується в радіотехніці. З цим явищем, наприклад, ми зустрічаємося при настроюванні радіоприймача на яку-небудь передавальну радіостанцію (Курс фізики, III, 1956, 234); Резонанс виникає внаслідок збігу власної частоти коливальної контура і частоти генератора. Інакше кажучи, при резонансі генератор «розкачує» контур в такт з його власними коливаннями (Осн. радіотехн., 1957, 94).

2. Здатність деяких приміщень, предметів, простору збільшувати силу і довжину звуку. Піаніно було гарненьке, а висока зала мала чудовий резонанс, аж луна лящала по світлиці (Н.-Лев., III, 1956, 232); — За Ватьківщину! — це раз дивним голосом гукнув Бранський, і Черниш не витінав його сильного голосу, наче зміненого резонансом чужих гір (Гончар, I, 1954, 107); Вибухи стократ посилювалися великим резонансом серед кам'яних скель, що обступали акваторію порту з трьох боків (Кучер, Голод, 1961, 34).

3. перен. Відгомін, відгук, дія як відповідь на щонебудь. Ви знаєте, який резонанс викликала подія, коли товариш Берегоєнко звільнив з тресту багатьох інженерів (Гур., Життя., 1954, 144); Грандіозним і щодо резонансу, і щодо масштабності заходів, і щодо кількості видань було святкування 100-річчя з дня народження І. Франка (Рад. літ-во, 4, 1958, 120); Викликало [повстання] широкий резонанс в усій країні. Імператор Маєркіїв був повалений і престол загопив вождем повстання Фока (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 353).

РЕЗОНАНСНИЙ, а, е, спец. Стос. до резонансу (у 1, 2 знач.). В радї дослідів радянським вченим вдалося підтвердити резонансну теорію диференціації звуку за висотою (Рад. психол. наука., 1958, 15); Контур, що має гострий резонанс, дуже чутливий до коливань резонансної частоти (Курс фізики, III, 1956, 234); Досі закарпатський явір краснодеревники використовували тільки для виготовлення художніх меблів. Однак спеціалісти виявили рівновидність цієї деревної породи, що має резонансні якості (Літ. Укр., 10.IX 1965, 1).

РЕЗОНАНСОВИЙ, а, е, спец. Який використовується для створення резонансу (у 2 знач.). Про цінність карпатських резонансових деревних порід вже відома знали зарубіжні фірми і прислали для заготовель своїх спеціалістів (Рад. Укр., 14.IX 1958, 2); Головна деталь інструмента [бандури] — резонансова дека (Веч. Київ, 23.VIII 1957, 2).

РЕЗОНАТОР, а, ч. 1. спец. Пристрій або прилад для відтворення і підсилення акустичних, електричних та ін. коливань. Найпростіший спосіб зробити зал придатним для роботи в режимі природного звучання — надати сцені форми резонатора (Наука., 8, 1970, 32); За твердженням реставраторів, резонатор має незвичайну форму. Посудина, заглиблена в товщу стіни на півметра, нагадує амфору (Веч. Київ, 8.VI 1963, 3); В її [кімнаті] підлоги і стелі були резонатори, що виходили до однієї з стін, за якою в закритій ніші сидів писець (Бурл., Напередодні, 1956, 253); *У порівн. Щез неастанний гуркіт вагона, що, як величезний резонатор, обирає у себе всю складну мішанину звуків, викликаних рухом поїзда (Кол., Терен., 1959, 148).

2. Порожнина рота, носа, грудної клітки, при зміні величини яких змінюється тембр голосу і звуків мовлення. Як і при читанні, при співі велике значення мають справи для розвитку голосу, виголошення окремих звуків на середній висоті і використання голосових резонаторів (верхнього і нижнього), а також правильне послання звуку у простір (Шк. гігієна, 1954, 149); Резонаторами мовного апарату служать порожнини, розташовані над голосовими зв'язками і під ними (Худ. чт., 1955, 25).

РЕЗОНАТОРНИЙ, а, е. Прикм. до резонатор. Бандура в тому вигляді, як вона відома з ХІХ ст., є інструментом багатострунним, з великим резонаторним корпусом, овальної, круглої або грушовидної форми (Знання... 12, 1968, 21).

РЕЗОНАТОРНИК, а, ч. Фахівець з резонування (у 1 знач.).

РЕЗОНЕР, а, ч. 1. Літературний персонаж, що дає моральну оцінку вчинкам інших дійових осіб. Позитивний герой у сатирі нерідко виступає ще як резонер, а не активний борець із злом. Але це поєднується лише творчою несправністю авторів (Рад. літ-во, 4, 1965, 36); // Актор, який виконує таку роль. З величезною силою виявляється його акторський талант в найрізноманітніших ролях — комедійних, характерних, драматичних та в ролях резонерів (Збірник про Кроп., 1955, 246); Герой, зіграний Олександром, не був ні резонером, ні оперетковим любовником. Коли ж викликали не епізодичні персонажі, а він сам (Мист., 3, 1963, 14).

2. Людина, яка має схильність до довгих повчальних промов і просторікувань. [М и л я в с ь к и й:] Я не маю претензій на роль резонера, се роль нудна і в житті, і на сцені (Л. Укр., II, 1951, 30); В'язень тремтів під вокальною кавдромою. Що міг зробити силою ж напоєний, фізично виснажений резонер? (Кач., II, 1958, 328).

РЕЗОНЕРКА, п, ж., розм. Жін. до резонер 2.

РЕЗОНЕРСТВО, а, с. 1. Схильність до довгих повчальних промов і просторікувань.

2. збірн. Довгі повчальні промови і просторікувань. — Ви тільки й зугарні, що резонерство та казуїстику розводити! (Крим., Вибр., 1965, 320); Ми говорили про те, що не в резонерстві ідейна сила роману, а — в розкритті ідей (Смоляч, Перша книга, 1951, 55); Комедія не терпить резонерства. Сміх умирає там, де з'являється неприховане моралізаторство і тенденція, що випирає назовні (Мист., 3, 1964, 34).

РЕЗОНЕРСТВУВАТИ, ую, уеш, недок. Довго й нудно просторікувати про що-небудь повчальним тоном. Він і резонерствує, поважний і навіть солідний, і навіть не без запалу скаже іноді слово (Про мист. театру, 1954, 28).

РЕЗОНЕРСТВУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до резонерствувати. Загальновідомо, що сірий, безбарвний драматичний образ не можна яскраво віділити на сцені. При всьому найціршішому бажанні оживити, тепліти годячу резонерстувачу схему актор позитивних наслідків не досягне (Літ. газ., 25.XI 1953, 2).

РЕЗОНЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до резонер. Заньковоцька, як артистка, ролі не зіпсувала, хоч роль Мар'яни [з п'єси «Розумний і дурень»] не для неї. Тут треба вміти вичитувати резонерські монолози, чого Марія Костіана не вміла (Думки про театр, 1955, 70); Роль позитивних персонажів, введених автором, обмежується лише проголошенням справедливих думок. Образи ці лишилися не індивідуалізованими, так би говіти резонерськими (Укр. рад. драм., 1957, 100).

РЕЗОННИЙ, а, е. Цілком обгрунтований, розумний. Щоб перевести розмову на інше і разом задовольнити цілою розмовою для поваді і матері цікавість, матушка запитала: — А куди ж, пане Франко, гадаєте.. пода-

тися? На теологію чи... (Кол., Терен., 1959, 136); Резонна відповідь.

РЕЗОННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до резонний. **РЕЗОННО**. Присл. до резонний. Дочки й зяті в Патома Хрисантовича цілком сучасні, модерні, читають молодих поетів, знаються на музиці й мalarстві і цілком резонно вимагають поваги й чуйності до себе та своїх смаків (Гончар, Тронка, 1963, 84); Хлопець цілком резонно міркував, що раз уже сестра намаювала це обличчя, то воно, безперечно, заслуговує на увагу (Собко, Біле полум'я, 1952, 248).

РЕЗОНУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. резонувати. Резонування звуку у нижньому грудному резонаторі забезпечується вже набутою дихальними справами опорою звуку (Худ. чт., 1955, 53).

2. Здатність резонувати. Резонуванням деревини називають її здатність підсилювати звук без зміни його тону. Ці якості деревини враховують при виготовленні музичних інструментів (Стоп.-буд. справа, 1957, 29).

РЕЗОНУВАТИ, ую, уеш, недок. 1. неперех. Створювати резонанс (у 1 знач.). Ми зневажливо штовхали ногами іржаве кермо, воно рипить, ми ворухимо вісь гвинта, вона злегка гуде, резонуючи в порожній середині (Ю. Янов., II, 1958, 46); Звук був різкий, настирливий, здавалось, череп від нього дрібно тремтів резонуючи (Кол., Терен., 1959, 210).

2. перех. Робити сильнішим, підсилювати звук. Вони [співці] тримаєи наготові перед обличчям блишані стабла в яскравих квітах, щоб тими стаблами резонувати голос (Ле, Міжгір'я, 1953, 16); Будинок стоїть на розі людної вулиці й прекрасно резонує звуку (Ю. Янов., II, 1958, 15).

РЕЗОНУВАТИСЯ, ується, недок. Ставати сильнішим, підсилюватися (про акустичні, електричні та ін. коливання). Найменший шерхт, луск гіллячки, шум пташиного крила, цокання копит — все резонувалося тут [у лісі] надзвичайно лунко, чисто, повноголосо (Гончар, III, 1959, 91).

РЕЗОНУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до резонувати. При вимкненому електрообладнанні [гітара] не звучатиме, бо у неї немає резонуючої камери (Знання..., 10, 1967, 32).

РЕЗОРЦІЙ, у, ч., спец. Безбарвна кристалічна речовина, що застосовується в медицині як знезаражуючий засіб при лікуванні шкірних хвороб і в хімічному виробництві — при виготовленні лаків та барвників.

РЕЗУЛЬТАТ, у, ч. Остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку і т. ін. — Ось і траншея, по якій ми вели вогонь, — сказав Бряльський, і всіх потягло глянцями на результати своєї роботи (Гончар, I, 1954, 54); — Я зустрічу їх [росляни] поступово, підбираючи близькі до кожної і по можливості такі, що вирости в різних за відстанню місцевостях, створюю гібридів-посередників, а тоді вже, щоб одержати результат, зустрічу... (Довж., I, 1958, 459); [С п а р т а к:] Генерал чекає На результати розвідки (Дмит., Драм. тв., 1958, 10); // Наслідок якої-небудь дії, якогось явища і т. ін. Я здоров, все менше і менше кашляю, серце часом болить і почуває тому, але це результат дороги і некороткого життя по приїзді на Капрі (Коцюб., III, 1956, 408); Прямим результатом другої світової війни і перемоги в ній Радянського Союзу було піднесення політичної активності широких народних мас, зростання демократичних, антиімперіалістичних сил (Ком. Укр., 9, 1965, 60); Поєднання гарчуння пролетарських мас в капіталістичному суспільстві — це результат дії закону абсолютного і відносного зубожіння (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 87); // Сума, яку одержують після певних математичних дій. Щоб помно-

жити будь-яке число на суму кількох чисел, можна помножити це число на кожний доданок окремо і одержані результати додати (Алг., I, 1956, 11); Потім друзі можуть 21 на 12 і складають обидва результати (Довч., VI, 1957, 492); // Показник чого-небудь. Щоб вивести середню добову температуру, складають результати чотирьох спостережень і суму ділять на 4 (Фіз. геогр., 5, 1956, 82).

В результаті: а) внаслідок. В результаті довголітньої війни та дій інтервенції країна була розорена (Іст. СРСР, I, 1956, 166); Радянська демократія, яка народилася в результаті перемоги Великого Жовтня, служить інтересам народу (Ком. Укр., 10, 1966, 8); б) після всього, як наслідок. Коли так багато зразу збереться всяких вражень [вражень], то в результаті — хаос (Коцюб., III, 1956, 323).

РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ, а, е. 1. Прямк. до результат. Треба рішуче відмовитись від дріб'язкової опіки регулюючих і контролюючих органів над трестами і держпідприємствами, залишивши за державою загальнопланове регулювання їх роботи, враховуючи її в результативних вираженнях (балансова звітність) (КП України в резол. і рішен., 1958, 210).

2. Який дає або приносить позитивний результат. Боротьба радянського народу за нові успіхи в комуністичному будівництві породжує масовий героїзм людей на трудовому фронті, викликає до життя нові, більш результативні форми соціалістичного змагання (Наука., 2, 1958, 2); Історичний матеріалізм озброює дослідників розумінням специфіки суспільства, що має винятково важливе значення для результативного пізнання суспільних явищ (Ком. Укр., 7, 1970, 26).

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до результативний 2. Організуючи навчання комуністів, партійні комітети передусім дбають про його ідейний зміст, дієвість і результативність (Ком. Укр., 7, 1968, 67); Результативність наукової творчості обумовлена багатьма факторами (Рад. Укр., 17. XII 1971, 1).

РЕЗУЛЬТАТИВНО. Присл. до результативний. Коли для зображення мимучого відбувалися гострі зіткнення, драматичні колізії, то радянське життя показувалося результативно, повержено: герої лише танцювали, співали і дякували (Рад. літ-во, 3, 1957, 22).

РЕЗУЛЬТАТНИЙ, а, е. Те саме, що результативний. РЕЗУС, а, ч. Вузьконоса мавпа породи макак, у крові якої в 1940 р. був виявлений резус-фактор.

РЕЗУС-ФАКТОР, а, ч., мед. Особлива речовина, що міститься в еритроцитах крові людини і мавпи резус. Поширеною причиною тимчасового переривання вагітності є імунологічний конфлікт між подружжям за факторами крові, зокрема за так званим резус-фактором (Наука., 12, 1971, 10).

РЕЗУМЕ, невідм., с. Короткий виклад суті доповіді, статті і т. ін. Судове свідство по трьох днях скінчено, — сьогодні мали наступити промови прокурора й оборонців, резюме президента (Фр., VI, 1951, 266); Головна мета резюме Навроцького полягала в популяризації в Галичині думок Драгоманова про українсько-галицькі справи (Укр. літ. критика., 1959, 331); // Короткий висновок із сказаного, написаного або прочитаного. — Спочатку давайте зробимо коротеньке резюме... Виходить, вас учора просто піддурили (Шовк., Інженери, 1956, 396); Військовий міністр генерал Верховський сказав з себе повноваження, Керенський утік... Матроське резюме з цього приводу було традиційно коротке: — Пацюки першими залишають потоплюючий корабель... (Вітч., 11, 1967, 196).

РЕЗЮМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до резюмувати.

РЕЗЮМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. резюмувати.

Не едаватимемося до філософських резюмувань чи афоризмів на кшталт — чне хлібом єдиним живе людина тощо. Ніжна повага, глибока шаноба до хліба й хлібороба нероздільно й ціляно відданих увійшли в українську поезію й прозу (Літ. Укр., 18. VI 1971, 1).

РЕЗЮМУВАТИ, юю, уш, недок. і док., перех. і без додатка. Робити резюме. Найдче, як представник головного командування, резюмує завдання (Ю. Янов., IV, 1959, 69); — Не варто руйнувати лабораторій, бо все одно відновлять, — резюмував події Волох (Собко, Граніт, 1937, 109); — Отже, — резюмувала учителька, — найголовніше в оповіданні те, по-перше, що Ломоносов більше за все любив труд (Бурл., Напередодні, 1956, 62); Резюмуючи всі наведені дані, ми можемо відзначити, що мікродози різномірних препаратів (1—3 мг) приводять до посилення діяльності кори великих піскуль (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 30).

РЕЗЮМУВАТИСЯ, ується, недок. і док. 1. Викладатися, подаватися у вигляді резюме. Я почав писати брошури, котрі переводились [перекладались] і резюмувались не тільки в Кракові й Новім Саді, а й у Парижі й Лондоні (Драг., II, 1970, 532).

2. тільки недок. Пас. до резюмувати. **РЕІНФЕКЦІЯ**, і, ж., мед. Повторне зараження організму тим самим мікробом.

РЕЙВАХ, у, ч., розм. 1. Безладна біганина, метушня. — А в тій Німеччині рейвах: метушаться людиці, в дзвони дзвонять, божа просять свого фашистського (Ю. Янов., I, 1954, 81); Хрещениця лежала коло матері, Байджими очима споглядала весь той рейвах, що теорисє тут заради неї (Кач., П., 1958, 11); // Галас, крик з приводу чого-небудь. [С в д і р:] Грицьку! Пильний ти, братику, своїї справи, держи якийсь порядок з людьми. А то народили жінки такий рейвах, що весь і в Москві уже чути (Козл., Щур., 1956, 255); — Чого ж ви такий рейвах підняли? Ощаджуйте свої сили, а то видихнетесь на дрібне, — а коли дійде, слухайте, до істотного, то чим будете горлати? (Вільде, Сестри., 1958, 475).

2. Безладно розкидані предмети, речі. Захар помітив серед того рейваху ступу, рало, різьбленого кужеля.. і ще багато інших предметів, про які вже й забули (Кучер, Трудна любов, 1960, 110); Прибравши рейвах, що чинив буг жандарм, вона поставила на стіл вечерю, але ніхто, навіть найменша Марійка, не взявся за ложку (Ішук, Вербівчани, 1961, 64).

РЕЙД¹, у, ч., мор. Прибережний водний простір, придатний для стоянки суден на якорі. І знову тижо на рейді (Ткач, Моряки, 1948, 38); Салон командира флагмана.. Через відкриті люкминатори видно далеко на рейді кораблі ескадри (Корн., I, 1955, 52); У порт прибували пароплави. Вони ставали на рейді (Собко, Скеля., 1961, 3).

РЕЙД², у, ч. 1. військ. Проникнення військових частин у тил ворога з певною метою. Підпільний обком і райком разом з командуванням загону розробили план рейду в західні області України (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 757); Пригадувалися інші розмеркі шляхи — наш танковий рейд на Одесу з Нижнього Дніпра (Рудь, Гомін., 1959, 163); Ліс — найнадійніший друг партизанів. Звідси вони щодня робили рейди, підстерігали на шляхах обози, нападали на французів (Кочура, Зол. грамота, 1960, 368).

2. перен. Несподівана перевірка, обстеження чого-небудь, здійснювана групою активістів за завданням громадських організацій або преси. Ще більшого поширення на підприємствах повинні набрати комсомольські контрольні пости і рейди бригад легкої кавалерії, які добираються усунення хиб (Рад. Укр., 23. X 1956, 1).

РЕЙДЕР, а, ч. озброєне судно, що виконує самостійні бойові дії на морських шляхах з метою знищення суден противника. *Що ж відомо про «Летючого голландця», якому присвячено багато сторінок світової літератури? Найстрашнішою історія пов'язана з німецьким рейдером — піратським допоміжним крейсером (Наука..., 10, 1971, 46).*

РЕЙДОВИЙ¹, а, е. Прикм. до рейд¹.

РЕЙДОВИЙ², а, е. Стос. до рейду (див. рейд²). Він уже загодовив розпочати рейдову операцію, як на нього налетіла червона кінна група (Ю. Янов., II, 1958, 234); Для перевірки виконання соціалістичних зобов'язань в село Язми прибула Миронівська рейдова бригада (Колг. Укр., 8, 1956, 33).

РЕЙДОВИК, а, ч., розм. Учасник рейду (див. рейд²).

РЕЙДУВАТИ, ую, уеш, небод., військ. Здійснювати рейд (див. рейд² 1). Танки, обігнавши пілота, вже рейдують за десяткі кілометрів попереду (Гончар, I, 1954, 385); Табір партизанського з'єднання товариша К., яке рейдує по тилах ворога, — на днюванні (Ю. Янов., IV, 1959, 258); Ілля Дубинський протягом двох десятиріч років був найближчим другом Примакова, разом рейдував по ворожих тилах (Літ. Укр., 17.VI 1969, 2).

РЕЙДУВАТИ, а, е, військ. Дієпр. акт. теш. ч. до рейдувати. Так загін «За Батьківщину» став рейдуючим, не даючи спокою ворогам своїми несподіваними наскоками і диверсіями (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 757).

РЕЙКА, и, ж. 1. Сталевий вузький брусок, що прикріплюється двома рядами на шпалах для руху залізничних, трамвайних та ін. поїздів, вагонеток, підйомних кранів і т. ін. *Задній вагон товарного поїзда зійшов з рейок і якись сто з гаком метрів проскакав по костяках і шпалах (Колг., Ю. Крук, 1957, 457); По підвісній рейці пролетіла вагонетка, по кругу завернула до зносошниця, перекинулася, і зній висипалася в яму (Чорн., Потік..., 1956, 202); Викопано котлован, прибули машини, стали на рейках баштові крани (Кучер, Дорога..., 1958, 42); // Кусок такого бруска, що використовується для подання цевних сигналів. Сирени крик. У рейку б'ють трибосу. Із штабу дзвонять. Вилетіть велич (Гонч., Вибр., 1959, 155); Світає. Щобечуть солоді. Нічний сторож десь гучно вдарив п'ять разів у рейку (Зар., Антєй, 1961, 24).*

2. *перев. мн., перек. Напрямі діяльності, способи дії і т. ін. Спіраючись на свою зрослу могутність, при підтримці миролюбних сил в усьому світі, соціалістичні країни не дозволили імперіалістам зштовхнути світ з рейок мирного економічного змагання до систем на шлях загальної світової катастрофи (Резол. XXII з'їз., 1961, 4).*

Ставати (стати, переходити і т. ін.) на рейки чого, які — обрати певний спосіб життя, дії, напрям діяльності і т. ін. — *Значить, ви заявляєте, що хочете стати на рейки трудового життя? Хочете працювати на користь державі? Прекрасно (Мик., II, 1957, 385); — Як там у вас діла на фермі? — На нові рейки переходимо, діду (Добр., Тече річка..., 1961, 156); Переходити (перевестись, ставити, поставити і т. ін.) що на рейки які* — надавати чому-небудь певного спрямування. *Ми в Адаменком дві ноші сиділи в соляній шпалі, рабалися, сперечалися й виражували... план того бою цілком постав у його голові, я лише корегував і переводив на практичні рейки (Ю. Янов., II, 1958, 253); Соціалістичний лад, планове господарство, організаторська діяльність партії дали змогу без потрясінь перевести економіку країни з воєнних на мирні рейки (Наука..., 4, 1970, 47); — Це кустарщина, а не сад, — сказав Рябов. — Що? — Ви не трішуйте. Це ж може бути смішно. Це кустарщина. Це треба ставити на державні рейки. Зрозуміло?*

(Довж., I, 1958, 457); *Перехід на рейки чого* — обрання певного способу життя, дії, напрям діяльності і т. ін. *Перехід Рильського, як і інших кращих представників художньої інтелігенції, на рейки соціалістичного світогляду був великою перемогою Комуністичної партії на культурному фронті (Криж., М. Рильський, 1960, 52); Перехід селянства на рейки соціалістичного господарювання В. І. Ленін нерозривно зв'язував з механізацією і електрифікацією сільського господарства (Ком. Укр., 4, 1970, 28).*

3. *Вузька і тонка дерев'яна планка або брусок. Черниш лежав з широко розплющеними очима і дивився в перекриту рейками стелю, згадуючи матір (Гончар, II, 1959, 26); Відходи: рейки — рештки від обрізування дощок на обрізних верстатах та облопи — бокові зрізи колоди в комлі (Стол.-буд. справа, 1957, 55); У стележних теплицях шпалери роблять уздовж стележа. Для цього посередині та по краях стележа встановлюють рейки завтовшки 3 см на відстані 2,5 м одну від одної (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 49).*

4. *Дерев'яний брусок або планка з поділками для вимірювання лінійних величин. Футшток вправо працював у його бронзових жидлаєх руках. Раз у раз поринала у воду рівна рейка (Донч., II, 1956, 115); Товчу снігового покриву вимірюють снігомірною рейкою (Фіз. геогр., 5, 1956, 94); Геодезична рейка.*

РЕЙКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову *рейка* у 1 знач., напр.: *рейкоблбчний, рейкозаварувальний, рейкорізальний і т. ін.*

РЕЙКОБАЛОЧНИЙ, а, е. Пов'язаний з виготовленням рейок, балок та інших виробів важкого прокату. *Валки з чавуну з кулястим графітом мають стійкість в 1,5—2,5 рази більшу за стійкість валків з чавуну з пластичним графітом при роботі на... рейкобалочних станках (Вісник АН, 2, 1971, 5); Прокатники рейкобалочного цеху виконали свої річні зобов'язання на 150 процентів (Рад. Укр., 4.VII 1958, 1).*

РЕЙКОБАЛОЧНИК, а, ч. Робітник, який виготовляє рейки, балки та інші вироби важкого прокату. *Дружно почали рейкобалочники і друге підріччя (Рад. Укр., 4.VII 1958, 1).*

РЕЙКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до *рейка* 1. *На раді дільниці Шведенко-Західної залізнички вже можна зустріти рейкові палі довжиною 800 метрів. Задляки їм на сотні кілометрів простягається «бархатна колія». На ній не чути постійного стуку коліс (Рад. Укр., 6.VI 1962, 3); // Признач. для рейок. Рейки з міцної корозостійкої сталі можуть служити в кілька раз довшо, ніж із звичайної рейкової (Наука..., 5, 1962, 33); // Зробл. з рейок. В центрі буде встановлена сорокаметрова башта з котлом, що обертається. Її оточуватимуть 23 кіляця рейкових шляхів (Колг. Укр., 11, 1957, 28); Рейкова колія: // Здійснюваний за допомогою рейки. Різновидністю зубчастої передачі є рейкова. Вона служить для перетворення обертового руху в прямолінійний і навпаки (Фрез. справа..., 1957, 15)*

2. *Який рухається, пересувається по рейках (у 1 знач.). Конвейєризація горючовугільних виробок, порівняно з рейковим транспортом, дає можливість зменшити чисельність робітників в 2—2,5 рази (Ком. Укр., 9, 1964, 49); Рейковий підйомник має дві цілкові рейки. Підіймаються рейки шестернями-зірочками, укріплені на одному валу (Довідник сіль.будівельника, 1956, 131).*

РЕЙКОПРОКАТНИЙ, а, е, мет. Стос. до виготовлення, прокату рейок (у 1 знач.). *Рейкопрокатний стан.*

РЕЙКОПРОКАТНИК, а, ч. Фахівець з прокату рейок (у 1 знач.). *Рейкопрокатники Дніпродзержинська*

розробили нові, інтенсивніші режими виготовлення замієк (Ком. Укр., 6, 1962, 5).

РЕЙНВЕЙН, у, ч. Сорт виноградного вина; виво цього сорту. — Мій батько при гостях, жартуючи, напував шампанським і рейнвейном своїх ризаків, а я таки трюнками частую не кожного гостя (Стельмах, I, 1962, 40); Щоб пригасити тугу за рідним краєм, цюдня пив [француз Мішо] улюблений рейнвейк, а потім солодко спав у своїй кімнаті (Кочура, Зол. грамота, 1960, 32).

РЕИС, у, ч. Закінчена операція щодо переміщення вантажів або пасажирів транспортними засобами, а також рух цих засобів за визначеним маршрутом. Розказували жінці, що ніби на якомусь парозоді кругоового рейсу умерло двоє людей від морської хвороби (Л. Укр., V, 1956, 219); — А як ви подивитесь на те, що наше село зростило народом аж до двох радянських генералів? Одного кандидата в академіки? Жінку-льотчицю, яка виконала коло тисячі бомбардувальних рейсів у тил ворога? (Ю. Янов., II, 1954, 125); — Можна бачити машиніста товариша Гайдала? — спитала Жукова. — Повернувся з рейсу, спить, — відказала жінка (Донч., V, 1957, 367); — Багатоступінчаста ракета у міжпланетному рейсі, то була його риза (Рибак, Час..., 1960, 665); // розм. Шлях, пройдений ким-небудь за певним маршрутом, у визначеному напрямі. Засідання підпільного обласного закінчилися аж увечері, коли сонце сіло, а брати Столяркові докіпчували вже чи не сорочою рейс з кінця в кінець Третього Малого провулка (Смолич, V, 1959, 114).

РЕЙСМУС, а, ч., спец. Інструмент для прокреслювання ліній, рисунок. За допомогою рейсмуса ми проводимо лінії, паралельні обструваній поверхні бруска або дошки (Стол.-буд. справа, 1957, 95); Для підвищення продуктивності праці і збільшення точності розмічання слюсарі застосовують спеціальні кернери і рейсмуси (Слюс. інстр., 1959, 71).

РЕЙСМУСОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до рейсмуса. До цієї групи верстатів (стругалних) належать фугувальні, рейсмусові і чотирибичні верстати. За їх допомогою деталям надають гладкої поверхні і точних розмірів (Стол.-буд. справа, 1957, 103).

РЕЙСОВИЙ, а, е. Стос. до рейсу. До дня виборів китобійне судно.. першим в Антарктиці виконало рейсове завдання (Рад. Укр., 5.III 1963, 1); // Який здійснює певні рейси (про транспортні засоби). Рейсовий літак пішов сідати на центральний аеродром (Собко, Срібний корабель, 1961, 36).

РЕЙСФЕДЕР, а, ч. Креслярський інструмент для проведення ліній тушшю або чорнилом. Прямі лінії рисунка, виконаного олівцем, наводять тушшю за допомогою спеціального пера — рейсфедера (Кресл., 1956, 14); Дара схилилась над письмовим столом, в одній руці вона тримала рейсфедер, другою притисла лінійку до рисунка, напнутого на стіл (Шовк., Інженери, 1956, 270).

РЕЙШИНА, а, ж. Креслярський інструмент у вигляді великої лінійки з нерухомою і рухомою поперечками для проведення паралельних ліній. При роботі на креслярській дошці зручно користувались спеціальною лінійкою — рейшиною. Рейшина складається з лінійки і головки (Кресл., 1956, 13); Микола вигодить у свою кімнату, сідає до столу, розгортає креслення, бере від стіни креслярську дошку, кнопками приколює до неї аркуш ватману, витягає рейшинку, готовальню (Собко, Матв. затока, 1962, 245).

РЕЙТАР, а, ч. Перев. найманий солдат важкої кавалерії у Західній Європі XVI—XVII ст. та Росії XVII ст. Наймані рейтари перед пішим військом, зведені в один міцний кулак, готувалися напасти на козацький центр

(Кач., II, 1958, 442); Читає я книжку по історії, все в ній сказано, як ще наші предки, запорозькі козаки, були німецький рейтарий (Панч, Іду, 1946, 5).

РЕЙТАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до рейтар. Як тільки путо впало, цибатий німчин випростався, випнув груди і став такий питаний, аж засяє на йому пишній рейтарський одяг (Львч., Козацьк. роду..., 1958, 433); // Який складається з рейтарів. Крім дворянської кімноти і стрільців, були створені полки нового військового строю — солдатські (піхотні), рейтарські (кімні) і драгунські (мішаної служби) (Іст. СРСР, I, 1957, 155); Урядову пошту з Києва до Петербурга, Москви, Глухова і Константинополя возили окремі кур'єри — рейтари, які складали особливу рейтарську команду (Веч. Київ, 4.XII 1966, 4).

РЕЙТУЗИ, рейтуз і рейтузів, мн. 1. Вузькі штани, які щільно облягають ноги (перев. для верхової їзди). Як було іде [Юрко] селом у неділю, то випростується сміливо та хвацько, ноги витягає, мов струнки, шпорами брязкає, солдатська шапочка на голові, рейтузи обшиті шкурою, а сам увесь наче промоя: «Я знаю, що всіт дівчат ваблю до себе!» (П. Куліш, Вибр., 1969, 289); А тут — про воєка помієка — іде від школи Максим. Шапка смушева, ще партизанська, рейтузи натягнуті, як струна (Вільде, На порозі, 1955, 191).

2. Дитячі або жіночі в'язані довгі штани. Павлик тепло одягав: і світер, і теплі рейтузи надів, і валєнки, і шапку-ушанку... (Віншня, II, 1956, 314); Може, ви думаєте, що дівчина носила рейтузи або з обрізаною косою влялася по місті, наче темний одригголова — не чоловік і не жінка, бо нащо жінці лівти в мужчини? (Ю. Янов., I, 1958, 171).

РЕЙХСВЕР, у, ч., іст. Збройні сили Німеччини, які були створені за Версальським мирним договором у 1919 р. й існували до створення фашистського вермахту.

РЕЙХСКАНЦЛЕР, а, ч., іст. Назва глави уряду Німеччини в 1871—1945 рр.

РЕЙХСРАТ, у, ч., іст. 1. Двопалатний парламент в Австро-Угорщині. Великий резонанс у петербурзькій пресі 90-х років мала фальсифікація виборів у Галичині до рейхсрату — австрійського парламенту (Рад. літ-во, 4, 1965, 56).

2. У Німеччині з 1919 по 1934 р. — орган представництва земель (областей) держави.

РЕЙХСТАГ, у, ч., іст. 1. Парламент у Німеччині до 1945 року. У результаті цих народних виступів робітники (чоловіки) дістали виборчі права, верхня палата була скасована і було оголошено, що рейхстаг (парламент) сам встановить політичну форму правління (Нова іст., 1956, 158).

2. Приміщення, де засідав цей парламент. З дня на день усі чекали закінчення війни. В Берліні над рейхстагом уже майорів радянський червоний стяг (Гончар, III, 1959, 387); Минуло вже багато років з того дощистого сіреного дня, коли біля рейхстагу пролунав останній постріл (Собко, Матв. затока, 1962, 290).

РЕКАПІТУЛЯЦІЯ, і, ж., біол. Повторення організмами в процесі їх індивідуального розвитку ознак, що були властиві їхнім предкам, але поступово зникли у дорослих форм.

РЕКВІЄМ, у, ч. 1. Католицьке богослужіння над померлим. Над мертвими відправив реквієм ксьондз, що ївав верди позаду війська і весь час, поки копали могилу, дуже нетерпеливося (Гжицький, Опришки, 1962, 191); * У порівн. В тишу даля В червоних зорях огняних Мільйонодужий ревний жаль Пливе, як реквієм, по низ [білцях], — З серцець батькіє і матеріє, З душі дітей риди (Мал., Звенигора, 1959, 317); Весь вірш [І. Франка з

циклу «На старі теми» звучить скорбним рекевієм тисяч тисяч руських жінок, що винули під копитами половецьких коней, в татарському полоні (Перв., 3 шоденника..., 1956, 13); // перен. Те, що віщує кінець існування кого-, чого-небудь. Броньові кораблі там на морі — рекевієм для піратів морів, тиз, що зміють топити та бити лиш безбройних, та й то не завжди (Сос., 1, 1957, 494).

2. Багатоголосий циклічний вокальний чи вокально-інструментальний твір скорботно-патетичного характеру. Своєрідну пісню-рекевієм невідомий автор присвятив пам'яті М. Пашкевича — партизана з'єднання Героя Радянського Союзу генерал-майора О. Сабурова (Мист., 4, 1965, 6); Пісня сосон схожа на каляїння, на рекевієм — вона завжди сумна. Сосни ніби скаржились, ніби просили чогось (Мушк., День..., 1967, 25).

РЕКВІСМІЙНИЙ, а, е. Стос. до рекевісму. Так, мати — чи не головний образ поезії першої збірки Василя Бороваго. Вона у невеличкому рекевісміному вірші — «Матин» (Вітч., 10, 1964, 215).

РЕКВІЗИТ, у, ч., спец. 1. Сукупність справжніх чи бутафорських речей, необхідних для вистави або кінозйомки. В рекевізиті нашої кіногрупи був великий червоний прапор (Сміл., Сашко, 1954, 71); Увесь рекевізит уже вібрано: Коромисла, глеки, тиши... Скидальник Іван — буде Виборним (Цю роль він ще грав до війни) (С. Ол., Вибр., 1957, 107); Микоша й кілька хлопців поралися в купі театрального рекевізиту. На підлозі, під їх ногами, валялося старе драптя, що свого часу жертвували вихованці на гардероб для вистав (Полт., Повість..., 1960, 324); // Окремий предмет, потрібний акторові під час вистави або кінознямання. — Але навіщо ця чорна магія професору медицини? — запитає Шпакієвський, ступившись у дикувський рекевізит (Вол., Місячне срібло, 1961, 78); // Сукупність предметів, речей, які є у розпорядженні кого-, чого-небудь. До комфорту [курильні] належить також ціла низка зелених столиків з потрібним для них рекевізитом (Фр., VI, 1951, 220).

2. Обов'язковий елемент оформлення офіційних документів: дата, місце складання, підпис, печатка і т. ін. Зерно сильних пшениць, яке пробає колоски чи радгосп, повинно мати товарно-транспортну накладну, де, крім інших рекевізитів, треба вказати назву сорту (Хлібороб Укр., 7, 1967, 13).

3. Вихідні дані квіжки.

РЕКВІЗИТНИЙ, а, е, спец. Прикм. до рекевізиту 1. Потроху покрже, складаючи рекевізитні списки до чергової вистави, покинув звертатися до Агітпросвіту і передавав їх простісінько Князю Ковському (Смолич, Театр..., 1940, 47).

РЕКВІЗИТОР, а, ч., спец. Той, хто розпоряджається в театрі чи на кіностудії рекевізитом (у 1 знач.). Перукар вже клеїв бороду, рекевізитор крутив мені циварку, сфюлер начитував скорежно забутий текст (Смолич, Театр..., 1940, 20); Реальний світ розкриває перед митцями в такій розмаїтості, що іноді здається, їм не потрібні вже більше ні еримери, ні костюмери, ні рекевізитори (Довж., III, 1960, 141); Коли зйомки закінчилися, я забрав прапор з собою, сказавши, що сам нестижму його до рекевізитора (Сміл., Сашко, 1954, 71).

РЕКВІЗИЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до рекевізії.

РЕКВІЗИЦІЯ, і, ж. Примусове вилучення державою майна у власника в державних або громадських інтересах. Лукія знала, що в монастирі багато пшениці було закопано в ямах. Ігумена боялась рекевізії (Донч., III, 1956, 168); В революцію вже не треба було платити за міє, і він валив його зі всією нещадністю і пожадливістю лісового хижака, а обіддя уміло ховав у нетрях од

рекевізії (Стельмах, II, 1962, 35); // Насильне відбирання чого-небудь без відшкодування. До революції, коли дід був молодий, він частенько вшуджував своєю погамельню тжакню у пана Безбородського карасіє. Іноді за це йому перепадало від панських гавкунів у вигляді рекевізії рибальських снастей (Добр., Тече річка..., 1961, 277).

РЕКВІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до рекевізувати. Стіл, за яким сидів Гнат, був рекевізований у попа (Тют., Вир, 1964, 64); // у знач. прикм. Як у далекі татарські часи, гасаять по селу вертвіці [врангелівці] з оберемками рекевізованих кожухів та сирових полотен у сідлаз (Гончар, II, 1959, 276).

РЕКВІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. Здійснювати рекевізіцію. Рекевізувати майно у власника, тобто вживати для державної потреби примусового платного відчуження або тимчасового вилучення державою майна від приватних осіб., можна тільки в порядку, встановленому Адміністративним кодексом УРСР і спеціальними законами (Цив. кодекс УРСР, 1950, 15); Цей [військовий] кіноцентр рекевізує у приватних власників для Червоної Армії в центральному районі Києва два кінотеатри, а також три кінотеатри у розташованих казарм (Укр. кіномист., I, 1959, 29); // Насильно відбирати що-небудь без відшкодування. — Прошу. Сідайте. А цю штучку, — Гальявексу сердито потрусив біноклем, — я змушений рекевізувати (Смолич, Прекр. катастроф., 1956, 41); — Залзь [з копій] Юлак-сержант чорними, як вуєлини, очима благально глянув на Черниша: — Доміне офіцєр!.. Хто знає: може, це й справді були під капітулянтами ті самі коні, які ще недавно топтали поля за Дністром? Такого не єрїз і рекевізувати! (Гончар, III, 1959, 71).

РЕКВІЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до рекевізувати.

РЕКЛІАМА, и, ж. 1. тільки одн. Популяризація товарів, видовищ, послуг і т. ін. з метою привертнути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін. Торговельна реклама допомагає покупцеві швидко відібрати і придбати необхідний товар (Хлібороб Укр., 11, 1966, 41); Микола Віт[алійович] має комерів з 12 Гейне в музиці і все дуже гарні речі. Коли б їх можна було тут надрукувати, то була б нам реклама!.. (Л. Укр., V, 1956, 112); // Поширення відомостей про кого-, що-небудь для створення популярності. Тільки не думайте, щоб так вже легко було пролазити в європейську пресу та ще й заробляти тим гроші. Перш усього й тут треба протекцію, рекламу, а од мене тепер вернуть рило деякі навіть із моїх попередніх приятелів з європ[ейських] писателів (Драг., II, 1970, 534); Не для реклами, а для серйозної роботи потрібні нам нові члени партії (Левін, 39, 1973, 210).

2. Плакат, об'ява і т. ін., що використовуються як засіб привертання уваги покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін. Правої бапти вже не було. На її місці висилися три величезні.. кольористі реклами: «Біоскоп Люкс», «Люзіон Маяк» і «Синематограф бр. Пате» (Смолич, II, 1958, 112); Федір Архипович глянув на Герчиша, який уважним зором стежив з вікна машини за гамірливою юрбою і облєтєними неоновими рекламами будинками (Рибак, Час., 1960, 860); Біля вітрили крамниці взуттевого короля — Баті тописся гурт селян, привидляючись до реклами. Манекен за вітриною показував пальцем на черевики і хитав головою (Томч., Готель..., 1960, 112).

РЕКЛАМАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до рекламації. Комісія контролю за якістю продукції стала ініціатором запровадження паспортів для реєстрації рекламаційних дефектів, а також особистих клейм, що виводять

кваліфікованим робітникам, які виготовляють найважливіші види продукції (Ком. Укр., 4, 1963, 54).

РЕКЛАМАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Скарга, претензії, незадоволення чимось.

2. Заява про виявлені недоліки у придбаній продукції і вимога відшкодувати збитки. — *Це зовсім не означає, що вона [продукція] недоброякісна. В усякому разі споживачі її не гудять. Жодної реклаमाції за весь час роботи Валентина Модестоювича тут не надійшло* (Шовк., Інженери, 1956, 187); *Спитайте, що може бути неприємнішим для будь-якого промислового підприємства? Почуте — рекламація, тобто повідомлення про наявність дефектів* (Знання..., 2, 1966, 2); *Не можна ж повані речі відпраляти, тому що замовник надішле рекламацію, доведеться посилати йому нові деталі, нести додаткові витрати* (Рад. Укр., 12.VI 1959, 1).

РЕКЛАМІСТ, а, ч. 1. Той, хто складає і оформляє рекламу.

2. розм. Той, хто розхвалює, рекламує себе, свою роботу. *Боротися з рекламістами треба всіма силами, але боротися гідно, добиваючись цілковитого поінформування публіки і з'ясування справи.* (Ленін, 11, 1970, 201).

РЕКЛАМІСТКА, н, ж. Жін. до рекламіст.

РЕКЛАМНИЙ, а, е. 1. Стос. до реклами (у 1 знач.).

Вона залишила роботу в рекламній фірмі і занялася в студії (Рыбак, Час., 1960, 639); *На заводі створено спеціальну групу, яка займається художнім конструюванням верстатів, розробленням каталогів, проектів та іншої рекламної документації* (Ком. Укр., 6, 1966, 49); // *Який містять у собі рекламу, є рекламою. Сталося так, що Гольдштромові треба було надрукувати якусь рекламу лоточку* (Вільде, Сестри..., 1958, 566); *Над машиною, розфарбованою в червоне і жовте, висів великий рекламний плакат* (Хор., Місто..., 1962, 86); *Українські рекламні фільми за короткий час здобули міжнародне визнання, обернули багату призе та дипломи* (Вітч., 2, 1967, 183).

2. Признач. для реклами (у 2 знач.). *Вона вже на вокзалі відшукує рекламний щит* (В ім'я Вітч., 1954, 38).

РЕКЛАМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до рекламувати. *Якщо одні реклами в Лондоні вражають своєю дотепністю, то інші — жорсткі реклами, викликають не цікавість до рекламованого товару, а співчуття до людини* (Мист., 6, 1958, 40).

РЕКЛАМОДАВЕЦЬ, вця, ч. Особа чи установа, за замовленням якої робиться реклама.

РЕКЛАМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. рекламувати.

РЕКЛАМУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., Perez. Популяризувати що-небудь, повідомляти про щось засобами реклами. *Сидить циган в яскравому оточенні м'яного посуду. Циган як циган: смаглявий, аж чорний верткий і меткий, він рекламує свій товар, аж вулхм боляче* (Ю. Янов., 1, 1958, 581); *Треба з любов'ю рекламувати перші книжки початкуючих літераторів, пам'ятаючи, що кожен з них відомий теж видає свої перші книжки* (Літ. газ., 25.III 1959, 1); // *Поширювати відомості про кого-, що-небудь, надмірно розхвалювати когось, щось для створення популярності.* — *Я дуже прошу вас мене більше не рекламувати. Зрозуміли? — А я-то думала, — розведа руками Карташ, — що ти подякуєш мені...* (Собко, Стаціон, 1954, 311); *Гурій Харлан, претендент на голову [колгоспу], і далі рекламує себе при першій-ліпшій нагоді, не згубуючи і найменшою аудиторією* (Вол., Місяцяне срібло, 1961, 265); *Буржуазія широко рекламує нібито демократичний характер своєї виборчої системи, особливо визваляючи багатопартійність і можливість висувати багатьох кандидатів* (Програма КПРС, 1961, 29).

РЕКЛАМУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до рекламувати. *І камбала можна так рекламується тут продавцями, наче спокуса сама перед вами* (Дмит., В обіймах совиця, 1958, 90).

РЕКОГНОСЦІРОВАНИЙ, а, е, військ., геод. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до рекогносцирувати.

РЕКОГНОСЦІРІВКА, н, ж. 1. військ. Розвідка, що провадиться перед початком бою з метою уточнення розташування сил ворога, характеру місцевості і т. ін. *Телля, послана на рекогносцировку, повернулася і схвальною сповістила, що то з полковим ескотром на чолі прогарцював ескадрон драгунів, присланий у Стародуб на втихомирення* (Смолич, II, 1958, 38); *Комбриг з'явився до себе в штаб уже після проведення рекогносцировки* (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 6).

2. геод. Огляд та обслідування місцевості з метою вибору положення астрономічних та геофізичних опорних пунктів для топографічних зйомок. *Результатом її [експедиції] була загальна рекогносцировка всього моря, з'ясування глибин і широт* (Видатні вітч. географи..., 1954, 80); *Спочатку перед безпосереднім укладанням траси провадять попередню рекогносцировку місцевості, а в процесі трасування поточку (місцеву) рекогносцировку* (Іляк, геод., 1959, 264).

РЕКОГНОСЦІРУВАЛЬНИЙ, а, е, військ., геод. Стос. до рекогносцирування. *Через місяць після відлітання крилолама «Г. Седов» дослідники на двох санних собачих запряжках виїхали в рекогносцирувальний маршрут на Північну Землю* (Видатні геогр. відкр., 1955, 8); *Найбільшовичішими місцями Криму пройде нова траса. Вже зроблено рекогносцирувальне розвідування ділянки нижче Байдарських воріт* (Веч. Київ, 4.II 1964, 4).

РЕКОГНОСЦІРУВАННЯ, я, с., військ., геод. Дія за знач. рекогносцирувати. *Ім [командирам] треба було з рекогносцирування повернутися до дивізії й з нею знов рушити на вигідні [позиції]* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 303).

РЕКОГНОСЦІРУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., Perez., військ., геод. Здійснювати рекогносцировку.

РЕКОГНОСЦІРУВАТИСЯ, ується, недок., військ., геод. Пас. до рекогносцирувати.

РЕКОМБІНАЦІЯ, і, ж., фіз. Взаємодія протилежно заряджених частинок, внаслідок якої утворюються електрично нейтральні частинки (молекули, атоми). *В результаті... досліджень були розроблені нові методи вимірювання величин, що характеризують процеси рекомбінації* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 135); *Ще одна причина впромінювання — рекомбінація, тобто відродження атома в плазмі, коли іонів надається затопити електрон, що пролітає поблизу* (Наука..., 8, 1968, 26).

РЕКОМЕНДАЦІЙНИЙ, а, е. Який містить у собі рекомендацію (у 1, 2 знач.). *Другого дня написав [Чирков] рекомендаційного листа до редакції «Жизни» про мене* (Л. Укр., V, 1956, 298); *Наступного ранку Каргат пішов до тіжов'єднання з рекомендаційною запискою свого учителя* (Шовк., Інженери, 1956, 291); *В республіці є кваліфіковані кадри бібліографів, які нагромадили певний досвід складання різноманітних бібліографічних посібників, рекомендаційних списків і покажчиків літератури* (Ком. Укр., 3, 1960, 48).

РЕКОМЕНДАЦІЯ, і, ж. 1. Позитивний усний або письмовий відзив про кого-небудь, як правило, з поручкою за нього. *З Брянським він пройшов шлях від самої Воли. Брянському він давав рекомендацію в партію* (Гончар, III, 1959, 123); *Особи, що вступають у партію, подають автобіографії та рекомендації, і їх кандидатури обговорюються на відкритих зборах осередку* (КП України в резол. і рішен., 1958, 142); — *Коли вас,*

пане старосто, виженуть з роботи, — а вас виженуть-таки колись! — то приходьте до мене і я вам дам рекомендацію до Львівського цирку (Кол., Терен., 1959, 379); // Характеристика когось, чого-небудь. Він показав власноручно посажені яблуні, дав їм добру рекомендацію (Коцюб., I, 1955, 320).

2. Порада, вказівка кому-небудь; пропозиція. Рекомендації та розробки українських економістів дістали особливе визнання (Наука., 3, 1971, 6).

3. Дія за знач. рекомендувати.

РЕКОМЕНДОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до рекомендувати. Незабаром з'явилася й славнозвісна, особливо рекомендована шофером, риба з лещю (Смолці, I, 1958, 47); У рішенні конференції метод електросму, запропонований Гіларовським, дістав схвалення і був рекомендований для найширшого застосування (Наука., 11, 1956, 18); // у знач. ім. рекомендований, ного, ч.; рекомендована, ної, ж. Людина, яку рекоменбують кудись. Рекомендуючі несуть перед партійними організаціями відповідальність за об'єктивність характеристик політичних, ділових і моральних якостей рекомендованих [у члені КПРС] (Статут КПРС, 1971, 8); // рекомендовано, безос. присудк. с. Експериментальний зразок інтегратора.. в 1962 році прийняти Міжвідомчою комісією, створеною Державним комітетом Ради Міністрів СРСР по радіоелектроніці, і рекомендовано для серійного виробництва (Вісник АН, 3, 1971, 76).

2. у знач. прикм. Відправлений поштою з додатковою оплатою і підвищеною відповідальністю за доставку. Посилаю Вам рекомендованого бандеролю своє оповідання «Пе-коптор» (Коцюб., III, 1956, 159); Кейтанця на даного рекомендованого листа лежала у нього в кишені (Ткач, Крута хвиля, 1956, 128).

3. у знач. прикм. Пропонований ким-небудь для чогось. Повсюдно є списки рекомендованої літератури для тих, що самостійно вивчають марксистсько-ленінську теорію (Рад. Укр., 14. XI 1948, 2).

РЕКОМЕНДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. рекомендувати.

РЕКОМЕНДУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. 1. Давати позитивний усний або письмовий відзив про кого-небудь, як правило, з порукою за нього. — Вісі ті, кого ви рекомендуєте, Андрію Максимовичу, не підходять з різними міркуваннями, — рішуче заявив міністр (Гур., Життя., 1954, 5); — Ми вас рекомендуємо в консерваторію (Донч., V, 1957, 403); [Б а р а б а ш:] Ви для мене дуже близька людина. Ви мене в партію рекомендували... Багато допомогли своїми порадами... (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 12); // Характеризувати кого-, що-небудь. Всі вікна закриті віконницями, і я надаремне чекаю, чи не покажеться невесела фігура зитрого і злого (так його тут рекомендують) султана (Коцюб., III, 1956, 350).

2. також з инфін. Давати поради, вказівки або настанови кому-небудь зробити щось; пропонувати. Федорову рекомендували організувати, крім районних загонів, обласні партизанський загін з підрозділами вершників (Шер., Молоді месники, 1949, 9); Він рекомендував мені написати про цю людину (Донч., VI, 1957, 628); — А зараз рекомендую пропалоскати зуби наваром дубової кори (Збан., Єдина, 1959, 200).

3. також без додатка. Знайомити з кимось, представляти кому-небудь когось, називаючи його. Коли вона не має поняття, що я за одна, то не відмовте рекомендувати їй (Л. Укр., V, 1956, 264); — Марта Кириліана Караалева! — рекомендувала йому Христина (Н.-Лев., VI, 1966, 35); — Приймайте разом з хлопцями в дивізію нас, — сказав Лобода, рекомендуючи Щорсу своє товари-

ство. — Ось Максим Сірко... Платон Шерстюк (Довж., I, 1958, 193).

РЕКОМЕНДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док. 1. Знайомлячись з ким-небудь, представляючись комусь, називати себе. — Тоді дозволяйте рекомендуватися, — сказав вєсть з деяким розчаруванням у голосі, — Юрій Баб'як, редактор повітової газети (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 65); — Як вас зовуть? — Степан Матюшенко, — рекомендується юнак, трогои згинаючись, — зварник, студент четвертого вечірнього курсу КПІ (Собко, Матв. затока, 1962, 279).

2. безос. Пропонується кому-небудь діяти певним чином, дається порада, вказівка або настанова. Він [доктор] мені не радить їздити у Флоренцію й Рим, бо трудно сподіватись, щоб я могла там не втопитись... В Швейцарії теж рекомендується мені в зайці екскурсії не пускаться (Л. Укр., V, 1956, 409); Приймати сонячні ванни рекомендується через півтори години після легкого сніданку (Наука., 7, 1956, 17); Мене командировано в Н-ський полк, затримуватись в дорозі не рекомендувалось (Ю. Янов., II, 1954, 7); Не рекомендується сіяти кормові боби поруч з іншими бобовими культурами, бо шкідники бобових культур легко переходять з посівів на посіви (Колг. Укр., 1, 1962, 16).

3. тільки недок. Пас. до рекомендувати.

РЕКОМЕНДУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до рекомендувати; // у знач. ім. рекомендуючі, чих, мн. Ті, хто рекомендують когось-небудь. Рекомендуючі [в члені КПРС] несуть перед партійними організаціями відповідальність за об'єктивність характеристик політичних, ділових і моральних якостей рекомендованих (Статут КПРС, 1971, 15).

РЕКОНВАЛЕСЦЕНТ, а, ч., мед. Людина, яка ще не одужала остаточно, але вже не має яскраво виявлених клінічних ознак хвороби. В практиці школи серед учнів іноді трапляються діти фізично ослаблі, що перенесли протягом поточного навчального року тяжкі захворювання, так звані реконвалесценти (Шк. гігієна, 1952, 152); Зима й білість. Я реконвалесцент, і ще не вихожу з хати (Коб., III, 1956, 80).

РЕКОНВАЛЕСЦЕНТКА, н, ж., мед. Жін. до реконвалесцент. Мимачки попри горб Обрицьких, а бачи, як Маня швидила в тій хвилі з сходів веранди в сад. У неї була шия підв'язана білою хустинкою... Була, очевидно, реконвалесцентка (Коб., III, 1956, 60).

РЕКОНВАЛЕСЦЕНЦІЯ, ї, ж., мед. Період одужання від будь-якої хвороби після зникнення яскраво виявлених клінічних ознак її. Останній етап періоду перебування хвороби — її завершення — може уриватися з швидким переходом у період видужання (реконвалесценції) (Курс патології, 1956, 42).

РЕКОНСТРУЙОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до реконструювати. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції Пулаковська й інші старі обсерваторії корінним чином реконструйовані (Наука., 12, 1957, 17); На селі будинки старого тини будуть повністю замінені сучасними або реконструйовані (Ком. Укр., 1, 1962, 31); // у знач. прикм. — І заводи старі пускають і нові будують. А вже тоді на базі реконструйованої промисловості можна буде й саме хліборобство підняти (Головко, II, 1957, 55); Працюють реконструйовані заводи — паровозоремонтний у Полтаві і вагонбудівний у Крюкові (Цюпа, Україна., 1960, 169); // реконструйовано, безос. присудк. с. На заводі чорної металургії України введено в дію нові металургійні агрегати, оснащені сучасними засобами механізації й автоматизації, реконструйовано діючі агрегати (Ком. Укр., 6, 1960, 11).

РЕКОНСТРУКТИВНИЙ, а, е. Слос. до реконструк-

ції. При відбудові чорної металургії УРСР на радї заводів провадилися деякі реконструктивні роботи, а потім здійснювалось і нове будівництво агрегатів (Чорна метал. Укр., 1957, 59).

Реконструктивний період — період розвитку народного господарства СРСР, що охоплює роки перших двох п'ятирічок.

РЕКОНСТРУКЦІЯ, і, ж. 1. Перебудова, переобладнання чого-небудь з метою удосконалення. *Новий цех — лише початок реконструкції заводу* (Шовк., Інженери, 1956, 58); *В галузі легкої промисловості, поряд з реконструкцією багатьох підприємств, буде споруджено нові* (Цюпа, Україна..., 1960, 262); *Питання проектування і реконструкції будинків дитячих закладів можуть бути повноцінно розв'язані тільки при спільній участі архітекторів, шкільних гігієністів, педагогів і будівників* (Шк. гігієна, 1954, 12).

2. Відтворення, відновлення первісного вигляду чого-небудь за рештками або описами. *Методика графічної та портретної реконструкції людського обличчя по черепу належить до тієї галузі антропології, яка допомагає не тільки в дослідженні етногенезу, але має також велике значення і для судової медицини* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 44); *Наша мовна сучасність, і притому розмовно-народна, діалектна... здатна подати чимало для реконструкції мовної старовини* (Пнт. походж. укр. мови, 1956, 6).

РЕКОНСТРУЮВАТИ, юю, юєш, недок. і док., Perez. 1. Здійснювати реконструкцію (у 1 знач.). *Реконструювати існуючі і збудувати нові суднопроектні підприємства* (Директ. ХХ з., 1956, 44); — *Цей стадіон доведеться... реконструювати. Який він буде тоді гарний!* (Собко, Стадіон, 1954, 229).

2. Відтворювати, відновлювати первісний вигляд чого-небудь за рештками або описами. *В Брянській області було виявлено залишки великого дерев'яного будинку, в підвалі якого знайдені жорна та інші частини млинарського устаткування в такому стані, що дозволяє досить повно реконструювати древноруський ручний млин* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 408).

РЕКОНСТРУЮВАТИСЯ, юється, недок. і док. 1. Підлягати реконструкції (у 1 знач.). *Період відбудови для заводу був закінчений. Завод почав розширюватися, реконструюватися, рости* (Смолич, Сорок вісім..., 1937, 141).

2. тільки недок. Пас. до реконструювати. *Пластикові скляні посуді зійшли на нескляні. Апарат знімальний відповідно реконструювався, винайдено було плівку, і з'явилися перші метри величезного мистецтва, що його зведе тепер — Мас-Кіно-Мистецтво* (Ю. Янов., II, 1958, 10).

РЕКОРД, у, ч. 1. Найвище досягнення, здобуте в чому-небудь. *Диск блиснув проти сонця і вдарився об землю недалеко від прапора. Кілька сантиметрів залишалося до рекорду* (Собко, Стадіон, 1954, 10); *Рекорд дальності польоту належить морським ластівкам, маршрут яких лежить з Північного полюса до Південного. 60 000 кілометрів!* (Наука..., 9, 1965, 41).

◇ **Встановлювати (встановити) давати, дати, ставити, поставити (т. ін.) рекорд** — досягати найвищих показників у чому-небудь. *Шеллема встановив новий рекорд швидкості, пролетівши за п'ятнадцять годин з Москви до Владивостока* (Труבל., Глиб. шхлях, 1948, 35); [К і н д р а т:] *Думаю виконати свої п'ятирічний план [видобутку вугілля] за півтора року...* [П а в л о:] *Хочеш рекорд дати?* (Корн., II, 1955, 154); *Івжим батько поставив рекорд по собі, це був зразок високої трудової доблесті* (Доч., IV, 1957, 176); *Побити [попередні (старі) (т. ін.)] рекорди див. побивати; Побити рекорд див. побити.*

2. перен., розм. Найвищий ступінь вияву чого-небудь. *Гадаємо, що по суті цього рекорду продажності, замства... і цинізму які б то не були пояснення — зайві* (Еллан, II, 1958, 261).

РЕКОРДИЗМ, у, ч. Надмірне прагнення встановлювати рекорди (у 1 знач.), викликане нездоровою конкуренцією.

РЕКОРДИСТ, а, ч. 1. Той, хто досягає найвищих показників у чому-небудь. *Коли зустрічався було пенсіонера Івана Федоровича Веркизору, потім жовтого й почесного вибийника... так Юрко Лога (між іншим — рекордист!) підкидав кашкета й гукав весело: — Старикум почоті!* (Вишня, I, 1956, 257); [Т р о я н:] *Гріш ціна руднику, який хвастав одним рекордистом, а всі інші не виконують навіть своїх норм* (Мокр., П'єсв. 1959, 238).

2. Домашня тварина, що дає найкращі показники тих своїх якостей, які використовуються в господарстві. *Рекордистами є барани пінічнокавказької породи — з них настригають майже 11 кілограмів відмінної вовни довжиною 15 сантиметрів* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 47).

РЕКОРДИСТКА, и, ж. Жін. до рекордист. — *Якби ви, Корнію Івановичу, купили для ферми корівку... про яку я вам по секрету скажу... Та передали б її у мою групу. Я з неї роздую таку рекордистку — на всю область зриміти будемо з вами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 250); *Те зерно жадібно кляють нещучки-рекордистки на птахофермах* (Рудь, Гомін..., 1959, 53).

РЕКОРДИСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до рекордиста і рекордизму.

РЕКОРДНИЙ, а, е. Який є рекордом (у 1 знач.). *Рекордні надолі молока, приплоти поросат, ягнят — наслідки опанування мічуринської науки* (Вишня, День., 1950, 9); *За якихось дві тижні він встиг розповісти, як працює його бригада, хто досягнув рекордного виробітку на тракторі* (Жур., До них іде..., 1952, 41); *Ескадрилья літаків знизалась рекордними темпами і «обрушилась» летюч над самою землею... мчала в контратаку назустріч кінноті* (Труבל., I, 1955, 77).

РЕКОРДНО, Присл. до рекордний. *Зосім недавно стала до ладу потужна дожна, збудована за рекордно короткий строк — за шість місяців* (Цюпа, Україна..., 1960, 200).

РЕКОРДСМЕН, а, ч. Спортсмен, який установив рекорд (у 1 знач.), досяг найвищих результатів у змаганнях з того чи іншого виду спорту. *Всі визнають, що для досягнення рекордів треба дуже багато працювати, але масштаби цієї неймовірної роботи знають тільки самі рекордсмени та їхні тренери* (Собко, Стадіон, 1954, 113); *А. Бондарчук у сезоні 1969 року став чемпіоном Європи та рекордсменом світу з метання молота, значно випередивши багатьох видатних спортсменів інших країн* (Наука і культура..., 1970, 207); **Образно. Жодна транспортна машина не може зрівнятися з ракетою — рекордсменом швидкості і висоти* (Наука..., 8, 1958, 17).

РЕКОРДСМЕНКА, и, ж. Жін. до рекордсмен. — *Моя дружина спортсменка, — пояснив задвоєлено Доджін, — рекордсменка... Ніщо далі її [неї] не кинує цього року диск* (Рибак, Час..., 1960, 793).

РЕКОРДСМЕНСТВО, а, с. Прагнення до встановлення рекордів. *Експедиція папаніців до полюса вигідно відрізняється від подібних експедицій, що були споряджені капіталістичними державами. Там — спорт, рекордсменство, у нас — служіння науці* (Видатні вітч. географи..., 1954, 150).

РЕКОРДСМЕНСЬКИЙ, а, е. Стос. до рекордсмена і рекордсменства. [П а н а х и д а:] *Щопрада, останнім часом у нього стали з'являтися неприємні рекордсменські заьоти* (Мик., I, 1957, 203).

РЕКРЕАТИВНИЙ, а, е, заст. Який містить у собі елементи розважання, цікавості.

РЕКРЕАЦІЙНИЙ, а, е, заст. Стос. до рекреації; // Признач. для користування під час рекреації. Рекреаційні приміщення і коридори призначені для того, щоб дати дітям можливість відпочити між заняттями (Шк. гігієна, 1954, 179); *Всі боляки позирали на двері, що вели до рекреаційного залу, де мали відбутися вступні екзамени* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 20).

РЕКРЕАЦІЯ, і, ж., заст. Каникули; // Перерва між уроками, лекціями. *Усі подружжися і з Шапалінським, і з Белоусовим, ходять до них на квартири, Вольтера беруть читати з бібліотеки Зінеера і Ландражіна, під час рекреації ходять з ними по коридорах, обіймаючись, а тільки побачать кого іншого з професорів, то зразу розходяться* (Полт., Повість., 1960, 346).

РЕКРЕДИТИВ, у, ч., спец. 1. Відкличка грамота уряду своєму дипломатичному представникові в іншій державі.

2. Документ про припинення акредитиву.

РЕКРИСТАЛІЗАЦІЙНИЙ, а, е, стос. до рекристалізації.

РЕКРИСТАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Процес зміни кристалічного стану тіла під впливом різних фізичних факторів, але без розплавлення чи розчинення тіла. Рекристалізація є результатом прання внутрішніх сил у речовині досягати стійкої конфігурації електронів. І якщо цьому перешкодити, то температура, за якою починається рекристалізація, буде вища, підвищується зносостійкість матеріалу (Роб. газ., 3.VII 1965, 2).

РЕКРУТ, а, ч., іст. Солдат-новобранець. *Біло ходила, гей рано будила, Вставай, рекрут, гей барабани б'ють* (Чуб., V, 1874, 972); *Закликав капітан усіх рекрутів, питається: «Б'є са капрал Неважук?» А воли всі в один голос: «Ні!»* (Март., Тв., 1954, 421); *Віддавали є рекрути і Ярему разом з іншими парубками. Це був позачерговий набір, бо почалася війна* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 23); *У порівн. Частенько по полях самотньо він ходив Без зброї, без хортів, або блукав по гаї, Як рекрут, що з війни наосліп утікав (Мицк., П. Таеуш, перекл. Рильського, 1949, 65).

РЕКРУТКА, и, ж., іст. Дружина рекрута.

РЕКРУТОВАННИЙ, а, е, іст. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до рекрутувати.

РЕКРУТОЧКА, и, ж., іст. Пестл. до рекрутка. *Зостаюся я сама.. Ні дічина, ні вдова.. Рекруточка молоді* (Укр. лір. пісні, 1958, 518).

РЕКРУТСТВО, а, с., іст. Те саме, що рекрутчина.

РЕКРУТСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до рекрут. *Хто міг замкнути уста Шевченкові навіть під рекрутським ранцем і капральським буком?* (Фр., XVI, 1955, 377); *Новобранці еуртом посідали, скинулись по п'ятаку, п'ють собі громадкою та пісень рекрутських співають* (Л. Укр., III, 1952, 561); *Мало тіба об'явилось на битому шляху розбійників з часу, як ооолосли рекрутський набір?* (Полт., Двт. Гоголя, 1954, 104); *На відміну від рекрутського оплакування, як колись було в Росії, у нас тепер проводи молодих призовників до Радянської Армії перетворюються в масове свято* (Ком. Укр., 11, 1963, 37).

Δ Рекрутська повійність див. повійність.

РЕКРУТУВАННЯ, я, с., іст. Дія за знач. рекрутувати. 1. Франко бажав перешкодити рекрутуванню за студентської молоді повіі і чиновників всякими способами (Вісник АН, 4, 1949, 41); *Рекрутування армії найманних рабів на Україні відбувалося не тільки за рахунок місцевого, українського населення, але й за рахунок десятків тисяч селян і робітників Великої Росії* (Ком. Укр., 12, 1967, 34).

РЕКРУТУВАТИ, ў, ўст, недок. і док., перек. 1. іст. Брати в рекрути.

2. заст. Залучати людей до якоїсь справи, набирати їх для чого-небудь; вербувати. *Буваючи часто в Ясені, Олекса наві'язав тепер більше зносин із ясенюцями, отже, рекрутував хлопців звідти* (Хотк., Довбуш, 1965, 342).

РЕКРУТУВАТИСЯ, ўсться, недок. і док., заст. Залучатися до якої-небудь справи; вербуватися. *Звісно, що галицько-польське чиновництво рекрутується з раси, котра і без того рада показати свою важність над підлеглим чоловіком* (Драг., II, 1970, 249); *От із тих дезертирів і рекрутувалися опришки. Відірваному від усього рідного, загнаному, затравленому легітимої була одна дорога — в опришки* (Хотк., II, 1966, 88).

РЕКРУТЧИНА, и, ж., іст. Рекрутський набір. *Кожне з них думає у цю мить, що і його може незабаром стіткати рекрутчина* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 137); *Введення рекрутчини з кінця XVIII ст. дало поштовх до виторення цілого ряду рекрутських пісень* (Муз. праці, 1970, 238); *Характерним явищем суспільного життя країни як дореформеного, так і пореформеного періоду була рекрутчина та служба в царській армії* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 37); // *Перебування в рекрутах, рекрутська служба. Він зарані пильнував про те, щоб та рекрутчина не стала синові дуже важкою та зіркою* (Мирний, IV, 1955, 35); *Важке слово не йшло в густ, а уява вже вимальовала жагливу рекрутчину, муштру, різки* (Рибак, Помилка., 1956, 120).

РЕКТИ, речу, речеш; мин. ч. рік, рекл, лб; наказ. сп. речі, речіть; недок., перек. і без додатка, заст., поет. Промовляти. *І плаче, плаче Ярославна В Путиці городі. И рече: — Вітрило-вітре, господине! Нащо ти вієш..?* (Шевч., II, 1963, 388); *А пані, мов бездушна, у куточку Стояла німо, й слова не рекла* (Фр., XI, 1952, 262); *Для нього [В. І. Леніна] істини вічних не буває, він не пророк, щоб істини ректи, він клас на клас до бою піднімає, він вичиє шлях раніше, ніж ти* (Голов., Поезії, 1955, 218).

РЕКТИФІКАТ, у, ч., спец. Ректифікований спирт. *Над велику силу, та й то лише завдяки своїй винахідливості, Лебідь через якусь медсестру добував для нього дорожочинні грами ректифікату* (Баш, На.. дорозі., 1967, 29).

РЕКТИФІКАТОР, а, ч., спец. Апарат для ректифікації чого-небудь.

РЕКТИФІКАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Признач. для ректифікації. *Самя впізнала того, кому належав голос. То був Гриць Частий, темний ректифікаційного цеху* (Шовк., Інженери, 1956, 104); *Мов вартові, височать сорокаметрові ректифікаційні колони установки атмосферно-вакуумної трубиатки* (Роб. газ., 25.II 1966, 2).

РЕКТИФІКАЦІЙНИК, а, ч., спец. Фахівець з ректифікації. — *За консультанта у молодих ректифікаційників тей, Іване Степановичу, начальнику — Розенберга* (Шовк., Інженери, 1956, 232).

РЕКТИФІКАЦІЯ, і, ж., спец. Розділення рідких сумішей на складові частини шляхом перегонки. *Продукти крекінга із реактора ідуть на ректифікацію* (Хімія, 10, 1956, 107); *Одним із старих методів переробки смоли є метод періодичної розгонки (дистіляція і ректифікація)* (Шляхи розв. пал. пром., 1958, 58); // Очищення спирту та інших легкокиплячих рідин від домішок у спеціальних перегонних апаратах. *На Баалійському коксохімічному заводі розширюється і реконструюється цех ректифікації сирово бензолу з тим, щоб виготовляти тут бензол високої чистоти, придатний для виробництва синтетичного фенолу* (Наука., 12, 1958, 22).

РЕКТИФІКОВАНИЙ, а, е, спец. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до ректифікувати.

РЕКТИФІКУВАТИ, *у́ю, у́еш, недок. і док., перех., спец.* Піддавати ректифікації. — Феноли, а згодом і піридики так ректифікувати будемо, що вони приємніше за найкращий одеколон пахтимижуть (Шовк., Інженери, 1956, 414).

РЕКТИФІКУВАТИСЯ, *у́ється, недок., спец.* Пас. до ректифікувати.

РЕКТОР, *а, ч. 1.* Особа, яка очолює вищий навчальний заклад. [Т е р е н ь:] Говариха Гармаша призначили на ректора [інституту] (Мик., I, 1957, 136); В приймальні сиділи молоді й старі ректори багатьох університетів та інститутів республіки (Кучер, Трудна любов, 1960, 194).

2. *іст.* Особа, яка очолює духовний навчальний заклад. Ректор колегіуму — переяславський єпископ, незадоволений нововведеннями Сквороди, вимагав повернення до старих норм (Іст. укр. літ., I, 1954, 113).

РЕКТОРАТ, *у, ч. 1.* Адміністративно-учбово управління вищого навчального закладу, підпорядковане ректорові. Перетворюючи в життя постанови партії і уряду, ректорати, партійні організації і кафедри суспільних наук розробили і здійснюють конкретні заходи по дальшому поліпшенню викладання суспільних наук, підвищенню їх ролі в ідейному вихованні студентів (Ком. Укр., 3, 1968, 38).

2. Приміщення цього управління. — Провалився. Додому їду. — Ти що, здурів? Ще не все втрачено. Ану, ходім. — І він потяг Уласа до головного корпусу університету, на ходу розказуючи, що його викликають на розмову до ректорату, і докоряє йому (Тют., Вир, 1964, 58).

РЕКТОРСТВО, *а, с.* Діяльність, посада ректора. Аж коли настає на ректорство Якимович, в семінарії повіяло свобіднішим духом (Фр., XVI, 1955, 234).

РЕКТОРСЬКИЙ, *а, е.* Прикм. до ректор. Всі поглядали на ректорські вікна (Н. Лев., I, 1956, 344).

РЕКТОРУВАТИ, *у́ю, у́еш, недок., розм.* Бути ректором, виконувати обов'язки ректора.

РЕКУЛЬТИВАЦІЯ, *ї, ж., спец.* Обробка під рілля земельних площ, використовуваних раніше в інших галузях народного господарства. Заслужовує уваги рекультивация використаних колишніх торфовищ і перетворення їх у рілля (Хлібороб Укр., 9, 1966, 8); Важливе значення у збереженні і розширенні угідь має рекультивация земель (Ком. Укр., I, 1969, 55).

РЕКУЛЬТИВУВАТИ, *у́ю, у́еш, недок. і док., спец.* Проводити рекультивацию. Рекультивувати площі, де видобування [торфу] провадитись підземним способом, легко: деформація земної поверхні і провали тут незначні, верхній родючий шар ґрунту лишається незайманим (Рад. Укр., 26.III 1966, 2).

РЕКУПЕРАТИВНИЙ, *а, е, техн.* Стос. до рекуперации. Рекуперативне гальмування.

РЕКУПЕРАТОР, *а, ч., техн.* Апарат для рекуперации.

РЕКУПЕРАТОРНИК, *а, ч., техн.* Фахівець з рекуперации.

РЕКУПЕРАТОРНИЦЯ, *ї, ж., техн.* Жін. до рекуператорник.

РЕКУПЕРАЦІЯ, *ї, ж., техн.* Уловлювання та повернення енергії, газу і т. ін., що були використані під час робочого процесу, для повторного використання їх у цьому процесі. На них [хіміків] чекають багато нових складних проблем виробництва. І чи не найголовніша з них — рекуперация сіркоуглецю (Роб. газ., 26.V 1965, 1).

РЕЛАКСАЦІЯ, *ї, ж., спец.* Поступовий перехід фізичної системи з нерівноважного стану, спричиненого зовнішніми впливами, в рівноважний. Існує ще методика прогресивної м'язової релаксації — також метод

самонавіювання. Він пов'язаний з викликанням тепла, важкості і розслаблення у м'язях тулуба, але з попереднім напруженням м'язів (Наука., 11, 1969, 42).

РЕЛЕ, *невідм., с., спец.* Автоматичний пристрій, що замикає і розмикає електричне коло за певних умов, на які він повинен реагувати. Фотоелементи широко застосовуються при виготовленні реле, призначених автоматично приводити в дію найрізноманітніші механізми. Такі реле мають назву фотореле (Курс фізики, III, 1956, 340); Теплово реле діє у магнітних пусках при тривалих перевантаженнях електродвигуна (Довідник сіль. будівельника, 1956, 239); На [пральній] машині встановлено реле часу з автоматичним вимиканням і насос для відкачування води (Рад. Укр., 21.VI 1961, 3).

РЕЛЕЙНИЙ, *а, е, спец.* Прикм. до реле. Проводи від світлофорів, стрілочних перебоїв і колійних контактів у вигляді кабельних ліній прокладені в приміщеннях диспетчера, де вони заходять в релейну шафу, в якій розміщуються електромагнітні реле. Релейна шафа в свою чергу з'єднується з диспетчерським апаратом керування (Сигналізація., 1955, 13); Автоматизований швейний конвеєр пуцують в цегу № 1 Київської зв'язкової фабрики № 6. Вперше у зв'язковій промисловості тут застосовано релейні схеми керування (Роб. газ., 7.II 1963, 1).

РЕЛІГІЙНИЙ, *а, е. 1.* Стос. до релігії. Племена середнього етапу трипільської культури продовжують старі релігійні традиції, зв'язані з культом родючості (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 62); Мичурінська біологія цілком спростувала релігійні уявлення про створення живих істот богом (Наука., 9, 1956, 29); Всякий релігійний ґвіт у повсякденні з національним викликає відсіч широким народним мас (Наука., 7, 1967, 21); Релігійний фанатизм; // Який ґрунтується на релігії, проінятий нею. Поезія виключно релігійна, Як всяка річ, занайто тенденційна, Чогось мене не радує зовсім (Л. Укр., I, 1951, 99); Розвиток науки давно довів необертуваність релігійного світогляду (Наука., 3, 1959, 54).

2. Який вірить у бога; віруючий, богомилний. — Та й узагалі ви не дуже релігійні. Я вже скільки разів мусив вам докоряти, що ви в церкві спираєтесь спиною об стінку! (Крим., Вибр., 1965, 318); Читання настільки перевернуло мій світогляд, що з незвичайно релігійного хлопця, яким я був до 12 років, я став на 13 році життя атеїстом, а на 14 — соціалістом (Коцюб., III, 1956, 281).

РЕЛІГІЙНИЙ, *а, ч., розм.* Поборник релігії. Реакційна та ліберальна критика прагнула зробити з Т. Шевченка релігійника (Рад. літ-во, 4, 1966, 79).

РЕЛІГІЙНИСТЬ, *вості, ж.* Віра в бога. Матеріали вивчення релігійності свідчать, що серед віруючих переважує більшість становлять жінки (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 8); Соціальна безправність, забитість і, зокрема, релігійність значної частини трудящих України була чималою перешкодою на шляху їх ідейно-політичного, революційного зростання (Рад. літ-во, 4, 1966, 79).

РЕЛІГІЙНО. Присл. до релігійний.

РЕЛІГІЯ, *ї, ж. 1.* Несумісні з науковим світосприйманням погляди та уявлення, в основі яких лежать віра в існування надприродних сил — богів, духів, душ, в їхнє панування над світом. Релігія є опіум народу (Ленін, 12, 1970, 133); — Я вільнодумний, — сказав інтерв'ю, — але релігія потрібна для моральності мужиків і жінок (Коцюб., III, 1956, 29); В історії людства релігія, будучи однією з форм суспільної свідомості, відігравала і продовжує відігравати реакційну роль, діяючи собою антинаукову ідеологію, що затіжкою свідо-

мість мас (Наука., 4, 1957, 36); // Та чи інша віра; віросповідання. *Католицизм і уніатство* були оголошені єдиною допустимими в Польщі релігіями (Іст. укр. літ., II, 1956, 585); В XIV ст. татарські феодали прийняли мусульманство і поширили цю релігію серед широких мас татарського населення (Іст. СРСР, I, 1956, 80).

2. чого, перен. Те, що слідо наслідують, чому поклоняються. [Р і ч а р д:] *Ні, ви помиляєтесь. Не заличесья. Релігії краси при ній я очисся. Якись заальоти я вважаю* бі просто за профанацію (Л. Укр., III, 1952, 119).

РЕЛІКВІЯ, і, ж. 1. перен. мн. Предмети, яким служителі культури приписують чудодійну силу, роблячи їх об'єктом релігійного поклоніння. *Скільки тут [в монастирі] було в запасі Талісманів і реліквій: Тут була вода з Йордану В череп'яній добрій тикві* (Сам., I, 1953, 253).

2. Річ, яку особливо шанують і зберігають як пам'ять про минуле. *Київ є багатющою скарбницею наших національних реліквій* (Цюпа, Україна., 1960, 138); *Одну-єдину реліквію привезла Ольга з Лебедина. Коштовну.. Ковчовка та реліквія — портрет діда* (Дор., Не повторю., 1968, 74); *У порівн. *Тужив [моряк] за жорем і, як найдорожціншу реліквію, показував стрічки з безкошторки, на якій золотом було витиснуто: «Звонкий»* (Тюг., Впр, 1964, 310).

РЕЛІКТ, а, ч. Організм, предмет або явище, що збереглося як залишок давніх епох. *Крейданий бір — третинний палеоценовий релікт* (Бот. ж., X, 2, 1953, 52); *Багато вчених вважає кримського гекона реліктом (залишком) давньої фауни Криму* (Наука., 7, 1964, 42); *Практикування братствами низки чисто народних звичаїв та обрядів сприяло популярності серед трудового населення України братських організацій ще в період із найбільшої активності (кінець XVI — та XVII ст.).. Виучення реліктів таких звичаїв відкриває перед нами цікаву сторінку історії народної культури* (Нар. тв. та етн., 1, 1970, 68).

РЕЛІКТОВИЙ, а, е. Прикм. до релікт. *Лагуни утворюються при наступі та відступі моря. Сюди належать басейни з некормальною солоністю води — лимани, естуарії, реліктові моря та озера* (Курс заг. геол., 1947, 173); *У найвідданішій республіці нашої країни.. збереглося чимало рідкісних — реліктових тварин і рослин, які тисячі років тому мешкали на просторах нинішньої України* (Знання., 8, 1967, 16); *В непродуктивних гаїзах [Медоборів] квітне рідкісний реліктовий ефіронос — ясенюць білий* (Наука., 2, 1972, 37).

РЕЛІН, у, ч. Гумовий листовий або рулонний двохшаровий матеріал для покриття підлоги. *Завод випускає шини різних типів і розмірів.. крім того, виготовляються найрізноманітніші гумо-технічні вироби, а з відходів виробництва — гумошифер і релін (заміник лінолеуму)* (Ком. Укр., 7, 1966, 52); *Воляський релін є важкого міцний, еластичний, у нього мала звукопровідність. Це прекрасний і дешевий матеріал для настилення підлог у квартирах* (Рад. Укр., 4.VI 1965, 1).

РЕЛІНОВИЙ, а, е. Прикм. до релін. *Підлога окрита реліновими кольоровими плитками* (Веч. Київ, 6.I 1966, 3).

РЕЛЯ, і, ж., рідко. 1. заст. Ліра. *Дедал моя популярність зростала. Купив собі у старця релю і вечорами на шкільних ганках виспівував під її звуки: «Катерино, гража мати», збираючи коло школи ярмарок* (Вас., IV, 1960, 25); *Просто перед нашою яткою сиділи кружком у поросі світлі лірники, крутили свої релі й співали Лазаря* (Панч, На калин. мості, 1965, 21).

2. перен. мн., діал. Гойдалка. *Злетіли вгору бистрі релі, Обперлись ніжки об поліст* (Рилський, I, 1946,

225); *Посеред майдану аж дві релі — крутяться в бразкоті, в музиці* (Головко, II, 1957, 255).

РЕЛЯТИВІЗМ, у, ч., філос. Суб'єктивно-ідеалістичне вчення, яке на підставі відносності людських знань заперечує можливість об'єктивного пізнання світу. *В. І. Ленін, викриваючи «фізичний ідеалізм», показав, що суть їх поглядів зводиться до математичного фетишизму і релятивізму* (Вісник АН, 4, 1957, 4); *Буржуазні історики, ігноруючи об'єктивні закономірності історичного процесу, по суті заперечують історію як науку, намагаються підмити її волюнтаризмом і релятивізмом* (Ком. Укр., 10, 1966, 22).

РЕЛЯТИВІСТ, а, ч., філос. Прихильник релятивізму. **РЕЛЯТИВІСТИЧНИЙ**, а, е, філос. Стос. до релятивізму.

РЕЛЯТИВІСТСЬКИЙ, а, е, філос. Стос. до релятивізму і релятивістичний.

РЕЛЯТИВНИЙ, а, е. Який визначається, встановлюється у порівнянні, зіставленні з чим-небудь іншим; відносний. *Бачите, є два роди.. людей: такі, що щось знають добре, і такі, що знають усе ліпше. У других є знання компаративне, не релятивне, а власне компаративне* (Фр., III, 1950, 256); *Прийнято розрізняти два плани висловлення: план комунікації (розмова) і план односторонньої інформації (розповідь.., не розгортаючи на безпосереднє двобічне мовне спілкування). У плані комунікації момент мовлення є прямим, індивідуальним, у плані односторонньої інформації — відносним, релятивним* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 567).

РЕЛЯТИВНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до релятивний. *Твердження про абсолютну релятивність кількічного перебуває у прямій суперечності з марксистською методологією мистецтва, яка заперечує релятивізм* (Рад. літ-во, 3, 1958, 44).

РЕЛЯТИВНО, рідко. Присл. до релятивний. *Я ж не то що абсолютно, а тільки релятивно не мала часу.. — одинек був «6-годинний робочий день»* (Л. Укр., V, 1956, 424).

РЕЛЯЦІЯ, і, ж., заст. 1. Письмове повідомлення про хід бойових дій війська. *Семен дістає шкільний зошит і сіє за стіл, щоб написати текст першої листівки, якою думає відповісти ворогові на його зухвалі реляції про свою перемогу* (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 17); // *Взагалі повідомлення про які-небудь події, факти.. — Пане, не жартуйте! Справа поважна. Я маю докладну реляцію про все, що ви робили і говорили* (Фр., III, 1950, 234); *Намісник з верхівки дуже акуратно посилав реляції до єпископської канцелярії* (Скл., Карпати, II, 1954, 286).

2. Описання бойового подвигу однієї особи або всієї військової частини для представлення їх до нагороди. *Поєз поклав велику руку на купу паперів, що лежала перед ним.. — От сиджу, підписую.. Повідомлення робінам, посмертні реляції — кому медаль, кому орден.. (Перв., Дикий мед, 1963, 487); — У реляції написано, що ви на Дніпрі самі чотири танки підбили.. — Та було, товаришу майор, хто їх тоді лічив? Усі хлопці нищили.. (Зар., На.. світі, 1967, 26).*

РЕЛЬЄФ, у, ч. 1. Скульптурне зображення на площині. *Скульптура поділяється на два основні види: круглу скульптуру, твори якої можна оглядати з усіх боків, і рельєф, в якому об'єкт зображення розміщене на площині* (Наука., 6, 1963, 55); *Користуючись комбінованою технікою високого рельєфу і кольорової мозаїки, гудожники відтворили символи життя — сонце, землю й воду* (Мист., 1, 1969, 17); *Особливо захоплювався Равич карбувальним рельєфом, який створює чудову гру світлотіні і надає виробам пишної декоративності, властивої стилю бароко* (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 68); // *спец.*

Скульптурний витвір з випуклим або заглибленим зображенням на площині. Композиції і рельєфи з фаянсу.. відзначаються багатством фантазії і вигадки, творчим переосмисленням традицій народного мистецтва (Мист., 4, 1968, 40).

2. Сукупність нерівностей на земній поверхні. Великі землетруси істотно змінюють рельєф земної кулі (Наука., 7, 1961, 52); Бездоріжжя та різко пересічений рельєф, що обмежує огляд і обстріл, змусили стрілецькі підрозділи користуватися найбільш легкими і рухливими артилерійськими системами (Гончар, III, 1959, 113); Завдяки супутникам вдається простежити вплив рельєфу місцевості на розподіл хмарності (Рад. Укр., 27.VII 1967, 3).

3. перен. Те, що помітно вирізняється з однорідних предметів, явищ. На скалі.. різким рельєфом мають камінь із висіченим хрестом на нім (Хотк., II, 1966, 283).

РЕЛЬЄФНИЙ, а, е. 1. Який виступає над поверхню; опуклий. На стінах шлюзу, якщо не Казовського, то, можливо, Кременчуцького, слід було б написати рельєфними літерами імена і прізвища всіх будівників станції (Довж., III, 1960, 99); Широкі плечі й могутні груди, руки з міцними рельєфними м'язами були не подітучому сильні (Собко, Скеля., 1961, 13); В центрі [плити] зображена людська фігура з розатою головою.., а також олень. Наколо них — чотири рельєфні зображення коней (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 69); // З випуклим узором на поверхні. Значну роль в оздобленні деяких жилих приміщень відігравали в минулому розписні або рельєфні кахель для облицювання печей (Жилий буд. колгоспника, 1956, 125); Вони [вази] відзначаються стрункою красивою формою, а їх рельєфний орнамент, майстерно пов'язаний з формою, є яскравим прикладом творчого використання стародавніх зразків народного мистецтва (Матеріали з етногр., 1956, 18).

△ Рельєфна карта — макет (карта) із скульптурним зображенням нерівностей земної поверхні. Худий, сутулуватий, він стояв посеред кімнати над рельєфною картою пересіченої місцевості (Гончар, Людина., 1960, 9).

2. перен. Чітко окреслений, яскраво виражений; різний. Навпроти рельєфні [у творч. Гончара] портрети Глузенького, Гаркуші, Зої, Веснянки і багатьох інших людей, зображених із справжньою живописною зримістю.. (Про багатство л-ри, 1959, 234); Цікавим зразком застосування народної танцювальної музики для створення рельєфної зображальної балетної сценки є «Метелиця» в дитячій опері Лисенка «Зима і весна» (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 18).

РЕЛЬЄФНИЙ, ності, ж. Властивість за знач. рельєфний. Утворений червоною ниткою зигзаг надає зубцям рельєфності й декоративності (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 37); Обличчя Жанни знов з надзвичайною рельєфністю стало йому перед очима (Собко, Граніт, 1937, 194); Воно [документальне кіно] й само починає впадати на літературі, орієнтуючи їх на лаконізм думки, рельєфність характерів (Мист., 2, 1966, 27).

РЕЛЬЄФНО. Присл. до рельєфний. На постаменті цієї групи рельєфно вирізьблений напис «35 років Жовтня» (Матеріали з етногр., 1956, 11); Її образ рельєфно стояв у його гарячій уяві: жила руська голяка, чорні задумливі очі (Десняк, Опов., 1951, 81).

РЕМАНЕНТ, у, ч. 1. перен. с. з. Сукупність предметів, необхідних для якої-небудь галузі діяльності; інвентар. В саду стояла присадкувата комора, схожа на печерищу, де переполювалися заступні, граблі, пилики, апарати для розбризкування отрути — увесь необхідний садовий ре-

манент (Донч., IV, 1957, 204); З-поміж дерев де-не-де вилядали біленькі хатки, в яких живуть сторожі, зберігаються обприскувачі, преси та інші реманент (Томч., Готель., 1960, 160); Був у нього реманент: два плуги, три борони, малесенька вілочка (Тют., Вир, 1964, 429).

△ Живий реманент — робоча, молочна та м'ясна худоба; Мертвий реманент див. мертвий.

2. рідко. Список якого-небудь майна. — Оцеї пан, — показав він на Свенціцького, — буде тут за управителя. Завтра він запише вас до реманенту разом із худобою і всім, що тут виляється (Тулуб, Людолови, I, 1957, 19).

РЕМАНЕНТНИЙ, а, е. Прикм. до реманент.

РЕМАРКА, н, ж. 1. Авторська примітка в тексті п'єси, що містить стислу характеристику обставин дії, зовнішності та поведінки дійових осіб. — Та з мене ж у ролі ця ремарка не записана, — виправдувався Павло (Кучер, Трудна любов, 1960, 327); Перші мої кроки на сцені цього театру виявилися у відтворенні ремарки «якосять самовар» з мелодрами І. Тобілевича «Батькова казка» (З глибини душі, 1959, 8); Карпенко-Карий у ремарках комедії [«Хазяїн»] навіть не розповідає про зовнішній вигляд дійових осіб — тільки в дії постають їх портрети (Укр. літ., 9, 1959, 90).

2. Загалом примітка чи зауваження когось-небудь; // Зауваження режисера або сценариста на робочому примірнику п'єси для акторів та помічників. Сценарист повинен писати справді зрими сценарії і в деяких місцях навіть робити більш чи менш докладні ремарки для того, щоб точно вказати майбутньому режисерові, що саме це місце треба зробити так, а не інакше (Довж., III, 1960, 249); Всі її ролі були чітко переписані власною рукою з довгими репліками партнерів та зо всіма авторськими і режисерськими ремарками (Мист., 1, 1956, 43).

3. лінгв. Спеціальна позначка у словнику, що містить у собі граматичну, стилістичну і т. ін. характеристику слова. Не можна заперечувати того, що є в словнику і певні недоліди, і неваді розв'язання, і невтіри чи неточні ремарки.. до слів і т. д. (Рильський, III, 1956, 66).

РЕМЕДІУМ, у, ч., спец. Межа допустимого відхилення ваги та проби монети від законної норми, встановленої державою.

РЕМЕЗ, а, ч. Маленька пташка ряду горобцеподібних. Рemez — одинокі небагато видів синичок, який буде знізда, взагалі ж ці непосидючі пташки віддають перевагу дуплам дерев (Наука., 9, 1969, 1); Дівчина задумано погляділа пухлясті котки.. Щось грудочкою скізу забігло вилузу на лозині. Люба приуналась і відірвала від прутика пружке еміздо рemezа (Стельмах, I, 1962, 343).

РЕМЕЗІВ, зова, зове. Прикм. до рemez. В садку дрімають насторожені тіні, червонобоні яблука, мов снігурі, еміздилися в гутому листі, рemezовими зніздами перевидали жовто-зелені груші (Стельмах, II, 1962, 407).

РЕМЕНІЯКА, РЕМЕНІЯКА, и, ж. Збілий до ремінь 1. Позад возів на підтоках одв'язували мішки з оброком для коней та усякі чеходани, поприкручувані налігачами та реміньками з сиріці (Н.-Лев., I, 1956, 574); Наперед протиснувся парубок у синій галяфе, підперезаний широкою ремінякою (Панч, I, 1956, 254); Він натягав на себе сорочку, підперізувався ремінякою, та все шакотів беззубим ротом (Чаб., Тече вода., 1961, 20); Два автоматні диски, що теліпалися на реміняці, били його по стегнах (Тют., Вир, 1964, 488).

РЕМЕСЛЮ, а, с. 1. Дрібне виробництво готових виробів, що базується на ручній техніці при відсутності

виробничого поділу праці. В результаті розвитку різних ремесел і успіху землеробства стався другий великий поділ праці: ремесло відокремилось від землеробства (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 110); Ремесло, що досягло в стародавній Русі великого розвитку, було майже знищене, багато ремісників татари уняли в полон (Іст. РСР, 1, 1956, 80).

2. розм. Певна професія, фах. Ремесло за плечима не носить (Укр. присл., 1963, 92); В 1939 році Йосиф Петрович Стасько став викладачем різьби по дереву в Яворієвській школі художніх ремесел (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 67); Сяк-так батько при звичаєся до слясарського та ковальського ремесла, з якого потім і люв до кінця своїх днів (Минуле укр. театру, 1953, 9); // Взагалі яке-небудь заняття, справа. — Добре, що прийшов, сину... Тепер помру спокійно. Віру, що буде з тебе порядна людина. Розбійництво — недобре ремесло (Три золоті сл., 1968, 141); На хитрості дівчата здатні, Коли їх серце зацемить; І в ремеслі сім так поантні, Сам біс їх не перемудрить (Котл., 1, 1952, 286); Він, опріч муштри, штабних карт і обвіства, не знав і знати не хотів іншого ремесла (Стельмах, II, 1962, 54).

3. перен., розм. Робота, праця без натхнення, творчості. — Плювати мені й на ваших благородних, і на ваших пові, що... Христову науку повернули у ремесло! (Мирний, III, 1954, 248).

РЕМЕСТВО, а, с., розм. Те саме, що ремесло. Поганеньке ремесло краще доброю злодійствою (Укр. присл., 1963, 93); На цезових короваках, гаптованих шовком та золотом, сяла ознаки ремесла: цобит, можиці, меч, молот, риба, кудоль (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 379).

РЕМЕСТВУВАТИ, ую, уеш, недок., рідко. Те саме, що ремісництво. Булаби пробиралась далі тіською вулицю, що була загарачена майстрами, які тут-таки реместували (Довж., I, 1958, 227).

РЕМИГАННЯ, я, с. Дія за знач. ремігати. Під впливом гормона поновлюється ремігання [корів] (Наука., 8, 1959, 33); Коли немає вітру, тоді в підірному селі так тихо, що скрізь з кожного подвір'я й на кожній вулиці виразно чути ремігання волів (Епік, Тв., 1958, 394).

РЕМИГАТИ, аю, аеш, недок. 1. Відригувати та повторно пережовувати проковтнуту їжу (про деяких жуйних тварин). Гей, і-за гори, і-за кручі, Скриплять вози, йдучи, Вози скриплять, адра риплять, Воли ремігають (Укр. лір. пісні, 1958, 537); Чорні важкі буйволи, ліниво ремігаючи, лежали в загороді з теплій багнюці (Гончар, I, 1954, 82); Соковита трава розпирає їм [коровам] боки, і вони ремігають, перемелюють те, що набрали за день у великі шапки (Гжвцький, Чорне озеро, 1961, 200).

2. вульг. Істи що-небудь (про людяну). Балаон ремігав партину солдатського хліба (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 376).

РЕМИГНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до ремігати.

РЕМІЗА, н, ж., текст. Те саме, що ремізка.

РЕМІЗКА, н, ж., текст. Робочий орган ткацького верстата, який здійснює підняття та опускання ниток основи. Він різав, а дружина ткала. Два верстата були завжди направлені, а ремізки поскрипували інколи й за півни (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 45).

РЕМІЗНИЙ, а, е, текст. Прямк. до реміза. На ткацьких фабриках України.. застосовуються різні заправки ремізних і жаккардових верстатів для випуску різних за виглядом і структурою тканин (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 135); // В якому застосовується ремізка. Обмежені можливості ремізного ткацтва визначають простий узор пластової тканини — ромбики, квадра-

тики, зрочки та інші дрібні фігури (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 137).

РЕМІЗНИК, а, ч., текст. Робітник, який працює на ремізаному верстаті.

РЕМІЗНИЦЯ, і, ж., текст. Жін. до ремізник. РЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ, і, ж. Відновлення воєнного потенціалу, озброєння держав або частини їхніх територій, які перед цим були роззброєні. Ненаситні у своїй жагерливості мільярдери та мільйонери, діючи через реакційні уряди, провадять прискореними темпами ремілітаризацію Західної Німеччини (Рад. Укр., 4.III 1951, 1).

РЕМІЛІТАРИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до ремілітаризувати.

РЕМІЛІТАРИЗУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перез. Проводити ремілітаризацію.

РЕМІЛІТАРИЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до ремілітаризувати.

РЕМІНГТОН, а, ч. Друкарська машинка особливой системи. З-за дверей кімнат ледве чути перегук телефонів, напружений гарячковий стук ремінгтона (Кир., Вибр., 1960, 276).

РЕМІНГТОНІСТ, а, ч., рідко. Друкар, який працює на ремінгтоні.

РЕМІНГТОНІСТКА, н, ж., рідко. Жін. до ремінгтоніст.

РЕМІНЕЦЬ, щя, ч. 1. Невеликий або вузький ремінь (у 1 знач.). — Знаєш, де твої нашивники, що вліті пропали? То я їх укрив на порізав на ремінець та й зробив шори на нашого пса (Март., Тв., 1954, 142); Прибати скраданій пожіж — це була моя мрія. Нім можна ремінець нарізати для батога (Є. Кравч., Квіти., 1959, 87); Зодяжений він був як до військового походу: в шкіранці, перерезаний ремінцями двох польових сумок (Тют., Вир, 1964, 171).

2. тільки мн. Дві з'єднані між собою смужки з шкіри або цупкої тканини для зв'язування і перенесення ручного багажу.

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ, і, ж., книжн. 1. Невизначений спогад, відгомін якоїсь події або враження. В народній піснях запав грає дуже малу роль, а такі звороти, як «коло мене, молодого, мандрівочка патне», занадто ще слабкі, щоб викликати у слухачів точ бліду ремінісценцію конкретного враження (Фр., XVI, 1955, 262).

2. Відгомін у художньому творі якихось мотивів, образів, деталей тощо з широко відомого твору іншого автора. Іван Франко перекликався зі своїм великим попередником. У збірнику «З вершин і низин» ми знайдемо їх чимало. В окремих випадках це прямі ремінісценції, навіть цитати (Від давнини., I, 1960, 443); Радянська дійсність, до якої поет [М. Рильський] повернувся обличчям, вивела його з камерного світу літературних традицій і ремінісценцій (Рад. літ-во, 6, 1964, 26); // Мелодій якогось іншого музичного твору. Тут [в українському музичному фольклорі] і своєрідні інтонації, і скоромовка жартливої побутової пісні, і соковита кантилена привільної степової козацької або задумливої дівочої пісні. Ремінісценцій, цитат народної пісні майже зовсім нема (Укр. клас. опера, 1957, 146).

3. псих. Поліпшення відтворення запам'ятованого матеріалу, яке спостерігається через деякий час після його заучування. Факти ремінісценції зумовлені тимчасовим індукційним гальмуванням, яке виникає в процесі заучування, а потім зникає (Рад. психол. наука., 1958, 116).

РЕМІННИЙ, а, е. Зробл. з ременя, ременів. Сидів [пасажира] на шкіраному човодані, перев'язавши ремінініми пасами (Ле, Міжгір'я, 1953, 8); У великій руці [Карпа] гадюкою звивався і відскакував назад ремініний

нагай (Стельмах, II, 1962, 365); // Вигот., збрл. з шкіри; шкіряний. Люди жнуть або косять, а її Андрій іде стежкою, ремінь торба через плече, брля на потилиці і цінком вишлугу... (Коцюб., I, 1955, 13); Нежов привітав [кінь] зарослого густою бородою високого й дужого чоловіка в пошляхеному ковальському одязі під ремінним фартухом на ші (Ле, Наливайко, 1961, 111); // Якій здійснюється за допомогою ременів. — Не можна, скажемо, в сучасний автомобіль поставити ремінну передачу на задні колеса, як це було в перших автомобілях Форда (Собко, Срібний корабель, 1961, 163).

РЕМІННИК¹, а, ч. Той, хто виготовляє ремені.

РЕМІННИК², а, ч., заст. Подвійний широкий шкіряний ремінь для зберігання в ньому грошей.

РЕМІННЯ¹, я, с., розм. Збірн. до ременів 1. Не боявся Микола й діла: коли зупинялись на ніч, котив вози, зв'язував їх мотузами й ременням, ковав разом з усіма р'я навкруг стану (Скл., Святослав, 1959, 339); Незабаром зайшов начальник варти, щелепастий здоровило, увесь у ременні, в блискучих крагах (Гончар, II, 1959, 292).

РЕМІННЯ², я, с., розм. Збірн. до ременів. Наєть не оглядаючись, я узмаю, що це йде хтось із небагатих людей, бо упряж на коня не рипить ременням (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 114).

◇ Драти ременія — те саме, що Драти (спуска́ти) ремені і Наспуска́ти ременів з кого (див. ременів). За неаміня деруть ременія (Номис, 1864, № 6035).

РЕМІНЦЕВИЙ, а, е. Збрл. з ременця, ременців. Ремінцеві босоніжки.

РЕМІНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до ременів 1. Галка оглядалася по кімнаті, розгойдуючи на пальчику червононьку, на тонькім ременчику сумочку (Мушк., День., 1967, 11); Зараз на ній було розстібнуте коричневе пальто з широким поясом, в руках невеличкий чемодан з жовтої шкіри, перетягнутий ременчиком (Томч., Готель., 1960, 24).

РЕМІНЯКА див. ременяка.

РЕМІНЯЧКА, п, ж. Зменш. до ременяка. Кожен своє робить: я чобота лагоджу або якусь там ременячку від збрлї (Мур., Бук. повість, 1959, 263).

РЕМІНЯЧЧЯ¹, я, с., розм. Збірн. до ременів 1. Тепер уже можна б зайнятися і самим собою. Розупомились від солдатського ременячка, погодитись, купитись, поспівати на дозвіллі... (Гончар, III, 1959, 446).

РЕМІНЯЧЧЯ², я, с., розм. Збірн. до ременів. Начепив на ніс окуляри, присунув до себе лампу-лобозріпку і заходився обшивати старим ременяччам здоровенні розтоптані валинки (Тют., Впр, 1964, 488).

◇ Драти ременіяччя з кого — те саме, що Драти (спуска́ти) ремені і Наспуска́ти ременів з кого (див. ременів). — А сам ти ременячка не дереш із кріпаків та хлопів? (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 124).

РЕМІНЬ, мєнч, ч. 1. Довга смужка обробленої шкіри. Безшумно скочив з каменя, безшумно ступив за ним кінь — лиш стремено дзенькнуло. Не зупиняючись, спотів Марусяк ременів і перекинув через сідло... (Хотк., II, 1966, 245); Жовнір мовчки, пошмуро вислухав панну, ні єдиним словом не обізвався, а тільки зручнїше поправив собі на плечі ременів рушницю (Кос., Нов., 1962, 130); Він [управитель] уже й на ниву дивився такиими очима, як на забастовщиків, і зо зла вперіючи по ній нагаєм. Одна життя стеблина зачепилася за плетений ременів, з коренем вискочила з землі (Стельмах, I, 1962, 560); // Шкіряний пояс. Прижруживши очі, дивлячись крізь райдузжну щілину, побачив [ад'ютант] обтягнуту вузенькою спідничкою фігурку з широким ременем на тонькій талі (Тют., Впр, 1964, 504); Вони одягли нову фор-

му, туго підперезалися широкими ременями (Собко, Шлях..., 1948, 18).

2. заст. Широкий шкіряний пояс з сумочкою при ньому. Ой листочок лєворовий, широкий та довгий: Люблять мене молодиці, поки ременів повний (Коломийки, 1969, 116); Ременів був замкнений, він ніколи не здіймався, ні одень ні вчлї. І тим же самим закриваєним кожжем полоснує Марусяк ременів. Заблищали в дірі золоті монети, поспалися... (Хотк., II, 1966, 291).

3. Довга смужка шкіри або цушкої тканини, що використовується для передачі руху від одного шків до іншого. — Сьогодні мій верстат закапризуєє зранку, — скаржилася вона майстрові, — деїчі ременів скидає зі шків (Донч., VI, 1957, 160); — Ременів од деїдуна, шкіряний, купили на торгах, як розкуркулювали Очура (Тют., Впр, 1964, 391).

РЕМІНЬ, мєнч, ч. Оброблена шкіра, шевський товар. — Я знаю — віжки всі цупкі. Чи з шовку, чи з ременю (Сам., I, 1958, 235); [С в п р и д і:] Кожному своє на думці. Мовляв: бондареві — обручі, шевцеві — ременів, хліборобові — земля!.. (Кроп., II, 1958, 16); Він шийляв з кишені шмат ременю, пар на дві підметок (Головко, II, 1957, 573).

◇ Драти (спуска́ти) ременів; Наспуска́ти ременів з кого: а) жорстоко б'яти, сікти кого-небудь. Перший тост виголосив представник військової влади Гошка: — Я з їх, крокодилів, наспускаю ременів (Тют., Впр, 1964, 413); б) визнаєвати кого-небудь, знущатися з когось. Не чваньтесь, з нас деруть ременів, А з їх, бувало, й лій топили (Шевч., I, 1963, 333).

РЕМІНЬ-РИБА, п, ж. Ріба з дуже довгим стрічко-подібним тілом; водиться в океанах на великій глибні.

РЕМІСІЯ, і, ж. 1. мед. Тимчасове ослаблення проявів хвороби. Картина крові новонароджених шуренят багато в чому схожа з картиною крові при злоякісному недокрі'ї людини в початковій стадії ремісії (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 80).

2. ек. Знижка, яку постачальник робить платникові для округлення суми платежу.

РЕМІСНИЙ, а, є, рідко. Те саме, що ремісничий. Олявія була великим ремісним та культурним центром, ела широку торгівлю з грецькими містами та племенами Східної Європи (Наука., 12, 1965, 8).

РЕМІСНИК, а, ч. 1. Особа, яка володіє певним ремеслом і виготовляє на продаж та на замовлення виробничими засобами виробництва. Ремісники й кузнеці [ковалі] запалювали й роздували горна, скрізь над димарями вставали й вились до неба димки (Скл., Святослав, 1959, 29); Середні стани: дрібний промисловець, дрібний торговець, ремісник і селянин — всі вони борються з буржуазією для того, щоб врятувати від загибелі своє існування, як середні стани (Комун. маніф., 1963, 40); У Москві рано виникла спеціалізація ремісників. Так, у Кузнечній слободі виготовляли переважно ковальські вироби, у Котельничка — котли, в Бронних слободах — броню (Іст. СРСР, I, 1957, 84).

2. перен. Той, хто працює шаблонно, без творчої ініціативи, натхнення. — В любимій праці ти будеш творити, а у вимушеній, випадковій, зостанешся ремісником! (Донч., V, 1957, 235); Бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору (Рильський, IX, 1962, 21); Якщо актор в процесі практичної роботи наб'є собі руку, нагромадить деякий досвід і запас штампів..., — такий актор, по-моєму, заслуговує звання ремісника, але не майстра, не художника (З гли-

бин душі, 1959, 31); *У порівн. Лазар скорився. Затих і вже не сперечаєся, коли будили по ночах. Йшов на роботу байдужий, як ремісник (Коцюб., II, 1955, 208).

3. розм. Учень ремісничого училища. Букви РУ горять, як жар. То повз вулицю-бульвар Поспішас склоти школу Ремісник Ванюша скаляр (Воронько, Три покоління, 1950, 74); Він озирнувся й гукнув до своїх ремісників: — Грицю, Лаврін, сюди! Слухайте, щоб у школу ні ногою. Будемо бастувати, а вечери заходьте до мене і весла захопите. Тільки обов'язково (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18).

РЕМІСНИКУВАТИ, үю, үеш, медок., розм. Займатися ремеслом (у 1 знач.). — Раніш король забороняв нам ремісникувати, і ми мушили жити з самого лизварства (Тудуб, Людоловн, I, 1957, 118).

РЕМІСНИЦТВО, а, с. 1. Заняття ремеслом (у 1 знач.). Ремісництво й торго, які пішли вгору після того, як знайдемо морську дорогу в Індію й Китай та Америку, зробили життя людське далеко лагіднішим, ніж перше (Драг., II, 1970, 74).

2. перен. Робота за шаблоном, без творчої ініціативи, натхнення. Ремісництво в театрі — дуже серйозне зло. Його треба якнайшвидше... викоринювати, збуватися на кожному кроці і щодня (з глибини душі, 1959, 33); Досвід багатьох титанів пера вчить, що в літературі неприпустиме як холодне ремісництво, так і епігонство (Літ. Укр., 25.V 1971, 3); Механічне копіювання дійсності, холодне ремісництво, за яким втрачається обличчя художника... не має нічого спільного з методом соціалістичного реалізму (Мист., 1, 1957, 22).

3. збірн. Ремісники (у 1 знач.). Чути пісню було... і в атаках заможніших міщан та ремісництва, і на околицях міста, де біліли охайні залути злидарів (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 115).

РЕМІСНИЦЯ, і, ж. Жін. до ремісник 1, 3. — Мені б акраз бути модисткою, ремісницею, — заговорила вона, зашпильовуючи мені блузу на плечач, — ось дивіться, як я вам до ладу поправила (Л. Укр., III, 1952, 601); Ось фанерними листами Обшиває кают борти Загубленими руками Ремісниця із Воркути (Забашта, Нові береги, 1950, 23).

РЕМІСНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до ремісник 1. [С а в и ч:] Народ уярмлений воїстину! А уряд та імператор мінішній — тіба не варваризм, не тежінь, не дикунство насаджують серед людських низів, між черні ремісницької, між хлопів, між кріпаків? (Голов., Поезії, 1953, 259); // Зробил кустаринн, не фабричним чи заводським способом. Ремісницькі вироби; // Належний ремісникові, власт. йому. Прикладом ремісницької пісні, лексикон якої поширений за рахунок назв професій, може служити так звана «Щезова пісня» (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 114); // В якому навчаються ремісники (у 3 знач.). В саду і вітер, і тополі, і грає в цурки дівтора. А в нас, у ремісницькій школі, станків і рук весела гра (Сос., II, 1958, 371).

2. перен. Позбавлений творчої ініціативи. Не треба надто простолінійно розуміти і знамениту формулу Чернишевського: «Прекрасне — це життя», бо тоді можна скотитися до зрубого натуралізму, до байдужого, ремісницького копіювання життя без усякого відбору фактів та ідейного їх осмислення (Рильський, IX, 1962, 165); Ніякі ремісницькі підробки або малохудожні наліфабрикатні вже не витримують суду громадськості (Мист., 1, 1961, 1).

РЕМІСНИЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до ремісник 1. Гвардійці в своїх мальовничих мундирах, ремісника челядь у полотняних куртках і фартухах, з засученими рукавами стояли в рядах, із зброєю в руці (Фр., VI, 1951,

156); В XI—XIII ст. ст. кількість ремісничих і торгових центрів Київської Русі набагато збільшилася, але і в цей час не всі поселення, які називаються в джерелах «городами», були насправді містами (Археол., VIII, 1953, 15); // Який носять ремісники (у 3 знач.) (про одяг). У нього й досі на обличчі Смага сівських, гарячих літ, Юнак у формі ремісничий Зустрів новий, широкий світ (Мас., Поезії, 1950, 153); З палким рум'янцем на обличчях, з вогнем у поглядах ясних, з нових шишелаз ремісничих, — а тут немало бачу їх [юнаків] (Уп., Вірші..., 1957, 88); // у знач. ім. ремісниче, чого, с., розм. Те саме, що Ремісниче училище. — Біографія коротка, — нарешті промовив Петро. — В сорок третьому взяли мене на фронт, поранило, вилікувався, пішов на металургійний завод у ремісниче (Загреб., Спека, 1961, 35); Та й подумає, що я ж не жарно Ремісниче скінчив у місті, Діло знав, і робив ударно, і виконував план на двісті (Забашта, Нові береги, 1950, 48).

△ Ремісниче училище — професійно-технічний навчальний заклад, який готує кваліфікованих робітників для різних галузей народного господарства. Люба була в інтернаті. А потім закінчила ремісниче училище і стала муляром (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 21).

2. Пов'язаний з ремеслом (у 1 знач.). Монополії розоряють і дрібних власників міста. Ремісниче виробництво руйнується. Дрібні промислові і торговельні підприємства цілком залежать від монополій (Програма КПРС, 1961, 26); Поява машин, фабрик та заводів веда до витіснення ремісничого виробництва (Нова іст., 1956, 27); // Заснований на ремеслі. Прядіння і ткацтво в мануфактурний період відособились як нові види, відповідні знаряддя були удосконалені і видозмінені, але самий процес праці, антропо не поділений, лишаєся ремісничим (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 379); // Яким відзначається ремесло. До останнього часу кулінарія мала чисто ремісничий характер, її наукові основи не були розроблені, вона не мала серйозної технічної бази (Технол. пригот. їжі, 1957, 3).

3. перен. Шаблоновий, позбавлений творчої ініціативи, натхнення. З ремісничого сценарію не поставити хорошого фільму, як би його не дотягувати, скільки б співавторів до безталанного сценариста не «впідпрагати» (Літ. Укр., 24.V 1966, 1).

РЕМІТЕНТ, а, ч., фін. Особа, на яку виписано вексель і який має бути сплачена певна сума грошей за цим векселем.

РЕМНЕЦЬ, я, ч. Стрічковий черв'як, що паразитує у тілі риб та водяних птахів.

РЕМОНТ, у, ч. 1. Виправлення пошкоджень, усунення дефектів, поломок, лагодження чого-небудь. Скрізь робили на вулицях ремонт: чистили каналізаційні труби, лагодили трамвайні лінії, штукатурили й фарбували будинки (Вас., Вибр., 1954, 226); — Можна зайти? — запитує за'язковий. — Мені сказали, що ви можете мені зробити невеличкий ремонт костюма... (Ю. Янов., I, 1954, 207); В коридорі і на столах консерваторії йшов ремонт, пахло свіжким ванном і олійною фарбою (Кучер, Дорога..., 1958, 58).

△ Капітальний рембінт див. капітальний.

2. Підсаджування молодих рослин замість загиблих. Ремонт саду полягає в підсаджуванні дерев на місця тих, що загинули (Колг. енци., II, 1956, 386); При закладанні нових садів та під час ремонту насаджень у садівні ями вносять хлорофос у суміші з мінеральними добривами (Хлібороб Укр., 4, 1968, 27).

3. Систематична заміна молодняком тварин, які вбувають з господарства, як необхідна умова відтворення стада. Ремонт стада всієї ферм гусей повинен провадитися за рахунок молодняка (Птахівн., 1955, 8); Для

ремонту не можна відбирати поросят, що відстали в розвитку, згоріли або з вадами будови тіла (Свинар., 1956, 80); Не останню роль у поліпшенні якості поголів'я відіграє часне вибракування і ремонт основного стада (Хлібороб Укр., 9, 1968, 23).

4. Поповнення поголів'я коней (у війську дореволюційної армії).

5. розм. Відновлення лікуванням здоров'я, фізичних сил людини. У тебе фаш — ремонт людських сердець (Гонч., Вибр., 1959, 299).

РЕМОНТАНТНИЙ, а, е, сад. Здатний до кількарізового цвітіння і плодоношення протягом одного вегетаційного періоду. — Поліантові, чайно-гібридні і ремонтантні троянди, що потребують доброго захисту вимку, загортають шаром ґрунту 20—25 сантиметрів, видаляючи при цьому всі неузрілі пагопи, листя і бутони (Колг. Укр., 10, 1960, 33); Ремонтантними називають такі [сорти малини], що дають в кімці літа другий врожай на верхівках молодих однорічних стебел (Сад-і ягід., 1957, 28).

РЕМОНТАНТНІСТЬ, пості, ж., сад. Властивість за знач. ремонтантний. Ремонтантність — здатність рослин протягом вегетаційного періоду цвісти і плодоносити кілька раз (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 85).

РЕМОНТЕР, а, ч. Офіцер дореволюційної армії, який займався закупуванням коней для ремонту (у 4 знач.). — Чому припустила, щоб він.. заводив знайомиства з картярами, ремонтерами, водив дружбу з людьми, які ганьблять ім'я дворянина? (Кочура, Зол. грамота, 1960, 20); Тишчок, спровока він розпочав розмову про труднощі роботи ремонтера, якому, мовляв, з одного боку, доводиться пильнувати інтереси держави, а з другого, — не хочеться також скривдити й продавців коней (Добр., Очак. розмір, 1965, 101).

РЕМОНТИК, а, ч. Зменш. до ремонт 1. [Морж (підходить до картини, провів долонею по рамі); Поліровка стара, добра, але ремонтник потрібен... (Корн., Чому посміх зорі, 1958, 44); Вже скільки місяців вони [німці] розбирають завали, хочуть налагодити силове господарство, щоб хоч який-такий ремонтник можна було провадити (Ю. Янов., I, 1954, 172); — Товаришу багермейстер, трубопровід наш дуже латаний. Ремонтник невеличкий не завади би (Донч., II, 1956, 182).

РЕМОНТНИЙ, а, е. I. Стос. до ремонту (у 1 знач.). Ремонтні роботи на кораблі закінчились, і «Швидкий» легко погойднувся в бунті, поблискуючи свіжою фарбою (Ткач, Крута хвиля, 1956, 120); Магнітогорський і Кузнецький комбінати можуть бути зразком раціональної системи організації ремонтної справи (Рад. Укр., 10.V 1962, 3); // Признач. для ремонту. — Ремонтний цех виходить на перше місце (Трубіл., I, 1955, 134); Починав він навчання у ремонтній майстерні (Донч., V, 1957, 346); Слід подбати, щоб ремонтною базою залишились всі майстерні реорганізованих МТС (Колг. Укр., 4, 1958, 5); // Який здійснює, проводить ремонт. Він працював старшим ремонтним робітником на залізниці (Смолич, Сорок..., 1937, 109); Батько служив у громадянську війну на бронеполізді «Червоної месник» у ремонтній бригаді (Ю. Янов., II, 1954, 16).

2. Стос. до ремонту (у 2—4 знач.). Для проведення масової селекції на фермі треба створити добрі умови годівлі і утримання дорослої птиці і ремонтного молодка (Птахівн., 1955, 66).

РЕМОНТНИК, а, ч. Робітник, який займається ремонтом (у 1 знач.). Ремонтники попередю лагодили порушену бандами колію (Гончар, II, 1959, 110); Артюхов з ремонтників перейшов у підручні сталевари (Чорн., Визвол. земля, 1959, 162).

РЕМОНТНО... Перша частина складних слів, що

відповідає слову ремонтний у 1 знач., напр.: ремонтно-будівельний, ремонтно-інструментальний, ремонтно-механічний, ремонтно-технічний і т. ін.

РЕМОНТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до ремонтувати 1. Комбайни стирнувалися за тракторами — ремонтівани, нові (Ю. Янов., I, 1958, 606); // ремонтівано, безос. присудк. сл.— Та й гарно ж у вас в покоях! Чисто, недавно ремонтівано, побілено й помальовано (Н.-Лев., I, 1956, 613).

РЕМОНТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. ремонтувати. Тієї ж хвилини з-за розу показався Кость Мочач, а за ним сержант з клунком учнівських чобіт для ремонтування (Багмут, Шасл. день..., 1951, 34); Кращим методом [боротьби з безсистемним схрещуванням] є ремонтування маточного поголів'я (Соц. твар., 1, 1956, 38).

РЕМОНТУВАТИ, ую, уеш, недок., перек. I. Вправляти пошкодження, усувати дефекти, поломки, лагодити що-небудь. Ленінградки ремонтують своє рідне місто (Вишня, I, 1956, 305); Мочач тільки дід Іван, що завзято ремонтував упряж і не брав участі в розмові (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 89); За останній рік він і вулиці мостив, і трамвайні колії ремонтував, і склав крамничі (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 23).

2. Здійснювати ремонт (у 2 знач.). Сади зерняткових порід в усіх областях республіки найдоцільніше ремонтувати тими самими породами і в тих місцях, де раніше росли плодові дерева (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

3. Систематично замінювати молодняком тварин, які вибувають з господарства, для відтворення стада.

4. Поповнювати поголів'я коней (у війську дореволюційної армії).

5. розм. Відновлювати лікуванням здоров'я, фізичні сили людини.

РЕМОНТУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок. I. розм. Відновлювати лікуванням здоров'я, фізичні сили (про людину).

2. тільки недок. Пас. до ремонтувати 1—4. — Броньовики ремонтується, — стримано відповів американецьві Врангелю (Гончар, II, 1959, 365); Треба, щоб плуги, сіялки, культиватори, комбайни ремонтувалися зразу ж після звільнення від сільськогосподарських робіт (Рад. Укр., 3.II 1962, 3).

РЕМСТВО, а, с. Невдоволення ким-, чим-небудь, нарікання на когось, щось. — Та як розійдетесь, передайте там єсуди по пукках, щоб знали всі, щоб ремства не було потім (Головко, II, 1957, 325); Але міщани були надто обурені. З загрозиливим ремством обступили вони Плетенецького (Тулуб, Людолови, II, 1957, 139); В ній закипало доволу стримуване ремство. Чому нею попихують? Хто сміє не шанувати її нині? (Бабляк, Літосна..., 1961, 50).

РЕМСТВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. ремствувати. Христя, як муза, літала, радніша єсуди постіти, єсе зробити, щоб не було задержки, не було ремствування на Мар'ю (Мірний, III, 1954, 174); Люди низько кланялися ї цілували Ядво в руку, але в натовпі було чути приглушене ремствування (Кобр., Вибр., 1954, 145).

РЕМСТВУВАТИ, ую, уеш, недок. Виявляти невдоволення ким-, чим-небудь, нарікати на когось, щось. Змучені спрагою діччата єсе частіше ремствували на свого ватажка (Гончар, Таврія, 1952, 32); Нелегко було розчистувати й заплітати таку косу, доводилося раніше вставати, йдучи на роботу, але діччина ніколи не ремствувала на те (Собко, Біле полум'я, 1952, 61); Жильці ремствували, колективно й поодиначі писали скарги до газети, в область (Жур., Опов., 1956, 149); — Що ж, Петру, я не наполягаю, щоб ти відмовився од своїх намірів. Ішов ти далеко, мріяв про це, настроївся... Щоб

потім на мене не ремствував, моваля послухав, а тепер жалкую... (Чаб., Балкан. весна, 1960, 60); *Образно. Море глухо ремствувало, хвилі билися об берег шалено й гнівно (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 37).

РЕНАТА, и. ж., друк. Гарнітура шрифтів, яка своїм малюнком наближається до латинської гарнітури.

РЕНГЛОТА, и, ж. Те саме, що ренклід.

РЕНЕГАТ, а, ч. 1. Той, хто поступився своїми переконаннями і перейшов у табір противників; зрадник. Ренегати бувають у всіх революційних партіях, у всіх країнах, і завжди знаходяться серед них майстри на ефекти (Ленін, 20, 1971, 92); Були, нарешті, і такі критики, що маскувалися під марксизм (журнал «Дзвін»), а насправді стояли на позиціях соціал-шовінізму. Вони швидко виявили себе ренегатами революції і марксизму (Від давнини..., 1, 1960, 62); Для здійснення своїх підступних намірів імперіалістичні кола вдаються до послуг різного роду ренегатів, відщепенців, зрадників своїх народів (Ком. Укр., 7, 1968, 80).

2. Людина, яка зрелася своїх релігійних уявлень, свого віросповідання; відступник. До Римської церкви належала чимала частина суспільства, і міякі заходи братства не могли тоді всі знищити ренегата, ані навіть витиснути з цеху, чи то з купецьких лав (Гулуб, Людолова, 1, 1957, 203).

РЕНЕГАТКА, и, ж. Жін. до ренегат.

РЕНЕГАТСТВО, а, с. 1. Відмовлення від своїх переконань і перехід у табір противників; зрадинство. Ліквідатори такої розбещеності, такий зрадинський дух, таке ренегатство вносять, що й уявити собі важко (Ленін, 48, 1974, 137); — Завершиє [Чекайленко] свою підлу статтю здравницею на честь доблесної добармії і спасителя Росії Демкіна. Як вам подобається це майжезгнищеніше ренегатство? (Бурл., М. Гонга, 1959, 189).

2. Зречення своїх релігійних уявлень, свого віросповідання.

РЕНЕГАТСТВУВАТИ, ую, уш, недок. 1. Поступатися своїми переконаннями, переходити у табір противників.

2. Зркатися своїх релігійних уявлень, свого віросповідання.

РЕНЕГАТСТВУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до ренегатствувати 1. У статті «Руйнування особив» (1908 р.) Горький піддає гострій критиці ренегатствуючих письменників, які виступили проти революції (Іст. УРСР, 1, 1953, 631).

РЕНЕГАТСЬКИЙ, а, е. Стос. до ренегата і ренегатства. Ренегатські ідеї.

РЕНЕСАНС, у, ч. 1. Період ідеологічного й культурного розвитку в ряді країн Європи, що внаслідок зародження капіталізму змінив середньовіччя у XIV—XVI ст.; Відродження. — Се [розлучення з чоловіком] ціла історія, чисто як із італійської новели в часів Ренесансу (Фр., VII, 1952, 106); // перен. Взагалі розквіт, піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду. Своєрідний ренесанс переживає в Україні прищелець з минулих століть — орган. — «Срібна» музика, що звучала на повний голос у XVI—XVIII століттях, знову повертається до служачі у своїй чудовій красі (Наука і культура, 1971, 300); Ренесанс всієї радянської і, зокрема, нашої української літератури розпочався в жовтні сімнадцятого року й продовжується ось уже більше п'ятдесяти років (Літ. Укр., 25.V 1971, 4).

2. Архітектурний стиль епохи Відродження, який змінив готичний і сприйняв елементи греко-римської архітектури з великою кількістю рельєфних прикрас. Мав цей палац усередині 58 кімнат, а всі приміщення (балкони, переходи) — 116. Домінує стиль ренесанс (Вишня, 1, 1956, 165).

РЕНЕСАНСНИЙ, а, е. Стос. до Ренесансу. Про наявність елементів і явищ гуманістичного, ренесансного характеру в літературах східнослов'янських народів, зокрема російській та українській, говориться в ряді праць сучасних дослідників (Рад. літ-во, 3, 1971, 23); Майте рацію мистецтвознавці, вони вказують на явні ознаки ренесансної культури в мистецтві України XVI—XVII ст. (Літ. Укр., 17.X 1967, 4); // У стилі ренесанс. Він будував давню колись у місті Луцьку чи в подільському Кам'янці — відомі фортеці, а чи ренесансні будинки ві Львові (Ляч., Козацьк. роду..., 1958, 158).

РЕНЕТ див. ранет.

РЕНЕТА, и, ж., розм. Те саме, що ренет. Вона підійшла до столу, де стояла тарілка з яблуками, вибрала собі заплешку ренету (Довч., Дочка, 1950, 210).

РЕНЕТОВИЙ див. ранетовий.

РЕНІЙ, ю, ч. Хімічний елемент — твердий, але пластичний, сріблястого кольору метал. Реній, відкритий в 1925 р., є дуже рідкісним елементом (Заг. хімія, 1955, 595); Реній усуває ламкість вольфраму і молибдену (Наука..., 4, 1964, 24).

РЕНКЛОД, у, ч. Група сортів сливи з круглими, звичайно жовтими або зеленими плодами. Значно поширені в мас і ренклоди з плодами округлої форми, зеленого.. забарвлення (Укр. страви, 1957, 304); Ренклоди — це особлива група слив. На Україні вони не поширюються на північ далі лісопосівної смуги (Юнім мічур..., 1955, 76); // род. а. Плід цього сорту. — Я — осінній вітровий, Іду по стежці садовій, Дам я сплоске ренклода, Дам я грушу бергамота (Воронько, Три покоління, 1950, 185).

РЕНОМЕ, невідж., с. Громадська думка, що закріплюється за ким-небудь; репутація. Реноме нігіліста незабаром закріплюється за Петрусем непозично (Крпм., Вибр., 1965, 338); Бланко зажаляв, що встряв у таку небезпечну для його художницького реноме розмову (Ле, Вибр., 1939, 298).

РЕНОНС, у, ч. У картирській грі — відсутність карти якої-небудь масті у гравця. — Я диуюся, як ви можете так по-дурному грати. Ви ж бачите, що він грає на ренонсах, що в мене немає жодної бубни, а ви не відповідаєте вісілкою (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 380).

РЕНТА, и, ж., спец. Доход з капіталу, землі або майна, який власник одержує регулярно, не займаючись підприємницькою діяльністю. — Я не буду заробляти, буду жити з ренти (Фр., IV, 1950, 457); Ніякої ренти цей масток не приносить (Собко, Граніт, 1937, 99); Комерсант дрібний, чиновник, інвалід, старий партъ, — Всі, в кого немає ренти, а біда та заидні е... (Шер., Дружбаю..., 1954, 29); *Образно. Зачарування Музтарова помітила [Люба] й стрийнула як належне, як ренту молодості (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

△ Абсолютна рента див. абсолютний; Державна рента — те саме, що Рента позика (див. ренційний); Дифференціальна рента — різниця між індивідуальною ціною виробництва і загальною, яка визначається умовами виробництва не на краях і середніх, а на гірших землях. Маркс показав, що для утворення диференціальної ренти необхідний і достатній є факт різної продуктивності різних застосувань капіталу до землі (Ленін, 5, 1969, 104); Основоволожники марксизму-ленізму вказували, що і при зникненні диференціальної ренти значення відмінностей між різними категоріями земель аж ніяк не зменшується (Ком. Укр., 12, 1968, 26); Земельна рента див. земельний; Монопольна рента див. монопольний.

РЕНТАБЕЛЬНИЙ, а, е, ек. Який виправдовує затрати, дає прибутки; прибутковий, доцільний. Використання робочих коней в господарстві тільки в тому.

разі є рентабельним, якщо ці коні добре оплачують роботою корм (Конярство, 1957, 94); Запровадження обліку затрат праці на одиницю продукції вимагає від керівників колгоспів більш рентабельного ведення господарства (Колг. Укр., 4, 1957, 11); — Він за жінчини гроші зможе стати пайчиком в якому-небудь рентабельному підприємстві (Вільде, Сестри..., 1958, 526).

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ, ності, ж., ек. Абстр. ім. до рентабельний. Рентабельність — це відношення суми чистого доходу господарства до виробничих затрат, до собівартості продукції (Колг. Укр., 12, 1956, 8); Необхідно всемірно посилювати господарський розрахунок, добиватися найсуворішої економії й ощадливості, скорочення витрат, зниження собівартості і підвищення рентабельності виробництва (Програма КПРС, 1961, 79); Чим нижча собівартість деталей, тим вища рентабельність її виготовлення (Фрез. справа, 1957, 245).

РЕНТАБЕЛЬНО, ек. Присл. до рентабельний. Наша соціалістична промисловість має всі можливості, щоб кожне підприємство працювало ритмічно, рентабельно, справлялося з плановими завданнями (Ком. Укр., 1, 1967, 11).

РЕНТГЕН, ч. 1. род. у. Те саме, що Рентгенівське проміння (див. рентгенівський). — В підвалі, коло лікарні, наша рація. Я там дав німцям стільки перешок — самий рентген чого вартий — дуже важко їх нас пеленгувати... (Ю. Янов., I, 1954, 195); *Образно. Рентгеном самохристки я був просвічений не раз (Тяч., II, 1957, 20); // Просвічування цим промінням. Пам'ятаю Нонна зустріла мене, як завжди, радісно, оглянула мої зуби і на цей раз авторитетно визнала, що ніякого вже рентгену, ніякої пломби мені не потрібно (Збан., Єдина, 1959, 208); // Знімок, зроби́тий у результаті просвічування цим промінням. Мені видно, як на балконі лаять кленові листя, як перегортаються зелені ясеневі павуки, мов малюнки з тінями рентгену (Вас., Незібртв., 1941, 43).

2. род. а. Апарат для просвічування цим промінням. — Хіба вони [лікарі] щось розуміють?!.. У районі рентген єсть, там би просвітили і побачили (Вишня, I, 1956, 427); Потугав багарний колір. Водяно-зелена світлілась жмара. Мутно світ стоє — немов він був просвічений з рентгена... (Тяч., II, 1957, 145).

3. род. у. Одиниця дози (кількості) рентгенівського проміння або гама-проміння. Ступінь променевої хвороби залежить від дози радіації (вимірюваної в рентгенах), одержаної організмом (Наука., 7, 1955, 15).

РЕНТГЕН.. Перша частина складних слів, що відповідає слову рентгенівський, напр.: рентген-апарат, рентгенкабінет і т. ін.

РЕНТГЕНІВ: Δ Рентгенове проміння; Рентгенові промені — те саме, що Рентгенівське проміння (див. рентгенівський). Оловоорганічне скло прозоре для звичайного видимого світла, але не пропускає рентгенових променів (Рад. Укр., 10. II 1965, 1).

РЕНТГЕНІВСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний із застосуванням рентгену (у 1 знач.). Іонізацію викликає багато причин, з яких головними є радіоактивність повітря і ґрунту, космічне проміння... високовольтні установки (рентгенівські і фізіотерапевтичні апарати) (Наука., 4, 1961, 48); Ятуж смікає одні двері, другі — замкнено... Треті двері — операційна. Четверті — рентгенівський кабінет. П'яті — перев'язочна (Ю. Янов., I, 1958, 618); Він же в стій раз роздівлявся рентгенівську п'явку, намагаючись відзначити сліди впливу гама-випромінювання на структуру (Рибак, Час., 1960, 426).

Δ Рентгенівське проміння; Рентгенівські промені —

невидиме короткохвильове електромагнітне проміння, здатне проникати крізь більшість непрозорих тіл. Рентгенівське проміння виникає внаслідок процесів, що відбуваються у внутрішніх електронних шарах атомі (Нариси розв. прикл. електр., 1957, 370); Вперше рентгенівські промені були виявлені в розрядних скляних трубках, стінки яких світилися під впливом бомбардування їх електронами (Наука., 3, 1956, 35); Рентгенівський аналіз — метод дослідження складу, структури й властивостей речовин за допомогою рентгену (у 1 знач.). Склад глинистих мінералів почали вивчати в 30-х роках за допомогою рентгенівського і термічного аналізу (Знання., 12, 1966, 21).

РЕНТГЕНІЗАЦІЯ, і, ж. Просвічування з метою виявлення змін і дефектів у чому-небудь або опромінювання кого-небудь рентгенівським промінням з лікувальною метою.

РЕНТГЕНІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. тен. і мин. ч. до рентгенізувати.

РЕНТГЕНІЗУВАТИ, ую, уст, недок. і док., Perez. Піддавати рентгенізації.

РЕНТГЕНІЗУВАТИСЯ, у́ється, недок. Пас. до рентгенізувати.

РЕНТГЕНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рентгенівський, напр.: рентгеноаналіз, рентгенокінематографія, рентгенокінокадр, рентгеноконтроль, рентгеноспектральний, рентгеноструктурний і т. ін.

РЕНТГЕНОГРАМА, и, ж. Зображення на рентгенівській плівці, утворене внаслідок діяння на неї рентгенівського проміння, що пройшло крізь досліджуваній об'єкт. З огляду вбитого вирізали клапоть матерії з налим у ньому кульовим отвором. У Київському науководослідньому інституті судової експертизи зробили рентгенограму цього клаптя (Наука., 9, 1957, 15); Ному зробили укол і вправи руку на місці. Зняли рентгенограму (Дмят., Розлука, 1957, 243).

РЕНТГЕНОГРАФ, а, ч. Фахівець з рентгенографії. Зараз роль радянських дослідників — рентгенографіє і металознавці — є провідною у світовій науці (Рентгеногр. мет., 1959, 213).

РЕНТГЕНОГРАФІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до рентгенографії. Дослідження В. І. Данилова з рентгенографічного вивчення структури рідин в фундаментальним вкладом в проблему побудови теорії рідкого стану (Розв. науки в УРСР., 1957, 438); При експериментально-фотетичному вивченні українського вокалізму треба продовжити передусім, де це необхідно, палатографічні і рентгенографічні дослідження (Мовози., XVI, 1961, 67).

РЕНТГЕНОГРАФІЧНО, присл., спец. Застосовуючи рентгенографію. Академик А. Ф. Йоффе ще в 1921 році рентгенографічно дослідив структурні зміни в монокристалі заичайної солі при його деформуванні (Рентгеногр. мет., 1959, 10).

РЕНТГЕНОГРАФІЯ, і, ж., спец. Метод дослідження речовин або організму за допомогою рентгенівського проміння.

РЕНТГЕНОДІАГНОСТИКА, и, ж. Розпізнавання захворювань тканин або органів людини чи тварини за допомогою рентгенівського проміння. В медицині для визначення багатьох хвороб широко застосовується просвічування людського тіла рентгенівськими променями. Ця галузь медицини дістала назву рентгенодіагностики (Курс фіз., III, 1956, 332).

РЕНТГЕНОДІАГНОСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до рентгенодіагностики. Рекомендується обмежувати застосування рентгенодіагностичних процедур у дітей і прово-

дити їх лише тоді, коли це необхідно для діагностики (Наука... 3, 1961, 45).

РЕНТГЕНОКІМОГРАФ, а, ч., мед. Фахівець з рентгенокімографії.

РЕНТГЕНОКІМОГРАФІЧНИЙ, а, е, мед. Стос. до рентгенокімографії. *Перевагою рентгенокімографічного методу є можливість об'єктивно реєструвати форму, розміри серця та його скорочення у живої людини* (Фізіол. ж., II, 6, 1956, 45).

РЕНТГЕНОКІМОГРАФІЯ, і, ж., мед. Метод функціонального рентгенологічного дослідження людини чи тварини. Для визначення працездатності серцево-судинної системи тепер поряд з іншими методами користуються і рентгенокімографією (Фізіол. ж., II, 6, 1956, 45).

РЕНТГЕНОЛОГ, а, ч. Фахівець з рентгенології та рентгенотерапії. *І знову досліді. Тепер поряд із доменниками експериментують фізики, петрографи, рентгенологи, радіоспеціалісти* (Знання... 6, 1971, 21); *Рентген, рентгені! Хвалу тобі Відколи людство шле законом: Найглибший розгадав біля Геос проміння електронне. І рентгенолог — цародій* (Шер., У день.., 1962, 113).

РЕНТГЕНОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до рентгенології. *Рентгенологічний метод діагностики здобує авторитет у медицині і застосовується в усіх її галузях* (Рад. Укр., 15.І 1964, 3); *Той, хто здає чергування, повинен також передати відомості про тих творих, яким призначено.. рентгенологічні дослідження* (Заг. догляд за хворими. 1957, 194).

РЕНТГЕНОЛОГІЯ, і, ж. Наука про рентгенівське проміння та його застосування з діагностичною і лікувальною метою. У Радянському Союзі вперше на допомогу палеопатології — науці про творби стародавніх людей — прийшла рентгенологія (Наука.., 9, 1973, 29).

РЕНТГЕНОСКОПІЧНИЙ, а, е. Стос. до рентгеноскопії.

РЕНТГЕНОСКОПІЯ, і, ж. 1. Просвічування органа або частини тіла людини чи тварини рентгенівським промінням з метою виявлення їх захворювання. [Л і к а р:] *Рентгеноскопія виявила у вас виразку шлунка в дуже тяжкій формі* (Дмит., Драм. тв., 1958, 124).

2. Просвічування рентгенівським промінням металевих виробів для виявлення їх внутрішніх дефектів.

РЕНТГЕНОСТРУКТУРНИЙ: Δ Рентгеноструктурний аналіз — метод визначення кристалічної структури речовини за допомогою рентгенівського проміння. *Рентгеноструктурний аналіз займає одне з головних місць серед багатьох методів фізичного дослідження* (Рентгеногр. мет., 1959, 11); *З'ясуванню будови молекули сприяє і рентгеноструктурний аналіз органічних сполук* (Наука.., 8, 1963, 38).

РЕНТГЕНОТЕРАПІЯ, і, ж., мед. Лікування рентгенівським промінням. *Тулій після опромінення в атомних реакторах сам стає джерелом рентгенівського проміння, яке застосовують у рентгенотерапії та діагностиці* (Наука.., 2, 1959, 26); *Лікування рака провадиться комплексно — поряд з хірургічною операцією застосовується рентгенотерапія, а також хіміотерапія* (Веч. Київ, 3.XI 1958, 2).

РЕНТНИЙ, а, е, спец. Стос. до рентг. *Рентний фонд.*
 Δ Рентна позика — один з видів капіталістичної державної позики, умовами якої є зобов'язання держави сплачувати позикодавцям певний дохід (ренту) без встановлення строку повернення самого капіталу.

РЕОЛОГІЧНИЙ, а, е, фіз. Стос. до реології. *Встановлено закономірності реологічних процесів у гірських породах* (Вісник АН, 3, 1971, 25).

РЕОЛОГІЯ, і, ж., фіз. Наука про текучість і дефор-

мацію суцільних середовищ, які відзначаються пластичністю.

РЕОРГАНІЗАТОР, а, ч. Той, хто займається реорганізацією.

РЕОРГАНІЗАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до реорганізації. *Реорганізаційний період.*

РЕОРГАНІЗАЦІЯ, і, ж. Перебудова, перетворення, зміна структури, форми організації, управління і т. ін. [Г а р м а ш:] *Прошу, товариші, порадою денний. Перше. Перегляд начальних програм.. Друге. Реорганізація методу навчання* (Мик., I, 1957, 164); — *У нас незабаром має бути генеральна реорганізація наших ідеалів. Ми добудемо нові приміщення* (Довч., II, 1956, 298); *Реорганізація машинно-тракторних станцій в ремонтно-технічні станції буде здійснюватись поступово* (Колг. Укр., 4, 1958, 3).

РЕОРГАНІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до реорганізувати. *На початку 1920 року Народний комісаріат державного контролю був реорганізований у робітничо-селянську інспекцію* (Рад. Укр., 23.I 1963, 2); *// у знач. прикм. Слід подбати, щоб ремонтною базою залишились всі майстерні реорганізованих МТС, бо якщо їх укрупнити, то для віддалених колгоспів це буде незручно* (Колг. Укр., 4, 1958, 5); *// реорганізовано, безос. присудк. сл. Київські стаціонарні театри у ті роки [1919 р.] було реорганізовано* (Мист., 1, 1959, 39).

РЕОРГАНІЗОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РЕОРГАНІЗУВАТИ**, ую, уєш, недок. і док., *перез.* Перебудовувати, перетворювати, змінювати структуру, форму організації, управління і т. ін. *Рішуче знищуючи феодальні відносини і розправляючися з ними, хто намагався їх зберегти, жовітці реорганізували і армію* (Нова іст., 1956, 76); *// у що. Перетворювати що-небудь у щось з метою поліпшення. Комплексні бригади подекуди стали реорганізовувати у виробничі дільниці, які нагадують собою відділення радгоспів* (Хлібороб Укр., 2, 1967, 20).

РЕОРГАНІЗОВУВАТИСЯ, ується, недок., **РЕОРГАНІЗУВАТИСЯ**, ується, недок. і док. 1. Перебудовуватися, перетворюватися, змінювати свою структуру, форму своєї організації, свого управління і т. ін.; *// Перетворюватися у що-небудь з метою поліпшення. У 1943 році він [загіг] реорганізувався у велике партзанське з'єднання* (Шер., Молоді месники, 1949, 11).

2. тільки недок. Пас. до реорганізувати, реорганізувати.

РЕОРГАНІЗУВАТИ *див.* реорганізувати.

РЕОРГАНІЗУВАТИСЯ *див.* реорганізуватися.

РЕОСТАТ, а, ч., ел. Електричний прилад, яким регулюють струм або напругу в електричному колі. *Він [Б. С. Якобі] сконструював прилад для регулювання сили струму в ланцюгу — реостат* (Наука.., 2, 1959, 63); *Почав [партгрупор] з ним міркувати про зовсім наче дрібязкові речі: про форму різця для швидкісної обробки, про несправний реостат біля мотора* (Ю. Янов., II, 1954, 101).

РЕОСТАТНИЙ, а, е. Прикм. до реостат. *З різних схем підсилювачів напруги найбільш поширеною є схема реостатного підсилювача, або підсилювача на опорях* (Основи радіотехн., 1957, 61); *Покажчик рівня палива складається з датчика реостатного типу, розміщеного в паливному баку, і електромагнітного покажчика, розміщеного на щитку приладів у кабіні водія* (Автомобіль, 1957, 244).

РЕОХОРД, а, ч., ел. Прилад, за допомогою якого вимірюють електричні опори провідників струму.

РЕПАНЕЦЬ, вця, ч., діал. Плід або хліб, що тріснув.

РЕПАНІЙ, а, е, розм. 1. Який потріскався, лопнув від чогось, покрився тріщинами, дав тріщини. *Коли*

взяв[голова] на репану зубу товсту незграбну цигарку, тихо заговорио: — Ну так: підеш, Саню, льон брати на пробу врожаю (Ле, Мої листи, 1945, 21); Мар'ян репаними руками делкатно брав шматок хліба й апетитно їв, облизуючись, як лисиця (Чорн., Визвол. земля, 1959, 119); Мені іноді здається, що я теж схожий на вітряка, який основою.. тримається чорної, репаної землі, а крилами жадає неба... (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 103).

2. перен., зневажл. Неграмотний, неосвічений (про людину). — Але де ж нам, доцю, такого жениха взяти? Підеш, серце, за такого сірого та репаного мужика, як і твій батько (Н.-Лев., IV, 1956, 18); Леонтій швидко міняє на своєму гостроносому обличчі вирази такого собі не дуже розумного простака-роботаги, репаного пастуха, зашкарублого скотаря, пропаченого сивою, оозія-фуражира (Вол., Місячне срібло, 1961, 257).

РЕПАНИК, а, ч., діал. Те саме, що репанець.
РЕПАНИЯ, я, с., розм., рідко. Дія за знач. репати.
РЕПАРАЦІЙНИЙ, а, е, політ. Стос. до репарації.
Посланиці [від переміщених осіб] догодили аж до Мюнхена в пошуках репараційної комісії, там їх затримували, об'явили науричниками і назад не повертали (Ю. Янов., I, 1954, 139).

△ **Репараційні платежі** — платежі за рахунок репарації.

РЕПАРАЦІЯ, і, ж., політ. Повне або часткове відшкодування збитків, завданих державі, що перемогла у війні, за рахунок переможеної держави, яка розв'язала війну.

РЕПАТИ, ав, недок., розм., рідко. Те саме, що репатися. Під чобітьми важкими патруля Гуде і репає земля (Бажан, I, 1946, 186).

РЕПАТИСЯ, ається, недок., розм. Тріскатися, лопатися від чогось, покриватися тріщинами, давати тріщини. Рундуки й зтки були повні. На возах репатилися круглі волоські гарбузи, стояли діжки з білим розсипчастим сиром, на рушниках лежали вальки свіжого масла (Мик., II, 1957, 336); Дощі обмалъ, земля репатється, колос в'яне, зерно сльме... (Вишня, I, 1956, 111).

◇ **Голові репатється** — уживається для позначення стану великого напруження. — *Наговорив стільки, що аж голова репатється від думок (Цюпа, Назустріч.., 1958, 403).*

РЕПАТІАНТ, а, ч., політ. Той, хто повертається на батьківщину згідно з репатріацією. На околицях Брєвана піднялись нові селища репатіантів — Зейтун, Кілікія, Нор-Ареш, Малатія, Кірза (Ком. Укр., 3, 1967, 27).

РЕПАТІАНТКА, я, ж., політ. Жін. до репатіант.

РЕПАТІАЦІЙНИЙ, а, е, політ. Стос. до репатріації. У Варшаві я проробив майже рік, — спочатку при російсько-українсько-польській репатріаційній комісії по обміну військовополоненими, а потім керуючим справами посольства (Довж., I, 1958, 18); Він розгорнув аркуш паперу. — Що це? — запитав Шульга скрипло. — Повідомлення репатріаційних органів (Рябак, Час.., 1960, 858).

РЕПАТІАЦІЯ, і, ж., політ. 1. Повернення емігрантів на батьківщину з поновленням їх у правах громадянства. Багато років прожив у Бельгії та Англії. Лише завдяки найзуманнішому актови Радянського уряду мені вдалося порядком репатріації повернутись на Батьківщину (Мист., 6, 1957, 23).

2. Повернення на батьківщину військовополонених і цивільних осіб, що опинилися за межами своєї країни внаслідок війни. За останні роки в Аргентині, як і в інших країнах американського континенту, виник рух за репатріацію радянських громадян на батьківщину

(Дмит., Там, де сльме.., 1957, 134); Радянська делегація пропонувала, щоб у статуті організації в справах біженців були передбачені як головне завдання — репатріація і повернення біженців на батьківщину (Рад. Укр., 8.XII 1946, 4).

РЕПАТРИЙОВАНІЙ, а, е, політ. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до репатрійовати. Після возз'яднання Північної Буковини частина румунського населення була репатрійована до Румунії і одночасно з Румунії повернулося багато уродженців України (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 27); // у знач. ім. репатрійований, його, ч.; репатрійована, ної, ж. Особа, що репатрійовалась.

РЕПАТРИЙОВАТИ, юю, юєш, медок. і док., перен., політ. Проводити репатріацію кого-небудь.

РЕПАТРИЙОВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок. і док., політ. 1. Повертатися на батьківщину з еміграції, полову і т. ін. — *Списки тих, хто бажає репатрійоватися, передайте адміністрації (Ю. Янов., I, 1954, 139).*

2. тільки медок. Пас. до репатрійовати.

РЕПЕР, а, ч., геод. 1. Закріплений на місцевості знак у вигляді стовпчика, рейки і т. ін., що позначає висоту над рівнем моря, визначену нівелюванням. Заліз [Снявів] на невеличкий припічок на скелі, де стояв репер (Ле, Міжгір'я, 1953, 171); На старому кукурудці навколо репера — нахильця, що визначає центр стовбура майбутньої шахти, — стояли слюсарі-монтажники (Рудь, Гомін.., 1959, 145).

2. військ. Допоміжна точка, за допомогою якої здійснюється пристрілювання гармат з подальшим перенесенням вогню на ціль.

РЕПЕРНИЙ, а, е, геод., військ. Прикм. до репер. Стерня під ногами чи трава тонконіг, виноградник чи полиневі та кураві зарості, а ти крок за кроком, починаючи від реперного стовпчика, відміряєш цю землю (Гончар, Тронка, 1963, 262).

РЕПЕРТУАР, у, ч. Сукупність творів, що виконуються в театрі, на концертній естраді і т. ін. Репертуар трупи [М. П. Старицького у 1883 році] складається з десяти п'єс і чотирьох водевілів (Думки про театр, 1955, 63); Репертуар визначає не тільки ідейно-політичне обличчя театрального колективу, зміст його діяльності, його роль в процесі впливу на глядача, — від нього залежить і творчий напрям роботи режисера та актора (Мист., 4, 1959, 6); Репертуар цього театру [дорволюційного українського] був з цілого ряду причин, досить обмежений (Рильський, III, 1956, 275); // Коло ролей, номерів, музичних, літературних творів, які виконуються ким-небудь. Вона була б доваго ще просиділа тут, виконуючи репертуар свого народу, коли б не довелося їй зовсім несподівано зникнутися... з-за її ступи залунала її рідна мова (Смолиць, I, 1958, 81); Добре, що в нас все більше.. з'являється повноцінних пісень, які міцно входять в масовий репертуар (Рад. літ-во, 5, 1958, 27); // перен., розм. Запас, наявність чого-небудь. У 1902 р. репертуар російських революційних пісень збагатився найважливішою і найвеличнішою піснею — «Інтернаціоналом» (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 35).

◇ [Бўти] в своєму репертуарі — поводиться згідно з своїм характером і своїми звичками.

РЕПЕРТУАРНИЙ, а, е. Стос. до репертуару. Репертуарна непершестість обумовлювалась необхідністю частой зміни п'єс під час переїздів по невеличких містах і містечках, а також прагненням колективу прилучити корінне населення краю до кращиз зразків театральної культури (З глибин душі, 1959, 24); Художній театр [МХАТ] напередодні революції переживав велику творчу і репертуарну кризу (Мист., 6, 1965, 39); // Який відає, займається репертуаром. Він [О. І. Білецький] працює в театральному відділі політосвіти Наркомосу

на посаді завідувачого репертуарною, історико-театральною та іншими ділянками відділу (Рад. літ-во, 18, 1955, 6).

РЕПЕТ, у, ч., розм. Крик, зойк від болю, переляку і т. ін. Коли, нарешті, я здолав пересилити спазм і розтупив рота для перших слів, — з горла мого видерся якийсь страшний, надприродний репет (Смоляч, Театр., 1946, 9); // Сильний гамір, шум. З несамогитим галасом наїгали [цигани] в свої галабудах у село, закололи на галляі панського підсвинка, а потім з не меншим репетом, ажж приїзали, знялися в дорогу (Стельмах, I, 1962, 565).

◇ Наробити репету див. наробити.

РЕПЕТИР, а, ч., тезн. Механізм у старовинному годиннику, що відбиває час, а також сам годинник з таким механізмом. Репетири можуть бути розташовані у будь-якому місці судна (Роб. газ., 22.IX 1965, 1).

РЕПЕТИРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до репетірувати.

РЕПЕТИРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. репетірувати. Люба жамочко! Я Льоні допомгла догнати товаришів у пропущеному за час слабості, а тепер він іде настільки добре, що може і без репетування учитись (Л. Укр., V, 1956, 227).

РЕПЕТИРУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. і без додатка. 1. Розучувати що-небудь, готуватись до публічного виступу; проводити репетицію. (у 1 знач.). Перед самими сьвятами роботи стало ще більше... Прикрашали школу, шкільний оркестр репетував нові марші (Коп., Подарунок, 1956, 10); Коли артист при мені репетував роль, я підказував йому текст, бо його часом зраджувала пам'ять (Сміл., Сашко, 1957, 32); // розм. Перевіряти, випробувати щось перед остаточним виконанням. [О г н е в:] Зараз, мабуть, репетують [фашисти], як до нас завтра вранці голосніше крикнутим: «Рус, здавайся! Ви оточені!» (Корн., II, 1955, 44).

2. Проводячи додаткові заняття з ким-небудь, допомагати йому засвоїти необхідні знання.

РЕПЕТИРУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до репетірувати 1.

РЕПЕТИТОР, а, ч. 1. Той, хто проводить додаткові заняття з ким-небудь, допомагаючи йому засвоїти необхідні знання. Він [І. Франко] був навіть платним репетитором, чи інструктором у двох своїх багатих однокурсників (Кол., Терен., 1959, 29); Було вирішено, що Михайлик і Леся навчатимуться вдома, з репетитором (М. Ол., Леся, 1960, 32).

2. У закритих навчальних закладах дореволюційної Росії — учитель, який стежив, як учні виконують домашнє завдання. В келю тут репетитор збіг, і всі прикишки (Тич., II, 1947, 61).

3. Той, хто проводить репетицію, перев. у театрі. **РЕПЕТИТОРКА**, я, ж. Жін. до репетитор 1. [К о с т ь:] Завтра вона од'їздить у Крим репетиторкою, приносить мені книжки... (Вас., III, 1960, 151); Вітровий пощастило влаштуватися репетиторкою на літні вакації (Бурл., Напередодні, 1956, 190).

РЕПЕТИТОРСТВО, а, с. Робота репетитора (у 1, 2 знач.). Щоб продовжувати навчання у Львівській педагогічній семінарії, Софія займається репетиторством (Вітч., 9, 1970, 180).

РЕПЕТИТОРСТВУВАТИ, ую, уєш, недок. Працювати репетитором (у 1, 2 знач.).

РЕПЕТИТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до репетитор 1, 2. — Ми [студенти в дореволюційній Росії] не знали, що таке стипендія. Коли не було репетиторських уроків... ходили вантажниками на пристань (Рибак, Час..., 1960, 165).

РЕПЕТИЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до репетиції (у 1 знач.). Після репетиційної роботи диригент під час концерту в вже артистом, що грає на струнко налагодженому інструменті (Мист., 2, 1966, 24); // Признач. для репетиції. Він [радіобудівник] являв собою складний комплекс студійних, апаратних, редакційних, репетиційних та інших приладів (Літ. Укр., 8.V 1962, 4); // у знач. і.м. репетиційна, ної, ж. Кімната для проведення репетицій. Рано починається робочий день на радіо і кишить він допізна. З репетиційних доносяться голоси, музика (Мист., 1, 1961, 26).

РЕПЕТИЦІЯ, і, ж. 1. Розучування або пробне виконання спектаклю, п'єси і т. ін. як основна форма підготовки театрального колективу чи окремого актора до виступів. [Я к о в ч у к:] Сьогодні репетиція танцювальної групи самодіяльності (Собко, П'єси, 1958, 271); А артист на прем'єрі грає не так, як на репетиції, — до нього приходять справжнє напхнення і емоційність. Він може перестати грати до кінця, навіть забути на час, де він (Мупк., День..., 1967, 109); // Попереднє пробне виконання чого-небудь. По Хрещатику, пустельному, безлюдному, на повній швидкості повертаються з репетиції параду танки (Собко, Матв. затока, 1962, 316).

△ Генеральна репетиція див. генеральний.

2. перен. Яка-небудь подія, що є провозвісником майбутнього, ніби підготовкою до нього. Але ми бачимо, що російська революція була, по суті, .. однією з репетицій есесвітньої пролетарської революції (Ленін, 38, 1973, 136).

3. заст. Репетиторство. Рожанський знайшов собі репетицію з квартирою і харчами, то оце на тім тижні вибирається (Л. Укр., V, 1956, 30).

РЕПЕТИВАННЯ, я, с., розм. Крик, зойк від болю, переляку і т. ін. На одчайдушнє репетування Химченчи прибігла ще й Маєя з Надею (Крим., Вибр., 1965, 358); В кімнатах чути нагальнє гупання важкого бігу Храпкоєва й його несамогитє репетування (Ле, Міжгір'я, 1953, 314).

РЕПЕТУВАТИ, ую, уєш, недок., розм. 1. Сильно кричати, видавати зойки від болю, переляку і т. ін. Пан не рухнє, лежить, як залушка, а пані як почала репетувати, як почала... (Вовчок, VI, 1956, 333); Він брикає ногами й репетує на весь голос (Тулуб, Людолови, I, 1957, 106); Лишилася ми з мамою за селом удвох. Я в колісці репетую, а вона нащо мюю плаче (Збан., Бдина, 1959, 14); // Здіймати галас, шум, голосно вигукуючи щось. [К и р и л о:] Пріська репетує на весь садок: діду! діду!.. Думає — я не чую... (Мирний, V, 1955, 131); — Ну, я прошу тебе, підійди. Не можу ж я репетувати з Отради на Ланжерон! Поговорити мені треба (Смоляч, Світанок..., 1953, 17).

◇ На гвалт репетувати див. гвалт; Репетувати [як] на живіт див. живіт.

2. Дуже голосно говорити, розмовляти. — Ой боже мій! Йй-божу, не перескочи! Ще спаду у воду, — репетувала Марія, підобраши обома руками спідницю (Н.-Лев., II, 1956, 139); [Б и ч о к (до Мартина):] Та згамуйся, не репетуй, ходім у господу, там і гроші дам (Кроп., I, 1958, 453); [М и р о н:] І як невігласи не репетували, із нізю не підтримає. Народ любить і вимагає тільки досвідчених і розумних керівників (Корн., II, 1955, 29); // Говорити з ким-небудь підвисеним тоном, роздратовано; кричати, галасувати. — Одички, бо вікна пов'ю! — репетуєє Кайдаш і дупиє у двері ногою так, що поганенькі двері аж торозтіли (Н.-Лев., II, 1956, 270); З ранку до вечора чують сусіди — репетує мачуха, лає всія — і дітей і навіть чоловіка (Ів., Тарас-шляхи, 1954, 32).

РЕПІЖИТИ, жу, жиш, розм. 1. *перех.* Дуже, сильно бити, шмагати, хльостати кого-небудь. *Яксь звіряча лють. Ніби не вороного він репіжить, що аж клочья спітнілої шерсті летить з нього і ще більше казиться господаря* (Ле, Вибр., 1939, 30); *Он кума Тетяна репіжить Миколу за те, що шанку.. зазубив* (Вишня, 1, 1956, 26); *Пальота вишлася, товпа голоу, нагналися вперед. А Ауер товк його ногами, чимдуж репіжив, поки припер до стіни* (Хижняк, Тамара, 1959, 98).

2. *неперех.* Лити, періщити (про дощ). *Добувся я до Козлова — вже добре поголодало, надворі саме дощ репіжить* (Гончар, М. Братусь, 1951, 23); — *Дощ репіжить, новий віз і вся упряж мокнуть коло самого навісу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 486).

3. *неперех.* Сильно, надривно плакати. *Дитина репіжила з півгоди* (Сл. Гр.).

РЕПЛАНТАЦІЯ, і, ж. 1. Зворотна пересадка органа або тканин в організм; // *Метод відновлення зубів, які раніше не піддавались лікуванню і видалялись*.

2. Повторна посадка рослин.

РЕПЛАНТОВАНИЙ, а, е. Відновлений унаслідок реплантації (у 1 знач.). *Розроблена форма укріплення (фіксації) реплантованих зубів у кожному окремому випадку має важливе значення для їх приростання* (Наука., 8, 1958, 29).

РЕПЛІКА, н, ж. 1. *Коротке висловлювання, зауваження одного співбесідника іншому з нагоди чого-небудь. Франчуків ще стояв кілька секунд у вичікуючій позі. Потім злісно ронув з лавиці всі свої причадили і вишює пріч, зривнувши дверима. — І кормарей не заплатив — почулися окремі репліки* (Хотк., II, 1966, 421); *Генерали сіли поруч за столом, обмінювалися скупими репліками* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 319); *Поспіхом, затинаючись, садилучи, Дем'ян розповідає. Дзевлатовський слухав й зрідка кидав короткі репліки словота... мерзотки...* (Смоляч, Мир., 1958, 165); // *Коротке заперечення, закид, зауваження, висловлені з місця ораторові. [Р о м а н ю к:] Ми, як думаємо, так і говоримо. [В і т р о в и й:] Не завжди. [Р о м а н ю к:] На репліки не відповідаю* (Корн., II, 1955, 238); — *Понав пальцем у небо! — озвався від порога Бондаренко. Промовець від несподіванки трохи роззубивсь... Не відповідає нічого на репліку, говорить далі, хоч уже і без тої самопевності* (Головко, II, 1957, 463).

2. Відповідь або заперечення, зауваження однієї дійової особи іншій у сценічному діалозі. *Там, де актор позбавлений підтексту, він лише виголошує репліки, а глядач позбавляється співрежисури — в нього немає почуття радості та вдячності за співучасть у творчості під час сприйняття фільму* (Довж., III, 1960, 248); *Всі її ролі були чітко переписані власною рукою з дописаними репліками партнерів та зо всіма авторськими і режисерськими ремарками* (Мист., 1, 1956, 43).

3. *юр.* Заперечення сторони на судовому процесі. *Заруба говорив тихо, не поспішаючи, але викладав суть справи стисло, передаючи точно всі прокуророві репліки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 483).

4. *муз.* Повторення музичної фрази іншим голосом чи інструментом або в іншій тональності. *Раптом з'являються сузі короткі репліки флейт і скрипок на високому реєстрі* (Мист., 1, 1959, 28).

РЕПНУТИ, ну, неш, док., розм. Тріснути, лопнути від чогось, покритися тріщинами. *Від удару на близькій дистанції німецький танк підлетів угору і репнув, як шкаралупа* (Довж., III, 1960, 347); *Пика [у Матюхи] червона: ось-ось, здавалося, ренне на ній шкура* (Головко, II, 1957, 133).

РЕПОРТАЖ, у, ч. Інформація, повідомлення, роз-

повідь про поточні події, що публікуються в періодичній пресі або транслюються по радіо і телебаченню. *Того дня він вибігав мало не все місто й околиці, готуючи репортаж про таких, як Варвара Гнатієна, що праля матросам сорочки* (Кучер, Голод, 1961, 154); *Іноді редактор схвалював до друку Ярослава Віршованний репортаж* (Мухк., День., 1967, 30); // *Жанр газетно-журнальної публіцистики. Найперша заповідь репортажу — абсолютна правдивість і документальна точність — до найменших деталей* (Літ. Укр., 18.VIII 1967, 1).

РЕПОРТАЖНИЙ, а, е. Власт. репортажеві. *В картині [режисера Я. Авдєєнка] використано репортажний метод зйомки, який в значній мірі допомагає режисерові передати молодечий запал і високу романтику будівництва* (Мист., 1, 1962, 15); *Репортажний характер значної частини фотографій вигідно відрізняє альбом про Київ від деяких інших видань, присвячених містам* (Рад. Укр., 6.V 1961, 4).

РЕПОРТАЖНО, присл. Як у репортажі. *В повісті [«Перше побачення» В. Безорудька] репортажно.. характеризуються персонажі, стосунки між ними* (Вітч., 10, 1963, 107); *Взагалі у всьому творі події зображуються місцями широким, епічно, місцями — сузо, репортажно* (Літ. газ., 14.I 1958, 2).

РЕПОРТЕР, а, ч. Співробітник газети, радіо, телебачення і т. ін., який пише репортажі про факти повсякденного життя. *В готель до нього сипнули репортери, фотографи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 130); *Репортери домагалися записати з його власних уст висловлення з приводу мистецьких явищ сьогодення* (Донч., VI, 1957, 529).

РЕПОРТЕРКА, н, ж. Жін. до репортер.

РЕПОРТЕРСТВО, а, с. Заняття, робота репортера.

РЕПОРТЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до репортер. *Репортера не було, а в редакції було таке правило, що в разі потреби кожний співробітник має обняти репортерську службу, щоб обслужити газету* (Фр., IV, 1950, 46); // *Власт. репортерові. Капітан згадував Анеліні листи, писані, особливо в останніх роках, з найбільшим супокоєм, холодно.. репортерським тоном, розумно і ясно* (Фр., VI, 1951, 405); // *Яким користуються репортера. Один з них [операторів] має великий апарат.. а другий тримає у руках маленький репортерський апарат.. і знімає кожної злишки, коли щось вважає вартим своєї уваги* (Трубіл., II, 1950, 259).

РЕПОРТЕРУВАТИ, ую, уєш, недок., розм. Бути репортером.

РЕПРЕЗЕНТАНТ, а, ч., книжн. Представник кого-чого-небудь. *Бути в мистецтві репрезентантом радянського юнацтва сьогодні — завдання велике* (Довж., III, 1960, 213); *Лисенко є в нас репрезентантом музичного романтизму в повному того слова значенні* (Муз. праці, 1970, 467).

РЕПРЕЗЕНТАНТКА, н, ж., книжн. Жін. до репрезентант. *Лемішкоєвський зустрічає на балу у начальника суду одну з трьох доньок ставного пристава Шешинського, типічних репрезентанток польської шляхти* (Драг., I, 1970, 282); *Літературна мова, мова школи, церкви, уряду і письменства робиться справді репрезентантною національної єдності* (Фр., XVI, 1955, 338).

РЕПРЕЗЕНТАТИВНИЙ, а, е, книжн. 1. Стос. до репрезентації. *Майор посідав, так би мовити, функції чисто репрезентативні, а щоб гідно представляти свою армію, вже скінчу польову форму й надягну парадний офіцерський мундир* (Загреб., Європа., 1961, 103).

2. *Характерний, типовий для чого-небудь. Щоб прискорити наукові дослідження в відрології, створюються невеликі репрезентативні (характерні, типові) та ек-*

периментальні басейни в різних географічних зонах (Наука., 3, 1968, 23).

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ, ності, ж., книжн. Абстр. ім. до репрезентативний.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ, і, ж., книжн. Представництво когось, чого-небудь і від когось, чогось.

РЕПРЕЗЕНТОВАНИЙ, а, е, книжн. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до репрезентувати. На конференції широко репрезентована передова радянська інтелігенція (Корн., Разом із життям, 1950, 175); Чимало фільмів, репрезентованих сьогодні на екранах Києва... здобули світової премії, стали надбанням.. кіномистецтва (Літ. Укр., 24.У 1966, 1).

РЕПРЕЗЕНТУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех., книжн. 1. тільки недок. Бути представником когось, чого-небудь і від когось, чогось; представляти. Він не був комуністом. Та... він репрезентував країну, ім'я якої само по собі звучало як комунізм (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 20); Остріє же наш, радянський, і ми тут репрезентуємо радянську владу (Трубіл., Ляхтак, 1953, 183); [Я р ч у к:] Будемо пам'ятати, що особисті гідності Сергія Михайловича Бережного в новим виявом гідності тієї культури, яку він так блискуче репрезентує (Мік., I, 1957, 379); // Бути виразником якихось поглядів. Ми тільки подамо кілька документів з отих самих шматків паперу, що зупити себе газетами й репрезентують громадську думку різних українсько-німецьких «гурпувань» (Вишня, I, 1956, 279); Загальновідомо, що в радянській українській драматургії є чимало творів, які можна сміливо зарахувати до того художнього напрямку, який так блискуче репрезентував покійний письменник [І. Кочерга] (Вітч., 12, 1962, 173); У величезній масі робітників і селян-бідняків, охоплених інстинктивною ворожнечею до пихатих невігласів-зазяб, Франко розпізнає групи, що репрезентували різні настрої (Міст., 5, 1965, 29).

2. Рекомендувати когось-небудь, називаючи його, знайомлячи з ним. — Білячка, моя дружина, ніколи не простила б, що я не репрезентував її такий особі! (Полт., Повість., 1960, 27).

РЕПРЕЗЕНТУВАТИСЯ, ується, недок. і док., книжн. 1. тільки недок. Представлятися, бути представленим ким-небудь. Журналістські кола репрезентувалися тільки Черняком та мною (Трубіл., Глиб. шлях, 1948, 175).

2. Називати себе при знайомстві. [В а р п х о в с ь к и й:] Дозвольте репрезентуватись: Ёраст Варпеховський (Коч., II, 1956, 491).

РЕПРЕСАЛІЯ, ій, мн. (одн. репресалія, і, ж.), заст. Примусові заходи, що застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої держави з метою примусити припинити ці дії і прийняти запропоновані їй вимоги.

РЕПРЕСАЛІЯ, див. репресалії.
РЕПРЕСИВНИЙ, а, е. Стос. до репресії. Духовенство разом з урядом еживало есляжких репресивних заходів проти носіїв народної творчості (Укр. клас. опера, 1957, 43); Репресивна політика.

РЕПРЕСИВНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до репресивний.

РЕПРЕСІЯ, і, ж. Захід державного примусу, покарання. Жорстокі репресії, які спрямовував царський уряд на революційну демократію, поширювались все більше і на Україні (Минуле укр. театру, 1953, 24); В умовах жорстоких репресій чаризму пролетаріат країни знаходив способи і шляхи для розповсюдження «Правди» в усі куточки країни (Ком. Укр., 5, 1962, 44).

РЕПРЕСОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до репресувати. — Чоловік тієї Оксани Остапівни.. був репресований (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 269);

// у знач. ім. репресований, пого, ч.; репресована, ної, ж. Людина, яка зазнала репресії. — Ти вже його на роботу приймає? А документи, а характеристику? А з біографією як? Може, він із репресованих? (Тют., Вир, 1964, 116).

РЕПРЕСУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Піддавати когось-небудь репресії. Він децю вже чує про цього зайду і анархіста, знає, що його батька репресували (Тют., Вир, 1964, 163).

РЕПРЕСУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до репресувати.

РЕПРИЗ, у, ч., спец. Те саме, що репріза.

РЕПРИЗА, и, ж., спец. 1. Короткий вставний номер-жарт, який виконують актори розмовного жанру в цирку і на естраді. В своїх інтермедіях, клоунадах, репризах він часто використовує місцеві факти життя, де яких глядачі аж ніяк не можуть лишатись байдужими (Ткач, Арена, 1960, 101); Нервово напруження зникає з появою на манежі клоунів.. Ізні репризи викликають щирі сміх (Веч. Київ, 25. XII 1968, 3).

2. Повторення одного з розділів музичного твору. Розробка [увертюри до опери Лисенка «Чорноморці»], невелика розміром, будеється виключно на темі головної партії. Ця ж тема займає більшу частину репризи (Укр. клас. опера, 1957, 171); Як у більшості своїх симфоній, другу частину П'ятої Лятошинський написав за улюбленою концентричною схемою з дзеркальним розташуванням структурних підрозділів у репризі (Міст., 3, 1969, 29).

3. У фехтуванні — повторний удар.

РЕПРОДУКОВАНИЙ, а, е, спец. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до репродукувати. Картини Анатолія Петрицького «Саліція», «Відпочинок» були свого часу репродуковані і всім відомі (Літ. Укр., 19. II 1965, 4).

РЕПРОДУКТИВНИЙ, а, е, спец. Стос. до репродукції (у 3, 4 знач.). Міра активізації процесів мислення, їх особливості залежать від характеру репродуктивного завдання (Рад. психол. наука, 1958, 110); Бруньки в плодівих рослин бувають вегетативні та репродуктивні (плодові) (Сад. і ягідн., 1957, 37).

РЕПРОДУКТИВНО, присл., спец. Відновлюючи, відтворюючи те, що збереглося у пам'яті. Поет.. жусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз репродуктивно, в своїй душі пережити все те, що хоче вилити в поетичній творі (Фр., XVI, 1955, 252).

РЕПРОДУКТОР, а, ч. Пристрій для перетворення електричних коливань у гучні звуки; гучномовець. Може, і зараз оце вона сидить перед репродуктором, чекаючи батька з роботи, і слугає вісті з ефіру (Гончар, III, 1959, 83).

РЕПРОДУКУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. репродукувати. Треба завжди пам'ятати, що поруч з. мистецтвом (живопису) з'явилася кольорове фотографування, репродукування, яке дає репродукції, буквально адекватні оригіналові (Довж., III, 1960, 111); Щодо стилю, то це [каркатури «Перця»] типова журнальна.. графіка, розрахована не на музейну експозицію, а на репродукування в журналі (Рад. літ-во, 2, 1971, 19); Першочерговими заходами, спрямованими на підвищення родючості дерново-підзолистих ґрунтів Полісся, є: ..масове репродукування насіння люпину.. багаторічних трав (Нарис про природу.., 1955, 252).

РЕПРОДУКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. 1. поляр., фот. Робити репродукції (у 1, 2 знач.). На репродукційних фотопластинках або фототехнічних фотоплівках дістають (репродукують) негативи з фотовідбитків, картин, рисунків і т. д. (Довідник фот., 1959, 22); На жаль, часто репродукуючи роботу І. Тру-

ша, видавці чомусь не називають імені автора (Літ. Укр., 24. X 1967, 3).

2. псих. Відновлювати, відтворювати те, що збереглося у пам'яті. Художня майстерність мовної творчості Шевченка полагала, на думку Франка, в умінні.. зтворювати сильні мужичні образи.. відповідним добром звичайних слів і словосполучень, що репродукують різноманітні відчуттєві враження (Мовознав., XVII, 1962, 100).

3. біол. Відтворювати, розмножувати рослини і тварин. Основний напрямок господарства — репродукувати для колекції елітне насіння зернових та технічних культур (Ороч., Зел. повінч., 1961, 25).

РЕПРОДУКУВАТИСЯ, утється, недок., спец. Пас. до репродукувати. Ці портрети (В. І. Касіяна) неодноразово репродукувалися (Нар. тв. та етн., 2, 1968, 45); *Чого* [С. Губцького] твори часто репродукуються і посилають члени місце в експозиції музеїв і виставок (Вітч., 1, 1970, 224).

РЕПРОДУКЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до репродукції. Керівник групи лабораторії репродукційних процесів.. знайомить із розробленим методом виготовлення копій оригінальних растрових кліше (Літ. Укр., 8. XII 1972, 4); // Признач. для репродукції (у 1 знач.). Наші друкарні оснащені найновішою технікою. Тут і двокольорові репродукційні фотоапарати.. і багатobarвний друкарські машини (Знання., 7, 1965, 26); *Репродукційні фотоплівки*.

РЕПРОДУКЦІЯ, і, ж. 1. Фотографічне або поліграфічне відтворення зображень друкованого тексту, творів живопису, карт, фотознімків і т. ін. — Тут видавець перебив мене, запитавши.. чи змію витинати з чужих журналів малюнки для репродукції (Гашек, Пригодл.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 278).

2. Картина, малюнок, фотознімок, креслення і т. ін., відтворені поліграфічним способом. На стінах висіло кілька репродукцій з «Огонька» (Кучер, Процай., 1957, 106); [Б а р а б а н с ь к и й:] *Опріч того, мені треба запланувати видання репродукцій з вашої нової картини масовим тиражем* (Дмит., Драм. тв., 1958, 465); У практиці пропагандистської роботи успішно використовують і репродукції з кращих творів образотворчого мистецтва (Ком. Укр., 2, 1966, 57).

3. псих. Психологічний процес відтворення запам'ятованого.

4. біол. Відтворення, розмноження рослин і тварин. Ферменти, введени в організм хворих мишей, порушили репродукцію вірусів, затримали розвиток інфекції (Наука., 5, 1968, 28); Систематична репродукція і ретельне вивчення рослинних фондів дадуть змогу ботанічному саду розгорнути у себе широку наукову ітродукційну і селекційну роботу (Тр. бот. саду, 1, 1949, 4); Валовий збір картоплі з одного гектара, засадженого насінням літньої репродукції, значно вищий, ніж з такого ж гектара, засадженого насінням весняної репродукції (Хлібороб Укр., 4, 1965, 33).

5. ек. Те саме, що відтворення 2.

РЕПС, у, ч. Цупка овняна, бавовняна або повкова тканина у дрібний рубчик. *Доношує* (Василь) *танкістське обмундировання — комбінезон з синього репсу та картуз із чорною околичкою* (Ю. Янов., II, 1954, 97); *Репс декоративний*.

РЕПСОВИЙ, а, е. Прикм. до репс. *Чернівецька фабрика.. випускала жаккардові бавовняні настінні килимки, скатертини, покривала і репсову декоративну тканину* (Нариси з іст. укр. мист., 1959, 135); *Ії голова, злегка позилена набік, спочивала на подуці софи, оббитої репсовою матерією* (Фр., VI, 1951, 482).

РЕПТИЛЯ, і, ж. 1. зоол. Те саме, що плазун 1. Чимало

знищують мишей, шкідливих комах та їх личинок плазунки, або рептилії; *вужі, полози, мідянки тощо* (Наука., 8, 1958, 4); — *На Землі з'явилися й зникли динозаври й літаючі рептилії* (Загреб., День., 1964, 72).

2. перен., зневажл. Особа, яка відзначається угодовством або плазуванням перед вищими за рангом людьми. У Харківському професорському колі *Потебня був взірцем особистої порядності, відкритого презирства до донощиків-шептунів і численних на той час різного роду рептилій* (Мовознав., XVI, 1961, 102).

РЕПТИЛЬНИЙ, а, е, зневажл. Стос. до рептилії.

РЕПТУХ, а, ч., розм. 1. Широкий, але неглибокий мішок з кормом для коней, який прив'язують до оглобель. *Я безнадійно набишаю рептух пирію, підв'язую коней до оглоблі* (Кос., Новели, 1962, 52); *Старий стих, встав з воза, підійшов до коней і, прибравши рептух з січкою, все тією ж одною рукою поправив упряжку та натягнув віжки, готовий рушати в дорогу* (Д. Беданк, Студ. Води, 1959, 22).

2. Вид плетеного з вірвовок мішка для сіна. *Терешко важко скинув на плечі рептух сіна й мовчки поніс його до кошари* (Епик, Тв., 1958, 397).

РЕПТУШОК, шкв, ч. Зменш. до рептух. — *Стінуя ом поклає рептушок, та чи вистачить?* (Тют., Вир, 1964, 171).

РЕПУТАЦІЯ, і, ж. Громадська думка про кого, що-небудь. [Т а л ь:] *Ви забули про мою репутацію!* *Я зосім не з тих дам, які так безсоромно мезтують цим* (Крот., Вибр., 1959, 497); *Станіслав Адамович Сохачевський.. має репутацію доброго спеціаліста* (М. Ол., Леся, 1960, 100); *Раянські пасажирські судна завоювали чудову репутацію у зарубіжних любителях морських мандрівок* (Веч. Київ, 18. I 1969, 2).

◇ Підмочена репутація див. підмочений; Підмочити репутацію див. підмочувати.

РЕП'ЯХ, а, ч. 1. Бур'ян родини складнопістих з чіпким суцвіттям і з колючками. Під полом лежали усіяк трави і коріння: .. *дурман, усякі реп'яхи, куряча сліпота та й багато дечого* (Кв.-Осн., II, 1956, 189); *Не годилося б, на мій погляд, в'язати оцей застарілий реп'ях в один букет з пазуцими польовими квіточками* (Мирний, V, 1955, 391); *Стала б їсти [пташка], так глибокий Сніг сугорбками заміє й очерету стеля високий і бадиля реп'яхів* (Щог., Поезії, 1958, 384).

2. Колюча чіпка головка, суцвіття цієї рослини. *Хлопці з веселим гуком розбіглися на дві ватаги. Пани зразу почали змочувати собі в бур'яну великі животи, ліпили на лоб і на груди замість кокардіє і гудзиків реп'яхи* (Вас., I, 1959, 213); *Бріє [Давид] бур'яном у двір, де будівлі цегляні. Чіплялися реп'яхи до шинелі* (Головко, II, 1957, 17); *У порівн. *Пріська так реп'яхом за нього [Нечишора] і держиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 104).

◇ Приставати (пристати) реп'яхом; Приставати (пристати) мов (як, ніче і т. ін.) реп'ях див. приставати; Причіплюватися (причіплятися, причепитися) як (мов, немів і т. ін.) реп'ях див. причіплюватися.

3. перен., розм. Про причіплю людину. *Аж ось надоганяє його Петро Шраменко. — Чого ще оцей бабський реп'ях од мене хоче? — каже, зупинившись, Кирило Тур* (П. Куліш, Вибр., 1969, 192).

РЕП'ЯХОВИЙ, а, е. Прикм. до реп'ях. *Люблять щипляки реп'яхове насіння* (Коп., Як воли., 1948, 92).

△ **Реп'яхова олія** — настояне на коріннях реп'яха вазелінове масло, що використовується як косметичний засіб для волосся. Під час розчісування суцього волосся гребінець корисно змочувати касторовою або реп'яховою олією (Як запоб. зарази. хвор., 1957, 22).

РЕП'ЯХУВАТИСЯ, а, е. 1. Який має реп'ях; з реп'яхами. *Погляну [Храпков] на Синявіна — той повільно*

зводився з канани, оббитої шкірою, обтрушувався, неначе він сидів на дрібному реп'язуватою сіні (Ле, Міжгір'я, 1953, 388).

2. перен. Причпливий, колючий, як реп'ях. — Дозвольте мені запросити вас до ресторації... сьогодні, після роботи, — і парубок вп'явся в неї своїми реп'язуватими очима (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 19).

РЕП'ЯШОК, шкв., ч., бот. (*Ceratocephalus* L.). Рід трав'янистих рослин родини жовтцевих. Тихесенько, щоб нікто не бачив, дала [Зубиха].. дружці якусь кісточку та якийсь-то реп'яшок і навчила її, що і коли з ними робити (Кв.-Осн., II, 1956, 211).

РЕСИВЕР, а, ч., техн. 1. Резервуар для нагромадження пари або газів з метою подачі їх куди-небудь. Компресор і двигун встановлюють у компресорному відділі насосної станції, а ресивер, устаткований запобіжним клапаном і манометром, звані (Довідник сіль. будівельника, 1956, 307).

2. Приймач телеграфного апарату або телемеханічного пристрою.

РЕСКОНТРО, невідм., с. Бухгалтерська книга для допоміжного обліку розрахунків з різними організаціями та особами.

РЕСКРИПТ, у, ч. 1. У дореволюційній Росії — доведений до загального відома лист царя на ім'я певної службової особи з покладенням на неї тих чи інших доручень, з висловленням подяки, оголошенням про нагороду і т. ін. Кріпосницький характер реформи, яка підготовлялася, цілком виразно був відбитий в царському рескрипті віленському генерал-губернаторові Назимову (Іст. УРСР, I, 1953, 463); В емігрантській пресі з'явився бундючно написаний в стилі царських рескриптів лист Петлюри до Огієнка (Едлап, II, 1958, 253); Поважну коштів III Відділу його [Микола I] таємної канцелярії він височайшим рескриптом повелів віддати на боротьбу, як він з презирством казав, з словесною пошестью (Рибак, Помилка..., 1956, 46); Він [Багратіон] замість дійової допомоги одержує накази і рескрипти, які збивають з пантелику й заважають діяти в його умовах і становищі (Кочура, Зол. грамота, 1960, 96).

2. У Стародавньому Римі — письмова відповідь імператора на подане йому для розв'язання питання, що мала силу закону.

3. У Західній Європі — акт монарха в деяких справах, що потребують його затвердження.

РЕСОРА, и, ж. Пружина частина підвіски між віссю і кузовом вагона, машини, воза і т. ін., призначена для пом'якшення ударів під час їзди. Зменшення поштовхів досягається завдяки введенню в підвіску пружних елементів. Таким пружним елементом підвіски найчастіше бувають листові чи пружинні ресора (Автомоб., 1953, 177); Ритмічно цокали колеса на стиках, погойдували ресори, скрипіли вагон (Дмит., Розлука, 1957, 81); А тут ще й нога розболілася. Натрудив [Микола] її, ..натряс у проклятій бідарці, що торохтіла й гепала без ресор (Кучер, Трудна любов, 1960, 3); *У порівн. Матушка знов зхопилась руками за помудрабки й гоїдалася на повітрі на своїх руках, як на ресорах (Н.-Лев., III, 1956, 204).

РЕСОРНИЙ, а, е. Прикм. до ресора. На авторемонтному заводі № 1 у той час виготовляли тільки ресорну «штуку» (Веч. Київ, 9.IV 1958, 1); // Признач. для виготовлення ресор. Ресорна сталь; // З ресорами. — От тепер ми.. накупимо добрих коней, будемо їздити в ресорних екіпажах (Н.-Лев., III, 1956, 166); Перевозять пуди ресорними підводами або автомашиною (Сад. і ягідн., 1957, 236).

РЕСОРНИК, а, ч. Робітник, який виготовляє ресори. Є такий термін у ресорників — утрачена стріла. Оз-

начає він, що листи сталі деформувалися, що їх потрібно знову згинати і загартувувати (Веч. Київ, 21. VIII 1962, 2).

РЕСПЕКТ, у, ч., заст. Повага, шанса. — О, я з надто великим респектом відношуся до поезії, щоб і собі забиратися до віршівання (Коб., III, 1956, 165).

РЕСПЕКТАБЕЛЬНИЙ, а, е, заст. Поважний, солідний. Респектабельний військовий розвідник повинен мати надійне підкруття: родину, якийсь там капітал чи маєтність, дім у Штатах, добрих знайомих (Загреб., Шеніт, 1966, 207).

РЕСПЕКТАБЕЛЬНИСТЬ, ності, ж., заст. Абстр. ім. до респектабельний. [Г а н н а:] Авжеж, вічно якась стриманість, коректність, респектабельність! І нащо тобі ся личина? (Л. Укр., III, 1952, 720).

РЕСПІРАТОР, а, ч., спец. Прилад для індивідуального захисту органів дихання від пилу, отруйних випаровувань, газів і т. ін. Працювати в отруєноповітряній сляді у галатах, респіраторх або марлевих пов'язках, рукавицях та пілонепроникних окулярах (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 51); Десять дістає [Павло] нового синього комбінезона, захисні сині окуляри і від куряки на груди повітря респіратора (Кучер, Прощай..., 1957, 477); Вона відступилася на два кроки, сіла в фотель і зняла марлеві респіратор (Смолич, I, 1958, 91).

РЕСПІРАТОРНИЙ, а, е, спец. Стос. до респіратора і респірації. Засуговують на увазу.. праці.., що стосуються зміни формених елементів крові при метаморфозі амфібій та проблеми респіраторного епітелію у ссавців і птазів (Розв. науки в УРСР..., 1957, 368); Лікування цих теорій [з розладом дихання] проводиться в так званих респіраторних центрах, що мають належну стаціонарну апаратуру для штучного дихання (Наука..., 6, 1959, 27).

РЕСПІРАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до респірації. З допомогою так званої респіраційної камери і точних хімічних аналізів визначено основний обмін речовин в організмі тварини (Наука..., 12, 1956, 18).

РЕСПІРАЦІЯ, і, ж., спец. Процес газообміну у людини та тварини.

РЕСПУБЛІКА, и, ж. 1. Одна з форм державного правління, при якій верховні органи державної влади обираються на певний строк у тому чи іншому порядку. Шикли й церкви... Оце так воля. І це республіка така?! (Сос., I, 1957, 359).

△ Буржуазна демократична республіка — форма державного правління, при якій фактична влада належить буржуазії; [Народна] демократична республіка — форма державного правління соціалістичного типу, політичну основу якої становлять народні збори і народні ради. На місці монархії конституційних чи самодержавних треба заводити демократичні республіки з найвищою інстанцією — палатцями (Хотк., II, 1966, 360); Радянська [соціалістична] республіка; Республіка Рад — форма державного правління, при якій вся влада належить трудящим в особі Рад депутатів трудящих. — Революція в Угорщині! — Невже? — Радянську республіку проголошено! — Бела Кун уже по радіо з Леніном розмовляє! (Гончар, II, 1959, 68); Працюють, працюють без утоми. Вище прапор Республіки Рад. Нас підтримує в рухові цьому світовий пролетаріат (Сос., I, 1957, 487).

2. Країна з такою формою правління. Хто міг ждати, що ставлений ерагеліський ніж.. саме зараз з такою силою еріжеться у відкриту спину республіки? (Гончар, II, 1959, 273); Де «вільний наймит» лан орав Для ситого магната, Де визиску батіг сичав, Немов змія проклята, Живе, свідома власних прав, Республіка багата (Рильський, III, 1961, 131); // яка, чого, перен.,

рідко. Уживається на означення якої-небудь галузі, сфери знань і т. ін. — *Рушай, — гукнув Чубенко, — рушай, донбасівська республіко!* — *і погойднувся в сидлі, мов жартама* (Ю. Янов., I, 1954, 285); *Крають даль Гудки республіки труда* (Сос., I, 1957, 461).

3. Національно-територіальна частина, що входить до складу Радянського Союзу і має органи самоуправління. — *В республік в нас багато, Ватківщина в нас — одна* (Уп., Про Донбас, 1950, 4); *Радянська Україна — республіка високорозвинутої науки і соціалістичної культури* (Ком. Укр., 7, 1968, 15).

РЕСПУБЛІКАНЕЦЬ, нця, ч., політ. 1. Прихильник республіки (у 1 знач.). [Р у ф і н:] *Наступить той боєдиний нах усім на шю, мов сідний деспот. Ні, вже я волю державу навіть цезарів найгірших, — хоч я республіканець, як ти знаєш* (Л. Укр., II, 1951, 351); *Революціонер в політиці, полум'язий республіканець і непримирений ворог пануючої аристократії, Петєфі не міг не принести з собою нового погляду на мистецтво* (Перв., 3 поденника..., 1956, 115).

2. У буржуазних країнах — член республіканської партії. *..більшовики допускають угоди з буржуазними республіканцями тільки як «вняток»* (Ленін, 14, 1971, 107).

РЕСПУБЛІКАНІЗМ, у, ч., політ. Прихильність до республіки (у 1 знач.). *Кадеши самі не вірають своєю республіканізмові, і не вірають йому тим паче октябристи й монархісти інших кольорів..* (Ленін, 32, 1973, 373).

РЕСПУБЛІКАНКА, я, ж., політ. Жін. до республіканець.

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до республіки. *Вільгельм II пророкував, що Вітте — це майбутній президент республіканської Росії* (Стельмах, I, 1962, 620); // *Який відбувається, діє в межах республіки* (у 2, 3 знач.). *Розквіт самодіяльного мистецтва, районної [районні], обласні, республіканські огляди його ажкраво демонструють побутування цієї творчості серед трудящих* (Рильський, IX, 1962, 195); *Республіканський комітет, більшість обласних редакцій радіомовлення регулярно передають бесіди і лекції, в яких роз'яснюються теоретичні проблеми і практичні завдання, накреслені партією* (Ком. Укр., 4, 1960, 69).

2. Прикм. до республіканець. *Соціал-демократ ніколи і ні на хвилину не повинен забувати про неминучу класову боротьбу пролетаріату за соціалізм з найбільш демократичною і республіканською буржуазією та дрібною буржуазією* (Ленін, 11, 1970, 69); [П а н с а:] *Забудь свої республіканські мрії* (Л. Укр., II, 1951, 459).

△ **Республіканський календар** — нове числення часу, запроваджене замість григоріанського календаря 5.Х 1793 р. у Франції в період буржуазної революції кінця XVIII ст.

РЕСТАВРАТОР, а, ч. 1. Фахівець з реставрації (у 1 знач.). *Потьмянілі від часу монети ретельно очистив реставратор, і працівники музею приступили до їх вивчення* (Веч. Київ. 2.І 1961, 3); *Реставратори намагаються відновити авторський лак, а якщо це неможливо, покривають картину новим* (Наука., 8, 1965, 56); *Один з ранніх малюнків Т. Г. Шевченка — «Жіноча голівка» (1830 р.) вийшов з рук реставраторів також, що здається, ніби його намальовано зовсім недавно* (Мист., 2, 1956, 38).

2. Прихильник реставрації (у 2 знач.). *Комуністична партія України.. активно виступала проти троцькізму і правих реставраторів капіталізму* (Розв. науки., 1957, 18); *Замовлює Арсенал. У ворогів тріумф. Дорого далася їм перемога, і це дорожче заплатять реставратори історії за своє короточасне торжество* (Довж., I, 1958, 60).

РЕСТАВРАТОРСТВО, а, с. Робота реставратора (у 1 знач.).

РЕСТАВРАТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до реставратор. *Братній союз радянських народів при керівній ролі партії.. виявився тією непохитною скелею, об яку розбилися всі реставраторські потоки контрреволюції* (Рад. Укр., 17. IX 1949, 2).

РЕСТАВРАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до реставрації. *Реставраційні роботи; // Признач. для реставрації. Складність роботи спеціаліста-мікрохіміка реставраційної майстерні полягає в тому, що всі дані про матеріал треба одержувати на основі аналізу крихітних частинок речовини* (Наука., 8, 1965, 57).

РЕСТАВРАЦІЯ, і, ж. 1. Відновлення в первісному вигляді творів мистецтва, будівель і т. ін., що були зруйновані, пошкоджені або спотворені при дальших переробках. *Відомо, що мистецтво реставрації виникло досить пізно. Першу спеціальну майстерню було створено тільки в 1778 році у Венеції* (Знання..., 10, 1965, 15); *Відновлення — не єдине завдання реставраторів. Одним з обов'язків наукової реставрації є в'яснення року народження картини, прізвища автора, школи* (Наука., 8, 1965, 57); *Я знав, що держава асигнувала величезні кошти на реставрацію собора, але не хотів уже йому говорити* (Є. Кравч., Бувацьщина, 1961, 75); // *Ремонт чого-небудь, повернення його до стану, придатного для користування. Люди думали про створення власної держави, а не про реставрацію якогось там мізерного підприємства* (Вільде, Сестри..., 1958, 118); *Реставрація годинників*.

2. Відновлення політичного чи суспільного ладу, що історично віджив або був повалений революцією. *Тепер уже не тільки в СРСР, а й у всіх соціалістичних країнах ліквідовані соціально-економічні можливості реставрації капіталізму* (Ком. Укр., 4, 1961, 9); *Націоналізація ж утруднює реставрацію в економічному відношенні, бо вона змищує всякі перегородки, всю середньовічну власність на землю і пристосовує її до нових в'днуванних вогнищ капіталістичних умов виробництва* (Ленін, 17, 1971, 154); // *іст. Відновлення правління династії Бурбонів у Франції. В той час [1815 р.] в Америці було багато французів, колишніх бонапартистів, які змігрували після реставрації Бурбонів* (Наука., 10, 1965, 17).

РЕСТАВРОВАНИЙ, а, е. Дівпр. пас. теп. і мин. ч. до реставрувати. * *Образно. Зусиллями багатьох літературознавців реставрована надзвичайно складна мережа історичних, психологічно-творчих зв'язків «Енеїди» [І. Котляревського], в яких розкривається її художньо-естетична своєрідність* (Рад. літ-во, 1, 1971, 36); // *у знач. прикм. Реставрована посудина становить широкогорлий горщик з відхиленими назовні віньцями і двома ручками* (Археол., II, 1948, 170); // *реставровано, безос. присудк. сл. Знамениті собори, що лишилися в Переяславі з давніх часів і являють не тільки історичну, але й архітектурну цінність, реставровано* (Чаб., Шляхами..., 1961, 12); *В Чугуветі на Харківщині реставровано будівлю, в якій жив великий художник І. Ю. Рєпін* (Вітч., 9, 1969, 221).

РЕСТАВРУВАНИЙ, а, с. Дія за знач. реставрувати. **РЕСТАВРУВАТИ**, ую, уєш, недок. і док., Perez. 1. Проводити реставрацію (у 1 знач.). *Найбільша частина моїх наукових праць ґрунтується на текстах давніших пам'яток південно-руського письменства, які я відкрив або критично реставрував* (Фр., I, 1955, 41); — *Куди він дивиться? — Сюди, на Пешт. Вірніше, на те зелене поле, де через багато років виростуть квартали Пешта. — Хочете реставрувати?* (Гончар, III, 1959, 267); *Наружена післявоєнна ситуація склалася у колгоспі..*

Треба і степи зорати, і клуби реставрувати, і школи відбудувати (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 43); Щоб переробити підлоги, треба було мати технологічне устаткування. Робітники знайшли вихід — реставрували стару розчиношійалку, зробили шліфувальну машину (Роб. газ., 9. IX 1966, 3).

2. Здійснювати реставрацію (у 2 знач.).

РЕСТАВРУВАТИСЯ, утється, недок. Пас. до реставрувати.

РЕСТИТУЦІЯ, і, ж. 1. юр. Повернення кожною з сторін усього, що вона одержала за договором, який згодом визнано недійсним.

2. юр. Повернення за мирним договором майна, що було неправомірно вилучене під час війни однією державою з території іншої держави.

3. біол. Здатність живого організму відновлювати втрачені частини.

РЕСТОРАН, у, ч. Приміщення (звичайно з музикою, танцями), де подаються страви та напої. Банкет відбувався в ресторані, що містився на стадіоні біля парку (Панч, В дорозі, 1959, 206); — І ще б важ пасувало дуже сидіти в ресторані, піднімати маленькі скляночки золотого вина і слухати музику... (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 19).

РЕСТОРАННИЙ, а, е. Прикм. до ресторан. Тися неважно слухала його, всім еством прислухаючись до звуку ресторанного оркестру (Дмит., Розлука, 1957, 41); // Який проводить свій вільний час у ресторанах. Коли в кого нероби та хапує часом виростають, ресторани лобуряки в сорочках розцукрюваних, то його син знає, для кого живе, він недаром їсть хліб народний... (Гончар, Тронка, 1963, 68).

РЕСТОРАНЧИК, а, ч. Зменш. до ресторан. Виїздили ми зранку на машині, оглядали всі цікаві місця..., обідали в маленькому сільському ресторанчику (Ю. Янов., II, 1958, 88); Подову оповіда (Отто), які страви, чудові, ашукані і тендітні, він готував у своєму ресторанчику (Збан., Таємниця..., 1971, 68).

РЕСТОРАТОР, а, ч., заст. Власник ресторана. В вільготні арозах виростають смачні печерички, що їх так оочо закуповують спритні ресторатори Кракова, Любліна, а то навіть і Варшави (Загреб., Шепіт, 1966, 340); Всі ресторатори надсилали йому запрошення на розкішні вечери і обіди (Полт., Півість..., 1960, 545).

РЕСТОРАЦІЯ, і, ж., заст. Ресторан. Купці-шахраї пошехталися трохи по ярмарку. Коли добре золотоділи, пішли до ресторації (Казки Буковина..., 1968, 24); — Дозвольте мені запросити вас до ресторації... сьогодні, після роботи (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 19).

РЕСУРС, у, ч. 1. тільки мн., які, чого. Запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби. На базі місцевих ресурсів працює одна з найбільших на Україні паперова Поцінківська фабрика (Цюпа, Україна..., 1960, 245); Наша країна багата на... нафтові ресурси і має всі можливості для розвитку нафтохімічної промисловості (Наука..., 5, 1959, 46); Наявність значних ресурсів вугілля, залізної і марганцевої руди, внутрішньої сировини сприяє ще більшому розвитку в республіці чорної металургії (Ком. Укр., 3, 1968, 54); // Грошові цінності, джерело фінансових доходів. Платність фондів, необхідність ефективного використання державного кредиту змушують підприємства проявляти господарську ініціативу, вичикувати резерви, мобілізувати наявні ресурси (Ком. Укр., 1, 1967, 52); Щоб утримувати сина в Петербурзі, батькових ресурсів не вистачало (Черн., Що робити?, перекл. Дукіна, 1936, 81).

Природні ресурси див. природний.

2. Засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності. Для розваги у татарській

дівчини один лиш ресурс: строї (Коцюб., I, 1955, 290); Коли скресли раптово ріки і древній бог весняної грядки пустив у діло свої ресурси, що ні кінному, ні пішому не стало зоду, куди не поткниш, загали моторизовані армії (Довж., I, 1958, 355); Найбільш колоритним, соковитим [у ролі Кабиці] був М. Л. Кропивницький, який дослава цього переважно завдяки своїм вокальним ресурсам (Минуле укр. театру, 1953, 55).

РЕТАРДАЦІЯ, і, ж., літ. Композиційний прийом, який полягає у штучному уповільненні розгортання сюжету, дії шляхом введення в художній твір вставних сцен та епізодів, описів природи і т. ін. Однакові початки рядків (анафори) — один із звичайних засобів творчії дум. Таким самим зичним засобом є і ретардація, наамисне уповільнення розповіді (Рильський, IX, 1962, 227).

РЕТЕЛЬНИЙ, а, е. 1. Який виявляє старанність, сумлінність у чому-небудь. Від сторонніх я чує про Нелю, що дівчина вона ретельна на роботі, безстрашна в бою, сердечна в поведінці з товаришами (Збан., Незабутне, 1953, 14); Це [молода людина], певне, ретельний дослідник, новатор і сміливий експериментатор нашої соціалістичної науки (Ле, Право..., 1957, 8); Черниш стояв з офіцерами-мінометниками на горбі перед огневою і... робив у блокноті якісь помітки. В цей час він був схожий на ретельного студента, що нотує в лабораторії складні важливі процеси (Гончар, III, 1959, 412); // Який виконує все точно; пунктуальний. Ввечері другого дня Коцюбинський, ретельний, як завжди, з'явився на засідання точно о восьмій (Сміл., Пов. і опов., 1949, 57); Щоправда, у платяжках вони не завжди ретельні (Рибак, Помилка..., 1940, 35).

2. Виконуваний, здійснюваний дуже старанно, уважно, сумлінно. Через рік за ретельну роботу товариство набило мені 5 карбованців на місяць (Минуле укр. театру, 1953, 30); У глибині душі Дорош не схвалював надто ретельного навчання Мусадзе, вважаючи, що час для школи вже давно минує (Собко, Біле полум'я, 1952, 28); // Який здійснюється з урахуванням всіх дрібниць, деталей; ґрунтовний. Визначення рівня закупочних цін на сільськогосподарські продукти вимагає ретельного й всебічного економічного обґрунтування (Ком. Укр., 12, 1964, 33); Як виявилось, бути вітчаками не так-то й просто, потрібна чимала ретельна підготовка (Юхвід, Оля, 1959, 83); // Надто уважний, пильний. Есесівка робила ретельний обшук. Вона тихо заглядала в вухо, в ніс, тикала паличкою в волосся, зривала з голови і кидала на підлогу гребінці, куйовдила зачіски (Хижняк, Тамара, 1959, 168); За викладанням [в Київському університеті до революції] був установлений ретельний нагляд з боку попечителя і міністерства (Наука..., 8, 1959, 38); // Точно виконаний; чіткий, акуратний. Першими рівними, ретельними рядками лягли в опрацювану в шкіру книжку нотатки про події, які відбулись у ті дні в Чигирині (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 56).

РЕТЕЛЬНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість, за знач. ретельний 1. Романа поставили на апарат, і він, з властивою йому ретельністю, взявся до нової роботи [телефоніста] (Гончар, III, 1959, 138); Про його поведінку генерал дуже добре знає, але тримає коло себе за ретельність (Тют., Вир, 1964, 504).

2. Старанність, сумлінність у чому-небудь. Тамара писала з такою ретельністю, з такою увагою, як ніколи (Хижняк, Тамара, 1959, 34); Зруб комори відзначає особливим добром дерева і ретельністю виконання (Дерев. зодч. Укр., 1949, 23); З особливою увагою і рідкою ретельністю ставився до питань перекладу Фрідріх Енгельс (Мовозн., VII, 1949, 14).

РЕТЕЛЬНО. Присл. до ретельний. *Різьбярі й маларі заходжуються ретельно коло покрас і статуй* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Мироненко витягнув з кишені невеличкий пакуночок, ретельно загорнутий у газету* (Голов., Тополя., 1965, 71); *Ми повинні ретельно вивчати Сонце — джерело життя на Землі* (Наука., 6, 1962, 30).

РЕТИВИЙ, а, е. 1. розм. Який виявляє надмірну старанність, запопадливість у чому-небудь. — *Покричати ми майстри, — вилаяв себе в думках Гурін. — Сидить у кожного ретивий адміністратор, дай тільки розійтись* (Жур., Вел. розмова, 1955, 12); — *Не хвилюйся. Вже погане минулося. 6 у вас ретиви діячі* (Хижняк, Невгамовна, 1960, 100); // *Баский, бадьорій* (про коня). / *здається: кінч ретивий Топче наших ворогів* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 41).

2. нар.-поет. Палкий, гарчачий (про серце). *Мое серце ретивее Печала не знає* (Чуб., V, 1874, 173).

РЕТИКУЛЯРНИЙ, а, е, мед. Який утворює кровотворні органи. Деякі дослідники взагалі заперечують той факт, що ретикулярна формація фільтрує сигнали імпульси, які надходять у мозок (Наука., 12, 1965, 19); *Ретикулярна тканина*.

РЕТИНА, и, ж., мед. Світлочутлива оболонка ока; сітківка. *Візьміть ретину, вона ізолоє з природи коливання світлової* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 103).

РЕТИНІТ, у, ч., мед. Запалення сітчастої оболонки (ретини) ока.

РЕТИРАД, у, ч., військ., заст. Те саме, що ретирада.

РЕТИРАДА, я, ж., заст. 1. військ. Відступ. *Героїв, бачивши, що час почати знов Страшну баталію, що годі ретираду Чинити, розмакнув, щоб відганяти на громаду Тарана грізного* (Мішк., П. Тадеуш, переки. Рильського, 1949, 180); *Опинившись на зовнішньому рейді і тільки тут нарешті опам'ятавшись після остерпіння, інтервенти, щоб хоч як-небудь помститись за ванебну свою ретираду, стали безладно обстрілювати Хорли з корабельної артилерії* (Гончар, II, 1959, 50).

2. військ. Укріплене місце в кріпосних спорудах і на польових позиціях для оборони на випадок відступу.

3. ірон. Ухилення від рішучих дій.

4. Вбіральня.

РЕТИРАДНИЙ, а, е, заст. Прикм. до ретирада. *Ліжарі, які працювали в лікарнях, писали [у II половині XIX ст.]: «Вентиляції лікарняних будинків не існує; обладнання ретирадних місць гірше, ніж якби їх зовсім не було»* (Матеріали.. охор. здоров'я., 1957, 104).

РЕТИРУВАТИСЯ, уся, усього, недок. і док. 1. заст. Відступати під час бойових дій. *Він [російський корпус] з такою рішучістю і силою натиснув на неприятеля, що французи змушені були ретируватись* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 193).

2. розм., жарт. Виходити звідкись, залишати попереднє місце. *Вкрай спаттеличений Шерстемевич відкаляється і, розжальючи порожньою пляшкою, ретирувався. Бальзак полегшено зітхнув* (Рибак, Помилка., 1956, 143); [Ж и в о г л я д о в:] *Надало мені приїзати на цю вечірку... Краще буде, коли я звідсіля ретируюсь* (Мокр., П'єси, 1959, 266).

РЕТОРОМАНЕЦЬ див. ретороманці.

РЕТОРОМАНКА див. ретороманці.

РЕТОРОМАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до ретороманці. *У Швейцарії, яка має чотири державні мови — німецьку, французьку, італійську і ретороманську, — всі ці мови знають не те що журналісти Цюриха чи Женеви, а навіть матроси тих пароплавиків, що катають туристів по гірських озерах* (Загреб., Європа 45, 1959, 502).

РЕТОРОМАНЦІ, ів, мн. (одн. ретороманець, пня, ч.); ретороманка, и, ж.). Група народностей, що населяє північно-східну та північну Італію, а також висо-

когірні альпійські райони південно-східної Швейцарії; представники цих народностей. *Той самий автобус, водій якого, круглоголобий ретороманець, за всю дорогу не вимовив жодного слова, повіз їх до перевалу* (Загреб., Європа 45, 1959, 505).

РЕТОРСІЯ, і, ж., політ. Обмежувальні заходи, застосовувані однією державою до іншої держави (або до її громадян) у відповідь на її несправедливі дії з метою домогтись припинення цих дій.

РЕТОРТА, и, ж. 1. Сіляна, фарфорова або металева лабораторна хімічна посудина грушовидної форми з довгим носком, повернутим убік; використовується для перегонки й розкладення речовини нагріванням. *Пили мовчки. Стежили за тим, що відбувалося на столі. Там стояв штатив, підтримуючи реторту з рудою рідиною* (Шовк., Інженери, 1956, 190); *На довозимо дощотому столі з пережреченими ніжками вишкувались у ряд пробірки, колаби та реторти, виповнені зразками ґрунтів* (Збан., Переджнив'я, 1960, 8).

2. Вогнетривка посудина різних форм, в яку вишукують матеріали при їх нагріванні в промислових печах. *При сктіїй перегонці дерева у великих розмірах беруть не скіпочки, а поліна. Ними наповнюють великі залізні посудини — так звані реторти* (Уроки.. хіміка, 1956, 69).

РЕТОРТНИЙ, а, е. Прикм. до реторта.

РЕТРАНСЛЮВАТИ, юю, юєш, недок. і док., перех., спец. Здійснювати ретрансляцію. *Краків, Кельце і Закопане ретранслюють телепередачі* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 4); *На спиті черепахи прикріплюють мініатюрний радіопередавач. Супутник ловить його сигнал і ретранслює на наземні станції. В такий спосіб можна прокласти шлях черепахи на карті* (Веч. Київ, 17. X 1967, 4).

РЕТРАНСЛЮВАТИСЯ, юється, недок., спец. Пас. до ретранслювати.

РЕТРАНСЛЮВАТИ, а, ч., спец. Станція, установка для здійснення ретрансляції. *Не за горами той час, коли до ладу стануть космічні ретранслятори телебачення. Серед них будуть і штучні планети, і наш природний супутник Місяць* (Наука., 6, 1962, 29).

РЕТРАНСЛЮВІЙНИЙ, а, е, спец. Призв'язк. для ретрансляції. *У районах із середньою густиною населення доводиться будувати мережі телевізійних центрів і ретрансляційних станцій, з'єднаних між собою тисячами кілометрів радіорелейних ліній* (Знання., 9, 1969, 8).

РЕТРАНСЛЮВІЙНИЙ, і, ж., спец. Проміжне приймання сигналів у системі радіомовного чи телевізійного зв'язку для підсилення їх і наступного передавання. *Антени спрямованої дії широко застосовують для приймання і ретрансляції телевізійних передач, для радіорелейних ліній зв'язку та ін.* (Радіолокація., 1958, 38); *За допомогою штучних супутників здійсниться ретрансляція на великі відстані ультракоротких радіохвиль, а отже, і телебачення, істотно збільшиться ємність каналів далекого зв'язку* (Наука., 5, 1962, 10).

РЕТРАНСШЕМЕНТ, у, ч., військ., заст. Військове укріплення, розміщене за головною позицією для підсилення внутрішньої оборони. *Лаштували [козакі] старі, недавно одержані, запорозькі гармати, що після зруйнування Січі зберігалися на Новосіченському ретраншементах* (Добр., Очак. розм'яв, 1965, 83); *Залишки ретраншемента ще й досі є на Великій Хортиці* (Наука., 9, 1967, 38).

РЕТРОГРАД, а, ч., книжн. Ворог прогресу, всього передового; реакціонер. *Не подумайте, що я ретроград. Але ж без поваги до того, що зроблено старшими, без добрих традицій наша молодь далеко не піде* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 54).

РЕТРОГРАДКА, н. ж., книжн. Жін. до ретроград. **РЕТРОГРАДНИЙ**, а, е, книжн. 1. Ворожий прогресовий, всьому передовому; реакційний. Д. Ганкевич.. *опався в патетичний тон, оскаржуючи негуманні способи боротьби всяких консервативних і ретроградних партій* (Лі. Укр., VIII, 1965, 272); *Вже перші твори Франка йшли наперекір тодішнім читацьким смакам, але він вирішив служити загальнолюдським поступовим гуманним ідеям. Через те зустріч менаестів ретроградних людей* (У. Кравч., Вибр., 1958, 428).

2. Спрямований назад, у протилежному до основного напрямку; зворотний. *Тепер відомо, що тільки супутники Урана і Нептуна мають ретроградний рух. Вони обертаються навколо осі у протилежний бік обертання планети* (Курс заг. геол., 1947, 15); // *Спрямований на розгляд того, що відбулося раніше. Останнім часом проблемі все більше уваги приділяють [шаховим] задачам на ретроградний аналіз, в яких з різною метою треба відшукати попередні ходи* (Наука..., 7, 1971, 62).

РЕТРОГРАДНІСТЬ, ності, ж., книжн. Абстр. ім. до ретроградний 1. *М. Драгоманов, розповідаючи про свої стосунки з галицькими народолюбцями, показував їхню ретроградність, ідейну неміц, відірваність від народних інтересів та заскорузлість* (Рад. літ-во, 6, [1964, 47]).

РЕТРОГРАДНО, книжн. Присл. до ретроградний. *Тодішня галицька українофільська література, убога і ретроградно консервативна, не дуже, мабуть, могла задоволювати такого парубка, як Франко, що прагнув широкої освіти і постуку* (Крим., Вибр., 1965, 438).

РЕТРОГРАДСТВО, а, с., книжн. Ворожість до прогресу, до всього передового; реакційність. *В таких хвилях він важко сумує і нарікає на нерозвитість [нерозвинченість] і ретроградство суспільності* (Фр., III, 1950, 258).

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ, а, е, книжн. Який містить у собі розгляд минулих подій; звернений у минуле. *Як завжди, цікаво будуть сюжет [роману Н. Рибка «Час сподівань і звершень»], як завжди — численні внутрішні монологи і ретроспективні описи* (Рад. літ-во, 1, 1964, 40); *Останнім часом став хорошою традицією ретроспективний показ кращів радянських фільмів, що становлять кінокласику* (Мисг., 5, 1968, 36); *Створення ретроспективного відділу виставки дало наочну можливість відчувати ті принципові засади, які не просто започаткували монументальне мистецтво України, а й визначили його напрямки* (Літ. Укр., 22.IV 1969, 2).

РЕТРОСПЕКТИВНО, книжн. Присл. до ретроспективний. *В основному зберігаються вони [фольклорні народно-розмовні звороти] лише при описах сцен сільського життя, відтворюваних ретроспективно і здебільшого через призму срийманна героєв* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 485); *Смерть автора «Енеїди» була великою втрапою для української літератури. Вона спонукала глянути на Котляревського ретроспективно й оцінити його спадщину критеріями вічності* (Вітч., 9, 1969, 150).

РЕТРОСПЕКЦІЯ, і, ж., книжн. Погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень і т. ін. *Дитинство і юність Сеспеля показано у формі записів у щоденнику, в мріях героя, в ретроспекціях через спогади і листи* (Вітч., 3, 1963, 185); *Обмеживши дію рамками двох днів, романіст [Ю. Шовкопляс] змушений майже на кожному кроці звертатися до прийому ретроспекції* (Літ. Укр., 5.II 1963, 3).

РЕТУШ, і, ж. 1. фот. виправлення, підмальовування картин, фотознімків і т. ін. олівцями, фарбами або зішкрібанням чи хімічною обробкою. *Чорна анілінова*

фарба дає ретуш, що не зживається при наступній обробці фотовідбиття (Довідник фот., 1959, 187).

2. арха. Обробка каменя сколюванням.

РЕТУШЕР, а, ч. Фахівець з ретушування. *Уже існує і працює багато типів кольороподільних і кольорокоректуючих машин, які майже повністю заступили ретушери і дають можливість одержувати значно кращії репродукції* (Наука..., 3, 1967, 48); *Юнаки й дівчата працюють на всіх процесах виготовлення книжки: літописцями, верстальниками, ретушерами* (Літ. Укр., 27.VI 1969, 2).

РЕТУШОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до ретушувати. *У порівн. А за тими горами знов виступають верхи, вже тежні, а там далі сизі, окриті туманом, неначе ретушовані карандашем [олівцем] в далекій перспективі (Н.-Лев., II, 1956, 397).

РЕТУШУВАЛЬНИЙ, а, е. Який використовується для ретушування. *Ретушувальною фарбою ретушують тоді, коли треба покрити значну площу на негативі* (Довідник фот., 1959, 186).

РЕТУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. ретушувати. *Для ретушування використовують олівці, тонко відточені за допомогою наждачної шкурки* (Довідник фот., 1959, 186).

РЕТУШУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. і без додатка. Піддавати що-небудь ретуші. *Ретушують олівцем у тих місцях негатива, які вимагають збільшення густини. Воно [ретушування] полягає в нанесенні дуже дрібних точок або хвилястої лінії, сітки і т. д.* (Довідник фот., 1959, 186); *Фотографію-вселень друкують по частинах, які потім склеюють і ретушують* (Веч. Київ, 4.III 1966, 2).

РЕТУШУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до ретушувати.

РЕТЯЗОК див. ретязьок.

РЕТЯЗЬ, я, ч., заст. Ланцюг. [Г о р д і й:] *Прийшов, а хазяїн як почав мене ретязем катувати... Ось як списав стипу* (Підніма сорочку і показує) (Кроп., IV, 1959, 333); *Сивоок лише тепер зміг заприштити, що срібне перехрестя почеплене було в чужинці за шию на довгим тонькі, теж, невоно, сріблні ретязі* (Загреб., Диво, 1968, 46); // *тільки мн. Кайдани. Скажи, пташино: ти літала Через моря, лани, ліси, — Чи то ж увази не звертала На край чудової краси: Де стільки років люд нечасний У тяжких ретязях кона* (Граб., I, 1959, 263); // *діал. Залізний засув. Як проїздили край двора, То бачили, як пан запер На ретязь браму* (Фр., X, 1954, 327).

◇ *Увірвався ретязь — кінчилося терпіння. [А н а:] Я тому замкнулася в твердиню неприступну, щоб не посміє нікто сказати: «ба, звісно, зрадїла відьомька, — овіраєвся ретязь»* (Лі. Укр., III, 1952, 393).

РЕТЯЗЬОК, зька, рідко **РЕТЯЗОК**, зка, ч., заст. Зменш. до ретязь. *Чабан єгнется за шапкою, і від його похормілого шитого пояса, погойдуючись на ретязьові, самотньо відділяється ріжок з добрим двоетем* (Стельмах, I, 1962, 44); *За ним [начальником гестапо] увійшов, ведучи на ретязько здорового собаку, озрядний рижий Роберт, його перекладач* (Хижняк, Тамара, 1959, 118); **Образно. Кризь віти груші де-не-де просвічує тоненький ретязьок місяця* (Вас., II, 1959, 162).

РЕФЕРАТ, у, ч. 1. Короткий услий або письмовий виклад наукової праці, результатів наукового дослідження, змісту книги і т. ін. *В рефераті старанно наголошується саме на тих моментах праці Драгоманова, де мова йде про проблеми вільного розвитку народностей і націй* (Укр. літ. критика..., 1959, 332).

2. Доповідь на будь-яку тему, написана, зроблена на основі критичного огляду літературних та інших джерел. *Безпосередньо пов'язуючи геніальну творчість*

Шевченка з поезією українського народу, з його музикою, А. В. Дунчарський дав надавчійно високу оцінку цій поезії й музиці в рефераті «Великий народний поет» (Рильський, IX, 1962, 216); — Його реферат про організацію сільського господарства зацікавив науковий світ (Смолич, I, 1958, 50).

РЕФЕРАТИВНИЙ, а, е. Який викладає зміст чого-небудь у вигляді реферату; який містить у собі реферат, реферати (у 1 знач.). Велику бібліографічну допомогу читачам... подають довідкові бібліографічні видання в технічній літературі: реферативні журнали, які видає Інститут наукової інформації Академії наук СРСР (Наука..., 8, 1958, 31).

РЕФЕРАТИВНИЙ, а, е. Стос. до реферату.
РЕФЕРЕНДУМ, у, ч., політ. Всенародний опит з найважливіших питань державного життя. Нарається настав день референдуму. Полковник... розпорядився створити в місті всі умови для максимальної участі жителів у референдумі (Собко, Запорука..., 1952, 185).

РЕФЕРЕНТ, а, ч. 1. Особа, яка складає або читає де-небудь реферат. В той вечір були прочитані два реферати, вложені молодими членами нашого товариства... Ніхто з нашого товариства, навіть сам референт, не знав, хто власне схований під псевдонімом Чудака (Л. Укр., VIII, 1965, 207).

2. Службова особа, що є доповідачем, консультантом з певних питань. — Та ви тільки не перебільшуйте труднощі. Для специфіки у нас у штаті є референт (Ле, Міжгір'я, 1953, 418).

РЕФЕРЕНЦІЯ, і, ж. 1. Довідка, відзив про колишню службу, роботу.

2. У капіталістичних країнах — довідка про платоспроможність певної фірми чи особи.

РЕФЕРІ, невід.м., ч., спорт. Суддя спортивних змагань. Точно о четвертій двадцять розтнувся перший (довгий) свисток рефері (Смолич, I, 1947, 36); Бійці стоять у центрі рингу. Хвилюються. Рефері — між ними (Веч. Київ, 5.V 1971, 3).

РЕФЕРУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до реферувати¹.

РЕФЕРУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. реферувати¹. Вони [електроннообчислювальні машини] можуть, наприклад, широко використовуватися з метою інформаційно-бібліографічного пошуку, реферування книг і журналів (Наука..., 7, 1964, 11).

РЕФЕРУВАННЯ², я, с. Дія за знач. реферувати².

РЕФЕРУВАТИ¹, ую, уєш, недок., перех. Робити реферат, короткий виклад чого-небудь. [Г е р р і с о н:] Ви читали сьогоднішню газету...? [М е к д у г е л:] Напевне, читав мій секретар, а ви ще не реферували жодної сьогоднішньої преси (Грчак, I, 1958, 217).

РЕФЕРУВАТИ², ую, уєш, недок., спорт. Виконувати обов'язки рефері.

РЕФЕРУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до реферувати¹.

РЕФЛЕКС, у, ч. 1. фізл. Реакція живого організму людини чи тварини на зовнішнє подразнення, яка відбувається за участю центральної нервової системи. Кожна реакція організму тварини відбувається за принципом рефлексу, тобто в відповідь на зовнішні впливи (Психол., 1956, 9); Вперше ідея рефлексу до вивчення психічної діяльності була застосована І. М. Сеченовим (Наука..., 2, 1960, 50); Змучений край Смаковими рефлексами, Кинув [вдалку] на стіл: — Щоб ти [повар] сказався З своїми біфштексами! Цупиш, гризеш, як постріл! (С. Ол., Вибр., 1959, 203); // Несвідома мимовільна реакція, викликана зовнішнім подразником. І знову (це вже було рефлексом) вона поспішила, але в той же час погасила усмішку, поправила

волосся, що впало на обличчя (Тют., Вир, 1964, 425).

△ **Безумовний рефлекс** див. **безумовний**; **Ланцюговий рефлекс** див. **ланцюговий**; **Умовний рефлекс** див. **умовний**.

2. мист. Зміна забарвлення предмета, яка виникає, коли світло, відбившись від навколишніх об'єктів, падає на цей предмет. Мряка поволи підносилася, а, промигана червоним блиском, зависала над могилами рожевим рефлексом, як мрії, надії й бажання молодості (Кобр., Вибр., 1954, 186); Жовтаво-червоні відтінки на вергії дерев, що були ніби рефлексами сонця над заходом, свідчили про при'ядання в природі (Вільде, Сестри..., 1958, 24).

3. Наслідок, результат чого-небудь; вторинне явище, викликане іншим явищем. Такий був перший організаційний рефлекс нашого міста на визволення (Тудор, Вибр., 1949, 345); Встановленим фактом є зв'язок уражень глоткових мигдаликів з ураженням серця, так званий тонзилло-кардіальний рефлекс (Знання..., 12, 1966, 4); // Вплив чого-небудь на щось. Ми мусимо бачити у «Народних оповіданнях» (М. Вовчка) більш мимовільний рефлекс російської літератури школи Тургенєва (Драг., I, 1970, 157).

РЕФЛЕКСАЦІЯ, і, ж., лінгв. Історично закономірна поява звука на місці давнього звука в певній позиції. Рефлексія напружених зредукваних голосних перед йотом у відкритих складах.

РЕФЛЕКСИВНИЙ, а, е. Те саме, що рефлексивний. Аж крикнувся [Захар], кородавшись від якихось рефлексивних болю і зовсім загосній рані в плечі (Ле, Право..., 1957, 161).

РЕФЛЕКСІЯ, і, ж. 1. Самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом. Коли в Шевченка знов з'являються рефлексії, він перемагає їх, вважаючи, що краще плекати надію, підтримувати ілюзію, ніж іти на компроміс з ворогом (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 594); Для героїв обох повістей [А. Головка] характерні душевна роздвоєність, непослідовність дій, постійні рефлексії (Іст. укр. літ., II, 1956, 433).

2. В ідеалістичній філософії — відображення, а також дослідження процесу пізнання.

3. мист., рідко. Те саме, що рефлекс 2.
РЕФЛЕКСНИЙ, а, е, спец. Пов'язаний з відбиттям якої-небудь енергії (світла, радіохвиль). Рефлексний фотопапір використовують для одержання копій в обернених густинах, тобто на ньому утворюється негативне зображення (Довідник фот., 1959, 166).

△ **Рефлексний радіоприймач** — приймач, побудований за рефлексною схемою; Рефлексна схема — схема радіотехнічного пристрою, в якому одна і та ж лампа служить для підсилення на високих та низьких частотах.

РЕФЛЕКСОЛОГ, а, ч., псих. Фахівець з рефлексології.
РЕФЛЕКСОЛОГІЧНИЙ, а, е, псих. Стос. до рефлексології.

РЕФЛЕКСОЛОГІЯ, і, ж., псих. Механістичний напрям у психології початку ХХ ст., представники якого зводили психічну діяльність людини до суцільності рефлексів, викликаних зовнішнім впливом. [Р у ж н я й:] Сьогодні — до Києва? [Ж е к а:] Неодмінно! Купа негвинних справ: фізіологія, рефлексологія, профком, студком, дожком... (Мам., Тв., 1962, 401).

РЕФЛЕКСИВНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, проходить і т. ін. мимовільно, несвідомо. Рефлексивні рухи.

2. мист. Стос. до рефлексу (у 2 знач.)

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до рефлексивний.

РЕФЛЕКСИВНО. Присл. до рефлексивний 1. — Ну, що ж, — посмігнувшись, розвів руками слідчий. — Я,

масне, так, між іншим, чисто рефлективно вирвалося. *Прощу вибачення* (Жов., Листи..., 1967, 219).

РЕФЛЕКТОМЕТР, а, ч., фіз. Прилад для визначення коефіцієнта відображення світла.

РЕФЛЕКТОР, а, ч. 1. Пристрій, що змінює напрям та інтенсивність світлового проміння в освітлювальних приладах, радіохвилі у радіотехнічних пристроях і т. ін. *Рефлектор* призначений для створення потужного світлового променя, а тому він має вигнуту форму і дзеркальну поверхню (Автом., 1957, 235); // *Відбивач світла у формі вигнутого дзеркала. Прибіг лікар, дудочку в ухо, рефлектора на лоба* (Вишня, I, 1956, 420); *В 1956 році в Алжирі французи побудували сонячну батарею, яка складалася з параболічного рефлектора, обладнаного 114 алюмінієвими дзеркалами* (Знання..., 11, 1965, 28).

2. Обігрівальний прилад, що складається з електричної лампи з відбивачем.

3. астр. Телескоп, що дає зображення за допомогою відбивного вигнутого дзеркала. *Телескопи поділяються на рефлектори, в яких збільшення кута зору досягається за допомогою системи лінз, і рефлектори, головною частиною яких становить параболічне дзеркало* (Курс фізики, III, 1956, 308).

РЕФЛЕКТОРНИЙ, а, е. Стос. до рефлектора.

РЕФЛЕКТОРНИЙ, а, е. Стос. до рефлексу (у 1 знач.). *Інстинктивна поведінка являв собою не що інше, як ланцюговий рефлекс, тобто ряд послідовних рефлекторних рухів* (Психол., 1956, 15); *У наш час класична рефлекторна теорія поповнилася дуже важливими новими фактами* (Знання..., 4, 1971, 13); // *Який відбувається, проходить і т. ін. мимовільно, несвідомо.*

△ *Рефлекторна дуга* — шлях, яким іде нервовий імпульс. *Будь-яка реакція-відповідь на подразнення нервової системи нагадується рефлексом і здійснюється по певних нейронних шляхах, які складають рефлекторну дугу* (Наука..., 9, 1962, 33).

РЕФЛЕКТОРНО. Присл. до рефлекторний. *Дослідими радянських авторів встановлено, що тироксин підвищує обмін речовин в організмі, діючи рефлекторно через центральну нервову систему* (Мед. ж., XXIII, 2, 1953, 21); *Кисень.. діє на рецептори слизової оболонки носа і рефлекторно збуджує дихальний центр* (Хвор. дит. віку, 1955, 33); — *Враг ви рефлекторно сприймаєте всякі думки як ворожі вам* (Ле, Міжгір'я, 1953, 346).

РЕФЛЕКТУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. Реагувати на зовнішні подразнення рефлексом (у 1 знач.).

2. Створювати кольоровий відтінок на предметі відбиття світла, що падає від якихось об'єктів. *Дослідження показали, що червонує забарвлення Марса зумовлене не ефектами, які вишикають у навколоземній атмосфері, — його рефлектують світлі й темні плями на планеті* (Веч. Київ, 25.X 1963, 4).

РЕФЛЕКТУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до рефлектувати.

РЕФОРМА, и, ж. 1. Перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основ існуючої структури. *Першим завданням, що постало перед болгарськими мовознавцями безпосередньо після визволення [від фашистського ярма], була реформа орфографії* (Мовозн., XIV, 1957, 131); *Педагогічні ідеї Остроградського про реформу народної освіти.. не втратили значення і в наші дні* (Знання..., 1, 1966, 13); *Економічна реформа і перехід на п'ятиденний робочий тиждень відкривають можливості для більш масового охоплення трудящих заняттями фізичною культурою і спортом* (Ком. Укр., 8, 1967, 67); *Петровська грошова реформа стала важливим кроком у впровадженні монетної справи в Росії* (Наука..., 12, 1960, 6).

2. Політичне перетворення, що здійснюється панівним класом без порушення основ існуючого ладу; // *Скасування кріпосного права в Росії в 1861 р. Реформа 1861 року лишилася тільки реформою через крайню слабкість, несвідомість, розпорошеність тих суспільних елементів, інтереси яких вимагали перетворення* (Ленін, 20, 1971, 158).

РЕФОРМАТОР, а, ч. 1. Особа, що проводить реформу в якій-небудь галузі. *В літературі він [Т. Шевченко] був великий реформатор, творець нових напрямів, стилів, жанрів* (Вітч., 3, 1964, 120); *Ім'я К. С. Станіславського — великого реформатора сцени, видатного режисера, актора, творця системи — науки про закони сценічного мистецтва — широко відоме всьому світові* (Мист., 6, 1965, 38).

2. Діяч або прихильник реформації. *Левіцький був православним і католиком, реформатором і протестантом, буддистом і жагометанином разом* (Скл., Карпати, II, 1954, 307); *Особа чеського реформатора й проповідника [Яна Гуса] зацікавила Шевченка передусім своєю революційною діяльністю* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 189).

РЕФОРМАТОРКА, и, ж. Жін. до реформатор.

РЕФОРМАТОРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до реформатор 1. *Революційна, реформаторська роль Т. Г. Шевченка в історії української мови в тому й полягає, що він.. підніс сажий рівень розвитку, значення української літературної мови .. незмірно її збагатив* (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 36); *Праця Америкосія Максиміліановича [Бучми] у кіно в роки його становлення мала реформаторське значення для розвитку майстерності кіноактора і здобула визнання далеко за межами нашої Вітчизни* (Мист., 1, 1957, 30).

2. Стос. до реформи, пов'язаний з нею. *..реформаторський шлях є шлях затягувань, зоолікань..* (Ленін, 11, 1970, 35); *І увесь той російський реформаторський лібералізм і демократичне народолов'є стали на тверду основу після Гоголя* (Драг., I, 1970, 126).

РЕФОРМАТСТВО, а, с., рел. Один із різновидів протестантизму, що виник у західному християнстві у зв'язку з реформацією як протест проти католицизму. *Пан Ван Дорп, один із тих небагатьох голландців, котрі зберегли вірність римському престолові й не перекинулись від католицької церкви до.. реформатства* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 481).

РЕФОРМАТСЬКИЙ, а, е, рел. Стос. до реформатства.

РЕФОРМАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до реформації. *У передових людей в Європі порвалася укінець віра християнська й виробилася думка про природний і безупинний поступ в історії. Та думка була плодом старих змін і революцій, найбільш революцій реформаційного часу* (Драг., II, 1970, 74); *Реформаційні настрої поволі замінювалися зовсім іншими настроями* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

РЕФОРМАЦІЯ, ї, ж. Широкий соціально-політичний рух проти феодалізму в Західній і Центральній Європі в XVI ст., який набув форми релігійної боротьби проти католицької церкви, папської влади. *На початок реформації католицька церква була феодальною власницею значної частини англійської землі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 720); *Широоченні плани доби реформації диктувалися потребами внутрішнього стану країни* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

РЕФОРМЕНІЙ, а, е. Стос. до реформи.

РЕФОРМІЗМ, у, ч., політ. Опортуністична, ворожа марксистові течія у робітничому русі, що відкидає революційну класову боротьбу, соціалістичну революцію, обстоюючи дрібні реформи, які не зачіпають основ капіталістичного ладу. *Опортуністи давно підготували*

крах II Інтернаціоналу, заперечуючи соціалістичну революцію і піднімаючи її буржуазним реформізмом (Ленін, 26, 1972, 2); Жостмева революція задала величезного удару ідеології опортунізму і реформізму в робітничому русі, соціал-шовінізму і буржуазному націоналізму (Вісник АН, 10, 1957, 3).

РЕФОРМІСТ, а, ч., політ. Прихильник реформізму. Програма нашої партії розкриває справжню суть імперіалізму, всю брехливість нових теорій про капіталізм, що їх пропагують буржуазні ідеологи, реформісти і опортуністи (Ком. Укр., 9, 1961, 18).

РЕФОРМІСТКА, н, ж., політ. Жін. до реформіст. **РЕФОРМІСТСЬКИЙ**, а, е, політ. Прикм. до реформіст і реформісти. Буржуазні і дрібнобуржуазні, реформістські партії всіма способами відгороджують народ від політичної діяльності (Ком. Укр., 10, 1967, 19); Створенню партії передували величезна ідейно-теоретична робота Леніна, критика ним дрібнобуржуазного народницького соціалізму, безкомпромісна боротьба проти реформістських та інших опортуністичних течій (До 100-річчя. В. І. Леніна, 1970, 34); Всупереч спробам буржуазних і реформістських ідеологів погасити революційний дух робітничого класу соціальні конфлікти дедалі більше загострюються (Наука., 2, 1973, 35); // Власт. реформістів. Юридична наука покликана вести боротьбу з сучасною буржуазною правовою ідеологією, реформістськими, ревізіоністськими і догматичними поглядами й концепціями в галузі держави і права (Ком. Укр., 6, 1967, 83).

РЕФОРМУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до реформувати. Він тільки що покинув недавно перед тим реформовану давню Київську академію, щоб піти на село на парафію (Н.-Лев., III, 1956, 12).

РЕФОРМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. реформувати. Під реформуванням Росії Століпін розумів таку зміну, щоб на селі лишилися тільки здоволені поміщики, здоволені куркулі і глитаї та роздроблені, забиті, безпорадні і безсилі наймити (Ленін, 23, 1972, 253); Зображаючи Володимира і його приближників, Прокопович, зокрема, має на увазі Петра I та його уряд, що стає на шлях реформування російського життя (Іст. укр. літ., I, 1954, 102).

РЕФОРМУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Змінювати що-небудь шляхом реформи (реформ); перетворювати, перебудовувати. Розклад кріпосного господарства, безперервне посилення масового селянського руху змусили царизм реформувати управління державними селянами (Іст. УРСР, I, 1953, 390).

РЕФОРМУВАТИСЯ, ується, тільки недок. Пас. до реформувати.

РЕФРАКТОМЕТР, а, ч., фіз. Прилад для вимірювання показника заломлення променів світла у прозорих рідинах і твердих тілах.

РЕФРАКТОМЕТРИЧНИЙ, а, е, фіз. Прикм. до рефрактометр. Процес змочування [твердих поверхонь] вичаєся різними методами на одних і тих же речовинах. Були застосовані термометричний, рефрактометричний, інтерферометричний методи визначення зв'язаної води (Розв. науки в УРСР., 1957, 255).

РЕФРАКТОР, а, ч., астр. Телескоп, об'єктив якого складається з лінз. Телескопи поділяються на рефрактори, в яких збільшення кута зору досягається за допомогою системи лінз, і рефлектори, головну частину яких становить параболічне дзеркало (Курс фізики, III, 1956, 308).

РЕФРАКТОРНИЙ, а, е, астр. Прикм. до рефрактор. **РЕФРАКЦІЙНИЙ**, а, е, спец. Стос. до рефракції.

РЕФРАКЦІЯ, і, ж. 1. фіз. Заломлення променів світла, що проявляється в уявному зміщенні віддале-

них предметів, а іноді в уявному змінненні їх форми.

2. астр. Уявне зміщення небесного світила, що відбувається внаслідок заломлення променів світла в земній атмосфері.

3. фіз. Здатність оптичної системи ока заломлювати світлові промені, змінювати їх напрям. При користуванні звичайними окулярами лікарі зустрічаються з чималими труднощами, коли їх треба призначити при значній різниці в рефракції між обома очима (Знання., 6, 1968, 12).

4. фіз. Поступова зміна напрямку звукових коливань у міру поширення хвилі в атмосфері або у воді. Радіохвилі, переходячи з одного шару атмосфери в інший, який має іншу густисть, вологість і температуру, заломлюються подібно до того, як заломлюється промінь світла, переходячи з одного прозорого середовища в інше. Це явище зветься рефракцією (Наука., 7, 1957, 7).

РЕФРЕН, у, ч. 1. літ. Рядок або кілька рядків, які повторюються в кінці кожної строфи чи групи строф. Рефрен у вірші П. Тичини — це немовби крила вірша, що дають розмах думці, причому рефрен цей міцно входить у композиційну структуру твору (Рад. літ-во, 7, 1967, 46); // У прозових творах — фраза, яка повторюється, щоб наголосити певну думку, звернути на неї увагу. Кожний розділ твору має свої рефрени так само, як їх мають багатотомні народні пісні (Мова і стиль «Вершників», 1955, 71); // Слова пісні, що повторюються після кожного куплету; приспів. Рефрен у пісні «Чи я тобі, дочко, добра не бажаю» нагадує народні голосіння (Укр. клас. опера, 1957, 197); Не менш важливу роль, аніж заспів у пісні, відіграв рефрен, чи приспів, який нерідко має свою цілком самостійну словесну та музичну завершеність і щоразу мовби уточнює, підсумовує попередні емоції (Рад. літ-во, 5, 1958, 26); // перен., розж. Те, що постійно повторюють, про що постійно говорять. «Я не силую», «я маю», «мені вільно», — ось вічний рефрен усіх ліберальних бесід (Фр., XVI, 1955, 28).

2. Музична форма рондо, для якої характерне кількаразове повторення основної теми.

РЕФРИЖЕРАТОР, а, ч. 1. Частина холодильної установки, в якій відбувається випаровування ріднини і утворення внаслідок цього низької температури; // Камера для зберігання чого-небудь при низькій температурі. Рефрижератори і кладові [криголама] розраховані на зберігання річного запасу продуктів (Наука., 12, 1956, 21); Руйнування мікробних тіл проводилося розтиранням їх протягом години з соляним піском. Розтерту масу заливали фізіологічним розчином і залишали для екстракції в рефрижераторі на 24 год. (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 42).

2. Транспортний засіб з холодильними машинами для перевезення продуктів, що швидко псуються. Китобійна база складається з вантажного судна, танкера, рефрижератора і великого пасажирського пароплава (Наука., 8, 1959, 17); Далеко в морі повітря сунувся рефрижератор (Довч., III, 1956, 359).

РЕФРИЖЕРАТОРНИЙ, а, е. Прикм. до рефрижератор 1. Освоєно виробництво нових верстатів-автоматів, автоматичних ліній для заводів сільськогосподарського машинобудування, траулериє з рефрижераторними установками (Рад. Укр., 23.I 1957, 1); // Оснащений рефрижератором. Бригада .. споруджує корпуси рефрижераторних траулериє-рибозаводів (Наука., 2, 1959, 36); Свіжі банани та ананаси відправлено рефрижераторними поїздами в різні промислові центри країни (Рад. Укр., 11.I 1961, 3).

РЕФУЛЕР, а, ч., техн., заст. Землесосний снаряд для виведення ґрунту через трубопровід під час днопоглиб-

лювальних робіт. Внизу, в затоці, працює дужий пароплава-ребулер «Могутній» (Донч., II, 1956, 80).

РЕХКАННЯ, я, с., діал. Дія за знач. рехкати.

РЕХКАТИ, аю, аеш, недок., діал. Кумкати.

РЕХКІТ, коту, ч., діал. Те саме, що рехкання. *Рехкіт жаб нісся а річки широко по росистій траві* (Фр., I, 1955, 221).

РЕЦЕНЗЕНТ, а, ч. Автор рецензії. У видавничій делі так, що авторі книжки не називали рецензента (Жур., Звич. турбота, 1960, 10); // Той, хто спеціально пише рецензії, відгуки для преси. Після спектаклю мене не випустили з театру, прийшли рецензенти і в один голос сказали, що мов місце на кону (Збірник про Крон., 1955, 84); *Реп'яшок задовольнився скромною долею театрального рецензента і чекає своєї щасливої вірки* (Мокр., Сто., 1961, 93).

РЕЦЕНЗЕНТКА, я, ж. Жін. до рецензент. *Власне, тепер (як кажуть газети) втрапив [«Вестник Европы»] свою рецензентку* (Л. Укр., V, 1956, 342).

РЕЦЕНЗЕНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до рецензент; // Належний рецензентові. — *Аму лишень уткнул.. Казали у дворі гиндики, Що ніби ти співаєш мастак великий, — пробурчав редактор місцевої газети, вложуючись на рецензентському місці* (Вас., I, 1959, 371).

РЕЦЕНЗІЙКА, я, ж. Зневажл. до рецензія. *З'являються рецензійки, що переказують зміст і безуважно вихваляють саме недолугі творіння* (Літ. Укр., 29.XI 1963, 3).

РЕЦЕНЗІЙНИЙ, а, е. Характерний для рецензії; схожий на рецензію. *Рецензійний характер критики*.

РЕЦЕНЗІЯ, і, ж. Стаття, що аналізує і оцінює який-небудь твір, спектакль, концерт і т. ін. А його рецензії на мою гру, хоч були завжди «хвалєбні», але зай бог прости йому їх стиль (Л. Укр., III, 1952, 698); *В театральних рецензіях письменник [Карпенко-Карий] відстоював принципи реалізму сценічного мистецтва і драматургії, проголошені і науково обгрунтовані великими російськими критиками* (Іст. укр. літ., I, 1954, 446); *На сторінки світової преси вже вийшли перші рецензії на конкурсні фільми, перші відгуки* (Літ. Укр., 9.VII 1965, 1); // Критичний розбір твору, праці з метою рекомендації їх до друку, захисту і т. ін.; відзив. *Потрібна ще одна, офіційна рецензія, щоб пустити рукопис до друку* (Донч., VI, 1957, 614); *Я попросив видавництва, яке збиралось випустити чергове перевидання «Господарства доктора Гальванеску», попередити відповідні києву на рецензію* (Смоляч, VI, 1959, 27).

РЕЦЕНЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до рецензувати. *Тон задають у колективі, і зокрема в рецензованих нами виставі, ветерани театру* (Мист., 1, 1959, 16).

РЕЦЕНЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. рецензувати. Треба покінчити з благодушним, безпринципним рецензуванням поганих фільмів (Довж., III, 1960, 209); *Йому дали на рецензування популярний підручник фізики* (Рибак, Час., 1960, 485).

РЕЦЕНЗУВАТИ, юю, ўсн, недок., Perez. Писати рецензію, відзив на що-небудь.

РЕЦЕНЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до рецензувати.

РЕЦЕПТ, а, ч. 1. Письмова вказівка лікаря аптеці про виготовлення і застосування ліків, оптиці — окулярів і т. ін. хворому. *Окуляри треба замовляти точно за рецептом лікаря* (Веч. Київ, 27.II 1967, 4); // Спеціальний бланк в такою вказівку лікаря. — *Я вам припишу [вітамін].. Жінка вийшла, стискаючи у руці рецепт* (Рибак, Час., 1960, 416); *У порівн. Лікар сидів коло відчиненого вікна, що виходило на вулицю, роз-

глядав щось у мікроскоп і записував на довгих, як рецепти, папірцях (Лв., Вел. очі, 1956, 31).

2. Вказівка про склад і спосіб виготовлення будь-якої суміші, розчину, страви і т. ін. *Марина.. не тільки навчилася розпізнавати гатунки кави, але й мала «свій», запозичений від самої графині рецепт готування цього пива (Вільде, Сестри., 1958, 207); Він, священнодіючи, готував за якимось особливим рецептом «справжню французьку» гірчицю, і на шинку з цією гірчицею запрошувалися найближчі друзі* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 25); *Пам'ятка приготувала для гостей виключно георські страви за рецептами кулінарної книжки* (Скл., Карпати, II, 1954, 344); *Виготовляємо їх [комбікорми] на власному комбикормовому заводі за рецептами, складеними головним зоотехніком і ветеринарним лікарем* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 11).

3. *перен., розм.* Порада, вказівка щодо способу розв'язання, здійснення чого-небудь. *Встановити загальні принципи художнього переказу можливо. Дати готові рецепти на всі випадки переказуцької практики — про це й думати годі* (Рильський, IX, 1962, 80); *Ніхто не може дати художникові готового рецепта, який би дозволив йому уникнути багатьох труднощів у створенні ідейно значного тематичного художнього твору* (Мист., 2, 1956, 18).

РЕЦЕПТАР, я, ч., заст. Аптекарь.

РЕЦЕПТНИЙ, а, е. Стос. до рецепта (у 1 знач.). *Рецептний бланк*.

РЕЦЕПТОР, а, ч., фізл. Кінцевий утвір чутливих нервових волокон, який сприймає подразнення; орган чуття. *Всякий аналізатор складається з трьох частин: органу чуття (рецептора), доцентрових нервів і відповідних ділянок мозку* (Психол., 1956, 29); *Язик — це орган, що складається з м'язів. На його поверхні, як і в слизовій оболонці всієї ротової порожнини, є багато смакових рецепторів* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 92).

РЕЦЕПТОРНИЙ, а, е, фізл. Прикм. до рецептор. *Потужною рецепторною системою, яка безпосередньо стикається із зовнішнім середовищем, є шкіра* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 134); *Нааянстві приймаючих (рецепторних) клітин, зв'язаних нервовим шнуром з центральною нервовою системою, є необхідною умовою існування органу чуття* (Наука., 3, 1963, 17).

РЕЦЕПТУРА, я, ж. 1. Сукупність відомостей про виготовлення і призначення ліків.

2. *розм., рідко.* Те саме, що рецепт 1. — *Що загоре, що за лихот.. Чим я зможу, пособлю. — Зайца вашого люблю. Дайте вашу рецептуру, — Іде до лікаря дятел бурий* (Стельмах, V, 1963, 367).

3. Сукупність відомостей про склад і спосіб виготовлення будь-якої суміші, розчину, страви і т. ін. *Науковці інституту [хімії високомолекулярних сполук] розробили рецептуру поліуретанових лаків та емалей* (Вісник АН, 1, 1971, 3); *З'явилися нові види харчової сировини, для яких потрібно було ввести нові види обробки, нові кулінарні рецептури* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

РЕЦЕПТУРНИЙ, а, е. Стос. до рецептури. *Образово. *У противників ідеального героя є ще один аргумент, який вони вважають козирним, нищівним. Мовляв, ідеальний герой — це щось мудре, іконописне, ваддалегідь відоме і рецептурне* (Рад. літ-во, 3, 1958, 31).

РЕЦЕПЦІЯ, і, ж., спец. Запозичення і застосування державою соціологічних та культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншій епоху. *Рецепція права*.

РЕЦЕСІЙНИЙ, а, е, біол. Неясково виражений; прихований. *Оскільки мутації, спричинені випромінюваннями, здебільшого є рецесивними (прихованими), вони виявлятимуться впродовж 100—150 років, тобто*

у четвертому, п'ятому чи то дальшому поколінні (Наука..., 3, 1967, 39).

Δ Рецесивні ознаки — спадкові риси батьківського або материнського організму, які у гібридних вщадків не виявлялись.

РЕЦЕСИВНІСТЬ, ності, ж., біол. Абстр. ім. до рецесивний. Рецесивність — явище прихованого стану ознаки в першому поколінні (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 89).

РЕЦИДИВ, у, ч. 1. мед. Повернення або повторення хвороби в типовій формі зразу після одужання або в період одужання. Особливо небезпечні для здоров'я дитини наступні приступи (рецидиви) хвороби [ревматизму], оскільки з кожним новим приступом посилюються зміни в серці (Наука..., 2, 1960, 44); [П с и х і а т р :] Ви казали, що се [захворюванн:] у неї не довго було? [О л і м п і а д а І в а н і в н а :] Так, з місяць, і минуло одразу, як рукою зняло. [П с и х і а т р :] І більш не було рецидивів? (Л. Укр., II, 1951, 65).

2. Повторний вияв чого-небудь. Пізніше корила [Любов Прохорівна] себе за ці рецидиви старих зашквків віру у сні, в загадування на щастя (Ле, Міжгір'я, 1953, 399); Цілковитим законіркою і зрозумілою стає та злиха обурення, яка з'являється серед нашої районської громадськості проти рецидивів українського буржуазного націоналізму... (Донч., VI, 1957, 588).

3. юр. Повторне (чи неодноразове) вчинення злочину. Кримінальний рецидив не має в нашій країні скільки-небудь великого поширення, бо переважна частина осіб, засуджених за свій перший злочин, після відбуття покарання не повертається до злочинної діяльності і веде чесне трудове життя (Ком. Укр., 9, 1966, 23).

РЕЦИДИВІСТ, а, ч., юр. Особа, яка, відбувши покарання, вчинила повторний злочин. Рецидивіст справляє надзвичайно негативний вплив на інших осіб, нерідко залучаючи їх до злочинної діяльності (Ком. Укр., 9, 1966, 23).

РЕЦИДИВІСТКА, и, ж., юр. Жін. до рецидивіст. **РЕЦИДИВНИЙ**, а, е. Стос. до рецидиву. Найскладнішим і найвідповідальнішим завданням адміністративних органів є попередження рецидивної злочинності і злочинності неповнолітніх (Ком. Укр., 9, 1966, 22).

РЕЦИПІЄНТ, а, ч. Хворий, якому переливають кров або пересаджують тканину чи якийсь орган. Людина, у якій беруть кров, називається донором, а якій переливають — реципієнтом (Заг. догляд за хворими, 1957, 180); Позитивний ефект [при пересадці органів] можна дістати лише в тому разі, коли орган донора і орган реципієнта імунологічно й генетично не відрізняються один від одного (Рад. Укр., 5. II 1969, 4).

РЕЦИТАТОР, а, ч., заст. Декламатор (у 1 знач.). Рецитовані вірші значно відрізняються від співаних. Вони наближаються до прози і відзначаються більшим багатством рим. Рецитатори старалася наїти, щоб ніверши лучити римою (Муз. праці, 1970, 232).

РЕЦИТАЦІЯ, і, ж., заст. Дія за знач. рецитувати. Рецитаций, освідування верхніх звуків мелодій, раптової спад мелодій в кінці фраз, своєрідна імпровізаційність, ритмічна невимуженість, гармонічна простота... — усі ці моменти Лисенко міг спостерегти в народній практиці (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 52).

РЕЦИТОВАНИЙ, а, е, заст. Дієпр. пас. мнв. ч. до рецитувати; // у знач. прикм. Рецитовані вірші значно відрізняються від співаних. Вони наближаються до прози і відзначаються більшим багатством рим (Муз. праці, 1970, 232).

РЕЦИТУВАТИ, ю, ўш, недок., Perez., заст. Декламувати. А вже як зачне [тато].. рецитувати стародавні вірші, то боки зривати можна (Фр., III, 1950, 430).

РЕЦИТУВАТИСЯ, ўться, недок., заст. Пас. до рецитувати.

РЕЧЕНЕЦЬ, ня, ч., заст. Строк. Реченець умовленої слаги вже минує (Фр., VII, 1951, 115); Буває, наприклад, і так, що тьось позичить кому гроші, а той не має заплачати чим на реченець, от і продають землю... (Коцюб., I, 1955, 112); Надійшов реченець виїзду до війська (Ков., Світ..., 1960, 68).

РЕЧЕННЯ, я, с. Граматично та інтонаційно оформлена цілісна мовна одиниця, яка є основним засобом формування та вираження думки. Речення є тими завершеними мовними величинами, що безпосередньо складаються у процесі мовлення (Сучасна укр. діт. м., II, 1969, 7).

Δ Безособове речення — речення, в якому головний член виражає який-небудь процес або стан без віднесення його до суб'єкта дії; Вставні речення *див.* вставний; Головні речення *див.* головний; Головні члени речення — повнозначні лексичні компоненти речення, які утворюють його синтаксичний центр; Двоскладне речення *див.* двоскладний; Другорядні члени речення *див.* другорядний; Інфінітивне речення — односкладне речення, в якому головний член виражений інфінітивом; Називні речення *див.* називний; Неюбне речення *див.* неюбний; Непопирене речення — речення, в якому нема другорядних членів. *Непоширене речення* — речення, яке складається тільки з головних членів (Сл. лінгв. терм., 1957, 104); Однорідні члени речення *див.* однорідний; Односкладне речення *див.* односкладний; Означальне підрядне речення *див.* означальний; Оклічне речення *див.* оклічний; Питальне речення — речення, в якому міститься питання, виражене за допомогою питальних слів, часток або питальної інтонації; Підрядне додаткове речення — речення, яке конкретизує додаток головного речення і само є додатком до одного із членів головного речення; Підрядне допустове речення — речення, що вказує на таку умову, всупереч якій здійснюється дія головного речення; Підрядне (залежне) речення — частина складно-підрядного речення, що синтаксично підпорядковується головному реченню і з'єднується з ним за допомогою сполучника або сполучного слова; Підрядне обставинне речення — речення, яке виконує функцію обставини дії головного речення; Підрядне підметове речення — речення, яке конкретизує підмет головного речення, виражений займенником у називному відмінку, або компенсує його відсутність; Підрядне приєдккове речення — речення, яке конкретизує іменну частину присудка головного речення, виражену займенником; Підрядне речення мети — речення, що вказує на цілеспрямованість або призначення того, про що говориться в головному реченні; Підрядне речення місця — речення, що уточнює або заступає обставину місця головного речення; Підрядне речення наслідкове — речення, яке вказує на наслідок дії головного речення; Підрядне речення причини — речення, в якому вказується на причину дії чи стану, відображуваного в головному реченні; Підрядне речення способу дії *див.* способ; Підрядне речення часу *див.* час; Підрядне умовне речення *див.* умовний; Поширене речення — речення, в якому, крім головних членів, є ще й другорядні; Просте речення — речення, що складається з одного або кількох граматично поєднаних слів, які виражають відносно закінчену думку; Розповідне речення — речення, що передає позитивне або негативне висловлювання без надання йому особливого емоційно-експресивного відтінку; Складне речення — речення, що складається з двох або кількох взаємозв'язаних простих речень, які за допомогою різних синтаксичних засобів

об'єднані в одне структурне й інтонаційне ціле; Складноідрядне речення *див.* складноідрядний; Складносурядне речення *див.* складносурядний; Спонукальне речення *див.* спонукальний; Супидрядні речення *див.* супидрядний.

РЕЧЕННЯ, *р.*, *с.*, *рідко*. Сполучення слів, що становить короткий вираз. *Кождий такий документ будив у його пам'яті спомини подібних і неподібних скандальних історій, речень, анекдотів, і все те він.. записував.. так старанно, мов не знати які дорогі скарби* (Фр., III, 1950, 443).

РЕЧИСТИЙ, *а, е, розм.* Який уміє красиво висловлюватися; красномовний; // Який передається, виражається красномовно. *Ей, не люби мене, дітино! Як хочеш любові речистих, Як хочеш роваковія огнистих.. Бо я борець, моя рибчино!* (Фр., XIII, 1954, 149).

РЕЧИТАТИВ, *у, ч., муз.* 1. Форма вокально-музичного твору, яка інтонаційно та ритмічно наближається до декламації; наспівне декламування. *В опері* [«Різдвяна ніч»] *занадто багато речитативу* (Укр. муз. спадщ., 1940, 90); *Речитатив супроводять здебільшого довгі або короткі акорди, а часом і виразні, відповідні ритмізовані фрази та мотиви в оркестрі* (Осн. дириг., 1960, 129); // *Промовляння співучим голосом, наспівним декламуванням. В глибині [майдану], біля мечеті, сиділи сліпі турецькі старці і тягнули речитативні легенди про Едісе, великого героя* (Тулуб, Людолов, I, 1957, 213); *Починається молебень. Урочисті речитативи моливе раз у раз порушуються сухим клацанням фотографічних затворів* (Гончар, II, 1959, 360).

2. *у знач. присл.* речитативом. *Наспівно, протяжно. — Чумаче, чумаче, чого зажурився, чи воли пристали, чи з дороги збився? — речитативом ревіє пам'яті Лятошенко* (Стельмах, Хліб..., 1959, 417); *Сивоусий поляк Згурський трипо проказував речитативом: — Сердитий вітер заива..* (Рибак. Час..., 1960, 88); *В машині затишно, дуже весело од молодого, співаючого голосу товариша Сави. Він декламує речитативом, наслідуючи манеру та мову гуцулів-верховинців* (Мас., Під небом..., 1961, 73).

РЕЧИТАТИВНИЙ, *а, е, муз.* Прикм. до речитативу. 1. *Високий ступінь розвитку речитативної поезії виявляють українські народні думи* (Муз. праці, 1970, 262); 3 *погляду інтонаційного складу, речитативного характеру мелодій до українських дуже близькі словачькі варіанти* (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 27); // *Власт. речитативу. Уривки партії Марусі Богуславки написано цілком у вільній речитативній манері, з дуже скупим оркестровим супроводом* (Укр. клас. опера, 1957, 161); *Порожня сцена, темінь. Проміні двоє прожекторів. Речитативну мелодію починає оркестр. Гобой м'яко тремтять, їх підтримують кларнети* (Ю. Янов., II, 1958, 19).

РЕЧИТАТИВНИСТЬ, *ності, ж., муз.* Абстр. ім. до речитативний. *Найважливішою рисою творчості Січинського є мелодика. Велику роль у його хораз та романсах відіграє речитативність* (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 64).

РЕЧНИК, *а, ч., книжк.* 1. *Виразник чийось поглядів, бажань, інтересів і т. ін. Ім'я Горького.. не тільки стало у всесвітньому пантеоні поряд із іменами Толстого, Тургенєва, Чехова, але й оточене особливою увагою й повагою, як ім'я речника Радянської країни*, (Рильський, IX, 1962, 12); *Речником нової епохи, нового класу — покріпаченого селянства, всіх трудящих, став Шевченко* (Літ. Укр., 17, X 1969, 2); * *Образно. [Ж і р о н д і с т:] Проречистій мури! Скільки душ ім за-*

повідало думки та мрії в реченнях мудрих та в огнистих страфах, і вірний камінь речником востає людей, що покімили під залізом (Лі. Укр., II, 1951, 178); // *Завзятий, пристрастний захисник, прихильник кого-, чого-небудь; поборник. Пролетарський митець не може не бути переконаним ворогом індивідуалізму в усіх його проявах і найпалкішим захисником і речником колективізму* (Криж., М. Рильський, 1960, 136); *Котляревський у своїх творах виступив речником передових ідей свого часу* (Рад. літ-во, 9, 1969, 65); // *Той, хто в своїй особі представляє кого-, що-небудь; представник. Велелюдно на перяслаеському майдані. Вся Україна послала сюди своїх речників. Значки всіх полків, всіх сотень, всіх цегів весело мають на вітрі* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 17); *Поглянь: у білі двері ці, Як ріки з заводу і сходу, Течуть народу посланці, Правди речники народу* (Рильський, III, 1961, 228).

2. *заст.* Оратор. *Дух йому перехопило й мову заціпило, наш речник та балакай [балакув], ставши аж ніяк не лепетливим, міг тільки пробекати: — Е-е-е-е..* (Льч., Козацьк. роду..., 1958, 469).

3. *заст., рідко.* Адвокат (у 1 знач.). *Бідні злочинці божились, блазали, Слузали журно своїх речників, Громили гриміли слова прокурора. — В'язні злякалися і згодились змерти* (Олесь, Вибр., 1958, 228).

РЕЧНИЦЯ, *і, ж., книжк.* Жін. до речник 1. *Була в гурті маленька Жанна д'Арк: тоненька, блідолиця.. В нас її вважали за речницю великої снаги* (Лі. Укр., I, 1951, 187).

РЕЧОВИЙ, *а, е.* 1. Прикм. до річ¹. *Відділ речового постачання; // В якому зберігаються і видаються річі. В роті ніхто не знав, що коли рота збиралася на фронт, на речовий склад не знайшлося ваялка об його ноги і рукавичок об руки — все на нього було завелике* (Тют., Впр, 1964, 491); // *Представлений річчю (речами), предметом (предметами); у вигляді речей. Якісно або щодо своєї форми гроші не мають меж, тобто в загальним представником речового багатства, бо вони безпосередньо можуть бути перетворені в усякий товар* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 136); *Власник лотерейного білета, на який припає речовий виграш, може, за своїм бажанням, одержати вартість речового виграшу готівкою* (Рад. Укр., 10, IX 1958, 3); *За характером знахідок київські скарби поділяються на речові й монетні. Перші, як правило, складаються із староруських ювелірних речей і предметів іноземного походження* (Літ. Укр., 27, IV 1965, 4).

Речові *книжка* — книжка військовослужбовця, в якій ведеться облік постачання його обмундируванням, взуттям, білизною і т. ін. — *Прошу, одержуйте своє обмундирування і речову книжку* (Гончар, III, 1959, 330); **Речовий мішок** *див.* мішк.

△ **Речові** *зв'язання слова, лінея.* — значення основної частини слова на відміну від значення його формальної, або граматичної частини; **Речові** *право, юр.* — частина цивільного права, що регулює правовідносини, які мають своїм предметом річі; **Речові** *докази* *див.* доказ.

2. *філос.* Пов'язаний з матерією; фізичний. *Пафос його [П. Тичини] образів — в розкритті краси реально речового світу, в передачі прекрасної гармонії його звуку і фарб* (Поезія..., 1956, 30).

РЕЧОВИНА, *ині, ж., фіз.* Якісь визначення матерії; те, з чого складається фізичне тіло. *Сучасна наука вважає, що матерія існує як єдність речовини та поля і відповідно до умов виступає то в формі речовини, то поля* (Знання..., 4, 1970, 7); *Всі речовини складаються з атомів, іонів або молекул, і їх частинності залежать від природи цих частинок* (Наука..., 9, 1956, 5); *Під*

впливом рослинності в ґрунті постійно виникає синтез мінеральних сполук і утворення органічних речовин (Наряся про природу., 1955, 214).

△ Красильна речовина *див.* красильний; Критичний став речовинний *див.* критичний²; Обмін речовин *див.* обмін; Отруйні речовини *див.* отруйний; Поживна речовина — те, що необхідно для живлення організму.

РЕЧОВИННИЙ, а, е, *фіз.* Стос. до речовини. Речовинний склад глибших шарів Землі виявляють за допомогою різних порівняльних даних і, зокрема, за аналогією з складом метеоритів (Наука., 1, 1957, 24); // Представлений речовиною; фізичний. Речовинні і антиречовинні частинки при взаємодії анігилюють [перетворюються], тобто, знищуються, народжують інші частинки речовини та світла (Знання., 2, 1965, 8).

РЕЧОВИННІСТЬ, ності, *ж., фіз.* Абстр. ім. до речовинний.

△ Категорія речовинності, *лінгв.* — група іменників, що означають однорідну за своїм складом речовину. Серед іменників з конкретним значенням виділяється чимала група слів, що становить категорію речовинності (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 66).

РЕШЕТАР, я, ч., *заст.* Той, хто виготовляв решета. Зникли, назажди зникли з гірських і підгірських доріг оті знайомі мені з юності вічні пролетарі-зайдарі — ковожари, двогтарі, решетарі, трачі (Козл., Сонце., 1957, 7).

РЕШЕТІНА, я, *ж., розм.* Те саме, що решето. Малий коровай сплели .. в решетині, що не стане всієї родини (Сл. Гр.).

РЕШЕТИТИ, ечу́, еті́ш, *недок., перех. і, розм.* Пробивати дірки в багатьох місцях. Він маленьким свердлом решетить часовий круг для олійні (Стельмах, I, 1962, 113); Кулетки черги решетили вікна «Людого дому» (Гончар, III, 1959, 445).

2. *буд., заст.* Прикріплювати, прибавати лати поперек кроків перед покриттям покрівлі соломою; латувати.

РЕШЕТИТИСЯ, ечу́ся, еті́шся, *недок., розм.* Дуже сердитися, гарячкувати. [Ж а в д а р м (силою саджав його мазад):] Ну, ну, не решетися! (Фр., IX, 1952, 143); Довго Яким решетися, кричав, аж охрип (Ков., Тв., 1958, 77).

РЕШЕТИЩЕ, а, с. Обід у решеті.

РЕШЕТО, а, с. 1. Господарська річ у вигляді дерев'яного обода з натягнутою з одного боку сіткою для просіювання чого-небудь (перев. зерна, борошна). Йон скоса поглядав уже на Гашіцу, на її сильні, жилаві руки, якими вона зручно трясла решето, віючи зерно та засипаючи головою, мов сітвом, увесь гарман (Коцюб., I, 1955, 251); На другий день нікуди з дому не вигодив [Давид]. Пораясь по господарству, з батьком у клуні зерно точили на решето на продаж; у неділю ярмарок у Щербанівці (Головка, II, 1957, 83); *Образно. Не було й крихти радості в Безбородька. Він задушив стаяга різні думки, шертував [решетував] їх на своєму решеті, але мало було толку з цієї роботи (Стельмах, Правда., 1961, 251); *У порівн. Сорочка, зв'язана узлами, Держалаєв всилу на плечах, Попричеплена мотузками, Як решето, була в дїрках (Котл., I, 1952, 130); Пика [у катюги], як решето, була поковирана віскою (Стор., I, 1957, 375).

◇ Голова (пам'ять), як [те] решето — дуже погана пам'ять. Тепер то я тільки довідався, що в мене пам'ять стала, як те решето (Мирний, V, 1955, 346); Ловити решетом (у решето) *див.* ловити; Носити вбду решетом, ірон. — робити що-небудь даремно, марно витрачати час. Богуна ловити, що воду решетом носити (Кач.,

Вибр., 1953, 119); Попів в решеті возити, *заст.* — брехати під час сповіді. Надокуцило мені каляться з нечесною силою... та до того ще й така думка: чи не доведеться мені за цю пекельну кумпанію возити пога в решеті? (Вовчок, VI, 1956, 270); Пройти (перейти) крізь сіто й решето *див.* сіто¹; Решетом не накрити, *жарт.* — дуже товсте (про обличчя). Пика така, що й решетом не накрити, а на голові дрібушечки та кучері (Вовчок, VI, 1956, 301); У решеті повозити кого — обдурити кого-небудь. Він самого розумного у решеті повозити та з нього ж мишком собі і поглузує (Морд., I, 1958, 138); Чудеса (дїво) в решеті — уживається для вираження здивування з приводу чогось. — Чудеса в решеті! Аж незручно жось, слухаю... Думає, що артистка, а насправді... — Що насправді, тату?.. — Інженерка (Минко, Ясні зорі, 1951, 55); Як води у решеті — зовсім нема. Стільки правди, як у решеті! води (Укр. присл., 1963, 165).

2. Пристрій у сільськогосподарських машинах та установках для просіювання і сортування зерна. Підсієне решето [комбайна] очищує зерно від насіння бур'янів та інших дрібних засмічувачів (Механ. і електриф., 1953, 209); При роботі на зерноочисних машинах треба для зменшення втрат насіння дотримуватися таких правил: 1. Залежно від засміченості вороха підбирати відповідні решета (Техн. культ., 1956, 78); Регулюючи зерноочисні машини і підбираючи решето (для пшениці розмір отворів 2,3 міліметра і більше), досягають відбору важкого за вагою і вирівняного за крупністю зерна (Хлібороб Укр., 1, 1968, 16).

3. *рідко.* Народний музичний ударний інструмент, рід бубна; тамбурина. Тільки решета гули та бражчали серед галасу й гаму, та вискакували з шуму дуже тонкі жіночі голоси (Н.-Лев., II, 1956, 182); Заграла скрипка, тугий бас... решето, цимбали; І молоді в веселій час Дівки до шлюбу убирали... (Рудаєв., Тв., 1959, 66).

РЕШЕТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до решетувати.

РЕШЕТУВАТИ, ую, у́ш, *недок., перех.* Просіювати що-небудь (перев. зерно, борошно) через решето з метою очищення від непотрібних домішок. Йому кинуся в вічі і великий ворох гречки, перемолоченої восени, та й досі не переймаю. Він встановив у stodолі триногий і зеліє негаймо решетуваати гречку (Добр., Очак, розмпр, 1965, 192); *Образно. Сонце, зупинившись посеред неба, широко решетує на землю проміння і ніяк не хоче зрушити вниз (Стельмах, Хліб., 1959, 577).

РЕШІТКА, я, *ж.* 1. Загорода, паркан з дерев'яних або металевих прутів, планок і т. ін., які перехреснюються. Решітка, що нею відділяється сад від двору. Помилки знайшов [Василь] зеїртку, увійшов до саду (Хотк., I, 1966, 118); // Предмет, річ, зроблені з дерев'яних або металевих прутів у вигляді перехресневих, переплетених ліній. Вікна були, по старосвітському звичаю, забиті рідкою залізною решіткою од зводіє (Н.-Лев., V, 1966, 107); Щоб полегшити догляд за радіатором [трактора], установлено швидкозмінну решітку в кабіні (Хлібороб Укр., 3, 1966, 9); Куті і місця пересічення монолітних стін слід армувати решітками, збитими з рейок... або сітками з лози (Колг. Укр., 4, 1958, 13); // Пристрій з отворами того чи іншого розміру для затримування або пропускання чого-небудь. Решітки встановлюють перед випусками стічних вод у відстійники, на поля зрошення або фільтрації (Довідник сіль. будівельника, 1956, 356); На дрібних і середніх підприємствах можна використати [для сортування картоплі] найпростіші пристрої з триарбусних металевих або дерев'яних решіток (Технол. пригот. їжі, 1957, 18).

2. Ажурне перехрещення ліній при в'язанні, плетінні, різьбі, художньому зображенні і т. ін. *Поверхня тарілок прикрашувалася рельєфним орнаментом, в якому ромашки або інші квіти перепліталися у своєрідну решітку* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 92); *Розгортка писанки в цілому не має в своєму орнаменті другорядних елементів чи зображень, усе підкорене площині. Назви способів заповнення площини — крапкате, кратковане, макове, решітка* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 55).

3. Частина топки, признач. для спалювання на ній твердого палива. *Топка для спалювання майже всі види твердого палива повинна мати піддувало і колосникову решітку* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 391); *У топку з простою колосниковою решіткою паливо закидають швидко, невеликими порціями. Дрова розколюють, а вугілля робляють на шматки не більш кулака* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 77).

4. *Рідко. Народний музичний ударний інструмент. Він подався до корчми. Там грали музики, скрипка та решітка, було багато парубків та дівок* (Л. Укр., III, 1952, 564); *Вживаються в оркестрах [китайських] різні дзвоники та тріскачки (своєрідні кастаньети), а також решітки, що звучать, коли по них проводити бамбуковою паличкою* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 112).

5. *діал. Моховик. Ні я, ні Богдан не знайшли хоч би поганенької сиріжки чи решітки, — а Денис триумфально вийшов на улясіє із десятком чи й двома чудових «спражних» білих грибів!* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 69); *Зародив тії осені білий гриб і решітка* (Кучер, Повісті..., 1949, 119).

6. *Рідко. Гачок, на який чіпляється прикраса. Решітки для підвішування дукачів виконувалися зі срібла або міді, позолочувалися і прикрашувалися кольоровим склом* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 81).

Δ *Кристалічна решітка — закономірне, геометрично правильне розташування атомів, іонів, молекул, властиве речовині, яка перебуває у кристалічному стані. Бомбардуючи кристал дуже повільними, «холодними», нейтронами, фізики вивчають коливання атомів у вузлах кристалічної решітки* (Наука..., 10, 1963, 2).

РЕШІТКОВИЙ, а, е. Схожий на решітку (у 1 знач.). *Крім решіткового орнаменту на німбах ікон XV ст. є ще зрідка проміжний орнамент у формі двох-трьох рядків трикутників, грайрованих обнією або подвійною простою чи звільною лінією* (Укр. декор. різьба, 1970, 24).

РЕШІТНИЙ, а, е. Стос. до решета (у 2 знач.). *Ми радимо кожному колгоспові придбати апарат — решітний класифікатор ВІМу, який дасть змогу... відібрати при сортуванні справді добре насіння* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 27); *Через отвір, який регулюється заслонкою, зерно з заситного коша рівномірно надходить на верхню решето верхнього решітного стана* (Наука..., 3, 1956, 21).

РЕШІТНИК, а, ч. Той, хто виготовляє решета.

РЕШІТОЧКА, а, ж. Зменш. до решітка 1.

РЕШІТЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до решето 1. *Не всім однако дано: одному ситце, другому решітце* (Номис, 1864, № 1690); *Прийшов — ні ситця, ні решітця* (Укр. присл., 1963, 22).

РЕШІТЧАСТИЙ, а, е. Який має вигляд решітки (у 1 знач.). *Транспортно-відвальної міст, призначена якого — транспортувати породу і відкидати її у відвали, — це величезна металева решітчаста ферма, яка спирається на багатокілісні візки і може пересуватися по рейках вдовж вибоїв* (Наука..., 7, 1956, 7); *// Який має в собі решітку. У дрібних підприємствах*

очові мюють у ваннах з решітчастим настилом на дни (Технол. пригот. їжі, 1957, 18).

РЕШКА, я, ж., розм. Протилежний гербовому зображенню бік монети, на якому позначається її вартість.

РЕШПЕКТ, у, заст., рідко. Те саме, що респект. — *Звідки решпект до паня? З дальшої бесіди випливає правда* (Коцюб., II, 1955, 236); *Близьку [Білевич] окулярами на Микошу; ладен був задушити хлопця, що стояв у пові, повний решпекту до високих зборів панів професорів* (Полт., Повість..., 1960, 330); — *Свейских посміе приймати з належним їм чинові решпектом. Малуго, коли прибуде з ними, лишити тут і відправити на Москву до князя Прозоровського, аби все оповіє особисто* (Рибак, Червясд. Рада, 1953, 570).

РЕШТА, а, ж. 1. Те, що залишилось невикористаним, невжитим, незайнятим ким-небудь і т. ін. *Його жінка була шляхетського роду й дістала в придане той невеликий куток в Хохітві. Всю решту села забрав її брат* (Н.-Лев., III, 1956, 38); — *На гроші, що залишилися, куплю киток, на решту — подарунки* (Тют., Вир, 1964, 58); *// Частина чого-небудь, яка ще є в наявності, крім названого, даного. Хай в 3-й томик ідуть дрібні оповідання, переважно нові, як «На камені», «Лялечка», «На крилах пісні», «Патилотник», «Хов. Решта ввійдуть у 4-й* (Коцюб., III, 1956, 225); *Синього і зеленого асаалі було багато. Решти кольорів Медунка навіть не помічала* (Ів., Про бджілку..., 1959, 14); *// Остання, кінцева частина чого-небудь, яка залишилась ще не пройденою, не прожитою і т. ін. Я пізнав життя осідле і всі радости його і бажав би в нім скінчити Решту дню життя свого* (Фр., XIII, 1954, 359); *Решта дороги — з гори, і коней тут ледве тримали* (Зеров, Вибр., 1966, 313).

2. Те, що додається до чого-небудь, доповнює щось. — *Візьми там, будь-ласка, в крамницях трохи м'яса на котлети та не забудься взопити з фунт зеленого горошку.. На тобі карбованця. Мої гроші усі вийшли; решту доклади своїми, коли маси, — сказала мати* (Н.-Лев., VI, 1966, 16); *При любях, перед церквою, якось ніяково було вивалитись з своїм почуттям, тож Йон лише звичайно притітася, а решту домовив очима* (Коцюб., I, 1955, 236).

3. Усі інші предмети або істоти, крім згаданого (згаданих). *Прохожого височкув [Бичковський] у кімнатку, натяг жилетку і решту убрання, причесає кублату голову, трохи причетується й вийшов* (Н.-Лев., VI, 1966, 79); *За вечерею парубок сидів ліворуч від Яса.. Він не був схожий на решту хлопців діечат з їхнього села* (Ів., Вел. очі, 1956, 42); *Як і решта людей, він навіть буває беззастисним, вразливим, потребним пильної підтримки* (Гончар, III, 1959, 427); *// Усе інше, що не стосується названого, того, про що йдеться. Вона навіть радувала день свій з тої хвилі, коли могла ерешті бути з о. Василем. Решту же вона озоче викреслювала з свого життя* (Коцюб., I, 1955, 328); *На мене було по приїзді манає нежить, і я від того часу знов кашляю, тільки не дуже. Ну, решту згодом* (Л. Укр., V, 1956, 378); *Завжди висували [освітні органи] відповідне засло і під ним мобілізували свої сили, залишаючи на другому плані решту завдань* (Еллав, II, 1958, 80).

4. Те, що зберглося, уціліло від чого-небудь при руйнуванні і т. ін. *Його хатина — з решти корабля, На неї білий шум прибою брика, І в ніч осінню піскова земля Його гойдає ніжно, мов колиска* (Рильський, I, 1956, 59).

5. *Рідко. Лишок грошей, що повертається при розрахунках; здача. По чекальному залу [аеропорту] пробіг легкий гоґін, ледве помітне хвилювання. Одні бралися за свої чеходани, інші допивали недопите, нашвидку*

розплачувалися, не чекаючи решти (Томч., Готель., 1960, 23).

◇ До решти — дощенту, дотла. Танкiстi точне завдання дістали: До решти знищити всі точки вогневі (Дмит., Книга боротьби, 1939, 100); Дорогою він чує, як до решти в його тілі вигорала сила, а замість неї ворухилися біля і мука (Стельмах, I, 1962, 559); Та й [буде] решта! — уживається на означення остаточного розв'язання якоїсь справи. Як мати лежать у пов'язках та пектись гарячим залізом, то краще поїхати, куди там вже вибереш, та зробиш операцію та й буде решта! (Л. Укр., V, 1956, 28).

РЕШТКА, в, ж., рідко. Те саме, що решта 1, 4. Останні куці лягли під сокирою, вогонь нищить вже рештку (Коцюб., I, 1955, 219).

РЕШТКИ, ток, ж. 1. Слід, залишки чого-небудь. Хазяїн кав'ярні приніс нам кожному по крихіткій чашечці запашної, гарячої кави. Ми почали сьорбати, записуючи холодною водою. Швидко серце стало жвавішати. Погубиши рештки змелю, ми сиділи бадьорі й свильовані (Ю. Янов., II, 1958, 79); На круговидому обличчі її змішалася переляк, настороженість і рештки пустотливості (Стельмах, Хліб..., 1959, 270); В .. стрілецьких ячейках ще, здавалось, не висітрилися рештки людського тепла (Гончар, III, 1959, 215); // Пережитки чого-небудь, негативне, що залишилось від минулого. — А може, ся досада — рештки ербства? (Л. Укр., III, 1952, 687); — Селянство — ми, а це (жест в бік глузого села) убогі рештки темноти в часі даюмоиницх — це ти прекрасно знає (Довж., I, 1958, 125).

2. Те, що збереглося, уціліло від остаточного зруйнування. До останнього часу в породах Криворізької серії, що містять в собі валіворудні поклади, не було знайдено палеонтологічних решток, за допомогою яких можна було б визначити геологічний вік порід (Вісник АН, I, 1957, 56); При похованні в с. Червоному на Сіверському Дініці знайдено рештки одлагу з дуже тонкого, добре обробленого хутра (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 79).

3. Частина-війська, що уціліла після бою. Червоноармійська частина в двадцяти верстах з боями тримала місто, а Левченко дістає завдання ліквідувати рештки противника біля села Гіакіці (Мик., II, 1957, 274); На олешиківській берез повипливали з плавнів рештки команд розбитої ескадри (Ю. Янов., II, 1958, 202); Рештки військ під командуванням генерала Новикова мали або загинути, або пробиватися в гори, через Балаклаву, до партизанів (Кучер, Голод, 1961, 182).

4. Те, що залишається після чого-небудь (перев. після виробничого процесу, обробки чогось). Кукурудзяні рештки — стебла, листя тощо — яляють собою вогнище згороботворних організмів, а для деяких збудиників — навіть поживу (Наука..., 3, 1959, 40); Рештки асептизації найкраще використовувати для удобрення після компостування їх з землею або торфом (Овоч., 1956, 54); Кожен керівник колгоспу і радгоспу, місцеві партійні і радянські органи, комсомол повинні.. погосподарському використати всі післяжнивні рештки (Рад. Укр., I. VIII 1958, 1).

РІЯ, і, ж., мор. Круглий брус, який прикріплюють до щогли або стеньги судна, залишаючи його рухомим. Тримаючись однією рукою за рею і притиснувшись до неї всім тілом, матрос уніясє зубами у окритий кригою парус і реє його майже до крові в роті (Довж., Зач. Десна, 1957, 402); З приводу тільняшки він пояснює, що вона була введена для того, щоб боцман міг бачити матросів, коли вони лазили по реях, біля паруса (Кучер, Прощай., 1957, 136).

РЖА див. іржаб.

РЖАВИЙ див. іржавий.

РЖАВИНКА див. іржавинка.

РЖАВІННЯ див. іржавіння.

РЖАВІСТЬ див. іржавість.

РЖАВІТИ див. іржавіти.

РЖАВО див. іржава.

РЖАННЯ див. іржання.

РЖАТИ див. іржати.

РІБА, в, ж. 1. Водяна хребтна тварина з непостійною температурою тіла, яка дихає жабрами і має плавці та шкіру, звичайно вкриту лускою. Сім ятерів — ні одної риби! (Укр.. присл., 1963, 191); Риби в сітках тремтять, їх луска, наче срібний пожеж (Сос., Щоб садн., 1947, 58); До 80 різноманітних видів риб живе у Дніпрі та в інших річках і вододоях України (Рад. Укр., 2.III 1962, 3); Риби утворюють клас хребетних, які пристосовані до життя в воді (Зоол., 1957, 79); * У порівн. Кайдашиха.. розпустила на всю кату жед своїм язиком. — Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як саята земля! (Н.-Лев., II, 1956, 321); Доріє своїх дітей, виходить, не зумів вичити. Ой, не зумів, прогледів, пропустив їхнє життя, мов рибу, крізь пальці (Стельмах, I, 1962, 316); // у знач. збірн. Всього було доволі: Вовків в лісах, зайців у полі і птиці повно у еялах, Такої і такої, і риби всякої, великої й малої (Гл., Вибр., 1951, 112); [Феноген:] От чоловік [Ліхтаренко]! і риби малоюсть, і ніг не замочє! (К.-Карпий, II, 1960, 320); Де й вовів набрати бригадира! Де й складати рибу із човнів! (Мас., Поезії, 1950, 45); // тільки одн. Страва, приготовлена з м'яса цієї тварини. І враз риба втрапила свій смак, охота до їжі одлетіла геть, і йому раптом слотілось покинути кату... (Коцюб., II, 1955, 22); За черть години на столі парував наваристий флотський борщ, стома бланшанка маринованої риби (Тулуб, В степу., 1964, 328).

△ Красна риба див. красний; Летюча риба див. летючий; Смітна риба див. смітний.

◇ Бійтєся як риба об лід див. бійтєся; Вудити рибу в каламутній воді див. вудити¹; Знов (іанов) за рибу гробіи — невідступно наполягати на чому-небудь, настирливо повторювати те саме. — Що ж: знімати мене будете? — Знов ти за рибу гробіи. Невже жи для того зібралися поговорити, щоб вирішувати оце: знімати — не знімати, знімати — не знімати (Загреб., Спєка, 1961, 284); Ловити рибу в каламутній воді див. ловити; Матїмєш на рибу — те саме, що Дїставєтєся (дїсталося, бїде і т. ін.) на горїхї (кнєлїячкї, бублїякї і т. ін.) кому (див. дїставєтєся). Уявїть же собі, що я бачу, згодїчи до себе в кату. Мама стоїть біля печї зажурєнї й зустрїчають мене такижи-о словами: — Дочкївєся? Матїмєш тепєр від батька на рибу. Ой шибєнїку ти неслаухлїяний, сонїя ти нескрєбєна (Мик., Повїстї., 1956, 11); Мовчїти, як риба — не говорити й слова. [Ж у р а в е л ь:] Та що ж тепєр казати? Я мовчу, як риба (Мик., I, 1957, 456); На рїбу — на рибалку (у 2 знач.). Доря пїдїяє на батька очї. Поїдуть? Куди? На рибу, може? (Коцюб., II, 1955, 374); Ні рїба нї м'яєо — про безвольну, безхарактерну людину. — Цей Безкоровайний нї риба нї м'яєо, а нам єїн пригодїтєся. Однї раз я його побачив і думая, що подобїти його можна (Хижняк, Нєвгамовна, 1961, 224); Нбєом рїбу вудїти див. вудити¹; Як (мов і т. ін.) рїба з водю в ким — чим — нерозлучний з ким, чим-небудь. — Ви з книжкїями, як риба з водою. — сказав Фєсєнко (Н.-Лев., V, 1966, 200); — Чоловіку хочєтєся до кого-небудь прижїлїтїся; нєма рїдного брата, так шукає названого. От і побратаютьєся, да й живуть

довіку акулі, як риба з водою (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); Як (мов і т. ін.) рибачу (в) воді бути (почувати себе і т. ін.) — поводитися невимушено, добре, вільно. Саша відчував себе як риба в воді. Я кось просто й легко, без гагань і труднощів, пристроювався він на ходу, наче солдату до роти, до столичного життя (Полт., Повість..., 1960, 371); Микуді допомагає Іванко. Тут він був, як риба в воді, знав кожну стежку, кожен кушук (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 240).

2. перен. В'яла, млява людина, яка зовні не виявляє своїх емоцій. Алла Михайлівна насутилася. — Я бачу, що вас шокують мої манери. Що ж, я не англичанка [англичка] і — не риба (Л. Укр., III, 1952, 619); Бажджін була молодшою за мене на два роки, проте почувала себе зовсім дорослою і кепкувала за мене, як уміла: «Ти.. рибак», — казала вона (Ю. Янов., II, 1958, 154).

РИБАК, а, ч. Людина, яка ловить рибу, займається рибальством; риболов. Хороший рибак по кльову мушить знати, як рибку ватаи (Укр. присл., 1955, 85); Він був рибак і розказував, яку у їх в селі рибу ловлять (Вовчок, VI, 1956, 233).

РИБАЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. рибальств. — Та риба ж ми не рибалимо в морі? І в Азовському, і в Чорному? Ми навіть маємо татарський ярлик на вільне рибалення (Тулуб, Людолови, II, 1957, 217).

РИБАЛИТИ, лю, лиш, РИБАЛЧИТИ і рідко РИБАЧИТИ, чу, чнш, недок. Ловити рибу, займатися рибальством. Любів Кисачка рибалили і сіткою, і атерями, і жмаки на живу щуку розкидав по озеру кожного вечора (Збан., Переджив'я, 1960, 143); — А тепер, хлопці, гайда на Дніпро. Дід мій заслаб, отже, човни його вільні. Ідьте до Китаєва рибалити (Тулуб, Людолови, I, 1957, 228); — Рибачили? — Риба тут не живе, товаришу (Гончар, II, 1959, 414).

РИБАЛКА, я. 1. ч. і ж. Людина, яка ловить рибу, займається рибальством. На березі Рибалка молоденький. На поплавець глядить і примовля: «Ловіться, рибочки, великі і маленькі!» (Г.-Арт., Байки..., 1958, 76); Ще малим мене за руку до рибалок від пові. — Покажіть, — казав, — онуку, Як то ловлять онука (Нагн., Вибр., 1957, 46).

2. тільки одн., ж., розм. Те саме, що риболовля. Ще за часів Гомера у Феокрита Була у чейт поезій поета Забава наша. У Назона теж Ти про рибалку спогоди знайдеш (Рильський, I, 1960, 168); — Колись, маленькою, мене брали на рибалку (Собко, Срібний корабель, 1961, 59).

3. тільки ж., діал. Чайка. Пливають собі [козаки] та співають; Рибалка літає... (Шевч., I, 1963, 86); Літають над морем рибалки і баклан. — Рибалки — білясті, баклан — чорнявий. Ловлять рибу (Вішня, I, 1956, 177).

РИБАЛОНЬКА, я, ч. і ж. Пестл. до рибалка 1. 3. А козак, як змія отой, В'ються круг Ганцусі. А надто той рибалонька, Жвавий, кучерявий, Мліє, в'яне, Як зостріє Ганцусю чорязву (Шевч., I, 1963, 159); Рибалонько гарненька! Жени свій човничок До берега, й сидаймо Ми поруч на пісок (Крим., Вибр., 1965, 86).

РИБАЛОЧКА, я, ч. і ж. 1. Пестл. до рибалка 1. Рибалочка по бережку та рибоньку удить. А милая по милому білим світлом нудить (Колоднийки, 1969, 225); Ой, закиньте, рибалочки, шовковую сіть, Та зловите щуку-рибу панам на обід! (Н.-Лев., II, 1956, 88).

2. Рід птахів, що мають красиве оперення, довгий прямий дзьоб і живуть біля води; птах цього роду. До найбільш оригінальних птахів Австралії слід віднести також рибалочку-реготуна (Посібник з зоогеогр., 1956, 22).

РИБАЛЧИН, а, е. Прямк. до рибалка 1. Сонце по-

трапило в шибки бідної рибалчиної хатини й зробило з тих талків щире золото, немаче хто поцісує золоті щити серед темного бору (Н.-Лев., I, 1956, 531).

РИБАЛЧИТИ див. рибальств.

РИБАЛЧИХА, я, ж., розм. Те саме, що рибачиха. РИБАЛЧНЯ, і, ж., розм. Місце рибальського промислу. Десятки робітники найдальших рибалень можуть залишитися зимувати на узбережжі (Багмут, Щасл. день..., 1959, 122).

РИБАЛЬСТВО, а, с. 1. Ловіння риби. До самого кінця життя вона [Десна] залишиться в моїй пам'яті як найкрасивіше місце на всій землі. З нею в мене зв'язані і перше рибальство, і ягоди, і ериби, і перші мозиці на дитячих руках (Довж., I, 1958, 12); Рибальство — не тільки захоплюючий вид спорту, а й відпочинок (Знання..., 9, 1970, 1).

2. Лов, добування риби як галузь народного господарства; рибальський промисел. Майор Ліванов, який служив довгий час на Далекому Сході, розповідає про рибальство на Амурі (Перв., Атака..., 1946, 70); Основні райони рибальства: далекосхідні моря (Ек. геогр. СРСР, 1957, 81).

РИБАЛЬСЬКИЙ, а, е. 1. Прямк. до рибалка 1. В кручав то тям, то тям рівними струмками диміли рибальські вогнища (Баш, Вибр., 1948, 3); Гострі рибальські очі побачили далеко над берегом у напрямку з Одеси — людину (Ю. Янов., II, 1958, 176); Румунський берег і болгарський, Мов два брати, Щоночі чують спів рибальський Із темноти (Воровько, Тепло..., 1959, 90); // Признач. для рибалок. Море їй приносило покору, море їй прибивало до берега, пенно, і тіло Муся Поговця. Буде над чим поплакати і потужити, і поховати на рибальському цвинтарі (Ю. Янов., II, 1958, 192); Для сміданку, отже, було дві перспективи: або сісти знову в авто і.. спититися в невеликому селищі, де була рибальська корчма, або поїхати тут під небом (Смоляч, I, 1958, 47); // В якому живуть рибалки. Оселилась [Христиня] в яру над самим морем в рибальській хатині (Н.-Лев., VI, 1966, 51); Родом він із Гур'юки, приморського рибальського селища (Гончар, Таврія, 1952, 74); // Характерний для рибалок, власт. ім. Щуки не ловились, та від того рибальський запал у хлоп'ят не зникав (Донч., V, 1957, 92).

2. Який займається або займався рибальством. Зразу після звільнення від фашистів в колгоспі було організовано одну рибальську бригаду (Кучер, Вогник, 1952, 21); Башмачний був головою рибальської артілі в Слобідці (Донч., Вибр., 1948, 18); Вона була доброю рибальського роду, доброї степової крові (Ю. Янов., II, 1958, 191); // Признач. для ловіння риби. — Ну що ж, половим рибу в добрім щасті! Вягли в собою всі рибальські снасті, щоб риба нам ловилась в різній часті (Мал., Звенигора, 1959, 295); На завороті [річки] ми здибали рибальського великого човна, що тисо плив без ніякого рушу його господаря (Досв., Вибр., 1959, 421); Прибули з моря рибалки в свіжым уловом, стали виходити на берег, у своїй зйдествкаж, у важких рибальських чоботях (Гончар, Тронка, 1963, 335).

Рибальський спорт — ловіння риби спортивними риболовними снастями (вудками, спінінгами і т. ін.). Широкого розповсюдження набув рибальський спорт, яким захоплюються гирники різного віку (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 35).

3. В який або коли відбувається ловіння риби. Я повертався з роботи (саме час був рибальський) натомлений і голодний (Ю. Янов., II, 1958, 65); А в берега, немов вінок купальський, Пливе водою пісня. День рибальський — Не перший день, але щораз новий! (Рильський, II, 1960, 120); О, ця прекрасна мить рибальська! Ти випростуєш вудлице, націлюєшся на найглибше

місце, туди, де глибоководна яма, де за кущами латаття сидить вона, ота найбільша щука, і чекає свої жертви (Чаб., Тече вода..., 1961, 45).

РИБАР, я, ч., рідко. Те саме, що рибак. [Д і д о к:] Рибалки ми тут. Рыбу ловимо. [Г у с к а:] А-а.. Рибалки! Рибалоньки! Рибарі! (М. Куліш, П'єса, 1960, 222); В дні погожі і в негоді, в дружинні колі рибарів боронив Онеги воду біля Кіжських островів (Гонч., Вибр., 1959, 263).

РИБАС, а, ч., рідко. Продавець риби. Спочатку він найнявся до якогось рибаса вантажити бочки, але ця робота видалася нелегкою (Панч, На калив. мості, 1965, 127).

РИБАХА, я, ж. Збільш. до рибка 1. Вживають вони щуку-рибаху (Сл. Гр.).

РИБАЦТВО, а, с., діал. Рибальство. А ми оба дуже очічли були до рибачтва (Фр., I, 1955, 67).

РИБАЦЬКИЙ, а, е, розм. Те саме, що рибальський. Враз поплавець затанцював змеяцька — І вся душа напружилась рибачька, Угадуючи таємниці дна (Рильський, II, 1960, 121); Ото вночі Дениса рибачька страсть попнула на річку (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 119); В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і нілі рибачькі сіті, як бідний апостол (Коцюб., III, 1956, 26).

РИБАЧИТИ див. рибалити.

РИБАЧИХА, я, ж., розм. Дружина рибака. — Що за диво? Жінка на воді! Не селянка й не рибачиха — це було зрозуміло в особливій інтонації її покліку, — міркував я, посуваючись човном крізь хирлявий рідкий очерет слідом за Карпом (Досв., Вибр., 1959, 409).

РИБАЧКА, я, ж. 1. Жін. до рибак. Гей, рибачко чорноока, Змилуйсь, змилуйсь надо мною! Я ж то рибка меледичка, — Ох, пусти мене на волю! (Фр., XIII, 1954, 148); Мені дуже загомілося, щоб моя мама була рибачкою. Тоді і я вже напевне був би рибалкою (Збан., Мор. чайка, 1959, 92).

2. Дружина рибака.

3. діал. Чайка. Рибачки кружляють в небі. В білім небі над рікою І тривожно будять спокій Перегуками, як діти (Шпак, Вибр., 1952, 109).

РИБГОСП, у, ч. Скорочення: рибне господарство. Практика передових рибгоспів показує, що без згодювання рослинної пасти при уцільненому утриманні коропа не можна домогтися високої рибопродуктивності ставів навіть при великих затратах концентрованих кормів (Колт. Укр., 5, 1961, 33).

РИБГОСПНИЙ, а, е. Належний рибгоспові. — У нас браконьєри перевелись. — Ти бач! — знову кепкує лисий. — Чого ж це вони перевелись? — Бо це рибгоспний став! (Гуц., З горіха..., 1967, 128); // Який працює в рибгоспі. Рибгоспний бухгалтер.

РИБЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до рибка 1. Затамувавши подих, я дивився... як все більше й більше рибенятко залптувалося в густих вічках сітки (Збан., Мор. чайка, 1959, 104).

РИБЕЦЬ, бпá, ч. Рибка роднини коропових. Слазна рибка рибець (Чуб., V, 1874, 1121); Ставис [Бокуда] сіті на велику рибу та стріляв із самостріла велетніє річкового риб'ячого царства — рибціє (Смоляч, Сорок вісім..., 1937, 258).

РИБИ, Риб, мн. Назва одного із знаків зодіаку. На зоряному небі роташувалося сузір'я Риб (Бесіди про всесвіт. 1953, 8).

РИБИНА, я, ж., розм. Одна риба, перев. велика. — Оце так рибина! — вирвалося у Костянтина. — Ше не було нам такої удачі! (Стельмах, I, 1962, 435); — Що ж це в нас і випити нема чого? — стурбувався старий. — А може, й є,— відповів Панас і витяг з

клячочка пляшку горілки й кілька зав'язаних рибин (Коцюба, Нові береги, 1959, 233); * У порівн. Стара на мить замерла, почала ловити ротом повітря, мов рибина, витягнена з води (Ю. Янов., I, 1954, 111); Зіс реонує, шугнує рибинкою, — брикнула земля з-під коліс, — і за кабіною миготять поля (Гонч., Вибр., 1959, 219).

РИБИНКА, я, ж. Зменш.-пестл. до рибина. Дрібні брижі дрижали, переливалися, і здавалось, що на воді бавляться табуни золото-чорвогих рибинок (Ткач, Крута хвиля, 1956, 90); // у знач. збірн. А в поліщука так: мак не вродить, то, гляди, просо висезе, картопля вимокне, то буряки вродять, нічого в полі не виросте, то щавель у лузі, рибинка в озері, гриб у лісі — диш, й протримають людину до нового урожаю (Збан., Сеспель, 1961, 379).

РИБИСЬКО, а, с. Збільш. до рибка.

РИБКА, я, ж. 1. Зменш.-пестл. до рибка 1. Ми із витягли на сонці, тил яскраві, розмальовані рибки, більше подібні до екзотичних квітів, ніж до риб (Коцюб., II, 1955, 300); І річка недалеко петляє, і лісовий зяйд досочу, і тетерюкіє сила-силенка. А в річці, глянь, рибка виграє (Донч., II, 1956, 8); * У порівн. Діточок бог дає тільки дітячку, Оксану. Цокотуза така! як рибка весела, а проте розумне й слушнеле дитятко (Вовчок, I, 1955, 85).

△ Золоті рибка — одомашнений китайський золотий карась. В фонтанах плавали золоті рибки (Н.-Лев., III, 1956, 295); Перші відомості про вирощування золотих рибок у штучних водоймах Китаю датуються 968 роком н. е. (Знання..., 1, 1972, 18); Летюча рибка див. летючий.

◇ Ловити рибку в каламутній воді див. ловити.

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. Пішов старий, покликав меншу дочку: — Тетяню, йди, моя рибко, до сестриці: вона у великій печалі, — розважатимеш її (Вовчок, I, 1955, 93); [Р я ж е ч о:] Ну, рибко моя... Які новини? (Мик., I, 1957, 287).

РИБНИЙ, а, е. Прямк. до рибка 1. Велика частина кордонів Радянського Союзу омивається морями, де в невичерпні рибні багатства (Зоол., 1957, 80); // Признач. для зберігання риби. Стоїть біля свого рибного стовища Густасон (Шиян, Переможи, 1950, 12); В тресті іздів [Кока] день при дні І на баці рибні. Та кругом казали: «Ні! Ви в селі потрібні!» (С. Ол., Вибр., 1959, 257); // Вигот. з риби. Рибний [клеї] — виготовляється з відтоді риб: плавників, голів, луски, кісток та пузирів (Стол.-буд. справа, 1957, 223); Рибне борошно дедалі ширше застосовується в тваринництві як дуже поживна добавка до корму (Хлібороб Укр., 1, 1970, 47); // Пов'язаний з добуванням, обробкою, продажем риби. В нижнім Стамбулі, на рибних базарі, Гаас такий, що огадити можна (Дмит., В обідмах сонця, 1958, 90); Рибна гавань; // у знач. ім. рибне, ного, с. Страва з риби або з рибою. — Прошу, святі отці, закушувати; от м'ясе, а от рибне (Н.-Лев., III, 1956, 377).

РИБНИЙ, а, е. Багатий рибою (у 1 знач.). — Земля плододита, небо лавідне, води рибні, люд тихий.. — отсе.. ресурси, природні жерела [джерела] багатства (Фр., II, 1950, 369); Поліщичка, Пласке, Лякуче, Чорне.. І всі — рибні! І у всіх озерах вода не стояча, а рухлива, бо озера ці лежать по дну колишньої безімної притоки Дніпра (Чаб., Тече вода..., 1961, 45).

РИБНИК, а, ч. 1. Штучне водоймище або судно для живої риби. Чудові результати добилися співробітники Всесоюзного науково-дослідного інституту ставкового рибництва: вони вирощують коропа у.. рибників (Веч. Київ, 13.IX 1967, 4).

2. Робітник рибного підприємства. У глибині бухти видно цехи.. заводу неопласту, який постачає рибників чудовим замінником пробки (Веч. Київ, 24.VII 1957, 3).

3. Пиріг із рибою. Поклаши руку на плече, він сказав: — Заходьте, напече рибників із ряпушки дружина, а до них — не зайва і чарчина (Гонч., Вибр., 1959, 271).

РИБНИЦТВО, а, с. Галузь господарства, що займається збільшенням і поліпшенням якості рибних запасів у природних водоймах та розведенням риби в штучних водоймах. Рибництво — важливе джерело збільшення продовольчих ресурсів нашої країни (Соц. твар., 3, 1956, 42); // Наука про біологічні основи рибоводних заходів, а також техніку розведення промислових видів риби. Міжнародний семінар у питаннях рибництва у внутрішніх водоймах відкрився в Ленінграді в Зоологічному інституті Академії наук СРСР (Рад. Укр., 23.VI 1965, 1).

РИБНИЦЯ, і, ж. 1. Промислове риболовецьке судно.

2. розм. Жін. до рибник 2.

РИБНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до рибництва. Результати ведення ставкового господарства залежать від рівня рибницької техніки (Наука..., 10, 1956, 22); // Який займається розведенням риби. Рибницька бригада.

РИБНО, присудк. с., розм., рідко. Багато риби. Як стояли водні млини, на Псал рибно було, набігала принадна згадка про дивну рибу вирезуба, сильну рибу жарину, що в заброді ловив пастух (Горд., Дівчина..., 1954, 190).

РИБО... Перша частина складних слів, що відповідає: а) слову риба у 1 знач., напр.: рибодобування, рибозасоблювальний, рибозахисний, рибознавство, рибодільний, рибоморозильний, рибообробний, рибопереробка, риборозведення і т. ін.; б) слову рибний, напр.: рибокмбінат, рибоконсервний, рибопродукт, рибопродуктивність, рибопромисловість і т. ін.

РИБОВОД, а, ч. Фахівець з рибництва. Рибоводи і науковці опанували біотехніку вирощування близько 30 видів найцінніших порід: білуги, лосося, осетра, сєргоги, сьомги, кети, горбуші тощо (Наука..., 7, 1968, 36); — Вже цієї весни завезуть рибного малька. Запросить в колгосп рибовода, зоотехніка (Чаб., Тече вода..., 1961, 126).

РИБОВОДНИЙ, а, е. Признач. для розведення риби. Разом з кафедрою спортивних рослин університету велику роботу провела станція по комплексному гідробіологічному вивченню в Харківській області колгоспних рибоводних ставків (Розв. науки в УРСР., 1957, 351); // Який займається розведенням риби. Обслуговує ставки рибоводна бригада з 7 колгоспників (Колг. Укр., 2, 1957, 30); // Спрямований на розведення риби. Успіху колектив господарства домогся завдяки тому, що на ставках своєчасно застосовувався комплекс рибоводних заходів (Соц. твар., 7, 1956, 37).

РИБОГОСПОДАРНИК, а, ч. Працівник рибного господарства. Серед ітхтологів і рибогосподарників було багато суперечок про те, чи можна збільшити улову риби в Чорному морі і яким шляхом цього досягти (Наука..., 5, 1963, 44).

РИБОГОСПОДАРСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з рибним господарством, признач. для нього. Для кращого виконання завдань юннатам треба зв'язатися з місцевими рибогосподарськими організаціями (рибальськими колгоспами, рибгоспами та сільськогосподарськими артілями, в яких є ставки) (Навч.-досл. робота..., 1956,

21); Дніпро завжди має і має велике рибогосподарське значення (Наука... 1, 1970, 36).

РИБОЗА, н, ж. Органічна речовина, що входить до складу нуклеотидів. Нуклеотиди [вірусу тютюнової мозаїки] складаються з фосфорної кислоти, вуглеводу (рибози) і піримідинових основ., що містять в собі в різних пропорціях вуглець, водень та азот (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 59).

РИБОЗАВОД, у, ч. Підприємство, що займається обробкою риби (консервуванням, засолованням і т. ін.). Створено підводний рибальський флот.. Електрика й ультразвук допомагають принаджувати рибу, і вони самі потрапляють у трали, а потім — на плавучий рибозавод (Наука..., 10, 1960, 20).

РИБОКОЛГОСП, у, ч. Риболовецьке колективне господарство, що займається добуванням риби. На голубій ниві Кременчуцького моря шороку багаті врожай збирають трудівники рибколгоспу імені Петровського (Рад. Укр., 14.III 1971, 6).

РИБОЛОВ, а, ч. 1. Той, хто займається ловінням риби. Юра, як і кожний гуцул, був завзятий риболов (Фр., IV, 1950, 427); Здається, саме з цього часу [як Бицик побачив сома] в його серці й народився непереможний запал риболова (Донч., VI, 1957, 8).

2. Те саме, що рибалька 3. Сірі риболови кидаються раз по разу за поживою (Мокр., Слід..., 1969, 107).

РИБОЛОВЕЦЬ, вня, ч., розм. Те саме, що риболов 1. — А якого шупака риболовці підсакою витягли! (Стельмах, 1, 1962, 303).

РИБОЛОВЕЦЬКИЙ, а, е. 1. Який займається рибною ловлею як промислом. Риболовецька бригада; Риболовецький колгосп; Риболовецька артіля; // Пов'язаний з ловінням риби. Премудрості риболовецької справи від Галактіон, напевне, позиція у свого діда (Донч., VI, 1957, 58); Риболовецький промисел.

2. Признач. для ловіння риби. Передбачували кілька годин затримки. доки підійде буксир, децю розгодили екскурсантів, але незабаром — то почав лагодити риболовецьку снасть, то унявся в книжку (Ю. Янов., II, 1954, 91).

РИБОЛОВЛЯ, і, ж. Ловіння риби. Вони знають, що батько й Асуар ніколи не приходять з риболовлі голтруч (Ірчан, II, 1958, 93); На риболовлю ходить її син, Юрко (Чорн., Красні люди, 1961, 49).

РИБОЛОВНИЙ, а, е. 1. Признач. для ловіння риби. Це саме його бригада збирає оті зграбні суденця, що зветься риболовними траулерами (Собко, Матв. затока, 1962, 15); Старі люди готували риболовне приладдя, сіті, гачки., щоб зубалити в степових річках та озерах, яких чимало зустріньється їм в дорозі (Тулуб, В степу..., 1964, 38).

2. Багатий на рибу. Оддам нив'я і сінокоси, і риболовні Тибрські коси, То буде нам Еней сусід (Котл., I, 1952, 275).

3. рідко. Те саме, що риболовецький 1. Щоб уміти вгаєнено прогнозувати повед. косяків, їх чисельність, темпи відтворення рибних запасів... потрібні спільні зусилля всіх риболовних держав (Наука..., 10, 1967, 26).

РИБОЛОВСТВО, а, с. 1. Те саме, що рибальство 2. Основною господарського життя Запорозжя на початку XVIII ст. лишалося розведення худоби і риболовство (Іст. УРСР, I, 1953, 340).

2. Ловіння риби. Поки риболовство було компетенцією невеликої кількості рибалок, у ньому не виникло ніяких серйозних проблем. Та зростання населення земної кулі, вдосконалення методів і технічних засобів лову швидко змінили становище (Наука..., 10, 1967, 25).

РИБОНАСБЄ, а, ч. Насос для перекачування води разом з рибою з трала, сітей, неводів у трюми транспорт-

них суден, а на приймальних причалах рибозаводів для вивантаження риби з трюмів суден. Два судна буксирують трал спеціальної конструкції, а третє судно, що йде заду, з допомогою рибонасоса викачує рибу з трапа (Рад. Укр., 17.ІІ 1965, 1); — Не той рибалка став: механізація. Драги тягнуть машинами, вилос вивантажують рибонасосами (Роб. газ., 23.VI 1965, 2).

РИБОНУКЛЕЇНОВА КИСЛОТА. Біологічно важлива сполука, яка входить до складу клітини усіх організмів і відіграє велику роль у процесах біосинтезу білків та збереженні спадкових ознак організму. РНК — рибонуклеїнова кислота — переносить спадкову інформацію від хромосом ядра до плазми клітини й передає її білкам (Наука., 3, 1967, 36).

РИБОНЬКА, в, ж. 1. Пестл. до риба 1. — Чи прожее рибонька без водички? Так і я не прожее без твоєї любові (Кв.-Осн., II, 1956, 336); Ходять, виблискують рибоньки, швидко мигтять в глибині (Забіла, Веселам малюкам, 1959, 21); * У порівн. Зажурилась чорнобрива. Тяжко зажурилась, Плаче, плаче та риде, Як рибонька б'ється... (Шевч., II, 1963, 167).

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. Ой вижди, вижди, серденько Галло! Серденько, рибонько, дорогий кришталю! (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 39); — Скажи ж мені, рибонько, скажи, донечко моя, втіхо моя, скажи мені, чим тебе рятувати, чого тобі бракує? (Хотк., II, 1966, 33).

РИБОПРОМИСЛОВЕЦЬ, вця, ч. Власник рибпромислового підприємства.

РИБОПРОМИСЛОВИЙ, а, е. Пов'язаний з промисловим ловінням риби. Особливе рибпромислове значення має група Шацьких озер, розташованих на правому березі Західного Бугу на Волині (Наука., 10, 1960, 31); // Який займається рибним промислом. Рибпромислово артіль.

РИБОРОЗПЛІДНИК, а, ч. Господарство, що займається розведенням мальків риби для її вирощування в ставках до товарної ваги. За кілька днів Гордієва балка наповнилась водою. Тоді товариш Мирончук і завогон поїзали у риборозплідник і привезли мальків (Збан., Тасмниця., 1971, 408).

РИБОСОМА, в, ж. Складовий елемент рослинних і тваринних клітин, що відзначається високим вмістом рибонуклеїнової кислоти. Рибосома складається з двох частинок, на які вона легко розпадається при підвищенні концентрації іонів магнію (Знання., 10, 1965, 6).

РИБОФЛАВІН, у, ч. Вітамін групи В, що входить до складу ферментів, які беруть участь в окисних процесах в організмі. У природі вітамін В₂, так само як і вітамін В₁, утворюється у рослинній клітині. Цей вітамін розчиняється у воді. Хімічна назва його — рибофлавін (Курс патології, 1956, 325); Відсутність або недостатка в раціоні рибофлавіну призводить до припинення росту, заворювання шкіри і очей (Свинар., 1956, 242).

РИБОХІД, ходу, ч. Споруда, що забезпечує самостійний прохід риби через перешкоди. Спеціальні державні заклади в нашій країні докладають немало зусиль для збереження і збільшення рибних багатств, з цією метою здійснюється будівництво риборозплідників, рибогородів для проходження риби через греблі на нересті згору по річках і т. д. (Наука., 8, 1958, 4).

РИБОХІДНИЙ, а, е. Стос. до рибоходу.

РИБОЧКА, в, ж. 1. Зменш.-пестл. до риба 1. На березі Рибалка молоденький На поплавець глядять і приголя: «Ловістья, рибочки, великі і маленькі!» (Г.-Арт., Байки., 1958, 76); * У порівн. Дівчина уродлива, Ру-

м'яна та й жартівлива... Гарнак, як квіточка, Весела, як рибочка (Укр. лір. пісні, 1958, 85).

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. — Матусянько, ріднесенька, рибочко, голубочко, перепілочко! Не зопиняй [зупиняй] же мене (Кв.-Осн., II, 1956, 423); Рогвишу я горішечок надвоє, надвоє, А дідерцем поділимся, рибочко, обоє (Коломайків, 1969, 157).

РИБЧІНА, в, ж. 1. розм. Маленька риба. * У порівн. На березку у ставка, На дощечці у млинка Фартух прапа дівчина, Плескалась, як рибчина (Укр. лір. пісні, 1958, 85); Неначе алякати рибчини, тріпочуть у повітрі дрібненькі вербові листочки (Мушк., Чорний хліб, 1960, 81).

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. Вижди з хати, дівчино, Потанцюєм, рибчино! (Укр. поети-романтики., 1968, 460).

РИБЧІНКА, в, ж., розм. Те саме, що рибінка.
РИБЧІНОНЬКА, в, ж. Пестл. до рибчина. Дівчинонько, Рибчинонько! Ой рад би я тебе сватать, Та боюся твого брата (Пісні та романси., II, 1956, 19).

РИБ'Я, ятя, с., розм., рідко. Молода риба. Не зловили щуки-риби, зловили риб'я (Н.-Лев., II, 1956, 98).

РИБ'ЯЧИЙ, а, е. 1. Прики. До риба 1. Холодний дотик слишкового риб'ячого тіла вернє йому всю пам'ять (Фр., IV, 1950, 439); І в моря дивні випливають люди: Хейст риб'ячий і чоловічі груди Та голова (Рильський, I, 1960, 237); Неможливо ткнуло риб'ячими потрохами (Вільде, Сестри..., 1958, 361); // Притаманий рибам, характерний для них. Запало по березі базовицям, мулом та риб'ячою сирістю (Н.-Лев., I, 1956, 69); // Пов'язаний з рибою. Тепер він провадив риб'ячу комерцію і весь улов продав німцям за марки (Тют., Впр, 1964, 453); // Який добувають, одержують із риби. Як її (дівчанку) не годували, як її не лікували від різних хвороб, ніщо не допомагало. Навіть риб'ячий жир не допомагав (Ів., Вел. очі, 1956, 52); Риб'яче борошно; // Пригот. з риби або з рибою (про страву). Під жовтою кучерявою грушею на городі Мелашка, Уласова онука, частувала гусарів риб'ячою щербою (Ле, Наливайко, 1957, 10); — Ідучи до вас, ми прихотили з собою добру мережу. Тепер будете їсти тетуеру з риб'ячою туюкою (Добр., Очак. розмир, 1965, 63).

◇ На риб'ячому хурті — який погано грів (про верхній одяг). — Хоч обстібайтесь, товаришу, — скавав щиро Цигуля Григорові, — бо надворі бере. А в вас, бачу, пальтєчко на риб'ячому хурті (Головок, II, 1957, 304).

2. перен. Безпристрасний, холодний, байдужий до всього. — А вся ця нерозпорядливість від чого? — люто витріщається Барильченко. — Думаєте, від нестачі ума? Від риб'ячого серця — ось від чого! (Гончар, Трояк, 1963, 275); // Який не має яскравого забарвлення, невиразний (про очі, обличчя). До якого підійшов якийсь панок з риб'ячими, неспокійно блимаючими очима і попрохав воюю (Коцюб., II, 1955, 428); Трактористка вже з яною неприязню дивилась на цю обажнїлу постать у парусиновім кітелі, з блідим... якимось риб'ячим обличчям (Гончар, Маша., 1959, 24).

РИВАНОЛ, у, ч. Профілактичний і лікувальний антимікробний засіб, який застосовують при лікуванні ран, шкіри та слизових оболонок. Риванол... лікарський препарат. Жовтий дрібнокристалічний гіркий на смак без запаху порошок (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 94).

РИВКІЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається ривком, ривками. Волювик зробив ривкий рив, ударив рукою по каганці, Жовтий азик сховався в темряві (Білік, Тв., 1958, 544); Пожмурі козаки швидко крокували, спотикаючись на льодових торосах, що прихли-

во погорбили крижану поверхню лиману. Рівкими холодними струменями турляв у спину «крижчаж» (Добр., Очак. розмвр, 1965, 167).

РИВОК, вкв, ч. 1. Короткий, різкий, поривчастий рух когось, чого-небудь. Іван Залізник міцно сіпнув за ручку балконних дверей, але вони не піддалися. Тоді він рвонув сильніше, відлетіла суха торішня замазка, ще ривок — і двері відкрилися (Собко, Звич. життя, 1957, 72); *I радість невимовна, Коли почувеш ти зо сна міцний ривок: То окунь почепиєш чи й слабий шупачок* (Рильський, Поеми, 1957, 256); // розм. Різке, грубе шарпання, смикання когось-небудь. Аж різкий ривок за горло скинув його вниз, під ноги лютого натовпу (Ле, Наливайко, 1957, 422); // перен. Стрибок у розв'язку чого-небудь.

Зробити ривок — рвонувати вперед. Борис зробив ривок, досяг найбільшої швидкості і потім знову перейшов на плавний розмашистий біг (Собко, Біле полум'я, 1952, 41).

2. спорт. Підняття ваги різким рухом на себе. Змагання з штанги проводяться за програмою класичного триборства: жим двома руками, ривок двома руками та поштовх двома руками (Спорт..., 1958, 40).

3. Стрімке просування когось-небудь за один прийом. Павло відчував, що лишається тільки якийсь невеличкий запас для одного ривка, але лейтенант знає це і береже останній резерв (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 91); *Від люті бійців, від того шаленого ривка із, здавалося, закипіла вода в річці, зашурувала, сипнула кривавими бризками, розступилася* (Довж., III, 1960, 35); // Поспішність у роботі, нерівномірне різке прискорення її темпу.

4. у знач. присл. ривком. Одним різким коротким рухом; поривчасто. Він став оглядати мотор, непомітно поставив на місце деталь (раніш зняту). Потім сів на мотоцикл, ривком натиснув ногою — мотор зразу ж завізів (Головко, I, 1957, 417); *Допалиши цигарку, рвучим ривком викинув [Мартин] її за вікно на вулицю* (Епік, Тв., 1958, 59); *Запалившись, Оля з останніх сил, ривком, викручує ногу, і переслідувач... летить сторч головою* (Юхвід, Оля, 1959, 211).

5. у знач. присл. ривками. Порушуючи ритм чого-небудь; неритмічно, нерівномірно. Кошубський ігнорував будь-які плакові основи постачання експедиції, вся робота велася ривками, штурміщиною (Дмит., Розлука, 1957, 195); // Неупавно. Щось крикнули з гурту, та Саїд не озирався. Відкрив допоміжний край пального, і машина ривками понесла в гори (Ле, Мікгір'я, 1953, 366).

РИГАННЯ, я, с., вульг. Дія за знач. ригати та результат цієї дії. Душа хата, заповнена випарами всяких напиктів, риганням, бо й се відбувалося тут же, давила низькою стелею і ще більше розморювала н'яних людей (Хотк., Довбуш, 1965, 244).

РИГАТИ, аю, аєш, недок., вульг. Те саме, що блювати. Вони обидва повисли на тину і ригали з себе все, чим снідали й не снідали (Кучер, Трудна любов, 1960, 503).

РИГАЧКА, я, ж., вульг. Те саме, що блювота. — Хай п'ють! — оглянувся [Ілько] й тихше додає: — Може ж таки ригачка нападе! (Головко, II, 1957, 27).

Напиватися (нап'ятися) до ригачки — пити зайву кількість алкоголю; перепивати. Напившись до ригачки, кур'яний скидає з себе френч і сорочку, крутиться по землянці голий до пояса (Загреб., Шеніт, 1966, 88).

РИГЕЛЬ, я, ч. Горизонтальний елемент деяких будівельних несучих конструкцій. Якщо ґрунт слаб-

кий, до стояків опори болтами прикріплюють ригелі, і тільки після цього котлован засипають, добре утрамбовуючи землю (Сіль. лівії електропередачі, 1956, 115); *У сементних затворах, які перекивають великі прольоти, головні ригелі роблять у вигляді ферм, а допоміжні — з профілюваної сталі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 120).

РИГЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до ригель. Металевий ригельний затвор складається з металевого каркаса, до якого з боку верхнього б'єфа прикріплюють обшивку при невеликих прольотах (до 5 м) дерев'яну з дощок або металеву з листової сталі (Довідник сіль. будівельника, 1956, 118).

РИГНУТИ, ну, неш, док., вульг. Однокр. до ригати. — *Нема хліба, нема де й заробити... Нам що — нам хоч ризки, а дай* (Коцюб., I, 1955, 92); * *Образно. Сотні командирських пунктів готувались заризнути із-за лісу тисячами бомб, гранат і шрапнелей* (Панч, I, 1956, 119).

РИГОРИЗМ, у, ч., книжн. Суворе, надмірно дріб'язкове дотримання моральних принципів.

РИГОРИСТ, а, ч., книжн. Прівічник ригоризму. *Правда, церков [церква] православна, котрої державля русики, була надто строга і недоступна для таких ієрици [містерій], котрі в очах православних ригористів являлись трохи що не бісівською забавою* (Фр., XVI, 1955, 243).

РИГОРИСТИЧНИЙ, а, е, книжн. Стос. до ригоризму. *Треба сказати, що жов життя змолоду розвиле в мене трохи навіть ригористичний погляд на карти* (Драг., II, 1970, 193); *Була вона також не менше строгою і ригористичною супроти інших* (Фр., II, 1950, 342); *Ледве на цілу голову нижчий за свого занадто ригористичного друга, він став навшпиньки, щоб поглибіше одивитися в похоллі Сергієві очі* (Шовк., Людина..., 1962, 243).

РИГОРИСТИЧНО, книжн. Присл. до ригористичний. Але цей другий брат... розуміє чесність дуже ригористично (Фр., XVI, 1955, 125).

РИГОРИСТКА, я, ж., книжн. Жін. до ригорист. **РИГУВАТИ**, ую, уєш, недок., розм., рідко. 1. Метається з ревом (про рогату худобу). Скотина ригує, як побачить свіжу кров (Сл. Гр.).

2. Погано писати. [Х р а п к о:] *Горе мені, що нема нівідки підмоги. Дунька — це гірше від мене ригує — дряпа, як курка лапою* (Мириш, V, 1955, 121).

РИДАННЯ, я, с. Дія за знач. ридати і звуки, утворені цією дією. В натовпі почувся глухі ридання й густі схлипування (Епік, Тв., 1958, 421); *Віра наче скам'яла. Ридання обірвалося. Біла рука її жимоволі простягнулася вперед* (Шиян, Балайда, 1957, 165); *В моїм серці і бурі, і грози, й рокотання — ридання бандур* (Тяч., I, 1957, 25); * *У порівн. Високо над сонним містом неслася дика музика, як передсмертні ридання грешників* (Коцюб., II, 1955, 141).

◇ **Захобитися (зайт'ися) риданням дня** захоб'ятися².

РИДАТИ, аю, аєш, недок. Голосно плакати, схлипувати й захлинаючись сльозами. *Дого Семен Іванович, припавши на стіл, плакав, ридавши гірко* (Кв.-Осн., II, 1956, 356); *Шура, зойкнувши, підняла руки... Тепер вона могла ридати, битися, кричати, бо вона була одна, одна в цілому світі* (Гончар, III, 1959, 185); * *Образно. Чого мені тяжко, чого мені нудно, Чого серце плаче, ридав, кричить, Мов дитя голодне* (Шевч., I, 1963, 255); *Мов загінотизований п'ясець [Сеспель] за сльозами, а душа його ридала, ревла на шматки серце* (Збан., Сеспель, 1961, 267); // перен. Видавати, утворювати звуки, подібні до ридання. *Сумно ридали трембіти* (Коцюб., II, 1955, 355); *На просторах печаль золо-*

тая (тут співали в минулому кулі). Може, тому тужливо ридав в дні щасливої в тополях зозуля (Гонч., Вибр., 1959, 24); І тільки вітер пошумів, рида над трунами забитих (Сос., I, 1957, 417).

◇ Кривавницею ридати див. кривавниця; Рідма ридати див. рідма.

РИДАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до ридати. Ридаюча дівчина і її старий батько були вже далеко (Фр., VII, 1951, 144); — Траам-та, трам-та, тру-ру-ру-ра-ра!... — несподівано ударила в безлюдні далі, у синє небо могутими звуками пологого маршу дзвінка, ридаюча мідь (Вас., II, 1959, 45).

РИДВАН, а, ч. У XVIII — на початку XIX ст. — велика карета для далеких подорожей, запряжена 6—12 кіньми. Поїхала [Венера] в своїм ридвані, Мое Сотника якого пані (Котл., I, 1952, 109); Курною, роз'їждженою дорогою, плавно позитуючись на високих ресорах, м'яко котився ридван (Мушк., Серце..., 1962, 316).

РИДКІЮЛЬ, я, ч., заст. Жіноча сумочка. Софія витягла з ридкюля кілька срібних монет (Шиян, Вибр., 1947, 281); Входить Лєся. Маленький чмоданчик кладе біля дверей, підходить до столу, дістає з ридкюля фотографії, дивиться (Смід., Черв. троянда, 1955, 48).

РИДКІЮЛЬЧИК, а, ч., заст. Зменш. до ридкюль. Маркія солом'яний бриль і навіть Мотин жовтий ридкюльчик були довержу повні зривів (Коз., Сальвія, 1959, 39); Ольга Петрівна нервово відкрила замшевий ридкюльчик (М. Ол., Лєся, 1960, 152).

РИДМА: ◇ Рідма ридати (підкати, заридати і т. ін.) — дуже голосно плакати, схлипаючи й захлинаючись сльозами. На подвір'ї ридма ридала Гага, обнімаючи своїх, врятованих Настєю корів, припадала до них мокрими чоками (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 245); Вона ридма заридала, голосно, ревно (Гжицький, Вел. надії, 1963, 160).

РИЖ, у, ч., діал. Рнс. — Я не перелітав над цілим островом — там далі, кажуть, колосальні поля, плантації какао, рижу (Ю. Янов., II, 1958, 64); — Поїдь лишень зараз на базар та купи сазару, чаю, рижу, манних крупів... бо це все в нас позвходило (Н.-Лєв., VI, 1966, 16).

РИЖЕВИЙ, а, е, діал. Прикм. до риж. **РИЖЕНЬКИЙ**, а, е. I. Пестл. до рижий. Знайшлося в Семена Івановича Гуляя (розуміється, в його корови, а не в нього) тел... Риженьке, лисеньке, на правій нозі біленька пляма... (Вишня, I, 1956, 137).

2. Не дуже рижий; рижуватий. Волосся [малюра] чорне, під чуб підстрижене, а усе собі риженький, та устї, та дові (Кв.-Осн., II, 1956, 6); — Не рас мені, хоч і підживоався син, хотїлося, мов бога, побачити нашого імператора. І таки побачила.. і царя, і його риженьку борідку, і вельми горду царицю (Стельмах, I, 1962, 405).

РИЖИЙ, а, е, розм. Червоно-жовтий або жовто-червоний (про колір волосся, шерсті, оперення). Почає [шпварк] чухати рижу, доугу, клочкувату бороду (Мирний, I, 1949, 287); Вправною козачою посадкою є сідали він здалеку видавався єдиним цілим з конем, рижа масть якого на віддалі затмарено зливалася з малиновим кунтушем молодого козака (Ле, Хмельницький, I, 1957, 281); // Який має волосся, шерсть, оперення такого кольору. З бережника назустріч шкандиба рижа кобила, коростяла та сапата (Кв.-Осн., II, 1956, 229); Ми її в класі лисичку прозвали. Не за те, що рижа, а за те, що зитра (Головка, Мати, 1940, 67); // Червоножовтий, світло-коричневий (про колір очей, різних предметів і т. ін.). В рижий віничух заліг важкий суж (Коз., Вибр., 1947, 78); Я знає цей край — морози і жароту,

Вітри піщані, що з пустель метуть. А вглядів ще, як люди на роботу В зрязючі рижій на щезально їдуть (Шпорта, Мужність, 1951, 86); // у знач. ім. рижий, жого, ч.; рижж, жої, ж. Людина з волоссям червоножовтого або жовто-червоного кольору. Хватайся на рижого (Номис, 1864, № 12796).

РИЖИК, а, ч. Істівний гриб з шляпкою і ніжкою червоножовтого кольору. Напала [Маруся] на рижики, та так же із багацько було (Кв.-Осн., II, 1956, 80); Роман розстебнув свою торбину, рішучим рухом висипав на землю гриби. Тут були рижики, борошечки, підберезники, грузди (Збан., Між., людьмь, 1955, 118).

РИЖИКОВИЙ, а, е. Прикм. до рижик. **РИЖИНКА**, и, ж., розм. Відтінок рижого кольору. Трохи бліде, схудле обличчя, а чорний чуб, чорні з рижинкою сідні очі й у ряді білих зубів два вставлені з пластини — все це робило з нього замріяного... молодого чоловіка (Ле, Міжгір'я, 1953, 353).

РИЖІСВИЙ, а, е. Вигот. з рижію. Череп'яний каганчик, що вилупила його Катря з розбитого кашника, з каплею рижісвої олії на дні, ледве блимає у темному кутку (Мирний, IV, 1955, 286); Рижісєву макуху використовують як концентрований корж для зубоби, але в невеликій кількості (Ол. та ефір. культ., 1956, 175).

РИЖІЙ, ю, ч. Однорічна трав'яниста рослина родини хрестоцвітних з жовтими квіточками, з насіння якої виготовляють олію перов. для технічних потреб. Дощик, лий, дощик, лий І на кользу, й на рижій (Стельмах, Колосок..., 1959, 17); Злісними бур'янами в посівах льону є.. рижій льонової і пажитниця льонова (Техн. культ., 1956, 63).

РИЖІЙНИЙ, а, е. Те саме, що рижісвий. — Тільки заверну за ріг коло церкви, — думаю собі, — потягне рижійною олією — олійниця там стоїть... (Вас., I, 1959, 378).

РИЖІТИ, ю, ієш, недок., розм. Ставати рижим. **РИЖО**... Перша частина складних слів, що відовідає слову рижий, напр.: рижоборідий, рижову́сний, рижохвостий і т. ін.

РИЖОК, жкя, ч., розм. Те саме, що рижик. Сидить рижок при сосниці, Сиріожка при дубині (Пісні та романси..., I, 1956, 106); * У порівн. Кремеаний, як рижок (Номис, 1864, № 8586).

РИЖУВАТИЙ, а, е, розм. З рижим відтінком; троху рижий. Не встїли генеральшу позовати, як приїзав з полку старший панчик.. з рижуватим, шортетким, як на ведмеді, волоссям, з великим лобом (Мирний, I, 1949, 203); Кузь підшкоргує носом, торкає пальцями акуратно підстрижену рижувату щіточку вусів (Тют., Вир, 1964, 302).

РИЗА, и, ж. 1. церк. Верхнє вбрання священника, яке вдягається під час богослужіння. Благочинний надіє ризи й почає читати молитви (Н.-Лєв., III, 1956, 110); Січовий панотечь Микита нашивду, підтикавши ризи, з-під яких видно було добрячу козацьку шаблю, окропне святою водою козацькі лапи (Кач., Вибр., 1947, 214); Молоденький священик, призначений в Раїж на парافیю, одягнув ризу, і почався позоронна відправа (Туллуб, В степу..., 1964, 257); * У порівн. Черкне хто сїрник, — і на мить виткнеться з підми з десяток сїрчик облич, здригнеться молочний туман і заграє, як риза в церкві, жовта осіння галузка (Коцюб., II, 1955, 71).

2. Парадний одяг царів. А він собі [цар Давид], узявшись в боки, ..В черволеній ризи позожає [походжає] (Шевч., II, 1963, 91).

3. Металева покриття, оздоблення на іконах, що залишає відкритими лише зображення обличчя та рук; оклад. Ганна Федорівна послала його молодій образок в срібній позолоченій ризи (Вовчок, Вибр., 1937, 117);

В церкві було темно й сумно; одна лише лампадка миготіла перед образом пречистої матері... граючи блищачками на срібній ризи (Стар., Облога..., 1961, 66).

4. *заст., поет.* Вагали одяг. *Ізала* [Катерина] селом серед святочно вбраних людей, *Ізала* на велике посмітосище, а людяж хотілося на коліна падати, жовби мадонну на осямі побачили в ризах срібносінжих (Хотк., II, 1966, 258); * *Образно.* День уже гас. Гори мінли своє блакитне убрання на рожеві з золотом ризи (Коцюб., II, 1955, 319); *Вербі жовтіли і слали на блакить води золоті ризи* (Тют., Вир, 1964, 452).

◇ *Нап'явся* (доп'явся) до [положення] самісіньких риз — дуже сильно, до непристосованості сп'яніти. *Хіба ж він знав, що вчитель такий благородний чоловік? Сьогодні ж, сьогодні піде з ним на жироу і нап'ється до самісіньких риз* (Стецьмах, Хліб..., 1959, 508); *Напоїти до положення [самісіньких] риз* — довести кого-небудь до дуже сильного сп'яніння. *Вважають [заможні мішани] гризом не покласти певним способом куті на стіл і майже на кожний день року мають такі обов'язкові обряди двоєрного погодження, аж до обов'язку напоїти на поминках дяка до положення риз* (Драг., I, 1970, 293).

5. *розм.* *Смуга землі. Зашуміло на одовиній ризи, задзвеніло. Весело й шумко почалася праця* (Вас., II, 1959, 170).

6. *діал.* Спеціальне пристосування у вигляді дерев'яного жолоба, яким гуцульські лісоруби спускають з гори вниз зрубані дерева. *Від того джерела директор казав вибудувати слуп (ризу) аж просто на фабричне подвір'я* (Фр., I, 1955, 367).

РИЗАЛІТ, у, ч., *архт.* Частина будинку, що виступає за основу ліній фасаду. *Передній фасад [земського будинку в Полтаві] виділений центральним з двома баштами і боковими ризалітами* (Нар. тв. та етн., 1, 1973, 74).

РИЗЯЯ, я, с., *збірн., рідко.* Те саме, що *лахміття*.

РИЗИК, у, ч. Те саме, що *риск*. *З великим ризиком, на умлях човнах перевозять через Воагу брезентові мішки з листами* (Собко, Вовгов..., 1947, 24).

◇ *Йти (піти) на ризик* — те саме, що *Йти (піти) на ризик* (*див. ризик*). *Всі мусили йти на найодчайдушніший ризик* (Коз., Серце..., 1947, 50);

РИЗИКНУТИ *див. ризикувати*.

РИЗИКОВАНИЙ, а, е. Те саме, що *ризикований*. *Задум Кирилюка здавався їй зухвалим, занадто вже сміливим і ризикованим* (Грлм., Син..., 1950, 218); *Йому навіть здається, що й тоді, в океані, не тільки зустрічний тайфун загнав їх у ту небезпечну зону... а ще й якийсь підсвідоме бунтівливе бажання підказало йому той ризикований курс, бажання своєю присутністю захистити океан, його життя, його чистоту...* (Гончар, Тронка, 1963, 214).

РИЗИКОВАНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до *ризикований*. *Трофімов розумів ризикованість плану, запропонованого інженером* (Трубл., Шхуна..., 1940, 317).

РИЗИКОВАНО. Присл. до *ризикований*. — *Ти так ризиковано стрибнула [з машини]. — сказав я* (Хор., Ковила, 1960, 63); // у знач. присудк. сл. *Йти в темряві було дуже ризиковано* (Ткач, Моряки, 1948, 34).

РИЗИКУВАТИ, *ю, ўсп, недок., РИЗИКНУТИ, *ну, п'єш, док.* Те саме, що *ризкувати*. *Що то в нього — дві голови на плечах, щоб отак ризикувати, або слава захистить його від цесевидного ока?* (Коцюб., I, 1955, 168); *Ми їхали лісом. Фурман зауважив, що сьогодні ми найменше досить далеко, бо він ризикнув податися на-протрестець, минаючи села, безлюдних, хоч і небезпечним шляхом — через трясовину* (Досв., Вибр., 1959, 62);*

Івану Павловичу не хотілося ризикувати життям хлопця (Збан., Тасмнпня..., 1971, 255).

РИЗНИЦЯ, і, ж. Приміщення при церкві для зберігання риз та інших церковного майна. *Балабуза оглядів церкву й ризницю й похвалив і.. нові образи, й ризницю* (Н.-Лев., III, 1956, 97); *Навтім під час богослужіння емів [шп] викротив невеличкий чатракт, вийти в ризницю і промочити горло* (Мельн., До раю..., 1961, 17).

РИЗНИЧИЙ, *чога, ч.* Той, хто відає церковним майном, ризницею. — *На коліна! — пошепки тукнув на Омелька старий та сивий.. ризничий, сам падаючи ниць перед царем* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 546).

РИЗОЇД *див. ризобід*.

РИЗОЇДИ, ів, мн. (*одн. ризобід, а, ч.*). Нитковидні утвори спорових рослин (мохів, лишайників, деяких грибів), які замінують їм корінь. *Щоб тайландська папороть росла швидше, корисно в акаваріум покласти уламок черепашинику, до якого вона прикріпиться своїми ризоїдами* (Веч. Київ, 28.I 1971, 4).

РИЗОКТОНІОЗ, у, ч., *біол.* Дуже шкідливе захворювання висаджених бульб картоплі, коренів цукрової буряків і т. ін., спричинюване грибком ризоктонії. *Ризоктоніоз, або червона гниль. На поверхні кореня [цукрового буряка] з'являються великі темно-сірі відвалені плями* (Шкідл. і хвор.. рослин, 1956, 189).

РИЗОКТОНІЯ, і, ж., *біол.* Збудник ризоктоніозу. *Кореневу гниль стовбів бавовнику спричинює гриб ризоктонія і ін.* (Техн. культ., 1956, 272).

РИЗОСФЕРА, н, ж., *спец.* Шар ґрунту, що безпосередньо прилягає до коріння рослин і має особливий склад мікрофлори. *Як радянськими, так і закордонними авторами показано, що в ризосфері рослин чисельність мікробів значно більша, ніж поза нею* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 6); *Кореневі волоски яблуні і груші беруть потрібну їм кількість заліза та інших поживних речовин з ризосфери більш активних коренів люцерни* (Колг. Укр., 11, 1956, 33).

РИЗОСФЕРНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до *ризосфери*. *Дослідження ґрунту в дослідках з житом показали, що торфожомпости позитивно впливали на розвиток ризосферних бактерій і цієї культури* (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 13).

РИЙКА, и, ж. 1. Жук, що живиться переш. гноєм. 2. *діал.* П'ятачок у свині. *Вони [свині] не хотіли [істи]. Жмурили сонні маленькі очі, здимали вгору чисті кругленькі рийки* (Коцюб., I, 1955, 51).

РИК, у, ч. Сильний рев тварин (переш. свійських), злісне ричання (хижаків). *Дикий рик раненого медведя розлягався чимраз дужче* (Фр., VI, 1951, 14); *Панський двір все голосніше реве. Корови не жукають вже, а хриплять, скрипучим риком, повним одчаю і жуки, кличуть ратунку* (Коцюб., I, 1955, 61); *Він пригадав, як колись, почувши оленячий рик у лісах, збирались на цьому дворі, сідали коней вої [воїни]* (Скл., Святослав, 1959, 11); // *перек.* Гучний, різкий крик, що нагадує ричання. *У кліпті розлетілася чорна крамка сорочка. Гандзюк закрив обличчя руками і, страшно, з риком і хрипом, закричав від болю на всю канцелярію* (Кос., Нов., 1962, 213); // *перек.* Будь-який різкий, сильний звук. *Грек.. серед бразів і рикучи гвалу почав розпитувати ланцюг* (Коцюб., I, 1955, 391); *Іраклій смикнув за шнур. Гармата з риком аж підпалнула, і ту ж мить чорний дим стовпом повалив з головного танка, і він спинився* (Головко, I, 1957, 288).

РИКАННЯ, я, с. Дія за знач. *рікати* і звуки, утворювані цією дією. *Часами гарматним розкатою проносився в тишині розпачливе рикання лева з розомбленого зоосаду* (Бажан, Політ., 1964, 19); *Купець після*

кожного ковшу видавав з свого потужного тіла розмаїті звуки, схожі то на жереб'яче іржання, то на рикання дикого звіра (Загреб., Диво, 1968, 116).

РИКАТИ, аю, аш, недок., **РИКНУТИ**, ну, веш, док. 1. *неперех.* Вивапати рик (про тварин). У тому місці, де риба підскакувала, ведмідь гатиє лапами по воді. Замість риби попадалося каміння. Він відкидав його замісно вбік і люто рикає (Турч., Зорі..., 1950, 315); — А що то за рик, діду? .. — Рикають олені, — тримає на голові в діточки свою руку Ант (Скл., Святослав, 1959, 9); Велика чорна корова залупталася рогами в тоненьке гілля і люто робила собі серед нього дорогу, а за нею рикало двох величезних телат (Кобр., Вибр., 1954, 124); — В мене аж отуп похололо, коли він [леопард] рикнув, — поклавши руку на живіт, зізналась жабам Шило (Гончар, Таврія, 1952, 135); // *перен.* Створювати різкі, сильні звуки, що нагадують рик тварин. Наче звір, рикає море; А плавець вже бачить горе (Стар., Вибр., 1959, 127); І рикнули роги, крик бою гуде... Оце ж то загибіль [загібель] хозарам іде! (Фр., XI, 1952, 464).

2. *перех.* і без додатка, *перен.*, розм. Говорити щонебудь грубо й уривчасто. Ізгаду Тасмнярдіно.. сплинеся, уперся, як вів, і мусили вести до підводи силою, а він бився в руках і хрипло рикав огидну лайку (Головко, II, 1957, 185); — Стій! Стрляю! — рикає вартовий (Ів., Тасмняця, 1959, 144); — Мовчить, стара потворо! — рикнув Андрюша (Коб., II, 1956, 299).

РИКАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до рикати. — Як же не пишатиш Вірнені своїми богатирами! Адже ж Мгер-старший [одна з героїв епосу «Давид Сасунський»] на шматки рикаючого леса роздер (Гич., III, 1957, 94).

РИКЕТСІЙ, ій, мн., біол. Бактеріоподібні мікроорганізми, збудники рикетсіозу. В останні роки почали провадити щеплення проти висипного тифу. Вакциною служать убиті збудники (рикетсії) висипного тифу (Підручник дезинф., 1953, 91).

РИКЕТСІОЗ, у, ч., біол. Інфекційне захворювання людини й тварини, збудником якого є рикетсії. Щуряча блоха передає також захворювання, схоже на висипний тиф, — так званий щурячий рикетсіоз (Підручник дезинф., 1953, 47).

РИКНУТИ *див.* рикати.

РИКОШЕТ, у, ч. 1. Відскакування, відлітання якогонебудь предмета під певним кутом від поверхні, об яку він ударяється; // *перен.*, розм. Побічний результат Дії чогонебудь. Василь Іванович пожириє Мотрону Іванівну з чоловіком, хоч і заробив на цьому ділі декілька рикошетів (Ю. Янов., Мир, 1956, 23).

2. у *знач. присл.* рикошетом. Відскочивши, відлетівши під певним кутом від якоїнебудь поверхні. Рикошетом куля ударила вище коліна молодого партизана Пашенка (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 893); Осколок, ударившись об дерево, пішов рикошетом і, пробивши хлопчикові груди, застряв у спині (Збан., Тасмняця., 1971, 326).

РИКОШЕТИТИ *див.* рикошетувати.

РИКОШЕТНИЙ, а, е. Який відскакує, відлітає рикошетом. Рикошетні кулі хльоскали й стівали (Ю. Янов., I, 1958, 126).

РИКОШЕТУВАННЯ, я, с. Дія за *знач.* рикошетувати. З появою артилерії виникла потреба боронити її від ворожих гармат. Тоді і був винайдений паранет із зрідом для рикошетування чаюних ядер (Наука., 12, 1971, 30).

РИКОШЕТУВАТИ, ус, недок. і док., **РИКОШЕТИТИ**, шть, недок. Відскакувати, відлігати рикошетом. Мисливець справді стріляв у дикого кабана, але куля

рикошетувала і, змінивши траєкторію польоту, урадила іншого мисливця (Наука., 3, 1971, 50); Підвищення ґрунту попередю.. перехвачувало ворожі кулі, міни або зони, стованувались, рикошетили, й, перелітаючи, рвалися геть далі позаду оборонної лінії (Ле, Право., 1957, 188).

РИКША, і, ж. 1. У деяких країнах Східної і Південної Азії та Африки — легка двоколісна ресорна коляска, в яку впрягається людина.

2. Людина, яка везе таку коляску з вантажем або пасажиром. Згадалися йому чужі портіві міста, де худі запалені рикші з лементом кидаються до пасажирів, до моряків, наперебій пропонуючи свої послуги... (Гончар, Тронка, 1963, 332); Рикші, що возять пасажирів, ми побачимо в Калькутті (Минко, Намасте., 1957, 19).

РИЛО, а, с. 1. Видовжена вперед передня частина голови деяких тварин. Він [вовк] до Огню то рило підведе, То лапу коло жару сушити (Греб., I, 1957, 71); До саний підбігає вусатий селянин і батоном відбиває в саний своє добро. Ті ображено кривлять блідо-рожеві, обліпані зерном рила, верещать і неохоче задкують від пошвики (Стельмах, I, 1962, 112); // *перен.*, розм. Видовжена передня частина чогонебудь взагалі. Танк голосно заскреготав, підкинув догорч тупе рило і, ніби прикиваючись, поповз уперед (Панч, В дорозі, 1959, 115).

2. вульг. Обличчя людини. Видно згаду (або: й з рила), що Пархін (Номис, 1864, № 6315); Кружке радісно усміхнувся, кілька разів нахилив своє пацюче рило і клацнув закаблуками (Собко, Серце, 1952, 50); // Уживається як лайлива назва людини. — Не за Гусана я, п'яке твоє рило, питаю! — ще дужче визвірився городничий (Мирний, I, 1954, 284); — Мене не обдуриш, я тебе бачу, шельма! .. Він дума, сонячне рило, як рещант, то вже не людина (Коцюб., II, 1955, 200).

◇ Вернуть рило від кого — відвертатися, відмовлятися від кого-небудь. Перш усього й тут [у пресі] треба протекцію, рекламу, а од мене тепер вернуть рило деякі навіть із моїх попередніх приятелів.. писателів [письменників] (Драг., II, 1970, 534); Ні вуха, ні рила не тямити — нічого не розуміти, абсолютно не розбиратися в чому-небудь. — Я ні вуха, ні рила не тямлю в будівництві (Ле, Міжгір'я, 1953, 262).

РИЛЬЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до рило 1. Невеличке ягнятко, зігнувшись у каблучку, виставило своє гостреньке рильце з рідкими зубами (Мирний, III, 1954, 82); Дід обходить кунцию з боку ганку, простягає руку і мацає пальцями скривавлене рильце (Гудор, Народження, 1941, 226); Івашко побачив крізь сухе бадилля бур'яну рильце кулемета і вогняний стружок (Панч, Іду, 1946, 58).

◇ Рильце (рильця) в пушку у кого, чий — хто-небудь причетний до чогось осудливого. Помітивши зразу деяку неясність профілю прекрасної трійки. а також загадавши, що в одного з її членів теж було в минулому .. рильце в пушку, Голик намагався пом'якшити оргівисовки (Довж., Зач. Десна, 1957, 584); Авантюрист, дурисвіт!.. Ого, чим тільки не називали його тоді люди, рильця яких були в пушку (Грим., Незакінч. роман, 1962, 164).

РИМ, а, ч., мор. Металево кильце, прикріплене до борта (у 1 *знач.*) або продіте в його отвір; // Кильце, укріплене в стіні набережної для причалування суден.

РИМА, я, ж. Співзвуччя кінців віршованих рядків. Який з мене баснописець? Мені так трудно справлятися з римою (Мирний, V, 1955, 384); Цікавою особливістю дум є й граматичні неправильності, точніше — відхилення від загальнозвичайних мовних норм, які

часто зустрічаються в думках і здебільшого продиктовані вимогами ритму і рими (Рильський, IX, 1962, 228); * У порівн. Проспіває я пісню морю, Ліг на каміні і лежу... Ніби пісня, лється море, Ніби рими, хвилі б'ють (Олесь, Вибр., 1958, 100).

Δ Внутрішня рима — співзвучність слів у середині віршованого рядка; Дактилічна рима — співзвучність слів з наголосом на третьому від кінця складі; Дієслівна рима *див.* дієслівний; Жінбча рима *див.* жінбчий; Чоловіча рима *див.* чоловічий.

РИМАР, я, ч., розм., рідко. Те саме, що лімар. У XVI—XVII ст. у місті буйно розквітали всілякі ремесла. На кожному проці можна було здобати чинбара, римаря, стельмаха, броваря, коваля, бублейника, кравця і т. ін. (Нар. тв. та етн., 2, 1969, 96); Римар носить шмат сириці і сідає при вікні (Стельмах, V, 1963, 18).

РИМАРЕНКО, а, ч., розм., рідко. Син римаря. РИМАРИХА, н, ж., розм., рідко. Дружина римаря. РИМАРІВНА, н, ж., розм., рідко. Дочка римаря. РИМАРКА, н, ж., розм. Те саме, що римариха. РИМАРНИЙ, а, е, розм., рідко. Стос. до римарства. РИМАРНЯ, і, ж., розм., рідко. Те саме, що лимарня. РИМАРСТВО, а, с., розм., рідко. Те саме, що лимарство.

РИМАРСЬКИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що римарний.

РИМАРЮВАТИ, юю, юєш, *недек.*, розм., рідко. Те саме, що лимарювати. Був той Герико такий старий, як світ, римарював та тяжко бідував (Вовчок, VI, 1956, 302).

РИМАЧ, а, ч., розм., *зневажл.* Поганий, бездарний поет... Легко шотландських римачів свогоднінього дня... постійно підіймо простоту вульгарністю, — відзначає він (Роберт Бернс), — в той час як простота така ж далека від вульгарності, з одного боку, як від нещирості та пустого чванства, з другого (Рад. літ-во, 5, 1958, 76).

РИМЛЯНИ, лян, мн. (*одн.* римлянин, а, ч.; римлянка, н, ж.). 1. Громадяни давньої Римської держави. Римляни надавали великого значення грецьким містам у північно-західному Причорномор'ї (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 274).

2. Жителі міста Рима. [Мелхоло:] Та що ж воно за гості? заїди? [Хуса:] З Рима. Високородний Публій і дружина.. [Мелхоло:] Він римлянин? [Хуса:] Авжеж, матусю. [Мелхоло:] І вона римлянка? (Л. Укр., III, 1952, 150).

РИМЛЯНИН *див.* римлянин.

РИМЛЯНКА *див.* римлянка.

РИМОВАНІЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до римувати 1.

2. у знач. прикм. Який має риму, рими, складається з рядків або слів, що римуються. *Ще була вона, Наталочка, зовсім, зовсім маленькою, ну просто манюсінкою і придумувала казки і обов'язково римовані* (Коп., Вибр., 1948, 176); *Поема написана римованим п'ятистопним ямбом* (Іст. укр. літ., II, 1956, 258); *Байки Сквороди написані прозою, однак іноді автор звертається до засобів римованої мови* (Рад. літ-во, 11, 1971, 67).

РИМСЬКИЙ, а, е. Прикм. до римлянин і Рим. *Колиш то ще, во время око, Помпідій Нума, римський цар, Тизенський, проткий государ, Втоможисих пишучи закои.* Пише любовенько погулять І опочити (Шевч., II, 1963, 385); *Далеко від міста на високій скалі стоєє багатий жіночий монастир. Це був колишній римський замок* (Фр., IV, 1950, 152); *Ми знаємо про загибель аристократичної культур (грецької і римської) під ударами германо-гальських викаунів* (Еллан, II, 1958, 59);

По містах Провансу збереглися старовинні, ще з часів римського панування, цирки, де й досі, раз на два тижні, здається, відбуваються бої биків (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 70); // *Власт. римлянам, такий, як у римлян.* [Прісцілла:] *Яка ж то вірність буде, що пенатам не поклянуться в вдома, а прилюдно з матронами піду боєм служити, як вимагає давній римський звичай?* (Л. Укр., II, 1951, 382); *У нижнім поверсі — парадні покої. Вестибюль римського стилю I століття. Ідальня — ренесанс II століття, Флоренція* (Вишня, I, 1956, 165).

Δ Римське право — сукупність правових норм, вироблених у Стародавньому Римі, що виражали волю панівного класу рабовласників і були засвоєні багатьма європейськими державами. [Кай Летіцій:] *І знаси ти, що нам дав ту велич? То римське право, то закони наші, яким нема на цілім світі рівня!* (Л. Укр., II, 1951, 365); *Римський ніс — правильної форми великий ніс з горбинкою. Це був високий і стрункий сучорлялий юнак з римським носом і довгим волоссям, у сірому пальті* (Донч., VI, 1957, 522); *Римський папа — глава католицької церкви. На місці тої вочої ями, де брати поверстали, було пізніше збудовано так звані Ватикан, де оселилися і де й досі живуть так звані римські папи* (Вишня, I, 1956, 455); *Римські цифри — знаки чисел: I, II, III, IV, V, VI та ін., запозичені від стародавніх римлян.*

РИМУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. римувати. *Поетія — це склад думання, це душовий світ людини, а не голе римування* (Мал., Думки., 1959, 15); *Його критичні уваги торкаються головним чином... засобів римування* (Укр. літ. критика., 1959, 367).

2. Порядок, система чергування рим у вірші, тип рим. *Дієслівному римуванню в історичних, як і в інших, піснях українського народу не надається такої ланої переваги, як у думках* (Рильський, IX, 1962, 221); *Строфа вірша «Робітників» П. Грабовського складається з чотирьох рядків з перегресним римуванням. Жіночі рими чергуються з чоловічими* (Укр. літ., 9, 1957, 171); *Щодо віршової будови «Подражання сербському»* (Т. Шевченка), *то тут слід звернути увагу на наявне в цьому творі внутрішнє римування* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 62).

РИМУВАТИ, юю, уєш, *недек.* 1. *перез.* Посидувати слова, склади для створення римп. *Не все ще той поет великий, чільний, Хто вірші пише і слова римує* (Фр., X, 1954, 72).

2. *неперез.*, розм. Складати вірші. *Я не признаєся їй, що пишу вірші, мене завжди ошололює, наче полум'я, гіркий сором, коли тось дізнаєся про мої безнадійні спроби римувати* (Перв., Материн., хліб, 1960, 9).

РИМУВАТИСЯ, ується, *недек.* 1. Бути співзвучним, становити собою риму. *Я проходжу берегом, де хлопоче Буг, Слово Буг римується з добрим словом — друг* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 67); *Тут [у вірші] римується третій рядок першої строфи з третім рядком другої строфи: протікає — знає* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 112).

2. Пас. до римувати 1.

РИМУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до римувати 1. *Коли поруч стоять два римуючі інфінітиви, то краще один з їх брати в короткій формі. Замість бажати знати, краще сказати бажати знати* (Сам., II, 1958, 368).

РИНВА, н, ж. Труба або жолоб для стікання води. *Ринва була віддалена від муру майже на два сажні!* (Фр., II, 1950, 259); *В деяких селах влаштовують під ринвами спеціальні цементовані ями-басейни для збирання дощової води* (Говчар, Таврія, 1952, 29).

Як з рівни — судільним потоком. Доц як як з рівни.

РІНВОЧКА, н, ж. Зменш. до рівна. Од зруба до чебра, що під осикою, теж ринвочка не дуже довга... (Головко, I, 1957, 196); Уляна повернулася з роботи, коли в домі всі спали. Знайшла на умовному місці, під плочцем у ринвоці, зробленого з дротину ключа (Мур., Жила. вдова, 1960, 208).

РІНГ, у, ч., спорт. Огороджений канатом квадратний майданчик на помості, де провадяться змагання з боксу. Білий квадрат рингу був встановлений на стадіоні в центрі сектора, який охоплює тілоком бігова доріжка (Собко, Звич. життя, 1960, 156).

Повертатися (повернутися) на ринг — знову починати займатися боксом. Йому знову хотілося повернутися на ринг (Загреб., Європа..., 1961, 54).

РІНДА¹, н, ж. 1. Зброєносець та охоронець московських князів і царів XIV—XVII ст.

2. *Диал.* Свиня. Скунда [сорока] скаче, ринда рив (Сл. Гр.); // перек. Про незугарну, недоладну людину. Іди, ринде, деінде: там тебе не знатимуть і риндою не знатимуть (Номис, 1864, № 10360).

РІНДА², н, ж. 1. заст. Особливий дзвін, що звучить опівдні на судах парусного флоту.

2. Судновий дзвін для подавання певних сигналів. Сьогодні еранці востанке проснівав їм крейсерський дзвін, так звана «ринда», і командир корабля міцно потиснув обом матросам руки (Кучер, Прощай..., 1957, 7); // Сигнальний підвісний інструмент на судні. «Адмірал Назимов» нерухожо дрімає на своєму місці, зворушливо поблискуючи на Павла мідною риндою (Кучер, Прощай..., 1957, 259).

РІНДЗА, н, ж., рідко. Різновид сиру, виготовленого з шлуночка молодого ягняти або теляти; // Порошок з такого сиру, що використовується для скорішого зсідання молока. Ватаг дістає з полиці мішечок з риндзою й посилає її до пунти з молоком. Потім весь час обертає велику пунту біля вогню, аби молоко було рівномірно літєле (Хотк., Довбуш, 1965, 102).

РІНДЗІВКА, н, ж., стн. Старовинна українська величальна пісня. Нещадного колядки й щедрівки мають багато спільного з веснянками, особливо з риндзівками (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 95).

РІНІТ, у, ч. Запалення слизової оболонки носа, що супроводжується слизово-гнійними виділеннями, іноді чиханням. В. коней спостерігаються риніти, які супроводяться слизово-фібринозним сірувато-брудного кольору витіканням з носових порожнин (Профіль, захвор..., 1955, 119).

РІНКА, н, ж., розм. Невисока глиняна миска, яка розширюється вгору. В печі в ринках та мисках покотом лежала посмажена цілісінька зграя курей, качок, индиків, гусей... (Н.-Лев., I, 1956, 147); Порастється Марія кола печі, спритно орудує жбанами, ринками, баняками (Мур., Бук. повість, 1959, 41); Мати поставила на стіл ринку з товченою картоплею і миску сметани (Тют., Вир, 1964, 8).

РІНКОВИЙ, а, е. 1. Прякм. до ринок 1. Два.. покої просторі, але через гамір ринковий і склеповий мешканця для мене зовсім не відповідає (У. Кравч., Вибр., 1958, 309); // Признач. для ринку. Ратушна площа, як центр середньовічного Талліна, спочатку правила за ринковою площею (Наука., 11, 1967, 54).

2. Стос. до ринку (у 2 знач.). В умовах нової економічної політики господарське зростання країни супроводиться розвитком ринкових відносин (КП України в резол. і рішен., 1958, 271); Встановлення єдиного рублевого жита замість численних дрібних зборів, які існували в період феодальної роздробленості, зміцнювало

внутрішні ринкові зв'язки і сприяло розширенню зовнішньої торгівлі (Іст. УРСР, I, 1953, 270); // Який обумовлюється попитом і пропозицією. Захрипали дверцята шаф, загуркали шульяди столів. Всюди кишпоріла. Навіть і там, де не те, що людині, а миші не заховатися, але де могло бути цікаве щось з погляду його ринкової вартості (Головко, II, 1957, 595).

РИНОК, яку, ч. 1. Місце роздрібною продажу продуктів харчування та інших товарів; базар. Сірий ринок стояв похмурий, увесь у зморшках, як дід, що все вже бачив і розгубив надії (Кочуб., II, 1955, 178); В Талліні я купував квіти на маленькому ринку за церквою (Перв., Опов., 1970, 85).

РІНОК збуту — місце, де збувають (у 1 знач.), продають що-небудь. Місто ставало.. ринком збуту хліба та інших продуктів вогникого і селянського сільського господарства (Іст. СРСР, I, 1957, 80); Чорний ринок: а) у капіталістичних країнах — місце для нелегальних валютних операцій; б) місце, де таємно продають товари через спекулятивними цінами.

2. Сфера товарного обміну; пропозиція і платоспроможний попит на товари у масштабі світового господарства, країна або окремих її районів. Велике і складне завдання насичення ринку предметами народного споживання повинно розв'язуватися при стабільному рівні державних роздрібних цін (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 60); Проблема ринку була і залишається однією з найгостріших проблем капіталізму (Ком. Укр., 6, 1966, 28).

Світовий ринок — сукупність національних ринків країн, зв'язаних між собою зовнішньою торгівлею. Шкіра зайців тоненька і неміцна, але густе ніжне хутро їх являє собою цінний продукт, що йде на виготовлення високоякісних фетрових виробів і успішно експортується на світовий ринок (Наука., 1, 1955, 21).

РИНОЛОГІЯ, і, ж. Розділ медицини, що вивчає захворювання носа.

РИНОПЛАСТИКА, н, ж., мед. Відновлення носа або виправлення його форми за допомогою пластичної хірургії. Вінець пластичного мистецтва слід вважати ринопластику, тобто відновлення носа людини (Наука., 5, 1958, 21).

РИНОПЛАСТИЧНИЙ, а, е, мед. Стос. до ринопластики.

РИНОСКОП, а, ч., мед. Дзеркало для огляду носової порожнини людини або тварини.

РИНОСКОПІЯ, і, ж., мед. Метод дослідження носової порожнини людини або тварини.

РИНОЧКА, н, ж. Зменш. до рівна. — Та хоч би ж олією помастив [хліб], он у миску в риночці (Головко, II, 1957, 87); Хлоп'я підіймає голову до вікна, тут, на підвіконні, в старих риночках стоять калачики (Стельмах, II, 1962, 124).

РИНОЧОК, чу, ч. Зменш.-пестл. до ринок 1. В Парижі на риночку Та н'є Байда мед-горлочку (Укр. думи., 1955, 16); Дуже голоси вдарили чумацьку пісню: «Гуляв чумак на риночку» (Н.-Лев., III, 1956, 314).

РІНУТИ, ну, неш, недок. і док. 1. Швидко, навально рухатися, сунути навалою в одному напрямку. Через малу годину вишшов знов лікар той з управителем та й на село пішли. Люди за їми [ними] купами вирувалися, — дарма тоді гукав управитель, щоб на панцину йшли: ніхто не слухав, — усі таки за їми [ними] ринули (Вовчок, I, 1955, 175); Німці були приголомшені.. Назустріч ринула громова невагомна звіль морської піхоти, залунало оте страшне й безконечне слово «полудра» (Кучер, Голод, 1961, 165); Збори закінчилися. Шумливий потік ринув із залу, наповнюючи коридори гамором збуджених балачок (Багмут, Шасл. день., 1951, 93); // на кого. Швидко, разом кидатися, напада-

ти на кого-небудь. *Ще хвилинка — і враз, як один чоловік, ринула [купка чумаків] на розбишак* (Коцюб., I, 1955, 185); *Говорилось й писалось, й читалось по армійській газеті, що в найгермітнішу хвилину ринули вони на ворога з гучними й високими словами на вустах* (Довж., I, 1958, 300); // *Падає стрімко. Один ворон уповільнив літ, ніби замер на місці, потім пішов боком і, блиснуть чорною сталлю, ринув головою вниз в кількох десятках метрів від дороги* (Тют., Вир, 1964, 139); * *Образно. Сила смертей, ріжучи з високим і систом сполохане жахом повітря, ринула на голови згвалтованих лав* (Стар., Облога., 1961, 35); // *Бурхливо текти, литися* (про річку масу). *З височенного перекату скатертью переливається широкий пласт кришталевої лави, рине, падає, розбивається і лото, скажено біжить через десятки кам'яних перекатів* (Стар., I, 1957, 240); *Вода незабаром ринула в новий арик, що був досі сухим* (Гончар, Таврія, 1952, 174); — *Підвищити дамбу, затримати хвилі, щоб вони не ринули через край, доки проб'ємо канал* (Коцюба, Нові береги, 1959, 374); * *Образно. З глибини народу, з почину Феранонта Головастого, до партії ринув потік заяв про добровільне відрадування своїх заощаджень на літаки й танкові колони* (Тич., III, 1957, 278); // *Рясно литися, текти струменем* (про слюзи, кров і т. ін.). — *Дитино моя козана! Як же мені слюзи випити, коли самі з очей ринуть?* (Вовчок, I, 1955, 49); *Блискуча сокира, мов блискавка, впала їй на голову і глибоко розколола череп. Олександра хрюкнулася на землю. З глибокої рани ринула кров та закрасила білий сніг* (Коцюб., I, 1955, 73); // *Випромінюючись або поширюючись, проникати, надходять у великій кількості* (про проміння, повітря і т. ін.). *Аж ось ринуло від сходу ясне проміння, мов руки — простяглося до лісу, обняло його, засіяло самоцвітами* (Коцюб., I, 1955, 148); *Як відчинили двері, свіже, морозне повітря і сонячне світло ринули в сімні* (Головко, А. Гармаш, 1954, 300); // *Вириватися, лунати* (про звуки). *Та що літа тобі, коли з серця пісні, А з душі голоси так і ринуть?!* (Мирний, V, 1955, 282); *Разом з променистими бризками сонця з вишини ринула вже й пісня жайворонка* (Грив., Подробіці..., 1956, 159).

2. *поет.* *Летіти в певному напрямку, куди-небудь. І веселився спогодод Хамсін, і вся пустиня мов знялася звору і в небо ринула* (Л. Укр., I, 1951, 303); *Глуна ніч. У вікно видно було, як Чумацьким Шляхом у безвість ринуть зорі...* (Кос., Нов., 1962, 203).

3. *перен.* *З запалом, завзяттям братися за що-небудь. Збудження ж таке, — що ми й небо перекинем! В труд енергією ринем!* (Тич., II, 1957, 201).

4. *перен., рідко.* *Розвіюватися, зменшуватися, ставати невідчутним. Туга моя уся ринула, як її й не було, і говорив я до всіх так, наче з празником поздоровляю* (Вовчок, VI, 1956, 235); // *Зникати, ставати невидимим. Над скелями порога Ненастиця зазмер у думній думі вершник... Все там рево, внизу, стояло, ринуло поміж громадям* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 7).

РІНУТИСЯ, нуся, вешся, недок. і док. Те саме, що ринути 1—3. *Мазноці помітили червону тачанку, пізнали. Група вертєвців відокремилася від загону і, не зменшуючи галопу, ринулась до тачанки* (Ю. Янов., II, 1958, 240); *Він має наказ висадити в повітря міст, але ворожа куля перебила бікфордів шнур. На міст ринувся протиник* (Панч. В дорозі, 1959, 254); *Цимбал з небаченою силою ринувся на Павла* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 65); *Після повернення з заслання Шенченко з новою силою ринувся в бій проти самодержавства і до кінця життя залишився вірним своїм ідеалам, вірним своєму народові* (Ком. Укр., 2, 1961, 53).

РІНЬ *див.* **ривь**.

РІП¹, у, ч. *Різкий звук, що виникає від тертя предмета або його частин чи деталей од щось інше. Почувся брязкіт шпор, рип чобіт* (Мирний, I, 1954, 353); *Сьогодні, перед світанком, Андрія розбудив рип сімешніх дверей* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 146); // *Звук, який видають деркачі, снігурі та деякі інші птахи; // Різкий, неприємний звук у голосі людини*.

◇ *За одним рипом — водночас, разом. — Посидіти ще, Мизею. — Ганна чекає... — То й ми за одним рипом. — Мирон теж встас* (Зар., На. світі, 1967, 100); *З рипом — з труднощами, через силу. Інші дітчата входили в життя майстерні з скрипом, рипом, часто з слюзою й наріканнями* (Сенч., Опов., 1959, 82); *На рипу (ривах) — який при користуванні рипить. Василь уже сам, не питаючись нікого, наказав шефеві чоботи, щоб і на одну ногу, і на рипу, і на високі підбори* (Мирний, IV, 1955, 117); *А в Гната — сідло на ривах, кінь, як звір* (Тют., Вир, 1964, 331).

РІП², **РІП-РІП**, *виг.* 1. *Звуконаслідування, що відтворює різкий звук від тертя чогось од що-небудь. Аж ось... рип! .. хтось увійшов у хату...* (Кв.-Осн., II, 1956, 164); — *Зараз дійдемо до великого каменя, повернем до лісу, — говорить Марія і прислухається. «Рип-рив» — дознає нас ривінь солдатських чобіт* (Мур., Бук. повість, 1959, 184).

2. *розм.* *Уживається як присудок за знач. рипнути. То було ніколи й не загляне в нашу хату...; а це колись одного дня, ні сіло ні впало, Параска рип нашими сімешніми дверима!* (Н.-Лев., II, 1956, 19); — *Коли це ворота рип: заїжджають до двору черкеси в шапках* (Тют., Вир, 1964, 372).

РІПА, *п, ж., діал.* *Вибій (див. вибій¹). Лан жита закінчилося, і хлопці шмигнули в рипу, глибоко промиту дощами* (Козл., Ю. Крук, 1957, 548).

РІПАННЯ, *я, с.* *Дія за знач. рипати і звуки, утворювані цією дією. Всі відразу відчули, що парешти буде порядок і вся ота біганина та рипання дверима наберуть якоїсь цілеспрямованості* (Вільде, Сестри..., 1958, 106); *Скрип і рипання збільшувалися, змішувалися з короткими людськими репліками, віддавалися глухим гулом початку робочого дня* (Епік, Тв., 1958, 60).

РІПАТИ, *ая, аеш, недок.* *Час від часу або дуже часто видавати рип* (див. рип¹). *За ними [колондниками], мов дозвіг тіні, дві ікани та рипав із [Пісні та романси...]* (II, 1956, 270); *Говірка на вулиці, тупання; ворота рипали, віконця стукали; усе чула Галя...* (Вовчок, I, 1955, 155); *Всередині [готелю] стояв гук неугааний, деркачли дзвінки несаможито, рипали та стукали двері безперестанно* (Мирний, III, 1954, 257); // *чим.* *Створювати рип. Більшеюкі [діти] новими чобітками рипають і весело кожному в віці поглядають* (Вовчок, I, 1955, 30); — *Дмитре, пожежа! — Ну й що ж, — рипав кляккою. — Сафронів гупір горить вогнем ясним* (Стельмах, II, 1962, 394).

РІПАТИСЯ, *аяся, аешся, недок., розм.* 1. *Багато ходять туди-сюди, відчиняючи раз у раз двері. Часом тра [треба] перейти через пекарню. Кричить баба, мов у своїй хаті: чого рипається, чого розходилися* (Коцюб., I, 1955, 457); *Діти не відступали від Сенька, рипали постійно то на двір, то з двору* (Ков., Світ..., 1960, 94).

2. *перев. з запереч. част. н е.* *Пориватися, намагатися кудись піти або зробити що-небудь. [О п а р а (танцюючи):] Ану, піддай хто оготі! А то вже ноги ледве човають!* [Н е д о б и т и й:] *З такими танцями краще б ти й не рипався!* (Кроп., V, 1959, 30); *Я маю зайти до Тамари, але відкладає це з дня на день. Навіть впала мені думка прикинутися, що занедужав, і нікуди не рипатися* (Грив., Подробіці..., 1956, 89).

Сдїти [ї (і, та)] не рипатися *див.* сдїти.

РИПІ́ННЯ, я, с. Дія за знач. рипіти і звуки, утворювані цією дією. *Двері відхиляються за рипінням* (Коч., II, 1956, 298); *Його радував морозний ранок і якийсь особливий бадьорий ритм, що відчувався в кожному рипінні сідла і в кожному подиху товаришів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 111); *Гнат рипнув сідлом, і всі зашккали на нього, ніби те рипіння було чути за тридев'ять земель* (Тют., Впр, 1964, 338).

РИПІ́ТИ, плію, пїш; мн. риплять; *недок.* 1. *Видавати рип* (*див.* рип¹). *Надворі тихо, холодно; мороз скаже ніс...; під ногами рипіє сніг...* (Мирний, I, 1949, 311); *Рипіла десь неприбита дошка, еримотіла зірвана бляха на покряві* (Ле, Мої листи, 1945, 221); *Рипіли полози в саях, іржали коні на господарстві, у кунах видавлювали жолотками ковали* (Кучер, Прощай..., 1957, 271); *Улана їде. Її черевки риплять, вона скидає їх і їде босоніж* (Голов., Драма..., 1958, 153); // *чим.* *Створювати рип.* *Черниш устає із-за столу і, риплячи чобітьми, замислений, пройшовся по хаті* (Гончар, III, 1959, 15); *Після цього сновидіння Гадик робиться квалом. Тюремні дружки не пізнають свого капітана. Він не втручається в життя камери і ячолі не рипить зубами, а тихо стогне* (Тют., Впр, 1964, 417).

2. *розм.* *Говорити різким, непривним голосом.* [*К а з и д о р о г а :*] *Сказалася вїтиха, чи що? Чого вона рипить?* (Фр., IX, 1952, 406); // *Різно звучати.* *Троїста музика гра, що в душу: риплять скрипки, бряжчать цимбали* (Кв.-Ося., II, 1956, 30); *Хтось горлаве пісню і безперестану рипіла гармонь* (Панч, Вибр., 1947, 324).

3. *розм.* *Хрипіти* (про легені).— *Ми всі сміялись, сміху був повен луг, я устає з трави, щоб посміятися, і відчує, що мене коле колька, легенькі ніби риплять під ребрами, і сміху в мене не вийшло* (Ю. Янов., II, 1958, 246); // *безос.* *Я зовсім і виду не маю дуже слабкої людини... і кашляла в тій же мірі (тільки що часом рипить у грудях та дуже рідко показується кров)* (Л. Укр., V, 1956, 356).

РИПЛЯ́ВИЙ, а, е. Який має властивість рипіти. *По твердому, риплячому сїгу стемлились догві тїні від дерев, хат, тинів* (Кочуб., I, 1955, 70); *В цю мить за високим тином садиби майнула круторогі воли, розчинилися риплячі ворота і перша мажа бажаної вапки вїзгала на двір* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 14).

РИПНУ́ТИ, ну, веш, *док.* *Однокр.* до рипати. *Чується, як рипнули чоботи Шестірного* (Мирний, I, 1954, 335); *Микола перейшов двір, рипнув сїкешинні дверима і вїйшов у хату* (Н.-Лев., II, 1956, 256).

РИПО́ТІ́ННЯ, я, с. Дія за знач. рипотіти і звуки, утворювані цією дією. *Він виразно чує кінський тупїт, тривожне іржання і рипотіння сїгу під людськими кроками* (Тют., Впр, 1964, 415).

РИПО́ТІ́ТИ, оцү, отїш, *недок.* *Підсил.* до рипіти 1. *Рипотять швидкі ступні по усланій білим снігом землі* (Мирний, III, 1954, 37); *Порипуючи снігом, збіє [Тямко] з ганку. Слідом за ним рипотїли Марко і Коростильов* (Тют., Впр, 1964, 485).

РИП-РИП *див.* рип².

РИПУ́С, а, ч. Ріба родини лососевих. Слід вирощувати разом з коропом такі види риби, які живляться нижчими ракоподібними (сиг, рипус, карась і ін.) (Соц. твар., 7, 1956, 40); *Заселена вона [Рось] й північними рибами — сигом, рипусом, пелядьдю* (Наука., 10, 1960, 32).

РИПУ́ЧЕ, присл. *Видаючи або створюючи рип* (*див.* рип¹). — *Скільки ж пану треба? — питає він по хвилі. І золот його бринїє сузо й рипуче* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 281).

РИПУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який рипить, видає рип (*див.* рип¹). *Це чує [Христа] — скрипнули двері, щось рипучими чобітьми пройшлося сїмьми і назад вертає* (Мирний, III, 1954, 227); *Майстер, схилювшись на рипучий стїл, підписував наряди* (Донч., VI, 1957, 161).

2. *розм.* *Різкий, непривний* (про голос, звук). *Голос, бачите, в неї був рипучий, захрипий, густий, — тільки для комедійних, але ні в якому разі не для драматичних старух* (Смолич, Театр..., 1940, 179); *Зарепетувала жаба в куширі, їй друга викотила з горлянки гамір рипучий і дратівливий* (Гуц., Скупана..., 1965, 244).

РИПУ́ЧИ́СТЬ, чості, ж. *Властивість за знач. рипучий.* *Ідучи нестоптаними стежками, Марко відчує, що сніг поволі втрачає свою суху рипучість і вже тільки м'яко егиньється під чобітьми й проваляється в тихим шелестом* (Кир., Вибр., 1960, 375).

РИПУ́ЧО, присл. *Те саме, що рипуче.* *Одноманїтно, безуважно, рипучо кричав десь в улоговині деркач* (Тют., Впр, 1964, 289).

РИС, у, ч. 1. Трав'яниста рослина родини злакових, зерна якої є цїнним харчовим продуктом, а солома використовується як сировина у легкій промисловості. *В Китаї сою вважали однією із священних культур поряд з рисом, пшеницею, просом і чумизою* (Зерн. боб. культ., 1956, 75); *Рис дуже чутливий до мінеральних добрив, заичайно при високій агротехніці* (Хлібороб Укр., 1, 1967, 12).

2. *збірн.* Білі продовгуваті зерна цієї рослини, що використовуються в їжі. *Хрумтить у кожного на зубах... перекопський рис* (Гончар, II, 1959, 422); // *Справа, виготовлена з цих зерен. З трїском кусає він і гриз [шашлик]. І заїдав Пригорілою кашею, Тою, що звалася рис* (С. Ол., Вибр., 1959, 203).

РИСА, н, ж. 1. Лінія, проведена на чому-небудь. *Вся сторїнка [зошита] була покреслена товстими рисами червоного оліюця* (Донч., II, 1956, 383); *Він різко провів дозгу рису під своїми розрахунками, твердий графіт оліюця аж розрізав папір* (Собко, Срібний корабель, 1961, 120); // *Лінія, що окреслює предмет і дає уявлення про його форму; контур.* *Хоч не грїло, та світло осїннє сонечко, безлисті дерева вирїзувались гострими рисами на синьому небі* (Л. Укр., III, 1952, 567); *Здавалося, місячне проміння просїчувало крізь неї [шкіру], виразно вирїзбляючи... риси черепа* (Смолич, I, 1958, 79).

2. *перев. мн., звичайно у сполуч.* із сл. об л я ч ч я, з о в н і ш н і с т ь і т. ін. *Сукупність частин, ліній, що утворюють зовнішній вигляд, обрис лица.* *Маленьке гарне личко без єдиної виразної риси — наче розведеним чорнилом хто намалював небало брови, очі, смужечку рота* (Хотк., II, 1966, 394); *Мати милувалася ставною постаттю сина, знаходила в ньому і свої риси* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10); *Майстер психологізованого портрета, Гончар уміє в рисах зовнішності відтворити різницю характерів, різницю соціальних лїній поведінки* (Про багатство лїт-ри, 1959, 212); // *Зовнішній вираз якогось почуття, настрою і т. ін.* *Над перенїссям і біля уст гїркі риси страждання* (Коз., Вибр., 1947, 72); *Він дивився на Орлюченка і не пізнавав його. Риси суворой мужності наклали Вітчизняна вїйна на його молоде добре обличчя* (Довж., I, 1958, 345); *Він дорожю уточнює свій план, і на його обличчя лягають то сумні, то хижуватї риси* (Стельмах, II, 1962, 280).

3. *Особливість, ознака, властивість кого-, чого-небудь.* *Вони [завоювання] особливо помітні... коли на власні очі бачиш слїди недавнього милого, і яскраві, зримї риси нашого величного сучасного* (Цюпа, Украї-

па... 1960, 249); Великий поет, великий письменник неодмінно втілюють у собі, в своїй творчості основні, найглибші риси народного світогляду (Рильський, IX, 1962, 169); — Неосяжна мрія, величезна працездатність і надмірна скромність — риси великих людей (Чорн., Красні люди, 1962, 58); // Подробця, деталь. Дюма, трьома раптовими рисами він [В. Стефанік] малює нам надзвичайно яскраво цілу драму (Л. Укр., VIII, 1965, 261).

◇ В головних (загальних) рисах — в основному, без подробиць, деталей. Зараз же можна тільки систематизувати набраний досвід, в головних рисах перевірити правильність будови (Еллан, II, 1958, 81).

РИСАК, а, ч. Легкий рисистий кінв. Андрій Степанович сажня не дав, а спокійно відказав їй: — А чи не поїхали б ви, Софіє Іванівно, на рисака кататися? (Шиял, Вібр., 1947, 145); В надвечірні години, зимою і літом, вони [одеські аристократи] вибором пролітали в блискучих кабріолетах, запряжених орловськими рисакми, по м'яких торцях Дерібастеської (Смоляч, V, 1959, 9).

РИСАЧКА, и, ж. Самиця рисака. Біля ганку басувала копитами запряжена в сани чистокровна рисачка Метелиця (Шиял, Баланда, 1957, 3).

РИСБЕРМА, и, ж. Частина гідротехнічної споруди, признач. для кріплення річища потоку. Щоб запобігти розмиванню русла річки за ґреблю із плоским флотбетом, укріплюють рисберму (Довідник сіль. будівельника, 1956, 65).

РИСЕНЯ, їти, с. Маля рисі (див. рись¹).

РИСЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до рисеня.

РИСИСТИЙ, а, е. Який має швадку рись (див. рись²) (про коней). У верхових і рисистих коней найчастіше голова буває середньої величини (Конярство, 1957, 10); // На якому займаються виведенням рисаків. Вперше штучне запліднення тварин здійснено видатний російський біолог Іванов ще 1899 року тут же, на Полтавщині, у Дубровському рисистому кінному заводі (Знання... 9, 1971, 21).

РИСИСТІВЬ, тості, ж. Властивість за знач. рисистий.

РИСИТИ, сію, сіпш, недок. 1. Бігти риссю (про коней). 2. Іхати риссю на коні.

РИСИХА, и, ж. Самиця рисі (див. рись¹).

РИСІВНИК, а, ч. Фахівець з рисівництва. Дбаючи про майбутній урожай, рисівники Криму займалися аналізом строкатості врожайності (Рад. Укр., 9. II 1969, 1).

РИСІВНИЦТВО, а, с. Вирощування рису як галузь сільського господарства.

РИСІВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до рисівництва. Рисівницьке господарство; Рисівницькі бригади.

РИСК, у, ч. 1. Усвідомлена можливість небезпеки. Це вже ризик, — переводити вітрило при вітрі в чистім морі, не спускаючи його (Вишня, I, 1956, 192); Люди жили партизанським колективом у глушині лісу два роки, ходили з ризиком для життя до власної землі — орати її й сіяти, збирати пашню (Ю. Янов., Мир, 1956, 148); — Серед тих п'ятисяти солдатів запасного полку хіба що сотня набересть таких, котрим можна без ризику довірити зброю (Головок, II, 1957, 548); // Сміливий, ініціативний вчинок, дія із сподіванням щастя, успіху, позитивного результату. [Л ю б о в:] В лотереї, як і в усякій азартній грі, головне — ризик і ослаблення мети (Л. Укр., II, 1951, 27); — Сміливо, хоча й ризиковано, — промовив він, — але ризик для гвардійця... — Генерал запитливо глянув на Самісева. — ...благородна справа, — закінчив скоропомово виступлений Самісев (Гончар, III, 1959, 250); Роботу, яка пе-

редбачалася, можна було доручити тільки висококваліфікованим майстрам гірничорудної справи, людям, які б не боялися виробничого ризику, сміливо, але розумно і завчасливо експериментували (Ткач, Плем'я..., 1961, 88).

◇ **Йти (піти) на ризик** — ризикувати, наражатися на можливу небезпеку і сподіватися успіху. Він сказав рішуче: — Вас я все одно не пущу, ви — керівник підприємця, ви не маєте права йти на ризик... (Смоляч, Світанок..., 1953, 373); Йдучи з подвір'я, він накреслював план — кинути в бій усі полки, піти на ризик і добитися перемоги (Кочура, Зол. грамота, 1960, 362); На свій страх і ризик; На свій (власний) ризик — на свою відповідальність. В бою Козакову здебільшого доводилось діяти цілком самостійно, і в таких випадках він, не вагаючись, приймав потрібні рішення на свій страх і ризик (Гончар, III, 1959, 431); Сташка на свій ризик, замість Вайнштока, віднесла роботу до Філічука (Вільде, Сестри..., 1958, 566); Михайла офіцер на власний ризик зачислив у солдати та ще й помічником писаря призначив (Збан., Сеспель, 1961, 241).

2. Можливість збитків або невдачі в якійсь справі. Там, де людство ще відстає, На допомогу треба йти ризицій, Вмістивши мудро частку капіталу, — Ї ризик, та й зиск у справі цій святій (Рильський, III, 1961, 295).

РИСКА¹, и, ж. 1. Зменш. до риса. Силантьєв як старший намітчик орудував футштоком. Рівня, гладенька рейка з білими рисками поділу тижо, без люскоту пішла вглиб (Донч., II, 1956, 115); Він бачить маю кожну риску і сволюка низеньку вись, і все пригадає коліску, Що мати гойдала колісь (Мал., Звенигора, 1959, 268); Перед очима стоїть суза чорна фігурка з похилим станом, і довгий ніс, і якісь риски коло холодних уст (Кочуб., II, 1955, 245); Я думаю, що ми можемо пробачити Джекові оті риски певного шотландського патріотизму (Кулик. Записки консула, 1958, 117).

Підбивати (підбити) риску див. підбивати.

△ **Риски біти** — пропоялювати буряки борознами між рядками. — Чом же тебе так довго не видно було в березі? — спитав дід в Сиклеті. — Бо я цілий тиждень ходила на буряки бити риски (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

2. Те саме, що дѣбсѣ.

РИСКА², и, ж. 1. Крихта (у 1 знач.).

◇ **Й риски в рбті не було (не мав, не мала і т. ін.)** — те саме, що Крихта в рбті не було (див. крихта). — У мене в роті, — одмовля, — Ще й риски не було! (Граб., I, 1959, 480); Голодне смоктання під грудьми нагадало Недзеліну, що він дості й риски не мав у роті (Логв., Давні рани, 1961, 135).

2. перен. Незначна частинка, трошки, дуже мало чого-небудь. У майстрі, що граєть блиском Іскор вибитих з каміння, Я візьму собі зоч ризику Чародійного уміння (Ус., I сьогодні..., 1957, 223).

РИСКАЛЬ, я, ч., дал. Заступ. Взяла [мама] рискаль і копас [бараболу], раз попри раз корчі розриває (Стеф., I, 1949, 95); — Обійдежось! — озвалася Христя Каунова. — Он машина в нас! До неї ні рискаля, ні лопати не треба (Кучер, Трудна любов, 1960, 89).

РИСКАННЯ, я, с. Дія за знач. рискати.

РИСКАТИ, аю, ашш, недок. Бігати, їздити і т. ін. в пошуках кого-, чого-небудь. Три брати і ще кілька лучечан з ними сиділяли коней, поїхали слідом Анта, довод рискали в лісі, нічого там не знайшовши, виїхали в поле (Скл., Святослав, 1959, 16); Селами рискають посіпаки, б'ють старину за втікача-сина, знуцаються, реуть (Хотк., II, 1966, 88); // розм. Ходити, блукати довго або по багатьох місцях з певною метою. — Глухий

степ доміною став їй [Ганні] тепер, вовчицею рискає навкруги, колишніх подруг своїх погубити б готова... (Гончар, II, 1959, 172).

РИСКНУТИ *див.* рискувати.

РИСКОВАНИЙ, а, е. Пов'язаний з риском (у 1 знач.). Три танки було признано на те, щоб знаскоку загонити міст через одну румунську річку. Справа рискована, міст охороняли протитанкової гармати й зенітні, було його замінено (Ю. Янов., II, 1954, 99); Молодий лікар ішов на смійлий і рискований експеримент (Дмит., Наречена, 1959, 139).

РИСКОВАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до рискований. **РИСКОВАНО**. Присл. до рискований; // у знач. присудк. сл. [Серед а (сам):] Хоч це й рисковано, але заради дружби, заради твоєї перемоги, Ваню, я готовий на все (Мик., I, 1957, 447); Лишатися в стелу перекинувати буряк, не знаючи, коли він пересядеться, було б рисковано (Ле, Право., 1957, 250).

РИСКОВИЙ, а, е. Який допускає ризик, йде на ризик. **РИСКОВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РИСКНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Здійснювати рискований вчинок, рисковану дію, справу і т. ін. Я ніколи не боюся рискувати. Сумління підказувало мені інше: для загального добра треба робити все (Збан., Малин, дзвін, 1958, 186); [Терлицький:] Хто не рискує, той не перемає. Проект затвердять, а моді... [Панащенко:] Чудово! (Дмит., Драм. тв., 1958, 331); Це було дуже небезпечно — поєзти, але він вирішив рискнути... Парубок доповз і прикип до кукурудзи (Донч., IV, 1957, 146); // з інфін. Відважуватися на що-небудь рисковане. Грім вибухне, тріскотмечка розривних куль наростала. А коли двоє пілотинців упало, корчачись, на самих східцях, то більш ніхто не рискував вирватися з будинку (Гончар, III, 1959, 141); Книжка так заінтересувала мене, що я рискнула зайти в крамницю (Л. Укр., III, 1952, 741).

2. з інфін. Підлягати можливому ризику (у 1 знач.), небезпеці, піддавати ризикові. Роз'їзд поспікає назад, на кожному кроці рискуючи поламати колям ноги на байбачових норах, якими густо був поритий степ (Панч, Гомон. Україна, 1954, 193); Він рискував залишитись десь на перевозі без пари (Донч., VI, 1957, 176); — Пауль, ти рискуєш зараз потрапити до рук Лешникових бандитів, — аргументує Анна і додає: — Не роби, Пауль, дурниць (Кол., На фронті..., 1959, 132).

3. чим. Піддавати кого-, що-небудь ризикові (у 1 знач.), небезпеці; жертвувати кимсь, чимсь. «Ви, — кавав друг, — повинні боронити честь старої корови, а не зрікатись їй!» Ми ж думаєм, що краще зробити нову корову, ніж латати стару і ради того латання рискувати власною честю (Л. Укр., V, 1956, 133); Приздалась позаминула ніч, коли Гай, рискуючи власним життям, поліз замість нього, Черниша, відшукувати між трунів Бузька і Вакулєнка... (Гончар, I, 1954, 57); Сажно не хотіла ні порушувати свого слова, ані рискувати своєю персоною (Смоляч, I, 1958, 87); Боярин замислює. Викупити їх [невільників] на цареві гроші він не міг. Вони були призначені тільки на жосковських підданців. Хіба що рискнути своїми? (Тулуб, Людолови, I, 1957, 216).

РИСЛІНГ, у, ч. 1. Сорт білого винограду. На все місто тільки у нього можна було дістати вино з чистого рислінеу (Томч., Готель., 1960, 128).

2. Біле натуральне сухе вино, яке виготовляють з цього сорту винограду. Він вивів спеціальний сорт винограду, з якого добувають чудове вино типу рисліне (Кучер, Зол. руки, 1948, 112); — Рисліне, братку, — примовляє Петричко, — чистий рисліне (Томч., Жменякв, 1964, 35).

РИСОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. і мин. ч. до рисувати. Пушкін базато іздів по Україні, багато бачив, багато чув. До нас.. дійшла карта України, рисована самим поетом (Рильський, X, 1962, 34).

2. у знач. прикм. Створений рисуванням, який складається з рисунків. Кияни познайомилися з малюнками відомого французького художника Жана Еффеля, веселі, дотепні карикатури якого лягли в основу рисованого кінофільму «Створення світу» (Мист., 5, 1961, 40).

РИСОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до рис. Голова посадив Меланію по праву руку від себе, під прапорами, під вітками з рисового сужого колосся (Гончар, Новели, 1954, 90); // Відведений під посіви рису. Рис — найбільш поширена землеробська культура Індії. Під рисовими полями більш як 1/4 посівної площі (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 186); З весни в плавнях «Червоного лану» розгорнулись роботи по створенню першої рисової плантації (Гончар, Новели, 1954, 105); // Який сприяє вирощуванню рису. Треба також забезпечити своєчасне введення в дію передбачених планом інженерних рисових систем (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 56); Багаторічні бовові трави відіграють велику роль у рисових сівозмінах на зрошуваних землях (Хлібороб Укр., 9, 1966, 17); // Прагот., зробл. із зерен рису. Гусенята росли швидко.. Я ходив з ними до їдальні, і кузар завжди давав їм рисові каші з золотом (Багмут, Опов., 1959, 49); Рисовий крохмаль; // Зробл. із стебел рису. Хлопець, радий обновці, натяг на голову капелюшок з рисової соломки (Чорн., Красиві люди, 1961, 71).

Рисова кукурудза — сорт кукурудзи, зерна якої своєю формою схожі на рис. Як вихідний матеріал у селекційній роботі для створення високоерожайних гібридів з якісною зеленою масою слід широко використати.. багатопасинкові зразки кремезистої, цукрової та рисової кукурудзи (Колт. Укр., 4, 1958, 32); **Рисовий папір** — тонкий міцний папір, який виготовляють з соломи рису.

2. Уживається як складова частина назв деяких рослин, схожих чимсь на рис, комах — шкідників рису. Рисовий довоносок білий теплолюбний, тому переважно поширений у південних областях (Шкідн. і хвор. рослини, 1956, 432); В окремих місцях значної шкоди завдають личинки рисового комарика. Вони небезпечні для посівів рису в початкових фазах розвитку (Хлібороб Укр., 5, 1971, 21).

РИСОВКА, и, ж. Дія за знач. рисуватися 2. Не діялись на аристократичну рисовку, цей Конопельський все-таки був чимось приємний Миколі (Збан., Курп. о-ви, 1963, 97).

РИСОВОД, а, ч. Той, хто вирощує рис; рисівник. З селянами Провану — виноградарями, садоводами, рисоводами, рибалками — мені, на жаль, не доводилося близько зустрічатись (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 70); Рисовод повинен стежити, щоб третина рослини [рису] обов'язково перебувала під водою (Хлібороб Укр., 12, 1965, 26).

РИСО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рис, напр.: рисозбиральний, рисосознавець, рисоочисний, рисоосійний, рисоосійнятий.

РИСОЧКА¹, и, ж. Зменш. до риса. Велика стрілка здригнулася і перескочила на одну рисочку вперед.. Хлопець підівся. — Мені час додому, — просто сказав він (Собко, Звич. життя, 1957, 41); Як живі, стали перед очима всі рисочки її обличчя (Гжницький, Чорне озеро, 1961, 403); Незважаючи на сліди віспи, обличчя [Шабанова] красиве, але нема вже в обличчя ані рисочки добра (Довж., I, 1958, 107); Живі це люди, котрі особисто знали Шевченка, й з пам'яті їх вириває не одна цікава

рисочка чутливої вдачі батька Тараса (Коцюб., III, 1956, 46).

Підбивати (підбігти) рисочку *див. підбивати.*

РИСОЧКА², *ж.* Зменш.-пестл. до риска².

⌋ **Рисочка** в роті не було (не мав, не мала і т. ін.) — те саме, що **Риски** в роті не було (не мав, не мала і т. ін.) (*див. риска*²).

РИССЮ, *присл.* 1. Швидко аллюром, середнім між галопом і ступом (про коней). *Коні.. реоулись рессю, зашестів під колесами пісок* (Збан., Незабугне, 1953, 35); // *Верхи на конях цим аллюром (про людей). Козаки знову сіли на коней і рессю спустились у долину* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 9).

2. *розм.* Бігом, швидко (про людей). *Наказав [голова] шоферові рессю мчати до колгоспу по воли* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 137).

РИСТЮ, *присл., заст.* Ристю (у 1 знач.). *Відокремився чималий загін кінноти і ристю почав їти до ліска* (Собоко, Любов, 1935, 59).

РИСТЬ, *і, ж., заст.* Ристь (*див. ристь*²). *Ось чує Петро — тупотять коні... Усе ближче, ближче. Розпізнає нешвидко ристь двох ступаків* (П. Куліш, Вибр., 1969, 100); *Пристаркуватий, з обвислими щоками офіцер, що їде напереді, раптом сердито набудюючись, дає шпори коню. Всі перейшли на ристь* (Гончар, Таврія., 1957, 314).

На ристях — на рисях, рессю (у 1 знач.). *Соса привіз свою батирку на ристях. Одна за одною чотири гармати стали в'їждати на буєрі* (Ю. Янов., I, 1958, 150).

РИСУВАЛКА, *ж., розм.* Інструмент для нанесення рисок на метали при розмічанні деталей. *Рисувалка.. являє собою тонкий гостро заточений стержень* (Практикум з машинозн., 1957, 30); *Для проведення рисок при розмічанні користуються рисувалкою.. Вона виготовляється з сталюого дроту діаметром 5—6 мм. Кінці її загартовані і гостро заточені* (Слюк. справа, 1957, 139).

РИСУВАЛЬНИЙ, *а, е.* Стос. до рисування; // *Признак для рисування. Фарб у нього не було, але Лідія Андріяна подарувала йому кілька рисувальних олівців* (Тулуб, В степу..., 1964, 173); // *В якому вчать рисувати. Як і в усіх інших мистецьких вузах, в художніх інститутах створено відділи для навчання без відвідув. від виробництва, організовано підготовчі курси, рисувальні класи* (Мист., 3, 1962, 12); *Навчаючись у Київській рисувальній школі свого робітника — художника Миколи Івановича Мурашка, він [О. Мурашко] виявив там неабиякі творчі здібності* (Вітч., 2, 1964, 188).

РИСУВАЛЬНИК, *а, ч. 1.* Те саме, що **малювальник**. *Талановитий декоратор і здібний рисувальник, він добре komponував рослинні мотиви і дуже вдало поєднував прикраси з формою предмета* (Нар. мист., 1966, 60); *Значення Шевченка як живописця, рисувальника, гравера само вже могло б забезпечити йому почесне місце в історії мистецтва* (Рильський, III, 1956, 244).

2. *заст.* Кресляр. — *Інженерів мастей — Крім себе, нікого. Чотири техніки та ще рисувальники сидять на проекті...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 47).

РИСУВАЛЬНИЦЯ, *і, ж.* Жін. до **рисувальник**. *Ще в школі вона справедливо заслужила славу чи не найкращою рисувальниці* (Шовк., Інженери, 1956, 274).

РИСУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **рисувати** і **рисуватися** 2. *Підготовчий процес у творчій роботі кожного художника тісно зв'язаний з рисуванням* (Мист., 4, 1966, 20).

РИСУВАТИ, *ю, ўш, недок. 1. перех. і без додатка.* Те саме, що **малювати** 1, 3, 4. *Хотів би я змалювати тобі кравид на мечеть — та далі не маю часу.. Та*

й по заході сонця годі рисувати (Коцюб., III, 1956, 148); *Сидить раз Тарас над Невго та і рисує щось* (Україна., I, 1960, 12); *Він справді заплакав. Сльози якось раптом полилися з нього з очей, і весь він став такий манюній-манюній. О, якби він був таким, яким рисував його жандар, — сильним, впливовим, непохитним, — вона б тоді заговорила йому про святість правди на землі, про красу подвигу* (Хотк., I, 1966, 175); *Вся гордість його була в тім, що от він уме так добре бити. А Маруся й тепер не рисувала собі дійсних картин із тих слів, не бачила в тім вигляді нічого, крім красної казки* (Хотк., II, 1966, 79).

2. *перех.* Креслити чимось по чому-небудь. * *Образно. Ще тьось там — на молу — сміється оком карим, Сльозу ховаючи, — а вже хисткі сліди Між хвилями стерно рисує шумовите...* (Рильський, II, 1960, 18).

РИСУВАТИСЯ, *юся, ўшся, недок. 1.* Те саме, що **малюватися** 2—4. *Його велична постать дивно рисувалася на червонім тлі пожежу* (Фр., V, 1951, 20); *Смеркалось. Антін в'їло минає квартал за кварталом. Дивися, як поволі дерева пірнали в сизий туман та рисувались на небі, як темні жилики на перламутрі* (Коцюб., II, 1955, 284); *В перспективі перед нею рисується по кількох або кільканадцятьох літак служби самостійний поштовий уряд десь на провінції* (Фр., II, 1950, 291); *В пам'яті Соні рисується стать доброго учителя і уся його доля заа* (У. Кравч., Вибр., 1958, 418).

2. *Виставляти себе напоказ, хизуватися, поводитися манірно.* *Оксана одразу зрозуміла, що їй немає потреби рисуватися, напускати на себе те, чого в ній і близько немає* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 181); — *Ти рисуєшся, — враз вищурилася Ніна, — бо... бо це нікому не потрібна жертва!* (Донч., V, 1957, 469).

РИСУНКОВИЙ, *а, е.* *Прим.* до **рисуюк** 1. *Панич, побачивши старого в такій незвичайній позі, швидко віддобув оловець [олівець] і невеличку рисункову мапку і почав відрисовувати* (Фр., III, 1950, 222).

РИСУНОК, *ч. 1. род. вка.* Те саме, що **малюнок** 1, 2. *Передові видатні російські художники зустріли революційні дні 1905—1907 рр. з величезним піднесенням. Велику кількість етюдів, ескізів, рисунків пишуть І. Репін, В. Маковський, В. Поленов* (Мист., 5, 1955, 4); *Казкові рисунки килимів, вікові смерекі чорні в тьмял, нешчерпане багатство всяких ягід, овочів, стручків, і все те червоніє, синіє, зеленіє, жовтіє* (Хотк., II, 1966, 143); *Деревиця секвоїї легка, ж'яка і має красивий рожевий рисунок, що згодом темнішає* (Наука., 2, 1958, 36).

2. *род. нку.* *Мистецтво зображення, відтворення чогонебудь рисунням.* *В Чернігові юнак пройшов добру школу в майстерні ченця-різьбяр Григорія Дубенського. Талановитий майстер навчив його рисунку, різьбленню по дереву і позолоті* (Мист., 6, 1963, 11).

3. *род. вка.* Те саме, що **креслення** 2. *Зображення на площині, які точно передають форму і розміри предмета, називаються рисунками* (Кресл., 1956, 8); *На дошці рисунок Піфагорової теореми та вся майже дошка обписана доказами* (Вас., III, 1960, 307).

4. *род. вка, перен.* *Обрис, контур чогонебудь. Це був дуже молодий босць, з надзвичайно ніжним, як у дітей, рисунком рота і білим пухом над верхньою губою* (Тют., Вир, 1964, 381); *Мертві риси, проте, не втратили ще своєї колишньої гармонійності, і з них можна було впізнати фізіономійний рисунок і вираз, притаманний цій людині за життя* (Смоляк, I, 1958, 91).

5. *род. вка.* *Характерні особливості виконання, художнього втілення чогонебудь твору мистецтва.* *Як кроки, так і рисунок [танцю] випливають одне з другого, внутрішньо між собою пов'язані* (Мист., 6, 1958, 19).

РИСУНОЧОК, чка, ч. Зменш. до рисуюнок 1. Бачив рисуюнок я десь — і забув уже, де його бачив, Чий то рисуючок був, Векліна чи Мейсонь (Фр., XIII, 1954, 305).

РИСУНЧАСТИЙ, а, е, рідко. З рисунком, узором. Рисунчастий шарпетки.

РИСЯЧИЙ, а, е. Прикм. до рись¹; // Такий, як у рися, який нагадує чим-небудь рись. Баржі від пароплава «Старанний», яким командував старий знайомий Хоми, колишній матрос 6фим — тепер 6фим Іаліч, тридцятилітній, квадратний чоловік з рислячими очима, розгалужений, статечний і дуже суворий капітан (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 346); // Зробл. із шкіри рисі. Взимку козацька старшина носила соболеві, рислячі, лисячі та інші шуби (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 20).

РИСЬ¹, і, ж. Великий хижий ссавець родини кошачих з дуже гострим зором. Волода глянув угору і побачив круглі кошачі очі. Придивившись, він розглядав і саму кішку — величезну, з китичками на вузлах. Це була рись (Довч., III, 1956, 360); Крім дикої кубійської кішки, єгиптяни одомашнили також болотну рись — чаус (Знання..., 9, 1971, 28); *У порівн. Нічого зараз для нього не існувало, крім завдання.. Ось він причаївся, як рись, стоїть під скелею сторожко наслуховаючи (Гончар, III, 1959, 107).

РИСЬ², і, ж. 1. Швидкий алюр, середній між галопом і ступою. Одкинувшись тулубом назад на коні, щоб не так трусило без сідала на рисі, він уявсь час сторожко прислухаєся (Головко, II, 1957, 140); На передній [підводі] сидів нетерплячий Карпо, пускаючи коні у рись (Стельмах, II, 1962, 402); При тренуванні та випробуваннях коней застосовується різноманітна по швидкості рись (Конярчук, 1957, 23).

БРАТИ (узяти) рись — починати бігти, мчати риссю. — Руш! — ледь струснув він віжками — і кінч зразу ж узяв добру рись (Крот., Сини..., 1948, 56); На рисях — риссю. Кіннота йшла на рисях, а танк брузкав на лів з кулеметів (Трубіл., I, 1955, 70); Полк вступив до Праги надвечір. На рисях проходив людними робітничими околицями, маючи вже нове бойове завдання, прямуючи далі на захід (Гончар, III, 1959, 460).

2. перен., розм. Про швидкий біг людини.

РИТВІНА, и, ж., рідко. Глибока вибоїна, перев. з водою, болотом; ковбаня. [Р і т в і н а :] Біг [Пузир], себе не пам'яючи, та через ритвину схибнувся, угнав з розмаху навзаки (К.-Карий, II, 1960, 369).

РИТИ, рію, рієш, недок. 1. перех. Розкопувати, розривати, розпушувати що-небудь рихле, сипке. Кабани лежали по сажак, а кнуриці, льохи і поросята рили подвір'я (Коцюб., II, 1955, 51); Сенько пригнав до землі з залізним копачем і став рити землю (Фр., VIII, 1952, 293); *Образно. Візучі річки спускалися з гір, рили талій сніг, розтоплювали (Мирний, III, 1954, 60); Долом шуміло, наче бурчак у повітря котили по річці каміння і рив береги (Коцюб., II, 1955, 72).

◇ Очіма землю рити див. око¹.

2. перех. Вибраючі, викидаючи землю, робити, копати заглиблення, яму і т. ін. Мені не потрібне оце озеро, і я вирішив перенести його в парк. Зараз рисмо канал (Смолич, I, 1958, 74); Вечори в роті, якщо вона не йшла рити траншеї або тягати шпалі для перекриття, проходили в довгих задущевих розковах (Гончар, I, 1954, 26); Мурашки риють дуже глибокі — на 50 і більше метрів (аж до річка ґрунтових вод) — ходи до «комор», в які зносять вібране ними наїння (Хлібороб Укр., 10, 1965, 47); *Образно. Чума з лопатою ходила, Та гробовища рила, рила, Та труном, труном нациляла (Шевч., II, 1963, 171).

◇ Рити могілу (могілу) див. могіла.

3. перех. Вкопувати, видобувати що-небудь із землі. — А паню видно по носі, що рилась в горосі, — відказав Антошов і показав їй на ніс, що як навирило був чимось замазаний, і додав, — рила моржу з петрушкою і вдавила галушкою (Свиди., Люборацькі, 1955, 75); Заду його товкла піхотинська лопатка, але він забув про неї і рив [пісок] руками, обкидав мокру спину піском, що тріщав на зубах, роз'їдав очі (Тют., Вир, 1964, 316).

4. перех., розм. Перебирати, перекладати, ворушити що-небудь, шукаючи щось.

5. неперех., на кого, проти кого, рідко під ким, перен. Підступно, таємно діяти на шкоду кому-небудь. А як він, образившись, почне рити на неї?.. Де вона дітється проти зими? (Мирний, III, 1954, 233); [Ц и м б а л ь с ь к и й (таємничо):] Підозрюю, що він підкуплений англічаном і буде в своїй газеті рити проти нас (Фр., IX, 1952, 377).

6. неперех., рідко. Те саме, що ритися 2. Чорні, покривлені, мозолисті пальці рили в волоссі, і від часу до часу чувся стукіт.. голови об стіну (Коб., II, 1956, 91).

РИТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до рити 1—4.

2. у знач. прикм., заст. Тиснений. На особливу увагу заслугоує димлений — чорний посуд з ритим або закладженим геометричним орнаментом (Нар. тв. та етп., 1, 1973, 53).

РИТИСЯ, ріюся, рієшся, недок. 1. Розривати, розпушувати що-небудь рихле або сипке, копати в ньому. Раз пієнь, риючись даремно у садку, Побачив вброд жита на току І зараз кинувся туди хазайкувати, Ше й Курочку покликав помагати (Пл., Вибр., 1951, 154); І жита, і люди, що вічно риються в землі, прийняли, вивжалось Раїсі, колір землі (Коцюб., I, 1955, 309); Біля залізнички то тут, то там рилися поросята, зрєблися кури (Хор., Коввіла, 1960, 14).

2. розм. Перебирати, перекладати, ворушити що-небудь, шукаючи щось. Мотря, стогнучи, встала, відхлинула скрию, довгенько рилася, поки знайшла гроші (Мирний, I, 1949, 242); Дома, в своїй робочій кімнаті, Кара застав чотирьох штурмоків. Вони рилися в його майстерні (Ле, Опов..., 1950, 61); — От зараз я розшукаю їхній список, вони всі в мене переписані, — заметнувшись хлопцем і почав ритися в своєму портфелі (Ів., Вел. очі, 1956, 92).

3. розм. Переглядати твори, книжки, вивчати їх, дістаючи потрібну інформацію. І тепер вони тут сидять, у книжках риються, всю велику.. непорядковану бібліотеку отця Попеля до коріння перевертуть та шукають, що кому потрібно (Л. Укр., V, 1956, 369); Улас гарячково рився в підручнику, шукаючи ті місця, де описується значення.. терміна (Тют., Вир, 1964, 52).

4. перен. Докладно аналізувати що-небудь. Оце рився [Артем] в спогадах про своє з батьком життя і як живий весь час перед ним був отодішній батько (Головко, II, 1957, 391); Як він не рився в них [сказаних словах], як не чіплявся, він не знаходив там чогось особливого, що б могло смертельно образити людину (Тют., Вир, 1964, 142).

РИТМ, у, ч. Рівномірне чергування впорядкованих елементів (звукових, мовних, зображальних і т. ін.), циклів, фаз, тих чи інших процесів і явищ. Натискує [Мстислав] на білу кнопку [магнітофона], і зразу ритми штраусівського вальса пролунали в кімнаті (Собко, Матв. затока, 1962, 59); У «Лісовій пісні», написаній і рижованим і білим віршем, Леся Українка досягла вершинок поетичної майстерності. Вона використовує найрізноманітніші ритми — від плавного, розлогого, що відповідає характеру розповіді, до прискореного, що відповідає ритмові танцю (Іст. укр. літ., I, 1954, 670);

Ритм спостерігається в русі планет, у зміні дня і ночі, в організованому трудовому процесі, у правильному чергуванні візерунків орнаменту тощо (Знання..., 10, 1967, 24); Дубов'яз окинує двір, мовби зотів ще раз пересидіти, що робочий ритм нічим уже не порушиться (Яб., Жайворонки, 1957, 71); Для конституції організму надзвичайно характерним є ритм його життєвих процесів (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 152).

◇ Вхідати (увійти) в ритм див. вхідати; Потрапляти (потрапити) в ритм див. потрапляти.

РИТМІЗАЦІЯ, і, ж. Введення ритму у що-небудь. Глибокий ліризм, ритмізація мови, широке використання поетики народних голосів, колядок, дум наближають новели Черемшини до поезії (Іст. укр. літ., I, 1954, 693).

РИТМІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до ритмізувати. Поряд з яскравим народним гумором звучить [у поезії Корнійчука] на повний голос урочиста, майже музично ритмізована, близька до народних дум і історичних пісень мова Хмельницького (Іст. укр. літ., II, 1956, 565); Речитатив супроводять здебільшого довгі або короткі акорди, а часом і виразні, відповідно ритмізовані фрази та мотиви в оркестрі (Осн. диригув., 1960, 129); // у знач. прикм. Бездоганність ритмізованої мови, складні і прозорі водночас речення, дзвінка рима в урочистій оді — все це так полюбляла літній ритор (Ле, Хмельницький, I, 1957, 116); «Поєми про петлю автор [О. Гаврилюк] надав форми ритмізованої прози, не розбиваючи її на віршовані рядки (Іст. укр. літ., II, 1956, 622).

РИТМІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. Робити що-небудь ритмічним (у 1 знач.). Ритмізувати можна не лише художню, але й прозаїчну, нехудожню мову (Деякі пнт. поет. майстерн., 1956, 125); Будьякий словесний, фразовий чи звуковий поетор у художньому тексті ритмізує його (Рад. літ-во, 6, 1966, 46).

РИТМІКА, я, ж. 1. Сукупність усіх конкретних виявів ритму. Пісня допомагала людям дружно працювати і справляти обряди і в свою чергу успадкувала від низ ритміку трудових процесів (Деякі пнт. поет. майстерн., 1956, 95); У ліричних епізодах [опера «Запорожець за Дунаєм»] зустрічається вальсоподібна ритміка, властива українському побутовому романсові (Укр. клас. опера, 1956, 141); Ритміка поезії Лесі Українки дуже різноманітна. Найбільш уживаними в ній є трискладові розміри, особливо аяпест (Укр. літ., 9, 1957, 258); В цілому вишивка Львівської області відзначається легкістю і декоративністю композиції, виразністю ритміки... різноманітністю способів виконання (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 137); Організм людини — найскладніша з існуючих на Землі систем, яка внаслідок довгої еволюції пристосувалась до ритміки нашої планети (Рад. Укр., 8. VII 1965, 4).

2. Наука про ритм. Закони ритміки; // Розділ віршування, що вивчає природу віршового ритму, принципи й методику його аналізу. Пильна увага до ритміки, строфіки, ефонії вірша була властивою Тичині, починаючи з перших його творів (Поевія..., 1956, 137).

3. Система фізичних вправ з музичним супроводом, призначена для виховання відчуття ритму.

РИТМІЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до ритміки 1. Думаю, я не помилюсь, коли скажу, що такого метричного, ритмічного і строфічного багатства, як у Лермонтова, не було ні у кого з російських поетів XIX століття (Рильський, III, 1956, 207).

Ритмічна група, лінгв.— група слів у реченні, які об'єднані логічним наголосом і виражають єдине смислове ціле. Слово з належними до нього проклітиками та енклітиками в живому потоці мови входить, як

відомо, до складу ритмічної групи як частина ще більшої ритмомелодичної одиниці (що становить певну семантично закінчену цілість) — так званої фрази (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 361).

2. Який підпорядкований ритму, відбувається у ритмі; безперервний. Бездумні роси на траві поблідлі Життя життям ритмічним і легким (Рильський, I, 1960, 315); Спилилася [Флора Германівна] коло Майки в головах і кілька хвилинок стояла нерухома, прислухаючись до її ритмічного дихання (Коцюба, Нові береги, 1959, 347); Там, де дбають про поліпшення організації праці, про ритмічну, злагоджену роботу, де забезпечують безперервний матеріально-технічне постачання, там при зменшеному робочому дні виробіток значно зростає (Ком. Укр., 11, 1960, 86); // Який повторюється через рівні проміжки часу; рівномірний. Чи то я сім, чи навіть [нааяу] він був якийсь незвичайний шелест, щось неможливо легкий, ритмічний, хрипливий посвист (Фр., II, 1950, 253); Монотонний, ритмічний гоїм хгиль перейшов у бухання (Коцюб., I, 1955, 391); Сиділа [Катря] поникло і стиха хиталась поstattю із сторони в сторону, немаче в такт ритмічному стукоті вагонних коліс на стиках рейок (Головки, II, 1957, 504).

Ритмічний танок (танець) — танець з перевагою ритму над іншими особливостями танцю. Вся осяяна дитячим щастям, жива, рухлива, Ялу щибетала про садок, музику і ритмічні танки (Досв., Вибр., 1959, 268).

РИТМІЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до ритмічний. Виявляється, що в сонячній діяльності існує ритмічність (Бесіди про весвіт, 1953, 93); Ритми життєвих процесів ще не досить вивчені, однак вже зараз не викликає сумнію той факт, що ритмічність є вродженою особливістю всього живого (Знання..., 10, 1967, 24).

Ритмічність виробництва — систематичне виконання плану випуску продукції за встановленим графіком, асортиментом і відповідної якості при максимальному використанні виробничих ресурсів підприємства. Серед глибоких резервів значне місце належить дальшому поліпшенню матеріально-технічного постачання — важливому фактору ритмічності виробництва (Ком. Укр., 9, 1968, 33).

РИТМІЧНО. Присл. до ритмічний. Якщо їзньому [дітей] добовому режиму властива регулярність, — всі процеси в організмі відбуваються нормально і ритмічно (Шк. гігієна, 1954, 55); Ми сиділи біля току — молотарка ритмічно постукувала (Смолян, День., 1950, 9).

РИТМОМЕЛОДИКА, я, ж., лінгв. Членування мови відповідно до певних інтонаційних та ритмічних моделей. Прагнення народу до афористичності вислову, його невимуженої краси, жива ритмомелодика мови, багатоманітні її інтонації повдналися в творчості Шевченка з високою мистецтвом генія (Мовозн., XVII, 1962, 21).

РИТМОМЕЛОДИЧНИЙ, а, е, лінгв., рідко. Те саме, що ритмомелодійний. У восьмому романі [«Вершники»] налічується до двох десятків вставних слів і речень, але й вони не затримують, не загальмовують розгортання ритмомелодичної лінії речення: вони ніби служать тільки своєрідною ритмічною паузою (Мовозн., XIII, 1955, 49).

РИТМОМЕЛОДИЧНІСТЬ, ності, ж., лінгв., рідко. Властивість за знач. ритмомелодійний.

РИТМОМЕЛОДИЙНИЙ, а, е, лінгв. Стос. до ритмомелодики. Характерною особливістю вірша Тичини є його ритмомелодійне і інтонаційне багатство (Іст. укр. літ., II, 1956, 361).

РИТМОМЕЛОДИЙНІСТЬ, ності, ж., лінгв. Властивість за знач. ритмомелодійний. Притоманна україн-

ській літературі ритмомелодійність йде, загалом, від народної теорчості (Літ. Укр., 26.IV 1963, 2).

РИТМОМЕЛОДІЯ, і, ж., лінгв., рідко. Те саме, що ритмомелодія.

РИТМОПЛАСТИКА, п, ж. Система фізичних вправ для всебічного гармонійного розвитку тіла.

РИТМОПЛАСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до ритмопластики.

РИТОР, а, ч. 1. У стародавній Греції та стародавньому Римі — оратор і вчитель красномовства. «Отці церкви» вчилися у славнозвісних риторів IV століття Ліванія і Гімерія (Наука..., 1, 1969, 41); // Оратор, який має хист красномовця. У віршах про партію і Батьківщину Рильський виявляє себе як досвідчений ритор у кращому розумінні цього слова (Криж., М. Рильський, 1960, 160); Корнель, Расін, Мольтер, Вольтер, Гюго, Дюма — це інша річ: про них ми не замислюємось скажемо, що вони, можливо, прекрасні, чудові літератори, віршувальники, митці, ритори, декламатори (Проміст. театру, 1954, 41).

2. Оратор, який, володіючи мистецтвом красномовця, говорить красиво, але безмістовно. У нас всякого було народу, не тільки поповчих, тих риторів..., та й панів високоучених (Стор., 1, 1957, 259).

3. У братських школах і в академії України та в духовних семінаріях дореволюційної Росії — учитель або учень по класу риторики. Кошикий ритор Київської академії, вивчаний на промовах і політичних трактатах Цицерона та мемуарах Юлія Цезаря... — стояв на цілу голову вище не тільки за своїх однолітків, а найосвіченіших людей цілого війська (Добр., Очак. розмир, 1965, 21).

РИТОРИЗМ, у, ч., перен. Те саме, що риторика 2.

РИТОРИКА, и, ж. 1. Наука красномовства, ораторське мистецтво. Богослов'я, філософія, риторика, граматики становили основу колективного знання, що їх здобували освічені люди на Русі (Нарис стар. УРСР, 1957, 504); Правильне застосування мовних засобів цікавило мислителів ще стародавньої Греції та Риму. Виникла спеціальна наука — риторика, або ораторське мистецтво (Знання..., 11, 1969, 30); // Навчальний предмет, в якому викладена теорія красномовства, ораторського мистецтва. Вчителі піітики і риторики були не тільки авторами в'єси, а і педагогами суєнічного мистецтва, і режисерами шкільного театру [XVII—XVIII ст.] (Від давнини..., 1, 1960, 138); // рідко. Підручник з цього предмета. Головною категорією ораторського мистецтва є особа оратора. Старовинні риторичні перекладачі багато наук, конче потрібних ораторові (Наука..., 4, 1969, 53).

2. перен. Зовнішньо красиве, але позбавлене змісту красномовство. Лист був написаний просто, щиро, без сліду фальшивої риторики (Фр., VIII, 1952, 84); Скрутність звязки була окрасою справжнього таланту, а байдужість, риторика і самодоволення — ознакою творчого безсилля (Мал., Думки..., 1959, 40).

3. васт. Назва молодшого класу духовної семінарії. Йому заманулось женитись, і він, скінчивши риторичку й філософію, ..поїзав шукати собі жінки (Н.-Лев., III, 1956, 15).

РИТОРИЧНИЙ, а, е. Стос. до риторики. Часом у спокійну епічну мову літопису вріваються елементи риторичного стилю — оклички або питальні речення (Курс. іст. укр. літ. мови, 1, 1958, 32); Пригадуємо, як часто слово «риторика» ми вживаємо у негативному значенні, доведеться визнати свою провину, бо без мистецтва риторичного немає і мистецтва поетичного; в цьому плані риторика — необхідна частина поетики (Криж., М. Рильський, 1960, 181); Воронцов не дасть-

ся до гучної, риторичної фрази (Мовозн., VI, 1948, 20); // Написаний за правилами риторики (у 1 знач.). Автор риторичних церковних і шкільних проповідей прагнули наблизити свої теорії до того літературного стилю, що сформився в Європі, зокрема в Польщі, в XVI—XVII ст., в епоху феодално-католицької реакції (Іст. укр. літ., 1, 1954, 88).

Риторичне заперечення — одна з фігур поетичної мови, що полягає у використанні заперечення як засобу наголошення уваги на чому-небудь. Поет [П. Грабовський] допомагає читачеві — своєму сучаснику — глибше розглядати життя. Для цього він користується властивою народній пісні засобом паралелізмів, повторів і риторичних заперечень (Укр. літ., 9, 1957, 175); **Риторичне питання (запитання)** — одна із стилістичних фігур поетичної мови, яка полягає у використанні запитання, що містить у собі твердгу відповідь. Вживаючи прийом риторичних запитань, поет [М. Рильський] звертається до читача: «Хіба до Разіна Степана Не йшли українські бідарі?...» (Іст. укр. літ., II, 1956, 389); **Риторичні фігури** — засіб підсилення емоційної впливовості художньої та ораторської мови, побудованих на застосуванні синтаксичних конструкцій, відмінних від порядку слів, узвичаєного давою мовою. Щоб надати більшої пишномовності своїм теорам, памфіристи вживали вишукані риторичні фігури і нерідко зловживали античною міфологією та ремінісценціями з греко-римської історії і літератури (Рад. літ-во, 5, 1962, 87).

РИТОРИЧНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. риторичний. Друга дія нового варіанту «Дворянских выборов» [Квітки-Основ'яненка] вийшла громіздкою, месечинною, переобтяженою нудними монологами, написаними довгими і важкими періодами, позбавленими живої, індивідуалізованої мови. Статичність, риторичність цієї дії призвела до порушення драматургічних законів (Вітч., 4, 1964, 174).

РИТОРИЧНО. Присл. до риторичний.

РИТОРСТВО, а, с., заст. Риторика (у 2 знач.).

РИТОРСТВУВАТИ, ую, уеш, недок., заст. [Ораторствувати].

РИТОРСЬКИЙ, а, е, заст. Стос. до риторства і ритора.

РИТТЯ, я, с. Дія за знач. рити. Сьогодні дремажні роботи на одному об'єкті, завтра — риття канає на другому (Дмит., Наречена, 1959, 154); Низькі ноги [барсука] на пальцях мають міцні кістки, добре пристосовані до риття (Веч. Київ., 18.X 1958, 4).

РИТУАЛ, у, ч., книжн. 1. Сукупність обрядів, що супроводжують релігійну відправу і становлять її зовнішнє оформлення. У звіртку входить старий диакон з речами, належними до ритуалу (Л. Укр., II, 1951, 403); Складовою частиною всякої релігії є виконання різних обрядів і ритуалів (Наука..., 5, 1958, 61).

2. Вироблений звичаєм або запроваджений порядок здійснення чого-небудь; церемонія, церемоніал. Батько грав марш — родинний, інтимний марш. Його не виконувалося при сторонніх, його гралося тільки в тісному колі родини — увечері напередодні родинних свят.. Це був сімейний ритуал (Смолич, II, 1958, 36); На Україні ще й нині побутує традиційне селянське весілля, в якому збереглися залишки вірувань наших далеких предків (переїзд весільного поїзду через воєниче тощо). В тоді весільного ритуалу вживається велика кількість спеціальних пісень (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 4).

РИТУАЛЬНИЙ, а, е, книжн. Пов'язаний з ритуалом. Хитрувато-скорботне обличчя Сажонова, швидко побіглим, ритуальні жести — все це так розсмішило Олесья, що він не втримався й голосно зареготав (Ю. Бе-

дзюк, Вогонь... 1960, 24); Опинившись коло стола, Федір Іполитович... всім присутнім побажав доброго ранку і недбало кинув червоному лікареві: — Ми вас служасмо. Ритуальним таким початок робочого дня в цій клініці став давно (Шовк., Людина..., 1962, 294); До наших днів у деяких народів Африки збереглися ритуальні танці, при виконанні яких на голову одягається гарбуз, видобраний зсередини (Знання..., 6, 1965, 5); // Признач. для ритуалу. [С е м п р о н і й:] Там знайдено в вас ритуальні речі: велику чашу, ніж і ще там дещо (Лі. Укр., II, 1951, 471); Розкопками навколо стоячої статуї відкрито залишки святилища у вигляді ритуальних ям і невеликого спорудження (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 347).

РИТУАЛЬНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до ритуальний. **РИТУРНЕЛЬ**, ю, ч., муз. Частина акомпанементу, що повторюється на початку та в кінці кожної строфи пісні, романсу, оперної арії і т. ін. Між куплетами композитор вставляє кілька тактів ригурнелю — переходу до початку куплета (Укр. клас. опера, 1957, 101).

РИФ¹, у, ч., геол. Пасмо підводних або невисоких надводних скель на мілководді. Шосекунди виростала небезпека наскочити на підводний риф, і каравели могли піти на дно (Рибак, Що сталося..., 1947, 135); Коли кораловий вапняк поширений коло берега, то він утворює береговий риф (Курс заг. геол., 1947, 171); * Образно. Усі підводні рифи перекладацької справи стають особливо грізними й небезпечними, коли перекладається прозовий твір автора — нашого сучасника (Літ. Укр., 23.XII 1969, 2).

Коралові рифи див. кораловий.

РИФ², а, ч., мор. Поперечний ряд отворів або петельок на вітрилі, через які просувають вірвовку, щоб зменшити площу вітрила під час сильного вітру.

△ **Брати (взяти) риф (рифів)** — зменшувати площу вітрила. Розповідаються [матроси] по реях роботи свою важку, вже забули всіма моряками світу, небезпечно справу: брати рифи у марсалів (Довж., Зач. Десна, 1957, 402).

РИФТИ, флю, фінш; мн. рифлять; недок., перек., мор. Зменшувати площу вітрила за допомогою рифів (див. риф²).

РИФЛЕНІЙ¹, а, е, мор. Діспр. пас. мнв. ч. до рифляти.

РИФЛЕНІЙ², а, е, техн. Який має рифлі. Металеві площадки і сходи для обслуговування локомотивів виготовляють з рифленої або гладенької сталі з привареним до неї у вигляді стілки металом (Довідник сіль. будівельника, 1956, 205); Утворення рифлень в пазах фрез, розверток і генкерів, розташованих паралельно осі або під кутом, провадять за допомогою рифлених протяжок на протяжних верстатах (Технол. різального інстр., 1959, 151).

РИФЛЕННЯ, я, с., техн. 1. Нанесення рифлів на поверхню чого-небудь. Рифлення склери допомагає лише за незначного відшарування [сітківки] (Наука..., 1, 1971, 29); Верстати для рифлення дроту.

2. Те саме, що рифлі. Рифлення на пластинку наносять за допомогою спеціального пристрою.. на плоскошліфувальному верстаті (Різальні інстр., 1959, 87).

РИФЛІ, ів, мн., техн. Борозенки, заглиблення та виступи на якій-небудь поверхні. Вальці м'ялою мають рифлі, причому рифлі одного вальця заходять в проміжок між рифлями другого вальця в кожній парі, утворюючи, таким чином, поле м'яття (Техн. культ., 1956, 116); До підбичників [молотильного апарата комбайна] спеціальними болтами прикріплено рифлені бичи. Напрямок рифлів кожних двох сусідніх бичів різний — в ялинку» (Зерн. комбайни, 1957, 116).

РИФОВИЙ¹, а, е, геол. Стос. до рифу (див. риф¹). Сама вершина Ай-Петрі складена з масивних рифових вапняків (Геол. Укр., 1959, 605); Наявність фтору в мінеральних водах вулканічних джерел пояснюється концентрацією його в морських відкладах, особливо в рифових утвореннях (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 26).

РИФОВИЙ², а, е, мор. Стос. до рифа (див. риф²). Рифовий вузол — особливий вид вузла, який легко і швидко можна зав'язати. Рифовий вузол. Вживається для зв'язування вірвовки лише однакового діаметра, тому що тонка вірвовка, зв'язана з товстою, легко витягається з вузла (В дорогу, 1953, 111).

РИХВА, и, ж., розм. Металеве кільце для скріплення чого-небудь.

РИХЛЕННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. рихлити. В умовах підняття республіки кукурудза не може добре родити, якщо не проведити її глибоке рихлення (Рад. Укр., 13.III 1963, 2); Перший випуск [атласу «Русскіє»] містить карти поширення різних типів знарядь оранки і рихлення, способів і знарядь збирання хліба, молотьби і в'язання, сільськогосподарських споруд (сушилень, клунь, млинів) (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 7).

РИХЛИЙ, а, е, рідко. 1. Крихий або розсипчастий. Плавала по Волзі рихла, жовта крига (Бахан, I, 1946, 154); Бульдозер за бульдозером так і шугають стрімголов у глибокі пази траншей, а залишені між ними вали рихлої необваленої землі дедалі вищають, ростуть (Гончар, Тронка, 1963, 78); З рихлих плодів сік виходить мутний і майже не піддається очищенню (Хлібороб Укр., 12, 1968, 33); // перен. В якому недостатньо пов'язані окремі частини, сюжетні лінії і т. ін. (про твір мистецтва). Фільм вийшов все ж сируватим, рихлим (Довж., I, 1958, 25).

2. Позбавлений свіжості, пружності. Рихла шкіра; // Який відзначається в'ялістю, слабкістю. Для свиней ніжної, рихлої конституції характерний тонкий і слабкий кістяк, в результаті чого часто провисає спина, викирляються ноги (Свинар., 1956, 11).

РИХЛИТИ, лю, ліш, недок., перек., рідко. Те саме, що розпушувати. А вже, як протряхала рихля, Галя і побрзує поперек рядків водили коней, волочили пшеницю.. Рихлили ґрунт, щоб корінь вільно дихав (Горд., Цвіти..., 1951, 18).

РИХЛИСТЬ, пості, ж., рідко. Стан і властивість за знач. рихлий. Можна було б навести чимало прикладів сюжетної рихлості, в'ялості дів., але доцільніше ще раз наголосити на потребі більш чуйно прислухатися до пульсу епохи, до голосу сучасності (Літ. газ., 11.III 1959, 3).

РИХЛИТИ, ію, ієш, недок., рідко. Ставати рихлим (у 2 знач.). * Образно. Тяло важчав, дум рихліє. На кого б спертися йому? Такі роки... (Ле, Міжгір'я, 1953, 193).

РИХЛО, рідко. Присл. до рихлий.

РИХЛОКУШОВИЙ, а, б, с, у. Такий, в якому пагоши утворюють розлогий кущ, а тонке коріння з великим розгалуженням — досить рихлу дернину (про кормові злаки). Для влаштування газонів використовуються більше низові, кореневищні або рихлокушові злакові трави (Озелен. колг. села, 1955, 158).

РИХТОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до рихтувати.

РИХТУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до рихтування.

РИХТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. рихтувати. Монтажі зв'язки і фіксатори-упори на стрічці служать для точного встановлення низу поперечних несучих стін. З їх допомогою стінові панелі, які потребують особливо старанного рихтування, монтуються примусово (Роб. газ., 22.VII 1965, 2).

РИХТУВАТИ, ую, уєш, недок., перек. 1. розм. Готувати, підготувати що-небудь. — Рихтуй, Артеміано.

обид, бо знаю, в хлопців апетит! (Дор., Три богатирі, 1959, 31); Увечері майор Яцуба, натягнувши на себе комбінезон, порався в гаражі, рихтував «Москвича» в дорогу (Гончар, Троїнка, 1963, 175); // Збирати, споряджати куди-небудь. Віра рихтує мені валізку — по-трипати в дорожні речі (Кач., II, 1958, 86).

2. *спец.* Направляти, робити придатним для чого-небудь. Мишуні раптом скортіло, щоб струг перестав діяти, і його треба було б наново рихтувати й встановлювати (Ю. Янов., II, 1954, 149); Мар'ян, мов осіння година, прийшов до оселі Волошинів, здійняв у сінях над комірними дверями [дверима] свою косу, уважно глянувши, збив з кієса й почав по-новому рихтувати її (Стельмах, I, 1962, 635); Село оживало. З окремих дворів долинали і відлунювалися десь аж за ставом, у панському саду, стукіт молотка. То клепали коси або рихтували грабки (Іщук, Вербівчани, 1961, 10).

РИХТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. 1. розм. Готуватися, підготовлятися до чого-небудь. Вона швидко збирається йти на поле, готує насіння жита, бере лопату, рихтується сіяти (Чорн., Визвол. земля, 1950, 173); Молоді гуцули тим часом так ідуть верховиною, ніби до танцю рихтуються (Стельмах, Над Черемошем..., 1952, 85); — А в зяї, бач, рихтується, — ідко вколов Коєут (Цюпа, Назустріч..., 1958, 400); // Збиратися, споряджатися куди-небудь. — Тихше, донечку, не збуди. Він спить. А я саме на рибку рихтуюся (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 222); — Зараз ні машин, ні підвід. Завтра вже зранку рихтуйся (Дор., Не повторю..., 1968, 78).

2. *спец.* Пас. до **рихтувати** 2. Різкі поштовхи, які виникають внаслідок ослаблення ресор, можуть викликати їх положку. Поламани листи ресори замінюються, а ресора, яка просіла, рихтується (Підручник шофера..., 1960, 237).

РИЦАР, я, ч. Те саме, що **лицар**. Кінний воїнів-феодалів називали рицарями (Іст. середніх віків, 1955, 32); Матросе, відайжись матросе, Нової Іспанії рицар, Збудуй ти загоплення й подив У людства всієї землі (Перв., 3 глибини, 1956, 36); Безстрашний рицар революції Фелікс Держаківський доагий час був живою ланкою, яка повдмувала російський і польський робітничий рух (Рильський, III, 1955, 57); * У порівн. Вася Багіров.. турботливо нахидас дітями на плечі палатку, як справжній рицар! (Гончар, III, 1959, 204).

РИЦАРСТВО, а, с. 1. Збірн. до **рицар**. Об'яжені в довіг сорочки, сиділи верхи на гарматі, на потізу вському козацькому рицарству, горді польські вояводи (Кач., II, 1958, 426).

2. *перек.* Вихованість, підкреслена чемність, благородство рицаря. Радянське рицарство — це не показна, про людське око шаноба до наших подруг... Ні, це значно глибше і вагоміше почуття (Рад. Укр., 19.V 1968, 4).

РИЦАРСЬКИЙ, а, в. 1. Стос. до рицаря. Тувар і його гості були в повній рицарській зброї (Фр., VI, 1951, 9); Не знайшли ні друзі, ані кривні.. Рицарського тіла молодого, Щоб земля його предати чесно (Рильський, III, 1961, 241).

2. *перек.* Вихований, підкреслено чемний, благородний (у 1 знач.). Хто зна, де цей тесляр з Крайньої Півночі міг навчитися рицарських тонкощів (Гончар, III, 1959, 204); У норжу нашої поведінки, звичаїв дедалі більше входить прекрасне почуття рицарського.. ставлення до жінки (Рад. Укр., 19.V 1968, 4).

РИЦИНА, и, ж. 1. Олійна рослина родини молочайних, з насіння якої одержують касторову олію. *Рицина*. Орнаментальна рослина до 1,5 м заввишки. Має красиве складне багатолопате велике листя на довгих черешках та поверх них рожеві й червоні китиці квіток, а

півніше плодів (Озелен. колг. села, 1955, 238); Соняшник і рицину рекомендується розмішувати після культури, які забезпечують збереження вологи у глибоких шарах ґрунту (озимі після пару) (Хлібороб Укр., 9, 1965, 12).

2. *рідко*. Те саме, що **рицинова олія** (див. **рициновий**). Іван Іванович замулю собі двома пальцями ніс, щоб не чути запаху, і почав їсти так, наче приймав рицину (Донч., III, 1956, 239).

РИЦИНОВИЙ, а, в. Вигот. з рицини (у 1 знач.); // Який залишається внаслідок обробки рицини. Заодування рицинової мажури без спеціального знешкодження на заводах категорично забороняється, бо кустарне знешкодження недостатнє (Свицар., 1956, 150).

△ **Рицинова олія** — в'язка, добре розчинна в спирті рідина, яка використовується у техніці, лакофарбовій і хімічній промисловості, медицині. На прокатних машинах освоєно холодно прокатку з застосуванням сумішки пальмової, а останнім часом — рицинової олії з водою, що значно поліпшує якість жерсті, зокрема чистоту її поверхні (Наука..., 5, 1956, 22); З кожним роком у нашій країні зростають потреби в маслах технічного призначення. Одним з видів сировини для виготовлення цих масел є рицинова олія (Хлібороб Укр., 4, 1965, 19).

РИЧАННЯ, я, с. Дія за знач. **ричати**. Зейр усе наблизався... чулося вже далеке ричання (Кошуб., I, 1955, 315); Лише інколи під подертою одежиною в болах корчилося його тіло і чулося божевільне ричання (Баш, На землі..., 1957, 11).

РИЧАТИ, чу́, чіш, недок. 1. Видавати протяжні загрозливі звуки низького тону, що нагадують звук «р-р-р» (про тварин). Серед ночі лев страшно ричав (Граб., I, 1959, 474); — Сказано ж: як на ведмедя мала галушка спаде, то ричить, а як велика, то мовчить (Гур., Наша молодість, 1949, 276); Зотич, повернувши кося мордою до колони, скрикнув, почувши, як ричить Хлястик (Тют., Вир, 1964, 463); // Видавати протяжні звуки від болю, злості і т. ін. (про людей). Вони [Раду і Маріца] налітали одно на одного, билися грудьми, як роз'яшені піани, кусалися і дряпалися, як коти, ричали зі злості й теребили одно одного (Кошуб., I, 1955, 374); // *рідко*. Ревіти, мукати (про рогату худобу). Дим із стріх клубками в'ється, І ричить товар (Фр., XIII, 1954, 181); В стаїні ричала прикро і тривожно одна забута корова (Коб., II, 1956, 193).

2. *розм.* Кричати, говорити грубим, злим, дратівливим голосом. — Ой, не пуцу, не пуцу ж я тебе, голубчику мій милий, соколе мій лясний!.. Нехай і мене беруть із тобою... — А тайди [відійди]! — ричав [солдат] (Хотк., I, 1966, 142).

РИШТАК, а́, ч. 1. Жолоб, канава для стікання води. З розгону перестрибнув [Васько] риштак з водою, а далі через леваду, напрошки, в поле (Зар., На.. світі, 1967, 257); Гвардійці залягли — в приколійний риштак, просто по обочині рівного поля (Смоляч, Реше та стогне..., 1960, 381); Тепер колеса не ступоніли, залишаючи на ґрунцюму шляку риштаки, які подекуди пірнали в калужі (Гуц., Скупана..., 1965, 21).

2. *гірн.* Похилий дошаний настил для спускання вугілля, видобутого в заборі. Наваловідбійники відбивали вугілля й лопатами кидали його на риштаки (Донч., Шахта..., 1949, 57); Валентин Георгійович показує нам деякі гразки: шахтарські каски, труби низького тиску, риштаки для транспортування вугілля, верхні кріплення для шахт... (Роб. газ., 31.I 1964, 2); // Металеий жолоб конвейєра, що застосовується в гірничій справі. А ось, поляєнь, — комбайн такий, що швидко, без зусилля рубав й силе в риштаки потрощене вугілля (Забіла, У.. світ, 1960, 114).

3. буд. Те саме, що риштування 1. Товарише гуртом і поодинокі На риштках я знову пізнаю (Перв., I, 1958, 483); Бригадир і парторе Федір Федосійович, перед тим як забратися на ришки свої, неодмінно якийсь час затримається у «музичному целу» (Вол., Озеро., 1959, 4).

РИШТОВАННЯ, РИШТУВАННЯ, я, с. 1. буд. Тимчасове дерев'яне або трубчасте обладнання, що встановлюється біля стін споруди під час її відбудови, ремонту, реставрації і т. ін. Люди приставляли до стін риштовання (Н.-Лев., IV, 1956, 36); Високий, ніби багатоповерховий будинок у риштованнях, стояв корпус майбутнього лінкора (Собко, Шлях..., 1948, 95); Дерев'яне риштування, яке цілком обліплювало стіни, здавалось кліткою, одягнутою на будинок (Довж., VI, 1957, 311); Він бувач у Інокрамі ще тоді, як її відбудували, і потім, коли вже натягнули полотна і ціла бригада художників малювала, поважаючи на сталеві риштування під високим склепінням (Кучер, Прошай..., 1957, 286); Цілий день вона носила цеглу і так налазилася по риштуваннях, що не могла триматися на ногах і спотикалася, як п'яна (Чорн., Визвол. земля, 1959, 73); * Образно. Роман [О. Коппленка] «Народжується жісто»... — правдива книга про сміливих, самовідданих людей, які на риштованнях першої п'ятирічки показували зразки трудового героїзму (Іст. укр. літ., II, 1956, 136).

2. Тимчасовий дощаний настил на підвищенні; поміст. На заддані перед замком вкопували риштування залізних штук (Стор., I, 1957, 370).

3. Тимчасове пристосування для підтримування чого-небудь у певному положенні. — Як же там на війні? — Погано, Тимку... Людей убивають... А мене ось... — і Федот показав очима на біле риштування, на якому лежала загінсована рюкма (Тют., Впр, 1964, 348).

РИШТОВКА, в, ж., буд., рідко. Те саме, що риштування 1. Приїзав [матрос] недавно в Каховку, з лінкора прибув — не з дому, По звиці збіга на риштовку, Ненає по трапу морському (Нагн., Вибр., 1957, 129); Кирик заклопотано почував неголену бороду, почевши на стопа риштовки висок і, обминаючи дощ хлопця, що несла на ношах галму, пішов до нового замісу (Добр., Тече річка..., 1961, 213).

РИШТУВАННЯ див. риштування.

РИШТУВАТИ, үю, уеш, недок. 1. перерез., буд. Ставити, зводити риштування для чого-небудь. Скрізь робота кипить. Неспокійні, уперті в нас люди. Там риштують, а там вже новий устак терикон (Бойко, Про 17 літ, 1958, 26).

2. перер., розм. Готувати, збирати, споряджати куди-небудь. А ну лишень риштуй воза, бо завтра треба вже по снопи їхати (Сл. Гр.); [О н и с я:] Іване, віда. Гайдамакіє не вдалося зажкнути в казармі. Їх риштують у дорогу (Д. Бездяк, Ост. вальс, 1959, 99); // Забезпечувати, оснащувати і т. ін. що-небудь чимось. Чайки і байдаки стускали, Гарматами риштовали [риштували], з широкого гирла Дніпрового впливали (Шевч., I, 1951, 284).

РИШТУВАТИСЯ, үюся, уешся, недок., розм. 1. Готуватися, збиратися, споряджатися куди-небудь.

2. Пас. до риштувати 2.

РИШТУНОК, нку, ч. 1. збірн., заст. Спорядження (у 2, 3 знач.). Тарас їде вулицею Умані. Спис і шабля, дорожня бакалага при сідлі, похідний горщик з саламахою, порохові наболі, пуга на коні та інший риштунок і сам його вигляд свідчили про дозгу і важку пугу (Довж., I, 1958, 286); Проценко легко сів у сідло, прибрав поводки, поправав риштунок, а потім лівою рукою заламав ще більше високу шапку (Д. Бездяк, Дніпро..., 1951, 61).

2. буд., рідко. Те саме, що риштування 1. Зіскочилиши з площинки крапа на перегатку, він подася в котлован, звідки по риштункові подряпався на блок, до якого подавав бетон (Коцюба, Нові береги, 1959, 224).

РІВ, рову, ч. Довга глибока канава, розмита водою або викопана в землі. Між двома горами послає той шлях, порізаний ровами, що повикручуєла весна вода, стікаючи з гір (Мирний, I, 1954, 245); [С т а с ь:] Кругом двору викопає [пан Яницький] глибочний ріє (Вас., III, 1960, 198); Усі, хто тільки міє працювати, поїхали десь на земляні роботи, щоб ровами загородити шлях воякам танкам (Панч, В дорозі, 1959, 109).

РІВЕНЬ, вня, ч. 1. Умовна горизонтальна лінія або площина, що служить межею висоти, яку має або на якій міститься хто-, що-небудь. Шинок стоє на розі дощ вулиць, у дуже добрім місці... майже [на] локоть нижче від рівня вулиці (Фр., II, 1950, 9); Під час диригування лівою рукою... вирішальну роль відіграє відповідне положення долоні та відповідні зміни висотного рівня руки (Осн. диригув., 1960, 182); // Висота стояння води. Водомірний стоєн надаєчір показуєє невеличке збільшення рівня води в Ангари (Трубл., I, 1955, 83); Велику шкоду сільському господарству Ветнаму завдають поводи, під час яких рівень води в річках підвищується на 10—12 метрів (Наука..., 3, 1958, 53).

На рівні; На рівень чого, з чим — на однаковій висоті з чим-небудь. Я падаю на схил насипу і смощуюсь якнайзручніше. Голова моя на рівні шпал (Кол., На фронті..., 1959, 98); Раптом я побачив, як Женя, піднявши руки на рівень грудей, як загінтовизована, пішла до нього [чоловіка] (Смл., Сашко, 1954, 229).

△ Рівень моря — умовна вихідна точка для визначення висот на земній поверхні. Отож ліжемо геору. Ми вже на півверсти над рівнем моря (Коцюб., III, 1956, 138).

2. чого, який, перен. Ступінь якості, величина і т. ін. досягнуті у чому-небудь. Підполковник Мороз, командир взводів шодня перерірали рівень підзоєки, підтагали відстаючи, захоочували крацих (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 66); Рецензент зауважуєє, що нафос, який прийнято книжку, є недоречний і злижує науковий рівень (Жур., Звич. турботи, 1960, 11); Рівень розвитку науки і техніки, механізації і автоматизації виробничих процеса буде постійно зростати (Програма КПРС, 1961, 58); Штучке розпорощення виробництва окремих видів продукції... негативно позначається і на рівні їх собівартості (Ком. Укр., 5, 1960, 57); // ко. Ступінь чинєє освіти, культури, підготовки і т. ін. — Ать-два! Ать-два! — вигукуєє капітан Глоба, священнодійствуючи [священнодійччи]. А Шевченко в думці втория йому, підроблюючи під убогий його рівень (Тулуб, В степу..., 1964, 124).

Життєвий (життєвий) рівень — ступінь добробуту. Намічене Програмою КПРС завдання забезпечити в Радянському Союзі найвищий життєвий рівень порівняно з будь-якою країною капіталізму буде здійснено (Ком. Укр., 1, 1962, 31); На найвищому рівні — між керівниками урядів, партій, держав. Стокгольмська сесія Всесвітньої Ради Миру звернулася до всіх народів із закликом розгорнути широку кампанію за переговори на найвищому рівні (Рад. Укр., 19. VIII 1959, 1).

◇ На рівні: а) як слід, як треба, як належить. [Р о д і о н (подивився на його годинник):] Точно! Ідіть, Антоне Лукичу. Щоб все було на рівні... (Корн.), Над Дніпром, 1960, 15); б) (чого) у повній відповідності з чим-небудь. Вміти творити — це означає бути також мислителем своєї епохи... бути на рівні передових ідей свого часу (Довж., III, 1960, 14); Головне — організувати когосне виробництво на рівні вимог часу

(Ю. Янов., II, 1954, 212); Піднятися (підністися і т. ін.) на рівень; Дорості (опуститися і т. ін.) до рівня; Підняти (виважити і т. ін.) на рівень кого, чого — стави самому чи зробити когось, що-небудь таким, як хтось інший або щось інше у розумовому, культурному, виробничому і т. ін. відношенні. — Наше панство не доросло до рівня стародавнього Риму, де кожен з гордістю поспівав на захист ойчизни [вітчизни] (Тулуб, Людолови, II, 1957, 474); Цей хам.. знаходить приємність у тому, щоб глумитись з неї, а вона.. не може дозволити собі знизитись до його рівня і відплатити (Вільде, Сестри.., 1958, 376); Місто — ось та архимедівська точка опору, що потрібна, щоб виважити країну на рівень інших (Головко, II, 1957, 277).

3. Простий прилад для перевірки горизонтального положення ліній, площин; ватерпас. Рівень являє собою металевий корпус, всередину якого вставлена скляна трубочка (ампула), наповнена будь-якою рідиною (Слюс. справа, 1957, 124); Для перевірки горизонтальності використовують.. прилад — рівень (Фізика, I, 1957, 19).

РІВЕЦЬ, вія, ч. Зменш. до **рів.** Контрадмірал легкого перестрибнув через **ривець** (Кучер, Чорноморці, 1948, 171).

РІВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рівний** (у і—5 знач.). Холодна гора височенна, а схилом у долину повільний і рівенький (Вовчок, VI, 1956, 310); Позад них визначались на чорній, як оксамит, землі рівенький рядки буряків (Н.-Лев., II, 1956, 32); Він.. — високий та рівенький собі, мов хвенок (П. Куліш, Вибр., 1969, 272); Стіваять [дівчата]: «Пораді мене, Мій батеньку, Кого в дружечки брати. — Бери, доненько, Собі рівеньку, Щоб не було гімненько» (Кв.-Оси., II, 1956, 74).

РІВНЕНЬКО. Присл. до **рівенький**. Зокола зата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівенько (Мирний, I, 1949, 154); Веретенець завертється; Нитка чиста і тоненька Побіжить з пучок рівенько (Пісні та романси.., II, 1956, 113); Вона на його не дишеться, а він для неї ж то й стоїть отут рівенько, як стріла (П. Куліш, Вибр., 1969, 300); — Зимонько-снігурочко, Наша білогородко, Не верти хвостом, А труси тизесенько, Рівенько, гладесенько Срібненьким сніжком (Гл., Вибр., 1951, 237).

РІВНЕСЕНЬКИЙ, а, е. Дуже, зовсім **рівний** (у 1—5 знач.). От і полохунка ся. Аж сміється, зелена. Рівнесенька така, веселенька. Безклопінта (Хотк., II, 1966, 138); Усе пригляддалася [Галочка], як він гарно говорить та зубоньками, що червоні, як та калина, поворочує [повертає], і з-за них та зубоньки мелькають, бласенькі та рівнесенькі, як в оди (Кв.-Оси., II, 1956, 327).

РІВНЕСЕНЬКО. Присл. до **рівнесенький**. З житніх скіпочкє пошта покравля Рівнесенько вкрис [будівлю] (Коцюб., I, 1955, 426).

РІВНИЙ, а, е. 1. Який не має западин і підвищень (про поверхню); гладкий. Крута гора ясно виступає на синьому небі і виразно видіється серед рівної задніпранської береговини (Н.-Лев., II, 1956, 384); Зокола стіни не рівні та білі, а брудні — аж чорні (Мирний, IV, 1955, 249); Приємно послухати казку про гори, коли мчиш отак степом, рівним, наче доля, і нічого близьше перед собою не бачиш... (Коцюб., II, 1955, 235); // у знач. ім. рівне, ного, с. Місцевість, місце без западин і підвищень. Постінали [коні] вперед добровільно, самі намагались швидше здолати крутизну і вибрались на рівне (Гончар, III, 1959, 428).

2. Який не має викривлень, закрутів; прямий. Карпо взяв догу на рівну ліцину і почав з Лавріком міряти город вздовж та впоперек (Н.-Лев., II, 1956, 354);

В кінці рівної, як промінь, алеї.. горіє вікнами проти сонця високий, з стрункими баштами палац (Смолич, I, 1958, 57); Тоді вони [верби] були тоненькі, рівні, а тепер товсті, познуті, в рижих дуллах (Тют., Впр, 1964, 421); // Який не має нахилу; стрімкий. Висока гора спустилася покотом і обірвалася над самою Россо високими, рівними, як стіни, кам'яними скелями та провалам (Н.-Лев., I, 1956, 49); // Який не має різких потовщень, розширень. Де б він не був, що б не робив — усе йому вживалися палкі, чорні з синьою поволокою очі дівчинки, її рівні брови, пишній стан (Коцюб., I, 1955, 235); Рівна нитка; // Стрункий, не сутулий (про людину, її поставу і т. ін.). З хати вбігла отаманова жінка, українська молодичка, вже немолода, але проворна, рівна й висока (Н.-Лев., II, 1956, 224); Іх [дівчат] постави, рівні та згукні, Мені чомусь берези нагадали (Рильський, III, 1961, 173); // Який не має випуклостей (про лоб). Мелашка впізнала Лаврікову руську кучеряву голову, рівний лоб (Н.-Лев., II, 1956, 343); // Який має правильну, без викривлень форму. В бережках междано прокинувся вітрець, зашарудів у торішній осоці, висів на лід кілька округлих вільзових листків, і вони закружляли у рівному колі, потім це коло розірвалося і листки блискавично, мов горобці, пурхнули кудись угору (Стельмах, I, 1962, 128).

3. Зійти з **рівної** доріжки **див.** доріжка; Зрівнітися (зірівнітися, зметнутися, схоплюватися, скопїтися і т. ін.) на **рівні** ноги **див.** ноги; Поставити на **рівні** ноги когось — допомогти когось-небудь знайти впевненість у собі, віру в свої сили. На флоті Паоло був веселий, кмітливий і швидкий, як чайка в польоті. Це з ним тут щось сталося. Треба його поставити на **рівні** ноги, розбудити, щоб прокинувся назажди (Кучер, Трудна любов, 1960, 202); **Рівний** як **свічка див.** свічка.

3. Який нічим не відрізняється від когось, чого-небудь; однаковий. — Рівна, сестро милая, нам доля з тобою (Гл., Вибр., 1951, 233); Черниш і Сагайда мали **рівні** завдання, і спочатку було невідомо, хто з них буде призначений командиром роти (Гончар, III, 1959, 374); У мрії всі рівні: й сьгодні, й минуле, і щастя, і чинність, і мить (Сос., I, 1957, 128); // Однаковий за розміром, величиною, формою, вагою, зростом і т. ін. — Тільки знай, у нас така установка: все, що не добув, на **рівні** часті паювати (Мирний, I, 1949, 329); Заваято оборонявся старий вояка одиє проти восьми, та не **рівні** були сили (Коцюб., III, 1956, 49); // Який здійснюється, проводиться однаковими щодо сили, вправності сторонами, противниками (про бій, змагання і т. ін.). **Рівний** двобій; // Такий самий, однаковий особистими якостями, властивостями. **Одного** батька [діти], та не **рівні** (Номіс, 1864, № 9222); **Другі** дівчата розбирали: то красивий, то козачоба.., а для неї вони [парубки] всі **рівні** (Мирний, IV, 1955, 119); // кому, чому, з ким — чим. Рівноцінний з ким-, чим-небудь. А що є **рівне** із Москвою в цілому світі, з молодого, завжди квітучою, мов сад?! (Нагв., Вибр., 1950, 98); **Обтіла** — **рівне** боргу (Сос., I, 1957, 453); **Це** Мариса, це Зміїна, **Іде**, найкращий квітці **рівна**, По нічній ясеній росі. — **Стрїчка** в'ється у косі (Перв., Казка.., 1958, 56).

Нема (не було, не буде) **рівного** (**рівної**) **кому**, **чому** — хтось або щось є найкращим (найкращою) своїми якостями, властивостями. Кожен козак обертається в думках на лицаря, визволителя бідних невольників, ставая героєм, якому нема **рівного** в світі (Тулуб, Людолови, I, 1957, 63); **Серед** однолітків не було йому **рівного** в силі, спритності і відвазі, а найперше — в розумі Гжицький, Опришки, 1962, 133); **Улиці**, **півні**, **собаки**, **люди**. — **Все** веселим **видалось** мені, **І** **здалось**, що **весни**

не буде, Ріаної веселій тій весні (Рильський, I, 1956, 144); Не маїти собі рівного див. маїти².

4. Рівномірний, постійний у своєму виявленні. Зима в нас цього року стала аразу, рівна, сніжна (Коцюб., I, 1955, 303); Маруся не спала. Серце ніло одностайним, рівним болям (Хотк., II, 1966, 131); На палубі порипуть шкесті. Дме рівний, спокійний брис (Ю. Янов., II, 1958, 81); — А далі, бачу, блимнула свічечка, блимнула друга і третя — і затеплились вони рівним вогнем перед образом (Стельмах, II, 1962, 312); // Одного, однакового ритму; розміреній. Удосвіта його [хворого] дихання зробилося таке рівне й тихе, що Гайці здалося, мов уже він перестав дихати... (Гр., II, 1963, 482); Рівний пудяк; // Який не має підвищень чи знижень тону (про голос і т. ін.). Йі спокійні, рівні слова не обмявали його (Фр., VII, 1951, 66); Парубок підходить до неї [хатниці] і чує з її середини рівний, однаковий голос (Стельмах, I, 1962, 139); // Однаковий за кольором, забарвленням, інтенсивністю і т. ін. Степ, струсуєши з себе росу та зізнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором (Мирний, IV, 1955, 312); У тежряві, густій, тяжкій і рівній, Прокинувся я (Рильський, III, 1961, 293); // Позабавлений труднощів, ускладнень, без відступів, збочень (про життя, життєвий шлях). В твоїх руках тепер, народе, Твоя судьба, мій рівний шлях (Рильський, II, 1960, 297); Турбота про подрузю.. відволікала Ганну від важких думок і робила її життя яснішим, рівнішим (Коз., Сальвіа, 1959, 125).

5. Який може рівнятися з ким-небудь своєю гідністю, заслугами, знаннями, досвідом, походженням і т. ін. Ідуть вони в тачамці понад осіннім Сивашем і, не думаючи про.. різницю у званні та чинах, про жовту ту далек, що ніби б то мусила відділяти селянина від полководця, почувать себе рівними, як людина з людиною, і серйозна, вдумлива тече між ними розмова (Гончар, II, 1959, 407); // Який має однакові з ким-, чим-небудь права; рівноправний. — А кажіть: хто над вами тут є отаман, чи який старший? — Нема нікого старшого, ми тут усі рівні (Кв.-Осв., II, 1956, 116); Стали рівними гуцули Поміж народами всіма (Криж., Під зорями..., 1950, 59); // Заснований на рівноправності, зумовлений рівноправністю. Конституція.. запровадила систему прямих, рівних і загальних при тавлююди голосуванні виборів до органів влади (50 р. Вел. Жовтв. соц. рев., 1967, 17); При комунізмі всі люди матимуть рівне становище в суспільстві (Програма КПРС, 1961, 55).

◇ На рівній нозі див. нога.

6. перен. Урівноважений, спокійний (про людину, її владу, поведінку). Всі вони мали велику шанобу до пана Адама за його рівний характер, солідність і гуманізм (Коцюб., II, 1955, 253); В поводженні з товаришами він був рівний, надійний (Гончар, Людива..., 1960, 31).

7. чому і без додатка. Який дорівнює, відповідає величині чого-небудь або складає якусь величину. Жінка його Марина Карповна принесла до його худоби не тільки частину своєї, річку його частини, а ще й добрий жіночий розпорядок (Мирний, I, 1954, 150); Два двоєранні кутки вагаються рівними, якщо вони при складанні можуть суміститися (Геом., II, 1954, 17).

8. Виражений круглими цифрами (про число, рахунок і т. ін.). — То подай в комбід ваяу. Так і напиши: для рівного щоту [рахунку] не вистачає тобі піддесятинки (Стельмах, II, 1962, 174).

РІВНИНА, п, ж. 1. Досить велика ділянка земної поверхні без істотних западин та підвищень. На нагірній рівнині навкруги могли зелені молодий садок (Коцюб., III, 1956, 45); Роль кожного бійця в гірських умо-

вах виростала набагато більше, ніж це було в умовах рівнини (Гончар, III, 1959, 96); Пролодила гори я, рівнини розпростерті, В трамшеях без кінця я неумомно бріє (Рильський, Мости, 1948, 46).

2. чого, яка. Водяна поверхня чималих розмірів. Пішла широка водяна рівнина, гайки по берегах, затоплені повністю дерева, чочни рибалок (Ю. Янов., II, 1954, 90); Спокійна рівнина річки сколихнулась, і в неї вистромилось щось огідне, тежно-зелене, з нерухомими очима гада (Довч., I, 1956, 49); Перед очима розстималася темна рівнина ставка (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 191).

РІВНИННИЙ, а, е. Прикм. до рівнина 1. Милував і заспокоював око біійця цей шмат рівнинного простору в горах (Гончар, I, 1954, 114); Просторі степи захоплювали своєю невиміряною силою безмежжя, .. однаковістю рівнинного пейзажу (Ле, Право..., 1957, 5); // Власт. рівнинні. Рівнинний характер місцевості, широкі степові простори і численні ріки становили найхарактернішу фізико-географічну особливість крайні скіфіє (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 126); // Розташований на рівнині. На сільських площах, особливо в рівнинних селах, повинні підноситись будівлі-орієнтири.. Це природна потреба ока (Довж., III, 1960, 91).

РІВНИННИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. рівнинний. Рівнинність степу.

РІВНИНЦЯ, і, ж., текст. Напівфабрикат прядильного виробництва у вигляді слабо зсуканої нитки, що йде на виготовлення пряжі. Обірвалася рівниця при прядінні чи залишилась її частина на скалці — все йде в узар (Рад. Укр., 26.IX 1958, 2).

РІВНИЧНИЙ, а, е, текст. Прикм. до рівниця; // Признач. для вироблення рівниці. В цехах встановлено близько 150 чесаальних, стрічкових, рівничних та інших агрегатів (Роб. газ., 6.IX 1963, 1).

РІВНИЧНИЦЯ, і, ж. Робітниця, яка виробляє рівницю. Дочка в 17 років вступила на шинний завод, а через рік перейшла на фабрику до матері — робітницею, рівничницею (Рад. Укр., 8.III 1964, 3).

РІВНИСІВЬКИЙ, а, е. Те саме, що рівбесенький. Він [поїзд] повз яхос так мляло по безмірних рівнісньких рівнинах, на маленьких стаціях [станціях] стояло не раз.. догого (Фр., III, 1950, 224).

РІВНИСІВЬКО. Присл. до рівніснький.

РІВНІСТЬ, ності, ж. 1. Абстр. ім. до рівний 1—6. Рівність стовбура і гузькість крони та швидкість росту пірамідальної топалі в гарантією того, що закладені з неї лісонасадження будуть високопродуктивними (Колг. Укр., 10, 1958, 38); В її [теорії тяжіння] основу він [А. Ейнштейн] поклав широко відомий факт рівності інертної і гравітаційної мас (Наука..., 3, 1960, 10); — Звичайно, — рівним голосом відповів Малахов, і саме ця рівність і безбарвність голосу насторожила старого Зуба (Собко, Справа..., 1959, 28); Йі каліцтво і сидяче життя придали її характерові якусь надзвичайну рівність, м'якість (Фр., III, 1950, 62); Всі питання у виборчих комісіях розв'язуються простою більшістю голосів; при рівності голосів — голос голови дає перевагу (Полож. про вибори..., 1946, 10).

2. Рівне ставовище людей у суспільстві, що виражається в однаковому відношенні до засобів виробництва і в користуванні одними й тими ж політичними та громадянськими правами. Для повного визволення жінки і для справжньої рівності її з чоловіком треба, щоб було суспільне господарство і щоб жінка брала участь у спільній продуктивній праці (Ленін, 39, 1973, 188); Рівність, братерство і воля усім — Наші були ідеали, Теплоуїкровою на стязу своїм Ми йі в борні написали (Олесь, Вибр., 1958, 117); Скільки краси в товаристві,

в любові людини до людини! Скільки високого смислу в почутті рівності і дружби народів! (Довж., III, 1960, 70).

3. Алгебраїчний вираз з двох рівних між собою частин. Два числа або два алгебраїчні вирази, сполучені між собою знаком =, становлять рівність (Алг., I, 1956, 79).

△ Знак рівності — математичний знак у вигляді двох коротких паралельних ліній (=), які вказують на те, що частини алгебраїчного виразу, між якими він стоїть, рівні.

◇ Ставити (поставити) знак рівності *див.* знак.

РІВНО, присл. 1. Присл. до рівних 1—4. *Човен плив рівно і скоро, ніс його так і розрізував воду* (Мирний, V, 1955, 349); *Батько наш був дуже добрий; жалував нас обох рівно, і брата й мене* (Вовчок, I, 1955, 3); *Сніг падав безшелесно й рівно* (Рильський, I, 1960, 125); *Все він робив.. спокійно, рівно, поблискуючи з-під кошлатих брів сірими очима* (Гончар, III, 1959, 97).

2. у знач. присудк. сл. Немає западин та підвищень. *Озираюсь. Де ж гори? Я хочу побачити обіцянні гори! Та їх немає, скрізь рівно* (Коцюб., II, 1955, 236).

3. у знач. част. Якраз, саме. *Рівно ж тільки тепер я довідалась, що Ви послали мені «Громадський голос»* (Л. Укр., V, 1956, 354); // *Точно. Рівно о п'ятій Марітка проснулася від дзвінка будильника* (Донч., V, 1957, 416).

4. у знач. част. Так само, однаково, такою ж мірою. *Рівно ж і два ці органи повинні творити єдину організаційно зв'язану систему освітньо-культурної роботи* (Еллан, II, 1958, 84).

5. з чим, розм. На одному рівні, урівень з чим-небудь. *Рости, змелю, над водою рівно з тишиною* (Чуб., V, 1874, 110); *Вал котився скоро, наче вихор, Здіймав воду рівно з берегами* (Фр., XIII, 1954, 347).

6. у знач. спол., у сполуч. із сл. як, рідко. Так само, як і. *Оповідали [гуцули] досить нескромні деталі приватного життя свого духовного наставника, як рівно й деталі події, що привела до згини старого попа на нового* (Хотк., II, 1966, 9).

7. у знач. част., розм. Зовсім, абсолютно.— *В мене рівно дома нема нічого. Аби тут годували мене, то й спасибі!* (Вовчок, VI, 1956, 234).

◇ Все рівно *див.* весь¹.

РІВНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рівний у 3 знач., напр.: рівновігий, рівновартний, рівнораменний і т. ін.

РІВНОБІДРЕННИЙ, а, е, мат. Який має рівні бокові сторони (про геометричну фігуру). Відносно довжини сторін вони [трикутники] бувають: різносторонні.. і рівнобідрені, .. коли дві сторони однакові (Геом., I, 1956, 20).

РІВНОБІДРЕННИК, а, ч., мат. Трикутник, який має рівні бокові сторони.

РІВНОБІДРЕНІСТЬ, ності, ж., мат. Властивість за знач. рівнобідреній.

РІВНОБІЖНИЙ, а, е. Те саме, що паралельний. *Дості наші очі спочивали на морі, чужі, далекі, як дві лінії рівнобіжні, що пішли в світ без надії зійтися* (Коцюб., II, 1955, 418).

РІВНОБІЖНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. рівнобіжній.

РІВНОБІЖНО. Присл. до рівнобіжний. *Деякий час обидві форми [«Дніпр» і «Дніпро»] еживаються рівнобіжно, з явкою перевагою чимдалі форми «Дніпро»* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 48).

РІВНОВАГА, н, ж. 1. Стан нерухомості, спокою, в якому перебуває яке-небудь тіло під дією рівних, протилежно направлених сил. *Притягання земних тіл можна виловити в тих випадках, коли сила тертя не*

може бути перешкодою, тобто у випадках рівноваги тіл (Цікава фізика.., 1950, 94); *Світ в рухома матерія. Але в процесі руху можлива тимчасова рівновага, відносний спокій того чи іншого матеріального тіла в одному будь-якому стані* (Логіка, 1953, 79).

△ **Органи рівноваги** — органи людини, більшості тварин та деяких рослин, які реагують певним чиним на зміни положення тіла в просторі. Особливо слід спититися на органах рівноваги, анатомічно зв'язаних з органами слуху (Метод. викл. анат.., 1955, 194); **Рівновага** смл., мех.— зрівноваження дії кількох сил на тіло. *Якщо на тіло діє кілька сил, то може статися, що вони разом не змінять його швидкість, тобто не нададуть йому прискорення. Такий випадок називається рівновагою сил* (Курс фізики, I, 1957, 72).

2. Стійке положення кого-, чого-небудь у просторі. *Повідкидавши, ніби для рівноваги переахтажених черев, свої туші на спинки стільців, чоловіки, сонні й пересичені, ліниво смоктали пиво* (Вільде, Сестри.., 1958, 194); *Костецький, широко розставивши ноги для рівноваги, стояв у човні* (Перв., Дикий мед, 1963, 231); *На носі лежав, намагаючись дотримуватися рівноваги і не розхитувати човен, Вітя Озгрічук* (Собко, Скеля.., 1961, 128); // *перен.* *Спокійний душевний стан людини. Вона сиділа перед ним спокійна, зрівноважена, сама дивуючись цій раптовій рівновазі* (Рибак, Зброя.., 1943, 179); *Зла рішучість, що охопила була його серце, потроху влялася, прийшов бездумний спокій і рівновага* (Кол., Терен.., 1959, 294).

◇ **Вибівати (вбівати) з рівноваги** *див.* вибівати; **Вибідати (вбівати) з рівноваги** кого — позбавляти кого-небудь спокою, терпіння, витримки і т. ін. *Там [в операційній] при світлі корабельних акумуляторів вороже над столом спокійний і якийсь наче кам'яний Заброта. Ніщо його, здається, не турбувало, ніщо не могло вивести з рівноваги* (Кучер, Голод, 1961, 115); **Вихідати (вбїтати) з рівноваги** *див.* виходити; **Втрачати (втрятати, губити, загубити і т. ін.) рівновагу:** а) не міцно, не твердо стояти, триматися і т. ін., падаючи, хитаючись. *Як уві сні, зойдалася вона в сидлі, і Настя не раз підлопцювала її, коли вона втрачала рівновагу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 183); *Симон втрапив рівновагу, зматнув руками й, тямучи за собою віжки, важко гелпнувся на землю* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 120); *Старі здригнулися від несподіванки, баба схопилася за серце, дід уп'явся з усієї сили в спинку стільця, щоб не загубити рівновагу* (Ю. Янов., I, 1954, 115); б) перебувати в стані нервового збудження, хвилювання, роздратування і т. ін., втрачати спокій, самовладання, терпіння. *Дівчина втратила рівновагу, спокій. Видно, дійняв! З огидою і майже ненависно поглянула на безтурботного Тихона* (Горд., Дівчина.., 1954, 211); *З карих, трохи посоловілих очей визирали неспокій та задума, наче вона [Мотря] загубила моральну рівновагу* (Коцюб., I, 1955, 43); *Душевна рівновага — стан спокою, відсутність переживань, хвилювань і т. ін. Пора цілковитої душевної рівноваги і спокою, яку переживав Андрій, тривала недовго* (Гур., Життя.., 1954, 338); **Зберігати (зберегти) рівновагу** — не втрачати спокою, самоладання, терпіння і т. ін. *Хмельницький зберігав рівновагу і спокій, які не давали змоги віддати майбутні наміри гетьмана* (Рибак, Пересел. Рада, 1948, 189); **Утримувати (тримати, утримати і т. ін.) рівновагу** — певними зусиллями зберігати стійке положення. *Десяцькі з двох боків за ніжки придержали ослона, а Підлоєвський став обома ногами на дошку і, тримаючи рівновагу, дрібно підсов по ній* (Стельмах, I, 1962, 465); *Дівчина боялася, що я не втримаю рівноваги й валюся вниз* (Сміл., Сашко, 1954, 205).

3. *перен.* Стійке співвідношення між чим-небудь, урівноваження одного іншим. *Порушення капіталістичної рівноваги між експлуатацією землі і удобрюванням землі не викликає сумнію..* (Ленін, 7, 1970, 112); *Де не було рівноваги між теорією і практикою, там не було для них моральної правди, сильного переконання про те, що але, а що добре* (Кобр., Вибр., 1954, 32); *Підтримування рівноваги в утворенні і віддаванні тепла, яке завжди відбувається в організмі, навівається теплорегуляцією* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 117).

РІВНОВАЖНИЙ, а, е. 1. Стос. до рівноваги.

2. Однаковий з чим-небудь за вагою, якістю, значенням і т. ін.

РІВНОВЕЛІКИЙ, а, е. 1. Який має однакову з чим-небудь величину, такий самий, як у чогось, розмір. *Через те, що величина вартості товару виражає лише кількість зміщеної в ньому праці, то взяті в певній пропорції товари завжди повинні бути рівновеликими вартостями* (Маркс, Капітал, т. I, ч. I, 1952, 51); // *мат.* Який має однаковий у порівнянні з чим-небудь іншим об'єм або таку саму площу. *Трикутники з рівними основами і рівними висотами рівновеликі* (Геом., I, 1956, 166).

2. *перен.* Однаковий з чим-небудь значенням; рівнозначний. *Епос народів світу.. зображає людину рідною й рівновеликою природі* (Знання., 9, 1967, 2).

РІВНОВІДАЛЕНИЙ, а, е. Який перебуває на однаковій відстані від чого-небудь. *Графічно однорізне маятникове поле зображається силовими лініями, які лежать собою рівновіддалені одна від одної паралельні прями* (Курс фізики. III, 1956, 159); *Сума двох членів арифметичної прогресії, рівновіддалених від кінців її, дорівнює сумі крайніх членів* (Алг., II, 1957, 88).

РІВНОДЕННИЙ, а, е, *астр.* Стос. до рівнодення.

РІВНОДЕННЯ, я, с., *астр.* Час, що буває двічі на рік, коли тривалість дня й ночі на всій Землі (крім полюсів) однакова. *В дні рівнодень Сонце знаходиться на небесному екваторі* (Астр., 1956, 29); *В день осіннього рівнодення положення Землі відносно сонячних променів нічим не відрізняється від її положення в день весняного рівнодення* (Наука., 4, 1962, 55); *Такі [двадцятибальні] шторми трапляються рік у рік, лише пізньої осені та навесні — в пору рівнодення* (Смолнич, V, 1959, 675).

РІВНОДІЙНИЙ, а, е, *фіз.* Те саме, що *рівнодіючий*; // у знач. ім. *рівнодіяча*, ної, ж. Те саме, що *Рівнодіюча сила* (див. *рівнодіючий*). *Сила, яка діє на тіло так само, як кілька сил разом, називається рівнодіючою цією сил* (Курс фізики, I, 1957, 85).

РІВНОДІЮЧИЙ, а, е, *фіз.* Який діє однакою з силами, сумою сил; // у знач. ім. *рівнодіюча*, чої, ж. Те саме, що *Рівнодіюча сила*. *Спробуємо підрахувати переважання при невагомості. Рівнодіюча всіх прикладень до ракети сила, а саме сили ваги і сили інерції, дорівнює нулю. Значить, нулю дорівнює і переважання* (Рад. Укр., 5, IX 1962, 3).

Δ *Рівнодіюча сила*, *фіз.* — сила, дія якої дорівнює дії кількох сил.

РІВНОЗНАЧНИЙ, а, е. Який дорівнює чому-небудь значенням, значимістю. *Кажуть, що уміння бачити рівнозначне умінню розуміти* (Наука., 10, 1967, 37); *Відправка політ'язників до концтабору Берези Карпузької була майже рівнозначною страті* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 101).

РІВНОЗНАЧНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до *рівнозначний*. *Рівність і рівнозначність всіх видів праці, оскільки вони є людською працею взагалі, — ця тамтиця виразу вартості може бути розшифрована лише*

тоді, коли ідея людської рівності уже набула тривкості народного передусуду (Маркс, Капітал, т. I, ч. I, 1952, 65).

РІВНОЗНАЧНО. Присл. до *рівнозначний*; // у знач. присудк. с. *Залишитись у цей скрутний час без людини, яка, сказати правду, утримує весь дім, це рівнозначно тому, що загинути взагалі* (Вільде, Сестри., 1958, 345).

РІВНОКРІЛИЙ, а, е, *ент.* Який має однакові за розміром крила; // у знач. ім. *рівнокрילі*, лх, ж. Ряд рослиноїдних комах, перев. шкідників сільськогосподарських культур і лісу.

РІВНОКУТНИЙ, а, е, *мат.* Який має рівні кути.

РІВНОКУТНИК, а, ч., *мат.* Фігура з рівними кутами.

РІВНОМІРНИЙ, а, е. 1. Однаковий, постійний у всіх своїх частинах, елементах або протягом усієї дії. *Надемір жару крили небо. Весь світ пострів, і почався обложний дощ, рівномірний і тихий* (Гончар, III, 1959, 132); *Ланкові звертали особливу увагу на якість поливів, домагалися рівномірного розподілу води по всіх борознах та однакової швидкості просування її, не допускаючи переливання через гребені* (Хлібороб Укр., 3, 1965, 28); *Ритмічність — це рівномірне виконання плану випуску продукції день у день, від першого дня місяця до останнього* (Рад. Укр., 24.III 1957, 1); *Добиваємось від наших металізаторів .. прямолінійності і рівномірної глибоки оранки* (Колг. Укр., 4, 1959, 14); // *Який звучить весь час ритмічно, з однаковою силою. П'янький Панас Гичка, що був аж задрімає під тихий, рівномірний скрип гарби, прокинувся, потнує чубом, приладнає до грудей гармошку* (Тют., Впр, 1964, 281); // *Який здійснюється весь час з однаковою швидкістю, ритмічністю. Коперник був переконаний у тому, що всі рухи в небесах повинні бути рівномірними і відбуватись по колах* (Астр., 1956, 63); *Далеко край села чути рівномірні подиви парового млина* (Літ. газ., 12.II 1953, 1).

2. *заст.* Який має однакову з чим-небудь величину. *Що ж це будуть за рівномірні томи?* (Мирний, V, 1955, 400).

РІВНОМІРНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. *рівномірний*. *Рівномірність освітлення повинна забезпечити по зможі однакову або не різко відмінну освітленість в різних місцях класного приміщення* (Шк. гігієна, 1954, 203); *При собі зернових і особливо просапних культур необхідно забезпечити створу рівномірність міжрядь* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 162).

РІВНОМІРНО. Присл. до *рівномірний*. *Вомо [серце] билось рівномірно, так, як рівномірно й спокійно дивав Сергій* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 13); *З бляшаної покрівлі стікали каплі в дубовий дзбан, струкали рівномірно, набридливо і безконечно* (Тют., Впр, 1964, 104).

РІВНОПЛІЧНИЙ, а, е. Який має рівні (у 2 знач.) плечі.

РІВНОПОДІЛЬНИЙ, а, е. Який ділить що-небудь на рівні частини; // у знач. ім. *рівноподільна*, ної, ж., *мат.* Лінія, що ділить кут якої-небудь геометричної фігури на дві рівні частини. *Відрізок прямої.. що ділить який-небудь кут трикутника пополам, називається рівноподільною кута трикутника* (Геом., I, 1956, 21).

РІВНОПРАВНИЙ, а, е. 1. Який має однакові, рівні з ким-, чим-небудь права. *Радянський Союз — це велика сім'я вільних і рівноправних народів* (Рильський, III, 1956, 15); *В соціалістичному суспільстві всі трудящі є рівноправними власниками засобів виробництва* (Ком. Укр., 11, 1969, 46); [О л ь г а:] *Ми станемо рівноправними громадянами, ми, тату, станемо людьми, ти розумієш?.. Ми нарівні з всіма працюватимемо*

(Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 58); // Заснований на рівноправності, зумовлений рівноправністю. — *Позаяк жова йде про союз із сусідами, ми не можемо не поставити перед собою питання: де гарантії, що союз наш буде справді рівноправним і справді вільним?* (Гончар, II, 1959, 188); *Однією з характерних рис сучасної робітничої сім'ї в рівноправне становище жінки* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 89).

2. *перек.* Який виконує таку саму роль або має таке саме значення; рівнозначний. [М а р т і а н:] *Слухай, сину.. Чи ж найпочесніше у світі — лаур? Шановний дуб, олівна гілка миру, свячена пальма — чи ж не рівноправні вони славетнім лаурам?* (Л. Укр., III, 1952, 290); *Сполучник — службова частина мови, що виступає для побудови рівноправних членів речення і окремих речень* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 334).

РІВНОПРАВНІСТЬ, ності, ж. Користування однаковими, рівними з ким-, чим-небудь правами. *Рівноправність громадян СРСР, незалежно від їх національності і раси, в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя є неперушимим законом* (Конст. СРСР, 1963, 28); *Повага рівноправності, взаємне поважання незалежності й суверенітету, братерська взаємодопомога і співробітництво — характерні риси відносин між країнами соціалістичної співдружності* (Програма КПРС, 1961, 18); — *У нас же би бути поділя праці домашньої і, значить, повна рівноправність* (Л. Укр., III, 1952, 684).

РІВНОПРАВНО, Присл. до рівноправний.
РІВНОПРАВ'Я, я, с., рідко. Те саме, що рівноправність. — *Ми такі ж.., як і католики, і ми благаємо рівноправ'я* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 498); *Основне положення декларації [Центрального народного комітету польського повстання 1863 р.] — визнання прав селян на землю, оброблювану ними, і рівноправ'я народів, що населяють Польщу* (Рильський, III, 1956, 54).

РІВНОПРИСКОРЕНІЙ, а, е, мж. Швидкість якого рівномірно зростає. *Русь, при якому за будь-які рівні проміжки часу швидкість збільшується на одну і ту саму величину, називається рівноприскореним* (Курс фізики, I, 1957, 43).

РІВНОСІЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що рівнозначний. *Я робив усе, що тільки міг, аби відвостити його від такої надсильної безумної праці, бо то ж рівносильне було смерті для такого організму* (Хотк., I, 1966, 158); *Амичка й Блага, зачуєши крик княгині Сеи, побігли їй на допомогу. Бігли чимдуж, бо смерть її була б рівносильна їхній смерті.. — це вони добре знали* (Гжицький, Опришки, 1962, 76).

РІВНОСКЛАДОВИЙ, а, е, грам., літ. Який має однакову кількість складів або полягає у чергуванні рівної кількості складів. *У віршах XVI—XVIII століть застосовувались дві системи віршування: нерівноскладова і рівноскладова, або силабічна* (Укр. літ., 8, 1957, 62).

РІВНОСКЛАДОВІСТЬ, вості, ж., грам., літ. Властивість за знач. рівноскладовий. *Зберігаючи рівноскладовість, Скворода вносить у вірш [«Всякому городу нрав і права»] певні елементи новаторства* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 82).

РІВНОСПОВІЛНЕНИЙ, а, е, мж. Швидкість якого рівномірно зменшується. *У рівносповільненому русі швидкість за будь-які рівні проміжки часу зменшується на одну і ту саму величину* (Курс фізики, I, 1957, 61).

РІВНОСТОРОННИЙ, я, в, мат. Який має рівні сторони (про геометричні фігури). *Рівносторонній трикутник називається рівностороннім.., коли всі три його сторони рівні між собою* (Геом., I, 1956, 20).

РІВНОЦІННИЙ, а, е. 1. Який має однакові з чим-небудь ціну, вартість.

2. *Однаковий з ким-, чим-небудь своїми якостями, властивостями, значенням, роллю і т. ін.* — *Ви хочете зруйнувати його [народу] світогляд, його віру, хоч замість того нічого рівноцінного не даєте йому..* (Коцюб., II, 1955, 137); *Колгосп має базито винасіє. Не всі вони рівноцінні. Значна площа їх потребує поліпшення* (Колг. Укр., 7, 1958, 24); *Вживати іншомовне слово, коли в рівноцінне йому російське слово, — означає образжати і здоровий розум і здоровий смак* (Белін., Вибр. статті, 1948, 342).

РІВНОЦІННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до рівноцінний.

РІВНОЦІННО, Присл. до рівноцінний.

РІВНОЧАСНИЙ, а, е. Те саме, що одночасний.
РІВНОЧАСНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до рівночасний. *Ольга з неймовірною рівночасністю почула постріл і побачила, як Аврелья, скулившись, захиталась* (Вільде, Сестри.., 1958, 476).

РІВНОЧАСНО, Присл. до рівночасний. *Дві стріли вилетіли рівночасно з двох луків* (Фр., VI, 1951, 15); *Рівночасно з листом чим посилав Вам альманах «З потоку життя»* (Коцюб., III, 1956, 290); *Гостий рівночасно злякав і загінотизував цей зловісний промовець* (Гжицький, Опришки, 1962, 46).

РІВНЯ, і, ч. і ж., розм. Людина, рівна іншій походженням, соціальним станом, віком, освітою і т. ін. — *Не займай мене ніколи, наймиту! — промовила [дівчина]. — Чи же я тобі рівня?* (Вовчок, I, 1955, 311); *А парубки які були.. Не теперішнім рівня! Які тепер парубки? Оскублені [обскубані] горобці перед тими!.. Кама на що попереодились..* (Стор., I, 1957, 101); — *Шевченко — це ж великий наш поет, він Пушкину рівня* (Голов., Поезії, 1955, 280); // *Те, що рівняється до чого-небудь своїми якостями, властивостями, значенням, роллю і т. ін. Плавай морем-океаном З півночі до півдня, Та ніде нема країни, Щоб з нашою рівня* (Укр. думи.., 1955, 392); — *Там сіє!.. І тепер на всю околицю, а це років десятків через три й рівні йому не буде на усеє повіт* (Л. Янов., I, 1959, 362).

РІВНЯВА, н, ж., рідко. Те саме, що рівняна. *Он щука з темної вистрибує безодні, І срібний дощ малює, дрібненьких, як овес, Біжить по рівняві злихастій та холодної* (Рильський, Поеми, 1957, 224); *Мить — і здивилося море, З рівняви зробились гори* (Павл., Пальм. віть, 1962, 36); *Степова рівнява*.

РІВНЯЛЬНИК, а, ч., техн. Сітчастий циліндр папероробної машини для пресування й вирівнювання паперової маси.

РІВНЯННЯ, я, с. 1. Дія за знач. рівняти і рівнятися. *Дослідження проблеми художньої різноманітності мусять цікавити критика і літературознавця не як самоціль, а як один із засобів.. рівняння літератури по життю* (Про багатство л-ри, 1959, 56); *Ленін підкреслював, що літературна справа найменше піддається механічному рівнянню, квілюванню, а також вирішенню літературних питань за принципом переваги більшості над меншістю* (Рад. літ-во, 4, 1965, 9); — *Рівняємось! — це всюди звучить тепер у колгоспі: рівняння на краяхі* (Рад. Укр., 20. XII 1961, 2).

2. *мат.* Рівність між двома функціями від однієї або кількох невідомих величин. *Якщо обидві частини рівності з однією або кількома буквами мають однакову числову величину не при всяких числових значеннях цих букв, то дана рівність називається рівнянням* (Алг., I, 1956, 80); *Задачі механіки приєлали відразу до створення надзвичайно цікавої дисципліни — теорії диференціальних рівнянь* (Наука.., 6, 1964, 15).

△ Зв'язане рівняння *див.* зв'язаний; Неозначене рівняння *див.* неозначений.

РІВНЯТИ, *яю*, *яеш*, *недок.*, *перех.* 1. Робити що-небудь рівним (я 1, 2 знач.), без заглибля, виступів і т. ін.; вирівнювати. *Прийшов приказ з волості рівняти шляхи, лагодить мости та насипати на багачі ярівлі* (Н.-Лев., II, 1956, 367); *Чередник схилився на ясла, Вуса хусткою рівня: Треба знати, як їх [корів] пасти, Щоб було в армії масло, Молоко і сир цюдні!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 24); *Я знов спускала очі до роботи і, рівняючи рукава та припасовуючи комір, вкуні з тим розважала, що за тип моя бесідниця* (Л. Укр., III, 1952, 599).

2. *до кого-чого, з ким — чим і без додатка.* Зіставляти, порівнювати кого-, що-небудь із кимсь, чимсь. *Вона догодо плакала і догодо потім думала, рівняючи свої колишні мрії по дружиньке [сімейне] життя до сьогочасної дійсності* (Гр., II, 1963, 51); *Мені ще трудно зробити вибір, мій мозок працює, розбирає усікі деталі, рівняє, я енергійно ношусь по хаті* (Кожуб., II, 1955, 263); *Чому їх [берези] так ми любимо? Чому з беріакою ми дітичину рівняєм Нам наймилюшу?* (Ральський, I, 1956, 451).

3. Вважати, визнавати кого-, що-небудь рівнозначним, рівноцінним комусь, чомусь у певному відношенні; уподібнювати. [Н а т а л к а:] *Не рівняйте мене, пане зборний, з городячками: я не вередую і не перебираю жемчужини* (Котл., II, 1953, 20); — *Ну, Юзечко, не будь же дитиною! Хто ж рівняє приятельку до кавалера, а кавалера до приятельки?* (Л. Укр., III, 1952, 659).

4. Робити кого-небудь однаковим із кимсь у певному відношенні; зрівнювати. — *Хіба ми ріжемо? — ледве вийшов [Чіпка], перевівши дум: — ми тільки рівняємо багатих з бідними...* (Мирний, I, 1949, 334); *Народ наш — творець: і рівняє він славою щиро Митця й Заїбороба, простого бійця й командира* (Мур., Ідуть..., 1951, 96).

5. Розташовувати, розмішувати кого-небудь в одній ряд, по рівній, прямій лінії. *Два солдати, взявши в руки змучені палиці, стали б обидва боки ламаючі черги, рівняли її в шкурочок* (Тют., Вир, 1964, 410).

◇ Рівнятися *прок див.* крок.

РІВНЯТИСЯ, *яюся*, *яєшся*, *недок.* 1. *до кого, з ким, розг.* Бути або вважати, визнавати себе рівноцінним кому-небудь у певному відношенні. — *Коли правду сказати, то наша Фросина не така гарна, як розумна... Куди вже, стара, нам з тобою рівнятися до неї* (Н.-Лев., II, 1956, 475); *Маруся має палкі чорні очі, Софія росла, білава, і Гривки щічки, як яблучка...*, *та все-таки ні одна не може рівнятися з Маланкою, що служила у тітки Фросини* (Кобр., Вибр., 1954, 191); *До хлопців найкращих рівнялося сміло, І стан мій — тополя в саду молодий* (Нагн., Вибр., 1957, 300); *Жодна із них [жінок] не могла б з Пенелопею навіть рівнятися розумом* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 46).

2. *перек.*, *на кого — що.* Намагатися наслідувати чийсь приклад або кого-небудь. — *Треба уміти, товариші, не тільки балакати, а й робити. Рівняйтеся в цьому на першу бригаду. Рівняйтеся на її бригадира* (Павч, II, 1956, 485); *На тебе в юності рівнялася Когорта перша молодя* (Шер., Дорога..., 1957, 14); *Коли б архітектори... самі приїздили до колегосту і збудували ці садиби, аби люди на ділі побачили те краще, на що їм слід рівнятися, — яку величезну послугу зробили б такі архітектори* (Довж., III, 1960, 92).

3. *з чим.* Бути однаковим із чимсь, подібним до чого-небудь у певному відношенні. — *На які я гори слодіа, Тільки бог єдиний зна, А із нашою «Могилою» Не рів-*

нялась ні одна (Олесь, Вибр., 1958, 168); *Збудований колись на кордонах Римської імперії Троянів вал... наряд чи мій навіть в часи розбудови рівнятися могутності з цим валом — насипом свіжоюверженого з траси каналу ґрунту* (Говчар, Тронка, 1963, 190).

4. Шикуватися в рівну, пряму лінію, вирівнювати свої шеренги, ряди, ставати струнко. *Молодий стрункий прапорщик рівняється в Ваню. На ньому все нове, все блищить — хромові чоботи, форма, погоони* (Шер., Перші загони, 1939, 8); // *на кого — що.* Шикуючись, стаючи струнко, повертати голову в бік того, кого або що вшановують. *Вони пройшли, рівняючись на мучеників, яких і після смерті поліція тримала під охороною* (Петльов., Хотяці, 1949, 14).

Рівняйся! — уживається як військова, спортивна і т. ін. команда для вирівнювання шеренги, рядів; // *на кого — що.* Уживається як команда вишикуватися, стати струнко і повернути голову в бік того, кого або що вшановують. [Ч а с н и к:] *Партизани, на прапор рівняйся, струнко!* (Корн., П'єсв, 1947, 314).

5. Наблизившись, опиняється поряд з ким-, чим-небудь. *Щоб роздивитись на них [панів], треба було спершу бігти їм наперейми, а вже як рівнялись, щодзгу ждали поряд* (Головко, II, 1957, 213); *В ту мить, коли чоловік рівняється зі мною і робить дальший крок, я і Земляк раптом запався його за ноги і з силою реємо до себе* (Багмут, Записки..., 1961, 87); *Андрій з подорожними рівняються з ворітьми свого двору* (Ю. Янов., IV, 1959, 11).

РІВЧАК, *а, ч.* 1. Не дуже глибокий і широкий рів; канава. *Довгим річкаком обкопав Харитоненко свої ниви* (Горд., Чужу ниву..., 1947, 228); *Сини Жменяків пішли на сінокоси вичистити річкак, якого щороку вода замочить намулом* (Томч., Жменяки, 1964, 28); — *Отак, — кажу, — діти. Хто про лизо забув, тому й річкак за прірву вижачється* (Мур., Бук. повість, 1959, 295); * *У порівн. Він провіс Дороша в куток і показав на ясла, що чорніли в тежряві, як річкак* (Тют., Вир, 1964, 111).

2. *перек.* Маленьке заглиблення, складка, зморшка на чому-небудь. *Казанець брязнув складуками перед Омисею; його закаблуки прокопали добрий річкак на глиняному долі* (Н.-Лев., II, 1956, 148); *Сиділа вона сумно голою; потекли гіркі слози з жовтих, мутних очей, потекли по щоках, по глибоких річкаках* (Мирний, I, 1949, 319); *Старили Марцинюка довгі сірі вуса, що здавалися зовсім сивими, велика лисина, яка сягала аж до річкака на палиці* (Збан., Між. людьмя, 1955, 18).

3. *мет.* Спеціальний пристрій у вигляді канави, жолоба, по якому тече розплавлений метал. *Майстер махнув рукою, удар, удар, бризнув чагун і полився річкаками* (Ю. Янов., IV, 1959, 151); // *Порожняна у сталевій формі, яку заповнює розплавлений метал. Штампи являють собою сталеві форми, в яких є порожнини, що називаються річкаками* (Слюс. справа, 1957, 42).

4. Невеликий водяний потік, що утворюється від снігових, дощових або підземних вод. *З джерел вода збирається в струмені, з них робляться річкаки, з річкаків річка* (Сл. Гр.); *Маленький річкак під Соколимим під час зливи перетворювався в бурхливий річку* (Трубл., Шхуна..., 1940, 4).

РІВЧАЧОК, *чкя, ч.* Зм'яш.-пестл. до річкак. *Поки Корній прокопав перший річкачок опонерек ярівлі, то добре впрі* (Гр., I, 1963, 417); — *Ні, ти ось що пообіцяй... — несподівано запилюючись, почав Ходак тавмиче, і над перемісяж його занепокоєно збіглися два річкачки* (Баш, Надія, 1960, 196).

РІГ, *ч.* 1. *род.* роба. На голові деяких ссавців —

твердий кістковий нарiст, що звужується до кінця. — Воли басуюли, мов коні, задержі голови, та тільки рогами крутили (Н.-Лев., II, 1956, 317); Тут були старі олені, що мали великі гіллясті роги (Трубл., Вовки., 1936, 37); Марія мимоволі зиркнула на повітку, з дверей якої висилдала голова їмьол. корою, що так гардовито тримала над собою роги, наче перед всіма пишлася ними. А як же — мужицька годувальниця (Стельмах, I, 1962, 510); * У порівн. Сохли вдовоєж стіни великі вила і наставляли засмалені кінці, немов волчі роги (Коцюб., II, 1955, 125); // Відросток на голові у деяких комах та м'якотілих тварин, що нагадує такий нарiст. Роги жука; // Що-небудь, що формою нагадує кістковий нарiст на голові тварин. Доживаємо ввечора, а ввечері — на могилу. Ледве нам сяють місяцеві роги (Вовчок, I, 1955, 183); // Порожнистий, спеціально оброблений кістковий нарiст, що вживається для зберігання в ньому чого-небудь або як посуд для пиття. По.. бокових покоях стояли столи, заставлені турсою рогами, келихами і чарками з чистого золота (Стор., I, 1957, 371).

◇ Брати (взяти) бiк за рiгн див. бив¹; Вкрутити (зламати), прикрутити, скрутити і т. ін.) рiгн кому — те саме, що У баранячий рiг зігнути (скрутити) (див. баранячий). — А цьому Пилипу ми таки вкрутимо роги, зробимо з нього чоловіка (Кучер, Трудна любов, 1960, 441); Лізти (наскakuвати, наскочити і т. ін.) чортi на рiгн див. чорт; Могтi волбi рiгн скрутити — бути дуже сильним. Наталка глянула на свої худі, тоненькі руки... і зіпхнула. Справді, їй не рівнятися з дужою і відчайдушною Параскою, що може волові роги скрутити (Добр., Очак. розмир, 1965, 27); Облiмувати рiгн див. облiмувати¹; Очі рiгом лiзуть (лізти, влізати, вилізти, полізти і т. ін.) див. бив¹; Показувати (показати) рiгн — чинити кому-небудь опір, виявляючи незадоволення чимсь, або бути готовим до захисту. Тепер уже настала для них гірка година. Батько до нестями марнувався, мати їла себе, свого чоловіка й дітей. Тоді й батько показав роги (Круш., Буденний хліб..., 1960, 39); Притiрiти рiгн див. притирати; Рiг достатику — символ невичерпного багатства. Старовинний герб Харкова красномовно говорить про багатство і родючість краю: на зеленому полі щита наверх лежить рiг достатку з кiтми й плодами та меркурій жезла (Наука..., 10, 1965, 39); Рiгн виставлiти (виставити) — з неприязню, вороже зустрічати когонебудь; Рiгом вилiзати (вилізти, виходити, вийти) кому — мати для когонебудь негативні наслідки. — Значить, так, одвезем їх [бійців] на Борзенкiх хутор до кума Никифора. А він уже зна як. Ну, а пішов. Гладіть же, бісові сини, під бабськими спідницями засядете — прокляну. І мій хліб-сіль рiгом вилізе (Тют., Вир, 1964, 325); Туді (там), де кiзав рiгн правлять див. козi; У баранячий рiг зігнути (скрутити) див. баранячий; Як з рiга достатику (Амальтi) — у дуже великій кількості. Осінній холодок над спраглою землею Шатро гаптоване широко розпiн'я. І з рук його падають, як з рога Амальтi, Плоди, налітi щертi, і довгі пасма трав (Рильський, I, 1960, 259).

2. род. рiгу, тільки одн. Роговий покрив. Щоденне обмивання копит від грізї після роботи коня... запобігав сухості рогу (Профіл. захвор..., 1955, 213); // Кісткова речовина, що використовується для виготовлення чого-небудь. Витягнула [пані] з кишені оправлені рогами окуляри, поклала їх на кіс (Кобр., Вибр., 1954, 3); — Найцікавіше те, — додала пані Агнеса, — що в цьому будинку всі меблі з оленячого рогу (Тудуб, Людолови, I, 1957, 98); Запорізькі різьбярі володіли також інкрустацією, використовуючи для цього кольорове дерево,

рiг, червону мідь, срібло тощо (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 49).

3. род. рiга. Вигот. з кісткової речовини духовий музичний або сигнальний інструмент, який має форму вигнутої труби з розширеним кінцем і видає звук одного тону. З тьмною лісовою гушавиною на той [трембітi] звук відкакається інший, різкий голос — то рiг скотаря (Фр., III, 1950, 8); І почує, нарешті, варог Шум непевий, тупіт, гук, І у рiг заграє тривожно, І схоплює за меч і лук (Олесь, Вибр., 1958, 354).

4. род. рiгу. Місце, де перетинаються дві вулиці або де вулиця повертає вбік. Шинок стояв на розі двох вулиць, у дуже добрім місці (Фр., II, 1950, 9); Коло госпітально, на розі Дерibasьської, стояв гурт жінок із кошиками (Кучер, Чорноморці, 1948, 108); Я їду налітємною вулицею й спинаюся на розі (Кол., На фронті..., 1959, 21).

5. род. рiгу. Місце, де сходяться дві зовнішні сторони якогось предмета. Наумиха, напнута чорною хусткою, з складеними на грудях руками, стояла, спершись на рiг беззерної хати, і зрiла босі ноги на теплій ще землі (Коцюб., I, 1955, 123); Артилеристи в самих гімнасторках котили на руках протитанкові гармати, встановлюючи їх за рiгом готелю (Гончар, III, 1959, 262); Рука судорожно стискала рiг нічного столика, що стояв зараз обкi лiжка (Фр., VII, 1951, 7); [С т е х а:] Точнінько таку [хусточку] був купив мені другий мій чоловік Юхим, тільки в тієї були зелені кiтми на рогах (Сам., II, 1958, 171).

◇ З-за рiгу — нашкод, крадучись. [К л а в д і я:] Чоловік.. стрiляв з-за рогу, підаю, по-зводійському, в керівника народних повстанців (Сміл., Черв. троянда, 1955, 80); Мішкiм з-за рiгу прибито (вдiрено); Як (мов, немiв і т. ін.) мішкiм із-за рiгу наміханий (прибитий) див. мішкi.

6. род. рiгу. Те саме, що мис. Всі озирнулися на нього, а він, не мовлячи ні слова, простяг руку вперед і показав на високий кам'яний рiг, що виступав у море (Коцюб., I, 1955, 400).

7. род. рiгу, рiдко. Сторона, край чого-небудь. Продав Павло свою вбогу хатинку; купила молода жінка хату нову, хорошу, на другім розі села (Вовчок, I, 1955, 169); По службі божій чотири найславніші проповідники на всі чотири роги свiта почали поучати зібраних про важність і красоту цього празника (Фр., III, 1950, 119).

8. тільки мн., заст. Уживається як символічне позначення подружньої зради з боку жінки.

◇ Наставлiти (наставити) рiгн кому: а) зраджувати чоловіка. Хто вона? Примхлива донька якогось солідного таточка? А може, з тих, що вискакують заміж за стареньких академіків, а потім наставляють їм роги? (Зар., На.. свiті, 1967, 9); б) обдурювати чоловіка, ставши коханцем його дружини. [Х а р ь к о:] Невже ви хочете, щоб я радий був до послуги чоловікові, котрий хоче мені роги наставити? (Кроп., V, 1959, 577).

Рiд, рiду, ч. 1. Форма спільності людей за первіснообщинного ладу, господарське і соціальне об'єднання кровних родичів. Первісна дородова община змінилася більш високою формою організації суспільства — родовим ладом. Суспільною і економічною організацією людей став рiд, який являв собою групу кровних родичів, що спільно вели своє господарство і боролися з силами природи (Іст. УРСР, I, 1953, 13); Група первісних людей, яка займалася спільною працею і була зв'язана спорідненням, називається родом (Іст. стар. свiту, 1957, 10); В результаті зменшення ролі жінки в господарстві материнський рiд змінився батьківським родом, на чолі якого стояв чоловік — старійшина роду (Іст. СРСР, I, 1957, 11).

2. Ряд поколінь, що походять від одного предка. [Х р а п к о:] *От сун — то вже друге діло; то вже — користь... рід через його не переводеться* (Мирний, V, 1955, 122); *Як не в, його рід завжди славилося служінням вітчизні й культурою* (Стельмах, I, 1962, 353); *Вони були десятим коліном генеалогічного роду Горонького, але не втрачали надії одержати свої маєтки* (Тют., Вир, 1964, 406); // *збірн. Усі родичі, рідні; родина, рідня. Тяжко-важко в світі жити Сироті без роду* (Шевч., I, 1963, 12); *Наш дядько Микита виїздив на поселення кудись аж за Зелений Клин. Виряджати його зібрався увесь рід* (Вас., II, 1959, 468); *Від хатини підходили до нього сун Опанас і онуки, Василь і Оріся, з полумиском грушоч. — Може б, з'їсти чогось? — вголос подумав дід, оглядаючи свій рід* (Довж., I, 1958, 66); // *Уживається на позначення належності за народженням до якої-небудь соціальної групи, національності і т. ін. Видна була і уся одежа, і така не проста, а міщанська, бо вона узята була у Липці аж із самісінького Харкова, і не простою, а міщанського роду* (Кв.-Осн., II, 1956, 11); — *Ви чули від батьків і дідів, у якій пошані була наша земля — і грекам давалася всякі і Царгороду. І міста були пишні, і храми, і князі руського роду, свої князі, а не католицькі недовірки* (Довж., I, 1958, 258); // *рідко. Яка-небудь порода. Такий уже в їх рід, що вони всі низенькі та напхпані* (Сл. Гр.).

◇ *Весті рід див. весті; 3 (від) рбду до рбду; 3 (від) рбду в рід — у всіх поколіннях; з покоління в покоління, від батьків до дітей. «Вічно з братами у праці й бою. Разом від роду до роду!» — Так провіщає нам правду свою Воля народу* (Рильський, III, 1961, 175); — *Слухайте і розкажіть про цю дружбу, хто живий зостається, дітям і онукам, — долітали слова Тараса. — Хай перейде її слава з роду в рід...* (Довж., I, 1958, 259); 3 (від) [самого] рбду — від народження. [Х и м к а:] *А щоб на других сердиться — ніколи! [П а л а ж к а:] То ж ти. Ти інше серце маши. Добре воно в тебе з самого роду, а Хвєнька — злюча* (Мирний, V, 1955, 249); — *Сліпий Андрийко співає... — Сліпий від роду? — Де там, осліпиви* (Стельмах, II, 1962, 58); [3] *якого рбду хто; Рбдом звідки, хто — уживається для визначення місця народження, національності, фаху і т. ін. кого-небудь. На селі теж розпитують — хто якого роду... Тільки те неоднакого, що в зороді питають: чим той рід уславився — чи давністю, чи боями, чи послугами. А село знає одну славу — честь* (Мирний, I, 1949, 141); *Знаходять студента родом з того району, де працював я* (Сміл., Сад, 1952, 67); *Кульжан — сирітка. Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казачку Приуралля: тонка, струнка, з великими чорними очима, .. вона здавалася граціозною статуєткою з слянової кістки* (Тулуб, В степу., 1964, 57); — *А родом я коваль і зброяр, на всь армію кулемети справляю* (Ю. Янов., II, 1958, 222); *На роду написаво диво, найсаний; [Немі (шєміє)] ні рбду, ні племєні (ні рбду, ні плбду, ні рбду, ні приплбду і т. ін.) у кого; Без рбду [й племєні] хто — хто-небудь одиночий, не має ні батьків, ні родичів. — Я круглий сирота: ні роду, ні плбду, ви мене на ноги поставили, ви мене до розуму довели* (Кв.-Осн., II, 1956, 351); *Щось своє, щось рідне почула я в йому; може, і в його, як у мене, ні роду, ні приплбду, та нікто ні пригорма, ні приєтас...* (Мирний, I, 1954, 80); *Кинув він усе та й утік до Києва, ізголом став, неприкаяною людиною, без роду й племєні* (Хвєнка, Д. Галицький, 1958, 147); *Одін рід, одін плід; Одноб рбду, одноб плбду — хтось дуже складний на кого-небудь зовнішність, звичками, манерами і т. ін. І той [Иосип], і цей [Яків] — одного поля ягода; одного роду,*

одного плбду... (Мирний, IV, 1955, 64); *Рід людський див. людський.*

3. Вид, тип чого-небудь. *Коли мати на увазі лише саму працю, то поділ суспільного виробництва на його великі роди, як-от землеробство, промисловість і т. д., можна назвати загальним поділом праці..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 353); // *заст. Жанр творів, що виник унаслідок розвитку різних способів відображення дійсності в літературі. Крім поезії ліричних і гжористичних, пробував себе й у драматичному роді* (Сам., II, 1958, 389); *Поєма створюється і існує на ґрунті взаємозв'язку двох літературних родів: епосу і лірики* (Мал., Думки..., 1959, 55); *Вільність письменника не обмежується одним якимсь літературним родом. Леся Українка, наприклад, була поетом, прозаїком, драматургом, літературним критиком, публіцистом, істориком і перекладачем* (Рад. літ-во, 9, 1968, 88).

Рід військ (збрбі) — категорія військ, що мають однакове основне озброєння й однакове бойове призначення. Він бачив на фронті, що більшість людей гинуть тому, що не можуть використати місцевість для свого захисту і для наступу, не знають взаємодії родів військ (Тют., Вир, 1964, 491); *Завтра Новий рік, четвертий Новий рік, який ми, солдати всіх родів збрбі, зустрічаємо не дома* (Перв., Невигадане життя, 1958, 296); *Свог рбду — своєрідний, певною мірою. Машина [для програмованого навчання] є свого роду автоматизованою книгою, у якій не можна перегорнути сторінку доти, поки ця машина-книга не «переконавшись» в тому, що слухач добре засвоїв матеріал попередньої сторінки* (Наука., 9, 1964, 20); *Такого рбду — подібний до кого-, чого-небудь. Коли придивившися краще, то ясно видно, що ця удача зароблена ціною величезної повсякденної напруженої роботи і приходить вона не випадково, а цілком закономірно. Удачею саме такого роду володіє Сандро Мусадзе* (Собко, Біле плум'я, 1952, 26); *Усього (різного) рбду — різноманітний, вслякий. Щоб покінчити з усього роду проганями — пригадую обіцянку Вашу вислати мені ті книжечки, що я лише у канцелярії Товариства* (Коцюб., III, 1956, 289); *В порядку умовного рефлексу можуть відбуватись і різного роду зміни в процесах відчуття* (Рад. психол. наука., 1958, 9).

4. біол. Група тварин або рослин, що об'єднує близькоспоріднені види. — *Я взявся ліпити нову рослину, створювати нову породу. Беру для схрещування рослини різних видів і навіть думаю спробувати — різних родів...* I, по можливості, з різних віддалених місцевостей (Довж., I, 1958, 406); *В основу класифікації [комах] покладено одиницю — вид. Схожі види дають рід* (Підручник дезинф., 1953, 160).

5. лог. Поняття, що включає в себе ряд менш загальних, виводних понять.

6. Граматична категорія, властива іменникові багатьох мов. *Рід — граматична категорія, що є однією з класифікаційних ознак іменника* (Сл. лінгв. терм., 1957, 148); *Грамматичний рід становить категорію, яка значною мірою виражає морфологічну природу іменника і є однією з визначальних граматичних особливостей його як частини мови* (Мовозн., XVIII, 1963, 35).

△ *Жінбчий рід див. жінбчий; Середній рід див. середній; Чоловічий рід див. чоловічий.*

РІДЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до рідкий 2, 3, 5—7. *Недалеко шляху ріденький перелісок, поміж деревами стоїть у коніцях сіно* (Вас., II, 1959, 157); *От те ж саме чоло, ті ж самі очі, ріденькі вуса, гостре підборіддя, — але дух смерті поклав уже своєю незримю печать на це обличчя* (Хотк., I, 1966, 132); *Дошк удно сяєся над землею і застилав усе навкрузи ріденькою млою*

(Голов., Тополя., 1965, 73); *Видаляючи на нарум'я некому обличчя усмішку, вона [акробатка] кланялась у відповідь на ріденькі аплодисменти* (Донч., VI, 1957, 433); *Супроти жицного, голосистого зору голосок Зінковича здавався ріденьким, схожим на комарине дивчання* (Збав., Малін. давн., 1958, 230).

РІДЕНЬКО. Присл. до ріденький. *От вона взяла, ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила* (Укр.- казки, 1951, 173); — *Така вже наша доля. От і цього року посіла жита на городі, а воно ріденько зійшло* (Н.-Лев., III, 1956, 332).

РІДЕСЕНЬКИЙ, а, е. Дуже рідкий (у 2, 3, 5—7 знач.). *Обличчя в нього було довге й жовте; на ньому росли тоненькі вуса і така сама вузька рідесенька борідка* (Мяк., II, 1957, 324); *Ось і рідесенький туманець пає на річечку, мов парубок приголубивсь до дівчиноньки* (Кв.-Осн., II, 1956, 41).

РІДЕСЕНЬКО. Присл. до рідесенький.
РІДИНА, й, ж. Один із станів речовини, проміжний між твердим і газоподібним. *Високий режисер мочив хустку рідиною зі склянки і клас собі на очі, що були надвидовижку червоні й запалені* (Ю. Янов., II, 1958, 42); *Увійшов газин, витяг руку з кишені і поставив на стіл пляшку з мутною рідиною* (Сенч., Опов., 1959, 311); // *Текуча суміш із різних твердих і рідких речовин. Соколята спробувала викопати рукою ямку і справді докопалась до води. Була це уста, гнила й тягуча рідина, з противним запахом* (Козуб., I, 1955, 357).

РІДИННИЙ, а, е. Прикм. до рідина. *Для змащування тертямих деталей механізмів передачі і стрічкопротяжних механізмів кінопроекторів використовуються рідинні (мінеральні) масла і консистентні мастила* (Пересувні кінопр., 1959, 152); *Змішують її [картоплю] в потрібній кількості в концентрованими чи рідинними домішками* (Соц. твар., 3, 1956, 12).

РІДІТИ, іє, недок. 1. Ставати рідким (у 3, 6 знач.). 2. Зменшуватися в кількості, ставати нечисленним. *Фашистський поєх он відступає — й рідіє, таме на очах* (Тич., II, 1947, 171); *Нас в поході не мало лягло, Та пропали в рядях не було — Нових месників слаа* (Україна, *Щоб не слаба сім'я соколика й не ріділа звитяжна сім'я* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 133).

РІДІШАТИ див. рідшати.

РІДІЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до рідіти. — *Старієте, Актоне Андрійовичу, — зауважила Ульяна Григорівна, зупиняючи невеселий погляд на його рідючий чуприк і жилий ший, покорований глибокими зморшками* (Добр., Очак. розмир, 1965, 31).

РІДКИЙ, а, е. 1. Який перебуває в стані рідина. *Багато речовин, які ми звичайно бачимо твердими, рідкими або газоподібними, при зміні температури переходять в інший стан* (Фізика, II, 1957, 40); *Рідким називається тіло, що не має певної форми, а набирав форми посудини, в якій воно знаходиться, зберігаючи при цьому свій об'єм* (Підручник дезінф., 1953, 7); *Іоніти застосовують для виділення рідких металів з гірських порід* (Наука., 11, 1956, 33).

△ **Рідке добриво** — добриво, що випускається промисловістю і вноситься в ґрунт у вигляді рідини. *Попад плав випущено багато гранульованих та рідких добрив* (Роб. газ., 4.III 1966, 2); **Рідке паливо** — горюча суміш таких органічних речовин, як бензин, гас, мазут і т. ін. *Додатковий прирост рідкого палива одержують зараз двома шляхами: розвіданням і освоєнням нових родовищ та впровадженням різних геолого-технічних заходів на старих промислах* (Роб. газ., 20.I 1966, 2); **Рідке скло** — те саме, що Розчинне скло (див. розчинний).

2. Позбавлений достатнього вмісту чого-небудь в якійсь рідині; негустий. — *Борщ зварила добре, а каша вишла трохи рідка, — сказала Кайдашиза й почала знов наважати Мотрю* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *На командний пункт поверталася [Шура] стомлена, еся в глини, бо хоч у піхотинських траншеях і були настелені дошки..., проте рідке болото чеирало крізь них до самих колін* (Гончар, III, 1959, 194); *Для жлинчиків приготувалють рідке тісто, до складу якого входить борошно, молоко, яйця, сіль* (Укр. страви, 1957, 266); — *На доброму харчі по три відри [відра] молока дають [корови]! — І не рідке? — Сметани черть гладушица бажма збирає, а ксиляк такий, хоч можем ріж, хоч пильцями колунай* (Степмах, I, 1962, 117).

3. Розташований, розміщений неблизько або нещільно один до одного (про однорідні предмети). *П'яна слеза зволожила рідкі вії* (Степмах, II, 1962, 374); *Дівчина поволі спускалася крутим козгором поміж рідкими соснами та кленами* (Коз., Сальвія, 1959, 65); *Коли він розтуляє губи, видно було його рідкі й гострі зуби* (Тулуб, В степу., 1964, 37); // *Який складається з неблизько або нещільно розташованих, розміщених один до одного однорідних предметів чи деталей. О. Порфирій ханком емисас, причесав на шидку руку свої коси рідким металічним гребінцем* (Н.-Лев., IV, 1956, 112); *І скитсья її сон.. Бачить вона гору високу, покриту рідким лісом* (Мирний, III, 1954, 241); *Назустрич Чернишеві скакав на баскому коні якийсь піхотинець у розстебнутій шинелі, без пілотки, з рідкою сірою борідкою віником* (Гончар, III, 1959, 72); // *Негусто зітканий, сплентений. Здалеки здавався, ніби то стояли рідкі тини з тоненького хмизу, .. обтиками звергу якимись цульцями* (Н.-Лев., II, 1956, 221); // *Розташований на значній віддалі один від одного. На вулиці тихо та глуго; рідкі ліхтарні жовтіють у темноті мутними кружалами, а кругом їх чорна безодня буває* (Мирний, III, 1954, 218); *Замість біленьких чепурних полтавських сіл пішли інші, рідкі, степові селища* (Гончар, Таврія, 1952, 21); // *Який є, буває в невеликій кількості. Прибувши до нас в континентальний клімат, відразу, звичайно, зачала [яблуня] на морозі і ледве плодоносила — плоди рідкі, дрібні* (Довж., I, 1958, 465).

4. Який буває, трапляється і т. ін. нечасто. — *От нежданий Гість рідкий і дорогий!* (Фр., XIII, 1954, 357); *То була розкішна рожеса чайка, — рідкий і жаданий птах Півночі* (Трубіл., Крила., 1947, 6); *Воми йшли садовою доріжкою назустрич один одному... стримуючи найскладніше душевне звільовання, що супроводить рідкі зустрічі людей виняткових* (Довж., I, 1958, 483); *Найбільше радла біднота рідких наводд на три дні забути про голод* (Тулуб, В степу., 1964, 359).

5. Який повторюється, відбувається, буває і т. ін. через певні проміжки часу. *Посипались рідкі краплі дощу, великі, як лісові горіхи, важкі, як розтоплене оливо, а потім образу полив дощ як з відра* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *По рідкій стрілянні він визначив, де розташовані німці* (Тют., Вир, 1964, 494); *Стомлений дорогою, Юрко уже засинає, як з другої кімнати почулося рідке сльозування* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 225).

6. Ненасичений, розріджений (про мфу, туман і т. ін.). *На білий іній, на вбрання святкове Заноситься рідка голодна жла* (Зеров, Вибр., 1966, 54); *Рідкий туман піднявся над річкою зрієнь з нижнім гіллям дерев* (Сміл., Сашко, 1957, 73).

7. Який не відзначається звучністю (про голос, звук). *Зачиняє [Лукаш] двері всередині і рідким голосом наказує дядькам: — А тепер беріть що-небудь...* (Степмах, I, 1962, 195).

8. Позбавлений інтенсивності, яскравості (про світло і т. ін.). *Прочинилися двері, смуга рідкого світла лягла на поріг, і командир ескадрону пірнув у хату* (Перв., Невигадане життя, 1958, 252); *В просвіті хмар засвітилося рідке сонячне проміння і торкнулося масної землі* (Логв., Літа..., 1960, 6).

РІДКІСНИЙ, а, е. Який трапляється, буває і т. ін. рідко; незвичайний. — *Молодець! Ти знайшов трюфель! Це рідкісний гриб, дуже дорогий і поживний* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 145); *Найцікавішим експонатом музею був рідкісний любительський знімок, на якому можна було віпнати першого радянського космонавта* (Гончар, Тронка, 1963, 324); // *Якві виділяється серед інших своїми якостями, властивостями і т. ін.; чудовий. Рідкісний, чарівний мінерал [алмаз], рівного якому за дивовижною красою і грою барв немає в світі, відомий людству кілька тисячоліть* (Веч. Київ, 16. XII 1966, 1); *Святковий пишний одяг підкреслював її рідкісну красу* (Тудуб, В степу..., 1964, 63).

РІДКІСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. рідкісний.

РІДКІСНО. Присл. до рідкісний.

РІДКІСНОЗЕМЕЛЬНИЙ, а, е, спец. Який міститься в земній корі у дуже малій кількості й якого надзвичайно важко виділити у чистому вигляді (про деякі елементи — метали). *Останнім часом важливого значення набули так звані рідкісноземельні елементи* (Наука..., 2, 1959, 26); *Спокуси рідкісноземельні метали... з сіркою мають високі температури плавлення* (Допов. АН, 2, 1961, 209).

РІДКІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. рідкий 3—6. У мідному віці область застосування металу була дуже обмежена. Пояснюється це не тільки відносною рідкістю родовищ міді і труднощію доставки її, а й тим, що цей м'який метал був мало придатний для виготовлення гострих і міцних інструментів та зброї (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 85); *За оригінальністю, рідкістю і труднодоступністю при збиранні едельвейс став емблемою альпінізму* (Веч. Київ, 25. I 1966, 4).

2. Предмет, жвава істота, явище і т. ін., що бувають, трапляються рідко. *Відзначалася ця місцевість від інших подільських сіл перш за все тим, що була з трьох боків оперівана річкою, за якою тягнулися ліси, — велика рідкість у тих краях* (Вільде, Сестри..., 1958, 44); *Тут же росте цікавий поодинокий екземпляр тюльпанового дерева, очевидно, посаджений як ботанична рідкість уже в кінці минулого століття* (Парк Олександрія..., 1949, 91); *Талант — рідкість. Треба його систематично і обережно підтримувати* (Ленін, 48, 1974, 178); [Ф р а у В у р с т.] *Дуже приємно, що хоч ви, пане Таубе, не розлучились говорити компліменти. В наші часи це така рідкість* (Собко, П'єсен, 1958, 400).

◇ **Бібліографічна рідкість** *див.* бібліографічний; **Музейна рідкість** *див.* музейний; **На рідкість** — дуже, надзвичайно. *Вона [природа] його наділила на рідкість розкішним красномовством* (Стельмах, II, 1962, 161); **Не рідкість** — часто буває, трапляється.

РІДКО. Присл. до рідкий 3—5. *Розкажи, розкажи мені, поле: Чого рідко ростуть колосочки* (Тяч., I, 1957, 5); *Рідко, може, єсть на Україні добра людина, щоб ізжила вік, да не була ні разу в Києві* (П. Куліш, Вибр., 1969, 75); *Вона була тільки тоді щаслива, як одпрошувалась в гості до батька, та й те траплялось дуже рідко* (Н.-Лев., II, 1956, 329).

Рідко де — в небагатьох місцях; **Рідко коли** *див.* коли¹; **Рідко хто** — майже ніхто. *Тепер цією стежкою, видно, рідко хто ходить, куці порозростали, хапають з усіх боків за одягу, мов живі* (Гончар, II, 1959, 253); **Рідко...**, щоб не... — уживається для підкреслення чи

наголошення повторюваності якої-небудь дії. *Рідко траплявся такий щасливий рік, щоб не було пожежі в місті* (Н.-Лев., I, 1956, 50).

РІДКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рідкий у 1 знач., напр.: **рідкопальний**, **рідкоскладний**, **рідкоплавкий** і т. ін.; у 2 знач., напр.: **рідкомолочний** і т. ін.; у 3 знач., напр.: **рідкоборбний**, **рідкобрбвий**, **рідкочубий** і т. ін.

РІДКОВОЛОСНИЙ, а, е. Який має рідке, негусте волосся. *Легко надів шапку, підвернувши перед тим кученького й рідковолосого оселедця до вуха* (Ле, Наливайко, 1957, 337).

РІДКОЗУБИЙ, а, е. З рідкими зубами. *На самій передній парті сидить рідкозубий хлопець і апетитно їсть пиріжок з гарбузом* (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 58).

РІДКОЛІСЯ, я, с. Рідкий ліс. *Насадження, які мають менше 1/3 нормальної за даних умов кількості дерев, включають до категорії рідколісся* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 11); *У рідколіссі сонце і тепло і заколисусь дрімотна тиша* (Дор., Літа..., 1957, 26).

РІДКОНАСЕЛЕНИЙ, а, е. З малою кількістю населення.

РІДКОПЛЕЧНИЙ, а, е, розм. З вузькими плечима. — *Це ти, рідкоплечий, проти мене здумав? — зупинився з гордого подиву і образи Левоко... — Можемо і проти тебе, не таке вже велике ти цабею, щоб нас лупцювати* (Стельмах, I, 1962, 530).

РІДКОШЕРСТИЙ, а, е. Який має рідку, негусту шерсть.

РІДКУВАТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім рідкий (у 2—8 знач.). *Терешко сидить непорушно, насунувши рідкувати брови* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 26); *Всюди знали приємну білозубу усмішку, точний проміл білявого, вже рідкуватого, але дуже дбайливо причесаного волосся і м'яксту, міцну постать Ервіна Майєра* (Собко, Стадіон, 1954, 4).

РІДКУВАТО, присл. Не дуже часто. *Республіканські і обласні радіостудії рідкувато передають творчі літературні виступи* (Ковнінька, Чому я не сокіл..., 1961, 129).

РІДНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до рідний. — *Будьте мені батьком рідненьким! Не глушайтесь бідим сиротою!* (Кв.-Осн., II, 1956, 57); [М а р'я н а:] *Який щирий та вірний був би козак з мене! Як би я тоді борнила... наш край рідненький...* (Вас., III, 1960, 29); — *Степане Васильовичу, рідненький, — плачучи, охопила [Дарна] його руками, притулилась до нього, не сміючи поцілувати* (Стельмах, I, 1962, 602).

РІДНЕНЬКО, присл. Пестл. до рідно. — *Я люблю тебе рідненько!* (Вовчок, I, 1955, 156).

РІДНЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до рідний. — *Діточки ж мої, часничка! Підходьте під материнське благословення — хай вас пенька ріднесенька на все добре благословить! — заклопоталася бабуся* (Л. Янов., I, 1959, 60); *Засоромивсь осміяний Горобець Та й покинув ріднесенький табунець* (Гл., Вибр., 1951, 53); *Кожною я знаю, мене кожне знає; там мені і стежки знакоми-сінькі, хати усі відомісінькі, — там земля ріднесенька!* (Вовчок, I, 1955, 146).

Матінко моя ріднесенька! — уживається в знач. виг. при вираженні різних почуттів. — *Матінко моя ріднесенька, що тут створилося! Гуде, гуркоче, свистить, одним словом, такий шум зчинився, що нічого не чути* (Тют., Вир, 1964, 261).

РІДНЕСЕНЬКО, присл. Пестл. до рідно.

РІДНИЙ, а, е. 1. Який має кровну спорідненість, кровний зв'язок із ким-небудь. [А н д р і й:] *Я знаю, що діти одної матері настільки рідні межі собою, що*

не треба й доказувати свого (Л. Укр., III, 1952, 719); Перша відрада — то її рідна мати, така добра і кохача (Коцюб., I, 1955, 268); На своєму році Люба залишилася сиротою. Громада призначила їй громадських опікунів, а землю їй хату віддала рідному дядьку (Стельмах, I, 1962, 343); * Образно. — Сила і спритність, кажутъ, — рідні сестри. Де одна не втарається, там друга прийде на підмогу (Добр., Очак. розмир, 1965, 50); * У порівн. По свіданку пішов до Горького. Там мене стріли як рідного, обнімали і цілували, взагалі дуже приязні до мене (Коцюб., III, 1956, 353); // Власт. людині, яка має кровну спорідненість, кровний зв'язок із ким-небудь. Теплою обгортають милі слова, рідна ласка... хочеться спати... голова хилиться. А няня вже постіль постелила (Хотк., II, 1966, 104); // Який належить тому, хто має таку спорідненість, такий зв'язок із ким-небудь. Діду мій! Я твій онук. Я й досі чую рідних рук ласкавий дотик (Сос., II, 1958, 357); // Який перебуває у шлюбі з ким-небудь (про чоловіка стосовно дружини і навпаки). [Г а н а:] Ну, мабуть, що не тільки я, а й Надія Терентівна не одрізняють тебе од Андрія, дарма що рідна його дружина (Мороз, П'єса, 1959, 242); // Який складається з кровно споріднених осіб. Гірко жилося Тарасові в рідній сім'ї через злидні та недостачі (Мирний, V, 1955, 309); Мені виживається, як в тижні, ріднім колі Старий дідусь каоча своїх онуків (Л. Укр., I, 1951, 52).

Мати (матінко) [мої] рідна! — уживається в знач. вг. при вираженні різних почуттів. — Весело мені, як-то вже весело, мати моя рідна!.. (Вовчок, I, 1955, 267); — Де ви її [гранату] взяли? — жахучий боєць. — О, матінко рідна! Та ви ж могли, знепритомнівши... — Годі, — перебив його Черниш (Гончар, III, 1959, 166).

2. у знач. ім. рідні, вих., мн. Батьки. — В, нішим тепер діти, та тільки не такі, як раніше, що батька та матір слухали, а інші, розумні... що рідних і вузюж не ведуть (Тют., Вир, 1964, 125); // Близькі й далекі родичі. Гордилися нею і рідні, і сусіди... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 225); Рідні з усіх сил пнуться, щоб дістати щось хороше, і посилають у табір матерям, сестрам, бабусям одяг і харчі (Хижняк, Тамара, 1959, 187).

3. перен. Близький кому-небудь духом, звичками, поглядами і т. ін. Бідний до бідних рідний, а багатий погляду не радий (Укр. присл., 1955, 4); Зустрівся [Т. Шевченко] знову тої зими 1844 року з рідним Михайлом Семеновичем Щепкіним (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 330); // Якому віддав себе, присвятив своє життя. Дуже рад, що моя праця прийшлася до смаку, а ще більше буду радіти, коли цю послужу на користь нам рідного діла (Мирний, V, 1955, 361); Прощайте!.. А я рушаю в путь — нову стрічати весну, Скромнішу, а проте безумно-запашиу, До друзів, до Дніпра, до рідної роботи (Рильський, II, 1960, 135); // З яким зв'язався, до якого зв'яз. Ватаг сидить серед свого начиння, як батько серед дітей. Все воно — чорні лавки і стіни, ватра і дим... — все воно близьке і рідне, на всьому спочила його тепла рука (Коцюб., II, 1955, 325); // В якому все знайоме до дрібниць. — Ранком у сірій млі ваптажимося на корабель... Я, потрапивши до рідної стихії, літаю скрізь (Ю. Янов., II, 1958, 68); // у знач. ім. рідне, ного, с. Те, що є дорогим, близьким серцю. Послухатися Мар'ї — покинути?.. Серце не хотіло. Воно шептало, що гона тут рідне покине, дороге та любе позбуде (Мирний, III, 1954, 234); Від землі теж пахло рідним... і знайомим з дитинства (Тют., Вир, 1964, 184); // Де або в якому хтось працює, служить, учиться і т. ін. Тимиз Стояк повернувся на рідний свій завод — київський Арсенал. Тут він працю-

вав змалку (Довж., I, 1958, 42); Чомусь ураз згадався їй рідний колосок (Крот., Сини..., 1948, 8); Коли... відлучають слова напучень та поздоровлень, коли відмінниця Алла Ратушня вже слядне, від імені всіх однокласників прощаються з рідною школою та вчителями... після цього всі учасники вечора висипають на подвір'я (Гончар, Тронка, 1963, 135); // З якого вийшов, до якого належить хто-небудь. «Донбас!.. Ми йдемо на бій за тебе, — казав Олег, — казали всі, — за рідний люд, щоб Батьківщині весна всміхнулася золотом» (Сос., II, 1958, 493); В найскрутніший момент він шукав підтримки насамперед звідси, із рідного народного середовища (Гончар, II, 1959, 407); // Характерний для певного народу, притаманний йому. [Х р а п к о:] Що це на тобі за такі убори? [П е т р о:] А що важ чудно, батьку? Хіба ви ніколи не бачили такою? Це ж наше рідне одягання, котре кожен чоловік на селі носе [носить] (Мирний, V, 1955, 136); Вона навіть іноді ласкаво зазиває Кульжан у свою юрту і розповідає їй щось цікаве або навчав рідним звичаям (Тулуб, В степу..., 1964, 60); Рідний пісенний мотив було особливо приємно почути тут, далеко від батьківщини (Смолич, Світанок..., 1953, 348).

4. В якому народився, виріс хто-небудь або який пов'язаний з чимсь місцем народження. [Р о м а н:] Захотілося... глянути на рідну оселю, спочити під стріхою... (Кроп., II, 1958, 33); Старший лейтенант знаходить [на карті] села свого рідного району, розшукує знайомі шляхи, переліски, балки, горби (Гончар, III, 1959, 275); Теплою рідної землі війнуло від нього [ліста] на поета, вишким ароматом осінніх київських садів (Тулуб, В степу..., 1964, 449).

Рідна країна діва. країна; Рідна мова — мова, якою володіє певна особа з раннього дитинства (звичайно мова тієї національності, до якої належить ця особа). — Я прошу дарувати мені, що не вітаю вас вашою рідною мовою (Смолич, I, 1958, 57); Рідне слово — те саме, що Рідна мова. Взагалі, коли зможете, пишть до мене, бо я все ж на чужині і потребую рідного слова (Коцюб., III, 1956, 407); Рідний край див. край¹.

5. Уживається при пестливому звертанні до кого-чого-небудь. — То ти сирітка, моя рідна? Ох! зірка сирітська дола! (Мирний, III, 1954, 300); Степе рідний, честь і славу Тобі маю піднести! (Граб., I, 1959, 187); Сапо! Не сердься, рідна. Я, згається, знову щось не так сказав... (Довж., I, 1958, 432).

РІДНИТИ, ню, виш, недок., перет. 1. Створювати ріднинні стосунки, зв'язки між ким-небудь.

2. перен. Робити близькими духом, звичками, поглядами і т. ін., створювати дружні взаємини. На полі зібралася кілька любчан, людей одного роду, що хоч і пішли з рідного гнізда, але мали те, що з'єднувало їх і ріднило, — землю (Скл., Святослав, 1959, 98); Кожна зустріч, хоч не часті й випадкові були ці зустрічі, ріднили нас все більше й більше (Вільде, Пов. і опов., 1949, 10); Під впливом Криштофа та проповіді Петра Скарги Януш став католиком. Це їх найбільше ріднило (Ле, Навлвайко, 1957, 68); Ця великих людей [Т. Шевченка і М. Чернишевського] ріднили властиві їм обоє незламна твердість, непохитність революційних поглядів і матеріалістичних переконань, їх палка любов до батьківщини (Іст. УРСР, I, 1953, 470).

3. перен. Робити що-небудь подібним до чогось, схожим на щось у певному відношенні. Янка Рупала... часто вживає порівняння, які ріднять його теорії з фольклорними (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 88); Поетичність, задушевність у зображенні картин природи ріднять пейзажі митця з мелодійними українськими піснями (Мист., 3, 1967, 40).

РІДНИТИСЯ, віся, нішся, *недок.* 1. Вступати у родинні стосунки, зв'язки з ким-небудь.

2. *перек.* Ставати рідним (у 3 знач.) кому-небудь, близьким духом, звичками, поглядами і т. ін. — *Наказую міщанам Слуцька приймати наше військо, як рідних своїх.. Війську даю волю карати непослушних, а з друзями ріднитися* (Ле, Наливайко, 1957, 284); [Ш в ченко:] *Так! Це Добролюбов і Некрасов! Герцен, і Огарьов, і Салтиков-Шедрін! А ти... щоб не дружиш я? Так — не буде! Бо не на те ріднимся ми — народ російський, славний, — як і український* (Тич., I, 1957, 327); // Звикати до кого-небудь, привичаюватися до чогось, звикатися з кимсь, чимсь. *Отак і минали літа. І чимдалі все більше звикав, ріднився Гришко з родиною Гармашів: з Артемом, з тіткою Катрею* (Головко, II, 1957, 512).

3. Бути подібним до чого-небудь, схожим на щось у певному відношенні. *Порівняння зажуреної Ярославки з вигачею — зовулею — часто зустрічається в українських піснях.. Аналогічні образи Максимович знаходить і у великоруському фольклорі. Але «лідеморуські» (українські) пісні, здавалося йому, ще ближче рідняться з «Словом» (Від давнина... I, 1960, 109).*

РІДНИСЬКИЙ, а, е. Пестл. до рідний. — *Мамочко, голубочко, моя рідніська! Та я ж вся у тебе... у мене твоя натура...* (Кв.-Осн., II, 1956, 426).

РІДНО, присл. 1. Те саме, що по-рідному. *А матуся... Ні, не видно — тільки чорні стовпці... То ж було всміхнеться рідно* (Тич., II, 1957, 138); *Так ви рідно добою весінною Шумите у нічній глибокій Дальній степом, дощем, Україною Та услї найдорожчим мені* (Мас., Як пахне земля, 1958, 9); *Пахне рідно хлібною скоринкою, добре впрямим у нечі борщем, чебрецем і м'ятою* (Збан., Єдина, 1959, 12).

2. Щиро, від усієї душі, приязно. *Хлопець посміхався до неї довірливо й рідно* (Ткач, Жди..., 1959, 82).

РІДНЯ, і, ж. 1. збірн. Чийсь родич близький або далекий. [Горпина:] *Розтровожили ви мене піснями. Плачу я, що мене моя рідня цурається* (Н.-Лев., II, 1956, 508); *Мало не всі з присутніх козос із рідні отовді етрамили: Гармаш — батько, дячко Мусій — племянницю... у Тимка на засланні батько* (Головко, II, 1957, 404); *У порівн. *Було так цікаво слухати, коли бабуся, наче з ріднею, розмовляв з деревами* (Стельмах, Гусп-лебеді..., 1964, 100).

◇ **Вступати (вступити) в рідні дні**, **вступати** 1. 2. *кому, розм.* Родич або родичка кому-, чому-небудь. — *Та я оце зроду не буду його годувати! Що він мені? Рідня?* (Коцюб., I, 1955, 437); *Безстрашний і ерзаний Кибальчій доводиться далекою ріднею їхній сім'ї* (Стельмах, I, 1962, 250); — *Який він там у тебе не е, але він тобі таки батько: рідня найрідніша!* (Гончар, Тронка, 1963, 264); // *перек.* Який має у певному відношенні подібність до когось, чогось, схожість з ким-, чим-небудь. *Пуста голова — баранові рідня* (Укр. присл., 1963, 398).

РІДОТА, и, ж. Що-небудь рідке (у 2 знач.). *На дні трашиї в земляній рідоті... тріпаліся карасі.. Шість років тому тут вирили котлован. Його наповнювали дощової і ґрунтової води. В той час, очевидно, і оселилися тут карасі* (Роб. газ., 14. X 1964, 4); *Зеленувата рідота швидко заповнювала тунель* (Веч. Київ. 15. II 1961, 3).

РІДШАТИ, *розм.* **РІДІШАТИ**, *ав.* *недок.* 1. Ставати рідним (у 2—6 знач.). *Злизу салили були окриті густим лісом, а вище ліс рідшав і переходив у куці* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163); *Вона придивалася до кожної зморшки під очима Миколи і до сплутаного зуба, що вже рідшав між двома глибокими затоками губа*

(Коп., Дуже добре, 1937, 39); *Тільки ледве чутико долинали постріли з моря, та й вони рідшали і нарешті зовсім ушухли* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 111); *Вітер зміцнів, і жмари й туман над Дніпром одразу почали рідшати й розходитися* (Перв., Атака..., 1946, 93); *Помалу-малу синя іла рідшав, яснішав, східний край неба облювається широким усміхом світання, світова зірка блідне й тремтить, догораючи...* (Коцюб., I, 1955, 179).

2. Ставати нечисленим, зменшуватися кількісно. *Опівдні ярмарок почав рідшати: почали люди розходитися, поярмаркувавши* (Н.-Лев., I, 1956, 59); *Натовп рідшав* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 27); // *безос.* *Розгорялося вознище, рідшало козаріе* (Гончар, Таврія, 1952, 93).

РІЖЕЧОК, *чка, ч.* 1. Зменш.-пестл. до рижок 1—9. *Сестра восени пішла додому на Полтавщині, а він, передавши нею покломи матері та злидений свій заробіток, зав'язаний вузликком у рижечку зустки, — зостається на одну весну в степах* (Гончар, II, 1959, 28).

2. Певний вид вишивки.

РІЖКОВИЙ, а, е. Прикм. до рижок.

Ріжкове дерево — вічнозелене дерево родини бобових з гронами дрібних квіток; має істивні коричневі плоди у вигляді рижка або стручка з солодким м'якушем. *І знов ішли [Антін з сусідкою] далі по камінцях, що розсипались з-під підшова, серед килимів друку, золотого і запашного, над якими чорне рижкове дерево пускало зелені сльози стручків* (Коцюб., II, 1955, 293).

РІЖНАТИЙ: **Ріжнаті сани** — сани з рожнями для перевезення сіна, дров і т. ін. *Не маючи малих, в ріжнаті сани, Мов пак який, з Грицьком уліз Юхим. Летять уніз веселою юрбою!* (Гр., I, 1963, 106); // у знач. ім. **ріжнаті**, *тах, мн.* Ріжнаті сани. *Зимою в ріжнатих, весною в тачанці По селах літає і чваниться Струк* (Перв., II, 1958, 350).

РІЖОК, *жкка, ч.* 1. *мн.* рижки. Зменш.-пестл. до риж 1. *Цікаво підняли [ковані] рижки і дивляться в мряку, наче крізь неї щось бачать, і так бадьоро трясуться у них тоненькі борідки...* (Коцюб., I, 1955, 324); *Теля розігналось і стукнуло міцним лобом, над яким виступали вже чималі рижки, велику круглу макітру* (Донч., VI, 1957, 147).

2. *мн.* рижків. Зменш.-пестл. до риж 4—6. *Перед ним унизу слагась панорама дахівок, рижків вулиць і краєчків майданчиків міста* (Досв., Вибр., 1959, 235); *Від клуні поспішав палій. Не думаючи нічого, він подерся по рижку комори під стрізу і вмочив запаленого стрічника в суцільний околот покрієлі. Червогенські лішай слагалися по околоті на горіще, тріщали спечені пауки та пурстали з гнізд поперелажувані горобці* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 267); *Ярема засунув руку за пазуху, дістав вузлика, швидко розгорнув його, тримаючи зустку за рижок, візмує нею над сітгом* (Загреб., Шеніт, 1966, 31); *Хмари розсунулись, і рижок місяця освітив ліс блідим молочним сльом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 334).

3. *мн.* рижків. Духовий музичний або сигнальний інструмент у вигляді труби з розширеним кінцем. *За ворітьми заграв рижок рижком, голосним тоном, заграла скрипка* (Н.-Лев., II, 1956, 111).

△ **Англійський рижок** — альтовий гобой. *Вельми контрастною [у Четвертій симфонії Б. Лятошинського] є поєва ліричної, задумливої теми — соло англійського рижка* (Мист., 5, 1965, 10).

4. *мн.* рижків. Назва різних, схожих формою на риж (у 1 знач.) виробів для зберігання тютюну, пороха та інших, *перев.* сипких речовин. *Дід Онисько похував табак у рижка і звилинку щось думав собі* (Козл., Ю. Крук,

1950, 96); В руці в нього довга гирлига, на шитому чабанському поясі висить гаман з люлькою, тютюном та кременем, ріжки з перепаленим синім каменем і догтем-первачком — жастити рани худобі та собі (Стельмах, I, 1962, 43); // розм. Магазин ручного кулемета або автомата у формі рога для патронів. — Хто набивав мій диск? — гукає боєць пораненим, які, хто лише мід, набивали ріжки й диски (Гончар, III, 1959, 159); Автоматні ріжки, набиті патронами, буденно виглядали у Воронцова в-за обох галля (Гончар, III, 1959, 97).

5. мн. ріжкі. Наповнений фарбою волячий або який-небудь інший ріг із вставленим у тонкий кінець пером для розмалювання посуду. В майстерні батька оволоділа Павлина мистецтвом формування на гончарському круті та розпису ріжком (Нар. тв. та етн., I, 1957, 63); Локи посуд ще трохи сирий, майстр розмальовують його за допомогою простого ріжка, зробленого з рогу корови (Мист., 6, 1964, 15).

6. мн. ріжкі. Частина предмета або весь предмет, схожий формою на ріг (у 1 знач.); використовується як пристосування для чого-небудь. Далеко-далеко на ріжку в карматинній пристаті тито повертався літара на маяку, кидуючи на море... то ясно-червоної, то зеленій, то синій, то жовтий світ (Н.-Лев., V, 1966, 141); Коваль передає Марті трубку, та покляла її на ріжки апарата (Собко, Срібний корабель, 1961, 266).

7. мн. ріжкі. Солодка булочка або інші які-небудь ласощі, подібні формою до рога (у 1 знач.). От до неї [чоловік]: «Чого тобі бажається? кажі». Тут вона [жінка] й почне вигадувати: і медяничкі, і ріжкі, і мочених кисличок (Кв.-Осн., II, 1956, 102); Виймаєши з кишені пряничного чана, два цукрові ріжки, яблуко та гілку синього ізюму, він покляв усе це на подушку (Горький, Дитинство, 1947, 25).

8. мн. ріжкі. Гострий кінець вил.

9. мн. ріжкі, різко. Освітлювальний пристрій у вигляді ковпачка або короткої трубки з розширеним кінцем. Внизу за парпанетом бульвару, з садка.. заблищали газові ріжки (Н.-Лев., V, 1966, 142).

10. тільки мн. ріжкі, різко. Певним способом заплетені коси. Отака й то дівчина була, що побігла через подвір'я шлею боронити: просто в снідниці, в сорочці з вилоджистим коміром з шьяркою, і заплетена в ріжки (Свидн., Люборацькі, 1955, 4).

11. тільки мн. ріжкі, бот. (*Claviceps purpurea* L.). Паразитичний грибок на злакових культурах (житі і різіе пшениці), що містить у собі отруйну речовину; використовується в медицині. Ріжки дуже отруйний для тварин і людей грибок, який паразитує на злаках (Профіл. захвор., 1955, 193); Ріжки відомі медичним здавна. Препарати, одержані з цього грибка, знижують кров'яний тиск, розширюють судини, уповільнюють скорочення серцевого м'яза та гладкої мускулатури (Наука..., 9, 1967, 29); // Хвороба злакових рослин, спричинювана паразитичним грибом, що перетворює зерна в колосі на наріст чорно-фіолетового кольору. Ріжки — усім відоме захворювання злаків, яке полягає в тому, що в колосках замість насіння утворюються щільні, досить великі фіолетові спороції гриба (Хвор. с.-г. рослин, 1953, 277); Ріжки на зернових культурках значно знижують урожай (Захист рослин..., 1952, 300).

12. тільки мн. ріжкі. Плід ріжкового дерева. Рудий.. Тур дав їй ще й кілька чудових царгородських ріжків, яких вона зроду не бачила (Скл., Святослав, 1959, 69); На смак ріжки нагадують ізюм з ароматом рому. З кожного дорослого дерева збирають до 40 кілограмів такого ріжків (Веч. Київ, 2.I 1967, 4).

РІЖУЧИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. теп. ч. до різати 1.

2. у знач. прикм. Признач. для різання. Щоб різальний інструмент мід нормально працювати, його ріжуча частина повинна бути тверда і стійка проти спрацювання у більшій мірі, ніж оброблюваний матеріал (Різальні інстр., 1959, 5).

3. у знач. прикм., перек. Різкий, гострий (про біль).
4. у знач. прикм., перек. Який викликає неприємні відчуття, справляє неприємне враження. Великі очі її згузалися, і їх гострий, ріжучий блиск витверзів Гната (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 306).

РІЗА, в, ж., заст. Досить мала, відрізнана від великого масиву ділянка землі, яка в різних місцевостях України дорівнювала трьом, шести або десяти моргам. Сього року, мабуть, зовсім здуріла [Палажка]: захопила мою різу та й вижала аж пісок (Н.-Лев., II, 1956, 7); Широке, розлого поле, та не людське воно, а панське. Люди не мають ланів, у них все різі (Кочуб., I, 1955, 110).

РІЗАК, а, ч. 1. Інструмент для різання чого-небудь. У дальньому кінці цеху — величезний стіл. По ньому пересуваються листи сталі, рухаються різакі (Роб. газ., 6.II 1965, 1); Працює Микита різакіми — токами, як сталіє паутильник... (Мас., Під небом..., 1961, 128); // Ріжуча частина якого-небудь інструмента, зваряддя, машини і т. ін. Корпус струга, на якому зміцнено різакі, рухомий. Це забезпечує хорошу його маневреність і виїмання вузлія в будь-якому місці лави (Наука..., 1, 1963, 14); Селяни обробляли землю примітивними зваряддями праці. Широко використовувалися плуги (дерев'яні, з залізним лежешом та різакіом) (Наука..., 1, 1965, 35).

2. Великий широкий ніж; сікач. Надибав [Іван] за дверима широкого різака, яким Горпина кришила свині гулку (Гуц., Скупана..., 1965, 247).

3. Інструмент для кисневого різання металів. Газовий різак відрізняється від звичайного газового пальника тим, що, крім пристрою для змішування горючого газу з киснем, він має допоміжний пристрій для підведення ріжучого струменя кисню (Слюс. справа, 1957, 263); Було розроблено апаратуру — кисневі різакі для розрізування сталі заготовки довжиною метр (Нариси розв. прикл. електр., 1957, 86).

4. бот. (*Falcaria* L.). Трав'яниста дворічна рослина — бур'ян з колчухом дрібнозубчастим листям довгастої форми та з білим суцвіттям; використовується як пряність замість тмну. Різак. Цей бур'ян походить з родини зонтичних, поширений по всій Україні (Бур'яни..., 1957, 60); На Михайлівській ціляні зустрічається також чимало видів, що утворюють «перекотиполе», як.. різак звичайний (Укр. бот. ж., XII, 2, 1956, 64).

5. бот. (*Stratiotes* L.). Те саме, що тілоріз. Ягос, блакуючи над Унавою вітку, Неoberежного підбив я чернюка. На воду він упав, де в непролядну сітку Сплелись кушир, різак, кропивка, осока (Рильський, Поема, 1957, 263); У видоланку, де через густу осоку та терпкий серполлистий різак зблискувала жовтава вода, лежтнували жаби (Збан., Курил. о-ви, 1963, 49).

6. різко. Те саме, що різник 1. — Не дам! — стрепенулася Яринка. — Зірочка видужав, я знаю.. Не давайте різати. Заберіть у нього ножа! Ох, рятуйте нас... П'ять тисяч літрів молока... — Микола! — схлипнула Заруба. — Зупини того різака, а ми зараз надійдемо (Жучер, Трудна любов, 1960, 533).

РІЗАЛКА, в, ж., розм. Інструмент для різання чого-небудь. Механізована, теж від електромотора, різалка січе яблука для сушіння (Минко, Повна чаша, 1950, 61).

РІЗАЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. для різання чого-небудь. Процес різання на верстаті здійснюється при

відносному переміщенні різального інструмента вздовж поверхні оброблюваної деталі (Верстати-гіганти, 1958, 6); Під час роботи комбайна задню фару трактора встановлюють так, щоб комбайнер добре бачив різальний апарат та подавальні ланцюги комбайна (Хлібороб Укр., 8, 1963, 15); // Який полягає у різанні чого-небудь. При малих розмірах виробництва застосовують примітивний (ручний) різальний спосіб добування торфу (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 29); // Який виявляється у здатності різати що-небудь. Щоб працювати високопродуктивно, правильно використовувати різальні властивості інструментів, — необхідно знати властивості інструментальних матеріалів (Різальні інстр., 1959, 3).

2. Який використовують для нарізування різьби (у 3 знач.). на чому-небудь. Нарізні частини м'яччика, обмежені канаками, називаються різальними парами (Слюс. справа, 1957, 217).

РІЗАЛЬНИК, а. ч. Той, хто різє що-небудь. Готові труби перевіряє контролер, робить позначки, де і наскільки обрізати кінці... Та й різальники подбали про хороший інструмент (Роб. газ., 16.III 1966, 8); Майже на вітру смерть ішли найвідважніші... різальники дроту, гранатометники, які мусили прокласти дорогу іншим (Гончар, II, 1959, 444).

РІЗАЛЬНИЦЯ, і. ж. Жін. до різальник. Різальниця винограду.

РІЗАНИЙ, а. е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до різати 1—7, 9; // у знач. прикм. Посеред пастки стояло корито з водою, прикритою різаною соломкою (Мирний, I, 1954, 281).

Мов (п'яче і т. ін.) різаний — дуже голосно. — Я не хочу істи, — мов різаний, зарепетував хлопець. — Я вже поїв усе, що ти давала (Збан., Мор. чайка, 1959, 15); Раптом за спиною хтось страшно, наче різаний, застогнав. Тарас допитливо подивився в той бік (Баш, На землі..., 1957, 6).

2. у знач. прикм. Який зроблено чим-небудь гострим, який утворюється від порізу (про рану).

3. у знач. прикм. Зробл., вигот. вирізуванням. Мати справила дочці червоні чоботи, купила шість парків доброго різаного намиста з срібним дукачем (Н.-Лев., II, 1956, 176); // Прикрашений вирізьбленим візерунком. На ганку, на розкрашений, різаний лавочці, сидить двоє їх, — молодий муж і молода жона (Фр., VIII, 1952, 282).

4. у знач. прикм., спорт., розм. Здійснений по дотичній відносно м'яча, кулі; спрямований убік. Різаний удар; Різана подача; // Який є наслідком такого удару, поданий. Різаний м'яч.

РІЗАНИНА, в. ж. 1. Дія за знач. різати 2. — Пробі, якої трясці йому тут треба. Щоб знову різанина пішла? (Головно, П, 1957, 13); Він полюбляв вечорами розповідати про колосипи, про осяйне майбутнє цього руху і ледве не привів до різанини в таборі, коли думки поділилися, і його самого трохи не задушили (Ю. Янов., II, 1954, 62).

2. Жорстоке кровопролиття, вбивство людей. Англійська буржуазія [в 90-х роках минулого століття] підготувала ганябну вірменську різанину (Тич., III, 1957, 86); Царський уряд нацьковував народи Росії один на одного, влаштовував криваві єврейські погроми, вірмено-татарську різанину, всіляко розпалював ненависть між російським народом і народами інших націй (Іст. СРСР, II, 1957, 276).

РІЗАННЯ, я. с. Дія за знач. різати 1—7, 10—13. Різання паперу, картону та папітунних тканин завжди проводиться тільки гостро відточеним ножем (Гурток «Умілі руки...», 1955, 22); Сучасна техніка різання

кристалів кварцу дозволяє нарізувати пластинки завтовшки в соті частки міліметра (Наука..., 8, 1963, 49).

РІЗАТИ, різку, різеш, недок. 1. перех. Чим-небудь, переш. гострим, розділяти щось на частини, подрібнювати або відокремлювати частину від цілого. Михайло з Василем різали на сікарні солову (Козл., Ю. Крук, 1950, 131); Кухарка поналивала в миски борщу, шафар став із шинурком до кулеші й почав ним різати по шматкові для кожного робітника (Кобр., Вибр., 1954, 124); Алмаз дуже твердий, ним різуть скло (Наука..., 9, 1956, 5); Жовті та білі черепашки мають значну пористість. Це обумовлює їх легкість та м'якість, що дає можливість різати їх палькою (Компл. використ. вапняків..., 1957, 70); Терпаче очилися [війська] брати з ходу дротний загорожі, різати та врати колощій дрім (Гончар, II, 1959, 402); // Ранити людину, частини її тіла (про щось гостре або чимсь гострим). Даве [давній] мені біле тлечко латаття, Аір його різє (Шог., Поезії, 1958, 69); Комиш шумів. Він їживсь перед нею [Соломією], тіснів із боків, настигав заду, ловив коріннями за ноги, колос і різав шорстким листом (Коцюб., I, 1955, 362); Маруся повзла на колінах до лісу, озлушена, роздавлена, без серця в грудях. І повзла, і падала, і різала руки, лице гострими травами, і повзла, і повзла... (Хотк., II, 1966, 220); // розм. Зрізувати, відрізати що-небудь, відокремлюючи від основи. Я сидів тут трохи не од півдня та все дивився на тебе, як ти під горою різала виноград (Н.-Лев., III, 1956, 267); Станути [люди] розкачувати, .. як по цілому тижню в колотках жоріла [полковниця] сердешний дівчач, як їм коси різала (Мирний, I, 1949, 184); Коли б у неї був серп або ніж, вона різала б його [коміш] доти, поки б він не поліг усець або вона сама не впала трупом (Коцюб., I, 1955, 362); // розм. Розмежовувати земельний масив на окремі ділянки. — Чули правильний закон? — загорла Денисенко. — Ніхто не має права зачепити нашу подвірну, хутірську чи відрубну землю! А панську різьте, як хочете! (Стельмах, II, 1962, 134); // перен. Проходячи, пролягаючи через що-небудь, розділяти, пересікати його. Пожжє хвилястими нагорбами та глинищами зміївся протитанковий ріє. Праворуч різала річку наскіє розжита кам'яна гребля давно зруйнованою млина (Коз., Гарячі руки, 1960, 146).

◇ Різати пуп (пупа) — приймати дитину під час пологів. — Яка ж я баба? Хіба я вам пупа різала? — сказала зобижена Ярина (Н.-Лев., II, 1956, 58); Хоч ножем різь — дуже густий. — Сметани черть гладушка баба збирає, а кияляк такий, точ кожем різь, точ пальцями колунай (Стельмах, I, 1962, 117).

2. перех. і без додатка. Ранити, убивати кого-небудь холодною зброєю. Отаке-то на сім світі Роблять людям! Того в'яжуть, того різуть. Той сам себе губить... (Шевч., I, 1963, 28); Може, там бійка, може, там кров... Він нічого не знає. Може, там різуть, грабують... Він тільки тямив, що все круг нього заворушилось і якась сила раптом ухопила його (Коцюб., II, 1955, 180); Тим самим мисливським ножем, яким він домучував недобитих лосів, він різє на смерть свого товариша і, забравши гроші, өтїкає в Крим (Тют., Вир, 1964, 417); // Знищувати, винищувати кого-небудь різною. Мовчки різали [панів] селяни (Сос., I, 1957, 388); — Не встигли розташуватись на ночляю, біжать з Калінінки... «Рятуйте, Петлюра різє єврей!» Я туди... Трупи, вір'я... Жаз! Ну, прикнїчи банду і пішов (Довж., I, 1958, 177); // розм. Найжджаючи на кого-небудь, убивати (про трамвай, поїзд). — Береже ж там гроші та на вулицях осядаєш. Там, кажуть, тих трамваїє, що кожного дня людей різуть... (Тют., Вир,

1964, 49); // Забивати свійських тварин, птахів і т. ін. на м'ясо. Почали муку сіяти, птицю різати (Кв.-Осн., II, 1956, 484); Мемет виніс з хати довгий ніж, яким різав овець, і, блиснувши їм [ним] на сонці, ..застромиє за пояс (Коцюб., I, 1955, 399); [Л и х о л а т:] Тітко Василю, ви ж недавно кабанця різали. Може б, дати поговорити до картоплі (Мокр., П'єси, 1959, 33); // розм., рідко. Загризати (про дикку, хижку тварину). — Тяжки мої зрізи, Лисичко-сестричко. Коли, бувало, віраус до кошари, то не різку одну Візю або дві, щоб наїстися, але замордую десять, двадцять із самої лютости [лютости] (Фр., IV, 1950, 78).

◇ [Хоч] мені [його] різ (ріже і т. ін.): а) уживається для підкреслення категоричної неогоди з чим-небудь, відмови від чогось. — А що, братця, чи не навідатися нам у Піску, що там діється? — Я не піду, хоч мене різте, — каже Матня (Мирний, I, 1949, 311); б) уживається для підкреслення чіткості упертості чи стійкості. — От мочав би! — оговаряє Корній до Семена тремлякчем здавленим голосом, — і чого ти заводиш, як тая баба? Хоч би мене різали, я б не плакав!.. (Л. Укр., III, 1952, 562); — Не астає [верблюд]? — слитає [чоловік]. — Хоч різ його, проклятого!.. (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 122).

3. перек., розм. Робити операцію кому-небудь. Він заводжується мене різати, так що тижнів через три я вже буду лежати на операційному столі (Л. Укр., V, 1956, 250); [К о р ш у н:] Значить, тільки різати? [С а в к і в:] Так. Ажмутувати [його] (Собко, П'єси, 1958, 200); // Розрізати пожею, квиджалом тіло. Ріже сам себе японський самурай (Довж., I, 1958, 125); // Аватомувати труп. — Поавачора вмер, як кажуть, скоропостижно. Сьогодні, — каже, і суд приблизить, будуть різати (Стор., I, 1957, 224).

4. неперек. Обробляти поверхню металу, дерева і т. ін. різальним інструментом, різцем. Поринало в мінералі, різало, гуло із металу «Азовсталі» бойове свердло (Рудь, Док. зорі, 1958, 69); Різати по металу; // перек. Виготовляти що-небудь вирізуванням, різбою. — От, Зосю, і будемо на пару працювати з твоїм милим чорнобровиком: він лежи буде різати, а я молотком стукатиму (Стельмах, I, 1962, 648).

5. перек. Врізуючись, провиначаючи у що-небудь, залипати на ньому сліди, борозни. Сачката з легким хрупанням різали пологками.. сніг (Тют., Вир, 1964, 518); Жовта пінява вода різала по живому тілу землі глибокі борозни (Збан., Сеспель, 1961, 445); * Образно. Блискавки різали сутінь, зроза вирувала (М. Ол., Леся, 1960, 67).

◇ Різати воду [хвилі і т. ін.] — уживається на позначення руху кого-, чого-небудь на (у) воді. Сачко покинула товатися. Дужими вимахами різала вона воду, щипали просточки туди, до скель, до несподіваного спільника її оборонця (Смолиць, Прекр. катастр., 1956, 70); Кораблі йшли повним ходом. Уже видно було, як вони різуть гострими кілками воду, збиваючи перед собою біле шумовиння (Ткач, Крута хвиля, 1956, 341); Степ патрулювали кінні роз'їзди, а морський, прилеглий до нього простір різали прудкі.. бронекатери (Говчар, II, 1959, 73); Різати повітря (тишину): а) різко лупати (про звук). — Фю-і-і! фю-і-і!.. — знову різало повітря якесь гостре свистіння (Гр., I, 1963, 363); б) порушувати тишу різкими звуками. Ранішній кашель не давав йому спокою. Він бухикав, гавкав, виг, ричав, як цілий звіринець, і гострими звуками різав ерантійшу тишу (Коцюб., III, 1955, 434).

6. перек. і без додатка. Врізатися в тіло, терти його, спричиняючи різкий біль. — Мене товста сорочка різє в тіло, а ти, Мотре, ще молода: носи тим часом

товсті сорочки, — сказала Кайдашиха (Н.-Лев., II, 1956, 295); Твердий копір різав йому (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 158); // безос. Мундир був тісний і короткий, від нього набрякала шия, різало під пахвами і спирало подих (Тют., Вир, 1964, 419).

7. перек. Викликати різкий біль, болючі відчуття. Нас більше сонце не паляло, Не різав ніг сухий пісок (Олесь, Вибр., 1958, 408); Вони, зігнувшись під низьким склепінням, стояли майже по коліна в воді, яка різала їм пекучим холодом ноги (Стар., Облога.., 1961, 53); Холодний колючий сніг різав їй обличчя (Донч., VI, 1957, 539); // безос. — Так на що ви скажете? — Ріже мене і пече попід боками, — обізвався із хати жіночий старечий голос (Тют., Вир, 1964, 66); // перек. Завдавати кому-небудь сильного душевного страждання, болю; мучити, терзати. Суперечні думки різали Демисову душу (Д. Бедак, Дніпро.., 1951, 110); // перек. і без додатка, перен. Непрємно діяти на органи чуттів своєю незвичною яскравістю, різкістю, негармонійним звучанням і т. ін. Найменший фальш різав мене, і я годинами мучилась (Л. Укр., III, 1952, 703); Крутий, колючий [міцний] запах кожуха.. різав їй ніздрі (Хотк., II, 1966, 122); // безос. [Л и з о г у б:] Смилось мені, що вийшов я з шапра, а надворі дь! і сонце сліпуче, якого я не бачив ніколи, аж в очах різє (Корн., I, 1955, 238).

◇ Без ножів різати див. ніж!; Вухо (вуха) різє див. вухо; Різати око див. око!; Різати пасі див. пас!

8. перек., розм. Викликати в кого-небудь труднощі, змушувати опинитися в скрутному становищі; підводити. [Г о р л о в:] Ти все автомобілями займався? [М и р о н:] Перестав давно. Авіацією. Директором цілого велетня. [Г о р л о в:] Виходить, тебе даляти слід. Літаки нас різуть. Мало даєте. Мало (Корн., II, 1955, 15).

9. перек., спорт., розм. Бити по дотичній прямій, правляючи м'яч, кулю вбік, у косій політ.

10. перек. і без додатка, перен., розм. Ставити кому-небудь незадовільну оцінку на іспитах. — Там [у школі механізації] такий завал був нашого брата, що аж підлога згуділась. — Казали — по десять гавриків на одне місце. Різали — спасу нема! (Збан., Передживив'я, 1960, 369); Мальований намірився остушити в інститут. Два роки підрад його зрізали на аступних екажменах, бо знання були нікудишні (Хижняк, Невгамовна, 1961, 242).

11. неперек. Діяти добре при використанні (про інструменти, пристрої, машини і т. ін.). Вона [машинка] ту палицю як підхопила, як черконе! Так к лизій години всі зуб'я й сплескались! Тепер тільки смиче, а не різє (Мирний, IV, 1955, 245).

12. перек. і без додатка, фам. Азартно, темпераментно, швидко робити, виконувати що-небудь. — Вогонь, а не діка! — милувалися Санькою в танці. — От різє!.. (Кучер, Трудна любов, 1960, 179); — І так вони навчилися цю бариню різати, що виводять і під скрипку, і під бубон, а тепер уже й під заслінку та деркач приоролювались! (Стельмах, I, 1962, 615); // неперек. Говорити або читати швидко, не зупиняючись. От і братія синьдака У сенат писати Та підписувать — та драги І з батька і брата. А меж ними і земляки Де-де прогладяють. По-московській так і різуть (Шевч., I, 1963, 250); Що от Трохим і незграбний, а з святого письма не гірше дяка читає, так і різє на кожне слово, так і пересипав ним свою річ (Мирний, I, 1954, 245); // неперек. Різко, інтенсивно думи (про вітер). Наступний день впає холодний, як і раніше. Різав незмінний nord-ost, але мороз начебто попустив (Коцюба, Нові береги, 1959, 450).

13. *перек. і без додатка, розм.* Говорити без натяків, з грубою відвертістю. *Маруся холодила... «Замовчи!» — хотілося крикнути з усієї сили, але не кричала. А молодийчя різала та й різала, по-своєму, по-простацькому, забираючися в саму душу зі своїм шорстким бажанням добра* (Хотк., II, 1966, 171).

◇ Різати правду (правду-матінку) [в бчі (у вічі)] — говорити все відверто кому-небудь. *Різкий на язик, зрубавший, як усі сини підняв, Селаброз часом грубо різав правду в вічі* (Н.-Лев., V, 1966, 150); *Ярошенко взяв Христю за руку і палько зашепотів їй на вухо: — Не бійся, Христинко! Не бійся! Ріж правду* (Речм., Веся. грозв., 1961, 426).

РІЗАТИСЯ, ріжуся, ріжешся, *недох.* 1. Розділятися на частини під дією різального апарату, інструмента (про предмети). *По стернях батько плуг веде, Важка робота зукто йде, І ріною рійється земля, Бо син оранням заправля* (Щог., Поезії, 1958, 286).

2. Боритися, битися холодною зброєю. *За що ж борилися ми з ляхами? За що ж ми різалися з ордами?* (Шевч., I, 1963, 223); *Вишневецький он як різався з полковником Ничипором. За добра князів Острозьких, як на татар, напав* (Ле, Наливайко, 1957, 79).

3. З'являтися, прорізуватися (про зуби). *В малого сина Ріжуться зубки* (Гіриньк, Сонце..., 1958, 160); — *Зубки вже ріжуться!* — *забачивши на рожевих яснах два білих камінці, скрикнула Марія* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 441).

4. *розм.* Азартно грати в що-небудь. *Гості, розбишись на кавалічки купки, розсілися різатися у карти* (Мирний, III, 1954, 290); [Терещенко:] *До світанку ріжуться [картари] в преферанс. Просто епідемія!* (Корв., II, 1955, 299); *Біля маленького столика Михайло з Карпом у шашки різались* (Головко, I, 1957, 155); *У клубі різалися в доміно. Грали за двома столами* (Гуц., Скупана..., 1965, 243).

5. *перек., розм.* Темперментно сперечатися один з одним. — *А ті про своє ріжуться, — засміявся Тимко і зіскочте з ліжка. — От і розбери. Одні плачуть, другі скачуть* (Тют., Впр., 1964, 480).

6. *тільки недок.* Пас. до різати 1—5, 10. *Були в неї буряки кормові, які вона згодувувала свині, були буряки червоні, які різалися в борщ* (Гуц., З горіха..., 1967, 139); *Копитами кінноти витоптувалися гілки стежки по тому шляху, різалися глибокі колії колісьми важких маж* (Ле, Наливайко, 1957, 5).

РІЗАЧКА, и, ж., *розм.* 1. Ріжучий біль у животі. *Щоб тебе різачка попорізала* (Номис, 1864, № 3725); — *Ти, сучий сину, глузувати взявся наді мною? — люто засичає гайдамака і зі всього розмазу ногою садонує Семена в живот...* *Скорчився як од різачки. Падаючи на землю, руками за живіт тримався...* (Ішук, Вербівчани, 1961, 261).

2. Кривавий понос. *Пішла на людей пошесть та згороба всяка: різачка та пропасниця, а найбільше — обкладки* (Мирний, IV, 1955, 251); — *А чим нам бути одволеними? Цілий рік байдидуємо під Очаковом. Доки так сидітимем? Поки різачка всіх не перекачає?* (Добр., Очак. розмвр., 1965, 123).

РІЗАЧОК, чкя, ч. Зменш.-пестл. до різак 1. *Мій автомат ріже шрубки. Проте якби мені добрих різачків та гарних терпужків, то таку шрубку я б і руками нарівав* (Смолиць, Сорок всісм..., 1937, 293).

РІЗДВО, а, с. Християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем. *Під різдво притрусить землю сніг, Річки морозець постинає* (Бор., Тв., 1957, 59); *Поки й дати В різдво-святок З хрестом ідути, з кропилом* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 136).

РІЗДВЯНИЙ, а, е. Який пов'язаний з різдвом, буває на різдво. *Холодна різдвяна ніч не препона [перепона:] молодечі, тільки застає швидше бігати* (Мирний, III, 1954, 37); *Пам'ятаю, як одного разу на різдвяній ялинці учителька подарувала мені разом з позолоченими горішками дві книжечки кавалічки* (Тич., III, 1957, 288); *Згадувалося дитинство, різдвяні колядки й щедриків* (Тулуб, В степу..., 1964, 308); // *Присвячений різдву. Отримала теж і різдвяні «Життя і искусство», цікаві всі-таки там речі* (Л. Укр., V, 1956, 221).

РІЗДВЯНИЙ ДІД (дідок) — те саме, що Дід Мороз (див. дід). *Маленький сучорлявий заляк увійшов до гати геть такий, як колишній різдвяний дідок на ялинкат — з срібною борідкою, з рожевими щічками і пухнатиими білими бровами, у сніговій шапці* (Мик., II, 1957, 287); *Різдвяні свята* — різдво. *Щороку на різдвяні свята в Кухтиній хаті було урочисто, радісно, затишно і повно всяких смачних страв* (Ішук, Вербівчани, 1961, 53).

РІЗДВЯНСЬКИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що різдвяний. *Оттак прийшли різдвянські м'ясниці, прийшла й мациця* (Кв.-Осв., II, 1956, 104); *Що се? Чи тиша різдвянської ночі прокидається зі сну?* (Фр., VIII, 1952, 102).

РІЗЕЦЬ, зція, ч. 1. Одволезовий інструмент для обробки площин, а також циліндричних та фасонних поверхонь металевих, пластмасових та інших заготовок; ріжуча частина інструмента чи якого-небудь знаряддя. *Під час обробки металів різанням користуються найрізноманітнішими інструментами: різцями, фрезами, напилками, свердлами, розертками тощо* (Різальні інстр., 1959, 5); *Для одержання високої декоративної властивості деталі корпусу годинника за останній час на ряді заводів обробляють алмазними різцями* (Наука..., 12, 1960, 19); // *Інструмент для різьблення. Стає він [камінь] поволи, по малу на образ скидається людський, Як розпочата у мрамурі постає, іще невіразна, Ще не дороблена тоншим різцем* (Зеров, Вибр., 1966, 311); *Ось чорноморці. Бронзові їх лица Різець натхненного митця різьбив* (Криж., Срібне весілля, 1957, 107); // *Інструмент для підрізування стільників. Дід пішов до пасіки, узлявши покривку і різець. Скоро й вернувся, несучи на покривці стільник білого пазучого меду* (Мирний, I, 1954, 195).

2. Знаряддя кам'яного віку з кременю для обробки кістки, рогу та деяких порід каменю. *В людей нізнього давньокам'яного віку з'являються вже різні знаряддя з кременю, кістки і рогу — скребачки, проколки, голки, наконечники для списів та гарпунів, різці та ін.* (Іст. СРСР, I, 1957, 6).

3. *тільки одк., перек.* Про мистецтво скульптури. *Майстри різця передусім звертаються до образів сучасників, — робітників, селян, трудової інтелігенції, — прагнуть відобразити характер, знайти типові риси нової людини, народженої Жовтнем* (Мист., 5, 1957, 8); *Словесно-художній його [Т. Шевченка] живопис досяг високого узагальнення, поєднуючи виразність слова, пензля, різця, музичної символічності* (Вітч., 10, 1963, 132); // *Майстерність, стиль, манера якого-небудь скульптора. Чого ти, хлонче, вбрався у стрій люцарський, Немов боїшся насміху і сварки? Чого важкий свій молот каменярський Мінляш на тонкий різець Петрарки?* (Фр., X, 1954, 139).

4. *Передній зуб плоскої форми у людини або тварини. Жовті різці вертю випираються назовні, від того й вертяля* *Блюжова губа така неспокійна завжди* (Кол., На фронті..., 1959, 10); *Між різцями і кутніми містяться так звані беззубий край, на якому у жеребця і жеринця виростають ікла* (Ковярство, 1957, 26); *Різцями*

гризуну перегризують стебла, а іноді і землю риють; кутніми зубами перетирають їжу (Шкідв. поля..., 1949, 114).

РІЗКА, ж. 1. Зрізаний з якого-небудь дерева або куща тонкий, гнучкий пруттик. Вона підійшла з кухонним ножом до розкритої черешні і еластично зрізала кілька гнучких, тонких різок (Довж., III, 1956, 37); Носять школярі сухі розсохи різки, кладуть на купки (Гов., Світ., 1960, 120); // Один або кілька зв'язаних прутиків, якими карають кого-небудь. — От не мовчи-но мені, от тільки не мовчи, я-а-а тобі! — скрикнула Мартоха й замахнула різкою (Л. Укр., III, 1952, 632); Та й вибили поповича Дрібними різками... (Щог., Поезії, 1958, 479); // *перен. мн.* Покарання, удари такими прутиками або довгою гнучкою палицею. — Ще в бурсі було сж-так — вчителі добре призначали, а я дуже боявся каторжної різки! (Н.-Лев., I, 1956, 127); Увага вже вимагвала жазливу рекрутчину, муштру, різки (Рибак, Помилка..., 1956, 120); В усюму христололюбному воїнстві панують німецькі різки-шніцрутени, муштра, мордобій, тупа палочна дисципліна, але тут, в очих лінійних батальйонах, вона доведена до абсурду (Тулуб, В степу..., 1964, 28).

Давати (дати, всівати) різок — бити, карати кого-небудь. Він [пан] тільки тішив себе тією думкою, що дасть Миколі кілька сотень різок, помститься над ним і оддасть його в москалі (Н.-Лев., II, 1956, 253).

2. Дрібно порізнана, посічена соломом для годівлі худоби; січка. Різка грубих кормів у запареному вигляді в суміші з іншими кормами олоче поїдається тваринами (Соп. твар., I, 1956, 40).

3. Пристрій або інструмент для різання чого-небудь. — Говори, говори! Я так люблю тебе... слухати! — Ярослав не віддав, на який разуюк прийняти оце щире зізнання, — на свій особистий чи на всю загоджену колону кормопереробних машин з бункерами, транспортерами, мийками, різками, дробарками, запарниками... (Бол., Місячне срібло, 1961, 247); Він улази собі нову ферму. Ось з бункера транспортером подається в різку корм, потім іде в запарні котли (Веч. Київ, 10.I 1961, 1).

4. *заст., розм.* Міра землі, що дорівнювала 2,5 морга. **РІЗКИЙ**, а, в. 1. Який діє, проявляється з великою силою; дуже сильний, проявливий. Надворі різкий передранійший холод (Кочуб., II, 1955, 243); Після заходу сонця раптом похолоднішало. Подує різкий нічний вітер (Тулуб, В степу..., 1964, 185).

2. Занадто сильний, міцний або яскравий, що неприємно діє на органи чуття. — Ставай, — лунав різкий голос Панька (Ю. Янов., IV, 1959, 236); Різкий електричний дзвінок, що сповіщає кінець перерви, заглушив його останнє слово (Квр., Вибр., 1960, 104); Матроси знов узлизи за лопати. Під першим шаром спочатку пішла солонцювата сіра глина, потім жирна глина з різким запахом нафти (Тулуб, В степу..., 1964, 275); Кові рушили, і різке сльоз снітів і голубі тині від саянок замерзтіли в його очах (Стельмах, II, 1962, 397).

3. Чітко окреслений, виразно видимий. Гострі гребені, окриті лісом, вирівнювались на синьому небі різкими пружками (Н.-Лев., II, 1956, 386); Властивість фотооб'єктива зображати різкими об'єкти, розташовані на різкій віддалі від фотоапарата, називається глибиною різкості фотооб'єктива (Довідник фот., 1959, 15); // Не розпливчастий (про риси обличчя). Профіль Купали різкий, мужній і еродливий... (Мас., Життя..., 1960, 13); // *перен.* Сильно, яскраво виражений. Прямолінійний і наївний, мов та дитина, Петро був різким антиподом Іванці (Чаб., Тече вода..., 1961, 179).

4. Раптовий і досить значний. Тут усі похрипли, відколи ввійшли в гори з їх студеними джерелами та різкими змінами температури (Гончар, III, 1959, 76); У дітей старшого віку при цинзі висувається на перший план різке ураження ясен: скривання виразками, кровоточивість їх (Хвор. дит. віку, 1955, 114); Роки першої світової війни були періодом різкого піднесення революційного руху (Ком. Укр., I, 1967, 30); // Порывчастий, швидкий (про рух). Різкий поворот Любові Прохорівни перервав його запальну мову (Ле, Міжгір'я, 1953, 87); Різким рухом вихопив він шаблю і кинувся на ворогіє (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35); Голос його тремтів і зривався на високі ноти. Жести ставали різкими, очі метали іскри (Квр., Вибр., 1960, 316).

5. Позбавлений лагідності, чемності у поводженні з людьми; грубий. Він втрачав здатність відрізняти головне від неістотного, був причіпливим, дрібязковим і різким (Довж., I, 1958, 498); // Власт. такій людині. Вернувшись додому, Настуся образу здивувала усіх усім: і своєю занадто вже вольною паризькою поведінкою, і своїми різкими манерами (Н.-Лев., IV, 1956, 229); — Годі, браток, відлітаєся, жде тебе відники на земна служба... Уралов не міг змиритися з цим..., в багатьох начальницьких кабінетах бачили цього цупявого аса з блідим, ніби весь час схвилюваним обличчям і мовою різкою, нервовою, вимоговою (Гончар, Тривка, 1963, 290); // Який не допускає компромісів; категоричний. Мій погляд на теперішню Маргариту мв такий різкий, як твій (Л. Укр., V, 1956, 173); Остра і різка була бесіда Максимова (Фр., VI, 1951, 74); [Л і д а:] Попереджаю вас, я людина різка, і це ви свододні відчуєте (Корв., I, 1955, 112); Два роки без живого діла, два роки, по суті, почесного вигнання на посаді голови комітету міністрів зробили графа ще більш різким у своїх судженнях про вищий світ і ще більш упертим в прагненні до високої влади (Стельмах, I, 1962, 617); // Проявливий, гострий (про погляд). Об'єктер виставляв наперед перекладача, щоб забати Гамалеві кілька питань, але відд не бажав відповідати. Він наче поспішав кудись. Погляд різкий, рухи швидкі, нетерплячі (Тют., Впр, 1964, 541).

Різке слово — що-небудь сказане категорично або грубо. Святослав зненацька між скагати різке слово, вилотпити із власною думкою поперед старших, зобити щось всупереч, на своє (Скл., Святослав, 1959, 31).

◇ Різкий на язик — здатний говорити грубо, з образливою прямоотою. Різкий на язик, грубуватий, як усі сини півдня, Селаров часом грубо різав правду в вічі (Н.-Лев., V, 1966, 150).

6. різко. Те саме, що гострий 1. Як різка коса, то дестатичну за день винос [вникосити] (Сл. Гр.); Очерет тільки жертвою сєї шелест почне, обізвавшись на те голосіння, та й замовкне... і вітер замовкне сумний, об різку осоку розвівається... (Л. Укр., I, 1951, 224).

РІЗКІСТЬ, кость, ж. 1. Властивість за знач. різкий 1—3. Це була не заичайна — мінеральна вода. Свіжа, студена, гостра на смак, вона забивала дух своєю міцною приємною різкістю (Гончар, III, 1959, 90); Контрастність і різкість зображення кадру на екрані значною мірою залежить від стану поверхні ліній об'єктива (Пересувні кінопр., 1959, 226); Всі спортсмени відчували його [Карцева] прямоту, різкість і нетерпимість до будь-якої неуважності в роботі (Собко, Стадіон, 1954, 74).

△ Наводити на різкість — настроювати фотоапарат. бінокль і т. ін. так, щоб досягти найбільшого ступеня чіткості, видимості деталей об'єкта. Лажечников підніс бінокль до очей і став наводити на різкість (Перв., Дикий мед, 1963, 474).

2. Грубе слово, різкий вислів. Вона не образилася тою різкістю, хоч, очевидно, почула її (Фр., VI, 1951, 92); На адресу Франки Юрко почав кидати непристойні дотепи, поки діточина не відповіла різкістю (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84).

РІЗКО. Присл. до різкий 1—5. Ніч насувається швидко, темна, безмісячна, тільки зорі сяють різко, як буває в холодні вітряні ночі (Л. Укр., II, 1951, 312); Коли Кузьма Осадчий прорубував свіжу траншею, земля під його бульдозером скреготнула різко, металом (Гончар, Тронка, 1963, 285); Вологе від дощу волосся різко відтіняло білде обличчя (Тют., Вир, 1964, 446); Його засмагле, з різко окресленими рисами обличчя помякшало (Жур., Звчч. турботи, 1960, 27); Буран бив у лице, наче шмагав колючим дротом. Температура різко падала (Дмит., Обпалені..., 1962, 52); Чоловік, який зайшов тільки-но до кав'ярні, раптом різко повернувся і вийшов (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 148); Ольга відповідала коротко, майже різко (Собко, Стадіон, 1954, 15); Ленін усміяно підтримував критику принципіально, товариську і різко засуджував демагогічне критиканство (Ком. Укр., 6, 1967, 47); // Не поступово, зразу. Васильо різко загальмував, машину занесло (Перв., Дякий мед, 1963, 342); Різко замовкнати.

РІЗКУВАТИЙ, а, е. Трохи різкий (у 1—5 знач.). Придорожні класи серед настобурченого віття намагалися зберегти денне тепло, яке поступово розмивалося свіжістю, різкуватою переднічною вологою... (Гуц., Скупана..., 1965, 22); Різкуватий далекий голос стігав вселямну пісню (Ю. Янов., IV, 1959, 134); — Бачите, Опні, він різкуватий, і ви не повинні ображатися (Рибак, Час..., 1960, 660).

Різкувате слово — що-небудь сказане дещо категорично або грубувато. — Я добре знаю твій характер, Маріє Іванівно, — відповів Ляшенко, — тому й дозволяю собі сказати ці, може, трохи різкуваті слова (Собко, Справа..., 1959, 91).

РІЗКУВАТО. Присл. до різкуватий. Заруба помовчав, зітхнув глибоко і різкувато звернувся до Павла (Кучер, Прощай..., 1957, 6).

РІЗНАЦІЯ, і, ж., рідко. Те саме, що різниця¹ 1. Вони були великі приятелі... хоч між ними й була різниця ці про одні та одні (Н.-Лев., I, 1956, 586); Гордій витяг з шафи управителеві записки і прирівняв їх до цих. Різниця була чимала (Гр., II, 1963, 93); В'їдливо ж цікавляться нами за різниці: як в нас уживаються між собою нації? (Тич., I, 1957, 196).

РІЗНИЙ, а, е. 1. Позбавлений схожості, однаковості; несхожий, неоднаковий, відмінний у чому-небудь або в усьому. [О р е с т:] Дивно мені, Любо, як такі по всьому різні люди, як ви з Олександром Вікторіаном, можуть товаришувати (Л. Укр., II, 1951, 38); Усі однакові сини єдиної Вітчизни, немож одна сім'я вони, хоч мови в них і різні (Забіла, Одна сім'я, 1950, 6); Ідкий і приємний запах поєднується з великою кількістю різної сили звуку, мертвої малюнки на пляці оживають, і їх фіксує око як знайомі подихи життя (Ю. Янов., II, 1958, 98); Атоми різних хімічних елементів мають різну вагу і розміри (Наука..., 10, 1956, 9).

2. Не одні і той самий (у кожному окремому випадку); інші. [Г а в н а:] Все-таки, я і він, ми діти різних батьків (Л. Укр., III, 1952, 719); — Ану, давай звідси підемо до базару різними вулицями. Я піду оцим шляхом..., а ти... оцією стежечкою поза мечеттю (Ле, Міжгір'я, 1953, 72); // Протилежний за поглядами, місцевих звичаїв і т. ін. З кожним днем робота на виноградині все більше зближує їх, за роботою вони наче забувають про свою приналежність до різних воюючих таборів (Гончар, II, 1959, 61); Батькуватись

жінкам дуже зручно: вийдуть одна наспроти другої, стануть на різних берегах і, гарненько поспідаючи на грудях руки, починають (Тют., Вир, 1964, 5); Загалом у питаннях естетики Франко і Нечуй-Левицький не стояли по різні боки барикад (Рад. літ-во, 2, 1967, 46).

◇ **Говорити різними мовами** (на різних мовах) *див. мови*; **3 різних кінців див. кінець**¹; **На різні ладі див. лад**; **На (у) різні кінці див. кінець**¹; **Різник мастей**; **Різної масті див. масть**¹.

3. Всіх видів, різноманітний, всілякий. Спускаючись з ший, густо послалися [на корсетці] золоті дужачі і різник кольорів намисто (Мирний, III, 1954, 286); На обитих у доліку стовпчиків стоїть вузький стіп, над образами замість рушників звисають пучки різних трав (Стельмах, II, 1962, 275); Тарас Григорович став збиратися в дальшу путь. Господина напакуювала йому в дорожку цілий клунок різного смачного [іства] (Тулуб, В степу..., 1964, 90); // *зневажл.* Усякий, будь-який. Типографія [друкарня] кричить без грошей, різні кредитори лаяють, а в касі — копійки (Коцюб., III, 1956, 161); — *Вчися, Мизайлику, та так учися, щоб усі знали, які то мужицькі діти. Хай не кажуть ні пани, ні підпанки, ні різна погань, що ми тільки бидло* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 211); // у знач. ім. *різне, ного, с.* Всілякі, будь-які речі, явища і т. ін. Одним словом, говорили дядьки про різне (Тют., Вир, 1964, 154).

Різного роду див. рід.

РІЗНИК, а, ч. 1. Той, хто забивав худобу або птицю на м'ясо. Лукія колись у селі бачила, як різник зарубав теля (Донч., III, 1956, 24); * У порівн. Злиняла гімнастерка.. на солдаті не була підперезана ременем, розстебнутий комір, безладно зачочені рукава, як у різника (Ле, В снопі..., 1960, 215).

2. Продавець м'яса; м'ясник. Ще не мало йому приходилося у той день бізати. До злібника, до різника, повара найняти (Мирний, III, 1954, 286).

РІЗНИКУВАТИ, ую, уєш, *недож.*, рідко. Бути різником. — Я можу зукнути чоловіка, саме вдома... — То давайте зукните, чого ж ви. Він що, різникує? (Ле, В снопі..., 1960, 46).

РІЗНИТИ, ню, ніш, *недож.*, *розм.* 1. *перех.* Робити різницю між ким-, чим-небудь; відрізняти одне від одного. Різнити козлиць від овець — *Нехитра богова наука...* (Рильський, Поеми, 1957, 186); Хоч багато що різнить вас, багато між вами несхожого, але ж єднає вас найголовніше — жага праці, сила любові, поривання душі... (Гончар, Тронка, 1963, 339).

2. *перех.* Викликаючи ворожечу, чваря між ким-небудь, роз'єднувати. Давно лихо не різнило людей, не розводило їх у різні сторони, не примушувало забувати своїх, навчало держатися купи (Мирний, IV, 1955, 258); Берег зивистий дністророський Більське брата з братом не різнить. Рицар революції, Котовський, Як бажає ти дня цього дожити! (Криж., Срібне весілля, 1957, 113).

3. *неперех.*, рідко. Те саме, що різнітися 1. Та [дівчача], яку він знайшов, не різнила з тим образом, що змалювала йому фантазія (Гр., II, 1963, 36).

4. *неперех.*, рідко. Розходиться в різні боки, не бути разом; роз'єднуватися. Почалася дова розмова про те, що та як треба робити. Держатися купи, ні в якому разі не різнити, а дружно йти тим самим шляхом, що й досі... (Гр., I, 1963, 521); // Розкидати дріб в усі боки (про рушницю). Рушниця різнить (Сл. Гр.).

5. *неперех.*, рідко. Фальшивити в хорі або оркестрі. Люди, як видно, дуже добре позачували мелодії пісень, бо співали гармонічно і не різнили (Н.-Лев., II, 1956, 403).

РІЗНИТИСЯ, ніся, нішся, недок. 1. Мати різницю у чомусь, несхожість з ким-, чим-небудь; відрізнятися від когось, чогось. *Напад люстости небагато різнився.. від нападу епідемії* (Фр., V, 1951, 216); *Вони різнилися лише тим, що Зоя була блондинка, Тамара — шатенка* (Трубіл., Мандр., 1938, 3); *Байдина хата — край села. Невеличка, нічим не різнилася від сусідських* (Мухк., Серце., 1962, 214).

2. різко. Розходяться в різні боки; розлучаються. *Отак на березі Каяли Брати різнилися* (Шевч., II, 1963, 390).

РІЗНИЦЕВИЙ, а, е. Стос. до різниці (див. різниця¹). *Різницевий порт здорових відцукать залежить від ряду обставин* (Рад. психол. наука..., 1958, 12).

РІЗНИЦЯ¹, і, ж. 1. Несхожість, відмінність у чомусь, між ким-, чим-небудь. *Різниця в поглядях та в смаках доела, врешті, до того, що вони обидва одно одному і мусили розійтись* (Кочуб., II, 1955, 135); *Вони обидва були такі вже старі, що важко було розпізнати, хто з них вчений, хто чорнороб. Час немов стер з них всі подробиці побутової різниці* (Довж., I, 1958, 494); *Ще чіткіше давала себе знати різниця між обома сестрами: неаріеноважена, вертка Зояка завжди мала «ковось», хто коло неї упадав, ... в той час коли її, Катерині, майже не траплялось щось подібне* (Вільде, Сестри., 1958, 507); // *Невідповідність між чим-небудь. Хитрий чумакавіс подвійну торговлю: і рибую, і гришми, граючи на різниці внутрішніх цін між золотом і паперовими знаками* (Стельмах, I, 1962, 234); *Все більш маси некваліфікованих робітників і службовців стають кваліфікованими, а зменшення різниці в рівні кваліфікації і продуктивності праці супроводжується послідовним скороченням відмінностей в рівні оплати* (Програма КПРС, 1961, 80); // *Розмежування, розрізнення чого-небудь. Усі, без різниці національності, зупляють свої сили, щоб звалити спільного ворога* (Кочуб., III, 1956, 283); *В нас нема різниці. Нація в нас кожна різна* (Тич., I, 1957, 197).

△ **Різниця потенціалів** — енергетична характеристика силового поля. *Через те, що кремній.. має здатність пропускати електрони тільки в одному напрямі, між боками пластинки виникає різниця потенціалів* (Наука., 8, 1958, 14).

◇ **Велика різниця** — зовсім інша справа. — *Яка тобі, Іване, різниця: сьогодні чи завтра [хати]? Тепер день дорожчий року. — Велика різниця. Завтра я їду в торжм. Ніка тіль не упаде на мене* (Стельмах, II, 1962, 137); *Тільки й різниці, що; З тією тільки (лише) різницею, що — про щось одне, що відрізняє когось, що-небудь від когось, чогось. Оксен Гамалія ні дасть ні ваять у свого батька вдаєсь. Тільки й різниці, що батько рудий, а син темно-русий* (Тют., Впр. 1964, 21); *Його куля теж поцілила в коло з позначкою — 1, з тією тільки різницею, що у Павла ліворуч від центру, а в нього праворуч* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 35); *Яка різниця? — хіба не все одно? хіба не однаково? — Ну, хай я після певних видоамін стану якою-небудь іншою молекулою, хай уже не буду Григорієм Мамайчуком, а буду, скажімо, казуном або динєю... — Або будяком, — киркає одна з дівчат. — Або й будяком, яка різниця?* (Гончар, Тронка, 1963, 118).

2. Результат арифметичної дії віднімання. *Число, яке дістаємо після віднімання, називається різницею* (Арифм., 1956, 18); // *чого, в чому. Числова відмінність між двома якими-небудь порівнюваними величинами. Різниця в видатках буде невелика, рублів на 10, а се дурниця* (Кочуб., III, 1956, 414); *Для [виникнення] істру необхідно, щоб створилась різниця в атмосферному тиску* (Фіз. геогр., 1956, 86).

РІЗНИЦЯ², і, ж. 1. Приміщення або підприємство, де забивають худобу і птицю на м'ясо; бойня. *Лемішка випускає на стінах товар до різниці, а Лемішча закуповувала садки* (Н.-Лев., I, 1956, 172); *Петру мотав головою, мов той бик, якого ведуть до різниці* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 74).

2. заст. М'ясна крамниця. *Мій батько має свою різницю і продавав м'ясо* (Н.-Лев., IV, 1956, 311); — *А що ж, пане, та ж ви вчора Місто будували: Тут стояли дві різниці* (Рудан., Тв., 1956, 122).

РІЗНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до різник; // Признач. для різання худоби, птиці. *Вона бачила його побаранілі очі, недобрі сині уста, коротку козку й гострий різницький ніж, яким він різав овець* (Кочуб., I, 1955, 401); // *В якому ріжуть, забивають худобу, птицю. Цегли: різницький, ковопальський, Кушнірський, ткацький, шаповальський Кипіли в печі всі в смолі* (Котл., I, 1952, 138).

◇ **Різницький (різницька) собака** — уживається як лайливий, образливий вираз. *Тарас склав суцуканові таку відповідь на його грізне послання: «— Ти — шайтан турецький, .. свиняча морда, різницька собака»* (Довж., I, 1958, 231).

РІЗНИЧКА, я, ж., розм. Дружина різника. *Ви собі що хочете кажіть, а різничка Катерина Сагачиха.. — слава на ціле місто, та й мати дітям одна з найліпших* (Мак., Вибр., 1954, 78).

РІЗНИСТЬ, ності, ж., різко. Те саме, що різниця¹. *Ви бачите, мені однаково приємно говорити про кіно, ..про справи інтимні і справи громадські. Немає на світі рівності між усім чим, немає важливого й мізернішого. Все мені близьке* (Ю. Янов., II, 1958, 14).

РІЗНО, присл. 1. Неоднаково, по-різному. [Магістр:] *Ви, майстре Річарде, дивіться ширше. Ваш кругозір тісний. [Річард:] Магістре, ні, ми просто різно дивимось: а — взору, а ви — насколо себе* (Л. Укр., III, 1952, 96); *Уміє [Захар] з кожним чоловіком балакати різно, .. то якось масляно, то гостро, коротко, довго, уперто* (Григ., Вибр., 1959, 154); *Коли приходить хто і питає: «Що це за молодичка?», газдиня відповідала різно: одним казала, що се з Білоберезки жінка, другим — що з Річки, як кому* (Хотк., II, 1966, 168).

2. Різноманітно, по-всякому. — *От, бігма, не зачіпав би, — думає він собі не раз, — хоч нехай би й різно називала* (Л. Укр., III, 1952, 637); *Входять озброєні, хто з гвинтівками, хто з берданками, різно одягнені чоловік п'ятнадцять* (Корн., I, 1955, 162).

3. У різні сторони, порізно. *Та ой, ви, тучі громові, розійдіться різно, — Та прийди, прийди, мій миленький, хоч не рано — різно* (Укр.-лір. пісні, 1958, 157); *Ідуть, ідуть, врешті бачать, — Три дорожці розійшлися, Тут розстались три старшини, Кожний різно подалися...* (Л. Укр., I, 1951, 375); // *Окремо, не разом. Цілий день вони робили — зрідка зупні, в одній господі, славе завіди різно, по різних господарях* (Вовчок, I, 1955, 314); — *Ми не довог будемо різно; там год — як часиночка... Бачите, я не жалкую за вами... бо скоро побачимо* (Кв.-Осн., II, 1956, 86).

РІЗНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову різний у 1 знач., напр.: різноазілля, різнокопйтивість; у 2 знач., напр.: різнокореневий, різнонаціональний; у 3 знач., напр.: різногалузевий, різнозвучний, різноматий.

РІЗНОБАРВНИЙ, а, е. 1. Який має неоднаковий колір, різне забарвлення; різнокольоровий. *Понад ставом — панський парк, у ньому алеї, білий піском посипані, клумби з різнобарвними квітами* (Бас., Незібртв., 1941, 159); *Різнобарвні моллюски своїм тілом цяцкують*

ли підводні скелі (Коцюб., II, 1955, 300); По дорозі їм зустрілися навчів з пишним, різномірним хвостом (Трубл., Мандр., 1938, 69).

2. *перем.* Який відрізняється один від одного змістом, формою, виявом; різноманітний. *Анюта Захарова жила в якійсь великій радості; дні проходили такі різномірні, повнокровні!* (Довч., II, 1956, 126); // Неоднаковий за своїм складом. Як воркування горлицьки над щастям минулим, заспівали звуки і понеслися... над цєю різномірною товою, над суддями, ксьондзами, катом (Хотк., II, 1966, 294); Широкий світ народно-го життя, різномірне і повновучне стихія фольклору все більш гладко входили [наприкінці XVIII — на початку XIX ст.] в літературу (Рад. літ-во, 8, 1966, 38).

РІЗНОМІРНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до різномірності. Радянським читачам, глядачам не завваже різномірність, різномірність літератур і мистецтва соціалістичних націй (Мист., 4, 1965, 1).

РІЗНОМІРНО. Присл. до різномірності. Лиш біжать телеграфні стовпи, різномірно міняється даль... (Сос., I, 1957, 492).

РІЗНОМІР'Я, я, с., рідко. Те саме, що різномірність. А Христиня біля нього [Микити], що тобі Наталка Попова. У ніжному віночку, у запасці картатий, жоутич чобітків, а за блискучим намистом та різномір'ям стрічок і лисової корсетки не видно (Збан., Переджив'я, 1960, 410).

РІЗНОМІР, ббю, ч. Відсутність єдності, злагодженості, порядку і т. ін., неузгодженість у чому-небудь. Здійснення заходів, спрямованих на впорядкування виробничої плати, сприяло подоланню багатьох недоліків. В значній мірі було ліквідовано різномір і тарифні ставки (Ком. Укр., 7, 1965, 44); * Образно. Андрій чув, як здалека долітає різномірний голосів, безтямне реготання (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 28).

РІЗНОМІРНИЙ, а, е. 1. Який охоплює різні сторони життя, дійсності; багатограний змістом, значенням; різносторонній. Марксизм в надзвичайно глибоке й різномірне вчення (Ленін, 34, 1973, 394); Організація навчання — дуже різномірний і відповідальний процес (Рад. Укр., 12, XI 1948, 1); Різномірним було обдарування Михайла Петровича Старичка — корифея української сцени, видатного поета, прозаїка, драматурга, перекладача (Мист., 1, 1966, 39).

2. Який має різноманітні інтереси, здібності, знання; // Який свідчить про різноманітність чийось інтересів, здібностей, знань. Ім'я і різномірність творчості академіка Агатангела Юхимовича Кримського мало відомі сучасною читачеві (Літ. Укр., 19, X 1965, 2).

РІЗНОМІРНИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різномірний. Широко відомі бурхлива енергія, самовіддана любов до сценічного мистецтва і різномірність обдарування митця [В. С. Василька] (Мист., 3, 1963, 34).

РІЗНОМІРНО. Присл. до різномірний. М. Гулак був різномірно освіченою людиною, педагогом великої ерудиції, знавцем стародавніх і нових мов, російської і світової літератур (Літ. газ., 6, I 1955, 4).

РІЗНОМІР, у, ч. 1. Окремий вид якої-небудь загальної категорії, типу, явища і т. ін. У творчості М. В. Лисенка ми знаходимо майже всі жанрові різноміри опери, причому більшість з них з'явилася в українській музиці завдяки йому (Укр. клас. опера, 1957, 158); Найпопулярніший вид спорту — футбол — породив чимало різномірів: гандбол, пушбол, регбі, водне поло, баскетбол і навіть мотобол (Літ. Укр., 27, VIII 1965, 4).

2. У біології — група окремих представників у межах одного виду, що відрізняються певними особливостями від інших представників того самого виду;

// Представник такої групи. У Судані живе особливий різномір сома. Під час 10-місячного бездошового періоду, коли висихають ріки та озера, сом поселяється в земляних нірках (Веч. Київ, 1, XI 1967, 4).

РІЗНОМІРНИСТЬ, вості, ж. Те саме, що різномірність. Сосиски і сардельки — це різномірність варених ковбас (Укр. страви, 1957, 80); Несподівана радість чекала тут на експедицію. На острові, де, здавалося, ще ніколи не ступала людина, волилися сайгаки, різномірність антилоп (Тулуб, В степу..., 1964, 288).

РІЗНОМІРНИЙ, а, е, спорт. Який має неоднакову висоту. Для жінок виключені деякі справи з програми спортивної гімнастики і спеціально введено справи на різномірних брусах, які полегшують тренування (Фіз. вихов., 1954, 17).

РІЗНОМІРНИЙ, а, е, грам. Який становить виняток з нормального типу відмінювання і відмінюється за різними типами відмін чи дієвідмін.

РІЗНОМІРНИЙ, а, е. Неоднаковий за віком. В обсалдуваному заяганні виявлено рештки щонайменше шести різномірних тварин (Наука..., 2, 1966, 19); // Який складається з неоднакових за віком осіб. Повітря — сам світ, сам жар. Наве золотом сіткою оповито майдан, коло, музики, різномірну і різномірну юрму глядачів (Коцюб., I, 1955, 232).

РІЗНОМІРНИЙ, а, е. Зробл., здійснений і т. ін. на різній глибині; неоднаковий за глибиною. Встановлено, що найкращі результати дають пошарові (різномірні) міжрядні обробтки (Колг. Укр., 1, 1957, 11); При обробтці ґрунту... протягом трьох років впроваджуємо різномірну систему оранки (Хлібороб Укр., 4, 1968, 18); // Признач. для різних глибин.

РІЗНОМІРНИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) своєрідним голосом, звучанням. У телеграфних дротах борсався вітер, а стовпи гуділи десятками різномірних гудочків (Панч, I, 1956, 308); Переключались різномірними сиренами автомашини (Жур., Вечір..., 1958, 398).

2. Який звучить на різні голоси. По майдану з краю в край покотилося різномірне, гучне «ура» (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 355); У залі стояв безладний різномірний і різномірний гомін (Кол., Терен., 1959, 179); // Негармонійний, незлагоджений (про спів, розмову і т. ін.).

РІЗНОМІРНИЙ, бшу, бснш, недок., рідко. Співати, звучати негармонійно, незлагоджено.

РІЗНОМІРНИЙ, а, ж. 1. Незлагодженість голосів, звуків. Старшокласники відповіли [на привітання] голосно й одноставно, лише в шеренгах новаків прозвучала різномірність (Добр., Ол. солдатик, 1961, 38); // Голоси, мова, що звучать по-різному, на різні ладі; безладний шум. Демонстрації втишиться різномірність (Мал., Полудень..., 1960, 40).

2. *перем.* Відсутність єдності, одноставності в поглядах, думках, діях і т. ін. Незважаючи на кустарницько організовані і різномірність керівників, соціал-демократичний рух у Росії зростає і шириться (Ком. Укр., 1, 1965, 34).

РІЗНОМІРНИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до різномірності.

РІЗНОМІРНО. Присл. до різномірний. Різномірно гавкали собаки, чувся протяжний жалібний крик (Хор., Незакінч. політ, 1960, 56); — Я ще як малим був, то, бувало, пожену корову пасти, а сам сяду на землю, притулюю вухом до телеграфного стовпа, слухаю, як він гуде різномірно, і мрію (Ткач, Плем'я..., 1961, 76); — Хай живе савабод, друзі! — привітаєся він тремтячим голосом. Ному відповіли нескладно, різномірно (Ю. Бедзик, Вогонь..., 1960, 92).

Вміння користуватися різноманіттям жанрів пропаганди і агітації, усної і друкованої, залежить від рівня майстерності літератора (Наука., 2, 1966, 56).

РІЗНОМАСІЙНІ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) мастю. *Біля віконець кількох зат юрмилих різномасійні голуби* (Ряб., Золототисячник, 1948, 144); // *Який складається з тварин або птахів різної, неоднакової масті. Микола, як ось і зараз, годував голубів. Ми не заводили очей з рудливої різномасійної курки пташів* (Збан., Мор. чайка, 1959, 242); *На вулиці лунку ласкує прайов'яний батіг пастуха, замукала різномасійна череда* (Стельмах, I, 1962, 514).

2. *перен., розм.* Який відрізняється від іншого (інших) формою, змістом, кольором, складом, виглядом і т. ін.; різної форми, різного змісту, кольору, вигляду і т. ін. *Комуністична партія, відбиваючи атаки різномасійних ворогів ленінізму, вперено веде країну вперед* (Поезія., 1956, 147); *Разом з чубами мовби летять у небуття якісь знаки їхніх індивідуальностей, те, що робило їх [студентів] не схожими між собою.. Замість різномасійних чубів тепер одні голі, зведені старшиною до стандарту лоби* (Гончар. Людина., 1960, 62); *Сміються полісовицки.. а ми їхніх полях годяться різномасійні бомби і гранати* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 130); // *Який складається з осіб або предметів, різних за виглядом, формою, кольором і т. ін. Хоч і дуже різномасійною та зеленою була Ярошенкова армія, але дисципліну шанувала* (Речм., Весн. грози, 1961, 306).

РІЗНОМАСІСТІВ, тості, ж. Властивість за знач. різномасійний.

РІЗНОМОВНИЙ, а, е. Який розмовляє відмінною від іншого (інших) мовою. *Мигтливо освітлюють свічі розмаї Гостей різномовних розгуляний тлум* (Бажан, Рокп, 1957, 276); *Всіма мовами радянських народів виходять у нас тепер як в оригінал, так і в перекладах, тисячі книжок: різномовних, але однодумних співців соціалістичної Батьківщини* (Тич., III, 1957, 444); // *Який складається з людей, що розмовляють різними мовами. Добросельський мовчик, з цікавістю прислухався до різномовного товариства* (Горд., Чужу ниву., 1947, 206); *Різнотовна юрба заповняла порт, де пахло мускусом, виноградним вином, солоною рибою, ваніллю, смоленим канатом і фруктами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 188); // *Який належить людям, що розмовляють різними мовами. На вулицях почуєш різномовний говір представників кіномистецтва з усіх п'яти континентів* (Мист., 5, 1961, 30); // *Написаний відмінною від іншого (інших) мовою.*

РІЗНОМОВНИСТІВ, ності, ж. Властивість за знач. різномовний. *Науковці вражає дивовижна різномовність горців Паміру. Тут налічується кілька десятків мов, нарч і діалектів* (Знання., 8, 1969, 28); *Радянським читачам, глядачам не заважає різномовність, різномарність літератур і мистецтв соціалістичних націй* (Мист., 4, 1965, 1).

РІЗНОКОШИЙ, а, е. Який має різні, неоднакові очі. **РІЗНОКЕРИЙ**, а, е. Який має пір'я різного, неоднакового забарвлення або відрізняється один від одного оперенням. *Кури різнопері по всьому дворищу розбрелися* (Вовчок, I, 1955, 216); *Шумувала весна навкруги, але Ягор не помігав ні перших пухлястих листочків на деревах, ні чужі різнопері птахи* (Коп., Вибр., 1953, 434).

РІЗНОПЛАНОВИЙ, а, е. Який розглядається, створюється і т. ін. в різних планах. *Поєма Тичини «Псалом залізу» — твір філософського звучання, глід глибоких роздумів поета над подіями свого часу. Різноплановий, базатий смислово відтінками і центральний його образ — образ «псалма залізу»* (Поезія., 1956, 93).

РІЗНОПЛЕМІННИЙ, а, е. Який належить не до одного племені, народу. *Недалеко звідси починаються землі полігона, де живуть своїм тасмичним життям ті різноплеменні хлопці-солдати, з якими Гриня Мажайчук час від часу зустрічається на полі радгоспного стадіону* (Гончар, Трошка, 1963, 121); // *Який складається з різних племен, народів або їхніх представників. Різноплеменна і різноязична велика армія* (Наполеона) *з перших же днів кампанії втрчала дисципліну і загрожувала обернутися на велику банду* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 89); *Жваві торгові стосунки як з західноєвропейськими країнами, так і з Придніпров'ям сприяли зростанню міст з різноплеменним торговим і ремісничим населенням* (Іст. СРСР, I, 1956, 58).

РІЗНОПЛЕМІННИСТІВ, ності, ж. Властивість за знач. різноплеменний. *Різноплеменність етнічного складу в ті часи, складність синхронізації окремих культур і багато інших труднощів стояли ще на шляху вивчення епохи бронзи на Україні* (Розв. науки в УРСР., 1957, 117).

РІЗНОРІДНИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) ознаками, властивостями, змістом і т. ін.; різний. *Вони [циганки] їздили по селах, жабрали.. і владноували увечері з гарби таку силу різнорідних речей, що трудно було вірити, аби всі вони дісталися з доброї волі милосердних людей* (Копюб., I, 1955, 371); *Неодкі виїзду до Львова не могли обійтись без різнорідного сусідського поговору* (Кобр., Вибр., 1954, 92); *В голові пронеслися якісь думки, серце бентежили різнорідні почуття* (Гур., Життя., 1954, 349); *Можна порівняти між собою.. маси різнорідних тіл, наприклад, масу куска чаюну з масою склянки води* (Фізика, II, 1957, 30); // *Неодноманітний за складом. Цей альманах [«Дністрянка»] це різнорідний; у ньому згуртувалися під одним дахом люди, які через десять років розійшлися* (Фр., XVI, 1955, 119).

РІЗНОРІДНІСТІВ, ності, ж. Властивість за знач. різнорідний. *Ми радувалися тій різнорідності тонів і форм, тому багатству мотивів і тій життєвій правді, що виляються в наших новітніх поезіях* (Фр., XVI, 1955, 333).

РІЗНОРІДНО. Присл. до різнорідний.

РІЗНОРОБ, а, ч. Робітник, який виконує різноманітну підсобну, допоміжну роботу. *Кликали до роботи токарів високих розрядів, мулярів, різноробів та електриків* (Кучер, Промай., 1957, 289); *Переважає більшість людей, які приходили на будову, не мали ніякої кваліфікації і, як правило, починали із різнороба* (Ком. Укр., 12, 1965, 47).

РІЗНОРОБОЧА, чої, ж. Жін. до різноробчий. *Після стана дічина переходить на будівництво слябінга.. Різноробоча, бетонниця.. арматурниця. Всюди невтомна, завжди красива* (Роб. газ., 22.III 1962, 2).

РІЗНОРОБОЧИЙ, чога, ч. Те саме, що різнороб. *Робота [на Каховській гідроелектростанції] не дуже тяжка, скоріше вона легка. В основному це керування машинами. Так звані різноробочі теж працюють без надриву* (Довж., III, 1960, 510).

РІЗНОСКЛАДОВИЙ, а, е. *лінгв., літ.* Рядки якого мають неоднакову кількість складів. «27-не стінка» [М. Бажана] *написано.. розмовним, тоничним, різноскладовим віршем* (Рад. літ-во, 5, 1964, 53).

РІЗНОСТАТЕВИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) статтю. *Комахи, за небагатьма винятками, різностатеві: є самці і самиці* (Захист рослин., 1952, 28); *Річкові риби різностатеві* (Зоол., 1957, 39).

РІЗНОСТИЛЬНИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) стилем; різноманітний за стилем. *Театральний ревізит з різних спектаклів: різностильний*

стілці, канапи, столи, люстра (Лев., Нові п'єси, 1956, 66); *Ми стоїмо на невеличкому, оточеному різностійлими будинками, майданчику Старого міста* (Літ. Укр., 18.VIII 1967, 4).

РІЗНОСТІЙЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різностійливий.

РІЗНОСТІЙЛОВИЙ, а, б. Те саме, що різностійливий. Якщо говорити про словниковий запас мови поезій Франка, то він у межах теми і жанру дуже багатий і різностійловий (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 510).

РІЗНОСТІЙЛОВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різностійловий. Різностійловість можна розглядати як звичайну режисерську недоробку, недостатню вигодованість постановки у виборі прийомів (Мист., 4, 1964, 11).

РІЗНОСТОПНИЙ, а, е, літ. Який характеризується неоднаковою кількістю змінюваних без певного правильного чергування стоп у рядках. Своїми байками Гребінка всі і закріпив в українській літературі криволеський віршовий розмір — різностопний ямб, який згодом використовав у своїй творчості і Л. Галуба (Іст. укр. літ., I, 1954, 183); *Різностопний вірш*.

РІЗНОСТОРОННИЙ, ж. е. 1. Який охоплює різні сторони життя, діяльності, знання і т. ін.; багатогранний за змістом, значенням; різнобічний. Чим ширший, різносторонніший буде круг його [поета] інтересів, чим багатіший скарб його спостережень і почувань, тим більшим талантом будемо його вважати (Фр., XVI, 1955, 250); *Борючись з бідюю й не маючи часто-густо чого їсти, Франко з дивною енергією проявляє різносторонню діяльність на всіх шляхах літератури* (Коцюб., III, 1956, 34); *Як і Салтиков, Ів. Білик вважав, що складне завдання широкого і різностороннього зображення пореформеної дійсності під силу романові нового типу, в якому перед читачем постає широка картина сучасності* (Рад. літ-во, 8, 1965, 54); // *Різноманітний у своєму прояві. Все своє життя, весь свій могутній різносторонній геній художника і поета, мислителя і борця Шевченко присвятив служінню народові, з надір якого він виїшов* (Ком. Укр., 2, 1961, 51).

2. Який має різноманітні інтереси, здібності, знання. М. Максимович, феноменально різносторонній і глибокий оцінювач літератури, стоїть в ряду найбільш універсальних мислителів не тільки України і Росії, а й всієї Європи (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 117).

3. мат. Сторони якого мають різну, неоднакову довжину. Відносно довжини сторін вони [трикутники] бувають: різносторонні..., коли всі сторони різної довжини, і рівнобедрені (Геом., I, 1956, 20).

РІЗНОСТОРОННІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різносторонній. Різносторонність художнього зображення людського характеру небагато буде варті, коли митець не виявить разом з нею того соціального, ідейного, духовного стрижня, яким визначається суть даної особистості (Про багатство д-ри. 1959, 33); *Різносторонність таланту Кривиницького особливо розкривається у виставі «Доки сонце зійде»* (Збірник про Крив., 1955, 186).

РІЗНОСТОРОННЬО. Присл. до різносторонній 1, 2. **РІЗНОТІПНИЙ**, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) типом. Народності неслів'янські, звичайно, за загальними законами можливого контакту різномовних мов, могли залишити в складі української мови на Кієвщині сліди свого впливу лише в дуже обмеженій сфері — в лексиці деяких побутових понять (Мовознав., XIII, 1955, 43); *Ідею про об'єктивну закономірність і історичну неминучість співіснування різномовних державних систем В. І. Ленін висунув і науково обгру-*

тував ще до перемоги Жовтневої революції (Ком. Укр., 3, 1960, 23).

РІЗНОТІПНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різнотипний.

РІЗНОТОННИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) тоном, звучанням. *Легенький, теплий вітерець доносить цілу гаму різнотонних звуків* (Кач., Вибр., 1947, 44); *Струмує вода, безліч ключів б'є, чистих, різнотонних, що зливаються в одну, тиху й співучу музику води* (Гончар, Трояк, 1963, 171); // *Створюючий звуками різних, неоднакових тонів. Ховаючи голову в сім'я, я чую, як повітря наповнюється різнотонним вимт-тям* (Багмут, Записки..., 1964, 113).

РІЗНОТОННІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різнотонний.

РІЗНОТРАВ'Я, а, с., збірн. 1. Різноманітні трави, що ростуть уперемішку. *Дикі яки цвітуть і за один день осипаються, ніби червоні вогники спалахують і граю зникають то тут, то там у пишному різнотрав'ї* (Собко, Срібний корабель, 1951, 253); *Високе густе різнотрав'я бризало дрібною росю* (М. Ол., Лєся, 1960, 79).

2. спец. Група кормових трав'янистих рослин, крім злаків, осок, ситників та бобових. *Поряд з силосуванням кукурудзи, люпину, інших культур треба подбати про силосування гички цукрових буряків, картоплі, різнотрав'я* (Колг. Укр., 9, 1962, 16); *Частину його [силосу] вже закладено з жита, озимої пшениці, різнотрав'я* (Рад. Укр., 1.VIII 1958, 1).

РІЗНОХАРАКТЕРНИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) характером, рисами вдачі.

2. театр. Який відтворює різні характери, типи людей. *Різнохарактерна роль; Різнохарактерний актор*.

3. Який має неоднакові з іншим (іншими) ознаки, властивості; різний. *Часто танець перетворюють у медурю мозаїку різнохарактерних танцювальних рухів, запозичених у різних за змістом танців* (Укр. нар. танці, 1969, 29).

РІЗНОХАРАКТЕРНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. різнохарактерний. *Однією з найпоказовіших рис симфонічної творчості В. Борисова... є цілісність тем при їх різнохарактерності* (Мист., 4, 1965, 10).

РІЗНОЦВІТНИЙ, а, е, рідко. Стос. до різноцвіття. *В'ються по вітру стрічки дівочі різноцвітні, квітчасті* (Вовчок, I, 1955, 303).

РІЗНОЦВІТТЯ, а, с., рідко. 1. Різноманітність кольорів, барв. *Вже розійшлися змари і на небі з'явилася сонце, повеселився садок, заискрилася сніжинки коштовних різноцвіттям* (Хижняк, Тамара, 1959, 266); *Борозною здалася — в'їжджав не в село, а в кипіль і різноцвіття весни, котра ось-ось виключиться білими цвітом* (Трим., Незакінч. роман, 1962, 94).

2. збірн. Різноманітні рослини, що цвітуть. *Ну й різноцвіття було в мене під ногами! Самий пагорб, на якому я всієся, було открито жовтизною ігрського в'язелю, а лядвенець, що вже одцвітає, зробився з жовтого червоностаєм, рожевим* (Вітч., 3, 1951, 84).

РІЗНОЧАСНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається і т. ін. в різний час, неодноразомно з чим-небудь. *Перехід від капіталізму до соціалізму — не одночасний, а різночасний процес* (Ком. Укр., 9, 1961, 22).

РІЗНОЧАСНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до різночасний. *Різночасність соціалістичних революцій і неоднаковий рівень економічного й культурного розвитку в окремих країнах зумовлюють неодноразомність завершення побудови соціалізму і вступу їх у період розгорнутого будівництва комунізму* (Програма КПРС, 1961, 115).

РІЗНОЧАСНО. Присл. до різночасний.

РІЗНОЧИНЕЦЬ, вця. ч. У Росії кінця XVIII — початку XIX ст. — інтелігент, який був вихідцем з різних станів, перев. з дрібних урядовців недворянського походження. Щодо нижчого шару громадянства, тобто середнього стану, воно поділялося в свою чергу на дуже багато родів і видів, між якими своєю більшістю посідають найвище місце так звані різночинці (Белін., Вибр. статті, 1948, 24); // У XIX ст. в Росії — прогресивно настроєний інтелігент недворянського походження. Падіння кріпосного права викликало появу різночинця, як головного, масового діяча і визвольного руху взагалі і демократичної, безцензурної преси зокрема (Ленін, 25, 1972, 94); В поемі «Белінський» [М. О. Некрасова] вперше в російській літературі показаний різночинець як справжній герой громадського життя, непримирений викривач кріпосництва, сміливий провісник свободи (Літ. газ., 27. I 1955, 4).

РІЗНОЧИННИЙ, а. е. Стос. до різночинця. Те, що не під силу було зробити російським дворянським інтелігентам — погодити слово з ділом, — виявилось під силу вихідцю з плебейського, різночинного середовища — Баварову (Рад. літ-во, 3, 1957, 47); Чорносотенний буржуазії Кроніницький продовжував протиставляти різночинному інтелігенцію з її загальнодемократичними ідеями (Збірник про Кроп., 1955, 123); В 40-х роках уже намічався процес переходу від першого, дворянсько-революційного, до другого, різночинного, періоду визвольного руху (Ком. Укр., 2, 1961, 53).

РІЗНОЧИНСЬКИЙ, а. е. Те саме, що різночинний. Суспільний розвиток Галичини висував поді [у 80-ті рр. XIX ст.] на арену політичної боротьби нову силу — різночинську інтелігенцію (Рад. літ-во, 3, 1957, 75); В. І. Ленін вказував, що падіння кріпосного права викликало появу різночинця як головного, масового діяча визвольного руху. Почався, за визначенням В. І. Леніна, другий період визвольного руху в Росії, період різночинський, або буржуазно-демократичний (Укр. літ., 9, 1957, 5).

РІЗНОЧИТАННЯ, я. с., спец. Варіант основного тексту писаного твору або його частини. Я маю її [пісню] в двох відмінних варіантах. У першому: «Ой ти старий дідуга, ізогнувся, як дуга...». В другому, при тотожності мелодії, майже певне текстове різночитання, а саме: «Ой ти старий дідуган, ізогнувся, як дуга...» (Вол., Місячне срібло, 1961, 28); Деякі копії [«Сну» Т. Г. Шевченка] .. не збереглися і відомі лише з описів, але, маючи основний текст і окремі різночитання з втраченого списку, можна реконструювати той чи інший список у повному обсязі (Рад. літ-во, 3, 1964, 51).

РІЗНОШЕРСТИЙ, а. е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) забарвленням шерсті; // Який складається з неоднакових за забарвленням шерсті тварин. Після війни в чорночирських колосах і радоголах були дрібні і в повному розумінні слова різношерсті отари овець (Рад. Укр., 2. III 1961, 2).

2. Який складається з різних, неоднакових в якомусь відношенні людей. Художня рада, звичайно, різношерста: представники.. Будинку моделей, баз і торговельних установ (Вітч., 10, 1963, 95).

3. перен., розм. Несхожий один на одного якимись ознаками, рисами, властивостями; різноманітний. Цілими днями рибалив [Проць].. або брід до містечка на базар і, не маючи що продати, прислухався до різношерстих базарних розмов (Бабляк, Вшн. сад, 1960, 44); Українські робітники й селяни в 1917—1918 роках розгромили тих, хто експортував на Україну різномасну й різношерсту контрреволюцію (Рад. літ-во, 2, 1963, 40).

РІЗНОШЕРСТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. різношерстий.

РІЗНОЯКІСНИЙ, а. е. Який відрізняється від іншого (інших) якістю. Органи і клітини в межах однієї рослини можуть відрізнятися за своєю природою, тобто вони можуть бути генетично різноякісними (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 20).

РІЗНОЯКІСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. різноякісний. Щеплення додаткових коренів у плодівих культур штучно створює різноякісність, підвищує життєвість і ріст рослини (Наука., 10, 1960, 35); Ч. Дарвін перший звернувся серйозно увагу на проблему різноякісності органів, тканин і клітин у рослині (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 19).

РІЗНУТИ, ну, п'єп, док., перек. і без додатка. 1. Однокр. до різати 1—3, 5—13. Іван взяв хижача лівою рукою за догу зубастою морду.. і легко різнув ножем по м'якій сріблястій шві (Кол., Терен., 1959, 39); Крізь голі галуззя вдалині різнув очі свіжою синню великий, під бляхом, дім Варчуків, немаче втиснутий у вигнуте пнеколо лісу (Стельмах, II, 1962, 365); В залі затихло. Музика різнула мазура. Серця всім підстрибнули живим сріблом (Мик., II, 1957, 60); — Та коли б! — гірко промовила та [Христя]. — Що коли б? — спитався Кирило. — Утопитись? — А тож! — різнула Христя, утираючи сльозу (Мирний, II, 1965, 68).

◇ Різнути по серцю див. серце.

2. фам. Сильно вдарити когось-небудь. Погнавшись за Грицьком, він замагнувся лозикою, щоб лаучити по плечач, а різнув по уху (Вас., Вибр., 1954, 98).

РІЗНЯ, і, ж. 1. розм., рідко. Дія за знач. різати 2 і різатися 2.

2. Масове знищення, вбивство людей. Один тільки хлопчина майже чудом переживався за кошиком і розповів потім про різню (Фр., I, 1955, 366); Найспритнішого нунція Коммюле папа заслав за Дунай, за Дністер, щоби благословити різню між людьми (Ле, Надлявко, 1957, 163); // Рукопашний бій з застосуванням холодної зброї. [О л е к с і й:] Наєтщо людикі у звіра обертались? [М и к и т а:] Чувш, Варко, яка тихоня? А глянула б ти на нього в різні... велетень, богатыр!.. (Кроп., V, 1959, 508).

РІЗОНУТИ, ну, п'єп, док., перек. і без додатка. Підсил. до різнути. Блискавично вихопив [Андрійко] з кишені ножа, різнув вірвоку, підхопив зі'ялу Тетяну Павлітону на руки (Цюпа, Наустріч., 1958, 303); Вода була холодна, вона так і різнула тіло (Донч., V, 1957, 26); Як тільки молоді підійшли до воріт, різнула троїста музика (Бурл., О. Вересай, 1959, 172); От раз в перепалці.. різнула Тимосі: — Ви бушуете, поки нема мого Антоса, а зай-но приїде, то дасть він вам гарту! (Свиди., Люборацькі, 1955, 193); Передній з розгону Павла назаїкою по спині різнув, хлопцев аж вигнувся... (Горд., Чужу няву..., 1947, 120).

◇ Різнути по серцю див. серце.

РІЗОЧКА, в, ж. Зменш. до різка 1. А хто на хutorі розсаджує садок, Дорідні вишеньки козак, І ножиком хрижим до яблуньок, грушок, Спильниши, різочки щегляк [щепить] (Бор., Тв., 1957, 58); Іноді таки й різочкою добре поचितь [вітчам Левка], та й закаже, щоб не жалувалася Горпни (Кв.-Осн., II, 1956, 256).

РІЗУХА, в, ж. (Najas L.). Трав'яниста водяна рослина з зубчастими листками. То в одному, то в другому місці виступали голубі озериця, навколо яких уціліла лелека та різуха (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 206).

РІЗУЧИЙ, а. е. розм. 1. Яким можна різати або який може порізати. Він побачив, що Бутень [тур] навпереміну пожоєє то молоді гіллячки, то якусь різучу траву (Загреб., Диво, 1968, 64); Різучий кремій.

2. Який викликає непрямі відчуття, справляє непрямі враження. За сям разом дудка заграє.. таким тонким та різучим голосом, що аж усі здивувались (Мирний, IV, 1955, 23); Густий і різучий на вітрі сніг погрожував заметами (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 94); Майор знову ажочив ногу в різучу воду й знову висмикнув її назад (Загреб., Європа 45, 1959, 99).

РІЗДЕТРИМАЧ, а, ч., техн. Спеціальне пристосування для закріплення різця в потрібному положенні. Різдетримач [токарного верстата] являє собою поворотну чотиригранну головку з назов по всьому периметру.. У різдетримачі можна одночасно закріпити чотири різці (Практ. з машиновн., 1957, 132).

РІЗЬ, і, ж. 1. у чому. Гострий різучий бій. Він сіє у сквері на лаці і сидів так дого, згорбившись, поклавши на коліна руки, відчуваючи, як щось ж'яко даєть його за горло і викликає різь в очах (Тют., Вир, 1964, 197).

2. техн. Те саме, що різьба 3. Геинт являє собою циліндричне тіло з різью. Різь роблять по гвинтовій лінії (Курс фізики, I, 1957, 97); Для свердління невеликих отворів користуються бурачиками. Це найпростіший інструмент для свердління. Він має форму гвинтоподібного стержня конічної форми з різью (Стол-буд. справа, 1957, 98).

РІЗЬБА, й, ж. 1. Мистецтво вирізування малюнка, візерунка на якому-небудь твердому матеріалі. [С г и п т я н и ш:] Либонь, що я б не мури малював, різьби, малюєства, будівництва вчися б (Л. Укр., II, 1951, 245); У шкільні роки О. Гаврилюк виявив здібності до малювання, ліплення, різьби, музики і віршування (Іст. укр. літ., II, 1956, 641).

2. Малюнок, візерунок, вирізаний на якому-небудь твердому матеріалі. І кожна цегла, статуя, колона, мережечка, різьба і малювання незрими устами промовляє: «Мене створив єгипетський народ» (Л. Укр., I, 1951, 253); Як цяцька, красуєвся на цегляному підмурку будинку з ганком, оторочений навкруг дерев'яною різьбою (Стельмах, II, 1962, 367); * У порівн. Обриси дальнього лісу, хат були чіткими, наче свіжа різьба (Стельмах, II, 1962, 333).

3. техн. Гвинтова кававка на циліндричній або конічній поверхні чого-небудь. Достить часто на токарні верстатах доводиться нарізати різьбу (Різдальні інстр... 1959, 63); Іван Кіндратович Степ запропонував новий пристрій для розточки внутрішньої стрічкової різьби (Ткач, Арена, 1960, 34).

РІЗЬБАР див. різьбяр.

РІЗЬБАРСТВО див. різьбярство.

РІЗЬБАРСЬКИЙ див. різьбярський.

РІЗЬБИТИ, блю, бйш; мн. різьблять; недок., перек. і без додатка. 1. Наносити малюнок, візерунок різцем на який-небудь твердий матеріал; прикрашати щось різьбленням. Він щодня різьбив, мережачи предлозі візерунки на тил на трьох нових стовпах (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 161); Ще юнаком Прохій разом з батьком різьбив наличники вікон до сільських хат (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 67).

2. Вирізуючи, різучи, створювати скульптурне зображення з якого-небудь, перев. твердого матеріалу. У галузі дерев'яної скульптури успішно працюють лемківські майстри.. Вони різьблять птаєв, звірів, часто звертаються також до сюжетних композицій з життям євровинців (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 60); [М е ц е н а т:] Боги мої! Ви подивіться, друзі! Се ж тая мармурова Терпсігора, що я купив учора від Федона!.. (До Геріси). Він різьби із тебе? (Л. Укр., III, 1952, 459); — Перед вами — дві корови, теля і постать дячки; це зображення взято із камінного саркофага єгипетської прин-

цеси Каут. П'ять тисячоліть тому ця урочисту прикрасу різьбив, може, найкращий скульптор країни (Вол., Місячне срібло, 1961, 290); * Образно. Спогади з такою ясністю різьбили, карбували минуле, наче воно стояло перед ним, як цей глухий осінній вечір... (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 680); // Обробляти поверхню твердого матеріалу, створюючи яке-небудь зображення. — Хіба ви знаєте, як різьбити дерево? — питаю я. — Звичайно, знаю. На острові Пао я часто тільки цим і займався. Коли моя мала поїде було до сусіднього острова, я сиджу і вирізую з .. кореня її обличчя і тіло (Ю. Янов., II, 1958, 151).

РІЗЬБИТИСЯ, йтсья; мн. різьбляться; недок. 1. Проступати, окреслюватися, вималюватися на чому-небудь. Степові могили різьбляться на сірому передсвітланковому небі (Ю. Янов., II, 1954, 234); В стороні від дороги лежав незхожений сніг і дорога різьбилася чорною смугою на білому (Перв., Невигадане життя, 1958, 257); В нього на грудях виблискуює страшно переверзано взятий Ремінг, весь в золоті, й тонко різьбилися по ній візерунки (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 207).

2. Пас. до різьбити. * Образно. Перші композитори Радянської України складали міцний, ідейно монолітний колектив. Іх.. щиро захоплював образ нової людини, що дедалі чіткіше різьбився найдосконалішим скульптуром — вільним творчим життям (Міст., 4, 1967, 25).

РІЗЬБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до різьбити. Ну й гарні ж кийські парки.. Розкішні, неповторні, мов різьблені рукою талановитого майстра (Дмит., Розлука, 1957, 5); Я, пісні сповнений, не надіяюсь на них, на їхні профілі, мов різьблені з металу (Сос., Солов. далі, 1957, 13); * Образно. З рядків, різьблених геніальними майстрами слова, поставала велич волелюбного народу, багатство притаманних йому творчих сил, героїзм (Грим., Син., 1950, 184); // у знач. прикм. На головному алейі струнка вулиця з яблунь, огорожена різьбленими ґратиками (Кучер, Зол. руки, 1948, 117); Барвни зображення богів жарно поєднувалися з різьбленими (Загреб., Диво, 1963, 161); Особливий інтерес мають художні вироби з білого мамонта — скульптурні фігурки і браслики, прикрашені різьбленим орнаментом (Нарисы стар. іст. УРСР, 1957, 26); І як приємно зустріти цілу вулицю, поспіля забудовану новими хатами, і зайти у високі двері через різьблений ганок (Ю. Янов., II, 1954, 269); Вони увійшли до великої кімнати з старовинними литовськими меблями з різьбленого нефарбованого дерева (Загреб., Європа 45, 1959, 81).

2. у знач. прикм. З різкими лініями, чітко, ясно окреслений, вималюваний. Мов піраміди, вигнались ліщини, до хмар зникли їх різьблені вершини (Говч., Вибр., 1959, 266); У Кардаша казатало серце, коли він дивився на два-три перших різьблених листочки, що тремтіли при землі (Жур., Звич. турботи, 1960, 10).

РІЗЬБЛЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. різьбити. Деяку частину предметів народні майстри виготовляли для власного користування або для своїх рідні. У різьбленні цих предметів вони застосовували народний орнамент, зберігаючи таким чином давні традиції народної різьби (Матеріали з етногр., 1956, 4); Запорізька народна творчість втілювалася не лише в художньому слові і музиці. Вона відбилася в різьбленні по дереву, настінному розписі, в оздобленні зброї та речей хатнього вжитку (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 47).

2. Мистецтво вирізування малюнка, візерунка на якому-небудь твердому матеріалі; різьба (у 1 знач.).

3. Візерунок, малюнок, вирізаний на якому-небудь твердому матеріалі. Напередодні шлюбу з'їзали в аул сусідів допомагати готуватися до весілля, всі в святковому чепурному вбранні, верхи на конях із сідлами, оз-

добленими різьбленням і полірованою інкрустацією з кістки (Тулуб, В степу..., 1964, 382); На горіщі Стефан знайшов сопілку з тонким різьбленням (Чорн., Пісні..., 1958, 47); * У порівн. Сажносський не зводив з дачини очей. Вожом до нього стояла, профілем тонким і строгим, як різьбленням (Головко, II, 1957, 62).

РІЗЬБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **різьба** у 3 знач., напр.: різьбонак атувальник, різьбонарізування, різьбошліфування і т. ін.

РІЗЬБОВИЙ, а, б. 1. Який має різьбу (у 3 знач.). Зусилля затиску виробів у пристроях, що створюються за допомогою різьбових, ексцентрикових та інших затискачів прикладеним фізичної сили робітником, нестале (Технол. різального інстр., 1959, 18); Контролер ВТК перевіряє різь в отворі, вкручуючи в кожну детальку різьбову пробку (Роб. газ., 5.III 1966, 2); // Здійснюваний за допомогою різьби. Різьбове з'єднання.

2. Признач. для нарізування різьби (у 3 знач.). Досить часто на токарних верстатах доводиться нарізати різьбу. Такі операції виконують за допомогою різьбового інструмента (Різальні інстр., 1959, 63); На.. додатковою супорт можна поставити прохідний, підрильний, відризувальний, різьбовий або центрувальний різець чи свердло (Веч. Київ, 3.X 1968, 4); // Який використовується для вимірювання або перевірки різьби. Найпростішим інструментом, призначеним для контролю шагу різьби, є різьбовий шаблон (Допуски..., 1958, 362); Різьбові мікрометри із змінними вставками застосовують при перевірці середнього діаметра різьби у мітчиків (Технол. різального інстр., 1959, 201).

РІЗЬБЯР, а, **РІЗЬБАР**, я, ч. Майстер різьблення (у 1 знач.). В костюмі Марії різьблений в'язар, Його майстрував геніальний різьбар (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 32); А коли вже й покрієлю вершити зачали, прийшов до мене наш різьбар, Гнат Криклицець, .. порізав мені і сапуни, і сволок до одержі (Мур., Бук. повість, 1959, 38); * Образно. Непогоно було б мати в нашій літературі більше таких різьбарів, як Марко Вовчок або Коцюбинський (Письмен. збізська, 1958, 24).

РІЗЬБЯРСТВО, **РІЗЬБАРСТВО**, а, с. 1. Мистецтво створення малюнка, візерунка, зображення на твердому матеріалі. Гуцульське мистецтво, його орнамент використовувалися [прихильниками «чистого мистецтва»] поверхово: точно копіювався рисунок вишивки, різьбарства.. і переносився на глину без розуміння того, що кожний матеріал по-іншому сприймає той же елемент орнаменту (Гуцульська кераміка, 1956, 15); До старовинних видів українського народного мистецтва належить різьбарство, яке широко застосовувалося в архітектурі і в побуті. Про це свідчать монументальні різьблені сволюки Чернігівщини, помережані виразним геометричним орнаментом деталі архітектурних споруд Київщини (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 35).

2. Мистецтво створення скульптурного зображення з каменю, дерева, кістки і т. ін. різанням, вирізуванням. Невелике дерев'яне позруддя Шевченка... Нехитре, нарочуд просте й скромне, виконане в безпосередній творчій манері народного різьбарства (Мист., 2, 1961, 5); Саме сюди, у Чорнянку, і запросив на різдянні канікули Д. Д. Бурлак молодого Мажоського, з яким познайомився у вересні 1911 р. в Москві, в Училищі живопису, різьбарства й зодчества (Рад. літ-во, 4, 1963, 29).

РІЗЬБЯРСЬКИЙ, **РІЗЬБАРСЬКИЙ**, а, е. Прикм. до різьбар, різьбар. Ряд художньо-промислових артілей — килимарських, різьбарських та художньої вишивки — продовжують і розвивають багатородні традиції гуцульського мистецтва (Гуцульська кераміка, 1956, 28); // Стос. до різьбарства, різьбарства. Гната Крик-

лиця.. я поважав і любив не так за його різьбарську майстерність, як за те, що душевний він був до трудящих людей (Мур., Бук. повість, 1959, 104); // Признач. для різьблення (у 1 знач.). Біля ескіза лежала невеличка колода з грушини й багато різьбарських долів. Було видно, що скульптор займався і різьбленням (Томч., Готель..., 1960, 141); Гетьман сидів біля важкого стола, недоробленою люлькою в задумі стукав об нього. Поряд лежала теслярське й різьбарське начиння (Ле, Наливайко, 1957, 400); // Зробл., вигот. різьбленням. Каленти, що з'їжджаються до санаторію з цілої Польщі.. залишатимуть сотні, сотні заготов у місцевого населення за ягоди, гриби, молочні продукти, різьбарські та керамічні вироби, килими та вишивки (Вільде, Сестри..., 1958, 41).

РІЗЬБОВИЙ, а, б. Те саме, що **різьбовий**. Різьбові калібри треба показати учням в природі і ознайомити з їх маркіровкою (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 97); Розбирання і складання різьбових з'єднань. Основними інструментами, якими користуються при розбиранні і складанні цих з'єднань, є ключі і викрутки (Автомоб., 1957, 333).

РІЙ¹, ч. 1. род. рію́. рія́. Сім'я бджіл або інших подібних комах, які з маткою утворюють окрему групу. — А пастку на кого кинемо, Свириде? Рію дожидаю, повинен рію сьогодні бути (Мирний, I, 1954, 280); Радіосигналізатор повідомляв про сформовання нового рою у вулику (Хлібороб Укр., 5, 1966, 47); * У порівн. Усіх [рідин] одірали від Кармеля, укинули його у візок і повезли шляхом, а все-ує село знялося, наче рію, і гудучи дивилося услід (Вовчок, I, 1955, 362); Громада загуділа, як рію. Кожний мав щось казати, щось вигукувати (Коцюб., I, 1955, 114).

◇ Рієм роїтися — у масі рухатися без упину. Школа була ще зачинена, і дзвоник не дзвонив, а дітвора, проте, купчилася коло його, роєм роїлася і гула (Дн. Чайка, Тв., 1960, 98).

2. род. рію́. Безліч літаючих комах, зграя птахів. Забушливий пекучий день наприкінці травня. Повітря дрижить над землею розтопленням склом, і в його перелетених струмках в'ються незчисленні рої мошки та комарів (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 28); // Велика кількість сніжинок, іскор і т. ін., що кружляють у повітрі. Гралися рої сніжин доколя електричного ліхтаря на подвір'ї (Сміл., Сашко, 1954, 249); І раптом — іскор налітає рію. То поїзд лине з гуркотом і свистом (Рильський, I, 1960, 201).

3. род. рію́, перен. Велика кількість, дуже багато когось, чого-небудь. Ніхто не обізвався до неї [баби]. Тільки вітер стукав дверима по покинутих хатах, корови блукали по дворах та гризалися собаки поміж роями сухого листу (Коцюб., II, 1955, 77); Голову посів рію думок, нових, тривоєних, вигаданих, що опановують людину в розпучі (Досв., Вибр., 1959, 190); Галичани турляли драбини дрючками, сипали цілий рію стріля (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 310); Було підраховано кількість енергії, яка необхідна для викидання в космічний простір величезного рою комет.., метеорів і метеороного пилу (Знання., 4, 1966, 5).

РІЙ², рію́, ч. Найменший військовий підрозділ, частина взводу. Юнак став командиром рою третьої роти протитанкових рушниць (Скл., Орл. крала, 1948, 43); Командири батальйонів зімкали по черзі з переднього краю в тил окремі рої, формували штурмові групи (Гоцчар, III, 1959, 208).

РІЙБА, б, ж., рідко. Те саме, що **роїння**. Земський наїзд ще ні одного разу не був такий людяний, як тепер.. Слово по слову — ціле море снів, гук і гам стоїть, мов у вулику перед рієюю (Мирний, III, 1954, 386).

РІЙНИЦЯ, і, ж. Те саме, що роївня. Серед найпомітніших етнографічних матеріалів маємо знаряддя праці XVIII—XIX ст. (плуг, рало... рійниця) (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 70).

РІЙНО, присл., діал. У великій кількості, роями. Були рійно комахи, метелики, бджоли (Коб., Вибр., 1949, 56).

РІЙОК, йкá, ч. Зменш. до рій¹ 1.

РІК, року, ч. 1. Одиниця літочислення, проміжок часу, близький до періоду одного обертавня Землі навколо Сонця; має 12 календарних місяців. Весна — краса року (Грб., I, 1959, 374); Не трачу надії, що такі колись, може навіть на той рік, такі виберемося в жінкою в Галичину (Коцюб., III, 1956, 216).

△ Міжнародний геофізичний рік див. геофізичний; Навчальний рік див. навчальний; Світловий рік — відстань, яку проходить світло за один рік. Для вимірювання зоряних відстаней астрономи запровадили одиницю — світловий рік (Бесіди про всесвіт, 1953, 109); Сільськогосподарський рік — час від початку землеробських робіт до збирання врожаю. Хто знайомий з когоспним життям, той уявляє собі, що таке сільськогосподарський рік. Це — не одна постійна кампанія. Її завжди надозаганя просання, просанню — заготівля кормів (Логв., Літа..., 1960, 107).

◇ В (у) роках — у похилому віці; Залишатися (залишитися) на другий рік див. залишатися; Зоставатися (зоставітися) на другий рік див. zostавітися; Зоставляти (зоставити) на другий рік див. zostавляти; З роками — з часом, після того, як мине якийсь час; З року в рік; Рік у рік — постійно, протягом тривалого часу. Максим помажеш шапки вітає птаха, що з року в рік вижують у цьому закутку (Стецьмах, I, 1962, 218); Ті вусати, кругло стрижені жиди в полатняній.. сорочці, що рік у рік ходили крізь ці сніжні стени з своїми круторогими, були для льотчика десь у глибинах минулими (Гончар, Тронка, 1963, 55); З року до року; З року на рік — з часом, поступово. Не раз, Україно, в жорстокім бою Ти кров проливала сяжценку свою, Та з року до року все вище росла, Бо Партії праду у серце взяла (Рильський, III, 1961, 238); З року на рік, підрастаючи та розумнішаючи, робилася Ядощка все хижішою та хижішою (Мирний, I, 1949, 234); Не перший рік див. перший; Не по роках — не за віком; Новий рік див. новий; Півня року див. порá; Цілий рік — протягом дванадцяти місяців. Навіть на бульварі нікому не боронять зривати рожі, скільки хто хоче, бо з тих рож тут живоплоті роблять, і вони цвітуть цілий рік (Л. Укр., V, 1956, 385).

2. Період часу в дванадцять місяців, що рахується від будь-якого дня. І четвертий рік минає Тихенько, поволі, І четверту починаю Книжечку в неволі Мережати (Шевч., II, 1963, 235); Ще за рік до арешту долучили до Тараса Григоровича чутки, що Брюллово переживає якусь внутрішню кризу, якесь переоцінювання колишніх естетичних норм (Тулуб, В степу..., 1964, 298); Ось уже шістнадцять років держу я цю паличку [режисерську], а мені на початку кожної моєї картини все здається, що я нічого не змію робити (Довж., I, 1958, 20); * У порівн. [М а р і я:] Син приїжджав? [О д а р к а:] Чекаю з хвилини на хвилину. А день сьогодні як рік для мене (Зар., Антеї, 1962, 5); // У сполуч. з числівником уживається на позначення чийогось віку. Як повернуло Івасеві на шістнадцятий рік, то він зовсім покинув іграшки в бої (Мирний, I, 1949, 181); Йому тільки ще йде дев'ятнадцятий рік. Як виріс Василь за останнє літо! (Довж., I, 1958, 87).

◇ Без року три дні (тиждень): а) дуже мало часу. Прожив Багіров із своєю веселою молодичкою без року

три дні. Проте і в далеких краях не забував її (Гончар, III, 1959, 189); б) зовсім недавно. — А ми ще й досвіду не мали, Без року тиждень лікарі (Мас., Сорок..., 1957, 392).

3. тільки мн. Тривалість чийогось життя; вік. З оскляних чоловічків недовололення перекоталося на драглисту жовтизну біліє, на яких теж роки насували крижкого павутиння прожиток (Стецьмах, I, 1962, 330).

◇ Моїх років див. мій.

4. тільки мн. Період, пора в чьому-небудь житті; літа. У дитячі любі роки, Коли так душа бажала Надзвичайного, дивенго, Я любила вік лицарський (Л. Укр., I, 1951, 152); Про нього знали, що він учився колись — за хлоп'ячих років — мистецтва виробловати фарфор, потім потрапив на вулицю (Мик., II, 1957, 441); Оксен, позираючи на молоді, що їхала із сім'ю та вистівками, пригадував і свої парубочькі роки, коли він також був отакий.. веселун, і йому робилося сумно на душі за тими роками (Тют., Вир, 1964, 87); // Період, епоха в житті людства, народу, держави і т. ін., позначені чим-небудь. Свій творчий шлях Рильський почав у глухі роки реакції (Криж., М. Рильський, 1960, 14); Вже пройшли революційні роки. Я в минуле з любов'ю дивлюсь (Сос., I, 1957, 152).

◇ За моїх молодіх років див. мій.

5. тільки мн. У сполуч. з порядковим числівником уживається для позначення десятиліття. «Комуна» зветься цей кут і цей парк, тому що тут ще в двадцяті роки справді була комуна демобілізованих червонофлотців (Гончар, Тронка, 1963, 220).

6. тільки мн. Час. А роки йдуть.. і все минає... Та не мина моя любов (Сос., I, 1957, 222); Він, здається, чужий, як дівочі слівки ледь-ледь шелестять по її чорному від років кожущку (Стецьмах, I, 1962, 123); // Великий період, тривалий час. Жив він так роки, поки його туза не завила — зліг амірати (Вовчок, I, 1955, 179).

7. у знач. присл. роками. Протягом тривалого періоду, часу; дуже довго. Лавили перед ними [очима] і безліди зникали маломістечкові доли і все ті ж самі люди, наче потерті меблі у хаті, між якими роками можна ходити, не помічаючи навіть (Коцюб., II, 1955, 282); Фермер хотів з уст рядового бійця.. перевірити правдивість того, що йому роками стовкмачували в голові (Гончар, III, 1959, 220).

РІКА, й, ж. 1. Водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по вдовжених зниженнях рельєфу від верхів'я до гирла. Серед села тече ріка. Над берегом, коло горбка, Стоїть з цебринами керниця (Рудан., Тв., 1959, 68); Маричку несла ріка, а люди дивились, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати (Коцюб., II, 1955, 331); На четвертий день вітер змінив напрям. «Константин» вийшов у гирло ріки (Тулуб, В степу..., 1964, 265); * У порівн. Мільйони зір повільним бігом Теуть над нами, мов ріка (Мас., Сорок..., 1957, 220); // чого, у сполуч. з ім. у род. в. Уживається для образного позначення процесу протікання, розвитку чого-небудь. А ріка життя все шумить, і піниться, і стогне, і великим напором безкочечним несе нові, нові, все нові жертви (Хотк., II, 1966, 329); Ріки історії багато піску несли в його біографію, і сам він, переживши, стояв наполовину замулений в легендах (Тич., III, 1957, 43).

△ Режим ріки див. режим.

◇ Медові[і] та молочні[і] ріки див. медовий; Молочні ріки й масляні береги див. молочний; Політвся рікою див. поливатися.

2. чого, перен. Велика кількість чого-небудь такого, що тече, сиплется і т. ін. — Я, моя матінко, ріки снів вилила — благала: сину, оженися, котаний, оженися!

(Вовчок, I, 1955, 220); Знай: зерна золота ріка і вулля потоки чорні — Це все рука більшовика, Це Жовтня мускули незборні (Рильський, I, 1956, 187); // кого, чого, яка. Безпервний великий потік, маса кого-, чого-небудь, що рухається. Що там за гомін? .. Ах, знаю, знаю, — Се вулицями стують Ріка народу (Фр., XII, 1954, 438); Дорога підіймалася вище і вище. Попереду в тежрлі ворухилася, гаркотіла, звиваючись, безкрая людська ріка, що текла не вниз, а наспроти гір (Говчар, III, 1959, 76).

3. у знач. присл. рікою, ріками. У великій кількості. Колись там [у селі] весело було. Бувало, літом і зимою Муштя тне, вино рікою Гостей неситих налива... (Шевч., II, 1963, 25).

РІЛЛЯ, і, ж. Впоране поле. — Чим нам жити? Зима недалеко. У мене нема ні поля, ні рілля, нема візків, ані бульби (Фр., IV, 1950, 29); На стежках уже підсихав ґрунт, і схили зарябли масними латками рілля (Чорн., Визвол. земля, 1959, 40); * У порівн. Сорочка на ньому без застїжки .. та чорна, як рілля (Н.-Лев., III, 1956, 268); // Зораний шар ґрунту. Гора була така крута, що у великі дощі рілля скочувалася з водою вниз, а воли ледве тягли плуга по косогору (Н.-Лев., II, 1956, 260); Дуже добра оранка. Рілля, як масло... (Чорн., Визвол. земля, 1959, 202); Кремегний, волохатоголовий Кифір Авдог зупинився на краю зораного поля, набрав у жемло рілля і тулять її до усміхених уст, чола, племенистих вилиць (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 13).

РІЛЬНИЙ, а, б, рідко. 1. Прикм. до рілля; // Оброблений для рільництва (про землю). У багатьох місцях ці ліси по схилах були вже вирубані чи випалені, й там всюди темніли рільні землі й людські оселі (Скл., Святослав, 1959, 63).

2. Який займається рільництвом. — За паровим плугом потяглися й бунти.. рільних робітників (Фр., III, 1950, 217).

РІЛЬНИК, а, ч. 1. Той, хто займається рільництвом; землероб. Благословенна праця рільника, Що оре цілину в ясній надії. Пшеницю від полови він одвіє, Як жниве кінчиться радість нелегка (Рильський, Зим. запис, 1964, 43); Він виходить у степ з бороною, На рілля розбиває грудки. Під заіганим дощем, під війною Мусять сіяти хліб рільники (Мас., Сорок., 1957, 365); На суботники по осовинно зоболоченій землі сходилися лісоводи і садоводи армії, рільники і механізатори (Вол., Місячне срібло, 1961, 307).

2. Керівник польових робіт у колгоспі. Наближалося ягесь побутове свято. Заступник голови, він же рільник армії, приурочив до нього вихідний день (Вол., Самоцвіт, 1952, 183); Першим на зборах виступив рільнич армії (Рад. Укр., 24.IX 1950, 1).

РІЛЬНИЦТВО, а, с. Вирощування польових культур як галузь сільського господарства. Теориництво може рости і процвітати тільки в тісному зв'язку із іншими галузями господарства і насамперед з рільництвом, городництвом, колгоспним будівництвом, з технічною базою (Добр., Тече річка..., 1961, 110); // Те саме, що землеробство. Прогрес техніки в сільському господарстві виявляється по різному, залежно від системи сільського господарства, залежно від системи рільництва (Ленін, 3, 1970, 64).

РІЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що рільничий. Рільницька бригада.

РІЛЬНИЧИЙ, а, е. Прикм. до рільник і рільництво. В роботі хлопській, рільничій, переважно ґрунтовій — приклад.. займає дуже велике місце (Фр., III, 1950, 126); Мотря Карпівна Гнута, бригадир рільничої бригади з «Нового життя», тава вже, що нічого од неї не заговаш (Вишнв, I, 1956, 412); Заруба побачив

обох рільничих бригадирів і швидко пішов їм назустріч (Кучер, Процай..., 1957, 376); // у знач. ім. рільничий, чого, ч. Те саме, що рільник 1. У великій кімнаті на довгих лавах сиділи бригадирів і рільничі (Панч, Іду, 1946, 3).

РІЛЬНИЙ, а, е. Який складається з крупного піску, гравію, гальки і т. ін.; // Покритий крупним піском, гравієм, галькою і т. ін. Сумно і непривітно тепер в нашій Тухольщині! Правда, і Стрий, і Опір однаково мають й рілисті, зелені узбережжя [узбережжя] (Фр., VI, 1951, 7).

РІЛЬНЯ, я, с., збірн., поет. Рінь [Перше потерч а:] Нас жатуса положила і м'якенько постелила, бо на рілля, на каміння настелила баговинка (Л. Укр., III, 1952, 186).

РІЛЬНЯВИЙ, а, е. Те саме, що рільнистий; // В якому багато крупного піску, гравію, гальки і т. ін. Переступивши рільнявий струмок, Я опинився в дикорослім полі (Вирган, В розп. літа, 1959, 98).

РІЛЬНЬ, РІЛЬНЬ, і, ж. 1. Крупний пісок, гравій, галька і т. ін. По всій річині розкидані намети бранців. Гої діти шукають скоюк в ріні та сузого баговинка на паливо (Л. Укр., II, 1951, 129); З горішнього поверху вели двєри на величанку веранду, чисто заасфальтовану й поципану рілляю (Коп., Вибр., 1948, 51); Дем'ян не колунав баласт під шпалами — земля промерзла надто глибоко, він висіривав тесаком силку рільн з-під самої рейки (Смоляч, Реве та стогне..., 1960, 753).

2. Берег або дво річки з крупного піску, гравію, гальки і т. ін. За нею [річкою] на широкій ріні розсіялося гарне, велике і порядне село Гоші (Фр., VIII, 1952, 135); Я на руці тій бачив Жили блакитних рік: Волзькі високі зяли, Дону злотисту рінь (Мал., Звенигора, 1959, 227).

РІПА, н, ж. 1. Овочева коренеплідна дворічна рослина родини хрестоцвітних. В крамниці.. дали насіння ріпи. Вона гарно зійшла і була собі поміж морквою (Март., Тв., 1954, 383); Біля перелазу розрісся куц ріпи (Донч., Вибр., 1948, 212).

2. збірн. Істинні солодкуваті на смак корені цієї рослини, що мають біле, жовте, часом червоне або фіолетове забарвлення. Іноді йому хотілося й гарчачої страви попоїсти. Тоді він полізе в розвалений поєрїб, навбирає ще торішньої ріпи, що де-не-де по кутках завалялася, начистить, зварить юшки — та й тільки осього! (Мирний, I, 1949, 299); — Нам треба що? Посадовив навесні, а влітку споживай: картопля, ріпа чи буряк (Довж., I, 1958, 460); * У порівн. В неї цюки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама діва здорова, як тур (Н.-Лев., II, 1956, 265).

3. діал. Картопля. При існуванні кількох слів визначалося [в Атласі української мови] різниця у вживанні кожного окремого слова. Наприклад: .. картопля — барабала, бульба, .. ріпа (Наука..., 10, 1967, 47).

РІПАК, а, ч. (*Brassica napus* L.). Трав'яниста дворічна олійна та кормова рослина родини хрестоцвітних з сизувато-зеленим листям і жовтими квітками. На Україні вирощуються такі прядивні та олійні культури: бавовник, конопля, льон-догупець, льон-кудряш, ріпак, соняшник та ін. (Шкідв. і хвор.. рослин, 1956, 193); Густа пшениця, високе жито, зелений овес, ріпак, ячмінь мережать смужками усю долину й нагадують родючі низи України (Н.-Лев., II, 1956, 388); Справа смолито чорніють парі й працюють жовта ріка зацілого ріпака, по якій можна брести з ранку до вечора (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 60).

РІПАКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до ріпак. Ріпакове насіння; // Вигот. з ріпака або його насіння. До харчової олії належать: соняшникове, льонова, ріпакочева, арахісова, гірчична, кунжутова, соєва, рижієва (Колг. енци.,

П, 1956, 190); — *Ти в олійні під-ока ріпакової олії взяв?* — *Взяв. Гіркувата була вона* (Стецьмах, I, 1962, 120).
2. Який пошкоджує ріпак (про шкідників). Ріпаковий клоп.. розповсюдженій більше в північній частині республіки (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 276).

РІПАЧОК, чка, ч., розм. Те саме, що сур'яшця.

РІПІЦЯ, і, ж. Покрита шерстю основа хвоста у хребетних тварин. *Ще раз подивилась [Устина] на хустку та й уєзала її до піньського хвоста, під саму ріпицю умотила, щоб ніде в дорозі не загубилась* (Стецьмах, Хліб., 1959, 274); *Коли через двір майнула дві овці тіні, він [собака] хоробро вистрибнув із своєї засідки і біля самого тини вчепився зубами одному вовкові в ріпицю хвоста. Це місце у вовків найдошкульніше* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 49); // перен. Основа, початок чого-небудь. *Кожна з них [верб] була зверху зрубана, і від ріпиці піднімалося.. молоде папіння, припушене немічним листям* (Гуд., Скупана., 1965, 45).

РІПКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ріпа. А маленьким же таке було, що я встаю — і воно встає, топить стаю — і воно коло мене: дивиться, як і ріпку чищу, як і вертунчик [верчун] верчу, дивиться та й собі тії (Тесл., З книги життя, 1949, 19); * У порівн. З кишені виїняли нієткіни, Шурпує [Еней] в народ дрібниж, як ріпки, Щоб тамли його обід (Котл., I, 1952, 91).

РІПНИЙ, а, е. 1. Прикм. до ріпа.

2. Який пошкоджує ріпу (про шкідників). Поширені з них [шкідників] хрестоцвітні клопи та капустяна попелиця, хрестоцвітні блохи, капустяний і ріпний білаки (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 273).

РІПНИК, а, ч., заст. Робітник у шахті, який відкобував нафтову ропу (у 4 знач.). *Тут гукали свою спину і свігли на роботі знедолені ріпники* (Кучер, Дорога., 1958, 159); *У вересневі дні 1939 року збулася споконвічна мрія трудящих Західної України. На повні груди дихнули бориславські ріпники, як колись називали нафтовіки* (Роб. газ., 29. X 1965, 2).

РІПНИКУВАТИ, ую, уеш, медок., заст. Працювати ріпником. — *Мій батько споконвіку ріпникував у Бориславі* (Цюпа, На крилах., 1961, 277).

РІПНИЦЯ, і, ж., заст. Жін. до ріпник. *Бідні, покривдені ріпниці з нужденними лицями, в лахах, просяклих киячкою, плакали перед ним* (Фр., VIII, 1952, 332).

РІПНИЦЬКИЙ, а, е, заст. Прикм. до ріпник. *Гуде ріпницьке коло, не спить гуцульська хата. Зіходяться сусіди, шепочуть віч-на-віч* (Мал., Битва, 1943, 76); // *Належний ріпникові. Ріпницькі хатини.*

РІПОВИЙ, а, е. Те саме, що ріпний.

РІПЧАСТІЙ, а, е. Схожий зовні на ріпу (у 2 знач.). *За звичайних умов ріпчаста цибуля — дворічна рослина. В перший рік життя з насіння виростає цибулина, висадивши яку у наступному році, можна одержати знову насіння* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 212); *Оселедця обкладають кружальцями із свіжих огірків, помідорів і ріпчатої цибулі* (Укр. справд., 1957, 51).

РІСКА, и, ж. 1. Краплина роси; росинка; // Краплина якої-небудь іншої ріднини. — *Отам у тому хлівці дрова, — у хату наносиш, а в тому дворі колодязь — води принеси, бо немає ні ріски у хаті* (Мирний, I, 1954, 65).

2. Те саме, що кріхта 1.

◇ [І] ріски в роті не було (не мав, не мала і т. ін.); [І] ріски в рот не брав (не брала і т. ін.) — те саме, що Кріхти в роті не було; І кріхти в рот не брав (не брала і т. ін.) (див. кріхта). [С т а р ш н а (дивиться у вікно):] *Еге, вже сонечко височенно підбилося, а в мене ще й ріски в роті не було...* (Кроп., I, 1958, 500); Роман

тільки тепер згадав, що дід Тиміш наказував йому привести інженерку спідати. Старий відкався, що вона зрання ріски в роті не мала (Минко, Ясні зорі, 1951, 81).

РІСОНЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ріска. — *Чи прожже рибонька без водиці, чи розцїте який квіточок [яка квіточка] без рісоньки небесно? Так і я не прожжю без твоєї любові* (Кв.-Осн., II, 1956, 336).

◇ [І] рісоньки в роті не було (не мав, не мала і т. ін.); [І] рісоньки в рот не брав (не брала і т. ін.) — зовсім нічого не їв (не їла і т. ін.). [М а р т а:] *Скажіть хоч ви йому, Олексію Григоровичу! Рісоньки ж у роті не мав від самого ранку* (Мороз, П'єси, 1959, 232).

РІСОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ріска. [М и к и т а:] *Що це за мною?.. У мене у грудях холоде!.. У очак світ темніє!.. Світи, світи, місячу-граднику! Я ажирати не хочу, не хочу!.. Води, хоч рісочку води!..* (Кроп., I, 1958, 119); — *Виручи. Сам же бачиш, який я тепер. Діти голодують... Хліба — ні рісочки. Картоплею живляться, і тієї не одосталь...* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

◇ [І] рісочки в роті не було (не мав, не мала і т. ін.); [І] рісочки в рот не брав (не брала і т. ін.) — зовсім нічого не їв (не їла і т. ін.). — *Ні, я так не можу... свіли не став... Скільки ж то день морились голодом... а сьогодні й рісочки в роті не було* (Коцюб., I, 1955, 98); — *Люди скоро вечерятимуть, а я й рісочки в роті не мала...* (Кучер, Голод, 1961, 55).

РІСТ, росту, ч. 1. Дія за знач. рости 1—3. Бачиш [Гаврило], як жито пускає трубку, як воно колоситься, вигойдуючи тендітні сережки спор, салдикував за його ростом (Тют., Вир, 1964, 397); *Збільшення маситабілі і темпів розвитку народного господарства супроводжується лавиноподібним ростом об'єму інформації, необхідної для планування і управління виробництвом* (Знання., 12, 1966, 2); *Десятиріччя перед революцією.. показує нам уже відкриті виступи і неухильний ріст пролетарської маси, ріст страйкової боротьби, ріст соціал-демократичної робітничої агітації, організації, партії* (Ленін, 20, 1971, 166); *Виховуючи акторське молоді у комуністичному дусі, комсомольські організації багатьох театрів України роблять чимало для її творчого росту* (Мист., 3, 1959, 10).

◇ Піднімається (піднімається) в ріст див. піднімається; Піти в ріст див. піти.

2. Те саме, що зріст 2. Для повноти враження йому трохи не вистачає росту, — *ростом він чи не найменший на факультеті, зате солідності хоч одбавляй* (Гончар, Людина., 1960, 16).

◇ На весь (у весь) ріст — на всю довжину тіла. — *Ріку! — скрикнула вона [Христя], випрямляючись на увесь ріст* (Мирний, III, 1954, 286).

3. рідко. Висота тварин, дерев, рослин. *Як побільшують індицата, почнуть добуватися ростом до старих індіків, то вона почне на їх гукати, свистати, — і знову регоче, коли вони до неї.. всі разом забелькочуть* (Мирний, IV, 1955, 294); *Дико ростуть [на Капрі].. цілі ліси кактусів-опунцій, які бувають ростом у 2 чоловіки і більше* (Коцюб., III, 1956, 333).

4. заст. Процентний прибуток від грошей, які даються кому-небудь у борг. *Хто позичає у нього гроші, до усіх кинувся; є кого озьме [взьме] ерішми, а росту і не пита, і не бере, хоч хто і дає* (Кв.-Осн., II, 1956, 132); *Від часу позики пройшло вже більше трьох місяців, і він, Загибидо, яко крамовий чоловік, позбувся росту не менш як на два карбованці* (Мирний, III, 1954, 61).

РІЧ¹, річі, ж. 1. Предмет, перев. домашнього вжитку, трудової діяльності і т. ін. *Щоб усе те, що вкладалося на вози, не загубилося по дорозі і не потовклося..*

кожна господарська річ, така, як вила, граблі, лопата, сокира, ящичок із цвяхами... — *усе це ув'язувалося* (Тют., Впр, 1964, 180); — *Поля каравану у нас велика і не щоденна подія. Крім того, тут можна іноді купити чудові речі* (Тулуб, В степу..., 1964, 54); *Ми сидимо в маленькій, переповненій речами кімнаті* (Перв., Атака..., 1946, 173); // *Будь-який предмет взагалі. Якесь величезну Ігнатівський вичаюче розглядає мене з-під примружених вій, розглядає так, ніби я не живе створіння, а річ, малюнок чи щось бездушне* (Збав., Єдина, 1959, 106); *Поволі згасає червоний день. Смеркло. На символу небі спалахнули зорі. Настала тиша українська ніч... Яблуні, верби, клуна, горшки, старий в'яз — всі речі стали незнайомими, набравши зосерім іншого узагальненого нічного вигляду* (Довж., I, 1958, 85); // *мн.* *Одяг, близина, предмети особистого користування і спеціального призначення. [Л ю б о в:] Пригодуйте, будьте ласкаві, мої речі до купелю, то я, може, піду хутко — вже пора* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Зимові речі; // мн.* *Предмети особистого користування, зібрані і запаковані для перевезення їх в інше місце. Вранці приїхав до Цюриха, кинув речі на вокзалі, а сам пішов до вечора блакити по місту* (Коцюб., III, 1956, 272); *Зауважили рух Сазно до човодана, він зробив заперечливий жест. — Не турбуйтеся. Ваші речі будуть на місці* (Смолич, I, 1958, 58); *Мовчазний Михайло, замкнувши багажник з речами, віддав ключ старому, знизув плечима. Старий сів на водівне місце, заводив мотор* (Ю. Янов., I, 1958, 594); // *мн.* *Предмети, що належать кому-небудь; майно. Шкільна кімната в Род-Айленді.. Більша частина кімнати зайнята шкільними лавами, кафедрою, дошкою тощо; менша частина.. заставлена речами Річарда і знаряддям до студентури* (Л. Укр., III, 1952, 86); *Фелікс спробував торгувати, але в нього нічого не вишло: німці забрали в нього речі й гроші* (Ю. Янов., II, 1954, 38); // *Що-небудь істинне. — Горюх ласенька річ. І дитвора за ним полізе хоч у ніч!* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 59); // *Який-будь предмет, що викликає захоплення. Безпалько по заті пройшовся. Став перед грамофоном, що в кутку на столику. — Да, оце річ! П'ять червонців! — покругля головою* (Головок, II, 1957, 45).

Речі першої потреби див. потреба.

2. *Якше дійсність, вияв або результат якої-небудь дії, діяльності; випадок, факт, подія. [К и у р:] Діду! а стій, я тебе що питаю. Як тебе дочка покинула, що ти робив?* [К о б з а р:] *Що ж я робив? Забув уже, дама то річ...* (Мврийн, V, 1955, 89); *Тіло мов відремонтовано. Рука побололо трохи в плечі, проте це, як казав наш лікар, на фронті річ нормальна* (Кол., На фронті..., 1959, 14); // *Ситуація, становище, які склалися у кого-небудь з чимсь. Просить [Коген] мене забрати свою платню з каси. Трудна річ доволі, правду мовити: каса порожня* (Коцюб., III, 1956, 165); *Як же, мамочко, в таких речах казати «вірю» чи «не вірю», коли тут можна просто бачити і знати і на основі того доказувати?* (Л. Укр., V, 1956, 405); // *у сполуч. з означ. Те, що для кого-небудь є важливим, має неабияке значення, становить певну цінність. — Агов, — кажу, — заки нам удосвіта на ниву йти, — виперімо солдатам онучки, — онучка в поході велика річ!..* (Ю. Янов., I, 1954, 33); — *Стипендію [в Духовній академії] обіцяють вишук, ніж була колись в київській бурсі, годуватимуть калорійно, а це для мого організму теж не остання річ...* (Гончар, Трояк, 1963, 173); // *Те, що стосується якогось кола питань, пов'язане з ним. [М у з а:] Співай же за мною Про те, як весною Усе оживається знов, Про квіти весняні, Про речі кохані, Про першу весняну любов!* (Л. Укр., I, 1951, 155); *Хима не розумів заразд, про що читають, але вона знає, що читають про святі*

речі (Коцюб., I, 1955, 88); // *Те, від чого залежить щось, потреба в чому-небудь. Коли тільки річ у грошах, — вона застає тебе, а роздобуде їх* (Коцюб., I, 1955, 383).

◇ **Видіма річ див. виділий; Відіма річ див. віділий; Дівна (неміслима, неприємна, звичайна, даремна і т. ін.) річ—дівно (неміслимо, неприємно, звичайно, даремно і т. ін.). І дівна річ — хмара скорилась, покірно повернула наліво і розв'язала лішки над рікою, засипаючи густим градом зарінок (Коцюб., II, 1955, 342); *Пройти в двері — немислима річ.. Зостається тільки продухвина* (Хотк., I, 1966, 116); *Складати для себе закони — неприємна річ* (Ю. Янов., II, 1958, 31); *Звісна річ див. звісний; З якої речі? — чому, на якій підставі? [М о л о д и ц я:] З якої ж я речі своїм добром буду постачати? [Х р а п к о (сердито):] З такої речі, що ти його жини! Муж та жодна — одна сатана* (Мврийн, V, 1955, 131); — *Вони [селяни] мене бояться, — спомурнів Дорош. Сергій, що плає ятір посеред тати, на секунду припинив роботу, спідлоба глянув на Дороша веселим оком: — З якої речі? — У мене таке враження* (Тют., Впр, 1964, 160); *Інша річ див. інший; Називати (називати) речі своїми (їх) іменами див. ім'я; Певна річ див. певний; Природна річ див. природний; Річ неможлива див. неможливий; Річ нечувана (дівна, надзвичайна!) — уживається для вираження здивування, захоплення, обурення і т. ін. Татари гули.. Зацеплено не тільки Мететову честь, але й честь усього роду.. Річ нечувана!* (Коцюб., I, 1955, 399); *Світова річ див. світовий²; Стан (сила) речей — певна ситуація, що склалася на даному етапі, в даний момент. Виходили з фактичного стану речей, вважаю за потрібне довести до вашого відома, що моя робота як вихователя, з огляду на все це, мало продуктивна, хоч інтенсивність моєї праці доведена до максимуму* (М'як., II, 1957, 530); [О р л ю к:] *Ти не підеш туди [на суд]. [У л я н а:] Прошу тебе, Іване! Я потерпіла людина. Я маю право!* [О р л ю к:] *Я так само потерпілий. Але я повинен мислити й діяти залежно від сили речей* (Довж., I, 1958, 373); **Ясна річ див. ясный.****

3. *Твір літератури, мистецтва, наукова книга. По обіді звичайно заходить до мене Горький.. Читав мені нову драматичну річ, веселий водівель, і все розказує своє життя, дуже цікаве* (Коцюб., III, 1956, 355); *Першим моїм фільмом була «Сужка динкур'єра». Окрулений успіхом цієї незначної речі, я негайно розпочав роботу над другою постановкою. Це була «Звенигора»* (Довж., I, 1958, 21); *В кафе прекрасний майстер на поганькій скрипці грав надзвичайні речі* (Собко, Скеля..., 1961, 104).

4. *Робота, справа і т. ін., якою займається або повинен займатися хто-небудь; діло. — Ходімо, бачте [брате], в світлицю; нехай вони тут собі пораяться. Жіночка річ коло печі, а нам, козакам, чарка та шабля* (П. Куліш, Вибр., 1969, 61); *Пізніше став обов'язок на нього Корову пасти. Це не проста річ!* (Рильський, II, 1960, 303); — *Маршрутування — клята річ, але ще гірше — життя в казармі* (Тулуб, В степу..., 1964, 136); // *Те, що безпосередньо стосується кого-небудь, входить у члїсь обов'язки, є члїсь завданням. От ще річ: Заставить треба богослова, Щоб дома байдиків не був, Щоб він, гуляючи, навчив Настусю заповідь* (Шевч., II, 1963, 193); *Правда: нема в нас того звичаю, аби свідок був платний. Свідоцтво — сусідська річ* (Март., Тв., 1954, 210); // *мн.* *Вчинка, поведінка кого-небудь. [К и у р:] Ну, не бити тебе за такі речі? Убити б тебе треба! Хіба ти не зазнала радості.., носячи свою дитину на руках? Чого ж ти її хочеш, як ту квітку, засушувати-зав'язувати?* (Мврийн, V, 1955, 84); — *А красти?! Так чесні люди не роблять! Ти собі поміркую: за такі речі тебе*

всюди вигнали б, і ти, скитаючись на чужині, пропаєш би (Коцюб., I, 1955, 446).

◇ **В тім-то й річ, що...** — уживається для наголошення, підкреслення того, що висловлюється. — Я ж кажу, що *это не рискує*, той шажанського не п'є, — збадьорився Корній, мовби заворожений Сіробабиними пляшками. — *В тім-то й річ*, що цей якраз і не рискує, — засміявся вузькоокий льотчик (Гончар, Тронка, 1963, 70); **В чім (в чому) річ?** — що трапилось? — *Що сталося?* — кинувся Черниш наперейми якомусь піхотинцеві. — *В чому річ?* Стій! (Гончар, III, 1959, 139). **До річі:** а) в потрібний момент, вчасно, до ладу. Діденко забаву, що прохопився з своєю новою воззів не до річі (Головко, II, 1957, 476); *На море лягає туман, і це було дуже до річі: під покровом туману лямку легше буде непомітно пройти* (Смолич, Світанок..., 1953, 599); б) потрібний, своєчасний. *Нервова обстановка нашої сім'ї мені тепер, більш ніж коли, не до річі, у мене й так душа не на місці* (Л. Укр., V, 1956, 334); *Деякі рабодобірнички ще й він, Віталій, встиг добути з суднової радіорубки, і вони йому були дуже до річі, коли збирав свій любительський передавач* (Гончар, Тронка, 1963, 245); в) так, як треба, адало, влучно. [1-й в артовий і] (співає далі сам): *Бо немає сала-м'яса, ані ситого стегенця, тільки дим та кров.* [5-й в артовий і:] *Щось не під лад.* [1-й в артовий і:] *Дарма, аби до річі!* (Л. Укр., II, 1951, 319); *Він мало їв і на питанька давав не до річі відповідь* (Коцюб., II, 1955, 286); г) (у знач. *встаєн. сл.*) уживається для позначення побіжного зауваження, доповнення до щойно висловленого або у зв'язку з ним. Хочу себе потішити, що літом буде нам краще і ще засніваємо з Вами разом у Кригорівні. *До річі: коли Ви збираєтеся туди?* (Коцюб., III, 1956, 393); *Директор ходив, позитуючись і припадаючи то на одну, то на другу ногу, як моряк, — до річі, він і був колись моряком* (Ю. Янов., II, 1958, 33); **Мірня річ** *див. мірний; Найперша (перша, головна) річ* — найголовніше, основне. *Найперша ж річ була в його — думати та гадати, як його тут визволити* (Вовчок, I, 1955, 334); *А я, моя любочко, не знаю гаразд, чи почну що для «Життя і слова». Ніколи, а головна річ — не свої сили, що, певно, відіб'ється на роботі* (Коцюб., III, 1956, 151); **Річ доходить (дійшла, дійде) див. доходить;** **Річ твої (ваша, його, її і т. ін.)** — як хочеш (хочете, хочє). (т. ін.). [П р о ч а в н в:] *А як же ти віддал його [Мессію], як саме?* [Ю да:] *Та що ти мов суддя мене питаєш? Мені вже се обридло!* [П р о ч а н и] (здиває плечима): *Річ твоя! Не хочеш — не жажу* (Л. Укр., III, 1952, 141); **Річ у тому (у тім), що...** — основне, суть у тому, що... *Річ у тому, що цю біду людину, яка відставала 15 карбованців місячної плати, а решту виробляла від рядка за міські козани, раз у раз кривдив редактор* (Коцюб., I, 1955, 426); *Річ у тім, що Митро славиєся ужиттям відгадувати погоду* (Хотк., II, 1966, 22).

5. **Тільки мн., філософ.** Об'єктивний світ (предмети, явища), що існує поза свідомістю людини і діє на цю свідомість. *Отож на їх [філософів] думку Мала б всевітність матерія спершу в ніщо обернутись і вже з нічого розбіжність численних речей породити* (Зеров, Вибр., 1966, 146).

△ **«Річ у собі»** — за ідеалістичним вченням Канта — те, що існує незалежно від свідомості людини і не може бути пізнаним. *Ніщо у природі не може залишатися «речю у собі». Будь-яке явище тягне за собою довгий ланцюг наслідків* (Наука., 11, 1964, 17).

Річ², річі, ж., розм. 1. Те саме, що мова 1—3. — *Хто ти, відкіля?* — допитуються. *А в мене річ одібрало, зяка не поверну; біля серця печія печє, в голові огонь палає* (Мирний, III, 1954, 165); *Вона була підпорою в*

погодах, Я чуть з дитинства звик її пісні. І хочеться сказати на весь російський подих, Чим українська річ була мені (Рильський, Наша сила, 1952, 108); [П р о ч а р и ц я:] *У мене і гортань добра, і річ плава; одно тільки — законів я не знаю, — законів мене навчи, то я і тебе, старого, за пояс заткну!* (Мирний, V, 1955, 170).

2. Те, що вимовляє, говорить хто-небудь; чийсь слова, вислови. — *А іноді умій солодку річ заіпати. Хоч кажуть — хто мовчить, той ніби двох навчить, — Шербата вигадка: не можна мовчки жити* (Гл., Вибр., 1951, 127); [О р е с т (докірливо):] *Любо, сором, сором не мати одваги перед своєю власною душею. Де ж твої горді речі? Пам'ятави, як ти казала, що будеш завжди власна й одважна?* (Л. Укр., II, 1951, 44); *Марія стояв блідий і все мовчав. І дармо я на нього напирав, То лагідно, а то й грозить почав, І стала річ моя гнівна, заваята* (Фр., XIII, 1954, 294); *Образно. *Йде агроном удалину, у ніч, Щоб загляшити думок болочу річ* (Воронько, Тешло..., 1959, 37); // *Розмова, бесіда між кимсь, розповідь про кого, що-небудь. — От і добре, стара. Але це між нами річ, а Лукину сам Клям спитав* (Н.-Лев., III, 1956, 325); *Перегода трохи, Христа питає чоловіка: — Чи не час уже обідати?.. — Собака брезня перервала їх річ* (Мирний, I, 1949, 271); *Оришка оповідала з запалом, горда з такої ученості свого Пилипка, і забувши навіть, що це про саму її йде річ* (Хотк., II, 1966, 60).

◇ **Гострий на річ (речі)** — те саме, що **Гострий на слово** (з'як і т. ін.) (*див. гострий*). Змалку росло воно хитре, прокозливе, гостре на речі, і ласки ніхто не забачив в іскрящих сміливих очах (Дн. Чайка, Тв., 1960, 154); **Кувати річі** *недобрі див. кувати¹; Мазати річі* [по губах] *медом див. мазати; Медові річі; Медова річ див. медовий; Не об тім річ* — уживається на позначення того, що чийсь припущення не має жодного зв'язку з висловленим. — *Та й поснідав би, чим натщесерце їти, а чи мо' боїтсь об'їсти? — А таке! — лише рукою магне Давид, посміхаючись. — Не об тім річ: доки підмерзло оце, їти буде легше. Та й попрощався* (Головко, II, 1957, 181).

3. **Рідко.** Публічний виступ, промова. *Коли поставили його [горт] на столі і піднесли шампанське, Лошаків перший устає і почав річ* (Мирний, III, 1954, 289); *То софна [духовна особа] з самого Стамбула, і його мудрий та святий речей зібрався послухати правірні* (Коцюб., I, 1955, 291).

◇ **Річ держати** — виступати, висловлюватися публічно. — *Дозвольте і мені, панове, річ держати* — *Тут обізналася Лисиця* (Гл., Вибр., 1951, 44); *Річ держав помічник жера, Перед ратушкою ставши, Як проходив гурт пов нього* (Л. Укр., IV, 1954, 198).

РІЧЕНЬКА, и, ж., нар.-поет. Пестл. до ріка і річка. *Під газм в'ється річенька... Як скло, вода блищить (Пісні та романи..., II, 1956, 126); Через річеньку, через болото, Подай рученьку, мое золото!* (Укр. лір. пісн. 1958, 138); *Все, що видно оку, Снігом замело; Річеньку широко Кривою сжуло* (Граб., I, 1959, 319).

РІЧЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ріка і річка. *На десять верстов од берега Дніпра йдуть такі гори і спускаються круто в долину, кудюю тече річечка Расава* (Н.-Лев., VI, 1956, 387); *Першими скресають великі ріки, за ними — менші і аж потім — річечки* (Мушк., День..., 1967, 29); *Дорога простягалась поміж болотами, між ріками та річечками* (Льч., Звич. хлопцє, 1947, 67); — *І річечка недалечко петляє, і лісовий лід досочу, і тетерюків сила-силенна. А в річечці, глянє, рибка виграс...* (Донч., II, 1956, 8).

РІЧИЩЕ, а, с. 1. Найнижча ділянка два річкової долини, по якій тече або текла вода. *Тільки пройшовши*

попід залізницею, вода ще в більшому кількості виривалася знов у бетонне річище і йшла геть з міста (Ле, Міжгір'я, 1953, 41); Луг, на який воно прийшло, був давній і старий; колись тут було річище Ташані, потім воно пересохло, пошло травою, по веснах заливалося водою, а коли вода спала — прихизало (Тют., Впр, 1964, 229); *Образно. В'їжджали (дівчина з Григорієм) в Кураву, в тиху глїб між садки та хати, в річище єдиці з берегами сірих тинів (Гул., Скупана..., 1965, 21); *У порівн. Тату, рука твоє вірна й тверда, зморшки на ній ніби річища темні й глибокі, сповнені потом в труді (Голов., Поезії, 1955, 10); // Великий водняний потік. Круг столів запанувала різноголоса строката бесіда, яка старонній людині здається безладним шумом, але в якій є свій зміст і внутрішній зв'язок, як є він поміж десятками струмків, що зливаються в одне річище (Жур., До вих іде..., 1952, 149); // Заглиблення у ґрунті, де тече водняний потік. Вже з гори Кламак бачив виповнене дощами водоймище, гать, річище потоку, дариби, що лежали на сухому (Скл., Карпати, II, 1954, 302); Воли завязтіше захитали рогами... і швидше пішли, глибоко занурюючи ратиці в піщане річище весняного потоку (Тулуб, Людолови, I, 1957, 387).

2. перен., чого, який. Шлях або напрямок розвитку, руху чого-небудь. Наша література, наше мистецтво течуть вірним річищем і дадуть вицвіті нечуваної сили й краси (Рильський, IX, 1962, 168); Грамовий залп «Аерорії» провістив початок нової ери в історії людства — ери соціалізму. З того історичного часу новим річищем пішло життя (Мист., 5, 1957, 31).

РІЧКА, и, ж. Те саме що річка. Улітку, саме серед дня, Пустуючи, дурне Ягня Само забилася до річки — Натисся водички (Гл., Вибр., 1951, 39); По цім боці Дунаю, де розкинулось місто Рені, над самою річкою сиділо двоє людей (Коцюб., I, 1955, 137); А життя йде, сміється, плаче, розвивається тисячами річок (Еллан, II, 1958, 62); Твої горді принади Не змалювати й не забути, До тебе в лоно, Ленінграді, Річки історії течуть (Рильський, III, 1961, 225); [Р і ч а р д:] Ні, мрія не завжди бачить. Часом то за хрю річки криваві люди проливають (Л. Укр., III, 1952, 93); Мало слів, а горя річка (Укр., првсл., 1955, 33); Піт уже річками котиться по червоні, міцніш обличчя ноаєкі (Гончар, III, 1959, 327); *У порівн. Старий пан сидів нерухомо, а слюзи лилися з очей, мов дві річки (Фр., III, 1950, 293).

◇ Краплина в річці див. краплина; Крапля в річці див. крапля; Літвся річкою (річками) див. літвся; По-літвся річкою див. політвся.

РІЧКОВИЙ, а, є. 1. Прикм. до річка і річка. Дуже тихо було: чути тільки... леліна води річкової коло млина, та десь недалеко тхось потишечку дитину люля (Вовчок, I, 1955, 345); На шляхи міграції вплинули і особливості геологічного розвитку морських і річкових басейнів (Наука..., 7, 1958, 39); Ми виїхали на попутній машині в село Усть-Говерла, а зійшли, повернувши праоруч, пішли проти течії річкової, надіючись, що якась автомашинка наздожене нас і підвезе до греблі (Томч., Готель..., 1960, 11); Вперше золото видобувається в не довсім звичайному місці. Його розсипи виявлено на річковій косі, довжина якої становить близько трьох кілометрів (Веч. Київ, 2.X 1968, 4); Він [Новгород] був зв'язаний річковими шляхами як з Балтійським морем, так і з найважливішими руськими містами (Іст. СРСР, I, 1956, 63); // Який живе у ріці, річці. *Образно. Яксь червоні жучки спалазували, як рубіни на діадемі річкової цариці (Тют., Впр, 1964, 519).

2. Признач. для плавання по ріці, річці, пов'язаний з роботою на ній. Спустився [Микола] до Дніпра, зайшов до річкового вокзалу (Собко, Матв. затока, 1962,

160); — Товаришу директор, через річку вже не можна ідти, заборонено річкою озоромю (Ле, Право., 1957, 294); На Дніпрі почалися регулярні рейси річкових трамваїв (Рад. Укр., 14.V 1957, 4); — Не треба побоюватися, що річкових транспортників мало. Вистачить для намічених робіт (Хижняк, Тамара, 1959, 86); // Який здійснюється, відбувається по ріці, річці. Річкові перевози.

РІЧКОВИК, а, ч. Працівник річкового транспорту і всіх служб, пов'язаних з ним. Річковики — це не тільки ті, що плавають на судах. Це і працівники портів, пристаней, робітники, що працюють на гемснарядях, ав'язківці і диспетчери, трудівники судноремонтних і суднобудівних заводів, будівельники (Рад. Укр., 20.VI 1959, 3); Багато роботи було... гідрологам, монтажникам, річковикам та людям інших професій (Дмит., Розлука, 1957, 273).

РІЧНИЙ¹, а, є. 1. Стос. до року (у 1, 2 знач.). Щодо посади в Чернівцях, то я очче взяв би її на умовах 800—900 карб. річної платні (Коцюб., III, 1956, 130); Річна оцінка; // Який здійснюється, відбувається і т. ін. за рік. Бачили люди і те, що своєю чергою у небі Все обертається, зміни річні постають невіддільно, Та неспроможні були влякати ті явища дивні (Зеров, Вибр., 1966, 199); Річне виробництво електроенергії; // Який впрогас, з являється протягом року. Ожина сиза — це багаторічна налікуцова рослина з річними гілками дугоподібно вигнутими, окритими дрібними колосками (Лікар. рослин., 1958, 104); // Який тривав рік. Шевченко з гарячкою швидкістю накідав після річної перерви свою першу невіддільну акварель (Тулуб, В стелу..., 1964, 251); // Розрахований на рік. Люди, не гаючи цінного часу, Скошують море трави. Роблять річні і дворічні запаси Силою, Сіна... (С. Ол., Вибр., 1959, 283); Багато підприємств достроково виконали річні плани (Рад. Укр., 5.XI 1952, 1); Річна аспірація; Річна норма; // Який охоплює, висвітлює роботу за рік. Мазур склав річний звіт (Жур., Зв'яз. турботи, 1960, 223); // Надрукований за рік. В унікальній споруді із скла і бетону один над одним здіймаються 19 ярусів. Близько 22 мільйонів книг, журналів та річних комплектів газет зберігається тут (Рад. Укр., 1.VII 1962, 4).

△ Річні кільця див. кільце.

2. Який був раз на рік, щороку. Він оце тільки повернувся з університету після урочистого річного акту. Як ректорові й професору російської словесності, йому довелося виступити з великою промовою (Тулуб, В стелу..., 1964, 227).

РІЧНИЙ², а, є, рідко. Те саме, що річковий 1. В одному селі знайшов-таки [Іван] тіло... Се не Марічка була, а якийсь мокрий лантук, синя кривава маса, стерта річними камінням, як у жлині... (Коцюб., II, 1955, 332); Перша панночка зарненка, в косах у неї лелі річні (Л. Укр., II, 1951, 45); Сезон тих білок припадає особливо на місяці червень і липень, час річної купелі (Фр., IV, 1950, 241).

РІЧНИК¹, а, ч., рідко. Періодичне видання, що виходить раз на рік; щорічник. Статті нема ні в «Русской мысли» за 80 рр., ні в «Киевской старине» за 80—90 рр. (15 річників перелаянута) (Л. Укр., V, 1956, 249); Я дістає був перші річники «Правди» (Фр., I, 1955, 14).

РІЧНИК², а, ч., рідко. Те саме, що річковий. Він щасливий від того, що а плыву по рідній річці, а а щасливий, що плыве по ній він, і гурток дечат, і хлопці, і дві молоді пари з першими грудними дітьми, і річнику красиві, і замислені колгоспники (Довж., II, 1959, 64).

РІЧНИЦЯ, і, ж. Календарна дата, коли закінчується рік від початку якої-небудь події. 7 листопада,

в третю річницю Жовтневої революції, в усіх присива-ських селах, заардженні військами, .. відбувались люті червоноармійські мітинги (Гончар, II, 1959, 406); Чий тільки дитини не стригла вона ножицями голілку на річницю з дня народження? (Тют., Вир, 1964, 425).

РІЧНО, присл., рідко. Кожного року, шороку. Князь проїхав через Хоцінського, щоб Серединський прибув якнайшвидше, обіцяючи йому річно плату з скількох тисяч карбованців (Н.-Лев., I, 1956, 159); — А скільки дав тобі річно твоя торгівля, каравани? — Ще близько трьох тисяч... (Досв., Гюлле, 1961, 85).

РІЧНЯК, а, ч., розм. Тварина, рослина у річному віці. Щоб забезпечити цілковите зарибнення всієї площі нагульних ставів, які є в колгоспах республіки, потрібно .. 100 мільйонів річняків корона стандартною вагою 25—30 грами кожний (Наука., 10, 1956, 22).

РІЧНЯЧОК, чкб, ч. Пестл. до річняка. Галузь пам'ятець на пам'ятку і каже, хитаючи головою: — Пару бичків купиш би, річнячкі! (Свидн., Люборацькі, 1955, 74).

РІШАТИ, аю, ашш, недок., РІШИТИ, шү, шійш, док., розм. 1. перех. Вираховуючи, обчислюючи і т. ін., виконувати, розв'язувати що-небудь. Завдання він рішає в одну хвилину, заплутаних місць у нього не було (Хотк., I, 1966, 147); Шаради рішали, чи що. Обступили всі Славу, а вона накреслила паличкою на землі коло, а в середині коло написала дві літери — «ля» (Головко, II, 1957, 268); Довбня плавок, без запинки рішає одну задачу, потім другу, третю (Мирний, IV, 1955, 112); // Шукати яку-небудь відповідь на питання, намагатися пояснити щось і т. ін. Він помітив, що уперто рішає настирне питання і не може рішити: що значить сон, який приснився своєдні жінці?.. (Коцюб., II, 1955, 283); Трудне питання помогла рішити таки пані Качковська (Л. Укр., III, 1952, 645).

2. неперех. Роздумуючи, обмірковуючи, спостерігаючи і т. ін., робити певний висновок; вирішувати. — Чого ж вона там була в кабінеті? А пан же де був? — допитувались жінки. — Та й пан же там — з нею! — Он воно що! — рішали молодіці, а дієчата, похнюпючись, лукаво всміхались... (Мирний, IV, 1955, 235); — Три числиці до смерті, — рішає Хо, дивлячись на нього (Коцюб., I, 1955, 175); Сам же [Кузь] взяв одступив од лави. «Сердитесь, значить, мати рішила і голод одрізала: — Що ж, а прогати ласки не буду (Тяч., I, 1957, 257).

3. перех. Доводити до кінця, завершувати що-небудь. — Нехай мені дякують, що швидко діло рішило; а виноватий [винуватий] нехай жалкує на себе (Кв.-Осн., II, 1956, 179); Хай пани ідуть до Думи голову сушити, я вам справи господарські поможу рішити (Л. Укр., I, 1951, 278); // Мати основне, вирішальне значення у закінченні, завершненні чо-небудь. Кінець діло ріша (Номс, 1864, № 10005).

4. перех. і без додатка. Обговорюючи що-небудь, ухвалювати певне рішення, приймати постанову, виносити вирок і т. ін. [К е м б л ь:] Та все одно — був, чи не був на раді, а вже коли громада вся рішає, то всяк примушений рішниця [рішення] слухати (Л. Укр., III, 1952, 25); Не вперше рішат нам державні діла У нашій шахтарській столиці! (С. Ол., Вибр., 1959, 239).

◇ Рішати (рішати) долю чю — визначати, як хто-небудь далі житиме, що робитиме і т. ін. [В і р а:] Що коли ці папери єдиний доказ його виновності [вини]... і я мушу сама рішати його долю... Жак... (Коч., II, 1956, 223).

5. неперех. Поміркувавши, зваживши всі можливі варіанти, вибирати один, зупинятися на одному якомусь способі дії, намірі і т. ін. — Затягся пан, держітьсь і ми. — Проти громади нічого не зробить. — Не присилує жати. — Авжеж. — Бастуймо і край, — рі-

шає Півтора Лиза (Коцюб., II, 1955, 54); Петро товариш спитав, протерши очі: — Ну, хлопці, хто куди рішиє? (Дор., Три богатирі, 1959, 19); // перех., з інфін. Після роздумів наважуватися щось виконати, зробити. Рішила Хієра Василю грошей не давати (Григ., Вибр., 1959, 113); Рішиє Василь найнятися у робітники (Хотк., I, 1966, 102).

6. перех. Убивати кого-небудь, заповідювати смерть комусь. Висмоктана з пал'ця й легенда про те, що гримуча змія, так само як скорпіон, у беззоди рішає себе смертельним «самоукусом» (Наука., 2, 1967, 42); — Я його зарас пристрело. Яка-небудь Пищи-Муза буде мене ганяти по трині на день. Я його зарас рішу (Панч, I, 1956, 202); // Розбавити, ламати, трощити що-небудь. [К о п о в:] А я свою гармонію чисто рішиє, як брязкуне [бряззнув] нею об землю, так в цури й розлетілась (Кроп., II, 1958, 449).

◇ Рішити життя — убити.

7. чо-го, перех., рідко. Позбавляти (у 1 знач.) чо-небудь. — Господи милосердний! не осироти нас! Не віднімай від нас нашої радості! Ріши мене усій [усієї] худоби...; а нехай вона [Маруся] поживе на світі... (Кв.-Осн., II, 1956, 84).

8. тільки док., перех., рідко. Жадібно а'їсти, випити і т. ін. все до останку. Пан писар уже давно випив і протей, випив і каганової... полав пікурятими, так її рішиє (Кв.-Осн., II, 1956, 264); // Повністю витратити що-небудь. — Скоро увесь [хліб] рішиє [Брус] (Кв.-Осн., II, 1956, 135); [Х и м к а:] За два місяці сотню рублів, що панич на весілі подарував, рішиє [Іван] до копійки... (Мирний, V, 1955, 239).

РІШАТИСЯ, аюся, ашся, недок., РІШИТИСЯ, шү-ся, шійся, док., розм. 1. на що, з інфін. і без додатка. Відважуватися, наслідуватися на якийсь вчинок, на якусь дію; наважуватися. Грицько стояв з грудкою, не рішаючись кинути (Мирний, IV, 1955, 97); — Це хтось дивогонув собі [хату], так дивогонув! Німа не вгадав Давид — хто ж саме. Хто-небудь із куркулі, — так не рішиєся б же в генеральшинім саду, хоч і нема її, хоч і масіна не зосталась (Головко, II, 1957, 19); // тільки док., перех. з інфін. Вирішити що-небудь, прийняти якесь рішення. Вийшовши з канцелярії, капітан рішиєся йти додому (Фр., VI, 1951, 452); По довгих нарадах з мейсткою рішилась, вретити, на білий [капелюшок] з червоном маком (Жобр., Вибр., 1954, 76).

2. Діставати розв'язання, завершення (перех. про справи і т. ін.). Якщо справа твоя рішиться 9-го, то ти будеш тут, певне, не раніше 11—12 (Л. Укр., V, 1956, 334); // Остаточно визначатися, ставати ясним; // безос. Гуца і Прокіп перемогли. Вони довели людам, що не треба палити та рубити народне добро... Своєдні мало рішиться, за ким перемага, за ними, чи за Хокою, який підбивав кицити все і все палити (Коцюб., II, 1955, 80).

◇ Діля рішається (рішиться) чия — визначиться (визначиться), як хто-небудь далі житиме, що робитиме і т. ін. — Чи хто гадав про те, що тут доля людська рішається? (Мирний, III, 1954, 49).

3. чо-го, чо-го, рідко. Позбавлятися (у 2 знач.) чо-го-небудь, втрачати когось, щось. — Зчинилась була буча не мала: поспільство свого козацтва рішались не хотіло (П. Куліш, Вибр., 1969, 117); Усяк бачив, що він рішиєся і грошей, і скотини, і усієї худоби, обібра і жінку, і дітей, сам зів'яз нішаю (Кв.-Осн., II, 1956, 147); Голодний рік настав, — дощів, кажуть, не було до самого Петра; яка була скотина, пала за літо. Усього рішились (Морд., I, 1958, 42).

◇ Рішатися (рішиться) життя — заповідювати собі смерть. Ні, не тому життя свого рішались, Хто тіль-

ки вічність задовольниться (Сам., I, 1958, 83); Рішати-ся (рішитися) рбзуму (уми, глузду) — втрачати здатність розумно діяти, міркувати. *Всі так ізвикли бачити його без подружжя, що надзвичайно здивувались, дочекавшись, що він має одружитися... — От, на старість розуму рішешся!* (Гр., I, 1963, 287); — *Цей Павло яка рішешся: от сам на себе і заводить лихо — чуете?* (Вовчок, I, 1955, 176); — *Уже ж або обноїла, або підкурила чимсь. А тільки він з її волі ніяк не виїде: мов тая дитина, за спідницю держиться, зовсім свого глузду рішешся!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 78).

4. тільки недок. Пас. до рішаті 1, 3, 4, 6.

РІШЕНЕЦЬ, ній, ч., рідко. 1. Вирок суду, постанова, рішення якої-небудь організації, зборів і т. ін. *Довгі злимини-роки переживав Гнат, очікуючи, що скаже суд. Аж ось читають рішення, і Гнат дізнається, що його засуджено на заслання в Сибір...* (Коцюб., I, 1955, 76); *Гронович — це соромяжий наймолодший злопець із шостого класу.. Миттю витягла його на кін та й оголосила йому рішенняць товариства* (Крим., Вибр., 1965, 311); *Прийняли ми рішенняць — до посла таки звернутися, до радянського. Написали й жедемо, що то нам скажуть* (М. Ол., Чувш., 1959, 14).

2. Те саме, що рішення 3. *Нова доля снується Мишуні, не треба їй перешкоджати, нехай малий сам викує свій рішенняць* (Ю. Янов., II, 1954, 141); *Не надійся, бо ніколи Не зміню я рішенняця. Я діждусь мого Миколи* (Шерв., II, 1958, 257).

Знаходити (знайти) рішенняць — впрішувати, як правильно діяти в певних обставинах. *Стрине [Іван] трудніть — тільки гляне, Вже й знайшов їй рішенняць* (Сам., I, 1958, 167).

3. перек., рідко. Те саме, що кінець 3. *Тут тобі й рішенняць!*

РІШЕННЯ, я, с. і. розм. Дія за знач. рішаті, рішати 1, 3. *Бдина розрада, яка могла сяк-так врішоважити батькові зіпсутий і нервовий настрій, то було рішенням алгебраїчних задач* (Смолян, II, 1958, 34); *Засідають наркоми над рішенням справ* (Гер., Поезії, 1950, 54); // *Результат цієї дії. Здавалося, що рішення зовсім недалеко, так і миготало у голові, а от ніяк не спіймати його...* (Донч., V, 1957, 170); *Я списав рішення [задачі] в Юрчика й нудьгував, не знаючи, до чого докласти рук* (Сміл., Сашко, 1957, 7).

2. Вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів і т. ін. *Поки був молодий [суддя], то завжди було всі рішення сам пише, а старішея [постарів] — завжди усе на секретаря, а сам підписує й не читає* (Мирний, I, 1954, 160); *Піденна небезпека привертала до себе все більшу увагу країни. Політбюро Центрального Комітету партії винесло спеціальне рішення про виділення евангелієського фронту в самостійний фронт* (Гончар, II, 1959, 315); *Складає й іспити два тижні тому і два тижні чекає рішення комісії* (Мушк., Серпе., 1962, 264).

3. Продуманий намір зробити що-небудь, якось вчинити. [І і д а:] *Не перебивайте, я поїду... Ось квітком... Так... Вирішила, і ніщо не змінить це рішення* (Корн., I, 1955, 142); *Нарешті Каргат заявив, що має більшість точно уявлення про зміст своєї роботи на заводі, та попросив аж два тижні на обдумування свого остаточного рішення* (Шовк., Інженери, 1956, 7); — *Ти повинен усім показати, що в тебе в власні рішення й залізна воля!* (Стельмах, I, 1962, 622).

4. Спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь. *Кожна вистава в театрі повинна відзначатися талановитим рішенням, глибоким і ясним розкриттям ідей твору, продуманим і винахідливим використанням виражальних засобів* (Мвст., 1,

1961, 18); *В цілому для сучасного орнаментального килима характерне багатство кольорових рішень, виразність орнаменту і бездоганність у технічному виконанні* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 35); *Архітекторів вдалося знайти цікаве рішення інтер'єру [магазину]. На стелі і стінах нічого зайвого. Все тішить око* (Рад. Укр., 29.VII 1967, 4).

РІШИМІСТЬ, мості, ж., рідко. Те саме, що рішучість. — *Краще одійдїть! — промовив син, збліднувши, як і його батько. Самі собою стислися важкі, сильні кулаки, а очі світилися такою рішимістю, гнівом і шаленством, що батько, помітивши те все, відступився, наче від навіженого* (Шиян, Баланда, 1957, 164); — *Просиджу до ранку, а риби все одно наловлю, — сказав Вася, і Чорний побачив в його очах радість, захват, рішимість і пристрасть* (Чаб., Шляхами., 1961, 84); // *Мужність, хоробрість у вчинках, діях. В критичний для Радянської республіки момент, коли імперіалісти чотирнадцяти держав ішли на нас війною, В. І. Ленін пов'язував упевненість в перемозі з рішимістю і непохитністю пролетаріату, готового до самопожертви* (Ком. Укр., I, 1960, 61); *День захисту дітей посилав благородне прагнення народів, бо любов до підростаючого покоління.. надає людям сили й рішимості в боротьбі за безжарне небо Землі* (Рад. Укр., I.VI 1967, 1).

РІШИТИ див. рішати.

РІШИТИСЯ див. рішатися.

РІШУЧЕ, присл. 1. Присл. до рішучий 1, 2, 4. [А д м і р а л:] *У нього вчиться треба, як діти рішуче і точно* (Корн., I, 1955, 54); *Дійсно, окремий дядьковим листом, Павло твердо вирішив, нарешті, рішуче поговорити з Людмилою* (Головка, II, 1957, 474).

2. Зовсім, цілком. *Маріца рішуче перемирнала в відносинах до неї* (Коцюб., I, 1955, 271); *Рішуче помилково він потрапив до сутани; йому далеко більше до лица була б якщо не кольчуга, то, в усякому разі, плащ народного трибуна* (Хотк., Довбуш, 1965, 23); *Два заповрожі рішуче розійшлися в поглядах* (Довж., I, 1958, 233); // *Без сумніву, безперечно. Ні, він [син хазяйки] рішуче має до нас симпатію, що видно з його обличчя* (Коцюб., II, 1955, 242).

3. Категорично, твердо, не вагаючись. — *Ні, я звідси не піду, поки мені до копітки не буде заплачено, — рішуче одказав Омелько...* (Мирний, IV, 1955, 374); *Була така думка, щоб Абдуллава взагалі перевести в роту постачання. Але він від цього рішуче відмовився* (Тют., Вир, 1964, 490).

РІШУЧИЙ, а, е. 1. Сміливий, непохитний у своїх рішеннях, діях, вчинках. *Хома ходив од хати до хати. — Як вдарять у дзвони — виходь. Хто не виїде, буду палити. Він був рішучий; видно було, що він не жартує* (Коцюб., II, 1955, 85); *Попереду летів він сам — рішучий, дужий, безжалюбий* (Скл., Святослав, 1959, 174); — *Насуваються ерізні дні. Ми повинні бути пильними і рішучими. Хай не загорається від нашого ока ні який, ні притасаний ворог* (Тют., Вир, 1964, 270); // *Який виражає сміливість, непохитність людини, свідчать про її впевненість, твердість характеру і т. ін. І уявляється перед моїми зажмуреними очима пан становий з його завжди червоном обличчям та рішучим поглядом його жартівливо-лукавих очей* (Мирний, IV, 1955, 360); *Все це сказано було поволи, хоча слабим, але рівним і рішучим голосом* (Фр., VI, 1951, 300); *Незабаром в передпояній увійшла рішучою ходю немолода лікарка* (Стельмах, II, 1962, 252).

2. Дуже наподегльвий, сильний, енергійний, завзятий. *Січовики своїм рішучим нападом збили Гульського* (Ле, Налівайко, 1957, 59); *Роман, не затушись, рішучим стрибком вискочив з окопу* (Гончар, III, 1959, 139);

— А є такі, що держава для них — мельниця з калачами.. Отаким людям треба ненавидіти і вести з ними рішучу боротьбу (Тют., Вир, 1964, 167); // Який виражає різке заперечення; категоричний. — За дорученням фракції соціал-демократів більшовиків я заявляю рішучий протест проти цього зухвалого порушення самих основ свободи і демократії (Головко, II, 1957, 521).

3. Найважливіший, найістотніший для дальшого ходу, розвитку чого-небудь, для перелому в чомусь; вирішальний. Вата кинулась прибиратись та примісуватись. Для неї здалося, що того дня настане для неї якась рішуча хвиля (Н.-Лев., IV, 1956, 96); Нарешті він раз зажився на рішучий крок (Фр., VI, 1951, 249); Ця хвиля стала рішучою в моєму [моєму] житті, це був момент мого революційного хрещення. Широко розкрились мої очі на всю безконечну неправду, на державний гніт (Хотк., I, 1966, 162).

4. Який становить собою певне рішення; остаточний. Люба мамочко! Ото я тепер знов задумалась над своїми подорожами, та ще якось нічого рішучого не вдумала (Л. Укр., V, 1956, 408); Настя, здається, любила його, але якось не вважала скажати йому рішуче слово (Кюкб., I, 1955, 23).

5. розм., різко. Який не викликає сумніву; очевидний, явний. В його очах горіла рішуча лють (Ле, Україна, 1940, 97); — Корісичу б купити, щоб хоч один хвіст був у нашому господарстві. — Краще коня.. — Можна й коня, — погоджується він і знову міцніше пригортає Мар'яну. Але вона раптом вислизла з його рук, і все її обличчя береться рішучою радістю (Стельмах, II, 1962, 292).

РІШУЧІСТЬ, чості, ж. Властивість за знач. рішучий 1, 2. [Х о р о с т і л ь:] І ви, панно, будьте здорові! Чого вам більше бажати? Щоб ваша рішучість і енергія не покидали вас ніколи! (Фр., IX, 1952, 169); Командувач виявив за даних обставин всю силу характеру й рішучість полководця (Ю. Янов, II, 1958, 237); В її погляді була тепер спокійна рішучість (Дмит., Розлука, 1957, 125); [Л о в і н:] Повстання почалось... ідіть, товариші, ідіть з найбільшою рішучістю і неодмінно переходьте в наступ (Корн., I, 1955, 195); Воронцов дружив з командиром полку, любив його за рішучість та чесність в бою, за гарячий темперамент (Гончар, III, 1959, 349); Як на крилах, мчав з фортеці Лазаревський, повний рішучості негайно клопотатися, щоб якось полегшити долю Шеоченка (Тулуб, В степу.., 1964, 35); — Хочу я, Голдо, в цирк поступити, акробатом стати, а от рішучості ніяк не наберусь... (Ткач, Арена, 1960, 8).

РІШУЧО, присл. Те саме, що рішуче. Мати чоловіка, стара господиня,.. любовно, але рішучо відсунула молодю невістку від усього господарювання й життєвих дрібниць (Хотк., II, 1966, 10); По обіді треба лежати, дозволяється не спати, як хто вже рішучо не хоче (Л. Укр., V, 1956, 339); Лейбуно.. так любить [пиріги з черниціями], що віддав би за них усе, але то рішучо все на світі (Фр., II, 1950, 78).

РІШЕ, а, с., діал. Хмпз. Жителі Вороних ходили збирати суше ріще до лісу (Марг., Тв., 1954, 284).

РКП(б), невідм., ж., іст. Скорочення: Російська Комуністична партія (більшовиків).

РНГ, невідм., ж., іст. Скорочення: Рада Народного Господарства.

РНК, невідм., ж., іст. Скорочення: Рада Народних Комісарів.

РОБ, а, ч. 1. В оруд. в. одн. у сполуч. з прикм. уживається в знач.: сп о с і б. А прокинувшись від сону, здіймеж зараз страмну бучу,.. Доки тиж звичайним робом Не загубим в кінець краю (Граб., I, 1959, 155); А пуги прихитряєся [чолов'яга] досить дивним робом,

так, що чаша заступала йому обличчя (Загреб., Диво, 1968, 115).

Своїм (його і т. ін.) робом робіти — діяти, чинити, поводитися за власним (його і т. ін.) розсудом. Мій батько був чоловік дуже відмінний од інших наших селян і любив робити все своїм робом (Гр., I, 1963, 292); Така діджа, що нехай люди його робом роблять, то усе добре буде (Вовчок, I, 1955, 214); Таким робом: а) отак, таким чином. Кождий дбає тільки про себе, не розуміючи того, що таким робом роздроблюється їх [громадські] сили, ослаблюється громада (Фр., VI, 1951, 7); б) (у знач. естан. сл.) отже, отож. Якийсь гурт молоді ходить між сток і співає.. Таким робом, окрім сидячих і стоячих, є ще й ходячі зори (Коцюб., II, 1955, 241); Ходити ляхім робом — діяти несправедливо, чинити погане, недобре; Ходити чистим (іравним) робом — діяти, чинити, поводитися як належить, по-справедливо. Я хоч і не майстерна людина, дак учу своїх діток ходити чистим робом. Як хліба спекти, подоїти корівку.. нема своєї, дак на хазяйчиній учись (Барв., Опов., 1902, 435); Якім (ніяким, якімсь) робом — як (ніяк, якось). — Переночуємо тут? — Ні, я додому, — підвієся з синеї Мар'ян. — Додому? То який робом? — це голосніше і недовірайво крикнув фурман (Стельмах, I, 1962, 173); Коли ж він грав веселої, ніяким робом не могли слухачі на місці вдержатись, бо зналися в танець (Ільч., Коцацьк. роду.., 1958, 70); В житті й такі випадки є: Якимось робом диким Великий муж малим став, Малий став великим (Воскр., Подвись.., 1962, 7).

2. заст. Робітник. — Поглянь бо, серце, що тамечки роби мої роблять (Сл. Гр.); — Не роби твої, щоб помчав нами! — ошалілими очима блиснув хлопець на купця (Загреб., Диво, 1968, 120).

РОБА¹, в, ж. 1. спец. Робочий одяг. На місток вискочив у засмальцьованій роби другий механік Горба (Трубл., Лахтак, 1953, 3); Входить Катерина. Вона в роби. Безперечно, її викликали з роботи (Довж., Зач. Десна, 1957, 585).

2. заст. Одяг взагалі, перев. формений. Ліон у подум'ї, — зугмьяв монах у шовковій роби з обличчям римського аристократа, недбало граючись лорнеткою (Тулуб, Людолови, II, 1957, 115); [П о л к о в н и к:] Чого ви так дивитесь? [П р е д с т а в н и к «К е р ч и н»:] Інтересуюсь робом. [П р о с т я в р у к у і п р о б у є с т ю р т к о п о л к о в н и к а] (Корн., I, 1955, 28); // збірн. Речі особистого користування. [Л у к а:] Хмю! Мій портфель і чемодан [чемодан]!. [Х и м а (убігла):] Ось ваша роба, дяку Лука (М. Куліш, П'єса, 1960, 90).

РОБА², в, ж., заст. Роботяща, працююча людина (про жінку). Найміть цю жінку, вона і видос [видоїть], і їсти зварить, і вимис — така роба, що нема вже що й казати (Сл. Гр.).

РОБАК, а, ч. Те саме, що черв'як. Робаків же наопає цілісеньку [цілісіньку] торбику (Вовчок, VI, 1956, 317); Хоч як би там пишмо не розцілаєс рожа — Зілляне і здохне, як робак підточить (Коцюб., I, 1955, 423).

РОБАКОВИЙ, а, е. Прикм. до робак.

РОБАЧОК, чкя, ч. Зменш. до робак. Розкопує [Василько] щось — робачка вигрєбе або метелика вловить, — дивиться, думав.. (Вовчок, I, 1955, 273).

РОБЕР, а, ч. У деяких картярських іграх — коло гри, що складається з трьох окремих партій. Вже восьмий робер догравали Герої віста (Пушкін, 6. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 155).

РОБИТИ, робілу, робити; мн. роблять; недок. 1. перек. Займатися якою-небудь справою, діляністю. «А що ваші роблять?» — «Пообідали та хліб їють» (Укр. присл., 1963, 63); Без нарікань вона робила найтяжчу

роботу, спочатку жіночу, а після смерті Карпа й чоловічу (Стельмах, II, 1962, 209); // у сполуч. з ім. у знач. в. Уживається в знач.: виконувати, здійснювати те, що виражено іменником. Василь знав, що старого Владова не буде дома, — він.. робив ревізію (Мирний, IV, 1955, 144); Роблю таку велику уступку через те, що я людина не комерційна (Коцюб., III, 1956, 231); Воронцов сидів на стільці, а вродлива, надміру серйозна фельдшерка з санітарної роти робила йому перев'язку (Гончар, III, 1959, 130); Оксен наказав: — Поранених і забитих на слани — і негайно відходити. Ваш взвод — на озерону. Відхід робіть якнайшвидше (Тют., Вир, 1964, 528); // у сполуч. із словами на позначення міри, кількості. Уживається в знач.: виконувати роботу, дію у вказаному обсязі. Хоча полк Самієва у цьому наступі робив по півсотні й більше кілометрів на добу, — жоден боєць не відставав (Гончар, III, 1959, 423); // рідко. Обробляти (землю). Це буде довга книга, і ніхто в ній не плакатиме, як не плакав Данило, батько його, дід та праді, ішли гіркий хліб, роблячи землю на пана та на дуків (Ю. Янов., II, 1958, 233).

◇ Діло робіти див. діло; Дурня робіти з себе див. дурни; З (від) нічого робіти — через неробство. Перевіряли [актори] від нічого робити в пам'яті дні минулих анекдоти, спочатку напівоголосно, потім, забувшись, голосніше (Полт., Повість..., 1960, 404); На місці робіти див. місце; Не з того кінця робіти див. кінець¹; Нічого (немає що) робіти — неможливо вчинити так, як хочеш, треба примиритися з тим, що є. Приблизно прикажчик. — Ставайте на косовицю за плату! — Не хочемо за гроші. З копів давай!.. Нічого ніхчезі робити, прийшлося віддати з копів (Мирний, IV, 1955, 247); Прикро мені дуже, що прийдеться нидити по тих квітниках, — се варто нехал! — але вже нема що робити (Л. Укр., V, 1956, 31); Робіти бісники [бком (очіма)] див. бісник; Робіти великі бчі див. бко¹; Робіти вигляд див. вигляд; Робіти візит (візити) кому — відвідувати кого-небудь. — Я не каюсь там ліберальна молоденька панна, щоб робити самій візити паничам (Н.-Лев., VI, 1966, 70); Робіти внісок див. внісок; Робіти вплив див. вплив; Робіти вранження див. вранження¹; Робіти добру (веселу) міну при недобрій (поганій) грі див. міна¹; Робіти дурника див. дурник; Робіти коліно — повертати під яким-небудь кутом. Там, де Ташань робить круте коліно, напроти садиби, — вир (Тют., Вир, 1964, 122); Робіти мійлість (мільость) див. мійлість; Робіти п'яність (п'якість) див. п'яність; Робіти побіду див. поганда; Робіти приємність див. приємність; Робіти своє [діло] — виконувати те, що належить, призначено. Старости робили своє діло: вони умовляли.. Сихліту Британову віддавати дошку за Василя Мітау (Григ., Вибр., 1959, 36); Робіти сцену кому — сваритися з ким-небудь, виражаючи своє незадоволення. Коли він не приносить відповіді або приносить коротку і бліду, вона робила йому сцену, називала його нездаром, міщанським убожеством (Коцюб., I, 1955, 406); Робіти честь див. честь; Тільки те й робіти, що... — бути зайнятим чим-небудь одним. Журби й турботи не знали [Максим та Явдох]... Тільки те й робили, що пили та гуляли (Мирний, I, 1949, 236); Хоч на лісній робі див. лісна.

2. перек. Виготовляти, виробляти що-небудь. Плахта на пій... ще материнська — придана; тепер вже таких не роблять (Кв.-Осн., II, 1956, 26); Високі щогли кораблів теж роблять із сосни (Забіла, Одна сім'я, 1950, 81); Дід ніколи не сидів без діла — п'ялі рукавиці, робив веретена, в'язав батоги (Ю. Янов., Мир, 1956, 190); // Створювати місцевий вироби, твори. — Колись бувало робили різьбу мистецьку до палаат, до дому божого... Давно було... (Л. Укр., I, 1951, 442); Я робив його [фільм

«Щорс»] з любов'ю і великим напруженням всіх своїх сил, як пам'ятник народу, як знак своєї любові і глибокої поваги до героя великого українського Жовткя (Довж., I, 1958, 26); Коли я робив сценарій, мені здавалося, що його можна з початку й до кінця записати в біблію або вирубати зубилом на мармурі (Ю. Янов., II, 1953, 23).

◇ Робіти хліб — займатися хліборобством. — На Січі добре козакувати, а на займанщині хліб робити! — сказав [Мирон] сам собі (Мирний, I, 1949, 180).

3. перек. і без додатка. Діяти, поводитися яким-небудь способом, чином. Бідна моя головонько! Що мені робити? (Шевч., I, 1963, 34); — Щоб більше жаху їй [Щуці] завдати І що усяк боявся так робити, — У річці вразю Щуху упити! (Гл., Вибр., 1951, 44); Калитович скаж янів на місці, не знаючи, що робити (Фр., VI, 1951, 156); — Я надточу коло кожира, а нас так роблять, з-під каптана не відко! (Л. Укр., III, 1952, 652); — Слухайте свого отамана, а робіть те, що самі знаєте, що велить козацька честь (Довж., I, 1958, 256); Майже ніколи не чули, щоб він кричав і метушився. Все він робив, як і говорив, спокійно, рівно (Гончар, III, 1959, 97); // Уживати якихось заходів. Скінчивши своє діло, піп звернувся до Замфіра: — Що ж ви нічого не робіть слабій? Замфір жазнув рукою: — Ле там нічого... Ворожок та шептук була позна хата... (Коцюб., I, 1955, 229); Вона без пам'яті летіла до Сєврида Яковлевича і лаяла його, чому.. власть не робить чогось такого, щоб заспокоїти мужика (Стельмах, II, 1962, 234); // для кого. Подавати допомогу кому-небудь. Він [М. Горький] з родиною так дбають за мене, так багато роблять для мене, що я почуваю гарячу вдячність (Коцюб., III, 1956, 358).

◇ Робіти під себе — мочитися, виоржотитися в постелі (про дітей, вухорих); Своім (його і т. ін.) робом робіти див. роб; Робіти ставку на що — розраховувати, покладати великі надії на що-небудь. Імперіалізм робить головну ставку на антикомунізм (Матер. XXIV з. КП України, 1971, 55); Ідеологічна реакція робить ставку на залишки міщанських, обивацьких смаків у нашому суспільстві (Талант..., 1958, 20); Що [ж] робіти?; Що маю (має і т. ін.) робіти?; Що ти робитимеш (ви робитимете)?; Що тут робіти? — іншого виходу з становища немає; доводитися миритися з тим, що є. — Що мої гроші!.. Чи можна ж на них піднятися! — Та на перший час буде й сих. Що ж робити, коли нема більш? (Кв.-Осн., II, 1956, 258); Що тут робити? Мусили ми чекати 3 години другого поїзда (Коцюб., III, 1956, 338); Щось треба робити — укльвається для наголошення необхідності вживати якихось радикальних заходів. — В чім же справа? А в тім, що дрібними повстанськими загонами ворога не знищити. Не виходить, товариші. — Щось треба робити! — голосно зітхнув Прокопенко (Довж., I, 1958, 138); Що (чогб) [вже] не робив (не робила, не робили) — хоч як старався, яких тільки заходів не вживав. Кирило Іванович що не робив — нічого не вдіє (Мирний, I, 1954, 160); Чого вже не робили тії старости і комсари з городовими козаками.. Як уже не вжудрялись, щоб погасити тес полом'я [повстання]! (П. Куліш, Вибр., 1969, 52).

4. перек., ким, чим. Перетворювати кого-, що-небудь у когось, щось. Чіпка чєвав шляхом, заклопотаний одною думкою про землю.. — Земля тебе годус.. земля газаном робить... (Мирний, I, 1949, 242); — Моя дружина — свята!.. — Війна і святих робить гримшицями (Стельмах, II, 1962, 62); //Надавати кому-, чому-небудь певних властивостей, якостей, ознак, якогось вигляду. Згаднутий, наче нід важким гнітом, стає робив що двацятит'ямітійно жінку старому (Коцюб., I, 1955, 187); Од постійної важкої роботи, від натури

ж'язи на лиці виступали тепер іще виразніш, а брови завжди тісно докупі зведені. І це робило лице його не по літах мужній і суворий (Головко, II, 1957, 401); Дивні пахощі весняного цвітіння роблять повітря ажись солодким і пахучим, наче ранній, першого взятку мед (Кол., На фронті..., 1959, 59); // Примушувати когонебудь бути кимсь. [С а б і н а:] Незай зелети мій пан мені крутити жорна, кіз дойти, косити воду, — все те буде легше, аніж прислужницею бути в пані. [Х у с а:] Я не на те учу рабину по-римськи, щоб потім із скотарками робити (Л. Укр., III, 1952, 163); А хіба ж на світі є такий закон, щоб відбирає хліб від їхніх дітей, робив із жербаками!.. (Коцюб., I, 1955, 194); // Характеризувати когонебудь певним чином.

◇ З м'яких робіти слова див. м'яка; Робіти звіра див. звір; Робіти з губи халіяву див. губа; Робіти з піска халіяву див. пісок.

5. *перез.* і без додатка. Приводити до чого-небудь, спричиняти, викликати щось. Ось слухай же, що то роблять Заздрощі на світі і некаля голоднця (Шевч., II, 1953, 51); Чіпка давно чув, буцім горілка робить полегкість (Мирний, I, 1949, 246); Не було листа нині від тебе. То, певно, капосна пошта робить (Коцюб., III, 1956, 178); // *перез.* Заподіювати, чинити кому-небудь зло, завдавати болю і т. ін. Врежун собі ворог і людям зло робить (Кв.-Осн., II, 1956, 487); Йі-богу, братія, процюю і милосердому жолосу, Щоб ви лихим чим не задали; Хоч я сам криди не робив (Шевч., II, 1953, 57); // *перез.* Створювати що-небудь. Стали вони тяжкими ворогами. Кожен кожному робив перешкоди, кожен кожного судив між людьми (Мирний, I, 1949, 218); Баби своїми пискливими голосами робили справжній шарварок (Коцюб., I, 1955, 192); [Л ю б о в:] Ти все віриш в дива... [О р е с т:] Вір і ти! Любо, молодість робить дива (Л. Укр., II, 1951, 91).

6. *неперез.* Займатися якою-небудь, перев. фізичною, працею; працювати. На дерево дивись, як робить, а на чоловіка, як робить (Укр.-присл., 1955, 81); — Роботи не боюсь: треба жити, то треба й робити (Вовчок, I, 1955, 15); Девіз мудрий світ тут написала праця — Незай вибагливий не подивує гість: Хто робить, той і їсть (Рильський, I, 1956, 95); // *ким, чим, на кому* — чому. Використовувати когонебудь, що-небудь як силу, засіб, знаряддя праці. Мар'янівцями кохалися у волах, а не в коняц: конем так — поїхати куди, прогулятися, а волом — робити (Мирний, III, 1954, 8); — Тут комбайном і робити ніяк (Гончар, III, 1959, 31).

◇ Робіти, як віл [у ярмі] див. віл.

7. *неперез.* Обслуговувати когонебудь своєю працею. Кріпаки раді такі, що діждали весни, першої вільної весми, що зоді на панів робити... (Мирний, I, 1949, 323); Скільки робив Мар'ян у нього, скільки тягнулася його рука до господарського зарчу, та ніколи він, Плачинда, не почував поденщика з. легкою душею (Стельмах, I, 1962, 27); // Працювати де-небудь, перебувати на службі, роботі. — А хто ж в управі робитиме?.. Хіба хто знає, яка там робота? — Та наймемо такого розумного, як ти, та й робитиме, — колисьмо його [шваря] кріпаки (Мирний, I, 1949, 378); Одягнув я, сжуглявий юнак, коли став на заводі робити, не свитину, а теплий піджак (Сос., I, 1957, 243); // Перебувати на якійсь посаді. Мама в мене робить за майстра, Краще всієї верстат вона знає! (Мур., Хороші сусіди, 1948, 15); Вдень свіжий номер газети виходить в сумці газетара. Експедиторами робили три комсомольці (Смолич, V, 1959, 384).

8. *неперез.*, розм. Перебувати в дії, діяти, виконуючи своє призначення; функціонувати. Онда співає дівчина..

Старанно і сумлінно витягує голос, важко, у поті чола працюють груди і робить горло (Коцюб., II, 1955, 239); Це ж була дійсно «нормальна», «здоровая» людина: всі члени були пропорційально розвинені; ні хвороби, ні всякі там бацили не мали на нього жодного впливу; шлунок робив як машина (Хотк., I, 1966, 120).

РОБІТИСЯ, робітися, роби́тися; мн. робля́тися; недок. 1. Перетворюватися в кого-, що-небудь. В кінці літа флюксері виростають крила, вона робиться жушкою, перелітає з садка в садок і кладе на кущах яйця (Коцюб., I, 1955, 203); // Ставати яким-небудь, набуваючи певних властивостей, якостей, ознак, якогось вигляду. З кожним днем життя в циганській залуці робилось тяжчим та тяжчим (Коцюб., I, 1955, 374); Кармелюк робився похмурий і мовчазний (Кучер, Пов. і опов., 1949, 55); Під світлом прожекторів чорнішаючи робиться вода (Труבל., Шхуна..., 1940, 214); Тіні надворі робилися довгі, швидкі й скорочуючі (Смолич, II, 1958, 13); // Ставати ким-небудь, набуваючи певної кваліфікації, якихось навичок, умінь. — Сказано ж: солдатом не робишся, а робишся... (Гончар, III, 1959, 59).

◇ Робітися ланом ставбівща (життя і т. ін.) див. лан.

2. *безос.*, кому і без додатка. У сполуч. з присл. уживається на позначення виникнення якогось стану людини або природного явища. Йі робітється і душкою, і м'ясно; щось дають за горло, пориває за серце (Мирний, III, 1954, 181); І журна так, важенько так робиться чужакові на серці — і дума він невеселу думу... (Коцюб., I, 1955, 183); Ніч спускала вечірню теплоту, робилося холодно (Ле, Опов. та нариси, 1950, 107).

3. Відбуватися (про яку-небудь дію, подію, природне явище і т. ін.). Гурій спав. Йому, сердешному, й не снилось, Що дома нищечком робилось (Шевч., II, 1963, 92); Тільки перед різдвом були морози, а тепер таке щось робітється — не то зима, не то позана весна (Л. Укр., V, 1956, 128); Почав [справник] розмовляти з Окунем про все, що робітється на селі (Стельмах, I, 1962, 633); // з *ким.* Творитися, діятися. Горпина стала помічати, що з Петром робітється недобре щось. Все похмурий та сумний ходить (Гр., I, 1963, 253); Капітан зник. Він утік на човні. Бачили б ви, що робилося з хазяїном. Як тигр, літає він по палубі (Ю. Янов., II, 1958, 153); // Здійснюватися, виконуватися. Сяду за даба — нічого не робітється, Стану гадати — чомусь не гадають (Граб., I, 1959, 379); Черкишевці хотілося підбадьорити хлопця, але він не знає, як це робітється в таких випадках (Гончар, III, 1959, 338); Йонька бачив, що в господарстві нічого не робітється так, як він велить (Тют., Вир, 1964, 88); Недаремно в народі мовиться, що швидко казка кажеться, та не швидко діло робітється (Збав., Єдина, 1959, 219).

◇ Що (тільки) робітється! — уживається для вираження здивування, захоплення і т. ін. чим-небудь. — Господи! що тільки робітється на вигоні! — вскоцивши в хату, замість привіту, прокричала сусіда (Мирний, I, 1949, 318); — Забрав, кажу, Жмеринку! Бар забрав! Забрав Комаріці! — Хлопці, що робітється! — гукує, радіаючи, Щорс. — Василі Назаровичу, та ти не батько, а справжній червоний генерал (Довж., I, 1958, 179).

4. тільки з *ос.* Створюватися. У Христі аж в очах миготіло, голова кружол ходила, дивлячись, як швидко пані мідяним прутиком хапала нитку, в'язала петельку, в ту петельку знову втягала нитку і — не знає як — уже робилося дві петельки (Мирний, III, 1954, 157); Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів! (Коцюб., I, 1955, 222).

5. *безос.* Є, було бажання, прагнення працювати.

Раз край дороги Влас копиці волочие. Вродило сіно — весело й робилось... (Гл., Вибр., 1957, 81); *Вночі не сталося, а вдень не робилось. Безладна сітка дужок зорущилась в голові* (Стельмах, II, 1962, 338).

6. Пас. до робітні 1, 2. *Дешеві кораблі робляться в американської сосни — від кіля до верхка брам-стензги* [Шоглі] (Ю. Янов., II, 1958, 125).

РОБИТОЇНЬКИ, *пестл.* Те саме, що робітні 3. — *І що тепер робітоськи, що початоськи, вже й сам не знаю* (Фр., III, 1950, 68).

РОБІНЗОН, а, ч., *перен.* Людина, яка силою обставин позбавлена людського середовища, відірвана від нього. *На літаку був запас патронів, децю з одержі, консерви, шоколад та трохи бензину. Все це стало робіноном у великій пригоді* (Трубл., Лахтак, 1953, 202); *Він відчув себе справжнім робіноном, гангстером, ким завгодно, але тільки не людиною, у душі якої вирували сумніви і каяття* (Збан., Курял. о-ви, 1963, 19); **У порівн. І охоплює лизоманкове збудження, проймає дріж, трепет, що це вони з Віталіком аж куди добулися, одні-однісінькі опинилися на цьому остріку, як робінони, де їх оточує химерне залізне бекеття...* (Гончар, Тронка, 1963, 237).

РОБІНЗОНАДА, н, ж. 1. Літературний твір про чію-небудь подорож з пригодами; // Сюжет такого твору.

2. Пригоди, подоби до тих, що траплялися з відомим літературним героєм Робіноном.

РОБІТКА, и, ж., *зневажл.* Те саме, що робітні 1, 3, 7. *Стер [зімєць] напис, змів його з паркана — і сліду не зосталось. — Пропала твоя робітка, Сашко, — сказав Тимко Касола* (Довж., VI, 1957, 245); // *Змішпестл. до робітні 1, 3, 7. Мова інженерова дедалі Ставала все інтимніша й тихіша: — Ми тут Сулі, голубці вашій сивій, Малесеньку робітку загадаєм.. Незай турбіни обертає нам* (Вирган, В розп. літа, 1959, 223); — *6 робітка. Підеш? — Що? — насторожися Юра. — Розвантажувати вагони на станції. Підзаробимо зрештою* (Дор., Не повторн., 1968, 210).

РОБІТКОМ, у, ч. Скорочення: робітничий комітет. *З машини виходить не директор, а голова робіткому Лукія Назаріона Рясна* (Гончар, Тронка, 1963, 79).

РОБІТНИЙ, а, е, *заст.* 1. Працьовитий. *Лукин сам був робітний і завжди за це Маланку, що вона знала, як-то кажуть, за гаряче й за студене ухопити* (Кобр., Вибр., 1954, 192); *Дієка сама файна, здорова, робітна* (Хотк., II, 1966, 82).

2. Який працює; трудящий. — *Віда пре робітних [мужиків] до гурту, до громади* (Стеф., II, 1953, 54); *Нема добра для робітної людини, нема волі, вкрали її невинисні боари* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 16).

Робітні люди — у Росії XVI—XVIII та першій половині XIX ст. — робітники підприємств, промислів і т. ін. *Звідусіль прибували до Рязна козаки, селяни, голопи, «робітні люди», які працювали на пристанях та рибних промислах* (Іст. СРСР, I, 1957, 171).

3. Признач., відведений для роботи і робітників. *Першого робітного дня після свят, як батько пішов до кузні, Артем і собі за нім слідом* (Головко, II, 1957, 216); *Було ще рано, але він уже скинув шкіряний фартух і брудний робітний камзол* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 169); *Я знову вдома, у кімнаті: розбираю речі, обмітаю свій робітний стіл, що за мою відсутність припасило* (Кач., II, 1958, 102).

Робітний будинок, *іст.* — особливий притулок для бідних з дуже важкими умовами життя і праці. *За сприяння робітників буржуазія відплатила їм законом про робітні будинки для бажуючих одержати роботу. В цих будинках робітників тримали, ніби в тюрмах, в арештантських залах, чоловіків і жінок окремо. Робітни-*

ків примушували виконувати важку роботу (Нова іст., 1956, 113).

РОБІТНИК, а, ч. 1. Той, хто створює матеріальні цінності, працюючи на промисловому підприємстві; // У капіталістичному суспільстві — представник експлуатованого класу, позбавлений засобів виробництва; пролетарій. *Постаньте, знані і голодні, Робітники усіх країн!* (Сто пісень..., 1946, 7); — *Постали робітники в Новоросійську, в Севастополі і в базатах інших містак. На Донецчини, де багато ваших земляків, із зброєю в руках повстали робітники вугальний шахт* (Головко, II, 1957, 311); // У соціалістичному суспільстві — людина, що працює за фахом і належить до робітничого класу, який володіє загальнонародною власністю на засоби виробництва і є керівною силою держави. *Союз Радянських Соціалістичних Республік є соціалістична держава робітників і селян* (Конст. СРСР, 1963, 3); *Робітники — не тільки голодна виробника, а й велика соціальна сила комуністичного будівництва, найбільш передовий і організований клас* (Ком. Укр., 4, 1970, 42); — *Найкращі воїни — це вчорашні робітники, шахтарі, слясарі, колгоспники, взагалі люди чесних трудових професій* (Гончар, III, 1959, 25); // Той, хто здійснює нескладну, допоміжну фізичну роботу. *В Мічурінському саду закупіла робота. Біля молодих найдорожчих дерев працювали Рябов, Мшиков, Дедушкин, Теректій і чоловік з двадцять робітників; вони закидали дерева смілом* (Довж., I, 1958, 472); *Починається метушня. Обставають ревізітом декорацію. Освітлювачі совають по доліці апаратуру.. Метушаться робітники, переставляючи меблі. Скоро почнеться знімання* (Ю. Янов., II, 1958, 29).

2. Той, хто працює, трудиться; трудівник. *Він бачив, що батько його — темний хлібороб, мати — мужичка, брат — слухняний робітник у сім'ї, а він?..* (Мирний, IV, 1955, 35); [Геврікова:] *Та ви ж хоч маєте дочок. Маєте чоловіка робітника, а його ж на тім тижні знов напала слабкість* (Л. Укр., IV, 1954, 214); *В його [М. Павлика] особі всі ми втратили Талановитого робітника, живу, Чуткову силу, сівача зерен плодючих* (Фр., XIII, 1954, 385).

3. чого і з означ. Людина, зайнята в якій-небудь певній галузі діяльності. *Лошаків перший підняв чарку за земство, за земських робітників* (Мирний, III, 1954, 288); *Глибока тоска чулася тоді в його словах, віковима тоска робітника землі, одіраного від своєї матері* (Хотк., II, 1966, 81); [Д о р о ш:] *Ти тільки послужай, що вона пише! (Читає). «Вадим! Ти замислив щось погане, щось незгідне чесного робітника науки...»* (Мам., Тв., 1962, 452); *Змінився характер фольклору, змінився й тип фольклориста як наукового робітника* (Рильський, III, 1956, 145).

4. Той, хто найнятий до кого-небудь працювати на нього; наймит. *Робітники потіють, а пани з того живуть* (Укр.. присл., 1955, 62); — *Ти, Юрку, будеш за старшого над моїми слугами та робітниками, бо ти мені сподобався* (Н.-Лев., III, 1956, 295); *Робітницею все, аби на час скінчити: наймемо робітників, не прогайнуємо і годинки* (Коцюб., III, 1956, 146).

РОБІТНИЦТВО, а, с., *збірн.* Люди, які належать до робітничого класу; робітники. *Ще за царату він зв'язав свою долю з передовим робітництвом і провадив разом із ним боротьбу проти хазяїв заводу* (Крот., Снян., 1948, 97); *Саме робітництво виступає ініціатором найважливіших патріотичних починань, нових форм масового соціалістичного змагання* (Ком. Укр., 4, 1970, 42).

РОБІТНИЦЯ, і, ж. Жін. до робітничий 1, 2, 4. *Робітниця кинула роботу і пішла з фабрики* (Н.-Лев., II,

1956, 99); *Котра діва робітниця — до тої берися, Але котра ледяниця — бігже, стережися* (Коломийки, 1969, 250); *А он біля дівчат поводжас найстарша робітниця, вона настановлена, щоб галдити, аби хто чого не зіпсував чи не вкрав* (Л. Укр., III, 1952, 491); — *Вдень я ходив до Вовчихи. Ми з її робітницею витрушували й вибивали килими й платки та стирали пали з картин* (Сміл., Сашко, 1957, 116); *Образно. Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу (Фр., XVI, 1955, 13).

ХАТНЯ (домашня) **РОБІТНИЦЯ** — жінка, яка виконує всю хатню (домашню) роботу в кого-небудь за наймом. — *Я тут [у Києві] із сорок восьмого, а сама казармичка... Спочатку Хрещатик відбудовувала, а потім у хатні робітниці дівчата підбили* (Зар., На.. світі, 1967, 67).

РОБІТНИЦЬКИЙ, а, е, заст. Робітничий. *Поля мої рідні, найкращі в світі, Багаті на силу, на пишную ероду, Засіяні хлібом і потом політі, Робітничьким потом могого народу!* (Гр., I, 1963, 112); *В курені люди вже давно спали м'ячим робітничьким сном* (Н.-Лев., II, 1956, 37); — *Дивлячися на наші робітничькі організації, слухаючи диспут в робітничьких товариствах, я радуся, мов дитина. Радуюся не чим, а поступом, розвитком* (Фр., III, 1950, 217).

РОБІТНИЧИЙ, а, е. Прикм. до робітник 1. *Аліна була з робітничої родини, батько брав участь ще у Жовтневій революції* (Ю. Янов., II, 1954, 87); *Наган в робітничій руці. Постріл. Куля в пенсне. Все* (Довж., I, 1958, 59); *Ідуть суворовці... Так стручки йдуть і робітничі й селянські хлопчики малі* (Сос., Солов. далі, 1957, 94); // *Власт., притаманний робітникові. Ото й почне розповідати [Хведь] — про місто, про завод, про життя робітниче...* (Голово, II, 1957, 202); // *Характерний для робітника. Совість робітника, совість хлібороба вимагає віддати всіх своїх сил для прирощення матеріальних багатств нашого народу* (Веч. Київ, 3.III 1966, 4); // *Який складається з робітників. [Г о л о с:] — Здається, вчасно поспіли, — припав командир робітничого закону до вогни від роси станики* (Стецьмак, II, 1962, 194); // *Який очолює маси робітників, виражає і захищає їх інтереси. — Тут [в газеті] усе про третій з їзд робітничої партії, що був у Лондоні* (Панч, В дорозі, 1959, 162); *Ми знов підемо на бій за гладу робітничу...* (Сос., I, 1957, 260); // *Здійснюваний робітниками. В самому місті почали вибухати робітничі повстання* (Гончар, II, 1959, 35); *Першим кроком у робітничій революції є перетворення пролетаріату в пануючий клас, завоювання демократії* (Комун. маніф., 1947, 33); // *Признач. для робітників. Павлуць вступив на бібліотечні курси і тепер був бібліотекарем у робітничому клубі* (Донч., II, 1956, 15); *Справою робітничої освіти (робітничі курси, ФЗУ, профшколи і вечірні робітничі технікуми) повинні керувати органи освіти при безпосередній участі ЛКСМУ* (КП України в резолюції рішен., 1958, 316); // *Заселений робітниками, в якому живуть робітники. Він швидко промигнув останній робітничий квартал і вишшов у білий степ* (Епік, Тв., 1958, 424); *Поблизу тісно скупчилися хатки старого робітничого селища* (Шовк., Інженери, 1956, 5); *Він журсив несподівано виізати до робітничих казарм* (Смолич, I, 1958, 69).

△ **Робітничий клас** — основна сила у виробничтві матеріальних благ, найпереводивший і найреволюційніший клас сучасного суспільства. У боротьбі проти імперіалізму об'єднуються три великі сили сучасності: світова система соціалізму, міжнародний робітничий клас і національно-визвольний рух (Ком. Укр., 7, 1969, 11); **Робітничий кореспондент** — робітник, який систе-

матично пише замітки, статті до газет і журналів. *Ленін з особливою увагою ставився до праць рукописів робітничих кореспондентів* (Рад. літ-во, 12, 1967, 47); **Робітничий факультет** — в СРСР з 1919 р. до кінця 30-х років — загальноосвітній навчальний заклад для прискороної підготовки робітників і селян до вступу у вузи.

РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ, а, е. Який складається з робітників і селян. *Зміцнення і розширення класової партії пролетаріату на Україні в теперішній момент може відбуватись тільки в самому годі практичної роботи оволодіння стихійним повстанням робітничо-селянських мас* (КП України в резолюції рішен., 1958, 13); *Двері університету широко відкрилися для робітничо-селянської молоді* (Наука..., 8, 1959, 40); // *Який виражає й захищає інтереси робітників і селян. Буржуазної преси нема. Є робітничо-селянська* (Еллан, II, 1958, 45); — *Обіцяли нам пани волю, обіцяли нам робітничо-селянський уряд* (Козл., Ю. Крук, 1957, 453).

РОБІТНЯ, і, ж., діал. Майстерня. *Вся хата мас вигляд не то скульпторської студії, не то робітні гончара; багато недокінченої роботи* (Л. Укр., III, 1952, 44); *Образно. *Гете видав свою переписку з Шіллером, свої спомини... де сучасники уперше могли заглянути в душову робітню великих поетів* (Фр., XVI, 1955, 391); // *Цех. В канцелярії записали їх [робітників] прізвища і повели на фабрику. Проходили через широкі окремі робітні* (Ірчай, II, 1953, 271).

РОБІТФАК, у, ч., іст. Скорочення: робітничий факультет. *Він повідомляв, що працюю на шатті, а вечері вчить мене на робітфаку* (Козл., Ю. Крук, 1957, 445); *Степан теж поїхав у Катеринослав, пішов у губком кожозолу, одержав путівку до робітфаку і почав нове життя* (Голов., Тополя., 1965, 55); *Робітфак... Буремні роки нівекової давнини доносить це динамічне слово* (Рад. Укр., 7.III 1971, 3).

РОБІТФАКІВЕЦЬ, вця, ч., іст. Той, хто навчається на робітфаку. *Було це все в 1923 році. О тій порі степовими дорогами часто йшли такі, як і Василь, майбутні робітфакиєці* (С. Ол., З книги життя, 1968, 35); *Багато колишніх робітфакиєців стали видатними інженерами, викладачами, науковцями* (Веч. Київ, 21.XII 1967, 2).

РОБІТФАКІВКА, н, ж., іст. Жін. до робітфакиєць. *І знов уже іншим, м'яким подуюом повіяло від спогадів про дрібенькі, але сміливі кроки робітфакиєки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 385).

РОБІТФАКІВСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до робітфак і робітфакиєць; // *Належний робітфаківцю. Тепер вона отує перед ним — в пристойному одязі з робітфакієським кашкетом у кишені, — ця коола білава дівчина...* (Сміл., Зустрічі, 1936, 24).

РОБКООП, у, ч., розм. Скорочення: робітничий кооператив. *Роль робкоопів зводиться не до того, щоб культивувати тенденції відризу робітничої кооперації, а навпаки — до ще глибшого вростання всередину єдиного кооперативного апарату* (КП України в резолюції рішен., 1958, 162); *Залив [Гриня], що не голимється доти, доки перукарня не буде-таки відкрита, і справа зараз обертається так, що весь радосп стецить за цим нерівним їхнім подинком, а завідувач робкоопу щоразу товється, як лобачить хоч здалеку молоду Мамайчукову бороду* (Гончар, Тронка, 1963, 117).

РОБКОР, а, ч. Скорочення: робітничий кореспондент. *Густішає мережа сілкорів, робкорів, агентів, передплатників* (Еллан, II, 1958, 137); *Я залишив у Кам'янці добрих друзів: редактора окружної газети Саю Божка, молоденького робкора нашої газети* (Мас., Життя., 1960, 94).

РОБКÓРiВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до робкóр. Для початку йому дали опрацювати кілька коротких робкóрiвських кореспонденцій, що Сергій зроби вправо (Гур., Друзі..., 1959, 128); *Робкóрiвський актиа*.

РОБЛЕННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до робити 1—5. Данило Харитонюк божиєся, що чобітки роблені «на замовлення», і божиєся, аж доки розійшовся базар (Панч, В дорозі, 1959, 13); *Вже в першому вірші книги [Б. Плузника] звучать мотиви, характерні для всього її змісту чи, точніше, для остаточних висновків, роблених поетом з його роздумів (Не ілюстрація..., 1967, 265); // безос. присудк. сл. роблено. Російська армія закопалась у землю. Старі — з чотирнадцятого року — окопи заглиблено до двох метрів... бліндажі пішли у підгрунтя на три, накатили роблено тепер тільки в чотири шари (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 62).*

2. у знач. прикм. Позбавлений природності; удавний. По його вітханню, робленому, нещирому, я вгадую, що він має казати щось гостре, цікаве (Вас., II, 1959, 97); *Обличчя самурая розпливається в роблену посмішку (Довж., I, 1958, 120); Який же він неприємний, цей назаба... Все в ньому роблене — самоопевнена пизатість, зухвала настирливість, солодава улесливість (Хижняк, Невгамовна, 1961, 311); // Позбавлений широти, відвертості; нещирий. В неї на виду, на очах не щире клопотання, не щире жалкування, а якесь роблене... (Н.-Лев., IV, 1956, 237); — По правді казавши, Доро, — .. мені твоє... приязнь до тої дівчини видається потрохи робленою (Коб., III, 1956, 57); // Штучний, неатуральний. Лиш зрідка думку стверджує він [В. І. Ленін] рухом, найбільший ворог роблених красі, нещирості й вітханням слабодухим (Голов., Поезії, 1955, 249).*

РОБЛЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до роблених 2. **РОБЛЕННЯ**, я, с., рідко. Дія за знач. робити 1—5. Тепер уже ніяка заводонна триаго не спляла його від роблення образунку (Фр., VII, 1951, 83); *Вчу дічат рущих робіт: вишивання, роблення цвітів і т. п. (У. Кравч., Вибр., 1958, 370).*

РОБЛЕНО. Присл. до роблених 2. Тамара роблено поміжасться: — Пан майор, певно, знає, де я працюю (Хижняк, Тамара, 1959, 118); — Ну, знаю вже, знаю, — роблено відмахувалась Оксана, а самій же так коротляо почути щось нове про Павла (Кучер, Голод, 1961, 25); *Я вже раз описала се для вас, потім пореала, бо в мене на папері все виходить так роблено, фальшиво (Л. Укр., III, 1952, 697).*

РОБОТ, а, ч. 1. Автомат, схожий зовнішнім виглядом і рухами на людину. Роботи у «есі К. Чапека («Гур») — людиноподібні автомати. Вони виконують ту ж роботу, що й людина, навіть з більшим успіхом; вони мають добру пам'ять (Рад. літ-во, 3, 1964, 128).

2. перен. Людина, яка діє несвідомо, автоматично.

РОБОТА, я, ж. 1. Дія за знач. робити 1—3, 7, 8. Розвернулася весілля. Музикант робота і підковаж (Шевч., I, 1963, 317); *В саду кипіла робота — чистили алеї, пушили ґрядки (Доск., Вибр., 1959, 368); Зараз я монту цей документальний фільм, після чого почну роботу над сценарієм за повістю Гоголя «Тарас Бульба» (Довж., I, 1958, 27); Аби танцювати уміє, а роботи й лизо навчить (Номис, 1864, № 12478); Рустем хоч молодший, має вплив на свого товариша, той його слухав та мало-помалу втягуєся у роботу ґуртка (Коцюб., II, 1955, 136); Напружена робота серця заповнила собою всю істоту боляк (Бялян, II, 1958, 10); Робота ріки ніколи не припиняється. Заглиблюється і розширюється її долина (Фіз. геогр., 5, 1956, 113).*

◇ Брати в роботу див. брати; Вхідити (увійти) в роботу — привичаються, звикати до своїх

обов'язків. — Але мені так хочеться, щоб Докія ланковою зосталася. Вона сама, як то кажуть, у роботу уейшла, до справжнього діла довралася... (Кучер, Трудна любов, 1960, 237); *Лежача робота див. лежачий; Мокра робота див. мокрий; Панська робота див. панський.*

2. Чись виконання чого-небудь, чийсь труд. В другому кутку ліжко. Добре, дубове, панське. Столяр два карбованці взяв за одну роботу (Мирний, IV, 1955, 125); — Від Крикливої балки і до Вишневого — все його скільки [від кавуна] валяються. — А звідки ти знаєш, що то його, а не чийсь інші? — У нього зуби рідкі, як на пилці, — прооре ними, відразу видно, чия робота (Тют., Вир, 1964, 34).

◇ Чийі роботи що — хтось виготовував що-небудь. — Мені приємно подарувати вам цю різьблену шафу моєї роботи (Довж., I, 1958, 488); *Моряк подарував щасливим батькам гарненьку поліровану колуку роботи корабельного тесляра (Тулуб, В степу..., 1964, 343).*

3. тільки мн., з означ. Та чи інша діяльність щодо виготовлення, створення, обробки чого-небудь. Усі, хто тільки міг працювати, поїзали десь на земляні роботи, щоб рогами загоробити шлях ворожим танкам (Панч, В дорозі, 1959, 109); *В нашій країні з допомогою вибухових робіт прискорюється спорудження гідроелектростанцій, прокладання судноплавних і зрошувальних каналів, тунелів на трасах нових залізниць тощо (Наука..., 7, 1955, 12); // Місце, де відбувається така діяльність. — Тільки що передали з району, щоб усі розходилися по роботах (Тют., Вир, 1964, 259); // Примусова праця як метод покарання, впливу на засуджених. — Але ж власна жінка посвідчила, що він хотів убити пана. А за це знаєте що? — Ні, не знаємо. — Катержні роботи (Стельмах, I, 1962, 448).*

4. Коло занять, обов'язків, те, чим зайнятий хто-небудь; справа, діло. Я не бачу користі з того, якби Вас навіть вибрали у Бродях, — що з того? Хіба Ваша робота там? (Л. Укр., V, 1956, 146); — Те, що ви солдата жалієте, це добре. Командир — батько своїм бійцям і мусить їх жаліти. Але те, що їмню роботу ви хочете перевадити на свої плечі, — це вже погано (Гошчар, III, 1959, 310); *Наукова робота вимагає від людини всіх її думок і почуттів (Шовк., Інженери, 1948, 199).*

◇ Горіть робота в руках (під руками) див. горіти; Єгипетська робота див. єгипетський.

5. Праця, заняття, служба на якому-небудь підприємстві, в якійсь установі як засіб існування, джерело заробітку. Взяв я в газіта... шістдесят карбованців і подався... не додому, а в Миколаїв, де, як ралли люди, можна знайти роботу на ости і на зиму (Коцюб., I, 1955, 142); *Заради нього кинула [Фросина] роботу в економії, щоб не залицалось Чорне Сало (Стельмах, I, 1962, 167); Вишнівчани працювали нехотя, по неділях і по релігійних святах на роботу не виходили (Тют., Вир, 1964, 173).*

◇ Ставати (стати) на роботу — влаштуватися працювати у кого-небудь, десь. Через неї не можна мені ніде на роботу стати (Н.-Лев., III, 1956, 254); *Щира стала на роботу в один з міньських госпіталів (Гошчар, III, 1959, 175).*

6. Те, що підлягає виконанню, здійсненню. Панської роботи не переробиш (Укр. присл., 1963, 84); — Так у мене ж нема зарплат підходящої роботи, — крутить в руках якогось папірця Шкаварліца. — Клепку ми зараз не тешемо, лис не чистимо, стоси не складаємо (Стельмах, II, 1962, 278); — В район мене викликають, — гасячи посмішку, відповів Дорош. — Чого це їм припекло? Зараз роботи по горло (Тют., Вир, 1964, 193); // Заходи для виконання, здійснення чого-небудь.

Люди не хотіли одрізнатися од інших своїх сусідів, і багато треба було роботи, щоб спинить рух (Коцюб., II, 1955, 80); // То, над чим працює хто-небудь; предмет праці. Як горох, посипалися вони [сльози] в неї з очей та так і впали на роботу у п'яльцях (Мирний, IV, 1955, 341); В бункері він одразу побачив Ференца. Художник працював, сидів в самій сорочці... На олівці лейтенанта Ференца відклав роботу і шанобливо встав, вітаючись (Гончар, III, 1959, 268).

◇ Виконавець робіт див. виконавець.

◇ Задавати (задати) роботи див. задавати; Мати роботу з ким — чим — морочитися, клопотатися з ким, чим-небудь. Дидона ж мала раз роботу, Як з ним побігла на охоту, Та грим загнав їх в темний ліс... (Котл., I, 1952, 78); Робота лежить див. лежати; Робота не береється див. братися; Роздавати (роздати) роботу див. роздавати¹.

7. з означ. Спосіб, манера, стиль виконання, виготовлення чого-небудь. На покутті стояли образи в срібних шатах... У тому ж таки кутку стіл столарної роботи (Мирний, I, 1949, 339); Оти крила місцевої продукції. Солідність роботи їх, без сумніву, була понад всяку конкуренцію: вже висиділо на них п'ять поколінь і ще п'ятнадцять висидить (Хотк., II, 1966, 59); Аркадій Валеріанович від дзеркала прямує до столу, сердито націлює перо у важкий какамар флорентійської роботи (Стельмах, Хліб..., 1959, 292).

8. Продукт чийсь праці; виріб, твір. Хазяїн поміє роботу пошту, хазяйка пішла до сусіди поспідити, поговорити (Вовчок, I, 1955, 296); Розплющив очі заспані — над головою кульки блискучі ліжка, від стіни килим і черевичок голубий із жовтим, гарусний, — Лізана робота (Головко, II, 1957, 42); За два дні Василь Васильович повертає учням роботу по літературі (Донч., Вибр., 1948, 137); «Звенигора» в моїй свідомості відклався як одна з найцікавіших робіт. Я зробив її якось одним духом — за сто днів (Довж., I, 1958, 22).

9. фіз. Кількісна характеристика перетворення будь-якого виду енергії на інші види її.

△ Робота. виходу — найменша енергія, необхідна для видалення електрона з твердого тіла або рідини у вакуум. Для видалення електрона з металу треба виконати деяку роботу по переманенню сил, що тягнуть електрон у метал. Величина цієї роботи має назву роботи виходу (Курс фізики, III, 1956, 55).

РОБОТИЗНА, и, ж. 1. рідко. Те саме, що робота. — Нащо ж віддаши так легко свою роботизну? (Загреб., Диво, 1968, 680).

2. заст. Панщина. Старшина козацтво внівець повернула... Усі землі посіла... А тепер на них чужими руками роботизну справляють (Мирний, I, 1949, 183).

РОБОТОДАВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто дає, пропонує кому-небудь роботу, наймає робочу силу. Десь вулицею іде п'яний гуцул... Пенне, вже посварився з жінкою з роботодавця і от тепер викрикує свою досаду (Хотк., II, 1966, 129); — Ми живемо у безперервній війні з роботодавцями (Кол., На фронті..., 1959, 9).

РОБОТОНЬКА, и, ж. Пестл. до робота 1—6. А в пшениці то мак, то волошки закрасили б роботоньку трошки (Л. Укр., I, 1951, 202); Постарили, брате, Мене чужі гати, Чужа роботонька Та зла недоленька! (Укр.. лір. пісні, 1958, 559).

РОБОТУХА, и, ч. і ж., розм., рідко. Те саме, що робота. А й до діла роботуха, і до хлопців щебетуха (Сл. Гр.).

РОБОТЯГА, и, ч. і ж., розм. Роботяга, працьовита людина. Це був смирний чоловік... Роботяга, все своє життя він не вважав за тяжкої праці, наче з каторги (Мик., II, 1957, 368); [П л а т о в:] Це наш терапевт.

Найміцніший віл у нас би за тиждень, коли б виходив стільки. Роботяга. Чудесна людина... (Корн., I, 1955, 124); Правда, раніш теж майже все робила сама Одарка Іванівна — непосиддяча роботяга... (Коп., Дуже добре, 1937, 229); *Образно. Гули і гули в полі нестомні роботяги трактори (Ряб., Жайворонки, 1957, 67); *Робітник, робітниця. Як і личить роботязі, рукавиці взяв і скельця. Хліб, рюкзак, вода в баклазі... Тисне дужо на весельця... (Рудь, Дон. зорі, 1958, 80); — Чи немає у пана хазяїна якоїсь роботи?.. — Роботи? Он ба який! Звідки ж ти, роботязо, прибився? (Цюпа, На зустріч..., 1958, 331).

РОБОТЯЖЕЧКА, и, ч. і ж. Пестл. до роботяга. [Н е д о р о с т о к:] Тільки й живеєта на ввадках та од роботи одриваєта. [П р і с ь к а (безсило регоче):] Ох ти ж, мій роботязежка (Вас., III, 1960, 87).

РОБОТЯЩИЙ, а, е. Стараний, завзятий у праці; працьовитий. Приязлива [Галочка] до усякого, як красна весна, звичайна проти усякого, як панянка, а роботязя, як бджілка (Кв.-Осп., II, 1956, 314); Народ у колегості був дружний, роботязий, прекрасно між сполучати державні інтереси з особистими (Вишня, I, 1956, 423); *Образно. По халдині тільки пилюка вже танула на тому місці, де стояв розмаляований фургоном кінопересуєки — помчала роботязя кінотрудівниця на відділок (Гончар, Тронка, 1963, 175); // Належний, власт. працьовитим людям.

◇ Роботязі руки; Роботязі умі — трудячі люди. Роботязим умам, Роботязим рукам Перелого орать, Думать, сіять, не ждять і посіяне жать Роботязим рукам (Шевч., II, 1963, 386).

РОБОТЯЩИСТЬ, шості, ж. Властивість за знач. роботязий. За.. роботязицьсть, за ласидну вдалу Решетяж пішов навіть на підвищення: старшим комохом Вігола поставив його на стайню (Гончар, Циклоп, 1970, 59).

РОБОЧИЙ, а, е. 1. Який працює, живе своєю працею; трудовий. [К і н д р а т А в т о н о в и ч:] Ми люде [люди] робочі... за день натомимося, що й кісток не чуємо (Кроп., II, 1958, 303); Я має нагоду придивитися до цих людей — і дивуваєся. Це була типова робоча, здорова сім'я. Тут усі робили (Хотк., I, 1966, 151); Вулицями Нового Запоріжжя снує туди й сюди заклопотаний робочий народ... (Вишня, I, 1956, 328); // у знач. іж. робочий, чого, ч., рідко. Робітник. — На станції був. Вастують. Вже другий день машина не ходить. Робочі зібрались і радять. Треба і нам склакать людей (Коцюб., II, 1955, 70); Сповістила світ «Аврора», Шо робочий вже не раб! (Нех., Ми живемо..., 1960, 123); Стає він [хлопець] рости-підростати і пішов батьковою і материнною дорогою в робочі (Цюпа, Три явори, 1958, 13).

◇ Робоча сіла: а) робітник, працівник, робітниця, працівниця. Умер старий Лушня... покинув дочку-дітку на світі. Одним одна робоча сила в сім'ї, бо мати змерла, а сироти, як кукля, зосталися... (Мирний, I, 1949, 261); Нову робочу силу давали війни: полоненці не вбивали, як раніше, а обертали в рабів (Іст. СРСР, I, 1956, 10); б) здатність до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей людини, використовуваних у процесі виробництва матеріальних благ. Робітники, шукаючи заробітку, змушені пропонувати свою.. робочу силу капіталістам (Нова іст., 1956, 20); Робочі руки — робітники. А машин він [Гальванеску] має стільки, що йому, мабуть, зовсім не потрібні робочі руки (Смолит, I, 1958, 49).

2. Який використовується для корисної роботи, на який лягає основне навантаження під час роботи (про тварин і бджіл). Робочі коні сікнули, і Зояя проїздала повз гурт цікавої челяді геть з двора і зникла в сірій

кур'яві (Л. Укр., III, 1952, 662); Туди ж, до дніпровських переправ, партизанські пастухи знали з степових маєтків отари овець, череди волів та робочих верблюдів (Гончар, II, 1959, 85); Робоча бджілка; // Який забезпечує дію, функціонування чогось, приводить у рух що-небудь (про механізм та його частини). Вигодавання складеного інструмента, в якому робоча частина складається з матеріалу, що має високі різальні властивості, а неробоча частина — з конструкційної або інструментальної вуглецевої сталі, можна провадити різними способами (Технол. різального інстр., 1959, 101); На його плечі лягло найбільш складне і відповідальне завдання: віддати робочі колеса і статори для турбін (Собко, Біле полум'я, 1958, 155); // Пов'язаний з корисною роботою, дією чого-небудь. Робоча поверхня нарощеного шару жорна повинна бути гострошорсткою з зернистою структурою, однорідною в усіх частинах і досить твердою, щоб забезпечити тривалу роботу без накопчування (Колг. Укр., 9, 1958, 43); Робоча частина ножа, якого він заглиблюється в ґрунт, має доломовидну форму (Колг. Укр., 4, 1957, 20); До вибору робочих швидкостей агрегатів передові механізми підходять обернuto-вано, враховуючи вид роботи, стан рослин, ґрунту... реальні місцевості (Рад. Укр., 3.II 1962, 3).

△ Робочий захват *див.* захват 1; Робочий хід *див.* хід.

3. рідко. Який уміє добре працювати, трудитися; працюючий, роботящий. Кайдашица.. розпустила на всю кату мед своїм язиком. — Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна; робоча, як бджола; а багата, як свята земля! (Н.-Лев., II, 1956, 321); Господиня побачила, що вона хоч і дурненька, але робоча і служинка дівка (Мирний, I, 1954, 67); // Який свідчать про працюватість кого-небудь. А подивіться ви хоча б на Аню Макарову: дівчинка хороша, симпатична, дівчинка на вигляд не дуже багата, а серце в неї, сумління, робоча хватка (Вишня, I, 1956, 339).

4. Стос. до роботи (у 1, 4 знач.). Робочий стаж; // Признач. для роботи. Він повільно пішов до свого робочого місця і взяв пневматичний молоток (Донч., Дочка, 1950, 196); Артамонов повернувся в свою робочу кімнату і взяв спецілку (Дмит., Розлука, 1957, 317); В конторі згуділи люди в.. робочім одязі (Довс., Вибр., 1959, 340); // Сприятливий для роботи (у 1 знач.). На якусь мить запала мовчанка. Видно, пообідавши, слідчі настроюють себе на робочий лад (Збан., Єдина, 1959, 104); Робочий настрій; // Який використовується як безпосереднє керівництво для роботи. — Вирішено — поквалитися з закінченням робочого проекту (Ле, Міжгір'я, 1953, 10); Робочий рисунок деталі має бути виконаний з вичерпною старанністю і чіткістю, які не допускають вільного тлумачення ні окремих форм предмета, ні його розмірів, позначень і т. д. (Кресл., 1956, 65); // Встановлений, відведений для роботи (про час). Було, як завішаний до Марусі у робочу кашку, — от, скушиш, — так сліце якеш навидку перемовити, а тебе перестріне сама Пилипица і стане перед тобою, немов стіна мідяна (Вовчок, I, 1955, 186).

△ Робочий день *див.* день; Робочий тиждень — встановлена законом кількість днів на тиждень, протягом яких робітник або службовець має працювати на виробництві або в установі. За роки Радянської влади в нашій країні відбулися корінні соціально-економічні перетворення, внаслідок яких СРСР став у число країн з найкоротшим робочим тижнем (Ком. Укр., 4, 1967, 57).

5. Те саме, що робітничий. На мить Андрієві ніздрі вгопили знайомий запах олії, пари, сухого жару вогняної печі — і перед ним встало його робоче життя, його каліцтво (Коцюб., II, 1955, 90); В залізі й полум'ї,

В чеху привчались до дисципліни, — їй знають тояк. На збірнім пункті всі шикувались і сформували робочий полк (Мас., Сорок., 1957, 445); Умер незмінний голова Робочих федерацій (Еллан, I, 1958, 273); Встає він [В. І. Ленін], гроза капіталу, іде крізь будинки й стовпи, іде він в робочі квартали, — і сліг під ногою рипить... (Сос., I, 1957, 135).

РОБРОН, а, ч. Старовинна жіноча сунія з криволиновою. Одна труна [в склепі] містила в собі роборони старого шовку, білий череп і волосся круг нього (Ю. Янов., I, 1958, 88); Видно було компаньйонк в модних роборонах, шалях і капелюшках з вусями, панів у циліндрах (Полт., Повість..., 1960, 602).

РОБСЕЛІН, у, ч., іст. Скорочення: робітничо-селянська інспекція.

РОБСИЛА, н, ж., рідко. Скорочення: робітничка сила. РОБСИЛКОР *див.* робітлькорт.

РОБСИЛКОРН, ів, мн. (одн. робітлькорт, а, ч., рідко). Скорочення: робітничі і сільські кореспонденти. Масовий рух робітлькортів — це могутня лава народної ініціативи, мудрості, ентузіазму (Ком. Укр., 4, 1962, 66); Багато друзів у газети — трибуни громадської думки, дзеркала суспільного життя. Наборщик, верстальник, друкар, уже не кажемо про робітлькорта, журналіста — всі вони присвятили себе творенню газети (Рад. Укр., 1.III 1964, 1).

РОБСИЛКОРІВСЬКИЙ, а, е. Стос. до робітлькортів. Керувати пресою, радіо і телебаченням — це насамперед повсякденно розширювати і спрямовувати робітлькортівський рух (Ком. Укр., 3, 1962, 17); Слухачами перших курців журналістики були люди різного віку: і зовсім літні, що пішли на роботу в радянську пресу з фронтів громадянської війни, а ще більше було робітлькортівської молоді (Мас., Життя..., 1960, 95).

РОБУЧИЙ, а, е, діал. Робочий. — А скажи нам, чого це від вас, з Туреччини, тісниться до нас така сила обертного робучого люду...? (Коцюб., I, 1955, 294); Ти на пчіл [бджіл] поляєш: б робучії, Але й трутні в Неминучії (Рудан., Тв., 1956, 67); Він був такий, які й вони були, — Таке ж засмагле і робуче тіло (Бажан, Гтал. зустрічі, 1961, 33); Пора була робуча, торги йшли маяло, і оба вони з дуже невеличкою здобичю [здобиччю] вернули до Дрозобича (Фр., III, 1950, 54).

РОБУЧИСТЬ, чості, ж., діал. Властивість за знач. робучий. Він оповідає йому про різні прикмети коней і іншої худоби, учя його, як пізнавати вік по зубам, хід, силу, швидкість, робучість (Фр., VIII, 1952, 358).

РОБФАК, у, ч., іст., розм. Те саме, що робітфак. Яся вступила на робфак при нашому тезнікумі і мріє бути першою дівчиною-командиром підводного воєна (Трубл., Шхува..., 1940, 326); Батько почав наполягати, щоб Данило пішов учитися, і його командували на робфак (Кучер, Трудна любов, 1960, 229).

РОБФАКІВЕЦЬ, вця, ч., іст., розм. Те саме, що робітфаківець. Шумить майдан. В огні панелі. Фронтни, мов сон, давно, давно... Кашкетти, кепки і шинелі: ідуть робфаківці (Сос., I, 1957, 308).

РОБФАКІВКА, н, ж., іст., розм. Жін. до робфаківець. [Ю р к о:] Ех, робфаківка була б з вас! (Мам., Тв., 1962, 253); А тепер ти, золотоволода робфаківка, кожного ранку.. боїшся записитися на лекцію, де розказують про меридіани й про життя рослин (Сос., I, 1958, 88).

РОБФАКІВСЬКИЙ, а, е, іст., розм. Прикм. до робфак і робфаківець.

РОВЕСНИК, а, ч. Людина, яка має однаковий з ким-небудь вік. Вони були одного року народження, ровесники (Собко, Біле полум'я, 1952, 222); Баба стара, а він, Дорошенко, ровесник її, досі вважає себе якцо не

молодим, то таким, що життя його тільки на полу-день стало... (Гончар, Тронка, 1963, 210); *Дуєд був Жменяковим ровесником* (Томч., Жменяки, 1964, 9); *Образно. *Ось дуб.. Стояв собі невразливий сотні літ, усіх ровесників своїх пережив* (Збан., Єдина, 1959, 7); *Ура! Опорний край держави, Сталевих діл коваль-митець, Ровесник віковій славі І славі нашої боєць* (Мал., Серце..., 1959, 217).

РОВЕСНИЦЯ, і, ж. Жін. до ровесник. Але в чім не мала вона пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі свого повождення, в незвичайній силі мускулів, у смілости й рішучості (Фр., VI, 1951, 9); *Із-за вагончика вийшла дівчина в ситцевому платтячку, мабуть, ровесниця Ліні, тільки худі міцніша, здоровіша за неї* (Гончар, Тронка, 1963, 186); * Образно. *Ровесниця його дзвінких пісень — маленька аблучька переживає поета* (Мас., Срібна дорога, 1946, 91).

РОВЕЦЬ, ривці, ч. Зменш. до рив. Вона перестрибувала придорожній ровець.. і пішла на бурякове поле (Кучер, Трудна любов, 1960, 87).

РОВИК, а, ч. Зменш. до рив. Галкін добрався до краю ровика, туди, де виразно було чути гуркіт моторів (Петлюв., Хотинці, 1949, 220); *Віктор примостився у глибокому ровику. За ший сипалася кора, падали мокрі грудки землі* (Автом., Колн розлуч. двоє, 1959, 515).

РОВА, и, ж., діал. Загін війська. Тоді товариство розділилося. Одну роту провадив Тугар Вовк, а другу Максим (Фр., VI, 1951, 17).

РОГАЛІК, а, ч. Невелика булочка, що має форму рога. З дріжджового тіста випікають такі вироби, як баби, папушники, пухляки, плетеники, мандріки, рогалики (Укр. страви, 1957, 300); *Колосків набірає [Даринка].., поємолюче праником, помис зерно, пропущить на сонці, змеє двома камінцями борошна, напече млинців, рогаликів — і все йому, все братикові* (Вярган, В рози. літа, 1959, 255).

РОГАЛІВ, я, ч. і. Віл з великими рогами.

2. Те саме, що рогалік. З тіста роблять рогалі, кладуть їх на змащений лист, дають їм підійти, змащують яйцем, посипають січеним миздалем і випікають в духовці (Укр. страви, 1957, 315).

3. Те саме, що рогач 1.

РОГАТИЗНА, и, ж., розм. Велика рогата худоба. На селі вавуали собаки. Поміж їхнього вавування іноді десь вибухали постріли, гуркотили глухо гарби, реєла рогатизна, і зовсім близько десь іржали коні (Епік, Тв., 1958, 304); *На подвір'ї побрязкують ланцюгами вовкодави, а всі надвірні будівлі озиваються диханням рогатизни і ситим, задоволеним розканням свиней* (Стельмах, I, 1962, 307).

РОГАТИЙ, а, е. 1. Який має роги, з рогами (у 1 знач.). *З-за горба виходила.. маленька постать погонича біля великих рогатих стриж волів* (Кобр., Вибр., 1954, 46); *Джитрик скубнув по дорозі за хвіст козу і весело засміявся, побачивши, як коза кумедно закрутила рогатою та бородатою головою* (Кошуб., I, 1955, 130); // у знач. ім. **рогатий**, того, ч. Те саме, що чорт. [П а в л о:] *А що, згадали рогатого, от він і вскочив у люльку та й почав пшикати!* (Крон., II, 1958, 387); — *Ви'вш зі мною, Панасе? — Краще б з тобою рогаті пшай!* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 138); // *Уживається у деяких назвах рослин і тварин. В ту віточку, прошигнувши повз Якова, чепиєся рогатий жук* (Шиян, Вибр., 1947, 4); *Найефективнішими з багаторічних трав є тимофійка і льдженець рогатий, що мають сильну кореневу систему і дають урожай протягом 4-5 років* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 11).

△ Велика рогата худоба див. великий.

2. Який має форму рога (у 1 знач.). *Над Вужачим*

сходив рогатий місяць (Юхвід, Оля, 1959, 240); *Сінешні двері були непричинені, а в передпокої на рогатій вішалці висіли... кашкет* (Коз., Листи..., 1967, 189); // *З гострим кінцями, схожими на роги. Як тільки заплющую очі — кімната (вона тільки що стала мовою) раптом чезає: її витісняє фіолетова рогата пляма і пливе на зеленістий звилляк, як велетенська тінь корабля* (Кошуб., II, 1955, 406); *Від Каховського гідровузла в різних напрямках крокують за горизонт рогаті опори високовольтних ліній з важкими проводами на сталевих плечах* (Ком. Укр., 5, 1968, 62).

3. перен., рідко. Який вражає, дошкуляє; різкий, колючий. [З н а м е н с ь к и й:] *Або добийте мене одним словом, або звеліть жити і щастям [щастям] наслаждатися!* [О л е с я:] *Навіщо ви такі рогаті слова промовляєте, аж страшно слухати?* (Крон., II, 1958, 257); *Між іншим говорючи, ще ж і мова у цього українця шорстка та рогата!* (Л. Укр., V, 1956, 71).

4. розм. Якого зраджує жінка. — *Ти.. дуже радіє.. що життя твоє родинне — суцільний медовий місяць, аж поки тонкозгучностанна жіночка не зробила тебе рогатим* (Кол., Терен..., 1959, 42).

РОГАТИНА, и, ж. 1. Холодна зброя у вигляді пожа, насадженого на довгій дерев'яній держак, якою користувалися піші війська у середні віки. *Стріляв [Штофан], поки міг. Коли його оточили волюзи, він, ранений, кинувся на них із рогатиною, і його було розсічено шаблями на шматки* (Хотк., Довбуш, 1965, 361); *Княгинина рука не хилила — пускала рогатину влучно* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 41); // *Мисливська зброя для полювання на ведмедя. А він, розлючений, як стрибче до вас, а ви не розгубились, встопили рогатину, добре вперлись у сніг і звали лютого звіра на рогатину* (Вишня, II, 1956, 153); *Тарас Овсійович щось невіразно мурмотів і вайлузато ворухився на стільці, як ведмідь, що його штрикають рогатиною* (Добр., Тече річка..., 1961, 117).

2. рідко. Те саме, що рогатка 1. *Сторожа тільки прибрала рогатину, розставлені на ніч анопереж вулиць, як критий візок проторожів колесами по мощеній колодами Лубянки* (Рвбак, Переясл. Рада, 1953, 269).

3. рідко. Розвилля на дереві або на дорозі. *Юра вмолюється в рогатині, немов у кірсі, і заплющує очі* (Смолич, II, 1958, 48).

4. Стародавнє примітивне землеробське знаряддя; соха. *У землю світкнута, рогатина тяжка Стояла..* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 138).

РОГАТКА, и, ж. 1. Переносна загорожа у вигляді довгастого бруса, що тримається на зроблених навхрест стояках. *Дорогу їм перегородили міцні сталеві рогатки, замасковані кущами* (Коз., Вибр., 1947, 119); *Міщани й чернь.. закрили колючими рогатками всі в'їзди з містечка* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 291); *На заставах вартові прибрали нічні рогатки, борювалися, щоб вігрітиса* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 212); // тільки мн., перен. *Взагалі якісь свідомо створені перешкоди. Бронко.. мовчки пробивався вперед, до сцени. По руках Бронкової голови та сплини Ольга здогадувалась, що місцями йому ставили рогатки з колін, а місцями мало що не на руках перекидали його на ряд вперед* (Вільде, Сестри..., 1958, 474); *Щоб уникнути рогаток царської цензури, Леся Українка вдавалася до езопівської мови* (Рад. літ-во, 4, 1963, 60).

2. Дерев'яна розвилка з прив'язаною до обох кінців гумовою стьожкою для метання чого-небудь. *Самі глядачі покарали нахабу: картечини з декількох рогаток поділяли безвідмовно* (Ю. Янов., II, 1954, 27); — *Яка це зброя! От у мене торік рогатка була, з неї і в горбця можна влучити* (Донч., V, 1957, 396).

3. *заст.* Металевий обруч з довгими вістрями, який з метою покарання одигасться в'язисві на лице і замикається на шні.

РОГАЧ, *а, ч.* 1. Довгий дерев'яний держак з двома металевими заокругленими ріжками на кіпці, якими беруть і ставлять у піч або виймають з неї горщик, чавуни і т. ін. *Вона полізла з рогачем у піч, засунула горщик, обгорнула жаром, накрила покришкою* (Мирний, I, 1949, 318); *Пані Паліїова вже поралась коло печі з чавунами та рогачами, щоб нагодувати свого голодного, дорогого гостя* (Морд., I, 1958, 217); *Я вже навчилась рогачем витягати з печі й ставити назад горщики і глечки... — позвала мене Ніна* (Коп., Земля..., 1957, 254); *У порівн. *Присадкувата постать Шкапонда тримається на кривих, мов рогачі, ногах* (Стельмах, I, 1962, 257).

2. Самець-олень або інший самець з рогами (у 1 знач.). *Цілими годинами підглядає* (Мирон), *як прибігають пили тонконогі серни з малими... сернятами і ципи-рогачі* (Фр., IV, 1950, 329); *За сітчастою огорожею Оброшинського зоопарку — біля кущі просторого вольєра гордовито походжав цеглясто-жовтий рогач [плямистий олень]* (Наука..., 3, 1969, 18).

3. Жук, верхня шелепа якого має форму рога. *А он кузьки лазають, стрибають коники, метелик в'ється понад стеблами, повзуть журази, сонечка, рогачі, жульки різні — чорні, золоті, темно-зелені, руді...* (Крот., Сяни..., 1948, 26); *Низько над землею метались між яблунями кажани, і десь угорі прогудів пісний жук-рогач* (Дювч., III, 1956, 62).

4. Палиця з розвилкою на кінці. *При ручному підніманні і установленні дерев'яної опори застосовують рогачі... Послідовним переміщенням рогачів від вершини до кола опору піднімають у вертикальне положення* (Сіль. ліній електропередачі, 1956, 111).

РОГАЧНИК, *а, ч.* 1. Зменш. до рогач. *Загнавши в загорожу частину отари, чабани ловлять візку за візкою і кидають у... ріа, візця злякано пливе по ньому, а її зверху Тоня ще й рогачиком придавить, щоб з головою пірнула в ту наколочену теплу бурду, щоб вся короста з овечки зійшла* (Гончар, Тронка, 1963, 318); // *Пристрій, що має форму розвилки, признач. для тримання чого-небудь. Катруся швидко прощається в телефон, щось нескладне бурмотить і нарешті вішає гарячу трубку на блискучого рогачика* (Кучер, Прошай..., 1957, 160).

2. *тілчки ми.* Спосіб вишивання. *От би добре уставки петрушечкою та зерновим виводом вишити, а чохла — вирізуванням або рогачиками* (Барв., Опов..., 1902, 216).

РОГАЧІЛНО, *а, с.* Ручка, держак рогача (у 1 знач.). *Маланка увімкнула світло і, розмахуючи глазаним рогачиком, виштовтала Дмитра на середину тати* (Зар., На... світі, 1967, 310).

РОГАЧКА, *и, ж.* 1. Те саме, що рогатка 1. *І Хуан наш догабався, Як пройти через рогачки* (Сам., I, 1958, 260); *Йому приснився ліс Могильницький, приснилось любимо улісьє, рогачка, що закриває в'їзд до лісу* (Гжицький, У світ..., 1960, 312).

2. Дерев'яний, з виступаючими кінцями нашійник для свійських тварин, який не дає їм змоги пройти крізь вузький прохід.

3. *розм.* Рогата вівця.

4. *єнт.* Те саме, що щіпавка.

РОГІВКА, *и, ж.* Передня частина білкової оболонки ока; одне з його світлозломлюючих середовищ. *Професор, тим часом, листовно консультувався з академіком Філатовим, винахідником і віртуозом в справі трансплантації рогівки з ока на око* (Смолчя, День..., 1950, 258); *Зараз вона розплющить очі... Так приємно*

закрити їх повіками... щоб не проник до вразливих розівок очей жоден промінчик (Загреб., Європа. Захід, 1961, 79).

РОГІВКОВИЙ, *а, е.* Прикм. до рогівка. *Крім шкіри, для пересадки з метою пластики почали користуватися й іншими тканинами — кістковою, слизовою, жировою, рогівковою, хрящиною та ін.* (Наука..., 5, 1958, 19).

РОГІЖКА, *и, ж.* Те саме, що рогівка. *Доводилося [копелі]... у лісі мерзнути під тонкою рогівкою* (Хотк., I, 1966, 128); *Уже не вертався [Стефан] на селище до товаришів, сидів весь день у тижі, помагав пластити рогівки* (Ков., Світ..., 1960, 135); *Найбільш турбувала мене одяже. Шоколадна, в рогівку, перероблена в старій панській, купленої на товчку* (Копюб., II, 1955, 244).

РОГІЗ, *гбзу, ч.* Багаторічна трав'яниста рослина родини розових; листя використовується для виготовлення мотузків, плетених виробів, паперу і т. ін., а кореневий — як цінний корм для деяких тварин. *Заходимо в хату... Простора кімната, довілка густо осипана веленим рогозом — давній український звичай чепурити хату* (Чаб., Шляхами..., 1961, 14); *День не їли. Рогіз лиш жували. Йшли осоками — шлях той важкий* (Мас., Сорок..., 1957, 382); *Зрештою, нова хата з саману під очеретом та рогозом, з веселими вікнами... може звеселити серце господині* (Рудь, Гомін..., 1959, 162).

РОГОВИЙ, *а, б.* 1. Стос. до рогу (у 2 знач.). *Шкіра лярки суха і вкрита роговим шаром з роговими лусочками* (Зоол., 1957, 97); *Зубів у нього [фішала] немає зовсім. Замість них у верхній шелепі — від 262 до 433 рогових пластин (кітві вуса)* (Знання..., 1, 1970, 19); *Наше волосся складається з кератину, а рогової тканини. Той самий кератин міститься у нігтях, у зовнішньому шарі шкіри, у зубній емалі* (Наука..., 3, 1967, 29); // *Вигот. з рогу. На молодих панчиз були сіркути [сіркути] з темної паруски з чорними роговими гудзиками* (Н.-Лев., I, 1956, 335); *Великі, круглі окуляри в чорній роговій оправі приховали білі поросячі вії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 36).

△ **Рогова обманка** — непрозорий мінерал темно-зеленого або чорно-бурого кольору з блискучим полиском, як у рога. *Головний породотвірний мінерал — рогова обманка* (Курс заг. геол., 1947, 58); *Рогова оболонка — рогівка. Рогова оболонка... здорового ока цілком прозора* (Наука..., 3, 1959, 27); *Рогові окуляри — окуляри в оправі з рогу* (у 2 знач.). *З'являється якийсь високий руський чоловік у чорних рогових окулярах* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 3).

2. Стос. до рогу (у 3 знач.). *Залунав по горах і лісах роговий вереск і урвався* (Фр., VI, 1951, 80).

△ **Рогова музика** — оркестр російських мисливських рогів. *Своєрідне явище російської музичальної культури XVIII та початку XIX століття — рогова музика — досить широко висвітлене в літературі* (Укр. муз. спадщ., 1940, 9).

3. *рідко.* Те саме, що рогатий 1. *Оті великі надії на хліб новий, на рій золотий, на щастя у дворі, на рогову й дрібну худобу в оборі сходяться і сходяться в нашій гатині, що й справді починали вірити* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 175).

РОГОВИЙ, *а, ч.* 1. Щільна, зерниста гірська порода бурого або сірого кольору, що утворюється внаслідок діяння магми на породи. *Роговий — кварц, схожий на ріг. Тонкозернистий або цілком щільний. Буває сірий, жовтий, бурий, червоноуватий або зовсім чорний* (Курс заг. геол., 1947, 55); *В пробах магнетизованих роговків установлена наявність природного відновлювача* (Геол. ж., XIII, 1, 1953, 10).

2. (*Cerastium L.*) Багаторічна трав'яниста декоративна рослина родини гвоздикових з вузькими листоч-

камн та білими квітками. На міждернинних плямах [типчакково-ковилкових степів] весною густо ростуть ефемери: вероніка весняна..., роговик український (Росляк. Нижн. Придніпр., 1956, 11); Тут [в Кам'яних Могилах] трапляється ряд рослин гірського характеру, як... роговик болгарський (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 33).

РОГОВІНА, ж. Рогова речовина. Чому кризе тонку роговину просвічує промінь, А рідина не проходить? (Зеров, Вибр., 1966, 169); Він кинув у шугляду гороний шматок сталі з різьбленою роговиною на короткій ручці і безсило схилився просто на відкриту шугляду (Епик, Тв., 1958, 201).

РОГОВІТИ, іє, медок. Перетворюватись у рогову речовину. Клітини, які не стикаються з внутрішнім середовищем, мертві. Таких є, наприклад, клітини поверхнього шару шкіри. Вони роговіють і відмирають саме тому, що втрачають зв'язок з кров'ю і лімфою (Метод. викл. анат., 1955, 83).

РОГОЖА, і, ж. 1. Цупка плетена з лянчаних стрічок тканина для унаковування або накривання чого-небудь; // Шмат такої тканини. Проїхали сани, накриті рогожею, з-під котрої черевіли коров'ячі туші. То везли до зток м'ясо на продаж (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 117); Тиждень промайнув як один день. З ранку до ночі Шевченко пилав і стругав, збивав ацики, щось пакував або зашивав у рогожу (Тулуб, В степу..., 1964, 191); З кори лип виготовляють рогожі, мотузки та малярні щітки (Стал.-буд. справа, 1957, 9).

2. Груба, перев. полотняна матерія з шашковим переплетенням ниток. На козаку і рогожа пригожа (Укр. првсл., 1955, 70); А Юрштанові то любо; якесь щемливе задоволені [задоволення] в тім знаходив. Знають, мовля, попа і в рогожі. Не дивися, як я обраний, а дивися, хто я такий є (Хотк., II, 1966, 115).

РОГОЖАНИЙ, а, е. Стос. до рогожі; // Зробл., поштий і рогожі. Рогожани мішки; // Обгорнутий чи обштий рогожею (у 1 знач.).

РОГОЖЕВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що рогожаний. Дерева підв'язують до кілка мочалом з рогожевих мішків (Колд. Укр., 10, 1958, 33).

РОГОЖИНА, и, ж. Шмат рогожі (у 1 знач.). Має я собі хорошу постіль, ой пухову перину, а тепер я маю одним одну рогожину (Сл. Гр.).

РОГОЖКА, и, ж. 1. Зменш. до рогожа 1. На постелі з різнобарвних аркушіє афішного паперу, добре пам'ятлих, накритий рогожкою з лика, в якій прийшла з фабрики якась машина, спав сторож друкарні (Фр., VI, 1951, 251).

2. Те саме, що рогожа 2. Різноманітні рогожки, діагоналі, твіди, пухкий дран, габардин, тканини, що імітують трікотаж, — ось з чого добре пошити весняну обнову (Веч. Київ, 9.III 1967, 4).

В рогожку — з шашовим переплетенням ниток, як у рогожі (у 2 знач.).

РОГОЖНИЙ, а, е. Те саме, що рогожаний. На рогожних підстилках розсипатимуться піраміди зблук і зруш (Смолиц, Дитинство, 1937, 164).

РОГОЗА, і, ж. Те саме, що рогозі. Свіжість потягла з лиману. Запахло берегом, вогкістю, запахло мокрою розогою, мокрим очеретом, лозами, водяним базовинням (Н.-Лев., V, 1966, 172); Сьогодні ранку на ставку скошувалимуть розозу та кошиш. Хіба можна пропустити такий випадок? (Довч., I, 1956, 50).

РОГОЗИНА, и, ж. 1. Те саме, що рогожина. [1-а ж і н а:] Справжній Личаковський. Дивіться, які у його личаки. По рогозині пов'язав біля ніг — та й узусь! (Мирний, V, 1955, 76).

2. Одяг з грубої матерії. Поруч із ними івав озялп тьось одягнений у роговину, а під роговиною ні сороч-

ки, ні штанів чортма, та й ноги босі (Морд., I, 1958, 136).

РОГОЗОВИЙ, а, е. Прикм. до рогозі, рогоза. Накруги — ріаній, як аркуші паперу, степ, рогозові зарості і мезорі плеса (Веч. Київ, 19.II 1958, 4); // Зробл. з рогозу, рогози. Того пожурою, дощового дня, десь в кінци жовтня, Максим, щойно повернувшись зі школи, поніс батькові на станцію обід в плетеній рогозовій корзинці (Коз., Блискавка, 1962, 61); // у знач. ім. рогозові, вих, мн. Родина водяних трав'янистих рослин з циліндричним суцвіттям у вигляді качана. До рогозових належать багаторічні трав'янисті однодомні болотні або прибережні рослини з повзучим кореневищем (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 195).

РОГОЗУБ, а, ч. Велика австралійська прісноводна риба, що дихає зябрами і легенями.

РОГОЗНИЙ, а, е. Те саме, що рогозівий. Арзип Логвинович виїзав на середину озера, перегилався через борт човна, сповів у руки мокрий рогозаний жмак (Збан., Переджнив'я, 1960, 157); За плечима [Ліди] клунок солі, в руках плетена рогозана валізка, в якій кусень мила, трохи сивки та інші дрібні покупки (М. Ол., Чуж., 1959, 34).

РОГОЛИСТ, а, ч. (*Ceratophyllum* L.). Багаторічна трав'яниста рослина, що плаває у воді; кушпир.

РОГОНОСЕЦЬ, носця, ч., заст. Чоловик, якого зраджує жінка. Один газда, переконавшись, що таки дійсно ніп ходить до його жінки, ужив звичайного средства [засобу] прозріваючих рогоносця — сказав, що йде..., а сам загався (Хотк., II, 1966, 9); — Гадаю, він мовчатиже. І коли ти сам підв'яжеш язика, — все залишиться шито-крито... А Гернові теж не так уже приємно буде улаштуватися як рогоносця (Тулуб, В степу..., 1964, 491).

РОГОПОДІБНИЙ, а, е. Схожий на ріг або рогову речовину.

РОГУЛЕНЬКИ, ньок, мн., етн. Хорові весняні пісні з іграми і танцями, в яких органічно поєднуються слово, рух і мелодія. Побутування рогуленьок засвідчено в селах, розміщених на північеліжних берегах р. Західний Буг (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 114).

РОГУЛЯ, і, ж., розм. Палиця з розвилкою, розгалуженням у вигляді рога на кінци.

РОГУЛЬКА, я, ж. 1. Зменш. до рогуля. Відразу видно було, що на цьому подвір'ї живе завязаний рибалака... На звідках висли дерев'яні рогульки, кружальця-самолоти і всяке інше приладдя (Довч., IV, 1957, 202); Де по дорозі, де полем, по пояс загрузаючи в снігу, котили вони [червоноармійці] поперед себе дерев'яне колесо, залишали за собою тонку нитку телефонного кабеля. Він одразу ж поринав у сніг, доводившись ловити його на рогульки, щоб не випустити з очей (Збан., Сеспель, 1961, 247); // Гострий кінець чого-небудь. Владали у віці недобудовані курені та земляки, сак-так напнуті намети, безладно згруджені колоди дерева, бухти кода і рогульки кітениць та всякий інший човнярський таке-лаж (Добр., Очак. розмр, 1965, 67).

2. (*Troca patans* L.). Водяна трав'яниста рослина з ланцетним листям; водяний горіх. Однією з найдревніших рослин нашої флори є водяний зорік. За зимерні форми своїх великих ромбовидних або трикутних плівегоріхів цю однорічну рослину подекуди зуть ще рогульками, чилимом, водяним каштаном, чортовим горіхом тощо (Наука..., 4, 1961, 38).

РОДАК, а́, діал. Родич. [В а с п л ь:] Оце я зараз несу роботу в містечко та забіжу до писаря, він мені родак і щось-то вже він мені порадить! (Кроп., I, 1958, 171); — Істже, скільки душа ваша запропане. Тут істчатить і на вашу жінку, і на ваших діток, і на

всеняких родаків, хоч їх у вас — батальйон! (Гончар, III, 1959, 128); — Змовилися проти нас Петричкові родаци, — сказала [Олена] Михайлові, який щойно взяв її до танцю (Томч., Жменяки, 1964, 77).

РОДАТИСЯ, а́кся, а́вшея, недок., діал. Родитатися. — Убодієть вас, Мелашко, засліпила. Ви вік прожили у своїй злидоті, — шматка хліба до пущта не з'їли, а ми ж вам у кожору все своє добро звозимо!.. Родаємося з вами (Кос., Нов., 1962, 149); Хто з нами родається, той і родич нам (Сл. Гр.).

РОДАЧКА, и, ж., діал. Жін. до родаків.

РОДЖАТИ, а́ю, а́еш, недок., перез. і без додатка, діал. Народжувати.

РОДЖЕНИЙ, а, е, діал. Дієпр. пас. мнн. ч. до роджати. Я роджена на Буковині в малім містечку в Гур-Гуморі року 1863, 27 падалиста в габині гір Карпатських (Коб., III, 1956, 546); *Образно. Всілака мода [в поезії], де зріють скороспілі примітиви, жинає, а щире слово, роджене життям і долею народу, залишається, перемагає (Мас., Роман., 1970, 89).

РОДЗИНКИ, вок, мн. Сушені ягоди винограду. А гетьманша, було, вийде Та й кликне в будинок, Он де кланя. А там мені І фіє і родзинок — Всього мені понадає І на руках носить (Шевч., I, 1963, 292); Його сріблясто чистий плов ледь-ледь поруває на стяблі, шматки баранини спритно призовані рисом, усіляким золотистими родзинками (Ле, Міжгір'я, 1953, 346); *У порівн. Темні очіці Амерозія Якічука, етичені в пухке, біло-жовтаве обличчя, наче родзинки в тісто, прибирають вологого вигляду (Вільде, На порозі, 1953, 211).

РОДЗИНОЧКИ, чок, мн. Зменш.-пестл. до родзинок. Нехай лишень ніс поткнеть [судді] оттуди! Задаються їм і бублички, і сахарець, і родзиночки, і усе, усе (Кв.-Осв., II, 1956, 281).

РОДИ, ів, мн., рідко. Те саме, що полбгн¹. Роди були тяжко трудні: потузувала ними Мотря два дні й дві ночі (Мирний, II, 1954, 44); Василина Величко, дебела, важкотіла жінка, яка, прогнаною свою долю, мало не щороку приносить Миронові дітей, а сама після кожних родів губить зуби (Стеглях, I, 1962, 221); У лавні за її життя в розпалідку народилося всім малят, а дев'ять роди принесли навіть двох мавпочок (Наука... 6, 1960, 37); *Образно. Агава з одчаєм стукає листя, немов почуває, що роди принесуть смерть (Кочуб., II, 1955, 421).

РОДИВО, а, с., діал. Пологи (див. полбгн¹). Поки вона слабувала після родива, Кайдашиха стала для неї в великій пригоді (Н.-Лев., II, 1956, 294); — Микито, йди мерцій до Степана! — погукала вона Микиту. — Маруся на тяжкому родиві (Л. Янов., I, 1959, 311).

РОДИЛКА, и, ж., розм. Пологовий будинок або логова кімната. Принесла, значить, мені Зіна сичочка, загорнутого в стареньку простиньку, що в родилці сиділа (Логв., Давні рани, 1961, 101).

РОДИЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. для надання медичної допомоги під час пологів. А тепер сестричка Ориє — лікар, завідує в районі родильним домом (Вишня, II, 1956, 284); Родильне відділення; // у знач. ім. родильня, ної, ж., розм. Пологовий будинок або логова кімната.

2. Який буває при пологах (див. полбгн¹).

△ Родильна гарячка див. гарячка.

РОДИМЕЦЬ, мця, ч., розм. Приступ хвороби у маленьких дітей, вагітних та породілі, який супроводжується корчами і втрактою свідомості. Узоджу, коли дитина лежить на полу, та так в'ється, так б'ється

та кричить, немов на йому, не доводи господи! родимець... (Мирний, I, 1949, 282); Пустил.. Чи бач, як пак Рябка почастував? Коли б йому язык родимець одібрав, Щоб він замить Рябка довіку мав зарчати, А наш Рябка щоб сів ва нього в карти грати! (Г.-Арт., Байки., 1958, 57); — Бодий їх родимець амалежку побие бує, як отак хліборобити! — Огур аж одкинуєся на спинку стільця (Головко, II, 1957, 50).

РОДИМИЙ, а, е, розм. 1. Який має від народження якісь здібності, нахил до чого-небудь; природжений. На ярмарку ходило вже кілька версій вчорашньої події — Параскіца фізурувала як родима відьма (Кочуб., I, 1955, 269); Кругом загоготіло: — Це родимий літун! Вона й дівою була угара! (Вас., II, 1959, 250).

2. Який має пряму кровну спорідненість, безпосередній кровний зв'язок з ким-небудь; рідний (у 1 знач.). Тепер мені щиро скажи і повідай одверто: Справді сиром родимим доводишся ти Одиссею? (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 34); Родикдані по петрах несходимих, На чужині в тяжкій самотині — Вони болять лиш за братів родимих, Вони скорблять по рідній стороні (Стар., Вибр., 1959, 19).

3. Те саме, що рідний 4. Скоро Ростоки, Маріка лагодиться вже злізати, бо то її родиме село (Хотк., II, 1966, 402).

Родіма країна (стороня); **Родимий край** — те саме, що Рідна (моя, свої і т. ін.) країна (див. країна). Загнелювалися [переселенці], загомоніли: — Ось вона, родима сторона!.. (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 12); Ізав милий край Дунаю, Та до родимого краю (Чуб., V, 1874, 378).

4. Який належить кому-небудь від народження; власний. Дружно зійшли наші бурячки... Спитайте кожєн коріччик, він має від мене ласку. Аж мені родима шкіра на колінах пооблазила, мусила пошити наколінники з полотна (Гончар, I, 1954, 493); *Образно. Хіба я не крапля мала, Що світ необмежений одбила, — Лиш зрунту свого не знайшла, Лиш крила родимі згубила! (Рильський, I, 1960, 145).

◇ **Родіма пляма** (цятючка); а) те саме, що родимка. Варвара придичилася, то була велика родима пляма, яку називають мушкою (Перв., Дикий мед, 1963, 18); Тільки тепер я помітив, що родима цятючка, яка була в цієї жінки вчора на лівій щопі, сьогодні опинилася на правій (Сміл., Сашко, 1957, 49); б) (чого) недоліки, що є пережитком чого-небудь. [О в ч а р е н к о:] При комунізмі людина не буде мати на собі родимих плям капіталізму, які так калічили індивід (Корв., II, 1955, 321).

РОДИМКА, и, ж. Темна пляма на шкірі. Аномалії шкіри зустрічаються у вигляді так званих природжених судинних родимок (Хвор. дит. віку, 1955, 23); Одна [жінка] якось забачила на лівій коліній [хлопчика] невеличку родимку (Мирний, I, 1949, 139); З правого боку на шій у Варі Сірко побачив маленьку коричневу родимку (Сенч., Опов., 1959, 168).

РОДИМОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до родимка. Червоенька родимочка під вухом ледве вирізувалася в давно немитого брудю... (Ле, Вибр., 1939, 206).

РОДИМЧИК, а, ч., розм. Те саме, що родимець. Про такі [нервові] хвороби на селі не чули. Бешиза і родимчик були зрозумілишими (Донч., III, 1956, 83).

РОДИНА, и, ж. 1. Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я. Невагаючи на тяжкі умови життя (особливо по смерті батька, коли велика родина лишилася на моїх руках) — я завжди був великим оптимістом (Кочуб., III, 1956, 281); Чумає народилася в селянській родині, деє на Чернігівщині (Еллан, II, 1958,

103); Уранці й навечір невелика родина сідала навкруг дошки. Віста наливаа в миски страви, жала дерев'яні ложки (Скл., Святослав, 1959, 16); *У порівн. [Р і ч а р д.] Я згаду, як часто вечорами збиралась на помості корабельнім громада наша, мов одна родина, і там... співала гімни (Л. Укр., III, 1952, 43); // Група тварин, птахів, яка складається з самця, самки та малят. Взятися юннати Лелеку лікувати. Летить його родина У теплий край сама (Біл., Пташ. голоси, 1956, 38); // Група рослин одного виду, які ростуть разом, мають спільний корінь або одну грибницю. Розгорнув [Марко глицю] і образу ж виявив цілу родину фіалково-коричневих маслюків (Коз., Сальвіа, 1959, 39).

2. перен., кого або з ознак. Група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами. [П р і с ц і л а:] Я, Руфине, вірю без присяги й без слів, та інші браття... [Р у ф і н:] Яке мені до інших діло? [П р і с ц і л а:] Правда, тобі вони чужі, але ж мені вони брати, вони родина близька душі моєї! (Л. Укр., II, 1951, 444); Народів сім'я в нас — єдина родина. В цім братнім сузр'ї — цвіте Україна (С. Ол., Вибр., 1959, 24).

◇ Чуття єдиної родини — нерозривна єдність, дружба радянських людей, народів, націй. Натхнені ідеями радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, благодійним чуттям єдиної родини, українські митці написали немало сторінок у літописі дружби радянських народів-братів (Матер. XXIV з. КП України, 1971, 47).

3. розм. Родич або родичка кого-небудь. І син Ахлід, твоя дитина, Єдина твоя родина, Любов єдина твоя, Гниє в неволі, в кайданах (Шевч., II, 1963, 284); А чи піде вона на сватання до Зінки Василичино, бо то ж її близька родина? (Коцюб., I, 1955, 58).

4. біол. Група, що складається з декількох родів тварин або рослин, схожих будовою і близьких між собою за походженням. Білки й ховрахи утворюють родину білячих (Зоол., 1957, 151); В основу класифікації [комах] покладено одиницю — вид. Схожі види дають рід, роди складають родину (Підручник дезинф., 1953, 160); Родина належить одна з найчисленніших — вона налічує понад 1700 видів (Хлібороб Укр., 5, 1965, 47).

5. поет. Рідна сторона; батьківщина. Сміялися озір [озер] круги, Степи, діброви і долини, Гаї, подолі і луки Мові пишної родини (Щог., Поезії, 1958, 198); Коли загну навіки в домовині Я сира земля поляже на мені, Чи хто згада поета на родині, Чи прийде хто на гроб сумний, чи ні? (Стар., Поет. тв., 1958, 62).

6. Рід, покоління кого-небудь. Люба вже сама наймалася до Октава Пігловського, підпанка з родини шляхтичів-однородців (Стельмах, I, 1962, 344); Він з родини ровкольників і хоч у бога не вірив, проте поганого зляка не живив (Тют., Впр, 1964, 490).

РОДИНИ, дів, ж. м., розм. 1. Те саме, що полбги¹. Через тиждень... барина вперше після родин зоолокався з постелі (Мирний, IV, 1955, 234); Мати молода твоя Не знесла родин; Так тепер і підеш ти По світу один (Щог., Поезії, 1958, 175).

2. Святкування з нагоди народження дитини. Чи де бенкет, чи де обід, Або весіллячко, родини, — Такої гарної родини Ніколи не втерляю: І їм, і ласуно доволі (Гл., Вибр., 1951, 65); [Р и н д ч к а (до старшини):] Еге, то то ж, кажу, було в понеділок, а у вівторок а бабувала у Зінки Тухленкової, старого Молоха невістки, і принесла вам поленця курочку і прохача на родині (Кроп., I, 1958, 502); Артистку часто запрошували на родини, весілля, а то й просто в гості, і вона ніколи не відмовлялася від таких запрошень (Мист., 1, 1956, 43).

День родін — день народження. Досадно мені, що я не встиг поздоровити Юрка в день його родим (Коцюб., III, 1956, 407).

РОДИННИЙ, а, е. 1. Прякм. до родини 1. Взагалі родинне життя надвичайно якимось скоро увійшло в свою колю (Хотк., II, 1966, 11); В центрі уваги сучасного етнографа повинні стояти перебудова виробничого, громадського і родинного побуту, зримі риси комунізму (Рильський, III, 1956, 163); // Який належить родині, сім'ї. Повернувшись з громадянської війни, заселив [Шамрай] усім виводком родинне дворище, на руйнах праідієвських палаців обдував будиночок на вісім кімнат (Тют., Впр, 1964, 414); Воля витягла з шафи обережок старої родинної одежі й похвурнула на ліжку (Ю. Янов., II, 1954, 89); // Який переходить від покоління до покоління. Якесь розгрістана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь матові ближче до зати і притискала до грудей крижів семисвічник з старого срібла, єдину, може, цінну родинну річ (Коцюб., II, 1955, 178); — Написала в листі, що це ковзани не прості, а майже родинна реліквія (Головко, II, 1957, 589); — Хтось... забув золотий перстень з фальшивим брильянтом, якусь там родинну пам'ятку (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 127); // Який здійснюється, відбувається за участю членів родини, сім'ї. Тепер прийшла черга на всілякі неприємності. Одну вже й переніс [Славко] на собі, коли через неважливість Броні аж мусив тікати з родинної конференції (Марг., Тв., 1954, 453); Щось там надумав мудрий академік. Він радить запросити на родинну розмову ще й меншого брата — Юрія Матвійовича, професора етнографії (Вол., Місячне срібло, 1961, 18); На родинній нараді було вирішено, що я мушу вчитися, діяти до інженера, а то й ще вище (Ю. Янов., II, 1954, 17); // Який складається з членів родини, сім'ї. Родинне коло діда оточило, Сими та дочки, й молоді онуки (Л. Укр., I, 1951, 52).

2. Стос. до родини (у 1 знач.), пов'язаний з життям родини, в родині. Вона не розуміла, як можна не дбати про здоров'я людини, що має обов'язки не тільки родинні, але й громадські (Коцюб., I, 1955, 326); Майор справді дбав про родинні справи своїх білців, як про свої власні (Гоцар, III, 1959, 204); Нездорові родинні обставини, розлад між батьками, міщанський побут, надмірне потурання дитячим приртам негативне впливають на виховання дітей (Іст. укр. літ., II, 1956, 222).

Родінне право — галузь права, що регулює шлюбні стосунки, спорідненість, усвоєння та взяття дітей у сім'ю на виховання. Радянська влада перша і єдина в світі, як влада трудящих, скасувала всі, зв'язані з власністю, переваги, що збереглися в родинному праві за чоловіком в усіх, навіть найбільш демократичних, буржуазних республіках (Ленін, 40, 1974, 172).

3. Притаманний, власт. рідним (про почуття, стосунки, ставлення). Племінник не дуже любив свого дядю, але мусив підтримувати тісні родинні зв'язки (Ів., Тарас. шляхи. 1954, 190); // Сповнений сердечності, інтимності; душевний. Батько грає марш — родинний, інтимний.. Його не виконувалося при сторонніх (Смоляч, II, 1958, 36); І нині, як любий родинний привіт, Як милау і радісну ласку, Вітаю дитинства щасливого цвіт, — Твою піонерську пов'язку (Мас., Поезії, 1950, 184); // Який існує між родичами. Цей урядовець з впливовими родинними зв'язками.. опинився раптово на селі в ролі сільського крамаря.. (Коцюб., I, 1955, 253); Я мати, і розумію, як йому, сироті, потрібні родинні зв'язки (Логв., Давні рани, 1961, 58).

◇ Вступати (вступити) в родинні стосунки див. вступати¹.

4. діал. В якому народився і виріс хто-небудь; рідний (у 4 знач.). *Панщина вигнала мене з родиноного сніда і з порядного господаря зробила жебраком* (Фр., VI, 1951, 196); *Щасливо і безжурно проводив Микола вільний час у родиннім селі* (Мак., Вибр., 1954, 64); *Покінчила я учительську семінарію.. Та нема, на жаль, вільного місця на учительку в школі мого родинного містечка Миколаєва* (У. Кравч., Вибр., 1958, 307).

РОДИННІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до родинний 1—3. *Я увійшов як гість до твого дому, Мені була родинність невідома* (Мур., Осінні сурми, 1964, 104).

РОДИННО, присл. Те саме, що по-рідному. — *Зайдіть у посадку й чекайте, товариші. Федю, простеж, — родинно звернувся залізничник до Каздобіна.* — *Як тільки паровоз подасть на цей тунік теплушку, негайно ж сідайте* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 72).

РОДИНОНЬКА, н, ж., фольк. Пестл. до родіна 1, 3, 5. *Гей! І виволіла нас Армія Червоная З басурманської каторги тяжкої німецької І повернула в рідну сторонючку, До батька-матері в родинючку* (Укр. думи., 1955, 481); *Ой, бразнемо кишечко, З еришки золотими, Де й візьметься родинючка, Сестри й побратими* (Шог., Поезія, 1958, 60); [О я е к а:] *Будуть пташки прилітати каліночку їсти, Будуть вони приносити з родинючки звістки...* (Вас., III, 1960, 48).

РОДИТЕЛЬ, ів, ж., рідко. Те саме, що батькі 1. *Коли я був у шостім класі, змерла моя мати, і вітчим оженився другим раз, так що ми дістали вітчима й мачуху замість родителів* (Фр., I, 1955, 12).

РОДИТЕЛЬ, я, ч., рідко. Те саме, що батько 1. — *Та хай тільки залишся — я шкуру з нього [сина] спущу! Ломакою важ його прижену! Щоб напоумили! Щоб родителів свого шанували!* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 79).

РОДИТЕЛЬКА, н, ж., рідко. Те саме, що мати 1. *Як закричить же Хведір, як зарепетувє! — Ой, пробі, пробі! Ой, ключа печі!.. Матінко ж моя, родителька, моя ж ти сотворителько!.. Ой, пробі!..* (Хотк., I, 1966, 78).

РОДИТЕЛЬСЬКИЙ, а, е, рідко. Прямк. до родітелі. [Х р а п к о:] *Гарно, гарно. Отак же ти ви навчаєшся змалку родителівське добро переводити!* (Мирний, V, 1955, 135); *У Франції, Ангелії, Бельгії, Данії, Ірландії родителівська влада належить тільки батькові* (Рад. суд на охороні прав., 1954, 10).

РОДИТИ, роджу, родивш, недок. і док., перек. і без додатка. 1. Давати життя дитині (дітям) від час пологів (про жінку). *Уміш дітей родить — умій же їх і вчить* (Укр. присл., 1955, 129); *Якраз мачуха була вагітна, повесні мала родити* (Головко, II, 1957, 513); *А тебе покине [дитина] Каліноко на розпутті, Щоб собак ображнила. Та ще й вилає. За те, бач, Що на світ родила* (Шевч., II, 1963, 219); **Образно. Полтавщина, як відомо, абияких злоців не родить, там хороша порода людей...* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 162); // розм. Ставати батьком. [Х р а п к о (третяччи, до сина):] *А щоб я тебе не родив або, родивши, своїми руками задавив, ніж мені від тебе отакє чути!* (Мирний, V, 1955, 138).

◇ *І світ не родів такбо (такбі) — про дуже погану людину.* [К а р м е я х а:] *Бувають недобрі пани, скрізь на їх люди нарікають, а такого ката, як цей панич, мабуть, і світ не родив* (Вас., III, 1960, 238); *Як мати родила див. мати!*

2. тільки недок., перек. Давати початок чому-небудь, бути причиною появи чогось, створювати що-небудь. *Біда біду, говорять, родить* (Котл., I, 1952, 198); — *Знають пан маршаок, гроші гроші родять, проценти ростуть* (Фр., VII, 1951, 339); *П'яний туман повивав йому голову, родив химери, дикі бажання і лють*

(Коцюб., II, 1955, 199); // *Пробуджувати, викликати що-небудь у когось. — Таємниця зливає, страшить, але вона родить і сміливість та зухвальство* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 166); *Такі вицаїні, прості, земні обличчя космонавтів.. родили в ній відчуття немірних, бездонних та холодних космічних просторів* (Коз., Листи., 1967, 238); *Ходить пісня поміж працюючих людей, згуртовує їх, ріднить, веселить їм серце, родить надію на краще* (Кол., Терен., 1959, 22).

3. тільки недок. Приносити плоди, давати урожай (про рослини, землю). *Де господар не годить, там лючка не родить* (Номис, 1864, № 7162); *Земля стогне, пісна, безсила, подерта на латочки. І замість покорму дає свою кров. Не хліб, а кукль родить, будяки, зопту* (Коцюб., II, 1955, 36); *Виросли, мабуть, за ці роки верби та тополі біля криниці. А вишні, мабуть, уже родять* (Головко, II, 1957, 517); // тільки перек. Виростати, спіти (про зерно, ягоди, плоди, овочі). *Всьому світу відомо, який пісний ґрунт на Голій горі; на гологірському ґрунті родить лише овес, біб та картопля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 7); — *Моя батьківщина — на Данілевищині. Пшеничка там родила, житечко, просо* (Тют., Вир, 1964, 373); *Над самою стежкою.. росла стара яблуня, на якій родили червоні смугасті яблука* (Панч, На калин. мості, 1965, 23); — *Так на цьому ж мочарі нічого не родить. З'їли ви за вік із нього годочний картоплину чи огірок?* (Стельмах, I, 1962, 138); // безос. — *Рука в мене.. така легка, ніде було так не родило, як там, де я [сіяв]* (Довж., I, 1958, 285).

РОДИТИСЯ, роджуся, родішся, недок. і док. 1. З'являтися на світ під час пологів (про дитину, дітей). *Будеш добрий, буде і тобі добре, а ні, то краще було тобі й не родитися на світ* (Фр., IV, 1950, 44); — *Чоловік на те й родився, щоб весь вік, скільки живе, розуму вчитися* (Тют., Вир, 1964, 214).

◇ *В сорбці родітися — бути щасливою людиною, яка в усьому, скрізь має удачу. — Вас учора допитували? — Ні. Обличчя Чорнокнижного повеселіло: — Ви, певне, в сорбці роділися* (Стельмах, I, 1962, 450); *Родітися під щасливою зіркою див. зірка; Родітися під щасливою зорею див. зоря.*

2. ким, яким, з чим. Бути наділення певними властивостями, якими від народження; уродитися ким, яким-небудь. — *Сказано ж: солдатом не родішся, а робишся...* (Гончар, III, 1959, 59); — *О, князю, — крикнув, — пресловутий! Великим ти родився бути!* (Котл., I, 1952, 271); [Г а р а с и м:] *А давно ти, діду, осліп чи таким і родився?* [К о б з а р:] *Та родився з видючим...* А осліп ... (Мирний, V, 1955, 88); *Родився [Сметана], як Моцарт, — з музику в серці І в пальцях, ще з дитинства послужняних* (Рильський, II, 1960, 289).

3. перен. З'являтися, виникати (про явища, події, почуття і т. ін.). *Неологізми, новотвори родяться зодня* (Рильський, III, 1956, 75); *Старшина виклав іздовим свій новий план. Ці плани, іноді майже фантастичні, родились у нього в голові один за одним* (Гончар, III, 1959, 223); *Доц сипонув.. Залопотіло, задвигало, забуркало доколя, родилася тисяча струмків* (Хотк., II, 1966, 220); *Довго дивилася вниз, не проронивши ні слова, — там пройшло їзні дитинство, там жили їзні батьки і діди, там родилася їзня любов, там спіткала їз розлука* (Тют., Вир, 1964, 279); // *Наставати (про час). Яксь жовті і каламутні дні родились по неспокійних ночах* (Коцюб., II, 1955, 69).

4. тільки недок. Виростати, спіти, даючи урожай (про рослини та плоди). — *Хай буйно родіться пшениця, Щоб кожен був за неї рад* (Павл., Вистріна, 1959, 17); — *Нащо розводити? Гриби й самі родяться, був би*

доц., — сказав старенький скуйовджений селянин (Довж., I, 1958, 458).

РОДИЧ, а, ч. 1. кому, чий, рідко кого. Той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь. — *Що воно за люди? — поспитала Христа в Кірила... — Вони якись мені далекі родичі доводяться...* (Мирний, II, 1954, 74); *Парубок один, Микола Сняк, родич Луценкіє, був у боярах на весіллі одному* (Тесл., Вибр., 1950, 183); *Родич литовського канцлера Ян Сапега привів загім чисельністю близько $7\frac{1}{2}$ тис. чоловік* (Іст. СРСР, I, 1956, 159); *Образно.

Хто біди боїться, тому вона родич (Укр., присл., 1963, 44); *Етнографія має багато родичів. Вона жежурє і з загальною історією, і з фольклористикою* (Рильський, III, 1956, 161); // *трон. Ми родичі: на однім сонці опучі сушили* (Укр., присл., 1955, 324).

◇ Рідич через вулицю (доробу) навприсядки — зовсім чужа людина. — *А звети мене Микола Єгипта, хоч з єгиптянами я родич такий... через вулицю навприсядки!* (Гончар, Тронка, 1963, 185).

2. перен. Той, хто має однакові з ким-небудь думки, риси характеру і т. ін., схожий чимсь на когось. *Се був провідисет і неперний, і всім відьжам був родич кревний — Упир і знахур ворожить. Уміє і трясцю одшептати, і кроє христьянську [христьянську] замочляти* (Котл., I, 1952, 106).

3. Рослина, тварина чи птах одного виду з іншими рослинами, тваринами або птахами. *Дикий миздаль, або так званий бобчук, був єдиним родичем персика, який не боявся морозів* (Юнам мічур..., 1955, 40); // *Предмет одного роду, розряду з іншими предметами. Всі зуртом... несли або передавали Валентинові всякий брукт, що показувався недосвідченому окові якимсь родичем радіоприймача* (Гончар, IV, 1960, 81).

РОДИЧАННЯ, я, с., розм. 1. Дія за знач. родичатвся. — *Хіба шлюб і родичання з шановним гетьманом мене знаєжить?* (Ле, Наливайко, 1957, 213); *Найбільше з усіх полюбила вона Зою, старшу за себе, але щирю, сердечну до неї... Тепер Стенка зверталась до неї не інакше, як «сестричку», і Зоя гордилась цим родичанням* (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 402).

2. Родявні стосунки, зв'язки. *Одного прекрасного вечора приходить у гості до Схоробогатків якась далека їх родичка, того ступеня родичання, що називається десятою водою на киселі, або — нашому тинові двоюрідний пліт* (Хотк., I, 1966, 123).

РОДИЧАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., розм. 1. з ким. Вступати у родявні стосунки, зв'язки з ким-небудь. *Дуже не хотілося Матвієві втручатися в сердечні справи сина, а родичатися з Гузирами — це дуже* (Чорн., Пісні., 1958, 65).

2. Підтримувати родявні стосунки, зв'язки, визнавати спорідненість з ким-небудь. — *Ну, вже тут, знаєш, не минеш і Дениса... Хоч ти його й не полюбляєш, та таки ж він тобі брат, то треба вам родичатися...* (Гр., II, 1963, 337); *Стала [тітка Домаха] його невинчаною дружиною. Пан Безобразов мав невеличкий маєток... Ні з ким із рідних тьоті Домахи не родичався* (Панч, На калин. мості, 1965, 26).

3. перен. Ставати кому-небудь близьким, рідним звичками, поглядами і т. ін.; зближуватися з кимсь. *Свій комісар, своє село, як одна родина. Може, тому й призначають сторонню людину, щоб не родичався з нашим братом?* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 15).

РОДИЧІСТВО, а, с., розм. Родявні стосунки, зв'язки з ким-небудь. *У медичному штаті працювало двоє — Хлупалів дедійник, від якого наш Хлупало відщепувався руками й ногами — не визнавав родичіства, та лікар-стоматолог панна Нонна* (Збан., Єдина, 1959, 197);

Та кому-кому, а Надії вже добре відомо, що Лебідь нудиться тим родичіством, що він зарає навіть протилик Шафороста (Баш, Надія, 1960, 234).

РОДИЧІВСЬКИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що родявний 1—3. *Заради Надії він готовий стати на колі з начальством і навіть не подивиться на родичівські зв'язки з Шафоростом* (Баш, Надія, 1960, 162).

РОДИЧКА, и, ж., кому, чия, рідко кого. Жін. до родич 1. — *Чи варт вам устрявати у таке діло? Що вона вам — сестра, родичка?* (Мирний, III, 1954, 168); — *А я думаю, що слід би до тітки найперше [поіхати]: вона ж моя найближча родичка і може образитись, коли її обмиємо* (Л. Укр., III, 1952, 507); *Почали своє сімейне життя Тимко та Орися в чужій таті, в чужих людях. Пустила їх на пожиток далека Орисина родичка — тітка Параска* (Тют., Вир, 1964, 263).

РОДІЙ, ю, ч. Важкий тугоплавкий метал сріблястобілого кольору з групи платинових металів. *Значну питому вагу має цінний платиновий метал родій* (Цікава хімія, 1954, 99); *З відходів, які утворюються внаслідок розщеплення урану або плутонію, з атомних реакторів можна одержувати значну кількість таких рідкісних металів, як рутеній, паладій і родій* (Наука., 11, 1956, 16).

РОДІЛЛЯ, і, ж. Жінка, яка народжує або щойно народила; породілля. *Вже синіє його у армії Зууть дідами, і раз у раз — Кожний рік — невістки-роділлі Носять правнуків на показ* (Вирган, В розп. літа, 1959, 61); *Допомога роділлям*.

РОДОВИЙ, ова, ове. 1. Який існував під час життя людей родами (у і знач.). *Первісна родовою обштина змінилася більш високою формою організації суспільства — родовим ладом* (Іст. УРСР, I, 1953, 13); *Приручення диких тварин мало велике значення для господарства родових общин* (Іст. СРСР, I, 1956, 7).

2. Прикм. до рід 2. В капиці, оздобленій гранітом і мармуром, в родовому могильному склепі Гамських моторошно і холодно (Рибак, Помилка., 1956, 102); *Характеристику Уласа він розпочинає від десятого родового коліна і не відступає навіть від дрібних фактів* (Тют., Вир, 1964, 150); // *Який належить родові, переходить від покоління до покоління; потомствений. — Прийде було полковник або відьковий старшина до гетьмана: «Благослови, пане гетьмане, займати займанщину!» — та й займе, спілки оком закине, степу, гаїв, сіножатей, рибних озер, і вже це його родова земля* (П. Куліш, Вибр., 1969, 118); *Лукії здавалось, що кімнат у [графському] будинку — безмежна кількість... Будинок був як родовий старовинний замок* (Донч., III, 1956, 60); // *Який передається спадково; спадковий (про фізичні і духовні якості). Очі в графині жовті, не такі, як у Лукії, але це родове, графині Скаржинські завжди мали такі очі, круглі, жовті й промішлі* (Донч., III, 1956, 43); // *Який засвідчує належність когось-небудь до певного роду. — Хочу до вас поступити. — Добре, добре, — перебив [його] пресосященство, — а якого ж ти роду? Де твої бумаги родові? (Вовчок, VI, 1956, 253); За Петра І значення родових і особистих гербів дуже зросло* (Наука., 10, 1965, 39); // *Пов'язаний із належністю до певного роду. У скіфських племен у різних видах жіночої праці було своє родове розмежування: дерев'яними і залізними веретенами могли користуватися лише бідні люди, а срібні були власністю знаті* (Веч. Київ, 17.I 1969, 4).

3. Який служить для розрізнення роду (у 6 знач.). *Іменники, що походять з прикметників, зберігають прикметникову родову форму* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 305).

△ Родовий відмінок, грам. — відмінок, що відповідає на питання: кого? чого? Родовий відмінок іменників при дієсловах може мати семантико-граматичне значення часу (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 79).

РОДОВИЙ, а, е. Стос. до родів. Хвороби, які спостерігаються у дитини у віці до 3 тижнів, називаються хворобами новонароджених. Такі є, наприклад, загоровання пуповини, .. різні родові травми (Хвор. дит. віку, 1955, 9); В законні дев'ять місяців почалися у матері Октава родові потуги (Стельмах, I, 1962, 88).

РОДОВИК, а, ч. (*Sanguisorba* L.). Багаторічна трав'яниста лікарська рослина родини розових. По травнистим схилах ростуть зозулинець шишаковидний, .. родовик лікарський (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 41).

РОДОВИТИЙ, а, е. Який належить до старовинного роду (у 2 знач.). Немає краміє, окрім бакалійних та а всяким мотлохом, куди ходять тільки слуги... а жінці родовитого арабського бая сором і поріє переступити (Ш. Укр., III, 1952, 711); Спостерігаючи нескінченні мучання родовитого офіцера з солдат, мовчки стискав кулаки (З глибин душі, 1959, 10); Без імення нікто між людей не буває — Хто б не родився на світ — родовита людина чи проста (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 151); // Який свідчить про належність до такого роду. [Т а н я:] Хто він такий — не знаю. Може, князь, може, граф. Помітно тільки родовиту пішу, аристократичне виховання (Вас., III, 1960, 130); // Який є власністю такого роду. Родовиті, оторочені садами і стависьками палаци ставали трушлявими пустками або шми з торелі, а їхні господарі втікали в департаменти (Стельмах, I, 1962, 282).

РОДОВИТИСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до родовитий. Мажордом широко розчинив двері до їдальні. За суворим порядком, дотримуючись родовитості, можності й чиніє, гості посунули до столу (Полт., Повість..., 1960, 101).

РОДОВИЩЕ, а, с., яке, чого. Природне скупчення корисних копалин у будь-якій ділянці земної кори у величезній кількості. Обрисувалися лінії дивовижних озер, коронами спалахували діамантові родовища (Стельмах, Хліб..., 1959, 156); — Наше завдання не тільки відшукати родовища золота, але й описати ті галузі заступки сагалінської тайги (Донч., III, 1956, 204); *Образно. Величезну кількість пісень останнім часом записано фольклористами РРФСР, України, Білорусії. Все це свідчить про багатощі, справді невичерпні родовища слов'янської народної пісні (Нар. тв. та етн., I, 1968, 17).

РОДОВІД, воду, ч. 1. Походження, послідовність, історія поколінь певного роду. Рід Скитуських не міє погвалитися старовинним родоводом (Ле, Наливайко, 1957, 252); Матор запасу Дума говорить про діди і прадіди, про родовід Рязанова (Логв., Давні рани, 1961, 66); // Походження кого-небудь. Тут є люди різного віку, різного спортивного характеру, але одного родоводу — колгоспного! (Колг. Укр., II, 1957, 26).

2. Дані про походження якої-небудь рослини або тварини. Приїхав Муров. Громський водив його по фермах, називав класку кожної корови і викладав весь її родовід (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 361); Займаєся [Швейк] тепер продажем псів, паскудних, нечистокровних потвор із родоводами, сфабрикованими його власною рукою (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 9); // Походження якої-небудь рослини або тварини. Найбільшу цінність має виноград Лабруська, від якого ведуть свій родовід багато які сорти, в тому числі і такі відомі, як Ізабелла, Лідія, Конкорд (Наука..., 2, 1969, 46).

3. перен. Історія створення, виникнення, появи чого-небудь. В багатшій будинках запалювали газову лампу. Вона веде свій родовід від звичайного каганця (Наука..., 7, 1963, 36); Небагато міст земної кулі можуть похвалитися з Києвом довжиною свого родоводу (Веч. Київ, 3.III 1966, 1).

РОДОВІДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до родовід 1, 2. Крім племінних записів, що ведуться при сімейній селекції, ведуть також журнал спаровувань і родовідний запис (Птахівн., 1955, 68).

Родовідна книга — книга з відомостями про походження, родинні зв'язки, службу предків дворянських родів. У родовідних книгах дворян Подільської губернії.. немає імен ні прадіда, ні діда, ні батька письменника [М. Коцюбинського] (Рад. літ-во, 3, 1962, 46); Родовідне дерево див. дерево.

2. у знач. ім. родовідна, ної, ж. Те саме, що родовід. Походження кола оцінюють по родовідній, записаній до племінної книги або взятій з інших офіційних документів (Конярство, 1957, 77); Родовідна новела криється в глибинах народної творчості (Рад. літ-во, 2, 1958, 18).

РОДОДЕНДРОН, а, ч. (*Rhododendron* L.) Рід вічнозелених, рідше листопадних, з великими квітками різного забарвлення чагарникових рослин родини вересових, які ростуть у гірській місцевості і розводяться як декоративні. Киме дієча на воду спожив гірської ожини чи рододендрона: — Пливи! (Гончар, Дорога..., 1953, 59); Рододендрон жовтий (азалія понтиїська).. зустрічається у воєжкі і мокрис дубово-соснових лісах у східній частині Західного Полісся (Бот. ж., X, 2, 1953, 55).

РОДОДЕНДРОНОВИЙ, а, е. Прикм. до рододендрон. **РОДОНАЧАЛЬНИЙ**, а, е, рідко. Який дає початок чому-небудь. Родоначальна форма породи.

РОДОНАЧАЛЬНИК, а, ч. 1. Предок, від якого веде свій початок який-небудь рід. Пішов [Стецько] із Слобожанщини аж на Львівські землі, там оселився й став за родоначальника всіх теперішніх Стецьків (Вшпян, I, 1956, 268).

2. Тварина або рослина, від якої походять певні роди тварин або рослин. Дарвін довіє, що родоначальником усіх порід свійських голубів є дикий скелястий голуб (Наука..., 1, 1959, 43).

3. перен. Той, хто поклав початок розвитку чого-небудь; основоположник. Суть традицій Горького для письменників нашого часу в тому, що він є родоначальником літератури соціалістичного реалізму (Рад. літ-во, 6, 1968, 90); Т. Шевченко був, є й залишається основоположником, родоначальником нової української літератури (Вітч., 9, 1969, 154); // Те, що стало початком, основою чого-небудь.

РОДОНАЧАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до родоначальник. Лісова яблуня вважається родоначальницею багатьох середньоросійських сортів яблуні (Сад. і ягідн., 1957, 11); Усна поезія трудового народу, як висловлювався Максим Горький, була родоначальницею книжної літератури (Іст. УРСР, I, 1953, 78).

РОДОНІТ, у, ч. Мінерал рожевого кольору, що являє собою сполуку окису марганцю з кремнеземом; використовується як виробний камінь; орлець.

РОДОПЛЕМІННИЙ, а, е, іст. Стос. до роду (у 1 знач.) і до племені (у 1 знач.). Сім'ї родовит старійшин, племінних вождів і жерців запалювали найкращі ділячки землі і перетворювалися в багату родоплемінну знать (Іст. СРСР, I, 1957, 12); Радянські етнографи завжди приділяли велику вагу процесам національного розвитку та особливостям національної культури окремих народностей, націй, дрібних родоплемінних груп (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 8).

РОДОПОМІЧ, мочі, ж. Організація медичної допомоги вагітним та породіллям. В архівах знаходимо перші відомості про родопоміч в повітах (Матеріали.. охор. здоров'я..., 1957, 27).

РОДОПОМІЧНИЙ, а, е. Стоє. до родопомічі.

РОДОСЛОВНИЙ, а, е, рідко. 1. Те саме, що родовідний 1. Він листувався з якийсь складачем українських родословних списків (Сміл., Сад, 1952, 189).

Родословна книга — те саме, що Родовідна книга (див. родовідний). На Поділлі новоспечений дворянин був урочисто написаний у дворянську родословну книгу (Стельмах, I, 1962, 15); Родословне дерево — те саме, що Родовідне дерево (див. дерево).

2. У знач. ім. родословна, ної, ж. Те саме, що родовід. Бовдюг і Латошка сперечалися про родословну цариці Катерини. Бовдюг говорив, що вона походить від австрійки, а Латошка доказував, що від французів (Тют., Вир, 1960, 210); Отака звичайна і непова, Як в мільйоніх трудових, проста, Вся моя селянська родословна Із століть суворих вироста (Мас., Сорок..., 1957, 35).

РОДЮЧИЙ, а, е. 1. Здатний давати великий урожай (про землю). Густа пшениця, високе жито, зелені овес, ріпак, ячмінь мерезять смушками усю долину й назадують родючі ниви України (Н.-Лев., II, 1956, 388); Земля була не дуже родюча, і тому, щоб підтримати своє натуральне господарство, батько ще наймався в підвошки (Довж., I, 1958, 11); На родючому ґрунті більше виростає дрібних рослин, які їсть риба, більше розплоджується різних хробаків та комах, від яких жиріють корони (Донч., I, 1956, 59); // Багатий на землі, здатні давати великий урожай (про місцевість). Родючий край; // Який дає великий урожай зерна, плодів, ягід (про рослини). В садку як слід прибрано — стежки заметені, родюче дерево обмазане й попідрізуване (Мирний, IV, 1955, 327); Бабуся зібрала в себе на горіді аж два снопи гіллястої пшениці. Вона була дуже рада. Тепер у її бригаді виростатиме новий сорт родючої пшениці (Збан., Старший брат, 1952, 83); Ізні губи й пальці скромно пофарбовані в темно-синє. Родюча шовковиця ставила помітку на своїх дорожніх гостях (Донч., VI, 1957, 8).

2. Багатий на врожай (про пору року). Раз літо родюче на снід наближалось, Весела година була (Щог., Поезії, 1958, 279).

РОДЮЧИСТЬ, чості, ж. 1. Властивість за знач. родючий 1. Родючість — найважливіша ознака ґрунту, яка відрізняє його від тієї гірської породи, на якій він утворився (Фіз. геогр., 7, 1957, 52); Родючість ґрунту можна неухильно підвищувати запровадженням правильних сівозмін, застосуванням високої агротехніки і правильної системи удобрення (Овоч., 1956, 53); Солонці характеризуються дуже низькою родючістю, а в ряді випадків — зовсім безплідні (Наука..., 11, 1956, 24).

2. Здатність рослини плодоносити, родити (у 3 знач.). Перехресне запилення викликає у рослини великі життєві сили, примножує її родючість (Вол., Озеро..., 1959, 52).

РОСІЦЬ, ріиця, ч. Зменш. до рій 1, 2. * У порівн. Пан начальник перекидається, зітхав й хотів би проклати від себе болоті думки. Але вони мов отой росіць комахинюк, що на хвилючку відскакують і потім знов нахабно в'ються над головою... (Козл., Сонце..., 1957, 137).

РОСЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до рій 1, 2.

РОЖА, і, ж. 1. (*Malva L.*). Багаторічна декоративна рослина родини мальвових з високим стеблом та великими яскравими, різних кольорів квітками, зібраними в китицеподібне суцвіття. Високими стеблами

ми рожа червона стоїть, а синенькі паничі кручені круг неї в'ються... (Гр., II, 1963, 372); Зразу ж за тинюм буйно цілі рожі червоними квітками (Головко, I, 1957, 106); — Гладіолусів і в нас не густо, оце, мабуть, тільки в тебе. В нас коло хат більше рожі сіють, ти ж бачила, біля школи їх у нас поно: цупки, високі жемуть... (Гончар, Тронка, 1963, 168).

Собача (польова, діка) рожка (*Lavatera L.*) — багаторічна невелика рослина перев. з рожевими квітками родючій мальвових, яка росте у лісоствених та степових районах. Там, по луках, кизала сірими вітами собача рожа і на горохах сидла, як жетелі, біло-рожеві, червоно-сині і жовтогарячі квіти (Коцюб., II, 1955, 215); На високій мозалі, у головах діточині, виринула червона галузка з дрібними зеленими листочками й розрослася у корч польової рожі (Кобр., Вибр., 1954, 172); Знов дика рожа цвіте, жовтіє запилюваними пелюстками — цупка, запорошена, живуча (Гончар, Тронка, 1963, 183).

2. розм. Те саме, що рбза 1, 2. Серед саду купа пальм, під пальмами кіоск. По обидва боки кіоска, між кущами роже, олеандрів, кипарисів два фонтани (Н.-Лев., II, 1956, 446); Квіток тут (в Сан-Ремо) взагалі не жалують, бо на їх тут єме голодні. Навіть на бульварат нікому не боронять зривати рожі, скільки хто хоче, бо з тих роже тут живолапти роблять, і вони цвітуть цілий рік (Л. Укр., V, 1956, 385); — Чим твої коси так пахнуть?.. — Квітами? Чи не рожею? Бо в її пелюстках я варила собі кісники (Стельмах, I, 1962, 144); * У порівн. Стрела Наталю стара хлібом-соллю (хлібом-сілляю): — Господице моя голода! Нехай же тебе господь щастить долею й здоров'ям! Щоб була здорова, як вода, а базата, як земля, а хороша, як рожа! (Вовчок, I, 1955, 98).

Гайова рожка, рідко — шипшина. Із-за темного дуба то калинова вітка витягнеться й червоної китяг ягід горить, як жар, то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку (Вовчок, I, 1955, 100); Панська (півна) рожка — троянда. Од причілка цвіє куш панської рожі (Н.-Лев., I, 1956, 82); * У порівн. — Ой у мене мила, як червона калина. А така хороша, як повна рожа (Чуб., V, 1874, 134).

РОЖАСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що родючий 1. Темнолисті вишні, гіллясті груші, рожасті яблуні не змогли прикрити землі від ясного сонячного проміння (Мирний, III, 1954, 348); Звідки на буковинських полях взялась отака рожаїста, повнозерна кукурудза? Адже колись тут ледь животіли низенькі, хирляві стебельця «верзовинки» (Рад. Укр., I, III 1964, 2); // Який має велике роалего гілля (про дерево). Он над водою рожаїста верба стоїть, гілки свої аж на саму воду покляла (Мирний, III, 1954, 242).

РОЖАТИ, аю, аш, недок., перех. і без додатка, діал. 1. Народжувати. Пані рожає панича, Товкачица — парубка (Морд., I, 1958, 62).

2. Родити (у 3 знач.). А пани.. голоду раді та бога благають, Щоб ще хоч годочок хлібець не рожає (Шевч., II, 1963, 30).

РОЖЕВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до рожевий 1. Оксана поправила рожевенькі стрічки на віконних завісах і підійшла до столика (Баш, Вибр., 1948, 68); Відчинилась двері, на порозі уявилася діточинка — сама красочка: кучерявенька... на кругленьких локоточках ямочки, на рожевеньких щічках ямочки (Вовчок, I, 1955, 375).

РОЖЕВИЙ, а, е. 1. Світло-червоний. Гори куряться парю. Сонце заходить. Сніги обливаються рожевим одиском (Н.-Лев., II, 1956, 399); Він доскотав їй морду, а вона розкричала рожеву пащу, брала злегка його палець у зуби і крутила обрубком хвоста (Коцюб., II,

1955, 387); *Лотоса рожевий дивний цвіт над озером засяє перед нами* (Гонч., Вибр., 1959, 256); *Рожевий цвіт сонця тепло пловені на засніженому полі* (Стельмах, I, 1962, 45); *Вона підійшла до дзеркала, оправленого в червоне дерево і стованого за рожевою атласною завісою* (Мвк., II, 1957, 289); // у знач. ім. *рожеве*, вого, с. Одяг, фарба і т. ін. світло-червоного кольору. *Панна Броніслава танцювала з Ястшембським. Вона була еса в рожевому* (Н.-Лев., II, 1956, 86); *З правого боку [у світлиці] кахельна груба в зелені кахлі, рожево поповоджуваних* (Гр., II, 1963, 532); // *Який має рум'янісі; рум'яний. Тихо одчинив він двері, висунув свою руску головушку з рожевим личком і усміхнувся до матері білими зубенятами* (Мпрвнй, I, 1954, 239); *В хаті вже поклялися спати. Прибігла з вулиці й Христя, рожева її весела* (Головко, II, 1957, 135); // *Уживається як складова частина назв деяких рослин і тварин. Багатьом господарствам підня велику шкоду завдав зісний бур'ял — гірчак рожевий* (Колг. Укр., 9, 1959, 24); *З південних районів [до Стрілецького степу] залітають великі зграї рожевих шпаків* (Наука..., 5, 1967, 10).

2. *перен.* Нічим не затмарений; радісний, світлий. *Веселий, рожевий був настрій його дуа [духу]* (Фр., V, 1951, 324); — *Прямий доріг, пане сотнику, нема. Вони тільки в тумані молодості вихажатися річковими і рожевими, — переконано сказав Погиба* (Стельмах, II, 1962, 54); *Знову царство весни, і рожеві сніг, і кохання; Знову зустрічі тижні! — й без краю сумні Розставання* (Рильський, I, 1960, 115); *Вони пішли. І вже за роком зчути її рожевий сміх* (Сос., I, 1957, 327); // *З радісними сподіваннями* (про мрії, надії, плани). *Пі, Ви такі зосім засмутили мене своїм листом: такі собі малював плани рожеві на літо, думає, як буду водити Вас по найкращих чернігівських закутках* (Коцюб., II, 1956, 306); *Помилувалась. Не любить... Прости їй. Завели її мрії рожеві: Королевица малювала їй мрії* (Еллан, I, 1958, 63); *Спокевий рожевих надій і блискучих планів, повертався Чорбаряму додому* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 245).

Рожевий день (ранок, вечір) — безмарний, погожий день (ранок, вечір). *Змагаються між собою день і ніч. Як галють на захід сонця, так стоїла місячна баїда ніч; а глянути на схід сонця, там починаєся ясний, рожевий день* (Н.-Лев., I, 1956, 66); *Сонце вже не копиться горою, як літож... а береться низом, понад горою, привітно світе [світлиці] та пригріває після довгої холодної ночі та уципливого рожевого ранку* (Мпрвнй, III, 1954, 255); *Раз теплою рожевого вечора зустрілись вони на вулиці* (Коцюб., I, 1955, 48).

◇ *Дивитися крізь рожеві окуляри* (світлиця); *Дивитися крізь рожеву призму на кого — що — сприймати кого-, що-небудь, не помічаючи їх негативних сторін, рс; Рожевими фарбами* (у рожевих фарбах) *малювати що — прикрашати, ідеалізувати що-небудь. Вона не малювала собі будучини ані рожевими, ані темними фарбами* (Хотк., II, 1966, 132); *Підбадьорений обіцянками Потьомкіна, Головатий все малював у рожевих фарбах, передбачаючи, що і сам він матиме можливість дослужитися до високого чину* (Добр., Очак. розмир, 1965, 32); *Рожеві мрії див. мрія; У рожевому світлі; У рожевих фарбах* — ідеалізовано; краще, ніж є насправді. *На думку критика [Д. І. Писарева], Пушкін пройшов мимо найголовнішого лиа епохи — кріпосного права, а там, де він торкається кріпосних взаємовідносин, вони постають в занадто рожевих фарбах* (Талант..., 1958, 14).

3. *Примк. до рбжа 2. Вечір півний, місяць ясний; рожеві квіти пахнуть* (Вовчок, I, 1955, 336); *Зона і*

Юзя цілими ранками то ходили по луках..., то пустошили рожеві й жасминові кущики в саду (Л. Укр., III, 1952, 648); // *Вигот. з рожі. Болгарський павільйон зустрічав нас великим сонячно веселим панно. Молоді болгарки у народних костюмах на плантації троянд збирають квіткові пелюстки. Під картинною дзорчить джегерло, вода пропачена рожевим маслом* (Вол., Дні..., 1958, 39).

РОЖЕВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до *рожевий* 1, 2. *Прокинувся серед ночі на холодному піску, прокинувся в захваті й нетерплячці, кінчивши у сні кувати троянду. Ще бачив а її зусту рожевість, ще відчував у руці її вагу* (Ю. Янов., II, 1958, 224); *Уже при землі негуста рожевість проміння спліталася з золулим розличастим одсвітом надвечірнього снігу..., коли Марія підходила до комірчини* (Стельмах, I, 1962, 227).

РОЖЕВІТИ, їю, ішн, недок. 1. Ставати рожевим (у 1 знач.), рожеуватим, набувати рожевого кольору, відтінку (перев. про предмети). *Щоночі тепер пожежі... Часом спалагне під самим селом, аж хати рожеють і жевріють вікна...* (Головко, II, 1957, 279); *Починало розвиднятися. Ширшає, світлішає і рожеєє ліс* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 555); *Маріяка побачила, аж бити на лобі в злопця почав повільно рожевати* (Донч., V, 1957, 555); // *безос. Весняна ніч уже доходила кінця, місяць ще був на небі, але з степу вже вставали передражкові сунітки, а на сході ледь рожеєло* (Смолич, Світанок..., 1953, 605); // *Ставати рожевим, рум'яним від припливу крові; червоноіти. Він тихий, чемний і чомусь ніяковіє, коли звертається до Наталки. Через це й вона рожеєє: який дивний злопонець!* (Жур., Нам тоді..., 1968, 30); *Ориє сидить прикишко, нервово перебирає пальцями оборочку фартушка, блідість поволи зникає з її обличчя, щокі рожеють, вушка її з золотими сережками горять, як пелюстки троянди* (Тют., Вир, 1964, 96).

2. Виділятися рожевим кольором. *Зеленіли темним листом крилаті яблуні, рожеєєли делікатними сунітками грушки* (Коцюб., I, 1955, 57); *Хитаються, мов п'яний, пішов [Павло] назад. Спина його трусилася, біла вуза рожеєєли смужки крові. Сім раз стріляв у нього Карпо і тільки лице подрявав* (Тют., Вир, 1964, 370); *Любила [Ольга] землю, її пахощі, лани й луки, на яких стіною здіймалися жита й кормові трави, рожеєєла конюшина і ясно зеленіла картопля...* (Дор., Не повторю..., 1968, 98); // *Бути рожевим, мати рожевий колір, відтінок. Ніжню рожеєєла вода — десь за Козачою горою дозорав захід* (Донч., Пісня..., 1947, 44); *Край неба на заході ще помітно рожеєє* (Коз., Вісімсот..., 1953, 58).

РОЖЕВІЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до *рожевити*. *Голосно, міцно потянула [жінка], дивлячись на рожевіючий схід* (Гончар, Новели, 1954, 80).

РОЖЕВО. Присл. до *рожевий* 1, 2. *Сад білий — в цвітну — рожево забарився: сходили сонце* (Головко, I, 1957, 182); *Щокі цвітуть рожево* (Ю. Янов., I, 1958, 195); // у знач. присудк. с. *Так у цій саду привітно! А як яблуні цвітуть, Навіть листя не помітно — крізь тоді рожево тут* (Позв., Ми зростаєм..., 1960, 72).

РОЖЕВОБОКИЙ, а, е. Який має бік (боки) рожевого кольору. *Липень налив рожевобокі яблуска соком і сонцем* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 49); *Того ж дня під вечір друзі проводжали Остапа. На козоспійні підводі виліскував його рожевобокий чемодан* (Підс., Вічна-віч, 1962, 37).

РОЖЕВОКРИЛИЙ, а, е. З рожевими крилами. *Граціозною групою застигли на острівку рожевокрилі*

фламінго (Гончар, Таврія, 1952, 124); * Образно. Зоря рожевокрила пламеніє Над Києвом оновленим моїм (Рильський, 300 літ, 1954, 75).

РОЖЕВОЩОКІЙ, а, е. Який має рожеві, рум'яні щокки. Трохи віддалік... Італи конюх Петрович і рожевощокій гайдук Сашка (Дочка, II, 1956, 14); Прийшла Інна, рожевощока, струнка, красива (Ткач, Жди..., 1959, 66); Повне рожевощоче обличчя його в цю мить зосереджене (Гончар, Людина..., 1960, 16); //перек. Який має рум'яний бік (боки) (про яблука та інші плоди). Серед листя рожевощокі, ніжні яблука ніби дивляться на нас і кажуть: ну покуштуйте нас, ми такі смачні! (Коп., Як вони..., 1961, 11).

РОЖЕВУВАТИЙ, а, е. З рожевими відтінком, світло-рожевий. Буйне, ледь рожевувати цвітіння уроку вінчало другий пазорб іскристою паморозку (Смолич, Ми разом..., 1950, 173); Довго дивися (Микула) на голуubu долину, над якою висіла... рожевувати змарини (Скл., Святослав, 1959, 568).

РОЖЕН, жнв, ч. 1. Довга палиця з загостреним кінцем. Штрикали рожнами в ожеред соломі, в полозу в клуні. Тизін ходив мовчки за людьми по подвір'ю. — Та що ж таке трапалося? — Кооператив обікрадено сю ніч (Головко, II, 1957, 155); — Пам'ятає пан... Гната, що на великого звіра не боюся з рожном ходити? (Ле, Хмельницький, I, 1957, 153); З рожнами, з вилами, з гвинтіками наперевіс вихоплювалися з шологів зурторями (Гончар, II, 1959, 250); // Гострий кілок у саях. Артем накинув на рожен віжки, вийняв з кишені посвідку, подав гайдамаці (Головко, II, 1957, 640); Він вискакує з замки..., з ходу чіпляється за рожен економських санок, але одразу споплює батога по плечат (Стельмах, I, 1962, 215).

2. Металевий прут, на який настромлюють м'ясо, рибу для смаження на вогні. При огнищі сидіє старий-престарий дід з білою, як молоко, до пояса, бородою і сушиє при огні нашипляну на рожнах рибу (Фр., IV, 1950, 175); — Поїдеш зі мною сьогодні? — Куди? — вона не повернулася до нього, так само пильно дивилася на вогонь, горушила рожни, на яких смажилася оленина (Загреб., Диво, 1968, 247).

◇ Лізти (шолізти, іті, перті і т. ін.) на рожен — чинити, діяти ризиковано, наперед знаючи про можливу невдачу, поразку. — Я не боюся, Дмитре Захаровичу. За праве діло і смерті не страшно. — Воно-то так, але навіщо на рожен лізти? (Цюпа, Назустріч..., 1958, 198); Тепер уже йому зовсім не давали ні малювати, ні взагалі спокою. Одрізаний від того, чим живе, зацькований, він ішов просто на рожен. Одного разу ми ледве встигли оточити його в кар'єрі і часно вивратити з ослабілих рук залізну кирку, яку він збирався занести в голову рудому Цункерові (Коз., Гарячі руки, 1960, 78); Полковник підійшов до убитих, зняв шапку, похиливши голову. — Великі втрати. А могло ж їх і не бути... Видно, на рожен полізали... (Кучер, Голод, 1961, 136); Лізти (перті) проті рожна — домагатися свого всупереч волі, бажанню кого-небудь надбати сльняшого; іти наперекір. Так, все життя він лізтиме проти рожна, буде обстоювати те, у що вірить (Мур., Свіже повітря..., 1962, 188); [Хіба] рожна захотів (хочеш і т. ін.)?; А рожна не хочеш (не хоч і т. ін.)? — чого ще захотів (хочеш і т. ін.)? — Чи я ж тобі та не годила? Хіба ріжна [рожна] ти захотів? (Котл., I, 1952, 83); — Ой, хочу ласощі!.. — А рожна не хоч? А трапці та болячки? (Кв.-Оси., II, 1956, 474); Хіба що рожна [трєба (не висгачає)] — уквивається для підкреслення повного добробуту, достатку, благополуччя в житті людини. Завалася, чого ще треба старому, неграмотному сльняцю, який був жебраном і всякого

лиха газнає, а тепер став заможним? Хіба що рожна! (Бурл., О. Вересай, 1959, 204).

РОЖЕНЬКА, н, ж. Пестл. до рожна. Зблідли раптово рожі прехороші і найкраща роженька ясененька (Л. Укр., I, 1951, 35); * У порівн. Дівчина уродлива, Рум'яна та й жартівлива, Оленьки, як лосьонки, Губоньки, як роженьки (Укр., лір. пісні, 1958, 85); Її чорні очі, її нашіурочку брови, стан стрункий, високий, личко молоді та красне, як роженька ураці під россою, — все так припало до його гарячого серця (Мирний, IV, 1955, 35).

РОЖИНА, н, ж. Квітка рожі. Мені цвіла розкішна розжина і світили зіроньки ясененькі (Манж., Тв., 1955, 70); * У порівн. Зацвіє козак рожиною. Дівка калиною... (Чуб., V, 1874, 283).

РОЖНАТІЙ, а, е: ΔРожнаті сани — те саме, що Ріжнаті сани (див. ріжнатий). Ладнають (дядьки) рожнаті сани То в поле ровити гній, То в лісі, як партизани, З дубами вступати в бій (Вирган, Квіт. береги, 1950, 42); // у знач. ім. рожнаті, тих, мн. Рожнаті сани. — Ще б тільки сани мені одні. — Тобі козирки, бачу, потрібні. На підрізах! — озгаєсь Невклинлий. — Мужичі рожнаті тобі не годяться (Головко, II, 1957, 507).

РОЗА, н, ж. 1. Куцова рослина з великими запашними квітками різних кольорів та стеблами, вкритими колючками; троянда. Роза (троянда) є найкращі декоративно-кайткові рослини (Озелен. колг. села, 1955, 238); Дівчина загодилася перев'язувати та підчищати рози (Ільч., Серце..., 1939, 405).

2. Квітка цієї рослини. Омелян перешуємує знаєцька через ковані штахети й зірвав у господаревім саду тую розу (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 536).

3. Архітектурна прикраса готичних вікон або саме вікно у вигляді кола з лініями, що радіально розходяться від центру.

Δ Рбза вітрів — графічне зображення повторюваності напрямів і величин сили вітру у певній точці земної поверхні за певний час.

РОЗАГІТОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗАГІТУВАТИ**, ую, уєш, док., перек., розм. Посилено, настійно агітувати кого-небудь. Імось зараз піймала себе на тому, що вона обернулася в якогось агітатора й от розагітує оцю просту жінку (Хотк., Добуш, 1965, 160); // Агітуючи кого-небудь, переконувати його в помилковості його попередніх поглядів, переконань. Білий солдатів розагітували робітники й селянська біднота (Ле, Історія радості, 1947, 12).

РОЗАГІТУВАТИ див. розагітовувати.

РОЗАРІЙ, ю, ч., сад. Розсадник або квітник, де вирощують рози (троянди). — Тут ось, бачите, розарій.. Там он кактуси... (Рильський, Мости, 1948, 109); Війна поточила наші сквери і клумби, наші розарії і унікальні рослини відомого на весь світ Ботанічного саду [АН УРСР] (Чаб., Шляхамп..., 1961, 122).

РОЗАРІУМ, у, ч., сад. Те саме, що розарій. У Харкові, біля пам'ятника Т. Г. Шевченка, є чудесний розаріум. Які ж там троянди викозали харків'яни! (Вишняк, II, 1956, 101); Квітучі розаріуми були під гарячим сонцем (Чаб., Балкан. весна, 1960, 262).

РОЗАХАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Почати багато ахати.

РОЗАХКАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Те саме, що розахатися.

РОЗБАВИТИ див. розбавляти.

РОЗБАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розбавити. Дідок у газетовому каптані покаяно дописав третю свою кашку, дуже розбавлену рожом (Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 111);

Крізь маленькі косі віконечка — голуба ніч у хату: синькою, ріденько розбавленою, стіни — раз-раз! І — голубі (Головко, I, 1957, 285).

РОЗБАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розбавити, розбавляти.

РОЗБАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розбавляти.

РОЗБАВЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗБАВИТИ**, влю, виш; мн. розбавлять; *док.*, *перек.* 1. Додаючи в який-небудь розчин воду або іншу рідину, зменшуючи його насиченість. — *Не розбавляй, чоловіче, горілку водою, не той смак буде, — почально говорить Гуркало (Стельмах, II, 1962, 216); * Образно. Стрінемож весело, друзями простими. Ми розминулися... Ат, все одно! Ми не розбавимо довгими тостами Нової зустрічі щире вино (Мас., Срібна дорога, 1946, 68); // Змішувати яку-небудь рідину з іншою рідиною; // перек. Порушувати цілість, одворідність чого-небудь додаванням якихось елементів іншого плану. Про що ж ще написати тобі? Я, правда, міг би до безмежності розтягти свого листа, розбавивши його сентиментальними фразами (Кол., Терен..., 1959, 185).*

2. Змішувати що-небудь із рідиною. *Наточче [дід Маківка] у макітрі маку, водою розбавить, чисте тобі молоко (Чаб., Катюша, 1960, 167).*

РОЗБАВЛЯТИСЯ, яється, *недок.* Пас. до розбавляти.

РОЗБАГАТІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до розбагатіти. *Пана видно по халаті... Якіщо дім одноповерховий, але великий, з різьбленими ворітками, з садом, — значить, розбагатілий майстер, що має власну майстерню і найманіх робітників (Кол., Терен..., 1959, 35).*

РОЗБАГАТИТИ, ю, ієш, *док.* Стати багатим. — *А може, й забудеш? Розбагатієш, у Києві Поїдеш з панями, Найдеши собі шляхтяночку, Забудеш Оксану! (Шевч., I, 1963, 90); Овраз Розбудуєтько колись розбагатіє, знайшовши десь коло Черкас прадавній золотий скарб (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 258); // на що, розм. Придбати, одержати що-небудь. Одним двигуном не обійдеться, другого доведеться ставити на господарському дворі — качати воду, крутити віялку..., соломоріаку й іншу техніку, на яку розбагатіють (Ю. Янов., Мир, 1956, 102); // на чому. Дістати щось як основу для створення багатства, достатку. — Ніде тепер, паночку, нема легкого хліба. І виш — тяжкий, мов камінь. Неслава, поговір іде про вас, що дуже ви бідні. То візьміть від мене свій подарунок, може, хоч на ньому розбагатієте (Стельмах, I, 1962, 442).*

РОЗБАГНЕНИЙ, а, е. розм. Який став багнистим, таким, по якому важко або неможливо йти, іхати. *Після його від'їзду якомсь неприятно стало на розбагненому подвір'ї (Збан., Переджвин'я, 1960, 397).*

РОЗБАГНІТИ, їть, *док.*, *безос.*, розм. Перетворити в багно, болото, зробити таким, по якому важко або неможливо йти, іхати. *Дороги розбагнило: ні проїзати, ні пройти (Тют., Вир, 1964, 459).*

РОЗБАГНІТИСЯ, їться, *док.*, розм. Стати багнистим, таким, по якому важко або неможливо йти, іхати. *Осін не забарилась... Шляхи розбагнилися, поля почортели, дерева засмутилися (Збан., Курил. о-ви, 1963, 177); // безос. Незабаром розтануть сніги, розбагнеться, розкисне так, що хоч-не-хоч, а вже й з хати не вийдеш (Збан., Сеспель, 1961, 304).*

РОЗБАЗАРЕНИЙ, а, е. розм. Дієпр. пас. мнв. ч. до розбазарити.

РОЗБАЗАРИТИ *див.* розбазарювати.

РОЗБАЗАРИВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розбазарювати. *Найкращі успіхи будуть досягнуті там, в тому колективі і радості, де завжди і в усьому дотримуватимуться суворой економії і бережливості, де нещадно боротимуться з розбазарюванням матеріалів,*

продуктів, коштів (Хлібороб Укр., 5, 1965, 2); Розбазарювання часу.

РОЗБАЗАРИВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗБАЗАРИТИ**, рю, рш, *док.*, *перек.*, розм. Витрачати, роздавати і т. ін. що-небудь нерозсудливо, не по-хазяйському, не за призначенням. — *Господарство розбазарював? — Людей у старці пускає? (Ю. Янов., II, 1954, 191); — Так от що, пане Лешнер, — продовжував майор, — дійте і далі так, як ви діяли. Готуйтеся ділити землю і слідкуйте, щоб управителі не розбазарили усього майна (Собко, Запорука..., 1952, 77); // перек. Безцінно, безглуздо витрачати (час, талант і т. ін.). [Т а р а с:] А друга ультратірна для нас річ, як ви кажете, — це той самий ентузіазм, що його ми принесли сюди з фронтів і не розгубили тут, не розбазарили його, а підкували наукою, теорією Маркса і Леніна (Мик., I, 1957, 176).*

РОЗБАЗІКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *зневажл.* Захопитися базіканням, забувши про все інше. — *Та що ж се я розбазікалася? Базікай, базікай, дурна, а діло хай само робиться (Мирний, III, 1954, 306); Ні, бувайте здорові, а то я розбазікалась без краю (Л. Укр., V, 1956, 141); Поручник Дуб розбазікався про надзвичайне враження, яке на нього справила ця зруйнована війною країна (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 495); // Почати базікати, говорити не те, що треба. А хто годував їх [воїнів], як не ці жінки, хто від зорі до зорі працював для фронту...? Вони, звичайно, воли. А він розбазікався, такий недячний! (Гур., Новели, 1951, 41); Як тільки хтось із білціх нарікав на погану їжу в запасному полку, дала причіпливих командирів..., йому говорили: — А чого це ти розбазікаєш? Хочеш до Малоткіна? — і боєць відразу ж затихав (Тют., Вир, 1964, 342).*

РОЗБАЗІКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *зневажл.* Багато базікати. *Нарешті Василь вийшов у коридор і зітхнув, наче щойно випірнувши з води. З офіцерами і службовцями йому легше буде говорити. Та він і не стане довго розбазікувати (Автом., Так народж. зорі, 1960, 253).*

РОЗБАЛАГУРИТИСЯ, рюся, ршся, *док.*, розм., *рідко.* Захопитися розмовою, забувши про все інше. — *Но, но, ти, оповідачу мій, знов розбалагуришся, — задрибтала його жінка (Фр., II, 1950, 265).*

РОЗБАЛАКАТИСЯ *див.* розбалакуватися.

РОЗБАЛАКУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розбалакувати. — *А коли... — знов завіз свої один зі змовників, та Джурило, видно, не мав охоти на розбалакування (Загреб., Диво, 1968, 149); // мн. Багатослівні, безмістовні висловлювання. Дядьки, слухаючи розбалакування Кулика, поглядають на Дяконова все з більшою повагою (Гончар, II, 1959, 38).*

РОЗБАЛАКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, розм. Безмістовно або багато балакати про що-небудь. *На неї-то впало око Миколюца. З нею найрадіше гуляв він і розбалакував (Коб., III, 1956, 478); — Сказано — документи давай, а не розбалакуй! — Гнат підозріло глянув на Дорошеві окуляри... — Хто тебе знає, що ти за людина (Тют., Вир, 1964, 117); // Витрачати час на пусту балаканину. — Геть, геть! Іди по-доброму, поки дрюком не прогнав... Нічого мені з дурнями розбалакувати... (Мик., II, 1957, 32); Він не прийшов сюди розбалакувати і розводити спогоди чи там оги та ази, він прийшов з задалегідь визначеною метою (Загреб., Шепіт, 1966, 274).*

РОЗБАЛАКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБАЛАКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, розм. 1. Поступово захоплюючись розмовою, ставати говірким. *Потроху вона розбалакувалася (Смолич, День..., 1950, 16); Дівчина замість односкладових: «так», «ні», «вжеж» —*

розбалакується, відповідає на його запитання докладніше (Коз., Салівія, 1959, 56); Дома він і не гадав кастити спати, тільки розбалакався до того та широко (Мак., Вибр., 1954, 255).

2. Починати заводити з ким-небудь бесіду, вступати, заходити з кимсь у розмову. Бронко не дуже розбалакувався, бо скоро спозналися, що той, хто питає, краще поінформований від того, кого випитує (Вільде, Сестри., 1958, 233); — А ми тут, пам'ятко, розбалакалися з Марком Павловичем про академію та так налякали Килину цими згадками, що вона впустила тарілку та й розбила, — сказав Терлецький до жінки (Н.-Лав., III, 1956, 44); Довго йшли (жінки) мовчки. Вже й шологи пройшли. Аж у хуторах зайшли до колодязя напитись та вже там розбалакалися із михайлівськими жінками (Головий, II, 1957, 168); Він нікому не довіряє, і, лише дякуючи пароплавному агенту-українцеві, що користувався в старого довір'ям, має змогу розбалакатися (Ірчан, II, 1958, 184); // тільки док., рідко. Поговорити, наговоритися з ким-небудь доскоху. [Г а в р и л о:] Звісно, що й говорити, насучо не та розмова. То ходімо ми оце до шиньку [шнйку], бо у тебе, мабуть, дома усі пляшки порожні? Так ми з тобою якнайкраще розбалакаємось (Кроп., III, 1959, 145).

РОЗБАЛУВАНИЙ, а, е, розм. 1. Діспр. пас. мин. ч. до розбалувати.

2. у знач. прикм. Який розбалувався, став неслухняним, вередливим. — Боєслава не люблю. — Хакоп має голос розкапризованого, розбалуваного парубочака (Загреб., Диво. 1968, 387).

РОЗБАЛУВАТИ, ую, уєш, док., перек., розм. 1. Надмірно пестячи когось, потураючи чим-небудь бажанням, примхам, зробити його неслухняним, вередливим. Старі дуже любили свою дитину, годили її, як болячку печеній, та й розбалували так, що вона орудувала батьком та матір'ю, некаче наймитами (Стар., I, 1957, 35); Не надивитись [ятрівка] на свого Ігнася: ..так хлопця розбалувала, що палець його торкнув — верещить (Григ., Вибр., 1959, 110); // Морально розбестити кого-небудь, зробити свавільним, розпущеним, недисциплінованим. [М и р о н (до Горюва):] Ох, ти, буйвол. Розбалували тебе, чорт, розбалували (Корн., II, 1955, 31).

2. Виявивши увагу до кого-небудь, зробивши кому-небудь щось приємне, привчати його до цього. Загородні митарства мені обрили, не хочеться знов іти на циганське життя; розбалували мене Деріжанови (Л. Укр., V, 1956, 241).

РОЗБАЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. 1. Почати балуватися (у 1 знач.).

2. Через надмірні пестощі, потурання стати неслухняним, вередливим. Імочка така слазна дитинка, що з нею не можна не возитись, і тільки диано, що вона досі зовсім не розбалувалася (Л. Укр., V, 1956, 302); Пестив [Григорій] жінку, а зрідка й дітей — щоб не розбалувалися та мали страх перед батьком (Стельмах, I, 1962, 227); // Морально розбеститися, стати свавільним, розпущеним, недисциплінованим. — Питання вичерпані, — сказав пілот пересохлими губами. — Розбалувалися, зади, — за що їм тільки жалування платять? (Ю. Янов., I, 1954, 48).

РОЗБАТОВАНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мин. ч. до розбатовати. — Ач, — роздивлявся він розбатовану е шмаття долоно, — хоч би ж відтяли та по-людськи, а то тільки поівечили... (Стар., Облога., 1961, 51).

РОЗБАТОВУВАТИ, ую, уєш, док., перек., розм. Розрізати що-небудь на шматки. Ідуть вони до телиці, Вогонь розкладають; Розбатовують телицю, Стегна заіпають

(Рудак., Тв., 1959, 272); // безос. — Що ж там у тебе, Федоре? — Ногу перебило осколком. Так і розбатовало, — кусаючи сполотнілі губи, тамуючи стогін, сказав матрос Горбач (Кучер, Годол, 1961, 117); // Розривати, шматувати що-небудь. Розбатовує на собі одержу.

РОЗБАТУВАТИ див. розбатовувати.

РОЗБЕНТЕЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розбентежити. Спокійні роздуми його ніби трохи остудили Богдана. Але навіть коли й поляжали, то ще до того не могли заснути, розбентежені, розбунтовані пережитим за день (Гончар, Людина., 1960, 24).

РОЗБЕНТЕЖЕНІСТЬ, вості, ж. Стан розбентеженої чим-небудь людини. Моя у невиласних гащача плуталися, билися думки, нових шляхів шукала розтривожене серце, і все ж навіть у цьому стані повного сум'яття й розбентеженості Шелаженко почував себе незмірно, — як при першому вильоті в небо, — щасливим (Гончар, Маша., 1959, 101).

РОЗБЕНТЕЖЕНО, присл. Стривожено, схвильовано. Туча темнішає, росте. Степове птаство, передчуваючи бурю, розбентежено шугає в повітрі (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 6).

РОЗБЕНТЕЖИТИ див. розбентежувати.

РОЗБЕНТЕЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗБЕНТЕЖИТИ**, жу, жиш, док., перек. Викликати у кого-небудь тривогу, бентежність з приводу чогось; // перек. Порушувати спокій де-небудь, хвилювати когось, щось. Щасливий я, поки гублюся Без доріжки в гущаві рясній, — Та людей я спіткати боюся, Люди рай розбентежують мій (Фр., X, 1954, 183); Крейсер? Звідки він взявся? .. Пришов ніби для того, щоб розбентежити ігню молодю уяву, повернути до себе спамтелічені погляди... цих підатків-старшокласників (Гончар, Тронка, 1963, 36).

РОЗБЕСІДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. Захопитися бесідою. Панна Марія розбесідувалася так живо з професором Лорденом, що було би нечужо переривати їм бесіду! (Коб., I, 1956, 150).

РОЗБЕСТИТИ див. розбещувати.

РОЗБЕСТИТИСЯ див. розбещуватися.

РОЗБЕШКЕТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. Почати бешкетувати.

РОЗБЕЩЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до розбещити. Була це в основі добра дитина, тільки край розбещена батьками (Вільде, Пов. і опов., 1949, 9); При кожній нагоді втовкмачувала [Шаукен] чоловікові, що дівчина розбещена, що вона ледащиця, любить тільки обрання та пісні, не хоче і не вміє працювати (Тулуб, В степу., 1964, 68); Сам князь був звичайний, розбещений розкошами пан, що шанував тільки царя та бога трошки (Ірчан, II, 1958, 40).

2. у знач. прикм. Морально зіпсований, з поганими, аморальними звичками. Пирати заїжджих доручив [Кабашний] розбещений своїй козанці Насті (Гончар, Таврія, 1952, 36); Розбещений.. і облудний, він засліпить дівчину своїми вишуканими словами (Чаб., Стоїть явір., 1959, 109); // Який виражає морально зіпсованість. Юрій побачив глибокі, ясно-зелені очі, волові і покірні, суворі й розбещені (Собко, Граніт, 1937, 36); // у знач. ім. розбещений, ного, ч.; розбещена, пої, ж. Морально зіпсована людина. Не для розбещених римує ти, Аспазій, Та й не для хлопчиків, що тільки двічі два В них може здержати бесила голова (Рильський, I, 1960, 253).

3. у знач. прикм. Недисциплінований, свавільний внаслідок чийогось потурання; розпущений. Він.. намушчівся з будовою, бо мужики в нього були розбещені і ніяк не хотіли працювати для батькиши по-людськи (Стельмах, I, 1962, 413); — Розбещена чернь забула

послух свій, і віра наша руська, православна від того підпадає, отче (Кач., II, 1958, 437); // Яким не можна управляти, якого не можна приборкати; нестримний. Репом до його розбещеної пристрасті доторкнулось і інші почуття: чи то жалість до нещасної сироти, чи, може, її справді те, що в книжках називається коханям (Стельмах, II, 1962, 222); // Зіпсований надмірною увагою з чийого боку; неслухняний, вередливий. Не знали про його переконання і в домі Карташових, де він давав урок розбещеному синкові старого полковника (Панч, В дорозі, 1959, 53); *Що Муктяну? Його інтереси в місті, велика розбещена сім'я, три дочки, які щороку їздять за кордон, розтримують гроші...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 106).

РОЗБЕЩЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розбещення 2, 3. *Партія.. суворо карає тих комуністів, які допускають розбещеність, пияцтво та інші невідні вчинки* (Ком. Укр., 2, 1970, 12); *Вся складність становища Тасі була в тому, що вона всією душею ненавиділа розбещеність і нечесність* (Дмит., Розлука, 1957, 144); *Обличчя [у нього] занадто молоде, але наспулене; вираза лиця й розбещеності* (Вас., III, 1960, 360).

РОЗБЕЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. розбещити. *реформізм, навіть тоді, коли він цілком щирий, перетворюється на діл з знаряддя буржуазного розбещення і знесилення робітників* (Ленін, 24, 1972, 1).

РОЗБЕЩЕНО. Присл. до розбещення 2, 3. *В ставні розбещено іржали два лошаки, на яких щось там уже гримав Кузьма* (Мик., Повісті... 1956, 34).

РОЗБЕЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розбещувати. **РОЗБЕЩУВАТИ**, ую, уеш. *недок.*, **РОЗБЕСТИТИ**, ёщу, ёстиш, *док.*, *перех.* 1. Привчати кого-небудь до поганих, аморальних звичок, робити аморальним; псувати. — *Ви проповідували крамолю! Ви розбещували нашу молодь! Хто вам дав на це право?* (Кол., Терен... 1959, 276); // *Робити нестійким у поглядах, збивати з правильного шляху. Лівонародники повторюють на ділі evening буржуазії, розбещуючи дрібних селян хазайськими лягузлями* (Ленін, 25, 1972, 61).

2. Потураючи кому-небудь, робити його недисциплінованим, свавільним; розпускати. — *Розбещив вас ваш хлопський пан! Розвірилися! Та я вас підтягну!* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 156); — *До речі, про твоїх дітей. Розбещив їх так, що вони тільки шкоду людям роблять* (Шпан, Балайда, 1957, 102); // *Надмірною увагою псувати кого-небудь, робити неслухняним, вередливим. — Ми страшенно розбещили нашу сучасну молодь. Вона зовсім не знає, що таке труднощі* (Коз., Листи..., 1967, 103).

РОЗБЕЩУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗБЕСТИТИСЯ**, ёщуся, ёстишся, *док.* 1. Привчатися до поганих, аморальних звичок, ставати аморальним; псуватися. [Старик 1-й:] *Один прокрася, другий запаніє, той розпися, той розбещився...* (Кроп., III, 1959, 237); — *Боремося за гідність Шаблеву, за його душу. Він же зовсім розбещився тут, друзів своїх, комбайнерів, не вважає за людей* (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 125).

2. Послаблюючи вимогливість до себе, ставати недисциплінованим, свавільним; розпускатися. — *Так і знай — котра людина багато нарікає на все та ойкак та стогне — копійка їй ціна, не варта вона жалю, і якої користі їй не буде, коли й поможеш...* Тільки більше киснуть та розбещуються такі від жалю до них... (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 325); — *Це що мені за манера — творити? Ти тут, бачу, розбещився без нас, певно, бігави роздзактаний? А може, десь голодну воду пив?* (Збав., Малин. дзвін, 1958, 345); *На старостування Окунь*

пішов неочоче: це ж дома наймити розбещатися, ще й обкратимуть його (Стельмах, I, 1962, 364); *Але, як кажуть, не ті ковали Тараса ковали, не так залізо гартували, щоб міг він розбещитися в панській двірні* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 15).

РОЗБЕЩУВАЧ, а, ч. Той (те), хто (що) розбещує ко-го-, що-небудь. *В буржуазній країнах кіно часто виступає носієм неправди, зовсім не безневинних обдурювань, якоїсь міщанської етихи, а то й зовсім активним розбещувачем моралі* (Ком. Укр., 10, 1965, 59).

РОЗБЕЩУВАЧКА, и, ж. Жін. до розбещувач.

РОЗБИВАННЯ, я, с. Дія за знач. розбивати 1—3, 5—7, 9—18. *Під впливом випусу рослинність пісків дуже змінюється, причому не стільки від поїдання рослин, скільки від розбивання піщаного ґрунту копитами* (Рослин. Невж. Придніпр., 1956, 16); *Був застосований [у парку Олександрії] регулярний принцип насадування як в організації насаджень, так і в розбиванні доріжок біля будинків* (Парк Олександрія... 1949, 18).

РОЗБИВАТИ, аю, ашп, *недок.*, **РОЗБИТИ**, зіб'ю зіб'ёт, *док.*, *перех.* 1. Ударяючи чим-небудь об щось чи упускаючи на землю, підлогу, порушувати його цілісність. *Дружки беруть її [Марусю] повід руки. Тим часом татари розбивають вікна і оскакують у хату* (Н.-Лев., II, 1956, 434); *Не питаючись, чи Давид хоче вечеряти, тітка запалоє на припичку трусок, ставить на нього пательню і розбиває крашанки* (Стельмах, I, 1962, 139); *Ми з братом журували й розбили макітру з тістом* (Тют., Вир, 1964, 18); *Коло берега кригу розбив штормик* (Ю. Янов., II, 1958, 188); // *Ударяючи по чому-небудь, ділати, дробити, роздаювати його на частини, шматки. Якийсь час працюють мочки. Зет приносить нову брилу і знов розбиває її* (Л. Укр., I, 1951, 447); *Гірська земля теєрда, мов камінь. Кожну грудку Катерина розбивала, розсікала на дрібні шматочки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); *Микола виніє із хижі й розбив на дерев'яному чурбані дві корчачі — на цій землі вони батьку Анту не були потрібні* (Скл., Святослав, 1959, 22); // *безос. Дерево претисоченне було; його так до половини у мілку щепу розбило* (Кв.-Осв., II, 1956, 414).

◇ **Глек розбити див.** глек; **Лобом горіхи розбивати** — марно витратити зусилля, час на що-небудь, займатись пустою справою. — *А кажуть, що комендант до вас кожному ніч ходить. — Ну, досить лобом горіхи розбивати* (Тют., Вир, 1964, 456); **Розбивати (розбиті) лід див.** лід; **Розбивати (розбиті) окови** (кайдани і т. ін.) — побувати того, що скоує чийсь волю; звільнятися від чогось, подолавши чийсь опір. *Ми розбили вже окови, Ворогів ми спиним сказ, Прапор наш, залитий кров'ю, Не одбит нікому в нас* (Укр. думи..., 1955, 372); *Не насмілюються [люди] звести очі на Хо, глянути страхові в вічі... Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани* (Коцюб., I, 1955, 150); **Розбиті горічки** (горічка) [з лемішкою] — те саме, що **Глек розбиті** (див. глек). [Старшина:] *Так кажі товкам, за віщо там у вас ескалоя? З якого побиту горічка розбилась?* (Кроп., I, 1958, 504); **Розбиті макітру див.** макітра.

2. Пошкоджувати, руйнувати, приводити до непридатного стану що-небудь поштовхами, ударами, струсою і т. ін. *Буря розбила корабель, усі загинули, і тільки Бевешка врятувалася* (Донч., VI, 1957, 51); *Козаки розбили винницю й випустили в мержал річкаки спирт і вино* (Ю. Янов., I, 1958, 88); *Ось танк чорніє між ланів, не здатний вже до бою. Артилерист його розбив наводкою прямою* (Сос., II, 1958, 262); // *безос. Машину ізню розбило, шoferову дворічну дитину тьако поранило осколком на руках у матері* (Гончар, IV, 1960, 43).

3. Ушкоджувати, ранили, дуже забивати яку-небудь частину тіла. *Гушли [заробітчани], розбиваючи ноги до крові [Гончар, Таврія, 1952, 5]; Якийсь з москалів перечепис її на бігу, — зо всього жаху вона згракнулася на землю, розбила ніс [Мирний, I, 1954, 66]; // Уражати все або яку-небудь частину тіла, роблячи його нерухомим, безсилим (про параліч). *Параліч розбив мою ліву руку. Тепер я не можу ні зігнути її, ні підняти вгору, і зовсім атрофувався нерви [Гур., Осок. друзі, 1946, 89].**

◇ Розбивати лоба (лоб) див. лоб.

4. Позбавляти кого-небудь сил, енергії; знесилювати, виснажувати. *Так мене жите [життя] розбиває, та так опоясує горем, що ледво, ледво [ледво] тримаюся [Стеф., III, 1954, 102]; Прочитавши це все, я почує до русинів несказаний жах, котрий разом із страшною жарою зовсім розбив мене [Мак., Вибр., 1956, 224].*

◇ Розбивати (розбити) серце (душу) — завдаючи кому-небудь болю, страждань, робити його нещасним. [Тетеря:] *Мамо, мамо!.. Хіба в мене не болять серце, як і в вас? Хіба ж нещастя не розбило мені серця? Ви втерпали [втерпили] дочку, а я молодю жінку [Н.-Лев., II, 1956, 441]; Чи то недоля та неволя, Чи то літа ті летячи Розбили душу? [Шевч., II, 1963, 262].*

5. Завдавати поразки кому-, чому-небудь, перемогати когось, щось у боротьбі, битві. [Кривонос:] *Армаду корабле султана, що розбивала великий флот генераліції, ми скільки разів на попів перетворювали... [Корн., I, 1955, 226]; — Хтоможко, мій дорогий, якби бог дав хутчий розбити ворога і здоровому додому прийти... [Гончар, III, 1959, 204]; // Здобувати перемогу у грі або в змаганнях; // Убивати, знищувати у битві, бою. *Партизани напали на село. Фашистів розбили, а всієї копей забрали собі [Збав., Крил. гонець, 1953, 8]; Саченко з передовими робітниками розбив охорону князя Колана і взяв завод під опіку професійної організації [Стельмах, II, 1962, 194].**

◇ На (у) прах розбивати (розбити) див. прах; У (в) прах і прах розбивати (розбити) див. прах.

6. перен. Перешкоджати у здійсненні, виконанні чого-небудь, робити неможливим це здійснення, виконання. *Так стоять вони [солдати] насторожі, Розбиваючи плани ворожі, І гримить їх безсмертна слава [Дмит., В обіймах сонця, 1958, 83]; До останньої хвилі я справді гадав іграти з Вами в гори, а тепер гайка проза розбила усі мої надії [Кочуб., III, 1956, 293]; Щось треба краще придумати, аби заводя розбити всієї сходбини між ними [Славком та Варварою] [Март., Тв., 1954, 320]; // Причиняти вплив, дію чого-небудь. [Гала:] *Давно б призналась!.. Так от воно що: тебе причарували чорні очі!.. Я зараз приведу Зінку-шентуху, то вона скротить тебе водичкою й розві'є ті чари [Стор., I, 1957, 289]; // Роз'єднувати, позбавляти можливості бути поряд, разом. *Зашумів сокіл Із-за крутих гір, Розбив, розлучив Пару голубів [Чуб., V, 1874, 206]; Зустріч відбулася серед халя, і плавиці доволі не могли схопитися за руки, їх усе розбивала халя, та нарешті їм пощастило [Ю. Янов., II, 1958, 190].***

7. перен. Доводити неспроможність, помилковість певного твердження, переконання і т. ін. [Аркадій:] *Ти блискуче розвивала опонентів, з почуттям великої гідності [Корн., I, 1955, 94]; Успіхи в науці розгумували і розбивали релігійні казки про створення світу богом [Колг. Укр., 5, 1958, 43]; Похмурий член комісії з мішками під очима люто ненавидів благообразного діда в окулярах за те, що той недавно виступив із статтею в одному науковому журналі і розбив його теорію про походження скіфів [Тют., Впр, 1964, 61].*

8. перен. Занацажати, марнувати що-небудь. [Карелюк (твердо):] *Ні, Марусе, того, що було, вже*

*не вернути. Розбили наше щастя — одразу його не ступили [Вас., III, 1960, 237]; — Коли б вам знущали п'ятнадцять років життя так, як розбили ви їх мені, то вам не загоїлося б більше сльозись! [Собко, Справа., 1959, 64]; Безмірна терпеливість людини. Життя може забрати у неї найближчих, розбити козанка, украсити щастя, але людина лишається людиною [Стельмах, II, 1962, 226]; // Псувати (нерви), погіршувати (настрій). *Без виразного діла сидіти у Львові, то все одно, що в Києві, — тільки нерви тохити та розбивати [Л. Укр., V, 1956, 375]; — Я хотіла би зробити ваш скульптурний портрет, — із захватом пропонує Хома її розбиває дітями настрої [Ю. Янов., II, 1954, 205].**

9. перен. Порушувати що-небудь (гармонію, спокій, тишу і т. ін.). *Каміння і скелі над берегом здавалися це тільки нерухомими проти віно живою, віно рудою море, що при кожній змарці, при кожній зміні небесного світла переминало свій вид, але ніколи не розбивало гармонії картини [Л. Укр., III, 1952, 597]; Мовчанку розбивав Василь, який вертається од комори [Мушк., Серце., 1962, 112]; Розбив, пронизав.. тишу несамомишій, тонкий і зострий, на одній високій ноті, вереск [Коз., Гарячі руки, 1960, 100].*

10. перен. Розвіювати, робити непомітним що-небудь. [Ольга:] *Я сама себе питаю: чого мені так тяжко, коли я одна у неньки, як один місяць в небі, одна я у батька... — і все те не розбиває моєї туги [Кроп., V, 1959, 116].*

11. Ділити, розподіляти кого-, що-небудь на певні групи, частини. *Командири сиділи в школі і розбивали нове поповнення по сотнях [Панч, I, 1956, 317]; Розбив Шевченко бригаду на кілька ланок і велів одночасно будувати не одну, а п'ять хат [Ю. Янов., Мир, 1956, 100]; Старший лейтенант розбив взвод на дві частини, залишивши два відділення в резерві і одне виславиши вперед [Багмут, Записки., 1961, 51]; // Класифікувати кого-, що-небудь за якимсь принципом, за певними ознаками. *Досліди, проваджені єченими різних країн, показали, що людей за їх реакцією на невагомість можна розбити на три групи. Одним невагомість подобається, іншим байдужа, у третій викликає деякі неприємні явища [Рад. Укр., 5:IX 1962, 3]; Від уміння [викладача].. розбити курс на ступені інформації, від майстерності, проявленої при складанні формулювань і контрольних запитань, залежить ефективність такого [програмованого] методу навчання [Наука., 9, 1964, 20]; // Розміщати, розташовувати що-небудь (перев. твори, друковану продукцію). *В своєму листі Ви раєте уладнувати її [«Повію»] так, щоб можна було друкувати розбити не більше як на дві книжки [Мирний, V, 1955, 360].***

12. Розміряти, розпланувати ділянки землі. — *На нашу думку, можна було б зробити так: розбити оцю площу перед Раківкою ..за принципом шахівниці [Трубіл., I, 1955, 67]; Улянка добре скопала город, розбила на грядки [Доц., IV, 1957, 99]; Усю землю розбила [княгиня Ольга], устала волості, погости, кожному дала урок і устає [Скл., Святослав, 1959, 54]; // Садити що-небудь на певній ділянці землі після розпланування. *На майдакчику для відпочинку розбивають квітники з однорічними і багаторічними квітками та квітучих кущів — спірей, жасмину тощо [Хлібороб Укр., 9, 1964, 24]; — Вирізуємо з поля шматок землі задля двору, громадським заходом збудуємо будиночок, розві'ємо садок... [Мирний, IV, 1955, 327].**

13. розм. Замінювати одні грошові знаки на інші. *По обіді я попросив шойхета познати мені нас із фабрикатом... До речі, в мене й справа була — розбити кроки на руські гроші [Досв., Вибр., 1959, 54].*

14. також без додатка, розм. Грабувати кого-небудь; безчинствувати, чинити розбої. *Вдень у яру сидять [розбійники], а вночі на здобитки йдуть, людей розбивають. Переймуть, хто їде, та й пограбують, а то так і в'ють* (Гр., II, 1963, 253); *Довго розбивали вони [розбійники] по краю, а вінці задумали зробити одне сміле діло* (Фр., IV, 1950, 152); [П а в і Л ю б а:] *А чи тобі ж, Кушнірук, за таке діло братися? На всю округу коваль був, гроші заробляв.. Пішов розбивати* (Вас., III, 1960, 209).

15. З силою, різкими рухами розсікати, розділяти щонебудь (воду, повітря і т. ін.). *Не плавав — літав Семен Дніпром, тільки човен синю хвилю розбивав* (Вовчок, I, 1955, 91); *Невеликими руками, мов лемаками, розбивав він чисту воду і подавався все вперед та вперед* (Мирний, I, 1954, 248); *Він курив папіроску за папіроскою і розбивав головою хмари синього диму* (Коцюб., II, 1955, 167).

16. Розташовувати, розміщувати, влаштовувати в певному місці щонебудь (намет, табір і т. ін.). — *Гей, розбіс, Дніпро, Турчин скоро шатро На старім Запорізькому тирлі* (Маж., Тв., 1955, 77); *Дуб був тоді ще молодий, та вже крилатим, і не випадково під його густою тінню розбив свій намет великий гетьман* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 6).

17. розм., рідко. Розганяти по суднах (кров). — *Кажуть, перець кров розбивав. А я його змалечку їм. Може, через те й рудий?* (Тют., Впр, 1964, 95).

18. розм., рідко. Розправляти, розстилати (постіль). *Славно розбила [Груня] постіль, покрила рядном, матір спати просить* (Горд., II, 1959, 221).

РОЗБИВА́ТИСЯ, аюся, а́вша, недок., **РОЗБИ́ТИСЯ**, зіб'юся, зіб'ішся, док. 1. Втрачати цілісність від ударів, поштовхів, струсів і т. ін. *Великою палицею своєю збивав [Фільдінг] статую з примосту, вона падає і розбивається* (Л. Укр., III, 1952, 84); *Бабуся роздувала жаринки в прасці, а мати пришивала скляний гудзик до сорочки, бо вони дуже часто розбиваються під праником* (Томч., Готель..., 1960, 86); *Чарка дзенькнула об діл і розбилась* (Н.-Лев., III, 1956, 346); [П р о ф е с о р:] *Кажуть, нібито наш поїзд розбився* (Коч., II, 1956, 57); // *Ділитися, дробитися на невеличкі частини, шматки, ударяючись об щось тверде. Максим пошурив грудку... грудка розбилась — і нил засинив бугаві очі* (Мирний, I, 1949, 212); *Деглина впала з коня і, торожкаючи об край бочок, розбилась на дріб'язок* (Хотк., I, 1966, 117); // *Падаючи на щонебудь, набігаючи на щось, розбрызкуватися (про воду, хвилю). Захлюювалась вода... наблизилась — і вдарилась з глухим стогоном у пісок, розбиваючись на тисячі білих крапельок...* (Коцюб., I, 1955, 143); *Лютує Дніпр. Реучі Вали щораз встають, Розбіються об кручі і знову зареветь* (Граб., I, 1959, 588); *Кілька важких і лопатих дощових капелів упали на круп коня, з ляскотом розбилися на ньому і покотилися очис по сухій шерсті* (Тют., Впр, 1964, 84); // *перен. Розсіюватися, відбиваючись від чого-небудь (про проміння). Об ясний конус флангового [паровоза] розбивався жмут косоного проміння* (Панч, II, 1956, 458); *Він нахилився до дівчини, і сонячний промінь розбився об його діамант і розсипався на дрібні веселюкові промінчики* (Собко, Стадіон, 1954, 8); // *перен. Відлунюватися, роздрібнюючись на окремі звуки. Звуки наростали, дисонували і, розбившись, дивно мішались в постірі* (Хотк., I, 1966, 141); *На передньому [човні] заспівали «Вниз по матушке, по Волге». Пісня поплинула над водами, луною розбилась в берегах* (Бабляк, Впшн. сад, 1960, 24); *Небо над яругою було таке чисте і таке гучне, що коли побиьшани.. вишкірила зуби і*

заіржала, то іржання те розбилосся зараз же на десять відгомонів (Тют., Впр, 1964, 99).

◇ **Розбі'юсь**, [а] зроби́ю — зроби́ю все, що можна, за будь-яких обставин. [П и л и п:] *Розбі'юсь, — все, що в моїх силах, зроби́ю* (Корн., II, 1955, 151).

2. *Діставати ушкодження, дуже забуватися під час падіння, від удару, поштовху, струсу і т. ін. Прокисеся — голови не можу зняти: болить, і весь я, наче з вишки [висоти] падаючи, розбився* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Найідажніші хлопці, болячись розбитися об дерево, самі вистрибували з сідала, бо Лебедем [коном] не справиш. Куди загоче, туди й помчить* (Збан., Крил. гонець, 1953, 9); // *Гинути, умирати від ушкодження під час падіння, від ударів, струсів і т. ін. Скільки-то вже разів йому смілося, що зніма його щось у воздуху [повітря] з птицями, що падає він і розбивається!* (Вовчок, I, 1955, 297); *Хлопець залишився круглим сиротою, бо батько ще раніше розбився, упавши п'яний з мосту* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 18); *В неї теж був син льотчик і позаторік розбився* (Гончар, Тронка, 1963, 63).

3. Втрачати сили, енергію; знесилюватися, виснажуватися.

◇ **Серце (сёрдёнко) розбі'ється (розбилосся)** — з'явиться (з'явилосся) тяжке душевне переживання, відчай, безнадія. *Розбі'ється темнее серце, Кожаня розбі'є його* (Л. Укр., IV, 1954, 107); *Щастя ж коли їй судилося, Хай їй в копір не стас, Що через неї розбилосся — Сердёнко щире мов* (Маж., Тв., 1955, 91).

4. *перен. Не здійснюватися, не відбуватися через кого-, щонебудь. — Не знаю, чому прозюнка [прогулянка] має через панну Обринську розбитися! — обізвалася тут моя мати* (Коб., III, 1956, 57); [Е н д е р с о н:] *А він страшенно козак її. [М е к д у г е л:] То й ліше. [Відводить його маторуч]. Інакше всі наші плани розбі'ються...* (Грчан, I, 1958, 239); *Правда, він [голова] обіцяв поставити аж три вишки, але коли це буде? Неаже розбі'ються всі мрії?* (Донч., VI, 1957, 42); // *об (о) що. Наражатися на якусь перешкоду у намірі, намаганні здійснити, виконати щонебудь. Всі спроби дитей викрити Павличка секрет незмітно розбивались об замкнені дверцята сарайчика* (Донч., VI, 1957, 13); *Всі його зусилля, образи, доводи, прохання і навіть зигроці розбивались об незаперечні рішення: — Не пошлемо* (Стельмах, II, 1962, 190); *Кімії атаки генерала Барабоевича розбивились об дроти та мужність загисників плацдарму* (Ю. Янов., II, 1958, 228); // *Терпіти крах, розвіюватися, натрапляючи на якусь перешкоду. Якесь думки про щастя, якісь даремні надії, котрі їй завжди дурили, розбивались об гострі пороги остогидлого життя та утрат, нужди та нестачі...* (Мирний, III, 1954, 23); *Можна б загадати, скільки політичних пристрастей і чар розбилосся о стіни цього собору* (Загреб., Диво, 1968, 368).

5. *перен. Занапащатися, марнуватися; // Псуватися (про нерви), погіршуватися (про настрої). Учиєся [Хайм] до стукотіння в висках, до болю стинного хребта. Нерви його розбивились вкрай, весь він був якийсь пошмаканий* (Хотк., I, 1966, 158).

6. *перен. Розвіюватися, стаючи непомітним. Разом з чашкою розбилась і есесельсть Надина. Цілий день вона була якась, немов смутинька* (Л. Укр., III, 1952, 486); *І смерч розбився об купу коней і трунів, упав на землю зливою задушливого пилу* (Ю. Янов., II, 1958, 174);

7. *Ділитися, розподілятися на певні групи, частини. Дівчата розбиваються на два гуртки. Один утворює коло, ...а другий, в якому Вітер, Дяк і Тивуни, намазався прорвати коло* (Коч., П'єси, 1951, 121); *Натопт стизійно розбивається на дві частини і, захоп-*

лений однією з них, я біжу, мов навіжений, вперед (Кол., На фронті..., 1959, 198); *І поспідавши, ізранку Ми розбилися на ланки І розпиналися скрізь — Хто у поле, хто у ліс* (Мур., Піонер. слово, 1951, 92); // *розм., рідко*. Ставати у певному порядку. — *Без балачок! — кричить отаман: — розвітесь зараз, хто за ким!* (Сос., I, 1957, 359); // *Розгалужуватися* (про річку, дорогу). *З високої вежі цього будинку було видно.. в добру годину плесо Дунаю, що, розвиваючись на кілька рукавів, линув по долині* (Скл., Святослав, 1959, 576).

8. *розм., рідко*. Побиватися за ким-небудь, виявляти велику турботу про когось. *Як не розвивалася пані над своєю дитиною, але все-таки сама її не плакала* (Кобр., Вибр., 1954, 86); — *Вночі знов бушувала у хаті Бабоський. Розвивається за тобою* (Козл., Ю. Крук, 1957, 393).

9. *рідко*. Розтріпуватися (про волосся, зачіску). *Настя серед двору вимішувала свині дерть у чебри. Була аж червона од пари, розбилась од роботи коса* (Вас., II, 1959, 198).

10. *тільки недок.* Пас. до розбівати 1—3, 5—18. *Місто металургів [Запоріжжя] стає дедалі кращим. Розбиваються нові сквери, реконструюються старі вулиці, прокладаються нові тролейбусні маршрути* (Рад. Укр., 29. IV 1966, 4).

РОЗБІВКА, н. ж. 1. *розм.* Дія за знач. розбіти, розбівати 11—13. *При садінні садів на великих площах трудомістким процесом є анустріквартальна розбивка ділянок* (Хлібороб Укр., 12, 1966, 17).

2. *спец.* Планування на місцевості якої-небудь споруди. *Він без зайвих слів узявся робити розбивку майбутнього приміщення* (Чорн., Потік..., 1956, 389); *Нам, будівельникам, лише наказано зробити детальну розбивку основних і допоміжних розподільних ариків* (Ле, В спопі..., 1960, 343); *Я розподілив людей, дав усім завдання, зробив розбивку фундаменту під будинок і намети* (Хор., Ковила, 1960, 61).

3. *друж.* Рідше від випадкового розташування літер у слові для виділення його у тексті.

РОЗБИНТОВАНИЙ, а, в. Діспр. пас. мив. ч. до розбінтовувати. *Його нога була вже розбінтована, але лежала на дерев'яній милаці, щільно обтягнута гумовою панчозою* (Кучер, Голод, 1961, 224).

РОЗБИНТОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розбінтбовувати.

РОЗБИНТОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБИНТУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Знімати бинти, пов'язки з когось, чого-небудь. *Вона спиртом із соломки помилала руки і зразу ж підступила до нього, відкотила розрізаний рукав гімнастюрки і стала розбінтовувати руку* (Головко, II, 1957, 638).

РОЗБИНТОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБИНТУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* Знімати з себе бинти, пов'язки.

РОЗБИНТУВАТИ *див.* розбінтбовувати.

РОЗБИНТУВАТИСЯ *див.* розбінтбовуватися.

РОЗБИРАТИ, я, с. Дія за знач. розбирати 1—4, 10, 11. *Вже йде та неприємна справа — розбирання жеребків* (Л. Укр., III, 1952, 555); *Я тільки міцніше стиснув гоиктлюку і вперше відчуваю, що це — зброя, а не рід для вичення, розбирання, складання, чистки і носіння на плечі* (Багмут, Записки..., 1961, 7); *Віддає [полковник] наказ відрити все населення міста для розбирання руїн* (Собко, Запорука..., 1952, 10); *Провів [М. К. Гудзій] справді колосальну роботу по розбиранню величезної кількості рукописів письменника* (Л. Толстого) (Рад. літ.-во, 3, 1957, 35).

РОЗБИРАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗІБРАТИ**, розберу, розбереш, *док.* 1. *перех.* Брати, забирати все (всіх)

по одному або частинам. *Од батька, од матері, що помиралася, зосталось сім сиріточок малюсеньких [малюсінських], і як їх стали люди розбирати, то й вона хлопчика.. узяла у прийми* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Коли на камбузі розбирали обід, то кок, знаючи апетит своїх товаришів, кожному поклав по три великі котлети* (Трубл., I, 1955, 173); *Прийшли доярки.. Розбирали дійниці, стали доїти корів* (Тют., Вир, 1964, 113); // *розм.* Те саме, що розкупчувати. — *Геть же від лавки, не мішай людям в мене товар розбирати* (Кв.-Осн., II, 1956, 476); [О к с а н а:] *Та й чого ж не купила [кавуна]?* [Г а в я:] *Пізно до крамниці пішла, розібрали* (Корн., II, 1955, 175).

△ **РОЗБИРАТИ** (розібрати) **букети** — *проривати, прополювати яку-небудь кущисту сільськогосподарську культуру, залишаючи по одній чи дві стеблини. Розбирати букет треба впоперек посівів — це забезпечує прямолінійність поперечних рядків, що дуже важливо для наступних, механізованих обробітків* (Хлібороб Укр., 3, 1964, 6); *Треба було швидко розібрати букети, щоб буряки не стекли* (Колг. Укр., 1, 1961, 24).

◇ **Ніч розібрати** *див.* ніч.

2. *перех.* Розкладати що-небудь на складові частини, деталі. *Вже я й об'єкти здіймаю, і апарат розбираю, показував, що він не стріляє, як запевняли баби, — ніщо не помогло* (Коцюб., I, 1955, 257); *Мар'ян заходився швидко розбирати об'єктованого сепаратора* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 187); *Треба було протерти стовпа розібрати й помстити замок [рушниця]* (Трубл., I, 1955, 96); *Людський організм не годинник, що його можна розібрати на найдрібніші часточки, вичистити, амастити, скласти, завести — і він піде* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 261); // *Роз'єднувати, розділяти на частини. Двітму капусту варять, розбирають на окремі суцяття, заливають олією, змішаною з оцтом* (Укр. страви, 1957, 45); // *Обробляти тушу свійської тварини. Він допоміг.. обсмалити й розібрати кабанчика, порубав м'ясо, нанісав води, наколов дровець* (Ю. Янов., II, 1954, 211); // *Порушувати цілісність якої-небудь споруди, руйнувати, розкладаючи її на окремі частини. Цигане [цигани] вставали, Розбирали шатро своє, В дорогу рушали* (Шевч., II, 1963, 315); *Щоб не замерзнуть, Андрій нишком по ночах рубав по шляху верби або розбирав стрілу у сусідніх порожніх будинках* (Коцюб., II, 1955, 37); *Тепер кришом Тихонової не дає [учитель] спокою: твій мам, каже, тільки батюшці гроші меле, — розбери його, то хоч дров будеш мати, а то твоя спалить ік літій години* (Вас., I, 1959, 191); // *Прибирати руїни, згаршца, забирючи звідти все частинами. Чулися дружні голоси жіночої рятівної команди, що десь зовсім близько вже розбирала завал* (Кучер, Голод, 1961, 160); [Д р у г и й с а м а р я н и н:] *А ми тим часом розберем руїни і занесем каміння в Самарію!* (Л. Укр., II, 1951, 159); // *розм.* Викручуючи голівку в снаряді, виїмати з нього вибухівку. — *Ви носите страх біля серця?! — не повірила мама. — То як же ви снаряди розбираєте?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 136).

3. *перех.* Перебираючи що-небудь, розкладати, розмішувати, сортувати і т. ін. за певним принципом. *От посідали [дівчата], стали квітки розбирати* (Григ., Вибр., 1959, 97); *Швидко хлопці та дівчата.. почали допомагати молодій завідувачці розбирати книги, складати каталоги, розставляти літературу на полицях* (Збан., Сеспель, 1961, 173); — *В кожну другу ямку посадиво троянду, — пояснив Ребрик, розбираючи в'язанку, — а між ними по шпильці* (Томч., Готель..., 1960, 41); *Вийшов Шевченко з казарми і наштопозкує на Кузьмича, що розбирав цілу в'язку вудок із самороб-*

ними дротяними гачками (Тулуб, В степу..., 1964, 110); // Виймаючи з чого-небудь те, що міститься в ньому, розкладати, сортувати. Арсен розбирає чеходан, вправно працюючи обома руками (Дмит., Розлука, 1957, 246); Лукієна відвернула і уткнулася в клаунок. Позапаливо розбирала речі, а сама за сльозми нічого не бачила (Бат, Надія, 1960, 284); // Беручи віжки, правильно розподіляти їх в руках для управління. Оксен сів на лінійку, розбирає віжки і крикне на конячину, що дрімала, опустивши голову (Тют., Вир, 1964, 99); // Перебирати що-небудь (чотки, волосся і т. ін.). Катря стояла у стола, розбираючи чотки у руках (Вовчок, I, 1955, 253); Посаде [посадити свекор] іноді Гаєся собі на коліна, і коли дитина почне розбирати рученятами його білу бороду, він проказує йому різні приповідки (Мирний, I, 1954, 234).

4. **Вивчаючи** в подробиці чого-небудь, розглядаючи щось детально, з'ясовувати істину, виносити певне рішення. — Наш пан Адам — апостола!.. — І апостола розбирає сварки та суперечки, мирив сусідів, давав усякі ради (Коцюб., II, 1955, 253); З столиці прислали .. комісію. Комісія розбирала діло вербівських селян і звелала наділати їх кращою землею (Н.-Лев., II, 1956, 261); — А поглянь у громаду. Щоб укупні розібрали, чом у нас немає ладу (Сам., I, 1958, 180); // Піддавати аналізу що-небудь. Процент почав розбирати, що йому напала в'який Довбня... (Мирний, III, 1954, 219); Ми розбираем учинок Стаса, ведем суперечки, сміємось разом — і се нас мирить — панну Анелю й мене (Коцюб., II, 1955, 258); У візьні години Хома розбирив із своїми іздівими становище на фронтах (Гончар, I, 1954, 351); Заспокоївшись, що ніхто йому не перешкодить, князь сів, щоб на дозвілі розібрали численні разунки своїх кредиторів (Л. Укр., III, 1952, 511); // Бести слідство, розглядати судові справи. Зійшлися судді, стали розбирати: Коли і як воно, і що їй присудити? (Гл., Вибр., 1951, 43).

◇ **Розбірлітн (розбірлітн)** по кісточках: а) **див.** кісточка; б) детально, до дрібниць вивчати, аналізувати що-небудь. — Перш ніж почати працювати із цим приладом, мусимо оцю роботу, — показав Петро Михайлович малюнок на папері, — розібрали по кісточках і знову скаести (Вас., II, 1959, 227).

5. **перех.**, також із спол. що о. Розпізнавати, вгадувати що-небудь зором, на слух, дотик і т. ін. Вона не знала того, що Катерина, навчивши її кидати карти, не почала розбирати по лиці, хто сумний, хто веселий, хто добрий, хто лихий (Григ., Вибр., 1959, 194); В темні ночі Василько розбирив, що біля стовпа стоїть вартовий і курить (Турч., Зорі..., 1950, 12); Напису не можна було розібрали. Лише одне викарбуване слово «Катерина» зберіг твердий камінь... (Б. Кравч., Квіти..., 1959, 16); Михайло пильно ослухався в розмову, аж нахилився вперед, але не зміг розібрали, що говорять французи (Хижняк, Кулимок, 1961, 49); // Уміти прочитати що-небудь (перв. незрозуміло, дуже дрібно написане). Майорові, видно, було вже нелегко розібрали дрібний почерк (Гончар, III, 1959, 426); Ігор ледве розбирив записку: «Я жду, що ви мене запросите на вальс. Маня» (Багмут, Шасл. день..., 1951, 110).

◇ **Не розбірлітн дорбгі (стєжкн)** — де попало. На чого походу, як і задилася, вибилися молоді газди і парубки. Розхристані, з кашкетами на потилиці, закосичені червоними биндами, вони ішли вперед, не розбиривчи дорози (Вільде, Сестри..., 1958, 268); Він пошпурив весло в куці і, не розбиривчи стєжки, знову побіг (Донч., VI, 1957, 72).

6. **перех.**, також із спол. що о. д е. Розуміти, усвідомлювати що-небудь, з'ясовувати щось для себе. Вона

еже багато чого розбирала і не раз питала матері: — Нащо вам, мамо, заміж іти? — Ось ми підніме-мось на ноги, ми і вас, і себе проадуємо! (Григ., Вибр., 1959, 292); [Х у с а:] Звчайне, мати, як стара людина, не розбирив, що в часи новітні не можна звчайне старих держати (Л. Укр., III, 1952, 181); Що ж у неї на думці, того й сама не розберє (Кв.-Осн., II, 1956, 32); Заблудив [зв'язковий] і тепер ніяк не може розібрали, де права сторона, а де ліва (Труби., I, 1955, 43); // Розуміти чію-небудь поведінку, натуру. Ніяк не розбереш теперішню молоді (Стельмах, I, 1962, 538); Таким його знав давно Опанас, та недавно розібрав, а люди й зовсім не розбиривли (Григ., Вибр., 1959, 157); // Мати певні знання в якій-небудь галузі, бути добре обізнаним у чомусь. [Г р и ц ь к о (дивуючись):] .. От що воно значить — розумний чоловік, освічений чоловік! Все він знає, все він розбирив, до всього доскіпається (Мирний, V, 1955, 182); — А ти тіба по-фіньски розбиривши? (Тют., Вир, 1964, 260); // Розучувати, засвоювати музичний твір, відтворюючи його на інструменті. Сестри посідали за рояль і почали розбирати нову п'єсу (Н.-Лев., I, 1956, 431); Вона старанно розбирала нову пісеньку французького короля Людовика XIII в переробі для клавесина Генріка Гіза (Тулуб, Людолови, II, 1957, 393); Марина Петрівна за роялем розбирив ноту (Мур., Радісний берег, 1961, 18).

◇ **Госпідь (хто) його розберє** — ніхто не знає. Хто там правий, а хто винуватий — господь його розберє (Мирний, V, 1955, 397); А врешті, хто його розберє тепер, куди ми посуваємось, коли більшість наших людей і сама того не знає, а так якось брєде наваманья (Л. Укр., V, 1956, 63); [І] сам чорт (нечійстий, дідько лійсий, біс, кат, старий циган) не розберє — нічого не зрозуміло. [Г о р л о в:] Ти, браток, помешє б говори. Сиплєш, начє горохом, біс не розберє (Корп., II, 1955, 17); Не розбері-бері — що-небудь дуже заплутане, незрозуміле. З Андрієм щось коїтьсь не розбері-бері. Він, як той флюєр. То в один бік повертається, то вітер відвертає в інший (Автом., Коли розлука двоє, 1959, 665); [Д і д:] Депутатима про тебе згадувала. Марфа Семенівна. У них там така суперечка знялася, така веремія, що й не розбері-бері... (Лев., Драма..., 1967, 270); Розібрали смак чого — відчуті повною мірою що-небудь. Він добре розібрав смак провідницького життя (Коцюб., I, 1955, 287).

7. **перех.** і без додатка. Розрізнити кого-, що-небудь. враховувати відмінність, різницю між кимсь, чимсь. Ні почот, ні слава, ні можливість — ніщо не захищало його від тієї напасниці — тузи, що, не розбиривчи, гризе людське серце і в базатого, і в убогого (Мирний, IV, 1955, 221); Побіг він [Осел] напростець, нічого не линає, Чи нива, чи баштан — не розбирив, Толочить і ламає (Гл., Вибр., 1951, 137); Там [в корчмі] пили якісь — хто їх розберє — чи воно панки, чи цигани... (Коцюб., I, 1955, 304).

8. **перех.**, **перен.**, **розм.** Охоплювати, оволодівати ким-небудь (про почуття, стан і т. ін.). У замі було тизо та сумно; мене почав сон розбирати (Мирний, IV, 1955, 373); Перед ним стояли Назіра-хон та Чинар-бібі, ледве стримуючись, щоб не засміятись, їх розбирив сміх (Ле, Міжгір'я, 1953, 459); [К а з и б р і д:] Жаль мене розбирив. Пішов я до війта, до радниці — він там з писарем податки відбирив (Фр., IX, 1952, 44); Як на зло розбирив його кашель такий давлючий, що аж слюзи з очей покотилися (Чаб., Балкан. весна, 1960, 455).

Розбиріла нетерпліячка див. нетерпліячка.

9. **перех.**, **перен.**, **розм.** Сильно діяти, впливати на кого-небудь, викликаючи хвилювання, збудження і т. ін.; проймаєти. — А що, і тебе розбирив краса руської баби?

(Тют., Впр, 1964, 405); *Пісні розібрали студентів; вони почали співати хором* (Н.-Лев., III, 1956, 111); // *безос.* — *Не бреші! — обірава його Остап. — А що — розібрало? — зареготас Мартин. — Значить, правда очі коле, так?* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 135); // *Приводити кого-небудь до стану сп'яніння* (про алкогольного напою). *Дедалі помітно він починає їх розбирати* (Л. Укр., II, 1951, 321); *Василину розібрала горілка. На неї найшла охота до танців* (Н.-Лев., II, 1956, 55); *Друга склянка вже розібрала Іва. Він ледве ворочав язиком, похитувався на доведи волосатих ногах* (Збав., Мор. чайка, 1959, 81); // *Розладнувати шлунок; // безос.* *Розібрало, як овка пиво на третій день* (Укр. присл., 1955, 321).

10. *перех., розм.* Скидати одяг; роздягати. *Вейшла [Устива], а панночка стоїть перед дзеркалом і вже усе зриває з себе. — Де се бізала? Швидше мене розбирай! Швидше: я спати хочу!* (Вовчок, I, 1955, 106).

11. *перех., грам.* Піддавати аналізу; аналізувати. *Розбирати речення.*

РОЗБІРАТИСЯ, *аюся, аєшся, недок., РОЗБІРАТИСЯ*, розберуся, розберешся, *док.* 1. *Вникаючи в подробиці чого-небудь, розглядаючи щось детально, з'ясувати істину, вносити певне рішення. — Адміністрація нехай розбирається. Винна Леся Кумач? Розсудуйте [Хвижняк, Невгавовна, 1961, 96]; [Трохим:] Чекай, Гавриле, треба розбиратись... [Галія:] Нема чого розбирати. Нам остовидло слугвати, як ви вигваляється своїми заробітками* (Корн., II, 1955, 144); [Паняна Мара:] *Я скажу вам всю правду: я дочка петлюрівського полковника. [Зарудин:] У штабі розберуться* (Мокр., П'єси, 1959, 121); // *Вникаючи в суть, деталі чого-небудь, доходити до розуміння чогось. Сміється [Юхн], плечима знизую: книжка, мовляв, як і справжня книжка, і сторінки й літери в їй, ...а почнеш розбиратися у їй, то немов хтось живий... забрався туди та й патякає по-своєму* (Вас., I, 1959, 360); *Вона йшла додому з отуманеною головою. В думках усе переплуталось, і діточина не в силі була сама розбиратися в тій плутанині* (Жур., Вечір..., 1958, 217); — *Мені наказали, щоб допоміг вам розбиратися в життєвській суєті* (Стельмах, I, 1962, 411); // *Орієнтуватися в обстановці, розуміти те, що відбувається. — Міняють [самостійники] личини, братовбивчу ворожнечу між нами постійно хочуть... Думають, темні, згарячу не розберемося — де зубца, а де порятунок* (Гончар, II, 1959, 190); *Природний голим навколо раптово перервався страшним вихулом. Подумати, розібратися, де краще лягти, не вистачало ні часу, ані глазду* (Ле, Право..., 1957, 109); // *Піддавати аналізу що-небудь. Не мав часу розбиратися в плутанині спогадів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 642); *Думки, одна від одної складніші, болісніші, мучили його, і він, щоб розібратися в них, став пригадувати своє дитинство* (Тют., Впр, 1964, 217).

2. *у (на) чому.* Розуміти, усвідомлювати, з'ясувати що-небудь для себе. — *А тепер, бац: молоко на губах не обсогло, а туди ж... Та чи ж воно розбирається на тому, що то є меншовик, а що — більшовик і що таке справжня соціал-демократія?* (Смоляк, Мир..., 1958, 41); *Жаннет, офіціантка в кафе, не розбиралась у тому, що говорять про міністрів* (Ів., Таємниця, 1959, 133); — *Зрозуміло, — зітхнув Аурі-Жак, хоча насправді розібрался в цьому значно пізніше* (Ю. Янов., II, 1954, 61); // *Мати певні знання в якій-небудь галузі, бути добре обізнаним у чомусь. Добре розбиралась він в складних взаєминах різних політичних партій* (Головко, II, 1957, 585); *В техніці... він не дуже розбирался* (Рибак, Час..., 1960, 489); *Василь Карпець, вусатий*

дядько... не згірше цигана розбирался на конях (Стельмах, II, 1962, 136); // *Критично сприймати, оцінювати по-невбати. Скільки разів мені... в житті доводилось спостерігати, як юнаки з очевидною ерудицією, що зміли розбиратись у всіх деталях кожної чужої сцени, першого-лішого кадру, — виявлялися безпорадними і немічними, коли режисерська паличка переходила до їхніх рук* (Довж., I, 1958, 20).

◇ *Без півлітра (півлітра) не розберешся див. півлітра.*

3. *Розрізняти кого-, що-небудь, враховувати відмінність, різницю між кимсь, чимсь. Степан Тиморфійович бачив на своєму віку чимало людей і зміє у них розбиратися* (Собко, Скеля..., 1961, 53); // *у чому.* Розумітися на чомусь, мати досвід у чому-небудь. — *Так оце ти... лікуєш людей? ...А хто ж тебе навчив цьому? — Мама. Вони в усяких зіллях розбиралися* (Стельмах, II, 1962, 91); — *Та я не дуже й розбираюся у мелодіях, я змію тільки співати по-перепелиному* (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 12).

4. *тільки док., розм.* Стати зарозумілим, розпущеним, почати свавільно поводити себе; розпуститися. — *Так тобі і треба. Ти вже було дуже розбирался, і вже й писаря не слухав* (Кв.-Осн., II, 1956, 220); — *Коли хочеш сердитись, то сердься, а не кидай на святій хліб ложкою, — обізвався вперше сердито на свою жінку Карпо... — Щось ти справді вже дуже розбирался* (Н.-Лев., II, 1956, 302); *А Максим — як ногу вложив: з хати та на вулицю, а там у шинок... Так розладіть, розібрався, розписався, що сказано: ні до чого* (Мирний, I, 1949, 214).

5. *розм.* Знімати з себе одяг; роздягатися. *Людина розбирається, лягає і кривається, але не одіяло, а грубою перинкою* (Л. Укр., V, 1956, 38); *Митайло... перейнявся пустотливостю Жабі, вибриком подався в кут, де річка загинала за ліс, зупинився й шубовснує у воду* (Досв., Вибр., 1959, 48).

6. *розм.* Ставати дужчим, сильнішим; посилюватися (про стихійні сили природи). *Розбирається гострий, морозний вітер* (Ле, Наливайко, 1957, 82); *Раптом зашуміло на ліщині листя. Вітрець розбирался, подумала Даринка й розплющила очі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 265).

7. *розм., рідко.* Ставати на свої місця, розходитися по своїх місцях. *Не встигло ще й розібратись етихійно виростає військо, ...це й командира над ними нема* (Гончар, Таврія..., 1957, 311).

8. *тільки недок.* Пас. до розбірлісця 1—4. *Щоразу колишня ханська резиденція втрачала споруду за спорудою, бо аварійні об'єкти не укріплювалися, а розбиралась* (Наука..., 12, 1966, 34); *Те ж саме можна сказати і про кінець реценаті, де розбирається побічна сторона видання* (Мирний, V, 1955, 364).

РОЗБИРАЧ, *а, ч., спец.* Робітник, який розбирає (у 2 знач.) що-небудь на частини. *Діють десятки еміліх розбирачів. Розбирають китові туші поточкою методом* (Наука..., 5, 1958, 55); *Екіпаж мисливця «Мирний» доставив на китобазу киталота-вельетля вагою понад 40 тонн. Розбирачі виявили в його шлунку живого кальмара* (Рад. Укр., 1.1.1965, 4).

РОЗБИРАЧКА, *ж. ж., спец.* Жін. до розбірлісця.

РОЗБИТИ див. розбивати.
РОЗБИТИЙ, *а, е. I.* Діспр. пас. мнн. ч. до розбітій 1—11, 15. *В моєму номері була розбита шибка в вікні, а через неї дув вітер* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Розгойдане море по всьому узбережжі викидало на пісок рештки розбитих під час шторму рибальських суденців* (Гончар, Таврія, 1952, 4); *У коваля жінка, розбита параличем, лежить от уже більше року* (Головко, II, 1957, 191);

Попленталась вона додому, пішла ходою тяжко розбитою горем людини (Гончар, Тронка, 1963, 196); [Д і У - ф о б:] Хвалюся він, що піде в бій сьогодні і всіх своїх лідійців поведе і що не заїде сонце, як вже буде розбите впень усе вороже військо (Л. Укр., II, 1951, 281); Серед уєтх тиць задоволених одна лиш мати зосталася ображеною. Віз її надії були розбиті (Хотк., II, 1966, 196); — Мої керви зовсім розбиті, розторсані (Н.-Лев., VI, 1966, 50); Вона [тухольська дорога] була також проходом для всіляких вістей про життя громад по однім і по другим боці Бескида, була живою ниткою, що в'язала докупи дітей одного народу, розбитих між двома державами (Фр., VI, 1951, 38); Через деякий час Погиба з жахом побачив над своєю головою розбите на рівні квадрати плетиво колючого дроту (Стельмах, II, 1962, 255); Не доходячи до дімочка, стежка вигиналася знаком питання, бо треба було обминути вишкол Гурія Андрійовича і розбитий насколо неї квітничок (Сенч., На Бат. горі, 1960, 51); // розбито, безос. присудк. сл. Леде уникнули люди Гибелі, всі ж кораблі о скелі підводні розбито Хейлліи швент (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 65); Скільки даром потрачено сил! Скільки марно розбито надій! (Дмит., Осінь..., 1959, 9); На тому місці зараз збудовано школу і розбито молодий пришкольній сад (Коз., Гарячі руки, 1960, 108).

2. у знач. прикм. З побитими шибками. Старосвітський будиночок обвалився, темні розбитими вікнами (Вас., I, 1959, 268); // Розколотий на шматки, потріскавий, побитий. Давид підійшов до шафи і крізь розбите скло дивився на полиці, завалені пошарпанними книжками (Головко, II, 1957, 94).

◇ Сидіти (зоставітися, зостатися, опинітися, опинитися і т. ін.) коло розбитого корита — втрачати все найкше, прирідна, залишатися ні з чим. — Ну, тоді хай вона одбиває в тебе Паала, хай тішиться, а ти як буда дурною, так нею й зостанешся, коло розбитого корита, — з серцем кинула Соломія (Кучер, Трудна любов, 1960, 336).

3. у знач. прикм. Дуже поношений, рваний (про взуття). Голова і груди [партизана] наспіж пере'язані бинтами, через які ще проступає кров. Із розбитих чобіт стікає вода (Ворошко, Казка..., 1957, 19); Вона була в новій жовтій хустині, в старих розбитих черевиках (Допч., II, 1956, 96); Федь їде вулицю... Він у поношеному кожущу, розбитих галлякх (Ю. Янов., I, 1954, 164).

4. у знач. прикм. Який розтріпався, скуйовдився (про зачіску, волосся); розтріпаній. Вбігла [Марина], потапцем, соромливо розвиту косу на голові підбирає (Вас., II, 1959, 124).

5. у знач. прикм. Знеспелений, виснажений чим-небудь. Увечері я такий розбитий, такий змучений був, що тільки читати можу та й то белетристику (Коцюб., III, 1956, 183); // Морально пригнічений. Артем вернувся до хати замучений, розбитий. Погроза поліція була не проста (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 47); Тепер вона розуміє, чому така розвита і бліда повернулася мати з міста (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 16); // Кволий, безсильний (про тіло або його частини). Піднявся [Аркадій Петрович] з кушетки на розбитих, старечих ногах і підійшов до вікна (Коцюб., II, 1955, 398); Прокинулася вона аж надвечір з розбитим тілом і важкою головою (Коз., Сальвія, 1959, 212).

6. у знач. прикм. Позбавлений жвавості, ритмічності, твердості (про ходу). Проклинаючи Паліюльку, розбитою ходою попрямував [Бараболя] на хутір (Стельмах, II, 1962, 89).

7. у знач. прикм. Який втратив своє нормальне звучання (про голос); хриплий, дрякчаний. Вона цілими

днями сиділа на однім місці, говорила мало і якимось в'ялим, розбитим голосом (Фр., V, 1951, 421).

8. у знач. прикм. Який зіпсовано частою їздою, ходінням і т. ін. (про шлях, дорогу). Задала, як осіннім розбитим шляхом остання гармата з бійцями проїздала (Є. Кравч., Серпечна розмова, 1957, 5); Ві одразу помітили, що літо вже минуло, що вже настала осінь з нескінченними мряками, розбитими дорогами, холодними вітрами (Гончар, III, 1959, 132).

9. у знач. прикм., перен. Який завапашено, звичечно чим-небудь. Несподівано починали [Залеський і Шевченко] дозгу щирю розмову, в якій кожен знаходив відгук своїх власних переживань і теплий сум спогадів, і біль за своє розбите життя та сміливі надії (Тудуб, В степу..., 1964, 421); І засохли мої сльози, Сльози молодії. І тепер я розбите Серце адом гон, І не плачу, й не співаю, А вію совою (Шевч., I, 1963, 352); // Який погіршено, зіпсовано чимось. Тут у Відні пишу або дуже мало, або й нічого, бо все я тут якось у розбитому настрою [настрої] (Л. Укр., V, 1956, 42).

РОЗБИТИСЯ *див. розбиватися.*

РОЗБИТИСТЬ, тості. ж. Став за знач. розб'ятій 5. Втома в суб'єктивним виразом стомлення і супроводиться ослабленням організму, відчуттям деякої розбитості і небажанням працювати (Шк. гігієна, 1954, 122); В останні дні інкубаційного періоду з'являються передвісники хвороби, а саме: загальна розбитість, запаморочення, втрата апетиту, неспокійний сон (Підручник дезинф., 1953, 65).

РОЗБИТНИЙ, а, ё, розм. Який умів вдало, швидко, за будь-яких обставин усього добиватися, все діставати і т. ін.; спритний, моторний. — Приїде сьогодні... з вахтажем... Все зробила, все дістала розбитна Ольга (Шиян, Балайда, 1957, 189); Хвалю і з тих розбитних гуляй-пільських хурциків, що розжилися до революції на торієві хлібом (Гончар, II, 1959, 332); Не балувана людською увагою і ласкою, з вигляду ніби смілива і розбитна, а насправді дуже чутлива на кожну нещирість, Мотя особливо цінувала щирість і відвертість в людях (Коз., Сальвія, 1959, 125).

РОЗБИТО. Присл. до розб'ятій 5. Останнім бредє по мосту Стратіон, якось розбито, безвільно (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 86).

РОЗБИТОК, тку, ч., діал. 1. Відбитий від чого-небудь шматок; залишок чогось зламаного.

2. Той, хто зазнав поразки, потерпів аварію і т. ін. Поволі розбитки збиралися, і фронт приймає давній вигляд (Грчан, I, 1958, 280); В Ярослав тільки й було людей, що тряс воїнів та медовар з... конем, та ще нещасні розбитки, етіаки (Загреб., Диво, 1968, 515); * Образно. Ох, борці, якби ви знали, що то є безсилі руки! Що то є лежати тихо, мов сумний розбиток долі (Л. Укр., I, 1951, 314).

РОЗБИТТЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розб'яті, розбивати. Франків патріотизм був не хліб, не сало, не урядова посада, тільки неможна праця над розбиттям тієї гранітної скали, що лежала на шляху визволення України (Коз., Відродження..., 1950, 32); Ярослав ще вагався. Кинувся б назад, у січу, але звідти не долидало нічого золотого... Розгроз і розбиття! (Загреб., Диво, 1968, 514).

РОЗБИШАКА, и, розм. 1. ч. Те саме, що розб'ятій 1. — Ой, лишенько... бабуся... Я з хутора... розбишаки були... всіц побили... порізали... (Мирний, I, 1949, 412); Там скрізь порозламуєні скрині; оджа лежить розкидана, кривава, пороздирана; пух із перин, наче сніг, летить по вітру; усюди розбишаки шукали грошей, але пероли, розкидали (П. Куліш, Вибр., 1969, 175); [Я к и м:] Хоч думали розбишаки, що вбили мене, та

шабля якось навкосою одарила, тільки поранила... (Гр., II, 1963, 542); * У порівн. — Поріже [чоловік] отуп нас. Бач, який він страшний, як розбишака (Мирний, I, 1954, 274); // Уживається як лайливе слово. — Став бурмистер із докорати, заодіяками, розбишаками вигукати (П. Куліш, Вибр., 1969, 176); // перен. Той, хто чинить насильство над кем-небудь, пригноблює когось. Була вона грозою для розбишака, німецьких [фашистських] загарбників, ота білаявєнка, чи, може, чорнава, а то й руська дівчинка (Вишня, I, 1956, 326); Треба знов було йти [в ліс]. Звісно, треба... Та як? Хлопець в хаті і жінка недужа, і не вкритись ніде від отих розбишака [фашистів]. І женуть на роботу, і стужа... (Перв., II, 1958, 279).

2. ч. і ж. Той, хто любить бешкетувати, пустувати. Пригадає Артем — малим хлопцем. Отакий і ріс при батькові — завялий, цікавий до всього, добрий та ласкавий, тільки розбишака великий. Скільки доводилося батькам вислухувати скарг на нього (Головко, II, 1957, 507); Поміж них [хлопців] розбишака Зінко — завжди жовторотими пташатами набито кишені в нього (Горд., II, 1959, 13); З сумовитим усміхом протягнула волюшки Марисі. — Це вам... За те, що клопочетесь моїм розбишакою... (Гончар, Бригантина, 1973, 157); — Ну скажи мені, що з тебе вийде, з розбишаки такої? — запитувала Грина Михайліна (В ім'я Вітч., 1954, 7); // перен. Той, що б'ється (про птахів). Стріла [ворона] піяна Розбишаку — Пісяра — і чкурнула, Дремула Із двора [Бойко, Ростіть., 1959, 67]; Горобці озлушливо цвірінчали, радіючи сонячному дню... — Х-у-р-р-р! — І зреш сідри розбишака з цвірінчанням злізла в повітря (Речм., Весн. грози, 1961, 74).

РОЗБИШАКУВАТИ, ую, уєш, недок., розм., рідко. Бути розбишакою. — Вас тільки чотири на все село й є, що день у день н'єте, гуляєте та розбишакуєте... (Мирний, I, 1949, 290).

РОЗБИШАКУВАТИЙ, а, е. 1. Який може грабувати, вбивати людей.

2. Який любить бешкетувати, пустувати. — Хай хоч що, а не віддам чайки цим розбишакуватим хлопцискам, які так безсердечно перебили крило бідній пташці (Збан., Мор. чайка, 1959, 24); — Господи праведний, і в кого воно таке вдалося розбишакувати? Учора горщик розбило, сьогодні діалюся, а воно кризь друцляк поліл просіває (Тют., Вир. 1964, 24); Яка ж вона гарна, ота розбишакувата, вередлива і насмішкувата випускниця школи! (Чаб., Тече вода., 1961, 8); * Образно. Вітер, по-літньому теплий і вже по-осінньому розбишакуватий, заміє сліди біля школи (Збан., Малин. дзвін, 1958, 57).

РОЗБИШАКУВАТО. Присл. до розбишакуватий 2.

РОЗБИШАЦТВО, а, с. 1. Грабіж, що супроводжується погрозами, вбивством і т. ін.; розбій. [М а р к:] Я з Габріелем ходю до коменданта міста жалітися на це нечуване розбишацтво, і комендант, як бачите, наказав закувати нас в ланцюги і покарати разом з вами лютою смертю (Мам., Тв., 1962, 63); Дався ознаки Верджідеві брат Окуня. Ще довго пам'ятатиме він його розбишацтво (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 396).

2. збірн. Люди, які займаються грабежем, розбосом; розбишаки. [Р у ф і н:] То шлях нелегний, — всякий люд бродячий, усяке розбишацтво там буває, а ти смеркою ідеши, самотня жінка... (Л. Укр., II, 1951, 343).

РОЗБИШАЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до розбишака. Живучи цілий рік таким життям, вона звикла до його сама, радла всякій удачі, допомагала в розбишацьких затях... (Мирний, I, 1949, 404); Пана.. убили [розбійники], а памі отамам розбишацький.. собі взяв (Гр., II,

1963, 254); // Який складається з розбійників, розбишака; // Належний розбишаці. Ці [зухвальці] тебе можуть зустріти і гострим ножем розбишацьким (Зеров, Вибр., 1966, 355); // Власт. розбишаці, такій, як у розбишака. Йому все лиш спувалися поперед очі мертві, гидкі лиця заодіє,.. бриніли в вухах із заканами, незрозумілі слова та страшні, розбишацькі дотепи (Фр., IV, 1950, 484); [Е к о н о м:] Чоловіка за три може, знайдеться, між ними [охоронцями] таких, що можна поклатися, а останні розлетяться, як пір'я, од одного розбишацького посписту (Вас., III, 1960, 197); — Це не було перебільшення: очі розбишацькі, жості.. мала дівчина (Ю. Янов., II, 1958, 153); На обличч'ї її не було розгубленості, воно мало той вираз збудженої розбишацької веселості, властивої для жінок (Тют., Вир. 1960, 246).

2. Стос. до розбишацтва. [Перший старий т к а ч (увіходить):] Нехай мене бог боронить, щоб я з вами в таку розбишацьку справу ліз (Л. Укр., IV, 1954, 244).

РОЗБІГ, у, ч. 1. Біг з швидкістю, що поступово збільшується. Олекса, надбігши до рову, як був, у повітря розбігу, стрибнув прямо перед собою (Хотк., Довбуш, 1965, 74); Футболіст почав розбіг; // перен. Рух, дія, діяльність, що здійснюються із зростаючою інтенсивністю. Разом з партією, в ногу з партією, на чолі з партією радянський робітничий клас, колгоспне селянство, інтелігенція беруть новий могутній розбіг до комунізму (Літ. газ., 7.XI 1961, 2).

З розбігу: а) поступово збільшуючи швидкість під час бігу; розбігшись. Кидали [єлліні] спис з місця в ціля і з розбігу на дальність. Робили це однаково вправно і лівицею, і правцею (Наука., 11, 1966, 31); б) не встигнувши зупинитися після бігу. Ратом назустріч [дівчинці] з провулку виринула маленька постать. Вони з розбігу просто стукнулись лобами (Ів., Вел. очі, 1956, 25).

2. Рух (машин, механізмів і т. ін.) з поступовим збільшенням, наростаючим швидкості.

3. Дія за знач. розбіг'ятися і розбіг'ятися 1, 5, 7. Сержант Расцелуєва на перехресті Машин фронтонів регулює розбіг (Нєх., Хто сіє вітер, 1959, 186); Вони [єллові установки з турбогвинтовим двигуном] мають ряд переваг, до яких належить їх економічність і збільшена тяга під час розбігу літака (Наука., 1, 1959, 24); Змістилися звичні для цієї грані простору і часу в сучасній [Сталінградській] битві, і немислимо озонити із розбігом думки однієї людини (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 296).

4. Те, що простягається далеко вперед. Праворуч бовзанило село Довгий Кут — далеко теж за степовим розбігом — майже коло обрїю (Ю. Янов., I, 1958, 161); Ти [Київ] летиши вдалину, мов на крилах... Я люблю твоїх вулиць розбіг (Сос., Так ніхто... 1960, 42).

5. Контури, обриси чого-небудь у вигляді ліній, що розходяться в різні боки. Відгули смігові. Перші ескізи грози викресали у синьї ламаний розбіг громовиць (Рибак, Помилка., 1956, 238).

РОЗБІГАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Почати багато бігати. — Вже правда, що розбігалась, як курка з ліщєж, — не дала гаразд і вистапиться. Чого ти прибігла в пасіку звалтувати? (Н.-Лєв., III, 1956, 67); Дівчинка-восьмиліток забавляє свого трилітнього братика, котрий чогось розбігаєся (Коцюб., I, 1955, 460).

РОЗБІГАТИСЯ, аюся, ашся, недок., розм. **РОЗБІГТИСЯ**, біжусь, біжїшся, док. 1. Дуже швидко руматн, розходитися з одного місця в різні боки, місця (про всіх або багатьох). Палажка кидалась до Кайдашихи й биле кулаком об кулак. Вони то збігались, то розбігались, як ті півні, що кидаются одик на одного (Н.-Лєв.,

II, 1956, 339;) *Вже третій день, не сходячи з машин, за бором ми жчали наздогін. А він, розбитий, в смертному тремтінні По селях розбігаєсь, вповзає в ліси* (Перв., II, 1958, 197); *Новоки сипонували врозтіч. Однак Хоми здалося, що вони розбіглися не досить прудко. — Е-е, хіба так гвардійці розходяться? Гвардійці розкачуются, як пружини!* (Гончар, III, 1959, 327); // *Бігти в різні боки, тікаючи від кого-, чого-небудь. Од кого дієчата розбігаються, од кого шинкар ховається? Ні од кого більш, як од Тимохи Макушечка* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Гримзули постріли з усіх боків. Розбігається черега* (Довж., I, 1958, 54); [О р ф е й:] *А де ж вони [товариші] тепер? Вони розбіглись, як віаці по шургах* (Л. Укр., I, 1951, 449).

2. *Вирушаючи кудя-небудь, кидати місце своєї роботи, свого проживання і т. ін. (про всіх або багатьох). — А чому народ розбігається по містах?* (Довж., II, 1959, 124); — *Тепер мені ясно, — потемнівши, підівєся Килигей, — чому від вас бригада розбіглась. Я сам перший послає би такого .. к стобільчій матері* (Гончар, II, 1959, 116); // *розм. Не бути, не жити разом (про подружжя). Шлюб не рестрували. Чого — важко пояснити. Найбільше, мабуть, мама впливала. То листами, то в привітлах через людей передавала: «Хай хоч не записується! Показаться, показаться та й розбіжаться!»* (Ковівька, Чому я не сокіл..., 1961, 31).

3. *Швидко розходиться звідкись, від чого-небудь у різні боки. Легкі брижі.. розбігаються [від човна] віялом ледь помітних хвиля* (Смолич, II, 1958, 44); *Можна кинути камінець у воду, і моді третячі круги розбіжяться навколо — маленькі й близькі* (Донч., VI, 1957, 12); // *Поширюватися, розповсюджуватися. Мовби навжисне виткани вправною рукою, на всі боки розбігається в найпримглюєших комбінаціях бара візерунки квітучого зілля* (Добр., Очак. розмир, 1965, 279); *Коли вечірньої пори на траві сідають роси і земля одходить від сонячної спекти, моді задурливий дух конопель стелиться низиною, на весь обшир розбігаються дражливі пахощі землі* (Горд., II, 1959, 209); // *Розсіюватися, ставати негустим, рідким (про туман, хмарн і т. ін.). Туман розбігається, вода сипішає* (Л. Укр., III, 1952, 186); *Хмари від ляку розбіглися з неба, і сонце братів двох зустріч ослао* (Козюб., I, 1955, 430); // *Поширюватися (про чутку). Не раз розбігаєса чутка: чаловили отамана, й цілі тичби людей збігалися на його дивитися* (Вовчок, I, 1955, 361).

4. *Розгалужуватися в різних напрямках (про шлях, річку і т. ін.). Від кожної хати стежки розбігалися,.. як нитки* (Вовчок, Вибр., 1946, 158); // *Простягатися далеко вперед у різних напрямках. Перед ними, розбігаючись на всі боки, розлягалися поля* (Мирний, III, 1954, 105); *Кошлатий ліс розбігся по узгір'ях* (Забіла, Поезії, 1963, 95); *Перед ними величю розбігся рудник, там і тут осяяний електричними ліхтарями* (Гур., Наша молодість, 1949, 73); // *Бути рідко розміщеним на великій території. Володині розбіглися присаджувати будиночки* (Донч., III, 1956, 81).

5. *Бігти, поступово набираючи швидкість; розганятися. — Ххе!.. Ще не біда. Води небагато — і перестрибнути можна! — гукнув Кирило, розбігаючися, щоб перекочити ту течю* (Мирний, III, 1954, 70); *Ладигін коротко розбігся, рвучко махнув рукою, і граната заискрилась в повітрі, упавши саме там, де треба було* (Ткач, Крута вхляя, 1956, 327).

6. *Бути неоднаковим з чим-небудь, відрізнятися від чогось змістом, формою і т. ін. Автор замітки висловлює бажання, щоб вирішення начальника цеху не розбігалася* (Собко, Біле полум'я, 1952, 166); — *Коли ваш аналіз розбігатиметься з стандартом, ви повинні*

знати, чому так сталося (Шовк., Інженери, 1956, 128).

7. *Швидко переходити з одного об'єкта на інший, не зупиняючись, не зосереджуючись на жодному (про думку). Думки розбігались. А треба згадати щось дуже-дуже важливе...* (Донч., III, 1956, 12).

◇ *Очі розбігаються див. бко¹.*

8. *тільки док., розм. Почавши бігати, захопитися, ввійти в азарт. — Не гадай, що і з кінсьми так легко даси собі раду. Полум'я мають у грудях, крізь ніздрі його видихають, Ледеє й самому мені покораються, як розбіжяться* (Зеров, Вибр., 1966, 314); * *Образно. За мене не журіться, — що я скільки сумних слів написала, то то якось перо так розбіглося, по-давньому звичаю* (Л. Укр., V, 1956, 64).

РОЗБІГТІСЯ див. розбігáтися.

РОЗБІЖКА, ж., розм. Дія за знач. розбігáтися, розбігáтися 5.

РОЗБІЖНИЙ, а, е. і. Який розбігається (у 3 знач.) звідкись, від чого-небудь у різні боки. *Будь-яке судно, пливучи, створює систему поперечних і розбіжних хвиля* (Веч. Кнів, 4.XII 1968, 4).

2. *Суперечливий, несумісний змістом. Як важко розбіжні думки поєднати!* (Перв., II, 1958, 393); *За кілька днів комсомольці наткнулися ще на один документ, за яким приблизно можна було визначити нафтовий район. Але відомості були далеко не повні, розбіжні* (Донч., II, 1956, 20).

3. *Неоднаковий, різний. Будь же [Діана] велика, прославлена Під іменами розбіжними* (Зеров, Вибр., 1966, 206).

РОЗБІЖНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розбіжний. *Висока концентрація енергії у лазерному промені і його слабка розбіжність дають фантастично високі температури* (Знавця., 2, 1971, 7); *У юнаків.. розбігаються очі... Ще не прочитана й третина об'єв москоських інститутів та технікумів, а вони вже губляться від розбіжності бажань...* (Панч, На каляні мості, 1965, 275); *Я не маю права відкидати дружбу Славаки лише тому, що в нас неоднакові характери і що в нас розбіжності в поглядях* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 104); *Кожного разу, повертаючись на Землю, космонавти зустрічатимуться із своєрідною розбіжністю у часі. Часу на Землі мише набагато більше, ніж у космічному кораблі* (Наука., 7, 1961, 17).

РОЗБІЖНО. Присл. до розбіжний 2, 3.

РОЗБІЙ, ббю, ч. Напад з метою пограбування, який супроводжується погрозами, насильством, убивством і т. ін. — *Голодному, кажуть, і розбій не страшний* (Мирний, IV, 1955, 359); *Шибеник пошнюпився й говорить: — Я вас і не думаю убивати, але мене голод суди погнав. Ми з мамою вмираємо без хліба. І я мусив іти на розбій* (Три золоті сл., 1963, 140); *Торгівля [на ярмарку] ішла не дуже, щоб дуже, але з-ніди поли можна було дістати не тільки саму дивовижну, розбоєм добуту одержину, а навіть нактової пілолі й ручні кулажети* (Стельмах, II, 1962, 155); // *перен., розм. Насильство, здріство, утиски і т. ін. щодо кого-небудь. Щоб хоч трохи очуматися, він пішов поводити по ярмарку.. — Це розбій! це здріство панське! — чує Чіпка, як гукають селяни під яткою* (Мирний, I, 1949, 393); — *Знахобнілі дідиці дійшли до того, що почали закріпачувати навіть заслужених значних козаків і старшин, по суні таких же дворян, як вони самі. Це розбій серед білого дня!* (Добр., Очак. розмир, 1965, 18).

РОЗБІЙНИЙ, а, е. Стос. до розбою. *Не піратські походи мені у розбійній вивжались воєні. Лише часті тиж людяв бажав — А не крові, змуцнані і заграз!* (Брат., Пісня., 1953, 84); *На землі, між камінням,*

кров і розвіяне пір'я — покидьки від сніданку. Роман затиснув губи. Якусь мить він постояв на місці розбійного бенкету, потім тихо рушив далі (Донч., II, 1958, 276); // Який займається розбосом. Народу! Дружними рядами Проти розбійних ворогів, Бо правда — в нас, бо правда — з нами, Бо з нами сонце всіх віків! (Рильський, II, 1960, 85).

РОЗБІЙНИК, а, ч. 1. Той, хто займається розбосом, грабінництвом. Недалеко перейшов він лісом, Аж розбійники його напали (Фр., XIII, 1954, 278); Але що це? Дзвін заліза. Тихий крок, і враз, ого! — у вікно розбійник лізе, Вова — шаблею його! (Сос., II, 1958, 45); * Образно. Рудий яструб, степовий розбійник, знаєє взору і закурляє над полем (Донч., III, 1956, 71); * У порівня. Обвішаний зброєю, він стоїть попереду Дьяконова, мов який-небудь розбійник, у своєму строкатому вбранні (Гончар, II, 1959, 353); // перен., розм. Той, хто чинить насильство, утиски, адирство і т. ін. щодо кого-небудь. — Розбійник!.. Людожер!.. Він хоче моєї зазуби!.. — змилювався дорогою Семен. — Піду і задушу його, як гадину!.. Але душити було нікого... Семен не застав брата дома (Копюб., I, 1955, 127); Ми уважаємо німецьких капіталістів тажми ж розбійниками, як і капіталістів російських, англійських, французьких та ін. (Левін, 31, 1973, 388); // Уживається як лайливе слово. — Геть, розбійнику! — закрилі Стадницький і одарило кулаком по столу (Стельмах, I, 1962, 424); — Рятуйте, люди добрі! Вбивають! Вбивають! Ой, не стріляйте, розбійнику! (Довж., I, 1958, 192).

2. розм. Той, хто любить бешкетувати, пустувати (про дітей). Здерши з голови своїй лисичий малахай, він загнув руку в одно таке гніздо і набрав яєчок під проливайий писк позрабованих пташок, які з розпачем кружляли над маленьким розбійником (Тулуб. В степу..., 1964, 115).

РОЗБІЙНИЦТВО, а, с. Заняття розбосом. — Добре, що прийшов, сину... Тепер помру спокійно. Вірю, що буде з тебе порядна людина. Розбійництво — недобре ремесло (Три золоті сл., 1968, 141); [О л е н к а:] І хіба це страшно? Хіба арештують нас за злодіїство або розбійництво? (Ірчан. I, 1958, 175).

РОЗБІЙНИЦЯ, і, ж. Жін. до розбійник. — Дозвольте і мені, панове, річ держати! — Тут обізвалася Лисича. — Розбійницю таку не так судити годиться (Гл., Вибр., 1957, 75); Засвідчимо, всі на суді засвідчимо, що розбійниця зотіла молодицю втопити (Вільде, Сестри..., 1958, 333); * Образно. Розбійниця сова безшумно вилетіла з пташиної зграї одного щиглика собі на вечерю (Коп., Як воно..., 1948, 84).

РОЗБІЙНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до розбійник 1. На початку XIII століття на берегах Балтійського моря з'явилися розбійницькі орди Тевтонського ордена (Наука..., 6, 1963, 22); Мельникова донька прийшла додому і жила тепер у великій славі. Дуже її хвалили за те, що допомогла зруйнувати розбійницьке гніздо (Три золоті сл., 1968, 136); // Власт. розбійникові; такий, як у розбійника. Він без радості приносить птицю до пожурого, з розбійницьким виразом обличчя лісника Шкаварлизи (Стельмах, II, 1962, 277); Вилічуйте, розбійницьке, з нагабними очима, лице його було розлімале від спеки і ліниве (Тют., Впр, 1964, 233).

2. Який характеризується розбосом, загарбінництвом. — Ті війни [між князями] — се.. чисто розбійницькі війни (Фр., VI, 1951, 53); Важливе місце в роботі [Працької] конференції зайняли міжнародні питання. Делегати затвердили ганьбов розбійницьку політику англійського імперіалізму та російського самодержавства в Персії (Ком. Укр., I, 1962, 70).

РОЗБІЙНИЧАТИ, аю, аеш, недок. Займатися розбосом, грабінництвом. Королівські васали будували міські замки і розбійничали на великих шляхах (Іст. середніх віків, 1955, 89); — Ти де був? — По Волзі їдуть... — Розбійничав? — тихо спитав Хома (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 315); * Образно. Дієчина підбігла до того місця, де розбійничав вихаж, і.. під сузою травицею побачила красчок джмелиного гнізда (Стельмах, I, 1962, 525); // перен., розм. Чинити насильство, утиски, адирство і т. ін. щодо кого-небудь. Дамько почував, як прокидається в ньому лють до пришельців [військ Антанті], що з'явилися з-за моря розбійничати на його рідній землі (Гончар, II, 1959, 46).

РОЗБІЙНИЧИЙ, а, е. Те саме, що розбійницький. Щодня, щогодини розбійничав зграя в Чорному лісі прибілашав (Вовчок, I, 1955, 361); Лють нараз напала. Гостра лють! Помсти! Помсти усім, хто виразив його з рідного села, з рідної хати і кинув у вир розбійничого життя! (Хотк., II, 1966, 111).

РОЗБІЙНИЧОК, чка, ч. 1. розм. Те саме, що розбійник 1. Що найстарший та й розбійничок На гороніж коні грає. Що він грає, грає-вираває. До табору повертає... (Копюб., I, 1955, 184); Маруся, притишнувши, слухала, як багата удова, зламкомившись на черевній черевнички та на пишні убірнички, силою-неволю віддавала дочку свою, одиначку, за Янчика, великого розбійничка (Хотк., II, 1966, 18).

2. Пестл. до розбійник 2.

РОЗБІЙНИЦЬКИЙ, а, е, рідко. Те саме, що розбійницький. — Ой пали, мила, кам'яні груби, — Нехай і наєрті розбійницькі груди (Чуб., V, 1874, 737).

РОЗБІЛЕНИЙ, а, е, спец. Одержаний унаслідок додавання білої фарби до іншої фарби. Тіні як в іконі, так і в мозаїках виконані в одній манері — у Великої Панасії з розбіленою, а в мозаїках — із камінціє золотою воєрзу (Знання..., 8, 1970, 17).

РОЗБІР, бору, ч. 1. Дія за знач. розбирати 1—4, 11. Чекаю од Лілі описанна маскарату, того розбору есе-люція, на який ми з тобою «чуть-чуть» не попали (Л. Укр., V, 1956, 222); — Чого ти хочеш від мене? — гукнула Регіна, роздратована цим легкодущим розбором її найтаємніших почувань і думок (Фр., VI, 1951, 278); — Скажи, ти замислювався над своїм ечинком? Робиш ти йому тактичний і психологічний розбір? (Гончар, III, 1959, 280).

◇ Без розбору — усе, всіх підряд, не вибираючи. Тарас багато і часто без розбору читав про історичне минуле своїй Україні. І воно видавалося йому вільним, героїчним (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 30); 3 розбором — не все, в усіх підряд, вибираючи. В Константинополі, в палатах Великої палаци, подавали всі й частували з розбором — кому.. горіхи, а кому шкаралупина... (Скл., Святослав, 1959, 286); До нас засилають таку силу [віршів], що доводиться з великим розбором відбирати до часопису [часопису] (Мирний, V, 1955, 422); Нікому нема (немає) розбору див. нема.

2. Стаття, що містить аналіз, критичну оцінку чого-небудь. Правду кажучи, я не знайшов нічого такого у тій рецензії, щоб заради неї збивати бучу. Правда — «чудак» — бринить дисонансом, коли нижче перенита ти розбір оповідань (Мирний, V, 1955, 363).

3. розм. Те саме, що гатунок 1, 3. Тарас, щоб свій достаток справді показати, Кинувся тук, тжання цесарське швидче [швидше] од'язати, Вийняв, мабуть, штурк чотири всякого узору І платків квітчастих з'язу лучшого [кращого] розбору (Укр. поети-романтики..., 1968, 568); Попойшов (етапом) цює місяці коло двох в тісноті, що ні язати, ні сісти... між кузьками есакми, між хворобами всіх розборів (Тесл., 3 книги життя,

1949, 78); // *рідко*. Рід, категорія людей з певними рисами, особливостями. [Р у ф і н:] *Невже ти не для жарту порівняв Крістіна й Крусту з ними? [К а й Л е т і ц і й (у с м і х н у ш и с ь):] Як скажуть? Звичайне, сі дрібнішого розбору (Л. Укр., II, 1951, 361).*

РОЗБІРЛИВИЙ, а, е. 1. Який виявляє вимогливість під час вибору або оцінки когось, чого-небудь.

2. Якого можна легко сприйняти слухом або зором; чіткий, ясний.

РОЗБІРЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до розбірливий. *Правильна артикуляція приголосних забезпечує розбірливість слів, а тому й має для сценічної мови першорядне значення (Худ. чт., 1955, 38).*

РОЗБІРЛИВО. Присл. до розбірливий.

РОЗБІРНИЙ, а, е. Те саме, що розбірливий.

РОЗБІРНИЙ, а, е. Який можна легко розібрати і вповні зібрати. *Гурткіці вже зробили розбірну модель трактора (Донч., V, 1957, 365); Було б добре, якби організації, покликані забезпечувати колгоспи старою під фрукти, розробили кілька зразків розбірних контейнерів (Хлібороб Укр., 8, 1969, 22).*

РОЗБІРНИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до розбірний.

РОЗБІРНО. Присл. до розбірний. [В а с и л ь:] *Не роби злого, люби ближнього, поможи бідному, захисти неможливого від напасті могутнього... Все докладно, все розвірно (Мирний, V, 1955, 106); Все треба здобувати... Чи це тільки зараз він до цього дорожував, чи й попереді знав? А все ж знав, тільки що, може, не думав про це так... розбірно... (Гр., II, 1963, 323).*

РОЗБІЯКА, в, рідко. 1. ч. Той, хто займається розб'ювом, грабінництвом; розбіяк. *Заводить він у думках свого товариша в темні лісові нетрі, напускає на його розбіяки, які замазнулися вже на його ножах; тоді сам вибігає із-за куціє з рушницею, розгонив розбіяк (Вас., I, 1959, 164); Без слюзи гіркої Поспішає розбіяка До добичі свої [свої] (Рудав., Тв., 1959, 46).*

2. ч. і ж. Те саме, що задріпака. — *Та він у нас і не такий уже розбіяка, як його уславили, як до нього добре — він уділі добрий (Вас., II, 1959, 361).*

РОЗБЛИСК, у, ч., рідко. Те саме, що блиск 1. *Розвселася розблиском, весняне, ти, небо красне! (У. Кравч., Впбр., 1958, 36); — В кровавім розблиску огні виднілися... безконечно довгі ради чотиригранних шатрів (Фр., VI, 1951, 62).*

РОЗБЛИСКАТИСЯ, ається, док. Почати інтенсивно блискати (у 1 знач.). *Розгримілися громи — і земля під пшеницями задріпала, розблискалася блискавиці і його долю над селом виписували (Черемш., Тв., 1960, 292).*

РОЗБЛИСКУВАТИ, ус, недок., рідко. Те саме, що розблискуватися. *Так швидко з-під малих ручеят, з-під голак, ростуть-розцвітають, немаче справедливі, барвисті цвіти, розблискують зізодочки (У. Кравч., Впбр., 1958, 409).*

РОЗБЛИСКУВАТИСЯ, ується, недок. Блипати, сяяти, світитися. *На землі, на широкій надстриській рідині, почали розблискуватися якісь світила (Фр., VI, 1951, 57); Золоті куполи [Києва].. яскраво розблискувалися в набагрячному сонці (Гончар, II, 1959, 145); Сонце яріло на крутих скілах, розблискувалося прогори золотом на дивних бурульках (Загреб., Шепіт, 1966, 138).*

РОЗБЛИЩАТИСЯ, щяться, док. Почати дуже блищати, сяяти. *Дзвінкологося Тоня Горнищенко від залищеного сілеу аж розблищавалася своїми горіхово-карими [очима] (Гончар, Тронка, 1963, 28).*

РОЗБ'ЮКАНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мин. ч. до розб'ювати.

РОЗБ'ЮКАТИ див. розб'юкувати.

РОЗБ'ЮКУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗБ'ЮКАТИ**, аю, аєш, док., розм. Розголошувати якісь відомості, таємниці і т. ін. [Л у к е р к а:] *Так я й сподівалась, що це ти розб'юкаєш. [Т я м і ш:] Та ей же ей, що ні (Кроп., V, 1959, 580); [Г и р я:] *Оддав хліб, тиж і здох-рй. Більше не дам!.. Бо ще понесеш якісь сижатії, а вона й розб'юкає на все село, що в мене є хліб... (М. Куліш, П'єси, 1960, 23); Посиділа [Вінцусиха] недовго, бо, мабуть, поспішала розб'юкати всім, що я повернувся з Америки таким самим злидарем, як і був (Мур., Бук. повість, 1959, 94).**

РОЗБ'ЮКУВАТИСЯ, ується, недок., розм. Пас. до розб'юкувати.

РОЗБ'ЮКАНИЙ, а, е, розм. 1. Діспр. пас. мин. ч. до розб'ювати. *Примусила [Нюся] дітчину випити гарячого молока, розб'юканого з медом та маслом (Коз., Сальвія, 1959, 225); // у знач. прикм. *Розб'юканий Тота, перелякано зиркаючи, сидів з другого боку столу і тьопав дерев'яною ложкою якусь розб'юкану поливку (Загреб., Диво, 1968, 56); Довгі, як торби, вони [кшшені] були тиж зручні, що Сашко міг завжди тримати в них розгачку з бойовим припасом черп'яного дріб'язку до неї та ще знайдений десь на шляху розб'юканий складаний ніжик (Юхвід, Оля, 1959, 13).**

2. у знач. прикм. Який розміслив, їздячи, ходячи по ньому під час негоди (про шлях, дорогу). *Заробітчани планувалися за волами, возили буряк. Дорога довга, розб'юкана, колеса верунали по вісь (Горл., II, 1959, 173).*

3. у знач. прикм., перен. Недисциплінований, повбавлений витримки (про людину); неорганізований. [Ч у б а т и й:] *Два лишки патронів сиснула... Та в тебе не бійці, а розб'юканий елемент! (Баш, П'єси, 1958, 53).*

РОЗБ'ЮКАНИСТЬ, вості, ж. Якість і властивість за знач. розб'юканий 2, 3.

РОЗБ'ЮКАНО, присл. 1. *Хитаючись, коливаючись. — Мабуть, перепаде нам від Салогана, — говорить сам до себе Матвій Воцюн, прислухаючись, як розб'юкано хлюпається селезіна в його дерева (Стецьмак, I, 1962, 85).*

2. перен. Не виявляючи дисциплінованості, витримки; неорганізовано.

РОЗБ'ЮКАТИ див. розб'юкувати.

РОЗБ'ЮКАТИСЯ див. розб'юкуватися.

РОЗБ'ЮТОК, тка, ч., розм. Насиджене яйце без зародка з неприємним запахом. *Гаркуша дав наказ: не зупинатись, рудатись далі до хуторів, бо в школі, мовля, вода розб'ютками тгне (Гончар, Таврія, 1952, 123).*

РОЗБ'ЮТУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗБ'ЮКАТИ**, аю, аєш, док., перен. 1. Розбавляти що-небудь водою або якоюсь іншою рідиною, роблячи менш насиченим, густим. *Як обід готов, то відкладають [дозорці] Найкраще м'ясо, хліб... Тоді для нас [арештантів] розб'ютують водою (Фр., X, 1954, 153).*

2. Розмішувати що-небудь, рівномірно розподіляючи в рідині. *Кухарі другий раз уже піділлали теплою водою гуцу з недоварених горошин та лущини, що була на дні, і розб'ютали се при помочі великого мідяного черпака (Фр., II, 1950, 265); Мати насипала в миску пригощу жовтуватого, як соломка, кукурудзяного борошна, запарила його, висипала у відро з перегоном, розб'ютала і понесла годувати [корову] (Юхвід, Оля, 1959, 84).*

3. Розчиняти що-небудь у воді чи якійсь іншій рідині. *Як болять живіт і приступає до серця, розб'ютують.. сілє у воді і п'ють (Номіс, 1864, № 13928); Агроном даєно вже привіз з міста отруту, і тепер удвоє з Купріяном Олександровичем розб'ютували її в чеберці води (Донч., I, 1956, 95).*

4. *розм.* Розхитувати, виводити з ладу що-небудь, ослаблюючи кріплення. *Сашко так розкрутив і розбав паровика, що на протяж місяця йому вже й справді ніхто не міг дати ради* (Коз., Вибр., 1947, 42).

РОЗБОВТУВАТИСЯ, утється, *недок.*, **РОЗБОВТАТИСЯ**, ається, *док.* 1. *розм.* Розхитуватися, виходити з ладу.

2. *тільки недок.* Пас. до розбóвтувати.

РОЗБОГАРАДИТИ, джу, дпш, *док.*, *розм.*, *рідко*. Дістати, випросити що-небудь десь; роздобути. *Де б його розбогарадити грошей* (Сл. Гр.); *Не ходи, Гафізе, жеврати до нікчемних жевраків. Можна щось розбогарадити і без злих отих людей* (Крим., Вибр., 1965, 296).

РОЗБОЛІТИСЯ *див.* розбóлюватися.

РОЗБОЛІТИ *див.* розбóлговувати.

РОЗБОЛГОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБОЛГОВАТИ**, ую, уєш і **РОЗБОЛГІТИ**, лчу, лтіш, *док.*, *перех.*, *тежн.* Викручувати з чого-небудь болти. [К р а в е ц ь а:] *А чи не можна, щоб просто цілу рейку витягти? [В а й с м а н:] Можна. Для цього треба насамперед розболити пуга...* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 74).

РОЗБОЛГОВАТИ *див.* розбóлговувати.

РОЗБОЛЮВАТИСЯ, юся, юєшся, *недок.*, **РОЗБОЛІТИСЯ**, іюся, ієшся, *док.* 1. Починати сильно боліти (про органи, частини тіла і т. ін.). *Так от у цього парубка Хведора заболів раз живіт. Бог його святий знає, з чого він розболівся* (Хотк., I, 1966, 76); — *Таких, як ми, не заодуть, — пробувоні Корній, тримаються рукою за зуби, що знову йому розболілись* (Гончар, Тронка, 1963, 56); *Микола вернувся до хати голодний і злий. А тут ще й нога розболілася* (Кучер, Трудна любов, 1960, 3).

2. *Завхорювати, занедужувати* (про людину). [П а с і ч н а:] *Таки восени розболівся [старий], а по різдві й богу душу віддав* (Фр., IX, 1952, 172); *Я розболівся весь від муки, від кручини, Від радості й не знаю од чого, Почуши вас, нісні святії!* (Укр. поети-романтики..., 1968, 424).

РОЗБОМБИТИ, блю, бліш; *мн.* розбомблять; *док.*, *перех.* 1. Розбити, зруйнувати що-небудь, знищити когось бомбардуванням. *В тилу лівого флангу, де зайняв оборону перший батальйон, німці півгодини тому скинули авіадесант і страшенно розбомбили позиції батальйону* (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 9); — *Я боялась... Думаєш, вас розбомбили...* (Дор., Не повторю..., 1968, 21); // *безос.* *Десь уже на світанні в широкій балці все одразу спинилося. Попереду розбомбило місток, утворився затоп* (Баш, На.. дорозі, 1967, 234).

2. *перен.*, *розм.* Дуже розкритикувати або виплатити кого-небудь за щось. — *Сазайдак улаувався, дав чортів за молоко. Допіру розбомбив чорняського голову* (Кучер, Трудна любов, 1960, 578).

РОЗБОМБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розбомбити 1. *Ніколи ще не бачив письменник так сильно розбомбленого міста* (Собко, Стадіон, 1954, 47); *Нічого певного не знав він про їхній смертний час, про те, як тонюло розбомблене фашистськими літаками транспортне судно* (Гончар, Тронка, 1963, 218); // *у знач. прикм.* *Вони [шляхи] пролазали скрізь — не тільки через розбомблені міста і калягані ріки, через палаючі села і міста, а й через потолочені хліба, через понівечені сади* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 187); — *Руїни, попіл, згаріша, пустака, розбомблені міста і села, сироти, вдови...*, *але ми перемаємо* (Рибак, Час..., 1960, 284); *Було це у Польщі, на якомусь розбомбленому вокзалі* (Коз., Листн..., 1967, 33); // *розбомблено, безос. присудк. сл.* — *Переправу розбомблено. Починають знову [бомбити]* (Гончар, III, 1959, 361).

РОЗБОРОНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розборонити.

РОЗБОРОНИТИ *див.* розбороняти.

РОЗБОРОНОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБОРОНОВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розпушувати землю, поле бороною. *Після пригоровання* (не більше як через 2—3 дні) *приорану картоплю розборонувемо легкими борінками вдовож рядків* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 30).

РОЗБОРОНУВАТИ *див.* розборонувати.

РОЗБОРОНЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗБОРОНИТИ**, ровію, роніш, *док.*, *перех.* Сялю примушувати відійти один від одного учасників бійки. *Обоє вони кацались по підлозі, дужі, п'яні, злі. Гости кинулись із розбороняти* (Шпян, Балада, 1957, 47); — *Припиніть! — тихо, пошепки кричав їм Юрко. — Припиніть! — Спробував їх розборонити, але вони міцно тримались один за одного* (Добр., Не повторю..., 1968, 243); // *Мирити кого-небудь, втручаючись у суперечку. Яко і Гарик розбороняли своїх надто запальних бійців, що готові були перейти до справжньої бійки* (Трубіл., Пригоди..., 1937, 9).

РОЗБОРОНЯТИСЯ, яється, *недок.* Пас. до розбороняти.

РОЗБОРСАНИЙ, а, е, діал. Дієпр. пас. мнв. ч. до розборсати. * *Образно. Ше ніч у розборсанім по горбах і розлогах місті* (Крот., Сини..., 1948, 215); // *розборсаєш, безос. присудк. сл.* *Все було вицент розбито, розборсано, знесено, перерито й змішано між собою — земля і глина, бетон і метал, каміння* (Крот., Сини..., 1948, 334).

РОЗБОРСАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Розкидати. *Головатий з двома куренями [козаків] заліз перед валами, по яких били обидва канонерських човни. Вогонь був настільки ущільнений, що геть розборсав високий крутий вал* (Добр., Очак розмир, 1965, 142).

2. *Розплутати. Розборсати серієву* [вільвовку]. *мотузку, коли їм [ним] що зав'язано* (Сл. Гр.).

РОЗБОРСАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *діал.* *Розкпнутися. Він лежав, розборсавшись на широкому м'якому ліжкові, знемагаючи від некального жару, що охоплює усе його здоровенне, вгодоване тіло* (Добр., Очак розмир, 1965, 387).

РОЗБРАКОВАНИЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. мнв. ч. до розбракувати.

РОЗБРАКОВКА, я, ж., спец., *рідко*. Дія за знач. розбракувати, розбракувати. *Його [механічного цеху] силами вперше в країні створені й високопродуктивні комбіновані верстати для одночасного проміру та розбраковки шерстяних.. тканин* (Роб. газ., 25.III 1961, 2).

РОЗБРАКОВУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розбракувати.

РОЗБРАКОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБРАКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, спец. Відбирати браковані виробні з виготовленої продукції. *Робітники, майстри і керівники цеху вважають, що їх завдання — випускати продукцію, а завдання працівників ВТК — розбракувати її, визначати, яка деталь придатна* (Ком. Укр., 11, 1964, 16); *Торговельним організаціям надано широкі права в боротьбі з проникненням недоброякісної продукції; їх обов'язок — створити надійний бар'єр між споживачем і браком. Для цього слід уважно розбракувати товари* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 1).

РОЗБРАКОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, спец. Пас. до розбракувати.

РОЗБРАКУВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Стос. до розбракування, признак. для нього. *Контроль екранів [для кінескопів] провадиться на спеціальному розбракувальному столі візуальним способом і за допомогою досконалого контрольно-вимірювального інструмента* (Наука..., 9, 1964, 24).

РОЗБРАКУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розбракувати. Верстат для розбраккування тканин.

РОЗБРАКУВАТИ див. розбракувувати.

РОЗБРАТ¹, у, ч. Ворожнеча, розлад між ким-небудь. *Настане — вірю я — година: Загине розбрат на землі* (Траб., I, 1959, 560); *Надії ворогів на розклад Країни Рад шлягом есенеси до неї національного розбрату — були биті з перших же днів Вітчизняної війни* (Тич., II, 1957, 184); *На зміну державній єдності [Київської Русі] прийшло ворогування удільних князів. Від безперервних особистих чвар і розбрату князів-родичів, позбавлених державного розуму, слабшала Руська земля* (Довж., III, 1960, 75); // *Розходження в чому-небудь між кимсь, відсутність взаєморозуміння; незгода. — Бачать вони [пани], що між нами чвари та розбрат — от і нищать кожного поодилиць, — напугалио заговорив Ходика* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 144); *Вона бачила, що розбрат між нею і тими, котрим дала життя, ставав щораз більший і щораз ширший загрожував крузі* (Кобр., Вибр., 1954, 16); // *Збентеження, розгубленість, паніка де-небудь. Чись лизо більш абстрактної натури і залежить не від фактів, а від думок, не зв'язане ні з якою людиною, а залежить від розбрату у власній душі* (Л. Укр., V, 1956, 371); *Всі вони розповідали, що розбрат панує в петлюріцтві* (Скля., Шлях., 1937, 286); // *Недружжя, неприємні стосунки між ким-небудь; чвари. У ланці панував розбрат, нічого майже не робилося, добриша не заготовлялися* (Минко, Вибр., 1952, 48); — *А що з нею [газетою] робити? — питає старик, здвигнувши плечима. — Тільки базікання та розбрат від неї...* (Горький, II, перекл. Ковгачюка, 1952, 508).

◇ **СІЯТИ** (носіяти, вносити, вносити і т. ін.) **розбрат** — *вкликати ворожнечу, чвари, паніку. «Вднайтесь, всі країні трудящі!» — Хай прогрімить, як кари грім, На тиз, що роззяляють наці, .. Що розбрат сіють поміж націй* (Рильський, II, 1960, 84); *Ці несамовиті прибудли еспіли заколотити наш дотеперіший спокій і внесли загрозливий розбрат у нашу громаду* (Козл., Мавдрівники, 1948, 58); *Яблуко розбрату — причина, предмет ворожнечі, чвар, розладу кого-небудь з кимсь. — Який же ви талісман на щастя, Марто? — посмінувся Ковалі, кинувши в бік обох Кожаренків. — Ви справжнє яблуко розбрату, не стигли прийти, а вже викликали цілий бунт* (Собко, Срібний корабель, 1961, 60).

РОЗБРАТ², у, ч., кул. Смажений відбитий шматок м'яса. *Розбрат.. нарізають з тонкого і товстого краю, тонким куском (0,5—0,7 см) і відбивають* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51); *На сковорідках смажили те, що тепер називають шашликами, бичочками по-козацьки, розбратами з цибулею та іншим* (Довж., I, 1958, 227).

РОЗБРАТАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розбратіти. *З розбратанням братів Сміло до бою До кінця наших днів, За серця й совісті Ясним показом В збройній готовності Ходімо разом!* (Фр., X, 1954, 71).

РОЗБРАТАТИ, аю, аеш, док., розм. Перервати, припинити дружбу, посварити кого-небудь з кимсь. *Але знай, що серцем ми єдині, Що навек не розбратять братів* (Рильський, III, 1961, 82).

РОЗБРАТАТИСЯ, аюся, аешся, док., розм. Перервати, припинити дружбу, посваритися з ким-небудь. — *Глядіть, Танасію, аби ми не розбраталися! Майтеся гаразд! — крикнув досадливо і присипіше звідси, ніби отікав від своїх снів і своїх думок* (Круш., Буденний хліб., 1960, 222).

РОЗБРЕСТИСЯ див. розбратітися.

РОЗБРЕХАТИ див. розбріхувати.

РОЗБРЕХАТИСЯ див. розбріхуватися.

РОЗБРИКАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розбрикати. *Ярошенко побіг [до санітарів], зоставивши після себе кров, розбрикану на сухому грудді, на білій, повітій по стебах, берегахі* (Гончар, Людина..., 1960, 94); // у знач. прикм. *Підіймаючи навколо себе сльозу розбриканих хвиль, машини вже епестено видиралися на протилежний берег* (Гончар, III, 1959, 416); *Задалось Дмитрові осіннє поле, над дорогами поранковим туманом колишуться червоні проса, розбриканими самоцвіттами переливається озимина* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 614); // *розбрикано, безос. присуток. с. Степ щодалі ставав чарівнішим. Уся поверхня здавалася железолотим океаном, на якому розбрикано мільйони різних квіток* (Довж., I, 1958, 226).

РОЗБРИКАТИ див. розбрикувати.

РОЗБРИКАТИСЯ див. розбрикуватися.

РОЗБРИКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розбрикувати. *При ручному зварюванні багато електродного металу марно втрачається на чвар, розбрикування і недогарки* (Нариси розв. прикл. електротехн., 1957, 89); *Подавати масло до тертьових деталей [двигуна] можна різними способами: під тиском, розбрикуванням або самопливом* (Автомоб., 1957, 61).

РОЗБРИКУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗБРИКАТИ**, аю, аеш, док., перех. Розпліскувати рідину бризками, дрібними краплями. *Вона підійшла до великої білої миски з холодною водою, почала хлюпати на себе повними пригорщами, розбрикуючи воду по всім кімнаті* (Мик., II, 1957, 290); *Машина швидко їхала по мокрому асфальту, і шини з тихим шумом розбрикували краплі осіннього голодного дощу* (Собко, Зор. крила, 1950, 117); *Наш куций газик-всюдишід уклонявся кожній ямці, але служмяно брав гірки, розбрикував геть калюжі* (Жур., Звнч. турботи, 1960, 38); * *Образно. Невгладиво брав [Дзєлензік] до рук баяна, розвертав його красивим червоном віялом. Дзвінким роєм розбрикував у пришикліому березняку веселі звуки, що брали за душу* (Збан., Доля, 1961, 21); // *Розпилати, розсіювати що-небудь. Особливо подобався Андрієві плакат, де над буряковими плантаціями літак розбрикує отруту* (Довч., IV, 1957, 451); // *Розсипати, розкидати в різні боки* (іскра, сніг і т. ін.). *Половина хат горіла. Озоплена полум'ям солома трицала, розбрикуючи іскри і попіл* (Багмут, Записки..., 1961, 64); *Діючина, не одриваючись від подруг, затупотіла ногами, розбрикуючи навколо сніг, і залякотіла на все селище: Сніжок іде, метіль мете* (Коз., Сальвія, 1959, 148).

РОЗБРИКУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗБРИКАТИСЯ**, ається, док. 1. Розпліскуватися бризками, дрібними краплями (про рідину) — *Левку, що ти?.. Хто ж хліб кладе в ноги? — згинається Олена, бере бузканю в руки, і на неї падають і розбрикуються важкі материні слези* (Стельмах, I, 1962, 560); // *Розпилатися, розсіюватися; // Розсипатися, розкидатися в різні боки* (про іскри, сніг і т. ін.). *До неба! Хай зорі сідать! На дому сталеє плече і спалазом іскор спадають, Розбрикуючись гаряче* (Бажан, Роки, 1957, 263); *Після навального дощу.. під ногами розбрикувалася розквашена земля* (Ле, Наливайко, 1957, 144); * *Образно. Виднілася розкишна лісова земля, по ній ніжно-голубою россою розбрикувалися підніжники* (Стельмах, I, 1962, 403).

2. тільки недок. Пас. до розбрикувати.

РОЗБРИЗНУТИ, ву, неш, док., перех. Одвокр. до розбрикувати.

РОЗБРИКАНИЙ, а, е, розм., рідко. 1. Який розбрикався. * *У порівн. Я став, мов розбрикане теля, що стукнеться лобом о стіну* (Фр., IV, 1950, 221).

2. перех. Який виявляє поривистість, капризує. *Нарешті трудящим терпець урвався, і вони закликали*

розбриканого кардинала до порядку (Мельн., Поріддя..., 1959, 92).

РОЗБРИКАТИСЯ, аюся, а́шся, док., розм. 1. Почати брикатися (про копитних тварин).

2. перен. Почати виявляти поривистість, капризувати. [Д р е й с і г е р.] *Нехай вже тепер хто прийде та наперне його на розум. Він уже тепер розбрикався. Він тепер на вас нарікає. Йому тепер і се не в лад, і те не до жисті* (Л. Укр., IV, 1954, 240).

РОЗБРИНІТИСЯ, няться, док., розм. Почати сильно бривити. *Чи це скляна підлога розбринілася так від сніз, що капують на неї?* (Фр., VI, 1951, 181).

РОЗБРИД, роду, ч. 1. Непогодженість у чому-небудь; розлад. — *Аби, свашко, була згода у сімействі та любов... Бо коли цього не буде та вкинуться чвари й розбрід, тоді ніяким срібком уже не переважите* (Кучер, Трудна любов, 1960, 45).

2. Дія за знач. розбрестіся, розбрідатися 1. *Почався розбрід серед партій. Розбрід і розвал переживала партія есерів [після революції 1905 р.]* (Іст. УРСР, I, 1953, 630).

◇ [Бу́ти] в розброді — перебувати в різних місцях. [П а р х і м:] *Взагалі ж наших товаришів зовсім мало зосталось дома, всі в розброді, а вони в селі потрібні* (Кроп., IV, 1959, 352).

РОЗБРИДАТИСЯ, а́ється, а́мося, а́ється і діал. **РОЗБРИДИТИСЯ**, ямося, ятєся, недок., **РОЗБРЕСТИСЯ**, едемся, едетєся і діал. **РОЗБРОДИТИСЯ**, бріднємося, бріднєтеся, док. 1. Розходиться в різні боки, в різних напрямках (про всіх або багатьох). *Ішли здебільшого за Самару, в синельниківські степи, а там уже й розбрідалися хто куди, на все літо, до перших осінніх заморозків* (Гончар, I, 1959, 5); *Розбрідалися по дворах — косарі, в'язальниці стамлені...* (Головко, I, 1957, 247); *Коли опришки розбрелися з кудіа хто куди, а Маруся сиділа сама, щось латаючи, до неї підсів Юрик* (Хотк., II, 1966, 284); *Піддень. Спєка не спада, Розбрелася череда* (Нех., Ростіть..., 1947, 23); // по чому. Розходиться у різні боки, у різних напрямках по певній території. *Кури різані пері по всьому дворищу розбрелися* (Вовчок, I, 1955, 216); *Вони [ескімоси] розбрелися по Америці, стали чесними робітниками* (Ірчан, II, 1958, 99); *Розбрелися глониці по лісу* (Ів., Вел. очі, 1956, 125); // розм. Розходиться або розвіжджати в різні місця, пориваючи родинні, службові і т. ін. зв'язки. *Брати і сестри розбрелися на заробітки по економіях і заводах* (Стельмах, II, 1962, 194); *Він одружувався з таким запізнякцем, що батьки не дочекалися його весілля, а друзі та ровесники давно розбрелися по всій країні* (Дмит., Розлука, 1957, 251); *Скажи, Аркадію, тобі не страшно, що ми кінчимо школу, розійдемося, розбрєдемося і станемо до самостійної роботи, підємо здобувати собі фах...* (Коп., Десятикласники, 1938, 159).

2. перен. Бути рідко розташованим (про предмети); // по чому. Рости на певній відстані одне від одного. *Тоненькі ялинки розбрелися по схилах гір* (Гончар, III, 1959, 104); *Лєсь бачить, як від них [брів] окремі волосинки розбрелися аж по верхніх повіках* (Стельмах, I, 1962, 564); *Спочатку були куни й ватаги, і це було так зване переділля, а далі пішли купки й куці, і, нарешті, окремі дерева розбрелися по річині* (Ю. Янов., II, 1958, 214).

3. перен., розм. Розсіюватися (про туман, хмари і т. ін.). *Шу́гне дощ. Вже й тучі розбрелись* (Бичко, Простота, 1963, 47).

РОЗБРИХУВАТИ, ую, уш, недок., **РОЗБРЕХАТИ**, ешү, ешеш, док., фам. Розголошувати те, що слід тримати в таємниці. [Г о с т р о х в о с т и й (т и х о):]

Чи не бісові п'яні міщанки! Певно, вже котрась забігала сюди і все дочиста розбрєгала (Н.-Лєв., II, 1956, 518).

РОЗБРИХУВАТИСЯ, уюся, ушеш, недок., **РОЗБРЕХАТИСЯ**, ешүся, ешешся, док. 1. розм. Ставати дуже говірким, балакучим. *Троляці п'яні розбрєгались і чванились без пуття* (Котл., I, 1952, 206); *Чай пиши кунно. За часм Проценко розбрєгався — все такі смішні побрєхєньки вигадував* (Мирний, III, 1954, 295).

2. тільки док., розм. Почати гучно гавкати (про собаку). *Ти синен, брат Рябко, що нічю розбрєгався* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 52); *Ім було байдужістєнько, чого, власне, сердитєся німець, чого розбрєгався його собачка-такє* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 462).

РОЗБРОДИТИСЯ див. розбрідатися.

РОЗБРОДИТИСЯ див. розбрідатися.

РОЗБРОНЮВАТИ, юю, юш, док., перен. Звільнити від броні (у 3 знач.). *Є серед них [білців] немало таких, які ще очі стояли біля мартенів, а зачуши про небезпєку, просто зі зміни з'являлись в парткомі: — Розбронюйте нас!* (Гончар, Людина..., 1960, 229).

РОЗБРУНЕНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що розбрунькований.

РОЗБРУНИТИСЯ див. розбруньковатися.

РОЗБРУНЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗБРУНИТИСЯ**, яється, док., рідко. Те саме, що розбруньковуватися. *Ясний, теплий день ранньої весни. Під щєдрим промінєм сонця парє земля, розбрунюютьєся дерева* (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 47); * *Образно. — Весна, .. народ розбрунюєтьєся, закинас* (Ле, Наливайко, 1957, 119).

РОЗБРУНЬКНУТИСЯ див. розбруньковуватися.

РОЗБРУНЬКОВАНИЙ, а, е. Який розтулився, розкрився (про бруньки, квіти, листя). *З дерева, з молодого, щойно розбрунькованого листя капала вода і від того весняна ніч була змочена шурпоту та шелєсту, хоч навколо — жодної живої душі* (Рєчм., Весн. грози, 1961, 160); * *Образно. Зоя має діло з тєлятами. Взмику порас їх, влітку насе, радїє тим, що колєспну череду виплєдє та заразом товєс у лісі свою розбруньковану молодїсть* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 206); // *Який покрився листям, квітами, серєжками* (про дерево). *Могутньо тєяло зївдусїє прїсними запахами весни, сїзїжїє вод, розбрунькованих верб...* (Гончар, Таврія, 1952, 18).

РОЗБРУНЬКОВУВАТИ, ус, недок., рідко. Те саме, що розбруньковуватися. *Уже парутьє чорні стрїзи і розбруньковуютьє сади* (Перв., I, 1958, 276).

РОЗБРУНЬКОВУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗБРУНЬКНУТИСЯ**, нється і **РОЗБРУНЬКУВАТИСЯ**, ується, док. Вростаючи, розтуляється, розкривається (про бруньки, квіти, листя). * *Образно. Ще про віщє марїла дїєчина — про щєсь хороше, гєялюєє, що вєдалї дужчє розбруньковувалось у теплїз гудїях* (Донч., II, 1956, 126); // *Покривається листям, квітами, серєжками* (про дерево). *Чудєсний весняний дєнь... Сонцє... Ось-ось розбрунькуєтьєся каштани...* (Вишня, I, 1956, 398).

РОЗБРУНЬКУВАТИСЯ див. розбруньковуватися.

РОЗБРИЗКАТИСЯ, аюся, а́шся, док., розм. Почати сильно бризкати чим-небудь.

РОЗБУВНЯВІТИ, іє, док. Набухнути від води.

РОЗБУВАТИ, аю, а́ш, недок., **РОЗБУТИ**, ую, уш, док., перен., розм. Скидати з ного-небудь взуття. *Ходи, милий, роздіну, розбую* (Чуб., V, 1874, 615).

РОЗБУВАТИСЯ, аюся, а́шся, недок., **РОЗБУТИСЯ**, уюся, ушеш, док., розм. Скидати з себе взуття. — *Нї, нема правди на світї,— кавав, розбуваючись...* *Якіє* (Вас., I, 1959, 169); *Коржма наповнялася жєрмакїчми. Мокрі... вони вєзодїли шумно... засїдали за стола-*

ми, розбувалися і вішали мокрі онучі коло печі (Хотк., II, 1966, 415).

РОЗБУДЖАТИ *днв.* розбуджувати.

РОЗБУДЖЕНИЙ, а, е. і. Дієпр. пас. мнв. ч. до розбудити. Розбуджений гуркотом літака, схопився на ноги Віталій і, ще не прочманівши зі сну, шарпнувся Томо: — Ховайсь! (Гончар, Тронка, 1963, 252); Питання за питанням, як хижка гайворонь на мертве тіло, налітають на душу, і розум, несподівано розбуджений, не може відповісти на жодне з них (Лі. Янов., I, 1959, 406); Десять із самого дна душі, розбуджені баченням і спогадами, прорвалися назовні почуття дитячих літ (Коз., Вісімсот., 1953, 50); Теорча думка корабель, розбуджена комуністами, була спрямована на пошуки найдодільніших шляхів і методів підвищення ефективності виробництва (Ком. Укр., 7, 1970, 58); * Образно. А розбуджений грозами, На росаднику, рядами, Ворухнувся і проріс Степовий, майбутній ліс (Нагн., Впбр., 1957, 156).

2. у знач. прикм. Який прокинувся від сну. Розбуджені діти поєсували з драмтя голівки й великими чорними очима дивилися на гостей (Вас., I, 1959, 91); Біля гати тихо, тільки далі вулицями лунає шум розбудженого табору, чути галоп вершники, вигуки команди (Багмут, Записки., 1961, 112); * Образно. Вгору тягнеться ристовка, Над розбудженим Дніпром Вироста Нова Казовка, Б'є життя тут джерелом (Шер., Дружбою., 1954, 14).

3. у знач. прикм., перен. Який оживився, став діяльним, активним. З недрі людського муравальська вже піднялася велетень, що росте на оазах. Це розбуджена людина праці, що повстала проти насильства, облуди і смерті (Ірчан, II, 1958, 66); Слово звучить Над розбудженим краєм: — Світла шукаєм! — Світла шукаєм! Мал., Серпе., 1959, 204).

4. у знач. прикм., перен. Який виник, проявився або посилюється (про свідомість, думку, яву у т. ін.). Промога, здається, удалась йому... І коли йому плескали, він знає, що то б'є в долоні розбуджена свідомість... (Кочоб., II, 1955, 165); Ніякі грати не могли скути крил розбудженої допитливої думки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 98); Не спалося Андрію тої ночі. В розбудженій яві очилі І мов живі дивилися з імли Ганцусині сором'яливі очі (Підс., Загулл., 1960, 26).

РОЗБУДЖЕННЯ, я, о. с. Дія за знач. розбудити і розбудитися.

РОЗБУДЖУВАТИ, ую, уєш і рідко **РОЗБУДЖАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **РОЗБУДИТИ**, буджю, будиш, *док.*, *перех.* 1. Переривати чийсь сон, примушувати кого-небудь прокинутися. Вертене падає з рук [матері] і, вдарившись об землю, розбуджує [її]... (Мирний, I, 1949, 327); Розбуджує він Івана, Та його й питає (Рулан., Тв., 1949, 93); Задово до світанку він розбудив кучера і наказав запраяти коні (Кочура, Зол. грамота, 1960, 382); Його розбудив галас у вагоні (Трубл., Мандрівники, 1938, 30); * Образно. Музика розбудила сонний ліс; луна розляглася по горбах, по долинах, неначе заразом заграло десь кілька оркестрів, — ефект був великий! (Н.-Лев., III, 1956, 143); // перен. Примушувати кого-небудь опам'ятатися, скинувши з себе заціпеніння, відірватися од нав'язливих думок і т. ін. — Пробачте, ви не знаєте, хто ця... дівчина чи жінка? — раптово запитує в якомусь підсвідомому бажанні розбудити його [слухача] від такого дивного заціпеніння (Ле, Право., 1957, 11); Раптом гучний бражіт клямки в хаті, що праоруч нас, розбуджує мене від думок (Багмут, Опов., 1959, 65).

2. перен. Спонукувати до дії, примушувати бути діяльним, активним. Не додавай знесиленим журби, Не доби-

вай знесір'ям підупалих, А розбуди на діло боротьби, Знайди розвагу в світлх ідеалах! (Граб., I, 1959, 387); Хотілося хлопцеві знайти таке слово, яке б враз розбудило дужих месників — надто багато кривди було навколо, не вистачало вже терпіння у людей зносити її (Слово про Кобзаря, 1961, 15); Жовтнева революція, будівництво соціалізму розбудили і підняли до самостійної історичної творчості відсталі в минулому народи, а деякі з них були врятовані від фізичного вимирання (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 16).

3. перен. Сприяти виникненню, прояву або посиленню якихось почуттів, переживань, думок і т. ін. В тумани зникали, Мов у морі потопали [Олег та Святослав], Велику віраду у занові серці розбуджали (Мирний, V, 1955, 269); Але все ж вони [літературні вечори] жили, розбуджували, може, й туманні прояви інтересу до літературно-творчої дійсності (Ле, В своєї., 1960, 364); Українські народні пісні подають .. візріці чистої народної мови й високого поетичного вислову, розбуджують любов і повагу до рідного слова (Муз. праці, 1970, 245); Москва, як і в попередні рази, розбудила в Андрія хороші спогади з роки навчання в Промакадемії (Гур., Життя., 1954, 337).

◇ **Розбуджувати** (розбудити) *звіра днв.* *звір'я*.

РОЗБУДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБУДИТИСЯ**, буджюся, будишся, *док.*, *розм.* 1. Проклятися від сну. Розбудився ранком, поспідав і рішив добитися до найближчого містечка (Ірчан, II, 1958, 161); * Образно. І жайворон крикне, і качка закриче, Розбудиться поле, й гаї заколише Пустотавий вітер весняного лету (Ус., Листя., 1956, 135).

2. перен. Виходити із стану спокою, апатії, ставати діяльним, активним.

3. перен. Виникати, проявлятися або посилюватися (про почуття, переживання, думки і т. ін.). Дійсно, тут може розбуджуватися фантазія, звідси може зачарпнути натхнення і.. поет, і артист (Хотк., II, 1966, 408).

РОЗБУДИТИ *днв.* розбуджувати.

РОЗБУДИТИСЯ *днв.* розбуджуватися.

РОЗБУДОВА, и ж., *розм.* Дія за знач. розбудувати, розбудувувати і розбудуватися, розбудовуватися. Сьогодні частия Києва — в його невмигній розбудові (Загреб., День., 1964, 61); Для Академії наук М. Рильський зробив цілу розбудову наук — мистецтвознавства, фольклору, етнографії, кінознавства, театрознавства (Рад. літ-во, 9, 1968, 95).

РОЗБУДОВАНІЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мнв. ч. до розбудувати. Розбудована цього року, вона [школа] відчинила свої двері для нового поповнення (Літ. Укр., 3.IX 1971, 1).

РОЗБУДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУДУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Прибудовуючи, збільшувати, розширювати будівлю, споруду. — Тільки для самих шедеврів літератури не вистачить у хаті і чотирьох стін, тож доведеться згодом розбудовувати хати в ширину та у височину, — єдино заради хатніх книжкових полиць і шаф (Вол., Місячне срібло, 1961, 300).

2. Перебудовуючи, змінювати конструкторсько чого-небудь. Валька будує ракетоплани по Ціоляковському, а Борис розбудовуєє із по-своєму (Гончар, IV, 1960, 80).

3. перен., рідко. Розвивати галузі науки, техніки, виробництва.

РОЗБУДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБУДУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* 1. Збільшуватися, зростати, розширюючи свою площу за рахунок нових споруд (про міста, села, вулиці і т. ін.). Катерина відшукала будинок на вулиці Джерельній. Чистенька

вуличка, що досягала середини міста і починала розбудовуватись у напрямі вокзалу (Вільде, Сестри..., 1958, 504); Стільки ж знаменного стало в країні за ці роки.. Народжувалися нові міста, розбудовувалися старі (Шовк., Людина..., 1962, 320); Як розбудувалися верховинські й закарпатські села! Не хати — а котеджі з електрикою, радіо, телевізорами (Рад. Укр., 1.1 1969, 2).

2. Збільшувати у себе кількість будівель, обзаводитися новими спорудами. Він попрямував у найглухіший закуток села, де в глибокій Розтоці обсаджувався садом, озгороджувався високим парканом, розбудовувався й швидко багатів Мар'ян Хомаха (Чорн., Визвол. земля, 1959, 31).

РОЗБУДУВАТИ *див.* розбудовувати.

РОЗБУДУВАТИСЯ *див.* розбудовуватися.

РОЗБУНДЮЧИТИСЯ, чуся, чншся, *док.*, *розм.*

1. Стати пхатим, зарозумілим; загордитися.
2. Стати дуже збудженим, запальним; розпалитися. Юрчик розбудючися.. Оп'яніє і даяся: — Хіба ви опришки? (Хотк., II, 1966, 214).

РОЗБУНТОВАНИЙ, а, е, *розм.*, *рідко*. Який дуже схвилювався, розтривожився від чого-небудь; схвилюваний; // Який зняв бунт (*див.* бунт¹). Йому, Оленчуків, заводяче він тепер своїм життям. Мабуть, сама доля послала йому в розбунтованій Чаплинці колишнього його підлеглого з чабанською гирлизою із-за купи кураю! (Гончар, II, 1959, 61).

РОЗБУНТУВАТИСЯ, уюся, усься, *док.*, *розм.*, *рідко*. Дуже схвилюватися, розтривожитися від чого-небудь; // Зняти бунт (*див.* бунт¹). * Образно. [Лі у б ч и к:] Ах, зачекайте! (Ханає хліб, розмотує сей рокзак). Тут так розбунтувався, так розбунтувався... [М и к о л а ш:] Хто? [Лі у б ч и к:] Апетит (Баш, П'єси, 1958, 174).

РОЗБУРАВИТИ *див.* розбуравлювати.

РОЗБУРАВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗБУРАВИТИ**, влю, виш; *мн.* розбуравлять; *док.*, *перех.* За допомогою свердла, бурава розширювати отвір у чому-небудь.

РОЗБУРКАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розбуркати. Прокидалися люди, розбуркани тривожним криком Прохора (Шиян, Баланда, 1957, 62); У Строзанівці ревом вдарив на сполох. Все село було розбуркане, підняте на ноги (Гончар, II, 1959, 428); Заклопотані й розбуркани гарячими розмовами, вони не забували попередити візників, щоб поспішати до Міської Ради (Ле, Міжгір'я, 1953, 45); Розбуркана в сільраді думка млякала [Ольгу] на ширший простір (Кач., II, 1958, 52).

2. у знач. прикм. Який перебував у стані нервового збудження, схвилюваності; неспокойний, стривожений. Перемога була блискавча, і бурса верталася, п'яна славою. І довго ще далеко за ніччю розбуркана молодь не сиділа і не умідала в свої береги (Вас., I, 1959, 239); Кличали читати і в хати. Дуже-таки кликали і дуже-таки просили. Запрошували і слухали до ніччю. Ото так упали розбуркани люди біля вогневого «Заповіту» і чаріного «Сорочинського ярмарку» (Ков., Кутя..., 1960, 92); Грізна сила — розбуркани маси (Сос., II, 1958, 26).

3. у знач. прикм. Якого стривожив, роздратував хто-небудь. Її гордовитість заворушилась в душі, немаче розбуркана овчиця в норі (Н.-Лев., IV, 1956, 44); Незабутні, славі тридцять років, коли кожне село нагадувало розбурканий вулик, в якому ніхто не спав (Цюпа, Україна, 1960, 62).

РОЗБУРКАТИ *див.* розбуркувати.

РОЗБУРКАТИСЯ *див.* розбуркуватися.

РОЗБУРКОТИТИСЯ, очуся, отішся, *док.*, *розм.*

Почати багато буркотіти.

РОЗБУРКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУРКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Те саме, що розбуджувати 1. Він спробував розбуркати Лаврентьєва, але той тільки бурмотів щось невразне і знов починав зрпатти на всі голоси (Тулуб, В степу..., 1964, 172); Село вже стало. Але розбуркати його веселою піснею хлопці й дівчата (Цюпа, Наустріч..., 1958, 164).

2. *перен.* Виводити кого-небудь із стану замріяності, заціпеніння і т. ін. — Орест! Що замріявся? — розбуркує його соковитий баритон, і Орест бачить на роздоріжжі Вілліса (Досв., Вибр., 1959, 377); Стоять вони, немаче скаменіли,.. ні біганина прислужників,.. ніщо із і трохи не чіпає, ніщо не розбурка від тіві глибокої думки,— як кам'яні!.. (Мирний, III, 1954, 262); У-у-у.. — покотилася дзвінка луна. Вона ніби розбуркала хлопця від остовпіння (Донч., II, 1956, 41).

3. *перен.* Пробуджувати, спонукати до дії, змушувати бути діяльним, активним. Автор [О. Вишня] — за те, щоб розбуркати бідняцьке село, підняти його до нового життя (Рад. літ-во, 5, 1967, 105); // Викликати у кого-небудь первове збудження, хвилювання. Згадка про цю давню подію [хотянське повстання] розбуркала не тільки білобрового (Петльов., Хотинці, 1949, 32); Розповідь Сазко цілком опанувала увагу слухачів.. Проте розхвилювалася і сама розповідачка. Розповідь відтворила їй недавню минулу подію, розбуркала її розпалала (Смолич, Прехр. катастр., 1956, 168); // Викликати, пробуджувати у кого-небудь почуття, спогади, думки і т. ін. Він слухав... До свого горя приливає це людське; трюндить своє гаряче серце; розбуркує старі думки... (Мирний, I, 1949, 394); Такі спогоди розбуркає [Саїд Алі] сам у собі. Негай тямиться це все (Ле, Міжгір'я, 1953, 94); Від'їзд Надії в Свердловськ, саме туди, де перебуває Лебідь, розбуркає у ревнивої Лариси давню тригогу (Баш, На.. дорозі, 1967, 226); // Збуджувати, пошавлювати кого-, що-небудь. Щоб розбуркати свої слабкі нерви, вона опукала собі морфій в ліве плече (Н.-Лев., IV, 1956, 229); Гульня розв'язала язички, розбуркала зомлілі, прикличені душі (Мирний, I, 1949, 300); [М е д з е р я:] Та по чарці годиться, такий вже закон. [К а в у п і р:] Аякже! Опріч того, горілка зараз розбурка балачку, так вона й полетіть, як мед (Кроп., II, 1958, 137); // Порушувати що-небудь (тишу, застії і т. ін.). Іноді по хаті пронесеться глибоке зітхання.. або випадє починає з рук Мотрі, глухо вдариться об нія і розбуркає тишу сумну (Мирний, I, 1949, 407).

4. *рідко*. Тривожити, роздратовувати кого-небудь. Розбуркала лева,— тремтїть, ворогу! (Стар., Поет. тв., 1958, 40).

РОЗБУРКУВАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Прокидатися від сну. Проки одні ще дрїмали.., інші прокидалися вже.. По двораз скрипіли двері, ворота, де-не-де заворніли вже людські постаті. Село розбуркувалося (Гр., II, 1963, 438); Тихо співав жалібну сїдну пісню молодий жіночий голос. Чужинець миттю розбуркався (Досв., Гульня, 1961, 23); * Образно. Деякі дерева, зазнавши за дозгу зиму, ще чорніли проти неба голим гіллям, але верба вже розбуркалася і скрізь простягала до сонця блідо-зелене листячко (Гр., II, 1963, 488).

2. *перен.* Виходити із стану спокою, задуми і т. ін. — А твоя небагато буде? — спитав німець, беручись за пляшку.— Кий там біс багато! Що ж ми тільки по чарці і випили! — розбуркуючись мовив Якіє (Мирний, I, 1954, 200).

3. *перен.* Пробуджуватися до дії, ставати діяльним, активним; // Пробуджуватися, виявлятися (про почуття, думки і т. ін.). В йому [псареві] розбуркалась

одача селянина, простого, непросвіченого (Н.-Лев., IV, 1956, 161).

РОЗБУРТУВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗБУРТУВАТИ**, ую, ўш, док., перек., с. г. Забрати що-небудь з буртів. Наприкінці березня або на початку квітня коренелюди в день їх садіння розбуртовують і провадять ще один добір за розміром та формою (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 298).

РОЗБУРТУВАТИ *див.* розбуртбувати.

РОЗБУРХАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розбурхати. Розбурхані великою грозою на сході, люди брались за зброю, не хотіли користися євобителям (Цюпа, Назустріч..., 1958, 33); Він неначе проковтнув усі розбурхані у кім почування і думки і скавав дрижачим голосом: — Се вже так буває, Михайле, буває так! (Коб., II, 1956, 100); Надворі зовсім звечорило, та не заспокоювались стривожені думки, як не може одразу заспокоїтися море, розбурхане буремними вітрами (Шиян, Баланда, 1957, 168).

2. у знач. прикм. Який втратив спокій; збуджений, розтривожений. Дзеленчав дзвоник, але розбурханий натопт не вичухав. У повітрі підводилися кулаки, злобно блискали очі (Шиян, Баланда, 1957, 149); Вона відчувала, що Віктор залякав на місці, не відриваючи від неї свого погляду, і в цю хвилину ненавиділа його всією силою своєї розбурханої душі (Жур., Вечір..., 1958, 210); В наскрізь прозорому весняному повітрі, під лунким оцим небож далеко чути голос розбурханого, мітингуючого Складовска (Гончар, II, 1959, 68); Гнат сидів на березі під вербою. Нічний холод трохи прохолодив його та отихожирив розбурхані нерви (Коцюб., I, 1955, 31).

3. у знач. прикм. Який розбурхався, став бурхливим, неспокійним (про річку, море і т. ін.). З вимитої прибережної складки Павло Михайлович витягнув невеликий човен і, попрощавшись з усіма, сплинув його на розбурхану воду (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 708); Вони вийшли на високий горб. Відсіля відкривався величний краєвид розбурханого моря (Трубіл., I, 1955, 153); Розбурхані хвилі одна за одною накопчувались на берег (Донч., V, 1957, 23); // Який став діючим (про вулкан). В ті хвилини, коли гуркіт канонади наростає, нам здавалось, що ми наближаємся до кратера розбурханого вулкана (Жур., Вечір..., 1958, 286).

4. у знач. прикм. Який досяг великої інтенсивності, сили в своєму прояві. Здавалось, якась темна сила, остаючи валом, накопчується все ближче, наосліп шукаючи виходу своїй розярлії, розбурханій ненависті (Гончар, II, 1959, 250); — Ова, що вас так рано вигнало?! — Ранок визнає, Катре! — кричу голосно, щоб дати волю своїй розбурханій радості (Кач., II, 1958, 81); З голосіння жінок, з розбурханої, безладної розмови чоловіків Максим зрозумів: у таборі була білка (Ткач, Арена, 1960, 83); Розбурханий вітер по полю гуляв, логини та квіти додолу схилив (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 90).

РОЗБУРХАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розбурханий 2—4. Глибокі думи і розбурханість душі можна було прочитати на його лиці, посіченому зморшками і осяяному надією (Ішук, Вербівчани, 1961, 59).

РОЗБУРХАТИ *див.* розбурхувати.

РОЗБУРХАТИСЯ *див.* розбурхуватися.

РОЗБУРХУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗБУРХАТИ**, аю, аеш, док., перек. 1. Пробуджувати, спонукати кого-небудь до дії; викликати неспокій, розтривожувати. — Що я хочу довести своїми рекордами? — питає Олена Семенівна. — Я хочу розворушити, розбурхати людей (Вол., Садн..., 1950, 107); — Жінки зубати: їх тільки розбурхай, — блиснула зубами пані буржистро-

ва (Тулуб, Людолови, I, 1957, 303); Поява під журами Гамаїла одного з найпопулярніших генералів.. образу розбурхала й поставила на ноги весь табір (Добр., Очак. розмпр, 1965, 327); // Приводити до стану збудження, схвилюваності. — А пригадуєш, Терентію, — розбурхував хлопця уяву Барабаш, — як ми з тобою хлопці з чужого кутка на річці біли?... (Сміл., Зустрічі, 1936, 28); Вона, певно, і не помітила, що поява друзів розбурхала кожну квітнику в його грудях (Жур., Звнч. турботи, 1960, 160).

2. Викликати посиленій прояв, збудження яких-небудь почуттів, думок і т. ін. Вона [музикант] розворушує всі наші вищі духовні сили, розбурхує чуття (Фр., XVI, 1955, 271); Найбільше від усіх бушував Судислав, розбурхував пристрасті (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 51); Демко заснує тільки перед світанком. Та й як міг хлопчина спати, коли батькові слова схвилювали всю його істоту, розбурхали рої думок (Донч., IV, 1957, 65).

3. Робити бурхливим, неспокійним (річку, море і т. ін.). Є сонце в народі велике. Що в путь йому світить ясну, Що гори здвигав, розбурхув ріку, Народжує в світі весну (Бичко, Сійся..., 1959, 23); Він [Зевс] змари вігнати і, у руки тривубець Сейї хлопцями, море розбурхав (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 105).

РОЗБУРХУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **РОЗБУРХАТИСЯ**, аюся, аешся, док. 1. Втратити спокій; розтривожуватися. — І мені не хочеться спати, розбурхався спогадом... (Козл., Весв. шум, 1952, 103).

2. Ставати бурхливим, неспокійним (про річку, море і т. ін.). Розбурхались води, розділилися ріки І ниви, і села руйнують навкі (Фр., XIII, 1954, 168); // Ставати діючим, вибухати (про вулкан).

3. Наростати, посилюватися, досягати великої інтенсивності, сили у своєму вияві (про явища природи). Цього дня як навмісне зранку розбурхався вітер, а наевір розподилася буря (Баш, Вибр., 1948, 86); На третій день розбурхалася гроза: з громами, блискавками, але без дощу (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 577).

РОЗБУРЧАТИСЯ, чуюся, чійся, док., розм. Почати багато бурчати.

РОЗБУТИ *див.* розбувати.

РОЗБУТИЙ, а, е, розм. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розбути.

2. у знач. прикм. Який не має вауття; босній. Вони — обідрані, розбуті, Сліпі, голодні і німі... — Сьогодні більше не раби: Лунають гасла боротьби! (Олесь, Вибр., 1958, 63).

РОЗБУТИСЯ *див.* розбуватися.

РОЗБУХАННЯ, я, с. Дія за знач. розбухати. Здатність деревини вбирати вологу з навколишнього середовища називається гігроскопічністю, а зміна лінійних розмірів, об'єму і форми деревини в бік збільшення називається розбуханням (Стол.-буд. справа, 1957, 24); Як писати сценарій?.. Чи бути стриманим, як у театральній п'єсі, чи праянати, напакати, дати такий запис, де ремарки хоч і не призвели б до розбухання сценарію і не виводили б його із специфічно зорового ряду, проте не тільки своїм змістом, але й формою якнайглибше розкривали б ідею? (Довж., III, 1960, 158).

РОЗБУХАТИ, аю, аеш, недок., **РОЗБУХНУТИ**, ну, неш; мнн. ч. розбух, ла, ло; док. 1. Збільшуватися в об'ємі від води, наповнюватися водою. Восени річка розбухав від дощів, по весні — від талого снігу, і тоді каламутна течія стає швидкою, розмиваючи нетвердий ґрунт берегів (Шиян, Магістраль, 1934, 14); Несамовиті грівисті потоки.. розбухали з кожною годинною (Гончар, III, 1959, 306); // Насичуватися, просякати вологою. Сліпуче квітнее сонце вигрівало сходи, земля роз-

бувала, розкисала (Горд., Дівчина..., 1954, 17); // Збільшуватися від наповнення соками (про бруньки, зерно). **Зерно розбузло, набралось соку.** Зладили сівалки, щоб густіше силалося зерно (Горд., Дівчина..., 1954, 127); // Розширюватися, набухати від надмірного припливу крові, молока і т. ін. **Пальці рук судорожно повільно стиснулись, жили повільно стали розбухати, синіти** (Ірчан, II, 1958, 104); // перен., розм. Розтягуватися від збільшення вмісту чого-небудь. **Минали дні, портфель розбухав все дужче, а коли вже його не можна було застібнути, Карно викладає усі папери до шухляди** (Шияв, Балайда, 1957, 147).

2. розм. Ставати повним, товстим, одулим (про людину); // Розпухати, набрякати (про частини тіла, органи людини). — **Хоч лайте, хоч не лайте, а печінку бережіть, бо розбухне вона, мов калитка ваша** (Стельмах, I, 1962, 26); **Насилу Івасик одвенець од пальця рака.. А у Тарасика палець розбух, кров з його капав** (Коцюб., I, 1955, 469); **Очерет різче ноги, п'яту ось пробив** [Гнат], **брудю набилосся, горить, рве, п'ята розбухла, на землю ступить м'як** (Горд., II, 1959, 205).

◇ **Голова розбухає від чого** — про відчуття розумової втоми від надмірної роботи, турбот, галасу і т. ін. **Завжди так: серце вогнем любові горить, а голова від романсів розбухає** (Ткач, Жди..., 1959, 9).

3. перен., розм. Надмірно збільшуватися, розростатися. **Американський монополістичний капітал, що розбух на дріжджах воєнних прибутків і зонки озброєнь, захопив найважливіші джерела сировини, ринки збуту** (Програма КПРС, 1961, 27).

РОЗБУХІКАТИСЯ, аюся, ається, док., розм. Почати сильно, багато бухкати, кашляти. — **Це вже від твій запалив м'ялчку та розшивендлася та розбухикався так, що й мертвого розбудить** (Збан., Мор. чайка, 1959, 90).

РОЗБУХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до розбухнути. **Дністер навальню м'яв свої води, розбухлі від карпатських дощі** (Тулуб, Людолова, II, 1957, 504); **Безпорадний, лежав [Духовнич] край дороги з своєю відкритою, гидко розбухлуною ногою і не вірив уже співчуттю товаришів, що стовпились біля нього** (Гончар, Людина..., 1960, 90); **Папки різні: сірі, зелені, жовті, коричневі. Останньою потрапляє мені до рук сімля, досить розбухла, перев'язана шлагатиком** (Логв., Давні рани, 1961, 11); // у знач. прикм. **У камені забували дерев'яні бруси і поливали їх водою. Дерево збирало вологу і розбухало. Розбухлі дерев'яні клини розривали вапняк, скеля тріскалася** (Таємн. вапна, 1957, 5); — **Скільки убожества духу і самозадоволення напхано в це розбухле тіло. З яким жаром навчає він його шпигувати і доносити** (Стельмах, I, 1962, 270); **Листоноша підвієся, києнув головою на все добре і, за багаторічною звичкою, поправивши свою розбухлу торбу, швидко подаєся на вулицю** (Коп., Земля..., 1957, 132).

РОЗБУХНУТИ див. розбухати.

РОЗБУШОВАНИЙ, а, е. розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розбушувати. **Зараз копиця була геть розбушована, наче біля неї шойно походив бугай** (Гончар, Тарна, 1952, 284).

2. у знач. прикм. **Який розбушовався, став бурхливим, неспокійним** (про море, річку і т. ін.). **Вона вже бачила його десь на океанських просторах, серед апаратури в радіорубці, серед розбушованих хвиль, що б'ють аж на верхні палуби** (Гончар, Тронка, 1963, 327).

РОЗБУШОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗБУШУВАТИ**, ую уеш, док., перен., розм. Розкидати, розривати що-небудь. **Неподалік працює Брага; йде попереду своєї бригади, риг, горне, розбушовує землю** (Гончар, Тронка, 1963, 265).

РОЗБУШОВУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., рідко, **РОЗБУШУВАТИСЯ**, уюся, уешся, док. 1. Ставати бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.). **Море було так розбушувалося від часу ойїду тьоті Елі, що тільки сьогодні встановилось** (Л. Укр., V, 1956, 194); **Антон позвалявся, що весною Стрий аж розбушуеться, то люди нікому не раді. На Заріччі затопляє половину села** (Чорн., Визвол. земля, 1959, 164).

2. розм. Посилюватися, наростати, досягати у своєму вияві великої сили, інтенсивності (про почуття, стихійні сили і т. ін.). **Важка неприязнь залягла між ними, яка Лагутіна більше дивувала, а в ньому [Степурі] раз у раз розбушовувалася жагучою ненавистю** (Гончар, Людина..., 1960, 51); **Бура дощова розбушовувалася. Небо громом і вознем розверглося** (Баш, На землі..., 1957, 60); — **Вііна, Зовенько, взимку замерзла, як замерзав Азовське море, а потепліє — розбушуеться. Може, й з Лебединого нам доведеться драпати** (Хор., Незакінч. політ, 1960, 61).

3. перен., розм. Почати бушувати, поводити себе нестримано, виявляючи гнів, роздратування. — **Я не можу порушувати порядку. Тоді й інші теорії розбушуються, і їх пускай по місту гуляти** (Хижняк, Невгамовна, 1961, 281); **Як легко було стримувати себе ще кілька років тому! .. А вора — ні сіло ні спало — перед Андрієм Петровичем розбушовувалася** (Шовк., Людина..., 1962, 63); — **Дарма що ото голова інешм вгялясь, — додала Корніїха, — а на Центральній недавно так розбушувалася, що дружинники й такого хотіли остриєти, мені вже відборонати довелося...** (Гончар, Тронка, 1963, 11).

РОЗБУШУВАТИ див. розбушувувати.

РОЗБУШУВАТИСЯ див. розбушуватися.

РОЗБУЯЛИЙ, а, е. 1. Який посилювався, досяг у своєму вияві великої сили, інтенсивності (про почуття, стихійні сили і т. ін.). **Б'ють почуття в мені, нестримні, розбуялі, Трипочуть і дзвенять: — Летім нехоло стріла! У море життєво рушаймо** (Зеров, Вибр., 1966, 438); **Нехай грога, хай вітри розбуялі, — Живе в нас чеська музика в серцях, Ми за нею їдемо — уперед, все дали!** (Рильський, Наша сила, 1952, 101).

2. Який став бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.). **Розбуялі хвиль.**

3. Який пишво розрісся. **Перед нами одкривається простір вересневих полів, вкритих вигорілою стернею, сивими качанами розбуялої капуста по неглибоких видолінках** (Перв., Материн.. хліб, 1960, 70).

РОЗБУЯНИТИСЯ, аюся, ається, док., розм. Почати буянити. — **Батькові треба було розповісти. Цей друг зазавдто вже розбуянився** (Довч., V, 1957, 499).

РОЗБУЯТИСЯ, яється, док. 1. розм., рідко. Те саме, що розбушуватися 2. **Розбуялася досадонька з вознем на просторі, розсипала палкі іскри, мов ясні зорі** (Л. Укр., I, 1951, 203); **Поволі в ньому розбуялося почуття господаря землі, відчуття своєї влади над нею** (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 125).

2. Стати бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.).

3. Пишво розростися. **Віталій аж насилу догадався, що його [виноград] треба під'язувати, і вони мочки, невміло-щасливо вгялялися знов працювати... під'язували той куц чауш-винограду, що, розбуявшись, ласкаво шестестів на них листям та вився пагінням** (Гончар, Тронка, 1963, 52); **Виганала [земля] воору паростки всякого зела, напоєнювала життєвою сіаюю бруньки, і вони росли, бубнявіли, готуючись розбуятися квітлом і листом, замутили на весь світ радістю оновлення** (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 23).

князь Якось так в запалі тратив, Не розваживши, в свій бубон. *Шо, загувши, він розскочився* (Л. Укр., IV, 1954, 137).

РОЗВАЖАТИСЯ, аюся, асься, асься, недок., **РОЗВАЖИТИСЯ**, жуся, жишся, док. 1. Займаючись розмовами, справами і т. ін., відволікатися від чогось гнітючого, важкого, неприємного. *Хоч.. не зовсім Маруся повеселішала, та все-таки немаче стала потроху оживати.. Наум, дивлячись на неї, що вона стала розважатися, і собі повеселішав* (Кв.-Оса., II, 1956, 80); *Шо се за журба така буває? ..Чи вже таки не розважує я її тоді, як куплю собі коника строкастого?* (Вовчок, VI, 1956, 220); *Полоз ходив по кімнаті, ходив, аби тільки чимсь розважитися, забутися* (Собко, Зор. крила, 1950, 201).

2. Веселитися, проводити час в якихось забавах, розвагах, потішатися чим-небудь. *Вітер доносить звітти уривки жвавої коломийки, якою розважалися на чужині плотарі-галичани* (Коцюб., I, 1955, 188); *Добре, що була субота, пан поїхав кудись розважатися, і Тарас був усець вечір вільний* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 56); *Починалися землі пана Гарбуза, до якого найчастіше навідувався Геннадій, щоб трохи розважитися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 220); // *Бавитися, гратися* (про дітей). *Малюки розважалися на каруселях і верещали на весь парк* (Панч, Ерик..., 1950, 126); *Біля вквонця якось ввечері сиділи вдвох собі старі та мильувалися малечю, що розважалаь у дворі* (Забіла, Промені, 1951, 149).

3. *Рідко*. Те саме, що розважати 4. *Не розмовившиш (не розважившиш) з головою, до чогось іншого [іншого] не важає* (Номис, 1864, № 5838).

РОЗВАЖЕНИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розважити¹. *Сиділа [Катря] під грубою, трохи розважена братовим бадворим словом, і прислухалась до розмови чоловіків за столом* (Головко, II, 1957, 497).

РОЗВАЖЕНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розважити². *Недурно Чіпка жалкував про зліб: він був у них, як розважений..* (Мирний, II, 1954, 51).

РОЗВАЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розважити².

РОЗВАЖИТИ¹ *див.* розважати.

РОЗВАЖИТИ² *див.* розважувати¹.

РОЗВАЖИТИСЯ *див.* розважатися.

РОЗВАЖЛИВИЙ, а, е. Здатний всебічно зважувати, обмірковувати що-небудь. *Іван, як завжди розважливий, посилався на Карла Маркса і розсудливо доводив, що батьком революції є робітничий клас в цілому* (Смолич, Мир..., 1958, 38); *Керівник мусить бути розважливий і поміркований, чуйний до людського голосу, мудрий і сміливий* (Чаб., Тече вода..., 1961, 189); // *Який свідчить про розсудливість, сповнений розсудливості. Де й зникла та розважлива повільність, яка виробилася у нього, коли він сидів у сльарді та подзвонював телефоном у район* (Кучер, Прощай..., 1957, 462); *Розважливі, холодні припущення командира заставили Данька задуматися* (Гончар, II, 1959, 97); *Мова його була повільна, розважлива, але тверда. Він говорив про те, що добре знає, у що вірив* (Мас., Під небом..., 1961, 182).

РОЗВАЖЛИВІСТЬ, вості, ж. 1. Властивість за знач. розважливий. *Спокій і розважливість, заглибленість в думці були найбільш притаманні йому риси* (Мас., Життя..., 1960, 21); *Багато якостей треба мати голові [колгоспу]. В ньому твердість повинна поєднуватися із широчердністю, сміливістю з розважливістю, рішучістю із вдумливістю* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 16).

2. *Здатність всебічно зважувати, обмірковувати що-небудь. Безторжя і селянські бунти по магістратських хуторах і часті підпали і грабунки в самому місті — все закидало до поступок і до розважливості* (Тудуб, Людолови, II, 1957, 367); *Тися дивувалася своїй спокійній розважливості в таку хвилинку* (Дмит., Розлука, 1957, 123).

РОЗВАЖЛИВО. Присл. до розважливий. *Читав він [Донченко] спокійно, розважливо, остигаючи кидати погляд на притязку аудиторю* (Донч., VI, 1957, 635); *Троляківці, хрипківці, макилівці та залужани уже не зустрічали того опору хуторян, який був раніше, і робили своє діло спокійно, розважливо, по-господарському* (Тют., Впр, 1964, 180).

РОЗВАЖНИЙ, а, е. Те саме, що розважливий. *Завжди розважна і спокійна, вона, як тільки ввійшла, нервово запитала: — У в-вас х-х-тось є?* (Хижняк, Тамара, 1959, 59); *Гайчура, що взяв не одну фортецю, став не один масток, став ще більш розважним, обережним у поводженні з ворогом — хитрим і непримиренним* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 401); *Брат і Денис дають поради збоку Розважні й мудрі: старших поколінь Одейме право..* (Рильський, II, 1960, 121).

РОЗВАЖНИЙ¹, а, е. Який може розважати (у 2 знач.). **РОЗВАЖНИЙ**², а, е. Якого можна ділити на частини, розважувати (*див.* розважувати¹).

РОЗВАЖНИЦЯ, і, ж. Людина, яка зміє, може розважати (у 1 знач.).

РОЗВАЖНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. розважливий. *В її словах, поведінці, ругач відчувалася та особлива розважність і витримка, що неминуче виробляється в кожного педагога* (Гур., Новелл, 1951, 241); *Ожелян викликав Гриця Духоту. Байда поважав цього саряра за качимим носом за розважність і за гострий язик* (Панч, I, 1956, 440).

РОЗВАЖНО, присл. 1. Присл. до розважливий. *Гляди, однак! розважно обмірковуй Діла свої!* (Крим., Вибр., 1965, 286); *«Умерли-таки батько!» з жахом гдавав хлопцеві і скрикнув з болю та й, може б, був заплакав, але дядько Лаврін заговорив розважно: «Не плач, хлопче, плачем батька з могили не підведеш»* (Головко, II, 1957, 390).

2. *Рідко*. Не поспішаючи, повільно. *Поволі, розважно почав одоортати [Лазар] рукава аж вище ліктя* (Коцюб., II, 1955, 197).

РОЗВАЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розважування.

РОЗВАЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розважувати¹.

РОЗВАЖУВАТИ¹, ую, уш, недок., **РОЗВАЖИТИ**, жу, жиш, док., *перех.* Зважуючи, ділити на частини.

РОЗВАЖУВАТИ² *див.* розважати.

РОЗВАЖУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до розважувати¹.

РОЗВАЖУВАЧ, а, ч. Той, хто здійснює розважування.

РОЗВАЖУВАЧКА, я, ж. Жін. до розважувач.

РОЗВАЛ, у, ч. 1. Дія за знач. розвалити, розвалювати 2. *Жагливий національний гніт в австрійській монархії ставив основним завданням революції [1848 р.] відокремлення пригноблених націй від цієї імперії, розвал.. Австрійської імперії.. і утворення самостійних національних держав* (Нова іст., 1956, 156).

2. *Стан за знач. розвалитися, розвалюватися, розвалітися* 2. *Роки революції і громадянської війни були періодом ідейного краху й організаційного розвалу буржуазних і буржуазно-націоналістичних партій, їх політичної загибелі* (Ком. Укр., 6, 1968, 77).

3. *розм.* *Порушення, розлад нормальної роботи, діяльності чого-небудь. [Щ у р:] Начальника бурових «10» і «12».. за систематичне пияцтво, розвал роботи і допущену аварію — з посади увільнити* (Дмит., Драм. тв., 1958, 346).

РОЗВАЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до розвалити. *Хата, стара її батьківська хата, була розвалена до призьби* (Ю. Янов., Мир, 1956, 6); *Ще не в силі збагнути те непоправне, що зараз сталося, він тільки дивився круглими від жаху очима на розвалена пополам батькову голову* (Багмут, Опов., 1959, 27).

2. у знач. прикм. Який розвалився (у 1 знач.). Одна хата не обвілена, не вкрита... скося погляда на улицю своїми битими вікнами, позатиканими ганчірками, онучами, та своїм розваленим димаремзира на чужі хати і вкриті добре, і вибілені чисто (Мирний, I, 1954, 48); *Фелікс і Воля* посідали за мурованим прилаком, крізь розвалений кутюк стелі доходило вечірнє світло (Ю. Янов., II, 1954, 45).

РОЗВА́ЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розвалити 1 і розвалитися 1.

РОЗВА́ЛИНА, и, ж., рідко. 1. перев. ж. Залишки чого-небудь розваленого, зруйнованого. Воно [село], мов, обдірана сирота, тупилося своїми вбогими хатками до розвалин стародавніх палат і храмів (Фр., IV, 1950, 157).

2. перев., розм. Людина із зруйнованим хворобою здоров'ям.

РОЗВА́ЛИТИ *див.* розва́лювати.

РОЗВА́ЛИТИСЯ *див.* розва́люватися.

РОЗВА́ЛИЩЕ, а, с., рідко. Те саме, що руїна 1. З кожним вибухом спарада десь поблизу розвалища, в якому містилася ця операційна, присутні щуналися, позирючи на стелю підвалу (Ле, Право., 1957, 173); *Подознокі* переходячі арідка з'являлися то там, то там серед розвалищ і губилися в неймовірному хаосі руйнувань (Загреб., Європа 45, 1959, 343).

РОЗВА́ЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розва́лювати і розва́люватися 1.

РОЗВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗВА́ЛИТИ**, валію, валіш і *діал.* **РОЗВА́ЛЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перез.* 1. Руїнувати, ламати що-небудь. Старий Мафтей.. ухопив сокиру і почав каглу розвалявати (Хотк., II, 1966, 100); — Розваляла їм комин, і черинь, і припючок: нехай собі вибираються, про мене, хоч на вигон (Н.-Лев., II, 1956, 21); Вишка височезна: коли розгулявся дужий вітер, її стало аж розхитувати, і була загроза, що впаде її хату бабі розвалити (Гончар, Тронка, 1963, 91).

2. *перез.* Приводити до стану повного розпаду, розладу, занепаду. — Розваляю він вашу бригаду.. Оточує себе «слабаками», щоб на цьому тлі сяяти, мов ясне сонечко (Мур., Свіже повітря.., 1962, 36); *Мета* білоговардійців — розвалити, дезорганізувати тили Червоної Армії (Еллян, II, 1958, 250); — А ви що тут розвели? Один боїться козоспним ледарям на горло наступити, тругову дисципліну в колосній розвалити, дружий з циганами воює, вогонь у печат заливає. Теж мені воляки.. (Тют., Вир, 1964, 105).

3. *розм.* Розділяти на частини; роз'єднувати. Сказали [хлопи] і юрмою посунули до вилоту, розваляючи, мов таран, панське стовище в проході і в дверях (Кол., Терен., 1959, 170); // Розсікати, розрубувати що-небудь (перев. голову) чимсь гострим або важким. Поганенька шивка дорожче важить, аніж людське життя: за плугом зачеплену между брат братові голову розваляю (Стельмах, II, 1962, 231); — Тільки писнеш, тільки крикнеш, так тобі цією сокирою й розваляю голову (Гр., II, 1963, 408).

РОЗВА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗВА́ЛИТИСЯ**, валіюся, валішся і *діал.* **РОЗВА́ЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *док.* 1. Руїнуватися, ламатися (про споруду, які-небудь предмети і т. ін.). — Палац все дає і дає розваляювався. Залізна покрівля поржавіла, підтримувала, буря задрала її один бік і видно було зміни крові (Мирний, I, 1954, 191); *Ще один [снаряд] б'є під стріху, .. і весь дах розваляється, осідає, озлоплений видивець диму, полум'я* (Гончар, Людина.., 1960, 94); *Раптом лунав катастрофічний стук і шум — розваляється айсберг. Цей крижаний велетен рушиться від близького пострілу «Мирного»* (Довж., Зач. Десна, 1957, 450);

Він почував себе незручно: боявся, що під ним розвалиється стілець (Ю. Янов., II, 1958, 115); // *розм.* Рватися, зношуватися (про взуття). — *Тато й мама поїхали з дому, а сандайки мої зовсім розвалялися. В чому ж я на святі буду?* (Ів., Вел. очі, 1956, 4).

2. *тільки 3 ос., перез.* Приходити до стану повного розпаду, розладу, занепаду; розпадатися, переставати існувати. Для того, щоб царська монархія могла розвалитися за кілька днів, потрібне було повстання цілого ряду умов всесвітньо-історичної ваги (Ленін, 31, 1973, 11); *Чи пробачить йому Зарічний, як дізнається про те, що він не звернувся до нього за допомогою навіть тепер, коли почала розваляюється бригада* (М. Ю. Тарн., Невр. горизонт, 1962, 242); *На наших очах розваляюється ганебна система колоніалізму* (Наука., 5, 1960, 8); — *Театр у вас молодий, він може розвалитися. Всі ці нові починання такі ненадійні... Що ти тоді будеш робити?* (Собко, Запорука.., 1952, 195); — *Тільки турнули тоді петроградці царя Миколаку разом з трухлявим треном, то за кілька днів і вся імперія його розвалилася* (Головко, II, 1957, 616); // *Не здійснюватися, не реалізовуватися. Невже послана ним звістка не дійшла? І німці не зустрінуть їх [радянських розвідників] як снід? Тоді весь задум розваляється* (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 119).

3. *розм.* Розділятися на частини; роз'єднуватися. Бонна одвела дітей у призначену їй кімнату; пан пішов до себе, і сім'я зразу розвалилася зовсім на три окремі, самостійні частини (Л. Янов., I, 1959, 210); *Та як тільки петлюріці зіткнулися з передовими частинами Червоної Армії, виявилось: не така вже й грізна армія у Петлюри. Вона швидко, мов гавка палляниця, розвалилася навпіл: одна частина тютюнківців поділася на Овруч, інша — на Житомир..* (Збан., Сеспель, 1961, 232); *Тимко кинув кайло і, швидко ступаючи, майже бігцем подався до гурту. Але тільки він підбіг з гони, як натовп розвалився, люди розійшлися по роботах* (Тют., Вир, 1964, 482).

4. *розм.* Сидіти або лежати, недбало розкинувшись. Я розваляюся на лаві в звичайній ледачій позі, закладаю ногу на ногу (Речм., Твій побратим, 1962, 39); *Не треба сидати дуже близько або дуже далеко від стола, а також не можна розваляюватися чи зойдатися на стільці* (Укр. страви, 1957, 401); *Досить-таки атлетичного складу хлопчина не тільки не злякався суворого голосу, а більше того — демонстративно розвалився на ліжку* (Збан., Курял. о-ві, 1963, 95).

○ *Голова розваляюється (як не розвалиться) у кого — хтось відчуває сильний головний біль. Василь живав, підтакує, а в самого голова розваляюється від думок* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 91); *Проїшовся [Давид] до стола і довго стояв біля нього пониклий. Потім сів на лаві й голову важку, що як не розваляється од думок та од болю, обгавтывая руками, як обручачи* (Головко, II, 1957, 116).

5. *розм., рідко.* Перевалюватися з боку на бік під час ходіння. Ключем, розваляючись то в ту, то в другу сторону, попідтінком потяглися качата на воду (Мирний, I, 1954, 236).

РОЗВА́ЛЯТИ *див.* розва́лювати.

РОЗВА́ЛЯТИСЯ *див.* розва́люватися.

РОЗВА́ЛЬКУВАТИ, а, е. 1. Позбавлений спритності у рухах; вайлуватий. Зовсім навпаки йому був Жук: такий же чорний, такий же розвалякуватий, такий незграбний біля себе, як і давно! (Мирний, I, 1954, 339); // Позбавлений підтягнутості, недбалий (про позу). Гість дивився на нього через стіл, сидючи все в тій же розвалякуватій позі (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 84).

2. Здійснюваний з перевалюванням, хитанням з боку на бік (про ходу). Від будки назустріч машини розваля-

куватою тобою ішов високий, кремезний чоловік (Коз., Нові Потоки, 1948, 225).

РОЗВАЛКУВАТО, присл. 1. Недбало розкинувшись. Сидячи розвалькувато в кріслі, Максим з робленою байдужістю розглядав розкладені перед ним покупки (Добр., Тече річка..., 1961, 81).

2. Перевалюючись з боку на бік під час ходіння; перевальцем. І, труснувши чубом, Кузьма розвалькувато рушило до місця роботи (Гончар, Тронка, 1963, 189).

РОЗВАЛЬНІ, пей, мн., розм. 1. Низькі селянські сани з боками, що широко розходяться від передка. — Школярів не стрідали? — Бачили-бачили — в тупорі, тьох на розвальнях підвіз. Ще нам дорогу розкавали (Вас., П, 1959, 316); На слоді небо зовсім уже зблідло, і на горі дядьки густо скрипіли грубими розвальнями (Епік, Тв., 1958, 402).

2. Те саме, що опань 2. Поштові сани дуже вигідні. На розвальнях у низ стоїть прикріплений кошіль, плетений з лози. В такому кошелі можна в дорозі спати (Грицький, Чорне озеро, 1961, 102).

РОЗВАЛЬЦЕМ, присл. 1. Перевалюючись з боку на бік під час ходіння. А вже позаду йду і я. Я теж хочу ступати твердо, розвальцем, як дідусь (Збан., Мор. чайка, 1959, 52); Антон План розвальцем походжав по шкільному дворі, довгим березовим віником змітав шерхле листя (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 196); Ситник приїзав коняку, пішов розвальцем назад по дорозі (Загреб., Диво, 1968, 50).

РОЗВАЛЬЦЮВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розвальцювати.

РОЗВАЛЬЦЮВАТИ див. розвальцюбувати.

РОЗВАЛЬЦЮВУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розвальцюбувати. Суднобудівники вирішили впровадити на своєму підприємстві ряд корисних новинок: пристрій для розвальцювання латунних трубок, шліфувальну пневмомашину.. тощо (Веч. Київ, 18. I 1971, 4).

РОЗВАЛЬЦЮВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗВАЛЬЦЮВАТИ**, юю, юєш, док., перех., спец. Обробляти отвори в металевих виробках вальцями. Пристрій для розвальцювання трубок. З його допомогою можна розвальцювати латунні й мідні трубки діаметром від чотирьох до дванадцяти міліметрів (Веч. Київ, 2.VIII 1971, 2).

РОЗВАЛЬЦЮВАТИСЯ, ується, недок., спец. Пас. до розвальцюбувати.

РОЗВАНТАЖЕНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мін. ч. до розвантажити. Розвантажені свої підводи Хома передає у розпорядження санітарам, які вже направили ними до річки поранених (Гончар, П, 1959, 362); // розвантажено, безос. присудк. сл. За підводи вислічені було розвантажено, і вони залюбки полягали на зеленій ковдрі (Досв., Гюлле, 1961, 107).

РОЗВАНТАЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розвантажити. [Г а н а:] Піду на розпитаю, де поставлять наші вагони для розвантаження (Мороз, П'єси, 1959, 21); Механізація розвантаження зерна на хлібоприймальних пунктах вивільнила тисячі вантажників (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2); Поки машина стоїть під навантаженням чи розвантаженням, Дарка кунє (Ват, На., дорозі, 1967, 133); Завдання машин полягати в розвантаженні людини від.. величезної і трудомісткої роботи (Вісник АН, 4, 1957, 38).

РОЗВАНТАЖИТИ див. розвантажувати.

РОЗВАНТАЖИТИСЯ див. розвантажуватися.

РОЗВАНТАЖНИЙ, а, е. Те саме, що розвантажувальний.

РОЗВАНТАЖНИК, а, ч. Робітник, який розвантажує будь-що.

РОЗВАНТАЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розвантаження, пов'язаний з ним. Поле кукурудзи треба обкопати, а на заїнках зробити прокоси і розвантажувальні магістри (Колг. Укр., 8, 1956, 13); Транспортні, навантажувальні і розвантажувальні роботи в сільському господарстві мають велику питому вагу (Наука., 6, 1959, 51); // Признач. для розвантаження. Для прискорення розвантаження [зеленої маси] транспортні засоби обладнують розвантажувальними пристроями (Орг. і техол. тракт. робіт, 1956, 267).

РОЗВАНТАЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвантажувати. В Києві, Харкові та в інших містах будують шовища для коренеплодів і інших овочів місткістю 1000 т з механічним завантаженням і розвантаженням (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 313); Розвантаження зерна.

РОЗВАНТАЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗВАНТАЖИТИ**, жу, жиш, док., перех. 1. Звільняти кого, що-небудь від вантажу; знімати, вносити вантаж із машини або якогось іншого виду транспорту. Край дороги, біля ворожу пишениці, Оксана з дівчатами розвантажують машину, що привезла зерно для сівалок (Головко, Літа., 1956, 91); Поки хлопці розвантажували ваги, дівчата кинулися по ріану гарч, і за годину всі знов сиділи за столом, частуючи гостей (Тулуб, Людоловп, I, 1957, 65); Перед бійцями височинним жуrom встала стрілка скеля. Черники наказав розвантажити коней і відправити їх назад з двома бійцями (Гончар, П, 1959, 99); * Образно. [Убий батько:] Кожна людина може написати в житті одну річ, в якій вона розвантажить свою душу від чого, що її змітуть або звалять (Мик., I, 1957, 414).

2. Звільняти що-небудь від чого зайвого, непотрібного. Розвантажити великі міста від промислового будівництва можна в тому разі, якщо подбати про економічний та культурний розвиток накопичених малих і середніх міст (Наука., 10, 1970, 3); // Звільняти кого, що-небудь від надмірного навантаження. Партія ставить завдання в найближчий час розвантажити жінку від затніх турбот (Рад. Укр., 11.VI 1959, 3).

РОЗВАНТАЖУВАТИСЯ, усяся, усьєся, недок., **РОЗВАНТАЖИТИСЯ**, жуся, жишєся, док. 1. Звільнятися від вантажу. [В а т у т і н:] Гимко! Ану, розвантажуйся, давай по сотні [пугарок] на кожного (Дмит., Драм. тв., 1958, 170); // Знімати, вносити свій вантаж, свої речі з машини або якогось іншого виду транспорту. Тільки кримчанські почали розвантажуватися, як підійшла валяка з Хмариного, і на передній підводі Ярьєко, ежатнувшись, побачив замість гори лантухів щось інше, вкрите попомани (Гончар, П, 1959, 270); В середині січня вона [дівізія] досагла прифронтової смуги і стала розвантажуватися на станції Горовастиця (Тют., Вир, 1964, 485).

2. Звільнятися від чого-небудь зайвого, непотрібно-го; // Звільнятися від надмірного навантаження.

3. тільки недок. Пас. до розвантажувати.

РОЗВАНТАЖУВАЧ, а, ч. Пристрій для розвантаження чого-небудь. Промисловість успішно освоєла виробництво десятків типів сільськогосподарських навантажувачів і розвантажувачів (Наука., 6, 1959, 51); Для вигвєння і внесення добрив механізатори використовують виготовлені у колгоспній майстерні навантажувач і розвантажувач зноу, а також механічний розкидач (Колг. Укр., 3, 1961, 7).

РОЗВАРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до розварити. Над Вербівкою стояла вечірня тиша.. Паляло солод'яним димом, житнім свіжим хлібом, пшоняним кудішем та розвареною в мущі молододоу петрушкою (Ішук, Вербівчани, 1961, 15); Стомлений і розварений

спекою, містер Моррісон, обмазуючи обличчя зеленим капелюхом, виголощував прощальну промову (Коз., Вісімсот..., 1953, 27).

2. у знач. прикм. Який розварився, став розсипчастим, крихким. Кармелюк жадібно їв розварену картоплю, густо посилюючи її дрібкими солі (Кучер, Пов. і опов., 1949, 125); // Зовсім готовий до вживання або дуже м'який. Генерал Лоу сидів у кріслі червоної, схожій на розвареного рака (Рибак, Час..., 1960, 370).

3. у знач. прикм., перен., розм. Який перебуває у розслабленому стані; розморений. — Так, Галимочко, так, — сказав увесь спітнілий, розварений Сидір (Земляк, Гвінний Стратон, 1960, 91).

Ніче (мбв., нембв., як і т. ін.) розварений (розварені і т. ін.) хто — хто-небудь у розслабленому стані, розморений. Біганина по різних районних установах та організації добре натомила Зарубу й Кавуна, і вони сиділи за столом наче розварені (Кучер, Трудна любов, 1960, 261).

РОЗВАРИТИ *див.* розварювати.

РОЗВАРИТИСЯ *див.* розварюватися.

РОЗВАРИНИЙ, а, е. Пригот. варінням; варений. *Стя увесь був застелений тарілками і блюдами з їжею. На одному лежало янтарне масло... на другому біліла розварна риба* (Мпк., II, 1957, 290).

РОЗВАРЮВАНИСТЬ, ності, ж. Здатність чого-небудь розварюватися (у 1 знач.). Перед обцианням картоплю необхідно розгортувати за розмірами. Це зменшує відходи при машинній її обробці, дає можливість працельно використати різні за розмірами бульби і забезпечити одночасну розварюваність при варінні (Технол. пригот. їжі, 1957, 17); Смакові якості гороху... обумовлюються розварюваністю насіння (Зерн. боб. культ., 1956, 12).

РОЗВАРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗВАРИТИ**, варію, варіш, док., *перех.* 1. Варяти, робити що-небудь розсипчастим, крихким; // Варінням доводити що-небудь до повної готовності або надмірної м'якості.

2. *перен., розм.* Викликати у кого-небудь розслаблений стан; розморювати. *Літом спека так мене розварює, що до роботи я зовсім не гождуся [годжуся]* (Мирний, V, 1955, 361).

РОЗВАРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗВАРИТИСЯ**, варіюся, варішся, *док.* 1. Втрачати від варіння свою форму, ставати розсипчастим, крихким. Картоплю треба варити на слабкому вогні, бо на сильному вона зверху розварюється, а всередині лишається сирого (Хлібороб Укр., 1, 1969, 44); Якщо тісто виготовляють для вареників з овочевим фаршем, то для того, щоб краще тримався фарш, а вареники не розварювались, слід збільшити норму яєць (Укр. страви, 1957, 246); Почала [мати] критити в цибулинні крашанки. А я, як тепер пам'ятаю, стою і заглядаю в казан. Коли бачу — одна крашанка розварилася (Є. Кравч. Сердечна розмова, 1957, 76); // Варячись, ставати зовсім готовим до вживання або дуже м'яким. *Щоб квасоля добре розварювалась, її перед варінням перебирають, заливають холодною перевареною водою на 8—10 год.* (Укр. страви, 1957, 49).

2. *перен., розм.* Набувати розслабленого стану (про живі істоти); розморюватися. — *Я слухав вчора увечері, що це так бджола гуде. Аж воно он чого, — казав дід, розварюючись від немочи у курні* (Мирний, I, 1954, 193); *Випивши ще один корець п'яного меду, Володислав зовсім розварився* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 73).

3. *розм., рідко.* Варити багато страв. *Тепер ніст, — нічого побачити розварюється* (Сл. Гр.).

РОЗВЕДЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до розвезті. — *Ви незабаром скажете, що світ, цей прекрас-*

ний, чудовий світ... — тут справник простяг руки вгору і так патетично трусовує широко розведеними долоньми, що всі його качки затряслись круг пояса (Довж., I, 1958, 423); *Кавалькада повільно спустилася до переправи і потрапила в непрохідну гущавину людей та возів біля розведеного на ніч моста* (Тудуб, Людолови, I, 1957, 5); *Продавала [жінка] молоко, розведене водою, і грошей наторгувала* (Мирний, V, 1955, 349); *У діжі.. було більше як до половини синеї, густо на олії розведеної фарби* (Фр., IV, 1950, 92); *Петро Луки поклав мокрі весла біля розведеного кимсь багаття* (Літ. газ., 21. IX 1950, 1); // у знач. прикм. *Серед дуже скромних страв стала грачата пшанка з розведеним спиртом* (Д. Бездик, Дніпро..., 1951, 12); *Марко потяг до себе горщик, відпив кілька ковтків, гидливо заплювався на всі боки.. — Крейда розведена* (Тют., Вир, 1964, 257); // *розведено, безос. присудк. с. Я гуляю його і почав дубасити, по чому влучає, кулаками. Ледве нас розведено* (Гр., I, 1963, 301).

2. у знач. прикм. Який розвівся, розлучився (про одне з подружжя). *Кожен раз, коли домашні клопоти потребували його уваги та забирали в нього час, Джафер думав про свою розведену жінку, хоч не жалкував, що так сталося* (Кочуб., II, 1955, 135).

РОЗВЕДЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розвезті, розводити. *Випробування кронциркуля полягає в розведенні і зведенні його ніжок. При цьому хід в шарнірі має бути плавним, а хіпці ніжок повинні щільно сходитись* (Слюс. інстр., 1959, 36); *Вичаючі ліки, лікарі всіх часів відзначали їхню двоїсту дію на організм людини і тварини залежно від розведення* (Знання..., 10, 1965, 12); *Сучасне розведення кольорових порок невіддільне від розвитку генетики і є одним з найяскравіших прикладів використання у практичній діяльності людини генетичних принципів* (Наука..., 6, 1973, 44); *Резервом, який має набагато поповнити наші лісові скарби, є розведення швидкоростучих дерев* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 204).

РОЗВЕЗА, и, ч. і ж., *розм., рідко.* Те саме, що роззява. *Ця дітка добра розвеза: ніколи дверей за собою не зачиняє* (Сл. Гр.).

РОЗВЕЗЕНІЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розвезті. *Скаржитись хочеться. На все. На гуляш, на рушник, на отих розвезених по стіні репінських «Запорожців», що.. покинули прикрашати кожну стенову чайну. Чому така убогість уяви? Чому така обмеженість вибору? Для всіх чайних, які тільки є в районі, постачає ці бездарні копії жийсь галтурник* (Гончар, Тронка, 1963, 126); // *розвезено, безос. присудк. с. У вересні.. було розвезено і розкидано гній механізованим способом під глибоку оранку на площі 302 гектари* (Колг. Укр., 2, 1959, 21).

РОЗВЕЗЕННЯ, я, с. Дія за знач. розвезті, розвозити. *На вивезення, розвезення по полю і на розкидання гною треба затрачувати багато тяглових зусиль і важкої фізичної праці* (Колг. Укр., 2, 1959, 21).

РОЗВЕЗТИ *див.* розвозити.

РОЗВЕЛИЧАТИСЯ, аюся, аюєшся, *недок.*, *розм.* Почати надмірно величатися, пишатися, хвалитися чим-небудь.

РОЗВЕРЕДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВЕРЕДИТИ**, джу, діш, *док., перен., розм.* 1. Викликати, заподіювати біль, торкаючись хворого місця, ранн. *Обережно, щоб не розвередити свої чиряки, які йому мати намастила олією і пов'язала розіркою сорочкою, Ілаюша лагаєть з печі і проходить з кухні в кімнату* (Перв., Невгадане життя, 1958, 139).

2. *перен.* Викликати, посилювати які-небудь почуття, спогади, бажання. *Задка розвередила неприємні спогади, які ще й досі викликали досаду* (Панч, I, 1956, 359).

РОЗВЕРЕДИТИ *див.* розвереджувати.

РОЗВЕРЕДИТИСЯ, *д*жуся, *д*ишся, *док.* 1. *розм.* Знову заболіти від доторкання (про хворе місце, рану).

2. *діал.* Розвередуватися. [М а т р о н а (до Ряби-ни):] *Овва! А ти чого розвередився та розприндиєся? Побоявся, що правда наверх вийде?* (Фр., IX, 1952, 392).

РОЗВЕРЕДУВАТИ, *у*ю, *у*бш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що розвередуватися. *Настя невинуча газяйка, щира мати, тільки й знає, що клопочеться, коли б скоріше то з тим, то з другим управитися, жаліється і радиться, що се або з Грицем або з Івасем поділялося, коли часом те або друге чого розвередує* (Мирний, IV, 1955, 89).

РОЗВЕРЕДУВАТИСЯ, *у*юся, *у*бшся, *док.*, *розм.* Стати вередливим, примхливим. — *Ватя зовсім розвередувалася з нудьги. Місяць в дужка побула черницею, місяць — куристкою і, певно, місяць буде артисткою.* — *сказав нашішкувато батько* (Н.-Лев., IV, 1956, 185); *Оришці треба на градках полоти. Як на те Чінка розвередувався: «істи, та й істи, бабо!»* (Мирний, I, 1949, 145); *Раз вночі розвередувався Павлусь, як на якийсь кричить: «Меду та й меду!»* (Стор., I, 1957, 57).

РОЗВЕРЕЩАТИСЯ, *з*шуся, *з*шшся, *док.*, *розм.* Почати сильно верещати. [С т е ц ь к о:] *Та й моя пащикувата, Як розверещиться, Як розпорошиться, То тісна була і зата!* (Кроп., II, 1958, 80); *За нею всі інші, що там були, кури Як розверещатися, мов дурь [деруть] їх зі шкури!* (Фр., XIII, 1954, 262).

РОЗВЕРЖЕНИЙ, *а, е, ритор.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до розверзнути і розверзати. *Образно. *Коли в її пам'яті жмогіть ворухнулося слово абліскаюця, вона справді побачила горобину ніч, розвержену синювато-білим сльозом* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 884).

2. *у знач. прикм.* Який розверзся. *Несеться небо, сніг летить, спадають стріглолов в розвержену водляну безодню щогли з вітрилами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 402).

3. *у знач. прикм.* Розкиданий або зруйнований. *Тяжко загуділа, здригнулася земля і підкинула вгору сіру завісу розвержених будинків* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 557).

РОЗВЕРЗАТИ, *а*ю, *а*бш, *недок.*, **РОЗВЕРЗНУТИ**, *ну, неш і РОЗВЕРЗТИ*, *зу, зеш, док., перек., ритор.* Широко розкривати, розсовувати що-небудь. *Образно. *Провалювалася [Гізела] в невідомість — глибше й глибше. Темні пріреи тривоги розверзали свої гудучі порожечі; і вона летіла вниз і вниз* (Загреб., Шепіт, 1966, 320); — *Зміюко ти, змія! Вже скоро твій кінець!.. Уже із твоїм зілля розверзала пащечку на тебе огману...* (Сос., II, 1958, 465).

РОЗВЕРЗАТИСЯ, *а*бється, *недок.*, **РОЗВЕРЗНУТИСЯ**, *неться і РОЗВЕРЗТИСЯ*, *зеться, док., ритор.* Широко розкриватися, розсовуватися. *А тут ще ти-сали у газетат та оповідали різні люди, що і на батьківщині Софрона страшно коїться лихо, наче земля розверзється під ногами у людей* (Рибак, Час., 1960, 90); *Будуть січі вперті, люті, Буде гинуть чужина. Будуть ріки, льодом скуті, Розверзатися до дна* (Стельмах, V, 1963, 79); *Нараз Ткачукові здалося, що підлога під ним розверзлася і він стріглолов шуонув у чорну безодню* (Збан., Переджнів'я, 1960, 351); // *Утворюватися, виникати внаслідок розкривання, розсовування (про отвір, провалля); // Несподівано з'являтися, виникати перед кимсь (про безодню, провалля). Хлопці зупинилися і з острахом відскакували. Прямо під ногами розверзлася якась бездонна пропасть* (Хотк., Довбуш, 1965, 387); *Перед очима [княгині] замістилися великі жовті, сині, розжеві кола, а під ногами розверзлася чорна безодня* (Гжицький, Опришки, 1962, 76).

◇ **Небо розверзється** (розверзалося, розверзлося і т. ін.) — починається злива або сильний снігопад. *Траплялися дні, коли розверзалося небо* (Рибак, На світанку, 1940, 207); *Хай розверзється під вами земля! — уживається як прокляін або погроза карою кому-небудь. — Звєрт! Шайтани! — заволали вона. — Хай розверзється під вами земля! Хай прокопте вас саме пекло!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 450).

РОЗВЕРЗЕНИЙ *див.* розверзнутий.

РОЗВЕРЗНУТИ *див.* розверзати.

РОЗВЕРЗНУТИСЯ *див.* розверзатися.

РОЗВЕРЗНУТИЙ, **РОЗВЕРЗЕНИЙ**, *а, е, ритор.*

Те саме, що розвержений. *Тут дім стояв вже майже двісті літ... Порухився вибух тишу Дюссельдорфа. В нім Гейне жив з малих дитячих літ, Земля розверзнута лежить чорниша торфу* (Забашта, Квіт., 1960, 61); *За світло, за сонце!.. Не поліла Розверзена скелі вкрива — Стоїть, ослєва Севастополь, Одеса звелася жива* (Ус., На.. берегах, 1951, 32).

РОЗВЕРЗТИ *див.* розверзати.

РОЗВЕРЗТИСЯ *див.* розверзатися.

РОЗВЕРНЕНИЙ *див.* розвернутий.

РОЗВЕРНУТИ *див.* розвертати.

РОЗВЕРНУТИЙ, **РОЗВЕРНЕНИЙ**, *а, е.* Дієпр.

пас. мин. ч. до розвернути. *Дах, розвернутий вітром, поріс могом та бур'яном* (Мокр., Острів., 1961, 24); *Тяж зсунувся з горба й стояв серед поля, розвернутий навкє до окопу броньбійників* (Перв., Дикий мед, 1963, 204); // *у знач. прикм.* *Ми в одну мить опинилися на коня і по розвернутій дорозі кинулись вниз* (Панч, II, 1956, 63); *Як смикала [Марія] соломю, на розвернений прикидок подивилася і думала з сумом про Тихона* (Головка, II, 1957, 118).

РОЗВЕРНУТИСЯ *див.* розвертатися.

РОЗВЕРСТАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мин. ч. до розверстати. *Ось він повертається. В голові — готова стаття. Велика! Він уже бачить її, розверстану на чотири шпальти* (Жур., Нам тоді., 1968, 149).

РОЗВЕРСТАЙНЯ, *я, с.* Дія за знач. розверстати.

РОЗВЕРСТАТИ *див.* розверстувати.

РОЗВЕРСТИЙ, *а, е, ритор., рідко.* Широко розкритий, широкий. *Треба було мати залізну силу волі, щоб вистояти отут, перед розверстим отвором мартена, проти тисячорядусної температури* (Собко, Біле подум'я, 1952, 11).

РОЗВЕРСТКА, *я, ж. 1.* Дія за знач. розверстати, розверстувати 1. [Б р а т:] *Чупара даремно здіймає тривогу. Подумайте, що ж це — не ясно для всіх? Йому б у теплі берегти свою ногу, А він у бурю, на розверстку — це сміх* (Перв., II, 1958, 354).

2. У період воєнного комунізму — спосіб державної заготівлі сільськогосподарських продуктів, який полягав у тому, що селяни повинні були здавати всі лишки продуктів від норм, установлених на особисті потреби. *Чому була необхідна заміна розверстки продподоатком? Тому, що розверстка виявилася непомірно тяжкою і незручною для селян* (Ленін, 43, 1974, 225); // *розм.* Продукти, зібрані в такий спосіб. *Гемний... а коли довелося, то й землю папську сажнем перемеряв [Щимбал] і вже ось при вагах з олієючар за вухом стоїть, розверстку з людсь приймає* (Гончар, II, 1959, 153).

РОЗВЕРСТУВАЛЬНИЙ, *а, е.* Стос. до розверстки.

РОЗВЕРСТУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розверстувати.

РОЗВЕРСТУВАТИ, *у*ю, *у*бш, *недок.*, **РОЗВЕРСТАТИ**, *а*ю, *а*бш, *док., перек. 1.* Розподіляти щось між ким-, чим-небудь. *Розробляючи плани продажу державі таких культур, як просо, гречка, картопля та овочі, виробничі управління розверстувало їх між усіма 33 колгоспами району* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 22).

2. *друж.* Розподіляти друкарський набір тексту по сторінках; верстати.

3. *друж.* Роз'єднувати, розбирати сторінки чого-небудь зверстаного.

РОЗВЕРСТУВАТИСЯ, утѣся, *недок.* Пас. до розвѣрстувати.

РОЗВЕРТАННЯ, я, с. Дія за знач. розвертати. На рубіж розвертання танки виходили лісовою дорогою, затиснутою обабіч величезними соснами (Рад. Укр., 10.ІІ 1966, 4).

РОЗВЕРТАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗВЕРНУТИ**, верну́, вернеш, *док.*, *перех.* 1. Руїнувати, знищувати що-небудь. Яри сповнилися водою, що клякотіла, розжилаа городи, розвертала греблі, вивертала дерева, несла в Псьол (Горд., Дівчина..., 1954, 151); — Десять кроків неповні було від того танка, коли Кузнецов з першого снаряда єго башню йому так і розвернуло (Головко, І, 1957, 290); // *безос.* Кожух увесь розвернуло осколками (Кучер, Зол. руки, 1948, 45); // Розриваючи, вивертати в різні боки. Коли він знову виглянув, то побачив лише танк, що, розвертаючи землю й розкидаючи її, як корабель хвилю, уже виходив з подвір'я в поле (Гончар, ІІІ, 1959, 163); // *безос.* Вибух вишшов вдалим. Скелю розвернуло до великої глибини, і ми швидко навантажили аж три платформи (Баш, На берегах..., 1952, 10).

2. *розм.* Розправляти що-небудь агорнуте, скручене. Не розвертай, сьултане, Хороги Магмета (Г.-Арт., Байки..., 1957, 166); В хаті затихло, Шавкуна кругом обступили. Шавкун розвернув бумагу, одкашлявся, як джак на криласі (Мирний, І, 1949, 388); // Розкладати що-небудь складене. Нам перед празниками прислали із Женеви: мені квітку з бумагою таку, що як розвернуть, то вийде вазон з квіткою розквітнутою, Лілі — картинку (Л. Укр., V, 1956, 6).

3. Повертаючи що-небудь, примушувати змінювати положення або напрям руху; робити розворот. Поки шофер розвертав машину біля Комітету оборони та ставив її під захисну стіну в бункер, Мишкіє і салд прохолов (Кучер, Голод, 1961, 138); Глибина ходу дисків лущильника ЛУ-5 регулюється зміненням розвороту обох його батарей. Для переїздіє Іх розвертають повністю, так що диски тільки котяться і не орють поле (Механ. і електриф., 1953, 208); — Приїзали, — сказав Васьков, спритно розвернувши грузовик і щільно притулившись його бортом до цегляної церковної огорожі (Перв., Дикий мед, 1963, 484); Вершник, не відповідаючи, заліз з коня, дужою рукою легко відсторонив Тимка від бікля і розвернувши підводу назад (Тют., Вир, 1964, 91).

4. *розм.* Відводити вбік (руку), розмахуватися (рукою) для удару, поштовху, кидка і т. ін. Він стиснув кулак і розвернув руку, приступаючи до Владка (Фр., VI, 1951, 172); Щоб спокутувати свій і чоловічій гріх, Горпина почала все більше давати милостиню бідним людям.. Раз вона не витримала і вночі розповіла про це Кокуту, а той мовчки в темряві розвернувши велику руку і зі всієї сили ударив її в обличчя (Цюпа, Назустріч..., 1958, 64); // Робити прямим що-небудь зігнуте; випрямляти, розправляти. Стрепенувся [голубок], розвернувши Кришечка лезенку (Бор., Тв., 1957, 66); *Образно. А на диких степах, у краєвиз боля Розвертала вона [пісня] свої крила (Мирний, V, 1955, 281).

Розвернути груди — стати чи сісти рівно, прямо, випнувши груди, розправивши плечі. Тимко стояв струнко, розвернувши груди і злегка нахиливши праворуч голову (Тют., Вир, 1964, 343).

5. *перен.*, *розм.* Давати можливість розвинутися, проявитися повною мірою. Тут нема простору акторові, нема де розвернути йому свої сили, виховати свій та-

лант (Збірник про Кроп., 1955, 358); // *рідко.* Робити відчутнішим, яскравішим. Ходить він по двору, нудно; увійде в хату, хатні померки ще дужче розвертають сумну думку (Мирний, І, 1949, 390).

6. *перен.*, *рідко.* Детально, вичерпно доводити, показувати що-небудь, даючи можливість глибше арозуміти. *Образно. Його уява працює неважко, розвертає перед ним усе нові образи (Фр., IV, 1950, 28).

РОЗВЕРТАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗВЕРНУТИСЯ**, верну́ся, вернешся, *док.* 1. *розм.* Переставати бути згорнутим, скрученим; розгортатися, розправлятися. Семен Аргипович.. заснує портрет у ніч, але зробив це незграбно, бо він вислизнув, упав на підлогу і розвернувся (Рибак, Час., 1960, 257).

2. Повертаючись, змінювати своє положення або напрям свого руху; робити розворот. Він [теплохід] зайшов у тиху бухту і став розвертатися, щоб причалити до пристані (Собко, Скеля., 1961, 7); Табун [качок і гусей] сірurato-білим зморовинням позитувався на воді одразу за сопкою, де ріка, розвертаючись, трогі притишувала бурхливий плін (Літ. Укр., 4.ХІІ 1962, 1); Не глянувши на подругу, Марійка круто розвернулася і швидко подалася до лісу (Донч., V, 1957, 474); Проаудна команда, і ми спинилися. Потім колона розвернулася й загородила шлях (Кол., На фронті..., 1959, 88).

3. *розм.* Відводити вбік (руку), розмахуватися (рукою) для удару, кидка, і т. ін. Волощина увійшла в коло і ваяла в руки диск. Вона ніби зважала його на долоні, потім на якусь мить застигла, трогі нахилившись набік, раптово розвернулася і сильною рукою високо винесла воору диск (Собко, Стадіон, 1954, 10).

4. *перен.* Розвиватися, рости (про бруньки, листки). Я роздівался, як пуп'ячки ніжні троянд набрякали, Щоб розвернутися в світ зужко одна по одній (Зеров, Вибр., 1966, 361); // Розпускати бруньки, листки (про рослину). Раз навесні перед зеленими саятками, коли вже всяка рослина розвертається пишно.. спустилося на Солоху разом дві біди (Мирний, І, 1954, 50).

5. *перен.*, *розм.* Проявляти, показувати себе, свої здібності, можливості повною мірою. [К і н д р а т:] Я за тиждень нарубаю місячний план. Коли б дали тільки розвернутися. Я, Олю, рубати можу вугіль, як грати на баяні (Корн., II, 1955, 138); Семена.. обрали на голову [колгоспу]. Він розвернувся, і знову, було, заговорила область: у Сосонці збудували найкращі, показові ферми (Зар., На.. світі, 1967, 63); // тільки з ос. Досягати у своєму прояві великої сили, інтенсивності. Чистим серцем Поблаговослила [Ганна] Свого Марка... заплакала Я пішла за ворота. Розвернулося весілля. Музикам робота і підковам (Шевч., I, 1963, 317); В залі розвернувся танці на всі боки, аж поміст ходором ходить (Мирний, І, 1949, 198).

6. *тільки док.*, *розм.* Лягти або сісти, недбало розкинувшись. Розвернувшись на ступці [стілці], сидів він і водив бистрим поглядом по хаті (Мирний, II, 1954, 76); Він напився молока, розвернувшись на копці сіна і, хоч у його животі те молоко, змішане з суніцями, вуркотло громажи, лежав величю, дивлячись з-під карица на високе.. небо (Тют., Вир, 1964, 472).

7. тільки док. Широко розкинутися, простягтися на велику відстань. *Орися ж ти, моя ниво, Долом та горою!.. Орися ж ти, розвернися, Подем розстелися! Та постієсь добрим житом, Долою поляйся! Розвернися ж на всі боки, Ниво-десятино!* (Шевч., II, 1963, 402); *На гори за сімом розвернулось річне, як скатерть, поле* (Н.-Лев., II, 1956, 32); *Розвернулась, засіялась колосницька нива* (Гонч., Вибр., 1959, 352); // Стати доступним, відкритим зорові. *Перед очима* [Проценка] *розвернувся річковий та чистий дрір, а посеред нього — весілля...* (Мирний, III, 1954, 203).

8. перен. Поширюватися, розповсюджуватися далеко. *Спершу тихо, протяжно вилунала пісня... дали голос усе дужчає, міцнішає, розвертався на всі боки* (Мирний, I, 1949, 345); *Ті дзеркала, поначіплювані, щоб стіни не були голі, те широченіє старинні ліжко... — все те здавалося їй чудним, непотрібним; все те здавалось їй великопанським вередуванням, що розвернулось би на весь світ* (Н.-Лев., I, 1956, 162).

9. розм. Розташовуватися, розміщуватися де-небудь. *З'явавшись з корегувальниками щойно прибулого артедівізюну, що розвернувся за його полком, сам* [Чистогоров] *корегував артедізнем* (Баш, Надія, 1960, 329).

10. розм., рідко. Те саме, що розкриватися 1. Чим чорніша змара гніву й невдоволення залягала на чолі її батька, тим виразніше почував Максим, що між ним і Мирославою розвертається глибока пропасть (Фр., VI, 1951, 24); *Дивалося, могла ніби розвернулась, А з неї виходить нечаче козак, У же й звишовий собі неборак, Та і йде до мене...* (Шевч., II, 1963, 255).

РОЗВЕРТІТИ *див.* розвірчувати.

РОЗВЕРТІТИСЯ *див.* розвірчуватися.

РОЗВЕРТКА, в, ж., *техн.* Металорізальний багатолезовий інструмент для обробки отворів. Ручна розвертка складається з робочої частини, шийки, хвостовика і квадратної головки (Практ. з машинозн., 1957, 74); *Розвертки — дуже точний інструмент, тому треба стежити, щоб не було на них вибоїн, зазубрин, іржі* (Слюс. справа, 1957, 208).

РОЗВЕСЕЛЕНІЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мив. ч. до розвеселити. — *Тільки тата нема, — згадала Семенюха, і знову зазмирилася всі обличчя, розвеселені трохи розповіддю Ілаша* (Мак., Вибр., 1956, 582).

РОЗВЕСЕЛИТИ *див.* розвеселяти.

РОЗВЕСЕЛИТИСЯ *див.* розвеселятися.

РОЗВЕСЕЛЯТИ, *яю, яєш, недок., РОЗВЕСЕЛИТИ*, *лб, ліш, док., перен.* Робити кого-небудь веселим, радісним; викликати у когось веселий, радісний настрій. *Кожуницький голова... голосніш од усіх співає, високо тримає голову, кармає небалаж, підтримував коалих, розвеселяє сумних* (Ю. Янов., II, 1954, 156); *Помітивши приємний настрій хлопця, батько намагався його розвеселити* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 5); // Викликати у кого-небудь сміх; смішити когось. *Вміла* [Стаха] *орудувати сміхом не гірше, ніж яка-небудь красуня очима. Могла тим своїм сміхом розвеселити людину до сльоз і довести до сказу* (Вільде, Сестри..., 1958, 378); // Створювати приємне враження для очей, зору. *Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила та все дивилась у ніч, де тав жар у попелі, нечаче хотіла розвеселити свої очі веселим вогнем* (Н.-Лев., II, 1956, 287); // Сповнювати веселощами, радістю. — *Ти молоденька, то й хату нашу розвеселиш і влучечку мою вітшини* (Вовчок, I, 1955, 10).

РОЗВЕСЕЛЯТИСЯ, *яюся, яєшся, недок., РОЗВЕСЕЛИТИСЯ*, *лбся, ліпся, док.* Ставати веселим, радісним, мати веселий, радісний настрій. — *Наші тато, як розвеселяться, все люблять про тово чумака розказу-*

вати, що вперше біля моря опинився та зотів воли мапоїти (Гончар, Тронка, 1963, 247); *Галля завісім розвеселилася і аж ніяк не боялась чужого дяді* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 382); // тільки док. *Провести час у розвагах, веселошах. — Напрацюєшся цілий тиждень — в неділю хочеться одпочити, розвеселитися...* *Дома скучно сидіти* (Кожуб., I, 1955, 451); *Гості в грядиці розвеселилися, розвусушувалися. Вже глуха ніч, а весілля тільки в розпалі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 561); // Сповнюватися веселощами, радістю. *В робочих днях гомоном дітвори через кілька годин оживляється, розвеселяється моя пустиня* (У. Кравч., Вибр., 1958, 403).

РОЗВЕСНЯТИСЯ *див.* розвеснятися.

РОЗВЕСНЯТИСЯ, *яється, недок., РОЗВЕСНЯТИСЯ*, *їється, док., безос.* Наставати (про весну). *Надворі завісім розвеснялось, з топоклого і вербового гадузля обтрушувалися пагощі набряклі бруньки* (Стезьмак, Правда..., 1961, 251); *Як розвесняється, зітхне земля на радощах, вологою візьметься* (Рад. Укр., 27.III 1962, 3).

РОЗВЕСТИ *див.* розвбдити.

РОЗВЕСТИСЯ *див.* розвбдитися.

РОЗВЕШТАТИСЯ, *аюся, аєшся, док., розм.* Почати часто вештатися.

РОЗВИВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвивати. *Усе творче життя М. В. Ломоносова характеризувалося матеріалістичною спрямованістю, відстоюванням і розвиванням матеріалістичного погляду на явища природи* (Рад. Укр., 19.XI 1961, 3); *Коли мастає чудовий май, Садочки розвиває, Тоді у серденьку моім Прокинулось козаня* (Л. Укр., IV, 1954, 79).

РОЗВИВАТИ, *яю, аєш, недок., РОЗВИТИ, *розів'ю, розів'єш і РОЗВИНУТИ*, *ну, неш; мин. ч. розвів, вила, ло і розвінув, пула, ло; док., перен.* 1. *розм.* Розвертати, розгортати що-небудь згорнуте, складене, скручене. — *Ой, на, мила, біле плаття, Не розвивай, не гляди, Підви в Дунай попері* (Чуб., V, 1874, 741); *Коли повставали з-за стола, він взяв пакет і виїшов до сусіднього покою. Рука його тремтіла, коли розвивав пакунок і розвивав газету* (Фр., III, 1950, 445); // *рідко.* Робити прямим, випрямляти що-небудь зігнуте, складене, скручене; розправляти. *Присідали* [ластівки], *цебетали, немовби розповідали про свої пригоди в дорозі, і знов розвивали чорні крильця, линули далі до діла, до збудування гніздечок* (У. Кравч., Вибр., 1958, 411); // *Звільняти що-небудь від того, чим воно було загорнуте.* — *Ось вам усе, що скаав, дай і мов до почину, — наче вгадав її думку Іван, розвиваючи з хустинки купку срібла* (Кожуб., I, 1955, 383); *Відтак розвинула* [Рахіра] *з листків сир, з'їла жадібно одну грудку, потім занесла з мукою в хату й вернула знов до нього* (Коб., II, 1956, 77); // *Розв'язувати що-небудь змотане; розмотувати.* *Коли розвинули ногу, то я зомлів — крові* [крові] *багато витекло* (Фр., IV, 1950, 27); *Я сльдом за Жабі підійшов до каналу і розглядав немовля, що дружина трохи розвинула* (Досв., Вибр., 1959, 178); // *Розпускати, розправляти полотнища чого-небудь* (прапорів, корогов і т. ін.). *Пішла, розвивши корозавку, І словаи молодіж лила; Хто жінку мав, сестру, ятровку, У інших милая була* (Котл., I, 1952, 214); // *Розплітати, розв'язувати що-небудь сплетене, зв'язане.* *Вона розвивала той пагучий вінок у своїй пам'яті квіткою за квіткою* (Н.-Лев., III, 1956, 340).*

2. *перен.* Сприяти виникненню або підсиленню чого-небудь. *Активна комсомольська робота розвивала самостійність, формувала ту внутрішню стриманість, за якою почуватється воля людини, яка знає, що їй робити* (Донч., II, 1956, 116); *...магнетурний період розвивав перші науки і технічні елементи великої промисловості* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 378); *Різ-*

номантними були засоби й методи виховання та навчання в народі. Серед них дуже важливу роль відігравала народна поетична творчість.. Загадка розвивала кмітливості і спостережливість. Скоромовка удосконалювала мову (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 85); // Надавати великого розмаху чому-небудь, сприяти збільшенню, розширенню чогось. *Комуністична партія Радянського Союзу буде і далі зміцнювати єдність міжнародного комуністичного руху, розвивати братерські зв'язки з усіма комуністичними і робітничими партіями (Програма КПРС, 1961, 123); Радянський Союз досяг такого високого науково-технічного і виробничого рівня, який дає змогу.. розвивати продуктивні сили небаченими досі високими темпами (Наука..., 2, 1958, 2); // Доводити до значного ступеня вияву. — А хіба не сказала? — здивувався Петро. Віктор нічого не відповів — отак заглиблений в собі. — Та, правда, ти ж такі темпи розвив! Де там було встигнути розповісти про все! (Головко, I, 1957, 480); — За Батьківщину! Вперед! — встигла прочитати Ясногорська на борту головного танка, коли Ізній студбекер, розвинувши максимальну швидкість, уже обгонив колоду (Гончар, III, 1959, 174); // Широко розгорнути що-небудь, здійснюючи його у величких масштабах, з усією повнотою. [К у з в:] Ви тоді [в 1914 р.] шалену агітацію розвивали серед фабрично-заводського пролетаріату (Тич., I, 1957, 233); ..російські робітники вперше в світі розвинули таку масову страйкову боротьбу, яку ми бачили в 1905—1907 роках (Ленін, 21, 1971, 301); Він [Б. Грінченко] розвинув широку видавничу діяльність, безперервно борючись з цензурою і всіляко викручуючись для того, щоб добути кошти для своїх видань (Рад. літ-во, 1, 1963, 118).*

3. перен. Давати можливість чому-небудь зростати, міцніти. *Щоденні розмови з Ганею розбуджували в його душі нові, неznані досі почування, розвивали навіть його розум (Фр., VI, 1951, 165); — Купай Юрикові скрипку. У нього і здібності, і талант мої. Хай розвиває їх! (С. Кравч., Квіти..., 1959, 181); Уміня помітити в людини найкраще, підтримати його, розвинути і створити неперимкрені до хиб, у чому б вони не виявились, — найхарактерніші риси Воронцова як вихователя (Іст. укр. літ., II, 1956, 846); // Сприяти духовному зростанню кого-небудь, розширювати чийсь світогляд. — Вона буде такою! Вона має доволі розуму! А я її розвію, наведу її на розум! — так жарив молодий хлопець в своїй тихій гатині (Н.-Лев., I, 1956, 519).*

4. перен. Детально, послідовно викладати що-небудь, розширюючи його зміст, обгрунтовуючи новими доказами, підкріплюючи фактами. *Терлецька сердито кинула очима на чоловіка: він замовк і не розвивав далі тієї теми (Н.-Лев., III, 1956, 46); Він був веселий, розвивав далі свій плач і з побільшеним апетитом накладає на тарілку цілу купу салата (Коцюб., II, 1955, 388); ..Чернішевський, який розвинув слідом за Герцем народницькі погляди, зробив величезний крок вперед проти Герцена (Ленін, 25, 1972, 91).*

5. перен. Робити що-небудь кращим, досконалішим, піднімати його на вищий шабель. *Розвиваючи свою економіку і культуру, кожна республіка повинна вносити максимальний вклад у розв'язання загальносоюзних завдань (Ком. Укр., 6, 1966, 62); Півнікове життя в сямій, так би сказати, гущі природи, півнікове прислуховання.. в дикій мірі розвинуло дідові почуття.. Найменший, ледве чутний звук вже будив його учні (Хотк., I, 1966, 82); // Погоблювати що-небудь, розширюючи зміст або поліпшуючи, збагачуючи його. *Мова — атілення думки.. Любімо її, вичаюймо її, розвиваймо її! (Рильський, III, 1956, 80); Узагальнюючи досвід Паризької Комуні, трьох російських революцій, Ленін розвинув і конкрети-**

зував учення Маркса і Енгельса про диктатуру пролетаріату (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 19).

6. рідко. Примушувати розсукатися, розквітати (розлітатися, брунькати). *Соловейко троянді еродивий Так люблю співав, Гололоск дивним співець чарівливий Садки розвивав (Л. Укр., I, 1951, 27); Розвий, вербо, сімсот квіток Рано-рано! Розвий, вербо, сімсот квіток Та ранесенько! (Укр. лір. пісні, 1958, 93).*

7. перен. Починати що-небудь, поступово інтенсифікуючи його. *Врангелієвські корпуси з'єднуються в районі станції Апостолово і розвивають гвідти удар на захід, в глибину Правобережної України (Гончар, II, 1959, 372); Враз лейтенант побачив, як ліворуч, там, де догорає млин, бігли ценом фашисти. Звідти вони могли пробитися в гліб оборони, розвинути наступ (Цюпа, Назустріч..., 1958, 231).*

РОЗВИВА́ТИСЯ, *аюся, а́вшся, недок., РОЗВИТИ-СЯ*, *розів'юся, розів'ішся і рідко РОЗВИНУТИСЯ*, *нуся, нешся; мин. ч. розвив'ся, вил'ся, лос'я і розвін'ув'ся, нулася, лос'я; док. I. розм. Розгорталися, розверталися (про що-небудь згорнуте); // Ставати прямим, рівним (про що-небудь зігнуте, складене); розправлятися; // Знімати, розмотувати з себе що-небудь одягнуте, намотане. *Закутана в біле, як привид, ескочила у двір Шерфе і почала розвиватись (Коцюб., II, 1955, 144); // Розмотуватися з чого-небудь (про щось намотане). *Панішка, знай собі, плетється, така пушиста та м'яка! Военяна нитка в'ється, в'ється і розвивається з клубка... (Забіла, У. світ, 1960, 44); // Розкодитися в різні боки. *Сизий димок виривається з чорного димаря і курчалю розвивається в прозорчотому [прозорчотому] повітрі... (Мирний, III, 1954, 106); Вузькі поли його фрака розвивалися на обидва боки (Фр., VI, 1951, 221); // Ставати розплетеним; розплітатися (про волосся). *Головка титнулася, Коса розвинулася, До білої ший Шовком пригорнулася... (Рудан., Тв., 1959, 122); // Розпускаючись, розправляючись, маяти на повітрі (про полотнища прапорів, корогов і т. ін.). *Розвивайся, прапор Жовтня, Над землею грізно май, Виступають партизани За радянський рідний край (Мик., I, 1957, 283).******

2. тільки 3 ос., перен. Виникати або підсилюватися, зростати. *Кожна помилка, як хвороба, починає розвиватися, якщо її вчасно не виправити (Гур., Життя..., 1954, 285); В Настусі дуже гарані розвивалась увага та жрйіність (Н.-Лев., IV, 1956, 229); О. О. Богомолець не раз висловлював думку, що рак навряд чи може розвинутися в організмі, фізіологічна система сполучної тканини якого зберезає достатню активність (Мед. ж., XIX, 1, 1949, 40); Григорій Григорович молодий любив свого діда. Це почувтя за деорічний онуків вік встигло так розвинутися, що бідна мати ревувала сина до сатз (Ю. Янов., II, 1954, 109); // Набувати великого розмаху, значення; розширюватися. *Садівництво в Донбасі швидко розвивається як у колгоспах і радгоспах, так і на садбах колгоспників, робітників і службовців (Вісник АН, 6, 1957, 36); Всебічно розвинулись головні функції соціалістичної держави — господарсько-організаторська і культурно-виховна (Рад. Укр., 16.IX 1961, 1); // Досягати значного ступеня вияву. *Істотним недоліком атомних ракетних двигунів є дуже висока температура (близько мільйона градусів), яка розвивається в них (Наука..., 2, 1959, 13).***

3. перен. Досягати розумової, духовної зрілості, ставати розумово, духовно вищим. [Т а л я:] *Хіба не оточено довивалось, як ваші речі доходить до дитячої голови, ..як з кожним днем воно [дитя] все більше та більше розумнішає — розвивається? (Мирний, V, 1955,*

146); Часто сам здивовано помічав, як він розвивується, як став міркувати над тими речами, повз які раніше проходили, не звертаючи на них уваги (Донч., II, 1956, 116).

4. перен. Ставати кращим, досконалішим, піднімається на вищій шабелі, досягати високого рівня у чому-небудь. В тім-то й негаламність українського народу, що він живе і розвивається в нерушимому єднанні і братерстві з народом російським (Тяч., III, 1957, 270); Закони, за якими розвивається техніка промисловості чи сільськогосподарства, ніяк не можна механічно переносити на явища духовної культури, отже, й на літературу, і на народну словесність (Рильський, IX, 1962, 196); Наша культура, мистецтво, література і, зокрема, поезія... вибрала в себе... все краще, цінне, дороге людському серцю і сама розвинулася, увійшла корінням глибоко в людське буття (Мал., Думки..., 1959, 3).

5. Розцукатися (у 1 знач.) (про бруньки, квіти). Сьогодні — глянь, скрізь уже трава зеленіє, листя на деревах розвивається (Донч., VI, 1957, 249); Ганя сиділа коло молодого в повній двоочій красі, як макіака раннім ранком, що тієї же ночі розвилася з пуп'ячка (Н.-Лев., I, 1956, 136); *Образно. Галинка і Даргожицький, Лисенко і Хачатурян говорили з людьми чарівною музикою, заронили добрі наміри і бажання, що розліються рясним квітом (Горд., Цвіти..., 1951, 8); // Вкриватися листям, квітами (про рослини). На вербах листя порішало, поблідло, і здавалось здалеку, що вони тепер лише розвивається, як напровесні (Кочуб., I, 1955, 57); Дубові гаї Мірошникенкові здавались найкращими восени. Весною вони догого не розвивалися — були голі зверху (Стельмах, II, 1962, 139); // Добре рости. На землях Чорного моря добре розвивається багаторічні трави, як на сіно, так і на зелений корм (Хлібороб Укр., 12, 1963, 11); // Виростаючи, укорінюватися. — Два паростки я знайшла з такою кореневою системою, наче вона розвинулася з пікірованої розсади (Донч., V, 1957, 239).

6. Досягати фізичної зрілості (про людину). Її серце радіє, дивлячись, як дочка розвивається на волі (Мирний, III, 1954, 21).

7. перен. Відбуватися у певній послідовності. Події розвиваються з неймовірною швидкістю (Довж., I, 1958, 47); Вона повернулася до рогу Успенської, а тоді бічними вулицями пішла в обхід кварталу, на території якого розвивалися весні дії (Смолич, V, 1959, 118); Осінніми полями йшли організатори партизанського руху, не маючи достатнього уявлення, як він розліється, але опевнені в переможі (Шер., В партиз. загонах, 1947, 30).

РОЗВІДНИТИСЯ *див.* розв'іднятися.

РОЗВІДНИТИ, ів, док., безос., рідко. 1. Те саме, що розв'іднятися 1. — Скоро вже й розв'ідніє, а там і до корів молодішці підуть... (Морц., I, 1958, 147); Передбачення Кутузова збулися: тільки-но розв'ідніло, а вже біля села Бородіно розпочався бій (Кочура, Зол. грамота, 1960, 293).

2. перек. Стати краще, легше (про поліпшення життя, матеріальних умов і т. ін.). Пишу сестрі Емілії в Канаду, що вже нам розв'ідніло. Вже мій чоловік їсть, що йому смакує, вже мої діти вчаться в семикласній школі, а сама я дістала медалю на груди за свої видатні бураки (Гончар, I, 1954, 490).

РОЗВІДНИТИСЯ *див.* розв'іднятися.

РОЗВІДНЮВАТИСЯ *див.* розв'іднятися.

РОЗВІДНЯТИСЯ, іється і **РОЗВІДНЮВАТИСЯ**, юється, недок., **РОЗВІДНИТИСЯ**, іється і *діал.* **РОЗВІДНИТИСЯ**, иться, док. 1. безос. Наставати, наближатися (про світанок); світати. Уже розв'іднялось, як

він вернувся додому (Мирний, I, 1949, 349); Розв'іднювалося дуже помялу і пізно (Фр., VII, 1951, 425); Скоро розв'іднилось, Яким пішов до сусіда прохати коней (Кочуб., I, 1955, 84); // Розсіюватися, зникати (про темряву). Сліпучо спалазнули смолянисті скінки. В хаті розв'іднилось (Збан., Єдина, 1959, 13); Коропов позасив світло — у вікнах вже добре розв'іднилось (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 114).

2. Ставати світлішим, яснішим, краще видимим. Наступної зливи небо розв'ідняється, сонце блищитиме крізь прорвану змару, і ніби й не було зовсім дощу (Ю. Янов., II, 1958, 59); Сонце вже зійшло, і околиця розв'іднілася, заносилося на який, погожий день (Мак., Вибр., 1956, 496); — Почекай трохи! нехай гаразд розв'ідниться ніч (Н.-Лев., IV, 1956, 239); *Образно. Його насуплене жовтувате лице не розв'іднювалось навіть тоді, як губи осміхались (Н.-Лев., II, 1956, 273).

3. перен. Ставати ясним, зрозумілим. — Я ще раз прошу вас, Катерино Карпівно, не зустрічайтесь і не заговорюйте одне до одного, поки нам обоє усе розв'ідниться (Кучер, Прошай..., 1957, 322); // безос. Настя продовжувала ходити до лікнепу. Все більше їй давала та наука, все більше їй розв'іднялося і все принагіднішим ставав той чарівний світ, у який вона вступила (Речм., Весп. грози, 1961, 82); // безос. Ставати краще, легше (про поліпшення самопочуття, настрою і т. ін.). Невважаючи на всі розказані Іваном страхи, Соломії трохи розв'іднилось (Кочуб., I, 1955, 382); Поділяючись з Мотєю своєю татмицею, вона ніби камінь з душі заваляла, їй якось немов аж розв'іднялося (Коз., Сальвія, 1959, 124).

◇ **Розв'ідняється** (розв'ідніється, розв'іднілося, розв'ідняється і т. ін.) в голові (в очах) кому — хтось починає (почав, почне) краще розуміти що-небудь. Тепер і решта косарів зрозуміла, до чого їм слово суворий заporожець, і вони заговорили всі разом. Розв'іднілося трохи і Верзи в голові (Панч, Гомон. Україна, 1954, 29); — Так от, щоб нам зоч трохи розв'іднілося в очах, земство прислало дуже вченого чоловіка, pana Тузавича. Послухайте його і на вус намотайте, що воно, як, чому і до чого (Стельмах, I, 1962, 368); Світ (рідко у світі) [ніби] розв'ідняється (розв'іднюється, розв'іднілося, розв'ідняється і т. ін.) кому — стає (стало, стане) кому-небудь краще, легше, веселіше. Здається, тепер би тільки жити та жити: світ бідноті розв'ідняється: права дають, земля ось нарізанимуть... (Гончар, II, 1959, 217); Коли ж у дім вертались діти, їй розв'іднялося у світі й цілий надіяли думки (Мас., Сорок..., 1957, 503); Звізв'ідусь, узле ціпок, покочивая за Горниною, а Горнині вже й світ розв'іднився (Л. Янов., I, 1959, 341).

РОЗВ'ІЛИНА, и, ж. Те саме, що розв'їлка. Цейте омела в лютому, безрані й квітні. Квіти... сидять пучками по 5—6 в розвилках стебел і на кінці гілок, жовтуватого-зеленуваті (Хлібороб Укр., 2, 1970, 39); Семен поїхав годую. Все одно він між їхати тільки до розвилки, де заваляся в одно дві дороги від станції (Сміл., Зустрічі, 1936, 234).

РОЗВ'ІЛИСТИЙ, а, в. Який має розвилку; розсохуватий, розгалужений. Розв'їлисті роги.

РОЗВ'ІЛКА, и, ж. 1. Відгалуження (у 2 знач.) гілок. У дерев маловетривалих підденних сортів, при різких коливаннях температури наприкінці зими, часто пошкоджуються морозами штаб і розв'їлка основних гілок крони (Колг. Укр., 4, 1959, 41); // Місце, де утворюється таке відгалуження. Дерево захиталося, зарипіло. Роман поліз вище, Дрипка сів на розв'їлці (Збан., Між.. людьки, 1955, 122); Зимові кубельця з гу-

стінку міцно присновані [прикріплені] до верхівок і розвішок вілок і не гойдаються (Озелен. колг. села, 1955, 249).

2. Місце розгалуження дороги. На розвилці доріг, тулячись ближче до бережяка, стоєть найближчий, однопверховий будиночок (Коз., Сальвія, 1959, 16); Коли Катя прийшла до розвилки, де комсомольські рейки з'єднувалися з шаштною залізницею, всі вже були там (Собко, Нам спокій..., 1959, 159).

РОЗВИНЕНИЙ, РОЗВИНУТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розвінуги. Будь молодий, золотий, опромінений. Сяй, ніби прапор на сонці розвінчений. Щастя свого не губи (Воровий, Вибр., 1959, 151); Натхнення — це той же талант, розвінчений трудом, розвінчений життям народу (Мал., Думки..., 1959, 20); Комсомол допомагає партії... готувати покоління всебічно розвінчених людей, які житимуть, працюватимуть і керуватимуть суспільними справами при комуніах (Статут КПРС, 1971, 27); Марксизм сучасної епохи — це творчо розвінчений Леніним марксизм, перевірений і збагачений досвідом Жовтневої революції, будівництвом соціалізму в усіх країнах, де до влади прийшов робітничий клас (Наука..., 5, 1958, 4); Традиції Малковського повстання бути підхоплені українськими кінематографістами та кінодраматургами і розвінуті в наш час і за наших умов (Мист., 6, 1955, 33); Бегеїні, у которого слух був надзвичайно сильно розвінчений, чув серед тиші кожде слово (Фр., VII, 1951, 266); У нього, мов у звіра, був розвінчений витончений інстинкт, і приклям його вірше Бараболя не менше, аніж строгим фактам (Стельмах, II, 1962, 277).

2. у знач. прикм., перен. Який досяг розумової, духовної зрілості, став розумово, духовно вищим. — Вона була дівчина на свій вік розумово незвичайно розвінена, повна імпульсів і жадоби до науки й діла (Коб., III, 1956, 129); Родинні нещастя... зробили мене ще більше скупленим і серйозним, так що на свій вік я видавався усім значно поважним і розвіненим (Кошоб., III, 1956, 281).

3. у знач. прикм., перен. Який став кращим, досконалішим, піднявся на вищій шабель, досяг високого рівня у чому-небудь. У країнах розвінутого капіталізму в клас найкращих сільськогосподарських робітників, який склався протягом десятиліття років (Ленін, 43, 1974, 50); Самовідданими зусиллями партії і народу в нашій країні побудовано розвінуте соціалістичне суспільство (Ком. Укр., 6, 1975, 61); Теорія «неперекладності», давно відкинута у нас, ще де-не-де у вжитку. Особливо сильна вона тоді, коли йдеться про розвіненіші й не так розвінені мови (Рильський, IX, 1962, 59); Ядро значення слова в його розвіненому вигляді є поняття (Рад. психол. наука..., 1958, 175).

4. у знач. прикм. Який виріс, укорінився, зміцнів. Численні досліді, проведені академіком Кириченком, свідчать про те, що насіння, одержане від рослин в добре розвіненому кореневому системю, зберігає цю якість і в потімстві. Воно, як правило, дає вищий урожай (Хлібороб Укр., 7, 1965, 32).

5. у знач. прикм. Який досяг фізичної зрілості. Це ж була дійсно «нормальна», «здорова» людина: всі члени були пропорційно розвінені (Хотк., I, 1966, 120); У Романа було красиве тіло, розвінуте, біле, м'язисте, значно молодше за його порізане... ажориками обличчя (Гончар, III, 1959, 43).

РОЗВИНЕНИСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до розвінчений 2—5. Відібраний за розвіненістю кореневої системи рослини в наступних поколіннях перевершують врожайність рослини із звичайною кореневою системю (Хлібороб Укр., 7, 1965, 32).

РОЗВИНЕННЯ, я, с. Дія за знач. розвінуги. Вважати... необхідним розвінення партійної літератури, яка обслуговує низову партроботу, а також літератури, спеціально пристосованої до програм шкільної політграмоти (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 245); Новиз звершень у художній творчості можна досягти тільки шляхом глибокого вивчення життя народу, розвінення і збагачення кращих традицій передового реалістичного мистецтва (Мист., 4, 1964, 1).

РОЗВИНУТИ див. розвінуги.

РОЗВИНУТИЙ див. розвінчений.

РОЗВИНУТИСЯ див. розвінчатися.

РОЗВИТИ див. розвінуги.

РОЗВИТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розвінуги; // у знач. прикм. Широкий битий гостинець тлянувся, як розвітий віл полатка серед зеленого лісу (Кобр., Вибр., 1954, 75); Іспанія, кров'ю народу полита, Сьогодні присилась мені. Я бачив над нею знамено розвіте І небо в диму та в оєні (Перв., I, 1958, 188).

РОЗВИТИСЯ¹ див. розвінчатися.

РОЗВИТИСЯ², іюся, ієся, дож., роам. Почати сельно і довог вти.

РОЗВИТОК, тку, ч. 1. Дія за знач. розвінуги 2—7 і розвінчатися 2—7. Якими семимильними кроками йде розвиток техніки в наш час! (Дият., Там, де сяє..., 1957, 43); Різні елементи характерні й цінні для різних періодів і стадій розвитку суспільства (Еллан, II, 1958, 70); Ленінський аналіз імперіалізму в книзі «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму» та інших праць є прямим продовженням і дальшим розвитком ідей «Капіталізму» К. Маркса (До 100-річчя... В. І. Леніна, 1970, 12); Окремі етапи розвитку рослин, які потребують для свого протодження специфічного для кожного з них середовища, названо стадіями розвитку (Овоч., 1956, 27); Командувач підписав наказ про дальший розвиток операції й тоді лише дозволив собі відпочити (Ю. Янов., II, 1958, 239).

2. Процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Поетеса [Лєся Українка] змальовує весняну природу в розвитку, в русі, добираючи для цього відповідні образи (Рад. літ-во, 2, 1962, 110).

3. Ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості. Різназія мало дала їм [хлопцям] розвитку — більше тільки формальні сухі відомості, що зараз же вони й зникали з голови (Гр., II, 1963, 19); Юрій Юрійович розумів, що... огляд газет може дати учням і загальний розвиток (Донч., V, 1957, 393).

РОЗВИХРЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розвіхрети. Сніг, розвіхрений копитом, птиць привіти уєорі,— все в душі моїй відбито, наче небо у Дніпрі (Сос., Щоб садя..., 1947, 88); Дощу нема й тепер. Чорні стовпи кружляють у степу, висоті гілки на вершині розвіхрені, мов прожальта квітка чортополюху (Кучер, Прощай..., 1957, 19).

2. у знач. прикм. Який здійнявся вихором. Під коlessами тачанок сніг розвіхрений летить (Сос., II, 1958, 255); // Який розтріпався, розметався в різні боки. Над повіткою вітер багився розвіхреною стрілою (Рибак, Що сталося..., 1947, 54); Віл тилов далі, простоволосий, в розвіхреному світлому чуприню, стрункий, а гордо піднесеною головою (Хижняк, Тамара, 1959, 38); Мчать автомобілі назустріч тучам пилюки, назустріч розвіхреним соломі та листю, що вітер жене степом на них (Гончар, II, 1959, 359).

РОЗВИХРИТИ, рю, рши, дож., перен. Здійняти вихором; // Розтріпати, розметати в різні боки. Розвіхрила буйне волосся Відкрита вітраж височинь (Бажан, Роки, 1957, 260).

РОЗВИХРИТИСЯ, ит'ся, док. Здійнятися вихором; // Розтріпатися, розметатися в різні боки.
РОЗВИЩАТИСЯ, щ'ся, щішся, док., розм. Почати сильно і довго вищати.

РОЗВІВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвівати.
РОЗВІВАТИ, вію, віеш і рідше **РОЗВІЮВАТИ**, юю, юши, недок., **РОЗВІЯТИ**, ію, іеш, док., перек. 1. Розносити, роздувати, розсіювати що-небудь у різні боки (про вітер). *Хай розвіває по долині осінній вітер листя знов* (Сос., Щастя., 1962, 184); *Дажок, ніби граючись, підкидав у повітря кіляця сизого диму, вітер підплював їм, ніс який час, а потім безсвідомо розвіював* (Хор., Ковила, 1960, 6); *Короткий день скінчився. Вітер розвіав дим... розвінав хмари* (Коцюб., II, 1955, 104); *Весняні вітри розвіяли дощові хмари, і вияснилося сонце* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 40); // *безос. Вишлад у Лямаря був якийсь зосереджений, пожурий. Розаюжиста борода сплуталась, наче її розвіяло вітром* (Жоп., Лейтенанти, 1947, 108); // *Примувувати розноситися за вітром, поширюватися в повітрі. Запалили у сусіда Нову добру хату Заї сусіди; нагрілася й полягали спати і забули сірий попіл. По вітру розвіять* (Шевч., I, 1963, 260); *Януш сидів біля вікна й збирав докупі розвірані, пошматовані лист своєї дружини. При вході Радавіччя він рукою зміє з вікна й розвіє по кімнаті клапти листя* (Ле, Наливайко, 1957, 71); — *Ну, а я з весни вісімнадцятого року.. вдома не був. Всі свої хімічні парфуми по яких тільки стелач не розвіє* (Шовк., Інженери, 1956, 248); **Образно. Коли вони брались — і ще в перші часи по шлюбі, у них були інші слова, але життя їх потроху стирало і розвівало* (Коцюб., II, 1955, 297).

◇ **Розвівати** (розвіяти) за вітром (по вітру) що: а) те саме, що Кидати (пукати і т. ін.) на вітер гроби (заробіток і т. ін.) (див. вітер). *Павлюк із Завір'юхою, та ще до них припаляє жомомолець Марко, волили б ті здобутки розвіяти за вітром! Роздати людське добро на позик!* (Горд., Дівчина., 1954, 100); б) руйнувати, знищувати рештки, сліди існування чого-небудь. *Десь узялась хижка птачка, зруйнувала гнізденко і розвієла по вітру* (Н.-Лев., VI, 1966, 57); *Як (мов, наче і т. ін.) вітром розвієло що, безос. — щось зникло безслідно. Восени були два добрих прикладки [стіжки сіна], а потім як вітром розвієло. Зосталися самі з'їдини* (Тют., Вир, 1964, 112).

2. *перен.* Розсіювати щось, сприяти зникненню чого-небудь. *Вітрець розвіював думку* (Гр., II, 1963, 322); *Мужня пісня розвієв туго* (Павл., Бистрина, 1959, 156); *Максим володів неперевершеним мистецтвом розвіювати сумніви* (Рибак, Час., 1960, 692); *Сонце над землею Ізано зійшло, розвієло грозу* (Бичко, Вогнище, 1959, 30); — *Знайомтесь, товариші, — бадьористим тоном спробував розвіяти напружену атмосферу Гречук.* — *Та будемо братись до діла* (Ю. Бедзюк, Полк., 1959, 148); *Розвиток капіталізму остаточно розвіє легенду про стійкість вірбового селянського господарства* (Програма КПРС, 1961, 26); *Катерина Іванівна Пасій була жістцевою вчителькою і суди, до гурту селянського, прийшла не з прядкою, — її пригнала суди туза за людьми, бажанія розвіяти своє горе...* (Д. Бедзюк, Дніпро., 1951, 20); // *тільки док.* Примусити розійтися, роз'їхатися в різні місця, далеко один від одного. *Всіх їх, як жосте непотрібне листя, розвієла революція, розкидала по чужих краях* (Еллан, II, 1958, 249); *Товариші веселе коло розвієв час...* (Сос., II, 1958, 378); // *тільки док.* Розкидати, розігнати (ворожі війська), завдавши поразки, розгромивши. *Розвієли, розвієли супротивника, як грім пір'я* (Вас., I, 1959, 238); *Ми мушню йшли по важкому шляху, ми буряним, роз-*

віваним ударом фашистську напасть знищили лизу, розвієли... (Гонч., Вибр., 1959, 216); // *тільки док.* Розгубити, розтратити що-небудь, позбутися чогось із часом. [Т р о х н м:] *Добрий, розумний, робочий наробок краще, як багатий та невдатний. Бідний працюватиме, а багатий та нікчемний готове розвіє* (Кроп., V, 1959, 125); — *Щастя ми обіруч узяли: Треба не розвіяти його, як полюву за вітром* (Стельмах, II, 1962 178).

◇ **На (у) прах розвіювати (розвіяти) див. прах; Нудьгу розвіювати (розвіяти) див. нудьга; Розвіяти на (в) попіл див. попіл.**

3. *Примувувати що-небудь коливатися, тріпотіти на вітрі. Сивий ус, стару чупринку Вітер розвієв* (Шевч., I, 1963, 53); *Позмуре поле під низько навислими тучами. Дале різкий вітер із Сиваша, розвієючи білий прапор парламентаря* (Гончар, II, 1959, 403); [К а с с а н д р а:] *Розвіє вітер золоті пасмо того волосся* (Л. Укр., II, 1951, 253); // *чим.* Примувувати що-небудь розгортатися, розходитися в різні боки. *За гуртом радисниж, збудженні бібці, розвієючи полами свого макінтоша, поспішав і Ференц* (Гончар, III, 1959, 289); *Конем нікто не правив, реміне повіддя висіло порване і било по переніжні носог; він вирвався на шлях і, розвієючи гривою, погнав далі* (Тют., Вир, 1964, 71).

4. *недок. тільки розвіювати, перен.* Розважати когонебудь, відвертати його увагу від якихось думок, переживань і т. ін.

РОЗВІВАТИСЯ, віється і рідше **РОЗВІЮВАТИСЯ**, юється, недок., **РОЗВІЯТИСЯ**, іюся, іешся, док. 1. Розноситися, розсіюватися в повітрі, за вітром (про запах, хмару, туман, дим, пил і т. ін.). *Пахоці з липи і каток носилися в повітрі і розвієвалиши широкими хвилями далеко навкруги* (Мирний, I, 1954, 164); *Хмари потроху розвієвалися* (Добр., Тече річка., 1961, 96); *Біліє [туман], а підійдеш ближче — нічого нема, розвієєся* (Гр., II, 1963, 369); *Коли дим і пилюка розвієлись, я виразно побачив перекинаний набік ворожий танк без одної гусениці* (Збан., Незабутнє, 1953, 30).

2. *перен.* Розсіюватися, зникати (про стихійні явища, а також про думки, почуття і т. ін.). *Іван почує, що його надія пропадає і розвієється* (Фр., III, 1950, 166); *Вишкани сподівання потроху розвієвалися і розвієвалися, немов той легенький туманець, що підіймається влітку з роси* (Стельмах, I, 1962, 568); *Розвієєся [вітре] край долини, Не вертайся з України!* (Рудан., Тв., 1959, 110); *Передвечірній морок раптом розвієєся* (Досв., Вибр., 1959, 243); // *тільки док.* Розійтися, роз'їхатися в різні місця, далеко один від одного. *Народ нарешті утомився, Розтав, розвієєся, розпливсь* (Олесь, Вибр., 1958, 302); *Орда розвієєся сіпна, і, з побратимами єдина, під знаком молота й серпа, ти стала вівна, Україно!* (Сос., Щастя., 1962, 110).

◇ **Розвіюватися (розвіятися) пілом** (в пил) *див. пил; Розвіятися по світу (по світі): а) загубитися, зникнути. Щоб не розвієлось по світу те, як кажуть, фантастичне оповідання віддана, а списав його для моїх земляків* (Стор., I, 1957, 99); б) опинитися в різних місцях, далеко один від одного. *Засіяно поля жорстких війн, Розвієлись по світі ветерани* (Ю. Янов., V, 1959, 61).

3. *Коліватися, тріпотіти на вітрі. Біля інших затеж висіли портрети, і прапори так розвієвалися і лопотіли на всю вулицю, наче весь народ радисно плескав у долоні* (Донч., V, 1957, 157); *На дунайській хвилі Розвієєся вишнева багряний* (Нагн., Вибр., 1957, 164); // *Розгортатися, розходитися в різні боки. Отець Сидір вишкмарюєв на одній нозі закручені сензели. Раса його розвієєлась по кімнаті, як криша* (Донч., III, 1956, 94).

4. тільки розвіятися, перем. Розважитися, відвертаючи свою увагу від якихось сумних думок, переживань і т. ін. *В неділю я вирішила піти до Палацу праці. Хотілось побути в гурті людей, розвіятись, відпочити* (Гур., Осок. друзі, 1946, 26); — *Знаєте, отак працюю, цілі дні проводиш на будівництві, приходиш додому, хочеться часом хоч трошки розвіятись... А допомогти й ні з ким* (Кочуба, Нові береги, 1959, 161); *Він тинявся жов неприкаяний. Рубав дрова, носив воду, копав з солдатами землю, замітав подевіря і барак, але навіть у роботі не знаходив забуття. Тоді він почав ходити зранку, коли не було роботи, до міста, на базар, щоб хоч там якось розвіятись* (Кучер, Голод, 1961, 379).

5. тільки недок. Пас. до розвівати, розвіювати 1—3. *Томий димок від люльки розвіюється млявим вітром* (Рябак, Переясл. Рада, 1948, 236); *Образно. *Вся любов її до нього жмть розвіювалася вітром* (Загреб., День., 1964, 56).

РОЗВІД, розв'оду, ч. 1. Дія за знач. розв'одити 1. *Розвідник Петро Костенко, стомлений цілоденним переходом, байдуже розглядав у бінокль вулицю, щоб скоротити завжди такі довгі десяти-п'ятнадцять хвилин між зупинкою колони і розводом по квартирах* (Багмут, Опов., 1959, 68).

На розв'ід — з метою розвести, розмножити, одержати новий урожай, приплід. *Полючи на городі в багатого мужика, вона не зоміла брати грошей, а прогала одстпати пшеничним зерном, щоб мати гарний гатунок пшениці. Це на насіння, на розв'ід* (Кочуб., II, 1955, 25); *Два пуди восени одержав меду дід І на додаток — вулик на розв'ід* (Підс., Поеми, 1954, 59).

2. тільки розв'ід, військ. Огляд і розподіл по постах військових підрозділів, признач. у караул. [З а р и д к и й:] *Пане прокурор, ви знаєте самі — його величність в неділю буде на розв'іді військ* (Голов., Драма, 1958, 234); *Виставляв [Сагайдак] пости біля вікон, біля кожної дірки, звідки можна було вести огонь і робити спостереження. Інструктував при цьому бійців детально, вивчено, як наряд на розв'іді* (Гончар, III, 1959, 143).

3. тільки розв'ід. Відстань між розведеними, розсунутими кінцями або частинами чого-небудь. *Пружинні шайби повинні мати розв'ід не менш як на 1,5 товщини шайби* (Автомоб., 1957, 335); *При вгзді в каземат нам, людя середнім на зріст, ще можна стояти не горблячись. Два кроки вперед — і треба згинатися. Ширина каземату — в розв'ід рук* (Літ. Укр., 15.VII 1969, 3).

4. розм. Те саме, що розлучення 2. — *Що це ви, Суліман, так квапитеся мене оженими? — засміявся [Безбородько] вимущено. — А самі... чому, власне, ви не жемитеся удруге? У вашій вірі допускаються розводи...* (Вільде, Сестри., 1958, 422).

РОЗВІДАНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до розвідати. Тільки-но Потопальський... вийшов з кабінету, за ним рушив? Пакуришнь. *Ному не сиділося в кімнаті в той час, коли навколо лежав зовсім не розвіданий отакій чудесний світ, коли за вікном притьмюло билось у берег розлютоване море* (Збав., Сеспель, 1961, 27); *Україна, як відомо, має великі запаси мінеральної сировини. Корисні копалини тут досить добре розвідані й широко використовуються* (Ком. Укр., 8, 1964, 26); // у знач. прикм. *Розвідані запаси вугілля в республіці весь час зростають* (Наука., 12, 1957, 3); // розвідано, безос. присудк. с.в. *Тепер треба вертатися. Шийдо до своїх! Все розвідано, і удар, який завдадуть розвідники [німцям], буде нищівний* (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 195); *Багатющі запаси природного газу розвідано на Кримському узбережжі Чорного моря* (Ком. Укр., 2, 1969, 12).

РОЗВІДАТИ див. розвідувати.

РОЗВІДАТИСЯ див. розвідуватися.

РОЗВІДАЧ, а, ч., заст. Розвідник (у 1, 3, 4 знач.). *Налюкана вартова сторожа, втікаючи, наткнулася біля вали на козацького розвідача* (Кач., II, 1958, 444); — *А таки я голодний, коли хочете знати! — вибухнуло Савченко. — Від самого рання нікого не їв, а тепер чекай на спеці, поки тебе пустять у хату! Нічого жовити — миме життя розвідача філоксерної комісії* (Кочуб., I, 1955, 199).

РОЗВІДИНИ, див. мн. 1. Те саме, що розв'ідка * 1. *Ухваляю [Евей] вийти і роздивитись кругом, до яких узбереж приблнла їв непогода... Щоб по розвідинах друзям усе розповісти істоту* (Зеров, Вибр., 1966, 230); *Обвішані божбами, в ремінні, в завожених шапках, вони [бандити] повільно стали наблизжатися до неї. — Куди розівналась? Десь із зрудей, ніби не її голосом вимовлене, видихнулось: — До сестри. — Ха-ха! До сестри! Знаєм вас! Від Шляхового, мабуть, підслана? На розвідини прийшла?* (Гончар, II, 1959, 253).

2. етн., заст. Те саме, що розглядини 2. *Заручені Маруся Британова з Василем Мітлюю. Вже Василь на ярмарок збирає молодій черевки купувати, вже Маруся сорочку для молодого одмірювала, аж надумалася баба Сикіта на розвідини їзати* (Григ., Вибр., 1959, 40).

РОЗВІДКА¹, в, ж. Наукове дослідження, наукова праця з будь-якого питання. *Тепер писатиму другу розвідку: про народовський напярж в німецькій літературі* (Л. Укр., V, 1956, 325); *Він заспокоївся трохи, віддавши цей лист на пошту, і, сповнений віри в себе, взявся до праці над новою розвідкою про крайові відносини* (Фр., VI, 1951, 249); *В журналах вона часто знаходила новий матеріал, читала наукові розвідки* (Донч., V, 1957, 332).

РОЗВІДКА², в, ж., діал. Жінка, яка розірвала шлюб з чоловіком. *Вона сватала всіх своїх молодих своячок і своаяків, віддавала замуж [заміж] молоді вдови та розвідки* (Фр., VI, 1951, 348).

РОЗВІДКА³, в, ж. 1. Дія за знач. розвідати, розвідувати. [Х а ц ь к о:] *Ну, мійні наших хлопців не злякають. [С п а р т а к:] Воює за них. А генерал чекає. На результати розвідки* (Дмит., Драм. тв., 1958, 10); *Це були дні, коли з розвідок мало хто повертався* (Гончар, Людина., 1960, 123); *Вже понад сто п'ятдесят років у Криму провадяться археологічні розвідки і розкопки* (Літ. Укр., 27.VI 1965, 4).

В (на) розвідку — з метою здобути відомості про ворога. *Щоб устерегтись од цих набігів [ногайців], заporожці посилали в степи в розвідку козаків* (Стор., I, 1957, 262); *На розвідки — з метою дізнатися шляхом розпитування або спостереження про кого-, що-небудь. Яким пішов до сусіда прохати жоней. Він має їзати на розвідки про Василька* (Кочуб., I, 1955, 84); *Розвідка б'єм — з'ясування бойової спроможності противника шляхом несподіваного збройного нападу. Батальйонні автоматники, форсувавши річку..., вели десь розвідку б'єж* (Гончар, III, 1959, 308).

2. Військова група, що збирає відомості про ворога або про місцевість, яку він займає. *Згодом повернулася і наша розвідка, яка побувала в сусідньому селі, в самому розташуванні ворога, і теж підтвердила, що ворог наступати не збирається* (Збав., Незабутнє, 1953, 24); *Заходили зв'язківці, в сусідній кімнаті сперечалися над картою начальних розвідки й старший агітпропагандист* (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 7); *Командир полку посавав кінну розвідку далеко ліворуч і праворуч від дороги, щоб з'ясувати там характер ворожого оборони і возневу систему* (Гончар, III, 1959, 95).

3. Організація, що збирає відомості про економічне й політичне становище інших держав та про стан їхніх збройних сил. {О р л ю к:} В яких іноземних розвідках ви перебуваєте на службі? {В е л ч к о:} Підсудний, подайте назву розвідки на записці (Довж., I, 1958, 381).

4. Попередні обмеження місцевих умов, яке здійснюється до початку будівництва промислових об'єктів, залізниць, розробки корисних копалин і т. ін. Під час розвідки повинні бути вивчені кількість і рівень води в річці, характер льодоходів (Довідник сіль. будівельника, 1956, 175); Він [дирижабль «СРСР-12»] літає над Північчю 57 разів — від розвідку місц (Знання..., I, 1968, 21); Дівчина повернулася, щоб їти до... свердловини. Нааустріч веселе обличчя начальника розвідувальної групи, що провадить нові розвідки, поширюючи площу нафтового промислу (Доч., II, 1956, 71).

РОЗВІДНИЙ¹, відва, відне. 1. Стос. до розводу (у 4 знач.).

2. у знач. ім. розвідний, но́го, ч.; розвідна, но́ї, ж., розм. Людина, яка розірвала шлюб. Ідуть чутки, що Грина таємно нібито вже обручуся з Тамарою-зоотехнічкою, яка живе тепер на становищі розвідної (Гончар, Тронка, 1963, 333).

3. у знач. ім., тільки розвідна, розм. Свідомство про розлучення. Тесть уже давав і розвідну, казав, сам добуде, бо дочка незужа, — так я не схотів (Сл. Гр.).

РОЗВІДНИЙ², а, є. 1. Який використовується для розведення, розмноження чого-небудь. Розвідні теплиці.

2. Який служить для розподілу чого-небудь. Треба.. почати спорудження розвідних водопроводів і фільтрувальної станції в м. Горлівці (Наука..., 6, 1956, 5).

3. Який має рухомі частини, завдяки чому його можна розводити, розсувати. Через Дніпро було перекинуто розвідний дерев'яний міст (Дмит., Розлука, 1957, 185).

РОЗВІДНИК, а, ч. 1. Той, хто займається розвідкою або перебуває у розвідці (див. розвідка³ 1, 2). Коли хто-небудь з розвідників відповідає нечітко або не уточнює в час розвідки якоїсь деталі, Степан Юхимович дуже сердиться (Збан., Над Десною, 1951, 10); Треба спочатку послати в Яблунове розвідників, які б вивідали, що за сили у ворога і де вони розташовані (Доч., V, 1957, 184).

2. Літак для повітряної, катер для морської розвідки (див. рбзвідка³ 1). — Напередодні хотілись по небу фашистські розвідники. Це значить — жди ранком нападу з повітря (Ю. Янов., I, 1954, 48); Над землею незнайома тиша. Людство стільки мріяло вікати Вище і вперед! Вперед і вище! Знов розвідник в небо полетів (Тер., Серпе..., 1962, 5).

3. Працівник, агент розвідки (див. рбзвідка³ 3). — Ви не тільки військовий лікар, — промовив, трохи драгуючись, Таубенфельд. — Ви виконуєте місію розвідника (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 128); Нюхом старого розвідника Денис Бараболя відчує, що органи ДПУ напали на його слід (Стельмах, II, 1962, 277).

4. Фахівець з розвідки (див. рбзвідка³ 4). На скіфській могилі — геологорозвідувальні знаки, а біля могили біляють намети розвідників (Довж., Зап. Десна, 1957, 518); Уперше розвідники надр мали пустити в дію надшвидкісні бурові верстати (Жур., Зв'яз. турботи, 1960, 161); *Образно. Ударники комуністичної праці намагають розвідниками майбутнього. І в праці, і в житті вони подають приклад комуністичної свідомості, трудового героїзму, державного підходу до справи (Укр. іст. ж., 2, 1960, 41); Ми всім думам дати гліт І волю настаїть. Йдемо крізь бурю, спеку, лід, Розвідники стеліть (Дор., Літа..., 1957, 60).

РОЗВІДНИК, а, ч. Фахівець з розводки пилки.

РОЗВІДНИЦЯ, і, ж. Жін. до розвідник 1, 3, 4. Яричка після нашої атеті [з концтабору] була партизанською зв'язковою і розвідницею (Коз., Гарячі руки, 1960, 109); Незвичайними не лише своєю красою здавалися її темно-карі очі, в глибини яких то спалазували, то пригасали білі іскорки. Це були очі людини, якій треба і яка зміг все бачити й помічати, все карбувати в своїй пам'яті, очі розвідниці (Жур., Вел. розмова, 1955, 92).

РОЗВІДНИЦЬКИЙ, і, ж. Жін. до розвідник.

РОЗВІДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до розвідник 1—3. Замок висів на дверях — неприступний і загадковий, як розвідницький шифр (Загреб., Спека, 1961, 9); За весь час проклянулося у нас у відділенні одне справжнє розвідницьке завдання, але його доручили іншим (Мушк., Серпе..., 1962, 221); // Власт. розвідникові. — Це дитя має природний розвідницький талант (Буря., М. Говта, 1959, 180); Вмивались вони своїм давнім розвідницьким способом: з дерева. Трапили на себе густе, листате гілля, оббризкуючись рясною росю (Гончар, III, 1959, 436).

△ Розвідницька школа — спеціальний заклад, що готує розвідників. Учень розвідницької школи [німецької].. недавно прибув у розпорядження комендатури (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 126).

РОЗВІДУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розвідування, пов'язаний з ним. Майору Краченкової Білозорової наказав розвідувальним боєм обійти зосереджені німці зліва (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 327); Бійці, не ступляючи очей, всю ніч відбивали розвідувальні спроби гітлерівців (Ле, Правом., 1957, 120); Як почалась війна, аеропланів з'явилось уже чимало — вони виконували патрульну і розвідувальну службу на фронті (Смолич, V, 1959, 28); Цю копію [карти] зняв з оригіналу в 1673 р. капітан шведської артилерії Ерік Пальмквіст, прикомандирований до шведського посольства в Москві з розвідувальними цілями (Видатні вітч. географі..., 1954, 16); Великі розвідувальні й будівельні роботи ведуться і в західному Домбасі (Наука..., 1, 1959, 22); // Признач. для розвідування. Обіцер взяв до себе Петрусю, і хлопчик був зачислений до розвідувальної роти Н-ської дивізії. Він ходив у розвідку, виконував різні доручення і завжди рвався в найнебезпечніші місця (Багмут, Щасл. день..., 1951, 58); Над галм кожного ранку з'являвся ворожий розвідувальний літак, якого прозвали «рамою» (Підс., Віч-на-віч, 1962, 178); Геологічними і геофізичними розшуками на заході і сході республіки [УРСР] виявлені десятки перспективних структур, де буде організовано розвідувальне буріння (Гірн. пром., 1957, 95); Перспективу дальшого піднесення видобутку [нафти] створює буріння нових експлуатаційних і глибоких розвідувальних свердловин (Наука..., 8, 1956, 12).

РОЗВІДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвідувати. Шляхом тривалого й терплячого розвідування він [ув'язнений] з'ясував, що на території табору прокладали стована каналізаційна труба.. і на певному місці ма бути під стіт'ям і землею відповідний люк (Ю. Янов., II, 1954, 29); Проблему розвідування нових антибіотиків слід вважати однією з центральних в науці (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 81); Розвідування руд і робота заводів, газисоєвиз на початку XVIII ст. і керованих російськими майстрами, поклали початок вітчизняній металургії (Іст. УРСР, I, 1953, 331).

РОЗВІДУВАТИ, ую, уш, недок., **РОЗВІДАТИ**, ую, аеш, док. 1. *неперех.* Здобувати відомості про супротивника, ворога або про місцевість, яку він займає. Село Шитьки притулюлося під горою: ми, значить, під'їжджамо на німецькій штабній машині, зупиняємось із метою розвідати (Ю. Янов., I, 1954, 65); — Йому треба було розвідати, скільки у ворога танків і гармат

(Донч., V, 1957, 447); // розм. Дізнаватися про кого-, що-небудь, розшукуючи когось або спостерігаючи за кимсь, чимсь. Вона почала стороною розвідувати про синової наміри, почала через людей переказувати, хай прийде, повиниться (Мирний, IV, 1955, 42); [А да:] Ви будьте спокійні, я розвідувала вже, Івась дійсно був у лікарні так, як писали нам (Ірчан, I, 1958, 132); Сикета розвідала про діда Гриця й почала очікувати в його город, нібито на річку (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

2. *перех.* Обстежувати, досліджувати, вивчати що-небудь з певною метою. Розв'язуючи сучасні проблеми геології, нам доводиться часто глибоко розвідувати віддалене геологічне минуле нашої планети (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 5); Росіяни розвідували і заселили величезні недосліджені простори Заовлжя і Сибіру (Іст. середніх віків, 1955, 203); Розвідати берег вислає капітан двома моряками (Гонч., Вибр., 1959, 388); // Шукати родовища корисних копалин. [Полина Павлівна (зітхнувши):] Що поробиш... Я теж з Аркадієм зустрічаюся тільки за обідом. Так і в Сибіру було, на приєздах, і в Голодному степу, де він розвідував марганець, і тут... (Мокр., П'єси, 1959, 200); Слава армія геологів розвідала великі запаси кам'яного вугілля, залізних і марганцевих руд, титану, ртуті, сірки і багато інших корисних копалин (Наука..., 5, 1960, 30).

РОЗВІДУВАТИСЯ, уюся, ашся, недок. 1. діал. Дізнаватися. За колотичею тощо Антось не гаразд розвідувався, чогото приїздили люди з Соловків (Свидн., Люборацькі, 1955, 204); Сьогодні я мусю поглянути в її облеччя, мусю розвідатися, що з нею ділялося (Коб., III, 1956, 64).

2. Тільки *недок.* Пас. до розвідувати 2. На південь від Горішньо-Плавнівського родовища тепер розвідуються нові поклади залізистих кварцитів (Наука..., 7, 1957, 11); На території Донецького краю розвідується вогнетривки і тугоплавкі глини (Знання..., 12, 1965, 8).

РОЗВІДУВАЧ, а, ч. Те саме, що розвідник. — Ну, а як у вас із шляхтою? — спитав він по дилі, зважуючи кожне чехлістрове слово, як відомості розвідувача перед бож (Тудуб, Людолови, I, 1957, 173); Повітряні розвідувачі шукали ворога (Трубул., I, 1955, 42); В землі діють природні електромагнітні явища, і розвідувачеві легко помітити їх (Наука..., 8, 1958, 19); Паикратос знає, що ідея комсомольської розвідувальної мандрівки в тайгу має реальний ґрунт, знає він, що не один з цих молодих робітників очоче б пристає на пропозицію записати його до складу розвідувачів (Донч., II, 1956, 16).

РОЗВІДУВАЧКА, в, ж. Те саме, що розвідниця.
РОЗВІДЧИЙ, а, е, рідко. Те саме, що розвідувальний.
РОЗВІЗ, розвозу, ч. Дія за знач. розвезти, розвезти.

РОЗВІЗНИЙ, а, ё. 1. Який здійснюється способом розвозу. Розвизаючи розвізну торгівлю в полі, не можна забувати і про стаціонарну торговельну сітку (Рад. Укр., 7.IV 1961, 1).

2. На якому розвозять товари покупцям. Розвизний візок.

РОЗВІЗНИК, а, ч. Робітник, який розвозить товари покупцям.

РОЗВІЗНИЦЯ, і, ж. Жін. до розвизник.
РОЗВІЙ¹, розвію, ч., *заст.* 1. Розвиток. [О л е с я:] Я хотіла б кожній своїй думці дати розвій і напрямок (Кроп., II, 1958, 267); Духовні чистоти завжди визначали рівень історичного розвитку суспільства (Літ. Укр., 2.VIII 1968, 2).

2. Розпускання (дерев). Командування загону, разом з режисером, поспішало до розвою дерев будь-що ліквідувати неволіму банду (Цюпа, Три явори, 1958, 17).

3. Розквіт (сил). Ще пісня у серці мов зерно в ріллі, А ти вже, як вітер, уцесь в непокої, І зморшка ляга недарма на чолі, І сила підводиться в повнім розвої (Стельмах, V, 1963, 194).

РОЗВІЙ², вою, ч., *спец.* 1. Розмотування навітього на що-небудь матеріалу.

2. Що-небудь розмотане з чогось.
РОЗВІНЧАННИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розвінчати. Горе тобі, розвінчаний Правдою тиране! За державу тобі плата — Озеро огняне! (Кост., I, 1967, 107); Художня література, якщо вона хотіла зрозуміти, відобразити свого сучасника, повинна була відкинути ілюзії надкласовості, позакласовості, розвінчати життєміжжюї (Талант., 1958, 25); // у знач. прикм. [Річард:] І жаль було, і задро, що музика над стінами і над людьми панує, а мій козаний лист, мов скульптура в повордї, мов розвінчана цариця... (Л. Укр., III, 1952, 88); // розвінчано, *безос.* присудк. сл. На тому засіданні шкільної ради, коли було розвінчано Копонельського, Миколо обрали старостою спальні (Збав., Куріл. о-ви, 1963, 177).

РОЗВІНЧАННЯ, я, с. Дія за знач. розвінчати. Поема «Демон» не апофеоз «демонізму», а розвінчання його (Рильський, III, 1956, 207); Типове для Лесі Українки, Коцюбинського — це не тільки викриття й розвінчання буржуазних ідей і їх носіїв, а й ствердження того нового, що народжувалося й зростало в революційній боротьбі народу (Іст. укр. літ., I, 1954, 597).

РОЗВІНЧАТИ *диа.* розвінчувати.
РОЗВІНЧАТИСЯ *диа.* розвінчуватися.

РОЗВІНЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвінчувати. Гротескні образи і порівняння служать поетові в його сатиричному розвінчуванні невинності його дійсності, царів і «царят» (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 28); Вся творчість Коцюбинського останніх років життя — це нещадне викриття буржуазно-поміщицького лібералізму, розвінчування героїв реакції (Ком. Укр., 9, 1964, 65).

РОЗВІНЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗВІНЧАТИ**, аю, аш, *док.*, *перех.* 1. Робити невідним чия-небудь вінчання на царство, князівство і т. ін. — Ми тебе на державу вінчали, Ми тебе й розвінчав самі. І коли проти нас ти повстанеш, Проти тебе повстанемо ми (Л. Укр., I, 1951, 361).

2. *розм.*, *заст.* Прийняти церковний шлюб з ким-небудь. [Х в е д і р:] Хто ж тебе розвінчав? [І в а н:] А на што мня розвінчується? Я і женатий, как неженатий (Мирний, V, 1955, 242).

3. *перех.* Позбавляти слави, громадського визнання, показуючи, розкриваючи негативні риси чия-небудь поведінки, вдачі. Треба ще раз зважити на самолюбство цього молодика — не розвінчувати його перед цілим чехом (Шовк., Інженери, 1956, 178); Як всякий ганжа, що побував у ролі фальшивого добродійника, він не міг навіть припустити, щоб його розвінчали (Мур., Свіже повітря..., 1962, 175); // Викривати, засуджувати кого-, що-небудь. Сатира і гумор покликани розвінчувати і гострим словом випікати те зло і недоліки, які є в нашому житті (Мал., Думки..., 1959, 86); Мистецтво завжди щось стверджує, підтримує, підносить як вірець прекрасного, а щось відкидає, заперечує, розвінчує як потворне, віджиле, чуже поступові життя і людині (Рад. літ-во, 2, 1963, 19); Це заиччяе запитання враз розвінчало нового знайомого (Донч., V, 1957, 21); Величезна заслуга Леніна полягає в тому, що він не тільки розвінчав колоніалізм, але й указав шляхи визволення поневоленнх ним народів (Ком. Укр., 5, 1960, 29).

РОЗВІНЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗВІНЧАТИСЯ**, аюся, ашся, *док.* 1. *розм.*, *заст.* Прийняти

церковний шлюб з ким-небудь. [О л е н а:] А цей перстень (зрива з пальця перстень) хай він пропаде, — це Андріє перстень!.. (Кіда його у вікно). Тепер я з Андрієм розвінчалась! (Кроп., I, 1958, 474).

2. тільки *недок.*, *перек.* Пас. до розвінчувати 3. У кінодрамі «Хоронець музею».., присвяченій темі переходу буржуазної інтелігенції на бік революції, розвінчувався буржуазний націоналізм (Укр. кіномист., II, 1959, 44).

РОЗВІРЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвірчувати. Не завжди можна зразу встановлювати деталь ремонтного розміру. Інколи доводиться другу сполучену з нею деталь обробити під ремонтний розмір розвірчуванням, шліфуванням або проточуванням (Автомоб., 1957, 332); Обробка різанням включає в себе такі основні операції:.. генкерування і розвірчування, фрезерування (Фрез. справа..., 1957, 5).

РОЗВІРЧУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗВЕРТІТИ**, рчу, ртіш, *док.*, *перек.* 1. Обертаючи, послаблюючи, розкручуючи що-небудь.

2. За допомогою якого-небудь інструмента розширювати (отвір). На ньому [радіально-свердильному верстаті] можна свердлити, розсвердлювати, зенкувати, розвірчувати отвори, робити нарізку у великих корпусних деталях (Веч. Київ, 13.XI 1969, 4).

3. Те саме, що розгортати 2. [Є ф р о с н а (розвірчує папір і виймає очінок з червоними стрічками):] Ось що я вам, маю, купила (Н.-Лев., II, 1956, 479); Я, молода, не втерпіла, Взяла плаття розвертіла (Чуб., V, 1874, 740).

4. Крутячи, надавати чому-небудь обертового руху.

РОЗВІРЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗВЕРТІТИСЯ**, тіється, *док.* 1. Обертаючись, послаблюючись, розкручуючись.

2. Розширюватися під час обробки яким-небудь інструментом (про отвір).

3. Те саме, що розгортатися 2.

4. Те саме, що розкручуватися 2.

5. тільки *недок.* Пас. до розвірчувати.

РОЗВІСНИТИ *див.* розвішувати.

РОЗВІШАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розвішати. В щілинах [скелі] зеленіли пучки трави, жовтих квіток, подекуди стримали невеличкі зелені жуці глоду та шипшини, немаче ванделябри, розвішані на стіні (Н.-Лев., III, 1956, 37); Фронт, якого одень уже було не чути, єночі ще глухо стусонів невірзаним, наче підземним гулом. Шовчора на обрії спалахували далекі, ледве помітні «лампади», розвішані літаками (Гончар, IV, 1960, 47); // розвішано, *безос. присудк. сл.* На стінах розвішано одяг Андріє і Валін (Коп., Лейтенанти, 1947, 204).

РОЗВІШАННЯ, я, с. Дія за знач. розвішати.

РОЗВІШАТИ *див.* розвішувати.

РОЗВІШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розвішати.

РОЗВІШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвішувати. Хіба може сьогодні втручання художника в життя обмежуватись розвішанням картин на стінах? (Довж., III, 1960, 112); Школярі поспішають із спорудженням і розвішанням будиночків-шпаківень (Наука..., 2, 1962, 47).

РОЗВІШУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗВІШАТИ**, аю, аш і **РОЗВІСИТИ**, ішу, ієш, *док.*, *перек.* 1. Вішати що-небудь у декількох місцях. Проти зайців ми розвішували в сабжу паперові прапорці, жлинки, тріскачки... (Довж., V, 1957, 204); Часто дощі промочували наскрізь валки, але Катерина розвішувала на тички обережні сіна, щоб не гнило (Чорн., Визвол. земля, 1959, 189); Увечері я сидів уже в чужій господі як дома. Розклався

з книжками, розвішав малюнки, розташувався (Вас., I, 1959, 250); Це ж березень місяць прийшов — перший місяць весни! А чи ж розвісили ви шпаківні? (Коп., Як вони..., 1961, 5); *Образно. Вечоре, вечоре, де ти барися?.. Ти ось заходиш мовчазний і непривільний, розвішуєш чорні полотнища на весняне небо (Ю. Янов., I, 1958, 187); // Вішати що-небудь на свої місця. Приська переїздила на квартиру [квартиру] — велику та сумну хатину у підвалі. Степан пособив їй перевезтися, розвішав та розвішати збіжжя і зразу подався шукати собі місця (Л. Янов., I, 1959, 277).

2. Вішати що-небудь, розправляючи кінці, розгладжуючи складки. Вони розгладжилися на березі. Тіна виполоскала сукню, Ярославову сорочку, розвісила на куцат, на осонні (Мупк., День..., 1967, 28).

3. Звішувати, опускати що-небудь. В кімнаті накритий зеленою кляюнькою стіл, заслане квітчастою ковдрою ліжко, квіти, що з горщиків у всі боки розвішували червоне суцвіття, — все вабало привітом і затишком (Чорн., Красиві люди, 1961, 4); Тільки що підійшов він до дуплинистої верби, що розвісила свої віти над темною кручею... як тонкий дівоцький голос прилинув до його вуха (Мирний, IV, 1955, 170); Ліси й ліси... Скільки ж їх! Ні поглядом оглянути, ні перейти. Стоять похмурі, розвісивши свої зелені шати, і гомонять (М. Ол., Леся, 1960, 7); — Саде на воза, як опудало, руки розвісить, — вигикав бородань. — Гляньте на цього візника! (Хижняк, Тамара, 1959, 65).

◇ **Розвішувати** (розвішати, розвісити) вуха (уші): а) слухати що-небудь із захопленням, цікавістю. Я знав розвішувач вуха, слухаючи із оповідань, жарти, вигадки та дотепи (Фр., IV, 1950, 205); — Діду, ви насправді були на війні? — зрадів я і вуха розвісив, сподіваючись почути щось цікаве (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 72); б) довірливо слухати що-небудь, забуваючи про все інше. — І тобі отсе, запорожцеві,.. не сором признаєть? — каже Шрам, бо й він, старий, розвішав уші, як поніс той свої балаябраси (П. Куліш, Вибр., 1969, 96); Набрехав їм Масло, а вони й вуха розвісили. Ще й хвалився сьогодні Безкорвайний, геройством чванівся, знайшов порушника, заходи вже! (Хижняк, Невгамовна, 1961, 300).

РОЗВІШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розвішувати.

РОЗВІШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розвішувати і розвішуватися. Висока температура повітря, значне прогрівання земної поверхні призводять до висушування пісків на значну глибину. Створюються сприятливі умови для розвішування піщаних частинок (Наука..., 11, 1967, 50); Рік 1924 був для Бахана роком розвішування лівацьких естетичних уподобань і в певному розумінні повороту до реалізму (Рад. літ-во, 5, 1965, 57).

РОЗВІШУВАТИ *див.* розвішати.

РОЗВІШУВАТИСЯ *див.* розвішуватися.

РОЗВІЯНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розвіяти. Про що Вам написати? Про дальній шум акацій, про білі пелюстки, розвіяні кругом?.. (Сос., II, 1958, 161); Ніби давній прижмий спомин чи розвіяний часом сон: з Лозової Самійло Човен на Донбас ішов на сезон (Рудь, Дон. зорі, 1958, 22); Багато страшного і вже забутого могли б розповісти вони про своє молодість, розвіяну по петербурзьких казармах, по Сибіру, по сопках Маньчжурії, по океанах (Довж., I, 1958, 193); Спідничка, розвіяна в пурханні, та устїжна радісна, привітна — таке було перше враження, що залишила вона після себе (Гончар, Людина..., 1960, 42); // розвіяно, *безос. присудк. сл.* Млявість, повільність розвіяно щенті В наших житті трудовому (С. Ол., Вибр., 1959, 98).

2. у знач. прикм. Який розійшовся, роз'їхався в різні місця, далеко один від одного (про всіх або багатьох). — Чотири роки з дозволу найяснішого я з своїми побратимами біраю розвіянні по Дикому Полі братчиків (Добр., Очак. розмір, 1965, 17).

3. у знач. прикм., перен. Ні на чому не зосереджений. На хвилину він спинився біля каміня і стежив розвіяним поглядом за посувливими жаринами (Сміл., Пов. і опов., 1949, 65).

РОЗВІЯННЯ, я, с. Дія за знач. розвіяти.

РОЗВІЯТИ *див.* розвіяти.

РОЗВІЯТИСЯ *див.* розвіятися.

РОЗВ'ОДЖИ, я, с. Простір чистої води між крижинами. Штовхнувши носом кілька крижин, користаючись з кожного розводдя та розколин, рушив [пароплав] уперед (Трубіл., Ляхтак, 1953, 194); Крижина, на якій стоїть Гриць, враз розділилась надвоє. Здається, Гриць на якусь мить роззубився, але опанував себе і стрибнув через метрову ширину розводдя (Збав., Ліс. красуня, 1955, 165); Згори видно всю крижину: малий острів в океані, відокремлений темними розводдями від інших таких же островів і скупчень битої криги (Перв., Дивкий мед, 1963, 5).

РОЗВ'ОДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розв'одити.

РОЗВ'ОДИ, ів, мн. Візерунчастий малюнок; візерунки. Крізь сріблясті розводи на металі шибках проступала ніч (Панч, В дорозі, 1959, 69); На столі під самообним, з червоними розводами настільником лежить бузавка хліба (Стельмах, II, 1962, 289).

◇ Розводи розв'одити (розвести) з ким — бути надто несміливим, делікатним, не виявляти належної рішучості, наполегливості в чомусь. — Ну як так можна! — казала я товаришці, — і чого ти розводи розводиш з тим попом? Яке він має право видавати тобі твої заслужені гроші по п'ятаку, немов ти у нього «на водку» просиш? (Л. Укр., III, 1952, 571).

РОЗВ'ОДИТИ, джу, дит, недок., **РОЗВЕСТИ**, веду, ведеш, док., перех. 1. Приводити кожного у певне місце. Коли старшини уже розводили підрозділи по палатках, Світличному раптом здалось, що накопашині гори все ще пробожують сітками (Гончар, Новели, 1954, 68); [М а т у ш к а г у м е н я:] Сестро Мархо! Розведи ж мирянок по келіях, бо тепер ми з сестрами почнемо іншу річ, про інші діла, про котрі не всім варт слухати (Мирний, V, 1955, 74).

2. Віддаляти одне від одного, примушуючи їх розійтись в різні боки. Люди позикали вже до такої братньої ворожнечі, хіба вже дуже зчепляться, тоді тільки розводили (Мирний, I, 1949, 218); // розм. Примушувати приняти суперечку, помиритися. Не одну пару розвів [Денис], що вже було зовсім зваталися битися (Кв.-Осн., II, 1956, 400); Опоненти стисли і, здається, були раді з того, що їх розвели: проблема надто плутана і делікатна (Кач., II, 1958, 43).

3. Відводити, розсовувати що-небудь у різні боки (ківці, частини чогось, руки і т. ін.). Папір і картон по криволінійній контураж різкуть ножицями. Кінці ножиць при цьому розводять широко (Гурток «Умілі руки.», 1955, 24); Любка брала його руки, що обнімали цупко її дівочий стан, розводила їх і чомусь сходилась з каміння (Ле, Міжгір'я, 1953, 79); Бувало, як здох коріє — не розведу пальців, змикає руки, стягує жила (Горд., Цвіті., 1951, 37); Кур підійшов до Оксена, мовчки розвів посли кожаник: вони були в дірках від кулі, зруди облати кров'ю (Тют., Вир, 1964, 535); // Роз'єднувати рухомі частини (мосту). Ми разом будемо змагатися і йти, Копати золото, розводити мости, Серед пустелі сад насаджуватиме зелений (Рильський, I, 1960, 274); *Образно. Після вчорашньої сварки Тимко не ди-

вися на Федота, Федот на Тимка, і та сварка ще більше розвела й без того ветхий місточок між братами (Тют., Вир, 1960, 227); // Розтягувати баян, гармонію і т. ін. Баяніст міхи розводить — от так пальці, от так сила! (Перв., II, 1958, 49); Наталка перекинула ремінь через плече і широко розвела Максимову гармошку (С. Ол., З книги життя, 1968, 113); // Збільшувати відстань між чим-небудь; розсовувати. Під тиском рідини порини колісних циліндрів розсуваються і розводять колодки, притискуючи їх до гальмового барабана (Підручник шофера..., 1960, 261); Вітрець віянув — розвів дерева, Потьмарин небо голубе (Стельмах, V, 1963, 281); Оксен здивовано розвів брови і припинив коня (Тют., Вир, 1964, 72); // Примушувати розтудитися, розкритися (очі, губи, повіки). Тасмні шепти ледве розводили гарячі уста... (Хотк., I, 1966, 47); Соня [Нечпир] та мовчить, і очей, що запали йому горіаю, не розведе (Кв.-Осн., II, 1956, 105); Юренко ширше розвів повіки, і відблиск прояснення майнує у його круглих, як два дрібних каштани, очах (Стельмах, I, 1962, 225); // Відхилити, розгортати що-небудь. Богдан третій, горнучись до колючого гілля сосни. Але й цікавість юнацька ще більше, аніж побоювання, каааакутила йому голову. Спробував протерти, розвести гілля, ааааакути в той бік, де табір своїх людей змагався за життя (Ле, Хмельницький, I, 1957, 194); // Розправляти (крила). Раптом прокинуся орел... струснувся спрощення і різко крикнув, розвівши свої велетенські крила (Тулуб, В степу..., 1964, 166).

△ Розв'одити (розвести) піянку — відгинати один за одним зубці піялки вправо і вліво стосовно її площини.

◇ Розв'одити (розвести) очіма — те саме, що Пов'одити (повести) очіма (бком, поглядом і т. ін.) (*див.* пов'одити¹). Проценко був як стіна білий і божеськи розводив по боках очима (Мирний, III, 1954, 290); Розв'одити (розвести) плечі — ставати рівно, прямо, випинаючи груди. Він встав і, трошки відкинувши голову, розводив свої широкі плечі (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 77); Розв'одити (розвести) руками — рухом рук у сторони вказувати на важке або безвихідне становище, виражати здивування, розгубленість і т. ін. Віткати? Але як? Тамара питала про це, Зара розводила руками. Вона не знає, як це зробити, але втеча — єдиний вихід (Хижняк, Тамара, 1959, 186); Первоє сіпачки бровою, він [урядник] щось вичитував старості, а той винувато розводив руками (Юхвід, Оля, 1959, 127); Побачивши Марусю, один з бородатих розвів руками й голосно сказав: — Ай, да дівчина! (Григ., Вибр., 1959, 33); Розв'одити (розвести) руки — піднімати руки, відводячи їх у сторони. Вона ступнула до Ахмета, красиво розвівши дугами руки із стиснутими кулаками... (Досв., Гюлле, 1961, 132); Андрій Шугай теж широко розвів руки й пішов до Данила (Коп., Лейтенанти, 1947, 168).

4. Змішуючи з чимсь рідким, перетворювати що-небудь у рідку масу; розчиняти щось у рідчині. Кутю у миски накладають [жінки] та ситою розводять (Кв.-Осн., II, 1956, 93); Аж тиждень так собі нудила [генералша], А потім трути розвела і генерала напоїла Та й спати, упоравшись, лягла (Шевч., II, 1963, 248); // Робити яку-небудь рідину не дуже насиченою, не густою, не міцною, додаючи в неї воду або іншу рідину. — Погана [горілка], бо іродів шинкар розводить водою, — промовив Балаш (Н.-Лев., II, 1956, 320); Вона швидко поралася біля залізного столика, розводила спирт, нарізала суху ковбасу й хліб (Голов., Гоголя., 1965, 124); Кинулися до каламаря, а в каламарі чорнило висохло.. Принесли [свати] води, розвели чорнило (Н.-Лев., III, 1956, 56).

5. Примушувати горіти; розпалювати. У лісі курінь.. Бурлаки багаття розводять (Бор., Тв., 1957, 71); На обрії з'явився і.. запалює яскравий вогник — може, то пасухи розвели ватру (Голов., Тополя., 1965, 86); // розм. Запалюючи вогонь у чому-небудь, приводити його в дію, змушувати діяти. Одна [товаришка] розводила примус, друга штовпала ланцюги (Коцюба, Нові береги, 1959, 450); [Х в м к а:] Я, тточко, зараз; тілько долю та розведу самовар... (Мирний, V, 1955, 223); Сільський коваль Степан Васильович Загородушко.. відчинив кухню й розвів горно — заспівало стареньке ковадло на в'язовій колодуці (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 126); Іванка розвела прас на кухні, і коли він уже шитів від дотухи пальця, принесла його і розкладала на столі нову кофтинку (Чаб., Тече вода., 1961, 89); // Розпалюючи, розігріваючи, доводити до значного ступеня (вогню). Під ним [очеретом] вона озгом кресала і в клоччі гарно розмахала і розвела пожеар чимал [чималів] (Когл., I, 1952, 86).

◇ Розв'одити (розвесті) парі (п'яру) див. пара².

6. Розмножувати, вирощувати кого-, що-небудь у великій кількості. — Гібриди розведемо різні! — почав Терентій. — Нащо розводити? Гриби й самі розводяться, був би дощ, — сказала старенький скіповоджений селянин. Навкруги засміялись (Довж., I, 1958, 458); — Наша піонерська справа — охороняти врожай від жуцкішкідників, колоски збирати, кролів розводити (Донч., VI, 1957, 17); — Може, твоє щастя таке, що в одного [року] розведеш цілу пасіку (Мирний, I, 1954, 193); Я дім збудував і навколо споруди Розві ці плодови, ясні дерева (Нагн., Вибр., 1957, 300); // Закладати (сад), створювати (квітник і т. ін.). Придбала [дід і баба] хутор, став і млин, садок у гаї розвели (Шевч., I, 1951, 311); Тепер біля кожної хати ростуть троянди, і на майдані, де раніше дітлашня купалася в поросі, а з дівчатами розвела квітник (Ів., Вед. очі, 1956, 83); // Придбавати що-небудь, обзаводитися чимсь. — Йй-богу, я вас колись приєднаю до стільця, щоб ви одпочили хоч на годинку. Якби вас доля кинула не в село, а в місто, ви б розвели мільйони, коли так надковто беретесь до роботи (Н.-Лев., III, 1956, 108); У хазяці загуркотів кабакчик, кидав рилом пухте корито. «Хазяйство розвів [Йонька], обживається, а кому воно потрібне? Навіщо? Е-хе-хе. Краще бути бідним, зате чесним» (Тют., Впр, 1964, 454).

◇ Кислиці розв'одити див. кислиця.

7. Змушувати припинити приятелювання, дружбу, зв'язок, спілкування кого-небудь з кимсь. [Г о с т р о х в о с т н и й (до Ефросини):] Важ хтось набрехав, щоб нас посарити, щоб нас розвести (Н.-Лев., II, 1956, 518); — Більше я не бачила його. Ніч нас звела, ніч розвела (Фр., IV, 1950, 377); Спершились головою на широкую долоню і закривши очі, застигав [Худяков] в роздумі над своєю долею. Як розвела вона його з другом! (Довж., I, 1958, 106); // Викликати чвари, ворожнечу між ким-небудь. Даюче лиго не різнило людей, не розводило їх у різні сторони, не примушувало забувати своїх, навчало держатися купи (Мирний, IV, 1955, 258); Отан-то, ляше, друже, брате! Неситії ксьондзи, мажнати Нас порізнили, розвели. А ми б і досі так жили (Шевч., II, 1963, 51); // Розривати шлюб, розлучати подружжя.

8. також без додатка, розм. Писати або говорити про що-небудь багато, довго, із зайвими подробицями. [М а л ь в а н о в:] Навіть говорити став [Спичаковський] інакше. То, бувало, стрибав, як асвць, а тепер — як почне розводити, за годину не скінчить (Коч., II, 1956, 69); — Та тут нема чого довго й розводити, — сказав Юхим. — Значить, так: ми підємо... втрох... Ну і як управимось уже з усім — знак подамо з двору (Головко,

II, 1957, 283); Матушка розвела розмову про своє господарство, перелічила воли, корови, віці, навіть свині (Н.-Лев., III, 1956, 26); Вона пояснила, що у неї, крім документа про службу в Наросаті, більш нічого нема, і розвела довгу історію про свого батька, маток, про помовання... (Досв., Вибр., 1959, 69).

◇ Балачкий розв'одити див. балачка; Б'али розв'одити див. б'али; Розв'оді розв'одити (розвесті) див. розв'оді; Розв'одити антимоїні (антимонію) див. антимоїні; Розв'одити бобі (на бобах) з ким — вести пусту розмову з ким-небудь. [Р я б н и а:] Ех, буду я з тобою тут на бобах розводити... ваша читальня розв'язана та й годі! (Фр., IX, 1952, 40); Розв'одити (розвесті) теорію (філософію і т. ін.), ірон. — розмовляти багато, але надто абстрактно. — Хто ж буде дома їсти варити, наколи жінка стане до урядю ходити? Хто буде порядкувати, прати, шити? Невже ж мужчина? Ха-ха-ха! Чи же се не чиста дурниця розводити такі теорії? (Коб., I, 1956, 70); Розв'одити (розвесті) теревені див. теревені; Хімині кури розв'одити — говорити нісенітниці, дурниці. — Ти мені, Бреус, не кажи, — вигукнуло тоненьким голоском Тазаїрядно. — Йому правду кажуть, а він хімині кури розводить (Добр., Очак. розмр., 1965, 229).

9. розм. У сполуч. з абстр. ім. означає: починати робити те, що виражене цим іменником. — Що ж про мене кажуть? — Казаному кінця нема, — одказала Христя, щоб не розводити сварки (Мирний, III, 1954, 40); [Г а л у ш к а:] У мене діло стоїть краще. От він мені й задрить і всякі пакості робить, людей підбурює, агітацію розводить і пише на мене доноси... (Корн., I, 1955, 295); — Перше засідання вийшло децю інформаційне. Але нам ніколи та й ні про що особливо розводити дискусії (Ю. Янов., I, 1954, 176).

◇ Дипломатію розв'одити див. дипломатія; Нудьбу розв'одити див. нудьба; Розв'одити (розвесті) сентименти див. сентименти.

10. Запроваджувати, вводити, влаштовувати що-небудь. Чую, Баско кип'ятиться. — Чого ти прип'яса до нашої компанії? Хочеш свої.. порядки розводити? (Речч., Твій побратим, 1962, 87); Такі, боже наш, діла Ми творимо у наших раї На праведній твоїй землі Ми в раї нежло розвели, А в тебе другозе блазас (Шевч., II, 1963, 253); Олеся запросила до себе своїх сестер та знайомих і розвела бал (Н.-Лев., III, 1959, 154).

11. Змушувати розв'язатися, зникнути (тугу, горе і т. ін.). І важє [Ярославна]: — Сонце пресяєте На землю радість принесло І людям і землі, мові Туги-нудьги не розвело (Шевч., II, 1963, 388); Чіпка розсердиться ще дужче. Вийде в хату або до Грицька піде розвести свою тугу (Мирний, I, 1949, 397).

12. Наносити на яку-небудь поверхню візерунки, мазки, робити плями. Коли лікар нашвидку пороз ситю штанину, кров розводила по ній ще один лямпас. Генерал зачихався від болю (Тют., Впр, 1964, 501); Сестра зіткла б хустку і тобі розвела б по ній узорі голубі (Голов., Поезії, 1955, 32); // Розмазувати що-небудь по чомусь. Тарас брудними рученятами витирає слози і розвіє чорні смуги по всьому обличчю (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 30).

РОЗВ'ОДИТИСЯ, джуся, дншся, медок., РОЗВЕСТИСЯ, ведуся, ведешся, док. 1. Розривати свій шлюб з ким-небудь. [П а л а ж к а:] Ти б мені хоч раз сказав, що ти все думаєш собі. [Т в х о н а:] А що ж я думаю: думаю оце з тобою розвестись та посатати Груню (Вас., III, 1960, 168); Він розвієсь із жінкою (Коцюб., II, 1955, 135).

2. Плодячись, розмножуватися. — Влітку, як відстоїть [вода], то став чиста, як сльоза... Правда,

згірвається дуже і пуголовки розводяться (Гончар, Таврія, 1952, 29); // *безос.* Лаврін дістає із тайника гоштітку і по полю у снігу блакує пуцею, полюючи на зайця, яких безліч розвелось за останні роки (Донч., III, 1956, 123); // *розм.* Виникати, з'являтися у великій кількості. — Ми з Галею натиралемо носи піском, тоді застовинна швидко-швидко розводиться на носях (Коп., Хата хлопчика..., 1957, 10); — Та вже ж, — сказав писар, — тепер розвелось на селі того злодійства стільки, що вже й не знаємо, що робить, що діяти (Н.-Лев., III, 1956, 351); — Сонцесві дано ходити на небі, а щастю по землі. Але на землі, де все добре родить, багато й наскудства розвелось (Стельмах, I, 1962, 220).

3. *розм.* Писати або говорити про що-небудь багато, довго, із зайвими подробицями. Не розводяться довго, а подав тільки в загальнім нарисі ті думки, які вже сказали мені висказати про наш театр (Фр., XVI, 1955, 184); Хлопець бринькає на гітарі й не припиняє розводитись про авіацію (Сміл., Зустрічі, 1936, 206); Генерал-майор почав розводитись про те, що в останні роки, як він помітив, офіцери розмовляють із своїми підлеглими у фамільярному тоні (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 200); Тут не доведеться довго розводитись. Справа досить виснена вже в тому місці нашої статті, де говорилося про основний підхід «Гарту» до мистецтва (Еллан, II, 1958, 154); О. Артемії розвівся про прусську політику, говорив гаряче, з запалом (Н.-Лев., IV, 1956, 73); // Займатися чим-небудь тривалий час. Табір міститься в Померанії. Анрі-Жак подумав, що нічого довго розводитися з господарюванням, треба поспішати додому, злочинно перебути в неволі хоч одну ніч, коли перед тобою розчинено двері в світ (Ю. Янов., II, 1954, 48).

4. *тільки недок.* Пас. до розв'одити 3—6, 10—12. Всі фарби розводилися водою з каруком (Фр., IV, 1950, 211).

РОЗВ'ОДКА, *в, ж. 1. рідко.* Дія за знач. розв'ести, розв'одити 1, 3.

2. *спец.* Інструмент, яким розводять пилку.

3. *заст.* Жінка, яка розлучилася з чоловіком.

РОЗВОДЯЩИЙ, *щого, ч.* Військовослужбовець, який розставляє вартових на постах і стежить за несенням ними служби. — Він [вартувий] виконує на каги тільки свого начальника караулу, його помічника та розводячого (Багмут, Службу Рад. Союзу, 1950, 22); На тім боці моста на невеличкім плацу мінявся караул. Розводячий, а за ним вартувий, що змінився, повернувся наліво кругом і чітко кроком віддалилися в бік будиночка (Мур., Бук. повість, 1959, 124).

РОЗВОЗІТИ, *ожу, бзш, недок., РОЗВЕЗТИ*, *зү, зш, док., перек.* 1. Безуцм, доставляти кожному особу або кожен предмет у певне місце. Розвозив [Ярема] свої газети та спеціальні листівки (Епик, Тв., 1958, 209); Стівні закопували все далі й далі, до самого лісу... Сашко Ковалів розвозив їх своїм грузовиком (Кучер, Трудна любов, 1960, 425); Подано автомобілі — розвезти акторів по домівках (Ю. Янов., II, 1958, 60); — А може Василька не чути. Бує у Рурі десь, а тепер і зовсім не чути. Розвезли наших дітей по всьому світу (Гончар, III, 1959, 33).

2. *безос., розм.* Доводити кого-небудь до стану повної знемоги, знесилення (про дію алкоголю, спеки, дуроти і т. ін.). Актрису мені хотілося напоїти п'яною, щоб її трохи розвезло й щоб вона сміливіше ходила по кімнаті (Ю. Янов., II, 1958, 25).

3. *також без додатка, безос., розм.* Робити (шлях, дорогу) малопродатним для їзди, ходьби. По такій чорноземі хіба легковому машинюю їздити? Тут після дощу як розвезе, то й танком не виїдеш (Коп., Сусіди, 1955, 3);

Дороги розвезло так, що годі й думати, що хтось навинеться до Горнилівки (Речм., Весн. грозд, 1961, 82).

4. *розм.* Розмазувати що-небудь по поверхні чогось. Шасливий Васька рукавом розвозив ніт по лиці, агорда озираючи товариство (Вас., II, 1959, 141); Ото тільки й розваги [в Гриці], що покаталися на підсвінкови. Спочатку то було нелегке заняття.. Не раз летів Гриць сторчка в пісок або багнуку, випльовував пісок, розвозив по обличчю червону юшку (Збан., Сеспель, 1961, 422).

5. *розм., рідко.* Писати або говорити про що-небудь довго, із зайвими подробицями. — Як не зберек [податків] до першого, — помалу розвозить старшина.., — то знову поштрафують, як було минулого року (Вас., I, 1959, 128).

РОЗВОЗИТИСЯ, *пться, недок.* Пас. до розв'озити 1. **РОЗВОЗИТИСЯ**, *вожусь, возишся, док., розм., рідко.* Витратити багато часу, займаючись ким-, чим-небудь.

РОЗВОЗКА, *в, ж. 1.* Дія за знач. розв'езти, розв'езти 1. Коли до ладу став кормоцех, виявилось — на приготування і розвозку кормів витрати скорочуються від 61 до 28 тисяч карбованців, тобто більш ніж у два рази (Ком. Укр., 3, 1968, 18).

2. Машина, віз і т. ін., признач. для розвезення якихось товарів. Під час весняних польових робіт автолави і розвозки райспоживспілки зробили майже п'ятоти тисячі виїздів за графіками і маршрутами, погодженими з керівниками колгоспів (Хлібороб Укр., 8, 1964, 16).

РОЗВОЛІКАТИ, *аю, аш, недок., РОЗВОЛОКТИ*, *лочү, лочеш, док., перек., розм.* Розносити, розтягати що-небудь частинками. Одарка сердилась, лаялась-лаялась: усе нажить добро рознесе [Йосипенко] та розволоче на старість! (Мирний, IV, 1955, 208).

РОЗВОЛОЖЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мн. ч. до розволжити; // у знач. прикм. Данько сіє, сестра волочить.. Добре йде робота, подобається вона Данькові. Мах — сюди, мах — туди, і ніколами лягає в теплу розволжену землю насіння (Гончар, II, 1959, 220); Заасфальтована, сквана сірим бруком земля парус смолистими пахощами молодого листу, ще липкого, ще з гіркуватим присмаком розволжених бруньок (Кол., На фронті.., 1959, 50).

РОЗВОЛОЖИТИ, *жу, жиш, док., перек.* Зробити що-небудь вологим; зволожити.

РОЗВОЛОКТИ *див.* розволікати.

РОЗВОЛОЧЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мн. ч. до розволочити.

РОЗВОЛОЧИТИ *див.* розволочувати.

РОЗВОЛОЧИТИСЯ *див.* розволбчуватися.

РОЗВОЛОЧУВАТИ, *ую, уеш, недок., рідко, РОЗВОЛОЧИТИ*, *лочү, лочиш, док., перек.* 1. Розпушувати чим-небудь зорану землю. На поле вона прийшла з граблями, розволочила рілля й руками повибирала догев коріння пирію (Чорн., Визвол. земля, 1959, 53).

2. *тільки док., розм.* Зробити кого-небудь морально зіпсованим, привчити його до аморальних вчинків, звичок. — Пощо скаламутили ви [паня] наше життя, оголили й запаскудили наші гори, поводили наших дітей, розволочили наших молодичь? (Хотк., II, 1966, 376).

РОЗВОЛОЧУВАТИСЯ, *уюся, уешся, недок., рідко, РОЗВОЛОЧИТИСЯ*, *лочусь, лочишся, док. 1.* *тільки док., розм.* Стати морально зіпсованим, набувши аморальних звичок. Жени, мати, свого сина, Бо розволочиться (Чуб., V, 1874, 166); Перескочила її задка на.. чоловіка-москала... Де він?.. що з ним сталося?.. Може, розповисся, розволочився як таке де-небудь під шинком богу й душу віддав (Мирний, II, 1954, 157); // Звукнути гу-

ляти, нічого не робити; розбалуватися. Хіба вже на велике свято, що до церкви одпросимось, а в недлю й не дужай. «Розволочись, — було каже пані, зміваючись, — не пущи!..» (Вовчок, I, 1955, 102); — Тебе добудилиш! Менше б по вулиці тинявся. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарубкуєшся та розволочився (Тют., Вир, 1964, 8).

2. тільки недок. Пас. до розволочувати.

РОЗВОРА, и, ж. Жердина, якою подовжують віз. Звички до роботи, воли ледь тягли воза, не одне колесо під розворою.. розсипалось (Збав., Сеспель, 1961, 446).

РОЗВОРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розворити; // у знач. прикм. Сергій приставив до куча велосипеда, підійшов до розворених возів (Мушк., Чорний хліб, 1960, 65).

РОЗВОРИТИ *див.* розворувати.

РОЗВОРКУВАТИСЯ, уюся, ўшся, *док.*, *розм.* Почати багато і довго воркувати.

РОЗВОРОТ, у, ч. 1. Поворот чого-небудь для зміни напрямку його руху. У бій з довоносиком вступає сільськогосподарська авіація... Літак злетів. Робить розворот, заходить на плантацію (Мивко, Повна чаша, 1950, 43); Танк шарпнувся, зробив розворот і ринувся на нас знову (Ю. Янов., I, 1954, 87); Кумедної конструкції авто, яке перегнає хлопчик, раптом зробило розворот і зупинилось (Ів., Вел. очі, 1956, 26); *Образно. Ярьсько з наступаючими військами дійшов лише до Сімферополя.., а потім життя його й зовсім зробило крутий розворот: в числі крацих бійців-перекопців Ярьська було відібрано в Харків, у школу Червоних старшин (Гончар, II, 1959, 440).

2. Форма чого-небудь у розгорнутому вигляді. Чоловічий одяг має прямиий широкий розворот плечей, щільно облягає талію (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 163).

3. спец. Дві суміжні сторінки у розгорнутій газеті, книжці і т. ін.

4. *розм.* Широка, розмах у розвитку, вияві чого-небудь. Молода козача сила січова набирала вже державного розвороту (Ле, Надлявко, 1957, 44); — Ні, ні, не забігайте вперед батька... — перечеи агроном. — Я за конвейер, але не в такому наполеонівському розвороті (Добр., Тече річка.., 1961, 166).

РОЗВОРСАТИ, ую, ўшч, *док.*, *перех.*, *діал.* Розколювати. Як розворсали йому голкою, дак як розпугне рука, як колода (Сл. Гр.).

РОЗВОРУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розворушити. Коні самі стали, підбігли до великої купи розворушеного під снігом перегною (Ряб., Золототисячник, 1948, 65); Щоб менше штовгали розворушені чеканки глядачі, пан Купа виліз коло самого полосту на безрезвий пензок (Ілья., Козацьк. роду., 1958, 202); // у знач. прикм. Розворушена грізюка пахтить так, що навіть воли пирскають, а дівчата, що стоять поміж людьми, затулують носи киничками зусток (Вас., I, 1959, 377); Аж лігши на стіл, придавивши своїм огрядуватим тілом розворушені папери й старі синьки, він позапачець щось підраховував (Шовк., Інженери, 1956, 171); Він водив очима по кімнаті, і зусті.. крилаті брови то зводились, то спадали, виявляючи мінливість розворушених думок (Досв., Вибр., 1959, 251).

РОЗВОРУШЕННЯ, я, с., *рідко*. 1. Дія за знач. розворушити 1, 2.

2. Те саме, що збудження 2. — В повіті клекотіло, як у казані. Відбувалися збори, оба кандидати обкидали болотом один одного і протиопі партії, синались кореспонденції, напасті, інтерв'юції і спростовання, розворушення росло до нечуваннх розмірів (Фр., III, 1950, 246).

РОЗВОРУШИТИ *див.* розворушувати.

РОЗВОРУШИТИСЯ *див.* розворушуватися.

РОЗВОРУШУВАТИ, ую, ушч, *недок.*, **РОЗВОРУШИТИ**, рушў, рушпш, *док.*, *перех.* 1. Ворущачи, перекидати, перевертати або розкидати що-небудь. Працюючи, розворушиш родучо землю — і вона тобі, і відповідь жителями зросте, пшеницями підведеться... (Тич., III, 1957, 74); *Образно. Рішучий світла лет Розворушише, поруйнував туманів купи, Що нагромадились на морі в далині (Пол., Вибр., 1968, 213); // Ворущачи, приводити в безпорядок що-небудь. Вона гучно сміялась з кожного його жартиливого слова; ловила ту мить, коли він, стрипнувши головою, розворушував і знову приборкував свій розкішний чуб (Жур., Вечір.., 1958, 74); // Руйнувати, знищувати що-небудь. Він розворушив комашник і довог стежию, як метушиться перелякана комашка (Тулуб, Людолова, I, 1957, 137); — Одне єніздо одсине розворушили, а друге ще стоить ось незавмане, — сказав Бгор (Шиян, Баланда, 1957, 101); // *розм.* Примушувати кого-небудь рухатися. — Давай, — кажу, — візьмею його під руки та побігасмо трохи. Може, розворушимо чоловіка (Хотк., I, 1966, 168); Під час другого антракту, ледве на закритті завісі розпарвалися ажорники і світло в залі розворушило глядачі, нов комашню, Ганна Дмитрівна побачила внику Максима Коваала... (Коп., Дуже добре, 1937, 175).

2. *перен.* Спонукаати кого-небудь до дії, робити активним, виводити із стану бездіяльності, апатії, байдужості. — Пане Ястшембський! Розворуши як-небудь Василіну, щоб вона потанцювала, — просив Хшановський (Н.-Лев., II, 1956, 66); Часто дописував звідились із провінції напише кілька дописів — і стоп: не розворушиш його ніяк (Еллан, II, 1958, 47); Тарас, розпалившись, маючи перед собою до того затурканих і пригнічених людей, що вже й боляся називати себе людьми, — намагався розворушити їх, збудити в них почуття людської єдності (Баш, На землі.., 1957, 13); Чому княгиня мочить?.. Важко розворушити цю задуману жінку (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 10); // Викликати, пробуджувати у кого-небудь (почуття, думки, спогади і т. ін.). Ця невеличка робота мочитиме назву «День у дорозі».. і виявлятиме — який має вплив на душу людську краса світова, які почуття розворушує та або друга картина (Мирний, V, 1955, 386); Через кілька звилих Меркурій знову вбіг до світлиці, на його блідих щоках зорілка уже розворушувала рум'яніці (Стельмах, Хліб.., 1959, 88); Блискуча мрія блискавою мигнула в голові отця Палладія й розворушила його честолюбність і потяг до слави (Н.-Лев., III, 1956, 382); { С е р г і й: } Слова Франкової пісні розворушили в мені спогади... (Сміль, Черв. троянда, 1955, 36); Обличчя у боцмана лагідне, голос проникливей.., жабуть, не одну думку розворушиш Федя в його посиівній голові (Тич., Жди.., 1959, 45); // Глибоко хвилювати, тривожити, збуджувати кого-небудь. Чутка про ораторів, які мали приїзати з міста, ще більше розворушила селян (Панч, О. Пархом., 1939, 23); Ця зовсім не ціцеронієська промова розворушила залу. Присутні зашепотіли, загомоніли поміж себе (Шовк., Інженери, 1956, 330).

◇ Розворушувати (розворушити) дїшу (сїрце) — викликати в кого-небудь почуття схвилюваності, розчуленості. І враз почув я голос неможливий, Той голос, що його лиш сїрце зна, Для уха тихий, але сили повний, Що душу розворушує до дня (Фр., XIII, 1954, 323); { Г р и ц ь к о: } Яка ти добра, Яка ти вірна! мовою твоєю Ти сїрце все в мені розворушила (Сам., II, 1958, 26); Розворушувати (розворушити) рїну [в сїрці] (в душі)] *див.* рана.

3. *перек., рідко.* Активно, діяльно розпочинати щонебудь. Коли ми цю справу хочемо як слід розворушити, то треба поспішати — березень вже не за горами (Собко, Стадіон, 1954, 217).

РОЗВОРУШУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗВОРУШИТИСЯ**, рушусь, руйшусь, *док.* 1. Починати рухатися, перестаючи бути малорухомим. — *Татоньку, голубоньку! Ой, татоньку наш любий! — Да ну, ну! годі вже, годі! Чого се розворушились, як бджоли? (Вовчок, I, 1955, 57); * Образно. І [свободу] ти бережи, юначе! На заході кубло вітряче розворушилося... Пиланий! Всі плани ворогів руймує! (Теч., До молоді..., 1959, 13).*

2. *перек.* Ставати діяльним, активним, виходити із стану бездіяльності, апатії, байдужості. *Гості примітили, що хазайка стала добріша, й собі якось розворушились (Н.-Лев., III, 1956, 36); Доволі зачепити їх [ченців] — і вони зараз розворушуються і почнуть викладати хатне сміття. Спідки тут, севрки, задрість (Кочуб., III, 1956, 141); // Виникати, з'являтися (про почуття, думки, спогади). Старий Узенбас тизо схилю голову й нічого не відповів синові. Багато думок розворушилося в старого (Довч., I, 1956, 138).*

РОЗВОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗВОРЮВАТИ**, рю, риш, *док., перек.* Подовжувати віз розворою для перевезення колод, дощок і т. ін.

РОЗВОРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *док., розм.* Почати бурхливо виявляти роздратування. — *Ти чого, Свириде, так сьогодні розвоювався? — мружачись, запитає Руденко (Стельмах, II, 1962, 143).*

РОЗВ'ЮЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розв'ючати.

РОЗВ'ЮЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розв'ючати, розв'ючувати.

РОЗВ'ЮЧИТИ *див.* розв'ючувати.

РОЗВ'ЮЧИТИСЯ *див.* розв'ючуватися.

РОЗВ'ЮЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розв'ючувати.

РОЗВ'ЮЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВ'ЮЧИТИ**, чу, чий, *док., перек.* Звільняти (тварину) від в'юків, вантажу. *Білий чоловік із сачком і гвинтішкою... не поспішав до намету. Він розв'ючує тварин і блискучими, аж ніби зморбливими очима оглядає горизонт (Знання..., 6, 1970, 16).*

РОЗВ'ЮЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВ'ЮЧИТИСЯ**, чусь, чийся, *док.* 1. Звільнятися від в'юків, вантажу. *Брянський командувач скласти на воза матеріальну частину. Бійці вмиють розв'ючилися, і за кілька хвилин міномети вже лежали в каруці, дбайливо обмоцнені сіом (Гончар, III, 1959, 70).*

2. *тільки недок.* Пас. до розв'ючувати.

РОЗВ'ЯЗНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розв'язати. *Тимоха, мабуть, зякаєся, шасть жерці з хати, в мішок розв'язаний, гроші розгипані і скриню відчинену так і покинув (Кв.-Ося., II, 1956, 295); З-під стріци враз горобчик каже: — Це меткий хлопчик!... Знає мюження й складання, сам я бачив у вікно: як дадуть йому завдання — вмиє розв'язане оно! (Забіла, У., серіт, 1960, 22); Одного дня це болюче питання було розв'язане: з контори тюрми сповістили, що мені дозволено побачитися з дружиною (Досв., Вибр., 1959, 138); Суперечка про те — чи обертається Земля навколо Сонця, чи, навпаки, Сонце навколо Землі — тодішася понад тисячу років і розв'язана була в XVI сторіччі відкриттями Коперника (Знання..., 1, 1966, 4); // у знач. прикм. Дужими руками він поперед себе підняв мішок, низом поклав його на груди, а розв'язаний гузир нахилив у кіш (Стельмах, I, 1962, 147); Гердаїчка... пам'ятає, що розв'язаного гуцула бити не вільно (Хотк., II, 1966, 256);*

// розв'язано, *безос. присудк. сл.* *Радянський Союз яляє собою запалюючий приклад країни, в якій уперше в історії людства розв'язано національне питання (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 27); От неможли й розв'язано всі ті діла, які турбують руську землю, які не дають спати людям на Русі (Скл., Святослав, 1959, 40).*

◇ **Розв'язані руки в кого:** а) у когось немає родинних обов'язків. *В Лапшевича руки розв'язані: ні свата, ні брата (Панч, II, 1956, 378); б) хтось звільнився від будь-яких обмежень, має можливість жити, діяти вільно, за власним розсудом. Як не є, Параска рада була — тепер вона вільніша, руки розв'язані, на хазайстві невістка... (Горд., II, 1959, 223).*

РОЗВ'ЯЗАННЯ, я, с. Дія за знач. розв'язати, розв'язувати. *Розв'язання ждав я жарно; Крук мовчав, дивився жарно, Гріанім гором мене пік (Граб., I, 1959, 464); Варя приступала до розв'язання математичної задачі (Довч., V, 1957, 363); Уже не сумнівався (М. Гоголь), що знайшов вірне розв'язання всього того, що так мучило останнім часом (Полт., Повесть..., 1960, 207); При розв'язанні як великих і складних питань, так і звичайних буденних справ люди завжди звертаються до досвіду минулого (Ком. Укр., 10, 1966, 24).*

РОЗВ'ЯЗАТИ *див.* розв'язувати.

РОЗВ'ЯЗАТИСЯ *див.* розв'язуватися.

РОЗВ'ЯЗКА, в, ж. 1. Кінець, завершення чого-небудь. *Розв'язка наближається. Пережого народного повстання вже недалека (Ленін, 12, 1970, 73); З дня на день усі чекали закінчення війни... Здавалось, година розв'язки ось-ось настане (Гончар, I, 1954, 354); // Епізод, яким завершується розвиток сюжету в творі; протилежне з а в'язка. Ї се довгий ряд діалогів та сцен без драматичної зав'язки і розв'язки, без подля на акти і яви (Фр., XVI, 1955, 242); Трагічна розв'язка характерна для значної частини новел Тесленка (Іст. укр. літ., I, 1954, 702).*

2. Розгадка чого-небудь (кросворда, ребуса, загадки і т. ін.). *Загар Онисимович збагнув, що він заінтригував присутніх, а тому не поспішав з розв'язкою загадки (Дмит., Наречена, 1959, 199).*

3. *спец.* Споруда на перехресті головних шляхів, призначена для забезпечення нормального руху перехожих і транспорту. *На перехрестях головних магістралей влаштовано чотириповерхову транспортну розв'язку (Знання..., 11, 1965, 26).*

РОЗВ'ЯЗНИЙ, а, е. Який поводить себе надто вільно, фамільярно, зухвало. — *Це не люди! — категорично об'явила Люба. — Та то вже я не знаю, хто вони по-твоєму, тільки видно вразу — місце своє вони знають. Спритні люди... розв'язні... (Горький, II, 1952, перекл. Ковганюка, 387); // Який характеризується, відзначається надмірною вільністю, фамільярністю, зухвалістю. Усмішка у нього була підлабузницька, розв'язна, підлеслива (Собко, Граніт, 1937, 72); Цей зухвалий, розв'язний руз, слова, тон були такі нестерпні, що кров ударилася Юрієві Юрійовичу в голосу (Довч., V, 1957, 509); Незвичним видався йому крикливий, розв'язний спосіб вислово у молодого Філіпчука (Вільде, Сестри..., 1958, 137).*

РОЗВ'ЯЗНИЙ, а, е. Який можна розв'язати, вирішити, з'ясувати і т. ін.; який піддається розв'язанню, вирішенню. *Ми повинні твердо пам'ятати, що «нерозв'язних» суспільних завдань ми собі ніколи не ставили, а цілком розв'язні завдання негайних кроків до соціалізму, як єдиного виходу з дуже скрутного становища, розв'язе тільки диктатура пролетаріату і біднішого селянства (Ленін, 34, 1973, 280).*

РОЗВ'ЯЗНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розв'язний. *Вакуленко починає розуміти, звідки в цього юнака йшли*

всі оті порушення дисципліни, розв'язність (Ткач, Моряки, 1948, 68); Халяжуватість, пиза, розв'язність, що так часто псують людину, були Ауезово абсолютноно протилоказані (Літ. Укр., 26. IX 1967, 2).

РОЗВ'ЯЗНО. Присл. до розв'язний. Парубки стоять особіо гажирним гуртом, поводять себе розв'язно, позутирськочо (Тют., Вир, 1964, 176); До кабінету ввійшло двоє — у кожного в руках злинялий фетровий капелюх, і ці двоє розв'язно наблизились до столу (Довч., VI, 1957, 521); — Це вже довсім інша розмова! — цинічно ї розв'язно відповів Федір. — Я дуже радий, що ти, нарешті, заговорила з мною... (Ткач, Арена, 1960, 162).

РОЗВ'ЯЗОК, зку, ч., рідко. Відповідь на поставлену умову (в завданні з математики, фізики, хімії і т. ін.). Щоб переконатися, чи не зробили ми якої-небудь помилки, розв'язуючи рівняння, треба перевірити розв'язок (Алг., I, 1956, 88).

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розв'язувати. Після чаю Стрпа, машиніст Зорін і кочегар Шележеза ваялися до розв'язування алгебраїчних задач (Трубл., Ляхтак, 1953, 109); Робітнича самостійність, вплив робітників на свою фракцію, розв'язування самими робітниками питань своєї партії — ось у чому великий історичний зміст того, що відбувається (Ленін, 23, 1972, 50).

РОЗВ'ЯЗУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗВ'ЯЗАТИ**, в'язу, в'язеш, док., перех. 1. Розпускати, розв'язувати кінці чого-небудь зв'язаного. Подає (Поліксена) зрбінець Кассандрі, тая бере слухання, починає розв'язувати стрічки (Л. Укр., II, 1951, 257); Січовик розв'язав мотузку, засував руку в торбу (Стор., I, 1957, 337); Жінка нащось розв'язала косинку, спустила її на плечі і, струснувши чорним волоссям, рушила з місця (Жоцуб., II, 1955, 379); Уляна так змерзла, що не могла розв'язати шалі, і Оріся допомагала розмотувати (Тют., Вир, 1964, 510); // Звільняти кого-, що-небудь від мотузки, шпатуга, зав'язки і т. ін. Стражники похалпцем розв'язували бранцям руки й ноги (Смолиць, II, 1958, 59); Порцицький помаму розв'язав книжку, звинув у каблучку шпурочок (Л. Укр., III, 1952, 749); Янкель, збаїдай ї тремтачий, розв'язав свій шкряпаний гаман і висипав золото в руки гайдукові (Довж., I, 1958, 270); Давид розв'язав мішка Тигонного — пиєниця (Головко, II, 1957, 39).

◇ Розв'язувати (розв'язати) бчі кому — те саме, що Розкрити (розкрити) бчі (диє. бко); Розв'язувати (розв'язати) руки кому, чий: а) звільняти від родинних обов'язків. Порадила мені подруга моя.. віддати його до неї в дитячий будинок.. Не знала я, що інше замислено: аби розв'язати мої дівочі руки (Логв., Давні рапи, 1961, 59); б) звільняти кого-небудь від будь-яких обмежень, давати можливість діяти вільно, жити за власним розсудом. — Виходь на оцю ось дамбу. — Чужаченко тикає пальцем у карту, розстелену перед ним на землі. — Тоді ти одразу відчужи себе вільніше, розв'язеш собі руки для маневру... (Гончар, III, 1959, 350); Розв'язувати (розв'язати) світ (п'ята) кому: а) звільняти від шлюбних обов'язків. [П а р а с к а:] А коли я вже тебе здизаюсь, руда сатана! Коли вже ти мені світ розв'язеш! (М. Куліш, П'єса, 1960, 52); б) робити шасливим, позбавляти душевних мук. — Он, кажуть, помилування уже оголосили для тих, хто добровільно вийде з лісів. — Ох, не для мене то, Вусте. Багато на душу взяла. — Не все ще пропало, Ганно. Ще не пізно світ собі розв'язати (Гончар, II, 1959, 260); в) (заст.) звільняти від кріпацтва. [О л я:] Перш ніж його [Т. Г. Шевченка] вчити, треба було розв'язати його світ. Треба було викупити його од пана на волю (Вас., III, 1960, 278); Розв'язувати (розв'язати) язик

(язик, язички, рот, рота, уста, губу, мову): а) призводити до невимушеної розмови. Якесь загальне задоволення пробивалося на всіх лицьх та розв'язувало неспілий язик (Коб., II, 1956, 18); Нічна пізня доба, чарка горілки — розгортують душу, розв'язують мову (Н.-Лев., I, 1956, 120); б) (тільки язик, язичка, язички кому) силою змушувати кого-небудь заговорити, виказати таємницю. — Не бреш, — роздільно проказав Богун, — попереджаю, говори правду, а не то накажу іншим способом язика тобі розв'язати (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 220); в) (тільки док.) почати говорити після мовчання. — Ця діва уперто мовчить. Нічого, вона розв'язе свій язик (Хижняк, Тамара, 1959, 146); [Д о м а х а:] Насилу розв'язав [Василь] рота! Не велика розмова, та велика віза (Кроп., II, 1958, 130); — Ти вже й розв'язала губу, — заговорила мати. — Або ж не правду кажу? — овалася Маса (Свидн., Люборяпські, 1955, 143).

2. Знаходити відповідь на поставлену умову (в завданні з математики, фізики, хімії і т. ін.). [Б а к л а ж а в е н к о:] Я в душі розв'язую інтеграл, хоч ми їх ще й не прозодили (Мик., I, 1957, 449); Олена Пилипівна подивилася суворо і суворо сказала: — Сідай швидше, Татарська, перепиши приклади ї розв'язуї (Ів., Тасмиця, 1959, 23); Марійка розв'язала задачу талановито, не так, як усі (Довч., V, 1957, 363); // Розгадувати що-небудь (кросворд, ребус, загадку і т. ін.). Люба сиділа біля столу і розв'язувала кросворда (Собко, Звич. життя, 1957, 75); * Образно. Хто живий [життя] темну загадку розв'язе? Хто людський дух розложити на частки і повість кождої частинки скаже? (Фр., XII, 1954, 75); // рідко. Певним чином інтерпретувати виставу (театральну, циркову); оригінально розкривати яку-небудь тему (в літературі, мистецтві і т. ін.). І от, саме у вигляді старовинної армаркової вистави розв'язав її [виставу «Доктор Фауст»] Ян Малік (Мист., 6, 1958, 45).

3. перен. Вирішувати щось (питання, проблему, справу і т. ін.). Радянський Союз розв'язує завдання комуністичного будівництва в братерській сім'ї соціалістичних країн (Матер. XXII з'їз. КП України, 1961, 6); Тільки диктатура одного класу — пролетаріату — може розв'язати питання в боротьбі з буржуазією за панування (Ленін, 38, 1973, 184); Ми почали міркувати про з'єднання обов'язків законів, тільки не знали, як розв'язати партійні справи, бо мій загін партійний, а Адамчиків не вовсім (Ю. Янов., II, 1958, 247); [Н а г а р:] Ще кілька годин, і історія сама розв'язе долю Чорноморського флоту (Корн., I, 1955, 26).

◇ Розв'язувати (розв'язати) війну — розпочинати воєнні дії. Війна, яку розв'язав німецький фашизм, була для всього радянського народу суворою і зрішим випробуванням (Цюпа, Україна.., 1960, 69); Розв'язувати (розв'язати) вузол (вузлики) — вирішувати досить складне, запутане питання. Вона хотіла виізтати там же від нього, порвати все одним махом, в одну мить розв'язати той тугий.. вузол (Збан., Сеспель, 1961, 189); — Не знаю... Може, ти ї правильно робиш. — Напевне, правильно. — Не знаю, тобі видніше. Тільки щось надто швидко. Ніби в кіно, коли до кінця лишилося згинути три і всі вузлики розв'язати треба (Собко, Справа.., 1959, 289).

РОЗВ'ЯЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗВ'ЯЗАТИСЯ**, в'язуся, в'язешся, док. 1. Розпускатися, розв'язуватися (про кінці чого-небудь зв'язаного). Він пройшовся поміж селян, зирко спідлоба роздизалюючись. І на кого падав погляд його, той в'язує, очі впускає і заклопотано чи за кистомат ліз у кишеню, чи щось біля мішка — от зав'язка немов саме розв'язалася (Головко, II, 1957, 35); — Чого ти біжиш, Галю? Ти можеш під

автомобіль потрапити! Мама, якби побачила, була б дуже незадоволена! І берет у тебе набір аліз, і шарф розв'язався (Ів., Таємниця, 1959, 23); // Звільняється від музики, шпатулу, зав'язки і т. ін. (про когось зв'язаного чи обв'язаного, про щось перев'язане). Хасцький почав розв'язуватися і, збираючи канат на руку, заговорив-застівся по-подільському (Гончар, III, 1959, 102); Лікарям чи допоможись, чи не допоможись, а калиточка розв'язишся (Номис, 1864, № 8339).

◇ Пуп розв'язеться (можє розв'язатися) у кого — хто-небудь підірветься від непосильної праці, нопі і т. ін. Тут тобі й пуп розв'язеться (Номис, 1864, № 13608); — Змахи піт, Іоне, а то очі висть... Без зички не те що очі висть, а й пуп може розв'язатися (Чаб., Балкан. весна, 1960, 386); Розв'язуються (розв'язалися) руки чи — хто-небудь звільняється (звільнився) від залежності або обмеження в чому-небудь. В сльозах росли [сироти], та й вирости; Замучені руки Розв'язались! (Шевч., I, 1963, 114); Яків і Горпина довог не спали. Яків їй розказував, що в сьогоднішнього вечора він вільний, руки його розв'язалися (Мирний, I, 1954, 227); Розв'язується (розв'язався) світ для кого, рідко — хто-небудь став щасливим, позбувся душевних мук. Маршні стало і в заті веселіше, і на серці легше, неначе світ задля неї одруже розв'язався (Н.-Лев., I, 1956, 89); Розв'язується (розв'язався) язик чий, у кого, кому — хто-небудь починає (почав) говорити після мовчання. Я більше слухає, як говорив.. Але це було так лишень зрау, потім розв'язався й мені язик, як напитуку до голови прибуло (Март., Тв., 1954, 214).

2. перен., вирішуватися (про питання, проблему, справу і т. ін.). — Хіба вам не здається, що великі справи можуть вірно розв'язуватися лише тоді, коли за ними стоїть майбутнє! (Стельмах, I, 1962, 18); — Учора діло пішло було на лад, да й розв'язалося (П. Куліш, Вибр., 1969, 67); Балда й розгублена, чекала вона, як розв'язеться справа (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21).

3. перен., розм. Пориваючи будь-які стосунки, зв'язки з ким-небудь, звільнятися від нього. — Нехай він розв'язеться зо мною, він розумний, опісля дякуватиме мені (Кв.-Осн., II, 1956, 348); Віра в те, що тоді вона, Нея, розв'язеться з Катериною, вилізла в ормантаж (Вільде, Сестри..., 1958, 425); // Управлятися з чим-небудь, закінчувати щось (перев. роботу). [М е л е ш к о:] Та все ніяк не міг розв'язатися з роботою. То одне, розумієте, то інше (Коч., II, 1956, 487).

4. перен., розм. Розпочинатися (про розмову). Розмова не розв'язувалася (Н.-Лев., IV, 1956, 122).

5. тільки недок. Пас. до розв'язувати. Великі питання в житті народів розв'язуються тільки силою. Самі реакційні класи вдаються звичайно перші до насильства, до громадянської війни... (Ленін, 11, 1970, 115); Стори про цивільне право розв'язуються судовим порядком (Цив. кодекс УРСР, 1950, 5).

РОЗВ'ЯЗЬ, і, ж., с. е., збірн. 1. Розв'язані (звичайно для молотби) снопи. Легко летіли снопи до подавальниць, які гострими серпами різали перевесла, золоту розв'язь блискавично підтоплювали подружки і кидали барабанщикам (Рад. Укр., 14.VIII 1949, 2).

2. у знач. присл. розв'язую. У незв'язаному вигляді, незв'язаним. Зрізує [жатка] стебла, відкрєляє від них бур'яни і плутамину, формує зрізані стебла в порції і скидає їх розв'язую на стерню (Колг. енци., I, 1956, 588).

РОЗГ'ЯВКАТИСЯ, аюся, ашся, док. 1. Почати часто й сильно гавкати (про собаку). Ряба здоровенна собака на прив'язі біля комори почала гавкати. — От розгавкаєся! (Мирний, III, 1954, 40).

2. перен., вульг. Почати несамовито лаятися (про людину).

РОЗГ'ЯДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розгадати 1, 2. Вишнєвський приплив свій розгаданий противником наступ (Ле, Наливайко, 1957, 60); — Прийде такий час, що тасмниці всевітю, — Улас покаже рукою в небо, — будуть розгадані (Тют., Вир, 1964, 41); Помираючи, Федір Кузьмич залишив зашифровані папери, які мали, як говорив він, відкрити його тасмницю. Наскільки відомо, шифр їх не розгаданий (Наука..., 10, 1965, 16); // розгадано, безос. присудк. с. Він догадувався, чого Рубан разом з Семеном навідувалися сюди. Певне, його намір розгадано, але Філька тепер уже не міг зупинитися на піддорозі (Шняв, Балайда, 1957, 109); Зам, звичайно, не підозрівав, що його маневр розгадано, і продовжував мовчати (Тют., Вир, 1964, 147).

РОЗГАДАТИ діє. розгадувати.

РОЗГАДАТИСЯ діє. розгадуватися.

РОЗГ'ЯДКА, и, ж. 1. Пояснення яких-небудь тасмних, загадкових явищ і т. ін. «Венера-2» і «Венера-3» успішно завершили свій багатоденний політ до сусідньої, найближчої до Землі планети, наблизили розгадку її тасмниць (Наука..., 5, 1966, 15).

◇ Шукати (знаходити і т. ін.) розг'ядку яку, чого — встановлювати причину, що породжує яке-небудь явище, зумовлює чийсь вчинок, дії. Він хитався і божевільним оком шукає страшною розг'ядку на сірих обличчях, що живим муром нахилилися з обох боків (Коцюб., II, 1955, 100); Спершиш одною рукою на поручні, він зупинив очі й бігав ними по натовпу, шукаючи розг'ядку такого багатолюдного візиту (Кир., Вибр., 1960, 259).

2. Відповідь на щось загадане (кросворд, ребус, загадку і т. ін.). Така ваша загадка, що нема й розг'ядки (Номис, 1864, № 13055).

РОЗГ'ЯДНИК, а, ч. Той, хто уміє розгадувати що-небудь.

РОЗГ'ЯДНИЦЯ, і, ж. Жін. до розг'ядник. У промінні Гарчачому їде моя мала Розг'ядниця за гірку, до села, їде та їде (Мисик, Верховіття, 1963, 74).

РОЗГАДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгадувати 1, 2. Жадібними очима вивчав він в русі, в думці те обличчя, яке так знав по портретаз. Ніколи ще в житті гра в розгадування людей не приносила йому стільки насолоди (Полт., Повість..., 1960, 466); Жолкевський розумів цей жест свого друга — Замойському лестило його розгадування сміливих думок про східну експансію (Ле, Наливайко, 1957, 17); Весь свій вільний час він витрачав на розгадування тасмниць тих сортів скла, яких у нас до революції не зміли виробляти (Шовк., Інженери, 1956, 283).

РОЗГАДУВАТИ, ую, уеш, недок., РОЗГАДАТИ, аю, ашп, док. 1. перез. і без додатка. Орієнтуючись на окремі характерні ознаки або керуючись якими-небудь відомостями, усвідомлювати, осягати розумом що-небудь. Дівачку натуру трудно розгадати (Кв.-Осн., II, 1956, 36); [К о л о с:] Надто ризиковано, якщо вони розгадують наш хід (Корн., II, 1955, 45); Коли Надя Волошко так несподівано й поспішно вийшла з кімнати, Андрій Осокін ще довог стояв біля стола і намагався розгадати, що могла означати така її поведінка (Ткач, Плем'я..., 1961, 194); Біля поваленого хліва горів вогонь.. Звідти доносилася тихий, одноманітний речитатив, і тяжко було розгадати, чи то співає зтьос, чи плаче (Тют., Вир, 1964, 362); // Спостерігаючи за чимісь діями, вчинками, вдивляючись в когось, прислухаючись до чийсь мови, намагатися зрозуміти, оцінити кого-небудь. Досі він вважав, що володіє фатовим даром журналіста — а першого погляду розгадувати і визначати людей

(Гончар, Земля..., 1947, 64); *Вона дивилась на нас своїми блискучими очима, ніби намагалася протягти ними наші погляди, щоб розгадати, хто ми були* (Досв., Вибр., 1959, 86); *Ніде, ні в яких інших обставинах не можна так легко й так швидко розгадати людину, як у вагоні* (Кол., На фронті..., 1959, 180); // *в кому кого*. Вбачати, вгадувати. *Далекозорі й розумні сучасники поета швидко розгадали в ньому* [М. Ю. Лермонтові] *Пушкінового наступника* (Рильський, III, 1956, 193); // *вгадувати* чіт-небудь думки, наміри, виявляти чітко вгадує і т. ін. *Найтяжкіші козачі прийоми розгадував* [Вишневецький] (Ле, Наливайко, 1957, 48); *Лорістон намагався розгадати думки Кутузова* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 356); *Максим... пильно стежив за кожним словом Форста, намагаючись зрозуміти й наперед розгадати кожен його підступний намір* (Коз., Блискавка, 1962, 261); // *розкривати* зміст, значення чого-небудь неясного, незрозумілого. *Не взявся я до марудної роботи — Розгадувати значення тих літер* (Рильський, Мости, 1948, 12); *Ієрогліфи — дивні знаки, Не мені розгадати їх суть* (Боронько, Тепло..., 1959, 106); *Хто може підслухати, хто розгадає таємну мову природи?* (Тют., Вир, 1964, 72).

2. *перез.* Знаходити відповідь на щось загадане (загадку, кросворд, ребус і т. ін.); *відгадувати*. *Як розгадає ви пазку, Своєю калиточку труснить і бубликів велику в'язку Веселій бабі перешліть* (Гл., Вибр., 1951, 196); *Бабина смерть загадала йому загадку, котру він ніяк не міг розгадати...* (Мирний, I, 1949, 156).

3. *тільки недок., перез.* Розмірковувати, думати над чим-небудь. *Гимнчик забула зрощі рахувати, розгадуючи*. *Тримала їх у жмені і далеко гадками літала* (Стеф., I, 1949, 43); — *Слаа я, знаєте, на прип'ічку та й розгадую, що би цей сон міг значити* (Март., Тв., 1954, 80); — *Чи не Левко зі своїми верховодами подарував панові червоного пілля? — розгадували деякі дячки* (Стельмах, I, 1962, 623).

4. *тільки док., перез.*, з інфін. Роздумати робити щонебудь. — *Іван має трьох синів, а якби роздав поміж них свій ґрунт та й він би був зарібником та й его* [його] *сини*. *Та й йому розгадав ти до Америки* (Стеф., III, 1954, 141).

РОЗГАДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГАДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. *тільки док.*, *розм.* Глибоко задуматися за приводу чого-небудь. *Роздумався я отакечки, розгадався, та, трохи позітхавши, почав асмітатись* (Вовчок, VI, 1956, 270).

2. *тільки недок.* *Пас.* до розгадувати 1, 2.

РОЗГАЗДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *діал.* Розгосподарюватися. *Купив* [Йосиф Вернер] *собі за чесно запроваданий ґріш невеличкий шматочок землі й розгаздувався на ній-тут же, в Димці* (Коб., III, 1956, 553).

РОЗГАЛАСОВАНИЙ, а, е, *розм.*, *рідко*. Який розгаласувався, розлементувався. *Прогодять сурмачі, помагачи покличачеві втихомирити сурмеленням розгаласованій люді* (Л. Укр., II, 1951, 510).

РОЗГАЛАСУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* Сильно роздуматися, розлементуватися. *І чого ти розгаласувалася?* (Сл. Гр.); — *Ну чого ти розгаласувалася, дочко?* (Гончар, II, 1959, 149).

РОЗГАЛДІКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Голосно й швидко розговоритися. — *Тю на вас, нав'іжені! — тукнула на добрих людей матінка Михайликова, бо тії ж розгалдикалися аж надто рано, ще до божої служби* (Львч., Козацьк. роду..., 1958, 368).

РОЗГАЛУЖЕНИЙ, а, е. 1. *Дієпр. пас. мин. ч.* до розгалужити. *Коренева система у дорослих плодкових дерев найбільш розгалужена біля стовбурів, приблизно в радіусі 2—3 м* (Сад. і ягідн., 1957, 163); **Образно*. Ні-

хто в їх родині не вступає у монастир, і тому у широко розгалуженій родині Річницьких на цю тему не було жодної легенди (Вільде, Сестри..., 1958, 426).

2. *у знач. прикм.* Який має багато гілок; гіллястий. *Розгалужена та крилата, Розрослася* [сосна] *за три віки* (Дор., Серед степу..., 1952, 107).

3. *у знач. прикм.* Який розходиться в різні боки, напрями. *Огонь у паленищу вже весь білий, а в глибині його щось жевріє, ясніє, як золото, і пускає подогвасті, розгалужені іскри* (Фр., IV, 1950, 189); *Село лежало в довгій, покрученій, розгалуженій балці* (Ряб., Жайворонки, 1957, 63).

4. *у знач. прикм.* Який ділиться на частини, відділи (про організацію, установу і т. ін.). *Тільки там існує міцний фундамент для планомірного розвитку науки, де суспільство в особі держави є господарем розгалуженої системи науково-дослідних установ, вищих учбових закладів* (Ком. Укр., 5, 1969, 61).

РОЗГАЛУЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до розгалуженій 2—4. *Стебла конопель, які надходять на мочиння, повинні бути однорідними за морфологічними ознаками, тобто по довжині, товщині, кольору і розгалуженості* (Техн. культ., 1956, 185); *Бурхливий розвиток математики, її велика розгалуженість, одвічна різноманітність... роблять неможливим однаково глибоке знання всіх частин* (Наука..., 6, 1964, 8).

РОЗГАЛУЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розгалужити і розгалужитися 1—3. *Професор Трємбовський має чотири асистенти — відповідно до розгалуження науково-практичної роботи* (Смолич, Прерк. катастр., 1956, 187); *Сучасна наука характеризується широким розгалуженням і бурхливим розвитком* (Знавня..., 1, 1965, 2).

2. Те саме, що відгалуження 2, 3. *Квітки і плоди у гречки утворюються на найдрібніших розгалуженнях, тому у широкорядних посівах їх на рослинні буває більше* (Колг. Укр., 4, 1961, 24); *Зараз поки що пуп'яночки і весь майбутній кетяг — ніжна гілочка і на розгалуженнях від неї — зелені кульки, як схема формули складної молекули* (Гончар, Тровка, 1963, 50); *На столі, поруч, лежала книжка, на яку покляла Ольга Карлівна суху руку, жовтувату, в синах розгалуженнях вен* (Кол., Тв., 1955, 356); *Своїми обрисами село Медвин було схоже на вивернутий з корінням високий пенек, втиснутий стовбуром на схід. На заході переплетене розгалуження вулиць з двох боків ліпилося до панських лісів* (Стельмах, I, 1962, 224).

3. Напрям, галузь чого-небудь (науки, виробництва, мистецтва і т. ін.). *Постійна взаємодія усного мовлення з писемною формою літературної мови виявляється в збагаченні різних його стилівих розгалужень і в першу чергу таких, як мова лекцій, промов, публічних виступів* (Літ. Укр., 26.II 1963, 2); *Нині всі мистецькі розгалуження* (музика, живопис, скульптура, кіно) *наближають одне до одного* (Літ. Укр., 12.IV 1968, 2).

4. *Залізнична розвідка*.

РОЗГАЛУЖУВАЛЬНИЙ, а, е. *Стос.* до розгалужування. *Спершу позначають місця, де будуть встановлені всі освітлювальні прилади і проходилимуть відгалуження, а також місця, де будуть поставлені розгалужувальні коробки* (Монтаж і ремонт..., 1956, 139).

РОЗГАЛУЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгалужувати.

РОЗГАЛУЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГАЛУЗИТИ**, ужу, уєш, *док.*, *перез.* 1. *Випускати, утворювати* пагони, галузки, бічні корінці і т. ін. (про рослини). *Ефективність дворічного використання трав'яних полів уже давно відома. За два роки трави встигають добре розгалузити коріння, нагромадити в землі*

багато поживних речовин (Оров., Зел. повінь, 1961, 30).

2. Відводити вбік від основної частини, від головного напрямку.

3. Ділити на частини, відділяти (організацію, установу і т. ін.); // Створювати напрям, галузь чого-небудь (науки, виробництва, мистецтва і т. ін.).

РОЗГАЛУЖУВАТИСЯ, утється, *недок.*, **РОЗГАЛУЖИТИСЯ**, итється, *док.* 1. Розростатися в різні боки, випускаючи, утворюючи пагони, галузки, бічні корінці і т. ін. (про рослини). *Навіть не дійшовши до того місця, де стовбур ялиці вужчає і розгалужується, Берник швидко присів і рвучким стрибком перенісся на край урвища* (Мур., Бук. повість, 1959, 27); *У горіза, крім основного стержнивого кореня, який може розгалужуватися на кілька спрямованих вниз коренів, розвивається також мотузья поверхнева коренева система, яка підходить майже до самої поверхні ґрунту* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 17); *Вони [лісосмуги] піднялися на три-чотири метри над межами полів, розпустилися, розгалузилися, зазеленіли* (Оров., Зел. повінь, 1961, 16).

2. РозходитьсЯ в різні боки, напрямки. *Воскова жила.. тяглася вище і в довжину невідомо як далеко, розгалужувалася* (Фр., VIII, 1952, 411); *Тут починаються окопи. Вузькі й глибокі, вони розгалужуються у всі боки* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 93); * *Образно. «Що трапилося?» — блискавкою розгалузились думка, шукаючи корінь зради* (Стельмах, 1, 1962, 430).

3. Ділитися на частини, відділяти (про організацію, установу і т. ін.); // Створюватися, виникати (про напрям, галузь науки, виробництва, мистецтва і т. ін.).

4. тільки *недок.* Пас. до розгалужувати.

РОЗГАЛУЖИТИ *див.* розгалужувати.

РОЗГАЛУЖИТИСЯ *див.* розгалужуватися.

РОЗГАЛЬМОВАННИЙ, а, е, *спец.* Діспр. пас. мин. ч. до розгалужувати. *Для слівосиз гальмівних умовних рефлексів характерно те, що їх слід може бути розгальмований протягом кількох хвилин після припинення гальмівного подразника* (Наука., 5, 1959, 25).

РОЗГАЛЬМОВУВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розгалужувати. *В гальмах з гідравлічним приводом для повного розгальмовування необхідно, щоб між штоком і поршнем головного гальмового циліндра в неробочому положенні був зазор у межах 1,5—2,5 мм* (Підручник шофера., 1960, 271); *Виявилось, що, крім збудження і гальмування збудження, існує так само часто і гальмування гальмування, інакше сказати, розгальмування* (Фізіол. вищій нерв. діяльн., 1951, 44).

РОЗГАЛЬМОВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗГАЛЬМУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* і *без додатка, спец.* 1. Перешкоджаючи гальмуванню, пришвидшувати хід чого-небудь.

2. Звільняти подразнення від гальмівного впливу.

РОЗГАЛЬМОВУВАТИСЯ, утється, *недок.*, **РОЗГАЛЬМУВАТИСЯ**, утється, *док.*, *спец.* 1. Піддаватися розгальмуванню. *Під дією алкоголю, зтигості, підлабузництва, кар'єризму, просто страху мозок розгальмується — і ти втрачаєш людську подобу* (Загреб., День., 1964, 366).

2. тільки *недок.* Пас. до розгальмувати.

РОЗГАЛЬМОВУЮЧИЙ, а, е, *спец.* Діспр. акт. теп. ч. до розгальмувати. *В послідовний ряд інтенсивностей гальм.: недійсна, розгальмовуюча і гальмуюча* (Фізіол. вищій нерв. діяльн., 1951, 57).

РОЗГАЛЬМУВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розгалужувати. *Що в емії? Чого ви розкисли? Поане розгальмування стримуючих центрів?* (Собко, справа., 1959, 44).

РОЗГАЛЬМУВАТИ *див.* розгальмувати.

РОЗГАЛЬМУВАТИСЯ *див.* розгальмуватися.

РОЗГАНЯННЯ, я, с. Дія за знач. розганяти 1.

РОЗГАНЯТИ, яю, яеш і **РОЗГОНЯТИ**, ню, ниш, *недок.*, **РОЗІГНАТИ**, розжену, розженеш, *док.*, *перех.* 1. Примушувати розійтися, розбігтися, розлетітися в різні боки. *Сам вибігав [Піхтір] із-за кущі з румицею, розгонив розбіж* (Вас., I, 1959, 164); — *Здається, ми розігнали веселу компанію, — тихо обізвався Казанцев до Олеси* (Н.-Лев., III, 1956, 148); *Комарі тучами висіли над людьми, димом би їх розігнали, проте на дим була в цю ніч заборона* (Гончар, II, 1959, 316); // *розг.* Звільняти з роботи, служби (всіх або багатьох). [Б е р е ж - н и й:] *Ружевський — людина з європейською освітою, яка непогано керує науковою лінією. Коли в нього є помилки, їх треба виправляти, а не розганяти культурні кадри!* (Мик., I, 1957, 395); // *перех.*, *розг.* Ліквідувати, розпускати яку-небудь організацію, установу, збори і т. ін. *Цар розігнав першу Думу, під час якої почала знову розвиватися боротьба народу, але не поміж відразу змінився виборчий закон* (Левін, 19, 1971, 398); [К о м і с а р:] *Засідання делегатів закриваю. Розійдіться!* [Н а г а р:] *Нас вибрали від кораблів, і ніхто нас не розжене* (Корн., I, 1955, 31).

2. Примушувати зникнути, розвіятися, розсіятися (туман, темряву, хмару і т. ін.). *Вітер повіває, хмару розганяє* (Чуб., V, 1874, 814); *У стіж було темно, лише через шпари дверей падало світло й розганяло темряву* (Кобр., Вибр., 1954, 126); *Свіжий весняний вітер розігнав згнітучу забуху* (Цюпа, Назусстріч., 1958, 7); *Чорногорські вітри розігнали мряку й відкрили льодьким очам блакитне небо* (Гжицький, Опришки, 1962, 29); // *перех.* Розвіювати що-небудь (сум, тугу, сумнів, переживання і т. ін.); відганяти щось (мрії, видіння і т. ін.). *Все ж любов та святла — неземним огорта Мою душу і сум розганяє* (Мавж., Тв., 1955, 143); *Схилилась [жінка] низько-низько, і я не знав — плаче вона чи розганяє жаль свій пекучий?* (Грчяч, II, 1958, 171); *Уявна — хоч зараз під вінець, рада батька-матір кинуть, аби з ним, з своїм милим, розгонити його тугу, веселити його очі ясні* (Мирний, I, 1954, 301); *Петро сидів тихо, щоби йому [Грицеві] тих мрій не розігнали* (Март., Тв., 1954, 86); *Надія здригнулась. Несподіваний чужий голос розігнав присмії видіння* (Баш, Надія, 1960, 13).

3. Поступово збільшувати швидкість руху чого-небудь. *Голуб голуба ганяє — Вітер крила повертає і не пані—шестірна Камінь крутить, розганяє* (Гл., Вибр., 1951, 220); — *Ану, сідайте, я розжену санчата!* — *промовив він, підходючи до дічат...* (Вас., I, 1959, 160).

Розганяти (розгонити, розігнати) кров — прискорювати кровообіг. *Той притуплює на місці, той, розганяючи в собі кров, б'є-магає руками, неначе крильми* (Гончар, II, 1959, 423).

4. Примушувати що-небудь розтектися, розійтися по поверхні, на всі боки. *Спритно, розганяючи руками брудні нафтові плями біля берега, хлопчата пливли в море, на чисті зелені хвилі* (Довч., II, 1956, 86).

5. *розг.* Збільшувати, розширювати що-небудь. *Карпо Цар розганяє власне господарство вище, затопив добрий шмат городу до присадибної ділянки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 108); // *безос.* — *Спраді, розігнали тебе, — покосилась на неї Вутанька, — мов куркулечизу яку-небудь з зуровів* (Гончар, II, 1959, 258); *Розігнали щокую.*

РОЗГАНЯТИСЯ, яюся, яешся і **РОЗГОНЯТИСЯ**, нюся, яишся, *недок.*, **РОЗІГНАТИСЯ**, розженуся, розженешся, *док.* 1. Рухатися, поступово збільшуючи швидкість. — *Ото Ай-Петрі?! Високо, по-вашому? Та розженуся добре — і там!.. Можете не розгонитися: повірте краще, що не близько...* (Вишня, I, 1956, 167);

Розігнався мій кінь піді мною (Чуб., V, 1874, 259); Добре було б, розігнавшись звідси, з головою шубовстнути просто туди, в річку (Гончар, II, 1959, 239); Мати.. притулила Олю до себе і так тримала її, прислухуючись. Хтось наче тупцював над ними: то розженеться дрібним кроком, то зупиниться (Юхвід, Оля, 1959, 92); // тільки док., до кого, куди, розг. Поспішати, кинулися до кого-небудь, кудись. Пройшлась Оленка по хаті, пройшлась по садочку,.. розігналась до дядька Василя борозенкою [борозенкою] через ґрадкі (Тесл., З книги життя, 1949, 117); — Ви куди оце розігнались? — спитала Желя (Вас., I, 1959, 192); // з инфін., розг. Поспішати що-небудь зроби́ти. Чи можна розганятися говорити з такою жінкою і в такій справі, не розуміючи як слід її мови? (Ле, Міжгір'я, 1953, 64); Вери, купуй, коли є за що! Одначе не дуже розганяйся купувати зарубіжанський люд (Гончар, I, 1959, 38).

2. тільки з ос., перен. Поширюватися на велику площу або простягатися на велику відстань. Старіла верба, а завод розганявся од неї по великому майдану, зростає доми, побігли заводські паровозики (Ю. Янов., I, 1958, 328); Стен! Неогорий, неслодимий стен! Розігнався ти голубими просторами з піночі на піддень, докотився шпичним прибором до синього моря (Донч., IV, 1957, 286).

3. розг. Починати що-небудь робити з надмірно великим розмахом. При сібї, коли збільшували площу, розігнались широко, з живими впоралися пізно (Смъл., Зустрічі, 1936, 225); // Надто далеко заходити в якійсь справі або в оцінці чого-небудь. [Л и х в а р:] Ті християни всі вороги добробуту й держави і не повинен би закон давати їм права оборони. [1-й д і д ч:] Се ти вже щось занатод розігнався, добродію... (Л. Укр., II, 1951, 513); — Хома Гнатювичу, — почує він докірливий голос Єфима. — Дуже ти розігнався широко... ну, нехай би пудів пісочні. А то — на тобі (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 349).

Не розженешся на чому, на що — неможливо що-небудь зробити, вдіяти за існуючих обставин. На такому надії не розженешся, хіба що в петлю до панів та глутай залізеш, і зашморкнуть вони тебе, що й землиці тій не рад (Цюпа, Назустріч..., 1958, 150).

4. тільки недок. Пас. до розганяти, розганити. В ньому [двигуні] тяга створюється при вітківанні спрямованого потоку заряджених частинок — іонів, що розганяються електромагнітними силами (Наука..., 1, 1959, 18).

РОЗГАРДІЯШ, у, ч., розг. 1. Відсутність або порушення належного, звичного порядку в чому-небудь; безладдя. Біля прилічка стоїть у розпачі жінка. Розгардіяш у хаті — вчора ж мажала, та не кінчила (Головко, II, 1957, 356); // Безладна метушня, гамір, гариндер. Аудиторія. Студенти чекають на лекцію. Професор не з'являється. Розгардіяш. Розмови. Пісня (Мек., I, 1957, 125); Саме в такий розгардіяш, коли весь дїм ходив ходором, .. на подвір'я в'їхав старомодний фаетон з тіткою Меланією, з її дочками і кучером Онуфрієм (Вільде, Сестри..., 1958, 456); // Хаос, веремія, стовпстворіння, часто породжувані умовами воєнного часу. Легко відстати від своєї частини, а спробуй в отакому розгардіяші знайти помілі! (Головко, II, 1957, 535); Під кручу, де розмістилася його [Брянського] вогнева позиція, діялося щось незвичайне. Чатханія гаряча мінометів, гамір, метушня і лайка, лайка без кінця. Хто глянув би збоку на цей розгардіяш, міг би подумати, що тут люди втратили глузд (Гончар, III, 1959, 53).

2. рідко. Соціально заворушення, безпорядок. — Не можна ж так народ оставити... Ось, мов, важ воля:

робіть, що хочете, як хочете.. А вже б такий розгардіяш пішов, що й!... — писар почував потилицю (Мирний, I, 1949, 377).

3. рідко. Можливість жити, діяти без будь-яких обмежень, на власний розсуд. Розгардіяш настає Трояцям, Оп'ять [знову] забули горювати (Котл., I, 1952, 113).

РОЗГАРДІЯШИТИ, шу, ший, недок., розг., рідко. Учиняти розгардіяш (у 1 знач.). Живі картини з погаданого-давня виступали в хлоп'ячій голові: Максим хотілось самому битись, рубатись, розгардіяшити... (Мирний, I, 1949, 211).

РОЗГАРЯКАТИСЯ, аюся, ашся, док., розг., рідко. Почати багато гарикати. Та й розгарикалась сьогодні [сьогодні] стара баба (Сл. Гр.).

РОЗГАРЯЧАТИСЯ, чуся, чїшся, -док., розг. 1. Почати сильно гарчати (про тварин).

2. перен., зневажл. Почати бурчати, висловлюючи незадоволення (про людину).

РОЗГАРЯЧАТИ, аю, аш і РОЗГАРЯЧУВАТИ, ую, уш, недок., РОЗГАРЯЧИТИ, чү, чїш, док., перен. 1. рідко. Робити що-небудь дуже гарячим, сильно нагрівати.

2. перен. Приводити кого-небудь у збуджений стан, змушувати гарячитися. Один раз Орися заточилася.. — Що це ти, дітко, зривеники збираєш? — засміявся він, розгарячуючи її ще більше в танці (Тют., Вир, 1964, 128); Декотрі такі просто кепкували.. з о. Альоїзія. Але це його тим більше розгарячило (Март., Тв., 1954, 167).

РОЗГАРЯЧАТИСЯ, аюся, ашся і РОЗГАРЯЧУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., РОЗГАРЯЧИТИСЯ, чүся, чїшся, док. 1. рідко. Робитися дуже гарячим, сильно нагріватися (про предмет); // Дуже зігріватися (про людину). Розгарячилася [Надія] після чарки, розруж'ячилася (Баш, Надія, 1960, 75).

2. перен. Приводити в збуджений стан, гарячється. Пустили на голоси: вибрали Чіпку. Далі, розгарячишис, вибрали Савка в губернські гласні (Мирний, I, 1949, 383); [В і т р о в і я:] Я розгарячився на зборі і сказав, — не приймайте мій план, тоді змініть мене з заступника голови (Корн., II, 1955, 221).

РОЗГАРЯЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч до розгарячати. Розгарячений боем, Данило скакав прямо на ворогів (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 511); // у знач. прикм. Вовк, що біг попереду, утишаєся пацоцями живого м'яса. Він, мабуть, уже відчував у своїй розгаряченій пащеці теплу оленячу кров (Трубл., II, 1950, 25); В його розгаряченій увазі стали супротив себе два спорички: Жан і вуїко (Фр., I, 1955, 338); // розгарячено, безос. присудк. с.а. Поляки розгарячено линує «ЗІС» тепер, ніби жданий час побачення підганяє шофер (Гонч., Вибр., 1959, 219).

2. у знач. прикм., перен. Який розгарячився, став збудженим. Він на розгаряченому коні козацькому рубає, рубає ненависних панів (Ле, Наливайко, 1957, 450); Гуртом вийшли [хлопці] з хати. Свіже повітря озодило розгарячені голови, і з ногою силою залунала над селом пісня (Качура, Зол. грамота, 1960, 43).

РОЗГАРЯЧИТИ див. розгарячати.

РОЗГАРЯЧИТИСЯ див. розгарячаться.

РОЗГАРЯЧІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч до розгарячати; // у знач. прикм. Петро Антонович глады розгарячїлу доньчину голїку (М. Ол., Леся, 1960, 37); Грубий брук примусив припинити розгаряченого коня (Ле, Ю. Кудря, 1956, 83); Розгарячїлий Максим зайшов до кімнати. Кинувши від порога слова привітання, не переводячи подиху, запитає: — Ну, як жаї вірїоді (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 217).

РОЗГАРЯЧИТИ, ію, ієш, док. 1. Стати, зробитися гарячим.

2. перен. Стати збудженим.

РОЗГАРЯЧКОВАНИЙ, а, е, діал. Розгарячений. Стояла [Мотря] з палаючими очима, розгарячкова, небезпечна у своїй готовності засудити, не вислухавши виправдання (Вільде, На порозі, 1955, 53).

РОЗГАРЯЧУВАТИ див. розгарячати.

РОЗГАРЯЧУВАТИСЯ див. розгарячатися.

РОЗГАСАТИ, ав, недок., **РОЗГАСНУТИ** і **РОЗГАСТИ**, сне; мін. ч. розгас, ла, ло; док., рідко. Розмокати від дощів, талого снігу, покриваючись багном (про грунт, дорогу). Помаюкали од дощів і мов нижче понависали стріхи. Розгасли вулиці й дороги в степ. Осінь... (Головко, II, 1957, 88); Торішня зима видалась в дощаз, грудень із січнем розгулювали не в санях, а місими полами липку баюнку. Шляхи розгасли (Рад. Укр., 19.XII 1962, 2); // безос. Саме спочатку весни розгасло так., що ні йти, ні їзати (Сл. Гр.).

РОЗГАСАТИСЯ, аюся, авшся, док., розм. Почати багато гасати.

РОЗГАСЛИЙ, а, е, рідко. Діспр. акт. мін. ч. до розгаснути, розгасіти. Нічого, по-вашому, ця латка асфальту не дає? Ніщо він, по-вашому, цей п'ятчаківий острівець з поріаняни в морез чорноземів з маслянисто-чорними ріками розгасили на цілу зиму та осінь шляхів? (Гончар, Тронка, 1963, 124); // у знач. прикм. По розгаслій дорозі йти було важко; версту по вереті місця ногами Давид, на кожному кроці провалюючись у талому снігу (Головко, II, 1957, 178).

РОЗГАСНУТИ див. розгасати.

РОЗГАСТИ див. розгасати.

РОЗГАЛУВАТИСЯ, уюся, уешся, док., розм. Почати багато гвалтувати (у 2, 3 знач.). Перекупки чогось розгалувались на базарі (Сл. Гр.).

РОЗГВІНТИТИ див. розгвінчувати.

РОЗГВІНТИТИСЯ див. розгвінчуватися.

РОЗГВІНЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розгвінтіти.

2. у знач. прикм., перен., розм. Неврівноважений, нетвердий. В пам'яті відбилась оця гостра спина, вузькі плечі, довгі ноги і розгвінчена хода (Панч, О. Пархом., 1939, 40); Неодарність прозирає в Кошарного в усьому: в догомелесій, якісь розгвінчені постаті, в заводному сумовитому, мов сталактит, носі, в довгих руках (Загреб., Девь., 1964, 333).

РОЗГВІНЧЕНІСТЬ, носі, ж., розм. Властивість за знач. розгвінчений 2.

РОЗГВІНЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгвінчувати 1. Бурили ми її [свердловину] за допомогою електропривода, застосували тут відрощистку глинистого розчину, пневматичні ключі для загвінчування і розгвінчування труб та іншу новітню техніку (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 2).

РОЗГВІНЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗГВІНТИТИ**, гвінчу́, гвінті́ш, док., перез. 1. Роз'єднувати на частини що-небудь згвінчене. Він заклопотано розгвінчує якусь апаратуру, складаючи її (Ю. Янов., IV, 1959, 78); Данко неохоче розгвінчує свої коньки (Вільде, Повнол. діти, 1960, 179).

2. перен., розм. Робити неуврівноваженим, нетвердим. **РОЗГВІНЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, недок., **РОЗГВІНТИТИСЯ**, гвінчу́сь, гвінті́шся, док. 1. Роз'єднуватися на частини (про що-небудь згвінчене).

2. перен., розм. Ставати неуврівноваженим. — Руки в тебе працюють, робочі. Отак би всім починати свою біографію, бо як розгвінтиться котрий замолду, то вже не скоро слаженеться (Гур., Друзі..., 1959, 139); // Виходити із стану нормального функціонування.

— Бує [Сиволап] оце в мене. Зовсім нерви розгвінтілися в людини (Ткач, Плем'я., 1961, 36).

РОЗГЕДЗКАТИСЯ, аюся, авшся, док., розм. Почати багато гедкатися. [М а р к о:] Як розгедзкається моя стара — вишайай з кватири (Мороз, П'єса, 1959, 8).

РОЗГЕРМЕТИЗАЦІЯ, і, ж., спец. Порухення герметичності. Пілот-космонавт був одгвинтий в захисний скафандр, що забезпечує збереження його життя і працездатності навіть в разі розгерметизації кабінки в польоті (Наука., 5, 1961, 16).

РОЗГІН, у, ч. Дія за знач. розгінати.

Без розгину — не розгінуючи спини. Біль спітнілау спину рве, А треба ж із серпом без розгину згинатися (Рильський, Поеми, 1957, 234).

РОЗГІНАЛЬНИЙ, а, е, анат. Який служить для розгінання суглобів.

РОЗГІНАННЯ, я, с. Дія за знач. розгінати. Прикладом суглобів, що допускають тільки згинання і розгінання, можуть бути міжфалангові зчленування пальців (Метод. викл. анат., 1955, 64).

РОЗГІНАТИ, аю, авш, недок., **РОЗГІНУТИ**, ну, нєш, док., перез. Випрямляти, розправляти що-небудь зігнуте. Встав [Микита], скривився, розгінуючи натружену спину (Вас., I, 1959, 276); Як дитина, кажиною себе забавляє [Ганнуся], Гне стан гнучкий, розгінав (Шевч., I, 1963, 161); Розгінувши зомлілий попереk, Якуба озирас своє володіння (Гончар, Тронка, 1963, 166).

◆ Не розгінати сніани над (за) чим; Не розгінуючи спини [працювати] — працювати багато, без відпочинку. Тася не розгінала спини над чужою білизною (Дмет., Розлука, 1957, 242); Приведено її малою до дядька Максим та дядими Софії, і з того часу працює вона, не спочиваючи, не розгінуючи спини (Л. Янов., I, 1959, 32).

РОЗГІНАТИСЯ, аюся, авшся, недок., **РОЗГІНУТИСЯ**, нуся, нєшся, док. 1. Ставати прямим, розправлятися (про що-небудь зігнуте). Оєш тільки ноги не завжди діляли безвідмовно та спина не розгіналася до краю, — що не кажи, пішов дідові... восьмий десяток (Ю. Янов., II, 1954, 161); Шабанов розгінатється, обводить кімнату блаукачим поглядом, ніби дивуючись, що він вдома (Довж., I, 1958, 110); Візок залуцає в його руках і розгінусься, як личана коліска (Н.-Лев., III, 1956, 14).

◆ Не розгінатися на чому, за чим; Не розгінуючись [працювати] — працювати багато, без відпочинку. Ми з тестем в ранку до ночі на полі не розгінаність, теца — їсти варить та вюка бавить (Мур., Бук. повість, 1959, 5); Сама [жінка] працювала не розгінуючись і других підганяла, щоб зав не ловили, не байдикували (Кучер, Голод, 1961, 62).

2. тільки недок. Пас. до розгінати.

РОЗГІНАЧ, а, ч., анат. М'яз, що розгінав який-небудь суглоб. Слід відзначити, що в ділянці передпліччя є також згиначі і розгіначі пальців (Метод. викл. анат., 1955, 78).

РОЗГІНАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до розгінати.

РОЗГІЛЕННЯ, я, с., рідко. Те саме, що розвіяка 1. Було так тепло і дитинно в той день під шум і крики гав, коли налякану пташину я на розгілєння поклав (Сос., Люблю., 1939, 153).

РОЗГІЛКА, и, ж. Те саме, що розвіяка 1. На розгілці лозини сидить і тремтить полгова миша (Коп., Як вона..., 1961, 34).

РОЗГІЛЛЯ, я, с., рідко. Те саме, що розвілка 1. Бджоли дзвонять на розгіллі срібниці, В золотім купуютья меду (Вирган, В розі, літа, 1959, 69).

РОЗГІЛЧАСТИЙ, а, е. Який має густе, розлоге гілля. Іду я тепер під розгілчастим нависом вишень,

Дивлюся на цвіт — і надивитись не можу (Вирган, В розп. літа, 1959, 191).

РОЗГІН, гону, ч. 1. Дія за знач. розігнати, розганяти 1. Після розгону Січі Яковський беззмінено осів у своєму лимовнику, змінивши шаблю на рало (Добр., Очак. розмир, 1965, 35).

2. Рух з постійно збільшуваною швидкістю. Апарат цей здіймається стрімко вгору, йому не потрібно місця для розгону (Донч., I, 1956, 73); Верталися в вітках, в піснях, в ірті, в розгоні, Павло поперед всіх стрибав (Бажак, Політ., 1964, 15); // Швидкість, набута ким-, чим-небудь внаслідок такого руху. Чув (Владко), що сила, яка знала його переможно наперед, нагло отишуться, що розгін слабше (Фр., VI, 1951, 317); // Відстав, потрібна для набуття відповідної швидкості. Відвівши далеко назад косу, щоб, значить, був розгін, магнув (Павло) нею по траві (Тют., Вир, 1964, 249); * Образно. Душа бажає розгону, й дедалі зростає рух (Коцюб., II, 1955, 132).

◇ Брати (взяти і т. ін.) розгін; Набирати розгону — починати шораз швидше рухатися; розганятися. Поїзд, беручи розгін, мчить та й мчить веселими степами (Коз., Листи., 1967, 314); Нечипір натягнув віжки, застосовні коні весело вважи розгін в місця (Рибак, Помилка., 1956, 165); З розгону: а) на повній швидкості. Семен з розгону шубоєснує у воду (Гр., Без хліба, 1957, 46); Човен з розгону ткнувся в золоту обмілину (Тулуб, Людолови, I, 1957, 56); б) щосили. Віт з розгону відарив Акіфата, і той, спотикаючись, заорав носом у пісок (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84).

3. Відстав від одного пункту до іншого. Всього розгону туди й назад буде мало не з версту (Свидн., Люборацькі, 1955, 95).

4. сну. Розп'ясування шматка металу в поперечному напрямку.

5. сну. Послідовна повторна перегонка ріднин, сумішей. Розгін масел, двозит і т. ін.

◆ У (в) розгін — від середини до країв. Савка й Бортняк орють в розгін (Бабляк, Літопис., 1961, 7); У (в) розгін (розгінках) хто, що — хто-, що-небудь посланий, відряджений кудись. Жаль, що ви не застали «Волги», розмальованої акуратними шашечками: таксі — в розгоні! (Зар., На.. світі, 1967, 13); Батько зараз забіє на халчинку додому і справді встє, а не гасав в своїх вічних розгонах (Говчар, Тронка, 1963, 82).

РОЗГІННИЙ, а, е. Стос. до розгону (у 1, 2 знач.).

РОЗГЛАГОЛЬСТВУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розглагольствувати; // перев. мн. Беззмістовні, багатослівні розмови; просторікування. В суворі дні Вітчизняної війни литовський народ краще, ніж будь-коли раніше, переконався, наскільки лицемірними були всі розглагольствування буржуазних націоналістів про заціпити інтереси народу (Ком. Укр., 7, 1965, 62).

РОЗГЛАГОЛЬСТВУВАТИ, ую, уеш, недок., розм. Беззмістовно, багатослівно говорити про що-небудь. Мілітаристи і реакшисти в Західній Німеччині розглагольшують.. про заціпити вільного світу від так званої комуністичної небезпеки (Рад. Укр., 1. I 1963, 1).

РОЗГЛІДЖЕННИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розглядати. Сташи стрункі, гланув (хлопчик) на блискучі носки своїх черевиків, що визирали з старанно розгладженого кляшчу (Кучер, Дорога., 1958, 104).

РОЗГЛІДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розглядати.

РОЗГЛІДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгляджувати.

РОЗГЛІДЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗГЛІДЖИТИ**, джу, дш, док., *перех.* Розпрямляти що-небудь зібгане. Ілько сів на капелюх, потім підвісив і, ніяковіючи,

почав його розгладжувати (Томч., Готель., 1960, 259); Надя сіла до стола, з кишені куценського старого жакета витягла папірець і розгладила його долонями (Ткач, Плем'я., 1961, 85); // Вирівнювати що-небудь. Серед забутого місця пролягала широка дорога аж на гору. Грабарі зрівняли її, розгладили, хоч котись (Мирний, IV, 1955, 159); // Розправляючи (зморшки), робити шкіру гладенькою. Довго розгладжувала.. [Марія] зморшки.. За буденними турботами її не помітила, коли прожила свій вік (Чорн., Пісні., 1958, 29).

РОЗГЛІДЖУВАТИ (розгладити) вуса (бороду і т. ін.) — проводити руками по вусах (бороді і т. ін.), пригладжуючи їх. Професор одволено розгладжував колочі вуса, пошмикував білу борідку (Збан., Передзнів'я, 1960, 297); Гмиря, поважний, розгладив свою вогняну бороду, кренує та й пішов до багаття (Головок, II, 1957, 338); Катерина підірвала вусті вищіві вуса (Антоніа), розгладила руді брови, що щітками стирчали на лобі (Чорн., Визвол. земля, 1959, 145); **РОЗГЛІДЖУВАТИ** (розгладити) чоло (обличчя, шийку, шкві і т. ін.) — розправляти зморшки на чолі (обличчі, шії, щоках і т. ін.). Мачехін злітає, розгладжуючи вигорелі щокви ситорязкою рукою (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 35).

РОЗГЛІДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗГЛІДЖИТИСЯ**, дяться, *док.* 1. Розпрямлятися (про що-небудь зібгане); // Розправляючись, звнякати (про зморшки, складки, нерівності і т. ін.). Дивилась (Антоніа) на нього зеленкуватими очима в червоних повіках, а зморшки на обличчі розгладжувались (Коцюб., I, 1955, 406); Коли Скурда повернувся до хати, його дружина тільки подивилась йому в очі, і зморшки її розгладилися на лобі (Панч, II, 1956, 505).

Вуса (брови, борода і т. ін.) розгладжуються — вуса (брови, борода і т. ін.) перестали бути настобурченими, насупленими. Настя дивилась на дитину, її брови розгладжувались помалу (Тудор, Вибр., 1949, 292); Чоло (обличчя, шія і т. ін.) розгладжується — розправляються (розправлялися, розпрямилися і т. ін.) зморшки на чолі (обличчі, шії, щоках і т. ін.). Обличчя підполковника розгладилося (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 37).

2. тільки *недок.* Пас. до розгладжувати.

РОЗГЛІДЖИТИ *див.* розгладжувати.

РОЗГЛІДЖИТИСЯ *див.* розгладжуватися.

РОЗГЛІДЖУТИ, ну, неш, *рідко* і **РОЗГЛІДЖАТИ**,

аю, аеш, *док.* 1. Стати товстим, повним; розтовстити. — Давай хліба, батьку! .. — Розгладшав у гетьманов, забув, як воно голодним та мокрим... (Тулуб, Людолови, II, 1957, 518).

2. *перен.* Стати багатим, заможним. — Мало вони [татари] нам заповділи лиха? Мало сіл та хуторів димом розвіяли? Скільки награвували? Розгладшали на наших сльозах (Тулуб, Людолови, II, 1957, 173).

РОЗГЛІДЖАТИ *див.* розгладжувати.

РОЗГЛІДЖИТИ *див.* розгладжувати.

РОЗГЛІДЖИТИСЯ *див.* розгладжуватися.

РОЗГЛЯД, у, ч. 1. Дія за знач. розглядати. Катерина ждала, що, озлядівши Ольгу, потім покличуть і її на розгляд (Н.-Лев., I, 1956, 425); Всі ткачі по черзі дають роботу на розгляд (Л. Укр., IV, 1954, 210).

2. Розбір, аналіз чого-небудь. Безумною зміною марксистської теорії при розгляді будь-якого соціального питання є постановка його в певні історичні рамки (Левін, 25, 1972, 251); Його книжка тим більше заслуговує на докладний розгляд, що.. він [В. І. Масляк] є найздібнішим українським поетом у Галичині (Фр., XVI, 1955, 107); Коли на розгляд комісії було запропоновано справу Хомуценка, нікто не наважувався заговорити першим (Тют., Вир, 1964, 61).

3. юр. Розбір судової справи. А суд таки й затягся: лише опіаночі закінчилися розгляд справи, потім цілий п'ять годин тривала судова нарада (Головко, II, 1957, 185).

РОЗГЛЯДАНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. теп. ч. до розглядати 1, 3, 4.

РОЗГЛЯДАНИЙ, я, с. Дія за знач. розглядати 1—3. Да поїдем, братці, на прогуляння, на розглядання (Чуб., III, 1872, 283); Заповившись розгляданням своєї колекції скялнок, навіть голови не підвела [дівчина] (Шовк., Інженери, 1956, 175); Одним з видів самотійної роботи учнів є розглядання препаратів під мікроскопом (Метод. викл. анат., 1955, 23).

РОЗГЛЯДАТИ, аю, аєш і рідко **РОЗГЛЯДУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗГЛЯДІТИ**, діал. **РОЗГЛЕДІТИ**, джу, даш і **РОЗГЛЯНУТИ**, ну, вєш; мін. ч. розглядів, діал. розгледів, діла, ло і розглінув, нула, ло; док. 1. *перез.* Уважно оглядати кого-, що-небудь. Еней з язою розглядали Всі дива там, які були (Котл., I, 1952, 148); Чоловік розглядав хату (Шиян, Переможці, 1950, 35); Узвєвшись у боки... розглядував [сотник] кожного (Кв.-Осн., II, 1956, 162); Лампа стояла на столі з газетним обгорілим абажуром, і Дорош не міг розгледіти обличчя приїжджого (Тют., Вир, 1960, 163); // тільки док., також з підрядним реченням. Пильно вдивившись, побачити, розрізнити що-небудь. Потемніло так, що не можна було добре розглядіти, як то йшов через вулицю (Григ., Вибр., 1959, 188); Невдовзі на сході з'явилася зма-ра куряви, і за якісь негоддини я вже розгледів у ній плексуваті голови горбатих биків-зебу і над ними широченні брилі погоничів (Мур., Бук. повість, 1959, 67); В нутку стояв стіл, на ньому щось лежало, але що саме — Юрій не міг розглядіти (Кочура, Зол. грамота, 1960, 184); Оці Святенки розгледіли у небі силуети трьох літаків (Собко, Шлях..., 1948, 88); Ледве міг [Євгешка] розгледіти в темряві покручену стежку (Донч., VI, 1958, 81); // тільки з підрядним реченням. Відшукувати кого-, що-небудь очима, поглядом. Оттож то наш Хома Масляк, у великодню п'ятницю, годить по Джигуніці та розгляда, чи не їде якийсь то старий, що про нього циганка казала (Кв.-Осн., II, 1956, 231); З віадука вискочив заклопотаний начальник штабу з якимись паперами під пахою й образує ж задер голову, розглядаючи в небі, чи немає там румунських мушкетерів (Гончар, III, 1959, 23); Перейшовши через якийсь двір і вступивши на тік у темну клуню, Дарка образує не могла розгледіти, де сидів батько (Л. Укр., III, 1952, 637); // тільки док., *перен.*, у кому, у кого. Розпізнати когось за якими-небудь рисами характеру, поведінки і т. ін. При самому виникненні нелегального марксизму Ленін розгледів в його представника буржуазних лібералів (Біогр. Леніна, 1955, 21); // Розгадувати що-небудь (підступність, оману, хитрощі і т. ін.). Розгледівши оману, верталася вона в хату з жалем у серці, з сльозами на очах (Мирний, I, 1949, 350).

2. тільки *недок.*, *неперез.*, *розм.* Роздивлятися навколо. Парубки пильно розглядали по хаті. Того, що хотіли, вони не бачили (Вас., I, 1959, 287); Попенко, як горобець, коства-глітав, зашхався, розглядаючи на всі боки, наче злодій (Мирний, I, 1954, 334); Яшко.. йшов за возом по повір'ю й зацікавлено розглядав навколо (Головко, I, 1957, 127).

3. *перез.*, *перен.* Вивчати, оцінювати кого-небудь, досліджувати, аналізувати щось. Народну теоричність, як і всю культуру взагалі, слід розглядати в зв'язку з історією суспільства (Рильський, III, 1956, 142); Трудно було його [Фірдоусі] розгледіти в деталях! Ріки історії багато піску нанесли в його біографію (Тич., III, 1957, 43).

◇ В іншому світлі розглядати див. світло; Розглядати як кого, що — оцінювати, вважати ким-, чим-небудь. ... політичному відношенні Раду робітничих депутатів слід розглядати як зародок тимчасового революційного уряду (Ленін, 12, 1970, 57); Партія розглядає комуністичне будівництво в СРСР як велике інтернаціональне завдання радянського народу (Програма КПРС, 1961, 5).

4. *перез.*, *перен.* Розбирати, обговорювати що-небудь (перев. на зборах, засіданнях). Марина ще з самого ранку повідомила мене, що сьогодні ввечері на профспілкових зборах розглядатимуть і мою заяву (Вільде, Пов. і опов., 1949, 114); [Р о м о д а н:] Довго засідали?... [Д р е м л ю г а:] Трудіять п'ять питань розглянули (Корн., II, 1955, 293).

РОЗГЛЯДАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗГЛЯДІТИСЯ**, діал. **РОЗГЛЕДІТИСЯ**, джуся, дашся і **РОЗГЛЯНУТИСЯ**, нуся, вєшся, *док.* 1. Роздивлятися навколо. Саме роздивлялось. Микула розглядався довкола і не зовсім пізнавав місце (Мак., Вибр., 1956, 570); Знов прислухався [хлопець], а тоді пошаму рушиє хлібами, сторожко поводючи головою та розглядаючись — де це він? (Головко, I, 1957, 100); Не встигла Савета як сід розглядітись, збоку, ніби в одній із стін, почувся шерх-тл, потім — легкі кроки (Бабляк, Випн. сад, 1960, 280); Опинившись відтак уже десь високо на горі і глибоко в лісі, ставеш, розглянешся — і слухавш (Коб., III, 1956, 25); Магда осталась при дверях, Марія біла неї. Розглянувшись, насторожились (Тудор, Вибр., 1949, 273); // Дивитись, поглядати на кого-, що-небудь, оглядати когось, щось. З ласки знайомих здобула [пані] собі пропуск у тюрму і пішла, узявши з собою щось їстівного на гостинець.. На приносі [Тодоська] й не розглядалася (Дн. Чайка, Тв., 1960, 85); Сидячи тут [у Відні], поки робиться моє діло, розглядаю я собі на тую «Верону» та європейців (Л. Укр., V, 1956, 44); Старшина безпородно розглядався на людей (Панч, О. Пархом., 1939, 28); // рідко. Розбиратися в чому-небудь. Тепер, коли несподівана поміч дала їм спроможність зоч на кілька днів позбутись гірких клопів [клопотів] про шматок хліба, вони з цікавістю розглядалися в своєю лізові (Кощоб., I, 1955, 93).

2. тільки *недок.* Пас. до розглядати 3, 4. Апельаци викаючєні з партії або тиз, що дістали стажєння, .. розглядатєсь відповідними партійними органами в строк не більше місяця з дня їх надходження (Статут КПРС, 1971, 10); Він коротко попередив, що розглядатимуться питання дуже великої ваги (Шовк., Інженери, 1948, 254).

РОЗГЛЯДИНИ, див, мн. 1. Дія за знач. розглядати 1. Така висока честь дуже не сподобалася Радюкові. Він бачив, що його вивели на розглядини перед якимись маркізми (Н.-Лев., I, 1956, 559); Ні! Він піде в світ на розглядини, він власними очима подивиться — що там робиться? (Кол., Терен..., 1959, 147); Чайка не має часу на розглядини, штовхнує надвірні двері, вишетів з них (Загреб., Шепіт, 1966, 398).

2. *етн.* Старовинний український обряд знайомства молодого і його рідні з молодією. — Раніше, бувало, назвав парубок дівчину, то зараз же й скаже батьковій та матері, а ті підуть на розглядини (Тют., Вир, 1964, 125).

РОЗГЛЯДІТИ див. розглядати.

РОЗГЛЯДІТИСЯ див. розглядітисся.

РОЗГЛЯДУВАНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. теп. ч. до розглядувати. Вибір поезій, зроблений для розглядданого видання, досить вдало показує особливості творчості поета (Рильський, III, 1956, 119).

РОЗГЛЯДУВАТИ див. розглядати.

РОЗГЛЯНУТИ *див.* розглядати.

РОЗГЛЯНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розглянути 3,4. Ці плани були розглянуті правильним і затверджено загальними зборами колгоспників (Колг. Укр., 12, 1957, 25); // у знач. прикм. В розглянутих судженнях Драгоманова поряд з прогресивними моментами було й чимало обмеженого, слабого як в загальних, так і в аргументації (Укр. літ. критика., 1959, 194); // розглянуто, *безос. присудк. с.* Всі ткачі по черзі дають роботу на розгляд.. Як уже розглянуто, ткачі кладе бархат на вагу, а конторський ученик [учень] важить (Л. Укр., IV, 1954, 210); На сесії Верховної Ради було розглянуто і затверджено план розвитку народного господарства СРСР.. і бюджет нашої країни (Хлібороб Укр., 1, 1965, 1).

РОЗГЛЯНУТИСЯ *див.* розглядатися.

РОЗГНІВАТИ, *ав, недок., РОЗГНІТИ*, *нб, док., розм., рідко.* Поступово зогнивати; розтлівати.

РОЗГНІВАТИСЯ, *вється, недок., РОЗГНІТИСЯ*, *ється, док., розм., рідко.* Робитися гнілим, згнивати. — *Вже волю в арешті згинути і розгнитися востім, — Власний дім волю покинути, Ніж арештом жити в німі* (Фр., XIII, 1954, 97).

РОЗГНІТИ *див.* розгнівати.

РОЗГНІТИСЯ *див.* розгніватися.

РОЗГНІВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розгнівати.

2. у знач. прикм. Який розгнівався, розсердився. *Хвиля розгніваних людей попливла до берега* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 118); *Созоненко значуще підморгнув іншим гостям, і вони, окрім розгніваного Січкаря, заметушилися біля Фесюка* (Стельмах, II, 1962, 112); // Який виражає гнів, сповнений гніву. *Передо мною стояв літній чоловік, мабуть якийсь учитель, з розгніваним обличчям* (Смил., Сашко, 1957, 6); *Остат кинув розгніваний погляд на сина* (Горд., II, 1959, 206); — *Тюльпане, де ти? — гукнув з темряви розгніваний злоп'ячий голос. — Тюльпаном, очевидно, звали коня* (Дмит., Обпалені., 1962, 53); — *Ми мужньо йшли по вашому шляху, ми буряним, розгніваним ударом фашистську напасть знищили ліху, розвіяли...* (Гонч., Вибр., 1959, 216).

РОЗГНІВАНО, *прис.* З гнівом, сердито. *Батий з нагорка стежив за наступом, кусав губи, розгнівано шепотів прокляття* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 477); *Дядько Себастьян розгнівано ступив крок уперед, а Юхрим крутнувся на місці і, пригинаючись, вислизнув із колезаму* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 176); **Образно. Насувався гроза.. Знову розгнівано вдарив зрім, стопився страшний вітер і згрізними перекатами загудів у лісі* (Гур., Наша молодість, 1949, 25).

РОЗГНІВАТИ, *аю, авш і РОЗГНІВАТИ*, *влб, вйш; мн.* розгнівляти; *док., перек.* Викликати гнів, роздратування у кого-небудь; розсердити. *Наш народ — океан.. Тільки розгніви його — будеш ти на дні його, будеш знати, як займатися і яка з ним війна* (Тич., II, 1957, 194).

РОЗГНІВАТИСЯ, *аюся, авшся і РОЗГНІВАТИСЯ*, *влбся, вйшся; мн.* розгнівлятися; *док.* Прийти в стан гніву, роздратування; розсердитися. *Харкевич розгнівався, але не так на лукавого моряка, що незрозуміло чому втік, не розбудивши його, як на самого себе* (Голов., Тополя., 1965, 17); *Як наш Латин тут розгнівався і на гілці свого озавис, Що губи в серця покусав* (Котл., I, 1952, 183); **Образно. Дніпро і Волга розгнітались — і морем бурним покотились* (Рильський, II, 1960, 261).

РОЗГНІВАТИ *див.* розгнівати.

РОЗГНІВАТИСЯ *див.* розгніватися.

РОЗГНІЗДІТИСЯ, *гніздяться, док.* Розміститися купками, гніздами. *Все відомо агроному, Але радість*

ще й у тому: Тут, в пісках, за рядом ряд Розгніздиться виноград (Стельмах, Живі огні, 1954, 73); *Скрипки й порожнякі вільхи в цім гаю, На вільсі чорна Гава розгніздилася* (Народ про Шевченка, 1961, 52); **Образно. В усій тілі розгніздилася якась всемогутня втома* (Хотк., II, 1966, 108).

РОЗГНІТАТИ, *аю, авш і РОЗГНІЧУВАТИ*, *ую, уеш, недок., РОЗГНІТИТИ*, *ічу, ітіш, док., перек., рідко.* Потоком повітря роздмухувати жар, вогонь; розпалювати що-небудь. *Стелка розгнічувала багаття і годинами просиджувала, дивлячись, як застайуть у небо іскристі раї* (Зар., На.. світі, 1967, 328).

РОЗГНІТИТИ *див.* розгнітати.

РОЗГНІЧУВАТИ *див.* розгнітати.

РОЗГНОТИТИ *див.* розгніювати.

РОЗГНОТИТИСЯ *див.* розгніюватися.

РОЗГНОЮВАТИ, *ую, юеш, недок., РОЗГНОТИ*, *ою, оіш, док., перек., розм.* Робити гнівним.

РОЗГНОЮВАТИСЯ, *юється, недок., РОЗГНОТИТИСЯ*, *іється, док., розм.* Робитися гнівним.

РОЗГНУЗДАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розгнудати; // у знач. прикм. *Розгнудані коні, інколи форкають, тихо хрумали обрік* (Кочуб., I, 1955, 36); **Образно. За вікном лютував сердитий вітер, стугою буря. Тепер Настя виразно чула її свавільну, розгнудану ходу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 242).

2. у знач. прикм., *перек.* Який дійшов до крайніх меж свавілля, розпусти, втратив почуття міри в чомусь. — *Товариші! Ви бачите, що робить цей розгнуданий елемент. Раніше він облизував царському стражникові передки, .. а тепер проти влади робітників та селян чинить просто повстання* (Епік, Тв., 1958, 293); // Який ніким, нічим не стримується. *Прихильники миру рішуче засуджують яловичну діяльність найлютіших ворогів людства, які ведуть розгнудану пропаганду за нову війну* (Рад. Укр., 7.IX 1960, 1); *Буржуазна пропаганда пускає в хід розгнудану брехню і витончену демагогію, не гребує ніякими методами і засобами, щоб отруїти свідомість трудящих нашої країни* (Ком. Укр., 2, 1966, 49); *Безуважні хвиля заливали човни. Старі козачи але кепкували з розгнуданої стихії, що жарно намагалася їх залаяти* (Добр., Очак. розмир, 1965, 85); // Який виражає безмежну сваволу, крайню розпусту; сповнений сваволі, розпущений. *Підслухують два голоси — чоловічий, хриплий, прокурений, глузуватий, як із труни, і жіночий, вискашаний, розгнуданий, позабитий* (Тют., Впр, 1964, 383).

РОЗГНУЗДАНИСТЬ, *ності, ж.* Абстр. ім. до розгнуданий 2.

РОЗГНУЗДАТИ *див.* розгнудувати.

РОЗГНУЗДАТИСЯ *див.* розгнудуватися.

РОЗГНУЗДУВАТИ, *ую, уеш, недок., РОЗГНУЗДАТИ*, *аю, авш, док., перек.* 1. Виймати з рота у коня вуздла, звільняти його від них. *Жменяк поскидав з оза клунки з білизною, розгнудав коней, виправ із, вийняв з-під заднього сидіння лантух з сіном і кинув ім на поживу* (Томч., Жменяк, 1964, 31).

2. *перек.* Усуваючи всілякі перешкоди на шляху, давати повну волю кому-, чому-небудь. *Ріки, вернувшись додому, уста джерелам роздирають і, розгнудавши потоки свої, постіпають до моря* (Зеров, Вибр., 1966, 307).

РОЗГНУЗДУВАТИСЯ, *уюся, уешся, недок., РОЗГНУЗДАТИСЯ*, *аюся, авшся, док.* 1. Випускати з рота вуздла, звільнятися від них (про коня).

2. *перек.* Ставати свавільним, розбещеним.

РОЗГОВИНИ, *вин, мн., черк.* 1. Дія за знач. розговлятися. *От, як перецілувались усі, та й не розговляється, ждуть розговин* (Кв.-Осн., II, 1956, 114).

2. Перший день споживання скоромної їжі після посту. У його [хазяїна] ..розговини, великдень, шестя, клечальна неділя, зелені свята. Це такі, що обов'язково, — доч луски, а вилий (Вишня, I, 1956, 102).

РОЗГОВІННЯ, я, с., церк. Скоромна їжа, яку вживають під час розговин. На столі бідне розговіння, суворо й урочисто подавала мати батькові свячений хліб (Ю. Янов., I, 1954, 260).

РОЗГОВІР, див. розговір.

РОЗГОВІТИСЯ див. розговлятися.

РОЗГОВЛЯТИСЯ, яюся, яешся, недок., **РОЗГОВІТИСЯ**, юся, іешся, док., церк. Споживати скоромну їжу в перший день після посту. Мати поклялася розговлятися [на великдень]. Сіла за стіл (Є. Кравч., Квіт., 1959, 117); [М у с і й:] Невмовно шумить [Дунай], день і ніч шумить!.. Тільки на перший день великодній та на різдо замика, доки люди розговляються (Кроп., III, 1959, 21); // жарт. Ласувати чим-небудь після довгої перерви; п'яти спиртне. [М а р у с я й Н а с т я:] Розговітайтесь, бідні невольники, після шести літ дового посту! (Н.-Лев., II, 1956, 461).

РОЗГОВІР, у. **РОЗГОВІР**, віору, ч., розм., рідко. Те саме, що розмова I. — То ти застра-таки думаєш мірати землю? — А як же інакше? — насмілювати дишеється Тимофій. — Про це у нас не було розговору (Стельмах, II, 1962, 39); — Ти дай мені, синок, закурити, бо розговор буде довгий (Тют., Вир, 1964, 213); *Образно. — Туманом покрито небо важким, туманом насупились гори, і річка під снігом замерла, і ліс Шумні позабу розговори (Фр., XIII, 1954, 173); // Манера говорити, вести розмову. — Десять чотири фунти, — і ні слова більше не сказав Гнида, лише подумав: сурйозний чоловік [Давид], по розговору знати..» (Головко, II, 1957, 30).

РОЗГОВОРІТИ див. розговірювати.

РОЗГОВОРІТИСЯ, воріюся, ворішся, док. Поступово захопившись розмовою, стати говірким, балакучим. Він був чоловік поважний.. Не многоговний, а коли вже розговориться, то наше [пашить] його кожне слово полум'ям (Вовчок, I, 1955, 144); Вже коли познайомились і розговорились, вона розповіла свої тригоги (С. Ол., З книги життя, 1968, 147); // Завести розмову, вступити у бесіду. Всі були якесь байдужі, бо ще не розговорились й не перахайомилися (Кучер, Грудна любов, 1960, 196); По обіді, в хвилину відпочинку, зібралися заробітчани до гурту, розговорилися про справи свої нужденні, про гіркі заробітки (Цюпа, Назустріч..., 1958, 102).

РОЗГОВОРЮВАТИ, юю, юєш, і рідко **РОЗГОВОРЯТИ**, яю, яеш, недок., **РОЗГОВОРІТИ**, ворію, воріш, док., розм. 1. перек. Розважати розмовою. Зінька від неї не обходить, то услугоує, то розговорює (Мирний, IV, 1955, 65); Стала [Катря] заспокоювати сердешну, розговоряти, що сльозами гора не виплеще (Головко, II, 1957, 373); Зіткнула Настя важко, обтерла сльози дрібні та й каже: — Сядьте ближченько, мамо! Погмоніть, тіточко, розговоріть мене (Вовчок, I, 1955, 264); Попала дівчина в задуму, і не годен був Дмитро її з того розговорити (Хотк., II, 1966, 83).

2. тільки недок., неперек., рідко. Те саме, що розмовляти. Сяде [Олексій] на колоді з ким з приятелів та й розговорюють (Кв.-Осн., II, 1956, 316); Не стає з ним і розговорювать, і без його гірко на душі (Стор., I, 1957, 121).

3. перек., рідко. Відговорювати, відмовляти від чогонбудь. Вона знає вже цю неспокійну душу [чоловіка]... Говорити, розговорювати, впливати — даремна річ (Хотк., Довбуш, 1965, 154).

РОЗГОВОРЯТИ див. розговірювати.

РОЗГОДИНИТИ див. розгодинювати.

РОЗГОДИНИТИСЯ див. розгодинюватися.

РОЗГОДИНЮВАТИ, ює, недок., **РОЗГОДИНИТИ**, ить, док., розм. 1. перек. Робити ясним, погожим.

2. неперек. Те саме, що розгодинюватися.

РОЗГОДИНЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗГОДИНИТИСЯ**, иться, док., розм. 1. Звільнятися від хмар, туману. Хмарне небо розгодинюлось, блиснуло сонечко ясне, повітря вітрець (Мирний, I, 1949, 339); *Образно. Його [Черемшини] обличчя розгодинювалось від одного ясного променя (Письмен. зблизька, 1958, 168).

2. Робитися ясним, погожим; розпогоджуватися; // безос. Розгодинюлось, вияснилось, пшеничне зерно, як кришталь, переливалось на сонці (Горд., Дівчина., 1954, 127).

РОЗГОДОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розгодувати; // у знач. прикм. Уля чомусь дивилась, як смугастий Сидір, розгодований кіт, помахуючи пухнастим хвостом, одноканітно мурчав і терся об ноги хазяйки (Логв., Літа., 1960, 58); На порозі з'явилась фельдшриця з білому талаті, розгодована, повновіда (Гончар, Тривка, 1963, 212).

РОЗГОДОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗГОДУВАТИ**, ую, уєш, док., перек. Надміру вгодувати.

РОЗГОДУВАТИ див. розгодувати.

РОЗГОЙДАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розгойдати. Скільки зглянеш — вилискують розгойдані вітром хліба, скільки чуєш — шумлять, перелякучись під примарним місячним сльвом (Гончар, II, 1959, 85); Величана важка дубова колода, обкована товстим залізом, розгойдана татарами, налетіла на ворота (Хижняк, Д. Галицький, 1953, 471).

2. у знач. прикм. Який розгойдався, набув коливального руху. Іван.. на хвилинку заляк, дивлячись на розгойданий, стрибаючий на воді човен з переляканими людьми (Коцюб., I, 1955, 386); Коли набігає вітер, явори гнутьсь розгойданим верхів'ям (Цюпа, Три явори, 1958, 3).

3. у знач. прикм. Який розхитався від ритмічних поштовхів. Шпиталь і янов розгойдані теплушки, Де тепло було тібі, як в мерця (Стельмах, V, 1963, 254); Підвішались на стременях, він сів на задню лунку свого розгойданого сідала й дав коневі волю (Мнк., II, 1957, 54).

4. у знач. прикм., перек., розм. Який вийшов із стану спокою, апатії, бездіяльності; розхвильований. Розгойдане серце здійма нові хвилі, високі, сильні (Коцюб., II, 1955, 133); З розгойданої юрби виплеснуло Гігелу. Заточуючись, .. вона згопила Ярему за лікоть (Загреб., Шеніт, 1966, 196).

РОЗГОЙДАНИЙ, я, с., розм. Дія за знач. розгойдати.

РОЗГОЙДАНО. Присл. до розгойданий 2, 3. Я подає в долину до Штуккового стаючка, де вода розгойдано гралась у піжмурки з сонцем, змарами, тіннями і вітерцем (Стельмах, Гус-лебець., 1964, 66); Високий ліс шелестить тепер розгойдано над неозорим плесом рукотворного Салтівського моря (Хлібороб Укр., 3, 1968, 22).

РОЗГОЙДАТИ див. розгбйдувати.

РОЗГОЙДАТИСЯ див. розгбйдуватися.

РОЗГОЙДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розгбйдувати. Два ряди літарів, розгойдуваних вітром, утворювали два ряди немовби підвішених у повітрі мечів, які хвилюподібно рухалися (Наука., 5, 1958, 38).

РОЗГОЙДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгбйдувати. Якщо нитку маятника, що розгойдується з боку в бік, вмиють скоротити, то швидкість розгойдування різко збільшиться (Наука., 1, 1967, 31).

РОЗГОЙДУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗГОЙДАТИ**, аю, аєш, док., перек. 1. Штовхаючи вперед і назад, з боку на бік або вгору і вниз, розколювати. Піанічний

вітер почав розгойдувати гілля (Дн. Чайка, 1960, 122); Дружинники вгопили товсту дубову колоду і, розгойдуючи, почали бити в двері (Хвжнкяк, Д. Галицький, 1958, 79); Розгойдай трошки гойдалку, а потім ми самі будем гойдатися (Чуб., II, 1878, 15); Жалювий вал підгонив баркас, розгойдав і кинув на скелі (Тулуб, Людолови, I, 1957, 261).

2. Розхитувати що-небудь ритмічними поштовхами. Василюк боляко наблизився до першої гармати й.. почав розгойдувати затвор (Панч, II, 1956, 164); Маленькими поштовхами можна розгойдати і перекинути величезну брилу (Собко, Гранів, 1937, 152).

3. перен., розм. Виводити із стану спокою, апатії, бездіяльності. Дужка.. про близьку зустріч з Олесею ще більше розгойдувала його настрої (М. Ю. Тарн., Неар. горизонт, 1962, 292); Хоч і не вперше Обухомо доводилося працювати на селі, але Петрієку справді не так легко було розгойдати (Квр., Вибр., 1960, 359); Ще вчора цими вулицями ходили дружні ватаги щедриківів. Урочистими співами так розгойдали село, що воно й досі не вгамувалося (Цюпа, Грози.., 1961, 18).

РОЗГОЙДУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **РОЗГОЙДАТИСЯ**, аюся, аешся, док. 1. Починати гойдатися, колаючись з боку на бік або вгору і вниз. Дзвони розгойдуються на дзвіниці (Ю. Янов., IV, 1959, 24); Стиснувши голову долонями, сидів він спиною до дверей і повільно розгойдувався, як від сильної мігрені (Тулуб, В степу.., 1964, 370); Він розгойдався і, вигнувшись тілом, плагнув на хату (Тют., Впр, 1964, 179).

2. перен., розм., рідко. Розійтися, розбрестися. Розгойдався народ по всьому світу (Козл., На переломі, 1947, 112).

3. тільки недок. Пас. до розгбйдувати.

РОЗГОЛОС, у, ч. 1. Розголошення, обнародування чого-небудь. Про бойню на Тверській дозволено було, очевидно, писати в петербурзьких газетах. Але вже на другий день цензура злякалась розголосу (Ленін, 11, 1970, 298); — Вибачайте, що я так повіяв, знаєте, що нелегко мені. Але то я так, то я покрясув душкою, боявся розголосу (Чаб., Катюша, 1960, 302); // Пошпривність, популярність чого-небудь. — О, дитя жог... жадоба розголосу й скворинищюї слави зрішного світу цього керувала важи. Проповідницька діяльність! Подорожі у невідомі далекі краї! Ось що манило вас! (Вільде, Сестри.., 1958, 432); У хорошої пісні — широкий розголос, дужі крила (Літ. Укр., 22. II 1963, 1).

◇ Набрвати (набувати) широкого рзголосу; Діставати (мати, одержувати і т. ін.) [великий] рзголос — ставати широко відомим, популярним, привертати загальну увагу. Ім'я Миколи Гавського набирало розголосу, про нього заговорили і в інституті, в акому він навчався (Гжицький, Вел. надії, 1963, 121); Творчість Тургенева, зокрема його роман «Батьки й діти», мала великий розголос в Росії і на Україні (Веч. Київ, 14. XI 1968, 2); В перші десятиліття минушого віку дискусія про соціальну роль науки і техніки одержала широкий розголос (Знання.., 12, 1969, 4); Не робіть рзголосу — приховувати, тримати в таємниці що-небудь. Мусимо вишукати таку форму, яка дозволить нам і Тзі-тон додому забрати і величю розголосу в обителі поки що не робити... (Ле, Міжгір'я, 1953, 129); Піддавати рзголосу — розголошувати що-небудь. Редакції мають.. піддавати розголосу і різко критикувати факти бюрократизму і тлганями (Рад. Укр., 6. IX 1958, 1).

2. Чутка, поговір. Вона вже мусть сама викрити своє ймення і розгосл про се доходить до властей (Л. Укр., III, 1952, 744); Далеко в районі уже пішов розголос, що в філярку комунисти зачали гуртувати артіль (Чорн., Потік.., 1956, 68).

3. перен., рідко. Шум, гамір. Ярмарок аж кипіє.., стук, гук, розголос... (Вовчок, VI, 1956, 294).

РОЗГОЛОСИТИ див. розгоблшувати.

РОЗГОЛОСИТИСЯ¹ див. розгоблшуватися.

РОЗГОЛОСИТИСЯ², ошуся, ошіся, док., розм. Тужливо розлакатися, розревітися. Ото баба розголосилась, хоч вука затикай (Сл. Гр.).

РОЗГОЛОСНИК, а, ч. Те саме, що розгоблшувач.

РОЗГОЛОСНИЦЯ, і, ж. Жін. до розгоблшеник.

РОЗГОЛОШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розголосіти.

РОЗГОЛОШЕННЯ, я, с. Дія за знач. розголосіти. Якось люди самі, без розголошення, відчувши ритмічність усього циклу, прагнули дати надпланові тонни [продукції] (Баш, На. дорозі, 1967, 146).

РОЗГОЛОШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгоблшувати.

РОЗГОЛОШУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗГОЛОСИТИ**, ошу, ошіш, док., перех. і без додатка. 1. Піддавати розголосові, обнародувати що-небудь. — Не розголошуйте якийсь час нікому, що ми тут знайшли (Фр., VIII, 1952, 410); Аркадій, не вважаючи за доцільне наперед розголошувати свій задум, спершу поділився проектом з своїм двоюрідним братом (Вільде, Сестри.., 1958, 40); Журнал широко розголосив скандальну історію з професором Іловайським (Кол., Терен.., 1959, 290); // Робити широко відомим, популярним.

◇ Розгоблшувати хатні справи — піддавати розголосові сварки, непорозуміння і т. ін. в хаті, сім'ї.

2. Пускати чутку, поговір. Не турбуйте ж бо: негарного про тебе не розголосу нічого (П. Кудіш, Вибр., 1969, 287); Бує у неї син. То вона й розголосила скрізь, що дечина, яка ніби приїздала новостями до неї, — це синова наречена (Грвм., Подробшці.., 1956, 12).

РОЗГОЛОШУВАТИСЯ, усться, недок., **РОЗГОЛОСИТИСЯ**, ошіться, док. 1. Бути предметом розголосу, обнародування. — Мій директор вигадав новий спосіб фабрикації воску, то не хотів би, щоби.. розголошувалося (Фр., V, 1951, 387); // Ставати широко відомим, популярним. Не одна дума та пісня народилися тут [на Хортинці], а потім розголосилися по Україні, розповідаючи народові про героїзм козацький (Наука.., 9, 1967, 36).

2. тільки недок. Пас. до розгоблшувати.

РОЗГОЛОШУВАЧ, а, ч. Той, хто розголосус що-небудь.

РОЗГОЛОШУВАЧКА, я, ж. Жін. до розгоблшувач.

РОЗГОЛУБИТИСЯ, блюся, бишся; мн. розголублятися; док., розм. Почати надміру голубитися; розніжитися.

РОЗГОМОНІТИСЯ, ніюся, нішся, док. 1. Почати багато і довго говорити, захопившись розмовою. Розгомонілася Душид, став ширю правдо розказувати (Вас., I, 1953, 254); За вечерею постоялець, розгомонішися, некапаю розповідав про себе (Гончар, II, 1959, 159); Сядуть [діди] бувало коло Криженкоового куреня, розгомонялись, або, мріючи про щось, засперечаються (Д. Вездик, Дніпро.., 1951, 14).

2. розм., рідко. Розшумітися, розкрятяться. Розгомонілася Савка один на весь коридор, як цвіркун у порожній хаті (Вас., I, 1959, 228); *Образно. Знов гори розгомонілись страшними голосами і відголосами громів (Фр., VIII, 1952, 138).

3. рідко. Почати розмову про що-небудь. Катерина розгомонілася з Артомоєм, як пани-базатії зводили усякія наклепи на радянських людей (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150).

РОЗГОНИСТИЙ, а, е. 1. Який рухається з великим розгоном, надмірною швидкістю. Розгонисті гірські во-

ди за ніч прогрізли хід у снігу і кризі, і тепер сніг лежить над водою, як міцний і важкий міст (Перв., Невгад, життя, 1958, 88); Розгонистий поїзд шарпнувся востаннє, Діжнуши шипучої пари теплом (Бажав, Роки, 1957, 246); // Якому властива стрімкість руху (про ходу, крок і т. ін.). Попрощаючись, Хромова попустила віжки і кінь справді просто в місяць вває красивою розгонистою рисою (Коп., Сусіди, 1955, 10); Мерзляку вато потер руки [Макуха] і широким розгонистим кроком рушиє через сад до вулиці (Ю. Бедзак, Полки., 1959, 32).

2. Який простягається на велику відстань; просторий. Красивод у дивній гармонії показує вам чаруючу привабливість і різномірність гірської околиці, і розгонисту ширину та однотайність околиць подільських (Фр., VIII, 1952, 337); На південь.. лежить поля чамківського кологоспу ім. Котовського, поля розгонисті і завжди щедро обіцяючим буянням (Рад. Укр., 25.VI 1961, 3); // Якому властиві видовженість, розмах. Молодиця почула кроки, обернула голову, і парубок назажди запам'ятав на вузькому обличчі розгонисті великі брови і сумні очі під ними (Стельмах, II, 1962, 269); // Який має великі проміжки між літерами, словами, уміщує мало слів у рядку (про почерк або текст). Сторінки, списані широким, розгонистим почерком, він відсовував набік, не дивлячись навіть на них (Рибак, Помилка., 1956, 20); Стає передивлятися [Гоголь] ще раз сторінку за сторінкою. Помітив: розгонисте письмо Пушкіна в кількох місцях покреслене було червоним олівець (Полт., Повість., 1960, 454).

3. Який чути на далеку відстань; голосний, розкопестий. Здавалось — це слово-друге, і, наче прорвавши загатту, зайдеться Юхим розгонистим реготом, від якого далеко покотиться голосиста луна (Донч., IV, 1957, 182); І чути на флангах розгонистий тупіт кінноти, І в сталі клинкі оббиваються зорі німі (Перв., I, 1958, 322); // рідко. Привільний, роздольний (про лісину). З радгоспівського табору під звуки балалайки лінула широка, розгониста пісня (Кач., Вибр., 1953, 269).

РОЗГОНІСТІСТЬ див. властивість за знач. розгонистий. Підходить [Лукія Назарівна] до робітників, адорюється. В руках, у мові в якесь природна гідність, розгонистість (Гончар, Тронка, 1963, 79).

РОЗГОНИСТО. Присл. до розгінностей. Парубок розгонисто навстич відкривав співучі ворота (Стельмах, II, 1962, 406); Коси Марії розгонисто лежать на жураві (Ільч., Вибр., 1948, 49); Курлов, не підводячи голову, написав у верхньому лівому кутку листівки «друкувати», поставив дату і розгонисто підписався (Перв., Дакій мед, 1963, 152); Сагайдак розгонисто розсміявся і, стріпнувши своїм щупким чубом, глянув на Кужеля (Добр., Тече річка., 1961, 231).

РОЗГОНИТИ див. розганяти.

РОЗГОНІТИСЯ див. розганятися.

РОЗГОНКА, и, ж., спец. 1. Послідовна повторна перегонка ріднини, суміші. Розгонка нафти; Розгонка дьогтю.

2. Розслідування шматка металу в поперечному напрямку.

РОЗГОРТАТИСЯ див. розгорятися.

РОЗГОРДИТИСЯ, джуся, дійшл, док., розм., рідко. Стати занадто гордим.

РОЗГОРТИТИ див. розгорювати.

РОЗГОРІЛИЙ, а, в, рідко. Який розгорівся; розгарячений, розпашілий. Несмілим, розгорілим, переляканим поглядом окинула я його гарне, тепер аж побіліло обличчя (Коб., I, 1956, 235); Коли свіже, трохи зимно повітря так приємно подихає на розгорілі лиця, можна зратися, можна бігати.. без кінця (Вас., I, 1959, 155).

РОЗГОРІТИСЯ див. розгорятися.

РОЗГОРЛЯТИСЯ, аюся, аюся, док., розм. Почати горлати, галасувати; розгаласуватися. Старі вантажники еригнули на них [юнаків]: — Та чийте! Розгорлалися, як гуси! (Тулуб, Людолови, I, 1957, 454).

РОЗГОРНЕННИЙ див. розгорнутий.

РОЗГОРНЕННЯ, я, с. Дія за знач. розгорнути. Основний метод мелодичного розвитку дум — варіантне розгорнення спільної ладової інтонації (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 26).

РОЗГОРНУТИ див. розгортати.

РОЗГОРНУТИЙ, **РОЗГОРНЕНИЙ**, а, в. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розгорнути. Листи лежали розкидані й розгорнені, ніби закликали його приступити до них, довідатися одразу про все (Епик, Тв., 1958, 101); Стоїть пам'ятник командирові — велика статуя з командорською патерицею в правіці, а лівицею оперта на меч з розгорненим над держалом меча сувоєм (Л. Укр., III, 1952, 390); Мати якусь мить ще тримав руки розгорнутими (Гончар, Людина., 1960, 51); Як снідний вітер, він прилинув благовісно і, вітром чим розгорнутий, накла Маленький прапор наших серць [сердець] (Бажав, Роки, 1957, 214); Орест хутко бере книжку, що лежить на столі розгорнута (Л. Укр., II, 1951, 30); Дослідницька робота над пожевтневим фольклором, зокрема фольклором міським та робітничим, ще не розгорнута у нас на належну широчінь (Рильський, IX, 1962, 213); // розгорнуто, безос. присудк. сл. Ближчими днями було розгорнуто на плацдармі роботу по ліквідації неписьменності серед червоноармійців (Гончар, II, 1959, 342).

2. у знач. прикм. Випрямлений, розпираний. В одному місці Рубін побачив на ній [огорожі] латку з старого ваянка, в другому таку ж саму латку з розгорнутого циліндра великої консервної банки (Сенч., На Бат горі, 1960, 22); Вона підходить до стіни з розгорнутим кожухом (Стельмах, II, 1962, 393); // Розкритий, відкритий (про зошит, книжку, лист, газету і т. ін.). Ложницький сидів, підперши голову, і смутно дивився на розгорнутий, тільки що прочитаний лист од давнього товариша (Н.-Лев., VI, 1966, 89); Близько стола висіла на стіні заплена скрипка і смічок над попістром з розгорнутими нотами (Л. Укр., III, 1952, 582); Над розгорнутою підшишкою газет схлищався Мирослава Супрун і щось виписувала собі в блокнот (Головко, II, 1957, 538); Пані, одпустивши прикраску, ключицю та поківок, сиділа над розгорненим зшитком, де заносила.. свої замри (Дн. Чайка, Тв., 1960, 73).

3. у знач. прикм. Який розпустився, напнувся, майорить у повітрі (про прапор, вітрило і т. ін.). Він стояв рівно, наче в строю на кораблі перед розгорнутим прапором (Кучер, Трудна любов, 1960, 473).

4. у знач. прикм., перен. Який розкинувся на певну відстань; розташований у певних межах. Ген-ген лише маячить уже тік край села. Ближче — розгорнутий широко степ (Головко, I, 1957, 351).

5. у знач. прикм., перен. Який характеризується великими масштабами. Сільрада обернулася на оперативний штаб розгорнутого наступу на віковічні традиції селянської обмеженості (Епик, Тв., 1958, 208); У здійсненні програми розгорнутого будівництва комуністичного суспільства все більше зростають роль і значення науки і техніки (Ком. Укр., 8, 1962, 22); // Якому властива деталізація; розширений, розвинутий. З цілком поважних причин Саїд Алі Мухтаров прибув на засідання уже в час обговорення розгорнутої уваги обкому про організаційні заходи на допомогу будівництву (Ле, Міжгір'я, 1953, 46); Окремою формою розгорнутої метафори є поена персоналіфікація — уособлення (Рад. літ-во, 7, 1965, 37); Велика роль народу в «Арсеналі» (опері

Г. Майбороди], а звідси — провідне значення розгорнення хороших сцен і епізодів (Мист., 2, 1961, 29).

6. у знач. прикм. Розміщений уздовж ліній фронту. Проти них колоною у розгорнутому строю йшли курсанти (Скл., Легенд. начдив, 1957, 73); Іващенко наказав підсилити флангову охорону і розгорнутим загonom рушити на землянки (Сміль., Зустрічі, 1936, 155).

РОЗГОРНУТИСЯ *див. розгортатися.*

РОЗГОРОДЖЕННЯ, а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до розгородити. Хата його стояла розгороджена — ані тину, ні деревини поблизу (Перв., Невгад. життя, 1958, 146); Тини розгороджені, хата обдерта, вся господи нагадує пустку (Собко, П'єси, 1958, 7); Вся площа була розвита на малюсенькі дворики, розгороджені один від одного колючим дротом, натягненим на стовпчики (Севч., Опов., 1959, 71).

РОЗГОРОДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розгородити.

РОЗГОРОДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгороджувати.

РОЗГОРОДЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗГОРОДИТИ**, роджү, родш, *док.*, *перез.* 1. Звільняти що-небудь від загород, перегородок, перепон, барикад і т. ін. — Татарове дорого перегородили, — галнув Кирило на Данила. — Перегородили, та ми розгородимо (Хвняк, Д. Галлицький, 1958, 503); // Ламати, руйнувати те, чим загороджено що-небудь. Окрилені революційними петроградськими вітрами, долиначани рушили розгороджувати хутірський тюремний тин (Ковінька, Кутя., 1960, 128).

2. Перегороджувати, розділяти що-небудь чимсь. Оба противники не згодилися на одно: спільним коштом розгородити свої частки високим парканом (Фр., IV, 1950, 12); Після вечері простору залу ідальні розгородили столами надовго (Шовк., Інженери, 1948, 346); // *перен.* Розмежовувати, роз'єднувати кого-, що-небудь. [П е т р о:] Порозгороджувалися люди не то що самі поміж собою, а й роботу розгородили: то — чорна, а то — біла, — благородна б то (Мирний, V, 1955, 180); — Безглузді язичи силкуються розгородити нас тернами всяких поговорів (Фр., VII, 1951, 335).

РОЗГОРОДЖУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗГОРОДИТИСЯ**, роджүся, родшся, *док.* 1. Відокремлюватися один від одного загородами, перегородками, перепонкою, барикадами і т. ін. Рушниці у всіх дерев'яні, стрілянина відкладається до саушного часу, а люди, що жили, боролися і ажирали поруч, розгороджуються на ніч барикадами (Ю. Янов., II, 1958, 68); // Відгороджуватися від кого-небудь. Від кого люди розгородилися? Від якого ворога захищати своє добро отими тинами невисокими? (Мирний, IV, 1955, 321).

2. тільки *недок.* Пас. до розгороджувати.

РОЗГОРОДИТИ *див. розгороджувати.*

РОЗГОРТАТИСЯ *див. розгорджатися.*

РОЗГОРТАННЯ, я, с. Дія за знач. розгортати і розгортатися. П'ятка каюка до розгортання пропагандистської роботи серед робітників (Кол., Терек., 1959, 64); Нова система планування і матеріального стимулювання створює важливі передумови для ще могутнішого розгортання соціалістичного змагання (Ком. Укр., 12, 1965, 29); У процесі роботи часто змінювались мізансцени, перетавлялись або навіть виклидалися цілі сцени, а іноді й ролі, якщо вони перешкождали розгортанню дії (Збірник про Кроп., 1955, 244).

РОЗГОРТАТИ, аю, аш і рідко **РОЗГОРТУВАТИ**, ую, уеш, *недок.*, **РОЗГОРНУТИ**, горнү, горнеш, *док.*, *перез.* 1. Розправляти що-небудь згорнуте, зібране. Розгортала [Маланка] вишивані рушники і переводила задумливий погляд на дочку (Коцюба., II, 1955, 30); Сляде [Маруся] там під сосонкою, розгорне платок, що Ва-

силь їй зоставив, дивиться на нього (Кв.-Оси., II, 1956, 79); Обушний витяз з кишені уєсьмеро зібрану, притерту по краях газету і розгорнує її на столі (Кир., Вибр., 1960, 366); // Розкочувати, розмотувати що-небудь (рулон, сувій і т. ін.). Волько лепетав язиком незгірше своєї жінки, виталював матері для літнього костюма, розгортував їх, розішував на прилавку (Н.-Лев., III, 1956, 212); Маркові руки розгортають пов'язку (Ю. Янов., IV, 1959, 25); *Образно. Степ ясний, шириється, неможливо розгортас одним за одним безбережні сувої і стели під ноги вершникам то ясні платки різнобарвного з'їлля, то зелені смужки жита та пшениці (Добр., Очак. розмир, 1965, 22); // Розкривати целюстки, листя (про рослини). Після цього попроцався [чоловік] з дітьми, ще подивився на город, де саме маки розгортали свої віночки, й неохоче поплентався на вулицю (Стельмах, I, 1962, 573); Ніжні жіночі і ті розгорнули листочки гарячі, мають без мрії... (Л. Укр., I, 1951, 304); // Надавати чому-небудь природної форми. Подорожні щойно викупались. Рудий розгортас іще мокрі уся, з яких стікала вода (Коцюба., I, 1955, 138); // Розпрямляти що-небудь зігнуте, складене; витягувати. Качки, уже без лапок, розгортали з натуги свої широкі стегна (Коцюба., II, 1955, 360); Барабаш широко, на весь розмах, розгорнує гармонь, спробував голосники, й улюблений інструмент батареї випнує тихими незнайомими голосами (Сміль., Зустрічі, 1936, 118); // Широко розставляти в сторони (руки, крила). Розгорнувши, мов крила, маленькі голі рученьята, у білому легенькому платтячку, вона, як зуска, плутаючись ногами й перехлюпуючись з одного боку на другий, пустилася до матері (Коцюба, Нові береги, 1959, 211); — Чи, може, вам більше до вподоби орел, що розгорнує би крила над головою і вів би вас до перемоги? (Ю. Янов., II, 1958, 136); *Образно. Обійми ранок розгортає, і туманіє, і цвіте над полем, над далеким газом (Сос., I, 1957, 349); // Розпускати що-небудь, напівнаючи (прапор, вітрило і т. ін.). Розгорнує човен парус і не поплив, а полетів над синіми хвилями (Ів., Вел. очі, 1956, 119); Переможним маршем, стазі розгорнувши, Пливе наш державний гордий корабель (Бажан, Роки, 1957, 221); *Образно. Синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно-високе, бездонно-глибоке шатро (Мирний, IV, 1955, 307); // *перен.* Робити що-небудь доступним, відкритим зорові. Уряки думок.. розгортали перед закритими очима пишній маюнок якогось іншого життя (Мирний, IV, 1955, 326); Сонце і море наперейми намагались розгорнути перед ним всі свої дива (Коцюба., II, 1955, 285); Нам земля своє лоно розгорне, і западне весною рілля (Сос., I, 1957, 119).

2. Розв'язувати, розкривати, розмотувати що-небудь зав'язане, загорнуте, спаковане. Він добув із шухляди стола кілька пожмаканих папірних пакунків і почав їх розгортати, розпраляючи несуджаний папір (Досв., Вибр., 1959, 272); Лежить якась ганчірка, а в ній щось важке. Розгортаю — аж то свічки (Стельмах, I, 1962, 297); Розгорнула я мішок, подивилася, аж у мішку кукурудза (Н.-Лев., III, 1956, 280); Двері тихо відчинилися, і в них показалася рука, покладала біля порога гуалик. Тимко розгорнув: білизна (Тют., Впр, 1964, 477); // Розкривати для письма, читання (зошит, книжку і т. ін.). Мені й не треба розгортати твоєї книги (Н.-Лев., IV, 1956, 232); Мій хлопчику! З тобою сам би я оточе сія на лаву, розгорнув би Сименький зошит (Рильський, II, 1960, 102); Розгорніть поір Івана Франка «Сучасний літопис» і подивіться, як поєр протестує проти поніжчення не лише українських земель, але й земель польських (Тич., III, 1957, 260); // *безос.* Дужим поривом розгорнуло забуту в траві книжку (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 99).

3. Прокладаючи собі шлях, розштовхувати, розпихати і т. ін. кого-, що-небудь. *Вона ногами розгортала птахи і провела гостя до воріт* (Чорн., Потік..., 1956, 207); *Олександр розгорнує ліктями робітників, підняв з мостової поламаний держак і епертицею ним крамаря* (Панч, О. Пархом., 1939, 13); // *Розсовувати, розхилити на обидва боки* (гілля, стебла, куші і т. ін.). *Стає [Маланка] на коліна, розгортає стебло і збирає червоні зерна* (Коцюб., II, 1955, 62); *Розгортала [Федорка] шортке листя огудими рукою, а огірки не бачила* (Головка, I, 1957, 232); *Присте [Тимко] напочітки і обережно, ласівно розгорнує пальцями зустий кушчи трави* (Тют., Впр, 1964, 252); // *Відвертати, відкидати поли одягу. Підноси [вітер] криси високих капелюхів та розгортає поли одягу парубків* (Кобр., Вибр., 1954, 164).

4. Розгрібати, розкидати що-небудь сплтке. *Василько.. розгортає ногами білий пухкий сміг* (Коцюб., I, 1955, 79); *Могутні машини ріжуть його [курган] сталевими лемешами, розвінюють, розгортають* (Гончар, Тровка, 1963, 284); *Розгорнує [Антон] жар та так і залишиє* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 9); *Швидкими міцними ружами Жайсак розгорнує пісок* (Тулуб, В степу..., 1964, 76).

5. перен. Розвивати, здійснювати що-небудь (перев. у великому масштабі, широко). *Хочеш порядки мати — треба критику й самокритику розгортати* (Укр.-присл., 1955, 358); *Артилерійська канонада.. тригола дві години. Після неї дивізія розгорнула наступ* (Тют., Впр, 1964, 486); *Трудячі міст і сіл розгорнули великі роботи по відбудові зруйнованого війною народного господарства* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 10).

6. перен. Давати чому-небудь (здібностям, силам, таланту і т. ін.) вільно розвиватися, проявлятися. *.. великі революції в ході своєї боротьби висувають великих людей і розгортають такі таланти, які раніше здавалися неможливими* (Левін, 38, 1973, 75); — *У житті.. найважливіше — знайти самого себе. Своєчасно зрозуміти, на що ти здатний, де найширше розгорнеш свої сили* (Рудь, Гомін., 1959, 126); // *Збільшуючи об'єм, поглиблюючи зміст, розширювати твір* (літературний, музичний). *Користуючись пісенними засобами, Шевченко широко розгорнує сюжет своєї балади «Тополя»* (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 41).

7. перен. Готувати що-небудь до дії, до виконання яких-небудь функцій. *В цементовій трубі, прокладеній попід шосе, лікря розгорнули медпункт* (Гончар, III, 1959, 447); — *Незабаром я повинен розгорнути рацію. Час нам ти..* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 340).

△ **Розгортати** (розгортувати, розгорнути) військці (фронт, збройні сили): а) здійснювати мобілізацію збройних сил, створювати фронт; б) розташовувати війська на бойових позиціях. [О к с а н а:] *Хто розгорне ескадру в морі так, щоб не загинути від власних мін або підводних човнів німецьких?* (Корн., I, 1955, 32); *Товариш Швед розгорнує батальйон точно за уставом і повіє на Олешки* (Ю. Янов., II, 1958, 198).

8. перен. Описувати, зображувати, розкривати суть чогось, розповідати про що-небудь. *З вірою, з запалом нефіта розгортає передо мною Солоника план своєї діяльності на селі* (Коцюб., I, 1955, 261); *Дід, ласкавий бородань, Мереживо оповідав Почас повільно розгортати..* (Рильський, Сад, 1955, 92); *Я коротенько тобі розгорну мою думку* (Зеров, Вибр., 1966, 138).

РОЗГОРТАТИСЯ, аюся, ається і рідко **РОЗГОРТУВАТИСЯ**, уюся, ується, недок., **РОЗГОРНУТИСЯ**, горнуся, горнешся, док. 1. Розправлятися (про що-небудь агорнуте, зібране). *Прострадає розгорнулося і жужмом впало на підлогу* (Н.-Лев., VI, 1966, 51); *Ось*

розгорнувся лист закритий, Дорогий лист поміж всіми (Щог., Поезії, 1958, 423); *Перед Музтаровим розгорнулася папери, і Лодженко шепотіє окремі прізвища, деталі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 47); // *Розкочуватися, розмотуватися* (про рулон, сувій чого-небудь). *Сувої найкрасивіших матеріял розгортались перед очима обширпаних заробітчан* (Гончар, I, 1959, 37); // *Розкриватися, розвиватися, розпукуватися* (про пелюстки, листя). *Добре йому впали у пам'яті.. і той вечір весни молодой, і навіть та квіточка бузкова, що, пачуна, розгорталася в темному вечері..* (Вовчок, I, 1955, 148); *Живе, розгортатися, липкий зелений листе, Буяй, нове життя, серед мого і тлінь* (Рильський, I, 1960, 286); // *Розпрямлятися, розтягуватися* (про що-небудь згнуте, складене і т. ін.). *Хвіртка відкрилася ніби сама собою, і.. борода господаря розгорнулася влялом від широкогостинної пошмики* (Речм., Весн. грозн, 1961, 112); // *Широко розставлятися в сторони* (про руки, крила). *Руки розгорталася на всю клавіатуру, швидко сходилися, стискали її міцні груди і знову розходилися* (Епік, Тв., 1958, 133); **Образно. — А ми й там [в Альпах] будемо? — Будемо! Будемо, гвардії молодший лейтенант,.. скрізь, скрізь! Наші крила тільки розгортаються!* (Гончар, III, 1959, 21); // *Розпускатися, напівпаючись* (про прапор, вітрило і т. ін.). *За дощем з'явилася жарво: розгорнувся здалеку червоний прапор кінного загону* (Ю. Янов., II, 1958, 177).

2. Розв'язуватися, розкриватися, розмотуватися (про що-небудь зав'язане, загорнуте, спаковане); // *Звільнятися від обортки*; // *Розкриватися* (про зошит, книжку і т. ін.).

3. Розсовуватися, розхилитися на обидва боки (про гілля, стебла, куші і т. ін.). *Усю величю хвилюю тихо розгортаються куші і на галлеу виходить — Хо* (Коцюб., I, 1955, 149); *Полотняна запока розгорнулася, і в низький отвір налету, навізівнувшись, просунулася росла постать фаназорійського гренадера* (Добр., Очак розмир, 1965, 127); **Образно. І кожен день, і кожну ясну годину розгортається й закривається земля. І пережмає вона в зубах людину, як випадкова із хаосу змія* (Тяч., II, 1957, 148); // *Відвертатися, відкидатися* (про поли одягу).

4. Робити поворот, змінюючи напрям руху. *Комбайн, величю і спокійно розгортаючись у високій, зустій пшениці, плиє, немов бойовий корабель, на хвилях жовтогарячого моря* (Кач., Вибр., 1947, 78); *Танк бурно розгорнувся перед «Москвичем»* (Гончар, Тровка, 1963, 184).

5. перен. Розвиватися, здійснюватися (перев. у великому масштабі, широко). *Хай вона [мова] бринить і розгортається в нашій родині, у наших зносинах товариських, громадських, у літературі — скрізь* (Коцюб., I, 1955, 170); *Загальний бій почався рано й розгортався тупер, як пожежа* (Ю. Янов., I, 1958, 164); *Робота матеріала, не розгорнувшись, замирала* (Кач., II, 1958, 361); *Зовсім несподівано розгорнулася, вірніше розгорілася гаряча дискусія* (Ле, Міжгір'я, 1953, 115); // *Набирати сили, розносячись на далекі відстані* (про пісню, різні звуки тощо). *І пісня розгортається, підноситься, плиє* (Ю. Янов., IV, 1959, 144); *Вже чувся там [у залі] настрій концертний. Ноту як давав кларнет альтам. І розгорнувся од проби інструментів гук! Здала здавалося: звукі суперечка* (Тяч., I, 1957, 219); // *Розвиватися у певній послідовності, протікати в часі. Життя розгорталося, як свіжі паростки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 124); *Можливо, коли б життя Неї у той час було наповнено гоч трохі внутрішнім змістом, події її біографії розгорнулися б інакше* (Вільде, Сестри..., 1958, 441).

6. Готуватися до дії, до виконання яких-небудь функцій. *Поля зупинився,.. почав розгортатись до бою* (Панч,

Гомон. Україна, 1954, 240); *Під кручею.. діалося щось незвичайне. Тут розгорнулася санітарні взводи двох батальйонів* (Гончар, III, 1959, 53); // *спец.* Розміщуватися вподовж лінії фронту, займаючи бойові позиції. *Виходила в поле, розгортаючись на флангах, польська піхота* (Кач., II, 1958, 442); *Полк розгорнувся в наступ і так дійшов до потрібного місця, не зустрівши нікого* (Ю. Янов., II, 1958, 218).

7. *перек.* Проявлятися на повну силу, вільно розвиватися (про вдачу, здібності, силу і т. ін.). *Любов Прохорівна наближалася туди, де розгорнетесь буйна її жіноча удача* (Ле, Міжгір'я, 1953, 68); *Поетичний талант Лермонтова розгорнувся за юних, навіть отрочків його літ* (Вільський, III, 1955, 193); *Сила людського колективу повинна була розгорнутися у всій своїй осяйній величчї і красі* (Довж., III, 1960, 57); // *Проявляти себе, цілком розкриваючи свої здібності, вдачу і т. ін.* *Замполіт Воронцов.. благословив: — Добре. Вітаю вас, товаришу Хавцький... Тепер ви розгорнетесь. — І тепер ось Хома саме розгортався. Надбав уже роті господарства більше, ніж було раніш* (Гончар, III, 1959, 304); *Щось не дав йому розгорнутися, показати всю роботу у Шевеліці* (Кир., Вибр., 1960, 180).

◇ *Є де (ніде) розгорнутися* — (відсутні) відповідні умови для чого-небудь. *Клуб абиякий, зате є де розгорнутися* (Логв., Літа..., 1960, 59); — *Тісно нам стало в ланках. Ніде розгорнутися на тій землі, що для ланки відміряно* (Кучер, Трудна любов, 1960, 286).

8. *перек.* Розстелятися на великій площині, простягатися на велику відстань. *Вранці, як безконечні сірі полотна, розгорталися в далечинь великі шляхи розгідній* (Гончар, Таврія, 1952, 24); *Вигін розгортався на три боки й холодно чорнім важким черевом старої, ще з козацьких часів, могили* (Епік, Тв., 1958, 326); *Без кінця степ розгорнувся, туманом узявся...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 406); // *Ставати доступним, відкритим зорові.* *Коли ми виїхали за хутір Водопій... перед очима почав розгортатися степ* (Панч, На калин. мості, 1965, 26); *Вся долина Руського Потока розгорнулася передо мною; як пишню намальована картина* (Н.-Лев., II, 1956, 409); // *Поступово збільшуватися, займаючи все ширшу площу.* *Вечорова заграва над відрогами згасає і розгортається сиза пелена* (Воронько, Казка., 1957, 72); // *Відтворюватися, розкриватися у всіх деталях.* *Перед очима розгорталася трагічна історія простої людини* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 225); *Її безмаланне життя розгорнулося перед нею, як сувій полотна* (Н.-Лев., III, 1956, 325).

9. *тільки недок.* Пас. до розгортати.

РОЗГОРТКА, *ж., спец.* Розгорнута поверхня будь-якої геометричної фігури. *Розгортка призми.*

РОЗГОРТУВАТИ *див.* розгортати.

РОЗГОРТУВАТИСЯ *див.* розгорятися.

РОЗГОРЮВАТИ, *юю, юєш* і **РОЗГОРИТИ**, *рю, рши, док., перек., розж. 1. Спромогтися на що-небудь з труднощами, зазнавши горя. *Дав йому Прокіп гроші: — Вибачайте, дякую, що мало; кріпак не багачко розгорює* (Вовчок, I, 1955, 138); *Він собі й кату розгорював, і люди його не цуралися* (Барв., Опов., 1902, 5); [*в а н:*] *Грошечат, спасибі богіві, розгорює* (Укр. поети-романтики., 1968, 451).*

2. *Розвіяти горе.* — *З добрим подружжям і горе розгорюєш! — докинув поспіхом і Максим* (Смолич, Мир..., 1958, 55).

РОЗГОРЮВАТИСЯ, *ююся, юєшся, док., на що, розж. Розжитися на що-небудь з великими труднощами, зазнавши горя. *Розгорююлася [Чіпка] десь на десять рублів, купив у заїжджого чизана стару кобилу* (Мирний, I, 1949, 163).*

РОЗГОРЯТИСЯ, *яюся, яєшся* і **РОЗГОРАТИСЯ**, *яюся, яєшся, недок., РОЗГОРИТИСЯ*, *рюся, ршися, док. 1. Починати горіти дедалі сильніше (про що-небудь займисте). *Я підкидаю до кани дров. Вони пооволі розгоряються* (Ю. Янов., II, 1958, 18); *Стривки загасили один за одним, навіть не розгорівшись* (Вас., I, 1959, 128); *Ось розгорілося вугілля, ваялося жаром* (Сенч., Опов., 1959, 20); **Образно.* *Червоних маків розгоріся ряд Після дощу, ласкавого й ясного* (Гильський, III, 1961, 183); // *Палати дедалі яскравіше, поширюючись на велику площу (про вогонь, пожежу, багаття і т. ін.). Пожежа все розгорялася та розгорялася* (Мирний, III, 1954, 339); *Іноді, коли вогонь розгортався ясніше, насколо багаття виимальовувалися постаті людей* (Тют., Впр, 1964, 253); *Поодинокими вогниками засвітилися ватри у французькому таборі, потім розгорілися у великі багаття* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 108); **Образно.* *Побіля хат жовтіли клени й осокори, з кожним днем вони все жартише розгорялись дивовижним осіннім пожегом* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 195).*

2. *Світити, сяяти, блимати дедалі яскравіше* (про небесні світла, джерела світла). *Місяць на небі розгоряється* (Стеф., Вибр., 1949, 260); *Вона [зірочка] летіла швидко-швидко, мов метеор, та розгоряючись, та затухаючи* (Збан., Мор. чайка, 1959, 59); *Спалахнув вогник стрілика, затріщала, розгоряючись, свічка* (Кол., Терен., 1959, 361); // *Ставати яскраво освітленим (про об'єкт на сході й заході сонця, про предмет і т. ін.). На світланні, коли на сході вже зоря розгорялася і пастихи виганяли худобу на царини, мчав степом у напрямі до Дніпра відкритий блискучий автомобіль* (Гончар, II, 1959, 101); *Захід погас не розгорівшись* (Довч., V, 1957, 120); *Ось перша чайка іскрою літає I, мов зорішани, падає у воду, I розгоряється вже круча золота, Лісами простягнувшись до сходу* (Нагн., Слово., 1954, 64); *Чим ближче під'їжджали троякіці до заводу... тим яскравіше розгорялися і освітлювалися величезні, запорошені вугільною пилюкою вікна заводу* (Тют., Впр, 1964, 144).

◇ *Очі розгоряються (розгоряються, розгорялися, розгорілися, розгорілися і т. ін.); а) з'являється (з'являється і т. ін.) блиск в очах під впливом чого-небудь. Треба бачити, як розгоряються у Костя очі, коли заїде мова про голубів!* (Довч., I, 1956, 53); *У Марії розгорілися маленькі темні очі. Вона бігла кругом Василяни і не могла надивитись на ту хустку* (Н.-Лев., II, 1956, 104); б) (на що) з'являється (з'являлося і т. ін.) велике бажання мати, зридбати собі що-небудь, заволодіти чимсь. — *Тільки що зупинились на ярмарку, у мене розгорілися очі на коней* (Збірник про Кроп., 1955, 7); в) (чим) з'являється (з'являлося і т. ін.) яке-небудь почуття. *Заплакані її очі сосли, розгорялися знівом* (Мирний, IV, 1955, 83).

3. *рідко.* Ставати гарячим, задушливим від спеки. *День розгорявся. Повітря нагрівалося, ставало жарко* (Гончар, Новели, 1954, 86); // *Розжарюватися, розжікатися.* *Запалена піч розгоряється й тріщить* (Вовчок, I, 1955, 290).

4. *Покриватися рум'янцем, червоніти.* *Лиця в них розгорялися якшось дивним ознем* (Фр., VIII, 1952, 64); *Він тільки схова поглядає на Соломю, на її рум'яні щоки, котрі розгорілися і розчервонілись, як манієки* (Н.-Лев., VI, 1966, 345); *Скрипащенко багатозначно сітхнув, потер долонею вухо, від чого воно враз розгорілося жаром* (Збан., Сеспель, 1961, 264).

5. *перек.* Приходити в стан сильного збудження, душевного піднесення. *Мотря стоїть коло печі, та в запілку коцунає... Помероніла, розгорілася, ще краща стала, ніж була* (Мирний, I, 1949, 185); *Становий розго-*

рієся, стрибонує через два камені, посковзнує й шубовскає ногою в воду (Н.-Лев., III, 1956, 127); // Виразити став сильного збудження, душевного піднесення (про кров, серце і т. ін.). Молода кров, розгорячись, грів, б'є у лице (Мирний, II, 1954, 37); В неї саме тоді серце розгорілось до Уласа, розгорілось од коханця (Н.-Лев., III, 1956, 335); // Перебувати у хворобливому стані, мати підвищену температуру. Сухе тіло його ще дужче розгорялося; очі застигло заволокою; у висках — сіпало; у грудях — боліло-гріпало (Мирний, I, 1954, 325); Занедужав я, розгорієся, яксь трясця мене трясла (Барв., Опов., 1902, 345).

6. перен. Проявлятися повною мірою, ставати дуже сильним (про почуття, фізичні або душевні переживання і т. ін.). Віль розгоряєся з несподіваною силою (Коз., Зол. грамота, 1939, 94); Люди застогнали. Туга розгоряєся, як вознище (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 9); Ненависть розгоряєся більше й більше (Л. Укр., I, 1951, 119); Любов молода, наче зірка весни, розгоряєся в серці мені (Мал., Серце..., 1959, 111); // Досягати найвищої точки у своєму в'язі. — От і літо розгоряєся, і абрикоси вже жовтіють... (Н.-Лев., VI, 1966, 44); — Ходімо вечеряти, — казав лікар. — У кожного розгоряєся алетит (Трубіл., Мандр., 1938, 55); // Розростається, посилюється. Мелодії розгоряються, ніби займаються вознем (Н.-Лев., III, 1956, 313); Бій на баржі розгоряєся (Тулуб, Людолови, I, 1957, 455); Нааколо його статті розгоряєся гостра дискусія (Шовк., Інженери, 1948, 74).

РОЗГОСПОДАРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, док., розм., рідко. Господарюючи, обзавестися господарством; розбагатіти. Розташуємося, розгосподарюємося і зараз спроводимо до себе таточка (Фр., IV, 1950, 366).

РОЗГОСТИТИСЯ, готуєся, гостієшся, док., діал. Будучи гостем, розташуватися, відчутти себе, як удома. — Будьте ласкаві! Сідайте собі, — кажу, — пане! Прошу його розгоститися, як у своїй хаті (Март., Тв., 1954, 203); [Ч и р я к:] Прошу, пане Цимбалський, розгоститися! (Фр., IX, 1952, 370); Нарешті, парубки розгостилися, позасидали коло дівок, сміються, жартують (Кобр., Вибр., 1954, 167).

РОЗГРАБАТИ див. розгр'бати.
РОЗГРАБОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розграбувати; // у знач. прикм. Біржа праці в приміщенні розграбованої школи (Баш, П'єси, 1958, 34); Ше станція не вичагла після бою, ще зліють пацєнками розграбовані склади, а населенню вже об'явлено зібратися до вокзалу (Гончар, II, 1959, 234); // розграбовано, безос. присудк. с.л. Масток було розграбовано (Фр., VI, 1951, 235); Було знищено [фашистами] в огні, розграбовано більш як на 10 мільярдів карбованців цінностей (Цюпа, Україна..., 1960, 133).

РОЗГРАБОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розграбувати.

РОЗГРАБОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗГРАБУВАТИ**, ую, уєш, док., перек. Розкратити або силою забирати що-небудь. Куркульство... створювало озброєні банди, які обивали підприємців, розграбовували вже заготовлений хліб (Іст. УРСР, II, 1957, 155); // Грабуючи, спустошувати що-небудь. Вони [фашисти] розграбували музеї і книгозховища в Києві, Харкові, Одесі, Полтаві, Вінниці, Львові, Чернігові (Довж., III, 1960, 50).

РОЗГРАБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розграбувати. З поваленням гетьманату було створено в Асканії новий робітком і кілька озброєних бойових дружин для охорони степу та віддалених таборів від куркульських розграбувань (Гончар, II, 1959, 32); Велика Жовтнева соціалістична революція врятувала нашу країну від націо-

нальної катастрофи, від розграбування її імперіалістичними державами, вивела її на шлях прогресу й процвітання (Ком. Укр., 7, 1962, 18).

РОЗГРАБУВАТИ див. розгр'бати.
РОЗГРАВІТИ див. розграб'увати.
РОЗГРАВІТИСЯ див. розгр'уватися.
РОЗГРАФІТИ див. розграф'ювати.
РОЗГРАФЛЕННИЙ, а, е. Розкреслений на графі. Діачатка зм'яла його [Івана] здивованими поглядами, далі знову взялися до гри, ніби ніхто і не вришаєся в їхні розграфлені класи (Гуп., Скупана..., 1965, 257).

РОЗГРАФЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розграф'їти.
РОЗГРАФЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розграф'ювати.

РОЗГРАФЛЮВАТИ, юю, юєш і **РОЗГРАФЛЯТИ**, йю, йєш, недок., **РОЗГРАФІТИ**, флю, фїш; мн. розграфлять; док., перек. Розкреслювати на графі.

РОЗГРАФЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розграфляти.
РОЗГРАФЛЯТИ див. розграф'ювати.
РОЗГРЕБЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розгребти.

РОЗГРЕБТИ див. розгр'бати.
РОЗГРИЗАННЯ, я, с. Дія за знач. розгр'зати.

РОЗГРИЗАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗГРИЗТИ**, зү, зєш, док., перек. Гризати, розкушувати, розтирати зубами що-небудь тверде, міцне. Під лавою шкрябать, розгризаючи погублені кимось насінники, миша (Мущк., Серце..., 1962, 58); — Галько, слали їх, ножами зріж! Зріж на мені пуга, — вив Карпо, есмюктуючи тілом в'рвовки, розгризаючи їх зубами (Тют., Вир, 1964, 386); Одна з мавп стовпила горіх обома лапами й спритно розгризла, вибираючи зерно... (Донч., Ю. Васюта, 1950, 150).

◇ **Розгр'зати горіх** — вирішити, розплутати яку-небудь важку, запутану справу. Незай вже раз той горіх розгризу (Номіс, 1864, № 4937).

РОЗГРИЗАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **РОЗГРИЗТИСЯ**, зүся, зєшся, док. 1. тільки док., розм. Перелаяться за багатьма (про одного) або поміж собою (про двох або багатьох). Вона ж як та собака розгризлася з усіма родичами (Сл. Гр.).

2. тільки недок. Пас. до розгр'зати.
РОЗГРИЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розгр'зати.

РОЗГРИЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до розгр'зати. Дзєєніло срібло, тріжали розгр'зувані кістки, шєлєстія шовк, бриніки ножи, шаблі та остроги пишного панства (Тулуб, Людолови, I, 1957, 95).

РОЗГРИЗТИ див. розгр'зати.
РОЗГРИЗТИСЯ див. розгр'затися.
РОЗГРИМАТИСЯ, аюся, аєшся, док. Почати сильно гримати. А нуте, лиш, годі вам! От, справді, розгримались, як на дурного (Вовчок, I, 1955, 20); Оце як розгримався! (Номіс, 1864, № 3464).

РОЗГРИМІТИСЯ, мїться; мн. розгримляться; док., розм. Почати гриміти сильно, безперестанку. Розгримілася зроби — і земля під пшеницями задрижала (Черемш., Тв., 1960, 292).

РОЗГРИМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розгримувати.

РОЗГРИМОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗГРИМУВАТИ**, ую, уєш, док., перек. Знімати грим з когонебудь. Розгримовувати артиста.

РОЗГРИМОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗГРИМУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, док. 1. Знімати грим із свого обличчя. На сцені артисти не знають, що їм робити — чи розгримовуватися. До режисера. Але він і сам плечима здвигнує (Головко, I, 1957, 316).

2. тільки недок. Пас. до розгримувати.

РОЗГРИМУВАТИ *див.* розгримувати.

РОЗГРИМУВАТИСЯ *див.* розгримуватися.

РОЗГРІБАННЯ, я, с. Дія за знач. розгрібати. На початку весни, щоб регулювати тамення снігу, проводять розгрібання його (Колт. Укр., 2, 1962, 39).

РОЗГРІБАТИ, аю, аєш і діал. **РОЗГРАБУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗГРЕБТИ**, б́у, б́єш і діал. **РОЗГРАБАТИ**, аю, аєш, док., *перез.* 1. Розгортати, розкидати що-небудь ногами, руками, лопатою, граблями і т. ін. Під тиною Півень, біля хати, Знічев'я смітник розгрібає (Гл., Вибр., 1951, 102); Райко взяв паличку й став розгрібати багаття (Вас., I, 1959, 144); Як дика кицька пазуражи, почала [Маріора] розграбувати пальцями землю під кущем (Коцюб., I, 1955, 217); Чорні, сиві смушеві шапки, жіночі хустки так і ворухтаєся, як ота кошмаши, коли розгребеш її зніздо (Н.-Лев., I, 1956, 58); Курка не з'їсть, доки не розграбає (Номис, 1864, № 12271); Софія розгребла в луці землю (Донч., Дочка, 1950, 28).

2. тільки недок. Розгортати воду, пливучи. Запрацював [Сеспель] руками, розгрібає і бурунця воду, а тіло однак безнадійно йшло на дно (Збан., Сеспель, 1961, 411).

РОЗГРІВАТИ *див.* розгрівати.

РОЗГРІВАТИСЯ *див.* розгріватися.

РОЗГРІВАЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до розгрівати.

2. у знач. прикм. Який розгріває, збуджує. Вона попивала жадібно подаваний їй ним розгріваючий напиток, хлупаючи раз у раз у закостенілі руки (Коб., I, 1956, 553).

РОЗГРІВАТИ *див.* розгрівати.

РОЗГРІВАТИСЯ *див.* розгріватися.

РОЗГРІВАЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до розгрівати.

2. у знач. прикм. Який розгріває, збуджує. Вона попивала жадібно подаваний їй ним розгріваючий напиток, хлупаючи раз у раз у закостенілі руки (Коб., I, 1956, 553).

РОЗГРІШАТИ, аю, аєш і **РОЗГРІШУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗГРІШИТИ**, шу, ш́єш, док., *перез.*, *заст.*, рідко. Відпускати кому-небудь його гріхв. Великий Пан розуміє, розгрішає гріхи козанця, тривогу перед божеством, смерть, муки заздрості, тугу закоханих... (У. Кравч., Вибр., 1958, 297); Патріарх завжди розгрішує її і дарує їй прощульки, пляшечки святої води, іконки і хрестики (Тулуб, Людолови, II, 1957, 469); — Того, що він [отець Телесницький] робив з дітьми, я не прошу і не розгрішу ніколи (Фр., IV, 1950, 235).

РОЗГРІШЕННЯ, я, с., *заст.*, рідко. Дія за знач. розгрішати. Яка сповідь, таке й розгрішення (Номис, 1864, № 7115); — Візьми мене до себе у невольниці, але не залишай мерця без розгрішення (Тулуб, Людолови, II, 1957, 153).

РОЗГРІШИТИ *див.* розгрішати.

РОЗГРІШУВАТИ *див.* розгрішати.

РОЗГРОМ, у, ч. Дія за знач. розгромити. Цигуля розповідає про розгром маєтку, про вісті з Князівки, про настрої на селі (Головко, II, 1957, 300); Після розгрому свого механізованого авангарду гітлерівці, кидаючи в паніці техніку і важке озброєння, масами ринули в ліси (Гончар, III, 1959, 450); Велике значення має ідейний і політичний розгром троцькізму, який сіав неєір'я в сили робітничого класу СРСР (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 12); // Цілковите безладдя; розгардіяш. Коло ставка, плямистого від нафти, я знайшов розстріляну дружину, а в хаті розгром і нищення (Ю. Янов., II, 1958, 249).

РОЗГРОМИТИ *див.* розгромлювати.

РОЗГРОМЛЕННЯ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розгромити. Містечко розгромлене, перетворене в пустку (Гончар, III, 1959, 65); «Правда» розгромила широку нелегальну організаційну роботу. До відновлення діяльності Петербурзького комітету, розгромленого після Празької партійної конференції, редакція газети була практичним керівним колективом для місцевої органі-

зації РСДРП (Ком. Укр., 5, 1962, 44); Розгромлені в залепках боях, котились за Дніпро величезні гітлерівські полиція (Довж., I, 1958, 314); // розгромлено, безос. присудк. с.л. Приміщення комітету розгромлено. Але сам комітет — живий! Діє! (Головко, II, 1957, 620); Бої під Києвом у липні — вересні 1941 року на 83 дні прикували великі сили німецької армії. Було розгромлено 10 добірних кадрових дивізій фашистів (Рад. Укр., 6. XI 1961, 3).

2. у знач. прикм. Який зазнав поразки, потерпів від розгрому. Розгромлені лицарі зійшлися.. в лісі коло Ведмедевої гаєри і почали пригадувати, які-то стравоцища перетерпіли вони в тій війні (Фр., IV, 1950, 90).

РОЗГРОМЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розгромити.

РОЗГРОМЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгромлювати.

РОЗГРОМЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗГРОМИТИ**, омлю, б́мвш; мн. розгромлять; док., *перез.* 1. Розоряти, спустошувати що-небудь. Виведені з терпіння, робітники 7 січня 1885 р. кинули роботу, а протягом кількох днів розгромили фабричну крамницю.. (Левіц, 2, 1969, 22); Розгромивши [панський] дім, опришки взяли на топіріці пораненого товариша і відійшли в ліс (Гжицький, Опришки, 1962, 147); // Розганяти, знищувати (яку-небудь організацію). У жовтні 1932 р. поліція розгромила редакцію «Вікон», знищила весь архів, заарештувала багатьох співробітників журналу (Іст. укр. літ., II, 1956, 580); Він [цар Микола I] одним розчерком пера наказав розгромити гурток петрашевців.. послити цензуру (Тич., III, 1957, 154); // рідко. Лямати, руйнувати що-небудь. Панцирник ішов далі по вулиці, розгромлюючи віконниці (Ю. Янов., I, 1958, 190).

2. Завдавати поразки кому-небудь у бою. Січовики своїм рішучим нападом збили Гульського. Здавалося, що полковник використав нагоду і розгромить деморалізовану ватагу (Лєв, Наллявайко, 1957, 59); — Не можна допустити, щоб петлюріаці й ельманці з'єдналися в Києві в один кулак. Тому нам треба їх негайно догнати, обійти і розгромити частинами (Довж., I, 1958, 158); // *перен.* Завдавати ідейної поразки кому-небудь, доводячи помилковість поглядів, переконань. Викриши та ідейно розгромиши троцькізм, наша партія тим самим завдала нищівного удару міжнародному опортунізму (Ком. Укр., 6, 1969, 91).

РОЗГРОМНИЙ, а, е. Стос. до розгрому. У фінальних змаганнях [з хокею] прийняли старт шість команд.. У кількох поєдинках був, що називається, розгромний рахунок (Роб. газ., 13. II 1975, 4); — То ще пієбіді, якщо п'єсу не надрукують в журналі, а що як критик виступити у прєсі з розгромною статтею? (Мокр., Сто., 1961, 93).

РОЗГРУЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗГРУЗІТИ**, грузжу, грузиш, док., *перез.*, рідко. 1. Те саме, що розвантажувати. *Образно. Никанор стояв мовчазний, не знаходячи слів, щоб розгрузити душу (Мик., II, 1957, 104).

2. тільки док. Зіпсувати ходьбою, їздою і т. ін. розмоклу від дощу дорогу або стежку. Розгрузили так, що їй до крилиці не можна доступити (Сл. Гр.)

РОЗГРУЗІТИ *див.* розгружувати.

РОЗГРУЗЛИЙ, а, е, рідко. Дієпр. акт. мнв. ч. до розгрудзнути; // у знач. прикм. Малецьке, сіре, заллако-не віконце. Кризь його видко обом — і Андрієві і Маланці, як брудною, розгрузую дорогою йдуть заробітчани (Коцюб., II, 1955, 32); Біз [вітер], поспішає розгрузити ми городами, наштрикнуєся на острого сучка. І тепер шалєніє, коєлиуть, плаче між дерев (Мушк., Серпе., 1962, 190).

РОЗГРУЗНУТИ, не; мнв. ч. розгрудз, ла, ло; док., рідко. Розм'якнуті, розкиснуті від дощу, вологи. Земля

розбухла, дороги розгрузили, а вулиці потекли річками густої каламутної твані (Коз., Гарячі руки, 1960, 115).

РОЗГРУПОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгрупувати.

РОЗГРУПОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗГРУПУВАТИ**, ую, уеш, док., перен. Ділити на групи.

РОЗГРУПОВУВАТИСЯ, ується, уємося, недок., **РОЗГРУПУВАТИСЯ**, ується, уємося, док. 1. Розподілятися по групах; групуватися (про всіх або багатьох).

2. тільки недок. Пас. до розгрупувати.

РОЗГРУПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розгрупувати.

РОЗГРУПУВАТИ див. розгрупувати.

РОЗГРУПУВАТИСЯ див. розгрупуватися.

РОЗГУБА, я, ч. і ж. 1. фам. Забудкувата людина.

Якщо ти згичками розбува-розбува і, скукавшись, там і забуваєш біля моря щось із своєї одежі, щоб хтось за тебе підбирав, то не сподівайся, що Тоня-вожата це так тобі пропустить (Гончар, Тровка, 1963, 221).

2. рідко. Те саме, що розгубленість. До розгуби, до знемоги думаю, блукаю... Ой, ви огненні дороги, без кічка, без краю!.. (Сос., I, 1957, 95); Рес мотора віддалася, поволі заглухаючи. Чуття було, як після першої розгуби від пострілу чи з іншої причини водій поміркованіше обирає шлях у гущавині (Ле, Клев. лист, 1960, 132).

РОЗГУБИТИ див. розгублювати.

РОЗГУБИТИСЯ див. розгублюватися.

РОЗГУБЛЕНІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розгубити. Черниш стояв нагорі у палаці сенаторів, по-втий білими приємками. Мовчки оглядав пишні окраси стін, козачище по них неважним, сумним поглядом і думкою про тих далеких, розгублених по шляху, які йшли і не дійшли сюди (Гончар, III, 1959, 292); // у знач. прикм. Сьогодні, коли перечитую ті розгублені, пожовклі листочки, здається іноді, щоне я те переживала (У. Кравч., Вибр., 1958, 277); Впала роса, мов розгублені качки під місяцем заблещали в траві (Вас., II, 1959, 100); Корній Іванович згадує свою далеку молодість, розгублену по економія, по чужих містах, коло чужого добра (Квр., Вибр., 1960, 285); // розгублено, безос. присудк. с. Розгублено по кримським дорогам, скинуто в море гірську артилерію, якою їх [врангелівців] так щедро постачали союзники (Гончар, II, 1959, 438).

◇ **Розгублена мблдість** — занедбане молоде життя; **розгублені слова** — забуте те, що хотілося сказати. Зараз її тривожили скоромишні образи, летючий спогад, розгублені, невимовлені слова (Донч., VI, 1957, 304).

2. у знач. прикм., перен. Який розгубився, втратив спокій, холоднокровність, рівновагу, рішучість від хвилювання, страху, сорому і т. ін. Першої жмті розгублений, приоломишений Тихозоров не знав, що робити (Донч., II, 1956, 54); Посеред кімнати стояла розгублена Жаннет, здивований Віктор і якийсь чужий хлопчик років дванадцяти (Ів., Таємниця, 1959, 137); // Який виражає розгубленість. Йон дивився розгубленим поглядом, на Марціанову обличчя блукає якийсь загадковий усміх (Коцюб., I, 1955, 264); — Не лютися, зараз йду, — озвалася з-за дверей винуватий, розгублений голос (Швян, Балайда, 1957, 152).

РОЗГУБЛЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розгублений 2. Хто боїться труднощі будівництва соціалізму, хто дає себе залаяти ними, хто вдається в розпач або маюдушню розгубленість, той не соціаліст (Ленін, 40, 1974, 298); Лара схлипла голову, щоб приховати розгубленість... (Шовк., Інженери, 1948, 346).

РОЗГУБЛЕННЯ, я, с. Те саме, що розгубленість.

У місті було тривожно, відчувалася дезорієнтація і розгублення властей (Козл., Сонце., 1957, 92); Лікар, здавалося, забув хто сидів перед ним, забув про своє недавнє розгублення (Збан., Сеспель, 1961, 37).

РОЗГУБЛЕНО, присл. Розгубившась (у 4 знач.). Юрчик не знав ще Віктора й розгублено дивився на нього (Сміл., Сашко, 1954, 227); Діденко розгублено знизав плечима (Головко, II, 1957, 479).

РОЗГУБЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗГУБИТИ**, гублю, губиш; мн. розгублять; док., перен. 1. Втрачати все або багато чого-небудь, ненароком, через неважність або від страху гублячи, розкидаючи, залишаючи і т. ін. в різних місцях. Кетми ти свої розгубила по дорозі (П. Куліш, Вибр., 1969, 274); Ми зодили по гриби, Зайчика злякались, Поховались за дуби, Розгубили всі гриби (Воровко, Коли вирост. крпа, 1960, 23); — Дітино, де твоє намисто?... Хто розгубив його між трав?... (Сос., II, 1958, 300).

◇ **Ждінки розгубити** див. ждінки; **Мовби** (нембь, ніби і т. ін.) розгубив (розгубила і т. ін.) хто що — хтось має розпачливий, сумний вигляд. Йшли вони до суду пізнього ранку. Василь — попереду, мати — позаду. Голову хилила низько, мовби щось розгубила й тепер вибувала по дорозі (Мупк., Серце., 1962, 303).

2. перен. Частково або повністю втрачати які-небудь фізичні особливості, моральні якості і т. ін. На нього циткають за грубе слово, і він зразу ж розгублює свою сміливість, винувато кліпає круглими очима (Стельмах, I, 1962, 391); Сірий ринок стояв похмурий, увесь у зморшкату, як дід, що все вже бачив і розгубив надії (Коцюб., II, 1955, 178); Прошійши літа, а ти не розгубила Ні серця жар, ні щирість почуття (Дмит., Київські кручі, 1962, 67).

Розгублювати (розгубити) рбзум (тїяму і т. ін.) — втрачати здатність діяти обдумано, розважливо. На те літо неначе розум розгубив він на порозі при зустрічі з графимею (Ле, Налвайко, 1957, 30); **Розгублювати** (розгубити) слова — забувати про те, що хотілося сказати. — А чого ж ти тут, біля хвіртки? — до решти розгублює [Роман] ті слова, якими не раз думало зустріти діачину (Стельмах, I, 1962, 611).

3. перен. Занедбувати молоде життя (літа, вік, молодість), передчасно старіти. — То тобі, дитино моя, не розвиднялося й досі... Блаукаєш по чужих людях, молоді літа, силу розгублюєш по чужих стернах... (Головко, I, 1957, 256); — Не в грошах щастя, Маріє, не в грошах... Та я не знав, і ми розгубили молодий вік... Тепер не доженемо, не позбараємо... (Ірчан, II, 1958, 316); І незчуєся, як рік за роком змарнував, розгубив [Андрій] по чужих борознах свою молодість... (М. Ол., Чуєш..., 1959, 23).

4. Поступово втрачати кого-небудь. Голюбенко тепер мало з ким розмовляє, уникає бодай з ким зустрічатися, розгубив своїх товаришів і все частіше залишався в своєму кабінеті (Епк., Тв., 1958, 200); Арсен добре знав, що, вишовши заміж, Тася розгубила шкільних подруг, а нових у неї не було (Дмит., Розлука, 1957, 37).

РОЗГУБЛЮВАТИСЯ, юєся, юєшся, недок., **РОЗГУБИТИСЯ**, гублюся, губишся; мн. розгубляться; док.

1. Пропадатися, губитися ненароком через якийсь неважність або від страху (про все або багато чого-небудь). Заржавіла стіва рушниця, злізів порох, розгубилася креміння (Мирний, I, 1949, 180); Як що буде з пошти, складай, щоб не розгубилася (Коцюб., III, 1956, 319); *Образно. Давно вже вишили вони з лавдіних юнацьких літ у створу черству мужність. Багато прекрасних людських поривань розгубилась і позабулось на життєвих дорогах (Довж., I, 1958, 437).

2. тільки док., розм. Розмннутися один з одним, згубити один одного. Ускочив [Шур] у гурт, оддизав

ся, ніт витирає. — А я вже думав, що розгубився з своєю Оксаною (Вас., I, 1959, 233); *Матвій ласкаво пригорнуло жінку. — Розгубилися ми, Маріє, але знайшлися...* (Ірчан, II, 1958, 313); *Ліда восени збиралась на курси зоотехніки у Київ, і, щоб не розгубитись їм у білому світі, молодята твердо вирішили оформити свій шлюб* (Дмит., Наречена, 1959, 197); // *Зникнути, пропасти кудись* (про всіх або багатьох). *Оглянулася я, а Хаброні десь вже нема; Марти нема, й Мотрі нема, й Хієрі нема; усі чисто десь розгубилися* (Н.-Лев., III, 1956, 258); *А до діда притупали сподади-сподади...* *Дочка десь і в нього ж отака.. І син.. Так десь і розгубилися* (Головко, I, 1957, 240).

3. *розм., рідко.* Те саме, що розгублювати 1, 4. *А я на їх задивився та з волами розгубився* (Сл. Гр.); **Образно. Тінь дошчала, темнішає; високе дерево наче збігає до купи, щоб не розгубитися за ніч* (Мирний, III, 1954, 260).

4. *перен.* Втрачати спокій, холоднокровність, рівновагу, рішучість від хвилювання, страху, сорому і т. ін. *Іванко завжди розгублювався, коли зустрічався з Роксаною* (Хвижияк, Д. Галицький, 1958, 55); *Уживав [Начко] найбільших зусиль, щоб бути перед нею вільним, веселим і не розгубитись* (Фр., VI, 1951, 241); *Побачивши П'ятницю, я спочатку розгубився: показувати йому чайку чи не показувати?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 70).

5. *тільки недок.* Пас. до розгублювати.

РОЗГУДЖЕННИЙ, а, е, *розм., заст.* Дієпр. пас. мнп. ч. до розгудяти. Суджене — не розгуджене (Номис, 1864, № 8950).

РОЗГУДИТИ, джу, дш, *док., перен., розм., заст.* Знеславивши кого-небудь, розлучити.

РОЗГУДИТИСЯ і **РОЗГУСТИСЯ**, гудіся, гудіться, *док., розм.* Почати часто і сильно гудіти, густити, не перестаючи. *Розгудились заводи, розшумились води, а яне мое серце, а яне з насолоди* (Сос., Близька дальина, 1960, 224); // *Почати монотонно дзвичити* (про комах).

РОЗГУКАНИЙ, а, е, *рідко*. 1. Який вийшов з нормального стану. *Нерви такі розгукані, що їх не можна опанувати* (Слеф., III, 1954, 227).

2. Який розбушувався, розігрався (про явища природи). *Моя розгукана буря, впали на них [монголів] тухольські молодці* (Фр., VI, 1951, 85); *Черемош зведе, ерзаний, дужий, розгуканий* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 392).

РОЗГУКАТИСЯ¹, ається, ається, *док., рідко.* Розбушуватися, розігратися (про природу). *Тою порою, що спіненний Понт розгукався і плеще, Вчу і стривожився вельми Нептун, — що негода зірвалася* (Зеров, Вибр., 1966, 224).

РОЗГУКАТИСЯ², аюся, ається, *док., рідко.* Те саме, що розкрічатися. *Коняка злякалася крику й помчала, Ситник розгукався ще більше* (Загреб., Диво, 1968, 77).

РОЗГУЛ, у, ч. 1. Сильний, нестримний вияв чогонебудь. *Перишми на пожежі з явилися.. сусіди. Потривожені криками і загараєм, вони, як стали, повисакували з хат і надворі деякий час, мов зачаровані, дивилися на розгул стихії* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); *Стародавні індуци під час розгулу чуми випускали гадюк для боротьби з щурами, розуміючи, що саме вони розносять хворобу* (Наука., 9, 1973, 29); // *Свавілля, розгнуздавність кого-, чогонебудь. Триріччя 1908—1910 років було епохою розгулу чорносотенної контрреволюції, ліберально-буржуазного ренегатства і пролетарського зневіря та розпаду* (Ленін, 21, 1971, 320); *За ними [бандитами] йдуть розгул і жаз, розбиті вікна і надії...* (Сос., I, 1957, 416); *То були сміявці, що не хотіли скоритися, це й самі наганяли жаз на панів, стримували панський розгул в околиці* (Гжицький, Опришки, 1962, 6).

2. *Буйні веселощі з пиятикою, гульбою. Село затуркає, темне, в хаті-читальні досвітки. Ночами п'яний розгул із Матюхою на чолі* (Головко, II, 1957, 81).

РОЗГУЛЯ, я, с., *розм.* Те саме, що розгул.

РОЗГУЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., РОЗГУЛЯТИ, яю, яєш, *док. 1.* *тільки недок., перен.* Неквапиво походити (перев. для відпочивку, розваги). *Весілля було пишне та бучне; молодий і молода були такі наряджені; старости у червоних шовкових румниках розгулювали* (Мирний, IV, 1955, 40); — *А! Розгулюєте? — зустріє мене в фойє бадьорий, сивобородий з розкудланною по-біблійськи головою дідусь* (Тяч., II, 1957, 14); // *Спокійно ходити, літати, плавати, повзати* (про тварин, птахів, комах). *Я випустила з рук свою чайку, вона задоволено стріпнула здоровим крилом, пішла розгулювати по горщику* (Збан., Мор. чайка, 1959, 31); *Напратила [Зоя] на кошик — в нім поливала банька з водою, пляшка крайціва хліба, на яку безпечно розгулювали мурашки* (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 237); // *Рухатися вільно, в будь-якому напрямку, не зустрічаючи на своєму шляху ніяких перешкод. Захід ще не зовсім згас, було видно, як і там, на краю землі, по ще жевріючому небу розгулюють броньовики* (Гончар, II, 1959, 328); *Хотілося щось зробити! Таке, щоб не розгулювали стражники безкарно по Минківці, щоб знали, прокляті, що їм все одно прийде капут!* (Минко, Моя Минківка, 1962, 135); *Світлий польовий вітер зрайливо розгулював по безмежній просторак, несучи з собою живильні запахи степового зілля* (Добр., Очак. розмир, 1965, 396); // *Розважати себе нестримними веселощами. Олена на ті посиденьки не ходила, щоб, не дай боже, не прописав хто Оксенові в письмі, що вона тут без нього розгулює та гайкує свою жіночу честь* (Тют., Впр, 1964, 23).*

2. *перен., розм.* Розважати кого-небудь прогулянкою, примушуючи забути щось прикре, неприємне; // *Гуляючи, розважаючись, розвіювати, розганяти* (тугу, сон і т. ін.). *Іван з Максимом перестріли його на розі Московської і, як старого товариша, покшкнали розгуляти солдатську тугу за чаркою* (Смоляч, Мир..., 1958, 42).

Розгуляти дитячу — не дати заснути дитині.
РОЗГУЛЮВАТИСЯ, аюся, ається, *недок., РОЗГУЛЯТИСЯ, аюся, ається, *док., розм. 1.* Гуляючи, відпочиваючи, відволікатися від буденних справ, переживати і т. ін. *Кожен раз, тільки Галля розгуляється — доноситься до неї викрик братів і на який час перебе гулянку, затривожить Галю* (Мирний, IV, 1955, 400); *Страх мені хочеться розвернутись, розім'ятись, розгуляти* (Н.-Лев., I, 1956, 180).*

2. *Відганяти від себе сон. — Розгуляється! — сердитися нещиро Мати, надивившись до малого* (Рильський, III, 1961, 319); *Після вечері діти так розгулялися зі мною, що довелось хотіти лягати спати* (Сміл., Сашко, 1957, 148).

3. *Починати діяти, повністю проявляючи себе у чомусь. До Хієрі сікаєся* (Солошій), *за якозін хвещася; І не на жарт-таки, сердега, розгуляєся* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 61); *Новгородська вольниця розгулялася — на площах і вулицях городяни браталися з галичанами* (Хвижияк, Д. Галицький, 1958, 196); *У клубі озочим до танці було до розгулятися* (Чорн., Потік..., 1956, 32); *Натурою ми степовики, нам треба, щоб було до комах розгулятися* (Гончар, II, 1959, 119); // *перен.* Виходити з нормального стану (про нерви). — *У мене починають розгулюватися нерви, — бурмоче він* (Собко, Любов, 1935, 79); // *перен.* Проявляти себе з новою силою (про хворобу). — *А тут ще й радикуліт розгулявся — давня халепка. Стояти несила* (Баш, Надія, 1960, 63); *Він не опромінений. Це показало обстеження, — гіпертонія роз-*

гулялася та й усе (Гончар, Тронка, 1963, 214); // Досягати у виявленні великої сили, інтенсивності (про явища природи). Вітер розгулювався, збиралося на дощ (Гончар, III, 1959, 377); *Одного дня розгулялася велика хуртовина, занесло снігом усі дороги (Минько, Моя Миньківка, 1962, 82); Навколо розкинулася, розгулялася зелена весна (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 838); — Красота! Розгулялася наш старий [Дніпро]! (Коцюба, Нові береги, 1959, 376); Землю дощ весняний хлюска, Розгулялися струмки (Юш., Людв., 1959, 155); // безос., рідко. Вигоднюватися (про погоду). Ось розгулюєся, і Сонце з змари блись (Греб., I, 1957, 60).*

◇ Ніде розгулятися бку де — де-небудь дуже тісно. На вулиці ніде було розгулятися оку. Погляд упираєся в протилежні будинки, такі самі, як і той, що в ньому мешкав Кукулак (Загреб., День., 1964, 13).

4. тільки док. Поринути в нестримні веселощі. Ой як хлопець розгуляєся, то хлопцеві грайте (Коломийки, 1969, 363); Увечері, коли вони розгулялися до того градуса, що їм треба, я зайшов до кухні і став дивитися в розчищені двері в їдальню, де вони сиділи за круглим столом (Мик., Кадильниця, 1959, 52).

5. Поширюватися на далеку відстань. На тисячі верст розгулялася слава про му Ліду Скворцову і подругу її (Нагн., Пісня., 1949, 10); Косарки, мов клекіт лелеки, перелетів розгулялася по степу (Гонч., Вибр., 1959, 24).

6. рідко. Зникати під впливом чого-небудь (про сон). Гадин сон розгулюваєся, і мислоньки починали блукати і роїтися коло всього доброго (Вовчок, I, 1955, 314).

РОЗГУЛЯНИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розгуляти 2.

2. у знач. прикм. Збуджений веселощами, гулянькою і т. ін. Костик стає перед Даркою — розгуляний, червоний (Вільде, Повнол. діти, 1960, 17); // Який досяг у дії, вияві великої інтенсивності, сил. Розгуляна стихія здавалася всемогутньою, паралізувала останні сили Маргет, душила її розчавлювала її (Гончар, Новела, 1954, 58); Гуде Черемош, несе на спінених хвилях, що лиш затопити... що заре розгуляна вода (Круш., Буденний хліб..., 1960, 396).

3. у знач. прикм. Який збільшив вагу на доброякісних кормах у природних умовах (про тварин). Корови, розгуляні за літо й розмаїжені, ще задалегідь нахиляли очок на іншого тура і полизали свого давнього вожака (Загреб., Диво, 1968, 61).

РОЗГУЛЯТИ *див.* розгулювати.

РОЗГУЛЯТИСЯ *див.* розгулюватися.

РОЗГУЛЬНИЙ, а, е. 1. Нічим не стримуваний у дії, вияві (про явища природи). Розгульний вітер ворухив білі шовкові коси ковили, і вони то виримали, то зникли серед рудого травостою (Добр., Очак. розмір, 1965, 19); Над донецькими степами... мела розгульна візола (Собко, Звчч. жвття, 1957, 66).

2. Сповнений розгулу (у 2 знач.). Перед кінцем захопеш оглянутися його [життя] — розгульне і солодке, зітхаючи оглянешся на свою молодість, і лежатиме вона перед тобою у всієї красі (Ю. Янов., I, 1958, 170); Вранці поручник почував себе, як після розгульної ночі, немов його очора наводували лянцями (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 189); // Який супроводжує розгул. Прописи її [Дарину] за дукача Плагинду, прописи зі сміхом, спочатку під сумні, а потім під розгульні сороміцькі пісні захмелілих.. куркулих (Стельмах, I, 1962, 320).

3. На якому можна розгулятися. Притизме, спустіє незабаром Казовка, все літо кунятиме над Дніпром, ждучи осені, ждучи нового розгульного ярмарку... (Гончар, Таврія, 1952, 121).

РОЗГУЛЬНО. Присл. до розгульний 1, 2. Збурилася Уборть і разом з талими водами розгульно понесла в моря-океани польові соки (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 197).

РОЗГУЛЬТЯТИСЯ, яюся, явшеся, *док., розм.* Стати ледарем.

РОЗГУРКАТИСЯ, аюся, авшеся, *док., розм.* Почати часто і свільно гуркати, не перестаючи.

РОЗГУРКОТАТИСЯ, отуся, отешся і **РОЗГУРКОТИТИСЯ**, отуся, отішся, *док., розм.* Підсил. до розгуркати.

РОЗГУРКОТИТИСЯ *див.* розгуркотітися.

РОЗГУСТИСЯ *див.* розгудітися.

РОЗГУТОРИТИ, рю, рип, *док., діал.* Те саме, що розгуборитися.

РОЗГУТОРИТИСЯ, рюся, рипся, *док., діал.* Розговоритися. На друшій рік, десь знов о такім часі, здибав я старого гуляра. Розгаторився з ним про його життя (Фр., I, 1955, 56).

РОЗДАВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до роздавання; // Признач. для роздавання. Корми, що надійшли на роздавальні транспортери, пересуваються по стрічках вздовж годиниць (Хлібороб Укр., 7, 1966, 19).

РОЗДАВАЛЬНИК, а, ч. 1. Робітник, який займається роздаванням чого-небудь.

2. Пристрій для роздавання чого-небудь. Роздавальник кормів.

РОЗДАВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до роздавальник 1.

РОЗДАВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздавати¹. Технологія виробництва розрахована на безприв'язне утримання худоби при механізації основних виробничих процесів, насамперед прибирання зносу, роздавання кормів і напування (Хлібороб Укр., 8, 1964, 15).

РОЗДАВАТИ¹, аб, аєш, *недок.* **РОЗДАТИ**, дам, дасі, *док., перек.* Віддавати щось частинами різним особам, розподіляти між усіма або багатьма. А поет усе то грає. Та щось пише на папері й роздає писання людям (Л. Укр., I, 1951, 385); Часто бувало, що він розшнуровав свій хисет і роздавав бійцям маторку (Тют., Вир, 1964, 491); Угорці вишкунували у чергу, і Гриша відміряв кожному по піччерпака, старіючись нікого не обділити... роздати однаково, щоб вистачило всім (Гончар, III, 1959, 270); Кайдашита витягла з паузи хусточку, розв'язала вузлик і роздала [дітям] по шагу (Н.-Лев., II, 1956, 319); Надворі я роздав хлоп'ятам усіх горобенат, які в мене були у паузі (Сміл., Сашко, 1954, 6).

◇ Роздавати (роздати) благословення кому — благословляти усіх або багатьох. Недбало роздаючи благословення, гість застукотів по камінній доріжці до матушки Ігумені (Стельмах, I, 1962, 638); Роздавати (роздати) гарбузи — відмовляти усім або багатьом, хто сватається. Може, з десяток женихів заїтало на обійстя Варшодів, щоб одержати Ярику та пару добрих волів з млином на підп'язку, так скажена дівка всім женихам роздала гарбузи (Речч., Весн. грози, 1961, 85); Роздавати (роздати) потиличникам (стусанів, удари і т. ін.) кому — бити усіх або багатьох; Роздавати (роздати) роботу кому — доручати усім або багатьом виконати щось. Бережно зняв з верстака я основу, Людям роботу розніс і роздав (Щог., Поезія, 1958, 104).

РОЗДАВАТИ², аб, аєш, *недок.* **РОЗДАТИ**, дам, дасі, *док., перек.* 1. Робити що-небудь ширшим; розширювати.

2. Змушувати кого-небудь розступитися, щось розсунути в різні боки, стати просторішим. Аж коли урагні зашуміли хвилі і громи заграли в сурми голосні, Виралося сонце, осліпило очі, Роздало навколо обрії яснї (Олесь, Вибр., I, 1958, 284); Вагою власного тіла Петяко роздав натовп надвоє й зів'язав через нього для нас

стежечку просто до авто (Смолич, Сорок вісім..., 1937, 331).

РОЗДАВАТИСЯ¹, ається, недок. Пас. до роздавати¹. Імператори приходили й відходили, і після кожного з них зменшувалося багатство Великого палацу, золото й срібло його роздавалось, розкрадалось (Скл., Святослав, 1959, 145).

РОЗДАВАТИСЯ², ається, недок., **РОЗДАТИСЯ**, ається, док. 1. Ставати ширшим; розширюватися. Знає усі мовчки вони йшли. Усе ширш розлягалась та роздавалася луна перед ними (Вовчок, I, 1955, 306); Постає Якова чорніла в кутку коло стіни... — то гнівно насувалася його брови і грізно піднімалися вуси, то широко роздавався рот і усмішка покряпала лице (Мирний, I, 1954, 204); Роздалася Стрина, заїнилася, завивалася, приймаючи козацьке привітання (Кач., Вибр., 1953, 83); // Ставати товщим, повнішим, збільшуватися в розмірі. Ноги починають розбухати, пухнути, роздаватися (Стельмах, II, 1962, 386); Зло нещадці скрипило личко малого: щоки почервоніли, ніс роздався (Мирний, I, 1954, 329); // Збільшуватися в об'ємі. Тільки що-небудь нагріється, то сразу робиться більшим, роздається (Сл. Гр.); Обернись [хато] на хороми, відкрий залізом, підрости, підведи над садами, роздайся шир і вгору (Довж., I, 1958, 326).

Роздаватися (роздатися) в плечах — ставати широкоплечим. За чотири роки, відколи Грицько Саранчук бачив його востаннє, дуже змінився Артем. Роздався в плечах, лицем змужнів (Головко, II, 1957, 446).

2. Розсунути або розсунути в різні боки, утворюючи посередній вільний простір. Хвиля роздалася, захлипа, застогнала — і обох покрила (Шевч., I, 1951, 167); Юрба роздалася в широке коло — навкруг тамчористів (Смолич, Світанок..., 1953, 93).

РОЗДАВАТИСЯ³, ається, недок., **РОЗДАТИСЯ**, ається, док., розм., рідко. Лунати, розлягатися, чутися (про звук). Сумно у хаті роздавалася пісня (Мирний, I, 1954, 323); Голос дука чути скрізь... І де тільки він роздається, Шезнуть слюзи, сум, нещастя (Фр., X, 1954, 7); Нараз вона здригнулася і повернула раптово збличка обличчя в бік Жолтанського, який сидів у другому кінці стола. З його уст роздалося ім'я Семеняка (Галан, Гори..., 1956, 142); Одного разу в степу роздався короткий, різкий свист (Тют., Вир, 1964, 290); // Беаос. — Пу-у-у-щика! — роздалось по кімнаті. — Пу-у-щика! (Мик., II, 1957, 218).

РОЗДАВАЧ, а, ч. 1. Те саме, що роздавальник 1. Він може працювати... роздавачем інструмента (Роб. газ., 27.III 1966, 2).

2. Те саме, що роздавальник 2. Застосування тракторних роздавачів дозволяє поєднати в одному агрегаті роздачу кормів з їх підвозом (Ком. Укр., 10, 1968, 76).

РОЗДАВАЧКА, ж. Жін. до роздавач 1.

РОЗДАВИТИ *див.* роздавліювати.

РОЗДАВЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до роздавити. Навесні пароплав був роздавлений кригою (Видатні вітч. геогр., 1954, 100); Кожен користався Дніпром по-своєму. Той знав на ньому плати, той купався, а Ганна Лавренко, ця мала його собі тепер люстром, замість люстерка, роздавленого в дорозі (Гончар, Таврія, 1952, 60); [Ш е в у д:] Роздавлений, я не благаю про помилування. Але чому ж мені судилося помирати так повільно і в таких муках!.. (Лев., Драмн., 1967, 476); // у знач. прикм. Руку розняли — там лежав роздавлений рак (Мирний, I, 1954, 314); Зарежота вітер. В страху останні ревнули дерева, ріжущим [ріжущим] криком закричало роздавлене хвещ звіря (Хотк., II, 1966, 221).

РОЗДАВЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздавліювати. Дослідники встановили, що роздавлювання силосної

маси при закладенні в споруду дає, кращі результати, ніж звичайне різання на силосорізках (Соц. твар., 7, 1956, 63).

РОЗДАВЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗДАВИТИ**, давлію, давши; мн. роздавліять; док., *перек.* 1. Надавлюючи або натискуючи, роздавлювати, розпліскувати, роздушувати що-небудь. Шофер натиснув на газ, і машина, роздаваючи скатами воду в калюжат, зникла за деревами (Перв., Дякий мед, 1963, 228).

◇ По крашавках пройде і ні одної (жбдної) не роздавить *див.* крашавка.

2. Давлячи, тиснучи, тяжко ранити, умиертвляти. Терентій роздавав на щоці комара (Стельмах, I, 1962, 500); — Я роздавав тебе, як жабу, Зітру, зімну, мороз як бабу, Що тут і губи ти зітнеш (Котл., I, 1952, 95); Височенна скела... вся поросла лісом. Ідеши — і здається, насувається вона на тебе, от-от роздавить (Хотк., II, 1966, 249); // Збиваючи з ніг, калічити, вбивати. — Василь попав під аварію, його ледве не роздавив грузик (Хвиляк, Невгамовна, 1961, 191); // Дуже гнітити, приголомшувати, завдаючи страждань. Кривавить серце коле мого брата люта негода, роздавало його до краю кляте ярмо народа... (У. Кравч., Вибр., 1958, 41); Здається мені, що діється щось, що мене мав роздавити і знівечити, і під обухом сеї мамі хожу [ходжу] (Стеф., III, 1954, 227); Пізно ти, рідна, діждалася підмоги — Серце звільнилось розбите, слабе. Ти ж помирала й не знала, небога, Що роздавило і тата й тебе... (Павл., Бистрина, 1959, 114).

3. Завдавати кому-небудь рішучої поразки. Хай чують вороги, що ми — залізи. Роздушимо, роздаavimo того, хто посягне на нас (Тич., II, 1957, 35).

4. *фам.* Розпивати що-небудь спиртне. Шпилька підвієє і мовить: — Може, почекаємо? Скоро Палажка на обід прийде. Пілітру роздаavimo... (Г. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 181).

РОЗДАВЛЮВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до роздавліювати.

РОЗДАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до роздати¹. На з'їзді партії, коли розв'язувалося питання про продоваток, була роздана брошура... про хлібне виробництво Росії (Ленін, 43, 1974, 138).

РОЗДАРИТИ *див.* роздаровувати.

РОЗДАРІВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗДАРУВАТИ**, ую, уєш і рідко **РОЗДАРИТИ**, дарію, дарив, док., *перек.* Роздавати що-небудь різним особам як дарунки. Рудий чех ходить з кутка в кутку і роздаровує всім свої речі (Кол., На фронті..., 1959, 114); Ти, цариче... край загалений Панаж роздарила! (Укр. думн., 1955, 192); Тут усе справжнісіньке... речі все дорозі, міцні... Але — зачнеш — усе стало, розпродан, роздарую і — нове заведу! (Горький, II, *перекл.* Ковганюка, 1952, 305).

Роздаровувати усмішки (посмішки) — шпиро і часто усміхатися. Роздаровуючи... посмішки, вибиралася на середину [наговпу] Олександра (Логв., Літа..., 1960, 13).

РОЗДАРУВАТИ *див.* роздаровувати.

РОЗДАРУВАТИСЯ, ується, док., рідко. Захопитися даруванням. Штовхав [Марійка] ліктем Карпа під бік, вже сичить: «Ач, роздарувався...» (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 366).

РОЗДАТИ¹ *див.* роздавати¹.

РОЗДАТИ² *див.* роздавати².

РОЗДАТИСЯ¹ *див.* роздаватися¹.

РОЗДАТИСЯ² *див.* роздаватися².

РОЗДАЧА, і, ж. Дія за знач. роздати¹. В мене нема на роздачу: я й сам собі не настану (Номек, 1864, № 14331); Після роздачі в кухні дещо лишалося, і Ференц озолосив бункерів, щоб ішли в посудом на подвір'я (Гончар, III, 1959, 270).

РОЗДВО́БНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до роздво́їти. Біла косинка прикривала пишму зачіску, роздво́бну тонким пробором (Десняк, II, 1955, 346).

2. у знач. прижм., перен. Який роздво́їся (у 2 знач.). Страх і збентеження струсували всю його роздво́бну зав'язку (Довж., I, 1968, 439); Анатоль знову на самоті, роздво́бний (Кач., II, 1958, 362).

РОЗДВО́БНИСТЬ, вості, ж. Властивість і стан за знач. роздво́бний 2. Болісна роздво́бність роздирає й зривала його (Тулуб, Людолови, II, 1957, 249); Писемно вимовлені слова про Говорушин хліб з одного мажу розбили попередню психічну роздво́бність і загованість Плотника (Кир., Вибр., 1960, 200).

РОЗДВО́БНЯ, я, с. 1. Дія за знач. роздво́їти і стан за знач. роздво́їтися. Процес обміну породжує роздво́бня товару на товар і зрощі.. (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 108); У неї з'явилась дивне почуття роздво́бня (Донч., V, 1957, 324); У цьому Варвариному подво́бні було багато дивного, але це було саме подво́бням, тобто збагаченням її життя, а не роздво́бням, яке різноманітне роздво́бнює, тобто збіднює існування (Перв., Дикий мед, 1963, 207).

2. Місце, де що-небудь роздво́їлося (у 1 знач.); роздво́бна частина чого-небудь. Остаточно ми не вийшли на царинку, лиш противно вниз, себто мов у яругу в роздво́бна гори (Коб., III, 1956, 153); Дмитро, впавши правією в тугий скін, знайшов ногою роздво́бна війля і стрибнув на тік (Стельмах, II, 1962, 403).

РОЗДВО́БНО, присл. У стані внутрішнього розладу. Якийсь черв'як точить йому серце, і почуває він себе роздво́бно (Цюпа, Три явори, 1958, 45).

РОЗДВО́їТИ *див.* роздво́ювати.

РОЗДВО́їТИСЯ *див.* роздво́юватися.

РОЗДВО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДВО́їТИ**, бою, біш, *док.*, *перех.* 1. Ділити на дві частини, роз'єднувати надвоє. Уже щучку обскреба і роздво́їла (Сл. Гр.); Ружинський уже встиг прорватися всередину й роздво́їти табір (Ле, Наливайко, 1956, 333).

2. *перен.* Позбавляти цілісності (почуття, ставлення, погляди); приводити до стану внутрішнього розладу. [О л б г а:] Мені добре у моєї нени, навіщо ж мені ще й друга? Я всім серцем кохаю мою нению, то чи зможу ж його роздво́їти? (Кроп., V, 1959, 129); Як клином, ця звістка роздво́їла страйкарів (Головко, II, 1957, 238).

РОЗДВО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗДВО́їТИСЯ**, боюся, бієшся, *док.* 1. Ділитися на дві частини, роз'єднуватися надвоє. Чисто виголене підборіддя трохи роздво́ювалося (Собко, Звич. життя, 1957, 18); Через якусь хвилину Дагидові здається, що місяць раптом роздво́юється, а зорі почали товктися, підстрибувати (Стельмах, I, 1962, 479); — Мені завжди хотілось ніби роздво́їтися, розмножитися, розірватися на сто шматків, і щоб кожна моя частина жила, й творила, й пізнавала різне гарне, і щоб все це був я (Довж., I, 1958, 353); // Розгалужуватися на два боки або надвоє (про дорогу, кодлю і т. ін.). Річка дорога, роздво́юючись, вузчала (Швян, Вибр., 1947, 32); Вагони вже гуркотіли на дальніх стрілах, колія роздво́ювалося, троїлася, поїзд підходив до великої станції (Кучер, Прощай., 1957, 23); Широкий Дунайський рукав роздво́їє і круто загне праворуч і ліворуч (Добр., Очак. розмир, 1965, 309).

2. *перен.* Втрачати цілісність (почуття, ставлення, погляди); приходити до стану внутрішнього розладу. Душа юнака роздво́ювалася. Він шанував Байду, був одним з кращих його учнів, та коли в Шабалій лише жоргне йому в свого комбайна, він не задумався б і перебіг би до.. Шабаля (Д. Бедзак, Серце., 1961, 23); Життя його роздво́їлося, розкололося надвоє (Мирний, III, 1954, 186);

Олекса-чортборець боявся стати богоборцем. Віковічна віра всіх предків не могла так скоро зникнути в одному індивідуумі — і Олекса роздво́їєся (Хотк., Довбуш, 1965, 132).

РОЗДЕ́БЕНДЮВАННЯ, я, с., *діал.* Розмова, балачки зніч'я. Злість мене взяла, не дослухав я його розде́бендювання (Фр., II, 1950, 135).

РОЗДЕ́БЕНДЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, *перех.* і *без додатка, діал.* Зніч'я розмовляти. Спокійенько розде́бендювали молодчики, і розде́бендювали б, якби хлопці не підняли галату (Свидн., Люборацькі, 1955, 195); Старші, батьки родим, піли й розде́бендювали про політику (Фр., VIII, 1952, 70); // Займатися балачками. — Хоч ви не каркайте. Не тямите нічого, то й не розде́бендюйте (Стельмах, I, 1962, 388).

РОЗДЕ́РТИ *див.* роздирати.

РОЗДЕ́РТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розде́рти. Видко роздертий в боротьбі комір і туго скручені позаду руки (Коцюб., II, 1955, 258); Люто реонулася взору осклаєні, роздерті вудилами кінські морди (Гончар, II, 1959, 433); Русь була роз'єднана і роздерта внутрішніми межусобицями (Фр., VI, 1951, 57).

РОЗДЕ́РТИСЯ *див.* роздиратися.

РОЗДЗВЕНІ́ТИСЯ, нїтїся, *док.*, *розм.* Почати гучно, не перестаючи дзвеніти.

РОЗДЗВОНІ́ТИ *див.* роздзвонювати.

РОЗДЗВОНІ́ТИСЯ *див.* роздзвонюватися.

РОЗДЗВОНЮ́ВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДЗВОНІ́ТИ**, дзвонїю, дзвонїш, *док.*, *перех.* і *без додатка, розм.* Розголошувати, поширювати, розповсюджувати скрізь яку-небудь новину, чутку, плітку і т. ін. Золя роздзвонювала свою новину (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 249); [М и к и т а:] І хто ж це роздзвонив про мою вигадку? Я ж і не показував нікому... (Сам., II, 1958, 183); Сашко роздзвонив по всьому селу про найкращого в селі майстра — шеця Данила (Чаб., Катюша, 1960, 161).

РОЗДЗВОНЮ́ВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗДЗВОНІ́ТИСЯ**, дзвонїюся, дзвонїшся, *док.*, *розм.* 1. тільки *док.* Почати довго й настирливо дзвонити. Дзвонїти [Романченко] довго. [Т е л е г р а ф і с т:] Чого ти роздзвонився, доволі! (Корн., I, 1955, 155).

2. тільки *недок.* Пас. до роздзвонювати.

РОЗДЗИЖЧА́ТИСЯ, чїтїся, *док.*, *розм.* Почати довго й настирливо дзижчати.

РОЗДЗЮ́БАТИ *див.* роздзюбувати.

РОЗДЗЮ́БУВАТИ *див.* роздзюбувати.

РОЗДЗЮ́БАТИСЯ *див.* роздзюбуватися.

РОЗДЗЮ́БУВАТИ і **РОЗДЗЮ́БУВАТИ**, ує, *недок.*, **РОЗДЗЮ́БАТИ** і **РОЗДЗЮ́БАТИ**, ає, *док.* Роззюбувати що-небудь дзюбом. Вони [дубоноси] роздзюбували тверді кісточки ягід, і тоді лунало суше клацання (Наука., 12, 1971, 18); Козак доїжджав, смерті доглядав, Ворон тіло роздзюбав, кості розкидав (Чуб., V, 1874, 375).

РОЗДИ́ВІТИ *див.* роздвля́ти.

РОЗДИ́ВІТИСЯ *див.* роздвля́тися.

РОЗДИ́ВЛЯ́ННЯ, я, с. Дія за знач. роздвля́ти, роздвля́тися 1.

РОЗДИ́ВЛЯ́ТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗДИ́ВІТИ**, дивляю, дивїш; *мн.* роздвля́ть; *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що роздвля́тися 1. Повертаюся спиною і роздвляю Monte Solaro (Коцюб., II, 1955, 418); Шеф редакції.. надів пальто і пішов до друкарні, щоб роздвизити весь даний і наскладаний матеріал (Фр., IV, 1950, 31).

РОЗДИ́ВЛЯ́ТИСЯ, яюся, яєшся, *недок.*, **РОЗДИ́ВІТИСЯ**, дивляюся, дивїшся; *мн.* роздвля́тися; *док.* 1. *перех.* і *без додатка, також на кого-що.* Уважно оглядаючи, розглядаючи, ознайомлюватися з ким-, чим-не-

будь. Через кілька хвилин хлопці вже сиділи в холодку під грушею та й роздиралися на книжку з малюнками (Гр., II, 1963, 15); Якусь хвилину вона мовчки роздиралася Надію з голови до п'ят і щось зважує (Баш, На., дорозі, 1967, 9); Вона тобі й цикаду, і ящірку сама зловить, щоб зблизька її з дитячи роздиратися (Гончар, Тронка, 1963, 221); // Пильно вдвляючись, старанно розглядаючи, помічати, розрізняти, бачити кого-, що-небудь. З-за світла замаячила перед ним лиса голова.. Якій аж на стіл заліз, роздиралася та пізнаючи (Мирний, I, 1954, 294); Давид похмурився і пильно став роздиратися на заголовок книжки. І дивно — не прочитав заголовка (Головко, II, 1957, 100); Я довог-дого придвлявся... Це, може, скарб мені ливсь? І вже був трошечки злякався, А потім годі — роздирився (Гл., Вибр., 1951, 209); Обличчя його я не могла роздиратися, бо він був ще досить далеко (Л. Укр., III, 1952, 607); Кульжан намагається роздиратися, де батькова юрта, але нісок заборозив їй очі (Тулуб, В степу..., 1964, 72).

2. *неперех.* Те саме, що розглядатися 1. Йшов загожій тижо, мога за ногою, й роздиралася на всі боки (Мирний, I, 1949, 130); Ольга з острахом водила очима по церкві — роздиралася (Кач., II, 1958, 13); Поживеш, Роздирився в хаті, Та й ми тебе побачимо (Шевч., I, 1963, 313); Ще не знали нічого одне про одного, ще не роздирився навіть як слід, а вже існував між ними невидимий вогняний місточок (Загреб., Європа. Захід, 1961, 266).

3. *неперех., перен., рідко.* Пильно приглядаючись, старанно розбираючись, оцінювати кого-, що-небудь. Ні, краще ніколи не роздиратися, з чого зроблено те, що нам до вподоби (Коцюб., II, 1955, 241); — На тебе, — коли роздиратися з усіх боків, нічим не вгодиш, як на мою тецю (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 6); — Скільки треба, щоб роздиратися, що дівчина непогана (Головко, I, 1957, 458); Підуть [батьки] на розглядини, роздиратися, що воно за людина, чи до пари, чи робота, чи на здоров'я гожа (Тют., Впр, 1964, 125).

РОЗДИМАТИ *див.* роздувати.

РОЗДИМАТИСЯ *див.* роздуватися.

РОЗДИРА́ННЯ, я, с. Дія за знач. роздирати.

РОЗДИРА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗДЕРТИ** і **РОЗІДРАТИ**, роздеру, роздереш; *мин. ч.* роздёр, дерла, ло, розідрів, драла, ло; *наказ. сп.* роздері; *док.*, *перех.* 1. Розривати на шматки. Давид стенає та ридеє, Багряну рицу роздирає І силе поїла на главу (Шевч., II, 1963, 93); Вони тут же жадібно ковтали свою частку, роздирали м'ясо руками (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97); Козак Мамай, роздерши на клапті шаровари пана Куни, визволив йому ноги з золотих стремен (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 58); «Дивіться, люди: осьде булає, Що я читав...» — і показав Перед народом. Всі здригнули: Іван Гус Булуу розідрал!!!.. (Шевч., I, 1963, 265); // Робити порваним, дірявим. Плачем великим ридали невізміщні чорні, Шати свої роздираючи, раячи тіло до крові (Л. Укр., I, 1951, 424); Одна карлючка зачепилася.. за Настину сукню й роздерла її внизу (Н.-Лев., III, 1956, 249); Тимш випростався, роздер на грудях сорочку й став як залізний (Довж., I, 1958, 61); — А я про своє [пальто] байдуже, — додає Власов, аляючи прямо на траву. — Тобі що? Сьогодні роздирає одне — завтра друге буде! — сказав Василь (Мирний, IV, 1955, 142); // Роздиріювати, розмелювати зерно. Мати останнє зерно роздирає на жорнах (Стельмах, I, 1962, 128); // Розривати, відкривати що-небудь. Почтмейстер роздер концерт і конфіскував ті нещасні і невинні вистіпки, немов щось страшне (Коцюб., III, 1956, 250); Колосовський, роздерши індивідуальний пакет, сьж-так перервав йому покресану щелепу (Гончар, Людина., 1960, 94); // Завдавати рва-

них ран, робити глибокі подряпини (на тілі). Роздираючи тіло об гострі тернові колочки, Лукія перехопилася через ріє (Донч., III, 1956, 70); Кайдани знову вп'ялися в тіло гострими цапками, роздирають шкіру (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 127); [З і н ь к а:] Підійди ближче! Підійди!.. Я тобі баньки видеру і пацеху роздеру! (Крон., II, 1958, 42); Одна зворостина зачепила теля по голові й розідрала око аж до губ (Хотк., I, 1966, 121); // Знищувати, загриваючи, розривати на шматки (про хижака). Між пташками не всі ж праведні, а є й грішні. Он шуліка — кожну пташку роздирає (Гр., II, 1963, 326); — Якраз отут, де ми з тобою обідаємо, гепард [дика кішка] роздирає свою здобич (Гончар, Тронка, 1963, 99); Дуже їм воєки дошкулують: цючочі то коєа, то пару баранів роздеруть, а то й більше (Тулуб, В степу..., 1964, 206); Все ти [засць] зоватися та вгору диєш; Тільки ж задаєш, щоб як задрімати, А над тобою вже беркут повис: Так і тремтить, щоб тебе розідрати! (Шог., Поезії, 1958, 120); // Прокладаючи собі дорогу, вклинюватися в що-небудь, розсікати щось. Плач корабель, роздираючи хвилі (Л. Укр., I, 1951, 425); Загін.. канаєкопачів, — з болотним екскаватором в далекому авангарді, — іде в наступ на трясину, роздирає мочарну зарость... (Вол., Дні., 1958, 68); *Образно. Грім гогоче, а блискавка Хмару роздирає (Шевч., I, 1963, 108); // Розтуляти (очі). Гилаш [женці] в поле до схід сонця, спотикаючись, роздирали кулаками нещасні очі, згинались од холоду (Вас., II, 1959, 169); // Дуже широко розкривати (рот), розтінювати (губи). Інкіна мати, роздиравши в позіхові рот, простяєє мені для поцілунку руку (Речм., Твій побратим, 1962, 45); // *перен.* Порухувати (тішу, спокій) чим-небудь. Тільки Яресько ліє, тільки задрімає, як уже згось мовби біля самого вуха роздер каармежу тишу (Гончар, II, 1959, 249).

2. *тільки недок., перен.* Спривчнати, викликати внутрішній розлад, суперечності. [Прісцілла:] В нас тепера велика чвара церкву роздирає (Л. Укр., II, 1951, 413); Світову імперіалістичну систему роздирають глибокі і гострі суперечності (Програма КПРС, 1961, 30); // Роз'єднувати, розчленовувати що-небудь. Вдерлася.. люті ричарі-хрестоносці, рвали й роздирали на шматки Руську землю (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 431).

3. *тільки недок., перен.* Сильно, різко роздратовувати, болюче діяти на щось. Бряжчало намисто у молодий на грудях, жіночий верек роздирає вуха (Коцюб., II, 1955, 355); Хворий не видужуєє, його легені роздирає кашель (Донч., III, 1956, 107).

4. *перен.* Надто хвилювати, терзати, мучити морально. Вже до міста нема вороття, там контрасти мене роздирають (Сос., I, 1957, 226); Хто не слухається розуму, того роздеруть його ж таки власні очинки (Крим., Вибр., 1965, 143).

Роздирати серце (душу) — завдавати моральних мук, душевного болю. За думою дума роєє виїтає; Одна давить серце, друга роздирає (Шевч., I, 1951, 259); Дужки по шматках роздирали сьогодні парубочу душу (Стельмах, I, 1962, 531).

РОЗДИРА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗДЕРТИСЯ** і **РОЗІДРАТИСЯ**, роздеруся, роздерешся; *мин. ч.* роздёрся, дерлася, лося і розідрівся, дралася, лося; *док.* 1. Розриватися на шматки. *Образно. Було вже пополуночі, і раптом саме небо над містом і морем немаче аж тріснуло і роздерлося навпіл, а далі — ще на тисячі шматків (Смолиць, V, 1959, 793); // Робитися порваним, дірявим. Холоша роздерлася з таким вражаючим звуком, що нівень на перелазі злякано проковтнуло своє «ку-ку-рі-ку» (Донч., VI, 1957, 13); // Різко розходитися в різні боки. Роздиралася паца землі, вогонь виї-

тав і лизав.. небо (Хотк., II, 1966, 206); *Завіса раптово роздерлась надвоє* (Головко, I, 1957, 195); // *Розтулятися* (про очі); // *Широко розкриватися* (про рот, губи). *Губи самі собою роздираються в широченну осмішку* (Вас., II, 1959, 297).

2. *перен., розм.* Трудитися понад силу, докладати великих зусиль у чому-небудь. *Не набує їм [синам] батько ні майна, ні грошей про запас, хоч як роздирався у роботі* (Мур., Бук. повість, 1959, 258).

3. *перен.* Дуже голосно кричати. *Ярино! Чи ти навідишася! Гукай на неї, роздерися — ні службу, ні послушання!* (Л. Укр., III, 1952, 738).

4. *тільки недок.* Пас. до роздирати.

РОЗДИЧАВІТИ, ію, іеш, док., розм., рідко. Відвинути від людей. *І не здоровкається дитина — роздичавіла* (Сл. Гр.).

РОЗДІЙ, дію, ч. Те саме, що роздбювання. *Роздій лаяле собою систему зоотехнічних прийомів та організаційних заходів, спрямованих на одержання найбільших удоїв* (Колг. енци., II, 1956, 415); *Правильний роздіє ні тільки забезпечує додаткове молоко, а й сприяє збереженню цінних якостей у тварин в майбутньому* (Хлібороб Укр., I, 1967, 23).

РОЗДІЙМАТИ *див.* рознімати.

РОЗДІВНЯТИ *див.* рознімати.

РОЗДІЛ, лу, ч. 1. Присвячена одній темі частина книжки, твору і т. ін. — *Ти можеш дати розділ про походження води і про вплив моря на психіку* (Ю. Янов., II, 1958, 144); *Прочитала перший розділ вашої нової повісті і мушу вам признатися — боюся. Я не знаю, як реагувати* (Кач., II, 1958, 15).

2. *рідко.* Дія за знач. розділяти, розділятися 1, 2. *Щастя в краса, краса в тажке [також].. щастя — Не має розділу, немає грані їм* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 317); *Здавалося, що цей розділ вплинув корисно на відносини між братами* (Фр., VI, 1951, 248).

РОЗДІЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розділяти. *Волосся [у Марії] зачесане з мистецькою простотою, розділене проділом* (Л. Укр., III, 1952, 176); *Тона.. зорила крізь куц на Віталія так, ніби шкодувала, що вони розділені куцем* (Гончар, Тронка, 1963, 51); *А ти — люби! Та так, щоб бурі крила Любоє дала на трюмному пуді. І не розділена — вливала в серце сили, Ніким не прийнята — підносила в житті!* (Забашта, Квіт., 1960, 89); // *розділено, безос. присудк. сл.* В останню мить Ігню колоду теж розділено, відокремлено тільки передні (Загреб., Диво, 1968, 324).

РОЗДІЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розділяти, розділяти. *Копенгагенський конгрес прямо осудив розділення професійних спілок за національностями* (Ленін, 24, 1972, 284); *Мати безмірно рада листуванню з донькою, пише, що приїде, як тільки попродає децю з того, що залишиться їй після розділення майна з чоловіком* (Автом., Щастя..., 1959, 71).

РОЗДІЛИТИ *див.* розділяти.

РОЗДІЛИТИСЯ *див.* розділятися.

РОЗДІЛКА, я, ж., заст. Ряска.

РОЗДІЛОВАЙ, а, е. Який що-небудь розділяє, позначає розділення.

△ *Розділові знаки див.* знак.

РОЗДІЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що розділовий. *Розділювальна наука.*

РОЗДІЛЮВАТИ *див.* розділяти.

РОЗДІЛЮВАТИСЯ *див.* розділятися.

РОЗДІЛЮВАЧ, а, ч. Те саме, що роздільник.

РОЗДІЛЯННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розділяти.

РОЗДІЛЯТИ, ію, яш і рідко **РОЗДІЛЮВАТИ**, ію, яш, недок., **РОЗДІЛИТИ**, ділю, ділиш, док., *перех.* 1. Діляти що-небудь на частини, шматки і т. ін.

Старий, обпавивши кабана, розділя його на шматки (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *Учитель напомацки, нервучий, знаходить пачку листівок, розділяє її надвоє і складає в чоботи* (Стельмах, I, 1962, 438); *Розділяли її [тараню] не на двоє, а на троє* (Мирний, IV, 1955, 24); // *Поділяти* (колектив людей) на менші одиниці. *Розділяючи хутко людей на дві групи, Рязанцев і Буря кинулись один до охопленого вогнем навісу, другий — наздоків наліяж* (Цюпа, Нааустріч., 1958, 338); // *Класифікувати* за певними ознаками. *Одні виносили дошки асередини, другі відбирали та подавали їх даліше, треті складали їх.., значили, розділювали на вузькі й широкі* (Коб., I, 1956, 461); *Всю молодь, яка вирувала навколо Уласа, можна було, на його думку, розділити на три групи: перша група — юнаки і дівчата, що належали до робітничих сімей* (Тют., Вир, 1964, 57); // *перен.* *Певним чином розпоряджатися своїми силами, часом і т. ін.* *Сей час уміє він розділити так, що на всяку роботу, на всяку науку знаходить час і пору* (Фр., III, 1950, 29).

2. Здійснювати арифметичну дію ділення.

3. Розподіляти між ким-небудь, даючи або признаючи кожному відповідну частину. *Зібрався люди, лагодяться калач розділяти* (Кв.-Осн., II, 1956, 219); *Того літа риба ловилась дуже погано. Забродчики розділяли восени довод і насилу заробили по двадцять карбованців* (Н.-Лев., II, 1956, 249); *За побратимство ми із світом цілим, Хліб-сіль, ковток води в пуді розділяж* (Дор., Тобі, народо., 1959, 85); // *Давати кому-небудь частину чогось свого, ділятися чимсь.* — *Прошу Енею поклонятися і хліба-солі не цуратися, Кусок останній розділю* (Котл., I, 1952, 174); *Спасибі, друже мій убогий! Ти, знаю, лепту розділає Своєю єдиною...* (Шевч., II, 1963, 251).

4. Створювати проміжок (проміжки) між ким-, чим-небудь, роз'єднуюти когось, щось. — *Напирайте заду, Кукубенко й Паливодо! Мішайте їх [ляхів], мішайте, розділяйте* (Довж., I, 1958, 251); *Зрієляши, Марина розділяла його [волосся] на дві половини, ще почесаала, а потім заплела в коси* (Мирний, III, 1954, 178); // *Бути межкою між ким-, чим-небудь, розмежовувати когось, щось.* *Внизу за шосе шумить вірська річечка, Руський Потік, що плине долиною до Дунайця й розділяє двоє насом карпатських вір* (Н.-Лев., II, 1956, 396); *Іван бере стільця й сідає проти неї. Їх розділяє стіл* (Кол., Терен., 1959, 361); *Ні моря, ні пасма вір Нас не розділять вже тепер* (Мас., Квів. каштани, 1954, 43); // *перен.* *Робити неможливими зв'язки, єднання, спілкування.* *Нас розділяють з ліквідаторами ті самі негоди, які розділяють реформістів і революціонерів скрізь* (Ленін, 24, 1972, 283); *Панічні реакційні кола та їх буржуазні уряди, вірні давньому принципу — розділяй і владарюй, — стіла національну ворожнечу і розрват, намагалися сварити народи між собою* (Рильський, IX, 1962, 113); *Тепер, вижилося, вже й земля їх [любчан] не ріднила, а, навпаки, розділяла* (Скл., Святослав, 1959, 98).

5. Переживати що-небудь спільно з кимсь; утішати когось у чому-небудь. *Зійдуться та тугу розділяють, біду свою тішать* (Вовчок, VI, 1956, 303); *Підійшли купці з каравану, розділяли горе старого, потішили ласкавим словом* (Юцюб., II, 1955, 154); *Княгиня Волконська та княгиня Трубецька кинули викили цареві.., щоб розділити з своїми чоловіками їх страдницьку долю* (Тулуб, В степу., 1964, 182); // *Брати участь у чому-небудь разом з іншим (іншими).* *Хочеться звернутись до художників, операторів, асистентів, освітлювачів, — до всіх; що повинен розділити зі мною складний труд створення картини* (Довж., I, 1958, 185); // *Разом*

з кимсь користуватися чим-небудь, споживати щось. *Гей, покидаю всю армію Розділит з нами хліб і сіль* (Забашта, Квіт., 1960, 105).

◇ **Розділяти** *луже* *див. луже*; **Розділяти** (розділити) *постіль з ким* — те саме, що **Розділяти** *луже* (*див. луже*). *Параска-Роксолана, бач, саме й мріяла про те, щоб розділяти свою постіль — не з осоружним Демидом, а з молоденьким сотником* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 456).

6. *рідко*. **Приведуватися** до члїх-небудь думок, почуттів, схвалювати, підтримувати їх. *Мій пістиж до Вас* [П. Мирного] *розділяють і земляки, отож не диво, що ми так зраділи, прочитавши Вашу нову працю «Морозенко»* (Коцюб., III, 1956, 195); *Дорош не відповідав, але видно було, що він не розділяє захоплення Оксена* (Тют., Вир, 1964, 206).

РОЗДІЛЯТИСЯ, *яюся, юєшся, недок.*, **РОЗДІЛИТИСЯ**, *ділюся, ділишся, док. 1. Ділитися на частини, шматки і т. ін.; // Поділятися на менші одиниці (про колектив людей). *Розділяйтеся на три купи і ставайте на три дороги перед трьома брамами* (Довж., I, 1958, 248); *Для того щоб прискорити ремонт, Власенкова бригада розділялась* (Ткач, Плем'я., 1961, 351); // Утворювати розгалуження; розгалужуватися. *Ріка під містком розділялась надвоє* (Баш, Вибр., 1948, 79); *Дагі розлилось Червоне море і розділилось по половині* (Л. Укр., I, 1951, 256).*

2. Ділитися на якесь число без лишку.
3. Розподіляти між собою (спільне господарство, майно і т. ін.). *Брати у батьківській жмлі старій оселі, Не розділяючися* (Рильський, Поеми, 1957, 27).

4. Роз'єднуватися, утворюючи проміжок між ким-, чим-небудь. *Руденська рідка борідка розділялася на два довгі клиночки і вся світилась наскрізь* (Н.-Лев., II, 1956, 57); // Розходяться в різні боки. *Гребці розділились. Іван вийшов на берег, а Филип поплив за човном* (Мирний, I, 1954, 312); *Лена вправо, а ж уліво — їй розділились умить* (Тяч., II, 1957, 325); // Розмежовуватися, відділяючись чим-небудь, що є посередні. *Приміщення розділяється довгим коридором*.

5. *перен.* Бути різними; виявлятися суперечливими. *Гадки розділялися. Йон з Прозірою стояли на першому проєкті та покладали надію на службу богу; Маріцця схилилася на Йочі бік* (Коцюб., I, 1955, 275); *Іти чи не йти Усманові увечері до Марти? Думки батарейці про це розділились* (Гончар, Маша., 1959, 8).

6. *тільки недок.* **Пас.** до розділяти, розділювати 1—3.
РОЗДІЛЬНИЙ, а, е. 1. Який ділиться на послідовні етапи або частини. *Роздільне збирання зернових культур сприяє економії праці на сушійні і очищенні зерна, зменшує втрати врожаю* (Наука., 8, 1956, 29); // Який полягає у здійсненні таких етапів. *Збирання гречки provádиться роздільним способом* (Хлібороб Укр., 7, 1973, 22).

2. Який діє, відбувається і т. ін. окремо від чогось іншого; відокремлений. *У виробничих приміщеннях підприємств громадського заручвання повинні бути холодильні шафи або ванки з льодом для роздільного зберігання сировини* (Технол. пригот. їжі, 1957, 14); *Система і апаратура кораблів «Союз-4» і «Союз-5» працювали чітко й надійно як у роздільному, так і в зстикованому польоті* (Веч. Київ, 23.I 1969, 2).

3. В якому чітко виявляються складові елементи (про вимову, звуки і т. ін.); виразний. *Мідний роздільний двгін роаноситься гогорі, відраозоуючи секунди, надаючи їм незвичайної ваги і значимості* (Ю. Янов., I, 1958, 135).

РОЗДІЛЬНИЙ, а, е. Який розділяє, відокремлює щонебудь одне від одного.

△ **Роздільна здатність** [фотооб'єктива] — властивість (фотооб'єктива) роздільно передавати на оптичному зображенні дуже близько розміщені точки або лінії; **Роздільний пруттик** — у художньому вишиванні — пружок, яким прикрашають рубці в жіночих сорочках, серветках, скатерках і т. ін.

РОЗДІЛЬНИК, а, ч. Прилад, устаткування для розділення чого-небудь. *Наконечники для розпилювання мають переставні роздільники, які встановлюються залежно від висоти обпилюваних рослин* (Мехав. і електриф., 1953, 124); *На Долинському нафтовому промислі було освоєно метод спільно-роздільної експлуатації двох пластів однією свердловиною. Для цього застосували спеціальне устаткування — роздільник пластів* (Роб. газ., 27.XII 1962, 2).

РОЗДІЛЬНИСТЬ, *ності, ж.* Властивість за знач. роздільний.

РОЗДІЛЬНИСТЬ², *ності, ж.* Властивість за знач. роздільний.

РОЗДІЛЬНО. *Присл.* до роздільний. *Збираємо пшелицю в основному роздільно. Косимо у фазі воскової стиглості* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 13); — *Відпустки тобі чекати ще довго, діточко, — по одному, роздільно виштовзувала* (Ліна Леонардівна) *з себе слова* (Ков., Сальвія, 1959, 132).

РОЗДІЛЬНОПЕЛЮСТКОВИЙ, а, е, *бот.* Який має пелюстки, що не зростає. *Роздільнопелюсткової калачики*.

РОЗДІЛЬНОСТАТЕВИЙ, а, е. Якому властива роздільностатевість. *Рослина [волоскокого] горіха однодомні, але з роздільностатевими квітками. Чоловічі квітки зібрані в сережки, а жіночі — поодинокі або групові* (Сад. і ягід., 1957, 31).

РОЗДІЛЬНОСТАТЕВИЙ, *вості, ж.* Роздільня статі — явище, при якому чоловічі статеві органи властиві одним особинам, а жіночі — іншим. *Чарлз Дарвін вважав роздільностатевість у ссавців явищем третинного порядку* (Знання., 8, 1973, 14).

РОЗДІЛЬНОЧАСТКОВИЙ, а, е, *геол.* Бідний на глинисті частинки, сипкий, малов'язаний (про ґрунт).

РОЗДІЛЮБАТИ *див.* роздлубувати.

РОЗДІЛЮВАТИ, *ую, уєш, недок.*, **РОЗДІЛЮВАТИ**, *аю, аєш, док., перек., розм. 1. Те саме, що розколупувати 1.*

2. *рідко*. **Розв'язувати, розправляти** щось туго зав'язане, замотане і т. ін. *Довго возився він, поки роздлубав зав'язаний на ньому [мішечку] вузол, а коли побачив повстий жмуток доларів, задоволено цмокнув* (Горь., 1956, 32).

РОЗДМУХАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до роздмухати. *Роздмуханий вітром вогонь перекинувся на розлитий бензин...* (Цюпа, Назустріч., 1958, 338); // *роздмухано, безос. присудк. с.в.* *Битви далекої в серці роздмухано жар* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 75).

РОЗДМУХАТИ *див.* роздмухувати.

РОЗДМУХАТИ *див.* роздмухувати.

РОЗДМУХАТИСЯ *див.* роздмухуватися.

РОЗДМУХНУТИ *див.* роздмухувати.

РОЗДМУХУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнв. ч. до роздмухувати. *Розвільна стихія вогню, роздмухана вітром, ще лютувала не одну годину* (Добр., Очак. розмпр, 1965, 148).

РОЗДМУХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздмухувати.

РОЗДМУХУВАТИ, *ую, уєш і рідко РОЗДМУХАТИ*, *аю, аєш, недок.*, **РОЗДМУХАТИ**, *аю, аєш і рідко РОЗДМУХНУТИ*, *нү, нєш, док., перек. 1. Струменем повітря або віянням вітру підсилювати горіння чогонебудь. *На гарячому вузлілі, яке роздмухує вітерець,**

підігрівався клеї (Донч., IV, 1957, 74); За мить підпалили й роздмухали всі джури й челядники по доброму віттю торшійної сухої ковили (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 31); // безос. Його очі... загорілися нимі гострим синім вогнем, наче вітром адувало повіє і роздмухувало спиртовий-синій жар, що жив під ним (Гончар, I, 1954, 106); // Примушувати яскраво палати, світити (вогонь, полум'я). Княгиня Ольга сідає в крісло. Обабіч неї горять два світильники. Вітер з Дніпра роздмухує вогні (Скл., Святослав, 1959, 35); Піднялась буря і роздмухала полум'я (Н.-Лев., IV, 1956, 38); * Образно. Казка — це свіжий вітер, який роздмухує вогник дитячої мрії і мочи (Цюпа, Добротворець, 1971, 121); // Розпалюючи паливо і роздуваючи вогонь у чому-небудь, нагрівають щось. За хвилину пораяся (Соловйова) вже в сінях, роздмухуючи самовар (Коцюб., I, 1955, 254).

◇ Роздмухувати (роздмухати) кадильо див. кадильо.

2. перен. Робити більшим, великим за розмахом, поширенням і т. ін. Ця газета стала б частинкою величезного ковальського міза, який роздмухує кожну іскру класової боротьби і народного обурення в загальний пожежар (Левін, 6, 1969, 161); Цієї весни вся війна була б закінчена, якби не роздмухала пожежу Антанта (Гончар, II, 1959, 86); // Пробуджувати, підсилювати які-небудь думки, почуття і т. ін. Наближався буремний 1917 рік. Він ішов через солдатські окопи і траншеї... він роздмухував ненависть у грудях каменара, хлібороба (Цюпа, Україна..., 1960, 42); Тут Шевченко над Негою Гнівний свій писав «Кобзар». Дум роздмухував пожежар (Нех., Ми живемо..., 1960, 121); Туття, той найважливіший мери родимого зв'язку, вигасало безповоротно і нічо [ніщо] не роздмухав його наного (Фр., XVI, 1955, 72).

3. перен., розм. Навмисне перебільшувати що-небудь; уявляти щось більшим, ніж є насправді. [В оронів:] Не переохійною своїх сил. Роздмухувати цей конфлікт не в твоїй інтересах (Лев., Драми..., 1967, 347); У період нагрітання революційної ситуації III відділ також вирішив не роздмухувати справу Шевченка (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 542); Маленьку дівку, дрібний якийсь випадок роздмухують, роздувають до розмірів слона і пускають гуляти межі люди (Вас., Незібр. тв., 1941, 199).

4. Рухом повітря розносити, розвіювати що-небудь. Всі хари роздмухав [Марець] по небу (Коцюб., I, 1955, 427); // Подувом вітру розсувати що-небудь у різні боки, примушувати коліватися щось. Полюєся кризь нив [двері] нічний вітер, роздмухуючи на покутті рушники й фіранки на вікнах (Тулуб, Людолова, I, 1957, 206); * Образно. Присадкуватий дячок роздмухав вуся смігом (Рябак, Переясл. Рада, 1948, 198).

РОЗДМУХУВАТИСЯ, усться, недок., РОЗДМУХАТИСЯ, ається, док. I. Починати горіти сильніше внаслідок припливу повітря. Загуло, роздмухуючись, горно (Гончар, III, 1959, 93); // Починати яскраво світитися, палати (про іскри, вогонь, полум'я). * Образно. Іскри роздмухуються. Полум'я охоплює всі країни (Ірчан, II, 1958, 11).

2. Починати сильно віяти, дуть (про вітер). Роздмухався вітер, — Наспіваю я (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 42).

3. тільки недок. Пас. до роздмухувати.

РОЗДОБИЧА, і, ж., розм., рідко. Те саме, що роздобуток. Як побіжить [лев] бувало на роздобичу, так уєїт, хто б йому не попася по дорозі, роариє на шматки і кидєє (Укр., казки, 1951, 55); Поїхали вони на роздобичу (Чуб., II, 1878, 251).

РОЗДОБРИТИ див. роздобрювати.

РОЗДОБРИТИСЯ див. роздобрюватися.

РОЗДОБРИЛИЙ, а, е, розм. I. Дієпр. акт. мін. ч. до роздобріти. Захмелілий і роздобрілий, Іван Лук'янович приймає мене так, що, здавалось, ось-ось полієє цілуватися (Грим., Подробиці..., 1956, 134).

2. Який став товстим, огрядним. Під глузливий смішок роздобрілого Никанора старий увійшов до кабінету й зупинився на порозі (Стельмах, I, 1962, 420).

РОЗДОБРИТИ, ю, їеш, док., розм. I. Стати добрим, добродушним. Христя дуже дивувалася, чого се так хазяйка роздобріла (Мирний, IV, 1955, 69); — Оце так батько! — задоволено говорять стрільці. — А ми даремно на нього накиннулись. — Щось роздобріє він дуже, — з недовірою говорять треті (Цюпа, Назустріч..., 1958, 111).

2. Стати товстим, огрядним. Чорні брови, мов п'явки, упилися над чорними блискучими очима; шия, руки, стан, груди роздобріли, розпухли (Мирний, IV, 1955, 31); Несподівано на старість роздобріє Сафрон, поглядів, наче помолодшав (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 651).

РОЗДОБРЮВАТИ, юю, юєш, недок., РОЗДОБРИТИ, добрію, добріш, док., перен., розм. Всілякими способами примушувати кого-небудь стати добрим, лагідним, щедрим. Зі смаком перчить [Кузьма] картоплячу юшкку і жимохідь намагається роздобрити свою сердиту пару (Стельмах, II, 1962, 297).

РОЗДОБРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., РОЗДОБРИТИСЯ, добріюся, добрішся, док., розм. Ставати добрим, лагідним, щедрим. Вона роздобрілась ради правника й хотіла ще подати йому милостину грішнику (Н.-Лев., III, 1956, 206); — Виберу пору, коли старий роздобриться, і скажу йому про нашу любов (Стельмах, II, 1962, 371).

РОЗДОБУВАТИ, аю, аєш, недок., РОЗДОБУТИ, буду, будеш, док., перен. Діставати що-небудь, перев. з труднощами, після довгих пошуків. Турбується [матуся], грошенят роздобує мене. Роздобула і аж цілих шість рубликів (Тесл., З книги життя, 1949, 75); З неймоірними труднощами доводилося роздобувати картоплю (Хижняк, Тамара, 1959, 45); Читай [Микола] усе без розбору, що попадає під руки, що між роздобути у товаришіє (Мак., Вибр., 1954, 49); Дружно взялися за діло. Одні лагодили двері, другі десь роздобули дошок і забили ними вікна (Бойч., Молодість, 1949, 126); // Знаходити, підшукувати кого-небудь. Не суворю докорю уразив він її душу, а ваєєнка підступив, почав умовляти, обіцяє другу наймичку роздобути (Мирний, I, 1954, 233).

◇ Роздобути за три бгляди див. бгляд.

РОЗДОБУВАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., РОЗДОБУТИСЯ, будуса, будешся, док., розм. I. на що, чого. Те саме, що роздобувати. Усі... знай багатіють, а ти ось між не роздобудешся ні на що, щоб почати господарювати, як і люди (Кв.-Осн., II, 1956, 400); Вів аж за голую вляєєя: «Ой, де ж ти проклятих грошей роздобутиєсь?» (Григ., Вибр., 1959, 113).

2. тільки недок. Пас. до роздобувати.

РОЗДОБУТИ див. роздобувати.

РОЗДОБУТИЙ, а, е, розм. I. Дієпр. пас. мін. ч. до роздобути. Двері на балкон були завішані одинарною парчевою шторою, хто же зна де роздобутою хазяйновитим завгоспом (Збан., Сеспель, 1961, 26); Тадик сидів за столом у чорному випрасуваному костюмі... білий сорочці з краваткою-метеликом і опереточнім циліндрі, роздобутому у костюмерному цеху віньківського клубу (Тют., Впр, 1964, 419).

2. у знач. прикм. Придбаний (перев. з труднощами). Їй віддавали свій чай, роздобутий йодом змащували рани (Хижняк, Тамара, 1959, 155); Мати, коли я, забувши

все на світі, припадає до роздобутої книги, не раз зримала на мене (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 38).

РОЗДОБУТИСЯ *див.* роздобуватися.

РОЗДОБУТОК, *ткуч.*, *ч.*, *розм.* 1. Дія за знач. роздобути. — *Нехай ідуть [діти] так само на роздобутки, як я!.. Я про них дбати не буду!* (Фр., VII, 1951, 34); *Вигляди лобасту голову вперед, потроюкає [вова] на роздобутки* (Тют., Впр, 1964, 506).

2. Те саме, що здбачч 1—2. *Замість вдячності, за твої ж роздобутки рідний твій батя оточий в зашилок гнати свою дитину в двору...* (Гончар, Тронка, 1963, 111).

РОЗДОВБАННИЙ, *а, е, 1.* Діспр. пас. мнн. ч. до роздоббати.

2. *у знач. прикм.* Розритий, розкопаний; весь у ямах, вярхах. *Черниш вів роту все вище і вище по переритому воронками сідлу між зустим плетивом роздобанних траншей* (Гончар, III, 1959, 418).

РОЗДОВБАТИ *див.* роздббувати.

РОЗДОВБТИ *див.* роздббувати.

РОЗДОВБУВАТИ, *ую, уеш, недок.*, **РОЗДОВБАТИ**, *аю, аш і діал.* **РОЗДОВБТИ**, *бу, беш, док., перех.* 1. Довбаючи, робити заглиблення у чому-небудь, розкопувати щось. *Бурхляво, непокірно ріку... закопували в перегати, роздобували її дно* (Баш, На землі..., 1957, 21).

2. *розм.* Руйнувати, псувати (бомбами, снарядами і т. ін.). — *І добрий взяток [меду] береде? — Брали б добрий, коли б не війна. Немало нам вуликів бандити роздобвали* (Стельмах, II, 1962, 79); // *розм.* Ушкоджувати тіло, робити рани. *Розриною кулею гади заокеанські плече роздобвали, а воно й загнілося* (Збан., Сеспель, 1961, 33); // *Розколулючи, змушувати кровоточити* (рану, виразку і т. ін.). *Роздобувати рану.*

3. *розм.* Довбаючи дзьобом, поїдати, звищувати. *По мені двогонити не будуть і ховати з понами, Роздобають носом птаги* (Пісні та романси..., II, 1956, 27).

РОЗДОБНИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мнн. ч. до роздоіти. *Вирощені і роздосні в радосні корови з провідних родин... інтенсивно використовуються для одержання високоякісного молодняка* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 22).

РОЗДОБННЯ, *я, с.* Дія за знач. роздоіти.

РОЗДОІТИ *див.* роздбувати.

РОЗДОІТИСЯ *див.* роздбуватися.

РОЗДОЛ, *у, ч. 1.* Те саме, що роздбля 1. *За Росєю, на роздолі, попід горами й по долинах розсипались, як та череда, невеличкі біленькі міщанські хатки* (Н.-Лев., I, 1956, 52); *Чорні роздоли ріки під майбутній врожай залягли безмежно до горизонтів* (Смолич, День..., 1950, 141).

2. *діал.* Долина. *Скоро відете за село, то так роздолом і ідете* (Сл. Гр.).

РОЗДОЛНИЙ, *а, е, рідко.* Те саме, що роздбльний. *Понесу тебе в поле колосисте, роздолає тарану, На посуху ти [дубе] встанеш у нас по народному плану* (Мал., Звенигора, 1959, 219).

РОЗДОЛІНА, *к, ж., рідко.* Низинне місце на рівнині, долина. *Ось поминути ще оце горбате зорище, і в широкій роздоліні має бути великий став* (Стельмах, Правда..., 1961, 20).

РОЗДОЛЛЯ, *я, с. 1.* Вільний, широкий простір; широчінь. *Думка за думкою, мрія за мрією котяться в бідній голові цінов'язевій, як хвилі на безкрайому роздолі моря* (Кочуб., I, 1955, 117); *Давні могили-кургани, розкидані серед степового роздоля, ніби тануть, переважаються м'яко, мов тиха музика* (Гончар, Тронка, 1963, 121); *Напишу я в заповіті: Хай словають мене в полі, Хай високий хрест посталять, Щоб виднієсь на всім роздолі (Сам., I, 1958, 150); Скільки око скляло, червонолі там усе роздоля, бо саме зацвітає воронець,*

тонколиста півонія степу (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 93); // *Відкрите, незахищене місце; рівнина. А по долині, по роздолі Із степу перекотило в Рудий лягачком бжжить* (Шевч., II, 1963, 233); — *Горами, горами б високими заслонитись від них, це правда, — склав [Оленчук] роздумлюю.* — *А то на роздолі.. живемо* (Гончар, II, 1959, 22).

2. *розм.* Відсутність будь-яких обмежень у чому-небудь; повна свобода дії. *Коли кобиличина, теж, мабуть, зачувши красу і роздоля, підняла вгору голову, вишкірила зуби і заіржала, то іржання те розбілося зараз же на десять відгомонів* (Тют., Впр, 1964, 99).

РОЗДОЛЬНИЙ, *а, е. 1.* Який розкинувся, розмистився на великій площі; широкий, просторий. *Ходили чумаки по роздольних землях України з прегордим почуттям заслуженої до себе поваги* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 26); *Завершенням ізньої екскурсії була Нова Каховка, славетне молоде місто з могутньою греблею гідростанції, з роздольним гоголівським Дніпром* (Гончар, Тронка, 1963, 171).

2. Який звучить широко, розноситься на велику відстань. *Люблю тебе [Росія], як вірний син: твоєю ясну, багату мою, роздольний плин твоїх билин* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 59); * *Образно. Прийшла в рух Строчкова Таврія, піднята на ноги роздольним металевим хором* (Гончар, Таврія, 1952, 423).

РОЗДОЛЬНО. Присл. до роздбльний.

РОЗДОР, *у, ч., рідко.* Те саме, що рбзбрат (див. рбзбрат¹). *З роздоріє княжих, з нападіє татарських, .. Усе мені незміно визирають. Нестямні муки, стогін, наче буря, Що вис над твоїм степом безкраім, Чудова, бідна мамо Україно!* (Фр., XIII, 1954, 414); — *Давай, — кажу я раз братові, — зрубаймо цю грушу до лиха, щоб не було цієї саарні та роздору між нами* (Козл., Опов. I. Клена, 1950, 15).

РОЗДОРІЖЖЯ, *я, с.* Місце, звідки розходяться або куди сходяться дві чи кілька доріг; розпутьтя. *На одному з роздоріж у степу, на високій, наспіє споруджений із снарядних ящиків трибуні стоїть випростаний майор Воронцов* (Гончар, III, 1959, 129); // *Те саме, що розв'язка 2.* *Товарний потяг ішов задумано, повагом, залишаючи позад себе зелені вогні. Роздоріжжя гриміли під колесами — відходили в бєзвість* (Мик., II, 1957, 263); *Там, на роздоріжжі жолобі, де більш груди вугілля йшли в окремий жолоб, а менші в окремий, — сиділи діти* (Грчан, II, 1958, 257).

◇ *На роздоріжжі* — у стані нерішучості, важких роздумів, вагань. [В а я:] *Стою на роздоріжжі, і яким шляхом іти — не знаю* (К.-Карпів, III, 1961, 19); *То було не запитання людини, що опинилась на роздоріжжі. Карпат не просив поради й допомоги* (Шовк., Інженери, 1956, 195).

РОЗДОСАДУВАННИЙ, *а, е, розм. 1.* Діспр. пас. мнн. ч. до роздосадувати. — *Здоров, Рєнський! .. — Здоров, — недбало відповів на вітання двадцятилітній непосидючий юнак, видно, роздосадуваний тим, що йому перешкодили довести до кінця якусь справу* (Збан., Сеспель, 1961, 321).

2. *у знач. прикм.* Який відчув досаду (у 1 знач.). *Роздосадуваний, він позирає в спину солдатові* (Смолич, Мпр..., 1958, 162).

РОЗДОСАДУВАНО, *розм.* Присл. до роздосадуваний 2. — *Слухай, ти нічого не ляпнує про мене Громському? — Не маю вашої зички, — роздосадувано відрубав Бурчак* (Земляк, Гвівний Стратіон, 1960, 404).

РОЗДОСАДУВАТИ, *ую, уеш, док., перех., розм.* Відкликати у кого-небудь досаду.

РОЗДОСАДУВАТИСЯ, *уюся, уешся, док., розм.* Відчутти досаду.

РОЗДОЩИТИСЯ, їться, док., безос. Почати безперестанку допити. *Здається, краще буде, як я виберусь в Київ раніше, ніж було думала! .. До того ж роздощитися* (Л. Укр., V, 1956, 279); *По-спражньому не роздощитися, а сіялося потрошку щось мокре та сіре* (Мур., Бук. повість, 1959, 209).

РОЗДОЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздбовати. *Роздоюванню дуже сприяють масаж вимені і швидке доїння* (Колг. Укр., 6, 1958, 27); *Зоотехнік не раз бєдідував про годівлю, напування, догляд, роздоювання, про чисті руки й залати* (Добр., Тече річка..., 1961, 62).

РОЗДОЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗДОІТИ**, дою, доїш, док., перех. Досягати збільшення надюю молока. *Добра доярка мусить не лише майстерно доїти корову, а точно знати, коли її треба спарувати, як підготувати отелення, як роздоїти первістку* (Чаб., Катюша, 1960, 236); *Дуже важливо правильно підготувати корову до отелення і потім роздоїти її* (Колг. Укр., 12, 1962, 12).

РОЗДОЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗДОІТИСЯ**, доїться, док. Починати давати більше молока. *З досвіду багатьох господарств і передовиків тваринництва видно, що краще роздоюються і підвищують молочну продуктивність ті корови, які краще підготовлені до отелення* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 31).

РОЗДРАЖНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до роздражніти. *Андрій бачив, що Чорнобривець був роздражнений і суворий* (Гур., Новели. 1961, 69).

2. у знач. прикм. Те саме, що роздратований 2. *Вона якась роздражнена, в очі неспокій* (Л. Укр., III, 1952, 609); *Замовкла* [Маруся], бо примтіла роздражнений ток в розмої матері (Н.-Лєв., VI, 1966, 21).

РОЗДРАЖНЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. роздражніти. [Психіатр:] *Найбільше стерегтися шкідливих впливів, нервових роздражень, крикостей* (Л. Укр., II, 1951, 65); *От тобі й на! — крикнув він [жандарм] у роздражненню [у роздражненні]. — Знає перешкода!* (Фр., I, 1950, 28).

РОЗДРАЖНЕНО. Присл. до роздражнений 2. [Анна] *а (роздражнено):* Я не їду нікуди (Л. Укр., III, 1952, 379).

РОЗДРАЖНИТИ див. роздражнювати.

РОЗДРАЖНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗДРАЖНИТИ**, ражню, ражнеш, док., перех. 1. Те саме, що роздратувати 1. *Ніщо в світі не роздражнювало й не сердило його так, як людська нечесність та неправдивість* (Н.-Лєв., V, 1966, 216); *Караг сам вимуватий: роздражнив собак* (Шовк., Інженери, 1956, 400).

2. розм. Пробуджувати або підсилювати у кому-небудь якесь бажання, почуття і т. ін. *Схопились, як ожалені, бородачи, Зиркнули в казан... А у тім казані Зостались од лебедя кості одні!.. Пішли, роздражнивши свої апетити... (Нех., Казки., 1958, 49); // Виводити з нормального стану. *А чудовий тизий вечір, а синє небо, палаюче вогнем на заводі, — все те роздражнювало нерви, ворухило серце* (Н.-Лєв., I, 1956, 352).*

РОЗДРАЖНЮЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до роздражнювати.

2. у знач. прикм. Який роздражнює, викликає роздражнення. *Всі знов пробуркалися і почали сміятися при роздражнюючім світі місяця* (Н.-Лєв., I, 1956, 347).

РОЗДРАЗНЕНИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до роздразніти. *Анна, до крайності роздражнена і зворушена, трутила [била] її* (Коб., II, 1956, 160).

2. у знач. прикм. Роздратований (у 2 знач.).

РОЗДРАЗНЕННЯ, я, с., розм. Дія і стан за знач. роздразніти. *Сава був лінійий і епертий, твердий, мов камінь, у роті мав на кожду хвилю поважно лихих слів, що доводили родичів до роздразнення* (Коб., II, 1956, 36).

РОЗДРАЗНЕНО, розм. Присл. до роздразнений 2. — *Негай собі мешкає коло мене, хто хоче, — відкавала мати роздразнено* (Коб., III, 1956, 130).

РОЗДРАЗНИТИ див. роздражнювати.

РОЗДРАЗНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗДРАЗНИТИ**, дразню, дразнеш, док., перех., розм. Те саме, що роздражнювати. *Коли роздразнювали його забороною ходити до Григорія, грозив, що втече з нею [дівчиною] в Молдаву* (Коб., II, 1956, 30); [Мотря:] *Муза та й та знімається, як роздразнити її* (Мороз, П'єси, 1959, 15).

РОЗДРАЗНЮЮЧИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до роздражнювати.

2. у знач. прикм. Те саме, що роздражнюючий 2. *Вона сміялась роздразнюючім сміхом, а я чула, як мені підступала кров до лиця* (Коб., I, 1956, 136).

РОЗДРАКОНІТИ див. роздраконювати.

РОЗДРАКОНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗДРАКОНІТИ**, ню, ниш, док., розм., перех. і без додатка. Сильно лаяти, критикувати кого-небудь. — *Що тут гаятиш, заходити здала? — Гей, Цимбале, — гукнув я, — роздраконимо — і точка!* (Перв., I, 1958, 287).

РОЗДРАТОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до роздратувати. *Майже наволокшах ублағас [Варчук] роздратованого недачею Круп'яка розділити банду: більшу частину пустити в село, а другу залишити в кущах* (Стельмах, II, 1962, 203); *Напишиш, азїрїа [грек], очі його робилися червоними, як у роздратованого гарячим залізом барана* (Тют., Впр, 1964, 464).

2. у знач. прикм. Який утратив спокій, вишпов з нормального стану. *Хуса позмурив, роздратований проходжується по світлиці нерівним кроком* (Л. Укр., III, 1952, 148); *Як знідав роздратованих шершів, гудили опришки!* (Хотк., II, 1966, 213); // Який виражає роздратування. — *Варваро! Варваро!* — почувся з столової роздратований голос пана Чубинського (Коцюб., II, 1955, 164); *Вона глянула на Залізняка, на чудесний букет троянд, і на обличчї з'явилася роздратована гримаса* (Собко, Звич. життя, 1957, 151).

РОЗДРАТОВАНИЙ, ності, ж. Стан за знач. роздратований 2. *Гайсин бачив настороженість Джойса, а потім і роздратованість* (Панч, На калин. мості, 1965, 128).

РОЗДРАТОВАННЯ див. роздратування.

РОЗДРАТОВАНО. Присл. до роздратований 2. *Пан Валер'ян роздратовано тарбанив по столі пальцями* (Коцюб., II, 1955, 165); *Генерал стояв у машині, збуджений, побуряковілий, і майже роздратовано віддавав накази командирам полків* (Гончар, III, 1959, 421).

РОЗДРАТОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздратувати.

РОЗДРАТОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗДРАТУВАТИ**, ую, уєш, док., перех. 1. Дратувати, доводити кого-небудь до збудженого стану, викликати гостре невдоволення, злість. — *Сюди час! Філоксера!* — Тихович біжить туди, чіпляючись одержею за лозу та тички, що ще більше роздратує його (Коцюб., I, 1955, 209); *Цур йому, — отому Панасенкові! Тільки мене роздратує* (Н.-Лєв., IV, 1956, 130); *Роздратуєти Ониська Артемовича було дуже легко* (Гончар, I, 1954, 480).

2. розм. Те саме, що роздражнювати 2. *Молодшї коло його [дяка], щоб ще дужче роздратуєти, так уєвєються, так уєвєються* (Мирний, I, 1949, 300); *Радів [Лазар], що помічав у собі злість, і намагався її роздуть, збудити, роздратуєти* (Коцюб., II, 1955, 193); *Марта Кирилівна почула те делікатне безпосереднє доторкання весни: воно роздратувало її нерви, розбуркало дрімлюжчі жрїї* (Н.-Лєв., VI, 1966, 17); *Виєрнує [Альоша] кишеню, і кілька крихот упало на каміння. Чорний*

[собака] одним рухом язика підхопив їх. Та що ж, тільки роздратував себе (Мяк., II, 1957, 177).

РОЗДРАТУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., **РОЗДРАТУВАТИСЯ**, уюся, ушся, док. 1. Приходити до збудженого стану, починати відчувати гостре невдоволення, злість. Через ту вічну суперечку з панамі в місті.. роздратувався Петро Коваленко (Март., Тв., 1954, 179); Зачуши запах нафтаміну, Ляля роздратувалася (Гончар, IV, 1960, 46).

2. Пробуджувати або підсилювати в собі якийсь бажання, почуття і т. ін.; // Виходити з нормального стану (про нерв).

3. тільки недок. Пас. до роздратувати.

РОЗДРАТУВАННЯ, **РОЗДРАТОВАННЯ**, я, с. Дія і стан за знач. роздратувати, роздратувати і роздратуватися, роздратуватися. Тихович бігав по хаті в нервовому роздратуванні (Коцюб., I, 1955, 222); Вкладає [Аркадій Валеріанович] своє роздратування в холодні ввічливі слова, під якими аж шипить презирство до шурика (Стельмах, I, 1962, 283); В голосі Савичева чулося нетерпіння і навіть стримане роздратування (Перв., Дикий мед, 1963, 29); З очей вичитувала [Маруся] кожне бажання, берегла від найменшого роздратування, від найменших турбот (Хотк., II, 1966, 56).

РОЗДРАТУВАТИ див. роздратувати.

РОЗДРАТУВАТИСЯ див. роздратуватися.

РОЗДРІБ: На (в) роздріб, у знач. присл. Поштучно або невеликими кількостями (звичайно із словами торгувати, продавати). Як на роздріб продають миски, то по шість копійок, а на гурт, то по п'ять (Сл. Гр.); Торгувати в роздріб.

РОЗДРІБНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мпн. ч. до роздрібнити. У шихту вводять роздрібнене на порошок паливо. При випалюванні воно згоряє, завдяки цьому зростає міцність готової продукції (цегли) (Роб. газ., 16.VII 1966, 1).

2. у знач. прикм., перен. Який складається з окремих частин; розчленований. Роздрібнене сільське господарство царської Росії ґрунтувалося на ручній виснажливій праці (Колг. Укр., 10, 1957, 5); // Роз'єднаний, розпорошений. — Пережого не буде з нашими роздрібненими силами й такими занепадицькими розмовами (Ле. Наливайко, 1957, 327).

РОЗДРІБНЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. роздрібнений 2. Феодальна роздрібненість Київської Русі у період XII—XIV ст., а також монгольська навала не змогли припинити, а тільки послабили культурні та політичні відносини між болгарськими та східнослов'янськими землями (Укр. іст. ж., 4, 1960, 66).

РОЗДРІБНЕННЯ, я, с. Дія за знач. роздрібнювати. При вийманні вузілля комбайнами ознакою міцності є опір вузілля сколюванню і роздрібненню (Техн. нормув., 1958, 50).

РОЗДРІБНИЙ, а, б. 1. Який можна роздрібнити.

2. торг. Пов'язаний з торгівлею в роздріб. Зростання грошових доходів радянських людей відбувається в умовах стабілізації роздрібних цін (Ком. Укр., 10, 1967, 30); Важливим показником зростання матеріального добробуту народу є збільшення обсягу роздрібного товарообороту (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 146); // Який здійснює торгівлю в роздріб. В роздрібній крамничці була вибита шибка (Ільч., Серце жде, 1939, 246).

РОЗДРІБНИТИ див. роздрібнювати.

РОЗДРІБНИТИСЯ див. роздрібнюватися.

РОЗДРІБНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. роздрібний 1.

РОЗДРІБНОВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Який дробить, роздрібнює що-небудь.

РОЗДРІБНЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мпн. ч. до роздрібнювати.

РОЗДРІБНЮВАНІСТЬ, ності, ж. Властивість роздрібнюваного.

РОЗДРІБНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздрібнювати. Роздрібнювання руди.

РОЗДРІБНЮВАТИ, юю, юш. недок., **РОЗДРІБНИТИ**, нію, ніш. док., перен. 1. Розбивати, розкришувати на дрібні шматочки, частинки. Цікавою властивістю ультратонких є їх здатність роздрібнювати рідкі й тверді тіла на найдрібніші частинки (Наука... 1, 1955, 12).

2. перен. Ділити на частини, розчленовувати. Попереджав [Бальзак] про небезпеку, яка чатує на художника там, де копії окремих предметів і явищ роздрібнюють картиною цілого (Рад. літ-во, 5, 1962, 41); // Роз'єднувати, розпорошувати що-небудь згуртоване, зміцнене. Він ніяк не міг зрозуміти.., які можуть бути суперечки поміж студентами, коли їм треба об'єднувати, а не роздрібнювати свої сили (Кол., Терен.., 1959, 154).

РОЗДРІБНЮВАТИСЯ, юся, юшся, недок., **РОЗДРІБНИТИСЯ**, ніся, нішся, док. 1. Розбиватися, розкришуватися на дрібні шматочки, частинки. Насамперед їжа повинна роздрібнитися у порожнині рота зубами і зазвати дії слини (Шк. гігієна, 1954, 93).

2. перен. Розділятися на частини, розчленовуватися; // Роз'єднуватися, розпорошуватися (про що-небудь згуртоване, зміцнене).

3. перен., рідко. Приділяти увагу дрібницям.

4. тільки недок. Пас. до роздрібнювати.

РОЗДРІБНЮВАЧ, а, ч. Той, хто що-небудь роздрібнює (у і знач.).

РОЗДРІБНЮВАЧКА, и, ж. Жін. до роздрібнювач.

РОЗДРІМАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Почати дрімати. [П а л а ж а к а:] Тільки роздрімаєшся, закричатим [парубки і дівчата], загалдикають, то й сплосишся, як опечений, аж серце заб'ється (Вас., III, 1960, 149); * Образно. Взамолися вітер, мабуть, обезсиляв, роздрімався та й посуху кудись у лісові хащі на відпочинок (Збан., Сесельє, 1961, 299).

РОЗДРОБИТИ див. роздробляти.

РОЗДРОБИТИСЯ див. роздробитися.

РОЗДРОБЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мпн. ч. до роздробити. Коли майор сяде, то знов підвестися на свої вічно ніючі ноги, роздроблені оскоками ще в сорок першому, буде йому дуже тяжко (Гончар, III, 1959, 103); Бажко було об'єднати військової сили роздробленої на окремі князівства Київської держави (Іст. укр. літ., I, 1954, 42); // у знач. прикм. Чотирилітня.. дівчинка, з очима, як два діаманти, годувала голубів роздробленим малаєм (Вільде, Сестри.., 1958, 517); Чумак сперся на звичітку і, підігнувши роздроблену ногу, поволі опустився на самі (Мяк., II, 1957, 311); Шокує не міг як слід володіти роздробленою щелепою (Гончар, III, 1959, 115).

2. у знач. прикм., перен. Ідейно роз'єднаний, розпорошений. Право панщини, на їх [селян] думку — право насильства озброєних і організованих людей над безборонними й роздробленими (Фр., VI, 1951, 274).

РОЗДРОБЛЕНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість роздробленого (у 1 знач.). Роздробленість хлорофілових зерняток настільки велика, що сумарна поверхня цієї речовини приблизно в 200 раз перевищує загальну площу листка (Хлібороб Укр., 10, 1965, 10).

2. перен. Стан за знач. роздроблений 2. Ослаблення Києва як політичного і культурного центра в період феодальної роздробленості, а потім тяжка й тривала

боротьба проти татаро-монгольського іга серйозно загальмувала літературне життя давньої Русі (Рад. літ-во, 7, 1968, 36).

РОЗДРОБЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. роздрібити. Краж складається, головним чином, з туфів, тобто таких гірських порід вулканічного походження, які утворились шляхом роздроблення лави під час виверження (Наука..., 4, 1961, 60); При Ярославі Русь ще являла собою велику і могутню державу, але час його князювання був і початком її роздроблення (Іст. УРСР, I, 1953, 62); Мануфактурний поділ праці передбачає концентрацію засобів виробництва в руках одного капіталіста, суттєвий поділ праці — роздроблення засобів виробництва між багатьма незалежними один від одного товаровиробниками (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 358).

РОЗДРОБЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для роздроблювання.

РОЗДРОБЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздріблювати.

РОЗДРОБЛЮВАТИ *див.* роздрібляти.

РОЗДРОБЛЮВАТИСЯ *див.* роздріблятися.

РОЗДРОБЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. роздрібляти.

РОЗДРОБЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗДРОБИТИ**, роблю, робиши; *ж.* роздріблять; *док.*, *перех.* Те саме, що роздрібнювати.

Ультразвук роздробляє краплинки жиру, що є в молоці, і тоді воно легше засвоюється людським організмом (Наука..., 1, 1955, 12); I всі ми вірили, що своїми руками Росія'ємо скалу, роздробимо граніт (Фр., X, 1954, 48); Проповідь невідійсненої культурно-національної автономії є безглузда, але тільки роздробляє робітничі ідейно.. (Левін, 24, 1972, 212); // Сильним ударом розбивати (кістку). Щогола, з корми корабельної являши. По голові стерника зачепила і череп відразу Геть роздробила йому (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 221); // *безос.* Не еустраїає: права повисла рука На бруствер — у лікті її роздробило... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 331).

РОЗДРОБЛЯТИСЯ, яється, *недок.*, **РОЗДРОБИТИСЯ**, робиється; *ж.* роздрібляються; *док.* 1. Те саме, що роздрібнюватися 1, 2. Здавалося, небо схилилося глибоко вниз і роздроблювалося неспинно в ті сріблясто-білі куски (Коб., I, 1956, 405); * Образно. Світло електрики роздроблює у неї під повіками кольоровими зірками (Коп., Вибр., 1948, 181).

2. тільки *недок.* Пас. до роздрібляти, роздріблювати.

РОЗДРОБНИЙ, а, е. Який дробиться, членується.

РОЗДРОБНІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. роздрібний.

РОЗДРОЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до роздрочіти.

2. у знач. *прикм.* Який розсередився, розштовувався. Зелені сади кучераї збігали з червоної кручі над річку, що в диких крутих берегах вилася і близьа, немаче роздрочений змії (Дв. Чайка, Тв., 1960, 136); Червоний капітан і Гончарук тупцялися, як роздрочені піви, намагаючись переконати один одного (Добр., Ол. солдатики, 1961, 118).

РОЗДРОЧЕННЯ, я, с., *розм.* 1. Дія за знач. роздрочіти.

2. Стан за знач. роздрочітися.

РОЗДРОЧИТИ *див.* роздрочувати.

РОЗДРОЧИТИСЯ *див.* роздрочуватися.

РОЗДРОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДРОЧИТИ**, рочу́, рочи́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що роздрочувати 1. — Якви ви мені сказали, а б дала [порошки]... — промовила Софія собі на лихо, бо тим роздрочила баронесу вкрай (Л. Укр., III, 1952, 529);

// Дратуючи, роздрочувати кого-небудь (звичайно тварин). Дуже розходися [бугай]... Певно, хтось його роздрочив (Кучер, Прошай..., 1957, 241); Все село обходив (Іван Тимофійович), усіх куркульських собак роздрочив, а худоби ніде не дістав (Стельмах, II, 1962, 412).

РОЗДРОЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗДРОЧИТИСЯ**, рочу́ся, рочи́шея, *док.*, *розм.* 1. Те саме, що роздрочуватися 1. Роздрочилися всі троє до крайності, бо всі троє, спорячи, не добирали виразів (Л. Укр., V, 1956, 61); — К дияволу кармазині! — загукала громада, роздрочившись, як бузай (П. Куліш, Вибр., 1969, 72); Хоть нижній він од січовика, а як роздрочився, так страшно й глянуть на його постать (Стор., I, 1957, 338).

2. тільки *недок.* Пас. до роздрочувати.

РОЗДРУЖИТИ, ружу́, ружи́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Припняти, розірвати чию-небудь дружбу.

РОЗДРУЖИТИСЯ, ружу́ся, ружи́шея, *док.*, з *ж.*, *розм.* Припняти, розірвати свою дружбу з ким-небудь.

РОЗДРЯПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до роздряпати 1. Кругом підіймаються кочички, а діччата товчуться на них, жов лелеки, тугими, до крові роздряпанними ногами втоптують сіно (Стельмах, I, 1962, 524).

РОЗДРЯПАТИ *див.* роздряпувати.

РОЗДРЯПАТИСЯ *див.* роздряпуватися.

РОЗДРЯПИНКА, и, ж., *розм.* Те саме, що подряпинка. Маленькі, смагалеї, в якихось роздряпаних руки її так і шурхають між стеблами та суцвіттями (Гончар, Тронка, 1963, 168).

РОЗДРЯПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДРЯПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Сильно, до крові дряпати; вкривати шкіру подряпинами. Ранений у гарячі роздряпує свої рани (Фр., VI, 1951, 243); Ну, не без того, що трохи роздряпаєш руки (Стельмах, I, 1962, 218).

2. тільки *док.*, *розм.*, *рідко.* Неглибоко, сляк-так зорати землю. Досить було як-будь роздряпати землю, як-будь уткнути в неї якусь насіння, все росло, розвивалося і приносило несподівані та нечувані давніше плоди (Фр., VIII, 1952, 70).

РОЗДРЯПУВАТИСЯ, уюся, уєшея, *недок.*, **РОЗДРЯПАТИСЯ**, аюся, аєшея, *док.* 1. Сильно, до крові дряпати себе; вкривати свою шкіру подряпинами.

2. тільки *недок.* Пас. до роздряпувати.

РОЗДУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для роздування.

РОЗДУВАЛЬНИК, а, ч. Той, хто роздуває що-небудь.

РОЗДУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до роздувальник.

РОЗДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздувати. Його [бронхіту] симптоми — дуже сильна задихка, яка супроводиться роздуванням ніадрія і загальним різким неспокоєм (Хвор. дит. віку, 1955, 163); Партія не допускає ні ігнорування, ні роздування національних особливостей (Програма КПРС, 1961, 99).

РОЗДУВАТИ і *рідше* **РОЗДИМАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **РОЗДУТИ**, розду́ю, розду́єш і *рідше* роздиму́, роздиму́ш; *ж.* ч. розду́в, ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Струменями повітря підпльовати горіння чого-небудь. Великий ковальський мх роздуває розжарене сугілля (Кобр., Вибр., 1954, 174); Візтик швиденько з соломи скрутила [Секлета], у піч на жар візтик і роздуває (Головка, II, 1957, 43); Роздимає [вітер].. попія на згаріщі — аж іскри жевріють! (Гончар, III, 1959, 152); // Примувувати якраво палати (вогонь, пожежу, полум'я і т. ін.). Мати висмикала з кужеля жмуток ключа і роздула під кошином з вечірнього жару вогонь

(Реч., Весн. грозд, 1961, 10); * Образно. *Набіжимо на дупір — пана заграбуєм, А коли заткнеться — полум'я роздубім* (Шог., Поезії, 1958, 476); [Г а й д а й:] *Процай, море! Ми роздубимо на землі такий пожегар, що закипши і ти вогнем червоном* (Корн., I, 1955, 80); // Розпалювати паливо у чому-небудь, нагрівати щось. *Він сидів над самоваром і роздубав його чоботом* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 114); * Образно. *Роздуби ми горно, ще нерухоле вчора, й ковадла зорний снів до праці дзвінко зве* (Сос., I, 1957, 55).

◇ **Роздубати** (роздубіти) каділо: а) те саме, що Роздмхувати (роздмхати) каділо (дис. каділо); б) розширювати яке-небудь починання, діло. *Богобоязливий Кіндрат.. господарське каділо почав роздубати в маленького* (Ковінька, Кутя..., 1960, 24).

2. *перен.* Робити більшим, великим за розміром, поширенням і т. ін. *Вороги миру роздубають воєнну істерію* (Літ. газ., 8. VIII 1961, 1); *Ліберали стараються розпалити і роздуби національну боротьбу, щоб відвернути увагу від серйозних питань демократії і соціалізму* (Ленін, 23, 1972, 107); // Пробуджувати, підсилувати яке-небудь почуття, настрої і т. ін. *Летить* [Еней] *Троянця ободрити, Роздуби в них храбрості огонь* (Котл., I, 1952, 286); *Не почував* [Лазар] *гласні, яку старався роздуби у собі перше, ще там, у тюрмі* (Коцюб., II, 1955, 199); *Розумів* [Петро], *що поводився не так, як годилося, переборчив, роздуб образую свою* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентія, 1950, 111).

3. Збільшувати в об'ємі, наповнюючи повітрям; надувати. *Промча вулицю чорний вершник, вітер роздубав його плаш-палатку* (Гончар, III, 1959, 133); // Тиском зсередня робити більшим, ширшим. *Матвій Чумак, зціпивши губи й припадаючи на праву ногу, що роздубала його кривавий шалюнок, підійшов до хати* (Мик., II, 1957, 309); *У Федота щось перекохується в горлі і роздубав тоненьку шию* (Тют., Впр, 1964, 348); // *безос.* Дивно було бачити, що жмарка без усякої видимої причини розростається, немаче її роздимає вітром (Перв., Дикий мед, 1963, 167); // Реагуючи на певні психологічні або фізіологічні подразники, збільшувати в об'ємі (щоки, губи, ніздрі і т. ін.). *Він* [пан сотник] *іде собі, надувивши, і ні на кого не дивиться, тільки щоки роздуба, щоб усі знали, що він тут-десь в старшій* (Кв.-Осв., II, 1956, 177); *По тих словах молодого струнка Александра роздуба доволі.. губената й повернулася до своєї роботи* (Коб., III, 1956, 467); *Дика тварюка задрала голову, роздуба ніздрі, тремтіла всією шкурою* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 56); // Діючи фізіологічно або психологічно, сприяти збільшенню об'єму (грудей, живота, ніздрів і т. ін.). *Відага роздубала мої ніздрі* (Фр., III, 1950, 247); *Кашель тіпав Микитой довог, струшуючи тілом і роздимаючи груди* (Коз., Гарячі руки, 1960, 29); // *безос.* — Те, не важкаючи, прикинувшись бешита, та усю пилу мені роздубало... (Кв.-Осв., II, 1956, 194); // *спец.* Виготовляти що-небудь способом дуття. *Скло відливають, прокатують, пресують, витягають. З нього роздубають виробі, як мильні пузирі* (Наука..., 10, 1961, 26).

◇ **Щоб мені печінку роздубо** — форма завершення в чомусь. [О к с а в а:] *І ви мені не вірите! Та щоб у мене який відсот!* *Щоб мені печінку роздубо!* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 91).

4. *перен., розм.* Навмисне перебільшувати що-небудь; уявляти щось більшим, ніж є насправді. *На нестійкості і суперечностях національних революцій спекулює міжнародний імперіалізм. Він.. роздубає націоналізм і сепаратизм* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 40); // Навмисне завшувати, збільшувати. *Роздубати ціни; Роздубати штати.*

5. Рухом повітря розносити, розвіювати що-небудь. *Сильні вітри роздубають ґрунт, перетворюючи у чорні бурі* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 30); *Та піднялись вітри з холодного краю, По полю подули; Захопили разом насіннячко наше й по світу роздуби* (Шог., Поезії, 1958, 68); // Подувом вітру розсувати що-небудь у різні боки, примушувати коливатися. *Іноді вітер ралтом падав у логвину, роздубав Семенові поли кожушка* (Сміл., Зустрічі, 1936, 158); *Шумить вітер, роздимаючи на гарбі снопи* (Гончар, II, 1959, 367); *Вітер переможно роздубав гетьманські бумчуки* (Рибак, Пересл. Рада, 1948, 209).

РОЗДУВАТИСЯ і **рідше РОЗДИМАТИСЯ**, аюся, ашся, недок., **РОЗДУТИСЯ**, роздуюся, роздубіюся і **рідше** розідмуся, розідмешся; *мин. ч.* роздубся, лася, лося; *док. 1.* Починати горіти сильніше внаслідок припливу повітря; // Починати яскраво палати (про вогонь, пожежу, полум'я і т. ін.).

2. *перен.* Ставати більшим, великим за розміром, поширенням і т. ін.; // Збільшуватися внаслідок розширення. *Коли.. увесь колективний майдок зібрати в одне місце та привести до ладу, то і збоку людям буде видно, що роздубається неабияке господарство* (Чорн., Потік..., 1956, 295).

3. Збільшуватися в об'ємі; надуватися. *Дуже в нього на грудях роздубало* (то все та аорта роздимається) (Л. Укр., V, 1956, 157); // Реагуючи на певні психологічні або фізіологічні подразники, збільшуватися в об'ємі (про щоки, губи, ніздрі і т. ін.). *Розкидавшись і розкрившись, спить на своєму матраці Петруня...* *Уші у його в сонного горять, роздубаються ніздрі* (Вас., II, 1959, 67); *Щоки у хлопця роздубали від заготованих під ними монет* (Собко, Скеля..., 1961, 12); // Збільшуватися в об'ємі, розходячися у різні боки; здуватися. *Жмара, вже зовсім чорна,.. здригалася від грому і, роздубаючися на всі боки, грізно сунула на Вужаче* (Юхвід, Оля, 1959, 51); *Як не вигріває Марія жаром.. кутки, а вони брудними коржами роздубаються від долітки до самої стелі* (Стельмах, I, 1962, 230).

4. *перен., розм.* Проявлятися з надмірною інтенсивністю. — *Все це веде до того, що штучно роздубається в дітей честолюбство* (Донч., V, 1957, 383); *Його вражений гонор роздубає, наче пухир глибоководної риби, яку викинули на поверхню* (Жур., Вечір..., 1958, 110).

5. Розсуватися, розходитися в різні боки від подуву вітру, коливатися. *Летить* [пан сотник] *понад небесами: руками воста, мов крилами, череска йому роздубається, ногами дрига* (Кв.-Осв., II, 1956, 201); *Широкі пташині крила розкинувшись, як вітрила, і нір'я туго роздубається* (Донч., II, 1956, 288); *Поли його ватянки роздимаються* (Кучер, Прошай..., 1957, 100).

6. *розм., рідко.* Починати сильно віяти, дуть (про вітри). *Прокляті вітри роздубає, А море з лиха аж реве* (Котл., I, 1952, 67).

7. *тільки недок.* Пас. до **роздубати**, **роздима́ти** 1—4. **РОЗДУМ**, у, ч. 1. *перев. мн.* Думки, міркування з приводу чого-небудь. *Струнник, біло-рожевий юнак, якому й за вухом не свербіло від болісних роздумів батька, тим часом стояв з гребінцем у руці перед трюмо* (Вол., Місячне срібло, 1961, 11); *Він, викинувшись з голови всі ті роздуми, які мучили його, швидко закрутає до своєї хати* (Тют., Впр, 1964, 254); *Ту сердечну, повну роздуму й глибокого людського почуття пісню слухали з однаковою увагою і росіяни,.. і білоруси* (Збан., Єдина, 1959, 153).

2. Те саме, що роздубувати 1. *Я роздумав вечірнім оддаюсь,— Перед Мічуриним, перед Бербанком з глибокою пошаною клонюся* (Рильський, II, 1960, 70); *А тут, на березі Гудзона, Нема для роздуму землин*

(Дмит., Осінь..., 1959, 5); *Не мала* [Ганна] стільки часу для роздумів, як зараз (Говчар, II, 1959, 261); *Сергій любить самотність, а такі люди, очевидно, схильні до роздумів, вони все аналізують* (Гур., Друзі..., 1959, 88); *Головну силу Успенського Франко бачиш у його глибоких роздумах над долею свого народу* (Рад. літ-во, 3, 1957, 45).

◇ *Без роздумів* — не думаючи, не вагаючись. *Вірус* [Шапгала]: *такий, як Федір Дмитрович, не стане марнувати його сил десь на другорядній діяльній. Тому й погодився без роздумів* (Загреб., Спека, 1961, 53); *Завіруватися* (завіритися) в роздуми *див.* *завіруватися*.

3. Стає заглиблення у власні думки. *Іноді він надовго поринає у такий глибокий роздум, що його будили, як сонного* (Довж., I, 1958, 430); *Вранці після мовчанья і довгих роздумів батько похмуро стає на поріг* (Стельмах, I, 1962, 600); *Після якоїсь хвилини роздуму раптом уся шеренга хитнула і... твердо зробила три кроки вперед* (Говчар, II, 1959, 346).

В роздумі (роздумах) — в задумливому стані; *задумливо*. *Ганна хвилину постояла в роздумі* (Говчар, II, 1959, 256); *В роздумі зупинився* [Терентій] на подвір'ї (Стельмах, I, 1962, 498).

4. Твір або частина твору, в якій автор висловлює свої думки, переживання, почуття. *Ця* [народна] *тема постійно відчутна в його* [О. Говчара] *письменницьких роздумах, в найбільш об'ємних його образах — від Хомі Хвасцького до Данька Ярьська* (Про багатство л-ри, 1959, 232); *Серед творів останнього періоду війни справляють велике враження кілька роздумів, у яких Рильський проявив кращі риси свого ліричного таланту* (Криж., М. Рильський, 1960, 96).

РОЗДУМА, *н. ж., рідко*. Те саме, що *роздум*.

РОЗДУМАТИ *див.* *роздумувати*.

РОЗДУМАТИСЯ *див.* *роздумуватися*.

РОЗДУМЛИВИЙ, *а, е*. Схильний до роздумів (у 2,3 знач.). *Роздумливому Іванові Домініковичу добре в його* [Василі Івановича] *товаристві* (Мас., Життя..., 1960, 30); *// Якому властиві задумливість, роздум* (у 1—3 знач.). *Часто звертається* [І. Муратов] *до форми монологу — то гніаного, то роздумливого, то одчайдушно щирого, то пристрасного, захопленого...* (Рад. літ-во, 8, 1968, 7).

РОЗДУМЛИВІСТЬ, *вості, ж*. Властивість за знач. *роздумливий*.

РОЗДУМЛИВО, *присл.* *Роздумуючи над чимсь, міркуючи про щось. Як пильно дивиться широка й тісна лава людей, як уважно й роздумливо слухає!* (Мас., Під небом..., 1961, 24); — *Весілля в мене сьогодні, — роздумливо сказав Семен Крутояр* (Собко, Біле полум'я, 1952, 87).

РОЗДУМУВАННЯ, *я, с. 1*. Дія за знач. *роздумувати* 1—3. *Ті листи... були новим предметом заняття і роздумування для Рижки* (Фр., V, 1951, 341); *Роздумування Лесі довелося перервати* (М. Ол., Леся, 1960, 197).

2. Те саме, що *роздум* 1. *Знаменський ішов додому, повний сентиментальних роздумувань про Надю* (Крпм., Вибр., 1965, 337); *Свої філософсько-моралістичні роздумування Скворода викидає в листі до Г. І. Коваленського* (Рад. літ-во, 18, 1955, 66).

РОЗДУМУВАТИ, *ую, уеш, недок., неперех.* **РОЗДУМАТИ**, *аю, аеш, док. 1*. *тільки недок., неперех.* *Багато і напружено думати, міркувати. Посиділи мовчки... він, смакуючи своє лихо, а я — роздумуючи та розгадуючи...* (Вовчок, VI, 1956, 269); *Христя не кидала свого суму. Тоді сам Грицько стає журитися, стає роздумувати* (Мирний, I, 1949, 296); *Куди ж воно поділося тев дитин-*

ство? — роздумував Тимко, вглядаючись у непроглядні припашанські тумани, що нічною мракою висіли над луками (Тют., Впр, 1964, 275); *// також док., про кого — що; над ким — чим.* *Спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь.* *Христя встала і, роздумуючи про подругу, почала одвістат обдивлятися хату* (Мирний, III, 1954, 226); *Лишилася* [вдова] *сама з дитиною. Жила собі... Багато про життя не роздумувала* (Головко, II, 1957, 191); *[А д а м:] Роздумає я над чим і прийшов до переконання, що є між нами провокатор* (Ірчак, I, 1958, 182); *// також док., із спол. щ о, я к і т. ін.* *Розмірковувати над чим-небудь.* *Ідучи додому, він роздумував, як його до батька-матері підступити, як із убогати* (Мирний, IV, 1955, 36); *Еже перед самим сходом сонця чоловік вискочив у Синячу, завіз коні в глибокий байрак, міцно прив'язав їх до дерева, а сам лихий, мов біс, пішки подався в село, ажко роздумуючи, що ж буде з його добром?* (Стельмах, I, 1962, 500); *На порозі стояв старий високий циган, немов роздумував, чи увійти до хати* (Коцюб., I, 1955, 368); *До вечора та через ніч Антося роздумав, що доведеться пішки йти, коли не поїде волами* (Свидн., Люборацькі, 1955, 129); *// Багато думати, вагатися, приймаючи яке-небудь рішення.* *Справді війна. Багато людей затривожилося, але багато й не думало про це. Не було коли роздумувати* (Кобр., Вибр., 1954, 195); *Хлопець не роздумував, як я, він занурився у воду і зірвав лілею під самий корінь* (Ткач, Ждп..., 1959, 87); *Повіями, ніби роздумуючи, затітали гору ракети — червоні, зелені, білі* (Дмит., Наречена, 1959, 109).

Недовго роздумуючи; Не роздумуючи довго — одразу, швидко. *Недовго роздумуючи, він іде прямо до вітряка* (Стельмах, II, 1962, 69); *Не роздумуючи довго, Сазно взопила важкого стільця і кинулася просто на ворога* (Смолч, I, 1958, 93).

2. *перех. і без додатка.* *Всебічно обдумувати, продумувати що-небудь.* *Батько щось роздумує, потім каже присмучено: — Діди й прадіди пішки ходили, хоч, мабуть, не один в душі сокола носив...* (Говчар, Тронка, 1963, 14); *Тут [у лісі].. мала вона час роздумати всесторонньо свій крок* (Фр., VIII, 1952, 304); *[П а р а с к а:] Воно, бачиш, роздумави, то і справді нема чого журитися* (Вас., III, 1960, 38).

3. *тільки недок., неперех., рідко.* *Мислити, думати.* *Він тільки зміє як снід робити, що його батько загадав, а сам не зміє роздумувати* (Григ., Вибр., 1959, 228).

4. *тільки док., неперех.* *Відмовитися від задуманого, змінити свій попередній намір, своє попереднє рішення.* *Поки Івась чистив тарану, Грицько носився з торбою, хотів заховати у бур'яні.. та роздумав* (Мирний, IV, 1955, 20); *Оксен довго дивився йому вслід; хотів загвернути назад і сказати, щоб Кузь забрав солому, але потім роздумав* (Тют., Впр, 1964, 31).

РОЗДУМУВАТИСЯ, *уюся, аешся, док., розг. 1*. Те саме, що *роздумувати* 1. *Знаходився й товариші на втечу, і Маруся на початках був вграді, але потім почав роздумуватися — і вгяли його сумніви* (Хотк., II, 1966, 103); *Роздумався я отакечки, розгадався, та, трохи позітжавши, почав земігатися* (Вовчок, VI, 1956, 270); *За минулим Валентин Модестович особаиво не шкодував. Та коли отак роздумавися, якось сумно стає, що ті часи вже не повернуться* (Шовк., Інженери, 1956, 159); *// про кого — що; також із спол. щ о, я к і т. ін.* *Розмірковувати за приводу кого-, чого-небудь.* *Частенько-часто, сидючи поруч із дитиною, роздумувався він про свою жінку* (Вовчок, I, 1955, 151); *За роботою та за турботою і часу не було роздуматися, як же воно зі мною далі буде* (Мур., Бук. повість, 1959, 5); *// бе-*

зос., рідко. Я любила самоту, мамо. В ній працювалося і роздумувалося так свobodно й легко (Коб., II, 1956, 322).

2. тільки док., розм., рідко. Те саме, що роздумувати 4. Горпина кинулася була, щоб завернути чоловіка, але зразу й роздумалася (Л. Янов., I, 1959, 333).

РОЗДУМ'Я, я, с., рідко. Те саме, що роздум 1—3. Під час, коли тяжке роздум'я Силенно розум засмутить, Даремно геть жену своїй сум'я (Мавж., Тв., 1955, 142).

РОЗДУРІТИСЯ, іюся, ієшся, док., розм. Почати багато, надміру дурити, пустувати.— Чом ви, мамо, не хочете віддавати Насті за Дениса? — спитав Роман в матері з докором.— А тим, що він дуже вже роздурівся, та ще й до того гарячий, як присок (Н.-Лев., VI, 1966, 365).

РОЗДУТИ *див.* роздувати.

РОЗДУТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до роздути. Закривалений до погруддя старий широколобий вовчога лежав у чагарнику, а під його м'ясом роздутотою живото стирчали кімчики прим'ятої трави (Стельмах, I, 1962, 208); Штат табірною начальства не був роздутий (Збан., Єдина, 1959, 294); * Образно. Роздуті вітрами [жарини] з Дніпра, з України Ураз спалахнули, поможлилися яро, І ген спалахнули по краю пожаром (Нагн., Пісня..., 1949, 74).

2. у знач. прикм. Який палац внаслідок припливу повітря. * Образно. Обличчя її біліше від сорочки, тільки очі, мов дві роздуті углини, горять-палають (Мирний, III, 1954, 252).

3. у знач. прикм. Який збільшився в об'ємі, роздусь. Вітя.. ганяє по двору. Вигляд у нього рішучий, ніздрі роздуті (Вас., II, 1959, 198); То був не міст [через прірву], а повалена бурєю грубесна ялиця... сукувата і незграбно роздута посередині, з лапатами ілками (Мур., Бук. повість, 1959, 26); Максим.. напомацки відстає з крихітного саморобного мискича черствий кукурудячий малай, вгамує шматок і кидас у роздуть од всякого школярського добра кишеню (Стельмах, I, 1962, 214).

4. у знач. прикм., перек., розм. Навмисне перебільшений. Цей молодик має славу талановитого науковця. Але слава та — скоростигла й роздута (Шовк., Інженер, 1956, 157); // Навмисне завдання, збільшений. Поміщики і куркулі наживалися, продаючи по роздутим цінах хліб, м'ясо та інші продукти харчування (Іст. УРСР, I, 1953, 765).

РОЗДУТИСЯ *див.* роздуватися.

РОЗДУТИСТЬ, тості, ж. Стан за знач. роздутий 3, 4.

РОЗДУТТЯ, я, с. Дія за знач. роздути.

РОЗДУШЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до роздувати.

2. у знач. прикм. Розплющений, зім'ятий під тиском чого-небудь. Босі ноги Марії.., вимазані соком роздушеного ягід, здавалися пораненими й скривавленими... (Ільч., Вибр., 1948, 33).

РОЗДУШИТИ *див.* роздушувати.

РОЗДУШИТИСЯ *див.* роздушуватися.

РОЗДУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. роздушувати.

РОЗДУШУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗДУШИТИ**, душү, душиш, *док.*, *перез.* 1. Придавлючи, притискуючи до чого-небудь, розплюшувати, м'яти щось. Він кинув [цигарку] і ногою роздушив її (Головко, II, 1957, 37); * Образно. Від ударів грому, здавалося, ось-ось завалиться небо, поховав все живе під своїми руйнами, роздушити застигло в безпорадності землю (Збан., Сеспель, 1961, 445); Атаки корпусів генералів Слацова та Вітковського не могли роздушити цей каховський горішок (Ю. Янов., II, 1953, 228); // *безос.* Баржу роздушило. Гнат з кумом, сидючи в тракторі на березі,

пили горілку й дивились у вікно, як разом з льодом по річці мчали уламки «Боярини» (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 300).

2. Давлячи, знищувати, вбивати кого-небудь. Він плував, кричав на Дору, тицая грубим пальцем в гадячки, наче хтє роздушити всіх трьох кунців (Кожуб., II, 1955, 369); // Збиваючи з ніг, підминаючи під себе, калічити. Брата Олексу роздушило дерево в лісі (Кожуб., II, 1955, 310); * Образно. Лише входили в двір, задало [Давид] про зутірець, про синьооку дівчину і халю [хавливо] потер лоба, немов намагався й саму гадку про те роздушити... (Головко, I, 1957, 85).

3. Те саме, що розд'явлювати 3. Хай чууть вороги, що ми — залізані. Роздушимо, розд'явлюмо того, хто посягне на нас (Гич., II, 1957, 35); Ми зірвали спроби світової реакції роздушити нас шляхом війни (Наука..., 8, 1963, 2).

4. Те саме, що розд'явлювати 4. Він приніс дві пляшки любимого цинандаї... чарки і солодке печиво.— Роздушимо? — спитав, розкорковуючи пляшку (Гжицький, Бел. надії, 1963, 243).

РОЗДУШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗДУШИТИСЯ**, дутьшється, *док.* 1. Ставати роздушеним; розплюшуватися. Я намагався стримати.. тремтіння й відчує, як смянка роздушилася в руці (Ю. Янов., II, 1954, 75).

2. тільки *недок.* Пас. ч. до роздушувати.

РОЗД'ЯГАЛКА, а, ж., розм., рідко. Те саме, що розд'ягальня. Заводський лікар, на ходу скидаючи пальто, поспішив до розд'ягалки (Шовк., Людина., 1962, 346).

РОЗД'ЯГАЛЬНИЙ, а, е. Прізвуч. для розд'ягання. **РОЗД'ЯГАЛЬНИК**, а, ч., розм. Той, хто розд'ягає. **РОЗД'ЯГАЛЬНИЦЯ**, і, ж., розм. Жін. до розд'ягальника.

РОЗД'ЯГАЛЬНЯ, і, ж. Приміщення для розд'ягання. Вона зайшла у двері, що крутилися та пропускали тільки по одному чоловіку, і опинилась біля розд'ягальні (Зар., На.. світі, 1967, 77).

РОЗД'ЯГАННЯ, я, с. Дія за знач. розд'ягати 1 і розд'ягатися 1. В далекій прихожій почуєш шум та твоякина розд'ягання (Н.-Лев., I 1956, 622); — Арештована, ви пропустили свій час розд'ягання. Прощу зараз розд'ягнутися! — Наглядач неможливий (Кач., II, 1958, 69).

РОЗД'ЯГАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗД'ЯГТИ** і **РОЗД'ЯГНУТИ**, дягну, дягнеш; *мін. ч.* розд'яг, ля, лє і розд'ягуєш, вуля, ло; *док.*, *перез.* 1. Знімати, скидати з кого-небудь одяг.— Куди ти? — хрестить і перейма [Чіпку].. Мотря. Почне його умовляти; розд'ягає його, роззуває... (Мирний, I, 1959, 156); Фросина Варфоломійна й Тася вже розд'ягали й вкладали спати Петрика (Дмит., Розлука, 1957, 215); Розд'ягли братчики Кирила Тура, а в Петра аж мороз пішов поза шкурую, як побачив він блау його сорочку, що сестра-жалобниця вбила й мережила, уся в крові (П. Кудім, Вибр., 1969, 147); Швейка розд'ягнули догола, потім дали якийсь галат і повели купатися (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 36); // *безос.* Він катапультиється, тобто вистрілює себе в літака разом із сидінням... Але довелося це робити при такій великій швидкості, що й шлемофон зірвало, розд'ягло й роззуюло — саме шмаття лишилося на льотчикові від його бриджі та від чобіт... (Гончар, Тронка, 1963, 22); // Знімати, скидати одяг із себе; розд'ягатися. * Образно. Блау розд'ягла земля сорочку, З листвою зелену одягла (Дор., Літа..., 1957, 18); // *перек.* Розкривати справжню суть кого-небудь. Весело чути, коли людська намішка безжалісно розд'ягає когось із знайомих, але не доведи господи, коли вона починає шматати тебе (Стельмах, Хліб..., 1959, 115); Так гарно висміє [Турган], що спо-

чатку й не зрозуміли, що то тебе розд'ягли прилюдно (Збав., Сесель, 1961, 38).

◇ Розд'ягати (розд'ягати, розд'ягнути) очима кого — уявляти кого-небудь без одягу, голим. Юля розуміла брутальність їхніх поглядів і бачила, як вони розд'ягають її очима (Тют., Впр, 1964, 404).

2. перен. Позбавляти землю, дерева і т. ін. зеленого вбрання. Щовесни збираються (тополі) в зелень, а щодосени знову розд'ягають їх до білор'я прокизливці норди та осни... (Гончар, II, 1959, 8); Добра Федорівна розд'ягла ще одну головоку капусту і кинула її на шатківницю (Логв., Літа..., 1960, 16).

3. перен., розм. Руйнувати, розорюючи, спустошувати, призводити до бідності, злиднів. Землю рідну до сучка розд'яг [Фетгах], Загарбавши долини хліборобні І жєнчи туркмен за Копет-Даг (Турч., Земля моя., 1961, 53).

4. розм. Грабувати, знімаючи верхній одяг. Спляють [бандити] пішого, спляють і проїжджого. Допитують, б'ють нагаями, розд'ягають (Ковінька, Кутя., 1960, 66); У Шульги першого забрали гроші і ту залєку, що її вєзла до Харкова. Розд'ягли потім і інших (Шиян, Балавда, 1957, 51); Ного [купця] хоч догола розд'ягли, він однак багатий буде... (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 300).

РОЗД'ЯГАТИСЯ, аюся, асься, недок., РОЗД'ЯГТИСЯ і РОЗД'ЯГНУТИСЯ, дятнўся, дятнўся; мін. ч. розд'ягся, дятнўся, лўся і розд'ягнуўся, нўлася, лўся; док. 1. Знімати, скидати з себе одяг. Не розд'ягаючись, не світлячи світла, Раїса впаа на канатку в своїй світлиці (Кочуб., I, 1955, 330); Доки гостя розд'ягалась, старий Рубан уважно розд'ядав дітям (Шиян, Балавда, 1957, 57); На березі Ганна розд'ягалась, Розд'ягалась, розкинулає На білій сорочці (Шевч., I, 1963, 161); Влітку в спеку Ляля, розд'ягнувшись, читала цілими днями (Гончар, IV, 1960, 40); Гимко розд'ягся і приліг біля Марка (Тют., Впр, 1964, 364).

2. перен. Скидати з себе зелене вбрання (про дерева, землю і т. ін.). Покалічений снарядами ліс розд'ягає передчасно і не в власній волі (Голов., Тополя., 1965, 185); Молоді липи вже розд'яглись й стояли голі, мов діти у своїй безсоромності (Кочуб., II, 1955, 248).

РОЗД'ЯГНЕНИЙ, РОЗД'ЯГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мав. ч. до розд'ягати, розд'ягнути. Марусі було якось не по собі в одній задній запасці: мовби гоміс розд'ягнена (Хотк., II, 1966, 148); Розд'ягнутий по поясу, він стояв у садку в медсанбаті перед сестрою й, піднявши руки на голову, поволи повертався, амотуючись таким чином в бичок (Довж., I, 1958, 300); // розд'ягнуто, безос. присудк. сл. За цілу зиму вперше світлик Вєрма розд'ягнуто було (Воскр., I всерйоз..., 1960, 92).

2. у знач. прикм. Без одягу; неоодягнений, голлий. Села нема. Ного татари змели залізом і огнем. Він бачить... звільямі пожару людей розд'ягнених жєне... (Сос., I, 1957, 353); Розд'ягнутий Юра лягає на спину, і мати укриває його до плечей (Смолч, II, 1958, 13); // у знач. ім. розд'ягнений, ного, ч.; розд'ягнена, ної, ж. Без одягу, неоодягнена, гола людина. Марія... виймала [вийняла] зі скрині сорочку і подала розд'ягненому (Стеф., I, 1949, 197).

3. у знач. прикм., перен. Без зеленого вбрання (про дерева, землю і т. ін.).

4. у знач. прикм., перен., розм. Який був підданий руйнуванню, розоренню; спустошений, бідний, убогий. Давно вже радгоспні механізатори розд'ягли, обдерли те судно..., а тепер, під час перекуру, зібравшись коло майстерень, весело кивають в бік затоки, в бік розд'ягнутого сталегого елетля (Гончар, Тронка, 1963, 180).

РОЗД'ЯГНЕННЯ, я, с. Те саме, що розд'ягання.

РОЗД'ЯГНУТИ *див.* розд'ягати.

РОЗД'ЯГНУТИЙ *див.* розд'ягнений.

РОЗД'ЯГНУТИСЯ *див.* розд'ягатися.

РОЗД'ЯГТИ *див.* розд'ягати.

РОЗД'ЯГТИСЯ *див.* розд'ягатися.

РОЗД'ЯКУВАТИСЯ, уюся, уєся, док., з ким, розм. Висловити подяку кому-небудь або багатьом. Стїнчилось літо, віддає жарину, розд'якуваєся з люд'ми (Хотк., II, 1966, 152).

РОЗЕІН, у, ч., тім. Червона анілінова фарба, яка використовується для фарбування дешевих тканин і шкіри.

РОЗЕОЛА, п, ж., мед. Невелика яскраво-червона пляма на шкірі, яка з'являється при деяких інфекційних захворюваннях (віспі, тифу, кіру і т. ін.).

РОЗЕТА, п, ж., спец. Орнаментальний малюнок у вигляді квітки з однаковими пелюстками або вписаного в коло листа. Декоративне оздоблення титулу («Устава») складається лише з орнаментальної рамки, заповненої бордюром із розет в кружках і листків (Матеріали з втвогр., 1956, 46).

РОЗЕТКА, п, ж. 1. Пристрій для вмикання освітлювальних, нагрівальних та інших приладів в електромережу. В зазначену штепсельну розетку можна ввіжкнути лише один електроприлад (Знання., 10, 1967, 31); Професор висмикнув телефонний шнур з розетки (Вол., Місячне срібло, 1961, 62).

2. Маленьке блюдечко для варення, меду і т. ін. Лимон нарізують тонкими кружальцями і подають на великій розетці або плоскій вазі (Укр. страви, 1957, 285); Столи багатьох киян прикрасив посуд, випущений заводом художнього скла, — кришталеві салатники, розетки, поїльнички (Веч. Київ, 19.І 1963, 1).

3. бот. Група листків, скупчено розташованих на вертикальному стеблі, ледве піднятому над землею. Розможуються суцільні екорієними розетками, що утворюються на одиорічних пагонах — вусах (Сад. і ягідн., 1957, 26); У квітні на лісовій галявині з невеличкого кореневища, де було накопичено вдосталь поживних речовин, з'являється розетка гофрованих листочків з китицею жовтеньких квітів [первоцвіту] (Знання., 4, 1974, 28).

4. спец. Те саме, що розета. На цих плитах [Софійського собору] вирізьблені складні увори з пелюстами, розеток, хрестів (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 515); У геометричному орнаменті килимів переважають такі елементи, як квадрат, ромб, прямокутник, розетка (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 62).

5. Стрічка, тасьма, шнур, зібрані в пучок у вигляді квітки, яка є прикрасою на одязі, розпізнавальним знаком і т. ін. Синий дїдуван у зеленому мундирі з розеткою підтюпцем підбігає до пана з золотим шитєм і щось шепоче йому на вухо (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 45); Вінки вигоповають і з кольорових стрічок — у вигляді бантів або розеток навколо голови (Збірник укр. нар. танців, 1957, 93); // Оторочка на значку у формі квітки з однаковими пелюстками. Він побачив на грудях у матері металевий значок із червоною розеткою, з маленьким портретом Ленїна в овалі (Довж., VI, 1957, 111).

6. Скляний, кришталевий, фарфоровий або металевий кружечок з отвором посередині, який охороняє свічник від крапель воску, стеарину і т. ін. Блищали бронзові жирандолі з високими востковими свічками в кришталевих розетках (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 92).

РОЗЕТКОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до розетка 3, 4. Про різноманїтність елементів розеткових орнаментальних мотивів, які в творчості запорізьких різьбля-

ріє були дуже поширені, свідчать різьблені дерев'яні порохівничі круглої та овальної форми (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 48); Розеткове листя.

РОЗЕТКОВІСТЬ, вості, ж., бот. Один із видів захворювання яблунь. Через нестачу в ґрунті цинку яблуні хворіють на розетковість — дрібнолистість, що зменшує фотосинтез утворення органічних речовин, різко знижує урожай і якість плодів (Хлібороб Укр., 2, 1963, 47).

РОЗ'ЄДНАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до роз'єднати. Землі України віками були роз'єдані державними кордонами (Ком. Укр., 3, 1969, 89); Рівночасно треба... сприяти... наближенню роз'єднаних капіталізмом робітників фізичної й розумової праці (Еллан, II, 1958, 56).

2. у знач. прикм. Відокремлений від інших; поодинокий. На майдані залишилися роз'єдані люди і купка дукачів, які щойно тиснулися до драгунів (Стельмах, I, 1962, 644).

3. у знач. прикм., перен. Позбавлений згуртованості, єдності. Князі та їх бояри силуються ослабити і розірвати громадські вільні порядки по селах, щоб опісля роз'єднаних і роззіраних людей тим легше повернути в невольників і слуг (Фр., VI, 1951, 36).

РОЗ'ЄДНАНІСТЬ, вості, ж. Відсутність зв'язку, спілкування між ким-, чим-небудь. — Думаю так, що не ворог страшний, а наша роз'єднаність (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 432); Однією з характерних особливостей сучасної науки є те, що вона переборює колишню роз'єднаність і відособленість між окремими галузями знань (Ком. Укр., 9, 1962, 43).

РОЗ'ЄДНАННЯ, я, с. Дія за знач. роз'єднати і роз'єднатися. Не роз'єднання робітників різних націй, а забезпечення їх найтіснішої єдності — такий був зміст більшовицької вимоги про надання кожній нації права на вільне самовизначення (Ком. Укр., 9, 1966, 29).

РОЗ'ЄДНАНО. Присл. до роз'єднаний 2, 3.

РОЗ'ЄДНАТИ див. роз'єднувати.

РОЗ'ЄДНАТИСЯ див. роз'єднуватися.

РОЗ'ЄДНУВАЛЬНИЙ, а, е. Який роз'єднує що-небудь. Роз'єднувальний пристрій.

РОЗ'ЄДНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. роз'єднувати і роз'єднуватися.

РОЗ'ЄДНУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗ'ЄДНАТИ**, аю, ашв, док., перен. 1. Відокремлювати, відділяти одне від одного те, що стикається, з'єднується. Роз'єднувати віконну раму; // Переривати зв'язок, порушувати контакт в електромережі. Телефоністка сказала: «Ваш час закінчився, роз'єдную». І роз'єднала (Лев., Драма..., 1967, 296); З окопу шли добровольці На греблю — шукати дрови. Знайти, роз'єднати, розрізати — Таким був героєм наказ (Нагв., Пісня, 1949, 120); // Знаходячись поміж чим-небудь, відокремлювати, відмежовувати одне від одного. Протоки роз'єднують ділянки суші (Фіз. геогр., 5, 1956, 55); Скоро зима. Довга, сніжиста, вітряка зима. Наїть у селі глибокі сніги роз'єднують гуцульські тати одну від одної на багаті місяці (Хотк., Довбуш, 1965, 363); * Образно. Ніч роз'єднувала два ворожі табори — фільварок і село (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 89); // Відділяти одне від одного, розділяти тих, хто перебуває разом. Рожева урвалася. Людський потік знову роз'єднав їх (Кол., Терен..., 1959, 51); Братів роз'єднав підкучеравлений, слоний на молодого чорта, з навіки здивованими очима... помічник пристава (Стельмах, I, 1962, 598); * Образно. І океанів тих немає, Щоб вірні роз'єднать серця... (Рівляський, Мости, 1948, 53).

2. також без додатка. Відокремлювати одного від одного, позбавляти єдності. [Ш е в ч е н к о:] Цар, не-

ситий кат, жорстокий, лютий — роз'єднує народи, щоб душити (Тич., II, 1947, 142); Барикада роз'єднує не тому, що за нею гармати, а тому, що за нею інший — ворожий нам світ! (Коч., II, 1956, 29).

3. перен. Позбавляти згуртованості, єдності. Суспільна соціалістична властивість не роз'єднує, а, навпаки, з'єднує людей, їх особисті й суспільні інтереси зближуються (Ком. Укр., 4, 1961, 38); Киньмо звади й свари, все, що роз'єднало нас (Фр., XI, 1952, 221).

РОЗ'ЄДНУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **РОЗ'ЄДНАТИСЯ**, аюся, ашвся, док. 1. Розходяться у різні боки, відокремлюючись один від одного, віддалятися. На неві відбувалося трагедійне видовище .. матеріки роз'єднувалися і відпливали в океани (Ю. Янов., II, 1958, 210); Орест зажурено дивиться на друга, і йому терпня серце. Ось роз'єднується їхні руки, і він посується в голодну самотність (Довб., Вибр., 1959, 361); // з ким. Переставати бути разом. [Г а л я:] Я рада краще [краще] зараз умерти, ніж роз'єднатися з вами, та ще, може, й навіки! (К.-Карпій, I, 1960, 81).

2. перен. Розходитися, ставати далекими, чужими один одному. А за віщо, За що люде гинуть? Того ж батька, такі ж діти, — Жити б та брататься. Ні, не зміли, не хотіли. Треба роз'єднатися! (Шевч., I, 1963, 114).

3. тільки недок. Пас. до роз'єднувати. **РОЗ'ЄДНУВАЧ**, а, ч. 1. Пристрій для швидкого розмикання електромережі високої напруги. Висковольтний роз'єднувач; Автоматичний роз'єднувач.

2. перен. Той, хто сприяє роз'єднуванню або роз'єднує (у 2 знач.) кого-небудь.

РОЗ'ЄМНИЙ, а, е, техн. Який можна розібрати на частини. Роз'ємними з'єднаннями називають такі, які можуть бути повністю розібрані без пошкодження деталей (Слюс. справа, 1957, 280); Роз'ємна головка; Роз'ємний кожух.

РОЗ'ЄРЕПЕНІТИСЯ, юся, вшся, док., розм. Почати єрепенитися.

РОЗЖАЛИТИ див. розжалити.

РОЗЖАЛОБИТИСЯ, люся, лишся, док., розм. Те саме, що розжалобитися. Ой приїдь, приїдь, мій милесенький, Приїдь же ти до мене, Розжалилося серденько моє (Чуб., V, 1874, 290); Вчитель розжаліся так дуже, аж до смерті. Жона над ним розжалілася, каже йому: — Що тобі сталося? Іти за лікарем? (Казки Буковини..., 1968, 163).

РОЗЖАЛІТИСЯ, юся, ішся, док., розм. рідко. 1. Те саме, що розжалобитися. Поглянув він на той шлаг, та і в його серце розжалілося, як наче од свого власного мутку (Вовчок, I, 1955, 150).

2. Почати жалітися (у 1 знач.). Як прийшла [смерть], то й розжалілася, за що її бог голодом карав (Україна..., I, 1960, 110); Ото раз воли [миші] зустрілись Десь на озероді. Одна одній розжалілась Об своїй пригоді (Маж., Тв., 1955, 257).

РОЗЖАЛКУВАТИСЯ, уюся, ушся, док., розм. Те саме, що розжалобитися. Розжалкувався, як бог над раком (Номіс, 1864, № 4634); Розжалкувався, як вовк над поросям (Сл. Гр.).

РОЗЖАЛОБИТИ див. розжалоблювати.

РОЗЖАЛОБИТИСЯ, блюся, бишся; мн. розжалобляться; док., розм. Переїнятися жалощами; розчужитися. Бує [Івоніка] сильно зворушений. Докія, побачиши се, сама розжалобилася (Коб., II, 1956, 21); Коли вони, мов ярмаркові вірники, заведуть бувало на довілі з братом Денисом тільки їм самим відому пісню про «пісочок, що загортає милого слідочок», то Блаженко-старший образу розжалобиться до сліз (Гончар, I, 1954, 48); // над ким, рідко. Почати жаліти кого-небудь.

Дід так розжалобився над собою й над Зазарком, що трохи не заплакав (Григ., Вибр., 1959, 54).

РОЗЖАЛОБЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розжалобити. Він, розжалоблений тою любов'ю і майже засоромлений, цілував вдячно руку (Коб., I, 1956, 257).

2. у знач. прикм. Який перейнявся жалощами; розчулений. У словах його чути було докір розжалобленої дитини (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 146); // Сповнений жалощами. Розжалоблена душа Білинського розпущила гіркі болі через край серця (Круш., Буденний хліб..., 1960, 82); // Який виражає жалощі. Дарка дивиться на нього своїми чистими, промистими, розжалобленими очима (Вільде, Повнол. діти, 1960, 102).

РОЗЖАЛОБЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗЖАЛОБИТИ**, блю, биш; мн. розжалоблять; док., перек. 1. Викликати жалощі у кого-небудь до себе.— Кого це так розжалоблює мій пустослов? — посмутила тітка Христина (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 198); Бурлаки розжалили про все своє горе... і розжалобили добру молодшицю (Н.-Лев., II, 1956, 206); Вештались голодні, напірроздягнені люди, наамисно виставляючи свою худизну, свої болячки, намагались розжалобити ситих (Збав., Сеспель, 1961, 259); // чим. Викликати жалощі, співчуття у кого-небудь до себе слізьми, просьбами і т. ін. Часом вона розжалоблювала його розмовою про своє безмалання (Мирний, I, 1949, 235); [І в а в:] Кого ж ти хочеш здивувати, розжалобить своїми слізьми? (Кроп., I, 1958, 118); З обличчя Вадима Успенського весь час не сходила білда винувата усмішка. Ніби він хотів нею розжалобити конвоїрів (Панч, II, 1956, 444); // рідко. Робити кого-небудь жалісливим. Розжалобить тебе важке лихо. На зорі глян, на їх невдержний рух (У. Кравч., Вибр., 1958, 224).

2. Викликати в кого-небудь тривогу, схвилюваність. Подорожанин бачить, що зацікавив хлопця, і ще більше розжалоблює: — Ну от ти, юначе, закінчив школу. Опояшуть чресла твої мечем і пошлють кров людську проливати (Мокр., Слід..., 1969, 134); [С е к л е т а:] Ой, не співайте, не задавайте жалю, бо я вже плачу! (Втирає слюзи). Так як розжалобили, так розтривожили! (Стар., Вибр., 1959, 633); Він [піп] намагався розжалобити віруючих і говорив так, як, було, на казани, коли йому треба було довести до сліз бабіє (Реч., Весн. грозн, 1961, 425); // чим. Хвилювати, тривожити кого-небудь чимсь. Якимко і Штефан, ідуми побіг своїх возів, уявляв розжалоблювати Івана співанками (Фр., I, 1955, 53).

РОЗЖАЛУВАНИЙ, а, е, заст. Діспр. пас. мнн. ч. до розжалувати. В полку, в якому після помилування служили розжалувані в рядові Дьяковов та Лобатови, звістку про парад було зустрінуто як насмішку (Гончар, II, 1959, 351); Фруяз, розжалувана, того-таки вчора, вишовоши від Кирницького, покинула Борислава і пішла додому (Фр., I, 1955, 94).

РОЗЖАЛУВАННЯ, я, с., заст. Дія за знач. розжалувати. Суд асудив... Боровика за умисне тілесне пошкодження до двох років ув'язнення з розжалуванням з офіцерського звання (Собко, Справа..., 1959, 154).

РОЗЖАЛУВАТИ, ую, уєш, док., перек., заст. Позбавити кого-небудь попереднього звання, чину.— Три тижні ходив у ефрейторах. А потім мене розжалували (Мушк., День..., 1967, 67); // Познизити на посаді; позбавити попередньої посади. З козачків розжалували його в пастухи (Мирний, IV, 1955, 169).

РОЗЖАЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розж., рідко. Те саме, що розжалобитися. Вічар, як стриє Візю, розжалувався над тиж. Що стілько трудиться над стадом він своїм (Бор., Тв., 1957, 176).

РОЗЖАЛЯТИ, яю, яєш, недок., рідко, **РОЗЖАЛЯТИ**, лю, лиш, док., перек., розж. 1. Те саме, що розжалоблювати 1. А коли серед гвалту гидкого і дівоча слюза забринить,— То вона не розжалить нікого (Стар., Вибр., 1959, 56).

2. Розтривожувати, хвилювати серце, душу і т. ін. Най я доше не думаю, най серця не розжалая (Сл. Гр.).

РОЗЖАРЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розжарити. Береться тіннями розжарене вогнем і працює обличчя парубка (Стельмах, I, 1962, 120).

2. у знач. прикм. Надто гарячий. Сонце неначе найчилось, так немилосердно пече, що на розжарений пісок не можна ступити босою ногою (Хижняк, Килимок, 1961, 46); // Який пече сильніше, ніж звичайно. Розжарене призагідне сонце забарило весь світ символічним кривавим колором (Довж., I, 1958, 431).

3. у знач. прикм. Розпашілий, розпалений від перенапруги, утоми і т. ін. Розжареними очима шукала його в списках ранених і полеглих (Коб., Вибр., 1954, 209).

РОЗЖАРЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розжарення 2, 3.

РОЗЖАРЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розжарити і розжаритися. Припинення подачі води приводить до розжарення, а дає і до розтоплення поверхні анода та руйнування [рентгенівської] трубки (Рентгеногр. мет., 1953, 15).

2. техн. Світіння розжареного тіла. Як матеріал для нитки розжарення здебільшого застосовується вольфрам (Осн. радіотехн., 1957, 9).

РОЗЖАРИТИ див. розжарювати.

РОЗЖАРИТИСЯ див. розжарюватися.

РОЗЖАРИЛИЙ, а, е. Який розжарився, розпикся, став надто гарячим під дією вогню. Він тільки бачив іскри білі і жеталеві ручай, Ковшіє окрайці розжарілі, своїх канах тугі краї (Шпорта, Запоріжці, 1952, 24).

РОЗЖАРТИСЯ, їється, док. Під дією вогню розжаритися, розпектися, зробитися надто гарячим. Господар кілька разів заходив і підкидав вугілля у чашунку зрубку. Вона розжарілась, але в кімнаті не стало тепло (Перв., Матерня, хліб, 1960, 89).

РОЗЖАРТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розж. Почати часто і багато жартувати. Підбадьорена ласкавістю господарині та Ваті, зовсім розговорила [писарша] і розжартувалась (Н.-Лев., IV, 1956, 61).

РОЗЖАРЮВАНІСТЬ, ності, ж. Здатність до розжарювання. Розжарюваність печі.

РОЗЖАРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розжарювати і розжарюватися 1. Одна з хімічних властивостей міді полягає в тому, що вона при розжарюванні на повітрі перетворюється в окис міді (Хімія, 7, 1956, 6).

△ Лампа розжарювання див. лампа; Нитка розжарювання — деталь електроламп, яка становить собою волосок, виготовлений з тугоплавкого металу (звичайно вольфраму).

РОЗЖАРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗЖАРИТИ**, рю, рпш, док., перек. Сильно нагріваючи, робити надто гарячим; розпикати. Гототів золотий, огненний куц, бігли в кожін гнучкі, жовтозарячі стрічки, розжарюючи цеглу (Тулуб, Людолови, I, 1957, 112); Гостряки до стрілі, розжаривши на багаттях, щоб загартувати, жидали [козакі] в кошовки (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 458); // перек. Збуджувати, розпалювати кого-небудь. Вмля [Алочка] тонко дошкудити йому, не лабиво посміявся з його суворості, зміла розжарити його на холодному вогні своїх доментів (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 74).

РОЗЖАРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **РОЗЖАРИТИСЯ**, рюся, рпшся, док. 1. Сильно нагріваючись, ставати надто гарячим; розпикатися (про предмети).

Кожухи кулеметів розжарюються, аж пашать (Довж., I, 1958, 82); Він [утюг] розжарився так, що, здавалося, шинів навіть від погляду (Собко, Стадіон, 1954, 240); // Пекти сильніше, ніж звичайно (про сонце). Сонце розжарювалося, і Зоя сідала на край поля між кукурудзою, віддихала... (Коб., III, 1956, 469); // Світити, палати сильніше, ніж звичайно (про зорю, заграву і т. ін.). За Преславою всю ніч була пожежа, багряна заграва то розжарювалась, то приасала на небі (Скл., Свято-слав, 1959, 505); // тільки док. Розпашітись від перенапруги, утоми і т. ін. Розжарилась, працюючи на току; Розжарились щокви.

◇ Розжарилась атмосфера — створилась напружена обстановка. За ніч атмосфера в домі Пугала ще більше розжарилась (Панч, На калін. мості, 1965, 168).

2. тільки недок. Пас. до розжарювати.

РОЗЖАРЮВАЧ, а, ч. Прізвнач. для розжарювання.

РОЗЖАТИ *див.* розжикати.

РОЗЖАТИСЯ *див.* розжикатися.

РОЗЖАХАТИ *див.* розжахувати.

РОЗЖАХУВАТИ, ую, уеш, недок., РОЗЖАХАТИ, аю, аеш, док., *перех.*, рідко. Лякаючи кого-небудь, наводячи жах, розганяти у різні боки. На Форштадт Яресько повернувся з злощаслими в чудовому настрої. Дарма, що.. аж почорніли, тільки зуби біліють, але ж зате її бандитню розжахали по стегу, порозганяли — від залізничці десь аж за виднокруг (Говчар, II, 1959, 105).

РОЗЖВАКАТИ і рідко РОЗЖВЯКАТИ, аю, аеш, док., *розм.* Те саме, що розжувати. Перше розжвакай, що маши робити або казати (Номис, 1864, № 3484); Таке жилаве тісто, що й не розжвакаєш (Сл. Гр.).

РОЗЖВЯКАТИ *див.* розжвакати.

РОЗЖЄВРЕНИЙ, а, е. I. Діспр. пас. мин. ч. до розжєврити. [К а с с а н д р а:] Який оце посеред моря паака жарина плавала по хвилях, розжєврена вогнем — то був би знак воді від полум'я на мир (Л. Укр., II, 1951, 305); Розжєврена, мов троянда, вона рішуче підвела голову (Гур., Наша молодість, 1949, 88); І молодими епертими руками, Розжєврена від радості труда, Вона вклада в будову кожен камінь (Бичко, Вогнище, 1959, 117).

2. у знач. прикм. Який розжєврився, розгорівся від припливу повітря. Біля розжєвреного горна з молотами в руках улад б'ють по ковадлу.. Оленчук та його благородіє (Говчар, II, 1959, 37).

3. у знач. прикм. Який блищить, сяє дедалі яскравіше (про сонце, зорі, заграву і т. ін.). Розжєврене, червоне сонце низько спустилося (Л. Укр., IV, 1954, 117); // Який спалахув вогниками, блищить (про очі). Розжєврені, як жарини, очі невідомого вступились у дівчинку (Донч., IV, 1957, 45).

4. у знач. прикм. Який став рум'яним, червоним (про щокви, вуха і т. ін.). Тільки Журавленко не посміхнувся. Обличчя в неї було розжєврене, губи — міцно ступлені (Гур., Новели, 1951, 177).

РОЗЖЄВРИТИ *див.* розжєврювати.

РОЗЖЄВРИТИСЯ *див.* розжєврюватися.

РОЗЖЄВРІЛИЙ, а, е, рідко. Діспр. акт. мин. ч. до розжєврити; // у знач. прикм. Коли.. бухнуло з розжєврїлої огняної маси ціле море іскор під небо, — Максим скрикнув (Фр., VI, 1951, 100); На розжєврїлому сході виринало з-за обрію сонце (Автом., Коли розлуч. двое, 1959, 628); Семен розжєврїлими очима стежив за Мордохом (Коцюб., I, 1955, 116).

РОЗЖЄВРІТИ, іє, док., рідко. Те саме, що розжєврїтися. Голоवेशка розжєврїла (Сл. Гр.); Злі жари розжєврїлись, розжєврїють зорі (У. Кравч., Вибр., 1958, 109); Не німе було козакові те небо, і місяць, і зорі;

чи погляне на місяць, на його плями, чи погляне на зорі, то й серце, і думка його розжєврїє, як од божого слова (П. Куліш, Вибр., 1969, 99).

РОЗЖЄВРІТИСЯ *див.* розжєврюватися.

РОЗЖЄВРЮВАТИ, юю, юєши, недок., РОЗЖЄВРІТИ, рю, ршш, док., *перех.* 1. поет. Примушувати спалахувати, горіти або яскраво світити. Рож не оживши від'ялиш, не розжєврши згаслих зір (У. Кравч., Вибр., 1958, 65).

2. Вкликати у кого-небудь рум'янець.

3. *перен.* Приводити кого-небудь до стану збудження, схвилюваності. — Я бачив, що якоїсь іскри треба, Щоб душі їх розжєврїти, запалити (Фр., XII, 1953, 362); // Пробуджувати, підсилувати яке-небудь почуття, настрої, бажання і т. ін. Стрїча розбуркала в йому спомини давнього щастя, розжєврїла взамоване коханя (Коцюб., I, 1955, 26); * Образно. Пісні, які Остап Бересай співає народу, робили свою корисну справу — збуджували свідомість мас, розжєврївали іскри протесту (Тяч., III, 1957, 156).

РОЗЖЄВРЮВАТИСЯ, юється, недок., РОЗЖЄВРІТИСЯ, иться і РОЗЖЄВРІТИСЯ, іється, док. 1. Починати горіти, розгорятися від припливу повітря; // Починати яскраво палати (про вогонь, пожежу, полум'я і т. ін.). Розжєврїється Огонь, аж іскри кидать стає... (Гл., Вибр., 1951, 164); [Деревіцькій:] Слід гасити пожежу зараз, як починається, а не дожидать, доки розжєврїється в поломїнь (Кроп., IV, 1959, 69); * Образно. Життя, що часом за останні дні здавалося іноді прибите пилком, знову розжєврїлось і палахкотло фарбистим полум'ям надії і упевненості в перемозі (Досв., Вибр., 1959, 141); // Стягнуто загорівся, розпикається (про предмети). [Старий Гільзе:] Хоч як розпалиться та розжєврїться, для очищення нашого — не карай нас [господи] надміру (Л. Укр., IV, 1954, 245).

2. Починати блищати, сяяти дедалі яскравіше (про сонце, зорі, заграву і т. ін.). Зорі все більш розжєврїються на чорно-синьому небі (Дв. Чайка, Тв., 1960, 88); Сонце тиж часом так розжєврїлось, що вже нікто в світі не міг би злянути на нього (Донч., Ю. Васюта, 1950, 19); // Поступово освітлюватися сонцем (про обрій, небо і т. ін.). [Л ю б ч е в к о:] А слід розжєврїється... Може, й сонце побачимо? (Мам., Тв., 1962, 190); Світють тумани по балкає, все вище розжєврїється небо на сході... (Говчар, II, 1959, 314); На сході, над монгольським табором, кровавою загравою розжєврїлися жари (Фр., VI, 1951, 118); // Червоніти, освітлюючись променями сонця. Та ось від вікон, що тільки що розжєврїлися були до сходового сонця, забігали тіні (Фр., IV, 1950, 498); Сонце.. посилало до землі атомлене, зблякле проміння. Білі стіни зат почервоніли, розжєврїлися (Ю. Бедик, Полк., 1959, 172); // Спалахувати вогниками, блищати (про очі). Ті очі часом і примеркали від стоми, але за хвилину знову розжєврївалися (Л. Янов., I, 1959, 302).

3. Ставати рум'яним, червоним (про щокви, вуха і т. ін.). Лице в Гната розжєврїлось (Коцюб., I 1955, 36); Щокви її уже розжєврїлися, чи від вина, чи від задухи (Коп., Земля..., 1957, 144); А гребені у тиників Розжєврїлись, мов жар (Бичко, Сійся..., 1959, 233).

4. *перен.* Проіаятися яким-небудь почуттям. Ні дощ, ні холодна вода не загасила того полум'я, що поїняло серце його біля Степанового дворища й ще дужче розжєврївалося під машиню (Л. Янов., I, 1959, 321); [О л е н а:] Цілуйте ж так, щоб у очах потемніло! щоб серце розжєврїлось!.. (Кроп., I, 1958, 474).

5. *перен.* Проявлятися все сильніше; посилюватися. А життя йшло, події кругом розжєврївалися (Дв.

Чайка, Тв., 1960, 125); Чи тільки справді то свіги біліють? А може то розжевіралася туга...? (Л. Укр., I, 1951, 228).

РОЗЖЕНИТИ, женію, жєніш, док., перек., розм. Розлучити з дружиною; розірвати чийсь плюб.

РОЗЖЕНИТИСЯ, женієд, жєніпєш, док., розм. Розлучитися з дружиною; розірвати свій плюб. — Я вже не розженюсь, коли раз женат, — міркує отець Кобиланський (Фр., XI, 1952, 387).

РОЗЖИВА, и, ж., розм., рідко. Дія за знач. розживатися 1, 2.

На розживу — для придбання чого-небудь, для обзаведення чимсь. — Він і весілля відбуде, і скриню мою віддасть, і материні подушки; та грошей не дасть нам на розживу ні копійки (Кв.-Осн., II, 1956, 258).

РОЗЖИВАТИСЯ, аюся, аєша, недок., **РОЗЖИТИСЯ**, живіюся, живієша, док. 1. неперек. Обзаводитися господарством, наживати достатки; багатіти. — Помаленьку, бог допоможе, розживаєтимемося (Кв.-Осн., II, 1956, 258); Ми розжились, Дві світлиці мали (Рудан., Тв., 1959, 157); Ще за столітництвами поселився там перший хуторянин Силентій Кобаа. Розжилося, розбагатіє (Тют., Впр, 1964, 173); Дядько божиться, що зараз у нього немає гречки, але він розживеться і продалоє виконає... (Чаб., Катюша, 1960, 13); // на чому, з чого. Багатіти за рахунок чого-небудь. Аби їй Коцюбенко.. постеріє тайну, як можна розжитися на писарській саужбі (Н.-Лев., IV, 1956, 56); Хазяїн із тих розбитих гуляй-пільських хурциків, що розжилися до революції на торгівлі хлібом (Гончар, II, 1959, 332).

2. перек. і без додатка. Роззобувати, придбавати шляхом купівлі, позички і т. ін. Де гвинтом іржавим розживаєш (Матвій)... де старе магнето здобуває (Перв., II, 1958, 194); Я згодом ажириєся, що розживуся на галіфе, коли матиму в руках своє ремесло і копійку (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 155); — У них [куркулів] шкуратка на латку не розживешся (Тют., Впр, 1964, 100); Марина Хомієна розжилася на бити її вату, випросила у охоронців (Хижняк, Тамара, 1959, 155).

3. неперек. Жити де-небудь довго, довше, ніж годиться. Розжиєшся [цгапан] тут, жов дома. Недалеко них горів огонь (Коб., I, 1956, 471).

РОЗЖИМАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗЖАТИ**, розжімю, розжімєш, док., перек., рідко. Те саме, що розтискати. Права рука, з великим зусиллям розжимаючи пальці, тислася за стаканом із водою (Тют., Впр, 1964, 190); — Отаким нам треба бути, — стисне її покаже тугий, як вилитий, ковальський кулак, — а ми поки що он які, — розіжме кулак зовсім (Головко, II, 1957, 408).

РОЗЖИМАТИСЯ, ається, недок., **РОЗЖАТИСЯ**, розжімється, док., рідко. Те саме, що розтискатися.

РОЗЖИРІЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до розжиріти.

2. у знач. прикм. Який став надто жирним, повним, огрядним. Проївав сльми розжирілий Степан Барський (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 153); Розжиріла дружина листоноші не спукала з Ольги маленьких ячирячих очей (Галав, Горн., 1956, 24); // перен., фам. Який розбагатів, став заможним за чужий рахунок. Художня література повинна повернутися обличчям до життя і зробити своїм героєм, замість сентиментального розжирілого буржуа чи попа, робочу людину (Кол., Терен., 1959, 239).

РОЗЖИРІЛІСТЬ, лості, ж. Стан за знач. розжирілий 2.

РОЗЖИРІТИ, ію, ієш, док. Стати надто жирним, повним, огрядним. — Я з братією воюю он які Розжиріли, розладчали. Ніякого сорому не знають (Тулуб,

Людолови, I, 1957, 124); // перен., фам. Розбагатіти, стати заможним за чужий рахунок. Встигло велике галицьке боярство розжиріти, укоренилося багато боярських родів (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 71).

РОЗЖИРУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. Почати надміру жирувати (у 1 знач.).

РОЗЖИТИСЯ див. розживатися.

РОЗЖИТОК, тку, ч., розм., рідко. Те саме, що розжива.

На розжіток — те саме, що На розживу (див. розжива). Задалась [Палажка], виходячи з церкви, понести колісь попові рунце на розжіток (Барв., Опов., 1902, 156).

РОЗЖОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розжувати. Груба їжа залишається в шлунку значно довше, ніж добре розжована (Метод, вилк. анат., 1955, 136); // у знач. прикм. Середина ніло цюсь, і як ковтати шлунку — гірко так, наче поли розжований (Головко, I, 1957, 124); Широко розставивши ноги, Стрибок бездумними очима дивився на розжовану, всю в догастих дірочках Мелакчину густку (Жур., Вечір., 1958, 9).

РОЗЖОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розжувувати. Підсмажене зерно поросята охоче поїдають; розжовування його сприяє прорізуванню в них зубів (Колг. енци., I, 1956, 189).

РОЗЖОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗЖУВАТИ**, ую, уєш, док., перек. 1. Роздрібноувати, розминати зубами. Він старанно розжовує підсмажені мигдаль (Рибак, Час., 1960, 146); Починаю їсти. Хліб не має ніякого смаку, а я його розжовую і ковтаю силоміць (Збан., Єдина, 1959, 80).

2. перен. Дуже докладно пояснювати, розтлумачувати що-небудь. — Поки-то друє [машину] дистант, а хліб треба обирати! — розжовують [молодям] діди (Мирний, IV, 1955, 244); — Обгородив [Борейко] себе такими ж, як сам, обивателями, вони його халяють, а він їм усе прощає. Одним словом, тоби розжовувати не треба (М. Ю. Тарн., День., 1963, 356); Макар Іванович і починає для гурту і розжує (Головко, II, 1957, 211); // Намагатиися осягнути, зрозуміти що-небудь. [П и л и п:] З пугаючої балачки, то їм децю розжовуюмо (Кроп., II, 1958, 15); — Я нічого письменного не розжую, хоч і у школі чивєся (Кв.-Осн., II, 1956, 200); // тільки док. Добре обіркувати, зваяжити що-небудь. Що маєш казати, то попередю розжує (Номис, 1874, № 12873); Тут одна сусідка робить мені в Ямі одну хатку в 15 р., та я ще не бачила хатки, а се діло треба добре розжувати (Л. Укр., V, 1956, 197).

◇ Розжувувати (розжувати) і в рот (до рота) класти (покласти) див. рот.

РОЗЖУВАТИ див. розжувувати.

РОЗЗБРОЄНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до роззброїти. По пустині мчать танки.. Ці, у мищюмо бойові машини, роззброєні і почали своє нове, мирне життя (Веч. Київ, 19.І 1961, 1); Ключник, роззброєний цим супокоєм, а притім відчуваючи, що чіпляється діда безпечно... відходить (Фр., VI, 1951, 182).

РОЗЗБРОЄННЯ, я, с. Дія за знач. роззброїти. Він іще в поїзді з розповіді подорожніх дізнався був про роззброєння саперного батальйону в Славогороді (Головко, II, 1957, 439); Найважливішим складовим елементом політики мирного співіснування є боротьба за загальне і повне роззброєння (Ком. Укр., 9, 1963, 15).

РОЗЗБРОЇТИ див. роззброювати.

РОЗЗБРОЇТИСЯ див. роззброюватися.

РОЗЗБРОЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. роззброювати. **РОЗЗБРОЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **РОЗЗБРОЇТИ**, ію, ієш, док., перек. 1. Відібрати в кого-небудь зброю; позбавляти кого-, що-небудь засобів озброєн-

ня. Під час, коли їх селяни роззбрювали, розложено вогонь (Фр., VIII, 1952, 311); — Куринь трудячого люду треба зараз же роззброїти (Кач., II, 1958, 364); З повним спокоєм роззброїв [Семенюк] юнака і надів його шапку на свою голову (Галац, Горн., 1956, 82).

2. перен. Послаблювати волю людини. Реалія роззброє людей в їх боротьбі з силами природи, заважає активно впливати на природу, підкорити її собі (Рад. наука про походж. Землі, 1955, 3); // Позбавляти можливості здійснити який-небудь намір, висловити або відстояти якусь думку і т. ін. Дуже не хотілося [Дмитру] так думати. Роззброювала ота щира посмішка, оті чисті очі (Коз., Гарячі руки, 1960, 21); П'єнтак не наважився заперечити, його роззброїла та непохитна впевненість, яка прозвучала в голосі бригадира (Жур., До них іде., 1952, 141).

РОЗЗБРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗЗБРОЇТИСЯ**, бюся, бішся, *док.* 1. Знімати з себе зброю; звільнятися від зброї.

2. перен. Втратити силу волі, відмовлятися від здійснення своїх намірів, думок і т. ін. Керуючись сказівками Леніна, Комуністична партія України терпляче виховувала вихідців із інших партій в дусі марксизму-ленінізму, ведучи одночасно рішучу боротьбу проти деорґанізаторів, які не роззброїлися (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 43); — Добра від нього не було і не буде. Думаєш, він роззброївся? На словах! А потайки на кожного з нас біло веде (Гончар, Тронка, 1963, 203).

3. тільки *недок.* Пас. до роззбрювати. Центральна Рада, відчуваючи наближення кінця, прагнула ослабити народні маси, роз'єднати їх. З цією метою, зокрема, роззброювали і висилали в Україні революційно настроєні фронтіві частини (Рад. літ-во, 3, 1957, 6).

РОЗЗЕЛЕНІТИСЯ, іється, *док.* Почати буйно зеленіти; Розрослися тополі, роззеленілися (Гончар, Тронка, 1963, 9).

РОЗЗИРАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.*, *рідко.* Поглядати навколо, роздивляючись, розглядаючи що-небудь. Толока. Будяки проти сонця так червоніють. Роззирає Грищенко суди-туди, всміхається (Гесл., З книги життя, 1949, 124).

РОЗЗИРАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, *рідко* **РОЗЗИРНУТИСЯ**, нуся, нєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що розглядатися 1. Нараз Микола підніс голову догори й зачав уважно роззиратися по стелі (Март., Тв., 1954, 170); Коли до партизанського окопчика залишилось сто метрів, він зупинився, сторожко роззираючись, підбіг до чорного дуба (Тют., Впр, 1964, 536); Опинившись на роздоріжжі, діва роззублено роззиралося навкруги (Добр., Очак. розмар, 1965, 23); Жандар іще раз роззирнувся по ясині (Фр., II, 1950, 31).

РОЗЗИРНУТИСЯ *див.* роззиратися.
РОЗЗИЧАТИ, аю, аєш і **РОЗЗИЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЗИЧИТИ**, чу, чєш *док.*, *перех.*, *рідко.* Роздавати в позик; розпозичати. Хто лиш нічого не давав, не робив дарунків, нічого з хати не роззичував, а хотів і собі дещо оставити, той був зараз ксупний (Коб., II, 1956, 32).

РОЗЗИЧИТИ *див.* роззачіти.
РОЗЗИЧУВАТИ *див.* роззичати.
РОЗЗИПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати багато і довго кричати. Дитина роззіпалась (Сл. Гр.).
РОЗЗЛОСТИТИСЯ, алошся, злєшся, *док.*, *розм.* Стати злим; роззілітисся. Знов почує [Стальський], немов якась таємна сила відпизгала його — і роззлостився (Фр., VII, 1951, 420).

РОЗЗНАВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗЗНАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Шляхом розпитування узна-

вати про кого-небудь, довідуватися про щось. Роззнавай мене, розпитуй про мене, може-таки про мене що-небудь і добре почуєш (Кв.-Осн., II, 1956, 45); Марина зітхнула: — От саме через те ти й щаслива, Олено, що правильно ти його полюбила. А не так, як я: шубоєсть! Наче з кручі у воду. Не розпитала нічого! Не роззнала (Головко, I, 1957, 487).

РОЗЗНАЙОМИТИ *див.* роззнайомлювати.
РОЗЗНАЙОМИТИСЯ *див.* роззнайомлюватися.
РОЗЗНАЙОМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЗНАЙОМИТИ**, млю, миш; *мн.* роззнайомлять; *док.*, *перех.*, *розм.* Сприяти звайомству кого-небудь з кимсь.
РОЗЗНАЙОМЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗЗНАЙОМИТИСЯ**, млюся, мишся; *мн.* роззнайомляться; *док.*, *розм.* Знайомитися ближче з ким-небудь. — Спершу й для мене він був якимось не нашим, а тепер, коли роззнайомився, легко, гарно стає мені біля нього (Гончар, Таврія, 1952, 362); // тільки *док.* Добре познайомитися з ким-небудь. Роззнайомився я з ними [шахтарями]: — Скільки ж вас у старика? (Біл., Зв'яз, 1956, 40).

РОЗЗОЛОТИТИ *див.* роззолочувати.
РОЗЗОЛОЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до роззолотити. Хмара виповзла з забубуєких польських полів, захопила західний обрій і, зупинивши два кінці, роззолочені зсередини сонцем, як дрімучі брови, переповзла державний кордон на цей бік (Бабяк, Вишв. сад, 1960, 72).

2. у знач. прикм. Розшитий або окантований золотом, позолотю. Щоб приховати збудження від розмови, взявся [Моторний] приадапати на видному місці носий роззолочений прапор (Ле, Право., 1957, 37); Олександр Григоровича посадовили в роззолоченому кіслі (Полт., Повість., 1960, 315); // Іскристий (про вино). Добрі друзі мють в бокалі Роззолочене вино (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 36).

РОЗЗОЛОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЗОЛОТИТИ**, очу, бтиш, *недок.*, *перех.* Густо покривати шаром золота, позолотити.

РОЗЗУВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗЗУТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Скидати взуття з чпїх-небудь ніг. Роззюас [Мотря] його, роззував... (Мирний, I, 1949, 156); Малуца пригостувала ложе для королівни, роззула її (Скл., Святослав, 1959, 229); // *безос.* Він катапультиється, тобто вистрілює себе з літака разом із сидінням... Але довгоєсь це робити при такій великій швидкості, що й шлемофон зірвало, роздігло й роззуло — саме шматки лишилось (Гончар, Тронка, 1963, 22).

Роззувати чоботи (черевяки і т. ін.) — скидати чоботи (черевяки і т. ін.) з своїх ніг. Ярошенко трохи вичує і, сердито сонучи, почав роззувати розгладані, заболочені чоботи (Реч., Весн. грози, 1961, 83); Мабуть, я черевки роззую. Цілішб будуть (Коп., Подарунок, 1956, 23).

◇ **Роззуті бці** — подивившись уважніше, побачити, помітити що-небудь. Роззуті очі (Номис, 1864, № 6603).
РОЗЗУВАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗЗУТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* Скидати взуття з своїх ніг. Ліг він на тіл, не роззуваючись, тільки свиту скинув (Гр., I, 1963, 257); Від прудкої зоди Останові зробилося душно. Він сів на межі й роззувся (Кюцюб., I, 1955, 340).

РОЗЗУТИ *див.* роззувати.
РОЗЗУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до роззуті.
* Образно. Так, це роззута гітлерівцями Україна. Це наша Україна, розтерзана, пограбована мати (Довж., III, 1960, 56).

2. у знач. прикм. Без взуття на ногах; босий. Роззуте, голе та слабе Тукяється хоп'я (Граб., I, 1959, 479); Із хат.. вибігала роззута.. дівтора (Стельмах, I, 1962, 31).

РОЗЗУТИСЯ *див.* роззуватися.

РОЗЗУХВАЛІТИСЯ *див.* роззухвалюватися.

РОЗЗУХВАЛЮВАТИСЯ, юся, юєшся, недок., **РОЗЗУХВАЛІТИСЯ**, люся, ліпша, док., *рідко*. Ставати зухвалим. *Одного разу роззухвалювався навіть він до того ступеня, що вичитав йому в брутальний спосіб літанію* (Коб., I, 1956, 72).

РОЗЗЯВА, и, ч. і ж., *розм.* 1. Неуважна людина. *Така вже доля ласкава у всіх тих тернових ошей, що її роззява побачить їх, де б вони не були* (Вас., I, 1959, 184); *Сьогодні чергує молодий роззява... завжди занурений у свої незграбні слов'янські вірші* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 349).

Не будь роззявою! — пильнуй! — Не будь роззявою! — засміявся йому зтоє у лице. — Дивись, розхристаній ходиш та ще хочеш, щоб не озграбували (Мик., II, 1957, 337).

2. Забудькувата людина. — Я добра роззява: забув переказати, що тобі казався жінка (Гр., II, 1963, 82).

3. Людина, яка, гайнуючи час, задивляється на когось, що-небудь. *Зачепить* (Сивявін) *кожем базарного роззяву — той смачно вилається* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69); *Довкола... стоїть натоп: вуличні роззяви* (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 532).

4. Вайлувата, нешворотка людина. *І попустила ж гемомська сила, щоб його Палазя та закохалася в роззяву! Себто, не в роззяву, звичайно, а в парубка* (Ю. Янов., II, 1954, 189).

5. Недбала у справах людина. *Де що роблю, там і покину. Про завтрашній день не дбаю. Така вже вдалась... роззява* (Барн., Опов., 1902, 365).

РОЗЗЯВИТИ *див.* роззявляти.

РОЗЗЯВИТИСЯ *див.* роззявлятися.

РОЗЗЯВКУВАТИ, а, е, *розм.* Позбавлений спритності, незграбний, неуважний. *Розрізала* (Ганна) *собі пальця. Марта Гаєрліана за те вислівала її кілька докірливих слів, мовляв, кой же ж і вироста ти, дівоко, отака роззякувата!* (Коз., Сальвіа, 1959, 136).

РОЗЗЯВЛЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до роззявити. *Микита Уласович як позіхав та побачив сев диво* (відьму), *та так йому рот роззявлений і зоставь* (Кв.-Осн., II, 1956, 183); *Пам'ятники імператорів та їх коней з бронзи, і їх орлі і леви з лютю роззявленими пащами опадуть потрочені під ноги* (Довж., I, 1958, 322).

2. у *знач. прикм.* Відкритий, ротулений, перев. широко (про рот, пащу і т. ін.). *З-за причілкового ула (рогу) Ганна побачила... барбосову морду з роззявленим ротом, з вишкіреними зубами* (Н.-Лев., I, 1956, 87); *Було з чого дивуватися. Інший, може б, так і стоїть з роззявленим ротом. А я мусив опанувати себе* (Мик., Кадильниця, 1959, 37); * *Образно. Роззявлені роти чеходанів наганяли сун* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 27); // *Відкритий, відчинений (звичайно широко — про ворота, двері і т. ін.). В роззявленні завжди ворота видно було, як калісь чистий двір заріс бур'яном, як самий палац опустився* (Мирний, IV, 1955, 16); *В роззявленні двері бачили маховики, зуби й колеса жаток...* (Головко, I, 1957, 67).

РОЗЗЯВЛЯКА, и, ч. і ж., *розм.*, *рідко*. Те саме, що роззява. *Роззявляка, чого ти тут стоїш! тут тебе вовки поснідають* (Номнс, 1864, № 6584); *Ой у лісі на орісі Сухая ломака, — Один писар у зупорі, Да й той роззявляка* (Чуб., V, 1874, 1178); [О р л я к:] «Мене там вперше куля озрестила!» Знайшов, чим хвалитися. *Мовляв, і така роззявляка та проворняці дишло в рот...* (Лев., Драми..., 1967, 94).

РОЗЗЯВЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗЗЯВИТИ**, влю, виш; *мн.* роззявлять; *док.*, *перех.*, *розм.* Відкривати,

розтуляти, перев. широко (рот, пащу і т. ін.). *Іван ханав вареники ложкою, задирав голову, роззявляв рота й кидав вареники в рот* (Н.-Лев., III, 1956, 354); *Пташеня було страшенно втішне — в рідкому пуху, тепле й живе, і на кожний шерхіт роззявляло великого дзьоба* (Донч., V, 1957, 320); *До його підступила Яга сія і заговорила, Роззявивши свої уста* (Котл., I, 1952, 116); *Змійка підвела свою вутячу голівку, роззявивши пащу, де тремтіть тонюсінькою стовжечкою її гострий язичок* (Досв., Вибр., 1959, 56); * *Образно. Золотаий вєчір роззявив рота й позіхав, позіхав* (Ю. Янов., I, 1958, 129).

◇ **РОЗЗЯВИТИ** *пащєку* *див.* *пащєка*; **РОЗЗЯВИТИ** *пєльку* *див.* *пєлька*; **РОЗЗЯВЛЯТИ** (*роззявити*) *рот* (*рота*) *див.* *рот*.

РОЗЗЯВЛЯТИСЯ, яється, *недок.*, **РОЗЗЯВИТИСЯ**, иться; *мн.* роззявляється; *док.*, *розм.* Відкриватися, розтулятися, перев. широко (про рот, пащу і т. ін.). *До кінця вона так і не договорює — очі її вистрибують на лоб, і рот її широко роззявляється* (Смолич, II, 1958, 47); *Прийшлося роззявитися дурному горля: «Кра! кра!» — а ковбаса додолу* (Гл., Вибр., 1951, 90); * *Образно. Роззявилася вона, ця повна тімі безодня до-окала, і заревла тисячею голосів* (Хотк., II, 1966, 253).

РОЗЗЯПИТИ *див.* роззяплювати.

РОЗЗЯПИТИСЯ *див.* роззяплюватися.

РОЗЗЯПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЗЯПИТИ**, плю, пиш; *мн.* роззяплять; *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що роззявляти; // *Відчиняти, відкривати, перев. широко (ворота, двері і т. ін.). Оце роззявив двері, як тецца рот* (Номнс, 1864, № 3160).

РОЗЗЯПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗЗЯПИТИСЯ**, иється; *мн.* роззяпляться; *док.*, *розм.* Те саме, що роззявлятися; // *Розхристовуватися* (про сорочку). [X р а п к о:] *Сорочка цуцькована, а грудина роззяпилася — світить!* (Мирний, V, 1955, 137).

РОЗІГРАШ, у, ч. Дія за знач. *розіграти* 3. *Восьмий розіграш почесного кубка [з вільної боротьби] зібрав рекордну кількість учасників — 146* (Вєч. Київ. 7.1 1971, 3).

РОЗІГРИ, ів, *мн.*, *заст.* Перший день петрівки. *коли, за народними переказами, в дугах і лісах розгуклює нечвста сила. Зараз у петріаку, як заговіли, на самі розігери, тільки що повиньмали [повиймали] хліб з печі. Тухом і позабирає його увесь до себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 130).

РОЗІБГАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* Розправити/що-небудь згорнуто, зібгаво. * *Образно. А ти, прелютій [вітер]... Горі! Горі! Мос веселіє украє. В стєпу на тирсі розібаєв* (Шєвч., II, 1963, 387).

РОЗІБРАТИ, а, е, Дієпр. пас. мнн. ч. до розібрати. *Стекла маржника [худоба] назад в долини, розібрана хазяями* (Жоцюб., II, 1955, 331); *Тєпер стіна, що відділяла друкарню від цих квартир, була розібрана* (Вільде, Сєстри..., 1958, 122); // у *знач. прикм.* *Часом зупиняєся [Гнат] біля розібраних хат і довог дивився на чорні купи сухих парок, що валляєся на подвір'ях* (Тют., Впр, 1964, 187); // *розібрано, безос. присудк. сл. Правда, з ірїгації нічого не вийшло, машину як розібрано, так і не складано* (Фр., II, 1950, 385); *Відблакитніло море сонячною блакиттю, розібрано... намети піонерських таборів* (Гончар, Тронка, 1963, 315).

РОЗІБРАННЯ, я, с. Дія за знач. *розібрати*.

РОЗІБРАТИ *див.* розібрати.

РОЗІБРАТИСЯ *див.* розібратися.

РОЗІГНАНИЙ, а, е, Дієпр. пас. мнн. ч. до розігнати. *Перепологані панянки тулились по кутках, як овечата розігнані вовком отари* (Стор., I, 1957, 375); *Тєпер, коли вартіві бронетранспортери були розігнані артилерійським вогнем, ворог ішов хвиля за хвилю в контратаку*

(Гончар, III, 1959, 159); 8 липня [1906 р.] І думка, що проіснувала два з половиною місяця, була розігнана (Іст. УРСР, I, 1953, 619).

РОЗІГНАННЯ, я, с. Дія за знач. розігнати.

РОЗІГНАТИ *див.* розганяти.

РОЗІГНАТИСЯ *див.* розганятися.

РОЗІГНУТИ *див.* розганяти.

РОЗІГНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розігнути. Розігнута вретити спина, пущена вільно рука, ще злегка тремтяча од цілоденного напруження, дотик мокрої сорочки, холодної од вечірньої вогкості, м'який пил під ногами замість стерні здаються тепер щастям (Коджоб., II, 1955, 27).

РОЗІГНУТИСЯ *див.* розганятися.

РОЗІГРАНИЙ, а, е. I. Діспр. пас. мнв. ч. до розігранти. Мені хочеться, щоб у глядача створилося враження, наче це знаті дійські, а не розіграні акторами події (Довж., III, 1960, 221); * Образно. Коли йдеш на роботу, тобі шахиціницею стелиться тротуар, і ти вигратиш найважчу з партій, партію, розіграну з життям (Брат., Грудка..., 1962, 21); // розіграно, безос. присудк. сл. Вчитель.. постіжно зникає у темні, сам дивуючись, як блискавично було розіграно цю невеличку, майже комедійну сцену (Стельмах, I, 1962, 590).

2. у знач. прикм., розм. Який довго був у користуванні (звичайно про музичний інструмент). Любов робила його артистом, виласялася в кождім тоні, в кождім акорді, який він умів видобути з цього старого, розіграного фортеп'яна (Фр., VII, 1951, 244).

РОЗІГРАТИ *див.* розігравати.

РОЗІГРАТИСЯ *див.* розіграватися.

РОЗІГРІВ, у, ч. Дія за знач. розігріти, розігрівати. I. Будівельники здали в експлуатацію нову піч. Вже кілька днів агрегат стоїть на розігріві (Роб. газ., 22.XII 1962, 1).

РОЗІГРІВАННЯ, я, с. Дія за знач. розігрівати. Іду-чи в похід, я клав за пазуху одну коробку консервів або ковбасу, щоб можна було поїсти вразі, як спочетів, не витрачаючи часу на розігрівання (Вагмут, Записки..., 1961, 58); Розігріванню організму сприяють швидка ходьба, біг, біг підтюпцем (Знання..., 8, 1967, 31).

РОЗІГРІВАТИ і рідко **РОЗГРІВАТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗІГРІТИ**, ію, ієш, док., *перев.* 1. Нагрівати, робити що-небудь теплим, гарячим. В майстерні нагало сосновими стружками й столярним клеєм, якого розігрівав на примусі Карпо Леонітович (Довж., Ю. Васюта, 1950, 188); Чорну ниву лучем з неба розгравіай, кроти росю (весно), бо нам зерно вкласти треба (У. Кравч., Вибр., 1958, 447); — Як ото заліза шмат дочервона розігріти, а тоді водою холодною облими — гартується (Головко, I, 1957, 173).

2. Підігрівати завово те, що охолело (перев. іжу). Швидкими, зичними рухами розпалив [Тарас Григорович] вогонь і поставив розігрівати вечерю (Тулуб. В степу..., 1964, 304); Посидьте, тітко. Подомоимо ще. Я ковбасу розігрію, віджусимо (Мирний, III, 1954, 35).

3. Підіслувати відчуття тепла в тілі. Несла [знам] спокій у теплу гатуину, одягла в тепле одіння, вогнем розігрівала.. руки (Кобр., Вибр., 1954, 182); Пізнім вечором я сидів біля печі і розігрівав заморожене тіло (Герчар, II, 1958, 20); Смутно бабі Тижисі було, хоть сонце, як рідна мама, розігрівало старі кості (Стеф., I, 1949, 41); Положили ми того чоловіка, розлягли усього як єсть і давай снігом терти.. — й самі розігрілися, й чоловіка розігріли (Хотк., I, 1966, 169).

4. *перев.* Викликати у кого-небудь сильне нервове збудження. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігріє Кирило амя ще лучче [краще], як коваль леміш у горні (Укр.. казки, 1951, 80).

◇ **РОЗІГРІВАТИ** (розігріти) кров — викликати збудженість. Міцна, настольна на червоному перці горілка, розігрівала кров, збуджувала уяву (Добр., Очак. розмвр, 1965, 34).

РОЗІГРІВАТИСЯ і рідко **РОЗГРІВАТИСЯ**, аюся, аєшся, недок., **РОЗІГРІТИСЯ**, іюся, ієшся, док. 1. Нагріватися, ставати теплим, гарячим. У правильно набитих і наглухо закритих парниках гній за 2—3 дні розігрівається.. і осідає (Ол. та ефір. культ., 1956, 321); Потім тухольський перший раз відроду побачив такий блиск; перший раз розігріся в своїй холоднім кам'янім ложі (Фр., VI, 1951, 98); Ось кулет стая захлипатися, розігрівшись до того, що закупіла вода в «кожусі» (Ю. Янов., I, 1958, 126).

2. *безос.* Підігріватися завово (про те, що охолело, перев. про іжу). Горічок сей черенком накрила [шештуха], поставила його на жар, і тут Енея присидила, Щоб огоньок він роздував; Як розігрілось, зашипіло, Запарилось, закекотіло (Котл., I, 1952, 155).

3. Починати відчувати тепло в тілі; зігріватися. Годин зо дві брели глеюватим, ливким чорноземом, добре-таки притомилися і розігрілись. Усі були мовчанні й аї (Коз., Гарячі руки, 1960, 222); Поповіши, вистер [Йованка] рукавом рот, натоптає м'ялькю.. Очі посоловіли, він розігріся біля вогню, і його похилило на сон (Тют., Вир. 1964, 434).

4. *перев.* Виявляти сильне нервове збудження. * Образно. Іноді щюка Підв'язана бувала у Гаврила: То доказ, що чиясь козацька сила, Весільним розігрішися вином, Крушила все, що бачила кругом (Рильський, II, 1956, 81).

◇ **РОЗІГРІВАЄТЬСЯ** (розігріється) кров — з'являється збудженість. Чує [коваль], як чортіський напиток годить по жилам, кров розігрівається, б'є у висках (Кобр., Вибр., 1954, 176).

РОЗІГРІВАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до розігрівати. Вона попила жадібно подавний їй розігріваючий напиток (Коб., Вибр., 1949, 342).

РОЗІГРІТИ *див.* розігрівати.

РОЗІГРІТИЙ, а, е. I. Діспр. пас. мнв. ч. до розігріти. Дихнує [хлопець] пречистим повітрям, насиченим теплою парою, розігрітою в лісі живицею (Фр., III, 1950, 8); Ми снідали на полі принесеним із собою і розігрітим тут же кулішем (Смолиц, I, 1947, 123); Одетолон, пудра, грим, розігріте від танку жіноче тіло — всі запахи змішалися до купи (Ю. Янов., II, 1958, 159); За святковим столом сиділо чимало уже розігрітих хмелем гостей (Стельмах, I, 1962, 329); // у знач. прикм. Патке своєї глиці розігріта смола (Голов., Близьке..., 1948, 146); Розігріта кров Мов молотами стукала у жилах (Фр., XIII, 1954, 207).

2. у знач. прикм. Який розігріся, став збудженим унаслідок чого-небудь. Любов Прозорієма вечерою лишила паранджу у сусідів жінок, молодих деханок, і поверталася додому веселою, розігрітою (Ле, Міжгір'я, 1953, 83).

РОЗІГРІТИСЯ *див.* розігріватися.

РОЗІГРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розігравати. — Ха-га! Трчи ха-га! — Мамайчук голосно регоче. — Ви теж повірили? Та це ж було звичайнісіньке розігрування, розраховане на майора Яцубу (Гончар, Трояк, 1963, 331).

РОЗІГРУВАТИ, ую, уєш і рідко **РОЗГРУВАТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗІГРАТИ**, аю, аєш, док., *перев.* 1. Виконувати, відтворювати що-небудь у формах сценічного мистецтва. Дієчата розбиваються на два гуртки.. розігрюючи все, про що співав пісня (Коч., П'єси, 1951, 121); Незадоволення князя.. розселило його [Гоголя]. Вони розігрували тепер з князем комічну сценку —

«Бундючний чиновник і смиренний прохач» (Полт., Повість..., 1960, 411).

2. *перек.* Прикидатися ким-небудь, видавати себе за когось іншого. — *Розігрувати* з себе грішника, який кається... Ні, я не з таких (Довч., V, 1957, 556); *Намагався* [Преображенський] інколи розіграти скромну людину (Ле, Міжгір'я, 1953, 172); // *Зображувати* що-небудь удавано, нещиро. *Шауцен* розіграла перед усім аудом палку радість, кинулася йому на шию (Тулуб, В степу..., 1964, 153).

Розігрувати (розіграти) роль: а) відтворювати образ кого-небудь. *Були такі сусіди, які чомусь ненавиділи мене за мого ємкіна розігрувати ролі й зображувати різні відомі усім людям* (Сміль., Сашко, 1957, 33); б) (кого, яку) удавати з себе кого-небудь. *Катерина II, розігруючи роль просвіченого монарха, умудрялася в один і той же час і вільнодумні листи писати до Вольтера і тут же в себе в Росії забороняти писати про свободу* (Тяч., III, 1957, 214); *Йому подобалося розігрувати роль непокірного бунтаря, для якого не існує ні звичаїв, ні порядків* (Збав., Курил., о-вн, 1963, 19).

3. *Граючи* в яку-небудь гру, доводити її до кінця, до якого-небудь результату. *В куде спального вагона чотири пасажирів... грають в преферанс. Щойно розіграли чергову партію* (Головка, I, 1957, 437).

4. *Розподіляти, присуджувати* що-небудь через лотерею, шляхом жеребкування і т. ін. *Футболісти вібле-ли на поле. Стали в два ряди, привітались і, розігравши поле, розійшлися на місця* (Томч., Готель..., 1960, 208); *Тут [у музеї Т. Г. Шевченка] є відомий портрет В. А. Жуковського роботи великого російського художника К. П. Брюллова, який у 1838 році розіграли в лотерею і на виручені гроші купили Шевченка з кріпацтва* (Наука... 3, 1961, 19).

5. *розм.* Обманюючи, ставити в безглузде становище; піддурювати. [Ф р о с я:] *Коли б я вирішила на Курильські іхати, давно б уже курс взяла!* [К о с т я:] *Ти що — розігруєш мене? Сама ж умовляла... не іхати* (Мокр., П'єси, 1959, 237); [Б а т у р а:] *Вона не знає, що я тут [на острові]. Словачка у кошш, розіграємо її* (Корн., II, 1955, 223); [О л ь г а:] *Заспокойтеся, вас просто одурили або розіграли* (Собко, П'єси, 1958, 360).

РОЗІГРУВАТИСЯ, уюся, уєшся і рідко **РОЗГРОВАТИСЯ**, аюся, аєшся, недок., **РОЗІГРАТИСЯ**, аюся, аєшся, док. 1. *перев. док.* *Граючись, бавлячись, поступово захопитися грою, забавою.* — *Куди ти підеш? — гукили на неї дієчата.* — *Ще тільки розігралися, а ти вже і етікати* (Кв.-Осн., II, 1956, 322); * *Образно.* *А надворі — рай: сонце, наче панна у пишному одязі, розгулялася-розігралася* (Мирний, III, 1954, 137); // *Почати дуже гарцювати* (про коня). — *Ну, розігралась, — покрикував [Йонька] і одарив її [кобилу] буюзо під бік: вона чокнула копитами об голоблі і зайшла для запряжки* (Тют., Впр, 1964, 396).

2. *перев. док., розм.* *Граючи на сцені або виконуючи що-небудь на музичному інструменті, поступово увійти в роль.* *Будьте здорові, дячки та братця!* *А дайте лишень за бандуру узятися, Та на бандурі розіграється* (Укр. поети-романтики..., 1968, 136); *Після полуденку та почастунку скрипники розігралися, а челядь з легіями ротанцювалася* (Черемш., Тв., 1960, 221).

3. *перев. док.* *Граючи в яку-небудь спортивну гру, поступово набути спортивної форми.* *Розігравшись і прагнувши тільки виграти, класні команди інтенсивно набирають очки* (Літ. Укр., 13. IX 1966, 4).

4. *Посидюватися, наростати з великою інтенсивністю* (про стихійні явища природи). *Огонь розходився, розігрався... Уже він кружом охопив Чіпку* (Мирний, I, 1949, 309); *Вночі подув вітер, розігралася хурделиця*

(Збав., Ліс. красуня, 1955, 19); // *Хвилюватися, ставати бурхливим, штормовим* (про море, річку і т. ін.). *Балатон розігрувався.* *Тьмяно, сталеве поблискували навкруги розгойдані водні масиви* (Гончар, Новели, 1954, 55); *В неділю рано розігралося море* (Чуб., V, 1874, 450); *Розігралася Дунай Та гука на наш край* (Маяк., Тв., 1955, 77); // *Проявлятися з великою силою* (про фізичний або моральний стан людини, про думки, почуття і т. ін.). *Що людству до Віталікових переживань, що йому до цієї маленької мікроскопічної драми, що розігруєтьсядесь у вічарському степовому радосні?* (Гончар, Тронка, 1963, 47); *Дід міг. Івась повернувся.* *Тихо.* *Дужки у Івася розігралися* (Мирний, I, 1954, 172).

5. *Відбуватися, траплятися* (про які-небудь події). *Вона бачила, що тепер настає рішуча хвиля, що на тій вузькій кажаний плиті мусить розігратися боротьба на життя і смерть* (Фр., VI, 1951, 19); *Світлова революція розігралась саме тепер, коли Радянська влада стала всенародним установленням* (Левін, 37, 1973, 208).

6. *тільки недок.* *Розподілятися, присуджуватися* через лотерею, шляхом жеребкування і т. ін. *В заключний день змагань розігрувалися звання чемпіони країни з окремих видів багатборства* (Рад. Укр., 15. V 1962, 4).

7. *тільки недок.* *Пас. до розігрувати* 1, 3, 4. *Інокли Борисові здавалося, ніби... все робиться само собою, немов по нотах розігрується чудесна симфонія* (Собко, Біле полум'я, 1952, 319); *Складні й хитромудрі розігруються на зеленому полі комбінації* (Вишня, I, 1956, 406).

РОЗІДРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розідрати. *Сорочка на йому розідрана од коїра аж до пояса* (Н.-Лев., III, 1956, 275); *У Прохора була розідрана шочка* (Шияв, Балавда, 1957, 47); * *Образно.* *Навіть не хочеться думати про постріли, вибухи мін і бомб, розідране небо і помічені дерева* (Загреб., Шепіт, 1966, 52); // *розідрано, безос. присудж. сл.* *В невеликих кімнатах було тісно й душно од великого натопу гостей [на весіллі].. Вже було розідрано кілька [кілька] суконь на паннах, вже не одна гірлянда на голові потерлась на потерть — як хтось покликав музик у велику надвірню хату* (Н.-Лев., I, 1956, 145).

РОЗІДРАТИ див. роздірвати.

РОЗІДРАТИСЯ див. роздірватися.

РОЗІЗЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до розізляти.

2. *у знач. прикм.* *Який розізлився, перебуває у стані роздратування.* — *Та плають-бо ти, кумо, на них [жаб]! — скрикнув розізлений Шлендріан.* — *Будеш ти з усім зробишчям панькатись* (Фр., III, 1950, 118); *Набігло відразу кілька десятків розізлених, заслидених бороданих* (Загреб., Диво, 1968, 287).

РОЗІЗЛЯТИ, ліб, ліш, док., *перев.* *Пробудити, викликати злість, роздратування в кому-небудь.* *«Певно, люди розізляли його в голості своїми позовами», — подумала писарша і більше не питала ні про що свого чоловіка* (Н.-Лев., IV, 1956, 161); *Нерозумними, що тільки розізляли його, словами просила [Рифка] прощення* (Вільє, Сестри..., 1958, 360).

РОЗІЗЛЯТИСЯ, ліся, лішся, док. *Виявити почуття злості.* — *Звичайне, я не слотіла і не поїхала: тоді він розізлявся* (Л. Укр., III, 1952, 610); *Кріпко тоді розізлявся Олекс Іванович на Семеніну* (Вишня, II, 1956, 257).

РОЗІЗНАТИ див. роззнавати.

РОЗІЗНЯТИСЯ див. роззидятися.

РОЗІКЛЯСТИ див. розклядати.

РОЗІКЛЯСТИСЯ див. розклядатися.

РОЗІКРАСТИ *див.* розкрадати.

РОЗІЛЛЯТИ *див.* розливати.

РОЗІЛЛЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розілляти. *На життя заплющили очі... реально відчувала* [Любов Прохорівна] смак мужніх Саїдових губ і чула буйний гоїмн крові, п'яно розіллятої в його артеріях (Ле, Міжгір'я, 1953, 64); *Лісова тежлева, розіллята навколо, була такою густою, що багато хто з виростих у степу чабанчуків-товаричан ще ні разу й не бачив такої в житті* (Гончар, II, 1959, 145); // у знач. прикм. *Скрізь вальцалися клапти фільтрувального і газетного паперу, чорніли, сповнюючи повітря тугими й важкими запахами, плями розіллятих речовин* (Шовк, Інженери, 1956, 16).

РОЗІЛЛЯТИСЯ *див.* розливатися.

РОЗІМКНЕНИЙ *див.* розімкнутий.

РОЗІМКНЕННЯ, я, с. Дія за знач. розімкнути.

РОЗІМКНУТИ *див.* розімкнути.

РОЗІМКНУТИЙ, **РОЗІМКНЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розімкнути; // у знач. прикм. *Люте обурення лягло на повний обіді Никанорова обличчя, на товсті розімкнуті губи* (Стельмах, Хліб..., 1959, 16); *Картину, цілком аналогічну металічним коливанням, являють собою коливання електричного струму в розімкненому коалі* (Курс мат. анал., II, 1956, 294).

РОЗІМКНУТИСЯ *див.* розімкнутися.

РОЗІМЛІВАТИ, аю, аєш, *недож.*, **РОЗІМЛІТИ**, ію, ієш, *док.* 1. Розім'якати, розпарюватися під дією тепла (про предмети). *Опідні розпарилась, розімліла під сонцем земля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 41); *Акація, розімлівши за день на сонці, від вечір густо, солодко запахла* (Гончар, II, 1959, 280); // *Знемагати, знесилюватися від душевного або фізичного перенапруження, спеки, тепла і т. ін. (про людей). Не можна встать. Так тобі наче весь розімліл, розтопився, не скажати б, як віск, чи од того великого жалю, чи од щастя й надії* (Н.-Лев., I, 1956, 65); *Як про тебе загадаю,— усе мое тіло, моя душа розімліє, розпадеться в солодощах...* (Барв., Опов..., 1902, 518); *У візку тепло, розімліє Данило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 598); // *Знемагати, знесилюватися від переїдання, надмірного споживання спиртного і т. ін. Розімлівши від такого обіду — лягали* [Маякіна] спати, і годив за дві, за три в домі Маякіна чути було тільки хрипіння та сонні зітханья (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 312); [В о л о в и к:] *В Струка од горілки душа розімліла* (Перв., II, 1958, 383); // *розм.* *Переставати бути напруженим; розслаблятися*. [Л у к і я:] *Ползу ж я швидкі на ніч, щоб кісточки хоч трохи розімліли, бо настоялася у волості волюга* (Кроп., III, 1959, 16).

2. Розварюватися, упрівати під дією тепла й вологи (про їжу). *Микола боявся, що буде [юпка] рідка, а вона вийшла густиенька — не повернути ложкою. І риба геть розімліла — не розбереш, де звіст, де голова* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 57).

РОЗІМЛІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мнв. ч. до розімліти. *Побіла рож поріс любисток, до самої землі припала голодна ж'ято, наповнюючи терпкими й солодкими пахощами все повітря, особливо в вечірній час, коли спаде жара і розімліє за день листя, здається, стікає дивним густим настоєм* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 55); *Обід був такий ситий, що солдати вже ледве доторкнулися до гречаної каші, добре помащеної маслом, сиділи осолоділі і розімлілі від тепла, жасної та смачної їжі* (Тулуб. В степу..., 1964, 220).

2. у знач. прикм. *Який розім'як, розпарився під дією тепла (про предмети). Вони [жайворонки] ніби засвідали з високості розімлілу землю своїми піснями, дрібними, як зерно, двійниками, аж весняні стружочки* (Павч, Снів..., 1959, 85); *Застоялись у високім бур'яні густи па-*

хощі прив'яленого сонцем полину, розімлілої лободи, лугових трав (Гончар, II, 1959, 239); // *Який знеміг, знесилився від душевного або фізичного перенапруження, спеки, тепла і т. ін. (про людей). Миттю обертається* [Іванко] — *розімлілі хлопці коливаються в сідлаз* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 131); // *розм.* *Який перестав бути напруженим; розслабився. В солодкій дрімоті люди шукали опори своїм розімлілим тілам* (Вол., Самоцвіти, 1952, 28); // *Який виражає душевну або фізичну розслабленість. Розімлілим оком він перелічує коріє, що пасуться на стернях* (Стельмах, Гус-лебеді..., 1964, 103).

3. у знач. прикм. *Який розварився, упрів під дією тепла й вологи (про їжу). Не хлібом, як після спає, пахли вони [дим], а розпареною картоплею, розімлілим буряком* (Стельмах, I, 1962, 33).

РОЗІМЛІЛИСТЬ, лості, ж. Стан за знач. розімлілий 2, 3. *Це був час.. загальної післяобідньої розімлілості* (Гончар, Таврія, 1952, 116).

РОЗІМЛІТИ *див.* розімлівати.

РОЗІМЧАТИ, чү, чіп, *док.*, *перех.*, *рідко.* Швидко поширити, рознести у всі боки. *Все рознесуть бурейні вітри* і геть розімчать у просторх (Зеров, Вибр., 1966, 222); // *розм.* *Розтягти по частинах.— Як усі господарюватимуть, то й господарство мое рознесуть чисто! Такі й золоту гору розімчать!* (Вовчок, I, 1955, 5).

РОЗІМЧАТИСЯ, чяться, *док.*, *рідко.* Швидко поширитися, розвестися у всі боки. *Така розімчалась чутка [про смерть Амати]* В народі, в городі, в полках (Котл., I, 1952, 290).

РОЗІМ'ЯТИ *див.* розімніати.

РОЗІМ'ЯТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розім'ятв. *Розім'ятий колесами возкуватий пісок виповзає з-під ніг, ніби йому боляче, що на нього наступають* (М. Ол., Чуеш..., 1959, 56); *Йому доводилося місити пшавку снігову потеруку, розім'яту людськими ногами* (Збан., Сеспель, 1961, 245); // у знач. прикм. *Як тільки поросата привчаються пити молоко, їм дають варену кашу з ячмінної або вівсяної дерти, поступово домішуючи до каші варену і розім'яту картоплю* (Колг. Укр., I, 1957, 23).

РОЗІМ'ЯТИСЯ *див.* розімніатися¹.

РОЗІПНЕНИЙ *див.* розіпнутий.

РОЗІПНУТИ *див.* розіпніати.

РОЗІПНУТИЙ, **РОЗІПНЕНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розіпнути. *На залізному ліжечку.. лежала дівчинка років п'ятнадцяти, розіпнута, як на хресті* (Тют., Вир. 1964, 428); * *Образно. Скигають ніч, промерзла й кострубата, розіпнена давно на сонячних мечах...* (Сос., I, 1957, 54); // у знач. прикм.— *Фаетон вже поданий,— обізвався Петро, держачи напоготові розіпнуте панове пальто* (Н.-Лев., IV, 1956, 249); // *розіпнуто, безос. присудж. сл.* *На стіні було розіпнуто великого білого папірця* (Епік, Тв., 1958, 411).

2. у знач. прикм. *Який лежить, широко, вільно розкинувши руки, ноги; // Який широко розставив ноги, розвів у сторони руки. Сержант стоє, розіпнутий в рамі дверей, мовби хотів дужими руками розіпнути стіни вагона* (Загреб., Шепіт, 1966, 38).

3. у знач. прикм. *Без хустки на голові.*

РОЗІПНУТИСЯ *див.* розіпніатися.

РОЗІПРІВАТИ, аю, аєш, *недож.*, **РОЗІПРІТИ**, ію, ієш, *док.* 1. Розім'якати, розпарюватися під дією вологи й тепла (про предмети).

2. *розм.* *Укриваючись потом від втоми, задухи, спляно розіпріватися (про людей).*

РОЗІПРІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мнв. ч. до розіпріти. *Спросоння скигала сполохана чайка, від ріки*

віяло теплом, від скошеного луку — розіпрілою за день на сонці травою (Тют., Впр, 1964, 254).

2. у знач. прикм. Який розіпрі як, розіпрів під дією вологи і тепла (про предмети). Пахло сунцею, грибами, розіпрілим змелем (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 60).

3. у знач. прикм., розм. Який покритий потом від утоми, задуху, сильно розіпрівся (про людей). Вода на глибині [става] і чиста, і холодна. Приємно було в гарячі дні зануритись розіпрілим тілом у її прохолодну прозорість (Ішук, Вербівчани, 1961, 23).

РОЗІПРІЛІСТЬ, лості, ж., розм. Стан за знач. розіпрілий 2, 3. Скільки пам'ятав Гаркуша панича, завжди це личко пашіло на нього отакою моложавою розіпрілістю (Гончар, Таврія, 1952, 297).

РОЗІПРІТИ *див.* розіпрівати.

РОЗІПХАТИ *див.* розпхати.

РОЗІПХНУТИ *див.* розпхати.

РОЗІП'ЯСТИ *див.* розпнати.

РОЗІП'ЯСТІСЯ *див.* розпнатися.

РОЗІП'ЯТИЙ, а, в. Діспр. пас. мнв. ч. до розіп'ясті.

Не вона у ранах, розіп'ята, Не вона здригнулася, а кат Прочитав в очей її — відплати, І душа його гадюча — в п'ятах... (Нагн., Пісня..., 1949, 106); Враз серце Оприс зайшлося тупим, нічужим боєм: вона бачить розіп'яту на тину для сушки Тимкову сорочку, вишиту хрестиком (Тют., Впр, 1964, 126); // у знач. прикм.

Опудало висунулось вище. Але снайпер вже не стріляв. Фігура з розіп'ятими руками підскакувала над річачком (Ю. Янов., 1, 1958, 336); Вони [зірки] тривожно так горять на виднокрузі над чорним плативом розіп'ятих зірок (Тер., Ужвинок, 1946, 25); // розіп'ято, безос. присудк. сл. Скільки убито і розіп'ято, — Знав земля, як стара вдова (Мал., Звенигора, 1959, 125); Під містом розіп'ято царський намет (П. Кудіш, Вибр., 1969, 163).

Як (мов, наче і т. ін.) розіп'ятий — з широко розставленими ногами і розведеними в сторони руками. Хапонець, як розіп'ятий, стояв, тримаючись руками за виступи дюралюмінієвої обшивки (Ле, Клен. лист, 1960, 57).

РОЗІРВАНИЙ, а, в. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розірвати. Пригадую й суворі окуляри, Нитками перев'язані сак-так.. І щось таке — не свитку й не піджак, А нібито сюртук великопанський, Розірваний з плеча і до плеча (Гильський, 11, 1960, 67); І розхристані груди Андріяки, і заросле чорною густою щетиною обличчя з розірваною ще в хлоп'ячій бійкач зубою надавали йому сердитого, якось навіть погрозового вигляду (Гончар, 11, 1959, 154); Багато з них [бійців] були розірвані на шматки снарядами (Довж., 1, 1958, 182); Вона ще не проходила після історії з попом, мов відлаком розірваної вибухом божби (Копюб., 1, 1955, 307); Шлюб вважається розірваним з моменту запису про розлучення в книзі запису (Рад. суд на охороні прав., 1954, 29); * Образно. Душа розірвана, як рама... (Олесь, Вибр., 1958, 323); Минуле, все в крові, розірване на клоччя (Сос., 1, 1957, 292); // розірвано, безос. присудк. сл. Розірвано ворожий щеп, Розбито ворогів (Мас., Сорок., 1957, 452); А вона ще ж і не знала, що топа коло неї й Василя напівштучна, що це їх умисне розірвано (Хотк., 1, 1966, 413).

2. у знач. прикм. Різким рухом розділений на частини; розірваний. Сідало сонечко в сиво-червоні хмари; мов шматки розірваної ганчірки, висіли вони над горою (Мирний, 1, 1954, 343); // Увесь у дірках; порваний. Входить Наташа. На ній розірване плаття (Корн., 1, 1955, 167); // Розпечатаний (про пакет, конверт, телеграму і т. ін.). Заброда.. почав бинтувати рану розірваним стерильним пакетом (Кучер, Голод, 1961, 173); // Який має пропуски; обірваний, уривчастий.

У Шеєченка такі монологи-пісні, що складаються з розірваних речень, повторів, фігур умовчання, з пісенних рядків, які перебиваються питально-окличними реченнями, створені за принципом контрасту (Рад. літ-во, 5, 1963, 54); * Образно. Голова болить, як не лускне, в ній жваво, як жокрі мухи, лаяють розірвані й лисучі думки (Дн. Чайка, Тв., 1960, 115).

3. у знач. прикм. Який має рвані рани. Бронзовий верхник ще й досі на плаці Конає з розірваними грудьми (Гончар, IV, 1960, 24).

4. у знач. прикм. Роз'єднаний внаслідок розриву. — А-а-а... — неслося десь здалеку, як од розірваної греблі (Копюб., 11, 1955, 173); Залучали телеграфні стовпи і боляче галацає розірваний дрім (Епик, Тв., 1958, 367); // Розділений на частини різким порухом повітря. З-за розірваних хмар викотилася місяць (Довж., IV, 1957, 118); І висне без кінця над Києвом тривожним розірваним рядком важкий зелений дим... (Сос., 1, 1957, 296).

Розірвані п'ята (лацкогі) — знищує все, що сковує волю, самотійність. А в нас тут «марсельську» чути, ..немов розірвані всі нити [п'ята] і вороги розбиті щентл (Л. Укр., 1, 1951, 266).

5. у знач. прикм., перек. Позбавлений органічної єдності (про суспільно-політичні явища). Свобода і праця, навіть в її творчих виявах, за умов капіталізму внутрішньо розірвані, виступають як зовнішні амтиподи (Наука..., 5, 1971, 35).

РОЗІРВАНІСТЬ, вості, ж. 1. Стан за знач. розірваний 2—5.

2. Стан душевного розладу, розпачу. Коли для абстрактних гуманістів трагічна розірваність людини, наслідок непримирених протиріч ХХ століття — прямо-таки есесвітній закон, то радянський письменник точно бачить класові причини, що ведуть до загибелі людини, вказує реальний вихід з трагічної спустошеності (Літ. Укр., 22.V 1962, 3).

РОЗІРВАННЯ, я, с. Дія за знач. розірвати. Витовнений в польських школах, згодований польською літературою нарівні з іншими, почуваю себе зв'язаним стількими й вузлами з польською суспільністю так, що розірвання їх обійшлося би мені дорого (Фр., Публіцистика, 1953, 106); Особа, що зобов'язалася за попереднім договором дати другій поезику, може вимагати розірвання попереднього договору, коли згодом майновий стан контрагентів значно погіршиться (Цив. кодекс УРСР, 1950, 39).

РОЗІРВАНО, присл. З перервами, уривчасто. Як стоголоса луна, десь за вокзалом над містом озвалися розірвано, не разом і в різних тонах багато гудків (Головко, 11, 1957, 367); Говорила [Анна] розірвано і хлипаючи, піднімаючи на хвилю голову й дивлячись йому переконуюче й зарозуміло з докором в обличчя (Коб., 11, 1956, 67).

РОЗІРВАТИ *див.* розірвати¹.

РОЗІРВАТИСЯ *див.* розірватись¹.

РОЗІРИТУВАТИСЯ, уюся, усься, док., рідко. Дуже розперзуватися. У Львові я пробував не три, як думала, а чотири дні... від маси людей, розмов і вражень якось розіритувалася, вишигла з берегів, почала себе почувати якось дуже ненормально (Л. Укр., V, 1956, 336).

РОЗІСКИМЛИТИСЯ, люся, лишся, док., розм., рідко. Почати скімлитися безупинно. А тут іще й Остапко розісकिмлився, за спідницю чіпляється (Головко, 11, 1957, 199).

РОЗІСКРЕНИЙ, а, в, рідко. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розіскрїти. Лагідне світло, відбиваючися від блаого, морозом розіскреного снігу, мигав далеко з високого сугорба, мов зірниця на сході (Фр., 1, 1955, 184); Всі ці роки я не бачив моря. Не бачив розіскрених на сонці

жовто-білих скель над синьою водою (Загреб., Європа. Захід, 1964, 78).

2. у знач. прикм. Який випромінює іскри, сяє, виблискує. — *А якже, а якже!* — притакнув він із розіскреними очима (Коб., II, 1956, 22).

РОЗІСКРИТИ *див. розіскрювати.*

РОЗІСКРИТИСЯ *див. розіскрюватися.*

РОЗІСКРЮВАТИ, ює, *недок.*, **РОЗІСКРИТИ**, їть, *док.*, *перех.*, *рідко*. Виклика́ти яскраве сяяння, іскристе світіння. Повний щит місяця залився до заходу, а його біля світла розіскрювало замерзлий сніг (Фр., VI, 1951, 245).

РОЗІСКРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗІСКРИТИСЯ**, їться, *док.*, *рідко*. Почина́ти яскраво сяяти, світитися, виблискувати. Промізані електричним світлом і загравою над заводом, сніжинки розіскрювались і скидалися на падаючі вогні фейєрверку (Гур., Другі., 1959, 141); // Розсипатися іскрами. Промі́нці скова́лися по лисючій чорній шкірі, етанцю́ювали на ній, розіскрюва́ли на всі боки (Загреб., Європа. Захід, 1961, 14).

РОЗІСЛАНІЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розіслати¹. Центральний Ко́мітет у листі, розіслано́му всім партійним організаціям країни, попереджува́в, що усе́га партії в найближчі дні му́стим бути зосереджена на Півдні (Гончар, II, 1959, 315); Обі́цяю вам, що мій допис в десятках при́рників буде розісланий по всі́х газетах, і бу́дьте певні, що до нього прислу́хуються, зроби́ть вірні висно́вки (Тют., Впр, 1964, 153); // розісла́но, *безос. присудк. сл.* В міськкомі їй сказа́ли, що інструкці́ю розісла́но, і їй в тому числі (Дор., Не повторю..., 1968, 105).

РОЗІСЛАНІЙ², а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до розіслати². Серед дворича на зеленій травичці розіслане було у три ради біле полотно (Л. Янов., I, 1959, 399); Бі́ля розісла́ної на столі карти сто́яв командую́чий (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 108).

2. у знач. прикм. Який простелили, розправивши кінці. Ген — аж у самому кутку, на розісланому сір'яку, лежав чоловік (Мирний, I, 1954, 348); Денис вкля́вся на розісланому кожусі обличчям до вогню (Тют., Впр, 1964, 18).

РОЗІСЛАТИ¹ *див. розсенляти.*

РОЗІСЛАТИ² *див. розстелити.*

РОЗІСЛАТИСЯ *див. розстелитися.*

РОЗІСПАНИЙ, а, е, *розм.* Який розіспався; заспаний. Нарешті.. гримнула [Пейлєрка] на розіспаного сержанта, приму́сивши його розбудити пана важмі́стра, бо т́ба ж це пора́док так до́вего хроні́ти? (Гашек, Пригоди.. Швейка, пере́кл. Масляка, 1958, 232); Один відчайду́х, озброєний таким-сяким пістоле́тиком, мів схили́ти до капітуля́ції всю о́цю купу розіспаних стражів порядку за якийсь там три зли́мили (Загреб., Шепіт, 1966, 210).

РОЗІСПАТИСЯ, плі́сья, пі́шся; *жн.* розіспля́тися; *док.*, *розм.* Засну́ти мі́цно, надовго. Його й лома́кою не зведе́ш, як розіспля́вся.. (Гр., II, 1963, 299); [Г а л я:] Лю́бою я село. Лю́бою в усяку пору. І наві́ть коли ті́тка Ма́рія сердо́то покри́кує: «Вста́вайте до маши́ни, розіспля́лись!», а ми лише дві години як о́чі заплю́щили (Корн., II, 1955, 184).

РОЗІССАТИ *див. розсеніяти.*

РОЗІССАТИСЯ *див. розсеніятися.*

РОЗІТКАТИ, тчу́, тче́ш, *док.*, *перех.*, *рідко*. Прикраси́ти що-небу́дь тканям.

РОЗІТЛІТИСЯ, іється, *док.*, *рідко*. Розгорі́тися, займаю́ться вогнем. Вугі́лля дубо́ве до́бре, та поки розітліється, то попо́жди (Сл. Гр.); * *образно*. Вона закри́ла своє́ лице, на я́кмі розітлі́вся весь сором її исто́ти... (Коб., До світа, 1905, 61).

РОЗІТНУТИ *див. розтинати.*

РОЗІТНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розітнути. Бово́ве скло бі́ля шо́фера спу́щено, і чу́ти, як сви́стить розітнуте маши́ною польо́ве пові́тря (Гончар, Мама..., 1959, 15).

РОЗІТНУТИСЯ *див. розтинатися.*

РОЗІХОДИТИСЯ *див. розхидитися.*

РОЗІХАТИСЯ, аю́ся, а́шся, *док.*, *розм.* Почати часто ххати. Йому́ було і незру́чно, і смі́шно, і соромно, особливо́ ж, коли він не міг стримати́ся і чхав на весь го́лос. — Ну що, одбо́жбид? — в'їдли́во спита́в його Арпа́д, коли шо́фер особливо́ розіххався (Перв., Материн.. хлі́б, 1960, 90).

РОЗ'ІДАННЯ, я, с. Дія за знач. роз'їдати. Роз'їда́ння металу іржею відбу́вається інтенсивно також на ді́льничях лі́ній [електропереда́чі], що про́ходять побли́зу морськото́го узбере́жжя (Сіль. лі́нії електропереда́чі, 1956, 53).

РОЗ'ІДАТИ, аю́, а́шш, *недок.*, **РОЗ'ІСТИ**, їм, їсі́; *док.*, *перех.* 1. Знищувати що-небу́дь, поїдаючи (про міль, черв'яків і т. ін.). Зі́йшла би, може, си́лочка в мо́шлу, черв'я́к би роз'ї́в горопо́дібні м'я́си... але от не попусти́в осподо́в да́ру погину́ти (Хотк., II, 1966, 277); * *образно*. [П а р в у с:] Во́люю я мучи́теля Не́рона над воро́га тако́го, що вбива́в не ті́ло, тільки́ ду́х, що роз'ї́дав нам ві́ру ни́шком, наче́ міль оде́жу (Л. Укр., II, 1951, 349); // Руїнувати, розчиняючи, окислюючи. — Во́да со́лона, роз'ї́дав ізоля́цію... (Гончар, II, 1959, 426); Кислота́ роз'ї́дала́ метал, залиша́ючи видра́паній ві́зерунок (Укр. зо́лотарство..., 1970, 40); * *образно*. І ро́ки шука́ють, і ро́ки блука́ють, А спогади́ ржею серця́ роз'ї́дають (Олесь, Вибр., 1958, 207); // Руїнувати, виві́трюючи, вимиваючи і т. ін. Як старі́ються речі́ від висна́ги й ро́ків вели́ких, Губля́чи частку́ по частку́ (немо́вби ті́ скелі́ грані́тні, Що́ роз'ї́дав їх мо́ре со́лоне), ми те́ж не по́бачим (Зеров, Вибр., 1966, 133); // Руїнувати ткани́ни ті́ла, викликаючи в них загво́ювання. І́дна поро́жнява, що сто́яла в хаті́, як ма́ти тче, роз'ї́дала́ груди́ (Горл., II, 1959, 25); Ва́жка хвороба́ роз'ї́дала Ку́зьміну но́гу (Збан., Сеспель, 1961, 58); Кау́стик крі́пкий, ті́ло живе́ за зли́мили роз'ї́сть (Гру́бл., I, 1955, 137); * *образно*. Ві́спа поробила́ ли́ця жовті́, До́бrotи у серці́ не роз'ї́ла (Драч, Поезі́я, 1967, 23); // *перен*. Згубно ді́яти, впливати на ко́го-небу́дь (про доса́ду, жа́ль, тугу, безду́шність, его́їзм і т. ін.). — Ти чо́го не спи́ш? — за́пита́в його́ Тимко. — До́сада роз'ї́дав (Тют., Впр, 1964, 344); Очі́ його́ закри́ти, й тільки́ туга, туга вели́ка роз'ї́дав груди́ (Хотк., Довбуш, 1965, 406); *Его́їзм, раціона́лізм, мерканти́лізм, — усе́ це ді́тища індивіду́алізму, а́рмаре́д, за до́помогою яких він роз'ї́дав лю́дину, робить її́ амора́льною (Мист., 2, 1965, 21); На вчинки́ його́, зда́ється мені́, вплива́в і́нша хвороба́, що зли́ла собі́ кубе́льце́ в са́мому серці́, роз'ї́дав со́вість, тумани́ть зі́р, — благоду́шність (Грим., По́дробні́., 1956, 21).*

2. *перен*. Вноси́ти розпа́д, хаос у що-небу́дь. Роби́в [Дави́д] ці́лу до́повідь: я́кими ви́йшли ка́піталісти́чні держа́ви з світово́ї війни́, я́кі проти́рочля́ роз'ї́дають у́весь ка́піталісти́чний сві́т (Головко, II, 1957, 72); Река́визі́ції, безчи́стива, грабунки — бу́ло.. те, що роз'ї́ло де́нікінську а́рмію (Гончар, II, 1959, 295).

3. *перев. док.*, *розм.* Надмі́рно споживаючи ї́жу, зроби́ти повним, огрядним (ті́ло, обличчя і т. ін.). Ха́й подивля́ться, яку́ він морду́ тут у нас роз'ї́в... на Оленчу́кових зарча́х (Гончар, II, 1959, 80).

4. *розм.*, *рідко*. З'їда́ти що-небу́дь ві́дразу, повні́стю. І́ зараз всі́х пороза́яв [Рі́зак], Шо́б ласо́ці́в не роз'ї́дали; Ха́зайнувати́ сам поча́в (Гл., Вибр., 1951, 214).

РОЗ'ІДАТИСЯ, їюся, а́сься, *недок.*, **РОЗ'ІСТИСЯ**, їмся, їсься, *док.* 1. розм. Надмірно споживаючи їжу, ставати повним, огрядним. Ми голодом не моримося, хоть, заичайне, і не роз'їдаємо без пуття (Л. Укр., V, 1956, 130); // на чому, зневажл. Від ситого, безтурботного життя ставати ледачим. — *Погамо стережете нас добро. Роз'їлися на спокійних харчах* (Стельмах, I, 1962, 92).

2. тільки *док.* Захотитися споживанням їжі; // Почати кусати, раянч жалом або лоботком (про комах і т. ін.). *Зворушені оси роз'їлися, стали жалити малою сироту* (Ков., Тв., 1958, 79).

3. тільки *недок.* Пас. до роз'їдати 1, 2, 4. **РОЗ'ІДАЮЧИЙ**, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до роз'їдати 1, 2. *Він.. наче тліє і чадіє від концентрованої, роз'їдаючої менависті* (Бол., Дні.., 1958, 54).

РОЗ'ІДЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до роз'їсти. *Потрапивши до першого-ліпшого трубопроводу, блукаючи струми роблять свою «чорну справу» — залишають у місці виходу роз'їдений корозією метал* (Наука.., 11, 1963, 46); *Над головами, з правої руки, нависали брили вапняку, громадилися старі, роз'їдені морськими приболами скелі* (Смолич, Світанок.., 1953, 28); *Під берегом, як азід до печери, чорніє отвір каналізаційної труби. Вона сльозилася, мов роз'їдене трахо-жовте око* (Панч, На калин. мості, 1965, 122); *Найдиво-вижніше, мабуть, те, що такого роз'їденого неввірою з себе інтелігента, як Федь Шостенко, Оля все ж таки полюбила!* (Шовк., Людина.., 1962, 172); *Сеспель в глибині душі зневажав Скрипаленка, вважав його за людину нищу, не те що підпочену, а навіть роз'їдену дрібно-властницькою ідеологією* (Збан., Сеспель, 1961, 286).

2. у знач. прикм. Зруйнований, пошкоджений чим-небудь (про шкіру тіла, поверхню чого-небудь і т. ін.). *З її роз'їдених пальців вилетів жовтий переварений бичок* (Стельмах, II, 1962, 252); *Великі зміни відбуваються в крохмальному зерні картоплі під час її проростання. Крохмальні зерна з таких бульб мають роз'їдену поверхню, від якої в глибокі жилаві канали (Практ. з ават. рослин, 1955, 32).*

РОЗ'ІДЖАТИ, аю, а́ш і діал. **РОЗ'ІЗДИТИ**, їжджю, їздиш, *недок.* Здійснювати поїздки по різних місцях. *День у день понад морем, з безкрай просторах роз'їжджають кінні пікети, озорожують від дредноутів степ* (Гончар, II, 1959, 72); *В рік я місяців по н'ять Роз'їжджаю в гості* (С. Ол., Вибр., 1959, 127); *По догит вулиця Бага роз'їздили.. вершники* (Епік, Тв., 1958, 209); // чим, у (в) чому. Здійснювати поїздки певним видом транспорту. *І руки голі, і шиї голі, точнісінько, як на панях, що у городі берлинами роз'їжджають* (Кв.-Ося., II, 1956, 240); *Добре тепер знає Лукія святих. Георгія-побідоносця, який перемагає змія, Ілля-пророка, який у возанкій колісниці роз'їздить небож* (Донч., III, 1956, 31).

РОЗ'ІДЖАТИСЯ, а́сься, а́мося, а́тєся і розм. **РОЗ'ІЗДИТИСЯ**, ї́ться, ї́мося, ї́тєся, *недок.* 1. Покидати місце свого перебування, збору і т. ін., від'їжджаючи куди-небудь (про всіх або багатьох). *Мало не весь наш гурток цієї осені роз'їжджається із містечкової школи вчитись далі* (Вас., II, 1959, 298); *Коли, нарешті, дідусь і дядько Трохим спознались, що їм треба купувати коня, армарок почав потроху роз'їжджатися* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 79); *Не солодкою була вечірка трапеза в мітрополічному палаці. Роз'їздилися гості мовчазні й зосереджені* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 168); *Надвечір один по другому роз'їздилися усі сусіди й знайоми небіжчика Москальського* (Н.-Лев., III, 1956, 12); *Скоро розпрощаються [дівчата] з студент-*

ським життям, з Києвом, роз'їдуться у всі кінці (Цюпа, Нааустріч.., 1958, 300); — *Посади.. не були розподілені. Минує місяць. Тоді, порозивши зіврати сойм, ми роз'їхалися по домах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 14); // Від'їжджати, віддалятися один від одного, прямуючи в різні боки, місця. *Банюти зривають з плечей карабіни і роз'їжджаються на дві сторони* (Стельмах, II, 1962, 197); *З тим і роз'їхались. Шрам повернувся на Козелецький шлях; Червень із Василем невільником вернувся до своякового хутора* (П. Куліш, Вибр., 1969, 178); *Двоє виїхало наперед.. Роз'їхались. Один поїхав праворуч, другий — ліворуч* (Трубул., I, 1955, 68); // Приймувати в різні кінці, сторони для виконання певного завдання. — *Хлопці, роз'їжджайтесь зараз по всьому хутору, і щоб до вечора всі хати були порозкидані. Людей із майном перевозьте до Трояніки* (Тют., Вир, 1964, 179); *Які ж шляхи широкі у нашому Союзі! Роз'їхались по світу Вчителювати друзі* (Нагн., Пісня.., 1949, 142).

2. Переставати жити разом, в одному приміщенні.

3. Прямуючи назустріч один одному, не зустрічатися. *Я, дааебі, в тім не виною. Що так роз'їхався з тобою, Мені приказано втекти* (Котл., I, 1952, 145); // Не зустрічаючи, об'їжджати один одного при зустрічі. *Він дійшов до вузла, де роз'їздилися трамваї* (Мик., II, 1957, 86); *При зустрічах на крутій дорозі, де важко роз'їзтитися, а також при наближенні до такого місця водій автомобіля, який спускається, повинен давати дорожню транспорту, що рухається вгору* (Автомоб., 1957, 275).

4. Сковзаючи, розходитися, розповзатися в різні боки. *Лижі його не слухались, роз'їжджалися в різні боки* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 301).

5. розм. Розходитися в боки, роз'їднуватися, утворюючи проміжок, шліну і т. ін. *Вона пишається та величається, як собака в човні, розцентрила лікті, задерла пилу вгору, закотила очі під лоб, а запаска так і роз'їхалася на обидва боки* (Н.-Лев., II, 1956, 11); *За дубовими ворітьми застукотіло-загрюкотіло, вони посередині трохи роз'їхалися, утворилася шпарка* (Загреб., Диво, 1968, 53); // Розмтоватися від послаблення зв'язок. *Хотілося вийти із строю, сісти на обочині, перепочити хоч десяток хвилин. А тут ще відчував* (Сеспель) — *обмотки почали роз'їжджатися* (Збан., Сеспель, 1961, 246).

6. розм. Розповзатися, розвалюватися від неміцності, давності і т. ін. (про предмети). *Стара лежанка з каміньня некаче крисла й роз'їхалася* (Н.-Лев., II, 1956, 319).

7. розм., рідко. Надміру товстити. *Роз'їхалась, як верша в болоті* (Номис, 1864, № 8631).

РОЗ'ІЗДЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до роз'їздити.

2. у знач. прикм. Утворюваний частою їздою (про дорогу, шлях і т. ін.). *За ніждини роз'їздженою лісовою дорогою мчав на грузовецькак ездод Білограда* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 316); *Курною, роз'їздженою дорогою, плавно позитуючись на високих ресорат, м'яко котилися ридван* (Мупк., Серце.., 1962, 316).

3. у знач. прикм. Який зіпсувався, став непридатним для проїзду від надмірної вологоти і частой їзди (про дорогу, шлях і т. ін.). *Яшли [полонянки] під дощем, по роз'їзженій, грузькій дорозі* (Хижняк, Тамара, 1959, 163); *Вулиця збігала вниз крутиж, роз'їздженим і слизьким спуском, а потім вибігала на вузькій дерев'яний мисток* (Коз., Гарачі руки, 1960, 120).

РОЗ'ІДЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗ'ІЗДИТИ**, їжджувати, їздиш, *док.*, *перез.*, *рідко.* 1. Частою їздою торувати, уководжати, робити придатним для проїзду (дорогу, шлях і т. ін.).

2. Псувати, робити непридатним для проїзду (дорогу, шлях і т. ін.). *Роз'їдали зрешлю* (Сл. Гр.).

РОЗ'ІДЖУВАТИСЯ, утється, *недок.*, **РОЗ'ІЗДИТИСЯ**, їздиться, *док.* Псуватися, ставати непридатним для проїзду від надмірної вологості і частого їзди (про дорогу, шлях і т. ін.).

РОЗ'ІЗД, у, ч. 1. Дія за знач. роз'їжджати. *Тепер тільки я збиралась ширіювати залізницю в своїй хоростондентці, а то за зборами та роз'їздами набралось їй чимало* (Лі. Укр., V, 1956, 93); *Не приховаю, важко довелось жінці, дівчині, з дитиною. Все у роз'їздах та роз'їздах. Нікому доглядати хлопця, своєчасно нагодувати, обізнати* (Логв., Давні рани, 1961, 59); *На щастя Варчука, завідувач змеїддівку ще не повернувся з роз'їзду* (Стельмах, II, 1962, 219).

2. Дія за знач. роз'їжджати. 3. На протязі перехідних кривих автомобільних шляхів здійснюється поступовий перехід від нормальної ширини проїзної частини на прямій до розширення її на круговій кривій. Завдяки цьому створюються безпечні умови роз'їзду і обгону автомобілів на кривих (Ліж. геод., 1959, 203).

3. Невеликий кінний заїг для розвідки, охорони або зв'язку між військовими частинами. З розмов, з чуток, з усіх омак Діанаєва посланий козак. Що зирядив на цей омак Свої роз'їзди Радзівіа (Бажап, Рокн, 1957, 236); *За розмов, по Київській вулиці, процокають копитами роз'їзд* (Головка, II, 1957, 575); *Кілька разів кінні роз'їзди противника з'являлись на виднокрузі* (Гончар, II, 1959, 286).

4. Роздвоєння одноколіїної залізничі, яке дає можливість розійтися зустрічним поїздам, вагонам і т. ін.; зупинка на місці такого роздвоєння. *Поїзд з евакуйованими некаждого зупинявся на роз'їздах, щоб пропустити зустрічні ешелони з військами, з танками та іншими військовим озброєнням* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 108); *Зібравши силу парову з роз'їзду на роз'їзд, Іде наш поїзд у Москву На комсомольській з'їзд* (Воронько, Три покоління, 1950, 65); *На роз'їзді Неруса відбулася ця знаменита зустріч* (Шиян, Партыз. край, 1946, 38).

РОЗ'ІЗДИТИ *див.* роз'їжджувати.

РОЗ'ІЗДИТИ *див.* роз'їжджати.

РОЗ'ІЗДИТИСЯ, *див.* роз'їжджуватися.

РОЗ'ІЗДИТИСЯ, їжджуся, їздиться, *док.*, *розм.*

Почати багато їздити; захопитися поїздками. *Я думала, що ви тепер роз'їздитесь по балах та по забавах з молодю жінкою, а про старих друзів забудете...* (Лі. Укр., III, 1952, 508).

РОЗ'ІЗДИТИСЯ *див.* роз'їжджати.

РОЗ'ІЗНИЙ, а, є. 1. Признач. для поїздки, роз'їзду (у 1 знач.). *Прокрін, гуляючи чобітьми, біжить у хату. За хатню виносить зідти на плечах сідло і, засідаючи свою роз'їзну коняку, мчить у Троянську* (Тют., Вир, 1964, 20); *// у знач. ім. роз'їзні, ніх, мн. Гроші для службових роз'їздів. Пили штовхачі і реготали всю ніч. Живуть вони так місяці, а не дні! Зарплата їде, Добові, Роз'їзні* (С. Ол., Вибр., 1959, 238).

2. Який постійно перебуває в поїздках, роз'їздах (у 1 знач.) за родом служби, занять. *Я був призначений на посаду роз'їзного кореспондента* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 34); *Деся далеко, мабуть, чи не біля переграви, перекувалась королівські роз'їзні дозорці* (Кач., II, 1958, 459); *// Діяльність якого пов'язана з роз'їздом. Біля ваража стоїть нагоготові «Буревісник», роз'їзна ремонтна майстерня* (Гончар, I, 1954, 524); *Платон поставив машину у дворі комбінату побутового обслуговування і хотів уже йти додому, але його затримав старший ремонтної роз'їзної бригади Митрофан* (Зар., На... світі, 1967, 68).

РОЗ'ІСТИ *див.* роз'їдти.

РОЗ'ІСТИСЯ *див.* роз'їдти.

РОЗ'ІХАТИСЯ *див.* роз'їжджати.

РОЗКАБАЛИТИ *див.* розкабалити.

РОЗКАБАЛИТИСЯ *див.* розкабалитися.

РОЗКАБАЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗКАБАЛЯТИ**, лю, ліш, *док.*, *перет.* Звільняти, визволяти від кабали, залежності, гніту.

РОЗКАБАЛЯТИСЯ, яюся, яєшся, *недок.*, **РОЗКАБАЛЯТИСЯ**, люся, лішся, *док.* Звільнятися, визволятися від кабали, залежності, гніту.

РОЗКАДРОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розкадрувати. *Бездоганною виявилась робота оператора. Здебільшого епізоди розкадровані з... майстерністю* (Літ. Укр., 12. XI 1967, 3).

РОЗКАДРОВКА, н, ж. Дія за знач. розкадрувати, розкадрувати. *Автори [монографії] використали силу графічних розробок кінолітодіє, їм пощастило опублікувати цікаві чернетки режисерської розкадровки літературних сценаріїв — «Арсенал», «Щорс»* (Літ. Укр., 17. VI 1969, 4).

РОЗКАДРОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАДРОВУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перет.* Розбивати, ділити кіносценарій на умовні кадри майбутнього фільму.

РОЗКАДРУВАТИ *див.* розкадрувати.

РОЗКАЗ, у, ч., *заст.* Наказ. *Пан не дозволяє і на годину кидати ліса, а підпанки пильнували, щоб лісник шанував панського розказу* (Вовчок, VI, 1956, 297); *— Живим узяти!.. Живим! — закрутився у сідлі томокобровий. — Хто порушить мій розказ — кудя в лоб...* (Мур., Бук. повість, 1959, 226); *// Розпорядження. Вони [судді] дали розказ, щоб мерця докоме ще сьогодні поховали* (Коб., II, 1956, 212); *[З а л е с ь к и й:] Ось розказ судовий, щоб хату твою мені за борг у повну власність передати* (Собко, П'єса, 1958, 21).

На розказ кого, чий — за чим-небудь наказом. *Моя на розказ хлопчини, голова велетня зарузалася* (Фр., IV, 1950, 334); *То діти ратаїв і пастухів були... з гаю надервір велли На розказ матері трісок і жмизу* (Зеров, Вибр., 1966, 278).

РОЗКАЗ, у, ч., *розм.*, *рідко*. 1. Те саме, що розповідь. *В розказі чванює [Еней] ділами, Як хробрює [хробрював] з людьми, з богами, Як без розбору всіх тузює* (Котл., I, 1952, 250); *Подрузи її часом було приходити до неї або шити, або пряти, щоб розважити її то пісеньками, то усякими розказами* (Кв.-Осн., II, 1956, 444).

◇ **Точіти розкази** — розказувати, розповідати. *Евандр точіє гостям розкази, Хвалю Іраклові прокази* (Котл., I, 1952, 206).

2. Невеликий літературний твір оповідного жанру. *Треба мені сперш усього з розказіє почати — невеличкі їз писати, а потім і за більше взятись* (Мирний, V, 1955, 341); *[Лотоцька:] О, покажіть [газету]. Це ваш портрет? [Шметелюк:] І розказ про мене* (Мик., I, 1957, 210).

РОЗКАЗАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розказати. *Не вважаючи на всі розказані Іваном страхи, Соломї трохи розвиднілось* (Коцюб., I, 1955, 382); *Вже були переспівані всі пісні, розказані всі веселі історії* (Хор., Ковила, 1960, 53); *// у знач. ім. розказане, ного, с. Те, про що йшла розмова. Не засинає хлопцев, думає про розказане батьком* (Головка, II, 1957, 214); *// розказано, безос. присудк. сл. Скільки дійсних випадків, і казок, і кривавих легенд було розказано цієї ночі попід тинами* (Головка, II, 1957, 237).

РОЗКАЗАТИ *див.* розказувати.

РОЗКАЗАТИСЯ *див.* розказуватися.

РОЗКАЗНІ, ів, мн., *розм.*, *рідко*. 1. Пусті розмови, балачки про що-небудь. *[О л е с я:] Обрид вже мені*

Леонід Петрович з своїми розказами про Петербург (Крон., II, 1958, 277); Змішалися люди по гуртках з усіх сіл, розказням нема краю (Головко, II, 1957, 256).

2. розм. Те, що викликає сумнів у вірогідності; вгадки. Так ми реготалися з її розказніе! (Барв., Опов., 1902, 47).

РОЗКАЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розка́зувати. **РОЗКАЗУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗКАЗАТИ**, кажу, кажеш, док., *перех.* і без додатка, про кого — що, рідко за кого — що. Розповідати, оповісвати, викладати що-небудь побачене, почуте і т. ін., повідувати, повідомляти про когось, щось. Сидить [Маруся] смутна і невесела, і нічого про весілля не розказує (Кв.-Осн., II, 1956, 37); Тяжко, нудно розказувати, А мовчати не вмію. Вишвайся ж, слово-слова (Шевч., I, 1951, 86); Стара бабуся було розказує нам, дівчаткам, прадици воєну, а ми, заісно, наме тобі душею ескає слово абачаємо, як то колись було (Вовчок, I, 1955, 49); Йї стало чудно, що вона розказує за себе жапоцеї, котрого побачила еперше (Н.-Лев., II, 1956, 175); [Л ю б о в:] Мені смилось, що я була щаслива, дуже щаслива, я була з тобою і розказувала тобі своє життя (Л. Укр., II, 1951, 92); — Мій покійний дід розказував, що одного разу зайшли до нього цигани ночувати (Тют., Впр, 1964, 15); Розкаже [Шура], як жарно шукала його по сибірських госпіталах (Гончар, III, 1959, 180); Розкажи, розкажи мені, поає: Чого рідко ростуть колосочки? (Тич., I, 1957, 5); // Розповідати що-небудь по пам'яті (байку, казку і т. ін.). Марина почала розказувати Гриця. У хаті стало так тихо, хоч мак сій, тільки голос Марини роздавався, передаючи слова пісні (Мирний, III, 1954, 182); Я хочу байку розказати (Гл., Вибр., 1951, 39); Розкажу дружині вірній, Прикопавшись до рамо; Казку могою простою... (Рильський, II, 1960, 50); * Образно. Шумлять мені пісню дерева, Розказує казку трава (Олесь, Вибр., 1958, 388); // Переказувати, викладати зміст роману, оповідання, фільму і т. ін. Завтра починаю нове оповідання, яке буде називатися «Подарунок на ім'я Імкуні». Зміст розкажу потому (Коцюб., III, 1956, 415); // Пояснювати, описувати прикмети, деталі чого-небудь. Пішов собі чоловік тою тропою, що розказала жінка (Мирний, I, 1949, 131); // у знач. *остав.* сл. Уживається як посилення на чіо-небудь розповіді або на якесь писемне джерело. — Он, розказують, на Красногорку напали розбишаки... (Мирний, I, 1949, 390); Колись отак, розказує легенда, — Хустиною свята Вероніка Зібрать хотіла слова і ніт Христа (Л. Укр., I, 1951, 210).

◇ Не можна словом розка́зати, ані пером описати див. перо; Ні в казці розка́зати, ні пером описати — незвичайний, чудовий. — Там є така чудесна дитяча кімната, що ні в казці розка́зати, ні пером описати (Бурл., Напередодні, 1956, 221); Повну торбу розка́зати — багато повідати. Я ж кажу, що від усього зна: і від пристрїту, і переполоху, і трясці, і любові, і від переаогів. І не криється баба: тільки зачепи — вона тобі повну торбу розкаже, аби підхвалили (Дц. Чайка, Тв., 1960, 25); Розка́зувати (розка́зати) своїми словами — докладно переказувати зміст чого-небудь. [О р л ю к:] Я не хочу, щоб ти була на суді... Я все розкажу тобі своїми словами (Довж., I, 1958, 373); Розка́зувати (розка́зати) сім мішків гречаної вівни, жарт. — говорити дурниці, нісенітніці. Вона й на хвилинку не вважала, .. розказувала сім мішків гречаної вівни (Коцюб., I, 1955, 63); Розка́зати [, що] на вербі груші [ростуть] див. груша; Чортові (дідьку, батьку) лісому розкажи див. лісній.

РОЗКАЗУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗКАЗАТИСЯ**, кажеться, док. 1. Бути предметом розповіді; пові-

домлятися, описуватися. Слухав мій дядюшка, та, видно, як глухий, чув тільки, що соромне розказувалось (Мирний, V, 1955, 338); Горє словами Не розкажетсь нікому Ніколи (Шевч., II, 1963, 235); // *безос.* Про грецького філософа Сократа розказується, що коли його питали, де його батьківщина, то він відповідав: уся земля, даючи тим знати, що він себе вважає горожанином усякого міста, де тільки є люди (Драг., II, 1970, 323).

2. тільки недок. Пас. до розка́зувати.

РОКАЛІ, і, ж., рідко. Те саме, що бездоріжжя 2. — Я змуру восени, в саму хляпавку. Головоюнько бідна! Як ви мене зоватимете в таку рокалю? (Март., Тв., 1954, 153); Раною був.. холодний, на вулиці розкалю, авергу трасе мокрим сківом (Ков., Світ..., 1960, 23).

РОЗКАПРИЗОВАНИЙ, а, е, розм. Який розкапризувався. Хажок мав голос розкапризованого, розбалуюного парубчка (Загреб., Диво, 1968, 387).

РОЗКАПРИЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. Почати надто капризувати.

РОЗКАПУСТИТИСЯ, ушуся, устяться, док., розм. Зайняти більше місця, ніж звичайно. Ото розкапустилась, нікуди й пройти (Сл. Гр.); // Невимушено розсіється. Юхрим розкапустився на осломі й полегшено зітхнув (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 174).

РОЗКАРБОВУВАННЯ, я, с., *техн.* Дія за знач. розкарббувати.

РОЗКАРБОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗКАРБУВАТИ**, ую, уєш, док., *перех.*, *техн.* 1. Покривати карбіркою (у 1 знач.) поверхню металевих виробів.

2. Обробляти з'єднання, шви яких-небудь металевих виробів з метою ущільнення.

РОЗКАРБОВУВАЧ, а, ч., *техн.* Фахівець з розкарбовування.

РОЗКАРБОВУВАЧКА, н, ж., *техн.* Жін. до розкарббувач.

РОЗКАРБУВАННЯ, я, с., *техн.* Дія за знач. розкарбувати.

РОЗКАРБУВАТИ див. розкарббувати.

РОЗКАРКАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. 1. Почати сильно і часто каркати (звичайно про воронів, ворон). На паньській груші в саду каркнув ворон, бедоким Юренко лютю жбурнув на нього дрючком. — Розкаркався, золеоро! (Стельмах, I, 1962, 389); На тонких пагонах молодій акації вигойдуються гави. Забачили машину — витягують товсті незугарні дзьоби, здіймають крила, деруть горлянки — розкаркалися (Логв., Давні рави, 1961, 131).

2. *перех.*, *зневажл.* Почати говорити про настання чого-небудь неприємного. — Померло ми, Остапе, хто на могли нашу прийде! — Ет, розкаркалася, наче ворона! — розсердився Остап (Кочура, Родина..., 1962, 288).

РОЗКАРЯКА, я, ж., розм. 1. Що-небудь незграбно вигнуте, розчепрене. Летить, орли, нещадні і мозучі, На рать їх ринуть з золубої кручі І розкаряки свастики паучі Розпотпутьте, розчавляютьте улені! (Бажан, I, 1946, 118); Вербовий корч майже не тримається на воді. Але те не злякало Фреда. Він десь роздобув зручного кілака і тепер, наверхіиши штани й сорочку на голову, мов турок чаау, сміливо всіяся в розкаряці (Збан., Курил. о-ви, 1963, 74).

2. Дерево з вигнутим розгалуженням у верхній частині короткого стовбура.

РОЗКАРЯКУВАТИЙ, а, е, розм. 1. Незграбно вигнутий, розчепрений (перев. про ноги). Він ходив, широко розставляючи дебели, розкарякувати ноги (Добр., Очак. розмир, 1965, 5); // 3 вигнутими, незграбно розчепреними ногами (про людину). Козаков у своїх трофейних чоботях з широкими, нивькими халаями, в яких він здавався трохи розкарякуватим, ішов, ступаючи на

п'яти (Гончар, I, 1954, 5); // З вигнутими, незграбно розчепіренними кльшиями (про ракоподібних). — Так, так, — утесливо кивав головою Аккуля. — Мов рак той розкарякуватий... Ви бачили його дець? (Чаб., Балкан. весна, 1960, 324); // Який має незграбну форму, неоконкретний (про предмети). *Торохтін шаллом з города через село якась машина... мизька, розкарякувата* (Мирний, IV, 1955, 242); *Олег спускався в носову частину корабля.. Несподівано натрапив носом внизу біля борту на якусь розкарякувату річ* (Ле, Клен. лист, 1960, 169).

2. З коротким стовбуром, який має вигнуте розгалуження гілок і коріння (про дерева). *Вище, над урвищем, тербитися плазом розкарякувата груша, розставивши в боки своє пазиристе гілля* (Кол., На фронті..., 1959, 41); *Одлетить [синичка] швиденько і, знов денцяючи, починає стрибати по постелезній гілляці старої розкарякуватої яблуні* (Рильський, Бабине літо, 1967, 50).

РОЗКАРЯЧЕНИЙ, а, е, розм. 1. Незграбно вигнутий, розчепірений. *Верби над шаллом були схожі на довгі руки, що вирвалися із недрів і закачались — холодної, мертвої, з розкаряченими пальцями* (Скл., М. Щорс, 1938, 70); *Важко переставляючи розкарячені ноги, сопів Теофан з мішком на плечая* (Цюпа, Грози..., 1961, 148).

2. Те саме, що розкарякуватий 2. *Перед очима у нас були кострубаті, розкарячені пні* (Мур., Бук. повість, 1959, 304).

РОЗКАРЯЧЕНО, присл., розм. Незграбно вигинаючі ноги. *Щосили штовхнув [Свинок] Ситника, аж той поточився і розкарячено сів на землю* (Загреб., Диво, 1968, 50).

РОЗКАРЯЧИТИ *див.* розкарячувати.

РОЗКАРЯЧИТИСЯ *див.* розкарячуватися.

РОЗКАРЯЧКУВАТИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що розкарякуватий. *Ясен сів у крисельце, низеньке, розкарякувате, легке й нестійке* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 15); *Розкарякуваті дубки цупко талають своїми лапами за одяг, ніби хочуть спинити* (Збан., Малня. дзвін, 1958, 402).

РОЗКАРЯЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗКАРЯЧИТИ**, чу, чш, *док.*, *перех.*, розм. Незграбно вигинаючи, розставляти в обидва боки (звичайно ноги). *Засюсюкав Антоша, розкарячивши ноги в офіцерських штанах* (Коцюб., II, 1955, 399); *Чоловік широко розкарячаючи ноги і зробив рукою жест, мовби запрошував людей ближче згромадитися біля нього* (Вільде, Сестри..., 1958, 247).

РОЗКАРЯЧУВАТИСЯ, усяся, уешся, *недок.*, **РОЗКАРЯЧИТИСЯ**, чуся, чшся, *док.*, *розм.* Розкарячувати свої ноги; сидіти або стояти, розкарячивши ноги. *Він одсидівся від Тюхи і різко обернувся, щоб утікати в другий бік, а там, розставивши руки, наче збирався ловити пілля, розкарячувався веселий Ситник, спливаючи потом торжества і одволення* (Загреб., Диво, 1968, 72); *Містер вхопив фотоапарат, розкарячився і почав знімати* (Є. Кравч., Квітн..., 1959, 133); * Образно. *Нарешті дорогу нам перетяв невисокий перевал, на якому розкарячилося тілка крибобоків ялицюк* (Мур., Бук. повість, 1959, 281); // Незграбно вигинаючись, розчепірювати пальці (про руку). *Враз блиснула.. висока лампа на вартівці й на стелі задріжжяв гострий відбиток ґрат рещітчастих, немов чорна рука розкарячилася* (Козл., Пов. і опов., 1949, 228).

РОЗКАСИРУВАТИ *див.* розкасувати.

РОЗКАСОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розкасувати.

РОЗКАСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкасувати.

РОЗКАСУВАТИ, ую, уеш і рідко **РОЗКАСИРУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* 1. Розформувати, призначивши в інші місяці. *Цяк бюрократів можна було б розкасирувати, але не можна їх відразу перевиховати* (Ленін, 38, 1973, 166).

2. розм. Витратити або зовсім ліквідувати що-небудь. *Фред поліз в кишеню, потрусив рукою. Там тонко задрезало. — Копилку свою розкасував* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 21); — *За п'ятнадцять хвилин броне розкасирують, — кинув настикуватий хлопцев* (Хляжняк, Невгамовна, 1961, 288).

РОЗКАТ, у, ч. 1. Схил або укочене чим-небудь місце (перев. на зимовій дорозі).

2. *заст.* Плоский наспі або дерев'яний поміст біля кріпосної стіни чи окопу для встановлення гармат. *Дорош розмряв окопи і розкати, бо знав і кріпосні будувать* (Стор., I, 1957, 202); // розм. Весь кріпосний вал, усе земляне укріплення фортеці.

3. *спец.* Стальне полотно, яке рухається між прокатними валками на прокатному стані. *Конфігурація профілю прокату визначається калібром, тобто зазором між робочими прокатними валками, крізь який проходить розкат* (Наука..., 6, 1962, 18).

4. *перех. ж.* Тривалий, розкошаний гук, відзвук, який лунає, поширюється далеко навкруги. *В залі оплески розкати, марсельські грізний спів* (Шер., Дружба..., 1954, 31); *Часами гарматним розкатом проноситься в тишині розпачливе рикання лева* (Бажан, Політ..., 1964, 19); *Квітмеві розкати грому — ознака сталої весни* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 38).

РОЗКАТАТИ *див.* розкачувати¹.

РОЗКАТАТИСЯ, аюся, ашся, *док.*, розм. Захопитися катанням, забувши про все інше.

РОЗКАТКА, я, ж. Дія за знач. розкачувати¹. *Значно подовжують роботоздатність машин сучасні методи з'явлення деталей термоміжичною обробкою, наплавкою деталей твердими сплавами, накаткою із поперзні і розкаткою отворів* (Ком. Укр., 11, 1964, 15); *Оператора руки вправні Вертають назад його [злиток металу] на розкатку* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 51).

РОЗКАТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, розм. Захоплюватися катанням, кататися тривалий час. — *Працюю, хлопце, а не розкатуєш по стелу. Ніяких від сьогодні мотоциклів!* (Гончар, Тронка, 1963, 100).

РОЗКАЧАННИЙ¹, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розкачати¹. *Масу [сирну] викладають на розкачане на листі тісто, розрізняють, змащують білком, а зверху накладають сітку з тонких шнурків, зроблених з цього ж тіста* (Укр. страви, 1957, 317); // у знач. прикм. *Розкачаний шар тіста повинен мати однакову товщину, бо при випіканні тонкі місця згорають, а товсті не пропікаються* (Укр. страви, 1957, 321).

РОЗКАЧАННИЙ², а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розкачати².

РОЗКАЧАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розкачати¹.

РОЗКАЧАННЯ², я, с. Дія за знач. розкачати².

РОЗКАЧАТИ¹, *див.* розкачувати¹.

РОЗКАЧАТИ², *див.* розкачувати².

РОЗКАЧАТИСЯ¹, *див.* розкачуватися¹.

РОЗКАЧАТИСЯ², *див.* розкачуватися².

РОЗКАЧКА, я, ж., розм. Дія за знач. розкачуватися². *Резонансом пояснюється добре відоме з досвіду левіце, коли невеличка «розкачка» пружного тіла (скажімо моста) викликає його руйнування* (Курс мат. анал., II, 1956, 294); *Жодної звалини не пішло на розкачку, на пошуки матеріалів чи інструментів* (Беч. Київ, 26.IV 1968, 1).

РОЗКАЧУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розкачувати¹.

РОЗКАЧУВАННЯ ², я, с. Дія за знач. **розкачувати** ¹. *Від розкачування під час їзди [трактора] деталь розла-малася остаточно* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 19); *День наради покинє стати днем крутого перелому в житті заводу. Отож, ніякого розкачування після неї* (Шовк., Інженер, 1956, 293).

РОЗКАЧУВАТИ ¹, ую, уш, *недок.*, **РОЗКАЧАТИ**, *аю, аш і розм.* **РОЗКАТАТИ**, *аю, аш, док., перек.* 1. Розпліскуючи, розплющуючи, робити що-небудь плоским, тонким. *Білі й чорні руки бівали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували догві качалочки, розпліскуювали, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Борошно простіють, додають воду, яйця, сіль, замішують прісне тісто, розкачують його до товщини 1 см* (Укр. страви, 1957, 107).

2. Розгортати, розпластувати що-небудь згорнуте, скатане. — *А чого ти шикелю не розкатави? Бач, промерз, аж зуби клацають. Розкатай, надінь* (Гончар, Люддяна., 1960, 101).

3. тільки *док.*, *розм.* Зробити швидко і легко яку-небудь справу, виконати якесь завдання. — *Ти зада-чі зробив? — Не робива. — Ну я їх тобі зараз розка-таю!* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1959, 337).

РОЗКАЧУВАТИ ², ую, уш, *недок.*, **РОЗКАЧАТИ**, *аю, аш, док., перек.* Штовхаючи кого-, що-небудь уперед-назад або вгору-вниз, надавати йому коливального руху; розхитувати. *Двоє з лютими обличчями розка-чували Шуру, тримаючи за плечі* (Ів., Таємниця, 1959, 101); *Розкачати чокен; // тільки док., розм.* Розштовху-ючи, вивести кого-небудь із дрімотного або задумля-вого стану. *Сього сердешного тімачу Будити стали, щоб устат. Всі голосно над ним кричали, Ногами всіма розкачали, Очима він на них лупнув* (Котл., I, 1952, 94).

РОЗКАЧУВАТИСЯ ¹, ується, *недок.*, **РОЗКАЧА-ТИСЯ**, *ається, док.* 1. Внаслідок розкачування роз-пліскуюватися, розплющуватися, ставати плоским, тонким (перев. про тісто).

2. тільки *недок.* Пас. до **розкачувати** ¹ 1, 2.

РОЗКАЧУВАТИСЯ ², уюся, ушся, *недок.*, **РОЗКА-ЧАТИСЯ**, *аюся, ашся, док.* 1. Набирати коливального руху; розхитуватися. *Він розкачується у гамаці.*

2. *перек.*, *розм.* Виходити із стану бездіяльності. — *От ти, Лєсо, кажеш, що ми слабо тут розкачу-ємось, що мало дерев висадили* (Чаб., Стоїть явір., 1959, 124); — *Доведеться чекати, поки лабораторія проана-лізує. Поки Сергєю Павловичу поцвстить упрощати че-ка та поки той розкачається, — словом, увечері дізна-ємось* (Шовк., Інженер, 1956, 79).

РОЗКАШЛЮВАТИСЯ, *ююся, юєшся, недок.*, **РОЗ-КАШЛЯТИСЯ**, *аюся, ашся, док.* Починати сильно, часто і довго кашляти. *Пан Деріжанов з осеню цюсь було дуже розкашлявся і змарнів* (Л. Укр., V, 1956, 226); — *Ти чого ж не спиши, Даміле? Це вже, мабуть, той бусурман збудив. Ото — розкашляється, розшиєн-дяється, накадить свою люлькову* (Збан., Мор. чайка, 1959, 31).

РОЗКАШЛЯТИСЯ *див. розкашлюватися.*

РОЗКАЮВАТИСЯ, *ююся, юєшся, недок.*, **РОЗКАЯ-ТИСЯ**, *аюся, ашся, док.*, *без додатка, у чому, рідко* за що. 1. Визнавати помилковість якого-небудь свого вчинку; шкодувати, усвідомлюючи необачність вчи-неного. *Савелій [персонаж поеми «Кому на Русі жить хорошо?» Некрасова] розповідає, як живим закопали в землю некаючого управителя. І такими словами роз-повідає, що відчувати: гордиться він цим, а не розкаю-ється* (Талант., 1958, 88); *Чи вистачить сили втрима-ти дамбу проти панцированої навали «Шьонрайту»? Чи не розкаються згодом і Воронцов, і Самієв у своїй упертості?* (Гончар, III, 1959, 367).

2. *церк.* Признаватися в своїх гріхах; сповідатися. — *І навіщо таке казати, людина він [отець Симон] набожна і давно розкаюся за свої гріхи* (Цюпа, Назуст-річ., 1958, 158).

РОЗКАЯНИЙ, а, е. Який розкаюся у чому-небудь.

◇ **Розкаяний** *грішник*: а) (*реж.*) людина, яка розкаю-лась у порушеннях релігійних догм; б) людина, яка публічно визнала помилковість своїх вчинків, що йдуть урозріз із пануючою в суспільстві мораллю. *Були на-мазанія представити Пушкіна саме як розкаюного грішника. Одним із перших авторів цієї легенди, що поширюва її задля добра родини Пушкіна, був.. Василь Андрійович Жуковський* (Рильський, X, 1962, 42).

РОЗКАЯННЯ, я, с. Почуття жалю за приводу якого-небудь свого помилкового, необачного вчинку. *В її очах не було ні сорому, ні розкаяння, а тільки затамо-вана злість, що мала вишитися на його безвинну голову* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 364); *Як жаль того, кому вже принесла Ряд зморщок молодість для змурого чола І, відібравши кращі всі бажання, Саме засмучене роз-каяння дала* (Лерм., Вибр., перекл. за ред. Рильського, 1951, 29).

РОЗКАЯТИСЯ *див. розкаюватися.*

РОЗКАКАТИСЯ, аюся, ашся, *недок.*, *розм.* Почати довго і сильно квакати (звичайно про жабу). *Розка-кались, плізають, скрекотять [жаби]* (Гл., Вибр., 1951, 122); // Почати видавати звуки, схожі на ква-кання жаб. *Дитина на припічку розкакалася* (Чуб., V, 1874, 635).

РОЗКВАРТИРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до **розквартиривувати**. *Він швидко розквануєся, одягнув форму.. росіянина, що тік з колони військвоополоне-них, розквартиривавши в селі за лісом* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 547); *Наказ про за-рахування поета в п'ятий лінійний батальйон, роз-квартириваний частково в Орську, частково в суміжних фортецях, вже підписаний* (Тулуб, В степу., 1964, 36).

РОЗКВАРТИРОВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗ-КВАРТИРОВАТИ**, *аю, аш, док., перек.* Оселяти де-небудь, розміщувати по квартирах. — *У нас, як вам відомо, Микола Тихоновичу, сидять два делегації.. А завтра прибудуть білоруси. Ми й так.. усюди роз-квартируємо. Де лішня хата — повно постольців* (Логв., Давні рани, 1961, 126).

РОЗКВАРТИРОВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗКВАРТИРОВАТИСЯ**, *аюся, ашся, док.* Оселяти де-небудь, розміщуватися по квартирах (про військову частину, велику групу людей і т. ін.). *Внизу в селі, де мала розквартируватися рота, було темно хоч в око стрель* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 527); *Ще не встигли німці розкварти-руватися, як Тадик підшукав хату під старостат, наказав навести блиск* (Тют., Впр, 1964, 418); // *тільки док., рідко.* Зупинитися де-небудь на тривале про-живання. *Він пообіцяв незабаром відвідати Київ, а то й зовсім розквартируватися в ньому* (Смолич, Мир.. 1958, 445).

РОЗКВАРТИРОВАНИЙ, я, с. Дія за знач. **розкварти-рувати** і **розквартируватися**. *Зупинились край села, недалеко від Дінця. Соліпка наказав зібратися після розквартирування біля озера* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 135); *У зв'язку з просуванням сарматів до кордонів Римської імперії відовоє берегів Дунаю починається будівництво прикордонних укріплень й розквартиру-вання в них римських гарнізонів* (Археол., VIII, 1953, 60).

РОЗКВАРТИРОВАТИ *див. розквартиривувати.*

РОЗКВАРТИРОВАТИСЯ *див. розквартируватися.*
РОЗКАВАС, у, ч., *рідко.* Те саме, що **закваска** 1.

РОЗКВАСИТИ *див.* розквашувати.

РОЗКВАСИТИСЯ *див.* розквашуватися.

РОЗКВАСЛИЙ, а, е. Мокрий від надмірної вологи; багатий, грузький. Григорко вночі зійшов з вагона й рушив просто в темряву од станції, загрузаючи погверх черевики в весняну розкваслу рілку (Ю. Янов., Мпр., 1956, 140).

РОЗКВАСЬ, і, ж., рідко. Те саме, що бездоріжжя 2.

РОЗКВАЦЮВАТИСЯ, юється, док., діал. Розкваситися (у 1 знач.). — То я поїду. Тільки дорога.. розквасювалася — ні возом, ні самими (Хотк., I, 1966, 128).

РОЗКВАШЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розквасити; // у знач. прикм. Хлопчаки гралися у війну, рубалися.. шаблями.. Прилітали гінці з розквашеними губами і носами, у подтертих сорочках, у штанях без помічів і гудзиків (Тют., Впр. 1964, 471).

2. у знач. прикм. Який розквасився, став багатим, грузьким (про землю, дорогу, шлях і т. ін.). Воки (струмки) двоганять за темним бором, За горизонтом неозорим, В старих розквашених полях Собі торують дальній шлях (Шпорта, Вбр., 1958, 333); Хлопці й дічата несамовито працювали, вгрузаючи по коліна у розквашене болотяне місиво (Хижняк, Клімюк, 1961, 6).

РОЗКВАСИТИ, ашу, ашип, док., перек. 1. Розмочуючи, робити багатим, грузьким (землю, дорогу, шлях і т. ін.). Дощі розквасували землю (Підс., Віч-на-віч, 1962, 138); Шляхи фронтові дощ до краю розквасили... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 325); // безос. Возили перегній з станції. Дорогу розквасило, і доводилося їздити рано, коли підмерзало (Мивко, Вбр., 1952, 57); // Розмочуючи, псувати що-небудь, робити непридатним для користування. Хлопа дощ на заводські одвірки, дали розквасити (Ус., I сьогодні., 1957, 24); Стал зрозуміти, що картонному глобусові прийшов край. Злива розквасить його, змие з нього всі фарби (Донч., VI, 1957, 105).

2. розм. Розбивати до крові (звичайно обличчя, ніс). Старе й мале по всім світі вже заговорило, Що Гітлеру на Вкраїні розквасили рило (Коломийка, 1969, 395); Минув я п'яних — хай їм біс, А то ще розквасить ніс... (Нех., Казки., 1958, 18).

◇ **Розквасити губи**, фам.: а) скривити губи, збиратися заплакати або плачучи. Маруся ж розквасила губи, і з очей їй покотилися на червоні щочки великі, як дощові краплини, слюзи (Юхвід, Оля, 1959, 97); б) розплакатися. — Ну, чого розквасила губи? — обзивається чернець [до бабусі] з прихожой (Тесл., Вбр., 1950, 59); в) почати задаватися, чванитися. [М а р у с я]: Розквасить губи [Одарка] та й дума, що ось-то яка я красуня!.. Хороша, як курка задрипана! (Кроп., I, 1953, 95).

РОЗКВАСИТИСЯ, юся, усяся, док. 1. Розмокаючи, ставати багатим, грузьким (про землю, дорогу, шлях і т. ін.). Надворі відлигло, пішов мокрий сніг. Дорога розквасилась, і Муров мусив залишитися на ніч в Несолоні (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 362).

2. тільки док., фам. Скривити губи, збираючись заплакати. — Я питаю — готовий? — підійшов Масло до Любчика і схопив його за підборіддя. — Чого розквасилась? Нюня! (Хижняк, Невгамовна, 1961, 217).

3. тільки док. Пас. до розквашувати.

РОЗКВИЛИТИСЯ, лось, лішся, док., фольк. Почати видавати сильні, гучні звуки; розкричатися (про птахів); // перек. Почати плакати, ридати; розплакатися, розридатися. Отак, згадуючи, розквилитися було старенька (Вовчок, VI, 1956, 298).

РОЗКВИТАТИСЯ, аюся, аєшся і рідко **РОЗКВИТУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, док., розм. 1. Здійснити взаємні грошові розрахунки, розплатитися один з одним. — Ходім, зараз гроші дам, Вернулись воми в пивницю, розквиталися (Мирний, I, 1949, 349); Геннадій сидів, обтяжений думками: де взяти гроші, щоб розквитатися з купцем? (Кочура, Зол. грамота, 1960, 476); // чим. Заплатити за що-небудь натурою. — Відгудує теличку, розквитавшись молоком, — казала Зозулиха, аби їздя допомага не здавалася милостинею (Юхвід, Оля, 1959, 84).

2. перек. Покінчити, упоратися з якою-небудь справою. — Коли ви вже з цією казовською болячкою розквитаетесь? — не раз з докором звертався [Гаркуша] до штабніків, маючи на увазі плацдарм (Гончар, II, 1959, 344); // Відмовитися, звільнитися від чого-небудь. Може б, іще якийсь час перейшов, поки б я з тими приймами розквитався, коли б не трапився випадок: в Ілька.. у жнива хата згоріла (Мур., Бук. повість, 1953, 5); // Позбутися чого-небудь. — Ожили ми трохи, з боргами розквиталися (М. Ол., Чуєш., 1959, 11).

◇ **Розквитатися з життям** — загинути, померти. Постріля.. остаточно прижмує моржа розквитатися з життям (Трубл., Лахтак, 1953, 124).

3. перек. Відплатити, помститися за вчинене зло, за кривду, образу і т. ін. Ти нам даси спокій чи ні? — погрозило прошепотіла вона, озираючись навколо себе, ніби шукаючи такої речі, що допомогла б їй розквитатися із своїм злочинцем... (Досв., Гюлле, 1961, 132); Він не дасть йому відстатися до того берега, мусить його надбегати у воді і розквитатися з ним за образу (Шиян, Баланда, 1957, 153); Раптом Мотря схопилася за голову. — .. Як ти легко все ж таки розквитувався з нами! (Вільде, На порозі, 1955, 49).

РОЗКВИТУВАТИСЯ *див.* розквитатися.

РОЗКВІТ, у, ч. 1. Розпускання бутонів, поява квітів; цвітіння. Весна!.. Атомати не в силі спитить Ні теплого вітру, ні розквіту бруньок (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 243); Легенький свіжий подих пробудженої природи, в якому вже відчувалися пахощі раннього розквіту,.. торкався і його розпаленої душі (Речм., Весн. грози, 1961, 137); Все свідало про весну, про те!.. як радісно прокидається від зимового сну вся природа, про козання і про розквіт землі (Тулуб, В степу., 1964, 371); * Образно. Стояв вересень, час пишного розквіту зірок (Ю. Бедяк, Полки., 1959, 59).

2. перек. Найкраща пора в розвитку фізичних і духовних сил людини, її молодості, краси, таланту і т. ін. У роки розквіту (1890—1900) С. Василієвський показує себе як талановитий коларист (Мяст., I, 1966, 26); Всі організми переживають розквіт, старіння і смерть (Наука., 8, 1968, 9).

Розквіт років (літ, віку, сил і т. ін.) — пора найвищого духовного і фізичного розвитку. Іван Валер'янович — елегантний мужчина в розквіті років (Ю. Янов., I, 1954, 194); Професор Матвій Корнецьов втрачав сина, найбільш дороге, що лишилося йому на старість від розквіту літ (Вол., Місячне срібло, 1961, 5); Славний ювілей Великою Жостям Радянська Україна зустрічає в розквіті всіх своїх.. сил (Ком. Укр., 9, 1967, 2).

3. перек. Найвищий ступінь піднесення, процвітання чого-небудь. Більше як про все дбає Лімар про добробут, відбудову, розквіт свого колективу (Коп., Лейтенант, 1947, 120); Розквіт української радянської науки нерозривно зв'язаний з Великою Жостиневою соціалістичною революцією, з соціалізмом, з мудрою ленинською національною політикою Комуністичної партії (Ком. Укр., 2, 1969, 52); Наша доба є добою розквіту культур,

національних формою і соціалістичним змістом (Рильський, IX, 1962, 123).

РОЗКВІТАННЯ, я, с. Дія за знач. розквітати. *Хай, мов снігурочці, судилося в той же день Мені прийняти смерть через козання, Я йду тобі назустріч, Берендей, Власословенним буде, любові розквітання!* (Забашта, Вибр., 1958, 142); *Для неї [культура нації] я був сміливий і епертий, заради неї я хотів бути в першій лаві білці — білці за її розквітання* (Ю. Янов., II, 1958, 32); * *У порівн. Стежив [Саїд Алі] за кожним рухом брови, за найнижшим, немов розквітання бутона, третом її принадних уст* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

РОЗКВІТАТИ, аю, аєт, недок., **РОЗКВІТНУТИ**, ну, неш; мик. ч. розквіт, розквітла, ло і розквітнув, розквітнула, ло; док. I. Розкрити бутони, давати квітки; розпускатися. *За день бруньки [проліски] на кінці стрілочки розквітає граз твердою білою пащцею* (Смолч, II, 1958, 10); *В саду там при місячній світлі Чудові рожі цвітуть; Там лбіосу квіти розквітла* (Л. Укр., IV, 1955, 80); *Побіля садочка розквітла пащці жоржини* (Гірник, Друзі..., 1953, 7); * *Образно. На щоква й розквітла дві червоні плями, немов запізнелі маки смутної, жовтої осені* (Мик., II, 1957, 40); // *Покриватися, встелятися квітами, буяти цвітінням. Ще не отишились вітри студені! А луки розквітають зелені!* (Крим., Вибр., 1965, 76); *Ще дерева не розквітали, Не пробилась трава з землі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 38); *Не раз вже проросло на цій землі зерно, не раз уже земля розквітнула садами* (Гонч., Вибр., 1959, 241); * *Образно. Місяць травень, коли наростає трава на сіно й на ліси, розквітає після Юрійового дня* (Ю. Янов., II, 1958, 186); *Розквітнує яскравими прапорами бульвар над морем* (Кучер, Дорога..., 1958, 115).

2. перен. Досягати найкращої пори розквіту своїх фізичних і духовних сил, молодості, краси, таланту і т. ін. *Столицний актор може рости, розквітати і розцвітати свій талант* (Смолч, Театр..., 1940, 194); *А над усе [любили] — свою країну, Де ми родились і жили, Де ми любили, розквітали, Ходили з щастям на землі* (Стельмах, V, 1963, 111); *Однолітка з дівчатами класу, вока, протє, раніше за них розквітла* (Гончар, Тронка, 1963, 39); // *Ставати радісним, жвавим, набувати радісного, жвавого вигляду. Мені не залишалось нічого іншого, як захоплюватись... конем. Чуючи це, Яків Степанович розквітає, ніби не про коня йшла мова, а про когось із найближчих господаря* (Збан., Малли, давн., 1958, 73); *Худоряєє личко [хлопчика] яєніє, розквітає все, освітленє білоніткою хвилею* (Гончар, Цякло, 1970, 10); *Дисертантка розквітнула, немов жоржина. Вона мовчки ручкалася з усіма, посміталася до всіх* (Ле, Право..., 1957, 10); // *Проявлятися з більшою силою, міцніти (про почуття, талант і т. ін.). Любка повагом відходила боком до дверей, немаче кралася до свого частя, до своєї воскреслої любові, що у весну її спізнілу буйно розквітала* (Ле, Міжгір'я, 1953, 85); *Після поневірянь в поневоленіх шляхетсько Польщею західноукраїнських областей перебрався на Радянську Україну Амеростій Бучма і Мар'ян Крушельницький — тут на всю свою силу почав розквітати із великий талант* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 268); *Від сніз тих надія яєная, Радієная, тиза надія, мов квітка лелі, розквітла* (Л. Укр., I, 1951, 23); — *Я собі уявляю, як розквітнуть країні властивості нашого народу...* (Довж., I, 1958, 486); // *Пройматися, сповнюватися радістю, щастям. Бачура спостерігав, як Ковалів та Осадчий, встисяш у чутку, длаєють розговляти про річку, серце у нього розквітало* (Чаб., Тече вода...,

1961, 76); *Душа моя на мить, на мить одну розквітла* (Олесь, Вибр., 1958, 53).

РОЗКВІТАТИ (розквітнути) душею (сёрцем) — проймається радістю, щастям. *Як же він зрадіє, як розквітнує душею, коли... почуєся схвалюваний голос: — Егей, земляче, та й ти тут?* (Збан., Сеспель, 1961, 332); **РОЗКВІТАТИ** (розквітнути) усмішкою — радісно, щасливо усміхатися. *Оленка перестав плакати... заспокоюється, а поспаши — розквітає усмішкою* (Гончар, Тронка, 1963, 303).

3. перен. Успішно розвиваючись, досягати найвищого ступеня піднесення, процвітання. *Велике мистецтво може розквітати під впливом ідей сильних, життєздатних... Соціалістичні ідеї більше, ніж всякі інші, довели свою силу і життєздатність* (Талант..., 1958, 7); *Історія Нового Риму — Східної Римської імперії знала часи, коли в цьому багатстві на людській крові розквітали науки й мистецтва, культура й письменність* (Скл., Святослав, 1959, 144); *Теоричість Янки Купали на повну силу розквітла тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції* (Тяч., III, 1957, 447); *За роки Радянської влади в Грузії докорінно змінилася робітничий клас і селянство, виростає своя інтелігенція, розквітла самобутня грузинська культура, що має давні і славі традиції* (Ком. Укр., 11, 1967, 17); // *поет. Ставати кращим, прекраснішим. Відчимши в майбутнє брами, Розквітає красуня-Варшава* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 84); *Життя розквітало, країна міцніла* (Забіла, Малли..., 1958, 15); *Як після в садах соло'їна над дзеркалом срібним ріки, розквітне моя Україна* (Сос., II, 1958, 482).

◇ **Пішним цвітом** (квітом) розквітати див. пішний. **РОЗКВІТАЮЧИЙ**, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до розквітати. *Сходить сонце, у вікно видно розквітаючий бузок* (Рад. літ-во, 2, 1957, 50); *«Розкладання християн» набирає у нього [у Ш. Руставелі] характеру сміливої боротьби за нове життя, очищенє від бруду й брехні, за красу вільної, всебічно розквітаючої людини* (Тяч., III, 1957, 61); *Ціла Росія буде прислухатися, як ці випадкові слугачі, до кожного слова, що він [М. Гоголь] уже написав і що напише в повну силу своєї розквітаючої душі* (Полт., Повість..., 1960, 483).

РОЗКВІТЛИЙ, а, е. I. Дієпр. акт. мив. ч. до розквітнути. *За невисоким платом навколо розлягалися сади та городи з сіро-зеленою капустаю, високою пшеничкою та милими серцю, але ще не розквітлим соняшниками і рожами* (Тулуб, В степу..., 1964, 88); * *Образно. Зоряно-сірі очі в темних пасах вій, пелюстками маку розквітлі уста — ось що, певно, цупко принадило Остапа* (Крот., Сини..., 1948, 15).

2. у знач. прикм. Який розкрив свої бутони, розпустився. *Море купається в місячній світлі, Дихають важко троянди розквітлі* (Олесь, Вибр., 1958, 100); *У руці тримає [Казимир Юхемович] бузковий букет, в середині якого червоніли два розквітлі тюльпани* (Логв., Давні рани, 1961, 120); // *Який покритися, встелиться квітами, бує цвітінням. Хатина ж у розквітлому городі, як у віночку ховається* (Вовчок, I, 1955, 11); *Над розквітлою землею, над усім світом мерехтливо ярили достиглі світлоюкетої гори* (Коз., Листя..., 1967, 278).

3. у знач. прикм., перен. Який досяг найкращої пори розквіту своїх фізичних і духовних сил, молодості, краси, таланту і т. ін. (про людину). *Сильні прозори струмені впали на її тіло — велике, розквітле, пружне* (Собко, Стадіон, 1954, 114); *Розквітла господиня, що не могла одірвати очей від моря, підбіла до полковника* (Панч, II, 1956, 439); *Не так боялася Оксана Петрівна ерабже, голоду і окриєті старости, як боялася розквітлої краси Наталки* (С. Ол., З книги життя, 1968, 79);

// Проїнятий, сповнений радістю, щастям. *І тай серцець розквіталих чисті звуки Мелодією щастя прозвучать* (Забашта, Квіт..., 1960, 83).

4. у знач. прикм., перен. Який, успішно розвиваючись, досяг найвищого ступеня піднесення, процвітання. *Нині Україна — суверенна радянська соціалістична держава з могутньою індустрією, передовим сільським господарством, розквітлою культурою* (Рад. Укр., 27.VI 1957, 1).

РОЗКВІТНУТИ *див.* розквітати.

РОЗКВІТЧАННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розквітчати.

2. у знач. прикм. Який покrywся, встелявся квітами, буяє цвітінням. *Усі хатки у розквітчанних садках, як у білих вінках* (Вовчок, VI, 1956, 275).

РОЗКВІТЧАТИ *див.* розквітчувати.

РОЗКВІТЧАТИСЯ *див.* розквітчуватися.

РОЗКВІТЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗКВІТЧАТИ**, аю, аш, *док.*, *перех.* Покривати, встеляти, прикрашати що-небудь квітами, роблячи яскравішим, барвистішим. *Трудівничі руки змілі все знаходять у суглібі: і чудову речовину, що розквітчує тканину, і кристали сахарину!* (Уп., Вірші..., 1957, 184).

РОЗКВІТЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКВІТЧАТИСЯ**, ається, *док.*, *рідко*. Покриватися, встелятися квітами, стаючи яскравішим, барвистішим. *Раз на три тижні, а часами й на місяць або й ще рідше оживає царинка, розквітчується пишними уборами гуцульських жінок* (Хотк., II, 1966, 351).

РОЗКВІТЧАТИСЯ, вкочується, *вокчешся, док.*, *розм.*

1. Почати багато квітати (у 1 знач.).

2. *перен.*, *ірон.* Те саме, що розбурчати. — *А ти не лаяйся! — миролюбно усміхаючись, сказав Хома. — Чи варто сердитись через те, що баба розквітчалася?* (Горький, II, *перекл.* Ковганюка, 1952, 532); — *Чого розквітчалася, кочок! — гримнув Хорбут на Яшку* (Мур., Бук. повість, 1959, 196).

РОЗКІВАТИСЯ, аюся, ашся, *док.*, *розм.* Почати часто кивати (у 1, 2 знач.). *Вона жваво захопилася за сватання: «Що з того буде, що ви головами розкивалися? Добре діло — доводьте ж йому краю!»* (Вовчок, I, 1955, 200).

РОЗКІД, у, ч. 1. Дія і стан за знач. розкидати¹ 1, 2, 4 і розкидатися¹ 1, 2.

2. *рідко*. Постава кінцівок (у тварин). *Вадами в постаї передніх кінцівок [копя] вважається також: розкид — вигнутість кінцівок назовні* (Конярство, 1957, 17).

РОЗКИДАНИЙ¹, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розкидати¹. *Скрізь понад шляхом тин був розкиданий* (Н.-Лев., II, 1956, 62); *Всі листічки були розкидані* (Стельмах, I, 1962, 463); *Одежа лежить розкидана, кривава, пороздирана* (П. Куліш, *Вибр.*, 1969, 175); *Це були матері забраних у фашистську неволю дочок і розкиданих долею по всіх фронтах синів* (Довж., I, 1958, 333); // *розкидано, безос. присудк. сл.* *На подвір'ї розкидано папери* (Ю. Янов., II, 1958, 234); *У вересні минулого року було розведено і розкидано гній механізованим способом* (Колг. Укр., 2, 1959, 21); *Охрою по зеленому тлі розкидано кривулясті літери* (Шиян, Баланда, 1957, 83).

2. у знач. прикм. Покладений не на своєму місці, у безпорядку, безладно. *Скрізь якісь машини, колеса, розкидані молоточки, обчешки, якісь диски змаряддя* (Вас., I, 1959, 362); *Нагнувся [Давид] над розкиданими книжками* (Головко, II, 1957, 99); // *Який перебуває у безпорядку, неприбраній. Розкидана, помяте ліжко, табурет, на табуреті коробка сірників* (Трубіл., I, 1955, 84).

3. у знач. прикм. Який змушений жити, працювати у різних місцях, далеко один від одного (про всіх або багатьох). *Його найкращі люди зараз розкидані у цій десятитисячній масі* (Ле, Наливайко, 1957, 394).

4. у знач. прикм., *перен.*, *розм.* Необачно, марно витрачений. *Чорти тільки скарби стережуть. А на розкидані гроші тих чортів і не настанеш* (Смолич, II, 1958, 51).

5. у знач. прикм., *розм.* Який ні на чому не зосереджується. *Ти пробач мені, любов, маленька дівчинко, — Я з тобою і нерівний і розкиданий* (Еллан, I, 1958, 105).

РОЗКИДАНИЙ² а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розкидати². *В орла були широко розкидані крила* (Ю. Бедзик, Полки..., 1969, 177); — *Здрастуй! — сказала вона, швидко дихаючи від їзди, усміхаючись, поправляючи розкидане по плечах пухлясте каштанове волосся* (Тют., *Вир*, 1964, 245); *Примгливо розкидані квадрати новобудов, і гори матеріалу, і ліс ристовань — усе це видавалося для стороннього ока безкінечним лабіринтом* (Коцюба, Нові береги, 1959, 307); // *розкидано, безос. присудк. сл.* *Між зелених хлібів розкидано чорні плями багтанів* (Головко, I, 1957, 212).

2. у знач. прикм. Який розташувався, розмістився де-небудь. *Незabarом показалося село, мальовничо розкидане над річкою по горі* (Коцюб., I, 1955, 198); // *Розташований у різних місцях (про все або багато чого-небудь). Розкидані, в очеретах кучеряві вільхи та верболос [верболізі] немаче пливали в пузу, потопали до самого верху* (Н.-Лев., III, 1956, 342); *Недалеко від замка по косяору ліпилися безладно розкидані татарські саклі з плоскими дахами* (Добр., *Очак. розмпр*, 1965, 146); *Як у легенькому тумані, виступають сіваці, боронувальники і тут-там розкидані по степу бригади табори* (Головко, I, 1957, 332); // *Розосереджений по одинокі, купками, групами (безладно або у певному порядку). Кінця не видно розкиданим по полю сірим шинелям* (Гончар, II, 1959, 443); *Сонце остінне недовговічне, рідко показується за змар, розкиданий, як віниччя, по небі* (Ю. Янов., II, 1958, 232); // *Який має складові частини, віддалені одна від одної; роз'єднаний. Аж не віриться, що одне село може бути таке розкидане і таке різновидне* (Мельв., *Коли кров...*, 1960, 20); *Батько віддівлю його і на розкидані чотирьох десятинах вдовим перебивався сляк-так* (Стельмах, I, 1962, 225).

3. у знач. прикм., *перен.* Логічно не зв'язаний, непослідовний (про думки). *Батьки мовчали, втягуючи в себе дим, і буцім збирали розкидані думи, вибираючи ту, з котрої треба б почати розмову* (Н.-Лев., I, 1956, 120); *Лишилися десь на відстані турботи, справи, неспокійні смі, думки й рядки, розкидані й розгрізані, як це баристе листя восени* (Забіла, *Поезії*, 1963, 59).

РОЗКИДАНИСТЬ¹, ності, ж. Властивість за знач. розкиданий¹ 2—5. *Скільки говорено про широкую російську натуру, під якою частенько розумілося недбальство, розкиданість, слабговільність, розпущеність і т. ін., але ж Володимир Ілліч Ленін мав на увазі аж ніяк не ці прикмети, коли пише свою геніально-проникливу статтю «Про національну гордість великоросів»* (Ряльський, *Веч. розмови*, 1964, 80).

РОЗКИДАНИСТЬ², ності, ж. Стан за знач. розкиданий² 2,3. *Малі розміри полів та їх розкиданість призводять до непродуктивних холостих переїздів* (Хлібороб Укр., 11, 1967, 12).

РОЗКИДАНИЙ, а, с. Дія за знач. розкидати¹. **РОЗКИДАНИЙ**, а, с. Дія за знач. розкидати¹. *Для розкидання куп придбали роторний гноєрозкидач, який працює з трактором ДТ-54* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 18); *Необхідно вижити розкидання сил і розпоро-*

шення уваги спілкових організацій (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 194).

РОЗКИДАНО, присл. 1. Вільно, невимушено розкинувшись (див. розкидатися² 1, 2). *Лежить розкидано Марина, забула все...* (Сос., I, 1957, 356).

2. У різних місцях, окремо один від одного. *За кілька хвилин по всьому степу, де розкидано пасли вітробалчанські хлопці, понісся наказ* (Головко, II, 1957, 245); *Косарі в обідній час відпочивали під дикими грушами, що росли розкидано в полі, при дорогах* (Томч., Жменяк, 1964, 203).

РОЗКИДАТИ¹ див. розкидати¹.

РОЗКИДАТИ² див. розкидатися².

РОЗКИДАТИ¹, аю, аши, недок., **РОЗКИДАТИ**, аю, аши, док., перех. 1. Кидати в різні боки які-небудь предмети, порушуючи порядок їх первісного розташування. *Він розкидав усі речі, шпурляв жемодани, висував шухляди* (Смолич, II, 1958, 29); *До ранку Дмитро вже горів і метався в жару, розкидаючи подушки й постіль* (Стельмах, II, 1962, 394); * *Образно. Обличчя її було немов спокійне, але очі розкидали лихі іскри* (Смолич, День..., 1950, 227); // *на (по) чому*. Кидати, розкидати що-небудь по якійсь поверхні. *На шляху стояла машина, і з неї з гамором та сміхом виплизували дівчата, що прийшли розкидати гній на бурячищі* (Тют., Вир, 1964, 11); — *Дери, домо, .. Парчі й окамтати Та по Кучмані розкидай Неньці на примітні* (П. Куліш, Вибр., 1969, 418); *Білі чисті хати скрізь біліли в садках, ніби чиясь вередлива рука, граючись, розкидала їх в поетичному безладді по горбах та долинах* (Н.-Лев., III, 1956, 7); *Тужко розкидав на піску кількох долалих рибок і раків* (Донч., V, 1957, 31); // *безос. Дощі осінні, завірюхи оббивали її [хату], і нікто не мався ран*. Як болячки розкидало по ній — *нарколо вікон, біля ганку* (Головко, II, 1957, 92); // *Розтоптувати, розминати* (ногами, колесами і т. ін.) що-небудь, відкидаючи його в різні боки. *Хома ставив ноги рішуче, злісно, як говори, а сміг розкидав, наче коняка* (Коцюб., II, 1955, 34); *Коли він знову виглянув, то побачив лише танк, що, розвертаючи землю й розкидаючи її, як корабель хвилю, уже виходив з підвір'я в поле* (Гончар, III, 1959, 163); *Я підбіг до возню і вже хотів ногою розкидати жар, щоб він не набрав сили* (Ю. Янов., II, 1958, 155); // *Розгрібати, розворушувати* (солому, сіно і т. ін.). *Почали [Денис і Манойло] розкидати солому, топтатися по ній, — нікого не було* (Гр., II, 1963, 302); *Марко вже розкидав очерет і відкривав чорну яму, підіймаючи ляду* (Трубл., Шхуна..., 1940, 78); // *Руйнувати, розвалювати* яку-небудь будівлю або щось складене в купу. *Уже й хату розкидали і слово з словами На угілля попалили!* (Шевч., I, 1951, 296); *О. Артемій зелезі розкидати стару дзвіницю і поставити нову, гарненьку, височеньку, притулявши її до самої церкви* (Н.-Лев., IV, 1956, 187); *Розкидавши першу, що трапилася йому, копицю, заліз [старий] туди по саму шию* (Тют., Вир, 1964, 258); // *Прокладаючи собі дорогу в наговні або відбиваючись від кого-небудь, енергійними руками розштовхувати, розкидати людей у різні боки*. *Мар'ян, розкидаючи людей, рвонувся вперед* (Стельмах, I, 1962, 169); *Кілька душ накинудоса на Василя, збили з ніг, але він розкидав їх із себе* (Хотк., I, 1966, 114); // *перен.* Розповсюджувати, поширювати що-небудь серед багатьох. *Учора Йосип Васильович сказав, щоб зайшла [Тамара] за листівками*. Він каже, *де треба їх розкидати* (Хижняк, Тамара, 1959, 36); *Він іде, немаче есць у сонці, розкидає вісті, наче сіно* (Сос., II, 1958, 489); *Носили [батьки] до церкви хворих дітей, причащали в одній ложечки — розкидали заразу по всьому селу* (Крот., Сивн., 1948, 26).

2. Кидати або класти не на своє місце, не дотримуючись певного порядку. — *Ти б не розкидала свої куделі по всіх кутках...* (Коцюб., II, 1955, 366).

3. розм. Змушувати (всіх або багатьох) жити, працювати в різних місцях, далеко один від одного. *Старий з журбою зітнув... — От війна розкидала людей* (Д. Бедзін, Дніпро..., 1954, 16); *Та нікто не втішаєся її [яблуньки] цвітінням, а тих, що посадили її три роки тому, .. розкидала по світах доля* (Цюпа, Наустріч..., 1958, 215).

4. розм. Необачно, марно витратити що-небудь. *Не розкидай харчі: зима велика, все переїсть* (Барв., Опов., 1902, 246); *Говориш ні раз, говориш удруге, щоб берегла щезлу, не розкидала* (Кучер, Дорога..., 1958, 44); — *Ні, — думала Приська, йдучи до Насті, — не город вижену у моєї пригоди, а безталанна жос. Не пропадала б з отак, не розкидала б здоров'я, не занастала б свого віку, якби не Степан* (Л. Янов., I, 1959, 285).

◇ **Розкидати на вітер** — те саме, що **Кидати** (пукати і т. ін.) **на вітер гроші** (заробіток і т. ін.) (див. **вітер**). — *Дороги за нашу армію дбав, не хоче розкидати на вітер трудовні, пікаються про людський добробут!* (Горд., Дівчина..., 1954, 133); **Розкидати слова** — те саме, що **Розкидатися** словами (див. **розкидатися**¹). [Т е о ф і л:] *Сивизна ж та мені не дозволяє словами розкидати необачно, я тільки те скажу, чого я певен* (Л. Укр., II, 1951, 437).

РОЗКИДАТИ², аю, ашп, недок., **РОЗКИНУТИ**, ну, неш і діал. **РОЗКИДАТИ**, аю, аши, док. 1. перех. Розставляти, простягати, простирати вільно, невимушено (руки, ноги, крила). *А на ліжку... ох, аж душно!* *Білі рученята Розкидала, розкрилася...* (Шевч., I, 1963, 82); *Уповайченков упав на спину, розкинувши хрестом руки* (Перв., Дикий мед, 1963, 472); *І чайка на броні ясній замира, Як в леті розкинувши крила* (Нагн., Вибр., 1950, 197); // *перез.* Робити різкі рухи руками або ногами під час розмови, сміху і т. ін. *Халека власне живю щось розповідав своїм сусідам, розкидав руками та здибав плечима* (Фр., VIII, 1952, 19); *Васильок сильно розкидав .. ніжками і радісно прискав ширим молодим рогом* (Епик, Тв., 1958, 109); // *Розпускати в різні боки далеко від стовбура* (гілля, коріння, листя). *Дерево не пускає коріння велич, бо камиль, а розкидає коріння навкруги* (Коцюб., III, 1956, 137); *Край Чорного моря чинара розкидала віти* (Зеров, Вибр., 1966, 411); *Один соняшник розкинує розкишній лист над озорожею й схилив важку жовту голову через тин* (Н.-Лев., III, 1956, 21); *Спасибі тобі, каштанчику, що ти так широко розкинує свій зелений зонтик* (Речи., Твій побратим, 1962, 59); // *Відгортати на обидва боки* (край, поли одягу). *Бузров ішов, потонаючи в снігу. Вітер розкидав йому поли його сірої солдатської шинелі* (Мик., II, 1957, 276); *Сидів [бай] в маленькій тобетейці на лисій голений голоді, широко розкинувши поли машинного шовкового халата* (Тулуб, В степу..., 1964, 37); // *Безладно розкидати, куйовдити* (волосся). *Замість корони — копиця волосся, Та й те у безладді вітер розкидав* (Коцюб., I, 1955, 430).

2. перех. Стелити, розстелити що-небудь на чомусь, розпростирати, навішувати над чимсь. *На тих полях покотом стали бурлаки й бурлачки, розкидавши на барлові драчі свитки й кожухи* (Н.-Лев., II, 1956, 204); — *Острижеш барана, а на ньому руно!* *Таке руно, що розкинеш і — на весь сараї!* (Гончар, Тровка, 1963, 148); * *Образно. Сплять кипариси, дрімать гранати, Ніч над землею розкинда шати* (Олесь, Вибр., 1958, 100); // *тільки док. Надати вільно, невимушеної пози власному тілові* (в ліжку, кріслі і т. ін.). *Варавка сидіє, небало розкинувши тіло своє в плетеному кріслі,*

витагнувши короткі ноги (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 241); // Напинати (вітрила). Неповороткі шхуни розкинули в повітрі білі вітрила (Донч., II, 1956, 84).

◇ Розкидати (розкінути) картти (картами, на картках) — займатися ворожінням. Сяде [пані] та все картками розкидає: се вже у неї перша була забавка (Вовчок, I, 1955, 29).

3. *перез.* Розташовувати, розмішувати, будувати (стан, табір, намет і т. ін.). Та розвіялися тумани, сонце вишло із пільми, і свої могутні стани тут розкидали слов'яни, тобто ми (Ул., Вірші., 1957, 171); Перед великоднем прибули чигани й розкинули шатра над Бичком (Н.-Лев., III, 1956, 275); Жантємірбай розкинув свій аул в неглибокій улоговині в кількох верстах від Орська (Тулуб, В степу..., 1964, 7); // Пласти (павутину). В кутку, де тіль і овесість сина, — Павук розкинує павутиння (Нех., Ми живемо..., 1960, 33); * Образно. [1-й чоловік:] Павук, одно слово — павук! Кризь навкруги розкидає [Бичок] павутиння, і яка б мушка чи комашка не поткнулась, зараз і заллється (Кроп., I, 1958, 479); // Ставити (сіті, невід і т. ін.). Сіті із човна розкине рибалка (Шог., Поезії, 1958, 88); Зустрінула [мати] рибалонькі Та й сітаа просити — Розкинути тонкий невід Сина уловити (Рудан., Тв., 1959, 307).

Розкидати (розкінути) сіті (тенета) — підступністю, хитрощами ловити кого-, що-небудь. Він розкинує свої сіті так широко, що щастя, коли не тут, то там мусило попасти в них (Фр., VIII, 1952, 380); Дряпніжники, сутажники, оскві військові товариші розкинули свої тенета (Мирний I, 1949, 182).

4. *перез.* Робити видним кому-небудь, розкривати щось. * Образно. І ці раптом розкидають свою проженисту безодню, готову мене поглинути, і твердо говорять: — Твоє (Коцюб., II, 1955, 419).

5. *перез., розм.* Розподіляти кого-небудь по місцях роботи. Розкидає Кузьма Харитонюк буряководів, кого в транспортні бригади, інших — на тік (Грим., Незакінч. роман, 1962, 43); // також без додатка. Розподіляти на певний проміжок часу; розташовувати. [Л і х т а р е н к о:] А розкиньте на десять літ, то й вийде по одній копійці на десятину (К.-Карий, II, 1960, 346).

◇ Розкидати (розкінути) на пальцях — рахувати що-небудь. Почував Тугокопийці поперек, перевернувся на правий бік і акуратенько розкинув на пальцях — копійок хвятиш! (Ковішнька, Кутя., 1960, 114).

6. *перез. неперез., розм.* Думати, розмірковувати над чим-небудь, про щось.

◇ Розкидати (розкінути) думками (розумом, умом): а) напружено думати, шукаючи виходу з якогось становища. Простому чоловікові треба розумом розкинути, щоб дочці скрию придбати (Мирний I, 1949, 197); б) бути кмітливим, розумним. Дружина лише вражено зітхала, в душі горда за чоловіка, що вільно розкидає умом, удаєся на складні міркування (Горд., II, 1959, 30); Розкидати (розкінути) свої здогади — здогадуватися про щось. Як не розкидає, як не тасує Мустій свої здогади, але нічого путнього в нього не вийшло. Аж у голові заматрилося (Речм., Весн. грозя, 1961, 138).

РОЗКИДАТИСЯ¹ *див.* розкидатися¹.

РОЗКИДАТИСЯ² *див.* розкидатися².

РОЗКИДАТИСЯ¹, аюся, аєшся, *недок.*, РОЗКИДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. Роззіатися, роззіатися навкруги. Калюка з-під коліс розкидається на всі боки (Мирний, IV, 1955, 251); Вогонь то здіймаєся, то падає, немаче дихали груди, розкидаєся снопом (Коцюб., II, 1955, 68).

2. *тільки недок., розм.* Необачно, марно витрачати що-небудь своє. Достатки його не які були, щоб можна було розкидатися, як другі (Мирний, I, 1954, 150); Паршецький не розкидаєся грішми, він платив із за роботу (М. Ю. Тарп., День..., 1963, 191); Ятух Судар при збіді про срібні карбованці хитруєто мружиться у гіді Дьяконова: — Багаті, мабуть, були, аще багатороді, що так срібними карбованцями розкидалися? (Гончар, II, 1959, 38); // Не дорожити ким-, чим-небудь, не прагнути зберегти, залишити його у себе, при собі. [К р е ч е т:] Серед нас ще багато варварів, які пускають своє здоров'я на вітер, розкидаються найдорожчим (Корн., I, 1955, 114); — У нас не так багато дочок, щоб ми ними розкидалися (Кач., II, 1958, 54); Такими, як я, робітниками розкидатися не варто (Мур., Бук. повість, 1959, 20).

◇ Розкидатися насмішками — насміхатися з кого-небудь. Це від нього ж, Давида, навчилася [Уляна] усякими насмішками розкидатися (Стельмах, I, 1962, 102); Розкидатися прокляттями — проклинати кого-небудь. Тепершній римський папа... на всі боки розкидається прокляттями (Мельв., Поріддя..., 1959, 90); Розкидатися словами — бути необачним у висловлюваннях. Батька не на жарт стрігожила ця мова дочки, бо він знав, що в неї не було звички розкидатися сильними словами (Головко, II, 1957, 586).

3. *тільки недок., розм.* Братися за кілька або багато справ одночасно, не зосереджуючись серйозно на жодній з них. Одні з артистів роками читають лише кілька творів, інші вже надто розкидаються (Літ. Укр., 8.IV 1969, 2).

4. *тільки недок.* Пас. до розкидати¹ 1, 2, 4. РОЗКИДАТИСЯ², аюся, аєшся, *недок.*, РОЗКІНУТИСЯ, нуся, вєшя і *діал.* РОЗКИДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. Розставлятися, простягатися, простираються вільно, невимушено (про руки, ноги, крила). Широкі пташині крила розкинулися, як вітрила (Донч., II, 1956, 288); // Розпускатися в різні боки далеко від стовбура (про гілля, коріння, лстя). Там розкидається шатро дубове, Гостинне, ніби лицарський намет... (Рильський, I, 1960, 202); // Розпускати в різні боки далеко від стовбура своє гілля, коріння, лстя. Вони [верби] широко розкидалися згорі і над латками, і над тими садочками, зеленіючи ясно на блакитному небі (Гр., II, 1963, 371); Будяк гіллясто розкинувся на кучуєурі (Гончар, Тронка, 1963, 228); // Відгортатися, розходитися на обидва боки (про краї, полі одягу). Розкинулись поли шинелі старої (Перв., II, 1948, 18).

2. *тільки док.* Прийняти вільну, невимушену позу (в ляжку, кріслі і т. ін.). Розділася [Ганна], розкинулася На білій сорочці (Шевч., I, 1963, 164); Перепінка заморено розкинулася в кріслі (Бойч., Молодість, 1949, 12); // Вільно розкинути руки й ноги у сні. Розкидаєшся і розкриєшся, спить на своєму матраці Петруня... (Вас., II, 1959, 67); На ліжку горляць розкидаєся Сашко — спить наморений (Головко, I, 1957, 346); Вернуєся Дід Мороз у столиний кварталі Тоді, як ви всі вже, розкинувшись, спали (С. Ол., Вибр., 1959, 164); // Упасти, розпротершись на чому-небудь (про мертвого або тяжко пораненого). Роман першим нахилився над Христіною. Вона незручно розкинулася на притолочному скігу, що підтанув від її крові (Стельмах, I, 1962, 644).

3. Розташовуватися, розмішуватися, рости де-небудь. Містечко Шавниця Вишня розкинулося в долині неогайкового, але шумливого Руського Потюка (Н.-Лев., II, 1956, 391); Вище ярлох розкидаєся квітний, покий аскраих квіттів (Кобр., Вибр., 1954, 148); Над глухим

і нічим не показним селом, що розкидалось на схилах степової балки, розкидалась насторожена тьмяноцвєта повинь молодого місяця [Баш, Надія, 1960, 427]; Румуни, звільнившись від них [кошей], як від тьгаря, розкинулись поблизу циганським табором (Гончар, III, 1959, 73); // чим. Розташовуватися, розмішуватися, рости до-небудь, чітко виділяючись своїми складовими частинами. По горі синіє рослина; то мов стіг сїна, горбом здіймається вгору, то гострою швайкою піднімається в небо, то невеличкими копицями розкидалася по.. горі (Мирний, IV, 1955, 314); Розкидалась [Москва] по пологих горбах будинками, палацями, бульварами й парками (Крот., Сини..., 1948, 8); // тільки док., по (на, в, у) чому. Розосередитися поодиночі, купками, групами (безладно або у певному порядку). У видимому безладі при невидимій системі розкидалися жари по небозоді (Хотк., I, 1966, 79); Ввижу, обчї насипу, пісколом розкинувшись по степу, по байтанах, з кіньми, з тачанками смагаються на сонці закінтожені пилукою, посірілі, мов степові птахи, повстанці (Гончар, II, 1959, 110); // розм. Розспагтися, розбридатися на певній площі. Вони [школярі] весело розкинулись по майдану (Мирний, IV, 1955, 112).

4. Простягатися, простелятися на далеку відстань, на великій площі. Як степ розкинувся широко, Заснує у свій тумані (П. Куліп, Вибр., 1969, 406); Навколо розкинулася зелена низовина (Тулуб, В степу..., 1964, 260); // Лунати на далеку відстань. Грім розкинувся і струсоує усі підніжжя гір... (Тич., II, 1957, 156); // Відкриватися погляду, простелятися перед очима. Брусалим Розкинувся гордо перед ним (Шевч., II, 1963, 370); Просто перед ним розкинулася буйні хащі (Вл., Аргон. Всєв., 1947, 170).

5. рідко. Ділитися на групи, частини. Дічата, вископавши з двору Вовчики, розкинулись на невеличкі купи (Мирний, III, 1954, 40).

6. тільки недок. Пас. до розкид'яті² 1—3. **РОЗКИДАЧ**, а, ч., спец. Пристрій для внесення в ґрунт органічних і мінеральних добрив. Для суцільного розподілу розкидним способом по полю всіх видів мінеральних добрив... створено спеціальну машину-розкидач РУМ-3 (Хлібороб Укр., 12, 1966, 11).

РОЗКИДИСТІЙ, а, е. 1. Який має широко розгалужене гілля, пагони. При сильному каалійному голодуванні молоде листя набирає бронзового відтінку. Куці такої картоплі розкидисті, а бабицля передчасно засихає (Хлібороб Укр., 4, 1968, 14); // Який широко розходитьсЯ у різні боки, розгалужується. Розкидисте гілля.

2. Широкий, просторий. Тихесенько ступаючи, немов блискучий паркет був під ними безодню, підгодили й сїдали в розкидисті зручні фотелі (Скл., Шлях..., 1937, 76); * Образно. Хто тебе, земле, догляну, квітчав.. розкидисті зруди! — Той, хто ноками бувало не спав, — Люди! (Рад. Укр., 6. I 1961, 3).

РОЗКИДКА, ш. ж. 1. розм. Дія за знач. розкид'яті¹ 1. Розкидка ґною.

2. спец. Компонент узору художньої вишивки. **РОЗКИДЛИВИЙ**, а, е, розм. Позбавлений внутрішньої зібраності, не здатний зосередитися на чому-небудь.

РОЗКИДНИЙ, а, є. 1. Який можна розсунути, розкласти. Люди норовили спати не в душних кімнатах, а на балконах чи в наїсодничках на розкидних ліжках, без ковдр (Збан., Сєспель, 1961, 160).

2. с. г. Який служить для розкидання, розсіювання зерна. За способом висіву сївалки поділяються на розкидні, рядкові, гніздові (Колт. епн., II, 1956, 489); // Який здійснюється способом розкидання, розсіюван-

ня. Мінеральні добрива (до 65 процентів) будуть висітись переважно розкидним способом при основному обробітку ґрунту (Хлібороб Укр., 11, 1969, 15).

РОЗКИДЧАСТІЙ, а, е, рідко. Те саме, що розкидистий.

РОЗКИНЕНИЙ див. розкинутий.

РОЗКИНУТИ див. розкид'яті².

РОЗКИНУТИЙ, рідко **РОЗКИНЕНИЙ**, а, е. Дієпр. час. мін. ч. до розкинути. Руки його були широко розкинуті, ніби він збирався вітати Ясєня палками обіймами (Ю. Бєдзик, Альма матер, 1964, 30); Куби глянєш, усе поля широкі, чисті, і по полях дуби — зрідка дуб од дуба, як намети розкинуті проти сонця (Вовчок, I, 1955, 340); // у знач. прикм. У тонкій, білій сорочечці, трохи розхристаній, в одній спідниці, з розкинутими косами.. стояла вона перед ним, як русака (Мирний, II, 1954, 226); Посули, розкинуті пустаки с'янілих позрожиків тушилися скрізь серед цього розгардіяшу і руїн (Смоляч, II, 1958, 41); Під широко розложеними галузями сосни ціли розкинені громадами сині та білі фіалки (Кобр., Вибр., 1954, 84).

РОЗКИНУТИСЯ див. розкид'ятися².

РОЗКИПАТИ, ас, недок., **РОЗКИПІТИ**, йть, док. 1. Те саме, що **РОЗКИПАТИСЯ** 1. Так розкипіла [картопля], що з неї облізла майже вся шкурка (Вагмут, Опов., 1959, 11); — А пишце розкипіло та й добреньке. Коли б це дав бог курятинку, а це краще перелегтинку, то вже б справжніснїкий чумацький був кулєшик (Тют., Вир. 1964, 81).

РОЗКИПАТИСЯ, ається, недок., **РОЗКИПІТИСЯ**, пїється, док. 1. Варчись, ставати м'яким; розварюватися. Розкипається горох (Рудав., Співомовки..., 1957, 37).

2. тільки док. Почати дуже, бурхливо кипіти. Окріп розкипієся.

3. перек., розм. Ставати збудженим, роздратованим. Розкипілось мов серце — і вже я не змовчу, ні (Жур., Вєсїр..., 1958, 357).

РОЗКИПІЛИЙ, а, е. Який розкипівся, розварився. Уповайченков крутнув ложкою юшку так, що шматки розкипілої риби закружляли в кашанку, як у центрифугі (Перв., Дикий мед, 1963, 251).

РОЗКИПІТИ див. розкип'ятити.

РОЗКИПІТИСЯ див. розкип'ятитися.

РОЗКИП'ЯТИТИСЯ, яч'усь, ятішся, док., розм. Те саме, що розкип'ятитися 3.

РОЗКИСАННЯ, я, с. Дія за знач. розкис'яті. **РОЗКИСАТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗКИСНУТИ**, ну, неш, док. 1. Під дією води, вологи або тепла ставати м'яким, гнучким, перетворюватися на кисіль, мисиво. Сліпуче квітнєєє сонце вєрєвало сходи, земля розбухала, розкисала (Горд., Дівчина..., 1954, 17); Після щєдрих дощів дороги розкисли (Кочура, Зол. грамота, 1960, 378); // Насичуються вологою, розбухати. Коли нарешті Ієор добився до озера, він був уже босоніж, бо сандалики розкисли, і їх довелося покинути (Донч., IV, 1957, 32).

2. перек., розм. Внаслідок чого-небудь набувати розслабленого стану, ставати млявим. [К о в а л ь:] Не та вже моя сила, вєсїм розкис... атомисє... (Крот., V, 1959, 13); Елеонора Степанівна кєпчувала з нього: — Ех ти, стара шкєпина! Випиє — і вже розкис (Збан., Малин. дєвїн, 1958, 23); У кімнаті було душно, Ієор Пєктєлійович вєсїм розкис (Дмит., Нарєчєна, 1959, 83); // Втратити волю, витримку, бажання діяти. Ольга Коршунєва стояла в шерєні, блїда, зосєреджєна, сповнеєна єдиноєго бажання не дати собі розкиснути, а, напєаки, підтякнутисє і працюєати на повну силу (Сєбок, Стадїон, 1954, 209); // Піддаватися сєвтїментальному

настрою; розчужуватися. На очі наверталися сльози, але трималась [Леся], не плакала: адже соромно розкисати в години скрути (М. Ол., Леся, 1960, 65); Він комуніст і не має права розкисати, піддаватися чарам бодай найкращої жінки в світі (Збав., Сеспель, 1961, 172); Мажар Іванович цілком розкис. Він дякує за честь, запевняє у своїм патріотизмі, розводиться над браком інтелігенції української (Коцюб., I, 1955, 167); Стрільаний, пропалхий смертями воїн потер рукою щемлячі очі над тихою пустельною рікою. «Ну, так я зовсім розкисну, — усміхнувся Дорош. — Мені потрібне тверде серце» (Тют., Вир, 1964, 377).

РОЗКИСАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до розкисіть. Більшій [селая] не рухався з місця, терпляче пересиджуючи лиху годину по своїх розкисаючих ковчезах (Гончар, Таврія, 1952, 16).

РОЗКИСЛЕНИЙ, а, е. 1. спец. Діспр. пас. мин. ч. до розкисліти. Сталь, розкислена алюмінієм, кремнієм, марганцем та іншими розкислювачами, є спокійною і має незначний поріанно з киплячою сталлю зміст газів (Наука., 1, 1957, 10); // у знач. прикм. На розкислений ділянці урожай бує на 18% вищий, ніж на звичайній (Хлібороб Укр., 3, 1968, 4); // розкислено, безос. присудк. с. Значна робота провадиться по випуванню кислих ґрунтів. За останні три роки розкислено майже половину площі (Хлібороб Укр., 3, 1969, 5).

2. у знач. прикм., перен., розм. Який унаслідок чого-небудь набув розслабленого стану, став млявим. Найгало в Сан-Ремо ще скілька землячок .. київських, та все люди розкислені, бо слабкі (Л. Укр., V, 1956, 427).

РОЗКИСЛЕННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розкисліти, розкисляти, розкислювати. У нас в республіці для розкислення цих ґрунтів [з підвищеною кислотністю] є досить вапняних добрив (Хлібороб Укр., 7, 1964, 16); Розкислення сталі.

РОЗКИСЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до розкиснути. Іхати справді було б і трудно, бо поки б хтось дістає у Буркунті фіру та поки б доїхав у Вишницю, то все одно міг би на вечір спізнитися або прийхати етомляемі і розкислим до краю (Л. Укр., V, 1956, 370).

2. у знач. прикм. Який під дією води, вологи або тепла став м'яким, гнучким, перетворився на кисіль, місню. Перемерзла скотина після тяжкої голодної ночі рвалася до паші, але загрузала в глиняному розкислому ґрунті (Воля, Самоцвітні, 1952, 156); Вжостившись під брезентом на снарядах, вони їли розкислий, набряклий дощовою водою хліб (Гончар, Людина., 1960, 102); Однієї ночі потис морозець, і розкисле болото закростеніло (Мак., Вибр., 1956, 588).

3. у знач. прикм., перен., розм. Який унаслідок чого-небудь набув розслабленого стану, став млявим; // Якому не властива зібраність, зосередженість. Межи козаками нудився [Анатоль], чогось шукає, вистежував, то раптово брався до військової роботи й так само раптово покидає — не годеи зосередити розкислої уваги (Кач., II, 1958, 360); // Який виражає розслаблений стан, млявість. Запах горілого хліба піднімає в комісара неперборне бажання — розрядити свій маузер в розкислу фізіономію Тіфенбах, винного в кепській охороні барж (Д. Белзик, Дніпро., 1951, 190).

РОЗКИСЛИТИ див. розкисляти.

РОЗКИСЛЮВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розкислювати.

РОЗКИСЛЮВАТИ див. розкисляти.

РОЗКИСЛЮВАЧ, а, ч., спец. Хімічна речовина, признач. для розкислювання металу або ґрунту. З підвищення розкислювачів до марганців на тачці покінчено. Цю операцію механізовано (Роб. газ., 31.I 1962, 2).

РОЗКИСЛЯТИ, яю, яєш і **РОЗКИСЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **РОЗКИСЛИТИ**, лію, лієш, док., перех., спец. Очищати метал, видаляючи з нього кисень. Сталь розкисляють так, щоб вона і не «кпіла», і не була «челюїною» (Наука., 1, 1963, 30); // Повижувати кислотність у чому-небудь. Марія Олексієвна добайлю розкислює силос перед тим, як давати його худобі (Рад. Укр., 17.IV 1963, 2); За досвідом бершадців внесенням дефектату почали розкислювати ґрунти (Хлібороб Укр., 3, 1968, 4).

РОЗКИСНУТИ див. розкисіти.

РОЗКІЛ, кібу, ч. 1. с. г. Невелика трикутна загорожа для відбору овець, свиней і т. ін. Щоб було зручно заганяти свиней на ваги, краще обладнати розкіл, тобто загороду у формі трикутника, вершина якого приймає до ваг (Свиляр., 1956, 21).

2. Місце, в якому що-небудь розколене або розколося; розщип.

РОЗКІЛЬЦЮВАТИ, юю, юєш, док., перех., спец. Звільнити від кільця (звичайно птаха).

РОЗКІЛЬЦЮВАТИСЯ, юється, док., спец. Звільнитися від кільця (звичайно про птаха). Кільце закріплюють глухим замком, щоб гуси не розкільцювалися своїми міцними дзьобами (Птахівн., 1955, 273).

РОЗКІС, кісу, ч., техн. Розпірка, похило розташована до горизонтальних або вертикальних частин конструкції. Бокова дискова борона складається із сниці (ґряділя), двох поперечних балок з розкосами, до яких кріпляться робочі органи, батареї дисків та ходових коліс (Хлібороб Укр., 8, 1967, 30).

РОЗКІШ, коші, ж. (мн. розкоші, ів). 1. перен. одн. Життєва вигода, пов'язана з комфортом, багатством, пишнотою. Удень його зовсім не видно, хіба уночі почувши, як старий немоціною рукою дзвонить у чапунку дошку, віщуючи про давню славу свого двору, про колишню розкіш-багатство (Мирний, IV, 1955, 15); Хмарочоси... Пляж на сотім поверсі... Вся ця розкіш для багатіїв (Нех., Ми живемо., 1960, 82); Зага в квартирі Любомицької обладнана з великим смаком і розкішно. Рольє, картини, килими (Коч., II, 1956, 385); // Надмірність в обстановці, убранні, нарядах. Тепла кавказька біла пелерина, дороге розкішне боа, що змією обвивало шию і спадало аж додолу, тепле плаття — все показувало не лише достаток, але і розкіш (Хотк., I, 1966, 36).

2. Життя в достатках, з комфортом. — А може, нужда второтила її віку. Не знала вона в мене розкоші (Н.-Лев., I, 1956, 62); [Р о м а н:] Радися з батьком про свій замір. Як тепло, як сердечно вони міркують: «Не шукай, кажуть, сину, розкоші, а шукай доброго серця..!» (Крот., II, 1958, 31); [В а с и л ь к о:] Для мільйонів [мільйонів] — пуга, батоги, Надмірна, вічна праця, сльози, піт, Хвороби, голод, крик дітей і бруд, А сотням — розкіш, празник вічний, честь? (Крот., Вибр., 1959, 540); — Ви говорите про злидні, а самі думаете і дбаєте тільки про добробут та розкіш (Стельмах, I, 1962, 37).

◇ **Купатися в розкоші (розкошах)** див. купатися.

3. перен. мн. Надмірності в задоволенні життєвих потреб, пов'язані з марнотратством. Хату можна, гадаю, знайти й потому яку-небудь, розкошів не потребує (Коцюб., III, 1956, 293); — Всі.. спішаються До розкоші свого світу..! (Л. Укр., IV, 1954, 153); Так! Хто вони? Чи теж сини Озерної глибини..? .. Хто еаш благословенний піт, Живої праці вольний світ, І кров, і м'язи, і пісні На гроші розклада дрібні, Щоб обернути власні дні В кошари розкоші брудні? (Рильський, II, 1960, 152); // перен. мн. Коштовні речі, які не є першою необхідністю. З Греції привозили: зброю, тканини,

різноманітний посуд з глини і скла, дорогі оздоби і предмети розкоші, вино (Іст. СРСР, I, 1956, 17); На заставі таких розкоші, як роки, ще ніхто не догадувався поставити, отож і доводиться вибранцюму концертмейстеру тягатися з акордеоном (Загреб., Шеніт, 1966, 230); // *перев. одн.* Що-небудь звичайно неможливе, недоступне, нездолене. *Понад десяток століть стали поруч. Це вже була розкіш, яку полк ні не дозволити собі (Гончар, III, 1959, 388); Тільки ті санаторії, що мали великі клуби, могли дозволити собі розкіш цвечорка влаштовувати для своїх і прибудних курортників танці (Загреб., Диво, 1968, 13); // тільки одн., розм.* Про що-небудь дуже смачне. — То, може, ти ще не кулеши, а навіть панських лошми або саянчої позрєбтини заточеш? .. — Хай уже ця розкіш вам, а на гурт дайте хоч людський куліш, а не помій, — спокійно і уперто він собі Іван (Стельмах, I, 1962, 235); Тижко розгорнує ганчірку: в ній лежала грудка іскристого меду. Він лизнув її язиком і замружився від солодкої розкоші (Тют., Вир, 1964, 136).

4. *перев. одн.* Солодка знемога, млість від чого-небудь пережитого. Запаморочилась голова Уласова од втоми щастя, од розкоші серця (Н.-Лев., III, 1956, 301); Валерик, прицигнувши між дорослими, слухав Мурашка з якимось моторошним захопленням, з внутрішньою розкішшю і острахом (Гончар, Таврія, 1952, 252); Розкоші коханья; // Найвищий ступінь прояву чого-небудь. *Бегеній тільки що прокинувся, простянувся, позігнув і смакував розкіш безжурного спокою (Фр., VII, 1951, 196); В багатьох випадках поет (М. П. Бажан) досягає справжньої мистецької розкоші (Не ілюстрація..., 1967, 151); // Насолода, щастя від чого-небудь. Олена, яка зроду не розуміла жартів, знову напалася на Бедокима: — І це ти, очі твої безсовісні, хочеш, щоб на мене, як на якусь, панська челядь баньки витрїщала? — Не все ж мені красуватися тобою: то багато розкоші для одного чоловіка (Стельмах, I, 1962, 569).*

5. Багатство природи. Веселий шлях: з одного боку дуби — як стіна, з другого — лагою буйні хліба. Здіймає чоловік шапку на возі, милується божими розкошами (Вас., I, 1959, 124); Ой ви, степи, ви, поля! Вміж, розкоше май! Ви широко розлягалися, аж до моря подались (П. Куліш, Вибр., 1969, 404); Ліна, його улюбленка, й тут, в краю піденної розкоші, в краю багатства та виноградників, при нагоді ще бралася гризти зубенятами сиру картоплину, викидаючи регіт радощівних дітей (Гончар, Тронка, 1963, 138).

6. тільки одн. Краса, пишність, яскравість чого-небудь. Гляну — просто рай в природі, Яскість, розкіш, краса (Фр., XIII, 1954, 96); Весняна могутня розкіш Волеги в водопіллі, заволяні чорні землі, моторошно пустельний степ — все змішалося в якийсь строкатий хаос (Тулуб, В степу..., 1964, 24); В бероні мармур — це багатство. Це розкіш і краса (Загреб., Європа. Захід, 1961, 78).

7. тільки одн., у знач. присудк. сл., розм. Про те, що викликає честь захоплення, є дуже приємним для когось, повністю задовольняє кого-небудь. Що за розкіш жити й моти вдицати отаке чисте повітря (Вільде, Наші батьки..., 1946, 28); [О л ь г а:] Я вже й на базарі побувала — дивись, які полуничні, жидаль — розкіш! (Коч., II, 1956, 315); // Роздоля (у 2 знач.). — Там, у городі, розкіш їм [городянкам], воля, страхи немає... (Мирний, III, 1954, 72); Тут, на узліссі, розкіш була вітрові (Коцюб., I, 1955, 35); — Розкіш тут і людині, і худобі, — він дає Григорій, який найбільше з усіх близько любив ліси (Стельмах, I, 1962, 72).

РОЗКІШНИЙ, а, е, I. Який відзначається розкішшю (у 1 знач.), багатством оздоблення, коштовністю і т. ін.

Із стелі звисав розкішна важка люстра (Донч., Вибр., 1948, 127); Широко представлені на стєдах розкішні, прекрасно люстровані виданні класики української літератури (Рад. Укр., 17.VI 1951, 1); Пан лейтенант фон Бюлов одкидається на стижку розкішного крісла (Кол., На фронті..., 1959, 27); Ми зупинилися в недо-рогому, але чепуренькому готелі. Милитало із Ляском у дешевенькому номері нагорі, а ми з дружиною — в розкішній кімнаті внизу (Досв., Вибр., 1959, 105); // Просторий, зручний для проживання. Густий, давній ліс. Під скелею галлявина, на якій нап'ято розкішний намет (Вас., III, 1960, 407); — Коли я скажу, що бажаю розкішну хату на місці оцих руїн... — тіба це цілком особисте?.. (Довж., I, 1958, 344); // Добре обладнаний, багато укомплектований. — Здається, ще цього року ваша розкішна бібліотека збагатиться ще на один том (Головка, II, 1957, 488); В недало Тарас Григорович прийшов до своїх польських друзів. Вони одразу оточили його і піднесли йому свої подарунки: розкішну скриньку фарб, тютюк, мольберт, набір пензлів (Тулуб, В степу..., 1964, 477); // Дуже смачний. Цілим морем лились найсолодші пиття, Поїдалися розкішні страви (Граб., I, 1959, 172); Чай був на диво запашиий і розкішний (Ю. Янов., II, 1958, 122).

2. Який супроводжується великими витратами грошей, марнотратством. За собою життя веселе, розкішне, без праці, без клопоту; перед собою — због доживання віку, може, тяжка праця на старість (Мирний, I, 1949, 370); М'ясо найкраще тим часом спекли і з розкет позімали. Кожному пайку дали, і розкішний бенкет розпочався (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 59); // Який проходить у достатку, безтурботності. Аке-то мое дітвання було розкішне й веселе, що й згадати люблю! (Вовчок, I, 1955, 3).

3. Щедрий на природні багатства. Згадається нам єся краса і припада, Якою багатий розкішний наш край (Вороний, Вибр., 1959, 45); Без нас розкішний підень Задля мене мов тюрма (Крим., Вибр., 1965, 38); Кризьних виднілася розкішна лісова земля, по ній ніжно-голубою росю розбризувалися підніжники (Стельмах, I, 1962, 403); // Багатий, красивий. Такого розкішного міста, як Відень, може, і в світі нема (Л. Укр., V, 1956, 40); Хто не знає нашого розкішного Покуття у стін Карпатських гір.? (Кобр., Вибр., 1954, 83); // Буйний у своєму рості, цвітінні. Її довгі стрічки маяли на вітрі, неначе листя розкішного жмелю (Н.-Лев., II, 1956, 277); Довго ще самі для себе будуть пахнути розкішні садові квіти (Хотк., I, 1966, 131); Парк і справді був розкішний (Смолч, I, 1958, 56).

4. Який відзначається красою, пишністю, яскравістю. В мене волосся було густе, розкішне (Фр., III, 1950, 99); На нього дивився міцно збудований чоловік середнього росту, з розкішною бородою (Сміль, Сад, 1952, 120); Бедоким Юренко приїждив на розкішні роги волам дві свічечки (Стельмах, I, 1962, 630); // Щедрий на тепло, яскраві фарби. Раю й я тобі, діточко пишна: Нам'ятай собі накріпко те, Що весна і весела й розкішна Дітей людям у нас не цїте (Щог., Поезії, 1958, 284); Моторошно було відчуті, як смертельна небезпека... руйнує всю високу новобудову свята, зведену з розкішного щирого сонця, з базатовоєрхової зелені, з прозорих щасливих мрій... (Гончар, III, 1959, 447).

5. Який задовольняє найвищі естетичні вимоги, смаки. Палають мушкетні, курить дим, горять дачі, руйнуються хати, стогнуть люди — розкішної тиші як і не було (Вовчок, I, 1955, 336); Звідкілясь прилинує розкішний запах трав (Хотк., II, 1966, 384); В розкішних руських косах вже блищали сиві волосинки, неначе срібні нитки (Н.-Лев., VII, 1966, 208);

Там, у маєтку, мали вони розкішне полювання (Рильський, Бабине літо, 1967, 99); // Вишуканий, прекрасний. — Я просто стужився за вами, за вашим розкішним ім'ям Феліцітас, тобто щаслива! (Коб., III, 1956, 355); Любим сонце, Небосхил і сонце, Світла тінь, Сми розкішні, Все гай затишні: Тінь! Тінь (Тич., I, 1957, 46); // 3 красивою, привабливою зовнішністю (про людей). Розмови: — Який юнак розкішний! — Викороб греблі Голик (Довж., II, 1959, 160); // В яскравому вбранні, пишній (про тварин і птахів). На порозі стояв розкішний в своєму гарячому пр'ї пісень (Стельмах, II, 1962, 272); // розм. Огрядний. Віля неї вніздила розкішна, пуді на шість, матінка (Тют., Вир, 1964, 59).

РОЗКІШНИК, а, ч., рідко. Той, хто живе в розкоші; сибарит. Самозгуба теж чарує і сп'янає, Як от розкішника додержане вино... (Міцк., П. Тадеуш, церекл. Ряльського, 1949, 248); Російський народ стає зати барином людину, в якій вбачав риси барина: неробу, розкішника, сибарита, пилятого, бундючного і т. ін. (Кундзич, Дієви..., 1956, 86).

РОЗКІШНИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до розкішник. Як примчала шляхта зранку, Взяла в полон подолянку. Не розкішницю лукаву, — Бідну дівчину чорнаву (Шпорта, Вибр., 1958, 492).

РОЗКІШНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. розкішний. За розкішність і за те, що була смирильнича, Ту коріаку залюбки звали всі Ромашка (С. Ол., Вибр., 1957, 236).

РОЗКІШНО, присл. 1. З великою розкішно (у 1 знач.). Велика шафа з розкішно опракованими книжками має навіть відчинену одну половинку дверцят (Вільде, Сестри..., 1958, 427); Іван вступив до розкішно обставленого кабінету і трохи роззубився (Кол., Терев..., 1959, 352).

2. Витрачаючи великі гроші, у достатках, безтурботно. Весело, розкішно жила генеральша (Мирний, I, 1949, 198); Три молоденькі акації на причілку, піщані чапати попід самими вікнами... Не розкішно живе чоловік! (Гончар, Таврія, 1952, 111).

3. Буйно, пишно. Нехай діля біля Розкішно процвітає (Мажж., Тв., 1955, 52); Посадив (Замфір) на щастя якийсь особливий гатунок винограду — от як розрісся тепер розкішно! (Кодюб., I, 1955, 190).

4. Дуже красиво, яскраво, барвисто. На образах біліли догві рушники, розкішно повишвані лапатами квітками (Н.-Лев., III, 1956, 14); Невеличкий садок, та скільки туди народу набиралося? І все те нарядилося пишню, уквітчалось розкішно (Мирний, III, 1954, 261).

5. Задовольняючи найвищі естетичні вимоги, смаки; вишукано, прекрасно. Ще ніхто не чує, щоб так розкішно пахли фіалки (Рильський, Бабине літо, 1967, 20); Одзгалась Оленка завжди гарно і навіть розкішно. Особливо до лиця їй було темно-зелене платтячко (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 189); Витки, чорні до блиску коси розкішно спадали їй на плечі (Гончар, Новели, 1949, 115).

6. у знач. присудк. сл., розм. Захоплююче, дуже привабливо. — Як розкішно! — сказала [Аглія-Феліцітас]. — За кожним разом, коли виходжу на початку зими на воздух [на повітря], .. мені здається, що я вступаю в інший світ (Коб., III, 1956, 374); Тепло йому і затишню; весело і розкішно; не знає він ні в чому недостатці, — бо не знає і краю у своєму добрі... (Мирний, I, 1954, 344).

РОЗКІШОНЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до розкіш. Лисенко сідає поруч з Сюзонтом, вони співають мовч.: Не зазнала розкішоньки, Вже літа минають (Мокр., П'єса, 1959, 313).

РОЗКЛАД, у, ч. 1. Дія за знач. розкласти, розкладати. Шуплий лейтенант в розстебненім кітелі навіть і зараз, роздаючи карти, не може забути про свій програвш. Крутнув головою: — От напорось! Ох, і розклад же! (Головко, I, 1957, 437); Він своє поземельне справля, розклад, що на черку або на що друге розкладають, оддав (Григ., Вибр., 1959, 280).

2. Дія і стан за знач. розкладатися 3—5. Дивлюся, як перебігає прекрасний вогник, символ вічного переходу енергії й розкладу матерії (Ю. Янов., II, 1958, 9); Щоб активізувати в можливо короткій строк біологічне життя ґрунту, треба, насамперед, створити умови для розкладу дернини (Хлібороб Укр., 9, 1966, 11); Смердючі пси, недолюдки кричали, повторю тьми і розкладу, і град, вам не зламають Вітчизни, що у славі змалась до зір і розцвіла, як сад (Сос., II, 1958, 177).

△ Реакція розкладу — хімічна реакція, внаслідок якої одна речовина розпадається на дві або на кілька нових речовин.

3. **ГРАФІК** (занять, руху поїздів і т. ін.). Зартчний щось промижриє, у відчай побіг на автобуску зупинку, погляну на розклад і опустив руки: дружина була вже у місті (М. Ю. Тарн., Невр. горизонт, 1962, 217); //Розпорядок, режим (дня і т. ін.). За госпітальним розкладом дня зараз — мертва година (Сміл., Зустрічі, 1936, 180).

◇ **Вибіватися** (вбїтнися) з розкладу див. вибіватися. 4. рідко. Структура, архітектура якої-небудь споруди. — Треба вже тямучого чоловіка і уважного оглядача, щоб звернув увагу на розклад будинка, на весь його план (Фр., III, 1950, 35).

РОЗКЛАДАЙКА, и, ж., розм., рідко. Те саме, що розкладушка. Катер, навантажений важкими скринями з маєнами, провіантом... наметами й розкладайками, протягом семи годин перетинає підденний кут озера (Наука..., 6, 1967, 53).

РОЗКЛАДАННЯ, я, с. Дія за знач. розкладати 1—6 і розкладатися 1—4. Обидва боки має до надівання пас: Ясний для празника, а темний — в будній час. Лиш Возний знає йому складання й розкладання... (Міцк., П. Тадеуш, церекл. Ряльського, 1949, 55); Розкладання сонячного світла можна спостерігати і в природі (Наука..., 11, 1964, 10).

РОЗКЛАДАТИ, аю, аш, недок., **РОЗКЛАСТИ** і рідше **РОЗІКЛАСТИ**, адү, адеш, док., перех. 1. Класти, розставляти, розміщати окремо одне від одного, у різних місцях (все або багато чого-небудь). Баба принесла ложки, видельця й ножі й розклала їх [на столі] з такою повагою, немаче хотувалась принести жертву богам (Н.-Лев., III, 1956, 47); Він помагав мені розкласти речі в призначеній для мене кімнаті (Кодюб., II, 1955, 246); // Класти на якій-небудь поверхні зваряддя праці, іжу, близьню тощо, готуючись до роботи, обіду, відпочинку і т. ін. Під возом в холодочку на розстеленій ріднині мати розклала полудень (Іщук, Вербівчани, 1961, 14); Озираюся [Тимко], вона вже стояла заду і посміталась: — Давай тобі постельку постелю, — і швидко почала розкладати постіль (Тют., Вир, 1964, 477); Розклавши папери, Тамя почала із уважно перечитувати й ставити на кожному з них свої помітки (Ешк., Тв., 1958, 464); Дідок завжди сидів у своєму кутку за піччю, розклавши біля себе своє немудре майно: ножиці, циганську голку, нитки і різне шкураття (Тют., Вир, 1964, 358); // Розміщувати, розставляти що-небудь у порядку, зручному для загального огляду. Хлопці вже починали читати склади на.. таблицях, які розкладав і складав професор (Фр., II, 1950, 58); — Збудуємо з цієї гати-пустки клуб, а потім розкладемо тут наші експонати, гербарії, колекції, зібра-

не насіння, коробки з жуками та метеликами, — за-
гоплено продовжував Льошка (Мокр., Острів..., 1961,
23); // Розподіляти що-небудь на порції. Торти
розкладають на десертні тарілочки лопаточками, а
пиріжки і печиво — щипцями (Укр. страви, 1957, 399);
— Прошу, — вклоняється господиня, — сідайте до
столу. — Марія Миронівна розкладає ячмію (Собко,
Матв. затока, 1962, 210); // Класти у певному поряд-
ку гральні карти, займачись ворожінням або пасья-
всом. Коло лампи нахилившись сиділа молодичка й
розклала брудні, обірані, м'які карти (Григ.,
Вибр., 1959, 189); Звелла [шані] подати чаю, замовкла,
вадумалась й знов розклала пасьян (Коцюб., II, 1955, 247).

Розкладати (розклясти, розклясти) чеходан (скринь-
ку і т. ін.) — виймаючи речі з чеходана (скриньки
і т. ін.), розбирати їх, розміщати, розставляти. Зви-
чайно, можна було сказати, що вона не вкладає, а, на-
паки, розкладає свій чеходан, але дуриги Дарину Па-
влому Марта не могла (Собко, Срібний корабель, 1961,
139); Тоня розклала свою сумку-аптечку (Головко, I,
1957, 466).

2. Класти що-небудь, розправляючи, розтягуючи по
поверхні. Здається, він ладен був скаржитись на скла-
дчі карти, та біда, що нікуди було подати скаржу.
Тому Антонович сам робить і висновок, наче виставляв
школярям оцінку. — Я їх наче складати, — погрожує
він, розкладаючи карти на вичоганих колазах (Гончар,
III, 1959, 275); Межи зеленими килимами біліє гречка,
наче хто розклає великі шматки полотна білоти на
сонці (Коцюб., I, 1955, 17); // Класти, розкриваючи
що-небудь (книгу, зошит і т. ін.). Я сідая біля нього
[директора] й розкладаю на столі конституцію
(Ю. Янов., II, 1958, 35); Не спить він [Ілліч] і, книгу
розклавши якусь, Кінчає статтю, ще в купе розпочату
(Бажак, Роки, 1957, 249); // Простягати, простирати
що-небудь (гілля, крила, ноги і т. ін.). Стара дуплява
грушка широко розклала дозге гілля (Кобр., Вибр.,
1954, 166); // Розставляти який-небудь складений пред-
мет, розгортаючи, розпрямляючи в місцях згину, з'єд-
нання. Брезентово розкладайка жде свого господаря в
садку. Віталек розклає її, випробував, приліг (Гончар,
Тронка, 1963, 105).

3. Укладаючи дрова, хмиз і т. ін., розпалювати,
розводити вогонь. Нішто не знає, що робити: чи спати
йти лягати, чи знову розкласти ватру та лагодити
сміданок (Хотк., II, 1966, 154); Мов в купальню ніч
на гринці Розіклали ось кострище Та й засіли околеса,
Як рибалки коло плеса (Мавж., Тв., 1955, 169).

4. Ділити на складові частини, елементи. Слухає,
слухає [Маруся] .., з хоробливою швидкістю розкладає
вух на його складники, підшукує причини (Хотк., II,
1966, 245); З допомогою світла рослина розкладає ву-
лексильний газ, що є в атмосфері, на кисень і вуглець
(Фізіка і с. г., 1948, 53); Капачка така проста, що
можна її розкласти на два-три елементи (Коцюб., II,
1955, 240); Якби кисень, що поглинається земними рос-
линами і тваринами у процесі дихання, не утворює
воду, то протягом двох мільйонів років рослинисть же-
ної кулі розклала б всі моря і океани, всю воду на землі
(Наука..., 8, 1953, 19); // Подавати який-небудь ма-
тематичний вираз у вигляді суми або добутку інших
виразів. Розкласти число на доданки; // Аналізуючи
що-небудь, ділити умовно на складники. Людина роз-
кладає розумом на найпростіші елементи все довкола,
навіть саму себе (Мушк., Серце..., 1962, 184); Бать різні
елементи, на які можна розкласти всяку творчість
аналізом (Еллап, II, 1958, 69).

Розкладати (розклясти) на вбти — писати музику
на який-небудь текст. Та й купер'ями ніби вже давно

Живуть лише у пісні, що розклає На ноти Лисенко
(Рильський, Зграя..., 1960, 50).

5. розм. Піддавати що-небудь детальному аналізу.
Говорив Суворий .. Він розкривав перед аудиторією
минуле культурницьких і культурних процесів, по ни-
точці розкладав течії (Досв., Вибр., 1959, 385).

Розкладати (розклясти) в умі (і сая, і так і т. ін.) —
все зважувати перед тим, як приймати яке-небудь
рішення. [Грицько:] Уже ж я і сая розкладаю,
і так; голова кругом від думок іде, і нічого не при-
гадаю (Мирний, V, 1955, 152); Розкладати (розклясти)
по пунктах — привести у певну систему, логічну по-
слідовність.

6. Розподіляти що-небудь між кимсь, керуючись пев-
ними розрахунками. Він своє поземельне справив, роз-
клад, що на церкву або на що друге розкладають, оддав
(Григ., Вибр., 1959, 260); Суд вирікала [Дідова], закони
заводила і поміж людьми То постановою, То жеребком
розклала роботи (Зеров, Вибр., 1966, 236).

7. перен. Доводити до повного морального занепаду,
розладу; дезорганізовувати. Капіталізм, з його експе-
риментування людини людиною, з його шовіністичною і
расистською ідеологією, з властивим йому моральним
занепадом, розгулом спекуляції, корупції, злочинності
розкладає суспільство, сім'ю, людину (Програма КПРС,
1961, 28); — Ти навіть не уявляеш собі, як цей сотник у
теовому ж воводстві розкладає людей (Ле, Наливайко,
1957, 69).

РОЗКЛАДАТИСЯ, аюся, аінся, недок., РОЗКЛАС-
ТИСЯ і рідко РОЗІКЛАСИТИСЯ, адүся, адешся, док.
1. розм. Зупинятися, розташовуватися, робити привал
де-небудь, на якомусь місці. Стали розкладатись
[тройця]. Копати, стрійте, ташоватись [ташувати-
ся] (Котл., I, 1952, 164); Тако [так] соркотас до себе
подорожній, розкладаючись під грубежною смерекою
біля каменя на довший, як здавалося, відпочинок (Фр.,
VIII, 1952, 224); // тільки док. Розміститися, розкину-
тися де-небудь. Як же красиво розіклались книжки на
прилавку! Сонце їх врає бере до своїх обіймів, нестиць,
запалює фарби на обкладинках, пригріває літери назв
(Ю. Янов., I, 1958, 584); Зараз же коло річки розікла-
лися бакші (Хотк., I, 1966, 94).

2. Розміщати, розставляти свої речі (звичайно після
дороги, переїзду). Сьогодні мусила із її пакунками на-
сидитись, і картку наймати, і в готелі розкладатись
(Л. Укр., III, 1952, 523); Увечері я сидів уже в чужій
господі, як дома. Розклався з книжками, розвісив малюн-
ки, розташувався (Вас., I, 1959, 250).

3. Ділитися на складові частини, елементи. Сурмач
дивиться на море, воно хлюпоче поволі дуже, ніби кож-
на секунда розкладається на безліч секунд (Ю. Янов.,
IV, 1959, 42); В процесі реакції [морської води з карбі-
дами заліза] вода, проникаючи у вуглецеве залізо, роз-
кладалася (Нафта..., 1951, 25); Зопало залізо овечу
вовну, розклавшись веселою в ній, запалило трави зеле-
ним вогнем (Коцюб., II, 1955, 321); // Мати властивість
розпадатися на доданки або множники (про матема-
тичний вираз). Тричлен $x^2 + px + q$ розкладається
на два множники (Алг., II, 1957, 54).

4. Піддаватися розпаду під дією бактерій; гнити.
Кістяк акули швидко розкладається в морській воді
(Наука..., 9, 1971, 29); Люпин, заораний на зелене добриво
під озими культури наприкінці липня або на початку
серпня на піщаних ґрунтах, швидко розкладається при
доброму доступі повітря (Хлібороб Укр., 8, 1966, 13);
Заотітали дернини слід починати з осені, щоб до осені
вона розкладалася (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 30).

5. перен. Приходити до повного морального занепа-
ду, розладу; дезорганізовуватися. Революція ставала

фактом. Для визнання революції не треба було вже бути революціонером. Самобержаний уряд фактично розкладався і розкладається в усіх на очах (Лепін, 11, 1970, 108); — Денкінська армія уже зачеплена розкладом. Ми, комуністи, повинні своєю азіматійною роботою допомогти їй розклатися... (Бурл., М. Гонта, 1959, 183).

6. тільки недок. Пас. до розкладати. Біле сонячне світло безліччю крапель дощу розкладається на свої кобори — аккомпанети (Наука..., 11, 1964, 10); Тімірязев був першим ученим світу, який визначив і дослідив кількість вуглекислоти, що розкладається зеленим листом у різних частинах спектру сонячного проміння (Вісник АН..., 8, 1949, 60).

РОЗКЛАДАЧКА, ж., розм., рідко. Те саме, що розкладушка. Прослухав в робічки з Холодної гори, два місяці пролежавши в гарячці на криокоаті, вентиль розкладачці, метаючись з тривоги і жару (Бажап, Політ..., 1964, 18); Я мовчки підігрів вечерю, вис розкладачку і поклав спати гостя (Вітч., 2, 1966, 196).

РОЗКЛАДАЧУЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до розкладати 7. Внаслідок руйнування продуктивних сил утворюються порівняно значні верстви декласованих елементів... які не тільки справляють розкладаючий вплив на буржуазне суспільство, а ще більше розкладають пролетарську владу (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 17); Розкладаюча духова атмосфера, що панує в капіталістичному світі, спрямовує любовню з перших же кроків її життя на шлях здицання (Ком. Укр., 3, 1962, 58).

РОЗКЛАДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розкласти. — Все?.. — обвів він рукою убогі Маріліні пожитки, розкладені в навіперожній хаті, тепло подивився на одвоу (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 27); Дивлячись на розкладені на столі накази, розпорядження, донесення маршалів і листи в Франції, Наполеон замислився (Кочура, Зол. грамота, 1960, 88); Серед двориш на зеленій травці розіслане було у три ряди біле полотно, на полотні лежав покрясаний хліб, розкладені були пироги та вниші, стояли миски з ржанкою (Л. Янов., 1, 1959, 399); Іван Антонович підійшов до одного з возниц, розкладеного мінометниками (Гончар, III, 1959, 294); В жанубактурний період осомово продовжував лишатися ремісничий спосіб виробництва, хоч і розкладений на окремі операції (Маркс, Капітал, т. 1, кн. 1, 1952, 430); Автор роману «Вісімнадцятилітній» створює досить яскравий тип безпринципного пристосованця, циніка, морально розкладеного Броньки Кульчицького, який закономірно опинився у ворожому таборі (Іст. укр. літ., II, 1956, 470); // у знач. прикм. Я тільки й заприміює у холодку, на розкладених ліжках, якихось бабусь та жінок, дідусів та чоловіків (Збав., Мор. чайка, 1959, 12); Відомо, що розкладений сонячний спектр несе тепло (Наука..., 8, 1963, 41); Партія вже почала спеціальну роботу по перевірці і поліпшенню партійних осередків непролетарського складу. Завдання цієї перевірки полягає насамперед в очищенні партії від соціально чужих їй і розкладених елементів (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 247); // розкладено, безос. присудк. сл. Просто посеред базару на дощатому помості висаджено кущі, квіти, розкладено фрукти (Довж., I, 1958, 458); Розкладено возниця, палне чабансько кашею, всюди людно, гомінливо (Гончар, II, 1959, 13).

РОЗКЛАДЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкласти, розкладати 1—6 і розклястися, розкладатися 1—4.

РОЗКЛАДКА, ж., ж. 1. тільки розкладітка. Місце, де лежать товари для продажу. Максим Рильський озоче купував книги на вуличних розкладках (Вітч., 2, 1967,

161); // Місце на базарі, де продають приношені речі. Біля розкладки, де продається ганчір'я, старі халати, поєсть... Федь каже продавцеві, який похалливо запитує все до лантуха, щоб їти геть: — Сиди на місці, друже. Ти ж торговецьна одиниця! (Ю. Янов., I, 1954, 166).

2. Пропорція, за якою що-небудь розподіляється. Кількість продуктів, які входить у страви, і їх співвідношення називається розкладкою або рецептурою (Технол. пригот. їжі, 1957, 11).

3. Те, що підлягає виконанню після розподілу, проведених розрахунків. — Наша програма, брати, більшовицька каже, що розкладку повинні платити тільки багаті. Це — закон. Та й з чого бідний заплатить? (Коз., Новелл, 1962, 27); [В е л и ч к о:] Треба робити так, щоб Чирва та його друзі не довідалися до сходки про розкладку на Горбачі (Міжк., I, 1957, 51).

РОЗКЛАДКА, ж., ж. 1. Те саме, що розкладення і розкладання. Розкладка елементів на фази допомогла вичити критичні точки в найважливіших елементах на різних [гімнастичних] снарядах (Наука..., 5, 1968, 43).

РОЗКЛАДКОВИЙ, а, е. Стос. до розкладки (див. розкладка), признач. для неї.

РОЗКЛАДНИЙ, а, е. Який можна розкласти, розсузуги, розгинаючи, розпрямляючи в місцях згину, з'єднання. Підставив [Мишко] розкладну драбинку й побіг до верхаючого порталу прибісати дрім (Міжк., II, 1957, 102); Сидів на розкладному стільчику перед невисоким мольбертом дядя Костя (Коз., Сальвіа, 1959, 197); На розкладних ліжках спали Савка і Павка (Ткач, Плем'я..., 1961, 231).

РОЗКЛАДНИК, а, ч. 1. Те, що сприяє розкладанню чого-небудь на окремі частини, елементи. Очевидно просто, що нервова система тварини є колекцією аналізаторів, розкладників природи на окремі елементи (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 103).

2. перен. Той, хто сприяє моральному занепадові, розладові, дезорганізації кого-небудь. Проти недоумжуватих феодалів, проти церковних забобонів, протишників прозресивних ідей і понять — ну, звичайно ж, він [Ш. Руставелі] розкладник (Тич., III, 1957, 61).

РОЗКЛАДНИЦЬКИЙ, а, е. Який сприяє моральному занепадові, розладові, дезорганізації кого-небудь. Радянські осередки повинні знати .. склад свого апарату і зміти давати відсіч розкладницькому впливові чиновницького елемента (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 470); Після лютиwego перевороту з групою офіцерів, що вели серед війська розкладницьку роботу за завданням націоналістичної організації, Кіндрат Дарій опинився в Києві (Ішук, Вербівчани, 1961, 126).

РОЗКЛАДНИСТЬ, ності, ж. Властивість чого-небудь розкладатися або бути розкладеним.

РОЗКЛАДОВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що розкладницький. Ігна робота буде розкладовою лише для тих колективів, у котрих революціонізм і радянство — голі фраза (Бялац, II, 1958, 132).

РОЗКЛАДУШКА, ж., розм. Легке розкладне ліжко. Придбав [Павло] для Оксанки алюмінієву розкладушку, купив маленький стіл для книжок і зошитів (Хижняк, Квлямок, 1961, 19); Тихо (дівчата вже спали), не змикаючи світла, втала [Надійка] на свою розкладушку і, накривши подушкою голову, розридалася (Коз., Листи..., 1967, 229).

РОЗКЛАНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **РОЗКЛАНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, док. 1. Кланятися багато на знак поваги до кого-небудь. Перекрестившись разів зо п'ять і вдаривши три земні поклони, Василь почав розкляноватися на всі сторони (Фр., I, 1955, 148); Семен безперестанку розкляновався, трохи підіймаючи циндир (Пльч., Серце..., 1939, 170); // Відповідати по-

клонами на оплески, вітання публіки. Проти своєї воли Рибаків потрапив у становище бухгалтеря, одруженого з співачкою. Співачка чудово проспівала, зал аплодує їй, а чоловік вийшов на сцену розклянуватися (Довж., II, 1960, 238); Нарешті музика вчухла. Танцюристи манірно розклялися і зникли в сусідній кімнати (Добр., Очаг. розмпр., 1965, 321).

2. Кляються кому-небудь при зустрічі або прощанні. Зустрічаючись випадково на вулиці, вони обмінювалися кількома словами і розклянувалися (М. Ю. Тарн., Денб., 1963, 97); Айра Олдрідж розклялася з усім товариством зразу (Ільч., Серце..., 1939, 300).

РОЗКЛЯ́НЯТИСЯ *див.* розкля́нуються.

РОЗКЛЯ́СТИ *див.* розкладати.

РОЗКЛЯ́СТИСЯ *див.* розкладатися.

РОЗКЛЯ́ЄНИЙ, а, е. 1. Діпр. пас. мин. ч. до розкля́єти. Мій батько прийшов додому й радісно оголосив, що по місту розкляєні афіші, які сповіщають про прибуття української трупи на чолі з М. Л. Кропивницьким (Збірник про Кроп., 1955, 343); // у знач. прикм. В куточку концерта зяяла маленька розкляєнка цілінка (Баш, Вибр., 1948, 71); На всіх чотирьох дверях, з обох кінців казарми, видніються розкляєні листки наказу (Кол., На фронті..., 1959, 52); // розкля́єсно, *безос. присудк. сл.* В одну ніч в багатьох селах району було розкляєсно і розкидано радянські листівки (Коз., Гарячі руки, 1960, 8).

2. у знач. прикм., *перен., розм.* Який занепає духом; // Який погано себе почуває, нездужає. Коли я була у Вас тільки раз, то не через те, щоб не інтересувалась Вами чи справами, а через те, що була розкляєна і отомлена (Л. Укр., V, 1956, 353).

РОЗКЛЯ́ЄНІСТЬ, *кості, ж., розм.* Стан за знач. розкля́єний 2. У грудях поболоє, і так якась розкляєнність, надто в сиві дні, як от сьогодні (Л. Укр., V, 1956, 382).

РОЗКЛЯ́ЄТИ *див.* розкля́ювати.

РОЗКЛЯ́ЄТИСЯ *див.* розкля́юватися.

РОЗКЛЯ́ЄКА, *п. ж.* Дія за знач. розкля́єти, розкля́ювати 1—2.

РОЗКЛЯ́КОТАНИЙ, а, е. 1. Який розклякотався (у 1 знач.). Вся зала горить і кипить, мов розклякотана поверхня озера (Фр., VI, 1951, 225).

2. *перен.* Який розклякотався (у 2 знач.); // Схожий на клетіт. Розклякотаний, безладний го́мін б'ється понад столом, кожен з тих, що п'ють, розповідає мовби сам до себе (Загреб., Диво, 1963, 384).

РОЗКЛЯ́КОТАТИСЯ, *очуся, бчешся і РОЗКЛЯ́КОТИТИСЯ*, *очуся, оти́ся, док.* 1. Почати випускати бульки під час кипіння, видаючи клетіт.

2. *перен.* Розхвилюватися, вмилюючи або видаючи звуки, схожі на клетіт. Дід розхвилювався, розклякотівся, наче казанок з окропом на жаркому вогні (Вол., Дні..., 1958, 123).

РОЗКЛЯ́КОТИТИСЯ *див.* розкля́котатися.

РОЗКЛЯ́ПАНИЙ, а, е. Діпр. пас. мин. ч. до розкля́пати.

РОЗКЛЯ́ПАТИ *див.* розкля́пувати.

РОЗКЛЯ́ПАТИСЯ *див.* розкля́пуватися.

РОЗКЛЯ́ПИТИ *див.* розкля́плювати.

РОЗКЛЯ́ПКА, *п. ж., техн.* Дія за знач. розкля́пати, розкля́пувати 1.

РОЗКЛЯ́ПНИК, а, ч., *техн.* Той, хто розкляпує що-небудь.

РОЗКЛЯ́ПНИЦЯ, *і, ж., техн.* Жін. до розкля́пник.

РОЗКЛЯ́ПУВАННЯ, *я, с., техн.* Дія за знач. розкля́пувати 1. Вона (електрозварка) довела свої можливості *комоложувати* старі мости — зміцнювати зварними швами елементи конструкції без їх розкляпування (Знання., 3, 1970, 14).

РОЗКЛЯ́ПУВАТИ, *ую, уеш, недок., РОЗКЛЯ́ПАТИ, *аю, аєш, док., перех.* 1. *техн.* Розплющувати цю ударями молота, чого-небудь важкого. При закляпуванні холодної чи нагріту закляпку вводять у підготовлений отвір..., потім ударами молотка.. розклянують виступаючий кінець стержня і формують замкаючу голівку (Практ. з машинозн., 1957, 166); Якію пожиці не ріжуть, а мнуть жерсть, то це показує, що між лезами утворився зазор. Щоб усунути його, треба щільніше затягти центральний гвинт або розкляпати кінці осі ножиць (Монтаж і ремонт..., 1956, 65).*

2. *техн.* Роз'єднувати які-небудь деталі, виймаючи закляпки.

3. *перен., розм.* Розповідати, не тримаючи чого-небудь у тямінці. — Геть! Не в'язи, осоружний! — скрикнула мати і сердито подивилася на сина. — Хіба ніхто не знає, який ти брехун? І не пізнає, а кажеш, а зарозкляєнає усе (Мирний, III, 1954, 355).

РОЗКЛЯ́ПУВАТИСЯ, *усться, недок., РОЗКЛЯ́ПАТИСЯ, *ається, док., техн.* 1. Розплющуватися під ударами молота, чого-небудь важкого.*

2. *тільки недок.* Пас. до розкля́пувати.

РОЗКЛЯ́ЮВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розкля́ювати 1, 2. Першим загоном Червоного козацтва командував двадцятилітній юнак Віталій Примаков, який тільки рік тому повернувся із заслання, куди потрапив за розкляювання більшовицьких листівок у Чернігові в 1915 році (Рад. Укр., 28.XII 1962, 3).

РОЗКЛЯ́ЮВАТИ, *ую, юєш, недок., РОЗКЛЯ́ЄТИ, *аю, аєш, док., перех.* 1. Роз'єднувати що-небудь скляєсно; // Розкривати, розтуляти (губи, очі, повіки).*

2. Накляювати скрізь, у різних місцях. — Із [об'яв] можна розкляювати скрізь? — спитала дівчинка (Ів., Вел. очі, 1956, 19); Сьогодні розкляєли наказ, а через чотири дні вже мав з'явитися [Грицько] на збірний пункт у Славегород (Головко, II, 1957, 515).

3. *розм.* Розбивати до крові (звичайно ніс). Не одим і носа розкляєть собі, та протє щасливий! (Свидн., Люборацькі, 1955, 28).

РОЗКЛЯ́ЮВАТИСЯ, *ююся, юєшся, недок., РОЗКЛЯ́ЄТИСЯ, *аюся, аєшся, док.* 1. Роз'єднуватися у місцях скляювання (про предмети). Богдан неміло почав крутити з шматка газети цигарку; вона розкляювалася у нього (Гончар, Людина..., 1960, 110); Бік у глобуса м'яко вігнувся, і глобус тут же розкляєвся на дві половини (Донч., VI, 1957, 105); От Андрійко-неумійко Кляєть змія малюкам. Змії розкляєсь, Та зате ось До стільця прикляєсь сам (Бойко, Ростіть..., 1959, 104); // Розкриватися, розтулятися (про губи, очі, повіки).*

2. *перен., розм.* Розладнуватися, не відбуватися (про справу, починання і т. ін.). [Я р ч у к (Дзвонить телефон. Бере трубку):] А! Доброго здоров'я! Ну? Буде сьогодні наша делегація? Що? Розкляюється! (Мик., I, 1957, 378); У сльєбді тим часом гулянка розкля́лася. На всіх оплинує арешт Говоруки, якого всі досі боялися зачіпати (Кир., Вибр., 1960, 187); // Припинятися, розриватися (про дружні, ітимні або сімейні стосунки). Як виявилось згодом, він був на десяток років старший за неї, мав перед тим дружину, але щось там розкля́лося (Загреб., Диво, 1963, 449).

3. *перен., розм.* Занепадати духом. Я здогадався, чому в такий час зайшли Недокус і Сагайо. Поспічувати, можливо, підтримати. А треба, бо справді ж розкис, розкляєся чоловік (Збан., Малин. дзвін, 1958, 120); // Погано себе почувати, нездужати; // Погіршуватися (звичайно про стан здоров'я). Про мов здоров'я не турбуєся, я не дам йому розкляєтись серйозно (Л. Укр., V, 1956, 381).

4. тільки *недок.* Пас. до розкльовувати 1, 2.

РОЗКЛЕЮВАЧ, а, ч. Той, хто розклеює що-небудь (у 1, 2 знач.). *Найактивнішим розклеювачем [прокламацій] виявився Максим Нестеренко* (Мяшко, Моя Мінківка, 1962, 136).

РОЗКЛЕЮВАЧКА, и, ж. Жін. до розкльовач.

РОЗКЛІНЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розкльовувати. *Молотки й ударні частини киянок повинні міцно закріплюватися на ручках і бути розкльованими в місці насадки* (Стол.-буд. справа, 1957, 173).

РОЗКЛІНЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкльовувати, розкльовувати. *Густі збірки спідниць та рясне розкльовання (верхнього одягу, що прилягає до талії, — кабат, світла) надають силуету округлості* (Нар. мист., 1966, 12).

РОЗКЛІНІТИ *див.* розкльовувати.

РОЗКЛІНІТИСЯ *див.* розкльовуватися.

РОЗКЛІНЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розкльовування чого-небудь. *Ззаду пилки повинен бути розкльовувальний ніж на віддалі не більше 10 мм від пилки (її зубця)* (Стол.-буд. справа, 1957, 117).

РОЗКЛІНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКЛІНІТИ**, нію, нієш, *док.*, *перез.* Вбиваючи або вставляючи клин, розщеплювати чи розшивувати що-небудь.

РОЗКЛІНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКЛІНІТИСЯ**, ніється, *док.* 1. Розщеплюватися від забитого клину.

2. тільки *недок.* Пас. до розкльовувати.

РОЗКЛІПАТИСЯ *див.* розкльовуватися.

РОЗКЛІПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКЛІПАТИ**, клепаю, клепаєш; *мн.* розкльопляти; *док.*, *перез.*, *розм.* Розшлюпувати (очі), розтуляти повіки. *Чую, очі мені розкльоплюють* (Сл. Гр.); *Пересильюючи різь в очак, Надійка розкльопила повіки і здвоєвано повернула голову на той голос* (Коз., Листи., 1967, 232).

РОЗКЛІПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКЛІПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Часто кліпати очима після сну або від яскравого світла. *Оповідні Андрій Скомленец вийшов з каїти, зробив кілька кроків і зупинився: сонце засліпило очі. Стояв на шахтньому дворі і розкльопувався* (Чорн., Красиві люди, 1961, 39).

РОЗКЛІПОТАТИСЯ, очуся, бчешся, *док.*, *розм.* Почати багато і часто клопотатися.

РОЗКЛІОЧИТИСЯ, яться, *док.*, *розм.* Розпастися на окремі частини, ключа. * *Образно. Небо заволокло сірими розпатланими хмарами. Мов сива брудна вовна пливла вгорі.. низько над хатами. Ось-ось, здавалося, за високі тополі біля церкви зачепиться й розкльочиться або ж повисне на них заплутаний пасмог* (Головко, II, 1957, 77).

РОЗКЛЮБОЧЕНИЙ, а, е. Який має вигляд нагороджених клубків. * *Образно. На брук летіли з неба косі стружні [струмені], Округлі краплі іхали на склі, І діти очі зводили розумні Назустріч розкльубоченій їмлі* (Рильський, II, 1960, 55).

РОЗКЛЮВАТИ *див.* розкльовувати.

РОЗКЛЮВАННИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розкльовувати. *Тепер вони знали, що.. сконав [хорват] сам, змучений справою, розкльований птицями* (Гончар, III, 1959, 109).

РОЗКЛЮВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКЛЮВАТИ**, юю, юєш, *док.*, *перез.* 1. Ключити, поїдати, розтягувати що-небудь. *Горобці розкльовували паруючу куну зною* (Тют., Вир, 1964, 134); * *Образно. Птиця тут чорна розкльовує місячне світло, виживає ним свої крила* (Стельмах, II, 1962, 68).

2. Розвивати, пошкоджувати кого-, що-небудь дзюбом. *Піани, зачувши весняне привілля, в ревниві осата-нічні розкльовували один одному до червоної юшки шишкати гребені* (Тют., Вир, 1964, 181); *Не вгадали [ченці],*

що вилетить Орел із-за хмари Замість гуся і розкльовує Високу твару (Шевч., I, 1963, 269).

РОЗКЛЮШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розкльовувати; // у *знач.* прикм. *Для жіночого одягу характерними стали вузька пряма та розкльовшена спідниця* (Нариси з іст. укр.- мист., 1969, 166).

РОЗКЛЮШИТИ *див.* розкльовувати.

РОЗКЛЮШОВАНИЙ, а, е. Те саме, що розкльовуєний. *Пройшлася [Уляна] сюди й туди по доріжці, розкльовуючи розкльовшану спідницю* (Логв., Літа., 1960, 114).

РОЗКЛЮШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКЛЮШИТИ**, шү, шїєш, *док.*, *перез.* Розширяти донизу (одяг), вшиваючи клин (кляши).

РОЗКЛЮВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розкльовувати. *Впали турки. Розкльовані вже невольники. Галера заворушилася і попливла в лиман* (Н.-Лев., III, 1956, 307); *Заходять з ним [негром] лімочани, під поглядом лютими, І ті, що вже розкльовані, і ті, що куті путами* (Мал., Листи., 1961, 63); // у *знач.* прикм. *Кони раляся на кручі, І вода із них стікала Голубими дзеркалами* (До розкльованих копит (Мал., II, 1948, 41).

2. у *знач.* прикм. Який авільнявся від кайданів; // *перез.* Який звільнявся від залежності, неволі, рабства. *Він поруч соція стане — Амїрані, Розкльований, побідний Прометей* (Бажан, Вибр., 1940, 181); *Із башт озореного Кремля Гримить «Інтернаціонал» Сімї розкльованих народів* (Рильський, II, 1960, 107).

3. у *знач.* прикм., *перез.* На якому розтанув сніг, лід (про землю, водну поверхню). *Скоро проліски в-під снігу глянуть синими очима, і повіє теплий вітер над розкльованим Дніпром* (Сос., Щоб садя., 1947, 101).

РОЗКОВЕРЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що розкльовуватися. *Дитина розкльовувалася* (Сл. Гр.).

РОЗКОВЗАТИ, аю, аєш, *док.*, *перез.*, *розм.* Зробити слизьким. *Нещодавно випав сніг, люди притоптали його, розкльовали* (Сміл., Сашко, 1957, 11).

РОЗКОВЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати довго і часто ковзатися (на ковзанках, санках і т. ін.).

РОЗКОВКА, и, ж. Дія за знач. розкльовувати, розкльовувати 2.

РОЗКОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкльовувати. **РОЗКОВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОВАТИ**, юю, юєш, *док.*, *перез.* 1. Розвивати, роз'єднувати що-небудь, з'єднане куванням. *Мій боже милий, зноуу лиго!.. Було так любо, було тизго; Ми заходились розкльовувати своїм невольникам кайдани* (Шевч., II, 1963, 266); *Козаков підвієся, підійшов до важкого «МГ» і взяв його обома руками за теплий стоіл, як ковал за молот.* — *Зараз я тебе розкльову* (Гончар, III, 1959, 110); // *Знімати кайдани з кого-небудь. Вже Ігана не дала нікому розкльовувати Левка, сама зняла залізо* (Кв.-Осен., II, 1956, 297); *Входить молодий, завжди усміянений ключник, за ним озброєний до зубів поліцай. Він розкльовує Івана і дає йому десять хвилин на вечеру* (Галан, Гори., 1956, 113); *Помер [старий] у кайданах. Розкльовали тільки мертвого* (Кучер, Трудна любов, 1960, 228); * *Образно. Дунаю мій, про тебе засніваю.. як ми прийшли — сини Країни Рад, щоб сирвати з неволі, розкльовати тебе* (Гонч., Вибр., 1959, 367); // *перез.* Звільняти від залежності, неволі, рабства. *Земля плаче у кайданах, Як за дітьми мати. Нема кому розкльовувати* (Шевч., I, 1951, 265); *Прійде час, дукачі! Розкльовує тих, що ви катували..!* (Граб., I, 1959, 469); *Неважно було йому зрозуміти жінку, немов кайданами закуту в забобони традицій батьків. За одну мить не розкльовує* (Ле, Міжгір'я, 1953, 119); // *Звільняти від підків* (Ковя). *Вже пора розкльовати й коні, І поїстят просце* (Воскр., Цілком., 1947, 60).

Розкóбувати (розкóувати) сім'я — давати можливість силам проявитися з усією повнотою. *Говорив Євген Панасович про те, що революція покликала народ до нового, світлого життя, розкóувала в ньому сили, які досі згнітилися та потьмалися гнібителями* (Речи., Весн. грози, 1961, 93); **Розкóбувати (розкóувати)** слóво (мóбу) — створювати умови для вільного, безперешкодного звучання слова (мови). *Ще є портрет, що малював Брюллов Не для того, щоб однести в музеї, — А щоб Тараса-кріпака звільнить з оков, Щоб слóво розкóувать землі мої* (Павл., Бистрина, 1959, 24).

2. Куванням сплющувати, робити тоншим що-небудь.

3. **перек.** Звільнити від свігу і льоду (землю, водну поверхню). *Пройшла полями весна, залишивши за собою голубі сліди — калюжі розталого снігу; розкóувала річку Студенець* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1946, 11); *Берегем розкóував Уж, наповнивши його сніговими годями, і товста крига швидко попливала* (Томч., Закарп. опов., 1953, 133).

4. **заст., уроч.** Перековуючи, робити з чого-небудь щось інше. [Т і р ц а:] *Не вам судилося розкóувати ярмо залізне на коси та серпи* (Л. Укр., II, 1951, 160).

РОЗКÓБУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док. 1. Звільнятися від кайданів; // **перек.** Звільнятися від залежності, неволі, рабства. *Схаменіться! будьте люди, Бо лихо вам буде. Розкóуться незаборою Закосані люди* (Шевч., I, 1963, 330); *Ждає ти [Тарасе] — устануть, ждає — розкóуться народи і побрататься в воїнській сім'ї стоазикій* (Забашта, Пісня..., 1961, 32); *Чи знайде [Яцуба] в собі силу порвати пута минулого, розкóуватись, виростатись? І чи не відмерло в ньому саме це бажання виростатись, гляннути на світ по-новому?* (Гончар, Тронка, 1963, 205).

◇ **Розкóуються губи в кого, чії, рідко кому** — хто-небудь заговорить після тривалого мовчання. *Отже... колись таки йому розкóуються губи* (Номис, 1864, № 3151).

2. Звільнятися від підков, губити підкови (про коней). *А що коли коні розкóувалися чи переп'ються води й пристануть у дорозі?* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 104); *Одну ваду має коник, якого дістали Чернишеві: розкóувавшись, він стер копито і згубив шпильку тепер на праву передню* (Гончар, III, 1959, 89).

3. **перек.** Звільнятися від свігу і льоду (про землю, водну поверхню).

4. тільки **недок.** Пас. до розкóбувати 1, 2, 4.

РОЗКÓДУВАТИ, ую, уєш, док., **перек.** Розшифрувати повідомлення, передане кодом. *Підполковник Певнев щоранку нетерпляче чекає, поки шифрувальники розкóдують телеграму* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 426).

РОЗКÓКОШИТИСЯ, шуся, шинься, док., **розм.** Почати проявляти смішну зарозумілість, запальність; розгарячатися. — *Візьміть його [козак]! — крикнув пострілом пан обовний і, зосім розкóкошившись, горлав: — Чого ж ви стоїте? В'яжіть його!* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 41).

РОЗКÓЛ, у, ч. 1. **реал., заст.** У Росії середнині XVII ст. — релігійний рух проти офіційної церкви, який закінчився утворенням ряду сект; // Відокремлення від офіційної церкви. — *Ти єретик! ти єретик! Ти стовш розколи! Усобища розвідаш [розв'ясаш], Святийшої волі — Не приймаші!* (Шевч., I, 1963, 267); *Реформа Никона спричинилась до церковного розколу, тобто до відокремлення від церкви противників церковних реформ* (Іст. СРСР, I, 1956, 179).

2. **перек.** Дія і стан за знач. розкóлбтв, розкóловати 2 і розкóлбтисся, розкóловатися 2. *Меншовики і єсери*

лякали нас розколом, який ми внесемо в село організаційну комітетів бідноти (Ленін, 37, 1973, 170); *Найважливішою умовою успішної боротьби робітничого класу є подолання розколу в його рядах, об'єднання зусиль всіх робітничих загонів* (Ком. Укр., 11, 1966, 54); *Соціалізм назавжди покінчить з пануванням приватної власності на засоби виробництва, цим джерелом розколу суспільства на ворогуючі класи* (Програма КПРС, 1961, 12); — *Ворог наших душ не спить ніколи, Ричить, мов лев, шука, кого б пожер. Мов кігті, є душу залупса розколи І силу волі палить, мов костер* (Фр., XIII, 1954, 285).

3. **спец.** Довгий вузький коридор із дерев'яних щитів з розширеним входом, який споруджується для індивідуального огляду та підрахунку овець, коней. [О в е р к о:] *Вже пригнали овець з степу. Чабан питає, чи на розкол пускає, чи прямо в кошар заганяє?* [Ф р і к:] *На розкол* (Кроп., V, 1959, 57); *В першу частину плащадки [для обприскування тварин] коні надходять із загону через розкол* (Профіль захвор..., 1955, 34).

РОЗКÓЛЕННИЙ **див.** розкóлбнений.

РОЗКÓЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкóловати. **РОЗКÓЛИВАТИ**, аю, аєш, док., **перек.** Надати чому-небудь коливального руху; розхитати.

РОЗКÓЛИВАТИСЯ, ається, док. Почати дуже коливатися, хитатися. * **Образно.** *Солодковозучна мова, Скорившись розміру віршованих дворян, Розкóливалася, мов повна брость садова* (Бажан, Вибр., 1940, 188).

РОЗКÓЛИНА, в, ж. 1. Вузька ущелина в горах; міжгір'я. *На острові річка розлилася самовільками та поточками поміж купами каміння, між тисячами розколинами скель* (Н.-Лев., I, 1956, 162); — *Батьку-у! Суди-и! — гукнув із темряви Олекса, а сам розсував ляснове гілля, і вже нам видно шматочок неба, а в небі — зірки...* *Лісу вже не було, тільки розколина гола* (Мур., Бук. повість, 1959, 185).

2. Велика, глибока шліпна, тріщина в чому-небудь. *Солома вискочила надвір. Ні, та сама хата, он і розколина на стіні, і ті ж верби, і коза* (Коцюб., I, 1955, 380); *Хлопці загордили взід, і тільки скупий блакитний промінь пробивався з розколин егорі печери* (Багмут, Цасл. день..., 1959, 212); *Глибокі розколини кори зкригав сірий оленячий мох* (Шиян, Вибр., 1956, 22); * **Образно.** *Між ними двома запала глибока розколина непримирного роздору* (Смолич, Мир..., 1958, 110).

РОЗКÓЛИНКА, в, ж. Зменш. до розкóлизна. *Запалена під розгоряється й тріщить, червоне полум'я грає на віконечку, з пічух розколинко виходять стружки диму* (Вовчок, I, 1955, 290).

РОЗКÓЛІСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розкóлисаїти; // у знач. прикм. *І ніч полонять, дзвонять, гонять Танцю спритні визорці, Сплески пісні й сміху тонуть В розколісаній ріці* (Бажан, Роки, 1957, 284); *З-за мерехтлив заслон В розколісаній уві Мріють образи ласкаві* (Вороний, Вибр., 1959, 75).

РОЗКÓЛІСАТИ **див.** розкóлихувати.

РОЗКÓЛІСАТИСЯ **див.** розкóлихуватися.

РОЗКÓЛИХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розкóлихати. [Л е с я (сама):] *Не можна гудити чоловіка, не знаючи, які в його думки... Невже ж тільки тим і розколіхана його душа, щоб його так якитось... журціпаніє* (Коч., I, 1956, 87); *Дуб'яга знає кома крізь ніч, розколіхаву дзвонами* (Цюпа, Грози..., 1961, 274).

РОЗКÓЛИХАТИ **див.** розкóлихувати.

РОЗКÓЛИХАТИСЯ **див.** розкóлихуватися.

РОЗКÓЛИХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкóлихувати.

РОЗКÓЛИХУВАТИ, ую, уєш, **недок.**, **РОЗКÓЛИХАТИ**, розколішу, розколіпеш і рідко розколіхаю,

розколіхавш і рідше **РОЗКОЛІСАТИ**, розколішув, розколішеш і рідко розколісаю, розколісаєш, док., перех. 1. Примувати сильно колихатися, хитатися і т. ін. *Батькова розцяцькована міддю гирлига висіла на зіздку під татою, і її розколіхував вітер* (Гончар, Тронка, 1963, 324); *Вітер розколіхував прапор* (Ю. Янов., 1, 1958, 147); *Підвода зупинилась, і піл, розколіхуючи тежнів рясн і камілави, почав обережно спускатися на землю* (Стельмах, II, 1962, 271).

2. перен. Вселяти тривогу, хвилювання. *Урочистий похід розколіхував вулиці. З-за тинів і воріт виглядали сотні очей, вперше в житті дивились на трактори* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 328); *Де така журба і така глибока вжалася, що розколіхує безмірну ніч і мале людське серце?* (Стельмах, II, 1962, 337); *Як дзвони в горах серед тиші, Густимуть наші імена... Іх земля місто розколіше, Іх грім на села залуна* (Олесь, Вибр., 1958, 210); // Виводити із стану замріяності, заціпеніння і т. ін., спонукати до дії. *Уговорювала [матір] її, а далі і сварилась на неї; так вже насилу та на превелику силу розколіхала її* (Кв.-Осн., II, 1956, 38).

РОЗКОЛІХУВАТИСЯ, уюся, усья, недок., **РОЗКОЛІХАТИСЯ**, розколішуся, розколішешся і рідко розколіхаюся, розколіхавшся і рідше **РОЗКОЛІСАТИСЯ**, розколісуся, розколісешся і рідко розколісаюся, розколісавшся, док. 1. Починати сильно колихатися. *Знічев'я Роберт задивився... Як павук на тій нитці спускався, Розколіхувавсь потім на ній, Щоб її до стіни причепити* (Л. Укр., 1, 1951, 356); 6 *потиск рук — на пісню схожий він, Яку би так хотілось розпочати... Здається, десь розколіхався дзвін Й, не задвоивши, мусить замовкати* (Брат., Грудка..., 1962, 112).

2. перен. Сповнятися тривогою, хвилюванням. *Стогнала [Катерина] тижим стогоном, як горличка ранена, і безміром печалі розколіхувалася, як бурю* (Хотк., II, 1966, 91); // Виходити із стану байдужості, замріяності, заціпеніння і т. ін.; приступати до дії. *От і розколіхались наші дітвата: виїшла пара, а там друга, пішли у дрібушки* (Кв.-Осн., II, 1956, 30).

3. тільки недок. Пас. до розколіхувати 1.

РОЗКОЛОТИ див. розколювати.

РОЗКОЛОТИЙ, РОЗКОЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розколотити. *Десь-не-десь лежали на землі дерева-великани, підірті й поборені віком або й розколені громом* (Коб., I, 1956, 450); *Натала, виявляється, самотужки підтягла ослабі струни в піаніно з розколотою кимось кришкою* (Збан., Сеспель, 1961, 417); *В сучасному світі, розколотому на два ворожі табори, точиться запекла боротьба між силами прогресу і силами реакції* (Ком. Укр., 5, 1963, 70); * *Образно. Вітри подолиста й сніги подолиста! Розколота вибухом піаніно імлиста, Вогнем український процив подолиста!* (Перв., I, 1958, 350); // у знач. прикм. *Пі голос, високий та дзвінкий на високим нотах, вже трохи хрипів на низьких, неначе розколота посуда* (Н.-Лев., I, 1956, 392); // *розкоблото, безос, присудк. сл. Дівчинку здибав колись маленьку Гал, де землю Дніпром розколото* (Плужник, Вибр., 1966, 163).

2. у знач. прикм., перен. Який розколовся (у 2 знач.).

РОЗКОЛОТІСЯ див. розколюватися.

РОЗКОЛОТІТИ див. розколювати.

РОЗКОЛОТІТИСЯ див. розколюватися.

РОЗКОЛОТІТЬ, тості, ж. Стан за знач. розколотий 2. *Розколотість мінішнього світу на дві протилежні суспільні системи, між якими йде непримиренна ідеологічна боротьба, — головна риса часу, без врахування якої ніщо не можна зрозуміти* (Не ілюстрація..., 1967, 25).

РОЗКОЛОЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розколотити. * *Образно. Довкола на самісіньких чубках стрімких скель погойдуються, як в аркановому колі, дозжелезні сизли. Погойдуються поволі, ніби змотують розколючений на білі пасма туман* (Літ. Укр., 24.XI 1970, 4); // у знач. прикм. *Підгорнула [Горпина] попла до чолостей, кілаа на лопату змащений розколюченим жовтком хліб і саджала на чернів* (Гуц., Скупана..., 1965, 62).

2. у знач. прикм., перен. Який часто і сильно б'ється, колотиться від перенапруження, хвилювання, збудження (про серце). *Аж падала [Марфа] сміючись, а до грудей обидві руки прикладала, ніби затримуючи розколючене серце* (Ле. Вибр., 1939, 118).

РОЗКОЛОЧУВАТИ, ую, усь, недок., **РОЗКОЛОТИТИ**, лочу, лотити, док., перех. Розмішувати що-небудь, рівномірно розподіляючи в рідині. [Недоросток:] *Що ж у вас болить?* [Пріська:] *Ох, під груди підпирає, мов колом... Розколоти, сину, поперу та солі, кажуть, помагає* (Вас., III, 1960, 86); // Розбовтувати що-небудь, роблячи рідким. *Розколотили сметану* (Сл. Гр.).

РОЗКОЛОЧУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗКОЛОТИТИСЯ**, лотяться, док. 1. Розмішуватися, рівномірно розподіляючись у рідині; // Розбовтуватися, стаючи рідким.

2. перен. Часто і сильно битися, колотитися від перенапруження, хвилювання, збудження (про серце).

3. тільки недок. Пас. до розколючувати.

РОЗКОЛОШКАНИЙ, а, е, розм. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розколюшкати.

2. у знач. прикм. Розпатланий, скуйовджений (про волосся). *На Раздорина дивляться [з дзеркала] смутні й блискучі очі, і не хочеться йому вірити, що очей худий чоловік з розколюшканим волоссям — це він, Раздорин* (Шияя, Магістраль, 1934, 143).

РОЗКОЛОШКАТИ, аю, аєш, док., перех., розм.

1. Спонукати когось-небудь до дії. *Маша оббігла намети і всіх, навіть найбайлуватіших, розколюшкала: — Гроти! (Гончар, Маша..., 1959, 87); // Змусити прокинутися від сну; збудити. *Заснує князь перед самим світанком і чи й спав, чи й не спав, а ще й не сіріло, розколюшкає усіх челядинців* (Загреб., Диво, 1968, 230); // *Налакваші, примусити когось-небудь розб'їтися у різні боки. — Годі, годі, не треба [пішати]! Чула вже! Ти мені всіх курей розколюшкаєш* (Донч., VI, 1957, 486).*

2. Розпатлати, скуйовдити (волосся).

3. перен. Розгромити в бою, бітці, сутичці; знищити.

Розколюшкати ворожу колону.

РОЗКОЛОШКАТИСЯ, ається, док., розм. Розпатлатися, скуйовдитися (про волосся).

РОЗКОЛОШМАТИТИ, ачу, атиш, док., перех., розм. Розгромити в бою, бітці, сутичці; // Розбити (перев. голову). *Шпигун мовчав і тільки губи скривив у тонку посмішку... Марко готував був розколюшмати йому голову* (Трубл., Шхуна..., 1940, 285).

РОЗКОЛУПАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розколюпати.

РОЗКОЛУПАТИ див. розколюпувати.

РОЗКОЛУПУВАТИ див. розколюпувати.

РОЗКОЛУПУВАТИ, ую, уєш і рідко **РОЗКОЛУПЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **РОЗКОЛУПАТИ**, аю, аєш, док., перех. 1. Колупаючи, робити дірку, ямку, заглиблення і т. ін. у чому-небудь. *Лесик стопив велику гілалчку і теж почав з другого боку розколюпувати снігову зазату* (Забіла, Катруся..., 1955, 81); // *Копачи, роздобувати землю. Хопа, стоючи біля самої води, довгим гаступом розколюпував усік, звільняючи шлях водній стихії* (Десняк, II, 1955, 337).

2. Колупаючи, розбирати що-небудь. — Коли наші прогнали гітлерівців, Семен розкопав чи змайшов на полі патрон. Ну й почав розколувати (Коп., Земля., 1957, 129); Я не скавав їй [матері] тільки про те, що Юрчик сам розколував капсулу патрона (Сміл., Сашко, 1957, 43).

РОЗКОЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкблувати 1. Щоб прискорити сушіння [махорки] і зменшити втрати сухої речовини, застосовують розколювання бадилля (Техн. культ., 1956, 342).

РОЗКОЛЮВАТИ, ю, юеш, недок., **РОЗКОЛОТИ**, коло, колеш, док., перех. 1. Ударом, тиском і т. ін. розділяти що-небудь на частини, розбивати на осколки, шматки. Деяк чоловіків з ломами плагнули на крижину й почали розколювати її на .. шматки (Швян, Вибр., 1947, 212); Сидір Макарович розколював колом стару пилляку кладку (Десняк, II, 1955, 340); — Який ти мусульманин, коли в чуда не віриш? А хіба ж не було так, що Магомед прилюдно розколов місяць на дві половини? (Коцюб., II, 1955, 149); Василь здригнувся, мов старий дуб, коли вдаряв в нього грім, але не можучи розколати міцну столітню деревину, збігав по твердій корі на землю (Гжицький, Опрішки, 1962, 10); * Образно. Гуженний гріб наперері, беззучно розколюючи веслом тонку блакить чистого неба, відображеного у воді (Гончар, Новели, 1954, 14); Випал гармати розколов стовпоу тишу і пішов доволу луною над долиною Веприка (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 503); // безос. Всі були блді. Справді, ударяв дараба передом — її би розкололо надвоє (Хотк., II, 1966, 392); // Розбивати (у розколу). Я чорну голову бандита, неначе ханьку, розколов (Сос., II, 1958, 424); * Образно. Виснага шмавлює очі, розколов череп (Дмит., Обпалені..., 1962, 17).

2. перех. Розділяти суспільство, колектив, організацію і т. ін. та їх членів на групи, вносячи розбіжність у думки, погляди. Треба відзначити, що в Англії тенденція імперіалізму розколювати робітників і посилювати опортунізм серед них, породжувати тимчасове загнівання робітничого руху виявилась значно раніше, ніж кінець XIX і початок XX століття (Левін, 1972, 380); Гострі суперечки розколювали громаду (Ле, Навивайко, 1957, 109); [Р у ф і в:] Чи се ж так важко, що для того варто на небезпеку наражатись? [П р і с і л а:] Важко. Се жме церкву розколат надвоє (Л. Укр., II, 1951, 413); // Вносити у що-небудь внутрішній розлад, роздвоєність. Хто може нас, мовтників, підкорити? Хто в силі дружбу нашу розколат? (Тич., III, 1957, 315).

РОЗКОЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗКОЛОТИСЯ**, колеться, док. 1. Від удару, тиску і т. ін. розділятися на частини, осколки, шматки. Аж іскри сипалися навколо, а камінь не хотів розколюватись (Донч., V, 1957, 104); В нас саркофаз, і земля застохла. Десять років він скалічив і сам розколовся надвоє (Л. Укр., I, 1951, 425); Камені тряснує і розколовся зигзагами на дві рівні половинки (Мик., II, 1957, 191); * Образно. Риптом небо помялось возгнем, розколовось посередині і з страшиком тріском завалилось на землю (Коцюб., I, 1955, 316); Голова розколювалася від страшного болю (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 65).

2. перех. Розділятися на групи внаслідок розбіжності в думках, поглядах (про суспільство, колектив, організацію і т. ін. та їх членів). Та хіба ж я можу бути з холодочком м'яти-рути? Ні тим більш ставати сдесь: світ розколюється ж весь! (Тич., II, 1957, 8); З того часу, як людське суспільство розколовся на класи і з'явилася державна, навколо питання про неї точиться гостра ідеологічна боротьба (Ком. Укр., 12, 1963, 65); // Набувати внутрішнього розладу, роздвоє-

ності. Життя його роздвоїлося, розколовся надвоє (Мирний, III, 1954, 186); І враз... ніби щось надвоє розколовся в ньому, і, ні з чого ні з того, затотілось йому смітись... (Вільде, На порозі, 1955, 84).

3. тільки недок. Пас. до розкблувати.

РОЗКОЛЬНИК, а, ч. 1. рел., заст. Учасник розколу (у 1 знач.); // Член однієї із сект, які належать до розколу; старообрядець. Він з родини розкольників і хоч у бога не вірив, проте поганого зілля не вживав (Тют., Впр, 1964, 490).

2. перех. Той, хто вносить розкол (у 2 знач.). .. коли Бунд виставляв себе об'єднувачем, то ми відкидали це і заявляли, що розкольником є якраз Бунд, який не здійснив інтернаціональної єдності с.-д. робітників у місцевих організаціях (Левін, 24, 1972, 285); Оксана викривала об'єктивну шкідливість поведінки Гайдала, коли той, як розкольник, залишав комітет (Укр. літ., 10, 1957, 129).

РОЗКОЛЬНИЦТВО, а, с. Діяльність, поведінка розкольника. Борючись проти бакуністів і викриваючи їх прийомі фракційної діяльності, вони [К. Маркс і Ф. Енгельс] разом з тим викрили деякі спільні риси тактики розкольників (Ком. Укр., 9, 1964, 27).

РОЗКОЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розкольника.

РОЗКОЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Характерний для розкольника.

2. перех. Який спричиняє розкол. Розкольників невиконання рішення партії сепаратистами-бундівцями приводить до краху всієї цієї «федерації найгіршого типу». (Левін, 23, 1972, 306); У листі Н. К. Крупської до Київського комітету РСДРП від 2 жовтня 1903 року міститься інформація про II з'їзд РСДРП і про розкольниківські дії меншовиків після з'їзду (Укр. іст. ж., 2, 1960, 130).

РОЗКОМИЗЯТИСЯ, ажуся, изійшся, док., розм. Почати дуже вередувати, капризувати.

РОЗКОМВОЙОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкопвоювати. Сьогодні здибав у горах Павла. Він — розкопвоюваний, підриєник. Забачиши мене, пішов назустріч (Мушк., Серце..., 1962, 241).

РОЗКОМВОЮВАТИ, ю, юеш, док., перех. Звільняти від конвою.

РОЗКОНОПАТИТИ дис. розконопачувати.

РОЗКОНОПАЧУВАТИ, ю, уєш, недок., **РОЗКОНОПАТИТИ**, ачу, атиш, док., перех. Виймати із шапани, дірок те, чим вони були закопачені.

РОЗКОНСЕРВОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкопсервувати.

РОЗКОНСЕРВОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗКОНСЕРВУВАТИ**, ую, уєш, док., перех. Припиняти консервацію, відновлювати діяльність підприємства, закладу і т. ін. [К а р н с ь к и й:] Ми тут без часу не жарнували. На всі педали натиснули, щоб розкопсервувати будівництво (Шовк., Інженери, 1956, 163).

РОЗКОНСЕРВУВАТИ дис. розкопсервувати.

РОЗКОНСПІРУВАТИ, ую, уєш, док., перех. Зняти консервацію з кого-, чого-небудь. Купив [Жигало] на базарі глечик сметани... і слова його під ліжком... Ще й заклад для конспірації купави газет. Ну, ми його й розкопспірували. Бо у нас таке правило: нічого не .. приховується від друзів (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 101).

РОЗКОП, у, ч., рідко. Розкопане місце. На глибині близько 2,5 метра культурні нашарування закінчувались, і з розкопів деінде почав проступати материк (Наука..., 3, 1972, 31).

Δ **Закладати (закласти) розкоп** — починати вести розкопки (у 2 знач.). З землі добуто уламки кісток, залишки вугілля, попіла... А коли заклали розкоп, уже перші шурфи підтвердили передбачення: тут під

землю знаходиться ще одне палеолітичне житло (Знання... 1, 1971, 12).

РОЗКОПАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розкопаний. *Начетверо розкопана, Розрита могила. Чого вони там шукали? Що там сторонили Старі батьки?* (Шевч., I, 1963, 222); *В кишені він намагає ж'яку шовкову хустку. Десь він її прилопця з-поміж розкопаних Хомою трофеїв, приховає, готуючи в дарунок доньці...* (Гончар, III, 1959, 154); // у знач. прикм. *Кілька звалили вони сиділи мовчки, дивилися на розкопану землю, на риштування, машини, людей* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 200); // **розкопано**, *безос. присудк. с.* *Чи довго той Скилур.. сидів у Сімферополі, чи недовго — про це ще не розкопано* (Вишня, I, 1956, 159).

РОЗКОПАТИ *див.* розкопувати.

РОЗКОПАТИ, ів, мн. Те саме, що розкопка 2.

РОЗКОПИНИ, ив, мн. Те саме, що розкопка 2. — *Я в радіус усім лишитися [на острові] на якийсь день. Відпочили б, подивилися б на наші розкопини і на природу, рибки половили б* (Коцюба, Нові береги, 1959, 237).

РОЗКОПИРСАНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мнн. ч. до розкопирсаний. *Лінія фронту була, наче широка оранжія, розкопирсана, порита смугами окопів, подобана вирвами від снарядів* (Смолич, Мпр., 1958, 400); * *Образно. Стара виразка, розкопирсана нечистими руками, защемила в Чичинім серці* (Мирний, II, 1954, 270); // у знач. прикм. *Місяць заливає жижерним світлом розкопирсаний вигін комуни* (Кундзвич, Пов. і нов., 1938, 258).

РОЗКОПИРСАТИ *див.* розкопирсувати.

РОЗКОПИРСУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗКОПИРСАТИ**, аю, аш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Те саме, що розкопувати 1. — *Віжмо! — командуює Чіпаріу. — Все понад берегом. Може, навапередки ми будемо спритніші. Яке щастя, що я розкопирсав одну шину в їхнього авто!* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 71).

2. *Роздріпувати* (болячку, рану, прищ і т. ін.). *Розкопирсати виразку; // перен. Спричинювати моральні страждання, душевний біль. Про самого Чірку гріх слово сказати! Та його хата низенька й тісна, його мати згорблена, стара, висушена гіркою нуждою та лихом, розкопирсали диху, падуку на рокоші та на прибутку ласу натуру Явдошину* (Мирний, I, 1949, 357).

РОЗКОПКА, и, ж. 1. чого. Те саме, що розкопування. [К у в н ц я:] *Легенду про золоту чашу повторюють досить часто. При розкопках кожного кургана, при розкритті кожної крипти незмінно фігурує своя «золота чаша»* (Коч., II, 1956, 321); *На капусті після збирання врожаю провадяться розкопки ґрунту для встановлення чисельності капустяної совки, капустяної мухи, капустянки та інших шкідників* (Шкідн. і хвор., рослин, 1956, 87).

2. *тільки мн.* Роботи, спрямовані на пошуки і добування чого-небудь захованого під землею, світом, руїнами і т. ін. *Під руїнами [Мессіни] і досі позовано 40 000 людей. Ідуть розкопки* (Коцюб., III, 1956, 354); // *арх.* *Знімання шарів землі з метою добування, розкриття пам'яток старовини. Він розпитував про нові археологічні розкопки, про стоянки періодію людини, про сідли скіфі і запорожців* (Баш, На землі..., 1957, 24); — *Я знаю, котрий з них шпигун — от побачиш, це сам професор або той другий, що розкопки провадить...* (Збан., Мор. чайка, 1959, 42); // *Місце, де ведуться або велися такі роботи. Завідуючий заповідником зараз у від'їзді — на археологічних розкопках десь під Мелітополем* (Чаб., Катюша, 1960, 246); *Гаймули вони грузувиком аж до Севастополя, побували на розкопках Херсонеса* (Гончар, Тронка, 1963, 170).

РОЗКОПУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розкопок (у 2 знач.).

РОЗКОПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкопувати. *Щоб не завдавати шкоди цим деревам, ми на глибоке розкопування не заохились* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 86).

РОЗКОПУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗКОПАТИ**, аю, аш, *док.*, *перех.* 1. Риючи, розгрібати, розривати що-небудь. *А відцїля видніше буде, Як той розкопуватимуть льот. Коли б вже швидче розкопали* (Шевч., I, 1963, 291); *Із ними ходив у гринбі я набіг: Розкопував листя, обшукував пні* (Рильський, Урожай, 1950, 119); *Нарешті спимилась [Палагна] під буком. Але перше, ніж розкопат муравлиску, вона підняла вгору руки і потяглася смачно всім тілом* (Коцюб., II, 1955, 337); // *Розриваючи землю, розкидаючи руїни і т. ін., знаходити, відшукувати кого-, що-небудь. Мстиихх Дершукурія прибирала до рук. Розкопували гліб, знаходили за латами червінці* (Горд., Дівчина..., 1954, 105); *Мишко розкопав землю під буком і знайшов красну бузину паличку* (Казки Буковини..., 1968, 204); — *Коли прорвалася до підвалу підмога (від будинку гостяса самий підвал), вона довго не могла розкопати нас* (Ю. Янов., II, 1954, 138); — *Коли б мені дали з пісютні козаків чи навіть молодіць, я, може, десь і розкопан би в нашій Долині трохи селітри* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 408); // *Копати, риючи, розширювати що-небудь. Приходилось розкопувати яму ширше, щоб вийняти її [плиту]* (Фр., VI, 1951, 123); — *Ота мені каторжна гора потрощила не одного вова!... — То застав синів трохи розкопати шляк, — сказав кум* (Н.-Лев., II, 1956, 269).

2. *перен.*, *розм.* *Детально розбирати що-небудь, копатися в чомусь з метою з'ясувати щось. — Треба розкопувати архіви свого краю* (Донч., II, 1956, 11); — *Хе-е! Ще й брехню завад!* — сказав Грицько, хитнувши головою. — *От тобі й знай! Та пожди, не забувай баки. Ми все розкопаємо, все розвідаємо...* (Мирний, III, 1954, 125); — *Я на це не піду, пане Бастерт. Надто небезпечна справа. Тепер уже створено нову поліцію, і мушу вам сказати, там зібрані розумні хлопці. Вони зразу все розкопають, хоч би як обережно я не діяв* (Собко, Запорука..., 1952, 148); // *Знаходити, виявляти що-небудь внаслідок пошуків, розбору. В глибинах університетської бібліотеки студенти розкопували потрібну їм літературу* (Мик., I, 1957, 146); *Це була фотокопія заяви, яку колись, ще бувши шістнадцятилітнім хлопцем, писав Річард Баум.. А проте, гаява залишилася, і Ервін Майер зумів розкопати її* (Собко, Стадлон, 1954, 232).

РОЗКОПУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до розкопувати.

РОЗКОРЕНІТИСЯ *див.* розкоріюватися.

РОЗКОРЕНЯТИСЯ *див.* розкоріюватися.

РОЗКОРІНІТИСЯ *див.* розкоріюватися.

РОЗКОРІЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКОРЕНЯТИСЯ**, **РОЗКОРІНЯТИСЯ**, яється, *недок.*, **РОЗКОРЕНІТИСЯ** і **РОЗКОРІНІТИСЯ**, яється, *док.* 1. *Пускати коріння в різні боки. Розкоріюється дуб та на всі боки* (Гич., I, 1957, 214); *Волюча бузина розкорінялася-розплоджувалася на волі* (Мирний, IV, 1955, 205); — *Де вже розкоріюється [хрін], то й посяти за ним доброго нічого не можна* (Вовчок, I, 1955, 184); * *Образно. Лице її спалахнуло — мигнула блискавка, що розкорінилася над полями* (Гуп., Скупава..., 1965, 21); // *перен.* *Кількісно розростатися (звичайно про рід). А рід же то [Польських] розкорінився — великий та душний!* (Мирний, I, 1949, 205).

2. *перен.* *Поширюватися, закріплюватися в чому-небудь. Лірика такого медитативно-розповідного роду, часом з густою домішкою живописного «жанру», прозо-*

дить через.. поезію [М. Рильського], починаючи від.. вірша «Перед весною» і особливо буйно розкорінюються в 40—50—60-ті роки (Не ілюстрація..., 1967, 115); // Зміцнювати своє ставовище. Архїреїв розіслали по селах, бо штунда почала всюди розповсюджуватись і розкоренятись (Н. Лев., IV, 1956, 72).

РОЗКОРНІЯТИСЯ *див. розкоріноватися.*

РОЗКОРКОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розкоркувати; // у знач. прикм. Повернувшись з ломбарду, Швейк застав фельдкурата перед розкоркованою пляшкою горілки (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 114).

РОЗКОРКОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкоркувати.

РОЗКОРКОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОРКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Витягати корок і т. ін. із пийки пляшки. У хаті метушились, ставили на розсунуті столи закуски, голова колгоспу розкорковував пляшки (Збан., Малли. дзвін, 1958, 31); Імості вдобули дві пляшки вина й казали дідові їх у воді застудити, а відтак казали їх розкоркувати і одну пляшку подали дідові (Черемш., Тв., 1960, 240).

РОЗКОРКОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКОРКУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Випадати із пийки пляшки (про корок).

2. тільки *недок.* Пас. до розкоркувати.

РОЗКОРКУВАТИ *див. розкоркувати.*

РОЗКОРКУВАТИСЯ *див. розкоркуватися.*

РОЗКОРМІТИ *див. розкормлювати.*

РОЗКОРМЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкормлювати.

РОЗКОРМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКОРМІТИ**, кормлю, кормиш; *жн.* розкормлять; *док.*, *перех.* Згодуючи багато корму, робити жирним, угодившим (тварину).

РОЗКОРЧОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розкорчувати. Вся площа розсадника розкорчована; // у знач. прикм. Гуркоче трактор на розкорчованій цілині (Кучер, Зол. руки, 1948, 116); // розкорчовано, *безос.* присудк. сл. Викопано канали, розкорчовано куці, зрізано купини, площу зорано і засіяно вівсяницею, тимофійкою та іншими травами (Хлібороб Укр., 2, 1966, 24).

РОЗКОРЧОВКА, и, ж., *розм.* Те саме, що розкорчовування. За почином колгоспських бригад.. почалося змагання за якнайшвидшу розкорчовку тайги (Знання., 10, 1967, 5); // Місце, яке розкорчовують. Падали в куці осколки, і свіжі вирви на диво були схожі на дбайливу розкорчовку, над якою підіймається весілля димок (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 751).

РОЗКОРЧОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкорчовувати. Після розкорчовування лісу.. зорали чагарниково-болотним плугом на глибину 15—18 сантиметрів (Хлібороб Укр., 5, 1966, 24).

РОЗКОРЧОВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОРЧУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розчищати яку-небудь ділянку, виколючи, вириваючи корчі дерев, чагарників. — Розкорчовувати сіножаті, зрізати купини, своєчасно підсіяти трави та фашіно удобрювати. Почнемо перші і любей піднімемо. — Катерину підтримали (Хлібороб Укр., 11, 1966, 34); Колгоспники розкорчували серед незаїжаних лісів до 500 гектарів землі (Воля, Садн., 1950, 119).

РОЗКОРЧОВАВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розкорчовувати.

РОЗКОРЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкорчувати. Основними заходами збільшення виробництва продукції в гірських колгоспах повинно бути освоєння шляхом розкорчовування чагарників і меліорації нових площ (Хлібороб Укр., 7, 1964, 8).

РОЗКОРЧУВАТИ *див. розкорчовувати.*

РОЗКОС, у, ч., *спец.* Бічний хід у шахті. Тучинський усе простував далі, минаючи видобуткові закутки (рудника).. Завернувши у бічний розкос, він спинився (Досв., Вибр., 1959, 348).

РОЗКОСИЙ, а, е. 1. Який має косий розріз (про очі). Лець прижуреними, по-хлібному трохи розкосими очима.. він дивився сторожко у штормову далину (Збан., Сеспель, 1961, 4).

2. Який має розкосість (у 2 знач.). Вискоchie маленький розкосий хлопчик, голий до пояса, і притулювся до дошки спиню (Донч., VI, 1957, 412).

РОЗКОСИНА, и, ж. 1. Косий розріз очей. Малий (Гаркуша), але бравий: манишка на всі груди, сивий смушок на голові, очі з жижуватими розкосинами (Гончар, Таврія, 1952, 34).

2. Те саме, що кособікість. З саней зіскочив молодий червоноармієць у сірій шинелі, в будьонівці. Погляд його чорний, з лець помітною розкосиною очей палав гнівом (Збан., Сеспель, 1961, 305).

РОЗКОСИТИСЯ, кошуся, косяться, *док.*, *розм.* Захопитися косінням. Тільки що розкосилися добре, а тут дощ (Сл. Гр.).

РОЗКОСИЧЕНИЙ, а, е. Прикрашений, убраний квітами, стрічками і т. ін. (перев. про волосся). * Образно. Вони йшли поміж чагарників, обминали заболочені влоговини, на яких лежала стояла з розкосиченими стеблами (Гуд., З горіха., 1967, 5).

РОЗКОСИСТЬ, ості, ж. 1. Властивість за знач. розкбсїй 1.

2. Те саме, що кособікість.

РОЗКОТ, у, ч. 1. Розлога, широка, рівна поверхня. Широка панорама перед вікнами чарувала зір. З лівої руки — за Олександрівським узвозом і хащами наддніпрянських степів — синій плам Дніпра, білі розкоти Труфанового острова (Смоляч, Реве та стогне., 1960, 547).

2. *перев. жн.* Древалій, розкотистий гук, який лунає, поширюється далеко навкруги. Сузо тріснуло щось і розкололо важким розкотом ніч (Кочуб., II, 1955, 87); * У порівн. Але ось підняв голос Мойсей У розпалі гнімбжу. Покотилися слова по степу. Наче розкоти грому (Фр., XII, 1953, 501).

РОЗКОТИСТИЙ, а, е. 1. Гучний і переривчастий, з розкотами (у 2 знач.). Налетів вітер, закрутило, завіторіло в горах. Гримнуло розкотистим громом (Щюпа, Краєви, 1971, 161); Розлігся тяжкий розкотистий вибух (Голов., Тополя., 1965, 295); Чути ще в сінях його розкотистий бас (Довж., I, 1958, 116); Від Мизасевого жарту хлопці та дічата вибухнули розкотистим ха-ха-ха... (Чорн., Визвол. земля, 1959, 82).

2. З розлогою, широкою, рівною поверхнею. Розкотисті площі.

3. *заст.* Легкий на ходу (про брочку, віз і т. ін.). Цей віз розкотистий (Сл. Гр.).

РОЗКОТИСТО. Присл. до розкотистий 1. Біля залізничі гримнуло розкотисто, по-весняному, так, що задигтіла земля (Автом., Так народж. зорі, 1960, 279); Засміялася Орися розкотисто, гінко, по-дівоцому (Тют., Вир, 1964, 509); За лісом згось розкотисто застівав, ідучи луками (Гончар, II, 1959, 222); Розкотисто заіржав [кінь], зівши голову (Ле, Наливайко, 1957, 111).

РОЗКОТИТИ *див. розкбчувати.*

РОЗКОТИТИСЯ *див. розкбчуватися.*

РОЗКОХАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мин. ч. до розкохати. Дерева, розкохані попередніми дощами, поступали своє рясне листя, мов попарені (Дн. Чайка, Тв. 1960, 74); // у знач. прикм. На сонці відполіровано блискуло її сите, розкохане тіло (Тют., Вир, 1964, 239).

2. у знач. прикм. Який, споживаючи багато їжі, став

огрядним, жирним; // Який, живучи в достатках, став випещеним. *Якесь розкохана пані, тримаючи на шворці псика, здивовано зирнула на залізничника* (Стельмах, I, 1962, 161); // Який буyno розрісся за сприятливих умов (про рослинність). *Одної ночі, егніздившись між пружинистим гіллям густої розкоханої вишні на вілній волі в'ягли, заопці вже стали засимати, як аенацька обидва стрепенулися* (Загреб., Диво, 1968, 148).

РОЗКОХАТИ *див.* розкочувати.

РОЗКОХАТИСЯ *див.* розкочуватися.

РОЗКОХУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗКОХАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.*, *розм.* Надмірною їжею розгодувати, робити огрядним, жирним (тіло); // Ростити, пестити в достатках (людину); // Дбайливо вирощувати (рослинність), створюючи сприятливі умови.

РОЗКОХУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗКОХАТИСЯ**, аюся, аешся, *док.*, *розм.* 1. Преставати кохати кого-небудь. — *Хлопчик ще ти, — говорить Микола Іванович. — Я прожив у два з половиною рази більше за тебе і бачив разів у десять більше. І закохувався, і розкохувався більше разів, ніж ти* (Собко, Любов, 1935, 57).

2. *заст.* Те саме, що забкочуватися. *Бідахи [паніци] розкохались, аж зовсім подуріли, з лиць спали.. Чи так вона [панночка] всім до душі прийшла, чи не було їм тоді чого іншого розважитись* (Вовчок, I, 1955, 108).

3. Спोजиваючи багато їжі, ставати огрядним, жирним; // Буyno розростатися за сприятливих природних умов (про рослинність). *Луз був давній і старий.. На його величезному квадраті, обрамленому з чотирьох боків лозяками, розкохувалися зелені, густі та запашні трави* (Тют., Впр, 1964, 229); *В просвіті змар засвітилося рідке сонячне проміння,.. запалило скриту багрянцем пожежлого листа грушу-одимачку, що розкохалася за клуню комірника* (Логв., Літа..., 1960, 6).

РОЗКОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розкотіти.

РОЗКОЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкочувати.

РОЗКОЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розкочування. *Найдосконалішим пристроєм для розкочування проводів вважається розкочувальний візок* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 117).

РОЗКОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкочувати.

Розкочування проводів по трасі провадять способом змотування проводу при обертанні барабана навколо вала (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

РОЗКОЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗКОТИТИ**, кочу, кітиш, *док.*, *перех.* 1. Розгортати, розпластувати згорнуте (трубочкою, рулоном). *Грецьку розгонистим руком розкотив на столі пожежку, протерту на згинах карту* (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 147); // *рідко*. Відгинати заковчені догоря краї рукавів, холош і т. ін. *Милайло розкочував холоші на ногах, крєктає* (Ле, Вибр., 1939, 92).

2. Котячи, направляти з одного місця в різні боки одне за одним. *Корабель наш розрізав воду — І дорога блакитно перлиста Зостається широка за нами, Геть далеко розкочує галі* (Л. Укр., I, 1951, 17); *Сіра куріпка, закувши небезпеку, розкочує з гнізда яйця на всі боки, щоб потім зібрати їх знову* (Знання..., 10, 1969, 14); * У порівн. *Вона зареготалася молодим та дзвінким сміхом, мов хто срібло розкотив по золотій тарілці* (Мирний, II, 1954, 71).

3. Котячи, розганяючи, поступово збільшувати швидкість руху чого-небудь. *Розкочувати колесо*.

4. *перен.* Примушувати звучати лунок, розкотитися. *Увечері, вранці не спитесь йому [солдов'ю], не дріматесь, Росинками срібними силе, розкочує сніг* (Дор., Літа..., 1957, 20); *З озерця з глухим ревінням виривався*

водяний стовп. Метнувшись метрів на три вгору, він ляснув шумним водопадом, розкотивши навколо луку (Донч., II, 1956, 33).

РОЗКОЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКОТИТИСЯ**, кітється, *док.* 1. Розгортатися, розпластуватися (про що-небудь згорнене трубочкою, рулоном). * *Образно*. *Килим сувоєм розкочується по узгір'ях, по долині, а на ньому в сонячному світлі вимальовуються далекі верховини* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 38).

2. Кітяться з одного місця в різні боки, одне за одним. *Під колитами в коней, замість тріскучої стерні, вже репасться червоне кавуняччя, розлітається, розкочується між збитим у клубки озудинням* (Гончар, II, 1959, 123); *Брязнуло до землі намисто й розкотилося по кучочках* (Коцюб., I, 1955, 30); *Посеред сімей перекинутий кадібок з грушкками; вони розкотилися по долаці* (Тют., Впр, 1964, 428); // *Безладно розспитися, розділяючись на пасма* (про волосся). *Тимко кладе біля себе на лаві картуз, трусить кучерями, а вони, — блискучі, смоляні, шовкові, — так і розкочується по голові пружними кілцями* (Тют., Впр, 1964, 96); *Чорне блискуче волосся.. розкотилося по її плечах, по виду* (Мирний, III, 1954, 148); // *Розходитися, розбігатися в різні боки*. *Заряди дощ.. Спершу віячі наче зраділи — розкотилися по толоці* (Мирний, I, 1949, 157); *Жовті курчата розкотилися по градках, мов горох* (Коцюб., II, 1955, 14); * *Образно*. — *Мені є теперечки про що думати й гадати. Думки мої розкочуються, немаче розсилані з решета горох* (Н.-Лев., I, 1956, 586); *Якби не Плачинда, вона кинулася би за ним, щось промовила б йому.. Тільки що б вона сказала? Навіть зараз розкочуються непромовлені слова* (Стельмах, I, 1962, 402); // *Роз'їжджатися в різних напрямках* (про засобі транспорту). *Далеко внизу, на заквітчаній вогнями станції, гриміли поїзди. Вони розкочувалися у всі кінці* (Загреб., Снека, 1961, 223); *Фурони рушили з місця і розкотились од куреня на всі боки* (Н.-Лев., II, 1956, 33); // *перен.* *Пориваючи дружині або сімейні зв'язки, починати жити в різних місцях*. *Не стало атажка, товариство немов розкотилось по світу* (Мирний, I, 1949, 217); *Сини його розкотилися по всьому Подолі, але теж росли коло заліза й вогню* (Кучер, Трудна любов, 1960, 228); // *перен.*, *розм.* *Користуючись попитом, ставати власністю кількох, багатьох*. *Від видавця я запровав всього-на-всього 25 примірників. А коли то було?.. Розкотилися всі по добрих знайомих* (Мирний, V, 1955, 379).

3. Під час їзди хилитися з боку на бік на слизьких, перівних місцях. *Скриплячи полоззями і широко розкочуючись на крутих поворотах, мчали сами з різбленими сплнками й строкотили килимами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 345).

4. *перен.* *Лунок, розкотисто звучати*. *Дзвінок та весело розкочується по всій луці дитячий гамір, сміх* (Гр., I, 1963, 435); *Дружне, дедалі наростає чур'я вже розкочується за річкую, за шельюями* (Гончар, II, 1959, 251); *Галія зареготалася болюсно; божесвілій сміх її розкотився на всю зату* (Мирний, I, 1949, 343); *Ромує гудок паровоза, весело розкотився німими полями, віддався луною десь ген-ген удалечині* (Крот., Сини... 1948, 40); // *безос.* — *Нема-а! Нема-а! — весело стоголого розкотилось у відповідь* (Гончар, II, 1959, 44); // *Передатися на далеку відстань* (про луку). *Вдарив в луку грім тріскучий — Луна розкришилась, і луна кружол по лісі Дико розкотилась..* (Гудан., Тв., 1959, 47).

5. *перен.* *Поширюватися, ставати відомим багатьом*. *Щороку почали розкочуватися чутки про небесні знаки, по яких вгадували, що скоро настане*

кінець світу (Стельмах, I, 1962, 256); Про наші місяці розкотилася слава, Спитай і почуши у відповідь скрізь, Що кращого міста нема, як Полтава, Де я народився і змалечку ріс (Перв., II, 1958, 335).

6. *перем., розм.* Витрачатися швидко, у великій кількості, марно (про гроші, майно і т. ін.). Де їх [гроші] тільки брати, коли вони, кругленькі, так і розкочуються тобі, неначе в них живі душі (Стельмах, I, 1962, 568); — Якби люди по правді жили, чи терпіла б я, zostавшись сиротою, те горе та нужду, що прийшлося витерпіти? Чи розкотилося би добро сирітське? (Мирний, I, 1949, 277).

7. *рідко.* Розливаючись, виходити з берегів (про річку). Ріка розкочувалася щовесни (Рильський, II, 1960, 86).

8. *тільки недок.* Пас. до розкочувати.

РОЗКОШЕСТВО, а, с. Розкіш, розкішне життя. Предметом гордовців були вазони з нього, Де смирний кактусик, дві функції сумні Росли, розкошества лююзя зелена (Рильський, Поеми, 1957, 230).

РОЗКОШІ *див. розкіш.*

РОЗКОШІТИ, іє, *недок., рідко.* Ставати більш розкішним, пишним. Коси у їх [дівчат] розкошіють (Барв., Опов., 1902, 293).

РОЗКОШЛАНІЙ, а, е. 1. *Дієпр. пас. мян. ч.* до розкошлати. Аерум раптово підскочив із місяця. Нашвидку, тремлячи, пригадав він розкошланій на голові чуб (Вас., II, 1959, 16); Його вуса, розкошлані чужою рукою, заворушилися, мов у роздратованого тигра (Ю. Янов., II, 1954, 59); // у знач. прикм. Робітник підвіся, в задумі заходив біля порога, якийсь незграбний, в розкошланій сивині (Гончар, II, 1959, 161); * Образно. Низько чіпляючись за дерева і дахи, повзли над селом розкошлані, непроглядно густі змари (Коз., Гарячі руки, 1960, 115).

2. у знач. прикм. З непричесаним, скуйовдженим волоссям. Молодий Горпищенко, озираючись, все бачить біля колодязя в полудневій саїпучості матір, і Тоню коло неї, і розкошланого, без картуза батька (Гончар, Тровка, 1963, 76).

РОЗКОШЛАТИ, аю, аеш, *док., перек.* Розтріпати, зробити кошлатим; // Скуйовдити (волосся). Увійшов чорнявий його товариш, скинувши з голови на стілі картуза свій, по-молодецькому розкошлавши рукою своє чорне густе волосся (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмигівського, 1948, 354); Вітек знову розкошлав чуб і розправив борти студентської тужурки (Смолич, Світанок... 1953, 398).

РОЗКОШЛАТИТИ, ачу, атиш, *док., перек., розм.* Те саме, що розкошлати. Брат розкошлатив рукою білявий Юрків чуб (Коз., Вибр., 1947, 11).

РОЗКОШЛАТИТИСЯ, ачуса, атишся, *док., розм.* Стати розкошланим, скуйовдженим (про волосся). Ще більше почорнів [Дмитро Клягей], засмаг на вітраж, брови розкошлатились... (Гончар, II, 1959, 441); Навколо високого чола розкошлатився чорний чуб, запали і побіліли смагляві щокі (Стельмах, II, 1962, 247).

РОЗКОШЛАЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мян. ч. до розкошлатити. Він повірно пішов за нею, опустивши чубату голову, що нагадувала розкошлачений вітром стіп (Жур., Дапа, 1961, 4); // у знач. прикм. Наталія швидко підвелася, закунула за плечі розкошлачену косу (Вас., II, 1959, 61); Головатий кинув на стілі справу, підібрав розкошлачені вуса і грузно сів на лаву (Добр., Очак. розмпр, 1965, 401).

РОЗКОШОЛЮБ, а, ч., *заст.* Те саме, що розкішник. Чого се разом обудилися турки розкошолюби? Чого се біжати перелікавшихся? (Вовчок, I, 1955, 336).

РОЗКОШОЛЮБСТВО, а, с., *заст.* Пристрасть, любов до розкоші, розкішного життя; // Те саме, що роз-

кішество. — То я тобі пораю: збери геть-чисто усі свої вчені книжечки, хрест-нахрест зв'яжи їх реміничком, заміни панські шовкові сорочки на полотняні, попрощайся з розкошолубством і йди з мого достатку, з моєї кам'яниці в народ (Стельмах, I, 1962, 108).

РОЗКОШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкошувати. Все тут [у кімнаті] схиляло до спокою, розкішеності, панського розкошування (Кач., II, 1958, 449); Мета [християнського] живопису — не давати розкошування очам, а закликати до молитви (Загреб., Диво, 1968, 94).

РОЗКОШУВАТИ, ую, уеш, *недок.* Жити в достатку, розкошах. Вищу серце, що в палатах Ти розкошував, і не жаль Тобі покинутої хатини... (Шевч., II, 1963, 11); Мали [Охрім із жінкою] всякого добра, що й не заічити. Та недогодо розкошували (Вовчок, I, 1955, 95); // Вести безтурботне, розгульне життя. Тило у турецькому місті. Вечір пізній, місяць ясний. Хто відпочив, а хто розкошує (Вовчок, I, 1955, 336); О, живайте, кохайтесь, первістки зривайте, Розкошуйте, танцюйте, вино наливайте! (Л. Укр., IV, 1954, 265); — Така, мовляв, голя божа, щоб я робив на них, дармоїдів, як проклятий, а вони щоб розкошували (Головко, II, 1957, 403); // Відчувати задоволення, насолоду, втіху від чого-небудь. Підшивав [ковдру] рівно дві години, аж втомився. Зате тепер розкошує під ковдрою (Коцюб., III, 1956, 179); Данило, заховавшись у зурчаний мішок, розкошував у теплі (Трубл., I, 1955, 155); На них [возах] сиділи чорні чубаті запорожці з берегів Самари і Дніпра і мінькувано пихкали люльками, розкошуючи ярмарком (Панч, Гомон. Україна, 1954, 94); // *перек.* Виявляти себе у всій красі, силі (про природу). І в небі й на землі все неначе малю й розкошував в пишноті гарного тижого петричаного вечора (Н.-Лев., IV, 1956, 276); Трава, папороть, арніка, незабудьки й т. ін. Все те розкошує коло берега потоку (Коб., III, 1956, 153).

РОЗКОШУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок., рідко.* Зазнавати насолоди, втіхи від кого-, чого-небудь; утїшатися кимсь, чимсь. Герман обїдав швидко, аби наситити живіт, не смакуючи та не розкошуючися (Фр., VIII, 1952, 381); Вона хоч яка була зайнята, завжди візьме їх у руки, розкошується бодай хвилинку запахом квітів, прилягається до їх барв (Круш., Буденний хліб..., 1960, 61).

РОЗКРАДАННЯ, я, с. Дія за знач. розкрадати. Розкрадання народного добра капіталістами продовжується (Ленін, 32, 1973, 262); — Спіймаю ще раз — передам у суд. Там за розкрадання колгоспної власності тобі припечуть, що слідує (Тют., Вир, 1964, 28).

РОЗКРАДАТИ, аю, аеш, *недок., розм.* **РОЗКРАСТИ** і *рідко* **РОЗКРАСТИ**, крāju, крājuш, *док., перек.* Красти частинами, час від часу. І гетьманці і петлюрівці, як і їхні газані — німецькі окупанти, — розтягали й розкрадали військове майно (Скл., Легенд. начдив, 1957, 61); В нашу хату і комору Заградаєш [закрадається] мизодій, Щоб здобуток наш розкрасти, Ще й на нас кайдами еласти (Фр., X, 1954, 39); — Ну, то поклади мене у віз із рибу. — Аї! Риба! По всій Польщі люди голодні, як собаки. Рибу розкрадуть, і пана... (Довж., I, 1958, 268).

РОЗКРАДАТИСЯ, ається, *недок.* Пас. до розкрадати. Імператори приходили й відходили, і після кожного з них зменшувалось багатство Великого палацу, золото й срібло його роздавалось, розкрадалось (Скл., Святослав, 1959, 145).

РОЗКРАДАЧ, а, ч. Той, хто розкрадає що-небудь. — Будеш відповідати перед судом. Я ніді захист розкрадачі державного майна взяти не можу, — наче каменюку жбурну [секретар райкому] (Мушк., Чорний

хліб, 1960, 62); *Всі знають, що Лизун браконьер, розкрадач народного добра, злодюга, але йому від того мало горя* (Чаб., Тече вода..., 1961, 137); *Боротьба з порушенням трудової дисципліни, з прогульниками, бракерами, розкрадачами суспільної власності.. є найпершим завданням* (Наука..., 1, 1973, 35).

РОЗКРАДАЧКА, в, ж. Жін. до розкрадів.

РОЗКРАДЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розкрасти. [Б о б:] *Маєте щастя, що той вагон шоколаду ввесь не був розкрадений у моєму районі* (Галан, I, 1960, 364); // *розкрадено, безос. присудк. сл. Не було тільки кишенькових [годинників], — ті, певно, розкрадено, і заради них розгробовано, а потім підпалено крамницю* (Гжицький, У світ..., 1960, 44); — *Не вірте йому, товаришу, — напівблагально, сарказовано говорила вона Обухому. — Хліб поховано, розкрадено, а він обдуває вас* (Кпр., Вибр., 1960, 315).

РОЗКРАДЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкрадати.

РОЗКРАСІТИ *див.* розкрашувати.

РОЗКРАСИТИСЯ *див.* розкрашуватися.

РОЗКРАСКА, в, ж. Покращання кольорів, фарб на чому-небудь; візерунок.

РОЗКРАСТИ *див.* розкрадати.

РОЗКРАШЕННИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мнн. ч. до розкрасити. *Видовище могутнього криголаму [льодоходу] заповнило його всього. Вже не кричаньські, а чийсь далекі.. поламані ополонки, порвані на шматки стежки та снігові, розкрашені буряковим квасом баби пропливали перед очима* (Гончар, II, 1959, 202); // *у знач. прикм. На ганку, на розкрашеній, різаній лавочці, сидить двоє їх, — молодий муж і молода жона* (Фр., VIII, 1952, 282).

РОЗКРАШЕННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розкрасити.

РОЗКРАШУВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розкрасувати. *Розкрашування масок.*

РОЗКРАШУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗКРАСИТИ**, ашу, асш, *док.*, *перех.*, рідко. 1. Розмальовувати різними або одним фарбою.

2. Робити красивим, привабливим; прикрашати. *Сам лебачо, сам лебачо, Лебачого й батька, Тільки його розкрасила. Що сивая шапка* (Чуб., V, 1874, 206).

РОЗКРАШУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗКРАСИТИСЯ**, ашуся, асшся, *док.*, рідко. 1. Ставати різноколірним.

2. тільки *недок.* Пас. до розкрасувати.

РОЗКРАШУВАЧ, а, ч. Той, хто розкрасує що-небудь.

РОЗКРАШУВАЧКА, в, ж. Жін. до розкрасувач.
РОЗКРАШУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. тев. ч. до розкрасувати. *Воно [небо] майже не відбивається у воді, розкрашуваний ударами весел* (Горький, Опов., перехл. Хуторяна, 1948, 13).

РОЗКРАШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкрасувати.

РОЗКРАЮВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **РОЗКРАЯТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* Розділяти, різати на частини, шматки, порушуючи цілість чого-небудь. *Стало видно дорогу, що розкраювала напіл прозорий осінній ліс* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 22); [Д а н и л о:] *Коли на твоім порожнім лобі сяє муха, я поручусь, що муху надвоє розкраю* (К.-Карній, II, 1960, 64); *Шлянка, що раніше була лише скраю, тепер наскрізь розкраяла маленьке тільки селіско* (Головко, I, 1957, 138); * *Образно. Не загризів ні ерім у жмарх, ні лавісні близкави не розкраяли неба ерочистим спалазом* (Довж., I, 1958, 67); // *Наносити глибокі рани, розрубувати до крові. Осатанівши від скаженого скруту, з нелюдьською силою стали лохити ці леви [козаків] все, що їх оточало.. розбивали надвоє голови, розкраювали молоді, врод-*

ливі обличчя (Стар., Облога..., 1961, 58); — *Чого ви в'яжете, чого вам треба? Одійдіть геть, бо ще комусь голову розкраю!* — *крикнув на хлопців Іван* (Л. Янов., I, 1959, 100).

◇ **РОЗКРАЮВАТИ** (розкраяти) [і] серце *чи* ([і] дшу) *чию, кому* — *завдати болю, горя, страждань і т. ін. кому-небудь. — А втім, може й справді се якась невідомо сила розкраяла мені і серце і душу надвоє...* (Л. Укр., III, 1952, 703).

РОЗКРАЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКРАЯТИСЯ**, ається, *док.* 1. *розм.* Намагатися всюди встигнути, виконувати або прагнути зробити багато справ одразу. *Я не раз чує від своєї мами, від бабусі, як вони говорили, — не виправдуючись, а з жалем, — мовляв, я не маю десяти рук, не можу розкраятися на п'ять частин!* (Томч., Готель..., 1960, 61).

◇ **Розкраюється** (розкрається) серце *чию, у кого; Розкраюється (розкрається) душа *чию, у кого* — *хто-небудь відчував біль, горе, страждання і т. ін.**

2. тільки *недок.* Пас. до розкрасувати.

РОЗКРАЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розкрасити. *Земля, у ранах, чорнотіла... До хмар скривавлених летіла і темним сілєас дощем Понад обугленим кущем, Що прихилив до щільних, Вгорнувши кореня стрічки, Лимонки репані, важкі, Свинцем розкраяну хлібину* (Стельмах, V, 1963, 51); *Оверко Половець сидів під колесом тачки просто на землі, голова в нього була розкраяна* (Ю. Янов., II, 1958, 174); *Душа моя така розкраяна, що я вже нічого не розумію* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 242); * *Образно. О поїзді фронтонів бистрота, Вечірня даль, розкраяна надвоє* (Мал., Звенягора, 1959, 320); // *у знач. прикм. Петрові виступили смуги на лиці, червоні, як розкраяний буряк* (Марг., Тв., 1954, 120); *Ось уже затих, заглинувся в передсмертній конаульсії ручний кулемет, .. а сам кулеметник, спробувавши гострої шаблі, лежить собі поряд, ухопивши в долоні розкраяну голову* (Дім., I будуть люди, 1964, 289).

РОЗКРАЯТИ *див.* розкрасувати.

РОЗКРАЯТИСЯ *див.* розкрасуватися.

РОЗКРЕКТАТИСЯ, крєкчуся, крєкчєся, *док.*, *розм.* 1. Почати часто, не перестаючи крєктати. — *Покликав [Данило] Семюкка, розкрєктаєся, мовить, що зворий, до походу не годен* (Хвнжяк, Д. Галіцький, 1958, 289).

2. Те саме, що розкрякатися.

РОЗКРЕМСАТИ, аю, аеш, *док.*, *перех.*, *розм.* Недбало розрізати на шматки, клапти.

РОЗКРЕСЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розкреслити. *Розкрєсленим на квадрати виглядав цей чистий і акуратний закордон* (Полт., Повість..., 1960, 398); *Чітко розкрєслена геометричним орнаментом біла стіна даєчиці справді доповнює композицію, створює відчуття довершеності і повної гармонії* (Наука..., 10, 1967, 10); // *у знач. прикм. На аркушіках блокнота — розкрєслені сєми, а під ними внизу — пояснення маршруту* (Гончар, III, 1959, 276); *Андрій то мовчки цює креслю тєслєрєвським олієєм на дошках, то змиєє пилу і сунує їй у гострі зуби вже готові, розкрєслені дошки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 210).

РОЗКРЕСЛЕНИТЬ, нєстї, ж. Властивість розкрєслєного. *В чіткій розкрєслєності цєнтрєльнєх квєртєлє і в милій плутємині малєньких вулицьок і проульєк знову було цює від цєнтрєльнєго змишєння порядку з безладєм* (Загреб., Диво, 1968, 89).

РОЗКРЕСЛИТИ *див.* розкрєслювати.

РОЗКРЕСЛИТИСЯ *див.* розкрєслюватися.

РОЗКРЕСЛЮВАТИ, юю, юеш, *недок.*, **РОЗКРЕСЛИТИ**, лю, лш, *док.*, *перех.* Проводити на чому не-

будь рясн, прями лінії. *Образно. — Хай припливуть за кураєм курінь Чайки, чуби, що розігнав Нечеса, І хай Сіркова тінь довготелеса Списом розкреслить надбережну рінь (Зеров, Вибр., 1966, 89); // Позначати рясками, зображати у вигляді креслення. Тимко обміряв очима суцільну постать старого, розкреслив вістрям лопати прямокутник приблизно для його росту (Тют., Впр, 1964, 92).

РОЗКРЕСЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗКРЕСЛИТИСЯ**, втється, док. 1. *рідко*. Ділитися прямими лініями на частини. *Образно. Сонце*схризе, у всі кінці, як Архімедова спіраль, розкреслиться і двохитить, і гуде, і світлом землю наповняє щедро-щедротню! (Тяч., II, 1957, 65).

2. *тільки недок.* Пас. до розкріслювати.

РОЗКРИВАТИ, влю, виш; мн. розкрива́ють; док., *перех.* Розбити, роздерти, поранити до крові. Гострий камінь розкривави щоку Кульжан (Тулуб, В стефу., 1964, 72); Чужа кицька через дроти клітки покалічила Пташка, видерла хвоста, розкривавила животика (Дор., Не повторю., 1968, 206).

РОЗКРИВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкривати і розкриватися.

РОЗКРИВАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗКРИТИ**, ію, ієш, док., *перех.* 1. Піднімаючи або знімаючи, відсуваючи кришку, ляду тощо, робити вільним доступ усередину чого-небудь. [А н я а:] Що се в тебе тут, в сім медальйоні? .. (Розкриває медальйон раніше, ніж Долорес устигла спитати її руку) (Л. Укр., III, 1952, 330); Скіба взяв мішок і розкрив куховку, що тут же біля полу стояла, накрита радцемем (Головко, I, 1957, 331); Вона розкрила свою сумочку і дістала з неї згорнутий трубочкою папірець (Гончар, IV, 1960, 67); // Розводити, розсувати стужки дверей, вікна, віконниці тощо. Мила, день уже давно! Як для мене вірне серце, ти у сад розкрій вікно (Сос., Солов. далі, 1957, 122).

2. Складати, зривати покривало, верх з будівлі, споруди. Вкупі з матір'ю він день у день порастєся коло хати. Розкрив її, обивє зокола й зсередини (Мирний, I, 1949, 324); В оту ніч буря розкрила покривало — в дірці місяць лє голубе сьайо і од того в каїні видко (Головко, II, 1957, 235); // Знімати покриття, верхній шар з чого-небудь. Щоб почати безпосередньо розробляти вугільну версту, треба спочатку розкрити її, тобто.. прибрати породу, яка вкриває її (Наука., 7, 1956, 7); // Відгортати, зсувати яке-небудь накриття на кому, чому-небудь, роблячи його видимим, доступним зорові. [Р і ч а р д:] Нема чого показуват багато. Хіба оце... (Іде й розкриває статую) (Л. Укр., III, 1952, 116); [С а в к а:] Ляжу, думаю, на возі. Задрімав. Аж чую, шамотить щось до воза; підійшов, давий кожуха розкриваєти (Вас., III, 1960, 61); // Розкутувати або розгтібати що-небудь з одягу. Розкриває [Лісович] свою кирею і дістає досі заховану під нею пишну.. баграяцію (Л. Укр., III, 1952, 244); Побачивши Давида, дівчина оторопіла, трюх розкрила хустку, зачудовано поглянула (Стельмах, I, 1962, 139); // Позбавляючи покриття, оголяти що-небудь. [Л у к а ш:] Се ти?.. Ти упирицею прийшла, щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай! (Розкриває груди) (Л. Укр., III, 1952, 267).

3. *перен.* Робити що-небудь доступним, можливим, досяжним для кого-небудь. Як блискучі відкриття принесе ще для землі зівільнена людина!.. Які дари розкривє вона перед нами..! (Довж., III, 1960, 69); Земля розкривє свої скарби, почне давати те, що вона може дати при хорошому обробітку (Ле, Опов. та нариси, 1950, 168); // Віддавати щось у чье-небудь розпорядження; надавати. Наша Літературна газета, наші журналі, зокрема «Дніпро», досить широко розкривають свої

сторінки для творів молодих (Рильський, III, 1955, 424).

4. Розправляти або розгинати що-небудь згорнуте, складене. Олімпіада Іваніена несе альбом, Люба бере його в руки, але не розкриває (Л. Укр., II, 1951, 71); Близько тисячі метрів падав він, не розкриваючи парашута (Рад. Укр., 11. I 1959, 3); Петро розкрив телеграму здивовано: — З Ясинуватою, — здегнув плечем (Головко, I, 1957, 459); // Розмикати, розтуляти що-небудь стуглене і т. ін. Сіла [Ніна] проти люстра. Підводила бровенята, розкривала уста — милувалась із себе (Досв., Вибр., 1959, 233); «Серце моє! доле моя! Розкрій карі очі! Подивись, усмігнись! Не хочеш? не хочеш!» (Шевч., I, 1963, 161); // Розпускати (бруньки, листя, квітки). Пелюстки свої блакитні під сонцем пролісок розкрив (Сос., II, 1958, 84); // Розпрямляти, розслаблювати що-небудь стиснуте, зціплене; розтискати, розціплювати. Івась розкрив жменю — і очі його стали. Кошик лежав на долоні, зелений та неживий (Мирний, I, 1954, 176).

◇ **Розкривати (розкрити) обійми** *див.* обійми; **Розкривати (розкрити) бчі** *кому* — те саме, що **Відкривати (відкрити) бчі** (*див.* відкривати). Шевченко ніколи не мирився з панамі, відстоював інтереси трудяників, розкривав їм очі на соціальну неправду (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 36); **Розкривати (розкрити) рот (рота) *див.* рот.**

5. Розпечатувати або розпаковувати що-небудь (лист, посылку і т. ін.). Тобі посылку принесуть в хату, нікуди не треба йти пошукати, ти .. кажи при собі розкрити який, чи не помилуєш чого (Л. Укр., V, 1956, 209); *Наєти розкрити індивідуальний пакет Варвара не сміла* (Перв., Дякий мед, 1963, 244).

6. *перен.* Допомогати зрозуміти, усвідомити що-небудь, давати уявлення про щось. То нічого, що ми ще малі, — Розкривають нам світ вчителі (Нех., Ми живемо., 1960, 76); Завданням учителя історії полагав в тому, щоб розкрити перед учнями вирішальне значення праці радянських людей (Укр. іст. ж., 1, 1960, 91); // Робити ясним, доступним для розуміння, сприйняття. І поезія, і звуки, і образи — все зрушувало, все розкривало слований гарячий змісл (Хотк., II, 1966, 119); Драматург повинен гостріше розкривати конфлікти і зіткнення.., сміливо і рішуче змальовувати людські почуття (З глибин душі, 1959, 167); // Широ й відверто розповідати, повідомляти про що-небудь особисте, інтимне. Маруся почала говерити.. Розкривала всю свою душевну рану; плакала, скаржилася, голубоко воркуючи (Хотк., II, 1966, 265); Виходили промовці й розкривали теорчі плаани — і поляки й росіяни, українці і литовці (Тяч., II, 1957, 239).

◇ **Розкривати (розкрити) дүшу (серце, думки і т. ін.) *кому*** — те саме, що **Відкривати (відкрити) дүшу (серце)** (*див.* відкривати). Ви скажіть, що думаєте.., бо я ж перед Вами всю свою душу розкриваю (Мирний, V, 1955, 393); От якби мати вірну дружину, тиху, сумирну, щоб перед нею можна було розкрити своє серце (Кюпоб., I, 1955, 22).

7. *перен.* Виявляти, помічати і показувати в кому, чому-небудь те, що раніше не було відоме, помічене. Шенкін, який до дрібниць знав провінціальне життя, зрозумів і розкрив Гоголя, як ніхто (Ів., Тарас. шлхн, 1954, 330); // Повністю виявляти можливості, якості і т. ін. чого-небудь. Талант визначається глибинами спадковості, потім його розкривають, вирощують, розвивають (Літ. Укр., 11. V 1971, 1); Вільна праця розкриває творчі сили хліборобів. Виросло багато передових виробництв (Хлібороб Укр., 9, 1969, 10); // Робити відомим, відкривати (якусь тасмніцю і т. ін.). Художник зустрічається з матір'ю дівчинки. Він розкриває

їй таємницю (Донч., VI, 1957, 627); *Досі ніхто в класі не розкрив цього великого секрету* (Кол., Сов. ранок, 1951, 67).

◇ **Розкривати (розкрити) себе** — виявляти, показувати свої здібності, можливості в чому-небудь. *М. Рильський розкривав себе як майстер філологічного аналізу творів Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Гоголя, Л. Толстого, А. Чехова та ін.* (Літ. Укр., 14. XII 1962, 2); **Розкривати (розкрити) [свої] карти** — повідомляти про (свої) задуми, наміри і т. ін. — *Шілінг розкривав свої карти, знай — козираючи бубновим тузом народної республіки. Він мріє про революцію в Німеччині* (Кол., На фронті., 1959, 18).

8. **Виявляти, викривати** (таємну організацію, групу, змову і т. ін.). *Навесні Григорій розкривав контрреволюційну офіцерську організацію (Знання..., 3, 1967, 5); — Там у вас двоє студентів заарештували за якусь підпільну роботу, кажуть, гурток таємний розкрили* (Мушк., Серпе..., 1962, 320); // **Розповідати, повідомляти** про чий-небудь злочин, чийсь зловживання і т. ін. — *І покрили... Людську кров покрили... Та ні!.. Василь Порох живий?.. він вас розкрив...* (Мирний, II, 1954, 148).

9. **Відкривати, встановлювати** що-небудь шляхом досліджень, висновків, спостережень. *Маркс уперше розкрив зміст та історичний характер вартості як економічної категорії, що виражає виробничі відносини* (Ком. Укр., 6, 1966, 21).

РОЗКРИВАТИСЯ, аюся, а́юся, недок., РОЗКРИТИСЯ, аюся, а́юся, док. 1. Відтуляючись, розсуваючись і т. ін., ставати доступним для проникнення ззовні або назовні. *Розкриваються люки на повітряних кораблях, і тисячі парашутистів розцвітають в небі над тайгою* (Довж., I, 1958, 126); *От мене бере [козак] Неначе на руки та несе в могилу, А чорна могила ще гірше розкривалася* (Шевч., II, 1963, 255); *Ось і дерево дубове зустрічає шумом віт. А під ним розкрився Вові в підземелля чорний хід* (Сос., II, 1958, 45); // **Розводиться, розсувається** (про стужки дверей, вікна, віконниці і т. ін.). *Розкриваються останні ворота шлюзу: переді мною Хортиця і величаво дуга греблі Дніпрогесу* (Довж., Зач. Десна, 1957, 513); *Через кілька хвилин важкі, упевнені кроки починає в коридорі, і двері кімнати розкриває* (Собко, Зор. крила, 1950, 42).

2. **Звільняючись від накриття, ставати видимим; висуватися з-під ковдри, покривала і т. ін.** *Вовтузиться [Устина], розкривається, тоненькі рученята за голову закидає, водить розплющеними очима* (Вас., I, 1959, 197); *Катря.. прихилилася знову до Артемка: розкрилось хлоп'я, то відкрила ряденцем* (Головко, II, 1957, 229).

3. **перен.** Ставати доступним, можливим, досяжним для кого-небудь. — *Перед нами розкриваються можливості одержання рослин з небувалими властивостями* (Довж., I, 1958, 474); *Нові, широкі горизонти розкривалися перед Галичиною в ті дні, коли... виступили на арену літературної, громадської і наукової роботи Іван Франко* (Рильський, III, 1955, 269).

4. **перен.** Ставати доступним для огляду, поставати перед очима. *Поля розкривалися чимраз більше перед ним і манили своїм тужливим смутком, мов у вічність* (Коб., II, 1956, 109); *Простір розкривався, скільки сягало око* (Кол., Лейтенанти, 1947, 177); *Город, як на папері, стає, і все перед їх очима розкривалося: і білі хати, і гарні двори* (Мирний, I, 1954, 257); // **Раптово опиняється, виявляється** в полі зору. *Праворуч, немаче в чародійному краю, розкрилось рівне коло плеса* (Стельмах, II, 1962, 68); // **Виякати, поставати** в уяві, свідомості. *Лютувала хуга. І рай далекого дитинства розкривався перед ними червоними маками, рожевим*

цвітом і волошками (Довж., I, 1958, 314); *Широкий світ розкривається перед нами, коли ми читаємо книжки Івана Франка* (Рильський, IX, 1962, 35); // **Ставати явним, доступним для розуміння, сприйняття.** *Художній сценічний образ, творцем якого є актор, розкривається за допомогою відображення на сцені дій і чинків, властивих тільки для даного образу* (Мист., 3, 1959, 12).

5. **перен.** Повністю виявляти свої якості, риси характеру, погляди, здібності, смаки і т. ін. — *Хіба не бував, що є одному-єдиному вчинку людина розкривається в усій своїй душевній красі?* (Головко, I, 1957, 458); *Чим більше розкривалася [Вутанька] з трибуни перед людьми, тим далі вона ставала для нього самого* (Гончар, II, 1959, 192); *Тепер його цікавила не стільки сама розповідь, як оповідач і його ставлення до того, що він говорить* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 39); // **Ставати явним, помітним, неприхованим** (про якості, почуття, риси характеру і т. ін.); повністю виявлятися. *Старий гідротехнік мав здачу, яка розкривалася не з першого слова* (Чаб., Тече вода..., 1961, 52); *Кращі людські якості розкриваються ними в колективній праці, в ставленні до спільної справи* (Талант..., 1958, 112); // **Ділитися з ким-небудь своїми думками, почуттями;** широко й відверто розповідати, повідомляти щось про себе. *Варто було людині лише звернутися до неї з щирою душею, і вона одразу розкривалася їй назустріч* (Коз., Сальвія, 1959, 125); *Підпиргороа.. знизав плечима і нічого не відповів. Що ж, Погиба розгадав, що він хитрує, але не розкривається ж перед ним* (Стельмах, II, 1962, 54).

◇ **Розкривається (розкрилося, розкриється) серце чия; Розкривається (розкрилася, розкриється) душа чия** — хто-небудь широко й відверто розповідає про себе, про свої думки, почуття; чийсь думки, почуття стають відомими для когось. *Була урочистість в поспудому домі. Серця розкривалися, ясніли думки, Чуття прокидалися, нові й невідомі...* (Перв., II, 1958, 343); — *Любиш зємаю? — А хіба її можна не любити? — .. враз неждано розкрилася замкнута душа підлітка* (Стельмах, II, 1962, 69).

6. **Розходитися, змішуватися** в різні боки, роблячи видимим що-небудь (про те, що затуляю, заслоняє, покриває собою щось). *Сиза жжара диму то густішала, закриваючи поле, то розкривалася, і тоді видно було розташування російських полків* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 153); // **Розстібаючись, розходяться, відхилляються** в різні боки (про поли одягу). *Пам з привітною усмішкою підівєся назустріч поетові. Ново незастібнутий сюртук раптом розкрився на грудях* (Тулуб, В степу..., 1964, 437).

7. **Переставати бути зімкнутим, стуленим; розмикається, розтуляється.** *Припухлі устоники, мов рожева квітонька, розкриваються, блищать білі та рієні зубенята* (Мирний, III, 1954, 193); *Широке лице Абрамки також роз'яснилося, губи розкрилися* (Кобр., Вибр., 1954, 113).

8. **Розпрямлятися, розправлятися** (про що-небудь згорнуте, складене). *Шарпонує [брат] парашут, і душа замліла: парашут розкрився, але драпний еєсь, самі клапти над головою!* (Гончар, Трояк, 1963, 22); // **Розпускатися, розпукуватися** (про бруньки, листя, квітки). *Народжувалася стебло з крихітних білих ростків, розкручувався лист, розкривалася паростя* (Довж., Зач. Десна, 1957, 210); *Ох, розкрились троянди червоні, наче рани палкі, восени* (Л. Укр., I, 1951, 227).

◇ **Розкриваються (розкрилися, розкриються) очі** — те саме, що **Відкриваються (відкрилися) очі** (див. **Відкривається**). *Народові треба говорити правду. Тільки тоді*

у нього розкриються очі, і він навчиться боротися проти неправди (Левін, 32, 1973, 15).

9. Ставати відомим кому-небудь, переставати бути таємницею (про щось раніше приховане, невідоме); викриватися, виявлятися. Другий день крок за кроком розкрилися жалкі злочини підсудних (Коз., Листя., 1967, 296); В думці побуоває він, щоб старенька, омиваючи ногу, Шраму на ній не впізнала, — усе тоді зразу б розкрилось (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 331).

10. Починати знову ятритися, гноїтися (про рану). — Дітино, — сказав я, — у нього дві рами на тілі, і кожна може розкритися (Ю. Янов., II, 1958, 131); На Поділлі довелося дого відлежуватися — розкрилися погано загосені рубці, занили, закрипили пробурвані кості (Стельмах, II, 1962, 189).

11. тільки недок. Пас. до розкривати 1, 2, 5—7.

РОЗКРИВНИЙ, а, е, гірк. 1. Який підлягає змінанню для забезпечення видобутку корисних копалин відкритим способом. На більшості вугільних розриві СРСР розкривні породи розробляються екскаваторами середньої потужності (Наука., 7, 1956, 7).

2. Який здійснюється для забезпечення видобутку корисних копалин відкритим способом. Десятки мільйонів кубометрів граніту виявлено поблизу міста Новий Буг.. Ведуться розкривні роботи (Рад. Укр., 16. II 1972, 2).

РОЗКРИЛ, у, ч. Обрис чого-небудь у вигляді розгорнутих крил. В млиновій сутні.. він бачив тільки найтонкий розкрил брів і великі очі (Мушк., День., 1967, 20).

РОЗКРИЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розкривати.

2. у знач. прикм. Який має вигляд розгорнутих крил. Очі — двоє лісових озерець, брови розкрилені, як ластівка в польоті, носик прямиий, з точками рудливими нідрами (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 43).

3. у знач. прикм., перен. Який розходиться, розкидається в різні боки ніби крила. Преваленний нагинає голову, притримувая рукою криси капелюха, а дружок.. намагався стулити розкрилені ноги яси, як те роблять цютамі дітчата (М. Ю. Тарн., День., 1963, 226).

4. у знач. прикм., перен. Словнений душевного піднесення; натхненний. «Ніщо так не красить людину, як натхнення, — подумала Ярослава, провівши Сергія поглядом. — Просто насолода дивитись на людину ось таку — розкрилену, одужтоворену...» (Гончар, Циклоп, 1970, 213).

РОЗКРИЛЕНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. розкривлений 4. Чи в ясний день, а чи в трудну зливицу — він завжди з нами, любий наш Ілліч. Він будить в нас розкриленість орлину (Тяч., Зростає., 1960, 16).

РОЗКРИЛЕНО. Присл. до розкривлений 4. За всіх скажу, за всіх переболію, а кожен час на звіт їду, на суд. Глибинами не стану, не змілію, верхів'ями розкрилено росту (Тяч., I, 1957, 93).

РОЗКРИЛИСТИЙ, а, е. Який має розгорнені крила, з розгорненими крилами. *Образно. Он ворухаться біля розкрилистого підніжжя ракети темні постаті [фашистів]. То не люди, то зі отруйні мурашки (Загреб., Європа 45, 1959, 358).

РОЗКРИЛИТИ див. розкривлювати.

РОЗКРИЛИТИСЯ див. розкривлюватися.

РОЗКРИЛЛЯ, я, с. 1. Широко розгорнені крила; широкий розмах крил. *Образно. Наша країна підноситься все стрімкіше вгору.. на чудесних розкриллях розуму, праці, таланту, зцементованих волею партії (Рад. літ-во, 1, 1962, 3).

2. перен. Обрис чого-небудь у вигляді розгорнутих крил. Постіпали ешелони Туди — на південь золотий. Вона не раз з розкрилля мосту Одна здивалася усім (Ус., Шість, 1940, 45).

РОЗКРИЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **РОЗКРИЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **РОЗКРИЛИТИ**, ілю, ілієш, док., перен. 1. Широко розгортати (крила). *Образно. Вітер розкрилоє крила (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 62); Хай за туманами тижи Крила розкрилить гроза (Ус., Листя., 1956, 67).

2. перен. Широко розводити, розкидати в боки щось-небудь ніби крила. Стоїть там дуб, могутній, як земля. Яке величчя і незламна сила! Як впевнено він вітти розкриля! (Рильський, III, 1961, 282); Веселі киянки, Співиці юнаки — Розкрилимо весла На хвилях ріки (Ус., Дорогами., 1951, 90); Ковальов мимозіть розкриляє руки: — .. Хочу всіх вас обняти, як братів рідних (М. Ю. Тарн., День., 1963, 205).

РОЗКРИЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і рідко **РОЗКРИЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, недок., **РОЗКРИЛИТИСЯ**, ілюся, ілієшся, док. 1. Широко розгортати свої крила. *Образно. Новий ранок розкрилювався над прояснілою картою міста (Стельмах, На.. землі, 1949, 196); В кожному серці розкрилює птах (Воронько, Драгі., 1959, 111).

2. перен. Широко розходитися, розкидатися в боки. Ростуть за нашої доби В добу колишню саджені дуби, Розкрилюються вітами широко (Рильський, III, 1961, 208); Доогими прибудовами розкрилює біла пристань на березі Дніпра (Хижняк, Тамара, 1959, 69).

3. перен. Розвиватися на повну силу. Талант кожному розкрилює після війни (Микт., 6, 1966, 10).

РОЗКРИЛЯТИ див. розкривлювати.

РОЗКРИЛЯТИСЯ див. розкривлюватися.

РОЗКРИТИ див. розкривати.

РОЗКРИТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розкрити.

Як очулялася [баба], то побачила, що скриня розкрита (Тют., Вир, 1964, 16); Варвара пройшла до воріт, розкритих наветіж, подивилася на сіру смугу піщаної вулиці (Перв., Диний мед, 1963, 446); Люблю, коли в вікно розкрите шумлять безжурно дерева (Сос., II, 1958, 143); Призаднувалося далеке село на Катеринославщині. Голод там. Розкриті зати, повіткі світляки ребрами (Головко, I, 1957, 87); Зелений стіля стояв серед зати розкритий, ясно обписаний крейдою (Н.-Лев., VI, 1966, 79); — Ти чув, Іване, як люди загомоніли? — запитає Гнат, з вікна на вулицю висунувши розкритую голову (Чорн., Потік., 1956, 35); Дитяча опочи-вальня. Ліжка, на ліжках діти в білизні, розкриті, нудяться (Вас., III, 1960, 312); Василь сидів на лаві біля столу над розкритою книжкою (Мирний, IV, 1955, 28); Вона держала в руках великий тоестий листок маюлої.. розкрити парасолька ваялась тут же на землі (Л. Укр., III, 1952, 609); Він стояв блідий, з широко розкритими очима і важко дихав (Коцюб., I, 1955, 30); Знайшли сапера у долині. Поклавши голову на ліну, Він слав. Уста були розкриті (Стельмах, V, 1963, 43); // **розкрито**, безос. присудк. сл. Розкрито осяяні входи В лунці анфілади зал (Бажан, I, 1946, 174); Коли зникли з очей контури Кримських гір, було розкрито пакет (Гончар, II, 1959, 273); По багатьох із тих колишніх катів уже й слід і пам'ять розвіялися по землі.. А тут їх знайдено і розкрито аж через два десятки років (Коз., Листя., 1967, 292).

◇ З розкритим ротом — дуже уважно, з цікавістю. З розкритим ротом слухав він свого опального приятеля (Гончар, Таврія, 1952, 77); З розкритим серцем — те саме, що з відкритим серцем (див. серце). — Ну! — ви-

зукнув бадьоро Брюллово. — Розкаїтайте, Тарасе, для свого народу, зустрічайте нове життя з розкритим серцем (Смля., Крыла, 1954, 118); З розкритою душею — те саме, що З відкритою душею (див. душа); Прийма́ти (прийня́ти, зустріча́ти, зустрі́ти і т. ін.) з розкритими обіймами див. обійми.

РОЗКРИТИКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до розкритикува́ти. — Мене вся область знає, як розкритикованого, — мовив Обережок (Автом., Коли розлуч. двос., 1959, 683).

РОЗКРИТИКОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗКРИТИКУВАТИ**, ую, уеш, док., *перех.* Дуже критикувати, піддавати критиці кого-, що-небудь. [Г а й д а й:] Це ви спеціальний кореспондент?.. Заждіть. Це ви критикували.. статтю про зв'язок?.. (Корн., II, 1955, 69).

РОЗКРИТИКУВАТИ *див.* розкритикувати.
РОЗКРИТИСЯ *див.* розкритися.

РОЗКРИТТЯ, я, с. Дія за знач. **розкрити** і **розкритися**. Розкриття породи і вирізування дрібних і великих блоків утворює значні і обтяжливі для виробництва відходи вапняку (Компл. викорст. вапняків.., 1957, 3); Особливий інтерес у присутніх викликали стрибки із затримкою розкриття парашутів (Веч. Київ, 22.V 1957, 2); М. Рильський в художніх засобах, у сприйманні і розкритті явищ іде від шевченківських традицій (Мал., Думкн., 1959, 18); Присвячуючи сьогі кінотвір зображенню радяського села, О. Довженко звернувся основну увагу на розкриття характерів (Укр. кінемст., II, 1959, 19); «За колючий дріт — жодного слова!» — от чого хочуть гітлерівці, хочуть, щоб людство не знало про їхні криваві справи. Вони боляться розкриття їхньої жадливої таємниці (Хижняк, Тамара, 1959, 188); Розкриття В. І. Леніним діалектики абсолютного і відносного в процесі пізнання має величезне значення для розуміння закономірностей розвитку наукового знання (Ком. Укр., 4, 1960, 29).

РОЗКРИЧАТИСЯ, чуся, чішся, док. 1. Почати дуже кричати; підняти крик. А тут, дивись, дитина розкритичиться, візьмеш його погодувати... (Мирний, I, 1954, 92); У селі розкричалися півні, Сонце стало якраз на обід! (Шпак, Вибр., 1952, 100); * Образно. Нараз — з усіх боків містечка, як би на даний знак, затріскали рушниці. Закакотили, розкричалися кулемети (Грчан, I, 1958, 296).

2. Почати лаятися, сваритися, говорити з надмірною гарячковістю. Денис розчервонівся, розкричався, соває кулаками.. та блищав злими очима (Н.-Лев., VI, 1966, 352); Всі вони були певні, що Каргат зараз вичитає їм догугу нотацію.. Або просто розкричється (Шовк., Інженери, 1956, 44).

РОЗКРИШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до **розкришати**. * Образно. Між змарами бавилось у жмурки сонце; коли воно висакувало на чисте пасо, тоді по золотистій річціні зусто палили тіні розкришених змар (Стельмах, II, 1962, 274).

РОЗКРИШЕННЯ, я, с. Дія за знач. **розкришати**.
РОЗКРИШАТИ *див.* розкришувати.
РОЗКРИШАТИСЯ *див.* розкришуватися.

РОЗКРИШУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗКРИШИТИ**, кришу́, криши́ш, док., *перех.* Розбивати, розколювати щось на дрібні шматочки, крихти; кришити, подрібнювати. Влучним попаданням на шматки розкришеного друку гармата (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 649); // Смітити крихтатами чого-небудь. Мовчала тільки Василина, пильно позираючи на Сашка, чи так як слід він поводить себе за столом, чи не розкришує хліба (Кучер, Прощай.., 1957, 113); Запанасти [Кіт] кільце ковбаски: До половини, може, з'їв, А то порвав і розкришив (Гл., Вибр., 1951, 93).

РОЗКРИШУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗКРИШИТИСЯ**, криши́ться, док. 1. Розпадатися, розсипатися на дрібні шматочки, крихти; кришитися. По обох боках борозни земля розкришувалася (Коб., II, 1956, 41); Вдарив в лину грім тріскучий — Ліла розкришилася (Рудав., Тв., 1956, 76); Коли одного дня пішла [Гінда] знімати хомик із шафи, він в її руках розкришився (Кобр., Вибр., 1954, 72); Діючина вийняла з кишені папучочок. Печиво дуже розкришилося (Дмит., Наречена, 1959, 157); * Образно. Уже й світало. Уже десь, видно, й місяць розкришився на зірки (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 582).

2. тільки недок. Пас. до **розкришувати**.
РОЗКРИЙ, крою, ч. 1. Дія за знач. **розкрити**, **розкріювати**. Розкрий пиломатеріалів на чорнові заготовки в відповідальную операцію, де треба економно витрачати деревину (Стол.-буд. справа, 1957, 209); На швейній фабриці.. впроваджено електронно-обчислювальну машину для розрахунку розкрою тканини (Роб. газ., 15.II 1966, 1).

2. *крає.* Те, що розкросе; розкросений і підготовлений для пошиття матеріал. Робітниці з голками посідали над розкроями ватних солдатських кацавейок (Смолич, Мпр.., 1958, 240).

РОЗКРИЙНИЙ, а, е. Стос. до розкрою (у 1 знач.). Розкрийні роботи; // Признач. для розкрою. Стали до ладу штампувальний, розкрийний, заготовчий і ремонтний цехи (Веч. Київ, 24. XI 1967, 1).

РОЗКРИЙНИК, а, ч. Робітник, який розкросе тканину, шкіру і т. ін.; фахівець з розкроювання. Високої якості наші провідні розкрийники досягають завдяки досконалому знанню властивостей сировини (Веч. Київ, 22.IX 1969, 1).

РОЗКРИЙНИЦЯ, і, ж. Жін. до **розкрийник**. За піть року розкрийниця.. зекономила шкіри на 500 пар жіночих туфель (Веч. Київ, 11.VII 1968, 1).

РОЗКРИПАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до **розкрипачити**. Розкрипачений народ, спробувавши смак волі, розгорнувши свої крила, показав, на що здатний (Чаб., Шляхами.., 1961, 34); Людство крокує до соціальної справедливості, до розкрипаченої теорії праці (Рад. Укр., 1. I 1969, 2); Дорошенко бачить перед собою людину мовби відроджену, з омолоденою, розкрипаченою душею... (Гончар, Тронка, 1963, 338).

РОЗКРИПАЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. **розкрипачити**, **розкрипачувати** і **розкрипачитися**, **розкрипачуватися**. Шевченко все своє життя віддав на боротьбу.. за частя людей, за розкрипачення людей, за волю (Гич., III, 1957, 75); Розкрипачення сотень мільйонів людей від віковогогноблення чужоземцями, від іноземної експлуатації відбувається нестримно швидко (Ком. Укр., 10, 1960, 21); Найголовніший із дарів, які несе людству комунізм, — повне розкрипачення індивідуальності (Гильський, Веч. розмови, 1964, 75).

РОЗКРИПАЧИТИ *див.* розкрипачувати.
РОЗКРИПАЧИТИСЯ *див.* розкрипачуватися.
РОЗКРИПАЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розкрипачувати**, **розкрипачуватися**.

РОЗКРИПАЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗКРИПАЧИТИ**, чу, чип, док., *перех.* 1. іст. Звільняти від кріпацтва. Одні тевердили, що до знищення кріпацтва треба йти мирним шляхом, інші, навпаки, доводили, що цар і поміщики не згодяться добровільно розкрипачити селян і дати їм землю (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 37).

2. *перех.* Звільняти кого-небудь від будь-якої залежності, від утисків, гніту. Жовтнева соціалістична революція розкрипачила жінку, забезпечила їй повну рівноправність у політичному і громадському житті (Літ.

газ., 19.III 1957, 1); // Робити що-небудь вільним, не-підвладним. Соціалізм докорінно змінює мету суцільного виробництва, розкріпає працю, перетворює її на вільну і творчу (Ком. Укр., 9, 1967, 50); // Створювати умови, можливості для вільного, безперешкодного розвитку чого-небудь. Дедалі зростаючий конфлікт між продуктивними силами і виробничими відносинами владно ставить перед людством завдання — розірвати прогнилу капіталістичну оболонку, розкріпачити могутні продуктивні сили, створені людиною (Програма КПРС, 1961, 6).

РОЗКРІПАЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗКРІПАЧИТИСЯ**, чуюся, чуюсь, док. 1. іст. Позбуватися, звільнятися від кріпацтва.

2. перек. Звільнятися від будь-якої залежності, від утисків, гніту.

РОЗКРІПИТИ *див.* розкріплювати.

РОЗКРІПИТИСЯ *див.* розкріплюватися.

РОЗКРІПЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розкріпяти.

РОЗКРІПЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкріпяти. **РОЗКРІПЛЮВАТИ**, юю, юєш і рідко **РОЗКРІПЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **РОЗКРІПИТИ**, кріплю, кріпиш; мн. розкріплять; док., перек. 1. Звільняти що-небудь від кріплення, роз'єднувати щось скріплене.

2. за ким і без додатка. Розподіляти між кимсь, чимсь кого-, що-небудь. Встановили продуктивність каріє, Сагайдак заново розкріпив їх за доярками, стежачи, щоб на кожну припадала однакова кількість високо- і малопродуктивних тварин (Добр., Тече річка..., 1961, 62).

РОЗКРІПЛЮВАТИСЯ, юється і рідко **РОЗКРІПЛЯТИСЯ**, яється, недок., **РОЗКРІПИТИСЯ**, кріпляться; мн. розкріпляться; док. 1. Звільнятися від кріплення (про що-небудь скріплене).

2. тільки недок. Пас. до розкріплювати 2.

РОЗКРІПЛЯТИ *див.* розкріплювати.

РОЗКРІПЛЯТИСЯ *див.* розкріплюватися.

РОЗКРОЄНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розкріяти.

РОЗКРОЄТИ *див.* розкріювати.

РОЗКРОЄТИ, кропаю, крєпиш; мн. розкрєплять; док., перек. Розлити дрібними краплями, бризками; розбризкати. Один бо ти [Всеволод] зможеши сєсами Волгу розкрєпити, А шоломами великий Дін розлити (Мирний, V, 1955, 271).

РОЗКРОЄВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що розкріпний. Розкрєвальний газорізальний стіл-автомат.. підвищує продуктивність і поліпшує умови праці (Наука..., 2, 1963, 15).

РОЗКРОЄВАЛЬНИК, а, ч. Те саме, що розкріпник. Від роботи розкрєвальника залежить якість швейних виробів — і не лише якість, а й економічне витрачання матеріалу (Веч. Київ, 13.XI 1957, 1).

РОЗКРОЄВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розкрєвальник.

РОЗКРОЄВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкріювати 1. При розкрєванні треба правильно використовувати відходи, переробляючи їх на дрібні деталі, що також підвищує процент виходу деталей (Стал.-буд. справа, 1957, 210); Силами заводу зроблено і оснащено лінію по розкрєванню рулонової трансформаторної сталі (Рад. Укр., 18.VIII 1962, 3).

РОЗКРОЄВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗКРОЄТИ**, бю, біш, док., перек. 1. Розрізати, розтяти за певним зразком тканину, шкіру і т. ін. на частини відповідної форми та розміру для пошиття з них одягу, взуття і т. ін.; кроїти. Перш ніж розкрєвати тканину, її треба настелити на спеціальні столи (Веч. Київ, 6.IV

1968, 1); // Розрізати на частини відповідної форми і розміру які-небудь матеріали для виготовлення або ремонту чогось, виконання певних робіт і т. ін. Настав догажданий день: алмаз розкрєє і вирізає 15 листів, і жоден з них не пішов у брак (Роб. газ., 6.II 1965, 1); *Розкрєйти листи заліза.*

2. розм. Розсікати, розрубувати до крові. [Молодий хлопець (здіймаючи уламок кришталю):] Біже, не втерпаю, голову розкрєю! (Л. Укр., II, 1951, 219); *І брову ж розкрєє [Василько] — то з коня впає... — отой шрам і досі знати (Головко, I, 1957, 252).*

РОЗКРОЄВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до розкрєювати. Починається майбутню судно в цеху, де розкрєюються листи металу (Знання..., 11, 1973, 10).

РОЗКРУПНЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкрупити.

РОЗКРУПНИТИ *див.* розкручувати.

РОЗКРУПНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкручувати.

РОЗКРУПНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗКРУПНИТИ**, юю, яєш, док., перек. Ділячи, створювати з якої-небудь великої організації або адміністративно-територіальної одиниці кілька менших.

РОЗКРУПНЮВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до розкручувати.

РОЗКРУТИТИ *див.* розкручувати.

РОЗКРУТИТИСЯ *див.* розкручуватися.

РОЗКРУЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розкрутити.

РОЗКРУЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкрутити, розкручувати.

РОЗКРУЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкручувати.

РОЗКРУЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗКРУТИТИ**, учу, утиш, док., перек. 1. Розмотуючи, розправляти, розгортати що-небудь згорнуте, змотане, скручене. Андрій Іванов розв'язав поворозки і почав розкручувати полотнище прапора (Смолян, Мир..., 1958, 55); Сидів [Духовнич] під пущем. Мав при собі шинелю в скатці, але не догадаєш її розкрутити (Гончар, Людина..., 1960, 98); Випросили [матросів] у Бутакова кілька метрів світлого манільського тросу, розкрутили його й спалили сіті (Тулуб, В степу..., 1964, 287); // Розмотуючи, розв'язуючи, відкривати що-небудь. Він підійшов до лежанки, дістав... свій чорний кисет, розкрутив його (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 16); // перек., розм. Розкрувати, розпускати (бруньки, пелюстки і т. ін.). Усякі квітки розкручували свої пуп'яночки, розгортували листочки, свіжі, гарні (Н.-Лев., I, 1956, 68).

2. розм. Звільняти кого-небудь від мотузків, ланцюгів і т. ін.; розв'язувати. От ніби кінь десь зупинивсь; от ніби його [Остапа] розкрутили й розв'язали (Вовчок, I, 1955, 334); Витягнув [Матій] мене з-під лави, розкрутив ланцюг (Фр., II, 1950, 20).

3. Відгвинчувати, відкручувати. Іванко узяв з рук царя палицю, розкрутив гвинт (Калин, Закарп. казки, 1955, 14).

4. Поступово починати дедалі швидше крутити, обертати що-небудь. На передку, розкручуючи над головою гаранник, міцно вцепившись у віжки, стояв Карпо Варчук (Стельмах, II, 1962, 391); Стирчить [вітряк] серед відкритого степу піднятим угорю недоламаним крилом, марно ждучи вітріє, які б його розкрутили (Гончар, II, 1959, 218).

5. перек., розм. Розпочинати якусь справу, розвивати якусь діяльність і т. ін. За столом.. сидить Терентій. Легко, перебирає розписки людьські. Він, Дорогтей, усі борги тримає у голові, а Терентій розкрутив таке колесо, що ніяка пам'ять усього не втримас (Стельмах, I, 1962, 317).

6. *перен., розм.* Чинити, діяти інакше, ніж хтось, на свій лад у якійсь справі, *перев.* всупереч кому-небудь. *Я кручу по-своєму, а вона розкручує по-своєму* (Н.-Лев., III, 1956, 252); *Броня подумала: «Ага! Ти хочеш говорити до Славома на самоті. Але що ти сьогодні закрутиш, те я завтра розкручу»* (Марг., Тв., 1954, 452).

7. *тільки док., діал.* Заробити. *Я розкрутив трога грошей* (Фр., II, 1950, 39); *Пішов [робітник] на зарібок у Бориславі розкрутити який крейцар, тим часом біда допиталася* (Ков., Тв., 1958, 51).

РОЗКРУЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., РОЗКРУТІТИСЯ*, учіся, утішся, *док.* 1. Розмотуючись, розправлятися, розгортатися (про що-небудь згорнуте, змотане, скручене). *Пружини старого годинника тріскали й відітали, колісця й дрівні огнива ланцюжка розкручувалися у різні сторони* (Кобр., Ввбр., 1954, 9); *Він підняв поранену руку догори, і на ній почала розкручуватися, розпроставатися сорочка* (Стельмах, Правда., 1961, 5); *Кодола свиснула й розкрутилася, мов чорна гадина* (Н.-Лев., II, 1956, 227); *Кинув [Яків] униз шмат ситцю. Довгою стовбкою розкрутилася і впаав він аж до дверей* (Головка, II, 1957, 156); **Образно. Посеред річки плеснула риба, і кола, розкручуючись, уткнулися у самий берег* (Стельмах, На .. землі, 1949, 376); // *розм.* Розкриватися, розпускатися (про бруньки, пелюстки і т. ін.). *Народжувалося стебло з крихітних блідих ростків, розкручувався лист* (Довж., Зач. Десна, 1957, 210).

2. Поступово починаючи крутитися, обертатися з дедалі більшою швидкістю. *Цвіт облетівий, цвіт обкружалося, осипався і враз, на льоту розкрутившись, падав униз вертуном* (Тяч., I, 1957, 251); **Образно. Крутогорське колесо, зрушивши з мертвої точки, розкручувалося дедалі дужче, підхоплювало у круговерть все нові, й нові маси людей* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 72).

3. *перен., розм.* Відкриватися, поставати перед зором; ставати видимим. *Галагима розкручувалася перед очима, як згорнене в трубку полотно* (Мушк., День..., 1967, 75); *Шляхи розкручувалися нові, Немов сувої паперові* (Вітч., 7, 1947, 21).

4. *тільки недок.* Пас. до розкрівчувати 1—4.

РОЗКРЯЖОВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мнн. ч. до розкривчувати.

РОЗКРЯЖОВУВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розкривчувати.

РОЗКРЯЖОВУВАТИ, ую, уєш, *недок., РОЗКРЯЖУВАТИ, ую, уєш, *док., перек., спец.* Розпильовати впоперек стовбури дерев. *Із зрубаних дерев ще в лісі арізують вершини і гілля.. Там на спеціальних площадках їх розкрязовують за допомогою електропил (Стал.-буд. справа, 1957, 53); Дерево повалено, очищено від сучків. Лишилось розпильовати його на куски — розкрязувати, як говорять лісоруби* (Веч. Київ, 20.XII 1967, 4).*

РОЗКРЯЖОВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до розкривчувати.

РОЗКРЯЖУВАТИ *див.* розкривчувати.

РОЗКРЯКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дедалі дужче крикати.

РОЗКУБЛИТИСЯ, лося, лишся, *док., розм., рідко.* 1. Почати дуже кублитися.

2. *перен., фам.* Народити багато дітей. — *Моя Мотронка як розкублється замужем, дак і в дворі дітвора не потовпиться* (Барв., Опов., 1902, 179).

РОЗКУБРИТИ *див.* розкубрювати.

РОЗКУБРЮВАТИ, юю, юєш, *недок., РОЗКУБРИТИ, юю, рвш, *док., перек., діал.* Відкривати, відкпюрювати. *Гнат, похнюпившись, мов не своїми руками, розкубрює шампанське* (Вирган, В розп. літа, 1959, 311).*

РОЗКУВАТИ *див.* розкувувати.

РОЗКУВАТИСЯ *див.* розкувуватися.

РОЗКУДКУДАКАТИСЯ, розкудкудачуся, розкудкудачешся і розкудкуданаюся, розкудкудакаєшся, *док.* 1. Почати дуже й довго кудкудакати. *Курка розкудкудакалася.*

2. *перен., розм.* Розкривчатися, розбурчатися. [Ж а н:] *От мужчина, а розкудкуданаєся, мов стара баба* (Фр., IX, 1952, 13); — *Та не гарячись! Розкудкудакалася! Сказав, значить, збрюлю* (Цюпа, Наузстріч., 1958, 343).

РОЗКУДЛАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розкудлати.

2. у *знач. прикм.* Безладно розтріпаний, розкуйовджений (про волосся). *Писар, блідий, як смерть, з лотими очима, з розкудланим волоссям на голові, бігав по світлиці од кутка до кутка* (Н.-Лев., IV, 1956, 166); // *3 розтріпанним, розкуйовдженим волоссям. В тій хвилі кризь.. хвіртку просунулася руда, розкудлана Цяхова голова* (Фр., VII, 1951, 177); *Розкудланий, неголений Масло ходив у незастебнутий піжамі по кімнати, навідаєся в кухню* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 87); // *Розбитий, розсміканий. На покряєлі.. чорніли дірки, стриміли розкудлані кулики, підняті вітром* (Н.-Лев., III, 1956, 92).

3. у *знач. прикм.* З довгою кудлатою, кошлатою вовною, шерстю (про оляг, хутро). *На порозі став рослий, незнайомий мені чоловік в розкудланій баранячій шапці* (Стельмах, Гуси-лебеді., 1964, 159).

РОЗКУДЛАНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. розкудланій 2. 3. *Оператор, що часто перед тим ходив ніби сонний, .. тепер з виглядом Чапая на полі бою, в дикій своїй розкудланості випростався, зирне сюди, гляне туди, життю оцінить все* (Гончар, Циклон, 1970, 146).

РОЗКУДЛАТИ, аю, аєш, *док., перек., розм.* Зробити кудлатим, патлатим, кошлатим (волосся, шерсть); розскубти, розкуйовдити. *Христиня без церемонії ланула на Ложницького вишиваним рушником, зачепила його по голові, розкудлала волосся* (Н.-Лев., VI, 1966, 23).

РОЗКУДЛАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Стати кудлатим, патлатим, кошлатим (про волосся, шерсть).

РОЗКУДЛАЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що розкудланий 2. 3 *зати напроти вишюв високий юнак з чорним, розкудлаченим, кучерявим чубом, що неслухняно падав йому на лоб* (Коп., Земля., 1957, 127).

РОЗКУДОВЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розкудовчати. *Барикада стояла ціла, але подібна до копичі сіна, розкудовченої сильним вітром* (Фр., VI, 1951, 344).

2. у *знач. прикм.* Те саме, що розкуйовджений 2, 3. *Сам Недба, кремений, опецькуватий хлопцев з розкудовченим чубом.. був прямою протилежністю гостеві* (Вас., I, 1959, 80); *Листі і розкудовчені голови апостолів позилени в чеканні довершення важливого обряду* (Ірчан, II, 1958, 123).

РОЗКУДОВЧИТИ, чу, чш, *док., перек., розм.* Те саме, що розкуйовдити. *Надійка підійшла до сина, розкудовчила йому волосся* (Коп., Дуже добре, 1937, 280).

РОЗКУДОВЧИТИСЯ, чуся, чшся, *док., розм.* Те саме, що розкуйовдитися. *Січе [кропиву] дівчина, а коси розматились..; поправила і знов січе, а волосся знов розкудовчилося* (Свяц., Люборацькі, 1955, 12).

РОЗКУЙДАНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розкуйдати.

2. у *знач. прикм.* Те саме, що розкуйовджений 2. *Марина тільки що встала й не зміталася; очі в неї заспані, волосся розкуйдане* (Мирний, IV, 1955, 252).

РОЗКУЙДАТИ, аю, аєш і **РОЗКУЙДИТИ**, джу, дш, *док., перек., рідко.* Те саме, що розкуйовдити. *Змиють*

чумакові голівоньку дрібні дощі, а розчешуть густі терни, а висушать ясне сонце, а розкуйдять буйний вітер... (Коцюб., I, 1955, 180).

РОЗКУЙДАТИСЯ, аюся, аєшся і **РОЗКУЙДИТИСЯ**, джуся, дишся, док., рідко. Те саме, що розкуйовдяться. Волосся його розкуйовдалося, одне плече він підняв, тоді як друге, мов перебите, обвисло (Мирний, I, 1954, 210).

РОЗКУЙДИТИ *див.* розкуйдати.

РОЗКУЙДИТИСЯ *див.* розкуйдатися.

РОЗКУЙОВДЖЕНІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розкуйовдяти. Вона сміялась, розкуйовджене вітром біле волосся надавало їй схожості з кум'якою (Цюпа, Крапля, 1971, 161); *Галстук у нього зав'язаний косо, волосся наче навмисне розкуйовджене, а ліва рука демонстративно засунута в кишеню штанів* (Вільде, Сестри... 1958, 465).

2. у знач. прикм. Безладно розтріпаний, розпатланий (про волосся). Повний місяць освічував баїде обличчя з тонким чорним вусом, широко розкриті, блискучі очі та розкуйовджене волосся (Коцюб., I, 1955, 25); Чорний, аж сиюватий, розкуйовджений чуб знав кучерями на лоб... (Коп., Тв., 1955, 168); *Він без увагу править теревені, поблискуючи з-під розкуйовджених вусів білими молодими зубами* (Гончар, III, 1959, 54); // 3 розтріпані, розпатлані волоссями. Невеликі віконця завішали фіранками, на яких вирізьблюються зсередини розкуйовджені голови (Шяня, Балада. 1957, 83); *Яків Сажнев, розкуйовджений, з жокрим волоссям, яке падало на обличчя, часто нахиллявся і випрямлявся, подаючи старяди* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 161); *Голова бандита волохатилась чорною баранячою кучмою і розкуйовдженою бородою* (Речи., Весн. грози, 1961, 54); // *розм.* Розбитий, розсмиганий. *Розкуйовджений сніг; *Образно. Лише приг'ялений моріжок... та розкуйовджені нитки з куделі бабиного літа нагадували про початок осені* (Дмит., Обпалені..., 1962, 160).

3. у знач. прикм. Який має вигляд окремих пасом або клаптів (про хмари, туман і т. ін.). *Деся опівночі на якусь годину стихливі вітер, вляглася заметіль і крізь розкуйовджені змари глянули на землю мерзтливі зорі* (Цюпа, Грози... 1961, 11).

РОЗКУЙОВДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗКУЙОВДИТИ**, джу, диш, док., *перек.* Безладно розтріпувати, розпатлувати (волосся). *На якомусь повороті будівельник загубив свій кашкет. Вітер розкуйовдив його русе волосся* (Жур., Вечір... 1958, 238); // *розм.* Розбивати, розсмикувати, розкидати. *Матуся ще завагітніше почав розкуйовджувати соломі, викидаючи обертками з комори* (Шяня, Балада, 1957, 34).

РОЗКУЙОВДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗКУЙОВДИТИСЯ**, джуся, дишся, док. 1. Ставати безладно розтріпані, розпатлані (про волосся). *Ніхто не втізнавав його — не було вже дисциплінованого, прилизаного й надушеного чиновника. Сам собою розкуйовдився чуб, розстебнувся мундир* (Вас., I, 1959, 317); *Чорний оселедець Мамаєв від щирої роботи розкуйовдився, став славне сторч* (Ільч., Козацьк. роду... 1958, 330).

2. тільки недок. Пас. до розкуйовджувати.

РОЗКУЙОВДИТИ *див.* розкуйовджувати.

РОЗКУЙОВДИТИСЯ *див.* розкуйовджуватися.

РОЗКУКУРІКАТИСЯ, аюся, аєшся, док. Почати дуже кукурікати. *Розкукурікався співаун, і стали інші дорікати, Щоб присмирив його співаун...* (Гл.). Вибр., 1951, 195).

РОЗКУМА́ННЯ, я, с., *розм.* Дія і стан за знач. розкум'ятися. *Задали одрадянн те чудне покумання, а ще чудніше розкумання* (Мирний, IV, 1955, 238).

РОЗКУМА́ТИСЯ, аюся, аєшся, док., *розм.* Припинити кумівські стосунки; перестати куматися. *Я з тією кумою розкумаюся, з куминим дічам повінчаюся* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 438); — *Глади, Федоре, щоб не прийшлося розкуматися!* — *сердито скаже* [Олексій Іванович] й піде (Мирний, IV, 1955, 233).

РОЗКУМЕКАТИ *див.* розкумекувати.

РОЗКУМЕКУВАННЯ, я, с., *фам.* Дія за знач. розкумекувати. *Хлібороби-нуждарі [з оповідання С. Васильченка «Мужичька арихметика»] поглинуті читанням, розкумекуванням шкільного задачника з арифметики* (Рад. Укр., 8.1 1964, 3).

РОЗКУМЕКУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗКУМЕКАТИ**, аю, аєш, док., *перек. і неперек., фам.* Те саме, що розбиратися 1, 2. *Кожний, хто обертався і розкумекував, у чім справа, негайно забував за Рідкоудба й прилучав свій сміх до гурту* (Кпр., Вибр., 1960, 207); *Хтось заплескав в долоні, хтось розсміявся, а Пацьоренко, не розкумекавши, допитувався: — Що він сказав?* (Збан., Переджив'я, 1960, 313).

РОЗКУПА́ТИ *див.* розкуповувати.

РОЗКУПА́ТИСЯ, аюся, аєшся, док., *розм.* Почавши купатися, захопитися купанням.

РОЗКУПІ́ТИ *див.* розкуповувати.

РОЗКУПЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкупити. *Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том можна було дістати, бо напад розкуплений* (Стеф., III, 1954, 189); *Вже розкуплені карнавальні костюми і маски* (Веч. Київ, 25.V 1957, 1).

РОЗКУПОВУВАТИ, ую, уєш і рідко **РОЗКУПА́ТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗКУПІ́ТИ**, куплю, купши; *мн.* розкуплять; док., *перек.* Купувати що-небудь частинами, нічого не залишаючи для продажу надалі. — *Бабуня з пекарями випікають п'ять томів ліба й булок, і люди чисте все розкуповують* (Кучер, Трудна любов, 1960, 587); *Попит на радянські марки останніми роками дуже зріс. Із швидкістю розкуповують філателісти всіх країн* (Наука... 9, 1966, 56); *Завідувачка книжковим кіоском Ліза доповідала підполковникові, що курсанти розкупили в неї всі книжки Леніна* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 24).

РОЗКУПОВУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до розкуповувати. *Текер у нас «Вольний» так розкуповується, що... часом не стає №№ для продажу* (Коцюб., III, 1956, 189); *Популярність Вишні вже в 20-х роках ширилась зі швидкістю лісової пожежі, .. його книжки розкуповувалися одразу, нарозгват* (Вітч., 5, 1967, 211).

РОЗКУПОРЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкупорити.

РОЗКУПОРІТИ *див.* розкупорювати.

РОЗКУПОРІТИСЯ *див.* розкупорюватися.

РОЗКУПОРКА, я, ж. Дія за знач. розкупорити, розкупорювати.

РОЗКУПОРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкупорювати.

РОЗКУПОРЮВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗКУПОРІТИ**, рю, рш, док., *перек.* Відкривати закупорену пляшку, банку і т. ін. *Представники місії цілою групою зблизилися біля полковника Уолша, глави англійської місії, що сам взявся розкупорювати пляшки* (Гончар, II, 1959, 390); *Після шахматського розкупорили угорське* (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмигівського, 1948, 432).

РОЗКУПОРЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗКУПОРІТИСЯ**, ється, док. 1. Відкриватися (про закупорену пляшку, банку і т. ін.).

2. тільки недок. Пас. до розкупорювати.

РОЗКУ́Р, у, ч., *розм.* Дія за знач. розкуріти, розкурювати. *Скиба Іван.. вийняв кісета. Підійшли ті ова*

од другої жатки. Подивилися, що тут трапилось. І собі пристали на розкур (Головка, I, 1957, 295).

РОЗКУРАЖИТИ *див.* розкуражувати.

РОЗКУРАЖИТИСЯ *див.* розкуражуватися.

РОЗКУРАЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУРАЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Викликає збудження, занепокоєння, тривогу і т. ін. у кого-небудь. — Я пропоную переселати по частинах, — обізвався Дорош. — Переселити кілька сімей, збудувати їм житло, потім — слідуєчу групу. (Тют., Вир, 1964, 172).

РОЗКУРАЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКУРАЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.*, *розм.* Виявляє збудження, занепокоєння, тривогу і т. ін. * Образно. Зате ж як розкуражиться [скрипочка], Уся біда уляжеться: Такий гармидер заведе, Що й бас товстийчій зауде (Гл., Вибр., 1951, 207).

РОЗКУРЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкурити 1. Пуаєч подав йому свою розкурєну люльку. Данило попавх нею, тоді почав розповідати (Гжицький, Опрішки, 1962, 213).

РОЗКУРИТИ *див.* розкурювати.

РОЗКУРИТИСЯ *див.* розкурюватися.

РОЗКУРКА, п, ж., *розм.*, *рідко*. Дія за знач. розкурити, розкурювати.

РОЗКУРКУЛЕННИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкуркулити. Разом з гітаристцями в дні страшної навали прийшли в село, ніби з того світу повернулись, розкуркулєні хаяї та їхні сичочки (Цюпа, Краєни, 1971, 44); // розкуркулєно, *безос.* присудж. *св.* Вгорі колись стоїє хутір заможної родини Стояни. У тридцятому Стояна розкуркулєно й виселєно, а пізніше знесєно й хутір (Коз., Блискавка, 1962, 97).

РОЗКУРКУЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розкуркулити. — Розкуркулєння проходило вже у вашому районі? — В деяких селах уже, а близько комуни ще ні (Грчан, II, 1958, 369).

РОЗКУРКУЛИТИ *див.* розкуркулювати.

РОЗКУРКУЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкуркулювати. Литка, почуши про розкуркулювання, поцілює спродатися (Епик, Тв., 1958, 61); Біднаки й середняки складали й обговорювали на загальних зборах списки господарств, що підлягали розкуркулюванню (Іст. УРСР, II, 1957, 358).

РОЗКУРКУЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКУРКУЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Позбавляти куркулів засобів виробництва та землі (в період ліквідації куркулства як класу). Прибутки від господарювання настільки зросли, що Курп'як став схожим на доброго фермера, і в двадцять дев'ятому році його прийшли розкуркулювати (Тют., Вир, 1964, 414); // Про Хому тоді йшла довга спірка: одні казали, що його слід розкуркулити, а інші доводили, що розкуркулювати його ні за що (Збан., Любов, 1957, 13).

РОЗКУРКУЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до розкуркулювати.

РОЗКУРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розкурювати.

РОЗКУРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКУРИТИ**, курю, курюш, *док.*, *перех.* 1. Затягуючись, викликає або підтримувати горіння (цигарки, люльки і т. ін.). Вольф замовкає й починає поволі розкурювати загаслу люльку (Кол., На фронті..., 1959, 124); // Запалювати, припалювати (цигарку, люльку і т. ін.) для куріння; прикурювати. Він витягає з кишені люльку, що дуже нагадує револьвер, набиває її пацучим тютюном, розкурює (Собко, Любов, 1935, 42); Варвара взяла цигарку й неміло розкурює її од танкістової цигарки (Перв., Диквій мед, 1963, 433).

2. *перев. недок.* Проводити час за курінням; курити, покурювати. Коли генерал під'їзав ближче, він побачив шофера в засмацьованому кожушку, що розкурював козячу ніжку, лімшо пересварюючись із двома бійцями (Тют., Вир, 1964, 503).

РОЗКУРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКУРИТИСЯ**, куритися, *док.* Починати дуже горіти, розгорятися від затяжок (про цигарку, люльку і т. ін.).

РОЗКУСТИТИ *див.* розкúштувати.

РОЗКУСТРАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мін. ч. до розкúстрати. Чорна парубочька чуприна, завжди здалеку виднілася з кабіни, розкустрана вітром, непокірна (Літ. Укр., 13. IX 1974, 4).

2. у *знач. прикм.* Те саме, що розкúбвдженний 2. — Любонько, але ж я говорю... ти мене неправильно зрозуміла, — Ясьєн проводить обережно рукою по її розкустраній куделиках (Ю. Беззак, Альма матер, 1964, 17); Черволий очінок на розкустраній голові схилився набік, і тим сердите титчине лице здавалося ще сердитіше (Мирний, IV, 1955, 91).

РОЗКУСТРАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що розкúбвдтити.

РОЗКУТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розкúтати. В легкому осінньому пальтєчку, розкутана, а важким.. чємоданом у правій руці, зупинилася Ганна край високого залізничного наєипу (Коз., Сальвія, 1959, 14).

РОЗКУТАТИ *див.* розкúтувати.

РОЗКУТАТИСЯ *див.* розкúтуватися.

РОЗКУТИ *див.* розкúбувати.

РОЗКУТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розкúти. Кінч утомлений, копита Розкуті, розбиті (Шевч., II, 1963, 382); Стоїть юрба бідняцька, Радіюка, натруджена, Країною Радянською Розкута і пробуджена... (Гойда, Сонце..., 1951, 57); Немов ріка в весняному кипінні, Такий розкутий Леніним народ (Дмит., Вірші..., 1949, 211); * Образно. Він [Ілліч] кинув іскру для поожу — і в поая'ям розкутий малі уже поєтала не примара, а яє прийдеєшого Землі (Уп., Вірші..., 1957, 123).

2. у *знач. прикм.*, *перех.* Вільний, нічим не обмежений. Зняли ми в Жєтні кайдани тверді І в нашому розкутому труді Втїлились мрії людєтва невогонні (Криж., Срібне весїля, 1957, 59); Комунїстична партія і Радянська влада створили необмежені можливості для польоту розкутої думки, розквіту творчості нашого народу (Наука..., 9, 1964, 5).

РОЗКУТИСТЬ, тєстї, ж. Стан за знач. розкутий 2. Він бачив у ці дні, як змєлила Ярославу розкутиєть власного тежераменту, творча її фантазія віднаходила саме те, що треба було знайти (Гончар, Циклон, 1970, 175); Масштабність і гострота художньої проблеми, піднесення цінності людської особи породжують розкутиєть думки (Вітч., 3, 1968, 154).

РОЗКУТТЯ, я, с. Дія за знач. розкúти.

РОЗКУТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Розгоргати кого-, що-небудь, звільняючи від одягу, покриття і т. ін. — Ні, це видно сам [Василь] від себе, — подумала Галя і не розкутуючи голови, прилягла на лаві (Мирний, IV, 1955, 125); Розкутаєа я Сашка, посадила на лаві коло бабусі (Ів., Таємниця, 1959, 104); // Розмотувати одяг, покриття і т. ін., яким закутано кого-, що-небудь. Вона одкинула вуалє і стала перед дзеркалом знімати з голови капєлюш та розкутувати вуалє (Н.-Лєв., IV, 1956, 45); Соломія заметушилася, давай розкутувати хустку (Кучер, Прошай..., 1957, 435).

РОЗКУТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКУТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розгоргати, розмотувати, знімати з себе одяг, покриття і т. ін.

2. тільки недок. Пас. до розкучувати.

РОЗКУЧЕРЯВИТИСЯ, влюся, випись; мн. розкучерявлятися; док. Розростися, розвистися або розвіятися кучерями. *Розкучерявилось волосся; // Стати дуже кучерявим; покритися кучерями.* * Образно. *На обрії димали розкучерявилось рідний Сталинград...* (Гоч., Вибр., 1959, 249); // *перен.* Густо розростися буйним, розкішним листям (про дерева, кущі). *Розкучерявилася зелень.*

РОЗКУЧЕРЯВЛЕНИЙ, а, е. Який в'ється, розвивається кучерями. *Михита промовив задумливо, задивившись на розкучерявлене волосся Тані: — Я не знав, що ви така завзята фізкультурниця...* (Коп., Вибр., 1948, 113); *Особливо подобалась їй, як при роботі чорним розкучерявленим заслоном падав Тимкові наперед його чуб* (Тют., Вир, 1964, 264); // *перен.* Який густо розрісся буйним, розкішним листям (про дерева, кущі). *В розкучерявленій зелені.. бринять голоси птаства, усього живого, обійнятого диханням літа* (Рад. Укр., 13.VII 1971, 4).

РОЗКУЧМАНИЙ, а, е, розм. 1. Діспр. пас. мн. ч. до розкучмати.

2. у знач. прикм. Те саме, що розкуйбоджений 2. *Хлопець стріпнувся розкучманою «голькою», підвів голову* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 124); *Не повернувся [Сивоок] до князя. Наставляв і далі на нього свою розкучману.. голову* (Загреб., Диво, 1968, 672).

РОЗКУЧМАТИ, аю, ашш, док., *перех.*, розм. Те саме, що розкуйбодити.

РОЗКУЧМАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Те саме, що розкуйбодитися 1.

РОЗКУШАТИ, аю, ашш, док., *перех.*, рідко. Те саме, що розкуштувати. — *Привіз [Мендель] свіже пиво, коли не бреше... — От купиш, тоді й розкушавмо, яке воно...* (Кочуб., II, 1955, 9).

РОЗКУШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розкушати 1. *Марта скинула на долону розкушену картоплину* (Н.-Лев., III, 1956, 113); *Ярина кинула розкушеного горіха додолу і взялася знов нагинати ліщину* (Л. Укр., III, 1952, 739).

РОЗКУШКАНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мн. ч. до розкушкати.

РОЗКУШКАТИ *див.* розкушувати.

РОЗКУШКАТИСЯ *див.* розкушуватися.

РОЗКУШКУВАТИ, ую, ушш, *недок.*, **РОЗКУШКАТИ**, аю, ашш, док., *перех.*, розм. Те саме, що розкучувати. *Тільки рота розкриє [Василько], щоб розказувати, як бабуна.. притягнула його до себе, стала порати йому носа та розкушувати, бо в самого руки поклякли* (Гончар, II, 1959, 156).

РОЗКУШКУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗКУШКАТИСЯ**, аюся, ашся, док., розм. Те саме, що розкучуватися. *В хаті диким криком захлинається немовля. Воно розкушалося, позадирило ручки й ніжки* (Гуц., 3 горіха..., 1967, 77).

РОЗКУШТОВУВАТИ, ую, ушш, *недок.*, **РОЗКУШТУВАТИ**, ую, ушш, док., *перех.* Куштуючи, визнавати смак чого-небудь. *Випили. Василь Степанович догола плямає губами, розкуштувуючи дорогий трюнок* (Добр., Очак. розмир, 1965, 17); *На фермі Рябуха через недовгий час вирівнялася, привичаїлася до автопоїння, розкуштувала солодкі стебла молодій кукурудзи* (Вол., Місячне срібло, 1961, 251).

РОЗКУШТУВАТИ *див.* розкуштубувати.

РОЗКУШУВАТИ, ую, ушш, *недок.*, **РОЗКУСИТИ**, ушш, ушш, док., *перех.* 1. Кусаючи, розділяти що-небудь на шматки, частини. *Бере [Пушкін] ложечкою лідку аерусу. Розкушує т.. відчуває, як по піднебінню розповгається кисло-солодкий сік* (Полт., Повість...,

1960, 471); *Марта скинула в рот картоплину, розкусила її виплюнула* (Н.-Лев., III, 1956, 113); // *Кусаючи, руйнувати оболонку, покриття чого-небудь* (горіха і т. ін.). *Янцьо сів коло тата під ніч на лаву й почав вибирати з-за пазухи неарілі ще лісові горішки, розкушувати їх зубами* (Коб., III, 1956, 483).

2. *перев. док.*, *перек.*, *розм.* Зрозуміти кого-, що-небудь, розібратися у комусь, чомусь. [Х р а п к о:] *Молода неповинна душа зразу помітила, зразу розкусила, що воно за ірод придався... А я, старий дурень, зовсім не те думав...* (Мирний, V, 1955, 203); *П'ять місяців спільної роботи — цього цілком досить для того, щоб розкусити всяку людину, навчитися впливати на неї* (Шовк., Інженери, 1956, 99).

◇ **Розкуєйти твердий (міцний) горіх (горішок)** — з великими труднощами впоратися з чим-небудь, розв'язати якесь складне завдання. *Вночі хлопцеві розкуєйти твердий «горішок»: винайшов простісінський пристрій і обробив з товаришами усі деталі...* (Рад. Укр., 1. V 1971, 3).

РОЗКУШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розкушувати 1.

РОЗКУШЕНИЙ, а, е. Який розрісся кущем (кущами), розкушівся (перев. про посіви зернових культур). *Посіви пшениці увійшли в зиму добре розкушені* (Хлібороб Укр., 3, 1970, 11); *Практика підтверджує, що добре розкушені й укриті рослини менше терплять від несприятливих умов зимою* (Колг. Укр., 6, 1957, 24); * *Образно.* *На небі ріденькі, ще не розкушені сгоди зірок, на вулиці незрозуміла метушня, лайка, голосіння* (Степняк, Вел. рідня, 1951, 603).

РОЗКУШИТИСЯ *див.* розкушуватися.

РОЗКУШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКУШИТИСЯ**, иться, док. Ростя, розростатися кущем (кущами), пускаючи нові пагони від основного стебла (перев. про посіви зернових культур). *Жито було, правда, ковальке, а пшениця розкушувалась — пашиста, зелена* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 381); *Рослини добре розкушувалися, в всі підстави гадати, що врожай буде багатий* (Роб. газ., 17.I 1964, 2).

РОЗЛАГОДУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗЛАГОДИТИСЯ**, джуся, дшся, док., розм. Відмовлятися робити що-небудь раніше задумане, підготовлене. [Д о м к а:] *Він же лагодився зараз після рідва за рушниками до тебе. [Х о т и н а:] Лагодився ж, знаю...* [В у с т я:] *А тепер розлагодиться* (Кроп., III, 1959, 9).

РОЗЛАГОДИТИСЯ *див.* розлагоджуватися.

РОЗЛАД, у, ч. 1. Відсутність згоди в стосунках між ким-небудь; нелад. *Хто, коли, ставши в обороні бідний і слабкий, не прийшов в розлад з можними й сильними!* (Кобр., Вибр., 1954, 37); *Іван через розлад з батьком, якого так поважав Артемов, почував себе недобре* (Чорн., Потік..., 1956, 117); *Розлад у Сніжковій сім'ї все глибше пускає своє коріння* (Горд., II, 1959, 211); // *Чвари, ворожнеча, розбрат.* — *Вороги знатній Предовий час Сіла братній Розлади в нас, .. Щоб молодецьку Зоду зрівати* (Фр., XIII, 1954, 156).

2. Відсутність погодженості, єдності в чііх-небудь діях, вчинках і т. ін. *Уночі 30 липня 1705 р. почалося повстання стрільців і нижчих верств міського населення Астрахані.. Серед повсталих почався розлад* (Іст. СРСР, II, 1957, 16); *Директорці [петлюрівці] прикладають всі сили, щоб дезорганізувати революцію, внести в її сили розлад* (Еллан, II, 1958, 218); // Відсутність відповідності з чіісь у чііх-небудь діях, вчинках. *Вони [Лессіг і Белівський] бачили, що розлад між інтелекцією і життям дійшов крайніх границь і далі йти не може* (Фр., XVI, 1955, 44).

3. **Порушення душевної рівноваги.** *Ніколи не думає Дьяконов, що праця може впливати на людину так цілюще... може допомогти йому [Оленчуку] звільнитись від зв'язаного з цим становищем внутрішнього розладу, сумніїв та гризот* (Гончар, II, 1959, 61); *Кілька днів прилядався (батько) до доньки, вишукуючи симптомів розладу і, не знайшовши таких, викликав до себе в кабінет* (Тют., Вир. 1964, 450).

4. **Порушення нормальної діяльності, функціонування яких-небудь органів.** *Вранці він прокинувся і відразу відчує розлад в усьому організмі* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 150); *Вуйко Ілакович з огляду на шлунковий розлад у тітки Наталі делегував на родинне свято.. сина* (Вільде, III, 1963, 393); *Розлади внутрішнього життя викликають при порушенні дистальної здатності самих клітин організму* (Курс патології, 1956, 283).

5. **Відсутність злагожденості у звучанні (музики, співів).** *Спів чомусь розповзався і ущукав від розладу голосів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 482).

РОЗЛАДЦЯ, я, с., розм. Те саме, що рбзлад 1, 2. *Трохи та поклач хатне розладдя вляглося, серце в Параски стигало* (Мирний, IV, 1955, 117); *До згоди ж, до журту, до купи, слов'яни, Забудьмо старезній царю! Вгамуймо, братове, розладдя погане: Встають-бо на загоді хмарі!* (Стар., Вибр., 1959, 10).

РОЗЛАДЖЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розладити.

2. *у знач. прикм., рідко.* Який перестав ладити з ким-небудь, перебував в незгоді з кимсь. *Живе [Огеї] тут, у своїй родині, як вовк у чужій норі, незрозумілий для самого себе, дружини і малих дітей, які виховуються серед розладжених двох істот — їхніх батьків* (Досв., Вибр., 1959, 250).

РОЗЛАДЖЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розладжений 2.

РОЗЛАДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розладжувати.

РОЗЛАДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗЛАДИТИ**, джу, дши, док., *перез.* 1. Порушувати лад у звучанні (музичних інструментів і т. ін.).

2. Те саме, що розладнювати 2. *Обстановка в семінарії пригнічувала Макоєва і часто розладжувала його творчі плани* (Жовт., 2, 1956, 82).

РОЗЛАДЖУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗЛАДИТИСЯ**, иться, док. 1. Втрачати лад у звучанні (про музичні інструменти і т. ін.). *Із-за рогу, мов чорна блискавка, вилетів велетенський розалчений бугай.. Зарєв'я так, що враз замов оркестр і розалдився спів у колоні* (Збав., Сеспель, 1961, 394).

2. Те саме, що розладнюватися 3.

РОЗЛАДИТИ *див.* розладжувати.

РОЗЛАДИТИСЯ *див.* розладжуватися.

РОЗЛАДНАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розладнати. *Шостак не діджався критичного моменту.. і вискочив із своєю сотнею на розладнані війська Ружинського* (Ле, Наливайко, 1957, 314).

2. *у знач. прикм., перен.* Розміщений безладно, без належного порядку. *Катря звільнила руку, підвелася, як у сні, постояла біля пня, а потім.. пішла туди, де крізь розладнані стійї дерев ще виднілося стемніле небо* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 226).

3. *у знач. прикм.* Який розладнявся, став несприятливим для використання внаслідок несправності окремих частин, деталей, вузлів і т. ін. (про машини, механізми, знаряддя, пристрої і т. ін.). *Розладнані транспортні засоби.*

4. *у знач. прикм.* З порушенням нормальної діяльності, функціонування яких-небудь органів; дуже ослаблений, підірваний (про здоров'я, нервову систему

і т. ін.). *Однак розладнане здоров'я примусило його [Д. І. Менделєєва] виїзати на південь, до Сімферополя* (Наука.., 2, 1959, 48); // *З порушенням нормального перебігу (про функції організму). Є люди, які дуже терплять від того, що у них розладнаний сон* (Знання.., 3, 1968, 28).

5. *у знач. прикм.* З порушенням ладу у звучанні (про музичні інструменти і т. ін.). *Він увесь вечір тарабанив полички, валеси, краковіки й мажурки на розладнаному піаніно* (Перв., Дикий мед, 1963, 32).

РОЗЛАДНАНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розладнаний 2—5.

РОЗЛАДНАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розладнати, розладнювати.

2. Те саме, що рбзлад 4. *Трибунал, виправдавши мене, не вважав за можливе залишити на фронті.. з огляду на нервові розладнання* (Мухк., Серце.., 1962, 237); *Шкідливими для органів слуху дітей є також надмірно потужні звуки, бо вони можуть викликати розладнання слуху* (Шк. гігієна, 1954, 65).

РОЗЛАДНАТИ *див.* розладнювати.

РОЗЛАДНАТИСЯ *див.* розладнюватися.

РОЗЛАДНУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗЛАДНАТИ**, ию, иєш, док., *перез.* 1. Порушувати лад, належний порядок у розташуванні, пересуванні і т. ін. ко-го, чого-небудь. *Несподіваність нападу збила їх з пантелику, розладнала їхні ряди* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 137); * *Образно.* *Дати Марті кращу ділянку — це значить якось мірою розладнати струнки ряди людей, розголотити їх енергію* (Вол., Самоцвіти, 1952, 39).

2. *Вносити незгоду, розлад у стосунки між ким-небудь.* *Роки не зміцнили, а розладнали дружбу Петлюри з Пилсудським* (Стельмах, II, 1962, 356); // *Перешкоджати здійсненню чого-небудь.* *У 1925—1934 рр. Радянський Союз успішно розладнав спроби імперіалістичної створити єдиний антирадянський фронт* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 47).

3. *Втрачати згоду, взаєморозуміння у стосунках з ким-небудь.* *Йому хотілося сказати міцніше слово, але втримався, бо не хотів розладнювати відносини в обласним начальством водного господарства* (Чаб., Тече вода.., 1961, 172).

4. *Порушувати нормальну діяльність, функціонування яких-небудь органів.* *Розладнати нервову систему; // Порушувати нормальне протікання яких-небудь процесів у живому організмі.* *Під час багатьох загворвань, які розладнюють діяльність всього організму.. розладнюються вищі форми психічної діяльності* (Шк. гігієна, 1954, 33).

5. *Порушувати лад у звучанні (музичних інструментів і т. ін.).* *Розладнати піаніно.*

РОЗЛАДНУВАТИСЯ, иється, док. 1. Втрачати лад, належний порядок у розташуванні, пересуванні і т. ін. Один за одним почали охоплюватися полум'ям такти другої, третьої, п'ятої лаги... *Кричевий стрій розладнявся* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 385).

2. *Ставати несприятливим для використання внаслідок несправності окремих частин, деталей, вузлів і т. ін. (про машини, механізми, знаряддя, пристрої і т. ін.).* *Чому трактор не в роботі? Виявляється, що не встиг він вийти в поле, як розладнявся задній міст* (Рад. Укр., 7.IV 1961, 2).

3. *Припинятися, перериватися у своєму ході, розвитку і т. ін.* *Наша розмова невдовзі розладнялася* (Жур., Вечір.., 1958, 138); // *Не здійснюватися, не збуватися через якісь перешкоди.* *Жека, сльмишишся на стіл, плакала. Хтозна чого? Може, від горя, що так*

нагло розладалося наступне весілля, а може, й від радості, що розладалося воно своєчасно (Збан., Любов, 1957, 144).

4. Переставати нормально діяти, функціонувати (про які-небудь органи). Він прокинувся еранці мокрий, як миша, шлюком у нього розладалося (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 579); // Переставати нормально відбуватися, протікати (про які-небудь процеси в живому організмі). Під час гіпертонічної хвороби у корі головного мозку розладується співвідношення між процесами збудження і гальмування (Наука., 2, 1965, 19).

5. Переставати звучати в лад; ставати розладнаним (у 5 знач.). Розладнався спіс; * Образно. Розладнався був хлопць, щось там у нього не витанцювалося з Маякою. Аж зажурився (Кочуба, Нові береги, 1959, 349).

РОЗЛАЗІТИСЯ, ітсья і рідко **РОЗЛІЗАТИСЯ**, а́стсья, недок., **РОЗЛІЗТИСЯ**, зеться, док. 1. Лізти, повзти в різні боки; розповзатися. Віджили хрущі в хлоп'ячих руках, розлазяться, літають, бринять, немов рій бджіл снується коло дуба (Ков., Світ., 1960, 154); Діти намагалися присунутися ближче до Ремо й Ахмета, але суворий вигляд останнього спинив їх напівдорозі, і вони сором'язливо розлазяться по піску (Досв., Гюлле, 1961, 40); // розм. Повільно розходиться в різні боки на певному просторі. Попутали [хлопці] коней і юрбою посідали в холодну невеличку конюшину. Коні з жаждою хрупали і розлазилися на всі боки (Ірчан, II, 1958, 74); // Розростаючись, стелитися, розстилатися по поверхні чого-небудь (про рослини). По зеленій траві розлазлося довгими ужами та батозами на всі боки розкишне, сите гарбузове бадилля (Н.-Лев., I, 1956, 85); Зелений дикий виноград коло мого вікна розлазється лаватим листям по стіні... (Коб., III, 1956, 269).

2. перен., розм. Втрачати виразність форм, окреслення; розпліватися. Зблизка все вона добре бачила, а здалеку — все мов розлазилася .. у сторони, рідшало й застигалося серпанком (Мирний, I, 1954, 68); // Втрачаючи чіткість, ставати неясним, невизначним (про спогади, думки і т. ін.). Холодний аналізатор підказує йому, що він зараз засне, що ці думки треба записати. Завтра вони розпливуться, розлізуться (Мутк., День., 1967, 152).

3. Руйнуватися, розвалюватися. Випав дощ і загасив пожежу. Чого не знехтував печальний вогонь, то те докінчила дощова вода: величезні стози розмілися, розпалися (Мирний, IV, 1955, 248); // Розриватися від вехості, довгого користування (про одяг, взуття і т. ін.). — Мені треба новий комірчик до форми купити, цей вже зовсім розлазється, — першою висловилася Марина (Собко, Зв'яз. життя, 1957, 12); Коли в бійця на марші розлазились чоботи, Багіров, не вагаючись, роззувався і віддав йому свої власні (Гончар, III, 1959, 188).

4. перен., розм. Розходиться в різні місця. Ми бачимо або ловимо вузом, як люди цілими гуртами розлазяться по горах і по долинах, по всіх гашишках і заказниках (Кочуб., II, 1955, 238); Дезертири знахабніли, не хоаються, озброєні, розлазяться по селах (Кач., II, 1958, 220); // Переставати бути разом, розходяться або роз'їжджаються в різні місця. А ми Розлізалися межі людьми, Мов мишенята. Я до школи — Носити воду школярям. Брати на панцину ходили (Шевч., II, 1963, 253); В Глушківці голодна сім'я по осьмому світі розлазлася (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30).

РОЗЛАМ, у, ч. 1. Дія за знач. розламати, розламувати. Скеля струнулася від вибуху. Покривши всякі чувані людиною шуми, скреготом розламу посукулася вниз (Ле, Міжгір'я, 1953, 181).

2. Місце, по якому розламується або розламано щонебудь. * Образно. Чи чуєте, адивившись в тротуар, ви.. Благаальний клич панельної краси? Вона кричить, кричить сплетінням ліній, Розлажом рис, кривавим ротом плям, Розлажливою грою світлоліні (Бажан, Роки, 1957, 190).

РОЗЛАМАНІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до розламати. Та ось гостались, нарешті, позаду.. розламані снарядями цегляні будівлі колоній.. Ше вони думалися, горіли, зникаючи за обрієм (Гончар, II, 1959, 125); Розламаний крок із снідами зварювання лежав на довгій чорній залізній лаві (Севч., На Бат. горі, 1960, 12).

2. у знач. прикм., перен. Який виснажився, знесилився від втоми, хвороби і т. ін. Пан., газонів пропасницю в дорозі, скупавшись десь у горах, приїхав розламаний і.. яклася спати в хаті (Л. Укр., V, 1956, 364).

РОЗЛАМАНІСТЬ, вості, ж. Став за знач. розламанний 2. В усім тілі чулася якась розламаність (Хотк., II, 1966, 165).

РОЗЛАМАННЯ, я, с. Дія за знач. розламати і розламатися.

РОЗЛАМАТИ див. розламувати.

РОЗЛАМАТИСЯ див. розламуватися.

РОЗЛАМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розламувати і розламуватися. Рослина [дудник лісовий] багаторічна, з коротким товстим кореневищем, з якого при розламуванні виділяється білий, як молоко, сік (Лікар. рослин., 1958, 28).

РОЗЛАМУВАТИ, ую, уш, недок., **РОЗЛАМАТИ**, аю, аш, док., перен. 1. Ламаючи, ділити щонебудь; переламувати. Бараболя виймає з кишені довгий саморобний цукерок, подає синові. Той.. розламує цукерок і одну половину простягає Бараболі (Стельмах, II, 1962, 289); // Ламаючи в кількох або багатьох місцях, ділити, дробити на частини, шматки щонебудь. Біля крижаного завау з потоки збиралася велика вода, натискувала на крижини, розламувала їх на шматки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 97).

2. Руйнувати, розбивати щонебудь. Вбили [цигани] економа, розламали скрині й позабірали гроші та усе дочиста добро (Н.-Лев., III, 1956, 277); Яюсь однієї ночі розламали [хлопці] широчезне вікно (Трубі., I, 1955, 136); // розм. Псувати, робити непридатним для використання щонебудь. * Образно. Клименко, навіть прострелений двома кулями, не покинув поля бою.. Він командує до того часу, поки не розламає кліщі оточення і не вийде з них своїх воїнів (Стельмах, II, 1962, 157).

3. перен. недок., тільки з ос., розм. Викликати лому, біль (у кістках, суглобах, м'язах). З останніх сил тримався Ярьсько в сідлі. Нудотня гаряча втома розламувала тіло, горі до болю різали очі (Гончар, II, 1959, 130); // белог. Привали були короткі, і після них ще тяжче було вставати, всі кістки розламувало (Гончар, Людина., 1960, 80).

4. розм. Розправляти, розминати (кінцівки, частини тіла), розвивати за допомогою рухів гнучкість (кінцівок, частин тіла). Гнат мало з шкури не лізе, затягло йому дух, залляло потом очі — розламував молоде гаряче тіло, вимагував косою, брав широкий покіс (Горд., II, 1959, 194).

РОЗЛАМУВАТИСЯ, уюся, ушсья, недок., **РОЗЛАМАТИСЯ**, аюся, ашсья, док. 1. тільки з ос. Ламаючись, розпадатися на частини, шматки. На одному з лінійних кораблів з багатоврусними вітрилами проєримі оглушливий вибух, і він, розламавшись навпіл, почав занурюватися у воду (Добр., Очак. розмир, 1965, 110); * Образно. Після денної спеки враз вийшло вітром, зашумів ліс,

магнівно зблиснуло небо, розламуючись у бомбових ударах грому (Гончар, Людина..., 1960, 97).

2. тільки з ос. Ламаючись, руйнуватися, розбиватися. Колісниця розламувалася на лету, з неї летіло замізо й дерево (Загреб., Диво, 1968, 344); // Ламаючись, псуватися, ставати неадекватним для використання. Розламаюся коритце, Де лютють коням воду (Фр., XI, 1952, 271).

3. тільки з ос., тільки недок., розм. Дуже боліти від перевтоми, напруження, хвороби і т. ін. В голові, ніби налитій оловом, стукотіли ковалки, руки і ноги розламувалися від ниття, вся вона палажкотіла в гарячі (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 170).

4. розм. Розпрямляти, розвивати кімцівки, частини тіла, розвивати за допомогою рухів їх гнучкість. Лише прихрипуки до соломи, як над головами бухкала релса, сон розпрямлявся, пробуджені польовиці не могли ніяк одійти від сну, витягувалися, розламувалися (Горд., II, 1959, 49); — Я хочу вам рубати.. дрова, — запропонував свої послуги старий.. — Про мене — погрійся, — сказав Гриша. — Розламайся в порядку фізкультури (Гончар, III, 1959, 226).

5. тільки недок. Пас. до розламувати.

РОЗЛІПІСТИЙ, а, е, розм., рідко. 1. Який має розложисте гілля, розкішну крону (про дерева); гіллястий, кристалний. В земляних зачепках і на розлапистій хвої акуратно лежали гранати (Степмах, Вел. рідня, 1951, 777); Швидко промайнули рівні, обсажені розлапистими, ніби палаючими липами тухлі вулички (Собко, Нам спокій..., 1959, 8).

2. Незграбний, вайлуватий (про ходу, рухи). Ця своєрідна, неповторна, легендарна постать (морська-більшовика) навіки ввійшла своєю хитавою, трохи розлапистою й незграбною ходю «морського воюка» в історію Великого Жовтня і громадянської війни (Вітч., 11, 1967, 174).

РОЗЛІСНИТИ *див.* розлісувати.

РОЗЛІСНИТИСЯ *див.* розлісуватися.

РОЗЛІСУВАТИ, ую, уєш і рідко **РОЗЛІСНИТИ**, ашу, асиш, *док., перех., розм.* Виглядом, смаком, запахом вилякати, підслити бажання ласувати, їсти що-небудь смачне; // *перен.* Вікликати бажання, захопити до чогось.

РОЗЛІСУВАТИСЯ, уюся, уєшся і рідко **РОЗЛІСНИТИСЯ**, ашуся, асишся, *док., розм.* Почати відчувати ще більше бажання ласувати чим-небудь; // *на що, перен.* Почати відчувати ще більше бажання, охоту до чого-небудь. Тим часом хлопці, очинивши одну штуку, розгулялися та розласувалися на такі штуки (Н.-Лев., VI, 1966, 359); — Наталко! Стоїть між подругами, як і не чує. Теж, мабуть, на землю розласила, витягнула за всіма шую туди, вперед (Гончар, II, 1959, 214).

РОЗЛІЩИТИСЯ, щуся, щишся, *док., розм.* Почати дуже лашитися до кого-небудь. — Ну ти вже й геть-то розлащися, — обізвався гетьман [Конецпольський] (Н.-Лев., VII, 1966, 84).

РОЗЛІЯТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Почати дуже ляяти кого-небудь; дуже виляяти. — Я думала — розлає [професор] Тоню на всі сто (Кувдзич, Пов. і нов., 1938, 16).

РОЗЛІЯТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже лаятися; // Те саме, що поліятися. З тією поганою розлаялася (Чуб., V, 1874, 616).

РОЗЛЕДАЧИТИСЯ *див.* розледачтисся.

РОЗЛЕДАЧИЛИЙ *див.* розледаччлий.

РОЗЛЕДАЧИТИ *див.* розледачтити.

РОЗЛЕДАЧИТИСЯ, щуся, щишся і рідко **РОЗЛЕДАЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Те саме, що розледа-

чтити. Вона нічого не робить, а через неї і бабина дочка розледачтисся (Чуб., II, 1878, 65).

РОЗЛЕДАЧИЛИЙ, рідко **РОЗЛЕДАЧИЛИЙ**, а, е. Дієпр. акт. мн. ч. до розледачтити, розледачтити. Шоранку на цім п'ятачку [асфальту] можна бачити.. Мамайчука, що мовчки годув крихтами розледаччлий радгоспний голубів (Гончар, Тронка, 1963, 124).

РОЗЛЕДАЧИТИ і рідко **РОЗЛЕДАЧИТИ**, аю, аєш, *док.* Стати ледачим, звикнути до лінощів; розлінуватися. Ото, серце, од того часу він так розледачтє, що й за роботу не візьметься (Н.-Лев., III, 1956, 284); За якіці розледаччли, закився до спокійного, безтурботного життя (Збан., Сеспель, 1961, 248); — І до чого ж жінки розледаччли! Зопола хати не примазані, аж соромно! (Рудь, Гомін..., 1959, 48); *Образно. Ніч забарилась, як наемисте, розледаччло, як на зло, нестерпне сонце — висне й висне, до пруги ледве доповало (Шпець, Неспок. літо, 1959, 173); // *розм.* Стати нестриманим у своїх діях, вчинках, у поведінці; розбеститися, розпуститися. Недоук попович, що тинявся по монастирях, був слмаком та розпись, розледаччє і пошився в боски (Н.-Лев., IV, 1956, 294); Максим — як нову вломи: з хати та на вулицю, а там у шинок... Так розледаччє, розібрався, розпись, що сказано: ні до чого (Мирний, I, 1949, 214); — Я з братією воюю он як! Розжиріли, розледаччли. Ніякого сорому не знають (Тудуб, Людолови, I, 1957, 124).

РОЗЛЕЖАТИСЯ *див.* розлежуватися.

РОЗЛЕЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., РОЗЛЕЖАТИСЯ*, жуся, жишся, *док., розм.* Лежати дуже довго, довшє, віж слід.

РОЗЛЕМЕНТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.* Почати дуже лементувати.

РОЗЛЕМІШЕНИЙ, а, е, *розм.* Розгрузлий, розмоклий (про дорогу, ґрунт і т. ін.). Розлемішена дорога заджвакала [зачапкала] йому асді, ніби за ним хтось гнався (Гончар, Новели, 1954, 72); Після пожеж сонячних днів підуть нудні, обложні дощі.. І розлемішена, нікудишня дорога, і чорна, як смола, земля зливаються в якусь суцільну товню (Рад. Укр., 16.II 1962, 3).

РОЗЛІТИСЯ *див.* розлітатися.

РОЗЛІВ, у, ч. 1. Дія за знач. розліти, розливати. Розлиє металу; Цєх розливу.

◇ **Робляв крові** — убивство, поранення кого-небудь. Писали [пани] скарє, голосили, .. що готові Хлопї вже до розливу крові (Фр., X, 1954, 287); На високій бессарабській полонині.. пам'ятник, поставлений на згадку розливу людської крові (Копцюб., I, 1955, 387).

2. Вихід річки, озера із берегів (навесні, після великих дощів і т. ін.); повідь. Ті нечасні випадки, про які ти пишеш, були ще весною, коли розли не ушув, а тепер, нагряд щоб так було небезпечно (Л. Укр., V, 1956, 193); Раптовий і навальний розлив рік заважає страшних мук (Чаб., Стоїть авір..., 1959, 26); *У порівн. Над Ай-Петрі летів, як розливи ріки, тихий вересень, сонячний, любий... (Сос., I, 1957, 252).

3. Поверхня, простір, залиті водою; водняна гладь. За Ташанку діброви стоять у весняних розливах, а від чорного дуб'я і тін у воді чорна (Тют., Вир, 1964, 126); Ген над рікою перед нами, над голубим розливом вод, підперши небо димжарами, встав задимлений завод (Гонч., Вибр., 1959, 52); // *перен.* Широкий простір, зайнятий чим-небудь однорідним (розливною і т. ін.). Просто з маршу студбат попас під шквал воєну. Коли наближались сюди, попереду серед розливу злібів бачили на пагорбі хутірєць якийсь (Гончар, Людина..., 1960, 92); Негабаром я опинився в щєдро залитій сонцем долині, серед густого розливу квітє (М. Ол., Чупш..., 1959, 55); // *перен.* Простір, залитий, заповнений світлом, туман-

вом і т. ін. На дні жареного розливу ген-ген пастух бредє а чередою (Гончар, II, 1959, 61); День видаєся чудовим. Поля купалися в сонячному розливі (Томч., Готель..., 1960, 6).

4. перен. Про мелозвучні, переливчасті звуки, перелив голосу. На папері... По п'ять радіє ідуть лінійки потні, Німі і чорні знаки виступають, Що розцвітнуть колісь огнями сурем, Медовими розливами скрипок (Рильський, II, 1960, 92); Серед розливу музики чути жартивіау команду директора школи Павла Южимовича: — Світло! (Гончар, Тронка, 1963, 135).

5. перен. Великий, широкий рум'янець. Тимко знає багатьох хутирських дічат, які... дивували своєю особливою степовою красою: всі були грудасті, тугі, сильні і дигоокі, з густим вишневим розливом на щоках (Тют., Вир, 1964, 182).

РОЗЛИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розливання чого-небудь. Тут, біля печей, на розливальних площадках, на шиттовому дворі..., у відділі підготовки електриків, трудящіє уміліці (Роб. газ., 19.I 1961, 2); Заводи Краматорська випускають... розливальні крани та інше устаткування (Ком. Укр., 1, 1961, 34); Розливальна машина.

РОЗЛИВА́ЛЬНИК, а, ч. Робітник, який спеціалізувався на розливанні чого-небудь; фахівець з розливання. Розливальники натиснули на важелі, відкривали отвори знизу ковші, сталь потекла у форму (Собко, Біле полум'я, 1952, 285); У чужу організовану школу по вивченню і передачі досвіду... В її роботі беруть участь не тільки сталевари, майстри, а й... розливальники (Рад. Укр., 29.V 1968, 1).

РОЗЛИВА́ЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розливальник.
РОЗЛИВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. розливати. Всього в бараці тисяча двісті чоловік. Навіть при найшвидшому розливанні супу потрібно дві години (Хижняк, Тамара, 1959, 179); Розливання стали.

РОЗЛИВА́ТИ, їю, а́еш, недок., **РОЗЛИ́ТИ**, розлілю, розлілеш і рідко **РОЗЛІ́ЛЯТИ**, розлілю, розлілеш, іноді розлілляю, розлілляеш, док., *перех.* 1. Пролити, лити яку-небудь рідину, хлюпати, брызкати якоюсь рідиною на що-небудь (перек. мимоволі, ненааром, через неуважність і т. ін.). Яюсь зачепила [княгиня]... срібну ковзку, пошу вишневику, да й розлила по всій скатерті (П. Куліш, Вибр., 1969, 129); — Ой лишенько! через вас я розлила чай (Н.-Лев., II, 1956, 65).

◇ **Розливати (розліати, розліляти) кров** — те саме, що **Пролити (лити, пролити і т. ін.) кров** (див. **кров**). Щораз, як ми кров нашу розливаєм За рідний край, — яка користь кому? Меразеного деспота уквітчаєм Та й молилось, як богові, йому (Граб., I, 1959, 495); — Ти знов благословиш розливати кров твого народу! Слухай, віддай мені моїх синів... (Коцюб., II, 1955, 182); Не помирилися царі за царства... — і давай жратись силюю: хто більше згубить безземних душ, хто розіллє більше людської непозинної крові... (Мирний, I, 1954, 359); **Розливати (розліати) море (ріви) сліз чийх**; **Розливати (розліати) слези чий:** а) (чужі) завдавати кому-небудь багато горя, страждань. Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. І розлили Широке море слез [сліз] і крові (Шевч., II, 1963, 51); — Усі, кажуть, перед богом рівні, а бач: один у неволі скіне, а другий н'є, розливає слези людські (Мирний, IV, 1955, 177); б) (свої) гірко плакати. Стогнали перед очима люди, розливаючи свої живі слези... (Мирний, I, 1954, 347).

2. Розподіляти яку-небудь рідину, переливаючи з однієї посудини в декілька або багато інших. Пані, як і завжди, розлила чай, а панич з паном еуторили про вчорашній вечір (Мирний, III, 1954, 161); Білиці сіли... вечеряти. Багіров мовчки розливав норму спирт-

ного і підносило кожному... з особливою пошаною (Гончар, III, 1959, 122); // *спец.* Заповнювати розплавленим металом ливарні форми. — Тут треба сталь чи чауун розливати, а кран ще не має команди (Кучер, Труда любов, 1960, 474); *Сталевар чотири варки Розлиє з гарячого ковша* (Воронько, Три покоління, 1950, 6).

3. рідко. Покривати водою, затоплювати який-небудь простір, поверхню чогось. Після похмурої темної ночі, в котру не переставав хлюскати лапасти дощ, розливаючи великі річки-озера по землі, починало світнати (Мирний, I, 1954, 317); *Образно. На сірому небі показалося блакитне озерце... Озерце в небі виступає з берегів і вже широко розлило води (Коцюб., II, 1955, 322); // без-зос. Виклипати повінь, вихід річки і т. ін. з берегів. Іншу призначено кару — у поведлї річки розлити І з неозорою неба наслати дощ нечестанні (Зеров, Вибр., 1966, 307); Як зійшов весною лід, Як розлило річку, То не раз і він убрід Гнає бідарку-бричку (С. Ол., Вибр., 1959, 285).

4. перен. Поширювати, розносити що-небудь у різні напрямки в навколишньому просторі або в певних межах. Реєвда розливала тонкі пагоці й сповнила ними всю хату (Н.-Лев., I, 1956, 352); Високо в небі наче висіє, тріпочучи крильцями, і радісно розливає свої трелі перший жайворонок (Тулуб, В степу..., 1964, 39); Місяць плив поміж змар, розливаючи сріблясте саяво (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 278); Повасла саїчка, — тільки кінчик глоту Червоноу іскру кидав в темноту, Страшений чад розлиши навкруги (Граб., I, 1959, 312); Жита квітучі дух розліють милий, Зростуть будови з попелу руїн (Рильський, II, 1960, 216).

5. розм. Розбороняти тих, що б'ються, обливаючи їх водою. Описько собі не дякує Василеві. Не раз і за зуби бралися. Якби люди не розлили, то, може б, обидва без злоби осталися на батьківських добрі (Мирний, I, 1949, 218); Мовчки слугала Орика сварки батька та дочки... Зчиняли бучу, хоч водою їх розливай (Чорн., Пісні..., 1958, 79).

◇ **Водю не розліти (не розлілеш) див. вода.**

6. діал. Розбавляти, розводити. Отець шинкував чесно, водою горілки не розливав, і... народ шов до нього (Фр., V, 1951, 451).

РОЗЛИВА́ТИСЯ, ається, недок., **РОЗЛИ́ТИСЯ**, розлілється і рідко **РОЗЛІ́ЛЯТИСЯ**, розлілється, іноді розлілляється, док. 1. Пролитися, литися на що-небудь; розхлюпуватися, розбрызкуватися. Десь в сінях щохвилини гримали двері, кричали кури і розливалася вода (Коцюб., II, 1955, 357); Глечик упав, розлився, і мед розлився по долатці (Григ., Вибр., 1959, 151); Іванко став, і коли мзвинцем ударив у бочку, обручі порвалися і пиво розлілося по землі (Казки Буковини..., 1968, 171); *У порівн. В повітрі дощ, і гречка пагне тепло, Немов розлилася бурштиновий мед (Рильський, II, 1946, 5).

◇ **Розливається (розлилася, розлілялася) кров (крівця) чия** — те саме, що **Пролитється (пролилася, проліялася) кров** (див. **проливатися**). — Леко Андрію муритися, бо не його кровця розлилася, не його брата загнав у землю Бодор... (Томч., Жменяки, 1964, 159); Розлилася море крові — загинуло багато людей. Місяцю мій ясний!.. Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось, І Альту, І Сену, і там розлилось, Не знаєш за що, крові широкее море (Шевч., I, 1963, 107).

2. *спец.* Мати здатність литися, заповнювати ливарні форми. Якщо метал недосить нагрітий, він не розлілється і застигне в ковші (Наука..., 1, 1957, 9).

3. Розтікаючись, покривати, затоплювати який-небудь простір, поверхню чогось. Прудко біжить та річка... до самої луки зеленої, — по луці вже тихо і широко

розливається (Вовчок, I, 1955, 180); Коли палаюча нафта розливається по морю, звичайні рятувальні шлюпки та катери стають здобиччю вогню (Веч. Київ, 6.II 1970, 4); Над лугом чайка в'ється, По лузі розлилася прозора вода... (Рильський, I, 1960, 158); // Виходити з берегів під час повені (про водоймище). Урал вже от-от має розлитися по запаланих луках і по зарічних галях (Тулуб, В степу..., 1964, 486); Несподівано розліявся Сан і зміс дерев'яний місток, що нашивидку змайстрували наші сапери (Вас., Незібр. тв., 1941, 217); // Охоплювати великий простір (про водоймище). Блискучий лиман розливався вище на вісім верстов, мов розтоплене скло (Н.-Лев., II, 1956, 219); Вдалині засиніє Лиман, за Лиманом розливалось Чорне море (Рильський, III, 1956, 45).

4. перен. Поширюватися, розноситися в різних напрямках у навколишньому просторі, в певних межах. Кругом косарів розливаються трав'яні пагоці (Барв., Опов., 1902, 146); В хаті, яка обернута була вікнами на південь, уже розливалися сині присмерки (Коз., Нові Потоки, 1948, 55); Мелашка заспівала пісні. Пішов гул по лісі і розлився по долині срібною луною (Н.-Лев., II, 1956, 309); Срібними струмками звук розлилася дорога серцю фронтовиків мелодія (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 37); // Охоплювати дедалі ширший простір, захоплювати більшу кількість людей і т. ін. Було тепло, весна розливалася навкруги, ліси туманіли понад Пслою, вибираючись у першу зелень (Гончар, II, 1959, 226); Великою хвилю піднялось і широко розлилось по всій країні есенародне соціалістичне змагання (Ком. Укр., 4, 1960, 5).

5. перен. Широко розстилатися, розкидатися на якуму-небудь просторі, займати собою якийсь простір. Степ ігній навів після чорної бурі якразво зацвітає щовесни дикими тюльпанами, розливається аж за обрій океаном краси... (Гончар, Тронка, 1963, 96); Білими ставками кучилося роман-зілля і розливалось блакитне море дикої конюшини аж ген-ген до лісу (Мур., Бук. повість, 1959, 289); // Розходяться, розпливаються по поверхні чого-небудь. Рум'янець, ледве прижмітний, розливався по щоках (Н.-Лев., II, 1956, 29); На обличчі його розлилася якийсь мерзлякуватий синій відтінок (Вол., Озеро..., 1959, 94); Усмішка щастя розліялась по обличчю в старій (Кочуб., I, 1955, 88); // Ставати відчутнішим (про якісь раптово відчуття, почуття). Несподівано Андрій поглядом зустріся з її дивовищими очима, від чого у всьому тілі розлилася щось гаряче (Чорн., Красиві люди, 1961, 42); І щастя туже і ясне по всій істоті Неждано розлилось, як славо вогні (Рильський, I, 1960, 151).

6. перен. у сполуч. із сл. с л в о з в, перен., розм. Гірко, невтішно плакати. Йому.. байдуже, що молода його розливається сльозами над іншим та виває серденьком (П. Куліш, Вибр., 1969, 108); Перетиснувся [Сава] кризь товпу перед хатою і опинився коло мертвого брата. Кинувшись на нього, ридав і розливався (Коб., II, 1946, 191); Олеся любими словами, ласково і угамує його, що було обійме її і діток, до себе приворне та й розліяється сльозами (Вовчок, Вибр., 1937, 15).

7. чим і без додатка, перен., розм. Утворювати гармонійні, переливчасті звуки. Вона повила за руку Казанцева в гушавину з верб та вишень, де на заході сонця розливались піснями соловейки (Н.-Лев., III, 1956, 157); Ох же й ладно, ох же й дзвінко Розливається гармонь (Бичко, Сієся., 1959, 277); Я морем співів розлізлося і в кожну пісню увіляю Вєсь жар, всю кров мою (Олесь, Вибр., 1958, 193).

8. перен., розм. Говорити про що-небудь довго і з запалом. Вона жбурнула геть від себе хустку, відкинула

своє довге волосся, що падало їй на очі, і вся розлилася в жалібних словах (Довж., I, 1958, 245).

Розливатися соловейком (солов'єм) — довго і пишномовно висловлюватися, говорити про що-небудь. Факти — уперта річ, говорить англійське прислів'я. Це прислів'я особливо часто згадується, коли бачиш, як який-небудь письменник соловейком розливається в питанні про величчя принципу національності в його різних значеннях і співвідношеннях.. (Ленін, 30, 1972, 329); З полемією перейшов він [промовець] до козацьких справ. Тут можна розливатися соловейком, не накликаючи нічийого гніву (Тулуб, Людолови, I, 1957, 29).

9. тільки недок. Пас. до розливати 2. Сталь, зварена в сталеплавильному цеху, розливається в злитий вагою 4—8 тонн і після затвердіння подається в цех (Наука..., 7, 1955, 9).

РОЗЛИВАЧ, а, ч., рідко. Те саме, що розливальник. **РОЗЛИВКА**, в, ж., спец., рідко. Дія за знач. розліти, розливати 2. Розливка сталі.

РОЗЛИВНИЙ, а, є. 1. Признач. для розливу (у 1 знач.). Ходили ми з кошовим по відбудованій домні № 3, бачили.. цехове господарство, електрообладнання, розливу машину... (Вишня, I, 1956, 330); Коли ківи з виштим металом переміщують по розливному прольоту, ніч повинна вже бути очищена від шлаку та лишків металу (Роб. газ., 13.I 1966, 2).

2. Який продається на розлив (у 1 знач.), у тару покусця або для пиття на місці. Розливе вино.

3. Який широко розливається, заповнюється водою (про водоймище). Розлився Дніпро й далеко заточився у луку розливним затоком (Вовчок, I, 1955, 316).

4. перен. Дуже дзвінкий, голосний, з переливами. Ранкові промені гілля густу намітку Пронизували. Враз почува з гуцини Розливний тенорок (Рильський, Поеми, 1957, 235).

РОЗЛИВНИК, а, ч., рідко. Те саме, що розливальник. У невеличкому ливарному цеху виконують всі процеси.. Тут і бізуки, і вагранки, від яких розливники в черпаках розносять розплавлений метал, і формувальні площі (Роб. газ., 23.XII 1962, 2).

РОЗЛИВНО. Присл. до розливний 3, 4. Розливно бренькає якась музика в палаці (Козл., Ю. Крук, 1950, 67).

РОЗЛИВОЧНИЙ, а, є. Те саме, що розливний 1. Старий Матій цілий свій вік проробив у розливочному цеху вна оутів, як говорили у них (Турч., Зорі..., 1950, 128); Пливають розливочні машини і сиплють зорі золоті, Які зливаються в єдиний Вогненно ключий потік (Забашта, Нові береги, 1950, 89).

РОЗЛИВЧАСТИЙ, а, є, рідко. 1. Який часто розливається, має властивість дуже розливатися (про водоймище). Розливчаста ріка (Сл. Гр.).

2. перен. Нечіткий, невизначений. Тіні од дерева були неясні, не різкі, а м'які, розливчасті, немаче потрушені пилком (Н.-Лев., VII, 1966, 285).

3. перен. Дуже дзвінкий, голосний, з переливами. Сидить та зубрить діча на своїм чабанським відлюдді, а він ще й досі чує на собі її гарячі руки,.. чує сміх її сріблястий, розливчастий (Гончар, Тронка, 1963, 105).

РОЗЛИГАНИЙ, а, є. Дієпр. пас. мн. ч. до розлігати. В артільному дворі біля волярні Тимко побачив розлиганих биків (Тют., Вир, 1964, 9); Худобі ніяк ради не вміли дати [вітробалчани], хоч проваляв з нею. Хто в половник словає, хто.. просто спускає до стіжка розлигану (Головко, II, 1957, 330).

РОЗЛИГАТИ див. розлигувати.

РОЗЛИГУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗЛИГАТИ**, аю, аєш, док., перен. Розв'язувати, знімати вірвовку,

налигач з рогів вола, корови. *Митько зразу розлигує корі і пускає в загороду* (Головко, Літа..., 1956, 14).

РОЗЛІЗАТИ *див.* розлизувати.

РОЗЛІЗУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗЛІЗАТИ**, ижү, ижеш, *док.*, *перех.* Поступово, частинями повністю злизувати що-небудь. *Образно. — *Отак його й держи коло себе. Де ласкою, а де й гнівом. Та не будь дуже солодкою, бо розлиже* (Кучер, Трудна любов, 1960, 417).

РОЗЛІВВОДА, в, ж., *розм.* Те саме, що повінь 1. *Весна підкралася непомітно.. Розбудила голінки ручаї, сховала під розливодою доли* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 148); **У порівн. Мареву ще й зараз по-весняному щедро затоплює степові простори, тече, струмує всюди, мов світла весняна розливодо* (Гончар, Тронка, 1963, 217).

РОЗЛІЦАТИСЯ, ається, *недок.*, **РОЗЛІПНУТИСЯ**, неться; *мин.* ч. розліпся і розліпнувся, плася, плосся; *док.* 1. Переставати злицатися, липнути; відставати, відклеюватися один від одного.

2. *розм.* Розкриватися, розплющуватися (про повік, очі).

РОЗЛІПНУТИСЯ *див.* розлипуватися.

РОЗЛІТИ *див.* розливати.

РОЗЛІТИЙ, а, е. Дієпр. пас. *мин.* ч. до розліти 1—4,6. Він ще постояв трохи, задумавшись та поглядаючи на криницю, на розливу та розлюпану воду кругом криниці (Н.-Лев., VI, 1966, 307); *Дніпро вишу розлітий Сас, врас, котить води...* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 39); *Скрізь якась покора в тишині розліта, і берізка гола мерзне за вічком* (Сос., II, 1958, 67); *Але відчувалося, що в ньому (світанку) вже звуки розліти, Лиш з'явиться сонце — вони задзвенять у блакиті* (Перв., II, 1958, 53); *Нараз підхоплював Марусю якийсь вир радості й гострого відчуження розлітої доколя гірської краси* (Хотк., II, 1966, 44); // *розліто*, *безос. присудк. сл.* Вербка наказував, щоб вона [радистка] виходила з своєї слованки тільки через отой телефонний люк, де розліто смердочий солар і смолю (Кучер, Голод, 1961, 423); *Склячки там пісень розліто — У стелю, де стежка в жито* (Нех., Ми живемо..., 1960, 115).

РОЗЛІТИСЯ *див.* розливатися.

РОЗЛІТТЯ, я, с. 1. Дія за знач. розліти, розливати і розлітатися, розливатися.

2. Те саме, що роблів 2. *Хто спинить розліття весняних світлих вод?* (Рильський, Мости, 1948, 75); *На багаті століть залишаються в пам'яті народній бурхливий розліття Дніпра* (Наука..., 5, 1971, 60).

РОЗЛІГ *див.* розлігати.

РОЗЛІЗАТИСЯ *див.* розлізатися.

РОЗЛІЗЛИЙ, а, е, *рідко*. 1. Який розлізся, розповзся (від ветхості, тривалого користування і т. ін.).

2. *перен.* Нерівний, покручений; неграбний. *Писання.. буже було для мене твердим горіхом: усікі знаки з-під моїх рук вигодили криві...*, *розлізлі* (Фр., I, 1955, 241).

РОЗЛІЗЛО, *рідко*. Присл. до розлізлий 2. [Т о в к а ж:] *Ну, говоріть, куме Семку!*.. [З а г о в и с т и й (жестулюючи, розлізло):] *Я держав Вовкових дві пари волів* (Фр., IX, 1952, 156).

РОЗЛІЗТИСЯ *див.* розлізатися.

РОЗЛІНІТИСЯ *див.* розлінуватися.

РОЗЛІНІВОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. *мин.* ч. до розлінувати.

РОЗЛІНІВОВАННЯ, я, с. Дія за знач. розлінувати. *Розлінування зошита.*

РОЗЛІНІЮВАТИ, іюю, іюеш і **РОЗЛІНІВУВАТИ**, ую, уеш, *недок.*, **РОЗЛІНІЮВАТИ**, іюю, іюеш, **РОЗЛІНІЯТИ**, ію, іюш і **РОЗЛІНУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* Проводити на чому-небудь лінії; розкреслювати

щось рівними лініями. *Якось зимовим вечором, коли доглядач розлінував нову книгу..., тройка під'їзала, і проїжджий.. увійшов до кімнати, вимагаючи коней* (Пупків, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 662).

РОЗЛІНІЮВАТИ *див.* розлінувати.

РОЗЛІНІЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. *мин.* ч. до розліняти. *Вона перегортала акуратно розліняні сторінки* (Донч., V, 1957, 326).

РОЗЛІНІЯННЯ, я, с. Дія за знач. розліняти.

РОЗЛІНЯТИ *див.* розлінувати.

РОЗЛІНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. *мин.* ч. до розлінувати. *Щось старанно писав [чоловік] на великому аркуші паперу, розлінованому олівцем* (Коп., Земля..., 1957, 19); // *розліновано*, *безос. присудк. сл.* У неї в зошит, і в ньому кожну сторінку розліновано на рядки — це зошит для письма (Донч., VI, 1957, 424).

РОЗЛІНІВУВАТИ *див.* розлінувати.

РОЗЛІНУВАТИ *див.* розлінувати.

РОЗЛІНУВАТИСЯ *див.* розлінуватися.

РОЗЛІНУВАТИСЯ, юсяся, юєшся, *недок.*, **РОЗЛІНУВАТИСЯ**, уюся, уєшся і **РОЗЛІНІТИСЯ**, лінюся, лінюшся, *док.* Ставати ледачим; звикати до ліношів. [П а в л е н к о:] *Гала нехай очить уроки. Тітка Маруся вже й так мені казала, що зовсім дівчина розлінувалася* (Крот., Вибр., 1959, 474); *Любий кротик — Чорна шубка, Чорний ротик — Розліняє В самий край: Не виходить Навіть в гай* (Стельмах, V, 1963, 370).

РОЗЛІПІТИ *див.* розліплювати.

РОЗЛІПІТИСЯ *див.* розліплюватися.

РОЗЛІПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. *мин.* ч. до розліпіння. *На стіні естради і ще в двох-трьох місцях розліплені свіжі афіші* (Коч., II, 1956, 65); *Листічки, розліплені невідомими однодумцями, були.. віддруковані на машинках* (Гончар, IV, 1960, 81).

РОЗЛІПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розліплювати. *Іноземна колега видавала короткі заклики до населення — для розліплювання на паркані та стінах будинків* (Смолч., V, 1959, 385).

РОЗЛІПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЛІПІТИ**, ліплю, ліпиш; *мн.* розліплять; *док.*, *перех.* 1. Роз'єднувати що-небудь зліплене, склеєне. *Зліпила баба нам вареник, Відкінь почать — не розбереш, І .. розліпить його не втнеш* (Гл., Вибр., 1957, 282); *Ходила по садочку дівчина з сухеньким, довгообразим обличчям, що було вигненько похилене над книжкою, .. листки в ній ледве можна було розліпити* (Триг., Вибр., 1959, 332).

2. *розм.* Те саме, що розклеювати 2. *Олекса залишив йому кілька плакатів. Іванко мав розліпити їх за день перед наступним сеансом* (Томч., Закарп. опов., 1953, 10).

РОЗЛІПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗЛІПІТИСЯ**, ліпиться; *мн.* розліпляться; *док.* Роз'єднуються, розходяться, відділяються одне від одного (про зліплені, склеєні частини чого-небудь). [О к с а в а:] *Що ж ти йому втупеш?* [Г а в я:] *Борщ, .. потім вареники. Тільки вареники у мене розліпились* (Корв., II, 1955, 174).

РОЗЛІП, льоту, ч. 1. Дія за знач. розлегатися, розлітатися. *Розліп птахи.*

2. Контур, окреслення чого-небудь у вигляді ліній, що розходяться в протилежні боки і вгору. *У партізані — гранітної твердості погляд, крилатого розльоту густі брови, суворо пригнуті до перенісся* (Вол., Дні., 1958, 47); *Після зміни на зупинці біля моста, що в лежкому розльоті залізобетонних ферм сягнув протилежного берега, він залишив трамвай* (Рад. Укр., 2.VI 1962, 3).

3. Політ, рух з поступовим наростанням швидкості. *Лиш у найближчих до нас галактик червоне зміщення*

непомітно: швидкість їх розльоту ще невелика, її частіше «перекривають» швидкості застичного руху галактик (Наука..., 6, 1967, 9); // Сила польоту, швидкість, набута під час польоту. Шудка гелнуєся об каміня поблизу качки. Хижак, певно, прогадає свій розліт — зопалу або з голоду не зауважив скелі (Досв., Гулже, 1961, 61).

РОЗЛІТАЙКА, и, ж., розм. Верхній одяг у вигляді накидки, плаща з незастебнутими полами.

РОЗЛІТАННЯ, я, с. Дія за знач. розлітáтися¹.

РОЗЛІТАТИСЯ¹, аюся, аєшся, недок., **РОЗЛІТАТИСЯ**, ечүся, етїшся, док. 1. Відлітати з якого-небудь одного місця в різні боки (про птахів, комах). Покричали деякий час над щітливою, горобці розлітаються (Коп., Як вош., 1948, 78); — А зозуля обдурює пташок. Пір'яж вона схожа на аструба. Летить над лісом, падає каменем, а пташки лякаються, думають, що аструб, розлітаються геть (Хижняк, Невгамовна, 1961, 265); // Розноситься у повітрі в різні боки (про дрібні речі, частинки чого-небудь). Сильний порив бурі, розлітаються папери по підмур'ю (Вас., ПІ, 1960, 244); Дівчина приймала душ. Бризки розліталися по кімнаті (Ю. Янов., ПІ, 1958, 159); Зо зла ухотила він жмут соломи з сміттям, порохом і широконю угору. Пил розлітається по кімнаті (Мирний, I, 1954, 270); // Розвіватися в різні боки від швидкої ходи, вітру і т. ін. (про волосяні, поли одягу тощо). Я побачив жіночу постать перед собою, люту та страшну. Нечесане волосся на її голові.. геть розліталось на всі боки (Мирний, IV, 1955, 332); Побіг [Марко] так, мби його знав який страшний протяг. Штани його розлітались вище колін, кашкет зсунувся (Мик., ПІ, 1957, 327); // перен. Поширюватися в навколишньому просторі (про звуки, голос і т. ін.). Підбитий сокил клекотав, і мотушлий клеїт розлітався луною і орліє на волю попід хмари звав (Олесь, Вибр., 1958, 73); // перен. Швидко поширюватися, ставати відомим у багатьох місцях, усяди. Наче бойові прокламації, розліталися в рукописних списках Шевченкові поеми між невідаючими, які вставали до боротьби (Слово про Кобзаря, 1961, 57); По Багат.. розліталася чутка про загальні збори (Епік, Тв., 1958, 208); Заїстка про смерть князя розліталася по городах і оселищах (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 19).

Розлітáтися (розлетітáтися) піллом (в пил) *див.* пил; **Розлітáтися** (розлетітáтися) на (у) пірох (пірохом) *див.* пірох; **Розлітáтися** (розлетітáтися) прахом *див.* прах.

2. перен. Розходитися, роз'їжджатися в різні місця; переставати бути разом. У цей час, коли школярі, мов птахи, розлітались на канікули, учительку озортало неспокійне, томливе почуття (Дочк., IV, 1957, 512); — Чому діти так часто залишають свої матеріє на старість у самотині і розлітаються хто куди? Ставши дорослими, вони дбають уже про своїх дітей (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 9); Одна-однісінька сиджу, як та бідна сиротина. Діти були — виростили, розліталися (Раб., Жайворонки, 1957, 47); // Тікати, розбігатися в різні боки. Кони шархають од вибухів і розлітаються по полю, наче вітри птахи (Довж., ПІ, 1960, 166); — А, .. ви все біля печі третесь? Ану ж розлітайтесь по одній! (Тют., Вир, 1964, 518).

3. розм. Розпадатися на частини від удару, вибуху і т. ін.; розбиватися. Знов налізли вражі танки з лух, із поля, з-за Десни, Розлітаються брами, ганки, з тріскою падали тини (Воронько, Тря покоління, 1950, 14); Хряп [чоловік] по вікну, а воно брязь! і до одної шибки так і розлетілось (Кв.-Осн., ПІ, 1956, 291); // Рватися, розлазгатися від ветхості, тривалого користування (про одяг, взуття і т. ін.). — Купало кожущину, як не буде дорожа, бо моя стара, вже не оєріє мене взимі,

розлітається (Коб., ПІ, 1956, 536); — Купіть, мамо, хліба до хати, Оленці черешки, а собі волянжу густку, бо стара вже геть розлітається (Козл., Ю. Крук, 1957, 447); // перен. Припиняти існування, розділяючись на частини. Розлетілася .. мій гурток, як кажуть, з тріскою, а його ватажок вилетів з того села назавжди (Вас., IV, 1960, 25).

♦ **Голова розлітається у кого** — дуже болять голова у кого-небудь. Дід обертався на другий бік. Його голова розліталася, усі старі кісточки тріщали ... (Черемш., Тв., 1960, 43).

4. перен. Безслідно зникати; зезати. Розлетаться, як дим, навіяні чари, перескитая страшний сон, життя потече тижим своїм руслом (Хотк., ПІ, 1966, 108).

5. Набирати розгону під час польоту; починати летіти з дедалі більшою швидкістю; // розм. Вігти, поступово набирати швидкість; розганятися, розбігатися. Каринський рушив був далі, але Васюта схопив його за рукав. — Стій! Куди розлетіся? (Шовк., Інженери, 1956, 90).

РОЗЛІТАТИСЯ², аюся, аєшся, док., розм. Почати багато і довго літати; не переставати літати. Голуби блискотіли у небі! Білі, які голуби розліталися (Тяч., I, 1957, 251); Праворуч — два стаки. Над ними, понад самою водою, Веселі розлітались ластівки (Підс., Поема, 1954, 54).

РОЗЛІЧИТИ *див.* розлічувати.

РОЗЛІЧИТИСЯ *див.* розлічуватися.

РОЗЛІЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗЛІЧИТИ**, лічү, лічүся, док., перен. і неперен., *заст.* Розраховувати. Упросився й Пилип Притиха до Карна .. Місто від Мар'янівки верстов за двадцять. Коли вдосвіта виїхати, то на обід саме поспінеш. Так вони розлічували; так і в дорогу рушили (Мирний, ПІ, 1954, 8); Я написала свій останній лист, зовсім не запізнившись, але ми розлічили, що наші листи не застануть Вас в Парижі, отож ми і послали їх до Софії (Л. Укр., V, 1956, 84).

РОЗЛІЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗЛІЧИТИСЯ**, лічүся, лічүшся, док., *заст.* Рахувати, лічити. Багатий тут на смерть гніюшся, Що він з грішми не розлічєся, Кому і кілька треба дати (Котл., I, 1952, 143); — Коли це йде щось чорне, чорне, .. у нього чотири ноги, а, як розлічитись добре, то й десять ... (Григ., Вибр., 1959, 98).

РОЗЛОГ *див.* розлогі.

РОЗЛОГИ, ів, мн. (одн. розліг, розлóg, лóгу, ч.). Широкий, відкритий простір; широчінь. Треба землі, і то конче треба. А де ж її узяти?.. А ці розлоги, що розкинулись ген-ген горами та долинами, скільки оком загониш! .. Адеже то панське!.. (Коцюб., I, 1955, 111); Скоро протряхне, чорноземля затужає, сівачі вийдуть в поле на ясний розлог, обшир ... (Горд., Дівчина ..., 1954, 96).

РОЗЛОГИЙ, а, е. 1. Який розкинувся на великій площі, обіймає великий простір. Росте-аростає, як рута зелена, буйна пшениця й хвилюється на вітрі молодим коломом по розлогодному полю ... (Коцюб., I, 1955, 106); За Дніпром, повіті сивою ранковою димкою, мріли розлогі українські степи (Жур., До них іде... 1952, 149); // Великий, просторий. На розлогодному оазі в Оленчука лежать двое: матрос з розтрощеним плечем, другий — зовсім хлопчик (Гончар, ПІ, 1959, 121).

2. Який має широко розкинуте гілля (про дерева, кущі і т. ін.); крилатий, гіллястий. Високі і розлогі старі дуби стояли нерухомо (Мак., Вибр., 1956, 565); Я покинув хату любки і ступаю тижо вниз Серед сутинку пічного У густий, розлогіий ліс (Крим., Вибр., 1965, 67); // Який буйно розрісся, широко розкинувся в боки

(про гілля, лєстя). Яблуна пригадала їй лєбу розмову з мимим і ті часівши хвалі життя, що перейшли тут, під цим розлогим гіллям (Коцюб., I, 1955, 52); Полудневий вітер налітає з поля, розгойдує старе розлоге гілля (Шияв. Вибр., 1947, 6); // Який широко розходиться в боки. Посідали [діти] коло волі і милували розлогими велетенськими росами цієї розумної, з добрим і трошки сумним очима, худоби (Іщук, Вербівчани, 1961, 130); // перек. Міцної будови тіла; кременезький. Петро добирає собі підручних таких самих, як і він, високих, розлогих у плечах, кругогрудих (Загреб., Спека, 1961, 66).

3. перек. Який звучить вільно, рівно, невимушено. Ідучи мимо вікон, завіє [Кирило] козацьку пісню повним да розлогим голосом (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); Після розлога Сум навіє (Габ., I, 1959, 73); // Який розносився на далеку відстань. Верзали сосон шум іде розлогий (Зеров, Вибр., 1966, 55); Вдарив зрім. Він був такий дужий, що камінь затремтів і ащірка зникла з нього раніше, ніж затила на урещіах розлога луна (Донч., II, 1956, 238); // Плавний, повільний, без різких переходів і змін. У «Лісовій пісні» .. Леся Українка досягла вершин поетичної майстерності. Вона використовує найрізноманітніші ритми — від плавною, розлогою, що відповідає характеру розповіді, до прискороженого (Іст. укр. літ., I, 1954, 670).

4. Який, поступово знежучує, не має крутих схилів (про рельєф місцевості); пологий. — От там на розлогій долині, намузу, коло Либеді, й моя господа (Н.-Лєв., IV, 1956, 307); Сніжинки, наче самоцвіти, Горять в розлозоу яру, і праху тчуть пухнасті віти, і каєк стріляє у бору (Стельмах, V, 1963, 109).

РОЗЛОГІСТЬ, гості, ж. Властивість за знач. розлогії. Сталее плевтиво геометричних фігур висалоє в небо, в розлогість степу, стало новою ознакою полтавського пейзажу (Цюпа, Краєня, 1971, 29); У посушливих умовах розлогість куща корисна тим, що затіює ґрунт (Картопля, 1957, 180).

РОЗЛОГО. Присл. до розлогії. Розлого послалась Барвінківка Стінка, Колись запорозьке село (Щог., Поезія, 1958, 278); Ой барвіночку хрещатий, Де ти зріє розлого (Забашта, Квіт., 1960, 99); Скрипка свій веде смічок Розлого та поволеньки (Мал., Звенигора, 1959, 239); Тече ріка, шумить ріка Велично і розлого (Рельський, III, 1961, 234).

РОЗЛОЖЕНІЙ, а, е, розм., рідко. Дієпр. пас. мнв. ч. до розложити. Хатинка господаря Вільгельма Анзорге.. На лаві кілька горщиків.. на папері сушиться розложене картопляне лушпиння (Л. Укр., IV, 1954, 211).

РОЗЛОЖИСТІЙ, а, е. Те саме, що розлогії. У степовому селі був ярмарок, на чотири боки куріло, куріли степові розложисті шляхи (Ю. Янов., II, 1958, 248); Шумів у розложистих вітках каштанів теплий степовий вітер (Рибак, Що сталося .., 1947, 23); Роги в лєся величезні та розложисті (Вишня, II, 1956, 187); Маляється в уві купальська ніч: став, тихий плескіт води, .. співі дівоці — дзвінкі та голосні — і парубоцька розложиста пісня (Рильський, Бабине літо, 1967, 29); Вільш традиційна щодо своїх формальних ознак, більш розложиста й повільна та манера, з якою .. Грина Вільде викладає події в романі «Сестри Річінські» (Літ. газ., 11.III 1959, 4); — Ти, значить, — уралець? — питали солдати. — З Сєвєродовська. З Уральських розложистих гір (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 291).

РОЗЛОЖИСТО. Присл. до розложистий. Втоптана дорога стала вузкою. Із села йшла розложисто, багато скотинячих і людських ніг її топтало (Хотк., Довбуш, 1965, 69); Після летіла розложисто, бадьоро (Коп., Вибр., 1948, 122); *Образно. Старовинне таке було

собі.. місто... І кооперація в тому місті катла буйно та розложисто ... (Вишня, I, 1956, 139).

РОЗЛОЖИТИ, ложу, ложнш, док., перек., розм., рідко. 1. Те саме, що розквітати 1—4, 6. Понєсла [Маруся] до церкви.. паску, ..ковбасу, крашанок з десяток, сало і грудку солі і, розіславши на цвинтарі у ряду з дружиною хустку, розложила усе гарненько (Кв.-Осн., II, 1956, 66); — Дурний! А ти вчись у мене. Розложив роботу — а сам і пішов (Мирний, IV, 1955, 128); Шатри в коло розложили [половці], Щоб не мокнуть під дощем (Фр., XIII, 1954, 368); [П а р і с:] А йдіть, та принєстіте дров сюди, та розложіть вогонь (Л. Укр., II, 1951, 314); Він докази всі наукові По пунктах як слід розложив (Сам., I, 1958, 171).

2. Те саме, що розправити 1. Як прийшла на нього черга голосувати, то Коваленко вийняв картку, розложив її та і тичнує самому старості під самий ніс (Март., Тв., 1954, 179).

РОЗЛОЖИТИСЯ, ложуся, ложншся, док., розм., рідко. 1. Те саме, що розквітється. Вона з хвилини на хвилину все більше та більше червоніла, здається, вим, розложившись по жилах, пішло поза тонкою шкурочкою і звітти виглядало.. рум'янем (Мирний, III, 1954, 279).

2. Те саме, що розташуватися 1. Максим Беркут велі товариству на хвилю розложитися і спочити (Фр., VI, 1951, 12); Приїхала я в Сан-Ремо, та вже не могла гараз написати, бо не випав час: поки розложилась, поєчєррала.., то вже й спати схотлося з дороги (Л. Укр., V, 1956, 418); Заляг [Данило] у траву і розложився до доброго сну (Стеф., I, 1949, 123).

3. Те саме, що розкінутися 2. Село розложилось у долині (Мур., Бук, повість, 1959, 7); Стала [Маруся] над ажком урещіем. Широкою безмежною панорамою розложився перед нею простір (Хотк., II, 1966, 154).

РОЗЛОМ, у, ч. 1. Дія за знач. розломити, розломлювати і розломітися, розломлюватися. Відважна четвірка вчених станції «Північний полюс-1» розпочала наполегаву кропітку.. роботу. Вони продовжували її .. при неодноразових розломах крижини (Рад. Укр., 22.V 1962, 4).

2. Місце, по якому розломилось що-небудь. Коли гори був уже готовий, чотири помічники і Рубін п'ятий вляли крок і покаали розломом у жар (Сєвч., Опов., 1959, 21); Аналіз умов залягання нафти в різних нафтогазоносних районах показав тісний зв'язок нафтоносності з розломами, які глибоко проникають вглиб земної кори (Наука., 10, 1964, 41).

3. перек., рідко. Внутрішній розлад, порушення єдності, цілності (у свідомості людини, в певному середовищі і т. ін.); // Розходження в поглядах, думках. Образ Тані типовий для кращих вихідців із старої .. інтелігенції. Саме роки першої п'ятирічки були часом різкого розлому в цьому середовищі (Іст. укр. літ., II, 1956, 136).

РОЗЛОМИТИ див. розломлювати.

РОЗЛОМИТИСЯ див. розломлюватися.

РОЗЛОМЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розломити. Біля склянки лежав маленький розломлений брунатний шматочок ліба (Панч., О. Пархом., 1939, 107).

РОЗЛОМЛЮВАТИ, люю, люєш, недок., **РОЗЛОМИТИ**, ломлю, ломнш; мн. розломлять; док., перек. Те саме, що розломлювати. Влайтуєвшись на почіало, вони відкрили сундук, розломлили навіл сажєну курку і стали їсти її з великим апетитом (Тют., Вир, 1964, 54); [Х р а п к о:] Очі темнота застилає ... не бачу, де й писати.. Зовсім мене розломлю, розтрощило. Озі! (Мирний, V, 1955, 202).

РОЗЛОМЛЮВАТИСЯ, лююся, лююшся, *недок.*, **РОЗЛОМІТИСЯ**, ломлюся, ломішся; *жм.* розломляються; *док.* Те саме, що розламуватися. *Ліжко він зробив на славу, а коли Мар'яна внесла .. соломи, розстелила і загнула її .. радном, він .. глянув на жінку: — Ану, спробуй, чи не розломиться?* (Стельмах, II, 1962, 400).

РОЗЛУЗАННИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розлузати. *Студентка вже розкрила була рота, де біліли гарні, мов розлузані горіхи, зуби, і так застигла* (Кос., Новела, 1962, 94).

РОЗЛУЗАТИ *див.* розлузувати.

РОЗЛУЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУЗАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Лузаючи, очищати (насиння, горіхи і т. ін.) від лушпиння, шкаралупи.

РОЗЛУКА, в, ж. і. Розставання, прощання з ким, чим-небудь близьким, дорогим. — *Я вираджала перше своєю чоловіка, а тепер із своєю дитиною розлука; та ще не знаю, чи дожду [діжду], чи побачу вже* (Вовчок, I, 1955, 63); *Тепер біля від розлуки з рідним краєм зливався з тимиж смутком спогадів* (Тулуб, В степу.., 1964, 290).

2. Тимчасове перебування далеко від кого-, чого-небудь близького, дорогого. *По майже двомісячній розлуці я вчора був у Обримськи (Коб., III, 1956, 263); Мати хотіла, щоб цей останній вечір перед довгою розлукою її син побув з нею вдома* (Довч., III, 1956, 197); *Він почував справді себе людиною, яка за кілька літ розлуки бачила Харків уперше* (Досв., Вибр., 1959, 371).

3. рідко. Те саме, що розлучення 2. [П у б л і й:] *В дорозі нам наклепано, що ніби твоя жона покинула господу і подалась на безвість, а що ти розлуку ніби мави брати з нею* (Л. Укр., III, 1952, 172); *Перед самою війною закохався [командир батальйону], вже одружений чоловік, та так закохався, що дружина мусила дати йому розлуку* (Перв., Дикий мед, 1963, 419).

РОЗЛУНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.* 1. тільки 3 ос., *неперех.* Розноситися, поширюватися луною в навколишньому просторі; лунати. *Вийде, бувало, хтось із хати у літню чи в осінню ніч і чує, як далеко-далеко в полі пісня розлунок...* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 126).

2. *перех.* Розносити, підсилювати які-небудь звуки.

РОЗЛУПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.*, рідко. Прокінувшись, відкрити, розплющити очі.

РОЗЛУПАТИ *див.* розлушлювати.

РОЗЛУПЛЕНИЙ, а, е, *розм.*, рідко. Діспр. пас. мнв. ч. до розлуплити. *Раз у раз ритмічно хрускає між камінцями горішок і падає на газету розлуплений* (Ле, Міжгір'я, 1953, 410).

РОЗЛУПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЛУПІТИ**, лушлю, лушш; *жм.* розлушлять; *док.*, *перех.*, *розм.*, рідко. 1. Те саме, що розлушувати.

2. тільки *док.* Розбити, розколоти на шматки. *Розлушила горщик, миску* (Сл. Гр.).

РОЗЛУСКАТИ *див.* розлускувати.

РОЗЛУСКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУСКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що розлушувати.

РОЗЛУЧАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розлучати і розлучатися. *У хвилину звичну розлучання Руку стиснеш, тижо глянеш в очі* (Мас., Поезії, 1950, 187).

РОЗЛУЧАТИ, аю, аєш і рідко **РОЗЛУЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУЧИТИ**, лучу, лучш; *док.*, *перех.* 1. Премупувати кого-небудь розійтися, відійти один від одного. *Довго я з ним просиділа.. Та вже господиня покликкала, розлучила нас, а то б, здається, й цілу ніч просиділа* (Мирний, I, 1954, 80).

2. Роз'єднувати, відділяти одне від одного кого-небудь (близьких, рідних, друзів і т. ін.). — *Не розлучайте мене з моїм Василечком* (Кв.-Осп., II, 1956, 58); — *Ой Тимоньку, голубчику, ріднеський мій, дорожесенький! Розлучають нас, — заплакала вона ще дуже*

(Тют., Вир, 1964, 250); — *Прошу пана нас [братів] не розлучувати!* (Фр., VI, 1951, 174); — *Помремо разом, і спершу я помру перед тобою, і твоя тільки жертвою мене розлучать...* (Довж., I, 1958, 246).

3. Припиняти, розривати чий-небудь шлюб. [Р у ф і в:] *Чи се тобі громада наказала, чи ваш єпископ шлюб наш розірвав? Яка страшна суворостя сяга віра, що розлучає жінку з чоловіком* (Л. Укр., II, 1951, 380).

4. *розм.* Відділяти по одному з гурту (свійських тварин); вилучати. *От череду уже женуть; Старі, малі к їй вибігають; Корови да бики ревуць, Телят дівчата розлучають* (Укр. поети-романтики.., 1968, 281); *Повагом ішли корови в пилу вуличному. Десять мекали вівці і ляскав батогом вісчар — розлучав по двораз* (Головко, I, 1957, 133).

РОЗЛУЧАТИСЯ, аюся, аєшся і рідко **РОЗЛУЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЛУЧИТИСЯ**, лучусь, лучишся, *док.*, з ким — чим і без додатка. 1. Попрощавшись, іти від кого-небудь або розходитися в різні боки. *Дівчата розлучилися. Прієвка пішла вправоруч до села. Марта постояла трохи, а тоді звернула ліворуч* (Гр., I, 1963, 409); *Очі з-під кудлатої шапки глянули на нього пильно. А руку стиснув [коваль] дуже. Так і розлучилися* (Головко, I, 1957, 17).

2. Переставати бути, жити разом, бачитися, зустрічатися і т. ін. з ким-небудь. *Ніколи Івась не розлучався з матір'ю: все було крутиться коло неї* (Григ., Вибр., 1959, 123); *Кожен раз, коли я хоч на момент розлучався з Михайлом, я відчував якусь порожнечу і безнадійну самоту ...* (Досв., Вибр., 1959, 126); *На білому ліжку найшов я свого найближчого приятеля .. Ми разом виростили, разом жили, боролися. Ніколи ні на хвилинку не розлучувалися в житті* (Ірчан, II, 1958, 139); // *Поривати ділові, дружні і т. ін. стосунки з ким-небудь; припиняти зв'язки, взаємини з кимсь. Князь Куракін урятував цареві життя, і вже з тої пори цар із ним не розлучався* (Хотк., I, 1966, 97); *Панотець його [наймита] ненавидів, а він так само панотця. Один одному заважає. Але нікому з них не прийшло на думку розлучитися* (Март., Тв., 1954, 227).

3. Припиняти, розривати шлюб із ким-небудь. *Чи й, справді, не розлучитись мені з чоловіком?* (Крив., Вибр., 1965, 378); *Бригадир запропонував Людмилі вийти за нього заміж, а з жінкою він пообіцяв розлучитися* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 181).

4. Покидати, залишати що-небудь (перев. близьке, дороге, звичне і т. ін.). *Іхала, кажуть, одна скупа пані і велла з собою усі свої скарби великі — така вона скупа була, що ніколи зроду не розлучалася з тими скарбами* (Вовчок, I, 1955, 358); *Потрапив Артемко в щорієвську дивізію ротним фельдшером і після того вже майже сорок років не розлучається з медициною* (Хижняк, Кяльнок, 1961, 26); *Цей блискучий панич розлучився з безжурним порожнім життям, проміняв свою кар'єру на становище сльського крамаря!* (Коцюб., I, 1955, 254).

◇ **Душа́ з тілом розлучається** (розлуча́лася) *чия, заст.* — хтось помирає. *Вони знали, що в цю хвилину, коли душа Анта тільки-но розлучалася з тілом, не можна і не треба плакати* (Скл., Святослав, 1959, 19); **Розлучатися** (розлуча́тися) з життя́м — умирати. *Його повісили сльським світланком під жагливої крики цілої турми .. Молодий мрійник розлучився з життям від гуркит і шал нашого протесту* (Ю. Янов., II, 1958, 223).

5. *перех.* Переставати користуватися чим-небудь. *З того дня Яшко не розлучався з соплівком. Навчався гра-ти, і така вона люба йому* (Головко, I, 1957, 131); *Не знаю, чи хто з моїх товаришів перечитав Успенського, але я через два роки з ним не розлучувався* (Стеф., II, 1953, 14); *Командир полку, зустрічаючи Сагайду, не на*

жарт сварився на нього своїм кулаком. Савайда давав слово скинцуні [кубанку] і ... знову не міг розлучитися з нею (Гончар, I, 1954, 67); // Відмовлятися від чого-небудь. З жрією про своє письменство Юра розлучитися вже не міг (Смолиць, II, 1958, 98).

РОЗЛУЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розлучити. Люди, що скоро два роки були розлучені з сім'ями, тепер одержували від них листи (Шер., В партиз. загонях, 1947, 95); // розлучено, безос. присудок. с.а. Олеся стоїть у старій свитині, стоїть сама одна, розлучено її з чоловіком (Вовчок, I, 1955, 30).

2. у знач. ім. розлучений, ного, ч.; розлучена, ної, ж. Той (та), що розірвав (розірвала) шлюб. Шлюбний склад населення. Що це означає? В демографії під цим розуміють кількість чоловіків і жінок, які перебувають у шлюбі, холостяків і дічат, розлучених та одвоєлих (Наука... 10, 1971, 26).

РОЗЛУЧЕННЯ, я, с. 1. Те саме, що розлука 1, 2. [О р н с я:] Я швидиш [швидше] перекошу сором і глум, ніж розлучення з моїм сином! (Кроп., III, 1959, 84); — Що ж, йди, Іванку, — повірно обзивалась Маричка. — Така нам доля судилась ... І вона спіанками косичила їх розлучення (Кочуб., II, 1955, 315).

2. Припинення, розрив шлюбу. Другого ранку Грицай поспішив до першої дільниці народного суду, щоб подати заяву про розлучення (Жур., Звнч. турботи, 1960, 168); Ознайомилася в судових справах про розлучення робітників свідчить, що воно стало досить рідким явищем (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 62).

РОЗЛУЧИТИ діє. розлучати.

РОЗЛУЧИТИСЯ діє. розлучатися.

РОЗЛУЧНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з розлученням (у 2 знач.). [С а б і н а:] А доки має бути невірний жіночі вірний чоловік? Не знає наш закон розлучних містів? (Л. Укр., III, 1952, 156).

2. Пов'язаний з розлукою; прощальний. Одшуміла, одгомоніла весна та й стала задумана, — одглася — в дорогу виряджається. І палкіше обгортає, тихіше шепоче речі, як дієчина на розлучній розмові (Вас., I, 1959, 259).

РОЗЛУЧНИК, а, ч., розм. Той, хто розлучає або розлучив кого-небудь із кимсь. — Промов слово, скажи, хто розлучник наш? (Кв.-Осп., II, 1956, 419); [Д м и т р о:] Знаю я, хто розлучник мій, хто наступив мені ногою на горло! Ти в панича закохалася ...! (Стар., Вибр., 1959, 192).

РОЗЛУЧНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до розлучник.

Ой пішла я у яр зі водою, Аж там милий гуляє з другою. А друга молодая, Розлучниця злая, Багата сусідонька, Вдова молодая (Шевч., II, 1963, 153); — О прокляття! Кому скавотай? Хто навчить, як погубити злої розлучницю, як повернути Прохора (Шпяв, Балазда, 1957, 168).

РОЗЛУЧУВАТИ діє. розлучати.

РОЗЛУЧУВАТИСЯ діє. розлучатися.

РОЗЛУЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розлучити. Весниім струмочком від скверу, Рукою дитячою пущений, Відчалив кораблик з паперу, На ньому — горішок розлучений (Мур., Лірика, 1954, 36).

РОЗЛУЩИТИ діє. розлучувати.

РОЗЛУЩИТИСЯ діє. розлучуватися.

РОЗЛУЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розлучувати.

РОЗЛУЩУВАТИ, ую, усьп, недок., **РОЗЛУЩИТИ**, шу, шаш, док., перех. Очищати, звільняти що-небудь від зовнішньої оболонки (шкаралупи, лущиння і т. ін.), руйнуючи, розламуючи її. Насипав [хлопець] з банки перед Тонєю мідій, що він прихопив їх, видно, в Сухомлиновій хаті, сам їх розлучує і подає дієчині (Гончар, Тронка, 1963, 231).

РОЗЛУЩУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗЛУЩИТИСЯ**, ться, док. 1. Очищатися, звільнятися від зовнішньої оболонки (шкаралупи, лущиння і т. ін.) внаслідок її руйнування.

2. *перех. док.* Почати багато і довго лущити що-небудь. [М а р н с я:] А ти, парубче, не сміти по хаті, а то я тебе ось цим держакем по губах! [М и к и т а (дів. її лущиння):] На, викинь! [М а р у с я:] І сам викинеш, не великий пан. І-і, розлучишся! (Кроп., I, 1958, 71).

РОЗЛЮБИТИ діє. розлюбляти.

РОЗЛЮБИТИСЯ діє. розлюблятися.

РОЗЛЮБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розлюбити. Земля, пошита словом народу українського, .. Великою родиною в розлуці не розлюблена, Вітчизною єдиною, мов донька, призолюблена (Уп., Вірші., 1957, 109).

РОЗЛЮБЛЮВАТИ діє. розлюбляти.

РОЗЛЮБЛЮВАТИСЯ діє. розлюблятися.

РОЗЛЮБЛЯТИ, яю, яш і **РОЗЛЮБЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **РОЗЛЮБИТИ**, люблю, любши; мн. розлюбляти; док., перех. і без додатка. Переставати любити кого-, що-небудь. Тоді він зрадіє було, її забачивши, — тепереньки втікає ... Чи ж розлюбив? І як це розлюбляють? І за що? І чому? І нащо? (Вовчок, I, 1955, 154); — Я вже читав цю книжку, а от і не пам'ятаю того місця, в якому саме Анна вперше почала розлюблювати Кареніна (Кучер, Прощай ... 1957, 246); [Є в ф р о з і н а:] Аполлон один з усіх богів не розлюбив Еллади, і є ще й надія на життя (Л. Укр., III, 1952, 423); Не питай, чому навів душу Я розлюбив веселість і любов (Зеров, Вибр., 1966, 390).

РОЗЛЮБЛЯТИСЯ, яється і **РОЗЛЮБЛЮВАТИСЯ**, юється, недок., **РОЗЛЮБИТИСЯ**, любитися; мн. розлюблятися; док., розм. 1. Те саме, що розлюбляти. — Ох! дайте зілля мені [мені] напитись, Щоб серцю можна розлюбитись, Утихомиритись на час (Котл., I, 1952, 85).

2. тільки док. Перестати любити один одного.

РОЗЛЮТИТИ діє. розлютовувати.

РОЗЛЮТИТИСЯ діє. розлютовуватися.

РОЗЛЮТИЛИЙ, а, е, розм. Дієпр. акт. мнн. ч. до розлютити. Розлютілі яничари тягли їх [хлопчиків] за вуха і очури (Тулуб, Людолови, I, 1957, 394).

РОЗЛЮТИТИ, ію, ієш, док., розм. Стати дуже лютим; розлютитися. Коли старий Ничипір познав татарку робити у полі, вона [Палажка] розлютіла (Тулуб, Людолови, II, 1957, 404).

РОЗЛЮТОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розлютовувати. Дуже сумно дивитися на людину, яка вічно розлютована ..., на всі гримаси і всі готова покусати (Сам., II, 1958, 304); В перший раз почує, як то дивлять над головою кулі: як якась оса, надзвичайно зла і розлютована до краю (Вас., Незібр. тв., 1941, 210).

2. у знач. прикм. Дуже роздратований; лютий. Побігла Горпина додому розлютована, роздосадувана (Л. Янов., I, 1959, 340); Хвиля дружнього сміху жбурнула розлютованого багача на Романа (Стельмах, Хліб., 1959, 29); // Який виражає лють, гнів, злість. Він .. упав на кушетку, закрився буркою.. Потім виглянув з-під бурки одним розлютованим оком, очевидно, щось вирішивши (Довж., I, 1958, 196); Стаєш постріл. У відповідь мені був дикий рев розлютованого звіра (Трубіл., I, 1955, 161); На щастя, Андрій не розлучався з батогом і тепер усю свою спритність мусив показати перед розлютованим псом (Д. Бедвиз, Студ. Воли, 1959, 33).

РОЗЛЮТОВАНИСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розлютований 2.

РОЗЛЮТОВАНО. Присл. до розлютований 2. *Образно. Дніпро не гвагає — виром хвиля із боків Розлю-

товано бився об скелі (Грим., Дніпрострум, 1932, 32); Б'є [буря] розлютовано в груді: *Йди, не схилий чола! Вперто — завжди і всюди — І втома тебе не здола* (Перв., I, 1958, 130).

РОЗЛЮТОВУВАТИ і **РОЗЛЮЧУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗЛЮТУВАТИ**, ую, уєш і **РОЗЛЮТИТИ**, ючю, ютїш, док. 1. *перех.* Вилкідати в кого-небудь стан сильного роздратування, люті. *Найменший шум, найменша, хоч би й похвальна, увага старої матушки просто його розлючували* (Коцюб., I, 1955, 323); *Запоплений роботою, Тарас не помітив, як розчинилися двері і на порозі зупинився пан. Самовільне господарювання крипака в покоях розлютувало пана* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 17); *Щоб примусити бджолу віддати отруту, треба її розлютити. Робить це електричний струм* (Наука..., 10, 1968, 36).

2. *перех. док., неперех., на кого — що.* Дуже розсердитися, розгніватися. — *Султан так розлютував на візира Насух-башу за те, що випустив він козаків у море, що наказав повісити його* (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 61).

РОЗЛЮТОВУВАТИСЯ і **РОЗЛЮЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, недок., **РОЗЛЮТУВАТИСЯ**, уюся, уєшся і **РОЗЛЮТИТИСЯ**, ючюся, ютїшся, док., на кого — що, чим і без додатка. Ставати дуже роздратованим, лютим, озлобленим; дуже сердяться, гніватися. *Онись розлютувалася і вже кричала на увесь зал* (Н.-Лев., III, 1956, 197); *Розлютувалася Гнат і, перегладившись з сідла, зашмагав нагаєм по овечих спинах* (Тют., Вир, 1964, 332); *Він розлютується тим, що хтось посміє спикити його обоз* (Петльов., Хотинці, 1949, 222); **Образно. Шторм розлютувалася надвечір* (Ю. Янов., II, 1958, 50).

РОЗЛЮТУВАТИ¹ *див.* розлютовувати.
РОЗЛЮТУВАТИ², ую, уєш, док., *перех., заст.* Розпаяти.

РОЗЛЮТУВАТИСЯ¹ *див.* розлютовуватися.
РОЗЛЮТУВАТИСЯ², ується, док., *заст.* Розпаятися.

РОЗЛЮЧЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до розлютити. *Деякі з гостей підійшли привітатись до мене, але Степан, розлючений чимсь, .. відіпхнув усіх* (Хотк., I, 1966, 66); *Кирило Васильович змінив багато якос. Геллерфортівські агенти, розлючені листівками, нишпорили по всьому місту* (Хижняк, Тамара, 1959, 48); — *Та чи ви покажились? — ермжуна на лобей Пророг, розлючений такими розмовами* (Шиян, Баланда, 1957, 63).

2. у знач. прикм. Дуже роздратований; лютий. *Коли розлючена Параскіца наскочила з розгону на тин і озирнулася, на щастя, не було вже жодного напасника* (Коцюб., I, 1955, 273); *Було виразно чути, як тяжко і гнівно дихає розлючена тварина своїми могутніми легенями-мігалами* (Тют., Вир, 1964, 115); **Образно. За вікном шумів Атлантичний океан. Розлючені хвилі заливали вікно* (Донч., VI, 1957, 105); *Серед штормів і розлючених вітрів в'юється вишпелі червонокі караблі* (Ю. Янов., V, 1959, 19); *Розлючений Дніпро з новою силою тисне на дамбу. Велетенські хвилі все дужче билась об каміння* (Коцюба, Нові береги, 1959, 375); // *Який виражає лють, гнів, злість. У Віриних руках тріснула лозина. Прижмуривши розлючені очі, вона позрозвила: — Запам'ятай, Зінко...!* (Шиян, Баланда, 1957, 81); *Її розлючений погляд прикипів до спокійних Лариних очей* (Шовк., Інженера, 1948, 361); *Розлючені обличчя, перекошені криком роти, розпалани голови — все це насувалося на Гната* (Тют., Вир, 1964, 178); *Скрегну розлючений голос, як залізо об камінь, і раптом зіврався* (Коцюб., II, 1955, 58); *Ніхто розгадати не міг, Що таке той розлючений сміх* (Воронько, Драгі..., 1959, 113).

РОЗЛЮЧЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розлючений 2.

РОЗЛЮЧЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розлютити і розлютитися.

РОЗЛЮЧЕНО. Присл. до розлючений 2. *Платон сполуєся і, почервонівши, раптом розлючено скипів* (Досв., Вибр., 1959, 255); *Глобу зараз не можна було візнати. Очі горіли розлючено, обличчя почервоніло* (Собко, Скеля..., 1961, 120); **Образно. Вітер розлучено гнав суцільну стіну смігу* (Коп., Вибр., 1948, 213).

РОЗЛЮЧУВАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розлючувати і розлючуватися.

РОЗЛЮЧУВАТИ *див.* розлютовувати.

РОЗЛЮЧУВАТИСЯ *див.* розлютовуватися.

РОЗЛЯГÁTИСЯ, аюся, аєшся, аєшся, недок., **РОЗЛЯГТИСЯ**, аюся, аєшся, аєшся; *мин. ч.* розлягся, ляглася, лося; док. 1. *Лягати вільно, невимушено, розкинувшись; зручно вмоцнуватися, лежачи на чому-небудь. Кіно показували .. прямо надворі, в саду. Глядачі розлягалися прямиєнько на траві* (Тют., Вир, 1964, 40); *Фрідріх ні на кого не звертає уваги. Він розлягся горілиць на колодках* (Кол., На фронті..., 1959, 86); // *розм.* Вільно, зручно сидати на що-небудь; розсідатися і (Г о р п и н а): *Добривечір вам у вашу тату! (Кидас до порога ющик і розлягається на стільці)* (Н.-Лев., II, 1956, 476); *Лагерь снає дощочку, наїдаєся і грає у карти, напиваєся горілки і, розлягшись у м'якій кріслі, коверзує* (Коцюб., II, 1955, 196).

2. *перех., розм.* Розноситися в навколишньому просторі (про дрібні частинки чогось, запахи і т. ін.). *Важкий дух польових васильків .. розлягався в солонцюватому повітрі* (Н.-Лев., V, 1966, 163); *Скрий, де не гляню, сузітужмані розляглися* (Л. Укр., I, 1951, 251); *По вулиці залопотіло щось раптом і з гиком пронеслося. Лиш курява зляглася, видко, як по повітр'ю розляглася* (Головка, I, 1957, 107).

3. *перех.* Голосно звучати, дзвінко лунати в навколишньому просторі. *По майдані розлягався розпачливий плач Варки* (Ірчан, II, 1958, 35); *Далеко десь раптом постріл розлягся й луна котила його по байраках та горах* (Стар., Облога..., 1961, 8); *Ми в'їхали в село. Неначе у дрімоті Почулись голоси, розлягся сміх і спів* (Рильський, I, 1960, 151); // *Ставати широко відомим; поширюватися, розповсюджуватися* (про новини, чутки, погослови і т. ін.). *Розляглася чутка, що пан сеата чи вже аисватав якусь генеральську дочку* (Вовчок, VI, 1956, 324).

Аж луна розлягáється (розлягáлася, розлягáся) — *дуже голосно* (про шум, крик, спів і т. ін.). *Кругом по гаю щецбечуть солов'ї, аж луна розлягається* (П. Куліш, Вибр., 1969, 99).

4. *чим, від чого і без додатка, перех.* Наповнюватися голосними звуками (криком, співом, сміхом і т. ін.). *Прокинулось усе .. Луки, струшуючи срібну росу, розлягалися співами своїх соловейків* (Мирний, I, 1954, 318); *Вилазили [діти] батькові на річки широкі плечі... і моді вже вся хата розлягалася від сміху, вереску і тупоту* (Стельмах, Хліб ..., 1959, 91).

5. *перех.* Охоплювати великий простір, далеко простигатися; розкидатися. *Розлягалось поле, рієне, сіро-зелене, голе* (Коцюб., I, 1955, 309); *Підгодили [хлопці] до села. В левади, в садки загорнуть, розлягалася оно по той бік річки* (Головка, I, 1957, 124); *Широко розлягались поля зелені з буйними хлібами* (Гр., II, 1963, 322); *Море розляглося на всі краї. У високому небі зиваються птахи* (Гончар, III, 1959, 182); // *Широко відкриватися перед очима, зором; ставати видним на всьому просторі. Пшениця чиста, пишна, добірна розляглася тепер перед очима, наче море* (Шиян, Переможи, 1950, 224).

6. *перех., рідко.* Дуже голосно, надпривно плакати, кричати. — *Паць, паць, пааць ... — розлягалася Мару-*

ся, заганняючи двох поросят (Григ., Вибр., 1959, 34); Вдарив дзвін на пожежу.. Вона трохи не одуріла тоді в ляку. Бігала, кричала, дитина собі розлягалася на всю хату — та вона не чула (Мирний, I, 1954, 229); // Дзвінко, переливчато співає. Тьохкає, аж розлягається в садку соловейко (Коцюб., I, 1955, 31); // Нестримно сміється, реготати. Люди аж розлягаються кругом; а стара дачиха на лиці мінилася та очима, як відьма, водила (Мирний, III, 1954, 86).

7. *перев. недок., перен., рідко.* Натужно, з надмірним зусиллям працювати; надриватися. — Він усе слабував, неборачка, усе на печі, а я сама, бідна, розлягалася і в полі, і на городі, і в хаті — усе сама! (Григ., Вибр., 1959, 29).

8. *рідко.* Хилитися, розходитися в різні боки від чого-небудь. Як вигор, мчалася [дівчина] густим житом, оно тільки розлягалася за нею, як розлягаються хвилі під натиском дуżej руки, що керує човном (Мирний, I, 1949, 168); Я чуо: десь по межам торохтять грабарка. Ніжно під колісьми травичка розлягається (Мик., II, 1957, 34); // Руйнуються, валитися в різні боки; розвалюватися. Загазайнував [Темко], як порядний господар: поправив тин, що вже зовсім був розлізся та позаростає бур'яном;.. перекирив.. хліб (Тют., Вир, 1964, 263).

РОЗЛЯГТІСЯ *див. розлягтіся.*

РОЗЛЯКАТИ *див. розлякнути.*

РОЗЛЯКУВАТИ, ую, уш, *недок., РОЗЛЯКАТИ*, аю, аеш, *док., перен., розм.* Лякаючи, розганяти, примушувати розходитися, розбігатися, розлітатися і т. ін. когочо, що-небудь. Були перекази, нібито колись на цьому острові жило багато лебедів, поки їх не перебили та не розлякали (Трубл., Шхуна., 1940, 10); Я вже збагнув — рибалки, хоч люди й веселі та гоїмкі, в час рибальства небагатослівні. Може, то вони бояться рибу розлякати в морі? (Збан., Мор. чайка, 1959, 105).

РОЗЛЯПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розляпати 1. В шумі лаворів на теплім небокраї неначе запеклась розляпаная кров... (Сос., I, 1957, 290).

РОЗЛЯПАТИ *див. розляпувати.*

РОЗЛЯПАТИСЯ *див. розляпуватися.*

РОЗЛЯПІСТИЙ, а, е, *розм.* Незграбний, з нерівними, розмазаними краями. Розляпистий напис.

РОЗЛЯПУВАТИ, ую, уш, *недок., РОЗЛЯПАТИ, аю, аеш, *док. 1. перен.* Розпліскувати, розкидати що-небудь краплями, бризками; розбризкувати. [К а т р я:] Та що ти ото робиш там, Панасе? Нащо то розляпуєш чорнило? (Вас., III, 1960, 248); Між небом і землею казачуть: то кіньські копита розлянують багнюку (Тют., Вир, 1964, 448).*

2. *перен. і неперен., розм.* Розголошувати (секрети, таємниці). — Який їй базікало? — образився Микита Дудка. — Аби ви не розляпали, а з мене хоч жили тягни, не скажу (Панч, Гарні хлопці, 1959, 31); — Я сказала Жені про твою таємницю, — поспинила Льюшка Галя. — Вже розляпала? — суворо кине Льюшка вбік Галя (Мокр., Острів., 1961, 17).

РОЗЛЯПУВАТИСЯ, ується, *недок., РОЗЛЯПАТИСЯ, ається, *док. 1.* Розпліскуватися, розпадатися краплями, бризками; розбризкуватися.*

2. *перен. док., розм.* Почати надто багато говорити, базікати, сказати багато зайвого або недоречного.

3. *тільки недок.* Пас. до розляпувати 1.

РОЗЛЯЩАТИСЯ, щяться, *док., розм.* Почати дуже лящати. А солої! Так розспівалися, розлящалися, що аж садок розлягається, аж луною з-під гори б'є (Вирган, В розп. літа, 1959, 287).

РОЗЬЛОТИСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що розкрилений 2. Брови [Максима] широкі, розьлотисті над глибокими задуманими очима, рівний в широкими від-

р'ями ніс, міцно стиснуті, трохи припухлі губи (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 24).

РОЗМАГАТИ, ає, *недок., рідко.* Сон розмагає — сон бере, знемагає. Сон вологов розмагає (Чуб., V, 1874, 43).

РОЗМАГНІТИТИ *див. розмагнічувати.*

РОЗМАГНІТИТИСЯ *див. розмагнічуватися.*

РОЗМАГНІЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розмагнітити.

2. *у знач. прикм.* Позбавлений магнітних властивостей (про яке-небудь фізичне тіло, прилад і т. ін.). *Розмагнічена сталь.*

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Позбавлений активності, енергії; безвольний, бездіяльний, пасивний; // Позбавлений смислової насиченості, гостроті. *Один пише так, ніби на звалища зносить обережки розмагнічених слів — мертвих шаблонів, а в другого — всі слова намагнічені, між ними діє велика сила зчеплення* (Літ. Укр., 11.V 1971, 1).

РОЗМАГНІЧЕНИСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до розмагнічений 2, 3. *В листі до одного з лідерів так званої «робітничої опозиції».. Володимир Ілліч [Ленін] з нещадною іронією висміяв дрібнобуржуазну розмагніченість, дешевенький скептицизм людей, які .. ладні чорнити дійсність і легко епадатю у паніку та істеріку перед труднощами* (Ком. Укр., 4, 1960, 58).

РОЗМАГНІЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмагнічувати і розмагнічуватися. Як тільки розпочалася відьна, група Александрова виїхала на Балтику, де займалася розмагнічуванням кораблів, що забезпечувало надійний захист від неконтактних мін (Знання., 5, 1971, 9).

РОЗМАГНІЧУВАТИ, ую, уш, *недок., РОЗМАГНІТИТИ, ічу, ітш, *док., перен. 1.* Позбавляти яке-небудь фізичне тіло, прилад і т. ін. магнітних властивостей. *Розмагнічувати металеву голку.**

2. *перен., розм.* Викликає в кого-небудь стан бездіяльності, безвольності, пасивності; позбавляти когось активності, енергії. — *Ти знаєш, що робиш злочин? Ти розмагнічуєш увесь клас!* (Донч., V, 1957, 366); — *Адже страх, який так розмагнітив тебе, це ж страх не за своє життя, а за життя товариша* (Головко, II, 1957, 587); *Що не кажи, а демобілізаційний папірець у кишені трохи розмагнітив усіх нас — ми відчували себе вільними птахами* (Перв., Опов., 1970, 7).

РОЗМАГНІЧУВАТИСЯ, уюся, ітшся, *недок., РОЗМАГНІТИТИСЯ, ічуся, ітшся, *док. 1.* *тільки 3 ос.* Втрачати магнітні властивості (про яке-небудь фізичне тіло, прилад і т. ін.). *Розмагнічується сталь.**

2. *перен., розм.* Ставати бездіяльним, безвольним, пасивним; втрачати активність, енергію. — *Ну й задуї на адоров'ячко, — грубо кине він. — Тоді був такий настрій... Розмагнітився* (Донч., V, 1957, 556).

3. *тільки недок.* Пас. до розмагнічувати.

РОЗМАЄНИЙ, а, е, *поет.* З буйною, пишною рослинністю, квітами. *Кожного літа в цю пору на розмаєних царинах і полокинах відзвонювали радісно коси* (Козл., Весн. шум, 1952, 45); *В Катрусине розжріане життя входила сімнадцята весна. Пилла вона розмаєна, .. соковита* (Мельч., Коли кров., 1960, 99).

РОЗМАЗАННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розмазати. *Отава глянєва на підпис. Чорні, заплюво розмазані літери: Тя зикова* (Загреб., Диво, 1963, 291).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений чітких обрисів; розпливчастий. *Прозорі розмазані змари стояли непорушно, неначе плавали в тихому мертвоводді* (Н.-Лев., VII, 1966, 285).

РОЗМАЗАТИ *див. розмазувати.*

РОЗМАЗАТИСЯ *див. розмазуватися.*

РОЗМАЗНЯ, і, *ж., розм. 1.* Несмачна рідка страва (перев. каша). *Варить [Катерина] борщ, а зварить*

якусь нісенітницю. І картоплю покладе, і капусту накришить, і буряк укине... а спробує — не борщ завариться, а якесь пересоложене розмазня-каша (Збан., Переджнив'я, 1960, 283); // перен., зневажл. Про що-небудь розпливчасте, позбавлене чіткості, виразності. В їхньому [деяких письменників] уявленні ідеал людини — це якесь іконописна розмазня, годяча схема всіляких чеснот (Вітч., 8, 1958, 122).

2. перен., зневажл. Нерішуча, слабохарактерна людина. [Х в е д і р (несміло):] Ти не жалієш своєї жінки. [І в а н:] Розмазня! (Мирний, V, 1955, 242); Навість і це подобається в ній Січкареві: краще жінка з вознем, перцем і жабодою, аніж якесь покірна розмазня (Стельмах, II, 1962, 108).

РОЗМАЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмазувати. **РОЗМАЗУВАТИ**, ую, ушп, недок., **РОЗМАЗАТИ**, ажу, ажеш, док. 1. перех. Водячи чим-небудь по якійсь поверхні, розтирати щось рідке. — Заходь! — каже він, розмазуючи фарбу. Я заходжу (Ю. Янов., I, 1958, 133); Слинько й собі розмазає на долоні краплю речовини і, оглянувши її, зробив висновок: — І все ж таки кубових решток не помітно (Шовк., Інженери, 1956, 79).

2. перех. Розтираючи що-небудь, забруднювати ним поверхню чогось. Сама [баба] непомітними руками розмазувала кров собі по лиці (Хотк., II, 1966, 66); Діти чплялись за стідиної матеріє і рученятами розмазували на обличчі слюви (Довч., III, 1956, 113); Тим часом Кайдашиха зумисне розмазала кров по всьому виду, замазала в кров пазуку (Н.-Лев., II, 1956, 364); // безос. Дощик невеличкий, так тільки грязюку розмазало по шосе (Загреб., День..., 1964, 41); // перен. Грубо, невдало розмальовувати. Критик, споглядаючи гектар полотна, надміру уявний всілякими кольоровими добриями, не каже: «І чому цей ярадливий пензель, роблячи мазки на полотні, так невдало розтикає їх, розмазає, розмісив брудними розводдями?» (Довж., III, 1960, 131).

3. перех. і неперех., перен., розм. Багатослівно, надто докладно розповідати про що-небудь. [М о к р и в а:] До чо го це ти все наизляєш? Щоразу як почнеш розмазувати!... (Кроп., II, 1958, 403); — Шпак нісенітницю таку тобі розмаже, Що й груші на вербі ростуть! (Гл., Вибр., 1951, 75).

РОЗМАЗУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗМАЗАТИСЯ**, ається, док. 1. Розпливаючись, поширюватися по якій-небудь поверхні.

2. перен., розм. Ставати ширшим від усмішки, радощів, задоволення і т. ін.; розпливатися. Данюша так смішно розповідає.. анекдоти. Аж і в Матюхи піка.. розмазалась у п'яну усмішку (Головка, II, 1957, 67).

РОЗМАІТИЙ, а, е. 1. Неоднаковий, несхожий з іншим (іншими) в чому-небудь; різноманітний. На прощання дав мені Берник розмаїті інструції, що маю робити, коли вступлять до села окупанти (Мур., Бук. повість, 1959, 149); // Який складається з несхожих, неоднакових між собою предметів, осіб і т. ін. Великий розмаїтий зурт жінок і чоловіків валом котився до слюради (Епик, Тв., 1958, 214).

2. Неоднорідний за змістом, формою, сплюго вияву і т. ін. Наша доба така багата, така розмаїта, вона дав безліч матеріалу для творчості (Довч., VI, 1957, 585); Катерина Василіона змалку полюбила широкий розмаїтий світ рослинності, дерев, квітів (Чаб., Шляхана., 1961, 38); // Різний за кольором, тоном; різнобарвний. Широкі спини озрядного та дужого лоду покриті були розмаїтою, пістрявою одіжею (Стар., Облога..., 1961, 5); Клуби горять розмаїтими барвами квітів (Цюпа, Назустріч..., 1958, 371).

РОЗМАІТИТИ, ічу, ітнш, недок., перех., рідко. 1. Те саме, що різноманітяти.

2. Робити різнобарвним, різним за кольором, тоном і т. ін.

РОЗМАІТИСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до розмаїтій. [В е й н г о л ь д:] В людських натурах існує все ж велика розмаїтість (Л. Укр., IV, 1954, 234); Другі ніколи не сперечалися, чудово розуміючи, що в мистецтві розмаїтість творчих почерків — запорука духовного збагачення (Дмит., Розлука, 1957, 230); [Г а в к у н:] Іще не забудьте, щоб ваша драма була сценічна. Надайте більш руху, більше дії, розмаїтості в декораціях (Сам., II, 1958, 106); Ярмарки я полюбляю з дитинства За їх веселу людську метушню, Святковий голін... І розмаїтість буйних фарб мінливих (Рильський, III, 1961, 171).

РОЗМАІТО. Присл. до розмаїтій. Істи дають 5 раз на день і досить ромаїто (Л. Укр., V, 1956, 253); Ой брехали вороженьки, як настало літо, Була правда і неправда, було ромаїто (Коломійки, 1969, 181); Друга група [молоді] — селянки, одягнені скромніше і ромаїто (Тют., Впр, 1964, 57).

РОЗМАІТТЯ, я, с. Те саме, що розмаїтість. Радянська література винятково багата розмаїттям своєрідних талантів (Рад. літ-во, II, 1967, 7); Тематично-стильове розмаїття української сатири невинно зростає, свідченням того є живі факти нашого літературного поступу (Вітч., 5, 1971, 165).

РОЗМАЙ, ю, ч., нар.-поет. 1. Що-небудь буйно розквітле, зелене (ліс, гай і т. ін.). Краще йди в темний гай, у зеленій розмай, Або в поле, де вітер гуляє, На довгилі із ляхом собі розмоєлай (Л. Укр., I, 1951, 81); Навколо був ясеній розмай і радісна теплінь (Уп., Вітчизна..., 1951, 66); *Образно. Хай жаль, що перейшли для мене Солодкі болі зросту і жадань, Що похилився мій розмай зелений І май черлений одійшов за грань (Рильський, II, 1960, 195).

2. Приворотне, чарівне зілля. — Ти знаєш, як цвіте розмай? Возьми [візьми], розмаю накопай І дай ізісти або спити. — І він зачне тебе любити!.. (Рудан., Тв., 1959, 70); «Іди, доно, до гаю, Копай зілля розмаю. «Я розмаю не знаю, Хіба людей спитаю» (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 108).

РОЗМАЙ-КОСА, розмаї-косіє, ч., етн., заст. Брат нареченої, який розплітає їй косу. Ой ллянь, діточко, кривь калач нарижи очима та й залач, бо іде твої розмай-коса (Сл. Гр.).

РОЗМАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмальовати. У розпорядженні дитяч понад десять галіє: майстерні по виготовленню ляльок, розмальованню картинок, ручоділю (Вітч., 3, 1969, 222).

РОЗМАЛЮВАТИ див. розмальовувати.

РОЗМАЛЮВАТИСЯ див. розмальовуватися.

РОЗМАЛЬОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розмальовати. Стіни всі од вишки до низу розмальовані зеленими сосенками та червоними пташками (Вовчок, VI, 1956, 244); Ставши на підмурок, Гаїна зазирнула в розмальовану морозом шибку (Зар., Світло, 1961, 16); // розмальовано, безос. присудк. са. На стінах поміж вікнами золотом розмальовано і коло на стелі теж золотом підведено (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 526).

РОЗМАЛЬОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмальовувати 1. Особливо цікавиться Данило розмальовування книг (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 415).

РОЗМАЛЬОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗМАЛЮВАТИ**, юю, юеш, док., перех. 1. Розписувати що-небудь малюнками, візерунками і т. ін. Учень розмальовує на парті заголовки для стінгазети (Вас., III, 1960, 307); — А скрині будемо сьогодні розмальовувати? —

запитає Іван, оглядаючи глечики з фарбами (Кол., Терен..., 1959, 26); *Піч Галя розмалювала синіми квітками* (Мирний, I, 1949, 359); * *Образно. Почалася справжня зима. Мороз розмалював віконця в лісничовій хатині мережками* (Довч., IV, 1957, 85); // *Надмірно гримувати, фарбувати (обличчя). Потім почала [жінка] спокійніше розмалювати все обличчя* (Л. Укр., III, 1952, 740); // *Розмазуючи, розтираючи щось, покривати ним поверхню чого-небудь, змінюючи її вигляд. Обмалювавши по шию в болото і розмалювавши ним обличчя, марширують по березі, влявши у боки, хлопчики...* (Вас., I, 1959, 376); // *Зображувати, малювати когось, що-небудь у карикатурному вигляді. — Мамо, подивись, як в Перців сумських канцеляристів розмалювали!* (Автом., В. Кошик, 1954, 7).

2. *перен., розм.* Бити, залишаючи на обличчі, тілі сліди від ударів. — *Хто ж це тебе отак розмалював? — сплеснула [Олена] руками... — Та це я з самою увагою* (Зар., На.. світі, 1967, 124); — *Небажачучий чернець попався... Трохи розмалювали йому пику мої хлопці... — Аби язика не втнули, — сказав Боєун (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 218).*

3. *перен., розм.* Довго, красномовно розповідаючи про когось, що-небудь, перебільшувати його роль, значення, зображувати у вигідному для себе вигляді. — *Приходила тут одна, — така вже нещасна, що глянцями та заплакатами, й таку вже біду вона розмалювала аж страж* (Вовчок, I, 1955, 384); *Налетіла [Катерина] на нього з лайкою... то всі аж отетеріли: оце він про що змюку їм таке співає, оце її розмалював такими словами?* (Гончар, Тронка, 1963, 277).

4. *перен.* Викликати в уяві в певній послідовності які-небудь образи, картини. *Тут [серед степу] йому думка розмалювала картину за картиною...* (Мирний, II, 1954, 74).

РОЗМАЛЬОВУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **РОЗМАЛЮВАТИСЯ**, юся, юешся, док. 1. Надмірно гримувати, фарбувати собі обличчя; фарбуватися. — *Моя сусідка Інна, що теж носить на голові кошицю і розмалюється, каже, що я нібито старосвітська дієка* (Речм., Твій побратим, 1962, 6).

2. *тільки недок.* Пас. до розмальбувати.

РОЗМАНІЖЕННИЙ, а, в, розм. Який надто манірно поводитися. *Надто вже він був прилизаний та випрасуваний, а хлопцям, на мою думку, не личить підроблятися під розманіжених та розбещених папків* (Речм., Твій побратим, 1962, 20).

РОЗМАНІЖИТИСЯ, жуся, жишся, док., розм. 1. Почати надто манірно поводитися, виявляючи неприродну ніжність, зайву сентиментальність. [К а т р і:] *Ходім вже, мій золубчику волозатенький, в хату. (Лашитесь до нього). [Я к н м:] Ач, розманіжилася!* (Кроп., II, 1958, 352); // *Стати надто чутливим, сентиментальним. — Сину мій, дитино, — здригаючись, впала йому на груди. — Це ж не тебе катують?.. — Ану, виходьте звідси. Розманіжились. Дома теж зможете рюкати! — гримуче на матір і сина Паліюлька* (Стельмах, II, 1962, 87).

2. *перен., розм.* Розслабитися, стати млявим. *Він трохи сп'яніє і сидів позноюпишиць, спустивши вни руки. — Чого розманіжила?* (Гр., II, 1963, 447).

РОЗМАНІРИТИСЯ, рюся, ршся, док., розм. Почати маніряться, манірно поводитися.

РОЗМАРЕНИЙ, а, е, розм. Дуже замріяний. *Сон мені склепить палкі очі, Розмарені, утомлені від мрії, ..Вринить струна тужливим, дивним співом* (Л. Укр., I, 1951, 466).

РОЗМАРЕНІСТЬ, ності, ж., розм. Стан за знач. розмарений.

РОЗМАРИН, у, ч. 1. *бот.* (*Rosmarinus L.*). Вічнозелена запашна кущова рослина родини губоцвітих, із листя і гілок якої добувають ефірну олію. *Згодом Зоя вийшла до салону, щоб ушитокути кілька гілочок мирту й розмарину на найменший зелений віночок* (Л. Укр., II, 1952, 653); — *В чому тебе мати купала? — тишопитав наробок дівчину. — Тебе воюєся пазне васильками, м'ятою чи розмарином* (Томч., Жменяка, 1964, 24).

2. Зимовий сорт яблуні, поширений у південних районах України. *На дуже зрідженні квартали сади можна ремонтувати такими сортами, як Антонівка звичайна...* *Розмарин білий і синяпи* (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

3. Плід цього дерева — невелике довгасте яблуко, соковите, кисло-солодке на смак.

РОЗМАРИНОВИЙ, а, е. Прикм. до розмарин 1. *Як вернувся Олексій додому, подали йому Мар'янка розмаринову квітку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 296).

РОЗМАРИТИСЯ, рюся, ршся, док., розм. Надмірно замріятися, надто захопитися мріями про що-небудь; розмріятися.

РОЗМАРКІРОВАНИЙ, а, е, с. г. Діспр. пас. мн. ч. до розмаркірувати. Глибоко виорана ще в осені земля була розмаркірована (Оров., Зел. повінь, 1961, 11); *У 27 кварталі [лісу] вже розмаркірована площа* (Рудь, Гомін..., 1959, 110); // *розмаркіровано, безос. присудк. сл.* — *Подивіться, якими на першому лану правильними квадратами розмаркіровано поле і вдовож і впоперек* (Вяшня, I, 1956, 433).

РОЗМАРКІРУВАТИ, ую, уеш, док., *перен., с. г.* Провести маркером спеціальні борозенки, смуги для визначення місця садіння дерев, кущів або висівання сільськогосподарських культур. *Вчасно волозу закрили, провели як слід культивуацію, старанно на квадрати розмаркірували [поле]* (Вяшня, II, 1956, 96).

РОЗМАРНІТИ, ію, іеш, док., *розм., рідко.* Стати рум'яним, червоним, перев. від спеки, хвороби, нервового збудження тощо. *Якби сніг божий глянув на лице його — він побачив би рожу у ранній році, так воно розмарніло-розчервонілося* (Мирний, I, 1954, 270).

РОЗМАСТИТИ див. розміщувати.

РОЗМАХ, у, ч. 1. Дія за знач. розмахнути, розмакувати і розмахнутися, розмакуватися. *Внизу [на ковверті], під виведеною одним розмахом дугою, було написано: «Від Ладнова»* (Мик., II, 1957, 488); *Горбоносий Мишель подавав руку широким розмахом — по-дружньому* (Смолиць, V, 1959, 622); *Високо плавав самотній орел, широкими розмахами крил здіймається вгору* (Фр., V, 1951, 8).

3 (із) [усього] розмаху; 3 розмахом: а) з силою, розмакувшись, замакувшись. *Він підскокоче до самої і з розмаху вгатиє сокиру в рожен* (Стельмах, Хліб..., 1959, 79); — *Ой, як же ви мене перелякали! — Ухопила його за ліву руку і з розмахом ударила межі плечі* (Март., Тв., 1954, 273); *Лукія вишарпнула передавач у нього з рук і з усього розмаху тратнула об підлогу* (Гончар, Тронка, 1963, 108); б) з розгоном. *Вдоволеній Сивенко зажмурює очі, сміється із розмаху сідає на місце* (Вас., I, 1959, 151); *Гість з розмаху потонує у м'якому кріслі* (Хяжик, Кильдюк, 1961, 32).

2. Величина відхилення чого-небудь від положення рівноваги; амплітуда коливань. *Розмах маятника.*

3. Відстань між краями, крайніми точками чого-небудь розправленого, розгорнутого, розкинутого на боки і т. ін. *Здоровенний, із саженим розмахом крил, степовий гижачюга [орел] другий рік уже нудився в цій квітці* (Гончар, II, 1959, 31).

4. *перен.* Широкий простір, на якому що-небудь розкинулося; широчінь. *Після карпатських пейзажів, де*

стиснуті шапки гір зменшують віддаль неба од землі, вражає і розмах засміщеної рівнини, і голуба височинь (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 136); Довго ще зовсім непорухомо стоїть перед Москвою край схвилювана Галина Горленко, неспроможна відірватись від цієї величч, цього розмаху її широчині (Крот., Сини., 1948, 8).

5. перен. Шпирота її різноманітність у виявленні чого-небудь. Гарно задумані, написані з великим розмахом, з прекрасними деталями, вони [повісті] часто не задовольняють читача (Коцюб., III, 1956, 40); [В а с п л ь:] Шпиця людина непогана, але нема в нього розмаху... (Зар., Антеї, 1962, 22); // Великий обсяг, масштабність у виявленні або протіканні чого-небудь; бурхливий розвиток чогось. Все тріщить, руйнується, зоготить в нечуваній за розмахом катастрофі (Гончар, III, 1959, 246); Небувало розмаху досягла в Радянському Союзі справа видання творів Шевченка (Рильський, III, 1955, 261); В суворі дні війни справді всенародного розмаху набрав партизанський рух (Ком., Укр., 10, 1964, 14).

РОЗМАХАТИ, аю, аєш, док., перен. 1. Розхитати, розгойдати кого-, що-небудь з метою надання йому швидкості, сил руху і т. ін. (перед тим як кинути, розкрутити і т. ін. когось, щось). Еней чимдуж спис розмахає І Турну, гадуючи сину, На вічний пожинок [спомин] послає (Котл., I, 1952, 294); Парубкам подобалась ся вигадка; от вони підняли того хорта на дрючок та її понесли. Підійшовши тихенько до Палусевої хати, розмахає хорта та її шпурнули в вікно (Стор., I, 1957, 60).

2. перен. Рознести, розвіяти в різні боки що-небудь. Ой, а тую чорну хмару Крилом розмахаю... Перубуду сей поговір, Перубуду й савау (Укр. лір. пісні, 1958, 172); Ось сіяльник виїшов рілля обсевати, І вітер мав скрізь той посів розмаhati (Манж., Тв., 1955, 104); // бегос. Поніє вітром розмагало, І сліду не стало (Шевч., II, 1963, 172); Старий заховавсь В степу на мохли, щоб нікто не бачив, Щоб вітер по полю слова розмахає (Шевч., I, 1963, 53).

РОЗМАХАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Почати швидко, послено махати чим-небудь. Гей ти, косо, розгуляйся! Ти, рученько, розмахайся! (П. Куліш, Вибр., 1969, 405); Вітряк розмахаєся крильми, мов руками (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 141); // Почати збуджено сперечатись з ким-небудь, жестикулюючи, махаючи при цьому руками. «Сама [писарша] недавно скинула очінок, а вже й розмахаєся руками і на молодийці і навіть на дячку», — подумала благочинна (Н.-Лев., IV, 1956, 60); — Чого це він розмахаєся? — насторожився Понька і озвяс за косу. Гордій із Денисом також відійшли на свою ділянку (Тют., Впр, 1964, 235).

РОЗМАХНУТИ див. розмахувати.
РОЗМАХНУТИСЯ див. розмахуватися.
РОЗМАХУВАТИ, ую, уєш, недок., РОЗМАХНУТИ, ну, нєш, док. 1. неперех., чим і без додатка. Робити шоривчасті махові рухи чим-небудь. У воротах свого двору догнала Горпина Якова, що його позночишиєсь, і Соурида, що, розмахуючи, щось розказуєє йому (Мирний, I, 1954, 266); Михайло розмахуєє косяу, еостриє її, не даючи собі спочинку. Парубок хотів здичувати цю молоду жінку доброю роботою (Томч., Жменяки, 1964, 114).

2. перех. і неперех. Широко розводити, розкидати в боки (руки, крила і т. ін.). Він знов розмахнує дужими руками, немов збираючись розвивати ними скали (Фр., II, 1950, 8); Розмахнує [Віталік] руки, і вона просто в обійми падає йому (Гончар, Тронка, 1963, 160).

3. перех., розм. Різким рухом відводять вбік, піднімати руку або якийсь предмет (перев. для удару, кидка). Тато розмахнує бартку і ударив плазом кобусь по чолі (Коцюб., II, 1955, 341).

РОЗМАХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., РОЗМАХНУТИСЯ, нуся, нєшся, док. 1. чим і без додатка. Різким рухом відводять вбік, піднімати руку або якийсь предмет (перев. для удару, кидка). Вони спершу повагом склали шаблюки, мов тільки примірялись; а потім... давали один одному маху. То приступали, то одступали; то розмахувалися з усієї сили, що аж шабля сєще (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); — Гєх, — хєкнує Хома, розмахуючись з-за плєча. Сокира впилає в дєрево (Гончар, III, 1959, 226); Здорозєзна постатє височила попереде Яроша, широко розмахнулася рукою і пошпурила важку каменюку (Гр., II, 1963, 296); Полїцаї не бачили, коли Василь виїнав руку з кишені, розмахнуєся і навідляє ударив Хомаєнка (Чорн., Визвол. земля, 1959, 96).

2. перев. док., перен. Розкинутися на великому просторі, далеко простягтися. Розмагнулися до моря степи чорноземні, Сколигнулися буйним пшеничним крилом (Стельмах, V, 1963, 189); Скрєсли ріку, Гуляють ріку, Розмагнулися по обрїї вони (Нагн., Зустрічі., 1955, 44); // Розправившись, здатись більшим, ширшим. Коли він ступив на сходи, здалося, ніби сходинок під ним прогинаються: так широко розмагнулись його плєчі, такою крєзьною була його постатє (Шовк., Інженери, 1956, 91); // Широко, далеко рознести, поширитися в навколишньому просторі (про звуки). Розмагнуєся [піснє] та розгуляєся, Не старій та не стомляєся. Рознеси над сєтвом віру В перемогу правди й миру (Дор., Літа., 1957, 4).

3. перев. док., розм. Зробити розгін, розбїг; розігнатися. Зоуля — між лист і уринула. У Нєсті забилось серце: втечє!.. Розмагнулася та так і шугнула в гуцаєну гєлену (Вас., I, 1959, 224); // перен. Наміратися, спробувати щось зробити (перев. неосильне). Довгими ноцями Іван пише вірші.. Розмагнуєся на високу ноту, а чєа горлицю зєрне! (Кол., Терєп., 1959, 85).

4. перех. док., розм., перен. Виявити широту, надзвичайну активність у якій-небудь діяльності, у своїх задумах тощо. Землі 58 десятин. Є де розмагнутиєся. Дєї пари волєі. Троє конєй (Головки, I, 1957, 209); — Головної проблемі передо мною вже нема. Я її не розв'язав. Не вистачило життя. Я розмагнуєся не по літах (Довж., I, 1958, 490).

РОЗМАЧУЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мив. ч. до розмачуляти.

РОЗМАЧУЛИТИ див. розмачулювати.

РОЗМАЧУЛИТИСЯ див. розмачулюватися.

РОЗМАЧУЛОВАТИ, юю, юєш, недок., РОЗМАЧУЛИТИ, лю, лиш, док., перех. Тріпанням, ударами перетворювати на волокно, клоччя.

РОЗМАЧУЛОВАТИСЯ, юється, недок., РОЗМАЧУЛИТИСЯ, итьєся, док. Від тріпання, ударів перетворюватися на волокно, клоччя.

РОЗМАШИСТИЙ, а, е. 1. Який супроводжується широкими помахами, для якого характерні вільні, широкі рухи. Се на правду бує Нєвєличкий, а його розмашистий хід походив.. на Бляйберга (Фр., VIII, 1952, 241); Від села йшов тєсь бадьоро, розмашистим кроком, жуикаючи під носом пієню (Збав., Переджнив'я, 1960, 123); // Великий за розміром, розгопистий (про напис, почерк і т. ін.). Шумило розмашистими каракулями записав щось на клаптику паперу (Дмит., Наречена, 1959, 64); Леся спочатку пробієла очима розмашисте писання (М. Ол., Леся, 1960, 141); // перен. Який виходить за межі стриманості, коректності, об'єктивності (про критичні судження, висновки і т. ін.). Особливо нестерпні розмашисті й поспішні висновки з приводу тих чи інших особливостей твору письменника, зумовлєних його художніми шуканнями (Про багатство л-ри, 1959, 102).

2. перен. Широкий, розкидистий. *Ось, ось ми вже доїжджали до моєї тати. Вже бачила я здалека дерева нашого садка перед татою, великі, розмашисті* (Коб., III, 1956, 137); *Вона лише тепер зашарілась, а її розмашисті, мов крила ластівки, брови затремтіли* (Шовк., Інженери, 1956, 42).

3. перен. Який відзначається широкою натурою, характером; якому властива широта, розмах у вчинках, діях. *Нарід [народ] у тім Ясеніві все розмашистий, буйний: з найдавніших часів ясенівські люди найбільше підтримували опришківство* (Хотк., II, 1966, 181).

РОЗМАШИСТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. розмашистий. В питаннях культури поштивість і розмашистість найшкідливіші (Ленін, 45, 1974, 368).

РОЗМАШИСТО. Присл. до розмашистий. *Швидко, розмашисто пішов Морозенко* (Стельмах, I, 1962, 244); *Він розмашисто вимажу рукою поперед себе і раз у раз спинається* (Кучер, Дорога..., 1958, 158); *Пливе [ріка] широко, розмашисто й журливо шепотить водами на бродях* (Козл., Ю. Крук, 1950, 5); *Вона вала залізкову картку, раз і вдруге провела по ній долонею..., посиділа одну-дві секунди в якійсь нерішучості. Потім поставила оцінку і розмашисто розписалась* (Тют., Вир, 1964, 56).

РОЗМАШНИЙ, а, б, рідко. Те саме, що розмашистий 1. *Розмашним кроком рушив він цілиною, підминаючи шпичасті будяки, струвятий полин* (Тулуб, В степу..., 1964, 113); *Лист був... від дружини — я вже знав її розмашну руку* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 26).

РОЗМАШНО, рідко. Присл. до розмашний. *«Доб'єм фашистського звіра!» — Доб'єм... Хтось уже доклав до масла руку, закресливши перше слово і розмашно надписавши зверну: «Добили!»* (Гончар, III, 1959, 442); **Образно. І з гімною космічним... Розмашно-ритмічно Гордо пряме Вільна Зоря* (Еллан, I, 1958, 93).

РОЗМАШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМАСТИТИ**, ашу, астиш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. Розтирати що-небудь рідке по поверхні чогось; розмазувати.

РОЗМАЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМАЯТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. *тільки з ос.* Подовго розвіяти в різні боки (волосся, одяг). *Гнане несамовитим бігом вагонів, повітря розмаює одяг і волосся в людей* (Горький, Опов., переки. Хуторяна, 1948, 142); — *Розмай, вітре, мою чорну косу до пояса!* (Н.-Лев., I, 1956, 100).

2. *тільки з ос.* Розганяти, розвіювати (хмари, туман і т. ін.). *Бачить Лиска, відкляк блиска, згостом має — хмари не розмає* (Укр. присл., 1963, 48); **Образно. Кобзо-орлице! ..Чарами слова розмай, мов ту хмару, недолю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 367); *Мене хвилює синій обрій і вітер весняний, рвацький, що всі думки мої недобрі розмає, як пухні хмарки* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 22).

3. *перен.* Легковажно, безцільно розтрачувати що-небудь (талант, здібності і т. ін.). *Але в житті і я свій, може, хист (Коли він є) по вітру не розмаю...* (Рильський, Поема, 1957, 8).

4. *перев. док.*, *перен.* Позбутися якого-небудь неприємного відчуття, поганого настрою і т. ін. *Дивиться Мар'яна, осмітається, — і роється її серце, щоб розмайти, розвіяти ті смутки* (Вас., I, 1959, 273).

РОЗМАЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розмайти. *Дієчина, захизана, з розмаямим од довгого й швидкого бігу волоссям, вискочила перед пожежу...* (Гр., II, 1963, 306); *На трибуні, під розмаямим вітром... прапорами, лунає заклик оратора* (Довж., I, 1958, 44); *Військовий кидає мішка на пісок, пригортає її [жіянку] за плечі і тією ж рукою мовчки гладить її чорне, розмаїане волосся* (Козл., Сальвія, 1959, 47).

РОЗМАЯТИ *див.* розмаювати.

РОЗМАЯТИСЯ, ається, *док.* Розвіятися, розпуститися (про волосся, одяг). *Срібний серпанок на Мавці зів'яз узору, мов блискуча гадюка, чорні коси розмаїлись і змішалися з вогнистими кучерями Перелесника* (Л. Укр., III, 1952, 246).

РОЗМЕЖОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розмежувати. *Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — славіянська земля* (Шевч., I, 1963, 142); *«Гарт» і «Плуг» розмежують свою роботу приблизно по тій лінії, по якій розмежована робота профспілок і комгезамів* (Еллан, II, 1958, 130).

РОЗМЕЖОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмежувати і розмежуватися.

РОЗМЕЖОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМЕЖУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Розділяти (землю, яку-небудь ділянку і т. ін.), проводячи, визначаючи, встановлюючи межі. *Од його почули ми, що по тім боці Самари пани розмежують землі* (Стор., I, 1957, 179); // *Роз'єднувати що-небудь, бути межею між чимсь. У снігах, що розмежували контору колгоспу та сільраду, рівеньким стосом лежали дрова* (Зар., На.. світі, 1967, 128).

2. *перен.* Відділяти одне від одного кого-, що-небудь. *Не розмежувати нації наше діло, а згуртувати робітників усіх націй* (Ленін, 24, 1972, 226); *Гіркота, що її Голубенко старанно захищував навіть од Васси, розмежувала його з нею, примушувала триматися на самоті* (Епік, Тв., 1958, 258); *Треба завжди розмежувати поняття багатства художнього слова і багатства* (Довж., III, 1960, 161); *Ми розмежували фольклористику і етнографію, як дві окремі науки* (Рильський, III, 1956, 146); // *Відділяти, протставляти одне одному кого-, що-небудь. Соціалістична революція різко розмежувала діячі культури і поставила їх по різні сторони барикади* (Іст. укр. літ., II, 1956, 63); // *Визначати межі чий-небудь обов'язків, повноважень і т. ін. Розмежувати обов'язки.*

РОЗМЕЖОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМЕЖУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Розділяти, проводячи, визначаючи, встановлюючи межі між землями, якими-небудь ділянками і т. ін.; роз'єднуватися; // *Відділятися одне від одного чим-небудь. Візця [тарілок] прикрашує суцільна .. композиція. Дно і візця при цьому розмежовуються хаймом у вигляді низки мініатюрних підківок* (Нар. тв. та етн., I, 1964, 68).

2. *перен.* Відділятися, відокремлюватися одне від одного внаслідок протилежності поглядів, інтересів і т. ін. *Перше, ніж об'єднуватися, і для того, щоб об'єднатися, ми повинні спочатку рішуче й виразно розмежуватися* (Ленін, 4, 1969, 341); // *Розділяти між собою які-небудь обов'язки, повноваження і т. ін.*

3. *тільки недок.* Пас. до розмежувати 1. **РОЗМЕЖУВАЛЬНИЙ**, а, е. Слос. до розмежування; // *Який розмежовує що-небудь, є межею чогось.*

РОЗМЕЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмежувати і розмежуватися. *В ряді сіл на Чернівецьщині і Київщині селяни піднімалися проти розмежування поміщицьких і селянських земель, яке завжди проводилося так, як це було вигідно поміщикам* (Іст. УРСР, I, 1953, 522); *Жовтень ніс з собою не тільки розмежування класово ворожого сил, а й великий потяг до згуртування усього здорового, здатного на небачену досі перебудову світу* (Рад. літ-во, I, 1966, 59); *Партійне керівництво Радами, як очив В. І. Ленін, передбачав чітке розмежування функцій партійних і державних організацій* (Ком. Укр., 7, 1970, 10).

РОЗМЕЖУВАТИ *див.* розмежувати.
РОЗМЕЖУВАТИСЯ *див.* розмежуватися.

РОЗМЕЛ, у. ч. Дія за знач. **розмолоти**, **розмелювати** 1. Для розмелу зерна на борошно або для одержання крупнн жваки [східні слов'яни] жорна (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 408); Сировиною для порошкової металургії, або металокераміки, є металевий порошок. Існує кілька способів його одержання. Найпростіший — це розмел кришкового металу в кульових млинах (Наука..., 2, 1963, 14).

РОЗМЕЛЕНИЙ, **РОЗМОЛОТИЙ**, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до **розмолоти**. Згодуювати жолуді свиняч, великій рогатій худобі і віцям найкраще розмеленими в суміші з іншими концентратами (Хлібороб Укр., 8, 1964, 14); Вбиваючи в розмелений... сміг одерев'янілі ноги, чоловік тупо відчував, що вони рап по раз підсиднались у колінах (Стельмах, I, 1962, 187); Бризнуло сонце золотом, Щедрим золотом і теплом, Жовтим борошном, дрібно розмеленим, Сухозлітка лягла за селом (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 37).

РОЗМЕЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розмелювання. Цукор-пісок по елеватору подається у розмелювальний механізм. Звідси потрапляє в бункер, де готова пудра наливається в мішки (Веч. Київ, 19. VII 1956, 4).

РОЗМЕЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розмелювати**. Для бетонів можна застосовувати... також піски, утворені розмелюванням твердих кам'яних порід (Довідник сіль. будівельника, 1956, 167); Загальновідомо: чим тонший цемент при розмелюванні, тим більша його поверхня на грам води, тим швидше він твердіє (Роб. газ., 13. XI 1964, 1).

РОЗМЕЛЮВАТИ, юю, юєш, *недек.*, **РОЗМОЛОТИ**, мелю, мелеш, *док. 1. перех.* Мелючи, подрібнювати, розтирати зерно, перетворюючи його на борошно або крупнн. Суміш зерна і бобів розмелюють і печуть оладки та виготовляють локшину (Зерн. боб. культ., 1956, 182); // Подрібнювати, розтирати що-небудь, перетворюючи його на порошок або дрібну масу. Натуральне кофе приготують із зерен тропічного кофейного дерева, які сушать, підсмажують і розмелюють (Укр. страви, 1957, 291); Віброялини, крім тонкого подрібнення негашеного вапна, можуть розмелювати... мінеральні домішки для негашеного вапна (Компл. використ. вапняків..., 1957, 121); // *перен.* Ударами або натискуваннями дробити, розбивати що-небудь. Коли б не дерево, за яким чатував мисливець, звір кинувся б на нього з усього розгону, розпорів би йому живіт своїми вострими іклами, в пащі розмолось би його кості (Гжицький, Опришки, 1962, 205).

2. *перев. док., неперех., перен., фам.* Розголосити, розказати (всім або багатьом) якусь таємницю. Письмоводитель запитливо подивився на Якова суворими очима. — Якіє, це вже ти розмолось усім? — Хрест мене обий — не я! (Вас., Незібр. тв., 1941, 177).

РОЗМЕЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недек.*, **РОЗМОЛОТИСЯ**, мелюся, мелешся, *док. 1. тільки 3 ос.* Від подрібнення, розтирання перетворюватися на борошно (про зерно); // Від подрібнення, розтирання перетворюватися на порошок. Черепашник порікано легко розмелюється (Компл. використ. вапняків..., 1957, 65).

2. *перев. док., перен., фам.* Почати говорити багато зайвого; розбавлятися. [П а н і (сердито):] Що ти розмолось..., стара! Годі базікати чорт знає що! (Вас. III, 1960, 471).

3. *тільки недек.* Пас. до **розмелювати** 1.

РОЗМЕЛЮВАЧ, а, ч. Той, хто розмелює що-небудь.

РОЗМЕЛЮВАЧКА, и, ж. Жін. до **розмелювач**.

РОЗМЕЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **розмелювальний**. Оснащений [завод] паровими сушарнями..., розмелювальними млинами (Веч. Київ, 4. II 1969, 4); На .. комбінаті модернізували дробильний відділ. І тоді виявилось, що

пропускна спроможність розмелюального відділу недостатня (Роб. газ., 5. II 1963, 2).

РОЗМЕРЕЖАНИЙ, **РОЗМЕРЕЖЕНИЙ**, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до **розмережати**, **розмережити**. Мороз прижурив шибки, і вони сьют, як розмережані ліхтарі (Вас., Вибр., 1950, 124); *Образно. Всю цю місцину..., розмережану протоками, озерями й озерецками, криничани здавна зуть — Холодні Крикиці... (Гончар, II, 1959, 265); До самої землі хилилося густо-голубе небо, рясно розмережане зорями (Збав., Любов, 1957, 24).

РОЗМЕРЕЖАТИ, аю, аєш і **РОЗМЕРЕЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Покривати що-небудь мережками.

РОЗМЕРЕЖЕНИЙ *див.* **розмережаний**.

РОЗМЕРЕЖИТИ *див.* **розмережати**.

РОЗМЕРЗАННЯ, я, с. Дія за знач. **розмерзатися**, **розмерзнутися**, **розмерзтися**. На ділянці ланки Диптан на період розмерзання ґрунту запас вологи був більший, ніж на ділянках інших ланок (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 100); Добрица, внесена після розмерзання ґрунту, проникають у нижні шари тільки з дощовою водою (Хлібороб Укр., 2, 1964, 31).

РОЗМЕРЗАТИСЯ, ається, *недек.*, **РОЗМЕРЗНУТИСЯ** і **РОЗМЕРЗТИСЯ**, знється, *док.* Під дією тепла відтавати, переставати бути замерзлим; розморозуватися. Земля розмерзається, і талий винний дух поля... уже виразно чується в повітрі (Гончар, II, 1959, 39); Коли розпалює [тітка] в печі, то комин дихав синім димом, а шибки розмерзаються аж перед обідом (Гуц., Скупана..., 1965, 178); — Тепер, внучку, геть-чиство все почне оживати: скресне крига на ріках та озерах, розмерзатиме сік у деревах (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 9).

РОЗМЕРЗЛИЙ, а, е. Який розмерзся; відталый. Машинка влетіла до села і почала братися на гору, буксуючи в розмерзалому багні, що було перемішалось з першим снігом (Кучер, Голод, 1961, 394); Там [в степу] небо сьогодні синіло по-весняному, свіже й високе, вище, ніж будь-коли. Там п'яно падал розмерзала земля (Гончар, I, 1954, 518).

РОЗМЕРЗНУТИСЯ *див.* **розмерзатися**.

РОЗМЕРЗТИСЯ *див.* **розмерзатися**.

РОЗМЕСТИ *див.* **розмітати**.

РОЗМЕТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до **розметати**. Чабани розшукували в степах свої розметані буреві отари (Гончар, I, 1959, 4); Лободю позаростали майдами коло зруйнованих, розметаних дощенту церков (Морд., I, 1958, 100); Хмари були високі, прозорі, розметані вітром по всьому піднебессі (Ю. Янов., II, 1958, 202); Після короткого бою турецький загін, оточений майже з усіх боків, був розметаний дощенту (Добр., Очак. розмир, 1965, 145); Дівчина швиденько зіскакує на ноги, рукою поправляє розметану косу (Стельмах, I, 1962, 519).

РОЗМЕТАТИ, розметати, розметаш і розмечу, розмічеш, *док., перех.* 1. Швидко або з силою розкидати що-небудь у різні боки. На узліссях зарекали танки і, розметавши зелене гілля маскування, ринули з усіх кінців до річки (Гончар, III, 1959, 416); Денис ступив у руки залузину і розметав жевріючі головошки, затоптуючи їх ботинками (Гук., Вир, 1964, 290); // Зруйнувати, розвалити що-небудь, кидати в різні боки його частини. Вас із синами за три дні й три ночі розметали дощ, майже на повертті греблю (Мупш., Серце..., 1962, 103); // *безос.* Вітри такі, що... стріхи зривало. На Катерининській вулиці зривало і розметало виставку фотографа (Л. Укр., V, 1956, 218); // Рознести, розвіяти в різні боки (хмари, дим і т. ін.). Коли же подуть могутні вітри вітрової, щоб розвіяти, розметати олов'яні хмари? (Цюпа, Назустріч..., 1958, 33).

2. Розштовхуючи, примусити розбігтися, розійтися кого-небудь; розвігнати. — Розійдись! — закричав Гаурило. — Розійдись! Він кинувся пожім братами, розметав їх в різні боки (Тют., Вир, 1964, 217); // Розбити, знищити кого-, що-небудь, завдати поразки комусь, чомусь. Одна в його думка — ударити на Іванціє табір, розметати, як половец, ті гайдамацькі купи (П. Куліш, Вибр., 1969, 170); Що там було в ту ніч чорну, вітряну! Поляк розметали, захопили зброю, три кулемети, коней (Головко, II, 1957, 19); // безос. Розметало колоду вражу, спопелило вогнем ясним (Гонч., Вибр., 1959, 168).

3. Широко розвести, розкинути в боки (руки, крила і т. ін.). На ові лежить, розметаючи руки, наш Альоша... (Цюпа, Три явора, 1958, 20); Застогнав тут змії безсило, розметав залізі крила, і забивсь, і затрусивсь; і кризь землю провалився (Забіла, У.. світ, 1960, 145); // Розпустити, розсипати, розтріпати (волосся). Ганна Борисівна лежала в ліжку, розметаючи каштанове волосся по білій подушці (Панч, Ерік..., 1950, 122); Трояки ідуть, розметаючи по плечах волосся, До вістаріє невбаганної серцем Паллади (Зеров, Вибр., 1966, 235).

РОЗМЕТАТИСЯ, розметаюся, розметатешся і розме-чусь, розмечешся, док. 1. Розбігтися, розсіятися в різні боки, місця. При виїзді з села нарешті оглянувся... жменька! ..Розметались, мов тіні, хто куди (Гончар, II, 1959, 88); *Образно. Облетіли надії, розметались безслідно, і там тепер голо, як в лісі. Снігу тепер в серці (Коцюб., II, 1955, 37).

2. Лягти, широко розкинувши руки, ноги; розкину-тися. Алла Михайлівна лежала, розметаючись, чорне волосся густою сіткою окривало білу подушку (Л. Укр., III, 1952, 615); *Образно. Зморено спала Казовка, розметаючись під зорями, під Чумацьким небесним шляхом, що проходить просто над нею (Гончар, I, 1959, 37); // Розпуститися, розсіятися (про волосся). Руде волосся його розметалось і загорилось від патетичних рухів (Довж., I, 1958, 95); На чорній шовкової сукні біліла нудра, розметались коси на плечах (Рибак, Помилка..., 1956, 70).

РОЗМЕТИКУВАТИ, ую, уєш, док., перек., розм. Розважливо поміркувати, подумати про що-небудь або над чимсь.

РОЗМЕТНУТИСЯ, петься, док., розм. 1. Раптово широко, навстіж розчинятися. Двері з грюхотом розметнулись, і з сарая з криком, вереском повалив стиснутий людський натовп (Гончар, III, 1959, 379).

2. рідко. Розбігтися, розсіпатися, розсіятися. Як у п'ятницю зайнявся ранок, потоптали [русичі] половець у прах і помчали красних половецанок, розметнувшись стрілами в степах (Забіла, У.. світ, 1960, 164).

3. Розкинутися, простягтися на великому просторі. Чудово було тут, на Дніпрі! Широко, на кілька верстов, розметнувся він, спокійно плинувши під сонцем до моря (Гончар, I, 1959, 40).

РОЗМІВ, у, ч. 1. Дія за знач. розміти, розмивати. Поступове розорвання схиляє сприяє зменшенню.. розмиву ґрунту перед сівою (Хлібороб Укр., 7, 1966, 23); Процеси розчинення та розмиву порід з формуванням різноманітних підземних порожнин одержали назву карстових (Наука..., 4, 1963, 54).

2. Місце, розмите водою. Поток талих вод і гливи змивають на схилах верхній шар ґрунту, роблять розмиви (Наука..., 8, 1959, 28); У руслах, які складаються з дрібнопіщаних ґрунтів, розмиви нижче від греблі досягають іноді дуже значних розмірів (Довідник сіль. будівельника, 1956, 64).

РОЗМІВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмивати. — Це невдово, чи забезпечує високий насип від розмивання валунів. Це тільки припущення (Коцюба, Нові

береги, 1959, 143); Яр.. засівають травами, засаджують деревами. Коріння рослин припиняє дальше розмивання яру (Фіз. геогр., 5, 1956, 112).

РОЗМІВАТИ, ає, недок., **РОЗМІТИ**, ає, док., перек. 1. Руйнувати поверхню ґрунту, поступово змиваючи, зносячи її частинки (про воду). Річки розмивають гіллямі гори і наносять глину в морські води (Коцюб., III, 1956, 349); Розмиваючи яри, весняні потоки часто виносили на піщаний берег ріки величезні білі кістки прадавніх тварин (Донч., IV, 1957, 207); А хвиля, що берег не один розмила, Валами йдуть (Перв., I, 1958, 147); // Робити гравієм, в'язком (шлях); псувати. Доці розмили шляхи (Собко, Шлях..., 1948, 215); // безос. Знову весна. Дорогу розмила (Шер., Генерал Орленко, 1948, 49); // Руйнувати, знищувати (яку-небудь споруду) сильною течією, надмірною кількістю води. В того повія останній прикладок сіна потягла, іншому кату розмивав (Гончар, Таврія, 1952, 16); Велетенські хвилі все дужче билась об каміння, злюпали на дамбу, розмивали залізничну колію (Коцюба, Нові береги, 1959, 375); Темної горобиної ночі вода розмила греблю, зірвала перемичку між старими й новими виробками (Мушк., Серце..., 1962, 240).

2. Частково змиваючи, робити невизраним, нечітким (яке-небудь зображення, напис, малюнок і т. ін.). Вода розмила сліди.

3. перек. Підрипати, ослаблювати що-небудь. КПРС високо оцінює боротьбу, яку ведуть комуністи братніх країн проти будь-яких спроб розмити позиції нового ладу (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 32).

РОЗМІВАТИСЯ, ається, недок., **РОЗМІТИСЯ**, ається, док. 1. Руйнуватися, псуватися від води, водних хвиль, течії. Під час дощі високі клумби дуже розмиваються (Озелен. колг. села, 1955, 191).

2. Ставати невизраним, нечітким від струменів, потоків води. Сліди розмилися дощем (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 96); // перек. Втрачати чіткість обрисів, поступово зникаючи з поля зору. Неогоче відмахнулася [Марта] од парубка, тягнувшись усім тілом до тієї постаті, що розмивалась в ще неясному вечірньому сьвітлі (Стельмах, II, 1962, 342).

3. тільки недок. Пас. до розмивати. Оскільки територія Вітниччини належить до Придніпровської височини, в основно ґрунтоутворювальною породою в леси, які легко розмиваються водою, на території області розвинуті ерозійні процеси (Хлібороб Укр., 6, 1973, 25); Андрій, жалюючи матір, тихо виходить на двір, і граву ж його жалість розмивається іншим бурхливим почуттям: він шукатиме тата в партизанів у Городищі (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 659).

РОЗМІВАЧ, а, ч. Прилад, пристрій, признач. для розмивання чого-небудь.

РОЗМІВІНА, в, ж. Місце, розмите водою.

РОЗМІВЧАСТИЙ, а, е. 1. Який легко розмивається. Розмивчастий берег.

2. перек. Позбавлений виразності, чіткості; невизраний, неясний, нечіткий. Уже при землі негусти рожевість проміння слідалася з голубим розмивчастим одсвітом надвечірнього снігу (Стельмах, I, 1962, 227).

РОЗМІКАННЯ, я, с. Дія за знач. розмикати і розмикатися. Обов'язково умовою творення голосних є відкритість ротової порожнини. Розмикання і змикання її здійснює нижня щелепа (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 51); Вправи на місці. Розмикання групи від середини направо, наліво, на екзанну кількість кроків (Жуд. гімнаст., 1958, 68); Електрична дуга утворюється часто при розмиканні струму (Курс фізики, III, 1956, 132).

РОЗМИКАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗМИКАТИ**, аю, аєш, док., перек. 1. Роз'єднувати що-небудь зімкнуте,

стулене, з'єднане; розгуляти. *Не розмикаючи міцно стиснутих рук, може, хвилину цілу стояли [хлопці], розглядаючи один одного (Головко, II, 1957, 446); Лара, все ще не розмикаючи повіки, потягнулася, спляснвши пальці над головою Дім., Ідол, 1961, 256); На олені був вовк. Він і жертвий не випускає шию оленя. Оротук може розмикнути йому зуби (Трубл., II, 1950, 27); // Збільшувати інтервали, дистанції між тими, хто стоїть в строю; // Порушувати контакт в електричному колі. Принцип телеграфування за допомогою цього апарата [Морзе] полягає ось у чому. Спеціальним ключем замикають і розмикають електричне коло з різною тривалістю періодів замикання і розмикання (Наука..., 8, 1963, 52).*

◇ Розмика́ти (розми́кнути уста́) — починає говорити. — *Де шукати [скарб]? Та Козак німаєв. — Чи, може, де в печері? Запорожець уст не розмикає (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 317); — У себе в кімнаті своїй обидві співають — нема гаву, а в бесіді... уста не зміють розмикнути, німіють... (Вовчок, I, 1955, 376); Почувала [Гайка], що мусить щось сказати, відповісти на ці слова, та не могла розмикнути уста (Гр., II, 1963, 400).*

2. розм., рідко. Те саме, що відмика́ти 1. — *А, ти, злодійко якийсь! — лютився капрал, поставив літарню на підлогу і згляс розмикає колодку (Фр., I, 1955, 316); Розмикнув замок: все приміряв то той, то другий ключ, поти не знайшовся такий, що якраз прийшовся (Мирний, III, 1954, 166).*

РОЗМИКА́ТИСЯ, а́ється, недок., РОЗМИ́КНУТИСЯ, не́ється, док. Роз'єднуються, перестають бути з'єднаними, ступенем, з'єднанні. *З останніх сил намушкнуті хлопці, уже пальці аж розмикаються — ось-ось випустить чересаю (Головко, II, 1957, 391); Стиснуті кулачки поступово розмикалися (Гончар, III, 1959, 368); Вона звернулася до Орадина і попросила його заціпнути їй бранзолетку на правій руці, котра в тій хвилині розмикнулася (Коб., I, 1956, 318); Губи її здригнулися і розмикнулися (Коз., Вибр., 1947, 26); // Відходячи одне від одного, збільшувати інтервал, відстань між собою. *Із-за рогу вийшла колона, як видно, робітники депо... Неже не розмикнулися, щоб пропустити майнула думка у Шупака (Головко, II, 1957, 625); Ще раз глянув офіцер на водійник і махнув рукою. Солдати розмикнулися (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 9).**

◇ Уста́ не розмика́ються́ ці, у кого — хто-небудь мовчить, не висловлює своїх думок. — *Оце! я щирю правду говорю. Може, ні? Ану забожись! Бач, і уста твої не розмикаються! (Вовчок, I, 1955, 60).*

РОЗМИКА́Ч, а́, ч. Прилад для розмикавання електричного кола.

РОЗМИЛОСЕРДИ́ТИСЯ, джу́ся, дшся, док., рідко. Вяняти милосердя, зглянутися на кого-небудь; змилосердиться. [Г р и б:] *Що се ти зараз так розмилосердишся над нами? (Фр., IX, 1952, 51).*

РОЗМИ́ЛУВА́ТИСЯ, а́юся, а́ється, док., розм. Милуючись, здивитися, захопитися ким-, чим-небудь; розхвилюватися від замилювання. *А мов серце так розмилювалося, що зразу і слова не промовлю (Вовчок, VI, 1956, 340).*

РОЗМИ́НА́ТИ, а́ю, а́ся, недок., РОЗМИ́Я́ТИ, зі́мну, зі́мнеш, док., перек. 1. Мнучи, розтираючи що-небудь, робити його м'яким або перетворювати в м'яку масу; роздрібноувати, розтирати. *Крокуючи узбіччям дороги, скульптор раз у раз підбирав на схилах глину, розминав її в пальцях (Гончар, I, 1954, 505); Дід Федір розминає в руках блискучий букочий листочок (Ільч., Вибр., 1948, 34); // Розтираючи (колосоки), виминати зерно. *Швидко вистигне тут колос. Прийде сива борода на ниву, розміне його в шершавій своїй долоні, замислиться (Вол., Са-**

ди..., 1950, 11); // Мнучи, розправляти що-небудь. *Спроколя дістав [майстер] сірники, розмі'яв погаслу цигарку і припалює знову (Мушк., Серце..., 1952, 277).*

2. розм. За допомогою рухів відновлювати гнучкість, еластичність (кінцівок, частин тіла). *Хома зводиться вкостити. Розминає залежане тіло і ліццо, поволі, весь кострубатий і чорний, відходить у пітьму (Коцюб., II, 1955, 65); Оксен... мружився від сапнутого сонця і розминає затерлі від довгого сидіння ноги (Тют., Вир, 1964, 86); Від річки повернувся Карпо і одразу попрямував до турника. Кожного ранку він любить розмі'яти ж'язи (Шиян, Балайда, 1957, 145).*

◇ Розмі́яти кісточкі́ — за допомогою рухів позбуватися відчуття втоми, скованості, оніміння суглобів і т. ін.; розмі'ятися. *Після відбою козаки голимим натопом поверталися на своє місце. — Ну... трохи розмі'яли кісточки? — допитувався генерал. — Не ремстеуємо (Добр., Очак. розмир, 1965, 332).*

РОЗМИ́НА́ТИСЯ¹, а́юся, а́ється, недок., РОЗМИ́Я́ТИСЯ, зі́мнуся, зі́мнешся, док. 1. Ставати м'яким, перетворюватися у м'яку масу при розтиранні; роздрібноуватися, розтиратися.

2. розм. За допомогою рухів позбуватися відчуття втоми, скованості, оніміння суглобів і т. ін. *Встає [Сагайда] з каруци, розминаючись ж'язами, третячки всім тілом від лютого голоду (Гончар, III, 1959, 78); Проїшовся [генерал] по кімнаті, накулагуючи на порянку в бокх ногу і розминаючись після довгого сидіння (Вагмут, Щасл. день..., 1951, 81); Умиюся холодною водою, розтирся, розминуся, то воно, може, й приїде... може, таки й поїду (Мирний, IV, 1955, 354); — А де ж зараз менші діти? — Гуляють, — знічев'я кидася Стюпа. — Ім треба трошки розмі'ятися після школи (Кучер, Дорога..., 1958, 22); // Спеціальними вправами посилювати гнучкість, чутливість частин тіла перед початком змагань (про спортсменів). *Змагання приабили таку силу люду, що натоп стояв навіть біля входу на стадіон. Ольга вийшла на поле, розмі'ялася (Собко, Стадіон, 1954, 419).**

3. тільки недок. Пас. до розми́нати 1.

РОЗМИ́НУ́ТИСЯ, ну́ся, не́ся, док. 1. Рухаючись назустріч, обходяться, об'їжджати і т. ін. одне одного. *По стержак накладають на вози снопи з кіп. Ідуть по дорозі, розминаються (Головко, I, 1957, 351); Гнат ішов з кошовиці, Настя — з буряків. Вони розминулися, віддавши один одному на добрийвечір (Коцюб., I, 1955, 48); Якось підвартіло подивилася на неї бабуся з кошником, з якою тільки-но розминулася (Хижняк, Тамара, 1959, 76); // Розходяться, роз'їжджатися при зустрічі (у вузькому або незручному місці), не зацепивши одне одного. *Проудатися [військовий частині] було важко. На шляху створювалися «пробки». Розминатися було небезпечно (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 22); За містком шосе дуже вузьке, так що не можна двома візками розминутися (Н.-Лев., II, 1956, 410); Дорога звужується, з обох боків стрімкі кручі. Коли тишов іде назустріч, то тут не розминутися (Донч., VI, 1957, 258); // перек. док. Ідучи назустріч одне одному, не зустрітисся, не побачитися. [А н т і н:] *А Га, де Га? Вона не прийшла з тобою? [І в а с в:] Ні, ми розминутися. Вона, мабуть, зараз прийде (Ірчан, I, 1958, 139).***

2. розм. Попроцавшись, розходяться, іти одне від одного в різні боки. *Одно стало, крутять на пальці гудки, друге нащось витягувало з кишені зусточку. І говорить не говорили й розминатися не розминалися (Вас., I, 1959, 191); — Ти змерла? — обернувся він до білявої панійки. Пані та щось пропихала, вони розминутися (Мирний, III, 1954, 296); — Я на*

вас не викажу. Ні ви мене, ні я вас не знаємо. Треба нам сьогодні ж розминутися (Досв., Вибр., 1959, 62).

3. перен. Нехтувати чим-небудь, облишати щось або відмовлятися від чогось. Людей, які.. в життєвій своїй поведінці раз у раз розминаються з тими прекрасними словами, які вони проголошують... бачимо ми, треба признатись, не так рідко (Рильський, Веч. розмови, 1964, 104); [В а с п л и н а:] Годуйся ж, чим бог дає! [Я к и м:] Та вже з ложкою не розминуся, бо таки виголодаєся (Гр., II, 1963, 538); Книжок, портфеля, що дома наготовила мати, він не взяв, а з розгатою розминутися не може (Горд., Буяв, 1938, 6).

◇ Ні з чим не розминьється — вчасно скористається чим-небудь, нічого не упустить. У Нечипора булається батькова натура. Злодіяка такий, що ні з чим не розминьється: і цицана обдурить, і старця обікраде (Кв.-Осн., II, 1956, 104); Розминутися з гріхом, заст. — уникнути гріха, чогось неприємного, недоброго. Ніякий чоловік з гріхом не розминьється, — І в селах так, і в городгах (Гл., Вибр., 1951, 100); Розминьється з правдою — вчинити несправедливість, повестися нечесно з ким-небудь. Громада сама почувала, що розминьлася з правдою, продаючи Денисові землю (Гр., II, 1963, 379).

РОЗМІНКА, н, ж., розм. Дія за знач. розім'ятти, розминати 2 і розім'ятися, розминатися¹ 2. — Нічого, розминуся. — Е, сивок, це така розмінка, що тиждень і в здорового кості ломить. Облиш косу (Цюпа, Назустріч., 1958, 354); Розмінка має складатися з такого комплексу вправ, який найбільше сприятиме підготовці організму гімнасток до здійснення мети даного уроку (Худ. гімнаст., 1958, 15).

РОЗМІНОВКА, и, ж., спец. Роз'їзд на однокільній рейковій лінії в шахті. — Спускаюся в шахту з бригадою, нас уже знають, це, кажуть, Чудина бригада, треба їй взелену вулицю дати, значить — щоб на розминовок стояв запасний порожняк (Ю. Янов., II, 1954, 149); Недавно ми влаштували на штреку нову розминочку (Рад. Укр., 29.IV 1959, 2).

РОЗМІНОЧКА, н, ж. Пестля до розмінки. — Ну, давай зробимо бадворенку зарядочку, або, як кажуть спортсмени, розминочку (Коп., Земля., 1957, 220).

РОЗМІНУТИСЯ *див.* розминатися².

РОЗМИР, у, ч., рідко. 1. Розвир мирних відносин, порушення миру; війна. 1787 року, в переддень очакюського розмиру, тільки через Херсон.. було відправлено за кордон десятки тисяч пудів збіжжя (Добр., Очак. розмир, 1965, 199).

2. Замирення, мир. Кричить [Еней]: «Чи ви останіли! Адже ми розмир утвердили!» (Котл., I, 1952, 284).

РОЗМИРЯТИ, яю, яєш, недок., *перех.* і *неперех.*, рідко. Відновлювати мир, згоду між ким-небудь; мирити, примиряти. Діло от-от до білки доходить. Спочатку я просто лякався й прожогом біг розмиряти (Хотк., I, 1966, 151); Йонька встає і накинуся з кулаками на жінку і таки побие би її, якби не Гаєрло, якому тільки й судилося сьогодні, що розмиряти (Тют., Вир, 1964, 93).

РОЗМИСЕЛ, слу, ч. 1. Те саме, що ріддум 1—3. [М а р т і а н:] Я вас прошу розважити спокійно, з голодним розмиром, сю просту справу (Л. Укр., III, 1952, 327); Після недового розмислу і вагань Петро так і зробиє. Вернувся додому, закінчив семирічку (Вол., Озеро., 1959, 35); Батько мовчав, заглиблений у свої розмисли (Кач., Вибр., 1947, 113).

2. розм. Свідомість, здатність свідомо сприймати навколишнє. Коли зір і розмисла сьж-так повертають до Юри, він, нарешті, бачить своїх друзів і ворогів (Смолич, II, 1958, 55).

РОЗМИСЛЕНИЙ, а, е, рідко. Обтяжений роздумами; замислений, задуманий. Розмислений, роззублений і справді сам не свій мовчки пройшов він до столу і тяжко сів (М. Куліш, П'єси, 1960, 180).

РОЗМИСЛИТИ *див.* розмишляти.

РОЗМИСЛОВИЙ, а, е, рідко. Сповнений роздумів, міркувань. Сучасна поезія стає дедалі більш розмиисловою, інтелектуальною, не гублячи свого емоціонального заряду (Рад. літ-во, 10, 1969, 14).

РОЗМИСЛОВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розмишлювати 1.

РОЗМИСЛЮВАТИ *див.* розмишляти.

РОЗМИТИ *див.* розмив'яти.

РОЗМИТТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мн. ч. до розміти. Ступивши на землю, я.. побачив осла з повними кошиками на спині, що переступав обережно через каміння розмитого бруку (Коцюб., II, 1955, 401); Шлях крутий, розмитий потоками, не через кожен багnistий струмок машина пройде (Кучер, Дорога .., 1958, 154).

2. у знач. прикм. Позбавлений чіткості, яскравості, виразності (про колір, розпис і т. ін.).

РОЗМИТИСЯ *див.* розмив'ятися.

РОЗМИТИСТЬ, тості, ж. Стан за знач. розмітти 2. Специфіка фарфору вимагає легкого, прозорого розпису — не дзвінкості, а м'якості, не чіткості різьби, а розмитості поливи (Мист., 1, 1964, 18).

РОЗМИТТЯ, я, с. Дія за знач. розміти і розміттися.

РОЗМІЧКА, и, ж., розм. Дія за знач. розімкнутти, розмикаєти і розімкнутися, розмикається.

РОЗМИШЛЯТИ, яю, яєш і рідко **РОЗМИСЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМИСЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1. Вдаватися до роздумів про що-небудь, обдумувати щось; роздумувати. Розмишляти Горощицю не було коли: телефон дзвонив і дзвонив (Смолич, Мир., 1958, 541); По гаїлині, розмишлюючи, давав [Вшпинецький] накази: — Вам, пане осавуле, з міліцією йти в обхід у напрямі на Чуднів (Ле, Наливайко, 1957, 55); Думками своїми розмишляти добре, Серцем жажнує Телемак, у гостеві бога пізнавши (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 37); // *перех. док.* Прийти до якогось висновку після деяких роздумів. По добрій праці, — розмислив Храпко, — можна й відпочити (Бовчок, VI, 1956, 277); — Я воле би, проте, — розмислив Коломієць, — наперед трохи порадитися з місці Ліліан (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 428).

2. тільки *недок.*, рідко. Розуміти що-небудь, розбиратися, бути обізнаним у чомусь. Хазяїн, річ таку почувши (А по-цапиному він дещо розмишляв), Йому дзвінок на шию намотав (Греб., I, 1957, 43).

РОЗМІЖЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розміжчати.

РОЗМІЖЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розміжчати. В результаті механічної травми відбувається більша чи менша загибель тканин, розміжчення їх, іноді розтягнення й розриви (Курс патології, 1956, 51).

РОЗМІЖЧИТИ *див.* розміжчувати.

РОЗМІЖЧИТИСЯ *див.* розміжчуватися.

РОЗМІЖЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІЖЧИТИ**, чу, чийш, *док.*, *перех.* Сильним ударом, стискуванням розбивати, дробити на частини (кістка, тіло).

РОЗМІЖЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМІЖЧИТИСЯ**, іться, *док.* Від сильного удару, стискування розбиватися, дробитися на частини (про кістки, тіло).

РОЗМІН, у, ч. Дія за знач. розміняти, розмінювати і розмінятися, розмінюватися. І гостює по неволі Габріель ді Кастельнеро, жеде, як бога, того часу, що підуть на розмін бранці (Л. Укр., I, 1951, 396); Під час Кримської війни був припинений розмін кредитних білетів

на дзвінку монету. З цього часу зрештою були паперові карбованці (Іст. СРСР, II, 1957, 272).

РОЗМІННИЙ, а, е. Признач. для розміну чого-небудь (перев. грошей). *Розмінний банк; Розмінна каса; // Який використовується для розміну. *Образно. Купка мільярдєрів і мільйонерів безконтрольно розпоряджається всім багатством капіталістичного світу, перетворює життя цілих націй в розмінну монету заради своїх корисливих цілей* (Програма КІРС, 1961, 23).

РОЗМІННИК, а, ч., спец. Апарат для розміну монет. *Щойно закінчено складання партії автоматичних розмінників монет для НДР* (Рад. Укр., 21.I 1969, 6).

РОЗМІНОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розмінувати. *Поле було розміноване на сто метрів по обидва боки шосе* (Гончар, III, 1959, 173); *Варвара як уві сні пішла через зруйноване місто, по вузьких розмінованих проходах* (Перв., Дикий мед, 1963, 18); // *розміновано, безос. присудк. сл.— Семене,— раптом перервала свою мову Горпина,— не лїзь, ради бога, до землянки! Хто його зна, чи розміновано!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 151).

РОЗМІНОВАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмінювати. *Під час розміновування одного з районів Віктор Прудко помітив пожежу в лісі* (Ком. Укр., 5, 1970, 66).

РОЗМІНОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗМІНУВАТИ**, ую, уєш, док., *перех.* Очищати від мін. *Радянські воїни .. добилися ворога на київських вулицях і одночасно засили великі пожежі, розміновували будинки* (Вітч., 1, 1956, 123); *Тільки-но розмінували поле, а вже Катерина та її подруці боронами, граблями зволікали бур'яни* (Горд., Цвігн., 1951, 34).

РОЗМІНОВУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до розмінювати.

РОЗМІНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмінювати. *Брав участь* [Багрч] *у розмінуванні визволених районів* (Дмит., Облалені..., 1962, 25).

РОЗМІНУВАТИ *див.* розмінювати.

РОЗМІНОВАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмінювати і розмінюватися.

РОЗМІНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗМІНЯТИ**, яю, яєш, док., *перех.* 1. Віддаючи, одержувати натовість кого-, що-небудь; міняти, обмінювати. *Прислав Болеслав свого єпископа з жаданням розміняти на Бузі доньку на князюню Ярославову* (Загреб., Диво, 1968, 522); // *перен.* Відмовившись від чого-небудь, приймати замість нього щось інше. — *На кімнату з цукьками.. як на дрібку монету, розміняла ти нашу дружбу* (Чорн., Пісні..., 1958, 73).

2. Обмінювати великі грошові знаки на відповідну кількість дрібніших одиниць. *Було, правда, якось незвичайно розмінювати монету, дану йому на щастя* (Гончар, I, 1959, 44); *Вона таки примусила себе підвестись, підійти до якогось рундучка з морозивом, розміняти десять копійок і подзвонити з автомата в цех* (Коз., Листи..., 1967, 186).

3. *на що і без додатка, перен.* Витрачати (сили, енергію, талант та інші цінні якості) на що-небудь дрібне, малозначне або не вартє уваги. — *Люди, які .. розмінюють свої почуття направо й наліво, по-мосму, зрештою, мусять відчувати себе зайдарями* (Гончар, III, 1959, 80); [Т і м о ф і й:] *Невже ти бажавш, щоб я розміняв свої мрії, талант на вимози кожного дня і став бездарним нарисистом..?* (Жорн., Чому посміх. зорі, 1958, 23).

4. *у сполуч. із порядк. числ. та ім. десятком, перен., розм.* Вступати в який-небудь новий віковий рубіж у своєму житті, розпочинати новий десяток років свого життя (про людину). *Вона вже розмінює п'ятий десяток. Обличчя енергійне, засмагле на сонці й вітраж* (Хлібо-

роб Укр., 7, 1969, 27); *Занога нещодавно розміняв восьмий десяток. Та то пусте: він це й зараз в активістах села* (Мокр., Слід..., 1969, 80).

РОЗМІНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **РОЗМІНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, док. 1. Обмінюватися, мінятися з кимсь ким-, чим-небудь.

2. *на що і без додатка, перен., розм.* Витрачати свої сили, енергію, талант та інші цінні якості на що-небудь дрібне, малозначне або не вартє уваги. *Іван лежав і думав.. Треба братися за велике, а не розмінюватися на дрібниці* (Кол., Терен..., 1959, 206); *Лав себе Малінін за те, що в Безжорравому помилився. Думає, що з нього буде хороший комсомольський вожак, а він на дрібниці розмінявся* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 293); *І скаже суд: «Чи виконав достоту Призначення своєї ти на землі, Чи, може, розмінявся на дрібноту?»* (Рильський, Поеми, 1957, 207).

РОЗМІНЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розмінювати.

РОЗМІНЯТИ *див.* розмінювати.

РОЗМІНЯТИСЯ *див.* розмінюватися.

РОЗМІР, у, ч. 1. Величина, обсяг чого-небудь в одному або в кількох вимірах. *Напружене око вбачало у п'ятки якісь тіні, що снуються в тумани, наближаються, віддаляються, приймають незвичайні розміри* (Жокоб., I, 1955, 348); *Це було просто сенсаційно, щоб військове судно таких розмірів зайшло в тихі, неглибокі води Ізньої затоки* (Гончар, Тронка, 1963, 36); *Переливами різних фарб коштовних самоцятів виграють глибокі за змістом, блискучі за формою, зовсім маленькі розміром перлини мудрості народної — прислів'я та приказки, дотепи, примовки і т. п.* (Рильський, IX, 1962, 187); // *Номер, що вказує на величину якого-небудь одягу, взуття. Шапку йому видали не по розміру, і вона весь час налізала на очі* (Тют., Вир, 1964, 488); — *Оце шматко вона мені купила ... Тільки трохи короткувата на мене ... Третій розмір ...* (Гончар, IV, 1960, 59).

2. Величина грошової оплати або винагороди за що-небудь. *Одержавши в Наркомосу стипендію, в розмірі 40 доларів, вступив* [О. Довженко] *до художнього приватного училища* (Довж., I, 1958, 18); *Родючі поля, виноградники, скільки надій, розчарувань зростало під вашим небом! То власник землі раптом підвищити розмір оренди.., то паризькі покупи присадять ціни на пристойний урожай* (Ю. Янов., II, 1954, 49).

3. Величина, масштаб якого-небудь явища; сила, міра вияву чого-небудь. *Тільки безперестанні кулеметні черги та залпи ворожих батарей оповідають про розмір і завзяття бою* (Довж., I, 1958, 55); *Невістчин жах зростає у міру того, як вона бігла додому, а там набує розміру паніки: син не повертався* (Ю. Янов., I, 1954, 108); *В сучасних капіталістичних країнах житлова криза набула розмірів національного лиха* (Ком. Укр., 6, 1968, 66).

4. *літ.* Регулярно повторювана комбінація тих або інших елементів фонетичної будови мови, яка служить одиницею визначення віршового ритму. *Форма поезії Гравовського різноманітна. Він еживає різні віршові розміри: ямб, хорей, дактиль, амфібрахій та ін.* (Укр. літ., 9, 1957, 177).

5. *муз.* Конкретне вираження того чи іншого музичного метра в певних ритмічних одиницях; кількість долей певної довжини, що утворюють такт. *Ново палачі ворухилися, наче відбивали розмір і такт пісні* (Кучер, Дорога ..., 1958, 121); *Існують різні тактові розміри. Їх називають відповідно до того, із скількох та з яких ритмічних еартостей вони складаються* (Осв., дпривг., 1960, 8).

РОЗМІР, у, ч., заст. Частина зернового хліба, яку залишали мірошників за помел; мірчук. *Ще недавно діди свої Малині доглядали Та з уникні розмір брали, Павові зсипали* (П. Куліш, Вибр., 1969, 349).

РОЗМІРЕНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється у певному ритмі, темпі; ритмічний. *Я ходжу. Рівномір, розміреним кроком, через ую хату, з кутка в кутку* (Коцюб., I, 1955, 415); *В кімнаті залягла довга мовчанка. Тільки чути було розмірене глибоке дихання Кузнецова* (Головко, II, 1957, 602); *Дрімочку тишу зимового поля розколює розмірений гул* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 326).

2. Який здійснюється цілеспрямовано, відбувається за певними правилами, порядком. *Життя в нашому домі було розмірене й завжди однакове: яке сьогодні, таке й завтра* (Мирний, IV, 1955, 335); *Все в цьому місті здавалося їй розміреним, розрахованим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25).

РОЗМІРЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. розміреним. *Кроки втратили свою розмірність, я не чуя вже під собою ніг, вони рухаються по інерції* (Кол., На фронті ..., 1959, 156); *Лютися* [Павло] *все більше і більше. Десь відлетіли, згубилися колишній спокій, колишня розмірність у житті* (Мупк., Серце..., 1962, 196).

РОЗМІРЕНО. Присл. до розміреним. *Дзвін мідний по Москві несеться, гуде: Цар, просто об'язаний, двогонить.. Розмірено, часто у двони він б'є, Великого лязку кружок зведє* (Грб., I, 1959, 304); *Знову тиша запанувала біля байдяжів. Тільки чути було, як розмірено ходить вартовий* (Собко, Кавказ, 1946, 108); *Обком працює упевнено й розмірено, як мудрий, випробуваний штаб* (Гончар, IV, 1960, 32).

РОЗМІРИТИ *див.* розмір'яти.

РОЗМІРКОВАНИЙ, а, е, розм. Здатний розумно мислити, правильно міркувати; розсудливий. — *Не буду для Вашої дочки ні варваром, ні тираном, ні деспотом; не хвалюся себе, я скажу, що я й розміркований, і не безглуздий* (Н.-Лев., VI, 1966, 54).

РОЗМІРКОВАНО, розм. Присл. до розміркований. *Він не знає коня, а розмірковано поспішав в оточенні кількох.. козаків* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 29).

РОЗМІРКОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмірковувати. *Не голодними розмірковувалися розуму, а скоріш всім своїм еством гудожника відчував* [Дмитро], *що живе в часи такого зламу.., коли вирішується доля людства* (Коз., Гарячі руки, 1960, 39); *Стриманість почуттів, розважливе розмірковування характерні для інтимних поезій В. Самійленка* (Вітч., 2, 1964, 165).

РОЗМІРКОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІРКУВАТИ**, ую, уєш, *док.* 1. Заглиблюватися думками в щонебудь; мислити, міркувати. *Незвичка, якесь м'ясно-гідке відчуття омов'яної ваготи у всьому тілі не проходило. Але вже здатна була* [Надіяка] *щось думати, гадувати, навіть розмірковувати* (Коз., Листя..., 1967, 187).

2. *про кого* — що, над ким — чим. Зіставляти різні думки, міркування, всебічно зважувати щось, роблячи певні висновки; обмірковувати. *В неділю вона ходила в ліс, де стояли готові зруби, оглядала .. матеріал, розмірковувала і розпитувала про ціни в лісників* (Коцюб., II, 1955, 25); *Другого дня я довозу тилкєся по саду Шевченка, все ще розмірковуючи над тим, що ж мені робити* (Грим., Подробниці ..., 1956, 126); *Остан був не з колодливих. Але, розмірковувавши, вирішив не ризикувати життям по-дурному* (Головко, II, 1957, 575); *// над чим і без додатка. Думати над чим-небудь, роздумувати про щось. Не розмірковуючи для чого, петляючи між деревами, Дмитро великими кроками спускається вниз* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 514); *Не розмірковуючи довго,*

він витяг з кишені ножа, розкрив його і встроїв у землю (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); *О. Нестор був так збентежений і зворушений до глибини душі, що не був в силі розміркувати над сими питаннями* (Фр., VII, 1951, 72).

3. *перев. недок.* Висловлювати свої думки, говорити про щонебудь. — *Війна, бачите, нині пішла незвичайна, — розмірковує полковник* (Ле, Мої листи, 1945, 178); *Демид палив цигарку за цигаркою та сумовито розмірковував: — Марнотратство яке на світі, ох, марнотратство ...* (Гончар, Тривка, 1963, 74).

РОЗМІРКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмірковувати. *Не місце на сентиментальні розміркування там, де треба рятунок ...* (Коцюб., I, 1955, 222); — *Ви оточені. Єдиний ваш рятунок — здатися. Дасмо на розміркування негодидки* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 179).

РОЗМІРКУВАТИ *див.* розмірковувати.

РОЗМІРНИЙ, а, е. 1. Який характеризується певним розміром. *Розміри вузлів і деталей, що послідовно прилягають один до одного, утворюють так званий ланцюг розмірів, або розмірний ланцюг* (Допуски..., 1958, 206); *// Признач. для розмірвання чого-небудь. Розмірні числа.*

2. *рідко.* Те саме, що розміреним 1. *Під кроком розмірним нерівний паркет Зарипає у кожній своїй деревинці* (Бажан, Роки, 1957, 249).

РОЗМІРНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. розмірний 1. *У фізиці для наукових та навчальних цілей широко застосовується аналіз розмірностей, який дає можливість відкривати нові, ще не передбачені залежності між кількома явищами природи* (Наука..., 7, 1956, 36).

РОЗМІРНО, *рідко.* Присл. до розмірний 2. *Розмірно, одна за одною напочувалися прибієнні хвилі* (Трубян., Пхуна..., 1940, 93).

РОЗМІРЮВАТИ *див.* розмір'яти.

РОЗМІРЮВАТИСЯ *див.* розмір'ятися.

РОЗМІР'ЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до розмір'яти; *// розміряно, безос. присудк. сл.* — *Все в них [махновців] пристріляно та розміряно було, в одному тільки промахнулись ... — У чому? — Не врахували, на що здатен народ, коли він за права свої піднявся* (Гончар, II, 1959, 442).

2. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що розміреним 1. *За спинами різкий, штампований кавалерійський тупіт: ескадрон, ніяк не менше, розміряним алюром мчався* (Кач., II, 1958, 382); *Чути низьке, розміряне дзвигання — працюють електронні установки* (Наука..., 11, 1967, 25).

РОЗМІР'ЯНО, *рідко.* Присл. до розмір'яний 2. *У високі двері з коюю до кудні тьось легко, розміряно стукає тричі* (Козл., Пов. і опов., 1949, 12).

РОЗМІР'ЯТИ *див.* розмір'яти.

РОЗМІР'ЯТИ, яю, яєш і *рідко* **РОЗМІРЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМІР'ЯТИ**, яю, яєш і *рідко* **РОЗМІРЮВАТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.* 1. Міряючи, визначати величину, розміри чого-небудь, відстань між чимсь. *Він задуманий годис, розміряє ступнями гору і викладає, що і де вибудувати* (Мирний, IV, 1955, 159); *Учні викопали глибокі ями, засипали в них глину та переєтій. Кілька днів кипіла робота. Розміряє площу Ора, але не відставала і Елеонора Степанівна* (Збан., Малия. дзвін, 1958, 197); *// Міряючи, ділити щонебудь. Аж ось на третій рік — чуємо, якась комісія їде в село, пасовисько розмір'ювати* (Фр., II, 1950, 48); — *Кажуть, що неправильно Димбал панську землю розміряв* (Гончар, II, 1959, 157); *Хоч і завтра постановила б громада землю забрати, не яка й морока була б: землеміра викликати та й хай розпланує, розмірить і кеит* (Головко, II,

1957, 258); // Мірляючи, визначати місце для чого-небудь. *Межовицки* [межовики] там розміряли, кілочки в землю забивали, На знак, де військові стоять (Котл., I, 1952, 282); *До вечора він устив розміряти місця своїх майбутніх будівель, позабивати по кутках кілочки* (Стельмах, II, 1962, 347); *Не поспішаючи, години за ніктори батько з дочкою майже наполювину розміряли квадрат* (Трубл., Шхуна., 1940, 43).

2. Заздалегідь визначати свої можливості, силу, ступінь вичу чого-небудь і т. ін. *Може, не кожен розмірює, чи витримають сили, — а бути ж незламним і незламним — ой як хочеться!* (Тич., III, 1957, 462); [В о р н і н:] *Що ж ... Роби, як знавеш ... Я попередив ... Радив би тільки розмірити свої сили і стан своїх нервів* (Лев., Нові п'єси, 1956, 33).

3. Наперед намічати розпорядок, правила чого-небудь, послідовність у чомусь і т. ін. *В людей, що до праці гарячі, учитися кожному з нас — краси богатырської вдачі, умінню розмірювати час* (Тич., Зростаю., 1960, 25); *Живи, любі, скільки можеш і як можеш, то менше буде жалю, вір мені, ніж коли б ти все розмірила, розважила і відклала на завтра* (Л. Укр., V, 1956, 345).

РОЗМІРЯТИСЯ, *яється і рідко РОЗМІРЮВАТИСЯ*, *юється, недок.* Пас. до розміряти, розмірювати.

РОЗМІСЯТИ *див.* розмішувати¹.

РОЗМІСЯТИСЯ *див.* розмішуватися¹.

РОЗМІСТІТИ *див.* розміщати.

РОЗМІСТІТИСЯ *див.* розміщатися.

РОЗМІТАТИ, *аю, аєш, недок.*, **РОЗМЕСТИ**, *етю, етеш, мик. ч. розмів, меля, лб; док., перек.* 1. Метучи в різні боки, прибирати що-небудь, розчищати, звільняти якусь поверхню (від снігу, пилу, сміття і т. ін.). *Розмітати стежку*; // *Змітати що-небудь у різні боки* (сніг, пил, сміття і т. ін.). *Василь Петрович взяв мітлу, розмів сугий сніжок на точку, до якого, мабуть, вже звикли птахи, і силнує з кишені суміш проса* (Коп., Подарунок, 1956, 122); // *Роздувати, рознесити в різні боки; розвівати*. *Вітер сніг розміта, Кризь сніг поворіла Трава вигляда* (Кост., I, 1967, 56); *У парках і скверах згрібали у величезні купи потемніле листя і підпалювали ... а потім доволго ще вітер розмітає попіл, ворухи недопаленим листям* (Дім., Ідол, 1961, 121); **Образно*. *Прапор рине в гору. Сяйністою своєю Він навислі змари з неба розмете* (Бажан, Роки, 1957, 220).

2. *перев. док., перек., розм.* Розібрати, рознести, розграбувати. *Лицарство побили, Защо розмели* (Габ., I, 1959, 426); *Де тії родичі візьмуться! та доглядають так: де ганчірка, де латка, так і рознесуть і розметуть!* (Барв., Опов., 1902, 435).

3. *перев. док., перек., розм.* Завдати поразки, перемогти в боротьбі; допенту розбити. *Розмели без останку вони грози навал. І в симфонії ранку їх віта Арсенал* (Сос., Солов. далі, 1957, 71).

РОЗМІТАТИСЯ, *яється, недок.* Пас. до розмітати 1.

РОЗМІТИТИ *див.* розміщати.

РОЗМІТКА, *и, ж.* 1. Дія за знач. розмітити, розміщати. *Розмілювання, як і всяку іншу роботу, зв'язану із зміною форми деревини, слід проводити тільки після попередньої розмітки* (Гурток «Умілі руки.», 1955, 48); *Розмовляємо з членами бригади, що ведуть розмітку сталевих полотнищ* (Рад. Укр., 15.VII 1959, 3).

2. Мітка, позначка, нанесена в процесі розмічування. *На деяких підприємствах .. автоматичні кулачки виготовляють методом фрезерування і наступного обпилювання за розміткою* (Веч. Київ, 16.II 1967, 4).

РОЗМІТНИК, *а, ч.* Робітник, фахівець з розмічування. *Розмітнику Патомову порадили оволодіти ще однією професією* (Автом., Щастя ..., 1959, 82); *Незабаром після війни почав [Романченко] працювати .. стругальником,*

потім фрезерувальником, розмітником (Роб. газ., 20.I 1966, 1).

РОЗМІТНИЦЯ, *і, ж.* Жін. до розмітник.

РОЗМІТОЧНИЙ, *а, е.* Те саме, що розмічальний. *Розміточні лінії, що їх наносять на поверхню заготовки, називаються рисками* (Практ. з машинозн., 1957, 30); *Олександр з усією енергією, властивою молодим, узявся за роботу. Розміточна плита, рейсмус, запах клею і металу — від усього паморочилась голова* (Рад. Укр., 20.X 1962, 3).

РОЗМІТЧИК, *а, ч., рідко.* Те саме, що розмітник. *Прийшов на завод демобілізований солдат Михайло Завада. Послали його.. підручним розмітника* (Ком. Укр., 1, 1968, 76).

РОЗМІТЧИЦЯ, *і, ж., рідко.* Жін. до розмітчик.

РОЗМІЧАЛЬНИЙ, *а, е.* Признач. для розмічування чого-небудь. *Вимірювальні і розмічальні інструменти треба систематично оглядати, ремонтувати їх при пошкодженні* (Стол.-буд. справа, 1957, 96); *Навкруги степ, пісок. Осіння негода. Кілька тимчасових будівлючок. На майданчику — розмічальні кілки* (Веч. Київ, 10.II 1964, 3).

РОЗМІЧАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розмічати. *Роботи по укладанню водопровідних труб починають з розмічування осі траси трубопроводу* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 323); *Розмічування виконують на розмічальній плиті, на якій розміщують розмічувану деталь* (Практ. з машинозн., 1957, 30).

РОЗМІЧАТИ, *аю, аєш і рідко РОЗМІЧУВАТИ*, *ую, уєш, недок.*, **РОЗМІТИТИ**, *ічу, ітнш, док., перек.* 1. Ставити мітки, робити позначки, розбиваючи, ділячи поверхню чогось з певною метою. *На розгородженому подвір'ї Катерини.. Мусій Горбань розмічав фундамент під дві кімнати з кухнею* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 137); *Великий архітектор, мов лінійкою, розмітив ці прями кутки, дальні перспективи, заокругленні площі* (Полт., Повість., 1960, 373); // *спец.* Наносити на поверхню заготовки контури майбутньої деталі, що вказують на межі, в яких потрібно виконувати її дальшу обробку відповідно до креслень. *Розмічаючи деталі перед їх обробкою, треба передбачити припуски для дальшої обробки* (Стол.-буд. справа, 1957, 94); *Щоб одержати виріб відповідної форми і розміра, потрібно перед обробкою заготовку розмітити* (Практ. з машинозн., 1957, 30).

2. *розм., рідко.* Обдумуючи, визначати, намічати план дальших дій, заходів. *Василько розмітив собі на пальцях, про що має говорити з ним* (Турч., Зорі., 1950, 170).

РОЗМІЧАТИСЯ, *яється, недок.* Пас. до розмічати 1. *Михась Лобанок якось сказав, що йому набридло ходити далеко до столу, на якому розмічались вікна на гілках* (Автом., Щастя., 1959, 82).

РОЗМІЧЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мнн. ч. до розмічати; // *розмічено, безос. присудк. сл.* Чітко, як на військових картах, розмічено площі для кожної ланки (Рад. Укр., 4.XII 1961, 2).

РОЗМІЧЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. розмітити, розміщати. *Механізація дає можливість прискорити процес розмічування не менш як у 3 рази* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 26).

РОЗМІЧУВАЛЬНИЙ, *а, е.* Те саме, що розмічальний. *Встановлюють лані-бритеи на рівній площадці або помості, користуючись розмічувальною дошкою, на якій намічено лінії рядків* (Колг. Укр., 5, 1959, 20).

РОЗМІЧУВАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до розмічувати. *Щоб одержати виріб відповідної форми і розміра, потрібно .. перенести на поверхню заготов-*

ки з рисунка або зразка контури розмічуваної деталі (Практ. з машинозн., 1957, 30).

РОЗМІЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмічувати.

РОЗМІЧУВАТИ *див.* розмічати.

РОЗМІШАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розмішати.

2. у знач. прикм., рідко. Який став густим, в'язким від тривалого місіння. Глибокий розмішаний сніг налипав на носі, відбивав останні сили в січовиків (Ле, Наллвайко, 1957, 102); Як тільки вишшли на чорний розмішаний шлях..., високий юнак зупинився (Коз., Гарячі руки, 1960, 120).

РОЗМІШАТИ *див.* розмішувати².

РОЗМІШАТИСЯ *див.* розмішуватися².

РОЗМІШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розмішати.

РОЗМІШУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розмішувати¹.

РОЗМІШУВАННЯ², я, с. Дія за знач. розмішувати². Доктор Гальванеску чекав на Салто, задумливо розмішуючи ложечкою кофе... Салто на це трого здивувалася, справедливо припускаючи, що й розмішування цукру снід було б механізувати (Смолиць, I, 1958, 63).

РОЗМІШУВАТИ¹, ую, уеш, *недок.*, **РОЗМІСИТИ**, ішу, ісиш, *док.*, *перех.* Місяця, розминати що-небудь, перетворюючи його в густу, в'язку масу. В тім потоці наповнали пастухи худобу, згонили її перед містком у долину над потік. Через те худоба так розмішувала дорозу (Март., Тв., 1954, 454); Доц лив уже друє добу, грузовики і бронетранспортери розмісили грязь, а ізати доводилось без фар (Дмит., Наречена, 1959, 113).

РОЗМІШУВАТИ², ую, уеш, *недок.*, **РОЗМІШАТИ**, ію, іеш, *док.*, *перех.* Мішаючи, розводити, розбавляти що-небудь рідке або сипке, надаючи йому рівномірної густоти чи складу. Начальник знову сів і почав розмішувати цукор у склянці (Ю. Янов., IV, 1959, 107); Біля мурів працювало багато людей, одні тесали каміння, інші розмішували розчин (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 553); Гіпувати солонці найкраще в паровому полі, де в змога добре розмішати гіпс з ґрунтом (Наука., 11, 1956, 25).

РОЗМІШУВАТИСЯ¹, ується, *недок.*, **РОЗМІСИТИСЯ**, іється, *док.* 1. Від тривалого місіння, розминання перетворюватися в густу, в'язку масу.

2. тільки *недок.* Пас. до розмішувати¹.

РОЗМІШУВАТИСЯ², ується, *недок.*, **РОЗМІШАТИСЯ**, іється, *док.* 1. Набувати рівномірної густоти чи складу при розмішуванні, розведенні, розбавленні і т. ін. (про що-небудь рідке або сипке).

2. тільки *недок.* Пас. до розмішувати².

РОЗМІШАННЯ, я, с. Дія за знач. розмішати.

РОЗМІШАТИ, ію, іеш і **РОЗМІШУВАТИ**, ую, уеш, *недок.*, **РОЗМІСИТИ**, ішу, ісиш, *док.* Розставляти, розсаджувати або розкладати кого-, що-небудь у певних місцях, у певному порядку. Гусари розмістили з собою по дамї в кожних санках, а Балабузу повезли самого на задніх саночках (Н.-Лев., III, 1956, 147); У шкільному вестибюлі і в коридорі хлопчики й дівчатка розмістили на високих зелених столиках квіти (Довч., IV, 1957, 374); // Визначати послідовність у розташуванні чого-небудь, розташовувати щось у певній послідовності. Тепер Ви можете починати друк книжки, вибравши заголовок, який Вам буде до вподоби, та розмістивши оповідання в якому самі хочете порядку (Коцюб., III, 1956, 263); Менделєєв розмістив елементи в порядку зростання їх атомної ваги і за ознакою однотипності хімічних властей (Логіка, 1953, 43); // Надавати, виділяти кожному приміщення, місце для проживання, ноївлі, відпочинку і т. ін.; розселяти. Нагнали в степ

австрійців. Гнали їх тими ж самими шляхами, що й заробітчани..., розміщали в тих же самих батрацьких казармах (Гончар, II, 1959, 29); Поранених довелось розмішувати по хатах (Шиян, Партиз. край, 1946, 47); Він .. скочив на коня й поскакав швиденько до казарм, щоб розмістити своє волоське військо, нагодувати й напоїти його (Н.-Лев., VII, 1966, 72); // Розподіляти що-небудь на певній площі, території і т. ін. Партия вважає за необхідне рівномірно розмішувати культурні заклади на території країни (Програма КПРС, 1961, 114); В новому Палаці (півверів) є де зручно розмістити самодіяльні гуртки, різноманітні лабораторії (Рад. Укр., 13.V 1962, 4); // Відводити під щось яку-небудь площу, ділянку або якесь місце. Розмішувати козагостні сади потрібно не серед степу..., а біля села (Озелен. колг. села, 1955, 18); В колосисті пражуть розмістити гречку на південно-східному схилі, поблизу лісових смуг (Хлібороб Укр., 3, 1969, 16).

РОЗМІШАТИСЯ, іюся, іється і **РОЗМІШУВАТИСЯ**, уюся, ується, *недок.*, **РОЗМІСИТИСЯ**, ішуся, істншся, *док.* 1. Сідати або ставати в певних місцях, займати місця. Добрі люди самі розміщалися кому як до вподоби (Чорн., Визвол. земля, 1959, 122); Матюшини спільники мочики розміщувалися на вільних стільцях (Шиян, Баланда, 1957, 92); — Чи всі тут? — знову гукнув справник, коли саж-так розмістилися люди (Мирний, IV, 1955, 200); Федір Іванович з Марусею одставили од стіни стіла, щоб усім розміститися (Головка, II, 1957, 495); // Влаштовуватися де-небудь на проживання, ночівлю, відпочинок і т. ін.; розселятися. Хлопці розмістилися в гуртожитку (Ткач, Плем'я., 1961, 43); «Тобоя» підійшов до Обдорська (нині Салехард), і весь екіпаж розмістився в селищі на зимівлю (Видачї вітча, географі., 1954, 30).

2. Перебувати в якому-небудь місці, бути розташованим де-небудь; розташовуватися. В чегляному двоповерховому будинку, де розміщалися всі служби, було тепло (Тют., Бир, 1964, 146); Все було незвичайним у цьому літаку: фюзеляжа не було, пальне, кабіни на 120 пасажирів і 12 членів екіпажу розміщувалися в самому крилі (Наука., 9, 1965, 39); Крім возневої Брянського, тут розмістився командний пункт батальйону (Гончар, III, 1959, 53); Обласне управління водного господарства розмістилося на гомиській вулиці (Чаб., Тече вода., 1961, 33).

3. тільки *недок.* Пас. до розмішати, розмішувати.

РОЗМІШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розмішати. Штаб був розміщений в селянській хаті (Шиян, Переможці, 1950, 175); Окремо розміщена рублена будівля комори була дуже поширена в зернових районах України (Дерев. зодч. Укр., 1949, 25); // розміщено, безос. присудк. ся. Йдемо дивитися краєзнавчий музей .. Експонати поки що розміщено в двох невеличких кімнатах (Чаб., Шляхами., 1961, 40).

РОЗМІЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розмістити, розміщати. Рациональне розміщення продуктивних сил — одна з найважливіших проблем комуністичного будівництва (Ком. Укр., 8, 1964, 22).

2. Система, порядок розташування кого-, чого-небудь. У розміщенні картин .. була вишуканість, підказана безумовно вродженим почуттям естетики (Вільде, Сестри .., 1958, 314); Розміщення наголосо.

РОЗМІШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмішувати.

РОЗМІШУВАТИ *див.* розмішати.

РОЗМІШУВАТИСЯ *див.* розмішатися.

РОЗМНОЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розмішати.

РОЗМНОЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розмішати, розмішувати і розміщати, розміщуватися, розмішуватися. В

арсеналі оргтехніки багато засобів швидкого й доброякісного розмноження інформації (Наука..., 1, 1967, 15); Для розмноження графічного матеріалу в складі геодезичної служби треба мати фотографію і копіювальники (Інж. геод., 1959, 452); *Справжній мислитель .. дбає про розведення і розмноження дівчини, про обєрганнї її* (Рильський, Веч. розмов, 1964, 215).

РОЗМНОЖИТИ *див.* розмножувати.

РОЗМНОЖИТИСЯ *див.* розмножуватися.

РОЗМНОЖИВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розмноження, передруку, копіювання чого-небудь. В корпусному цегу встановлено нову копіювально-розмножувальну машину (Веч. Київ, 24.XII 1966, 1).

РОЗМНОЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розмножувати і розмножуватися.

РОЗМНОЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗМНОЖИТИ**, жу, жеш, *док.*, *перег.* 1. Кількісно збільшувати що-небудь. Потрібне суспільство, яке мільйонами рук підполює наш досвід, розмножує користь, здобути вашою ланкою, Іване Семеновичу ... (Ю. Янов., II, 1954, 127); // Дружувати, шерешувати в кількох або багатьох примірниках. Дівчата якимсь чином уже підєтавали з тавору ноты [Державного гімну] і розмножували їх від руки (Гончар, I, 1954, 449); — *Оцеї папірець треба розмножити ... 100 примірників... Неодмінно на склографі* (Петльов., Хотинці, 1959, 80).

2. Розводити, розплоджувати у великій кількості (рослини або тварин). — *Сійте свою пшеничку, розмножуйте її, а прийде пора косити, .. покличете мене на обжинки* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 6); Зеленими живцями розмножують бирючину, жасмини, спіреї (Озелен. колг. села, 1955, 105).

РОЗМНОЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМНОЖИТИСЯ**, яться, *док.* 1. Кількісно збільшуватися, з'являтися у великій кількості. Багате досвідом життя лежить переді мною.. Я бачу, як повиростали заводи і фабрики. Розмножилися дороги (Ю. Янов., II, 1958, 166).

2. Розплоджуватися, розводитися (про рослини, тварин). Ця порода [тополі] дуже дово розмножувалась у нас (Чаб., Стоїть вїр... 1959, 75); Розмножується гігантські кенгуру дуже повільно, щороку народжуючи одного, рідко двох малят (Посібник з зоогеогр., 1956, 18); // розм. Народжуватися у великій кількості (про людей). Доводячи, що причиною злиднів є сама природа і народні маси, які надто швидко розмножуються, Мальтус виправдовує капіталізм, визначає розбіжницькі війни (Ком. Укр., 8, 1965, 48).

3. тільки *недок.* Пас. до розмножувати 1.

РОЗМОВА, и, ж. 1. Словесний обмін думками, відомостями і т. ін. між ким-небудь. Максим устає. За ним прокинулись деякі другі; почалась товариська розмова (Мирний, I, 1949, 224); — *Облишимо цю розмову, — сказала, посумнівши, Оксана. — Як ви можете...* (Гончар, Бригантна, 1973, 150); // Обмін думками, відомостями за допомогою міміки, жестів і т. ін. Лікар входить справа. Олімпіада Іванівна кидється до нього, показує на Любу, зміїчна розмова між ними (Л. Укр., II, 1951, 62); Бачу мужчину й жінку, що мовчки сидять. Одне тримає сріника, а друге швидко перебирає пальцями обох рук. Це закозани глухонімі, що почали свою розмову десь при світлі ліхтаря й кінчають її тут (Ю. Янов., II, 1958, 22); // *заст., рідко.* Діалог у літературному творі. Треба йти [байки] .. гаразденько вигладити, а деякі і зовсім переробити, розмову є їх поширити (Мирний, V, 1955, 381); // Чий-небудь слова, вислови; мова, розповідь. Мелашка була з поетичною душею. Часом вона в своїй розмові несамохіт акидала слова пісень (Н.-Лев., III, 1956, 341); *Отець Вікентій з розмов*

отця Миколая ще раніше довідався, що в того є три дочки на відданні (Стельмах, I, 1962, 265); // Спосіб висловлювання, властивий кому-небудь; манера говорити, висловлюватися. Теоя розмова, поstatt і вигляд твій — Все разом свідчить: римлянин, римлянин (Зеров, Вибр., 1966, 338); // Бєсїда з ким-небудь, переє. ділового змісту, з певною спрямованістю. [К р е ч е т:] Товариш Берест, я прошу вас одкласти нашу розмову, я погано себе почуваю ... (Корн., I, 1955, 113); Я вступаю до смуги повсякденних інтересів, приїздів на фабрику ранком, переєглядів, розмов, директив, сварок, мотажів — усього того, з чого складається ціле наше життя (Ю. Янов., II, 1958, 36); // Тема або зміст обміну думками, бесїди. Я старався заспокоїти себе: адже то були звичайні господарські розмови, які ведуться скрізь всіма... (Коцюб., II, 1955, 358); — *Мій розум швидко етомаюють розмови про вільну конкуренцію, і про економічну еволюцію* (Стельмах, I, 1962, 18); // *перев. мн.* Чутки, поголоски. По селу йшли розмови про Гудзя. Оповідали, що він у знівє забив ломакою вола (Коцюб., II, 1955, 28); // *перев. мн.* Негативні висловлювання, нарікання на чю-небудь адресу; осуд чїхїс дій, вчинків, поведінки і т. ін.; пересуди. — *Всі ж ми однаково не стали: і я, і вони. То чи ж мені ноги посудомити — вистояти якусь годину? А не стань — одразу розмови почнуться!* .. *Взявся, скажуть, Хома собакою на земляків...* (Гончар, III, 1959, 309); // Легка, невимушена балаканина. Скоро тазяїн попадає до нас і хоч ми горілки не п'ємо, зате готова приємна розмова, і ми зав'язуємо вузлик нашої знайомості (Коцюб., II, 1955, 237); *Тримался [кадровики] окремою групою і швидко зав'язує розмови з молоденькими дівчатами* (Тют., Впр, 1964, 307).

Без розмов — не роздумуючи, не беручи до уваги сумнівів, заперечень; не говорячи ні слова; мовчки; **Весті розмову** — говорити, розмовляти. Довго стоїли Василь та Олександра під вербами край ставка і вели розмову (Коцюб., I, 1955, 64); — *Та чи з тобою ж пре сі речі вєсти розмову?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 131); **Вєтупати** (вєтупіти, західити, зайті, вєтравати, вєтратіти, втратітися, втратітися і т. ін.) в розмову з ким; **Забодити** (завєстї, зав'язувати, зав'язати, зняти, повєстї і т. ін.) розмову з ким — починати говорити з ким-небудь. *Уже без серця вступає Чіпка в розмову* (Мирний, I, 1949, 313); *Митю Михайло Іванович любить сердечно і часто заходить із ним у довгі розмови ...* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 54); — *Я, я, Катре, вас кликала, — вразу ж і вєтрєла [Докія Петрівна] в розмову* (Головко, II, 1957, 193); — *Все пам'ятаю, — засміявся Тимко. — Все та не все, — втратілася і собі в розмову Гаврило* (Тют., Впр, 1964, 228); *Він любив заводити з Шуруо статєчні розмови про цєорського адмірала* (Гончар, III, 1959, 200); *Йї хотїлося зав'язати розмову з приїжджою, але Варєара не озвалася* (Перв., Дикий мед, 1963, 18); *Максим думає, як би зачепити зятя, як би зняти з ним розмову* (Коцюб., I, 1955, 36); *Повєла розмову мати із дочкою* (Гонч., Вибр., 1959, 82); **Звєдити** (звєстї), **повєртати**, **повєрнїти**, **перевєдити**, **перевєстї і т. ін.**) розмову на кого — що — починати говорити на іншу тему. *Потїм, так ніби непомїтно, зводила [свєкруха] розмову на діти, починала заєвалювати їх звєзгалі* (Хотк., II, 1966, 44); *Я знаю, що режисер опиратиметься, треба скорїше повєртати розмову на інше* (Ю. Янов., II, 1958, 26); *Грицко переводить розмову на інше* (Стельмах, II, 1962, 392); **От і вся розмова** — на цьому й кїнець; **Пустї розмова**; **Пустї розмови** — непотрібна, беззмістовна балаканина. [Д е і ф о б:] *Я не для загадок прийшов сюди, не для пустих розмов. Кажу виразно, що ти заручена* (Л. Укр., II, 1951, 280); *Непримиренна боротьба з паперовою*

тяганиною і бюрократизмом, пустими розмовами на засіданнях, визмовисть до товаришів — ото й були ті основні риси ленінського стилю роботи (Знання, 1, 1969, 2); **Розмова іде** (йшла, пішла, заходить, зайшла, течє, текла, тьчнється, точілася, ведється, велася і т. ін.) — хтось говорить про кого, що-небудь. Там, у хаті, у теплому ватнику, іде тепла розмова ... (Мирний, I, 1954, 339); **Розмова йшла за режисерів, яких я мусив узяти** (Ю. Янов., II, 1958, 18); **Між танцями зайшла розмова у дітей з парубками: чи добре із багаторою одружитись?** (Вовчок, I, 1955, 191); **Серйозна, вдумлива тебе між ними розмова** (Гончар, II, 1959, 407); **Розмова велася дого, коло години** (Коцюб., II, 1955, 192); **Розмова не в'яжеться** (не в'язалася, не клеїлася, не клеїлась) — розмова не виходить, не налагоджується. **Розмова не в'яжеться.** Юра смакоче патиснок (Смоляч, II, 1958, 47); **Сиділи, мов давні приятелі, ставочий — на покуті, багачир-козак — навпроти .. Розмова не клеїлася: перескакувала з одного на друге** (Мирний, I, 1949, 375); **Тільки й розмови про (за) кого — що — хто-небудь весь час говорить про когось, щось.** — Цілий вечір тільки й було розмови, що за церкви, за монастирі (Н.-Лев., VI, 1966, 26); **У селі... тепер — тільки й розмови було про скорий виїзд приїзд** (Хотк., I, 1966, 95); **[К о с т о м а р о в (до Шевченка):] Ну, дждаєся? (до Черницького) Тільки й було розмови в нього, що про вас** (Тич., I, 1957, 329).

2. нар.-поет. Уживається як пестлива назва любові, коханої людини або як звертання до неї. *Ой, од моря та й до моря Битая дорога ... Куди ідеш-од'їждеш, Любая розмова?* (Укр.-лір. пісні, 1958, 255).

РОЗМОВИНИ, впр, мн., розм. Розмови, балачки. **РОЗМОВИТИСЯ**, влюся, влюся; мн. розмовлятися; док., заст. 1. Порозмовляти. — *Жінко! — каже Павло, — любя моя, кохана! подивись на мене, розмовся зо мною!* (Вовчок, I, 1955, 168); // *Порозумітисся. Він навіть встиг розмовитися з литвином, що поганенько говорив по-російськи* (Ірчан, II, 1958, 271).

2. Розговоритися. *Ми розмовились про з'їзд, про реферата* (Драг., II, 1970, 238).

РОЗМОВЛЯТИ, яю, яеш, недок. 1. Усно обмінюватися думками, вести розмову, бесіду з ким-небудь. *Філін, розмовляючи, ніколи не дивився людям в очі* (Н.-Лев., VI, 1966, 328); *Обоє в затінку сиділи на широкій призьбі, про щось тихо розмовляли* (Стельмах, II, 1962, 97); **Образно. Вітер з гаям розмовляє, Шепче з осокою* (Шевч., I, 1963, 144); // *Передавати свої думки, почуття за допомогою міміки, жестів.* *Потай кохались вони, розмовляючи тільки на мигах* (Зеров, Вибр., 1966, 321); *Звернувшись до Аугера, почав [дід] розмовляти руками, показував, що човном пливали туди, махав в обидва боки долонями — значить веслами гребля* (Хижняк, Тамара, 1959, 97); // *перев. із запереч. в е, з ким, між ким, розм.* *Підтримувати стосунки, зв'язки, спілкуватися з ким-небудь.* *Не розмовляла [Олена] з Оксеною і кишкою виляньчувала способи помести над Ганною* (Тют., Впр, 1964, 108); *Після тої сутички на мітингу — бути чи не бути в полку комісарові — вони й досі майже не розмовляли між собою* (Гончар, II, 1959, 117).

2. Мати здатність, уміти говорити, висловлювати свої думки, почуття. *Олексі і Меланці здавалося, що син уже все розуміє, дарма що він не розмовляє, але він відчуває, що це про нього балакають* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 337).

3. Говорити, володіти якою-небудь мовою. *Товариство у мене виключно російське і по-італійськи, на жаль, не розмовляю* (Коцюб., II, 1956, 415); *Складнішою виявилась і подіяння України. Була вона повна своїх і чужих панів, які добре розмовляли по-українському* (Довж., I, 1958, 16).

РОЗМОВНИЙ, а, е. 1. Який уживається в розмові, характерний для усного мовлення. *Широко вживаються в пестичну мову розмовні інтонації* (Рильський, III, 1956, 79); *Запас розмовних слів став таким великим, що вона з будь-ким могла вже вільно порозумітисся* (Хижняк, Тамара, 1959, 82).

2. Який має вигляд розмови, діалогу; викладений у формі розмови, діалогу. *Вірш [М. Бажана] «27-ме січня» написано .. розмовним, тонічним, різномасштабним віршем* (Рад. літ-во, 5, 1964, 53).

3. діал. *Говіркий, балакучий. У товаристві був [Андрій] розмовний, веселий а навіть жартівливий* (Фр., V, 1951, 16); *Зона весела і розмовна дівчина* (Л. Укр., III, 1952, 646).

РОЗМОВНИК, а, ч. 1. Посібник для вивчення іноземної мови, в якому подані зразки розмов на різноманітні теми. *Він дого гортав заляжженого розмовника, нарешті відшукав потрібну фразу* (Кучер, Голод, 1961, 218); *Вже добрих три тижні тому він замовив собі німецько-російський словник і розмовник* (Гашек, Пригоди .. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 552).

2. розм. Той, хто розмовляє з ким-небудь; співрозмовник. *Обидва розмовники були колись нерозлучними друзями в світі* (Л. Укр., III, 1952, 742); *Коли від днімі залишилися самі лушпайки, розмовники згадали за полоненого* (Досв., Гюлле, 1961, 43).

РОЗМОВНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до розмовник 2. — *А чи не знаєте ви чогось докладнішого про життя самої пані Бічер-Стоу, роман якої ми всі знаємо з ваших оповідань? — каже одна з дорослих розмовниць* (Черн., Що робити?, перекл. Дуканя, 1936, 243).

РОЗМОВНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. розмовний 1, 2. *Однією з поширених вад у біографічних п'єсах є брак діалогічності... надмірна розмовність* (Вітч., 10, 1970, 143).

РОЗМОВОНЬКА, п, ж. Пестл. до розмова. *Ой я в виру воду беру, на камені стою, Люба мені розмовонька, миленький, з тобою* (Коломийки, 1969, 140); *У коханій розмовоньці Швидко ніч проходить, Влідне місяць, гаснуть зорі, І сонечко сходить...* (Л. Укр., I, 1951, 322).

РОЗМОВОЧКА, п, ж., рідко. Пестл. до розмова 1. — *Значить, паки Ружинські, Меховецькі ждуть не відждуться, коли .. нападуть на стомлені війська московського царя!* .. *Розмовочка* (Лемя, Побратими, 1954, 27).

РОЗМОКАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розмокати. *Застосовують [дренаж] для захисту мизового укосу греблі від розмокання, а також для приймання і відведення води, що просочилася через греблю* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 49).

РОЗМОКАТИ, ас, недок., **РОЗМОКНУТИ** і рідко **РОЗМОКТИ**, кне; мн. ч. розмок, ла, ло і розмокнув, нула, ло; док. *Вбираючи в себе воду, вологу, ставати мокрим, м'яким або втрачати свою первісну форму.* *Розкопана земля швидко розмокала, щоботи грузи* (Кол., Вибр., 1948, 8); *Розмокла на кисіль книші і буханці* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 144).

РОЗМОКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мн. ч. до розмокнути, розмокати. *Несучи на корожислі коновки з водою, вона твердо ступала по розмокалій глині босими, червоними ногами* (Фр., I, 1955, 82); *Покура, нажахана юрба .. поволеньки, моторошно просувається розмоклими, розбуленими стернами, ріллями* (Коз., Листя..., 1967, 65).

РОЗМОКНУТИ див. розмокати.

РОЗМОКТИ див. розмокати.

РОЗМОЛОТИ див. розмелювати.

РОЗМОЛОТИЙ див. розмелений.

РОЗМОЛОТИСЯ див. розмелюватися.

РОЗМОЛОТИТИ *див. розмолочувати.*
РОЗМОЛОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОЛОТИТИ**, очу, бтиш, *док.*, *перех.* 1. Молотяти, розбивати, подрібнювати що-небудь.

2. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Дуже побити (перев. у бою, в сутичці); завдати поразки. — *Ми були лише така собі латка. От і пришили нас нарешті під Дуклю, там нас розмолотили, і ми поїхали знову формуватися* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1953, 350).

РОЗМОЛОЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *розм.* Пас. до розмолочувати 1.

РОЗМОНТОВАНИЙ, а, е, *техн.*, *рідко*. Дієпр. пас. мнв. ч. до розмонтувати. В одній половині напієрозваженого будинку.. містилася розмонтована друкарська машина (Вільде, Сестри.., 1958, 142).

РОЗМОНТУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *техн.*, *рідко*. Те саме, що демонтувати. — *Я в олійниці був, розмонтувати її зібрався* (Ле, Право.., 1957, 151).

РОЗМОРГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати довго і часто моргати. * *Образно. Ліси розпівалися, верхи у верховині розхиталися, ріками зорі розморгалася* (Черемш., Тв., 1960, 254).

РОЗМОРДАТИТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати мордатим, шкватим. *Побитий віспою, рудобровий, з круглим лицем, що розмордатіло на морських .. гарчах, він ще й зараз херцює в беззолиці з написом на лобі «Держкий»* (Гончар, II, 1959, 25).

РОЗМОРДОВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мнв. ч. до розмордувати. Від зісного ривка юнак поточився наперед .. і ледве не впає просто під ноги розмордовоаної цим хвилинним настроєм юрби озвірлої шляхти (Ле, Хмельницький, I, 1957, 120).

РОЗМОРДУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Вікликати в кого-небудь стан збудження, роздратування; // *безос.* А Прокіп уже не йшов, а біг і розмазує не тільки картузом, а обома руками і щось кричає, тільки здалеку не було чути. — *Он дивись ти! Чого це його розмордувало?* (Тют., Вир, 1964, 235).

РОЗМОРДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* Стати збудженим, роздратованим. — *Водили ось Гливого до ветеринара ... Коли це — бривка. Пан не захотів обмінати, а Гливий, як на зло, й собі розмордувався ...* (Юхвід, Оля, 1959, 154).

РОЗМОРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розморіти. Усі обернулися. Крилов, мабуть, розморений спогадами про ситну їжу, заснує (Полт., Півість.., 1960, 467); * *Образно. Сонце заливало золотим промінням розморену, огорнуту туманом ріку* (Ю. Бедзін, Вогонь.., 1960, 63).

2. у *знач.* прикм. Який розморився, відчув фізичну втому, млявість, сонливість; втомлений. *Розморений Дамило лежав на ліжку і дрімав* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 425).

РОЗМОРЕНО. Присл. до розморіти 2. *Натужно реють непенні воли, розморено плентаючись понад залізницею в хвості колони* (Гончар, II, 1959, 110).

РОЗМОРІТИ *див. розморювати.*
РОЗМОРІТИСЯ *див. розморюватися.*

РОЗМОРОЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розморозити. *Розморозені фрукти і ягоди в сиропі зберігаються не більше доби* (Веч. Клів, 23.I 1967, 4).

РОЗМОРОЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розморозити і розморозитися.

РОЗМОРОЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розморозувати. *Були розроблені .. раціональні прийоми розморозування м'яса і риби* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

РОЗМОРОЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОРОЗИТИ**, бжу, бзш, *док.*, *перех.* Виводити із замороженого стану.

Щоб зберегти поживні речовини, розморозувати рибу краще в підсоленій воді (Рад. Укр., 30.VII 1967, 4).

РОЗМОРОЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМОРОЗИТИСЯ**, иться, *док.* Те саме, що розмерзатися. *Кінчалась зима, земля розморозувалась* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 181).

РОЗМОРОЗИТИ *див. розморозувати.*
РОЗМОРОЗИТИСЯ *див. розморозуватися.*

РОЗМОРЩИТИ *див. розморщувати.*
РОЗМОРЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОРЩИТИ**, шу, шшш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розгладжувати, розправляти зморшки (на лобі, обличчі).

РОЗМОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМОРЮВАТИСЯ**, морю, моріш, *док.*, *перех.* Викликатися стан млявості, розслабленості, сонливості. *Душна хата, заповнена випарами всяких напитків... це більше розморювала п'яних людей* (Хотк., Довбуш, 1965, 244); *Почнеш пити на приваах, тоді вже розморить тебе, розкинеш, і вже не ніхота з тебе — кисіль* (Гончар, Люднна.., 1960, 80); // *безос.* *Микола схоплюється з ліжка і хвилинку хитається, мов п'яний, — його розморило у сні* (Гжницький, У світ .., 1960, 128).

РОЗМОРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗМОРЮВАТИСЯ**, морюся, морішся, *док.* Ставати млявим, розслабленим, сонливим. * *Образно. Навкруги парко, солодко, жита розморюлися* (Гончар, Земля.., 1947, 151).

РОЗМОТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розмотати.

РОЗМОТАТИ *див. розм'ятувати.*
РОЗМОТАТИСЯ *див. розм'ятуватися.*

РОЗМОТКА, и, ж. Дія за знач. розмотати, розм'ятувати.

РОЗМОТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розм'ятувати. *Довільне розмотування рулоно фільму виникає наслідком неправильного намотування фільму на подавальну бобіну* (Пересувні кінопр., 1959, 201).

РОЗМОТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Розкручувати, розправляти що-небудь змотане або намотане на щось. *Каганець палає, батько струже лопату, тітка прядиво розмотує* (Вовчок, VI, 1956, 305); *Он уже аварійна бригада розмотує товсту брезентову кишку, щоб змикати ще одну пожу* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 111); *Я розмотав удку і почав ловити красноперіє* (Коп., Як вони.., 1948, 61).

2. Знімати щось намотане, накручене на що-небудь. *Розмотують онучі, і дух стає неможливей* (Хотк., II, 1966, 423); *Сестра розмотує бинт і дивиться на Федорченка з обожнюванням* (Довж., Зач. Десна, 1957, 525); *Тимко теж зняв кожухок, кашкет і розмотав із шиї рушника* (Тют., Вир, 1964, 470); // *Звільняти від чо-го-небудь намотаного, накрученого; розкручувати. Він опустився на землю.. Поволі почав розмотувати самого себе і скоро був вільний* (Хотк., I, 1966, 116); *Уляна кобала його — як млякка: прийдуць у школу — роздіне його, розмотав, руки йому нагрів* (Вас., II, 1959, 315).

◇ **Розм'ятувати** (розмотати) клубок (клубка) *див. клубок.*

РОЗМОТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМОТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розкручуючись, розправляючись, переставати бути змотаним або намотаним на що-небудь. *Жмуток шнурка в Юркових руках злегка шарпався й розмотувався* (Коз., Вибр., 1947, 101); *Гошка пиряє його [полотно] на підводі. Воно розмоталось, і видно на його сліпучій близні печатки німецьких шпівів* (Тют., Вир, 1964, 517); * *Образно. Хутко-хутко почали розмотуватися у Юзі в думці спогади про вчорашній день* (Л. Укр., III, 1952, 661).

2. Знімати з себе що-небудь намотане, накручене; розкрутуватися.

3. *перен.*, *розм.* З'ясовуватися, розкриватися, ставати очевидним, явним. *Потягнули за ниточку* — й розмоталося, що він зовсім не служив у Радянській Армії (Козл., Сонце..., 1957, 26).

4. *тільки недок.* Пас. до розмітувати.

РОЗМОТУВАЧ, я, ч. Той, хто розмотує що-небудь.

РОЗМОТУВАЧКА, н, ж. Жін. до розмітувач.

РОЗМОЧАЛИТИ *див.* розмочалювати.

РОЗМОЧАЛИТИСЯ *див.* розмочалюватися.

РОЗМОЧАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. *розмочалювати* і *розмочалюватися*. Для захисту верхньої частини папі від розмочалювання при забиванні на неї надівають захисне зварне кільце (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 104).

РОЗМОЧАЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМОЧАЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Те саме, що *розмочалювати*. Гмиле дерево не тримало цягів, і мої латки одлітали під напором води. Тоді ми зазодилися скрути старий канат, мочити його і розмочалювати (Ю. Янов., II, 1958, 69).

РОЗМОЧАЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗМОЧАЛИТИСЯ**, яться, *док.* Те саме, що *розмочалюватися*. При забиванні папі у важкий ґрунт загострений кінець її може розмочалитися (Довідник сіль. будівельника, 1956, 159).

РОЗМОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до *розмочити*. Соловий цабак і кілька шматків розмоченого житнього сугаря вже лежали на столі (Добр., Очак. розмпр, 1965, 125); На плакаті був напис розмоченим хімічним олівець (Смолич, Мпр..., 1958, 168).

РОЗМОЧИТИ *див.* розмочувати.

РОЗМОЧИТИСЯ *див.* розмочуватися.

РОЗМОЧКА, н, ж., *розм.* Дія за знач. *розмочити*, *розмочувати*.

РОЗМОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. *розмочувати*. **РОЗМОЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОЧИТИ**, мочу́, мочи́ш, *док.*, *перех.* Намочуючи, робити м'яким, викилякти розбуханню. Він, у котрий уже раз, перестругував глину... щоб роздрібнити грудки, потім розмочував і довго місив (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 328); Марусякові ніби замілося їсти. Витяг кавалок засушеного хліба і гриз. Розмочити б... (Хотк., II, 1966, 108); — Чоботи он приволік, як хлющі. Завтра засохнуть, як взуватимешся? — Водю розмочу (Тют., Впр, 1964, 104).

◇ **Розмочувати** (*розмочити*) рахунок — програючи, відкривати рахунок під час спортивних змагань. Друга половина гри ще не скінчилася, а берлінці склали на шести — нуль і ніяк не могли розмочити рахунок (Ю. Янов., II, 1954, 27).

РОЗМОЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМОЧИТИСЯ**, мочи́ться, *док.* 1. Намокаючи, ставати м'яким, розбухлим.

2. *тільки недок.* Пас. до *розмочувати*.

РОЗМРІЯНИЙ, а, е, *розм.* Який замірявся, поривув у мрії. Одна молода залюблена дівчина, вчтно розміряна, неначе кам'яна в якомсь роакоші коло тих рож, що ціли (Коб., III, 1956, 10); Наповний пахощами літньої ночі, зачарований її красою, розміряний, ішов Микола широкими полями (Гжицький, У світ..., 1960, 45); // Сповнений мрій. В Катрусіне розміряне життя виходила сімнадцята весна (Мельн., Коля кров..., 1960, 99).

РОЗМРІЯНО, *розм.* Присл. до *розміряний*. — Ви поет і пишете вірші? — спитала пані Іванна розміряно (Коб., III, 1956, 370).

РОЗМРІЯТИСЯ, іюся, ієшся, *док.*, *розм.* Почавши мріяти, захопитися; поривнутися у мрії. Євеліна з'явилась

у бібліотеці несподівано; Гальперін саме розмірявся. Він схопився на ноги, Низько вклонився (Рібак, Помилка..., 1956, 181); Микола виіз на сани і розмірявся про те, як він виросте і буде їздити куди захоче... (Гжицький, У світ..., 1960, 81).

РОЗМРУЖИТИ, жу, жвш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. Розкрити, розтулити частково або повністю (очі, повіки); розплющити. Не мрю, ні, повіки я розмружив — іронія і гордість на лиці, іронія... (Тич., I, 1946, 119).

РОЗМУРКОТАТИСЯ, бчється, *док.*, *розм.* Почати довго муркотати.

РОЗМУРОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. *розмуровувати*. Зайняті робітники на.. замуровуванні і розмуровуванні сталевипускного отвору, на ламанні і прибиранні вогнетривкої кладки печей (Ком. Укр., 8, 1965, 29).

РОЗМУРОВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМУРОВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розкрити що-небудь замуроване, закладене камінням, цеглою і т. ін.

РОЗМУРОВАТИ *див.* розмуровувати.

РОЗМУР'ЯКАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. *розм'якшати*. Зелені солоні помідори варять до розм'якання, пропускають через м'ясорубку, віджимають і добре промажують (Укр. страви, 1957, 39).

РОЗМ'ЯКАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗМ'ЯКНУТИ** і **РОЗМ'ЯКТИ**, кну, кнеш, *док.* 1. Ставати м'яким або м'яким. Ночами земля вже тужавіла, але одень розм'якала проти сонця (Ряб., Золототисячник, 1948, 49); Вода покрила землю, глина розм'якла і розпливлася (Фр., VI, 1951, 124); Своєодні навіть стоптани черевики не тиснули пальці — замерзали і трогли розм'якли (Збан., Сеспель, 1961, 266).

2. Втратити пружність, еластичність (про частини тіла). У неї не тільки лице, шия, руки горіли, — вся вона пашіла, очі так і світили, так і сипали жаром, язик розм'як (Мирний, III, 1954, 279).

3. *перен.* Ставати розслабленим, млявим (про людину).

[Ю да:] Змучився воруваннєм людським, дрібною та щоденною сварнею — либонь ще й тим я так тоді розм'як... (Л. Укр., III, 1952, 133); Павло потягнув Крайнюка в землянку, обми і поголив, дав йому склянку спирту. Крайнюк одразу розм'як (Кучер, Голуб, 1961, 78).

4. *перен.* Ставати розчуленим, добрим, лагідним. Найчертовіша людина розм'якне від наймилішого видивіща — нареченої (Речм.), Твій побратим, 1962, 149).

Розм'якло обрце у кого — хто-небудь став розчуленим, добрим, лагідним. Розм'якло, розніжилось Пігітревє серце; вже не знав він, що б краще й зробити вірному товаришеві (Вас., I, 1959, 164).

РОЗМ'ЯКЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до *розм'якнутися*. Олекса зійшов з стежки і гордом, грузнуци по самі кісточки в розм'яклій землі, пішов додому (Мухк., Серце..., 1962, 167); Ступаючи розм'якими, непевними ногами, Сидоренко вийшов у коридор (Собко, Звич. житт., 1957, 247); Марія ніяково дивиться на розм'яклу постать Євдокима і рівно іде вперед (Стельмах, I, 1962, 225); Всі зрозуміли, що зараз почують якусь радісну звістку. Вона тремтіла в теплом, розм'яклом погляді сапінгара. — Ясногорська повернулася! — гукнув Шовкун (Гончар, III, 1959, 391).

РОЗМ'ЯКНУТИ *див.* розм'якати.

РОЗМ'ЯКТИ *див.* розм'якати.

РОЗМ'ЯКШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до *розм'якшити*. Здатність розм'якшеного скла витягуватись у найтонші нитки використовували вже стародавні єгиптяни (Наука..., 9, 1961, 30).

РОЗМ'ЯКШЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. *розм'якшити* і *розм'якшитися*. Поширеною хворобою шампіньйонів є розм'якшення гриба, яке викликається паразитним пліснявим грибом (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957,

107); У тварин, отруєних селеном, іноді можна спостерегти .. розм'якшення копит (Наука., 10, 1958, 14); Хочеться [Мар'яну] головою припасти до труни, забувшись над нею.. Одначе відриває від себе розм'якшення, знову підхоплює домовину на плечі і рівно йде (Стельмах, І, 1962, 175).

РОЗМ'ЯКШИТИ *див.* розм'якшувати.

РОЗМ'ЯКШИТИСЯ *див.* розм'якшуватися.

РОЗМ'ЯКШУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розм'якшування.

РОЗМ'ЯКШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розм'якшувати і розм'якшуватися.

РОЗМ'ЯКШУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗМ'ЯКШИТИ**, ші, шійш, *док.*, *перех.* 1. Робити м'яким або м'якшим.

2. *перен.* Викликати в кого-небудь почуття доброти, лагідності, розчуленості. Артамонов не вперше чує похвали собі, він має всі підстави не вірити щирості цих похвал, а все ж вони його розм'якшували (Горький, Діло Артам., *перекл.* за ред. Варкентін, 1950, 79).

Розм'якшувати (розм'якшити) серце *чи* — викликати в кого-небудь почуття розчуленості, доброти, лагідності. — *Може, хлопчик хотів лише розм'якшити батьківське серце?* — *у словесі приниження Юрій Матвійович.* — *А куди вже його дали розм'якшувати?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 68).

РОЗМ'ЯКШУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗМ'ЯКШИТИСЯ**, шіюся, шійшся, *док.* Те саме, що розм'якшувати. Різальний інструмент від нагріву розм'якшується і передчасно зношується (Токарна справа, 1957, 71); *Накип, що утворюється на внутрішніх стінках посуду, розм'якшується, якщо у воді розчинити пральну соду і деякий час кип'ятити* (Рад. Укр., 30.V 1971, 6).

РОЗНАРЯДКА, и, ж. 1. Плановий розподіл кого-ного-небудь; // Документ, що містить розпорядження про такий розподіл. — *МТС одержує ці машини по рознарядці, безкоштовно* (Автом., Щастя., 1959, 87); — *Є рознарядка губерньського комітету неможливих селян.* — *Невже на злоб?* — *здивувався Полікарп* (Стельмах, II, 1962, 361).

2. Документ, розпорядження про виконання яких-небудь робіт. У.. *контрорі колегію журитися над рознарядкою застряглих праці голова Василь Петрюк з бригадирами* (Бабляк, Впшн. сад, 1960, 78).

РОЗНЕДУЖАТИСЯ *див.* рознедужуватися.

РОЗНЕДУЖУВАТИСЯ, аюся, ашся, *недок.*, **РОЗНЕДУЖАТИСЯ**, аюся, ашся, *недок.*, *розм.* Ставати хворим, слабим; занедужувати. Коли тут — лихо мені тяжке! — *рознедужався Павло мій* (Вовчок, I, 1955, 4).

РОЗНЕМОГТИСЯ, бжуся, бжешся, *док.*, *розм.* Стати хворим, слабим; занедужати. *Леся не вийшла вечеряти. Розгорілась і рознемоглась сердешна дівчина* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95).

РОЗНЕРВОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до рознервувати. [С і м о в:] Він розлягтися, — *дуже був тоді, неборак, рознервований* (Фр., IX, 1952, 9); *Іван йому нічого не відповів і, рознервований, пішов додому* (Збан., Любов, 1957, 14).

РОЗНЕРВУВАТИ, ую, уш, *док.*, *перех.* Викликати в кого-небудь стан нервового збудження, хвилювання; розхвилювати. *Обід, на який вона пішла до спільної їдальні наперекір своїй ранішній постанові, знов роздражнив і рознервував її* (Фр., II, 1950, 307).

РОЗНЕРВУВАТИСЯ, уюся, ушся, *док.* Стати нервово збудженим, схвилюваним; розхвилюватися. *Василько не витримав. Рознервувався, скипів, зачав на батькіє наріжати* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 42).

РОЗНЕСЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до рознести. *То не була менароком пущена чутка [про волю], перехоплена лакеями від своїх панів і рознесена двірною по селах, — то була явна оголошка на.. увесь світ* (Мирний, III, 1954, 185); — *Гарну маши вавку, — підійшовши до гурту, загворозив.. Гладун і, нахилившись, помацає рознесену нову* (Гончар, Людина., 1960, 91).

РОЗНЕСЕННЯ, я, с. Дія за знач. рознести, розбосити. *Щоб полегшити рознесення затрат пального по об'єктах калькуляції з даних «Зведеної відомості транспортних робіт і затрат на їх проведення», складають «Відомості групованих витрат пального під культури»* (Колг. Укр., 11, 1958, 12).

РОЗНЕСТИ *див.* розбосити.

РОЗНЕСТИСЯ *див.* розбоситися.

РОЗНИЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до рознизати. *Сипнули з будинку діти на подвір'я. Немов із жмені хтось перлове рознизане намисто сипнуло на скляне блюдо* (Головко, I, 1957, 188).

РОЗНИЗАТИ *див.* рознизувати.

РОЗНИЗАТИСЯ *див.* рознизуватися.

РОЗНИЗУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗНИЗАТИ**, ижү, ижеш, *док.*, *перех.* 1. Знімати з низки (бісер, перли, намистини і т. ін.).

2. Навизуючи (бісер, перли, намистини і т. ін.), прикрашати. *Я сидів у кімнаті матері, допомагаючи їй рознизувати пораню вишивку бісером* (Горький, Дячність, 1947, 144).

3. *перен.* Різким рухом, різком розривати, роздирати що-небудь. *Як ухопить [Галія] за зла рукави шовкової спідниці, — так і рознизала од подолю до самого стану..* (Мирний, II, 1954, 236).

РОЗНИЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗНИЗАТИСЯ**, ижється, *док.* 1. Зніматися з низки (про бісер, перли, намистини і т. ін.); переставати бути навизаним.

2. *тільки недок.* Пас. до рознизувати.

РОЗНІЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розніжити. *З якогось закапелка виліз кіт, ткнувся Лаврінкові в коліна і, розніжений теплом і запахом м'яса, голосно замуркотів* (Довч., III, 1956, 126); *Куди це так рано? — кволим і розніженим зі сну голосом запитала Юля* (Тют., Вир, 1964, 225).

2. у *знач. прикм., перен.*, *розм.* Який розніжвся, став дуже чутливим до труднощів, нездатним витримувати велике фізичне або моральне напруження. *Розніжені яничари погано переносили похід* (Тулуб, Людолов, II, 1957, 523).

3. у *знач. прикм., рідко.* Який виражає ніжність. *Розніжені очі.*

РОЗНІЖЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розніжєний 2, 3.

РОЗНІЖЕННЯ, я, с. Стан за знач. розніжитися. **РОЗНІЖЕНО**. Присл. до розніжений 2, 3. *Крамлі дошу дріботили йому по картузику, потрапляючи іноді й за шию, від чого Хома розніжено пошкискує* (Тют., Вир, 1964, 84); *Спієуга і жартівниця Ксея розніжено завела руки за потилицю* (Вол., Місячне срібло, 1961, 250); **Образно. Ліниво поглянув [море] об камінь гвиляками, полощеться тихо, сонно, розніжено* (Збан., Мор. чайка, 1959, 13).

РОЗНІЖИТИ *див.* розніжувати.

РОЗНІЖИТИСЯ *див.* розніжуватися.

РОЗНІЖКА, и, ж. 1. Стрибок з розведеними ногами (у спорті, хореографії). *Раніше такі фігури, як повітряні розніжки, астроб.. повзунці та обертання були тільки в арсеналі професіональних та провідних самодіяльних ансамблів* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 81).

2. *розм.* Підставка, сидіння з ніжками, які розміщені під кутом одна до одної. *Капітан третього рангу*

вмостився на розніжці, прихилився до командирського перископа (Логв., Давні рани, 1961, 42).

РОЗНІЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗНІЖИТИ**, жу, жшш, док., *перез.* 1. Викликати в кого-небудь почуття ніжності, розчуленості.

2. Викликати стан пряминої розслабленості, млості.
3. розж. Ніжати, робити когочо, що-небудь дуже чутливим до труднощів, нездатним витримувати велике моральне або фізичне напруження. *Надто багато хто з нас робить помилку, розніжуючи своє серце. З віком ми уникаємо напружених зусиль, боїмося, що вони надмірно переважать нас* (Знання., 7, 1973, 26).

РОЗНІЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗНІЖИТИСЯ**, жуся, жшпся, док. 1. Ставати ніжним, розчуленим. *Вранці великий жаль почувала [Ганна] в серці до Степана, але як випалакала, стала розніжуватися до нього* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 80); *Князюга, бачивши, що князь так розніжися, давай його цілувати та розпитувати* (Укр.-казки, легенди, 1957, 155).

2. розж. Ніжачись, ставати дуже чутливим до труднощів, нездатним витримувати велике моральне або фізичне напруження.

РОЗНІМАТИ, я, с. Дія за знач. рознімати.
РОЗНІМАТИ і *рідко* **РОЗДІМАТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗНІЯТИ**, німю, німеш і *рідко* **РОЗДІНЯТИ**, діймю, діймеш, док., *перез.* 1. Роз'єднувати, відділяти одне від одного що-небудь а'єднане, зімкнуте, ступлене і т. ін. *Зажмурює [Мирон] очі. Ов, не видно нічого. Рознімає: видно й чути* (Фр., 1, 1955, 234); *Принесли води, — зборили, — ні волосиною не повела [мати]. Рознімаю брови зціплені зуби, ликули у рот води* (Мирний, 1, 1954, 361); *Арсенько розніє кулак* (Трубл., 1, 1955, 155); // *Розводити* (руки) в боки. *Гримала аж розніє руки з дива: справді, чим би люди землю орали, якби не було плуга?* (Мак., Вибр., 1954, 161); — *Я Парасю люблю! От-та-ак люблю!* — *розніє Володислав широко руки, і йому радісно забилися очі* (Епік, Тв., 1958, 100); // *Роз'єднувати* руки тих, що побідились об заклад або уклали між собою яку-небудь угоду. *Раз побієся Максим на взаклад [об заклад], що він'є квартиру й не буде п'яний. Заклад на п'ять карбованців. Товариші рознієли руки* (Мирний, 1, 1949, 222).

2. Примушувати розійтись, насильно розводити тих, що б'ються; розбороняти. *Радці сопли, лаялися і тупотіли на місці, зчепившись в одну купу, і важко було зрозуміти, хто б'ється, а хто рознімає їх* (Тудуб, Людолов, II, 1957, 368); *Як же зчепились вони — така буча збилася, що ледве рознієли їх* (Вовчок, 1, 1955, 245).

РОЗНІМАТИСЯ, ається, недок., **РОЗНІЯТИСЯ**, німеться, док. 1. Роз'єднуватися, відділятися одне від одного (про що-небудь з'єднане, зімкнуте, ступлене і т. ін.). *Вілі руки простягаєшся... Та й заклаєш, та й замерли, з плачем рознієлися* (Шевч., I, 1963, 234); *Живий обруч його рук ослаб, рознієся... В що жуть і вишопилася Зорина* (Грим., Незакітч. роман, 1962, 127).

2. тільки недок. Пас. до рознімати 1.
РОЗНІС, у, ч. 1. Дія за знач. рознісати, розвіснати 1, 6, 7.

2. розж. Суворе повчання, гостра критика, осуд. [Д р е м л ю г а:] *Я сьогодні такий розніс учинив — до смерті пам'ятимуть!* (Корн., II, 1955, 293); *Цілий день Горобець сидів на уроках, щось записував, побував і в мене на уроці. Я ждав рознісу, а він сказав: «Добре!»* (Збан., Малін. давні, 1958, 10).

РОЗНІСИТИ, ашу, аєшш, недок., **РОЗНІСИТИ**, сү, сєш; жшч. ч. розніс, несла, лó; док., *перез.* 1. Носити, доставляти що-небудь багатом у різні місця. *Молоді хлопці й дівчата бігають в проходах між лавками,*

рознієши воду, напої (Л. Укр., II, 1951, 510); *Федір Кузьмич був не простим листоношею. Тридцять років розніє пошту його покійний батько Кузьма* (Довж., I, 1958, 418); *Він закінчував друком невеличкий тираж газети і старанно спакочував його в «порції», щоб це грання рознієти по кутках* (Епік, Тв., 1958, 163); // *перен.* *Переходячи, пересуваючись з місця на місце, переносити і розповсюджувати* (хвороби і т. ін.). *Стародавні індуси під час розгулу чуми випускали гадюк для боротьби з щурами, розуміючи, що саме вони рознієть хворобу* (Наука., 9, 1973, 29); // *розж.* Пошпрювати, доводити до відома багатьох (чутки, погослови, новини і т. ін.). *«Ач, гладыга, — трясє салою, рознієть поговір!» — проводила вона ковалюку неприязною думкою* (Коцюб., II, 1955, 15); [Недоросток:] *Інша жінка, що було чи не було, пережовала б, а ти сама рознієши, щоб усе село знало?* (Вас., III, 1960, 90); *Мало недругів у Радивона? Лиховісні язики рознієуть, розплещуть на весь світ* (Горд., Дівчина., 1954, 131); // *перен., розж.* Передавати, доводити до відома (про засоби технічного зв'язку). *Радіорупор рознієся останні вісті з центральної радіостанції* (Десняк, Десну..., 1949, 293); *Назперейми нам бігли проводи і в двійкому гуділи рознієли по країні якісь важливі і значні вісті* (Вол., Сади., 1950, 12).

2. Розподіляючи, записувати в різних місцях. *Рознієти відомості по графах.*

3. розж. Розкрадати, розгалувати частинами (майно, добро). *Комусь-то ще потрібні її достатки? Добре, добре, хай п'ють, хай їдять, хай беруть, тягнуть, рознієють...* (Л. Янов., 1, 1959, 397); *Братова на мене й накумулась: — Се, — каже, — як усі господарювати-муть, то й господарство моє рознієуть чисто!* (Вовчок, I, 1955, 5).

4. *перез.* у сполуч. із сл. в і т е р. Подувом розкидати, роздувати в різні боки або по поверхні чого-небудь. *Тільки клочки сіна рознієся вітер по порожньому майдану* (Льч., Серце жде, 1939, 149); *Де город був або село — І голодея уже не тайла, і попіл вітром рознієло* (Шевч., II, 1963, 87); // *Поширювати* в навколишньому просторі (звук, запах). *Ступаю каблучками і прислухаюся, як порожні кімнати рознієють кроки по всьому домі* (Коцюб., II, 1955, 262); *Стояла автомашинка з причепом, а якої носили хліб у магазині, і ранковий вітер рознієся його приємний запах* (Томч., Готель., 1960, 5).

5. *перез.* у сполуч. із сл. в і т е р. Розганяти, розсіювати в навколишньому просторі, в повітрі. *Дошу нема і, неєне, не буде, бо все вітер змари рознієсть* (Л. Укр., V, 1956, 54); *Високі рознієли встають на землі, і дим їх рознієсть вітерець* (Собко, Вогонь..., 1947, 139).

6. *перен., розж.* Руйнувати що-небудь, роблячи непридатним для використання. *Вода по весні, рвучи греблі та рознієши газати, гуде та клеєче* (Мирний, III, 1954, 262); *Вода за коротку ніч рознієла греблю та гідро-станцію* (Коцюба, Нові береги, 1959, 370); // *Розривати, розбивати на частини, шматки когочо, що-небудь.* *У машину, в якій їзав Голубцов, потрапила бомба і рознієла його на шматки* (Л. Бедзик, Плем'я..., 1958, 78); // *Знищувати* в боротьбі. *Шевченко дедалі глибше перекопуєся, що революційна енергія народних мас рознієть трони... рознієє своїє споконвічних класових ворогів* (Ком. Укр., 1, 1964, 75).

◇ У (в) пух і прах рознієти (рознієти) дия. прах.
7. *перен., розж.* Дуже лаяти, піддавати гострій критиці; засуджувати. [Н а д і я:] *Гордій Опанасович стільки разів... рознієє будівельників, але коли в центра не дають матеріалів, — що можна зробити?!* (Корн., II, 1955, 287); *Чути, як у коридорі... Дашевський «рознієєть когочо із працівників. Він гарячий і зовсім не*

переносить тиз, хто працює з холодоком (Наука., 8, 1966, 9); [Лідія Семенівна:] *Та що ви хочете, щоб нас іще раз у газеті рознесла?* (Мороз, П'єси, 1959, 75).

8. *перев. док., безос., розм.* Дуже збільшилася в об'ємі від опухання; опухнути. *Мій сестрі рознесло коїно, вона стознала й ойкала* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 174); // *Стати дуже гладким; надмірно розтовстіти.* — *Ти ось і зараз, мов дівчина, а мене, бачиш, як на дармових харчах рознесло!* (Гончар, II, 1959, 258).

РОЗНОСИТИ *див.* рознобушувати.

РОЗНОСИТИСЯ, ться, *недок., РОЗНЕСТИСЯ*, есється, *док.* 1. Переносяться, поширюються де-небудь. *Кров, руйнується по каплярах, електризується й нагрівається. Тепло, яке виникає при цьому, розноситься по всьому організму* (Знання., 1, 1969, 21); **Образно.* *Гриць не читав, а жер ті книжки; запах на лету все, що розносилося широко течією друкованого слова, набрався розуму* (Мирний, III, 1954, 186); // *розм.* Ставати широко відомим (про чутки, поголоски, новини і т. ін.). *Восени рознеслося по селу, що Іван завагав дітку у першому багача в селі* (Кобр., Вибр., 1954, 111); *Звістка про те, що приїзав Тарас, швидко рознеслася по селу* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 352).

2. Заповнювати собою навколишній простір (про звуки, запахи). *Одна пісня лилася за другою, гулко розносячись по високій фабриці* (Н.-Лев., II, 1956, 98); *На чергті милі від Зборова стояв гоїти, розносились звуки спіів* (Кач., II, 1958, 459); *Незабаром пахощі страви рознеслись по хаті* (Мирний, I, 1954, 333).

3. *розм.* Зникати, розвіюються у навколишньому просторі. — *Ага! ти так! — крикнув Юра до змарі.. — Іди, рознесися, як вітер по світі...* (Коцюб., II, 1955, 341).

4. тільки *недок.* Пас. до **розносіти** 1—6. *Невагаючи бовкання дзвона, чад з диму, що розноситься вітром, — сповняють повітря несказанною тривогою* (Коцюб., I, 1955, 121).

РОЗНОСИТИСЯ ¹ *див.* рознобушуватися.

РОЗНОСИТИСЯ ², опсья, бснсья, *док., розм.* Почати надмірно захоплюватися ким-, чим-небудь; почати приділяти занадто багато уваги комусь або чомусь. — *Я тебе в холодно закину!* — *Годі!* — *відказав Зінько.* — *Що це ви так з холодною розносилися, що все мене закидасте?* (Гр., II, 1963, 364); *Він сів до стола, і обличчя його раптомо стало добродушним і спокійним.* — *От тобі й на! Ви до мене по ділу, а я — з своїм розносився* (Ткач, Плем'я., 1961, 193).

◇ **Розноситься**, як старець з писаною торбою (ступою) — почати приділяти занадто багато уваги кому-, чому-небудь. *«А бодай тебе! Потрібна мені твоя цїкава звістка. Розносися з нею, як старець з писаною торбою», — думає о. Порфирій і пішов одчиняти двері* (Н.-Лев., IV, 1956, 112).

РОЗНОСКА, и, ж., *спец.* Лоток, признач. для розносної торгівлі. *Колозосники.. обслуговують безпосередньо в післі, на фермах 750 розвозок і розносок та 60 автокрамниць кооператорів* (Рад. Укр., 19.V 1971, 4).

РОЗНОСНИЙ, а, є. 1. Признач. для торгівлі, при якій розносять що-небудь; пов'язаний з торгівлею з рук. *Розносний товар.*

2. Який здійснюється способом розносу. *Досвід торговельної діяльності товариства «Ларьок» підтвердив життєвість такої системи торгівлі. Необхідно цей досвід розширити, спрямувавши частину зусиль на організацію розносної і розвіюної торгівлі* (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 230).

2. Признач. для реєстрації листів, документів і т. ін., які розсилають або розносять кому-небудь. *Стоїть [Павло] коло дверей, в книзу розносну дивиться* (Тесл.,

З книги життя, 1949, 160); *В райкомі Олексіїв подали рекомендаційного листа. Розписуючись у розносній книзі, він шукає собі пояснення: що змусило Ларису послати рекомендаційного? (Логв., Літа., 1960, 103); // у знач. ім. розносна, ної, ж. Книжка для реєстрації листів, документів і т. ін., які розсилають або розносять кому-небудь. *Я взяв розносну й, звіряючи підпис.. поштмейстера, упевнився, що підпис його підроблено* (Збірник про Крощ., 1955, 62).*

РОЗНОСНИК, а, ч. Те саме, що рознобщик. *Встає купець, візник чапала, Прудкий розножник поспішає* (Пушкін, 6. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 27).

РОЗНОШЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до **розносіти** 1. *На обох прості чоботи, в самий раз для осені, тільки в сина маленькі, ще не розношені, а в батька великі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 115).

РОЗНОШЕННЯ, я, с. Дія за знач. рознести, розносити 1, 2.

РОЗНОШУВАТИ, ую, уеш, *недок., РОЗНОСИТИ, опш, бснш, *док., перез.* 1. Носяти, робити просторішим, вільнішим, зручнішим (одяг, взуття). — *Завтра дядько Данило обіцяє дати тобі нові чобітки розношувати, — кажу я Яшкові* (Панч, На калин. мості, 1965, 11).*

2. тільки *док., перез. безос., розм.* Почати ходити де-небудь, робити щось (уживається *перев.* при висловленні незадоволення з приводу чїх-небудь дії). [Я в до х а (з другої хати):] *Тату! тату! Борц дамо вже на столі стигне.* [X р а п к о:] *От розносило їх!* (Мирний, V, 1955, 141).

◇ **Лїхя** (недобра) [годїна] розносіла; **Лїхо** розносіло кого — хтось ходить де-небудь, робить щось (уживається *перев.* при висловленні незадоволення з приводу чїх-небудь дії). — *Так, так... Де ж уночі розносила його лїха година? Послає серед ночі злощя* (Мирний, III, 1954, 58); — *Що там таке? От їх достобіла! Недобра їх розносила, Мос справді за ділом* (Шевч., I, 1963, 35); [К у к с а (уздів Драпка):] *Чого це ви, сусїде, так радієте?* [Д р а н к о:] *А вас яке лїхо розносило, що танцюєте?* (Крощ., I, 1958, 191).

РОЗНОШУВАТИСЯ, ується, *недок., РОЗНОСИТИСЯ*, бснсья, *док.* 1. Ставати просторішим, вільнішим, зручнішим після носіння (про одяг, взуття).

2. тільки *недок.* Пас. до **рознобушувати** 1.

РОЗНОЩИК, а, ч. 1. Той, хто розносить що-небудь. *Я вже був біля редакції. Рознощик машинально сунув мені газету і висукує: — Свіжі новини* (Коцюб., II, 1955, 425); — *Дивїться, Михайле Михайловичу, вас тут, на острові, вважають за рознощика квітів...* (Сміл., Сад, 1952, 269); **Образно.* *Реалїзїсти виконують на ділі роль рознощиків буржуазно-реформїстської ідеології в комунїстичному русї* (Програма КПРС, 1961, 37).

2. Продавець, який розносить товари покуштям. *У поле постійно виїжджають 1300 автокрамниць, 16 тисяч розвозок, виїздить багато рознощиків товарів* (Рад. Укр., 3.VII 1971, 2).

РОЗНОЩИЦЯ, і, ж. Жін. до **рознобщик**. *Увіходить рознощиця телеграм.* — *Телеграма Шалїжову* (Коч., II, 1956, 15).

РОЗНУРУТОВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мнв. ч. до **рознуругувати** 2.

РОЗНУРУГУВАТИ, ус, *док., розм.* 1. *неперез.* Почати дуже нуртувати, вирувати.

2. *перез.* Вїкликати нестримний рух чого-небудь із різкою зміною напрямку, обертанням то в один, то в другий бік, коливанням і т. ін.; розворушити, розкрутити. *Мамайчукте вулгон уже почав до радості, рознуругує, потяг у вуличку сїрий шлейф курлеи* (Гончар, Тронка, 1963, 123).

РОЗНІЮХАТИ *див.* розніюхувати.

РОЗНІЮХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗНІЮХАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* і *неперех.* Починати нюхати, намагачись визначити, розпізнати який-небудь запах. *Намагався пригадати. І на думці вертиться, а не пригадаю. Чмузав носом, рознюхую — тляке не то кізком, не то м'ятою...* (Вас., I, 1959, 376).

2. *перех.*, *перен.*, *розм.* Вишукувати, вистежувати, вивідувати щось, дізнаватися про кого-, що-небудь. *Вона днями й ночами гасала по селу, рознюхуючи новини (Чаб., Балкан. весна, 1960, 359); — Так от, розповідась він мені про тих бандитів, а я собі й метикую: говори, говори, ми вже давно рознюхали все це (Ю. Бедзик, Вогонь..., 1960, 108).*

РОЗНЯТИ *див.* рознімати.

РОЗНЯТИ, я, с. Діспр. пас. *мін.* ч. до розняти. *Пан.. і не смів глянути на те маляньке, до половини перепалене тіло, на те пошковке і посиніле личко, на ті широко розняті уста (Фр., IV, 1950, 49).*

РОЗНЯТИСЯ *див.* розніматися.

РОЗНЯТИ, я, с. Дія за знач. розняти і рознятися. **РОЗОВІ**, вих, *мн.* Родина дводольних роздільнопелюсткових рослин, до якої належать яблуня, груша, вишня, полуниця, малина тощо.

РОЗОГНІТИ, ію, ієш, *док.*, *діал.* Розпалитися.

РОЗОЙКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати дуже й довго ойкати, викрикувати раз у раз «ой», виражаючи почуття болю, горя, співчуття, здивування, захоплення і т. ін.

РОЗОР, у, ч., *розм.* Дія і стан за знач. розоряти, розорятти і розоритися, розорятися. *Пожарище завжди будить важку думку про розор, про людське нещастя (Мирний, IV, 1955, 158); Дедалі більшає й дужчає голос народу нашого радянського за озорону нашої природи від знищення, від розору (Вишня, II, 1956, 100); — Та воно, звісно, за нас хто? Самим треба за себе дбати. Та що ото ж розор отакий і в мене. Хоча б трошки на ноги зіп'ястися... (Головко, I, 1957, 65).*

Впасти в розор — стати дуже бідним; зубожіти. *День і ніч напружувався (Кіндрат Комар), щоб не впасти в розор. Душа равалася розширити межі своїх вузеньких десятик (Ковівька, Кутя..., 1960, 26); Прийті в розор — зіпсуватися, стати непридатним. У господарстві то те, то друге в розор прийшло... Клопочися коло його... так і пройде вік, так і заскніє життя! (Мирний, IV, 1955, 69).*

РОЗОРА, я, ж., *розм.* Переділ, борозна, зроблена плугом або лопатою між двома полями або грядками. — *Як тільки буде межа, або борозна, або розора, скажи мені, то я взопалю руками за полудрабки та й підведу, бо я сама вже недобачаю, — зуклаа Ониса (Н.-Лев., III, 1956, 204); На грядках зеленіють рівні ряди огірків..., кукурудза та соншники гордо стоять пообч розор (Збан., Сеспель, 1961, 427).*

Орати в розору — орати, починаючи з країв ділянки і закінчуючи борозною посереднієї.

РОЗОРАНИЙ, а, е. Діспр. пас. *мін.* ч. до розорати. *Далеко й широко виднілася лише.. розорана земля і де-не-де сільська хатина (Коб., Вибр., 1949, 334); Важають, що земельні багатства у нас невичерпні. Насправді це не так. Усі землі у нас в основному вже розорані (Хлібороб Укр., 4, 1969, 30); // у знач. прикм. Там, на розораній ріллі з рудими латками глею, убого витикалася рунь (Панч, II, 1956, 432); // **розорано**, *безос.* присудк. *сл.* Вечір випали зоряно Понад окраїнцями землі, Де трактором розорано Розлив фіалковий ріллі (Стельмах, V, 1963, 183).*

РОЗОРАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розораний. *Навіть в умовах високої розораності території степо-*

вих і лісостепових районів України пасовища і сіножаті становлять близько 15 процентів площі сільськогосподарських угідь (Хлібороб Укр., 10, 1966, 8).

РОЗОРАТИ *див.* розорювати¹.

РОЗОРЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. *мін.* ч. до розорити. *Кутузов його [Наполеона] перешити і примусити відступити на розорений дорозі, на який армію підстерігав голод (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388); — Я — Петросов, — може чули? Син нафтопромисловця.. Тепер батько розорений (Донч., II, 1956, 76).*

РОЗОРЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розорити і розоритися. *Громадянська війна завдала величезних руйнувань. Розорення зазнали цілі промислові райони (Ком. Укр., 12, 1967, 37); «Може, й справді цей рік частя людям принесе, — думав Роман. — Стомився народ від війни та розорення. Ой, як стомився!» (Цюпа, Грозь..., 1961, 5); Мілітаризм призводить до виснаження націй, розорення народів, які зникають під тягарем податків (Програма КПРС, 1961, 25).*

РОЗОРИТЕЛЬ, я, ч., *розм.* Той, хто розорє або розорив кого-, що-небудь. *Він в неї і дурний, і божевільний, і розоритель, і.. через нього вона з дитьми у старці піде (Кв.-Осн., II, 1956, 135); — Та не розоритель ти?! Ну, що я тепер скажу їм?.. (Мек., Кадильниця, 1959, 46).*

РОЗОРИТЕЛЬКА, я, ж., *розм.* Жін. до розоритель.

РОЗОРИТИ *див.* розорятти.

РОЗОРИТИСЯ *див.* розорятися¹.

РОЗОРИЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що розорний. *Збивав (Васвль) траву, молоденькі вишні скручував, одчахував глибоко. Куди пройшов — всюди покинув свій розориливий слід (Мирний, IV, 1955, 97).*

РОЗОРНИЙ, а, е. Який призводить до розорення; // який є наслідком розорення.

РОЗОРЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. *теп.* і *мін.* ч. до розорювати¹. *Розорювані пісок.. ґрунти.. відрізняються малою стійкістю проти розорювання (Хлібороб Укр., 6, 1969, 30).*

РОЗОРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розорювати¹. *Землі було мильте те розорювання її маси, вона не противилася йому в жодному місці, була м'яка й крихка (Коб., II, 1956, 41); Цілині степові землі після розорювання кілька років підраді дають хороший урожай (Хлібороб Укр., 6, 1969, 32).*

РОЗОРЮВАТИ¹, юю, юєш, *недок.*, **РОЗОРАТИ**, рю, рєш, *док.*, *перех.* Обробляти землю плугом, сохою; орати. *Сень на совість розорював.. поле (Горд., Дівчина..., 1954, 259); // Орючи необроблювані землі, вводили їх у господарський обіг. Йшли ешелони на схід, на південь — молоді їхала розорувати цілині землі, будувати нові заводи (Шовк., Людина..., 1962, 320); // Орючи, знищувати що-небудь. Тисячі тракторів даю розорали межі і обніжки (Цюпа, Україна..., 1960, 168); // Робити борозни плугом на поверхні ґрунту, на свігу. *Перед настанням весни сімі корисно розорювати через кожні 5—8 метрів (Хлібороб Укр., 2, 1964, 32).**

РОЗОРЮВАТИ² *див.* розорятти.

РОЗОРЮВАТИСЯ¹, юється, *недок.* Пас. до розорювати¹.

РОЗОРЮВАТИСЯ² *див.* розорятися¹.

РОЗОРЯТИ, яю, яєш і *рідко* **РОЗОРЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗОРИТИ**, зорі, зоріш, *док.*, *перех.* 1. Лямати, спустошувати, перетворювати що-небудь у руїни. *Найлюбішою забавкою було йому будувати та розоряти землянки, вали, окопи, шанці... (Мирний, I, 1949, 180); Завойовники розорали грами, палаці, щоб добути камення для своїх будівель і укріплень (Іст. середніх віків, 1955, 9).*

2. Позбавляти кого-небудь багатства, достатку, майна; доводити до злиднів, зубожіння. Кризи і періоди промислового застою в свою чергу ще більше розорять дрібних виробників (Ленін, 38, 1973, 101); — Християни, ми довго терпіли. Воно правда, що пам'ять народ розорили та ще й ганяють за нами з.. поспіхаками всякими (Кожуб., II, 1955, 72).

РОЗОРЯТИСЯ¹, яюся, яшся і рідко **РОЗОБІРЮВАТИСЯ**, ююся, юшся, недок., **РОЗОРЯТИСЯ**, зор'юся, зор'яшся, док. 1. Позбуватися багатства, достатку, майна; ставати бідним, убогим, впадати в злидні. В. І. Ленін підкреслював, що внаслідок реформні величезні маси селянства розорилися, постійно голодували, вмирали (Іст. укр. літ., I, 1954, 392); — Немає у мене нічого, збідніє я зовсім, розорися, — Петру говорив грипаєм голосом (Чаб., Балкан. весна, 1960, 10).

2. перев. док., розм. Витратити свої копійки, гроші; розтратитися. [С о л д а т:] Було у мене тридцять п'ять копійок [копійок], на всі розорися (Крон., II, 1958, 493).

3. тільки недок. Пас. до розор'ятт, розоб'ювати.

РОЗОРЯТИСЯ², яюся, яшся, недок., розм. Лаятися, сваритися з надмірною гарячковістю. В останній прихід розповіла Катра пожилицям барака: набабіте, розоряться той.. Йона, життя вже від нього нема (Гончар, Циклон, 1970, 71).

РОЗОСЕРЕДЖЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розосередити. Рибалко йшов туди [в бліндаж] на викик, залишивши свою танкову армію розосереджену по ярах, вибалаж, під зайками, просто в куцах, — вона чекала слушного моменту (Ю. Янов., Мир, 1956, 205); Велика кількість ручної праці затрачується на виконання дрібних розосереджених робіт (Ком. Укр., 2, 1963, 13).

РОЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ, ності, ж. Розміщення кого-чого-небудь у різних місцях.

РОЗОСЕРЕДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розосередити і розосередитися.

2. Розміщення кого-, чого-небудь у кількох або багатьох місцях. Розосередження дружинних позовань навколо міста можна пояснити тим, що позовані тут дружинники мали.. свої земельні володіння (Нариси стар. Іст. УРСР, 1957, 376).

РОЗОСЕРЕДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розосереджувати.

РОЗОСЕРЕДЖУВАТИ, ую, ушю, недок., **РОЗОСЕРЕДИТИ**, джу, даш, док., *перез.* Роз'єднуючи кого-, що-небудь, розташовувати в кількох або багатьох місцях.

РОЗОСЕРЕДЖУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗОСЕРЕДИТИСЯ**, иться, док. Роз'єднуючись, розташовуватися в кількох або багатьох місцях. Подали команду рушати. Попереду пішли, не розосереджуючись, стрілецькі роти, потім штаб батальйону (Гончар, III, 1959, 66); Ми навчилися розосереджуватися; потім це нам набридло, і ми почали робити захистки у самому рові (Сенч., Опов., 1959, 278).

РОЗОСЕРЕДИТИ *див.* розосереджувати.

РОЗОСЕРЕДИТИСЯ *див.* розосереджуватися.

РОЗОХАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Почати дуже й довго охати, викрикувати раз у раз «ох!», виражаючи почуття болю, горя, співчуття, здивування, захоплення і т. ін.

РОЗОХАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Те саме, що розохатися.

РОЗОХОТИТИ *див.* розохочувати.

РОЗОХОТИТИСЯ *див.* розохочуватися.

РОЗОХОЧЕННЯ, а, е, розм. Дієпр. пас. мін. ч. до розохотити. Навіть Ватя, розохочена тією бізанською, ме терпіла і побігла слідком за гуртом (Н.-Лев., IV,

1956, 78); Хлопець тріумфував перемогу над партнером. Розохочений, він вирішив запропонувати пасажиром зіграти з ним блицтурнір (Трубл., Мандр., 1938, 26). **РОЗОХОЧЕННЯ**, я, с., розм. Дія і стан за знач. розохотити і розохотитися. Навіть стара Староміська під впливом загального розохочення немов помолоділа і випростувала.. свою згорблену постапу (Фр., III, 1950, 63).

РОЗОХОЧУВАТИ, ую, ушю, недок., **РОЗОХОТИТИ**, бчу, бтиш, док., *перез.*, розм. 1. до чого і без додатка. Викликати або посилювати у кого-небудь інтерес до чогось, бажання робити щось. Живущий, цілющий вечер і його розохотив до гульни (Н.-Лев., I, 1956, 353); Це все той Вася розохотив його, зачепивши професійну струнку (Ю. Янов., II, 1954, 101).

2. в чому і без додатка, рідко. Послаблювати інтерес до чогось, викликати нехті, небажання робити щось. Не розохочувала Пасьчица чоловіка в його замірах (Горд., Заробітчани, 1949, 28).

РОЗОХОЧУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., **РОЗОХОТИТИСЯ**, бчуся, бтишся, док., розм. Починати відчувати інтерес до чогось, бажання робити що-небудь. Томенький Хшановський й собі розохотився й став пританцювувати, стоячи серед зати (Н.-Лев., II, 1956, 68); Микола так розохотився, що і всю ніч би працював (Збав., Куріл. о-ви, 1963, 211).

РОЗОЦВІТИ, тих, мн. Порядок дводольних роздільнопелюсткових рослин, до якого належать дерева, кущі і трави (перев. багаторіччі).

РОЗОЧКА, н, ж., *кул.* Булочка із загнутими всередину ріжками.

РОЗПАД, у, ч. Дія і стан за знач. розпадеться, розпадатися¹ 1, 2. Вичення законів розпаду радіоактивних елементів дало дослідникам надійний метод обчислення віку Землі (Цікава фізика, 1950, 198); Розпад колоніальної системи привів до утворення нових незалежних національних держав (Ком. Укр., 7, 1968, 75); [Ш е р в у д:] Мій шлях закінчився. Пора поставити останню крапку. Доки ще жевріє маленька іскра сили, доки не почався розпад (Лев., Драм., 1967, 519).

РОЗПАДАННЯ, я, с. Дія за знач. розпадатися¹. Друга із [філософів] помилка в тім, що границі вони не поклали Для розпаданья матерії; не визнають вони також і неподільних частин, на які розділяються речі (Зеров, Вибр., 1966, 146).

РОЗПАДАТИСЯ, аюся, ашся, док., розм. Почати багато й часто падати.

РОЗПАДАТИСЯ¹, ається, недок., **РОЗПАСТИСЯ**, адеться, док. 1. Руїнуватися, розвалюватися на частини, шматки; втрачати цілісність. Блискавка посилаєсь озненними стрілами на землю, на ліси, на села, на городи.. Скелі розпадались. Хати запалили (Н.-Лев., IV, 1956, 8); Оленка натопила ніч так, що аж каміння розпадається (Ів., Укр. казки, 1950, 50); // Розщеплюватися, розкладатися на складові частини, елементи. Деякі хімічні елементи мають природну радіоактивність — ядра їх атомів можуть довільно розпадатися з утворенням нового елемента (Рад. Укр., 13.VII 1965, 4); В стравоводі білки їжі розпадаються на амінокислоти (Наука., 11, 1965, 27); Звідси нам висновок певний дається, що речі свій колір траплять раніше, аніж розпадуться на первісні тільця (Зеров, Вибр., 1966, 183); // розм. Рватися, розлазгатися. Визмуку, як розпались мої черевичи, пішов я до пана управителя (Донч., VI, 1957, 205); Гусениця танка розпалася, і він спинився посеред поля (Перв., Дакій мед, 1963, 467); // Вільно спадати, розсипатися пасмами (про волосся). Сидить Марина кінець стола, розмісує косу. Густа чорна коса розпалась чорною хвилею по білій сорочці (Н.-Лев., I, 1956, 99).

◇ Розпаді́ється (розпаді́ється) лúда (полúда) на оча́х у кого, чи́з — хтось починає розуміти, усвідомлювати що-небудь. *Розпадіється лúда На очах ваших несити, Побачите славу, Жию славу діда своїх І батькіє лукавих* (Шевч., I, 1963, 334).

2. *перен.* Розпаді́ються на окремі частини, групи і т. ін., перестають бути одним цілим. *Внизу котих Дніпро свої хвилі, розпадаючись на кілька проток* (Тудуб., Людолови, I, 1957, 122); *Після команди: «Розійдісь!» шеренги розпались на гуртки, але нікто не пішов з двору* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 56); *На початку XVII ст. Грузія, яка ще в XIV ст. розпалась на окремі князівства, стала ареною боротьби двох ворогуючих держав — Персії і Туреччини* (Видатні вітч. географи..., 1954, 24); // *Западаючи, припняти своє існування, переставати діяти, функціонувати.* [А н т і н:] *Значить, вітки більше немає, скінчилася? [А д а:] На фронтах скінчилася. Наша [австрійська] армія розпалась, розбіглась* (Ірчан, I, 1958, 133); *Під натиском національно-визвольних революцій розпалась колоніальна система імперіалізму* (Ком. Укр., 5, 1968, 25).

3. *перен.* Стихати, змовкати. *Слідом за ним, наче докір, виривався нестямний крик Христї і розпався надворї* (Мірийн., III, 1954, 18); *Вітер шумів, спинилася злива, розпалася в горах громи* (Кол., Терен., 1959, 31).

РОЗПАДІ́ТИСЯ ², *аюся, а́шся, недок., розм.* 1. *перед ким, біля (коло) кого.* Лестяти, догоджати кому-небудь, запобігати перед кимсь. [К о в а л ь:] *Гляди ж, синку, живи правдою, ні перед ким не розпадайся! Та й нікому не шкодь* (Кроп., V, 1959, 22); *Я не міє кроку вробити, щоб коло мене не розпадалася, не радилі, не помагали* (Коцюб., II, 1955, 357); // *Гаряче, пристрасно доводити щось кому-небудь.* — *Клим чоловік неабиякий. За його кожма діака піде з айбриком та високом, — розпадався Зануда* (Н.-Лев., III, 1956, 324).

2. *над ким — чим, перен.* Дуже старанно робити що-небудь, виявляти надмірну ретельність у чомусь. *Сестра мого учня завзялася вичитись його [дуета] конче і оце вже другий тиждень розпадається над ним* (Л. Укр., III, 1952, 583).

РОЗПАДІ́НА, *н, ж.* Глибока тріщина між горами або на поверхні ґрунту; ущелина. *Кам'яні шпалі Яйли рожевіли на небі, синїй жорок зовсєво по розпадинах смєл* (Коцюб., I, 1955, 290); // *Вузька долина, заглиблене місце на поверхні землі; западина, улоговина.* *Сєло Іхнє Хмарине невелике, причаєлось в розпадині між балками, не дуже його збоку й помітиш* (Гончар, Циклон, 1970, 42).

РОЗПАДІ́ОК, *дку, ч.* Те саме, що розпадіна. *Перегороджені греблею води Ангарї піднімуться на десятки метрів, розліються по.. гірських розпаках і створять повноводне море* (Наука., 8, 1956, 15); *Зєір'ями, розпаками, лісами.. Виринули всі — орли й орлята, Спереду Ермен-Чечен загаята!* (Дор., Ермен-Чечен, 1954, 19).

РОЗПАЙ́КА, *н, ж., рідко.* Дія за знач. розпаяти, розпаявати і розпаяний, розпаяватися.

РОЗПАЙ́ОВАНИЙ, *а, е, розм.* Діспр. пас. мнн. ч. до розпаявати; // *розпаявано, безос. присудк. сл.* *Коли всі земляні роботи було скінчено.., бойовий припас знесіо й розпаявано до потреби по таборах козачих, тоді пан сотник зібрав усіх оборонців край своєї мажі* (Стар., Облога..., 1961, 33).

РОЗПАКОВА́НИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мнн. ч. до розпаявати. *Усе з-за кордону доходить до мене вільно, посилок наїть не розділяються, бо доходить не розпаявані* (Коцюб., III, 1956, 289); — *Це я вам привезла з Криму, — похнювала Сєрафима Іванівна, ставалачи все розпаяване на полицки* (Мокр., Острів..., 1961, 88).

РОЗПАКОВА́КА, *н, ж., рідко.* Дія за знач. розпаявати, розпаякувати. *Поштучні і тарні вантажї приймаються за супроводжуючими документами.. Предмети в упаковці приймаються після вибркової розпаяковки кількох пакетів* (Матер.-техн. постач., 1959, 69).

РОЗПАКОВА́ВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розпаякувати.

РОЗПАКОВА́ВАТИ, *ую, уєш, недок., РОЗПАКУВА́ТИ, ую, уєш, док., перен.* Розкривати, розбирати що-небудь запаковане; звільняти від упаковки. *Палленко та Березняк беруть пакуки і починають розпаякувати* (Крот., Вибр., 1959, 516); *Лєся одєла Лань в гуртожиток і там в кімнаті допомогла їй розпаякувати чєждан і розікласти рєчі* (Хижняк, Нєвгамовна, 1961, 104); // *перен., жарт.* Знімати з кого-небудь верхній одяг. *Другі панци кинулись ї собі у призоже й почали розпаякувати панніє* [панн] (Н.-Лев., II, 1956, 69).

РОЗПАКОВА́ВАТИСЯ, *уюся, уєшся, недок., РОЗПАКУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, док. 1. розм.* Розпаякувати свої рєчі. [О ч е р е т:] *Ну, пусти, Тоню, треба розпаякуватись з дороги* (Коч., II, 1956, 474).

2. *тільки недок.* Пас. до розпаякувати.

РОЗПАКУВА́ННЯ, *я, с.* Дія за знач. розпаякувати.

РОЗПАКУВА́ТИ *див.* розпаякувати.

РОЗПАКУВА́ТИСЯ *див.* розпаякуватися.

РОЗПА́Л, *у, ч. 1.* Дія за знач. розпаяти, розпаялювати. — *Ти не сердься, що я взяв для розпалу книжку з столу. Вона стара була й шарпана* (Ю. Янов., II, 1958, 61); *Жінки кололи лучину на розпал* (Головко, II, 1957, 608).

2. Стан найвищого напруження, найповніший вияв чого-небудь. *Дьяконов потрапив у Строганієку.. в розпал весняних робіт* (Гончар, II, 1959, 58); *Серпень — найбільш малохмарний місяць. Рослини святкують розпал світавої пори року* (Хлібороб Укр., 7, 1967, 39).

3. Велике внутрішнє збудження, нервове піднесення. *В розпалі чого тільки не наговорить жінка. Лєдарюгою Остапа назвала* (Горд., II, 1959, 263).

РОЗПАЛА́ТИСЯ, *аюся, а́шся, док. 1. тільки 3 ос.* Почати дуже палати, горіти яскравим полум'ям. *А пожеар удвоє Розгорієся, розпалася До самої змари* (Шевч., I, 1963, 118).

2. *перен.* Покритися яскравим рум'янцем, стати червоним (від сорому, хвилювання і т. ін.). *Тільки пак Забрюха заколупнув горунжієму легєсенку під серцем, так вона так і розпалася* (Кв.-Осн., II, 1956, 203).

3. *чим і без додатка, перен.* Перейнятися яким-небудь сильним почуттям. *Розпалася [Оксана] до нього коханям* (Гончар, Бригантина, 1973, 84).

РОЗПАЛА́ХКОТАТИ *див.* розпалахкотіти.

РОЗПАЛА́ХКОТА́ТИСЯ *див.* розпалахкотітисся.

РОЗПАЛА́ХКОТІ́ЛИЙ, *а, е.* Діспр. акт. мнн. ч. до розпалахкотіти. *Рожї високї.. стоять на причлєку, просєчені сонцєм, ще більш яскравї, ще більш розпалахкотїлі в цей передзвїдний час* (Гончар, Людина., 1960, 96).

РОЗПАЛА́ХКОТІ́ТИ, *о́чу, отїш і рідко РОЗПАЛА́ХКОТА́ТИ, о́чу, бчєш, док., перен.* Те саме, що розпалахкотітисся, розпалахкотїтисся.

РОЗПАЛА́ХКОТІ́ТИСЯ, *о́чуся, отїшєся і рідко РОЗПАЛА́ХКОТА́ТИСЯ, о́чуся, бчєшєся, док.* Почати дуже палахкотіти, палахкотати, спалахувати яскравим вогнем, полум'ям. *На заходї, на вишнєвому каменї, на пінеба розкинувшись заграву, розпалахкотїєся огонь* (Вас., Незїбр. тв., 1941, 86).

РОЗПА́ЛЕНИЙ, *а, е. 1.* Діспр. пас. мнн. ч. до розпаяти. *Жагучими пазюцями дїгала земля, розпалєна сонцєм* (Тудуб., Людолови, I, 1957, 23); *Лєгєнький вїтєрє.. осєвіжє розпалєне швидкою Іздою облячє Хмєльницького* (Рїбак, Перєєсл. Рада, 1953, 379); *Пристрас-*

ті, розпалені під час засідання, не охололи за півгодини перерви (Головко, II, 1957, 540); // розпалено, безос. присудок. с.а. Напнуто намети, розпалено вознища, почалися готування (Загреб., Диво, 1968, 270).

2. у знач. прикм., перен. Дуже червоний, рум'яний. Я сама вештаюся день у день по лісах, мов та справдішня русалка, з розпаленими щокима, зі сміхом на устах (Коб., I, 1956, 223).

3. у знач. прикм., перен. Який перебуває у стані нервового збудження; збуджений. Христя не рушала з місця; вона.. зроду не бачила Петра в такому розпачі, такого розпаленого й лютого (Кос., Новели, 1962, 143); В дорозі Надія намагалася згажувати свій запал. Не могла ж вона, отака розпалена, одержити до кабінету пачальника (Баш, На.. дорозі, 1967, 16); // Який виражає стан нервового збудження. Олексій зиркнув скося на Остану і зразу закричав: «Розпалений вид (Л. Янов., I, 1959, 34); Вергун.. кинув розпаленими очима на ганок і гарячими руками направив туди свій кулемет (Ірчан, II, 1958, 206).

РОЗПАЛЕНІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до розпаленіти. Дорош сплигнув із сідла, розминаючи зомлілі від незвичної їзди ноги, пішов до могутнього береста.., ліє на траву. Земля ніжно холодила його розпаленіле тіло (Тют., Бир, 1964, 197).

РОЗПАЛЕНІТИ, ю, іспн, док. Те саме, що розпалитися 1—5. Розпалілась, розпаленіла [Вугацька] з дороги, мов калина, а на віях... сльози брилять! (Гончар, II, 1959, 197).

РОЗПАЛЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розпалити. **РОЗПАЛЕНО**. Прися до розпаленій 3.— Не дивчи! Без тебе нудно! — розпалено крикне Кіндрат і хлопнув музу (Ковінька, Кутя., 1960, 25); — Посилаємо сьогодні свій революційний привіт з червоного Скадовська! — розпалено гукає вона через голови людей (Гончар, II, 1959, 67).

♀ **РОЗПАЛІНА**, и, ж., діал. Розпадина. Дно виру завалене.. колодами дерева, які повінь повбивала з величезною силою в скельні розпаліни (Фр., VI, 1951, 304); Темно було у печерах зовсім, і.. зверху у горючі розпаліни сонячний промінь ронив сяючу стазу (Вовчок, I, 1955, 230).

РОЗПАЛІТИ *див.* розпалювати.

РОЗПАЛІТИСЯ *див.* розпалюватися.

РОЗПАЛУБИТИ *див.* розпалюбувати.

РОЗПАЛУБКА, и, ж., спец. 1. Розбраний опалубки бетонних і залізобетонних конструкцій чи споруд після того, як бетон набуде достатньої міцності. Піддон з панеллю по конвейеру надходить до камери термічної обробки. При розпалубці півка легко відокремлюється від поверхні бетону (Веч. Київ, 19.11.1970, 1).

2. В архітектурі — додаткові склеписті частини основного склепіння. Якщо маєт по височині і отвору циліндричні склепіння перетинаються з більшими склепіннями, то вони утворюють розпалубки (Архіт. Рад. Укр., 3, 1941, 49).

РОЗПАЛУБЛЕНИЙ, а, е, спец. Діспр. пас. мнв. ч. до розпалубити. Гори цементу та будівельного мотлоху закривали собою краєвид.. Рядами стояли розпалублені.. будівлі (Ле, Міжгір'я, 1953, 432).

РОЗПАЛУБЛЕННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розпалубити.

РОЗПАЛУБЛЮВАТИ, юю, юєш, *медок.*, **РОЗПАЛУБИТИ**, блю, бпш; *мн.* розпалублять; *док.*, *перез.*, *спец.* Знімати, розбрати опалубку (у 2 знач.).

РОЗПАЛУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розпалювання чого-небудь.

РОЗПАЛЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнв. ч. до розпалювати. В часи страхотливої національної

польсько-української ворожнечі, розпалюваної буржуазією обох націй, він мав мужність без вагання подати дружню руку передовим українським письменникам (Рад. літ-во, 2, 1963, 145).

РОЗПАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпалювати. Вентильатор розпалювання приводиться в рух електро-мотором (Автомоб., 1957, 106); Імперіалістична реакція широко використовує шовінізм і расизм для розпалювання націоналістичних і расових конфліктів (Програма КПРС, 1961, 46).

РОЗПАЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **РОЗПАЛЯТИ**, яю, яєш, *медок.*, **РОЗПАЛІТИ**, палію, паліш, *док.*, *перез.* і *без додатка*. 1. Викликати горіння чого-небудь; запалювати. Ідуть з дровами та з частками м'яса вартові, розпалюють перед храмом вогонь (Л. Укр., II, 1951, 318); Мізи престрашні надимають [ковалі], Огонь великий розпалюють, Пішов тріск, стук од молотів (Котл., I, 1952, 209); Микола назерівав торішнього сухого очерету, сухі осоки і розпалює багаття (Н.-Лев., II, 1956, 215); // Розводити вогонь у печі, грубі і т. ін.; починати топити яким-небудь паливом. Гнат вінс сухого ломачча та заходився розпалювати на вечерю (Кочуб., I, 1955, 34); Служниця розпалюла, накидала дров, покрутилася ще по таті, макнула на себе хустку (Кобр., Вибр., 1954, 28); Мостовий став навколівки і заходився розпалювати грубку (Зар., На.. світі, 1967, 123); // Викликати жевріння, тління тютюну (в цигарці, люльці). Підійшов до вогнища дід Остап. Сів на землю й почав люльку розпалювати (Головко, I, 1957, 250).

2. *перен.* Викликати в кого-небудь стан нервового збудження. Груня ждала, поки мати виговориться, жочала, щоб не розпалювати, проте не вдержалася (Горд., II, 1959, 212); Цей спокій ще більше розпалює князя. Вже не володючи собою, забігав по кабінету (Гжицький, Опрішки, 1962, 113); // Збуджувати в ко-му-небудь чуттєвість, пристрасть. Вертаючися од неї, Роман сердився, що йому так не щастило. Але це ще більше розпалювало його (Гр., II, 1963, 271); // Посилювати у кого-небудь якісь почуття, настрої, бажання і т. ін. Не будемо розпалювати вашої цікавості. Снажме просто — це була дівчинка, і звали її Наталя (Доч., VI, 1957, 9); Думки.. сповзають й розповзаються в наробочій голові і розпалюють в ній немилосердний гнів (Стельмах, I, 1962, 445); Хома не чує утоми. Його руки, наче залізні кліщі, крутили мідяні труби і чим твердіші вони були, тим більшу розпалюли охоту перемоги (Кочуб., II, 1955, 91).

◇ **Розпалювати** (розпаляти, розпаліти) *кров* (серце, груди і т. ін.) — збуджувати в кого-небудь якісь сильні почуття; хвильювати. Воля, воля і воля! Це чарівне слово.. розпалювало кров у хлопця (Кочуб., I, 1955, 339); А перше жадання для великих Не згасло теж і груди розпалює... (Сам., I, 1953, 85).

3. *перен.* Викликати наростання, розгортання, розвиток чого-небудь. Кат війну розпалює, ворог в двері стука, — наша ж праця мирна — миру запораука! (Тич., II, 1957, 263); Засобами шатири викриває П. Козлянюк панство і український попіт, які прагнули розпалити полум'я націоналізму (Рад. літ-во, 3, 1957, 17).

РОЗПАЛЮВАТИСЯ, ююся, юєтєся і рідко **РОЗПАЛІТИСЯ**, яюся, яєшєся, *медок.*, **РОЗПАЛІТИСЯ**, паліюся, палішєся, *док.* 1. Починати дужче горіти, спалювати вогнем, полум'ям. Багаття на схилі зогнали то розпалювалося, то пригасало (Скл., Святослав, 1959, 46).

2. Дуже нагріватися, розпикатися. Брук пасти: каміюна розпалюлось (Кач., II, 1958, 317).

3. *перез. док.*, *перен.* Дуже зігрітися, перегрітися (від шведкого руху, спеки і т. ін.). Поїзав [Мстислав]

на лави, гнав оленя, розпалився, потім напись холодної води з джерела, — і вже ніякі трави... не помогли (Загреб., Диво, 1968, 682); // Відчуття сильний жар (перев. від хвороби). Скільки від них [обкладок] дітвори перемерло! Оце зранку любе-миле бігав, дивись в обід — розгорілося, розпалілося, на горлянку жаліється, а на другий день і богові душу віддає... (Мирний, IV, 1955, 251).

4. перен. Покриватися рум'янцем; червоніти. — Он як розпалілася-розгорілася. Та гарна яка ти стала, як трошки почервоніла (Мирний, IV, 1955, 175).

5. перен. Виявляти дедалі дужче стан сильного нервового збудження. — Так, Гаєво, навіть певність маю! — кричає, усе більше розпалюючися, Вовкун (Фр., III, 1950, 21); Управитель був напідпитку і від цього брутально розв'язний. Він розпалівся чимдалі більше (Вол., Самовітні, 1952, 196); — В неї батько такий лютий, що як розпалиться, то й чоловіка вб'є (Гр., II, 1963, 448); // Захопившись, починати виявляти загал, завзятість у чомусь. Гармоністи розпалілися і зрали й зрали, як заведені (Хор., Ковила, 1960, 45); // Впадати в чуттєвість, відчувати пристрасть. Лукаш, розпаліюючись, широко розгладив їй руки і хоче поцілувати (Л. Укр., III, 1952, 236); // чим. Перейматися яким-небудь почуттям. Еней, таку уздрівши зраду, Великим гнівом розпалілось (Котл., I, 1952, 287); П. Катка... розпалілася великою жадністю [до кнжок] і все просив, що бачив, а я певна, що він з того і сотої частки не перечитає (Л. Укр., V, 1956, 362).

6. перен. Виникнувши, наростати, розгортатися, виявлятися дедалі сильніше; посилюватися. Бій іде по есій полонині, не вгасаючи й не розпалюючись (Ю. Янов., I, 1958, 163); Хома бачив, що розпалюються пристрасті, і не знає, як угадувати їх (Тудуб, Людолови, I, 1957, 194); Веселість все розпалілася. Робилось душно, люди пріли у кептарях, дихала випаром поту (Коцюб., II, 1955, 354).

7. тільки недок. Пас. до розп'ялювати, розпаліти. РОЗП'ЯЛЮВАЧ, а, ч. 1. Той, хто розпалює що-небудь.

2. техн. Те, що використовується для розпалювання чого-небудь. Мазут, який одержують на нафтопереробних заводах, може бути використаний на великих електростанціях лише як розп'ялювач (Наука..., 5, 1973, 4).

РОЗПАЛЯННЯ, я, с, рідко. Дія за знач. розпаліти.

РОЗПАЛЯТИ див. розп'ялювати.

РОЗПАЛЯТИСЯ див. розп'ялюватися.

РОЗПАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що розп'ялювальний.

РОЗПАНАХАННИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мин. ч. до розпанахати. Крізь розпанаханий рукав сорочки світить голе тіло (Вас., I, 1959, 198); Упнулись коліними у вогу, затоптану землю, штовхав казан розпанаханим плечем Альоша (Мяк., II, 1957, 567); Перед Василем на траві лежала розпанахана надбав стра жірчка (Мирний, IV, 1955, 17); Твердохліб прісиді на лаві і через розпанахане вікно глянув у сад (Цюпа, Краєзна, 1971, 201); // розпанахано, безос. присудок. сл. Коліно новеньких штанячків розпанахано аж до низу (Вас., Опов., 1947, 30).

РОЗПАНАХАТИ див. розпанахувати.

РОЗПАНАХАТИСЯ див. розпанахуватися.

РОЗПАНАХУВАТИ, ую, уеш, недок., РОЗПАНАХАТИ, аю, аеш, док., перек., розм. 1. Різким рухом, з силою рвати на частини, шматки що-небудь; розривати, роздирати. [Р о м а в:] Іди-бо! Зашиєш мені сорочку, геть розпанахай рукав, а мати десять пішли (К.-Карий, I, 1960, 372); Василько лавив на дерево і розпанахав штани (Гур., Другі..., 1959, 93); *Образно. Ось шкаркунуло... возжана стріла розпанахувє небо... (Мирний, I, 1949, 145); // безос. — А це міна як батне, так і розпанахало на мені всю гімнастюрку

(Панч, В дорозі, 1959, 142); // Ранити, розрізаючи, розсікаючи або розриваючи чим-небудь гострим або колючим. — На нога! розпанахай мені груди, виріж мєє серце (Н.-Лев., IV, 1956, 242); — Якоє мені мати наказала врізати хліба, а я пааєць до кістки розпанахав (Збан., Курил, о-ви, 1963, 53); // Убивати чим-небудь гострим або колючим. [З і в ь к а:] Учора кинулася на мене раба корова і мало-мало не розпанахала мене (Кроп., II, 1958, 33).

2. Різким рухом розчиняти, розкривати що-небудь на обидва боки. Розпанахати вікно; // Різким рухом розстібати одяг. Вона встала. Розпанахала на грудях жакетку (Грим., Незакінч. роман, 1962, 325).

3. перек. Раптово порушувати (тишу, спокій). За дідовим тином буря дуби швертас з корінням, грім розпанахувє тишу (Довж., I, 1958, 70); Йому боляче збрелось, що не може взяти скрипку й розпанахати передвечірній спокій вулиці (Ле, Міжгір'я, 1953, 297); // безос. Хвилями очікування були неймовірно довгі. Раптом гулко розпанахало тишу (Десняк, Опов., 1951, 24).

РОЗПАНАХУВАТИСЯ, ується, док., розм. РОЗПАНАХАТИСЯ, ається, док., розм. 1. Рватися на частини, шматки; роздиратися. Одна золота зачепилася за сучок і розпанахалася зори донизу (Донч., VI, 1957, 13); *Образно. Чорне змаріще суне повагом; Заступас світ, степе тежрєву; Розпанахалось, завшрилось, Мое стра-ховище, з пекла зрушене (Стар., Вибр., 1959, 60).

2. перек. Раптово порушуватися (про тишу, спокій). Коротка тиша розпанахалась тоді прикро стурбованими його прихильниками (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 201).

3. тільки недок. Пас. до розпанахувати 1, 2.

РОЗПАНОШИТИСЯ, шуся, пишся, док., розм. 1. заст. Почати жити по-панськи, перейнявши панські звички та манери; запаніти.

2. Почати надто зухвало, пихато поводитися. Він направду дуже вже розпаношиєся, за панського спиною робив, що хотів, і дуже допк людям (Хотк., Довбуш, 1965, 135); [П у б л і й:] В дорозі нам наклепано, що ніби твоє жона покинула господоу... Що ніби розпаношилась у тебе якась рабина... (Л. Укр., III, 1952, 172).

РОЗПАНЫКАТИСЯ, аюся, аешся, док., розм. Почати дуже панькатися з ким-, чим-небудь. [Ш а в л о:] Горпимо, роби так, як велать! От покійні пан, Петро Ригорович... [Г о р п и н а:] Ще й ви тут розпаныкалися з своїми покійниками, аж обридло слугати! (Кроп., II, 1958, 244).

РОЗПАР, у, ч. 1. Дія за знач. розп'ярити, розп'ярювати та дія і стан за знач. розп'яритися, розп'ярюватися.

2. рідко. Настій чого-небудь на окопті. Вона вляла до тиз круп розпару якогось злля (Фр., VIII, 1952, 244).

3. Газоподібна речовина, що утворюється внаслідок розпарювання чого-небудь. Пахло густиим розпаром трає (Вітч., 4, 1974, 134).

4. діал. Розпал (у 2 знач.). Танастій пригадає собі молоді свої літа, коли то він у розпарі діла не раз мусив голосом своїм панувати над топовою противниками і — перелегати (Круш., Буденний хліб..., 1960, 235).

6. мет. Найшвища частина робочого простору домашньої печі.

РОЗП'ЯРЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розп'ярити. Баба Федора ставила гірчишники, прикладала старому до грудей клунок з розп'яреними висілками (Донч., III, 1956, 107); В теплом повітрі полинули солодкі пахоці розп'яреної ріллі, торішнього зіпрілого листя (Речм., Весн. грозні, 1961, 82); Кришчани обганяли подорожніх, що перепочивали край шляху... Все такі ж нужденні, обшарпані, розп'ярені далекою гудьбою... (Гончар, Таврія, 1952, 25).

РОЗПÁРЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпáряти.
РОЗПÁРИТИ *див.* розпáрювати.
РОЗПÁРИТИСЯ *див.* розпáрюватися.
РОЗПÁРКИ, ів, мн., розм. Розпаровані предмети.
РОЗПÁРОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпáрувати. *По цій підлозі вдалились безногі ведмеді, розпаровані крокети, різні лото та кубики* (Збан., Курял. о-ви, 1963, 23).

РОЗПÁРОВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПÁРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розділяти, роз'єднувати пару кого-, чого-небудь. *Касирші чи не хотілося розпаровувати місця, чи й справді не вірилось, щоб такий славний хлопчик прийшов у кіно один* (Гончар, Дорога., 1953, 36); [Я к и м:] *Вола з волом, мовляв, розпаруєш та з дружиж його старуєш, і той привика, а ми ж, здається, люде?..* (Кроп., II, 1958, 371).

РОЗПÁРОВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* Почати дуже паруватися; розгулятися. — *Менше б по вулиці тинявся. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарувуєшся та розволочиєш* (Тют., Вир, 1964, 8); *Крізь усміє і гукне [Катря] на Ігній сміє: — Ти ба, розпарувувалися як!* (Головко, II, 1957, 235).

РОЗПÁРОВАТИ *див.* розпáрювати.
РОЗПÁРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпáрювати. Часто шерстяні нитки, зв'язані вузликами досить туго, під час розпáрювання або перемотування розв'язуються самі по собі (В'язання., 1957, 29).

РОЗПÁРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗПÁРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Розм'якшувати що-небудь паром, гарячою водою і т. ін. *Колоди.. берези в лісу доставляють у цег.* Після чорнової обробки на звичайному токарному верстаті деревину розпáрюють (Хлібороб Укр., 1, 1966, 22).

2. *розм.* Нагрівати, прогрівати що-небудь до появи пари, випарів. *Сонячне світло розпáрює соснину* (Коб., III, 1956, 153); // *безос.* Зігрівати тіло до появи поту. *Час від часу тих, кому біля нічки розпáрило трохи боки, відтискували до стін* (Збан., Сеспель, 1961, 239).

Розпáрювати (розпáрити) кістки — добре прогрівати в лазні, на печі і т. ін. *Донка Федоріона, присівши біля лежанки, на якій старий розпáрював кістки, сумно переказала Ізні з Ульяноу балачки* (Логв., Літа., 1960, 260).

РОЗПÁРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗПÁРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Розм'якшуватися під дією пари, гарячої води і т. ін. *Із казанія по трубах йшла пара в іншу, сусідню землянку.. Там, у гарячій парі, розпáрювалося обіддя* (Доч., IV, 1957, 111).

2. *розм.* Нагріватися, прогріватися до появи пари, випарів. *Крізь імлю гаряче гріє сонце, повітря розпáрюється й віддає запахом перегною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12); // *Зігріватися до появи поту.* *Маттей Миновиц.. вибивав мало не годину каблучки гоняка, розпáрився, випиє золотого пива й спочине запаєння легені* (Крот., Сяни., 1948, 47); — *В колінах наче свердла крутять, Така мука. Тільки й живи, коли виріюєш та розпáрюєш..* (Речм., Весн. грози, 1961, 47).

РОЗПÁСАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗПÁСТИСЯ**, суся, сєшся, *док.* 1. Ставати ситим, угодованим від доброї наші (про худобу).

2. *перех.*, *зневажл.* Те саме, що роз'їдатися 1. — *Розпáсая [Никанор] на панських гарчах.. — як відрубала могодиця* (Стельмах, I, 1962, 14).

РОЗПÁСКУДЖЕНІЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпáскудити.

2. *у знач. прикм.* Який розпáскудився, набув поганих нахлїв, звичок; розбещений, зіпсований. *Мати ерозуміла дочку. Тихи ненадійний.. Він і на машині*

їздить, і трактором оре, та розпáскуджений. Обдився від рук, не признає нікого (Горд., Дівчина., 1954, 48).

РОЗПÁСКУДЖЕНІЙ, я, с., *розм.* Дія і стан за знач. розпáскудити і розпáскудитися. — *То [горилка] загубилъ [загубель] наша. І тут уже не чужа хитрість убиває нас, а власне розпáскудження* (Фр., VIII, 1952, 25).

РОЗПÁСКУДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПÁСКУДИТИ**, джу, дш, *док.*, *перех.*, *розм.* Прищеплювати кому-небудь погані нахлї, звички; розбещувати, псувати. *Він.. розпáскудив в селі моїх парфана, бунтує людей проти мене..* (Н.-Лев., IV, 1956, 165).

РОЗПÁСКУДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПÁСКУДИТИСЯ**, джуся, дшєш, *док.*, *розм.* Набувати поганих нахлїв, звичок; розбещуватися, псуватися. *Юриш, розпáскудившиєш на панстві, не браєш й за холодноу воду* (Н.-Лев., III, 1956, 303); — *Щось ти дуже розпáскудивєш могоричами.. — Теж мені піп знайшовєш! — не ображаючись, розм'яєшся* Клим (Стельмах, II, 1962, 350).

РОЗПÁСКУДИТИ *див.* розпáскуджувати.
РОЗПÁСКУДИТИСЯ *див.* розпáскуджуватися.

РОЗПÁСТИСЯ ¹ *див.* розпáдатися¹.
РОЗПÁСТИСЯ ² *див.* розпáсатися.

РОЗПÁТЛАНІЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпáтлати. *Волосєш на голові, на короткій бороді стирчало, неначе розпáтланє вітром* (Н.-Лев., III, 1956, 24).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що розкуйбджений 2, 3. *У хату увійшла Ульяна — розпáтлана, блїда, тремтить уся* (Мирний, I, 1954, 305); *На порозі з'явилася розпáтлана Марїїна голова* (Павч, В дорозі, 1959, 45); *Пролітають лебеди. Вони летять нижче розпáтланих, обвислих жмар* (Стельмах, Гуси-лебеди., 1964, 7).

РОЗПÁТЛАТИ *див.* розпáтлувати.
РОЗПÁТЛАТИСЯ *див.* розпáтлуватися.

РОЗПÁТЛУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПÁТЛАТИ**, аю, аш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що розкуйбджувати. [О л е в а:] *Розпáтлай мені волосєш* (Кроп., I, 1958, 489); *«Старці-сіромахи» посїдали в ряд шляхом, вишмаруєвши землю лице й розпáтлавши чуби* (Вас., I, 1959, 213).

РОЗПÁТЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПÁТЛАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що розкуйбджуватися. *Очі її блїзшали, чорні пасма.. волосєш розпáтлалися, послугувалиєш й підналиєш високою копицею на голові..* (Л. Янов., I, 1959, 249); — *За собою дивїєш. Он, глянь, розпáтлаєшся, одна коса розпáтлаєшся* (Хижняк, Тамара, 1959, 93).

РОЗПÁТЯКАТИ, аю, аш, *док.*, *перех.*, *зневажл.* Розголосити якусь таємницю. *Бжеський був надто балакуєш і за келехом мїд розпáтятиєш багато зайво про Московський позїд* (Тудуб, Людолови, I, 1957, 8); *Антон стрельнує насторожежим оком на Катерину, яка, мабуть, уєш встїгла розпáтятиєш і про заморські зрабїтки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150).

РОЗПÁТЯКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *зневажл.* Почати багато п'ятякати, говорити про щось неїстотне, пусте, не вартє уваги. [П и л и п (підслушувєш. Виглядає з дверей):] *Ач, як розпáтятиєшся [Павєш]!* (К.-Карий, I, 1960, 227); // *Почати говорити дурниці, вести безмістовну, непослідовну розмову.* — *Розпáтятиєшся ж ти сьогодні. Верзєш несусєтїтне, — назмуєшся старий* (Стельмах, I, 1962, 246).

РОЗПÁТЯКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *зневажл.* Вести багатослівні, безмістовні розмови, говорити дурниці, нісенїтницї; п'ятякати. *Вїтя почав розпáтятиєш про те, що таке любов і до чого вона доводить* (Вас., II, 1959, 174); // *Говорити те, чого не можна розголосити; базікати.* — *Він тут що хоче, те й робить, розпáтятиєш*

такий... — Ну ти, стара, не дуже-то розпачуй, бо як дінається пан... (Добр., Очак. розм., 1965, 26).

РОЗПАЧ, у, ч. Стан сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності; відчай. Жіночі уста шепочуть благання; очі піднесені дозори...; але в жадних не світяться ні жем, ні розпач (Стар., Облога..., 1961, 6); Палаюча стеля впала на Охрімову голову, коли він намагався витягти напібожжевільну від розпачу матір (Тулуб, Людолов, I, 1957, 111).

В (у) розпачі — в стані сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності. Коли рештки води в радіаторі заклекотили, як у самоварі, і з отвору забурхала гаряча пара, Василь зупинив машину.. Всі були в розпачі (Довж., I, 1958, 80); Катря в розпачі нетяжкими очима глянула благально на жінок, що обступили її (Головко, II, 1957, 372); Впадати (впасти, вдавнати, вдратися і т. ін.) в розпач — піддаватися почуттю сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності. Веселий і рудий Дмитрій ніколи не падає у розпач, хоч як було важко (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 319); З розпачу — будучи охопленим почуттям сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності. Я з розпачу ухватив все-ло і замазнувся так, ніби хотів перебити рибалку надвоє (Ю. Янов., II, 1958, 164).

РОЗПАЧЛИВИЙ, а, е. 1. Який виражає розпач; сповнений, перейнятий розпачем. У нас в хаті ридання голосне та гірке, та розпачливе (Вовчок, I, 1955, 222); У Василька був такий розпачливий вигляд (Довж., V, 1957, 32); Над водою розлігся розпачливий зойк отця Микола, який неграбно шубовснув у воду (Стельмах, I, 1962, 508); Степан Онуфрійович.. ніби й не чув зойків та розпачливих питань дружини (Збан., Передзвін'я, 1960, 336); // Який впав у розпач; охоплений розпачем. *Образно. Бать у мене одна Розпачлива, сумна, Одинокая зірка ясній (Л. Укр., I, 1951, 78); // у знач. ім. розпачливий, вою, ч.; розпачлива, вої, ж. Людина, що впала в розпач, піддалася розпачу. Скажи мені, фантазіє динона... Як певною мету казати розпачливим? (Л. Укр., I, 1951, 49).

2. Дуже тяжкий; безпорадний, безвихідний. Даремне думаєте, що я вже в такому розпачливому моральному стані (Л. Укр., V, 1956, 92).

РОЗПАЧЛИВО. Присл. до розпачливий 1. З'являється Люба. Орест глянув на неї, робить розпачливо нетерплячий жест матері (Л. Укр., II, 1951, 89); Діточина по-ривно підступила до стола, стала й розпачливо заговорила (Головко, II, 1957, 171).

РОЗПАЧУВАТИ, юю, ўш, недок., розм., рідко. Впадати в розпач, виявляти розпач. [Не о ф і т - р а б:] Ти кажеш, ерїх клясти й розпачувати, а се ж не ерїх — голодних об'їдати і гоших обдирати? (Л. Укр., II, 1951, 230).

РОЗПАШІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до розпашіти. Бляя колодзя цілий гурт розчервонілих, розпашілих після бою повстанців (Гончар, II, 1959, 25); // у знач. прикм. Тимко задлянувся і вишшов з хати. В розпашіле обличчя дихнула морозом (Тют., Вир, 1964, 362); *Образно. Земля під помістом дзвенить уночі, Суха й розпашіла, як срібні ключі (Мал., Подулень., 1960, 109).

РОЗПАШІТИ, ію, іеш, док. Те саме, що розпашітися. Орієс розпашіла від роботи, в щокі пльомінь б'є (Тют., Вир, 1964, 125); Весь вечір вона витанцювала з ним, розпашіла вся, була красивою незвичайно (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 251).

РОЗПАШІТИСЯ, іюся, іешся, док. 1. Покритися рум'янцем, стати червоним, рум'яним. — Нема тепер радості на світі... — Не кармай, лизовіський! — розпашілась темними рум'янцями тітка (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 165).

2. Дуже зігрітися (від роботи, швидкого руху, спеки і т. ін.).

РОЗПАШНИК, а, ч. Знаряддя для розпушування ґрунту. — Дивися, щоб розпашники і всякий інвентар були справні. — За реманентом діло не стане (Тют., Вир, 1964, 119).

РОЗПАЩЕКУВАТИСЯ, ўюся, ўешся, док., розм. Почати дуже пащекувати. — Сам дурний, то й усіх робши дурними, — гарикнула на нього Оришка. — Де ж пак, розпашекувалася, що за панства краще було (Мирний, III, 1954, 335); Цокотуха щось таке молола та й молола. — Розпашекувалася! — розсердився Потреба (Пльч., Козацьк. роду..., 1958, 473).

РОЗПАЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розп'яювати. **РОЗПАЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **РОЗПАЯТИ**, яю, яєш, док., перек. Роз'єднувати, розплавляти щось на місці спаявання.

РОЗПАЮВАТИ, юю, юєш, док., перек., розм. Поділити на пайки, частини.

РОЗПАЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗПАЯТИСЯ**, яється, док. Роз'єднуватися, розплавлятися на місці спаявання. Василь узяв пробку (від радіатора). Він був сердитий до краю. — Ну, а води тепер де я візьму? Без води ж розпалється все... (Довж., Зач. Десна, 1957, 49).

РОЗПАЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розп'яяти.

РОЗПАЯТИ див. розп'яювати.

РОЗПАЯТИСЯ див. розп'яюватися.

РОЗПЕКТИ див. розп'якати.

РОЗПЕКТИСЯ див. розп'якатися.

РОЗПЕРЕЗАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розперезати.

2. у знач. прикм. Який розперезався (у 1 знач.). Лежить Карпо на лаві п'язом.. Розхристаний, розперезаний, без чобіт — видко гланути (Кощуб., I, 1955, 303); — Я бігав розперезаний попід верби та свистав, та галасував на все поле (Стеф., I, 1949, 101).

3. у знач. прикм., перек. Який розперезався (у 2 знач.). Я сиділа і пожадливо усмоктувала в себе всі деталі, найдрібніші речочки своєїго [своєї] розперезаного ворога (Кач., II, 1958, 55); // Який виражає нестримність, свавільність, нахабство. *Образно. В позою.. йому заморгала.. блискавка і зареїли розперезаним, п'яним реготом громи (Ірчак, II, 1958, 329).

РОЗПЕРЕЗАНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розперезаний 3. Гітлерівці, з пизатою розперезаністю гаданих переможців світу, глантували коштабїр в самому центрі районного містечка (Коз., Гарячі руки, 1960, 6).

РОЗПЕРЕЗАНО. Присл. до розперезаний 3. Я вже маю нагоду писати про ті мовні потвори, які хотіли запровадити в українську літературу лемі й замасковані націоналісти, що.. діями й готєм розперезано (Рильський, III, 1956, 94).

РОЗПЕРЕЗАТИ див. розперізувати.

РОЗПЕРЕЗАТИСЯ див. розперізуватися.

РОЗПЕРЕЗУВАТИ див. розперізувати. **РОЗПЕРЕЗУВАТИСЯ** див. розперізуватися.

РОЗПЕРЕЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розперізувати.

РОЗПЕРЕЗУВАТИ і рідко **РОЗПЕРЕЗУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗПЕРЕЗАТИ**, єжү, єжеш, док., перек. Розв'язувати, розстігати на кому-, чому-небудь або знімати з когось, чогось пояс. Розперізує [Маруся] черес, скидав сердак, стелить його на землі (Фр., IX, 1952, 314); Іван вишов з хати й зараз розперезав пояса (Н.-Лев., III, 1956, 354); — Як вийдете з ґраму, Голови відкриє плащами, і розперезіте оджеу (Зеров, Вибр., 1966, 310).

РОЗПЕРЕЗУВАТИСЯ і рідко **РОЗПЕРЕЗУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, недок., **РОЗПЕРЕЗАТИСЯ**, єжүся, єжешся, док. 1. Розв'язувати, розстігати на собі або знімати

з себе пояс. Тим часом Микола, скинувши молитву, розперізується і лягає на постелі (Фр., IX, 1952, 108); Актін заїєся на ноги. Він розперезався, зв'язав мотузкою хміз, звалив в'язку на плечі і пішов (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44).

2. *перек.* Ставати нестриманим, свавільним, нахабним. — Даремно ми дозволяємо розперезуватися різним стилям, — казав хтось недоволено (Збан., Мор. чайка, 1959, 73); Пастухові Саві вітрявся терпець, вже надто розперезалася Саливонова компанія (Горд., Дівчина..., 1954, 8).

РОЗПЕРТИ *див.* розпирати.

РОЗПЕРТИТИ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розп'єрти. **РОЗПЕРТИСЯ**, зіпр'єся, зіпр'єся, *док.*, *розм.* Лягти або сісти в недбалій позі, широко розкинувши ноги і руки; розсіється, розвалиться. — Вата чогось напушилась, чогось едавала з себе нестриману велику пам'ять. Розперлася на софі, задерла кирну вгору, закопилила губи... (Н.-Лев., IV, 1956, 136); Випустила [Краньцьовська] Славка з обійма та й розперлася в повоці (Март., Тв., 1954, 269).

РОЗПЕСТИТИ *див.* розп'єщувати.

РОЗПЕСТИСЯ *див.* розп'єщуватися.

РОЗПЕТЛЯТИ *див.* розпетлювати.

РОЗПЕТЛЮВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕТЛЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перек.*, *розм.* Розв'язувати, розпетлювати петлі. — Дивіться ж, щоб не одв'язалась! Вони, кракузи, такі: носиком розпетлюють вузол на кінци, і бувай тобі здорова! (Вишня, II, 1956, 218).

РОЗПЕЧАТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпеч'ятати. Перед ним на столу лежить розпечатаний лист від батька (Фр., V, 1951, 17); У кімнаті за столом, заваленим газетами, книжками й розпечатаними конвертами, сидить, схилившись над «Правдою», людина (Кир., Вибр., 1960, 288).

РОЗПЕЧАТАТИ, я, с. Дія за знач. розпеч'ятати. У Державній бібліотеці СРСР імені В. І. Леніна відбулося розпечатання пакетів з рукописами великого французького письменника Ромена Роллана (Рад. Укр., 7.1 1955, 4).

РОЗПЕЧАТАТИ *див.* розпеч'ятувати.

РОЗПЕЧАТАТИСЯ *див.* розпеч'ятуватися.

РОЗПЕЧАТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпеч'ятувати.

РОЗПЕЧАТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕЧАТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перек.* Знявши, зірвавши печатку, відкривати що-небудь. *Позапечатував* [справник коморн]. і прикавав голові, щоб... ніхто не розпечатав до якого часу, і поїдав собі далші [далі] (Кв.-Осн., II, 1956, 141); // Розкривати, розклеювати що-небудь запечатане, заклеєне, запаковане (лист, посылку, конверт і т. ін.). [Л ю б о в:] Лист? (Біжить і здійснює листа, дивиться на конверт, потім шпарко розпечатує) (Л. Укр., II, 1951, 77); *Олександр розпечатав пакет і почав читати, певний, що генерал пише про щось приємне* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 321); // Виймаючи корок, знімаючи крапку і т. ін., відкривати що-небудь закупорене; відкороковувати. Мишко розпечатав обидві пляшки (Мик., II, 1957, 93).

РОЗПЕЧАТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПЕЧАТАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Розкриватися, розклеюватися (про що-небудь запечатане, заклеєне, запаковане).

2. *тільки недок.* Пас. до розпеч'ятувати.

РОЗПЕЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпекти. Молю знову бгав і мисю розпечене залізо (Сенч., На Бат. горі, 1960, 17); Мріється [Юрці] далеке небо безжмарне, білі розпечені палом жури, сілпуче сонячне сльозо (Стар., Облога..., 1961, 7); Розпечені за день скелі ще дигали згори на бійців ніжним теплом (Гончар, Новели,

1954, 66); З розпеченими обличчями, обілляні потом, замасні багатом, жетущаться люди коло вогню (Коцюб., I, 1955, 121).

РОЗПЕЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпекти.

РОЗПЕЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпестити. Розпещена удаданням за нею місцевий кавалеріє, дівчина немало була здивована, що столичний гість не звертає на неї уваги (Павч., На каляні. мості, 1965, 152).

2. у знач. прикм. Який надто розпестився.

РОЗПЕЩЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розпещення 2.

РОЗПЕЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕСТИТИ**, єщу, єстиш, *док.*, *перек.* Псувати кого-небудь надмірною увагою до нього, ніжністю, пестошами. Мене від діда силоміць відобрали, кажучи, що дід дуже мене розпестили і нічого доброго не навчили (Черемш., Тв., 1960, 379).

РОЗПЕЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЕСТИТИСЯ**, єщуся, єстишся, *док.* Псуватися від надмірної уваги, ніжності, пестошів. Хоре, коли не вмере, то розпеститься (Номіс, 1864, № 8151).

РОЗПИВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпивати.

РОЗПИВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗПИТИ**, зіп'ю, зіп'єш; мнн. ч. розпів, пїда, дб; *док.*, *розм.* 1. *перек.* Пити, випивати разом з ким-небудь (перев. спиртні напої). Щоб скоріше позбутися Ханенка, Бараболо розпів з ним горілку, а потім, мало не в стину, випровадив його (Стельмах, II, 1962, 358); // Випивати з ким-небудь з якоїсь нагоди певну кількість спиртного. — У Семена — чудовий син, а в тебе — три дочки, одна краща за іншу, а якась же напевно і літими підійде, — бакавгу розпів зараз і — точка (Головко, I, 1957, 279); Нашу дружбу ми покропили в ресторані «Горелла», розпівши пляшку білого «Столового» (Томч., Готель..., 1960, 8).

Розпивати (розпівти) могоріч — пити спиртні напої з якоїсь нагоди, перев. з приводу успішного завершення якоїсь справи. До дідька заробітків!.. Що, смішно? Ну й смійтеся!.. Розпівайте могоріч, а з нього досить (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 4).

2. *перек.* і *неперек.* Проводити час у товаристві з кимсь за питтям чого-небудь. Вечері Христа удвох з Книшем уже розпивали чаї (Мирний, III, 1954, 381); — *Важ подати до ліжка? — спитала я... — Ні, ми розпів'ємо за столом, — заперечив він, — Це дуже приємно: сидіти удвох за чаєм* (Гур., Осок. друзі, 1946, 55).

РОЗПИВАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗПИТИСЯ**, зіп'юся, зіп'єшся, *док.* 1. *тільки док.* Почати надміру вживати спиртні напої; стати п'яницею. Він зовсім розпівся, прозаймував господарство, продав землю, — засталася сама обідрана хатка (Гр., I, 1963, 431).

2. *тільки недок.* Пас. до розпивати.

РОЗПИВОЧНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з вживанням спиртних напоїв на місці продажу, без вивосу. *Розпивочний продаж.*

2. у знач. ім. розпівочна, ної, ж. У дореволюційній Росії — шинок, у якому продавали і розпивали спиртні напої на місці продажу, без вивосу.

РОЗПИВОЧНО, *заст.* Присл. до розпівочний 1.

РОЗПИЛ, у, ч. 1. Дія за знач. розпильяти², розпильювати². Головні переваги стрічкових пилко у тому, що.. можна на них виконувати вибірковий (індивідуальний) розпил, а також випилювати пило матеріали будь-якого розміру (Стол.-буд. справа, 1957, 61).

2. Місце розрізу чого-небудь, зроблене пилкою або напилком. Увалення про внутрішню будову кісток дається на поперечних розпилах (Метод. вкл. анат., 1955, 60); Вибійницьке кріплення складається з двох радіо дерев'яних рамок — трьох стоек, які підбивають під двоаметровий розпил (Наука..., 3, 1958, 32).

РОЗПИЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розпи́ляти. *Подача з водопроводу розпиленої під тиском води азійної мікроклаїт в саду, що також поліпшує стан насаджень* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 27); // у знач. прикм. *Микита відчує, як в роті запекло розпиленою іржею* (Тют., Вир, 1964, 384); *Смолисті речовини тини склипарю при прийнятті есериди чи при вдиханні в розпиленому стані дають добрий ефект для легеневої хвориз* (Наука..., 9, 1956, 18).

△ **Розпи́лені ґрунти** — ґрунти, в яких окремі частинки за розміром дрібніші 0,25 мм в діаметрі. *Влітку йдуть дощі, але розпи́лений ґрунт не може утримати всю кількість опадів* (Рад. Укр., 1.ІІІ 1949, 3).

РОЗПИЛЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розпи́ляти, розпи́лятися. *Створювані при випаровуванні бризок морської води солі у стані сильного розпилення частково.. захоплюються атмосферними опадами, які їх розчиляють* (Наука..., 2, 1957, 20).

РОЗПИЛИТИ *див.* розпи́ляти¹.

РОЗПИЛИТИСЯ *див.* розпи́лятися¹.

РОЗПИЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для розпилювання (*див.* розпи́лювання¹) чого-небудь. *Дрiжджi відокремлюють від рідини (сепарують) і потім висушують на спеціальних розпилювальних сушилках* (Знання..., 11, 1967, 19).

РОЗПИЛЮВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розпи́лювати¹. *Не можна допускати розпилювання ґрунту під час його обробки, бо це призводить до.. зниження врожаю* (Од. та ефір. культ., 1956, 293); *При високій в'язкості палива утруднюється протікання його в паливоподавальній системі і позіршується розпилювання* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 32).

РОЗПИЛЮВАННЯ², я, с. Дія за знач. розпи́лювати². *Розпилювання, як і всяку іншу роботу, зв'язану із зміною форми деревини, слід проводити тільки після попередньої розм'якки* (Гурток «Умілі руки.», 1955, 48); *Дошки, особливо широкі, при розпилюванні краще закріпити на робочому столі за допомогою лежач* (Хлібороб Укр., 6, 1970, 40).

РОЗПИЛЮВАТИ¹ *див.* розпи́ляти¹.

РОЗПИЛЮВАТИ², юю, юєш, *недок.*, **РОЗПИЛЯТИ**, їю, їєш, *док.*, *перех.* Розрізувати пилюкою або напилюком на частини (дерево, метал і т. ін.). *Спиляли [хлопці] старого осокора, привезли у двір, і Тимко з Прокопчук розпилювали його* (Тют., Вир, 1964, 358); *Трос біля стовпа було надтіляно. Тут стоїть працює терпугож.. Розпиляв металевий канат на дев'ять десятків* (Трубіл., 1, 1955, 102).

РОЗПИЛЮВАТИСЯ¹ *див.* розпи́лятися¹.

РОЗПИЛЮВАТИСЯ², юється, *недок.*, **РОЗПИЛЯТИСЯ**, їється, *док.* 1. Розділятися на частини при пилянні. *З цього світлого, легкого каменю, що добре розпилюється і обробляється, будувалось місто біля моря* (Рад. Укр., 20.І 1971, 2).

2. *тільки недок.* Пас. до розпи́лювати².

РОЗПИЛЮВАЧ¹, а, ч. Прилад або пристрій для розсіювання якої-небудь рідини чи порошку. *Пронизували повітря струмені води в розпилювач над газонами...* (Рибак, Час., 1960, 512); *Парову інгаляцію можна застосувати і без спеціальних розпилювачів* (Наука..., 3, 1960, 45).

РОЗПИЛЮВАЧ², а, ч. Той, хто розпилює що-небудь; фахівець з розпилювання (*див.* розпи́лювання²) чогось. *Училище готує розпилювачів, обдиральників та гранувальників амазіє* (Веч. Київ, 6.VІІІ 1974, 4).

РОЗПИЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розпи́ляти². *Коли розпиляний [дуб] ліг з поворота і в тіло улієся зуби гаків, — На широкі груди ступила кіньота, Колишучи небо блиском підків* (Мал., Звенигора, 1959, 141).

РОЗПИЛЯННЯ¹, я, с. Дія за знач. розпи́ляти¹ і розпи́лятися¹.

РОЗПИЛЯННЯ², я, с. Дія за знач. розпи́ляти².

РОЗПИЛЯТИ¹, їю, їєш і **РОЗПИЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗПИЛИТИ**, пилю, піляш, *док.*, *перех.* Розсіювати, розносити що-небудь у повітрі найдрібнішими частинками, пилом. *З великої скрині Мотрю обдає.. дивний мішаний запах часу.. і речей, що колись жили, сміялись і розпилювали пахощі довкола себе...* (Вільде, На порозі, 1955, 19); *Гербициди розпилюють з садочів або ранцевих обприскувачів* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 17); *Дядько діставав совок борошна й сипав йому в торбину, болячись розпилити хоч одну порожинку* (Мик., ІІ, 1957, 85).

РОЗПИЛЯТИ² *див.* розпи́лювати².

РОЗПИЛЯТИСЯ¹, їється і **РОЗПИЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **РОЗПИЛИТИСЯ**, пілятьс, *док.* 1. Розсіюватися, розноситися в повітрі найдрібнішими частинками, пилом. *Властивість торфових ґрунтів розпилюватися вимагає спеціальних прийомів обробки торфовиць* (Вісник АН, 6, 1957, 28).

2. *тільки недок.* Пас. до розпи́ляти¹, розпи́лювати¹. *Кожушина — перехреснозалильник. Пилюк у неї важкий і липкий, вітром не розпилюється* (Колг. Укр., 5, 1958, 28).

РОЗПИЛЯТИСЯ² *див.* розпи́люватися².

РОЗПИНАННЯ, я, с. Дія за знач. розпи́няти.

РОЗПИНАТЕЛЬ, я, ч., *заст.* Той, хто розпинає кого-небудь; мучитель, кат. *Я тихо плачу і думаю скорбною мою Твоїй душі передаю.. Перепаиває вона Лету.. І притчею стане Розпинателем народним* (Шевч., ІІ, 1963, 279).

РОЗПИНАТИ, їю, їєш, *недок.*, **РОЗПИНУТИ**, **РОЗП'ЯСТИ** і **РОЗП'ЯСТИ**, зпну, зпнеш, *док.*, *перех.* 1. У давнину — карати на смерть, прибиваючи цвяхами руки й ноги до хреста. *Як розпинають його вели, Ти на розпутьї стояла з малими дітьми* (Шевч., ІІ, 1963, 374); — *Це ті, яких у топках паровозів Палили, розпинали на хрестах* (Вороних, Драгі., 1959, 148); // *П у б-лі й (до Хуси): Чим ви бавите народ? Ні.. цирку, ані театру навіть! Вряди-годи когось там розпнуть — ото і все?* (Л. Укр., ІІІ, 1952, 180); **Образно. Я бачив усе. Перед моїми очима розпинали на мужичиному хресті всю Європу* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 70).

2. Класти кого-небудь, тримаючи за руки й ноги. *Знали з сердешного Івана мундир, вгопили два москалі за руки, розп'яли і почали дубасить* (Стор., І, 1957, 218).

3. *перех.* Катувати, мучити когось-небудь. *Йї здавалося, що там [у чорній] її Івася уже катує розпинають, що тільки вона.. й чула його голає* (Мирний, І, 1954, 276); // *Завдавати кому-небудь сильних моральних страждань, знущатися з когось. Не повсіли кати Кобзаря, але вони придумали для нього ще лютішу кару — розпинати живого* (Слово про Кобзаря, 1961, 87); // *за що. Настигливо вимагати що-небудь від когось, завдаючи йому цим страждань. А он розпинають Вдову за подушине, а сина кують* (Шевч., І, 1963, 239); // *розж.*, *рідко.* Гостро критикувати. *Передерій пританцьовував збоку, розпинаючи на всі заставки виставу* (Рибак, Час., 1960, 348).

4. *розж.* Розгорнувши, розправляти, розтягати що-небудь складене, згорнуто. *Він шарпнувся, штовгнув одного помічника кулаком, а другого, що розпинав його штани, коліном у груди* (Фр., ІV, 1950, 229); — *А яка оце в тебе хустка? — сказала.. Марія і розп'яла здорову хустку просто вікна* (Н.-Лев., ІІ, 1956, 103); **Образно. Вечір стелється синь-димком, Розпина голубу завісу Понад вибалком, дубляком* (Шпорта, Вибр., 1958,

94); // Розправивши щось, вішати, натягати на що-небудь. *Був він [Опанас] сложий на той кожух, що на городі на дрючак розпинають, щоб горобці лякати* (Григ., Вибр., 1959, 129); // Розбивати, ставити, напинати (панет, шатро). — *Розпинули [солдати] нашивку намети* (Гончар, Людина., 1960, 103); *На широкій лаві розп'яв своє латане шатро бородатий циган* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 34); // Розкривати, піднімати (вітрила). *Вітраїй склав весла, взяв на дні чошна шмат.. брезентими, розпнує, і та брезентина... враз стала вітрильцем!* (Гончар, Тронка, 1963, 235); // Широко розставляти, розводити в боки, сторони (руки, ноги, крила і т. ін.). — *Братця! — розпинає він свої непомірно великі руки і кумедно розмахує ними в себе над головою. — Наша земля буде!* (Головко, II, 1957, 254); *Видно було чорну постать, вона розп'яла руки і притулилась до вікна* (Н.-Лев., III, 1956, 116); * *Образно. Хмаря смігу.. металася серпанками сполохано на всі сторони, розпинали широко свої крила, відпирали напір дикого вітру* (Коб., I, 1956, 552); // Широко, в різні боки розкидати, простягати (гілки, листя, крону і т. ін.). *Старий платан розп'яв жовтухе віття* (Мисик, Біля крилиці, 1967, 184); // Розв'язувати, знімати з голови (перев. хустку). *Уявна поставила відря з кутюк, розпинула шаль і струсила з неї сніг* (Тют., Вир, 1964, 513); *Молодичка жетнула карими очима, білу хустку розпинула, наче жарко їй стало* (Кучер, Дорога., 1958, 205); // Розстібаючи, відкидати в боки поли одягу. *Їй стало жарче, і вона розпинула пальто* (Коб., I, 1956, 333).

5. перен., розм. Викликати в кого-небудь стан нервового збудження. *Кочубинський мочав. Що він має сказати? Та й говорити він не має сил. Груді йому розпинало хвилювання* (Смолич, Реве та стогне., 1960, 198); // Оволодівати ким-небудь, переповнювати, охоплювати когось (про почуття, стан, настрої, думки і т. ін.). *Та, вже ви знаєте, і змість мене бере, та й цікавість розпинає, де можна козу так заговати?!* (Впшпя, II, 1956, 194).

РОЗПІНАТИСЯ, бюся, а́ся, недок., **РОЗПІНУТИСЯ**, **РОЗП'ЯСТИСЯ** і **РОЗП'ЯТИСЯ**, зіпн'єся, док. 1. Давати розп'ясти (у 1 знач.) себе. [К р у с т а:] *Наш мученик мудріший був від тих, що задур розпиналися на дозв'яз* (Л. Укр., II, 1951, 404); *За кого ж ти розп'явся, Христе, сине божий?* (Шевч., I, 1963, 327).

2. Ставати, лягати або притулятися до чогось, широко розкинувши руки й ноги. *Чотири постаті сполуються з могилки й зоваяються за хрести, розпинаючись на них* (Мик., I, 1957, 52); — *Здрастуйте, коваліки, — простівала вона, розп'явшись у дверній рамі* (Тют., Вир, 1964, 37); // Розправлятися, розтягуватися над чим-небудь. * *Образно. Над ним [полем] синім шатром розп'ялось небо — ні п'ялочки, ні жарочки* (Мирний, I, 1949, 125); // Широко, в різні боки розкидати, простягати гілки, листя; буйно розростатися. *Над самими сіткими яблука розп'ялась і два чорногузи гніздо зняли* (Барв., Опов., 1902, 471); // Розв'язувати на собі, знімати з себе (перев. хустку). *Від Орисиного кожуха по хаті пішов морозний дух. Розпинувшись, вона кинула хустку на скриню* (Тют., Вир, 1964, 508).

3. тільки недок., за кого — що і без додатка, перен., розм. Гаряче відстоювати, захищати кого-, що-небудь, доводити щось. — *І громада скаже, — що нам Пріська таке, у якій вона помочи стане, що ми розпинаємося за неї?* (Мирний, III, 1954, 47); — *Хто, як не ти, перед районом із кожні ліс та розпинався, що Троянська слава виконає й перевиконає?* (Тют., Вир, 1964, 98); // Голосно кричати, з запалом говорити про щось. — *Кричуйте! — в кабінеті Розпинався Круть Мирон...*

Через тиждень у газеті Прочитав він фейлетон (С. Ол., Вибр., 1957, 304).

4. перен., розм., рідко. Дуже переживати, мучитися. [Х р а п к о:] *Та чого се я розпинаюся? Чого мучуся-болю?* (Мирний, V, 1955, 198).

5. тільки недок. Пас. до розпінати 1—4.

РОЗПІНДИТИСЯ, джуся, дься, док., розм., рідко. Те саме, що розпіндічтисся.

РОЗПІНДЮЧИТИСЯ, чуся, чься, док., розм. Почати надмірно пиндючтисся, дуже запинатися. — *Прибралась [писарша], причепурилась, розпіндючилась, націняла намістє, почепила довіг золоті сережки аж до плечей* (Н.-Лев., IV, 1956, 178).

РОЗПІНКА, п, ж., розм. Те саме, що розпірка *. **РОЗПІРАЛЬНИЙ**, а, е, спец. Признач. для розпірки (див. розпірка *).

РОЗПІРАННЯ, я, с. Дія за знач. розпірати. У хворого (на хронічний гастрит) порушується нормальний апетит, людина відчуває важкість у шлунку, життя здутий (розпірання), болить під грудьми (Наука., 8, 1959, 27).

РОЗПІРАТИ, аю, а́ш, недок., **РОЗПЕРТИ**, зіпру́, зіпреш, док., перех. 1. Тиском, напором зсередини викликати розширення, збільшення в об'ємі чого-небудь. — *Раби не чують, сплять важким сном, що розпірає їм груди стішним, нерванім дизаннєм* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Соковица трава розпірає їм [коровам] боки, і вони режигают* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 200); // *безос., розм.* Робити здутим; роздувати. *Імо було собі, як тільки в вікна світ, Що іноді аж розпіре життя* (Г.-Арт., Байки., 1953, 145); // *безос., розм.* Викликати опух; розпухати. — *Заболіла в мене нога. Розперло мені її в коліні* (Барв., Опов., 1902, 222); // *безос., розм.* Починати дуже товстіти; ставати надмірно товстим, гладким. *Доріс Павлуся до парубка. Так його вигнало та розперло, такий став гладкий та олецькуватий!* (Стор., I, 1957, 57).

2. перен., розм. Руйнувати, порушувати цілісність чого-небудь. *Здавалось, що величезна хвиля тих голосів розпірає стіни старої церквиці* (Фр., II, 1950, 196); *Дерева наисали над огородою, як тучі, жісцями аж розпіраючи її зсередини своїм гіллям* (Гончар, Таврія, 1952, 167); *Як же почула скотина кров, як зарежуть, як дьшуть лавою — батечки, розперли її загони* (Стор., I, 1957, 197); *В могилі я... знаю, вже бачу — в могилі... Устаті б, розперти, розбити труну* (Олесь, Вибр., 1958, 403).

3. перен. Оволодівати ким-небудь, переповнювати, охоплювати когось (про почуття, стан, настрої, думки і т. ін.). *Максим вискочив у коридор, як опечений. Злість розпірала його, клеботила в грудях* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 112); *Полікарповича розпірало обурення* (Ряб., Золототисячник, 1948, 152).

◇ *Туга (радість, обурення, лють, сміх, неприязнь і т. ін.) розпірає груди (душу, серце і т. ін.) кому — когось охоплює, переповнює явесь сильне почуття. Вона живе в мені тепер якуюсь жарю, за котрою розпірає туга груди* (Коб., III, 1956, 80); *Цілий день радість розпірала мені груди* (Панч, На калин. мості, 1965, 15); *Обурення і сміх разом розпірають дівочу душу, але вона.. насупилась, гримнула на парубка. — Безсовісний ти, Левку..!* (Стельмах, I, 1962, 152); *Цікавість розпірала мене, і глуха неприязнь уже не лише до господині, а й до господаря розпірала серце* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 21).

РОЗПІРКАТИСЯ див. розпірскуватися. **РОЗПІРСКУВАТИСЯ**, ується, недок., **РОЗПІРСКАТИСЯ**, ається і **РОЗПІРСНУТИСЯ**, неться, док. Розпадаючись на дрібні частинки, шматочки, розска-

куватися, розлітатися в різні боки. У кузні Василь.. бив молотком розпечену залізку так, що від неї розпірсялися іскри (Тют., Вир, 1964, 36); Фляжка.. розпірсялася на тисячу каважіє (Фр., 1, 1955, 323).

РОЗПІРСНУТИСЯ *див.* розпіркуватися.

РОЗПІРХАТИСЯ, *акція, аєшя, док., розм.* 1. Почати дуже й довго пірхати. Хотіла [пан] тую кічку собі забрати, аж вона йому в руки й не далася: розпірхалась... розпльовалась (Григ., Вибр., 1959, 450).

2. перен. Почати говорити про кого-небудь з почуттям незадоволення, гніву, досади. Леся розвела руками: — Ні... Я за ним [Василем] не стежу.. Він мені не потрібен... О! Вже розпірхалась! — сповилася з лавки Майя (Хижняк, Невгамовна, 1961, 192).

РОЗПИС, *у, ч.* 1. Дія за знач. розписати, розписувати 1—3. Галаговитому юнакові Шираєву скоро став доручати й самостійні роботи по художньому розпису будинків (Слово про Кобзаря, 1961, 24); Звичай розпису писанок сягає далеко в дохристиянський період і відомий майже усім слов'янам, грекам, латишам, литовцям, румунам, німцям (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 52).

2. Сюжетні або орнаментальні живописні зображення на будівлях та на побутових предметах. Опішнянський посуд в його прекрасних розписах, українським орнаментом можна зустріти на виставках (Цюпа, Україна., 1960, 170); В українському декоративному мистецтві настільки розписи здавна дуже поширені (Мист., 4, 1965, 32); *У порівн. Про мудрий голос Руставелі., Про виноград на стрій скалі, Мов розпис давньої стіни, Товариші мої писали (Рильський, III, 1961, 288).

3. *рідко*. Те саме, що розмазати 3. Швидко підминає [поїзд] під себе кілометри і точно за розписом прибує на стенову станцію (Дмит., Наречена, 1959, 133); Завів [Вова] суворий розпис дня і педантично дотримується режиму... (Коп., Тв., 1955, 382); — Толю, я в тебе заючую, — сказав Марат. Толя.. невдоволений. У нього — за власним розписом — історія середніх віків, стаття Луначарського. (Жур., Нам тоді., 1968, 27).

4. *рідко*. Співсок з переліком кого-, чого-небудь; реєстр. Та бачу по можу виду, Що схопаноу паназиду. Зроблю лиш розпис іменам Убитих воїніє на полі (Котл., I, 1952, 287).

Поколінний рбзпис, *іст.* — родовід, систематичний перелік поколінь одного роду. Деякі Стадницькі почали писатися Стадниковими, але всі вони пишались своїм поколінним розписом від Федора (Стельмах, I, 1962, 15); Штатний рбзпис, *спец.* — документ, що визначає склад працівників якого-небудь закладу, установи з значенням їх посадових окладів. В самому.. районі шістьма клубами і трьома бібліотеками керують люди, яких не знайдете в штатних розписах. І таких ентузіастів став дедалі більше (Рад. Укр., 17.VI 1961, 3).

РОЗПИСАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мнв. ч. до розписати 1—4. Папа писав мені яхощ, що кролі розписані для акторієв (Л. Укр., V, 1956, 204); Робочий день Володимира Матвійовича був розписаний і розпланований до величини (Знання., 11, 1969, 21); Які тільки етикетки не прикрашали пляшки і банки! Та все.. розписані мовами мало не всіх європейських народів (Ю. Бездик, Полк., 1959, 156); Десь незабаром повинен Потурайчим з'явитися в Вороничах, адже вибори вже розписані (Март., Тв., 1954, 362); Лукія стояла під велетенською люстрою серед розписаних фресками стін (Донч., III, 1956, 48); — У кожного розписана спина, сліди петлі на шиї (Довж., Зач. Десна, 1957, 98); // розписано, *безос. присудк. сл.* Спасиво Оксаноціт, Микосеві і Дорі за листи! Вони дуже славно почали писати листи, так-таки все як слід розписано (Л. Укр., V, 1956, 130); Ди-

вовижні оздоби скрізь намілено, горорізьбою оздоблено, стіни розмалювано, розписано (Горд., Чужу ниву., 1947, 240).

РОЗПИСАТИ *див.* розписувати.

РОЗПИСАТИСЯ *див.* розписуватися.

РОЗПИСКА, *п, ж.* 1. Дія за знач. розписати, розписувати 1—3.

2. Документ з підписом, який засвідчує одержання чого-небудь. — Завтра зранку підімо до волості. Писар напише нам розписку, а я вам заплачу по тій розписці гроші, — сказав Мотуз (Н.-Лев., IV, 1956, 200).

◇ Здавати (здати) під розписку — здавати щось кому-небудь, вимагаючи письмового свідчення про це.

РОЗПИСНИЙ, *а, е.* Розмалюваний фарбами, прикрашений розписом (у 2 знач.). Заморський гість з призовою цікавістю поглядає на розписні стіни і стелі (Ів., Ташмниця, 1959, 174); Хліб, цибуля і частик лежали просто на цераті, навколо розписної череп'яної сільнички (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 38).

РОЗПИСОЧКА, *п, ж.* Зменш. до розписка 2. Тюремних війняє з обилага розписочку, шанобливо віддає її слідчому (Стельмах, I, 1962, 451).

РОЗПИСУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розписувати 1—3.

РОЗПИСУВАТИ, *ую, усьн, недок., РОЗПИСАТИ, *ишу, йшеш, док., перен.* 1. Вписувати, переписувати окремо частини якого-небудь тексту, твору з певною метою. [Х у с а:] Ти вже мені розписуєш закони? (Л. Укр., III, 1952, 157); Костін перечкає, доки затихне світлок, і продовжує: — Так, так, важ дають цілком точні дані, а вже ваша справа розписати їх на дошку (Собко, Біле полум'я, 1952, 69).*

2. Розподіляти кого-, що-небудь певним чином, роблячи про це запис. Все військо зараз розписали. По різних [різних] сотнях [сотнях], по полках [полках] (Котл., I, 1952, 187); // на кого, між ким, розм. Ділити що-небудь між кимсь, складаючи про це відповідний письмовий документ. Женить батько наймолодшого сина та розписує при тій нагоді своє господарство на всі діти [всіх дітей] (Март., Тв., 1954, 208); Коли закурилось за нічцями, Тодось розписав гитро мамтки між жонатих і нежонатих дітей (Козл., Весн. шум, 1952, 83).

3. Наносити на що-небудь малюнки, узори; покривати розписом (у 2 знач.). На весну аж з-за границі приїзав малляр його [палад] розписувати, убирати (Мирний, IV, 1955, 159); Він розписував церкви і всіє малювати (Панч, На калин. мості, 1965, 12); *Образно. Осінь пензлем невидимим В небі розписала вітражі (Рильський, III, 1961, 323); // *перен., розм.* Бити, залишаючи на тілі сліди ударів. Віддав [Оленчук] сина в червоне військо і.. біляки, одержись у Строганіюку, уважали за потрібне розписати [йому] спину (Гончар, II, 1959, 393).

4. *перен., розм.* Розповідати про кого-, що-небудь, описувати когось, щось надто докладно, пишомовно, з перебільшенням. Безрукій ставився до молодого інженера якось надто протекторально, а сьогодні особливо розписував Всеволодові здібності (Коп., Вибр., 1948, 35); Розгулялись наші дівчата; розписали козача, як на папері: які й очі, які й брови (П. Куліш, Вибр., 1969, 251); [Х о м е н к о:] Нахвалялася [Тетяна Іванівна] кореспондентові, а він і розписав. Знаєш, не кажи гоп, поки не перескочиш (Мороз, П'єса, 1959, 223); // Характеризувати кого-небудь певним чином; виставляти когось у певному вигляді. Марина так розписувала їй свого чоловіка, що Христі здавалося, от-от двері розчиняться і вийде він у зату, святячи своїми божєвіяньми очима (Мирний, III, 1954, 369); // Малювати що-небудь у своїй

уяві. [К о с т ь:] Дорогою привабні собі плани розписую: постулюю в ковалі, куплюю малюваний кісет для мажорки, гармонію куплю (Вас., III, 1960, 171).

5. діал. Письмово повідомляти, оголошувати про що-небудь. Громада, бачаче, завзялася та й вибрала до ради самих противників дідача. Староста розписав друзі вибори (Март., Тв., 1954, 65); Восени уряд розписав вибори до сейму й сенату (Козл., Ю. Крук, 1957, 436).

РОЗПИСУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., **РОЗПИСАТИСЯ**, пишусь, пишешся, док. 1. Ставити свій підпис (перев. для посвідчення чого-небудь); підписуватися. Жандарм розписувався в книзі та про щось гомонів з товаришми вартюшми (Досв., Вибр., 1959, 159); [X р а п о:] Озі! Як же мені розписатися, коли я не можу звестися (Мирний, V, 1955, 202); Ягідка зовсім неписьменний. Не вміє навіть розписатися (Гончар, III, 1957, 343); // перев., розм. Брати на себе відповідальність за когось або виступати від чийого-небудь імені. Як сміла Карташ таке написати? Чому вона всюди розписується за неї? (Собко, Стадіон, 1954, 310); [Г а н н а:] Не розписується за всіх, Марино, коли не знаєш, що на душі у кожного (Корн., II, 1955, 83).

2. перен., розм. Мимоволі засвідчувати що-небудь, перев. неприязне, небажане для себе.— Соціаліст з нього дуже непевний, це — ясно. Сам він власноручно в цьому розписався своїм виступом (Головко, II, 1957, 521); [X р н п у в:] Ви розписались в своїй дурості. Я командуючому допові, і він зі мною згоден (Корн., II, 1955, 11).

3. з ким і без додатка, розм. Реєструвати свій плюб з ким-небудь. — Мамо, ходить додому, бо Іван написав і покис у сільраду заяву, щоб з Галею розписатися (С. Ол., З книги життя, 1968, 88).

4. перев. док., розм. Надмірно захопитися писанням ного-небудь. В останні часи я щось розписався, за півроку написав цілий томик (Коцюб., III, 1956, 223); Думає написати коротку цидулку, а розписався, в ліжку лежачи, на цілу нупу (Елла, II, 1958, 208).

5. тільки недок. Пас. до розписувати 3. У XIX і на початку XX ст. на Поділлі, Київщині та Полтавщині розписувалися господарські речі, зокрема вози та сани (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 99).

РОЗПИСУВАЧ, а, ч. Той, хто розписує (у 1—3 знач.) що-небудь. Праця гончара., розписувача сувенірів і посуду — ручна праця. Нелегка і відповідальна (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 51).

РОЗПИТ, у, ч. Дія за знач. розпитати, розпитувати. Ольга мало що чула з розпитів братиків (Кобр., Вибр., 1954, 157); Якусь хвилинку вони дивилися один на одного, та зараз було не до розпитів (Жур., До них іде., 1952, 16); // Запитання, яке вимагає відповіді, з'ясування. З дітьми стоїть Катя. Обступили її з розпитами. Але Катя неохоче відповідала (Головко, I, 1957, 395); Через поріє Зінаїда ступить хлопчик наш змушаний і на усякі розпити жадний! Відповідатиме нам (Рильський, II, 1960, 305).

РОЗПИТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розпитати.

РОЗПИТАТИ див. розпитувати.

РОЗПИТАТИСЯ див. розпитуватися.

РОЗПИТИ див. розпитати.

РОЗПИТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розпити.

2. у знач. прикм., рідко. Який розписався, став п'яницею. Знала небога, що вийди вона за котрого з тих розпитих панків, ..то й тої глушії і того мізерного господарства у неї не стане (Фр., III, 1950, 440).

РОЗПИТИСЯ див. розпитатися.

РОЗПИТОК, тку, ч., рідко. Те саме, що розпит. Наум пристав до нього з розпитками (Кв.-Осн., II, 1956, 83).

РОЗПИТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпитувати. Почалося розпитування, як живеться-можеться, чого се Антон Петрович приїзав у губернію (Мирний, III, 1954, 266); Посиділись запитання, вишуки, сміх і знобу розпитування (Довж., I, 1958, 385).

РОЗПИТУВАТИ, ую, уш, недок., **РОЗПИТАТИ**, аю, аш, док., перев. і неперев. Звертатися до когось із запитаннями, намагаючись довідатися про кого-, що-небудь. Лили, розмовляли. Василько розпитував, а дідя Василь розповідав (Дор., Не повторя., 1968, 163); Тамара відчувала, що матері кортить розпитати, де вона була (Хижняк, Тамара, 1959, 76); // Дізнаватися, довідуватися про кого-, що-небудь, запитуючи багатьох людей. [X о т н а:] Розпитувала я по людях: всі Романови шанують і почитують. Кажуть, що й тихий, і великий (Кроп., II, 1958, 67); Хасцький на году розпитує поранених про свій полк, про становище (Гончар, III, 1959, 359); — Ти не знаєш, що то за люди панчичі. Коли не знаєш, то розпитай людей (Н.-Лев., II, 1956, 61).

РОЗПИТУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., **РОЗПИТАТИСЯ**, аюся, ашся, док., розм. 1. Те саме, що розпитувати. Довна надала коло чоловіка, розпитувалася: — Що тобі, Семене? Чого сумуєш? (Коцюб., I, 1955, 112); Випиши з гістьми знобу, став [Сава Петрович] уже поважно розпитуватися в Мокроуса про новини (Головко, II, 1957, 267); — А чия ж ти? — І так він випитував про все в Левантими, розпитуєся й про те — через що кинула хазяїв (Гр., II, 1963, 259); Вигляд у господаря був пожурий і стомлений. Сказно розпитувалася про його здоров'я (Смолич, I, 1958, 69); Вже скільки сія жинила, і.. не дуже в речі заходжу: розпитуєся дороги в Дем'яніку, подякую за хліб-сіль та й далі (Вовчок, I, 1955, 8); Й на другий день листа не було. Кирило обурився.. Треба піти у город і розпитатися (Коцюб., II, 1955, 210).

2. розм. Запитуючи, розпитуючи одне одного, з'ясовувати що-небудь. — Як ми розпитувались проже себе, так от що зробим: ..зложимся, скільки у кого є грошей, щоб можна було купити [зерна] (Кв.-Осн., II, 1956, 127); — Годі, мамо! Се ми вже між собою розпитуємось, а вам вже час спочити (Вовчок, I, 1955, 240).

РОЗПИТУВАЧ, а, ч. Той, хто розпитує кого-небудь.

РОЗПИХАТИ, аю, аш, недок., **РОЗПИХАТИ**, аю, аш і **РОЗПИХНУТИ**, ну, неш, док., перев. 1. Штовхаючи, відпихаючи в різні боки, примушувати натовп розійтися, розступитися, звільнити якийсь місце, прохід і т. ін.; розштовхувати. — Розгодьтеся! Розгодьтеся! — десь не взялися поліцейські і почали розпихати людей (Мирний, III, 1954, 287); Настя прожогом відиралася в натовп, розпихав обажиних, розпарених бабів (Речм., Весн. грози, 1961, 106); Божир насили розпихав гурт, щоб серед хати поставити молодих до першої кадрилі (Н.-Лев., I, 1956, 145); // Відсувати, відпихати що-небудь у різні боки, сторони, розширюючи або звільнюючи якийсь простір; розсувати. Товчуса по хаті, як джміть у вікно, і чую потребу переставити меблі.. розпихать стіни, або і зовсім їх завалити... (Коцюб., II, 1955, 410); Сержант стояв, розпихнутий в рамі дверей, мовби хотів дужими руками розпихнути стіни вагона (Загреб., Шепіт, 1966, 38).

2. розм. Поспіхом засовувати, запихати що-небудь у різні місця. Яремченко розпихав по кишенях гранати, перевіряє у pistolеті заряд (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 237); // перев. док., перен. Влаштувати, пристроїти когось-небудь у різних місцях. В наймити дітей.. розпихав, Ну, а сам сюди з небогою у Борислава ся поклав (Фр., XIII, 1954, 98); За зиму хліб поїмо, та й знов поєскі — куди б хоч за гарч дитей розпихати (Головко, II, 1957, 15).

3. *безос., розм.* Ставати надмірно гладким, товстим. — *Доброго здоров'я, синку, — одказує баба., придивляючись до покупця, — чи не старого Каленика нагонець? Бач, як тебе розпізнало...* (Ю. Янов., II, 1954, 187).

РОЗПИШАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже пишати. *Я хотів би вам діточок українських показати, Як вони, руками сплієшись, виступають у танок,.. Або, мило розпишавшись, одвертають свій видок* (Сам., I, 1958, 69).

РОЗПИШНИТИСЯ, нюся, вишся, *док., розм.* Буйно роздвісти, розвинути. *Весна розпишилась, як молода діточка* (Н.-Лев., III, 1956, 156).

РОЗПИШНІЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мин. ч. до розпішніти. *Щипала (Орися) дівачат і взагалі бісилася, не маючи сили стримати розпишнілу, розквітлу дівоучу енергію* (Тют., Вир, 1964, 127).

РОЗПИШНІТИ, ію, іш, *док., розм.* Те саме, що розпішнітися.

РОЗПИЩАТИСЯ, щуся, шішся, *док., розм.* Почати дуже або довго пишати.

РОЗПИЯЧИТИСЯ, чуся, чішся, *док., розм.* Почати дуже, нестремно пиячити. — *Слухай-но ти, Грицю (панотець кождому тикає), питаюся я тебе, чого ти розпичишся?* (Март., Тв., 1954, 63); *Клопотів їй вистачає. Як-що чоловік розпичишся, то жінка біжить із скаргою найперше до неї* (Гончар, Трояка, 1963, 83).

РОЗПІВ, у, ч., *розм.* Протяжний наспів або наспівна вимова.

РОЗПІЗНАВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для пізнавання чого-небудь (про знаки, сигнали і т. ін.). — *Спостережені пункти засікли на висоті двадцять тисяч метрів літак без розпізнавальних знаків* (Собко, Срібний корабель, 1961, 94); *У рабі, виставлений на продаж, були розпізнавальні знаки: ноги, вимазані крейдою, овсяний косяк або вінок на голові* (Іст. стар. світу, 1957, 159).

РОЗПІЗНАВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до розпізнавати.

РОЗПІЗНАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпізнавати. *Для правильного розпізнавання (хвороби) важливо.. знати основний.. симптом* (Курс патології, 1956, 8); *Радіоактивне срібло, як відомо, можна використати для розпізнавання локалізації абсцесів і меніою жирою — пухлим* (Наука., 11, 1965, 51); *Повне розпізнавання кольору настає у дитячій напхрижці 3-го року* (Шк. гігієна, 1954, 62).

РОЗПІЗНАВАТИ, аю, аєш, *недок., РОЗПІЗНАТИ, аю, аєш, *док., перен.* 1. Визначати щось за певними ознаками, прикметами. *Він перший.. вчив мене розпізнавати час на годиннику* (Фр., IV, 1950, 207); *Христя очила дітей, як розпізнавати стиглі кашуни по звуку і по гоостиках* (Донч., V, 1957, 143); *// Спріймати, розрізняти що-небудь органами чуття. Серце мое билося якось незвичайно, і я старалася ловити вухом і розпізнавати його голос* (Фр., III, 1950, 102); *Аромат степену не був для мене суцільний — я розпізнала в ньому десятки самостійних пагоціє* (Смолиць, День., 1950, 240); *З кожною хвилиною все важче ставало розпізнавати сліди на снігу* (Збан., Ліс. красуна, 1955, 163); *В нічній темряві Гриць Семко нічого не міг розпізнати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 188); *// Виявляти, узнавати в кому-, чому-небудь знайомого або щось знайоме; упізнавати. Прийшов батько, розглядає, Насилу Степана Розпізнає* (Шевч., I, 1951, 286); *Розпізнав Олексій помазану жовтою глиною кату Ковалю Юра з її зеленими віконницями* (П. Куліш, Вибр., 1969, 297); *— Хоч і давно я у вашому палаці була, а розпізнала. — Чайчица скидає з плечей важку торбу, стаєти її* (Стельмах, I, 1962, 297).*

2. Діставати повніше уявлення про кого-, що-небудь; глибше узнаючи, правильно оцінювати когось, щось. *Господар.. умів розпізнавати людей з першого погляду*

(Полт., Дят. Гоголя, 1954, 12); *Сів князювати в Галичі Мстислав. Навчився він у Новгороді розпізнавати поведінку бояр* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 290); *Людство розпізнало справжнє обличчя капіталізму* (Ком. Укр., 9, 1961, 22).

3. З'ясувати, виявляти відмінність, різницю між ким-, чим-небудь за якимись ознаками, прикметами; розрізняти. *Олена не розумілася на сортах каш. Зате Мариня.. навчилася розпізнавати гатунки каш* (Вільде, Сестри., 1958, 207); *Вміла (дівчина) розпізнавати солодець від козлятника, люпин від конюшини* (Чаб., Стоїть явір., 1959, 42); *Коли б він знав, як розпізнати жулика і чесну людину — він би не так боявся* (Тют., Вир, 1964, 51).

РОЗПІЗНАВАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., РОЗПІЗНАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., рідко.* 1. Орієнтуватися в чомусь раніше знайомому, відомому. — *Учорашня пожежа загладила всі сліди людського життя на тій дошці. Годі мені відразу розпізнатися* (Фр., VI, 1951, 123).*

2. Пізнавати, осягати суть чого-небудь, розбиратися в чомусь. *Щастя довідався, хто зміг розпізнатися в силах природи, Хто всі жахі потопав і долю свою невідхиально Кину до ніг* (Зеров, Вибр., 1966, 216).

3. Знайтися з ким-, чим-небудь; // Зустрічатися, стикатися з ким-, чим-небудь, зазнавати чогось. *Ой, нема-то краю, краю Над ту Верховину, Тут з бідою розпізналась Найменша дитина* (Укр. дум., 1955, 447).

4. тільки *недок.* Пас. до розпізнавати.

РОЗПІЗНАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розпізнати. *Він часто поривається до них (дівачат), але близько не наважується підійти, і не тому, що несливовий, а тому, що потаємна, ще не розпізнана ним дівоча душа була святою для Романа* (Стельмах, Хліб., 1959, 268).

РОЗПІЗНАННЯ, я, с. Дія за знач. розпізнати. *Для розпізнання хвороби зостаєся лише один шлях — операція* (Шовк., Людина., 1962, 348).

РОЗПІЗНАТИ *див.* розпізнавати.

РОЗПІЗНАТИСЯ *див.* розпізнаватися.

РОЗПІКАННЯ, я, с. Дія за знач. розпікати. **РОЗПІКАТИ**, аю, аєш, *недок., РОЗПЕКТИ, ечу, ечеш, *док., перен.* 1. Дуже нагрівати; розжарювати. *Сокира готова. Ше раз розпікає її батько, але лиш до червоного* (Фр., IV, 1950, 193); [Г о л о с П а р в у с а:] *Мені вінець!.. Я бачу!.. Воже!.. (Конаючи). Прийми твого раба.. [Старий юрист (з досадою):] Ех, розпекти занадто швидко кірсао! Не тямлять справи!* (Л. Укр., II, 1951, 541); *Сонце встигло вже так розпекти пісок на .. пляжі, що панянки не могли ступати по ньому босими ногами* (Ішук, Вербівчани, 1961, 28).*

2. *перен., розм.* Викликати в кого-небудь стан сильного збудження, роздратування, гніву. — *Седам треба промчати, як архангели на воєнній колісниці! — І почав [Максим] розпікати коней* (Є. Кравч., Квіти., 1959, 103); — *Може, ти не хочеш тут робити, а так лишень, на витрішки сюди прийшов, — хитрував Коритний і таки розпек Антона* (М. Ю. Тарн., День., 1963, 24); — *Розповідай, хто тебе образив. Не бійся, все розповідай. Не турбуйся, коли треба, то я й самого директора розпечу* (Коз., Сальвія, 1959, 66).

◇ **Розпікати** (*розпекти*) *душу* (серце і т. ін.) *чию* — викликати в кого-небудь відчуття душевного болю, страждання і т. ін. [М а р у с я:] *Мамо! ти розпекла мою душу, запалила погстою моє серце. Я ненавиджу ворогів, що зруйнували наш рідний край* (Н.-Лев., II, 1956, 456).

3. *перен., розм.* Дуже картати, гостро критикувати або лягати кого-небудь. *Розлючений Аркадій Валеріанович*

не подякував економу, а так почав розп'якітати, що в того на червоному вуду.. заворушилась теміль бородавоч (Стельмах, I, 1962, 201); Фаїна розп'якітала чоловіка. — Яка некультурність! — сичала вона. — Не читати такої книжки. А ще письменник! (Мокр., Сто., 1961, 21); — А ти забув, як пізгодина Мене за лекцію розп'які? Ну, як з тобою, ала людино, Отак прожити цілий вік? (Гірник, Сонце., 1958, 151).

РОЗП'ЯКІТАТИСЯ, віюся, вішся, недок., **РОЗП'ЯКІТИСЯ**, віюся, вішся, док. 1. Дуже нагріватися; розжарюватися. Заліз, яке розп'якіалося в горні, а потім виходило на ковадлі, несло на собі все, що мала кухня (Загреб., Диво, 1968, 8); Опідні піски так розп'якілись, що обпикали босі ноги до пухирів (Тулуб, В степену., 1964, 70); Труби мінометів уже розп'якілись так, що не можна було торкнутись рукою (Гончар, III, 1959, 41).

2. перен., розм. Дуже збуджуватися, роздратовуватися; сердитися, гніватися. Любов Прохорівна розп'якілася і чи не вперше мала запротестувати проти такої анекдоти до її розквітлої молодості (Ле, Міжгір'я, 1953, 33).

3. перен., розм. Ставати сильнішим, інтенсивнішим за ступенем виявлення; посилюватися. Сварка між вельможними панами розп'якілася чимраз дужче (Кач., II, 1958, 490).

4. тільки недок. Пас. до розп'якітати.

РОЗП'ЯКІРОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розп'якірувати. Рослини суціль, розп'якіровані в парниках, навіть ті, що не мають корінців, приживаються значно краще, ніж в ґрядках (Сад. і ягідн., 1957, 257); Розп'якіровану росладу злегка поливали і закривали плівкою (Хлібороб Укр., 1, 1969, 19).

РОЗП'ЯКІРОВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗП'ЯКІРУВАТИ**, ую, уеш, док., *перез.* Пересаджувати (росладу, сіянці) за допомогою кілочка; пікірувати. Сіянці з парників розп'якірують у виготовлені для цього інші парники (Озелен. колг. села, 1955, 206); При посаді другого справжнього листка росладу [помідори] розп'якірували в поживні горшечки в парники, де вона виходувалась до садіння на постійне місце (Колг. Укр., 5, 1958, 33).

РОЗП'ЯКІРУВАТИ *див.* розп'якірувати.

РОЗП'ЯКІНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розп'якінути. Не поглянула [Наталя] ані разу на нас. Здавалося, в тій хвилі займав її найбільше розп'якінений потік, що товкся шалено коло деревини (Коб., III, 1956, 254).

РОЗП'ЯКІНИТИ, ню, ниш, док., *перез.* Вікликати, спричинити утворення півня на чому-небудь.

РОЗП'ЯКІНИТИСЯ, вітсья, док. Почати сильно півнитися. Розп'якілася Річак есеною в половодді (Бор., Тв., 1957, 143); Потік шумів, мов перемагав одну перепону за другою, а коло лежачої деревини розп'якілася (Коб., III, 1956, 254).

РОЗП'ЯКІ, пору, ч., рідко. Те саме, що розп'якірка¹.

РОЗП'ЯКІРКА¹, в, ж. Розпорене місце в одязі. Чорна тенетка, де-не-де полатана, де-не-де у розп'якірках, теліпалася, ніде не прилягаючи до слудлого тіла (Л. Янов., I, 1959, 301); // Розріз в одязі, зроблений відповідно до його крою, фасону. Діагачка стрижені і в завісках, спідничини вузенькі, до колін, з розп'якіркою заду (Тют., Вир, 1964, 57); Легкий гірський вітерець.. кудодив чорне волосся Куджжан.. заїтає у розп'якірку її дової сорочки (Тулуб, В степену., 1964, 146).

РОЗП'ЯКІРКА², я, ж., спец. Брус, що використовується в різних конструкціях і спорудах для фіксації їх у певному положенні. Якщо ширина лотка до 4 м, то замість анкерних паль і сваяток можна установлювати горизонтальні поперечні розп'якірки між верхніми насадками поздовжніх стін (Довідник сіль. будівельника, 1956, 94); // Будь-що, чим розп'якують, розсовують щонебудь. На початку сокоруху скелетні гілки першою яру-

су відхиляють в напрямку ряду під кутом 40—50 градусів за допомогою розп'якірок з дроту (Хлібороб Укр., 1, 1969, 32).

РОЗП'ЯКІРОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до розп'якірка². **РОЗП'ЯКІРНИЙ**, а, е. Признач. для розп'якірання чогонебудь.

РОЗП'ЯКІВ, у, ч., спец. Однорідна рідка суміш розплавлених речовин. Основними методами створення кристалів в їх вирощування з розчину, розплаву та з пароподібного стану (Наука., 9, 1964, 18); Особливі значення мають рідинні продукти вулканічних вивержень, або лава, тобто.. розплавлена маса — магма. Це силікатний розплав гірських порід (Про вулкани., 1955, 6).

РОЗП'ЯКІВАТИ *див.* розп'якіляти.

РОЗП'ЯКІВАТИСЯ *див.* розп'якілятися.

РОЗП'ЯКІВКА, я, ж., рідко. Дія за знач. розп'якіляти, розп'якіляти.

РОЗП'ЯКІВЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розп'якіляти. Пробурено біла двохсот спеціальних свердловин, які дадуть тисячі тонн сірки, розплавленої за допомогою води (Хлібороб Укр., 4, 1972, 42); Машина.. видиралася на протилежний берег. Бапти ізні, облиті ворожим розплавленим свинцем, стали як срібні (Гончар, III, 1959, 416); Розсипаючи іскри, плыве по цегу величезний кіш, наповнений розплавленим металом (Роб. газ., 13.I 1965, 1).

РОЗП'ЯКІВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розп'якіляти. Зменшення тиску в зоні глибоких розмірів приводить на глибині до розплавлення порід (Наука., 8, 1958, 22); При швидкій заправці печі.. забезпечуємо більш швидке розплавлення шихти (Рад. Укр., 14.XI 1954, 1).

РОЗП'ЯКІВЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розп'якілювати. Для розплавлення срібла або золота і розжарювання заліза була спеціальна піч — горно (Укр. золотарство., 1970, 35).

РОЗП'ЯКІВЛЮВАТИ *див.* розп'якіляти.

РОЗП'ЯКІВЛЮВАТИСЯ *див.* розп'якілятися.

РОЗП'ЯКІВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розп'якіляти.

РОЗП'ЯКІВЛЯТИ, вію, віш і **РОЗП'ЯКІВЛЮВАТИ**, юю, юеш, недок., **РОЗП'ЯКІВЛЯТИ**, вілю, виш; мн. розп'якілять; док., *перез.* Нагріваючи (метал, скло і т. ін.) до високої температури, перетворювати їх у рідину, доводити до рідкого стану. Якщо блискавка проходить через метали, вона розплаває їх (Фізика, II, 1957, 93); Розплавляючи шихту, ми стараємо.. високоякісно підготувати ванну до окислювального періоду (Рад. Укр., 14.XI 1954, 1); Крутоярові вдається швидше розплавити шихту, коли під час заважки піч не прохолоде (Собко, Біле полум'я, 1952, 96).

РОЗП'ЯКІВЛЯТИСЯ, вітсья і **РОЗП'ЯКІВЛЮВАТИСЯ**, вітсья, недок., **РОЗП'ЯКІВЛИТИСЯ**, вітсья; мн. розп'якілять; док. Нагріваючись до високої температури, перетворюватися в рідину, доходити до рідкого стану (про метал, скло і т. ін.). Якщо в мартеніську піч заваляють навіть невелику частину чавунного бою, він розплавляється вже після спуску шлангу (Рад. Укр., 24.IX 1961, 3); Повали [біліці] метр за метром все вище і вище між розпеченим каменням, об яке кресались, розплаваючись, кулі (Гончар, III, 1959, 113).

РОЗП'ЯКІВЛЯНИЙ, а, е, рідко. Який розплакався; заплаканий. Втихомирила Савчиха розплакани діти, а сама пішла до стодоли за половиною для худоби (Мак., Вибр., 1954, 93).

РОЗП'ЯКІКАТИСЯ, вічуся, вішся, док. 1. Почати сильно плакати. Огопило [Олену] почуття безпорадності, потреба захисту. Вона не витримала, розплакалася (Тют., Вир, 1964, 109).

2. перен., розм. Почати дуже скаржитися, намаганнями викликати співчуття, жалість. [Г о р л о в:] Бази-

ка! Що він знає про війну громадянську? Під стіла пішки ходив, коли ми чотирнадцять держав били. І поб'ємо будь-якого ворога... А він розплакався (Корн., II, 1955, 12).

РОЗПЛАНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розпланувати. *Всі куці [помідорів] були різні, різних сортів, і урожай з кожного куця, навіть завдалегідь, був суворо розпланований* (Смолич, День..., 1950, 139); *Із-за нагорба виринула масивна біла будівля з... прибудовами, що здіймалися над зеленим ще молодого, акуратно розпланованого парку* (Гончар, Таврія, 1952, 122); // *розплановано, безос. присудк. сл.* *Завтра вночі малося їх [баржі] пустити на дно — так було розплановано штабом підпільної організації* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 182); *Уже скрізь на звільненій площі покопано ямки, розплановано алеї* (Донч., V, 1957, 201).

РОЗПЛАНОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпланувувати.

РОЗПЛАНОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛАНУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Визначати послідовність здійснення чогось, намічати план яких-небудь дій, заходів і т. ін. *Розпланувавши все як слід, Кирило вирішив для Семена... пошити в міського шевця чоботи* (Ішук, Вербівчани, 1961, 7); *Тарас пришив себе всяке діло добре обмірковувавши з усіх боків, розпланувавши до дрібниць, а тоді вже брався з усією силою до його виконання* (Ткач, Плем'я..., 1961, 349).

2. Розмічати яке-небудь місце під щось, розташовувати щось відповідно до плану, креслення і т. ін. *Командири під шнур розплановували майданчики для майбутніх палаток* (Гончар, II, 1954, 444); *Тепер тут має бути великий молодий сад. Вчора його розпланували* (Кучер, Трудна любов, 1960, 559).

РОЗПЛАНУВАЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з розплануванням. *Для додержання в процесі будівництва передбачених проектом форм і розмірів споруди провадяться геодезичні розпланувальні роботи* (Інк. геод., 1959, 10).

РОЗПЛАНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпланувати. *Питання про якість [фільму], про красу невідірване від питань форми. Тут і прийоми, і роль вірного розпланування, і роль усього технологічного процесу* (Довж., III, 1960, 192).

РОЗПЛАНУВАТИ *див.* розпланувувати.

РОЗПЛАСТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розпластатися. *Літак мав уніа, до землі, і вітер свистів під широко розпластаними крилами* (Собко, Зор. крила, 1950, 264); *Підняв [Петру] її з землі і побачив, що то не хустка, а розпластаний вітром аркуш паперу* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 409).

2. *у знач. прикм.* Який лежить пластом, навзнік або на грудях, обличчям донизу. *Уся підлога була вкрита розпластаними та скарляченими людськими тілами* (Збан., Єдина, 1959, 124).

3. *у знач. прикм., розм.* Який витягнувся в стрімкому русі (перев. про коней). *Промиснує, щось бьєжучи, якийсь дядько, а ми все стрибали на розпластаних конях уніа* (Павч., II, 1956, 63).

РОЗПЛАСТАНО. Присл. до розпластаний 2, 3. *Бачу постріл. Хлопчина тільки підстрибнув на місці і впаде горілиць на землю розпластано* (Козл., На переломі, 1947, 131).

РОЗПЛАСТАТИ *див.* розплітувати.

РОЗПЛАСТАТИСЯ *див.* розплітатися.

РОЗПЛАСТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛАСТАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Класти пластом, навзнік або на груди, обличчям донизу. *Засудженні розкладають [гайдуки] і розпластують на лавах у челядницькій* (Бурл., О. Вересай, 1959, 108).

2. Широко розставляти, розводити в боки, сторони (рук, крила). *Досить Софійці наблизитися, як*

він [гусак] відразу ж витягає шию, розпластує довгі крила (Дім., Ідол, 1961, 6); *Заячав мій лебідь білий, Вгору голову підняв, Стріпонуєся і без сили В хвиліх крила розпластає* (Щогр., Поезії, 1958, 446); — *Гайда до компанії! — розпластає короткопалі руки Масло і потягнув хлопця у ідеальну* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 162); // *перев. док.* Широко, вільно розкинути в різні боки (гілки, листя і т. ін.). *Ялина впала, розпласталися гілля, мов руки, і глибоко пірнула в стіг* (Епік, Тв., 1958, 166); // *Розправляти що-небудь* агорнуте, складене. *Швидко перебігли вулицю, обмазає [Володя] стовп клеїстером і одним махом розпластає на ньому листок* (Петльов., Хотинці, 1949, 21).

РОЗПЛАСТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛАСТАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Лягати пластом, навзнік або на груди, обличчям донизу. *Біль пронизує все його тіло, мов електричним струмом. І він безсило, як підстрелений птах, розпластується на килимі* (Ткач, Арена, 1960, 169); *Навалує розпластаєся на перині і хрюпе на всю хату* (Стор., I, 1957, 59); // *перех., розм.* Запобігати перед ким-небудь, підлещуватися до когось. *Він начестьво, мов жердину Чорна гусинь обвиває, Розпластаєсться, розтане, завертиться, мов юла* (Воскр., 3 перцепі, 1957, 12); // Широко простягатися, займати великий простір. *Широкий степ в міжріччі Дінця і Осюла! На схід, на південь і на північ він розпластаєся величезними масивами* (Автом., В. Копяк, 1954, 23).

2. Розходячись, стелитися над землею (про дим, хмара і т. ін.). *Хмара густішшла, розпласталася на все небо* (Горд., Чужу ниву..., 1939, 72); *Важкий дим чорним крилом розпластаєся над заставою* (Збан., Між. людьми, 1955, 26); **Образно. Над містом розпластаєся синій вечір, лягали вже лягливі вечірні сутінки* (Епік, Тв., 1953, 374).

3. *розм.* Витягуватися в стрімкому русі (перев. про коней). *Ошелешені коні, розпласталишсь, витягнувши тіла, скажено мчали вперед* (Коз., Вибр., 1947, 85).

РОЗПЛАТА, я, ж. 1. Плата, винагорода за що-небудь. [Другий левіт:] *Мене послає начальник до рахунків. Майстрам гаражським саме йде розплата за їх роботу при царських палатах* (Л. Укр., II, 1951, 132).

2. *перех.* Те саме, що відплата. *За кров і крик дітей уже гримить розплата... Тікають вороги, гудуть у стіну ката удари батарей* (Сос., II, 1958, 239); *Приходить грізний час розплати. Собі могли кат знайде!* (Гонч., Вибр., 1959, 151); *Засмутилася, зажурилася й наша Оксана. Минуло недовге козання, і наступив час гіркої розплати* (Л. Янов., I, 1959, 35).

РОЗПЛАТАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розпластатися. *Я розпластив очі й побачив на тилому плесі широко розплатані неживі крила [лебедя] і занурену шию* (Наука..., 7, 1971, 49).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що розпластаний 2. *Ось у головні ворота цієї фортеці навесні 1942 року й займає вантажний «Бенц», у кузові-будці якого лежало розплатаних чотверо «смертників»* (Ле, Право..., 1957, 195); *Одуд лежав розплатаний, готовий прийняти ворога* (Гур., Друзі..., 1957, 224); *Він підотєся на коні, і хлопчани радісно обнялися над розплатаною шуюю, що важко підіймала п'яміслячі жабріє* (Стецьмах, I, 1962, 435).

РОЗПЛАТАТИ *див.* розплітувати.

РОЗПЛАТАТИСЯ *див.* розплітатися.

РОЗПЛАТИТИСЯ *див.* розплітатися.

РОЗПЛАТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛАТАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Розбирати (рибу), розділяючи на дві половини. *Доставши рибу..., принеси додому, розплатай* (Чуб., I, 1872, 75); // *розм.* Розрізувати, розтинати кого-, що-небудь. *Камерта висадив з кульбаки,*

Ансула в ад послава по раки, А Луку пузо розплатав (Котл., I, 1952, 260).

2. *рідко*. Те саме, що розплітатися. *Стопили мене, беркиць так, як жабу, на раденці і розплатали...* Я кричу (Стор., I, 1957, 113); *Під склом мого письмового столу лежить цікава фотографія... Вид незвичайний: чоловік у льотних обладунках розплатав руки і пліччє під стелею [космічного] корабля* (Рад. Укр., 25.VIII 1962, 3).

РОЗПЛАТАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПЛАТАТИСЯ**, аюся, ашся, *док.*, *рідко*. Те саме, що розплітатися 1, 2. *Іаєс лежаче у кутку розкинувшись, розплатавшися. Голова його покоїлася на подушці, а тіло скотилося на землю* (Мирний, I, 1954, 174); *На долині стало темніше: тут піднімався на лави туман і... ж'яко розплатувався над землею* (Стельмах, II, 1962, 151).

РОЗПЛАЧУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПЛАЧУВАТИСЯ**, ачюся, ашся, *док.* 1. Повністю розраховуватися з ким-небудь, віддавати плату за щось (перев. грошима). — *Сьогодні жогоричували, а завтра будемо розплачуватися. Завтра... я вам заплачу по тій розписці гроші*, — казав Мотуз (Н.-Лев., IV, 1956, 200); *Сачко покляк офіціанта й розплатився* (Дмит., Розлука, 1957, 43).

2. *рідко*. Віддячувати за послугу, добре ставлення і т. ін. *Образно. *Ще задалегідь лібороб задобрює землю. І вона щедро розплачується* (Рад. Укр., 21.XII 1961, 2).

3. *перен.* Зводити рахунки з ким-небудь; мститися за заподіяне зло. *Як тільки ця територія була зайнята ворогами, вирушив [Джмелік] у Трояніаку, щоб розплатитися за свої кривди* (Тют., Вир, 1964, 418).

4. *чим, за що, перен.* Зазнавати покарання за що-небудь. *За ранні помилки мого сирого розуму і гарячого серця мені довелося розплачуватися місяцями страждань і важких роздумів* (Довж., I, 1958, 16).

РОЗПЛЕСКАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до розпліскати. *У пеньку стирчить забита майже по самісіньку головою розплексана на всі боки бавка* (М. Ол., Чувш., 1959, 79); // *розпліскано, безос. присудк. сл.* *Всі сумніви о тім, чи справді такі великі його заслуги, як розплексано* (Фр., II, 1950, 381).

2. *у знач. прикм.* Який не має звичайних окружностей, опуклостей (про обличчя, ніс, лоб і т. ін.); пліскатий. *Гриб пробурхався зі своєї задуми, порушив широкою розплексаною головою і почав рости* (Фр., III, 1950, 181); — *З гармати б по них садонуть!* — не стернів Боря Світлицький, артилерист і стерновий з облупленим, трохи розплексаним носом (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 6).

РОЗПЛЕСКАТИ *див.* розпліскувати.

РОЗПЛЕСКАТИСЯ *див.* розпліскуватися.

РОЗПЛЕСКУВАТИ *див.* розпліскувати.

РОЗПЛЕСКУВАТИСЯ *див.* розпліскуватися.

РОЗПЛЕСНУТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перен.* Однокр. до розпліскувати. *Розплеснути воду.*

РОЗПЛЕСНУТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до розпліскуватися. *Гонить [Ніл] свою течію, під чужиним народжену небож. Колінуватим потоком по Дівії всієї розплеснувшись* (Зеров, Вибр., 1966, 364).

РОЗПЛЕСТИ *див.* розплітати.

РОЗПЛЕТИСЯ *див.* розплітатися.

РОЗПЛЕТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розплісти. *Вона бігла, жогра, заболочена, обсіпана пилом і з розплетеними косами* (Коцюб., I, 1955, 273); // *розплетено, безос. присудк. сл.* *Вже розплетено під стіг жалієних пісень коси молодой* (Полт., Повість..., 1960, 309).

РОЗПЛИВАТИСЯ, аюся, ашся, *недок.*, **РОЗПЛИВАТИСЯ** *і рідко* **РОЗПЛИСТИСЯ**, аюся, ашся, *недок.* 1. Розпливаючись, розтікаючись, поширюючись по чому-небудь (про рідну). *Дош, який почався ще зранку, сіяв безперестанку... розпливався все більшими калюжами по вулицях* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 53); *Кров забіла чорними стружками й розпливалася біля обличчя й рук...* (Сос., I, 1957, 255); *Дрібні сльози розплилися по її... досконому лицю* (Черемш., Тв., 1960, 39); // *Розарджуючись, втрачати первісну форму, вигляд. Добре нас [у наймах] годують: черпак юшки, дві галушки, та й ті розплилися* (Укр. присл., 1963, 86); // *перен.* Лягати або сідати, розвалюватися, втрачаючи нормальні обрис (про гладку людину). *Гаречкожуче все подобалося в Гарбузові, навіть його постать, що розпливалася за столом й символізувала сутість* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 226).

2. Входячи, всмоктуючись у папір, тканину і т. ін., утворювати патьоки, плями, залишати сліди (про чорнило, фарбу і т. ін.). *Вино полилося не в келих, а на скатертину перед княгинєю, розпливалося кривавою плямою* (Скл., Святослав, 1959, 32); // *Від вологи втрачати виразність окреслення, чіткості форм* (про що-небудь написане або намальоване). *Од сльози розпливалася чорнило... Од сльози чи від краплі дощу?* (Сос., II, 1958, 289).

3. Концентричними колами розходиться по поверхні чого-небудь. *Посеред бугти шужувала окропом вода, а навколо розпливалися сині нафтові плями* (Трубл., Лактак, 1953, 195); *Іноді скидалася рибка, залишаючи на воді кружечок, який ріс, розпливався і зникав* (Гомч., Готель..., 1960, 12); // *Збільшуючись, розростаючись, охоплювати ширший простір, більшу поверхню. На обрії, ширяючись і розпливаючись на чорному небі, зачервоніла заграва* (Багмут, Записки..., 1961, 54); *Хлопець міниться на лиці. На ньому розпливаються червоні плями* (Речм., Твій побратим, 1962, 77); // *перен.* Поширюватися, заповнювати собою навколишній простір (про звуки, запахи і т. ін.). *Гигієнсько розпливалися звуки* (Коб., I, 1956, 90); *Гуз великий і важкий головний соборний дзвін. Кожен удар його повільно й величю розпливався в повітрі* (Тулуб, В степу..., 1964, 487); *У саду розпливається вечірня свіжість* (Собко, Любов, 1935, 95); *У воєткі присмерка розплилася і задумливі французькі папощі, і дзвінкий сміх, і бренькіт острог...* (Ірчяк, II, 1958, 13); // *перен.* Зникати, поступово розходяться, розсіюючись у повітрі (про дим, хмара, туман і т. ін.). *Легенькими клубками виповзував [виповзував] дим, котрий.. розпливався і цезав у повітрі* (Фр., II, 1950, 28); *І ерім зажок, і жмара розплилася* (Олесь, Вибр., 1958, 203); *Кали дим розплився, він побачив над собою синю яснину недосажного неба* (Гончар, Новели, 1954, 18).

Умішка (пбемішка) розпливається (розпливалася, розплилася) на обличчі (по обличчю) чьому — хто-небудь усміхається, посмікається. *Він перевів на неї свої очі, щось пригадував. Потім на його обличчі розпливалася привітна усмішка* (Коцюба, Нові береги, 1959, 96); *Барвінський лупнув очима, і глузлива посмішка розплилася по його одутлому обличчі* (Кол., Терен..., 1959, 358).

4. *перен.* Утрачати чіткість обрисів, окреслення; ставати невизначним (в тумані, сутінках, від заморочення і т. ін.). *Село спало. Хати ледве сірли в темряві ночі, контури розпливалися* (Коцюб., I, 1955, 240); *Олена Павлівна, жов приречена, взяла папірець. Чорні рядки розпливалися в затуманених очах* (Панч, II, 1956, 501); // *Переставати сприйматися зором, зливаючись з навколишнім середовищем. Ряди долма, ради дерев, як білі тіні, йшли кудись в далеч і розпливалися в тумані*

(Коцюб., II, 1955, 185); *Тонка постать промайнула між куцями на леваді і розпливалася* (Скл., Карпати, II, 1954, 119); // *Переставати виявлятися, відчуватися, давати знати про себе* (про стан, почуття людини). *Відчує* [Юрко], як *ота перша ніжковість почала танути, розпливатися* (Коз., Вибр., 1947, 11); // *Втрачати ясність, визначеність, ставати аморфними* (про думки, спогади). *Горленко заплющив очі, але думки танули, розпливалися, переплутувалися...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 39); *Ці душки треба записати. Застра вони розпливуться, розлізуться* (Мухк., День., 1967, 152).

5. *перен., розм.* Ставати ширшим від усмішки, виражаючи радість, добрий настрій і т. ін. (про обличчя). *Пані читає лист, лице розпливається в усмішку, дає речоче* (Вас., III, 1960, 353); *Обличчя лісоруба поволі розпливається в радісній усмішці* (Кол., На фронті., 1959, 187); *Обличчя Макухи... розплилося в доброзичливій посмішці* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 117).

6. *Пливти в різні боки, сторони, напрями.* *Лід Антарктиди весь час рухається. Помалу сповзає він з висот материка в океан... відколюється і розпливається морями близько тисячі голубих айсбергіє* (Знання., 12, 1965, 5); // *перен., розм.* Розходитися в різні боки, сторони, напрями. *Ніби вчинивши щось незвичайне, люди виходили мовчки і розпливалися у свої вулиці* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 120); *Військо, переправившись через Німан, розпливалося по току берега* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 57); // *перен., розм.* Спадати окремими пасмами (про волосся); розпадатися. *Довге чорне волосся розпливалося по плечах* (Ірчан, II, 1958, 50).

7. *перен., розм.* Ставати товстим, гладким; товстіти. — *Ватя.. малою була собі нічого дієчка, а це чогось стала розпливатися та позанишати...* — *обізвався* о. Артемій (Н.-Лев., IV, 1956, 43); *В цих увійшов Філіпчук. Як розплився за останні роки цей красунь-мужчина!* (Вільде, Сестри., 1958, 482).

8. *розм., рідко.* Говорити що-небудь приємне для когось, намагатися завоювати його прихильність, симпатії. *Я бачив політиків, що на народних зборах розпливалися, буцімто готові йти на муки за народ, а зараз потім програвали в карти тисячі* (Фр., IV, 1950, 323); *Добрим приятелькам, що розпливалися в похвалу для Ядві, вирвалося часом таке слаще, котре псувало їй цілком гумор* (Кобр., Вибр., 1954, 91).

РОЗПЛИВТІСЯ *див.* розплив'ятися.

РОЗПЛИВЧАСТИЙ, а, в. 1. Який розпливається по поверхні чого-небудь. *Шторми викидали до Іхнів ніз морську траву й розпливчастих, як холодець, морських медуз* (Ю. Янов., II, 1958, 47).

2. Який не має чітких обрисів; невиразний. *Із теж-рями вирізувалися розпливчасті контури страховиці, чорних, волохатих* (Вас., I, 1959, 310); *Двері в світлицю були нецілісно причинені, крізь шпару пробивалася розпливчаста смужка темного світла* (Голов., Тополя., 1965, 285).

3. *перен.* Позбавлений чіткості, ясності, конкретності; не досить визначений. *Експлуататорським класам видно було й саме поняття народу зробити розпливчастим, аморфним, перетворити в якусь категорію духу* (Талант., 1958, 198).

РОЗПЛИВЧАСТИСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до розпливчастий 2, 3. *Непродуманість і розпливчастість у рішеннях, самопаче в їх виконанні несумісні з ленінським стилем і рішуче викоринюються нашою партією* (Ком. Укр., 9, 1968, 9).

РОЗПЛИВЧАСТО. Присл. до розпливчастий 2, 3. Специфіка місця і часу, колорит епохи передані в.. творі стилю зовнішньо, досить розпливчато і умовно (Рад. літ-во, 3, 1957, 12).

РОЗПЛИВЧАТИЙ, а, в. Те саме, що розпливчастий. *Поверх води випліскувала риба, лишаючи по собі на тижому лоні розпливчаті крупи* (Вас., I, 1959, 179); *Вона сама мовби гляннула збоку на себе, на своє широче розпливчаті обличчя* (Гончар, I, 1954, 497); *Внутрішній край цих кіл [навколо місяця або сонця] здебільшого бувач червоного кольору, різко окреслений, а зовнішній — фіолетового, більш розпливчатий* (Наука., 5, 1958, 38).

РОЗПЛИВЧАТИСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до розпливчастий. *Шотландським пісням, що створювалися багатьма поколіннями народних співців, властива деяка аморфність, розпливчатість, роздрібненість сюжету* (Рад. літ-во, 5, 1958, 77).

РОЗПЛИВЧАТО. Присл. до розпливчастий.

РОЗПЛИГАТИСЯ, аюся, аєтсья, док., розм. Почати дуже і довго плгати.

РОЗПЛИСТИСЯ *див.* розплив'ятися.

РОЗПЛІД, рбзплбду, ч., спец. 1. Дія за знач. розплодити і розплодитися. *Розплід овець.*

На рбзплід — для розведення, одержання приплоду. — *Як будуть розбирати економію в пана, я візьму тільки руду корову. — А мені коли б пару гусей на розплід* (Коцюб., II, 1955, 77).

2. Відкладені бджолою маткою яєчка, а також личинки, лялечки, які вирости з цих яєчок. У весняно-літній період у комрках стільників вулика є ще й розплід, з якого розвиваються робочі бджоло або трутні (Бджільн., 1956, 9).

РОЗПЛІДНИК, а, ч. 1. Спеціалізоване племінне господарство для розмноження й вирощування тварин. *Він запропонував застрайшого ранку розпочати огляд рибного розплідника* (Смоліч, Прекр. катастро., 1956, 42); *Світову славу здобули племінні бджолои, виведені в розплідниках Радянського Союзу* (Ком. Укр., 2, 1966, 80).

2. *перен.* Те, що є місцем зосередження або джерелом чого-небудь; розсадник. — *Буде не королівська канцелярія, а розплідник ушляхетного хажства...* — *Шеллур на вузо Замойському Валентин Калиновський* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 219).

РОЗПЛІСКУВАТИ і **РОЗПЛІСКУВАТИ**, ую, уеш, недок., **РОЗПЛІСКАТИ**, розплещу, розплещеш і рідко розплескаю, розплескаєш, док., *перех.* 1. Схлюпуючи, розливати, розбрызкувати (ріднучу). — *Ставайте отут, Саочко, я важ зілля...* — *Щедро заливає Настя, аж розпліскує* (Гончар, Таврія, 1952, 39); *Потягнувся [Хмельницький] рукою до кудля з водою. Розпліскуючи, налив у порцелянову квартиру* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 629); *Забрязки, золоте відеречко, Розплещи дзвонкової води* (Мал., Звенигора, 1959, 149); * *Образно. Над незвично тижим селом місяць розпліскує прозорі потоки* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 550).

2. Б'ючи по чомусь або натискуючи на щось, робити його плескатим. *Руки бігали по тісті, виробляли шипки, сикачували, розкачували довіг качалочки, розпліскували, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Силач розсівав на спортивній ріднучу. На зруди йому поставили ковадло й покляли залізну штабу, яку мали розпліскувати* (Шиян, Баланда, 1957, 133); *З золота можна розпліскати лист затовшки як цигарковий папір* (Укр. золотарство, 1970, 6).

3. *перен., зневажл.* Розголошувати яку-небудь таємницю. [П а л а ж к а (одна):] *Ну, вже й свазя Гапка! Словечка їй ніколи не можна сказати, зараз розплеще!* (Кроп., II, 1958, 166); — *Між отими двадцятьма членами на Закарпатті неодмінно знайдуться такі, які розплещуть усі таємниці* (Скл., Карпати, II, 1954, 296).

РОЗПЛІСКУВАТИСЯ і **РОЗПЛІСКУВАТИСЯ**, ується, недок., **РОЗПЛІСКАТИСЯ**, розплещетися і рідко розплескається, док. 1. Схлюпуючи, спадати бризками,

проливатися по якій-небудь поверхні; розбризкуватися, розхлюпуватися. Бере [Драгомиров] чарку, тремить його рука, розмелується чарка (Смил., Черв. троянда, 1955, 63); *Образно. Щойно двері зачинилися, як гучний регім зноу потряс високі стіни світлиці й розмелався за вікном (Добр., Очак. розмир, 1965, 391).

2. Ставати плескатим (від ударів, тиску). Нагріваючись від ударів, повілі змінювала [штаба] свою форму, розмелувалась (Шиян, Балада, 1957, 133).

3. Тільки недок. Пас. до розпліскувати, розпліскувати.

РОЗПЛІТАННЯ, я, с. Дія за знач. розплітати. Колись, як була молодшою, любила тизу пісню затягнути під це розплітання [коси], пісню про Дунай, про смуток дівочий... (П. Бедзик, Дніпро..., 1951, 41).

РОЗПЛІТАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗПЛІСТИ**, ету, етеш, док., перек. Розділяти, роз'єднувати на окремі пасма (перев. косу, волосся). З серцем скидала Христа недавно ще любу одужу, рвала, розплітаючи, косу... (Мирний, III, 1954, 184); «Розплету я тобі гриву — Всім козаченькам на диво; Уберу я тебе, коню, В щирозлоту, яку зброю» (П. Куліш, Вибр., 1969, 352); // Роз'єднувати, розчіплювати (пальці, руки, обійми). Івантьєв... перепліє пальці рук, міцно стиснув, аж хруснули кісточки, і, не розплітаючи пальців, уперся долонями в стіла (Собоко, Справа..., 1959, 96); Хочє ноги розвести, Хочє мертвий розплести Руки омертвілі (Бор., Тв., 1957, 66); Довго не могли [Довбуш і Дзвінка] розплести обійми. — Посидиш хоч трохи? — було її першим питанням (Гжицький, Опрашки, 1962, 168).

РОЗПЛІТАТИСЯ, ається, недок., **РОЗПЛІСТИСЯ**, етється, док. 1. Розпускатися, розмотуватися, розділятися на окремі пасма (про що-небудь сплетене, скручене). Хустка їй впаала... а довілі коси розпліталася на бізю (Кобр., Вибр., 1954, 168); В хату вскочила Люда. Її не можна було візнати: крендель на голові розплісся, жоєта хустка, недбало кинута на плечі, зсунулась... (Перв., Дикий мед, 1963, 333); // Роз'єднуватися, розчіплюватися (про пальці, руки, обійми). Поволі гамір в автомаїстерні вщухав, припинилася розмови, розпліталася обійми (Загреб., Європа, Захід, 1961, 13); Христини стоїть нерухомо, тільки пальці розплісся, і права рука, трохи піднята, вітає козаного (Собоко, Звич. життя, 1957, 311).

2. Розплітати собі косу. Розплелася дівчина — Ніби на весілля (Рудан., Тв., 1959, 57).

РОЗПЛІШТИТИ див. розплішувати.

РОЗПЛІШТИТИСЯ див. розплішуватися.

РОЗПЛІШУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗПЛІШТИТИ**, плішу, плішиш, док., перек. Вибиваючи заплішку, розкріплювати що-небудь.

РОЗПЛІШУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗПЛІШТИТИСЯ**, лішється, док. Звільнятися від заплішки.

РОЗПЛІДЖЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розплідити.

РОЗПЛІДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розплідити і розплідитися. Дичину можна стріляти, але ї треба разом з тими створювати умови для її швидкого розплідження (Ком. Укр., 8, 1966, 29).

РОЗПЛІДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпліджувати і розпліджуватися. На території окупованої Польщі... був обладнаний інститут для розпліджування бактерій і випробування їх на людях (Наука..., 1, 1970, 42).

РОЗПЛІДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗПЛІДИТИ**, плоджу, плідити; док., перек. 1. Розводити у великій кількості (перев. тварин). Думав, що вони таки діло роблять, аж Марійка розпліджує для чогось шкідника, зернову мішу! (Донч., VI, 1957, 356); В чужій кошарі

овець не розплідити (Номис, 1864, № 9659); — Там водо-злив зруйновано. Ти не думав когось його ремонтувати? Може б, короні розплідити... (Добр., Тече річка..., 1961, 19); // перев. док., розм. Через негогляд, недбайливість і т. ін. дати можливість розмножитися чому-небудь шкідливому, небажаному; // розм. Давати велике потомство. Щедра на молоко Самарянка розплідила родовите покоління: дочка Ромашка, росла корова, опаста Козачка (Горд., Дівчина..., 1954, 12); // розм. Народжувати (багато дітей). — Пиляйте ви, кованитесь по калюжах — і ні до чого вам діла нема. Хай гинуть старі батьки. Хай... наречених продають у гаремі розпліджувати татарчат (Тулуб, Людолови, I, 1957, 463).

2. перек., розм. Сприяті збільшенню когось, чогось або появі кого-, чого-небудь у великій кількості (перев. небажаного). — Ой, Онисіє Степанівно! Коли б часом з того чого не вийшло... неслишко обізваєся отець Харитін. — Ми собі розплідимо ворогів (Н.-Лев., III, 1956, 191).

РОЗПЛІДЖУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗПЛІДИТИСЯ**, одитися, док. 1. Розводитися, розмножуватися у великій кількості (перев. про тварин). Вонюча бузина розкорінилася-розпліджувалася на волі (Мирний, IV, 1955, 205); На родючому ґрунті... більше розпліджується різних зрощаків та комах, від яких жириють корони (Донч., I, 1956, 59); З жалем поглядали кологоспники на велике боєто, на якому швидко розплідилися малярійні комарі (Мокр., Сто..., 1961, 72); // розм. Народжуватися у великій кількості (про людей). — Енею годі вже журитись, Од його має розплідитись Великий і завзятий рід (Котл., I, 1952, 155); Ви скаржитесь — Тісно тепер на землі, Надміру, моєля, розплідилось людей... (Воскр., З перцем!, 1957, 238).

2. перек., розм. Збільшуватися, з'являтися у великій кількості (перев. про щось небажане). — Ізноє розплідилась вельможна шляхта поміж миром! Да нам не еперше викопувати сей бур'ян по Україні! (П. Куліш, Вибр., 1969, 115).

РОЗПЛІДИТИ див. розпліджувати.

РОЗПЛІДИТИСЯ див. розпліджуватися.

РОЗПЛІДОВИЙ, а, е. Признач. для розведення, розмноження.

РОЗПЛІДОК, дка, ч., рідко. Те саме, що виводок.

РОЗПЛІМЕНІТИСЯ, юся, ієшся, док., розм. Те саме, що розгорітися 1. Коли словесна баталія між двома ланками розпліменілася до краю, з пазорба війшов агроном сортодільниці (Вол., Дні..., 1958, 148).

РОЗПЛІУТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розплітати; // розпліутано, безос. присудк. сл. Пакет розіграно. Розплутано бинти... (Бажан, Вибр., 1940, 166).

РОЗПЛІУТАТИ див. розплітувати.

РОЗПЛІУТАТИСЯ див. розплітуватися.

РОЗПЛІУТУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗПЛІУТАТИ**, аю, аєш, док., перек. 1. Розправляти, розмотувати або розв'язувати що-небудь заплутане. Згинаючись в вузлу, розплітувала [Маруся] ремені на ногах, пальці собі покриваєла (Хотк., II, 1966, 271); Сідав [старий] на землю і розплітував якісь вірвовки, говорив сам із собою (Тют., Вир, 1964, 378); На одній підводі упали віжки коням під ноги, то стали, щоб їх розплітати (Ю. Янов., Мир, 1956, 114).

2. перек. Розбиратися в чому-небудь складному, заплутаному, робити щось складне, заплутане ясним, зрозумілим. Він був дуже молодий і дуже певний, що має розплітувати найзаплутаніші справи (Гр., II, 1963, 415); [Х л о п е ч ь:] Вона було кожну сварку чи незгоду так швидко і легко розплітала, що нам було аж смішно стане, чого ми завелася (Л. Укр., II, 1951, 104).

◇ **Розплутувати** (розплутати) клубок (вузол, нитку і т. ін.) — з'ясувати суть якої-небудь складної, запутаної справи. — *Бачите, що робиться? Без ножа ріжуть. Я хочу астрю приїхати до вас, щоб разом з Божком розплутати цей клубок* (Жур., Вел. розмова, 1955, 30); *На мить не припиняє я пошуки уперті, — Я мислю гострою усім ецями розплутав* (Мисик, Віля кривниці, 1967, 341); *Сирота глумливо гмукнув. Добре, що одного [бранюєра] лапав, цей ниточку розплутав* (Гуц., Скупана..., 1965, 265).

РОЗПЛУТУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПЛУТАТИСЯ**, аюся, ашся, *док.* 1. Розправлятися, розмотуватися або розв'язуватися; переставати бути заплутаним, туго зв'язаним і т. ін. *Розплутався вузол.*

2. *перен.* Ставати простим, ясним, зрозумілим, легким для сприйняття (про щось складне, заплутане); з'ясуватися. *Попинувало вже три місяці, відколи завелася суперечка за ту пересельську землю, а справа ще й досі ніяк не розплуталася* (Гр., II, 1963, 377).

3. *перен.* Позбуватися чого-небудь небажаного, обтяжливого. — *Діла-а... Ну, брат, залужний, а вже ба-чу — не зносити тобі голови. З одним не розплутався, а вже нову загадку загадав* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 257).

4. *тільки недок.* Пас. до розплутувати.

РОЗПЛЮВАТИ *див.* розпліувати.

РОЗПЛЮВАТИСЯ *див.* розпліуватися.

РОЗПЛЮСКАТИ *див.* розпліскувати.

РОЗПЛЮСКАТИСЯ *див.* розпліскуватися.

РОЗПЛЮСКУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗПЛЮСКУВАТИ**, аю, аш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що розпліскувати 1, 2. *Пані Наталя тремтячими руками надала склянку чаю і, розплюскуючи по дорозі, подала студентіві* (Коцюб., II, 1955, 166).

РОЗПЛЮСКУВАТИСЯ, утяться, *недок.*, **РОЗПЛЮСКУВАТИСЯ**, ається, *док.*, *розм.* Те саме, що розпліскуватися 1, 2. *З моря підкотилася прибійна хвиля, розплюскалась біля звіра і солоною піною замочила йому морду* (Трубл., I, 1955, 157).

РОЗПЛЮСНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.*, *розм.* Однокр. до розпліскувати.

РОЗПЛЮСНУТИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мн. ч. до розпліскувати. *Галина відразу пізнав.. обличчя Григорія, але не може пізнати ні його зменшеного, наче розплюснутого тіла, ні його голосу* (Стельмах, II, 1962, 253).

РОЗПЛЮСНУТИСЯ, веться, *док.*, *розм.* Однокр. до розпліскуватися.

РОЗПЛЮЩЕНИЙ¹, а, е, Дієпр. пас. мн. ч. до розпліщити¹. *Лише мить — і вже під танком транспортер розплющений лежить* (Гонч., Вибр., 1959, 314); *Розплющеним носком черевика сміливо зафутболив [Микола] у двері, став на порозі* (Збан., Курял. о-ви, 1963, 4).

РОЗПЛЮЩЕНИЙ², а, е, *перев.* у сполуч. із сл. о к о, о ч і. Дієпр. пас. мн. ч. до розпліщити². *Параскіца хотіла бігти — і не могла; ноги немов приросли до землі, а широко розплющені очі пильно вдивлялися в простір* (Коцюб., I, 1955, 279); *Федір прокидався і чекав з розплющеними очима ранку* (Мухк., Серце..., 1962, 38).

РОЗПЛЮЩИТИ¹ *див.* розпліщувати¹.

РОЗПЛЮЩИТИ² *див.* розпліщувати².

РОЗПЛЮЩИТИСЯ¹ *див.* розпліщуватися¹.

РОЗПЛЮЩИТИСЯ² *див.* розпліщуватися².

РОЗПЛЮЩУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розпліщувати¹.

РОЗПЛЮЩУВАННЯ², я, с. Дія за знач. розпліщувати².

РОЗПЛЮЩУВАТИ¹, ую, уш, *недок.*, **РОЗПЛЮЩИТИ**, шу, шиш, *док.*, *перех.* Те саме, що розпліскувати 2.

Вона.. розплющила кілька пар залізних щипці, не встигнувши вихопити їх з-під преса (Ткач, Крута хвиля, 1956, 182); **Образно. — Вік в оцій кузні, — з дванадцяти років. Усю силу в ній на цьому коваді по шматочку викидав і молотом розплющив* (Головко, II, 1957, 16); *// перев. док. Ударивши або придушивши, зім'ята, змищити. За ним без голови Кіселі, Як міх з напинею, повалився, і Фар на тев ж наловиця, Розплющив і сього Еней* (Котл., I, 1952, 256); *— Люди кричали, попереджували, а він [Любчук] біля самого краю йшов. Чи посковзнувся, чи знепритомнів... — Майя замовкла, а потім додала: — Могло розплющити* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 238).

РОЗПЛЮЩУВАТИ², ую, уш, *недок.*, **РОЗПЛЮЩИТИ**, шу, шиш, *док.*, *перех.* Розкривати (око, очі). *Розплющуючи очі — темно. Коло дилжанка якісь люди з ліхтарем* (Вас., I, 1959, 184); *Сержант ледве дихав, не приходячи до пам'яті, не розплющуючи очей* (Ле, Право..., 1957, 172); *Лось розплющив одно око, підняв лімбо голову гору і прислухався* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 50).

РОЗПЛЮЩУВАТИСЯ¹, ується, *недок.*, **РОЗПЛЮЩИТИСЯ**, иться, *док.* Ставати плоским від удару або напруги. *Крупа.. пропускається через плющильні машини. Тут кожне зерно розплющується* (Наука..., 7, 1955, 19).

РОЗПЛЮЩУВАТИСЯ², уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПЛЮЩИТИСЯ**, щуся, шишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Розкривати (про очі). *Здорові, чорні очі, були залющені, а коли розплющувалися, жінка, здавалось, нікого не пізнавала* (Коцюб., I, 1955, 229).

2. *рідко.* Розкривати, розплющувати свої очі. *Кім як розплющиться, як гляне своїми очима, та так як жаром засяє* (Кв.-Ося., II, 1956, 189).

РОЗПЛЮЩУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗПЛЮВАТИ**, юю, юш, *док.*, *перех.* 1. Плюючи, викидати з рота слину. — *Прокляти! щоб ви.. не мали поради в своїх дітях! — шептав він.. і розплющував слину на всі боки* (Мирний, I, 1954, 14); *// Вплющувати що-небудь разом із слиною. Як таку рибу їсти, то тільки хліб розплющувати* (Чуб., I, 1872, 238).

2. *перен.*, *розм.* Виявляти зневагу, презирство до кого-небудь. — *Отак його [чоловіка] й держи коло себе. Де ласкою, а де й єнієм. Та не будь дуже солодкою, бо розлиже. І гіркою не будь, бо розплюе* (Кучер, Трудна любов, 1950, 417).

РОЗПЛЮЩУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПЛЮВАТИСЯ**, ююся, юшся, *док.*, *розм.* 1. Почивати дуже або довго плювати. *Хотів тую кицьку собі забрати, аж вона йому в руки й не далася: розпирчалась.. розплющувалась* (Григ., Вибр., 1959, 450).

2. *перен.* Посварившись, розходитися, розлучатися з ким-небудь. *Покинув Максим всіхім питу; розплющувався з своєю дідичкою* (Мирний, I, 1949, 233); *// перев. док. Покласти кінець, край чому-небудь; покінчити з чимсь. — Зрештою, я можу розплющатися з так званою лікарською практикою...* (Загреб., Шепіт, 1966, 244).

РОЗПОВЗАТИСЯ, аюся, ашся, *док.*, *розм.* Почати багато або довго повзати.

РОЗПОВЗАТИСЯ, ається, *недок.*, **РОЗПОВЗТИСЯ**, ається, *док.* 1. Відповзати в різні боки (про кількох або багатьох людей, тварин, комах); розлазитися. *Автомашини спинилися, з них вихоплювалися люди і розповзалися по кюветам* (Минко, Повна чапа, 1950, 213); *// Повільно розходитися, роз'їжджатися в різні боки, місця; переставати бути разом. Два бронетранспортери вже горіли на подвір'ї, інші загули моторами, розповзалися у темноту* (Гончар, III, 1956, 156); *Розтанув і жіночий гурт. Поодинці, парами розповзалися присоромлені,*

розгублені молодіці й бабусі (Речи., Весн. грози, 1961, 107); // Повільно поширюючись, охоплювати більший простір (про туман, хмари, дим і т. ін.). *Туман розповзався нерівними хвилястими кучугурами* (Коз., Сальвія, 1959, 107); *Хмари розповзлися по небу сірою запоною* (Ткач, Арена, 1960, 52); **Образно. Виростає містечко, розповзаючись по смітниках, городах та високих узгір'ях* (Досв., Вибр., 1959, 298); // *перех.* Ширше розходитися по поверхні чого-небудь. *Рум'янець розповзається до скронь і підборіддя, заливає повне обличчя* (Стельмах, I, 1962, 312); // *Поступово зникати, розходячись, розсіваючись у повітрі, в просторі* (про туман, хмари, дим і т. ін.). *Хмари розповзлися — виглянуло сонечко* (Горд., Дівчина..., 1954, 150); // *Розростаючись, стелитися по поверхні чого-небудь* (про рослини або їх частини). *Бадилля розповзалось скрізь, між вогняні хробоки* (Кожуб., I, 1955, 346); *Коріння старезних дерев розповзалось по вогкій землі й тісно плується на стежках* (Козл., Пов. і опов., 1949, 212); // *перен.* Ставати широко відомим (про чутки, новина і т. ін.); розголосуватися. *Всіляко розповзався погослос. Заговорили серед робітників про те, що завод виробляє... зброю* (Рибак, Час..., 1960, 95); *Коли розповзалась по набережній несподівана чутка, ніхто не міг сказати, звідкіля вона народилась* (Панч, I, 1956, 48).

2. Розпливатися по поверхні чого-небудь (про щось рідке). *Палаюча рідина розповзалась у всі боки* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 230); // *Розтікаючись, заливати який-небудь простір, поверхню чого-небудь.* **Образно. На темно-сімою килимі лісі, поміж потемнілою глицею розповзалась, розлилися жовті, оранжеві, вогненно-руді озера* (Коз., Сальвія, 1959, 104); // *Входячи, всмоктуючись у папір, тканину і т. ін., утворювати плямки, плями, залишати сліди* (про чорнило, фарбу і т. ін.). *При кресленні живають спеціальний креслярський папір. Цей папір... можна підчищати ножем і гумкою, туш на ньому не розповзається* (Кресл., 1956, 19); // *Від вологи втрачати виразність, чіткість форм* (про що-небудь написане або намальоване). *Це була записка. Від роси вона розмокла, і літери, написані хімічним олівцем, розповзлися в сині плями* (Панч, В дорозі, 1959, 90); // *Осуватися в різні боки* (про ґрунт). — *Мури оті нащо? То їх спеціально зоставляли між трамваями, щоб ґрунт на сторони не розповзався...* (Гончар, Тронка, 1963, 190); *Могила, колись висока й широка, тепер осліла і розповзалась* (Тют., Вир, 1964, 201); // *перен.* Поширюватися, заповнюючи собою навколишній простір (про звуки, запахи і т. ін.). *Тиша розповзалась серед пітьми, як туман, і поглинала все* (Ю. Бедзак, Полки..., 1959, 188).

Усмішка (посмішка) розповзається (розповзлася) на обличчі (по обличчю) чьому — те саме, що Усмішка (посмішка) розпливається (розпливлася) на обличчі (по обличчю) (див. розпливатися). *Вони морзали один на одного та показували пальцями на Олександру. Погана усмішка розповзалась по їх жовтих, з остудою обличчях* (Кожуб., I, 1955, 38).

3. Розпадатися, розлазитися, втрачаючи форму, цілість. *Слід пам'ятати, що... переобварені овочі в маринаді розповзаються* (Укр. страви, 1957, 416); // *розм.* Рватися, розлазитися від тривалого носіння (про одяг, тканини, взуття). *Люди, надіючись, що їх скоро обмундирують, брали найкращий одяг, і тепер він розповзався на осинніх дощак* (Тют., Вир, 1964, 347); *Рану печінки майже неможливо з'єднати швами. Тендітна тканина розповзається, кровить* (Наука..., 6, 1966, 23).

4. *перен., розм.* Втрачати певність, чіткість, ставати аморфними, невизначеними (про думки, спогади і т. ін.). *Він і заснув тільки під ранок. І через безсоння*

ніч розповзаються думки, і тоскно, наче на безлюдді (Сміл., Зустрічі, 1936, 76).

5. *перен., розм.* Ставати ширшим від усмішки, радощів, доброго настрою і т. ін.; розпливатися. *У віддуся приємно розповзалось обличчя, і він доброзичливо кивнув до юнака головою* (Досв., Гюлле, 1961, 44); *Він сміявся.. Духлі губи розповзлися під чорненькими вусиками* (Мур., Бук. повість, 1959, 225).

6. *перен., розм.* Розходитися в різні боки, вести в різні напрямки (про шляхи, дороги, стежки). *Ми опинилися під темним склепінням високих дубів, де вузькі стежки гадюками розповзались у траві* (Панч, II, 1956, 412); // *Спадати окремими пасмами* (про волосяя); *розпадатися, розсіпатися. Сама [Клава] ще молода, а вся пережучена, сидить, зсугулюючись, і по плечі розповзається важкий клубок кіс* (Гончар, Людина..., 1960, 59).

РОЗПОВЗТІСЯ див. розповзатися.

РОЗПОВИВАТИ, *аю, аєш, недок., РОЗПОВИТИ, *розпов'ю, розпов'юш і розпов'юю, розпов'юєш, док., перех.* Звільняти від пелюшок (дитину); розмотувати пелюшки (на дитині). *Воно сповитєє кричало У холодожку за спомом. Розповила, нагодувала* (Шевч., II, 1963, 318); *І розповилиці: купатися — це добре* (Кач., II, 1958, 12).*

РОЗПОВИВАТИСЯ, *аюся, аєшся, недок., РОЗПОВИТИСЯ, *розпов'юся, розпов'юєся і розпов'ююся, розпов'юєшся, док.* Звільнятися від пелюшок; розмотуватися (про дитину). *Мов дитя у тіснім сповиточку те хворе, Розповитишся у матері просе [просить]... Так і серце мов* (Манж., Тв., 1955, 135); * *Образно. А ти чуєш, гомонить діврова, грає квіттам лузі, й задзвеніла миском серця мова, розповиєся душ!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 145).*

РОЗПОВИТИ див. розповивати.

РОЗПОВИТИЙ, *а, с.* Дієпр. пас. мін. ч. до розповівти. **Образно. Гей, працює всім світу, Не хиліться у журбі, — Приїтайте розповити свою волю в боротьбі!* (Тарн., 3 дал. дороги, 1961, 79).

РОЗПОВИТИСНЯ див. розповиватися.

РОЗПОВІДАННЯ, *я, с., рідко.* Дія за знач. розповідати.

РОЗПОВІДАТИ, *аю, аєш, недок., РОЗПОВІСТИ, *ім, ієш, док., перех. і неперех.* Повідомляти усю щось про кого-, що-небудь; передавати словами бачене, пережите і т. ін.; оповідати. *Прадід Данило розповідає рибалкам різну бувалицьку* (Ю. Янов., II, 1958, 187); *Замфір розповіє жінці про вечірні пригоди* (Кожуб., I, 1955, 214); *Запечатлений цією розмовою за живе, сибіряк тут-таки розповіє присутнім одну з своїх мисливських історій* (Гончар, III, 1959, 179); // *Переказувати, передавати своїми словами що-небудь прочитане або почуте. Втомившись від біготки, ..розповідали [пастушки] один одному все те, що чули від батьків і дорослих* (Цюпа, Три явори, 1958, 4); *Якось на уроці рідної мови він викликає мене розповісти прочитаний дома твір* (Сміл., Сашко, 1957, 34); // *перен.* Підтверджувати що-небудь, свідчити про щось. *Повічуючи кількість річних кілець, можна визначити вік дерева. Але... кілець можуть розповісти не тільки про вік дерева, але і про ті умови, в яких воно жило* (Наука..., 12, 1956, 20); // *Повідомляти про що-небудь, викладати щось у письмовій формі. Українські літератори розповідають читачам про післявоєнну Чехословаччину, що успішно будує нове життя* (Вітч., 5, 1956, 131).*

РОЗПОВІДАТИСЯ, *ається, недок.* Повідомлятися, опсуватися, діставати вираження в оповіданні, розповіді; оповідатися. *Поєвія, в якій розповідатється про зачайну обугієську жінку, про її тузу за синами, що пішли на війну, ..кінчається високим узагальненням*

(Рильський, Х, 1962, 11); *Обходять* [троянчани] прокляте місце, про яке, відколи існує Троянська, розповідаються легенди, одна страшніша за іншу (Тют., Впр, 1964, 122).

РОЗПОВІДАЧ, відач, ч. Те саме, що оповідач. Тут, в Москві, українські кобзарі вперше зустрілися з народними співіжками всього Радянського Союзу, з своїми рідними братами — російськими розповідачами (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 33); *Слід ретельно записувати розповіді казок, щоб зберегти неоціненне багатство для майбутніх поколінь* (Вітч., 6, 1971, 218); *Один з найцікавіших сучасних розповідачів — український письменник, вчений і журналіст Михайло Іванович Рудницький* (Літ. Укр., 7.1 1964, 4).

РОЗПОВІДАЧКА, н, ж. Жін. до розповідач. В моїй свідомості було і захоплення розповіддю, і глибока пошана до розповідачки — однолітки, подруги (Смолич, VI, 1959, 127).

РОЗПОВІДКА, п, ж., розм., рідко. Те саме, що розповідь. *Закладав* [Гут-Гут] на ногу ногу Як і перш, і балакучий *Буд як перш; мене він бавив* Розповідками двірськими (Л. Укр., IV, 1954, 190).

РОЗПОВІДНИЙ, а, е. Який містить у собі розповіді. *Розповідні відступи; // Власт. розповіді. Розповідна манера, з якою перед кожною дією читають вірші, цілком відповідні стилю вистави* (Рад. Укр., 8.IV 1961, 4).

△ **Розповідне речення** *див. речення.*
РОЗПОВІДНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розповідний. *Затамований біль і тужлива розповідність, розпач та інші відтінки свідомої мови героїні солоспіву композитор відбивав чутливіми градаціями емоційної напруги музики* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 57).

РОЗПОВІДЬ, і, ж. Усне, словесне повідомлення про кого-, що-небудь. *Сусиди ворухаться, видно, що переказують один одному Горнізову розповідь, всі обурені* (Л. Укр., IV, 1954, 248); *В тісному колі хлоп'ят сидить Маринка. Як зачаровані, слухають хлопці її розповідь* (Головка, I, 1957, 465); // *рідко*. *Що-небудь написане для повідомлення; опис якоїсь події і т. ін.* *Астор А чи Б творить пісню, казку, розповідь і т. ін.* *Ця пісня, казка, розповідь і т. ін. подобається товаришам* (Рильський, IX, 1962, 209).

РОЗПОВІСТІ *див. розповідати.*
РОЗПОВІСЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мн. ч. до розповідати. *Малахов в'язався у кабінеті свого безпосереднього начальника. Той сидів біля столу, великий, вже розповісний, поважний* (Собко, Справа..., 1959, 158).

РОЗПОВІСТИ, ію, іещ, док. Стати повним, товстим; поповніти. *Розповістила чогось вона, лице аж набрякло, налилося жовтим кольором* (Мирний, I, 1954, 234).

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розповсюджати. *Листівка з відозвою.. була розповсюджена в кількох районах і мала великий розголом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 64).

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розповсюджати і розповсюджитися. *Відтоді, як.. була заслухана в Раднаркомі доповідь про діяльність Мічуріна, карта розповсюдження мічурінських рослин зазнала великих змін* (Довж., I, 1958, 489).

РОЗПОВСЮДЖУВАННЯ, а, е. Діспр. пас. теп. і мн. ч. до розповсюджувати.

РОЗПОВСЮДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розповсюджувати.

РОЗПОВСЮДЖУВАТИ, ую, уш, *недок.*, **РОЗПОВСЮДИТИ**, джу, дш, *док.*, *перех.* 1. Роздавати, передавати, продавати і т. ін. багатом для придбання, ознайомлення і т. ін.; поширювати. — *Та хто його не знає... Синаш Архана Коломоїцева... — Той, що лотерейні квитки розповсюджував?* (Гончар, IV, 1960, 64);

— *Негайно ж треба цю золоту книгу розповсюдити серед молоді!* (Кол., Терен..., 1959, 189); *В мене трохи було залишилось листків, то я уже всі розповсюдима між людьми* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 127).

2. Доводити до відома багатьох, поширювати серед багатьох (певні ідеї, погляди, чутки і т. ін.). — *Ви, панове ідеалісти, справді немаєте черці [ценці]. Того вам не можна робити, а.. те треба ширити і розповсюджувати, хоч би воно було й не до смаку* (Хотк., I, 1966, 40).

3. Розносити в різні боки, сторони на велику відстань. — *Зараз будемо вивчати, як бурями розповсюджують своє насіння* (Донч., V, 1957, 199); // *Переносити, передавати* (хвороби, епідемію і т. ін.). [Н і я:] *Як видно, білі миші не розповсюджують висинного тифу* (Коч., II, 1956, 285).

РОЗПОВСЮДЖУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПОВСЮДИТИСЯ**, джуся, дшся, *док.* 1. Роздаватися, передаватися, продаватися і т. ін. багатом для придбання, ознайомлення і т. ін.; поширюватися. *Б свідчення, що в списках розповсюджувався «Кобзар» на Кавказі* (Тич., III, 1947, 126).

2. Ставати відомим багатом, поширюватися серед багатьох (про певні ідеї, погляди, чутки і т. ін.).

3. Охоплювати дедалі більший простір; поширюватися на великій площі. *На Україні айва поодинокі розповсюдюдились в садах і парках від Одеси до Чернігова* (Хлібобоб Укр., 4, 1968, 46).

4. тільки *недок.* Пас. до розповсюджувати. *Починаючи з 40-х років XIX століття, в Росії широко розповсюджувалися матеріалістичні ідеї* В. Г. Бєлінським, О. І. Герценем (Наука..., 2, 1959, 52).

РОЗПОВСЮДЖУВАЧ, а, ч. Той, хто розповсюджує що-небудь; поширювач. *Кобзар — це співець народний, творець і розповсюджує так званих «дум», що вимикали за часів козацьких війн* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 31); *Його вважали чомусь розповсюджувачем нужі, дарма що в камері ще було чимало таких* (Збан., Єдина, 1959, 145).

РОЗПОВСЮДЖУВАЧКА, н, ж. Жін. до розповсюджувач.

РОЗПОВСЮДИТИ *див. розповсюджувати.*
РОЗПОВСЮДИТИСЯ *див. розповсюджуватися.*

РОЗПОВСЮДНИК, а, ч., *рідко*. Те саме, що розповсюджуєч. *Розповсюдники «Правди» знаходили різноманітні способи для того, щоб доставити газету на завод* (Ком. Укр., 4, 1962, 71); *Розповсюдники квіткі мало не роздирали: кожному хотілось потрапити на цей незвичайний концерт* (Баш, На .. дорозі, 1967, 191).

РОЗПОВСЮДНИЦЯ, і, ж., *рідко*. Жін. до розповсюдник.

РОЗПОГОДЖУВАТИСЯ, уюся, ушся, *недок.*, **РОЗПОГОДИТИСЯ**, джуся, дшся, *док.* 1. *безос.* Наставати ясній погоди. *Надвечір починало розпогоджуватися* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 424); *По обіді розпогодилось. Світло сонце, парувала земля* (Панч, На калин. мості, 1965, 60).

2. *перен.* Позбуватися похмурого вигляду, перейматися добрим настроєм; веселішати. *Я трохи розпогоджуюсь і починаю посміхатися* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 141); // *Набувати ясною, спокійного виразу, виражати добрий настрій* (про обличчя). *Шаблій прикиш, слухає, хоче не пропустити жодного слова. Похмурі Антонове обличчя розпогоджується...* (Д. Бєдик, Серце..., 1961, 234); *Видно, юнак справив на нього непогане враження, бо його суворе обличчя відрозпогодилось* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 7).

РОЗПОГОДИТИСЯ *див. розпогоджуватися.*

РОЗПОДІБНЕННЯ, я, с., *літв.* Те саме, що дискиміляція 2. У сполученнях двох фрикативних (щільних)

приголомних.. часто буває зміна типу розподібнення з переходом другею приголомного у відповідний африкат (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 211).

РОЗПОДІБНЮВАТИСЯ, ються, недок., літв. За-знавати розподібнення.

РОЗПОДІЛ, у, ч. 1. Дія за знач. розподілити, розподіляти 1, 2. Зорганізували вони ще до імперіалістичної війни кооперативну друкарню — підприємство на рівних паєх при рівному вкладі праці та рівному розподілі чистого прибутку (Вільде, Сестри.., 1958, 116); *Розподіля матеріальних благ.*

△ **Закон (принцип) розподілу за працею (по праці)** — економічний закон соціалізму, за яким суспільний продукт розподіляється між виробниками пропорційально кількості праці, вкладеної кожным із них у створення цього продукту. *Перехід до комуністичного розподілу завершиться після того, як принцип розподілу по праці висчерпає себе до дна (Програма КПРС, 1961, 80); Розподіл праці — відокремлення одного від одного різних процесів трудової діяльності; одночасне існування різних видів праці. — У суспільстві існує розподіл праці. Одні працюють лікарями, інші роблять у колгоспі (Тют., Вир, 1964, 43).*

2. Розташування, розміщення чого-небудь. *Високі каблучки змінюють.. розподіл навантаження на стопу (Шк. гігієна, 1954, 70); При маленості кількох сунутиків.. легко одержати географічну карту розподілу жарності по всій земній кулі (Наука.., 10, 1963, 26).*

РОЗПОДІЛИТИ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розподіляти 1, 2. *Босприпаси були розподілені порівну між усіма підрозділами полку (Гончар, III, 1959, 362).*

РОЗПОДІЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розподілити, розподіляти 1, 2.

РОЗПОДІЛИТИ *див.* розподіляти.

РОЗПОДІЛИТИСЯ *див.* розподілятися.

РОЗПОДІЛЮВАЧ, а, ч. Особа, яка займається розподілом чого-небудь.

РОЗПОДІЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розподіляти 1, 2.

РОЗПОДІЛЯТИ, яю, яеш, недок., **РОЗПОДІЛЯТИ**, ділю, ділиш, док., *перех.* 1. Ділити щось між ким-, чим-небудь, даючи кожному окрему частку. *Наакружи ганку стояли мішки із збіжжям, яке економ розподіляв із двірських нарубками (Кобр., Вибр., 1954, 145); — Моя раба була така: оброблені та засіані лани розподіляти між партизанськими вдовами та матерями (Гончар, III, 1959, 324); // Призначати на яку-небудь посаду, роботу. Я розподіляв людей, дав усім завдання (Хор., Ковила, 1960, 61); // Розмішувати, розташовувати кого-небудь десь. — А куди ж в хуторян двітаму? — По колгоспниках розмістити. Ось у мене списки, давай зараз розподілямо кого куди (Тют., Вир, 1964, 172).*

Розподіляти (розподілити) роботу (обов'язки, ролі і т. ін.) — визначати те, що повинен виконувати кожний. — Ну, йдіть, — каже вчителька, — додому, а завтра приходьте — ролі будемо розподіляти... (Вишня, I, 1956, 240); — Треба образю накидати план роботи і розподілити обов'язки (Ів., Вел. очі, 1956, 98).

2. Правильно використовувати (час). — *Навчійтесь розподіляти час, і вам вистачить його і на працю, і на читання книжок (Тют., Вир, 1964, 42).*

3. *військ.* Розраховувати в строю за номерами для перешиккування.

РОЗПОДІЛЯТИСЯ, яється, недок., **РОЗПОДІЛЯТИСЯ**, діляться, док. 1. Ділитися, бути розділеним на які-небудь частини. *Національний дохід розподіляється на дві основні частини: споживання і нагромадження (Наука.., 6, 1970, 2); Розподіляється госпрозрахунковий фонд бригади пропорційально до заробленої суми основної оплати (Хлібороб Укр., 7, 1968, 22).* // Розмі-

шуватися, розташовуватися десь. *Генерал попросив капітана Сагнера продемонструвати, як солдати розподіляються, коли здоюють шеренги (Гашек, Пригода.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 431).*

2. *тільки недок.* Пас. до розподіляти 1, 2.

РОЗПОДІЛЬНИЙ, а, е. Який служить для розподілу, пов'язаний з розподілом чого-небудь. *Вся розподільна робота повинна проводитись під кутом зору якісного добору працівників-керівників у всіх галузях державного і громадського управління (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 302); Постолак.. пробіг очима по кварталах .. міста і сплинув на правому березі, на густих, мов заці, металевих сплетіннях розподільної станції (Козюба, Нові береги, 1959, 462); Розподільні арики мусили робити самі ж дехкани (Ле, В снопі.., 1960, 343).*

△ **Розподільна сітка** — сукупність споруд, труб або проводів для розподілення рідин, газів чи електричної енергії між споживачами. *По магістральних лініях вода підводиться до розподільної сітки, а по розподільних — транспортуються з магістралей до споживачів (Довідник сіль. будівельника, 1956, 317); Розподільний вал — пристрій, що забезпечує певну послідовність виконання машиною різних операцій і циклічність процесу в цілому. Всіма рухами верстата керують кулачки, що знаходяться на розподільному валу (Технол. різального інстр., 1959, 127); Розподільний закон мбнення — властивість дій додавання і множення, що виражається тотожністю $a(b + c) = ab + ac$; Розподільний щит — пристрій для розподілення електричного струму низької напруги на електричних станціях та підстанціях, а також між споживачами. *Він.. допомагає монтувати у машині розподільного щита, приєднуючи до нього проводку (Кучер, Трудна любов, 1960, 447).**

РОЗПОДІЛЬНИК, а, ч. 1. Пристрій, машина і т. ін. для розподілення чого-небудь (електричного струму, газу, води, добрива тощо). *Мінеральні добрива надходять через туюкпровод і розсіваються пружинним розподільником рівномірно по всій ширині смуги (Хлібороб Укр., 4, 1965, 31); Розподільник води.*

2. У період існування карткової системи — магазин, в якому розподілявся між прикріпленими до нього особами товари відповідно до встановлених норм. *А може, ти із кошиком спішиш у розподільник, прозю казааши... (Рильський, II, 1960, 282); — Мило є по ваших розподільниках? (Шовк., Інженери, 1956, 280).*

РОЗПОДІЛЬЧИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що розподільний. *Сіни іноді виконують функції розподільного вузла між окремими приміщеннями жилого будинку (Жилий буд. колгоспника, 1956, 65); В енергорайонах з'являються нові підстанції, розподільні пункти, лінії електропередач (Знання.., 5, 1971, 6).*

РОЗПОЗИЧАТИ, яю, яеш, недок., **РОЗПОЗИЧИТИ**, чу, чипш, док., *перех.* Позичати, роздавати у борг що-небудь багатьом. *Окрім був чоловік такий добрячий.. Розпозичав гроші по тому, то іншому (Вовчок, I, 1955, 95); Гроші тато людям розпозичили, та й нема, а оце б треба (Сл. Гр.).*

РОЗПОЗИЧИТИ *див.* розпозичати.

РОЗПОЗИХАТИСЯ, яюся, яешся, док., *розм.* Почати часто позихати.

РОЗПОЛІГ, лбгу, ч., *заст.* Розташування, розміщення чого-небудь. *Ви розгортаєте карту.. Ви бачите долини й гори. Моря й річища рік. Ви бачите степи, пустини, ліси, тундри. Вічні льоди, гарячі течії, вулкани, вітри, розполіг кліматичних зон (Смоляч, Сорок вісім.., 1937, 309); При розполізі віршів ми не ва-*

жали потрібним додержуватись хронологічного порядку (Еллан, II, 1958, 106).

РОЗПОЛІСКУВАТИ, *ує, недок., РОЗПОЛОСКАТИ*, *още, док., перек., розм.* Руїнувати, зносити, змивати своїм плямом. *Вода розполіскує береги* (Сл. Гр.).

РОЗПОЛОВИНИТИ, *ню, виш, док., перек., розм.* Розрубати, розбити пополам. *Добру колоду таким кулаком розполовинити можна* (Мур., Бук. повість, 1959, 238).

РОЗПОЛОНИТИСЯ *див. розполбюватися.*

РОЗПОЛОНИВАТИСЯ, *юється, недок., РОЗПОЛОНИТИСЯ*, *лоїниться, док., рідко.* 1. Розтікаючись, покривати який-небудь простір, якусь поверхню; розливатися. *Розполовилася ріка, перелітне птаство кружало над водою* (Горд., Дівчина..., 1954, 16).

2. Широко, далеко розноситися, лунати (про звуки). *Розпололилися голоси.*

3. Розростатися (про рослинність). *Тепер малий садок, а як розполонитися, то буде дуже гарний. Он ба, як малика розпололилася* (Сл. Гр.).

РОЗПОЛОСКАТИ *див. розполіскувати.*

РОЗПОЛОСКАТИСЯ, *опуся, бгешся, док., розм.* Почати багато полоскатися, хлопатися.

РОЗПОЛОХАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мнв. ч. до розполбхати. *Тривожно зареває по селах худоба, засталися в степах розполохані вітroph отари* (Гончар, Таврія, 1952, 435).

РОЗПОЛОХАТИ *див. розполбхувати.*

РОЗПОЛОХУВАТИ, *ую, уеш, недок., РОЗПОЛОХАТИ*, *аю, аеш і РОЗПОЛОШИТИ*, *лопу, лбншип, док., перек.* Лякаючи, примушувати кого-небудь розбігатися, розлітатися і т. ін. в різні боки. *Брели [студбати́вці] кудись за своїми командирами, розполохуючи водне птаство, обережно ступаючи по дну* (Гончар, Людина..., 1960, 81); *[В л а с:] Знає боататимете, ую рибу розполохасте?* (Кроп., II, 1958, 284); *Обшукали жандарми стаянку й навіть розполошили, мов тхори, сплячих курей на сідалі в курнику* (Козл., Ю. Крук, 1957, 387).

РОЗПОЛОШИТИ *див. розполбхувати.*

РОЗПОРЕНИЙ *див. розпоротий.*

РОЗПОРЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. розпорбти, розпорбвати.

РОЗПОРОТИ *див. розпорбвати.*

РОЗПОРОТИЙ, РОЗПОРЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мнв. ч. до розпорбти. *Спалахувала [війна] кровавим блиском розпоротих у лютім ноботці житотіє та пробитих до мозку голіє* (Крот., Синя..., 1948, 13); **Образно. Жорсткий досвід буряних ночей, Світань, розпоротих важким багнетом* (Перв., I, 1958, 207); *// у знач. прикм. Тоня.. жваго висмикує із розпоротої обшивки скловатні зовсім чистої* (Гончар, Тронка, 1963, 238); *Дгагаров.. позанцеж витлаєа щось із розпореного сімника* (Панч, I, 1956, 82).

РОЗПОРОТИСЯ *див. розпорбватися.*

РОЗПОРОШЕНИЙ, *а, е.* 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розпорбти. *Дієчина зв'язалася з розпоршеними по району підпільниками* (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 60); *Різбленням займалися розпоршені у горах, відрізані один від одного бідари* (Вол., Дні..., 1958, 6); *// у знач. прикм. Колозспний лад довів свою перевагу над дрібним, розпоршеним одноосібним селянським господарством* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 20).

2. *у знач. прикм.* *Який розпоршався* (у 3 знач.). *Розпоршені групи біійце, серед яких був і чуваш Олексій Лартонов, раз по раз натикалися на ворожі засилони й засади* (Шиян, Партиз. край, 1946, 18); *Він зібрав під своє крило розпоршену пілоту, зайняв кругову оборону біля гармат* (Кучер, Голод, 1961, 139); *Мчає Ембер від своїх розпоршених банд* (Перв., 3 глибина, 1956, 23).

РОЗПОРОШЕНІСТЬ, *ності, ж.* Абстр. ім. до розпоршений 2. *Розпоршенисть господарств і невеликий із розмір заважають впровадженню механізації на фермах* (Ком. Укр., 7, 1961, 12).

РОЗПОРОШЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. розпорбти, розпорбшувати і розпоршитися, розпорбшуватися 1—3. *Виступаючи проти розпоршених постановля в часткових, неорганізованих вибухах, партія повинна враховувати і назрівання міжнародної пролетарської революції* (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 15); *[С и н я в с ь к и й:] Вихід фронту за Київ означає катастрофічне розпоршениє сил* (Дмит., Драм. тв., 1958, 130); *Штучне розпоршениє виробництва окремих видів продукції негативно позначається і на рівні їх собівартості* (Ком. Укр., 5, 1960, 57).

РОЗПОРОШИТИ *див. розпорбшувати.*

РОЗПОРОШИТИСЯ *див. розпорбшуватися.*

РОЗПОРОШУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розпорбшувати. *6 навіть стаціонарна аерозольна установка для розпоршування лікарських речовин* (Рад. Укр., 4. II 1965, 3).

РОЗПОРОШУВАТИ, *ую, уеш, недок., РОЗПОРОШИТИ, *рошу, рошип, док., перек.* 1. Перетворювати на пил, порох. *Відсутність снігу та значні морози розпоршили верхній шар ґрунту* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 11).*

2. Розсіювати сльним струменем (рідину, порошок). *Конверторники.. заводу одержали форсунки для установок, що розпоршують рідину* (Рад. Укр., 11. II 1965, 2).

3. Роздробивши, розподілявши на маленькі частки, розташовувати в різних місцях, відокремлювати одне від одного. *Резком вирішиє не розпоршувати укомплектованої бойової одиниці* (Смолич, V, 1959, 270); *— Таку бригаду розпоршувати? Найпередовішу в цеху?* (Мур., Свіже повітря..., 1962, 138); *Спробу окремих держпідприємств ставати цілком на шлях незалежності від загальних господарських планів треба всемірно прискіпати, щоб не розпоршити державні ресурси* (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 151); *// перен.* Розсіювати увагу, енергію і т. ін., направляючи одночасно на різні об'єкти. *Чан був завантажений за сорок секунд. Після цього робота мала стати легкою: не треба ж розпоршувати увагу між годинником і тм, що робиться в чані...* (Шовк., Інженери, 1956, 467); *// перен.* Розвіювати сум, гнітючі думки і т. ін. *Хрестини сына.. не здолали розважити засмученого Семена, не розпоршили його гірких думок, його гризоти...* (Коцюб., I, 1955, 117); *Він зберіє із [юнацької мрії] у серці, не розпоршиє* (Рибак, Час..., 1960, 162).

РОЗПОРОШУВАТИСЯ, *ується, недок., РОЗПОРОШИТИСЯ*, *рбшиться, док.* 1. Перетворюватися на пил, порох (про землю і т. ін.). *Гинуть люди, гинуть міста, навіть камінь розпоршувється* (Загреб., Диво, 1968, 434).

2. Розсіюватися сильним струменем (про рідину, порошок).

3. Дроблячись, розподіляючись на маленькі частки, розташовуватися в різних місцях, відокремлюватися одне від одного. *Радив він дружно за нове життя братиш, а не розпоршуватися подинці* (Щюпа, Назустріч..., 1958, 159); *Броня робітничих підлітків не тільки вдержала на виробництві і не дала розпоршитися 15 000 підлітків, але й забезпечила можливість нормального розвитку школи робітничої молоді* (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 200); *// перен.* Розсіюватися, направляючись одночасно на різні об'єкти (про увагу, енергію); *// перен.* Розвіюватися, зникати (про сум, гнітючі думки і т. ін.). *Тривога за Лебедя не давала*

розпоршуватись думкам (Баш, Надія, 1960, 235); // розм. Розбігатися. Набігали татарські воїтники і розпоршувалися під щільними пострілами горян (Літ. Укр., 22. VI 1971, 4).

4. тільки недок. Пас. до розпорбшувати.

РОЗПОРОШУВАЧ, а, ч. Пристрій для розпоршування рідини, порошку.

РОЗПОРОЩАТИСЯ, шүся, шїшся, док., рідко. Те саме, що розкратіється 1. — Хіба я водюся [воджуся] з ними, що вони мені очі вибивають? — розпорощалася Христя (Мирний, III, 1954, 247).

РОЗПОРПАТИ див. розпорбувати.

РОЗПОРПУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗПОРПАТИ**, аю, аеш, док., перек., розм., рідко. Розгрібати, розкидати що-небудь зібране до купи. В тій хвилі воляки, що розпорпували решту сіна, підняли крик (Фр., IV, 1950, 48).

РОЗПОРЮВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для розпорювання чого-небудь.

РОЗПОРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпорбувати.

РОЗПОРЮВАТИ, юю, юеш, недок., **РОЗПОРОТИ**, порб, пореш, док., перек. 1. Розриваючи, витягаючи нитки, роз'єднуючи по швах що-небудь зшите. Непрохані гості [привстав і урядник] прикладаються до катин, розпорюють матрац, промацують подушки (Стецьмах, I, 1962, 592); Вона вийшла з зали, вбігла в кабінет, розпорюла підбірку в сукні, підмостила вату, зашила на живу нитку й знов наділа (Н.-Лев., III, 1956, 215).

2. Розрізати, розривати чим-небудь гострим або колючим. Відомі випадки, коли кензуру, відбиваючись од людини, розпорювала їй задніми лапами живіт (Наука., 7, 1966, 63); Пасков спиритно розпорює ножем блашанку консерві, розламав хліб (Перв., Дикий мед, 1963, 155); *Образно. Нараз спалахнула блискавка. Воєнний меч розпорює змари (Ю. Бедяк, Вогонь..., 1960, 76).

РОЗПОРЮВАТИСЯ, юється, недок., **РОЗПОРОТИСЯ**, порється, док. 1. Розриватися по швах (про що-небудь зшите).

2. тільки недок. Пас. до розпорбувати.

РОЗПОРЯДЖАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розпоряджати, розпоряджатися. Встановлюючи особисту заінтересованість окремого хазяїна і виробника, [десятилі] з'їзд робить поступку приватнокасицьким тенденціям. Це виявилось у відмовленні держави від безпосереднього розпорядження значною частиною продукції сільськогосподарського виробництва і в наданні цього права самому виробникові (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 114).

РОЗПОРЯДЖАТИ, аю, аеш і **РОЗПОРЯДЖУВАТИ**, ую, уеш, недок., **РОЗПОРЯДІТИ**, джү, дїш, док., рідко. Те саме, що розпоряджатися. Я тільки хвилечку, тільки.. слугам розпоряджу, що мають робити (Фр., VII, 1951, 78); — Сергію, піди, серце, розпоряди, щоб скоріше давали снідати (Л. Укр., II, 1951, 45); Усім хазяїством розпоряджає [Наум] (Кв.-Осн., II, 1956, 98); — Сьогодні мною розпоряджає один опришок, а завтра будуть усі (Хотк., II, 1966, 174); Вона намувала наді мною, мов над якою підданюю, і хоч я могла розпоряджувати своєю волею так впоноі, як вона,.. проте не чинила свого ніколи (Коб., I, 1956, 506).

РОЗПОРЯДЖАТИСЯ, аюся, аешся, недок., **РОЗПОРЯДІТИСЯ**, джүся, дїшся, док. 1. Давати розпорядження, наказ. Василь Карнович розпоряджається, що робити, кому куди йти (Гончар, Тронка, 1963, 32); — Іванові розпорядися, щоб стражники кругом деїр і хату оточили (Мирний, IV, 1955, 370); — Ти крути, а я буду наливати, — розпорядилася Лукерка (Тют., Вир, 1964, 37); // тільки недок. Поводити себе як хазяїн,

командир; хазяїнувати, командувати. По своїй хаті ти [український народі] почав розпоряджатися тоді, як після Великої Жовтневої соціалістичної революції вступив у війське коло радянських народів (Тяч., III, 1957, 158); Дивно було: бригади втримати не міг [Муравйов], а тут ще більшими людськими масами розпоряджається (Гончар, Таврія., 1957, 569); — Давай призначмо когось із хутірських дядьків старшим по переселенню, хай він і розпоряджається (Тют., Вир, 1964, 179).

2. Володіти чим-небудь, мати у своєму розпорядженні щось. Продподаток, природно, означає свободу селянина розпоряджатися надлишками, які залишаються після сплати податку (Левін, 44, 1974, 7); Купка мільярдерів і мільйонерів безконтрольно розпоряджається всім багатством капіталістичного світу (Програма КПРС, 1961, 23).

3. Діяти стосовно до кого-, чого-небудь на свій розсуд. Гамаз по-своєму розпорядився з бунтовщиками, продержавши на селі щось з місяць цілу роту москалів (Мирний, IV, 1955, 160); — Як же ви, Сидоре Петровичу, розпорядитесь з своїми домами, з садком, з ґрунтом? — почав будувати зять (Н.-Лев., I, 1956, 370); // Використовувати що-небудь, знаходити йому застосування. Радянські люди по-хазяїському розпорядилися багатствами Магнітної гори (Веч. Київ, I. XII 1967, 4).

◇ **Розпоряджатися собою** — діяти за своїм бажанням, на свій розсуд. — Ти мені вже нічого не заборони, розпоряджайся собою в усьому сама! (Гончар, Тронка, 1963, 159).

РОЗПОРЯДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розпоряджатися, розпоряджатися 2, 3. Розпорядження коштами армії.

У (в) розпорядженні кого, чого — у володінні, у віданні кого-, чого-небудь; У (в) розпорядженні когось, чого — для використання на чийсь розсуд. Розвантажені свої підводи Хожа передає у розпорядження санітарам (Гончар, III, 1959, 362).

2. Наказ в усній або письмовій формі, даний директивним органом чи повноважною особою. Рада Міністрів СРСР видає постанови й розпорядження на основі і на виконання діючих законів і перевіряє виконання (Конст. СРСР, 1963, 15); // Папір, на якому викладено наказ. Дивлячись на розкладені на столі накази, розпорядження, донесення маршала і листи з Франції, Наполеон замислився (Кочура, Зол. грамота, 1960, 88); В бездонний мішок [розвідників] полетіли.. тасміні циркуляри й розпорядження фон Манштейна (Кучер, Голуд, 1961, 130); // Взагалі чесь величина. Вона чекала розпоряджень на завтрашній день (Собко, Граніт, 1937, 14); Помітивши, що водії жде розпорядження, лютчик відпустив його (Гончар, Тронка, 1963, 6).

◇ **Віддавати (віддати) розпорядження** див. віддавати; **За розпорядженням чийсь; рідко** 3 розпорядження когось — за чийсь наказом. — За розпорядженням Оксена мою видати для твоєї злощіві чого хочеш з Істинною (Тют., Вир, 1964, 379); Вся науково-планувальна робота, з розпорядження Сергія Михайловича, переходить тепер до апарату дирекції (Мк., I, 1957, 378).

РОЗПОРЯДЖУВАТИ див. розпоряджати.

РОЗПОРЯДІТИ див. розпоряджати.

РОЗПОРЯДІТИСЯ див. розпоряджатися.

РОЗПОРЯДКУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., рідко.

Те саме, що розпоряджатися. Денис розпорядкує, мов сам усе придбає (Кв.-Осн., II, 1956, 409); Я зовсім сама до себе не належала, не розпорядкувала ні своїм часом, ні роботою (Л. Укр., V, 1956, 96); — Треба ж загадеїть розпорядкувати, кому держати в церкві ставники, кому носити кругом церкви корогої та образи, кому дзвонити (Н.-Лев., VI, 1966, 368).

РОЗПОРЯДЛИВИЙ, а, е. Якій уміло розпоряджається, керує ким-, чим-небудь.

РОЗПОРЯДЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. розпорядливий. *Сьогодні особливо роанисував [Беарукій] Всеволодові здібності, працездатність, уміння керувати роботою, розпорядливість і розум* (Коп., Вибр., 1948, 35).

РОЗПОРЯДНИК, а, ч. Той, хто розпоряджається, керує ким-, чим-небудь і відповідає за нього. *Одначасно, ніби за знаком невідомого розпорядника, відокремився від свого полку Сагайдачний (Тулуб, Людолови, II, 1957, 485); Це був природний, справжній розпорядник танців (Мяк., II, 1957, 61); Георг Сковорчик, головний розпорядник вечора, вийшов на сцену (Собко, Стадіон, 1954, 244); // Володар, власник чого-небудь; господар. У свій час великий Менделєєв говорив, що людина не раб, а розпорядник природи (Знання..., 6, 1965, 3); // Рушійна сила чого-небудь. Акустичну механіку людського голосового апарату дійсною системою органів дихання під загальним регулюючим впливом кори головного мозку, що є розпорядником процесів діяльності всього організму (Мист., 5, 1955, 43).*

Розпорядник кредиту — керівник підприємства, установи, організації, уповноважений розпоряджатися бюджетними асигнуваннями.

РОЗПОРЯДНИЦЯ, і, ж. Жін. до розпорядник.

РОЗПОРЯДНОК, дку, ч. 1. Заздалегідь встановлений порядок, послідовність у чому-небудь. *Давно вже став [полігон] часткою чабанського життя, владно ввійшов у нього своїм гуркотом, загадковою, суворим розпорядком... (Гончар, Тронка, 1963, 64); Христа вирішила нізащо в світі не відступати від залізного розпорядку, гості чи не гості, а уроки мусять бути зроблені (Собко, Зв'яз. життя, 1957, 50); Докорінні зміни сталися в розпорядку праці, техніці безпеки, що зумовило зменшення професійних захворювань і травматизму (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 21); // Сукупність правил, якими регулюється що-небудь. Розпорядки громадські вільні, такі, де б усякому добре жилося, — он чого тепер життя просє [просить], (Мирний, V, 1955, 113); — На мир божий і на розпорядки не так я дивився (Коцюб., I, 1955, 461).*

Правила внутрішнього розпорядку — певні норми поведінки, дисципліни, обов'язкові для всіх де-небудь; **Розпорядок [робочого] дня** — послідовність виконання чого-небудь протягом дня. *Хлопці.. вичають розпорядок дня кінної сотні полуботківців (Головки, II, 1957, 468).*

2. *рідко.* Наказ, розпорядження. *З першого разу не злюбив Василь Йосипенка, снігся.. з його розпорядків (Мирний, IV, 1955, 169); Мартіан.. дав Мімові на жигах розпорядок, щоб подав гостям вечерю (Л. Укр., III, 1952, 312); // Вм'яння розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь, давати лад у чомусь. Жінка його Марина Карпова принесла до його худоби.. ще й добрий жіночий розпорядок (Мирний, I, 1954, 150).*

РОЗПОРЯДЧИЙ, а, е. Стос. до розпорядження (у і знач.). *Маса повинна мати право висувати етх без винятку робітничих членів маси на розпорядчі функції (Ленін, 36, 1973, 148); Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади Союзу Радянських Соціалістичних Республік є Рада Міністрів СРСР (Конст. СРСР, 1963, 15); На залізничних станціях і окремих заводах створювалися розпорядчі і бойові комітети (Іст. УРСР, I, 1953, 605).*

Розпорядче засідання — попереднє засідання, на якому розглядаються питання, пов'язані з наступним вирішенням справ. *Ще в кінці серпня його справу розглянуло розпорядче засідання реєстратури (Збан., Сеспель, 1961, 257).*

РОЗПОРЯДЧИК, а, ч., рідко. Те саме, що розпорядник. — *На сей раз ми у вас будемо за хазяїнів і розпорядчиків, а ви — робіть те, що вам буде наказано, — суворо звернувся до мене становий (Мирний, IV, 1955, 370); Голос розпорядчика: до мікрофона! (Тич., III, 1957, 9).*

РОЗПОРЯДЧИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до розпорядчик. *Головна розпорядчиця — Сося. Вігала, забувала їсти, вночі не спала (Вас., II, 1959, 192).*

РОЗПОТРОШЕНИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мин. ч. до розпотрошити.

РОЗПОТРОШИТИ, шү, піш, док., перек., рідко. Очистити від внутрошів, потрухів; // перен. Розбиваючи, розгромити, зруйнувати. *Ми розпотрошили кодро ваше (Сос., I, 1957, 403); Було тільки люте бажання швидше розпотрошити цю гору стріляючої сталі (Гончар, II, 1959, 376); // перен. Розриваючи, знищити. Він з звірчою ненавистю кинувся на книжку і розпотрошив її (Вільде, Сестри..., 1958, 367).*

РОЗПОЧАТИ див. розпочинати.

РОЗПОЧАТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розпочати. *Чаруйте пісню, дієчата! Ми завтра знову підем в біт. Та пісня, вами розпочата, Звучатиме в душі моїй (Дмит., Вірші..., 1949, 146); Всесвітньо-історичний поворот людства від капіталізму до соціалізму, розпочатий Жовтневою революцією, — закономірний результат розвитку суспільства (Програма КПРС, 1961, 6); // у знач. прикм. Запаленими від безсоння очима подивився [Гетьман] на вікна, потім на розпочатий лист (Ле, Навляйко, 1957, 184); // розпочато, безос. присудк. сл. Цю роботу тільки розпочато (Еллан, II, 1958, 170); Нову п'ятирічку добре розпочато (Ком. Укр., 10, 1966, 8).*

РОЗПОЧАТИСЯ див. розпочинатися.

РОЗПОЧИНАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗПОЧАТИ**, чуї, чнєш, док., перек. 1. також з інфін. Приступати до виконання, здійснення чого-небудь. *Князь.. зєзлів розпочинати угочення (Хотк., I, 1966, 114); Данило.. хуленько наздоганяв хлопців і розпочинав жорстоку баталюю (Ю. Янов., II, 1958, 185); За соловейком розпочинали пісню партизани (Збан., Крил. говець, 1953, 43); Вже й вечерю розпочали готувати (Н.-Лев., VI, 1966, 351); Вранці розпочинає світство (Тют., Вибр., 1964, 189); Розпочав наступ полк Тарасенка (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 433).*

Мова розпочати див. мбва; **Розпочинати (розпочати) роботу** — починати працювати, щось виконувати. *Микола Бажан розпочав роботу над перекладом безсмертної поеми Шота Руставелі (Тич., III, 1957, 64); Розпочина́ти (розпоча́ти) справу (діло) — починати розглядання якої-небудь справи в адміністративному чи судовому порядку. — Зваж сама, чи варто розпочинати се діло, а коли варто, то напиши мені, які умови звичайно бувають між автором і антрепренером (Л. Укр., V, 1956, 204).*

2. *чим, з чого.* Чим-небудь починати, започатковувати щось. *Український народ ділами своїх воїнів розпочинає нову книгу своєї слави (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 103); Прикидали [селяни] в думках.. з якого діла розпочинати своє трудне життя на великому згарищі війни (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 137); Своєю роботу в полку Шраж розпочав з начання (Собко, Вогонь..., 1947, 115).*

РОЗПОЧИНАТИСЯ, ається, недок., **РОЗПОЧАТИСЯ**, чнється, док. 1. Проявляти перші ознаки. *Досвіток жовтневого дня розпочинався похмурий, в тумані (Ю. Янов., II, 1958, 228); Чудовий літній день щойно розпочався (Хотк., I, 1966, 130); Розпочався був туман (Граб., I, 1959, 146).*

2. Починати здійснюватися, відбуватися. *Не скінчився біт! Він тільки розпочинається (Довж.,*

1, 1958, 61); — *Служба моя тут, у тайзі... — говори дід.. — Може, пожежа розпочинається де — моя справа загоді ужити* (Донч., II, 1956, 58); *Розмова під моїм вікном знову розпочалась* (Л. Укр., III, 1952, 477); *Намічено було тактику на наступному з'їзді Рад, що завтра має розпочатися* (Головно, II, 1957, 432).

3. Мати що-небудь на початку, чимсь починати. *Пісня розпочиналась сольним вступом* (Збан., Мал্পи. дзвін, 1958, 230); *Кожен розділ твору [«Гомоніла Україна» П. Панча] розпочинається епіграфом, взятим з думи чи історичної пісні* (Рад. літ-во, I, 1963, 24); *«Наталка Полтавка» — це перша українська музична драма, якою, власне, розпочався український національний театр* (Рад. літ-во, 9, 1969, 57).

4. тільки недок. Пас. до розпочинати.

РОЗПРАВА¹, и, ж. 1. Фізичне або моральне покарання за що-небудь. — *Пан злякався! — шушукалися двоєрові і ждали назаत्रа розправи* (Мирний, IV, 1955, 168); *Примчає карний загін, і почалась розправа над селянами* (Юхвід, Оля, 1959, 33).

◇ *Немає розправ на кого, над ким — немає можливості справитися з ким-небудь.* [І в г а:] *Ох, він гаспидський син! Хіба над ним розправа нема?* (Мирний, V, 1955, 251); *Чинити (творити) суд і розправу — розправлятися з кимсь, карати кого-небудь не за законом, а на свій розсуд.* *Пан пристає тут же [за столом] чинити свій суд і розправу* (Гончар, Таврія, 1952, 80); *Подробиці смерті совалки жури конгресівидки і білогардійські офіцери, що творили суд і розправу* (Еллан, II, 1958, 103).

2. У Росії кінця XVIII — початку XIX ст. — сільська адміністративна установа та приміщення, де вона містлася. — *А прикинемо ще податки та оплати на волоссть, на земство, на стан, на сільську розправу* (Стельмах, I, 1962, 371); *Один з десятих стріжолов кинувся до розправи. За хвилину звідти вийшли новобранці* (Хотк., I, 1966, 140); *Та й нудна ця робота — сидіти у розправі цілісенький [цілісенький] рік* (Кроп., I, 1958, 498).

3. заст. Розгляд якої-небудь справи повноважним органом, а також рішення цього органу. *Часом думка не в гори, А на народні збори, На засідання ради, На розправу громади Забулає несила* (Фр., XIII, 1954, 391); *Судова розправа відбувається в залі Львівського карного суду* (Кол., Терен., 1959, 272).

РОЗПРАВА², и, ж., заст. Стаття, розвідка, наукове дослідження з якого-небудь питання. *Розправа, котру оце подаю, основана майже виключно на матеріалах рукописних* (Фр., XVI, 1955, 53); *Відослала [відіслала] до «Жизни» свою розправу про новітню соціальну драму* (Л. Укр., V, 1956, 325); *Він збирається власне писати довшу розправу про мої праці* (Коб., III, 1956, 545).

РОЗПРАВИТИ¹ див. розправляти¹.

РОЗПРАВИТИ² див. розправляти².

РОЗПРАВИТИСЯ¹ див. розправлятися¹.

РОЗПРАВИТИСЯ² див. розправлятися².

РОЗПРАВЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розправити¹. *Здорові саджанці [троянці] висаджують у викопані ямки, стежачи за тим, щоб коріння було добре розправлене* (Ол. та ефір. культ., 1956, 313); // у знач. прикм. *Петро.. тримає її [ластівку] за розправлені крила* (Юхвід, Оля, 1959, 35).

РОЗПРАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розправити¹, розправляти¹. Широко треба впровадити і електропарові формівки для розправлення рукавів та інших деталей верхнього одягу (Наука., 1, 1957, 6).

РОЗПРАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розправити¹.

РОЗПРАВЛЯТИ¹, яю, яш, недок., **РОЗПРАВИТИ**, влю, виш; мн. розправлять; док., перех. 1. Розпрямля-

ти, розрівнювати, розгладжувати, зручно розмішувати що-небудь скручене або зіжмакане, зім'яте. *Одні побігли за човнами, другі розправляли невід* (Мирний, I, 1954, 312); *Дієчина знає своє: підхоплює, розправляє свіже сіно і товче його до болю в ступнях* (Стельмах, Хліб., 1959, 538); *Щорс війня аркушки паперу і повітряного розправляє* (Довж., Зач. Десна, 1957, 107); // *Розгортати, розкривати* (листя, пелюстки). *Лопухи розправляли під сонцем широкі м'ясисті вушка* (Донч., IV, 1957, 218); *Розправили зів'яле листя овочі* (Багмут, Подвиг., 1961, 51); // *Приводити що-небудь у порядок, надаючи йому чепурного вигляду.* *Наділа [Мотря] спідницю й червону записку, ввійшла в хату та все походжала по хаті та розправляла широкі фалди кругом себе* (Н.-Лев., II, 1956, 293); *Співачка спустила ноги з канали і розправила на колінах ніжну спідничку* (Досв., Вибр., 1959, 210); *Кожисар.. н'ятірнею розправив рідкувате біляке волосся* (Збан., Сеспель, 1961, 32).

2. Випрямляти, розгинати, випростувати що-небудь. *Становий.. почав потягатися та розправляти спину* (Мирний, IV, 1955, 382); *Ширше груди розправляйте, Ніг в колінах не згинайте* (Стельмах, V, 1963, 336); *Антон сів під кущем, розправив свої криві ноги і подирався на дужі руки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 41).

◇ **Розправляти** (розправити) *крила див. крильб; Розправляти* (розправити) *крильця див. крильце; Розправляти* (розправити) *плечі: а) див. плече; б) спрляти появі в кому-небудь новій силі, енергії. Такий не міг неправди говорити. Було щось в нім, що плечі розправляло* (Брат., Пора., 1960, 11).

РОЗПРАВЛЯТИ², яю, яш, недок., **РОЗПРАВИТИ**, влю, виш; мн. розправлять; док., діал. Говорити докладно. *Другий.. розправляє живо і голосно, жестикулюючи руками* (Фр., VIII, 1952, 321); *Він починає розправляти про яку-небудь тезу вроді [на зразок] «буття определяє свідомість»* (Хотк., I, 1966, 147).

РОЗПРАВЛЯТИСЯ¹, яюся, яшся, недок., **РОЗПРАВИТИСЯ**, влюся, вишся; мн. розправляться; док. 1. Ставати прямим, рівним, розгладженим (про що-небудь скручене або зіжмакане, зім'яте). *Метка цеглина одбилась і в цій [цієї] ящірці хаотна.. Хаотн, мов невеличка рибка, тріпався.. то в кільце згортувався [згортався], то як швайга розправляється* (Мирний, I, 1954, 256); // *Вириваючись, розгладжуючись, зникає* (про зморшки, складки і т. ін.). *У старого мов і зморшки на лобі почнуть розправлятися* (Мирний, I, 1954, 225); *На обличчі [Мармур] розправилась борозни, привітнішим став погляд* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 159); // *Розгортається, розкривається* (про листя, пелюстки). *На стеблині польового маку встигла розправитися лише одна червона, як жарима, пелюстка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63).

2. Випрямлятися, розгинатися, випростовуватися. — *Що там таке? — баязо спитала вона, розправляючись і зводзячи на діда свої очі* (Мирний, I, 1954, 190); *Гнат розправився на всі плечі і вже глянув на Марію* (Панч, В дорозі, 1959, 49); *Аж ось прокинувся чоловік, розправився, позинувся* (Григ., Вибр., 1959, 359).

◇ **Розправляючись** (розправляється) *крила у кого — хтось проявляє повною мірою себе, свої сили, здібності, свій талант, хист до чого-небудь; Розправляються* (розправляється) *плечі у кого — хтось відчуває в собі появу нової сили, енергії під впливом чого-небудь. Розправляються плечі, в грудях росте високе почуття гордості* (Ткач, Жди., 1959, 14).

РОЗПРАВЛЯТИСЯ², яюся, яшся, недок., **РОЗПРАВИТИСЯ**, влюся, вишся; мн. розправляться; док., з ким — чим. 1. Учинити розправу над ким-небудь, карати, мститися за щось. *Наптаючи на села та повітові містечка, по-звірячому розправлявся* [Махно] з радянським

активом (Гончар, II, 1959, 233); *Ми з ним розправимося, щоб не ябедничав* (Мирний, IV, 1955, 113); *З наліжми самі, не дожидаючи війська, своєю властю розправились* (Головко, II, 1957, 308); // *Бажаючи звільнитися від кого-небудь, знищувати його.* — *А як же думаєш розправитися з паном?* (Стельмах, I, 1962, 439); *Вони, як ми, розправляється з катками, і вийдуть «на-гора» з задушливою мли* (Сос., I, 1957, 479).

2. *розм.* З'їдати що-небудь повністю, не залишаючи нічого. *Сачко тим часом розправлялося з порослям, поливаючи його густим білим соусом* (Дмит., Розлука, 1957, 41); *Він сів до столу, випив вина й почав розправлятися з гусяком* (Добр., Очак. розмир, 1965, 395).

РОЗПРАСОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розпрасувати.

РОЗПРАСОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗПРАСУВАТИ**, ую, уєш, док., *перех.* Праскою розгладжувати шви, складки і т. ін. на чому-небудь. *Вирівнані шви розпрасовують, а весь виріб обв'язують по краю зубцями* (В'язання..., 1957, 66).

РОЗПРАСОВУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗПРАСУВАТИСЯ**, ується, док. 1. Розгладжуватися під праскою (про шви, складки і т. ін. на чому-небудь).

2. *тільки недок.* Пас. до розпрасовувати.

РОЗПРАСУВАТИ *див.* розпрасовувати.

РОЗПРАСУВАТИСЯ *див.* розпрасовуватися.

РОЗПРИНДИТИСЯ, джуся, дпсся, док., *розм.*

1. *Образитися, розсердитися на кого-небудь.* [Я в до х а:] *Та він такий. Часом і зеть-то розприндиться* (Мирний, V, 1955, 155); [М а р и н а:] *Оваа! — А ти чого розсердився та розприндися? Побоявся, що правда наверх вийде* (Фр., IX, 1952, 392); — *Ні, не брала я твого медальйона. Потім враз розприндилася.* — *Потрібний мені твій медальйон!* (Панч, На калпв. мості, 1965, 133).

2. *Повестися зарозуміло, гордовито. Другі, задравши ніс, розприндились ходили* (Греб., I, 1957, 49); *Не прийшло й місяця, як у чоловіка повнісінький кашук золота і срібла. Як тут не розприндяться і не зачваняться?* (Стор., I, 1957, 53).

РОЗПРИСКАТИ *див.* розпріскувати.

РОЗПРИСКАТИСЯ *див.* розпріскуватися.

РОЗПРИСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розпріскувати** і **розпріскуватися**.

РОЗПРИСКУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗПРИСКАТИ**, аю, аєш і **РОЗПРИСНУТИ**, ну, неш, док., *перех.*, *розм.* 1. Розпріскувати, розхлюпувати бризками, маленькими краплинами (рідну).

2. *рідко.* Те саме, що **розпріскуватися** 1. *Коли лампа розпріскує, то і світло її не мигтить* (Фр., XI, 1952, 36).

РОЗПРИСКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗПРИСКАТИСЯ**, аюся, аєшся і **РОЗПРИСНУТИСЯ**, нуся, нешся, док. 1. Розпріскуватися, розхлюпуватися бризками, маленькими краплинами (про рідну). *Я.. кинулася.. в.. воду, котра підо мною сріблом розпріскулася* (Фр., VIII, 1952, 172); // *Дроблячись, розпоршуватися, розлітатися в різних напрямках. Вони [гранати] лускали, епавши, розпріскувалися на дрібні скалки і вибухали стовпами огню* (Фр., VI, 1951, 335); *З-під молота у всі боки розпріскувалися, розліталися колючі, тверді іскри* (Загреб., Спекла, 1961, 59); *Лампа вдарилася в стіну, розпріскувалася на дрібненьке скло і вибухнула, як бомба* (Гран., II, 1958, 301).

2. *тільки док., перех., розм.* Дуже розсердитися. *Як розпріскується мій Антосьо! Як та вода на лотках бурлить* (Свид., Люборацькі, 1955, 119).

РОЗПРИСКУВАЧ, а, ч. Прилад для розпріскування якої-небудь ріднини або нанесення її струменем на якусь поверхню. *Нині спеціальний розчм.. за допомогою роз-*

прискувача наноситься на поверхню панелей (Веч. Київ, 23.VIII 1971, 1).

РОЗПРИСНУТИ *див.* розпріскувати.

РОЗПРИСНУТИСЯ *див.* розпріскуватися.

РОЗПРОДАВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розпродавати**. **РОЗПРОДАВАТИ**, аю, аєш і **РОЗПРОДУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗПРОДАТИ**, ім, асї, док., *перех.* Продавати все (перев. по частинах). *Під прапором «ратування Росії» інтервенти і біловардійці розпродали, розтягали, розпродавали її багатства* (До 40-річчя Вел. Жовтв. соц. рев., 1957, 17); *Назбираючи повний віз усякого добра, вона одвозила до Білої Церкви і розпродавала усеї крам на базарі* (Н.-Лев., VI, 1966, 367); — *Сими днями сподіваюся бочку [риби] розпродати* (Мирний, III, 1954, 79).

РОЗПРОДАВАТИСЯ, ається і **РОЗПРОДУВАТИСЯ**, ується, недок. Пас. до **розпродавати**, **розпродувати**. *На вулицях Москви .. розпродавалися букетики ніжних і цюотливых кримських пролісків* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 241); *Відправили [дріт] назад в Константинополь, і там він тепер розпродується!* (Гончар, II, 1959, 301).

РОЗПРОДАЖ, у, ч. Дія за знач. **розпродати**, **розпродавати**. — *А як же йде розпродаж [ціпців]?* (Фр., III, 1950, 63); — *На розпродаж наші законні здобутки пустила [буржуазія]* (Гончар, II, 1959, 157).

РОЗПРОДАЖНИЙ, а, е. 1. Стор. до розпродажу.

2. *перех., зневажл.* Те саме, що **продажний** 2. *Ах, гадючі жааа, розпродажи душі! Україну в кабалу вам продавати?* (Тяч., I, 1957, 214).

РОЗПРОДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпродати**. *Писцєві комедій, розпроданих потай, Слузі лицедійних розваг Не личить гордовити надгробків пишнота* (Бажав, Рокк, 1957, 199); *Сумнію не могло бути: «Ганц» розпроданий* (Полт., Повість.., 1960, 387); // **розпродано**, *безос. присудк. сл.* *В мене однієї щучки цілий віз не розпродано* (Мирний, III, 1954, 75).

РОЗПРОДАТИ *див.* розпродавати.

РОЗПРОДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розпродувати**.

РОЗПРОДУВАТИ *див.* розпродавати.

РОЗПРОДУВАТИСЯ *див.* розпродуватися.

РОЗПРОКЛЯТИЙ, а, е, *розм.* Якого клянуть, проклинають; огидний, неприємний. *Скажи, пане-економє, Скажи, розпроклятий, Хто ж те буде жито жати, Коли нас не стане?* (Укр.. думц., 1955, 227); *Що ж мене ти помилує, Куле м'ята, розпроклята, ти розводниче стара!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 89).

РОЗПРОМІНЕНИЙ, а, е. Який розпромінюється; сяючий, променистий. *Ось уже місяць віють з-під сонця сузі вітри, а сонце, некує, розпромінене, котиться по небу над .. землею* (Літ. Укр., 15.VI 1962, 1); // *Щасливо, весело, радісно усміхнений.* — *Мама така розпромінена, ніби той Мажарин уже осейдився мені..* (Вільде, Сестри.., 1958, 582); *Побігла [Давінка] відчиняти розпромінена, щаслива* (Гжицький, Опршки, 1962, 198).

РОЗПРОМІНІТИСЯ *див.* розпромінюватися.

РОЗПРОМІНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **РОЗПРОМІНІТИСЯ**, ююся, юєшся, док. Сяяти промінням (про джерело світла). *Денне біле світло розпромінюється* (Вол., Дві.., 1958, 34); // *перех.* Щасливо, весело, радісно усміхатися. — *Ніколи не гадала, що в цьому місті живуть такі чємні люди.. розпромінилася в усмішці жінка* (Загреб., Спекла, 1961, 255).

РОЗПРОПАГОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпропагувати**. — *Комуністи організовували рух опору, коли хочете знати! Зрозуміло? — Що ж, запишемо інакше: розпропагований комуністами..* (Ю. Янов., II, 1954, 61).

РОЗПРОПАГУВАТИ, *ую, уєш, док., перех.* 1. Проводячи відповідну пропаганду, остаточно переконати кого-небудь відмовитися від своїх поглядів. — *Він картає мене за вас, Уласе Уласовичу: як це так, каже, своєю напарника і не розпропагувати* (Смолнич, Світанок., 1953, 185); — *Французи розпропагували, англійці заворушилися, а ці... справді, як віслюки* (Гончар, II, 1959, 66).

2. *рідко*. Те саме, що заігувати. — *Я зараз піду розпропагую Миколку, нехай на балні хоч пару танців зіграє* (Кол., Сусіди, 1955, 37).

РОЗПРОСТАНИЙ, *а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпроб'яті. Вона.. була така гарна, — оксамитово-сині очі, розпростані, мов для швидкого лету* (Мушк., День., 1967, 6).

РОЗПРОСТАНИЙ, *я, с. Дія за знач. розпроб'яті.*

РОЗПРОСТАТИ *див. розпробувати.*

РОЗПРОСТАТИСЯ *див. розпробуватися.*

РОЗПРОСТЕРТИ *див. розпростирати.*

РОЗПРОСТЕРТИЙ, *а, е. і. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпроб'яті; // у знач. прикм. Раптом над ними пронеслась, мов змара, тіль великого, з розпростертими крилами птаха* (Гжицький, Опрішки, 1962, 138); *Побачивши матір, випустив [Михасяк] траєку з рук і побіг до неї з розпростертими руками* (Томч., Готель., 1960, 244).

◇ З розпростертими обіймами: а) з широко розставленими для обіймів руками. *Побачить [доктор Бессервіссер] здалека польського патріота — припинає білочервону кокарду на груди, не біжить, а летить з розпростертими обіймами і не говорить, а кричить* (Фр., III, 1950, 259); б) дуже привітно, надзвичайно гостинно. *Зоя зустріла її з розпростертими обіймами* (Рябак, Час., 1960, 469).

2. *у знач. прикм. Який охоплює велику площину, далеко простирається. Проходив гори я, рівнини розпростерті* (Рильський, Мости, 1948, 46); *Людам неприємно жити в розпростертому селі* (Довж., III, 1960, 91).

3. *у знач. прикм. Який лежить долі, витягнувшись. І раптом спиткнулася [Шафіге] на розпростерте тілице* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452); *Солдатський напев почав мовчки змикатися над розпростертим лейтенантом* (Кол., На фронті., 1959, 96).

РОЗПРОСТЕРТИСЯ *див. розпростиратися.*

РОЗПРОСТИРАТИ, *аю, аєш, недок., РОЗПРОСТЕРТИ, *тру, трєш, док., перех.* 1. Розгинаючи, випрямляючи, широко розсувати, розставляти в сторони. *Побіч нього лежить якась рука й розпростирає пальці* (Кобр., Вибр., 1954, 203); *Гостей було сила! О. Хведор тільки стояв, розпростерши руки і приймаючи обнімання і цілування, хто його знає й од кого!* (Н.-Лев., I, 1956, 143); *Я не сплю, прислухаюсь, — каштан головою колише, розпростерши в п'яльці своє листя лапате* (Перв., I, 1958, 65).*

◇ **Розпростирати** (розпростерти) *крила* — те саме, що **Розправляти** (розправити) *крила* (*див. крило*). *Як широко ти [Вітчизна] розпростерла крила, В який далекий рушила політ!* (Криж., Срібне весілля, 1957, 62).

2. *рідко*. Валити кого-небудь на підлогу, на землю і т. ін. *В одній землі кілька дужих хлопців розпростерло бідних лакеїв наперед гостинця та й давай молотити із ломачами* (Фр., III, 1950, 151).

РОЗПРОСТИРАТИСЯ, *аюся, аєшся, недок., РОЗПРОСТЕРТИСЯ, *трусся, трєшся, док.* 1. Займати велику площину, далеко простиратися. *З його вікон падало матове світло, і ліниво розпростиралася довезний сад за ним* (Коб., II, 1956, 17); *Синім благосним шатром розпростерлося небо* (Хотк., II, 1966, 42).*

2. *Лежати вільно, у невимушеній позі. Жінка лежала ницьма, розпростершись долі* (Л. Укр., III, 1952, 179); *Мар'яна.. скочила на ліжко, розпростерлась на ньому, закинувши руки за голову* (Стецьмак, II, 1962, 400).

3. *перен.* Заповітати перед ким-небудь, поступаючись своєю гідністю; плазувати. *[Н е ч а й:] В Парижі інтелігенція приймала російського царя, розпростерлася перед ним* (Смил., Черв. троянда, 1955, 20).

РОЗПРОСТОВУВАТИ *див. розпробувати.*

РОЗПРОСТОВУВАТИСЯ *див. розпробуватися.*

РОЗПРОСТОРЕНИЙ, *а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розпроб'яті. Широко розпросторені крила ледве тремтять у чистому повітрі* (Мирний, IV, 1955, 308); *Основа сеї поеми «Ізольда Білоручка» взята з середньовічного роману «Трістан та Ізольда», що колись у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений по всім європейським, в тім числі й по слов'янських сторонах* (Л. Укр., I, 1951, 409).

РОЗПРОСТОРИТИ *див. розпросторювати.*

РОЗПРОСТОРИТИСЯ *див. розпросторюватися.*

РОЗПРОСТОРІКАТИСЯ, *аюся, аєшся, док., розг.* Почати дуже багато, довго говорити.

РОЗПРОСТОРЮВАТИ, *ую, уєш, недок., РОЗПРОСТОРИТИ, *рю, рши, док., перех.* 1. Простягати в різних напрямках, займаючи великий простір. *Він почав знову сітку сплітати, тільки тепер не малу й тонку, — тепер він розкинує її геть, розпросторить на всі боки* (Мирний, I, 1954, 160); // Широко розкидати, розсувати. *Ой шуми ти, наш сад, Задоволенням гулом. Розпросторюй гілля Понад шляхом широким* (Криж., Срібне весілля, 1957, 308).*

2. *перен., рідко*. Розповсюджувати, поширювати щонебудь. *Святі заповіді розпросторюють* (Мирний, V, 1955, 106); *Вона.. здатна дати [добро] особам, на котрі вона [народність] змагає розпросторити свою діяльність* (Драг., I, 1970, 291).

РОЗПРОСТОРЮВАТИСЯ, *юється, недок., РОЗПРОСТОРИТИСЯ, *їться, док.* 1. Простягатися в різних напрямках, займаючи великий простір. *Степ ширшає, розпросторюється після нічної мли* (Гончар, Тронка, 1963, 314); *Привіально розпросторюючись по всім заплаві, жерзтіла річка* (Коз., Сальвія, 1959, 216); // Широко розкидатися, розсуватися. *Широкі її віти далеко розпросторились в сторони* (Мирний, IV, 1955, 141).*

2. *перен., рідко*. Розповсюджуватися, поширюватися. *Глухий бренькіт від того йде понад землею, розпросторюється в холодному та густому повітрі* (Мирний, IV, 1955, 299); *Там, у Полтавськїм, у Гадяцькїм, Роменьськїм і другий повітках розпросторились танта religioza* (Л. Укр., V, 1956, 164).

РОЗПРОСТУВАННЯ, *я, с. Дія за знач. розпробувати і розпробуватися.*

РОЗПРОСТУВАТИ, *ую, уєш, недок., РОЗПРОСТАТИ, *об'єаю, об'єаєш, док., перех.* 1. Те саме, що **розправляти** 2. *Сонце припикало. То той, то другий [робітник].. обтирає упріле чоло, розпростовуючи зігнуту спину* (Коцюб., I, 1955, 296); *Наважившись, він розпростав пачі і переступив поріг камери* (Рябак, На світанку, 1940, 185); **Образно. Та раптом — зарево. Дзвеніло. Шугало байскавки в лист. Земля розпростувала тіло, Загорнене в небесний блиск* (Кор., Поезії, 1967, 125); // Широко розставляти в сторони; розпростирати. *Кинув [Оксеу] назад головою, розпростав руки, крикнув «аєає» і став танцювати гопак на мандрі легієнки* (Тют., Вир, 1964, 209).*

◇ **Розпробувати** (розпростовувати, розпроб'яті) *крила* — те саме, що **Розправляти** (розправити) *крила*

(див. крило). Не спи, народ, розпростуй дужі крила
Над далеко мiст, аїаї і портіє! (Перв., I, 1958, 521);
Розпробувати (розпростобувати, рідко розпробітати)
пліччi див. плечі.

2. Робити рівним, без зморшок і складок; розправляти. Торкає [Лукія] руками все, розпростує, лапає пучками шов, підкладку (Кучер, Процай..., 1957, 318); * Образно. Цей вечір, і зорі, і соромливий усміх дружини розпростують його зібгану душу, оживають її новими надіями (Стельмах, II, 1962, 163).

РОЗПРОСТУВАТИСЯ і рідко **РОЗПРОСТОВУВАТИСЯ**, уюся, уєшя, недок., **РОЗПРОСТАЮТИСЯ**, простаюся, простаєшся, док. 1. Напружуючи м'язи, розгинається, випрямляється. Гадюка розпросталася й рушила до найближчого куща, де б вона мала змогу врятуватися (Ле, Ю. Кудря, 1956, 18); Хотілось розпростатися, реонутися, щоб усе довкола затріцало (Мушк., День..., 1967, 31).

2. Ставати рівним, без зморшок і складок; розправлятися. — Хто тебе сорочкою отак погано переїзав? — А я сам... — Він підняв поранену руку догори, і на ній почала розкручуватися, розпростуватися сорочка (Стельмах, Правда..., 1961, 5).

РОЗПРОЧУДЕСНИЙ, а, е, розм., рідко. Прекрасний, чудовий (з підсиленням). Дванадцять розпрочудесних рушників .. були розкладені поверх усього іншого манаття (Смоляч, День..., 1950, 41).

РОЗПРОЩАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. розпрошати́тися.

На розпрошання — перед розставанням. На розпрошання учителька строго-настроє наказала Масі з хлопцями не ходити (Свиди., Люборяцькі, 1955, 62).

РОЗПРОЩАТИСЯ, аюся, аєшся, док. Попрощатися перед розставанням. Мелашка.. побачилась з сусідями, наговорила і вже смерком розпрощалась з ріднею (Н.-Лев., II, 1956, 327); І як не равася малий Гордійко, не скрадався побігти розпрощатися з Галинкою, не поцятило йому (Крот., Сини., 1948, 20); // перен. Надовго або назавжди відмовитися від чого-небудь. Тепер уже, звичайно, доведеться надовго розпрощатися з мрією про Москву (Собко, Запорука..., 1952, 4).

◇ **Розпрощатися** з світом (життям) — умерти. Скрипаленчиза.. вже давно б і з життям розпрощалась, коли б не трималась поки що душа в тілі надією на побачення з сином (Збан., Сеспель, 1961, 225).

РОЗПРУЧАТИСЯ, аюся, аєшся, док. Почати пручатися, чинячи опір.

РОЗПРЯГАННЯ, я, с. Дія за знач. розпрягати.
РОЗПРЯГАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗПРЯГТИ**, яю, яєш; мин. ч. розпріг, прягліа, лó; док., перек. Звільняти від упряжі, випрягати (ковя або іншу упряжню тварину). Ми з Сидором коней розпряжемо (Мирний, I, 1949, 330); Біля хатини Панай Ган розпріг оленіа (Трубіа., Вовки..., 1949, 21).

РОЗПРЯГТИСЯ, ається, недок., **РОЗПРЯГТИСЯ**, яжється; мин. ч. розпрігся, прягліася, лóся; док. 1. Звільнятися від упряжі, випрягатися (про ковя або іншу упряжню тварину). Коні розпряглися (Сл. Гр.). 2. тільки недок. Пас. до розпрягати.

РОЗПРЯГТИ див. розпрягати.
РОЗПРЯГТИСЯ див. розпрягатися.

РОЗПРЯЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розпрягті. На великому зеленому шкільному дворі паслась розпряжена вже візником коляка (Коцюб., I, 1955, 309).

РОЗПРЯЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпрягті, розпрягати.

РОЗПРЯМІТИ див. розпрямляти.
РОЗПРЯМІТИСЯ див. розпрямлятися.

РОЗПРЯМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розпрямляти; // у знач. прикм. Коли чучело стоятиже

з розпрямленими крилами, то треба оставити в них дрiт (Вигот. чучел..., 1956, 29).

РОЗПРЯМЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпряміти, розпрямляти.

РОЗПРЯМЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпрямлювати.

РОЗПРЯМЛЮВАТИ див. розпрямляти.
РОЗПРЯМЛЮВАТИСЯ див. розпрямлятися.

РОЗПРЯМЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпрямляти.
РОЗПРЯМЛЯТИ, аю, аєш і рідко **РОЗПРЯМЛЮВАТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗПРЯМІТИ**, аюлію, аюіш; мин. розпрямляте; док., перек. 1. Робити рівним, прямим, розправляючи зморшки, складки і т. ін. Пом'яте пір'я розпрямляють над водяною парою (Вигот. чучел..., 1956, 15).

2. Те саме, що розправляти¹. Жінка широко дихнула, розпрямляла груди (Гуц., Скупана..., 1965, 60).

◇ **Розпрямляти** (розпрямлювати, розпряміти) пліччi — те саме, що Розправляти (розпрямити) пліччi (див. плечі). Розпрямляє [Африка] свої могутні пліччi, розпрямляє кайдани (Рад. право..., 1960, 6, 105).

РОЗПРЯМЛЯТИСЯ, аюся, аєшся і рідко **РОЗПРЯМЛЮВАТИСЯ**, аюся, аєшся, недок., **РОЗПРЯМЛЯТИСЯ**, аюліюся, аюішся; мин. розпрямлятеся; док. 1. Ставати рівним, прямим, без зморшок, складок і т. ін.; // Розгладжуючись, звикати (про зморшки, складки і т. ін.). Застигле обличчя вогнем ненависті заллалося, і смуги зморщеного лоба розпрямлялися (Ле, Міжгір'я, 1953, 91).

2. Випрямлятися, розгинається, випростуватися. Коли хто-небудь підводився, то в ним підводилася і розпрямлялася його тінь (Тют., Вир, 1964, 253); Мимоволі зітхнує Як Гульський, розпрямлюючись у своєму одязі, ніби його хто стягає з плечей (Ле, Налишайко, 1957, 55); Треба з надзвичайною точністю і саме в потрібну долю секунди розпрямитися, щоб стати на ходуні (Ткач, Арена, 1960, 169).

РОЗПРЯСТИ, аю, аєш, док., перек. Прядінням обробити певну кількість прядива.

РОЗПРЯСТИСЯ, аюся, аєшся, док. Захопитися прядінням.

РОЗПУБЛІКОВАНІЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. мин. ч. до розпублікувати.

РОЗПУБЛІКОВУВАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗПУБЛІКУВАТИ**, аю, аєш, док., перек., рідко. Друкувати, щоб довести до відома людей; публікувати, опублікувати. — З кого здрано вже шкуру, Відрує шкуру не здрати. Наш Сенат ту нашу волю Має розпублікувати (Сам., I, 1958, 189).

РОЗПУБЛІКУВАТИ див. розпублікувати.

РОЗПУДЖЕНИЙ, а, е, діал. Дієпр. пас. мин. ч. до розпуджувати. Розпуджені поліцію бурлаки знову збільсь до куреня, знов почали ловити рибу (Н.-Лев., II, 1956, 239); // у знач. прикм. [М а т у ш к а г у м е н я:] Народ звідти, як розпуджене стадо, шаранує в Київщину (Мирний, V, 1955, 75); // розпуджено, бездос. присудк. сл. Розпуджено гвалтам недолі орлів, Що люд од напасників крили (Стар., Поет. тв., 1958, 143).

РОЗПУДЖУВАТИ, аю, аєш, док., перек., діал. Лякаючи, розгадати кого-небудь. Як ітиже купка дівчат, так треба кинутися на них, розпудити їх (Кв.-Осн., II, 1956, 239); // Звільняти з посад. Завтра став інший старшинувати і — розпудить усіх старих служак (Мирний, V, 1955, 418).

РОЗПУДИТИ див. розпуджувати.

РОЗПУКА, п, ж. Безнадія, відчай. Млу глузу Розпуки, смутку та зневіри Я здибав тільки на шляху (Граб., I, 1959, 190); Часто, знесилена муками безпо-

мічної розпуки... німіла Параскіца десь у кутку на лаві (Коцюб., I, 1955, 267); *Щоб покрити брак, потрібно було стільки зусиль, коштів, що їх не відробити не лише одній Надійці, а й усієї бригаді за цілий рік. Це межувало вже з розпукою* (Коз., Листи., 1967, 232); // Душевний біль, страждання. Він усе розуміє, і розпука залягла його серце (Коцюб., I, 1955, 135); Часом від розпуки Стигне слово молоді (Граб., I, 1959, 90); Видно було, що серце його рвалося від розпуки (Збан., Незабутнє, 1953, 34).

Впа́дати (впа́сти) в розпу́ку — піддаватися безнадії, відчай. Вона бачила не раз батька, що впадає у розпуку, коли не міг знайти робітників (Кобр., Вибр., 1954, 102); Довба́дяти (довести) до розпу́ки ко́го — змушувати кого-небудь переживати безнадію, відчай. Від кількох днів пада дощ без утиму й доводить деяких літників до розпуки (Коб., III, 1956, 221); Зойк (крик, слово) розпу́ки — вигук, яким виражають душевний біль, безнадію, відчай. Застемлилося все сірою, безпросвітною імлою, в котрій тоні крик розпуки (Хотк., II, 1966, 273); Хвили́на (день, час) розпу́ки — час, коли людину охоплює душевний біль, безнадія, відчай. Барсуком жив [Уралов] у закутку полгонової казарми з усміхненою Джокондой на стіні, до якої тільки й зверталася душа в хвилини розпуки й самотності (Гончар, Тронка, 1963, 292); Бувають темні дні розпуки: Нічого серце не бажа (Граб., I, 1959, 105); В час розпуки Ми вгору все ж здіймали руки (Олесь, Вибр., 1958, 391).

РОЗПУКА́ННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розпука́ти. Розпука́ння бруньок.

РОЗПУКА́ТИ, ає і **РОЗПУКУВАТИ**, ус, недок., **РОЗПУКНУТИ**, не, док., розм. Те саме, що розпука́тися 1. Подивлюся на калину, Вона розпука́т (Рудан., Вибр., 1949, 42); В садочка стало краще — Верба розпукає, Вже набрунчили черешні (Стар., Поет. тв., 1958, 78).

◇ Серце розпукає — з'являється великий душевний біль, гнітить страждання. Хто ж за мене спогадає? Як подумаю за сев, З жалю серце розпукає (Рудан., Тв., 1956, 35).

РОЗПУКА́ТИСЯ *див.* розпука́тися.

РОЗПУКА́ТИСЯ, ається і **РОЗПУКУВА́ТИСЯ**, ується, недок., **РОЗПУКА́ТИСЯ**, ається і **РОЗПУКНУ́ТИСЯ**, неться, док., розм. 1. Виростаючи, розбруньковуватися, розпука́тися, розкриватися (про бруньки, квіти, листя). Сади зацвітали, квітки розпукувалися (Н.-Лев., VI, 1966, 399); Вишвала [Франка] бруньку квітки, що... розпукалася ще не встигла (Чорн., Потік., 1956, 190); Я квіт на зводзіці, пун'ях [пуп'янок] зеленистий. Розпукуєш — ляню; туюєш попід листя (Крим., Вибр., 1965, 100); * Образно. Діточка, спраді, як та квіточка, розпукується (Вовчок, I, 1955, 66); // Вкриватися листям або квітками (про рослини). Ніжно дихали вишневі листочки, розпукувалися до квіттування біла акація (Ю. Янов., II, 1954, 80).

2. *перен.* Розриватися на шматки; лопатися.

РОЗПУКЛ́ИЙ, а, е, розм. Діспр. акт. мнв. ч. до розпу́кнати. Збирають тільки цілком розпу́клі квітки-кошики (Лікар. рослини., 1958, 73); // у знач. прикм. Сади ще не заволоклися бахромою розпу́клої брості, але на пагорбах уже зеленіла трава (Гур., Наша молодість, 1949, 287).

РОЗПУКНУТИ *див.* розпука́ти.

РОЗПУКНУ́ТИСЯ *див.* розпука́тися.

РОЗПУКУВА́ННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розпу́куватися. Відтягується розпукування бруньок, і тим самим зменшується випаровування води (Озелен. колг. села, 1955, 151).

РОЗПУКУВАТИ *див.* розпука́ти.

РОЗПУКУВА́ТИСЯ *див.* розпука́тися.

РОЗПУ́РХАТИСЯ *див.* розпу́рхуватися.

РОЗПУ́РХНУТИСЯ *див.* розпу́рхуватися.

РОЗПУ́РХУВА́ТИСЯ, ується, умося, устеса, недок., **РОЗПУ́РХАТИСЯ**, ається, амося, астеса і **РОЗПУ́РХНУ́ТИСЯ**, неться, немося, нетеса, док., розм., рідко. 1. Розлітатися в різні боки (про птахів). Голуби були сайсьські і розпу́рхувалися лише тоді, коли їм загрожувало бути розчавленими чоботом (Вільде, Сестри., 1958, 517); // *перен.* Швидко розбігатися в різні боки (про людей). — Славно, славно! — закричали товариші і миттю, мов нічні сови, розпу́рхнулися по лісі (Фр., V, 1951, 68).

2. тільки док. Почати дуже цурхати. — Як пішов горобчик танцювати — Розпу́рхався, розу́віркався, Наступив сові на лапи (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 421).

РОЗПУ́СК, у, ч. 1. Дія за знач. розпу́скати, розпу́скати 1, 8. Всі гуртом впровадили Антося з дому і осталися ждати до нового розпуску — до Великодня (Свидн., Люборацькі, 1955, 29); Планув Всеукраїнського комітету неможлих селян у березні 1933 р. узвали постанову про їх [комнезамів] розпуск (Іст. УРСР, II, 1957, 396); Здавалося Іванові, що за розпуск таких в'язнів та же Пазю вічний кримінал (Март., Тв., 1954, 389).

2. *заст.* Послаблення вимогливості до кого-небудь. — Через тойі, каже, розпуск двох робітників утерпалі (Вовчок, I, 1955, 140).

3. *спец.* Причіп без кузова. Розпуск, зчіплюваний з автомобілем-тягачем, призначений для перевезення довгомірних вантажів (Підручник шофера., 1960, 290).

РОЗПУСКА́ННЯ, я, с. Дія за знач. розпу́скати і розпу́скатися 1—9. Перед розпусканням виріб треба розпороти по швах (В'язання., 1957, 29); Велике значення для вуличних насаджень має час розпускання та опадання листя (Озелен. колг. села, 1955, 63); Дерева щовесни обрізають до розпускання бруньок (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24).

РОЗПУСКА́ТИ, аю, а́шш, недок., **РОЗПУСТИТИ**, ушу, у́шш, док., *перез.* 1. Відпускати (усіх або багатьох), звільняючи від виконання якихось завдань, обов'язків. Дивчат Василь Семенович не розпукає чомусь. Нерідко сам було у дівоку заїде (Мирний, II, 1954, 104); [О л і з а р:] Чує, що своїх хлопців розпукує? [К а р м е л ю к:] Мусиє розпустити на якийсь час. Треба перечасувати, поки Іаня гаряча трохи проголоно (Вас., III, 1960, 442); Моєби на крилаті полеті Антося додому, як розпустили вже на вакації (Свидн., Люборацькі, 1955, 183); // Звільняти з роботи, служб. Дім зелено було забити, прислужників розпустити (Мирний, IV, 1955, 236); // Піршияти діяльність якої-небудь організації, установи, виборного органу і т. ін.; ліквідувати. Президія Верховної Ради СРСР: .. розпукає Верховну Раду СРСР.. і призначає нові вибори (Конст. СРСР, 1963, 11); Карл I розпустив парламент і не скликав його II роки (Нова іст., 1956, 8); // Давати можливість розійтися, розбігтися, розлітатися в різні боки. — То що ж, по-вашому; кинути, розпустити їх [полонених] по степу? — Нащо розпукаєш? Розбігається ще (Гончар, II, 1959, 66); Порозпукади чергові воляі, розпустили по мураці на нашу (Коцюб., I, 1955, 183).

2. *розм.* Не перешкоджати текти.

◇ Розпука́ти (розпу́скати) пі́вні *див.* пі́вні; Розпу́скати (розпу́скати) па́тьбоки (сльбзи, сльзюньки) — починати ревети, сильно плакати. Зноу [стара] розпустила па́тьбоки і заголосила на всю хату (Стар., I, 1957, 23); Розпу́скати (розпу́скати) рі́вни *див.* рі́вни; Розпу́скати (розпу́скати) сльни (сльняки): а) починати

плакати. [В арка:] *Ти чогось слими розпустиє, як баба Горпина, що пасе панських гиндичат!* (К.-Карпий, I, 1960, 305); — *Ну, а так і знає!.. Видно, розпустила [жінка] слинки перед тобою, от ти й розкиє* (Мирний, V, 1955, 242); 6) розніжуватися від надмірного розчулення. *Облизавсь старий котюга, і розпустиє слики, і пазурі простягає до Самантанині* (Шевч., II, 1963, 94).

3. Широко, в усі боки розкидати, простягати, займаючи великий простір. *Дереце почало казати... Що ніде віти розпускать* *Через оті дуби й осики* (Гл., Вибр., 1951, 72); *Розпустила [яблуня] навкруги широкі гілки і кидала густу тінь на землю* (Мирний, I, 1954, 252).

4. Послабляти, понускати, роблячи нетугу затягнутим. *Гарячково поспішаючи, Ігор розстібає йому комір, розпускає пояс, відкладає під голову кармус...* (Багмут, Шасл. дєнь..., 1951, 151); [Д у а р:] *А дядько розпустиє полотняну сорочку, мод те вітрило* (Мик., I, 1957, 35); // *Давати можливість вільно спадати, не стягуючи, не скріплюючи (волосся і т. ін.). — Танцюй, танцюй, мій колю сивий, Весь є нікі гриєш розпуская* (Олесь, Вибр., 1958, 153); *Настя розпустила по плечах розкішні чорні лококи* (Н.-Лєв., III, 1956, 245); *Її сьогодні дозволено красуватись, розпустиши хвилясте волосся по плечах...* (Гончар, Тронка, 1963, 141); // *Тягнути нитку, розмотувати або розплітати що-небудь. Матеріалом для в'язання можуть бути нитки з старих в'язаних речей, які для цього розпускають* (В'язання..., 1957, 29); * *Образно. Уже ніч добре розпустила пряху з туго намотаного клубочка* (Коцюба, Нові береги, 1959, 392); // *Розпорюючи шви, складки, робити просторішним (одяг). — То завузьке на мене, трохи розпустить, бо душить, — говорила вона до швачки* (Мак., Вибр., 1954, 204).

◇ **Розпускати (розпустити)** віжки — послаблювати вимогливість до кого-, чого-небудь. Вони вгамали за них [хлопців] як слід, не розпускали віжок і підтягли насаперед штаб на всіх активістів (Мик., II, 1957, 553); **Розпускати (розпустити)** вуха *дів.* вухо; **Розпускати (розпустити)** губу (губи) — говорити багато неприємного. *Анемона губу розпустила для нещадних поговорів...* (Крив., Вибр., 1965, 283); *Омелян думає: «Куди ж пак губи розпустити (куркуль): «Сакі-такі, христородавці...» — думає, що в старості пролізе... а воно люди з вухами* (Панч, II, 1956, 376); **Розпускати (розпустити)** кобу (кбес) — розплітати волосся. *Маєка йде до калини, .. розпускає собі коси* (Лі. Укр., III, 1952, 244); *Була Катерина молодого, русої коси не розпустила, разка намиста не зносила* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); **Розпустити мурду (півсок)** — поводити себе гордовито, пихато. — *Чого се розпустиє мурду, як талю? Та се не Січ: тут тобі гетьман не свій брат* (П. Куліш, Вибр., 1969, 181); — *Як а тодіє посилає за тобою на толоку, то ти ще й півсок розпустила: «Не піду, — каже, — на попа робити!»* (Март., Тв., 1954, 41); **Розпускати (розпустити)** на обличчі усмішку — нещиро посміхатися. *Увійшла секретар-машиністка Аделаїда Авеліона і.. поспішила розпустити на обличчі найширшу усмішку* (Донч., VI, 1957, 519).

5. Розвертати, розкривати, розгортати що-небудь згорнуте, складене. *Подивив вітрець. Деякі барки розпускають вітрила* (Коцюб., II, 1955, 416); *Стоячи біля скрині, дружина розпустила через плече свій домашнього, сирового полотна* (Гончар, II, 1959, 41f).

Розпускати (розпустити) квіти (лістя, листячко і т. ін.) — розпускатися, розцвітати. *Полонийський будяк.. вдень розпускає свою білу з великих невялнучих паятків квітку, а на ніч затуляє її* (Фр., III, 1950, 8); — *Вербочко густенька! розпусти своє листячко ще*

густіш (Кв.-Осн., II, 1956, 438); **Розпускати (розпустити)** крила (хвіст, хвоста) — розправляти крила, хвіст. *Коли сокія ліняє — «Цирко він свої крила розпускає, високо угору літає* (Мирний, V, 1955, 270); *Saidie kінь розпустиє хвоста по вітру, роздує ніздрі* (Н.-Лєв., IV, 1956, 24); **Розпускати (розпустити)** пазурі (кігті) — те саме, що **Показувати (показати, випускати, випустити і т. ін.) пазури** (*дів.* пазур). *Люті звірі! Прийшли в оєніх шкурах і пазури розпустили...* (Шевч., I, 1963, 268); *Щось темне й вологате прокинулося в його грудях, розпустило кігті й вимагало простору* (Ю. Бєданк, Вогонь..., 1960, 114).

6. *перек.* **Розпускати (розпустити)** до кого-небудь, контроль за кимсь, дозволяти йому не стримуватися у виявленні своїх почуттів, настрою і т. ін. — *Бог нас покарає, що ми так дитину розпустили! Не буде їй добра у світі, коли такою вєредницею зостанеться* (Вовчок, I, 1955, 16); — *Розпустила свого шибеника! — рєтєтє вона* (Багмут, Опов., 1959, 13).

◇ **Розпускати (розпустити)** глосє — співати дуже голосно, на повну силу, не стримуючись. *Щє тїюаючи до позрєба, вона завєла пісню, а як опинилася в його темній самотні, то так розпустила свої глосє — аж душа злялася!* (Мирний, III, 1954, 223); **Розпускати (розпустити)** себе (свої нерви, своє серце і т. ін.) — давати волю своїм почуттям, не стримувати себе. *Коли ти хочєш стримувати себе, чє розпускає тебе, як ти виражєсиє, то треба ж і помагати собі* (Лі. Укр., V, 1956, 223); — *От я, буєало, в вїйськовому училищі, як тільки розпушу свої нерви, так і «губа»* (Мур., Бук. повість, 1959, 215); [Г а н а:] *Розпустила ти своє серце, навіть і про бога забула?* [З і н ь к а:] *Ні, Галю, бог про нас забує!* (Кроп., II, 1958, 37); **Розпускати (розпустити)** терєвєні *дів.* терєвєні; **Розпускати (розпустити)** язика (мбву, розмбву) — не стримуватися в розмові, говорити багато зайвого. *Зрозуміли одне — не розпуская язика навіть у камері* (Збав., Єдина, 1959, 9); *Він усе ждає, щоб його жінка хутчіє стулила рота, .. а жінка розпустила розмову на всю губу* (Н.-Лєв., II, 1956, 282); **Розпустити пашєку дів.** пашєка.

7. *розм.* **Розпускати, поширювати** у навколишньому просторі. *Він [пароплав] кидає короткими вибухами дим з труби і розпускає сажу по всім пристані* (Лі. Укр., III, 1952, 611); *В кутку біля Валєрика сидів, розпускаючи запах карболки, вєтєкар Кундзюба* (Гончар, Таврія, 1952, 253).

8. **Розповідати, повідомляти** всім або багатьом. // **Поширювати** (чутки, новини, брєхні і т. ін.). *Розпускає [жінка] поміж люди вісті, що він напивається з її причини* (Март., Тв., 1954, 267); *Карпо розпустиє по сєлу чутку, як Грицько жав бую налякати Прїєську* (Мирний, III, 1954, 58); *Розпустить [Захар] сам позаку брєхню про такоє чоловіка, що йому не подобається* (Григ., Вибр., 1959, 158); // *рідко.* **Розповсюджувати** для ознайомлення (книги, твори, видання і т. ін.). *Дуже гудий город [Полтава] і мало має зв'язкє з книгарнями по другий великий мієцят, куди можна та й треба книжки розпускати* (Мирний, V, 1955, 394).

9. *розм.* **Перетворювати** що-небудь на ріднину; розплавляти, розтоплювати. *Весна 1932 року рано розпустила снієг* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 176); // **Розчиняти** в ріднині, розбавляти рідиною. *Вода вбирає або розпускає в собі по дорозі багато частин* (Сл. Гр.); *Розпустиє [Данкевич] молоко перевареною водою* (Мак., Вибр., 1954, 289).

10. *перев. док., безос., розм.* **Зробити** важким для їзди, ходьби. *Треба запастися дрєвами, бо розпустить дороги, то не доберешє до лісу* (Кочура, Родина..., 1962, 291).

11. *перев. док.* Розтратити що-небудь марно. Він.. гроші свої любить і боїться, що ти їх швидко розпустиши (Фр., VII, 1951, 72); *Вона переведе все, розпустить, розкида, поперс* (Л. Янов., I, 1959, 56).

◇ **Розпустити** за вітром — марно витратити. Служивши чесно, без пороку, з боргів покійник батько жив, Три бали він давав щороку і все за вітром розпустити (Пушкін, С. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 12).

РОЗПУСКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗПУСТИТИСЯ**, ущусь, устися, *док.* 1. Розвиваючись під дією тепла, сонячного проміння, ростучи, розпукається, розкривається (про бруньки, квіти, листя). *На землі в той дивний майський вечір розпукались, розвилась й зацвіла м'ягкою рожею, троянд* (Н.-Лев., IV, 1956, 9); *Брості росли, набрякали і розпукались, розпродалися свіже шовкове листя* (Дмит., Наречена, 1959, 24); *Жінка з хлопчиком стояли край тротуару, під широколітнім каштаном, на якому вже розпустилось буйне листя* (Жур., Вечір..., 1958, 372); * *Образно. Милуло їй [Катрі] п'ятнадцять літ. Вона тільки-тільки що стала розпукається* (Мирний, IV, 1955, 294); // *Вкривається листям, квітами* (про рослини). *На проспекті розпукались каштани* (Гончар, Новели, 1954, 70).

2. *Послаблятися, стаючи нетуго затягнутим; // Вільно спадати, не бути стягнутим, скріпленням* (про волосся і т. ін.). *З голови на плечі коси розпукались* (Шог., Поезії, 1958, 116); *Хустина їй з голови спала і волосся розпустилося* (Головко, I, 1957, 206); *Руське пухлате волосся вже розпустилося і металється їй на плечач* (Гончар, Тронка, 1963, 8); // *Розплітатися* (про косу). *Не капаючи очистила [Неля] гребінь від волосся, закрутила ним кінець кіс, щоб не розпукались* (Вільде, Сестри..., 1958, 366); // *Розмогуватися, розплітатися* (про клубок, вив'язану річ і т. ін.).

3. *Розвертатися, розкриватися, розгортатися* (про що-небудь згорнуте, складене). *Над нею, мов парашут, розпустився зонтик* (Трубіл., Шхуна..., 1940, 4).

4. *перен.* *Послаблюючи вимогливість до себе, контроль над собою, переставати стримуватися у виявленні своїх почуттів, настрою і т. ін.* *Не налягай [сестро] дуже на те стримування; розпукались, запевне, негаряд, але занадто велике стримування доводить часом людей до істерії* (Л. Укр., V, 1956, 223); *Лажечников умів тримати себе в руках, умів не розпукається* (Перв., Дікий мед, 1963, 235); — *Та не дурій-бо так, Сооломі! Ото розпустилась, неначе збожеволіла* (Н.-Лев., VI, 1966, 397); // *Ставати неслухняним, недисциплінованим.* — *Причайся допомагати старшим! Розпустились ви тут усі без мене, — зтриво сказав він* (Тулуб, В степу..., 1964, 64); — *Та що ж це таке — ні Шури, ні Степанка. Розпустився штат — спасу нема* (Збан., Передзвін'я, 1960, 287).

5. *розм.* *Розсіюватися, поширюватися* в просторі (про звук, запах і т. ін.). *З річки повія свіжий благодатний вітерець, жлосні пачощі розпустились у повітрі* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 130).

6. *розм.* *Утворювати разом з рідиною рідку суміш, розчин, розчиняти в рідині.* — *Спирт розпукається у воді* (Фр., VI, 1951, 312); // *перен.* *Поступово зникати, ставати непомітним, нечутним.* *Чорні сідала пійї застигли у тиші. Здається — ми всі розпустилися в ній* (Коцюб., II, 1955, 409).

7. *розм.* *Ставати важким для ходьби, їзди.* *Підвіз був малий, бо дорога розпустилася* (Шиян, Балайда, 1957, 39).

8. *тільки недок.* *Пас.* до розпускатися 1, 4, 5, 8, 11. *Окремі обласні бюро розпукаються і справи їх передаються ЦК КПУ* (Компартія України в резол. і рішен..., 1958,

19); *Особливої уваги заслуговують успішні розробки по автоматизації сортувальних гірок, на яких за добу розпукаються по різних напрямках до 2-3 тисяч вагонів* (Наука..., 12, 1959, 23).

РОЗПУСНИЙ, а, е. 1. Який зневажає норми моралі, веде аморальний спосіб життя. *Ярослава захищає скривджену дитину від кривдника — розпусного князя Галицького* (Рильський, III, 1956, 363); *Аксак перехопив мої листи і примусом одружив її [свою дочку] з лущьким каштеляном, розпусним і творим дідом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 70); // *Словенний розпусник; непристойний.* *На панцині співала [Ганна] розпусні пісні, сміялася* (Фр., II, 1950, 111); *Не приставай [Мільтов] ні до яких розпусних видажок своїх товаришів, а ще навіть ганьби їх за те* (Л. Укр., VIII, 1965, 187).

Розпусний дім — те саме, що **Дім розпусни** (див. дім). *Вмер [капіталіст] серед ночі в розпусному домі* (Мал., Звенигора, 1959, 224).

2. Який нікого не слухав, неслухняний; буйний. *Доля не раз.. виганяла його з тісної хати на вулицю, між галасливих, розпусних хлопаків-уличників* (Фр., IV, 1950, 494).

РОЗПУСНИК, а, ч. Той, хто зневажає норми моралі, веде аморальний спосіб життя. *Доротті немов і не помітила його зажерливого погляду розпусника* (Ле, В снопі..., 1960, 207); *Він тут що хоче, те й робить, розпусник такий...* (Добр., Очак. роамір, 1965, 26).

РОЗПУСНИЦЯ, і, ж. Жін. до розпусник. *Він зовсім ясно почував відразу до тої кокетки і розпусниці, котра, очевидно, всіми способами старалась заманити його в свої сім'ї* (Фр., III, 1950, 455).

РОЗПУСНИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* *Вести розпусне життя.*

РОЗПУСНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розпусний 1. *Одним з поширених мотивів дії у вертеп... є посоромлення ченців та попів, їхньої зажерливості, святенництва, пияцтва й розпусності* (Укр. клас. опера, 1957, 23).

РОЗПУСНО, присл. *Займаючись розпусною* (у 1 знач.). — *Пани нічого не роблять, п'ють, гуляють, живуть розпусно, і їм все дає бог...* (Ірчан, II, 1958, 285).

РОЗПУСТ, у, ч., *рідко.* Те саме, що розпуста. — *Ні, доно, не йди, бо там наймають у строк, — радала Горпина, — а в строку дічатка до розпусту всякого догодять* (Л. Янов., I, 1959, 39).

РОЗПУСТА, и, ж. 1. Аморальний, розпусний (у 1 знач.) спосіб життя. — *Та ж ви не повія яка... адже вам не пусте в голові, не розпуста* (Коцюб., I, 1955, 45); *Головне для слуг Ватикану — не віра, а гроші, лакомство, розпуста* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 151); — *Що ваша душа? Торба, в яку ви збирали гроші, а замість них плодили старців і розпусту. Оце і все, що ви зробили на землі...* (Стельмах, I, 1962, 421).

Будячок розпусни — те саме, що **Дім розпусни** (див. дім); **Дім розпусни** *див.* дім; **Кублб розпусни** — місце, де паузе розпуста. *Стародавні римські лазні.. втратили своє гігієнічне значення, перетворившись на кубла розпусни і росадника генеричних звороб* (Шк. гігієна, 1954, 13); **Притбулок розпусни** — те саме, що **Дім розпусни** (див. дім). *Невже Кайтмага ладиться завести Шафізе до притулку розпусни?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 263).

2. *Зневажання певних правил, законів.* — *Ой господи, яка розпуста. Яка поповаємність! То це вже для їх нема й посту?* — *аж крикнула баба Зінька* (Н.-Лев., VI, 1966, 361); // *Непокірність, неслухняність.* — *Чорт його знає, що сталося з народом, — жалівся [Підпара] жіноці.* — *Перше, що скажеш, еськ тебе слуга, а тепер хоч мовчи... така розпуста* (Коцюб., II, 1955, 52).

РОЗПУСТИТИ *див.* розпускати.

РОЗПУСТИТИСЯ *див.* розпускатися.

РОЗПУСТУВАТИСЯ, уюся, усьєся, *док.* Захопитися пустуванням, пустошаю. — *Пане директоре! — виступив один із їхнього гурту наперед, — що ваші студенти розпустувалися дуже — це правда* (Вас., I, 1959, 244).

РОЗПУТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розпутати; // у знач. прикм. *Розпутані коні тікали Від Одера аж до Дністра* (Воровько, Мирний неспокій, 1960, 69).

РОЗПУТАТИ *див.* розпугувати.

РОЗПУТАТИСЯ *див.* розпугуватися.

РОЗПУТНИЙ, а, е. Який вдається у розпусту, має аморальну поведінку. — *Море — це розпутна красива жінка, яка хвилює більше за всіх цютовливих голубок* (Ю. Явов., II, 1958, 40); — *Ця злощаста, розпутна пані листи облудні якісь писала супроти наших людей* (Ле, Наливайко, 1957, 351); — *Господи, який ви розпутний. Які у вас очі недобрі* (Стельмах, I, 1962, 583); // *Власт. розпутникові, такий, як у розпутника. Знає* [Левко] *дуже добре, що в монастирі не спасаються, а ведуть розпутне життя* (Коцюб., III, 1956, 144); *Скалічила* [Любов Прохорівна], *зіснувала поцумта, як урочищі бокали надпила розпутними устами...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94); *Гордо несла* [Юлія] *свою розпутну красуню голову і обліплєні шовками стегна* (Тют., Вир, 1964, 404).

РОЗПУТНИК, а, ч. Той, хто веде розпутне життя; розпусник. [Ж е н я:] *Я думала, що ти чистий душею, що ти з добрим, чесним серцем, а виявилось, що ти розпутник!* (Кроп., II, 1958, 464).

РОЗПУТНИЦЯ, і, ж. Жін. до розпутник.

РОЗПУТНИЧАТИ, аю, аєш і **РОЗПУТНУВАТИ**, ую, уєш, *недок.* Вести розпутне, аморальне життя. — *Зреклася б тебе, допекаю, осоруженого! Пий, гуляй, розпутничай — мало б мені було нужди...* (Мирний, III, 1954, 98); *Грубий з усма і цинічний, він пив, розпутничав і споював інших, він шаленію* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 301).

РОЗПУТНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. розпутний.

РОЗПУТНО, присл. Вдаючись до розпутні, поводяться аморально. — *Два поліцаї, які мене суди приставили, рапортували, нібито я був п'яний, розпутно поводився, побив одну даму* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 42).

РОЗПУТСТВО, а, с. Те саме, що розпуста. [С т е п а в:] *Треба дітей дома вчити, то вони і в царській службі шануватимуться!* [Харитон:] *Як його вчити? Таке розпутство завелася!* (Кроп., II, 1958, 46); — *Ач, розвелася розпутство! Ач! Дивитися брідко* (Баш, На.. дорозі, 1967, 183).

РОЗПУТСТВУВАТИ *див.* розпутничати.

РОЗПУТТЯ, я, с. 1. Перехрестя двох або кількох доріг; роздоріжжя. *Ось і розпуття...* В різні боки біжать від села дороги (Цюпа, Назустріч..., 1958, 12); *Над рамок вони вийшли на перехрестя лісових доріг. Неподаляк од розпуття біля маленького готельчик* (Загреб., Європа 45, 1959, 440); * У порівн. — *Приходю* [приходжу] *додою — в гати, як на розпутті, як билина* (Головко, II, 1957, 103).

◇ **Стояти** (бути і т. ін.) на розпутті — перебувати в стані нерішучості, вагатися. *Наступного дня кримичани найнялися. Аж полегшало одразу на душі: вже не стоятимуть на розпутті* (Гончар, Таврія, 1952, 100).

2. *діал.* Бездоріжжя. *Ти знави весняне розпуття волишської річки — поліську болотяну повідь* (Дмит., При-

сяга..., 1937, 152); — *Де ходили, де ви забарились, що в розпуття ідете самими?* (Шер., Дорога..., 1957, 76).

РОЗПУТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПУТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *рідко*. 1. Те саме, що розпугувати. *Грек.. почав розпутувати ланцюг, ув'язувати мотузку* (Коцюб., I, 1955, 391); // *перен.* *Розгадувати, з'ясувати для себе що-небудь.* *О. Нестор догугу галику мочав, мабуть, силуючись розпутати оту скрутку загадку, що темною зжарою виринула перед ним* (Фр., VII, 1951, 131).

2. Звільняти від пут. *Розпутувати коней*; * *Образно.* *Яшко на мить одну розпутав погляд свій і пустив по столу, по обличчю* (Головко, I, 1957, 144).

РОЗПУТУВАТИСЯ, уюся, усьєся, *недок.*, **РОЗПУТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *рідко*. 1. Те саме, що розпугуватися.

2. Звільнятися від пут (перев. про коней).

РОЗПУХАННЯ, я, с. Дія за знач. розпугати.

РОЗПУХАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗПУХНУТИ**, ну, неш; *мин.* ч. розпуг, ла, ло; *док.* 1. Набрякати, потовщуватися від запалення, хвороби. *Полковник згадує ні про що інше не говорив, тільки про свій набряклий палець на носі, який страшенно розпухав* (Гашек, Пригоди.. Шейка, перекл. Масляка, 1958, 589); *У Андрія — розсічена нижня губа. Вона розпухла на жорозі і запеклася кров'ю* (Тют., Вир, 1964, 541).

◇ **Голова розпухає** (розпухла, розпухла і т. ін.) у кого — хтось відчуває велику втому від напруженої розумової праці, від різних думок. *Від дум і гадання розпухала* [у Надії] *голова* (Баш, Надія, 1960, 153).

2. *перен.*, *розм.* Збільшуватися в обсязі. *«Начальство» йшло.., тримаючи в руках важкий портфель, що порядно розпух від різних «ділових» паперів* (Шняп, Балада, 1957, 146).

3. *розм.* Ставати огрядним, повнішати, гладшати. *Носиченко постарів уже, розпух, роздобрів* (Мирний, IV, 1955, 160); *Сидить Кіндрат.. Розм'як, розпух од ліні* (Колг. Укр., 8, 1956, 47).

РОЗПУХЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до розпугнути. *Шоєченко показав лікареві.. свої набрякні ноги з розпухлими від ревматизму суглобами* (Тулуб, В степу..., 1964, 224); *Тадей Станіславович розгортає розпухлий від часу шоденник* (Стельмах, I, 1962, 12); // у знач. прикм. *План для Сафарова — це не сухі коломні цифр, не розпухла папка з паперами* (Донч., II, 1956, 93).

РОЗПУХНУТИ *див.* розпугати.

РОЗПУЧЛИВИЙ, а, е, *діал.* Розпачливий. *Капітан підняв на них очі з виразом розпучливого благання* (Фр., VI, 1951, 483); *Зітнали до нього десь з темряви очі — карі, сірі і голубі, а з них розпучливим криком кричали смерть і життя* (Коцюб., II, 1955, 201).

РОЗПУЧЛИВО, *діал.* Присл. до розпучливий. — *Якщо ти не хочеш віткати, — вигукнув він розпучливо, — то візьми цю шаблю й збий мене!* (Стар., Облога..., 1961, 58); — *Боже, боже, боже!* — *зойкнула Марія і одарила розпучливо долоню об долоню* (Коб., II, 1956, 37); — *Ти борись, не давайся...* — *розпучливо дивився їй у вічі* (Мік., II, 1957, 40).

РОЗПУЧНИЙ, а, е, *діал.* Розпачливий. *Вітчизни берег мийий Знакає і зник, І раєвся мій безсилый, Розпучний крик* (Граб., I, 1959, 93).

РОЗПУЧНО, *діал.* Присл. до розпучний. *Як швидко я все пережив, Як швидко я знов затужив; Розпучно стою край безодні* (Граб., I, 1959, 376).

РОЗПУШЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розпушити. *Клумби в памісаднику були вже розпушені під росаду* (Смолня, Мир..., 1958, 6); *В ґрунті, розпушеному зерку, сходи з'являються раніше і переживають краще* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 15); *На всіх поставах треба*

весь час тримати ґрунт розпушеним і чистим від бур'янів (Озелев. колг. села, 1955, 104); На стежку вискочила збуджена їздю, розчервоніла, із розпушеною вітром зачіскою Юля (Тют., Вир. 1964, 245); На оголеному мереживі зілля сиротливо висіли шапки сірих, розпушених вітрами гав'ячих гнізд (Юхвід, Оля, 1959, 199).

2. у знач. прикм. Який розпушався, став пухнастим (про волосся, шерсть, пір'я і т. ін.). Нарав, все ще сколюючи шпильками своє розпушене і золотаве волосся, вона повернулася до мене (Грив., Подробиці..., 1956, 12); Кутючок нічного неба над лісом став... сходячий на розпушений місячний світ (Донч., IV, 1957, 209).

РОЗПУШЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпушити, розпушувати. Основне завдання боронування — повернення розпушення ґрунту, знищення кірки з метою збереження запасів волози (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 151); Початок розпушення, що виникає при розробці виїмки, вразовують у транспортних розрахунках (Інж. геод., 1959, 109); Глибоке розпушення і ще раз розпушення — це, як кажуть на півдні, «узгий дощ» (Рад. Укр., 2. II 1962, 2).

РОЗПУШИТИ див. розпушувати.

РОЗПУШИТИСЯ див. розпушуватися.

РОЗПУШНИК, а, ч. Сільськогосподарське знаряддя для розпушування ґрунту, знищення бур'янів у міжряддях і т. ін. Розпушування міжких ґрунтів можна провадити тракторними плугами або спеціальними розпушувачами (Довідник сіль. будівельника, 1956, 135).

РОЗПУШУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розпушування; // Признач. для розпушування. У багатонапій промисловості на всіх розпушувальних агрегатах намічається встановити прилади для автоматичного постачання машини бавовни (Наука..., 1, 1957, 6).

РОЗПУШУВАНІСТЬ, носіт, ж. Властивість чого-небудь ставати пухким.

РОЗПУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розпушувати. Кожне розпушування міжрядь провадити одночасно з підживленням рослин (Хлібороб Укр., 2, 1965, 18); Образу після посадки розсади треба провести перше розпушування ґрунту в міжряддях уздовж і впоперек плантації (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 143).

РОЗПУШУВАТИ, ую, уші, недок., **РОЗПУШИТИ**, пушю, пушиш, док., перек. 1. Робити пухким, нещільним, розсипчастим. Щоб поліпшити ґрунтові умови розвитку кореневої системи винограду, треба ще додатково розпушувати підорний шар на глибину до 20 сантиметрів (Наука..., 5, 1956, 11); Хлібороб не забуває потурбуватися про збереження тиз запасів волози, що є в ґрунті: розпушує його, боронює і т. д. (Хлібороб Укр., 1, 1978, 27); Ми землю розпушим, Закриємо вологу, Роди нам, пшенице, Верни врожай стожом (Укр.-думи..., 1955, 545).

2. Робити пухнастим (волосся, шерсть, пір'я і т. ін.). Вона, як завжди, розпушить гранці перед дзеркалом зашити перманентом коротенькі кучерки (Ів., Тасмівця, 1959, 133); Цікаво слить сечки. Він сідає на кітку, голову зовсім під крильце, пір'ячко розпушить — ну, справжністька тобі крула куляка (Коп., Як вони..., 1961, 189); Він з особливою старанністю сплітає жолузки, потім розпушиє самий кінець (Сміль, Зустрічі, 1936, 150).

3. перек., розм. Піддавати гострій критиці; критикувати. От він і допоміг. Середина розпушиє як слід і поставив перед ним вимогу: вирішити про мою пенсію за три дні (Логв., Давні рани, 1961, 113).

РОЗПУШУВАТИСЯ, ується, недок. 1. Ставати пухким, нещільним, розсипчастим. Худоба витоптує органічну масу, мул розпушується (Хлібороб Укр., 10, 1968, 21).

2. Ставати пухнастим (про волосся, шерсть, пір'я і т. ін.). Білі вуса владки розпушилися, наче коси дівочі, вітром розмяли (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 302).

3. тільки недок. Пас. до розпушувати.

РОЗПУШУВАЧ, а, ч. Пристрій для розпушування чого-небудь. Після цього [корчування] вичістують коріння корчувальними боронами або розпушувачами (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 147); На рамі планувальника встановлено спеціальний розпушувач, який складається з 19 культиваторних стовпків (Колг. Укр., 1, 1958, 39); Надзвичайно важливо при виготовленні виробів з тіста надати їм пухкості і пористості... Для цього, а також для надання тісту слоїстості тощо, є різні розпушувачі тіста (Технол. пригот. їжі, 1957, 224).

РОЗПУШЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розпушити. У серпні 1912 р., після закінчення строку повноважень, III Державна дума була розпушена (Іст. УРСР, I, 1953, 669); Між ними пишалась... дівчина з романтично розпушеним по плечах волоссям (Вільде, Сестри..., 1958, 451); Він нагадував алюмінієвого орла з широко розпушеними крилами (Трубл., I, 1955, 144); Знайдіть мені сьогодні Важку перлуну владарки Беатиту, Розпушену в сині, — і я скажу, Що змієте любити ви (Мисик, Біла криниця, 1967, 265); // у знач. прикм. Свої розпушені кучері вона перевела зеленою оксамитовою стрічкою (Н.-Лев., I, 1956, 196); Всі розпушені нитки треба знову змотати на клубочки (В'язання..., 1957, 4); Василь... на всю силу в'є ціпом по розпушених снопах (Кос., Новелл, 1962, 180); // розпушено, безос. присудк. с. Дзвінкоголодий асканійський хор хлопчиків було розпушено (Гончар, II, 1959, 29); Волосся розпушено по плечах, як у іспанки (Тют., Вир. 1964, 451).

2. у знач. прикм. Який розпушався, розкрився під дією тепла, сонячного проміння (про бруньки, листя, квітки); // Який вкрився листям, квітами (про рослину). І другу я березу тут побачив, Що серед моря зелені новіт, Ще тільки-но розпушеної, тихо Стояла, опустивши довгі віти (Рильський, III, 1961, 170).

3. у знач. прикм., перек. Неслухняний, нестриманий.

РОЗПУШЕНІСТЬ, носіт, ж. 1. Розпуста, аморальна поведінка. Радянське суспільство суворо засуджує всяку пошлість і розпушеність в побуті (Рад. суд на охороні прав..., 1954, 7); Статевая розпушеність.

2. перек. Властивість за знач. розпушений 3. — Мені так незручно перед вами, отче Михайле... за свою таку... ну, не знаю як це назвати — нікчемність чи розпушеність (Кол., Терен..., 1959, 136).

РОЗПУШЕННЯ, я, с. Дія за знач. розпушити, розпушувати.

РОЗПУШКАТИСЯ, аюся, ашся, док. Почати пхикати. Боронь вас боже надто розпушитися. Ви розпукаєтесь, і вийде у вас просто чортана-що (Про мист. театру, 1954, 34).

РОЗП'ЯСТІ див. розпінати.

РОЗП'ЯСТИСЯ див. розпінатися.

РОЗП'ЯТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розп'ятти. Ніколи ми не забудемо розп'ятого на хресті німецькими фашистами комсомольця Юрія Смирнова, що до останнього подиху хоронив воєнну тасмівцю (Панч, В дорозі, 1959, 254); На товстих шнурках та мальованих жердках розп'яте велике... шатро (Фр., II, 1950, 368); * Образно. Катами мучена, розп'ята, ти [Україна] не скорилась ворожак (Гонч., Вибр., 1959, 194); // у знач. прикм. Свічка блищала на косому століку в куточку й ледве освічувала дерев'яний хрест з розп'ятим Христом (Н.-Лев., III, 1956, 153); Понад очеретом

сознать розп'яті ятері... (Вишня, Весна..., 1949, 141); *Образно. Дивилися на землю розп'яті й шуміли печально ліси... (Сос., Солов. далі, 1957, 92); // у знач. ім. розп'ятій, того, ч.; розп'ятя, тої, ж. Людина, яку розп'яли на хресті. І тяжко, страшно зариділа [мати], І помолилась в перший раз За нас розп'ятому (Шевч., II, 1963, 295); // розп'ятю, безос. присудк. с. [Х у с а:] А де ж твої теля? [Й о г а в н а:] Його розп'ятю (Л. Укр., III, 1952, 159).

Як (мов, немів і т. ін.) розп'ятій (розп'ятя) — з широко розставленими ногами і розведеними в сторони руками.

РОЗП'ЯТТЯ, я, с. Хрест із зображенням розп'ятого на ньому Ісуса Христа і саме зображення розп'ятого. Перед ним [ісхондом] — малой, на налої — розп'яття (Вас., III, 1960, 223); Між цими соками для Черниша встановлювався якийсь невидимий таємний зв'язок, як між тими придорожніми білими стовпами з розп'яттями, що він їх бачив у Румунії (Гончар, III, 1959, 124); * Образно. Там плач, і регім, і пісні, розп'яття шибениць безкраї, і піч хрестом благословляє розстріляте смерчі озмні... (Сос., II, 1958, 413); * У порівн. Худа [жінка], мов розп'яття, що он на хресті (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 299).

РОЗРАДА¹, н, ж. 1. Те, що притягує заспокоєння, полегшення в горі, печалі. І знов моя дальня дорога, Розрада й відрода моя! (Мал., Запов. джерело, 1959, 186); Єдина розрада, яка могла як-так зрівноважити батьковій зіпсутій і нервовій настрій, то було рішення алгебраїчних задач (Смолич, II, 1958, 34); Віра розуміє своє безсилля, і від того ще тяжче у неї на серці, єдиною розрадою в неї стають сльози (Шиян, Баланда, 1958, 183).

2. розм. Віха, розвага. А тепер я не знаходжу Для серця розради (Фр., XI, 1952, 26); Заремба цілу ніч і день блукає у лісі за жетом, шукаючи собі розради (Сміль, Криля, 1954, 91); Кожен покупець, вибираючи собі розраду, мусив, звісно, подумати в сопліку, в другу, в третю (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 244).

РОЗРАДА², н, ж. 1. Сварка, ворожнеча, відсутність єдності, узгодженості дій, думок. Там сталась розрада: Голова кричить, що віддатися [у бран] слід, Бо з голоду пухне та пада, А гла старшина, Ім усім напроти, Гвалтно жада на погубель іти... (Стар., Поет. тв., 1958, 213); Ти, розлуку, ти, розрадо, Розлучила сестру а братом, І ще й сина із ненькою (Ус., На.. берегах, 1951, 133).

2. рідко. Стан заглиблення в свої думки; роздуми. Вернувся [співець] додому у тяжкій розраді І сумно скликає своє чоло (Л. Укр., I, 1951, 344).

РОЗРАДЖАТИ див. розраджувати.

РОЗРАДЖУВАТИ, ую, уеш і рідко **РОЗРАДЖАТИ**, аю, аеш, недок., **РОЗРАДТИ**, джу, диш, док., перек. 1. Висловлюючи співчуття, заспокоювати, вітшати когонебудь. Касян Скиба, як міг, розраджував Курінок: «Ваш Стефан живий!» (Чорн., Пісні..., 1958, 16); Андрій спічував Вершиніну, але не міг зрозуміти, чому він так трагічно переживає цю втрату, і намагався розрадити його (Гур., Життя..., 1954, 249); // Відвертати чюсь увагу від тяжких думок, переживань, розважати когонебудь. Валя спостерігав, як вона [хмара] шириться і росте, повсім затуляючи невеликий кланьт блакиті, що досі розраджував її (Рибак, Зброя..., 1943, 147); Дівряське панство намагалося лестоцями розрадити князя (Кач., Вибр., 1953, 6).

2. Умовляти когонебудь відмовитися від якоїсь дії, якогось наміру, вчинку; відраджувати. В душі мати не свідомою дочинного вибору, але й не наважувався її розраджувати (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13);

Замово више [Тимко] позрібничок, хотів ще й колодязь поправити, та Павло розрадіє (Гют., Вир, 1964, 263).

РОЗРАДИТИ див. розраджувати.

РОЗРАДНИК, а, ч. Той, хто вітшає, розраджує. Аби його задержати, аби він трізи одвек... од своїх порадників та розрадників (Барв., Опов..., 1902, 282).

РОЗРАДНИЦЯ, і, ж. Жін. до розрадник. Хіба не приємно мати на старості літ помічницю і розрадницю? (Чаб., Балкан. весна, 1960, 317); Стало столляріві зірко, і Соломка видалась йому єдиною розрадницею... (Гуц., З горіха..., 1967, 88).

РОЗРАДОНЬКА¹, н, ж. Зменш.-пестл. до розрада¹. Що я буду з малими дітьми саміська робити? До кого на розрадоньку ходити?... (Кол., Терен..., 1959, 17).

РОЗРАДОНЬКА², н, ж. Зменш.-пестл. до розрада² 1. Спи без завадонки! Жадної зрадонику Ти ще не знає, Ані розрадоньки В серці не має (Л. Укр., I, 1951, 48).

РОЗРАДУВАНИЙ, а, е, рідко. Діспр. пас. мнв. ч. до розрадувати. Посеред усього того клемоту, як муза в окопі, звивався Юдка, розрадуваний, щасливий (Фр., II, 1950, 222); Тут, розговорилися й посумували з нею про чоловіка й дітей, я здоровшала серцем і очима, в якій би то не було порі, і вертала розрадувана й заспокоєна (Коб., II, 1956, 321).

РОЗРАДУВАТИ, ую, уеш, док., перек., рідко. Вікликати радість; розвеселити. Сам від тих невинних, постемких та повільних ковбів [ковблків] розрадував щучине серце (Фр., III, 1950, 332).

РОЗРАЖАТИ, аю, аеш, недок., **РОЗРАЗЯТИ**, ажю, азійш, док., перек., розм. Дотиком викликати біль у пошкодженому місці. Він... пальця свого пораненого дуже розразив: внос виступила кров (Крим., А. Лаговський, I, 1905, 28).

РОЗРАЗЯТИ див. розражати.

РОЗРАНИТИ див. розранювати.

РОЗРАНЮВАТИ, юю, юеш, недок., **РОЗРАНИТИ**, нюю, виш, док., перек., рідко. Заподіювати рану когонебудь. До ганку на щастя підкову прибито. Без неї бувають розраніє копито (Воронько, Тепло..., 1959, 118); * Образно. І до неї доторкнулося те вугля, розранило остатній... куточок її серця (Фр., VII, 1951, 16); // Роз'ятрювати (рану). При душевній одволенні чоловік забуває про те, що перебує і перетерпіє, аж знову нові невдачі розранюють старі, давно загоні рани (Кобр., Вибр., 1954, 8).

РОЗРАХОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розрахувати 1—3. Наш кожен крок розрахований в часі, Все робиться чітко, точно, без спішки (Дор., Серед ступу..., 1952, 80); Все в цьому місті здавалося їй розміреним, розрахованим (Ле, Міжгір'я, 1953, 25); Літальний апарат... перетворився на шпичку небесне тіло, яке обертається навколо Землі за наперед розрахованою орбітою (Ком. Укр., 10, 1962, 44); Човен... був розрахований для подорожування вчотирьох (Смолич, II, 1958, 44); // розраховано, безос. присудк. с. Там все намальовано, все розраховано (Собко, Кавказ, 1946, 107).

РОЗРАХОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗРАХУВАТИ**, ую, уеш, док. 1. перек. і без додатка. Рахуючи, обчислюючи, визначати розмір, кількість і т. ін. чогонебудь. Давид ходив по дворі, оглядає стіни, про себе щось розраховуючи (Головко, II, 1957, 17); [П и с а р:] Давайте гроші, і в ам зараз розрахую, кілько [скільки] це від вас прийде! (Фр., IX, 1952, 49); Доки сонце айшло, пройшов [Степан] кілометрів вісім. Був задоволений, що вірно розраховав час (Гжипський, Чорне озеро, 1961, 64); // Робити технічне або математичне обчислення чогонебудь. Потужність решти цегів розраховали саме на ту кількість фракцій і бензолу, яку лише ди-

стиляційний видає би при безперерві (Шовк., Інженери, 1956, 76).

2. *перех.* Обмірковуючи, оцінювати, зважувати сили, можливості і т. ін. кого-, чого-небудь. *Гшов він плавно, розраховуючи кожен крок* (Собко, Нам спокій..., 1959, 153); *Він почав розраховувати кожний свій рух* (Ткач, Ждн..., 1959, 24); *Не розраховує Ван-Лін свої сили* (Довж., I, 1958, 122).

3. *перех.* Платити, винагороджувати за роботу по її закінченні; // Видавши заробітну плату, звільняти з роботи. — *Працювати, — кажу, — не буду, Розраховуйте! І все!* (С. Ол., Вибр., 1959, 201).

4. *перех., також із спол. щ. о.* Припускати, вважати можливим що-небудь. *Гнат розраховує, що ця фраза остаточно в'є Уласа* (Тют., Впр, 1964, 152); *Сафар розраховує, що сьогодні ринок буде переповерхні рабами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 189); // *тільки недок., неперех.* Чекати, сподіватися на щось. *Труд його нагороджується. Ніхто не має ніколи ліпших від його саїдоцтв і не міг розраховувати на світлішу будучність* (Кобр., Вибр., 1954, 30); *Кандиба розраховує на її вроду, привабливу усмішку, райдужні очі, привітне слово* (Дмит., Розлука, 1957, 171); *Нюлька взяла із собою трішечки [сала], розраховуючи на те, що коли повертатиметься назад, то рідні не пожолобиться рука, якщо дадуть йому шматочок сала* (Тют., Впр, 1964, 434); // *тільки недок., неперех.* Покладати надію на кого-небудь. *...капіталістична форма кооперації уже з самого початку розраховує на вільного найманого робітника.* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 336); *Наша ж армія, армія робітників і селян, розраховує лише на себе, на підтримку самого народу* (Гончар, II, 1959, 398); // *тільки недок., з інфін.* Мати намір виконати, здійснити що-небудь. *Командир і комісар розраховували були протягти період формування полку ще з тиждень, щоб довести склад до тисячі* (Смолич, V, 1959, 653); *Командування розраховувало взяти село комбінованим ударом* (Тют., Впр, 1964, 497).

РОЗРАХОВУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., **РОЗРАХУВАТИСЯ**, уюся, ушся, док. і. Повністю сплатувати гроші кому-небудь за щось. *Вони розраховуються з бідолоцим, примарно-мочазним офіціантом, виходять з накуреного залу* (Ю. Бедзик, Алма матер, 1964, 187); — *Згодом, коли заробимо, ми з тобою розраховуємось*, Кире (Збав., Курил. о-ви, 1963, 31); // *перех.* Робити що-небудь у відповідь на чісь дії, вчинки; зводити рахунок з ким-небудь; мститися. *Заставши якомь дяка мертвоцьки п'яним, школяр по-своєму розраховує з ним за «науку» — наскільки вистачило дитячих сил, він відшмагав наставника різками* (Слово про Кобзаря, 1961, 18).

2. Звільнятися з попереднього місця роботи. — *Напарниці... зараз нема... Де ж вона? — Розраховує, бо в неї мати... захворіла* (Гончар, Тронка, 1963, 187).

3. *військ.* Робити підрахунок за номерами в строю. — *Ану, Арсене, в тебе голос гучний, скомандуї усім в одну шеренгу стати і по порядку номерів розраховувати* (Собко, Нам спокій..., 1959, 63).

4. *тільки недок.* Пас. до розрахувати 1—3. *Столяри ці гармати не на площадах ешелону, а розраховувались на кінну тягу і враз могли з'явитись в самому несподіваному місці* (Скл., Легенд. начдв., 1957, 28).

РОЗРАХОВУВАЧ, а, ч. Фахівець з технічних розрахунків. *Створено електронно-радіотехнічну машину, яка за вісім годин виконує роботу 15 тисяч кваліфікованих розраховувачів і обчислювачів* (Колт. Укр., 11, 1957, 40).

РОЗРАХОВУВАЧКА, и, ж. Жін. до розрахувувач.

* **РОЗРАХУВАТИ** *див.* розрахувувати.

РОЗРАХУВАТИСЯ *див.* розрахуватися.

РОЗРАХУНКОВИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з проведенням технічних розрахунків при проектуванні. *Корабель-супутник «Восток-3» виведено на орбіту, близьку до розрахункової* (Веч. Київ, 11.VIII 1962, 1); *Незважаючи... на розрахункові труднощі, кінцішня архітектура прагне до різноманітності форм* (Знання..., 10, 1969, 6).

2. Який використовується для полегшення обчислень. *Розрахункова лінійка*.

3. Признач. для обліку грошових коштів, проведення платежів та інших грошових розрахунків. *При визначенні розмірів оплати за основу береться річна розрахункова ставка* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 21); *Кожне підприємство має в банку... кілька рахунків: розрахунковий, позиковий* (Наука..., 12, 1971, 34); // *Признач.* для запису грошових розрахунків, заробітної плати і т. ін. *У бухгалтерії «Міськсперго» з ранку до вечора шестять сторінки розрахункових книг* (Логв., Давні рани, 1961, 116).

РОЗРАХУНОК, вчу, ч. 1. Дія за знач. розрахувати, розрахувувати. [Горлов:] *Війна — це ризик, а не арифметика, час знати*. [Гайдар:] *А по-моєму, війна в розрахунок, арифметика* (Корн., II, 1955, 23); *Вона жадібно прислухалась до цін на худобу, робила якісь розрахунки* (Стецьмах, II, 1962, 232); *Відомий винахідник Г. П. Кулібін вперше застосував способи графічного розрахунку в механіці* (Кресл., 1956, 4); // *Результат обчислення яких-небудь даних*. *Русевич окинув поглядом рисунок, поклав на них папку в розрахунками* (Шовк., Інженери, 1948, 246); *Я... перестав їх боятись, наочно переконавшись в правильності статистичних розрахунків, які доводять, що з тисячі випущених у бою куль влучає лише одна* (Багмут, Записки..., 1961, 22); // *Результат технічних підрахунків необхідних даних при проектуванні*. *Технічна рада затвердила Павлової розрахунок* (Мушк., Серце..., 1962, 243); *Відпуск фондів заробітної плати підприємством пошмем провадитися на основі розрахунку їх реальної технічної потужності* (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 158).

Δ **Господарський розрахунок** *див.* господарський. **З розрахунку:** а) беручи певну кількість чого-небудь. *Слідом за проріскою механізатори розпушують міхряддя і підживляють рослини аміачною водою з розрахунку 2,5 центнера на гектар* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 5); б) враховуючи що-небудь. *Експедиція була розрахована на дві літні навігації... З розрахунку на такий час і були відпущені на неї кошти, матеріали, харчі та все інше* (Тулуб, В степу..., 1964, 368).

2. Виплата грошей за роботу, по боргових зобов'язаннях, оплата рахунків і т. ін. [Михайло:] *Де, бачиш, у нас дрібні джентльменські розрахунки* (Собко, П'єса, 1958, 375); *Якби навіть пан доктор не має при собі належної готівки, і не вистачило щось до розрахунку, то ви не турбуйтеся...* (Вільде, Сестри..., 1958, 410); // *Звільнення з роботи з повною виплатою зароблених грошей*. — *Отже, просіть розрахунок, мамо, і будемо йтати* (Гур., Новели, 1951, 87).

3. *перех.* Відплата, покарання, помста. *О, дев'ятнадцятий рік месників і платії, достойний рік розрахунків і записів у бухгалтерську книгу Революції* (Ю. Янов., II, 1958, 201).

4. Припущення, що будуватиме на яких-небудь міркуваннях, фактах і т. ін. *Розрахунок Пелегатово був безпомилковий: тепер уткати людина не могла ні вперед, ні назад* (Загреб., Шепіт, 1966, 8); *Денис і Роман Блаженки вскопили до кімнати, в якій, за їхніми розрахунками, стояв німецький міномет* (Гончар, III, 1959, 261); // *Надія на кого-, що-небудь*. *Перед Софією*

він зветься лише для видимості, а весь розрахунок його на панича Вольдемара (Гончар, Таврія, 1952, 149); Радянський народ, здобувши всевітньо-історичну перемогу в другій світовій війні, робить всі розрахунки вгорі на слабкість радянського ладу (Вісник АН, 11, 1953, 25).

◇ З таким розрахунком — так, таким способом. Ботинки і сундучок він поставив під ліжку в таким розрахунком, щоб в разі потреби їх можна було б помацати рукою (Тют., Впр, 1964, 54); Що-небудь [не] входило у розрахунок чиї — хтось не мав наміру (мав намір) здійснити щось. В їхні розрахунки зовсім не входило показувати тут все те краще, чим спорядили їх союзники (Гончар, II, 1959, 365).

5. Корисливе міркування з метою одержання якої-небудь вигоди. [Костомаров:] Не знаю ось чого; чи це з простету зробив ти, а чи... з розрахунку? (Тют., I, 1957, 298); — Думаєте, нема в нього тут свого розрахунку? Знає, що Савака оміє підійти до заробітчанина (Гончар, I, 1959, 32); — Та найду вже якусь, яка має воли або грубі коралі, — анітрохи не криється [Левко] зі своїми господарчими розрахунками (Стельмах, I, 1962, 64).

6. рідко. Обслуга гармати, кулемета і т. ін. — Філімонов знищить фашистський гарматний розрахунок... (Ткач, Крута хвиля, 1956, 91).

РОЗР'ЯВУВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗР'ЯЯТИ**, яю, яєш, док., перех., розм. 1. Висловлюючи співчуття, заспокоювати, розвеселяти кого-небудь. Ніхто її не вітшає, не розраював. Во йшлося про важливіше (Загреб., Спека, 1961, 342); Андрій наймисне заів розмову на жарт, щоб якось розр'яяти Галину Львівну (Гур., Наша молодість, 1949, 184); Максим столо... і не знав, що сказати Насті, як розр'яяти, вітшити її (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 73).

2. Умовляти кого-небудь відмовитися від якоїсь дії, якогось наміру, вчинку; не радити щось робити. Мати не стала розраювати Олю, а може, не хотіла позбавляти її останньої надії (Юхвід, Оля, 1959, 83); — От це будете за ним плакати! — спробувала розр'яяти матір Оленка (Козл., Ю. Крук, 1950, 217); Макоєй уже був зохотівся на міньбу. Але брати Блаженки розр'яили хлопця (Гончар, III, 1959, 452).

РОЗР'ЯЯТИ див. розр'яювати.
РОЗРЕВІТИСЯ і **РОЗРЕВІТІСЯ**, в'юся, в'єшся, док., розм. 1. Почати ревіти, ревити. Жінки сховали обличчя в фартушки і придавлено ридать. А діти таки вголос розревілись (Ірчан, II, 1958, 34); — І що ви, дорога людино, вигадусте? Не треба так, бо, їй-право, розревує (Стельмах, I, 1962, 586).

2. перен. Розбухатися, розбушуватися (про явища природи). Віда лише, що розревілась завірюга, дорогу замітала (Коб., I, 1956, 553).

РОЗРЕВІТИСЯ див. розревітися.
РОЗРЕГОТІТИСЯ, оч'юся, бчешся і **РОЗРЕГОТІТИСЯ**, оч'юся, отишся, док. Почати сядьво реготати, реготіти. Вже нащо пан писар, що сердивсь кріпко, а тут і сам розреготавсь, як удрів таку кумедію (Кв.-Осн., II, 1956, 186); Охсен так розреготався, що залисини зробились червоними (Тют., Впр, 1964, 305).

РОЗРЕГОТІТИСЯ див. розреготітися.
РОЗРЕКЛАМОВАНИЙ, а, е, розм. Дієпр. нас. мнв. ч. до розрекламувати.

РОЗРЕКЛАМУВАТИ, ую, уєш, док., перех., розм. Послано рекламуючи, зробити відомим, розхвалити кого-, що-небудь. Вольдемар в ці дні розвицує у собі скажену енергію, цілком спрямовану на те, щоб якнайбільше розрекламувати перед царем свою Асканію (Гончар, Таврія, 1952, 371); Народоці підняли на щит

поєми Устияновича, всіляко розрекламували, розгавали їх (Укр. літ. критика., 1959, 367).

РОЗРЕПЕТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., розм. Почати багато і довго репетувати. — Чого це ти, Денисе, так розрепетуєшся? Не для мені й богу домолитись (Н.-Лев., VI, 1966, 353); Олімпіада, як завжди, розрепетувалася на все Слово Руське, а сьогодні особливо була люта (Чорн., Визвол. земля, 1950, 65); // на кого. Голосно розкрічати на кого-небудь. — На Сибір тебе, клятий! — розрепетуєшся хабрий! (хоробрий) Забіяка на безталанного Карпа (Мирний, I, 1954, 259).

РОЗРІВ, у, ч. 1. Дія за знач. розривати, розривати¹ і розриватися, розриватися¹ 1—6. Він [лазер] допомагає лише тоді, коли відшарування сієжі й розриви шнурки в задній частині ока (Наука., 1, 1971, 29); Я іду під розриви шпранелі, революції сині і солдат (Уп., Вітчизна миру, 1951, 19); * У порівн. День осклаженіло Сяйне й упаде, швидкий, немов розрив (Бажан, I, 1946, 153).

△ **Випробовувати** на розрив — визначати міцність тіла, поступово збільшуючи навантаження. Перед намотуванням на левідку дрот випробовують на розрив і визначають величину розривного вантажу (Інж. геод., 1959, 392).

2. Простір, проміжок між чим-небудь, що роз'єдналося, розсунулося. Доц ушух, і в розривах між жм'ярами пробивалася синява ранку (Баш, Надія, 1960, 447); Прорізи і розриви на дощових плащач і інших виробач з пластичних матеріалів можна поладодити за допомогою зварювання (Знання., 1, 1966, 32); // Провіт, прогалина між чим-небудь. Всі розриви між будівлями потрібно засаджувати... деревами (Озелен. колг. села, 1955, 11); // перен. Відсутність співвідповідності, узгодженості між чим-небудь, відповідності чомусь. Соціалістичний лад створює умови для ліквідації успадкованого від капіталізму розриву в рівні економічного і культурного розвитку між країнами (Програма КПРС, 1961, 116); Каринський... скоро помітив цей неприпустимий розрив між потужністю дистіляційного й інших цехів (Шовк., Інженери, 1956, 77); Радянська влада припинила базисовіковий процес знищення лісів на Україні і ліквідувала розрив між їх вирубкою та відновленням (Ком. Укр., 6, 1968, 33); // Часова перерва в чому-небудь. Момент слаби — найбільш відповідальний. І головне — недопустити розриву в роботі (Хлібороб Укр., 5, 1972, 8).

△ **Противопоземний розрив** — простір між будівлями для запобігання поширення вогню. Значне зменшення ширини присадибної ділянки не дає можливості створити потрібні противопожежні розриви (Жилий буд. конгосника, 1956, 10).

3. Повне припинення стосунків, відносин з ким- або між ким-небудь. Ніхто... не знав, як болісно переживає Юля розрив з Віктором (Донч., V, 1957, 427); Особливо тяжко розрив між батьком і матір'ю, залишення сім'ї одним з них сприймають діти (Рад. суд на охороні прав., 1954, 34); // Остаточна відмова від чого-небудь, зречення чогось. ...не можна здійснити справжнє інтернаціональне згуртування робітників без рішучого розриву з опортунізмом... (Ленін, 26, 1972, 18); Письменник [М. Коцюбинський] залишає Тиховича в стані душевної кризи, після якої мусить настати остаточний розрив з старими людіями (Іст. укр. літ., 1, 1954, 612).

РОЗРИВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розривати¹. Втулки і воронки захищають кінець трубки від розривання при випадковому натягу провода (Монтаж і ремонт., 1956, 20).

РОЗРИВАННЯ², я, с. Дія за знач. розривати².

РОЗРИВАТИ¹, *аю, а́сш, недок., РОЗІРВАТИ*, *зірву́, зірвеш, док. 1. перез.* Різкими рухами, ривками розділяти на частини, шматки; роздирати. [Х р а п к о:] *Що це за повістка? Тьфу!* (Розрива її, куди і плює) (Мирний, V, 1955, 203); *З'явився Шокун і, опустившись перед Сіверцевим на одне коліно, став швидко розривати бинт...* (Гончар, III, 1959, 264); *Ліда сіла за стіл, пише листа, спинилась, перечитує, розірвала написане, встала* (Корн., I, 1955, 140); // Розпечатувати, відкрити (пакет, конверт, телеграму і т. ін.). *Блаженко та Козаков одразу взялися старанно перев'язувати Черниша, розриваючи свої засмальцьовані пакети* (Гончар, III, 1959, 141); *Дорош увів блакитний конвертик і похалиць розірвав. На маленькому аркушику було надруковано всього кілька рядків* (Тют., Вир, 1964, 193); // Робити рваним, дірявим (одяг, взуття). *З.. риданням металась вона в малій своїй літній хатині, б'ючиє грудьми об стіни, розриваючи на собі одяг* (Довж., I, 1958, 93); *Марина тим часом поправляла косу, одягнула на собі... — Побили? — звернулася до неї мати... — Не били. Спідницю, здається, розірвали. Насилу вирвалася* (Вас., I, 1959, 199); // Заподіювати комусь рани, подрапини; рванити кого-, що-небудь. *Ольга борсалася в колочій шипшиці, байдуже до того, що куші її розривали тіло, — захищала тільки очі* (Кач., II, 1958, 70); *Очевидячки, ніж, ударивши тіло, розірвав його далі* (Ю. Янов., II, 1958, 128); // Умертвляти, роздирати на частини, шматки. — *Так колись моя коза На льоду кричала, Як там її затрима, Відцу, розривала* (Рудав., Співомовки..., 1957, 29); *Орда га нами. Ой, вона ще ближче! От зараз кине́ться і нас розірве* (Л. Укр., I, 1951, 313); // *перен.* Порущувати цілісність чого-небудь, роз'єднувати щось. *Хіміки випаровують з м'яого [газу] складні молекули, розривають їх з допомогою тепла і високого тиску* (Наука..., 1, 1965, 23); *У великій світовій війні вирішувється історична доля українського народу. Чи буде він жити і процвітати в єдиній передовій державі, чи розірвуть його на частини на довгі віки, розділять кордонами?* (Довж., III, 1960, 61).

◇ **Думки розривають м'язок (череп)** — хтось відлучав білу у голові від тяжких роздумів. *Думки тязучі й важкі, вони розривають мозок, Юрію страшно повернутись, так болить... тіло* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 183); *Я йду далі. Думки розривають череп мені й снуються все навколо одного й того ж* (Кол., На фронті..., 1959, 13); **Розривати (розірвати) на шматки** кого — звертати до кого-небудь з проханнями, дорученнями і т. ін., не даючи й хвилини спокою; **Розривати (розірвати) серце** (душу, груди) — примушувати страждати, переживати, мучитися. *В'ється вона [туга] коло серця, Серце розриває* (Рудав., Тв., 1959, 118); — *Скрізь баку вбогих людей, бідаків роботящих. От що мою душу розриває! От що моє серце розшарпує!* (Вовчок, I, 1955, 348); **Розпач, відчай розривали її груди, гвалтами з'являвся такий жах, що ціпеніло серце** (Донч., V, 1957, 431); **Розривати (розірвати) увагу** чийю — заважати кому-небудь бути уважним. *Таке беззастанне наслухання так розривало його увагу, що не міг нічого з прочитаного розуміти* (Март., Тв., 1954, 242).

2. *перез.* Розносити на частини, осколки, руйнувати вибухом, пострілом, висаджувати в повітря. *Коли раптом Мов грім ударив, куля розірвала Завчасно стіну, і каміння гостре Посипалось навколо* (Л. Укр., I, 1951, 115); // *безос.* *То таку був постріл! І одначе не розірвало її [рушницю]* (Гончар, Тронка, 1963, 307).

3. *перез.* Роз'єднувати, розсувати що-небудь з'єднане, суцільне, утворюючи між його частинами провіт, проталину. *Тизович нервовим рухом розривав лози і йде далі* (Кочуб., I, 1955, 209); *Спалені губи з трудом*

розривала [баба] та білим язиком їх зволожувала (Стеф., I, 1949, 44); *Заєн ішов з боями... розриває кільця об'яв і збирає сили для наступу* (Дмит., Наречена, 1959, 95); *Війну вітер, розриваючи димову хмару* (Добр., Очак. розмир, 1965, 148); *Гнат розірвав конем коло, що замикало його з усіх боків, підкочив до однієї з каруц* (Тют., Вир, 1964, 70); // *безос.* [Я л и н а (вбігає):] *Чи чули новину! Греблю розірвало.. біля опусту...* (Кроп., IV, 1959, 353); // *перен.* Порущувати, переривати що-небудь. *Тишу розривають оплески і свильований домін* (Стельмах, II, 1962, 17); *Щось чорне та пелехате закрило світло і розірвало музику* (Кочуб., II, 1955, 216); // *розм.* Розводити в різні боки, розборюючи. *Одним із тих воєнків, що скочили розривати зціплені панів, зареготався, а другий сладенує в долоні* (Фр., III, 1950, 313); *З великими зусиллями розірвали їх [братів]* (Ірчан, II, 1958, 28).

◇ **Розривати (розірвати) сон** — будити. *Маєра ніч не спала, неспокійні думки розривали сон* (Горд., Дівчина..., 1954, 47).

4. *перез., перен.* Переривати, припиняти те, що зв'язує кого-небудь із кимсь певними стосунками. *Там розриває старий контракт, тут пиште новий* (Л. Янов., I, 1959, 432); *Забіг би [сотник] на край світу, та уже шлюб не розірве* (Кв.-Осв., II, 1956, 217); — *Імператор Никифор.. вчинив безумство, коли розірвав мир і хоче почати війну з болгарями* (Скл., Святослав, 1959, 292); *Нема в світі такої сили, яка змогла б позитнути і розірвати єдність радянських республік* (Ком. Укр., 9, 1967, 20); [Б а р а б а ш:] *Скажіть одверто, ви вирішили розірвати нашу дружбу?* (Корн., Чому поєміх зорі, 1958, 65); *Засобами сатири викриває П. Козлячок панство і українських панів, які прагнуть розпалити полум'я націоналізму, розірвати союз українців з революційною Росією* (Рад. літ-во, 3, 1957, 17).

Розривати зв'язки з ким — припиняти спілкування, стосунки з ким-небудь. *Він.. на власні гроші набув сотню примірників, щоб послати на село, до своїх, і таким робом довів, що, вірний демократичній засаді, не розриває зв'язків з народом* (Кочуб., I, 1955, 162).

5. *неперез.* Припиняти будь-які стосунки, відносини з ким-небудь. *То була хвилина, Коли з самим собою розірвав [Л. Толстой] — Із тим, колишнім* (Гіпльський, Сад., 1955, 30); *Казимир не одержував від мене відповіді на свої листи, а замість того напевне дістає повідомлення від батьків про те, що я з ним розірвала* (Вільде, На порозі, 1955, 159); // *Рішуче відмовлятися від чого-небудь, зрікатися чогось.* — *Коли б швидше видужати і тоді розірвати з минулим* (Тулуб, Людолюби, I, 1957, 40); *В багатьох країнах виникли комуністичні партії, які розірвали з опортуністичним ІІ Імтернаціоналом* (Рад. Укр., 4.XI 1954, 3).

6. *перез., перен.* Знищувати те, що обмежує чиясь свободу, самостійність, що є обтяжливим для кого-небудь. *Хто пуга рабства розрива, Мечем свободи добува?* (Граб., I, 1959, 489); *Очак у келії правдивий Іван Гус думає розірвати Окони адової!.. і диво, Святеє диво показати Очам незрячим [незрячим]* (Шеєч., I, 1963, 263); *І встане велетень з землі, розпрізветь руки грізні, і емить розірве на собі усі дроту залізні* (Л. Укр., I, 1951, 460).

РОЗРИВАТИ², *аю, а́сш, недок., РОЗРИТИ*, *аю, а́сш, док., перез. 1.* Ривчати, розкидати, розгрібати що-небудь. *Кури знову зграєю сходяться, сокотять... розривають гній своїми ніжками...* (Мирний, I, 1954, 52); *Під ногами шелестіли цілі замети сушого покрученого листя. Насті вподобався той шелест, і вона зумисне розривала ногами купи сушого листя* (Кочуб., I,

1955, 57); *Щоб зірватися, він почав, наче скажений, розривати пальцями землю, одночасно човгаючи ногами й зитаючи головою* (Трубл., I, 1955, 49); // перен., розм. Абиляк, недбало розкидає, щось шукаючи. *Стає* [Гончар]; *розрива купу Ляхів мертвих: шука когось* (Шевч., I, 1963, 136).

2. Риючи, відкидаючи землю, сніг і т. ін., робити заглиблення, яму. *Чорна вража сила, смерть її озони, бомбами розрива золоті степи* (Сос., II, 1953, 195).

РОЗРИВАТИСЯ¹, аюся, аєшся, недок., **РОЗІРВАТИСЯ**, зірвусь, зірвешся, док. 1. Від різких рухів, ривків розділятися на частини, шматки; роздиратися. *Торба трісь — і розірвалася...* (Гл., Вибр., 1951, 120); *Два разки розірвалася, і намісто пороснуло на поміст* (Н.-Лев., II, 1956, 79); // *Лопаючись, тріскаючись, розпадатися, кришиться на дрібні шматочки. В повітрі з'являлися не то білі кружечки, не то маленькі пухири, які росли, росли, розривалися беззвучно, виприскуючи в темряву світлий порошок* (Томч., Готель..., 1960, 39); *Як боляче розривається крижкий, словами зіпленкий людок на віях* (Стельмах, I, 1962, 294); // *Ставати рваним, дірявим* (про одяг, взуття). *Шевця не маш* [маш] — *сам чобіт авший, коли розірвався* (Номмс, 1864, № 11265).

◇ **Голова розривається** — про сильний головний біль. [О г н в (піднімає руку до вище на голові):] *Фу, голова розривається* (Корн., II, 1955, 25); **Серце (душа) розривається** (розірвється і т. ін.) [на шматки (куски, надріви)] у кого, чия, чий — хтось страждає, мучиться від чого-небудь, переживає за когось. *Серце в жінки розривалося від туги за рідним краєм, за дитиною, яка восталася без матері* (Донч., III, 1956, 79); *Сердешному чоловікові не до спання: серце в його на шматки розривається* (Стор., I, 1957, 24); [С е р в н а:] *Мар'яно, хіба я не знаю, хіба я не бачу, як тобі тяжко? Хіба я не мучусь сам, дилалася, що у тебе серце розривається на куски* (Вас., III, 1960, 41); — *Що маю робити? Душа моя розривається надвое! Серце нис і болить* (Н.-Лев., IV, 1956, 36); *Лиш Одисеем журюся, за ним розривається серце* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 324); *Хай серце, болю нове щецить, Розрветься... нехай! Висока честь: прийняти смерть за любий, рідний край!* (Вороний, Вибр., 1959, 60); **Серце розривається навпіл** *див. навпіл*.

2. Розділятися на частини, осколки, руйнуватися під дією вибуху, пострілу. *Бувало, що зісуються на міні ударник. Візьмуть розривається тоді міни на пароплаві. Феєрична картина* (Ю. Янов., II, 1958, 33); *Перший снаряд розриває неподатливі двіниці. Проступив другий...* (Гончар, II, 1959, 81); *Важка бомба розірвалася біля нашого окопу* (Б. Крапч., Квіт., 1959, 38); * *Образно. Село аж розривалося від пострілів* (Цюпа, Грози..., 1961, 88).

3. Роз'єднуюватися, розсуватися, утворюючи просвіт, прогалину (про що-небудь з'єднане, суцільне). *Нічого; жмари розривалися — зорі блищали...* (Вовчок, I, 1955, 162); *Далі юрби розривалися — звертали в провулки й пропадали в темряві* (Головко, II, 1957, 314); *Вибухає [вітрець] на від кількя округлих вілхотих листків, і вони закружляли у різному колі, потім це коло розірвалося і листки блискавично, мов зоробці, пурхнули кудись угору* (Стельмах, I, 1962, 128); *Туман розірвався на сходи і відразу з його вилинуло, сяючи пишною красою, золотеве сонце* (Гр., II, 1963, 129).

4. перен. Перериватися, припинятися (про те, що зв'язує кого-небудь із кимсь певними стосунками). * *Образно. — У нас з нею ще до війни ниточка розрива-*

лася. Так, знаєте, трагічні обставини (Голов., Тополя..., 1965, 29).

5. **рідко**. Припиняти свої стосунки, відносини з ким-небудь.

6. **перен**. Зникати (про те, що обмежує чинює свободу, самостійність, що є обтяжливим для кого-небудь). *Ще був народ закутий кайданами. Але вже чуло серце юнакове, живого наливаючись вогню, розірвуться, епадуть царські окопи* (Гонч., Вибр., 1959, 293).

7. **перен., розм**. Одночасно займатися багатьма справами; намагатися встигнути скрізь. *Я теж мало роблю, бо мушу розриватися на 100 частин* (Коцюб., III, 1956, 163); — *Якби я могла розірватися надвое, то я б і сіни мела, і коло печі стояла, — промовила Мотря неласкавим голосом* (Н.-Лев., II, 1956, 283); // *Дуже старатися, докладати великих зусиль, роблячи що-небудь. Він аж розривається, щоб... найаже саме йому зробити, а жінці щоб менше залилося* (Мирний, I, 1949, 172); *Контррозвідки розривалися, шукаючи нас* (Ю. Янов., II, 1958, 252).

◇ **Хоч розірвися**: а) про марність чієї-небудь зусиль, намагань. *Так повелося на вічі — не заготили слухати, хоч розірвися, не дадуть і рота роззавити* (Хижняк, Д. Галлицький, 1958, 224); б) те саме, що **Хоч надріви розірвися** (*див. надріви*). — *Хоч розірвися. І там треба побувати, і туди заглянути, і суши собі голову, чим скотину догодувати...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 107).

8. **перен**. Сильно, гучно звучати, лунати. *І від бурі, що бушує, і від грому, що так і розривається над головою, шум такий і зрозум, що страшило і загадувало* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); *За плечима у юрми билось і розривалося голосіння Маланки та плач жіночий* (Коцюб., II, 1955, 101); *Ще дужче зривів голос із репродуктора, а тим часом телефонні дзвінки аж розривалися у передпокої, владно кликали до себе* (Тич., III, 1957, 284); // *Дуже голосно ридати, кричати, співати і т. ін. Кричала [Катерина] всім своїм вством, кричала на весь світ... розривалася в сузих риданнях...* (Хотк., II, 1966, 253); *Ім було байдужієнінько, чого, власне... розривається цей лисий і товстий тубілець* (Ляля., Козацьк. роду..., 1958, 462); *Ой, нехай плаче, розірвється, а уже мене не діждеться* (Чуб., V, 1874, 789).

Як не розірвється — дуже голосно ридати, кричати, співати і т. ін. *Дужче закумкали жаби в болоті, засвітали черепаші у сазі, а солов'ї — як не розірвуться в Ратівцях* (Мирний, IV, 1955, 26).

9. **тільки недок**. Пас. до розривати¹ 1—6.

РОЗРИВАТИСЯ², ається, недок. Пас. до розривати². **РОЗРИВКА**, я, ж., діал. Розвага. В Західній Європі, а також і в Польщі драматичні вистави в школах були дуже давньою і улюбленою розривкою (Фр., XVI, 1955, 245); *За ціми приємними, вечірними розривками Раїсі непомітно збігав час* (Коцюб., I, 1955, 321); *Смичке Сусідів він і родичів своїх На верхогоні. То для молодих І свято, і розривка, і наука* (Рильський, II, 1956, 23).

РОЗРИВНИЙ, а, ё. 1. Який утворює вибух. *Вона була при зброї: у руках Бує заступ гострий, а в кишені куля. Набитая знадобом розривним* (Л. Укр., I, 1951, 115); // *Який розривається після влучення в ціль. Влає перед Романою якийсь босць, влучений розривною кулею в голову* (Гончар, III, 1959, 140); *Для зменшення витрат свицю вчені мають на меті замінити свинцеві кульки маленькими розривними снарядами* (Наука..., 7, 1967, 42).

2. **спец**. Признач. для розривання чого-небудь на частини. *Смикнувши троса, Трофімов відкрив розривний мпан, і куля, знесиліши, лягла на землю* (Наука..., 11, 1969, 52); *Розривна машина*; // *При якому*

що-небудь розривається, руйнується. *Породи.. руйнуються переважно від розривних напруж, що виникають.. під дією вибуху* (Вісник АН, 4, 1973, 25).

РОЗРИВНІСТЬ, ності, ж., спец. Абстр. ім. до розривній 2.

РОЗРИВ-ТРАВА, й, ж. 1. бот. (*Impatiens* L.). Декоративна одно- і багаторічна трав'яниста рослина родини бальзамінових. *Голосів училися [друзі] пташних, Все шукаючи розрив-трави* (Рильський, II, 1960, 147).

2. фольк. Казкове зілля, що нібито має силу розривати кайдани, відмикати замки і т. ін. — *Що нам кайдани? Я признаю такої розрив-трави, що тільки притуплю, дає їх нечистотою її порозпадаються* (П. Куліш, Вибр., 1969, 189).

РОЗРИДАТИСЯ, яюся, а́сся, док. Почати сильно, нестримно ридати. *Лукія розридалася з такою силою, що все тіло її здригалося, як у страшній пропасниці* (Довч., III, 1956, 129); *Він розридався важко, істерично, бився головою об холодну перегородку вагона* (Збан., Сеспель, 1961, 255); * *Образно. Моя пісню, вогниста, шалена... Ах, розбийся на світі акорди, Розридайсь — і затихни, як грім...* (Тич., I, 1957, 25).

РОЗРИПАТИСЯ, аюся, а́сся, док., розм. Почати рипатися (у 1 знач.).

РОЗРИСОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розрисувати. *Ще одну прикмету мало його жовте, від'яле обличчя. Воно було розрисоване темно-синіми плямами, що росілися по щокках, по носі* (Ірчан, II, 1958, 218).

РОЗРИСОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розрисовувати.

РОЗРИСОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗРИСУВАТИ**, ую, уєш, док., *перез.* Те саме, що розмальовувати. *Отож — чари чарами, а й ви не моргайте. Щоб часом голі стегна зіваки не розрисував гострий дзьоб.. гусака* (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 47).

РОЗРИСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розрисувати.

РОЗРИСУВАТИ *див.* розрисовувати.

РОЗРИТИ *див.* розривати².

РОЗРИТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розрити. *Начетверо розкопана, Розрита мозила* (Шевч., I, 1963, 222); *В широкому полі, розритому весняними гірськими водами, осіла, вкопалася в ґрунт озядла споруда військової.. залози* (Ле, Право..., 1957, 194); * *Образно. Горить, розцвітається море, розрите кормою...* (Гончар, III, 1959, 182); // у знач. прикм. *Вітер скуб солому по стрізах, а на розриті городи спускались тмари ворон* (Кожуб., II, 1955, 77); *Народ повалив од сльбуди го-мінкими юрбами, і за кілька хвилин весь майдан став як розритий мурашник* (Головко, II, 1957, 185).

РОЗРИХЛЕНИЙ, **РОЗРИХЛИЙ**, а, е. рідко. Діспр. пас. мнн. ч. до розрихляти. *Вулиця місяцями вже протрала, місяцями ж була ще вкрита рештками брудного, розрихлого теплим подихом весни снігу* (Ряб., Жайворонки, 1957, 119); // у знач. прикм. — *А там що? — кивав Лукія на вал і повагом рушає туди, ноги її по литки провалюються в ґрунзюком, розрихленому ґрунті* (Гончар, Тронка, 1963, 80).

РОЗРИХЛИЙ *див.* розрихлений.

РОЗРИХЛЯТИ *див.* розрихлювати.

РОЗРИХЛЯТИ, іє, док., рідко. Стати нещільним, розсипчастим.

РОЗРИХЛОВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗРИХЛЯТИ**, ріхлю, ріхляш, док., *перез.*, рідко. Робити нещільним, розсипчастим. *Шість раз прополовали, поки зішла над землею гичка. Потім часто розрихлювали ґрунт* (Кучер, Зол. руки, 1948, 212); *Про шовкову прядку розповіла [Скворцова] і про дощових черв'яків, які розрихлюють ґрунт* (Довч., II, 1956, 503).

РОЗРИВНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розривнювати. *Великий вплив на врожай зеленої маси має своєчасне підкошування нез'їдених решток, розкидання екскрементів і розривнювання кротових, знищення бур'янів* (Хлібороб Укр., 5, 1971, 27).

РОЗРИВНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗРИВНЯТИ**, яю, яєш, док., *перез.* 1. Робити рівним, без ям, заглибин, пагорбів і т. ін.; усувати нерівності. *За бульдозерами, які розривнюють площадку, йдуть екскаватори, які риють котлован* (Роб. газ., 10.VII 1965, 2); *Розривняєш ґрунт, переселиши його вапном, уноєши та й сади вже що бажаєш* (Стельмах, I, 1962, 142).

2. Робити гладким, прямим; розгладжувати, розправляти. *Кузьма піано вночі приніс його [прапор] на гарячих грудях, розгорнув на ліжку і міжно розривняв ажоршки* (Петльов., Хотинці, 1949, 114).

РОЗРИВНЮВАТИСЯ, яюся, а́сся, док., **РОЗРИВНЯТИСЯ**, яюся, а́сся, док. 1. Ставати рівним, без ям, заглибин, пагорбів і т. ін. *Сине, глибоже небо розгоргло своє безкрає поле, немов казало: котись по мені куди хоч і як хоч, — я буду розстилатись, розривнюватись перед тобою* (Мирний, I, 1954, 317).

2. тільки недок. Пас. до розривнювати.

РОЗРИВНЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розривняти; // у знач. прикм. *На розривняній землі розбили ми сади й сквери* (Тич., III, 1957, 44).

РОЗРИВНЯННЯ, я, с. Дія за знач. розривняти.

РОЗРИВНЯТИ *див.* розривнювати.

РОЗРИВНЯТИСЯ *див.* розривнюватись.

РОЗРІДЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розріджити. *Він [ліс] тягнеться аж до самого Любечаніюва, то змінюючись старим, добре-таки розрідженим під час революції ґазм, то знову перетворюючись у густі зарості* (Збан., Сеспель, 1961, 381); *Самки летіли над високими, що бовваніли в розрідженій літарами темряві, будинками* (М. Ол., Леся, 1960, 218); // у знач. прикм.

Населяють вони [кенгуру] широкі високотравні степи, вкриті розрідженою чагарниковою рослинністю (Посібник з зоогеогр., 1956, 19); *Розріджена атмосфера на висоті в сотні кілометрів поглинає багато теплових променів* (Наука..., 11, 1962, 56); *Під ногами чвакотіла розріджена, мов сметана, глина* (Хвняк, Килимок, 1961, 17); *М. В. Ломоносов говорив, що ніякне світло є не що інше, як світіння молекул розрідженого газу під дією електричного розряду* (Нариси розв. прикл. електр., 1957, 20).

РОЗРІДЖЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан розрідженого. *Зміни температури — наслідок великої розрідженості і малої вологості марсіанської атмосфери* (Рад. Укр., 22.IX 1956, 3).

РОЗРІДЖЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розріджити, розріджувати і розрідитися, розріджуватися 1, 2. *В насадженнях недалекою конструкції, при надмірному розрідженні... відбувається наступ ступу на ліс, і насадження поступово відмирає* (Бот. ж., X, 4, 1953, 53); *Перегрівання двигунів спричинює розрідження масляних матеріалів* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, [48]); *У барокамераз відтворювалось розрідження, близьке до природного космічного вакууму* (Веч. Кпів, 22.I 1969, 3).

РОЗРІДЖУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. ч. до розріджувати.

РОЗРІДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розріджувати.

РОЗРІДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗРІДИТИ**, ріджу, рідіш, док., *перез.* 1. Створюючи проміжки, прогалени, робити рідким, менш густим. *Після згодове бронування не тільки знищують бур'яни на 40—50 процентів, але й розпушують ґрунт, розріджують зводи бур'яків на 15—20 процентів* (Хлібороб Укр., 10, 1971,

23); М'який ґрунт боронимо легкими бородами, ще й зубки у борін розріджуємо (Рад. Укр., 2. II 1962, 4); — Наш Іван культиватором розрідить рядки уперек (Автом., Колл розлук. двос, 1959, 563).

2. Робити рідким або менш насиченим. Для боротьби з небезпечною загосвіділення на шахтах установлюють потужні вентилятори, які розріджують газ (Гірна пром., 1957, 104); Темноту ночі ледве розріджувало свіже покривало снігу (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 282).

РОЗРІДЖУВАТИСЯ, ується, **недок.**, **РОЗРІДІТИСЯ**, рідиться, **док.** 1. Ставати рідким, менш густим, щільним. Уже починають бліднути зорі на небі, якні широка смуга на сході, розріджуються сутінки (Трубл., Шхупа., 1940, 163); // Ставати нечисленним. Внаслідок зниження заробітної плати робоче населення мало-помалу розріджується, так що у відношенні до нього капітал знов стає надлишковим (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 638).

2. Ставати рідким або менш насиченим. З підняттям уяру повітря розріджується (Фіз. геогр., 5, 1956, 85).

3. тільки **недок.** Пас. до розріджувати.

РОЗРІДЖУВАЧ, а, ч. Спеціальна рідина для розрідження лаків та фарб.

РОЗРІДІТИ **див.** розріджувати.

РОЗРІДІТИСЯ **див.** розріджуватися.

РІЗ, у, ч. 1. Дія за знач. розрізати, розрізувати
1. 3. Щоб зняти шкіру із шкіри, тварину кладуть на спину і роблять розріз шкіри по середній лінії черева від анального отвору або від середини тіла до підборіддя (Вягот. чучел., 1956, 11).

2. Розрізане місце, отвір, прорізаний у чому-небудь. Вона — в чудернацькому платті, з великим бантом на спині і з боковими розрізами до самого пояса, — смішно дрібцювала на тонкіньких каблучках (Збан., Мор. чайка, 1959, 79); На порозі в здибуванні стоїть невелика повненька дівчинка, прикриваючи рукою розріз нижньої десятичної сорочки (Стельмах, II, 1962, 71); Отто.. запис пальцями рану. Але розріз був глибокий і смертельний (Тют., Вир, 1964, 459); // Форма, обрис очної щілини. Вперше вона побачила цього хлопця, його волове підборіддя, розріз розумних карих очей (Донч., V, 1957, 255).

3. Площина дійсного або уявного перерізу якогонебудь предмета. Розрізом називається таке зображення предмета, коли частина його умовно відокремлюється і накреслюється те, що розташовано в сійній площині та за нею (Слюс. справа, 1957, 81); При бурінні надглибоких свердловин дуже важко виїмати зразки гірських порід (керна), а також вичпати розрізи таких свердловин методами геофізики (Знання., 1, 1965, 8); Завершено глибинні сейсмічні дослідження Карпат, внаслідок яких вдалося побудувати сейсмологічні розрізи всієї товщі земної кори до глибини 60 кілометрів (Наука., 5, 1969, 17); * Образно. В «Звенигорі» Довженко пробує дати панорамний історичний розріз — від сивої давнини до радянських часів (Рад. літ-во, 3, 1966, 5).

△ **Геологічний різірз** — графічне зображення на вертикальній площині умов залягання гірських порід, геологічних структур. Геологи.. придіялися до найнезначніших дрібниць геологічного розрізу (Вітч., 10, 1961, 173).

◇ В (у) **рбірзі** чого, **якому** — з точки зору. В нашій республіці вже є деякий досвід розроблення комплексних планів розвитку господарства не тільки по УРСР у цілому, а й у розрізі економічних районів і областей (Ком. Укр., 8, 1968, 17); Саже цими якостями характеризуються новий італійський цикл М. Бажана, в якому

в гострому соціальному рбірзі трактується минуле і сучасне (Вітч., 11, 1961, 189); Ітій (Ітн) в рбірзі з чим — суперечити чому-небудь, не збігатися з чимсь. У поодиноких випадках він не може цілком згодитися з усталеною думкою і висловлює свої міркування, що йдуть з нею децю в розріз (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 114).

4. спец. Гірниче підприємство для добування корисних копалин відкритим способом; кар'єр. Вугільні рбірзи можна побудувати в 2—3 рази швидше, ніж шахти (Гірна пром., 1957, 40); За останні роки тут збудовано чимало нових шахт і рбірзів, де вугілля видобувається відкритим способом (Цюпа, Україна., 1960, 161).

РОЗРІЗАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розрізувати. Навкруги поле, розрізане шахтом і солотінки деревами (Коцюб., II, 1955, 235); По розрізаній коліями дорозі бігли струмки (Перв., Материн.. хліб, 1960, 132); // у знач. прикм. Коли отаке трусьє на другий день після операції, то наряд чи буде то гаразд для розрізаного сугстава (Л. Укр., V, 1956, 227).

РОЗРІЗА́ННЯ, я, с. Дія за знач. розрізати 1, 3. Прутка.. сталі перед розрізанням їх на відрізки верстатом необхідно надавати випрямленню для усунення кривизни (Технол. різального інстр., 1959, 85).

РОЗРІЗАТИ **див.** розрізувати.

РОЗРІЗА́ТИ **див.** розрізувати.

РОЗРІЗАТИСЯ **див.** розрізуватися.

РОЗРІЗА́ТИСЯ **див.** розрізуватися.

РОЗРІЗКА, в, ж., розм. 1. Дія за знач. розрізати, розрізувати 1, 3.

2. **заст.** Поділ землі, якоїсь території, встановлювання меж. Дождаємо розрізки, та ще й досі нема (Сл. Гр.).

РОЗРІЗНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розрізати¹. Народи наші бували адміністративно розрізнені (Рельський, III, 1956, 16); З розрізаними, розшараними у боля частин уже стали на очах виростати першокасні бойові корпуси (Гончар, II, 1959, 205).

2. у знач. прикм. Який не має зв'язку з іншими; роз'єднаний, поодинокий. В лісах ще зустрічалися розрізнені загони колишньої польської армії (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163); Заадка про батька живим доктором в'їдалась в розрізнені мечі думок [Дмитра] (Стельмах, II, 1962, 376); Вдалині чути звуки скрипок, удари бубна, різноманітний гамір, розрізнені вигуки, спів (Полт., Повість., 1960, 307); // Який здійснюється не зв'язаними між собою окремими групами людей. Грудневе повстання 1905 року мало своє продовження у формі цілого ряду розрізаних і часткових військових повстань і страйків літа 1906 року (Ленін, 16, 1971, 7); Стихийні, розрізнені виступи селян не могли досягти своїх мети (Слово про Кобзаря, 1961, 8); // Позабавлений внутрішньої єдності, цілісності. Шаула намагався з'єднати свої розрізнені сили (Ле, Наливайко, 1957, 333); Розрізнений колектив почав складатися в один кулак (Збан., Малин. дзвін, 1958, 178); Експоновані в музеї документи і матеріали показують слабий бойовий шлаг, який пройшла Комуністична партія Радянського Союзу, починаючи від розрізнені соціал-демократичних гуртків 90-х років XIX століття до сьогоднішнього дня (Визначні місця Укр., 1958, 78).

3. у знач. прикм. Який не становить комплексу; в якому немає окремих частин, примірянків. Зразу нагнувся [Лімбах] на руські брошури та розрізнені річники старих часописей [часописів] 50-их та 60-их років (Фр., IV, 1950, 243).

РОЗРІЗНЕНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розрізненний 2, 3.

РОЗРІЗНЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. **розрізняти**¹. *Розрізнення* — це різновидність порівняння. При розрізненні, як і при порівнянні, му. зставляємо два предмети, але вказуємо не на схожість, а на відмінність (Логіка, 1953, 39); *Здатність до розрізнення температури має дуже велике значення в житті земноводних* (Визначник земноводних..., 1955, 15).

△ Знаки розрізнення *див.* знак.

2. Відмінність, різниця між ким-, чим-небудь. *Кожна фонема визначається тим, що відрізняє її від інших фонем тієї самої мови. Через це всі фонемні кожної даної мови творять єдину систему розрізненя, де кожний член визначається серією різних протиставлень як окремих фонем, так і їх груп* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 131).

РОЗРІЗНЕНО. Присл. до розрізнення 2. *Приблизно до 1932 р. окремі обсерваторії [України] все ще працювали розрізнено* (Розв. науки в УРСР., 1957, 205).

РОЗРІЗНИЙ, а, є. 1. Признач. для розрізування. *Буде виготовлено велику серію універсальних машин з одним циліндричним розрізним барабаном* (Наука., 9, 1956, 11); *Розрізною плашкою можна змінювати.. діаметр нарізаної різи* (Практ. з машинозн., 1957, 99).

2. Який утворено розрізуванням. *При будівництві кар'єрів найбільш трудомісткою працею вважається виймання ґрунту з розрізної траншеї* (Веч. Київ, 26.VIII 1961, 1).

РОЗРІЗНИТИ¹ *див.* розрізнювати¹.

РОЗРІЗНИТИ² *див.* розрізняти¹.

РОЗРІЗНИТИСЯ *див.* розрізнятися.

РОЗРІЗНЮВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. **розрізнювати**¹.

РОЗРІЗНЮВАННЯ², я, с. Дія за знач. **розрізнювати**².

РОЗРІЗНЮВАТИ¹, ю, юєш, **РОЗРІЗНЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **РОЗРІЗНЯТИ**, нію, нієш, *док.* Відокремлювати, відділяти одне від одного. *І сумно йшли бронуваннями, що розрізняли нас стіною, — нас і ворожії полки* (Сос., II, 1958, 390); // *Розлучати кого-небудь з кимсь. — Мені шкода було розрізнати тебе з товаришем, з другим* (Гр., II, 1963, 124); *Пожовілася я, Одружилася я з безталанним сиротою — Така доля моя! Люде горді, ані Розрізники, взяли Та поєзали до прийому — Оддали в моксалі* (Шевч., II, 1963, 139).

РОЗРІЗНЮВАТИ² *див.* розрізняти¹.

РОЗРІЗНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **РОЗРІЗНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **РОЗРІЗНЯТИСЯ**, ніюся, нієшся, *док.* Розлучатися з ким-небудь, покидати когось. [О р н с я:] *Навіщо ж я з тобою, моя дитино, так надовго розрізняюсь?* (Кроп., III, 1959, 84); — *Правда, я не таюся: не хочу я розрізнятися з вами, не хочу кидати вас поміж чужих людей* (Л. Янов., I, 1959, 232); — *Мені важко і на минуточку [на хвилиночку] розрізнитися з тобою* (Кучер, Трудна любов, 1960, 326).

РОЗРІЗНЯЛЬНИЙ, а, е. Який є ознакою відмінності між ким-, чим-небудь.

РОЗРІЗНЯЛЬНИЙ, я, с. Дія за знач. **розрізняти**¹.

РОЗРІЗНЯТИ¹, яю, яєш і **РОЗРІЗНЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРІЗНЯТИ**, нію, нієш, *док.*, *перех.* і *без додатка*. 1. Сприймати, розпізнавати що-небудь органами відчуттів. *Він розрізняє кожен звук, що даленів і затихав над селом* (Турч., Зорі., 1950, 11); *Сонце є повнім блиску горіло на небі, повітря було ясне, і око могло докладно розрізняти всі форми природи* (Коб., I, 1956, 500); *Поклала [Тамара] поряд відношення з справжнім його підписом і порівняла з тим, що сама зробила — не можна розрізнити* (Хижняк, Тамара, 1959, 100); // *Визначати, відрізнити за якимись озна-*

ками. Марксистами-ленінцями розрізняють націоналізм пригноблених націй і націоналізм гноблячих націй (Програма КПРС, 1961, 41); *Не можна вже було розрізнити — вороженці то обійми чи братерства* (Хотк., II, 1966, 285).

2. Встановлювати за певними особливостями, відмінностями, характерними рисами різницю між чим-небудь. *Розрізняли лише весну, літо, осінь та зиму, а добу ділили на день та ніч* (Кожуб., III, 1956, 7); *По корі можна розрізняти дерева* (Стол.-буд. справа, 1957, 15); *.. іноді відробіткова система переходить у капіталістичну і настільки зливається з нею, що став майже неможливо відокремити одну від одної і розрізнити їх* (Левін, 3, 1970, 183).

РОЗРІЗНЯТИ² *див.* розрізнювати¹.

РОЗРІЗНЯТИСЯ¹, яється, *недок.* 1. Мати певні особливості, відмінності, характерні риси, які відрізняють що-небудь від чогось. *Як споживні вартості, товари розрізняються насамперед якісно.* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 43); *Розрізняються місцеві прийоми дерев'яних жилих будів Гуцульщини, Войківщини* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 11).

2. Пас. до **розрізнити**¹.

РОЗРІЗНЯТИСЯ² *див.* розрізнюватися.

РОЗРІЗУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розрізування.

РОЗРІЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розрізувати**. *При різанні металів ножікою необхідно міцно закріпити розрізуваний матеріал у лецатах* (Практ. з машинозн., 1957, 52).

РОЗРІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розрізувати** 1, 3. *При розрізуванні металів ножікою необхідно підібрати відповідне полотно ножіки* (Практ. з машинозн., 1957, 49); *Деякі бивні мають сліди розколювання, оббики, розрізування і т. п.* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18).

РОЗРІЗУВАТИ, юю, уєш і *рідше* **РОЗРІЗАТИ**, яю, яєш, *недок.*, **РОЗРІЗАТИ**, іюю, ієш, *док.*, *перех.* 1. Різучи, розділяти на частини, шматки. *Наглядачки ножами розрізували вірвоки на тюкал і наказували по черзі підходити і брати [одяг]* (Хижняк, Тамара, 1959, 171); *Вона ретельно вишбирувала падалицю, кожне яблучко старанно розрізала й нализувала на нитку сушитись* (Донч., II, 1956, 106); *Готували [старшокласники] біля майстерень водопійні коритця для чайок. Брали для цього старі, спрацьовані скати, розрізали їх навпіл по колу* (Гончар, Тронка, 1963, 26); *Тато щойно вінняв два щільники і розрізав їх на шматки, бо незабаром по шляху провезуть поранених червоноармійців* (Стельмах, II, 1962, 246); *Я принесла димко в дім, вже розрізала і їм* (Позн., Ми зростаєм., 1960, 45); * *Образно. На місяць набіла прозора змарка, він розрізав її своїм череслом* (Стельмах, I, 1962, 645).

Розрізувати (**розрізати**, **розрізати**) *вбду* (хвілю) — *плавучи, розсікати воду. Дужими і плавними помагали рук Олесь спленено розрізала воду* (Донч., VI, 1957, 74); *Корабель розрізав кілець першу круту пружну хвилю* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 160); **Розрізувати** (**розрізати**, **розрізати**) *деревину* — *розпилювати дерево на дошки. Рамові ледве встигали розрізати деревину, а з лососжаду робітники подавали їм другі деревини* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 134); **Розрізувати** (**розрізати**, **розрізати**) *книгу* (журнал і т. ін.) — *різучи, роз'єднувати сторінки книги* (журналу і т. ін.), що вперше читається. *Руки його тремтіли, коли розрізував.. аркуші «Московского телеграфа», № 12, того номера, де вже могла бути рецензія на поему* (Полт., Повість., 1960, 388); **Розрізувати** (**розрізати**, **розрізати**) *повітря*: а) *дуже швидко рухалося, долати опір повітря. Завчуж поймає стрілою, розрізаючи повітря, шелеснувши ку-*

щиком полину (Трубул., I, 1955, 41); б) стрімко підніматися й падати (про весло і т. ін.). *Весло із свистом розрізало повітря і стукнуло в днище вітрильника* (Донч., Вибр., 1948, 193); в) різко, гучно звучати, дувати. *Розрівав густе повітря постріл рушниці* (Кочуб., II, 1955, 73).

2. Проходити, пролягати через що-небудь, роз'єднуючи, розділяючи його. *Численні ущелини розрізують гори на частини* (Фіз. геогр., 5, 1956, 114); // *З'являється на шкірі* (про зморшку, зморшки). *Павло наче сльод та амарнів, і гостра зморшка розрізала йому перенісся* (Кучер, Прошай., 1957, 160).

◇ **Розрізувати** (розрізати, розрізати) військo (загін) — роз'єднувати військову частину (загін) противника, здійснюючи прорив. *Коли бандитам вдалося надвоє розрізати Ізній загін, він зойкнув у душі і щосили побіг у ліс* (Стельмах, II, 1962, 248).

3. Порушувати цілісність чого-небудь, роблячи надріз. *Чабанські сирицеї постолі, натягнуті ще з весни, позасихали.. на ногах так, що їх неможливо було зняти, — доводилось розрізувати ножами* (Гончар, II, 1959, 103); *Чумаченко багнетом розрівав халлеу* (Тют., Впр, 1964, 316); // *Робити на тілі, кістці поріз, розгнати яку-небудь порожнину*. *Завтрашній день твердіє у ньому, як куля, яку, не розрізавши тіла, не можна дістати* (Кочуб., II, 1955, 398).

РОЗРІЗУВАТИСЯ, устєся і рідше **РОЗРІЗАТИСЯ**, бється, недок., **РОЗРІЗАТЕСЯ**, іжеться, док. 1. Ставати, виявлятися розрізаним.

2. *Тільки недок. Пас. до розрізувати, розрізати*. *Частково затверділий метал у кристалізаторі витягується, а потім з допомогою автогенного різакa розрізується на потрібні розміри* (Наука., 1, 1957, 10); *Маріла краса на лиці, розрізалась зморшками, тільки виразисті карі очі були по-дівочому молоді* (Стельмах, II, 1962, 381).

РОЗРІЗУВАЧ, а, ч. Робітник, який займається розрізуванням чого-небудь.

РОЗРІЗУВАЧКА, и, ж. Жін. до розрізувач.

РОЗРІСТ, росту, ч., заст. Збільшення, розростання, розширення чого-небудь. *Його товариш був молодий, дуже красивий з лиця, того тилу з широкими простолінійними рисами, що у дітей віщує високий ріст, сильний розвиток кісток* (Фр., III, 1950, 245); *Дальша доля питання про мову культури, що виробляється в центрах російської імперії, яка повстала з розросту великоруського московського царства, залежала від місця тих центрів* (Драг., I, 1970, 288); *Буйний різкіст зелені; // перен. Розвиток*. *Нехай же зіллється козання з любов'ю в спілці лагідній — На вірне, дружнє побратання, На розвитк чесний добрих дій* (Стар., Вибр., 1959, 55).

РОЗРІШАННЯ, я, с., церк. Дія за знач. розрішати 1.

РОЗРІШАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗРІШАТИ**, шу, шійш, док., *нерез. і без додатка*. 1. церк. Відпускати гріха. *Пішов молитися добрий Гус. «Во ім'я господи Христа, За нас ропа'того на дрєві, І всіх апостоліє святю, Петра і Павла особливе, Ми розрішаємо гріхи святю булою сією Рабини божій...»* (Шевч., I, 1963, 263); *Підгодять люди, приляляються до його, шепочуть свої гріхи йому*. *Схимик хрестить їх. — Прошує і розрішаю. — каже* (Тєсл., З книги життя, 1949, 56).

2. *розж., рідко*. Вирішувати яке-небудь питання, приймати певне рішення. — *Голоси просим одібрать. — А як: відкрито чи шарами? — Старший, підодячись, пита. — Шарами краще, бо між нами... Та й річ са, бачите, не та, Щоб уставанням розрішати* (Мирний, V, 1955, 292).

3. *розж., рідко*. Давати дозвіл на що-небудь, дозволяти щось. — *А! так ти власть підривати! Хто тобі*

розрішає? (Головко, II, 1957, 133); *Мої драматичні твори цензура розрішила* (Мирний, V, 1955, 419); // *заст.* Дозволяти вживання скоромного під час посту. — *Отче Брємію: розрішайте-бо! В грецьких монастирях розрішають собі м'ясо і це не вважається за гріх* (Н.-Лєв., III, 1956, 377).

РОЗРІШАТИСЯ, ається, недок., **РОЗРІШИТИСЯ**, шійсья, док., рідко. і чим. Завершуватися чим-небудь, проявлятися в чомусь. *Порив її розрішається плачем* (Л. Укр., III, 1952, 275).

2. *тільки недок. Пас. до розрішати*.

РОЗРІШЕНИЙ, а, е, *розж., рідко*. Діспр. пас. мн. ч. до розрішати. *Перед смертю йому довелося побачити свою «Слобідщину».. тільки що надруковану, та ще не розрішену до випуску у люди* (Мирний, V, 1955, 385); *Ви сами знаєте, який список книжок, розрішених для шкільних бібліотек і т. н.* (Л. Укр., V, 1956, 135).

РОЗРІШЕННЯ, я, с. 1. церк. Відпущення гріхів. 2. *розж., рідко*. Дозвіл, санкція на здійснення чого-небудь. *Трохи, правда, іритували єські проволочки [зволікання] з розрішенням від попечителя* (Л. Укр., V, 1956, 380).

РОЗРІШИТИ *див.* розрішати.

РОЗРІШИТИСЯ *див.* розрішатися.

РОЗРОБИТИ *див.* розробляти.

РОЗРОБКА, и, ж. 1. Дія за знач. розробити, розробляти. *Дослідження відкритої шастки виявило майже нову малорозроблену рудно, до розробки якої мали незабаром узятись* (Досв., Вибр., 1959, 341); *Розробка заводів по боротьбі за чистоту повітря та контроль за проведенням їх у життя покладені на санітарні інспекції* (Озелєв. колг. села, 1955, 10); *В останні роки розробка проблеми засвоєння знань і вироблення навичок почала здійснюватись в нових напрямках* (Рад. психол. наука., 1958, 413); *При розробці маршрутів космічних кораблів необхідно враховувати розташування поясів радіації* (Ком. Укр., 10, 1962, 49).

2. Результат всебічного вивчення, дослідження якогo-небудь питання, якоїсь проблеми. *За проектами і розробками харківських інститутів споруджені сотні сучасних заводів, фабрик* (Ком. Укр., 3, 1970, 36); *Рекомендації та розробки українських економістів дістали всеосяжне визнання* (Наука., 3, 1971, 6).

△ **Підземна (відкрита) розробка** — спосіб добування корисних копалин. *В Криворізькому басейні широко впроваджуються нові системи підземних розробок* (Рад. Укр., 18.1 1959, 2); *Вагон призначено для робіт на відкритих розробках залізних руд та інших корисних копалин* (Наука., 8, 1963, 19).

РОЗРОБЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до розробити. *Перша лампа денного світла була розроблена у Радянському Союзі академіком С. І. Вавіловим* (Знання., 5, 1966, 4); *Розроблені великим Леніним норми партійного життя передбачають найсуворіше додержання колективності в роботі* (Ком. Укр., 1, 1968, 59); *Паан удару, розроблений в усіх подробицях, не залишає місця для сумнівів в його успішному здійсненні* (Гончар, II, 1959, 372); // у знач. прикм. — *Невже у вас немає розробленого проекту [водоймща]?* (Чаб., Тече вода., 1961, 38); *Пояснюючи розроблену програму, Ленін показав, що перша зміна, яку викликає зростання великої промисловості, — це концентрація величезних багатств в руках купки капіталістів* (Наука., 4, 1957, 1); // *розроблено, безос. присудж. сл.* *Радянські вчені пишуться тим, що вчена Павлова про вищу нервову діяльність розроблено саме в нашій країні* (Наука., 11, 1958, 32).

РОЗРОБЛЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан розробленого.

РОЗРОБЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. **розробити**, **розробляти**. *Завдяки доброму розробленню ґрунту, зораного після збирання стернвогит попередників, навіть невеликі дощі, що випадають влітку, добре зволожують верхній шар ґрунту* (Ком. Укр., 6, 1957, 24); *Місцеві професійні організації повинні проявити... уважність в розробленні нових способів зміцнення наших зв'язків з сільством* (Компартія України в резолюції і рішеннях, 1958, 244); *Радянські вчені... успішно розв'язують завдання по... розробленню системи агротехнічних заходів одержання високих урожаїв* (Овоч., 1956, 15).

РОЗРОБЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розроблювати**.

РОЗРОБЛЮВАТИ *див.* **розробляти**.

РОЗРОБЛЮВАТИСЯ *див.* **розроблятися**.

РОЗРОБЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. **розробляти**.

РОЗРОБЛЯТИ, *яю, яєш і РОЗРОБЛЮВАТИ*, *юю, юєш, недок.*, **РОЗРОБИТИ**, *роблю, робиш; мн.* **розробляти**; *док., перек.* 1. **Робити** придатним до використання, проводячи підготовчу роботу; **обробляти**. — *В одну душу йди йому завтра кукурудзиння торішнє збирати з миси, нар мають розробляти* (Ле, Право., 1957, 16); *Вона жваво вітамінювала чобітками, показуючи, як треба розробляти бетон* (Коцюба, Нові береги, 1959, 287); *Кучеров почався до свого будьдозера... познав його, минувши бомбу, вперед розробляти трасу далі* (Гончар, Тронка, 1963, 286).

2. **Виконувати** роботу по добуванню корисних копалин. *Геологи відкрили поклади срібно-свинцевої руди... Почали розробляти* (Донч., II, 1956, 12).

3. **Старанно обмірковуючи** всі деталі, **складати**, **створювати** що-небудь. *На курсах спокійний і поважний Савченко розробляв з іншими вчителями розклад лекцій* (Кпр., Впбр., 1960, 81); — *Мене вдома чекає вже... помічник, з яким я розробляю сценарій* (Ю. Янов., II, 1958, 44); *Штаб... часом не спав поряд по кілька ночей, розроблюючи воєнні плани* (Кач., II, 1958, 353); [Я рцєв:] *Олексій Лукін дав пропозицію [відвести воду]. Я розробив проєкт* (Мокр., П'єсн, 1959, 193); *Розробляючи теоретичні принципи радянського державного будівництва, В. І. Ленін особливу увагу приділяв питанням, зв'язаним з організацією збройних сил* (Ком. Укр., 5, 1969, 24).

4. **Працюючи** над чим-небудь, **розвивати**, **вдосконалювати** його. *В Ленінграді академік Яків Френкель розробив електрокаплярну теорію ділення атомного ядра* (Рибак, Час., 1960, 667).

5. *тільки док., рідко*. Те саме, що **переробити** 2. *Дізнаються [князя про зраду бояр] тоді, Як буде все готове і нікто На світї вже не зможе розробити Того, що зроблене* (Фр., IX, 1952, 250).

РОЗРОБЛЯТИСЯ, *яється і РОЗРОБЛЮВАТИСЯ*, *юється, недок.* 1. **Підаватися** обробі. *Сібу ми починаємо рано... коли температура ґрунту досягне 4—6 градусів на глибині 10 сантиметрів і ґрунт добре розробляється* (Рад. Укр., 2. II 1962, 4).

2. **Пас. до розробляти, розроблювати** 1—4. *Розмова відбулася вже в штабі... де розроблювався план дальшого наступу* (Довж., I, 1958, 178).

РОЗРОДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. **розродити**, **розроджуватися**.

РОЗРОДЖУВАТИСЯ, *уося, уошся, недок.*, **РОЗРОДИТИСЯ**, *роджуся, родишся, док.* **Народжувати** дитину. *Може, вже там і розродилась Мокрина? Кого-то їй доля цього разу пошле — сина чи дочку?* (Гончар, II, 1959, 253); * *Образно. В одну теплу дощову ніч земля розродилась молодим весняним життям* (М. Ю. Тарн., Дєнь..., 1963, 100).

РОЗРОДИТИСЯ *див.* **розроджуватися**.

РОЗРОІТИСЯ, *ітєся, док.*, *розм.* **Утворитися** (про нові рої бджіл). *Раз наймит піймав у садочку роїка, так з того одного розроілось колодок з тридцять* (Стор., I, 1957, 58); // *перек.* **Розплодитися**, **розмножитися**, **з'явитися** у великій кількості (перек. про людеи). *Оце ж тіі шукачі й слідці розроілися скрізь купами, шукаючи та висліджуючи [отамана]* (Вовчок, I, 1955, 361).

РОЗРОСТАННЯ, я, с. Дія за знач. **розростатися**. *Найінтенсивніше надтодження азоту в рослини моркви припадає... на період найінтенсивнішого розростання коренеплода* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 207); *Зливові шари звичайно утворюються на основі купчастих шлямом їх розростання* (Нар. прикмети... погоди, 1956, 115).

РОЗРОСТАТИСЯ, *ається, недок.*, **РОЗРОСТИСЯ**, *тється, док.* 1. **Виростати**, **утворюючи** нові ростки, **пагони** (про рослину). *Гай усе розростаєсь* (Вовчок, I, 1955, 253); *У черні мали пайдні дощі, і хоч хлібощі це мало допомогло, проте трави та бур'яни розрослися без міри* (Ю. Янов., II, 1958, 196); *Розрієса сад крилатий, Все колгоспне отімиє село* (Рильський, III, 1961, 79).

2. **Ставати** більшим за розміром, кількістю; **збільшуватися**. *Лист розростаєсь, на столі вже лежало двамадцять сторінок* (Голов., Тополя..., 1965, 39); *У Києві... розростаються нові квартали. Місто росте* (Загреб., Дєнь..., 1964, 195); *З високої Замкової гори видно, як широко розрієса старий Львів* (Цюпа, Україна..., 1960, 258); // *перек.* **Поширювати** сферу дії, **прояву**; **посилюватися**. *Розмови стаали більш різнобарвні і розростались* (Коцюб., II, 1955, 39); *Гидке почиття граз розрослося, розділося* (Донч., V, 1957, 483); * *Образно. З кожною гвилюною сід розростаєсь високим вінком світання* (Гончар, III, 1959, 434).

Розростатися (**розростатися**) *в що* — **збільшуватися**, **посилюючись**, **перетворюватися** в що-небудь. *Страйк... розростається в один з найвеличніших проявів робітничого руху* (Лєнін, 9, 1970, 166); *Ця радість, цей захват народний Уже розрослися в атаку* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 76); **Розростатися** (**розростатися**) *до чою* — **збільшуватися** до якихось розмірів. *Його армія мусить розростися до колосальних масштабів* (Гончар, II, 1959, 295); **Розростатися** (**розростатися**) *з чою* — **починати** **рости**, **збільшуватися** від чою-небудь. *Нимішнє багатство Терентія розрослося з Дорогетєвого чумакування, зоча вже в його грошей і тіла до решти вивітрується дуз в'яленої риби* (Стельмах, I, 1962, 316).

3. *рідко*. **Ставати товстим**; **товстїти**. *Вома б іще її [одежнїя] шанувала, та трохи сама розрослася, що вже не надягти* (Свидц., Люборацькі, 1955, 53).

РОЗРОСТИСЯ *див.* **розростатися**.

РОЗРОСТИТИСЯ *див.* **розроблюватися**.

РОЗРОЩЕННЯ, я, с. Дія і результат за знач. **розростатися**, **розростатися** 1, 2. *У дітей часто виникає своєрідне зазворовання, відоме під назвою аденоїдних розрощення, тобто розрощення лімфатичної тканини* (Шк. гігієна, 1954, 82).

РОЗРОЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розрубувати**.

РОЗРОЩУВАТИ, *ую, уош, недок.*, **РОЗРОСТИТИ**, *ошї, остїш, док., перек., рідко*. **Вирощувати** у великій кількості, **примусувати** **розростатися**, **збільшуватися**. * *Образно. — Ти, розуме... Розгитай в нїм яєні думи, Розрости бажання волі, Виплекай братєрську зоду* (Фр., X, 1954, 17).

РОЗРУБ, у, ч. 1. Дія за знач. **розрубати**, **розрубувати** 1. *Тепер розруб жєрсткого шкїртовару і висотворєння деталей низу, кромєня верху і пошиття заго-*

товок централізовано на головному підприємстві [фірми «Прогрес»] (Рад. Укр., 12. XII 1962, 1).

2. Місце, по якому розрубано що-небудь.

3. заст. Розподіл. — Коли на вас накладуть будь-який податок, ви самі повинні зробити розруб між майстрами — по справедливому (Тулуб, Людолови, I, 1957, 176).

РОЗРУБАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розрубати. Пан алхімік притає до печі цойно обпартного барана, вже розрубаного й перемитого (Ільч., Коцацьк. роду..., 1958, 411); Святослав підняв узору обличчя й кілька разів махнув мечем так, що коли б хтось понав під нього, то був би враз розрубаний... (Скл., Святослав, 1959, 606); Зорі-зоряниченьки, пісенька коліс, Кожанка розрубана на правому плечі, Опанасу байдуже, пагорб чи ліс, Ворога косити вдень чи уночі (Мал., Звенигора, 1959, 16).

2. у знач. прикм. Який має рубану (у 3 знач.) рану. На тачанці помик розрубаною головою на кулемет коваль Максим (Ю. Янов., II, 1958, 240); Гетьман спіткнувся і на Ягеллу упав в розрубаним чолом... (Сос., I, 1957, 390).

РОЗРУБАТИ *див.* розрубувати.

РОЗРУБКА, н, ж. Дія за знач. розрубати, розрубувати 1.

РОЗРУБНИЙ, а, е. Признач. для розрубання чого-небудь. Розрубні машини.. виготовляють технологічну щепу для целюлозно-паперової промисловості з відходів деревини (Наука..., 2, 1960, 21).

РОЗРУБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розрубувати 1. Зубило застосовується для розрубання на частини металу різного профілю (Слюс. інстр., 1959, 6).

РОЗРУБУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗРУБАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* 1. Рубаючи, розділяти, розсікати на частини, шматки. Воляки стинали віткачам голови, розрубували надвоє (Досв., Гюлле, 1961, 181); Якби змія їй [Жар-птиці] волю дати хто з хоробрих юнаків, мусять перше розрубати сімдесят ще й сім замків... (Л. Укр., I, 1951, 275); Тільки в грізній помстї люті, коли кров її [дівчини] текла, розрубав він офіцера од погана до сідала (Сос., Солов. далі, 1957, 44); * Образно. Холодне блакитне сльво.. розрубувало п'ятому, примушуючи море світитися срібним блиском (Горький, Опов., *перекл.* Хуторяна, 1948, 27); // Рубаючи, псувати річ. Довго рубалися вони... Розрубав на ньому [Шплові] еражий лях залізну сорочку (Довж., I, 1958, 280); // Заподіювати рубану (у 3 знач.) рану; рваняти. Горленкові стало погано. Шабля Поточького розрубала йому плече, ключицю і перші ребра (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37); // *перех.* Сильним швидким змахом чого-небудь розсікати повітря, воду і т. ін. Руки трьох сипайчів жвавіше замахали, розрубуючи воду (Ле, Міжгір'я, 1953, 274); Рубанок різко викинув уперед руки, розрубав нею важке димне повітря, ніби шаблею рубуючи незримого ворога (Цюпа, Назустріч..., 1958, 55); // *перех.* Порушувати цілісність чого-небудь, роз'єднувати, відокремлюючи щось. Кількома ударами наші війська розрубали на частини оточені дивізії ворога (Гончар, I, 1954, 60).

◇ Розрубати одним ударом (махом) — вирішити яке-небудь питання рішуче, відразу. — Тільки ми, більшовики-ленінці, розрубали все одним ударом — роздали землю трудовому народові! (Гончар, II, 1959, 228); Розрубувати (розрубати) вузол (вузал, вузлі) — швидко розв'язувати що-небудь складне, заплутане. Зі стурінок наших книг майже зовсім зник.. герой-надлюдина, який з легкістю надзвичайною розрубав усі вузли найскладніших протиріч (Літ. газ., 11. III 1959, 2); Розрубувати (розрубати) гординь вузол *див.* гординь вузол.

2. *перех.* Припняти дію, прояв чого-небудь, що зв'язує, скріплює певними стосунками. Коли ми вимовляємо слова — Пушкин і Шевченко, то називаємо імена людей, які з найбільшою силою відімали в собі найкращі думи і найважливіші прагнення двох братніх народів, дружбу яких, жіцну, як стає, так само не здатен розрубати ніхто і ніколи (Рильський, X, 1962, 31); [К р и в о н і с:] Дай боже від шляхти народ звільнити, а тоді твою угоду з ханом я мечем розрубую (Корн., I, 1955, 228).

3. *перех.* Звільнятися від чого-небудь важкого, обтяжливою. [Д. Ж у а в:] О, певне, я б не витримав їх [громадські пута] довог, якби не ви. Я б розрубав їх знову, коли інакше з них нема визволю (Л. Укр., III, 1952, 408).

РОЗРУБУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розрубувати.

РОЗРУЙ, ю, ч., *поет.*, *рідко.* Те саме, що руйнівний. Далі сльози, туга, розпач, Розруй зугублених надій, Шлях, ялиною покритий, І могила пишних мртів... (Щог., Поезії, 1958, 328).

РОЗРУЙНИЙ, а, е, *поет.*, *рідко.* Те саме, що руйнівний. Відразу й без жалю розруйні сили Зеленоу й торожу рокиту розбули, І замість недавно міцної рослини Зостались нікчемні горілі руїни (Щог., Поезії, 1958, 443).

РОЗРУЙНОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розруйнувати. Деякі будови і справді розруйновані до підмуртка і лежать звалищем (Л. Укр., I, 1951, 445); Ще одна воєнна зима. З голодом, голодом, тифами. Ні, це було понад силу розтерзаній, розруйнованій громадянською війною країні (Гончар, II, 1959, 371); Кімната була зовсім розруйнована, наче тут давно ніхто не жив (Ю. Янов., II, 1954, 35); // у знач. прикм. Через тиждень не знать було розруйнованого двору: все стояло на своїх місцях (Мирний, I, 1949, 359); Набив [Альоша] старого лампачу, що сипався з розруйнованої задньої стіни колишнього сарайчика, і зарився глину (Мек., II, 1957, 248); // розруйновано, *безос. присудк. сл.* Міста нема, все розстрошено, розруйновано дотла (Гончар, II, 1959, 402).

РОЗРУЙНОВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗРУЙНУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* Те саме, що руйнувати. Кризь розчинені наестіж двері видно етажерку з книжками та високе ліжко з горою білосніжних подушок, що їх мати рідко й розруйнує, бо влітку найчастіше вона спить на оцій каначці (Гончар, Тронка, 1963, 102); [С г и п т я н и я:] А ти? Що б ти зробив, якби ти вісьним став? [Г е б р е й:] Я! Що зробив би я? Розруйнував би усі ті храми ваші й піраміди! (Л. Укр., II, 1951, 246).

РОЗРУЙНОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗРУЙНУВАТИСЯ**, ується, *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що руйнуватися. За роки війни стійбище розруйнувалося, перетворилося в пустиринце: кошари порозтязувано, землянки порозвалювалися (Гончар, II, 1959, 420); Згодом і сам уже став [Отава] боятись, щоб часом не розруйнувалося їхнє товариство (Загреб., Диво, 1968, 13).

2. тільки *недок.* Пас. до розруйнувати.

РОЗРУЙНУВАТИ *див.* розруйнувати.

РОЗРУЙНУВАТИСЯ *див.* розруйнуватися.

РОЗРУМ'ЯНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розрум'янити. Щедро, у всю щоку, розрум'янена вітром, ступала [Настя] повагом вузьенькою второваною стежечкою (Ряб., Золототисячник, 1948, 49); — Добридень! — привітався Іван, розрум'янений від збудження (Кол., Терен., 1959, 36).

2. у знач. прикм. Який розрум'янився, став рум'яним. Молода розрум'янена дівчина з росянками радості

на віях дерла на шатки вовняну червону хустину і роздавала хлопцям, що чіпляли їх до кашкетів, а то й просто до сорочок (Вільде, Сестри..., 1958, 268); Розрум'янте догасте обличчя здригалося од змилювання (Стельмах, На. землі, 1949, 327).

РОЗРУМ'ЯНИТИ *див.* розрум'яновати.

РОЗРУМ'ЯНИТИСЯ *див.* розрум'яноватися.

РОЗРУМ'ЯНІЛИЙ, а, е. Який став рум'яним. *Повні.. блиску очі і личко лавкає, розрум'яніле, персиковотуге...* (Гончар, Тронка, 1963, 167); *Перед очима невідступно стояла Ярина. Схвилювана, розрум'яніла, соромливо ховала очі* (Збан., Малин, дзвін, 1958, 343).

РОЗРУМ'ЯНОВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРУМ'ЯНИТИ**, юю, виш, *док.*, *перех.* 1. Робити дуже рум'яним, викликаючи рум'янець на чьому-небудь обличчі.

2. *розм.* Густо покривати рум'янами (шоки, обличчя).

3. *перех.* Забарвлювати в червоний, рожевий кольорі, надавати чому-небудь багряного відтінку. *Ходить полем щедре літо... Наливає колоски, Розрум'янює садки* (Стельмах, Живі огні, 1954, 82).

РОЗРУМ'ЯНОВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗРУМ'ЯНИТИСЯ**, ююся, нишся, *док.* 1. Ставати дуже рум'яним, покриватися рум'янцем. *Не минуло багато часу, як вона знову обігла в тату, вже густо розрум'янившись чи то з морозу, чи від змилювання* (Гончар, II, 1959, 149); *Андрійкові очі блищали, личко розрум'янилося* (Собко, Звич. життя, 1957, 64).

2. *розм.* Густо покривати собі шоки, обличчя рум'янами.

3. *тільки недок.* Пас. до розрум'яновати.

РОЗРУХ, у, ч. 1. Велика, безладна метушня, біганина. *Я й досі пам'ятаю, .. де ярмарок стояв; шумить мені досі увесь той гук, гомін, розтіч і розрух* (Вовчок, VI, 1956, 230).

2. Заколот, бунт людей, обурених, невдоволення чим-небудь. *Із-за того календарного роздору прийшло у Львові на саме різдво 1578 р. до великого розруху* (Фр., XVI, 1955, 415); *А ви, три Мстиславенки славі, З доброго знізда шестокрильці козани! Не боляи, не розрухом собі землі добували...* (Мирний, V, 1955, 272); *Університет [Київський у 1884 р.] справляв ювілей свого існування, який закінчився студентськими розрухами й замкненням університету на піроку* (Сам., II, 1958, 390).

3. Тривога, замішання; сильний переполюх. *Страшний розрух зробився в селі* (Фр., VI, 1951, 93); *Есесівці поїхали десь далі, нічний розрух скінчився, злякані люди виповали з прикриття* (Загреб., Шепіт, 1966, 82).

4. Розбрат, незгода де-небудь або між кимсь. — *Такий там розрух, що батько сина, а чоловік жінку забувають, як звати...* (Вовчок, VI, 1956, 334).

РОЗРУХА, и, ж. 1. Повний розлад, розвал, перев. у господарстві, економіці країни. *В боротьбі проти іноземних інтервенцій, на полях бити, у голоді й розрусі створювалося перша в світі Радянська держава* (Рад. літ-во, 5, 1957, 76); *Нова економічна політика була розрахована на подолання розрухи, на створення фундаменту соціалістичної економіки* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 12).

2. *рідко.* Перетворення в руїни, руйнування.

3. *заст.* Розбрат, незгода. — *Се мов — й те мов, — брат братові казали: Кожну малу за велике мали. Поміж себе розруху кували* (Мирний, V, 1955, 267).

РОЗРУХАТИ *див.* розрухувати.

РОЗРУХАТИСЯ *див.* розрухуватися.

РОЗРУХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРУХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що розворушувати 2.

— *Вона все так завзято мовчала, що я остаточно втратив надію розругати її до переписки зо мною* (Коб., II, 1956, 310); *Я емисне затіває яку-небудь далеку прогуляку [прогулянку] чи поїздку, аби хоч трохи розругати бідного хлопця* (Хотк., I, 1966, 156).

РОЗРУХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗРУХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що розворушуватися 2.

РОЗРУШАТИ *див.* розрушати.

РОЗРУШАТИ, аю, аєш і **РОЗРУШУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРУШИТИ**, шу, шиш і **РОЗРУШАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Розворушувати. *Ідуть доці все дрібні, землю розрушають і траву устилають* (Сл. Гр.); *Уміє і кожне він дитя Розрушати, взяти мов за руку, Збудити власні в нім думки* (Фр., X, 1954, 279).

РОЗРУШИТИ *див.* розрушати.

РОЗРУШУВАТИ *див.* розрушати.

РОЗРУМАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Те саме, що розрїмчатися.

РОЗРУМАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати плакати, пхикати; розплакатися, розпхикатися. *Чи вітатиме вона, чи слеза покотиться — Тимоха і чепується: — Чого зітхавш? Чого розрумсалась?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 191); *Одарка стопила дічаток на руки. Потруєжені маллята розрумсалиси* (Панч, Синів., 1959, 57).

РОЗРЯД¹, у, ч. 1. Група осіб, ряд предметів або рід явищ, об'єднаних однією чи кількома спільними ознаками. *Посадське населення поділялось на кілька розрядів, залежно від можності* (Іст. СРСР, I, 1956, 174); *Цілком справедливим буде віднести фейлетони Самійленка періоду першої російської революції до розряду суспільно-політичних, соціальних* (Рад. літ-во, 8, 1965, 23); *В різниці всі роботи розбили в основному на чотири розряди і встановили відповідні розміри оплати в карбованцях* (Колг. Укр., 4, 1959, 7); *// у сполуч. із порядк. числ. або прикм. Ступінь, гатунок. * Образно. [Н а т а л я:] А це — рецензії. [К р и в н и ц ь к а:] Ну й розчистили ж його [Ружевського]. [В а с я:] По першому розряду* (Мех., I, 1957, 395).

2. *перех. у сполуч. із порядк. числ. або прикм. Ступінь виробничої, спортивної і т. ін. кваліфікації. В машинобудуванні кваліфікацію робітників поділяють на 8 розрядів. Перший розряд визначає найнижчу кваліфікацію, а восьмий — найвищу* (Токарна справа..., 1957, 230); *Майже всі механізовані роботи оплачують по п'ятому розряду, а основні ручні роботи на кукурудзі — по третьому і четвертому розрядах* (Колг. Укр., 11, 1961, 18); *Існуюча класифікаційна програма з гурдожної гімнастики передбачає послідовний перехід від нижчого розряду до вищого* (Худ. гімнаст., 1958, 4).

3. В арифметиці — місце цифри при письмовому позначенні числа. *Кожна електронна лічильна машина має певну кількість розрядів. Усі числа, з якими доводиться мати справу при обчисленнях, повинні укладатися в цю кількість розрядів* (Наука..., 7, 1956, 4).

4. У Московській державі XVI—XVII ст. — центральна урядова установа, яка відала служливіми людям, військовими справами і управлінням південних прикордонних областей.

РОЗРЯД², у, ч. 1. Дія за знач. розрядити¹, розряджати і розрядитися¹, розряджатися 1—3.

2. Втрата електричного заряду яким-небудь тілом; явище, що супроводжує цю втрату. *Головним джерелом атмосферних перешкод є грозові розряди — блискавки, що виникають між хмарами та між хмарою і землею* (Осн. радіотехн., 1957, 169); *М. В. Ломоносов говорив, що пієнічне світло є не що інше, як свічення молекула роз-*

рідженого газу під дією електричного розряду (Нариси розв. прикл. електр..., 1957, 20); * Образно. Чуси тіла кожним наповненим куточком Своє тривожене щастя, розряди життєвої (Бажан, Вибр., 1940, 100).

РОЗРЯДЖАННЯ, я. с. Дія за знач. розряджати¹ і стан за знач. розряджати¹ 1—3. Розряджання лейденської банки здійснюється за допомогою спеціального розрядника (Курс фізики, III, 1956, 44).

РОЗРЯДЖАТИ¹, аю, аєш, недок., **РОЗРЯДИТИ**, ріджу, рідши, док., перек. 1. Виймати заряд і вогнепальної зброї або з міни, бомби, снаряда і т. ін. Павло вийняв пістолета й розрядив його (Кучер, Голод, 1961, 228); // Звільняти зброю від заряду, стріляючи з неї. Вони відступали. А за погодини знову підкрадалися, щоб трьома-чотирма пострілами змусити ворога розрядити ті кулеметні стрічки (Мак., II, 1957, 275); На нього ринули партизани. Кат встиг розрядити в них револьвер, завашиши трьох чоловік (Воскр., Весна..., 1939, 64).

2. Позбавляти що-небудь електричного заряду. Розряджання лейденської банки здійснюється за допомогою спеціального розрядника. Розряджати банку, доторкуючись до її обкладок руками. небезпечно для життя (Курс фізики, III, 1956, 44).

3. перек. Послаблювати або ліквідувати напруженість кого-небудь. Загальний сміх розрядив гостру суперечку між полковниками та гетьманом (Ле, Наливайко, 1957, 81); Прийняте рішення розрядило йому погані настрої, і він уже ласкаво подивився на свого учня (Павч, II, 1956, 438); Сварливу, затлу атмосферу першою розрядила моя добренька рідненька матуся (Ковінька, Кутя..., 1960, 143).

РОЗРЯДЖАТИ², аю, аєш, недок., **РОЗРЯДИТИ**, ріджу, рідши, док., перек., розм. Дуже гарно, пишно вбирати, одягати кого-небудь.

РОЗРЯДЖАТИСЯ¹, ається, док. 1. Звільняється від заряду внаслідок пострілу або вибуху; ставати розрядженим (про вогнепальну зброю, міну, бомбу, снаряд і т. ін.). Чуті, як б'ють німецькі самоходи. Мовби працюють самі, без людей, автоматично розряджаючись і знову автоматично заряджаючись (Гончар, III, 1959, 365); — Пам'ятайте: найменший непослух, .. підозрілий рух — і в ту ж мить наші револьвери розрядяться у ваші голови (Трубл., II, 1955, 415); * Образно. Існують вулкани, які час від часу розряджаються надзвичайно спустошливими виверженнями (Наука..., 6, 1958, 56).

2. Втрачати електричний заряд (заряди). Заряджене тіло, перебуваючи в іонізованому газі, притягає до себе вільні заряди протилежного знака, які і нейтралізують заряди на тілі, внаслідок чого це тіло розряджається (Курс фізики, III, 1956, 61); Щохвилини сотнями блискавок розряджається величезна енергія грозових змар (Веч. Київ, 5.І 1968, 2).

3. перек. Послаблювати або зникати (про напруженість чого-небудь). Спазми здавили Романові горло, і нервово напруження цілої ночі розрядилось нарешті (Головко, II, 1957, 613); Тягуча й зрадлива тиша в кімнаті розрядилася дужим сміхом (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 233).

4. тільки недок. Пас. до розряджати¹. **РОЗРЯДЖАТИСЯ**², аюся, аєшся, недок., **РОЗРЯДИТИСЯ**¹, ріджуся, ріднешся, док., розм. Дуже гарно, пишно вбирати, одягатися. Він знає її дівою здоровою, повновидою, .. сьогодні розрядиться, а завтра ще лучче [краще] (Кв.-Осн., II, 1956, 459); [П а л а ж к а:] Він, наче снігур той, розрядився! (Мирний, V, 1955, 251).

РОЗРЯДЖЕНІЙ¹, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розряджати¹.

РОЗРЯДЖЕНИЙ², а, е, розм. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розряджати².

2. у знач. прикм. Дуже гарно, пишно вбраний, одягнений. Хлібороби якось понуро дивилися.. на молодого панича, що разом з розрядженою Мариною літав гордою скаженою тройкою коней (Мирний, III, 1954, 232).

РОЗРЯДЖЕННЯ, я. с. Дія за знач. розряджати¹, розряджати і стан за знач. розрядитися¹, розряджати¹ 1—3. Невже ж він не бачить, не відчуває, що атмосфера довкола нас починає згущуватись і що саме від нього повинно прийти розрядження цієї атмосфери (Вільде, Сестри..., 1958, 539).

РОЗРЯДИТИ¹ див. розряджати¹.

РОЗРЯДИТИ² див. розряджати².

РОЗРЯДИТИСЯ¹ див. розряджати¹.

РОЗРЯДИТИСЯ² див. розряджати².

РОЗРЯДКА, в, ж. 1. Дія за знач. розрядити¹, розряджати і розрядитися¹, розряджати¹ 1—3. При експлуатації акумуляторів не можна допускати їх повної розрядки, бо при цьому псуються пластини і акумулятори виходять з ладу (Автомоб., 1957, 214).

2. перек. Послаблення або зникнення напруженості чого-небудь. Радянський Союз і всі братні країни соціалізму, проводячи ленінську миролюбну зовнішню політику, активно борються.. за припинення гонки озброєнь, за розрядку міжнародної напруженості (Ком. Укр., 5, 1970, 43); Словесні пустотливі баталії вносили розрядку в клопітні дні [Максима і Хоми], щирість заповнені книжками, конспектами (Рибак, Час..., 1960, 280); [Т в м о ф і й:] Ти навіть не уявляєш собі, як мені зараз потрібна розрядка... (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 56).

3. друк. Розбивка літер у слові для виділення його в тексті. Філософська ідея твору [«Похорон друга» П. Тичини].. підкреслюється, відтіняється і виділяється у виділених самим автором розрядкою поданих абзаців (Рильський, III, 1956, 408).

РОЗРЯДНИЙ¹, а, е. Стос. до розряду (див. розряд¹).

РОЗРЯДНИЙ², а, е. Стос. до розряду (див. розряд²).

Ефективність акумулятора залежить від.. поверхні пластин акумулятора, величини розрядного струму і температури електроліту (Автомоб., 1957, 214); Причиною виникнення катодних променів є бомбардування металевого катода в розрядній трубці позитивними іонами сильно розрідженого газу (Курс фізики, III, 1956, 142).

РОЗРЯДНИК¹, а, ч. Спортсмен, який має певний розряд (див. розряд¹ 2). Особливо заохочуються молоді науковці підводним спортом.. 180 чоловік стали розрядниками (Веч. Київ, 19.ІІ 1968, 1); Коли він, мало не зрававшись, в одну мить скотился зі щогли й кинувся був до борту, сама ж Тоня схопила його за руку: — Не смій! Не доженеш! Утонеш! І таки ж правда: тут і майстер-розрядник з плави наоряд чи б дознає (Гончар, Тронка, 1963, 242).

РОЗРЯДНИК², а, ч. Автоматичний прилад або пристрій для захисту електричного устаткування від перенапруги. Для захисту устаткування підстанцій і насаперед трансформаторів від перенапруги застосовують розрядники, які відводять перенапругу в землю (Довідник сіль. будівельника, 1956, 235); Під час обходів після грози обхідник повинен.. також оглянути установлені на лінії розрядники (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 47).

РОЗРЯДНИЦЯ, і, ж. Жін. до розрядник¹. Серед робітниць багато спортсменок-розрядниць (Веч. Київ, 8.ІІ 1958, 2).

РОЗСАДА, я, ж. Молоді рослини, які спочатку вирощують у парниках, теплицях і т. ін., а потім пере-

саджують у відкритий ґрунт. *Нимидора* поливала розсаду на градках (Н.-Лев., II, 1956, 188); *Горпинина ланка* вже висаджувала розсаду на ділянку (Десяк, Десну..., 1949, 210); *При правильній експлуатації парників і теплиць можна вирощувати достатню кількість розсади і набагато збільшити виробництво ранніх овочів* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 14).

РОЗСАДЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розса́дити. Стефко, сидячи на грубій корені, як який король, видавав накази і обділював розсадженою довкола дитвору рівно покращеними шматочками брускою (Фр., VI, 1951, 148); *Розкинулись широкими гілками Поважні дерева, розсажені рядами* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рвльського, 1949, 75).

РОЗСАДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розса́дити, розса́джувати. Співнивши свою працю, мати прикинула мене, передаючи мені кільканадцять чудових братків до розсадження (Коб., III, 1956, 18).

РОЗСАДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розса́джувати і розса́джуватися. Почався звичайний порядок першої години: укладання каталога, знайомлення вчителя з учениками, розсаджування по місцях (Фр., IV, 1950, 218).

РОЗСАДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗСАДИТИ**, саджу́, садити́ і розм. **РОЗСАДОВИТИ**, довлію, довшити; мн. розсадовлять; док., *перек.* 1. Садовити всіх або багатьох на місяці. *Донія з дружками розсаджувала гостей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 167); *Вихователька їх розсадила На стільчиках — дічаток чепурних І хлопчиків, до пустоція охочих* (Рвльський, III, 1961, 160); *Сироватка розсадовив.. діток на дивані і на столі* (Мокр., Сто., 1961, 69).

2. Розмішати окремо один від одного, в різні місця. *Щоб індікчята не скучувались від голоду і не зинули, їх у перші дні перебування в таборах на ніч розсаджують.. у спеціальні ящики* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 22).

3. Садити рослини, дерева, розташовуючи їх певним чином. *А хто на гурторі розсаджує садок, Дорідні вишеньки кохав І ножиком крием до яблуньок, грушок, Спильшиши [сплявши], різочки щепляє* (Бор., Тв., 1957, 58); *Над водою, над рікою у горичках з тарфозною Огородницька бригада Розсадила всю розсаду..* (Стельмах, V, 1963, 327); // *Розріджувати* рослини способом пересаджування. *Сіяючи зерняткових порід Мічурін через рік розсаджував на більшій віддалі* (Юним мічур., 1955, 54).

4. тільки розса́джувати, розса́дити, розм. З силою розбивати, розламувати, розколювати що-небудь. *Доводилося пробиватися крізь грубу піскову скелю, в якій камінь треба було розсаджувати динамітовими набоями* (Фр., VIII, 1952, 414); *Прибігла Міля, вдаривши руками об поли, зарепетувала.. — А щоб ви макітру свою розсадили!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 123); * *Образно.* *Думки посідали Зінька, .. гнітили йому серце, розсаджували голову* (Гр., II, 1963, 324); // *безос.* *Як ми тебе [барплю] не вип'ємо, — бодай тебе розсадило* (Сл. Гр.); // *тільки док.* *Сильно поранити. — Обережно-бо! — скрикнула Оріса. — Ти спросоння собі це й голову розсадиш* (Стар., Облога., 1961, 81); // *безос.* *Гладкий майже невідоманий, так розсадило йому вилицю* (Довж., Зач. Десна, 1957, 429).

РОЗСАДЖУВАТИСЯ, усмося, утесея, *недок.*, **РОЗСАДИТИСЯ**, сідемоя, сідетеса, *док.* 1. Сідати на свої місця (про всіх або багатьох). — *Дорогі гості! Прошу до столу, — командувая голова. Люди повагом розсаджувались* (Б. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 41); *При полі Федота дядьки стизли і чуженько розсілися по-від стіною* (Тют., Впр. 1964, 213).

2. тільки *недок.* Пас. до розса́джувати.

РОЗСАДИТИ *див.* розса́джувати.

РОЗСАДКА, п, ж. Дія за знач. розса́дити 3.

РОЗСАДНИЙ, а, е. Прикм. до розса́да. *На Херсонщині помідори вирощують розсадним і безрозсадним способами* (Хлібороб Укр., 3, 1965, 28); *Встановлено, що фосфор дуже потрібний помідорам у розсадному віці, зокрема при полі другого листочка* (Колг. Укр., 3, 1958, 39); // *Який розводиться за допомогою розсади. Агротехніка баклажанів має базато спільного з вирощуванням розсадних помідорів* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 181); *Розсади культури.*

РОЗСАДНИЙ, а, е, с. г. Признач. для розса́джування. **РОЗСАДНИК**, а, ч. 1. с. г. Спеціальний ящик із землею для вирощування росади овочевих і кормових культур, а також декоративних рослин. *Розсаду вирощують у парниках або розсадниках, бо в теплицях у цей період буває занадто висока температура* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 63).

2. с. г. Місце, ділянка, де вирощують молоді рослини для пересадки. *Біля будинку, на невеличкому клантіку землі, що пустував, він улаштував свій перший розсадник* (Юним мічур., 1955, 11); *У розсаднику саджанці добре розвиваються і вже однокорічки формують добру крону, а у дворічному віці дають добрий садінний матеріал* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 27); *Максим Гнатюч пройшов у кімнаті саду. Тут у нього невеличкий розсадник. Кілька стень саджанців яблунь, груш, абрикосів* (Збав., Над Десною, 1951, 179).

3. *перен.* Те, що в зосередженні, джерелом чогонебудь. *Можемо припустити, що .. перша греко-руська академія в Острозі була коли не першим, то все-таки в тім часі головним розсадником релігійної драми* (Фр., XVI, 1955, 213); *Гуртки самодільного мистецтва, народні театри можуть бути, та в багатьох місцях і є, не тільки виконавськими колективами високої майстерності, але й розсадниками доброго репертуару* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 13).

РОЗСАДНИЦЬКИЙ, а, е, с. г. Прикм. до розса́дник 1, 2. *Чистосортність, високоякісність і довговічність виноградних насаджень значною мірою залежать від розсадницьких господарств* (Колг. Укр., 9, 1961, 35).

РОЗСАДОВИТИ *див.* розса́джувати.

РОЗСАДОДЖАЛКА, п, ж., с. г. Машина для садіння розсади овочевих і кормових культур. *Готуючи до роботи розсадосаджалку, потрібно забезпечити, щоб корені рослин були звернені до садильниці* (Механ. і електриф., 1953, 84).

РОЗСАДОСАДИЛЬНИЙ, а, е, с. г. Признач. для садіння розсади. *Висаджують розсаду на постійне місце ґрунчу і розсадосадильними машинами* (Овоч., 1956, 111).

РОЗСАПАТИ *див.* розса́пувати.

РОЗСАПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСАПАТИ**, ію, ієш, *док.*, *перек.*, с. г. Обробляючи, розпушувати землю сапою.

РОЗСАТАНІЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мнв. ч. до розса́таніти; // у *знач.* *прикм.* *Гій мріється далеко небо безхмаре, білі розпечені палом мури, сілнуче сонячне світло й реуча юрба, розсатанілі обличчя* (Стар., Облога., 1961, 7).

РОЗСАТАНІТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати дуже лютим. *Вона майнула до дверей, ухопилася за клямку, щоб швидше утекти, як розсатанів Варка* (Л. Янов., I, 1959, 249).

РОЗСВАРИТИ, сварію, сваріш, *док.*, *перек.*, *розм.* Віклякати сварку між ким-небудь; посварити. *Така жінка у тама Батія — в одного руського князя землею відібрати, другому дати, щоб і князів розсварити між*

собою, і силу руську роз'єднати (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 529).

РОЗСВАРИТИСЯ, сваріюся, сварішся, док., розм. Посваритися з ким-небудь; розійтисся. — Коли б то вока сиділа не в Києві, а десь на українзах, то знала б, яка загроза суне з поля і хто її на нас насилає, — окрай розсварішисся, крикне Добислав (Скл., Святослав, 1959, 126).

РОЗСВЕРБІТИСЯ, бітисся, док., розм. Почати сильно свербяти. [Настя:] Ви ж обіщались, вдається, провести Прісю? [Костя:] Не бітисесь: знайдеться хтось, що й без мене проведе. А в мене оце саме язик розсвербієся (Вас., III, 1960, 171).

РОЗСВЕРДЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розсвердлити.

РОЗСВЕРДЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розсвердлити.

РОЗСВЕРДЛИТИ див. розсвердлювати.

РОЗСВЕРДЛИТИСЯ див. розсвердлюватися.

РОЗСВЕРДЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсвердлювати. Спосіб застосування зенкера аналогічний використанню свердла для розсвердлювання отвору (Різальні інстр., 1959, 109).

РОЗСВЕРДЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗСВЕРДЛИТИ**, лю, ліш, док., перек. Свердлячи, розширювати отвір у чому-небудь. Це агрегат [радіально-свердильний верстат] широкого профілю — на ньому можна свердлити, розсвердлювати, зенкувати, розвірчувати отвори, робити маріку у великих корпусних деталях (Веч. Київ, 13.XI 1969, 4).

РОЗСВЕРДЛЮВАТИСЯ, юєтисся, недок., **РОЗСВЕРДЛИТИСЯ**, йтисся, док. 1. Ставати ширшим внаслідок свердління (про отвір у чому-небудь). Свердління у суцільному матеріалі отворі великого діаметра виконують кількома свердлами. Спочатку просвердлюється отвір меншого діаметра, а потім він розсвердлюється до потрібного розміру (Токарна справа..., 1957, 164).

2. тільки недок. Пас. до розсвердлювати.

РОЗСВІНУТИ див. розсвітати.

РОЗСВІНУТИСЯ див. розсвітатися.

РОЗСВІТ, у, ч. Пора доби перед сходом сонця; світанок. У лютих битвах м'ємось недарма В гарячі ночі, в розсвіти глузі, Ненавидим важкі фашистські ярма, Катієвські руки, підлі і лихі (Мал., II, 1956, 108); // Освітлення, забарвлення неба над горизонтом на світанку; ранкова зоря. Препишиши розсвіт розгоряєш на сході [сході] (Фр., XIII, 1954, 175).

◇ На розсвіті — рано вранці. На розсвіті добре спання, хто не знає закоханих (Чуб., V, 1874, 34).

РОЗСВІТАННЯ, я, с., поет. Розсвіт. Прошай, годину розсвітання За вічним снігом на горі, І явори над Алазанню, Як вартові богатырі (Мал., Звенигора, 1959, 25); Ти мене кличеш звечора й зрання, Ти мене кличеш пізньої ночі, Ти мене кличеш в ясне розсвітання, Думи мені повітряні пророчи (Забашта, Квіт., 1960, 70); І ливались в синій далах З яснovidим розсвітанням Над Дніпром воєні заграви, Дальні сльва Дніпрогесу (Ус., На. берегах, 1951, 164).

РОЗСВІТАНОК, яку, ч., рідко. Те саме, що розсвіт.

◇ На розсвітанку — те саме, що На розсвіті (див. рбсвіт). Озрім Іванович на розсвітанку Виходить в поле, де блищить роса (Шпорга, Вибр., 1958, 78).

РОЗСВІТАТИ, ає, недок., **РОЗСВІНУТИ**, ні; мнв. ч. розсвів, віла, ло і розсвінув, нула, ло; док. 1. Ставати світлішим, яснішим із настанням світанку. Зоря розсвітала, день починає білати (Вовчок, I, 1955, 192); От ранок розсвіта. Вітрець пахучий віє; Мір'ядами [мірадами] квіток дижули вже поля (Крим., Вибр.,

1965, 267); Сон літньої ночі колиш мені сниться, Коротка та літня нічка була, І сон був короткий, — він хутко змінився І зник, як на сході зоря розсвіла (Л. Укр., I, 1951, 90); * Образно. Не розсвітає мій день сумний, Пригоди тисли несеселі, — І я блукав, мов навісний, Без крихти хліба та оселі (Граб., I, 1959, 206).

2. безос. Наставати (про світанок); світати, розсвітатися. Гей, товаришу, вставай, Розсвітає..! (Шер., Щастя., 1951, 62); Так рано встає, що аж на порозі розсвінуло (Номіс, 1864, № 13900); Устала [Маруся] (бо вже і розсвіло) і зараз прийнялася поратись (Кв.-Осн., II, 1956, 52); * Образно. Мій Осуне, веселий мій друкарю, Мерщій, мерщій на світі б розсвіло! (Бажан, Рокн, 1957, 308).

РОЗСВІТАТИСЯ, ається, недок., **РОЗСВІНУТИСЯ**, нється, док. Те саме, що розсвітати. Світ вже біленький розсвітаєсь, як ми з того весілля повертали додому (Вовчок, I, 1955, 191); * Образно. І я життям багатим розсвітаюсь.. Я стверджуюсь, я утверджуюсь, бо я живу (Тич., II, 1957, 162).

РОЗСВІТІТИ див. розсвічувати.

РОЗСВІТІТИСЯ див. розсвічуватися.

РОЗСВІЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗСВІТІТИ**, свічу, світиш, док., перек. і рідко без додатка, розм. 1. Запалювати що-небудь для освітлення, примушувати горіти. Сухою рукою черкає Христос об стіла сірник і розсвічує дві свічки, встромені в білий хліб (Ірчан, II, 1958, 123); Запали в печі.. От вона розсвітила (Сл. Гр.).

2. Заливати, заповнювати сйвом, світлом, освітлювати. Хай тут на низини, де холод, тінь, дежров'ю зрошена дороги рінь, упаде блиск, що нам розсвітить шлях.. (У. Кравч., Вибр., 1958, 198); * Образно. Ці очі розсвічують смагаєо-рум'яне обличчя дівчини (Літ. Укр., 22.XII 1967, 4).

РОЗСВІЧУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗСВІТІТИСЯ**, світітисся, док., розм. Починати сяяти, світитися. Її очі зверталися туди, мов притягані таємною силою, розсвічуючися розкішно (Коб., I, 1956, 518); Тільки що зірочки засяли.. на небесах, тільки що розсвітлились (Кв.-Осн., II, 1956, 40); // перек. Прояснитися. Лиша й досі зазнає він чимало.. але все то лихо тепер неможезло в його молодій пам'яті, — ні, не щезло.. розсвіталося якось (Фр., IV, 1950, 482).

РОЗСЕКРЕТИТИ див. розсекречувати.

РОЗСЕКРЕТИТИСЯ див. розсекречуватися.

РОЗСЕКРЕЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розсекретити.

РОЗСЕКРЕЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розсекретити.

РОЗСЕКРЕЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗСЕКРЕТИТИ**, ечу, етиш, док., перек. 1. Робити доступним, відомим те, що раніше було секретним, таємним. — Ви як мали право розсекречувати таємні документи штабу? — сухо запитає а писаря (Збан., Ліс. красуна, 1955, 84); — Сам факт вибуху бомби [атомної] вже розсекретив її існування (Рибак, Час., 1960, 244).

2. розм. Усувати кого-небудь від секретної роботи.

РОЗСЕКРЕЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗСЕКРЕТИТИСЯ**, ечуся, етишся, док. 1. Вибувати із складу осіб, причетних до секретної роботи.

2. тільки недок. Пас. до розсекречувати.

РОЗСЕЛЕНЕЦЬ, ня, ч. Особа, що підлягає розселенню.

РОЗСЕЛЕННИЙ, а, е. діспр. пас. мнв. ч. до розселити. Вільше 10 тис. молдаван, рятуючись від пошти турецьких поневоловачів, залишили [в 1711 р.] батьківщину і перейшли у володіння Російської держави. Вони були розселені головним чином на Україні (Іст. УРСР, I, 1953, 329).

РОЗСЄЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розсєлити і розсєлитися. У міру знищення тварин в одному місці люди пересувалися на іншу територію, де полювання було успішнішим. Відбувалося розсєлення людей (Іст. СРСР, I, 1957, 5); В нашій країні відбуваються значні зміни в розсєленні людей, що зумовлюється розвитком планового народного господарства (основні цілинні землі, виникнення нових промислових районів, бурхливий розвиток старих промислових центрів і т. п.) (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 7); Лісові смуги [в районі Нової Каховки] сприятимуть рівномірному розсєленню птахів (Довж., III, 1960, 442).

РОЗСЄЛИТИ *див.* розсєляти.

РОЗСЄЛИТИСЯ *див.* розсєлятися.

РОЗСЄЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсєлювати і розсєлюватися.

РОЗСЄЛЮВАТИ *див.* розсєляти.

РОЗСЄЛЮВАТИСЯ *див.* розсєлятися.

РОЗСЄЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розсєляти і розсєлятися.

РОЗСЄЛЯНУВАННЯ, я, с. Розпад класу селян при капіталізмі на сільський пролетаріат і сільську буржуазію. Характерний для всієї тодішньої Росії процес «розсєляювання» (ленінський вираз), відкрити В. І. Леніним два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві. Ілюструються в «Розвитку капіталізму в Росії» багатьма даними по Україні (Наука., I, 1969, 4).

РОЗСЄЛЯТИ, їю, їеш і **РОЗСЄЛЮВАТИ**, юю, юеш, *недок.*, **РОЗСЄЛИТИ**, сєлю, сєліш, *док.*, *перех.* 1. Розміщати, поселяти (всіх або багатьох). Організаторів повстання заслали на каторгу, а всіх інших жителів села розсєлили по південному степу України (Вол., Самоцвіті, 1952, 101); Кар перевів команду з зимового стану на літній, тобто розсєлив моряків по каютах (Трубл., Лахтак, 1953, 186).

2. Розміщати, поселяти окремо один від одного, в різні місця.

РОЗСЄЛЯТИСЯ, яється, яємося, яється і **РОЗСЄЛЮВАТИСЯ**, юється, юємося, юється, *недок.*, **РОЗСЄЛИТИСЯ**, сєліться, сєлімося, сєліться, *док.* 1. Розміщатися, поселятися (про всіх або багатьох). Вона [мова] й повинна бути неоднаковою, як неоднаковій краї, де живуть люди, неоднакові сторони, де вони розсєлилися (Мирний, V, 1956, 306); // Поселятися на якій-небудь території. Рік у рік збільшується поголів'я річкових бобрів. Останнім часом вони розсєлились не тільки по річках Полісся, а й по Дніпру (Наука., 9, 1960, 35).

2. Розміщатися, поселятися окремо один від одного, в різних місцях. Розсєлилися вони з Павликом одразу ж по приїзді з Лопина для зручності, щоб не викликати особливої підозри у сусідів (Кол., Терен., 1959, 237).

3. тільки *недок.* Пас. до розсєляти, розсєлювати.

РОЗСЄРДЖЕННЯ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розсєрдити. Лукія, розсєрджена неохайністю в хаті, зауважує: — Тільки ж не забудьте віника туди прихопити, щоб сміття не заводилось (Гончар, Тронка, 1963, 90).

2. у знач. прикм. Який розсєрдився, перебуває у стані роздратування, обурення, гніву. Не всіє він же гарзд і воріт причинити за собою, — як уже на його напустилась розсєрджена молодиця (Мирний, I, 1949, 129); // Який виражає роздратування, обурення, гнів. Баронеса почала читати, її розсєржене обличчя стало виповооджуватись, либонь щось приємне читала (Л. Укр., III, 1952, 546).

РОЗСЄРДИТИ, джу, днш, *док.*, *перех.* Привести кого-небудь у стан роздратування, обурення, гніву. Ми думали, що биття озвірить учителя, розсєрдить,

розлютить його (Фр., IV, 1950, 223); — Цього Марка треба тільки розсєрдити, — пересвідчилися дічата, — тоді він страшний та лютий стає (Горд., Дівчина., 1954, 189).

РОЗСЄРДИТИСЯ, джуся, дншся, *док.* Відчутти роздратування, обурення, гнів. Розсєрдився [Егтелл] і роз'ярився, аж піну з рота попустив (Котл., I, 1952, 98); Старий Бульба гарячився, гарячився, нарешті розсєрдився зовсім і встав із-за столу (Довж., I, 1958, 220); * Образно. Море так розсєрдилось, так хвилями кидає, що на тому місці, де хтось звичайне сидить, уже не можна встидити, — водою заливає (Л. Укр., V, 1958, 386).

РОЗСИДЖУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗСИДІТИСЯ**, джуся, дншся, *док.* 1. розм. Довго просиджувати де-небудь, за чим-небудь.

2. Досягати стану, необхідного для висиджування курчат і т. ін. Утримання їх [індючок] на пасовищі не дає змоги їм розсиджуватися, що запобігає масовому їх коотанню (Соп. твар., 2, 1956, 46).

РОЗСИДІТИСЯ *див.* розсиджуватися.

РОЗСИЛАННЯ, я, с. Дія за знач. розсилати. Конференція визнала необхідним розсилання ЦК губкомаж періодичних щомісячних зведень про міжнародне становище і політичний та господарський стан радянських республік (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 143).

РОЗСИЛЯТИ, їю, їеш, *недок.*, **РОЗСИЛАТИ**, ішлю, ішлєш, *док.*, *перех.* Посилати, відправляти в різні місця. Старий, обпавраши кабана, розділя його на шматки і розсила [на празник] меншими хлюпцями (Кв.-Осн., II, 1956, 225); Тут тижо. Звідси голос не долине До шпигунів, що розсилає цар (Рильський, III, 1961, 275); Таємними пакетами він розсилає свої листи у всі ті місця в Харкові, де перебував Улас, вимагаючи компрометуючих матеріалів на хлюпця (Тют., Вир, 1964, 149); // Посилати, відправляти всіх (усе), нікого (нічого) не залишаючи. Негамовна Параска спозаранку розсилає всюди слуг та прислужниць — шукати дурновертого шлягача (Ілч., Козацьк. роду., 1958, 454); Бачить [Сомко], що тим серцем мішанині таборівій не забігне, розсилає старшину по всьому обові козаків галувати, а сам сіє на коня і поїхав поміж наметами (П. Куліш, Вибр., 1969, 157).

РОЗСИЛКА, я, ж., *розм.* Дія за знач. розсилати і розсіляти. Розсилка листів.

РОЗСИЛЬНА, ної, ж. Жін. до розсіляний. Він розшукає розсильну депо Алю Степову (Бойч., Молодість, 1949, 224).

РОЗСИЛЬНИЙ, ного, ч. Той, хто розносить за призначенням листи, пакети, виконує різні доручення і т. ін.; кур'єр. Розсильні військоматів з жмутками повісток в руках шугають цієї пізньої години від будинку до будинку, від під'їзду до під'їзду (Гончар, Людина., 1960, 15); Приблиз розсильний і наказав Чигиринові негайно, разом із везедем, прибути на подвір'я (Ткач, Крута хвиля, 1956, 65).

РОЗСИЛЬНИЙ, а, є. 1. Який служить для запису пакетів, що розсилаються з кур'єром (про кингу, зошит).

2. Признач. для розсилання.

РОЗСИП, у, ч. 1. Дія за знач. розсіпати, розсіпати 1—3 і розсіпатися, розсіпатися 1—4.

В розсіп — розбігаються у різні боки. Од його всі в розсіп, як голуби від шудіки (Сл. Гр.).

2. *розм.* Те, що розсіпано чи розсіпалось у великій кількості. Дивимся — свіжий розсіп: видно, брав зтось зерно вночі (Сл. Гр.); Понад окопами жоєтліли розсіпи соломи, яку солдати натягували собі для ночівлі (Ю. Бєдзєк, Полка., 1959, 39); Швидко вийшов [Давид]

ат стайні і подався до воріт, на ходу обтрушуючи з одержи золотисту росип січки (Стецьмах, I, 1962, 109); // перен. Те, що подібне своїм розташуванням на що-небудь розсіпане. Дощинка біля гір окрилася розсіпаними кубабми і курячої сніпоти (Сміл., Сашко, 1957, 37); На величезну околицю — скільки слягнеш, було, зором, — росип хатин під стріхами (Вітч., 3, 1971, 141); // перен. Велика кількість зірок, вогнів і т. ін. Він давно вже лежав горілиць у садку, підклавши під голову руки, і дивився закріпаними очима на розсіпні зір (Ішук, Вербічани, 1961, 32); З балкона, де застала ніч старого професора, видно і розсіпні вогні далекого міста (Вол., Місячне срібло, 1961, 48); // перен. Про дрібні переливчасті звуки. А молодь... Ще бунтує кров, іще веселій розсіп сміху із цілту струшує росу на русу дівчини косу (Гонч., Вибр., 1959, 344).

3. розм. Кількість чого-небудь сипкого, втраченого, розсіпаного під час упаковки, вантаження, перевезення.

4. геол. Те саме, що розсіпнище 1. В Індії, Бразилії та Австралії алмази добувають з розсіпні, а в Південній Африці розробляються корінні родовища алмазів (Наука..., 12, 1960, 14); Вона [Колхіда] славилася золотими розсіпаними і срібними рудниками (Іст. СРСР, I, 1956, 15); * Образно. У Перечинському районі [Закарпатської області], крім багатьох розсіпніх народних пісень, ми зустріли живу казкову традицію з незліченими її скарбами (Нар. тв. та етн., 5, 1966, 53); — Математичний розрахунок — це для нас [архітекторів] завжди важливе, без чогого ми не можемо будувати. Але навіть у математичних розрахунках можна відкрити цілі розсіпні поєві (Загреб., День..., 1964, 72).

5. спец. Те саме, що розсіпнище 2.

6. тільки одн., розм. Розсіпаний друкарський шриффт.

РОЗСІПАЛЬНИК, а, ч. Робітник, що займається розсіпкою товару.

РОЗСІПАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розсіпальник.

РОЗСІПАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мпн. ч. до розсіпати. Причеплені до дишла коні витягли довгі, худі шиї, щоби визирати останні стебла розсіпаного по землі сіна (Кобр., Вибр., 1954, 76); За мною, мов розсіпані з козуба вишні, тягся по туюмом, як дрім, споришу, кривавий слід (Дмит., Обпалені..., 1962, 22); — Я мушу йти, Саїде Алі, мушу! — боляко і рішуче запевняла Любов Прозорієна, впорядковуючи відрошені в Чадаї й розсіпані тепер по плечах злихлясті руські коси (Ле, Міжгір'я, 1953, 87); Серед лісу сумує давня руїна з панських мурів. Стіни полупані, розсіпані (Вас., III, 1960, 222); // у знач. прикм. Птаство з галазом накинулось на розсіпану мамаліу (Коцюб., I, 1955, 215); На збитому копитами снігу — недокурки, віхті сіна і розсіпаний овес (Донч., II, 1956, 127); // розсіпано, безос. присудж. сл. Багато віточок блискучих Розсіпано по небесах (Гл., Вибр., 1951, 176).

2. у знач. прикм. Який розсіпався, безладно розкотився, розкидався у різні боки (про предмет). За день коні встали потомитися, під шлейками мокра шерсть була вже забілена милом, схожим на розсіпаний порошок (Панч, II, 1956, 478); Напнувши вітрила димовий жар, завод, мов корабель-велеет, лине по водяній просторіні, а його незліченні вогні, наче жарини в люмінатораз, і відсвітують вони в мерзлявій воді розсіпанам намістом (Хижняк, Невгамовна, 1961, 6); Варвара бачила перед собою... снарядні ящики, розсіпані бронейіні патрони (Перв., Дикий мед, 1963, 438); Кілька злихлятому неспіливо гуркотіє грім, а зараз в безладно розсіпаних змараз засяяла веселка (Хижняк, Квітмюк, 1961, 4).

3. у знач. прикм. Розміщений, розкиданий де-небудь безладно, у великій кількості. Могила висока. З нею не може зрівнятися жодна з навколишніх могила, розсіпані, мов гриби, по полю (Добр., Тече річка..., 1961, 11); Лемки — то ціле плем'я, з давніх-давен ген розсіпане обіруч Карпатського хребта, і характеризує його своєрідна карпатська говірка (Вітч., 2, 1969, 214); // Розкиданий, розсіпаний по різних місцях. Розсіпані скрізь найняті агітатори і добровільні воєводи революцій творять своє діло (Еллан, II, 1958, 218); Співаки солдати, розсіпані в натовпі (Головка, II, 1957, 631); // Найявний, зміщений де-небудь (у творах, виданнях і т. ін.) у великій кількості. В них оповіданням розсіпані, як і в природі, розкішні картини, ясні, повні сонця, повітря і красок пейзажі (Коцюб., III, 1956, 38); Кожен пишпоріє суди-туди, чогось шукає, ніби тут були розсіпані скарби (Гончар, III, 1959, 63).

4. у знач. прикм. Який розбігся, розлетівся в різні боки (про всіх або багатьох). У кого в голос мозутний, двійкий, Нейай на весь світ про вітчизну співає, і співоком еаблішим докуну еднає, Як матка збирає розсіпаний рій (Дн. Чайка, Тв., 1960, 329); // Розташований на відстані один від одного. Перший ряд королівського війська як ішов розсіпаним строем, так і епає (Гжицький, Опришки, 1962, 185).

РОЗСІПА́ННЯ, я, с. Дія за знач. розсіпати і розсіпатися 1—5. При наявності на посівах притертої лодової корки [кірки] навесні, коли ґрунт починає відмерзати, її знищують за допомогою котків або розсіпанням на поверхні ґрунту попелу чи торфу (Хлібороб Укр., 12, 1965, 20).

РОЗСІПАТИ *див.* **РОЗСІПАТИ**.

РОЗСІПА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗСІПАТИ**, плю, плеш; *мн.* розсіплють; *док.*, *перез.* 1. Несподівано, мимоволі висіпати що-небудь сипке, розкидати багато предметів. Тремтяти ноги зігнулись, і він упав без сили на призьбу, розсіпаючи налагоджену про запас мамаліу (Коцюб., I, 1955, 215); Рогортаючи обома руками віття, розсіпаючи з куляк язоди, Тихозорев, озируючись, ступив кілька кроків назад (Донч., II, 1956, 44); — Забув сказати, що перекинув також столика... і розсіпав твої папери (Ю. Янов., II, 1958, 62); — Феді! Принеси мені гребінець і пудру. Та, гляди, не росип по дорозі (Тют., Впр, 1964, 212); // Давати можливість волосся вільно спадати, лягати, розділяючись на пасма; // Навмисно розкидати, сипати по поверхні, накидати, насипати на що-небудь (багато предметів або щось сипке). Каневський берег з бочки жменю талерів — розсіпав по столу (Вас., III, 1960, 378); Недалеко від хатнього порога стояла немолода вже молодиця, бідненько зоб'ягнена, — і, розсіпаючи з миски зерно, голосно скаликала курей (Мирний, I, 1949, 129); Вона принесла з хижки зав'язані в хустці квітки та стрічки і розсіпала їх по столі, застеленому білою скатертю (Н.-Лев., II, 1956, 275); * Образно. Серед нив, дібров і плавень — де не підеш — для людей квітти розсіпав травень, жуки — соловей (Швець, Неспок. літо, 1959, 7); [М а р у с я:] Погляньте, як розсіпав місяченько Своє проміння срібне по воді (Сам., II, 1958, 8).

2. Порушувати цілісність чого-небудь, руйнуючи, роз'єднуючи. Відарила у борт висока злила, розсіпавши селі гребінь на бризки (Шиян, Переможці, 1950, 59); Танк розсіпав гусеницю і.. замирає (Логв., Давні рани, 1961, 37).

3. Насипати в різні місця, розподіляти що-небудь сипке. Товариші по камері гуртом виряджали його: давали йому теплішу одержу, розсіпали поза підкладкою піджака тютюна та сірники (Вас., I, 1959, 71); [Г а н у с я:] Як придуть дівчата, то скажете їм, тай

починають розсіпати зерно у сівалки (Мороз, П'єси, 1959, 179).

4. Розбивши, розділявши (групу людей) на дрібніші одиниці, розташовувати на відстані один від одного; розосереджувати. В лісі Журж розсіпає людей ланцюгом (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 206); В 1666 році татарські орди, вступивши в союз з правобережним гетьманом Дорошенком, розсіпали свої загоны по країні, доходячи до Львова, Любліна і Кам'яця (Наука., 3, 1965, 11).

5. розм. Витрачати, розтринькувати. Щедрою рукою самовладна правителька Росії [Катерина II] розсіпала державну казну, виморочену у своїх підданців тим часом, як армія билася в корчах голоду й холоду і емірала від пошестей (Добр., Очак. розмив, 1955, 178); Почав Шкандибенко готуватися до весілля, .. чимало грошей розсіпав на всякі убори та прибори (Вовчок, Вибр., 1946, 177).

6. перен. Вимовляти часто й у великій кількості. Скільки не розсіпає я перлі свої краскомовності, діда я, видимо, переконати не міг (Хотк., II, 1966, 361); Кирило Васильович відчинив двері першої кімнати і, розвівши руками, розсіпає щирі оповіді (Наука., 5, 1971, 27); // Видавати дрібні, уривчасті звуки. То притихне, прислугається [соловейко], то знов на весь голос розсіпає свої переливи... (М. Ол., Чувш., 1959, 60); І нам жалю додавши, пожів віт у вишнику зозуля розсіпала своє «ку-ку» (Гонч., Вибр., 1959, 301); Ударил чужбали, застоїнала скрипка, бубон розсіпає дрібний стукіт (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 443).

◇ Кислиці розсіпати (розсіпати) — те саме, що Кислиці розбодити (див. кислиця). — Яка ж у тебе любов, коли ти показав гонорівиту панну, а зразу й кислиці розсіпає, тільки дістав одкоша...! (Ідья, Козацьк. роду .., 1958, 487); Розсіпати перли перед свіньюми (свиньями) — говорити що-небудь людям, марно сподіваючись, що вони зрозуміють це. Коли ти мавши Перли, То й розум май і перед Свиньями не розсіпай (Гл., Вибр., 1951, 151); Розсіпати (розсіпати) сміх (зсмішкати, ссмішк) — сміятися, усміхатися. Струнки дічатая в одягах легких Перлово-нижній розсіпають сміх (Рильський, III, 1961, 57); Олександр, щедро розсіпаючи усмішки, думає: «Мамин не хоче старіти... Дивна жінка!» (Коч., Зол. грамота, 1960, 171); Барський оглушливо зареготав, а Житейкін розсіпає у повітрі смішок, дрібний і гострий (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 16).

РОЗСІПАТИСЯ див. розсіпатися.

РОЗСІПАТИСЯ, аюся, а́шешя, недок., **РОЗСІПАТИСЯ**, плюся, плешся; мн. розсіпаться; док. 1. Спллячись, падати, безладно котитися, розкидатися в різні боки (про предмети або про щось спляке). Сзлпнула.. Христинка, потянулася рукою до ши, ясь роннула корал, і вони, розсіпаючись, загуляли в її вузах, немаче джмелі (Стельмах, I, 1962, 644); Тріснула гілка на яблуці. Не стрибнула [Олянка], а впала на землю.. І яблука розсіпалися з фартушка (Головка, I, 1957, 384); Василь з усієї сили натяг рептух, вірвова увірвалася, і сіно розсіпалося (Чорн., Потік., 1956, 67); // Вільно спадати, лягати, розділяючись на пасма (про волосся). Ольга повільно знімає берет, і волосся розсіпається по її волі (Галав, Горн., 1956, 131); У Марії хустка сповзла з голови. Розсіпалися довгі коси (Цюпа, Назустріч., 1958, 190); // перен. З'являтися, проступати де-небудь (перев. у великій кількості). За Дніпром усе еустіше витикаються над лісом димарі нових фабрик і заводів, над ними все частіше розсіпається курчячий дим (Панч, В дорозі, 1959, 300); Десять за Дніпром, нижче Берислава несподівано розсіпалося в небі ціла відола

вогне (Гончар, I, 1959, 62); // перен. Бути безладно розмішеним, розкиданим де-небудь у великій кількості. Скелі, розкидані купаки понад берегом під кручами, далеко розсіпаються в морі (Н.-Лев., V, 1966, 194); Невеличкі хуторці розсіпалися по балці, як стоги сіна зиюно по стєну (Мирний, I, 1949, 178); У долині, поміж еорами, Де розсіпалися хатки, На городі під чинарами Я узледіть нагідки... (Одесь, Вибр., 1958, 167); Пітораста вулиці — синіх і зеленіх, червоних і жовтих — розсіпалися на узгір'ї (Донч., VI, 1957, 11).

2. Розпадатися на дрібні частини; дробитися, криштитися. Піну рева вітер, і вона розсіпалася над морем догастими ниточками й левенюми кульками (Кучер, Прошай., 1957, 5); При недостатній кількості цукру в тісті вироби будуть блідими, несолодкими і не розсіпатимуться (Укр. страви, 1957, 320); Чарка випорнула з онімліих Свинних пальців, брязнула об підлогу, розсіпавшись на дрібні скалки (Хижняк, Невгамовна, 1961, 169); * Образно. Даша ніяк не могла вловити його погляд, збагнути зміст його слів, — вони кришилися і розсіпалися у повітрі (Жур., Даша, 1961, 8); // Руїнуються, ламаючись, розпадатися на частини; розвалюватися. Школярські парті, що стільки разів цієї зими заходжувався розсіпатися під школярями, та й розсіпалися навіть часом, ці парті позбивано тепер гзідоками й клумками (Гр., I, 1963, 241); Раптом небо понялось вогнем... церква позитмулася, стіни в школі розсіпалися, і все щезло і затишло... (Коцюб., I, 1955, 316); Щось зазуло, затріщало, зугалій будинок розсіпався, як паперова коробка (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); * Образно. Така руїна [баронеса], просто розсіпається від старості, а все їй ліку потрібні та купелі... (Л. Укр., III, 1952, 530); // перен. Переставати існувати як єдине ціле; розпадатися. Наш партизанський загін, ще не встигнувши оформитись і організуватись, розсіпався, довелося потім, у важких умовах терору й переслідувань, збирати людей поодинокі (Збан., Єдина, 1959, 252); [К р и к у в:] Скоротити [статтю] ніяк не можу. Уся композиція розсіплється (Корв., II, 1955, 10).

◇ **Розсіпатися на (у) піорох (піорохом)** див. піорох¹.

3. Розходитися, розбігатися в різні боки. Від зрєблі з гомоном вибігав гурт парубків, розсіпався по лоду і розмижастом місячною доріжкою пробивався до приишклого гурту (Стельмах, I, 1962, 55); Знехотя полентався [Роман] в двір і почав заганяти в слів овечки, котрі розсіпалися по дворі і хапали зелені шпорши попід тижом (Н.-Лев., VI, 1966, 308); Ми розбилися на ланки і розсіпалися скрізь — Хто у поле, хто у ліс (Мур., Піонер. слово, 1951, 92); // Розділяючись, розташовуватися на певній відстані один від одного; розосереджуватися. Загін яничарів, що вже в більшій частині перетопився через міст, почав розсіпатися по осымоу лівою березі, озолуючи дуою козаки Чегіги й Порожні (Добр., Очак. розмив, 1965, 233); Проішовши кілька кілометрів зіжжнуто, люди розсіпалися в цен на п'ятдесят жетрів один від одного (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 74); Розсіпавшись лавою, козаки оточили на світанку Кічкаську балку та Будиловські ерики (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 182).

4. перен. Видавати дрібні, уривчасті звуки. Вони сміялись і плакали, київські солов'ї, вони зачинались пристрасним тьожканням і виводили кличчі рулади, розсіпались дрібними трелями і замирили на низьких акордах (Смолич, Мир., 1958, 74); Десять у коридорі срібними кільцями розсіпає давоник (Собко, Звнч. жяття, 1957, 279); Гафійка розсіпалася сміхом на задуку про дядька Панаса. — Такий кумедний!.. (Коцюб., II, 1955, 66); // Чутися, лунати (про дрібні,

уривчасті звуки). Над ним [степом] сотні срібноголо-
сих жайворонків непримтно в'ються, і їх весела і ра-
дісна пісня дзвенить, розходить, розсіпається, здає-
ться, сизо-прозор повітря само бринчить-співає... (Мир-
ний, IV, 1955, 8); Рипів сніг. Розсіпаєся навкруг весел-
ий дзвеніт туклубасів (Рибак, Пересл. Рада, 1948,
7); У кількох місяця саду пробнуло світло електричних
лампочок і разом з ним розсіпались дзвінкі голоси в су-
тінках алей (Трубл., Мандр., 1938, 3).

◇ Розсіп'ється (розсіпатися) горбком: а) лунати (про
дрібні, уривчасті звуки). Хлопці збилися тісно
в отару й, спотикаючись та плаючи один одного в спи-
нку, сунули гуртом кругом ялинки. Горбох розсіпались
голоси (Вас., I, 1959, 315); б) говорити дуже
швидко.

5. перен., розм. Говорити кому-небудь багато люб'я-
вностей, намагаючись заслужити прихильність, дого-
джаючи комусь або підлежучись до когось. Зубица ж
тут так і розсіпається. І сюди шатнеться, і туди
мотнеться: і намісто Олені навіязує на шию, і голову
котича (Кв.-Осн., II, 1956, 211); Дивися [директор]
на похмурі обличчя професорів і не бачив, розсіпаючись
в позавказ, що кожне його слово викликає в них німе за-
перечення (Полт., Повість..., 1960, 348); Обережно здму-
нувши з книжки порох, він розсіпався в комбайнштах
то книжці, то мені (Л. Укр., III, 1952, 741).

◇ Розсіпатися (розсіпатися) бісером перед ним —
поспієно догоджати кому-небудь, підлежучись до ко-
гось.

6. тільки док., ним і без додатка, розм. Народити
дитину. У мене жінка розсіпалась (Сл. Гр.); Ми молили
собі у господи хлопчика, а молодиця розсіпалась дів-
чинкою (Стор., I, 1957, 138); — Ненечко рідна! Ось-ось
розсіпалеться, а здолає отаку дорогу! По горілій землі
йшла... (Оров., Зел. повінь, 1961, 53).

7. тільки недок. Пас. до розсіпати 1—4, 6.

РОЗСІПНИЦЕ, а, с. 1. Крихіт уламкові відклади,
які містять зерна або кристали коштовних металів (зо-
лата, платини і т. ін.). Руди металів разом з
навокалішніми породами на поверхні землі поступово
руйнуються, вода і вітер переносить їх у нові місця,
розміщують іноді у вигляді розсіпниць серед осадових по-
рід (Фіз. геогр., 6, 1957, 21); * Образно. Ізав [Уралов]
відкрившим салічним степом, серед блиску стержень,
серед стрекоту комбайнів... і точ ізав по землі, а ніби
з повітря бачив золоті розсіпниці зерна, що цілими
ворогами, цілими горами червоною на залитих сонцем
токах (Гончар, Тронка, 1963, 295); // Місце, де є ко-
рисні копалини (золото, алмази, платина і т. ін.). Пра-
цюючи під землею на золотих розсіпниках, в ледве
освітленій трилінійною лампою галузі шахті, — він чув
биття серця землі (Тич., III, 1957, 229); Родовища ал-
мазу трапляються рідко. В СРСР алмази відомі в ро-
зсіпниках на Середньому Уралі і в Саянах (Курс заг.
геол., 1947, 52); // перен. Розмаїття, багатство чого-
небудь. Художні засоби Остапа Вишні надзвичайно ба-
гаті й різноманітні. Він прекрасно знає і щедро вико-
ристовує золоті розсіпниці живої народної мови, не-
змиченні дотепні народні жарти, прислів'я, приказки,
ідіюми (Іст. укр. літ., II, 1956, 291).

2. спец. Скупчення різних за величиною і формою
уламків вивітраних гірських порід. Оселені безплідні
кам'ясті розсіпниці під час біологічного вивітрован-
ня, спочатку надаються впливу мікроорганізмів (Укр.
бот. ж., XVII, 6, 1960, 81); Хатина їхня стояла осто-
рожно від селища, на розсіпниках (Куцунч, Пов. і нов.,
1938, 12); Підійшовши до скелястої стіни, ми побачи-
ли, що то було чимале розсіпнище каміння (Трубл.,
Глб. шлях, 1948, 243).

РОЗСІПКА, и, ж., розм. Втрата у вазі сипких то-
варів. Переважили. — Скільки? — 620 [шудів пукру]!
Але справді 600, бо ті двадцять ізі усушки... і з розсіпки
набралась... (Вишня, I, 1956, 14).

РОЗСІПКА, и, ж., розм. Те саме, що розсіпання.
РОЗСІПНИЙ, а, є. 1. Який складається з окремих
крупнок або зерен; сипкий. Розпочалися інтенсивні
пошуки й розробка родовищ корінного, рудного золота,
запас якого нуди більші, ніж розсіпного (Наука..., 1,
1970, 8); // Який продається на шукати; // Розрізнений,
окремий, поодинокий. Геологи розділяли тут [в Якутії]
багатющі корінні і розсіпні родовища алмазів (Наука...,
3, 1958, 2).

△ Розсіпний стрій — розташування стрільців лан-
цюгом на значній відстані один від одного. У Римні-
ському бойовиську якразіше, ніж у якомусь іншому,
визначився полководницький талант Суворова і перевага
його стратегії, що полягала в бездоганній маневреності
військ і шлюму поєднанні дій колон з розсіпним строєм
(Добр., Очак. розмвр, 1965, 245).

2. перен. Роздрібнений, уривчастий (про звуки). Ти-
хо. Тільки земля гуде розсіпним тупотінням копит
(Тулуб, Людолови, II, 1957, 150).

РОЗСІПОМ, присл. 1. У розсіпаному стані. Досвід
показав, що продовольчо-фуражне зерно ефективно збе-
регати на підлогах розсіпом з активною вентиляцією
(Хлібороб Укр., 6, 1970, 26).

2. спец. У незв'язаному вигляді (про ліс, який
сплавляють).

РОЗСІПЧАСТИЙ, а, е. 1. Який легко розсіпається
на окремі, не зв'язані між собою частинки, крупинки.
— Як, товаришу лісомелятор, ми з Вірним їх [са-
джанці] посадили по-науковому чи ні? — Не зовсім.
Треба ще землею притиснути, а верхній шар розсіп-
частим ґрунтом присипати, щоб збереглась волога, —
пояснила Валентина (Логв., Літа..., 1960, 96); На возах
репалась круглі волоські гарбузи, стояли діжки з білим
розсіпчастим сиром (Мик., II, 1957, 336); Чайна про-
мисловість СРСР висоточає два основні типи чаю:
розсіпчастий... та пресований — плитковий (Укр. стра-
ви, 1957, 284); // Який легко кришиться; крихкий.
Приходько жовчки подає чай з печивою. На фронті та-
кого печива не було — хрумке, розсіпчасте, навіть при-
правлене шоколадом (Голов., Тополя..., 1965, 333); Во-
ни сиділи за столом у райкомівській кімнаті і їли пе-
чену картоплю. Їли чудову, розсіпчасту, з розжевию
хрусткими пригарочками збоку печену картоплю (Дор.,
Не повтори..., 1968, 74).

2. перен. Розкотистий, уривчастий (про звуки).
Владно залував розсіпчастий різкий дзвоник в сусідній
кімнаті (Рибак, Помилка..., 1956, 46).

РОЗСІПЧАСТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач.
розсіпчастий 1. Крупи гречани підсмажують, щоб на-
дати каші красивого кольору, розсіпчастості і щоб
прискорити розварювання (Технол. пригот. їжі, 1957,
29).

РОЗСІПЧАСТО. Присл. до розсіпчастий 2. Щось
розсіпчасто закуртіло, повітря сколизулося з новою
силою (Голов., Тополя..., 1965, 380).

РОЗСІСАННЯ, я, с. Дія за знач. розсієв'ється і стан
за знач. розсієв'ється. Розсісання опуху.

РОЗСІСАТИ, аю, ашш, недок., **РОЗІССАТИ**, соу,
сееш, док., перех. Поступово дією чого-небудь при-
мушувати спадати, зникати.

РОЗСІСАТИСЯ, ається, недок., **РОЗІССАТИСЯ**,
сеється, док. 1. Спадати, зникати (про пухляку і т. ін.).
Фурункул при ранньому лікуванні безслідно і безболісно
розсісається за кілька днів (Як запоб. заразн. хвор.,
1957, 57).

2. перен., розм. Поступово розходиться (про скупчення людей); // Зникати, розсіюючись, рідшаючи (про дим, темряву і т. ін.).

РОЗСИТИТИ, ічу, итіш, док., перек., розм. Розбавити, розвести водою (мед, цукор і т. ін.). *Розситити [мед] так, як би в продажі (Сл. Гр.)*; * Образно. Триденний дощ розситив чорноземлю в рідку липучу кашу, де коні загрузали по коліна (Тулуб, Людолови, II, 1957, 508).

РОЗСИХАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. розсіхатися.

РОЗСИХАТИСЯ, ається, недок., **РОЗСОХНУТИСЯ**, нється, мин. ч. розсохся, сохлася, лося; док. Тріскатися від надмірного висихання, від зайвої сухості. *От давно, ще весною, певне, збита дараба... бо розсизається по'ззаня (Хотк., II, 1966, 381)*; — *Вачила б ти цю посудину навесні... Не човен, а кістак жертвий лежав у кучугурах, д'рками світлив, розсохся зовсім (Гончар, Тронка, 1963, 233)*; *Не така вона вже й трудява стояла, нам'ята, та скрина, а тільки розсохлась вона сильно (Ільч., Козацьк. роду... 1958, 60)*; *Згодом Сашко вже їздив на жатці, правив сівалкою, амі наклепату косу і знав, як вставити клепку, коли розсохнеться діжка (Рад. Укр., 30.XI 1962, 3)*.

◇ Клепки розсбхлись див. клепка.

РОЗСІВ, у, ч. 1. Те саме, що розсівання. Будуються цези росіве, охолодження та облудування гранула (Хлібороб Укр., 2, 1968, 3); // Спосіб, якість посіву. Антиботична активність штаму в будь-якому його росіві характеризується широкою природною мілкістю (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 16).

2. спец. Пристрій для просіювання зерна, круп, борошна. Коля Фоганов закінчив мукомельний технікум.. Закінчила ФЗН і Ліда Семенов, працює на росівках. А це дзеркало жина (Роб. газ., 31.VIII 1962, 1).

РОЗСІВАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який працює на росіві (у 2 знач.).

РОЗСІВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розсівальник.

РОЗСІВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсівати. Для рівномірного розсівання дрібного сипкого насіння м'ясткоти шавалі додають сусого ричкового ніску, просіяного на решеті (Ол. та ефір. культ., 1956, 311); *Взимку і восени вітри й дощі, а навесні таї води сприяють розсіванню і поширенню повитиці (Бур'янів., 1957, 108)*.

РОЗСІВАТИ, аю, аєш і **РОЗСІЮВАТИ**, аю, аєш, недок., **РОЗСІЯТИ**, аю, аєш, док., перек. 1. Сіяти зерно, насіння, розкидаючи, розтрушуючи їх. *По скибав жито росівав сівав, і гай яснів красою чаріною (У. Кравч., Вибр., 1958, 101)*; *Де не бігав заць, скрізь росівав, сам того не знаючи, лопухове насіння (Донч., V, 1957, 200)*; *Росівав я пшениченьку рідко (Чуб., V, 1874, 865)*; * Образно. *Ясне сонце геть підбилося звору, росівав своє золоте жарво по зеленій долині (Мирний, IV, 1955, 310)*; // Розсіпати, розпоршувати, розтрушувати що-небудь порішкподібно. *Коли Палагна вже щезла, він.. янов почав росівав по царинці поп'ля од учорашньої ватри (Коцюб., II, 1955, 338)*; *Коли тільки-тільки закінчили росівати калійну сіав, — почав накрпатити дощ (Грим., Незакінч. роман, 1962, 252)*; // Розсіпати дрібними бризками. *При обробці плодів насаджені садоводи разом з отрутохімікатами звичайно росівають багато тонк води (Хлібороб Укр., 9, 1969, 46)*; // Розкидати в різні боки. *Вітер жеже низом, зривав китиці будяків, росівав їх легким пухом (Кобр., Вибр., 1954, 164)*; *Яблуці скидали і росівали по траві свої останні падалочки... (Вол., Місячне срібло, 1961, 231)*; *Меланхолійно росівали листя верби, берези та осокори (Коз., Сальвія, 1959, 93)*; *В кіннату залетів поривний витор... підняв на столі паперу, росівав по*

підлозі (Збан., Сеспель, 1961, 444); // перен. *Розтрачувати марно; марнувати. Брат не матиме пожитку з того ґрунту, бо він марнує свою працю, росівав її на дурницю (Коцюб., I, 1955, 118)*; *Скільки ночей не достав у час війни Боровик, скільки доріг і стежок сходив, скільки енергії і сил росівав по місяц та хащах (Збан., Передзвін'я, 1960, 211)*; // перен. *Поширювати дещо-будь. З вершин надхмарних ми униз зійшли.., знання між люд ми росівати стали... (У. Кравч., Вибр., 1958, 77)*; *З великої скрині Мотрю обдав дикий мішаний запах повітря.. і речей, що колись жили, сміялись і росівали пазоці дококола себе... (Вільде, Вінен., 1959, 16)*; *Човни.. шугали далі від берега, росіваючи над водою скрегіт і дзвін ланцюгів (Стельмах, II, 1962, 201)*; * Образно. *Я свої співаночки росію у полі, Най виросте кукурудза вища за тополі (Коломійки, 1969, 98)*.

2. Розміщувати, розташовувати в різних місцях, на певній відстані один від одного.

3. Змушувати розійтись, розбігтись, роз'їхатись і т. ін. в різні боки; розганяти. *Наша піхота та артилерія одрізали автоматників од танків, росітали їм шицують із (Головка, I, 1957, 287)*; *Наступного, 1614 року, козакі здійснили два походи. Щоправда, весняний був невдалий — запорожці спостила буря і росітали козацькі чайки (Наука., 9, 1966, 40)*; // Робити менш густим, шільним (п'євму, морок, дим, туман і т. ін.); розріджувати. *Електрики сітали заграва Нічу росівала п'євму (Дор., Серед степу..., 1952, 54)*; *У метеорологів з явилася нова професія — росіювати або створювати тумани у потрібному місці (Хлібороб Укр., 10, 1968, 43)*; *Спочатку темряву росіювало лише мерехтіння зір (Трубл., Лахтак, 1953, 182)*; [Передері:] *Ви знаєте, що Свічка, брат наш славий, Здобув для нас князівський привілей, Здобув нам світло — і сьогодні ми Росіємо на решті сум нічний (Коч., I, 1956, 510)*; * Образно. *Своїм яскравим блиском перший супутник Землі росівав туман вгадки про відсталість радянської науки і техніки (Рад. Укр., 6.I 1959, 4)*.

4. перен. Примушувати мінати, зникати (перев. непримне почуття, поганій стан). *Горить маж вночі, не погаса, Покаже у темряві дорожу. І в тім незвідана краса, Що росіва підводних скал тривогу (Брат., Грудка., 1962, 18)*; *Незабаром, наче щоб росіяти наші сужбіи, убів від плантацій кукурудзи відкривається вузова широчінь, відніються величезні смуги очеретів (Гончар, Мапа., 1959, 33)*.

5. тільки росіювати, росіяти, фіз. Ослабляти, робити розсіяним (ступінь в'язу сили, енергії чого-небудь). *Угнута.. ліна, заломлюючи світло, росіює його в сторони (Курс фізики, III, 1956, 286)*; *Туманності з безперервним спектром складаються з найдрібніших твердих частинок, які росіюють в усіх напрямках світло, що падає на них від зірок (Наука., 6, 1961, 11)*.

РОЗСІВАТИСЯ, ається і **РОЗСІЮВАТИСЯ**, юється, недок., **РОЗСІЯТИСЯ**, іється, док. 1. Падаючи, розлітатися в різні боки; сіятися. *При переходуванні рослин по полю насіння з них випадає і росівається (Бур'янів., 1957, 16)*; *Ніколи не збирайте тих рослин, яких у вашій місцевості дуже мало, зберігайте їх до повного дозрівання і потім допоможіть їм росіятися на більшому просторі (Лікар. рослини., 1958, 13)*; * Образно. *У величезне надвірне віконечко заглядав світ рожевим поглядом. Крізь його шибки, через залізні штаби, лисів він довою стляго, росіваючись по стінах, по дверях, по долиці (Мирний, I, 1954, 324)*; *Коли вернує остаточно я в свою тиху кімнату і світло лажи росівало над столом і книжками, мене оворудло почуття вдоволення (Коб., III, 1956, 266)*; // Розсіпатися, розпоршуватися,

розтрушуватися (про що-небудь порошкоподібне). Воно [борошно] крихітним прозорим пилком розсівається в морозному повітрі, на мить пронизане місячним світлом, голубіє й зникає невідомо де (Стельмах, Хліб., 1959, 138); Розсіювати мінеральні добрива вручну важко і довго. Крім того, при цьому добрива розсіваються дуже нерівномірно, а частина посівів вимотується (Хлібороб Укр., 2, 1970, 24); // Розсілятися дрібними бризками (про рідину); // перен. Вддавати дрібні, уривчасті звуки. Під голубим небом розсівалися жайворонки дрібними, милозвучними перлами (Коб., II, 1956, 51).

2. Розміщуватися, розташовуватися у різних місцях, на певній відстані один від одного. Решта бойків.. розсілася своїми бідними селами по горах (Ірчан, II, 1958, 210); // Бути розкиданим, розміщеним на чому-небудь. Здавалося, що плаття шилося на замовлення: так прийшлося за розміром і так насувало до її лиця та ясно-блакитних очей своїм сріблястим тлом, по якому розсілися голочки (Коз., Сальвіа, 1959, 158).

3. Розходитися, розбігатися, роз'їжджатися і т. ін. в різні боки. Передня лава атакуючи одразу розсілася (Гончар, Таврія., 1957, 371); Худіганське збіговисько розсілося по кущах і ярах (Вол., Озеро., 1959, 146); // Ставати менш густим, щільним (про п'ятому, морок, дим, туман і т. ін.); розріджуватися. Разом з тям, як та їмла розсілася, в голові йому немов світало, а на серце налягла вага безнадійності... (Коцюб., I, 1955, 127); Дим над Чаплинкою розсіюється, пожежу вже, мабуть, погасили (Гончар, II, 1959, 217); В безладно розсіпаних змарах засяяла весела. І чим дужче випиналася її дуга, тим швидше розсіювалися змари (Хижняк, Кляимок, 1961, 4); Темрява трюхи розсілася (Кучер, Голод, 1961, 149).

4. перен. Минати, зникати (перев. про неприємне почуття, поганий стан). З очей її потроху розсівався заданений переляк, і вона веселіше поспішала до сонця, дерев і землі (Стельмах, II, 1962, 225); Несподівано той манячий [манливий] вид Ваті ніби розсіявся в легкому тумані (Н.-Лев., IV, 1956, 173).

5. тільки розсіюватися, розсіятися, фіз. Слабшати, ставати розсіяним (про ступінь вияву сили, енергії чого-небудь). Органічні рештки, які осідають на дно [океану], разом з шаром морської води, що знаходиться над ними, утворюють гігантський паливний елемент. Вироблювана ним електрична енергія розсіюється у вигляді тепла (Наука., 12, 1961, 21); Перехід до надпровідності, тобто до такого стану металічної речовини, коли практично відсутній електричний опір, досягається ліквідацією умов, за яких можуть розсіюватися.. електрони провідності (Роб. газ., 3.VII 1965, 2).

6. тільки недок. Пас. до розсівати, розсіювати. Вітром розсівається перемішане з землею вапно (Стельмах, Над Черемошем., 1952, 224); «Підрагувати» молекули у певній ваговій кількості полімерів можна, вимірюючи світло, що розсіюється розчином цього полімеру (Наука., 8, 1963, 1); Частина променів [сонця] розсіюється атмосферою, змарами, часточками пилу (Веч. Київ, 20.VI 1957, 3).

РОЗСІДАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., РОЗСІСТИСЯ, сідуся, сядешся, док. 1. Те саме, що розсіджуватися 1. Мало не щовечора сходилися заробітчани в гурт, розсідалися над яром, розмови про трюх виганців не вщухали (Горд., II, 1959, 130); Він наказав витягнути кілька колод на сушіше місце.. Війці почали розсідатися, викручувати мокрі очуці, вилізати воду з чобіт (Голп., Тополя., 1965, 64); Юра погорливо обминав гурт-кі і групки дівчаток, що тихо і чинно розсілися по ослонах на розчищених алях парку (Смолич, II, 1958, 47).

2. розм. Сідати розвалюючись, займаючи багато місця.— Чого ж ти розсілася, що мені й сісти ніде (Мирний, I, 1954, 212); Ткачук розсівся недбало, нога на ногу, весело грає очима, намагаючись сховати на дні згинці тривожені бісики (Збан., Переджнів'я, 1960, 346).

3. розм. Довго просиджувати де-небудь або за чимсь. І те, і друге засідання проводилися нагально.. нашвидкуруч. Не було часу розсідатися (Ле, Ю. Кудря, 1956, 79); Дехто в студентів встия уже скинути сорочки. Деякі лінкюватю порозягалися на траєі. Мічурін ішов по садовій доріжці.— Ви чого розсілись? Куди ви прийхали? На дачу? Встати! (Довж., I, 1958, 475).

4. розм. Займати певну територію; поселятися. Вони [селяни] не тільки тратили частъ [частину] своїх споконвічних земель, на яких розсідалися бояри, але мужили, крім того, ставити варти, давати дружинників та слуг боярам (Фр., VI, 1951, 39); Писали [націоналісти] про золотий вік на Україні, солодко оспівуючи її зупори, де все більше розсідался ненажерливий глитай (Цюпа, Україна., 1960, 32); Бороги мене боже од храма того, Де в святині моєї Лютий ворог розсієсь, і незмога мені Поклонатися їй! (Крим., Вибр., 1965, 291); // тільки док. Розташуватися, розміститися. Там в тихім заліві, не дуже близько Від берега, мов стадо каченят, Село розсілося (Фр., X, 1954, 388); Настали жнива. По лавах розсієсь полуїнка (Коцюб., I, 1955, 246); Ратушнякова хата червоної черепицею, розсієсь серед зелених яблунь, мов перекутка на базарі (Цюпа, Назустріч., 1958, 39); * Образно. Самота і тиша розсієсь довкола (Коб., I, 1956, 501).

5. Даючи тріщини, розколюватися, розпадатися на частини. Він на танцях вимазував.. так, що аж постоли розсідались (Коцюб., II, 1955, 315); З рук Мамури випала сулія і, жалібно дзенькнувши, розсієсь на дві половини (Стельмах, Правда., 1961, 264); // перен., розм. Бурхливо, сильно виявляти негативні почуття. На волостій ший блищало у неї стільки наміста, що челядь з задрощів аж розсідалась (Коцюб., II, 1955, 334); Колодій аж розсідається, лютує, а люди регочуться (Україна., I, 1960, 73).

◇ Розсідатися від сміху — дуже сильно сміятися. РОЗСІДЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розсідляти. Не пошло я згінці передати прїєїт, Бо розсідали коні в мюсму загоні (Мал., Звенигора, 1959, 292).

РОЗСІДЛАТИ див. розсідлувати.

РОЗСІДЛАТИСЯ див. розсідлуватися.

РОЗСІДЛУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до розсідлувати. Бродять по сьому узбережжю змучені, багато днів не розсідлувані коні, тоскно тржать до тих, що, кинувши їх, знайшли собі останнє пристановище на суднах (Гончар, II, 1959, 439).

РОЗСІДЛУВАТИ, ую, уєш, недок., РОЗСІДЛЯТИ, аю, аєш, док., перех. Знімати сідло з осідланой тварини. Під повіткою батько гутко розсідлував коня (Панч, II, 1956, 138); Опинившись на поліні, верхник спритно розсідлав коня... а сам.. погнав через букву гуцавину (Гялаз, Горн., 1956, 34).

РОЗСІДЛУВАТИСЯ, ується, недок., РОЗСІДЛЯТИСЯ, ається, док. 1. Скидати з себе сідло, звільнятися від сідла (про осідлану тварину).

2. тільки недок. Пас. до розсідлувати.

РОЗСІЙНИК, а, ч. Пристрій для просіювання і сортування зерна, крупи, борошна і т. ін.

РОЗСІКАННЯ, я, с. Дія за знач. розсікати і розсікати 1.

РОЗСІКАТИ, аю, аєш, недок., РОЗСІКТИ, ічү, ічеш, док., перех. 1. Чимсь гострим розділяти, розрубувати або розрізати що-небудь на шматки. Гірська земля

тверда, мов камінь. Кожну грудку Катерина розбивала, розсікала на дрібні шматочки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); Златами крила яструба — навік! Розсікти навія голубу криваву! Устає з мечем ратай і робітників За нашу долю і за нашу славу! (Рильський, II, 1960, 183); Ударом шабля розсікла Тузаєво скручений аркан (Бажан, Рокі, 1957, 235); * Образю. Дикі, пристрасті сварки, як злива, розсікали ізне [Антоніа і Марті] життя (Коцюб., II, 1955, 305); Найкращі пориси, гарячі почиття Розсікали ми ножем холодним міркування (Сам., I, 1958, 124); // перен. Швидким, різким рухом наче розділяти, розв'язати (повітря, воду, хвилі і т. ін.). Низько, над самісінькою головою в Лукії, зі свистом розсікаючи крилами повітря, пролетів потроєжений крижень (Донч., III, 1956, 76); Сильними ударами рук він розсікає течю, і його тіло прудко мчала наустриці сивенталці (Десняк, Опов., 1951, 31); Вдарю раз веслом і вдруге, Човен воду розсіче, І на дві руки доріжка Поза човном потече (Щог., Поезії, 1958, 142); // перен. Різким, пронизливим криком, звуком ніби розтнати (повітря, тишу і т. ін.). Григор забув про Глибоку Долину й на весь голос, розсікаючи шум, крикне у натовп (Головко, II, 1957, 312); Повітря розсік пронизливий паровозний свисток (Рад. Укр., 29.V 1963, 2); // перен. Несподівано освітлювати темряву, п'ятому і т. ін. — Де-не-де потьмарене небо зрідка розсікали зорі, ніби зомліли вкреслати з тилої ночі ще один неспокійний день... (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 389); Враз каганець тьму горища розсік (Нех., Повесть..., 1952, 56); Як довог ніч минає — цілий вік. Ще темряви над степом не розсік Яскравий промінь (Шпота, Вбр., 1958, 507).

2. Сильно ранити, зробивши розріз на тілі. Він узяв собі, як мідний гостряк з розмазу розсікає скроку Грінгеля, і видливо скривився (Собко, Запорука..., 1952, 148); Різким рухом вишопив він шаблю і кинувся на ворогів. На третьому випаді розсік він Горленкові плече (Тудуб, Людолови, I, 1957, 35).

3. Розділяти на частини. Для того, щоб визначати і порівнювати площі всіх прямокутників фігур, їх розсікають на трикутники (Марк, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 43); // Здійснюючи прорив, розчленяти, роз'єднувати армію, фронт і т. ін. Зламавши міцну оборону фашистів, радянські війська розсікли 200-тисячне урпування ворога і відірвали йому шлях евакуації (Ком. Укр., 10, 1969, 19); // Проходити, пролягати, перетинаючи поверхню чого-небудь. Попереду машини, навія розсікаючи знайоми степи,... ліг широкий рівний грейдер (Коз., Нові Потоки, 1948, 5); Нерізна чорна лінія ваалки... розсікає сиюватро-рожеве безмір'я снізіє і наближається до вершинки (Стельмах, I, 1962, 45); Поле бою розсік навія ешелон з порожніх вагонів (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 10); // З'являється на шкірі обличчя (про зморшки, грами). Між бровами глибока зморшка розсікла чоло (Головко, II, 1957, 300).

РОЗСІКАТИСЯ, ається, недок., **РОЗСІКТИСЯ**, ічється, док. 1. Розділятися на частини.

2. тільки недок. Пас. до розсікати.

РОЗСІКТИ див. розсікати.

РОЗСІКТИСЯ див. розсікати.

РОЗСІЛ, сбу, ч. 1. Спеціально приготовлений соловий (перев. з принаюми) розчин для засолювання овочів, риби і т. ін. Перед укладанням дна огірки заливають розсолем, накривають куском чистого полотна чи жарі, а потім накладають дно (Укр. страви, 1957, 408); До укладання яблуку у бочки готують розсол.. На 100 літрів чистої питної води беруть кілограм кухонної солі (Колг. Укр., 8, 1957, 34); Значного поширення набули коптіння, збереження [м'ясних продуктів] в розсолах (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 77); // Солона

рідина, насичена соками засолених у ній продуктів. Він намокає кашені огірки і з'їв кілька, зашавоючи розсолем (Ю. Янов., II, 1954, 40); Молодиця вносить з комірчини полумисок капустяного розсолу і обережно перекидає над ним пашку з олією (Стельмах, I, 1962, 380); * У порівн. Відповідь Лободи жмивою, мов той розсіл, полилася є шпаринки ран людських душ (Ле, Наливайко, 1957, 341).

2. Дуже насичена сіллю природна вода. Сиваш є природною лабораторією, де вода Азовського моря випаровується, перетворюючись в розсолі (Наука., 11, 1956, 12); У селі Стебнику, недалеко від Дрозобича на Львівщині, соляний промисел виник ще у дванадцятому столітті. Тут видобували розсолі і з них виварювали кухонну сіль (Роб. газ., 12.I 1965, 2).

3. спец. Водний розчин солей, що застосовується у техніці. Зовнішній циліндр охолоджується ззовні розсолем, а внутрішній — обертається (Соц. твар., 1, 1956, 44).

РОЗСІЛИНА, н, ж., діал. Розколина, тріщина. Ще раз наблизив [Герман] до неї [стіни ями] лашку і побачив у ній тоненьку, як нитка, розсілину (Фр., VIII, 1952, 409).

РОЗСІЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до розсіл.

РОЗСІСТИСЯ¹ див. розсіджуватися.

РОЗСІСТИСЯ² див. розсідітися.

РОЗСІЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мян. ч. до розсікти. Сотник Дронжковський блискавично вишопив шаблю, і перший найрешальніший гайдук повалився, розсічений нею навія (Ле, Наливайко, 1957, 267); Блаженко пробує свою руку, розсічений в першій бою під доматами (Гончар, III, 1959, 129); Відблиски заграє кидали крізь вікно широку смугу червоного світла, і вона падала на підлогу великим і довгим чотирикутником, розсіченим на шість яскравих червоних квадратів (Смолич, II, 1958, 33); Рівнина, на якій колись були поля і сади, перетворюється в розсічені ярами і тому непридатну для господарства місцевість (Фіз. геогр., 5, 1956, 112); Кордоном, ніби шаблем, село Сарні розсічене (Забашта, Вбр., 1958, 77); // у знач. прикм. Крапани крові в розсіченій губи потекли в нього по підборіддю (Донч., III, 1956, 118); У ромашок листки розсічені, а у роженілля — цілісні (Знання..., 7, 1973, 18); // розсічено, безос. присудк. сл. Стрільця [Штефан], поки ліг. Коли його оточили волохи, він, ранений, кинувся на них із рогатинкою, і його було розсічено на шматки (Хотк., Довбуш, 1965, 361).

РОЗСІЧЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість, зовнішня ознака чого-небудь розсіченого, поділеного на частини. Розсіченість листка [картонні] є важливою сортовою ознакою (Картопля, 1957, 182); Західне й північно-західне Приазов'я характеризується загальним зниженням поверхні і значною розсіченістю берегів (Геол. Укр., 1959, 312).

РОЗСІЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розсікти, розсікати.

РОЗСІШКА, я, ж. Зменш. до розсіха. Серед його [курень] стояли дві чорні задимлені сохи з розсішками з бантиною зерну (Н.-Лев., II, 1956, 221); Була вже й криниця з цямринням і обіч у землю вбито було розсішку, що мала ваяти собою осіку з розсохою, на якій буде блок (Головко, I, 1957, 191); У гайочку при доріжці Ледве оком я схопив: Хтось на сілці у розсішці Дивний кошк почуєв (Біл., Пташ. голоси, 1956, 4).

РОЗСІШОК, шка, ч., рідко. Те саме, що розсішка. Гостре лезо [сокири] лягло в розсішок яблуні (Шиян, Переможі, 1950, 83).

РОЗСІЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсіювати і розсіюватися і стан за знач. розсіюватися. Зірки, крізь розсіювання своєї енергії, яка є наслідком випроміню-

вання, розсіюють і свою речовину (Наука., 2, 1958, 38); Для кожного типу лампи вказується максимальна потужність, яка може виділятися на аноді без погіршення роботи лампи. Ця величина називається допустимю потужністю розсіювання (Осв. радіотехн., 1957, 15).

РОЗСІЮВАТИ *див.* розсіювати.

РОЗСІЮВАТИСЯ *див.* розсіюватися.

РОЗСІЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розсіяти.

Для вловлювання найдрібніших радіоактивних речовин, розсіяних в атмосфері, важливою деталлю в рамки, обтягнуті найтоншими нитками (Хлібороб Укр., 11, 1959, 47); Моя голова, розсіяна з купи буйним вітром, так розсіялась із монголів сила по долині (Фр., VI, 1951, 129); Ворог не раз вважав мене її (дивізію) оточеною і знищеною, розсіяною в тайзі, потопленою в болотах, а вона виникає знову (Гончар, II, 1959, 303); Розсіяні і усунені численні сумніви і неясності в питанні про те, чи може людина здійснити тривалий політ у стані невагомості (Наука., 9, 1962, 4); // розсіяно, безос. присудк. сл.—Щоб ти грошей по всіх усядах розсіяно — і-і-і. не злічити! (Л. Укр., III, 1952, 603); Підбіє командир третього взводу..., доповідь, що гарнізон розсіяно (Тют., Впр, 1964, 528).

2. у знач. прикм. Розкиданний на великому просторі, розташований рідко. Крім зірок і розсіяних змар розрідженого газу, в Галактиці виявлено протяжні хмари, що складаються з пилу і заступають світло далеких зірок (Наука., 1, 1960, 41).

3. у знач. прикм., фіз. Поширений у різних напрямках на великому просторі або на значній площі, ослаблений щодо ступеня вияву сили, енергії чого-небудь. Кризь гуцавину віття.. ледве пробивались розсіяні промені сонця (Гжицький, Опришки, 1962, 189); Стриманий шенті, обережна хода, якою ступали відвідувачі [читального залу], розсіяне світло електричних люстр.— все це разом навіяло на Нерчина спокій (Рибак, Час., 1960, 312); Володимир Костецький вважає, що писати картину краще в групі розсіяному світлі (Перв., 3 щоденника., 1956, 146); Сонце, як відомо, надсилає нам енергію у розсіяному вигляді (Веч. Київ, 12.1 1968, 4).

4. у знач. прикм. Який не може або не вміє зосередитися на чому-небудь; неуважний. Всяка доросла людина здатна іноді бути .. розсіяною, наприклад, у стані сильного стомлення (Психол., 1956, 76); — Ви сьогодні розсіяні, панно Наталю. Перше губили ви брошку, а тепер не бачите, що когось брочки.. захопить вашу сукню (Коб., III, 1956, 241).

РОЗСІЯНИСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розсіянний 4. Якщо.. розсіяність є постійною рисою людини, це свідчить про дезорганізованість та невизвоєність її уваги (Психол., 1956, 76); Розсіяність може бути зовнішня — спричинена тим, що увага відвертається другорядними шумами (Наука., 1, 1970, 52).

РОЗСІЯННЯ, я, с. Дія за знач. розсіяти, розсіювати і розсіятися, розсіюватися і стан за знач. розсіятися, розсіюватися. Англієська буржуазія [в 90-х роках XIX ст.] підготувала ганебну вірменську різанину.. І почалась утеча вірменських трудящих, і почалось розсіяння вірмен по всьому світі! (Тич., III, 1957, 86); При проходженні рентгенівського проміння через речовину його інтенсивність послаблюється в результаті поглинання та розсіяння (Рентгеногр. мет., 1959, 42).

РОЗСІЯНО. Присл. до розсіянний 4. Я засів з його братом за шахи. Я грав розсіяно (Коб., III, 1956, 37).

РОЗСІЯТИ *див.* розсіювати.

РОЗСІЯТИСЯ *див.* розсіюватися.

РОЗСКАВУЛІТИСЯ, литься, *док.*, *розм.* Те саме, що розскавчати.

РОЗСКАВУЧАТИСЯ і РОЗСКАВЧАТИСЯ, чіться, *док.*, *розм.* Почати сильно й довго скавчати, скавчати (про собаку).

РОЗСКАВЧАТИСЯ *див.* розскавчати.

РОЗСКАКАТИСЯ, скачуся, скічешся, *док.*, *розм.*

1. Розігнатися, скачучи.

2. Почати багато скакати; захопитися скаканням.

3. Скачучи, розіхатися, розбігтися в різні боки.

РОЗСКАКУВАТИСЯ, утесюся, утесюся, *недок.*, **РОЗСКОЧИТИСЯ**, чмисю, чтеся, *док.*, *розм.* 1. Швидко розбігатися, відскакуючи, відплигуючи в різні боки (про вуси або багачок). Овечки бекали та мекали, розскакувались на всі боки й піднімали з шляху страшенну пилу... (Мирний, I, 1949, 243); Новаки силонули врозтіч. Однак Хомі вдалося, що вони розбіглися не досить прудко.— Е-е, хіба так гвардійці роздодатся? Гвардійці розскакується, як пружини! (Гончар, I, 1954, 298); Почувши галас, він тупко прибіг з другого кінця базару, загрожуючи своїм сюрчком. Юрба розскачилась (Мяк., II, 1957, 345).

2. Розірвавшись, розколовшись, розпадатися на частини. Барикада гостро затріщала й одразу запалала. Дошки й бочки.. розскачилися й далеко розлетілися по брукованій вулиці (Епик, Тв., 1958, 369); // Із силою роз'єднуватися (про що-небудь з'єдане, зчеплене). Старий Вірний, намацавши в темних сінях ручку затієї дверей, шарпнув із на себе.. Розскачилися обидві половинки (Логв., Літа., 1960, 16).

3. Від удару, поштовху і т. ін. розпадатися, розламуватися на шматки. Він зачепив тарілку, і тарілка брязнула об підлогу і розскачилась (Н.-Лев., IV, 1956, 145); Фрейлератіє мури-князь Якош так в западі трахнув, Не розваживши, в свої бубон, Що, засувиши, він розскачилась (Л. Укр., IV, 1954, 137); Улянка вибрала величезного гарбуза, жовтогогарячого, як озра, з білим черевом. Підняла й розбила об поріг. Гарбуз важко хрякнув, розскачившись на дві половини (Донч., IV, 1957, 67); // *перен.* Лопатися, тріщати від болю, думок, якихось почуттів і т. ін. (про голову). Голова палає, розскакувалась од думок (Гр., II, 1963, 285); // *перен.* Розриватися від тижних переживань, страху і т. ін. (про серце). Горпина, слухаючи прокльони дідові, обмирала з страху.. Боялась і спитатися, щоб не розірвати зовсім свого серця... Воно й так у неї як не розскачиться! (Мирний, I, 1954, 285).

РОЗСКЕЛИНА, я, ж., *діал.* Розколина. Дугів снів і бренькіт цитри Із розскеліни луна (Л. Укр., IV, 1954, 128).

РОЗСКІГЛИТИСЯ, люся, лишся, *док.*, *розм.* 1. Почати сильно вишати, скиглити (про собак і т. ін.); // Почати жалібно стогнати, надокучливо скаржитися (про людей); // Почати скиглити, видавати звуки, що нагадують жалібний плач (про птахів).

2. *перен.* Почати утворювати одноманітні високі й різкі звуки (про предмети).

РОЗСКОЧИТИСЯ *див.* розскакуватися.

РОЗСКУБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розскубати, розскубти. На порозі з явилася розпалана Жозефіна. Масло глянєв на неї і скривився: — Тьху! Ти чого така розскубана? (Хижняк, Невгамовна, 1961, 147).

РОЗСКУБАТИ *див.* розскубувати.

РОЗСКУБАТИ *див.* розскубувати.

РОЗСКУБТИ *див.* розскубувати.

РОЗСКУБУВАТИ, ую, уеш і **РОЗСКУБАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **РОЗСКУБТИ**, б́у, беш і **РОЗСКУБАТИ**, аю, аєш; *мін.* ч. розскуб, ла, ло і розскубав, бала, до; *док.*, *перен.* Скубути, розсмикувати, розділяти на волюка, пір'їни і т. ін.; щипаючи, роздрібнювати. По-

сидів [директор] Антона.. розскубувати руками випрані й висушені руна воєни (Н.-Лев., V, 1966, 430); Пузу в ній [подушечці], правда, ще багато; якби розскубити та розбити, і на велику б стало (Мирний, IV, 1955, 297); // Розкуйовджувати (волосся).

РОЗСЛАБИТИ *див.* розслаблювати.

РОЗСЛАБИТИСЯ *див.* розслаблюватися.

РОЗСЛАБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розслабити.

2. *у знач. прикм.* Фізично та психічно слабкий, кволий, немічний. Ганна, розслаблена, в'яла, якась ніби побита, чистила на кухні картоплю (Коз., Сальвіа, 1959, 135); Капітан.. був якийсь розслаблений воєни, а середина так і світилась від цвистя (Загреб., Шеніт., 1966, 271); *Образно. Мертвою в'яло від розслабленої, плаксивої, повинитої в приєржковій тоні поезії українських декадентів та естетів (Про багатство л-ри, 1959, 150); // Який виражає фізичну та психічну слабкість, кволість, немічність. Відчуваючи ще біль від удару по щоці, розслабленим голосом, розчулено і з жалем, продовжував [староста]: — Мені.. вельми обидно, бо я стараюся, я готовий сам у ярмо впрягтися... (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 117); Поручик опустив голову, повернувся і тило.. пішов до дверей. Під його розслабленою ходою тоскно рипіли жостини (Панч, В дорозі, 1959, 84); // Ненапружений, млявий (про м'язи). Ми сіли відпочити.. Розслаблені м'язи насолоджувались відпочинком (Томч., Готель., 1960, 20).

РОЗСЛАБЛЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розслаблений 2. Перестало.. шуміти в голові. Але намотість опанувала кудота, м'ясна розслабленість (Коз., Листе., 1967, 189); В позі Кравцова ще виразніше проступила розслабленість і байдужість (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 94).

РОЗСЛАБЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розслабити, розслаблювати і розслабитися, розслаблюватися і стан за знач. розслабитися, розслаблюватися. Глибоке розслаблення, згідно з вченням йогої, означає розслаблення якомога більшої кількості м'язів, звільнення мозку й тіла від почуття напруження й пригнічення (Знання., 7, 1966, 27); Б в мене фотосграфія, на якій нема ні знайомої благодушної посмішки, ані священницької осанки. Тут обличчя теперішнього папи відображає фізичну муку, переляк, нервове розслаблення (Мельн., Папи., 1960, 9); Людина йшла все далі й далі. В її ході відчувалося ніби якесь розслаблення чи, може, втома (Хлібороб Укр., 1, 1963, 25); Після доброго обіду всі відчували приємне розслаблення (Томч., Готель., 1960, 253); Знає [Петро] тільки дві речі: завод та інститут, металургію на практиці, металургію в теорії. В цьому для нього було все життя. Жодних відхилень, жодних збочень, жодного перепопинку, жодного розслаблення (Загреб., Спєка, 1961, 32).

РОЗСЛАБЛЕНО, присл. Слабо, кволо, без напруження м'язів. Важкий і тежний кулак механіка.. ручку вимагнув над столом, але повільно і розслаблено опустився на червоний нумач (Вол., Місячне срібло, 1961, 278).

РОЗСЛАБЛЮВАТИ, юю, юєш і **РОЗСЛАБЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **РОЗСЛАБИТИ**, бло, биш; *мн.* розслаблять; *док.*, *перез.* 1. Робити фізично та психічно слабим, кволим, немічним. [С т о л я р е н к о:] Навіщо ж ви себе пригнічуєте, розслаблюєте себе? (Голов., Драми, 1958, 153); На мить Білогородці уявився гострий запах карболки в автобусі, щось таке, що розслабляло й пригнічувало людину (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 39); Старий замков. Молитовна екзальтація розслабила його екран, зігнула, згорбила (Ле, Нальвайко, 1957, 16); Видно, втома розслабила його, і він уже спав

(Тют., Вир, 1964, 381); // Робити ненапруженим, млявим; знімати напруження. Розслабити м'язи.

2. *перен.* Робити слабим, пасивним, нездатним протистояти кому-, чому-небудь. Завирував неп, треба було не розслаблювати бойового, класового духу комсомолів, гартувати їх до нових боїв (Донч., VI, 1957, 610); Успіхи не повинні розслабляти нашу волю, наполегливість, прагнення до дальшого піднесення народного господарства, до розвитку науки і техніки (Літ. газ., 18.IV 1961, 2); Не даю розпачу і жалості від видоівця страшних руйнувань і звірств, вчинених фашистськими варварами, розслабити наші душі (Довж., III, 1960, 47).

РОЗСЛАБЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **РОЗСЛАБЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **РОЗСЛАБИТИСЯ**, блося, бишся; *мн.* розслабляться; *док.* 1. Ставати фізично та психічно слабим, кволим, немічним; // Ставати ненапруженим, млявим (про м'язи). При сильному жесті м'язи напружуються, скорочуються, при слабкому — розслаблюються (Осн. дивигув., 1960, 13); Вітерець гладко обличчя, плутоває у волосі, вуличний шум наче кудись відійшов, притих, водянй краплі понесло в інший бік, тіло розслаблося (Томч., Готель., 1960, 38); // Робити м'язи ненапруженими. Кінограмми бігу видатних спринтерів нашого часу наочно демонструють їх вміння розслаблятися і переходити з одного положення в інше, не втрачаючи швидкості (Наука., 3, 1967, 43); Розслабитись можна у кріслі, під час їзди у трамваї, але найкраще, лежачи на підлозі на спині (Знання., 7, 1966, 27).

2. *перен.* Ставати слабим, пасивним, нездатним протистояти кому-, чому-небудь.

3. *тільки недок.* Пас. до розслаблювати, розслабляти.

РОЗСЛАБЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розслабляти.

РОЗСЛАБЛЯТИ *див.* розслаблювати.

РОЗСЛАБЛЯТИСЯ *див.* розслаблюватися.

РОЗСЛАВИТИ *див.* розславляти.

РОЗСЛАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розславити.

РОЗСЛАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розславляти.

РОЗСЛАВЛЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗСЛАВИТИ**,

влю, виш; *мн.* розславлять; *док.*, *перез.* і *без додатка.* 1. Перебільшено, надміру розхвалювати кого-, що-небудь.

2. Поширювати чутки, плітки, розголошувати що-небудь. Миркує [Чайченко] там якесь слово чи друге до шинкарки, хоть цікавий підпозит та розславля по селу, — от і поговор став недобрий (Вовчок, I, 1955, 242); Буржуазні шевченкознавці, висловляючи з націоналістичних міркувань, намагалися розславити нібито вороже ставлення Бєлінського до великого українського поета (Рад. літ-во, 11, 1949, 71).

РОЗСЛИНИТИ *див.* розслинювати.

РОЗСЛИНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСЛИНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перез.*, *фам.* 1. Розмазувати слину по чому-небудь.

2. Говорити, розмірковувати про що-небудь із зайвими подробицями.

РОЗСЛІД, у, ч. Те саме, що розслідування. В значній мірі відкритою лишається й проблема Лєсінного художнього новаторства, особливо в драматургії, — тут теж потрібні зіставлення й розсліди в широких масштабах світової літератури (Рад. літ-во, 5, 1971, 28); Вдарила дев'ять година, а далі й десята, а Каганця все ще не було на своєму місці. Це було остільки незвичайно, що вимагало розсліду (Сам., II, 1958, 310).

РОЗСЛІДИТИ *див.* розслідувати.

РОЗСЛІДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до розслідувати.

РОЗСЛІДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розслідувати. *Інженер Земляньський, закінчивши розслідування причин ариу ремонту паровозів у депо станції Крута, зайшов на квартиру до Хвалюка (Бойч., Молодість, 1949, 302); Спитав дядько Клим, що за них [бандитів] чути. Давид розповів, що перед від'їздом заходив до прокурора — розслідування закінчено вже (Головка, II, 1957, 181).*

РОЗСЛІДУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., і діал. РОЗСЛІДИТИ, джү, дїш, *док., перек. і.* Робити дослідження, вивчення когось, чого-небудь. *В. І. Ленін, надаючи великого значення скаргам трудящих, настійно вимагав глибоко їх розслідувати і еживати дійових заходів (Рад. Укр., 23.I 1963, 2); Поки говорити про користь або шкідливість чужих впливів, треба попередньо докладно розслідувати, зрозуміти їх початки, розвій і вплив (Фр., XVI, 1955, 385); Він звернує свої великі блискучі очі цікаво на мене, мов хотів мене до дна душі розслідувати (Коб., I, 1956, 205).**

2. Вияснити, з'ясувати, проводячи слідство або розбираючись в якомусь питанні. — *Адміністрація нехай розбирається. Винна Леся Кумач? Розслідуйте. А от у переживання людей я повинен втручатися (Хижняк, Невгамовна, 1961, 96).*

РОЗСЛУХАТИ, аю, аєш, *док., перек., розм.* Добре, ясно почути; розчутити. *Нічого не можна було розслухати, що їй там бабуся шептала (Кв.-Осн., II, 1956, 196); Неясно горіло в нашій хаті світло — ніхто зразу не впізнав. Тільки ж розслухали мою, так усі в один голос і загомоніли: — Хома! Хома приїзав! (Вас., II, 1959, 480).*

РОЗСЛУХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Те саме, що розслухати. *Перш було розсердився, а далі, як розслухався, що йому Настя, стогнучи, розказала, то й замогк (Сл. Гр.).*

2. Узнати, свідати що-небудь від когось. — *Чи не збігав би ти, слідом за ним, у волость та розслухався б, що воно за чоловік (Мирний, I, 1949, 131).*

РОЗСЛЮБИТИСЯ, їться, *док., безос., розм.* Початися, настати (про свято).

РОЗСМАКУВАТИ, ую, уєш, *док., перек. і без додатка, розм.* 1. Купштуючи, визначити смак, відчутти смакові якості чого-небудь; розкупштувати. *Сказно обережно сьорбнула бурой, з неприємним запахом юшки. — Тут є хлор? — запитала вона, розсмакувавши. Гальванеску розсміялася (Смолич, I, 1958, 72); Юрко поволі обідав. Із ріденький суп, .. потім копирсався виделкою у шматку кролячого м'яса з картопляним пюре та смачно підлював. Коли розсмакував, почав грізти завязітше (Дор., Не повторю..., 1968, 186); *Образно. Старий догуд хвилю поглядав на нього, плямкаючи губами, немов старався розсмакувати сю новину (Фр., III, 1950, 432).*

2. *перек.* Відчутти, зрозуміти що-небудь. — *Чого вже, чого, а памувати дуже легко. А ти ще й досі того не розсмакувала? (Н.-Лев., I, 1956, 314).*

РОЗСМІКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розсмікати; // у знач. прикм. *Дерев'яні сідці привели черницю і капітана під низьке склепіння до оббитих розсміканою повістю дверей у товстій стіні (Перв., Оповідання..., 1970, 128); *Образно. Сонце м'яло плявало над обривками розсміканих амарок (Логв., Літа..., 1960, 214).*

РОЗСМІКАТИ *див. розсмікувати*¹.

РОЗСМІКНУТИ *див. розсмікувати*².

РОЗСМІКНУТИСЯ *див. розсмікуватися*².

РОЗСМІКУВАТИ¹, ую, уєш, *недок., РОЗСМІКАТИ*, аю, аєш, *док., перек. і.* Смікаючи, розривати, розпикувати, розділяти на частини; смікаючи, роздрібню-

вати. *Образно. *Налітає вітер, погойдував кроми лип, розсмікував дим над коминам корчми (Рибак, Помилка..., 1956, 23).*

2. *перек., розм.* Смікати, шарпати когось-небудь на всі боки. — *Ти пробував вести одразу кільканацяттеро коней у одній веревці? — То їй що, як ні! — А те, що розсмікають вони тебе один туди, а другий туди (Загреб., Диво, 1968, 150).*

РОЗСМІКУВАТИ², ую, уєш, *недок., РОЗСМІКНУТИ, ну, нєш, *док., перек.* Смікаючи, роз'єднувати що-небудь з'єднане, зчеплене.*

РОЗСМІКУВАТИСЯ¹, ується, *недок.* Пас. до розсмікувати¹.

РОЗСМІКУВАТИСЯ², ується, *недок., РОЗСМІКНУТИСЯ, нється, *док. і.* Роз'єднуватися від смікання (про з'єднане, зчеплене).*

2. *тільки недок.* Пас. до розсмікувати². **РОЗСМІШЕНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розсмішити. *Солдати, розсмішені цим несподіваним жартом, що повертає їм люлюю звичайного життя, трохи заспокоїлись (Мик., II, 1957, 277).*

2. у знач. прикм. Який виражає сміх; усміхнений. *Щойно Владко, поглянувши довокола, побачив розсмішені обличчя і зрозумів, що діється (Фр., VI, 1951, 171); Очі [Молокана] благали, молили не гнати його від вікна. Вони, наперекір розсмішеним губам, були серйозні, добрі й навіть не п'яні (Ле, Міжгір'я, 1953, 333).*

РОЗСМІШИТИ, шу, шїш, *док., перек.* Викликати сміх, примусити сміятися. *Пому хочеться і собі що-небудь сказати, чим-небудь дівчат посмішити, та поки надумається, дивись — Онисько уже й розсмішив (Мирний, III, 1954, 44); Дівою Оксана була скрізь весела та смішлива і така, що як було зачоче, то всякого розсмішить, як почне всіх передражнювати або складати пісні (Григ., Вибр., 1959, 246); Розповідь про несподівану пригоду, що розсмішила тоді Тамару, була почальною (Хижняк, Тамара, 1959, 129).*

РОЗСМІЯТИСЯ, іюся, ієшся, *док.* Почати сміятися; засміятися. — *Ну, так хто кого? — не обертаючись, щоб не розсміятися з гороб'ячої завязітності Кушніра, питає Свирид (Стельмах, II, 1962, 13); Наталка тільки розсміялася, глянувши на його розгублене обличчя, і нікуди не пішла (Собко, Шлях..., 1948, 11); *Образно. Під сонцем мій садок аж розсміявся (Речм., Твій побратим, 1962, 79).*

РОЗСМОКТАТИ *див. розсмікувати*.

РОЗСМОКТАТИСЯ *див. розсмікуватися*¹.

РОЗСМОКТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсмікувати і розсмікуватися. *Ліки з квітток нагідок застосовують і при шкірних творбах — для пом'якшення шкіри та розмоктювання ячменів на очах (Хлібороб Укр., 7, 1968, 46); Лікувальний ефект хіміотерапевтичних препаратів виявляється в різній мірі — від часткового зменшення пухлини до цілковитого розмоктювання (Рад. Укр., 18.VIII 1965, 4).*

РОЗСМОКТУВАТИ, ую, уєш, *недок., РОЗСМОКТАТИ, смокчү, смокчєш, *док., перек.* Примушувати зменшитися, зникнути (пухлину, крововилив і т. ін.). *Препарати з нагідок (їх називають календулою) зупиняють запальні процеси, добре загоюють свіжі рани, виразки шлунка та кишечника, розмоктюють і розм'якшують затверділі пухлини (Знання., 11, 1974, 29).**

РОЗСМОКТУВАТИСЯ, ується, *недок., РОЗСМОКТАТИСЯ, смокчється, *док. і.* Зменшуватися, зникати (про пухлину, крововилив і т. ін.). *Відомі випадки, коли пухлини самі розмоктюються (Знання., 12, 1969, 18); Набряз пром'яжної тканини, що розвивається слідом за опроміненням, уже через добу починає розмоктюватися (Фізіол. ж., VI, 1, 1960, 124); Під дією маз-**

ниту розсмоктувалися невеликі злякнісі пухлини в тварин (Наука., 3, 1966, 24).

2. *перен., розм.* Поступово розходиться, розсіюється (про скупчення кого-, чого-небудь). *Гурт людей, рушивши від школи, повільно розсмоктувався, ділився на групи, що відривалися по дорозі, звертали в бічні вулиці* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 57); *Двір запрудили вози, вози і вози, як на ярмарку. Нескінченним.. потоком розтікалися вони в різні кінці дворища, утворюючи пробки, що не розсмоктувалися не тільки по кілька годин, а й по кілька днів* (Тют., Вир, 1964, 145); // *Знякати, поступово розсіюючись, рідшаючи* (про дим, штиму, морок і т. ін.).

РОЗСНАСТИТИ *див. розснащувати.*

РОЗСНАЩАТИ *див. розснащувати.*

РОЗСНАЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розснастіти.

РОЗСНАЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. розснащати, розснастіти.

РОЗСНАЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розснащувати.

РОЗСНАЩУВАТИ, ую, уєш і **РОЗСНАЩАТИ**, аю, аєш, *недок., РОЗСНАСТИТИ*, ащю, ащіяш, *док., перез.* Прибрати, знімати оснастку (із судна).

РОЗСНОВУВАТИ, ую, уєш, *недок., РОЗСНУВАТИ*, ую, уєш, *док., перез., рідко.* Розкручувати, розвивати що-небудь змотане; знімати з чого-небудь намотане.

РОЗСНУВАТИ *див. розснєвувати.*

РОЗСОБАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати соватися.

РОЗСОБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсєбувати і розсєбуватися.

РОЗСОБУВАТИ, ую, уєш і **РОЗСУВАТИ**, аю, аєш, *недок., РОЗСУНУТИ*, ну, неш, *док., перез.* 1. *Переміщати, відставляти що-небудь у сторони, звільняючи місце.* Після вечері в їдальні розсунули столи, розстали осляки і, чекаючи пересуного кіно, посадили.. у залі гармоніста (Сміл., Зустрічі, 1936, 206); // *Примувувати кого-небудь розступитися, розійтися, посуватися в сторони, даючи прохід, звільняючи місце.* Міцкевич, затисни, столя серед залу. Тоді, розсуючи натовп гостей, Корсар підійшов до поета поамалу, Вклонився і руку простяє... (Бажан, Роки, 1957, 278); *Нараз, густу юрбу розсунуши одважно, Товстий з'явився дід* (Рильський, I, 1960, 283); **Образно.* Яруга, кином розсунувши будиночки передмістя, підходила до самого шосе (Головко, II, 1957, 569).

2. *Посуваючи в різні боки, роз'єднувати, розтуляти* (що-небудь зімкнуте, ступене). *Стискаючи в правій руці наган, я дивно розсуював мокре віття* (Мушк., Серце., 1962, 222); *Вона енергійно розсуює важкі завіси, сонячне світло вривається в кімнату крізь відчинені на ніч вікна* (Коч., II, 1956, 223); *Розсуючи листя лопухів, наманяння через городи бігли собаки, ще здавну здійснювали несамолюбий гавкіт* (Полт., Півість., 1960, 340); *День ввійшов просто через вікно — ераз і прекрасно — тільки мати розсунула віконницю і розчинила раму* (Смолич, II, 1958, 7); // *Розставляти, розводити в сторони* (руки, ноги, коліна і т. ін.). *Він став важким, зугнявить, розсуює ноги і руки, займає більше місця на лаві* (Кочуб., II, 1955, 242).

3. *Розширяти, збільшувати площу, розміри чогось.* *Радянські геологи шукають все нових і нових корисних копалин, розсуюючи в глибину і ширину межі Донецького, Московського, Кузнецького басейнів* (Наука., 3, 1957, 10); *Здавалося, Голубенкові закоротка була його колосальна кімната, він хотів якось розсунути стіни* (Епк., Тв., 1958, 49); *Озеро за ніч добре налиглося води, ще більше розсунуло в нічних сутінках свої береги, окра-*

ши добрий шматок скошеної поляни (Томч., Готель., 1960, 18); // *Розтягувати в усмішці* (рот, губи). *Золотаве ластовиння саяло на хлопчачому виду. Спокійна посмішка розсувала пухкі губи* (Ю. Янов., I, 1958, 271); // *перен.* *Розширюючи межі, рамки і т. ін. чого-небудь, робити його багатим за складом, змістом.* *Вчений, який не розсуює кордонів знань за межі своєї вузької, іноді надзвичайно вузької і спеціальної проблеми, напевно чи зможе зв'язати історичні знання з практикою їх масового поширення* (Ком. Укр., 3, 1962, 48); *Несподіване вторгнення в чуже життя немов розсунуло вузькі рамки дотеперішнього Нелікого буття* (Вільде, Сестри., 1958, 442).

РОЗСОБУВАТИСЯ, ується і **РОЗСУВАТИСЯ**, ається, *недок., РОЗСУНУТИСЯ*, неться, *док.* 1. *Розступатися, розходитися, посуватися в сторони, даючи прохід, звільняючи місце.* *Побачивши князя, застольники мляво розсуюються, даючи йому місце* (Загреб., Диво, 1968, 384); *Селяни звернули увагу на добре озброєних козаків і почали розсуватися, даючи їм прохід до стола* (Ле, Нальвайко, 1957, 231); *Федорка сіла неспішно, куди Маруся її підвела, а дівчата розсунулися — дали їй місце* (Головко, I, 1957, 254).

2. *Посуваючись у різні боки, роз'єднуватися, розтулятися* (про що-небудь зімкнуте, ступене). *Розвідник сплинився коло дубків. Розсувається гілля, і з зелені в плямистій маскувальній одежі вилазять.. Маслюк* (Багмут, Щасл. день., 1951, 149); *Знову прозвучав дзвінок, розсунулась завіса, і вистава почалася* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 153).

3. *Розширятися, збільшуватися* (про площу, розміри чого-небудь). *Яма тим часом розсувалася щораз більше. Вечором замітив Данило, що половина его [його] дому стоїть над безоднею* (Ков., Тв., 1958, 102); *Ще привабливіша, запашивіша здалася йому весна, веселіші дикі вигуки птахів і немов ширше розсунулися перед ним простір поля* (Сміл., Зустрічі, 1936, 10); *Струменіла блакитна долина, і світ, здавалося, розсунується ширше* (Цюпа, Назустріч., 1958, 131); // *Розтягуватися в усмішці* (про рот, губи). *Андрій просяє, і губи в його почали розсуватися в широченну осмішку* (Вас., II, 1959, 94); // *перен.* *Розширюючись, робити що-небудь багатим за складом, змістом* (про межі, рамки і т. ін. чогось). *Щодень шириться надійний процес взаємозбагачення і зближення народів. Розсуюються національні рамки, обрії мислення і теорчості, посилюється ідейна єдність радянських народів* (Вітч., 9, 1968, 152).

4. *Обвалюючись, розсипаючись і т. ін., руйнуватися, розвалюватися.* *Гора.. розсувалася і ставала звичайнісінькою купою безладно накиданого ґрунту* (Кол., Терен., 1959, 341); *Балашова гата була мала й стара, вона розсунулася, викула задвіркову стіну і ніби приєднала на одночасок* (Н.-Лев., II, 1956, 318); *Власів Улас до сільського господарства довсім непридатним. Заставлять його сіно на гарбу класти, накладе так, що тут же й розсунеться* (Тют., Вир, 1964, 48); // *розм.* *Розсипкуватися, розв'язуватися* (про що-небудь зав'язане). *На шні [Воронюка] театнався, розсунувшись, зім'ятий шовковий галстук* (Вас., I, 1959, 318).

5. *тільки недок.* *Пас. до розсєбувати, розсєбувати.* **РОЗСОКОРІТИСЯ**, рібся, рішся, *док.* 1. *Почати сильно сокорити* (про курей і індичок).

2. *перен., розм.* *Швидко, жваво, безугавно заговорити.*

РОЗСОКОТІТИСЯ, кочуся, кочешся і **РОЗСОКОТІТИСЯ**, очуся, отішся, *док.* Те саме, що *розсокорітисся.* *Павло весною. З першими променями сонця почав непомітно вітати мороз, запахло вишневими брунь-*

ками, розсокоталась на все подевір'я зозуляста курочка (Збан., Сеспель, 1961, 300).

РОЗСОКОТІТИСЯ *див.* розсокоотітсья.

РОЗСОЛЕННЯ, я, с., *спец.* Зменшення вмісту мінеральних солей у ґрунті. Радянські вчені почали вивчати способи розсолення ґрунтів ще в 30-х роках, коли було проведено багаточисельні дослідів в Голодному степу та інших місцях (Хлібороб Укр., 10, 1969, 13); Користь рисосіяння полягає ще і в тому, що систематичне затоплювання солончакових ґрунтів прісною водою сприяє їх розсоленню і робить родючішими (Колг. Укр., 9, 1962, 18).

РОЗСОЛИТИ *див.* розсолювати.

РОЗСОЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСОЛИТИ**, солю, соляш, *док.*, *перех.*, *спец.* Зменшувати вміст мінеральних солей у ґрунті. Щоб підвищити родючість цих [засолених] ґрунтів, необхідно по можливості розсолювати їх шляхом зниження рівня підґрунтових вод, глибоко орати..., удобрювати сірчано-кислим амонієм та суперфосфатом (Наука., 10, 1958, 37); Створюючи в плавах це [прісне] озеро, колосники мали й іншу мету: розсолити навкруги озера до 5 тисяч гектарів землі, щоб засіяти її кукурудзою, бобовими та іншими культурами (Колг. Укр., 2, 1959, 38).

РОЗСОЛЬНИК, у, ч. Суп із соловими огірками і огірковим розсолем. Російська кухня характерна великим асортиментом заправних супів (циф, борщи, солянки, розсоліники) (Технол. пригот. їжі, 1957, 3).

РОЗСОРТОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнч. ч. до розсортувати. Яблука та груші літніх сортів повинні бути розсортовані не пізніше як через 1—2 дні після збирання (Сад. і ягід., 1957, 236).

РОЗСОРТОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсортувати.

РОЗСОРТОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСОРТУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розподіляти за сортами, розрядами або за якими-небудь іншими ознаками. Перед використанням насіння для закладання насінних ділянок його старанно очищають і розсортовують за видами (Колг. Укр., 8, 1956, 32); Целя повинна була якнайшвидше розсортувати [яблук] — окремо звычайні, а окремо рекомендовані (Фр., II, 1950, 313).

РОЗСОРТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсортувати.

РОЗСОРТУВАТИ *див.* розсортовувати.

РОЗСОТАТИ *див.* розсоотувати.

РОЗСОТАТИСЯ *див.* розсоотатися.

РОЗСОТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСОТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Розмотувати, розкручувати що-небудь змотане; зніматися з чогось намотане, заплутане. — Ти мене зловієм робити? — говорить Іван і розсотував нитки з ноги, бо спересердя заплутався (Март., Тв., 1954, 142); *Образно. І, щоб хоч трохи розсотати клубок болю, він згадав Христинку (Стельмах, I, 1962, 401); // Порухувати зв'язок петелю у в'язанні; розпускатися що-небудь вив'язане. Розсотувати панчохи; // Розсмикувати на ключці, волокна і т. ін.

РОЗСОТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСОТАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Розмотуватися, розкручуватися (про що-небудь змотане, намотане, заплутане). В Юри нічого не виходило: то погано розсотувався ремінь, то закручувалась петля, то ще що-небудь заважало (Багмут, Шасл. день., 1959, 154); *Образно. І розсоталась вона [Кожониха], як нитка з веретена: витягла перше одну руку, після другу, аж ністочки зруснула, після ноги витягла по одній, після чисто так угору підвелась, наче її хтось звів (Григ., Вибр., 1959, 326); // Втрачати зв'язок, розпускатися (про петлі у в'язанні, вив'язану річ і т. ін.); // Розсмикуватися на ключці, волокна і т. ін. Це було жалює почуття людини, що бачить,

як лива, по якій вона проходить безодню, починає розсотуватися на кволі волокна (Собко, Граніт, 1933, 198).

2. *перен.*, *розм.* Поступово розходиться, розсіюватися в різні бони, в різних напрямках (про скупчення кого-, чого-небудь). Потроху сторонні розсотується з контори (Логв., Літа., 1960, 14); Дорога від найближчого тилового села до переднього краю захрипала танками, тягачами, автомашинами. Поволі все це розсотувалося в узбіччя гаї та улоговини (Гончар, III, 1959, 404); Люди, розсотавшись по селах, несли кобзареві слова далі, зогрівали їх теплом своїх душ (Рибак, Помилка., 1956, 157); Пробка поперед розсоталась, шофер сів за руль, і машина рушила (Перв., Дікий мед, 1963, 295); // Поступово розсіюватися, рідшати (про хмару, дим, туман і т. ін.). Хмара проривалася і розсотувалася, ставало світліше (Гур., Другі., 1959, 23); Дивилась довго. В незмірній даліні Площин розсоталися останні клубки диму (Чумак, Черв. заспів, 1956, 153); // Зникати. Біль потроху почав розсотуватися по тілі, і стирилось, що бажання уже став дійсністю (Стельмах, II, 1962, 183).

РОЗСОХА, ш, ж. Розгалуження двох гілок, відростків на дереві, роздвоєння на кінці якого-небудь предмету. Біла порога козак прив'язав зортив до розсохи, обітаної глечиками (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23); Була в ній [альтанці] примітивна лавочка, точніше, дрючок на двох розсохах, забитих в землю (Гжицький, У світ., 1960, 151); *У порівн. Ось і той шлях, від якого розсохою кинулися враті дві вузькі, притрушені листом дороги (Стельмах, Вел. рідня, 1961, 733); // Місце, де що-небудь розгалужується (звичайно надвоє). Вони опустились на розсоху граба, одна пташка влетіла в невеличке дупло, випуржнула з нього, пискнула щось і у знайдене сховище пірнула (Стельмах, I, 1962, 251).

РОЗСОХАТИ, а, е. Який має розсоху, розсохи; розгалужений. Вік [дуб] гілками розсохатими Сперечатиметься з бурями (Дор., Серед степу., 1952, 105).

РОЗСОХЛИЙ, а, е. Який розсохся, потріскався від надмірного висихання. Він узяв клепку від розсохлого барильця з-під огірка, обстругав її приблизно в формі скрипки, обив кілька гвіздків і нанує на низ тоненький дріт (Смоляч, II, 1958, 16); На приступах вітряка, крізь щілини розсохлих дощок проросли пагоди полину (Логв., Давні рани, 1961, 181).

РОЗСОХНУТИСЯ *див.* розсохатися.

РОЗСОХУВАТИ, а, е. Те саме, що розсохатий. Ледь-ледь ворухачи довгим, розсохуватим, як у мастічки, хвостом, хмара повільно оберталася на місці (Юхвід, Оля, 1959, 55).

РОЗСОЧИТИСЯ *див.* розсочуватися.

РОЗСОЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСОЧИТИСЯ**, іться, *док.*, *рідко*. 1. Ставати розрідженим, нещільним, негустим. За Дніпром на шляхах клубочилась курява.. Лише над Дніпром вона трохи розсочувалась, розсіювалася (Баш, Надія, 1960, 274).

2. *перен.* Поступово зникати, затихати. Припавши до дерева, здригались [Степан і Андрій] од кожного звуку. Але бурчання машини вже розсочилось в туманній тиші (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 722).

РОЗСПІВ, у, ч. 1. Протяжний наспів, мелодія. Він будує музичну фразу, узгоджуючи її з текстом і відбивав в своїй конструкції національно характерну синтаксично-метричну будову текстових речень. У цьому він опирається на національні традиції розспіву (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 57); Співав Омельян на своїй кийській розспіві, відомий уже в усюю православному світі (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 320).

2. *спец.* Співи православної церкви, об'єднані певним принципом будови мелодії.

РОЗСПІВАНИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мнв. ч. до розспівати 1—3.

РОЗСПІВАТИ *див.* розспівувати.

РОЗСПІВАТИСЯ *див.* розспівуватися.

РОЗСПІВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗСПІВАТИ**, аю, аеш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Співати, виконувати (пісні і т. ін.). — *Ким лише не працював ти! Комірником, контролером, пожежником. Там спирт випивав, там пісеньки розспівував і прилади браковані пропускав* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 676).

2. *перех.* Співати, розучуючи або репетируючи що-небудь.

3. *перех.* Виконуючи певні вправи голосом, домагатися доброго його звучання.

4. *тільки недок.*, *неперех.* Багато і весело виспівувати; // Співом повідомляти багатьом про що-небудь. * *Образно. Високозвучна мідь розспіває по світу, Коли почався в хвилину гордовиту Під мурами Кремлівськими парад* (Бажан. Вибр., 1940, 94).

РОЗСПІВУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗСПІВАТИСЯ**, аюся, аешся, *док.*, *розм.* 1. Співатися, лунати (про пісню). *Розспівалася [пісня] в его [його] душі* (Стеф., I, 1949, 106).

2. Виконуючи певні вправи голосом, починаючи співати легко, вільно. — *Перш ніж розучувати нові твори, хор розспівувався — виконував різні вправи, гами* (Мист., 6, 1958, 22).

3. *тільки док.* Почавши співати, захопитися співом. *Вона була з тих підвешених співаючих натур, що як почне співати та як розспівається, то вже.. ладна доти співати, доки не охрипне* (Н.-Лев., V, 1966, 189); *Розщербталася, розспівалися хлопці та дівчата, як на справжній недільній прогулянці* (Речм., Твій побратим, 1962, 18); // *Защербетали дзвінко (про прахів).* — *Як розспівалася, — кинула головою тато на невидиму пташину* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 69); // *Словнитися співом, піснями. Нам скорилися темні води, В ноги нам лягли поля. Розспівалися заводи, Оновляється земля* (Рильський, I, 1946, 57); *Ліси розспівалися, верхи у верховині розхиталися, ріками зорі розморгалася, долами роси розгрозмилися* (Черемш., Тв., 1960, 251); // *перен.*, *жарт.* Почавши говорити, захопитися розмовою. [С в і т л а н а:] *Оце б вийти в поле. А воно лежить широке-широке... Трактори гудуть... [К р я ж:] А чого це ти розспівалася? Поля, поля. Що тобі поля?* (Зар., Антей, 1962, 252).

4. *тільки недок.* Пас. до розспівувати 1—3.

РОЗСТАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розставатися.

Розмова скінчена. Пора настала розставання (Гонч., Вибр., 1959, 282); *Архірей, зволікаючи хвилину розставання, не поблагословив його, а лише поклав молодикові руку на плече* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 430); *Знову царство весни, і розжев'ї смк, і козання; Знову зустрічі тихі — і без краю сумні Розставання* (Рильський, I, 1960, 115); // *розм.* Перебування в розлучі далеко один від одного. *Цигуля з цікавістю та хвилюванням поглянула на чоловіка, якого оце бачив вперше.. І, вітаючись, міцно й широ потиснула.. йому руку, як широму другові по довгому розставанню* (Головко, II, 1957, 300).

◇ *На розставанні — прощаючись.* *Галецька .. на розставанні просила Майбородилу.. одвідувати її на новому місці* (Н.-Лев., IV, 1956, 350); *Приятель ваш мовчить, але на розставанні він міцно стискує вам руку* (Л. Янов., I, 1959, 432).

РОЗСТАВІТИСЯ, аюся, аешся, *недок.*, **РОЗСТАВІТИСЯ**, аюся, аешся, *док.* 1. Попрощавшись, розходитися один з одним, іти куди-небудь після прощання.

[О л е к с а:] *Як буде пора, я дам знак, тоді скажем, що прийшла година розставатися з ними* (Вас., III, 1960, 15); *Гая слухала-слухала-слухала [козака], й пізенько вони розсталися* (Вовчок, I, 1955, 319); *Андрій і Яків розсталися, як приятелі* (Дмит., Наречена, 1959, 241); // *Розлучатися з ким-небудь. Уже на шістнадцятому році свого життя вона мала, так само, як її мати, женихів, але матері шкода було так скоро розставатися з донецькою* (Коб., Вибр., 1954, 7); — *Даньку, а ви... надовго від нас? — Чи надовго? Якби ж то! Він знає! Якби ж то він міг зробити так, щоб ніколи вже більше не розставатися з нею* (Гончар, II, 1959, 89); *В часі життя йому прийшлося іти на маневри, і ми мусили розстатися на пару неділь* (Фр., III, 1950, 106); // *Розлучаючись, залишатися ким-небудь стосовно когось.* [Ф е д о н:] *Ми вже не друзями розстанеємось? [А н т е й:] Воює, коли б не стріляв ворогами* (Л. Укр., III, 1952, 440); *Ми розсталися приятелями* (Фр., III, 1950, 248); // *з ким.* Розривати зв'язок, спілкування, стосунки, знайомство з ким-небудь. *Звичайно, шкода, що він тепер мусить розставатися з товаришами* (Собко, Запорука., 1952, 4); [О р е с т:] *Я життям готов спокутувати ту хвилину, коли я нібито по волі розстався з тобою* (Л. Укр., II, 1951, 89); // *Відпускати від себе, відмовлятися від співробітництва, товаришування і т. ін. з ким-небудь. Він тільки тепер збавнує, з якою людиною розставатися* (Збан., Сеспель, 1961, 295).

2. Покидати, залишати кого-, що-небудь. *Жаль Марусі було розставатися з цією дивною панорамою* (Хотк., II, 1966, 139); *Боляче й сумно було хлопцеві розставатися з горами, з широкою волею, з чудовими скелями, що стриміли вгору, мов дивовижні замки* (Гжицький, Опрятки, 1962, 175); *Я хотів би скінчити свій реферат — і мені трудно розстатися з Франком, бо я так мало сказав про нього* (Коцюб., III, 1956, 42); *Чого ці дурні слогови котяться по лицю? Хіба Дарка не знала ще перед святками, що їй, можливо, доведеться розстатися з школою?* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 196).

3. Переставати користуватися чим-небудь, уживати щось. *Каналка стала для неї другом і вона наважилася не розставатися з нею: її одну жала взяти Софія з батьківської хати* (Л. Укр., III, 1952, 506); *Цієї весни Настуся не поспішала розставатися із зимовим вугтям* (Збан., Сеспель, 1961, 368); *Робітник поставив світло на місце. — Нічого! Прийде час, і ви назажди розстанетесь з оцією допотопною блимавкою* (Гончар, II, 1959, 161); // *Відмовлятися від чого-небудь; втрачати щось. Зовні студенти сприймають усе це як належне, розстаються з губами нібито легко, кепкують один з одного, перестрілюються жартами, але в їхньому свіжові й жартах чується жаль за втраченим* (Гончар, Людина., 1960, 62); *Зачас [Княш] жєбрати тоді, як хата йому погоріла.. Хоч потім не потребував жєбрати, отже жєбратство так пішло йому в звичку, що не міг із ним розстатися* (Марг., Тв., 1954, 374).

РОЗСТАВІТИ *див.* розставляти.

РОЗСТАВІТИСЯ *див.* розставлятися.

РОЗСТАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розставити. Дієки заходилися ще коло посуду й ліниво збирали розставлені по землі миски (Кобр., Вибр., 1954, 125); *Стовні диму від вогнищ у таборі нагадували сірі мармурові колони, розставлені по полю* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 419); *Які б здібні й досвідчені кабри у нас не були, хоч би як правильно вони були розставлені, постійний контроль і перевірка є неодмінною умовою їх успішної роботи* (Ком. Укр., I, 1967, 16); *Каленик Романович відклав газету і, підпизуючи обох молодят широко розставленими руками, почав просуватися до кухні* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 33); *Староста мовчки*

вийшов з-за столу і з цікавістю оглянув людину, що потрапила в задалегідь розставлену ніж пастку (Кол., Терен., 1959, 377); // розставлено, безос. присудк. с. Середина невеликої бідняцької хати. В ній все розставлено дуже охайно, прибрано чисто і ретельно (Голов., Драм, 1958, 339); Посеред кімнати стоїть стіла, накривий білою скатертю. На ньому розставлено посуд і різні страви, очевидно, для гостей (Мокр., П'єси, 1959, 191).

РОЗСТАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розставити, розставляти. Під урожай 1955 року смігозатримання провадилося шляхом розставлення на полі щитів із жердин, хворосту, стебел соняшника і кукурудзи (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 100); Головку увагу працівники і партійна організація колективу приділяють добороти і розставленню кадрів, зміцненню трудової дисципліни (Колг. Укр., I, 1957, 26); Розставлення хитрих, зрадливих пасток кінчалось тим, що Братштейдер забирав з собою від Швейка нового потворного покруча [пса] (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 54).

РОЗСТАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розставляти. Розставляння щитів.

РОЗСТАВЛЯТИ, яю, яєш, недок., **РОЗСТАВИТИ**, влю, виш; мн. розставлять; док., перех. 1. Ставлячи, розміщувати де-небудь. Килинка принесла купу тарілок і почала розставляти на столі (Н.-Лев., III, 1956, 47); Вона з своєю ланкою смігові щити розставляла в полі (Кучер, Прошай.., 1957, 281); Він поклав на столі хліб, консерви. Потім розставив порожні кузлі (Головко, I, 1957, 278); Хвилюки їй вистачило, щоб розібратися в безладді Каргатової кімнати й сказати йому, як би вона розставляла тут меблі (Шовк., Інженери, 1956, 116); // Розміщувати, розташовувати (людей). Він розставляє людей так, щоб комуніст був у кожній групі, яка діятиме певний час самостійно (Гончар, III, 1959, 96); Цієї ночі опришки не виходили вже нікуди. Розставляли вартових і полагали спати (Мак., Вибр., 1956, 433); За якусь годину Іван Маркович перевірив усі голоси, розставив дітей по-своєму. — Ну, ось. А тепер спробую заспівати (Збан., Малін. дзвін, 1958, 229); // Ставити правильно на свої місця (розділові знаки і т. ін.). Олена, тепер уже не гозовиць, взяла папірець. — Це телеграма. — І вгомос стала читати, не поспішаючи, сама розставляючи відсутні в тексті телеграми всі розділові знаки (Головко, I, 1957, 439); // Призначати на пости, розквартировувати (військових); // Розподіляти по робочих і т. ін. місцях. Підполковник задалегідь розставив відповідним чином.. вогневі засоби полку (Гончар, III, 1959, 111); — Налагодженням трудової дисципліни, — думає Дорош, — це організаційна справа, але в ще й інший бік — економічний стан армії. Це трудніше, тут треба господарського ока, щоб розумно розставити робочу силу (Тют., Вир, 1964, 138).

Розставляти (розставити) слова — вимовляти слова поволі, роблячи паузи між ними. — У нашому селі... — повільно і з притиском розставляє слова Мироненко, — у нашому славному селі Березняках за останнім переписом зібралось дев'ять колишніх голів (Вол., Місячне срібло, 1961, 268).

2. Розводити в сторони на певну відстань. — Аркадій... заспокойся, Аркадій... — благала Софія Петрівна, розставляючи руки у дверях (Копюб., II, 1955, 399); Костецький, широко розставивши ноги для рівноваги, стояв в човні (Перв., Дикий мед, 1963, 231); // розм. Розсовувати краї чого-небудь, збільшуючи отвір. Щоб легше було бігти, розставляє [Темар] шкряку куртку. Бере руками за поли і розставляє проти вітру (Трубл.,

I, 1955, 179); — Не можу сьому вірити, хіба мені.. покажете, як се було. — Що ж, се можна, — сказав чоловік та й розставив мішок так само, як моді, коли саджав Вовка (Фр., IV, 1950, 55).

◇ **Розставити вуха (уха)** — те саме, що Розпустити вуха (див. вухі). [Х р а п к о:] Дурено! дурено! Віт каже, а ти — вірши? — Розставила уха, слухави? (Мирний, V, 1955, 176).

3. Розсовувати що-небудь складене, установлювати, готуючи до використання, вживання. Вісками прип'яв [Яким] гнідка до сусідньої берези, а сам, розставивши триніжок, налаштувувачись варити кашу, з відром побіг до річки (Мирний, IV, 1955, 316); Стій-но, жінко, я побачу, чи не впало що в кіш, що рано розставив (Сл. Гр.).

◇ **Розставляти (розставити) пастку (пастки)** — те саме, що Розставляти (розставити) сіті (див. сіть). 'Можливо, поліція так діяла з якимсь наміром, хитро розставляючи пастки, щоб вислідити його на волі і напасти на слід (Цюпа, Нааустріч.., 1958, 118); Розставляти (розставити) сіті див. сіть; Розставляти (розставити) тенета див. тенета.

РОЗСТАВЛЯТИСЯ, яється, їється, недок., **РОЗСТАВИТИСЯ**, яться; мн. розставляється; док. 1. Стаючи, розміщуватися, розташовуватися в якому-небудь порядку (про всіх або багатьох).

2. розм. Ставлячи, розміщати свої речі, меблі у кімнаті.

3. розм. Ставати, розставивши ноги.

4. тільки недок. Пас. до розставляти.

РОЗСТАННЯ, я, с. Те саме, що розставання. Ніколи не здається милій таким милим, дорогим, як у саму годину розстання..! (Н.-Лев., I, 1956, 91); Дити все прощалися й не могли розлучитися.. І Прісене серце солодко щемить, перший біль розстання карбується на душі (Ю. Янов., Мир, 1956, 161).

◇ **На розстанні** — те саме, що **На розставанні** (див. розставання). На розстанні зупинився [Тур], поглянув на притихлу дівчину (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 770).

РОЗСТАНОВА, н, ж., діал. Розстановка.

РОЗСТАНОВИТИ див. розстанблявати.

РОЗСТАНОВКА, н, ж., розм. 1. Дія за знач. розставити, розстанблявати, розстановити. Загар намагався бути уважним до інформачії політрука, придивлявся до бійців на розстановці і маскуванні мін (Ле, Прав., 1957, 164); Добір, виховання і розстановка кадрів були, в і залишалися одним з найважливіших завдань партійних організацій (Ком. Укр., 1, 1969, 25).

2. Порядок, послідовність у розміщенні чого-небудь.

3. Короткі перерви, паузи у вимові звуків, слів.

Професор відразу ж впізнав свою колишню студентку, порадив їй, поєв дружню розмову.. — Розповідайте, як на екзамені, з почуттям, з толком, з розстановкою (Збан., Передднів'я, 1960, 297).

РОЗСТАНОВЛЕННИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мн. ч. до розстановити. Правильно розстановлений інвентар (тумбочки, стелажі тощо) запобігає зайвим рухам, заощаджує час (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 210); Скрізь без ладу розстановлені меблі: стільці, ослонці, канапи (Вас., III, 1960, 193).

РОЗСТАНОВЛЮВАТИ, юю, юєш; **РОЗСТАНОВЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **РОЗСТАНОВИТИ**, повлію, новіш; мн. розстановлять; док., перех., розм. Те саме, що розставляти 1. Катря розстановов на століх посуд, пляшки з вином, чарки (Мороз, П'єси, 1959, 52); Смеркало.. Ледев чутно долітало ліниве гукалля.. рибалки Олексійського лиману, що в цей час на ніч розстановля ятері і верші (Досв., Вибр., 1959, 420); Омська та Іван трохи спізналися і прийшли на гарман, коли прикажчик Сидір

Степанович кінчав розстановлювати людей (Л. Янов., I, 1959, 95); [С т а с ь (до економа):] Ну, а у дворі як? Все гаразд? Як розстановив варту? (Вас., III, 1960, 197).

РОЗСТАНОВЛЯТИ *див.* розстанбвлювати.

РОЗСТАНОВНИК, а, ч. Робітник, що займається на виробництві розстановкою чого-небудь.

РОЗСТАНОВНИЦЯ, і, ж. Жін. до розстанбвник.

РОЗСТАНОК: \diamond На розстанку, *поет.* — те саме, що На розставанні (*див.* розставання). Як нам [з Білорусько] світили вогні на розстанку В ночі тривожні під гул батареї, Шану складаю Максимові Танку, Другові й братові юні моєї (Мал., Серце., 1959, 54).

РОЗСТАНЬ, і, ж. Місце перехрещення, розгалуження доріг; роздоріжжя. Дмитро провів Мірошніченка аж до розстані, що тямляю просічувалася іскорками вогню піску (Стельмах, II, 1962, 378).

РОЗСТАРАТИСЯ, аюся, а́вешя, *док.*, *перез.* і *без додатка*, *розм.* Докласти зусиль, старання, щоб дістати, роздобути кого-що-небудь. — Я, звісно, взяв би [наділ].., хоч жení ї сутужно .. на гроші, ну, та вже розстарався б... (Гр., II, 1963, 317); — А ти, сину, розстарайся на гроші, та покладіши свою кату..! (Мирний, I, 1949, 322); — Будею зачинати процес. Розстарайтеся свідків, паперів, грошей (Фр., II, 1950, 49); — Де ж він розстарався на таке добро? — А він може розстаратися; дуже роздобутий у мене дядечко (Стельмах, Правда., 1961, 296).

РОЗСТАТІСЯ *див.* розставітися.

РОЗСТЕБНИЙ *див.* розстебнутий.

РОЗСТЕБНУТИ *див.* розстебати.

РОЗСТЕБНУТИЙ, **РОЗСТЕБНИЙ**, а, е. і. Діспр. пас. мін. ч. до розстебнути. На ній було осіннє пальтечко, розстебнуте на всі гудзики (Мущк., День., 1967, 100); Йому допомагає літній чоловік у рябому кашкеті і розстебнутій на грудях чорній сорочці (Десняк, II, 1955, 348); Біла шовкова сорочка на ньому розстебнута (Ю. Бедзик, Вогонь., 1960, 16); Світка [у Марії] розстебнена, з-під густки пасмо чорне вибілось (Головко, II, 1957, 41).

2. у *знач.* *прикм.* З роз'єднаними, нескріпленими застілками. Вітер свистів парубкові у вузах, поли розстебнутаго піджака розпростерлись крилами (Томч., Жменяки, 1964, 62); Зимогорова жимоволі якусь мить затримала зір на довгих Юркових кучерях, на розстебнутаю коміріці сорочки (Донч., II, 1956, 275); З-під розстебненого плаття, крізь тонку сорочку, визирало її високе лоно (Мирний, III, 1954, 281).

3. у *знач.* *прикм.*, *розм.* Такий, у якого незастебнутий, розхристанний одяг. Посеред хати Тихін у кожущку, розстебнений і без шапки (Головко, II, 1957, 122).

РОЗСТЕБНУТИСЯ *див.* розстебатися.

РОЗСТЕЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до розстелити. Біля однієї землянки.. сушилося солдатське шкатуля, небдало розстелене на траві (Гончар, III, 1959, 412); Розстелена на лузі тонким шаром альяна соломка зволожується дощами і росами (Техн. культ., 1956, 82); *Образно. На однім узгір'ї того яру стояла економа, вся в зеленому саду, розстеленому по косогорі (Н.-Лев., I, 1956, 150); // у *знач.* *прикм.* Під возом в холодочку на розстеленій ряднині мати розкладала полу-день (Імук, Вербівчани, 1961, 14); // *розстелено*, *безос.* *присудк.* *с.* Полотно на зеленій траві стьожками довгими розстелено — білється на сонці (Головко, I, 1957, 189).

РОЗСТЕЛЕННЯ, я, с. Дія за *знач.* розстелити і розстелітися.

РОЗСТЕЛИТИ *див.* розстеліти.

РОЗСТЕЛИТИСЯ *див.* розстелітися.

РОЗСТЕЛЮВАТИ *див.* розстеліти.

РОЗСТЕЛЮВАТИСЯ *див.* розстелітися.

РОЗСТЕЛЯННЯ, я, с. Дія за *знач.* розстелити і розстелітися.

РОЗСТЕЛЯТИ, аю, а́веш, **РОЗСТИЛАТИ**, аю, а́веш і *рідко* **РОЗСТЕЛЮВАТИ**, аю, а́веш, *недок.*, **РОЗСТЕЛИТИ**, стелю́, стеліши і **РОЗІСЛАТИ**, розстелю́, розстелеш, *док.*, *перез.* Класти, розгорнути, розправити, розтягнувши по якій-небудь поверхні. Катря зализать на віз, розстелая сіряк і сідає на ньому (Головко, II, 1957, 235); Ми вдвох носили килими до кімнат, розстелая і розвішували по стінах (Сміл., Санко, 1957, 164); Її приснилося, ніби вона біжить полотню на березі, розстелая його коло червоної калини (Н.-Лев., III, 1956, 331); Вранці Шоукун, ординарець Бранського, вносить казанок, ложки, розстелая рушник і нарізає на ньому хліб (Гончар, III, 1959, 27); Ад'ютант приніс карту і розстелює її на столику (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 73); Денис, незважаючи на сум'яття і тривогу, що охопила людей, розіслав під гарбою фуфайку і вкладає спати (Тют., Впр, 1964, 290); *Образно. [М а т р и:] Ніч розіслала сутні шовкова, тиша свята накружи (Лев., Драма., 1967, 395); Кругом розстелая над нею небо свої зоряні простори (Вас., I, 1959, 274); Природа всміталася до них усім своїм світом, розстелювала перед ними з вершка полонини пречудовий вид (Фр., III, 1950, 16); // Розкладати, розтрушувати, розсипати тонким шаром по чому-небудь. Бере рибак трійчата-вила, — Траву на вилах просіва, Бо з черепашками ж трава. Просілаши її до краю, Сушиють на сонці розстелая (Нех., Ми живемо., 1960, 104); Льон збирають у стадії ранньої жовтої стиглості. Відразу ж після підсихання солому обмолочують на складних льономолотарках і розстиляють (Хлібороб Укр., 4, 1968, 17); Мар'яна внесла свіжої з морозцем соломи, розстелила і загнула її саморобним в зречку рядном (Стельмах, II, 1962, 400); // Поширювати, розносити де-небудь. Степан Васильович тизенькотизенько розстелая піску над пишнямими (Стельмах, I, 1962, 582); *Образно. Все красномощство своє розстелює перед боярином Вініус (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 126).

РОЗСТЕЛЯТИСЯ, ається, **РОЗСТИЛАТИСЯ**, ається і *рідко* **РОЗСТЕЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **РОЗСТЕЛИТИСЯ**, стеліється і **РОЗІСЛАТИСЯ**, розстелється, *док.* 1. Покривати собою яку-небудь поверхню. [В о д я н и к:] Та поправ латаття, щоб рівенько розстелаялось (Л. Укр., III, 1952, 191); У невеличкій долині розстелаясь густий килим великих, як троянди, лютиків, густо пересипаний ситими алтайськими квітами (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 250).

2. Протягатися, пролягати у просторі, займати велике місце. Немаче чарами розстелаяється переді мною зелений степ (Н.-Лев., III, 1956, 314); Ліс кінчився і поперед розстелилася зелені луки (Кочура, Зол. грамота, 1960, 83); Відне підгірська звичайне село розстелювалося невеличкими купками будинків по підніжжю Dla понад потоком (Фр., VIII, 1952, 350); У місячнім світлі розстелилася на долині ріка (Стеф., I, 1949, 54); Коли зійти на гору і глянути вниз, то перед очима розстелиться широка долина з чималими селами, розташованими вздовж швидкої пінистої річки (Собко, Нам спокій., 1959, 3).

3. Стелаясь у повітрі, розходитися. Петрусь лежав — і дивився на жару диму, що носилася по хаті. Він слідив за ними, як вони згорталися у клубки, як розгорталися, розстелаясь довгими полями (Мирний, I, 1954, 335); Рушили в дорогу.. І нікого Не видно, не

чути Коло корчми, одна собі Покищо осталась З шинкаркою: крузом неї Димом розстималась В полі курява (Шевч., II, 1963, 214); *Настав вечір. З-під кожної носки поповз туман, милько розстелився по землі* (Ю. Янов., II, 1954, 51); // *перен.* Лувати у просторі (про звук). Чужим, далеким смутком розстелаясь голос, тремтів невідомими словами-іскрами (Вас., I, 1959, 321); // *перен.* Пошпирюватися навколо (про запах). Бджоли обліплювали рожи її [гречки] цвітти, а запах меду розстелювався навкруги (Март., Тв., 1954, 246); // *перен., розм.* Підлещуватися, плазувати перед ким-небудь; // *перен., розм.* Виявляти вдячність кому-небудь. Коли настав мені час відходити, — словами наповнилися очі гуцула. Він би прив'язав мене до свого ліжка, він би сховав мене під подушку, він би весь розстелився переді мною, аби лиш я говорив йому про його гори (Хотк., II, 1966, 373).

4. тільки *недок.* Пас. до розстеліти, розстиліти, розстелювати.

РОЗСТИКУВАННЯ, я, с., *спец.* Роз'єднання чого-небудь стикованого. У процесі спільного польоту проводились науково-технічні експерименти і роботи по стикуванню та розстикуванню пілотованого космічного корабля [«Союз-10»] з орбітальною станцією «Салют» (Рад. Укр., 25.IV 1971, 1).

РОЗСТИКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* і *док.*, *спец.* Проводити розстикування.

РОЗСТИЛ, у, ч., *спец.* Дія за знач. розстеліти, розстеліти.

У *розстил* — розстеляючи по поверхні чого-небудь.

РОЗСТИЛАННЯ, я, с. Дія за знач. розстеліти і розстелітися. Більшість колективів Степу висівають баштанні культури квадратним, квадратно-гнездовим і прямокутним способом. Це дає змогу вести обробіток посівів до розстилання огудини вздовж і впоперек поля (Колг. Укр., 5, 1962, 14); Раннє збирання лону (в черні) дає можливість використати кращі строки (серпневі) для розстилання і замочування соломи і цим поліпшити якість трести (Техн. культ., 1956, 9).

РОЗСТИЛІТИ *див.* розстеліти.

РОЗСТИЛІТИСЯ *див.* розстелітися.

РОЗСТІБАТИ, аю, аєш, *рідше* **РОЗСТІБУВАТИ** і *рідко* **РОЗСТІБОВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСТІБНУТИ**, стібнүү, стібнеш, і *рідко* **РОЗСПІНУТИ**, стібнүү, стібнеш, *док.*, *перех.* Робити незастібнутям, роз'єднувати по-небудь застібнуте. — Але ж пальці, — скаржиться до Черниша один з його колег, капітан Залдакьо, розстібавши комір (Гончар, III, 1959, 392); *Полюбуючишся обновою, Петрик враз затих, зітхнув і почав розстібати сорочку* (Збан., Малин. давін, 1958, 166); *Почав [становий] розстібувати мундира, поширив під ним рукою і витяг із бокової кишені невеличку книжечку в чорній обгортуці* (Мирний, IV, 1955, 360); *Колі ж не стане на Ай-Петрі водить неплянок мій Ахмет і зашнуровуватиме гетри або розстібуватиме корсет?* (Сос., I, 1957, 353); *Грицько вже розстібнув був шинелю, але... знову став застібатись* (Головко, II, 1957, 557); *Зірвала з себе [Лукія] що могла, чоловіка повернула лицем до себе, кожух розстібнула, сорочку зубами розірвала і рану, мокру від крові, заглянула під рукою* (Ле, Мої листи, 1945, 48); // *Ввіймати з петельок* (гудзика, гапlickи і т. ін.), *розв'язувати*, *роз'єднувати застібки*. Рука його тглася до сукми і то розстібала на ній режміці, то знову застікала (Ю. Янов., IV, 1959, 82); *Маруся шмигло в голові. З якийсь нахабним реготом розстібувала гудзика і скидала з себе одежу* (Хотк., II, 1966, 147); *На помості з'явився товариш Григор. У блазні пальці він, мабуть, дуже замерз, проте тільки вийшов на ганок, мерціці одкотив*

комір, ще й горішній гудзик біля горла розстібнув (Головко, II, 1957, 309); *Хлопець швидко розстібнув пряжки ременів* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 118).

РОЗСТІБАТИСЯ, аюся, аєшся, *рідше* **РОЗСТІБУВАТИСЯ** і *рідко* **РОЗСТІБОВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗСТІБНУТИСЯ**, стібнүүся, стібнешся, і *рідко* **РОЗСПІНУТИСЯ**, стібнүүся, стібнешся, *док.* 1. Ставати, робитися незастібнутим (про одяг). *Комірець сорочки... розстібнувся, пазуга зовсім розгриталася* (Мирний, III, 1954, 281); // *Ввійматися з петельок* (про гудзика, гапlickи і т. ін.), *розв'язуватися*, *роз'єднуватися* (про застібки). *В молодіць від реготу розстібувались гапlickи на спідницях* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 204); — *Сорочка ціла і кофта ціла, а кнопки всі за раз розстібнулись!* (Гончар, II, 1959, 94).

2. Розстібати на собі одяг. *Кинув [Кирило] шапку, позукав у руки, розстібався давай. Сіпа ті гудзика, сіпа — не розстібнешся: як зрабли руки* (Тесл., З книги життя, 1949, 31); *Баба Горпиница почала... розстібуватися* (Мирний, IV, 1955, 380); *Хоча розстібнувся, виставляючи груди з гвардійським значком і медаллю «За відвагу»* (Гончар, III, 1959, 251).

3. тільки *недок.* Пас. до розстібати, розстібувати, розстібувати.

РОЗСТІБНИЙ, а, є. Який не має застібок, з ползям, що вільно розходяться.

РОЗСТІБНУТИ *див.* розстібати.

РОЗСТІБНУТИЙ, а, е, *рідко*. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до розстібнути. *Шинель на Сергію була розстібнута* (Гур., Новели, 1951, 114).

2. у знач. *прикм.* Те саме, що розстібнутий 2, 3. *Зіптілий спогадами, Семен немов не помічав, як речучо вітер металася полами його розстібнутого кожуха* (Сміл., Зустрічі, 1936, 160).

РОЗСТІБНУТИСЯ *див.* розстібатися.

РОЗСТІБУВАТИ *див.* розстібати.

РОЗСТІБУВАТИСЯ *див.* розстібатися.

РОЗСТРІБАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати стрибати багато, з захопленням.

РОЗСТРИГА, и, ж. Служитель релігійного культу, позбавлений духовного сану, або чернець, монах, позбавлений монашества. [П а л а м а р:] *Одріж мені мою дудочку приналежність [духовну приналежність]!* [Д а в и л о:] *Та що це ви? Хіба ви розстрига, чи як?* (Кроп., I, 1958, 534); *Вечерю влаштувало окружне керівництво... Були це, мабуть, місцеві службовці, а серед них і піп-розстрига* (Панч, На калин. мості, 1965, 291).

РОЗСТРИГАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗСТРИГТИ**, ижүү, ижєш, *док.*, *перех.* 1. Позбавляти духовного сану або монашества.

2. *розм.* Розривувати ножицями.

РОЗСТРИГАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗСТРИГТИСЯ**, ижүүся, ижєшся, *док.* 1. Відмовлятися від духовного сану або монашества. *Вкрай зневажливіши духовне ярмо, непокірний дяк, як казали тоді, розстригся, тобто обличши убищу службу назавжди* (Літ. Укр., 8.IX 1967, 2).

2. тільки *недок.* Пас. до розстригати.

РОЗСТРИГТИ *див.* розстригати.

РОЗСТРИГТИСЯ *див.* розстригатися.

РОЗСТРИЙ, рою, ч., *рідко*. Те саме, що *розлад*. *Рифка була слаба. Се не була слабсть тіла, бо тілом вона була здорова і сильна, — се був якийсь дисовиженний розстрий духа* (Фр., V, 1951, 393); *Чує [Іван] диено-гармонійні і такі тужливо-жалібні співу, що попадає під їх впливом у ще більший розстрий; його очі наповнюються слізьми* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 146); *Земле*

рідна, ..розступись, поглинь фашиста, розстріл дай його рждам! (Тич., II, 1957, 102).

РОЗСТРІЛ, у, ч. 1. Дія за знач. розстрілювати, розстріляти 1—3. *Ще в дитинстві його возили дивитись на розстріл трьох москалів, і ся картина лишилась у нього на ціле життя* (Коцюб., II, 1955, 375); *На землі спадала вечірня мля, як варта на розстріл матросів вела* (Сос., I, 1957, 450); // *Смертна кара, що здійснюється пострілом із вогнепальної зброї. — За приховування зтікачів належить розстріл, — шипить староста* (Ю. Янов., I, 1954, 185); *Спочатку гостро накинуса був [барон] чомусь тільки на Андрія Горленка, залякував його всякими карами, розстрілом навіть...* (Крот., Спич., 1948, 23).

2. спец. Пошкодження каналу ствола вогнепальної зброї (від довгого користування, часті стрільби).

3. спец. Розпірка в рудному кріпленні.

РОЗСТРІЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до розстрілювати 1—3. *Митрич, розстрілюваний через десятого за денікінців, ще раз прострелений махновцями і досі чомусь не погований, показав свій єдиний жовтий зуб, схибно підморганув до Сеура і задоволено поглянув себе по лобі долонею* (Панч, II, 1956, 59); *Образно. *Взпочиниши за який дошки, за улажки, важко дихаючи, пливли люди зі зброєю на шиї, зі зброєю в високо піднятих над водою руках.. А вслід їм десь із кучугур уже стріляли ворожі кулемети, і вода насколо скипала, розстрілювана і ніби гаряча* (Гончар, II, 1959, 286); // у знач. ім. розстрілюваний, ного, ч.; розстрілювана, ної, ж. Людина, яку розстрілюють. *Бувало, приводили на хутір захоплені червоні бійці, мордували їх тут, допитуючи.. Вночі відводили в степ (галам просив, щоб у дворі не розстрілювали), і тоді доламали звідти далекі передсмертні вусуки розстрілюваних: «За нас помстяться! Хай живе комунізм!»* (Гончар, II, 1959, 346).

РОЗСТРІЛЮВАТИ, ю, ювш, недок., **РОЗСТРІЛЯТИ**, яю, яеш, док., *перех.* 1. Піддавати смертній карі, що здійснюється пострілом із вогнепальної зброї. [О к с а н а:] *Комітет буде і далі розстрілювати всіх провокаторів* (Корн., I, 1955, 11); — *Вчора в трибуналі Івашка розстріляли. За що? За якийсь там золотий портсигар!* (Довж., I, 1958, 139); *Образно. *Розстріляши криваве вчора, у майбуттє трамбуєм ми путь* (Сос., I, 1957, 492).

2. Стріляючи з близької відстані, піддавати сильному обстрілу. *Завод Черниша йшов з другим батальйоном у тил. Завдання ставилось: вибравши вогневу позицію на пануючій висоті над шосе, розстрілювати звідти разом із танкачами тилове шосе ворога і верхину перевалу* (Гончар, III, 1959, 98); *Фашисти, напевно, не рушать далі, поки не розстріляють кожного дерева, кожного кущика в лісі* (Збан., Між., людем., 1955, 52).

3. Стріляючи, витрачати, використовувати патрони, сварили і т. ін. — *Ось у мене, Миколо, те саме. Розстрілюю кулеметну стрічку, останню* (Довж., I, 1958, 187); *Розстрілявши всі набойі, Сосінов вихопив шаблю* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 794).

4. спец. Спричинювати утворення розстрілу (у 2 знач.) у каналі ствола вогнепальної зброї.

РОЗСТРІЛЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до розстріляти 1—3. *Десятьнадцятирічний юнак Василь Чумак в листопаді 1919 року був схоплений і розстріляний денікинською контррозвідкою* (Поезія., 1956, 68); *Земля зітхнула душно, тяжко, мов теж розстрілана була...* (Сос., II, 1958, 183); *Диски від автомата розстріляні* (Тют., Впр. 1964, 491); // у знач. прикм. *Порож обстріляли з кулеметів.. Його [хлопчика] за-*

брав з розстріляного порому бакенщик Харитон Макарович (Мокр., Острів., 1961, 12); // у знач. ім. розстріляний, ного, ч.; розстріляна, ної, ж. Людина, яку розстріляли. [О р л о в:] *Гестапівці розстріляли підпільний комітет, але серед розстріляних сина Макара Івановича не було* (Корн., II, 1955, 169); // розстріляно, безос. присудк. са. *Помічник [Давид] грест край дороги — колись при денікинцях тут розстріляно кількох селян, як знали їх на Шербанівку* (Головка, II, 1957, 83).

2. у знач. прикм. Використаний при стрільбі (про гільзу від патрона і т. ін.). *В кінці толоки вони набіли на забулений кимсь кашкет із зіркою.. Але доволало не видно було нікого. Тільки блистали на сонці мідні гільзи від розстріляних патронів* (Панч, II, 1956, 159).

РОЗСТРІЛЯННЯ, я, с., рідко. Те саме, що розстріл 1. **РОЗСТРІЛЯТИ** *див.* розстрілювати.

РОЗСТРОЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розстріти. *Ввечері сиджу за роєм і граю. Трошечки, трошечки розстроєний роєм* (Рильський, Бабине літо, 1967, 61); *Він боює власного нутра, власної душі, розстроєної вчорашніми враженнями та рефлексіями* (Фр., II, 1950, 277); *Лена, розстроєна чомось, лягла.. спочивати* (Коб., I, 1956, 136); // у знач. прикм. [О р г а н і с т:] *Лишій його, маїстре, він тремтить, немое струна розстроєна* (Л. Укр., III, 1952, 100).

РОЗСТРОЄННЯ, я, с., рідко. Дія і стан за знач. розстріти і розстрітєся. *Болючі спомини по батькові, зриваюча туга в серці, розстроєння матері — так у гаті* (Коб., III, 1956, 79).

РОЗСТРОІТИ *див.* розстрілювати.

РОЗСТРОІТИСЯ *див.* розстрілюватися.

РОЗСТРОЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. розстрічати.

РОЗСТРОЧИТИ *див.* розстрічувати.

РОЗСТРОЧКА, а, ж. Вплата або виконання чого-небудь частинним у визначені строки. — *Скільки ж то він коштує? — Та щось тисяч до двох.* І в розстрочку (Головка, I, 1957, 273); *Зустрієся я на вулиці з паном Гляцнером, у якого мені доводилося колись брати матеріали для костюма.. в розстрочку* (Козл., Сонце., 1957, 122).

РОЗСТРОЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗСТРОЧИТИ**, чу, чиш, док., *перех.* Розподіляти на кілька строків вплату або виконання чого-небудь. *Селяни були неспроможні відразу розплатитися з поміщиками [за надільну землю за реформою 1861 р.], і царський уряд взяв викупну операцію на себе, примусивши селян сплатити поміщикам відразу 20% викупної суми. Уряд сплатив поміщикам решту викупної суми.. Таким чином, селянство стало боржником держави, яка розстрочила викупний борг на 49 з половиною років* (Іст. УРСР, I, 1953, 478).

РОЗСТРОЮВАТИ, юю, юеш, недок., **РОЗСТРОІТИ**, бою, біш, док., *перех.* 1. Розладнувати стрій, ряди, порушувати рух і т. ін. *Козацька кіннота навальною атакою розстроювала ряди шведів і захоплювала у них артилерію* (Іст. УРСР, I, 1953, 323); // *Приводити в стан небездатності, замішання. По головній вулиці рухалась сільожупанна дивізія.. П'ятнадцять вершників вилетіли назустріч дивізії і, зупинившись несподівано й буквально скотившись з коней, вдарили по дивізії з п'ятнадцяти ручних кулеметів, розстроївши всі її нерви в одну мить* (Довж., I, 1958, 152).

2. Порушувати лад музичного інструмента. *Нараз якийсь ношій.. тон затремтів у повітрі. Захитав він попередню гармонію, але не розстроїв її* (Фр., III, 1950, 128); // *Порушувати, розладнувати роботу якого-небудь механізму. — Василь не приймею, він тільки розстроює іграшки* (Мирний, IV, 1955, 91).

3. Заважати нормальному протіканню чого-небудь. *Поганий економічний порядок розстроє чимраз дуже родинне життя нашого (та й то не лише нашого) народу (Фр., XVI, 1955, 72); // Не допускати до здійснення чого-небудь. Чоловік думає: зіплю зуби, а діла великого не розстроює... (Ков., Кутя., 1960, 47).*

4. Доводити до ненормального, хворобливого стану. *Не хотіла б я, щоб мама скучала без вас у Колодяжному.. та розстроювала гірше свої, вже і так розстроєні, нерви (Л. Укр., V, 1956, 154).*

5. Створювати погані настрої, завдавати смутку. *Він виход, звичайно, поменшав, став помітно нижчий за сина. Це його розстроє (Довж., II, 1959, 103); Начкова промова попувала трохи веселі настрої товариства, а особливо розстроїла судового радника (Фр., VI, 1951, 214); — Еге-ге, щось розстроїло нашого майбутнього ставлара (Донч., V, 1957, 443).*

РОЗСТРОЮВАТИСЯ, юся, юєся, *недок.*, **РОЗСТРОЇТИСЯ**, бюся, бієся, *док.* 1. Розладуватися (про стрій, ряд), порушуватися (про рух і т. ін.).

2. Порушуватися (про лад музичного інструмента). [М у з а:] *Утїмо другої [пісні], Поки не розстроїєся лад! (Л. Укр., I, 1951, 155).*

3. Перериватися (про нормальне протікання чого-небудь); // Не здійснюватися в результаті яких-небудь перешкод. *Розстроїлася весілля Оксаниної свекрули (Григ., Вибр., 1959, 253).*

4. Приходити в ненормальний, хворобливий стан. *Підбіла Ліза, заспокоює чоловіка: — Ну.., Корнюшо. Не розстроїєся. Тобі ж не можна (Головко, II, 1957, 52); Люба мамочко!.. Нерви не мали досі причин поправлятися, а скоріш могли розстроїтися за останні роки (Л. Укр., V, 1956, 238).*

5. Приходити в погані настрої, засмучуватися. [В а с л и н а:] *Нехай дожальовує [Верба] свою артистку, а ми обійдемося... [К о в ш и к:] Не розстроїєся (Корн., II, 1955, 257).*

6. тільки *недок.* Пас. до розстріювати 1—4.

РОЗСТУПАТИСЯ, ається, *недок.*, **РОЗСТУПІТИСЯ**, ступітися, *док.* 1. Відходячи, відступаючи в сторону, утворювати вільний простір. *Чогось комотопський народ загомонів і закопошівсь, і колись розступалися і дають до ставка дорогу (Кв.-Осн., II, 1956, 177); Ярема йшов серед намету односельців, і перед ним розступалися люди, даючи дорогу (Кочура, Зол. грамота, 1960, 55); Громада вже стояла, дожидаючись пам'є, і розступилася на два боки, щоб дати їм пройти до рундука (Гр., II, 1963, 149); — Гей, хто там! — почувся голос позаду приятеля, — побережись! — Муляр і Вова розступилися. Мимо їх прошуміли сани (Вас., I, 1959, 93); *Образно. Ніч погала розступается перед ними, щоб знову зіжкнутися ззаду (Собко, Любов, 1935, 111); Лісова тиша розступилася перед Чубенком (Ю. Янов., II, 1958, 217); // Розсудуватися, відхилитися в сторону. *Попереду йшов Мар'ян Поляруш. Перед ним з шипінням і повисом розступилася трава (Стельмах, Хліб., 1959, 535); Лісова гуцавіна не любила розступатися, нікому не розкривала своїх тайових шляхів (Донч., II, 1956, 29); Пола боярського едабного кафтана розступилася на животі, з-під них видно було поле і шаблю (Ле, Побратими, 1954, 29); Гей нливе старий рибалка: Розігнись, очерети; Розступись, густе латаття, Дайте човнику пройти! (Щог., Поезії, 1958, 142); // Бути розтапованим обабіч чого-небудь. *Навстріч йому поволі насувається ліс. Спочатку він іде суцільною стіною, потім погала розступается (Кол., Терен., 1959, 10); Кругом яру стриміли круті гори й тільки розступились трошки в одному місці, де блищав ставочок (Н.-Лев., III, 1956, 28); Перед жадібними***

очима мандрівників розступилися високі кедрі, шугнули на всі боки ялинки, і серед невеликої галавіни з'явилося кругле озерце (Донч., II, 1956, 32).

2. Розходячись, розсуваючись, утворювати щільну, отвір, заглибину. *Він чекає, що зараз розступиться земля і постане зухвалою Септара (Кочуб., I, 1955, 295); — Так мені жити тяжко, так мені важко, що, якби розступилася сира земля, пішла б в землю живою (Н.-Лев., I, 1956, 109).*

РОЗСТУПІТИСЯ *див.* розступатися.

РОЗСТЬОБУВАТИ *див.* розстібати.

РОЗСТЬОБУВАТИСЯ *див.* розстібатися.

РОЗСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсувати.

РОЗСУВАТИ *див.* розобувати.

РОЗСУВАТИСЯ *див.* розобуватися.

РОЗСУВНИЙ, а, ё. Який можна розсувати (у 2 знач.);

// Який можна розкладати або розставляти, розгинаючи, розтягуючи в місцях згинів, з'єднань. — *В одному місті ми залишили чудовий-пречудовий буфет.., у третьому — розсувний стіл, на якому сміливо можна влаштувати змагання ковчарів (М. Ю. Тарн., День., 1963, 367); Фотографічний апарат під час зйомки установлюють на штативі з розсувними ніжками (Курс фізики, I, 1957, 108).*

РОЗСУД, у, ч. 1. Рішення, висновок. *Позачергові сесті скакуються Президію Верховної Ради Української РСР за її розсудом або на вимогу однієї третини депутатів Верховної Ради (Конст. УРСР, 1969, 11).*

На свій (власний, твій і т. ін.) **рбсуд** — згідно з своїм (власним, твоїм і т. ін.) рішенням, розумінням чого-небудь. *Він тримався самопевнено, все робив на свій розсуд і терпіти не міг ніякої критики (Мяко, Вибр., 1952, 64); Наполеон хотів примусити Росію не втручатися в європейські справи, щоб міг він в Європі діяти на власний розсуд (Кочура, Зол. грамота, 1960, 60); Ляховський схилює голову, віддаючи свою пропозицію на шефі розсуд (Шовк., Людина., 1962, 352); — Терміново треба хлопцям доручити розпорядження [листівок]. Одну наклеїти на майдані. Одну — на твій розсуд (Ю. Янов., I, 1954, 154).*

2. Розмірковування, роздум. *Через усю поезію М. Старицького проходить як осковний мотив неадекватність до самодержавного ладу.. і тільки в окремих віршах письменник збивається на абстрактні розсуди в дусі надкласового гуманізму і на обстоювання ліберального культурництва (Іст. укр. літ., I, 1954, 412).*

3. Те саме, що розум 1, 2. *Бий його, сину, бий усіх! — кричав, втрапивши розсуд, старий Шумейко (Шиян, Баланда, 1957, 259); Юна Іванка належала до тієї категорії людей, які і за своїм віком і за характером не дуже полюбляють поради розсуду, вони цілком в полоні серця (Чаб., Тече вода., 1961, 119).*

4. Суд. [Л ю ц і й:] *Краще, якби тирани наші віддавали всі присуди свої на розсуд божий (Л. Укр., II, 1951, 417).*

РОЗСУДЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗСУДИТИ**, суджу, судиш, *док.* 1. *перех.* і *без додатка.* Проаналізувавши обставини, вносити рішення в якій-небудь спірній справі, установлювати, хто правий, хто винуватий. — *Тепер.. я здаюся на Ваш суд, — як знаєте, так розсуджуйте (Мирний, V, 1955, 374); — Ходім лиш зараз у волость, нехай нас волость розсудить, а не ти з свекрудою.., — кричала, аж сичала Мотря (Н.-Лев., II, 1956, 356); Павло й мирить їх [дітей], коли поляють, й розбороняє, коли заводуть бійку, і справедливо розсудить (Кучер, Трудна любов, 1960, 511).*

2. *неперех.* Подумавши, поміркувавши над чим-небудь, приходять до певного висновку, рішення. *Дарма,*

що *Вовк*, а добре розсудив, *Немає хто навчив, Що іноді з іси і не доволі, Зате живеш на волі* (Гл., Вибр., 1951, 158); *Михайло Васильович*, відчувачи всю незручність і скандальність піднятої теми, розсудив за краще ретуруватися (Полт., Повість..., 1960, 327).

3. *неперех.* Обдумувати щось; думати, розмірковувати про когось, що-небудь. *Не дуже єміє* (Макуха), як, що й коли придбати; як там кажуть: коли з теплої хати йде, то вже й дверей не зачинає, бо, бач, тепло, а того не розсудити, що вистудити хату не довго і в ній холодно буде (Кв.-Осв., II, 1956, 254); — *Коли ж не купиш [хліб], то так візьми!* — *Нащо я в тебе візьму його? Ось розсуди гаразд...* У тебе тільки один хліб і зостає; а з, слава богу, не терплю ще нужди... (Мирний, I, 1949, 275); — *Молодець дівчина! Ти тільки розсуди, який приклад дає. Тепер всі за нею підуть*, — *гомоніли поміж собою чоловіки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 34).

РОЗСУДИТИ *див.* розсуджувати.

РОЗСУДЛИВИЙ, а, е. 1. Здатий мислити, міркувати, діяти правильно й розумно. *Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, господь його знає!* (Вовчок, I, 1955, 275); *Діди правили щось про ерзи та останній час, молодші називалися не пустити ворогів на виноградники, перестріляти з рушниць, розсудливі замукали запал* (Коцюб., I, 1955, 201); *Він був спокійний, розсудливий і по амові приховував свої почуття* (Смолчч, II, 1958, 10); **Образно. Прийшла розсудлива зима і світ пістрявий поблібла* (Рильський, II, 1946, 24).

2. Який виражає розсудливість. *З-під тонких брів дивляться на нього гарячі карі очі — то гордовиті, то лагідні, то по-дорослому розсудливі* (Кол., Терен., 1959, 296); — *Спокійніше, Женю, спокійніше...* Цей неквапливий, розсудливий голос належав, хоч як це дивно, так само *Вадикові* (Шовк., Людина..., 1962, 167).

3. Обгрунтований, розумний. *Тиха Кирилова мова, щира та тепла порада, розсудливі доводи не раз спинали вірки батьківської скорботи* (Мирний, III, 1954, 67); *Хлопчик знає, що батькове слово завжди тверде і розсудливе* (Донч., V, 1957, 33); *Минцла вимагав від історика розсудливої оцінки, сучасне — глибокого проникнення в суть явищ, а майбутнє — наукового передбачення*, мрії (Укр. іст. ж., 2, 1960, 30).

РОЗСУДЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. розсудливий. *Боярська служба.. поважала Максима Беркута за його звичайність і розсудливість* (Фр., VI, 1951, 11); *Для братів Маруся була непорушним авторитетом не лише через те, що була найстарша серед дітей, а й за свою розсудливість і правдивість* (Добр., Очак. розмир, 1965, 204); *Вона незайно забувала про всяку розсудливість, коли потрапляла у воду* (Донч., VI, 1957, 75); *Витримку, розсудливість і спокій Ми повинні завжди зберігати* (Шер., Генерал Орленко, 1948, 36).

РОЗСУДЛИВО, Присл. до розсудливий 3. Варка побивалася й жалкувалася перед ним, — він тоді умовляв її.. і розважав; доводив їй розсудливо усяку річ, заспокоював (Вовчок, I, 1955, 170); *Стьопа взяв обидва патріці і старанно та догого розглядав їх, розсудливо заважаючи, чи все в них так написано, як він того хотів* (Кучер, Дорога..., 1958, 21); *Йому було чотирнадцять років, але говорив він зовсім наче дорослий — поважно й розсудливо* (Смолчч, День..., 1950, 107).

РОЗСУДНИЙ, а, е, діал. Розсудливий. *Голос її був такий тишенький, такий м'який, мова її була така розсудна* (Фр., VIII, 1952, 231).

РОЗСУДНО, діал. Присл. до розсудливий. *Звільня, стихати, о пані, і розсудно річ вела* (Фр., XI, 1952, 10).

РОЗСУДОК, дру, ч., рідко. Те саме, що *розум* 1, 2. *Бугров потер рукою остуджене чоло, розсудок повернувся до нього* (Мик., II, 1957, 281); *Тут потрібний холодний розсудок і велика обережність* (Ткач, Моряки, 1948, 121).

РОЗСУКАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розсукати.

РОЗСУКАННЯ, я, с. Дія за знач. розсукати.

РОЗСУКАТИ *див.* розсукувати.

РОЗСУКАТИСЯ *див.* розсукуватися.

РОЗСУКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розсукувати.

РОЗСУКУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗСУКАТИ**, розсучу, розсучиш і розсучаю, розсучаєш, *док.*, *перех.* 1. Розкручувати, розплітати, розділяти на волокна, частини що-небудь зсукане, звите. *Щоб не було потовщення [у виробі], в місяць з'єднання нитку пров'язують цільніше. Якщо нитки дуже товсті, кінчики їх злегка розсучують і висмакують з них частину волокон* (В'язання..., 1957, 30).

2. *розм.* Відгортати, відкочувати що-небудь зсукане.

РОЗСУКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСУКАТИСЯ**, розсучиться і розсучається, *док.* 1. Розкручуватися, розплітатися, розділятися на волокна, частини (про що-небудь зсукане, звите).

2. *розм.* Відгортатися, відкочуватися (про що-небудь зсукане).

3. *тільки недок.* Пас. до розсукувати.

РОЗСУМУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.* Почати сумувати; зажуритися.

РОЗСУНЕНИЙ *див.* розсунутий.

РОЗСУНЕННЯ, я, с. Дія за знач. розсунути, розсубувати, розсубувати.

РОЗСУНУТИ *див.* розсубувати.

РОЗСУНУТИЙ, рідше **РОЗСУНЕНИЙ**, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розсунути. *Кулі згорілого очерету, що скривали хату, були розсунуті* (Перв., Дикий мед, 1963, 436); // у знач. прикм. *В головному залі [клубу], в кутках між розсунутими кріселями стояли, сиділи молоді й дорослі робітники, святково вбрані хлопці, дітчата* (Цосв., Вибр., 1959, 355); *Вона часто стрічалася з горючими цікавістю очима, що дивились на неї а-за розсунутих ющіє* (Коцюб., I, 1955, 272); *У величній світлиці широкій з розсуненими запонами вхід до чималої.. кімнати* (Л. Укр., II, 1951, 341).

РОЗСУНУТИСЯ *див.* розсубуватися.

РОЗСУПОНЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розсупонити; // у знач. прикм. *Гаркуша підійшов до кобили і, зціпивши зуби, взявся цільніше залягувати розсупонений хомут* (Гончар, II, 1959, 217).

РОЗСУПОНІТИ *див.* розсупобнювати.

РОЗСУПОНІТИСЯ *див.* розсупобнюватися.

РОЗСУПОНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСУПОНІТИ**, ню, нпш, *док.*, *перех.* Розв'язувати супоню, що стягує хомут запряженого коня. *Зрозумів Семен, що не вставати більше його Сірому, його доброму помічникові. Кинувся до нього, розсупонив, розстебнув тремтлячими руками через ідеальну, дуєш знав...* (Хотк., I, 1966, 129); // *перех.*, *розм.* Розв'язувати, розпускати що-небудь зв'язане, стягнуте. *Магнат лютися, розсупонював свою калитку, кидав п'яній зграї золоті червінці* (Мирний, I, 1949, 186); *Прокопчук знав із себе торбу, розсупонив її, вийняв сало* (Тют., Вир, 1964, 357).

РОЗСУПОНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗСУПОНІТИСЯ**, нюся, нпшся, *док.* 1. Розв'язуватися (про супоню, що стягує хомут запряженого коня); // *перех.*, *розм.* Розв'язуватися, розпускатися (про що-небудь зв'язане, стягнуте). — *Тітко Христе!*

Ваші спори розсупонюються... Дуже легко в'яжете! (Кач., Вибр., 1953, 267).

2. перен., розм. Розв'язувати, розсърбати що-небудь на собі. Тепер уже можна б зайнятися і самим собою. Розсупонитись від солдатського режіннячя, погодитись, похупатись, поспівати на дозвіллі... (Гончар, III, 1959, 446).

3. тільки недок. Пас. до розсърбювати.

РОЗСърРБАТИ див. розсъррбувати.

РОЗСърРБУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗСърРБАТИ**, съррбаю, съррбаш, док., перех., розм. 1. Гуртом з'їдати, випивати (щось рідке).

2. перен. Розплутувати, улагоджувати (якусь складну, заплутану, непрямну справу). Це зугалає діва прийшло сюди дуже недоречно. Заварить кашу та й піде собі, а йому, Сиволапи, доведеться розсъррбувати (Ткач, Плем'я..., 1961, 30).

РОЗТАВАНИННЯ, я, с. Дія за знач. розтавати. Не вилюкла пшениця по низьких балках під час осінніх дощів та весняного розтавання (Крот., Сини..., 1948, 50); Результати наукових досліджень і досвід практиків наочно свідчать, що роботи по снігозатриманню взимку обов'язково треба піднімати з роботами по регулюванню розтавання снігу (Хлібороб Укр., 6, 1968, 22).

РОЗТАВАТИ, аю, аеш, недок., **РОЗТАНУТИ** і **РОЗТАТИ**, аю, аеш і рідко **РОЗТАЯТИ**, аю, аеш, док. 1. Переходити в рідкий стан перев. під дією тепла (про тверді речовини). Як навесні починає Криза розтавати, Збираються русалоньки До моря гуляти (Л. Укр., I, 1951, 326); Заасфальтовані майдани під мільйонами чобіт розтанули воском (Сос., I, 1957, 404); Весною, коли розтавали сніги і ам'якла глина, чути було виразно якісь рухи в землі (Фр., V, 1951, 208); // Звільнятися від крижаного покрову (про воду). Ясно граючи, піднімається сонце угору, калюжки снігової води, що взялися льодом за ніч, розтавали (Мирний, IV, 1955, 121); Річеньку широко Кригою снуло. Але сонце глянє, Побіжить весна, — Зашумить, розтанє Річенька шкляна (Грб., I, 1959, 319); // розм. Розчинятися, розпускатися в рідині. Це встип іще цукор розтанути, як у двері знову постукали (Шовк., Інженери, 1956, 119); // перен. Поступово зникати, ставати непомітним, нечутним. Сивий дим, як туман, козидася над золовами й розтава поволі (Головко, II, 1957, 301); Вони йшли берегом босі — черевки тримали в руках, — і їхні сліди одразу ж розтавали у вологій піску (Мущк., День., 1967, 90); Вечір в срібній млі розтанув, Ніч спустилася на землю (Олесь, Вибр., 1958, 44); Тихий голос рибаки розтав у темряві (Ю. Янов., I, 1954, 273); // перен. Поступово витрачаючись, приходити до кінця, кінчатися (про запаси чого-небудь). З матеріального боку для Шевченка настали важкі часи. Гонорари Ісаєва, Баронеси та іншіх платник замовців розтанули ще до Нового року (Тулуб, В степу..., 1964, 471); Мацає [Микола] щодня досить тонку пачку асигнацій, яку дала перед від'їздом Марія Іванівна. Пачка скоро могла зовсім розтанути (Полт., Повість..., 1960, 373); Так і розтавали [гроші], немаче сніг на теплому вітрі (Н.-Лев., IV, 1956, 297); // перен. Розходитися, розбідатися; переставати існувати. Голодні люди юрбилися, йшли, куди очі бачили, розтавали по дорогах (Ю. Янов., I, 1958, 65); Неважко було догадатись Баржакові, що робиться зараз у душах його біійців. Самого весь час думка одна непокоїть: чи не розтанє в Чаплинці загін? (Гончар, II, 1959, 86); Розтанув і жіночий гурт. Поодинці, парами розповзалися присоромлені, розгублені молодіці й бабусі (Речм., Весн. грози, 1961, 107); Народ нарешті утомився, Розтав, розвіявся, розплився (Олесь, Вибр., 1958, 302).

2. перен. Розчулюватися, ставати добрішим, лагіднішим. — Чи весело гуляти сьогодні в садку? — спитала Марта Воздвиженського й блиснула очима. Воздвиженський розтав од того блиску (Н.-Лев., I, 1956, 357); Присла [Тоня] на колесі біля нього, бісики очима пукала, а він уже й розтанув... (Гончар, Тронка, 1963, 46); // Сповнюватися ніжністю, чуйністю, теплом (про серце, душу). Вони оточили його, потягли в своє повне енергії коло. Орест, розчулений, не пручався, почувавши, як сходиліле його серце раптом розтавало, зігріте теплом оточення (Досв., Вибр., 1959, 357).

РОЗТАЛАБОВАНИЙ, а, е, дал. Роззішаний, розколочений. Борислає вилядає як одна бездонна баяра розмоклої глини, розталабованого болота (Фр., I, 1955, 101).

РОЗТАЛІЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мін. ч. до розтанути, розтати, розтяти. Отак і стояє [Юсуп], аж доки й згубив з очей розталу в скелях та чагарниках загадку і мужикю постать (Ле, Міжгір'я, 1953, 21).

2. у знач. прикм. Який розтав, перетворився у рідину під дією тепла; талий. Переступиши поріг, Максим скинув шапку, струсив з неї росу, що лишилася після розталого снігу (Добр., Тече річка..., 1961, 8); Розміті шляги, розталі льоди на річках і озерах, убогий краю, спустошеного недавніми переходами війська Лободи, — все це затримувало гетьмана (Ле, Наливайко, 1957, 316); // Який відтанув, розморзився під дією тепла; розмерзлий. Були то радости солодкі, як весна, Що пахне теплою розталю землею (Рильський, Поєми, 1957, 238).

РОЗТАЛІЙ, рідко **РОЗТАНІЙ**, і, ж. 1. Те саме, що відліг. — Ходжу по степу. Як тут розталі саме, вода пішла, а в мене чоботи драні (Тесл., З книги життя, 1949, 46); Весняна розтань заболотила шляги (Кач., II, 1958, 499).

2. Розталій, талий сніг; розтала, тала вода. — Як ото леаеки попрілітають у березні, а ще лежить сніг. Стоять черідкою, повгрузили в розталі, — замерзнуть. Весна забарилася, а вони хіба знали? (Ю. Янов., I, 1954, 28).

РОЗТАНУТИ див. розтавати.

РОЗТАНЦЮВАТИСЯ, юся, юешся, док., розм. Захопитися танцями. Хижка кружом його, мов пава, пливе, а він, наче м'яч той по землі качається, гопака одбирає. Тільки що розтанцювалися, як у відчинене вікно почувся озриплий викрик пакичів: «Химо! Химо!» (Мирний, V, 1955, 217); Після полуденку та почастунку скрипники розігралися, а челядь в легіями розтанцювалися (Черемш., Тв., 1960, 221).

РОЗТАНІЙ див. рзталь.

РОЗТАСКАТИ див. розтаскувати.

РОЗТАСКУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розтаскувати.

РОЗТАСКУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗТАСКАТИ**, аю, аеш, док., перех., розм. Те саме, що розтягати 2, 6, 7. Татари не зупинялися ховати жертів. І вилі над ними шакали ..., розтаскуючи по міжгір'ях їх білі кістки (Тулуб, Людолови, I, 1957, 184); [Мордох а і:] А як же риба так стоятиме: надворі у розташованих возах і без догляду?.. Піде дощ — замоче, і хто захоче — візьме, скільки йому треба!.. Достий того, що сьогодні не повезли та ще розтаскують!.. (К.-Карпій, I, 1960, 163).

РОЗТАСОВАНІЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мін. ч. до розтасувати.

РОЗТАСОВКА, и, ж., розм. Дія за знач. розтасувати, розтасовувати.

РОЗТАСОВУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. розтасувувати.

РОЗТАСОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТАСУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Перемішувати карти в колоді перед тям, як роздавати для гри; перетасовувати; // *перех.* Розмішати по різних місцях, знаходити для кожного місце.

РОЗТАСОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *розм.* Пас. до розташовувати.

РОЗТАСУВАТИ *див.* розташовувати.

РОЗТАЯТИ *див.* розтавати.

РОЗТАШОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розташувати. Гетьманські кулети, розташовані на високому березі за горами, не могли обстрілювати наступачих (Довж., I, 1958, 153); Треба спочатку послати в Яблунове розвідників, які б вивідали, що за сили у ворога і де вони розташовані (Донч., V, 1957, 184); Тимка і Марка не послали на фронт з тим ешеленом, у якому вони їхали, а залишили в резервних частинах, які, однак, були розташовані недалеко від фронту (Тют., Вир, 1964, 487); Водограй, що гуєто й систематично боєм розташовані серед кущів, самі раптово вибухали дощем росних крапель (Смолч., I, 1958, 63); У східній частині СРСР майже на тій самій широті, що й Мурманськ, розташоване місто Верхоянськ (Фіз. геогр., 5, 1956, 98); // розташобаво, *безос. присудк. с.т.* Тепер стіна, що відділяла друкарню від цих квартир, була розібрана і в новому приміщенні розташовано наборний та палятирний цехи (Вільде, Сестри., 1958, 122).

РОЗТАШОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розташувати.

РОЗТАШОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТАШУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розмішувати, розкладати, розставляти в якомусь порядку, місці. Поранені все перебували. Більшість із них, як і Душнович, добиралась сюди самі, а тяжкопоранених санітари приносили на носилках, приводили зів'ялих, знекровлених попід руки і розташовували тут по садках ждати евакуації (Гончар, Людина..., 1960, 158); Білогрудові було дивно, що його досвідчений начальник штабу так розташував сили (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 7); // Знаходити місце для чого-небудь, вибрати якесь місцеположення. Кріпость розташували на самому вершці високої стрімкої гори (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 455); Колгосп розташував обидва токи так, щоб недалеко возити зерно (Колг. село, 10.VII 1954, 2); // Розмішати, розставляти в певному порядку, співвідносячи окремі частини чого-небудь; // Влаштувати, оселяти де-небудь на проживання, відпочинок і т. ін. Вони розташовують полк по квартирах, і він, капітан Бугров, викликає до себе в штаб офіцера (Мяк., II, 1957, 280); Моргунов розташував свою роту на відпочинок (Тют., Вир, 1964, 492); Взяму в Уїлстоні розташували на переформування десантну дивізію (Мокр., Сто колючок..., 1961, 51).

РОЗТАШОВУВАТИСЯ, уюся, уєша, *недок.*, **РОЗТАШУВАТИСЯ**, уюся, уєша, *док.* 1. Займати місце, розмішуватися де-небудь. По обіді Гіца знімає з стіни свою скрипку. Вся сім'я знала вже, чого має сподіватися; й розташувалась під татую (Коцюб., I, 1955, 375); Вжед молодшого лейтенанта Федоренка розташувалась край дороги в густім ялиновім лісі (Кач., Вибр., 1953, 365); Виступав шкільний хор. Оркестр розташувалась перед сценою, бо на тимчасово приладаних підмостках ледь вмістилось вісімдесят співаків (Збан., Малін. дзвін, 1958, 239); // Влаштуватися, оселятися де-небудь на проживання, відпочинок і т. ін. Люди розташувались на відпочинок і про Йоньку забули (Тют., Вир, 1964, 441); На другий день переїзла Мотря скриню до Семена й розташувалась у Семеновій таті, як справжня господиня (Коцюб., I, 1955, 48); На галлявині біля струмка розташувались на привал бійці маршової

роти (Гончар, III, 1959, 168); // Знаходиться, міститься де-небудь, мати певне місцезнаходження. Спостерігаючи небесні світла, ми помічало, що вони по-різному розташовуються відносно площини горизонту (Астр., 1956, 22); Під молодим дубовим ліском, що курчавиться на пагорку, розташувалась літній табір (Жур., Вечір., 1958, 5); На центральному острівку, як прикраса іншим, розташувалась претензійний для старшого тисячолітнього Намангана ресторан найновітнішого типу (Ле, Міжгір'я, 1953, 14); // Вмощуватися, сидати, лягати і т. ін. де-небудь. — Скільки ще годин їзати? — поцікавився Дорош, відчувачи голод і розташовуючись на возі, щоб перекусити (Тют., Вир, 1964, 143); Зайшов [Барабаш] до скверу й розташувалась на ослоні (Сміл., Зустрічі, 1936, 12); Повернувшись до кубрика, Ерік і Стюпа розташувались на своїх ліжках (Труבל., Лахтак, 1953, 107).

РОЗТАШОВУВАТИСЯ бівуаком *див.* бівуақ.

2. тільки *недок.* Пас. до розташувувати.

РОЗТАШУВАННЯ, я, с. і. Дія за знач. розташувати, розташувувати. Розташування автомобілів у приміщенні і на відкритих стоянках провадиться відповідно до встановлених норм з таким розрахунком, щоб до кожного з них був вільний доступ (Підручник шофера..., 1960, 321); З розташуванням сотень закінчили, тепер треба було поглянути, як соцькі поставили своїх людей (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 467).

2. Стан за знач. розташуватися 1. Щорс, стоячи біля карти Чернівецької губернії, давав повчання командирам про розташування ворожих сил (Деспяк, Вибр., 1947, 196); Іван Павлович разом з комісаром загону обходили і ще раз перевіряли бойове розташування і готовність бійців (Збан., Таємниця..., 1971, 89).

3. Місце, зайняте якою-небудь військовою частиною. Вже сутеніло, коли в розташування полку приїхав Фрунзе (Гончар, II, 1959, 424); Треба проповзти в розташування ворога і знищити без усякого шуму два-три кулеметні вогнізда, щоб відкрити прохід для несподіваного наступу (Багмут, Опов., 1959, 56).

4. Порядок розміщення чого-небудь десь. Шевченко гарячково клає на папір штрих за штрихом і залає ятоував деталі її одягу, розташування монет на безрукавіці (Тулуб, В степу..., 1964, 178); При розробці маршрутів космічних кораблів необхідно враховувати розташування полів радіації (Ком. Укр., 10, 1962, 49); Багіров.. уявляє собі внутрішнє розташування готелю (Гончар, III, 1959, 257); Карта розташування електростанцій.. висіла перед ними (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 93).

РОЗТАШУВАТИ *див.* розташувувати.

РОЗТАШУВАТИСЯ *див.* розташуватися.

РОЗТАЯТИ *див.* розтавати.

РОЗТЕКТИСЯ *див.* розтікатися.

РОЗТЕЛЕННЯ, я, с. Роду у корів та інших травоядних тварин. Після розтелєння корова пітори-дві години відпочиває (Колг. Укр., 6, 1958, 27); Велику рогату худобу передбачено в основному утримувати безприв'язним способом. Тварин поділяють на такі групи: корови в глибокій тільності; корови на розтелєнні (в родильному відділенні) і на роздоюванні (Хлібороб Укр., 7, 1964, 13).

РОЗТЕЛЕПА, я, ч. і ж., *фам.* Неспритна, неуважна людина; роззява. Він [Наполеон].. лає розтелєпу брата за його запізнення, внаслідок чого не вдалося перерізати дорогу Багратіонові (Кочура, Зол. грамота, 1960, 84); — Корову ж цієї ночі в якийсь удовиці вкрали. Вдосяга кинулась вона, розтелєпа, до Марка шукати заповоди (Стельмах, Правда., 1961, 148); *У порівн. — От тобі й маеш! Я ще й винуєата, що він ходить, як та розтелєпа (Цюпа, Країни, 1971, 190).

РОЗТЕЛІТИСЯ, телітисся, док. Док. до телітисся. Головний лікар.. зайшов до стаціонара, не пригадуючи, який уже раз за цю добу. На соломі, як і раніше, лежала велика червоно-раба корова. Вона не могла розтелітисся (Хлібороб Укр., 12, 1963, 26); Уткнувши голови в повні ясла, помазували білими звостами ті [корови], що вже розтелілилися (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 395).

РОЗТЕПІРЧЕНИЙ, а, е, діал. Діспр. пас. мнн. ч. до розтепирчат. Розтепирчений палець.

РОЗТЕПІРЧИТИ див. розтепирчувати.

РОЗТЕПІРЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗТЕПІРЧИТИ**, чу, чєш, док., перек., діал. Широко розставляти, розсувати. Розтепирчила пальці та її показує (Сл. Гр.).

РОЗТЕРЕВЕНІТИСЯ, нюся, вишся, док., розм. Почати теревенити; стати балакучим. — Чого ти розтеревенився? — перервала їзну розмову жінка (Рибак, Опов., 1949, 222).

РОЗТЕРЗАНІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розтерзати. Хата в старих, на думку Коропа, була в достатках; тут тобі не висають з поля, як ото в голомоти, розтерзані дітворю чорні подушки, не висить на жердці лажіття якесь (Кос., Новели, 1962, 105); Високий, розтерзаний вітром стовп вогню стоїть над Ладьковою хатою (Зар., На. світі, 1967, 87); Радянський Союз приніс визволення польському народові, — він лишається діяльним його другом у мирному будівництві, у відбудові міст і сіл, розтерзаних гітлерівськими ордами (Рильський, III, 1956, 56); Розтерзані й засліплені пожарами, вони бігли з автоматами вулицею повз біленькі хатки (Панч, В дорозі, 1959, 243); Стара, нещасна, розтерзана горем баба, кленучи тих, що злобу в серці захищають і гострять язик свій, як у змія, сипала проклянь і на його голову (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 92); Марко тяжко відсапувався. Вигляд у нього був розтерзаний (Мик., II, 1957, 470); [Т и м о ф і й:] У мене ще немає сили піднятися на таку височину. Душа моя розтерзана (Корн., Чому поєміх. зорі, 1958, 24); // у знач. прикм. Майор Воробйов довго розглядає розтерзану й пошматовану землю (Кучер, Дорога..., 1958, 101); Серед кущів лежала розтерзана телиця, а біля неї востузилось двоє старих вовків (Коп., Як вони..., 1948, 44); *Образно. За твої побиті чесні руки, за життя розтерзано твоє — ми відматим! (Гонч., Вибр., 1959, 204); // розтерзано, безос. присудк. сл. На місці було розтерзано катів-сотників (Гончар, Таврія, 1952, 195).

2. у знач. прикм. Розірваний у багатьох місцях; драпаний, пошматований (про одяг). Кілька голих до пояса робітників. Між ними Васюта — без піджака, в розтерзаній, екстрій бруднатиими плямами сорочці (Шовк., Інженери, 1956, 375).

3. у знач. прикм. Обірваний, у брудному, драпному одязі. Закривавлений, розтерзаний, замучених спрагою, гнали їх [попозновок] отим зоряним Чумацьким Шляхом з України на Крим (Гончар, Тронка, 1963, 177); І гніє на ката без упину їм душі сповнював уцерьт. «Прощай навіки, Батьківщино! За тебе ми йдемо на смерть», шепочуть страдники. Побиті, в крові, розтерзані, худі... (Сос., II, 1958, 497).

4. у знач. прикм., перен. Морально дуже змучений; // Сповнений моральних страждань, мука (про серце, душу). Буду дихати, падати, рости і воявати до загиби, Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є. Я візьму твого [Україно] смутку і гора важку половину У розтерзане, горде, нескорене серце моє! (Мал., Запов. джерело, 1959, 108); Ярослава ходила по кімнаті, вилучаючи перед ним свою розтерзану душу (Дмит., Розлука, 1957, 249).

РОЗТЕРЗАННЯ, я, с. Дія за знач. розтерзати, розтерзувати. — Час лягати, бо завтра ранку треба їти до друкарні. Пора кінчати другу книгу журналу і віддавати на розтерзання поліції (Кол., Терен..., 1959, 293).

РОЗТЕРЗАТИ див. розтерзувати.

РОЗТЕРЗУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗТЕРЗАТИ**, аю, аєш, док., перек. 1. Із силою роздирати на шматки, клаті. *Образно. — Нелегко, видно, було і їй тут, Європі. Розтерзали бузівіри, назмуцалися... (Гончар, III, 1959, 77); // Убивати або загризати, розриваючи на частини, шматки. Як кинеться [Халявський] до Хієрї... так би її і розтерзав, якби не догадалася та не втекла (Кв.-Осп., II, 1956, 208); — А може, його вже й на світі немає, та, може ж, його розтерзала воєча згряя і кісточок не знайдемо... (Шиял, Балада, 1957, 15); // перен. Дуже лаяти, гостро критикувати.

2. перен. Завдавати сильних моральних страждань; мучити, терзати.

РОЗТЕРМОСИТИ, бшу, бєшш, док., перек., розм. 1. Почавши термосити, розбудати, розбуркати. Борис Криницький підвієся першим. — Вставай, вставай, літ просниш, — розтермосить він свого друга (Собко, Біле поле, 1952, 78); // перен. Вивести із стану байдужості, млявості, активізувати до яких-небудь дій; розворушити.

2. Зробити безпорядок, розкидавши, переплутавши і т. ін. що-небудь.

РОЗТЕРТИ див. розтирати.

РОЗТЕРТИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розтерти. Добре розтерте насіння кмику і листя холодної м'яти запарюють кип'ятком (Лікар. рослини., 1958, 42); У просіяне борошно кладуть яйця, розтерті з медом, додають соду, сіль, прожитий мак, молоко, масло (Укр. страви, 1957, 238); Густішають бризки од умивання, розжевіє розтерте шортстким рушником лице (М. Ол., Чуєш..., 1959, 80); Рубін стоїє знеможений, з сльозами сльіз, розтертих по обличчю, з очима, опущеними в землю (Севч., Опов., 1959, 35); // у знач. прикм. Руйнування мікробних тіл провадилося розтиранням їх протягом години з соляним піском. Розтерту масу заливали фізіологічним розчином і залишали для екстракції в рефріжераторі на 24 год. (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 42); Буксують машини, втомилися коні, В гармати мовчазно впрелися біійці, І шлеї набрякли парують в руці, І м'ясо гаряче в розтерті долоні Клацкажи летить (Стецьмак, V, 1963, 78).

РОЗТЕРТИСЯ див. розтиратися.

РОЗТЕСАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до розтесати. Вузькі вікна були розтесані (Наука., 3, 1967, 16).

РОЗТЕСАТИ див. розтесувати.

РОЗТЕСАТИСЯ див. розтесуватися.

РОЗТИКАНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мнн. ч. до розтікати. Розтикани вздовж берега каналу прапорці.. ніби вітали дожджового гостя — воду (Ле, Міжгір'я, 1953, 280); Він обмаца свої капітали, розтикани по тайниках, і підвієся в рішучості (Гончар, Таврія, 1952, 79).

РОЗТИКАТИ див. розтікати.

РОЗТИКАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗТИКАТИ**, аю, аєш, док., перек., розм. Стромляти, втикати що-небудь гостре в різні місця; // перен. Абияк розмішувати, безладно розкидати що-небудь у великій кількості по різних місцях. — І чому цей зрадливий пензель, роблячи маки на полотні, так невдало розтикає їх, розмазає, розміє брудними розводдями? (Довж., III, 1960, 132); — А де решта кражу? По кіосках розтикає? (Кучер, Трудна любов, 1960, 524); // перен. Роздавати кому-

небудь щось. Андрій у своєму класі, я поруч, у другому.. Розтикаю дітям такі-такі задачки, підходжу до вікна... (Вас., II, 1959, 87); // Розсовувати, розставляти що-небудь у кількох місцях з метою схову. Вибірало [селяни] з кошлаті [шениці] у мішки і десь по подвір'ю ховали просто в сігн.. Розтикали.. у сігнє десь попід тинами всяку всячину з нязгиського майна (Головко, II, 1957, 330); // перен. Витрачати значну суму грошей на дрібниці. — Були [гроші], та задули! — обізвася дід Гривай. — Отже: сюди тиць, туди тиць, та й розтикає три сотні (Н.-Лев., IV, 1956, 205).

РОЗТИН, у, ч. 1. Дія за знач. **розтіяти**, **розтінути**, **розтинати** 1, 3. *Діагностувати кроволиви нерідко буває важко, а встановити їх місцеположення часто вдається лише при розтині* (Хвор. дит. віку, 1955, 20); *Він приймає трупи до моргу, заливає їх формаліном, доглядає і готує для розтину* (Смолч, Прекр. катастроф., 1956, 139).

△ Кесарів розтин дві кесарів.

2. Місце, де що-небудь роззіано. *Пальці його з великою справністю пересувалися вздовж розтину, накладаючи шви* (Смолч, День.., 1950, 178).

3. Площина дійсного або уявного перерізу якогонебудь предмета. *Я знаю Гривай. Ці розтини узлісь, Ці уривця, де стерто межі й грані* (Дмит., Вірші.., 1949, 13).

◇ У розтині часу — в історичній перспективі. *О. Довженко завжди боровся за надзвичайно емке панорамне кіномистецтво. Він усвідомлював його величезні можливості змалювання життя у глибокому розтині часу* (Вітч., 9, 1969, 163).

РОЗТИНАННЯ, я, с. Дія за знач. **розтинати**. *Поки що триває з давніх-давен відома, класичне розтинання всієї черевної порожнини* (Шовк., Людина.., 1962, 365).

РОЗТИНАТИ, аю, аш, недок., **РОЗТІЯТИ** і **РОЗТІНУТИ**, зітну, зітнеш; мин. ч. розтія, тіяла, лб і розтінув, нула, до; док., перек. 1. Розрізати на частини, шматки, пласти або скиби. *Розтинаючи землю плугами, напружено рокочуть трактори* (Вол., Сади.., 1950, 3); *Панисько наблизися до сині і своїм носем розтія на ній сторонки* (Фр., III, 1950, 242); // Розрубувати, розсікати на частини, шматки ударом чогось гострого. *Вогнюва шабля, здіймаючись, розтинала шляхтича надвоє* (Кач., II, 1958, 443); *Одним махом він розтія напті.. гетьманця* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 88); // Розрізати з'єднані разом сторінки квітки, журналу і т. ін. так, щоб їх можна було перегорати. *Проділа [посилка] через цензуру, хоч там її навіть не розгортали, не передивлялися, карток не розтинали* (Коцюб., III, 1956, 283); *На другий день застаю вже тільки саму ученицю: .. на отоманці лежить.., в руках книжка, щойно розтинає картки* (У. Кравч., Вибр., 1958, 345); // Рухаючись по воді, розтинати її в стороні від себе. *Яхта розтинала воду з дивовижною швидкістю* (Собко, Скеля.., 1961, 63); *Відпливає пароплав, Розтинає хвилі* (Бойко, Ростіть.., 1959, 55); // Швидко рухаючись, розсікати повітря. *Біжать, минають нас машини скорі, Повітря розтинаючи грудьми* (Дор., Тобі, народе .., 1959, 36); *З пронизливим свистом, загравши на сонці сіпучими срібними бризками, повітря розтінула лега шабелі* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 13); // перен. Порушувати (типу, спокій) чим-небудь. *Кілька гучних випалів один по одному розтіяли причаєну тишу ночі* (Смолч, I, 1958, 93); // Різко лунати (про звук). *Різкий довгий свист розтінує повітря* (Донч., III, 1956, 421); // Раптово освітлювати вузькою смугою, променем світла, блискавки і т. ін. *Блискавки раз за разом розтинали темряву* (Трубі., Шхуна.., 1940, 25); *Темряву ночі розтіяє яскравий промінь* (Ткач, Жди.., 1959, 33);

// перен. Морально мучити, терзати, завдаючи болю, страждань. *Палив нам душу розпач.. І серце розтинає, мов гострий меч* (Л. Укр., I, 1951, 167); *Іноді запитання шматували його, вивертали, розтинали, четвертували* (Довж., I, 1958, 380); *Навіщо ж, весно, ти так пишню розціла, На зорі серденько без жалю розтіяла?* (Граб., I, 1959, 208).

2. перен. Ділити що-небудь на частини; роз'єднувати, розчленовувати. *У місячні ночі срібно-синюватий промінь, наче лезо довоого меча, розтінає напті кімнату* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 56); *Дніпро вижається мені Ясною блискавицею, Яка упала на ліси, На степові простори І розтінула наскоси Стрімкі зелені гори* (Нагв., Вибр., 1957, 42); *Синє прозоре небо розтинало сірі вервечки птаства* (Рудь, Гомін.., 1959, 70); *Нелегко навіть згадати майбутні береги каналу, між якими ще тільки ходять бульдозери.. вибираючи ґрунт з того місця, де буде русло, розтинаючи його впоперек глибокими траншеями-штраками* (Гончар, Тронка, 1963, 78); // Проходити, пролягати і т. ін. через що-небудь, перетинаючи, розділяючи його. *То знову дорога над озером мчить, То скелі напті розтина* (Гірнич, Друзі.., 1953, 77); *В низах річища Чу, розтинаючи його на три частини, здіймаються зрешті підземного кам'яного хребта* (Смолч, Ми разом.., 1950, 153).

3. Порушувати цілісність чого-небудь, роблячи надріз. *Рубін розтія цей [з дереву] вал в двох місцях і вирізану пластину відсуває набік* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); // Заподіювати рану (рани); ранити. *Уламок снаряда, розтінувши біляцеві руку вище ліктя, утворив дві рвані губи, і з них, як із джерела, біла ясна кров* (Гончар, III, 1959, 43); // Робити розріз на тілі, анатомувати. *Галина оперувала.. шофера, розтинала йому груди, щоб дістатися до серця* (Коп., Земля.., 1957, 178); — *Боюсь, це той випадок, коли про дослідження ніхто не згадає. Запам'ятованість бо з операцією — доведеться розтинати труп* (Шовк., Людина.., 1962, 203); *Медицина емє не тільки відрізати вам пальця, ногу чи розтінути череву, може, коли треба — прокинути у вас мозок* (Смолч, Прекр. катастроф., 1956, 196).

РОЗТИНАТИСЯ, ається, недок., **РОЗТІЯТИСЯ** і **РОЗТІНУТИСЯ**, зітнеться; мин. ч. розтіявся, тіялася, лбся і розтінувся, нулася, лося, док. 1. Різко, пронизливо звучати; лунати дзвінко. *Голоси малих колабників уже розтинали по селу* (Мирний, III, 1954, 34); *Гамма емкає радіо, і в кімнаті розтинатся дзвін куратів* (Кучер, Полтавка, 1950, 11); *Одинєї ночі темної розтіялось по селу численні назабні постріли* (Мик., II, 1957, 9); *Посеист бурі заваяє лісничовї чути те, що діялось у хатині, але той нелюдський зойк, що враз розтінувся за дверима, він почує би за найлузшою стіною..* (Донч., VI, 1957, 332); // безос. — *Хло-о-пті-і... їде!* — *розтінулось з-за купи дерев на горбку. Дітвора, як горобці, враз шугнула до класу* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 100).

2. тільки недок. Пас. до **розтинати**. *Непроглядна темрява степів перекопських, де під кожною курайною жде поклик до атаки бовць, втретє розтинатється довожданим: — На штурм!* (Гончар, II, 1959, 434).

РОЗТИНЯТИСЯ, аюся, ається, док., розм. Почати тинятися, захопитися тинянням, вештанням.

РОЗТИРАЛЬНИЙ, а, е. Який використовується, застосовується для розтирання.

РОЗТИРАЛЬНИК, а, ч. Той, хто займається розтиранням чого-небудь. *Гоголь згадає розтиральника фарб Микиту в роздумях Чертькова про шляхи до слави* (Мист., 3, 1963, 30).

РОЗТИРАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розтиральник.

РОЗТИРАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розтирати і розтиратися. *Розтирання.. жовтої озри було найтрудніше, і тут Ясько радо приймав мою поміч* (Фр., IV, 1950, 211); *Одна з них [бабусь] була певна, що тільки розтирання ноги.. може врятувати хлопця* (Донч., VI, 1957, 88).

2. Рідка або напіврідка речовина, яку втирають у шкіру, розтираючи хворе місце. *Скипидар використовується і для зовнішнього вживання (мазі, розтирання)* (Наука.., 9, 1956, 18).

РОЗТИРАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗТЕРТИ**, зітру, зітреш; *мин. ч. розтер і розтер, ла, ло; док., перек.* 1. Розминаючи або тручи, подрібнювати що-небудь. *Гладкий розтирає в шаруватій долоні землю і нюхає* (Довж., Зач. Десна, 1957, 433); *Он дячко, схилившись над землею, розтирає між долонями колоски й сипле в рот зерно* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 119); *Під рукою в мене знайшлась фіолетова материнка, я розтерла її між пальцями і понюхала* (Вільде, На порозі, 1955, 133); // Розмішувати, розминати тверді речовини, додаючи рідину для одержання м'якої або напіврідкої маси. *Промитий і добре розмочений мак розтирають у фарфоровій ступці* (Укр. страви, 1957, 240).

◇ **Розтерти на (у) порох** *див. порох*¹.

2. Водячи чим-небудь по шкірі, робити масаж, знімати біль і т. ін. — *От поїду, підлікуюся... — Лариса Петрівна скривилася болясно, та враз пододала себе і взялася розтирати хвору ногу* (М. Ол., Чуеш.., 1959, 66); *Дуже важливо після ванни добре розтерти тіло дитини м'яким рушником до легкого почервоніння* (Хвор. дит. віку, 1955, 129); // Втирати в шкіру з лікувальною метою рідку або напіврідку речовину. *Жінка.. напувала хворого гарячим чаєм з молоком, розтирала баранячим салом і обкладала торбинками гарячого піску* (Тулуб, В степу.., 1964, 8).

3. Тертям під час ходіння, бігу, важкої роботи і т. ін. пошкоджувати (шкіру тіла).

4. Розмазувати що-небудь по якійсь поверхні. — *Козакові все треба вміти, — казав він, розтираючи по дню розтоплену смолу, — і як лагодити човна, і як стріляти з мижкета, і як орудувати шаблею* (Добр., Очак. розмир, 1965, 84); *Розенберг почав принохуватись до рідки, дав те саме зробити Слинкові. Потім умочив палець і повелі розтер рідину на долоні* (Шовк., Інженери, 1956, 79).

◇ **Плювати (на)плювати** і **розтерти** — не звернути уваги на що-небудь незначне, дрібне, не вартє хвилювати, турбот. *Він ще ніколи так багато не говорив.., а тепер чує, що слова самі вириваються з його грудей: — Люди добрі, на цю зтирість Варчука і Денисенка треба наплювати і розтерти!* (Стельмах, II, 1962, 134).

РОЗТИРАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РОЗТЕРТИСЯ**, зітрюся, зітрешся; *мин. ч. розтерся і розтерся; лася, лося; док. 1. Розтирати себе чим-небудь. *Пірнає хлопець раз-другий, дух йому паром забиває, а він розтирається Габійчиним вінчиком* (Юхвід, Оля, 1959, 45); *Як добре після.. душу розтертиш шорстким сухим рушником, щоб шкіра горіла і злила приємного ніжного тепла розливалася по всьому тілу* (Собко, Стадіон, 1954, 114).*

2. Дробитися на дрібні частини, подрібнюватися тертям (про предмети). *Був шаг, та в кишені розтерся* (Укр.. присл.., 1963, 24).

3. тільки *недок.* **Пас. до розтирати**.

РОЗТИРАЧ, а, ч. 1. Те саме, що розтиральник.

2. Знаряддя для розтирання чого-небудь. *На поселенні виявлено численні кам'яні знаряддя праці — розтирачі,.. клинки, точильні камені* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 77).

РОЗТИРАЧКА, и, ж. Жін. до розтирач 1.

РОЗТИРКА, и, ж., *розм. 1.* Дія за знач. розтерти, розтирати 1, 2.

2. Знаряддя для розтирання чого-небудь.

РОЗТИСКАТИ, аю, аєш і **РОЗТИСКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТИСНУТИ**, ну, неш; *мин. ч. розтиснув, гула, ло і розтіс, ла, ло; док., перек.* Розводити, розсувати в сторони (що-небудь стиснуте, зімкнуте). *Зусилля, яке прикладає водій до педалі чи важеля, передається через окремі деталі механізму привода до колесок і розтискує їх* (Автом., 1957, 200); *Корж з насолодою шмагає підпанка.. Кінець кінцем розтис він коліна* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52); // Розпрямляти, розслабляти, розтуляти (що-небудь ступене, затиснуте). *Несподівано здорова половина лица починає смикатись, наливається кров'ю, губа лізе на губу,.. рука конвульсивно стискає і розтискає кулак* (Вільде, Сестри.., 1958, 99); *Вони вхопили його за руки.., розтиснули його пальці й відняли зірку* (Турч., Зорі.., 1950, 163); *Супрум розтискує кулак, уважно подивився на дві невеличкі, схожі на геліки цяцьки [серенжки]* (Стельмах, II, 1962, 123).

РОЗТИСКАТИСЯ, ається і **РОЗТИСКУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **РОЗТИСНУТИСЯ**, неється; *мин. ч. розтиснулося і розтіслося; док. 1. Розсуватися в сторони (про що-небудь стиснуте, зімкнуте). *Патовні розтиснувся, і Махтей Мірошник без перепон підійшов до Святюка* (Епік, Тв., 1958, 480); // Розпрямлятися, розслаблятися, розтулятися (про що-небудь ступене, затиснуте). *Нагло Юра змінюється весь. Кулаки розтискаються, кров вертає до лица, очі кам'яніють на місці* (Смолич, II, 1958, 50); — *Ой!.. — Пилип Блокос посковокнувся. Завмерло серце в грудях на одну лише мить. Ослабнувши, розтиснулись руки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 449); *Варвара дивилася на Сербина таким суворим.. поглядом, що він не витримував, — пальці його безсило розтислися, він опустив Федякові плечі* (Перв., Дикий мед, 1963, 273).*

2. тільки *недок.* **Пас. до розтискати, розтискувати.** *Отвір фрези надівався на розтискну оправку, яка розтискається за допомогою конічного болта* (Технол. різального інстр., 1959, 271).

РОЗТИСКНИЙ, а, є, *спец. 1.* Який можна розтискати, здатний розтискатися. *Для компенсації спрацювання притири виготовляють розсувними або розтиस्कними* (Технол. різального інстр., 1959, 195).

2. Признач. для розтискування. *При гальмуванні [автомобіля] розтиस्कний пристрій розсуває колодки [гальма] і притискує їх до барабана* (Підручник шофера.., 1960, 260).

РОЗТИСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розтискувати.

РОЗТИСКУВАТИ *див. розтискати.*

РОЗТИСКУВАТИСЯ *див. розтискатися.*

РОЗТИСНЕНИЙ *див. розтиснутий.*

РОЗТИСНУТИ *див. розтискати.*

РОЗТИСНУТИЙ, **РОЗТИСНЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. *мин. ч. до розтиснуту.*

РОЗТИСНУТИСЯ *див. розтискатися.*

РОЗТІК, току, ч. 1. Місце роздвоєння основного русла річки. [То о й, що греблі р в е:] *Поплинемо з тобою ген на розтоки, під бистрїтї потоки* (Л. Укр., III, 1952, 191); // Водяний потік, що відокремився від основного русла. *На розтоці, на потоці два голуби воду пили* (Сл. Гр.); *У порівн. *Люди розливалися.., мов розтоки весняної води* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 62).

2. рідко. Місце розгалуження або перетину доріг, вулиць; роздоріжжя, перехрестя. *То стрічалися, то розмикались, Розлучилися на розтоках міст* (Рядьський, II, 1960, 54).

РОЗТІКАТИСЯ, *а́ється, недок., РОЗТЕКТИСЯ*, *е́чється, док.* 1. Текти в різні боки. *Молодиця вносить в комірчини полумисок капустяного розсолу і обережно переждляє над ним пляшку з олією. Жовті краплини розтікаються поперз розсолу* (Стельмах, I, 1962, 380); *Гарачою кров'ю розтікалася по бруку червоне грецьке вино* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 115); *Чи вона [хвиля] йде до дна? .. Чи полине межи сестри, межи милі, вільні хвилі, розтечється, розпливеться, знову сили набереться* (Л. Укр., I, 1951, 296); *Де ті гаї та садки подівались, куди ті річки розтеклись?* (Гончар, Таврія, 1952, 21); // *Вбираючись у папір, тканяну і т. ін., утворювати плями, патьоки; розпливатися по поверхні, втрачаючи чіткі контури. Не оббитий з цобіт сніг вазяє водою й розтікався по килимку* (Коз., Сальвіа, 1959, 171); // *перек.* Поширюватися, насичуючи собою повітря (про запахи). *Праворуч від воріт [будинку] стоять розхристана засніжена катрага, стайня, шопи і квадратна олійня, від якої аж на вулицю смачно розтікається масляни дух підсаженого сім'я* (Стельмах, I, 1962, 111); // *перек.* Луната, розносячись у просторі (про звук). *Після надвечірньої задумою почала розтікатись полями* (Стельмах, II, 1962, 187); *Сміх тепер плескався в двох кімнатах, розтікався легким збуджуючим газом по всій квартирі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 86); // *перек.* Поширюватися, розповсюджуватися (про чуток, звістку і т. ін.). *Все далі на північ розтікалася по селах тривога* (Гончар, II, 1959, 274); *Росла [вість], ширилася, як лавина... розтікалася поїздами, поштою, по воді і по суші* (Кол., Терен..., 1959, 253); *Через те, що тоді по всіх шляхах розтікалися самі неймовірні чулки, а в кожній хаті сидів свій політик, Марійка збілася з ніг, доконуючись до правди* (Стельмах, II, 1962, 234); *Я не думаю, щоб літературна продукція зменшилася у нас: вона тільки розтеклася по різних шляхах* (Коцюб., III, 1956, 260); // *перек.* Заповнювати простір. *Пил за нами піднісися, як темне борошно, і подалу розтікався вгору в повітрі, розтаючи і сідаючи* (Ю. Янов., V, 1959, 126); *Туман поволі, але неупинно виповнює долину річки, розтікається по всіх низинах* (Коз., Сальвіа, 1959, 91); *Тизими вулицями, в вечірній мряці, по всіх усюдах розтеклася з легким гоїданням червоні озні* (Коцюб., II, 1955, 284); // *перек.* Охоплювати, приймати тіло людини або окремі його частини (про фізичні і моральні відчуття). *Вчитель полегшено зітхав і тільки тепер чув, як під ногами розповзаються листівки і як млість розтікається по його руках* (Стельмах, I, 1962, 438); *Амар Гашім н'є воду. Вода булькає в нього в горлі. Насолода розтікається по тілу* (Донч., II, 1956, 135).

2. *перек.* Розходитися, роз'їжджатися в різні боки, в різних напрямках. *Чорні кулки погилених, схвалюваних людей розтікалися з базару по тизим вулицях* (Коцюб., II, 1955, 175); *Стадо потрогу тане, розтікається по вулицях, дворах і завулках* (Тулуб, В степу..., 1964, 42); *По всьому селу розтікалися підводи, навантажені мішками* (Стельмах, Над Черемошем..., 1952, 294); *Погід вийшов з села й розтікався на боки* (Ю. Янов., II, 1958, 219).

3. *перек.* Марно або не на те, що треба, витрачатися (про гроші, майно). [П р о ч а в н и:] *То ти таки попробував зайняти? [Ю д а:] Хотів би знати я, що б ти зробив, якби тобі тежеша кризь пальці гроші і розтікалася по всіх усюдах, лишаючи тобі сухі долони — і так щодня!* (Л. Укр., III, 1952, 138); *Не перестав вона мріяти про... роботи, щороку складає гроші, але гроші розтечуться на щось інше — і цобіт немає* (Коцюб., II, 1955, 15).

4. *перек., розм.* Розмірковувати довго або розповідаючи що-небудь надто докладно.

◇ **Розтікатися** *мислями по дереву* — довго розумувати, розмірковувати, перебираючи деталі, окремі моменти чого-небудь. *Розуміючи те, що я далеко не геній... і розтікається мислями по дереву мені нічого, я уперто думаю над тим: що писати?* (Збав., Любов, 1957, 225).

РОЗТІПАНИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мин. ч. до розтіпання.

РОЗТІПАТИ, *аю, а́еш, док., перек., розм.* Привести в повне безладдя, розтріпати, розкуйовдити; // *безос.* *Вирували вітри з дощами, виложили недокошені хліба — крутило, завернуло, придалало, розтіпало, вкрутило хліб* (Горд., Дівчина..., 1954, 235).

РОЗТІСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розтісувати**.

РОЗТІСУВАТИ, *ую, у́еш, недок., РОЗТЕСАТИ, *ешу, е́шеш, док., перек.* Обтісуючи, обрубуючи і т. ін. стовбур дерева, виготовляти з нього тес. *Проб'ється [весна] травою в полі, де ти сьогодні лежиш, Підніме спалену землю блискучий її леміш, Ти вивернеш першу скибу, замісиш перший заміс, І склотишеш вікна в школі, й на кроки розтешеш ліс* (Перв., II, 1958, 16); // *Вирубувати або розцінювати отвір у чому-небудь (у дерев'яній стіні, у віконних прорізах і т. ін.).**

РОЗТІСУВАТИСЯ, *ується, недок., РОЗТЕСАТИСЯ*, *е́шешся, док. 1.* Розширюватися від тесання (про отвір). 2. *тільки недок.* Пас. до **розтісувати**.

РОЗТІЧ, *течі, ж., рідко.* Те саме, що **розбрід** 1. *Я й досі пам'ятаю, .. де ярмарок стояв; шумить мені досі увесь той гук, го́мін, розтіч і розгук* (Вовчок, VI, 1956, 230).

РОЗТІЛІТЕЛЬ, я, ч. Той, хто розтілає кого-небудь; спокусник, розбещувач.

РОЗТІЛИТИ *дис.* розтілівати¹.

РОЗТІЛИТИСЯ *дис.* розтіліватися¹.

РОЗТІЛІВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розтілівати**¹ і **розтіліватися**¹.

РОЗТІЛІВАТИ¹, *аю, а́еш, недок., РОЗТІЛИТИ, *лію, лі́ш, док., перек.* 1. Позбавляти незаїманості, вступати в статевий зв'язок з дівчиною, що не досягла статевої зрілості. *Наплювали На тебе, чистую, кати; Розтілили крокучку!* (Шевч., II, 1963, 373).*

2. *перек.* Морально розкладати; розбещувати. *Вас [імперіалістів] ненавидять тому, що ви поневолюєте і розтілаєте народи... сіючи розпусту, продажність, шпionaж, дискримінацію, насаджуєте економічну кабалу* (Довж., II, 1960, 67); *В буржуазній літературі поширені різні людиноненавистницькі ідеї... якими наківні класи прагнуть розтілити... населення капіталістичних країн* (Іст. укр. літ., II, 1956, 23).

РОЗТІЛІВАТИ², *а́є, недок., діал.* Починати жевріти, розгорятися. **Образно. Говорив з усміа Вісавіттра Розумко, людяно, та розтілава У серці в нього гордість безконечна* (Фр., X, 1954, 404).

РОЗТІЛІВАТИСЯ¹, *а́юся, а́ешся, недок., РОЗТІЛИТИСЯ, *ліюся, лі́шся, док. 1.* Ставати аморальним, розпунним; розбещуватися.*

2. *тільки недок.* Пас. до **розтілівати**¹.

РОЗТІЛІВАТИСЯ², *а́ється, недок., діал.* Розгорятися. **Образно. В міру того, як говорив [журналіст], його чорні очі розтілавалися понурим блиском* (Фр., VI, 1951, 209).

РОЗТІЛІННИЙ, а, е. Морально розкладений; розбещений. *Розтілїний світ; // Який сприяє моральному розкладові, призводить до розбещеності. В н'єсі [Життєське море] Карпенка-Карого! реалістично відтворено демократизуючий, розтілїний вплив буржуазно-полїтицького середовища на окремих акторів* (Іст. укр.

літ., 1, 1954, 465); У політичній і виховній роботі партійної організації повинні рішуче викривати розтліпну буржуазну ідеологію (Ком. Укр., 1, 1959, 10).

РОЗТЛІПНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. розтліпний. Прийомом різкої антитези показав Олекса Свісаренко в оповіданні «Алхімія моральну розтліпність російського реакційного офіцера, його зарозумілість, душевну черствість та зрубність» (Рад. літ-во, 10, 1965, 46).

РОЗТЛІПНИЙ, я, с. Дія і стан за знач. розтліпті, розтліптіся. Імперіалістична буржуазія культивує в мистецтві неприкриті душевне розтліпня (Ком. Укр., 2, 1963, 56); Світ комунізму.. — це розумний світ добра, а не зла, світ рівності та братерства народів і культур, а не світ космополітичного розтліпня народів, не світ експлуатації (Довж., III, 1960, 70).

РОЗТЛУМАЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розтлумачити.

РОЗТЛУМАЧИТИ *див.* розтлумачувати.

РОЗТЛУМАЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТЛУМАЧИТИ**, чу, чий, *док.*, *перез.* Роз'яснювати щось, давати пояснення, тлумачення чого-небудь. Займають своїми думками, він навіть добре не оторопає, що розтлумачував на уроці викладач латинської мови (Добр., Ол. солдатики, 1961, 74); Увечері напередодні від'їзду старика довог розтлумачували Дмитрія, як Ілліти (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 184); Треба уміти без фраз, без вивуків, з фактами і цифрами в руках розтлумачити питання соціалізму і питання теперішньої російської революції (Левін, 14, 1971, 85); Ще в штабі йому розтлумачили, як знайти третій батальйон (Гончар, 1, 1954, 18); Хоч і побоювався Гриць, що Саня може розсердитись на нього, він спробував розтлумачити їй, що правда зараз не на її боці (Шовк., Інженери, 1956, 110); // Уяснити собі, розумити певним чином щонебудь. Під кінець читання Карма задумливо й несподівано для всіх сказала: «Дядю! Ви хороший!» Олекса Гнатювич розтлумачив: — Оце тобі, пісняре, найвища оцінка твору! (Мас., Життя., 1960, 61).

РОЗТЛУМАЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розтлумачувати.

РОЗТОВКМЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мнв. ч. до розтовкмачити.

РОЗТОВКМАЧИТИ *див.* розтовкмачувати.

РОЗТОВКМАЧУВАТИ і **РОЗТОВКМАЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОВКМАЧИТИ** і **РОЗТОВКМАЧИТИ**, чу, чий, *док.*, *перез.*, *розм.* Те саме, що розтлумачувати. Один тебе й з першого слова розуміє і мовчки йде до роботи, іншому треба все розтовкмачити (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); Громада послала титаря до батькини, щоб він прийшов та розтовкмачив їм, що було написано в тій бумазі (Н.-Лев., III, 1956, 174).

РОЗТОВКТИ *див.* розтовккувати.

РОЗТОВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОВКТИ**, вчу, вчеш; *мнв. ч.* розтовк, ді, ді; *док.*, *перез.*, *розм.* 1. Товчанням роздробляти, подрібнювати щонебудь, перетворювати на дрібні шматки або на м'яку масу чи порошок. Як основний метод визначення міцності вугілья він запропонував метод товчення, при якому куски, відбиті в різних місцях забою, розтовкують у спеціально сконструйованому приладі (Техн. нормув., 1958, 51); // Розтоптувати, порушувати цілісність чогонебудь. [Г о л о с и:] — А ти чого, Мавро, вивернулаась? Вставай, гладка, копиці не розтовкуй (Вас., III, 1960, 136); Сусідський хлопчик приніс повний кошик грибів. Хвалився, що самі маслюки та підберезники, а мухомори він приймає здалеку, розтовкував із ногою (Гуц., Скупава., 1965, 85).

2. тільки *док.* Порушити цілісність чого-небудь ударом (ударами); розбити щось. Розтовкну таку добру макітру (Сл. Гр.); Хоч би я тісто вніс псяюсі із діжею, То б він розтовк і ту над спиною мою (Г.-Арт., Байки., 1958, 55); // Пошкодити, ранили яку-небудь частину тіла (в бійці, при падінні і т. ін.). Панчик якось його чи вскубнує, чи вищипує, А той, як виважить руку, так паняні носа й розтовк! (Мирний, 1, 1949, 159); // рідко. Роздавити, розчавити кого-, що-небудь. Весною, коли в пана валили ліс, важка деревина розтовкнула смолокура (Стельмах, II, 1962, 362).

3. тільки *док.*, у *сполуч. із сл. с о б і*, *діал.* Уяснити, усвідомити. Я нічого тут не розтовку собі (Сл. Гр.).

РОЗТОВМАЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мнв. ч. до розтовкмачити.

РОЗТОВМАЧИТИ *див.* розтовкмачувати.

РОЗТОВМАЧУВАТИ *див.* розтовкмачувати.

РОЗТОВСТІТИ, ію, ієш, *док.* Стати товстим, дуже погладшати. Розповніла чогось вона, розтовстїла, лице аж набрало (Мирний, 1, 1954, 234); Розтовстіє наш котик дуже — До мишей йому байдуже! (Бойко, Ростіть., 1959, 82).

РОЗТОВЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мнв. ч. до розтовчті 1, 2. Бруньки липи, розтовчені на тісто, вживають як пом'якшувальний засіб на нарізи (Лікар. рослин., 1953, 119); Він це довог стояв за ворітьми — дивився на згружену осінню дорогу, що простягалася через лощину, ввігнула там свою розтовчену, змішану чобітьми спину і десь аж з-за горба плазує знов, далі (Мик., II, 1957, 83); // у *знач. прикм.* Над містом висить густий туман, брук скритий розтовченою ріденькою грязюкою (Кол., На фронті., 1959, 196); Із розтовченої губи потекла кров (Фр., IV, 1950, 230).

РОЗТОВА, п, ж. Те саме, що рзткіт. Від Глафіри Антін пішов через розтоку побіля двору Граббе, обминаючи завод (Чорн., Визвол. земля, 1950, 146).

РОЗТОЛКУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перез.*, *розм.* Те саме, що розтлумачити. — Протів Енея не хробруйте, Для нас здається він святым; І так Латину розтолкуйте, Щоб лучче помирився з ним (Котл., 1, 1952, 274); — А ви нам скажіть: чого це наш конокрад приїзав? — Та казав же: земство приїзв, — одмовля замість голови писар. — Та чули, що земство... А ви нам розтолкуйте: що воно таке? (Мирний, 1, 1949, 377); Писар подав Чайцисі два аркушки крамного паперу і розтолкував їй: — Підеш, бабо, в магазєй до магазинчика і на цей папірець він тобі віддажить десять фунтів жита (Стельмах, I, 1962, 212).

РОЗТОЛКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *діал.* Поговорити, порозумітись. — Так тогді і розтолкуємось, а тепер — ніколи (Кв.-Осн., II, 1956, 163).

РОЗТОЛОЧИТИ, лочу, лочиш, *док.*, *перез.*, *діал.* Розтопати. — А щоби вас! З дороги, бо розтолуч! (Фр., III, 1950, 147); Назустріч нам він звієся і, кинувши недокурк, розтолович його босою ногою (Смольч, I, 1947, 159).

РОЗТОПІРИТИ *див.* розтопіривати.

РОЗТОПІРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗТОПІРИТИ**, рю, рий, *док.*, *перез.*, *діал.* Широко розставляти в стороні. Розтопіриши крила й попригнавши ніжки, вони [голуби] безперестанку гойдалися (Мирний, 1, 1949, 359); Розтопіриши рученята, підбігає з сміхом до татуса красунька Орися (Стар., Облога., 1961, 19).

РОЗТОПИТИ¹ *див.* розтоплювати¹.

РОЗТОПИТИ² *див.* розтоплювати².

РОЗТОПИТИСЯ *див.* розтоплюватись².

РОЗТОПЛЕНИЙ¹, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до роз-

топяти¹.

РОЗТОПЛЕНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розтопяти². Розтоплені сонцем, танули сніги (Цюпа, Грози., 1961, 211); *Кипів метал, розтоплений до краю, Летіли іскри, мов волосожар* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 64); *Вечірнє сонце скувало срібну підставку для одиноких скель в морі, легких, прозорих, наче розтопленіх в спеці* (Коцюба., II, 1955, 295); // у знач. прикм. Почали шпичками штрикати гареники, та, обмочуючи у розтоплене масличо і сметанку... глитати (Кв.-Осн., II, 1956, 264); *З даху пріоріської кам'яниці жовніри обсіпали лави градом куль, обливали розтопленою смолою і окропом, але козаки й стрільці еперто лізли по драбинах і еломлювались у вікна* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 460); *Сонце пече немилосердно, пагне розтопленою живицею* (Кол., Терен., 1959, 93); [М а ц ь к о:] *Як же важ не соромно, дочка сталевара, а ніколи розтопленої сталі не бачили* (Собко, П'єси, 1958, 266); *Спека стоїть нестерпна. Вся долина під кручею по самі вікна мов налита прозорим, розтопленим склом* (Гончар, I, 1954, 47).

РОЗТОПЛЕННЯ¹, я, с. Дія за знач. розтопяти¹.

РОЗТОПЛЕННЯ², я, с. Дія за знач. розтопяти². *І все-таки він буде мріяти про ті чудесні часи, коли інженери і вчені всього світу разом здійснюватимуть розтоплення крижин Антарктики, польоти на Марс, змінюватимуть клімат* (Собко, Срібний корабель, 1961, 174); *Неодмінною умовою нормальної роботи рентгенівської трубки є безперервне охолодження анода, припинення подачі води приводить до розжарення, а далі і до розтоплення поверхні анода та руйнування трубки* (Рентгеногр. мет., 1959, 15).

РОЗТОПЛЮВАЛЬНИЙ¹, а, е. Признач. для розтоплення (див. розтоплення¹), розпалення.

РОЗТОПЛЮВАЛЬНИЙ², а, е. Признач. для розтоплення (див. розтоплення²).

РОЗТОПЛЮВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. розтоплювати¹.

РОЗТОПЛЮВАННЯ², я, с. Дія за знач. розтоплювати².

РОЗТОПЛЮВАТИ¹, юю, юєш і рідко **РОЗТОПЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **РОЗТОПИТИ**, топлю, топиш; мн. розтоплять; док., *перез.* і *без додатка*. Починати топити що-небудь (піч, грубу і т. ін.), розпалювати вогонь у чомусь. *Тітка Докія вже розтоплювала піч, готувала сніданок* (Коз., Нові Потоки, 1948, 259); *Скоро стала [козачка] козака з походу сподіватися, Стала до домітки приходжати, Стала в печі розтопляти* (Укр. думки., 1955, 24); // *Нагрівати приміщення, воду і т. ін., задуваючи вогонь у чому-небудь. На цей раз він і баню пішов розтоплювати з радістю, наче його чекало там, на вгороді, якесь свято* (Гончар, Маша., 1959, 6).

РОЗТОПЛЮВАТИ², юю, юєш і рідко **РОЗТОПЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **РОЗТОПИТИ**, топлю, топиш; мн. розтоплять; док., *перез.* Нагрівуючи, перетворювати тверду речовину в річку. *Сніги розтоплює весна, Скрізь — бережеший вир* (Мас., Сорок., 1957, 450); *В огні розтоплюйте руду, розлийте чавуну озера* (Гонч., Вибр., 1959, 52); *Весна розтопила лід, ґрунт став мокрим, податливим, нетриукиж* (Чаб., Тече вода..., 1961, 167); * *Образно. Тут [на березі] було видно, як удень. Великі квітери, ці нові сонця електричного віку, цілими снопами яскравого вогню розтоплювали тежряву* (Коцюба, Нові береги, 1959, 277); *Сонце ясне! Сонце воле! Визволь із тюрми! Розтопи мої кайдани, Вирви дух із тьми!* (Крим., Вибр., 1965, 118); // *перез.* Робити м'якшим, лагіднішим; розчулювати. *Данько дивився на неї, і без-*

мірна ніжність, безмірне любовне чуття до неї розтоплювали йому серце (Гончар, II, 1959, 91); *Чоловік хоча й зримув на неї, що бабські слюзи панського серця не розтоплять, але більше нічого не сказав і назирці ішов за нею і дітми аж до Морозенкової садиби...* (Стельмах, I, 1962, 394); // *перез.* Спираючи зникненню (якого-небудь почуття, сумніву, настрою і т. ін.). — *Яксь розумна голова додумалась тепер, саме перед оранкою надляти [землю], — з новою силою шумують надії і розтоплюють останні сумніви* (Стельмах, I, 1962, 388); *Вона приязно есміжнулася, відприши розочки білях зубів, і ця усмішка розтопила хлопцеві сором'язливість* (М. Ол., Леся, 1960, 130).

◇ **Розтопяти лід див. лід.**

РОЗТОПЛЮВАТИСЯ¹, юється і рідко **РОЗТОПЛЯТИСЯ**, яється, недок. Пас. до розтоплювати¹, розтопляти¹.

РОЗТОПЛЮВАТИСЯ², юється і рідко **РОЗТОПЛЯТИСЯ**, яється, недок., **РОЗТОПИТИСЯ**, топиться; мн. розтопляться; док. 1. Ставати рідким, перетворюватися на рідину від нагрівання. *Сонце припікало. На палубі шхуни розтоплювалася смола... липла до підшова* (Трубл., Шхуна..., 1940, 54); *Почалась весна. Засиніли гори на заході, розтопились сніги, замутили ріки в ущелинах, созли шляхи* (Скл., Святослав, 1959, 509); *Доводилося чекати, поки розтопиться мажезит* (Собко, Біле полум'я, 1952, 13); * *Образно. Над Мармуровим морем зовсім розтопилося сонце, виливає щедрим потоком золоте літво у непроглядну сіль застиглих вод* (Збан., Доля, 1961, 161); // *перез.* Ставати м'якшим, лагіднішим; розчулюватися. *Дівчата справді прилипи до хлопця, мов смола, і серце Мишунине розтоплювалося, як крижана бурулька* (Ю. Янов., II, 1954, 145); *Вся його тверда, міцна душа розтопилася, як віск на гарчому вогні, і розплилась слізьми* (Н.-Лев., II, 1956, 256); // *перез.* Зникати, розсіюватися (про яке-небудь почуття, сумнів, настрої і т. ін.). *Коли прийшла весна, тепло, зелена радість, — ці мрії розтопились, випарувались як без сліду* (Вас., Незібр. тв., 1941, 159).

2. тільки недок. Пас. до розтоплювати², розтопляти².

РОЗТОПЛЯТИ¹ див. розтоплювати¹.

РОЗТОПЛЯТИ² див. розтоплювати².

РОЗТОПЛЯТИСЯ¹ див. розтоплюватися¹.

РОЗТОПЛЯТИСЯ² див. розтоплюватися².

РОЗТОПТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до розтопяти¹. *Розтоптана танками мертва земля Безмежна лежала навкруг* (Перв., I, 1958, 367); *Ранок притруємо гнилим кляччям снігу, і тепер він стає грязюкою під розтоптаним до краю вугтям, під повторними солом'яниками і видобаними з дерева черевиками* (Стельмах, II, 1962, 254); // у знач. прикм. *На дні неглибокого сузого рову ледве помітний одинокий відбиток чобіт, в ньому розтоптаний мажорочний недожурок* (Сміл., Зустрічі, 1936, 160); *В'ється степом розбитий, розтоптаний шлях, Мокрі колії, темні калюжі* (Перв., II, 1958, 228); *Торні, замашені в смолу люди талпають розтоптаними постоломи за стадом* (Хотк., II, 1966, 267).

РОЗТОПТАТИ див. розтоптувати.

РОЗТОПТАТИСЯ див. розтоптуватися.

РОЗТОПТУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗТОПТАТИ**, топчу, топчеш, док., *перез.* 1. Топчучи чим-небудь, роздавлувати, знищувати. *І ти, розкинувши рамена, Дивилась, як дитей твоїх Орда розтоптує шалена, І ніже разить, і тне батіє* (Рильський, Поеми, 1957, 296); [А н н а:] *Він такий добрий, він зробає дармо не розтопче, не то щоб чоловіка бив!* (Фр., IX, 1952, 114); — *Яку лілію розтоптали, озг!.. Терентій! — Мічурин схилився над лілією й почав обережно обгортати її зем-*

лею (Довж., I, 1958, 409); Він [ворог] хоче тут зробити переправу, на лівий берег вимстити гать, щоб нашу землю, нашу волю й славу і нашу пісню рідку розтоптити (Гонч., Вибр., 1959, 152); // Уминати, топчучи ногами (сніг, грунт і т. ін.), протоптувати (дорогу, стежку і т. ін.); // перек. Зневажати чийсь почуття, принижувати чию-небудь гідність. Все, що було в неї в душі гарного, ясного, купилося в її згадках про того давнього Романа з перших днів козачня. І він розтоптає те все немилосердною і нечистою ногою!.. (Гр., II, 1963, 290); На твоєму життєвому шляху може зустрітися людина, яка від задрості забуде, розтопче дружбу (Жур., Вечір., 1958, 16); — Ти хочеш принизити, розтоптити почуття однокласниці, своєї товаришки по школі! (Донч., V, 1957, 469).

2. розм. Носючи протягом тривалого часу, робити надто просторим, зовні непривабливим (взуття); розпошувати.

РОЗТОПТУВАТИСЯ, утється, *недок.*, **РОЗТОПТАТИСЯ**, топчеться, *док.* 1. розм. Ставати надто просторим, зовні непривабливим (про взуття); розпошуватися. — Старі чоботи зовсім розтопталися (Мирний, III, 1954, 31); // Уминатися, утоптуватися (про сніг, грунт і т. ін.). На городах і царинах посиніли, осли й розтопталися наметені за зиму кучугури (Скл., Карпати, II, 1954, 244).

2. тільки *недок.* Пас. до розбігнутися. В буржуазному суспільстві людська гідність розтоптується (Ком. Укр., I, 1964, 58).

РОЗТОРГОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОРГУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перек.*, *розм.* Продавати, розпродавати все, без залишку.

РОЗТОРГОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТОРГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* 1. Починати жваво, успішно торгувати.

2. Продавати весь свій товар. Коли розторгуємось, інші [сережки] тобі купимо... (Гончар, Таврія, 1952, 62).

3. тільки *недок.* Пас. до розторгбувати.

РОЗТОРГУВАТИ *див.* розторгбувати.

РОЗТОРГУВАТИСЯ *див.* розторгбуватися.

РОЗТОРМОШИТИ, шү, шийш, *док.*, *перек.*, *розм.* Те саме, що **розтермосити**. Надія кинулась до кабінки, розтормошила молоділицю, і машина відійшла часно (Баш, На.. дорозі, 1967, 133).

РОЗТОРОПАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Те саме, що збганути. Якщо й тут, на велелюдді, не дізнатись, не розторопити, що воно діється та куди воно йдеться, то вже де ж тоді! (Головко, II, 1957, 254).

РОЗТОРОПНИЙ, а, е. Який відзначається спритністю; моторний, меткий. Чим не позочий [Данько]? Меткий, розторопний, веселий... (Гончар, I, 1959, 5).

РОЗТОРОПНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. **розторопний**. Хоча він ще й не має потрібного рибальського досвіду, проте своєю працьовитістю та розторопністю вже естим завоювати прихильність літніх рибалок (Гончар, I, 1954, 511).

РОЗТОРОПША, і, ж. (*Silybium Gaertn.*). Однорічна або дворічна колюча рослина родини складноцвітих, з червоними квітками, яку використовують у гомеопатії як лікувальний засіб при захворюванні печінки.

РОЗТОРОЩЕНИЙ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мин. ч. до розторощити. Стоїть кінь, весь тремтить, сани розторощені, дубок мій хто й зна де (Хотк., I, 1966, 86).

РОЗТОРОЩИТИ, роцү, рощиш, *док.*, *перек.*, *діал.* Розторощити. Я сильний, віковичні скали розторощу, на землю повалю... (Фр., XI, 1952, 152).

РОЗТОРСАНІЙ, а, е, *рідко*. Діспр. пас. мин. ч. до розторсати. — Мої нерви зовсім розбиті, розторсани (Н.-Лев., VI, 1966, 50).

РОЗТОРСАННЯ, я, с., *рідко*. Дія за знач. **розторсати** і стан за знач. **розторсатися**. Коли я підвіся на руки, біля мене крутяться з намоченим в холодній воді шматтям Ледяник. Шабай тримає мені руку і спокійним голосом пояснює товаришам: — Звичайна втома і нервово розторсанія (Ірчан, II, 1958, 52).

РОЗТОРСАТИ, аю, аєш, *док.*, *перек.*, *рідко*. 1. розм. Торсаючи, розбудити, розбуркати.

2. Торсаючи, хитаючи, пошкодити що-небудь. 3. перек. Довести до хворобливого стану, розладнати (здоров'я, нерви і т. ін.). Павлує розторсав собі нерви систематичною гульнею по ночах (Н.-Лев., IV, 1956, 230).

РОЗТОРСАТИСЯ, ається, *док.*, *рідко*. 1. Робитися нестійким, хитким.

2. перек. Дійти до хворобливого стану, розладнатися (про здоров'я, нерви і т. ін.). — Це в мене нерви розторсалися (Н.-Лев., IV, 1956, 258).

РОЗТОЧЕНИЙ¹, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розточити¹; // розточено, *безос.* присудк. сл. На ньому [тракторі] немає живого місця — ту деталю зварено електрикою, ту припасовано з іншої системи, ту знято з танка, ту розточено (Ю. Янов., II, 1954, 134).

РОЗТОЧЕНИЙ², а, е. Діспр. пас. мин. ч. до розточити².

РОЗТОЧЕНИЙ³, а, е, *діал.* Діспр. пас. мин. ч. до розточити³. Ріпники і про те розказували, як зорі їх товариші змирили... розточени черемхи (Фр., V, 1951, 300).

РОЗТОЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. **розточити**¹, **розточувати**¹.

РОЗТОЧИТИ¹ *див.* розточувати¹.

РОЗТОЧИТИ² *див.* розточувати².

РОЗТОЧИТИ³ *див.* розточувати³.

РОЗТОЧИТИСЯ¹ *див.* розточуватися¹.

РОЗТОЧИТИСЯ² *див.* розточуватися².

РОЗТОЧКА, я, ж. Дія за знач. **розточити**¹, **розточувати**. Іван Кіндратович Степ запропонував новий пристрій для розточки внутрішньої стрічкової різби (Ткач, Арена, 1960, 34); Тепер на пункті організована централізована розточка і припасування підшипників (Роб. газ., 29.I 1965, 2).

РОЗТОЧНИК, а, ч. Те саме, що **розточувальник**. Синові пощастило виконати мудрий життєвський заповіт батька. Токар, шліфувальник, фрезерувальник, розточник, свердловальник, слюсар... У всіх цих спеціальностях він — майстер високого класу (Роб. газ., 9.IX 1965, 1).

РОЗТОЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розточування. Розточувальні роботи; // Признач. для розточування. Найбільш поширені такі групи металорізаальних верстатів: токарні, свердловальні і розточувальні, фрезерні, стругальні, шліфувальні (Слюс. справа, 1957, 49); Різці розрізняють також за видом обробки: прохідні, підрізні, відрізні, розточувальні, фасонні (Різальні інстр., 1959, 32).

РОЗТОЧУВАЛЬНИК, а, ч. Фахівець із розточування. — Стане в пригоді, — каже Іван Іванович, — нова спеціальність... Створимо комплексну бригаду фрезерувальників і розточувальників (Роб. газ., 20.XI 1964, 2).

РОЗТОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **розточувати**¹. Виточування деталей і розточування отворів було об'єднано на одному.. автоматі, внаслідок чого вивільнився революційний верстат, а випуск деталей збільшився вдвоє (Укр. іст. ж., 4, 1960, 5); Розточування блоків автомобільних двигунів.

РОЗТОЧУВАТИ¹, ую, уеш, *недок.*, **РОЗТОЧИТИ**, точу́, то́чиш, *док.*, *перех.* 1. Виточуванням на токарному верстаті розширювати отвір у чому-небудь. *Є комбіновані різці, за допомогою яких можна без замки інструмента послідовно обробляти кілька поверхонь, піднімати торці, розточувати отвори... проточувати канавки (Різальні інстр., 1959, 32); Неможливо вручну проточувати блок тракторного двигуна або станину верстата чи просвердлити і розточити в них отвори (Наука., 3, 1960, 18); // Обробляти що-небудь виточуванням; // Поглиблювати, подовжувати і т. ін. що-небудь. В'язні весь час товпились посеред кімнати, навмисне закриваючи грубку від дверей... і голосно між собою розмовляли. В цей час Іван або Сашко обережно розточували ціліну в грубці (Збав., Єдина, 1959, 219).*

2. Розширювати (одяг, деталі одягу), вставляючи що-небудь. *Рукава вузькі, треба розточити (Сл. Гр.).*

РОЗТОЧУВАТИ², ую, уеш, *недок.*, **РОЗТОЧИТИ**, точу́, то́чиш, *док.*, *перех.* 1. Примушувати тексти, литися звідки-небудь повільно, по краплі.

2. Виділяючи, випускаючи з себе, поширювати навколо, в яких-небудь межах (пахощі, аромат і т. ін.).

3. *заст.* Розганяти, розсіювати. [І з о г е н:] *Наш ворог пам'ять, чим держиться церква, — і вже не важить на овець, лиш цілить у пастирів, щоб розточить отару (Л. Укр., III, 1952, 297).*

4. *перен.* Нерозумно, без потреби витратити; марнотратити. [В и б о р н и й:] *Пив (Терпило), гуляв... і мало-помалу розточив своє добро (Котл., II, 1953, 13); Розігнав [сотник] дітей по світу, А добро осталося, Немає з ким поділити. Довесло самому Розкидати, розточити (Шевч., II, 1953, 175).*

РОЗТОЧУВАТИ³, ую, уеш, *недок.*, **РОЗТОЧИТИ**, точу́, то́чиш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. З'їдати, продірявлюючи; точити, сточувати; // Роз'ятрювати, руйнувати (тканини тіла, кістки). — *Як тепер його [струп] не витнуть і не звозять — м'ясо й кість він розточить (Фр., XI, 1952, 221).*

2. *перен.* Згубно діяти на людину (про журбу, горе і т. ін.). — *Згадую твою Варку. Яка.. людина стерлася, жура розточила її (Томч., Жменяки, 1964, 15).*

РОЗТОЧУВАТИСЯ¹, ується, *недок.*, **РОЗТОЧИТИСЯ**, то́чнється, *док.* 1. Ставати ширшим внаслідок виточування.

2. *тільки недок.* Пас. до розтбувати¹.

РОЗТОЧУВАТИСЯ², ується, уешся, *недок.*, **РОЗТОЧИТИСЯ**, то́чуся, то́чишся, *док.*, *рідко* 1. Тексти в різні боки, розтікаються, розпливаються. *Се єдине місце в Яті, де можна.. бачити, як хвиля вільно розточується по березі, не розбиваючись об підмурівок набережної (Л. Укр., III, 1952, 608); Сонце зайшло, яблуни постули — і ярий сік, що розточувався по деревині [деревині] удень, стикив без сонця свій напружений біг (Смолич, Ми разом..., 1950, 178).*

2. *перен.* Розсіюватися, направляючись одночасно на різні об'єкти (про увагу і т. ін.). *Увага.. моя справді не спала, тільки розточувалась мимозит по саду, по горах (Л. Укр., III, 1952, 599).*

3. *перен.* Розходитися, розбігатися в різні боки, в різних напрямках. *Передня шеренга демонстрантів вала. Позіди розточився — до тротуарів, до будинків: люди бігли до під'їзді, зовалися за афішні туби (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 401).*

4. *перен.*, *розм.* Багатослівно виражати що-небудь, говорити про щось. *Поет розточився в порівняннях (Л. Укр., III, 1952, 709); Розточилась [Тереза] у довгій нотації про Юзину чиевихованість (Л. Укр., III, 1952, 644).*

РОЗТРАВИТИ *див.* розтравляти.

РОЗТРАВИТИСЯ *див.* розтравлятися.

РОЗТРАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розтравити, розтравляти.

РОЗТРАВЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розтравлювати.

РОЗТРАВЛЮВАТИ *див.* розтравляти.

РОЗТРАВЛЮВАТИСЯ *див.* розтравлятися.

РОЗТРАВЛЮВАЧ, а, ч. Робітник текстильної промисловості, фахівець із травлення рисунків.

РОЗТРАВЛЮВАЧКА, в, ж. Жіп. до розтравлювач.

РОЗТРАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. розтравляти.

РОЗТРАВЛЯТИ, яю, яеш і **РОЗТРАВЛЮВАТИ**, юю, юеш, *недок.*, **РОЗТРАВЛЯТИ**, травлю́, трав'яш; *мн.* розтравляють; *док.*, *перех.* 1. *спец.* Поглиблювати або піднімати рельєф малюнка кислотою або якоюсь іншою їдкою речовиною.

2. *перен.*, *розм.* Необережними словами або діями примушувати знову переживати що-небудь тяжке, неприємне, посилювати відчуття чогось болісного. — *Та годі, маю, обзивалася невістка, — ви тільки мене і себе оцими словами розтравляєте! (Григ., Вибр., 1959, 146).*

Розтравляти (розтравлювати, розтравити) душу (серце) чим (чим) — викликає у кого-небудь тяжкі, болісні переживання. — *Не розтравляй мені душу цим Яковом, — одразу змурів Терентій. — Відщепився від нашого роду, мов тріска від дерева, і вже не прикладеш, не притулиш її (Стельмах, I, 1962, 114).*

РОЗТРАВЛЯТИСЯ, яється і **РОЗТРАВЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **РОЗТРАВИТИСЯ**, трав'яється; *мн.* розтравляється; *док.* 1. *спец.* Поглиблюватися або підніматися під дією кислоти чи іншої їдкої речовини (про рельєф малюнка).

2. *тільки недок.* Пас. до розтравляти, розтравлювати.

РОЗТРАТА, н, ж. 1. Дія за знач. розтратити, розтратувати. *Тяжко дитві годувати У безсердїї хаті, А ще гірше старітися У білих палатах, — Старітися, умирати, Добро покидати Чужим людям, чужим дітям На сміх, на розтрату! (Шевч., I, 1963, 310); Він [В. І. Ленін] вживав найрішучіших заходів в усіх випадках, що стосувалися розтрати державних коштів (Біогр. Леніна, 1955, 254).*

2. Злочинна витрата службовою особою довірених їй грошей, цінностей або іншого майна. *Циністність цієї [403] статті поширюється тільки на випадки, коли від часу розтрати, загарбання або привласнення до моменту порушення кримінальної справи минуло не більше двох років (Цив. кодекс УРСР, 1950, 65); [Д а р и н а:] Гляди мені. Поженимось, а ти влізеш в якусь розтрату. Тільки репутацію мені зіпсуєш (Мокр., П'єси, 1959, 212).*

3. Розтрачені гроші, цінності або інше майно. *Спасибі тобі за гроші і за те, що не лави нас за святую розтрату (Л. Укр., V, 1956, 121); — Звичайно, можна б якось це діло зам'яти. Покрити розтрату готівкою, поїхати самому до начальства, пробачитись, покаятись... (Шняв, Балавда, 1954, 237).*

РОЗТРАТИТИ *див.* розтратувати.

РОЗТРАТИТИСЯ *див.* розтратуватися.

РОЗТРАТЛИВИЙ, а, е, *рідко*. Який багато і безрозсудно тратить, витрачає що-небудь; неощадливий. *Його жінка була непоміркована, розтратлива, любила розкіш (Н.-Лев., IV, 1956, 229).*

РОЗТРАТЛИВІСТЬ, вості, ж., *рідко*. Властивість за знач. розтратливий. *Він ніколи не давав до рук Антонові усіх грошей, знаючи про його розтратливість (Н.-Лев., V, 1966, 429).*

РОЗТРАТНИК, а, ч. Той, хто зробив розтрату (у 2 знач.). *Пайовики Мозуляньського кооперативу, в якому*

осів Боровець, викрили його як злодія та розтратника і прогнали з села (Мельн., До раю., 1961, 45); Злодій, рвач, запуга, розтратник, — це потвори, які отрують наше життя, паразити на тілі радянського суспільства. Самі нічого не роблячи, вони марнують і приласкають те, що створено іншими (Ком. Укр., 11, 1963, 6).

РОЗТРАТНИЦЯ, і, ж. Жін. до розтратник.

РОЗТРАЧАННЯ, я, с. Дія за знач. розтратувати, розтратити. Хоч капіталістичний спосіб виробництва примушує до економії в кожному окремому підприємстві, проте його анархічна система конкуренції викликає безмірне розтратання суспільних засобів виробництва і робочих сил. (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 527); Імперіалізм поклав на народи нечуваний тягар озброєнь. Соціалізм бачить свій обов'язок перед людством у тому, щоб збільшити його від цього безглузлого розтратання національних багатств (Програма КПРС, 1961, 51).

РОЗТРАЧАТИ *див.* розтратувати.

РОЗТРАЧЕНИЙ, а, в. Діспр. пас. мнв. ч. до розтратити. Для одинокої бєадітної тьоти Варі золотаве сестринє дівчатко стало гарячкою відрадою серця, і тьотя приховано й незграбно осилала Лялю своєю спраглою, ніде не розтратеною любов'ю (Гончар, IV, 1960, 48); // у знач. прикм. [К с е н я:] Господи! Підожди ще хоч деньок, щоб я з ним розмовилася! Щоб я всі свої мужи, все своє розтратченє життя могла зібрати в одно стрічне слово, в один погляд і бухнути ним йому, мов сокирою, в саме серце! (Фр., IX, 1952, 355).

РОЗТРАЧУВАТИ, ую, уєш і рідко **РОЗТРАЧАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **РОЗТРАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перез.* 1. Витрачати, тратити, перев. легковажно (гроші, цінності і т. ін.). Не буде нам ні слави, ні пам'яті.. Розтратять, що ми збрали, а нам і спасибі не скажуть (Кв.-Осн., II, 1956, 25); // *перен.* Нерозумно використовувати (сили, час і т. ін.) на що-небудь дріб'язкове, не варте уваги. Дужий, пожадливий, знає [Баглай] лиш одне — не розтратувать сил! (Шер., Дружбою., 1954, 84); Життя іде, життя летить, А я розтратую без тямі Від долі визначені дні (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 242); Не цікаєш диво або нікчемна забавак тягла Вас туди [до Лейпцига]; не жага вітаси по світу та розтратати набуту силу порвала Вас (Мирний, V, 1955, 415); Ти скарби найкращі їши молодого Розтративши марно, без тямі, Жебрак одинокий, назустріч неволі Піду я сумними стежками (Фр., XI, 1952, 20).

Розтратувати (розтратити) [самого] себе — витрачати свою енергію, свої фізичні й душевні сили на що-небудь дріб'язкове, не варте уваги. Нещасливий в особистому житті, він мало дорожить ним і розтратує себе з феноменальною силою (Довж., III, 1960, 82).

2. Злочинно витрачати довірені гроші, цінності або інше майно. — Під суд, так під суд, я згоден, це я розтратив ці кілька тисяч! (Ле, Міжгір'я, 1953, 175).

РОЗТРАЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТРАТИТИСЯ**, ачуся, атишся, *док.* 1. *розм.* Витрачати свої гроші, цінності і т. ін. на кого-, що-небудь. — Іди, Янку, пообідай, — сказала Терезка, простягнувши йому п'ять карбованців. — Та не треба! — запротестував Янку. — Ти і йому дала... Я привів тобі Йожку на голову, щоб ти розтратувалась?.. (Томч., Готель., 1960, 238).

2. *перен.* Витрачати свою енергію, свої фізичні й душевні сили на що-небудь дріб'язкове, не варте уваги.

3. *тільки недок.* Пас. до розтратувати.

РОЗТРИВОЖЕНИЙ, а, в. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розтривожити. Розтривожений задремав, козар підіймає з покою обліплєну пелюстками цєтву і травою косу,

мантачкою витягує з неї срібний передзвін і так починає косити, що в заростях стизас адивований держак (Стельмах, I, 1962, 474).

2. у знач. прикм. Приведений у рух, дію, введений зі стану спокою, нерухомоті. Дід Грицай все сидів на груші і з високою поглядом на розтривожені бджоли, що ажарами виласи нижче од його (Н.-Лев., IV, 1956, 198); Гуде, клекотить розтривожена Казовка (Гончар, Таврія, 1952, 35); На житі жалісно зависла чиясь біла зустинка, тизо погойдуючись на розтривожених колосках (Стельмах, I, 1962, 574).

3. у знач. прикм. Який перебуває у стані тривоги, неспокою, хвилювання. Біла стіна тати закончена, поорана вибухом. Побігались розтривожені сусіди, стали дошукуватись слідів: один знайшов металеву стружку, інший ручку від гранати (Гончар, II, 1959, 230); Розвуртаний і розтривожений, він знову падав цигарки одну за одною (Ткач, Плем'я., 1961, 195); // Сповнений тривоги, неспокою, хвилювання (про душу, серце). Ще якусь хвилину тому його розтривожена душа аж стогнала, потребуючи людського співчуття, а тепер йому самому треба втішити людину (Стельмах, I, 1962, 123); Гризли сумніви розтривожене серце кошового Лиська (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 180).

РОЗТРИВОЖЕНО, присл. Перебуваючи у стані тривоги, неспокою, хвилювання. По всьому берегу снував люд, розтривожено гули заробітчаські гурти (Гончар, Таврія, 1952, 86).

РОЗТРИВОЖИТИ *див.* розтривожувати.

РОЗТРИВОЖИТИСЯ *див.* розтривожуватися.

РОЗТРИВОЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРИВОЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перез.* 1. Виклипати в кому-небудь тривогу, неспокій, хвилювати когось. [Горпн а:] Розтривожили ви мене піснями. Плачу я, що мене моя рідня чурається (Н.-Лев., II, 1956, 508); Змишкєння Сергіяка розтривожило Надію (Баш, На. дорозі, 1967, 145); // Сповнювати тривогию, неспоком, хвилюванням (душу, серце). Проглядяк не дала [Миколи] заспокоєння, навпаки, ще більше розтривожила душу (Грипцький, Вел. надії, 1963, 311); Гасне, гасне синій вечір вдалині, Думи серце розтривожили мені (Забашта, Вибр., 1958, 163).

2. Приводити в рух, дію, виводити зі стану спокою, нерухомоті. — Як джмелєв, розтривожили ми їх [гайдамак]. Розповідають, що в самої ночі засають по місту (Головко, II, 1957, 649); // *перен.* Посилювати прояв чого-небудь. Перші літературні успіхи ще більше розтривожили егоїзм кандидата в доморощені паничі і сприяли рельєфнішому усвідомленню ідеалу панства (Мельн., Поріддя., 1959, 8).

3. *розм.* Торкаючись хворого місця, уражати його; // Посилювати чим-небудь відчуття болю. Увесь час ввижалось [хворому], ніби палата сповнає струвастий туман. І хоч гуртовий огляд аж он як розтривожив біль, та коли пішли лікарі, туман зараз же погустішав... (Шовк., Люддя., 1962, 353).

РОЗТРИВОЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТРИВОЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.*, *розм.* 1. Ставати тривоженим, неспокійним, починати хвилюватися. Розтривожився Дмитрій, збентежився. Під таку залу руку ввійшов розшуканий дружимниками Іванко (Хияжяк, Д. Галицький, 1958, 207); Чогось такий жаєль озопиє мене за цими лісами.. і за отими красноголовцями, які будуть тебе виглядати в жнива, що я зовсім розтривожився (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 23); // Сповнюватися тривогию, неспоком, хвилюванням (про душу, серце). Нижидора прокинулася і почувала, що її душа розтривожилась (Н.-Лев., II, 1956, 246).

2. тільки *недок.* Пас. до розтринбжувати.
РОЗТРИНОЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до розтринбжити; // у знач. прикм. Першими осідали розтриножених коней Васько Циган, Клава і агроном Метелиця (Мокр., Слід., 1969, 132).

РОЗТРИНОЖИТИ *див.* розтринбжувати.

РОЗТРИНОЖИТИСЯ *див.* розтринбжуватися.

РОЗТРИНОЖУВАТИ, ую, уші, *недок.*, **РОЗТРИНОЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Звільняти від пут (кона, вола і т. ін.). *Образно. Коли в районі стало відомо про почин дніпропетровських механізаторів, які вирішили розтриножити свої сталеві коней, сайські механізатори теж перейшли на підвищення швидкості (Рад. Укр., 26. XI 1960, 2).

РОЗТРИНОЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРИНОЖИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Звільняти від пут (про коня, вола і т. ін.). *Образно. Олександра і за кільми доглядає, пильнує, щоб не розтриножився котрийсь, не потолочив вісяного поля сусіднього колосну (Хлібороб Укр., 7, 1966, 32).

2. тільки *недок.* Пас. до розтринбжувати.

РОЗТРИНЬКАННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. розтринькати.

РОЗТРИНЬКАТИ *див.* розтринькувати.

РОЗТРИНЬКАТИСЯ *див.* розтринькуватися.

РОЗТРИНЬКУВАННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. розтринькувати.

РОЗТРИНЬКУВАТИ, ую, уші, *недок.*, **РОЗТРИНЬКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Легковажно, марно витратити що-небудь (гроші, майно і т. ін.). З горя вона тоді не раз і напивалася... хоть ніколи п'янство не довело її до того, щоб розтринькувала... гірко запрацьоване добро (Фр., I, 1955, 58); На другий рік вона вже розтринькала декілька карбованців, на третій батько не долічив більш (Л. Янов., I, 1959, 139); // *перех.* Нерозумно використовувати (життя, сили, час і т. ін.) на що-небудь дріб'язкове, пусте, не варте уваги. Старанно зберігала Софія поховані вирізки з американських газет, як і листи від своїх ексцентричних заморських приятелів, з якими вона колись розтринькувала життя (Гочар, Таврія, 1952, 144); [Г о д в і н с о н:] Сей чоловік вже змарнував талант, розтринькав, мов п'яниця (Л. Укр., III, 1952, 79); Що є дорожчого у людини, ніж час? Людина може розтринькати, згаймувати його, і тоді стане за її спиною довгий ряд років, атрачених назавжди (Рад. Укр., 24. I 1967, 3).

РОЗТРИНЬКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРИНЬКАТИСЯ**, ається, *док.*, *розм.* 1. Легковажно, марно витратити свої гроші, майно і т. ін.

2. тільки *недок.* Пас. до розтринькувати.

РОЗТРИНЬКУВАЧ, а, ч., *розм.* Той, хто розтринькує що-небудь. На його очах нікчемна людина, жадібний привласнювач чужих думок... викрадає з його оселі, з його родини... виводить обманом дорого людину. А рідний син, марнотрапець молодості своєї і талантів, розтринькував широке золото, він і вузлом не віє (Вол., Місячне срібло, 1961, 83).

РОЗТРИНЬКУВАЧКА, в, ж., *розм.* Жін. до розтринькувати.

РОЗТРИПАНИЙ¹, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до розтріпати. Зовні Василь не був таким красивим, як Сашко. У нього звичайне смагляве лице, світло-пшеничне і завжди розтріпане волосся, трохи кирпатий ніс і звичайні собі сірі з поліскою синяви очі (Баш, Надія, 1960, 11); Він дивиться вдалину, за синю смугу ріки, на руді луки, на чорний, розтріпаний осіннім вітром чагарник (Горький, Опов., *перекл.* Хуторяна, 1948, 277); Летить дараба... Он за закутом друка дараба. Якесь розтріпана вона, щось мусило статися на ній

(Хотк., II, 1966, 324); [О г н в:] Танковий корпус загинув. А зараз виходить, що буде розтріпана і моя армія (Корн., II, 1955, 46); *Образно. Взагаї мастрій якийсь розтріпаний, бо все мушу то розказувати, то показувати всякі речі (Л. Укр., V, 1956, 376); // у знач. прикм. Під вікном стояв чималий стіл, на ньому були розкидані книжки та розтріпані зшитки університетських лекцій Настинного брата (Л. Укр., III, 1952, 582); Волосся йому стирчало, як щетина, і робило його схожим на розтріпаний віник (Панч, III, 1956, 41).

2. у знач. прикм. Який розтріпався, розкуйовдився (про волосся); розпатланий. В дверях з'явився чоловік з розтріпаним волоссям на голові (Н.-Лев., II, 1956, 408); На місці попереднього промовця з'являється другий — з розтріпаною білявою чуприною, з довжелезною бородою (Кол., На фронті..., 1959, 124); // З незачесаним, розкуйовдженим, розпатланим волоссям. Сива розтріпана циганка гріла коло вогню свої лажмани (Коцюб., I, 1955, 368); Пахучою розтріпаною головою дівчина прикипає до намерзлого скла (Стельмах, I, 1962, 99); // Настовбурчений, розшарпаний (про шір'я, шерсть); // З настовбурченим, розшарпаним шір'ям, шерстю. — Аж бачимо — з-під даху Два спало горобці, немов грудки з розмаху, Та й покотилися, розтріпані та злі (Міцк., П. Талеуш, *перекл.* Рильського, 1949, 329); На сонце нерозумно кряче Розтріпана ворона (Гірник, Стартують... 1963, 43).

3. у знач. прикм. Який недбало, неохайно одягнений, має нечепурний вигляд. Часом щезала [Палагва] з дому і верталася пізно, червона, розтріпана, п'яна немаче (Коцюб., II, 1955, 342).

РОЗТРИПАНИЙ², а, е, *розм.* Дієпр. пас. мн. ч. до розтріпати.

РОЗТРИПАТИ *див.* розтріпувати².

РОЗТРИПАТИСЯ *див.* розтріпуватися¹.

РОЗТРИПАТИСЯ *див.* розтріпуватися.

РОЗТРИПУВАТИ¹, ую, уші, *недок.*, **РОЗТРИПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Приводити в повне безладдя; розкуйовджувати. [С о т н и к:] Та обчениш, божесвіан... Дивись лишень: коси Мов русалка розтріпала... (Шевч., II, 1953, 165); Марія... через стіл станом гнучким до чоловіка перегнулась і чуб йому з жартом розтріпала рукою (Головко, II, 1957, 38).

2. Псувати, недбало поводитися з чим-небудь або довго користуючись ним. Непрохані гості переривають усею кімнату, переглядають, розтріпуючи, книжки, перечитують усі папери (Стельмах, I, 1962, 592).

3. Розсипувати, розривати, розділяти на частини. *Образно. Ми розтріпали уряд Керенського по ниточці, ми змусили Тимчасовий уряд проробити міністерську чехарду направо й наліво, вгору і вниз... (Левін, 38, 1973, 3); // *перех.* Завдавати великих втрат бойовими діями. [К о л о с:] Наказ є наказ, і треба пробиватися назад. [О г н в:] Пробиватися? Нащо? Де танковий корпус? Він [Горлов] каже, його розтріпали, допомогти не зможе (Корн., II, 1955, 46).

4. *перех.* *док.*, *перех.*, *розм.* Розголосити, поширити (чутку, звістку, новину і т. ін.).

РОЗТРИПУВАТИ², ую, уші, *недок.*, **РОЗТРИПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Сильно струшувати, розправляючи що-небудь. Надворі Катря з Докією розтріпують пране плаття, вішають (Кучер, Прошай..., 1957, 353); // Те саме, що розтрушувати 1. На високій чарунці дві молодичі... розтріпують біло-зелені його [сіна] шматки під промені гарячі (Хотк., II, 1966, 387).

РОЗТРИПУВАТИСЯ, уюся, ушіся, *недок.*, **РОЗТРИПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розкуйовджуватися (про волосся). Золоте волосся її розтріпалося від швидкого бігу (Собко, Справа..., 1959, 15); *Образно. Чоловік

довго щось викрикує, але голос розтріскується по хвилях (Хотк., II, 1966, 407).

2. Набувати нечепурного вигляду.

3. Псуватися від недбалого поводження або від довгого користування.

4. тільки недок. Пас. до розтріпувати¹.

РОЗТРИСКАНИЙ, РОЗТРИСНУТИЙ, а, е. Який має тріщини, покритися тріщинами. *Золоті цівки вогню весело стрибали в грубці, бігли в димар і крізь розтріскане старе залізо, з якого була зроблена ця грубка, і крізь дірки в дверцятах, кидали на стіни землянки тремтять бронзові відсвіти* (Тулуб, В степу., 1964, 304); *Сонце смалило розтріскані Парасинкі губи* (Бабляк, Вшпн. сад, 1960, 375); *Глинисті розчини вводять у ґрунт для ущільнення і оздоровлення розтрісканих скеляних порід* (Наука., 5, 1962, 29).

РОЗТРИСКАТИСЯ *див.* розтріскуватися.

РОЗТРИСКОТАТИСЯ, кочу́ся, кочешен, *док.*, *розм.* Почати багато й голосно тріскотати; // *перен.* Заопившись балаканиною, почати говорити голосно й швидко, скоромовкою. — *Дайте-бо ви, мамо, Анні спокій! — з серцем відрізала Горпина. — Но, но, розтріскоталася, сороко куцохвоста! — скрикнула мати* (Фр., I, 1955, 62).

РОЗТРИСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розтріскуватися. *Мезанічне кріплення усього безбезпечу розтріскування пластинки при напояванні* (Різальні інстр., 1959, 85); *В результаті ушкодження озимого ріпака, спостерігається обламування стебел, передчасне висихання стручків і розтріскування їх* (Ол. та ефір. культ., 1956, 164).

РОЗТРИСКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРИСКАТИСЯ**, ається і **РОЗТРИСНУТИСЯ**, неться, *док.* Давати тріщини, покриватися тріщинами. *Здебільшого блискавка б'є у вершини гір або у виступи скель, а тому порода розтріскується і щілини при цьому радіально розходяться від місця удару* (Курс заг. геол., 1947, 73); *На ґруші хвороба [парша] уражує і однорічні пагози, кора буріє, розтріскується і злучується* (Колг. Укр., 4, 1962, 38); *Стояли жаркі безжарні дні. Дощі давно припинилися, земля подекуди розтріскалася* (Видатні геогр. відкр., 1955, 16); // *Лопатися, розколюватися на частини, шматки. Культурний льон — однорічна рослина, характерною особливістю якої є те, що коробочки у неї при досяганні не розтріскуються* (Техн. культ., 1956, 11); *У себе на батьківщині кактуси розмножуються так: паїд, який падає з рослини, розтріскується, насіння висипається і проростає неподалік одне від одного* (Наука., 1, 1966, 45); *На столику коло його [нього] стояла цінна ваза. Взгопив її і кинув об землю так, що розтріскалася на дрібні кусні* (Коб., I, 1956, 200).

РОЗТРИСНУТИЙ *див.* розтрісканий.

РОЗТРИСНУТИСЯ *див.* розтріскуватися.

РОЗТРОЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розтрощити. *Падали під ударами танків смугасті прикордонні стовпи, розтрощені гусеницями* (Цюпа, Назустріч., 1958, 121); *Ваня Кравчук спираєся на милицю. Розтрощена кулею кістка ноги ще не зовсім зміцніла* (Коз., Гарячі руки, 1960, 201); *Висота впала! Броньований кулак німців був розтрощений* (Скл., Орл. крила, 1948, 65); // у знач. прикм. *Варвара бачила перед собою... розтрощені гвинтівки й кулемети, зірвані з танків башти* (Перв., Дикий мед, 1963, 438); *На розлогому возі в Оленчука лежать двоє: матрос з розтрощеним плечем, другий — зовсім залочик — поранений в голову розвідник із повстанської кінноти* (Гончар, II, 1959, 121); // *розтрощено, безос. присудк. сл.* *Студений вітер уже задимає з поля просто на Вутаньку: вагонне скло роз-*

трощено (Гончар, II, 1959, 171); *Війна закінчилась! Торжествував радянський народ, раділи всі прості люди в усюмо світі — було розтрощено підступного ворога — гітлерівський фашизм* (Хижняк, Тамара, 1949, 270).

РОЗТРОЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. розтрощити.

РОЗТРОЩИТИ *див.* розтрощувати.

РОЗТРОЩИТИСЯ *див.* розтрощуватися.

РОЗТРОЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Який розтрощує когось, що-небудь.

РОЗТРОЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розтрощувати.

РОЗТРОЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРОЩИТИ**, рошю, рошиш, *док.*, *перен.* 1. Ламати, розбивати на частини, шматки. — *Ой, паничу, понаменьку злязьте, бо воза поламаєте!* — *сказав погонич, оглядаючись. — Знов нас батюшка лялятимуть, як ляляли за того во- за, що ви розтрощили торік* (Н.-Лев., III, 1956, 14); *Безперечно блискавиці протіталивали сутінки. Раптом із страшним тріском полум'я розтрощило недалекого дуба і з утвореної раки вибухнуло клуб сивого диму* (Галан, Горн..., 1956, 39); *Всі двері були замкнені, їх розтрощили колодами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 117); // *З силою надавлюючи, натискаючи, роздробляти, руйнувати що-небудь. Сірі масиви сланцю виперлися могутніми грудьми з-під рудих глиняних напластунів і ось-ось розтрощать своєю багатотонною вагою невеличкий будинок* (Донч., II, 1956, 91); *Він обома руками, як то кажуть, унявся в спинку переднього крісла і, мабуть, розтрощив би її своїми товстими, жилими коротенькими пальцями, коли б вона була зроблена не з міцного букового дерева* (Ле, Прав., 1957, 10); // *Повністю виводити з ладу. [Г у р т (люто):] Смерть Мехдугелов! — Смерть за смерть! — Розтрощило фабрику. Спалимо все!* (Ірчан, I, 1958, 263); // *розм.* Попшкодувати, ранили яку-небудь частину тіла. [X р а п к о:] *Зовсім таки розтрощила [Пірьска ногу], чи, може, там яка жива кісточка й зосталася?* (Мирний, V, 1955, 158); *Старості легше було б схопити з стола важкий кам'яний прес і розтрощити ним голову цьому хамлові, аніж звертатися до нього з добрим словом* (Д. Бедзвіж, Дніпро..., 1951, 109); // *безос.* *В боях на Дніпрі Еріху розтрощило ліву руку* (Собко, Запорука..., 1952, 38).

2. Викликати відчуття болю, слабості в тілі; // *безос.* [X р а п к о:] *Нездужаю ж я: зовсім мене розложило, розтрощило* (Мирний, V, 1955, 202).

3. Розгромлювати, розбивати в боротьбі, бою. *Наша партія, уесь радянський народ, переборюючи труднощі, розтрощуючи підступи класових ворогів, побудували нове, соціалістичне суспільство* (Літ. газ., 26.II 1959, 1); *Ми сталию з гарматам, свинцем з карабіна Розтрощию вєнь ворогів* (Бажан, I, 1946, 115); // *перен.*, *розм.* Доводити повну неспроможність чїх-небудь положень, поглядів, брати верх над кимсь у супереччі. *Керкермайстер устає при цих словах, усмітаючись іронічно, немовби бажав розтрощити Начка цим відкриттям* (Фр., VI, 1951, 193).

4. *перен.* Руйнувати, нищити, ліквідувати що-небудь. *Вітчизно рідна! Розтрощила ти мур ворожих перепон* (Рильський, III, 1961, 94); *Думалося* (Маркові), *що доведеться напружувати всі зусилля, щоб розтрощити вироблену віками кам'яну байдужість, розбити броню, що сковає серця присутніх, завойувати цілковите довір'я до себе* (Кир., Вибр., 1960, 358).

РОЗТРОЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРОЩИТИСЯ**, рощиться, *док.* 1. Ламатися, розбиватися на дрібні частини, шматки. *Сирота йшов по м'якому й проголодному... Чирк — зламалося грумке стебло пахучого злля. Краї! Розтрощилась равликова хатка* (Гуц., Скупана..., 1965, 262).

2. тільки недок. Пас. до розтрощувати. Затонулі на портяноно невеликій глибині, стародавні кораблі поступово розтрощувалися морськими хвилями (Знання..., 5, 1968, 25).

РОЗТРОЩУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до розтрощувати.

РОЗТРОЮДЖЕНИЙ, а, е, розж. і. Дієпр. пас. мнн. ч. до розтроюджити. Розтроюджена справниковими канчуками спина боліла й щеміла (Добр., Очак. розмир, 1965, 60).

2. у знач. прикм. Те саме, що роз'ятрений 3. Вернувся Чіпка з Гетьманського додому з розтроюдженим лизом у серці (Мирний, I, 1949, 390); Катрх.. остудила його запал, вгамувала наче його розтроюжене серце (Кучер, Прошай..., 1957, 435).

РОЗТРОЮДЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗТРОЮДИТИ**, джу, дпш, док., перез., розж. Те саме, що роз'ятрювати.

РОЗТРОЮДИТИ *див.* розтроюджувати.

РОЗТРУБ, а, ч. I. Лійкоподібне розширення на кінці трубки; предмет такої форми. Обличчя їх були звернені до чорного розтруба гучномовця (Рибак, Зброя..., 1943, 15); *Ще н'ятъ хвилин — і всі вже ясно бачили капітана, що стояв на містку, подаючи команду у блискучі мідні розтруби* (Мокр., Острів..., 1961, 77); Степан Романович забрав у жменю зелену шовковисту китицю і легким рухом висмикнув її з розтруба листка (Вол., Озеро..., 1959, 42); Розтруб його [кінескопа] в готовому вигляді щодо конфігурації і розмірі роблять таким, щоб він відповідав розмірам відформованого екрана (Наука..., 9, 1964, 24); // Розширений вихідний отвір деяких духових музичних інструментів. Кожний музичний інструмент має свій резонатор — деку коробки, дерев'яну трубку, мідний розтруб, рупор тощо (Худ. чит..., 1955, 25); *Pig — найпростіший і найдавніший за часом виникнення духовий.. інструмент. Широка частина рога тварини служить розтрубом* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 26).

2. Розширена частина в одязі або взутті. Забувши про окучки, Суворов усунув босі ноги в широкі розтруби ботфортів, почевши до боку шлага, перегонив з рук Прошки підгорну трубу і, застібуючи на ходу мундир, височіло з намету (Добр., Очак. розмир, 1965, 128).

3. Широка частина чого-небудь (проходу, тунелю і т. ін.). Брама раптом розчинилась, неначе сама, — разом з людьми, що повисли на її ґратах: «Ура!» гучним відлунком одарило назад — з розтруба тунелю (Смодич, Реве та стогне..., 1960, 316).

РОЗТРУБИТИ *див.* розтріблювати.

РОЗТРУБЛЮВАТИ, юю, юеш, недок., **РОЗТРУБИТИ**, рублю, рубіш; мн. розтріблювати; док., перез. і без додатка, розж. Розголошувати, розказувати скрізь що-небудь або про когось, щось. — *Промовляв [кандидат].. Правдиві бунтницькі речі про нужду, та біду, та насильства, та притиски!.. І все те смів сей негід розтріблювати по моїм повіті* (Фр., III, 1950, 245); *Уже розтрубили по селу — нехай знають* (Сл. Гр.); — *А це правда, що в нього з Ясногородською щось налягується? — Факт. Потайки молиться на її фотографію. — Чому потайки? — здивувався Телічко. — Коли б мій така відповіла взаємністю, то я на весь світ розтрубив би...* (Гончар, III, 1959, 336).

РОЗТРУБНИЙ, а, е. Який має розтруб.

РОЗТРУСИТИ *див.* розтрішувати.

РОЗТРУСИТИСЯ *див.* розтрішуватися.

РОЗТРУСКА, и, ж. Втрата у вазі продуктів, сипких речовин під час їх зберігання та перевезення. Дали [дітята] слоє.. Тож і пильнуй [бураки]! Бо розтруска так і підстерігає на кожному кроці (Кучер, Трудна

любов, 1960, 60); *Старший млинар ненавидить свого помічника тихою ненавистю, бо при Ярославі менше відходить.. «на пил, на усущу та на розтруску»* (Вол., Місячне срібло, 1961, 192).

РОЗТРУСНИЙ, а, б. Признач. для розтрішування, розкидання чого-небудь рівним шаром.

РОЗТРУТИТИ *див.* розтріщати.

РОЗТРУЧАТИ, аю, аеш і **РОЗТРУЧУВАТИ**, ую, уеш, недок., **РОЗТРУТИТИ**, ачу, утш, док., перез., діал. Розгтовхувати, розганяти. *Дивиться Тарас, біжить і мама, розтручає всіх* (Ков., Світ..., 1960, 41); — *Жандарми кинулися розтрішувати людей* (Фр., IV, 1950, 312); *Двінув [Юрштан] двері ногою так, що аж зашпани в стіну. Що було в хаті людей — розтрішув* (Хотк., II, 1966, 256).

РОЗТРУЧУВАТИ *див.* розтріщати.

РОЗТРУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розтрішити. Корови стояли чи лежали на старанно розтрішеній підстилці (Добр., Тече річка..., 1961, 264); * *Образно. Жінка зразу ж влялася за роботу. Вона збирала прутики, вітром розтрішені по стріці, й замукала ними дірки* (Томч., Готель..., 1960, 60); // у знач. прикм. За коницями, що стояли осторонь, лежало на землі ще вологе від дощу, розтрішене сіно (Томч., Готель..., 1960, 16); // *розтрішено, безос. присудк. сл. Дивлюсь, — подають не платформи, а захрипий товарний вагон: на підлозі трого соломи розтрішено* (Мур., Бук. повість, 1959, 175).

РОЗТРУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розтрішувати 1, 2, 5. *Для розтрішування мінеральних добрив, сіпсу, вапна слід використовувати також тукорозкидач ТР-1* (Добрива..., 1956, 144).

РОЗТРУШУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗТРУСИТИ**, уші, ушп, док., перез. 1. Розкидати, розстелити рівним шаром. — *Нехай в нашій хаті буде свято, — говорить Антон, старанно розтрішуючи сіно* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 145); *Пазне зіллям: лежить біля печі в'язка, Горпина ще не встигла розтрісити, принесла нильки від ставау* (Гуд., Скупана..., 1965, 245); // *Розсіпати трясичи. Добрица і гексалоран перед садінням дерев розтрішують на купу викинутого з ями верного шару ґрунту і добре перемішують з ним* (Колг. Укр., 2, 1957, 32); * *Образно. Христинка, дзвіночком розтрішує сміх* (Стельмах, I, 1962, 54); // *Розгортаючи, розпрямляючи, струшувати. — Питають мене: «Де твій сміх?» — «У тюрмі!.. Боже мій!.. А це ось я сорочечок тобі, штанці!.. — Розв'язує вузлик, бере старий у неї, розтрішує, рубчики цупає* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 77).

2. Губити, розсіпати, розливати по дорозі (від трясичи). — *В тім-то й річ, Давиде, що не доведеш [гній] на поле, по дорозі розтрісиш* (Головко, II, 1957, 56); // *безос. — Гляди краще, щоб ржаканку не розтрісило, — відповіла жінка, — бо на такій дорозі ярва виглядає уся доценту* (Донч., VI, 1957, 308); // *розж. Нерозумно, легковажно витратити (гроші і т. ін.). Одеяє вже розтрісила багато грошей* (Н.-Лев., III, 1956, 135); // *перен., розж. Марнувати, занепащати що-небудь. Він знав, що небагато стрічається по-справжньому щасливих родин. Навіть і ті, які побралися по козанню, часто розтрішували його по дрібних житейських борозенках і через якийсь рік-два.. тягнули скрипуче родинне ярмо* (Стельмах, II, 1962, 147); — *От і я комсомолець з 1918 року. Сивий, правда, але комсомолець. І жару того вічного, якого набрав повні груди, не розтрісиє* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 153).

3. тільки док., розж. Стомити кого-небудь дорожньою траскою. *Ізда по розбитій бруківці так розтрісила Таубенфельда, що він ледве виліз з свого чепеля* (Ю. Бе-

дзвк, Полки... 1959, 255); *Кім підкорився мені цілком. Возив мене так, ніби боявся скинути або розтрусити* (Збан., Крип. гонєць, 1953, 9).

4. тільки док., розм. Трясути, розхитати, зламати що-небудь. [К о б з а р (співа):] *Доки діжу замисла — Сви́на дєрї розтрусилася* (Кроп., V, 1959, 476).

5. розм. Торгати, смикати, будяти, розбуркучи ко-го-небудь. [К о с т о м а р о в:] *Заснув, проклятий хлопець! — Зачекайте, я зараз розтрусю його...* (Голов., Поезії, 1955, 248).

РОЗТРУШУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗТРУСИТИСЯ**, усється, док. 1. Губитися, розспитися по дорозі (від тряски). *Копиця свіжої трави зсувалася з гарби на спину буйволам і розтрусилася по дорозі* (Коцюб., I, 1955, 397); *Нарешті на підводі все вклядено, і Григор Тетєря підходить до Оксена. — Тетєр уже дорогою не розтруситься* (Тют., Впр, 1964, 328); * Образно. — *Від наших слів усе до решти розтрусилось в голові* (Стельмах, I, 1962, 166); // *Падаючи, розспитися в багатьох місцях. Він хотів скрутити цигарку, але руки чомусь тремтіли, тютюн розтрусився* (Гур., Наша молодість, 1949, 364); *Жовтенький пісочок, розтрусился, ой, ти до мене, мила, й озовиця!* (Чуб., V, 1874, 779).

2. тільки док., розм. Спомітися від дорожньої тряски. *Розтрусилася я й отерпла та поколіла од холоду, доки приставилася [дїсталася] до Звиногородки* (Крим., Вибр., 1965, 375); [П е т р о:] *Позачора залізницею додому приїзав і вчора цілий день спочивав, бо зовсім у вагоні розтрусился* (Сам., II, 1958, 163).

3. тільки недок. Пас. до розтрусувати 1, 2.
РОЗТРСЯСАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗТРСЯСТИ**, сї, сїєш; мин. ч. розтрсяс, лї, лїє; док., перек., рїдко. 1. Те саме, що розтрусувати 1—3. * Образно. *А тепер над мїстом гуртовина Розметала, розтрасла воєні, і твоє обличчя в ластовинні Смиється тяжко й солодко мені* (Гер., Вибр., 1946, 70); // *безос. Так чогось розболїла [нога], аж не можна самїй і через вулицю перейти... — чи її дорогою розтрасло, чи лихо її знає!* (Л. Укр., V, 1956, 252); — *Чи не можна у вас пораненого покласти? Четвертий день веземо. Розтрасло його зовсім* (Тют., Впр, 1964, 376).

2. перек., розм. Розвіювати, розганяти (думки, поганї настрої і т. ін.). — *Пане Стальський, видно, вам пан президент розтрас сумїння, коли ви так поїсїніли?* (Фр., VII, 1951, 214).

РОЗТРСЯТИСЯ, ається, недок., **РОЗТРСЯСТИСЯ**, сється, док., рїдко. Те саме, що розтрусувати 1, 2. *Сидїла у Вишніці три дні, розтрсїсїя трохи через євську дорогу* (Л. Укр., V, 1956, 375); *Добравсь на поганенькому вілісі... З не валюся, так розтрсїся в дорозі* (Довж., III, 1960, 458).

РОЗТРСЯТИ див. розтрсїати.
РОЗТРСЯСТИСЯ див. розтрсїастися.

РОЗТУЖИТИСЯ, тужїся, тужїшся, док., розм. Почати сильно тужити, сумувати. *Розтжїється, розтжїється* *Потоцького жєна* [дружина] (Думи..., 1941, 200).

РОЗТУЛЕНИЙ, а, е. Дїєпр. пас. мин. ч. до розтуляти. *З вуст людей, розтулених і застиглих на якусь мить, готових до смїху або до виразу подиву, йшла пара* (Рїбак, Помпїка..., 1956, 150).

РОЗТУЛЯТИ див. розтуляти.
РОЗТУЛЯТИСЯ див. розтулятися.
РОЗТУЛЮВАТИ див. розтуляти.
РОЗТУЛЮВАТИСЯ див. розтулятися.

РОЗТУЛЯТИ, аю, аєш і рїдше **РОЗТУЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **РОЗТУЛЯТИ**, тулю, тїляш, док., перек. 1. Розтискати, розмикати що-небудь стиснуте, зїмкнуте. — *Розмов — мало, — майже не розтуляючи*

рота, сказав він (Шовк., Інженери, 1956, 71); *Вона підводить голову, розтулює уста, щоб щось випалити, та, глянувши нарубковї у вїчі, відразу терпне* (Стельмах, I, 1962, 158); *Коли розтулює [Данило] вїї, то побачив, що возмище зовсім загасло* (Трубул., I, 1955, 162); // *Розпрямляти, розслабляти що-небудь складене, зїгнуте, ступене. Ви розтулюєте сїтїню!.. долоню, просїте: — Продайте кавуна, дїдусю* (Сенч., Опов., 1959, 245); *Аліна відчула, як рука, що стискала її серце, пошлу розтулила пальці* (Ю. Янов., II, 1954, 94); *З ванькира урочисто вийшла Федора, байдуже глянула на Кліма і розтулила перед Супруном кулак. На її долонї лежало двї пари циганських сережок* (Стельмах, II, 1962, 123).

◇ **Розтуляти** (розтуляти) рот (рїта) див. рот.
2. розм. Розкривати, розгортати що-небудь закрите, згорнуте. *То затуляв [Данило], то знов розтуляв картуза, щоб перекопатися, що казна його на місці* (Гончар, Таврїя, 1952, 70); *Он прокинувся метелик, Розтуляє пелюстки* (Бичко, Вогнище, 1959, 161); *Польова повищула поліала дєгори по стеблїні жїта і розтулила свої бїлі дєлкатні кїтїчки* (Коцюб., I, 1955, 17).

3. Розсовувати частини, краї чого-небудь, відслоняти щось, відкриваючи те, що було закрите, затулене. *Доротї.. пїдїшла до вїкна і розтулила важку гардину* (Ле, В снопї..., 1960, 203).

РОЗТУЛЯТИСЯ, ається і рїдше **РОЗТУЛЮВАТИСЯ**, юється, недок., **РОЗТУЛЯТИСЯ**, тїляється, док.

1. Розтискатися, розмикатися (про що-небудь стиснуте, зїмкнуте). *За його спиною час від часу розтулялися шєлєні залізного кошика, і з них висипалася нова конусовидна гїрка жовтого мамулу* (Мур., Свіже повітря..., 1962, 37); *Спогад викликає посмішку на її старечїх губах. Вони розтуляються, відкривають беззубий рот і знов змикаються у сувору лїнію* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 260); *Тримайчись за чїмрики, зєвелася [Олена] і, наїлігши грудьми на корито, потяглася вустами до води. Вуста запеклися, і вона мусила помочити їх у водї, щоб розтулялися* (Тют., Впр, 1964, 428); // *Розпрямлятися, розслаблятися (про що-небудь складене, зїгнуте, ступене). Раду ожив першїй: він пїдїняв руку й важко опустил її на плече [Марїуци]. Потїм рука розтулилася* (Коцюб., I, 1955, 374).

2. розм. Розкриватися, розгортатися (про що-небудь закрите, згорнуте). *Жовтогаряча лїдка плоду розтулилася, і з неї лукаво визирало чорне, блискуче вїчко насїння* (Донч., IV, 1957, 52); *І кїтїчка розтуляється, й соплїка дєсь загра, Коли вона на вулицю Виходить із двора* (Бичко, Сїйся..., 1959, 228).

3. Розсовуватися, відслонятися (про частини, краї чого-небудь). *З жїночїх костюмїх самий оригїнальний був єскойка.. Це величезна єскойка, яка стулялася й розтулялася, а всерединї вся в бїлїх тїолах та перлах жїнка* (Коцюб., III, 1956, 193).

4. тільки недок. Пас. до розтуляти.
РОЗТУРБОВАНИЙ, а, е. Дїєпр. пас. мин. ч. до розтурбувати. *Котра козачка проходила, та все козачка розтурбована, у триєзї!* (Вовчок, I, 1955, 359).

РОЗТУРБОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗТУРБУВАТИ**, ую, уєш, док., перек. Сильно турбувати, непокоїти, хвилювати кого-небудь.

РОЗТУРБОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗТУРБУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, док., розм. Починати сильно турбуватися, непокоїтися, хвилюватися.

РОЗТУРБУВАТИ див. розтурбувати.
РОЗТУРБУВАТИСЯ див. розтурбуватися.
РОЗТУРКАТИСЯ, аюся, аєшся і **РОЗТУРЧАТИСЯ**, чїся, чїєш, док., розм. 1. Почати туркати, турчати сильно, безперервно (про голубів).'

2. перен. Почати говорити швидко, скоромовкою, повторюючи те саме.

РОЗТУРКОТАТИСЯ, *кочуся, кочешся і РОЗТУРКОТИТИСЯ*, *очуся, отишся, док., розм.* Підсил. до розтуркатися.

РОЗТУРКОТИТИСЯ *див.* розтуркатися.

РОЗТУРЧАТИСЯ *див.* розтуркатися.

РОЗТУШОВАНИЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. мн. ч. до розтушувати.

РОЗТУШОВКА, н, ж., спец. 1. Дія за знач. розтушувати, розтушовувати; // Результат цієї дії.

2. Загострена паличка з м'якого матеріалу (паперу, замші, пробки і т. ін.) для грунтування, тушування, накладання гриму.

РОЗТУШОВУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розтушувати.

РОЗТУШОВУВАТИ, ую, уеш, *недок., РОЗТУШУВАТИ, *ую, уеш, док., перех., спец.* Рівномірно розмазувати туш, олівець, вугілля, покладені в тільових місцях малюнка.*

РОЗТУШОВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розтушувати.

РОЗТУШУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розтушувати.

РОЗТУШУВАТИ *див.* розтушовувати.

РОЗТЯГ, у, ч. 1. Дія за знач. розтягати, розтягнути, розтягати, розтягують 1—4 і дія та стан за знач. розтягтися, розтягнутися, розтягатися, розтягуються 1—4. При деформації розтягу тіло здобується у поздовжньому напрямку та потоншується в поперечному (Фрез. справа..., 1957, 43); *Розтяг легень під час відлигу механічно подразнює інші рецептори легневих пухирців* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 79).

2. Пошкодження (сухожилля, зв'язки і т. ін.) внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін. *Розтяг зв'язок.*

На розтяг — повільно, протяжно. — *А хто там? — обізвався чоловічий голос. — Пугач! — на розтяг гукнуло Чіпка* (Мирний, II, 1954, 221).

РОЗТЯГАН, я, ч. Пиржок з отвором зверху, в який видно начинку (перев. рибну). *Російська кухня характерна великою кількістю страв з борошна (малинці, оладки, пироги, розтягачі, кулеб'яки і т. п.)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 3); *Старовинна кухня особливо славіться своїми пирогами, розтягачами та іншими кулінарними виробами з тіста* (Веч. Київ, 6.IV 1957, 2).

РОЗТЯГАННЯ, я, с. Дія за знач. розтягати і розтягнутися. *Павутинка краще витримує розтягання, ніж сталеве волокно такого ж діаметра* (Наука., 12, 1965, 50); *При проектуванні форм виробничого одягу постає ряд нових вимог, зокрема врахування таких властивостей тканин, як стійкість на тертя, повітропроникання, витривалість на розтягання і т. ін.* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 15).

РОЗТЯГАТИ, *ю, аш і РОЗТЯГУВАТИ*, ую, уеш, *недок., РОЗТЯГТИ* і *РОЗТЯГНУТИ*, *тягну, тягнеш; мн. ч. розтяг, ля, ля і розтягів, нула, ло; док., перех.* 1. Сильно натягуючи, робити довшим, ширшим, більшим за розміром. *Сталеву пружину можна стискувати й розтягувати* (Фізика, I, 1957, 28); *В кухню заірнуло Нестір, побачив: горно палає, Оєрко цюросердню розтягує між, видзвонює молот* (Горд., II, 1959, 166); — *Ото спідницю справив мені Карпо ік празнику!* — сказала Мотря й. *обом руками розтягла широку спідницю на обидва боки* (Н.-Лев., II, 1956, 293); // *безос.* *По лиці Хомки зразу забігали якісь чудні смуги, то його кричала набіг, то розтягало вдовож* (Мирний, IV, 1955, 190); // *Розпрямляючи, класти, розташовувати на чому-небудь; // Розсовуючи або розгладжуючи,*

робити тонким. *Леонтій Жержеля сміявся тоненько, розтягаючи губи в ниточку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 175); *Усмій, котрий перед тим розтягнув зморшки на лиці [тітки], так і застиг на обличчі...* (Коцюб., I, 1955, 464).

РОЗТЯГАТИ (розтягувати, розтягати, розтягнути) *байн* (гармонію, міхи баяна, гармонії і т. ін.) — грати на баяні (гармонії і т. ін.), широко розсовуючи міхи. *Партизани-баяністи інколи.. на повну силу міхи розтягували баяни* (Збав., Крип. гонець, 1953, 43); *Високий матрос розтягнув гармонь, почав тизо пісню* (Корн., I, 1955, 45); *Юний баяніст розтягнув міхи, і багатоголосий гор дружно підхопив пісню юних піонерів* (Цюпа, На крилах..., 1961, 105).

2. Пошкоджувати (сухожилля, зв'язку і т. ін.) внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін. *Лежу сьогодні в ліжку, бо розтягло собі трохи якийсь мускул в нозі, опавши порядно* (Л. Укр., V, 1956, 365).

3. Простягати, випрямляючи, випростуючи щонебудь. *Сонце роз'яснювало каламутну воду в потоці,.. причеплене до дна зліла розтягло свої довгі.. галузки* (Кобр., Вибр., 1954, 142); **Образно. Густі гарячі хвилі, обдавши Марка, почали шалено намотуватись на нього й розтягувати все тіло* (Стельмах, Правда..., 1961, 9).

4. Розташовувати довгим рядом, розмішувати в одну лінію на значному протязі. *Вже не треба було розтягувати вогневі засоби на кілометри по фронту, прикриваючи найдощульніші місця. Сьогодні гарматам і мінометам було тісно* (Гончар, III, 1959, 388); — *Наполеон принустилася помилки, розтягнувши комунікації* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 380); // *Робити надто довгим. Вже, здається, дуже подібним є підпис. От тільки в кінци літеру «р» він розтягає, сміхак гору і потім якимиись гачками тягне емиз* (Хижняк, Тамара, 1959, 93); *Про що ж це написати Тобі? Я, правда, міг би до безмежності розтягати свого листа, розбавивши його сентиментальними фразами* (Кол., Терен..., 1959, 185).

5. Подовжувати, робити тривалішим (час, строк дії, протікання чого-небудь, користування чимсь і т. ін.). *Так, «люблю» ми не казали, Ми все ждали, оджладали, Розтягали час.. — Ми все думали-гадали.. — Скаже хтось за нас* (Олесь, Вибр., 1958, 273); *Я мимоволі притихнув.. Андрій тим часом годив спокійно по кімнати, розтягаючи якусь нудотну розмову* (Вас., II, 1959, 80); *Не амію я дового говорити, та й не люблю розтягувати того, що й так ясно для кожного* (Кучер, Дорога..., 1958, 44); // *Навмисне повільно, протяжно вимовляти* (звук, слова). *Хлопчик голосив.. — Чого ти, Івасю? — питала мати.. — Коня.. ко-ня.. — розтягаючи, одказав хлопчик* (Мирний, I, 1954, 169); — *Ну от, Ганно, повинна тобі сказати, що тут будеш і жити разом з Мотєю.. — розтягуючи слова, проспівала Марта Гавриліна* (Коз., Сальвія, 1959, 17); — *Чого ж це ви самі носили сахар? Чи людей не було в сагарні, чи що? — сказала Маруся.. — Та де там носили! ..Записував у книги.. — сказав Зануда.. — Записували.. — розтягла голос Маруся* (Н.-Лев., III, 1956, 324).

6. Розносити, розбирати щонебудь одне за одним або частинами, у кілька прийомів, у різні місця. — *Покликав [помішки] поліцію, що сивою покидала віднотку, а на землячки закидали шнур і розтягали їх кітми* (Ірчан, II, 1958, 407); *Цього дня приїтали [залужани] за пшеницею цілим обозом, стали розтягати інвентар: бороли, рала, плуги, навіть сівалки* (Тют., Вир, 1964, 369); *Наприкінці минулого століття традиційне полювання на гренландських китів біля Шпіцбергена припинилося. Їх вивололи майже повністю, і тепер туристи розтягають по доміжках останні сумні суєніри — китові кістки, якими усіяне тутешнє узбережжя*

(Наука..., 10, 1967, 25); Семенова сім'я, гуртом з сусідами, встигла вже розтягти маленький хлівчик, не давши вогневі перескочити на хату (Гр., I, 1963, 391); * Образно. Від часу до часу підіймався легкий вітер і розтягав хмари (Коб., Вибр., 1949, 316); // розм. Випосити, забирати потай частинами. Годувалося при хаті багато бідної.. батькової рідні, котра по батьковій смерті почала красти та розтягати.. добро (Фр., I, 1955, 12); — Усе життя батько його, як павук, кров із нас пиє. А зараз син його на нашому горі наживається. Скільки того хліба розтяг із своїми прибічниками (Головко, II, 1957, 495); Після смерті Ярики княгиня Ольга якийсь час тримала ключі в своїх руках.. Дати ключі комусь з дворян боялась. молоді, ті самі, може, побояться, так інші за їзною спиною все розтягнуть (Скл., Святослав, 1959, 102).

7. розм. Відтягати одне від одного; розбороняти. Розтріпавши і подервши, із ледве розтягнув здоровий Свирид Мірошинченко (Стельмах, II, 1962, 12).

РОЗТЯГІТИСЯ, аюся, а́веша і **РОЗТЯГУВАТИСЯ**, уюся, уешся, недок., **РОЗТЯГТИСЯ** і **РОЗТЯГНУТИСЯ**, тягнуса́, тягну́вешся; *мил. ч.* розтя́гся, тяглася́, лося́ і розтягну́вся, ну́лася, дося́; *док. 1.* Сильно налягуючись, ставати довшим, ширшим, більшим за розміром. Від заізаної шматини відскакують іскри, вона розтягається в довжину, тоншає (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); Обличчя Мирона розтягається в широкій посмішці (Стельмах, II, 1962, 73); Водень дуже швидко проникає в сталь, якщо вона одночасно розтягується (Наука..., 5, 1958, 13); Балабуха осміянувся. В його [нього] рот розтягся (Н.-Лев., III, 1956, 19); // *перев. док.* Стати ніби довшим, схуднувши (звичайно про обличчя). Перемінився Порог з того часу.. Колис кругле обличчя розтяглося вдовж, осунулося (Мирний, I, 1949, 386); // *Мати властивість витягатися. Основна вимога до тіста для капамі — щоб воно добре розтягувалося* (Укр. страви, 1957, 342).

Розтягається (розтягується, розтягся, розтяглася, розтяглися і т. ін.) баян (гармонія, міхі баяна, гармонія і т. ін.) — грає баян (гармонія і т. ін.). Коли весілля розгорілося і люди загомоніли на всі лади, знову вдарили бубни, розтяглися між баянів (Цюпа, Назустріч..., 1958, 445).

2. Пошкоджуватися внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін. (про сухожилля, зв'язку і т. ін.).

3. Простягатися, випрямляючись, випростуючись. — А ви чого, паничу, розтяглися, як кіт на печі? Уставайте лиш, покуримо (Мирний, I, 1954, 335); Вона [гадюка] розтяглася на широкому пеньку і вигриється на сонці (Коб., Як вони..., 1948, 20); По обіді обсядуться всі гуртом під затою, як кому вигідіти — хто в толодку на приваби, хто на сонці, спину гріючи, та спорідні розтягнуться (Головко, II, 1957, 401); // *розм.* Падати ниць, витягнувшись на весь зріст. Хлоп'ята намагають на кучеряві голові шапки і, штовхаючись у дверя, вислітають з хати, хочуть на дурничку прокататися на Барбосі, але той передбачливо дає задній хід, близнята розтягуються на сігю, лицем в лице, і так деякий час заливаються реготом (Стельмах, I, 1962, 243); Неизговані люди.. заходять реготом, дивлячись, як хтось, посковзнувшись, розтягся на льоду (Наука..., 4, 1966, 19).

4. Розташовуватися, розміщуватися в одну лінію на значному протязі. — Вистроїлися в два ряди! — наказав гетьманець, і натовп почав лаштуватися, розтягуючись у довгу стрічку (Багмут, Опов., 1959, 21); На багато кілометрів розтягувалися обози богунців, що всіли нікому, боєприсади, зарчі (Скл., Легенд. начдив,

1957, 55); Уздовж колій розтяглися по степу червоногардійці довгим калючем. Ідуть на допомогу Арсеналу (Довж., I, 1958, 56); Пани й паничі пішли тією стежечкою, розтягнувшись довгим рядком (Н.-Лев., IV, 1956, 81); По шляху з Перекопу, розтягнувшись доволі легкою смугою, мчать автомобілі (Гончар, II, 1959, 359); На шість миль розтягся табір понад річкою при лісі, — військо стало для перепочинку (Ле, Навівайко, 1957, 249); // Ставати надто довгим. Дівчина була як у гарячці. П'яти її немов прикипали до землі; серце хололо, в голові була одна думка, одне бажання, щоб ця дорога розтяглася без кінця-краю... (Кочуб., I, 1955, 250).

5. Тягнутися, тривати надто довго (про час, строк дії, протікання чого-небудь, користування чимсь). Зміст поняття засвоюється не зразу, а поступово, частинками, іноді засвоєння розтягається на значний час (Рад. психол. наука..., 1958, 158); Робота над рисунками розтяглася аж на вісім вечорів (Шовк., Інженери, 1956, 342); Думалося, щоб до жнив і пошавити з вісною, а воно не вийшло.. Наскільки ж тепер усе це розтягнеться? (Гончар, II, 1959, 86).

6. тільки *недок.* Пас. до розтягати, розтягувати. **РОЗТЯГНЕНИЙ, РОЗТЯГНУТИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. *мил. ч.* до розтягті, розтягнути. При обертанні навколо Сонця Земля протягом року описує замкнену криву лінію, яка нагадує коло, розтягнене в одному напрямі (Рад. Укр., 22.IX 1956, 3); Щодо зтегнічного виконання свого роману, то мені здається, що він трохи розтягнений (Л. Укр., V, 1956, 43); Не слід одне слово визначати підряд кількома прикметниками. Від накопичення синонімії мова стає розтягнутою (Наука..., 10, 1969, 44); // у *знач. прикм.* Яковець сухий, малий, куций, з маленькими сірими очками, здоровим розтягненим ротом (Григ., Вибр., 1959, 134); Марійка на году озирнулася, побачила за собою розтягнутий ланцюг лижників (Донч., V, 1957, 472); Кукурудза характеризується розтягнутим періодом життя і особливою чутливістю до легкозасвоєваних поживних речовин у початковий період росту (Хлібороб Укр., 5, 1972, 13).

2. у *знач. прикм.* Який розтягнувся, випростався на весь зріст. Лежав розтягнений мужик і йойкав, і стогнав, і кричав (Фр., II, 1950, 99).

3. у *знач. прикм.* Який розташовувався довгим рядом, розмістився в одну лінію на значному протязі. Грязю брзотали люди, над розтягненим у поході військом стояв притишений, але важкий і рішучий замір (Ле, Навівайко, 1957, 259); Млин стояв на самому кінці довгого розтягнутого понад течією села (Н.-Лев., IV, 1956, 96).

РОЗТЯГНЕНИСТЬ, ності, ж. Властивість розтягненого. У поетів-сатириків нерідко зустрічаються шаблонна побудова сюжетів, повторення однотипних прийомів, описовість і розтяженість розповіді (Рад. літ-во, 4, 1965, 33); Одним з найбільш поширених недоліків у творч. молодих авторів є розтяженість і непродуктивність сюжету (Деякі шт. поет. майстерн., 1956, 138).

РОЗТЯГНЕННЯ, я, с. 1. Дія за *знач.* розтягті, розтягнути, розтягати, розтягувати і дія та стан за *знач.* розтягтіся, розтягнутися, розтягтися, розтягуватися. Властивість полімерів кристалізуватися під час розтягнення.. широко використовується при прядінні синтетичних текстильних волокон (Наука..., 7, 1960, 25); Щоб одержати зображення у великому масштабі, треба фотографувати фотоапаратом з подвійним розтягненням міга (Довідник фот., 1959, 96).

2. Пошкодження сухожилля, зв'язки і т. ін. внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін.

Однією з форм пошкодження кінцівок є розтягнення зв'язок суглобів (Лікар. експертиза..., 1958, 69).

РОЗТЯГНУТИ *див.* розтягати.

РОЗТЯГНУТИЙ *див.* розтягнений.

РОЗТЯГНУТИСЯ *див.* розтягатися.

РОЗТЯГНУТИСТЬ, *тості, ж.* Властивість розтягнутого. *Лебідь виявився і небажаним промовцем. Він говорив навіть довго, але у промові його не помічалось розтягнутості* (Ваш, Надія, 1960, 106); *Період колоسیна життя тривав 10—12 днів.. Така розтягнутість колосіна обумовлює нерівномірність процесу зерноутворення і досягання зерна* (Колг. Укр., 6, 1958, 17); *Часом дикторський текст може замінити десятки жетри неоптрібного зображального матеріалу, надаючи фільмові динаміки, звільняючи його від.. розтягнутості* (Довж., III, 1960, 236).

РОЗТЯГНУТО, *присл.* Надто повільно. *Інженер говорив довго і розтягнуто* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 14).

РОЗТЯГТИ *див.* розтягати.

РОЗТЯГТИСЯ *див.* розтягатися.

РОЗТЯГУВАННЯ, *я. с.* Дія за знач. розтягувати і розтягуватися. *Цементи та бетони відзначаються тим, що мають високі показники міцності на стиск і дуже малі на розтягування* (Компл. використ. вапняків., 1957, 62); *Від своєчасної і високоякісної сівки залежить доля врожаю. Тому ні в якому разі не можна допускати розтягування строків сівки* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 3).

РОЗТЯГУВАТИ *див.* розтягати.

РОЗТЯГУВАТИСЯ *див.* розтягатися.

РОЗТЯЖКА, *и, ж. і. рідко.* Навмисно повільне, протяжне вимовляння (звуків, слів). *Розитмував* [Войтюк] *Коропова про його життя-буття і після кожної відповіді схвально похитував головою зі своїм звичайним, мабуть прибереженим в війни, хорощом, яке вимовляв з розтяжкою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 116).

2. *Стальний трос, дрот і т. ін., які використовуються для збереження чого-небудь у певному положенні. Посаджені дерева треба під'язати до кілків. Більшим, якщо вони посаджені не на вулицях, краще давати розтяжки* (Озелен. колг. села, 1955, 135); *Розтяжки зчіпок кріпляться до причинних зомутів, а з другого боку до них кріпляться сіваки; це запобігав вигину зчіпки.. Для нормальної роботи важливо, щоб усі розтяжки були однаково натягнуті* (Механ. і електриф., 1953, 85).

РОЗТЯЖНИЙ, *а, ё. і.* Який можна розтягнути (у 1 знач.). *Середні за хлібопекарською силою пшениці мають еластичну, ніжку, помірно розтяжну клейковину, яка при замішуванні легко утворює пружне тісто* (Колг. Укр., 5, 1961, 29).

2. *перек.* Який можна розуміти або тлумачити по-різному. *Розтяжне поняття.*

РОЗТЯЖНИСТЬ, *ності, ж.* Властивість за знач. розтяжний. *Тісто з борошна сильних пшениць дає добру пружність і розтяжність* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 16).

РОЗТЯПА, *п, ч. і ж., розм.* Неуважна людина. [Гал я:] *Аварія... Аварії машин бувають тільки в ледарів, розтап, незлабів* (Корн., I, 1955, 289).

РОЗТЯПАКА, *ш, ч. і ж., розм.* Те саме, що розтіпа. *Ото це чортова розтапака: несла світу і не бачила, як люлька з кишені випала* (Сл. Гр.).

РОЗТЯТИ *див.* розтягати.

РОЗТЯТИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мнв. ч. до розтіати; // у знач. прикм. *Гардеробниця тітка Настя, підкасана вище колін, у жовтих гумових чоботях з розтяжними заплатами, стояла над відром з величезним вітчем* (Хор.,

Місто..., 1962, 6); [Я к и м:] *Може, .. Демченка в лісі знайдено з розтятою головою...* (Гр., II, 1963, 547).

РОЗТЯТИСЯ *див.* розтягатися.

РОЗТЬОХНАТИСЯ, *аяся, аєшся, док., розм. і.* Почати безуважно співати, шепетати (про птахів). *Розтьохнався соловейко На калиновці* (Граб., I, 1959, 111); // *перен., жарт.* Почавши говорити, захопитися розмовою (про людей). — *Розтьохнався наш Соловейко, — радо сміються матроси, і кожен з них намагається зом чим-небудь стати Феді в пригоді* (Ткач, Ждн., 1959, 49).

РОЗУЗОРЕНИЙ, *а, е, розм.* Діспр. пас. мнв. ч. до розузорити. *Невзулиси* [дівчата], *як вийшли на Зовнішні Ставки. Так звалось просторе, розузорене ставками вгиддя* (Гончар, Таврія, 1952, 339).

РОЗУЗОРИТИ, *рю, рши, док., перек., розм.* Прикрасити узорами. *Образно. — *Хто ж це тебе так розузориє, як бог черепахи?* (Вишня, I, 1956, 358).

РОЗУКРУПНЕНИЙ, *а, е.* Діспр. пас. мнв. ч. до розукрупнити.

РОЗУКРУПНЕННЯ, *я, с.* Дія за знач. розукрупнити, розукрупнювати. *Тенденція розукрупнення великих міст існує вже тепер. Вона знаходить свій вираз, зокрема, в будівництві довкола великих міст супутників, пиліканих відтягувати частину населення, що зростає* (Наука., 12, 1969, 16); *Колгосп наш після розукрупнення самостійно веде господарство перший рік* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 3).

РОЗУКРУПНИТИ *див.* розукрупнювати.

РОЗУКРУПНЮВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. розукрупнювати.

РОЗУКРУПНЮВАТИ, *юю, юєш, недок., РОЗУКРУПНИТИ, *ню, ніш, док., перек.* Розділяючи, членуючи, утворювати з більшої організації або адміністративно-територіальної одиниці кілька менших, дрібніших. *Коли почали укрупнювати колгоспи, Сосонку привдали до Яворецької армії.. Потім розукрупнювали, і Сосонку виділили в окремий колгосп* (Зар., На.. світі, 1967, 14); *У 1963 році радгоспи розукрупнили і розкрили їх довели до оптимальних* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 16).*

РОЗУКРУПНЮВАТИСЯ, *юється, недок.* Пас. до розукрупнювати. *Серйозну увагу слід приділяти організації медичної допомоги вдома. Для цього лікарські територіальні дільниці розукрупнюються й укомплектовуються лікарями* (Рад. Укр., 12.IX 1962, 3).

РОЗУМ, *у, ч. і.* Здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність. *Розум — скарб людини* (Укр. присл., 1963, 318); *Коли наш розум має розвиватись і йти вперед, чому наше почуття має йти назад і приїммати те, що відкинуло давно наш народний гумор..?* (Л. Укр., VIII, 1965, 245); [Х а н е н к о:] *Гарно, нічого й казати, Влієш ти слова складати. Грає кров, а розум каже* (Фр., XIII, 1954, 364); *Народ втрить у те, що поступиться природа перед розумом людським, перед людською енергією..* (Вишня, День..., 1950, 12); *Розум і почуття людини невіддільні одне від одного. І тому інтелектуальну сторону публіцистики не можна розглядати без зв'язку з емоціональною* (Ком. Укр., 6, 1967, 68); // *у знач.* Певний склад, характер мислення. — *Ой, Іване.. Хіба в тебе розум діючий, що вповає на теперішні часи, а що буде послі [потім], не подумає* (Вовчок, I, 1955, 26); *Це був актор [М. Кропивницький] стихійного темпераменту і величезного аналітичного розуму* (Збірник про Кроп., 1955, 324); *В Адаменка був гострий розум, план.. бою цілком постав у його голові* (Ю. Янов., II, 1958, 253); *Партійна організація оточує увагою й підкуваням новаторів виробництва, людей допитливого розуму* (Ком. Укр., 12,

1963, 63); // Загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, знань кого-небудь. *Коли б той розум наперед, що потім!* (Укр. присл., 1963, 320); *Якби наш панчик мав Розуму доволі, То нічого їм би було Вчитися у школі!* (Рудан., Тв., 1956, 143); — *Щоб машину скасувати, треба розуму та ще й неабиякого!* (Мирний, IV, 1955, 245); *Недарма в народі кажуть: «Хліб живить тіло, а книга — розум»* (Вітч., 4, 1967, 169).

◇ **Бістрый на розуму** *див.* **бістрый**; **Бідний на розуму** — те саме, що **На розуму небагатий хто** (*див.* **небагатий**); **Братися за розуму** *див.* **братися**; **Взятися (узятися) за розуму** — почати жити, діяти розумно, як слід. [**В и б о р н и й**] *Тас би, Наталко, взятись за розум; ти уже дівка, не дитя. — Кого ж ти дожидаєшся?* (Котл., II, 1953, 20); *Чіпка пішов, Грицьку з Христею завели розмову про його. — Молодий був, дурний, а постаршав, за розум узляся, — одкаже Христа* (Мирний, I, 1949, 355); **Вживати (вжити) з розуму** *див.* **вживати**; **Держати (мати) розуму у (в) голові (голівонці)** — бути розсудливим, розважливим. *Не потурай, дівчинонько, та моїй розмовоньці, держи розум та ум добрий в своїй головоньці* (Сл. Гл.); *Мелашка не маленька, а коли засталася у Києві, то вона мала свій розум у голові для того* (Н.-Лев., II, 1956, 339); **Добиратися до розуму** *див.* **добиратися**; **Добрати (до) розуму** — те саме, що **Добрати діла (ума, толку, глуду і т. ін.)** (*див.* **добирати**). *Він і зараз ніяк до розуму не добере — хто б таки його [дїста] міє [знайти]?* (Головко, II, 1957, 143); **Добрый розуму** *див.* **добрый**; **Добувати (добути, доско́чати і т. ін.) розуму** — те саме, що **Набиратися (набратися) розуму (уму-розуму)** (*див.* **набиратися**). *Хлопчика опекун [опікун] віддав у бурсу розуму добувати* (Мирний, I, 1949, 371); — *Просте дуже діло, небого: така більшовицька політика — вчилися колись багачі, зай ще біди розуму доско́чати!* (Кос., Новела, 1962, 93); **Довідати (довесті) до розуму**: а) (кого) *див.* **довідати**; б) (що) те саме, що **Довідати (довесті) до пуття (до ладу)** (*див.* **довідати**). — *Не скупись, Овраме, — пристас Лушня: — ми тобі його [жито] вимолоtimo, до розуму доведемо* (Мирний, I, 1949, 267); [**До**] **розуму дохддати (дїтї) *див.* дохддати**; [**До**] **розуму подохддати *див.* подохддати**; **Дохддати (дїтї) своїм (власнім) розумом** — самостійно осмислювати, усвідомлювати що-небудь. *Карпо Свербиує.. дивився на все надто серйозно і намагаєся дїйти до всього своїм розумом* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 344); *Любить Іван Іванович до всього власним розумом дїйти, руки свої докласти* (Веч. Київ, 2, XII 1971, 2); **Дурний рзуму** *див.* **дурний**; **Жїти своїм (чужім) розумом** — дотримуватися у житті власних (або чужих) поглядів, переконань і т. ін. — *Ти своїм розумом живеш?.. Але як? — закрича старий і сербито заворушиє бороною* (Тют., Вир, 1964, 76); — *Нїчого не скажу зараз. Бо нічого ще до пуття не знаю. А чужим розумом жити не хочу. Розберуся трохи в цьому саж, тоді й поговоримо* (Головко, II, 1957, 502); **З великого розуму, ірон.** — необдумано, нерозумно; **З дурного розуму** *див.* **дурний**; **З розумом**: а) розумно, як слід (жити, робити і т. ін.). *З хмелем треба з розумом жити* (Номиє, 1864, № 11455); — *З Гайбокої Долини теж з нам чому почитися. Аби тільки з розумом. От перша наука така, братця, — що ждати треба ворога не тільки з-за горба із ступу, а з-за кожного рогу* (Головко, II, 1957, 328); б) (хто) тямущий, розумний. *Новопризначеному голові трояківці були раді: хлопець молодий, з розумом, такий діло поведе* (Тют., Вир, 1964, 25); в) (що) такий, як треба, як належить. — *З розумом фата! — тріумфував Йон і приступивсь ближче до дїчини* (Коцюб., I,

1955, 235); **Зростати розумом** *див.* **зростати**; [**І**] **розуму не стає (не стало, не стає) у кого** — не вистачає (не вистачило, не вистачить) у кого-небудь знань, умінь, здібностей. — *Іди, тебе обрали на кошогого!.. — Та в мене і розуму не стане на таке діло, — відступив трохи Кирдяга* (Довж., I, 1958, 234); **Короткий розуму** *див.* **короткий**; **Кўрчачий розум** — те саме, що **Короткий розуму** (*див.* **короткий**). [**Х а р и т о ш к а**] *Наука говорить: у здоровому тілі — здоровий дух.* [**К у ц ь**] *А я чув інакше: сила воляча, а розум курячий* (Мам., Тв., 1962, 436); **Макїтра розуму** *див.* **макїтра**; **Мати свій розум** — жити, діяти самостійно, дотримуватися своїх поглядів на кого-, що-небудь. *Людей питає, а свій розум май* (Укр. присл., 1963, 322); **Набиратися (набратися) розуму (уму-розуму)** *див.* **набиратися**; **Наводити (навесті) на розуму** *див.* **наводити**; **Навчати добру і розуму** *див.* **добрі**; **На розуму квблий** *див.* **квблий**; **На розуму навертати** *див.* **навертати**; **На розуму небагатий** *див.* **небагатий**; **Наставляти (наставити) на [добрый] розуму** *див.* **наставляти**; **Не з твоїм (моїм і т. ін.) розумом робити що** — у когось недостатньо знань, умінь, здібностей для здійснення чого-небудь. *Не з її розумом, тонким та гнучким, руйнувати було ть башту крїпкої волі... (Мирний, I, 1949, 399); Не повно розуму у кого — те саме, що Несповна розуму* (*див.* **несповна**); **Несповна розуму** *див.* **несповна**; **Питати розуму** *див.* **питати**; **Питатися чужого розуму** — звертатися до кого-небудь за настановою, порадою, як жити, діяти і т. ін. *Щоб часом дарма не блудить, чужого розуму питаєся* (Укр. присл., 1963, 321); **Повертати (повернути) [своїм] розумом** *див.* **повертати**¹; **Прикласти (приложити) розум** — зрозуміти, збагнути. *Кривоніс думав і не міє прикласти розуму, де б дістат її [Ярину] Бремїя в погодї?* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 285); *Столя-столя пан Уласович довгенько і розуму не приложить, що йому теперечки на світі й робити!* (Кв.-Осн., II, 1956, 217); **Природний розум** — закладена від народження здатність людини мислити. [**Б а т у р а**] *Романюк дуже інтересна, а б сказав, колоритна постать. У нього великий природний розум* (Корн., Калин. гай, 1950, 43); **Приходати (прийти) до розуму** *див.* **приходати**; **Розуми поїсти** *див.* **поїдати**; **Розумом високий хто** — хтось дуже розумний. — *Гордий, тишний і розумом високий гетьман! — подумав Петро* (П. Куліш, Вибр., 1969, 166); **Розумом зрілий хто** — хтось має великий життєвий досвід; мудрий; *Перший Лелег серед всіх, нарешті, мовчання порушив, Розумом зрілий і віком* (Зеров, Вибр., 1966, 325); **Розуму випитувати у кого** — дізнаватися про чїсь знання в якійсь галузі. — *А ще як, Василюк, можна взяти добрий взток [меду]?.. — Дядю, а ви не смїтесь з мене? Ви ж, десь-то, все знаєте, а в мене розуму випитуйте?* — *прокидається в дїчинку недоїра* (Стельмах, II, 1962, 79); **Розуму вчїтїся (учїтїся)** — набиратися досвіду, умінь, знань. — *Чоловік на те й родився, щоб весь вік, скільки живе, розуму вчитися* (Тют., Вир, 1964, 214); **Розуму не позичати кому** — хто-небудь дуже розумний, тямущий. — *Він і освічений, і говорить красно, та й розуму йому не позичати* (Добр., Очак. розм., 1965, 406); **Розуму пала́та** *див.* **пала́та**; **Розуму (уму-розуму) вчїти (учїти) кого** — давати кому-небудь настанови, поради, як треба жити, діяти за тих чи інших обставин. *Марта ще молода; ще Марту треба розуму вчить* (Вовчок, VI, 1956, 249); *Хїтря з серця почала Наталю бити — уму-розуму вчити, щоб мовчала,.. не в своє діло не міла* (Григ., Вибр., 1959, 113); **Своїм розумом** — самостійно. — *Зметкуй своїм розумом: робітник тепер — господар життя*

М. Ю. Тарн., *День...*, 1963, 5); Старий (старечий) розум — здатність мислення і пізнання, як у старій людини. *Хоч і молодий ще, а старечий розум має* (Укр., присл., 1963, 320); Темний розум — здатність мислити, характерна для неосвіченої або розумово обмеженої людини. *Тітки пороззяляли роти. Вони полаялись. В них розум був такий темний, як і в сільських бабі* (Н.-Лев., II, 1956, 68).

2. Те саме, що мислення 1. Розум.. в мисленнєм, яке свідомо чи несвідомо керується певними світоглядними принципами, певним баченням світу (Наука., 7, 1971, 40); Активність розуму слід розглядати як органічний, нерозривний зв'язок його з цілеспрямованою діяльністю людини, з працею, з виробничими процесами (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 404); *Більша людина... схилюючи плечем на стіну, метикувала. Її розум, як губка, заповнює кожне слово Курбала і, побиваючи їх із тумба, що знає раніш, уважно, обережно вибирає з хаосу цих всіх речень окремі моменти* (Досв., Вибр., 1959, 280); [Г а в р н л о:] *Щоб витлумачити знак, який узяв я, велике напруження розуму і серця потрібне* (Корн., I, 1955, 230); // *Нормальний стан мислення, психіки людини. А біс йому в обидва вуха Все шепче: «Утїкай!..» І розум в голові покрився чудним туманом...* (Гл., Вибр., 1951, 142); *В його карих очах світився розум, в погляді промайнула тьма* (Н.-Лев., VII, 1966, 263); *Як мандрівник, що зібрався в дорогу, сіла [Тайха] до книжки... Очі сумлінно читали кожне слово, кожний рядок, та розум був далекий від розуміння* (Ю. Янов., II, 1958, 143); // *перев. з означ. Практичне, розсудливе мислення; розсудливість. Хоч він і говорив, що у нього все сім раз одміряно, але як людина тверезого розуму, він припускає, звичайно, можливість всяких ускладнень та несподіванок* (Головко, II, 1957, 567); — *Застойтеся. Вам потрібний холодний розум, на вас відповідалність за долю людей* (Ю. Янов., I, 1954, 200); // *розм. Інстинкт тварини; // розм. Норов, характер поведінки тварини. Наче чутка в'ється [дорога] понад кручі... Кінь гуцульський тут господар поеній. Тут показує увесь свій розум* (Фр., XIII, 1954, 331).

◇ *Брати (взяти, узяти) розумом над ким* — перевершувати кого-небудь у здатності мислити логічно, правильно і т. ін. — *А що ж Сомко? Хоть він і розумом, і славою узяв над усіма, да й йому не дають гетьманувати [гетьманувати] (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); Брати (взяти, узяти) [собі] на розум* — мати на увазі, усвідомлювати, запам'ятовувати. [К о н о н:] *Нам треба до того прислухатись та брати на розум. То люди вчені, котрі про все, що коїться проміж людьми, довідуються і записують у книги* (Крон., III, 1959, 211); *Про таке жіноче вередування слугав наш Пардїм та й узяв собі на розум* (Кв.-Осн., II, 1956, 473); *Втрачати (втратити, губити, загубити, погубити, стратити, тратити, утратити і т. ін.) розум* — позбуватися здатності ясно, чітко, правильно мислити, ставати психічно ненормальним. *Говорили поміж себе люди, що дід зовсім розум втрапив, де ж таки — ходити та й ходити.., як той Марко по печку* (Ю. Янов., II, 1954, 162); *З ним нікто не хотів сідати за стіл, тому що від чарки Пєкревський губив розум* (Казки Буковини., 1968, 41); — *Вона стратила розум, збожеволіла, — загомоніли молодичі* (Н.-Лев., III, 1956, 359); [О р е с т:] *Сам я, може, й не піду на риск,.. але коли мене затопить яка стороння стихійна сила, тоді я трачу розум!* (Л. Укр., II, 1951, 28); *Глузд за розум завернув див. глузд; Заднім розумом жити див. задній; Зайти за розум див. заходити; Замутити розум див. замутити; Затемнювати (затемніти) розум див. затемнювати; Затоплювати (затопляти, затопити) розум у чарці (горіліці) див. затоплю-*

вати 2; *Затуманювати (затуманити) розум див. затуманювати; Зашити розум див. зашивати; Збивати (збити) з розуму див. збивати; Звіхнутий розумом (з розуму) див. звихнутий; Звихнутися розумом (з розуму) див. звихнутися; Звѳдити (звесті) з розуму див. звѳдити; Здробний розум* — те саме, що *Здробний глузд (див. глузд). Вступереч живим фактам, наперекір здоровому розуму ці горе-теоретики твердять про звѳдирання народної творчості* (Рильський, III, 1956, 142); *Май розум!* — *уживається у знач. спонування до мислення. Вгорі над кручею вибухав снаряд, і безсилі осколки гурчуть над головою... — Е, май розум! — гукає Хома, розважаючи всю роту, — куди ти стріляєш? Чого ти хочеш?* (Гончар, III, 1959, 54); *Не вѳшого (твого, його і т. ін.) розуму діло див. діло; [Не] при [своєму (своїм, доброму і т. ін.)] розумі* (— *не*) *в нормальному психічному стані. [М а т у ш к а г у м е н я:] Що то старий чоловік, що то при розумі доброму* (Мирний, V, 1955, 110); *Він тоді був не при своєму розумі* (Барв., Опов., 1902, 282); — *Це дурний Тодосик, — догадався дід. — Від народження не при своєму розумі* (Донч., VI, 1957, 61); *Паморочити розум див. паморочити; Повертати (повернути) (своїм) розумом див. повертати* 2; *Позбутися розуму див. позбуватися* 1; *Позвѳдити з розуму див. позвѳдити; Приходити (прийти) на розум див. приходити; Рішати (рішитися) розуму див. рішатися; Розкидати (розкинути) розумом див. розкидати* 2; *Розум бог (господь, страх і т. ін.) відбирає (одібрав, відпав і т. ін.) кому; Розум десь дівся (одібрав і т. ін.) у кого, кому* — *хто-небудь втратив здатність нормально, логічно мислити. [В д о к і я К о р н і і в н а:] Що це з тобою сьогодні сталося! Та нащо ж ти мене брав, коли в мене і ніс, як у чорногоза, і язик, як колода, і розум десь дівся?* (Н.-Лев., IX, 1967, 222); *Тоді як іншим страх одняв розум, засліпив очі, Підпара не боявся нічого* (Коцюб., II, 1955, 97); *Розум тьмариться (тьмарився, потьмарився, гасне, мутиться, туманіє і т. ін.) кому, у кого; Розум потьмаряло (помутило) що кому, чий* — *хтось втрачає ясність думки, мислення. Сміх так вразив Свирида Віковлевича, що він, захищаючись, став біля воріт, не знаючи, чи не тьмариться йому розум* (Стельмах, II, 1962, 211); *Стис мені серце холод льодовий... розум потьмарився, І від тяжкого жалю я прокинувся* (Л. Укр., IV, 1954, 118); — *Як я здумаю про те [минуле], то в мене розум мутиться, в очах плями замріють...* (Мирний, I, 1949, 363); *Страшні думки вставали в Зіньковій голові... вони несли його, падали, що аж розум йому туманіє* (Гр., II, 1963, 445); *Чи це так вийо помутило твій розум, чи завжди В тебе такий він, що ти без кінця нісенітничі мєлєш?* (Гомер, *Одісея*, перекл. Б. Тена, 1963, 315); *Спадати (спасті) на розум кому* — *те саме, що Приходити (прийти) на розум кому (див. приходити). Я і сам додумався, і з стариками радився, так нікому така думка не спала на розум* (Кв.-Осн., II, 1956, 400); *Спадати (спасті, спасті і т. ін.) з розуму* — *збожеволіти. Ні, наші козакі ще з розуму не спали, Щоб Воака од біди зсвоали!* (Гл., Вибр., 1951, 6); [Р я б п н а:] *Чи ти, старий, одурів, чи з розуму сплило? Та за що дерево путавиш?* (Фр., IX, 1952, 388); *Стратитися розуму; Стертися розумом* — *збожеволіти. Боронь боже, хто з людей почув би Стефана, то подумав би, що стратився розуму* (Чорн., *Пісні...*, 1958, 45); *Прокинувшись від жару та диму і усеюмиши, що його майно горить, Суліман стерявся розумом* (Вільде, III, 1968, 225); *Схѳдити (зійти) з розуму див. схѳдити; Чи ти (він, вона) при [в (не в) своєму (своїм)] розумі (розумові)?; Чи ти (він, вона) співняв розуму (з розумом)?* — *уживається при вираженні здивування, застереження,*

коли хтось діє необачно, необдумано. [М а т у ш к а г у м е н я:] *Свят! Свят! Чи ти при своєму розумові, чоловіче?* (Мирний, V, 1955, 93); [М а л ь в а н о в:] *Та чи ти при розумі. Чого ти приїздила! Тобі ж не можна виходити, та ще в таку жагаливу погоду!* (Коч., II, 1956, 47); *Коли стурбована Христинка стала на порозі, він одразу приророзує її до себе. — Чи ти, Леану, не в своєму розумі? — зашипіла дівчина і вислизнула з його рук* (Стельмах, I, 1962, 536); — *Опак'ятайсь, Карпе! Що ти вигадав: по-панському слотів жити, кров свою одмінити? Чи ти сповна розуму?* (Коцюб., I, 1955, 302); *«Отак, боса, в опорка?» Давид занепокоївся: «Та чи ти, дівчино, в розумом? Біжи, біжи прямо на ніч»* (Головко, II, 1957, 181).

3. розм. Зміст, значення чого-небудь. *Невже не можна краще писати?.. А то—поки того розуму добереш — то й голову затуманиш* (Мирний, V, 1955, 377); // *Доцільність, сенс у чому-небудь. Бесіди багато, а розуму мало* (Номис, 1864, № 13028); *Який тут розум — земля рить Та розкидає пашню без діла?* (Гл., Вибр., 1951, 29).

4. перек. Людина, група людей, що характеризується високими розумовими, інтелектуальними здібностями. *В зеленому ганьському наметі сидить Богдан, похиливши голову.. Хан держить в неволі розум України* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Різноманітність інтелектів, що доповнюють і спрямовують один одного у загальній праці по дослідженню природи та оволодінню її силами, дає нам право говорити про колективний розум як про справжнього творця наукових і технічних цінностей* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 416); *В. І. Ленін створив партію, яка втілила в собі розум, честь і совість епохи* (Ком. Укр., 2, 1970, 9).

РОЗУМАКА, РОЗУМАХА, я, ч. і ж., розм. Розумна людина. *Лаврін.. скінчив церковноприходську школу, був розмака і майстер на всі руки — і косити, і молотити, і навіть сам шив чоботи* (Донч., III, 1956, 86); // *ірон.* Той, хто вважає себе розумнішим за інших. *Та од них, розмака, і вуза затуманил, од лиха. Це ж видко, куди наперта — на різанину. Не слухати таки!* (Головко, II, 1957, 220); — *Розтолкую мені, як ти такий розмака, чого ходиш по цій дорозі тисячу раз і ніколи не збиваєш, а в цю ніч збиваєш?* (Тют., Впр, 1964, 18); *Один ти — розмаха.*

РОЗУМАХА див. розуміа.

РОЗУМЕЦЬ, мця, ч. Зменш.-пестл. до розум 1, 2. *Невеликий розумець [у віпці], — звичайно німичка, — а все-таки такий, як бог йому дав* (Фр., IV, 1950, 25); *А та вже перелякалася. Що й був розумець — височине* (Хотк., I, 1966, 78); // *ірон.* Те саме, що розуміа. *Бач, який найшоє розумець* (Сл. Гр.); *Старий знову чогось не помириєся із синож.. А потім, дивись, і сусідам піде жалітися, що його сякий не такий розумець не має в голові олії* (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 180).

РОЗУМІННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розуміа 1—6 і розумітиса 1—3. *Перед молодим Мічуріним поставало багато глибоких, загальноцих питань щодо явищ природи, розуміння яких давало йому велике задоволення* (Юнін мічур., 1955, 10); *Він пояснював свої думки терпляче, не поспішаючи, ніби було в них щось складне, важливе для розуміння* (Собко, Справа., 1959, 202); *На основі правильного розуміння сутності суспільного прогресу.. зростає творча активність будівників комунізму* (Ком. Укр., 7, 1970, 24); *Поетові [М. Рильському] властиве тонке розуміння природи, він знає і любить її паюці і кольори* (Мал., Думки., 1959, 15); *Дуже важко було приєхати голубів до розуміння різних сигналів* (Донч., I, 1956, 54); *Розуміння, яке «Капітан» швидко знайшов у широким колах німецького робітничого*

класу, є найкраща нагорода за мою працю (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 11); *Сей мій невеличкий побут у його селі дав мені ключ до розуміння його вдачі* (Фр., IV, 1950, 277); *Тактовність і розуміння внутрішнього стану людини — ось за що його можна поважать* (Голов., Тополя., 1965, 195); *Жінки не мають розуміння сурлою, розуміють інакше супокій, як ми, чоловіки* (Коб., III, 1956, 8); *Химочка мовчки йшов за домовиною.. Почуття втрати Логаша та Степана, розуміння того, що кількамісячна робота знесена куркульською за одну ніч,.. згнітила його чорним розпачем* (Епік, Тв., 1958, 305); *Мова є найважливішим засобом людського спілкування, обміну думками, взаємного розуміння* (Літ. газ., 7.IX 1950, 3).

◇ З [глибоким] розумінням [справі] — те саме, що із знанням [справі] (див. знання). *Вона змушувала його цілу ніч вчорами слухати музику.. і після якогось фузи або симфонії, одіграної з розумінням і з експресією, оберталася до нього разом з табуреткою* (Коцюб., I, 1955, 407); *У (в) розумінні: а) (якому) те саме, що У (такому-то) відношенні (див. відношення). — Що ти за людина, Павле! — після паузи змуру сказав Саранчук. — В якому розумінні?* (Головко, II, 1957, 566); б) (чого) маючи на увазі що-небудь. *Слід вказати учням, що латуні погано обробляються різанням (в розумінні чистоти повертні)* (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 44).

2. Погляд, точка зору. *Твір «Піднята ціліна» позначений глибоко партійним розумінням дійсності, цілі покоління радянських людей вчилися по ньому, як треба боротися за торжество комуністичних ідеалів* (Ком. Укр., 9, 1965, 74); *Метафізично-ідеалістичній концепції часу.. драматург [І. Кочерга] протиставляв в своїй п'єсі матеріалістичне розуміння часу як руху вперед, як діяння* (Іст. укр. літ., II, 1956, 529).

3. Знання, досвід у чому-небудь; уявлення про щось. *Справжній талан — він тому й талан, що зміє збагатити й поглибити наше розуміння дійсності* (Про багатство л-рів, 1959, 159); *Проект Програми КПРС озброїв вчених глибоким розумінням того, яку велику роль повинна відіграти наука в створенні матеріально-технічної бази нового суспільства* (Наука., 8, 1960, 14); *Навчаючись з малих літ бабакати, ми разом з тими словами, що доводиться їх запам'ятати, набуваємо і розуміння того, що ті слова визначають* (Мирний, V, 1955, 314).

◇ Не ма́ти найме́ншого розумі́ння — те саме, що Не ма́ти [яко́дного (найме́ншого)] поняття (див. поняття). [Е н в:] *Ви не маєте найменшого розуміння про хороший тон і ввічливість* (Собко, П'єси, 1958, 83); *У розумінні чиму — так, як уявляє хто-небудь. Англіський імперіалізм, маючи за собою таку багату історію, має теж свою глибоку думку щодо расового розподілу людей. В його розумінні біаю людиною може бути тільки — англієць* (Ірчан, II, 1958, 339).

4. різко. Те саме, що розум 1. *Коли паровик скрикнув тим самим криком, яким будив Андрія мало не ціле життя,.. лютьність одняла у нього пам'ять, свідомість і розуміння* (Коцюб., II, 1955, 91); *Розуміння.. зароджується вже в чуттєвому сприйманні людиною навколишньої дійсності* (Рад. психол. наука., 1958, 142).

◇ У (в) вузькому (стрімому, професіональному, тісному, точному і т. ін.) розумінні [цього́ слова] — у конкретному значенні; у спеціальному, специфічному значенні. *Значення терміну «історична пісня» може бути різним. В тісному і точному розумінні це — пісня про певну історичну подію, певну історичну особу* (Рильський, IX, 1962, 223); — *Я хочу сказати, що ми*

військовій в професіональному, так би мовити, розумінні цього слова (Довж., I, 1958, 164); У (в) кращому (всібковому і т. ін.) розумінні [цього] слова — у позитивному трактуванні значення слова. Реаліст в кращому розумінні цього слова, Франко в своїх прозаїчних творах любить спинятися на двох темах (Коцюб., III, 1956, 40); У повному (повній) розумінні [цього] слова [цих] слів) див. повний; У (в) прямому (звичайному, буквальному і т. ін.) розумінні [цього слова] — в особливому значенні (цього слова). Власне, спортом в прямому розумінні він ніколи не захоплювався, але брав участь в самодільному ансамблі пісні й танцю, як танцюрист-соліст (Голов., Тополя., 1965, 101); Напевно чи я був хорошим вихователем у звичайному розумінні цього слова (Довж., I, 1958, 14); Перед нами відкрита всім вітрам світу, як содова арфа, душа поета [А. Малишка]., тут дослідницьки-науковий зір, що проникне за поверхню явищ, але тут також і творча, натхненна праця, труд у буквальному розумінні цього слова (Рад. літ-во, 6, 1963, 9); У (в) ширькому розумінні [цього] слова — у загальному значенні (слова), арозумілому для всіх. Пушкін, Шевченко, Міцкевич — народні поети в широкому й високому розумінні слова (Рильський, III, 1956, 71).

5. Зміст, значення чого-небудь. Закон правильного мислення.. У даному жоркуванні, спорі, дискусії кожне поняття повинно живатися в тому самому розумінні (Логіка, 1953, 79).

РОЗУМІТИ, ю, ієш, недок., перех. 1. також без додатка і з підрядним реченням. Сприймати, осягати розумом (у 1, 2 знач.). Дедалі мені стає тепліше, я розумію окремі слова і вже помічаю заміну дорож (залізницю), будки (Коцюб., II, 1955, 269); — Про цю бабу можна сказати так: коли вона каже — надворі година, то розумій, що йде дощ, — сказала Христина (Н.-Лев., VI, 1966, 9); [П у б л і й (до Йоганни):] Я радий, що рідний край вернух тобі здоров'я. (Ноганна дивиться на нього, не розуміючи) (Л. Укр., III, 1952, 177); Тизий ранок віє солодким диханням спокою, сонце посилало любов у проміння своїх, але.. ніхто її не розуміє (Хотк., I, 1966, 137); Пашула багато чого не розуміє з їхніх розмов. Але децю й схоплював-таки (Головко, II, 1957, 278); // Сприймати інформацію, передану жєстами, знаками і т. ін. Дівчата щось поясняли старій на мизгах, показували на дім, на село, але все надаремне: стара не розуміла (Коцюб., I, 1955, 289); Вони ніколи не розмовляли. Розуміли одим одного з погляду (Ю. Янов., I, 1958, 107); // що. Осягати, схоплювати розумом, усвідомлювати ідею, зміст, значення чого-небудь написаного, прочитаного, сказаного і т. ін. Буєа й так.., що наче дурний або пришепелюватий, — читаєш, та й не розумієш того, що прочитає (Мирний, V, 1955, 401); — Ти б.. прочитає мені трохи Стенсера. Чогось я ніби ліпше розумію, як ти мені читавш, — сказала мати (Н.-Лев., VI, 1966, 21); [Л і к а р:] Я, простіть, вашої новітньої музики не розумію; крик, лемент якийсь, стогін (Л. Укр., II, 1951, 36); Коли про нект ми читали, То хто із нас не розуміє, За що наші там мурдували І жарили за всіх боків! (Рильський, III, 1961, 26); — Ви розуміли мій задум правильно, а з вашим виконанням я не погоджувався (Ю. Янов., II, 1958, 25); Пан знівається, не розуміє натаку (Стельмах, I, 1962, 283); Хома не розуміє слова «бизнес», але й не стає розумівати чєхія, що то за зір (Гончар, III, 1959, 426); // Сприймати, схоплювати зміст висловленого нерідною мовою. — А як я поїду за еранцію — там же всі говорять або по-французьки, або по-німецьки, то я ж би нічого не розуміла там (Л. Укр., III, 1952, 641); Розмовляю весь час французькою, італій-

ською мовою.. і розумію все (Ю. Янов., II, 1958, 87); Бачачи, що подорожні, очевидно, не тутешні і справді нічого не розуміють, селяни граз загворили (Смоляк, I, 1958, 54); // кого. Сприймати, усвідомлювати зміст, значення чого-небудь висловленого, написаного, створеного кимсь. [Р і ч а р д:] Прощайте, я щось вас не розумію. В нас мова йшла про статую.. (Л. Укр., III, 1952, 91); Він не може говорити, бо по обличчя людей.. він бачить, що вони його не розуміють (Тют., Вир, 1964, 199); Бряньський дїставав із своєї планшетки якїсь сљеми і записи в формулах, пояснюючи їх Чернишеві, явно задоволений тим, що Черниш його розуміє (Гончар, III, 1959, 84); // кого. Правильно сприймати людину, поділяючи її світогляд, вчинки, настрої, почуття і т. ін. Маю надію, що мене розуміють усі добрі люди і в Галичині і на Україні (Л. Укр., V, 1956, 126); Підприємора розуміє молодого вєнкомка: в ньому крізь незаговний біль граз радість переможця (Стельмах, II, 1962, 157); Вола не розуміла його, а зїба сам він розуміє себе? (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 52); Пізнавати, розуміти письменника починають з проникнення в секрети його самобутності, оригінальності, неповторності світобачення і світовідчуття (Рад. літ-во, 10, 1969, 66).

Розуміти мову латинську (французьку, італійську, англійську і т. ін.); Розуміти по-французьки (по-вірменськи і т. ін.) — правильно сприймати сказане, написане, уміти говорити мовою (латинською, французькою, італійською, англійською і т. ін.). Королева.. розуміла латинську мову і зміла навіть мою говорити (Н.-Лев., VII, 1966, 34); Я розумію французьку й італійську мову, але коли наш гід почав розповідати по-англійському, я погела очима по всіх присутніх (Ю. Янов., II, 1958, 89); По-вірменськи ми, На жаль, не розуміли, та в серцях Таке тепло живаюче розливалось, Така глибока шана до народу, Що крізь віки пронїс велику мову (Рильський, III, 1961, 160).

◇ З першого слова розуміти див. перший; З півслова розуміти кого — те саме, що З першого слова розуміти (див. перший). — А тамтешня чергова як? Не вже з півслова вас розуміла? (Шовк., Людина., 1962, 198).

2. *перев. із стол. щ. о.* Пройматися свідомістю (у 2 знач.), бути свідомим (у 2 знач.) чого-небудь, ясно, чітко усвідомлювати щось. Евєський дивився на портрет, розуміє, що він дуже вдалий (Тулуб, Людолов, I, 1957, 15); — То дитина плаче, бо нічого не розуміє, а доросла, то повинна собі раду дати (Вовчок, I, 1955, 10); Замислиєся Оленчук. Колишній солдат, він розуміє, що значить взятися провідником, яка відповідальність ляже на людину, що згодиться на це (Гончар, II, 1959, 398); Олена хоче крикнути, але розуміє, що її голос уже не долетить до Христини (Стельмах, I, 1962, 520); Всі, кому випало щастя хоч раз зустрічатися з Ілічею, слухати його промови, розмовляти з ним, всі розуміли, що це видатна людина, великий революціонер (Ком. Укр., 4, 1970, 78); Радянські люди добре розуміють, що чим мугутнішою буде наша соціалістична Батьківщина, тим краще і щасливіше буде їх життя (Рад. Укр., 1.XII 1953, 2).

3. *перех. і з підрядним реченням.* Сприймати не розумом, а інтуїцією, чуттям; відчувати. Тепер, коли линує покришєса вже прозорчастим туманом.. — тепер тільки всією душею розумієш, як чисто тоді все було, як гарно, як чесно (Хотк., I, 1966, 145); Ви не маєте своїх дітей і нікого з близьких не втратили на війні. Бо коли б ви розуміли все це душею, то не піднісали б цього голодного листа (Логв.), Давні рани, 1961, 15); // Сприймати відчуттям, інстинктивно мову, бажання, накази людини (про тварину). Вічарка плавила швидше і, очевидно, добре розуміла накази, що переда-

валися їй (Тют., Вир, 1964, 404); *Дома не має* [Євдоким] із ким ні радитися, ні розмовляти, то найбільше говорив із своїми волами. Він і добирає таку скотину, що вона очима розуміла людське слово (Стельмах, I, 1962, 568); *Як не дивно, але армійські коні тягнули краще, ніж фермерські кроторогі. Може тому, що коні, розуміючи мову білців, наминалися і відпочивали по єдиній команді* (Гончар, III, 1959, 224).

◇ *Серцем розуміти див. серце.*

4. Пізнавати закономірності, проникати в суть якогось явища, процесу. *Його* [Драгоманова] критичні статті «кидали нове світло на нашу минушину, відкривали нові горизонти, вчили розуміти нашу історію і нашу теперішність.» (Коцюб., II, 1956, 31); // *перев. із запереч. частк. в е.* Знаходить пояснення, причину чого-небудь. *Капітан, властиво, не розуміє, що діється з ним?* (Фр., VI, 1951, 419); *Скрізь пусто. Дім стоїть тихий, немаче мертвий. Не розумію* (Коцюб., II, 1955, 268); *Орися погнала теля, озирнувшись, поглядаючи Дорошеві слід. Дорош не розуміє, чого в неї такий кепкуючий погляд, і думає, що вона насміхається з нього як з вершника* (Тют., Вир, 1964, 204); // *Робити припущення, здогадуватися про що-небудь. — Що ж се таке?* А, розумію, се проти мене змова... (Коцюб., II, 1955, 399); *Сев пішов за нею слідом. Він почав дещо розуміти. Але від цього йому стало ще тяжче* (Ю. Янов., II, 1958, 139); // *Осмыслиючи, визнавати, приймати що-небудь. По-новому орем, сім, бо науку розумієм* (Укр. присл., 1955, 369); *Гордіюк розуміє лиш одну форму відносин: низький уклін, підлесливу ухмілку [посмішку] і виконання всіх, найдурніших навіст, велич* (Хотк., II, 1966, 55); — *Наказ не догма. Обставини змінюються, змінюються й рішення, — відповів Щорс. — Я не розумію цих рішень, — сказав інспектор* (Довж., I, 1958, 211).

5. Оцінюючи, визначати, кваліфікувати певним чином що-небудь. *Річард мовчить.. [К а л е б:] Ми розумієм так твоє мовчання, що ти нічим не можеш оправдатись, бо тямши всю гидоту свого вчинку* (Л. Укр., III, 1952, 69); *Веремій менше, аніж думає Варабол, журился за відрабаню землею. Він по-своєму розуміє нову політику* (Стельмах, II, 1962, 283); // *під чим.* Мати на увазі. *У нас на практиці під словом поетів розуміють звичайно творчість віршовану* (Рильський, IX, 1962, 192); — *Нічого. Вона виходила на сонці, — втішав сам себе Йомька, розуміючи під словом «воно» не одразу, а люльку* (Тют., Вир, 1964, 228); *Під кулею він розуміє не шматок свинцю, а смерть, бо не раз Тимофій був поранений* (Стельмах, II, 1962, 204).

6. Мати відомості, знання про кого-, що-небудь. [Кіндрат Антонович:] *От ви, господині [Панове], більш нашого вчилися, то повинні більш і розуміти* (Кроп., II, 1958, 250); *Коралові рухалися городи, Підводні скелі й дикі чортори, І всі омани темної води Він, як дитина матір, розуміє* (Рильський, I, 1956, 59); *Хто з наших письменників так любив і розуміє нашого великого письменника Коцюбинського, як любив і розуміє його великий російський письменник Максим Горький?* (Вишня, День..., 1950, 151); *Він змалку заплывався морем, знав назви багатьох кораблів... розуміє ряд найпростіших однопоршневих сигналів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 26); // *в чому, на чому.* Добре розбиратися в чому-небудь, бути добре обізнаним у чомусь. *Він мусив слухати її музику, багато музики, хоч нічого не розуміє у ній* (Коцюб., I, 1955, 405); — *Не перебивайте мене! Нічого ви в природі не розумієте* (Довж., I, 1958, 415); *Режисер нічого не розуміє на кілях [кораблів], але йому не подобається така непропорційність* (Ю. Янов., II, 1958, 58).

Розуміти [таємну] мову (розмову і т. ін.) чого — уміти пізнавати зміст якогось-небудь явища за його зовнішніми ознаками, проявами, слідами і т. ін. *Все в першу весінню цю ніч мало значіння, було насичене чаріною силою віщування.. Все говорило, все давало знаки, все ворожило — треба лиш було розуміти цю мову* (Хотк., II, 1962, 27); *Довгі роки самотнього життя серед розлогих просторів.. навчили його розуміти таємну розмову [вітру]* (Коцюб., I, 1955, 388); *Розуміти що-небудь (дещо) — розбиратися в чому-небудь, мати певні знання з чогось. Роби вже краще [краще] те, що ємійш, То й бачитиме всяк, Що ти що-небудь розумієш* (Гл., Вибр., 1951, 41); — *Не нашою з тобою розуму діло. Ї від нас вищі, вчені, хай вони розберуть, що до чого. — Ет, не кажи, ми теж дещо розуміємо, — не здавався Кузь* (Тют., Вир, 1964, 302).

◇ *Ні аз ні розуміти див. аз; Ні бельмеса не розуміти див. бельмес; Ні бум-бум не розуміти див. бум; Нічого не розуміти — не тямити зовсім у чому-небудь. — Ти мені зубів не замовляй. Думаєш, що коли я малограмотний, так, значиться, нічого й не розумію* (Тют., Вир, 1964, 29); *Розуміти діло: а) бути досвідченим, обізнаним, розбиратися у чому-небудь. А по мені — вже краще [краще] пий, Та діло розумій* (Гл., Вибр., 1951, 28); б) здогадуватися, про що йде мова. — *А чи стане цієї каші на всіх? — спитала Кайдашина, сердито, що Кайдаш не розуміє діла* (Н.-Лев., II, 1956, 303); *Розуміти толк у чому — те саме, що Знати толк у чому (див. знати); Розуміти ціну кому, чому — те саме, що Знати ціну кому, чому (див. знати). — Він хлопеньч пугающий, ціну собі розуміє...* (Горький, II, 1952, перекл. Ковганюка, 326); *[Та (а)] що [ж] тут розуміти? — про що-небудь звичайне, просте, не варте уваги. [М е л о л а:] Не розумію, Хусо, що жала б я робити з тими гістьми! [Х у с а:] Та що ж тут розуміти? — привітати* (Л. Укр., III, 1952, 150); — *А що ж тут, Якове Дорогтейовичу, розуміти? — підслюються Давид* (Стельмах, I, 1962, 480).

7. *тільки 2 ос., також із сл. с а м, с а м а, у знач. вставн. сл. і вставн. речення, розм.* Уживається для зосередження уваги співрозмовника на чому-небудь. *Я був чистий і свіжий, ти розумієш, я був молодий* (Коцюб., II, 1955, 295); — *Пішить хоч і зараз [ліст до папа]... Тільки без жене.. Мені, розумієте, незручно починати тяжбу з паном* (Стельмах, I, 1962, 391); — *Оце тобі, товаришко Ляля, таке завдання на перший період.. Завдання, сама розумієш, особливе, партійне...* (Гончар, IV, 1960, 33).

◇ *Нічого не розумію — уживається для вираження здивування, збентеження і т. ін. Що за чортовщина?.. Чорний цар.. машина.. Нічого не розумію, хоч забий!* (Коцюб., I, 1955, 257); *Оце (це, се) [ї] я розумію! — уживається як вигук при вираженні схвалення, захоплення. — Молодець! Оце я розумію, оце боєць! Під хлороформом, з-під ножа подає сигнали! — казав хірург* (Довж., I, 1958, 306); — *Слова, фрази.. А от ділом довести відвагу — й то не нерозсудливо відвагу, а таку, щоб давала змогу повсякчасної праці — се я розумію!* (Коцюб., I, 1955, 172); *«Оце й я розумію, що весна!» думав Сагійда задоволено* (Гончар, III, 1959, 316); *Що ви розумієте! — уживається як вигук при запереченні чого-небудь. — Ви думаете, йому нема чого робити..? Революція! Дигати йому ніколи! Як же я з'явлюсь до нього й відбирати му дорогий час? Що ви розумієте!* (Довж., I, 1958, 470).

РОЗУМІТИСЯ, іюся, ієтся, недок. 1. *на чому, у (в) чому.* Бути обізнаним з чим-небудь, вміти розбиратися, мати досвід у чомусь. — *Польські шляхтичі віддають синів та дочок до магнатських палаців, щоб вони до*

всього придіялися і розумілися на всьому (Тудуб, Людоловн, I, 1957, 68); *Говорив він розсудливо, добре розуміючись на військовій тактиці* (Панч, Іду, 1946, 32); *Опанас Трубенко розумієся трохи на машинах* (Довж., I, 1958, 73); *Як же, справді, можна, не оволодівши мовою, творити літературу? Це все одно, якби, не розуміючись у фарбах і колораторизаціях, та взяти б палітру в руки й почати малювати* (Тяч., III, 1957, 101); — *Я піду... — промовив, сподіваючись почути від неї тих слів, що утримали в його. Але й Марта розумієся у коханні не більше, аніж він.* — *Як хочеш, Дмитре* (Стельмах, II, 1962, 336); // *Знати смак у чому-небудь.* [К р у с т а:] *Чи той роз'ятий християнський бог, що нібито ї собі воскрес із мертвих, теж розумієся на винах добре?* (Л. Укр., II, 1951, 405); — *На рибі теж розумієся треба,* — *говорив Панас Юхимович повчально.* — *Карась, до прикладу...* на кухню не годиться (Збан., Між., людя, 1955, 21); // *Матя елементарні початкові відомості з якої-небудь галузі знання.* *Рідненька [мама] жодної букви не зміла написати: не очили її.* *В арифметичні трохи розумієся: їй саж-так підсобляли пальці* (Ковінька, Кутя., 1960, 11); — *Як, нап, той прозивався, що латинськи вірші писав? Я на грамоті розуміюся не дуже, отож і не знаю, Горації, чи як?* (Довж., I, 1958, 219).

◇ *Як баран в аптеці розуміється див. баран; Як вовк на зорях розуміється на чому, в чому, ірон.* — *виявляти повне незнання якої-небудь справи.* *Розуміється, як вовк на зорях* (Укр., присл., 1955, 237).

2. *також над чим, рідко за чим, безос. Мисляться, сприймається, матися на увазі.* *Коли згадаємо, як тісно і самовільно розумілося те, що дозволено і недозволено в літературі,* — *тоді зрозумімо ту бурю гніву, яку викликав Франко серед галицьких читачів своїм новаторством* (Коцюб., III, 1956, 32); *...під самовизначенням націй розуміється державне відокремлення їх від чужо-національних колективів, розуміється утворення... національної держави* (Ленін, 25, 1972, 247); — *А Шовкун тут уже очі виднієся виглядаючи,* — *казав Черниш.* *«Але я виглядав тебе далеко більше за Шовкуна,— розуміюся за чими словами.»* (Гончар, III, 1959, 396).

◇ *Розуміється самб собою що* — *що-небудь не потребує доказів, є очевидним для всіх.* *Коли я і в Одесу не поїду (се само собою тепер розуміється), і тебе на свята не діджусь, то буде кепський інтерес...* (Л. Укр., V, 1956, 214).

3. *рідко.* *Спілкуючись один з одним, правильно сприймати думки, почуття і т. ін. співрозмовника.* — *Ми розуміємося добре, мій сину, і не потребуємо між собою політикувати* (Коб., III, 1956, 30); *На полі гартовані полум'ям зерця, вони розумілися мовою серця* (Уп., Вірші., 1957, 107).

4. *у знач. естан. сл.* *Без сумніву, звичайно, безперечно. Згодом, розуміється, пішли інші інтереси, і за ними відійшла набіж отак дитяча дружба* (Крот., Сяня., 1948, 21); *Переживання Тасі були, розуміється, набагато складнішими* (Дмят., Розалка, 1957, 171).

5. *у знач. ствердж. част., рідко.* *Так, авжеж.* [Х и м к а:] *Буде бабуся утішатися та доглядати онуків... Правда, Іване? [І в а н:] А розуміється...* (Мирний, 1955, 247).

РОЗУМІЮЧЕ, присл., рідко. З розумінням (у 1 знач.). *Денщики розуміюче переглядалися і побажали комедантові успіху* (Тют., Вир, 1964, 457); *В ту неділю на гулячці Карпо тільки-тільки подивився на нього сірими великими очима, розуміюче підморгнув.. і пішов до музик* (Стельмах, II, 1962, 359).

РОЗУМІЮЧИЙ, а, е, рідко. Який розуміється на чому-небудь. * *Образно.* *І була [земля] така прозор-*

лива, розуміюча, по-старечому мудра, так добре зовала Крацова і Бовдуляка в своїх улововинках і річкаках, так загортала їх темнотою... *ю Крацову немов аж полегшало на душі* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 192); // *Який виражає розуміння (у 1 знач.).* *Оля все зрозуміла без слів і асимж своїм розуміючим поглядом провела подругу* (Коп., Сусіди, 1955, 37).

РОЗУМНЕНЬКИЙ, а, е. Пестя. до розумний. *Ріс веселий і кмітливий син у теслі Горчака.* *Ріс на диво розумненький, Знав по голосу пташок* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 118); — *Як же тебе розлобити, таку гарну та розумненьку?* — *навіть здивувався Володя такому прилученню* (Тяч., Арена, 1960, 194).

РОЗУМНИЙ, а, е. 1. Який має ясний розум (у 1, 2 знач.). *Настя.. розкаже, який він звичайний, який собою красивий; а Наум згалять, який то він розумний, неначе письменний* (Кв.-Осн., II, 1956, 54); *Розумну й добру жінку маю, казав я собі, прочитавши лист* (Коцюб., III, 1956, 157); — *Ти чоловік розумний, тебе не дурно вибрали на кошового.* *Розтлумач жeni, для чого ми живемо?* (Довж., I, 1958, 230); // *Тямущий, кмітливий.* *Розумна була [Галочка]: що не відрить, усе переньме [перейме] і кожного, хто у неї спитається, навчить і розкаже* (Кв.-Осн., II, 1956, 312); *Бійцям незвично було бачити неписьменним юнака двадцяти років, розумного, працюючого і безперечно здібного* (Гончар, III, 1959, 343); // *Який має освіту; письменний, грамотний.* [Г р и д ь к о (дивуючись):] *От що воно значить — розумний чоловік, освічений чоловік! Все він знає, все він розбирає, до всього доскіпається* (Мирний, V, 1955, 182); // *Який має великий життєвий досвід, знання.* *Тизом Брус був старий чоловік, розумний на усе те село, де жив* (Кв.-Осн., II, 1956, 122); *Стара була розумна людина, багато років прожила на світі, багато бачила на своєму віку, багато дечого чула про людей* (Н.-Лев., VI, 1966, 406); *Мені казав розумний садівник: «Коли ти пересаджуєш ялинку, Відзнач піничний і піденний бік І так сади: ростиме добре й гілко.»* (Рильський, III, 1961, 177); // *розм. слухняний, розсудливий (про дітей).* — *Попенко буде мене клукати до себе, я не піду за ним, а прямо — у школу.* *Там буду тизо сидіти, учителя буду слухати.* — *Добре, добре, Петрусю.* *Ти в мене розумний хлопчик* (Мирний, I, 1954, 322); — *Розумну дитинку, Химо, масте, — гадрили їй молодіці* (Кач., II, 1956, 21); // *Який виражає розум.* *Ні гарна, ні погана [панна Гризельда], але яка величність в її постаті! Які розумні в неї очі!* (Н.-Лев., VII, 1966, 39); *Де не піду я, всюди твій Розумний, любий погляд сяє* (Л. Укр., IV, 1954, 106); // *Вправний, умілий (про руки, пальці).* *Вийшли люди за ерожай змагаться.* *Веселить розумні руки праця* (Рильський, III, 1961, 69); // *Який швидко сприймає, засвоює що-небудь (про тварину).* *Кирило Тур вийшов із хати і почав згати свистом свого коня з гаю.. Розумна була животина: зараз прибігла, зачувши хазяйський посвист* (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); *Як гостро свистить гострокрила.* *Примхлива, одважна, бездумна, безумна, Розумна, як світ і життя, Ластівка!* (Рильський, II, 1960, 23); // *Який виражає слухняність, вірність людині (про тварину).* *В розчилені двері зайшов кудлатий пес, став на порозі і естанєся розумними очима на господаря* (Панч, В дорозі, 1959, 50); // *перен.* *Який діє розумно, як людина (про машину).* *Космічний корабель — дуже розумна машина.* *І ці розумні машини створили наші радянські люди* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 2); // *у знач. ім. розумний, ного, ч.; розумна, ної, ж.* *Людина з розумом. З розумним поговорю, то розуму наберешся, а з дурним, — то й сій загубиш* (Укр., присл., 1963, 325).

Дуже розумний, ірон. — *дурний, розумово обмеже-*

ний. Він дуже розумний: решето у воді зірки ловить (Укр. присл., 1963, 394); Який розумний!; Як розумна!; Як розумні! у знач. виг.— уживається при вираженні обурення з приводу чого-небудь. — Ви нам дайте половину пасіки, половину овець та свиней, — сказав Карпо. — Ова, який розумний! Забери ще половину котів та собак! — кричала Кайдашица (Н.-Лев., II, 1956, 356); Яка розумна! Хіба це панові нічого більші і писати, як про того чоловіка..? (Вовчок, I, 1955, 30); Гнида аж скипів. — Іч, ви які розумні! А який же дурно крадене та в скриню покладе? Зна ж, що труситимуть! (Головко, II, 1957, 155).

◇ Розумна голова: а) наділена розумом голова. Розумна голова багато волосу не держить (Укр. присл., 1963, 319); б) кмітлива, тямуща людина. Коваль, — той не дуже любив говорити.. І хитне головою на Цигулю — слухайте, моляте, що он розумна голова каже (Головко, II, 1957, 253).

2. Який керується розумом, виконується з розумом (у 2 знач.). Ще з того часу, як він почав ясніше формулювати свої думки, свої бажання, потреба розумної, живої, корисної праці стала для нього безпреміною умовою життя (Коцюб., I, 1955, 222); Зразу ж впадала в око культурна обробка землі і наслідки розумного господарювання (Смоляч, I, 1958, 55); У Радянському Союзі.. ті народи, що за царизму перебували в стані темноти і злидні, будуть пліч-о-пліч з народами-братями нове, розумне, красиве, вільне і заможне життя (Ряльський, IX, 1962, 114); Оплата по праці — одне з корінних питань господарської політики, яке вимагає до себе особливої уваги, розумного економічного підходу (Ком. Укр., 7, 1963, 25); // Провикнутий розумом; змістовний (про книгу, твір). Послав я тобі Іо Кобзарів і дуже, дуже розумну книжечку для Прісі (Шевч., VI, 1957, 209); Поезія М. Рильського, перш за все, розумна, мысль поета присутня в кожному рядку, в кожній картині і явищі (Мал., Думки.., 1959, 12); // Який містять у собі здоровий глузд, слушні думки і т. ін. — Ходім, ходім! Це розумна рада! — зодидась громада, подожчись до Тиховичевої квартири (Коцюб., I, 1955, 202); — Велика людина — Гарібальді, — палко сказав Шевченко.. Адже ж лише він разом з Мадзіні наважився оголосити такі розумні закони й накази, як скасуваня світської влади римського папеза (папи) (Тулуб, В степу.., 1964, 463); Соціалізм запропонував людству єдино розумний принцип відносин між державами в умовах поділу світу на дві системи — принцип мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, висунутий В. І. Леніним (Програма КПРС, 1961, 51); // Практично корисний; доцільний. Під правильним режимом харчування слід розуміти.. розумний розподіл їжі протягом дня, відповідну черговість страв, своєчасне споживання їжі і створення добрих умов для її споживання (Укр. страви, 1957, 12); Розумне використання машин для побутових потреб стає однією з актуальних життєвих проблем (Ком. Укр., 7, 1962, 38); // Мудрий, хитрий. Моторна воля десь ходила, У долі ласки добула, Мене старого звеселила, Розумку загадку дала (Гл., Вибр., 1951, 199); // Який свідчить про освіченість, ученість. А він розумною та поважною розмовою обвороже молодого пана або старого батька з матір'ю та тоді вже і розсаяв, мов горох, свої поцілульки (Мирний, III, 1954, 283); — Ричить [медвідь], мов розеніваний п'яниця, що не може сказати слова розумного (Фр., IV, 1950, 26); // у знач. ім. розумне, ного, с. Те, що відзначається змістовністю, доцільністю. — Що я, — каже [Карпо], — почую там [на вечорниці] розумного, чого навчусь?.. (Коцюб., I, 1955, 297).

Розумна річ — що-небудь сказане, зроблене з розумом (у 2 знач.). Розумну річ присямо й слухать (Укр. присл., 1963, 323); Гості сміялися, а Стась чванявся, неначе він і справді зробив дуже розумну річ (Н.-Лев., II, 1956, 39); Сіяття розумне, добре, вічне див. сіяття.

РОЗУМНИК, а, ч., розм. 1. Розумна, розсудлива, значюча людина. Ти був іще малий котигорошок.. І от тебе розумники спитали..: Чим хочеш бути, хлопчику, в житті? (Рильський, II, 1960, 283); // Тямущий, слухняний хлопчик. — Ти ж гляди мені, Колюшко, будь розумником, не бешкетуй, учись.. (Збан., Курял. о-ви, 1963, 83); Галина Іванівна Божко.. стала працювати в середній групі.— Це вже у мене розумники. Дарма, що як слід говорити не навчилися, а все розуміють (Веч. Київ, 15.III 1969, 4); // Догадлива людина. Він, розумник, ніби розгадав її думки — взяв та і приїхав у село (Ряб., Жайворонки, 1957, 117).

2. ірон. Той, хто вважає себе розумнішим за інших, намагається вдавати з себе розумного. — Працювати треба, а не ляпати язиком. Я таких розумників уже бачив! (Зар., На.. світі, 1967, 138); Каверзний питань їй більше не ставили. Бо чителька швидко зорієнтувалася, аміла дати однокла розумникам (Збан., Курял. о-ви, 1963, 126); [П р о к о п е н к о:] Ваш полєвод думає, що він один розумник на весь район (Мороз, П'єси, 1959, 187); * У порівня. Йди з мого достатку, з мові каж'янци в народ і курні залуци, як ті розумники, що склали тили тобі мізки і які тебе в Сибір на поселення запроторять (Стельмах, I, 1962, 108).

РОЗУМНИЦЯ, і, ж. і рідко ч., розм. 1. Розумна, розсудлива, значюча людина. Бабусенька була розумниця велика, Усе було одно твердить: «Давненько сказано: своя рука владика..» (Гл., Вибр., 1951, 117); [Іван:] Ох, яка ж цікава, до всього їй діло єсть, усе вона хоче знать, розумниця! (Вас., III, 1960, 19); Комбат Петров.. і його комісар шістнадцятилітня розумниця Маруся Базарова загинули в самій гуцаєвській бою (Довж., I, 1958, 208); // Тямуща, слухняна дитина. У одволиці був син, дитина єдина, і звали того сина Іван.. Смілячка такою, такою красеня, такою розумницю, як цей хлопчик удався, пошукати по цілїм широкім і великім світі! (Вовчок, I, 1955, 346); — А що, мамочко, добре ми.. поведились цього вечора? — питала вона у матері, лукаво поглядаючи.— О, ти у мене розумниця! (Л. Укр., III, 1952, 503); — Таки яжу я, мамо.— Стривай, постелю.— А потім укрила легеньким ряденцем, поглядича по голові.— Отак і засни, розумнице моя! (Головко, А. Гармаш, 1971, 455).

2. ірон. Людина, що вважає себе розумнішою за інших, намагається видавати з себе розумну. Яримка сидить над книгою і дивиться у вікно. Бурчить біля печі баба Яєдоха: — Дров би внесла оберемок. Розумниця стала, і нікто їй не потрібний, усе на книжку промінє (Донч., IV, 1957, 135).

РОЗУМНИЧКА, ж, ж. Пестл. до розумника 1.— Хто воно.. там?.. — Донечка.. Така тут красуня!.. Така розумничка!.. (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 6).

РОЗУМНИЧОК, чка, ч. Пестл. до розумник 1. [Д о р н а (з загвотом голубить його):] Ах ти, розумничок мій! Лебедюку мій білесенький! (Мам., Тв., 1962, 87).

РОЗУМНИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. розумний. Розумність антропоїди вони [буржуазні вчені] вбачали в тому, що діяльність і поведінка цих мавп відповідають умовам їхнього пристосування до навколишнього середовища (Наука.., 5, 1958, 35); — Ти повинен знати, що я вірю в твою розумність і не боюся за тебе (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторя-

на, I, 1952, 85); Він не бачив ніякої розумності у всьому тому, що робилося на світі (Гр., II, 1963, 89); — Чи хочеш ж вона поділяти з ним таке життя? Чи зрозуміє потребу і розумність такого життя? (Фр., III, 1950, 404).

РОЗУМНІТИ, ію, іеш і **РОЗУМНІШАТИ**, аю, аеш, недок., рідко. Ставати розумним. А любії диточки Стануть розумніти (Гл., Вибр., 1957, 332); З часом, підрастаючи, розумнішала дівчина (Головко, II, 1957, 512).

РОЗУМНІШАТИ *див.* розумніти.

РОЗУМНО. 1. Присл. до розумний. — Писали люди вірші, та так розумно написали, що усяк їх повищував (Кв.-Осн., II, 1956, 248); Великі сиві очі з-під доведи чорних вій дивилися пильно і розумно (Кочуб., I, 1955, 14); Ми в дружній живею сім'ї і Розумно і багато (Рильський, III, 1961, 37); Лісорозсадник виляється великим і дуже розумно спланованим господарством (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 106); Треба наполегливо вчити людей, особливо молодь, розумно витратити свій вільний час (Ком. Укр., 4, 1967, 63).

2. у знач. присудк. сл. Правильно, добре. Що, улюбляють? Ну, так не можна, бо це не розумно і не критично (Кочуб., II, 1955, 438); І хоч розумно було б не повертати, а їхати далі, додому, .. Андрій, проте, натягнув правий повід і, не спускаючи очей з людської валки, завернув звідчолого за нею (Д. Бедзін, Студ. Воли, 1959, 52).

РОЗУМОВИЙ, а, е. 1. Стос. до діяльності розуму, пов'язаний з нею (у 1, 2 знач.). Деякі мої товариші й товаришки, замість того, щоб оглянутися навколо себе на живі справи, на живу роботу, звертають свою розумову силу на рішення філософських питань (Л. Укр., V, 1956, 62); *Словники.. е не тільки зведенням в одно місце мовних багатств, а разом з тим і свідченням розумового, духовного багатства (Рильський, IX, 1962, 124); Написане зникає з мові свідомості завдяки певного роду розумовій економії (Бллан, II, 1958, 190); Що ж до розумових здібностей, всі люди однакові. Серед представників усіх рас є талановиті вчені, полководці, артисти і т. п. (Фіз. геогр., 5, 1956, 153); // Який керується розумом. — Пише [приятель] про літературні новинки. В йому, бач, це й досі не проголола гарячка розумового та громадянського руху. — сказав Ломичський (Н.-Лев., VI, 1966, 91); Розумове життя; // Пов'язаний із проявами, діяльністю розуму як функції людського мозку. Він просив надіслати йому книжок і малесеньку скриньку фарб.. Скаржився на розумовий голод і іронічно описував свої пригоди (Тулуб, В степу..., 1964, 181).*

Люди розумової праці — інтелігенція. Люди розумової праці винайшли трактор. Ти на ньому ореш, радієш, що тобі полегшело працю, одначе забуваєш подякувати вченим, що винайшли цю машину (Тют., Вир, 1964, 42); Розумова праця — *див.* праця; Розумове виховання — формування основ світогляду, знань, навичок і т. ін.; Розумовий апарат; Розумова машина — орган мислення у людини; мозок. Знайти для неї [людини] штучну поживу надзвичайно важко: треба врахувати все — і кровообіг, .. і вібрації розумового апарату (Смолч, I, 1958, 72); *Олейові думки плутаються в хаосі палких бажань, і він заплющує очі, щоб заглибитися в аналіз і розв'язання цих вимушених міркувань, але завіса етому спадає на його розумову машину (Досв., Вибр., 1959, 213); Розумовий розвиток (рівень) ког — чий-небудь інтелект. Їх розумовий розвиток був трохи слабкий задля того, щоб вони могли зацікавитися і науковими розвідками та книжками (Н.-Лев., IV, 1956, 75); Як же на гірких глиблях, у шахах темені можуть*

виростати такі якраві і міцні індивідууми?.. Чи це просто винайшов селище, де і життєвий і розумовий рівень мужиків відійшов від прийнятого середнього рівня? (Стецьмах, I, 1962, 371).

2. Який проходить у думках, в уяві; уявний. Життя його роздвоїлося, розкололося надвоє: з одного боку — нелюбю служба, що годувала його хлібом.; з другого — книжки, розмова розмова з молодим товариством піднімала його взору (Мирний, III, 1954, 186).

3. Абстрактний, чисто теоретичний. — Люблю усе величне, грандіозне в усьому; люблю читати за славі великі історичні події, .. за високі розумові питання (Н.-Лев., V, 1966, 132); Щоб праця не була мертвою, не треба залізати у високі високости, а брати те, що сам народ подає у своїх переказах, .. як міркує не про щоденні клопоти, а про розумові речі та потреби свого духу (Мирний, V, 1955, 406).

РОЗУМОВО. Присл. до розумовий 1. Вона була дівчиною на свій вік розумово незвичайно розвинена, повна імпульсів і жаждоби до науки й діла (Коб., III, 1956, 129); Ряд праць спеціально присвячений особливостям початкової діяльності розумово відсталих, глухонімих дітей (Рад. психол. наука., 1958, 416).

РОЗУМОК, мкіб, ч., *зневажл.* Те саме, що рбзум 1, 2. Відний Якимів розумок надаремно силкувався знайти хоч будь-які [будь-які] зрозумілі мислі та образи в тих мертвих словах [псалмів] (Н.-Лев., I, 1956, 174).

РОЗУМОЧОК, чка, ч., *зневажл.* Те саме, що рбзум 1, 2. Потеряла [загубила] я віночок Черев дурний розумочок Під явором зелененьким З козаченьком молоденьким (Укр. пісні, 1, 1964, 483); А червона калиночка крізь ліс подаєлася; дурний же мій розумочку, що повкапилася (У. Кравч., Вибр., 1958, 122).

РОЗУМУВАННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. розумувати. Там, де Нецуй-Левицький переходить більш конкретно до розумувань політичного і літературно-теоретичного характеру, він часом не далеко відходить від «правдяньської» естетики (Укр. літ. критика... 1959, 153); Комуністичному суспільству не потрібні «знання ради знань», марне розумування, зід думок вголосту (Ком. Укр., 6, 1961, 57); // Результат роздумів, погляди, переконання. — Не розумію і не збираю розуміти цих псевдопсихологічних антинаукових розумувань (Собко, Срібний корабель, 1961, 164); Всупереч своїм дотепно-болючим розумуванням, Плужник все ж був до кінця відданий поезії і прекрасно знав її силу (Не ілюстрація..., 1967, 296).

РОЗУМУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, *розм.* 1. Думаючи, робити певні висновки; міркувати, розмірковувати. Рішники стояли мовчки і розумували. Зразу діло вдалось їм справді немов і хороше, і всі готові були відразу приступити до нього (Фр., V, 1951, 378); — Майбуття молодіа мати задалегід повинна дбати про здоров'я майбутнього, вже комуністичного покоління! — з серйозною міною розумувала Ніна (Коз., Листи..., 1967, 231).

2. ірон. Удаватися в зайві, непотрібні міркування; мурувати. — Там щось Давид розумує дуже, а з ним Тигін і Яким-гармонік, — удосвіта з буряків повернувся (Головко, II, 1957, 52).

РОЗУТЮЖИТИ *див.* розутіжувати.

РОЗУТЮЖИТИСЯ *див.* розутіжуватися.

РОЗУТЮЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗУТЮЖИТИ**, жу, живш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що розпрасобувати.

РОЗУТЮЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗУТЮЖИТИСЯ**, иться, *док.*, *рідко.* 1. Те саме, що розпрасобуватися.

2. тільки *недок.* Пас. до розутіжувати.

РОЗУЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розучити; // розучено, *безос. присудк. сл.* В Берлін виїхав на гастролях колектив Державного українського народного хору.. До гастролей розучено ряд німецьких пісень (Літ. Укр., 27.IV 1965, 1).

РОЗУЧИТИ *див.* розучувати.

РОЗУЧИТИСЯ *див.* розучуватися.

РОЗУЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до розучувати. *Нестор і Микоша гарячково готувалися до вирішального дня, коли стануть перед класом і прочитають по уривку з розучуваної ролі* (Полт., Повість., 1960, 213).

РОЗУЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розучувати.

Останнім часом знайомити дітей з музикою почали в перших класах загальноосвітньої школи. Поряд з розучуванням пісень вони слухають музику в магнітофонному залузі [записі], пояснення викладача (Мист., 1, 1964, 22); *Першу-ліпшу хвилину використовувала [Люба] на розучування наймо�днішого романсу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

РОЗУЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗУЧИТИ**, учу, учип, *док.*, *перех.* Виучувати, засвоювати що-небудь з метою відтворення, виконання. — *Курсанти розучували нові танці, щоб виступити на черговій вечірці* (Скл., М. Шорс, 1938, 36); *В сільському клубі щовечора молодь розучувала нові пісні* (Цюпа, Наустріч., 1958, 163); *Зал зажер від здивування: вистава йшла англійською мовою. Суворовці останнього класу зробили самі переклад і самі розучили ролі* (Багмут, Щасл. день., 1951, 108).

РОЗУЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗУЧИТИСЯ**, учуся, учипся, *док.* 1. Втрачати набуті навички, уміння що-небудь робити. — *Хто ж це, діду, нимьки розучується жати?* — *Та хоча б і я, — ажурися старий.* — *Уже серп став мені заважким, випадас з руки* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 72); — *Мої маршали розучилися коцурати: я їм багато дав, а вони цього не цінують* (Коцур, Зол. грамота, 1960, 131); — *А ти що ж? Не хочеш за цін братися? Розучися за ці роки?* — *напустися старий [на сина]* (Коцюра, Нові береги, 1959, 232).

2. *тільки недок.* Пас. до розучувати. — *Не здивуйте, якщо мої доводи на сей раз не будуть дуже дотепні, бо варварські гуки фортепіано і гостре сопрано, що доноситься з гостинної (розучується Ваш Дуєт!), мішають мені думки і псуєть настрої* (Л. Укр., III, 1952, 583).

РОЗФАНТАЗУВАТИСЯ, уюся, уешся, *док.*, *розм.* Почати надмірно фантазувати; захопитися фантазуванням. *Терлецький розфантазувався й почав пригадувати давні вірші і складати свої, але дуже недоладні* (Н.-Лев., III, 1956, 46).

РОЗФАРБОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розфарбувати. *Дядя Льоня виніс і дав Галі гарненький будиночок, зроблений з дерева, але розфарбований так, наче стіни у нього цегляні* (Колп., Вибр., 1953, 544); *Над машиною, розфарбованою в червоне і жовте, висів великий рекламний плакат* (Хор., Місто., 1962, 86); * *Образно. Розфарбований барвами осені, сад був теж заповнений червоноюватю задухю* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, II, 1952, 42).

РОЗФАРБОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розфарбувати. *В розфарбуванні багатьох глинянських килимів застосовується багато різноманітних фарб* (Матеріали з етногр., 1956, 31).

РОЗФАРБОВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗФАРБУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* Покривати, розмальовувати різними фарбами або однією фарбою. *Коли прийшла мама, вони мирно та любенько сиділи за столом,*

гість допомагає Василькові кольоровими олівцями розфарбовувати малюнок (Дор., Не повторю., 1968, 210); *Він позвав на колінах і пензлем розфарбовував на різні кольори аркуш пераменту* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 248); *Здавалося, із [людей у сірому одязі] за одним трафаретом вирізали з паперу і розфарбували сірою і чорною фарбами* (Ів., Вел. очі, 1956, 22).

РОЗФАРБОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗФАРБУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Роздвічуватися фарбами, ставати різноколірними.

2. *тільки недок.* Пас. до розфарбувати.

РОЗФАРБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розфарбувати.

РОЗФАРБУВАТИ *див.* розфарбувати.

РОЗФАРБУВАТИСЯ *див.* розфарбуватися.

РОЗФАСОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розфасувати. *Маринади, розфасовані в банки, герметично закупорюються і пастеризуються* (Укр. страви, 1957, 416); *Продаж за часно розфасованих.. товарів прискорює їх відпуск, підвищує культуру торгівлі* (Рад. Укр., 20.XII 1956, 1); *Трамваї забили перекунки, якісь дядьки з прижиських сіл.. з високими мішками, набитими печеним хлібом і розфасованою в кульках мукою* (Кучер, Прошай., 1957, 248); // у знач. *прикм.* *Значної економії витрат обороту можна досягти, якщо продавати товари в розфасованому вигляді* (Ком. Укр., 11, 1964, 24); *Брикети виготовляють на лузі: прес-підбирач підбирає ваали і навантажує у транспорт за годину близько півтори тонни розфасованого сіна* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 47).

РОЗФАСОВКА, и, ж. Дія за знач. розфасувати, розфасовувати. *Висушені і порізані листки суміці раніше (особливо в Польщі) підсипали в чай при його розфасовці* (Лікар. рослини., 1958, 52); *Після червоної технологічної обробки [м'яте] масло надходить в цех розфасовки* (Рад. Укр., 22.IX 1962, 3); *Розфасовку лікувальних речовин виконують машини* (Роб. газ., 27.XI 1964, 1).

РОЗФАСОВНИК, а, ч. Те саме, що розфасовувач.

РОЗФАСОВНИЦЯ, і, ж. Жін. до розфасовник.

РОЗФАСОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розфасувати. *Працюють [на Україні] більше 350 поточних ліній для виготовлення хліба, хлібобулочних, здобних, сугарних і кондитерських виробів, а також для миття пляшок, розливу.. пива, вина, безалкогольних напоїв, розфасовування цукру — рафінаду і піску* (Наука., 7, 1956, 10); *Для варіння та розфасовування 1 тонни цукру потрібно, крім палива, більш як 25 кот-год електроенергії* (Рад. Укр., 20.I 1954, 3).

РОЗФАСОВУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗФАСУВАТИ**, ую, уеш, *док.*, *перех.* Упаковувати що-небудь у певній кількості, вазі і т. ін. *Готову ікру [овочеву] розфасовують у жерстяні або скляні банки, герметично закупорюють і стерилізують* (Укр. страви, 1957, 64); *Ось і школа. Ось і маєс. Валя пробує алмаз, Розкладає свіжі рами, — Це ж йому не перший раз. От він все приготував, Світле скло розфасував* (Воронько, Три покоління, 1950, 76).

РОЗФАСОВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до розфасовувати.

РОЗФАСОВУВАЧ, а, ч. Робітник, який займається розфасовуванням.

РОЗФАСОВУВАЧКА, и, ж. Жін. до розфасовувач.

РОЗФАСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розфасувати.

Навіть при наявності загальнофермських кормоцехів передбачено приміщення, в якому провадиться розфасування приготівених у кормоцеху кормів (Колг. Укр., 1, 1958, 31).

РОЗФАСУВАТИ *див.* розфасовувати.

РОЗФІЛОСОФСТВУВАТИСЯ, уюся, уешся, *док.*, *розм.* Захопитися філософствуванням. *Він присів біля*

вогню, запалив цигарку і, мов забувши, чого приїхав, на хвилинку розфілософствувався (Баш, На., дорозі, 1967, 47).

РОЗФОРМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розформувати. Побрались вони в лютому двадцять другого — перед тиж., як госпіталь був розформований (Шовк., Людина., 1962, 56); // у знач. прикм. Керівський.. відбув по фронті розшукувати замість розформованих частин більш надійні, що не відмовилися б піти в наступ (Панч, I, 1956, 104); // розформовано, безос. присудк. сл. У санітарному управлінні фронті я довідався, що медсанбат, який мене цікавить, тиждень тому розформовано (Дмит., Наречена, 1959, 121).

РОЗФОРМОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розформувати.

РОЗФОРМОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗФОРМУВАТИ**, ую, уеш, док., *перех.* Припиняти існування чого-небудь як цілого, як організованої одиниці. Найшли жандарми, знайшли в солдатів листівки, вилучили привідиці. Батальйон розформували, а його заклали (Мушк., Серце., 1962, 311).

РОЗФОРМОВУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗФОРМУВАТИСЯ**, ується, док. 1. Припиняти своє існування як цілого, як організованої одиниці. — Полк, який втратив прапор, — розформовується! Не існуватиме більше! (Гончар, IV, 1960, 58).

2. тільки недок. Пас. до розформувати.

РОЗФОРМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розформувати. Розформовання полку.

РОЗФОРМУВАТИ *див.* розформувати.

РОЗФОРМУВАТИСЯ *див.* розформуватися.

РОЗФУКУВАТИ, ую, уеш, недок., *перех.*, *діал.* Роздмухувати. У міха зразу який короткий дух, він ще не набрався повітря, не вложився до праці; він розфугує вугля, а огню не скріпає (Фр., IV, 1950, 187).

РОЗХАЗЯЙНУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., *рідко*. 1. Обзаявлятися господарством; розхазятити. Він довгенько був волосним старшиною., купив попередку тридцять десятих землі, а потім розхазяйнувався і прикупив ще сто двадцять десятих (Н.-Лев., IV, 1956, 55); [І в а н:] Багато ви за цілий рік розхазяйнувалися на чотирьох десятиках?.. (Кроп., IV, 1959, 44); — От ви, чую, кажете, що Яким за якийсь там рік розхазяйнувався (Юхвід, Оля, 1959, 303).

2. Захопитися хазяйнуванням, забувши про все інше. — Оце як я розхазяйнувалася. Вибачайте, що застали в хаті такий гармидер, — сказала Караласва (Н.-Лев., VI, 1966, 52).

РОЗХАЗЯЙОВАТИСЯ, ююся, юєшся, док., *розм.* Почати господарювати, займатися хазяйством. * Образно. А рій якось пролітав Та туди й забрався, Ханіс меду, щільники, Розхазяювався (Рудан., Тв., 1959, 153).

РОЗХАПАТИ *див.* розхипувати.

РОЗХАПУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗХАПАТИ**, аю, аєш, док., *перех.*, *розм.* Жадібно, квапливо хапати, розбирати все по одному або частинами. Зук сурми буди [курсанти].. Споплювалися, на зоду затягали пояси і ще зі ском у очач бігли написліні до пірамід, розхипували зброю (Гончар, Людина., 1960, 81); Дівчата — за одержу, та й розхипали свитки та керсетки (Н.-Лев., III, 1956, 322); Голодне товариство життя випило воду і розхипало сугарі, аж торбинку пошарпали на шматки (Стор., I, 1957, 391); *Образно. Студенти швидко розхипали найбільші лігосни, але жоден не згодився ізати в Байраки (Чаб., Стоїть явір., 1959, 115); // Швидко розхипувувати. Гаєви товар розхипували люди, як малину (Фр., III, 1950, 54).

РОЗХВАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розхвалити; // у знач. прикм. [А в т е й:] Дивись, Герісо,

сей вінець єдиний здобув я за життя, та він дорожчий від всіх твоїх розхвалених триумфів (Л. Укр., III, 1952, 443).

РОЗХВАЛЯТИ *див.* розхвалювати.

РОЗХВАЛЯТИСЯ *див.* розхвалюватися.

РОЗХВАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розхвалювати.

РОЗХВАЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **РОЗХВАЛИТИ**, хвалю, хвалиш, док., *перех.* Дуже, надмірно хвалити кого-, що-небудь. Льонька Устюжанин.. так розхвалював Мишка, що тому стало ніяково (Збан., Тасмича., 1971, 267); Він дуже добре і розумно розказував свій білет, і митрополит розхвалив і академію, і професорів, і студентів (Н.-Лев., I, 1956, 366).

РОЗХВАЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **РОЗХВАЛИТИСЯ**, хвалюся, хвалишся, док. 1. *розм.* Починати надміру хвалитися. А додому йди, — не розхвалюйся (Сл. Гр.); Цар говорить: — Князю Змію! Що накажеш — все зумію! — Розхвалився, розхвалився, Трохи з лави не звалився (Перв., Казки., 1958, 39).

2. тільки недок. Пас. до розхвалювати.

РОЗХВАСТАТИСЯ, аюся, аєшся, док., *розм.* Почати дуже хвастатися. Можна подумати, що я пера з рук не випускаю, так я розхвастався! (Л. Укр., V, 1956, 86); — Я б сонце засліпив, — розхвастався Лізтар, — Якби мене тось підійняв до жар (Сям., Земле тяжина, 1964, 106); Віоріка не знала, що таке метро, але ажовчала — і так розхвастався Ніколає, а то буде важати її зовсім дуренькою (Чаб., Балкан. весна, 1960, 44).

РОЗХВАТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мнн. ч. до розхватати. В одну мить після виходу в світ за свою силу діючу буквально був [«Кобзар» Шевченка] розхватаний, мільйонами рук притулений до серця (Тяч., III, 1957, 126).

РОЗХВАТАТИ, аю, аєш, док., *перех.*, *розм.* Те саме, що розхпатати. Усе рознесли, розхвтавали на обіді (Номис, 1864, № 13615); Як тільки вийшла [книга «Кобзар»], то наші земляки зразу її розхвтавали, і тепер ті книжки ні за які гроші не добудеш (Мирний, IV, 1955, 339); За два-три дні квітки розхвтавали всі до одного (Вас., I, 1959, 345); Готового, зручного для села одягу та взуття в них було мало, так і той розхвтавали ще зранку (Кучер, Трудна любов, 1960, 154).

РОЗХВИЛЮВАТИ, юю, юєш, док., *перех.* Викликати у кого-небудь сильне хвилювання, великий неспокій. Не втрималась вона і розхвилювала Лукію, розповіла їй усе про матір (Донч., III, 1956, 91); Шевченка зворушила й розхвилювала така тепла зустріч і те, що вперше після нестерпно важкої подорожі і овидного казету він нарешті знов опинився в затишній кімнаті, серед земляків (Тудуб, В степу., 1964, 43); [Ц в і р к у н (до Лест):] Тут у нас, у Ніжині, об'явився граф — молодий, вродливий, що розхвилював усіх ніжинських панямок (Коч., I, 1956, 82).

РОЗХВИЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, док. 1. Відчуття сильне хвилювання, великий неспокій. Хоч як умі дядя Михайло призоувати свої переживання, але тут таки не витримає — розхвилювався (Сміл., Сашко, 1957, 174); Уляна розхвилювалася, і її веселі, підведені згору уста зобиджено затремтіли (Стельмах, II, 1962, 102).

2. Стати бурхливим, розбурхатися (про річку, море і т. ін.).

РОЗХВИЛЮВАННЯ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розхвилювати і розхвилюватися. Співали [пташки].. весні, співали розхвилювані до сліз Вутаньці (Гончар, II, 1959, 196); З берегів Дойрана, дуже в той день розхвилюваного, бачили ми гори і навіть селища Греції (Рильський, Веч. розмови, 1964, 144).

2. у знач. прикм. Який розхвилювався, став неспокійним. Замбір покинув розхвилювану громаду, не виаснивши собі заразд очікуваного лиха (Коцюб., I, 1955, 195); Жінки оточили жіцнн коло розхвилювану Оленку й одна поперед одноі щибетали їй слова здивування, поваги й ласки (Кир., Вибр., 1960, 257).

3. у знач. прикм. Який став бурхливим, розбурханим (про річку, море і т. ін.). Друго один — по один бік, Другий друге — по другий бік, А між ними скаженіе Розхвилюваний потік (Бичко, Сійся., 1959, 111); *Образно. Вітри шуміли, шепотіли у розхвилюваних житах (Гонч., Вибр., 1959, 23).

РОЗХВОРІТНЯ *див.* розхворюватися.

РОЗХВОРЮВАТИСЯ, ююся, юєся, недок., **РОЗХВОРІТИСЯ**, іюся, ієся, док., розм. Почивати хворіти, ставати хворим. Остан змєжєся і зовсім розхворівся; його палила гарячка (Коцюб., I, 1955, 360); За цил кілька днів жарного очікування в брудному закутку товарної станції жінка ще дужче розхворілась (Стельмах, I, 1962, 162).

РОЗХИЛ, у, ч. Кут, що утворюється розсунутими кінцями чого-небудь (циркуля, ножиць і т. ін.). Якщо дамо циркулевій довільний розги і, поставивши одну його ніжку вістря в яку-небудь точку О площини., обертатимемо циркуль навколо цієї точки, то друга його ніжка з олівцем або пером, що дотикається до площини, опише на площині неперервну лінію (Геом., I, 1956, 6).

РОЗХИЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розхилити.

2. у знач. прикм. Який розхилився, розчинився. З коридора через розхилені двері виглянула Ориська (Вільде, Б'є восьма, 1945, 3).

3. у знач. прикм. Розкритий, розтулений. Білі зуби бліщали крізь розхилені уста (Коцюб., I, 1955, 376).

4. у знач. прикм. Який розкинувся, простягся широко в сторону. Промінь сонця порснув між розхиленими гілочками і впав на яблуко (Сенч., Опов., 1959, 30).

РОЗХИЛИТИ *див.* розхилити.

РОЗХИЛИТИСЯ *див.* розхилитися.

РОЗХИЛЯТИ, ію, ієш, недок., **РОЗХИЛИТИ**, хилю, хилиш, док., *перех.* 1. Відводити в різні боки, відхилити набік, роз'єднувати що-небудь зімкнуте, з'єднане, дотичне. Хлопці почали розхилити бур'ян і вшукувати гніздо (Мирний, I, 1954, 246); Старенький човен стояв поблизу, розхиливши молоденькі очерета й ситняги (Ле, Опов., 1950, 191); // Розставляти, розводити в сторону (руки, ноги, крила). Лукаш, розхилившись, широко розхилє їй руки і хоче її поцілувати (Л. Укр., III, 1952, 236); *Образно. Старий ганок розхилє свої стовпи вгору, наче розстаєє од старості ноги, щоб міцніше встояти (Н.-Лєв., I, 1956, 167).

2. Розкривати, розчиняти (що-небудь закрите, зачпнене).— Дивітєся, — каже [Олекса], — тату, які нагороди в Семенка. Розхилє у нього на грудях галата, а там чотири жєбали й орден (Мур., Бук. повість, 1959, 258); // Розкривати, розтуляти (очі, уста і т. ін.). Довнка розхилє великі очі (Стеф., Вибр., 1949, 231); // Розпускати, розгортати (що-небудь згорнуте, ступлене). Стуляють [декі квіти] свої чашки вєдєнь, щоб сонце не висало з них пазоціє, і розхилють їх аж вечором (Фр., IV, 1950, 354).

3. *спец.* Розсовувати, розставляти на певну відстань кінці чого-небудь (циркуля, ножиць і т. ін.). Розхилити циркуль.

4. Розпрямляти, розгнати що-небудь зігнуте, нахилєне. Розхилити спину.

5. Розкидати, простягати широко в сторону. Дуб розхилє своє гілля.

6. Примувувати сильно колихатися, хитатися; розгойдувати. Вітер жито розхилє (Сл. Гр.).

РОЗХИЛЯТИСЯ, іюся, ієся, недок., **РОЗХИЛИТИСЯ**, хилюся, хилишєся, док. 1. Відходить в різні боки, відхилитися набік, роз'єднуватися (про що-небудь зімкнуте, з'єднане, дотичне). На мить зелєня розхилєтєся, і перед очима Петруні стоїть Кошовий (Вас., II, 1959, 68); Сонце просвітлює воду, і їх [водорості] видно виразно, до кожного стебелєця, наче в акваріумі, а там, де Тоня бредє, вони самі розхилєтєся перед нею, наче дають їй дорогу (Гончар, Тронка, 1963, 224); *Образно. Туди і сюди розхилиючись, чоботи журно дивились — на жовті онучі, на груддя, брилки землі, що зашерхли за ніч, од підшоєи одлипли (Тич., I, 1957, 246).

2. Розкриватися, розчинятися (про що-небудь закрите, зачпнене); // Розкриватися, розтулятися (про очі, уста, губи). Лице обляла блідість, тонкі губи розхилилися і тремтіли нервово (Фр., VII, 1951, 116).

3. Розпрямлятися, розгнати. Олеся вирвала квітку й, не розхилєючись, нязала її (Н.-Лєв., III, 1956, 52); Та йшла Галя, не оглядалєся. Жала пшєничєнку, не розхилєлася (Укр.. пієні, II, 1965, 125); Описєя Степанівна витягла голову з скрині й розхилєлася на весь зріст (Н.-Лєв., III, 1956, 165).

4. Розкидатися, простягатися широко в сторону. Ти-хо шєлєстєли зелєні вєршєчки ліс, розхилєючись (Н.-Лєв., I, 1956, 54); Розхилєтєся, калинові віти! (Сл. Гр.).

5. тільки недок. Пас. до розхиляти 1—4, 6.

РОЗХИЛЬЧАСТИЙ, а, е. Який розхилєтєся (у 4 знач.); розлогий.

РОЗХИТАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розхитати. — Вітаю вас, вітаю, панове! — закритєся старий Фрідман по хаті, підставляючи одним єдиним стілець, на якого не єсякий зваживєся б сєсти, — такий він був старий і розхитаний (Кол., Терєн., 1959, 130); — В нас є ще такі співачи, як ось Загоруйка, йому ніякі ноти не закон, дисципліна голоєу розхитана зовсім... (Гончар, I, 1954, 446).

2. у знач. прикм. Який неміцно тримаєтєся, хитаєтєся; нестійкий, хиткий. Рипнули старі, розхитані двері, й до хати увійшла Уляна Григорівна (Добр., Очак. розмир, 1965, 99); За кілька хвилин соадати, грижаючи, втягнули до залу кілька розхитаних, обляманних парт (Гончар, IV, 1959, 183); У коридорі стояла тиша, гомоніли тільки колеса на розхитаних рейках (Панч, О. Парком., 1939, 65).

3. у знач. прикм., *перен.* Доведений до стану занепаду; розладнаний, ослаблений. Царим єсіма силами домаєєся утвердити розхитаний авторитет своєї влади — в'язниці, страти і шибєниці були єдиними аргументами проти визвольного руху мас (З глибини душі, 1959, 59); // Слабий від хвороби, зпсований (про скли, єздоров'я, нерви і т. ін.). Виплакаючи, мєзуєся [Микола], як заснує. Дали себе знати недоспані ночі, і виснажлива праця, і недоїдання, і розхитані нерви (Гжицький, Вєл. надії, 1963, 88).

4. у знач. прикм. Нєспокійний, розбурханий (про море, хвилі і т. ін.). Він був як смєля серед розхитаних хвилє, що мали надію спинити на ній свої біз та знайти рівновагу (Коцюб., II, 1955, 97).

РОЗХИТАНІСТЬ, ності, ж. Стан. за знач. розхитаний 2—4. У ходовій частині автомобіля найчастіше зустрічаєтєся такі несправності: поломка, погнутість рами і розхитаність зачлєнок (Підручник шофера... 1960, 236); Щоб розбудити пролетарські маси, об'єднати їх, організувати, повести в похід проти виробничої розхитаності, треба насамперед, щоб комуністи і комсомольці були вразковими робітниками на виробничій

(Компартія України в резол. і рішен., 1958, 477); Розхитаність нервової системи.

РОЗХИТАННЯ, я, с. Дія за знач. розхитати.

РОЗХИТАНО. Присл. до розхитаний 2.

РОЗХИТАТИ див. розхитувати.

РОЗХИТАТИСЯ див. розхитуватися.

РОЗХИТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розхитувати.

Зміна спадковості рослин — процес двоетапний. Перший етап — розхитування, порушення, ліквідація консерватизму старої спадковості (Наука..., 4, 1963, 19); Маркович надавав великого значення прислів'ям і приказкам, що відображали розхитування основ феодалізму в Росії (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 30).

РОЗХИТУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗХИТАТИ**, аю, аєш, док. 1. *перех.* Хитаючи, змушувати німічно триматися в чому-небудь, виривати, висмикувати щось і т. ін. *Повернула* [Левантиня обценьки] тонкими кіньцями і змогла заложити їх у кільце. Тоді почала розхитувати його.. Це трюхи такої роботи, і кільце вискочило з дверей (Гр., II, 1963, 290); [Другий мовтажник:] Цілу ніч Цей буревій розхитував підпору. Вона, здрівшись, мало не прибила Мене і бригадира (Дмит., Драм. тв., 1958, 338); Я швидко розхитаю кілок, висмикнув його з землі (Сміл., Сашко, 1957, 189); // *Робити* погано закріпленням, нестійким, німічним у місцях з'єднань. *Холодний вир Під ними бився, клекотає, Та паць тугих не розхитає* (Воробько, Поезії, 1950, 74); // *перем.* Робити нестійким, несталим, змінювати (погляди, уявлення і т. ін.). *Життя — добрий вчитель, воно нежмісердно ламало сталі погляди Петру, міняло їх, розхитувало* (Чаб., Балкан. весла, 1960, 460); *Дослідження фізики розсунули межі відомого, розхитали установлені уявлення* (Наука..., 12, 1969, 2).

2. *перех., перем.* Приводити до розладу, занепаду (лад, підвалини і т. ін.). *Незважаючи на свою стиглість, неорганізованість і роз'єднаність, антифеодальності рухи, що охопили селянські маси різних національностей Росії, розхитували кріпосницький лад* (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 12); *Розвінчуючи і засуджуючи те, що роз'їдає, розхитує, руйнує театр, драматург [І. Карпенко-Карий] чим самим стверджував, що театр, мистецтво взагалі — не забава, а велика громадська справа* (Мист., 5, 1957, 52); *Воєнна авантюра не тільки не зміцнила царяма, а ще більше розхитала його* (Іст. УРСР, I, 1953, 592); // *Приводити до поганого стану, розладувати, підірвати* (сила, здоров'я, нерви і т. ін.). *Не вдержала й Христа;.. якш утрома почала її розхитувати* (Мирний, III, 1954, 17); *Найбільше дошкудляли [Сеспелю] еранішні підйоми. Вони доконували його, поступово розхитували і без того неспокійні нерви* (Збан., Сеспель, 1961, 210).

3. *перех.* Штовхаючи, рухаючи в різні боки, примушувати коливатися; розгойдувати. *Не розхитий човна, бо впернешся* (Укр. присл., 1963, 291); *Антін помічає, що він так само розхитує тулуб, як і чиновник із казначейства* (Коцюб., II, 1955, 282); *Вишка височезна: коли розгулявся дужий вітер, її стало аж розхитувати* (Гончар, Тронка, 1963, 91); // *рідко.* Викликатися хвилюванням на морі, річці і т. ін. *Буря. Се вона так розхитує море* (Коцюб., II, 1955, 407).

4. *тільки недок., неперех., чим.* Робити коливаючі рухи чим-небудь. *Закинувши шапку аж на потилицю й розхитавши сідрака по волі, він пілівся за Христом, розхитуючи довгим цінком на всі боки* (Мирний, III, 1954, 68); *Горбоносий Мішель подавав руку широким розмахом — по-дружньому, як старому приятелю, і тис міцно, розхитуючи всією рукою від плеча* (Смолич, V, 1959, 622); // *тільки недок.* Часто хитати; похитувати.

**Образно.* *Край дороги стоїть старий буркун, ..далеко*

оглядає лани та з ранку до ночі мовчки розхитує головою (Вас., II, 1959, 19).

РОЗХИТУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗХИТАТИСЯ**, ається, док. 1. Ставати, робитися нестійким, німічним у місцях з'єднань. *Агрегати повинні бути по можливості легкі, міцні, щоб менше розхитувалися, а отже, й зношувалися* (Знання..., 7, 1967, 2); *Будівля була стара, кріплення трансмісії розхиталося* (Бойч., Молодість, 1949, 282); *Я підпога до Киселя і зубами послабив йому вузли на руках. Зовсім розхитати не пощастило, бо розхиталися.. зуби* (Мур., Бук. повість, 1959, 228); // *перем.* Ставати нестійким, несталим, змінюватися (погляди, уявлення і т. ін.).

2. *перем.* Розладуватися, занепадати (про лад, підвалини і т. ін.). *У ході найбільшої в світі революції розхитувалися і валялися підвалини старої буржуазної культури* (Вітч., 3, 1962, 206); *Старий капіталістичний світ вузвився, його позиції розхитуються, послаблюються гострою класовою боротьбою пролетаріату* (Рад. літ-во, 11, 1966, 3); // *Погіршуватися, ставати розладнаним, підірваним* (про силу, здоров'я, нерви і т. ін.). [Дремлюга:] *Біда, Петре Олександровичу, почав я здавати. Ледве себе стримую. Так нерви розхиталися... і тиснення збільшилось...* (Корн., II, 1955, 293).

3. *Коліватися* в різні боки; розгойдуватися. *Гавсь, граючи, притуплюючись, Грицько розхитувався на всі боки* (Мирний, IV, 1955, 24); *Олека ще стоїть в нерішучості, дивиться на кладку, яка все ще розхитуються над водою* (Мухк., Серце..., 1962, 203); [Суховій:] *А верхів'я [дерев] аж як шумить і так розхиталось* (Кроп., V, 1959, 348).

4. *тільки недок.* Пас. до розхитувати 1—3. *Достигає куці [катрану] легко розхитуються вітром, відриваються біля основи і котяться степом, розсіваючи округлі горішкоподібні стручки* (Наука..., 5, 1967, 9).

РОЗХІД, ходу, ч. 1. рідко. Дія за знач. розхитатися 1, 9, 10. *Швидкий розгід творів Шевченка та перших оповідань М. Вовчка, увага, яку до них показувала критика та публіка в цілій Росії, доказує, що.. їм нічого жалуватися на байдужість як місцевої, так і великоруської публіки* (Драг., I, 1970, 308).

2. *розг.* Затрата, витрачання грошей, коштів на щонебудь; сума витрачених грошей. — *Колі тобі жалко дітей, то зодягай сама, а в мене й без вас багато розходу* (Вовчок, I, 1955, 28); [Храпко:] *У мене одного місячного розходу більше ніж на сотню наберець...* (Мирний, V, 1955, 130); [Косцяк:] *Ой, розходи, розходи у нас. Як подивлюсь — серце нис, нис* (Зар., Антеї, 1962, 237); [Гаянна:] *Розгод великий у держави, а про нас не забувають* (Мороз, П'єси, 1959, 20); // *Споживання, витрачання чого-небудь. На поверхні Марса, як і на Землі, існує такий водний режим, при якому розгид вологи відстає від її приходу, і відбувається набирання води* (Рад. Укр., 19.IV 1964, 3).

◇ *В розгид [пускати (пустити, вивести)] кого — розстрілювати, знищувати кого-небудь. — Не заривайся. А коли візьмеш [Жмеринку], менше пускай в розгид [полонених]. Це не завжди досягає мети* (Довж., I, 1958, 178).

РОЗХІДНИЙ, а, є. Який розходить, розгалужується в різні боки. *Як безконечні сірі полотна, розгортались в далечині великі шляхи розгидні* (Гончар, Таврія, 1952, 24); *Стоїш на возоріччі, а на душі тобі так, як би тебе карали привселюдно на розгидній дорозі* (Март., Тв., 1954, 195).

РОЗХІДНИК, у, ч. (*Glechoma* L.). Багаторічна трав'яниста рослина із сланким стеблом і фіолетовими або голубувато-бузковими квітками; використовується

в народній медицині. По стінах віночки з розхіднику, з волошок, з барвінку (Л. Укр., III, 1952, 717); Добре поточені і перетворені в містоподібну масу листки розхіднику прикладають на нариви (Лікар. рослин., 1958, 58).

РОЗХЛЕБ'ЯТИ *див. розхлеб'ювати.*

РОЗХЛЕБ'ЮВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗХЛЕБ'ЯТИ**, хлєбч'ю, хлєбчеш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Гуртом з'їдати або випивати щось рідке.

2. *перен.* Розплутувати, уладнувати яку-небудь заплутану, перев. неприємну справу. [С е в'я к а:] Ну, Семене, викручуйся. Заварю кашу, як-то ти її розхлєбчеш?.. (Кроп., IV, 1959, 249).

РОЗХЛЕСНУТИ *див. розхлєб'ювати*¹.

РОЗХЛІПАТИСЯ, аюся, аешся, *док.*, *розм.* Почати невтримно плакати, сльхпуючи; розплакатися. [С п и р и д:] О боже мій, боже мій! Відний я, бідний, нещасливий! (Пада на стіл і плаче). [Х о м а:] А чого це ти, дядьку, розхліпаєся? (Кроп., V, 1959, 283); — Чого розхліпалася, красуне? Жалко? Милосердіє душисть? А якби наші голови отут котились? Чи хліпала б, чи пролила б за мною сльозу, за? (Гончар, II, 1959, 93).

РОЗХЛЮПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розхлєпати. Він ще постояє трохи, поглядаючи на крилицю, на розлиту та розхлюпану воду кругом крилиці (Н.-Лев., VI, 1966, 307); *Образно. Збуджена пережитим, сповнена хлюпаючим, не розхлюпанним почуттям, Лариса писала: «Школа рідна моя!.. Ти для мене все...» (Цюпа, Країна, 1971, 319).

РОЗХЛЮПАТИ *див. розхлюпувати.*

РОЗХЛЮПАТИСЯ *див. розхлюпуватися.*

РОЗХЛЮПНУТИ, ну, веш, *док.*, *перех.* Однокр. до розхлюпувати. * Образно. Весна думок моїх і сил несамопитих, Пливи, кружляй, мов крига на воді... Але не розхлюпни пісень, у душу влитих, Бо що тобі зостається тоді? (Перв., I, 1958, 118).

РОЗХЛЮПНУТИСЯ, нег'ся, *док.* Однокр. до розхлюпуватися 1. Розхлюпувалася гвиля.

РОЗХЛЮПОТАТИ, оч'ю, бчеш і **РОЗХЛЮПОТІТИ**, оч'ю, отіш, *док.*, *перех.* Підсил до розхлєпати. Я Дніпро розхлюпочу шоломом, Щоб пос'яти розі густі (Мал., Звенигора, 1959, 113).

РОЗХЛЮПОТІТИ *див. розхлюпот'яти.*

РОЗХЛЮПУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗХЛЮПАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* Хлюпаючи, розливати, розбризкувати що-небудь. З рипінням в'їжджала схилом лису водовозна дівка, розхлюпочу кришталеві цівки води (Тулуб, В степу..., 1964, 305); Бензин спалахнує. Тоді матрос почав розхлюпувати палаючу рідину навколо себе (Ткач, Жди..., 1959, 33); Машини мчуть, гурчуть камінною дорогою, розхлюпочу весняні калюжі (Горд., Дівчина..., 1954, 94); Зінка скрикувала від холодних краплин, сміялася: — Не смій більше! Всю воду розхлюпає, нічим буде к'їти дожити (Шиян, Баланда, 1957, 78); *Образно. За всю службу у флоті він жодного разу не признавався Павлові в тому, як гаряче любив свою Гаю... Не хотів розхлюпувати усього гарячого й святого, що носив у своєму серці (Кучер, Прощай..., 1957, 47).

РОЗХЛЮПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗХЛЮПАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Хлюпаючись, розливатися, розбризкуватися. Він протягає Павлові повну гранчасту чарку, й вона тремтіла в його руці, аж на скатертину розхлюпувалася каламутна рідина (Кучер, Прощай..., 1957, 77); Дружина подала вечерю на стіл, але борщ вилеявся холодним, і Сиволоп спалахнує, як сірник. Він одігнув миску так, що борщ розхлюпувалася (Ткач, Плем'я..., 1961, 84); *Образно. Навколо неясно розхлю-

пується вечірній гомін села (Стельмах, I, 1962, 124).

2. тільки *док.*, *розм.* Почати невтримно плакати, сльхпуючи; розплакатися. — Тю ти, старий шкарбан, — вилає себе Морозов. — Розхлюпаєся, як хлопчисько (Ваш, На. дорозі, 1967, 241).

3. тільки *недок.* Пас. до розхлюпувати.

РОЗХЛЮБАННИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розхлєбати.

2. у *знач. прикм.* Який слабо тримається, неміцно скріплений, розхитаний. Шкарбали перами писарі за столами, і навіть одна папючка вицокувала тонкими білими пальцями на старенькій розхлєбаній машинці (Головко, II, 1957, 169); Сів [Сагайдак] на якумусь розхлєбаному ящикуві і посадив поруч себе завідуючого фермою (Добр., Тече річка..., 1961, 141); — Що новенького у волості, Якове? — запитав беген Панасович, коли Ярошенко трохи вийш і, сердито сопучи, почав розхлюпати розхлєбани, заболочені чоботи (Речм., Веси. грози, 1961, 82); // Нетвердий, хиткий, вертлявий (про ходу, рух). Розхлєбана хода.

3. у *знач. прикм.*, *перен.* Недисциплінований, неорганізований, позбавлений чіткості в діях, зібраності. Микола прокидаєся з своєї гіркої задуми... Знову наряд на роботу, сутячка з ледарями, злість на розхлєбаних кокозів (Кучер, Трудна любов, 1960, 6); *Образно. Змагаст'ся на горіх холодний розхлєбаний вітер г. зимою — й коли-не-коли тужливим плачем трембіти покотить лисими верхами (Козл., Пов. і опов., 1949, 194).

РОЗХЛЮБАНІСТЬ, вості, ж., *розм.* 1. Стан за *знач. розхлєбаний* 2, 3.

2. Відсутність чіткості в діях, організованості; недисциплінованість, неорганізованість. Він [В. І. Ленін] закликає вести нещадну боротьбу проти дрібнобуржуазної розхлєбаності, проти нехлюїє, ледарів, спекулянтів, вимагає додержання найсуворішої дисципліни праці (Біогр. Леніна, 1955, 198); Підліток, батьки якого не очікували цінити час, працю, не піклуються, щоб виконував їх вимоги, не помічають його розхлєбаність, безвідповідальність, не стане внутрішньо дисциплінованим і уважним (Хлібороб Укр., 11, 1966, 40).

РОЗХЛЮБАНО, *розм.* Присл. до розхлєбаний 2, 3.

РОЗХЛЮБАТИ *див. розхлюпувати.*

РОЗХЛЮБАТИСЯ *див. розхлюпуватися.*

РОЗХЛЮБУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗХЛЮБАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Те саме, що розхлєпувати 1, 2.

2. *перен.* Послабляти вимогливість до кого-небудь щодо чіткості в діях, організованості, дисциплінованості.

РОЗХЛЮБУВАТИСЯ, аюся, аешся, *недок.*, **РОЗХЛЮБАТИСЯ**, ається, *док.*, *розм.* 1. Те саме, що розхлєпуватися 1, 2.

2. *перен.* Втрачати чіткість у діях, організованість; ставати недисциплінованим. — Тільки не розхлєбуйтесь, хлопці! Перемога буде за нами (Головко, I, 1957, 75).

3. тільки *недок.* Пас. до розхлюпувати 1.

РОЗХЛЮБОВАТИ *див. розхлюбувати.*

РОЗХЛЮБОВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗХЛЮБОВАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що розхлєбувати.

РОЗХЛЮБОВАТИ *див. розхлєб'ювати*².

РОЗХЛЮБОВАТИ¹, ую, уеш, *недок.*, **РОЗХЛЕСНУТИ**, ну, веш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розплутувати, розв'язувати, звільняти захлєснутий кінець чого-небудь.

РОЗХЛЮБОВАТИ², ую, уеш, *недок.*, **РОЗХЛЮБОВАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.*, *розм.* Частим або сильним хлюстанням псувати, розтріпувати що-небудь.

РОЗХМАРЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мип. ч. до розхмарити. * Образно. *Ранок. Жовтневий, несподівано сонячний ранок, розхмарений вітром* (Мур., Жила., вдова, 1960, 15).

2. у знач. прикм., перен. Радісний, привітний; // Ненасушений, непохмурий. *Весело тріщали дерева в ерубі, Палао житнім хлібом і теплом, І спадали ніжно пасма любі Над твоім розхмареним чолом* (Рильський, III, 1961, 269).

РОЗХМАРИТИ див. розхмарювати.

РОЗХМАРИТИСЯ див. розхмарюватися.

РОЗХМАРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗХМАРИТИ**, рю, рйш, *док. 1. неперех.*, *безос.* Зникати з обр'ю (про хмари).

2. *перех.*, *перен.*, *розм.* Осявати, освітлювати щонебудь. *Є в народі приказка така, Що й відам дорогу пущь розхмарює: Той, хто воду п'є з молодика, — Не постаріє!* (Бичко, Простота, 1963, 47).

3. *перех.*, *перен.* Робити кого-небудь радісним, привітним; надавати радісного, веселого виразу чомусь; // Робити ненасушеним, непохмурим. *Може, тому, що усмішка в нього була така тиха й ясна, може, тому, що тепло гледило сонце і все навколо раділо, — Мирон розхмарював брови й теж посміхався* (Головко, I, 1957, 136).

РОЗХМАРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗХМАРИТИСЯ**, йт'ється, *док. 1.* Ставати ясним, безхмарним (про небо, обр'ї і т. ін.). *Морозно. І небо розхмарилось — зорали глянцую* (Головко, I, 1957, 153); // *безос.* Зникати з обр'ю, розходитися (про хмари). [2-й чоловік:] *Обсудились би ще трохи, доки зовсім розхмариться* (Кроп., II, 1958, 493).

2. *перен.*, *розм.* Розвіюватися, зникати. — *Спи, мамо!.. Хай уїє сні уста твої всмінуться — і розхмариться смуток* (Головко, I, 1957, 55).

3. *перен.* Ставати радісним, привітним. *Поздоровкався [Давид] з батьком. Той навіть аж розхмарився, та хіба на мить, — знов брови обважніли й нависли* (Головко, II, 1957, 20); // *Набувати радісного, веселого виразу. — Ти вже йдеи? — поквално спитала Оля, боячись, що Сашко піде кудись і вона не скаже йому оті слова, від яких його позмуре обличчя неодмінно має розхмаритись* (Юхвід, Оля, 1959, 53).

РОЗХМУРИТИСЯ, руюся, рйрися, *док.*, *розм.* Перестати хмуритися, супитися, стати веселішим, привітнішим. *Нікто не встрає в бійку, хоч і кинить не один серцем на Павла, — Артем і сам упорасться. І тільки дивляться — не байдуже, звичайно, — то хмурачесь, то розхмуруючись на оцей двобій* (Головко, II, 1957, 419); *Мажарин.. шепнув Славі на вухо: — Розхмурся* (Вільде, Сестри..., 1958, 583).

РОЗХНИКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати невтримно хникати. — *Ти наче цупкий, коринням еріє в зрунт, вітер тебе не повалить, і сонце тебе не засмажить у високе стебло. А чого ж ти розхникаєш?* (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 625).

РОЗХОДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розхдйтися 1—10. *Слабкість м'язів черевного преса може привести до опущення внутрішніх органів, а при розходженні м'язових зв'язок — до утворення грижових вип'ячувань* (Фіз. вихов., 1954, 13).

2. Розбіжність, суперечність з кимсь у чому-небудь; невгода з кимсь, чимсь. У питанні про характер музичного переживання в музикальній естетиці існують різкі розходження (Рад. психол. наука..., 1958, 303); — *Всім відомі мої останні розходження у відділі з товаришем Замковим* (Ле, Право..., 1957, 240); *Єдине можна з цього приводу сказати про Кравчику цілком точно: міжких розходжень з партійною програмою в го-*

ловних питаннях життя в нього не було (Довж., II, 1959, 149).

РОЗХОДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХОДИТИ**, ходжю, ходиш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Носячи, розтягувати, робити просторим, зручним (взуття); рознопувати.

2. *перех.*, у *сполуч. із с.* в о г и. Ходінням позбавляється отерпелості, фізичної скованості в ногах; розмнати ноги. *Мелашка з Мартинком розходжувала засиджені на вої ноги* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 190).

3. *тільки недок.*, *неперех.* Ходити неквапливо, прогулюючись туди-сюди; походити. *Ротмістри, хорунжі й шляхетство розходжували собі по залі, гомоніли* (Стор., I, 1957, 371).

РОЗХОДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *розм.*, *рідко*. 1. Те саме, що розхджувати 3. *Індіанка.. розходжеться по хаті і розкладає, усміхаючись, свою статую* (Л. Укр., III, 1952, 54).

2. *перен.* Починати вередувати, капризувати; // Починати посилюватися, дужчати (про вітер). *Розходжувалася вітер, журно шуміли сосонки біля мого павча* (Вол., Дні..., 1958, 56).

РОЗХОДИТИ див. розхджувати.

РОЗХОДИТИСЯ і *рідко* **РОЗХОДИТИСЯ**, джуся, дйшся, *недок.*, **РОЗІЙТИСЯ**, розійд'ється, розійдешся, *док. 1.* Залишаючи місце збору, перебування, іти в різні боки, місця (про всіх або багатьох). *Лампа в столовій гасилася, — усі розходились, і вечірнє життя починалось по окремих хатах...* (Коцюб., II, 1955, 248); *Стало смеркаться. Прикажчики почали розходитись* (Кв.-Осн., II, 1956, 406); *Рибалки розійшлись по курнях спати* (Н.-Лев., II, 1956, 229); *Розійшлися комунари вже пізно вночі, коли бойовий план боротьби був цілком готовий* (Донч., I, 1956, 77); — *Розійдись!* — пролунала команда, і люди, задубілі від двогодинного стояння, побігли до теплх хат (Тют., Впр, 1964, 361); // *Іти, попрощавшись; розставати на якійсь час. Хоч тільки і до застр'юго розходились вони, та Оксані щось дуже на серці жалко було...* (Кв.-Осн., II, 1956, 448); *Ступакова провела керуючого до центральної вулиці селища. Там вони розійшлися* (Ткач, Плем'я., 1961, 37); // *Розбідатися, розбігатися по чомусь, де-небудь. Віжити за місто геть юрба моторня, і по зеленому розходиться моріжку* (Л. Укр., IV, 1954, 113); *Люди зганяють овець до царини. І розійдуться вони понад роєм, щипаючи зелену травцю* (Мірний, I, 1949, 149); *На березі моряки поділилися на партії й розійшлися по острову* (Трубл., I, 1955, 150); **Образно. Хто не був в ясну ніч на горді, — придивітьсь.. на ряди голованів-сонячників, що розійшлися по мезах, мов що загубились...* (Вас., II, 1959, 195); // *Відходити один від одного на деяку відстань. Цокотали ще дві молодіиці; розходились і знову сходилися та все мазали руками* (Вовчок, I, 1955, 71); *Розмазуючи мечами, сходячись і розходячись, ніби це був справжній бій, дружинники ходили навкруг вогню, виконували священний танець своїх далеких предків* (Скл., Святослав, 1959, 266); — *Розійдись!* — *закричав Гаєрио. — Розійдись!* Він кинувся поміж братами, розметав їх в різні боки (Тют., Впр, 1964, 217).

2. Проходити різними дорогами, не зустрівшись, не помітивши один одного; розмнватися; // Не зачепивши, обходити один одного при зустрічі; давати пройти один одному. — *Як же ми розійдемося, коли місточок узенький; вертай ти назад* (Кв.-Осн., II, 1956, 146); *Кораблі розійшлися так близько, що можна було бачити обличчя команди на зустрічному кораблі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 231); // *Розступатися в сторони, даючи прохід, звільняючи місце. — Ну, вже пустімо, нічого ро-*

бити, — кажуть косарі, розходяться по боках дороги (П. Куліш, Вибр., 1969, 116); *Образно. Всі стіни розійшлися передо мною, Вітаю друзів, до братів горює, І чую Україну, Білорусь (Рильський, II, 1960, 205); // Рості по боках, залишаючи вільний простір посередній. Дерева й кущі розійшлися вбоки, стовпились праворуч попід косоюром (Коз., Сальвія, 1959, 196).

3. Поривати стосунки, зв'язки, припиняти знайомство, спілкування з ким-небудь. — Я її раз побачив у церкві і зразу ж заслав старостів. — Проворні ж ви, дядьку, були. — Та не так, як тепер, що по три роки любляться, а на четвертий розходяться (Стельмах, II, 1962, 237); Не побрались, Розійшлися, мов не знались. А тим часом дорогої Літа тії молодії Марне пронесли (Шевч., II, 1963, 166); У них з Горьким вийшли якісь непорозуміння... і вони розійшлися та жалілись мені один на одного (Коцюб., III, 1956, 323); // Розривати шлюб; розлучатися. — Життя — не казка, — зітхнує Тимко. — В житті все по-другому. Одні любляться, інші розходяться (Тют., Впр, 1964, 222); Микола Василович і Марія Павлівна розійшлися.. роки через три після одруження (Л. Укр., VIII, 1965, 205); — Бацши, з ким мені жити доводитиметься? — Бацу, — промовила Зінка, радіючи в душі з того, що Прохор, очевидно, розійдеться з дружиною (Шняп, Баланда, 1957, 160).

4. Виявляти розбіжність, суперечність з ким-небудь у чомусь, незгодю з кимсь, чимсь. Франко часто розходився з Кримським в оцінці сдвіжних поетів (Рад. літ-во, 6, 1967, 47); Головні два ватажки Половецького народу Розійшлися в своїй планаз (Фр., XIII, 1954, 366); [Т а р а с:] Скажіть, він ваш друг?... [Л е с я:] Колись був... Ми давно розійшлися в поглядз (Сміл., Черв. троянда, 1955, 86); // Не збігатися, відрізнятися один від одного; бути різними (про думки, погляди і т. ін.). Дозволю собі побіжно висловити думку, яка трохи розходиться з загальноприйнятною (Рильський, III, 1956, 113); Слово партії ніколи не розходиться з ділом. Усе, що вона намічає, успішно втілюється в життя (Рад. Укр., 13. II 1962, 1); Де слова з ділом розходяться, там неспорядки водяться (Укр., присл., 1955, 390); // розм. Не приходити до згоди, не домовившись один з одним у чомусь. Хотіла була свиню купити, та ціною розійшлися (Сл. Гр.).

5. Розсовуватися в різні боки, роз'єднуватися, утворюючи відстань, щільну і т. ін. (про зімкнуті, дотичні предмети або їх частини). Юля в червоному ситцевому халатиківі стояла на поріжку і притримувала пальчиками поли, які трохи розходилися на повниз колінах (Тют., Впр, 1964, 226); Стіна тріснула, розійшлася, балки підгнивали — падали (Мирний, IV, 1955, 16); Залізни половинки [брами] розійшлися (Смолич, I, 1958, 97).

6. Розширюватися, збільшуватися в розмірі. Череве не дерево — розійдеться (Номис, 1864, № 12014).

7. Розділяючись, розгалужуючись, протягатися в різні боки, напрямки. — Не дріймай, Іване, бо нас завезеш не туди, куди треба, — озвалася Жженячиха, помітивши здалека, що дороги розходяться (Томч., Жженячиха, 1964, 30); У запали вони не помітили, що там, де стовбур розходиться кількома гілками, є глибоке дупло (Тулуб, Людолови, I, 1957, 104); Повний місяць.. ослала океан хребтів, що розходились у всі боки, скільки сягає зір (Гончар, III, 1959, 124); Глибоке провалля розійшлося вгору рукавами далеко на всі боки (Н.-Лев., I, 1956, 49); Невабаром шлях розійшовся на два боки, і я не знав, яквм піти (Сміл., Сапко, 1957, 149); *Образно. Голос у нього.. розходиться, як він співає... Роз-

ходитьсь, розумієте? Як співає, то здається, що ще хтось співає... (Хотк., I, 1966, 74).

◇ Розхобітяться (розійшлися, розійдуться) дорбги (шляхі) чії — припняється зв'язок, спілкування між ким-небудь через розбіжність поглядів, інтересів, способу життя і т. ін. Неуже вона не розуміє, що все пропало, що частя не вернеться, що рано чи пізно Ігні дороги розійдуться (Кол., Терен., 1959, 360).

8. Поширюватися, розпливатися по якій-небудь поверхні. Багатоводний Дніпро, лишивши позад себе пороги, вирвавшись крізь вузькі скелі кічкаського мосту, розходився просто перед очима широким плесом (Коцюба, Нові береги, 1959, 12); Бризки розійшлися по столу жортики плямами (Мирний, I, 1954, 289); І тільки часом камінь з круч віреється, Впаде і кане в темний тихиз водах, Розійдеться і зникне круг тремтячий (Л. Укр., I, 1951, 133); * Образно. Мов круги по воді, розходиться заість по всьому обличчі (Стельмах, I, 1962, 312); // Поширюючись, заповнювати якийсь простір. У хаті тепло: від печі йде дуг, розходиться по всім закуткам (Коцюб., I, 1955, 109); Пожар тільки зміє хлівець та й годі, — далі не дали йому розійтись, — залили водою, закидали землею (Мирний, I, 1954, 69); // Лунати, розоснитися (про звуки). Жінки перекукувались через город, і гомін розходився на пісела (Вас., II, 1959, 371); Шум, гуркіт розходились по воді за десьтки кілометрії (Баш, Вибр., 1948, 107); Високо та тонко він [голос] дзвоне [дзвонить] об боки та стелю глухої ями і, не маючи простору, щоб розійтись, — все дужчас та міцнішає (Мирний, III, 1954, 223); // Охоплювати, огортати, проймаєти кого-небудь (про відчуття). Нестяжна боляча загага.. розходилася по всьому тілу (Мирний, I, 1954, 179); // безос. Наче хто гарячим залізом припик його всередині: запекло коло серця та й розійшлося по всьому животу... (Мирний, I, 1949, 246).

9. Розповсюджуватися, поширюватися де-небудь, серед когось. Добре далеко розходиться, а лише ще далі (Укр., присл., 1963, 34); [О л я:] Хоч і було заборонено із [вірші Шевченка] читати, але вони все більш і більш розходилися поміж людьми, вся Україна аж гула ними (Вас., III, 1960, 279); На другий день розійшлася чутка по всьому місту про ті зрестини (Мирний, IV, 1955, 57); І слава розійшлася навкруги Про бусла того (Перв., II, 1958, 128); // безос. Під вечір по селу розійшлося, що йдуть козаки (Коцюб., II, 1955, 94); // Не залежуватися; розкуповуватися, розбиратися ким-небудь. Великий прибуток мала й церква. Селчки тепер розходилися тисячами (Донч., III, 1956, 104); «Молода гвардія» Олександра Фадеева за короткий час розійшлася в 25 виданнях загальним тиражем у мільйон сто шістдесят тисяч примірників (Гич., III, 1957, 314); Контки на концерт розійшлись без особливих труднощів (Дмит., Розлука, 1957, 152).

10. Поступово розсіюватися у повітрі, просторі; зникати. Далі і хмарочки стали розходитись, порідшали (Кв.-Осн., II, 1956, 41); Навколо вже вирвана повістішало, туман почав поволі розходитись (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 437); Темнота кругом розходитьсь, відіймається з землі вгору, шугає під саме небо (Мирний, IV, 1955, 322); Коли розійшовся дим, друзі побачили Гарлаєнка, що біг до них (Трип., Дорога., 1944, 42); *Образно. Тепер вона примітила, що усі ті мрії розходяться, мов дим, мов туман (Н.-Лев., IV, 1956, 140); Розійдється, журні мысли; Не туманте мого чолаі (Граб., I, 1959, 378); // безос. Отакий-то мій Ярема, Сирота багатий. Таким і я колись-то був. Минуло, дівчата... Минулося, розійшлося, І сліду не стало (Шевч., I, 1963, 81); // Розгляджуватися, розправлятися. Згодом аморши розходяться (Хотк., I, 1966, 83);

Піджак повісив [Картат] на стілець, щоб розійшлися на ньому мечисленні й малопомітні зморшки (Шовк., Інженери, 1956, 5); // Танути, розчинятися. Ще сім у воді не розійшлася; // розм. Не вдаватися, розладнуватися (про якийсь намір, задум). Справа редагування нами «Дзвінка» розійшлася, як зайчий жир, а все через галицьке крутіїство (Л. Укр., V, 1956, 131); // розм. Витратитися (про гроші, майно). Тут так уже стараюся, щоб нічого лишнього не купувати, а все-таки гроші розходяться, як вода (Л. Укр., V, 1956, 120); Нагадає [Матера] собі своє життя. Як він виховав восьмеро дітей і всіх виів у люди, скільки напрацювався для них і як через них — лише через них розійшлася його надбана добро (Мак., Вибр., 1954, 211); — Мало їх [грошей] у мене, поки справляла се-те, усі мої зарібки розійшлися (Стельмах, II, 1962, 400).

11. Набратися швидкості у русі, дії (про машини, механізми і т. ін.); // Почавши їти, посилюватися, дужчати (про атмосферні опади). Дош розійшовся, розгулявся (Стельмах, На.. землі, 1949, 463).

12. тільки док., перек., розм. Те саме, що розходитися 4. За обідом Маєна розійшовся та так і сипав жартами (Морд., I, 1958, 115); Мирон Багатур взагалював Антона, який над міру розійшовся і нічого вже не хотів знати, тільки душа бажала пісні (Чорн., Потік., 1956, 215); Кипиш уєєє, тамуєш у собі лютий вогонь і боїшся, щоб не згасне, не розійтись, і дуже дорогою ціною тримаєш себе в руках (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); Ще в обіді — пригадувала собі Мелашка, — вітер був не такий рвучкий, проти ночі ж розійшовся, що з ніє валає... (Кос., Новели, 1962, 144).

РОЗХОДИТИСЯ, ходжуся, ходишся, док. 1. Почати багато й часто ходити туди-сюди. Кричить баба, мов у своїй хаті: «чого рипається, чого розходилися?» (Кочуб., I, 1955, 457).

2. розм. Втягтися в ходьбу, перестати відчувати від неї втому; розім'ятися ходінням.

3. розм. Набути спиртності й легкості в дії, русі. Загрітій танцями, від котрих ноги так розводилися, що й хвилми не могли встояти спокійно, а кожним мускулом відповідали тактові танцю... Йон відділився від купки парубків, підскочив до танцюючого кола (Кочуб., I, 1955, 231).

4. перек., розм. Відчуті збудження, запалитися, розхвилюватися. Емей і сам так розходився, Як на аркані жеребець, Що трохи не увередився, Пішовши з Гандзюк в танець (Котл., I, 1952, 73); Він розходився й заспівав своїх рідних чеських пісень (Н.-Лев., III, 1956, 228); Оплески заглушили слова Гнатюкової. Ольга навіть дивується трохи: і що вона сказала таке нечуване, що зала так розходилася? (Вільде, Троянди., 1961, 278); // Дуже закататати, забитися (про серце). Євген Панасович віткнув, гажуючи серце, що розходилося в зрудж зтома-чого (Речм., Весн. грози, 1961, 120); // Почати сильно проявлятися (про біль, хворобливий стан). Кашель розходився, — і Гавсь залився безконечними бузи та хи (Мирний, I, 1954, 310); [К і в д р а т:] Що з тобою, Павле? [П а в л о:] Серце трохи... Нерви розходились... (Корн., II, 1955, 155); // Відчуті сильне роздратування, гнів; розсердитися. Пані часом і добра, тільки налас., а часом, як розходиться, то, мов воду з лотоків, нічим не впишиш, Тоді всім лихо! (Вовчок, I, 1955, 45); Свекруза розсердилася, розходилася, нагримала на Якова, що жінці потурає (Горд., Чужу ниву., 1947, 144); // Розбушуватися, розбурхатися (про явища природи). Огонь розходився, розігрався... Уже він кругом озонив Чіпку (Мирний, I, 1949, 309); На морі розходилися хвилі (Ю. Янов., Вершники, 1939, 24); За вітном вітер п'яний розходився: ламає гілля й іноді прутиком у шибку сту-

котів... (Головка, I, 1957, 173); Шофер на першій стоянці відпочинку висловив думку, що на другу половину дня може розходитися негода, сніговий буран, під час якого краще перестояти десь у хуторі ближче до річки (Ле, Право., 1957, 248).

РОЗХОЖИЙ, а, е, розм. Признач. для постійного використання, носіння; робочий, буденний. Чого нема в мене в скрині? Шість сорочок додільних материних.. та дванадцять розхожих, що сама приробила (Барв., Опов., 1902, 227); // Признач. для щоденних витрат. — Тут, — доводжу йому, — розхожі гроші. — Не треба! — мовив становий. Не гроші лічимо ми до вас прийшли (Мирний, IV, 1955, 382); // заст. Звичайний, звичний. То ти смієш, часом зведені до язучку, то розгорнути в сеосвідну параболу, забарвлені ірожією над звичайною, розхожою логікою, вони [поетів 6. Плучника] діють безвідмовно (Не ілюстрація., 1967, 318).

РОЗХОЛОДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розхолодити. Друзі розійшлися, помітно розхолоджені (Кач., II, 1958, 386).

РОЗХОЛОДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. розхолодити і стан за знач. розхолодитися. З деякого часу Анатоль помітив розхолодження: на всі його поради куриний лишеень піддакував і позівав (Кач., II, 1958, 360).

РОЗХОЛОДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗХОЛОДИТИ**, лоджу, лодіш, док., перек. Робити когонебудь байдужим до когонебудь, чогонебудь, менш захопленим кимсь, чимсь; примушувати байдуже ставитися до когонебудь, чогось. Він казав, що однаковий жест, який би він не був ераціозний, розхолоджує глядача, коли він часто повторюється (Думки про театр, 1955, 121); Павлов.. заспокоїв усіх, кажучи, що не годиться розхолоджувати митця перед виставою (Ю. Янов., Мир, 1956, 287); Добре було б, коли б вже та газета скоріше виходила, а то таке довге зволікання може розхолодити і тих небагато симпатизуючих, які є нас є (Л. Укр., V, 1956, 78); Незважаючи на таку палку Несторову авітацію, якось нікто з сестер Річинських не виявив бажання їти на доповідь. Дівчат розхолодила сама персона доповідача — Романика (Вільде, Сестри., 1958, 462); // Ослаблювати, гасити щонебудь (почуття, настрій, надію і т. ін.). Було в ній [вірші] децю таке, що відразу розхолоджувало гарячі надії (Фр., XVI, 1955, 372); Дати Марті краю ділянку — це значить якоюсь мірою розладнати струнки ряди людей, розхолодити їх енергію (Вол., Самоцвіти, 1952, 39).

РОЗХОЛОДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗХОЛОДИТИСЯ**, лоджуся, лодішся, док. 1. Ставати байдужим до когонебудь, чогонебудь, менш захопленим кимсь, чимсь; ставитися байдуже до когонебудь, чогонебудь. 2. тільки недок. Пас. до розхолоджувати.

РОЗХОЛОДИТИ див. розхолоджувати.
РОЗХОЛОДИТИСЯ див. розхолоджуватися.

РОЗХОЛОДНИЙ, а, б. Який розхолоджує.
РОЗХОПІТИ, хоплю, хопиш; мн. розхоплять; док., перек., діал. Розхапати. Принесені жарчі родина розхопила так жадібно, що в Микулї аж серце кралося з жалю (Мак., Вибр., 1956, 578); Я свиту на себе, шапку в кишеню — дивалося, де б ужитися. У куточку відерце стоїть. Товплюсь. Поки ж дотопишся — усю воду розхопили жменями (Тесл., З книги життя, 1959, 52).

РОЗХОРУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док., діал. Розхворітися. Днів два тилов дощ.. Пан Деріжанов розкашлявся і розхорувався (Л. Укр., V, 1956, 221).

РОЗХОТІТИ, бчу, бчеш, док., перек., розм. Перестати хотіти, втратити якусь бажання.

РОЗХОТІТИСЯ, бчешся, док., безос., розм. Перестати хотітися.

РОЗХРАБРИТИСЯ, рбся, рйшея, док., розм. Набратися хоробрості, сміливості; насмілитися. *Розприндися і розхрабрівся [Тури] І на Троякціє полетіє* (Котл., I, 1952, 284); *Сева не взаможувася. Він навіть розхрабрівся до того, що схопився лівою рукою за Василіє піджак* (Хвижняк, Невгамовна, 1961, 168).

РОЗХРЕСТЯ, я, с., розм. Те саме, що перехрестя 1. *На розхресті солдатських доріє тремтять, мов деревцята на осмімй вітрі, пасиротлі дітмлі..* (Бабляк, Жванчик, 1967, 18).

РОЗХРИСТ, у, ч.: \diamond На рбхресті — розстебнутий, розхристаний перев. на грудях (про одяг). *Скрипнула двері, і в підбитому тьмою одвірку.. заворушилася невисокий, міцнотілий в сивці на розхристі дід Євмен Дибенко* (Стельмах, Правда., 1961, 39).

РОЗХРИСТАНИЙ, а, в. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розхрістати. *Я бачу її миле заплакане обличчя, її голу шию і злегка розхристані груди, звідки йде запашне тепло молодого тіла* (Кожуб., I, 1955, 417); — *Ти ж розхристаний вовсім. Душу ж видно* (Збан., Єдина, 1959, 46).

2. у знач. прикм. Розстебнутий перев. на грудях (про одяг та його частини). *Грюкмує прогонич — і розчихилася віконниця: у вікні показалася чоловіча постать у розхристаній сорочці* (Мирний, I, 1954, 318); *В уязі [Тані] постав галасливий, буйний вихрястий образ злонця в розхристанім комірціє* (Донч., II, 1956, 140); *Вийшла товста старостиха в розхристаній, нашивидку накинутаї на плечі кожушанці* (Ле, Мої листи, 1945, 79); // *Оголений, відкритий* (перев. про груди). *Сліпий кобзар в розхристаними грудьми, без шапки, стояв на мурі й співав натхненну думу* (Стар., Облога., 1961, 90); *Він ішов рівно і твердо, високо піднявши голову, відкривши пекучому вітрові свою розхристану душу* (Кучер, Прощай., 1957, 100); *Він чув її пальці, що дотикались його розхристаної шиї, дужко, як у робочого вола* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 13); // *З оголеними, відкритими грудьми, у розстебаному одязі. Жінки, порозпускавши коси, Розхристані і без свиток.. простоволосі Галасовали [галасували] на весь рот* (Котл., I, 1952, 273); *Вбіває Макар Волохота, захеканий, розхристаний* (Мик., I, 1957, 310); * *Образно. Терентий.. під'їжджає до розхристаної хати Халімона, зупиняється біля напіррозвалених воріт* (Стельмах, I, 1962, 499).

\diamond **Розхристана душа чия; Розхристане серце чие** — хтось дуже схвильований, збентежений. *Мати з отого остого [з рбваліє].. відпочинок душі мові розхристаної* (Вишня, I, 1956, 149); *Серце мов розхристане крізь віки єрдає, і голость, і радується на шляху золотолірному* (Сос., I, 1957, 63).

3. у знач. прикм., перен., розм. Недисциплінований, неорганізований, незібраний, без впринкл. — *Знаю про ваше незадоволення своїм неедячним, надто розхристаним учнем..* (Ле, Право., 1957, 128); *На думку.. спав Василь. Чи ж буде достойним мужем її Лесі? Несерйозний, розхристаний* (Хвижняк, Невгамовна, 1961, 31); // *Нестрашній, відчайдушний. Ше з часів парубоцтва зяк чоловік верховодити. Во таки нікто не міг тоді змагатися з його буйною силою, розхристаним молодцтвом, пережмоти навукачки.. перетанцювати* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 22); // *Западно розв'язний. Вона інтуїтивно заповнила розхристані вички своїх незнаних товаришок; вона воювала на промислі, як хоробро змагалася б в Магном і Денікінім* (Донч., II, 1956, 299).

4. у знач. прикм., перен. В якому немає ніякого порядку; безладний. * *Образно. Зовсім несподівано.. при-*

ходить весняний вітер. Він приносить згадки про ечорашній розхристаний вечір (Собко, Любов, 1935, 14); // *В якому немає певної послідовності, ритму. Орест почувас, що його слова, мова — розхристані, можливо, цю думку Титан, Суворий виклали б яснїш, але він не в силах був утриматися* (Досв., Вибр., 1959, 365); *Халабуда геть-геть уже летіла, як птиця, перезилюючись з одного боку на другий. Розхристаний вітер піднігав її заду пожами, головою, колінками..* (Бас., II, 1959, 344); // *Позбавлений організованості, певного порядку. На майдані — радісний гоїмн, всюди штовхаються, бурує розхристане, збуджене бож повстанське військо* (Гончар, II, 1959, 26); *Вже скільки разів він наражався на небезпеку, скільки разів важив своїм розхристаним життям, а проте ласкава доля поки що не враджуєвала його: в лізу годинку вона дбайливо відводила від нього кістлячу руку смерті* (Добр., Очак. розмвр, 1965, 352).

5. у знач. прикм., перен. Розшарпаний, розкуйовджений. *Далі дорога поповзе на пагорок, де умлівав під сонцем мов розхристаний сніп.. вітряк* (Панч, В дорозі, 1959, 34); *Пристав до нашого товариства.. худенький [навчитель], з розхристаною бородою* (Март., Тв., 1954, 214).

6. у знач. прикм., перен. Розірваний, розшматований. *Полосували [обрїї] блискавиці, й розхристані змари змагалися одна з одною, роздираючи воєняними мечами своє лажміття* (Досв., Вибр., 1959, 232); // *Незв'язний, розпливчастий* (про думки, почуття). *Все думала [Ганна], думала і ніяк не могла дати ради ні своїм думкам, ні почуттям. А думки й почуття були якісь розхристані й непокірні* (Коз., Сальвія, 1959, 115).

РОЗХРИСТАНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до розхрістаний 3—6. *Разом з чубами мовби летять у небуття якісь знаки їхніх індивідуальностей, те, що робило їх несхожими між собою, летить у минуле* (Ігна студентська розхристаність, безтурботність, звичка жити й поводитись, хто як хоче (Гончар, Людина., 1960, 62); *Франко показує випадковість асоціативних зв'язків, недисциплінованість мислення, розхристаність творчої уяви декадентів* (Рад. літ-во, 6, 1966, 81).

РОЗХРИСТАНО. Присл. до розхрістаний 3—6. — *Що робити? — в голові розхристано вихрила думка* (Коз., Зол. грамота, 1939, 107).

РОЗХРИСТАТИ *дис.* розхрістувати.

РОЗХРИСТАТИСЯ *дис.* розхрістуватися.

РОЗХРИСТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗХРИСТАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* Розгібати перев. на грудях (одяг). — *Та й пече ж як.. — глянує на сонце Бровка і почав розхристувати на грудях сорочку* (Добр., Тече річка., 1961, 230); *Зараз знайшла [Марія] голку й до чоловіка підійшла, щоб гудзик пришити. Тихін розхристав голушубок* (Головко, II, 1957, 154); // *Оголоювати, відкривати* (перев. груди). [Г і л ь з е (розхристує груди):] *Ось тут була штучка, завбільшки з наперсток* (Л. Укр., IV, 1954, 251); *Санітарка широко розхристала Одарці павуку, аж захнулася хвора* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 273).

РОЗХРИСТУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **РОЗХРИСТАТИСЯ**, аюся, аешся, *док.* 1. *Розгібатися перев. на грудях* (про одяг). *Сорочка в нього розхристалася, груди виставив, капелюх з'їзав на потилицю* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 137); *Кожух його розхристався, шапка, очевидно, ще раніше розлучилася з головою свого господаря* (Кир., Вибр., 1960, 319); // *Оголоюватися, відкриватися* (перев. про груди). *Комірціє сорочки.. розстебнувся, павука зовсім розхристалася* (Мирний, III, 1954, 281).

2. Розсі́бати собі перев. на грудях одяг. [Х в е к л а Г а в р и л о в н а (до мужа):] Бережіть себе в дорозі... не розхри́стуйтеся на протязі, щоб часом не прохри́стувалися (Кроп., V, 1959, 77); [П у з и р:] Я розхри́стаюсь, як будемо взводити [у земський банк]; тільки на поріг, а тут йому [швейцарові] перед самим носом блись — орден! (К.-Карпий, III, 1960, 321); — Що він гріє, отой твій піджачок? Ану марш у хату, розхри́стається, наче посеред літа... (Збан., Сеспель, 1961, 303).

3. тільки недок. Пас. до розхри́стувати.

РОЗХРИ́СТЯ, і, ч. і ж., розм. Людина з відкритими, оголеними грудьми, у розстебнутому перев. на грудях одязі.

РОЗХРО́ПІТИСЯ, пльбся, пійшся; мн. розхро́плятися; **РОЗХРО́ПІТИСЯ**, пўся, пїтшся; мн. ч. розхрї́са, хро́пліса, лбся; док., розм. Почати дуже хро́пяти, хро́пти. Роздратована Мар'я запідозрила, що вони.. навмисне вдають, буцімто сплять. — Ач, розхро́пліся! — полоснула обов. — Як коні! (Ваш, На.. дорозі, 1967, 195).

РОЗХРО́ПІТИСЯ див. хро́пінатися.

РОЗХРЯ́ПАНИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мн. ч. до розхрї́пати. Купила макітру, аж вона розхрї́пана (Сл. Гр.); // у знач. прикм. На розхрї́паних вікнах сиділи хлопці й співали (Мик., II, 1957, 178); Розхрї́пані двері ніколи не зачинялись, тому вітер гуляв як у полі (Панч, Снів.., 1959, 23).

РОЗХРЯ́ПАТИ, аю, аєш, док., перек., розм. Розбити, розколоти, розламати.

РОЗХУ́РЧАТИСЯ, чїтсья, док., розм. Почати сильно хурчати (про веретено).

РОЗЦВІ́ЛИЙ, а, е, діал. Дієпр. акт. мн. ч. до розцві́сти. Його округле, пухнате обличчя було подібне до розцві́лої в устї повнолітї півопії (Фр., VI, 1951, 189); Вона — як розцві́ла весною квітка (Кобр., Вибр., 1954, 208); // у знач. прикм. Недавно, як я, відпочиваючи, лежав в тіні розцві́лої яблуні, підійшов Василь і ліг біля мене (Ірчан, II, 1958, 57); Весна. Але не та весна, що пишасться вже яко цілим багатством своєї розцві́лої краси... це ще та перша неслива, напірзобуджена весна, ще замкнена в собі (Коб., I, 1956, 361).

РОЗЦВІ́РІНЧАТИСЯ див. розцві́рїнькатися.

РОЗЦВІ́РІНКАТИСЯ, аюся, аєтсья і **РОЗЦВІ́РІНЧАТИСЯ**, чўся, чїтсья, док., розм. Почати дуже цві́рїнькати, цві́рїнчати (про птахів); розщебетатися. — Бач — розцві́рїнькалась [пташка] як! (Л. Укр., I, 1951, 60); Мої старі друзяки — горобці так розцві́рїнчалися на одній вербі, що я, звичайно, не втримався і, заклавши пальці в рот, голосно свиснув (Сміл., Сашко, 1954, 24); // перек., розм. Почати швидко і дзвінко говорити (звичайно про дітей). Чужак з подивом слухав Горобця.. Чому це враз мовчазний Горобець отак розцві́рїнькався? (Збан., Переджнив'я, 1960, 422); — А ми вже закінчили школу... А ви ще учитеся! Так вам і треба! — Хто це так розцві́рїнькався? — обернувся до дівчаток Санько (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 69).

РОЗЦВІ́СТИ див. розцві́тати.

РОЗЦВІ́СТИСЯ див. розцві́татися.

РОЗЦВІ́Т, у, ч., рідко. Те саме, що рбзквіт. І частя́рця теж полине в нами, — Зів'ялий квіт колишнього розцві́ту (Маж., Тв., 1955, 140); У Галі настала пора свого розцві́ту, дізювання (Мирний, IV, 1955, 119); Він чимало наслухався про громадські порядки в північній Русі, в Новгороді, Пскові, про добробут і розцві́т тамошніх людей (Фр., VI, 1951, 36).

◇ У рбзцвіті рбкїв (літ, віку, свл і т. ін.) — те саме, що у розкві́ті рбкїв (літ, віку, свл і т. ін.) (див. рбзквіт). Чи слюзи, чи квітки від нас належать вам, підкошені в розцві́ті сил зеро? (Л. Укр., I, 1951, 185).

РОЗЦВІ́ТАННЯ, я, с. Дія за знач. розцві́тати. В полі, в полі розцві́тання — наче килим зто прослав... (Тяч., До молоді..., 1959, 32); * Образно. Я бачу світ пшаний і неба сіяння, Лазідний вітрець і весни розцві́тання (Л. Укр., IV, 1954, 85).

РОЗЦВІ́ТАТИ, аю, аєш, недок., **РОЗЦВІ́СТИ**, іту́, ітїш, док. 1. Починати цві́сти, вкриватися квітами (про рослини); зацві́тати. Червоний, великий мак розцві́тає у городі (Кобр., Вибр., 1954, 196); Цвіли сади. Одні квіти змінювались іншими, розцві́тали й в'янули, залишивши насіння в плодах (Довж., I, 1958, 449); Опієночі айстри в саду розцві́ли... Умиллись росю, вітқи одягли (Олесь, Вибр., 1958, 15); // Розпускатися (про квітк). Троянди наморозь іскристо-сіза вкрїла, Хоч бідіні пун'янки ще прагнуть розцві́сти (Рильський, III, 1961, 185); * Образно. Розцві́тали, як квіти, гарні слова (Коцюб., II, 1955, 201); Жюте лист, і щастя розцві́тає, нема йому ні грані [граней], ані дна... (Сос., I, 1957, 202).

2. перек. Вступати в пору розкві́ту (у 2 знач.). В ті дні, коли в садах Ліцея Я безтурботно розцві́тає... Край вод прозорчистих мені З'явилась Муза навесні (Пушкін, 6. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 195); Росла собі та виростала І на порі Марія стала... Рожевим кїтєм розцві́ла В убогій і чужій хатині (Шевч., II, 1963, 354); // Ставати свіжим, гарним; починаючи краще виглядати. Тут Микоша, як завжди на волі, просто розцві́тає (Полт., Дитинство Гоголя, 1954, 140); Мелашка розцві́ла і стала повніша на виду (Н.-Лев., II, 1956, 374); Жінка.. розцві́ла, мов польова рожечка (Вільде, Вивел.., 1959, 4); // Відчувати радість, приємність, насолоду. — Зроду не пив такої доброї кави... — Маруся розцві́тала (Хотк., II, 1966, 11); Другого дня трапилась подія, яка безмежно схвилювала й порадувала Сеспеля. Дивлячись на нього, й Іван також розцві́тає радістю (Збан., Сеспель, 1961, 270); // Ставати усміхненим, веселим. Він оглянувся незадоволено і зараз же розцві́в усмішкою (Ю. Янов., IV, 1959, 10); // Сповнюватися радістю, приємністю, насолодою (про серце, душу). Хотіє тебе зустріти я так зло, і на устах були слова докору... А ти прийшла — і серце розцві́ло (Сос., II, 1958, 145).

3. перек. Успішно розвиваючись, досягати розкві́ту, піднесення. Розцві́тає під зорями гулом будинокцтво у місті й селі (Сос., I, 1957, 331); Розцві́тають наші села колооспні... кїтїме наша Батьківщина (Вишня, I, 1956, 374); Під радянською зорею Україна розцві́ла (Криж., Під зорями..., 1950, 54); // Проявлятися повною мірою (про талант, майстерність і т. ін.). Комунїзм — це лад, де розцві́тають і цілком розкриваються здібності і таланти, найкращі моральні якості гїьної людини (Програма КІРС, 1961, 56); Великий Жюте́нь окригне Купала. Поетичний дар його розцві́в (Рильський, III, 1955, 402).

◇ Квітом розцві́тати див. квіт.

РОЗЦВІ́ТАТИСЯ, аюся, аєтсья, недок., **РОЗЦВІ́СТИСЯ**, ітўся, ітїєшя, док., розм. Те саме, що розцві́тати. По весні розцві́таються квіти І до осені пишю цвітуть (Гр., I, 1963, 86); Сад розцві́вся наш на диво — Все в цїтї та все в меду! (Вирган, В розп. літа, 1959, 31); Раптом та молоденька зелія виростала висока, висока, квіткї на нїй диєно розцві́лися і спалатнули світлом сріблєсто-рожевим (Л. Укр., III, 1952, 494); [К а р м е л и х а:] Устїме, я б шче оджїла коло тебе! Як вишня кучерява, як рожє повная, я б розцві́лася і звеселїла б твою душу... (Вас., III, 1960, 412); Веселєка над полєм зїялася, А хмара у даль одпливала. І в усмішці ти розцві́лася, Бо жє вишня на щастя цїла (Мас., Сорок., 1957, 117); Як гїрлянда із калини, що вже не

порветься, між народами країни дружба розцвітеється (Тяч., I, 1946, 245).

РОЗЦВІТИТИ *див.* розцвічувати.

РОЗЦВІТІТИСЯ *див.* розцвічуватися.

РОЗЦВІТКА, *п.*, *ж.* Посидання кольорів, барв на чому-небудь; різноколірне забарвлення чогось. *Вільно і бездумно, пташники цвєбтом, плелася дівочі ромахи — про сні минулої ночі, про розцвітки привезених у сльмаг [тканин] (Воля, Дні..., 1958, 118); На Тяв-Шані знайдено нові природні клаводи мармуру та облицювальних порід дуже красивих розцвіток (Бєч. Київ, 28.II 1970, 1).*

РОЗЦВІЧЕНИЙ, *а.*, *е.* 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до розцвітати. *Тяго скидають листя розцвічені осінню дерева (Мист., 3, 1967, 40); Платон.. дивиться на грядки, розцвічені маками (Цюпа, Грози..., 1961, 291); Багато будиноків були розцвічені прапорами (Тур., Наша молодість, 1949, 222); Сонце кожному хлопцеві й дівчині Роздає золоті промінці, І вони, щирим сміхом розцвічені, Пламеніють на кожнім лиці (Бичко, Вогнище, 1959, 133); // розцвічено, безос. присудк. с. Велике епічне полотно [роман С. Скляренка «Святослав»] щедро розцвічено барвистими пейзажами (Рад. літ-во, 5, 1961, 99).*

2. *у знач. прикм.* Кольоровий, барвистий. *Космацька писанка пройшла битву дорогою історії — від природного кольору яйця до розцвіченої гуцульської крапанки, виповненої багатим малюнком, орнаментом (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 52); // Різнобарвний. Змужнувши цей порох з розцвічених карт, Де жовті й зелені лежать судолами, Раптово на чийсь несподіваний жарт Веміжнеться тихцем чоловік срібночоллий (Бажан, I, 1946, 144).*

РОЗЦВІЧЕННЯ, *я.*, *с.* Дія за знач. розцвітати, розцвічувати.

РОЗЦВІЧУВАННЯ, *я.*, *с.* Дія за знач. розцвічувати. Прапорці розцвічування — сигнальні різноколірні прапорці, які піднімаються на кораблях у святкові дні. *В бухті урочисто і велично стоять, увінчані прапорами розцвічування, військової кораблі (Рад. Укр., 4.V 1962, 4).*

РОЗЦВІЧУВАТИ, *ую.*, *уеш.*, *недок.*, **РОЗЦВІТИТИ**, *ічу.*, *ітш.*, *док.*, *перех.* 1. Фарбувати в яскраві або різноманітні кольори, робити барвистим. *Палаціє зали високі Розцвічує пензель житця (Бажан, I, 1946, 174); // Надавати чому-небудь яскравості, барвистості. Червоні рази трасуючи куля розцвітила небозвіді (Довч., III, 1956, 421); // Прикрашати чим-небудь яскравим, різнобарвним (прапорами, вогнями і т. ін.). Розцвітили вулиці вогнями.*

2. *перен.* Надавати чому-небудь більшої виразності, краси; прикрашати. *Здатністю розцвічувати свою мову приказками, прислів'ями та случками порієкнями відзначалася мати Семенова — прабабка Олександра Довженка (Вітч., 9, 1964, 126); Заньковецька одразу ослагла образ в цілому, підкреслювала головне і розцвічувала роль найтоншими нюансами (Мист., 6, 1966, 33); Гришко взагалі не боявся імпровізувати. А цього разу прямо-таки з почуттям художнього такту й міри розцвітив суцзувате повідомлення чергового лікаря на п'ятихвилинці та його стислий запис в історії хвороби (Шовк., Людина..., 1962, 342).*

РОЗЦВІЧУВАТИСЯ, *ується*, *недок.*, **РОЗЦВІТИТИСЯ**, *ітється*, *док.* 1. Забарвлюватися в яскраві або різноманітні кольори, ставати барвистим; // Прикрашатися чим-небудь яскравим, різнобарвним (прапорами, вогнями і т. ін.). *Прапорами і яскравими транспарантами розцвітилися магістралі (Рад. Укр., 11.VII 1967, 1).*

2. *перен.* Ставати виразнішим, красивішим. *Перш ніж потрапити до репертуару, танці зазнають відповідної художньої обробки: збагачуються новими танцювальними фігурами, розцвічуються їх хореографічний малюнок тощо (Укр. нар. танці, 1969, 29).*

3. *тільки недок.* Пас. до розцвічувати.

РОЗЦІЛЮВАТИ, *ую.*, *уеш.*, *недок.*, **РОЗЦІЛЮВАТИ**, *юю.*, *уеш.*, *док.*, *перех.* Довго, міцно цілувати. *Любов Максимієна розцїлувала дїчат і Андрїйка, а Іванові хотїсла руку міцно й приязно (Собко, Звнч. життя, 1957, 24); Хотїлось схопити її, як дитину, на руки, приголубити, розцїлувати (Ішук, Бербївчани, 1961, 334).*

РОЗЦІЛЮВАТИСЯ, *уюся.*, *уешся.*, *недок.*, **РОЗЦІЛЮВАТИСЯ**, *ююся.*, *уешся.*, *док.* З почуттям, від душі цілувати один одного; цілуватися декілька разів. *Памотець також свою газдиню відкликає набік і.. розцїлується (Черемш., Вибр., 1952, 270); Свайдачний причї розцїлувався в майбутнім тестем і сіо на призьбу (Тулуб, Людолови, I, 1957, 58).*

РОЗЦІЛЮВАТИ *див.* розцїлювати.

РОЗЦІЛЮВАТИСЯ *див.* розцїлюватися.

РОЗЦІНІТИ *див.* розцінювати.

РОЗЦІНКА¹, *п.*, *ж.* 1. Установлена вартість, ціна якого-небудь товару.

2. *перен. мн.* Установлені ставки оплати за одиницю виробітку при відрадянній роботі. *Правління колгоспу переглянуло розцінки і норми виробітку і скоротило.. штат адміністративно-обслуговуючого персоналу (Колг. Укр., 7, 1956, 9); Водій за доставку вантажу в зворотному напрямку одержував зарплату по дуже знижених розцінках (Ком. Укр., 6, 1966, 41).*

3. *перен.* Думка, судження про кого-, що-небудь; оцінка.

4. *перен.*, *заст.* Осуд кого-, чого-небудь.

РОЗЦІНКА², *п.*, *ж.* Дія за знач. розцінити, розцінювати. *В тих майстернях, що залишилися в руках гаялів, Кошуна установила контроль над розцінкою робіт (Нова іст., 1957, 15).*

РОЗЦІНКОВИЙ, *а.*, *е.* Стос. до розцінки (*див.* розцінка¹ 2, 3).

РОЗЦІННИК, *а.*, *ч.* Особа, яка визначає розцінки (*див.* розцінка¹ 2).

РОЗЦІННИЦЯ, *і.*, *ж.* Жін. до розцінник.

РОЗЦІНЮВАННЯ, *а.*, *е.* Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до розціняти. *Це були роки непу, багатьма літераторами розцінювані як відступ від героїки й романтики боротьби (Рад. літ-во, 5, 1968, 39).*

РОЗЦІНЮВАННЯ, *я.*, *с.* Дія за знач. розцінювати. *Приймання й розцінювання краму, ревізії, збирання пайових внесків відбувалися за участю Зінаїди Данилівни (Бєч., Молодість, 1949, 225).*

РОЗЦІНЮВАТИ, *ую.*, *уеш.*, *недок.*, **РОЗЦІНІТИ**, *цію.*, *цівш.*, *док.*, *перех.* 1. Оцінювати щось, визначати вартість, ціну чого-небудь.

2. *перен.* Сприймати кого-, що-небудь, ставитися до когось, чогось певним чином. — *Невже мене в мозку ж колективи розцінюють як людину з неспостійним характером? (Збан., Малін. дзвін, 1953, 389); Інженер Гайовці був ентузіастом механізації. Все, що діялося в Катовці, він розцінював під цим кутом зору (Жур., Вєчїр..., 1958, 143); [Віктор:] Уваляю собі, як розцінить статтю наш редактор! (Лєв., Нові п'єси, 1956, 28).*

РОЗЦІНЮВАТИСЯ, *юється*, *недок.* Пас. до розцінювати.

РОЗЦІНЮВАЧ, *а.*, *ч.* Те саме, що розцінник.

РОЗЦІНЮВАЧКА, *п.*, *ж.* Жін. до розцінювач.

РОЗЦІПІТИ *див.* розціплювати.

РОЗЦІПІТИСЯ *див.* розціплюватися.

РОЗЦІПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розціплити.

РОЗЦІПЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **РОЗЦІПЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **РОЗЦІПШТИ**, плю, пшш; *мн.* розціплять; *док.*, *перез.* Розводити в сторони що-небудь з'єднане, зчеплене. *Розціпила [Параска] руки і трохи пальцями повела себе по виду [Барв., Опов., 1902, 116]; // Розтуляти, розтискати що-небудь стиснуте, зімкнуте. Михайло довог не міг розціплити рота, щоб сказати слово [Мик., II, 1957, 24].*

РОЗЦІПЛЮВАТИСЯ, юється і рідко **РОЗЦІПЛЯТИСЯ**, яється, *недок.*, **РОЗЦІПИТИСЯ**, яється; *мн.* розціпляються; *док.* 1. Розводитися в сторони (про що-небудь з'єднане, зчеплене); // Розтулятися, розтискатися (про що-небудь стиснуте, зімкнуте). *Хотів [Овайюак] крикнути, але рот не одкрився і не розціпились зціплені зуби [Трубл., I, 1955, 293].*

2. тільки *недок.* Пас. до розціплювати.

РОЗЦІПЛЯТИ *див.* розціплювати.

РОЗЦІПЛЯТИСЯ *див.* розціплюватися.

РОЗЦОКОТАТИСЯ, очуся, бчешся, *док.*, *розм.* Почати дуже покотати. — *Чого розцокоталась тут, немов курка, що яйце внесла?.. [Шовк., Починається юність, 1938, 126].*

РОЗЦУРАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *діал.* Розійтися. Він розцурався з своєю жінкою та й не живуть укупі (Сл. Гр.).

РОЗЦЯЦЬКОВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розцяцкувати. *Підійшов [боярин] до краю помосту і сперся на розцяцкований візерунок посох [Хижняк, Д. Галицький, 1958, 221]; Вона дістас пластинку, повертає грамофонну трубу, розцяцковану під квітку крученого панича [Шиян, Балайда, 1957, 44]; Маруся розцяцкована, як екзотичний птах, і їй щиро задрать усі навколо [Коп., Вибр., 1953, 358].*

2. у *знач.* *прикм.* У строкоті прикрашеному одязі. *Перед ним відчиняються високі, мов шибениця, двері, а при них на мить замирає розцяцкований лакей [Стельмах, Хліб., 1959, 391].*

РОЗЦЯЦЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЦЯЦЬКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перез.*, *розм.* Розмальовувати, прикрашати чим-небудь.

РОЗЦЯЦЬКУВАТИ *див.* розцяцкувати.

РОЗЧАВІТИ *див.* розчавлювати.

РОЗЧАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розчавити. *Мальовничості цієї картини додавали ще гераї сивих голубів, що розчавлялися.. лише тоді, коли їм загрожувало бути розчавленими чоботом [Вільде, Сестри., 1958, 517]; П'єса присвячена темі «маленької людини», розчавленої капіталістичним ладом [Рад. літ-во, 2, 1957, 53]; // у *знач.* *прикм.* Гармати котяться по м'якій лісовій траві; на шинях блищать розчавлені диски полуниц [Стельмах, Вел. рідня, 1951, 533].*

РОЗЧАВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧАВІТИ**, чавлю, чавиш; *мн.* розчавлять; *док.*, *перез.* 1. Надавлюючи або стискаючи, трощити, м'яти. *Металеві інструменти розчавлювали [пехові] на вогні, змули, розчавлювали й нищили [Тулуб, Людолови, I, 1957, 121]; Пізньої осені морські течії замесли її [шхуну] разом з кригою до берегів цього острова, і тут крига розчавила шхуну [Трубл., Ляхтак, 1953, 102].*

2. Давлячи, стискаючи, заподіювати смерть; // *перез.* Пригнічувати морально. *Розглянь стихія.. паралізувала останні сили Маргіт, душила й розчавлювала її [Гончар, Новели, 1954, 58].*

3. Завдавати кому-небудь поразки, знищувати в бою. [в г е н і я:] *Мільйони людей залили свої сили, думки, почуття, щоб відкинути, розчавити ворога! [Коч., II, 1956, 379].*

РОЗЧАЛ, у, ч., *спец.* Дія за знач. розчавити, розчавлювати.

РОЗЧАЛЕННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розчавити, розчавлювати.

РОЗЧАЛИТИ *див.* розчавлювати.

РОЗЧАЛКА, в, ж., *спец.* Механічна тяга у вигляді троса або стержня, що застосовується для утримування окремих частин споруди у певному положенні. — *Ось тут між крилами [літака] натягнуто сталеві стрічки, розчалки, вони кріплять крила [Кучер, Квітус жито, 1938, 134].*

РОЗЧАЛЮВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розчавлювати.

РОЗЧАЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧАЛИТИ**, лю, лшш, *док.*, *перез.*, *спец.* Установлювати й утримувати що-небудь у певному положенні за допомогою розчалки.

РОЗЧАРОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розчарувати. — *Зрозумів я, що праця одна дає розчарований життям людям одволення [Коб., III, 1956, 179]; Василько був розчарований, що в затині нема вуйка Андрія [Турч., Зорі., 1950, 187].*

2. у *знач.* *прикм.* Який перебуває в стані розчарування. *Сумні і розчаровані, вилізали старі фанатики один одному свої жалі [Кюцюб., I, 1955, 295]; Приголомшена чи розчарована старшина вишукувала сльозу, якими б найпристойніше можна було висловити своє ставлення до гетьманового плану [Ле, Наливайко, 1957, 87]; // Який виражає розчарування. *Радник дуже сердечно попрощався зі мною, та вигляд його був явно розчарований [Кулик, Записки консула, 1958, 56].**

РОЗЧАРОВАНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розчарований 2. *Митець-індивідуаліст — це небезпечно, це — зажкнутість, часто розчарованість, титання тощо [Довж., III, 1960, 185].*

РОЗЧАРОВАНО, присл. 3 почуттям невдоволення ким-, чим-небудь, зневіра в когось, чомусь. *Назустріч подорожнім.. вийшов сам господар готелю. Він привітав гостей дуже ввічливо, але начебто розчаровано [Смолич, Прекр. катастроф., 1956, 322]; Мурих малює рукою й розчаровано пересмикнувся [Сміл., Зустрічі, 1936, 14].*

РОЗЧАРОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧАРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перез.* Вселяти в кого-небудь розчарування ким-, чим-небудь. — *Я не буду розчаровувати його.. і пораджу йому уважно вивчити наш завод [Шовк., Інженери, 1956, 28]; Про мене склалася така думка, що я — людина надзвичайно скромна, і я боюся своїх читачів розчарувати в тому [Вас., IV, 1960, 56]; Його виступ розчарував Марійку [Довч., V, 1957, 466].*

РОЗЧАРОВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧАРУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* Відчувати розчарування ким-, чим-небудь. — *Скажи, тіба ти ніколи не розчаровувалась у людя? [Довч., V, 1957, 338]; Опрішки.. розчарувалися, не найшовши сподіваних скарбів [Фр., VIII, 1952, 204]; Яшла [Галя], як людина, що розчарувалась в усьому на світі й брєде, невідомо куди і для чого [Збан., Між.. людьми, 1955, 102].*

РОЗЧАРУВАННЯ, я, с. Почуття невдоволення ким-, чим-небудь, зневіра в когось, чомусь. *В злилин розчарування та розпукі мене раз у раз рятувала моя незвичайна любов до природи [Кюцюб., III, 1956, 281]; Яке ж було його розчарування, коли він незабаром дізнався, що Ягідка зовсім неписьменний [Гончар, III, 1959, 343].*

РОЗЧАРУВАТИ *див.* розчарбувати.

РОЗЧАРУВАТИСЯ *див.* розчарбуватися.

РОЗЧАТИ *див.* розчавити.

РОЗЧАТІЙ, а, е, діал. Діспр. пас. мнн. ч. до розчати; // розчато, безос. присудк. сл. В чорній пекарні, як в кузні.. Обережок дров біля печі, розчато чистить картоплю. І все покинуто жужлом (Коцюб., II, 1955, 58).

РОЗЧАХНЕНИЙ *див.* розчяхнутий.

РОЗЧАХНУТИ *див.* розчяхувати.

РОЗЧАХНУТИЙ, **РОЗЧАХНЕНИЙ**, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розчяхнути. Дулиста верба, колеси давно розчяхнута громом.. росла, зацвітала цювесни (Кучер, Процай.., 1957, 74); // розчяхнуто, безос. присудк. сл. * Образно. — Товариші.. ворота Криму розчяхнуто. Плани Антанти бито (Гончар, II, 1959, 438).

2. у знач. прикм. Якій розколовся, розщепився на частини (про дерева, гілки і т. ін.). Чумаченко побіг ярм. Він добре знає місцевість, і за кілька хвилин опинився біля розчяхнутої верби (Тют., Впр, 1964, 315); Я швидко відшукав потрібну грушу, в розвилці розчяхнутих стовбурів, серед листя, прикиданого снігом, знайшов потрібні мені папірці (Збан., Ліс. красуня, 1955, 19); Десь близько хрусне під вагою снігу розчяхнена гілка — і вже Федоренко, а за ним і всі бійці насторожилися (Кач., I, 1958, 501).

3. у знач. прикм. Широко, навстіж відчинений. З вулиці в розчяхнуту хвіртку ринув натопн (Смолч, Мир., 1958, 11); Бливається натопн в розчяхнуті двері (Перв., II, 1958, 367).

РОЗЧАХНУТИСЯ *див.* розчяхуватися.

РОЗЧАХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розчяхувати 1, 3.

РОЗЧАХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧАХНУТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Розколювати, розщеплювати (дерева, гілки і т. ін.) на частини. Блискавка розколола стару сосну, розчяхнула її, немов ножем, на дві половини, кожна упала на свій бік (Перв., Дикий мед, 1963, 151); * Образно. На вежі bastiону раптом блиснув огонь — і гучний гарматний постріл розчяхнув нічну тишу (Добр., Очак. розмир, 1965, 168); // безос. Не поле, а бар'ят. Немов табун бівів товкся — кони несє, снопи котять, розчяхує дерева, обламає гілля (Горд., Дівчина.., 1954, 235); // Розсікати, розтинати зверху до низу чимсь гострим. Молодий полковник.. у ту ж мить навскіс розчяхнує ззаду другого перебіжчика (Ле, Наливайко, 1957, 365).

2. тільки *док.* Спрятинити незручним, різким рухом розрив зв'язок, тканини в паху. Колоть же така — віл в двору! Дехто з гарячиз поїзав та й закалявся: той — вола розчяхнує, а той — разом пару (Мирний, III, 1954, 7).

3. Широко, навстіж відчиняти. Толя Дробот в грюкотом розчяхнує вікно і з дитячим подивом у очах милується дискущими бруньками каштана (Жур., Нам тоді.., 1968, 5).

РОЗЧАХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧАХНУТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Розколюватися, розщеплюватися на частини (про дерева, гілки і т. ін.). Нерідко при великому врожаї дерева розчяхуються (Колг. Укр., 7, 1960, 34); * Образно. І, здавалося, в світі нас двох було віч-на-віч, лиш для нас розчяхнулася ранку завіса квітуча (Голов., Поезії, 1955, 51).

2. тільки *док.* Незручним, різким рухом порвати собі зв'язки, тканини в паху. Земля почала тужавіти, взялася шкіркою. Вдарила ожеледь. Знемічшла [знесилена] від голоду худоба розчяхувалась (Тют., Впр, 1964, 460); У петріжку.. три дні не сходив сніг. Тоді розчяхнулось багато овечок.. (Коцюб., II, 1955, 327).

3. Широко, навстіж відчинятися. Розчяхнувшись двері, повіяло протягом (Збан., Єдина, 1959, 186); * Образно. Розчяхнулася небесна брама, і сонце заіскрилося на си-

ньому тумані роси, на задуманих нивах (Стельмах, I, 1962, 292).

4. тільки *недок.* Пас. до розчяхувати 1, 3.

РОЗЧВАНІТИСЯ, нюся, нєшся, *док.*, *розм.* Почати дуже чванитися. Передо Львицею розчванилась Сашка, що разом поросят десяток нарожала [народила] (Бор., Тв., 1957, 163).

РОЗЧЕПИТИ *див.* розчіплювати.

РОЗЧЕПИТИСЯ *див.* розчіплюватися.

РОЗЧЕПІРА, в, ч, і ж., *розм.* Людина з кривими, розкарченими ногами.

РОЗЧЕПІРЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мнн. ч. до розчепірити. Розчепірені в'язом пальці двохчі руки лягли на розкритий зошит (Добр., Тече річка.., 1961, 4); Врешті — перше, невелике ще деревце буку, чудово велеке, з гіллячками розчепіреними, як у ланки (Коцюб., III, 1956, 137).

2. у знач. прикм. Розоставлений, розсунутий у сторони (іноді незграбно, криво). Марійка.. реготала, тікаючи від батькових розчепірених рук (Донч., IV, 1957, 134); Лошата.. ще гиталася біля матері на розчепірених непевних ніжках (Довж., I, 1958, 173); На дрібнолистих гілках ясно синіють озорнені сизим пильком ягоди, перемезовані розчепіреними пучками продовгуватих колючок (Стельмах, Вол. рідня, 1951, 661).

РОЗЧЕПІРИТИ *див.* розчепірювати.

РОЗЧЕПІРИТИСЯ *див.* розчепірюватися.

РОЗЧЕПІРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧЕПІРИТИ**, рю, рєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розставляти, розсувати що-небудь у сторони (іноді незграбно, криво). Ступає [пан Гнатковський] злегонька [злегенька], розчепірює.. пальці на руках (Март., Тв., 1954, 202); Він улявє собі, як смішно було дивитися на його надіння. Летів, мабуть, розчепіривши руки й ноги, як жаба! (Собко, Звнч. життя, 1957, 9); Вона стала враз схожа на жиху птицю, яка от-от злетить і вже розчепірила крила (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 238); Смикнув [Коська], а на гачку бичок. Сірий, головатий, розчепірює плавці, упирається (Збан., Мор. чайка, 1959, 34); // Розкидати, широко розпускати, розпростирати (гілки, коріння і т. ін.). Шумлять високо над головою пружні вертєжки кипарисів, розчепірили кудлаті віти сосни (Рад. Укр., 20. I 1971, 4); // Розтягувати, розправляти (одяг, тканину і т. ін.). Хіба можна було навзати новою сорочкою те мокре, брудне шмаття, яке, розчепіривши, тримав перед собою Матейко? (Донч., VI, 1957, 267); Дід розчепірює столітні штани — аж засвітилися дірки проти ясного неба (Хотк., I, 1966, 94).

РОЗЧЕПІРЮВАТИСЯ, ююся, рєшся, *недок.*, **РОЗЧЕПІРИТИСЯ**, рюся, рєшся, *док.*, *розм.* 1. Розставлятися, розсуватися в сторони (іноді незграбно, криво). Пальці розчепірюються, і олівець падає на постіль (Вільде, Сестри.., 1958, 99); Виріс кріт. В нього вже Не лапки — лапи Розчепірились, Мог краби (Стельмах, V, 1963, 371).

2. Розставляючи, розсовуючи в сторони частини тіла, незграбно розпростиратися на чому-небудь. Нікому позвалятися мені, бо не будеш щось казати он тій булькатій жабі, що розчепірилась на воді (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 81); // Сидіти, стояти, розставивши (іноді незграбно, криво) руки, ноги. Приходжу.. і застаю таку картину: посеред хати стоїть Казимир.., розчепірился, як на зодулях (Вільде, На порозі, 1955, 114).

3. тільки *недок.* Пас. до розчепірювати.

РОЗЧЕПЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. розчепіти, розчіплювати і розчепіятися, розчіплюватися.

РОЗЧЕПІРЕНИЙ, а, е, *розм.* Одягнений надто порядно. Розчепірені стіляги.

РОЗЧЕПУРИТИСЯ, рбся, рішся, док., розм. Одягтися надто нарядно.

РОЗЧЕРВОНІЛИЙ, а, е. 1. Який розчервонівся, став червоним від припливу крові до шкіри. *Щемлять, німіють від болю мокрі, розчервонілі руки* (Гончар, II, 1959, 163); *Він розчервонівши від безсонної ночі очима стеміє за обличчя Шурьє* (Рибак, Час., 1960, 175); // *Який розум'явився, став рум'яним. До хати зашшов розчервонілий з морозу отець Михаїл* (Юхвід, Оля, 1959, 93); *Розчервоніла від хвилювання й радості Ольга Дмитрівна протиснулася наперед* (Збан., Між., людьми, 1955, 7); *Мати на мить забула про свою гризоту і замилювалася дочкою, її розчервонілим личком* (Речм., Весн. грози, 1961, 108).

2. Розпечений до червоного. *Тепло в низ [вагонах] трималося тільки біля чаюної півки та ще трохи біля розчервонілої труби* (Збан., Сеспель, 1961, 239); *Сербожка кидає на розчервонілий край його [заліза] пісок* (Сенч., Опов., 1959, 21).

РОЗЧЕРВОНІТИСЯ, іюся, іешся, док. Сильно почервоніти від припливу крові до шкіри. *За ті три дні її і не пізнали: запали очі, набрякли-розчервонілись* (Мирний, III, 1954, 129); *Нехай зоч уха повбіліють трошки, а то так розчервонілася, що образи вказують його хвилювання* (Кучер, Прошай., 1957, 157); // *Покритися рум'янцем; розум'янитися*. [М а к с я м:] *Дивіться, дивіться, як розгулялась наша Груня! Розчервонілася, як пісонія* (Вас., III, 1960, 159); — *Сам своїм очам не вірою: на Варчужовій бричці сидить Дмитро. Розчервонієся, вид радісний* (Стельмах, II, 1962, 376); *Юрба клекотіла. Сірі обличчя розчервонілися, і в очах заграли то зрізні, то радісні вогники* (Головка, I, 1957, 60).

РОЗЧЕРЕПІТИ, плб, піп; ж. розчереплять; док., перек., розм. Розбити щент, на черепки. *Розчерепив [кошовий] вазу* (Рудак., Тв., 1959, 239); // *Сильним ударом (ударами) поранити або розміжжити (голову)*. — *Пан з бороною підійшов до моряка і зацідив йому в морду. А моряк розчерепив йому голову пивною пляшкою* (Гашек, Пригода., Швейка, перекл. Масляка, 1958, 285).

РОЗЧЕРК, у, ч. Ламана лінія, риска, що замикається від швидкого, розмашистого руху пером, олівцем по паперу при письмі. * Образно. *Ламаним розчерком воєню мигнула блискавка* (Грим., Кавалер., 1955, 57); // *Риска, завиток, яким завічується підпис. Завідувач районним відділом народної освіти підписався з розчерком* (Коп., Вибр., 1948, 164).

◇ [Одним] розчерком пера див. перб.

РОЗЧЕСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розчесати. *Вир танцю відніс з-перед його очей білде личко, обрадоване егорі коротким волоссям, розчесаним рівно над серединою чола на обидва боки* (Фр., VI, 1951, 227); * Образно. *Гарна [тополя] — дощами вижита, вітром розчесана* (Логв., Літа., 1960, 18); // у знач. прикм. *Ії довгі моторні пальці поринають у легку піну розчесаної козиачної шерсті* (Ільч., Вибр., 1948, 37).

РОЗЧЕСАТИ див. розчесувати.

РОЗЧЕСАТИСЯ див. розчесуватися.

РОЗЧЕТВЕРТУВАТИ, ую, уеш, док., перек., розм. Піддати четвертуванню. *Івана Острианицю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні* (Шевч., I, 1951, 148).

РОЗЧИН¹, у, ч. Однорідна фізико-хімічна система, в якій одна речовина рівномірно розподілена в іншій. *Водні розчини кислот, солей і лугів добре проводять електричний струм* (Хімія, 9, 1956, 38); *Перед консервуванням овочі мють, сортують, обробляють паром,*

іноді обчищають від шкірочки, заливають солоним розчином (Укр. страви, 1957, 213); *Вона облила руки Вікторії марганцевим розчином, а потім почала накладати мазь* (Хижняк, Тамара, 1959, 221); *Щоб зробити промазку зовнішніх швів [зрубу] більш міцною, до глиняного розчину додавають вапно або промазують шви вапняним розчином* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 113); *Цегляну стіну мурував Карпо Чумак, а доярки, зотували цементний розчин* (Кучер, Трудна любов, 1960, 467); *Газоподібний розчин*.

△ **Колбідний розчин** див. колбідний; **Фізіологічний розчин** див. фізіологічний.

РОЗЧИН², у, ч. Отвір, що утворюється при відчиненні двостулкових вікон, дверей і т. ін.

РОЗЧИНА, розм. **РОЩИНА**, п, ж. Закваска для тіста. [М е л а ш к а:] *Та йдть-бо дайте борошна, а то розчина збіає* (К.-Карпій, I, 1960, 239); — *Тетерю варили з борошна пополам з пшоном і вчиняли розчиною, як і тісто на хліб* (Стор., I, 1957, 266); *Кислий дух поту і роцини, як кіт ліняий на печі, міцно заліє у пекарні* (Кочуб., II, 1955, 58).

РОЗЧИНЯТИ, аю, аєш, недок., **РОЗЧАТИ**, розчнұ, розчнєш, док., перек., діал. Починати. *Ні, краще замочнути, краще серцем переболати її, як розчинити колотнечу в дїтїмї!* (Кос., Новели, 1962, 156); — *Лишень що розчала [попада] вєчерю* (Март., Тв., 1954, 43).

РОЗЧИНЕНИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розчинити¹. *Став я під ворітьми, — ворота були розчинені* (Волчок, VI, 1958, 236); *Вагоми всі розчинені* (Кач., II, 1958, 351); // у знач. прикм. *Коло розчиненого вїкна сидить задумана Наталя* (Вас., III, 1960, 352); *Хура нежалею впливала в розчинену браму* (Стельмах, II, 1962, 403); // *розчипнено, безос. присудк. с.л.* *Вікно широко розчинено, і зїдїтїля линуло проміння яскравого фіолетово-білого світла* (Смолч., I, 1958, 90).

РОЗЧИНЕНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до розчинити². *Озїрки в теплицях можна підживлювати позакореневим способом, обприскуючи рослини розчиненими в водї добривами* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 46); * *Образно. Здавалося, це слово [«побкуй»] було розчинене в самому повітрі, яким дихала й жила Варшава* (Жур., Вечір., 1958, 237).

РОЗЧИНЕННЯ¹, я, с. Дія за знач. розчинити¹, розчиняти¹.

РОЗЧИНЕННЯ², я, с. Дія за знач. розчинити², розчиняти². *Якщо після внесення добрив випадає сніг, то це сприяє ще кращому їх розчиненню* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 31); *Взаємне оближення культур означає не їх взаємне розчинення і нїєлювання, а обопільний розвит, віднайдєння нових якостей* (Рад. літ-во, 12, 1972, 10).

РОЗЧИНІТИ¹ див. розчиняти¹.

РОЗЧИНІТИ² див. розчиняти².

РОЗЧИНІТИСЯ¹ див. розчинятися¹.

РОЗЧИНІТИСЯ² див. розчинятися².

РОЗЧИННИЙ, а, е, хім. 1. Здатний розчиняти (див. розчиняти² 1). *Є й такі печери, позодження яких не пов'язане з розчиною і механічною діяльністю води* (Наука., 4, 1968, 17).

2. Який може розчинятися (див. розчинятися² 1).

△ **Розчинне скло** — прозорий склоподібний сплав, злегка забарвлений у зелений чи жовтий колір або безбарвний. *Розчинне скло у вигляді водних розчинів, що називаються рідким склом, застосовується для виготовлення кислототривкого цементу і бетону* (Заг. хімія, 1955, 446).

РОЗЧИННИК, а, ч., хім. Сполука або суміш, що розчиняє якусь іншу речовину. *Вода є сировиною, мийним засобом, розчинником, фільтром, транспортним*

шляхом тощо (Наука..., 4, 1972, 41); Як розчинник, крім води, використовують часті спирт, ефір, скипидар (Цікава хімія, 1954, 122).

РОЗЧИННІСТЬ, ності, ж., хім. Властивість за знач. розчинний. Дослідження показують, що глористий кальцій, завдяки високій його розчинності порівняно з сіпсом, значно прискорює процес меліоративного поліпшення солонців (Хлібороб Укр., 9, 1969, 24); Розчинність речовин у воді в Ігньюво найважливішою характеристикою (Знання..., 3, 1965, 8).

РОЗЧИНОМІШАЛКА, и, ж. Машина для приготування розчинів перемішуванням їх складових частин. При механізованому веденні робіт для приготування сумішей використовують бетономішалки або розчиномішалки, а при ручному користуються лопатами і граблями (Колг. Укр., 4, 1958, 14).

РОЗЧИНЮВАЛЬНИЙ, а, в, хім. Який розчиняється, здатний розчинятися (див. розчиняється² 1).

РОЗЧИНЯЛЬНИК, а, ч. Робітник, який приготував розчин (див. розчин¹).

РОЗЧИНЯЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до розчиняльник.

РОЗЧИНЯННЯ¹, я, с. Дія за знач. розчиняти¹.

РОЗЧИНЯННЯ², я, с. Дія за знач. розчиняти².

РОЗЧИНЯТИ¹, яю, яєш, недок., **РОЗЧИНЯТИ**, чиню, чиниш, док., перех. 1. Відчиняти, розкривати (двері, вікно і т. ін.). Повернувся він, а моя дочка іде напроти його, двері розчиняє (Вовчок, I, 1955, 240); Хутко скочила дівчинка з ліжка і розчинила вікно настіж (Донч., VI, 1957, 29); // Відчиняючи, розкриваючи двері, вікно і т. ін., робити вільним доступ, прохід куди-небудь. Я розублено.. подивися на Професора, а останній розчиняє тим часом шафу і пропонує мені ще цілу гору книжок (Ю. Янов., II, 1958, 122); Парадне розчинила Тося і пропустила Саїда (Ле, Міжгір'я, 1953, 168); // рідко. Розтуляти що-небудь стулене, стиснуте. Він.. розчиняє рота, намагається щось крикнути, але замість крику виривається зрипливий клекіт (Стельмах, I, 1962, 383).

2. розм. Те саме, що анатомувати. Приїхали [судові], ножі беруть, I генерала розчиняють, I ад знаходять в жиловті (Шевч., II, 1953, 225); // Очищати від внутрощів, потрухів; паграти. Надія звязалася розчиняти рибу (Чорн., Красиві люди, 1961, 85).

РОЗЧИНЯТИ², яю, яєш, недок., **РОЗЧИНЯТИ**, чиню, чиниш, док., перех. 1. Змушувати розчинитися в зому-небудь (див. розчиняється² 1). Вода має дуже важливу властивість розчиняти інші речовини (Хімія, 7, 1956, 72); Лікується [Аврам] камфором, н'є її, розчинюши в горляці (Рильський, Бабине літо, 1967, 77).

2. перен. Примушувати злитися з чим-небудь, стати частиною чогось. Кожомольці-господарі кинулися їх [новаків] термосити, здоровятися, розчинили в своїй компанії, і всі рушили до автобуса (Ю. Янов., II, 1954, 142).

3. Розводити борошно рідиною, приготувавши тісто. Під припичком воду брала, Гречаники розчиняла (Чуб., V, 1874, 1173); — Мамо, я пироги розчиню... У мене пил'юваної [муки] трохи є і дрова сухі в печі лежать (Кучер, Прошай., 1957, 169).

РОЗЧИНЯТИСЯ¹, яється, недок., **РОЗЧИНЯТИСЯ**, чиниться, док. 1. Відчинятися, розкриватися (про двері, вікно і т. ін.). Розчиняються двері, і обігас папа Функе з газетою в руках (Коч., II, 1956, 160); Розчинилася давно, давно вже закрита брама тюрми (Мирний, I, 1954, 45); Щоранку, як займеться сонце I кине пасмо золоте, Розчиниться нагло віконце I личко чийсь розцвіте (Одесь, Вибр., 1958, 382); // Відчиняючись, розкриваючись, робити вільним доступ, прохід куди-небудь. Старшина все глибше забирався в коридор [готелю]. Номери за

ним з громом розчинялися (Гончар, III, 1959, 260); Заповідана світлиця Розчинилася для людей (Рильський, I, 1960, 326); // рідко. Розтулятися (про що-небудь стулене, стиснуте).

2. тільки недок. Пас. до розчиняти¹. **РОЗЧИНЯТИСЯ**², яється, недок., **РОЗЧИНЯТИСЯ**, чиниться, док. 1. Утворювати одворідну суміш у сполученні з рідиною або іншою речовиною. Сірчанокисла сіль радію погано розчиняється у воді (Наука..., 11, 1956, 14); У прозорому повітрі струмія і розчиняє густий духмяний аромат (Жур., До них іде..., 1952, 142); У посуху поживні речовини слід вносити тільки з водою або ґноюкою, інакше мінеральні добрива не розчиняються, рослини їх не засвоює (Хлібороб Укр., 2, 1970, 12).

2. перен. Ставати непомітним у чому-небудь, зникати. Секунда, друга — і вони [внишувачі] розчиняються в сіпучій блакиті далекого неба (Веч. Київ, 13.VIII 1962, 3); Сніги підвелися і розчинилися в тумряї (Рибак, На світанку, 1940, 132); // перен. Зливатися з ким-, чим-небудь, стаючи його частиною. Представники таких [іноплемінних] народностей розчинялись в українській, втрачали свою мову (Пит. походж. укр. мови, 1956, 124).

3. тільки недок. Пас. до розчиняти².

РОЗЧИСЛИТИ див. розчисляти.

РОЗЧИСЛЯТИ, яю, яєш, недок., **РОЗЧИСЛИТИ**, лю, лиш, док., перех., розм. Розраховувати, розподіляти згідно з підрахунком, обчисленням. Один англійський король звелі наробити однакових каганців, розчислити, скільки їх може згоріти в добу, і відтак, заставляючи один за другим, рахувати час (Кочуб., III, 1956, 7); // Підраховавши, підводити підсумок. Я ж тії гроші розумом розчислю (Сл. Гр.).

РОЗЧИСТИТИ див. розчищати.

РОЗЧИСТИТИСЯ див. розчищатися.

РОЗЧИСТКА, и, ж. Дія за знач. розчищати, розчищати. Першими почали використовувати на землі реактивні двигуни самі лютчики для розчистки аеродромів від снігу (Наука..., 2, 1962, 36); Вдарив [Романюк] прикладом в раму, аж посилалися шибки, загорланів: — На роботу! На розчистку залізниці! Мерції! (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 48).

РОЗЧИЩАННЯ, я, с. Дія за знач. розчищати.

РОЗЧИЩАТИ, яю, яєш, недок., **РОЗЧИСТИТИ**, яшу, ястпш, док., перех. 1. Очищати, звільняти що-небудь від чогось непотрібного, зайвого і т. ін., що зашарашує, засмічує його. З самого ранку нас.. примушували розчищати від болота, мести, вимощувати камінцями і посипати піском увесь табір (Коз., Гаярчї руки, 1960, 36); Недалеко від парадного старий двірник, дядя Панас, з мітлою в руках розчищає тротуар (Забіла, Катруся..., 1955, 43); Солдати набили коси, розчистили перед кулеметами сектори обстрілу (Мухк., Серце..., 1962, 307); Повітря з Акерманщини втер, розчистив небо (Тют., Вир, 1964, 11); * Образно. — Десь же повинна бути у них совість, — сказав Заруба. — Тільки закидана, газарашена брудом. Треба її одкопувать заново, розчищать (Кучер, Трудна любов, 1960, 76); // Прибирати, згрібати і т. ін. що-небудь звідкись, звільняючи місце, простір. Собака відразу почав виказувати неспокій, але господар звелі йому лежати, а сам узявся розчищати довкола барлога сніг (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 86); Іван нахилився над тим місцем, де вчора було джерельце... розчистив твань, повитягував довгі батюги куширу (Чаб., Тече вода..., 1961, 28).

Розчищати (розчищати) ліс (тайгу і т. ін.) — вирубувати дерева, проріджуючи ліс (тайгу і т. ін.). Розчи-

цають ліси у Карнатах, Чуть розмову пили й топірку (Мур., Лірика, 1954, 106); Розчищати тайгу треба було для знімання майже кожного кадру (Довж., III, 1960, 122).

2. Звільняти (місце, прохід і т. ін.) від когось, чого-небудь. *Гішли, пробивали замети круті, Гішли, розчищали машинним путі (Нех., Хто сів вітер, 1959, 154); Городовики розчищили місце, і губернатор з дружиною і дочкою ввійшли до саду (Смолич, II, 1958, 115); // перен. Усувати соціальні, економічні і т. ін. причини, перешкоди для розвитку чого-небудь. Революціонери — подвижники марксистської думки розчищали шлях науці про суспільство і методи його перетворення (Рад. Укр., 31.III 1963, 1); — Крах фашизму в Європі розчищав дорогу для розвитку групи країн народної демократії в Європі і в Азії (Автом., Шастя., 1959, 53).*

◇ Розчищати під горіх див. горіх.

3. Прочищаючи, розширяти, вирівнювати що-небудь. *Кайла.. копірцали землю, а лопати хуменко розчищали яму, все глибше риючи ковбачку (Досв., Вибр., 1959, 321); Урізали й городів, розчищили не вулицю, а майдан... — Знов велено: позносити насупроти палацу всі хатки (Мирний, I, 1949, 195).*

РОЗЧИЩАТИСЯ, ається, недок., **РОЗЧИСТИТИСЯ**, яться, док. 1. Очищатися, звільнятися від чогось непотрібного, зайвого і т. ін., що захаарує, засмічує. *Кілька разів на добу спалювали короткі, блискучі сучки з ворожими заслонами, потім дорога знову розчищалася (Гончар, I, 1959, 388); Небо розчистилося від хмар.*

2. тільки недок. Пас. до розчищати.

РОЗЧИЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розчищати. *Подвір'я діда розчищене від снігу і притрушене сухим очеретом (Стельмах, II, 1962, 259); Дитячак помітив розчищену сокирою доріжку, що вела в куці (Томч., Готель..., 1960, 36); Микита ще завидна поїхав до лісу; майже щодня він привозить звідти возів зо два перегною, звалюючи його на місці, розчищеному під сад (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентія, 1950, 30); // у знач. прикм. Юра погордливо обминає гуртки і групки дівчаток, що тихо і чинно розсмієся по ослонах на розчищених алейках парку (Смолич, II, 1958, 47); // розчищено, безос. присудк. сл. Попід глинищем, серед колючих хачів [хаш] та червоного бур'яну, що росте на солонці, розчищено невеличку низку (Л. Укр., III, 1952, 124).*

РОЗЧИЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. розчищати, розчищати. *Хімічне розчищення чагарників на Чернігівщині обіцяє колгоспам величезні економічні вигоди (Колг. Укр., 2, 1957, 23).*

РОЗЧИМХАНИЙ, а, е, діал. Дієпр. пас. мнв. ч. до розчимхати. *Тільки десятком комуністам було дано наказ в означений день з'явитися об одинадцятій годині ночі до розчимханої громом смереки (Вільде, III, 1968, 271).*

РОЗЧИМХАТИ, аю, ашш, док., перех., діал. Розколоти, розсікти. — *Гей, люди, дайте мені сокиру, хай я цюму патюві голову розчимхаю, — кричала дуже всім баба Палагна (Козл., Весн. шум, 1952, 50).*

РОЗЧІПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розчиплювати. **РОЗЧІПЛЮВАТИ**, юю, юш і **РОЗЧІПЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **РОЗЧЕПЯТИ**, чеплю, чепши; мн. розчеплять; док., перех. Відчиплювати одну річ від другої; роз'єднувати, розтискати що-небудь зчеплене, стиснуте. *Іванко розчиплює кліщі і кладе їх на лавку (Хижняк, Д. Галльський, 1958, 202); Зачепила гаплик за гаплик, а тепер ніяк не розчеплю (Сл. Гр.).*

РОЗЧІПЛЮВАТИСЯ, ююся, яєшся і **РОЗЧІПЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся; недок., **РОЗЧЕПЯТИСЯ**, чеплю-

ся, чепишся; мн. розчепляться; док. 1. Роз'єднуватися, розтискатися (про що-небудь зчеплене, стиснуте). *Побілілі від напруження пальці розчепилися. Два парабелуми брязнули на землю (Загреб., Європа 45, 1959, 52); // Роз'єдаючи зчеплені руки, відходив один від одного. Брати розчепилися [після бійки], важко дишаючи (С. Кравч., Київ., 1959, 74).*

2. перен., розм. Переставати спілкуватися з тим, хто надокучає, заважає кому-небудь. *«Хай йому, з ним тільки заговори, потім не розчепишся...» (Цюпа, На зустріч..., 1958, 387).*

РОЗЧІПЛЯТИ див. розчиплювати.

РОЗЧІПЛЯТИСЯ див. розчиплюватися.

РОЗЧІПНИЙ, а, е. Який можна розчиплювати.

РОЗЧІПЧАНИЙ див. розчипчений.

РОЗЧІПЧЕНИЙ, **РОЗЧІПЧАНИЙ**, а, е, розм. Без очіпка, з непокритою головою. *За нами сиділа долі якась розчипчена жінка і хлипала (Коцюб., I, 1955, 256); Ті ж і Маруся у вікні; вона розчипчена (Кроп., I, 1958, 103).*

РОЗЧІС, чбсу, ч., розм. Місце на тілі, пошкоджене, роздріпане чесанням, іноді натерте грубою тканиною. *Тендітне біле тіло [Параски] не тонкого льону сорочка прикриває, а матірка з десятку натурас його до розчосу (Мирний, IV, 1955, 33).*

РОЗЧІСКА, и, ж., рідко. Дія за знач. розчесати, розчісувати.

РОЗЧІСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розчісувати.

РОЗЧІСУВАТИ, юю, уєш, недок., **РОЗЧЕСАТИ**, ешү, єшеш, док., перех. 1. Розділяти волосся на пасма, проводячи чим-небудь (перев. гребінцем) по всій його довжині. *Соломія.. щодня прибиралася, розчісувала свою довшу косу, заплітала в дрібушки (Н.-Лев., VI, 1966, 344); Джмелік... вийнявши з кишені кавалерійської куртки роговий гребінчик, розчісує свої буйні, скуйовджені всі сні кучері (Тют., Впр, 1964, 191); Волотників розчесав рукою закучерялену, рідкувату бороду (Ле, Побратими, 1954, 11); * Образно. Змиють чумакові головонокі рідкі дощі, а розчешуть густі терни (Коцюб., I, 1955, 180).*

2. тільки док., перен., фам. Завдати кому-небудь поразки, побити когось. *Січовики своїм рішучим нападом збили й Гульського, і здавалося, що полковник використав нагоду і розчешє деморалізовану ватагу (Ле, Україна, 1940, 50).*

РОЗЧІСУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **РОЗЧЕСАТИСЯ**, ешүся, єшешся, док. 1. Розділяти своє волосся на пасма, проводячи чим-небудь (перев. гребінцем) по всій його довжині. *Знову чекають легені. А дітища довшо розчісуються (Казки Буковини..., 1968, 218); Уже вона і розчесалася; вже і коси у дрібушки поплелі (Кв.-Осн., II, 1956, 211).*

2. тільки недок. Пас. до розчісувати. * Образно. *Чуб, як грива на вороному коні, розчісується на льоту вітром (Кос., Новели, 1962, 9).*

РОЗЧЛЕНИТИ див. розчленювати.

РОЗЧЛЕНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розчленювати. *Береги Дністра здебільшого скелясті і розчленовані ярами (Геол. Укр., 1959, 252); // у знач. прикм. Ведення господарства в колгоспах із значною питомою вагою змитих ґрунтів і розчленованим рельєфом має свої особливості (Хлібороб Укр., 7, 1966, 22).*

РОЗЧЛЕНОВАНІСТЬ, ності, ж. Стан розчленованого. *У зв'язку з розчленованістю рельєфу і характером опадів багато вологі втрачається внаслідок поверхневого стікання (Хлібороб Укр., 10, 1964, 44); Побудова усного мовлення (особливо діалогічного), його розгорнутість, повнота і розчленованість може бути різною (Рад. психол. наука..., 1958, 235).*

РОЗЧЛЕНОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розчленовувати.

РОЗЧЛЕНОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧЛЕНУВАТИ**, ую, уєш і рідко **РОЗЧЛЕНИТИ**, нію, нієш, *док.*, *перех.* Розділяти що-небудь суцільне, єдине на окремі частини. Глибокі поперечні долими розчленовують Кримські гори на окремі частини (Геол. Укр., 1959, 581); Столяров і Овчарук вирішили йти не лівом, а правим берегом заплави Ігульця — щоб ударити по залізниці Херсон — Миколаїв і розчленувати оборону противника (Смолич, V, 1959, 654); // *перек.* Розбивати на основні складові елементи. ..мануфактурний поділ праці, в свою чергу, справляв вплив на суспільний поділ праці, розвиваючи і розчленовуючи його далі (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 355); Точність і бажання розчленувати на компоненти кожне явище, щоб глибше зрозуміти його суть, тіла вже така прикра вада у характері людини? (Рибак, Час..., 1960, 13); Щоб скоротити затрати часу на складання виробів, доцільно складальні роботи розчленити на окремі операції (Стол.-буд. справа, 1957, 229).

РОЗЧЛЕНОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЧЛЕНУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Розділятися на окремі частини (про що-небудь суцільне, єдине). Всяка працязічна мова розчленовується на окремі фрази (Рад. літ-во, 2, 1968, 31).

2. тільки *недок.* Пас. до розчленовувати.

РОЗЧЛЕНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розчленувати, розчленовувати. В насильницькому розчленуванні західноукраїнських земель ганебну роль відіграли українські буржуазні націоналісти, які вступили в злочинну змову з правлячими колами імперіалістичних держав (Ком. Укр., 9, 1969, 6); Розчленування процесів на операції потрібне для виявлення резервів економії часу за рахунок правильного виконання окремих операцій (Техн. нормув., 1958, 13).

РОЗЧЛЕНУВАТИ *див.* розчленовувати.

РОЗЧЛЕНУВАТИСЯ *див.* розчленовуватися.

РОЗЧОВГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати довго ходити, весь час човгаючи ногами.

РОЗЧОВПАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* і без додатка, *розм.* Зрозуміти, збагнути що-небудь. Садяник ще доволу хвилю стою на місці, дивлячись вслід за ними та пробуючи в своїй голові розчовпати се запутане [запутане] діло (Фр., VII, 1951, 174); Замфірові потемніло в очач. Зразу він наче не розчовпав, про що річ, але за мить страшна думка блиснула йому в голові, а гласа злість спазнула з новою силою (Коцюб., I, 1955, 241); // Побачити, роздивитися кого-, що-небудь. Раптом солдат спинився. Просто на нього по шосе йшло п'ятеро озброєних людей. За сміхом не можна було розчовпати — свої це чи чужі (Перв., Невигадане життя, 1958, 242).

РОЗЧОЛОПАТИ *див.* розшолопати.

РОЗЧУДЕСНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що пречудовий. — Ех, життя ж яке було в нас розчудесне! Лише тепер розумієш, як жили ми в Комінтернівці добре! (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 234); Я вже бачив себе в нових штанах, поруч з моїми розчудесними друзями (Чаб., Катюша, 1960, 124); Розчудесні місця на річці, на Північній Дініці... (Вишня, II, 1956, 238).

РОЗЧУЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнч. ч. до розчулити. Розчулені прощанням з рідними, односельчанин доволу їхали мовчки (Тют., Вир, 1964, 281); Василь розчулений добрістю матері, йому кортить, як колиш у дитячі роки, пригорнутися до її щокі (Д. Бедзик, Плем'я., 1958, 19).

2. у знач. прикм. Приємно схвилюваний, зворушений. Дідусь схопив руку старшого лейтенанта, заряче тиснув її, заволоженими очима дивився в обличчя. Роз-

чулений офіцер не знав, що сказати, а лише бурмотів щось невиразне на зразок привітання (Збан., Між.. людьми, 1955, 193); Вона подала здивованому й розчуленому хлопцеві сонну, мокру від роси троянду (Донч., II, 1956, 202); Підійшла [Марія], розчулена й схвилювана, стала, мов біла естери, що своєдні обдуржується, простягла до рожево-білого ціпту смугляві руки (Цюпа, Назустріч..., 1958, 433); // Який виражає схвилюваність, зворушеність. Розчулений погляд; // Сповнений схвилюваності, зворушеності. Пізно вночі Тимко випустив свого постояльця. — Ну, спасибі, ніколи не забуду, — пошепки говорить Джмелюк розчуленим голосом (Тют., Вир, 1964, 273); У його голосі бриніли розчулені нотки, мова його була повита м'яким ліричним серпанком (Смолич, Сорок вісім..., 1937, 220); Він таки зодие на ту секцію.. і писав про Мар'яну свої безнадійні, розчулені вірші (Гончар, Людина..., 1960, 50); Старик прислав такого розчуленого листа, що дочці навіть залоскотало в горлі від радощів (Коп., Дуже добре, 1937, 28).

РОЗЧУЛЕНИСТЬ, ності, ж. Стан за знач. розчулений 2. Бондар не чекав од лейтенанта такої розчуленості і подивився на нього здивовано (Хор., Незакінч. політ, 1960, 78); В салоні коротке замішання перейшло в жваву розмову про надзвичайну розчуленість Бальзака (Рибак, Помилка..., 1956, 126).

РОЗЧУЛЕННЯ, я, с. Почуття, стан приємної схвилюваності, зворушеності. Тепер голос Владка, чистий і повний, мов голос дзвона, паузує в залі. Ані сліду неприємності,.. ані крики розчулення (Фр., VI, 1951, 276); Від розчулення їй навіть слюзи були навернулися до очей (Збан., Передкниж'я, 1960, 247); Вона сміялася і плакала, бо не могла перебороти свого розчулення (Вільде, Повнол. діти, 1960, 95).

РОЗЧУЛЕНО. Присл. до розчулений 2. Іван Петрович зробив крок наперед і розчулено обійняв високого козака за плечі (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 42); Застіпував зтох тонко, дзвінко, розчулено (Збан., Єдина, 1959, 313); Вона подала свою широкую, чоловічу руку, і очі її розчулено заблищали (Тют., Вир, 1964, 155).

РОЗЧУЛИТИ *див.* розчулювати.

РОЗЧУЛИТИСЯ *див.* розчулюватися.

РОЗЧУЛЮВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧУЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Викликати в кого-небудь приємне почуття схвилюваності, зворушеності. Ніжність дитяча розчулювала його, і він думає про дітей: що вони йдять, що вони мають? (Турч., Зорі..., 1950, 165); Вона знала, що її Іван не терпить сліз, вони не розчулювали, а драгували його (Стельмах, I, 1962, 427); Факт, що зтох клопочеться про неї, взагалі подумав про неї, крім Василя, розчулив Лєсю (Вільде, На порозі, 1955, 56); // Сповнювати хвилюванням, зворушенням. Не зіллям наговорник, не чарамі знахарськими, а словами, щирим признанням, клятвою подружньої вірності розчулила вона Прозорове серце, повернула його до сім'ї (Шняк, Балайда, 1957, 235).

РОЗЧУЛЮВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧУЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* Ставати приємно схвилюваним, зворушеним. Тимко м'яє у руках шапку, а вона димом снаряжним пахла. — Процай, Марку.. Марко заліпав під сосою, а Тимко побіг з автоматом у сніговий крутиж: не в його характері було розчулюватися (Тют., Вир, 1964, 498); Груна частує, приприсує діда Кліма, старий розчулюєся з тої уваги (Горд., II, 1959, 232); У Катерини навіть слюзи на очач з'явилися, так вона розчулюєся (Перв., Материн.. хліб, 1960, 155).

РОЗЧУМАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* і без додатка, *діал.* Розібрати, зрозуміти. Та як він не розглядіє і не

розчував нічого? А тут усе видно! (Кв.-Осн., II, 1956, 235); Доки ми розчумали, що таке трапилось, дієчата вибігли з кімнати, а до дверей хтось постукає владно (Ю. Янов., II, 1958, 86).

РОЗЧУТИ, ую, уєш, док., *перех.* і без додатка. Добре, ясно почути, розібрати те, що говорять. В гомоні почуєш ковальє голос. Перших слів дехто й не розчує, бо не кричав коваль, а говорив стиха (Головко, II, 1957, 221); — Що батько хоче? — не розчуєши, перепитас Олександр (Панч, Гомон. Україна, 1954, 38); // Відчуті, уловити іронію, сарказм у чому-небудь. — Надзвичайно цікаві міркування, — так само тихо зауважив Карент. Петушек розчує сарказм в його голосі (Шовк., Інженери, 1956, 131).

РОЗЧУХ, у, ч. Розчухане місце (на тілі).

РОЗЧУХАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до розчухати 1.

РОЗЧУХАТИ *див.* розчухувати.

РОЗЧУХАТИСЯ *див.* розчухуватися.

РОЗЧУХРАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розчухрати 1.

2. у знач. *прикм.*, *розм.* Розчуховджений, сплутаний і т. ін. (про волосся). Волочилися [Гава та Вовкун], мов неприкапані, голі, брудні, нужденні, з позападалними [позападалними] лицями, розчухраним.. волоссям (Фр., III, 1950, 46); // З розчуховдженим, сплутаним і т. ін. волоссям. Розчухраний, з піною на устат, задиханий, з переляканими очима, він міг вже самим своїм виглядом нагадати страху (Вільде, Пов. і опов., 1949, 92).

3. у знач. *прикм.*, *перен.*, *розм.* Розбитий, розтрошений.

РОЗЧУХРАТИ *див.* розчухрувати.

РОЗЧУХРУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧУХРАТИ**, аю, аєш, док., *перех.* 1. *розм.* Розчуховдати, сплутати і т. ін. (волосся). Гмира рукою розчухрав свою густу руду бороду й стояв поважний, як на криласі в церкві в неділю — староста ж церковний (Головко, II, 1957, 220).

2. тільки док., *перен.*, *розм.* Розбити, розтрошити кого-, що-небудь. Ой, вже ж тії, Турецькій, Вітська розчухрала (Г.-Арт., Байки..., 1958, 164); Прокляті вітри роздулися, А море з лиха аж реє.. Всі човники із [троянців] розчухрало (Котл., I, 1952, 67).

3. *спец.* Очищати, розчісуючи і розділяючи на волонки (вовну).

РОЗЧУХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розчухувати.

РОЗЧУХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧУХАТИ**, аю, аєш, док. 1. *перех.* Дуже чухати, роздряпуючи шкіру на тілі, обличчі. Турн собі розчував литку (Котл., I, 1952, 231).

2. тільки док., *перех.* і без додатка, *розм.* Зрозуміти, розібрати. Насилу розчував пан Микита, що писар хоче робити (Кв.-Осн., II, 1956, 214); [В а р е н я к:] Ти б спершу протверзівся, тоді і розчував би діло (Крп., II, 1958, 232).

РОЗЧУХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧУХАТИСЯ**, аюся, аєшся, док., *розм.* 1. Дуже чухатися, роздряпуючи собі шкіру на тілі, обличчі.

2. тільки *недок.* Пас. до розчухувати 1.

РОЗШАЛЕНІТИ, ію, ієш, док. Стати шаленим, несамовитим; розбушуватися. Розгуляється, розшаленіє буря, почне сікти, з корінням рвати коді саджанці (Жур., Звич. турботи, 1960, 15).

РОЗШАЛЕНІТИСЯ, іюся, ієшся, док., *рідко.* Те саме, що розшаленіти. Без попереджень з'являються циклони. Розшаленілася десь там стихія (Гончар, Циклон, 1970, 181).

РОЗШАЛІЛИЙ, а, е, *діал.* Який розбушувався. По селах, по хатах.. іде шум не леший, як оцей шум розшалілої природи (Фр., VIII, 1952, 7); // Розлютований,

лютий. Добуши миттю зажив, якою зброєю краще буде зустріти розшалілого звіра (Гжицький, Опришки, 1962, 205); Яки сам біє [Микола] десь під кулями з розшалілими очима, то не згадував би, певно, ні батька, ні куля, ні свого страху (Загреб., Шепіт, 1966, 26).

РОЗШАЛІТИСЯ, іюся, ієшся, док., *діал.* Розбушуватися. Гей, розшалілася буря люта! (Фр., X, 1954, 314); * *Образно.* Страшний жаль розшалієся в його душі (Коб., II, 1956, 200); // Розлютоватися. Ідуть дарбачі рікою. Баба, розшалівшись, підбігав до берега, виставляє камінь і кричить до керманців (Хотк., II, 1966, 404).

РОЗШАРЕНИЙ, а, е, *діал.* Розшарілий. — Ух, гарно! Ух, гарно! — тільки ухає Христа, плещучи воду в розшарене личко (Мирний, III, 1954, 349).

РОЗШАРІЛИЙ, а, е. Який розшарілий. Ії лице розшаріє, гаряче.. збило з пантелику москаля (Мирний, I, 1954, 63); Розшаріла, збуджена, випурхнула Нюся за куліси (Смоліч, Театр., 1946, 69).

РОЗШАРІТИСЯ, іюся, ієшся, док. Розчервонітися, стати червоним на обличчі. Вся вона, стоячи [стоячи] коло печі, розшарілася (Мирний, I, 1954, 62); Дієчата розцвілієся, розшарієся після роботи — бачу, жартувати їм хочеться (Гончар, IV, 1960, 233).

РОЗШАРКАТИСЯ *див.* розшаркуватися.

РОЗШАРКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшаркуватися.

РОЗШАРКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗШАРКАТИСЯ**, аюся, аєшся, док. 1. Розкляюватися, шаркаючи ногою. Розшаркується [Іван] перед Палашкою і подає їй руку (Мирний, V, 1955, 212); Малюваний розшаркаєся, потиснув руки обом: спершу Каті, потім Андрію (Гур., Наша молодість, 1949, 99).

2. *перен.*, *розм.* Виявляти надмірну заобігливість перед ким-небудь. Якщо до нього [інженера] заходила жінка, він зміг її перероджуватися: ставав ладним, елегантним, розшаркувався перед нею і не знав, де її посадити (Баш. Надія, 1960, 40).

3. тільки док., *розм.* Почати надто багато, довго розкляюватися, шаркаючи ногою.

РОЗШАРОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшаровувати і розшаровуватися.

РОЗШАРОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШАРУВАТИ**, аю, аєш, док., *перех.* 1. Розділяти на шари (*див.* шар¹ 1).

2. *перен.* Ділити на соціальні верстви, класи і т. ін. Капіталізм навмисне розшарує робітників, щоб згуртувати в буржуазію мізерну купку верхівок робітничого класу, — з ними сутички будуть неминучі (Левін, 35, 1973, 265).

РОЗШАРОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШАРУВАТИСЯ**, ується, док. 1. Розділятися на шари (*див.* шар¹ 1). Під час стояння вапняне молоко поступово розшарується, на дні посуду утворюється щільний білий осадок гашеного вапня, а над ним — шар прозорої рідини (Тасмв. вапна, 1957, 48).

2. *перен.* Ділитися (про соціальні верстви, класи і т. ін.). В міру розвитку капіталізму верстви дрібної буржуазії (дрібних власників) — ремісників, селян-власників — розшаровуються, розпадаються (Нова іст., 1956, 27).

РОЗШАРПАННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до розшарпати. Були [корніловоці] не схожі на самих себе у своїй розшарпанні на каховськах дратвах мундирах, проте йшли чітким строем, з високо піднятими головами (Гончар, II, 1959, 352); * *Образно.* Коли ж небо, розшарпане громами, виплеснуло зі своєї середини кілька блискавиць, він ошелешено зупинився біля копички сіна (Стельмах, I, 1962, 163).

2. у знач. прикм. Розірваний на частини, шматки. *Пір'я з розшарпаних подушок літало по площі* (Фр., VI, 1951, 344).

3. у знач. прикм. Розтріпаний, обірваний. *Скривавлений, розшарпаний вибігав [Наргал] на видимий кут арени* (Л. Укр., II, 1951, 542); — *Пусте село, — знову задумано повторити дід, і ці слова тільки зараз тяжко вразили і почали лякати його, бо перед очима стали розшарпані, продані.. хати* (Стельмах, I, 1962, 22).

4. у знач. прикм. Який став непридатним, несправним внаслідок недбалого поводження, довгого користування і т. ін. *В якийсь розшарпаній книжці я.. вичитав, як став дичавіти один чоловік, що покинув місто* (Стельмах, Гусн-лебеді.., 1964, 36); // *перен., розм.* Доведений до стану повного розладу, виснаження (про здоров'я, нервову систему і т. ін.).

5. у знач. прикм., *перен.* Який страждає, мучиться, терзається. * *Образно.* Він — *моя найнещасливіша дитина, хоч і як розшарпана і покалічена в доля всіх вас інших...* (Коб., II, 1956, 286).

РОЗШАРПАТИ *див.* розшарпувати.

РОЗШАРПАТИСЯ *див.* розшарпуватися.

РОЗШАРПУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **РОЗШАРПАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* 1. Різко шарпаючи, смикаючи, розривати на частини, шматки. *Всі злетілись, наче галчи, наче тес хижє птаство на порубаного трупа, щоб розшарпати до краю* (Л. Укр., I, 1951, 395); // *Убиваючи, умертвляючи, роздірати на шматки.* Він *чує.. що від її ласки, від її доброї волі залежить пущити його живого або тут же розшарпати* (Фр., VII, 1951, 66); *Без світла Наткнеться на ліс дрімучий, Де розшарпають вас вітри* (Щог., Поезії, 1958, 165); // *перен.* Розбирати, розділяти, порушуючи цілісність чого-небудь. *Його брат, не викарсакавшись з нужди, вмер, дрібні діти розійшлися по світі, батьківщину розшарпали чужі люди* (Фр., II, 1950, 274).

2. Робити непридатним, несправним, недбало поводяться з чим-небудь, довго користуючись чимсь і т. ін. *П'яний скрипаль, розшарпуючи струни.. косив очима на двері* (Стельмах, I, 1962, 320); // *перен., розм.* Доводити до стану повного розладу, виснаження (здоров'я, нервову систему і т. ін.). *Його мучила безмежна злоба. Вона заповонила весь його розум, розшарпала нерви* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 414).

3. *перен.* Завдавати сильних моральних страждань; мучити, терзати. — *Скрізь, — каже [Кармель], — скрізь, де я не піду, де не поїду, скрізь бачу вбогих людей, бідаків, роботлящих. От що моя душа розриває! От що мое серце розшарпує!* (Вовчок, I, 1955, 348); — *Я не воден тепер глядіти на тебе, як давно, ти надто розшарпа мою душу!* (Коб., II, 1956, 267); *Мені те коханя безкрає Розшарпало серце давно* (Л. Укр., IV, 1954, 101).

РОЗШАРПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШАРПАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Ставати розтріпаним, обірваним. 2. Робитися непридатним, несправним від недбалого поводження, довгого користування і т. ін.; // *перен., розм.* Приходити в стан повного розладу, виснаження (про здоров'я, нервову систему і т. ін.).

3. *перен.* Морально страждати, мучитися, терзатися.

4. *тільки недок.* Пас. до розшарпувати.

РОЗШАРВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розшарувати, розшарбувати і розшаруватися, розшарбуватися. *Спостереження показали, що ін'єкційні процеси проходять в тектонічно рухливих зонах, де внаслідок міжшарових рухів відбувається тонке розшарування порід* (Геол. ж., XIII, 1, 1953, 7); *Козацтво не було соціально однорідним. З самого початку в ньому наміти-*

лось класове розшарування на козацьку «голоту», яка становила більшість, і експлуататорську верхівку — старшину (Іст. укр. літ., I, 1954, 56).

2. *геол.* Шар породи.

РОЗШАРУВАТИ *див.* розшарбувати.

РОЗШАРУВАТИСЯ *див.* розшарбуватися.

РОЗШАХРАЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *док.*, *розм.* Зробитися, стати шахраєм.

РОЗШВЕНДАТИСЯ, яюся, яєшся, *док.*, *розм.* Почати довго, багато швендати. — *Де вже дід твій запалив люльку та розшвендався та розбухикався так, що й жертвого розбудить* (Збав., Мор. чайка, 1959, 90).

РОЗШИБАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, *діал.* 1. Вігати. Вони [мужицькі діти] *вже досвіта [удосвіта] розшибалися по вулицях* (Март., Тв., 1954, 370); [А д а м:] *За мною ж поліція розшибається по цілій Польщі, і провокатор, якби був між нами, бавно вже видав би в першу чергу мене* (Ірчан, I, 1958, 182).

2. Тривожитися, піклуватися, турбуватися за когось, щось. *Папатець.. її виряджав, та її голубить, та над нею розшибається, як рідний чоловік над жінкою справедливою* (Черемш., Тв., 1960, 239); — *Він дуже над землею розшибається, тому вона раніше забрала його до себе! — забелькотів Василь* (Коб., II, 1956, 220).

РОЗШИВА, в, ж. Старовинне волзьке дерев'яне парусне судно, звичайно плоскодонне, з гострими носом і кормою.

РОЗШИВАНІЙ, а, е, *рідко.* 1. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до розшивати.

2. у знач. прикм. Оздоблений вишивкою; вишитий. *Пішли, бачу, наші до церкви у святкових кептарях, в кожухах розшиваних — повитягали із сховищ* (Мур., Бук. повість, 1959, 220).

РОЗШИВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшивати. *Велике значення під час зведення стін з цегляних блоків має розшивання швів* (Веч. Київ, 6.VI 1957, 1).

РОЗШИВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РОЗШИТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Розпорювати по шву що-небудь зшитого. — *А подіймося ж, що там у торбі. Я розшила* (Барв., Опов., 1902, 255); // *спец.* Роз'єднувати, розділяти в місцях з'єднань, скріплень. Він *служив колійним обхідником.. Нікто так ловко не орудував лопатою і ключем, як він. У потемках, без світла, він розшивав цілу залізничну ланку без жодного звуку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 56); // *Знімати залум'яну покрівлю. Тепер ми і межі зорали, і скоро всі сакурени стріхи розшимо* (Ковал., Весн. шум, 1952, 99); *Івашко пригадає, як він малим колись розшивав чужі клуні* (Кач., II, 1958, 372).

2. Оздоблювати вишивкою; вишивати. *На березі блакитну хустку Шовками розшива дівча* (Перв., I, 1958, 249).

3. *буд.* Вирівнювати шви, місця з'єднань, скріплень. *При монолітній кладці від муляра вимагалося в основному класти рівні ряди і акуратно розшивати цеглу* (Веч. Київ, 6.VI 1957, 1).

◇ **Розшивати** (розшити) вузьке місце — усувати, ліквідувати неполадки, труднощі в якій-небудь справі. *Інженер-конструктор зарекомендував себе неабияким технологом. Розшиваючи вузькі місця, наполегливо стараючись зробити цей перевозим на заводі, він добився свого* (Рад. Укр., 14.II 1962, 2).

РОЗШИВАТИСЯ, ається, *недок.*, **РОЗШИТИСЯ**, ається, *док.* 1. Розпорюватися по шву (про що-небудь зшите).

2. *тільки недок.* Пас. до розшивати. *У другій половині XVII ст. народний орнамент.. широким потоком вливається.. у церковне мистецтво. В цей період, наприклад, оклади (прикраси) ікон густо покриваються чіткими формами рослинного орнаменту, пишню роз-*

шивається квітами церковний одяг та ін. (Матеріали з етногр..., 1956, 36).

РОЗШІВКА, и, ж. 1. Дія за знач. розши́ти, розши́вати. Ні для кого не секрет, що промислові об'єкти в основному не штукатуряться і не облицюються, а будуються під розшивку (Веч. Київ, 29.III 1967, 3).

◇ Розши́вка вузького місця — усунення, ліквідація неполадок, труднощів в якій-небудь справі. Кіндрат Дем'янович бігав по штреках, забоях разом з інженером, стягав людей на розшивку вузького місця (Ю. Янов., Мир, 1956, 261).

2. Оздоблення, узоре шитво на чому-небудь; вишвівка. В залі гасне світло. Завіса блищить пишним золотом розшивки, її освітлюють прожектори з бокових лож і рампа (Ю. Янов., II, 1958, 19); На Поділлі розширкою ажурюють жіночі сорочки на 15—20 см від низу (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 45).

РОЗШИР, у, ч., рідко. Те саме, що прбстїр 3. Я довго так її [осінь] шукав На розширі полів. Вона ж із вереснем брела В зеленому саду (Мал., Запов. джерело, 1959, 59).

РОЗШИРЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мип. ч. до розши́рити. Тіло у видри сплюснене, розширене до хвоста (Знання..., 1, 1970, 29); Ганна жадібно, на повні зруді, вдихнула чистого повітря, поклала на пісок свій чмодав і розширеними від захвату очима впилася в кравиди, що розіслаася перед нею (Коз., Сальвія, 1959, 14); Інженер бачив... як вода заливала сідло і торби. Розширеними від жаху очима дивилася, як гинули наслідки його тривалої важкої роботи (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 198); // розширено, безос. присудок. сл. Для захисту рослин від різних хвороб розширено дослідження вірусів та антибіотиків живих організмів (Наука..., 8, 1961, 28).

2. у знач. прикм. Який збільшився в розмірах.
3. у знач. прикм. Який зріс кількісно, в обсязі і т. ін. Для радянської поезії характерна розширена масштабність бачення світу, суспільно важлива проблемність, продиктована світоглядом (Вітч., 5, 1968, 201); Ось уже призначено їй день розширеного урочистого засідання фабричного комітету (Коз., Листв..., 1967, 164).

△ Розши́рене відтворення див. відтворення.

РОЗШИРЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. розши́рити, розши́рювати і розши́ритися, розши́рюватися. Коли, наприклад, нагрівати.. скляну кулю, то спостерігатиметься рівномірне розширення її в усіх напрямках і форма кулі зберігатиметься (Наука..., 10, 1956, 13); Розширення репертуару за рахунок постановок народних опер проводилось у театрі Садовського досить планомерно (Минуле укр. театру, 1953, 167); Сучасна епоха — це епоха битв за розширення впливу і утвердження комунізму, за торжество ідей двох найвеличніших людей — К. Маркса і В. І. Леніна (Ком. Укр., 4, 1970, 25).

2. Патовщена, збільшена частина чого-небудь. На чільній стороні [хреста] — традиційне для католицької церкви лите розп'яття, в лопатевих розширених викарбувані в живих позаз позрудні постаті чотирьох євангелістів (Укр. золотарство..., 1970, 63).

РОЗШИРИТИ див. розши́рювати.

РОЗШИРИТИСЯ див. розши́рюватися.

РОЗШИРНИК, а, ч., спец. Пристрій, інструмент для розширення чого-небудь.

РОЗШИРЮВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Який розширює, признач. для розширювання.

РОЗШИРЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мип. ч. до розши́рювати. .. нагрождення капіталу, коли розглядати його конкретно, зводиться до відтворення його в розширюваному масштабі (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 581).

РОЗШИРЮВАНІСТЬ, ності, ж. Здатність розширюватися. Основними властивостями фізичних тіл є.. стисливість, розширюваність, пружність і крихкість (Підручник дезинф., 1953, 7).

РОЗШИРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. розши́рювати і розши́рюватися.

РОЗШИРЮВАТИ, юю, юєш і РОЗШИ́РЯТИ, яю, яєш, недок., РОЗШИ́РИТИ, рю, рип, док., перех. 1. Робити ширшим, більшим за площею, далі відсуваючи межі чого-небудь. Селище буде повністю знесені і на його місці виростуть нові квартали, що розширюватимуть територію міста (Ткач, Арена, 1960, 29); // Збільшувати розміри чого-небудь. Теплові промені, діючи на нервові волокна дрібних кровоносних судин, розширюють їх і поліпшують живлення шкіри, полегшують роботу серця (Наука..., 7, 1956, 17); — А хто ж... хто ви самі будете? — розширила свої взагалі великі темно-сині очі молода жінка. — Гордій Ясен. Пам'ятаєте? (Крот., Сини..., 1948, 12).

2. Сприяти зростанню чого-небудь кількісно, в обсязі і т. ін., робити повнішим, різнобічнішим. Безпосереднє ознайомлення Лесі Українки під час її поїздки за кордон з життям трудящих мас інших країн розширювало її досвід, поглиблювало неапатичність до капіталістичного світу (Іст. укр. літ., 1, 1954, 632); Я був студентом, Бажав науки і знання І кождим дорожжю моментом, Щоб здобувати їх, щодня І... пильно розширяти (Фр., XIII, 1954, 410); Дослідження річних кілець сосен в Бузулуцькому борі.. значно розширило відомості про опади в цьому районі (Наука..., 12, 1956, 24).

3. Розповсюджувати, поширювати, посилювати дію чого-небудь. Бояри не могли так швидко розширювати свої власті, як їм цього бажалося (Фр., VI, 1951, 40); В результаті перемоги соціалізму в СРСР, зміцнення єдності радянського суспільства Комуністична партія, що виникла як партія робітничого класу, стала партією всього народу, розширила свій спрямовуючий вплив на всі сторони суспільного життя (Резол. XXII з., 1961, 21).

РОЗШИРЮВАТИСЯ, юється і РОЗШИ́РЯТИСЯ, яється, недок., РОЗШИ́РИТИСЯ, яться, док. 1. Ставати ширшим, більшим за площею. Колгоспний сад потрохо розширювався, відсуваючи в усі сторони городні культури (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 124); Ліворуч, між дорогою і річкою, тяглась.. смужка галлявини, яка то вужчала, то розширялася (Томч., Готель..., 1960, 11); Кіле настільки зріс і розширився, що мовульному велению стало тісно і він.. переступив через Дніпро (Цюпа, Україна..., 1960, 135); // Збільшуватися у своїх розмірах. Відомо, що майже всі тіла від нагрівання розширюються (Фіз. геогр., 5, 1956, 107); В надто гарячій воді кровоносні судини швидко й сильно розширюються (Наука..., 7, 1967, 50); Її очі розширились і нерухомо дивились на дрібеньку квіточку..., що тремтіла в її руці (Л. Укр., III, 1952, 651).

2. Зростати кількісно, в обсязі і т. ін., ставати повнішим, різнобічнішим. Рік у рік в СРСР, і на Україні зокрема, розширюється мережа шкіл робітничої молоді (Рад. Укр., 26.VII 1962, 1); Матеріально-технічна база радгоспів буде розширятися і вдосконалюватися, матеріальні і культурні умови життя в них збагачатимуться з міськими (Програма КПРС, 1961, 74); На основі корінної зміни матеріальних умов життя, під впливом комуністичних ідей змінюється психологія селянина, розширюється його світогляд, формується нова, соціалістична свідомість (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 103); Поліпшилась якість металу, розширилась асортимент прокату, труб і металовиробів (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 13); В останні роки в зв'язку із

запровадження політехнічного навчання розширилась тематика досліджень з проблеми розуміння (Рад. психол. наука., 1958, 408).

3. Розповсюджуватися, поширюватися, посилюватися (про дію чого-небудь). Агротехнічні заходи поряд з біологічними повинні дедалі розширюватися (Хлібороб Укр., 6, 1968, 22); *Останніми роками співробітництво між ученими соціалістичних і капіталістичних країн, як відомо, набагато розширилося* (Ком. Укр., 5, 1963, 71).

4. тільки недок. Пас. до розширювати, розширяти. Суперечність між промисловістю і землеробством не тільки не усунена капіталізмом, а, навпаки, розширюється і загострюється ним дедалі більше (Ленін, 27, 1972, 206).

РОЗШИРЮВАЧ, а, ч. 1. спец. Те саме, що розширювач. Алмазний розширювач.. уперше застосований при прокладці глибокої свердловини в Карадазькому нафтовому районі Азербайджану (Рад. Укр., 13.II 1965, 1).

2. перен. Той, хто розширює, робить повнішим, різновісним що-небудь. В поезії, як і в науці, опріч слави першовідкривача, слава розширювача горизонтів пошуку (Літ. Укр., 11.III 1966, 2).

РОЗШИРЯТИ *див.* розширювати.

РОЗШИРЯТИСЯ *див.* розширюватися.

РОЗШИТИ *див.* розшивати.

РОЗШИТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до розшияти.

Під пурпурним стьомом, золотом розшитим, Йдеж — до серця серце, до плеча плече (Бажан, Роки, 1957, 219); // у знач. прикм. *Опоприй підганяя хлопців, сам постішає, що аж сорочка припнула до спини, а будочник, заміряючи кроками розшите полотню, запевнив, що достить, бо скоро, мовляв, поїзд появиться* (Ішук, Вербівчани, 1964, 268); *На деяких садибах стояли розшиті стрізи хлібів, — сліди голоду двадцять першого року* (Шиян, Балайда, 1957, 56).

2. у знач. прикм. Оздоблений вишивкою; вишитий. Поцілував [Оксен Олеву] у щоку. Вона злякалася, тому що це робилося на очах усіх парубків і дівчат, замулила широким розшитим рукавом обличчя і вискочила в сіни (Тют., Впр, 1964, 22).

РОЗШИТИСЯ *див.* розшиватися.

РОЗШИТІЯ, я, с. Те саме, що розшивка.

РОЗШИФРОВАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розшифрувати. Письмена природи, що їх виявили у донних відкладах різноманітних ділянок Сиваша, були розшифровані (Наука., 8, 1965, 9); — *Засекречена особа мусить вести себе так, щоб уникнути небезпеки бути розшифрованою* (Бурл., М. Гонта, 1959, 237); // *розшифровано, безос. присудк. сл. Розділи початкового варіанта відомої статті Леніна «Чергові завдання Радянської влади», що не піддавалися прочитанню, розшифровано й опубліковано* (Рад. Укр., 12.X 1962, 3).

РОЗШИФРОВА, и, ж. Дія за знач. розшифрувати, розшифрувати. Ач скінчив розшифровку і звів очі на Ковальчука (Трубл., Шхуна., 1940, 72); *Під розшифровку ечені розуміють роз'яснення невідомої системи письма, самих його знаків* (Знання., 1, 1966, 28); *Фізичний зміст терміна «вазломодій» не потребує особливої розшифровки. Утворення, знищення, взаємоперетворення елементарних частинок — усе це приклади їх взаємодій* (Наука., 11, 1965, 39); *Розшифровку властивостей і будови багатьох кристалів напівпровідникових матеріалів завершили ечені Інституту металурії Академії наук СРСР* (Веч. Київ, 14.X 1968, 4).

РОЗШИФРОВАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшифрувати.

РОЗШИФРОВАВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШИФРОВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розбирати, читати написане, передане шифром. *Вдома, розшифровуючи*

свої стенографічні записи, відумувалась [Юля] у них, аналізувала кожне слово (Донч., V, 1957, 228); [Б у й - к о:] *Оголошено мобілізацію. (Дав записку) ..Допоможі йому розшифрувати. Бо листинка Костя Назаровича ще тугувата на шифри* (Баш, П'єси, 1958, 22); // *розм.* Читати написане незорбливо або незрозумілою мовою. *Радянські ечені.. з Новосибірського інституту математики завдяки ЕОМ розшифрували старовинні рукописи майя* (Мист., 5, 1965, 11); // *розм.* Розкрити зміст яких-небудь знаків. *Старовинне писання розгортає свої сторінки перед проникливим космопольським оком. Треба уважно прочитати кожний рукопис, розшифрувати кожну карту і план* (Донч., II, 1956, 19); // *перен.*, *розм.* Розуміти, розгадувати зміст чогось невідомого, загадкового. *Хімікові-органіку після кожного синтезу доводиться розшифровувати будову речовини* (Наука., 8, 1963, 37); *Дозвольте мені розшифрувати ваші алегорії* (Ю. Янов., V, 1959, 127); // *перен.*, *розм.* Здогадуватися про що-небудь, розгадувати щось за якимись ознаками. *Юрко став у під'їзді, ловив кроки запізнитих перехожих, розшифровував, помилявся, дослухався знову* (Мушк., День., 1967, 164); // *перен.*, *розм.* Викривати кого-небудь. *Обидва рази провокаторки.. не змогли гру довести до кінця, — їх розшифровували* (Ю. Янов., Мпр, 1956, 77); *Маруся Гонта могла б уже не з'являтися більше в контррозвідку, якби там не було Поля Ераїха. А в даному разі — мусить, щоб не розшифрувати себе* (Бурл., М. Гонта, 1959, 203).

РОЗШИФРОВАВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШИФРОВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Піддаватися розшифруванню. *Створене в. С. Федоровим ечення про внутрішню симетрію кристалів.. дозволило розробити розрахунковий апарат, за допомогою якого розшифровуються найскладніші кристалічні структури* (Рентгеногр. мет., 1959, 9); *Коли.. їмость [попадя] кликала кого з гуцулок, то се розшифровувалось дуже просто: або покладкіс треба.. або ще чогось іншого* (Хотк., Добуш, 1965, 156).

2. тільки *недок.* Пас. до розшифрувати.

РОЗШИФРОВАВАЧ, а, ч. Фахівець з розшифрування.

РОЗШИФРОВАВАЧКА, и, ж. Жін. до розшифрувача.

РОЗШИФРОВАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшифрувати, розшифрувати. *Розшифрування матеріалів збірника Номіса.. дозволяє встановити записані Марковичем прислів'я і приказки та варіанти до них* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 29); *Серед досягнень біології в останні роки, мабуть, на першому місці стоїть розшифрування коду амінокислот* (Знання., 8, 1970, 14); *Більший набір відбитків значно полегшує розшифрування структур глинистих мінералів* (Наука., 10, 1958, 26).

РОЗШИФРОВАТИ *див.* розшифрувати.

РОЗШИФРОВАТИСЯ *див.* розшифруватися.

РОЗШЛІХТІВКА, и, ж., *спец.* Дія за знач. розшліхтувати, розшліхтовувати.

РОЗШЛІХТОВАВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розшліхтовувати.

РОЗШЛІХТОВАВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШЛІХТУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *спец.* Видаляти шліхту з тканини, пражі.

РОЗШЛІХТОВАВАТИСЯ, ується, *недок.*, *спец.* Пас. до розшліхтовувати.

РОЗШЛІХТОВАВАЧ, а, ч. Фахівець з розшліхтовування.

РОЗШЛІХТОВАВАЧКА, и, ж. Жін. до розшліхтовувача.

РОЗШЛІХТУВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. розшліхтувати, розшліхтовувати.

РОЗШЛІХТУВАТИ *див.* розшліхтбувати.

РОЗШМАТОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до розшматовати. Силою історичних обставин українські землі були розшматовані на кілька частин. І так тривало протягом сторіч (Рельський, III, 1956, 40); *Козак був гнітний та сумний, а серце козацьке обурене та розшматоване* (Вовчок, Вибр., 1946, 173); // у знач. прикм. Він співав, задумано дивлячись на розбиту вітрину, ніби там бачив не чужу вулицю з розшматованим засніженим трамваєм, а рідну зелену весну, коли шумлять дуби і зацвітають луки (Гончар, III, 1959, 274); *В великому вибалку Білогруд побачив перекинуту гармату і розшматований, понточений труп коня* (Ю. Бедзінк, Полк..., 1959, 9).

2. у знач. прикм. Рваний, дірявий. *Остан.. замазав крилами розшматованих рукавів, віянув ними, наче якась дивовижна нічна пташка, і голосно, нестрижно загреготав* (Епик, Тв., 1958, 305).

РОЗШМАТОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШМАТУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* З силою розривати на частини, шматки. *Утамувала левиця жагу, із джерела напишлись, Далі, вертаючись в гай, випадково тонке покривало Хиза знайшла і його розшматовує ротом кривавим* (Зеров, Вибр., 1966, 323); *Взяла вона той мундир, роздерла й розшматовала і позакидала шматки у кущі* (Н.-Лев., I, 1956, 103); // *Убиваючи, умертвляючи, роздірати на шматки. Панський улюбленець, він [орел] щодня одержував з ласки пані Софії щедрий раціон — жиєт, взяту з отари віцю. Зеребе її, за мить порве, розшматує залізними пазурами і, наковтавшись сарячого м'яса, сидить, забризкавши кров'ю, на верхній могилі і знову кумляє, спочива* (Гончар, II, 1959, 34); // *Вибухом розносить на частини. Б'ють гармати, іде заду. Розшматовують присипані снігами тіла вбитих і ранених* (Ірчан, II, 1958, 226); // *Робити рваним, дірявим; // перех.* Розбирати, розділяти, порушуючи цілісність чого-небудь. *Через якийсь час брати розшматовують батьківський спадок, морщать лоби, щоб нічого не забути* (Стельмах, Хліб..., 1959, 610); // *Уживається як лайлива погроза. [Ж е н я:] Геть, гідота, з очей!.. Ти брешеш, ти кармаши мою маму!.. Геть!.. Я тебе розшматую!* (Кроп., II, 1958, 472).

РОЗШМАТОВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШМАТУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Розриватися на частини, шматки; // Ставати рваним, дірявим.

2. тільки *недок.* Пас. до розшматовувати.

РОЗШМАТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшматовувати, розшматовувати. *За задумом фашистських правителів патріотичну єдність українського народу мало підірвати й адміністративне розшматування України* (Наука..., 6, 1969, 23).

РОЗШМАТУВАТИ *див.* розшматовувати.

РОЗШМАТУВАТИСЯ *див.* розшматовуватися.

РОЗШМОРГНУТИ *див.* розшморгувати.

РОЗШМОРГНУТИСЯ *див.* розшморгуватися.

РОЗШМОРГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШМОРГНУТИ**, ну, нєш, *док.*, *перех.* Розв'язувати, розпускати зав'язку, петлю, вузол і т. ін. *Мирон кладе пошукку на землю, розшморгує зав'язку і в горловинку засовує руку* (Стельмах, II, 1962, 46); *Семен узяв її [кобилу] за повід, блискавично розшморгнувши.. вузла на оришині* (Ле, Наливайко, 1957, 389); // *Розв'язуючи, розкривати що-небудь. Галя на кистет роздівлялася, розшморгувала, заглянула всередину* (Мирний, I, 1949, 338); *Витяг [Грицько] галакця, розшморгнує, добує ізвідти два червінці* (Гр., II, 1963, 383); *Він мовчки розшморгнув жовту, з святашого пухира калитку, вииняв гроші* (Стельмах, I, 1962, 321).

РОЗШМОРГУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШМОРГНУТИСЯ**, нєтєся, *док.* 1. Розв'язуватися, розпускатися (про зав'язку, петлю, вузол і т. ін.). *В цей час, ніби наемисне, розшморгуєся ланцюг і величезна чотиритонна станина гулко падає на свою підставку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 455).

2. тільки *недок.* Пас. до розшморгувати.

РОЗШНУРОВАННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до розшнуровувати.

РОЗШНУРОВАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшнуровувати.

РОЗШНУРОВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШНУРОВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Розпускати, розв'язувати шнурок, тасьму і т. ін. або стягнене, зав'язане ними. *Чоловік.. почав допомагати Василькові розшнуровувати черевки* (Турч., Зорі..., 1950, 188); *Завершив рухом виймає [Василенко] з божничі коловорувачку перер'язаних розписок, розшнуровує їх і на якусь мить, забуваючи про землю, мильється своїм дрібним пильком* (Стельмах, II, 1962, 94); *Стало [Олесі] в корсеті так тісно, що вона пожликала Килину й якнайшвидше веліла розшнуровувати шнуровку [шнурівку]..* (Н.-Лев., III, 1956, 48); *Розшнуроває [лектор] теку, припилила.. репродукцію* (Вол., Місячне срібло, 1961, 289).

РОЗШНУРОВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗШНУРОВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Розв'язуватися, розпускатися (про шнурки, тасьму і т. ін. або про щось стягнене, зав'язане ними). *Завадка раптом зупинилася. Ольга подумала, що, може, в нього черевик розшнуровався, бо він зівів ногу на підмурок штагетів* (Вільде, Сестри..., 1958, 519).

2. Розв'язувати, розпускати на собі шнурівку. *Стояли офіцери з блаженними осмішками мучеників.. радісно гомоніли і, падаючи на постіль, відразу замовкали* (Вас., II, 1959, 23).

3. тільки *недок.* Пас. до розшнуровувати.

РОЗШНУРОВАВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшнуровувати, розшнуровувати.

РОЗШНУРОВАТИ *див.* розшнуровувати.

РОЗШНУРОВАТИСЯ *див.* розшнуровуватися.

РОЗШОЛОПАТИ і рідко **РОЗЧОЛОПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* і *без додатка, розж.* Зрозуміти, збагнути що-небудь. *Рибалка труситьсь, стоїть, як пень, Не розшолопав — чи ніч, чи день...* (Гл., Вибр., 1951, 113); *Він спершу не розумів, про що йдеться, а коли розшолопав, куди навертає Сагайдак, то йому одразу аж млясно стало* (Добр., Тече річка..., 1961, 161); *Воловик.. усміхнувся, безсилий розшолопати, з чим з'явився отаким* (Епик, Тв., 1958, 545).

РОЗШПУРЛЯТИ *див.* розшпурювати.

РОЗШПУРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗШПУРЛЯТИ** і **РОЗШПУРЯТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.*, *розж.* Шпурляючи, кидати в різні боки, розкидати скрізь.

РОЗШПУРЯТИ *див.* розшпурювати.

РОЗШТОВХАТИ *див.* розштовхувати.

РОЗШТОВХНУТИ, ну, нєш, *док.*, *перех.*, *розж.* Одинокор. до розштовхувати. *Із глибини конторського надр з'являється майор Яцуба і, розштовхнувши дівчат, виходить на ганок* (Гончар, Тронка, 1963, 174); *Напруживши всю свою силу, я перекинувся на спину і, розштовхнувши ногами.. шматки льоду, вислизну на твердий лід* (Досв., Вибр., 1959, 184).

РОЗШТОВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШТОВХАТИ**, юю, аєш, *док.*, *перех.*, *розж.* 1. Штовхати, відкидати в різні боки, звільняючи собі дорогу, прохід і т. ін. *Розштовхуючи натовп, Ярема кинувся до ганку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 54); — *Моя черга, — засміялась Надія і вже розштовхала тих, що стояли попереду* (Логв., Літа..., 1960, 65).

2. Смикаючи, будити. — *Тижку, вставай! Світає вже, — розштовхувала Уляна сплячого сина, стягаючи з нього рядно (Тют., Вир, 1964, 7); Машинар [машталір] зліз з воза, розштовхав під боки цигана та й пішов до воза... — Лізь, кажуть тобі, на вія! (П. Куліш, Вибр., 1969, 199).*

РОЗШУГАКАТИ, аю, аеш і **РОЗШУГНУТИ**, ну, неш, док., перек., розм. Розчинити навстіж, широко двері, вікно і т. ін. *Нащо це ти так розшувала двері, — не влізеш, чи що? (Сл. Гр.); Горпина кинулася до дверей, роннула гачок, і вітер розшугнув двері, обсіпаючи Горпину солоними бризками й дощем (Тулуб, Людолови, I, 1957, 292).*

РОЗШУГАТИ, аю, аеш, док., перек., розм. Злякавши, примусити розлетітися, розбігтися і т. ін.; розполохати. [С в і ч к о г а с:] *А ти би, отче, все ж таки притих, Дивись, ворон посидиш розшугаши (Коч., П'єси, 1951, 65); *Образно. І мільйони поздоровлень Нам у відповідь летять... Та нікому ж їх ніколи Серед хмар не розшугать! (Ус., Листя., 1956, 155).*

РОЗШУГНУТИ *див.* розшуга́кати.

РОЗШУК, у, ч. 1. Дія за знач. розшукати, розшукувати. *Тепер не було вже ніяких сумнівів у тому, що він заблудився... Проводили розшуки далі (Донч., II, 1956, 67); Швейк саме збирався на розшук будь-якого піччера, коли позвонила якась молода дама і побажала поговорити з поручником Лукашем (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 163).*

2. юр. Система слідчих та оперативних заходів щодо виявлення злочинця, який зник, викраденого майна і т. ін.

3. тільки одн. Відділ міліції, що займається розкриттям злочинів, запобіганням злочинності і виявленням злочинців. [М а л ь в а н о в:] *Ми зараз залежимо в розшук, і речі, я певен, знайдуться (Коч., II, 1956, 18).*

△ *Кірий рбзшук — те саме, що рбзшук 3. — Одного разу нас.. обікрали.. З карного розшуку привезли собаку. Він знайшов наші речі (Трубл., I, 1955, 97).*

РОЗШУКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до розшукати. *Ввійшов розшуканий дружинниками Іванко (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 207).*

РОЗШУКА́ННЯ, я, с. Дія за знач. розшукати, розшукувати.

РОЗШУКАТИ *див.* розшукати.

РОЗШУКА́ТИСЯ *див.* розшукуватися.

РОЗШУКОВИЙ, а, е. 1. Стос. до розшуку (у 1 знач.); // Який проводить розшук кого-, чого-небудь. *До місця посадки [космічного корабля].. йшли вертольоти розшукової групи (Рад. Укр., 27.IV 1971, 2).*

2. Те саме, що розвідувальний. — *Ось тут, де був ресторан, ми пробурили нашу найшасливішу розшукову свердловину (Роб. газ., 24.XI 1964, 2).*

РОЗШУКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до розшукувати.

РОЗШУКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. розшукувати. *Не заючи часу на розшукування дверей, Шурка вистрибує просто у вікно і побіг через площу до мотоцикла (Смолдч, Світанок., 1953, 671).*

РОЗШУКУВАТИ, ую, уеш, недок., **РОЗШУКАТИ**, аю, аеш, док., перек. 1. тільки недок. Робити пошуки кого-, чого-небудь. — *Ага, ти заговась, — промовила [Одарочка] сама до себе і пішла розшукувати [Івася] (Мирний, I, 1954, 252); Десь у куці близько від нас пискувала синичка, щось розшукуючи (Чаб., Стоїть явір., 1959, 88).*

2. Внаслідок пошуків виявляти, знаходити кого-, що-небудь. *Старший лейтенант.. розшукує знайоми*

шляхи, переліски, балки, ворби, де йому доводилося їздити на партактивах та учительські сесії до райцентру (Гончар, III, 1959, 275); [Р о м о д а н:] Ось вам привіще однієї жінки.. Розшукайте її: де вона живе, працює (Корн., II, 1955, 279); Тамара підійшла до етажерки і швидко розшукала синенький томік (Хижняк, Тамара, 1959, 56); Марко зауважив, що перш ніж забавати поросля, треба розшукати сіль, бо не будеш носити за спиною не посолоне сало (Тют., Вир, 1964, 352).

РОЗШУКУВАТИСЯ, ується, недок., **РОЗШУКА́ТИСЯ**, ається, док. 1. Виявлятися, знаходитися внаслідок пошуків.

2. тільки недок. Пас. до розшукувати.

РОЗШУЛЧИТИ, чу, чаш, док., перек. і без додатка, *діал.* Розібрати, зрозуміти. *Насилу я розшулчив, де їй край (Сл. Гр.); [Г р и ч ь к о:] Отак прийдеться до чого-небудь, не розшучиши сам — пішов до їх, то зразу й розкажуть (Мирний, V, 1955, 150).*

РОЗШУМІТИСЯ, млюся, мійся; мн. розшумля́тися; док. 1. Почати сильно і довго шуміти. *Надійшла весна весела, Закипіли в праці села, Розшумілися лани (Рильський, Урожай, 1950, 40); Там, де кров проліто під гарматний грім, розшумілося жито колосом густим (Сос., Зел. світ, 1949, 24); Розшумілися піснями гори й вулиці твої [Києва], і співають разом з нами голосисті солов'ї (Гонч., Вибр., 1959, 113); *Образно. Будуть знов казки та небиліці, Розшумляться сподади, мов сад (Мал., Звенигора, 1959, 62); // Почати голосно кричати, лаятися і т. ін. *Він не хотів розшуміти. Розшуміся, як самовар, що ось-ось має збігати (Кочуб., II, 1955, 395).**

РОЗШУМОВАНИЙ, а, е, розм. Який розшумувався. *Була вона якась незвичайна в цей пізній час, в цю вітряну ніч, одна серед розшумованих хлібів, в таємничих тінях ночі та місячних серпанках (Гончар, II, 1959, 87); Серед розшумованого моря Вилки жогутній — Наш — Острів (Рильський, I, 1960, 334).*

РОЗШУМУВА́ТИСЯ, ується, док., розм. Почати довго шумувати. *Життя розшумувалося молоде, Як навесні шумлять сніги розталі (Рильський, Наша сила, 1952, 12).*

РОЗЩЕБЕНЕННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розщебеніти, розщебенювати. *Розщебенення греблі.*

РОЗЩЕБЕНІТИ *див.* розщебенювати.

РОЗЩЕБЕНЮВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. розщебенювати.

РОЗЩЕБЕНЮВАТИ, юю, юеш, недок., **РОЗЩЕБЕНІТИ**, нію, ніеш, док., перек., спец. 1. Дробити, перетворювати на щєбінь.

2. Заповнювати, забивати щєбенем отвори, щілини і т. ін. у чому-небудь.

РОЗЩЕБЕТА́ТИСЯ, ечусь, ечешся, док. Почати довго щєбетати. *Навколо під сонцем салінує іскряться сніги, окрайці стріч нарують і сочаться голубими краплинами, а на бузкові зав'язі розщєбеталась віслючка (Стельмах, II, 1962, 259); Розщєбеталися, розспівалися хлопці та дівчата, як на справжній недільній прогулянці (Речч., Твій побратим, 1962, 13); // Сповнитися щєбетанням. *Розщєбеталася німа діброва, порозліталася медова бджілка, порозлягалися запашині вітри (Черемш., Ть., 1960, 213).**

РОЗЩЕБНЕНИЙ, **РОЗЩЕБНУТИЙ**, а, е, розм., *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до розщєбніти. *Він запустив бороду, а крізь розщєбнену сорочку виглядали волохаті зруди (Кочуб., I, 1955, 254).*

РОЗЩЕБНУТИ *див.* розщєбніти.

РОЗЩЕБНУТИЙ *див.* розщєбнений.

РОЗЩЕБНУ́ТИСЯ *див.* розщєбнітися.

РОЗЩЕДРИ́ТИСЯ *див.* розщєдрюватися.

РОЗЩЄДРЮВАТИСЯ, ююся, ююшся, *недок.*, **РОЗЩЄДРИТИСЯ**, рюся, рюшся, *док.*, *розм.* Починати проявляти щедрість. *Вечера була багата.. Скупа в будні, Навроцька розщєдрювалася, коли треба було показати себе перед людьми (Н.-Лев., V, 1966, 306); — Гей, куме! — гукав Хома до Романа Бляженка. — Ходїть-но до мене перекинь їсти. І жте, скільки душа ваша запрагне — ниньки я вгощаю! — Ого, як ви розщєдрились, Хома... (Гончар, III, 1959, 123); Чи повернути додому, чи йти до Юхрима Бабенка. Може, й розщєдрилися він і за дві склянки насіння дасть почитати книгу (Стельмах, Гусп-лебеді.., 1964, 63); *Образно. Цього року березень розщєдрився на сонце (Томч., Жмеяки, 1964, 5).*

РОЗЩЄЛІНА *див.* розщїляна.

РОЗЩЄМІТИ *див.* розщємліти.

РОЗЩЄМІТИСЯ, мїтисл, мїтисл, *док.*, *розм.* Почати дуже щеміти. *Розщємілися кості.*

РОЗЩЄМЛІТИ, їю, їюш, *недок.*, **РОЗЩЄМІТИ**, млію, мїш; *мн.* розщємліть; *док.*, *перех.*, *розм.* Розгискати, розводити те, чим затиснуто щонебудь.

РОЗЩЄПИНА, н, ж., *розм.* Те саме, що рбзщїп.

РОЗЩЄПИТИ *див.* розщїплювати.

РОЗЩЄПІТИСЯ *див.* розщїплюватися.

РОЗЩЄПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розщїпїти. *Лїсу.. не було. Його наче вичесало величезною бороною. Стирчали лише пні, та й ті — потрошені, розщєплені згори і донизу... (Смолич, Мир.., 1958, 156); *Образно. Федорове бажання розщєплене надвоє, мов блискавцю дерево. Він хоче й не хоче, щоб зайшла Марина (Мухк., Серце.., 1962, 185); // у знач. прикм. За стовбура старої розщєпленої верби.. виходить Маєка (Л. Укр., III, 1952, 196); На більшість стожок пізнього палеоліту під час розкопок знаходять багато розщєпленого кремєню в різних стадїях обробки (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18); Розщєплений атом щєдро постачатиме енергію народному господарству (Наука.., 3, 1956, 5).*

РОЗЩЄПЛЕННЯ, я, с. Дїя за знач. розщїпїти, розщїплювати і розщїпати [виноградного] сусли відбувається шляхом розщєплення цукру дріжджовими грибками на спирт, вуглекислоту і ряд побічних продуктів (Колг. Укр., 9, 1961, 33); Сучасні досягнення науки — приміром, розщєплення атомного ядра, використання атомної енергії, завоювання космосу, — заслуга великого колективу вчених (Гальський, Веч. розмови, 1962, 90).

РОЗЩЄПЛЮВАННЯ, я, с. Дїя за знач. розщїплювати і розщїплюватися.

РОЗЩЄПЛЮВАТИ, юю, ююш, *недок.*, **РОЗЩЄПИТИ**, щєплїю, щєпїш; *мн.* розщєплїть; *док.*, *перех.* 1. Розколювати, розділяти на частини (здовж, по довжині чого-небудь). *Квіти в дерев'янистих стеблаи — троянди, рододендрони та інші краще тримати у вазі, якщо кінці їх стебел розщєпити ножем (Колг. Укр., 7, 1960, 34); Шведські дослідники винайшли прилад, за допомогою якого можна розщєпити людську волосину на 5000 волокон (Веч. Київ, 23.II 1967, 4); Возняна щїліма розщєпила з верту до низу сизу змару (Тулуб, Людолови, I, 1957, 136); // Руйнувати, дроблячи на шматочки, частинки. *Блискавка, пробивши через дерево, розщєплює його на шматки і часто обвуглює (Фізіка, II, 1957, 93); Відвар з коренів шипшини вживається в народї вірним засобом, який розщєпляє всілякі камені в організмі або розщєплює їх на окремі піщинки (Лікар. рослинн., 1958, 104); // Видїляти складові елементи. *Розщєплюючи «фразеологічну єдність», відроджуючи стерту ділову метафору, поет (В. Маяковський) досягав надзвичайної сили наочного, предметного***

зображення негативного факту, його висміювання і засудження (Рад. літ-во, 4, 1963, 26).

2. Розкладати шляхом хїмічної реакції. *Одержуючи в рослинних корнях білки, тварини з допомогою травних ферментів розщєплюють їх до амінокислот (Наука.., 1, 1957, 11); Культура, яка росте, безперервно розщєплює утворені фосфорні сполуки (Мікробіол. ж., XVIII, 3, 1956, 38); // Змушувати розпадатися на легші ядра і нуклони під дією нейтральних або заряджених частинок. *Колє вугіль, розщєплює атом I родючим робить підзол, На кордонї стоїть з атомоматом Наш прославлений комсомол (Дор., Єдність, 1950, 13); Коли вчені дізналися про те, що ядро атома не однорідне, а має певну структуру, вони, природно, вирішили розщєпити його штучно (Наука.., 8, 1962, 12).**

3. тільки *док.*, *діал.* Розщєбнути (одгт). *Петрїй розщєпив камінь і показав під нею здивованому синові нагрудницю (нагрудник).. ів.. сталевої бляхи (Фр., VIII, 1952, 132).*

4. тільки *док.*, *діал.* Розтуляти. — *Подивїться, Микола Петрович, на це! — розщєпив він кулак (Дєсяк, II, 1955, 345).*

РОЗЩЄПЛЮВАТИСЯ, щєпїтисл, *недок.*, **РОЗЩЄПИТИСЯ**, щєпїтисл; *мн.* розщєплїтисл; *док.* 1. Розколюватися, розділятися на частини (здовж, по довжині чого-небудь); // Руйнуватися, дроблячисл на шматочки, частинки; // Дїлитисл на складові елементи. *Бїй, розщєпившись на кілька малих боїв, догоряє по лісах окремими трїскучими вогнищами (Гончар, III, 1959, 451); Не може ж бути двох правд. Правда одна. I не може ж правда розщєпитисл на кілька малюсїньких правд (Кол., На фронтї.., 1959, 182); // перех. Відриватисл одна від одного. *Очі Свирида Яковлевича зустрічаються з упертими очима святого, і їзні погляди вже не розщєплюються (Стельмах, II, 1962, 324).**

2. Розкладатисл внаслідок хїмічної реакції; // Розпадатисл на легші ядра і нуклони під дією нейтральних або заряджених частинок. *Штучний елемент плутонїй нагадує своєю здатністю розщєплюватисл уран-235 і тому є основним матеріалом для одержання великих кількостей атомної енергії (Наука.., 11, 1956, 16).*

3. тільки *недок.* Пас. до розщїплювати 1, 2.

РОЗЩІПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до розщїпати.

РОЗЩІПАТИ *див.* розщїплювати.

РОЗЩІПУВАТИ, ую, уюш, *недок.*, **РОЗЩІПАТИ**, їю, їюш, *док.*, *перех.* 1. Щипками розривати, розділяти на частини щонебудь. *Хмельницький підїїшов до огнища, відірвав рибї голову і кинув у полум'я, а потім, як чоловік голодний, не розщїпуючи і не тереблячи її, окусив (Фр., IV, 1950, 175).*

2. Щипаючи, розсмікувати на волокна.

РОЗЩІТАНИЙ, а, е, *розм.*, *заст.* Дієпр. пас. мнв. ч. до розщїтати. *«Дівчино» буде розщїтаний на дїтей від 7-ми до 15-ти лїт (Л. Укр., V, 1956, 115); Вона дуже любила порядок — все у неї було розщїтане, коли що робити: коли шити, коли полотна білити (Григ., Вибр., 1959, 209).*

РОЗЩІТАТИ *див.* розщїтувати.

РОЗЩІТАТИСЯ *див.* розщїтуватися.

РОЗЩІТУВАТИ, ую, уюш, *недок.*, **РОЗЩІТАТИ**, їю, їюш, *док.*, *перех.* і *неперех.*, *розм.*, *заст.* Розраховувати. *Сама я розщїтувала приїзять у Київ 29-го свого місяця (Л. Укр., V, 1956, 182); Зараз найлав справник з панамі і попереписували, скільки в кого у сїм'ї душ, скільки є у кожного хазїяна хліба, і розщїтали, на скільки ївоє стане (Кв.-Осн., II, 1956, 137); — Постїй же трохи, ось я розщїтаю людей (Н.-Лев., II, 1956, 43); — Знаєте що? — каже дячина, — як розщїтасте її, не райте її*

нікуди найматися, хай вона додому йде (Мирний, I, 1954, 88).

РОЗЦІТУВАТИСЯ, уюся, уєся, недок., **РОЗЦИТАТИСЯ**, віюся, вієся, док., розм., заст. Розраховуватися. Одержавши вінець, він з майстром попрощався, і з хлібодавцями своїми розцітався, і царському гоңцю назустріч сам подався (Фр., XIII, 1954, 352); [А н д р і й:] Правду кажеш ти, що ми були тобі винуваті.. За твою.. зраду та бісовське [бісівське] лихо, що ти нас усіх замишляла, ми не заплатили тобі. Розцітаємось лишень, пане Сава! (Кост., I, 1967, 199); — Шкуруйсь! — пролунав батьків наказ. — По порядку номерів розцітайсь! (Юхвід, Оля, 1959, 265).

РОЗЦІБАТИ, вію, віє і рідко **РОЗЦІБУВАТИ**, ую, уєш, недок., **РОЗЦІБНУТИ**, щібноу, щібнеш і рідко **РОЗЦЕБНУТИ**, щібноу, щібнеш, док., перек., розм., заст. Розцібати. Розцібав [Матвій] свою кирку, і дух.. свіжого сіна розходиться від його тугі постаті (Стельмах, Хліб., 1959, 90); Руки розцібували шинель (Еллан, II, 1958, 26); Вона розцібнула рукав, закачала аж до плечей і встромила у воду руку, блакитну в місячній сьвітлі (Коцюб., II, 1955, 302); Йон звелів Параскіці розцебнути сорочку на грудях (Коцюб., I, 1955, 270).

РОЗЦІБАТИСЯ, віюся, вієся і рідко **РОЗЦІБУВАТИСЯ**, уюся, уєся, недок., **РОЗЦІБНУТИСЯ**, щібноуся, щібнешся і рідко **РОЗЦЕБНУТИСЯ**, щібноуся, щібнешся, док., розм., заст. Розцібатися. Параскіца затретьтла і, залякана, почала розцібуватись... (Коцюб., I, 1955, 270); Їм було душно. Антін розцібнувся (Коцюб., II, 1955, 305).

РОЗЦІБНЕНИЙ, **РОЗЦІБНУТИЙ**, а, в, розм., заст. Дієпр. пас. мнв. ч. до розцібнути. Стояв [Аркадій Петрович] упрїлий, в одній сорочці, розцібнунтий на грудях (Коцюб., II, 1955, 383).

РОЗЦІБНУТИ див. розцібати.

РОЗЦІБНУТИЙ див. розцібнений.

РОЗЦІБНУТИСЯ див. розцібнатися.

РОЗЦІБУВАТИ див. розцібати.

РОЗЦІБУВАТИСЯ див. розцібнатися.

РОЗЦІЛИНА, **РОЗЦЕЛИНА**, н, ж., рідко. 1. Те саме, що ущелина. В гаю озвучили урочища високі — і вирнули з розщелин козаки (Стельмах, V, 1963, 120); Про таємничі й завоєні легенди нагадували.. кожна розщелина, кожний карниз, кожний зацїлий мозок камінь (Ле, Опов. та нариси, 1950, 82).

2. Велика тріщина, щїлина в чому-небудь. Товсті, вікові дерева звиналися корінням у розщїлини каменю і п'ялися вгору, приглушуючи іншу рослинисть на камінному ґрунті (Ле, Клев. лист, 1960, 88); Вона [земля] так потрїскала, що вільно руку встромиш у розщїлину серед дороги, а в полі, то й кулака (Кучер, Прошай.., 1957, 19).

РОЗЦІЛИНКА, н, ж., рідко. Зменш. до розщїлини. Тим обсадила невсипуца господарка колючим терном, зашпарувала у йому кожну розщїлинку (Л. Янов., I, 1959, 236).

РОЗЦІП, щепу, ч. Розщеплене, розрізане місце (вадовж, по довжнї чого-небудь). Йому піднесли розщеплений цїпок із застромленим у розщепі мідяком (Тулуб, Людолови, I, 1957, 199).

РОЗЦІП, у, ч., розм., заст. Розрахунок. — Давайте мені розціп! Ви не смієте злодійкою називати! Ви не спостерегли, не бачили! (Л. Янов., I, 1959, 233).

РОЗ'ЮШЕНИЙ¹, а, в, розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до роз'юшити¹. Все ще гарячий, роз'юшений зістю, він наскокиє з розгону на маленьке діча, що тряслося в жазу біля самого ова (Коцюб., II, 1955, 341).

2. у знач. прикм. Лютий, злий. Гинько блиснув на неї таким лизим оком, що Дарка дійсно відчула страх

перед чим роз'юшеним хлопчиськом (Вільде, Б'є восьма, 1945, 147).

РОЗ'ЮШЕНИЙ², а, в, дієпр. пас. мнв. ч. до роз'юшити²; // у знач. прикм. Панки стирали полами роз'юшені види та носи (Н.-Лев., VII, 1966, 65); Хлопці потожмилися. Вони стали посеред хаосу й безладу, затекані, розпатлані, в подраній близні, з роз'юшеними носами, але щасливі, задоволені (Мик., II, 1957, 437).

РОЗ'ЮШЕНИЙ³, а, в, діал. Який роз'юшнвся (див. роз'юшїтися³). Моя машина раз у раз сповзала із слизької, роз'юшеної дороги (Ю. Янов., II, 1954, 7); Звечора над горами пронеслася злива. Роз'юшена земля так і плавила під ногами. По ступиці вгрузали колеса возів (Рад. Укр., 24.VII 1962, 3).

РОЗ'ЮШИТИ¹, роз'юшїу, роз'юшїш, док., перек., розм. Розлютувати, розіалити кого-небудь. Вона молилася, щоби найласкішого тата нікто не роз'юшив (Черемш., Тв., 1960, 118); — Розмовляли [відвідувачі] по-мадярськи, і це мене ще більше роз'юшило (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 308).

РОЗ'ЮШИТИ² див. роз'юшувати.

РОЗ'ЮШИТИСЯ¹, роз'юшїюся, роз'юшїшся, док., розм. Розлютуватися, розіалитися. — Він зчепився з різняками з бойні. Та так роз'юшилася, що відірвала йому штучну ногу і трїснула нею по голові (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 258).

РОЗ'ЮШИТИСЯ², юшїться, док., діал. Розмокнути, стати грузьким (про ґрунт, дорогу і т. ін.). Дороги роз'юшилися, мов багвиння (Смоляч, I, 1947, 134).

РОЗ'ЮШУВАТИ, ую, уєш, недок., **РОЗ'ЮШИТИ**, роз'юшїу, роз'юшїш, док., перек. Розбивати до крові (звичайно ніс, обличчя); розквашувати. Командант озглянув Годося і залишився задоволений: такий битиме морди і роз'юшуватиме носи (Тют., Вир, 1964, 412); — Якщо справді мене виключать, то я перш усього роз'юшу.. піку Дирькові (Крим., Вибр., 1965, 340); — Мовчати! ..Думавш, з тобою панькатись будем? А чого ти не погав? — І важкий кулак Онопрїя роз'юшив поручикового носа... (Іщук, Вербівчани, 1961, 301).

РОЗ'ЯРЕНИЙ, а, в, 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до роз'ярїти. Третій відділ монгольський, висланий Тугаром гороку напередїми, швидко десь заговався і щез, незаважаений роз'яреними в своїй погонї молодцями (Фр., VI, 1951, 85).

2. у знач. прикм. Який роз'ярився, став дуже злим, лютим. Семен Олуевич розчервонїся і роз'ярений вискочив на середню гриндїці (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 50); В ту мїт Бронко неспроможний був роздумувати, чим все це може скінчитись. Істотним для нього було в ту хвилину тільки те, що він — часточка цієї роз'яреної, нещадної людської лавини (Вільде, Сестри.., 1958, 287); На повісьській леваді почувлося залування і гризня собак, незабаром гулюцю перетнула роз'ярена тічка і злобним засміженим клубком поточилася на городи (Стельмах, I, 1962, 66); // Який виражає роз'ярєння. Роз'ярений погляд; Роз'ярений гавкіт; // перен. Шалений, бурхливий (про явища природи). Партія звала їх на барикади, Гнїєу хотївся роз'ярений шквал. Смоляний од битви гримів в Петрограді. В Києві нашіх гримів Арсенал (Шпорта, Вибр., 1958, 239); Вабуся — заплакани очі на річку. Побачила: ген серед роз'ярєних гребенів несло її Костика (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54).

РОЗ'ЯРЕНИСТЬ, ності, ж. Стан за знач. роз'ярєний 2.

РОЗ'ЯРЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. роз'ярїти, роз'ярїти і роз'ярїтися, роз'ярїтися 2.

РОЗ'ЯРЕНО. Присл. до роз'ярєний 2.

РОЗ'ЯРІТИ див. роз'ярїти.

РОЗ'ЯРІТИСЯ *див.* роз'ярїтїся.

РОЗ'ЯРІЛИЙ, а, е. Те саме, що роз'ярїтїся. За вітнками, як роз'ярїлий вітер, Холодний вітер в тежравї північній (Криж., Срібне весілля, 1957, 25); Хїба не він у дев'ятсот п'ятому ходив разом з Кирилом Гаркушею по Казовці на чолї роз'ярїлого натовпу (Гончар, Таврія, 1952, 38); Коли наш день, як світлий корабель, Проплив над роз'ярїлими валами, — Від гір Кавказу і до Фїнських скель Слова зрїміло: мудрий Ленїн з нами! (Рильський, I, 1946, 315); Здавалося, якась темна сила, встаючи валам, накочується все ближче, наосліп шукаючи вигоду своїй роз'ярїлій, розбурханій ненавистї (Гончар, II, 1959, 250).

РОЗ'ЯРЯТИ, яю, яєш, *недок.*, **РОЗ'ЯРИТИ**, ріб, ріш, *док.*, *перез.* Розлютовувати, дуже злити когонебудь. Летить [Тури], щоб потроцювати Троян; І роз'ярїв дружини зяук (Котл., I, 1952, 278); [Гюлово:] Ай, що там робитьсїя!.. Конї стають на дїби... розбігаються. [Медвідь:] То колють коней шаблями в морди і під боки, щоб роз'ярить... (К.-Карїй, II, 1960, 284).

РОЗ'ЯРЯТИСЯ, яюся, яєшся, *недок.*, **РОЗ'ЯРИТИСЯ**, ріюся, рієшся, *док.* Розлютовуватися, ставати дуже злим. Розсердїся [Ентелл] і роз'ярївся, Аж піну з рота попустив (Котл., I, 1952, 98); Гаркуша, роз'ярївшись, поспїшив витурити Тижогу за дверї (Гончар, I, 1959, 35); [С о л д а т:] Не йдїте. Нікто вас слугати не буде. Народ роз'ярївся (Корн., I, 1955, 180).

РОЗ'ЯСНЕНИЙ, а, е. Дїспр. пас. мнн. ч. до роз'яснїти. Весь мокрий, але з лицем, роз'ясненим радїстю, вискочив Максим (Фр., VI, 1951, 137).

РОЗ'ЯСНЕННЯ, я, с. 1. Дїя за знач. роз'яснїти, роз'яснїти, роз'яснювати. Роз'яснення політики партїї, залучення молодї до активної участї у виробництві — все це вимагає вмілого поєднання ідеологічної та організаторської роботи наших комсомольських ватажків (Ком. Укр., II, 1965, 28); Зайшов [комїрник] до голови в кімнату на предмет роз'яснення деяких питань, що самого кожїрника непокоїли (Вишня, I, 1956, 393).

2. Те, що вносить ясність у що-небудь, сприяє з'ясуванню чогось. Я сподїваюсь, що Ви розумїєте мене і що більш ніяких запевень і роз'яснень Вам не треба (Л. Укр., V, 1956, 243); Брошура «Що робити?» звертається до противників соціал-демократїї з своїми принциповими роз'ясненнями.. (Ленїн, 2, 1969, 418).

РОЗ'ЯСНИТИ *див.* роз'яснїти.

РОЗ'ЯСНЯТИСЯ *див.* роз'яснїтїся.

РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який містять у собі або має на метї роз'яснення чого-небудь. П. Козляк не декларує пропагандистську і роз'яснювальну діяльність офіцера-революціонера, а втілює її в рядї виразних епізодів (Рад. літ-во, 3, 1957, 16); [К о в а л е н к о:] І ще я вам можу сказати — ваше щастя, що серед нас майор Славїн роз'яснювальну роботу провів (Собко, П'єсн, 1958, 140).

РОЗ'ЯСНЮВАННЯ, я, с. Дїя за знач. роз'яснювати.

РОЗ'ЯСНЮВАТИ *див.* роз'яснїти.

РОЗ'ЯСНЮВАТИСЯ *див.* роз'яснїтїся.

РОЗ'ЯСНЯТИ, яю, яєш і **РОЗ'ЯСНЯТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗ'ЯСНИТИ**, яюбі, яєшиш, *док.*, *перез.* 1. Робити що-небудь ясним, зрозумїлим; пояснювати. Потурайчим був політичний агїтатор, поза програму своєї політичної партїї нічого більше слухачам не роз'ясняв (Март., Тв., 1954, 363); Ми повинні безупинно роз'яснювати пролетарїатовї теоретичні істини, що стосуються сутї класових інтересів буржуазїї та дрібної буржуазїї в капіталістичному суспільствї (Ленїн, 16, 1971, 62); Маркс і Енгельс роз'яснювали,

що революційне перетворення суспільства є складний і тривалий процес, який не може обмежитися буржуазно-демократичним переворотом (Ком. Укр., 5, 1968, 14); [Л ю б о в:] Слушайте, Оресте, ви ж письменник, поет, роз'ясніть сїм людям, яка ще в любов, окрім звичайної любовї й флїрту! (Л. Укр., II, 1951, 24); — Отже, — продовжував Самбірський, — товариші, роз'ясніть кожному червоноармїйцевї нашї завдання (Трубл., I, 1955, 60); // Вносити ясність у що-небудь, сприяє з'ясуванню чогось. Тільки економічна теорїя Маркса роз'яснила справжнє становище пролетарїату в загальному ладї капіталїзму (Ленїн, 23, 1972, 46); [Л ю б о в:] Я бачу, ви вже зараз лаятїся почнете. Але ж краще роз'ясніть справу спокійно й широко, як і слід дорослим людям (Л. Укр., II, 1951, 18).

2. *діал.* Освітлювати. Сонце роз'яснювало каламутну воду в потоці (Кобр., Вїбр., 1954, 142); Збоку крізь дверї світло роз'яснювало середину стодоли, то й не можна було доглядїти лиць тих, хто стояв під другою стїною (Март., Тв., 1954, 114); *Образно. Добре, що приїжджав до нас Дора Камїнська.. Вона роз'ясніть нашу гату, а бодай на часок — і мене... (Коб., III, 1956, 43).

РОЗ'ЯСНЯТИСЯ, яється і **РОЗ'ЯСНЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **РОЗ'ЯСНИТИСЯ**, їться, *док.* 1. Ставати ясним, зрозумїлим; з'ясуватися. Чому не послалиш «Рейцерової сонатї»? Чи роз'яснилася справа з Байроном? (Л. Укр., V, 1956, 221); Андрїй знов рад був звернути розмову на давню тему, бо сподївався, що з нею роз'яснитїся у нього в душі багато дечого (Фр., V, 1951, 27).

2. *діал.* Світлішати, ставати ясним. *Образно. — Менї аж світ роз'яснився, як я його побачила! (Коб., II, 1956, 134); // *перез.* Ставати веселїшим, привїтїшим (звичайно про обличчя). Обличчя його роз'яснюється добродушним усміхом (Л. Укр., II, 1951, 356); Стефанове лице роз'яснилося дужче від усміху (Черемш., Тв., 1960, 62).

3. *тїльки недок.* Пас. до роз'яснїти, роз'яснювати. 1. Партїйні рішення давно і не раз (наприклад, у 1908 і 1910 рр.) еказували точно, ясно і прями буржуазний характер ліквідаторства. В статтях марксистської преси ця істина роз'яснювалася сотнї разів (Ленїн, 25, 1972, 221).

РОЗ'ЯТРЕНИЙ, а, е. 1. Дїспр. пас. мнн. ч. до роз'ятрїти. Неголене обличчя [Дороша] темнїя цетинкою, очї червоні, роз'ятрєні пилкою (Тют., Вїр, 1964, 375); Недобре спала Зєя. Коли ранком устала, була втоплена, мов побита, і ще більше роз'ятрєна (Коб., III, 1956, 485); За тими подїями забулось особисте, заструпила невизойна рана, роз'ятрєна нещасливим козанням (Збав., Сеспель, 1961, 195); Як живї, зараз, під час розповідї матерї, стояли в уваї [Остапа] жінка та діти, рїдна батьківська хата. Аж нїяк роз'ятрєне розповідю про них серце (Головко, II, 1957, 572); А мало його побили і батько й мати, вернувшись з корчми п'яні або роз'ятрєні гїрким бїдуванням? (Коцюб., I, 1955, 21).

2. у знач. прикм. Який став болочним від подразнення, доторкання. Кожне слово для неї було наче дотик до роз'ятрєної рани (Жур., Звнч. турботи, 1960, 76); // у знач. прикм. Стривожений, схвильований. Широко розкритї очї пильно дивились на дверї, удо пожадало ловити кожний звук у мїчній тишї, і все одурювало сполохане та роз'ятрєне серце [Гната] (Коцюб., I, 1955, 24).

3. у знач. прикм. Підслений, загострений чим-небудь (про почуття, бажання і т. ін.). Тїльки-но дізналися вітробаччани, що в Клязїку вступили козаци, як зразу ж у кожного в роз'ятрєній уваї неждано мїяк,

неначе з-за горба перші роз'яди ворожі вихопились та й не зникали більш — перші думи тривожні про неминучу кару (Головко, II, 1957, 316); Гість ніяк не міг огамувати свої роз'ятрені почуття і міркувати спокійно (Собко, справа..., 1959, 136).

4. у знач. прикм. Сильно роздратований. Висадив [отаман] у короб генеральського аєта [авто] всі свої двадцять куль і спиртно, немов роз'ятрений леопард, виплигнув далеко за живе.. кльце (Кач., II, 1958, 369); // Який виражає сильне роздратування. — Собаки, — вилася дід і блиснув своїми роз'ятреними очима у бік уланів. — Як за пам'ящих, б'ють нашого брата... (Д. Бездяк, Студ. Вода, 1959, 21); З гурту вишюв худий горбоносий Галабурда і, підбивши високу сиву шапку на потилицю, простромив гострим, роз'ятреним поглядом кошового (Добр., Очак. розмир, 1965, 215); *Образно. Вся станція корчилася гарячими дамами палаючих амбарів, пручалася на вітрі роз'ятреним полум'ям (Гончар, III, 1959, 376); Величезними ковшами подають [крані] роз'ятреним мартемам споживчу руду, плаканий чапун — сировину (Кач., II, 1958, 95).

РОЗ'ЯТРЕННЯ, я, с. 1. Дія і стан за знач. роз'ятрити, роз'ятрювати і роз'ятритися, роз'ятрюватися. В період загострення твороби, особливо, коли має місце роз'ятрення шлунково-кишкового тракту, вся їжа повинна бути приготовлена в протертому вигляді (Наука..., 1, 1959, 37).

2. Стан сильного роздратування. — Дай, діду, хоч частину грошей, бо заграбуємо одержу. — Кажу ж вам, що не маю!... скрикнув в роз'ятренні Хома (Кодюб., I, 1955, 92).

РОЗ'ЯТРЕНО. Присл. до роз'ятренні 2—4. *Образно. Червою, роз'ятрено сідало сонце в степах (Гончар, II, 1959, 392).

РОЗ'ЯТРИТИ *див.* роз'ятрювати.

РОЗ'ЯТРИТИСЯ *див.* роз'ятрюватися.

РОЗ'ЯТРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. роз'ятрювати і роз'ятрюватися. А що принесє розмова, крім роз'ятрювання старих виразок та зайвої тривоги й без того стривоженому серцеві? (Ле, Міжгір'я, 1953, 306).

РОЗ'ЯТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, РОЗ'ЯТРИТИ, ятрію, ятрієш, *док.*, *перех.* 1. Спричиняти, викликати у чому-небудь запалення, біль, подразнення чимсь. Спечена рука не піджила. Щоб не роз'ятрювати, Христа пов'язала її лизенькою ганчіркою (Мирний, III, 1954, 81).

◇ Роз'ятрювати (роз'ятрити) рану (ранні) *див.* рана.

2. *перен.* Необережними словами, діями змушувати знову відчувати, переживати щось важке, неприємне. Те, що вона сказала йому правду, ще більше роз'ятрювало його горе (Рибак, Час..., 1960, 406); Кожне слово, що нагадує йому про провал, тільки роз'ятрять болячку (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 38); // Тривожити, хвилювати (душу і т. ін.). Пісня не заспокоювала, а, навпаки, ще дужче роз'ятрювала її душу (Шиян, Переможці, 1950, 155).

◇ Роз'ятрювати (роз'ятрити) рану [в серці (душі)] *див.* рана; Роз'ятрювати (роз'ятрити) серце *див.* серце.

3. *перен.* Підсилювати, загострювати чимсь яке-небудь почуття, бажання і т. ін. Люди припадали сухими устами до слизьких холодних стін, але це не зменшувало, а лише роз'ятрювало бажання пити (Збан., Між.. людьми, 1955, 72); Все це роз'ятрюючи в собі образи на Марусю і жалю до себе, Ілько пролежав, аж доки на небі не проступили зірки (Панч, I, 1956, 540); За два дні Костеву цікавість знову роз'ятрила несподівана зустріч у місті (Довч., I, 1956, 58).

4. *перен.*, *розм.* Сильно роздратовувати кого-небудь. — Говорити про це — тільки роз'ятрювати і себе,

і когось (Стельмах, Правда., 1961, 314); Бридкі пісні геть залу роз'ятрили, і загвотом реве й буя жага... (Стар., Поет. тв., 1958, 193); — Це ви, Артамонови, спантеличили мене, Микита Ілліч роз'ятрите! (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 205).

РОЗ'ЯТРЮВАТИСЯ, юєся, юєшся, *недок.*, РОЗ'ЯТРИТИСЯ, ятрієся, ятрієшся, *док.* 1. Ставати запаленим, болючим від подразнення, доторкання. Лопата вислазас з рук [полоняєнки], не слухається, на долонях роз'ятрилися рани-мозоли (Хижняк, Тамара, 1959, 243); *Образно. В серцях поетамців не загоїлися рани, а ще більше роз'ятрилися ганебною п'ятківською капітуляцією (Ле, Наливайко, 1957, 113).

2. *перен.* Підсилюватися, загострюватися (про почуття, бажання і т. ін.). Зголоднілий Джонс, апетит якого все більше й більше роз'ятрювався від запаху страв у харчевнях, куди він раз у раз заходив, уже жалкував, що не купив помідора в магазині (Багмут, Опов., 1959, 92).

3. *перен.* Приходити до стану сильного роздратування.

4. тільки *недок.* Пас. до роз'ятрювати.

РОІВНЯ, і, ж. Обтягнутий тканиною кошик, куди збирають бджолиний рій для пересадки в інший вулик. Як тільки бджоли почнуть вилітати, він вішає проти вулика роїню, в яку заздалегідь ставить одну рамку з кормом, взятим від сім'ї, яка роїться (Колг. Укр., 6, 1956, 34).

РОІННЯ, я, с. Дія за знач. роїтєся. Кожній бджолосімі властивий безумовний рефлекс роїння, який в миттєвому бує основним методом розмноження бджіля (Бджільництво, 1956, 51); — Вулики ще робите? — Аякже. Роїння вже не за горами (Стельмах, Правда., 1961, 374).

РОІСТІЙ, а, е. Багатий на рої (*див.* рій¹ 1, 2); який часто роїться.

РОІТИ, рою, роїш, *недок.*, *перех.* 1. Збирати, об'єднувати в рій (*див.* рій¹). Ой де ж ми будем.. рої роїти і меду носити? (Сл. Гр.).

2. *перен.* Виконувати у великій кількості, масово, безперервно, свільно. — Надав же дідько отим діткам роїть пісні так, що аж в небі чути! (Н.-Лев., IV, 1956, 11).

РОІТИСЯ, роїться, *недок.* 1. Скупчуватися навколо матки, утворюючи рій; виділятися в новий рій (пробжілі і подібних до них комах). Бджоли були готові роїтися, і Грицай вже запросив до себе за пасічника діда Омикія (Н.-Лев., IV, 1956, 214); Добре роїлись у нового пасічника бджоли (Донч., Ю. Васюта, 1950, 148); // *перен.* Збиратися групами, купками; купитися (про людей). Замурвана дівчора.. роїлася поїдтишню (Кодюб., I, 1955, 309); На базарі вже роїлася галаслива юрба, лажиття літаю з рук на руки (Мик., II, 1957, 331); Білиці та словачи групами роїлися по селу, юрмилися на майдані (Гончар, III, 1959, 317); // *перен.* Бути або з'являтися у великій кількості. Надворі все озор-тала ніч. Високо в небі роїлася золоті зорі (Труבל., I, 1955, 284); Над безкраім морським простором роїться зжари — чорні, темні, сільно-темні, попелясті (Хижняк, Климок, 1961, 4).

◇ Роем роїтєся *див.* рій¹.

2. Літати, повзати, скупчуючись роєм (про бджіл і подібних до них комах). Перед очима роїлись зжарами бджоли з колосного саду (Кучер, Пов., 1949, 242); В хаті стояла півтемрява. Біля мисника роїлись музи (М. Ол., Леся, 1960, 84); // Кружляти в повітрі (про палички, порожинки і т. ін.). За вікном давно вже панувала ніч. У світлі вуличних ліхтарів роїлися сніжинки, і важко було зрозуміти, чи вони летять угору,

чи падають на землю (Ряб., Жайворонки, 1957, 95); Міриади колористич порошинки вихрились, роїлися і тремтіли в сонячному промінні (Смолиць, II, 1958, 7).

3. перен. Безперервно з'являтися, виникати одне за одним (про думки, почуття і т. ін.). Замість сну неспокоїні думки роїлися в його голові (Фр., VI, 1951, 245); Артіє Памаса Мирного.. показав, яка велика кількість задумів, яка невідчужна сила образів роїлися в творчій фантазії письменника (Від давнини..., I, 1960, 341).

РОЙОВИЙ¹, а, 6. Прикм. до ріи¹ 1. Ройовий настрій викикає в бджолосім'ї і після того, як матка, спонукувана бездіяльними бджолами-годувальницями, відкладає в маточники яйця (Бджільництво, 1956, 51); // В якому містяться ріи. Ройовий гулик.

РОЙОВИЙ², а, 6. Стос. до рою (див. ріи²); // у знач. ім. ройовий, вою, ч. Командир відділення (рою). Зрозумій [командир взводу], що натрапив на загублений рій.— Де ройовий? — Там далі, сидить у рові (Труба., I, 1955, 44).

РОЙОК, йка, ч. Змеш. до ріи¹ 1. Раз наймит піймає у садочку ройка, так з того одного розроїлось колодок а тридцять (Стор., I, 1957, 58).

РОКАДА, н, ж. Дорога у прифронтовій смузі, паралельна лівій фронту.

РОКАДНИЙ, а, е. Паралельний лінії фронту. Добігли [саперя] і пірнули в метрово руру під високим насипом ровадної автомагістралі. Може, саме по ній і відступали з божи війська генерала Дорошенка? (Льв. Клеп. лист, 1960, 140).

РОКАЙЛЬ, невідм., ж. Архітектурний орнамент стілю рококо, що імітує природне з'єднання уламків скель, раковин, гротів і диких рослин. Художньому стилю будь-якої епохи притаманне своє трактування художніх творів. Наприклад, чіткістю, прямотиністю форм відзначається ампір; закрутки-рокайлі були основною формою і декору стілю рококо (Наука..., 3, 1968, 32).

РОКАМБОЛЬ, я, ч. 1. Старовинна гра в карти.

2. Багаторічна грав'яниста рослина родива ділієвих.

РОКЕР, у, ч. У фігурному катанні на ковзанах — особливо складна фігура.

РОКИТА, н, ж. Народна назва деяких видів верби, вербових кущів. Густими гілками покрита й повита, На райській долині стояла рокита Розкішно і пишню (Шог., Поезії, 1958, 443); На жуцеві рокити.. розіп'яє свій невід павук (Бабяк, Жванчик, 1967, 109).

РОКИТНИК, а, ч. (*Cytisus L.*). Чагарникова рослина родина бобових, яка має трироздільні листки й жовті, червоні або білі квіточки. Із чагарників місцями густі зарості утворюють карагана кущова і рокитник австрійський (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 30); Жуки люцинового догоносики живляться тільки бобовими рослинами, головним чином люцином, сераделюю і жовтою акацією, а коли цих рослин нема, — люцерною, викую, горохом.. і дикоростучими — дроком, рокитником (Колг. Укр., 12, 1956, 17); Отруйні рослини, наприклад, рокитник, тис, не треба вводити в зелені насадження на тваринницькій фермі (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24).

РОКИТОВИЙ, а, е. Прикм. до рокіта.

РОКІРОВАНИЙ, а, е, шах. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до рокірувати.

РОКІРОВКА, н, ж. Шаховий хід, при якому туру переміщують впритул до короля, який ще не рухався з місця, а короля переносять через туру й ставлять поряд. Під час партії король і одна з тур його табору мають право один раз зробити спільний рух, який вважається за один хід і зветься рокіровою (Перта книга шахіста, 1952, 31).

РОКІРУВАННЯ, я, с., шах. Дія за знач. рокірувати.

РОКІРУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. і без додатка, шах. Те саме, що рокіруватися. Противники рокірували в різні боки, що звичайно веде до гострої гри (Веч. Київ, 14.XI 1957, 1).

РОКІРУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док. У шаховій грі — робити рокіровку.

РОКІТ, коту, ч. 1. Розкогисті звуки, що заливаються в монотонне звучання. Грім двоюмо рокотом могутнім відгрімів звитяжно над Дніпром (Гонч., Вибр., 1959, 213); Вітрець дигнує, Пучеся рокіт грому, І дощ полиє затоптані поля (Воронько, Тепло., 1959, 145); // Шум моря, річки, хвиль. Влизу під нами чорні море. Чути шум і рокіт (Ю. Янов., II, 1958, 26); Рокіт ріки у долині В серці ношу і докині (Нагн., Вибр., 1950, 68); Він вслухався в рокіт хвиль (Рибак, Що сталося., 1947, 137); // Монотонний, глухий, приглушений гуркіт працюючих машин, механізмів і т. ін. Третельний вітер доніс з поля далекий рокіт трактора (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 65); Мотори гули глухо, одномаїтно, і він задрімав потилицею під цей могутній монотонний рокіт (Собко, Граніт, 1937, 62); // Звуки оркестру, музичних інструментів. Дрібно бив барабан. Загрозовий рокіт зростає. Розкати грімкіші й грімкіші (Бажає, Рокв, 1957, 258); В ній [українській мові] гоїм Дніпра-Славути, Діброє віковичний шум.. І рокіт бандур над шляхом (Забашта, Вибр., 1958, 48); // Нязьке звучання голосу або приглушений шум багатьох голосів. Несподівано у відповідь чує [отець Миколай] рокіт басовитого сміху. Отець Вікентій, відкинувшись могутнім станом, так регоче, що на його очах починають ворухитися сльози (Стецьмах, I, 1962, 410); *Образно. Вслушайтеся, земле і небо, У рокіт страждань моїх (Сім., Земне тяжіння, 1964, 13).

2. Мелодійні переливчасті звуки. Чудовий рокіт солов'я Розлігся навкруги... (Пол., Вибр., 1968, 181).

РОКІТЛИВИЙ, рідко РОКОТЛИВИЙ, а, е. 1. Який розкогисте звучить, гуркоче. До засніювача приєднався рокітливий баси, лягали на степ сунжик мелодійним гудінням (Тют., Вир, 1964, 281); Гули джмелі в тон рокітливому гезанню струн (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); Послухавши хвиль п'ять рокотливий секретарів голос, що долітає аж з-за дверей.. відвідувач один за одним залишали прийомну (Мушк., Чорний хліб, 1960, 164); Це було якесь негучне, ледве чути, але дуже протяжне, рокотливе гарчання (Смолиць, I, 1947, 21).

2. Який утворює рокіт, рокоче. Перебрели [біяці] через рокітливий потік (Тют., Вир, 1964, 383).

РОКОВАНИЙ, а, е, поет. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до рокувати. Все частіше повертає до поета почуття розпачу від думки, що він довгоно відкинутий усім світом і рокований на безнадійне животіння гарнізонного солдата (Тулуб, В степу., 1964, 181); Рокованих на страпу.. гайдуки саме підвозили хурами (Льва., Козацьк. роду., 1958, 162); // роківано, безос. присудк. сл. Це — здавна так. Померлому царю Роковано без епітафії мармур (Кор., Поезії, 1967, 135).

2. у знач. прикм. Неминучий, невідворотний; фатальний. Час рокований розплати, Гроз і битов час, Проведи через загаги На Україну нас (Ус., I сьогодні., 1957, 176); Все, що діялось далі, Боровий уже неіравно згадує геть аж до тієї рокованої миті, що мало не лишила його навіки калікою... (Грім., Незакінч. роман, 1962, 200); // Визначений наперед долею. Діагину вуть Натаал. Наймилише з імен, що стане для мене в житті рокованим... (Мас., Роман., 1970, 123); // Який виражає покірність долі. Чудин став нас соромити, і голос його був зовсім не рокований, а, наспраки, бадьорий та глузливий (Ю. Янов., II, 1954, 137).

РОКІВАНІСТЬ, ності, ж., поет. Абстр. ім. до рокований 2. *Бурхалиа енергія Плетенецького вже знов драгувала його, як лікарські поради, коли зворий відчував свою рокованість* (Тудуб, Людолови, II, 1957, 299).

РОКОВИЙ, а, є, рідко. Який буває раз на рік; щорічний. [М а р у с я (тихо до Гарасима):] *Дядьку Гарасиме! Як же се так можна? Сьогодні таке свято рокове, храм у нас, а ви он — людей смішите* (Мирний, V, 1955, 78); *На заході понад лісом шуміє аржарок, осінній, роковий — з волами, з козами* (Вас., II, 1959, 218).

РОКОВИНИ, він, мн. Календарна дата, коли закінчується ще один рік від початку якої-небудь події; святкування цієї події. *Сьогодні дістає листа од Лисенка. Прохав прислати йому щось до збірника, який має вийти в 100-літні роковини нашої новітньої літератури* (Коцюб., III, 1956, 180); *Роковини з дня народження В. І. Леніна — велике інтерпріональне свято* (Хлібороб Укр., 9, 1968, 2); *Гідно зустріли трудівники сільського господарства України 40-і роковини Великого Жовтня* (Наука., 12, 1957, 5); // *Закінчення повного року від початку якої-небудь події. Так минує рік. Надходили роковини того дня, коли він Іліс Микита) настав на царство* (Фр., IV, 1950, 95); // *День народження, іменини. Шістнадцять літ таку скінчили! Сьогодні, сьогодні Юзину роковини!* (Л. Укр., III, 1952, 663).

РОКОКО, невідм., с. Архітектурний і декоративний стиль XVIII ст., який виник у Франції і відзначається вишуканою складністю форм і вигадливим оздобленням. У II половині XVIII століття поширюється декор в стилі рококо та класицизму — емалеві мініатюри на чистому і на молочному склі, яке імітувало фарфор (Образотв. мист., 3, 1974, 27); *Оригинальна, майже артистично в стилі (стилі) рококо виконана триумфальна брама з брил різнобарвного земного воску* (Фр., III, 1950, 190).

РОКОТАННЯ, я, с. Дія за знач. **рокопати** і звуки, утворені цією дією. *Удари грому зливалися в безперервне серидте рокотання, що переключалося з одного до другого краю неба* (Добр., Тече річка..., 1961, 94); *Я знаю сина небес після квітневих бур, Дніпра широкого тривожне рокотання* (Шпорта, Вибр., 1958, 200); *Високо в небі почулось глухе рокотання моторів* (Цюпа, Нааустріч., 1958, 227); *Рокотання цимбалів заворожувало слухачів* (Мас., Під небом., 1961, 54); *Здалека крізь той клекіт доносилося рівне, голосне рокотання жаб* (Фр., III, 1950, 433).

РОКОПАТИ, очу, бчеш, рідко **РОКОПІТИ**, очу, отіш, недок. 1. Утворювати розкотисті монотонні звуки, рокіт. *Здбляючи землю, бушував, рокотав ураганний вогонь* (Стегльма, Вел. рідня, 1951, 532); *Встав народ, гудуть мости, Рокочуть ріки ясноводі!* (Рильський, II, 1960, 194); *Борис.. глядіть на бистро пливучу чисту воду, що стика рокотала, б'ючись об каміння* (Фр., III, 1950, 450); *В повітрі, рокочучи, йшли літаки, Піднісиши на крилах червоні зірки* (Бажан, I, 1946, 121); *Десь зовсім близько, зразу за стінами театру, рокотів ще кулемет* (Смоляч, Театр., 1940, 42); *Струни рокотали, неначе плакали* (Н.-Лев., VII, 1966, 140); **Образно. Навіть зараз, коли на серці в нього зовсім неспокійно, душа його рокоче всіма своїми могутніми струнами* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 4).

◇ **Рокотати славу кому** — прославляти, осіивувати кого-небудь. *Славу народові, славу нашому непереможному походові до комунізму рокочуть його* (Дніпра) *світлі, його вільні, його щасливі звилі* (Рильський, III, 1956, 28).

2. **Лунати, звучати** (про рокітліві звуки). *Грім так і рокотить, а блискавка аж очі палить!* (Кв.-Оск., II, 1956, 415); *За вікном гриміли, завивали і рокотали*

венітні постріли (Ю. Янов., II, 1954, 70); *Суворо, майже на монотоні, рокотав баритон актора* [П. К. Саксаганського] (Минуле укр. театру, 1953, 152); *Величкий і приємний чоловічий голос рокотів приємно і навіть трохи поштиво* (Собко, Граніт, 1937, 101); // *безос. Розпочалася артилерійська канонада.. «Го-оо-о-о, гоо-о-о-о», — рокопало понад лісами і переключувалося з краю в край* (Тют., Вир, 1964, 498).

3. **Говорити, співати, сміятися** низьким, розкотистим голосом. — *Замоч. Ані писни, — глухо рокотів на нього Бовдво* (Тют., Вир, 1964, 406).

РОКОПІТНЯ, я, с., рідко. Дія за знач. **рокопати** і звуки, утворені цією дією. *Вінна деренчали від вибуху. Часом чути було рокопіння великокаліберних кулеметів* (Довж., I, 1958, 290).

РОКОПІТИ див. рокопати.

РОКОПІТЛИВІЙ див. рокопівий.

РОКУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. і без додатка, поет. Те саме, що **прирікати** 1. [М а р т і а н:] *Я, жов ідолянин, дітей своїх на жертву рокував* (Л. Укр., II, 1952, 293); *Я ще не знав тоді, що над його чолом, Немаче шуляк, смерть поблизкує крилом І кітні випускає, рокуючи на жур...* (Рильський, I, 1960, 263).

РОКФОР, у, ч. Сорт гострого сиру. *З м'яких сирів у нас виготовляють і рокфор, який дозріває за допомогою спеціальних видів цвілі* (Укр. страви, 1957, 73).

РОЛ, ч., техн. 1. род. а. Вал, коток, циліндр, що обертається.

2. род. у. Сувій циліндричної форми з листів або судильної стрічки якого-небудь матеріалу.

3. род. а. Машинка для розмелювання волокнистих матеріалів у виробництві паперу та картову.

РОЛЕВИЙ, а, е, техн. Те саме, що **рольовий**.

РОЛЕР, а, ч. Те саме, що **самокат** 2.

РОЛИК, а, ч. 1. Зменш. до рол. *Котушкову перфоровану фотоплівку.. випускають у касетах — для зарядження апарата на світлі і в роликах — для зарядження касет у лабораторії* (Довічник фот., 1959, 32); *Верстат* [правильний] *має одну пару роликів, похило розташованих один відносно одного* (Технол. різального інстр., 1959, 86); *При складних рельєфах шляхів і великій протяжності ліній тяглових трос підвішують на підтримуючих роликах* (Наука., 6, 1956, 22).

2. Невелике металеве коліщатко (в ніжках меблів, роля і т. ін.) для зручності пересування.

3. Фарфоровий ізолятор у вигляді котушки для закріплення на стіні, стелі і т. ін. електричного дроту. *Щоб забезпечити надійну ізоляцію електричної проводки від будівлі, її кріплять до стін та стель за допомогою фарфорових роликів* (Монтаж і ремонт., 1956, 13); *На кожнісінькій хаті села неодмінно тьмяно полискували білі фаянсові ролики та іскрилися проти сонця дроти — колгосп був електрифікований та радіофікований* (Смоляч, День., 1950, 70).

4. тільки мн. Ковзани на коліщатках.

РОЛИКОВИЙ, а, е. Прикм. до ролик. За пропозицією комсомольців і комуністів колектив роликівого цеху депю вирішив розпочати комуністичне змагання (Наука., 2, 1959, 34); // *Який складається з роликів, діє за їх допомогою. Ще більшу гордість у двержинців викликає їх перша в СРСР установка для термічної обробки рейок. Вона складається з стометрової роликівого печі для нормалізації металу і загартувальної машини* (Наука., 6, 1960, 14); *Наша тракторна бригада вже кілька років замість заводських металевих роликівих підшипників використовує дерев'яні* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 26); *Ті малі кляни, які гасять на роликівих самокатах київськими вулицями, нехай замисляться і по-*

кладуть до серця імена двох своїх товаришів, яким було разом не більше, як півтора десятка років (Ю. Янов., II, 1954, 32).

РОЛЯ, і, ж., рідко. Роль. Андрій мовчки посміхається: роля зрадливого сина Бульби йому дуже подобається (Вас., I, 1959, 153); Коли до правди річ іде, Я трафарету не боюся: Поважну ролю тут веде І в сукні голубій Настуся (Рильський, Поеми, 1957, 174).

◇ Грати ролю — те саме, що Грати роль (див. грати). Він був певний, що на нього ніхто не звертає уваги, а проте грав ролю (Коцюб., I, 1955, 428).

РОЛЯ, і, ж., діал. Рілля. Оце йду додому і стежки не бачу, землі не чую од журби: то по ролю скачу, то в ярк залізу (Барв., Опов., 1902, 337).

РОЛЬ, і, ж. I. Художній образ, втілюваний актором на сцені, у кінофільмі і т. ін. Сам Марко Лукич [Кропивницький] грав роль Івана Карася легко, невимушено, ніби жартуючи (Минуле укр. театру, 1953, 54); Аня щойно скінчила театральний інститут і зіграла першу роль на сцені (Перв., Двіжій мед, 1963, 137); // перек. Неширий, роблений спосіб поведінки, дії. Скільки червоточин, Скільки ролі й жмі... (Рильський, I, 1960, 196).

2. Повний текст однієї дійової особи в п'єсі. Лице пані Лемішківської спазнуло полум'ям од сорому, що її чоловік не знає своїх ролі (Н.-Лев., I, 1956, 169); Остаточно Василь знайшов шлях до його серця, коли з'явився до дяді Вані на квартиру — допомогати переписувати й засвоювати нову роль (Ю. Янов., II, 1954, 101); Уже починають збиратись актори, з роботи, із воштом ролі в руці (Перв., II, 1958, 365).

3. Яка-небудь робота, якийсь заняття, певний вияв себе в чому-небудь. Чи буде вилик? Чи потрібен він ще пароплаванству, бодай на портову службу чи на роль капітана-наставника...? (Гончар, Тронка, 1963, 215); Свою роль політичного вождя партія утвердила в боротьбі за корінні інтереси трудящих (Ком. Укр., 10, 1965, 3); Богдані відводилося в житті роль співачки (Загреб., Шепіт, 1966, 258); // Становище, став, обумовлений певними обставинами. Мені взагалі смішна моя роль, — я себе вважаю сливе здоровою, а мене всі вважають серйозно хворою (Л. Укр., V, 1956, 357); — Палладій має показувати роль у монастирі, бо з учених... (Н.-Лев., III, 1956, 365).

4. Вплив кого-, чого-небудь на щось, чия-небудь участь у чомусь. Успіхи Червоної Армії на полях битв були тісно пов'язані з соціалістичним характером суспільного ладу країни і небуваючою активною ролюю народних мас у системі Радянської держави (Ком. Укр., 5, 1970, 56); В. І. Ленін підніс роль революційних пісень під час масових демонстрацій (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 14); Роль і значення механізованих загонів зростає ще більше у зв'язку з тим, що партія і уряд здійснюють ряд заходів по захисту ґрунтів від ерозії (Хлібороб Укр., 8, 1968, 28).

◇ Брати (взяти і т. ін.) роль кого — бути ким-небудь, виконувати чітко обов'язки. Що ж робить, перший раз у житті беру на себе роль євангельської Марфи (Л. Укр., V, 1956, 179); Витримувати (витримати) роль див. витримувати; Вихідна роль див. вихідний; Виходити (вийти) з ролі див. виходити; Відігравати (відіграти) роль див. відігравати; В ролі кого, який бути (виступати і т. ін.) — як хтось, за кого-небудь бути (виступати і т. ін.). Вчора я був у комірній ролі: одкривав новий готель (Коцюб., III, 1956, 420); Він сподівався, що йому доведеться більше мовчати і бути лише в ролі супроводжувача, а вишло навпаки (Ткач, Плем'я, 1961, 257); Вхідити (увійти) в роль див. вхідити; Грати

роль див. грати²; Зіграти велику (важливу і т. ін.) роль див. зіграти; Помінятися ролями див. помінятися; Розігрувати (розіграти) роль див. розігрувати; Ролі помінялися див. помінятися.

РОЛЬГАНГ, а, ч. Пристрій для переміщення вантажів; роликівий транспортер. По рухомих доріжках рольганга під'їздять до конвеєра деталі (Собко, Любков, 1935, 117); Одна за одною мчать рольгангами розжарені болванки (Роб. газ., 12.IV 1966, 2).

РОЛЬГАНГОВИЙ, а, е. Прикм. до рольганг.

РОЛЬКА, в, ж., зневажл. Те саме, що роль 1—3. Панас Карпович [Саксаганський] у «По резізі» грав п'яничку свідка Гараська. Така собі нікчемна ніби ролька..., а очей од неї відірвати не можеш (Вишня, II, 1956, 403); Відтоді я цілий день блукав за ним. Ну й ролька, нічого сказати! (Квр., Вибр., 1960, 110).

РОЛЬНИЙ, а, е. 1. техн. Прикм. до рол 2; // Зробл. у вигляді листів або супільної стрічки, що скручується у сувій. Користуючись рольною плівкою зашириши 35 міліметрів, яку вживають у кінематографі, спеціалісти почали фотографувати рентгенівські зображення з екрана на кадри дуже маленької величини (Наука..., 1, 1959, 33).

2. у знач. ім. рольна, ної, ж. Те саме, що рольна.

РОЛЬНИК, а, ч. Робітник, який обслуговує рол (у 3 знач.) і керує процесом розмелювання волокнистих матеріалів.

РОЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до рольник.

РОЛЬНЯ, і, ж. Приміщення на паперовій фабриці, де встановлений рол (у 3 знач.).

РОЛЬОВИЙ, а, ё, техн. Прикм. до рол.

РОМ, у, ч. Міцний напій із соку, що перебродив, або з патоки тростинного цукру. Краньцовський сидів на лаві за столом, а перед ним жала плескатенька пляшечка з ромом, трохи надпята, та й чарка (Март., II, 1954, 341); Тарас Григорович урочисто поставив на стіл пляшечку справжнього ямайського роμου (Тулуб, В степу..., 1964, 328); Вона справно пила щоранку кофе з сигариками... увечері ніколи не забувала гласноручно гнути в чай ложечку запашного, міцного роμου (Донч., III, 1956, 48).

РОМАН¹, у, ч. 1. Великий за розміром і складний за побудовою прозовий (рідше віршований) оповідний твір художньої літератури, в якому широко охоплено життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів, їхня психологія, побут і т. ін. Настуся з нудьги читала дуже багачько книжок, та все романи (Н.-Лев., IV, 1956, 229); В романі, на відміну від повісті і оповідання, висвітлюються не окремі епізоди, а значні періоди життя людини, її зв'язки з багатьма іншими персонажами (Укр. літ., 9, 1957, 62); Нова людина епохи соціалізму зримо й привабливо встав з сторінок романів і оповідань, написаних Гончарем (Про багатство л-ри, 1959, 231).

2. розм. Любовний стосунки, зв'язки між чоловіком і жінкою. Він перший раз мав роман з такою значною дамою (Коцюб., I, 1955, 405); В останні дні перебування на волі Шевченко гуляв на весіллі Куліша та Ганки Барінок, роман яких зав'язався на зеленій сьмаха у Галагана (Бурл., О. Вересай, 1959, 145).

◇ Крутити роман див. крутіти.

РОМАН², у, ч., рідко. Те саме, що роман. Ой по горі роман цвіте, Долиною козак іде (Шевч., II, 1963, 345).

РОМАНЕЦЬ, вня, ч., зневажл. Те саме, що роман¹. — Наплодилося до кота у вас таких, що пишуть повісті та романці і усякі теревени (Кв.-Осн., II, 1956, 249).

РОМАНЕЦЬ, нця, ч., рідко. Пестл. до роман². Росте зівалляко романець... Крашій парубок, як вдовець (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 324).

РОМАНІЗАЦІЯ, і, ж., іст. Дія і стан за знач. романізувати і романізуватися. Археологічні дані.. свідчать, що процес романізації місцевого населення проходив дуже повільно (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 276).

РОМАНІЗМ, у, ч., лінгв. Слово як мовний зворот, запозичені з романських мов або створені за зразком слів чи зворотів романських мов.

РОМАНІЗОВАНИЙ, а, е, іст. Діспр. пас. теп. і мн. ч. до романізувати. Більшість його [населення Молдавії] становлять молдавани, які походять від змішання місцевого романізованого населення волохів (у перші століття нашої ери волохи були підданцями Римській імперії) і східнослов'янських племен (Ек. геогр. СРСР, 1957, 297).

РОМАНІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех., іст. Примушувати когось-небудь засвоювати мову, культуру, звичаї і т. ін. Стародавнього Риму.

РОМАНІЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док. іст. 1. Засвоювати мову, культуру, звичаї і т. ін. Стародавнього Риму.

2. тільки недок. Пас. до романізувати.

РОМАНІСТ¹, а, ч. Письменник, який створює романи (див. роман¹ 1); автор романів. Емоціональна насиченість, образні порівняння в описах і портретних малюнках — характерна риса стилю Івана Ле як історичного романіста (Іст. укр. літ., II, 1956, 204); Я зовсім не хочу відчувати себе романістом. Коли я читаю роман.., я уявляю собі заклопотаного автора. Він сидить біля столу, повний всілякої премудрості, знань і вражень (Ю. Янов., II, 1958, 30); Кілька разів поривався [Ломов] читати першу сторінку нового роману, одержаного разом з гучним написом від товариша, молодого романіста (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 356).

РОМАНІСТ², а, ч. 1. Фахівець з романської філології.

2. Фахівець з римського права.

РОМАНІСТИКА¹, в, ж. Мистецтво писати, створювати романи (див. роман¹ 1). У жанровій різноманітності, у багатстві ідейної проблематики, тематичній свіжості і оригінальності — запорука нових успіхів нашої історичної романістики (Рад. літ-во, 3, 1957, 19); Українська романістика післявоєнного часу збагатилася цілою низкою документальних епічних полотен про далеке минуле. Почесне місце серед них посідає роман «Гомоніла Україна» [П. Панча] (Літ. газ., 7.VII 1961, 1).

РОМАНІСТИКА², в, ж. Наука про мову, літературу, культуру романських народів; романська філологія. Друкуватимуться [в журналі «Мовознавство»] також статті, присвячені проблемам русистики, славістики, германістики, романістики (Літ. Укр., 27.IX 1966, 3).

РОМАНІСТКА¹, в, ж. Жін. до романіст¹. Романістка [З. Тулуб] показала Шевченка в найважчий період його життя — в перші роки заслання, коли ще такими свіжими були спогади про рідний край (Рад. літ-во, 12, 1965, 63).

РОМАНІСТКА², в, ж. Жін. до романіст².

РОМАНІЧНИЙ, а, е. Прикм. до роман¹. В «Енеїді» [П. П. Котляревського] вирізблюються ті риси, що наближають її до романічного жанру (Рад. літ-во, 3, 1963, 33); «Артем Гармаш» — книга, в якій письменник [А. Головка] знову, як і в «Бур'яні», робить центральною романічною постаттю нову людину українського села — комуніста (Не ілюстрація.., 1967, 178); В Сушківській коршмі [корчмі] зарізали п'ятеро лю-

дей]. Окрім того самовбивство на романічному ґрунті (Коцюб., II, 1955, 425).

РОМАНІЧНО, присл. Як у романі (див. роман¹).

РОМАННИЙ, а, е, літ. Прикм. до роман¹ 1. Романні структури, характерні риси композиції, принципи сюжетобудування і відтворення розвитку життя в творі українських радянських прозаїків вбирають і відбивають горьківські головні принципи відображення дійсності (Рад. літ-во, 9, 1968, 17); Новаторство романної форми визначається новаторством змісту (Рад. Укр., 13.V 1967, 4).

РОМАНС, у, ч. 1. Невеликий словесно-музичний твір, звичайно ліричного змісту, для голосу з музичним супроводом (фортепіано, гітара, арфа і т. ін.). З джерел Таниної кімнати чути голос Любуші, що співає романс Шуберта (Коч., II, 1956, 22); Ми з гордістю говоримо про український радянський романс і його крашій інтерпретаторів, майстрів камерного мистецтва (Мист., 2, 1966, 22); // В інструментальній музиці — невелика п'єса наспівного мелодійного характеру. Одея, убрана в новеньку сукню,.. награвала на гітарі якийсь романс (Н.-Лев., III, 1956, 93).

2. Невеликий ліричний, переважно інтимного характеру вірш, покладений на музику. Пісні та романси українських поетів.

3. діал. Роман (див. роман¹ 2). Вона була зроду така, що не любилаєся в ніяких романсах, ні в дозволенних, ні в заборонених. Коли ж кому мило її поцілувати, то що це їй вадить? (Март., Тв., 1954, 356).

РОМАНСИК, а, ч., зневажл. Те саме, що романс. Віталий просто казався, коли до нього прив'язуєся якийсь романсик. Зараз його переслідує .. мотивчик з банальними словами (Мур., Свіже повітря.., 1962, 42).

РОМАНСНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що романсовий. Я не кажу про дрібних епігонів Шевченка, що підхопили і опішили його романсні мотиви, — я кажу про велику літературу (Гвицький, III, 1956, 230).

РОМАНСОВИЙ, а, е. Прикм. до романс 1, 2. Він [В. Сосюра] ішов від перших спроб романсової лірики.. до лірики глибокого соціального звучання (Рад. літ-во, 4, 1963, 45).

РОМАНСОВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до романсовий. Композитор [П. Майборода] глибоко глянє в емоційно-образні пласти народної романсовості, вивів назавні найкраще, змістив служити його новим виражальним завданням (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 71).

РОМАНСУВАТИ, ую, уєш, недок., рідко. Те саме, що залинятися. Гусар розселився і почали романсувати з паннами (Н.-Лев., III, 1956, 150); Якби їй було хто сказав, що її дочка буде романсувати, коли ще над її коліскою сиділа, то була б цього, певно, не стерпіла (Кобр., Вибр., 1954, 9).

РОМАНСЬКИЙ, а, е. 1. Який виник на основі давньоримської культури або тісно пов'язаний з цією культурою. В спокійній і величавій романській архітектурі створюється в основному два типи споруд: церковно-монастирські і замки феодалів (Архит. Рад. Укр., 3, 1941, 49); // Який належав Стародавньому Риму. Кругом Стіна й на Стіні Романські п'яні легіони Паскудились (Шевч., II, 1963, 350).

Романська група народів — народи, які розмовляють романськими мовами. Романська група народів населє Південну і Південно-Західну Європу. До складу цієї групи народів входять італійці, іспанці, португальці, французи, а також румуни і молдавани (Фіз. геогр., 6, 1957, 48); Романський стиль — стиль у західноєвропейському мистецтві раннього феодалізму X—XIII ст., пов'язаний з давньоримською культурою; Романський

мбви — група споріднених мов, що входять до індо-європейської сім'ї мов: французька, іспанська, італійська, португальська, румунська, молдавська і т. ін. Іспанська мова є мова романська, і зречки слова, що в неї ввійшли, безперечно, є її чужомовні (Сам., II, 1958, 375).

2. Пов'язаний із вивченням культури і мови народів, що живуть у Південній і Південно-Західній Європі. Романська філологія.

РОМАНТИЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. романтизувати. У світовій поезії здавна існувала традиція естетизації, романтизації моря, — традиція, ерешти, підказана самим предметом поетичного зображення (Рад. літ-во, 3, 1967, 52); *Пріючи од чаю та суперечки...* Мокроус впадає у романтизацію минулого (Головко, II, 1957, 277).

РОМАНТИЗМ, у, ч. 1. Напряв у європейській літературі й мистецтві, який виник у кінці XVIII — на початку XIX ст.; його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план інтереси особи та почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми. Характерною ознакою романтизму, що виник в умовах експлуататорського суспільства, є розходження між суб'єктивними мріями художника і об'єктивною дійсністю (Іст. укр. літ., I, 1954, 187); *Реалізм епохи просвітництва змінився романтизмом кінця XVIII — початку XIX ст.* (Рад. літ-во, 1, 1958, 8); *Аргентинський живопис не зразу виверяє на шлях самостійної і самобутньої творчості. Довгий час художники Аргентини були під впливом різних європейських течій від романтизму до декадансу* (Дмит., Там, де сяє..., 1957, 129).

2. Художній метод літератури й мистецтва, прийнятий оптимістом і прагненим показати в яскравих образах високе призначення людини. Матеріали повісті (П. Мрвго «Ліхі люди») взято з реального життя, але розроблено методом революційного романтизму (Від давнини..., I, 1960, 372); *Розглядаючи оригінальні теорії, зміщені в «Русалці Дністровій», О. І. Білецький приходить до висновку, що твори Маркіяна Шашкевича належать до активного романтизму* (Рад. літ-во, 18, 1955, 19); *Актор проникливо розкрив, як мужнів, зміцнювався і загартовувався у боротьбі характер Шевченка. Трагічному по своїй суті характерові С. Бомдартук надає пафосу романтичного устремління.. Романтизм фільму «Тарас Шевченко» зумовлений головним чином саме акторським трактуванням образу Шевченка* (Укр. кіномист., III, 1959, 156).

3. Умонастрій, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливою споглядальністю. Любила [стара] сина, але не могла не бачити, що для поривчастого й поетичного темпераменту Марусі треба би було іншого чоловіка: розумного, твердого і трошки романтичного. Романтизм згодом виявився би, і зостався б лише розум та його поезія (Хотк., II, 1966, 16).

РОМАНТИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до романтизувати; // у знач. прикм. *Увійшовши в літературу з такою романтизованого волелюбного «боска», Горький разом з тим майже з перших кроків пильним оком приглядався до представників захитаного ерже тоді капіталістичного світу, до купецтва* (Рильський, III, 1956, 367).

РОМАНТИЗУВАТИ, їю, їєсь, недок. і док., перех. Уявляти, зображати когось, що-небудь романтично, ідеалізовано. *О. Гончар романтизує свого героя [Івана Мостового]* (Рад. літ-во, 3, 1957, 26); *Спроби романтизувати Енея наданням йому виняткових рис ведуть до наповнення поеми новими стильовими ознаками* (Літ. Укр., 5.IX 1969, 2).

РОМАНТИЗУВАТИСЯ, їється, недок. Пас. до романтизувати.

РОМАНТИК, а, ч. 1. Послідовник романтизму (у 1, 2 знач.). *Жуковський.. перекладає і німецьких романтиків, і Гомера* (Рильський, III, 1955, 136); *Як відомо, саме романтики першими в літературі почали щедро черпати із скарбниці усної народної творчості, їм вона була завжди близькою* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 26); *Жанровими особливостями балади Шевченка близькі до балад прогресивних українських романтиків* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 47).

2. Романтично настроєна людина, схильна до мрійності, до ідеалізації дійсності. *Влас був з натури романтиком, і незабаром сама пригода, героїчність ситуації та близькість козаної дівчини загопили його цілком* (Дмит., Наречена, 1959, 78); *Дівчата прийшли сюди — завязати і юні романтики.. — з усіх кінців України* (Цюпа, Україна..., 1960, 160).

РОМАНТИКА, и, ж. 1. Те саме, що романтизм 2, 3. *В літературних напрямках скрізь панує польська романтика, підмішана німецьким сентименталізмом XVIII віку* (Коцюб., III, 1956, 31); *Сама романтика є нашої літератури тим зріліша і крилатіша, чим тривчіше вона спирається на глибоке реалістичне проникнення в життя* (Про багатство л-ри, 1959, 157); *Справжньому художнику-новатору не може бути чужою революційна романтика, яка допомагає знаходити високі у нашої дійсності, у малому бачити велике, у звичайному — незвичайне* (Ком. Укр., 12, 1963, 48); *Мене він [О. Довженко] прив'язав до себе дружними референсами і талановитістю конкретної романтики* (Ю. Янов., V, 1959, 121); *Наталя дозго говорила про Остапчука. Таких, як він, мало.. Чутливий, багатий душею. В нього є мрія, романтика* (Жур., Вечір..., 1958, 172).

◇ **Купатися в романтиці** *див. купатися.*

2. Незвичайність, казковість чогось-небудь, що викликає до себе емоційне, піднесене ставлення з боку людини. — *В цій професії я бачила стільки поезії, романтики...* (Донч., V, 1957, 437); *Далека подорож всміхалася їй незаними пригодами, приаєбною романтикою* (Кач., II, 1958, 25); *У романтичний край легенд у наші дні прийшла нова романтика, і нові легенди народжуються серед гір і полонин* (Цюпа, Україна..., 1960, 283); // *Героїка, піднесення (боротьби, праці і т. ін.). Тематика поезій Л. Первомайського тісно зв'язана з життям і боротьбою ленінського комсомолу в роки громадянської війни і в період соціалістичного будівництва. Його вірші пройняті романтикою боїв і теорич держави* (Іст. укр. літ., II, 1956, 82); *Романтика праці такої Вейде у віку комсомолу* (С. Ол., Вибр., 1959, 244); *Любов до вітчизни, непримиренність до ворога-окупанта, а найбільше, майбутнє, виховує змагку неаивість до паразитно-буржуї і сама романтика збройної боротьби привели їз [робітників] у лави майбутніх активних бійців* (Смолич, V, 1959, 462).

3. збірн., рідко. Романтичні твори літератури й мистецтва. *Під впливом Лїмбаха я покинув читати інші [твори французьких письменників], а зачитувався натомість історичними повістями Шіндлера та фантастичною романтикою Гюфмана* (Фр., IV, 1950, 248).

РОМАНТИЧКА, и, ж., розм. Жін. до романтик 2. — *Бачиш, яка я фантаска, романтичка* (Фр., IV, 1950, 359); *Кожна дівчина хоче стати Джульєттою, хоче, щоб козаним защебетало їй у серці солов'їж.. як бачите, я в цьому романтичка* (Речм., Твій побратим, 1962, 10).

РОМАНТИЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до романтизму (у 1, 2 знач.). *Поруч з реалістичними стильовими течіями*

у мистецтві соціалістичного реалізму є й інші стилізові течії, наприклад романтична (Рад. літ-во, 1, 1961, 26); «Приймни», як і інші балади [Т. Г. Шевченка], має романтичний характер (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 47); К. Г. Стеценко написав виняткову щодо глибоки настрою романтичну музику до вистави «Про що тирса шелестіла» (Мявуле укр. театру, 1953, 147).

2. Схильний до романтизму (у 3 знач.), власт. романтикові (у 2 знач.); мрійний, емоційно-піднесений. — Не розуміти краси синього неба! Дивіться, — промовила романтична панна, — яке тут дерево розкішне, небо чисте! (Н.-Лев., I, 1956, 198); Від природи позбавлена будь-яких романтичних нахилів і з природженням практичним ставленням до життя, Катерина ніколи не мріяла про нареченого, закоханого до нестями (Вільде, Сестри..., 1958, 202); Вчимося Даміла у Тосі Флеогот сприймає з романтичним піднесенням, вбачаючи в ньому ламання традицій та зрушення основ, як вияв пристрасної революційності (Смолиць, Мир..., 1958, 33).

3. Який приваблює, захоплює своєю незвичайністю, таємничістю, казковістю і т. ін. Кисилевський запропонує їм [матері й донці] поділитися з ним романтичну подорож до золотодобної Колізиди (Фр., VI, 1951, 237); Острів той лежить далеко в романтичній тиші морі (Л. Укр., IV, 1954, 177); Перший день, початок Ольжиного міського життя, не віщував нічого романтичного (Кач., II, 1958, 26); // Сповнений героїки, піднесення (про боротьбу, працю і т. ін.). Анкетні опитування виводяць ряди шкіл.. свідчать про те, що більшість бажає обрати так звані романтичні професії (космонавти, геологи і т. д.) (Знання..., 1, 1973, 20); // З фантазією, не строгий (про одяг і т. ін.). Як і раніше, для весняно-літнього одягу характерні два напрями: спортивно-діловий та романтичний (Наука..., 3, 1967, 49).

4. перен. Який має характер любовних стосунків. Павлуся розторосає собі нерви систематичною гульнею по ночах, алкогольем та романтичними похотівками [походеньками] (Н.-Лев., IV, 1956, 230); Він справді знає, як Підпригорої допоміг Нечуйвітер, і не раз наміскає над ним. — Чи не романтична історія криється за цією допомогою? — прокинулись поганенькі думки. Він ще раз оглядає Галину й переконується, що заради такої молодіци варто було й потрудитися (Стельмах, II, 1962, 253).

РОМАНТИЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. романтичний 1—3. Драматургія Я. Галана — посправжньому сучасна і художньо-самобуття. Його п'єси, що відзначаються ідейною насмакченістю, рельєфністю образів, динамікою розвитку дії, піднесеною художньою романтичністю, належать до кращих здобутків української радянської драматургії (Мист., 4, 1962, 28); Я був розгартірий, як віск, своїми планами, майбутніми успіхами, романтичністю натури (Ю. Янов., II, 1958, 38); Граф полюбляє чудні видовища й пригоди, Знає романтичністю (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 65).

РОМАНТИЧНО, присл. 1. Присл. до романтичний 1—3. Своєрідність художньої маєри, виробленої Гомчарем, полюбилася читачам. Є такі струни в душі читача, яким щонайкраще відповідає саме ця реалістична і разом з тим романтично окрилена проза (Про багатство л-ри, 1959, 234); Як романтично він умів оповідати Про норів лебедів і звичай гусей (Рильський, II, 1946, 172); Те, що сталося пізніше, не було тільки вибриком романтично настроєної панянки (Вільде, Сестри..., 1958, 441).

2. у знач. присудок. сл. Про наявність у чому-небудь романтики (у 2 знач.). Буря, тривога, небезпека, по-

девіз — це романтично, прекрасно, про це слід писати вірші (Рад. літ-во, 2, 1965, 11).

РОМАШКА, ш, ж. (*Matricaria L.*). Трав'яниста рослина родини складноцвітих з дуже розгалуженими стеблами й суцвіттями-кошиками, що складаються з білих пелюстків і жовтого осередка. Впала яблука в трави, У ромашки, у ж'яту, Ходить осінь білава У запасці строкатій (Гірник, Сонце..., 1958, 70); В тій траві траплялися чудові сині та блакитні двіночки і білі з жовтим серцем ромашки (Труבל., Шхуна..., 1940, 31); // у знач. збірн. Над берегом поспався невеликий, густо зацвіченій білою ромашкою луг (Коз., Вибр., 1947, 74); Він зовсім виразно бачить той зруб, на якому востаннє перед глузотою косив білу від ромашки і голубу від двіночків траву... (Стельмах, I, 1962, 167); // Квітка цієї рослини. Надійка.. іде поруч мовчазна, весь час нахилиється і збирає квіти. То ромашку зирне, то жовторотика, то пустоцвіт (Чаб., Тече вода..., 1961, 10); Вона годувала овець ромашками свого букета (Ільч., Вибр., 1948, 48).

Δ Лікарська ромашка (*Matricaria chamomilla L.*) — найпоширеніший вид цієї рослини; квіткові кошики її мають лікувальні властивості і використовуються в медичній; рум'янок.

РОМАШКОВИЙ, а, е. Прикм. до ромашка. Юрко пошукав очима і, вибравши місце, сів у ромашкову гущину (Коз., Вибр., 1947, 74); Ромашковий цвіт; // Укритий, зарослий ромашками. Чи на раду свою запросити подруж, щоб дівочий розгати жаль, Щоб доріжка мені, як ромашковий луг, завітала і кликала вдаль (Мал., Серпе..., 1959, 111); // Збрел з квітів ромашки. Ромашкова вінок; // Вигот. із висупених квітів ромашки. Ромашкова настойка.

РОМБ, а, ч. 1. Паралелограм з рівними сторонами і непрямыми кутами.

2. Який-небудь предмет або якась фігура такої форми. Зубами чорними зубил Рубають ромби брил (Бажан, I, 1946, 60); Сонячний прямокутник з підлоги повільно пова вєрх по стіні, розтягаєє у ромб (Тулуб, Людолови, II, 1957, 159); Посудини прикрашали геометричними фігурами — трикутниками, ромбами (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 98); Зірочки, ромби, рожі, рачки — це орнаменти-символи, дуже поширені в ткацтвах і вишивках Полісся (Нар. тв. та етн., 4, 1968, 15).

3. Знак розрізнення командирів і політпрацівників вищого командного складу Радянської Армії до введення погонів, який мав форму рівностороннього паралелограма. Двері відчинилися і на порозі з'явився високий, плечистий чоловік з трьома ромбами в петлицях (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 182); На малинових петлицях м'якого сивого плаща вирізьблявалися темнішою фарбою чотири ромби (Мвк., II, 1957, 414).

РОМБИК, а, ч. Зменш.-пестл. до ромб. Вишивається він [кнштарик] тепер жовтою і оранжовою нитками, де переважають геометричні орнаменти — кривульки і ромбики (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 69).

РОМБІЧНИЙ, а, е. Прикм. до ромб 1. Ромбічна система характеризується трьома взаємно перпендикулярними осями і різною довжиною відрізків, що відсікаються на цих осях (Заг. хімія, 1955, 138); // Який має форму ромба, складається з ромбів. Поверхню великих гостродонних посудин прикрашували.. заглибленнями ромбічних окреслень (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 48); На поверхні кори майже у всіх дерев помітні, ніби рубці, довгасті частини пористої тканини, що навіваються сочевицями.. У берези сочевиць довгасті, у осики — ромбічні (Стал.-буд. справа, 1957, 14).

РОМБИЧНО, присл. У вигляді ромба, як ромб (у 1 знач.).

РОМБОБДР, а, ч. Шестигранник з гранями у вигляді рівних ромбів. *Кальцит*. — один із найпоширеніших мінералів земної кори.. Кристалізується.. у вигляді ромбобдрів (Курє заг. геол., 1947, 56).

РОМБОБДРИЧНИЙ, а, е. Прикм. до ромбобдр.

РОМБОІД, а, ч., рідко. Те саме, що паралелограм.

РОМБОІДАЛЬНИЙ, а, е. Який має форму ромбоїда, складається з ромбоїдів.

РОМБОІДНИЙ, а, е. Прикм. до ромбоїд; // Який має форму ромбоїда, складається з ромбоїдів. *Спокійні, навіть монотонні, з своїм однobarним ромбоїдним.. рисунком, ровенські рядна і полтавські килими* (Вітч., 2, 1964, 183).

РОМЁН, у, ч. 1. Народна назва ромашки. *В житті синіли долошки та сокирки, біліє зіркатий ромен* (Коцюб., 1, 1955, 17); *Невелика улоговинка біля річки. Вона вся зуста остелена високою білим роменом* (Мас., Під небом.., 1961, 217); * У порівн. *Парубки пройшли стіною.. Кожен віз свою дівчину, і вони біліли біля них косичками, як ромен біля дуба* (Панч, На калив. мості, 1965, 13).

2. Багаторічна рослина-бур'ян родини складноцвітих з глянстим стеблом і жовтими квітками. *Над усе любив Іван гори, аїси, зелені луки, де пахло гарячим роменом* (Кол., Терев.., 1959, 9); *На узбіччі пугівця пробивається перша прозелень ромену, тонконозу і споришу* (Цюпа, Країни, 1971, 21).

РОМОВИЙ, а, е. Прикм. до ром; // Пригот. з ромом. *Ромові бабки.*

РОМОК, мкб, ч. Пестл. до ром. *Перед вечором гарненько устисли вони на ганку.. і смотали рожок з солодким чаєм* (Мирний, III, 1954, 141).

РОМШТЕКС, а, ч. Овальний шматок відбитої та засмаженої яловичини. *Ромштекс марізують з томатного краю.., відбивають, надають кускам овальної форми і накірують* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51).

РОНДЕЛЬ, я, ч. Старовинна французька віршова форма з обов'язковим повторенням у строфі одних і тих самих рядків у певному порядку; віршований твір, написаний у такій формі.

РОНДО, невідм., с. Музична форма, для якої характерне кількаразове повторення основної музичної теми, що чергується з побічними; музичний твір, написаний у такій формі. *Казанцев заряджував танцями: після кадрили завів рондо* (Н.-Лев., III, 1956, 139); *Фінал «Української симфонії» [невідомого автора XVIII ст.], як і переважна більшість останніх частин подієвних творів даного жанру, написаний у формі рондо* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 42).

РОНДО¹, невідм., с. Віршова форма, що так само, як і рондель, має тематичні повтори, але утворюються вони іншим способом; віршований твір, написаний у такій формі. *Написала я короткий марис, чи ввастиго рондо в прозі, під заголовком «Рожі»* (Коб., III, 1956, 544); *Він [М. Рильський] дав нам цілий ряд нових строфічних побудов, цікавих задумів у межах од дворядкової строфи (дистиха) аж до таких найскладніших строф, як рондо* (Криж., М. Рильський, 1960, 187).

РОНДО², невідм., с. 1. Закруглений з різкими потовщеннями рукописний, а також друкований шрифт.

2. Перо з широким тупим кінцем для такого письма.

3. *перен.* Що-небудь кругле, круглій форми. — *Панно Рено, це рондо взагалі треба забрати. Вам не можна носити капелюга з такими полями. У вас замале лице для цього* (Вільде, Троянди.., 1961, 323).

РОНЖА, і, ж. Лісовий птах, що живе в середній і північній Європі та Сибіру; різновид сойки. *Нааколо елуха тайгова тиша, і жінка часом здригається від*

несподіваного різкого крику сойки—ронжі (Донч., III, 1956, 53).

РОНИТИ, роню, ронити і рідко **РОНЯТИ**, яю, яеш, недок., *перен.* 1. Позбуватися чого-небудь, втрачати, губити щось (листя, цвіт, зерно і т. ін.). *Задумана берега над яром посухнела і, мов золоті сльози, без вітру ронити додолу свої поховалі листочки* (Фр., VI, 1951, 148); *Як ми зустрілися весною, Ронили вишні білий цвіт* (Павл., Бастрива, 1959, 192); *Пожовкло листя, вже дуби Дозрілі ронять жолуді* (Дор., Серед степу.., 1952, 108); *Ще місяць тому веселі, як саме сонце, сонячниками тепер позгинали старечі підсушені стебла й.. роняли потроху на землю тверді зерна* (Автом., Щастя.., 1959, 3); * *Образно.* *І в час, як білі паєи ронять пір'я На тишу сія, на хорі городи, Виходжу на заскнжене подвір'я — І раптом стану юний і радий* (Рильський, I, 1946, 113); // *Давати можливість упасти чому-небудь, що відокремилося, відірвалося, кидати щось зверху вниз. Сіач аровичисто у труді Незмірною нивою Роняє зерна золоті Із мрією щасливою* (Нагн., Вибр., 1957, 73); * *Образно.* *Багрянний сечір плаває в травах, ронило небо нам росу...* (Сос., Солов. далі, 1957, 22); *Плила по небу жмири, ронячи пугаєсті сміжинки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 34); // *перен.* *Вселяти в кого-небудь якесь почуття, думки, надії і т. ін. Він ронив надії красні в душу матері-небоги* (Гур., Друзі.., 1959, 10); *Марія.. в розмові в дитячу душу роняла зерна недовір'я до батька й намовляла їхати з нею* (Чорн., Пісні.., 1958, 34).

◇ *Дух ронити за ким — дуже переживати, турбуватися за кого-небудь. — Мало коли й дома сидиш — як те перекотиполе, все гуляєш. Я за тобою й дух роню, а ти за мене забуваєш* (Гр., II, 1963, 368); *Ронити* (ронити) *сльбам* (сльозу), *нар.-поет.* — плакати. *Коло вікна стою, дрібні сльози роню, Дрібні сльози роню, слова не промовлю* (Укр. лір. пісні, 1958, 205); *Явдоха не спускала очей з своого сина, роняючи сльозу за сльозою* (Мирний, IV, 1955, 48).

2. *перен.* *Вимовляти, говорити скупо, нехотя* (слова). *Учитель, сивий, згорблений, з похованим лицем і очима, поєними невимовної туги, лише зрідка ронив якесь слово* (Жур., Вечір.., 1958, 279); — *Цієї людини ніколи не зустрічала. — тило ронити слова Тамара* (Хвзяк, Тамара, 1959, 125); *У кабінеті кардинала, вагитий золотом і кров'ю... із синіх вуст облудне слово поєолі ронить... о, скандал!* (Сос., I, 1957, 398).

3. *рідко.* *Випускати мимоволі, несподівано з рук, не втримувати чого-небудь у руках. Прийшла рокована: поет Безмовно ронить пістолет, Кладе собі на груди руку І падає* (Пупкін, С. Овгін, перекл. Рильського, 1949, 155); // *Давати чому-небудь можливість випасти, вивалитися; розгублювати щось.* * *Образно.* *Підіймалася золота сонячна пляма все вище й вище, ронячи багатства в дороги, і де пройшла, — лишила зруки і пам'яті по собі* (Хотк., II, 1966, 238).

4. *перен., рідко.* *Принижувати, применшувати що-небудь.* *Жолтєвський зніжковів, та намагався не впасти цього, не ронити відності відомого вже на той час у Польщі воєки* (Ле, Наливайко, 1957, 152).

РОНЯТИ *див.* ронити.

РОПА, й, ж. 1. Соляний розчин високої концентрації. *Капітан гукнув солдатів, вони порозстали сужки і зсипали всю сіа, яка у них знайшлася. Від ропи п'яки стали відпадати.., він [листонопа] потроху очунав* (Ю. Янов., II, 1958, 205); *Тьота Паша.. квасила на зиму баклажани, а Надіяна допомагала, подаючи їй те жмукот кропу, то вишневого листя, а то... з тертим часником ропу у зеленій поли'яній макітрі...* (Коз.,

Листя... 1967, 5); * У порівн. Юшка була солона, як рона (Донч., VI, 1957, 303).

2. Насичена солями вода солових озер. Зараз на хімічному заводі із рони крижських озер одержують бром, його солі, хлористий магній та інші цінні речовини (Наука., 11, 1962, 4); Сонячне тепло, сухе повітря та інші метеорологічні і гідрологічні фактори видаляють воду з рони, а солі залишаються (Рад. Укр., 13. I 1965, 2); Рона весь день кипить на Сиваші, росте сіль, за день-два все дно морське до самого небосхилу забіліє нею (Гончар, II, 1959, 280).

3. Спец. Розчин солей для різних технічних потреб. Вогнетрива, виготовлені з рони, за термостійкістю та міцністю набагато перевищують вогнетрива з природного магнезиту (Знання., 2, 1966, 2).

4. діал. Нафта. — Хіба ти не знаєш, що в Бориславі на всіх водах і багнах виступає чорна рона..? (Фр., VIII, 1952, 348).

5. діал. Сукровиця. Темно-цегляста печінка, свіжа й блискуча, сльозилась росою (Коцюб., II, 1955, 361); І брата брат катує, ріже, коле, Незбройного владе, мов ті снопи, І трупом геть укрилось рідне поле, Поверхасило від рідної рони... (Стар., Поет. тв., 1958, 157).

6. діал. Піг. На лисині Вариводи виступила рона (Речм., Весн. грози, 1961, 86); Блищать в гнучкій соломі вила (Величний час, гарячий час!) Рона солона чола вкрила, І він [солдат] збиває її параз (Шпорта, Мужність, 1951, 9).

РОПАВКА, п, ж., діал. 1. Ропуха.

2. Жаба.

РОПАК, а, ч. Різновид торосистих утворень морсько-го льоду у вигляді крижини, що стоїть ребром на порівняно рівній льодяній поверхні.

РОПНИЙ, а, е. Прикм. до роні; // Який являє собою ропу (у 2 знач.). Більш чітко виявляється загальна засолоненість вод карбону. В деяких випадках вона така велика, що води, яким вона властива, належать до категорії справжніх ропних вод (Пит. підвщ. родюч., 1953, 58); // спец. Який містить у собі ропу (у 3 знач.). Ропний огис каменю у вигляді магнезитового порошку необхідний для виробництва вогнетривів (Наука., 6, 1963, 4).

РОПАТІ, ропчү, ропчеш, недок., розм., рідко.

1. Те саме, що ропчувати. Та ми не ропчеш, Доріг нема, стежки, дасть біг, протопчеш (Фр., XI, 1952, 138).

2. Те саме, що дзорчати 1. Вечір тихий; сонечко за гору пада, блищить вода червоно і тихо деліс — не ропчеш (Вовчок, I, 1955, 181).

РОПУХА, п, ж. Безхвоста земноводна тварина з горбкуватою слизистою шкіркою; живе в тінистих срих місцях, знищує шкідників рослин. Своім зовнішнім виглядом ропуха схожа на жабу, але середовище перебування і умови життя в неї трохи інші. Ропух можна зустріти вечірньої пори в саду або на городі, нерідко далеко від води (Зоол., 1957, 93); Ропухи дуже корисні. За літо кожна жаба з'їдає більше трьох тисяч комах, слимаків, які є шкідниками дикорослих і культурних рослин (Веч. Кнів, 3. VIII 1957, 4); Еменє тихесенько, навишницька почала закрадатися до одинокої, як і вона, ропухи (Коцюб., I, 1955, 285).

РОС, а, ч., поет., заст. Плем'я східних слов'ян. Про східних слов'ян, називаючи їх антами і росами, говорять іноземні писані пам'ятки ще з перших століть нашої ери (Іст. укр. літ., I, 1954, 25).

РОСА, й, ж. Краплі води, що осідають на поверхні ґрунту, рослин та інших предметів, коли з ними стикається охолоджений приземний шар повітря. Поки сонце зійде, роса очі виїсть (Номнс, 1864, № 5679); Ліс ще дрі-

має в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, заорнені в сутінь, ясно вкриті краплистою росою (Коцюб., I, 1955, 148); За лісами день згасає, на траву спадають роси (Гур., Друзі..., 1959, 11); Вставали ми рано, ще тільки починала парувати роса (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 83); * У порівн. Ті сльози швидко висохли, як роса на сонці (Н.-Лев., III, 1956, 340); Росою холодною піт ліг на лоб (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 97); // Мокра від таких крапель трава. Свідок слави дідівщини З вітром розмовляє. А вгук кошу несе в росу, За ними співає (Шевч., I, 1963, 65); На світанні знову була атака, ішли на схід сонця по скупих серпневих росах (Гончар, II, 1959, 329); — У нас оце якраз яблука падають... Вийдеш на світанку, а вони — бух, бух. Візьмеш із роси, а вони свіжі, холодні (Тют., Вир, 1964, 349); // Пора доби, коли осідають такі краплі. Одною ранку ще до сонця, по білій росі, завідав він мене у пасіці (Вовчок, VI, 1956, 218); Над лугом підуть тихим льотом журавлі.. В похід росою рушили з землі... Птахи в похід (Ю. Янов., V, 1959, 76); Зустрінься ватага косарів У час вечірніх рос, що падали на покоси (Рильський, II, 1946, 144); // Краплі будь-якої ріднини, що осідають на чому-небудь, покривають щось. Антоша став мокрий і червоний од борщу та газийських турбот. На його білому лобі густо осіла роса (Коцюб., II, 1955, 386); Окуляри в теплій заті зайшли росою, і староста нікого не видів (Март., Тв., 1954, 197); Чом очі карі сіз роса укрила..? (Гонч., Вибр., 1959, 341).

△ Борощниста роса — назва хвороби рослин, при якій на листях і стеблах з'являється білий наліт, що нагадує борошно. Борошниста роса.. найбільше уражує пізні посіви люпину (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 159); Мідяні роса дві мідяний.

◇ Щоб тоби (вам) з воді й [а] росі йшло див. іті. РОСИНА, п, ж., рідко. Те саме, що російка. Спекта ж, бже, несказанна, А води хоч би краплина, Хоч єдина росина, Смайні губи окропити (Маяк., Тв., 1955, 202); * У порівн. Вечір йде над новими шляхами, Прихилився молодик до Дніпра. І кущується поле житами, І тремтить, мов росина, зоря (Стельмах, V, 1963, 247).

РОСІНАНТ, а, ч., книжн., ірон. Виснажений, схудлий кінь; шкапа.

РОСІНКА, п, ж. 1. Крапля роси. Все чарувало на путі, трава, росинка на листі, хмаринки в небі золоті... (Дор., Три богатіри, 1959, 62); Та в пам'яті знов оживає туман у полях весняних, росинки в дзвіночках конвалій як сльози на віях твоїх (Сос., Солов. далі, 1957, 123); Подишся на рослину: Кожну квітку і травину Криє божая сльозинка — Діамантова росинка (Шог., Поезії, 1958, 274); * У порівн. На її очах виступили дві сльози, як дві росинки на чорних тернових ягідках (Н.-Лев., IV, 1956, 18); На віях росинками заблещали сльози (Рібак, На світанку, 1940, 203); // Крапля якої-небудь ріднини. Пожуре небо сипало дрібненькі росинки (Досв., Вибр., 1959, 333); Росинки сіз.

2. перен. Дуже мало, трохи чого-небудь. У неї на очах горіли росинки щастя... (Вас., II, 1959, 96); Хлопець і сам не знав, що зараз зовиство лісовою дорогою він ніс сівй перший біл і перші росинки любові (Стельмах, I, 1962, 351); Росинка тривоги.

◇ Й росинки [ще] не було в роті — нічого не їв (не їла), не пив (не пила). — В мене ж сьогодні й росинки ще не було в роті, — сказала Галина Андріївна (Крот., Спни., 1948, 53).

РОСІНОЧКА, п, ж. Зелениш-пестл. до російка. Ракоч був ясний... поле зеленіло, як оксамит зелений, росиночки блискали (Вовчок, I, 1955, 349); — Таке діло... — не годиться! — лаявся він. — Тут сорочку

точ викручуй, а на ньому ні росиночки (Тют., Впр, 1964, 182); * У порівн. *Ледве вчула королизна ту лагідну, тилу мову, затремтіла вся і впала, мов росиночка, додоху* (Л. Укр., I, 1951, 437).

РОСИСТИЙ, а, е. 1. Густо вкритий росою. В городі коні спугані зривають траву росисту (Фр., X, 1954, 193); Мріялись жемі росисті дуги Волині рідної (Л. Укр., I, 1951, 234); Ми в ірпінській заплаві з вудками По росистій стежині йдемо (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 142).

2. Який супроводжується випаданням рясної роси. Раною свіженський та росистий, вітрець повієний (Вовчок, VI, 1956, 293); Яскраво палають вогнища на верховині. Ненає клучуть до себе погрітисся, бо ніч наступає свіжа і росиста (Воронько, Казка., 1957, 80); Над степом росисті світання, І стіви в'двоєній юрбі (Вітч., 10, 1947, 32).

3. Насичений росою; такий, що буває, коли випадає роса. Світлом розсвієм там степ паленіє, Промінь де лється іскристий, Тільки туман на заході суворо синіє, Там залає він, росистий (Л. Укр., I, 1951, 15); Через відчинене вікно наливає з городів росистий холодок (Вільде, Сестри., 1958, 203).

4. Стос. до роси. Вже по траві озерний птах Лиша росистий слід (Нагн., Вибр., 1950, 154).

РОСИТИ, росоу, росиш, недок. 1. *неперех.*, *безос.* Випадати росі.

2. *неперех.* Падати рясними краплями, накрапати (про дощ). Ніжний дощ росиє безнастанно (Коб., II, 1956, 83); Отуманилося сонце, росить дощ дрібний, сонячний (Горд., Заробітчани, 1949, 42).

3. *перех.* Поливати струменем, змочувати краплями якої-небудь рідини. Бризнули з очей у хлопця сльози, Він не міг промовити ані слова, Тільки впає до ніг святого мужа, Цілував їх і росиє сльозами (Фр., XIII, 1954, 277); Роси, роси, дощичку, ярину, Роси, роси, житечко, на лану (Олесь, Вибр., 1958, 327); Вігла [Оксана] поза городами над ставом. Восі ноги росила, спотикаючись об пеньки між вербами і верболозом (Ішук, Вербівчани, 1961, 133); Піт росиє обличчя, але всі були підтягнуті, зосереджені (Шер., В партиз. загонах, 1947, 6); // Насичувати ґрунт вологою або якоюсь рідиною. Росить Дніпро, світлом на подив, Нові сади, нові поля (Рильський, 300 літ, 1954, 23).

РОСИТИСЯ, рсїється, недок. 1. Покриватися росою. Ясенюк сходить сонечко, роситься травиця (Вовчок, VI, 1956, 277); Поле й росилося І колосилося (Перв., I, 1958, 268).

2. Падати рясними краплями (про росу). Не туманься, тумане, Коли сонце устане, А туманься, тумане, Рано-ранці порану, Як роса ще роситься (Ус., Листя., 1956, 16); *Образно. Добро колоситься, щастя роситься, ніби зоря між дубами (Мая., Серце., 1959, 26).

3. Поливатися струменем, змочуватися краплями якої-небудь рідини. Це ж береги Дніпра-Славути росилися кров'ю у вікопомних битвах із хижими нападаниками (Рильський, III, 1956, 25); Загнічені сонцем груди росилися довільним потом (Ле, В снопі., 1960, 343); Жодна рослина сльозами росилася, Скельна вершина огнем золотилася (Шог., Поезії, 1958, 304).

◇ [і] не росівся (не росїлась і т. ін.) — нічого не їв, не пив (не їла, не пила і т. ін.). Коли загає, що сонце от-от піде на ніч і те, що він, Корол, за цілий день і не росівся, а їсти так хочеться, аж тіло труситься, — тоді рішче, що буде грати «землеміра» до кінця... (Кос., Новели, 1962, 104).

РОСИЦЯ, і, ж. Зменш. до роса. По м'якій травичці Віга дїтвора: Мокро від росиці, Власкіт сребра (Граб.,

I, 1959, 192); На жита і на пшеницю Перша випала росиця, Перший грім озався здляя (Стельмах, Живі огні, 1954, 77); *У порівн. *Біль пропаде, як росиця В сонці рано на травичці, Як весело сині очі Глають зіркою в темні ночі* (Пісні та романси., II, 1956, 169).

РОСИЧКА, и, ж. 1. бот. (*Drosera* L.). Трав'яниста болотна комахоїдна рослина родини росичкових. У нашій вітчизняній флорі групу комахоїдних рослин представляють росичка, товстянка і пудирник (Веч. Київ, 25. III 1966, 4); Листки росички вкриті щетинками, кожна з яких має на кінці велику яскраво-червону голоначку залозку. Залозки виділяють секрет — клейку блискучу краплинку (звідси і назва — росичка) (Знання., 10, 1966, 11); На болоті зростають рідкісні болотяні рослини — журавлина болотяна.. та росичка круглолиста (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 9).

2. діал. Зменш. до роса. Холодна росичка виступила їй на чоло (Вільде, На порозі, 1955, 333).

РОСИЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до росичка; // у знач. ім. *росичкові*, *вих*, *мн.* Родина багаторічних болотних комахоїдних рослин.

РОСИЇСЬКИЙ, а, е. Прикм. до росіяни і Росія. Згодом Сошенко та Григорович познайомили Тараса з.. російським письменником Жуковським (Мирний, V, 1955, 310); Більшість моїх оповідань перекладені на російську мову.. і поміщені у кращих часописах (Коцюб., III, 1956, 232); У визвольній війні 1648—1654 рр. український народ одночасно боровся за визволення з-під ярма панської Польщі і за возз'єднання з братнім російським народом в єдиній Російській державі (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 8); Безмежжям луєте серед сонних лісів струмляти тижі російські ріки (Довж., I, 1958, 449); В болях за ясність зір і вод, За повінь щастя трудового Давав російський нам народ Свою братерську допомогу (Рильський, I, 1956, 338); // У назвах тварин і рослин. Із шкуркових порід [кролів] відомий російський горноставий (Зоол., 1957, 134); З окрайми заростей чагарників на сїлах пов'язано зростання.. солонечника російського (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 29); // Створенні росіянами, у Росії. О. С. Попов виготовив першу російську рентгенієвську трубку та використав її для медичних досліджень (Рентгеногр. мет., 1959, 7); Російська сталь — таж за кордоном називають метал високої чистоти, одержаний за способом, розробленим радянськими спеціалістами (Хлібороб Укр., 2, 1970, 47); Зал затих, ніби завмер, саухаючи ясну, просту мелодію російської пісні (Собко, Стадіон, 1954, 68); // Власт. росіянам, такий, як у росіяни. Бачили ми людей.. яких атось ще зроду не бачив: галичан-емігрантів до Росії (польку і русина), що не хотять говорити ні по-польськи, ні по-українськи, каби не зопсувати акценту (російського) (Л. Укр., V, 1956, 362); Всі скинули шапки. Терентій перехрестився за російським звичаєм (Довж., I, 1958, 472); Німецький полонений.. мерзлякуєт озвучє біля жарко нагрітої російської печі перед нашими штабістами (Тют., Впр, 1964, 486); // у знач. ім. *росїєвка*, *кої*, *ж.* Російська мова. Туди я поклав би шалені, щоб російську знати тільки затим, Що мовив по-російськи Ленін (Маяк., Вибр., перекл. за ред. Бажана, 1940, 203).

РОСИЇ, солу, ч. 1. рідко. Те саме, що росїл і. Петро постояє, доки Мотрона, змочивши руки в росї, набрала морщених, м'яких огірків просто пригорщєю (Ле, Право., 1957, 145).

2. діал. Бульйон. Подано в здоровенних мисах яловичий росїя і до нього памлущики (Фр., VIII, 1952, 67).

РОСИЯНИ, ян, *мн.* (одн. *росіянин*, *а*, *ч.*; *росіянка*, *и*, *ж.*). Східнослов'янський народ, нація, основне населення РРФСР, представлено і в інших республіках

СРСР; представники цього народу. Сонце праведне над нами, в дружбі осяяними: разом ми з Росією! разом з росіянами! (Тяч., II, 1957, 310); Серед видатних дослідників-географів було немало росіян (Фіз. геогр., 5, 1956, 4); І тесляр з Крайньої Півночі, і росіянин, і українець, і далекий слов'янський брат з балканських гір, — всі мовби разом зустрілися тут, в підземеллях Будапешта, біля цих замерзлих парових котлів (Гончар, III, 1959, 255); Далека росіянка незнайома, Голубою дітиною струнка! В Країні Рад ми заєжди, всюди дома, І рідну руку чужою скрізь рука (Радський, III, 1961, 176).

РОСІЯНИН див. росіянин.

РОСІЯНИЗМ, у, ч., рідко. Те саме, що русизм. Ближчий аналіз Шевченкової мови виявляє в ній і наявність чималої домішки росіянізмів, .. і особливо — церковнослов'янської лексики (Пит. походж. укр. мови, 1956, 18).

РОСІЯНКА див. росіянка.

РОСЛАВІЙ, РОСЛЯВИЙ, а, е, розм. Те саме, що рбелій. Позв веселий гурток поволі пройшов теж шести-класник, Петрусь Химченко: сугорлявий клопець, не дуже рославий (Крим., Вибр., 1965, 311); Хоч і молодий був [Артем] на літа, а на зріст уже цілий парубок: у батька вдався — рослявий (Головко, II, 1957, 401); Родюча жирна галицька земля; і жито на ній удалося буйне, рославе (Мушк., Серце..., 1962, 306); Ізав добрий молодіць, Зупинись під горобиною Рослявою, кучерявою (Перв., Слов. балади, 1946, 23).

РОСЛИЙ, а, е. 1. Високий на зріст (про людину). Він був дуже здоровенним, рослим і сильним парубком (Фр., III, 1950, 48); Рослі й сильні, дуже витривалі, слов'яни легко переносили спеку, холод і голод (Іст. СРСР, I, 1956, 33); Переді мною стояв красивий, рослий, зазмаглий клопець (Вільде, На порозі, 1955, 104); // Великий (перев. про коня). Проходячи повз штаб, .. Черниси побачив запорошеного зв'язкця, який приєздував до дерева рослого білого коня (Гончар, III, 1959, 23); Спереду загону, на рослому скакуні, летів здоровенний есаул [осавул] (Собко, Любов, 1935, 59).

2. Який виріс до значної висоти (про рослину). Рослі красені соняхи, погнулися голови у дрімоті, закривали Галичку від стороннього ока (Мур., Жила на світі..., 1960, 162); Петруня в руки втонула пелену сукенки й побитими літками залопотіла од колося рослого пирію (Чорн., Визвол. земля, 1959, 73).

РОСЛИНА, и, ж. 1. Організм, який живиться неорганічними речовинами повітря й ґрунту, є однією з форм існування живої матерії на Землі і разом з тваринними організмами належить до живої природи. Наша країна багата на різноманітні лікарські рослини (Наука..., 7, 1958, 29); Рослини — це основне джерело вітамінів для тварин (Хлібороб Укр., 7, 1968, 27); Мічурін нахилився над молодю рослиною, замислений і сумний, наче лікар над хворою дитиною (Довж., I, 1958, 419).

Δ Ембріологія рослин див. ембріологія; Красильні рослини див. красильні; Майяна рослина див. майячний; Пластові рослини див. пластовий; Світлова рослина див. світловий; Споріві рослини див. спорівий.

2. діал. Рослиність (у 1 знач.). Земля убралася в пахучу і свіжю рослину, — ні листочка жовтого, ні стеблини сухої ніде не забачиш, все неначе зеленою сукнею вкрито (Мирний, IV, 1955, 212); Подишася на рослину: Кожму квітку і травину Криє божає словоинка — Діамантова росинка (Щог., Поезії, 1958, 274).

РОСЛИНКА, и, ж. Зменш.-пестл. до рослини 1. І такою дорогою став тобі оця гнучка рослинка (виноград), що емі відяцати за важку працю, за терді мозолі... (Коцюб., I, 1955, 191).

РОСЛИННИЙ, а, е. 1. Прикм. до рослини. Спрямоване виховання рослинних організмів — одне з головних положень мічурінського вчення (Колг. енци., II, 1956, 74); Кофеїні напої приготують з продуктів рослинного походження — ячменю, вівса, жолудів, сої, винних ягід (Укр. страви, 1957, 294); Ця карта дає докладне уявлення про рослинний покрив Кавказу (Видатні вітч. географи..., 1954, 140); Рослинний світ у пустинних просторах дуже бідний (Наука..., 5, 1958, 47); // Який складається з рослин. Як свідчать археологічні розкопки, населення, яке проживало в далекі часи на території України, мало можливість завдяки географічним умовам харчуватися як рослинною, так і м'ясною їжею (Укр. страви, 1957, 3); // У якому наявні рештки рослин. Рослинні ґрунти — це ґрунти, які містять в собі рослинні рештки, що не розклалися (Довідник сіль. будівельника, 1956, 30); // Який добувається, вигот. з рослин, рослин. Основною умовою розв'язання білкової проблеми є всемірне збільшення виробництва рослинного білка (Хлібороб Укр., 11, 1968, 4); Пахло міцно рослинними оліями й соками (Хотк., II, 1966, 144).

РОСЛИННИЙ ОРНАМЕНТ (мотів, узор) — орнамент, мотив, узор, що зображає рослину, рослини. В цей період [друга половина XVII—XVIII ст.] є тісний взаємодій з російським орнаментальним мистецтвом викристалізується той прекрасний рослинний народний орнамент, який і нині є основою українського національного орнаменту (Матеріали з етногр., 1956, 36); Рукає сорочки вишито геометризованим рослинним узором (Укр. нар. худ. вишив., 1958, додатки).

2. Який живе, гніздиться на рослині, рослинах. За гвилину Тихович дивися на ворога, а той ворог, дрібненький, ще менший за рослину тлю, спокійно сидів жовтими купками на корінцях винограду (Коцюб., I, 1955, 209).

3. Пов'язаний з ростом рослини, рослин.

Δ Рослинне життя; Рослинний спосіб життя; Рослинне існування — життя без духовних інтересів. Саме тут, серед цих незлагод будівничих, Ліна вперше посправжньому відчула свою потрібність людям, кожним нервом відчула, що починає жити песоноцичним, а не рослинним, не оранжерейним життям (Гончар, Тронка, 1963, 259).

РОСЛИННИК, а, ч. Фахівець з рослинництва. Динне дерево вже давно привертало увагу і наших рослинників (Веч. Київ, 10. IV 1968; 4); Праця рослинників оплачується в залежності від кількості і якості виробленої продукції (Хлібороб Укр., 4, 1968, 9).

РОСЛИННИЦТВО, а, с. 1. Вирощування культурних сільськогосподарських рослин; галузь сільського господарства, що займається цим вирощуванням. Справа розвитку рослинництва вимагає дальшого піднесення землеробства (Матер. ХХІІ з. Компартії України, 1961, 100); Біологія, хімія, фізика і техніка проникають в різні галузі рослинництва, відкриваючи нові шляхи його інтенсифікації (Хлібороб Укр., 2, 1967, 9); Рослинництво вважається одним з головних чехів усього сільськогосподарського виробництва (Рад. Укр., 16. XII 1971, 2).

2. Наука про розведення рослин. Лабораторія баштанних культур Всесоюзного інституту рослинництва рекомендує пророщене насіння охолоджувати протягом однієї доби при температурі 0° (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 89).

РОСЛИННИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до рослинництва і рослинності (у 1 знач.). Збільшення виходу рослинницької продукції забезпечено застосуванням органічних добрив, звичайно в комплексі з іншими агрозаходами (Хлібороб Укр., 10, 1963, 15); Дивний і неспо-

диваний вигляд має парк: кожне дерево в ньому зустрічало весну на іншій порі свого рослинницького віку (Смолян, Світанок..., 1953, 540).

РОСЛИННІСТЬ, ності, ж. 1. Сукупність рослин, рослинний покрив якої-небудь місцевості. Перед нами степ і степ: дрібна суха трава і пологий повзучий бур'ян — ось і вся його рослинність (Фр., II, 1950, 95); Бує чудовий ранок. Свіжа рослинність блищала під блакитним небом проти сонця (Коцюб., I, 1955, 40); Рослинність лук складається з різних видів багаторічних трав, серед яких переважають злакові (Жолг. енци., II, 1956, 336).

2. розм. Волосся на обличчі й тілі людини. Вони були обидва майже однакового віку, на щоках кущилась, мабуть, перша рослинність (Панч, Спів., 1959, 106); Сивий Мунка пасе одному дядькові — такий собі заможний, .. з убогою рослинністю на обличчі (Кос., Новели, 1962, 123).

РОСЛИНОЗНАВСТВО, а, с. Наука про вирощування рослин. Рослинознавство — це наука. Вона потребує знань не тільки з ботаніки, а й з гідротехніки, теплотехніки, хімії (Літ. Укр., 8.VII 1969, 4).

РОСЛИНОЇДНИЙ, а, е. Який живиться рослинами або їх соком. Значно розширено площу по впровадженню на Україні рослиноїдних риб — білого амура і товстолобика (Рад. Укр., 11.VII 1965, 3); Усі попелуці — рослиноїдні комахи: живляться вони соком рослин, висисаючи його хоботком з листя, стебел або коріння (Шкідл. поля..., 1949, 32); // у знач. ім. рослиноїдні, них, жн. Рід тварин, риб, комах, що живляться рослинами або їх соком.

РОСЛИНОПІДЖИВЛЮВАЧ, а, ч. Сільськогосподарське знаряддя типу просаного культиватора з пристосуванням для внесення в ґрунт сухих і рідких добрив. Рослинопідживлювачі — це машини, які дають можливість вносити добрива в період росту рослин (Добрива..., 1956, 145); На незрошуваних площах підживлення може дати ефект лише при глибокому .. загортанні добрив, тому останні треба вносити рослинопідживлювачами (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 145).

РОСЛИСТЬ, дості, ж. Властивість за знач. рбелій.

РОСЛЯВІЙ див. рослявий.

РОСНИЙ, а, е, діал. Росняний. Встав зоря над росним морем трав (Сос., Солов. далі, 1957, 150); Синє небо. Річка. Росні трави... Ідуть малата гратись на лужок (Блячко, Вогнище, 1959, 26).

РОСОМАХА, и, ж. Хижий звір родини кунцевих з густою, довгою і грубою шерстю перев. каштаново-бурого забарвлення. Росомеха.. належить до тієї ж родини кунцевих, що соболь і колонок, але зовнішнім виглядом значно відрізняється від своїх родичів (Посібник з зоогеогр., 1956, 100); — Ти бив росомазу! — Росомазу? — зрадіє Юра і хотів кинути до звіра, але Мача затримав його (Багмут, Шасл. день... 1959, 212); Он з тої гілочки, зори, стрибне з одного мазу і в тебе хижі пазури запустять росомаха (Гонч., Вибр., 1959, 279); // Хутро цього звіра.

РОСОМАШАЧИЙ, а, е. Прикм. до росомаха; // Зробл. з хутра росомахи.

РОСОМІР, а, ч. Прилад для вимірювання кількості роси, що випала.

РОСОЇНКА, и, ж. Пестл. до росі. Як ітер повіє, то росоньку звіє (Укр. лір. пісні, 1958, 137).

РОСОЧКА, и, ж. Пестл. до росі. Склазилась травонька, Як скропила її небсна росочка (Кв.-Осн., II, 1956, 41).

РОСТА, невідж., с., іст. Скорочення: Російське телеграфне агентство. Укр. РОСТА — українська філія

Російського телеграфного агентства (РОСТА) — не тільки постачало газетам інформацію, а й провадило велику агітаційну роботу, зокрема засобами мистецтва (Вітч., 9, 1969, 193).

РОСТБІФ, а, ч. Шматок яловичини, вирізаний з хребтової частини туші і дуже засмажений. Ростбіф.. можна смажити великими кусками, а потім нарізати довгастими кусками завтовшки 1,5—2 см (Технол. пригот. їжі, 1957, 51).

РОСТВЕРК, а, ч., спец. Нижня частина фундаменту споруди.

РОСТИ, тў, теш; мин. ч. ріс, росла, лó; недок. 1. Статати більшим на зріст, довшим, вищим, збільшуватися в результаті життєвого процесу (про людину, тварину, рослину і т. ін.). Літа йшли-минали, старе старілось, молоде росло (Мирний, IV, 1955, 114); Ріс хлопець, як гуся на воді (Гончар, Таврія, 1952, 11); Дуби ростуть поволі, некапливо; Хто садить дуба, — той його, можливо, і не побачить вищим, аніж сам (Рильський, III, 1961, 208); *Образно. Серце в Романа росте вгору від надії, а в кишені немож бражчать уже грошики любі... (Коцюб., I, 1955, 106); // Статати старшим, дорослішим, розвиватися (про дитя). Розуміла [Ольга], що він росте, мужніє, хоче бути дорослим (Дор., Не повтори..., 1968, 169); // яким. Стаючи старшим, набувати певних рис характеру, поведінки і т. ін. — Отакий і рости, сину, цікавий до всього; життя треба знати (Головко, II, 1957, 213); Хлопець ріс крикливий і запальний (Тют., Вир, 1964, 524); // Жити певним чином у дитячі та юнацькі роки. От я, так чисто сиротина, Росту, як при шляху горох (Котл., I, 1952, 222); Росла в наймах, виростала, З сиротою показалась (Шевч., II, 1953, 42); Ріс я в лісі на самоті і бавився, як сам собі знає (Вовчок, VI, 1956, 301); Він ріс у бруді передмістя, Де кози, попів та бур'ян (Рильський, II, 1946, 21); І на селі і на заводі мені судилося рости під вітру свист, гармоні звуки... (Сос., I, 1958, 361).

◇ Вербів золоті ростуть див. верба.

2. Збільшуватися якісно, в розмірах, обсязі, кількості. Сем'я [сім'я] моя щодень росла і вже до сотні доростала (Шевч., II, 1963, 83); Торний дим все густішав, все росте... (Коцюб., I, 1955, 216); Ріка росте, випинає брудну могутню спину, валить каміння по дніщу, мов громи б'ють (Хотк., II, 1966, 320); В блакитній високості непомітно почали виникати хмарки. Вони росли і збільшувалися, перебуваючи в безупинній змаганні й мінливості (Довж., I, 1958, 95); Тісто згорілося й почало буйно рости: пироги вийшли високі, рум'яні й легкі (Тулуб, В степу..., 1964, 219); // з чого. Виникати, з'являтися, поступово збільшуватися у кількості. З руйни, з попелу, з могили Росли будинки й квітники (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 15); // Статати сильнішим; дужчати, міцніти (перев. про почуття). Туга у Христиному серці росла все більше та більше (Мирний, III, 1954, 75); Нудна трибога, мов дерево з масінок, росла в Маланчиній душі (Коцюб., II, 1955, 31); // Посилюватися, статати гучнішим, голоснішим (про звук, голос і т. ін.). Починається лайка, змагання. Крик, гук дедалі все росте, все більше, просториться (Мирний, I, 1954, 237); Голос в Антона міцнішав, ріс, і він не помітив, що вже кричить (Коцюб., II, 1955, 295); // Поширюватися, розноситися (про чутки, славу і т. ін.). Йосипа все не було. Тільки чутка про його щодня росла-ширилась, то приносила одно, то приносила друге (Мирний, IV, 1955, 40); Слава Кирилейового загону швидко росла (Гончар, II, 1959, 76); // перен. Статати добре видним, ніби збільшуються у розмірах (при наблуженні до кого-, чого-небудь, політійненні видимості і т. ін.). Ми спускалися вниз. Тепер скелі

росли перед нами, теплі, навіть гарячі, так наче в їх кам'яних жилах текла жива кров (Коцюб., II, 1955, 289); Не може очей відвести хлопцеві від новозбудованого красеня-корабля, що, наближаючись, швидко росте, уже в пінеба виростає перед ним на стапелях (Гончар, Тронка, 1963, 342).

◇ Вглиб і вишир ростіть див. вглиб; Ростіть, як (на́че, неначе і т. ін.) гребіть [після дощу] див. гребіть; Як (мов і т. ін.) з воді росте́ див. вода́.

3. перен. Ставати вишам у культурному, моральному і т. ін. відношенні; вдосконалювати, розширювати свої знання, досвід. Я чув, що... Росту [душею], яснішає мій зр (Фр., XIII, 1954, 411); Пісні, оповідання, вірші Шевченка — це все бує той головний ґрунт, на якому росла і розвивалася наша цікавість до сцени (Думки про театр, 1955, 103); Ростуть молоді вчені, представники молодого суспільства (Бллав, II, 1958, 178); Ростуть наші люди. Яскравим прикладом цього росту є Макар Онисимович Посмітний, депутат Верховної Ради УРСР, — колишній панський наймит... (Вишня, День..., 1950, 42).

◇ Ростуть крила див. крило́.

4. Мати поширення в якій-небудь місцевості, зоні, на певних ґрунтах і т. ін. (про росляни). Кругом зати ріс зелений та густий, як руно, шпорих (Н.-Лев., III, 1956, 323); Росла в гаю кокаалі Під дубом високим, Зацвітає від негоди Під віттям широким (Л. Укр., I, 1951, 6); Вони [співаники], зветься, гоїдалися з нею ще у колісці, хлюпалися у купелі, родилися у її грудях... як смереки ростуть по горах (Коцюб., II, 1955, 314); Сосна росте на п'єсках, на гірських схилах. Коли місце обмивають льодові дощі, обдубають снігові вітри, жодне дерево не знаходить і собі мужності рости там, тоді звичайно кажуть: «Посади́мо сюди сосну» (Ю. Янов., II, 1958, 126); // Виростати (перев. про волосся). Ні вуси, ні борода не хотіли рости на його темному, як юзт, обличчі (Коцюб., I, 1955, 34).

◇ Наговорити (розказати) [що] на вербі ґруші ростуть див. ґруша.

РОСТИНА, и, ж., заст. Рослина. Дворик посипано піском і засаджено де-не-де тривкими рослинами, здебільша агавами (Л. Укр., III, 1952, 270); Рослини боялися навіть тяти сік із землі, тити холодно росу, виправити зібрані листочки, розгорнути зелені квітки (Коцюб., I, 1955, 176); Прийди ж, прийди [весна]! Тепла і світла прагнуть Усі живі створіння, всі рослини і без твоєї ласки замирають (Сам., I, 1958, 116); *У порівн. Немож рослина, у котрої корінь Хробак підточить, голову схилить, Опустить листя..., так Валентій похилився (Фр., XIII, 1954, 203).

РОСТИНКА, и, ж., заст. Зменш.-пестл. до **ростіна**. Не рууть [дівчата] квіток співаючих, та зривають Із кожної ростинки по листку і бережно у кишки складають (Фр., XI, 1952, 292); Великий ліс, що задержався коло села, виглядає поважно і стурбовано, і лиш десь-не-десь дрижало замираюче поховане листя на чорному ґлілі, зеленілась якась витривала ростинка на землі (Коб., II, 1956, 82).

РОСТИННИЙ, а, е, заст. Рослинний.

◇ **Ростінне життя** — те саме, що **Рослинне життя** (див. **рослинний**). Перемигнуло перед душею ціле життя... але життя чисто ростинне, вегетативне (Фр., I, 1955, 183).

РОСТИННИСТЬ, вості, ж., заст. Рослинність. Багато чула Маруся про сю Гаджину, про її буйну цілющу ростинність (Хотк., II, 1966, 143); З наближенням до руйн пригноблення відлюдного місця цева... Зміну насторою вибликає будина ростинність руйн (У. Кравч., Вибр., 1958, 302).

РОСТИТИ, рош́у, рості́ти, недож., перех. 1. Вирощувати, розводити що-небудь. Лукаш усе садовину ростив та кохав, та тим собі й тишився (Вовчок, VI, 1956, 227); Той, хто любить паростки яленові, Хто діврови молоді ростить, Сам достоїн людської любові, Бо живе й працює — для століть! (Рильський, III, 1961, 14); Для майбутніх садів він ростив дерева (Нагн., Вибр., 1957, 121).

2. Ходити за ким-небудь, доглядати когось, турбуючись про здоров'я, виховання, розвиток, харчування і т. ін.— Дою моя, дою моя, Цвіте мій рожевий! Як ягодку, як пташечку, Кохала, росила (Шевч., I, 1963, 26); [П е ч а р и ц я]: Батько — велике слово, велика річ! Він тебе годував, ростив... на добру путь напучував... (Мирний, V, 1955, 163); Ростила сина, викохувала, маленьким є любовітку та жати купала (Коз., Вибр., 1957, 107); Як би він хотів мати зараз тизу Миронову судьбу. Непомітно жити біля такого ставочка, ходити за плугом, ростити дітей і забути усе-все на світі (Стельмах, II, 1962, 74); — Мої товариші сильніші за мене, бо їх рослили батьки — робітники та селяни... (Хотк., I, 1966, 175); // Сприяти вдосконаленню, розвитку когось, чого-небудь. Комуністична партія дбайливо ростить учасників нового патріотичного руху, веде серед них велику виховну роботу (Ком. Укр., 6, 1961, 25); Він сидить з блокнотом та олівцем в руках і дивиться на свою роту, яку плакав, навчав, ростив, як мати своїх дітей (Гончар, III, 1959, 114); Слава партії і комсомолу, Що ростять і виховують нас! (100 пісень..., 1946, 161); // який. Розвивати в комусь які-небудь риси характеру, поведінки і т. ін. І синів ти відважних росила не для гора, тортур і ярма (Сос., II, 1958, 215).

3. перен. Безперервно збільшувати кількість, обсяг, розмір і т. ін. і сорочку, і штани... і рушники на стінах у хаті росила, ткала, шила, а потім і прала цотижна моя мати (Мякко, Моя Минківка, 1962, 56); // Посилкувати, зміцнювати що-небудь. От стоїть він і ростить любов в собі (Хотк., II, 1966, 252); І кожен з нас в душі ростив бажання Іти вперед, на захід, до мети! (Бойко. Про 17 літ, 1958, 33).

РОСТИТИСЯ, я́ться, недож. Пас. до **ростіти**. Враз душогоубила рука Потжарила нам світ, Де генієм трудівника Новий ростився цвіт (Рильський, II, 1960, 265).

РОСТКОВИЙ, а, е. Прикм. до **росток**. Щоб живці краще укорінилися, можна застосовувати росткові речовини (Наука..., 4, 1963, 57).

Росткова му́ха — муха, личинки якої живляться на-сінням, що проростає, сходами рослин і т. ін. Перевага розсадного вирощування полягає також і в тому, що рослини не пошкоджуються личинками росткової мухи, яка завдає овоочівництву багато шкоди (Колг. Укр., 2, 1961, 32).

РОСТОВИЙ, а́, ё. 1. Прикм. до **ріст** 1. Вічка, розміщені в нижній третині жевціє, формуються в той час, коли павони посилено ростуть і витрачають на ростові процеси багато поживних речовин (Хлібороб Укр., 3, 1967, 33); Плодове дерево в перші роки життя утворює ростові гілочки (Сад. і ягідн., 1957, 37).

2. Який сприяє росту рослин. Дуже перспективним є використання ростових речовин для передпосівної обробки насіння сільськогосподарських культур, що підвищує спроможність та енергію проростання (Наука..., 3, 1957, 4); При культурі помідорів у теплицях для посилення плодів і прискорення їх росту застосовують ростові речовини (стимулятори росту) (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 62).

РОСТОВИТИЙ, а, е, діал. Який швидко росте. Верба — ростовите дерево (Сл. Гр.).

РОСТОК, ткі, ч. 1. Пестл. до ріст 2. — *На великий росто́к — нема хобіток!* (Панч, Гомов. Україна, 1954, 88).

2. Стебло рослини на самому початку його розвитку із зерна, бульби або від кореня. *Жуки пошкоджують личітки і молоді стебельця, а також ростки покльоченого зерна* (Шкіда. в хвор.. рослин, 1956, 146); *Для захисту від заморозків ростки [картоплі], які тільки-но вийшли на поверхню землі, їх треба пригорнути шаром землі* (Картопля, 1957, 99); // *Відрізок гілки з бруньками для посадки; черешок. В лабораторії ростки зелені, з поліе досвідницьких, що за селом* (Бойко, з Дон. краю, 1952, 83).

3. тільки мн., чого, перем. Перші прояви чого-небудь. *Снав і я. Снав важким непробудним сном. Іноді серед того сону [сну] зацьовувалися у голові невеличкі ростки ажких таємних гадюк, чогось такоого, що не давалося ні думкою обхопити, ні очима осягнути* (Мирний, IV, 1955, 326); *Неоцінимою заслугою В. І. Леніна перед історією є те, що після Жовтневої революції ні розвалинах старого світу він перший зміг побачити і часно розкрити ростки нового* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 26).

РОСТОМІР, а, ч., спец. Прилад для вимірювання зросту людини. *Визначення антропометричних показників провадиться за допомогою спеціального інструментарію (ростомір, вага та ін.)* (Шк. гігієна, 1954, 43).

РОСТОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до росто́к 2, 3. *Корінь велич повисє — налитися, Росточок — догори* (Дор., Тобі, народе., 1959, 31); *На лизо випала суха, безодієна весна, налієна в землі проросло, але пробитись росточкам на поверхню не було вже сил* (Вол., Самовіта, 1952, 117); *Вона тільки народилась і вже стала тут найстаршою, всіх прихилила до себе ця маленька істота, пуп'янок, крихітний росточок життя* (Гончар, Тронка, 1963, 300).

РОСТР, а, ч., іст. Таран у вигляді голови якої-небудь тварини на носовій частині давньоримського військового судна.

РОСТРА, и, ж. 1. іст. Трибуна на площі Стародавнього Риму, прикрашена носами кораблів, захоплених у ворогів. *Той над закопаним золотом труситься, чакне; Той, остовпівши, стоїть перед рострами; ті розкошують, Оплески вчуши гучні по лавах усіх театральних* (Зеров, Вибр., 1966, 217).

2. арт. Прикраса колон у вигляді носової частини давньоримського військового судна.

3. мн., мор. Настилі, перев. ґратчасті, над шалубою судна для розміщення шлюпок і зберігання запасного рангоуту.

РОСТРАЛЬНИЙ, а, е, арт. Прикм. до ростра 2. *Далі Агріппа, з наказу богів, при сприятливій вітрі, Стаєть у стрій кораблі; на чолі вєрдовитім у мого Слаєна озника звитаяє; ростральний вінець променіє Там з іноземною мїццю, при зброї і шатах відмінніє* (Зеров, Вибр., 1966, 257).

Ростральна колона — колона з рострами (у 2 знач.). *Ростральні колони часто споруджувались в епоху римської імперії і служили пам'ятниками перемог у морських боях* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1941, 48).

РОСТУЧИЙ, а, е, рідко. Дієпр. акт. теж. ч. до рости́. *Завданням радянської шкільної гієієни є вивчення ростучого організму у найістїнішому зв'язку з умовами його існування* (Шк. гігієна, 1954, 4); *У житті завжди існує нове і старе, ростуче і відмираюче* (Вітч., 8, 1958, 134); *Обвали бомб, ростучий рев безодні, Удар об ґрунт залізотілих брил* (Баян, I, 1946, 138); *Молода радянська поезія була поезією невідірваної багаторості і високого душевного піднесення, в якому відбулося життєра-*

дісне світовідчування ростучого, висхідного класу, класу-переможця (Про багатство л-ри, 1959, 117).

РОСЯНИЙ, а, е. Прикм. до роса́. *Македон, стріпуючи мокрою чорною чуприною, запевняє, що ця росяня купіль, особливо при сході сонця, дає розвідникової силу і вроду* (Гончар, III, 1959, 436); *Вимита земля, вся засіана росяними кульками, сміялася до веселого сонця мріадами жерехтиливих іскринок* (Коз., Серце., 1947, 72); *Кущі стьобали бійців по грудях та спинах, залишаючи на одязі темні росяні смуги* (Тют., Вир, 1964, 383); // *Вкривий росюю. ґнат подаєса до стаака й сіє під вербою на росяній траві* (Кожуб., I, 1955, 30); *Чорніє млин, рум'яна спить вода, І соловіна пієна молода Ляєє струмком із росяного саду* (Грильський, II, 1960, 120); *З тобою, жила, на світанні Ішли ми в росяні поля* (Мас., Побратими, 1950, 40); *Зрідка спросоня заскрипить журавель або гупніє біля якогось похилого туму росяне яблуко.. на траву, і знову тиша* (Стельмах, II, 1962, 26); // *Який супроводжується випаданням росі. Вєчір непомітно переходив у вологу, росяну ніч* (Дмит., Наречена, 1959, 137); *У польовому стані, По росяній порі, Зійшлися на вечерю Засмагли косарі* (Нагн., Вибр., 1950, 198); // *Насичений росюю; який буває під час випадання росі. Ударив Остап Вересай по струнах — залунала в росяному повітрі косарська пієна* (Бурл., О. Вересай, 1959, 35); *Балиха жадібно дивав росяною сєкієстю пуці* (Тунуб, Людолови, I, 1957, 41); // *Який здійснюється, відбувається під час випадання росі. Росяне мочінна льону.*

РОСЯНИСТИЙ, а, е, поет., рідко. Те саме, що рбєсєний. *З бляшаної дахієки хлїєа, переливаючись і виблискуючи, стїкала на землю місячна повінь, підживала окорєнки старих вєрб,.. котилася.. аж до Ташані росєнистими рукавами, слалася по тижїї воді іскристими спалахами* (Тют., Вир, 1964, 106); *За нами стануть — шатає темна кїтє, Саєдє зеленєх росєниста вїть* (Мал., II, 1948, 145); *Шелєстїтимуть тополї гвздоє бетонних та асфальтованих смуг, до першої наморозї жєвртїмуть пєлєхатї канї, обрамленї росєнистими газонами* (Рад. Укр., 9.III 1964, 2).

РОСЯНКА, и, ж. (*Drosera L.*). Багаторічна трав'яниста болотна комахоїдна рослина родини росянкових; *росєнка. До комахоїдних рослин нашої флори належить маленька трав'яниста росєнка, що ростє на бологах* (Наука., 11, 1956, 30).

РОСЯНКОВИЙ, а, е. Прикм. до росєнка; // у знач. ім. росєнкові, вих. мн. Родина багаторічних комахоїдних рослин.

РОСЯНО. Присл. до рбєсєний. *Яблука дїхаютє цєтєтом росєно, червоно, біло* (Мал., Чотирі літа, 1946, 16); *Польова вїка синїє, безєзка плауєтєса під ногами та червоно, росєно палає горошок..* (Гончар, Тронка, 1963, 33); // у знач. присуєк. сє. *Мокро від росі. І росєно, і калєно, скрізь калєжї* (Гл., Вибр., 1951, 35); *Ранніми ранками росєно* (Тер., Ужичок, 1946, 113).

РОТ, а, ч. 1. Порожнина між верхньою і нижньою щелепами з отвором у нижній частині обличчя. *Розєрєдїєса [Ентєлл] і роз'єрїєса, Аж пїну з рота попустиє* (Котл., I, 1952, 98); *Я розєлєє рота й хотїє дїхнутє, а вода пїєла в рот* (Н.-Лєв., VI, 1966, 94); *Нарєштї подала пїрїє.. Солодкїй, мачїнка з варєння, а є ротї так і танє* (Багмут, Опов., 1959, 7); **Образно. Хлопєць лїєє зеленєх конїєкї з глїни. Вїн обєлаєєє Із у червоною ротї пєчі* (Кор., Поезії, 1967, 108); **У порівн. Я мусїє.. перєсєкаєєтї щїлїни на землї, начє розкритї жадїбно роти* (Кожуб., II, 1955, 402); *Вранці мїєтєчко бомбардуєєли. Під ногами трїєцєло скєло, вїєна зєєла чорними ротами* (Тют., Вир, 1964, 358); // *Обрис і розріз губ. Тільки тепєр Данило прїдїєєєєє, що*

в його небоги сумовито окреслений рот (Стельмах, II, 1962, 246); Розлочені обличчя, перекошені криком роти, розпалтані голови — все це насувалося на Гната (Тют., Вир, 1964, 178); // Дзюб, паща, пшок і т. ін. у тварин. Ворона маленька, та рот великий (Укр., присл., 1955, 164); Покупи оглядають коні накругу, заглядають їм в роти (Н.-Лев., VII, 1966, 357); Він обережно вийняв з рота собаки мокру од слини хустку (Коцюб., II, 1955, 389); На самому краю джерела сиділа велика вирлоока жаба і вбирала в широкий рот жоженята дрібної пташки (Стельмах, II, 1962, 145); *У порівн. Розчинилися [двері], мов рот лютого звіра (Мирний, I, 1954, 324).

◇ [Аж] у роті чорно у кого, кому — хтось дуже сердитий, лютий. Панночка на стільчику розкинулася, плаче; а стара над моєю головою стоїть і так то вже мене лає, така вже люта, — аж їй у роті чорно (Вовчук, I, 1955, 109); Відривати від свого рота див. відривати¹; Відривати кусок від (од) рота див. кусок; Вкіннути в рот див. вкидати; Дертн (драти) рот (рота) див. дертн; Давитися (зазирати) в рот (в рота) — з цікавістю слухати кого-небудь. Цілий ряд очей дивився в рот бабі... — Розкажіть казку (Коцюб., II, 1955, 273); Крокуючи вулицею, подоляв метав жартами наліво й направо, а словаки, весело юрмлячись довкола, на ходу зазирали йому в рота, виловлювали кожне сказане слово (Гончар, III, 1959, 323); Забути язик в роті див. забувати; Зав'язувати (зав'язати) рот (рота) див. зав'язувати; Загородити рота (рот) див. загороджувати; Закривати (закрити) рота (рот) див. закривати; Закувати рота див. закувати; Заліплювати (заліпнути) рот (роті) див. заліплювати; Зам'язувати (зам'язати) рота див. зам'язувати; Замикати (замкнути) рот (рота) див. замикати; Засупонити рота див. засупонювати; Затикати (заткнути, заткати) рота див. затикати¹; Затупити (затупити) рот (рота) див. затупити; Заціпнути рот (рота) див. заціпювати; Зашити рота див. зашивати; Знати (тільки) з мієкн (з ніса) та в рот див. знати; З піною в роті (біля рота) — у великому гніві, зі злістю. Галчан поривався першим уейти в хату, але молодіці не пускали його..., і він з піною в роті, лаючись та розштовхуючи всіх, перся до дверей (Коцюб., I, 1955, 282); Хлопець упав. Йосель з піною біля рота кинувся його топтати (Хотк., I, 1966, 162); З рота верне що — що-небудь дуже непримне для споживання. Його мучило.. життя в казармі воюючій та воююча їжа.. Каша з рота верне (Мирний, I, 1949, 224); З рота видираєш (Хотк., II, 1966, 65); [Й] горобець у роті не наслідив у кого — хтось нічого не їв. — Люди добрі! На бога, дайте мені чистий спокій, бо ви сте харчували, як зіходили до церкви, а у мене ще й горобець у роті не наслідив (Хотк., II, 1966, 14); [Й] ріска в роті не брала (не мав, не мала і т. ін.); [Й] ріска в рот не брала (не брала і т. ін.) див. ріска; [Й] рісоньки в роті не було (не мав, не мала і т. ін.); [Й] рісоньки в рот не брала (не брала і т. ін.) див. рісонька; [Й] рісочки в роті не було (не мав, не мала і т. ін.); [Й] рісочки в рот не брала (не брала і т. ін.) див. рісочка; [Й] російки [ще] не було в роті див. російка; [Й] рота не роззявляв (роззявив, розкривав, розкрив) хто — хто-небудь не промовляв жодного слова. Після цього баба вже й рота не роззявляла (Григ., Вибр., 1959, 298); Хоч голову скрути, Про мене!.. Я тепер і не роззявлю рота (Г.-Арт., Байки., 1958, 61); — Стояли, кажуть, всі — як один, зціпивши зуби, і навіть рота ніхто не розкрив (Гончар, II, 1954, 104); Кривити рота див. кривити; Крихти в роті не було; І крихти в рот не брала (не брала і т. ін.) див. крихта;

Куток (куткі) рота див. куток; Ловити слова із рота див. ловити; Набрятн (набрати, понабрятн) воді в рот — замовкати. — Вже я й мовчу, вже я й набираю води в рот — все одно.. він виведе тебе з останнього терпіння (Збан., Мор. чайка, 1959, 116); [Ч о л о в і к:] Ви що, води понабрали в рот?.. Заціпило? Прощу відповідати (Підс., Жарт., 1968, 125); На весь (весь, увесь) рот кричати (співати, сміятися і т. ін.) — дуже голосно, щосили кричати (співати, сміятися і т. ін.). Деякі діти кричали на весь рот (Мирний, IV, 1955, 195); Усі.. співали на увесь рот, а вона і зубомок не роззява (Кв.-Осн., II, 1956, 426); Як тільки вона трохи сердилася, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялася і кричала на увесь рот (Н.-Лев., II, 1956, 267); Не йде в рот див. їти; Не кладі пальця (пальців) у рот див. класти; Неміа чоб в рот покласти — нічого їсти. При панській владі нема чого у рот покласти (Укр., присл., 1963, 118); Не можна взяти до рота; В рот не візьмеш що — що-небудь дуже несмачне, не придатне для споживання. До нового року їз [яблук] не можна було взяти до рота, так нещадно вони кривили губи й обличчя (Стельмах, II, 1962, 339); Не пішла чарка до рота див. піти; Ні пари з рота див. пара²; Позаливати роті горілкою див. позаливати; Розжувати (розжувати) і в рот (до рота) класти (покласти) — дуже докладно пояснювати. — Воно й так зрозуміло, — обривався Сафат, якому здавалося, що йому розжовують і до рота кладуть (Ю. Янов., Мир, 1956, 286); Роззяляти (роззявити, розкривати, розкрити) рот (рота): а) починає промовляти, говорити. Іду я по ризі та шкунтильгаю. А Солов'їха вже й рота роззявила: «..Покарає тебе господь! бодай була й другу ногу заомила!» (Н.-Лев., II, 1956, 8); б) (на кого) починає ляти когонебудь, кричати на когось; в) захоплено або здивовано слухати чи дивитися на кого-, що-небудь, забуваючи про все інше. У хаті слухали, роззявши роти, намагалися не пропустити жодного слова (Кач., Вибр., 1953, 185); Вдягла [мати] ту хустку та така стала, що я аж рота роззявлю з подиву (Збан., Єдина, 1959, 16); Чоловік повертає голову і з подиву розкриває рота, а сокіра сама вислизає з руки: вулицею, позойдуючись... пливали його воли (Стельмах, I, 1962, 570); г) бути неуважним. — Ну, гони бікві, чого рота роззявлю? (Тют., Вир, 1964, 10); д) (на що) зазирати, посягати на щонебудь. [Р е п а:] Отже, капосна дитина — в голубчик позіза... На чуже добро ще змажу рота роззявляє (Голов., Драма., 1958, 390); — Ну, чого ж, і ти був хазяїном. П'ять моргів землі чужої мав. Широко розкривав рота на чуже добро (Цюпа, Назустріч., 1958, 219); Розтуляти (розтуляти) рот (рота) — починає говорити. Чубенко даром рота не розтулять... він зараз кричатиме про Донбас, про мету, про революцію (Ю. Янов., II, 1958, 211); Рот аж по вуха у кого — у когонебудь широко розтягнуті губи. Байдуже, що в нього рот аж по вуха і ластовиння на виду повне решето, зате до чого думки хороші...! (Довж., I, 1958, 74); Рот на замок — мовчи. — З'явився в Троянієку — рот на замок (Тют., Вир, 1964, 442); Тягнути (висмикувати і т. ін.) слова з рота — промовляти повільно, спроквола. Як до мене говорити [Омелько], то тягне ті слова з рота, неначе з-під землі викопує (Н.-Лев., II, 1956, 15); Упустити рака з рота — не зуміти скористатися щасливою нагодою; У рот не брати див. брати; У рот не лізе дов. лізти; Як (мов і т. ін.) воді в рот набрати див. вода.

2. перен., розм. Кожна окрема людина (при розподілі велрт, харчових запасів і т. ін.); Ідець. — Є в нашій селі такий чоловік... Не багатий, не бідний — п'ять соток на три роти (Мур., Бук. повість, 1959,

35); // Член сім'ї, утриманець, який харчується разом з іншими її членами. [О д а р к а:] *Що ж у мене є? Голи душа, та брантям прикрите тіло, та отих двоє ненажерливих ротів...* (Мирний, V, 1955, 234); *В нього аж п'ять ротів, як вітряків, щось треба кинути на жорна* (Коцюб., II, 1955, 232).

◇ **Зайвий рот** — про того, хто обтяжує. *І знов пригадує Артем, що тільки не розповідав йому батько про своє дитинство. На третьому році лишився круглим сиротою. Жив у тітці — не любила: своїм рагути не дасть, а ще й він зайвим ротом* (Головка, II, 1957, 389).

РОТА, и, ж. Військовий підрозділ, що входять до складу батальйону, Бранський стрибнув у глибоку траншею, що вела до стрілецьких рот (Гончар, III, 1959, 40); *Рота лейтенанта Шрама зайняла оборону вночі* (Собко, Шлях..., 1948, 43); *Одного ранку з гори Семен побачив роту червоноармійців на лижах* (Сміл., Зустрічі, 1936, 204); // *перен.*, кого. *Про велику кількість людей. Тут рота косарів з гребцями йшли битися з косами, з граблями. Ніхто од бою не цураєсь* (Котл., I, 1952, 182); *Вийшла козачка за ворота — Сидить жінок ціла рота* (Чуб., V, 1874, 1171).

РОТАНГ, а, ч. Ліанова тропічна пальма, гнучкі, тонкі стебла якої ідуть на виготовлення меблів, кошпиків і т. ін.

РОТАНГОВИЙ, а, е. Прикм. до ротанг. *В тропічних лісах Азії й Африки ростуть пальми-ліани (ротангові пальми), довжина яких досягає 200 і навіть 300 метрів — найбільша серед рослин земної кулі* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 47).

РОТАПРИНТ, а, ч. Малоформатна друкарська машина, робота якої ґрунтується на принципі офсетного друку; застосовується головним чином для розмноження малотиражних видань. *Наших сучасників не дивують документи, виготовлені на складних розмножувальних апаратах (малоформатній друкарській машині — ротапринті, установці «Ера» та інших)* (Веч. Київ, 23.VII 1971, 2).

РОТАТИЙ, а, е, розм. 1. Який має великий рот (у 1 знач.); з великим ротом. *Коли в полі його зору опиняється розгрітано-безтурботний Лукій скептик чи ротатий син Осадного, що ростом вже переганяє батька, то густі брови Яцуби мимоволі насуплюються, а погляд стає тягучим, важким, свердлючим* (Гончар, Тронка, 1963, 136); *З моря солоних губин Випливали ротаті акули* (Рильський, I, 1960, 335); *Не присідаючи й на землі, цілий день буде вона [пташка] літати сюди-туди, щоб нагодувати ненажерливих ротатих диточок своїх* (Тют., Вир, 1964, 202).

2. *перен.* Крикливий, галасливий. *Ото ротата... — на все село* (Номис, 1864, № 12983); *Софія.. жваво щось говорива прителькам і була така ж ротата, як і вчора* (Гончар, Таврія, 1952, 344).

РОТАТОР, а, ч. Малоформатний апарат для виготовлення копій текстового матеріалу, схем тощо; застосовується головним чином для розмноження службової документації, рефератів і т. ін. *В арсеналі оргтехніки багато засобів швидкого й доброякісного розмноження інформації. Серед них засоби так званої операційної поліграфії: ротатори, гектографи, офсетні машини* (Наука..., 1, 1967, 15); *Я бачив і ротатори могоутні, і лінотинні скочані ряди, Та в цій друкарні є щось незабутнє — В дитинстві ще тягло мене сюди* (Воронько, Коля я..., 1963, 57).

РОТАТОРНИЙ, а, е. Прикм. до ротатор.

РОТАЦИЗМ, у, ч., спец. 1. Гаркавість, печіткість у вимові звука «р».

2. Чергування приголосних, що полягає в переході зубних «з», «с», «л» у сонорний «р».

РОТАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Заснований на принципі обертання окремих деталей. *Знищення корки до з'явлення сходів найкраще провадити бородами, а після з'явлення сходів — ротаційними мотиками* (Зерн. боб. культ., 1956, 39); *Ротаційні диски і пропелювальні борінки розпушують ґрунт біля рослин кукурудзи, не пошкоджуючи їх* (Ком. Укр., 5, 1962, 10); *Якщо до з'явлення сходів випаде дощ, посіви негайно боронують або обробляють ротаційними мотиками впоперек рядків* (Хлібороб Укр., 3, 1964, 5).

△ **Ротаційна машина** — друкарська машина, друкувальний пристрій якої складається з двох обертових циліндрів. *Газета ще друкувалася. Ротаційна машина гула, гарчала, потужно клацала залізом* (Ткач, Черг завдання, 1951, 97); *Ротаційна мотика дис. мотика*.

РОТАЦІЙНИК, а, ч., спец. Робітник, який працює на ротаційній машині. *Коли здійснити екскурсію по комбінатових друкарнях, побувати в цехах, де працюють лінотиністи, верстальники, офсетники, ротаційники... можна відстати уявлення не тільки про нинішній стан друкарської справи, а й про сучасний рівень науки і техніки взагалі* (Наука..., 9, 1968, 21).

РОТАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Те саме, що Ротаційна машина (див. ротаційний). *Щербатовський завод поліграфічних машин.. освоїв виробництво портативної газетної ротації... сконструйованої ленинградськими спеціалістами* (Наука..., 5, 1956, 40).

2. Період часу, протягом якого відбувається повна зміна сім'євогосподарських культур на певній земельній ділянці згідно з сівозміною. *Глибоке розпушування проводиться лише один раз за ротацію сівозміни, тобто один раз за 4—5 років при готуванні пару* (Колг. Укр., 2, 1954, 6); *Щоб не створювалася підґрунтова ущільнена підшоша, колоски за ротацію запроваджують оранку на різну глибину* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 7).

РОТЕНЯ, яти, с. Зменш.-пестл. до рот 1. *Малеча швидко обісла мистки і весело до їжі ваялася. Дічатка деякі в пеленах дітей держали. А вони.. роззявляли ротенята* (Головка, I, 1957, 250); *То збоку уклубне [Пліточка черв'яка], То спереду поцупити, То гостотика лизне.. Та ба!.. та ротеня таке узеньке, бач, Що нічого не едіє, Хоч сядь — та й плач!* (Г.-Арт., Байки, 1958, 80).

РОТІК, а, ч. Зменш.-пестл. до рот 1. *Діти пороззявляли роти. Горішки і маківники залоскотали у їх ротикоз (Н.-Лев., II, 1956, 319); У кротики Любий ротикоз — Чорна шубка, Чорний ротик — Розлінувся В самий край* (Стегляма, V, 1963, 370); *На землі спала неймовірна спека. Листя на деревах повисло донизу, пташки мочвали, сиділи, мов сонні, роззявши ротики* (Збав., Курил. о-ви, 1963, 60); **Образно. Срібний пил клубочиться над полями, тисячі мільйонів колосків розкривають свої пожадливі ротики і ловлять той пилоч, щоб налітиса зернами* (Цюпа, Краєни, 1971, 112).

РОТІККИ, ів, жн.: △ *Садкові ротики* (*Antirrhinum majus* L.). Рід одно- або багатоквіткових трав'янистих декоративних рослин родини ранинкових з квітками різноманітних кольорів, зібраними в китиці. *Садкові ротики. 6 сорти з квітками різного кольору — від білого до темно-пурпурного, майже чорного* (Озелен. колг. села, 1955, 214); *Складаючи букет, слід пам'ятати, що не всі рослини терплять сусідство. Гвоздики і садкові ротики — швидко в'януть* (Знання..., 6, 1969, 26).

РОТМІСТР, а, ч. У дореволюційній російській кавалерії та жандармерії — офіцерський чин, що відповідав чинової капітана в піхоті й інших військах; офіцер у такому чині. *В наметі вже чекала вся польська рада воєнна, комісари, полковники і ротмістри* (Мак., Вибр., 1956, 548); *Ротмістр наказав зв'язати книги, сердито вискочив і вишює, кичуєши на Ольгу Петрівну злий погляд* (М. Ол., Леся, 1960, 23).

РОТНИЙ, а, е. Прикм. до рота. *Тихенько, як овечата, йшли новобранці до ротної казарми* (П. Куліш, Вибр., 1969, 297); — *Б наказ, щоб тебе перевести на вільну квартиру, тільки з щоденним виходом на стройову мундтуру та на всі інші ротні заміття* (Тулуб, В степу..., 1964, 140); *В ту ніч були ми втроє у бліджати: Я, замполіт і ротний старшина* (Піде., Поеми, 1954, 3); *В перелітні, майже біла залізничної колії, роту очікував збіднілий у відступал ротний транспорт* (Ле, Право..., 1957, 166); // у знач. ім. **рбтний**, ного, ч., розм. Командир роти. *Пішли вони втроє до фельдфебеля. Той зараз же повіз їх до ротного* (Мирний, I, 1949, 225); — *На ротному одерж затлілася, а він: «За мною, товариші!»* (Гончар, II, 1959, 421).

РОТОВИЙ, а, б. Прикм. до рот 1. Найактивнішу роль у процесі звукотворення відіграє ротова порожнина (Худ. чит., 1955, 24); *Ротовий апарат комах пристосований для живлення твердою або рідкою їжею* (Захист рослин..., 1952, 14).

РОТОК, ткі, ч. Зменш.-пестл. до рот 1. *На чужий роток не накинеш платок* (Номіс, 1864, № 6987); *Діточка.. дивилася сумними очима на діл, устроюючи палець в розтулений роток* (Н.-Лев., VII, 1966, 274); — *Вони ж [Ішташенята], сердешні, пікають уже, пікають та так уже страдно ротками зітхають* (Тесл., З книги життя, 1949, 17); // *звезла. Свина пропалася у садок, — Усюди треба їй, ледачій, Усунуть свій зажерливий роток* (Гл., Вибр., 1951, 148).

◇ **Набивати роток див. набивати.**

РОТОНДА, и, ж. 1. Кругла або напівкругла в плані споруда (будинок, павільйон, зал), звичайно увінчана банею і оточена розташованими вздовж стін колонами. *До нашого часу збереглися..: церква — ротонда на Аскольдівій могилі.. та напіротоида на території Флорівського монастиря* (Знання., 10, 1967, 29); *Щедрий магнат Ромашка-Ловецький поставив на цьому місці велику ротонду з каменя й мarmуру* (Козл., Ю. Крук, 1957, 429); *Ніна повернула назад, спустилася слідцями вниз і наблизилася до ротонди, за гратчастими стінами якої мавляли танцюючи пари* (Добр., Тече річка., 1961, 285).

2. *заст.* Верхній жіночий теплий одяг без рукавів у вигляді довгої накидки. *Любов попередю обіає швидко в ротонді і в шапочці* (Л. Укр., II, 1951, 27); — *Пані провали, щоб ви постілися, та й Василь перекаже, що коні замерзли! — мовила Устя, покочивши самої пані, спішно готуючи пухову намітку та соболєву ротонду* (Л. Янов., I, 1959, 125).

РОТОР, а, ч., спец. Обертова частина машин (турбіни, електричного двигуна і т. ін.), за допомогою якої енергія одного виду перетворюється в енергію іншого виду. *Під тиском пари обертається ротор, який приводить у рух генератор електричного струму* (Знання., 9, 1965, 2); *У турбогенераторі ротор — найбільш відповідальна і складна частина* (Нарис розв. прикл. електр., 1957, 164); *О рух ротора, ти засвітив у небі Рад нових огнів чудесні зори...* (Сос., Поезії, 1950, 111).

РОТОРНИЙ, а, е, спец. Прикм. до рбтор. *За короткий строк бориславці оволоділи турбінним і роторним способами буріння* (Наука., 8, 1956, 12); *Зелену масу скошують і подрібнюють на полі роторними косарками*

(Хлібороб Укр., 4, 1965, 16).

РОТЯКА, и, ж. Збільш. до рот 1. — *Чого ти смієся? Тебе питаємо — чого ти.. ротяку роззяєш? Ану, дай язика* (Ковінька, Кутя., 1960, 89).

РОХ, РОХ-РОХ-РОХ, виг. Звуконаслідування, що означає хрюкання свині. *Тільки й чути: рох, рох!* (Сл. Гр.); — *Рох-рох-рох... — озвалася свиня, задоволена, що її чухають* (Казки Буковини., 1968, 10).

РОХА, и, ж., розм. Те саме, що свиня 1.
РОХАННЯ, я, с. Дія за знач. рохкати і звуки, утворювані цією дією. *Здалеку чулося немов кабаняче рохання* (Кочуб., I, 1955, 364); *З свинарні чути було саме рохання* (Бойч., Молодість, 1949, 234); *Всі надвірні будівлі озиваються диханням рогатизни і ситим, задоволенням роханням свиней* (Стельмах, I, 1962, 307); *Дивний звук, схожий на рохання, почувся в комірчині* (Донч., III, 1956, 68).

РОХКАТИ, аю, аеш, недок. Видавати характерні звуки «рох-рох-рох» (про свиней). *У хліві стоять коні й корова, рохкають два кабани* (Кучер, Прошай..., 1957, 207); *Путього кабана.. в газийстві* (Скрипаленка) *немає.. але сакій-такий підсвинок на дворі рохкає* (Збан., Сеспель, 1961, 225); // *перен., розм.* Видавати звуки, що нагадують рохання (про людей). *Свекор мов кабан лежить, рохкає, крече, стогне...* (Горд., Чужу ниву..., 1947, 128); *Далі йшов, бумкаючи барабанами, рохкаючи валторнами й виводячи корнетами, оркестр* (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 366).

РОХНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до рохкати. *Фросина понесла поперед себе корито в хлів.. Льога рохнула, але не підвелася* (Гуц., Скупана..., 1965, 195).

РОХ-РОХ-РОХ див. рох.

РОЧИСТИЙ, а, е, діал. Який буває раз у рік; річний. *Гулося вже до різдва. Рочисте свято клопотало кожну сім'ю своїми споконвічними клопотами* (Мирний, II, 1954, 193).

РОЧОК, чкі, ч. Пестл. до рік 2. *Всі старші [діти] помиралі, зосталися дома тільки малі, — дванадцятий рочок найстаршій дівчині Галі* (Гр., I, 1963, 275); *Настя вже шістнадцятий рочок починає* (Вовчок, I, 1955, 263); *Прийде Андрійко з поля, прижене худобу (йому рочки із всім минуло), — діти гвалтяться, показують пиріжки* (Кочуб., I, 1955, 441).

РОШЕНИЙ, а, е, діал. Росяний. *Вечір. Такий запашний та рошений та зорями вишиваний* (Черемш., Вибр., 1952, 249).

РОШЕННЯ, я, с. Дія за знач. ростити.

РОШИНА див. рбшина.

РОЯЛІЗМ, у, ч. Прихильність до королівської влади.

РОЯЛІСТ, а, ч. Прибічник роялізму.

РОЯЛІСТКА, и, ж. Жін. до рояліст.

РОЯЛІСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до роялізм і рояліст.

РОЯЛЬ, я, ч. Струнний ударно-клавішний музичний інструмент з горизонтально розташованими струнами й корпусом крилоподібної форми; різновид фортеп'яно. *Музика даласть Настусі дуже легко, і вона швидко вичулася чудово грати на роялі* (Н.-Лев., IV, 1956, 228); *Хлопці екотили до танцювального залу рояль і загордили ним увесь куток* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 179).

△ **Кабінетний рояль** див. кабінетний; **Концертний рояль** див. концертний.

РОЯЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до рояль; // *Признач. для виготовлення струн рояля. З рояльного дроту в механічному цеху виготовляють струни — від дискантових до басових* (Наука., 4, 1961, 26).

РПО, невідм., ж., іст. Скорочення: Рада праці і оборон.

РРОФСР, невідм., ж. Скорочення: Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка.

РСДРП, невідм., ж., іст. Скорочення: Російська соціал-демократична робітничка партія. Робота Першого з'їзду РСДРП була видатною історичною подією (Веч. Київ, 12.III 1968, 2).

РСІ, невідм., ж., іст. Скорочення: Робітничо-селянська інспекція. Враховуючи, що авторитет контрольних комісій в одному з основних моментів, які забезпечують правильну їх діяльність, Всеукраїнська партійна конференція вважає необхідним мобілізувати навколо діяльності РСІ і КК широку партійну громадську думку (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 229).

РСЧА, невідм., ж., іст. Скорочення: Робітничо-Селянська Червона Армія.

РТС, невідм., ж. Скорочення: ремонтно-технічна станція. Одним з найважливіших питань в постачанні колгоспам, РТС і радгоспам запасних частин (Рад. Укр., 6.I 1959, 2).

РТУТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до ртуть. Гіпертонічною хворобою називають підвищення у людини артеріального тиску вище 130 міліметрів ртутного стовпа максимального і 85 міліметрів — мінімального (Наука..., 4, 1961, 51); // Який містить у собі ртуть. Є на Україні й титанові руди, і ртутні руди (Цюпа, Україна..., 1960, 89); // Який діє за допомогою ртуті. Ртутний барометр має трубку, чашку і шкалу, на яку нанесено поділки в міліметрів (Фіз. геогр., 5, 1956, 84); Ртутні лампи; // Вигот. з ртуті, з ртуттю. Застосовують [для лікування] брильянтову зелень або, за пропозицією лікаря, ртутну мазь (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 40).

2. перен. Подібний чим-небудь (кольором, вагою, рухливістю і т. ін.) до ртуті. Вітерець ртутними краплями ганяє на капустяних листках росу (Тют., Вир, 1964, 453).

РТУТЬ, і, ж. Хімічний елемент, рідкий важкий метал сріблясто-білого кольору. Ртуть.. ляляє собою рідину, але найважчу з усіх рідин (Наука..., 4, 1963, 34); Ртуть, занурена у рідке повітря, перетворюється у твердий ковкий метал (Заг. хімія, 1955, 272); *Образно. Місяць над рікою в темному просторі розливає на гори і на верби ртуть (Сос., II, 1958, 101); *У порівн. В долині персики цвітнуть. А в горах знову сніг, І море котиться, як ртуть, Туманові до ніг (Рильський, II, 1960, 130).

△ Гримуча ртуть див. гримучий.

РУБ¹, а, ч., розм. 1. Вузкий край, кромка чого-небудь; ребро. Весла лягли на воду рубом, сіть калась на самітську воду. Ні одна крапля не лягнула, не сполохала водяної птиці (Н.-Лев., I, 1956, 54); Рубом великої незграбної руки красномовно розглядав [дід] вуса — ніби йому вже піднесли виповнену чарку (Збан., Малин. дзвін, 1958, 6).

2. рідко. Шов на тканині; рубець.

◇ [1] руба сухого не зосталося (не осталося, не залишилося) на кому — хтось зовсім змок. І руба сухого на йому не осталося (Номис, 1864, № 579); Руб руба познає (кличе) — про що-небудь дуже поношене. — Адже ж ходив [Чіпка] до чого не тільки в шитих [сорочках], а часом у тапих, що руб руба познає... (Мирний, I, 1949, 360); Руб руба кличе (Номис, 1864, № 1532).

РУБ², бля, ч., розм. Те саме, що карбуванець 2. Копійка руб береже (Укр. присл., 1963, 295; [Ю х и м:] Як же ж я, хазайський син, та піду у світі, щоб мене підняли на глум? Дайте.. руб сребра на ситцеву рубашку! (Кроп., II, 1953, 45).

РУБА, присл. Вертикально, ребром, на вузький

край. Установили руба зверху пляшки копійку, і користь вцілює (Збірник про Кроп., 1955, 23); Скеля гордо височить над покрученим гірським шляхом. Цей велетенський камінь — мов поставлена руба біло-сіра, написана книга віків (Мас., Під небом., 1961, 149).

◇ Питання стоїть (ставиться) руба — про те, що набуває надзвичайної гостроти, важливості для когонебудь. Юначе слааний, юнко любя! Коли стоїть питання руба, щоб захищати світ новий. — Удар готуй ти любовий (Тич., До молоді., 1959, 12); Сказати (запитати) руба — висловитися у стверджувальній чи питальній формі категорично, з усією рішучістю. Комбайнер відчуває, як сміливість телями накопчується на його серце, нехай тільки з'явиться [Палазя], він запитає її руба... (Ю. Янов., II, 1954, 189); Ставати (стати) руба: а) застрягати в горлі. Стає руба шматок хліба в горлі (Мирний, I, 1949, 282); б) втрачати рухливість, гнучкість, переставати згинатися. — Хочу поспитати — де вона, що з нею, а язык як став руба, так і не ворухнеш ним (Коцюб., I, 1955, 144); в) опиратися чому-небудь, рішуче протестувати проти чогось. Настала осінь. Почали загадувати до школи. Наум гадав віддати Семена, але Наушима стала руба і затямалась, що не пустить (Коцюб., I, 1955, 103); Ставати (поставити) питання руба — запитувати про що-небудь, заявляти щось категорично, з усією рішучістю. [Б е р ж в и й:] Я ставлю питання руба: хто має право цей авторитет відняти у мене? (Мик., I, 1957, 394); Горький руба поставив питання перед творчою інтелігенцією капіталістичних країн: «З ким ви, майстри культури?» (Тич., III, 1957, 456).

РУБАКА, и, ч., розм. Хоробра, відважна людина, яка майстерно володіє холодною зброєю. [О г н е в:] В голові нашої колони підуть два ескадрони відчайдушних рубаць (Корн., II, 1955, 44); Мав [Проценко] справді звацький вигляд доброго рубаки (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 61).

РУБАНЕЦЬ, вця, ч., діал. Поліно, цурпалок. Свічка горить, свічка палає, шмаровоз по підніжку рубанця шукає (Сл. Гр.); Розчистили у хліві порожній заборонюк під готові рубанці (Збан., Малин. дзвін, 1958, 76).

РУБАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до рубати. На полі злиднями чваєний, гролом битий, залізом рубаний косар косив (Стельмах, I, 1962, 651); За всі війни рукамі [Миколи Івановича] попало чомусь найбільше. Кожна двічі прострелена, а права ще й рубана раз (Собко, Любов, 1935, 21).

2. у знач. прикм. Одержаний унаслідок рубання, пордібнення гострим зваряддям; дрібний, порубаний. На столі — сталеве чорнильниця, металічні моделі, шматки металу — шліфовані, рубані, необроблені (Ю. Янов., IV, 1959, 135).

3. у знач. прикм. Зроблений, нанесений зброєю, яка рубає. Захитався опришок. Бризнула кров, як з рубаної рани... (Хотк., II, 1966, 199); // Який має багато таких ран. Полковник Ничипір під'їзав до гетьмана збоку, чекаючи наказу.. Але й проститися на діло рубаному полковникові було соромно перед Косіньським (Ле, Наливайко, 1957, 96).

4. у знач. прикм., рідко. Те саме, що рублений 2. Ой в рубанім колодязі.. там дівчина воду брала (Сл. Гр.); Йде Яким до рубаної комори зерно набирати (Шнян, Переможи, 1950, 133).

5. у знач. прикм., перен., розм. Уривчастий і різкий, без плавних переходів у звучанні. Бурхлива едача Гайдака виявляється за інших обставин і в надзвичайно лаконічних, рубаних репліках — вигуках, наказах, окликах (Іст. укр. літ., II, 1956, 560); Костецький про-

довжував говорити різко, короткими рубаними фразами (Перв., Дикий мед, 1963, 227).

РУБАНИНА, н, ж., розм. Дія за знач. рубати 1—3 і рубатися 1. *Затихав галас насколо, припинялася рубанина* (Ле, Наливайко, 1957, 422).

РУБАНКА, н, ж. 1. діал. Колода. *Він згубив і стежку ту, що веде на гірку. Сів на рубанку پوستу і заплакав гірко* (Воровько, Коли вирост. крила, 1960, 142).

2. Сорт дрібнолистоного тютюву. [К о в о н:] *Це не мажорка, а рубанка.., дух такий апетитний* (Кроп., II, 1958, 418).

РУБАНИЙ, я, с. Дія за знач. рубати 1—4, 6, 7. *Землю їз [холопів] важкий сон після пекельної праці на рудниках та.. на млинах, на рубанні й корчунні лісіх* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 590); *Женю і Діму поставили на рубанку дерну* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 41); *Важку ручну працю — пневматичне рубання — майже цілком замінено газокисневим струганням* (Наука.., 2, 1957, 17).

РУБАНОК, пка, ч. Теслярський інструмент для ручного стругання деревини. *На великому столі були порозкидані пилючки, напишанки, рубанок.. і багато іншого приладдя, потрібного для будівництва моделі аероплана* (Вас., II, 1959, 226); *В майстерні стояв гамір від джигачання пилок, шелесту рубанків, стукоту молотків* (Вагмут, Шасл. день.., 1951, 137).

РУБАНУТИ див. рубоніти.

РУБАТИ, аю, аєш, недок., перек. і без додатка.

1. Розсікати, розділяти на частини, ударяючи чим-небудь гострим з розмаху. *Замість науки дяк заставляв Тараса носити воду, рубати дрова, топити піч* (Мирний, V, 1955, 309); *В клубках вогню та диму чужі смагляваті матроси зметялемо рубують канати, з панічним криком тягнуть в люки поранених* (Гончар, II, 1959, 48); *— Бригом правував поганій, кривий і кошлатий румун з двома матросами. Він дав мені пощерблену сокиру, якою не те що тесати, а й рубати тлячко* (Ю. Янов., II, 1958, 69); **Образно. Рубали ніч прожекторі мечі — усе по морю шарилі глобиво, настирило* (Гонч., Вибр., 1959, 389); // *Робити різким помах, енергійний рух рукою, ніби розсікаючи повітря. Сидорчук доводив гаряче, пристрасно, рубуючи повітря дебелим, червоним.. кулаком* (Ю. Бедзак, Подки.., 1959, 105); *Єздоха була задумана, а Степко щось доводив, рубуючи в повітрі рукою, і, називаючи чорну голову, заглядав матері в очі* (Кундач, Пов. і опов., 1951, 56); // *Довбаючи чим-небудь гострим, робити отвір, виїмку, зарубку і т. ін. Майстри виймають сокири з-за пояса і починають рубати сходи на гору* (Л. Укр., II, 1951, 211); *— Ага. Хтось ополонку рубатиме, а ти воду питимеш?* (Тют., Вир, 1964, 489); // *Ударяючи чимсь гострим, роздрібнювати, трощити що-небудь. Сокири з моторошним гурмтінням рубали кістки, роздроблюючи мозок* (Коцюб., II, 1955, 361); *Молодий хлопцев стрепенуєся і почав завагати рубати гору* (Л. Укр., II, 1951, 212); *Б'є, рубає кризу й Вуланька. Гострі крижани складки залізом стріляють в обличчя* (Гончар, II, 1959, 163); // *перек., розм. Різко, чітко вимовляти (слова, фрази). Несподівано покриком лебединим, дицим і дицим, рубуючи слова, ніби з досадою одкидаючи розмову, крикнув дід Опанас* (Вас., II, 1959, 522); *Говорив він, рубуючи речення, чітко і енергійно* (Речм., Весн. грози, 1961, 63).

2. Бити, розивати холодною зброєю (шашкою, шаблею і т. ін.). *Всю рать свою вперед подивує* [Еней] *І разом на врагів нахлинує. Веде всіх сікми та рубать* (Котл., I, 1952, 287); *Андрій, розпалений жаром бою, помчав, як молодий хорт, найгарніший і найпрудкіший*

з усієї зграї, рубаючи направо й наліво (Довж., I, 1958, 263); *Гей, рубали ворогів та по всіх фронтах!* (Тяч., I, 1957, 57).

◇ **Рубати впень** — винищувати кого-небудь до останньої людини. *Однокрилеці з поляками, заскочивши в дорозі вітакічі, рубали впень, дітей хапали, талги кудись дичат...* (Львч., Козацьк. роду.., 1958, 402).

3. Підсікаючи, валити на землю, відокремлювати від основи, кореня. [Л і с о в и к:] *Дядько Леа закладає на життя, що дуба він повік не дасть рубати* (Л. Укр., III, 1952, 195); *Він ще почекав, допомігав і додає: — Тієї гілляки, на якій сидять, не рубають* (Коз., Листв., 1967, 191); // *Відсікати, відрубувати, стинати, ударяючи чим-небудь гострим. Озвірілі козаки з мелюдьсько силою рубали голови ворогів, сікали їм шиї* (Стар., Облога.., 1961, 90); *Заятучкові чомусь.. різні стебла соняшників назадууть людей, він дивиться, як Сікар майстерно орудує гострим сікачем, і сміється: — Рубави голови батькам?* (Стельмах, II, 1962, 168).

◇ **Рубати під корінь** див. корінь.

4. Відколюючи куски від суцільного пласта, видобувати (вугілля, руду і т. ін.). — *Коли б ви побачили, як я навчився рубати вугілля відійним молотком!* — *хвалився Юрко* (Кучер, Дорога.., 1958, 14); — *Хоча б от я — комбайн веду, Рубаю антрацит, і тут у мене на виду, Як у орла — весь світ* (Нагн., Вибр., 1957, 117).

5. перек., розм. Говорити, висловлюватися про кого-що-небудь або діяти стосовно до когось дуже різко, категорично. *Дивиться* [Варка], *наче зараз тебе з'їсть, не соливши, словами і січе, і руба, ані приступити...* (Вовчок, VI, 1956, 293); — *Молодчина Семен!.. от так Семен!.. січе й руба — не вважає на панів, — хвалили артиста, коли після кількох арій замовк його голос у саду...* (Вас., I, 1959, 322).

◇ **Рубати з плеча** — говорити, діяти різко, категорично. [Т а р а с:] *Я Врангеля не боюся, а тут більшовика Гармаша злякаюся!* [М о с я:] *Рубай з плеча, і все* (Мик., I, 1957, 112); — *Христе!.. — Така була тиша та слухана, і на тобі — наче представник який, вже рубає з плеча* (Кучер, Трудна любов, 1960, 55).

6. спец. Будувати, ставити яку-небудь споруду з колод, дерева. *В лісостепу живу будівлю ніколи не рубали з кругляку чи пластин, як це еживано в ліській зоні України, а з тесаних брусіх* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 18).

7. перек., розм. Їсти багато, з апетитом. — *А як він живе, ви знаєте? Чому він суху картоплю на обід рубає, ви знаєте?* (Собко, Звнч. життя, 1957, 54).

8. перек., розм. Іти швидко, енергійно, ступаючи чітко, твердо. — *Питаю, чи не хочеш ти отак нішака рубати до самого Києва, а там і до своїх Козакилів?* — *пояснив Іван, вирівнявшись і поправивши безжозирку* (Кучер, Прощай.., 1957, 10).

◇ **Рубати крок** див. крок.

РУБАТИСЯ, аюся, аєшся, недок. 1. Битися, воювати холодною зброєю (шашкою, шаблею і т. ін.). *Б'ється Остап і рубається, аж правиця козацька зомлієє, одбився далеко від своїх* (Вовчок, I, 1955, 333); *Чути, як запекло рубались козаки з панами, як брязкали шабелі й трощилися голови* (Довж., I, 1958, 264); *Тут, на цих полях, рубаєє з турками прославлений Семен Палій* (Цюпа, Україна.., 1960, 241).

2. Пас. до рубати 1—4, 6.

РУБАТКА, н, ж., діал. Сорочка з грубої тканини. *Ой не має козак сестри, да й ні родини, Ой нікому козакові випрати рубатки* (Півні та романс.., I, 1956, 99); *Лиш часом деякі жінки приносили їй се та те їсти, випрали рубатку, обматили, та й тільку осього* (Фр., V, 1951, 347).

РУБА́Ч, *а, ч.* 1. Той, хто рубас ліс, дерева; лісоруб. — *Гура!* — кричать рубачі при кождім упадку такого лісового велетня, а відтак починається цюкання, велетня обрубують з галуззя і по утертій колії спускають долі горою на ріку, яка донесе його просто до машини (Фр., I, 1955, 364); *Коли звалокали першого дуба — на хлопців дрібним холодним дощем бризнула роса. Сонячний промінь пробивався крізь гущавину віт, спалахував на лезах сокир, і тоді рубачі жружили очі* (Тют., Вир, 1964, 243).

2. Робітник, що займається рубанням, подрібненням чого-небудь. *Рубачі твердої шкіри.. зекономили за тиждень від однієї до двох тисяч дециметрів товару* (Веч. Київ, 24.II 1967, 1).

РУБА́ЧКА, *н, ж.* Жін. до рубач 2.

РУБЕ́ЛЬ¹, *бля, ч., розж.* Те саме, що карбванець 2. *Із копійки рублі робляться* (Номис, 1864, № 9919); — *Ой, на ж тобі, синку, Рубля золотого, Купи собі, синку, Коля вороного* (Укр. лір. пісні, 1958, 126); *Кожний же знав, як того рубля тяжко заробити, а ще тяжче зберегти* (Тют., Вир, 1964, 154).

◇ **Довгий рубель** — те саме, що **Довгий карбванець** (див. **довгий**). *Утік чн не втік* [Кулик], *а кинув роботу й десь погнав на легкі хліби та на довгі рублі...* (Жур., Дорога..., 1948, 213); — *Посадили б капусти — довгі рублі в дурну кишеню* (Тют., Вир, 1964, 76).

РУБЕ́ЛЬ², *бля, ч.* 1. Вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни. *Випрала ми сім пар онучок, сушили на кабиці, моя жінка викачала їх рублем та качалкою, щоб м'які були, як пух* (Ю. Янов., I, 1954, 33); *Докиа кидається до скрині, підіймає важке віко і дістає чисту, трохи прижм'яту сорочку, намотує її на качалку і з силою викачує рублем* (Стельмах, II, 1962, 175).

2. Довга жердина, яку кладуть зверху на віз із сіном, снопами й притягують за кінці вірвовкою так, щоб, придавивши, утримати вантаж. *Старий Кайдаш.. пішов до церкви, загадавши силам ладнати два вози з рублями для возовиці* (Н.-Лев., II, 1956, 275); *Снопи накладено, рублем придавлено, люди ще раз оглянули поле* (Горд., Чужу ниву..., 1947, 120).

РУБЕРО́ЙД, *у, ч.* Рулонний покрівельний та ізоляційний матеріал з картону, просоченого легкоплавким нафтовим бітумом і вкритого шаром тугоплавкого нафтового бітуму. *Покрівлю* [локомотивних електростанцій] *треба утеплювати так, щоб уникнути конденсації пари на покривті. Для цього на шар дощок укладають пароізоляцію — руберойд або толь, по ньому шар утеплювача* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 203); *Павло пізнав її одразу. Рівний чіткий профіль рожевого задумливого личка на чорному тлі руберойду, яким забите вікно* (Кучер, Голод, 1961, 70).

РУБЕРО́ЙДОВИЙ, *а, в.* Прикм. до руберойд.

РУБЕ́ЦЬ, *бля, ч.* 1. Продовгувата заглиблена, подрияпина, складка на поверхні чого-небудь. [К у ш н і р у к:] *Дивіться сюди, поки свічка не догорит до цього рубця, щоб і з місяця нічого не рушає* (Вас., III, 1960, 209); *На прищепі за агрегатом ругаються легкі борони, які розпушують сліди коліс і залишені сошниками рубці, знищують сліди бур'янів* (Рад. Укр., 20.IV 1962, 1).

2. Слід на шкірі у вигляді невеликої складки від рани, що загоїлася, від побоїв (ременем, батою і т. ін.); шрам. [Т е т я н а:] *Рубець у нього тут, рубнучь, знаєш, шаблею татарині.* (К.-Карий, I, 1960, 149); *Юрчик показав нам свою стину, на якій ми побачили багато рубців* (Сміл., Сашко, 1954, 224); // *Спайка, шрам на внутрішніх органах на місці операційного шва, виразки, що загоїлися, зарубцювалися. До обмеження рубці можуть призводити і великі рубці, які проросли до під-*

легких тканин (Лікар. експертиза..., 1958, 73); *Загоюючись, виразка, як і всякий дефект м'яких тканин, перетворюється потім у рубець* (Наука..., 1, 1957, 33); **Образно. Перші бої задають серцю глибоких, кривавих ран, але юне серце здатне замувати біль і вкривається рубцями* (Чаб., Тече вода..., 1961, 22).

3. Те саме, що **кря́йка** 1. *Зоруження її було таке велике, що вона, втерючи сили, трохи була не урвала з муру, коли б завчасу не взопилає руками за високий рубець бапти* (Стар., Облога..., 1961, 83); *Біля Полярюшів почали товпитися люди, хтось уже силоміць напував Фросиму водою, і рубець залізної, з голубами по краях кварти моторного цокотів на зціплених зубях* (Стельмах, I, 1962, 168).

4. Шов, що утворюється при зшиванні краю одного куска тканини, шкіри з краєм іншого; підрублений край чого-небудь. *Я взяв його ніж, яким він різав шкіру, розпорів рубець на сорочці і дістав записку* (Сміл., Сашко, 1957, 155); *Подолки чоловічої та жіночої сорочок підрублюють рубцями заширки не більш як 0,5 см* (Укр. нар. худ. вшив., 1958, 30); // *Заглажджена, запросована складка на одязі. Готуючись зійти з корабля, вони [матроси] прасують штани так, щоб рубцями можна було, як-то кажуть, масло різати* (Ткач, Жди..., 1959, 3).

◇ **До [останнього] рубця**; **До рубців** — зовсім, остаточно, вкрай. *В дорозі мидіє [чумак] двадицять вже неділю, Обшарнався до рубця* (Г.-Арт., Байки..., 1955, 46); — *Якби не Костенко, гибля [гибель] християнська нам усім тут: до останнього рубця, до драки оголили б оті-о, нетрудні* (Кач., II, 1958, 53); *Накрався дощ, Недовзі Андрій промок до рубців* (Чорн., Красиві люди, 1961, 45); *Не залишилося (не зосталося) ні [я] рубця сухого на кому — хтось зовсім, наскрізь промок. Дощ — одно пере, одно пере... Не зосталося на наших вісцарях ні рубця сушого* (Мирний, I, 1949, 157); *Поки Антон переніс через ріку свою дружину, на ній не залишилося й сушого рубця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 42); *Рубець на рубці* — про дуже старий, латаний одяг. *Посадили мене зараз сорочки латати і духу перевести не дали. Рубець на рубці [на рубці], латка на латці!* (Барв., Опов..., 1902, 92).

5. Перший, найближчий відділ плування жуйних тварин. *Вім [шлунок корови] складається з чотирьох відділів: рубця, сітки, книжки й сичуга* (Зоол., 1957, 170); *Якщо жуйний тварин годувати дрібнішою січкою, це може викликати атонію рубця* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 29); // *Іжа, приготовлена з цього відділу плунка.*

РУБИ́ЛО, *а, с.* Знаряддя праці первісної людини з каменя мигдалевидної форми, потовщеного й заокругленого в основі, з заостренням на кінці. *Затиснемим у руці каменем можна було викопати істтене коріння, зрубати палицю, розрубати м'ясо забитої тварини. Таке знаряддя називається ручним рубилом* (Іст. СРСР, I, 1957, 3); *Семен Трохимович висипав на стіл свої скарби. Тут були стріли, ядра, турецькі гроші, кулі, різні слов'янські вироби, підкови з татарських коней, рубило кам'яного віку...* (Вітч., 8, 1967, 181).

РУБИ́ЛЬНИК, *а, ч.* Ручний пристрій для вмикання, вимикання та перемикання електричного струму напрутою до 500 вольт. *Рубильники встановлюють у житлових приміщеннях найчастіше на дошці лічильника і використовують для вмикання всієї квартирної сітки* (Монтаж і ремонт..., 1956, 46).

РУБИ́ТИ, *рублю, рублиш; мн. рублять; недок., перех.* Підшивати, заломивши край (тканини); підрублювати. — *Не жаєш мені хустиночки, що її рубила, А жаль мені Василюки, що вірно любила* (Чуб., V, 1874, 424); [П р и н ц е с а:] *Візьміть мов червоне покривало, не*

день, не два його я шовком шила, а золотом рубила у неволі (Л. Укр., II, 1951, 214).

РУБІДІЄВИЙ, а, е. Прикм. до рубідій.

РУБІДІЙ, ю, ч. Хімічний елемент — м'який, сріблясто-білий метал, схожий своїми властивостями на калій і натрій. Калій, що є в першій групі, виявляє велику схожість з рубідієм, що стоїть у шостому ряду (Заг. хімія, 1955, 83); Серед радіоактивних елементів, розпад яких поповнює баланс тепла Землі, найважливіші уран, торій, калій, рубідій (Наука..., 1, 1957, 23).

РУБІЖ, бажу́, ч. 1. Лінія, межа, що відділяє кого-, що-небудь від когось, чогось; // Природна перешкода, яка служить такою лінією, межею. Пункт той [оборони] був не звичайний. З нього контролювалась єдина в цьому районі переправа через водний рубіж (Ле, Мої листи, 1945, 104); Від ріки до Ярослава відстань велика, та ліс рубежем став між двома противниками (Хижняк, Д. Галлицький, 1958, 509); // перен. Те, що відділяє одне від одного (перев. у часі); грань. Увагу письменника [О. М. Горького] привертало широке, багатостороннє відтворення життя Росії на рубіжі двох епох (Рад. літ-во, 3, 1957, 3); Велика Жовтнева соціалістична революція і ХХІІ з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу знаменують собою грандіозні історичні рубіжі в боротьбі людства за світле майбутнє, за комунізм (Ком. Укр., 11, 1962, 3); // перен. Межа або ступінь розвитку, діяльності кого-, чого-небудь. Нині радянська наука перебуває на передових рубіжах світової науки (Наука..., 12, 1973, 3); Радянський народ під керівництвом Ленінської партії бере нові рубіжі в розвитку економіки, науки і культури (Ком. Укр., 5, 1961, 2); Хвала, що виростає герої в ділах і подвигах твоїх, Що при здоров'ї і при зброї У славі правди світової Ти йдеш до рубіжів нових! (Рильський, Зимові записи, 1964, 41).

2. Державний кордон. Відстоявши від шведських і німецьких загарбників північно-західні рубіжі своєї країни, руський народ наполегливо працює почав відбудовувати зруйноване ворогами господарство (Іст. СРСР, 1, 1957, 79); Наша дружба простирає своє проміння за рубіжі Вітчизни (Рильський, III, 1956, 24).

За рубіжем — за кордоном. Роки перебування української письменниці за рубіжем досить повно висвітлені дослідниками творчості і біографії Марка Вовчка (Рад. літ-во, 6, 1968, 71); Краці його [Гончара] книги вийшли багатьма виданнями в нашій країні і за рубіжем (Про багатство л-ря, 1959, 236).

3. Лінія оборони, укріпленя, місце розташування війська, передова позиція. Донець, Донець! Тобі судилося стати в великій битві двічі рубіжем (Гончар, Вибр., 1959, 196); Рубіжем була нам скеля кожна, Ми в боях — надією жили (Дмит., Вітчизна, 1948, 111); — Війці атакували просто з гуду проміжний рубіж противника (Панч, Іду, 1946, 53); Кожному з відступаючих Дніпро уявлявся в ці дні тям рятівним рубіжем, що затримає денікінську козачку, перепинить нещастя (Гончар, II, 1959, 85); — За річкою у нас чудові позиції. Та фронт пізоту відсунувся. Річка стала рубіжем, передовою позицією (Ле, Право..., 1957, 118); Затишиш? Укряпай свої рубіжі! Затишиш? Пристріляй окопи чужі! (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 223).

Вогневий рубіж — лінія ведення вогню (у 6 знач.). — Аму, сестриці, дай напитися, Солдату душу освіжи, Бо в нас гаряча водиця На вознемоу рубіжі (Нагн., Пісня..., 1949, 133).

РУБІКОН, у, ч., книжн. Те саме, що рубіж 1. Щоденно бачимо того коня в одній і тій же позі. Про що він думає? Про незвідану тасмачку небуття? Про

той рубікон, що відділяє світ від вічної темряви? (Збан., Малин. давін, 1958, 192); Він став на якімсь рубіконі життя (Фр., VI, 1951, 227).

◇ Переходити (перейти, переступати, переступити) рубікон — робити рішучий крок, приймати остаточне рішення. В ті часи [революції] перейти чи не перейти рубікон подоголо букальньо означало: зрештеш революційної батьківщини і пережметнутись — або лишитись тут, на рідній землі (Літ. Укр., 9. II 1971, 2).

РУБІН, а, ч. Коштовний камінь чорноного кольору; прозорий різновид корунду. Прозорі кристали корунду, забарвлені в червоний або синій колір, являють собою дорожочинні каміння — рубіни і сафіри (Заг. хімія, 1955, 566); На дні казана лежало дороге намисто: один разок червоних рубінів, другий — синіх, як небо, сафірів (Н.-Лев., III, 1956, 293); Два рубіни блиснули в її очах, наче дві краплі замерзлого грецького вина (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 356); *У порівн. На кожному деревці густо заисали темно-червоні, мов рубіни, вишні (Шиян, Баланда, 1957, 143).

РУБІНОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до рубіна. В ідальні на стіні у нього з'явився дорогий годинник з бож, з великим анкерним ходом на одинадцять рубінових камінь (Сенч., На Ват. горі, 1960, 74); З сережок рубіновим сявом лас, На зморщеній шії — брильянтне [брильянтове] кільце (Воскр., 3 перцем, 1957, 228); // Зробл. з рубіна, рубінів; з рубіном, рубінами. Зразу ж після того, як перестане працювати підсвічуюча лампа, рубіновий стержень спалахне червоним світлом (Наука..., 3, 1962, 22); Рубінові зорі знову сялали над стрімкими вежами (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 12).

2. Кольору рубіна; червоний. Вікна всіх поверхів тут були цілі і червоналися рубіновими блискавками (Гончар, III, 1959, 256); Дивлячись на кривавий, рубіновий захід, Мамед Сагізбаєв сказав: — Буде вітер!.. (Донч., II, 1956, 36); Ботанічний сад палав рубіновим, червоним, багряним, оранжевим, пурпуровим, зеленкуватим і жовтим листям (Собко, Біле полу'я, 1952, 175).

РУБКА¹, и, ж. 1. Дія за знач. рубати 1—4, 6 і рубатися 1. Рубку лісу треба провадити тільки взимку (Колг. Укр., 2, 1958, 38); У жилих будівлях аруб завжди робили з лишком, причому лишок нижніх віниць був коротким, рубка першого вінця робилася зовсім без лишку (Дерев. водч. Укр., 1949, 10); Бує Сагайдак молодий, кароокий, Такий, як у думі про нього співахи. Походів і рубок за'южені роки Старі кобзарі у слова свої каали (Мал., Звенгора, 1959, 233).

РУБКА², и, ж. 1. На кораблях та суднах — закриті приміщення на верхній палубі (чи вище від неї в надбудові), стіни якого не доходять до бортів. В рубці, що височіла над палубою, біля штурвала стояв старий чоловік (Жур., Вечір..., 1958, 382); Гриць вибіз з каюти на верхню палубу, зайшов у стерову рубку (Ткач, Гриць..., 1955, 7); Він ночі і дні проводив у штурманській рубці, не довіряючи нікому керма (Рибак, На світанку, 1940, 81).

△ Бойова рубка — приміщення на військовому кораблі, де зосереджено управління кораблем і його зброєю. [Представник «Стремительного»:] Ми мінами на дно вас пустимо. За мною, товариші! До мінних апаратів! Рубок бойових! (Корн., I, 1955, 30).

2. Назва різних спеціальних приміщень. Рубка радиста: де були жмуття проводів — одні корінці стирчать, атьох пообрізував чепурно (Гончар, Тронка, 1963, 239); З передньої рубки виглянув льотчик. Жестом підкликав до себе зв'язківця (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 118).

РУБКОВИЙ, а, е, заст. Вигот. з рубку (у 1 знач.). Крайте рушнички рубкової (Сл. Гр.).

РУБЛЕВИЙ, а, е, розм. Прикм. до рубель¹.

РУБЛЕНИЙ, а, е, 1. Діспр. пас. мін. ч. до рубати 6. Збоку [будинку] таялися комори, рублені з дубового лісу (Панч, Гомон. Україна, 1954, 82); Винажтову майстерність народних зодчих засвідчує рублена у XVIII столітті дубова церква в Данилові (Літ. Укр., 20. IX 1968, 2).

2. у знач. прикм. Зробл. або пригот. з того, що порубано, посічено (про їжу). З риби виготовляють натуральні, паніровані кускові і рублені півфабрикати (Технол. пригот. їжі, 1959, 39); Заговорів [Арсен] рублені котлети з макаронами — це був його обід, сніданок і вечеря (Дмит., Розлука, 1957, 62).

3. у знач. прикм. Збудований зрубом (див. зруб² 4). Недалеко од будинку складали рублену жорну (Мирний, I, 1949, 367); Відмінною рисою житла місостету є також втрата основних ознак рубленої гати, бо зруб тут скритий тонким шаром глини (Дерев. зодч. Укр., 1949, 12).

4. у знач. прикм. З рубцем, обшитий, обметаний. — Докіе, — скагає [Никифір] до невістки. — Поддай-но мені свою рублену хустку з скрині, треба сховати портрет, щоб вороги не знищили (Козл., Весн. шум, 1952, 46).

РУБЛИК, а, ч. Зменш.-пестл. до рубель¹. [К і в д р а т А н т о н о в и ч:] Ви які копійчки мені не скостили з посесійних [посесійних], ні одного рублика (Кроп., II, 1958, 282); Турбується [матуся], грошенят роздобував мені. Роздобував і аж цілих шість рубликів (Тесл., З книги життя, 1949, 75).

РУБНУТИ, ну, неш, док., перех. і без додатка. Однокр. до рубати 1—5, 7. І враз відсічена петля Безсила впала у поля. Козак-нетяга у долині Рубнує її (Стельмах, Жито., 1954, 91); Він уявляє в неї колючими зеленими очима, аж подався наперед: — Запам'ятайте! — підняв руку і рубнує нею в поєстрі. — Все, що тут робили, писали, говорили — забуйте!.. Нікому ні слова... (Хижняк, Тамара, 1959, 75); [Г е т я н а:] Рубнує у нього тут, рубнує, знаєш, шаблею татарин!.. (К.-Карпій, I, 1960, 149); Він присунув ближче табуретку, покрутив свої рускі відстобурчені вуса і рубнує прямо: — Мені потрібні патрони (Мяк., II, 1957, 298).

РУБОК, бкү, ч., заст. 1. Сорт ляного полотна. Шила кошульну з тонкого рубку (Сл. Гр.); Стара скрині з комори викочує та оксамити, рубки тонкої вибирає та кроїть та прижиряє на паночку (Вовчок, I, 1955, 107).

2. Хустка з батисту або перкалю. Тонкий рубок на всю голову (Сл. Гр.); І оце вже коло його, і одида [дівчина] рубок з лиця, і чує Остап любії слова й пізнає козачку-дівчину з русою косою, невеличкую турецьку (Вовчок, I, 1955, 335).

РУБНУТИ і рідко **РУБАНУТИ**, ну, неш, док., перех. і без додатка, однокр. Підсил. до рубнүти. Тесля рубнує так по ціпці, аж воно зломилось, він кине спересердя, друге взяв, не остаючи (Л. Укр., I, 1951, 443); — Ну, вже і оратор з тебе!.. Пилип Семенович рубнує повітря кулаком (Ткач, Крута хвіля, 1954, 171); Рейтар, одбиваючись, в останню мить так рубнує рудого по руці, аж його шабля, засвітивши, блискнула геть (Львч., Козацьк. роду., 1958, 89); [Г а в р и л о:] Ми сьогодні з Трошею. рубанули [вугілля] стільки, що аби вивезли за три зміни (Корн., II, 1958, 141); — Коли це де не візьмись Опрім: «А я б, — каже, — з котелок [наші] рубнує» (Тют., Вир, 1964, 337).

РУБРИКА, і, ж. 1. Розділ у газеті, журналі і т. ін. або відділ у радіо- і телепередачах. Тільки писатиму

не щомісяця, а може, на два місяці раз, бо.. журналом той не має постійної рубрики критичної (Л. Укр., V, 1956, 416); Оригінальні й цікаві рубрики появились також в телебаченні (Жом. Укр., 4, 1960, 69).

2. Назва розділу, підрозділу, графі взагалі. На полицях книгарень і в картотеках наших бібліотек під рубрикою «Нові надходження» расніють назви свіжих видань (Рад. літ-во, 12, 1971, 3).

РУБРИКАЦІЯ, і, ж. Розподіл за рубриками.

РУБЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до рубец²; // Викликаний рубцем, пов'язаний з появою рубця. При пораненнях грудної клітки віддаленими наслідками є рубцеві процеси в самій легені і в плеуральній порожнині, які порушують дихання (Курс патології, 1956, 52); Другим видом загоєння стравозоду є його рубцеве зауження (Наука., 3, 1957, 15).

РУБЦЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. рубцюватися. Рана.. поступово зажила шляхом рубцювання (Наука., 5, 1958, 18); Рубцювання виразок.

РУБЦЮВАТИ, юю, юєш, недок., перех. 1. Робити рубчастим.

2. Ліпати на чому-небудь слід у вигляді рубця (у 2 знач.). *Образно. Хіба мало людей приходили сюди [в суд], ще почуваючи за спиною свій ґрунт, а, заточуючись, виходили звідси з судними папірцями, що підпишави і печатками відкраювали землю і наділи, рубцювали людське серце (Стельмах, I, 1962, 381); У спустошеному домі батьків Надія почала своє вдовине життя.. Роки повільно рубцювали на серці рани (Чорн., Красиві люди, 1961, 47).

3. Зшивати краї шматків тканини, шкіри, утворюючи рубец² (у 4 знач.).

РУБЦЮВАТИЙ, а, е. 1. Який має нерівну рельєфну поверхню у вигляді рубців (у 1 знач.). Довгополюга світила дванадцятилінійний каганець із фіолетовим рубцюватим абажуром (Ле, Історія радості, 1947, 54).

2. Вкритий рубцями (у 2 знач.). — Давай будемо дружити, — простягає рубцювату, чорну від заліза і мазуту, руку (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 525).

РУБЦЮВАТИСЯ, юється, недок. Загоюватися, ляпаючи слід у вигляді рубця (у 2 знач.) (про рану, виразку і т. ін.). Як він змінився на виду.. Глибоко запалі очі. А між бровами глибока зморшка розсікала чоло й од того, як рубцювалася, стягло брови зовсім докупи (Головко, II, 1957, 300).

РУБЦЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до рубцювати. На крайній сіддець ганку став розлив Палійчук, підняв угору велику, вогнем і залізом печену та рубцювану руку, і навколо почав стизгати гомін (Стельмах, I, 1962, 625); // у знач. прикм. Ще мила рани, і навіть ремені баяні давали боляче рубцювані плечі (Цюпа, Науаустрія., 1958, 236).

РУБЧАСТИЙ, а, е. Прикм. до рубец¹. Через кригу по сніговому полю таянулись два широкі рубчасті сліди (Собко, Стадіон, 1954, 288); // З нерівною, рельєфною поверхнею. Он посуд: кувалики, миски, шклянки.. Одні бокасті, другі вузьенькі, кругленькі, довгасті, гранчасті, рубчасті (Григ., Вибр., 1959, 414); З-під твердих гумових шин полетіли іскри, чорний димок зився над рубчастими протекторами, заскреготали гальма (Собко, Срібний корабель, 1961, 209); При відсутності ротаційної мотики корку знищують рубчастими або дерев'яними котками, набивши на них ребруваті планки (Ол. та ефір. культ., 1956, 278); Штани [у Мьяоля] з чорного рубчастого велвету, обхоплені під колінами товстими спортивними панчолами (Галан, I, 1960, 467).

РУБЧАСТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. рубчастий.

РУБЧИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до рубець 1—4. На ранок метелиця вщупала.. Білі заметки з гострими рубчиками, ніби випрасувані, тягалися від хати аж до соломки (Є. Крачч., Сердечна розмова, 1957, 31); Як придивитися вдень, можна помітити рубчик у баби на губі (Гончар, Тронка, 1963, 48); Недостатній приплив крові до серцевого м'яза при спазмі серцевої судини спричиняє дрібні, але численні ділячки змертвіння у м'язовій тканині, які заміщуються рубчиками із сполучної тканини (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 198); Новенькі солдатські штани з ледь помітними залишками напрасованого рубчика, пом'яті й забруднені (Загреб., Європа 45, 1959, 48); — Охріме, виверни кишеню, може, є рубчику хоч одна табачина заночувала? (Тют., Впр, 1964, 314).

◇ До рубчика — те саме, що До [останнього] рубця (див. рубець). — А як треба все-таки вийти з хати на дощ, що ви робите, щоб вас до рубчика не промочило? — допитувалася Шура (Вішня, I, 1956, 388).

2. Рельєфна смужка по тканині. Для модного пальта.. пропонується зробити вибір між тканинами зладженої структури (драп, сукно) і рельєфними типу теиду, ратину, забардину з яскраво вираженим рубчиком (Мист., 5, 1968, 40).

В рубчик — із тканини з рельєфною смужкою. Все життя він ходив у синій сорочкач, тепер на ньому була біла сорочка в рубчик (Сенч., Опов., 1959, 72); На ній були чобітки з високими каблучками, спідниця в рубчик, тепла байкова кофта (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 346).

РУБ'Я, я, с. Дуже старий подертий одяг; лахміття, драгтя. Треба прасати, щоб руб'ям не трясати (Номис, 1864, № 7199); Здебільшого то були козаки, що прийшли у військo пірроку тому, та й досі не одержали скарбового козацького одягу. Вони намагалися протиснутись якомога ближче до кошового, демонструючи своє руб'я (Добр., Очак. розмир, 1965, 217); *У порівн. Вони [запорожці] йшли не боляко, не погмуро, а з якоюсь тихою гордістю. Їх одяг з дорогого сукна звисала на них старий руб'ям (Довж., I, 1958, 271).

РУГА, и, ж., заст. Земля, передана громадою церкви або духовній особі на її утримання. Кудря ще замолоду судилася з попом за каапоть руи, яку громада ніби узяла — віддати попові (Ле, Ю. Кудря, 1956, 249); Руга — церковна земля, яку громада передавала попові на його утримання (Довж., III, 1956, 97).

РУДА, и, ж. 1. Гірська порода або мінеральне утворення, що містить у собі метали та їх сполуки. Особливо багате рудами дно Азовського моря (Знання., 3, 1966, 5); Руди утворилися в результаті поступового осідання і розчинення на дні стародавніх морів мінералів заліза і кварцу (Наука., 10, 1962, 22); Руду й вугілля дав Донбас, А Білорусь — сіси для нас (Мал., II, 1948, 6).

△ Поліметалеві руди див. поліметалевий; Поліметалічні руди див. поліметалічний.

2. діал. Іржаве багно, болото. Прості вербівчани пішологи знали безліч стежок через поля, луки, руди, що вели напростець (Ішук, Вербівчани, 1961, 166).

РУДАВИЙ, а, е, розж. Те саме, що рудуватий. Моє довге рудаве волосся давало кузинам та кузинкам причину до прикрих глумливих жартів та сміху (Коб., I, 1956, 123); Під ногами в Івана кожний камінь скривави рудаві мли, грубі, м'які, шококові (Кочуб., II, 1955, 308); Дороги польові Рудавим пилом падали під ноги (Брат., Пора., 1960, 10).

РУДЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до рудий. З-під тонких руденьких брів насили були примітні ясно-сірі очі

(Н.-Лев., II, 1956, 57); Руденький, моторний дідок пише квитки й ваги доглядає (Головко, II, 1957, 30).

РУДИЗНА, и, ж. Абстр. ім. до рудий. Трава лиш сива, Та степові записані квитки, Та рудизна попірсканої глини, Та гори напівголі віддалік (Рильський, Зім. записи, 1964, 50); Воно [марєво] вливається в видинялу рудизну вибалків і царин (Логв., Давні рани, 1961, 130).

РУДИЙ, а, є. Червоно-жовтий (про колір, забарвлення чого-небудь). Зокола хата [Мотрі] обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівенько (Мирний, I, 1949, 154); Вони побачили високий обеліск з рудого граніту (Тулуб, В степу., 1964, 92); Сильно мовчки простягнув до інженера слянку, наполюючи напоюнену рудою.. рідиною (Шовк., Інженеря, 1956, 79); Воронцов їжав деякий час, не реагуючи на Хомині слова, безпомічно клапаючи рудими віями до сонця (Гончар, III, 1959, 427); // у знач. ім. рудіа, дої, ж.: а) кров. [К у м:] Людська кривця — не водиця, розливати не годиться. [Л ю д н:] Так, так. — Руда — не вода (Вас., III, 1960, 423); б) червоно-жовта фарба. Вона малює ніч синім і червоним, чорним і рудим, жовтим і зеленим (Ю. Янов., II, 1958, 184); // 3 волоссям, шерстю або шкірою такого кольору. — Ой гон гопака, Полюбила козака, Та рудого, та старого — Лиша доля така (Шевч., I, 1951, 128); І тут дзвінко заграв рудий кінч з білою згрюко на лобі (Довж., VI, 1957, 42); // 3 веснянками, ясным ластовинням. Руде обличчя мавно світилося (Кучер, Зол. руки, 1948, 13); // у знач. ім. рудий, дого, ч.; рудіа, дої, ж.: а) людина з волоссям червоно-жовтого кольору або з ясным ластовинням на обличчі. — 3 чорнямих поставла б, а рудому — зась (Н.-Лев., II, 1956, 272); б) тварина з шерстю або шкірою такого кольору. — А куди, руда? — кричить Грицько на овечку (Мирний, I, 1949, 150); // Який зробився бурим, втративши свій попередній колір. Це було якесь руде сукно, місяцями попориване (Март., Тв., 1954, 260); Вітер холодний Вис, гуде — Зносить із дерева Листя руде (Тич., II, 1947, 114); Згаду рудим шматтям висіло рядно (Тют., Впр, 1964, 483).

РУДИМЕНТ, а, ч. 1. біол. Те саме, що Рудиментарний орган (див. рудиментарний). Як відомо, до рудиментів належать недорозвинені й зросані під шкірою очі деяких пещерних.. тварин (Знання., 3, 1966, 14).

2. перен., книжн. Залишок, пережиток того, що зникло. Може, в нас ще лишилося деякі рудименти старої буржуазної психіки (Довж., III, 1960, 184).

РУДИМЕНТАРНИЙ, а, е. 1. біол. Який є рудиментом (у 1 знач.). В тілі каракатиць і кальмарів збереглася рудиментарна раковина у вигляді вапняної пластинки (Наука., 2, 1958, 24); Змієподібні ящірки.. або зовсім позбавлені кінцівок, або мають лише рудиментарні задні кінцівки у вигляді невеличких сосочків (Визначник земноводних., 1955, 93).

△ Рудиментарний орган — орган, який утратив своє первинне значення в процесі історичного розвитку організму. У людини теж є рудиментарні органи: відросток сліпої кишки (апендикс), м'язи вуха (Знання., 3, 1966, 14).

2. перен., книжн. Стос. до рудимента (у 2 знач.).

РУДІТИ, ію, ієш, недок. 1. Ставати рудим або рудувати. Чорні, як гайворон, усі починали вже по краях рудіти (Мирний, I, 1949, 130); Уже рудіють на газонах трави, І дощ упертий по дахах шумить (Рильський, III, 1961, 306); Сніги руділи від розривів мін (Бажан, I, 1946, 154).

2. Виділятися рудим кольором, виднітися (про щонебудь руде). За ним [Прутом], скільки око сягало, ру-

діли стиглим комишем плавні (Коцюб., I, 1955, 352); Ген і та гречка рудіє смужкою (Головко, I, 1957, 118).

РУДКА, н, ж., діал. Іржаве bagno, болото. Із поля, з того місця, де листя, де долині рудка являє, що поросла очеретом, дує різкий, холодний вітер (Вас., II, 1959, 73); Верби виблещують, аж у очах рябіє; і тихо вже, тихо стоять, похилились над рудкою (Тесл., 3 книги життя, 1949, 175).

РУДНИЙ, а, е. Прикм. до руді 1. Середня потужність рудних пластів здебільшого дорівнює 6—12 метрам (Наука..., 8, 1959, 7); Рудні поклади Криворізького залізрудного басейну розташовані групами або вузлами, утворюючи родовища, які розробляються рудниками (Вісник АН, 9, 1957, 33).

РУДНИК, а, ч., заст. Рудокоп. Рудників.. всіх розміри, залузи, в яких вони жили, зруйнували, рудню спалили (Іст. УРСР, I, 1953, 211); Рудники були чорні й блискучі від поту, наче вилиті з чавуну (Тулуб, Людовик, II, 1957, 315).

РУДНИК, а, ч. Система підземних споруд для добування корисних копалин, а також гірничопромислове підприємство, що здійснює це добування. На рудниках впроваджено багато сучасних високопродуктивних машин і механізмів (Гірн. пром., 1957, 12); Україна — республіка найбільших у світі шахт і рудників (Ком. Укр., 12, 1967, 15); Мідну руду з нового рудника повели на балтаський завод (Донч., IV, 1957, 27).

РУДНИКОВИЙ, а, е. Пов'язаний із рудником (див. рудник), з роботою на рудниках. З питанням механізації вийми тісно пов'язані питання механізації рудникового транспорту (Вісник АН, 12, 1957, 43); Метан весь час накопичується у кам'яновугільних шахтах, де його називають рудниковим газом (Заг. хімія, 1955, 418); Був а в шахті, в глибині, Я стояв на самім дні. Метрів двадцять вздовж і вишир Рудниковий бачив двір (Бойко, Ростігь..., 1959, 53).

РУДНЯ, і, ж., рідко. Те саме, що рудник. Шахтарем на рудні був (батько), загнав на світі багато факів (Сос., II, 1958, 365); Випадок допоміг влаштуватись на цій же рудні до майстерні (Панч, О. Пархом., 1939, 26).

РУДО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рудий, напр.: рудобіккі, рудовідий, рудолюбвий, рудокрїлий і т. ін.; слову руда у 1 знач., напр.: рудобій, рудовантаж, рудовидобувний, рудовідкладання, рудозбагачувальний, рудопідготівчий, рудорозмельний, рудоскельний і т. ін.

РУДОБОРОДІЙ, а, е. З рудою бородою. Якийсь кремений чолов'яга рудобородий сидів під стіною в солдатській ватянци (Головко, II, 1957, 14); // у знач. ім. рудобородий, дого, ч. Чоловик з рудою бородою. Раптом його спинив голос рудобородого: — А як же з землею? (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 68).

РУДОБРОВИЙ, а, е. З рудими бровами. Старший з дозорців — рудобровий матрос, з величким, ледь помітним написом на безкозирці «Держкий», ахотиши офіцера за рукав, потяг його до Магна (Гончар, II, 1959, 338); — Я пізнаю його, рудобрового негідника (Трубіл., I, 1955, 169).

РУДОВІДКАТКА, н, ж., гірн. Відкочування руди (у 1 знач.) із забою. У ролі природної рудовідкатки виступити підйожна сила води (Наука..., 1, 1971, 52).

РУДОВІДКАТНИК, а, ч., гірн. Робітник, який працює на рудовідкатці.

РУДОВОЗ, а, ч. Однопалубне судно для перевезення руди (у 1 знач.). Борт нового рудовоза заводу «Оке-

ань» — немов залізна стіна. Від корми до носової частини — 215 метрів (Рад. Укр., 4.XI 1974, 4).

РУДОВОЛОСИЙ, а, е. З рудим волоссям. Розкуйовджена рудоволоса голова на мить схиляється набік (Кол., На фронті..., 1959, 111); Рудоволоса дівчина По вулиці іде (Крїж., Під зорями..., 1950, 19).

РУДОВУСИЙ, а, е. З рудими вусами. Мимо пройшов з вудками рудовусий моторист Гарбузенко (Донч., VI, 1957, 505); — Музика, грай! — наказує рудовусий рекрут з обличчям, густо усіяним ластовинням (Кочура, Зол. грамота, 1960, 213).

РУДОЗНАВЕЦЬ, вця, ч. Знавець рудної справи, розвідувач корисних копалин. Восени 1721 року кріпосний рудознавець Григорій Капустин шукає корисні копалини на берегах Сіверського Дінця і Дону (Наука..., 12, 1962, 9); — Рід твої робітничий, з нього велими знані на Москві рудознавці пішли (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 119).

РУДОКОП, а, ч. Робітник рудника. [Троян:] Ось список старих рудокопів, що дали згоду повернутися знову на шахту (Мокр., П'єси, 1959, 225); Згадуючи запитання, розмови рудокопів, Огей почував, що його приковує до рудні, до цих споминів відповідності за гірничі діла людей (Досв., Вибр., 1959, 351).

РУДОКОПНИЙ, а, е. Стос. до добування руди (у 1 знач.). Вони турбуються за своє рудокопне діло (Досв., Вибр., 1959, 305).

РУДОНОСНИЙ, а, е. Який містить поклади руди (у 1 знач.). Води Азовського моря приховують нові багатства — великі рудоносні площі (Знання..., 3, 1966, 5); Геологи знайшли тут багато рудоносних жил (Наука..., 5, 1962, 38).

РУДОНОСНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. рудоносній. Можна усе Передкарпаття вважати перспективним щодо рудоносності (Геол. Укр., 1959, 688).

РУДОПІДЙОМНИЙ, а, е. Який служать для підняття руди (у 1 знач.) з шахти на поверхню землі. Французькі спеціалісти вважають, що є реальна можливість створити плаваючий рудник (понтон великої тоннажності) з кількома рудопідйомними пристроями (Наука..., 2, 1973, 32).

РУДОПРОМИВАЛЬНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що рудопромивний.

РУДОПРОМИВНИЙ, а, е. Стос. до очистки руди (у 1 знач.) водою.

РУДОСПУСК, у, ч. Похила підземна гірничя виробка, що не має безпосереднього виходу на земну поверхню й призначена для спускання корисних копалин, порожньої породи та інших вантажів самопливом. Потужні потоки гарячого повітря кришать мінерал і скидають його в рудоспуск (Знання..., 9, 1971, 7).

РУДОУПРАВЛІННЯ, я, с. Орган управління рудником або кількома рудниками. У багатьох рудоуправліннях застосовували таку форму роботи, як усні звітні шахтарів у шахткомі після закінчення роботи зміни (Укр. іст. ж., 4, 1960, 24); Олексія Семиволоса ми застали в чепурному кабінеті рудоуправління (Панч, В дозорі, 1959, 261).

РУДОШЕРСТИЙ, а, е. З рудою шерстю.

РУДУВАТИЙ, а, е. Трохи рудий. Коса в неї була буйна, хвиляста і не сива, а якась рудувата, величкая (Вас., II, 1959, 333); Над глибокими камавами, в яких блищала під зеленою ряскою рудувата вода, хилились гіллясті, розкішні верби (Збан., Передзвін'я, 1960, 135); Раптом загуркотіла ринава, по ній з балкона шугувє рудуватий хлопчець (Ю. Янов., I, 1958, 226); Із жущика вилетіла сіренька, трохи рудувата пташка (Коп., Як вони..., 1948, 25).

РУДЯВИЙ, а, е, розм. Те саме, що рудуватий. Дороза переповнилась рудявою водою (Збан., Доля, 1961, 35); Тільки один.. був рудявий і стрижений йоржиком (Смолян, Мир..., 1958, 442).

РУДЯК, у, ч., розм. 1. Що-небудь руде або поруділе. Тютюн-рудяк (Сл. Гр.).

2. Погано наліте, плюскле зерно (перев. гречки, проса). Відходи гречки і проса, зокрема полюву, в колгоспі старанно зберігають. Після очищення зерна всю полюву і рудяк переносять для зберігання на сухі горища (Хлібороб Укр., 8, 1964, 14).

РУЖА, і, ж., діал. Троянда. Буйними кущами росли тут жоржини, славає по землі красола, тягнулися до сонця рясні стебла руж (Шнян, Балайда, 1957, 144); Рве [дівчинка] і ружу, й незабудки, і любисток молодий (Шог., Поезії, 1958, 412); *У порівн. Посмішка вибухнула в неї на лиці, розквітла, мов червона ружа (Загреб., Спекта, 1961, 90).

РУЙВНИЧИЙ, а, е. Те саме, що руйнівний.

РУЙВНИЧІСТЬ, чості, ж. Властивість за знач. руйнівний.

РУІНА, и, ж. 1. перев. мн. Залишки зруйнованої споруди, населеного пункту. Коли Андрій Волик проходив повз головний будинок погорлої сазарні, зі стін руїни з галасом злялось воронна, а всередину з лоскотом носились тиньк і цегла (Коцюб., II, 1955, 7); Недалеко від берега з давніх-давен височать над Дністром, біля сажого Хотина, руїни старої фортеці (Петльов., Хотинці, 1949, 3); Дерева царювали над цими руїнами, над колишніми будинками й вулицями (Загреб., Європа. Захід, 1961, 107); *У порівн. Скелі стояли серед чорного ліска, ніби руїни замчища (Н.-Лев., II, 1956, 409); // розм. Будівля, що перебуває у надзвичайно занедбаному стані. Хоч не зруйнована — руїна ся будова, з усіх кутків тут пуста вигляда (Л. Укр., I, 1951, 71); Вони вже привикли до такого життя, а синої — він з панамі поводитьсь, у їх буває, може коли прийдеться і до себе покажати — як його у такі руїни? (Мирний, IV, 1955, 117); *Образно. Стаменіться, недолюди, діти юродиві! Подивіться на рай тихий, на свою країну, Полюбите щирим серцем Велику руїну, Розкуйтеся, братиє! (Шевч., I, 1951, 330); // перен. Те, що залишилось, уціліло від чого-небудь, що зникло, минуло. Державна організація виникла на руїнах первісно-общинного ладу (Іст. СРСР, I, 1956, 11); Від мого дитинства лиш руїни Зосталися... (Перв., I, 1958, 318).

◇ В руїнах — зруйнований. Дзвонять копита, жито побито. Спалені села, в руїнах міста (Сос., II, 1958, 272); Звбідати (звесті) з руїн див. звбідати; Лежати в руїнах див. лежати; Підвбідати (підвесті) з руїн див. підвбідати; Піднімати (підіймати, підняти, підійняти) з руїн див. піднімати; Підвбідатися (підвестіся, вставати, встати і т. ін.) з руїн — відроджуватися, відбудовуватися (про зруйновані міста, села, будівлі і т. ін.). Плинуть хмарки, наче білі пави, Над старими площами Варшави, Що з кривавих підвєлає руїн Величю неподоланих стін (Рильський, III, 1961, 271); Встає Донецьчина з руїн, і.. в далечні гудки несуть мелодію залізну (Сос., II, 1958, 499); Поставати (постати) з руїн див. поставати¹.

2. перен., розм. Немічна від старості або хвороби людина. — Така руїна, просто розсіпається від старості, а все їй ліки потрібні та купелі... (Л. Укр., III, 1952, 530); «І для чого було запрошувати цю руїну», — мимоволі подумав Плачинда, гречно вклоняючись і пошмигаючись до старого (Стельмах, I, 1962, 329).

3. Повний розвал, розруха. Чутки з батьківщини

йдуть зовсім не радісні: голод, епідемії, руїна (Кол., На фронті..., 1959, 11); В теплушці тихо... Та заводить річ Сусід мій: — Да-а! Руїна скрізь, розруха... (Бичко, Простота, 1963, 87).

4. Руйнування, знищення чого-небудь. Діється в Елладі через догий час після руїни Трої (Л. Укр., II, 1951, 328); Скрізь, куди не кинь оком, бачив Орлюк страшні сліди руїни й нещадного палійства (Довж., I, 1958, 324).

5. Повне розорення, занепад чого-небудь. В світі мало говорили про його смерть, далеко більш говорилось про несподівану руїну його маєтку (Л. Укр., III, 1952, 514); — Нема іншого виходу, лиш подаватися на перенесення. Але ж бо матеріальна руїна. Тут продай хату й реальність, а там не купиш (Март., Тв., 1954, 191).

РУЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до руїна 1. У бетонних буреломах все узбережжя. Велетень якийсь, Геракл ХХ віку, бився тут з морем, і зосталося побойовище: багатотонне груддя залізобетону, як після болбування, лежить вповодж берега в руїнному хаосі (Гончар, Циклон, 1970, 3).

2. Те саме, що руйнівний. Здається, що нагромождені засоби руйніної матерії пруться, тиснуть велетеня [хмару] і що він зветься та стогне під їх вагою (Фр., IV, 1950, 339); Ні урагану злого міць руйніна, Ні буйства вод старої Тіберіана, Що стільки раз вставав на тебе [Риме] він, Не збили гордої твоєї вроди, і навіть прах святих твоїх руїн Ще вавить владарів, сліпить народи (Зеров, Вибр., 1966, 448).

РУЙНИК, а, ч. Те саме, що руйнівник. [В е р е с а й:] От з таких Ярчуків і виростають крямі руйніки того, що творить робітничий клас (Мнк., I, 1957, 426); В цій постаті [фашистського льотчика] в уяві машиніста відліявся конкретний ворог, убивця й руйнік (Довч., VI, 1957, 177).

РУЙНИЦЯ, і, ж. Жін. до руйнік.

РУЙНИЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що руйнівний. Наш Київ матір'ю недаром Усі міста братерські зветь... Нікто руйніцьким ударом Не міг йому затьмити нуть (Рильський, III, 1961, 93); Він стояв над вогнем, загігнотизований його страшною руйніцькою силою (Д. Вєдик, Дніпро..., 1951, 173).

РУЙНАЦІЯ, і, ж., розм. Те саме, що руйнування. Прорив води у котлован загрожував руйнацією цілої дамби (Коцюба, Нові береги, 1959, 383); Воно бачила не раз батька, що впадає у розпуку, коли не міг знайти робітників, і мимоволі вважала їх [селян] славинними в руйнації батьківського маєтку (Жобр., Вибр., 1954, 102); — Ми з ним критично розглянули всі руйнації, які заводив вогонь мій фізіономі, і він вирішив, що треба зробити дві-три пересадки шкіри (Ю. Янов., II, 1954, 80).

РУЙНАЦЬКИЙ, а, е, розм. Те саме, що руйнівний. Спливали роки і робили свою руйнацьку справу, висрібливши сувезною головою Архипа Спиридоновича (Рибак, Час..., 1960, 123).

РУЙНАЧ, а, ч., розм. Те саме, що руйнівник. Тепер, коли святу грозу гармати Несуть на Захід і земля стріча Достойну смерть убивці й руйначу, — Ви [О. Довженко], що вливали «Нічю перед боєм» Слабалим — міць, стократно міць — героям, Прийміть од мене прості ці слова (Рильський, II, 1960, 217).

РУЙНІВНИЙ, а, е. Який руйнує що-небудь. На полях висигають повноклокі жита, перебиваються мідними струнами арф високі тишечки. Аж не віриться, що цією землею ще так недавно пройшла страшна руйніна сила (Збан., Єдина, 1959, 394); Крім відокремлення князівств, на економічному становищі Києва [у

ХІІ ст.] і Київської землі тяжко позначалися руйнівні князівські усобиці і напади половців (Іст. УРСР, I, 1953, 89); Якщо її [деревину] своєчасно не просушити, то при несприятливих умовах в її клітинах відбуваються певні біологічні зміни, що сприяють руйнівній дії грибка (Стол.-буд. справа, 1957, 41).

РУЙНІВНИК, а, ч. Той, хто (те, що) руйнує щонебудь. Рух руйнівників машин почався разом з виникненням машинного виробництва (Нова іст., 1956, 28); Ясно, що партія не може існувати, не борючись з усіх сил з руйнівниками партії (Ленін, 23, 1972, 75); Хімічний елемент фтор, давно відомий як руйнівник речовин, тепер став творцем (Веч. Київ, 20.II 1968, 4).

РУЙНІВНИЦЯ, і, ж. Жін. до руйнівник.

РУЙНІВНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. руйнівний. В разі виникнення світової війни — в умовах, якщо не буде ще досягнуто угоди про заборону ядерної зброї, — ця війна неминує стати ядерною війною, небаченою щодо своєї руйнівності (Деклар. наради., 1957, 8).

РУЙНІВНО, присл. Викликаючи, спричиняючи руйнування. На природу можна впливати і благотворно і руйнівно. Її можна збагатити, зробити ще кращою і, навпаки, — збіднити, довести до оскудіння (Ком. Укр., 8, 1966, 22); Багато речовин руйнівно діють на шкіру людини, тому їх не можна випробовувати на дотик (Хімія, 7, 1956, 7).

РУЙНОВИЩЕ, а, с., розм. Те саме, що руїна 1. Боляче й дивно було дивитися... як із живої теплої оселі ставало руйновище — купа скаліченого дерева (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 8); В одній половині напіврозваленого будинку, яку Філіпчук гордо називав цехом, містилася розмонтована друкарська машина. На руйновищах другої половини цілаи здичавілі сосяники (Вільде, Сестри., 1958, 142); *У воріт. Місяцями випиралися незграбні скелі та купи сірого каміння, немов руйновища старих будівель (Вас., I, 1959, 140); // Місце, територія, вкриті руїнами. Гірська країна став руйновищем там, де промчали каламутні потоки, скинуті черв'яками змарамі (Загреб., Шепіт, 1968, 219).

РУЙНУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що руйнівний.

РУЙНУВАЛЬНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. руйнівний.

РУЙНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. руйнуватися та дія і стан за знач. руйнуватися. — Галдіть [пане], щоб і такого не було: ви почали руйнувати наші хати, а зтоєь закінчить руйнування вашим палацом (Стельмах, I, 1962, 421); Жовтень відкрив епоху антиколоніальних революцій, руйнування всієї системи національно-колоніального поневолення (Ком. Укр., 11, 1967, 43); Руйнування ґрунту водою і вітром прийнято називати ерозією (Колг. Укр., 3, 1956, 39); Дух руйнування був протиний його істоті, і з ним він не міг примиритися ні на одну хвилину (Тют., Вир, 1964, 391); // Результат цієї дії. За віщо ж знегає? Для чого немилі Братам наші щирі жаданні? Кого ми ціпали, кому причинили Неволю, біду, руйнування? (Стар., Вибр., 1959, 8); Війна принесла радянському народові незліченні біди, нечувані руйнування (Цюпа, Україна., 1960, 76).

РУЙНУВАТИ, ую, уєш, недок., перез. 1. також без додатка. Ламаючи, розбиваючи і т. ін., розвалювати щонебудь. Тоді треба старе руйнувати, як є з чого його будувати (Укр. присл., 1963, 262); У всякого своя доля і свій шлях широкий: Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає (Шевч., I, 1963, 236); Кіннота ворога витоптувала по сіву, руйнувала села й міста (Тич., III, 1957, 91); // Знищувати, перетворювати на руїни (про дію стихійного ли-

ха, про війну і т. ін.). Не спинити зливи, що затоплює землю, клячече бурчачами, руйнує греблі й все, що на дорозі... (Коцюб., I, 1955, 118); // Скасувати, ліквідувати (державу, суспільний лад і т. ін.). Революція полягає в тому, що пролетаріат руйнує апарат управління і весь державний апарат, замінюючи його новим, який складеться з озброєних робітників (Ленін, 33, 1973, 109); [Патриці:] Боги, яка рознустал! Відпушеник штовхав свого пана... Те християнство стало всі руйнує (Л. Укр., II, 1951, 538); // Доводити до повного розорення, занепаду; розорити. Цей [Версальський] мир цілком руйнував господарство Німеччини (Еллан, II, 1958, 227); // Порухувати цінність щонебудь. Хмари, як хвилі, перекочувалися на небі, підпилали одна під одну, руйнували силуети верблюда (Ю. Янов., II, 1958, 97); Організація діала під самим носом ворога, час від часу руйнуючи шлях на Бахмач (Д. Бедзак, Плем'я., 1958, 75); Якщо є загроза загубити зимуючих рослин від льодової кірки, треба руйнувати її котками, тракторами (Колг. Укр., 8, 1957, 20); // перен. Розладнувати або знищувати щонебудь. Можна ретельно дотримуватися канонічної форми, можна по-різному порухувати її, можна й зовсім руйнувати... (Рильський, IX, 1962, 206); В глибині неба, руйнуючи легкістю ночі, неясним маревом вимережувався паутиння не то змарин, не то передсвітанку (Стельмах, I, 1962, 73); Страшне горе [війна], яке насувалося на всіх людей, забирало від неї сина і руйнувало його так коротке, як сон, щастя (Тют., Вир, 1964, 277); // перен. Припиняти (дію, вияв і т. ін. щонебудь), примушувати зникати. Її голос руйнував усілякі сумніви і спонукав йти вперед (Досв., Вибр., 1959, 366); Ще пройде з десяток років, посивіє чоловік і зовсім буде схожий на доброго старого пасічника, а зараз йому добрість руйнує острах, що так і тіпається біля вусів, начеб і поночі біля них джигчать бджоли (Стельмах, II, 1962, 146); // перен. Не давати здійснитися чомунебудь. Її [свободу] ти бережи, юначе! На Заході кубаю згиряче розгорнулося... Пильнуй! Всі плани ворогів руйнуй! (Тич., До молоді., 1959, 13); Неблаганна рука лиході долі руйнувала його сподіванки і гнула голови й плечі людини ближче до землі (Стельмах, I, 1962, 207).

2. Спустошувати (перев. гнізда). — Гнізда руйнувати прийшли? — запитав садівник, пильно дивлячись на хлопця (Гончар, I, 1959, 119); // розм. Змушувати витрачатися, доводити до марнотраства. [А ецій П а в с а:] По правді, зятю, тебе вона уборами руйнує? (Л. Укр., II, 1951, 357).

3. Примушувати щонебудь розпадатися, змінювати будову, склад (про дію води, вітру, мікроорганізмів і т. ін.). Льодовик під час руху дуже руйнує гори (Фіз. геогр., 5, 1956, 117); Вода, проникаючи в розколини каменів і замерзаючи там, поступово збільшує ці розколини і руйнує камені (Фізика, II, 1957, 45).

РУЙНУВАТИСЯ, ується, недок. 1. Ламаючись, розбиваючись і т. ін., розвалюватися. Тисячотонним бруктом валяться стіни на брук. Все тріщить, руйнується, гоготять в нечуваній за розмахом катастрофі (Гончар, III, 1959, 246); Приходить у рух все громадське криг, вони розколюються, тріщать, лізуть одна на одну, разом летять по Дніпру..., кришаться, руйнуються і, нарешті, тануть (Скл., Святослав, 1959, 87); // Знищуватися, перетворюватися на руїни (внаслідок стихійного лиха, війни і т. ін.). Сильні землетруси, при яких руйнуються будинки і під руїнами гинуть сотні і тисячі людей, бувають не так часто (Фіз. геогр., 5, 1956, 105); // Гинуть, зникати, ліквідуватися (про державу, суспільний лад і т. ін.). Доценту руйнується

старий капіталістичний лад (Еллан, II, 1958, 59); У вічній все живе взаємодії, — руйнуються світи, встають нові (Тер., Серце..., 1962, 34); // Доходить до повного розорення, занепадає; розорятися. Газдіство його руйнувалося, вже не було коло чого усім робити і треба було йти в найми (Коцюб., II, 1955, 345); Монополія розорюють і дрібних власників міста. Ремісничче виробництво руйнується (Програма КНРС, 1961, 26); // перен. Розпадаватися, підірватися, слабнути (про здоров'я, людське тіло). [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] Я ж не можу дивитись, як її здоров'я руйнується. Я завжди казала, що ті книжки її до добра не доведуть (Л. Укр., II, 1951, 39); Поступово зраджують сили, день від дня руйнується йому широкоюстю кражисте тіло (Гончар, Таврія, 1952, 35); // перен. виявлятися нездійсненним, не здійснюватися.

2. Розпадатися, змінювати свою будову, свій склад (під дією води, вітру, мікроорганізмів і т. ін.). Політицен не руйнується не тільки від води, але навіть і від кислоти та інших лугів (Наука..., 7, 1958, 8); Причиною її [жовтянці] є вироблення кістковим мозком неповноцінних еритроцитів, які легко руйнуються в крові (Хвор. дит. віку, 1955, 183).

3. Пас. до руйнувати. Складні мінеральні сполуки фосфору і калію в ґрунті можуть руйнуватися силікатними бактеріями (Наука..., 3, 1957, 3).

РУЙНУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теж. ч. до руйнувати. Непокірно, все руйнуючою хвилею дмухнув вітер голові — і емить здув усе (Вас., I, 1959, 316); // у знач. прикм. Жив Коляда у батьківській хаті, яка стійко витримала руйнуючу силу часу (Зар., На. світі, 1967, 59); Скрізь.. філоксера заклала свою колонію, почала тизу, повізну, але руйнуючу працю (Коцюб., I, 1955, 210).

РУКА́, і, ж. 1. Кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кісточків пальців. Сидить батько кінець стола, На руки спилився (Шевч., I, 1963, 25); Входила прачка.. Заголені по лікоть руки, вогні й червоні, звисали по обох боках (Коцюб., II, 1955, 251); Пам'ятаю — його я маленьким брав на руки, співав про село (Сос., II, 1958, 446); *Образно. Що скажуть, коли доведуться, що він, найлояльніший з лояльних, найпокірніший з покірних, вирвав її з рук справедливості? (Фр., VI, 1951, 159); // Частина цієї кінцівки від зап'ястка до кісточків пальців; кисть. — На, — сказала вона Чіпці, подаючи гроші правою рукою, а лівою захиляючи скриню (Мирний, I, 1949, 242); — Стій, Тимофію! — чорна рука Варчука лягла на білу крокієку. — Маю говорити з тобою (Стельмах, II, 1962, 132); // Кожна з двох передніх кінцівок мавпи; // Складова частина якого-небудь предмета, що зовнішнім виглядом або функцією подібна до верхньої кінцівки людини. Механічна рука опустила в атомний реактор ампулу з тонкою сталевим трубкою (Знання..., 9, 1970, 24).

◇ Бити (вдаряти, вдари́ти) в рука́х — рукоприкладством виражати згоду в чому-небудь, домовленість про щось. Вони [купці] по-приятельському віталися із знайомими персами та бухарцями, тисли їм руки і відразу починали прицілюватися, сперечатися, бити по руках і знов торгуватися, щоб виторгувати хоч зайвий гріш (Туллуб, В степу..., 1964, 52); Довго торгувалися [батьки], а потім на бичак-девалітках вдарили по руках (Стельмах, I, 1962, 59); Бодай тобі ру́ки і но́ги пола́мало! див. поламати; Бодай (хай, нехай) ру́ки повесха́ють; Бодай [би] (хай би, нехай би, щоб) ру́ки повесха́ли; Ру́ки б повесха́ли див. повесхати; Бра́тися за ру́ки див. братися; Ва́жкі́ рука́ у кого — те саме, що Ва́жкі́й на ру́ку (див. ва́жкі́й). Так загнула [молодиця]

при цьому на чоловітка, що він аж зіщулює, бо — всі знали — рука в Корнійці важка (Гончар, Тронка, 1963, 14); Ва́жкі́й на ру́ку див. ва́жкі́й; Ве́лико́ї (першої і т. ін.) рука́ хто — хто-небудь має який-небудь ступінь певної якості. Ледащо великої руки було [дівча]!.. (Мирний, III, 1954, 144); Був він ковалем першої руки, а це значить, що йому доручали найвідповідальніші роботи (Рад. Укр., 23.III 1968, 2); Вва́жати ру́ку див. вва́жувати; Впу́скати (впу́стити) з ру́к що — втрачати що-небудь, не вміти або не могли скористатися з чогось. — Шляхетський гонор і шляхетні жалі без табустих ланів нічого не вагать. А ми через свою недалекоглядність випускаємо з рук землю.. і переходимо на прокляте чимовницьке життя і зарчі (Стельмах, I, 1962, 39); — Ну, цей [Підпара] і клаптя не випустить з рук, поки живий, — титапа головою Гафійка (Коцюб., II, 1955, 53); Відбра́ти (відбра́ти) ру́ки див. відбра́ти; Відма́хати ру́ки див. відма́хувати; Відма́хнути рукою́ див. відма́хнути; Відма́хнутися рукою́ див. відма́хнутися; Відма́хуватися (обомá) рука́ми (рука́ми й нога́ми) див. відма́хуватися; Відбо́хла б рука́ мені́ див. відсе́хати; Відсе́хли б (хай відсе́хнуть) ру́ки див. відсе́хати; Відхре́щуватися рука́ми й нога́ми див. відхре́щуватися; Вла́сною рукою́ (писати, підписатися і т. ін.) див. вла́сний; В ру́ку йде́ться див. і́тися; Все йде до ру́к див. і́ти; Го́лими рука́ми бра́ти (взя́ти) див. го́лий; Гра́ти на ру́ку див. гра́ти?; Грі́ти ру́ки див. грі́ти; Дава́ти (да́ти) волю́ рука́м див. во́ля; Давати́ ру́ку відруба́ти див. відруба́ти; Да́ти по рука́х кому — рішуче припинити чий-небудь дії (звичайно шкідливі), змусити відмовитися від них; Держа́ти ру́ку див. держа́ти; Держа́тися рука́ див. держа́тися; Довгі́ ру́ки ма́ти — зазіхати на чуже, силою відібрати чуже; До ру́к (у ру́ки) про́ситься (пливе́, іде́ і т. ін.) що — легко, без труднощів дістається щось. — А ви ж казали, у добрі, у злагоді живе Годоська! — То воно так... у достатках не в достатках... а тільки всі бачать, як воно їм у руки пливе, а як воно їм з рук вислизав, того ніхто не ведає (Дн. Чайка, Тв., 1960, 82); — На логі він їздив удень і вночі, риба йому йшла до рук, як приворожена (Ю. Янов., II, 1958, 49); Загляда́ти в ру́ки (до ру́к) див. загляда́ти; Зазира́ти в ру́ки див. зазира́ти; За́ламувати (за́ламати) ру́ки див. за́ламувати; За́ломлювати (за́ломити) ру́ки див. за́ломлювати; За́но́сати (за́нести) ру́ку див. за́носити; Запу́скати (запу́стити) ру́ку (ру́ки) див. запу́скати¹; За́свербіли ру́ки див. за́свербіти; Збу́вати (збу́ти) з ру́к див. збу́вати; Зв'язані́ ру́ки див. зв'язані́; Зв'язува́ти (зв'язати, ув'язувати і т. ін.) ру́ки див. зв'язувати; Зв'язувати́ (зв'язати́) ру́ки й (та) но́ги; Зв'язувати́ (зв'язати́) по рука́х і (та) нога́х — сковувати чийсь дії, заважати в чому-небудь. не давати змоги вільно діяти. — Дівчина тобі руки й ноги зв'язе (Вовчок, I, 1955, 335); З го́лими рука́ми див. го́лий; Зго́рнутися (згорну́лися) ру́ки див. зго́ртітися; Зго́рті́ти (згорну́ти, скла́дати, скла́сти, зложі́ти, поскла́дати і т. ін.) ру́ки: а) переставати діяти, ставати пасивним. Старість білим волосом припорошила його голову, але він не згоряє рук, не кидає праці (Коцюб., III, 1956, 8); [Р у ф і н:] Коли республіканець, руки склавши і мовчки, терпить люту тиранию — повинен смерті він (Л. Укр., II, 1951, 507); б) (ті́льки док., також із сл. в а г р у д я х) умерти. Минав скільки часу, однаковий я. — Та це з його поправа така?! — клопочеться матуся моя. — Боже мій! Як же він житиме?.. Ще таки хоч поки я це ворочаюсь, біла печі хоч, а зорну я руки? (Тесл., З книги життя, 1949, 79); Як складу на грудях ру́ки, За тюрмою на шпалі, Під зрестом (ознака жуки) Поховайте у гіллі (Грб., I, 1959, 360); Зде́ржувати (зде́ржати) ру́ку див. зде́ржувати; Зігра́ти на ру́ку

кому — допомогти кому-небудь, посприяти в чомусь; 3 легкими рука́ми *див.* легкій; 3 легко́ї рука́ї *див.* легкій; 3 ліво́ї рука́ї — те саме, що По (на) ліву́ ру́ку (*див.* лівий). Сідаємо на підводу і з головоломною шкоро́стю спускаємось з гори.. Дерева тільки скачуть і крутяться за тобою,.. з ліво́ї рука́ї, з право́ї (Коцюб., III, 1956, 139); Золоті́ти ру́ку *див.* золотий; 3 порожні́ми рука́ми *див.* порожній; 3 право́ї рука́ї; По (на) пра́ву ру́ку *див.* правий¹; 3 прося́гнутою рукою (ході́ти по двора́х (стоя́ти, мило́стивно прося́ти під це́рквою) — жebraкувати. — Мені... мені соромно ходити по дворах з просягнутою рукою... (Ткач, Арена, 1960, 16); 3 пустими рука́ми *див.* пустий; 3 рука́ми віді́рвати (віді́рвати) що — охоче, з великим бажанням узяти, купити що-небудь; 3 рука́ми й нога́ми: а) цілком, повністю; б) охоче, із задоволенням; Іті́ (літі́) на ру́ку кому — сприяти, ставати в пригоді кому-небудь. Раєаса мій середу́щий у трактористи? Що ж, когосп і тут мені пішов на ру́ку (Козл., Опов. I. Клена, 1950, 24); Іті́ (ході́ти і т. ін.) під ру́ку — іти, ходити і т. ін. поідруч. [П е ч а р и ц я (підскакуючи):] Вашу ручку! (Подає ру́ку). [Г а л я:] Ні, я не акила під ру́ку ходити, та тепер і душно (Мирний, V, 1955, 150); Ка́рти в ру́ці *див.* ка́рта; Книги́ в ру́ці — те саме, що Ка́рти в ру́ці (*див.* ка́рта). Вченому й книги в ру́ці (Укр., присл., 1963, 280); Коба́р (ує́ї коба́ри) до ру́к (у ру́ці, у рука́х) *див.* коба́р; Короткі́ ру́ки *див.* короткий; Ку́ку в ру́ку [да́ти (взя́ти і т. ін.)] *див.* ку́ку; Ламати́ ру́ки *див.* ламати; Легка́ рука́ *див.* легкій; Легкі́й на ру́ку — те саме, що Легка́ рука́ (*див.* легкій). Весели́й на одачу, легкі́й на ру́ку, рівно стає (Дмитро) перед командиром, поблискуючи розумними сірими очима (Стельмах, Вел. рі́дзя, 1951, 694); Лиза́ти ру́ки (рі́дко по рука́х) *див.* лиза́ти; Липкі́ ру́ки *див.* липкий; Липну́ти (прилипа́ти) до ру́к — незаконно привласнюватися ким-небудь. Мі́цно липнуть воки (друкати) до посольських і сенаторських ру́к (Тулуб, Людолюв, II, 1957, 222); Салмон з Гнатом заправляють хазайством, в їх рука́х зерно, мука, мед, олія, цукор, риба, сало, садовина, городина — все приліпач ім до ру́к, вже давно по них плаче тюрма (Горд., Дівчина., 1954, 286); Малі́ ру́ки *див.* малий; Маха́ти (махну́ти) рукою́ *див.* маха́ти; Наві́дліг бі́ти рукою́ *див.* наві́дліг; Наві́дліг уда́рти (бі́ти) рукою́ *див.* наві́дліг; На всю́ ру́ку — щосіла. Повертає (Смолярчук) того́ ціпка окоренком — розмазнувся на всю ру́ку — зотів ударити Васи́ля (Кос., Новели, 1962, 186); Нагріва́ти (нагрі́ти) ру́ки *див.* нагріва́ти; Наклада́ти (накла́сти) на себе́ ру́ки (ру́ку) *див.* наклада́ти; Наклада́ти (накла́сти) ру́ки (ру́ку) *див.* наклада́ти; Наложі́ти (на себе́) ру́ки *див.* наложі́ти; На пальця́х одні́єї рука́ї мо́жна порахува́ти *див.* порахува́ти; На рука́х чі́х, у кого: а) під чією-небудь опікою, на чьомусь утриманні. Відтак батько́ помер, і на мо́їх рука́х опинилася вся сім'я (Коцюб., III, 1956, 233); б) у чьому-небудь володі́нні, розпорядженні. На його́ рука́х доволі скоту́ було (Барв., Опов., 1902, 245); в) у чьій-небудь присутності (померті); На ру́ки чі́, кому — під чьію-небудь опіку, чийсь догляд. Покину́в їх за́т на чію́ї ру́ки, просіе доглянути мамі́ (Мик., II, 1957, 345); На ру́ку кому́ що — щось влаштовує когосп-небудь, збігається з його бажаннями. Секретар вола́рекому — худю́чий, витрі́шуватий юнак у студентській тужурці — голосно читає з ганку за́кон. Служають його́ ді́ди, служають, поспиравшись на милі́ці, фронтони́ки, жагу́че лова́ть кожне слово.. солдатки. Ізній за́кон на ру́ку Чапли́нці, нічого не скажеш! (Гончар, II, 1959, 213); На ру́ку! — військова команда, що означає: взяти гвинтівку, автомат і т. ін. напереваги; На ру́ку кові́нька *див.* ковінька; На швидко́ (сбору́) ру́ку — квапливо, поспіхом, похапки. На бри́гові с

сліди ремонту на швидко́ ру́ку (Ю. Янов., II, 1958, 68). На широ́ку ру́ку — те саме, що На широ́ку но́гу (*див.* нога́); Широ́кою рукою́ — у великій кількості. Широ́кою рукою́ черпають з народного джерела наші поети, користуючись елементами народного стилю (Рильський, III, 1956, 70); Не випуска́ти з ру́к *див.* випуска́ти; Не виході́ти з ру́к *див.* виході́ти; Не здрига́ти рука́ *див.* здрига́ти; Не здрига́ється рука́ *див.* здрига́тися; Не зна́ти, ку́ді (ле) поді́ти ру́ки *див.* поді́ти; [Не] з ру́ка; [Не] ру́ка (ле) а) вигідно (невигідно), [не] варто кому-небудь, [не] влаштовує когосп. — Купляти за́лізо нам не з ру́ки. Гроші́ краще витрачати на готову зброю (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 357); [П е р е д е р і й:] У його́, значить, лука́ в. Там тій й лука́ — кіт наплакав, а все ж воно господареві — рука́ (Мирний, V, 1955, 124); б) зручно (незручно). — Ні, краще не тепер, тепер іще не треба. Або ти сам. Мені же прозат і не з ру́ки, і важко (Дор., Три богатирі, 1959, 53); Коли то́бі рука́ се брати, то й бери, а мені не рука́ (Сл. Гр.); [Я в до х а:] Хіба нам тепер тут погано? [К о н о в:] Хто каже, що погано? Але через Женю́ нам якось ніби не рука́ тут застається (Кроп., II, 1958, 474); в) [не] личить, [не] годиться, [не] потрібно. У Вербі́ці Кіндрат дру́зів не має. Йому́ з ру́ки було́ б водитись, ділатись думками і враженнями з людьми начитаними, інтелегентними, але таких людей у Вербі́ці не було (Ішук, Вербі́чани, 1961, 18); Воно, дійсно, письменникові не рука́ б, здавалося, пояснити свою творчість, треба б його́ увальнити од цього, проте в деяких випадках це буває необхідне й потрібне (Вас., IV, 1960, 51); [Не] пі́ти в ру́ку *див.* пі́ти; Не пода́ти помі́чної рука́ *див.* помі́чний; Не поклада́ти ру́к *див.* поклада́ти; Не поклада́ючи ру́к *див.* поклада́ти; Не почувати́ ні ру́к, ні ніг *див.* почувати́; Не спуска́ти з ру́к — дуже пильно, дбайливо доглядати, нести́ти (дитину). Вночі, коли дитина плакала, Мирон не спускав Максимчика з ру́к та співав йому́ пі́сні (Зар., На. світі, 1967, 117); Нечі́ста рука́; Нечі́сті ру́ки *див.* нечі́стий; Нечі́стий на ру́ку *див.* нечі́стий; Носі́ти на рука́х; Як (мало, трі́х) не на рука́х носі́ти *див.* носі́ти; Оба́грати (оба́грити) ру́ки кро́в'ю *див.* оба́грати; Обла́мувати ру́ки *див.* обла́мувати¹; Облі́зувати ру́ки *див.* облі́зувати; Обо́ма рука́ми (голо́сувати (бу́ти) за кого — що (проти кого — чо́го) — повністю погоджуватися з ким-, чим-небудь, підтримувати когосп, щось або заперечувати проти когосп, чо́го-небудь, відкидати щось. [К р у т ь:] Оля пропонує [на посаду директора] ас. / правильно. Я — обома рука́ми (Підс., Жарті..., 1968, 29); Обо́ма рука́ми підійсуватися (підшисатися) під чим, розпійсуватися (розпійсатися) в чо́му — цілком погоджуватися з чим-небудь; [Обо́ма] рука́ми хані́тися (схопі́тися, захо́піватися) за кого — що — намагатися не втратити когосп, чо́го-небудь. Стара Вежа́ обома рука́ми захо́пався за сво́го (Петром його́ звали), і сама Оксана і сюди, й туди, і вже не дровичись сказала: «Піду, тільки нехай об'осемі» (Кв.-Осп., II, 1956, 429); Ось (от) [вам (тобі)] мо́я ру́ка — слова, якими супроводжують рукоствисання на підтвердження обіцянки виконати щось. — От же то́бі [Василю] мо́я ру́ка: — у конторі́ будеш! — гука Власов (Мирний, IV, 1955, 132); Півна́ рука́ *див.* півнай; Пекті́ ру́ки (ру́ку) *див.* пекті́; Перебі́ти ру́ки *див.* перебіва́ти; Підбіва́ти (підбі́ти) на сво́ю ру́ку *див.* підбіва́ти; Підверта́тися (підверну́тися, попада́ти, попа́сти, попада́тися, поба́стися, потрапля́ти, потра́пити, трапля́тися, тра́питися і т. ін.) під ру́ку (ру́ки) — випадково опинятися поблизу, біля, в полі зору когосп-небудь. Частував [Чіпка] кожного, хто підвертався під ру́ку (Мирний, II, 1954, 160); Пі́зотному полко́ві коні́ зараз підвернулись під

руку якраз до речі, мовби сама доля посилала їх (Гончар, III, 1959, 70); Лисенко записував далеко не все, що йому попадало під руки, а самі ширі народні.. пісні (Муз. праці, 1970, 489); Не надівала я розкішних жупанів, дорогого намиста, а накинула на себе що попало під руку (Хотк., I, 1966, 65); Голодному не попадаєш під руки (Укр. присл., 1963, 58); — У панів, балакають, ніби є книжки такі про те, як варити різні страви. Але не потрапляла мені під руку така книга (Збан., Між., людяни, 1955, 21); В ньому [чемодані] без ладу напхано всього, що трапилось під руки (Ле, Міжгір'я, 1953, 93); Під всеяку руку — в момент радісного збудження, підйому. Разом з Марією Кошель в селі залишилося ще кілька знайомих селян.. Побажав зостатися, правда, після деякого роздумування, шевець Микола Проць, прозваний під веселу руку на товариському обіді «американцем» (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 26); Під гарячу руку див. гарячий; Під злу руку див. злий; Піднімати (підіймати, підняти, підводити, підвести, підносити, піднести, здіймати, здійняти, знімати, зняти, зводити, звести і т. ін.) руку (руки): а) (на кого—що) бити кого-небудь, робити замах на когось, шось, зазіхати на що-небудь. — Були б ви молодші, я б з вами поговорив інакше, вже ніколи не піднімали б руки на жінку (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 170); — Забрати все! З відсотками забрати, щоб знали, як піднімати руку на чуже добро, — наказував Левко (Цюпа, Назустріч., 1958, 188); Хто посміє на нас свою руку підняти, тому доведеться, як фашистові, сконати (Укр. присл., 1955, 432); — Як це можна підняти руку на життя людини, тим більше людини, яку кохаєш! (Дмит., Розлука, 1957, 159); б) (на себе) кінцати життя самогубством. Сама б на себе руку підняла, слухаючи, до якої біди довела вона матір (Кв.-Осн., II, 1956, 461); Де мені подітись з лютою кудьгою, Чим мені розбити злую тузу-жуку? Ох, давно я знав би вже на себе руку, Та жаль груди давить, серце, за тобою (Стар., Поет. тв., 1958, 71); в) (на кого—що) засуджувати когось, що-небудь. — Молюся, господи, помилуй, .. Не дай згнуцятися лукавни і над твоєю вічно-славою! Я над нами, простими людьми!.. І плакає Гус, молитву дія [діючи], і тяжко плакав. Люд мовчав і дивувався: що він діє, На кого руку підійма! (Шевч., I, 1963, 265); Під п'яну руку див. п'яний; Під рукою (руками) [бути (мати і т. ін.)] — поблизу, поряд бути, мати і т. ін. Багато читаю, бо під руками велика бібліотека та багато газет та часописів на всяких мовах (Коцюб., III, 1956, 427); Тутешні річка теж має назву, проте з певністю встановити її не почастило, під рукою не трапилось карти (Ю. Янов., II, 1954, 179); — Домагаймось, щоб на зупір сюди виселитись, до землі ближче. Хоч у землянках жили б, та завжди б її під руками на очах мали (Головка, II, 1957, 16); Під руку (побіді руки) вести (повіді і т. ін.) кого — підтримуючи за лікоть або з обох боків під лікті, вести (повіді і т. ін.) кого-небудь. Времія взяв Гризелоду під руку й повів до палацу (Н.-Лев., VII, 1966, 190); Незабаром виіходить Мелхольда, дуже стара жінка; її ведуть побіді руки дві рабині (Л. Укр., III, 1952, 148); Під серцяту руку див. сердячий; Під скрутну руку див. скрутий; Підходити до рукій чий — вітатися з ким-небудь або дякувати комусь, цілувати зап'ясток, пальці чи долоню; Плазувати на руках див. плазувати; Плєскати руками (в руки) див. плєскати; Побратися за руки див. побратися; Побратися побіді руки див. побратися; Побратися руками за шій див. побратися; Повідбирати руки див. повідбирати; Погріти руки див. погріти; Подавати (подати, давати, дати, простягати, простягти і т. ін.) руку [братню (дружню, допомоги і т. ін.)] кому — до-

помагати кому-небудь. Братню руку подавав російський народ населенню України в боротьбі проти турецько-татарських агресорів (Ком. Укр., 5, 1967, 63); Порадилися пан Іван з панією Ганною.. як їй подати руку у її долі тяжкій (П. Куліш, Вибр., 1969, 278); Позабирати в свої руки див. позабирати; Позгоріти руки див. позгоріти; Позолотити руку див. позолочувати; Покаляти руки див. покаляти; Поклавіти руку на серце — щиро, відверто; По (на) ліву руку див. лівий; По обидві руки див. обидва; Попасті під гарячу руку див. попадати; Попливати із рук див. попливати; Попливати у руки див. попливти; Поголопати руки див. поголопати; Порвати руки див. порвати; По руках — вирішено, домовлено. — Так що по руках? — мовив гетьман, знову простягаючи руку Пісторакожухові. — Вертаєшся з родиною і просто до мене у Чигирин. — По руках, — весело відповів Пісторакожуза (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 87); — Ще накину десять — та й по руках, — простягував свою долоню Димка. — Ви забуваєте, що й садок при хаті є, і хвів, — ніяковіючи, говорив хлонець (Зар., На.. світі, 1967, 246); По руці кому — у той самий бік, по дорозі. — Хіба Тимофіїві по руці з тобою йти? — обізвалася Пріська, далека Тимофіїва родичка (Мирний, III, 1954, 44); Потєрти руки див. потєрти; Потягнути (потягти) руку за ким, за когось — стати на чийсь бік, підтримати когось. — Я потягну руку за тобою. Побалакай ще з товаришами, судьями можу, і... присудимо тобі посунути обніжок у Василів город.. (Тесл., З книги життя, 1949, 121); Він потяг руку за свого брата двоюрідника (Мирний, III, 1954, 394); Поцілунок рукою див. поцілунок; Права рука не знає, що робить ліва див. правий¹; Правой руці держатися див. правий¹; Прикладати (прикласти) руку до кашкету(до шапки і т. ін.) див. прикладати; Простягати (простягти, простягнути) руку (руки) [за милостинню (Христу раді і т. ін.)]; [Гті (піті)] з довгою рукою під церкву — жєбрачати, старцювати. По улиці похідничко Вдова шкандибає Під дзвіницю, сердешнаа, Руки простягаєти До тих самих, до багатих, Що сина в солдати Позаторіт загодили (Шевч., II, 1953, 122); — Коли б часом мені знов не довелося простягати руку за милостинню побіді монастирями, бо до дошки я не вернусь, — сказала Майбородиха (Н.-Лев., IV, 1956, 281); Спасибі, добрі люди злягнулись, а то б прийшлося [дідові] тинятися... Христа ради руку простягаєти... (Мирний, I, 1949, 157); [Т е к л я:] Дай же ї мені [гостинців]. [О х р і м:] Під церкву з довою рукою(Кроп., I, 1958, 382); Пускатися (пуститися) рукою (руками) див. пускатися; Розвбідити (розвести) руками див. розвбідити; Розв'язати руки див. розв'язаний; Розв'язувати (розв'язати) руки див. розв'язувати; Рукá в руку; Рукá об руку; Рукá з рукою; Рукá в руці: а) шліч-о-шліч, поруч. Від ранку до вечора на вільнім повітрі, рука в руку, в любих, тихих розмовах робили вони зразу ближчі, а з часом щораз дальші прозулячки (Фр., VI, 1951, 308); Вони біжать, рука з рукою, по саду до огорожі (Вовчок, Вибр., 1937, 112); Подруєи за вікнами проходять з нареченими — рука в руці.. (Дмит., Вірші., 1949, 20); б) у тісному єдианні, разом, спільно. Свідомі робітники дуже добре знають, що чорна сотня з буржуазією працюють рука в руку.. (Ленін, 34, 1973, 395); У давніх людей поезія і музика дого йшли рука об руку, поезія була піснюю (Фр., XVI, 1955, 267); Руками й ногами див. нога; Рукá [не] піднімається (піднімається, підніметься, підійметься, підводиться, підведеться, підноситься, піднесеться, здіймається, здійметься, знімається, зніметься, зводиться, зведеться і т. ін.): а) [не] вистачає рішучості на що-небудь, [не]

дозволяє сумління зробити щось. — Мені нараховано сім тисяч карбованців додаткової оплати. І я вам, товариші, скажу чесно. У мене рука не піднімається до цих чужих, не мною зароблених, грошей (Кучер, Трудна любов, 1960, 462); Ви так по-лицарськи говорите про жінок-критиків, що після цього якось рука не здіймається на своїх! (Гончар, ПІ, 1959, 79); Рукá рúку мiє див. мiти; Рúки в бóки див. бiк; Рúки вгóру! — наказ здатися без бою, не чинячи опору. Вова тихо вліз у нору. Враз — бандити перед ним. Вова крикнув: «Руки вгору!» Крики, постріли та дим (Сос., ПІ, 1958, 45); Рúки геть від кого — чо́го! — вигук, який виражає вимогу невтручання в чій-небудь справу, збереження недоторканності кого-, чого-небудь. Геть руки від Кореї! Геть напади розбійницькі! За мир! (Рильський, ПІ, 1961, 72); Рúки підклада́ти (підкласти) див. підкладати; Рúки пові́ли див. пові́сати; Рúки свербля́ть (свербі́ли) див. свербі́ти; Рук (ру́ки) не погань див. поганити¹; Рукóю подати́ — зовсім близько. [О р и с я:] Слухай, голубко, збігаєш до моєї матері.. [Л и к е р а:] Мені не хотілося б... [О р и с я:] Та ми дугом... тут же рукою подати (Стар., Вибр., 1959, 664); Рúку дава́ти на відрі́з див. відрі́з; Рúку дава́ти на ві́дтин див. ві́дтин; [Сам (самá, самó)] плаве́до рук (у рúки) див. пласти́; Сeрце (за се́рце) на́че (мов, немóв) ру́кою зда́вить (зда́вив, зда́вило) див. зда́влюва́ти; Сла́бість на [пра́ву] рúку див. сла́бість; Со́н у рúку — виявлятися віщам, справджуватися (про сновидіння). Про той сон він одразу ж забув. Коли б хто спитав, а що ж снилось, наєряд би чи й пригадав.. А сон той, коли б потрапив на зуби ворожебитам, був просто-таки віщим або, як кажуть — сном у руку (Збан., Сеспель, 1961, 412); Свiй сон а розповiв Василевi. Вася засмiявся: — Твiй сон в руку... Батьошка любить бенкетувати. Колiсь сам побачиш... (Ковiнька, Кутя., 1960, 32); Сплéскувати (сплiскувати, сплeснóти) рúками див. сплeскувати; Схóдити (зйiтi) з рúк див. схóдити; Тiльки (лише, лиш) ру́кою пове́сти див. пове́дити¹; Тримати рúку див. тримати́; Тримати́ся рúки́ див. тримати́ся; Тягну́ти рúку́ див. тягну́ти; У власні́ рúки дава́ти (да́ти, вруча́ти і т. ін.) див. власні́й; Удари́ти (вдари́ти, удари́тися, вдари́тися) об (у) по́ли рúками́ див. по́ла; Узя́ти меч у рúки́ див. меч; У лiву рúку́ див. лiвий; Умива́ти (уми́ти) рúки — ухили́тися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність за щось. Шугалія сподівався на його підтримку, а коли Перегузда умив руки, то Пилип, видно, плюнув на все й почав топтити його (Кучер, Трудна любов, 1960, 594); У (в) пра́ву рúку́ див. пра́вий¹; У (в) рúку́ [йдеться] кому — легко дається, достається кому-небудь. — Ну, а як йому грамота, пане дяче? — Грамота йому — в руку. Пам'ять добра (Вас., ПІ, 1959, 361); Так усе тепера чогось Хведорові в руку йшлося: урожай був добрий, щети поприймались.., два ловкиз стригуни виводувались, вже й вижджати їх почав (Григ., Вибр., 1959, 276); Чужим рúкам на потра́ннiя див. котирáння; Шви́дкий (скóрий) на рúку — спритний, меткий, проворний у діях. — Як ж то в пака були наміри? — щиро поцікавилась скоро на руку господина (Ільч., Козацьк. роду., 1958,

259); Щéдрою ру́кою — не шкодуючи, не виявляючи скуності. Щéдрою ру́кою перекадала баба з своєї старої в молоду Чипчину голову усе, що заговала її шести-десятилітня пам'ять (Мирний, I, 1949, 144); Щоб (бода́й) рúки пові́дсхiтали́ див. пові́дсхiтали́; [Як] зведе́ться (зведе́ся, підні́меться, підійме́ться, підня́ляся, підведе́ться, підведе́ся, здійме́ться, зні́ляся і т. ін.) ру́ка́ чия, у кого? — хто наважиться, наважився на що-небудь? — Що ти кажеш, побратиме любий? Чи рука ж моя на те [вбивство] зведеться? (Л. Укр., I, 1951, 392); Головна біда — застигає розчин, а значить — погано скріплює цеглини. Правда, заплююючи очі, можна й так мурувати. Тільки ж у кого підійметься рука? (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 347); Як (мов, немóв, на́че і т. ін.) ру́кою зня́ло́ (зні́ме) див. зні́мати; Як ру́кою зди́ме́ (зди́няло́) див. зди́няти.

2. Кожна з верхніх кінцівок людини як знаряддя діяльності, праці. Грицько невсипуций хазяїн. Він чесно працює, своїми мозоляними руками набдає те, що має в господі (Мирний, I, 1949, 364); О дзвоне крапель весняних, О брость набрякла на деревах! Хіба ж не треба рук моїх Для виросту садів вишневих? (Рильський, ПІ, 1960, 321); // перен. Слід, результат чий-небудь діяльності. Стіля з купюю книжок на ньому, невеличкий каламар, годинник, рукописи, аркуші писані, друковані, білі — все ніби в якомусь неладі розкинуте по столі, але на всьому видно дбалу, люблячу жіночу руку (Хотк., I, 1966, 43).

◇ Брудними рúками́ робити́ що — нечесно, непорядко (діяти); Брудні́ти рúки́ див. брудні́ти; Бути́ (става́ти, ста́ти) пра́вою ру́кою́ див. пра́вий¹; Ва́лятися з рúк див. валя́тися; Від ру́ки́ — ручним способом. Євченко невдоволено глянув на списаний від руки аркуш (Автом., В. Кошик, 1954, 3); Горі́ть діло́ (робóта і т. ін.) в ру́ках (пiд ру́ками) див. горі́ти; Діло́ (спра́ва) ру́к чия́ (ру́ки чия́) — хтось є творцем чогонебудь або причиною чогось. Навіть місто, що розпалалося по долині над морем, не здавалося мені ділом людських рук, а просто тільки частинкою пейзажу (Л. Укр., ПІ, 1952, 597); [К о м е н д а н т:] Горожані! Смерть короля Завойовника — діло ваших рук (Мам., Тв., 1962, 49); Буді́ництво́ соціалiзму в справо́ю ру́к, енергí і розуму́ мiльйонних мас трудящих (Ком. Укр., 4, 1970, 20); Доклада́ти (докла́сти) ру́к див. доклада́ти; Ё́ (бу́де, бу́ло) за (об) що́ (вiщо) рúки́ заче́пити́ див. зачі́плювати; Загри́бати́ (загри́бти) жар чужими́ рúками́ див. жар; Зо́лоті́ рúки́; Зо́лотá ру́ка́ див. зо́лотий; Ки́пiть (кiпiло́ і т. ін.) в ру́ках див. кипі́ти; Наби́вати́ (наби́ти) рúку́ див. наби́вати́; Наби́та ру́ка́ див. наби́тий; На всі́ рúки́ майстер — людина, яка вміє все робити, вправна в усякому ділі. [Семен:] Я все можу, Лесю. Взимку молотом у кузні гунав, трактори ремонтував, кіножханіка заміщав... [Л е с я:] Майстер на всі руки (Зар., Антi, 1961, 49); Ви́яляло́, що́ Іван на всі́ ру́ки майстер. Дiло́ грубника — і то він знає (Збан., Єдина, 1959, 218); На́ламувати́ (нала́міти) ру́ку́ (ру́ки) див. нала́мувати; На́тяга́ти (на́тяга́ти) рúку́ див. на́тяга́ти¹; Не бра́ти в рúки; Не трима́ти в ру́ках — не робити чого-небудь. Гарно наша Гапка жито жне, що й серпа в руку не бере (Номис, 1864, № 14075); Не зні́ти, до чо́го (куди́) ру́к докла́сти́ див. доклада́ти; Опада́ють (опáли) рúки́ див. опада́ти¹; Опуска́ти (опу́стiти) рúки́ див. опуска́ти; Па́костити́ рúки́ — те саме, що Брудні́ти рúки́ (див. брудні́ти). — Нащо́ йому́ палити? та й кого? Коли́ лихе — то хай само згорить краще, ніж об його́ свої́ ру́ки пакостити (Мирний, I, 1954, 298); Паску́дити́ рúки́ див. паску́дяти; Під рúку́ говори́ти (дивитися і т. ін.) кому́ — заважати кому-небудь працювати, розмовляючи з ним або розглядаючи

його роботу; **Помер** (загинув, впав і т. ін.) від руки *чиєї* хто — хто-небудь був убитий кимсь. *По суті, Шевченко так само, як і Пушкин, помер від руки Микола I (Рильський, X, 1962, 38); Він (Павлик Морозов) загинув тринадцяти літ Від руки куркуля (Бичко, Вогнище, 1959, 39); То був найперший ворог, що став від Яреської руки (Гончар, II, 1959, 32);* **Поприкладати руку (руки) до чого** — багато й старанно попрацювати (про всіх або багатьох); **По руці кому що** — про те, що зручно тримати, носити, чим добре користуватися під час роботи і т. ін. *Добре було б і перстень до серез мати, теж срібний, і по руці, а не такий, як у Горпниці (Мирний, III, 1954, 20); Права рука чил — чий-небудь найближчий помічник, спільник. — Хто він? — спитав молодик Вергуна, коли полковник відійшов на чималу відстань. — Антін Головатий, права рука кошового... (Добр., Очак.розмир, 1965, 71); Прикладати (прикладати) руки *див. прикладати; Робота рук не йметься див. йнятися; Рукі відв'язуються (відв'язються) у кого; [Ні (ї) рук' (ні ніг) не чути — хто-небудь дуже стомився. Од натоми [утоми] ні рук, ні ніг не чули [некрути], а стати дового не спали... (Мирний, I, 1949, 224); Навіть привмю, що все своє, не куповане. А то таялися на базар, за добрих п'ять кварталів.. А поки довезеш усе куповане, то й рук не чуєш за тими кланками й корзинками (Кучер, Трудна любов, 1960, 277); Рукі не відв'язються (не відпадуть і т. ін.) у кого — нічого не трапляється з ким-небудь від того, що він виконав якусь роботу. [П е р ш и й:] Поміг би й ти, то не відпала б руки (Л. Укр., I, 1951, 454); Рукі не доходять *див. доходити; Рукі не знають (не знали, не мають, не мали) спочійку див. спочійнок; Рукі не піднімаються (не підіймаються, не підводяться, не здійснюються, не знімаються) до чого — немає сил, бажання робити що-небудь. Не хочеться ні до чого прийматися; руки не здійснюються... (Мирний, III, 1954, 199); Рукі опускаються (опустилися) див. опускаються; Рук не жаліти *див. жаліти; Рук не покаліти див. покаліти; Сидіти згорнувшись (склавши, спустившись і т. ін.)* рукі — нічого не робити, нічим не займатися. — Вона діточина здорова, робоча, бо цілий вік була в наймаз, а з наймаз не можна сидіть згорнувшись руки (Н.-Лев., II, 1956, 179); — Підучаєся коло вас, тепер на самостійну роботу пора. Нічого сидіти склавши руки... (Кучер, Трудна любов, 1960, 285); — Ви сидите собі спустивши руки та й граєте ідиалю з селянами (Фр., VIII, 1952, 84); Умілі руки — про людину працюючу, вправну в роботі. *Неначе з сонця скована Умілими руками — Аж іскритесь та блискає. Оце так справді школа! (Бячко, Вогнище, 1959, 168); Чужими (не своїми) руками* — не самостійно, використовуючи працю, зусилля, енергію інших. *Усе то була ватаза, вигодувана чужою працею, обута й зодягнена чужими руками... (Мирний, I, 1949, 369); Чужими руками вогонь загортати див. загортати; Чужими руками жар загрібати див. жар; Як без рук без кого — чого хто — хтось зовсім безпомічний, нічого не може зробити без кого-, чого-небудь. — Та нехай би там хоч і сто невісток було, а я Дарки не дам, бо я без неї як без рук (Л. Укр., III, 1952, 668); Ремонтували [в кузні Перегуди] всяку всячину, без якої в господарстві — як без рук (Ішук, Вербівчани, 1961, 5).****

3. тільки одн. Манаера писання, почерк. — Ага, а й забувсь — ось до тебе лист! Здається, від Богдана, — його рука, — сказав Павло, добуваючи з бокової кишені листа (Л. Укр., III, 1952, 583).

Жіноча рука див. жіночий; Підробляти (підробити) руку чию — писати почерком, дуже схожим на чий-небудь. [З о с я:] Як добре підробляеш ти Богунову

руку, ну, ніби він пише... (Корн., П'єси, 1947, 224). 4. тільки мн., перен. Робота сила, робітняки. *Ішла [Левантіна] в сусіднє село, — може, знайде там роботу. Тепер жнива, то скрізь рук треба (Гр., II, 1963, 259); — А що, коли й зосім не наймемось? — стривожено визукувала старша Лисовська. — Гляньте, скільки тих рук шукають сьогодні роботу! (Гончар, I, 1959, 39); // Здатність до праці, діяльності. *Ти хочеш бути моїм паном, хочеш взяти мене... мої руки, мій розум, мою волю і моє серце... (Коцюб., II, 1955, 223); Марко мало врівя у те, що сьогодні він зможе десь продати свої руки (Цюпа, Назустріч..., 1958, 380).**

◇ **Роботящі руки див. роботящий; Робочі руки див. робчий.**

5. тільки мн., перен. Про людину взагалі, яка має відношення до того, про що йде мова. *Чий[?]рук не текла Хоменкова дочка Хеська?.. Не текла Максимових рук! (Мирний, I, 1949, 213); Бійці, як білки, вправно перескакували по столітніх повалених деревах, але коням з вактажем перебиратись було далеко важче. Деякі з них застравали між дерев і, несамовито б'ючись, виламували ноги. Їх тут же кидали, розібравши боєприпаси по руках (Гончар, III, 1959, 99).*

◇ 3 (із) **других (третіх і т. ін.) рук** — через посередника (посередників); не безпосередньо. *Рік тому, прогававши пасажирський, вони теоварином дісталися серед ночі до Харкова. Поки розвиднілось, товклися в душному переповненому вокзалі, а вдень із третіх рук здобували квитки, щоб хоч здалеку побачити й почитати Маяковського (Жур., Нам тоді..., 1968, 6); 3 (із) перших рук — без посередника (посередників); безпосередньо; 3 **рук на руки (до рук, у руки)** — безпосередньо, особисто кому-небудь (віддавати, передавати і т. ін.). *Як же ті роботи з рук до рук передавалися! Чоботи розглядали, чобітьми любували (Вовчок, I, 1955, 291); [Ю д а:] Так само продають їх [людей], як і все, як гуси, як гудобу: поторгують і едарять по руках.. А потім з рук у руки віддають їх тому, хто купить (Л. Укр., III, 1952, 141); Переходити з рук у руки (до рук) *див. переходити; Ходіти (піти) по руках:* а) переходити від одного до іншого. *Восени 1894 року Володимир Іаліч читає у нашому гуртку свою роботу «Друзі народу». Потім «Друзі народу» без зазначення автора були надруковані на гектографі і ходили по руках (Веч. Київ, 1.X 1968, 2); б) вступати у статеві зносини то з одним, то з другим (про жінку).***

6. *перев. з означ., перен. Символ влади, панування. Це ніколи піцани не зазнавали такого лиха, як тоді, коли ними правила міцна рука товстопопузого Потаповича (Мирний, I, 1949, 204); Над тою цапською країною простяг свою потужну руку справедливий і мудрий султан (Коцюб., I, 1955, 293); Бує чотирнадцятий, бує чорний рік.. В болоті гзузали чоботи. Тажка Давила земля і людей рука (Рильський, II, 1960, 57).*

◇ **Брати (взяти, забирати, забрати) в [свої] руки (до [своїх] рук):** а) (кого) підкоряти собі, примушувати слухатися, коритися і т. ін. — Ну, — гукнув Бертольд, — то байка! Я візьму співця тих у руки! (Л. Укр., I, 1951, 381); — Ти візьми їх [режисерів] усіх до рук, — сказав він мені... — так візьми, щоб і не писунали (Ю. Янов., II, 1958, 18); б) (що) переймати на себе керівництво, управління чим-небудь. *По смерті її Гага взяла усе господарство у свої руки і не дала братові орудувати (Кв.-Осн., II, 1956, 257); Зазначу тільки свою радість, що власне Ви [Б. Д. Грінченко] взяли цю справу в свої руки, бо вже давно почувалась пекуча потреба в упорядкуванні [упорядкуванні] видань для люду (Коцюб., III, 1956, 120); в) (що) захоплювати*

що-небудь, заволодівати чимсь. Йому рантом стало дуже ясно, що треба остаточно, негайно, рішуче брати владу в свої руки, в руки народу (Кундич, Пов. і опов., 1951, 54); **Брати (взяти, забирати, перехопити і т. ін.)** ініціативу до своїх рук (у свої руки) *див.* ініціатива; **Брати (взяти) себе в руки (до рук)** — переборюючи свої почуття, настрої і т. ін., добиватися повного самовладання. Дієчина взяла себе в руки і, намагаючись з усіх сил бути спокійною хоч зовні, пішла назустріч Романові Петровичу (Коз., Сальвія, 1959, 53); **Ремо охоти сміх...** Йому хотілося зареюгати з такої комедії [моління], але, згадавши, що він теж мусульманин, що за найдрібніший прося наружу весь план, що він його малити, полетить шкереберть, взяв себе до рук... (Досв., Гюлле, 1961, 118); **Бути (стати і т. ін.)** іграшкою у руках *див.* іграшка; **Відбиватися (відбітись) від рук *див.* відбиватися; Віддавати (віддати) в (у) надійні руки** — направляти до людини, яка викликає повне довір'я. При нагоді віддайте його в надійні руки. Він мусить... забути всі страхи війни (Логв., Давні рани, 1961, 55); **Віддавати (віддати, здавати, здати і т. ін.) в (на) руки (до рук) кому кого** — передавати в чийсь розпорядження, робити кого-небудь залежним від когось. Так ось хто віддає його в руки панові, — зупинився [дід Дунай] від страшного потрясіння (Стельмах, I, 1962, 431); **Йому б чужої волі, його б комусь віддати до рук, самому ж собою розпоряджатися під такий бурхливий темп життя** — важко (Ле, Міжгір'я, 1953, 193); **Давати (дати) у руки чий що** — віддавати кому-небудь у розпорядження, користування щось. Випередивши капіталізм у радї важливіх галузей науки і техніки, соціалізм дав у руки миролюбних народів могутні матеріальні засоби для приборкання імперіалістичної агресії (Програма КПРС, 1961, 50); **Держати в руках *див.* держати; Держати свої нерви в руках *див.* держати; Держати себе в руках *див.* держати; Держати (тримати, мати і т. ін.) віжки в руках *див.* віжки; Жити на свою руку** — бути самостійним, незалежним; **Звалідатися на руки *див.* звалюватися; Іти (піти, ходити і т. ін.) під руку чью (під рукою чьєю)** — слухатися кого-небудь, користися комусь. Не лише панни, а й кавалери радо йдуть під мою руку (Фр., IV, 1950, 256); **Доки жив старий Швайка, сики ходили під його рукою, як воли в плугі** (Панч, В дорозі, 1959, 22); **Накладати (накласти) руки (руку) *див.* накладати; Не випускати віжок (випустити віжки) з рук *див.* віжки; Підбивати (підбити) під свою руку *див.* підбивати; Попадати (попасти, попадатися, потрапитися, потрапляти, потрапити, діставатися, дістатися і т. ін.) у (в) руки (до рук): а) опинятися в чьомусь володінні, розпорядженні, у залежності від кого-небудь. Він накрив рукавом листівку, потягнув її до себе і шаснув рукою в кишеню. «Значить, у вірні руки попала листівка», раділа Тамара (Хижняк, Тамара, 1959, 39); **Панки різні: сірі, зелені, жовті, коричневі. Останньою потрапляє мені до рук синя, досить розбузла, перев'язана шпаватиком** (Логв., Давні рани, 1961, 11); б) бути захопленим. Несподівано налетів Вишневецький з військом. Усе Поєребище попалося йому в руки (Н.-Лев., VII, 1966, 165); — **Горде серце висунуши той сором, що зламав я сам почесну зброю, що живим до рук дістаєш туркам** (Л. Укр., I, 1951, 391); **Поприбрати до (своїх) рук *див.* поприбирати; Прибирати (прибрати, загарбувати, загарбати) до (своїх) рук: а) (кого) підкоряти собі кого-небудь, примушувати слухатися. [С т а р и ц ь к и й:] Майбутній мільйонер [Черешань].. [А н д р і й:] Все прибирає до рук: і дворян, і цих голодних людей (Мокр., П'єси, 1959, 255); **Ощадлива Вежа почала потроху прибирати його до рук. Нашила десяток кофтин і послала Василя торгувати на******

базар (Чаб., Тече вода..., 1961, 87); б) (що) захоплювати що-небудь, заволодівати чимсь. — **В тебе, Аркадію, кров аристократа...** — Знаю, знаю, що аристократ, який у Монте-Карло програв останній спадковий хутір, стоїть значно вище людини, котра розумно прибирає цей хутір до своїх рук (Стельмах, I, 1962, 286); **Та ще коли б бідний хліб Вони бажали мати, То ще б нехай, А то весь край Хотять [хочуть] до рук прибрати** (Сам., I, 1958, 232); **Приймати (прийняти, брати, узяти) під свою руку кого** — пошпирювати свою владу, своє керівництво на кого-небудь за його згодою. — **Прости нас, князю, що ми тебе зневажали... прийми нас під свою руку** (Н.-Лев., VII, 1966, 176); **Простягати (простягти, простягнути) руку (руки) до чого, на що** — намагатися заволодіти чим-небудь, захопити щось. — **Хай би вже поміщицьку [землю] ділили [селяни], а то до хазяйської руку простягають** (Стельмах, II, 1962, 9); — **Воляки з союзників не дуже браві.. Серед них є такі, Василю, що хочуть, щоб ми знесли на цій війні, а потім і самим простягли з-за океану на нашу землю свою загарбушу руку** (Цюпа, Назустріч..., 1958, 251); **Свої рука — владика *див.* владика; Ставати (статися і т. ін.) під чью руку** — добровільно приєднуватися до кого-небудь, визнаючи його владу, керівництво. Дрібні шляхтичі поприставали до його війська, ставали під його руку, щоб оборонятися од козацьких загонів (Н.-Лев., VII, 1966, 190); **Тримати в руках *див.* тримати; Тримати свої нерви в руках *див.* тримати; Тримати себе в руках *див.* тримати; У (в) добрі руки *див.* добрий; У (в) надійних руках, із сл. б у т и, п е р е б у в а т и і т. ін.** — у людини, яка викликає повне довір'я. — **Істан з помічниками, суддями і агітаторами перебуває в надійних руках** (Багмут, Шасл. день..., 1959, 222); **У (в) руці чий (руках чий); У (в) руці (руках) у кого; Під рукою чьєю: а) у залежному, підлеглому становині. [Б п и с к о в:] Бог є цар і пан над усіма владиками земними, воли в його руці (Л. Укр., II, 1951, 234); **Шкрєбтає [шкріб] старий Михайло в потилиці. Виходило ніби так, що він у сина в руках** (Хотк., II, 1966, 86); б) (також під рукамі) у чьому-небудь володінні, розпорядженні. Туман обдав нас подицом солоним, і стало темно, наче уночі. Тепер ти не фортеця, Альбіоне, В чужих руках від брам твоїх ключі (Дмит., В обіймах совця, 1958, 110); **Закликаючи народ усіма засобами, які в під руках, боротися з окупантами, Батюк обирає собі одиє із них, — він з доручення Чернігівського обкому партії влаштовується директором великої мотузкової фабрики, де виробляють зброю для німецької армії** (Д. Бєдзик, Плем'я..., 1958, 69).**

7. тільки оди., перен., розм. Впливова людина, яка може, здатна захистити, підтримати і т. ін. кого-небудь. — **Знаєте, чий ад'ютантом Білоград був у війну? Знаєте! Отож. Генерала армії. От що за рука в нього там, нагорі** (Мушк., Чорний хліб, 1960, 166).

◇ **Мати руку** — користуватися протекцією, підтримкою, допомогою впливової людини. [П е т р о:] Звісно, ми люде темні, а він [старшина] з писарем і робе [робити], що стоєє.. [Д і д:] Він скрізь руку має, а ми що? (К.-Карві, I, 1960, 51); **В райцентрі він свій чоловік, руку має...** (Горд., Дівчина..., 1954, 205); **Невидіма рука *див.* невидимий.**

8. тільки оди. Згода на шлюб, на одруження.

◇ **Віддавати (віддати) [і (ї)] руку [і (ї)] серце] кому:** а) погоджуватися стати чьєю-небудь дружиною, одружуватися з кимсь. **Що дієчина нерадо віддав свою руку едієсєві, се річ зовсім природна: сили едієця вже зужити, надломлені, чуття застигло** (Фр., XVI, 1955, 58); **Я їй віддав і серце й руку** (Сос., II, 1958,

453); б) погоджуватися на одруження своєї дитини з ким-небудь. — На цьому місці, де ви доказали свою любов такими доводами, я віддаю вам руку своєї коханої єдиної дитини (Н.-Лев., VI, 1966, 83); Запропонувати руку *дів.* запропонувати; Запропонувати руку *й* (і) *серце дів.* запропонувати; Попросити руки *дів.* попросити; Пропонувати руку (і (ї) *серце*) *дів.* пропонувати; Просити руки *дів.* просити.

РУКАВ, а, ч. 1. Частина одягу, що покриває руку (від плеча до кисті або коротше). Побігла [Горпина] в кімнату, утонула свитку і помчалася, на ходу надягаючи. — Нависорот [навиворіт]! нависорот! — крикнула усмід й Христя, побачивши, що Горпина ніяк не адіне руки в рукав (Мирний, I, 1954, 265); Ніна знала... що їй до лица блакитна.. сукня, прозорі рукави якої не в силах були сховати нижнього кольору рук (Досв., Вибр., 1959, 254); *Образно. І куди не глянеш оком, біло все кругом, де магне зима широким білим рукавом... (Сос., Близька далина, 1960, 135); *У порівн. Іноді з прогнилого отвору [дерева], мов з чорного рукава, вигляне проржавіла голова сови (Стельмах, II, 1962, 138).

◇ **Зака́чувати (закача́ти) рука́ва (рукаві) дів.** зака́чувати; **Засу́кувати (засука́ти) рука́ва (рукаві) дів.** засу́кувати; **Спусти́вши рука́ва (рукаві) працюва́ти** — нехотя, не старуючись добре виконувати роботу. — Я, знаєте, не люблю працювати абияк, спустивши рукава (Збан., Ліс. красуня, 1955, 133).

2. Водяний потік, що відійшов у бік від головного русла; відгалуження ріки. Коло самого Канева Дніпро протікає двома рукавами, ажраз так, як коло Києва (Н.-Лев., II, 1956, 384); В цьому місці річка не глибока, бо розділена на два рукави (Збан., Між. людьми, 1955, 33); На базато рукаві поділяється русло нижнього Дніпру, особливо в болотистій заплаві, що зветься Балтою (Наука., 10, 1965, 40); *Образно. В Синаї біля панської парні розтрижена валя розділялася на два рукави: один з комітетчиками на чолі залишився у лісі, а другий подався до жіночого монастиря (Стельмах, I, 1962, 637); *У порівн. Дорога від Веремієвого хутора розгортається двома чорними рукавами (Стельмах, II, 1962, 67); // Відгалуження гілки рослини. Під час посухи і сильних морозів рукави куща пошкоджуються, і на відновлення їх доводиться втрачати багато часу і праці (Колг. Укр., 8, 1956, 40).

3. Спец. Пристрій у вигляді труби або кишки для відведення чи передачі рідин, газів, сипких тіл. Прокін з Гуцею лагодять сіялку. Вони заглядають до неї, чіпляють рукави до сошників (Ю. Янов., IV, 1959, 33); З їх [конопель] волокна виготовляють.. віршовки, шпалат, брезент, парусину, пожежні рукави (Наука., 10, 1956, 24).

РУКАВЕЦЬ, в'я, ч. 1. Зменш.-пестл. до рукав. Наділа [Дарка] Юзине убрання, насилу насунувши вузьенькі рукавця блузки поверх широких рукавів (Л. Укр., III, 1952, 643); Рукавці річки вузьенькі, як протоптані в осці тімисті стежки (Тудор, Народження, 1941, 149).

2. заст. Торбинка. Із глибини своєї скрині вона вдобула спорий рукавець зі срібними таларями (Фр., VIII, 1952, 61); Дуже заговоріла сестра Марія, простудилась, злягла і не встала. Клякали ворожку, хоч і не помоглося, а рукавець борошна віддай (Кол., Терев., 1959, 115).

РУКАВИЦЯ, і, ж. 1. Виріб з цупкої теплої тканини, шкіри, вовняних ниток, хутра і т. ін. з відділенням (для великого пальця), який надівають на кисть руки у холод або для роботи. Вечері плете [Іван] рукавиці, багаться з дітками, шуткує (Мирний, II, 1954, 210); Бійці йшли у валяках, теплих шапках і теплих рука-

вицах (Тют., Вир, 1964, 502); * У порівн. Ярема блукав по крисулястих вулицях наосліп, немов у вовняній рукавиці (Загреб., Шеніт, 1966, 185).

◇ **Міня́ти, як (мов і т. ін.) рукави́ці кого, що** — те саме, що **Міняти, як (мов і т. ін.) рукави́чки (дів. рукавичка).**

2. *іст.* Металевий футляр, який надівав рицар на руку під час бою. Едварду глянув він в лице, Мов кинув блискавицю, Здіявля і кинув ворогам Залізму рукавицю (Л. Укр., I, 1951, 353).

РУКАВИЧКА, ш, ж. 1. Виріб з тонкої тканини, шкіри, бавовняних ниток і т. ін. з відділеннями (для всіх пальців), який надівають на кисть руки. Вийшла.. Вата в солом'яному брілі, оповитому оксамитовою малиноюю стрічкою, в рукавичках та в легенькій.. сукні (Н.-Лев., IV, 1956, 96); Вам не здається, що море пестить вашу щокку лайковою рукавичкою? (Ю. Янов., V, 1959, 120).

Майстер шкіряної рукавички — боксер (*дів.* боксер'я). Четвертий день першого чемпіонату світу з боксу в Гаваї був успішним для радянських майстрів шкіряної рукавички (Веч. Київ, 22.VIII 1974, 3).

◇ **Кіда́ти (кину́ти) рукави́чку: а) (іст.)** викликати на дуель, поединок. Треба було щось зробити. Але що? Побити? Ні. Кинути в лице рукавичку?.. Викликати на поединок? (Коцюб., I, 1955, 407); б) (*спорт.*) вступати в боротьбу з ким-небудь. Чудовий манеж братів Знаменських став ареною першого зимового чемпіонату країни з легкої атлетики. На цій прем'єрі Валерій кидас рукавичку самому Тер-Ованесяну (Рад. Укр., 2.III 1971, 4); **Міня́ти, як (мов і т. ін.) рукави́чки кого, що** — міняти часто, легковажно, нерозсудливо кого, що-небудь. [Л і ц а р:] А, ти, зрадлива!.. Жени́ть міня́ши, мов рукавички! (Л. Укр., II, 1951, 218); **Підня́ти рукави́чку** — прийняти виклик на дуель, поединок.

2. Зменш.-пестл. до рукавиця 1. Велика сніжинка сіла на онукову рукавичку (Ю. Янов., II, 1954, 110).

РУКАВИЧНИЙ, а, е. Прикм. до рукавиця і рукавичка; // Признач. для виготовлення рукавиць, рукавичок. Рукавичний автомат; Рукавична фабрика.

РУКАВИЧНИК, а, ч. Майстер, що виготовляє рукавиці, рукавички.

РУКАВИЧНИЦЯ, і, ж. Жін. до рукавичник.

РУКАВНИЙ, а, е. Прикм. до рукав. Рукавні фільтри.

РУКАВЧА́, ати, с. Зменш. до рукав 1. Сорочечки шила [Княгиня]. І маленькі рукавчата Шовком вишивала (Шевч., II, 1953, 11).

РУКАВЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до рукав 1, 2. Човен з розголку увійшов у вузьенький рукавичок (Вол., Сади., 1950, 83).

РУКА́ТИ, а, е, розм. З великими, довгими руками. Елексі́й Іванович був чоловік неабиякий: височенного зросту, плечистий, рукатий (Мирний, IV, 1955, 220); *Образно. Хотіли поганці [фашисти] відняти у нас гату — та ми тую жадність одсікли рукату (Гич., II, 1957, 139).

РУКІВ'Я, ів'я, с., рідко. Те саме, що рукоятка. Від гніву і затамованого обурення козаки стискали рукі'я шабелі (Панч, Гомов. Україна, 1954, 11).

РУКОБЛУ́ДНИК, а, ч. Людина, що страждає рукоблудством; онаніст.

РУКОБЛУ́ДНИЦЯ, і, ж. Жін. до рукоблудник.

РУКОБЛУ́ДНИЧА́ТИ, аю, ащ, недок. Займатися рукоблудством, бути рукоблудником.

РУКОБЛУ́ДСТВО, а, с. Роздратування статевих органів руками для задоволення статевого інстинкту; онанізм.

РУКОДА́ЙНИЙ, а, е, заст. Урочисто обіцяний (при рукостисканні).

Рукодільний слуга — вірний слуга. *Я був рукодільним слугою пана воеводи Острозького, а знаю його наміри* (Ле, Наливайко, 1957, 46); **Рукодільний холіп** — кришак, який перебуває у договірних відносинах з поміщиком. *Князь Ружимський на нього, як на голова рукодільного, покрикує* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 92).

РУКОДІЛЛЯ, я, с. 1. Виготовлення яких-небудь виробів, речей ручним способом; ручна (перев. жіноча) робота/загальн.— *Я.. займаєсь рукодільям: плів кошки* (Фр., IV, 1950, 159); // **Виріб**, виконаний таким способом.— *Сміливо переступила я поріг маленької.., заповненої різноманітним жіночим рукодільям кімнати* (Вільде, На порозі, 1955, 145).

2. Шиття, в'язання, вишивання і т. ін. як вид ручної праці. *Рукоділья взагалі позитивно позначається на стані нервової системи, особливо в'язання* (Рад. Укр., 5. II 1972, 4); *Вона веде уроки малювання, рукоділья і бібліотечні години* (Ів., Таємниця, 1959, 26).

РУКОДІЛЬНИЙ, а, е. Прямок до рукоділья. *Рукодільна робота; Рукодільна теорія*.

РУКОДІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жінка, яка займається рукодільям (у 2 знач.). [1-а дівчина:] *А як чудово у вас сорочка вишита! Купована?* [Тетяна:] *Ні, своєї роботи.* [1-а дівчина:] *Вигодить, ви і рукодільниця?* (Кроп., III, 1959, 233); // *заст., нар.-поет.* **Примірна**, старанна робітниця, трудівниця. [Виборний:] *Яке у неї добре серце.., яка трудяща, яка рукодільниця* (Котл., II, 1953, 10).

РУКОДІЛЬНИЧАТИ, аю, аеш, *недок.* Займатися рукодільям.

РУКОКРИЛІ, лях, мн. Тварини, передні кінцівки яких пристосовані для літання. *До рукокрили належать летючі миші. Вони відрізняються від інших ссавців своєю здатністю до польоту* (Зоол., 1957, 167).

РУКОМЕСЛО, а, с., *розм.* Те саме, що ремесло. *Вже мов рукомесло бур'яном поросло* (Номис, 1864, № 10413); *Я мріяв тоді стати ковалем. Це рукомесло було в нашому селі у великій пошані* (Звання.., 5, 1971, 12).

РУКОМІЙНИК, а, ч. Невелика, різної форми висяча посудина, пристосована для умивання. *Підходить [Гая] до дівчат, що біля рукомийника мийть руки* (Головко, I, 1957, 443).

РУКОНІЖКА, и, ж. Ссавець, подібний до лемура, що живе на Мадагаскарі.

РУКОПАШ, присл., *розм.* 1. Те саме, що врукопаш. *Жіноцтво билось на валах рукопаш поруч з козаками* (Кач., II, 1958, 486); *Немає роздоріж, Дорога нам — одна ж! Стріль, рукопаш ріж, Бери на бордаж!* (Рильський, I, 1960, 299).

2. Те саме, що вручну. *Ті рукопаш, А ті за допомогою приладдя з коловоротом палі забивали* (Вирган, В розп. літа, 1959, 222).

РУКОПАШНИЙ, а, е. Який здійснюється без зброї або холодною зброєю (про бій, битву). *Були хвилини, коли солдати віч-на-віч стодились у рукопашному бою з ворогами в окопах* (Скл., Хазяїни, 1948, 69); *В рукопашному бою успіх битви визначали сокири* (Гжицький, Опришки, 1962, 185); // у знач. ім. **рукопашний**, ного, ч.; **рукопашна**, ної, ж. Бій, битва, що здійснюється врукопаш. *За вікнами вагона ніч йшла, покраяна вогнями. На полустанках передмість Йшла рукопашні з ворогами* (Ус., I сьогодні.., 1957, 93); *На горбах закипіла рукопашна* (Перв., Атака.., 1946, 12).

РУКОПИС, у, ч., *розм., рідко* **РУКОПИСЬ**, і, ж. 1. Текст будь-якого твору, написаний автором від руки або надрукований на машині. *Прислати рукописи не можу, бо децю не викичено* (Коцюб., III, 1956, 203);

У радянський час К. Е. Цюлковський опублікував понад 100 своїх праць і залишив 450 рукописів (Веч. Київ, 20. II 1970, 4); *Засилай Вам разом з цим листком Вашу рукопис* (Мирний, V, 1955, 428).

2. Памятка стародавньої писемності. *Годинами перелядав [М. Костомаров] у темних кімнатах архівів старовинні поживалі рукописи* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *На весь світ відомий Матанадаран — стоїще дерев'яні вірменських рукописів, де зібрано понад 10 тисяч унікальних манускриптів* (Ком. Укр., 3, 1967, 26).

РУКОПИСАННЯ, я, с., *заст.* Рукопис; // **Писання** від руки.

РУКОПИСНИЙ, а, е. 1. Написаний від руки. *Книги з папірису, пергаменту були рукописними* (Наука.., 12, 1962, 33); *Рукописний журнал*.

2. Стос. до рукопису. *Рукописна традиція; // Признач. для зберігання рукописів. Рукописний відділ*.

РУКОПИСЬ *див.* **рукопис**.

РУКОПЛЕСКАТИ, плещу, плещеш, *недок., рідко*. Те саме, що аплодувати. **Образно. Революційні робітники всіх країн одностайно рукоплещуть радянському робітничому класові* (Рад. Укр., 16.VIII 1951, 3).

РУКОСТИСКАННЯ, я, с. Взаємне стискання рук на знак привітання, виявлення вдячності і т. ін. *Найпоширенішою формою вітання в сучасному світі є рукостискання* (Знання.., 3, 1972, 25).

РУКОТВОРНИЙ, а, е, *заст.* Зроблений руками людини, створений людською працею. *Води Нарину потекли в русло нової рукотворної ріки — каналу «Дружба», прокладеного на цілих тисячах земель центральної Фергани* (Веч. Київ, 4.IX 1974, 2).

РУКОЯТКА, и, ж. 1. Частина ручного інструмента, зброї і т. ін., за яку його тримають; держак. *Парникова мотика складається з металевого корпусу.. та дерев'яної рукоятки* (Хлібороб Укр., 4, 1969, 23); *Одною рукою стискаєш [Оксіб] рукоятку автомата, другою дулю* (Тют., Вир, 1964, 440).

2. Деталь механізму, приладу, за яку беруться рукою для пересування, перемикання, повороту. *Машиніст рукояткою контролера регулює швидкість і силу тяги електровоза* (Сигналізація.., 1955, 5).

РУКОЯТЬ, і, ж., *рідко*. Те саме, що рукоятка. *Він пізнав рукоять свого, відполірованого долоню, грушевого цінка, загубленого колісь біля підпаленої скирти* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 217); *Андрій.. слонів гранату за довгу рукоять, знайому ще з фінської війни, і жбурнув її у вікно* (Наука.., 8, 1967, 57).

РУЛАДА, и, ж. Віртуозний пасаж (у 3 знач.) у співі. *Лю-лю-лю! — причулась рулада й урвалась* (Вас., I, 1959, 220); *Веселі рулади жвавої колоратури заповнили кімнату* (Смолич, День.., 1950, 244); // *Переливчастий спів птахів. Вона вже сп'янула від.. нахоще степових трав, від нескінченних рулад пташок* (Рибак, Помилка.., 1940, 241).

РУЛЕТ, у, ч. 1. Страва з рубленого м'яса або м'якої картоплі з начинкою, запечена у вигляді товстої ковбаси.

2. Кондитерський виріб із тіста, загорнутого в кілька шарів, із солодкою начинкою.

3. Окіст з вибраною кісткою, якому надано форми товстої ковбаси. *З передніх і задніх окороків.. свинячих пістух готують.. рулети* (Укр. страви, 1957, 83).

РУЛЕТКА, и, ж. 1. Вузька металева, полотняна або клеючата стрічка з поділками, згорнута в рулон у футлярі; *признач. для вимірювання невеликих відстаней. Віддалі вимірюють різними способами: рулеткою, мірною стрічкою, землемірним циркулем, спеціальними приладами — лічильниками* (Фіз. геогр., 5, 1956,

14); Побачивши заводських, він кинув технікові стальну рулетку й побіг назустріч (Кучер, Трудна любов, 1960, 407).

2. Спеціальний пристрій для певного роду азартної гри, а також сама ця гра. Прогуляли й промарнували вони вдвох з батьком по загралицях та в Монако на рулетці село й сахарню (Н.-Лев., III, 1954, 305).

РУЛИТИ, л'ю, лиш, недок., ав. 1. Вести літак по землі.

2. Котитися, рухатися по землі (про літак).

РУЛІННЯ, я, с., ав. Дія за знач. руліти.

РУЛОН, у, ч. Згорнутий у трубку папір, тканина, ліволеум і т. ін. Стояли перед нами два рулони плівки, кожний по триста метрів (Ю. Янов., II, 1958, 116).

РУЛОННИЙ, а, е. Прикм. до рулон; // Який має вигляд. форму рулону. Рулонний покрівельний матеріал.

РУЛОНЧИК, а, ч. Зменш. до рулон. Рулончик паперу.

РУЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. рулювати. Вова Мороз.. тут же зрозумів усю немудру механіку рулювання (Донч., V, 1957, 567).

РУЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., перех. і неперех. 1. Правити рулем.

2. Повертаючи руль або те, що його замінює, вести, примушувати рухатися що-небудь у певному напрямку. Петро Максимович узяв весло, а друге взяв Василько і сів на кормі, щоб рулювати (Донч., V, 1957, 97).

РУЛЬ, я, ч. Те саме, що кермо. На кормі [човна] — руль, перед рульовим місцем — підійми управління (Смолич, II, 1958, 43); — Дорош питає, хто поведе машину. Чугай каже: — Я, — і сідає за руль (Тют., Вир, 1964, 327).

РУЛЬОВИЙ, а, є. 1. Прикм. до руль. Бачиш капітана? — Он він стоїть, у рульовій рубці (Ю. Бедзик, Вогонь., 1960, 4); Водії перевіряють гальма, рульові управління. Ріано о п'ятій автобуси виходять на лінію (Веч. Київ, 2.IX 1967, 3).

2. у знач. ім. рульовий, вого, ч. Той, хто править рулем на судні. Ад'ютант полковника був приставлений до рульового у рубку (Собко, Скеля..., 1961, 62).

РУМАК, а, ч. Старовинна назва породистого верхового коня у східних народів. На білому, пишному румаку.. виїзав граф Потоцький (Стар., Облога..., 1961, 34).

РУМБ, а, ч., спец. Поділка на шкалі компаса як одиниця, що відповідає 1/32 частини видимого обр'ю. Акишев засік по компасу румби, поміж якими була дельта [ріки] (Тулуб, В степу..., 1964, 280); — «Мирний» три румби праворуч! — радісно кричить Касаткін, побачивши.. щогли, що блимають десь праворуч попереду (Довж., Зач. Десна, 1957, 399); // Напрямо відносно сторін світу. Прямує указаним румбом Катер сторожовий (Дор., Єдність, 1950, 97); Велике поширення в народному житті має прийом фарбування кольоровими глинами стіни, зверненої на північні румби (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 115).

РУМБА, и, ж. Сучасний швидкий танець чотиридюльового розміру, а також музика до нього. Серед купи пластиків з усілякими фокстротами і румбами бійці натрапили і на кілька наших, вітчизняних (Гончар, III, 1959, 273).

РУМБОВИЙ, а, е, спец. Стос. до румба.

РУМИГАТИ, аю, аєш, недок., діал. Ремігати. По другім боці лежали рядом воли і румигали (Стеф., Вибр., 1949, 193); Тихо... Чути лиш, як румигає зубоба (Хотк., Довбуш, 1965, 94).

РУМОВИЩЕ, а, с., заст. Руїна. Тільки.. румовище печі свідчило, що тут стояло людське житло (Фр., I,

1955, 179); І нова красуня-шахта підвелася, як жива, — З поєлища, з румовища (Воскр., 3 перцем!, 1957, 73); В румовищі фашист лежав без ніг (Гонч., Вибр., 1959, 373).

РУМПЕЛЬ, я, ч. Підойма на судні для повертання керма, руля. — Право на борт! — горлає Юра. — Поєний, новіший, найпоєніший! Румпель! (Смолич, Дитинство, 1937, 118).

РУМПЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до румпель.

РУМУН див. румунин.

РУМУНИ, ів, мн. (одн. румун, а, ч.; румунка, и, ж.).

Народ, що становить основне населення Соціалістичної Республіки Румунії; представники цього народу. Прохожі стрічались рідко, зате під ворітьми, на лавках, сиділи рядами.. веселі й гоїлки румуни (Коцюб., I, 1955, 382); Хто він є — цей бурлака з моря.. Румун чи англієць? (Ю. Янов., II, 1958, 54); Окрім нас, сиділо ще дві пані в купе... це були румунки й говорили між собою лиш по-румунськи (Коб., III, 1956, 134).

РУМУНІЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. румунізувати. Загрозу румунізації та омічення Буковини Федькович усвідомив ще у 60-х роках і першим підняв голос протесту проти антинародної політики Австро-Угорської імперії, рішуче виступив на захист прав пригнобленого народу, його мови та літератури (Рад. літ-во, 4, 1966, 42).

РУМУНІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Примушувати кого-небудь перейти на румунську мову, засвоїти румунські звичаї, культуру і т. ін. Румунські поміщики прагнули румунізувати українців в Буковині (Іст. УРСР, I, 1953, 435).

РУМУНКА див. румунин.

РУМУНКИ, вок, мн., розм., рідко. Теплі жіночі черевички.

РУМУНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до румунин і Румунія. На румунському боці, ген-ген понад тижим Дунаєм зеленою лавою простягся кучерявий гай вербовий (Коцюб., I, 1955, 137); Він проговорив кілька слів.. румунською мовою й знов забув пам'ять (Ю. Янов., II, 1958, 53); Щоразу в темряві зустрічалися румунські солдати з обер-ремезами кукурудзи для своїх окопів (Гончар, III, 1959, 134); // Належний румунам. Без нафти без румунської ой як же ти [фашистська Німеччино] обмерзла! (Тяч., I, 1957, 283); // Вигот, у Румунії. Гошка красувався у широких, як спідниця, галіфе і румунському мундирі (Тют., Вир, 1964, 419); // Який складається з румунів. Назустріч [радянським піхотинцям] йшла кавалерійська румунська дивізія, граючи кіньми, виписуючи новою збруєю (Гончар, III, 1959, 70).

РУМ'ЯНА, м'ян, мн. (одн. рум'яно, а, с., розм.). Косметична фарба рожевого або червоного кольору. Лице її не знало тут [у горах] білих і рум'ян, але зналося зате з буйними вітрами, живлющим дощиком (Грицький, Опрішкя, 1962, 74); За минулі десять днів Тамара знесилалась і зовні аж ніби постаріла. Важко було працювати, посмігатися, маскувати блідість щік рум'янами (Хижняк, Тамара, 1959, 115); *Образно. Що стрункіше від топола? Що глибше океана? Що ніжніше від красолі, що на ній горять рум'яна? (Тяч., II, 1957, 206).

РУМ'ЯНЕНЬКИЙ, а, е. Досить рум'яний. Маруся зовсім змінилась на лиці: стала собі рум'янька, як зоренка перед сход сонця (Кв.-Осп., II, 1956, 86); — Привертайте, не майте, Слатьюночки плачуть, Пузатенькі, рум'янькі, Самі у рот скачуть (Гл., Вибр., 1957, 243).

РУМ'ЯНЕЦЬ, нця, ч. 1. Природний рожевий або червоноастилий колір щік, обличчя. А воно молоде, то швидко і виходилося собі, оздоровіло; вже й у рум'янях, і ве-

села [Галя] (Вовчок, I, 1955, 157); Хоч і швидко пройшов він до контрольної, діачата в дослідній помітили, що рум'янець на його круглих щоках стає не такий рожевий (Шовк., Інженери, 1956, 134); // Жовтий відтінок забарвлення шкі, обличчя хворої людини. У своїй прозорій жовтизні вони [клені] нагадували рум'янець сухотниці (Коцюб., II, 1955, 248); Лікарка відкрила двері крайньої палати, і Галина відразу пізнав запале, гостроносє, в зворобачих жовтих рум'янях обличчя Григорія (Стельмах, II, 1962, 253); // Червонієння обличчя від приливу крові. Після курної куані морозне осінє повітря залило лице Давидові рум'янцем (Головка, II, 1957, 17); Обличчя раптомо вжалось жарким рум'янцем, очі заблищали (Коз., Серце матері, 1947, 155); // Рожевий або червонястий колір шкі як результат уживання рум'ян.

◇ Зайтись рум'янцем *див.* західитися²; Закрашати (закрашуватися, закрасітис) рум'янцем *див.* закрашати; Заливатис (залітис, заллітис) рум'янцем *див.* заливати; Зловісний (сором'язливий і т. ін.) рум'янець; Рум'янець сорому (гніву, абентження і т. ін.) — почервоніння обличчя, виглядає яким-небудь почуттям. Зловісний рум'янець забарив його обличчя. Він знавіснів (Довж., I, 1958, 295); Пава збаїв, ясьє знітисє і ще нижче пригнувся до столу. Далі густий рум'янець сорому за батька залив йому обличчя (Кир., Вибр., 1960, 317); Отець Вікентій жбурав газету на стіл і відчуває, як його обличчя щипає рум'янець гніву (Стельмах, I, 1962, 415); Навідити (навесті) рум'янець *див.* навідити; Обливатис (облітис) рум'янцем *див.* обливатис; Палати (пашіти і т. ін.) рум'янцем (рум'янцями) — мати червоний колір (про шкіру) шкі, обличчя). Трохи загоріле обличчя [молодички] так і пашіло рум'янцем (Гр., II, 1963, 330); Біла ополонки стояла Зінька, виполіскуючи білизну. Руки в неї були червоні від крижаної води, а щоки аж пашіли рум'янцями (Шиян, Баланда, 1957, 18); Рум'янець заливає (залів і т. ін.) обличчя (лицє і т. ін.) *див.* заливати.

2. *перен.* Рожево-червоне або багряне забарвлення чого-небудь від променів сонця під час його сходу чи заходу. В невеличкому березовому гаїку, ніби в чародійному літареві, догорає сонце, і кожна берізка міниться багатством барв — від... нижнього рум'янця на стовбураз до темно-вишневого в гіллі (Стельмах, I, 1962, 352).

3. *перен.* Червоний або рожевий бік (боки) плоду, червона пляма на плоді. Яблук рум'янець і пагоці трає Осені сипає бобровий рукав (Рильський, III, 1961, 230).

4. *тільки мн., розм.* Те саме, що рум'яна. — Обголює я вуся й бороду, намазав щоки рум'янцями (Н.-Лев., III, 1956, 41).

5. *заст.* Зілля, яким рум'янилися (у 2 знач.). Рум'яний, а, е. 1. Покритий рум'янцем (у 1 знач.). Галя рожевіла з двору своїм рум'яним личком і веселила все своїм добрим поглядом... (Мирний, I, 1949, 359); // З лицем, покритим рум'янцем (у 1 знач.). Ринули двері, і на порозі Килина. Рум'яна з морозу і сердита (Головка, I, 1957, 313).

2. Який має червоний або рожевий колір. Була [Маруся] кругловиденька, ясноюка, уста рум'яні, як вишня (Вовчок, I, 1955, 185); Настанє час, і в юній сині сади мої батьківщини рум'яним цвітом зацвітуть (Сос., II, 1958, 17).

3. *перен.* Який має рожево-червоне або багряне забарвлення від променів сонця під час його сходу чи заходу. Внизу ярм каубилася мряка, але верхки дереє уже купалися в рум'яній загарі (Фр., III, 1950, 85); З рум'яного сходу линуло світло й м'якими гвишми розпливалось поміж небом і землею (Коцюб., I, 1955, 341).

4. *перен.* З рожевим або червоним боком (боками) (про плід); червонобокий. Ленін... Це ім'я, як віти саду в рум'яних плодах, усміх дитини, відбитий у материнських очах... (Сос., Так ніхто..., 1960, 6); Пахнуть яблука рум'яні (Рудь, Дов. зорі, 1958, 110).

5. *перен.* Який має червонуватий, золотисто-коричневий відтінок (про страви, кулінарні вироби після смаження або випікання). Через дві гвишки Валентин Модестович сидів за столом перед тарілкою з рум'янцями і запашиєм біфштексом (Шовк., Інженери, 1956, 12); Рум'яні пиріжки на величезних блюдах горами здіймалися над жареними качками, фаршированими гусьми (Донч., II, 1956, 436).

РУМ'ЯНИТИ, *ню, виш, недок., перен.* 1. Викликати рум'янець (у 1 знач.) на щоках, обличчі. Рум'янить вітер щоки у колгоспівських дічат (Сос., Щастя..., 1962, 95).

2. Покривати, фарбувати щоки, обличчя рум'янами.

3. *перен.* Надавати чому-небудь рожево-червоного або багряного забарвлення. Уже за Оршею в садах Зоря рум'янить схід (Нагн., Вибр., 1950, 154); Сонце рум'янило гори й дерева.

4. *перен.* Дією сонця і теплою повітря червонити бік (боки) плодів. Зелене і пазуче літо рум'янить яблука в садах (Сос., Близька далина, 1960, 47).

РУМ'ЯНИТИСЯ, *нюся, виш, недок.* 1. Ставати рум'яним, покриватися рум'янцем (у 1 знач.). Хлоп'яче бліде личко рум'янилось і тавалося за бабину опинку (Черемш., Тв., 1960, 35); Очі Данилкової чорніли тернильками, рум'янилися щоки (Хижняк, Д. Галицький, 1953, 46).

2. Покривати, фарбувати свої щоки, своє обличчя рум'янами.

3. *тільки з ос., перен.* Ставати рожево-червоним або багряним від променів сонця під час його сходу чи заходу. Край неба, на сході, весело рум'янився, мінисє радісними барвами (Коз., Серце матері, 1947, 156).

4. *перен.* Набувати червонуватого, золотисто-коричневого відтінку (про страви, кулінарні вироби під час смаження або випікання). На сковороді апетитно шкварчало сало, рум'янилась порізана кружальцями картопля (Добр., Очак. розмір, 1965, 186); Пирогои почали рум'янитися.

5. Те саме, що рум'яніти 5. Стіла накритий білим обрусом, на ньому рум'яниться пазуча бабка (Козл., Ю. Крук, 1950, 229).

РУМ'ЯНИТЬ, *ності, ж.* Якість за знач. рум'яний. Ведмежа шапка гвацько набакирена в стрільця на око, барвистий одяг мовби віддзеркалюється в рум'яності вусатого обличчя гуцула (Загреб., Шепіт, 1966, 29).

РУМ'ЯНИТИ, *ю, іш, недок.* 1. Те саме, що рум'янитися 1. Якби мені шоаку, вишити б я зміла, якби когас мене щиро, а би рум'яніла (У. Кравч., Вибр., 1958, 125); Миронич з утхою стезея, аж оживав злопець, рум'яніло завожває лице, блискотіли очі (Горд., II, 1959, 117).

2. *перен.* Ставати рожево-червоним або багряним під час сходу чи заходу сонця. Земля усміхається, радо приймає ту ласку [сонця] і вся рум'яніє в західному сайві (Дн. Чайка, Тв., 1960, 173).

3. *перен.* Ставати червоним, рожевим (про плід).

4. *перен.* Набувати червонуватого, золотисто-коричневого відтінку під час смаження або випікання.

5. *перен.* Виділятися червоним, рожевим забарвленням або червонуватим, золотисто-коричневим відтінком; // Цвісти червоним, рожевим цвітом. Любоє моя, вірна подруго, ходімо в життя ізі мною, Де рожі мої рум'яють і дощик іде стороною (Мал., Запов. джерело, 1959, 48).

РУМ'ЯНІТИСЯ, іюся, ієшся, недок. Те саме, що рум'яніти. Рум'яніючись, як вишня від сонця, стрічала його Мильця (Фр., VIII, 1952, 219); Яблука рум'янілися.

РУМ'ЯНЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до рум'яніти. Дивувались пастузи, ламали в догадках голови: — Хто він? Бує, мабуть, важною птицею, коли й з шаблями біля нього і очі йому зав'язали... щоб не бачив ні золотих хлібів, ні рум'яніючих вишень (Гончар, II, 1959, 101).

РУМ'ЯНКА, м, ж., розм. Те саме, що воловік 2. Квітнули величезні степові рум'янки (Тулуб, Людолови, I, 1957, 51); // Квітка цієї рослини. Та гляну я в долиноньку, аж там ходять паняночки та зривають рум'яночки на неділю на віночки (Чуб., V, 1874, 353).

РУМ'ЯНО¹. Присл. до рум'яніти 2. Панч зніжкові — і спалазнує рум'яно. Моя хмарка, що зорю зустріла раннім-рано (Мицк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 31); Сонце виблискуює рум'яно.

РУМ'ЯНО² див. рум'яна.

РУМ'ЯНОК¹, вку, ч. 1. розм. Те саме, що ромашка 1. Правлячи війям, Дмитро здав навад воли, і віз викочується на невелике, заросле моріжком і рум'янком подвір'я (Стельмах, II, 1962, 406); Пахло першими росами й рум'янком (Вільде, На порозі, 1955, 40).

2. діал. Ромен (у 2 знач.).

РУМ'ЯНОК², вку, ч., розм., рідко. Те саме, що рум'янець 1. Ксеня набирала воду навмисне повільно, щоб трохи зійшов з обличчя рум'янок (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 64).

РУМ'ЯНОЛИЦЬКИЙ, я, е. Який має рожеве або червоне лице. Рум'янолиця жінка; *Образно. Ледь шарудить під кроком тепла глиця, вже червону руку подає всна. І ти, зоря моя рум'янолиця, зі мною йдеш, од щастя мовчазна (Сос., Зел. світ, 1949, 39).

РУМ'ЯНОТІЛИЙ, а, е. Який має рожеве або червоне тіло. Микола.. думав про Ядвігу й про свого хлопчика. Чи він виріє за ці роки, чи й досі такий малесенький, опецькуватий, рум'янотілий? (Загреб., Спека, 1961, 321).

РУМ'ЯНОШОКИЙ, а, е. Який має рожеві або червоні щокі. — А ми вже виспались, — похвальнось дівчатка. Були веселі після спочинку, рум'яношокі (М. Ол., Леся, 1960, 53); // у знач. ім. рум'яношокій, кого, ч.; рум'яношкка, кої, ж. Людина з рум'яними щокими. Яким би був я іолопом жазливим, Коли б почав завидувати юним, Рум'яношоким та блискучооким (Рильський, Зим. запися, 1964, 18).

РУМ'ЯНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до рум'янець 1—3. Рученята такі білі в неї, манісінькі. Чубок такий кучерявенький.. А на щічках і рум'янчик єсть (Тесл., 3 книги життя, 1949, 114).

РУНА¹ див. руні 1.

РУНА² див. руні 2.

РУНА³, рун, мн. (одн. руні, а, с.). Молоді, густі сходя посівів; вруна. — Сей рік заріданий буде. Подивитись на руну польові: жита такі, що й вузь не пролізе (Вовчок, I, 1955, 147); Дубки стали вже вищими за жито, і тепер ігній затінок оберігав його руну (Ів., Дубок, 1950, 15); // Густа, буйна зелень. Надвечір між тополлями, де затінок тримається цілий день і степова трава гвилястими рунами лежить по землі, стоять столи на честь лютчика (Гончар, Тропка, 1963, 10); *У порівн. Кругом хати ріс зелений та густий, як руну, шпорши (Н.-Лев., III, 1956, 323).

РУНА, й, ж., діал. Луна. Засне долина. На каляні І соловейко задріма. Повіє вітер по долині, — Пішла дібровою руна, Руна гуляє, божа мова (Шевч., I, 1963, 18).

РУНДУК, а, ч. 1. Те саме, що ганок. Добре втомившись, знайшла вона чималий будинок з великим рундуком (Гр., Без хліба, 1958, 83); Дівчина зійшла на легкий, огорожений баласинким рундук, зупинилася перед дверима (Стельмах, I, 1962, 130).

2. Легка споруда, що являє собою відкритий або критий прилавок для роздрібної торгівлі. Пішла я в той ряд, де продають огородину. А рад той довгий, пожий на вулицю: по обидва боки рундуки з покрівлею на стовпцях (Н.-Лев., III, 1956, 284); Серед приватних крамничок і рундуків метушилися покупці та продавці (Рибак, Час..., 1960, 156).

3. Невелика споруда для ремонту, лагодження чого-небудь (перев. зуття). На розі вулиці моєї У голу-болу рундуку Працює швець (Нех., Ми живемо..., 1960, 118).

4. Великий ящик з кришкою для зберігання чого-небудь. — Отже я й кажу: і на березі не був, і про своє господарство не потурбувався. В рундуці що робитись! Смітників! (Ткач, Жди..., 1959, 5); // Продовгуватий ящик для сидіння або лежання. На цвинтарі, і там не без іграшок: де побачать, що на рундуках полягали дівчата, так їх і поперекидають [шарубки] (Кв.-Осн., II, 1956, 239).

РУНДУКОВИЙ, а, е. Те саме, що рундучний.

РУНДУЧНИЙ, а, е. Прикм. до рундук 2. Рундучний торг (Сл. Гр.).

РУНДУЧОК, чкя, ч. Зменш.-пестл. до рундук. Чотири кімнаточки було кругленьких в тім будинкові: створчати вікна, рундучок з піддашшям (Вовчок, I, 1955, 259); Нарешті Максим наблизився до рундука, взяв дві порції морозива і підтюпцем подався по тротуару (Кочура, Родина..., 1962, 70).

РУНЕЦЬ, вця, ч., стн. Біла хустина або шматок полотна. — Треба їм на вхідчину рунця понести: здасться, добрі, поштити (Барв., Опов..., 1902, 150).

РУНІ¹, рун, мн. (одн. руні, а, ж.). Літери давньо-германських алфавітів, що збереглися (перев. у скандинавів) у написах на каменях, зброї, прикрасах і т. ін. Якісь жури, незнані племена людей чи звірів виринали дикі із сутніні вікні, страшні, великі.. Од їх лишилися тільки дивні руни (Л. Укр., I, 1951, 288).

РУНІ², рун, мн. (одн. руні, а, ж.). Народні карельські та фінські епічні пісні. Він сидів на камені найближче, У руках — папір і олівець. Так сидить і на папері нижє Руни ті рядочок по рядку... (Дор., Літа..., 1957, 126).

РУНИСТИЙ¹, а, е. З густою і довгою вовною (перев. про овець); вовнистий. Дихнув вітерець — і ожив стародавній той город: завештались люди, верблуди ревуть, голосить руниста отара (Дн. Чайка, Тв., 1960, 148).

РУНИСТИЙ², а, е. Який росте густо, кущиться (про злаки і трави); густий, кущуватий. Мокрець — зілля рунисте, стелеться густо і коренисто (Сл. Гр.); Тракторист Сень сповіщає, що в бригаді Текаї рунистий хліб, вкорінився добре (Горд., Дівчана..., 1954, 17).

РУНИСТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. рунистий². Гібриди цього покоління, як правило, — багаторічні, відзначаються зимостійкістю і.. рунистістю (Колг. Укр., 20.IX 1939, 3).

РУНИТИСЯ, ітсья, недок. 1. Розвиваючись, густо рости, кущитись (про злаки і трави). [Степан:] В полі глібець людський зеленіє, а на панському почав рунитись (Крон., II, 1958, 44).

2. Буяти добрими сходами, молодію зеленню; зеленіти. З степу все налітали і налітали легкі вітерці, поле рунилося молодію зеленню, і хвилі трав бігли аж за обрій (Сенч., На Бат. горі, 1960, 268).

РУНІЧНИЙ, а, е. Прикм. до руні¹. Є базато дока-
зано, що задовго до Кирила і Мефодія у слов'ян була
своя система знаків, і не тільки знаків рунічного письма,
але й свого алфавіту (Пит. перекл., 1957, 13).

РУННИЙ¹, а, е. Прикм. до руні¹. Різниця в про-
центі виходу чистої вовни основного сорту руна («боб-
ка») порівняно з виходом чистої рунної становить не
більше ніж $\pm 1-1,5$ процента (Сод. твар., 1, 1956, 57);
// Зробл. з такої вовни. Рунна хустка.

РУННИЙ², а, е. Який пишню розрісся; буйний, роз-
кішний (про рослини).

РУННИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. рунний¹.
За роботи на електромеханічній стружці овець тверді
стаки встановлено в процентах від кількості настру-
женої вовни залежно від її рунності (тонкої, напівтон-
кої, напівгрубої, грубої) (Колг. енци., II, 1956,
114).

РУНО¹, а, с. Густа і довга вовна з овець, яка не розпа-
дається на окремі пасма, а становить одне ціле. — А хі-
ба ж не радується душа, коли острижеш барана, а
на ньому руно!.. Таке руно, що розкинеш і — на весь
сарай! (Гончар, Тронка, 1963, 148); Лискуче руно сла-
вно в'язався, не розкинається (Горд., Вірність, 1943,
69); *Образно. Туман розвіявся, як дим, тільки де-не-де
останні його золоті руна танули в бузкових ущелинах
(Донч., III, 1956, 504); *У порівн. Шерсть на тій собаці
як руно (Сл. Гр.); // Вовна, настрижена з однієї вівиці.
Тільки він один щодня здійснює панові п'ятдесят — шіст-
десят тонких рун (Стельмах, Хліб..., 1959, 48); // Овеча
шкура з вовною. Сеїжого віття накідав, овечим на-
крив його руном. Сів на цім місці тоді і улюблений син
Одіссея (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 274);
*У порівн. Не встрелив велета господь своїм ясним пе-
руном, він тільки сном його накрив, немов ж'яєньким
руном (Л. Укр., I, 1951, 459); // перен. Густе, пишне
волосся. — Здорові! — привітався він, скидаючи.. шап-
ку та показуючи ціле руно посивилого волосся на голові
(Мирний, III, 1954, 42).

Золоте руно: а) в старогрецькій міфології — золота
бараняча шкура. Фантастичні оповідання про населення
Причорномор'я збереглися в деяких грецьких леген-
дах про золоте руно, про мандрівки Одисея тощо (Іст.
СРСР, I, 1956, 17); б) те, що має найвищу якість, є
найціннішим. Отари (овечок) — золоте руно степо-
виків — блукають по всьому примор'ю (Гончар, Тронка,
1963, 316).

РУНО² див. руні².

РУНТАТИ, аю, аеш, недок., перек., діал. Тривожи-
ти, турбувати; // Зрушувати з місця, чіпати. Ми як
найшли того мертвяка, так.. його не рунтали (Сл. Гр.).

РУНТАТИСЯ, аюся, аешся, недок., діал. Тривожи-
тися, турбуватися; // Зрушуватися з місця. Аби коням
добре, то й сидіти би [хурман] і не рунтався (Свидн.,
Люборацькі, 1955, 86).

РУНТУВАТИ, ую, уеш, недок., перек., діал. Руї-
нувати. Прийдеться рунтувати лежанку й піч
(Сл. Гр.).

РУНУТИ, ну, неш, док., діал. 1. Рунити. Ступив
у золот стремінь князь Ігор, і у поле рунув (Федьк.,
I, 1960, 212).

2. Повалитися, упасти. У кімнаті панував якийсь
напружений настрій, мов тут поблизу навантажили
страшенною вагою мармурову колоду й оце ждуть, коли
вона трісне й завалиться, а разом з нею руне й цілий
будинок (Хотк., I, 1966, 160).

РУНЬ, і, ж., поет. Те саме, що руні². [М а в к а:]
Іди, поглянь, чи в полі рунь зазеленіла (Л. Укр., III,
1952, 205); Восени нас тишійше далеч сина І рунь
на полі сходить молода (Рильський, III, 1961, 306).

РУПИТИ, ить; ми. руплять; недок., діал. Цікавити.
Що кому рупити, той про те і дупити (Номис, 1864,
№ 9752); Він закритися очима й плечима, йому ніщо
не рупити (Барв., Опов..., 1902, 276).

РУПІЯ, і, ж. В Індії та деяких інших країнах —
назва грошової одиниці, а також срібна і золота монета
відповідної вартості. [Г а р і с ч а н д р а:] Купець, що
гроші ті В'язав мені, бразманець чесний був, і він
казав, що золотих сто рупій Дає (Фр., X, 1954,
423); Всі чотири носії, Найняті за кілька рупій,
З храму в храм несуть її (Шер., Інд. зопит, 1958, 34).

РУПОР, а, ч. і. Труба у вигляді зрізаного конуса
або піраміди для посилення звуку. [Г о л о с п о к л и -
к а ч а с у д о в о г о (в рупор):] Народу римський!
Суд спокою просить! (Л. Укр., II, 1951, 524); Безпаль-
ко по хаті пройшовся. Став перед грамофоном, що в
кутку на столу, а великим синім рупором (Головко,
Бур'ян, 1946, 39); // розм. Те саме, що гучномовець.
З берега, в проміжках від залпу до залпу, линув з рупора
голос Гальванеску (Смолич, I, 1958, 100).

Склясті долоні (долбню) рупором — нещільно сту-
литв долоні або злегка зігнути долоню і прикладати
до рота або вуха (вух) для посилення звуку. Він склав
долоні рупором і на весь золот зукнув: — Ка-ата! (Соб-
ко, Нам спокій..., 1959, 8).

2. перек., книжн. Виразний чіткішою ідей, думок,
почуттів і т. ін. Вже ізображення зовнішності героїв
разу відчувається, кого автор любить і кого не любить.
І проте дійові особи не стають у Панаса Мирного рупо-
рами його власних думок і почуттів (Від давнини...,
I, 1960, 379).

РУПОРНИЙ, а, е. Прикм. до рупор і; // У вигляді
рупора. Рупорний гучномовець.

РУРА, и, ж., розм. Те саме, що труба¹. Вода текла ру-
рами в різних напрямках (Ков., Світ..., 1960, 24); Надвечір
там, де нафту здобували, Взяли високу руру з свердловин,
В однім кінці — знамено приладнали, А інший —
глибоко у ґрунт замурували Бетонним розчином (За-
башта, Вибр., 1958, 214).

РУРКА, и, ж., розм. Те саме, що трубка. Старі
котли, забиті рурки, погнуті клапани тремтять від
напруження (Еллан, II, 1958, 10); Телефоніст в кутку,
притиснувши рурку плечем до вуха, щось швидко запи-
сував (Рибак, Час..., 1960, 49); // Те саме, що рупіон.
Перед очима в мене встала його хата, закидана ванноч-
ками, кміше, об'єктивами, фотографіями, наклеєними
і в рурках... (Коцюб., I, 1955, 253).

РУРОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до рурка. Хворий
байдуже протязує фельдшерові скляну рурочку і на-
віть не подивився, куди дотягся стовпчик живого срібла
(Мартич, Друзі..., 1962, 10); Від сплехи скручувався
в рурочку пожовкле листя рідких чагарників (Літ. газ.,
22.VIII 1961, 1).

РУС, а, ч. і. 1ст. Житель Київської Русі. У IX—X ст.
значно розширилась область розселення східних слов'ян,
яких стали називати русами, або руськими, а їх кра-
їну — Руссю (Іст. СРСР, I, 1957, 29).

2. заст. Росіянин. Товстий, добродушний турок..
спокійно віт річ: — ..я так і знав, що він рус, отікач...
(Коцюб., I, 1955, 381).

РУСАК¹, а, ч. Сірий заць, у якого взимку і влітку
колір шерсті не змінюється. Три діточки, студентки
агрономи, Йшли взимку по доріжці лісовій.. Одна ска-
зала: «Гляньте, гарно як! Немов облата снігом кожна
гілка! Он бач, на сосні затаїлась білка, Он слід легкий:
то перебіг русак!» (Рильський, III, 1961, 207); Взимку
тут — мисливське привілля: сонячними днями мишку-
ють лисиці, цюночі, особливо як місячно, русаки ску-
буть сузі квіти на сімнику (Літ. Укр., 29.I 1965, 4).

РУСАК ², а, ч., розм. Російська людина, росіянин.
РУСАЛІ, їй, мн., етн. Весняний обряд у давніх слов'ян, пов'язаний з поминанням померлих.

РУСАЛКА, н, ж. За народними повір'ями — казкова водяна істота в образі гарної дівчини з довгими розпущеними косами й риб'ячим хвостом; водяна німфа. — *І русалки, й маки — все з нехрещених дітей... По полях, по лісах, по водах живуть... І скрізь таке, що його й не бачиш, а воно живе... От диво!* (Гр., II, 1963, 333); *Здається, не здивувалася б Ганна, якби раптом збурилася вода і з-поміж латаття стали вихоплюватися на берег одна за одною голі русалки і, грючучись при місяці, стали б розчісувати свої довгі розпущені коси* (Гончар, II, 1959, 266); * У порівн. Ченурні берези мали на вітрі, як русалки, зеленими косами (Коцюб., I, 1955, 308).

Лісові русалка — те саме, що мавка 1. Далекий чарівний сміх зовсім замер, наче вони своїм криком сполюшили.. пестливу лісову русалку (Баш, На.. дорозі, 1967, 46).

РУСАЛКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до русалка. *Русалкові пісні*; // *Такий, як у русалки. Завжди незвично бліда* [Гаяля], *яксь русалкова блідість, зеленість у обличчі і мовби в усій постаті* (Загреб., Шепіт, 1966, 43).

2. *перен.* Загадковий, вабливий, з холодним блиском (про очі, погляд). — *Відпусти руку, будь ласка. — Ні, не відпушу, — наближаючі своє велике обличчя до її прозорих русалкових очей, прошепотіє Фінк* (Загреб., Європа 45, 1959, 117).

РУСАЛКУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. русалкувати. — *Наші жінки дівочтвом своє вважали більше за якусь невіражені й мрійне русалкування, аніж справжнім життєм* [життям] (Барв., Опов., 1902, 377).

РУСАЛКУВАТИ, ую, уєш, недок., розм. Бути русалкою. — *Може, вона й досі русалкує* (Барв., Опов., 1902, 375); * *Образно.* Тимко знову брався до роботи, а вона непомітно русалкувала над ним (Тют., Вир, 1964, 264).

РУСАЛОНЬКА, н, ж. Пестл. до русалка. *Кругом дуба русалоньки Мовчки дожидали; Взяти її, сердешну, Та й залоскотали* (Шевч., I, 1951, 6); *Та не має русалонька І там сучкою, Не втопила свого лиза Навіть під водою!* (Л. Укр., I, 1951, 325).

РУСАЛОЧКА, н, ж. Пестл. до русалка. *В гаю русалочки гуляли, Вінок із квіточок плели, Чогось на море поглядали І, як голубоньки, гули* (Гл., Байки., 1959, 395); *Бжити милій до русалки, Та й не добігає, Бо із річки — русалочок Юрба випливає* (Л. Укр., I, 1951, 330); * У порівн. *Миттю Христа скинула з себе одержу, розпустила довгі коси і, як та русалочка, височила на бережечок* (Мирний, III, 1954, 242).

РУСАЛЧАЧИЙ, а, е. Те саме, що русалковий.

РУСАЛЧИН, а, е. Прикм. до русалка; належний русалці. *Водяник вигідно вкладається в очереті, очима слідкуючи роботу Русалчину* (Л. Укр., III, 1952, 191); — *Я чує колись легенду, — жаріаю продовжував Франтишек Салєка. — В ній розповідається, як маленький хлопчик підслухав розмову русалок, а потім ходив по всьому світу й грав на скрипці русалчині пісні* (Загреб., Європа 45, 1959, 329).

◇ **Русалчин великдень** — за народними повір'ями — свято русалок. — *Я страж боюсь, що мене русалки залоскотують. — Дак то ж на русалчин великдень* (Гр., II, 1963, 333).

РУСАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до русалка. *Кров кипіла та бурчала, мовби в передчутті чогось страшного, всього, що може статися з коханцями в русальну ніч* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 323).

◇ **Русальний великдень**; **Русальні розігри** — те саме, що Русалчин великдень (див. русальні).

РУСАЧИЙ, а, е. Прикм. до русак 1. *Русаче зупро.*

РУСАЧКА, н, ж., розм. Жін. до русак 2.

РУСЕЛЬЦЕ, я, с. Зменш. до русло 1.

РУСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до русій. *Довгобрана русенька Гаяля, з чорними по шнурочку бровами, більше брала на себе його очі, ніж смаковита у її руках яшния* (Мирний, IV, 1955, 130).

РУСИЗМ, у, ч. Слово, зворот, запозичені з російської мови іншою мовою.

РУСИЙ, а, е. Світло-коричневий з жовтуватим або сіруватим відтінком (про волосся). *Вона ростом невеличка, Ще й літами молода, Руса коса до пояса, В косі стрічка голуба* (Сто пісень., 1946, 212); *Примружує очі Іван голубі, Чуб русий у Івана* (Нех., Хто сіє вігер, 1959, 8); // *Який має волосся такого кольору (про людину). Русий хлопчина*; * *Образно.* *Заходить в морі сонце русе, торкнулось хвилі* (Гонч., Вибр., 1959, 356).

РУСИН див. русїни.

РУСИНИ, їв, мн. (одн. русїн, а, ч.; русїнка, н, ж.). Стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України. *Закарпаття протягом тисячоліття було відірване від українського народу, проте в упертій боротьбі проти асиміляторства закарпатські русини зберегли свою мову і культуру* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 151).

РУСИНКА див. русїни.

РУСИНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до русїни. *Чернишевський.. говорив, що український (русинський) пан не друг, а нітрохи не менший ворог українському селянству, ніж пан польський* (Іст. УРСР, I, 1953, 534).

РУСИСТ, а, ч. Фахівець із русистики.

РУСИСТИКА, н, ж. Сукупність наук, які вивчають російську мову та літературу; російська філологія. *Проблематика, яку розробляв великий учений [О. О. Потебня], багатогранна. Він працював у галузі теоретичного мовознавства, слов'янознавства, русистики, українистики, фольклору, етнографії* (Літ. Укр., 21.IX 1965, 2).

РУСИСТКА, н, ж. Жін. до русїст.

РУСИСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до русїст.

РУСИФІКАТОР, а, ч. Той, хто здійснює русифікацію.

РУСИФІКАТОРСТВО, а, с. Діяльність русифікатора.
РУСИФІКАТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до русифікатор і русифікація. *Оскільки русифікаторська політика на Україні знаходила своїх провідників і великому дворянському землеволодінні та буржуазії міст, Радянська влада, що підтримала економічну основу цих двох класів, завдала тим самим смертельного удару русифікаторській політиці* (Компартія України в резолюції і рішеннях., 1958, 124).

РУСИФІКАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до русифікація.

РУСИФІКАЦІЯ, ї, ж. У царській Росії — насильницьке запровадження російської мови, культури і т. ін. серед національних меншостей. *До революції на Україні не було державних шкіл з українською мовою навчання. Як і в радї інонаціональних околиць, царизм тут насильно проводив русифікацію* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 8).

РУСИФІКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до русифікувати.

РУСИФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., *перез.* Піддавати русифікації.

РУСИФІКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док. 1. Сприймати мову, культуру і т. ін. росіян.

2. тільки недок. Пас. до русифікувати.

РУСИЧ *див.* русичі.

РУСИЧІ, ів. мн. (одн. русич, а. ч.). 1. Народонаселення давньої Русі.

2. Те саме, що **РУСІНИ**. Старий гетьман тяжко зітхнув. Ставши з русича поляком, він віддає Короні всі свої здібності воїна і синовою любов, а чого домігся, закінчуючи свій земний шлях? (Панч, Гомон. Україна, 1954, 37).

РУСЛИЦЯ, і, ж. (*Elatine* L.). Рід невеликих однорічних трав'янистих рослин із тонкими, густо облиствленими стеблом, дрібними пазушними квітками і подвійною овигітаною.

РУСЛО, а, с. 1. Заглиблення в ґрунті, по якому тече річка, струмок і т. ін. Сталяли живо сніги, розірвала морозні окови Річка і вниз понесла, повітряно грає в руслі (Фр., ХІІІ, 1954, 306); Греблю можна будувати як на сухих балках, так і на руслах, у яких постійно тече вода (Довідник сіль. будівельника, 1956, 168).

2. перен. Напря́м, шлях розвитку чого-небудь. Під час революції більшовики України робили все, щоб залучити в її русло найширші маси народу (Ком. Укр., 2, 1967, 30); День почався весело. Зорін вирішив спрямувати цю веселість і енергію в корисне русло (Трубл., Ляхтак, 1953, 131).

РУСЛОВИЙ, а, е. Прикм. до руслоб. Руслові водозабори влаштовують, коли береги положисті і біля берегів неглибоко (Довідник сіль. будівельника, 1956, 287).

РУСЛООЧИСНИЙ, існа, існе. Який очищає русло, признач. для його очищення. Руслоочисна машина.

РУСЛООЧИЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що руслоочисний.

РУСНАК *див.* руснакі.

РУСНАКІ, ів. мн. (одн. русна́к, а, ч.; русна́чка, н, ж.), діал. Русини. Ще далі за Ярмutoю, в далечині видно сільце Шляхто́ву над самою течією. Це вже останнє в Карпатах село, заселене русинами, чи «руснаками», як вони самі себе зовуть (Н.-Лев., ІІ, 1956, 396); Якийсь жовнір почав мені відповідати по-польськи, але вухо чуло, що це наш брат, руснак (Хотк., ІІ, 1966, 370); Дівчата-русначки запітаються там в дрібниці, і в кожній сорочці з поличками (Свидн., Люборацькі, 1955, 4).

РУСНАЦЬКИЙ, а, е, діал. Прикм. до руснакі. Ми.. вели бесіду в бідно вєблєвованій кімнатці серед глузого руснацького села (Коцюб., І, 1955, 261).

РУСНАЧКА *див.* руснакі.

РУСО... Перша частина складних слів, що відповідає слову русій, напр.: русобровий, русокудрий і т. ін.

РУСОБОРОДИЙ, а, е. Який має русу бороду, з русою бородою.

РУСОВОЛОСИЙ, а, е. Який має русе волосся, з русим волоссям.

РУСОГОЛОВИЙ, а, е. Який має русе волосся на голові. — Сам полковник просить, га? От, Грицю, які діла! — звернувся [Архип] до наймолодшого сина, русоголового, лобатого (Добр., Ол. солдатки, 1961, 3).

РУСОКОСИЙ, а, е. Яка має русу косу (коси), з русою косою (косами). Марія Гнатівна поспішається одними очима, кива русокою головою (Збан., Переджив'я, 1960, 41); *Образно. Хмарки летіли русоко́сі у невідомій краї... (Сос., Близька далина, 1960, 201).

РУСОФІЛ, а, ч., іст. Прихильник росіян і всього російського; протилежне русофоб. Франко був другом російського народу, з гордістю називав себе русофілом, постійно пропагував російську літературу (Іст. укр. літ., І, 1954, 559).

РУСОФІЛКА, н, ж., іст. Жін. до русофіл.

РУСОФІЛЬСТВО, а, с., іст. Напря́м, склад думок і дій русофіла.

РУСОФІЛЬСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до русофіл і русофільство. Костя Левицький в 1912 р. доносить царю про те, що в українському народі він помітив «русофільські, небезпечні для Австрії настрої» (Рад. літ-во, 5, 1964, 36).

РУСОФОБ, а, ч., іст. Противник, ненависник росіян і всього російського; протилежне русофіл.

РУСОФОБСТВО, а, с., іст. Напря́м, склад думок і дій русофоба.

РУСОФОБСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до русофоб і русофобство. Русофобська політика.

РУСОЧУБИЙ, а, е. Який має русий чуб, з русим чубом. Русочубий хлопцев.

РУСОЦІЗМ, у, ч., іст. Система поглядів, що ґрунтується на соціальних і педагогічних переконаннях французького мислителя ХVІІІ ст. Ж.-Ж. Руссо.

РУСОЦІСТ, а, ч., іст. Послідовник, прихильник русоцизму.

РУСТ, у, ч., архт. Камінь з грубо обтесаною опуклою лицьовою поверхнею, який застосовується при муруванні або облицюванні будівель.

РУСТІ, руй, рубш, недок., діал. Ревти. Поглядаючи на овечки, що блєгли в загородах... на корови, що дзвонили на руки по випасах в лісі, — він не журился (Коцюб., ІІ, 1955, 332); Жінки перестрашені.. Маріка починає русти (Хотк., ІІ, 1966, 410).

РУСТИКА, н, ж., архт. Рельєфне мурування або облицювання будівель рустом.

РУСТИКАЛЬНИЙ, а, е, діал. Селянський. В йосифинських інвентарях значні простори лісів і пасовищ зарозовані до рустикальних ґрунтів (Фр., VІ, 1951, 274); Більшість селянських господарств Австро-Угорської імперії була закладена і перезакладена в так званих банках рустикальних (селянських банках) (Іст. укр. літ., І, 1954, 715).

РУСТОВАНИЙ, а, е, архт. Дієпр. пас. мін. ч. до рустувати.

РУСТУВАННЯ, я, с., архт. Дія за знач. рустувати. Рустування стін.

РУСТУВАТИ, ую, уєш, недок., перех., архт. Оздоблювати будівлю рустом.

РУСЯВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до русявий. Михайлова маєнька сестричка... русявєнька бєсоніжєка Маруся, як почує, що від неї говорить, і сміється, собі теж піддєвонює... (Вовчок, І, 1955, 380); До хати уєвійшов сєлянин. Ростом неєєлчкий, русявєнька борідка на молодім з гарним виразом лиці (Хотк., І, 1966, 126).

РУСЯВИЙ, а, е. Який наближається кольором до русого (про волосся); світло-русий. В розкішних русявих косах вже блищали сиві волосини, неначе срібні нитки (Н.-Лев., VІІ, 1966, 208); Він був обвітрений і загорілий.. А русяє волосся, мов золотиста кукурудяна волость, спадало на крутий лоб (Шаян, Балайда, 1957, 76); Підійшов до саней Григорій Волошин, чолов'яга років сорока, з тонкими, приабавними рисами обличчя і русявими козацькими вусями (Стельмах, І, 1962, 21); // Вкритий волоссям світло-русого кольору (про голову). Дарчина русяєа голова з непокритою короною ніс погилмалась до білої ручки панни Юзі (Л. Укр., ІІІ, 1952, 676); До неї замілялася русяєа голівка з мидалєвими очима (Панч, В дорозі, 1959, 103); // Який має світло-русе волосся (про людину). Був [Васюта] дуже немолодий, да що був дуже русявий, а зуси не росли, то здавався молодшим за свої літа (Гр., ІІ, 1963, 348); Відчинилися двері, і на порозі став молодий русявий командир (Ю. Бєдзик, Полки..., 1959, 8); // у знач. ім. русявий, вога, ч.; русяєва, воі, ж. Людина, що має світло-русе волосся. Крізь вигор чорних, білих і руся-

вих Він увійшов у двері — і несміло, і впевнено (Рильський, II, 1960, 102).

РУСЯВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. русьвій.

РУСЯВІТИ, ю, ієш, недок. 1. Ставати, робитися русявими.

2. Виділятися русявістю.

РУСЯВКА, в, ж., розм. Жінка, дівчина з русявим волоссям. *Ти учись, моя русяво, Моя відміннице ма-ла* (Мал., III, 1957, 303).

РУСЯВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову русьвій, напр.: русяво в о́ сий, русяво чубий і т. ін.

РУСЯВЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до русявка.

РУСЯВЧИК, а, ч., розм. Чоловік, хлопець із русявим волоссям. *Шляхом вже котять не знати звідки гаяти великі вантажні автомашини. На передній чубатий русячик доко виробляв на баяні солово́їні дрібушки* (Бабляк, Літопис., 1961, 120).

РУСЬКИЙ, а, е. 1. розм. Те саме, що російський. *Гей, ніде нема такої, — Гордимся ми, — І красивої і злої Руської зими!* (Шпак, Вибр., 1952, 139); // у знач. ім. руський, кого, ч.; руська, кої, ж. Людина російської національності. *За окремим столом похмуро обідав руський і боляко позирав навкруги* (Коцюб., II, 1955, 292); *Бачиш — руський з тобою, башкир і таджик, Друзі, браття твої, еромоносна лавина* (Рильський, II, 1960, 179); // Радянська людина, представник Радянського Союзу. *Дітям приїзд офіцерів, видно, був за свято. Визуками й красомовними жєстами вони розповідали, що тут уже були руські* (Гончар, III, 1959, 91); // у знач. ім. руська, кої, ж. Національний танець росіян; // Музика до цього танцю.

2. Прикм. до Русь. *Дослідження найдавніших пам'яток письменства Київської Русі дуже переконливо показують, що первісною основою літературної мови цього періоду була руська (давньоруська) мова* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 23); *От немовби й розв'язано всі ті діла, які турбують руську землю, які не дають спати людям на Русі* (Скл., Святослав, 1959, 40).

3. *зах., заст. Український. Стає Петро Коваленко виборцем, дали йому карту голосування, а громада виписала на карті руського мужицького кандидата* (Март., Тв., 1954, 179); *2 травня [1848 р.] у Львові виникла перша українська політична організація — Голосна руська (українська) рада* (Наука., 11, 1968, 51).

РУТА, в, ж. (*Ruta L.*). 1. Багаторічна напівкущова або трав'яниста рослина родини рутових, яка містить у собі ефірну олію; використовується в медицині та парфюмерії. *Заснігли під гарячим червоним сонцем мітелки червоної руты* (Наука., 11, 1971, 48); *Кругом його ніби розливалися палящі м'яги та повних гвоздиків, неначе Соломія стояла десь тут недалеко, завітчана рутю, м'ятою та гвоздиками* (Н.-Лев., VI, 1966, 317); *У порівн. *В тиші ночі незомітно доспівали, щирим соком наливалися зелені, мов рута, буякові плантації* (Кач., Вибр., 1953, 262); *Рутю зазеленієса [ліс] поблизу* (Гончар, III, 1959, 409); // нар.-поет. Уживається як символ правдивості, краси. *Дівчина-рута; *У порівн. Дочка була, як рута, — швидко взяли на сторону багаті люди* (Вас., Вибр., 1954, 14).

2. Настій, відвар цієї рослини. *Дайте мені руту, Широї отрути, Щоб мені мого нелюба Серденьком забути* (П. Куліш, Вибр., 1969, 369).

РУТВИЦЯ, і, ж. (*Thalictrum L.*). Багаторічна трав'яниста рослина родини жовтцевих з дрібними жовтими квітками, зібраними у волотисті суцвіття; використовується в медицині та промисловості. *На болотистих луках ростуть жовтуваті квіти — жовтець і рутвиця* (Наука., 5, 1962, 16).

РУТВЯНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що рутівий 1. *Ой, зіздала дівчинонька рутвяний вінок, Закрасила голівоньку, пішла у танок* (Манж., Тв., 1955, 46); *Половила її Дніпрова краса, зачарувала оті далекі гаї, що ледь мріють на обрії, рутвяні луки з дзеркалами старих річок і верболами* (М. Ол., Леся, 1960, 71).

РУТЕНЕЦЬ дв. рутенці.

РУТЕНІВІЙ, а, е. Прикм. до рутеній.

РУТЕНІЙ, ю, ч. Дуже крикий тугошлавкий метал сріблясто-сірого кольору; застосовується для виготовлення твердих сплавів. *З відходів, які утворюються внаслідок розщеплення урану або плутонію, в атомних реакторах можна одержувати значну кількість таких рідкісних металів, як рутеній, паладій і родій* (Наука., 11, 1956, 16).

РУТЕНКА дв. рутенці.

РУТЕНСЬКИЙ, а, е, іст. Прикм. до рутенці. *Гей, ликуй, рутенський роде, Що такий гуманний, добрий Князь панує над тобою..!* (Фр., XIII, 1954, 13); *Життєвий прототип образу Славаки Матчука [з повісті Леся Мартовича «Забобон»] був спостережений письменником серед його сучасників — представників реакційної рутенської галицької інтелігенції* (Жовт., 2, 1956, 102).

РУТЕНЦІ, ів, ж. (одн. рутенець, вця, ч.; рутенка, в, ж.). 1. В Австро-Угорській імперії — офіційна назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України. *Хоч з такою арґументацією назвою, доктор Бессервіссер — то собі чистої крові русин, навіть типовий галицький русин, або, коли хоче, рутенець* (Фр., III, 1950, 256).

2. Іст. Зневажлива назва реакційної західноукраїнської інтелігенції, яка підтримувала політику австро-угорського уряду щодо українців.

РУТИЛ, у, ч. Мінерал бурого або червоного кольору класу окисів та гідроокисів. *Найбагатша титанова руда — це рутит, який являє собою кристалічну різновидність двоокису титану* (Наука., 6, 1956, 9).

РУТИН, у, ч. Лікарський препарат, який застосовують при підвищеній проникності й ламкості капілярів; добувається з руті, листя гречки тощо. *В організмі людини, як гадають учені, рутин бере участь у біологічних процесах* (Наука., 7, 1968, 29).

РУТИНА, в, ж. Побойовання змін, відсутність почуття нового, слідування шаблоном, віджилим правилам і звичкам. *Неуважне прагнення вперед, сміливість думки, ясність перспективи, нетерпимість до.. рутини — ось чі характеризує діяльність лєнінської партії, неперевершений розмах її революційної роботи* (Ком. Укр., 5, 1960, 45).

РУТИНЕР, а, ч. Той, хто побоюється змін, слідує шаблоном, віджилим правилам і звичкам, у кого відсутнє почуття нового.

РУТИНЕРКА, в, ж. Жін. до рутинер.

РУТИНЕРСТВО, а, с. Поведінка рутинера; слідування рутині. *Мартович, бачачи у рідному краї неутіто, темряву, саїпу покору, закростеніє рутинерство, боягуство, заходився реготати на цілий світ, сміятися, може, кривавими сльозами, але таки сміятися* (Літ. Укр., 16. II 1971, 1).

РУТИНЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до рутинер і рутинерство.

РУТИННИЙ, а, е. Який ґрунтується на рутині; шаблонний. *Повдання диктатури пролетаріату з новою демократією для трудящих, — громадянської війни з найширшим залученням мас до політики, — таке повдання не дається відразу і не викладається в затасканих формі рутинного парламентського демократизму* (Лєвін, 37, 1973, 60); // у знач. ім. рутинне, пого, с. Те, що стало шаблоном, характеризується відсталістю.

Будівництво комуністичного суспільства — це водночас і боротьба з віджилим, рутинним в усіх сферах людської діяльності (Ком. Укр., 10, 1967, 24).

РУТИННІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. рутинний. Глибоке осмислення ролі, що було одним з основних принципів Кропивницького-актора, виключало в його мистецтві штампи і рутинність ремесла — немилучі докази акторського безсилля (Збірник про Кроп., 1955, 97).

РУТИТИ, рұчу, рұтнш, недок., діал., ірон. Міцно й багато спати. — *Доки йому рутити? Ще мало спав? Однаково виспитися — та й піде на всю ніч, — зморщивши свої білячі брови, мовила пані* (Мирний, III, 1954, 157).

РУТОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до рұта 1. Рутувий лист; // Зроби, вигот. із рұти. Рутувий віночок; Рутова олія; // Який має колір листя рұти. *Не ховайте молодого У могилі темній — Поховайте в холодочку, В рутувім садочку* (Перв., 3 глибниа, 1956, 266).

2. у знач. ім. рұтові, вих, мн. Родина дводольних роздільноопелюсткових рослин, у корі й листі яких міститься ефірна олія. Апельсин — вічнозелене плодове дерево з роду рутувих (Виробн. енци. сад., 1969, 26).

РУТОНЬКА, н, ж., нар.-поет. Пестл. до рұта 1. *Ой ти, коте, коточок! Не ходи рано в садочок, Не покладай дівочок, Нехай зіють віночок Із рутоньки, із м'яточьки* (Укр. дит. фольк., 1962, 21).

РУТОЧКА, я, ж., нар.-поет. Пестл. до рұта 1. — *Не защебече тобі соловейко, не зацвітуть тобі вишневі сади, не зазелені ані м'яточка, ані руточка...* (Барв., Опов., 1902, 125).

РУТЯНИЙ, а, ё. Те саме, що рұтовий 1. — *Тоненька [Одарка], як очеретина, згучка станом, як тополя.. губи маленькі, як рутяний лист* (Н.-Лев., II, 1956, 265); *Згадалося, як він вів Гаю з церкви у рутяному віночку* (Вовчок, I, 1955, 153).

РУХ, у, ч. 1. філос. Спосіб існування матерії, який полягає в безперервній зміні всього існуючого і виявляється в безпосередній єдності перервності і неперервності простору і часу. Марксистсько-ленінська діалектика вчить, що дійсність існує лише у формі руху. *Руху як в просторі, так і в часі* (Ком. Укр., 8, 1968, 75).

2. Процес розвитку, в результаті якого відбувається зміна якості предмета, явища і т. ін., перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. *Моя зачарований, стою, схоплююся диалюся, красу природи пізнаю в її одвічних русі* (Гонч., Вибр., 1959, 274).

3. Зміна положення когось, чого-небудь унаслідок обертання, коливання, переміщення і т. ін. *Пісок лежить без руху золотий, так, як лишив його Хамсін свавільний* (Л. Укр., I, 1951, 304); *Тишу тундри порушував лише рух оленів* (Трубл., Вовк., 1936, 38); *Річний рух Сонця відбувається назустріч його добовому рухові* (Астр., 1956, 29); // Переміщення транспорту, ходьба тощо в різних напрямках (на вулицях, дорогах і т. ін.). *На вулиці починався рух. Бігли дівчата, молодіці, діти з ципками, з хворостинами. Лопотали підтвички, гупали босі ноги, брехали сколошкані собаки* (Копюб., II, 1955, 16); *На шосе був рух, як вдень: легкої машини, грузовики, величезні самоскиди* (Перв., Дикий мед, 1963, 391).

4. Робота якого-небудь механізму, машини, пристрою і т. ін. *Він почує гордість, самоповагу, наче не панчи Льольо, а сам він оживить мертві стінки сахарні, пустисть в рух колеса, паси машини* (Копюб., II, 1955, 36).

5. Зміна положення тіла або його частин (у людини або тварини). *Про журавлів ти більше не співала, А, серцем відчуваючи грозу, Хапливим рухом крадькома*

втирала Солому, теплу і зірку сльозу (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 138); *Стежис [Сайд-Алі] за кожним рухом брови, за найніжнішим.. трепетом її принадних уст* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

△ **Вільні рухи див.** вільний; **Сисні рұхи див.** сисний.

6. Зміна в душевному стані, викликана яким-небудь почуттям, переживанням і т. ін.; // Розвиток процесу мислення в людині. *Рух думки.*

7. перен. Громадська діяльність або масовий виступ, спрямований на досягнення певної мети. *Безмежна відданість радянського народу справі комунізму знайшла своє втілення у таких нових лєвицах нашого часу, як рух бригад і ударників комуністичної праці* (Матер. ХХІ з. Компартії України, 1960, 82); *Видатним завояванням міжнародного комуністичного і робітничого руху є створення світової соціалістичної системи* (Наука., 5, 1959, 1); *Партизанський рух.*

8. перен. Розвиток дії в літературному або музичному творі. *Вренькнули ті ноти й покотились разом вниз, як камінці з гори, все швидше і швидше, все більш розганяючись, все більше захоплюючи нот, ростуючи в лавину згуків, у грізний музикальний водоспад, в якому чулася дика енергія руху* (Копюб., I, 1955, 376).

△ **Криволінійний рух див.** криволінійний; **Поступальний рух див.** поступальний; **Прямолінійний рух див.** прямолінійний; **Служба руху** — відділ управління на транспорті, що відає графіком переміщення поїздів, суден і т. ін.

◇ **Приходити (прийти) в рух див.** приходити. **РУХАННА**, н, ж., розм. Безладний, похапливий рух (у 3 знач.). *Гарячі жижа... Людей у полі як мурашок.. Метушня, руханна* (Вас., II, 1959, 165).

РУХАННЯ, я, с. Дія за знач. рұхати 1—3 і рұхати-ся 1—3. *Він бачить пустелі, степи й межиріччя І рухання юрб мовчання учочи* (Бажан, I, 1946, 144); *З води підноситься рука, чути булькання води, рухання ніг* (Ю. Янов., II, 1958, 67).

РУХАТИ, аю, аш, недок., рұШИТИ, шу, шпш, недок. і док. 1. перех. Переміщати, пересувати що-небудь. *Ми рухали їх [позитиви] перед щільною в картоці* (Ю. Янов., II, 1958, 10); *Най реве навколо буря, усе грізно крушить, Валить скелі, лама дуба, землю з місця рушить* (Граб., I, 1959, 270).

◇ **Рұхати (рұшити) гори (скелі)** — робити велику справу, яка вимагає багато зусиль; робити, здавалося б, неможливе. *Мало нас, та се — дарма; Міцна віра рушить скелі...* (Граб., I, 1959, 384).

2. тільки недок., перех. і неперех. Приводити в рух, примушувати рухатися, діяти. *Вони підійшли до водонаду.. який рухав маленьку електростанцію* (Трубл., Мандр., 1938, 77); *Я сиджу біля монтажного столу.. Одною рукою я рухав моталку, привдяляючись частину фільму* (Ю. Янов., II, 1958, 22); // ким, чим, кого, що, перен. Спонукаати до діяльності або бути причиною чий-небудь дій, учинків. *Актор [Н. Рибак] показує, які високі і благородні цілі рухають радянськими вченими в їхній невтопній і важкій праці над оволодінням таємницями атома* (Рад. літ-во, I, 1964, 40); *Міабіони їх, суворих вояків, вперед їх рушить і любов, і гні...* (Сос., I, 1957, 478).

3. недок. тільки рұхати, неперех. Робити рухи якою-небудь частиною тіла. *Маршалок цюсь кричав, та голос його танув у грізному гомоні шалхти. І здавалося, він беззвучно рухав губами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 32); *Пшла діва танцювати, рушила плечима* (Коломицький, 1969, 108); *Не міг [урядник] рушити лівою рукою, а й до того цюсь у носі йому сталося...* (Мак., Вибр., 1954, 140); // Виконуючи певну роботу, робити рухи яким-

небудь знарядям. — Жди його, як пана, — бурчав він, рухаючи вилами та удаючи, що він дуже перепрацювався тут без Павла (Тют., Впр, 1964, 133).

◇ І вусом не рушити — зовсім не звернути уваги, ніяк не зреагувати. Почнеться яка бесіда, а Марина.. зажартує, то дівки сміються, а парубок і вусом не рушить (Кобр., Вибр., 1954, 167); І пальцем не рушити — те саме, що і пальцем не кивнути (див. кивнути). [П о е т:] Та доки ще блазати. Ти мусиш помагати! [М у з а (байдуждо):] Нічого я не мушу і пальцем, знай, не рушу. Не я тобі служу, а ти мій раб (Лі Укр., I, 1951, 300).

4. недок. тільки рухати, перен., перен. Сприяти розвиткові чого-небудь. — Ми будемо рухати науку й перетворимо всю землю в рай (Довж., I, 1958, 436); Ленін рушив вперед марксистську теорію, збагатив її новим змістом (Біогр. Леніна, 1955, 146); Книга рушила розвиток культури, науки, літератури (Наука..., 9, 1970, 49); // Сприяти виконанню, здійсненню чого-небудь. Рухати справу.

5. тільки рухати, неперен., рідко. Те саме, що рушати 1. Заодидились рухати до господи (Сл. Гр.).

РУХАТИСЯ, аюся, аспся, недок., РУШИТИСЯ, шуся, шшися, недок. і док. 1. тільки недок. Перебувати в постійному русі (у просторі й часі). Все, куди тільки не гляне око, рухалося, плавало, летіло. Рухалась.. вся природа (Довж., I, 1958, 173); Все кругом мене крутилося, рушилось... (Мирний, IV, 1955, 332).

2. недок. тільки рухатися. Перемішатися, пересуватися. Вулицю рухалися сотні підвід і кілька сот незаможницької кінноти (Епік, Тв., 1958, 223); Вона рухалася в палаті тихо, мов біла тінь (Коп., Вибр., 1953, 382); Материковий лід, як і гірські льодовики, рухатся. З більш високих місць він сповзає до берегів океану (Фіз. геогр., 5, 1956, 118); — Зломив ногу.. О-ой, рушитися не можу, так болить! (Март., Тв., 1954, 221).

Не рухатися (рушитися) з місця — залишатися на місці без руху. День минав за днем, ніч за нічю, а опришки все сиділи і не рухалися з місця (Хотк., II, 1966, 266); Бессараби здригнулися, жаден не рушилися з місця. Покаменіли (Стеф., I, 1949, 156); Рухатися на паралельних курсах див. паралельний.

3. Перебувати в русі, залишаючись на тому самому місці. Усмішка в куточках губ ворушилася разом з тінню, коли рухався пологинь свічки (Ю. Янов., II, 1958, 161); // Робити рухи (про тіло людини або тварина). Її скам'яніле обличчя, здавалося, не вказувало ніяких почуттів, безбарвні губи ледве рухалися (Жур., Вечір., 1958, 370); [Р і ч а р д (до себе):] Отак... так буде краще... Ні, отак! Тепер гаразд!.. Стій, діточко, не рушся (Л. Укр., III, 1952, 44); // Мати здатність руху (про тіло людини або тварина). В'язи йому після фронтової контузії скрутилися.. трогли набік, і голова на них майже не рухатся (Гончар, II, 1959, 13); Після операції він уже рухатся.

4. тільки рухатися, перен. Розвиватися в якомусь напрямку. Другий Інтернаціонал рухатся швидко — до повного злиття з націонал-ліберальною політикою (Ленін, 30, 1972, 183).

◇ Рухатися вперед — поступально розвиватися. Більшовики завжди були ворогами застою, консерватизму, ворогами всього, що заважає рухатися вперед (Рад. Укр., 2.XII 1947, 1); Рухатися назбд дня. назбд.

РУХЛИВИЙ, а, е. 1. Який перебуває в русі. Хома кинувся в загальний рухливий потік. Гідові дружок лопилися за ним (Гончар, III, 1959, 357); // Злативий до руху. В певні періоди росту картоплі виявлялась позитивна дія торфокожливості і на зміст загального та

рухливого азоту в ґрунті (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 13); // Який рухатся завдяки своїй будові (про пристрій, механізм і т. ін.). Не лаяв із [голубів] скрепер рядом, Поблизу рухливий кран, Ані те, що земснарядом Проривають котлован (Шер., Дорога..., 1957, 113); Обережно тримаючись за рухливі, на колючатах двері, Мар'ян перевидав тулубом над миготливим полотном залізниці (Стельмах, I, 1962, 162); // Який рухатся під дією чого-небудь. — Коли він повертатиметься додому, йому дорогою трапляться цікава, рухлива тінь од літара, позитивованого вітром (Ю. Янов., II, 1958, 23); Йі.. очі, наближаючись до вічної пітьми, бачать рухливе золото спіних хлібів (Стельмах, I, 1962, 293).

2. Повний життєвої сили, енергії, з швидкими, легкими рухами; жвавий. За молодих літ баба.. тямовита була і рухлива (Барв., Опов., 1902, 486); Незажаючи на позилый вік, він дуже рухливий (Довж., I, 1958, 106); // Який легко приходить у рух (про частини тіла). На його притімному обличчі виділялись великі губи, рухливі, завжди усмізнені (Собко, Матв. затока, 1962, 8); // Який часто змінює свій вираз (про обличчя). Мирон Чалий не змінився. Такий самий гострий на слово і думку, з рухливим обличчям (Коп., Лейтенанти, 1947, 56); // перен. Діяльний, енергійний (про характер, склад розуму). Його рухливий і невтомний розум оперував цим строкатим матеріалом, творючи незчисленні плани й комбінації (Фр., VI, 1951, 236).

3. перен. Який розвивається, змінюється. Літературна мова — рухлива, динамічна категорія.

РУХЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. рухливий. ..капіталізм неминує створити рухливість населення, якої не потребували попередні системи суспільного господарства.. (Ленін, 3, 1970, 567); Мама якось казала подружжю: — Я люблю Олега за цю його жвавість, рухливість (Ів., Тасмивця, 1959, 126); Впадає в око загальна експресивність і рухливість пейзажу, розгорненого поетом (Рад. літ-во, 2, 1963, 57).

РУХЛИВО. Присл. до рухливий 2. Він рухливо, заклопотано та ручко вітається (Мас., Роман..., 1970, 76).

РУХЛИЙ, а, е, розм. Пухкий, розсипчастий, сипкий. Земля рухла, скоро копається (Сл. Гр.); Рухлий сніг; // Який легко кришиться. Реакції окислення, в яких беруть участь вода і кисень повітря, перетворюють блискучі, тверді метали в рухлий, ні на що не придатний брухт (Наука..., 9, 1965, 49); Рухлий камінь.

РУХЛЯВИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що рухливий 2. До гурту підходить рухлявий, як млинок, чоловік (Тют., Впр, 1964, 177).

РУХЛЯК, у, ч., геол. Осадова гірська порода, до складу якої входять глина та шматочки вапна. Серед органічних порід значно поширені вапняки, жергелі, рухляки (Курс заг. геол., 1947, 166).

РУХНУТИ, ну, веш, док. Однокр. до рухати 2, 3. Він рухнув екавіним пальцем, ніби натискав на курок (Стельмах, II, 1962, 156).

РУХНУТИСЯ, нуся, нешся, док. 1. Однокр. до рухатися 2, 3. Він рухнувся, і, коли був уже біля неї, — тюркена несподівано простягла руку (Досв., Гюлле, 1961, 30); Зв'язані руки її ноги, нема як рухнутися (Хотк., II, 1966, 268).

2. Почати рухатися (у 2 знач.). Прийде день золотий, есе рухнеться, як і вчора, січх піде на ниву, діччата побіжить до колодязя, дзвін ударить на дзвіниці (Хотк., I, 1966, 131).

РУХОВИЙ, а, е. Стос. до руху (у 3,5 знач.). Вогнища збудження в центральній нервовій системі зумовлюють руховий неспокій (Шк. гігієна, 1954, 57); Слабкість

м'язів і зв'язок позначається на сповільненні в розвитку рухових умінь — діти, хворі на рахіт, не зміють сидіти, повзати і ходити (Хвор. дит. віку, 1955, 126); // Який приводить що-небудь у рух або керує рухом когось, чогось. З моменту вклучення гальмової рухової установки до приземлення корабель пролітає близько 8 тисяч кілометрів (Рад. Укр., 26.IV 1961, 1); Центральну нервову систему адреналін призвичає, але закінчення рухових нервів не паралізує (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 112).

РУХОМІЙ, а, е. 1. Який перебуває в постійному русі. Світ є рухома матерія (Логіка, 1953, 79).

2. Який переміщається з місця на місце. На рухомих пісках рослини не встигають розвинути досить міцну кореневу систему, здатну протистояти вітрові (Наука., 11, 1967, 50); // Який перевозиться, перевозиться з місця на місце. Щоб уникнути перегрівання рослин і досягти рівномірного освітлення, широко використовують рухоми освітлювальну установку (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 40); Рухома кіноустановка.

△ Рухомий наголос див. наголос.

3. Який може бути переміщений з одного місця в інше. Дав [Єремія] приказ слугам якогось швидше укласти його пожитки, складати на вози намети, заплати похажец зброю, коні та всяке рухоме добро (Н.-Лев., VII, 1966, 147); Гуляти це не загорьовані трударі, не жителі нужденних халуп на бідачькій приміській околиці, а безжурні володарі всього рухомого і нерухомого добра на землі (Смолич, Мир., 1958, 59).

△ Рухоме майно — у російському дореволюційному і сучасному буржуазному праві — майно, яке не пов'язане безпосередньо з землею і може бути переміщене. [Б е й.] Подайте мені заяву на папері; додайте спис і оцінку вашої нерухомої маєтки і рухомого майна (Сам., II, 1958, 195); З скасуванням приватної власності на землю подія майна на рухоме і нерухоме скасовано (Цив. кодекс УРСР, 1950, 7).

4. Який рухається завдяки своїй будові (про механізм, машину, пристрій і т. ін.). Корпус струза, на якому вміщено різакі, рухомий. Це забезпечує хорошу його маневреність і виймання вугілля в будь-якому місці лави (Наука., 1, 1963, 14).

△ Габарит рухомого складу див. габарит; Рухомий склад — сукупність одиниць колісного транспорту на залізницях, у трамвайно-тролейбусних парках і т. ін. За пропозицією інженерів Київського відділку залізниць.. виготовлено знімні щити для нарощування борти платформ, що значно поліпшує використання рухомого складу (Рад. Укр., 10.V 1957, 3).

5. Який часто змінює свій вираз (про обличчя). Це був невисокий, навіть присадикуватий чоловік з рухомим.. і красивим лицем (Ільч., Серце жде, 1939, 426).

6. перен. Який міняється. Ціни мають бути і стабільними, і рухомими (Рад. Укр., 4.II 1968, 2).

РУХОМІСТЬ, мості, ж. 1. Властивість за знач. рухомий 2, 4, 6. Барханні піски повертають увагу ченці не тільки як складні і цікаві фізико-географічне явище. Через свою рухомість вони завдають великої шкоди господарству (Наука., 11, 1967, 49); При розпильованні деревини необхідно закріплювати деталі.. так, щоб вони не зсоєзувалися під час роботи або щоб принаймні рухомість їх була обмежена (Гурток «Умлі руки..», 1955, 51); Рухомість.. цін зумовлена законом вартості (Рад. Укр., 4.II 1968, 2).

2. Те саме, що Рухоме майно (див. рухомий 3). Описав [судовий пристав] усю мою рухомість (Сам., II, 1958, 474); Сухоребра кошлатя корічан.. була єдиною рухомістю на нашому дворі (Збач., Доля, 1961, 191).

РУХОМОГРУДІ, дих, мн., зоол. Група земноводних, до якої належить рід жаб.

РУЦЯ, і, ж., дит. Рука. Весела й жвава була І щибетала дівчинка мама: «Кукі, кукі! а де ти? тут, татусю? Візьми на руці, поцілуй Марусю!» (Л. Укр., I, 1951, 31).

РУЧ, розм. 1. невідм., ж. Те саме, що рубі 1.

△ На руч чію — на чію-небудь користь, чийсь бік. Громада почала схилятися на руч Грицькову (Мирний, III, 1954, 50); — Тимого, ти... на чію руч говориш? (Ле, Побратими, 1954, 16); На скору руч — на швидку. А там поставлять закусити на скору руч чого-небудь (Сл. Гр.); Під гарячу (сердиту) руч — те саме, що Під гарячу руку (див. гарячий). Гляди, як підскоочиш під гарячу руч, то щоб була не поповиє тебе добре (Сл. Гр.); Під п'яну руч див. п'яний; По (на) ліву руч див. лівий; По (на) праву руч див. правий¹; Руч об руч — те саме, що пліч-б-пліч 1. Недарма осінь нас озготить До діл, рузу, поривань. Руч об руч з нами вітер ходить (Вичко, Простота, 1963, 59); Тягті руч за ким, чію — ставати на чій-небудь бік, бути на чьомусь боці, підтримувати когось. Батько й собі за нео руч тягне (Барв., Опов., 1902, 238); Як дитина, вона тягла материну руч (Мирний, I, 1949, 396); У ліву руч — те саме, що У ліву руку (див. лівий); У праву руч див. правий².

2. у знач. присл. За допомогою рук, руками. Ішли [провідник-вартовий та Уляна Грицай] без стежки, драпалися руч (Д. Бедзак, Дніпро., 1951, 164).

РУЧА див. ручата.

РУЧАЄВИЙ, а, е, рідко. Прикм. до ручай.

РУЧАЄЦЬ, айця, ч. Зменш. до ручай. У глибокому вибалку протікає невеличкий ручаєць з напорчуд прозорою заохотливою водою (Ле, Побратими, 1954, 40).

РУЧАЙ, ю, ч. Невеликий потік води; струмок. Назкруди неї [фортеці] зелена трава, і з одного боку, з-під кам'яної стіни, двюрчить ручай (Ю. Янов., IV, 1959, 46); Прозорий ручай перетинає стежку (Донч., Вибр., 1948, 210); *Образно. А зерно у тій ланці — неначе заграва, на току потече — золоті ручай... (Нагн., Пісня., 1949, 10); *У порівн. Потемкла його мова, наче глибокий і прозорий ручай (Вол., Дні., 1958, 46); // Про будь-яку рідину, що тече по чому-небудь, стікає з чогось. Піт котився.. рясними ручайми (Гончар, Таврія, 1952, 164).

РУЧАЙКА, и, ж., діал. Горстка (у 1 знач.). Катерина згляла витпану ручайку волокна і почала микати (Чорн., Потік., 1956, 72).

РУЧАЙОК, йк, ч. Зменш. до ручай. Коток давно безслідно зник, Щечечуть ручайки (Мур., Наша вулиця, 1949, 4); Дрібні крапельки поту давно вже перемилися на ручайки, що тихо спливали долі цоками (Фр., II, 1950, 197); Доц осінній січє, З брезентової куртки Ручайками тече (Шпорта, Запоріжці, 1952, 56).

РУЧАТА, чат, мн. (одк. руча, ати, с.), рідко. Те саме, що рученята. Школярка обома ручатами вцепилась у чобіт, стігла його і ошляла брудну юшку (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 162).

РУЧАТИСЯ, аюся, йется, недок., **РУЧИТИСЯ**, ручуся, ручишся, док. 1. Будучи впевненим у чому-небудь, гарантувати його. Необхідно було найти артилериста-віртуоза, що влучив би з такої відстані в двіницю бойові одним із трьох снарядів. Ніхто з партизанських артилеристів не ручався, що йому вдалось це (Гончар, II, 1959, 77); — Гм-гм! — промирила редакторка. — За це я.. не можу ручитись, панно Річицька, одержите ви посаду одразу чи не одержите... (Вільде, Сестри., 1958, 535).

△ Головою ручатися (ручитися) див. голова.

2. Брати на себе відповідальність за кого-небудь; поручатися. — *Ти що, ручишся за нього? — не взаможувався Балажук.. — Так, ручуся, — твердо і рішуче проказав Коаров. — Василь Золотаренко чесний комуніст (Рибак, Час., 1960, 461).*

Ручатися (ручітися) за себе — відповідати за свої дії, вчинки, за свою поведінку. — *Вільше цього не робить, тату, — попередив тремтливим, сповненим гніву голосом Прохор і визволив з батькових рук лозину. — Чуєте? Бо я не ручуся за себе (Шнян, Балайда, 1957, 166).*

РУЧЕНЯ *див. рученя.*

РУЧЕНЯТА, *п'ят, мн. (одн. рученя, яти, с.).* Зменш.-пестл. до **руки** (*див. рука* 1). Любо було глянути на її дрібненькі запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої (Коцюб., I, 1955, 14); *Немає і не буде в усіх галактиках нічого кращого за.. усміх дитячий, ласкавість рученят, перше лепетання (Гончар, Тронка, 1963, 306); Підгорнувши невеличке Рученя під біле личко, У колосці, бачу я, Спить в паліу мале хлоп'я (Щог., Поезія, 1958, 191).*

РУЧЕНЯТКА, *ток, мн. (одн. рученятко, а, с.).* Зменш.-пестл. до **рученя**. Малесенькі рученятка обвилися коло його.., і голосочок шепоче: «Братикуні! братикуні!» (Вовчок, I, 1955, 341); *Надія прокинулася, але підвестися не могла: тепле рученятко сонного Юрасика так прискмо душило її за шию, що й поворузнитися не хотілось (Ваш, Надія, 1960, 23).*

РУЧЕНЯТКО *див. рученятка.*

РУЧЕНЬКА, *п, ж.* Зменш.-пестл. до **ручка** 1. *Зайде сонце — Катерина По садочку ходить, На рученьках носить сина (Шевч., I, 1963, 24); З перших літ дитину мати За рученьку водить (Град., II, 1959, 415).*

◇ **Побратися за рученьки** *див. побратися; Покаліти рученьки* *див. покаліти.*

РУЧЕЧКА, *п, ж.* Зменш.-пестл. до **ручка** 1. До меншого [брата] *киметься [Галя].. і обвіється, наче хмелинонька, ручечками (Вовчок, I, 1955, 288).*

РУЧИЙ, *а, е, заст.* Беручий (у і знач.). *Не показана вона з себе.., та до роботи руча (Барв., Опов., 1902, 308).*

РУЧИСЬКО, *а, с.* Збільш. до **рука** 1. *Задрість до Юрія, злість на Мірошниченка й Іванішина роздирали його. Він тепер зубами і ручиськами буде видирати своє щастя (Стельмах, II, 1962, 363).*

РУЧИТИ, *ручу, ручиш, недок., діал.* Ручатися. *Ні який провідник не може ручити за несподівані пригоди, які лучаються по дорозі (Фр., VI, 1951, 98).*

Ручити за себе — те саме, що **Ручатися за себе** (*див. ручатися*). *Роботу свою я Вам обіцяю, але ручити можу тільки за себе (Л. Укр., V, 1956, 151).*

РУЧИТИСЯ *див. ручатися.*

РУЧИЦЯ, *п, ж.* 1. Зменш.-пестл. до **рука** 1. *А воно [дитя].. Нічого не знає. Маленькими ручицями Лазузи шукає (Шевч., I, 1963, 28); Я сміюсь, голівку милу гладжу, а воно [дитя] ручиці розпелало, з рук моїх існувало (Сос., I, 1957, 341).*

2. Один із чотирьох похило укріплених у насаді воза кілків, що підтримують з обох боків драбини. *Глухо цокали копита, чиркало об ручицю колеса (Мушк., Серце., 1962, 7).*

РУЧИЩЕ, *а, с.* Збільш. до **рука** 1. *Він приступив ближче, сперся своїми здоровенними ручищами на батіг (Коцюб., I, 1955, 294); Забачивши Юлю, схопився [Отто], простяг волохаті ручища (Тют., Вир, 1964, 458).*

РУЧКА, *п, ж.* 1. Зменш. до **рука** 1. [Печаряця (підсакаючи):] *Вашу ручку! (Подає руку). [Г а л я:] Ні, я не звикаю під руку ходити (Мирний, V, 1955, 150); За порогом, поспіваючи довжелезну.. боро-*

*ду, стоєв дід і тримав за ручку маленьку дівчинку (Смолич, II, 1958, 32); *У порівн. Віти білуваті.. Ручками малати Тягнуться в вікно (Мас., Київ. каптани, 1954, 5).*

◇ **Згорнутися (згорнулася) ручки** *див. згортатися; Побратися за ручки* *див. побратися; Побратися похід ручки* *див. побратися; Покаліти ручки* *див. покаліти; Ручками та пучками; З ручок та з пучок* *див. пучка; У ручки братися (схопитися) — боротися, битися з ким-небудь. — Чого стали?.. — кричить капітан Бузров своїм солдатам. Вони вже отямилась і схопилися з партизанами в ручки (Мнк., II, 1957, 304).*

2. Частина предмета, за яку його держать або беруть рукою. *Часом діти грались ножицями, уламками пляшечок, ручками од дверей (Коцюб., II, 1955, 78); Вона міцно тискала ручку зонтика, бо вітер надивав його і ревав з рук (Трубл., Шхуна., 1940, 4); // Пристрій для приведення в рух машини, апарата і т. ін. обертанням, кругінням рукою. Робота біля кіноапарата мені дуже подобалась, і я.. допомагав дяді Антонові і не раз навіть сам крутив ручку (Сміл., Сашко, 1957, 69).*

3. Прилад для писання. *Гнат узяв ручку і поліз пером по аркушеві паперу (Тют., Вир, 1964, 152).*

Самописна ручка *див. самописний.*

4. Частина крісла, дивана і т. ін., на яку, сидячи, спираються рукою, ліктем; підлокітник. *Лара сиділа на ручці крісла (Шовк., Інженери, 1948, 290).*

5. Те саме, що **гриф** 2. *Бандура складається з овального випуклого кузова.., від кузова йде гриф, або ручка, з невеличкого головку (Іст. укр. музики, 1922, 90).*

6. с. г. *Смуга покосу на один захват коси. Ще нижче хилиться косар, з горба косачи, ще ширшу візьме ручку (Хотк., II, 1966, 340); Коли брала [Горпина] кісця в руки й заходила косити, — її ручка була найширша, і нікуди за нею не міг угнатися (Ю. Янов., Мвр, 1956, 147).*

◇ **До ручки** — те саме, що **По сімє нікуди; Ділі [й (вже)] нікуди** (*див. нікуди*). *Варять вони з нього воду, ті ледарі та шабашники.. доводять бригадира до ручки (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); — Доспівавє ти, Іванче, видно, до ручки (Збан., Єдина, 1959, 214); Доходити [дійті] ручки* *див. дохобити.*

РУЧКАННЯ, *п, с., розм.* Те саме, що **рукогостискання**. *Маринка, коли й до неї підійшов Карпо потрасти за руку, відмахнулася: — Ай, руки мокрі... Обійдеться й без ручкання (Ішук, Вербівчани, 1961, 218).*

РУЧКАТИСЯ, *аюся, аешся, недок., розм.* Вітатися при зустрічі, потискуючи один одному руку. — *Ти, Давиде, наче й досі ростеш, — ручкаючись, дивується Бєдокил (Стельмах, I, 1962, 632).*

РУЧНИЙ, *а, є. 1.* Прикм. до **рука** 1. *Ручна робота; Ручний спосіб.*

2. Який здійснюється руками, без застосування машин. *Комплексна механізація приведе до ліквідації ручних вантажно-розвантажувальних робіт і виключить важку працю при виконанні основних і допоміжних виробничих операцій (Програма КПРС, 1961, 61); Для орієнтації корабля на випадок ручного керування космонавт використовує оптичний орієнтатор, який дає змогу визначати положення корабля у відношенні до Землі (Наука., 5, 1961, 18); // Який приводить у дію руками. У Головатих були чималі ручні санки (Добр., Очак. розмир, 1965, 187); В довгій майстерні шипить ручний товарний станок, величезне колесо якого крутить хлопчак років дванадцяти (Стельмах, I, 1962, 113); // Який виготовляється руками. Ручне поло-*

△ Ручний м'яч — спортивна гра в м'яч між двома командами, учасники якої повинні руками закидати м'яч у ворота.

3. Такий, що можна нести в руках (про багаж, кладь і т. ін.). Хлопчик здав чемодан до камери схожу ручного багажу (Багмут, Щасл. день..., 1951, 119); // Який носять на руці, руках. Поглянувши на ручний годинник, навіть прискорив [Захар] ходу (Ле, Право..., 1957, 275).

4. Який звук до людини, не боїться її (про тварину). Білка наша зовсім ручна і з рук їжу бере (Коп., Як вони..., 1948, 36).

РУША́ННЯ, я, с. Дія за знач. руша́ти і руша́тися. У головній передачі зношуються зубці шестерень, що викликає шум при русі автомобіля та поштової при русанні з місця (Автомоб., 1957, 165).

РУША́ТИ, аю, аеш, недок., РУШИ́ТИ, шу, шипш, док. 1. *перез.*, розм. Починати рух, пересування, переміщення. Стали рушати й наші, що з борошном понаїжджали то з Державі, то з Вільшані (Кв.-Осн., II, 1956, 9); Бричка рушає, а за нею, голосачи, біжить жінка (Стельмах, II, 1962, 166); Кони самі рушили, але він зупинив їх (Томч., Готель..., 1960, 20); Машина рушила, і відповіди я не почув (Грим., Подробичі..., 1956, 73); // Направлятися куди-небудь або до когось, чогось. — Час, братця, додому рушати. — Чого додому? — обізвався Маття (Мирний, I, 1949, 337); Хома, що лежав недалеко стовга, підводиться і рушає в степ (Ю. Янов., IV, 1959, 24); Оріся складала білизну на возика і рушила до Ташані (Тют., Вир, 1964, 125); // *перез.* з інфін. Направлятися куди-небудь або до когось з якоюсь метою. Добре..., що ви всі трое рушаєте вчитись (Л. Укр., V, 1956, 154); — Рушай просити, Джитрику! — загадав Гаєрилко (Коцюб., I, 1955, 133); Окрілені революційними петроградськими вітрами, долінчани рушили розгортаювати хутірський тюремний тин: пішли вигваляти бідняка Юзіма Перепітку з неволі (Ковінка, Кутя., 1960, 128); // Відправлятися звідки-небудь; виходити, виїжджати. Рушає [Гошка] з двору (Тют., Вир, 1964, 518); Вчитель ніяк не міг рушити з села.. Після облоги вдарив мороз і зробилося таке, що їхати зовсім було не можна навіть підкованими кіньми (Гр., I, 1963, 326); // Відходити (про поїзд, паровоз і т. ін.). Від пристані рушає чорний і брудний пароплав «Зарубін» (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 12); // Прямувати слідом за ким-, чим-небудь. Вимучені актори.. рушають за режисером, звільнивши машини (Ю. Янов., II, 1958, 61).

◇ Ані руш: а) ні на крок. — Узми якийсь... тісно в горах: усе пов'язане, попутане стежечками, від стежки ані руш (Хотк., II, 1966, 12); б) кінець, годі, усе. Різдео із хати, а старости в хату, та нічого з того не вишло. Затялася дівка і ані руш (Коцюб., II, 1955, 33); Крига рушила: а) про початок льодоходу. На Дніпрі ще не остигла рушити крига, а будівельники Дніпродзержинської ГЕС почали вкладали перші кубометри бетону в греблю (Цюпа, Україна..., 1960, 306); б) те саме, що Лід рушин (див. лід); Крбком руш! див. крок; Лід рушин див. лід; Не рушати (рушити) з місця — залишатися на тому самому місці, не мати можливості або не бажати нікуди йти, їхати і т. ін. Юра просував свій довгий носик крізь штахети і ніготики не рушає з місця (Смолиць, II, 1953, 46); Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила та все дивилась у ніч, де тлів жар у попелі (Н.-Лев., II, 1956, 287); Палець рушити див. палець; Рушати (рушити) в дорбгу (в путь, в путь-дорбгу) — відправлятися куди-небудь. — Коли б швидше кинути! — голосно промовив він, рушаючи в дорогу (Коцюб., I, 1955, 36); Ще тільки

світає — рушаємо в путь, Бо ми — молоді альпіністи! (Мур., Піонер. слово, 1951, 69); Все-таки добре, що я рушила в дорогу пізніше, бо тепер погода встановилась (Л. Укр., V, 1956, 359); В чортя кожущу, В узатій шапці хлопчик гостроокий із батьком рушив у морозну путь, В оббитий повстю тулячий кибитці (Рильський, III, 1961, 39); Рушати (рушити) з місця — починати рух; починати йти, їхати і т. ін. Жінка нащось розв'язала косинку, спустила її на плечі і, струснувши чорним волоссям, рушила з місця (Коцюб., II, 1955, 379); Літак по малу рушив з місця і, пружно погодуючись на товстий шиня коліс, поїхав по зеленому полю аеродрому (Собко, Зор. крила, 1950, 18).

2. тільки док., *перез.*, розм. Початися, піднятися і т. ін. (про явища природи). Вітрець рушив — почало колесом сніг крутити (Мирний, III, 1954, 8); На другий день вітер рушив. І ось уже цілий тиждень дме та й дме (Головко, I, 1957, 178).

3. *перез.*, розм. Брати що-небудь. Хай бідний відважить рушити трохи хлизу, то зараз б'ють, карать, злодієм таарують (Мур., Бук. повість, 1959, 4); // Чіпати, займати кого-, що-небудь. Дні минали за днями, а «доктори» все ще обдивлялися виноградники, не рушаючи Замфірового (Коцюб., I, 1955, 245).

Не руш (руште)! — уживається як наказ або прохання не чіпати, не займати кого-, що-небудь. Івась аж кулаки зупляє... — Не руш його, — каже Федір (Мирний, I, 1954, 307); На допомогу матері прийшов хлопець... — Що вам тут треба? Не руште мамі! Кінь не вап! (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 19).

РУША́ТИСЯ, аюся, аешся, недок., РУШИ́ТИСЯ, шуся, шипся, док., розм. 1. Те саме, що руша́ти 1, 2. Ставало воєно й холодно. Поночі нічого було рушатись. Соломія сиділа, обнявши голову руками, й думала (Коцюб., I, 1955, 363); Машини то надбігають, то відходять, а жіні й не рушитися без білета (Кобр., Вибр., 1954, 26); Вітер рушився — чути надворі шарудить у стрісі й кшпелить сугим снігом поза хатою (Головко, II, 1957, 393).

2. Те саме, що ру́хатися 2, 3. Дві пари швидко рушались серед натовпу — то вони танцювали (Гр., II, 1963, 379); Руки її швидко рушались, працюючи голкою (Фр., VI, 1951, 400).

РУШЕ́НИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мн. ч. до ру́шити¹ 3. Яресько окинув очима степи: яка земля! Цілина не рушена... (Гончар, II, 1959, 70).

РУШЕ́ННЯ, я, с., *заст.* Рух (у 5, 7 знач.). Його рушення, його хода — все було поважне (Н.-Лев., I, 1956, 341); Незай на Заході і Сході Затямить краса паніона; Такого рушення народів Історія не зна. Як маки, прапори червоні По всій землі уже цвітуть (Воскр., 3 перцем, 1957, 137).

РУШЕ́ННЯ, я, с., *книжн.*, *заст.* Ополчення. Селянські рушення йшли в ліси, готуючись до смертного бою (Стельмах, II, 1962, 160).

Посполіте рушення див. посполітий.

РУШИ́ТИ¹ див. ру́хати.

РУШИ́ТИ² див. руша́ти.

РУШИ́ТИСЯ¹ див. ру́хатися.

РУШИ́ТИСЯ² див. руша́тися.

РУШІ́Й, я, ч. 1. Присрті для надання руху певному транспортному засобу. Справді, як може злетіти в повітря літак, коли головного його рушія, — винта, — знято (Собко, Зор. крила, 1950, 129).

2. *перек.* Сила, яка спонукає до чого-небудь, сприяє росту, розвитку чогось. Рушієм і мірою життя в добро, а не зло, дружба, а не зневажність і не поневолення (Довж., III, 1960, 32); // Людина, яка рухає що-небудь, сприяє розвитку чогось. Визначальним у со-

ціалістичному гуманізмі завжди був і є погляд на людину як на рушій історії, творця всіх духовних і матеріальних благ (Рад. літ-во, 4, 1964, 13).

РУШІЙНИЙ, а, е. 1. Який приводить що-небудь у рух або керує рухом чогось. З давніх-давен людина навчилася використовувати водну енергію як рушійну силу (Наука..., 9, 1959, 13).

2. перен. Який спонукає до чого-небудь, сприяє росту, розвитку чогось. Розуміння того, що особисте щастя залежить від щастя народу, є основою морально-політичної сили радянського суспільства, отже й рушійним чинником нашої поезії, нашого мистецтва (Рильський, III, 1956, 157).

РУШНИК, а, ч. 1. Довгасти шматок тканини (бавовняної, лляної, полотняної і т. ін.) для витирання обличчя, тіла, посуду тощо. Прокоповичка обстежила край стола рушниками, щоб утирати губи й руки (Н.-Лев., III, 1956, 74); Маруся дістала з комода рушник, повісила на цях біля умивальника (Головко, II, 1957, 442).

△ **Сталевий (стальний) рушник** — довгий лист сталі для підняття затонулих суден. Під корпусом затонулого судна в ґрунт морського дна володази прорили 12 тунелів і протягли крізь кожний з них міцний сталевий рушник (Цікава фізика..., 1950, 134).

2. Шматок декоративної тканини з вишиванням або тканям орнаментом; традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах і т. ін. Стіни Галя вбрала шпалерами, пообвішувала вишиваними рушниками (Мирний, I, 1949, 359); — По кожна і на Семиїлкі! Веселих рушників не знімати, молода їде з нами (Довж., I, 1958, 158); *Образно. На ахмарних рушниках зоря квіткі виводить... (Сос., I, 1957, 56); *У порівн. В Румунї зустріли нас, Як рідних, бідаки. У них вузькі ниви, Неначе рушники (Нагн., Вибр., 1950, 201).

◇ **Брати рушників див. брати; Вернутися з рушниками, заст.** — засватати. Вернулися Люде з рушниками, З саятим хлібом обміняєм.. Таку краю висватали, Що хоч за гетьмана, То не сором (Шевч., I, 1963, 315); **Готувати рушників, заст.** — те саме, що Рушники дбати (див. дбати). — Он до тебе восени прийдуть старости. Готуй рушники (Н.-Лев., II, 1956, 239); **Побрати рушники див. побрати; Подавати (подавати) рушники див. подавати¹; Посилати (слати, послати) за рушниками, заст.** — те саме, що Засилати (заслати) старостів (див. засилати). Я вже дівчі послав До дівчини за рушниками (Шевч., II, 1963, 270); **Присилати (прислати) [людей] за рушниками (див. присилати); Рушники дбати див. дбати; Ставати (стати) на рушник (на рушники), заст.** — брати шлюб, одружуватися. [Х и м к а:] Усі бачили, сам бог бачив, як ми перед ним у церкві на рушнику ставали (Мирний, V, 1955, 240); Не зглянувся, як ще місяць злетів, коли ми з Марією на рушники стали (Мур., Бук. повість, 1959, 38).

РУШНИКОВИЙ, а, е. Прикм. до рушник. Виконані спеціальним рушниковим швом, узори на давніх рушниках найчастіше складалися з рослинних елементів (Збірник Полт. музею, I, 1928, 92); // Признач. для виготовлення рушників. Рушнікова тканина.

РУШНИЦЯ, і, ж. Вогнепальна ручна зброя. Настя хапає рушницю й стріляє (Н.-Лев., II, 1956, 434); Панкратов заряджає рушницю. Сьогодні його черга вартувати нічний табір (Донч., II, 1956, 43).

Поставити гантівку (рушницю і т. ін.) на бойовий звід див. поставити¹.

△ **Мисливська рушниця** — вогнепальна зброя для голювання. Це була хороша мисливська рушниця, традиційний подарунок тестя майбутньому зятеві в день

заручин (Тулуб, В степу..., 1964, 381); Протитанкова рушниця, військ. — важка вогнепальна зброя для боротьби з танками противника. Варвара перетягла через окоп дозгу важку протитанкову рушницю (Перв., Дакий мед, 1963, 245).

◇ **Ставити (поставити) під рушницю, військ., дог.** — з метою покарання примушувати стояти якийсь час у повному озброєнні й спорядженні; Ставити (поставити, зіставити і т. ін.) рушницю в козла (в козлі) див. козла; Стояти під рушницею, військ., дог. — бути у повній бойовій готовності.

РУШНИЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до рушниця. — Киньте, ясновельможний, свою шаблю в куці, тоді й я кину свою рушничку (Н.-Лев., VII, 1966, 122); Поліз [Василько] під лаву, дістав саморобну рушничку, надів її на паче і потайки шмигнув до дверей (Панч, II, 1956, 142).

РУШНИЧНИЙ, а, е. Прикм. до рушниця. Юрини пачці аж терпнуть — так міцно тиснуть вони рушничий приклад (Смолич, II, 1958, 45); Після вибузте почулися дрібні рушничні постріли (Ю. Бедзик, Богояв..., 1960, 104); // Признач. для змазування рушниці. Рушничне масло.

РУШНИЧНИК, а, ч., тем. Майстер, який виготовляє рушницю.

РУШНИЧОК, чк, ч. Зменш.-пестл. до рушник. Я дістаю рушничку, їду до струмка вмиватися (М. Ол., Чуеш..., 1959, 60); Веселять око рушнички яскраві на стінах... (Гончар, Тронка, 1963, 89).

РУШТОВАННЯ, я, с., діал. Риштування. — Риштування непотрібне при готовій будівлі (Фр., VII, 1951, 101).

РЮКЗАК, а, ч. Заплічний мішок для речей. Добре йти в годину гожи у нести, хоч і важку, а проте приємну ношу за плечима в рюкзаку (Гонч., Вибр., 1959, 273).

* **РЮМА**, и, ч. і ж., розм. Плаксива людина. — Ану, Васильку,.. перекиви оту рюму (Мирний, IV, 1955, 71).

РЮМАТИ, аю, аеш, недок., розм. Плакати. — Нас перекинув [візник], а сам ще й рюмає! — ще дуже розсердився пан (Крим., Вибр., 1955, 94); Жінка сиділа напочіпкі біля дочки, умовляла її: — Ну, Люсю, ну, золотко... Тато нас чекає... — Спатовьки, — рюмала Люся (Мушк., Серце..., 1962, 267).

РЮМИ, ів, мн., розм.: ◇ **Розпустити рюми** — розплакатися. [О м е л ь к о:] Ти ще тут рюми розпустила... Геть!.. (Кроп., IV, 1959, 186).

РЮМСА, и, ч. і ж., розм. Те саме, що рюма. **РЮМСАННЯ**, я, с., розм. Дія за знач. рюмсати. — Та не кисни, бо терпіння не можу рюмсати! — гримнув лікар (Гр., II, 1963, 480).

РЮМСАТИ, аю, аеш, недок., розм. Те саме, що рюмати. [П о л к о в н и к (пожовоаши):] І досі плачеш?.. Знаю, чого рюмаш!.. (Кроп., V, 1959, 495); Яшко виліз на піч і тільки тоді почав рюмсати (Панч, На калин. мості, 1965, 11).

РЮМСИ, ів, мн., розм.: ◇ **Розпустити рюми** — те саме, що **Розпустити рюми (див. рюми)**. [П а н і (до Ярина):] А ти чого тут рюми розпустила? (Вас., III, 1960, 470).

РЮШ, у, ч. Густо зібрана смужка тканини для оздоблення одягу. В сукнях широко застосовується.. багате оздоблення — воляни, жабо, банти, рюші, пишні комірки (Мист., 5, 1968, 39); *Образно. Знизу її [гору] квітчали рюші з буйних крон клена і тополі, берези і сосни (Панч, На калин. мості, 1965, 193).

РЯБЕНЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до рябий. Кітчик перед ганком аж горить червоними, рябенькими, білими

гвоздиками (Коцюб., I, 1955, 460); Сіла баба квасоло кругленьку й невелику, білу; сіла також рябенську, од якої і сун і борщ здавалися немов веселіші (Гуц., З горіха., 1967, 139); Упоравшись, зляла [Харитя] серп з полиці, поклала в торбинку хліба та цибулі і зав'язала рябенсько хусточкою (Коцюб., I, 1955, 16); Гарне [те-лятко] таке, рябенське, облизане, наче тільки що змі-лося (Гончар, II, 1959, 162); // у знач. ім. рябенький, кого, ч.; рябенька, кої, ж.; рябеньке, кого, с. Тварина, що має неоднорідне, плямисте забарвлення. Тепер не їсть, не п'є оця рябенка (Вороцько, Казка., 1957, 24).

2. розм. Те саме, що рябий 2. Це була звичайна собі дівчина, жетка й моторна, .. достить таки крижкотіла і навіть рябенська трішки, дзюбата — після віспи (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 473).

РЯБЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до рябенький. На їх [панянках] плаття пишні, .. немов рябесеньким пір'ям завітчані (Мирний, III, 1954, 261).

РЯБЕЦЬ, бя, ч., розм. Те саме, що шуліка. Не втекти бідаці [ластівцюці]: Скоро зрадить сила; Бистре око в рябця і міцніші крила. Приберуть сердешку Пазури хижачькі (Граб., I, 1959, 213); — Наче й рябця не видно, а що не день, то й не вистачає курчати (Панч, В дорозі, 1959, 183).

РЯБЕЦЬ, бя, ч. Те саме, що рябчик 1. Іванов згадав, що.. лежить обитий ним ще вранці рябця. Він витяг його і почав скубти (Багмут, Опов., 1959, 45); * У порівн. Кінь під ним стрий, як рябець (П. Куліш, Вибр., 1969, 267).

РЯБИЗНА, ні, ж. Абстр. ім. до рябий 1.

РЯБИЙ, а, ё. 1. Покритий плямами іншого кольору, відтінку, що виділяються на основному фоні. — Ось тобі! — крикнула Мотря й почала запатать рукою з ка-люжі грязь і кидати на Мелашину хату. Біла стіна стала ряба (Н.-Лев., II, 1956, 359); Позаду залишилися широкі херсонські степи, зелені баштани, усіяні рябики, смугастими кауцями (Цюпа, Україна., 1960, 224); // Забарвлений в різні, черв. яскраві кольори (про тканину, вироб з паперу і т. ін.); з узорами різного кольору; строкатий. Пакунок був старанно замотаний у рябе полотнище (Кучер, Зол. руки, 1948, 249); [Прованша:] Галстук варто було б рябилий надіти, а то червими блищать.., а галстук — пропадає (Мик., I, 1957, 205); // Який має неоднорідне, плямисте забарвлення (про тварин). Як я була у батенька, то я не робила, Рябу гуску на мотузку до води водила (Коломийки, 1969, 294); Устина Гордимська з дочкою своїм рябим конем поехали на поле гній (Чорн., Визвол. земля, 1950, 8); // у знач. ім. рябий, бо́го, ч.; ряба́, бо́ї, ж.; рябе́, бо́го, с.; рябі́, бих, мн. Тварина, що має неоднорідне, плямисте забарвлення. Рябі [воли] забралася в панське просо й розкошувала доти, доки їх не зайняв лановий (Стельмах, I, 1962, 568); — Іване, — гукнув дід, — аму гайни за рябою [коровою], заверни, а то в шкоду потюпааа!.. (Гуц., З горіха., 1967, 103).

◇ Сон рябоді кобили див. коби́ла.

2. Покритий шрами від віспи або ластовинням. Нам відчиняє двері огрядна жінка років сорока, з веселим, рябим обличчям (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 275); // У якого віспувате або ластовинчатое обличчя. Я ряба родилася, Чорнявому судилася (Чуб., V, 1874, 604); Високий, рябий, з шрамом на лівій скроні, Мечелар своїм виглядом нагалає страх на батракі (Чаб., Балкан. весна, 1960, 30); // у знач. ім. рябий, бо́го, ч.; ряба́, бо́ї, ж.; рябе́, бо́го, с. Віспувата або ластовинчатата людина.

Оббе ряббе див. оббе.

3. Укритий брижами, дрібними хвилями (про водну поверхню).

РЯБИНА, н, ж., розм., рідко. Те саме, що горобіна. Густо обсажене [село] рябиною, вербами та розлогіми грушами (Фр., VI, 1951, 25); Задумався ліс, зажурився, пожеж; Рябина червона, мов крові краплини... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 306).

РЯБИНІВКА, н, ж., розм., рідко. Те саме, що горобинівка.

РЯБИНОВИЙ, а, е, розм., рідко. Прикм. до рябина. Коні летіли, мов вишор.. Понад ровом мигали високі тополі, кучеряві рябинові дерева (Фр., VII, 1951, 183).

РЯБИТИ, ять, недок. 1. перех. Робити що-небудь рябим, строкатим.

2. безос., перех. Утворюючи брижі, дрібні хвилі на поверхні води, робити її рябою. У численних ртвачах та стаках рябило вітром воду (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 577).

◇ [Аж] в очах рябіть (рябило), безос. — те саме, що [Аж] в очах рябіє (рябіло) (див. рябіти).

РЯБИТИСЯ, яться, недок., рідко. 1. Те саме, що рябіти 2.

2. Виділятися рябизною з-поміж чого-небудь, на фоні чогось. На пасовищу рябитися худоба і бігають діти (Фр., XIII, 1954, 307).

РЯБИТИ, ію, ісп., недок. 1. Ставати рябим (у 1, 2 знач.). Петрусь припає до подушки — і не словами, а словами виливає їй своє лихо.. Рябенська подушечка.. це більше рябля від його кривих сліз (Мирний, I, 1954, 332); Долина сонне і рябіє (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 165).

2. тільки з ос. Укриватися брижами, дрібними хвилями (про водну поверхню). Легкі гребці від берегового вітру можуть рябіти так, наче від берега біжать (Л. Укр., V, 1956, 406); Князь Святослав душою рукою повернув кермо.. За кермом рябила хвиля, кипіли вири (Скл., Святослав, 1959, 330).

3. Виділятися рябизною з-поміж чого-небудь, на фоні чогось. Між стовбурами рябіють червоні, сині.. квітк... (Вас., II, 1959, 54); Вона показала великі чоботи, на яких рябила найрізноманітніші латки (Є. Кравч., Квітя., 1959, 57); // чим, від чого. Бути рябим. Голі поля рябили щетиною стерна (Вільде, На порозі, 1955, 261); Широка галая, оточена струнками соснами й кле-нами, рябіє від дітей (Панч, В дорозі, 1959, 270); // Виділятися на якому-небудь фоні у вигляді плям. Вони [галки] трималися купи, густо рябили, перекидаючись у сніговому струмені (Епік, Тв., 1953, 165); // Невиразно виділятися вдалині; маячити. На Чернечій горі, де по-тований Шевченко, на самому вершечку рябіють шта-хетки (Коцюб., III, 1956, 43).

4. чим, перен. Рясніти чим-небудь, що часто повто-рюється, зустрічається. Характеристика Бармалейі рябила словами: дисциплінований, зрілий, активний, свідомий... (Коз., Гарячі руки, 1960, 134); // безос. Нелегко здобуває [Меркурій] науку в духовно-му училищі: в його білеті завжди рясно рябіє низь-кими балами по поведінці (Стельмах, Хліб., 1959, 87).

5. у сполуч. із сл. в о ч а х. Розпливатися, зливатися від напруження зору, мерехтіти перед очима внаслідок швидкого руху і т. ін. Він з таким напруженням ди-вися на зведення, що цифри почали рябіти в його очах (Жур., Звич. турботи, 1960, 54).

◇ [Аж] в (у) очах рябіє (рябіло), безос.: а) втрачається здатність нормального зорового сприймання через над-мір яскравих фарб, світла, строкатість або одноманіт-ність чого-небудь і т. ін. Верби виблискують, аж у очах рябіє (Тесл., З книги життя, 1949, 175); В очах рябіло

від яскраво-зелених, жовтогарячих і червоних гарусних та шокових хусток (Тулуб, В степу..., 1964, 464); Рябіло в очах від безлічі людських облич (Загреб., Спека, 1961, 101); б) про відчуття рябизни, миготіння в очах від втоми, перенапруження, хвилювання і т. ін. Не стукуючи, вскокиє [Саїд] у кімнату й захитався. В очах рябіло, в грудях бушувала буря (Ле, Міжгір'я, 1953, 484).

РЯБІТИСЯ, іється, *недок.*, *рідко*. Те саме, що рябіти 3. По горі далеко за долиною.. щось рябілося (Свидн., Люборацькі, 1955, 145).

РЯБІШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставлять рябим, рябишим.

РЯБКО, а, ч. 1. Каша з пшона й розтертого в дрібні кульки борошна. Вбирали [троляці] січену капусту,.. Хрін з квасом, редьку, буряки, Рябка, тетеру, саламату (Котл., I, 1952, 167); Дома ж, перед своїми, Бондариха тепер не капицалась, а.. урочисто, мов дари, несла від печі до столу якийсь пісний куліш чи рябка (Стельмах, II, 1962, 232).

2. *розм.* Непородистий дворовий собака або кіт (звичайно рябої масті). Ой ти, коте рябку, Ти вимети хатку, А ти, коте сірий, Та вимети сіни (Укр. дит. фольк., 1962, 32); *У порівн. Дрімєє [Денис], як лінійний рябоко на прив'язі (Тют., Вир, 1964, 15).

РЯБКОПОДІБНІ, них, *мн.* Ряд птахів, поширений у пустелях і напівпустелях Африки, Азії та Піренейського півострова.

РЯБО. Присл. до рябий 1; // у знач. присудк. сл. — Оце перейшла бульвар, та як глянула на убори одеських дам, то трохи не осліпала! — сказала Саян. — Рябо, червоно, зелено, жовто, синьо й усяково (Н.-Лев., V, 1966, 435).

РЯБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рябий у 1 знач., напр.: рябо д з ъ б я й, рябо п е р н й.

РЯБОК, бка́, ч., *діал.* Рябчик (у 1 знач.).

РЯБОКРИЛИЙ, а, е. З рябим пір'ям на крилах. З дороги, майже з-під копит [козей], злетіла і пурнула вгору якась зальотна рябокрила птаха (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 176); // у знач. ім. рябокрилий, лого, ч.; рябокрила, лої, ж. Птах, що має рябі крила. — Ну чого ти дивишся, рябокрилий! — звернулася Ори-са до птаха (Автом., Так народж. зорі, 1960, 244).

РЯБОЛИСТИЙ, а, е. З листям різного забарвлення, різних відтінків; з рябим листям. Вхід до школи можна оформити кулястими чи ряболістими кленами або кулястою акацією, а також ялинками та березами (Озелен. колг. села, 1955, 32).

РЯБОТИНА, н, ж., *рідко*. 1. Шрам від віспи або руда пігментна цяточка на шкірі людини.

2. Одна з багатьох плям або цяточок іншого кольору на якому-небудь фоні.

РЯБОТИНКА, н, ж., *рідко*. Зменш.-пестл. до ряботина.

РЯБОТИННЯ, я, с., *збірн.* 1. Шрами від віспи або руди пігментні цяточки на шкірі людини. Його червоно обличчя в густому работинні не віщувало нічого втішого (Голов., Тополя., 1965, 11).

2. Плями або цяточки іншого кольору на якому-небудь фоні. Руки й груди [Литки] були, наче січкарня з двома дишлями, обличчя, як розрізаний надвоє найдостигліший кавун з чорним насінням-работинням (Епик, Тв., 1958, 36).

3. чого. Безліч предметів, від яких рябить в очах. В повітрі заколивалася работиння недбало скинутих бомб (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 557).

4. Дрібні хвилі на поверхні води; брижі. Кругом весла повільно Работиння наростає (Шпак, Вибр.,

1952, 108); Весняний вітер сердито скуб солом'яну стріжу і притрушував синювато-іскристе работиння калюж (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54).

РЯБОТИНЯ, я, с., *розм.* Дія і стан за знач. ряботити. Не до душі прийшлася вона [Одеса] йому з своїм работинням, галасом та неспокоєм курорту (Дн. Чайка, Тв., 1960, 112).

РЯБОТИТИ, ряботіє і ряботіть, *недок.*, *розм.* Підсил. до рябіти 2—5. Бує ніжний березень. Вода вже работіла налюжками... (Рильський, II, 1946, 26); Од сокіє потріскалися дині, Ряботіють густо кавуни (Стельмах, Жито., 1954, 71); Неглибкі воронки від двадцятикілограмовок порваними дишлями работіли на стерні (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 11); Високоверхі дерева виструнчилися над дорогою. Фіолетові тіні работіли перед очима (Коп., Вибр., 1948, 148).

◇ [Аж] в очах ряботіть (ряботіло), *безос.* — те саме, що [Аж] в очах рябіє (рябіло) (*див.* рябіти). Дивлюсь я на обидва боки — ей, як просторо! То було аж в очах работіть. Ниви, ниви та ще й нивочки. Лани та ланочки. Латки та латочки. Як жебрацька одержина (Жур., Вечір., 1958, 345); Сонце стояло високо над селом, широкий і тихий став виблискував у його променях сріблястою, аж сльозучою зливою, і від нього работіло в Грицевих очах (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 32).

РЯБОШКІРИЙ, а, е. З рябою шкірою. У вітринах фруктових магазинів стояли пірамідні з червонобоких яблук, зелених груш, рябошкірих кавунів (Автом., Щастя., 1959, 75).

РЯБОШОКІЙ, а, е. З рябими щоканами. З-за прилавок визираща повна, рабошока продавщиця в білому халаті (Гуп., Скупана., 1965, 173).

РЯБУВАТИЙ, а, е. Злегка рябий (у 2 знач.). Чорнявий рябуватий татарчук Яшка Нафтула зівсє до нього [Марка] голову (Мик., II, 1957, 421); Рябувате обличчя.

РЯБУХА, н, ж. 1. *розм.* Хтось рябий або щось рябе.

2. *розм.* Різношерста, плямиста тварина або птах різнобарвного оперення.

3. *спец.* Хвороба тютюну та махорки, при якій на листках утворюються численні бурі плями, що поступово призводять до відмирання уражених тканин. З хвороб [тютюну й махорки] найбільш небезпечні розсадна гниль, бактеріальна рябуха (Колг. енци., II, 1956, 15).

РЯБУШКА, п, ж. Зменш.-пестл. до рябуха 1, 2.

РЯБУШЕЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до рябуха 1, 2. [Я в до х а:] Задумали спродувати усю худобу, хоч би корову рябушечку зоставили (Кроп., II, 1958, 474); — Ну, ходімо до курочок-рябушечок. — сповився на ноги Макар, — бо мені ще треба на стайню, там коник щось захворів (Добр., Тече річка., 1961, 41).

РЯБЦУН *див.* рябчун.

РЯБЧИК, а, ч. 1. Лісовий птах родины тетерукових з рябим оперенням. В УРСР рябчик зустрічається в лісах Подієсія і Карпат, вибираючи ділянки з густим підліском, недалеко від води (Корнєні птахи., 1950, 24); //М'ясо цього птаха, що вживається як їжа.

2. (*Fritillaria* L.). Рід багаторічних трав'янистих рослин родины лілійних з квітами різного забарвлення, переважно з рябим малюнком. Дуже придатні для весняних газонів дикоростучі тюльпани, рябчики, шафрани та рястки (Весн. флора, 1955, 143).

РЯБЧИКОВИЙ, а, е. Прикм. до рябчик 1; // Пригот. з м'яса рябчика.

РЯБЧУН, **РЯБЦУН**, а́, ч., *діал.* Різнобарвний домотканний килим. Говорив [дядько Мйрон], що витче сам достоту Такий рябчун, мов килим у царя (Шпорта, Вибр., 1958, 273); Терентій мовчки пройшовся по світ-

лиці,.. зупинився перед ліжком, над яким красувалася новий молдавський рябчук (Стельмах, I, 1962, 309).

РЯВКАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. **рявкати** і звуки, утворені цією дією.

РЯВКАТИ, аю, аеш, недок., розм. 1. Те саме, що **гавкати** 1. Докучай [собака] зиркач у наш бік... **рявкає** сучорим басом і мчить далі (Вишня, II, 1956, 126).

2. перен. Голосно говорити, кричати]. **Зупиняється** [лейтенант] на відстані десяти кроків, мовчки поводить по солдатському гурті байдужим поглядом і несподівано **рявкає**: — **Встати!**.. (Кол., На фронті.., 1959, 95).

РЯВКІТ, коту, ч., розм. Те саме, що **рявкання**.

РЯВКНУТИ, ну, неш, док., розм. Однокр. до **рявкати**. **Сердито рявкнув пес; Тремтячою рукою він** [комендант] **закавав револьвер у кобуру, оглянувся по сонних поліцаях з бажанням рявкнути на них** (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 185).

РЯД, у, ч. 1. Сукушність однорідних предметів або живих істот, розташованих одне поруч з одним, одне за одним, витягнутих в одну лінію. **Ряди доміт, ряди дерев, як білі тіні, йшли нудись в далек і розплавались в тумані** (Коцюб., II, 1955, 185); **Василь побачив ряд бочок і в кутку якус безладно накидану купу** (Хотк., I, 1966, 115); // **Те саме, що грядя**. **За кам'яною стіною було видно понад Россю ряд невисоких гір** (Н.-Лев., III, 1956, 38); **Перед вирою стоїть скісно попереку усієї ріки ряд великого каміння** (Фр., III, 1950, 7); // **у знач. присл. рядом, рядями**. **Один повз один, один за одним, один біля одного, в одну лінію. В зарячий літній день у колонині Рядами овечки лежали** (Фр., XIII, 1954, 170).

Крутий ряд *див. крутий*.

2. Стрій, вишкунаний в одну лінію; перенга. **Щорс покликав палецем одного полоненого.. Блідий простакуватий петлюрівець вийшов з рядів і зупинився перед Щорсом** (Довж., I, 1958, 164); // **Люди, що перебувають в такому строю, в шерензі. Ближчі до рундука ряди щось забелькотали** (Мирний, III, 1954, 48); **Я — твій, коли цвітуть прапори, і йдуть, під музику, ряди** (Сос., II, 1958, 144).

3. Те саме, що **лава** 2. **Наздоганяє** [Яресько] **хвилю атакуючих, займає місце між товаришами в ряду** (Гончар, II, 1959, 436); **Ставай і йди до бою в певні ряди, Щоб міг здійснити охвот з усіма Наказ: «Ні рядів!»** (Плужник, Вибр., 1966, 248).

4. Місця для сидіння (у театрі, кіно і т. ін.), розташовані в одну лінію. **Вона була завбого вбрана для передніх рядів партеру...** (Л. Укр., III, 1952, 706); **Ми рушили до театру.. Наші місця були в першому ряді просто проти сцени** (Досв., Вибр., 1959, 99); // **Люди, що займають такі місця. Зал притих, насторожився. Стало чути, як голосно і важко дихають перші ряди** (Кучер, Трудна любов, 1960, 462).

5. Сукупність подій, явищ і т. ін., послідовних у часі. **І вже тисяча літ проминула.. Ще так само прокотиться друга І безжурний їх ряд** *прокине* (Фр., XIII, 1954, 82); **Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.. Його не сточить дощ уїдливий,.. Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний** (Зеров, Вибр., 1966, 281).

6. тільки мн. Коло осіб, об'єднаних певними стосунками, організацією тощо. **КПРС поповнюватиме свої ряди найбільш свідомими і активними трудівниками** (Програма КПРС, 1964, 122).

Вступати (вступити) в ряди чого — те саме, що **вступати (вступити) до лав (в лави)** (*див. лава* 2). — **Я, син трудового народу, добровільно вступаю в ряди Першого українського повстанського імені козака Богуня полку!** — **пролунав урочисто дзвінкий голос Щорса** (Довж., I, 1958, 147); **Попбівювати (попбівити) ряди** *див. побв-*

івювати; Прийма́ти (прийня́ти) в ряди чого — те саме, що **Прийма́ти (прийня́ти) до лав** (*див. лава* 2); **Става́ти (ста́ти) в ряди чого** — **займати відповідне місце в якій-небудь організації, групі**.

7. тільки одн. **Певна кількість кого-, чого-небудь. В голові** [Параскія] **блискавою промайнув цілий ряд згадок** (Коцюб., I, 1955, 273); **Ми знаємо ряд малюнків і офортів Шевченка, де.. відтворені окремі епізоди з історії Хмельницького і Хмельниччини** (Рильський, III, 1956, 20).

8. спец. Група, категорія, розряд у якому-небудь поділі предметів, явищ і т. ін. **Лексичний ряд «копитов», «клевачня», «ряст», «шточка-смерть» — звичайний для усної народної творчості** (Мова і стиль «Вершників», 1955, 42); **Шпунтові ряди виготовляють з колод, брусків і дощок** (Довідник сіль. будівельника, 1956, 159); **Вирізнявальний ряд; Шлюзовий ряд; // хім. Сукушність речовин, що мають певні спільні властивості. Ароматичний ряд; Бензолний ряд; // біол. Сукушність близькоспоріднених видів тварин. В основу класифікації [комах] покладено одиницю — вид. Спільні види дають рід, роди складають родину, родини — ряд** (Підручник дезінф., 1953, 160); // **мат. Сукушність величин, розташованих у певній послідовності. Степеневий ряд; Тригонометричний ряд**.

9. Рундуки або прилавки для продажу яких-небудь однорідних товарів, розташовані на ринку в одну лінію. **Я повертаю в зелений ряд огородини та птиці** (Н.-Лев., VII, 1966, 355); **В медяному ряду завжди сила бджіл** (Панч, В дорозі, 1959, 33); **В торгових рядах — гори товарів. Не було, здається, такої речі на світі, що її не можна було б купити на цьому багатющому ярмарку!** (Гончар, I, 1959, 37).

10. с. г. Те саме, що **рядок** 3. **Бригадир ступав поважно по рядах, Куці показував неспішною рукою** (Рильський, III, 1964, 202).

11. *заст.* Договір, угода. **Княгиня Ольга встала з крісла.. Та тіба ж можна рвати ряд з товаришами, укладений ще Горець** (Скл., Святослав, 1959, 40); // *рідко*. **Згода. — Дайте мені поміч, зробить жеми нами ряд. Корол поважає мене з світа зігнати!** (Март., Тв., 1954, 66).

12. *заст.* Черга. **Чекай ряду, відстанеш кояду** (Номіс, 1864, № 5563); **Швидко й до тебе ряд дійде** (Сл. Гр.).

◆ **В одному ряду з ким** — разом, заодно. — **Приємно, — кажуть, — нам сьогодні Вітати у цьому саду Суїдні держави народні, Що з нами в одному ряду** (С. Ол., Вибр., 1959, 122); **В (у) першому ряду; В (у) перших рядах** *кого і без додатка* — в числі найкращих, передових; *попереду*. **Разом зі зростанням майстерності драматурга Іван Микитенко виходив у перші ряди організаторів театрального процесу тридцятих років** (Вітч., 12, 1968, 202); — **Ми, комуністи і комсомольці, повинні знати, де наше місце в поході і в нічному бою. Наше місце — в першій ряду** (Гончар, III, 1959, 97); **В (у) ряд (ряди): а) один біля одного, в одну лінію, ланцюжком. Над водою сидять рибалки-аматори. Іхні самолови на довгих прутах нахилилися в ряд** (Ю. Янов., II, 1958, 46); **На землю спадала вечірня маа, як варта на розстріл матросів вела. Хитався вечірній задуманий сад, коли їх над ярмом поставили в ряд** (Сос., I, 1957, 450); б) строєм, шеренгою. **Біля ставка Моргаєнко вишикував своїх людей по четверо в ряд** (Перв., Дикий мед, 1963, 197); **Під ерізімом подихом біди нас поладнали у ряди** (Сос., I, 1957, 438); **В (у) ряду (рядях): а) (кого, чого) у числі, серед. В ряду культурних закладів школа по праву займає почесне місце і є предметом постійного піклування партії та уряду** (Рад. Укр., 14.XII 1946, 2); **Він справді йшов у рядах перших**

учніє класу (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 44); б) (з ким) разом, спільно. Хай мають вражі прапори Понад Чермечою горою, Та переможуть дві сестри В рядю із третьою сестрою (Рильський, II, 1960, 180); Давати (дати) ряд — те саме, що Давати (дати) лад (порядок) (див. давати). Бремля за всім доглядає сам, усьому давав ряд (Н.-Лев., VII, 1966, 21); Згуртувати ряді — досягти одностайності у рішеннях, діях; об'єднатися для здійснення якоїсь мети. Тісних згуртуймо ряди, — пролетаріат повинен перемогти! (Ленін, 34, 1973, 401); Змика́ти (зімкну́ти) ряді́ див. змика́ти; Поста́вити в ряд див. поста́вити; Ряд у ряд — один повз один, один за одним, один біля одного. На стінах ряд у ряд тям'яно поблискували поїдені прозеленню шоломи, кольчуги, щити, списи (Скл., Святослав, 1959, 34); Ста́вати (ста́ти) в [одні] ряд з ким — підніматися до рівня кого-, чого-небудь, бути на одному рівні з кимсь, чимсь. Як Костра.. досягає такого рівня поетичної дозрілості і емоційності, що творчість цього письменника став в ряд з кращими досягненнями нашої передової поезії (Вітч., 5, 1956, 137); Пимоненко.. став в один ряд з видатними майстрами, творчість яких визначала характер українського мистецтва другої половини ХІХ — початку ХХ ст. (Мист., 2, 1962, 31); Ста́вити в [одні] ряд кого, що — уподібнювати кого-, чого-небудь у якомусь відношенні; Шикувати́ (вішикувати, ладнати, поладнати і т. ін.) ряді́; Шикувати́ся в ряді́ — утворювати шеренги.

РЯДЕНЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до рядно́. Підбив Михайло сімце їй [Оленці] на возі, ряденцем заслав, поїзали (Тесл., 3 книги життя, 1949, 114); Було якесь свято, бо в хаті змазали долівку, навіть поклали біля порога ряденце витирати ноги (Панч, На калин. мості, 1965, 16); * У порівн. Набігла хмарка, мов чумацьке ряденце (Коцюб., I, 1955, 43); Аж ось і місяць посріблив поріг, Білийми ряденцем у сімешню ліг Сумирну сутінь (Мясик, Верховіття, 1963, 80).

РЯДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до рядіти 1. 2. у знач. ім. рядженний, ного, ч.; ряджені, них, мн. Людина, одягнена в маскарадний костюм або в незвичний одяг. Крапти коровай за столом і обдаровувати ним хліборобів доручають розпорядникові свята, аким може бути голова колосни, агроном або рядженний «Урожай» — дотепний і викадлий організатор, добрий витівник (Свята.. Рад. Укр., 1971, 105); В саях з музикою та співом мчали ряджені (Тулуб, В степу., 1964, 465).

РЯДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. рядіти 1 і рядітися 1. Чільне місце в народних іграх займає рядження (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 44).

РЯДИТИ, ряджу́, рядиш, рядеш, недок. 1. перех. Гарно, пишно вбирати, причепурювати кого-, що-небудь; одягати когось у незвичний одяг або маскарадний костюм. А діточки косу русу рядять, А козака до гробу провадять (Чуб., V, 1874, 377); Вас [панчів] змалку, як квітток, козали в рядили, ви зникли від життя усе без бою брать (Сос., I, 1957, 51).

2. перех. і неперех., заст. Розпоряджатися. Хіба він староста, що рядить у селі? (Сл. Гр.); Вона рядила газдіством., продавала господарський матеріал і справляла, що було кому треба (Коб., III, 1956, 299); [Л у к а ш:] А ти хіба вже лісова царича, що так рядиш, хто має в ліс ходити, хто ні? (Л. Укр., III, 1952, 238).

3. неперех. Вести розмову; розмовляти.

◇ Судити-рядити див. судити.

4. перех. і без додатка, заст. Наймати (у 1 знач.). Чи не ви рядите під сахар? (Сл. Гр.).

РЯДИТИСЯ, ряджусь, ряди́шся, недок., рідко. 1. Гарно, пишно вбиратися, причепурюватися; одягатися у незвичний одяг або маскарадний костюм. *Образно.

Які б вони [імперіалісти] тоги тепер не вдягли, В які б записні не рядилися шкоти, — І де б не сідали за круглі столи, На чолех із табра — Вони лицеміри! (Воскр., Ціцком., 1947, 50).

2. заст. Збратися. Пріч рядися, а хліб сій (Номне, 1864, № 10128).

3. заст. Найматися (у 1 знач.).

РЯДКОВИЙ, ова, ове. Прикм. до рядок 2, 3. Гороз звичайно сють суцільним рядковим способом (Зерн. боб. культ., 1956, 33); Ефективним прийомом підвищення врожаю зернових культур, крім основного, є також рядкове внесення мінеральних добрив.. під час сівби (Хлібороб Укр., 2, 1964, 8).

△ Рядкова́ сівалка — сівалка, що робить посів правильними рядками. Сіяли кукурудзу рядковою зерновою сівалкою (Рад. Укр., 3.ІІ 1949, 2); Окрила [Мотря Карпівна] рядкову сівалку, а там зерна трохи залишилося й проросло.. (Вишня, I, 1956, 412); Рядкове добриво — добриво, яке загортається в рядок під час сівби або садіння. Вищення впливу невеликих доз рядкового добрива на врожайність сояшника мало.. позитивні результати (Хлібороб Укр., 3, 1964, 33); Рядковий посів; Рядкова́ сіва́ба — сіва́ба в рядок, рядками. Посіви в розсадинках бувають рядкові, стрічкові й суцільні (Колг. енци., I, 1956, 718); Площа живлення для редиски 6 × 1,5 см при рядковій сівбі (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 94).

РЯДНИЙ, а, е, заст. Договірний. Рядна грамота; // у знач. ім. рядна, ної, ж. Угода, договір. На коровай уговір-рядну писали (Сл. Гр.).

РЯДНИНА, и, ж. 1. Цупке домоткане полотно з ковопляної або лляної пряжі. В кімнаті квіти і стежки з зеленої ряднини (Сос., I, 1957, 118); Тільки почало світлати, він зробив з ряднини чорну корову, рушив з нею по Любачу (Скл., Святослав, 1959, 20); // Одяг із такої тканини. Ти в мами ходиш в грубій ряднині, а в нас будеш ходити в синій кармазині (Чуб., V, 1874, 393); Мов одірвалось од гілля, Одно-однісіньке під тилом Сидить собі [хлоп'я] в старій ряднині (Шевч., II, 1963, 228).

2. Те саме, що рядно́ 1. Катря витягла з-під себе дзудий край ряднини і вкрила нею сина (Мирний, IV, 1955, 298); Батько вимостив сіном Максимового воза. Заслав картатою рядниною (Є. Кравч., Бувалыпина, 1961, 11); *Образно. Минає [Терентій] кучеряві груші, що сумно самотіють у полях, опускається в яруги, що накриваються на ніч м'якою рядниною туману (Стельмах, I, 1962, 499).

РЯДНИНКА, и, ж. Зменш.-пестл. до рядніна. — Спи! — поклала [бабуся] на рядниці. Ліг він, вітеньки зімкнув (Граб., I, 1959, 288); Переступивши поріг кімнати, він загорнув рядничку і мало не звалив стільця (Гур., Наша молодість, 1949, 97).

РЯДНО, а, с. 1. Вид простирадла або покривала з ряднини (у 1 знач.). Як же вона була уражена гірко, коли, з її пряжі виткавши рядна, мати поділила між усіма (Мирний, I, 1954, 61); Марія застеляє свіжким рядном тапчанчик., кладе подушку й друге, грубіше рядно (Стельмах, I, 1962, 650); // Різнокольоровий килим або ковдра з грубої вовни. Вовняне рядно горіло на постелі жовтогогарячою та зеленою барвами (Коцюб., I, 1955, 53); * У порівн. На землю сходить ніч і зоряним рядном вона вкриває все (Сос., II, 1958, 14).

◇ Мокрим рядном на кого — зненацька, несподівано (звичайно приголомшувати лайкою, докором і т. ін.). Іван Петрович до секретаря, а секретар — мокрим рядном на Івана Петровича (Мирний, I, 1954, 156); Вона на мене мокрим рядном, що стільки грошей переїв (Гр., I, 1963, 480); Мокрим рядном накріти (вкріти,

напасти, напнути, обнасти, напастися, накінутися і т. ін.); а) виляяти кого-небудь (звичайно зненацька). Він так на дочку обрушився, як мокрим рядном накрав (Григ., Вибр., 1959, 248); Килина так і вкрила мокрим рядном Зарубу за те, що на фермах і досі немає усіх машин (Кучер, Трудна любов, 1960, 482); — Підляда [пошквив писар] щоб мокрим рядном на нас напастися (Кв.-Осн., II, 1956, 160); Стара напнула її мокрим рядном. Най вона виб'є собі з голови і Гната, і любовці, бо то дурниця! (Коцюб., I, 1955, 52); Обпала [дружина] мокрим рядном свого чоловіка за його нехтування приписами лікарів (Ю. Янов., Мир, 1956, 23); — Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядном Напався на тебе (Г.-Арт., Байки..., 1958, 52); б) піймати, захопити на чому-небудь зненацька. — Я сигналізуватиму про всяку небезпеку, а я не дам вийтвої накрити нас мокрим рядном (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 93).

2. розм. Оберемок, купа чого-небудь, що вміщується в одному рядні. Насилу добилися до соломи. Ряден з п'ятьою її утягла Христя в хату (Мирний, III, 1954, 10).

РЯДНЯНИЙ, а, е. Прикм. до рядніна 1. Слянувши в руки, міцно вцепився [Митрофан] ними в рядняні цупкі вузирі (Гончар, II, 1959, 152); // Зробл., пошквив з рядняни. Тримаю в руках рядняну торбину, вона отягує мої руки донизу (Збан., Єдина, 1959, 156); // у знач. ім. рядняне, вого, с. Те, що зроблене або пошите з рядняни. — Помилалешся ти, небого! Не в тім розкш, що сьогодні шерстяне, а застра рядняне, а в тім, що завжди в те, чого треба (Л. Янов., I, 1959, 157).

РЯДОВИЙ, а, є. 1. Який нічим не виділяється з-поміж інших, не має яких-небудь специфічних особливостей; простий, звичайний. Високе нічим особливим не відзначалося: було собі рядовим селом, нічим не кращим і не гіршим від усіх інших сіл в області (Збан., Передзвон'я, 1960, 88); Те, за що рядовий студент платив наповедливим щоденним студіюванням, безсонними ночами перед екзаменами, Федь Шостенко схоплював на льоту (Шовк., Людина..., 1962, 116); // Буденний, звичайний. — Сьогодні день не рядовий для нас в календарі. Про вшанування мова йде стахановці поліс (Гонч., Вибр., 1959, 326).

2. Який не перебуває на керівній посаді, не провідний. Виробнича нарада відбувалася в кабінеті Лобанова. Тут були присутні інженери, партійні і профспілкові працівники, бригадири і рядові робітники (Ткач, Плем'я..., 1961, 87); Дорожити честю хлібороба повинні і рядові і керівні працівники (Ком. Укр., 10, 1962, 31); // у знач. ім. рядовий, вого, ч. Той, хто не перебуває на керівній посаді, не є провідним працівником. Я був рядовим в піонерських загоні, коли по тривожній планеті полинула звістка, що десь, у Бостоні, загинули Сакко і Ванцетті (Уш., Вірші..., 1957, 135).

3. військ. Який не належить до командного складу. Три роки плавав Соймовим рядовим матросом на голландському кораблі (Видатні вітч. географи..., 1954, 37); Начальники і комісари дивізії нарієні з рядовими бійцями ходили в атаку, не шкодуючи життя (Гончар, II, 1959, 388); // у знач. ім. рядовий, вого, ч. Найнижче військове звання; солдат. Навіть безводні, безраднісні азіатські степи, де страждає, мучився, але не казав рядовий Оренбурзького лінійного полку Тарас Шевченко, жили його як поета (Рильський, III, 1956, 183).

4. с. г. Те саме, що рядковий. В багатьох колгоспах і радгоспах кукурудзу сіють по поганих попередниках, не квадратно-гніздовим, а рядовим способом (Рад. Укр., 18. I 1959, 1).

5. заст. Черговий, наступний по порядку. Намачала паляниці, рядову підносить (Сл. Гр.).

6. діал. Рядняний.

РЯДОВИК, а, ч., розм., заст., військ. Те саме, що рядовий 3. Унтер-офіцера вірноко не знайшли послати, а мене, рядовика, послано (Барв., Опов..., 1902, 443).

РЯДОВИНА, й, ж., діал. 1. Груба тканина з валу (див. вал²), що йде на рядна, мішки і т. ін.

2. Поганой якості сукно, рідка тканина.

РЯДОВИЙНИЙ, а, е, діал. Вигот. з рядовини.

РЯДОВИЧ див. рядович.

РЯДОВИЧИ, ів, мн. (одн. рядович, а, ч.). У давній Русі — категорія залежних людей, які відбували феодальні повинності на підставі певного договору (ряду) з паном. Люди, які потрапили в кабалу до феодала, оформлену особливим договором — «рядом», звалися рядовичами (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 448).

РЯДІК, дка, ч. 1. Зменш. до ряд 1. Одна товста гілляка загопала цілий рядок дівчат (Н.-Лев., II, 1956, 31); Усмішка відхилила нижню губу, окресливши рядок міцних квадратних зубів (Стельмах, I, 1962, 357); Високі чорні тополі, як військові, стояли рядками край дороги (Коцюб., I, 1955, 16); Пішли [гуси] рядком до корита Свіжої водиці Попити (Бойко, Ростіть..., 1959, 17).

2. Кілька слів, літер або інших знаків, написаних чи надрукованих в одну лінію. Ще пам'ятаю докині сийш Львів Рядки друкованих уперше літер... (Павл., Бистрина, 1959, 24); Знали б ви, як я виводив букви, як старався, щоб не викривити рядки: писав же люблю батькові (С. Ол., З книги життя, 1968, 8); // перев. мн. Написаний або надрукований текст чи його частина. За півтора року перебування в йому [інституті] з не написав і рядка (Вас., IV, 1960, 43); Газетні рядки її [Любу] насторожили (Ле, Міжгір'я, 1953, 26).

3. с. г. Рівна борозна з посівами. Високоєфективним заходом удобрення озимих культур є внесення добрив у рядки (Хлібороб Укр., 8, 1968, 5); В армії працювала Санька безвідмовно і роботу виконувала ретельно, краще за всіх. Полюють політійці буряки — обжене їх Санька на цілий рядок (Тют., Вир, 1964, 155).

△ Гнітні рядок див. гнітні.

РЯДОМ, присл. Безпосередньо один коло одного; поруч, поряд. — Чиї рядом землі? Телішова та Тарабанова (Хотк., I, 1966, 98); В бою під Сталіноградом здружились два бійця. І завжди бились рядом Гарачі їх серця (Бичко, Вогнище, 1959, 93); // Поблизу. Рядом курилась туманом важка соснова гора (Коцюб., II, 1955, 112).

Рядом з — біля, поряд з. Рядом з Шевченковою горою... стоїть зосім гола гора, вища од Шевченкової (Н.-Лев., II, 1956, 382); Заснули кедрі, рядом з ними, хитаючись, модрина сплять (Гонч., Вибр., 1959, 135).

РЯДОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до рядок. Край села за містком... спадає в ярк вузьенька вуличка. Вона вбиває до рядочка верб (Стельмах, II, 1962, 44); Читати не можна було, руки тремтіли і літери підстрибували — два рядочки, нашивку написані синім олівець (Голов., Тополя..., 1965, 7); Степ... милував зір ніжними, ледь помітними на рудуватому ґрунті рядочками (Хор., Ковчла, 1960, 3).

РЯДЧИК, а, ч., заст. Підрядчик. З других економій призначили рядчики наймати одрадан [жителів села Одрадівщини], давали плату немалу (Мирний, IV, 1955, 241); Рядчики... наймаючи людей, яких приходило завжди більше, ніж треба, любили показнитись, показати свою зверхність (Панч, Свинів..., 1959, 17).

РЯДЮГА, и, ж., розм. Те саме, що рядняна. — Скидай-но панські сукні та бери свою рядюгу! (Л. Укр., III, 1952, 644); Вони окриваються однією латаною-перелатаною рядюгою (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 53).

РЯДЮЖКА, и, ж. Зменш. до рядюга. [П о л і к а р п І в а н о в и ч:] Накинула б на плечі яку-небудь рядюжку, бо надворі жаряка (Кроп., IV, 1959, 324); Попід стінами вузькі дерев'яні нари, вкриті порваними рядюжками (Хлявняк, Тамара, 1959, 135).

РЯЖКА, і, ж. Те саме, що ряжка.

РЯЖАНКА, и, ж. Топлене незбиране молоко, заквашене сметаною. Із молока, сквашуванням його молочнокислими мікробами, приготавливають молочнокислі продукти: кисле молоко, ацидофільне молоко, кефір, кумис, ряжанку та ін. (Укр. страви, 1957, 21); Ганна.. поставила сніданок: гарячу картоплю й ряжанку (Ю. Янов., Мир, 1956, 29).

РЯЖЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до ряжка.

РЯЖКА, и, ж. Невелика дерев'яна або металева посудина з ручками у вигляді низького шапка (перев. для миття в лазні). В лазні — під теплим душем або при лаві над ряжкою з окропом — відбувалися конспіративні обговорення підпільників-матросів (Смолнч, V, 1959, 471).

РЯЖКОВИЙ, а, є. Прикм. до ряжка.

РЯМА, и, ж., діал. Рама.

РЯМКА, и, ж., діал. Рамка. Відкрилася раптом невеличка картинка в скромній рямці з погано обструганих паличок (Загреб., Диво, 1968, 290).

РЯМЦЯ, РЯМЦЯ, ів, мн., заст. Рамки. Ясний місяць заглянув у віконця, забиличали невеличкі шибки з темними рямцями (Н.-Лев., I, 1956, 75); Чоловік.. виймає з уліка рямця з стільником (Вас., III, 1960, 329); Йому захотілося пустувати, бо важко було стримувати молодечу кров у рямцях покори й лагідності (Ле, Наливайко, 1957, 32).

◇ Хоч у рямці (рямця) вправ див. вправляти¹.

РЯМЦЯ див. рямці.

РЯПУШКА, и, ж. Невелика промислова риба родичин лососевих. Ямал виловлює десятки тисяч центнерів цінної риби — осетра, нельми... ряпушки, омуля (Рад. Укр., 7.X 1974, 2).

РЯСА, и, ж. Верхній довгий одяг у талію з широкими рукавами у православного духовенства. Остероць стояє ніп... і все стелиє срібний шовк борода на сукно чорної рясї, все гладив фіолетові вилогги широким рукавів (Коцюб., II, 1955, 377); Підвода зупинилась, і ніп, розколюючи темні рясї й камілавки, почав обережно спускатися на землю (Стельмах, II, 1962, 271); *У порівн. Сутінки загасили вже червону смугу зорі, і на окопи, мов чорна ряса монашки, впала ніч (Панч, I, 1956, 127).

РЯСКА¹, и, ж., розм. Те саме, що ряса. В нерозкішній рясці вишила матушка ізумена, погомоніла з жінками, зелена відкрити залізку браму, й селами почали заповнювати величезне подвір'я (Стельмах, I, 1962, 637).

РЯСКА², и, ж. (Lemna L.). Багаторічна трав'яниста дрібна плаваюча круглолиста рослина, що покриває води (звичайно стоячі) і є їжею для водолюбних птахів. Для періоду заповнення водоймища і для першого року його існування характерний буйний розвиток рослин, що вільно плавають на воді — ряски... куширу (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 7).

РЯСКОВИЙ, а, є. I. Прикм. до ряска². Рясковий килим.

2. у знач. ім. ряскові, вих, мн. Родина однодольних дрібних рослин, що живуть у прісній воді.

РЯСНЕНЬКИЙ, а, є. Пестл. до рясний. Теплою весною Повійнуть не всіте,— Листячко рясеньке всі гаї округ (Граб., I, 1959, 219); За заткою буде зелений садочок, Навколо із квітів рясенький віночок (Коцюб., I, 1955, 426).

РЯСНЕНЬКО, розм. Присл. до рясенький. Зійшов горіж, підріс, зацвів увесь рясенько (Г.-Арт., Байки..., 1958, 60); На її долоню рясенько посилає шажки та копійки (Н.-Лев., IV, 1956, 291).

РЯСНИЙ, а, є. I. Який має велику кількість близько розмішених однорідних предметів, частин і т. ін. Пусто серед стени, та сумно й серед лісу: вітри-суховії обволіли його рясні віти (Мирний, III, 1954, 255); Дога затя стояла під рясними вербами (Ле, С. Годубар, 1950, 10); // Скупчений у великій кількості. Буйна листва куців синула під рясною россою, дихала ще нічною прохолодою (Коцюб., I, 1955, 206); Скрізь висіла рясна зав'яз яблуні і груш, давно вже достигли черешні (Кач., Впбр., 1947, 62); Рясні зморшки на лиці міналися, як дрібненькі хвилячки на голодній воді (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 53); // Який складається з крапель або часток, що безперервно падають (про дощ, сльози, піт). Раїса сиділа мовчки, а рясні сльози тижо котилися по її виду (Коцюб., I, 1955, 333); Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ляється: Після дощу тобв уся земля цвіте, І ліс, покритий краплями блискучими, сміється (Рильський, I, 1960, 93); // Який складається з однорідних безперервних рухів, звуків і т. ін., що швидко змінюються один одним. Рясний регім покрів біснування полковника (Кулик, Записки консула, 1958, 175); Це був лиш натяк, коротка вість Про інші ночі і дні, Коли зуркіт геніток відповість Рясним вогнем на вогні (Перв., I, 1958, 80); // Малопроникний, малопрозорий. Рясний присмерк уже сповів вулицю (Шовк., Інженеря, 1948, 316); Вже струменями тепліми угору Димки плавають, пухнаті і рясні (Бичко, Сійся..., 1959, 104).

2. Багатий, високий (про урожай). Колгосп зазайнує добре, збирає рясні ержажі зернових і технічних культур (Вияня, I, 1956, 422); // перен. Плідний на що-небудь, чимсь. Такий час настає: і важкий, і надіями рясний (Стельмах, I, 1962, 522).

3. З багатьма складками, в густих зборках (про одяг); широкий. — А встаньте-но, панно, нехай я подивлюся на вашу спідницю, чи рясна (Л. Укр., III, 1952, 643); Високо на шосе стоїть, як у пісні, дівчинка в рясній аскраєй спідничці (Гончар, III, 1959, 171).

4. перен., рідко. Гарно, пишно вбранні (про людей). Дівчата рясні, вродисті, без гомону, гаму вишивали на полотні (Горд., Чужу ниву... 1947, 225).

5. розм. Дуже яскравий, кольористий (про розцвітку чого-небудь). Купиє [Гнат] гарну рясну хустку з червоними рожами (Коцюб., I, 1955, 54).

РЯСНИСТИЙ, а, є, рідко. Те саме, що рясний¹. Давно не було такого ержажо. Будуть і копи пашнисті, і снопи ряснисті (Гончар, II, 1959, 86).

РЯСНИСТЬ, ності, ж., рідко. Абстр. ім. до рясний¹.

РЯСНИТИ, іє, недок. I. ким, чим. Бути густо покритим великою кількістю близько розмішених однорідних предметів, частин і т. ін., мати щось у великій кількості. Баштани рясніють кашунами, динями, гарбузами (Добр., Ол. солдатини, 1961, 6); Вся ріка, скільки оком кинь, праворуч і ліворуч, рясніла більцями (Довж., I, 1958, 318); // Містяться в собі багато чого-небудь однорідного, такого, що часто зустрічається. Читанки для учнів рясніють писанками наших дитячих поетів М. Пригаря, Г. Бойка, М. Познанської, Н. Забіли (Мал., Думки..., 1959, 42).

2. Виділятися, виділятися своєю ряснотою. На бур'янах рясніли блискучими діамантами краплі нічного дощу (Вас., II, 1959, 370); В садах рясніють пісні яблунка і груші (Кучер, Дорога..., 1958, 80).

3. Ставати, робитися інтенсивним у своєму прояві. Рясніє дощ, і падає лункіше М'яких краплин розмірене биття (Бажан, I, 1946, 170).

РЯСНІШАТИ, ас, недок., рідко. Ставати, робитися ряснішим (див. рясний 1). Квітки наростали та ряснішали (Н.-Лев., I, 1956, 567); Дерева, посаджені три й чотири роки тому, тепер добре почали розростатись, ряснішати (Сміл., Крила, 1954, 75).

РЯСНО. Присл. до рясний. На призьбах, святкуючи, рясно Посідав балакучий народ І проводить розмовочку красно (Дн. Чайка, Тв., 1960, 287); Як рясно пересипали оповідання й повісті Горького приказками, прирлів'ями..! (Рильський, III, 1956, 413); Посівай часно — збереш рясно (Укр. присл., 1963, 249); Були парубки в старовинних жупанат, взятих рясно на зборки (Смолич, Рева та стогне.., 1960, 159); Говорила огрядна, рясно вбрана мадам Шило (Гончар, Таврія, 1952, 126); // у знач. присудк. сл. Цейту було так рясно, що за ним вони ледве бачили один одного (Довж., I, 1958, 479); [М о т р я:] Груша знову як багато вродила. Давно вже не було на ній так рясно (Мороз, П'єст, 1959, 63).

РЯСНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову рясний у 1 знач., напр.: рясно вітний, рясно об'їгний і т. ін.; у 3 знач., напр.: рясно врожайний, рясно колбосний і т. ін.

РЯСНОЛИСТІЙ, а, е, з рясним листям. Вітер шарпав і гойдав ряснолисті віти над самою водою (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 5); Ось липа ряснолиста розкинула намет (Забіла, Одна сім'я, 1950, 78).

РЯСНОТА, бтй, ж. Абстр. ім. до рясний 1, 3. На деревах уже оновла. Листків зелених ряснота (Підс., Загуля., 1960, 41); Суне [отець Миколай] до отця Вікентія рясноту святешної синьї рясї (Стельмах, I, 1962, 265).

РЯСНОЦВІТИЙ, а, е. Який рясно цвіте, з великою кількістю квіток. Він міг.. милуватися красою буйних лип, дубів і молодих рясноцвітних беріз (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 299).

РЯСНОЦВІТНИЙ, а, е. Те саме, що рясноцвітний. Його маленька слухачка здавалась якоюсь рясноцвітною ніжною весняною квіткою (Гр., II, 1963, 331).

РЯСОТА, бтй, ж., рідко. Те саме, що ряснота. Теордохлібова хата стояла в рясоті розквітлх вишень (Цюпа, Країна, 1971, 77).

РЯСОФОРНИЙ, а, е, рел. Який має право носити чернецю рясю з клубком без постригу. — Ви, Ликеріє Петрієно, сложї на рясофору хористку. — жартував ї собі Радюк (Н.-Лев., I, 1956, 594); // у знач. ім. рясофрний, ного, ч. Послушник, що має право носити чернецю рясю з клубком. У свята до Мінодори вороньям злітають.. рясофрний, приносять різні чутки (Гончар, II, 1959, 219).

РЯСОЧКА, и, ж. Зменш. до ряска². [Д р у ж к и:] Вутка йде, вуткаєт веде: І на рясочку і на попасочку [попас] (Кроп., II, 1958, 109).

РЯСТ, у, ч. 1. (*Corydalis Medica*). Багаторічна трав'яниста лікарська рослина, що цвіте рано навесні білими, жовтими, червоноватими або фіолетовими квіточками, зібраними в китяці. Раст — одна з найперших весняних рослин, яка дуже поширена по листяних та мішаних лісах і заростає чагарників (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 151); Поля зеленіють У раннім теплі, І проліском, рясом Квітнуть ліси (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 48).

Білий ряс, діал., поет. — підсніжник.

2. Зелень, трава; земля, вкрита зеленню, травом. Зелений ряст окривав усе надбережжя, ліз на кручі, на прибережні скелі (Донч., Вибр., 1948, 124); Та озався клич гудка над рясом І далекий, і такий близький. І

схотілось до трави припасти, Цілувати, гладить колоски (Мас., Сорок., 1957, 20).

◇ Недобго ряст топтати — хто-небудь швидко помре. [Е к о н о м:] Вже й недобго, мабуть, і ряст буду топтати (Вас., III, 1960, 450); Пустити ряст топтати когось — подарувати життя кому-небудь, помилувати когось. І мєч піднятий опустє (Еней); .. І Турна ряст топтатъ пустив (Котл., I, 1952, 294); Топтати ряст — жити, ходити по землі. Весна за весною Летіли стрілою, Дівчинонька ряст топтала, Загулялась, не вгадала, Як стала марніть (Гл., Вибр., 1959, 199); — Ти будеш житъ, ще будеш ти любити, топтати ряст і слухатъ солово'я (Гонч., Вибр., 1959, 382).

РЯСТКА, и, ж. (*Ornithogalum L.*). Багаторічна трав'яниста рослина родини лілійних з невеликими квітками, зібраними в зонтикоподібне суцвіття; вирощується як декоративна. Дуже придатні для весняних газонів дикорослі тюльпани, рябчики, шафрани та рястки (Весн. флора, 1955, 143); // Квіти цієї рослини. Земля.. зустрічає весна білими цвітками-рястками і конвалійками.. (У. Кравч., Вибр., 1958, 288).

РЯТІВНИЙ, а, е. 1. Те саме, що рятувальний. Розсікаючи хвилі, швидко мчав до баркаса рятівний катер (Шиян, Переможці, 1950, 60); Хлопчик цупко вчепився в кинутий йому рятівний круг (Мокр., Слід., 1969, 32).

△ Рятівний пояс див. пояс.

2. Який дає, приносить рятунок або сприяє рятунку. Ззду заговорив кулетет. Куці попереду здалися Варварі рятівним, недосяжним укриттям (Перв., Дякий мед, 1963, 245); Він подає своєчасно рапорт. Цього рятівного папірця підшили до справи як доказ його юридичної невинуватості (Мур., Свіже повітря.. 1962, 173).

РЯТІВНИК, а, ч. 1. Той, хто рятує або врятував когось, що-небудь. Тихович сердечно подякував своєму рятівникові (Коцюб., I, 1955, 204); — Оце ваш рятівник! — сказав Рультен, показуючи на брата. Здивувались прибулі з пароплава, що такий малий хлопечь їх врятував (Трубл., I, 1955, 180).

2. Те саме, що рятувальник. Він демъ у демъ провадив навчання з своїми санітарами й санітрукторами, домагаючись, щоб вони досконало оволоділи професією рятівників людського життя в бою (Кучер, Голод, 1961, 66).

РЯТІВНИЦЯ, и, ж. Жін. до рятівний 1. [В' я з в ъ:] Одажна рятівнице, прости мені, що я так мало шанї і дяки склав тобі (Л. Укр., II, 1951, 189); Радянська Армія — рятівниця поневолених народів Європи (Рад. літ-во, 11, 1949, 22).

РЯТІВНИЧИЙ, а, е. Те саме, що рятівний 2. Прохор вирунув попереду, одрізавши йому [Карпові] шлях до рятівничого берега (Шиян, Балазда, 1957, 153); Інженер організував рятівничу команду з дачників.. Віддавши відповідні розпорядження, кицує сам у вогонь — рятувати машини (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 309).

РЯТУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для рятування когось, чого-небудь. Незначні за обсягом дослідження з питань безпеки праці у вугільній промисловості Донбасу провадилися тоді в Донецькій рятувальній станції в Макіївці (Розв. науки в УРСР., 1957, 404); Працівники рятувальної служби роблять усе, щоб люди почували себе спокійно під час купання (Веч. Київ, 19.VII 1968, 2).

△ Рятувальний пояс див. пояс.

РЯТУВАЛЬНИК, а, ч. Той, хто займається рятуванням когось, чого-небудь. — Раніше ми були тільки науково-дос-

лідною групою, а тепер взяли на себе ще й функції рятувальників (Ю. Бедзкі, Вогонь..., 1960, 20); Рятувальники завжди готові допомогти людині, що потрапила в біду (Веч. Київ, 19.VII 1968, 2).

РЯТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. рятувати. Рятуння тривало до того часу, поки на поверхню моря опустилася ніч. І рятувати пощастило біля трьох десятків людей (Ю. Янов., II, 1958, 80); Іван Вишенський у зображенні Франка — це людина, яка у зреченні від світу... шукає рятування своєї власної душі (Рильський, III, 1956, 270).

РЯТУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. Усувати загрозу смерті, знищення і т. ін. для кого-, чого-небудь; захищати когось, щось від чогось, небезпечного для життя, існування. Маріора раз у раз зривалась з постелі, щоб бігти на виноградник — рятувати куці! (Коцюб., I, 1955, 228); Замислився Козаків. Може, вперше оце його власна роль на війні постала перед ним у новому світі. Гарно рятувати людей! Краще, ніж убивати! (Гончар, III, 1959, 140); // Визволяти кого-, що-небудь із біди, з неволі і т. ін. [Л і ц а р:] Кажі мені по-людськи, що тобі від мене треба. Нащо рятувала мене в темниці? (Л. Укр., II, 1951, 196); І радісно, приємно відчувати, що й ти її, цю землю, рятуєш, коли тебе на бій Вітчизна-мати покликала у полум'я заграв (Гонч., Вибр., 1959, 249); Азат заспіває старовинку тазучу пісню про жигіта [джигіта] і його коня, який рятує жаякіна від погоні (Тулуб, В степу..., 1964, 202); // Оберігати, укривати кого-небудь від чогось шкідливого, небажаного, небезпечного і т. ін. Вишка не рятує від задухи. Млосниж чадам повисла стека. Горло пересихає (Донч., II, 1956, 135); Герметична кабіна з нагнітаючим вентилятором рятує водія від оглушливого брязкоту гусениць, від чаду й літньої спеки (Хлібороб Укр., 7, 1969, 19); // наказ. сп. рятуйте. Уживається як волавання, закликає негайно прийти на допомогу, захистити в біді, від небезпеки і т. ін. — Матінко! рятуйте, — верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби (Коцюб., I, 1955, 351).

◇ Рятувати [грішну (своє)] душу — у християнській релігії — позбавляти себе або когось від гріхів; звільняти себе або когось від вічних мук у загробному житті. Над тою часаливою країною простяг свою потужну руку справедливий і мудрий султан... Туди, серед одновірних і співплемінних, визволяється від гріхів, рятувати свою душу!.. (Коцюб., I, 1955, 293); [Є п и с к о п:] Не всі слова однакові, мій брате, слова господарів більш рятують душу, ніж людські всі діла (Л. Укр., II, 1951, 232); Рятувати життя кому — уникати смертельної небезпеки, зберігати власне життя або відвертати від кого-небудь смертельну небезпеку; Рятувати своїй (власну) шкіру див. шкіра.

РЯТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і. Уникати смерті, загиніти, знищення і т. ін. Питав (староста): що ж, чи й вони хотять, щоб козаки і в них такого натворили, як он і там, і он десь, що цілі кутки лежать попелищем, а скільки народу пошто? А як не хотять, то треба мерщій рятуватись, поки не пізно ще (Головко, II, 1957, 327); Заїрі полювали один на одного, дрібнота рятувалася від хижаків, хижаків докладали всія зусиль, щоб перегнати, щоб упіймати й задоволь-

нити свою тіть до їжі (Донч., II, 1956, 43); // Намагатися звільнитися від пригнічення, поведолення, утисків, переслідування і т. ін. Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як кіт, од панщини (Коцюб., I, 1955, 335); Він був одним з тих численних мешканців угорської столиці, які, рятуючись від терору салашістських банд, тисячами залишали рідне місто і мандрували в сільські провінції (Гончар, III, 1959, 227); // Знаходити в чому-небудь спочивок, відраду для себе. Він чув, що йому треба рятуватись, щоб не пропасти з туги, що ввесь його рятують у праці (Коцюб., I, 1955, 26); Втомивши за день відданих своїх співробітників, змучений і знесиленний, тікає [Мічурін] рятуватись на самотині до своєї улюбленої супротивниці — природи (Довж., I, 1958, 498); // Укриватися від чого-небудь шкідливого, небажаного, небезпечного і т. ін. Рятуючись від комарів, що густо двенили над головами, заробітчани взялися розкладати багаття (Гончар, Таврія, 1952, 90); Викопали [воїни Святослава] землянки на березі, щоб там рятуватись від вітріє і морозу (Скл., Святослав, 1959, 624).

2. Пас. до рятувати.

РЯТУНКОВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що рятувальний. Інженер схопився за цигарку, мов за рятункове коло (Епік, Тв., 1958, 575); — Цікаво..., до яких засобів рятункових береться така молода фантастична голова, щоб... добитися цілі (Коб., III, 1956, 19).

РЯТУНОК, нку, ч. 1. розг. Дія за знач. рятувати і рятуватися.

2. Можливість врятувати, врятуватися; вихід із небезпечного, скрутного становища. [Пр і с ц і л л а:] Я піду туди. Як не врятую [громаду], то загину скуні! Прошай, Руфіне.. [Р у ф і н:] Стій! Стривай, Прісцілло! Рятуюк є (Л. Укр., II, 1951, 387); Він хотів жити, він шукає рятуюку, й тому спробував захищатись (Скл., Святослав, 1959, 602); // Те, що звільняє, захищає від чого-небудь. Навіть те тяжке, прикрі спання по обіді вважав [Славко] тепер за рятуюк від душевної муки (Марг., Тв., 1954, 244); Зимом Гаврилович дітям тільки й рятуюк від простуди, що парене молоко з лосем (Тют., Вир, 1964, 88); // Той, хто рятує, визволяє від чого-небудь; рятівник. [М а к с и м:] Ось є наш рятуюк — ся дівчина мила, Без неї б нас нині вже могила вкрила! (Фр., IX, 1952, 426).

3. рел. Звільнення від гріхів, від вічних мук у потойбічному житті. [Є п и с к о п:] Ми дваємо про те тебе по-братерськи, душі твоїй рятуюк дати хочем (Л. Укр., II, 1951, 501); Подивися старий і на дружину, і на сівчу, поставлену на рятуюк його душі, та й пішов з Морозенком у степи розишукувати пана (Стельмах, I, 1962, 245).

РЯХАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., діал. Збиратися йти, рухатися. Свати вже ряхались додому (Сл. Гр.).

РЯХТІТИ, тіть, недок., поет. Те саме, що мерехтити. Під землею ж там палати... срібло-золото скрізь ряхтять (Л. Укр., I, 1951, 274); Десь удалині, на протилежному березі, у буряній каламуті тьмяним сузір'ям ряхтіли вогні заводів (Баш, На.. дорозі, 1967, 7).

РЯХТЛИВИЙ, а, е, поет. Те саме, що мерехтливий. Пожіж вантажних суден обережно Просковзують стрункі ряхтливі яхти (Вирган, В рош. літа, 1959, 227).

Академія наук Української ССР
Ордену Трудового Червоного Знамени
Інститут мовознавства ім. А. А. Потебні

Словарь української мови, т. 8

Природа — Ряхтавний
(На українській мові)

Друкується за постановою вченої ради
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редактори *М. М. Друченко, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук,*
Л. В. Тунік, Н. І. Шарапова
Художній редактор *В. М. Теляков*
Художнє оформлення *Г. М. Балюна*
Технічний редактор *О. М. Капустіна*
Коректори *Н. О. Луцька, Л. В. Малюта, О. С. Улезко*

Інформ. бланк № 626.

Здано до набору 23.08.76. Підписано до друку 17.10. 77. Формат 84×
×108/16. Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. Ум.
друк. арк. 97,44. Обл.-внд. арк. 160,74. Тираж 29 650 пр. Зам.
7-4964. Ціна 10 крб. 30 коп.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, вул. Рєпіна, 3.
Головне підприємство республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкинг» Держкомвидаву УРСР, м. Київ, вул. Дов-
женка, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства РВО «Поліграфкинг»
на книжковій фабриці ім. М. В. Фрунзе, Харків

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

Сторінка	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
4		1 згори	15955	12955
73	ліва	1 згори	<i>питуляє</i>	<i>притуляє</i>
75	ліва	1 знизу	притягнути	притягнути
98	права	28 знизу	ПРИЧИНЯТИ	ПРИЧИНЯТИ
173	ліва	29 згори	ПОДРЯПУВАННЯ	ПОДРЯПУВАННЯ
		31 згори	ПРОДЯПА-	ПРОДЯПА-
181	права	4 знизу	ПРОЗАІЗМ	ПРОЗАІЗМ
188	ліва	34 знизу	ПРОЇСТИ	ПРОЇСТИ
225	права	31 знизу	Прим.	Присл.
267	права	12 згори	ПОРІВНІЙ	ПОРІВНІЙ
268	ліва	4 знизу	<i>прорізують</i>	<i>проріджують</i>
284	права	34 знизу	ч.	с.
391	ліва	2 знизу	пуританство	пуританство
392	ліва	8 знизу	пускати	пускати
396	права	3 згори	розовуватися —	розпускати.
434	ліва	34 згори	а,	у,
445	ліва	20 згори	РАКЕТОПЛАВАННЯ	РАКЕТОПЛАВАННЯ
481	права	33 згори	РЕГУЛЬОВАНИЙ	РЕГУЛЬОВАНИЙ
498	права	1 знизу	<i>дяляє</i>	<i>яляє</i>
530	ліва	9 згори	РИБОНУКЛЕІНОВА	РИБОНУКЛЕІНОВА
536	права	14 згори	Ринок	Ринок
700	права	20 згори	ГРАФІК	Графік
763	ліва	26 знизу	Покоління	Поколінняий
793	права	28 згори	РОЗРІЗАТИСЯ	РОЗРІЗАТИСЯ
		29 згори	РОЗРІЗАТИСЯ	РОЗРІЗАТИСЯ
877	ліва	12 згори	РОМАНІЗОВАНИЙ	РОМАНІЗОВАНИЙ
918	права	17 знизу	РУШЕННЯ	РУШЕННЯ